Fatawa Razawiyya

With referencing and translation of Arabic excerpts

Imam Ahmed Raza Barelvi (May his secret be sanctified)

14

Raza Foundation Jamia Nizamia Razawiyya

Inside Lohari Gate, Lahore, 8 Pakistan (54000)

फ़तावा रज़विया

अरबी वाक्यांशों के संदर्भ और अनुवाद के साथ

इमाम अहमद रज़ा बरेलवी (उनका रहस्य पवित्र हो)

१४

रज़ा फ़ाउंडेशन जामिया निज़ामिया रज़विया

लोहारी गेट के अंदर, लाहौर, ८ पाकिस्तान (५४०००)

فتاویٰ رضویہ

مع تخریج و ترجمہ عربی عبارات

امام احمد رضا بریلوی قدس سرہ

۱۴

رضا فاؤنڈیشن جامعہ نظامیہ رضویہ

اندرون لوہاری دروازہ لاہور، ۸ پاکستان (۵۴۰۰۰)

Fatawa Rizwia Volume Fourteen (14)

Contents Summary List ..... 4 Symbols/ Codes 5
Foreword ..... 6 Fourteenth Volume 7
Introduction ..... 10 Allegation of being Pro-British ..... 13 Allegation of Violence ..... 15 Table of Contents ..... 18 List of Subsidiary Issues ..... 72 Kitab al-Siyar (The Book of Biographies) 102
Treatise ..... 106 I’lam al-A’lam bi-anna Hindustan Dar al-Islam (1325 AH) .... 106 (Declaration by the mountains of knowledge that indeed India is an abode of Islam) 106
Treatise ..... 142 Nabigh al-Nur 'ala Sawalat Jabalpur (1339 AH) ..... 142 (The light appearing upon the questions of Jabalpur) ..... 142 Treatise 174
Dawam al-'Aysh min al-A'immah min Quraysh (1339 AH) .... 174 (Perpetuity of life in the matter that the Caliphs shall be from the Quraysh) 174
Introduction 185
Treatise ..... 250 Radd al-Rafadah (1320 AH) ..... 250 (Refutation of the Tabarra-performing Shi'ites) 250

Page 1 of 714

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदहवीं (14)

विषय सूची (Contents) इजमाली फेहरिस्त 4
रमोज़ ..... 5 पेश
लफ़्ज़ ..... 6 चौदहवीं
जिल्द 7
मुक़दमा ..... 10 अँग्रेज़ नवाज़ी का
इल्ज़ाम ..... 13 तशद्दुद का
इल्ज़ाम ..... 15 फेहरिस्त
मजामीन ..... 18 फेहरिस्त ज़िमनी
मसाइल ..... 72 किताबुस
सियर 102
रिसाला ..... 106 एलामुल एलाम बि-अन्ना
हिन्दुस्तान दारुल इस्लाम 1325 हि. ..... 106 (इल्म के पहाड़ों का एलान कि बेशक
हिन्दुस्तान दारुल इस्लाम है) 106
रिसाला ..... 142 नाबिगुल नूर अला
सवालाते जबलपुर 1339 हि. ..... 142 (जबलपुर के सवालात पर ज़ाहिर
होने वाला नूर) 142
रिसाला ..... 174 दवामुल ऐश मिनल
आइम्मते मिन क़ुरैश 1339 हि. ..... 174 (ज़िन्दगी का दवाम इस अमर में
कि खुलफ़ा क़ुरैश में से होंगे) 174
मुक़दमा 185
रिसाला ..... 250 रद्दुल रफ़ज़ा 1320
हि. ..... 250 (तबर्राई राफ़ज़ियों का
रद्द) 250

पृष्ठ 1 / 714

فتاوی رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

Contents اجمالی فہرست 4

رموز ..... 5 پیش

لفظ ..... 6 چودھویں

جلد 7

مقدمہ ..... 10 انگریزنوازی کا

الزام ..... 13 تشدد کا

الزام ..... 15 فہرست

مضامین ..... 18 فہرست ضمنی

مسائل ..... 72 کتاب

السیر 102

رسالہ ..... 106 اعلام الاعلام بأن

ہندوستان دارالاسلام ۱۳۲۵ھ ..... 106 (علم کے پہاڑوں کا اعلان کہ بیشک

ہندوستان دارالاسلام ہے) 106

رسالہ ..... 142 نابغ النور علی سوالات

جبلپور ۱۳۳۹ھ ..... 142 (جبلپور کے سوالات پر ظاہر ہونے والا

نور) 142

رسالہ ..... 174 دوام العیش من الائمة

من قریش ۱۳۳۹ھ ..... 174 (زندگی کا دوام اس امر میں کہ خلفاء قریش

میں سے ہوں گے) 174

مقدمہ 185

رسالہ ..... 250 ردّالرفضہ

۱۳۲۰ھ ..... 250 (تبرائی رافضیوں کا

رد) 250

Volume Fourteen (14) Fatawa Rizvia

Treatise ..... 332 Al-Mubeen Khatm-un-Nabiyyin 1336 AH ..... 332 (Clear proofs of the Prophet being the Seal of Prophets) ..... 332 Al-Mahajjat-ul-Mo'tamana fi Ayat-il-Mumtahina 1339 AH ..... 420 (The middle path regarding the noble verse of Surah Al-Mumtahina) ..... 420 Types of Madrasas and the rulings on receiving aid in them: ..... 430 Discussion on Muwalat (Alliances/ Friendships) ..... 437 Luminous explanation of the Verse of Mumtahina ..... 437 The school of thought of the Hanafis regarding the Verse of Mumtahina: ..... 438 Explanation of Mudarat (Social Diplomacy/Politeness) ..... 469 Mention of the rulings and types of armed Jihad (Sanani Jihad) ..... 541 Anfas-ul-Fikr fi Qurban-il-Baqr 1298 AH ..... 546 (The best method regarding cow sacrifice) 546

जिल्द चौदहवीं (14) फ़तावा रज़विया

रिसाला ..... 332 अल-मुबीन ख़त्म-उन-नबिय्यीन 1336 हि. ..... 332 (हुज़ूर के ख़ातिमुन-नबिय्यीन होने के वाज़ेह दलाइल) ..... 332 अल-महज्जतुल-मोतमना फ़ी आयतिल-मुमतहिना 1339 हि. ..... 420 (सूरह मुमतहिना की आयते करीमा के बारे में दरमियानी रास्ता) ..... 420 मदारिस के अक़्साम और उनमें इमदाद लेने के अहकाम: ..... 430 मुवालात की बहस ..... 437 आयते मुमतहिना का रौशन बयान ..... 437 आयते मुमतहिना में हनफ़िया का मसलक: ..... 438 मदारात का बयान ..... 469 सनानी जिहाद के अहकाम व अक़्साम का ज़िक्र ..... 541 अनफ़सुल-फ़िक्र फ़ी क़ुरबानिल-बक़र 1298 हि. ..... 546 (गाय की क़ुरबानी के बारे में बेहतरीन तरीक़ा) 546

पेज 2/714

جلد چہاردم (۱۴) فتاوٰی رضویہ

رسالہ ..... 332 المبین ختم
النبیین ۱۳۳۶ھ ..... 332 (حضور کے خاتم النبیین ہونے کے
واضح دلائل) ..... 332 المحجة المؤتمنة فی اٰیة الممتحنة ۱۳۳۹ھ 420
(سورہ ممتحنہ کی آیت کریمہ کے بارے میں درمیانی راستہ) ..... 420 مدارس کے اقسام اور ان
میں امداد لینے کے احکام: ..... 430 موالات کی
بحث ..... 437 آیة ممتحنہ کا روشن
بیان ..... 437 آیة ممتحنہ میں حنفیہ کا
مسلک: ..... 438 مدارات کا بیان .....
469 سنانی جہاد کے احکام واقسام کا ذکر ..... 541 انفس الفکر فی قربان البقر
۱۲۹۸ھ ..... 546 (گائے کی قربانی کے بارے میں بہترین
طریقہ) 546

Volume Fourteen (14) Fatawa Rizvia

Fatawa Rizvia With referencing and translation of Arabic phrases

Imam Ahmad Raza Barelvi (May his secret be sanctified) Raza Foundation Jamia Nizamia Razvia

Inside Lohari Gate, Lahore Number 8 Pakistan (54000)

Page 1 of 712

जिल्द चौदहवीं (14) फ़तावा रिज़विया

फ़तावा रिज़विया अरबी इबारतों के संदर्भ और अनुवाद के साथ

इमाम अहमद रज़ा बरेलवी (कुद्दिस सिर्रहु) रज़ा फ़ाउंडेशन जामिया निज़ामिया रिज़विया

अंदरून लोहारी दरवाज़ा, लाहौर नंबर 8 पाकिस्तान (54000)

पृष्ठ 1 / 712

جلد چہار دہم (۱۴) فتاویٰ رضویہ

فتاویٰ رضویہ مع تخریج و ترجمہ عربی عبارات

امام احمد رضا بریلوی قدس سرہ رضا فاؤنڈیشن جامعہ نظامیہ رضویہ

اندرون لوہاری دروازہ لاہور نمبر ۸ پاکستان (۵۴۰۰۰)

صفحہ ۱ از ۷۱۲

Volume Fourteen (14) Fatawa Razawiyya

“Whomever Allah intends good for, He grants him understanding of the religion.” (Al-Hadith)

Al-Ataya al-Nabawiyyah fi al-Fatawa al-Razawiyyah With sourcing and translation of Arabic passages

Volume Fourteen (14)

A grand 14th-century Juristic Encyclopedia containing rare research works. Imam Ahmad Raza Barelvi (May his secret be sanctified) 1272 AH —— 1340 AH 1856 AD —— 1921 AD

Raza Foundation, Jamia Nizamia Razawiyya Inside Lohari Gate, Lahore (8), Pakistan (54000) Phone: 7657312

www.dawateislami.net Majlis of Dawat-e-Islami

Page 2 of 712

चौदहवाँ खंड (14) फतावा रज़विया

"अल्लाह जिसके साथ भलाई चाहता है, उसे दीन की समझ अता कर देता है।" (अल-हदीस)

अल-अताया अन-नबवियाह फ़िल फतावा अर-रज़वियाह अरबी इबारतों की तख़रीज और अनुवाद के साथ

चौदहवाँ खंड (14)

चौदहवीं शताब्दी का एक महानतम न्यायशास्त्रीय विश्वकोश जिसमें दुर्लभ शोध शामिल हैं। इमाम अहमद रज़ा बरेलवी (कुद्दिस सिर्रहु अल-अज़ीज़) १२७२ हि. —— १३४० हि. १८५६ ई. —— १९२१ ई.

रज़ा फाउंडेशन, जामिया निज़ामिया रज़विया लोहारी गेट के अंदर, लाहौर (८), पाकिस्तान (५४०००)
फोन: ७६५७३१२

www.dawateislami.net मजलिस-ए-दावत-ए-इस्लामी

جلد چہار دہم (۱۴) فتاویٰ رضویہ

مَنْ یُّرِدِ اللّٰہُ بِہٖ خَیْرًا یُّفَقِّھْہُ فِي الدِّیْنِ (الحدیث)

الْعَطَایَا النَّبَوِیَّۃِ فِي الْفَتَاوَی الرَّضَوِیَّۃِ مع تخریج و ترجمہ عربی عبارات

جلد چہار دہم (۱۴)

تحقیقاتِ نادرہ پر مشتمل چودھویں صدی کا عظیم الشان فقہی انسائیکلوپیڈیا امام احمد رضا بریلوی قدس سرہ العزیز ۱۲۷۲ھ ـــــ ۱۳۴۰ھ ۱۸۵۶ء ـــــ ۱۹۲۱ء

رضا فاؤنڈیشن، جامعہ نظامیہ رضویہ اندرون لوہاری دروازہ، لاہور (۸)، پاکستان (۵۴۰۰۰) فون: ۷۶۵۷۳۱۲

www.dawateislami.net Majlis of Dawat-e-Islami

Volume Fourteen (14) Fatawa Razawiyya

Book Name: Fatawa Razawiyya Volume Fourteen Author: Sheikh-ul-Islam Imam Ahmad Raza Qadri Barelvi (Mercy of Allah be upon him) Translation of Arabic Phrases: Hazrat Allama Mufti Muhammad Khan Qadri, Lahore Foreword: Hafiz Abdul Sattar Saeedi, Director of Education Jamia Nizamia Razawiyya, Lahore Index Arrangement: Hafiz Abdul Sattar Saeedi, Director of Education Jamia Nizamia Razawiyya, Lahore Introduction: Hazrat Allama Abdul Hakeem Sharaf Qadri Verification and Correction: Maulana Nazeer Ahmad Saeedi, Maulana Muhammad Akramullah Butt Under Supervision and Patronage: Maulana Mufti Muhammad Abdul Qayyum Hazarvi, Chief Administrator Tanzeem-ul-Madaris Ahle Sunnat, Pakistan Calligraphy: Muhammad Sharif Gul, Karyal Kalan (Gujranwala) Pasting: Maulana Muhammad Mansha Tabish Qasuri, Teacher of Persian Department Jamia Nizamia Lahore Pages: 712 Publication: Jamadi-ul-Akhir 1419 AH / September 1998 AD Printer: __ Publisher: Raza Foundation Jamia Nizamia Razawiyya, Inside Lohari Gate, Lahore Price: __

Available at: * Maktaba Qadria, Jamia Nizamia Razawiyya, Inside Lohari Gate, Lahore * Maktaba Tanzeem-ul-Madaris, Jamia Nizamia Razawiyya, Inside Lohari Gate, Lahore * Maktaba Ziaiyyah, Bohar Bazaar, Rawalpindi * Zia-ul-Quran Publications, Gunj Buksh Road, Lahore

चौदहवां खंड (14) फ़तावा रज़विया

पुस्तक का नाम: फ़तावा रज़विया चौदहवां खंड लेखक: शेख-उल-इस्लाम इमाम अहमद रज़ा क़ादरी बरेलवी (रहमतुल्लाह अलैहि) अरबी वाक्यांशों का अनुवाद: हज़रत अल्लामा मुफ्ती मोहम्मद ख़ान क़ादरी, लाहौर प्राक्कथन: हाफ़िज़ अब्दुल सत्तार सईदी, शिक्षा निदेशक जामिया निज़ामिया रज़विया, लाहौर अनुक्रमणिका व्यवस्था: हाफ़िज़ अब्दुल सत्तार सईदी, शिक्षा निदेशक जामिया निज़ामिया रज़विया, लाहौर भूमिका: हज़रत अल्लामा अब्दुल हकीम शरफ़ क़ादरी सत्यापन एवं संशोधन: मौलाना नज़ीर अहमद सईदी, मौलाना मोहम्मद अकरम उल्लाह बट संरक्षण और प्रबंधन: मौलाना मुफ़्ती मोहम्मद अब्दुल क़य्यूम हज़रवी, मुख्य प्रशासक तंज़ीम-उल-मदारिस अहले सुन्नत, पाकिस्तान सुलेख: मोहम्मद शरीफ गुल, करियाल कलां (गुजरांवाला) पेस्टिंग: मौलाना मोहम्मद मंशा ताबिश कसूरी, शिक्षक फारसी विभाग जामिया निज़ामिया लाहौर पृष्ठ: 712 प्रकाशन: जमादी-उल-आखिर 1419 हिजरी / सितंबर 1998 ईस्वी मुद्रक: __ प्रकाशक: रज़ा फाउंडेशन जामिया निज़ामिया रज़विया, लोहारी गेट के अंदर, लाहौर मूल्य: __

प्राप्ति स्थान: * मकतबा क़ादिरिया, जामिया निज़ामिया रज़विया, लोहारी गेट के अंदर, लाहौर * मकतबा तंज़ीम-उल-मदारिस, जामिया निज़ामिया रज़विया, लोहारी गेट के अंदर, लाहौर * मकतबा ज़ियाइया, बोहड़ बाज़ार, रावलपिंडी * ज़िया-उल-कुरान पब्लिकेशंस, गंज बख्श रोड, लाहौर

712 का पृष्ठ 3

جلد چہار دہم (۱۴) فتاویٰ رضویہ

نام کتاب: فتاویٰ رضویہ جلد چہار دہم تصنیف: شیخ الاسلام امام احمد رضا قادری بریلوی رحمۃ اللہ تعالیٰ علیہ ترجمہ عربی عبارات: حضرت علامہ مفتی محمد خاں قادری، لاہور پیش لفظ: حافظ عبد الستار سعیدی، ناظم تعلیمات جامعہ نظامیہ رضویہ، لاہور ترتیب فہرست: حافظ عبد الستار سعیدی، ناظم تعلیمات جامعہ نظامیہ رضویہ، لاہور مقدمہ: حضرت علامہ عبدالحکیم شرف قادری تخریج و تصحیح: مولانا نذیر احمد سعیدی، مولانا محمد اکرم اللہ بٹ باہتمام و سرپرستی: مولانا مفتی محمد عبدالقیوم ہزاروی ناظم اعلیٰ تنظیم المدارس اہلسنت، پاکستان کتابت: محمد شریف گل، کڑیال کلاں (گوجرانوالہ) پیسٹنگ: مولانا محمد منشا تابش قصوری معلم شعبہ فارسی جامعہ نظامیہ لاہور صفحات: ۷۱۲ اشاعت: جمادی الاخریٰ ۱۴۱۹ھ / ستمبر ۱۹۹۸ء مطبع: __ ناشر: رضا فاؤنڈیشن جامعہ نظامیہ رضویہ، اندرون لوہاری دروازہ، لاہور قیمت: __

ملنے کے پتے: * مکتبہ قادریہ، جامعہ نظامیہ رضویہ، اندرون لوہاری دروازہ، لاہور * مکتبہ تنظیم المدارس، جامعہ نظامیہ رضویہ، اندرون لوہاری دروازہ، لاہور * مکتبہ ضیائیہ، بوہڑ بازار، راولپنڈی * ضیاء القرآن پبلیکیشنز، گنج بخش روڈ، لاہور

Fatawa Razawiya Volume Fourteen (14)

Summary Table of Contents

Foreword ..... 5 Preface 9
Book of Biographies (Kitab al-Siyar) 101

List of Treatises o A'laam al-A'laam ..... 105 o Naabigh al-Noor ..... 121 o Dawaam al-Aish ..... 173 o Radd al-Rafazah ..... 249 o Al-Mubeen Khatm an-Nabiyyin ..... 331 o Al-Mahajjat al-Mu'tamanah ..... 419 o Nafs al-Fikr 525

www.dawateislami.net I.T. Majlis of Dawateislami Page 4 of 712

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदहवीं (14)

संक्षिप्त विषय-सूची

प्रस्तावना (पेश लफ्ज़) ..... 5 भूमिका
(मुक़द्दमा) ..... 9 किताबुस-सियर (जीवनी की
पुस्तक) 101

पत्रिकाओं की सूची (फ़ेहरिस्त रसायल) o अलामुल अलाम ..... 105 o
नाबिगुन-नूर ..... 121 o दवामुल ऐश .....
173 o रद-उर-रफ़ज़ा ..... 249 o अल-मुबीन ख़त्मुन-
नबीयीन ..... 331 o अल-महज्जतुल मोतमनाह .....
419 o नफ़्सुल फ़िक्र 525

فتاوٰی رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

اجمالی فہرست

پیش لفظ ..... ۵ مقدمہ .....

۹ کتاب السیر ۱۰۱

فہرست رسائل o اعلام الاعلام ..... ۱۰۵ o نابغ

النور ..... ۱۲۱ o دوام العیش .....

۱۷۳ o رد الرفضہ ..... ۲۴۹ o المبین ختم

النبیین ..... ۳۳۱ o المحجة المؤتمنة ..... ۴۱۹ o

نفس الفکر ۵۲۵

Volume Fourteen (14) Fatawa Rizvia

Symbols (Rumooz)

Muhaqqiq: Allama Kamaluddin ibn al-Humam, author of Fath al-Qadir Ha: Allama Muhammad Ibrahim bin Muhammad al-Halabi, author of Ghunyat al-Mustamli Sheen: Allama Muhammad Amin ibn Abidin al-Shami, author of Radd al-Muhtar Ta: Allama Sayyid Ahmad al-Tahtawi, author of Hashiyat al-Durr al-Mukhtar and Hashiya Maraqi al-Falah Al-Durr: Al-Durr al-Mukhtar, Allama Muhammad Alauddin al-Haskafi Al-Durar: Al-Durar Sharh al-Ghurar, Mulla Khusraw and Allama Muhammad bin Faramuz Bahr: Al-Bahr al-Ra'iq, Allama Zayn al-Din ibn Nujaym Hindiya: Fatawa 'Alamgiri, Group of Hanafi Scholars Nahr: Al-Nahr al-Fai'iq, Siraj al-Din Umar bin Tamim Fath: Fath al-Qadir, Allama Kamaluddin ibn al-Humam Ghunia: Ghunyat al-Mustamli, Allama Muhammad Ibrahim bin Muhammad al-Halabi Hulya: Hulyat al-Mahalli, Ibn Amir al-Hajj

Page 5 of 712

जिल्द चौदहवीं (१४) फ़तावा रज़विया

रमज़ (संकेत)

मुहक़्क़िक़: अल्लामा कमालुद्दीन इब्न अल-हुमाम, साहब-ए-फ़तहुल क़दीर हा: अल्लामा मुहम्मद इब्राहीम बिन मुहम्मद अल-हलबी, साहब-ए-ग़ुनियतुल मुस्तमली शीन: अल्लामा मुहम्मद अमीन इब्न आबिदीन अल-शामी, साहब-ए-रद्दुल मुहतार ता: अल्लामा सय्यद अहमद अल-तहतावी, साहब-ए-हाशियात अल-दुर्र अल-मुह्तार व हाशिया मराक़ी अल-फ़लाह अल-दुर्र: अल-दुर्र अल-मुह्तार, अल्लामा मुहम्मद अलाउद्दीन अल-ह़सक़फ़ी अल-दुरर: अल-दुरर शरह़ अल-ग़ुरर, मुल्ला खुसरो और अल्लामा मुहम्मद बिन फ़रामुज़ बह़र: अल-बह़र अल-ऱाएक़, अल्लामा ज़ैन अल-दीन इब्न नुजैम हिंदिया: फ़तावा आलमगीरी, हनफ़ी उलेमा की जमात नहर: अल-नهر अल-फ़ाएक़, सिराज अल-दीन उमर बिन तमीम फ़तह: फ़तहुल क़दीर, अल्लामा कमालुद्दीन इब्न अल-हुमाम ग़ुनियह: ग़ुनियतुल मुस्तमली, अल्लामा मुहम्मद इब्राहीम बिन मुहम्मद अल-हलबी ह़ुलियह: ह़ुलियतुल मह़ल्ली, इब्न अमीर अल-ह़ाज

पृष्ठ 5 / 712

جلد چہار دہم (۱۴) فتاوٰی رضویہ

رموز

محقق: علامہ کمال الدین ابن ہمام صاحب فتح القدیر ح: علامہ محمد ابراہیم بن محمد الحلبی صاحب غنیۃ المستملی ش: علامہ محمد امین ابن عابدین الشامی صاحب ردالمحتار ط: علامہ سید احمد الطحطاوی صاحب حاشیۃ الدر المختار و حاشیہ مراقی الفلاح الدر: الدرالمختار، علامہ محمد علاء الدین الحصفکی الدرر: الدرر شرح الغرر، ملا خسرو و علامہ محمد بن فراموز بحر: البحر الرائق، علامہ زین الدین ابن نجیم ہندیہ: فتاوٰی عالمگیری، جماعت علمائے احناف نہر: النہر الفائق، سراج الدین عمر بن تمیم فتح: فتح القدیر، علامہ کمال الدین ابن ہمام غنیہ: غنیۃ المستملی، علامہ محمد ابراہیم بن محمد الحلبی حلیہ: حلیۃ المحلی، ابن امیر الحاج

Fatawa-e-Razawiyya Volume Fourteen (14)

In the name of Allah, the Most Gracious, the Most Merciful.

Foreword

Praise be to Allah! The institution established in March 1988 under the name of 'Raza Foundation' at Darul Uloom Jamia Nizamia Razawiyya, Lahore, with the aim of bringing the scholarly treasures and jurisprudential reserves of Aala Hazrat, Imam-ul-Muslimeen Maulana Shah Ahmad Raza Khan Fazil-e-Barelvi (may Allah's mercy be upon him) to light in a modern way, in accordance with the demands of the present age, is moving towards its goal by crossing the evolutionary stages of the proposed plan with extreme success and lightning speed. So far, this institution has published numerous books of the project of Imam Ahmad Raza, but the greatest achievement of this institution is the publication of 'Al-Ataya al-Nabawiyya fil-Fatawa al-Radawiyya', known as Fatawa-e-Razawiyya, in an excellent and beautiful manner with translation and referencing. The publication of the said Fatawa began in Sha'ban al-Muazzam 1410 AH / March 1990 AD, and by the grace of Allah Almighty (May His glory be magnified) and the care of His Noble Messenger (may Allah's peace and blessings be upon him), this fourteenth volume is in your hands within a short period of about nine years. Before this, thirteen (13) volumes containing the Book of Purification, the Book of Prayer, the Book of Funerals, the Book of Zakat, the Book of Fasting, the Book of Pilgrimage, the Book of Marriage, the Book of Divorce, the Book of Faith, and the Book of Legal Punishments and Discretionary Punishments have been published, the details of which in terms of years, contents, and total pages are as follows:

Page 6 of 712

फ़तावा-ए-रज़विया खंड चौदह (१४)

अल्लाह के नाम से, जो अत्यंत दयालु और कृपाशील है।

प्रस्तावना

अल्हम्दुलिल्लाह! आला हज़रत इमाम-उल-मुस्लिमीन मौलाना शाह अहमद रज़ा खाँ फ़ाज़िल-ए-बरेली (रहमतुल्लाह अलैहि) के शैक्षणिक खजानों और न्यायशास्त्रीय भंडारों को आधुनिक युग की माँगों के अनुसार आधुनिक तरीके से सामने लाने के लिए, मार्च १९८८ में दारुल उलूम जामिया निज़ामिया रज़विया, लाहौर में 'रज़ा फाउंडेशन' के नाम से जो संस्था स्थापित की गई थी, वह प्रस्तावित योजना के विकासात्मक चरणों को अत्यधिक सफलता और तीव्र गति से पार करते हुए अपने लक्ष्य की ओर बढ़ रही है। अब तक, इस संस्था ने इमाम अहमद रज़ा की योजना की कई रचनाएँ प्रकाशित की हैं, लेकिन इस संस्था की सबसे बड़ी उपलब्धि 'अल-अताया अल-नबविया फिल-फ़तावा अर-रज़विया', जिसे फ़तावा-ए-रज़विया के नाम से जाना जाता है, का अनुवाद और संदर्भ के साथ उत्कृष्ट और सुंदर तरीके से प्रकाशन है। उक्त फ़तावा का प्रकाशन शाबान अल-मुअज़्ज़म १४१० हिजरी / मार्च १९९० ईस्वी में शुरू हुआ था, और अल्लाह तआला के अनुग्रह (उसकी महिमा महान हो) और उसके महान रसूल (अल्लाह उन पर कृपा और शांति बरसाए) की देखभाल से, लगभग नौ वर्षों की संक्षिप्त अवधि में यह चौदहवाँ खंड आपके हाथों में है। इससे पहले, पवित्रता की पुस्तक, प्रार्थना की पुस्तक, जनाजे की पुस्तक, ज़कात की पुस्तक, रोज़े की पुस्तक, हज की पुस्तक, निकाह की पुस्तक, तलाक की पुस्तक, ईमान की पुस्तक, और दंड तथा विवेकाधीन दंड की पुस्तक पर आधारित तेरह (१३) खंड प्रकाशित हो चुके हैं, जिनका विवरण वर्षों, अंतर्वस्तु और कुल पृष्ठों के आधार पर निम्नानुसार है:

पृष्ठ 6 / 712

فتاویٰ رضویہ جلد چہاردہم (۱۴)

بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

پیش لفظ

الحمد للہ ! اعلیحضرت امام المسلمین مولانا شاہ احمد رضا خاں فاضل بریلوی رحمۃ اللہ علیہ کے خزائن علمیہ اور ذخائر فقہیہ کو جدید انداز میں عصر حاضر کے تقاضوں کے عین مطابق منظر عام پر لانے کے لئے دار العلوم جامعہ نظامیہ رضویہ لاہور میں رضا فاؤنڈیشن کے نام سے جو ادارہ مارچ ۱۹۸۸ء میں قائم ہوا تھا وہ انتہائی کامیابی اور برق رفتاری سے مجوزہ منصوبہ کے ارتقائی مراحل کو طے کرتے ہوئے اپنے ہدف کی طرف بڑھ رہا ہے، اب تک یہ ادارہ امام احمد رضا کی منصوبہ کی متعدد تصانیف شائع کر چکا ہے مگر اس ادارے کا عظیم ترین کارنامہ العطایا النبویہ فی الفتاوی الرضویہ المعروف بہ فتاویٰ رضویہ کی ترجمہ و تخریج کے ساتھ عمدہ و خوبصورت انداز میں اشاعت ہے۔ فتاویٰ مذکورہ کی اشاعت کا آغاز شعبان المعظم ۱۴۱۰ھ / مارچ ۱۹۹۰ء میں ہوا تھا اور بفضلہ تعالیٰ جل مجدہ و بعنایہ رسولہ الکریم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم تقریباً نو سال کے مختصر عرصہ میں یہ چودھویں جلد آپ کے ہاتھوں میں ہے، اس سے قبل کتاب الطھارۃ، کتاب الصلوٰۃ، کتاب الجنائز، کتاب الزکوٰۃ، کتاب الصوم، کتاب الحج، کتاب النکاح، کتاب الطلاق، کتاب الایمان اور کتاب الحدود و التعزیر پر مشتمل تیرہ ۱۳ جلدیں شائع ہو چکی ہے جن کی تفصیل سنین، مشمولات اور مجموعہ صفحات کے اعتبار سے حسب ذیل ہے:

صفحہ 6 از 712

Fatawa-e-Razawiya Volume 14 (14)

Volume	Title	Answers / Questions	Number of Treatises	Years of Publication	Pages
First Volume	Kitab-ut-Taharah	22	11	Shaban al-Mu'azzam 1410 AH / March 1990 AD	848
Second Volume	Kitab-ut-Taharah	33	7	Rabi-uth-Thani 1412 AH / November 1991 AD	710
Third Volume	Kitab-ut-Taharah	59	6	Shaban al-Mu'azzam 1412 AH / February 1992 AD	756
Fourth Volume	Kitab-ut-Taharah	132	5	Rajab al-Murajjab 1413 AH / January 1993 AD	760
Fifth Volume	Kitab-us-Salah	140	6	Rabi-ul-Awwal 1414 AH / September 1993 AD	692
Sixth Volume	Kitab-us-Salah	457	4	Rabi-ul-Awwal 1415 AH / August 1994 AD	736
Seventh Volume	Kitab-us-Salah	269	7	Rajab al-Murajjab 1415 AH / December 1994 AD	720
Eighth Volume	Kitab-us-Salah	337	6	Muharram-ul-Haram 1416 AH / June 1995 AD	664
Ninth Volume	Kitab-ul-Jana'iz	273	13	Dhul-Qa'dah 1416 AH / April 1996 AD	946
Tenth Volume	Kitab-uz-Zakat, Sawm, Hajj	316	16	Rabi-ul-Awwal 1417 AH / August 1996 AD	832
Eleventh Volume	Kitab-un-Nikah	459	6	Muharram-ul-Haram 1418 AH / May 1997 AD	736

Volume	Title	Answers / Questions	Number of Treatises	Years of Publication	Pages
Twelfth Volume	Kitab Nikah, Talaq	328	3	Rajab al-Murajjab 1418 AH / November 1997 AD	688
Thirteenth Volume	Kitab Talaq, Iman and Hudud & Ta'zir	293	2	Dhul-Qa'dah 1218 AH / March 1998 AD	688

Fourteenth Volume This volume contains answers to 339 questions from the beginning to page 169 of the old Fatawa Razawiya Volume 6, printed by Sunni Darul Isha'at Mubarakpur, Azamgarh, India. The translation of Arabic and Persian passages in this volume has been done by the renowned scholar and author of many books, Hazrat Maulana Mufti Muhammad Khan Qadri, Rector of Jamia Islamia Lahore. Previously, the sixth, seventh, eighth, and tenth volumes have also been published with the mentioned scholar's translation. This present volume is primarily based on the magnificent discussions of Kitab al-Siyar; however, issues from various jurisprudential (Fiqhi) and theological (Kalami) chapters have also been discussed incidentally. Besides a detailed list of issues and treatises, a separate list of incidental issues has also been prepared for the convenience of the readers. The following seven treatises, comprising extremely meticulous and valuable research and investigations, also grace this volume:

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदहवीं (14)

जिल्द	शीर्षक	जवाब/सवाल	रिसालों की संख्या	प्रकाशन वर्ष	पृष्ठ
पहली जिल्द	किताबुत तहारत	22	11	शाबान अल-मुअज़्ज़म 1410 हि. / मार्च 1990 ई.	848
दूसरी जिल्द	किताबुत तहारत	33	7	रबीउल थानी 1412 हि. / नवंबर 1991 ई.	710
तीसरी जिल्द	किताबुत तहारत	59	6	शाबान अल-मुअज़्ज़म 1412 हि. / फरवरी 1992 ई.	756
चौथी जिल्द	किताबुत तहारत	132	5	रजब अल-मुरज्जब 1413 हि. / जनवरी 1993 ई.	760
पांचवीं जिल्द	किताबुस सलात	140	6	रबीउल अव्वल 1414 हि. / सितंबर 1993 ई.	692
छठी जिल्द	किताबुस सलात	457	4	रबीउल अव्वल 1415 हि. / अगस्त 1994 ई.	736
सातवीं जिल्द	किताबुस सलात	269	7	रजब अल-मुरज्जब 1415 हि. / दिसंबर 1994 ई.	720
आठवीं जिल्द	किताबुस सलात	337	6	मुहर्रमुल हराम 1416 हि. / जून 1995 ई.	664
नौवीं जिल्द	किताबुल जनाइज़	273	13	ज़ुल-क़ादा 1416 हि. / अप्रैल 1996 ई.	946
दसवीं जिल्द	किताबुज़ ज़कात, सौम, हज	316	16	रबीउल अव्वल 1417 हि. / अगस्त 1996 ई.	832
ग्यारहवीं जिल्द	किताबुन निकाह	459	6	मुहर्रमुल हराम 1418 हि. / मई 1997 ई.	736
		328	3		688

जिल्द	शीर्षक	जवाब/ सवाल	रिसालों की संख्या	प्रकाशन वर्ष	पृष्ठ
बारहवीं जिल्द	किताब निकाह, तलाक़			रजब अल-मुरज्जब 1418 हि. / नवंबर 1997 ई.	
तेरहवीं जिल्द	किताब तलाक़, ईमान और हुदूद व ताज़ीर	293	2	ज़ुल-क़ादा 1218 हि. / मार्च 1998 ई.	688

चौदहवीं जिल्द यह जिल्द सुन्नी दारुल इशाअत मुबारकपुर आज़मगढ़ भारत द्वारा प्रकाशित पुरानी फ़तावा रज़विया की छठी जिल्द के आरंभ से पृष्ठ 169 तक के339 सवालों के जवाबों पर आधारित है। इस जिल्द की अरबी और फ़ारसी इबारतों का अनुवाद प्रसिद्ध विद्वान और कई पुस्तकों के लेखक हज़रत मौलाना मुफ्ती मोहम्मद खां कादरी, मुहतमिम जामिया इस्लामिया लाहौर ने किया है। इससे पहले छठी, सातवीं, आठवीं और दसवीं जिल्दें भी उक्त विद्वान के अनुवाद के साथ प्रकाशित हो चुकी हैं। विचाराधीन जिल्द बुनियादी तौर पर 'किताबुल सियर' की महान चर्चाओं पर आधारित है, हालाँकि कई फिकही और कलामी आदि अध्यायों के मसले भी इसके साथ चर्चा में आए हैं। मसलों और रिसालों की विस्तृत सूची के अलावा पाठकों की सुविधा के लिए गौण मसलों की एक अलग सूची भी तैयार की गई है। अत्यंत सूक्ष्म और मूल्यवान शोध और जाँच-पड़ताल पर आधारित निम्नलिखित सात रिसाले भी इस जिल्द की शोभा हैं:

فتاویٰ رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

جلد	عنوان	جوابات / اسئلہ	تعداد رسائل	سنین اشاعت	صفحات
پہلی جلد	کتاب الطہارۃ	۲۲	۱۱	شعبان المعظم ۱۴۱۰ھ / مارچ ۱۹۹۰ء	۸۴۸
دوسری جلد	کتاب الطہارۃ	۳۳	۷	ربیع الثانی ۱۴۱۲ھ / نومبر ۱۹۹۱ء	۷۱۰
تیسری جلد	کتاب الطہارۃ	۵۹	۶	شعبان المعظم ۱۴۱۲ھ / فروری ۱۹۹۲ء	۷۵۶
چوتھی جلد	کتاب الطہارۃ	۱۳۲	۵	رجب المرجب ۱۴۱۳ھ / جنوری ۱۹۹۳ء	۷۶۰
پانچویں جلد	کتاب الصلوٰۃ	۱۴۰	۶	ربیع الاول ۱۴۱۴ھ / ستمبر ۱۹۹۳ء	۶۹۲
چھٹی جلد	کتاب الصلوٰۃ	۴۵۷	۴	ربیع الاول ۱۴۱۵ھ / اگست ۱۹۹۴ء	۷۳۶
ساتویں جلد	کتاب الصلوٰۃ	۲۶۹	۷	رجب المرجب ۱۴۱۵ھ / دسمبر ۱۹۹۴ء	۷۲۰
آٹھویں جلد	کتاب الصلوٰۃ	۳۳۷	۶		۶۶۴

جلد	عنوان	جوابات / اسئلہ	تعداد رسائل	سنین اشاعت	صفحات
				محرم الحرام ۱۴۱۶ھ / جون ۱۹۹۵ء	
نویں جلد	کتاب الجنائز	۲۷۳	۱۳	ذیقعدہ ۱۴۱۶ھ / اپریل ۱۹۹۶ء	۹۴۶
دسویں جلد	کتاب زکوٰۃ، صوم، حج	۳۱۶	۱۶	ربیع الاول ۱۴۱۷ھ / اگست ۱۹۹۶ء	۸۳۲
گیارہویں جلد	کتاب النکاح	۴۵۹	۶	محرم الحرام ۱۴۱۸ھ / مئی ۱۹۹۷ء	۷۳۶
بارہویں جلد	کتاب نکاح، طلاق	۳۲۸	۳	رجب المرجب ۱۴۱۸ھ / نومبر ۱۹۹۷ء	۶۸۸
تیرہویں جلد	کتاب طلاق، ایمان اور حدود و تعزیر	۲۹۳	۲	ذیقعدہ ۱۲۱۸ھ / مارچ ۱۹۹۸ء	۶۸۸

چودھویں جلد یہ جلد فتاویٰ رضویہ قدیم جلد ششم مطبوعہ سنی دارالاشاعت مبارکپور اعظم گڑھ بھارت کے آغاز سے صفحہ ۱۶۹ تک ۳۳۹ سوالوں کے جوابات پر مشتمل ہے، اس جلد کی عربی وفارسی کی عبارات کا ترجمہ فاضل شہیر مصنف کتب کثیرہ حضرت مولانا مفتی محمد خاں قادری مہتمم جامعہ اسلامیہ لاہور نے کیا ہے، اس سے قبل چھٹی، ساتویں، آٹھویں اور دسویں جلد بھی علامہ موصوف کے ترجمے کے ساتھ شائع ہو چکی ہیں، پیش نظر جلد بنیادی طور پر کتاب السیر کے مباحث جلیلہ پر مشتمل ہے تاہم متعدد ابواب فقہیہ وکلامیہ وغیرہ کے مسائل ضمناً زیر بحث

آئے ہیں، مسائل ورسائل کی مفصل فہرست کے علاوہ مسائل ضمنیہ کی الگ فہرست بھی قارئین کرام کی سہولت کے لئے تیار کی گئی ہے، انتہائی دقیق اور گرانقدر تحقیقات وتدقیقات پر مشتمل مندرجہ ذیل سات رسائل بھی اس جلد کی زینت ہیں:

Fatawa Razawiyya Volume 14 (14)

(1) I'lam al-I'lam bi-anna Hindustan Dar al-Islam (1365 AH) Proof that India is a land of Islam (Dar al-Islam). (2) Nabigh al-Nur 'ala Suwalat Jabalpur (1339 AH) Answer to several important questions regarding non-cooperation (tark-e-muwalat). (3) Dawam al-'Aysh fi al-A'imma min Quraysh (1339 AH) Detailed proof of the condition of being from the Quraysh tribe for the Shari'ah Caliphate. (4) Radd al-Rafidha (1320 AH) A profound refutation of the Tabarra'i Rafidis. (5) Al-Mubin Khatam al-Nabiyyin (1326 AH) A brilliant exposition of the Noble Prophet (may Allah's peace and blessings be upon him) being the Seal of all Prophets and Messengers. (6) Al-Mahajjat al-Mu'tamannah fi Ayat al-Mumtahanah (1339 AH) Discussion on the Khilafat Movement and non-cooperation with non-Muslims. (7) Anfus al-Fikr fi Qurban al-Baqar (1298 AH) Detailed investigations into the issue of cow slaughter and the removal of the doubts of Hindus.

Out of the aforementioned seven treatises, two treatises, "Nabigh al-Nur" and "Al-Mubin", were already present in the old Volume 6 of Fatawa Razawiyya, while the last-mentioned treatise "Anfus al-Fikr" was included in the old Volume 8 of Fatawa Razawiyya under the "Book of Sacrifice" (Kitab al-Adhiya). However, since its grand discussions are more compatible with the "Book of International Relations/History" (Kitab al-Siyar), it has been included in the current volume. The remaining four treatises were not previously included in Fatawa Razawiyya. In view of their thematic relevance, it was decided to make them an adornment of this volume. Immediately following the treatise "Anfus al-Fikr", nine issues regarding cow slaughter in India mentioned in the old Volume 8 have also been included in this volume. In this way, including the treatise "Anfus al-Fikr", approximately sixteen pages from page 443 to 594 were moved from the old Volume 8 to the current volume. Regarding the treatise "Anfus al-Fikr", the commentary of Sadr al-Shari'ah, the author of Bahar-e-Shariat, Maulana Amjad Ali A'zami, on the God-given understanding and insight of the author (may mercy be upon him), has been given in the footnotes of the said treatise under the title "Important Clarification".

The reply written by Nawab Mirza Sahib to the inquiry (istifta) sent by the Muslim League of Bareilly District regarding cow slaughter in India has also been mentioned on page 558 of the current volume, which...

Page 8 of 712

फ़तावा रज़विय्या जिल्द चौदहवीं (14)

(1) इ'लामुल इ'लाम बि-अन्ना हिन्दुस्तान दारुल इस्लाम (1365 हिजरी) इस बात का सुबूत कि हिन्दुस्तान दारुल इस्लाम है। (2) नाबिगुल नूर अला सवालाते जबलपुर (1339 हिजरी) तर्कए-मुवालात (असहयोग) से संबंधित चंद अहम सवालात का जवाब। (3) दवामुल ऐश फ़िल अइम्मते मिन क़ुरैश (1339 हिजरी) ख़िलाफ़त-ए-शरिया के लिए क़ुरैशी होने की शर्त का मुदल्लल सुबूत। (4) रद्दुल राफ़िज़ा (1320 हिजरी) तबर्राई राफ़िज़ियों का रद्दे बलीग़ (ठोस खंडन)। (5) अल-मुबीन ख़तमुल नबिय्यीन (1326 हिजरी) हुज़ूर अकरम सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम के ख़ातमुल जमीअुल अंबिया व मुरसलीन होने का रौशन बयान। (6) अल-महज्जतुल मुअतमन्ना फ़ी आयतिल मुमतहना (1339 हिजरी) तहरीक-ए-ख़िलाफ़त और ग़ैर-मुस्लिमों से तर्कए-मुवालात पर बहस। (7) अन्फ़ुसुल फ़िक्र फ़ी क़ुर्बानिल बक़र (1298 हिजरी) गऊ कशी (गोवध) के मामले में मुफ़स्सल तहक़ीक़ात और हिंदुओं के शुबहात का इज़ाला।

मज़कूरा बाला सात रसायल में से दो रसायल "नाबिगुल नूर" और "अल-मुबीन" पहले से फ़तावा रज़विय्या क़दीम जिल्द शशुम (छठी) में मौजूद थे, जबकि आख़िरुल ज़िक्र रिसाला "अन्फ़ुसुल फ़िक्र" फ़तावा रज़विय्या क़दीम जिल्द हश्तुम (आठवीं) "किताबुल अज़हिया" में शामिल था। मगर इसके मबाहिसे जलीला (महान शोध) "किताबुल सियर" से ज़्यादा मुता-बक़त रखते हैं, लिहाज़ा इसको ज़िल्द-ए-हाज़ा (वर्तमान जिल्द) में शामिल कर दिया गया। बाक़ी चारों रसायल इससे पहले फ़तावा रज़विय्या में शामिल न थे। मौज़ू की मुनासिबत के पेश-ए-नज़र इनको इस ज़िल्द की ज़ीनत बनाने का फ़ैसला किया गया। रिसाला "अन्फ़ुसुल फ़िक्र" के मुत्तसिल बाद जिल्द हश्तुम क़दीम में मज़कूर हिन्दुस्तान में गऊ कशी के बारे में नौ मसाइल भी इस जिल्द में शामिल कर दिये गये हैं, इस तरह रिसाला "अन्फ़ुसुल फ़िक्र" समेत सफ़्हा 443 ता 594 तक़रीबन सोलह सफ़हात को जिल्द हश्तुम क़दीम से निकाल कर जिल्द-ए-हाज़ा में शामिल किया गया। रिसाला "अन्फ़ुसुल फ़िक्र" के हवाले से मुसन्निफ़ अलैहिर्रहमा की ख़ुदा-दाद फ़हमी बसीरत पर सदरुश शरीया मुसन्निफ़ "बहार-ए-शरीअत" मौलाना अमजद अली आज़मी का तब्सरा "अहम वज़ाहत" के उनवान से रिसाला मज़कूरा के हाशिए में दे दिया गया है।

हिन्दुस्तान में गऊ कशी के बारे में मुस्लिम लीग ज़िला बरेली की तरफ़ से भेजे गये इस्तिफ़ता का जनाब नवाब मिर्ज़ा साहब की तरफ़ से तहरीर कर्दा जवाब भी पेश-ए-नज़र जिल्द के सफ़्हा 558 पर ज़िक्र कर दिया गया है जिसकी...

सफ़्हा 8 / 712

فتاویٰ رضویہ جلد چہاردہم (۱۴)

(۱) اعلام الاعلام بأن ھند و ستان دار الاسلام (۱۳۶۵ھ) اس بات کا ثبوت کہ ہندوستان دار الاسلام ہے۔ (۲) نابع النور علی سوالات جبلپور (۱۳۳۹ھ) ترک موالات سے متعلق چند اہم سوالات کا جواب۔ (۳) دوام العیش فی الائمۃ من قریش (۱۳۳۹ھ) خلافت شرعیہ کے لئے شرط قریشیت کا مدلل ثبوت (۴) ردالرفضۃ (۱۳۲۰ھ) تبرائی رافضیوں کا رد بلیغ (۵) المبین ختم النبیین (۱۳۲۶ھ) حضور اکرم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کے خاتم جمیع انبیاء و مرسلین ہونے کا روشن بیان (۶) المحجۃ المؤتمنۃ فی ایۃ الممتحنۃ (۱۳۳۹ھ) تحریک خلافت اور غیر مسلموں سے ترک موالات پر بحث۔ (۷) انفس الفکر فی قربان البقر (۱۲۹۸ھ) گاؤ کشی کے معاملہ میں مفصل تحقیقات اور ہندوؤں کے شبہات کا ازالہ۔

مذکورہ بالا سات رسائل میں سے دو رسالے نابغ النور اور المبین پہلے سے فتاوی رضویہ قدیم جلد ششم میں موجود تھے جبکہ آخر الذکر رسالہ انفس الفکر فتاوی رضویہ قدیم جلد ہشتم کتاب الاضحیہ میں شامل تھا۔ مگر اس کے مباحث جلیلہ کتاب السیر سے زیادہ مطابقت رکھتے ہیں لہٰذا اس کو جلد ہذا میں شامل کر دیا گیا۔ باقی چاروں رسائل اس سے قبل فتاوی رضویہ میں شامل نہ تھے موضوع کی مناسبت کے پیش نظر ان کو اس جلد کی زینت بنانے کا فیصلہ کیا گیا۔ رسالہ انفس الفکر کے متصل بعد جلد ہشتم قدیم میں مذکور ہندوستان میں گاؤ کشی کے بارے میں نو مسائل بھی اس جلد میں شامل کر دئے گئے ہیں، اس طرح رسالہ انفس الفکر سمیت صفحہ ۴۴۳ تا ۵۹۴ تقریباً سولہ صفحات کو جلد ہشتم قدیم سے نکال کر جلد ہذا میں شامل کیا گیا۔ رسالہ انفس الفکر کے حوالے سے مصنف علیہ الرحمہ کی خداداد فہمی بصیرت پر صدر الشریعہ مصنف بہار شریعت مولانا امجد علی اعظمی کا تبصرہ اہم وضاحت کے عنوان سے رسالہ مذکورہ کے حاشیہ میں دے دیا گیا ہے۔

ہندوستان میں گاؤ کشی کے بارے میں مسلم لیگ ضلع بریلی کی طرف سے بھیجے گئے استفتاء کا جناب نواب مرزا صاحب کی طرف سے تحریر کردہ جواب بھی پیش نظر جلد کے صفحہ ۵۵۸ پر ذکر کر دیا گیا ہے جس کی

Fatawa Razawiyya Volume 14 (14)

The author, may Allah have mercy on him, had verified it. The following three treatises could not be included in this volume because they were unavailable, even though they relate to the "Book of Siyar" (Kitab al-Siyar): - Al-Majal al-Musaddid an Sibab al-Mustafa Murtad - Al-Bariqa al-Lam'a 'ala Sa'id min Nataq bi al-Kufr Taw'an - Al-Maqal al-Bahir Munakir al-Fiqh Kafir

Note: Pir-e-Tariqat, Rahbar-e-Shariat, Hazrat Maulana Al-Haaj Pir Syed Muhammad Maroof Hussain Arif Naushahi Qadri, founder of the World Islamic Mission and patron-in-chief of the Central Jamiat Tabligh-e-Islam (UK), has been providing continuous and full support in every respect from the beginning of this grand project until now. This demonstrates his love for the religion of Islam and the true path of the Ahl-e-Sunnat wa Jama'at, as well as his devotion to the highly esteemed Imam Ahmad Raza Khan Fazil-e-Barelvi (may Allah have mercy on him). In view of his beautiful efforts for the sake of Allah and his encouragement of the members of the institution, it can rightly be said that this institution has the full patronage of Pir Sahib, for which all members of the institution are grateful to him from the bottom of their hearts.

Jumadi al-Ula 1419 AH September 1998 AD

Hafiz Muhammad Abdul Sattar Saeedi Nazim-e-Ta'leemat Jamia Nizamia Razawiyya Lahore

फ़तावा रज़विया जिल्द 14 (१४)

लेखक (अल्लाह उन पर रहम करे) ने इसकी पुष्टि की थी। निम्नलिखित तीन शोध-प्रबंध उपलब्ध न होने के कारण इस जिल्द में शामिल नहीं किए जा सके, हालाँकि उनका संबंध "किताब अल-सियार" से है: - अल-मजल अल-मुसद्दिद अन सिबाब अल-मुस्तफ़ा मुर्तद - अल-बारिक़ा अल-लाम'अ अला सा'इद मिन नतक़ बिल-कुफ़्र तौ'अन - अल-मक़ाल अल-बाहिर मुनकिर अल-फ़िक़्ह काफ़िर

नोट: पीर-ए-तरीक़त, रहबर-ए-शरीयत, हज़रत मौलाना अल-हाज पीर सैयद मुहम्मद मारुफ़ हुसैन आरिफ़ नौशाही क़ादरी, वर्ल्ड इस्लामिक मिशन के संस्थापक और सेंट्रल जमीअत तब्लीग़-ए-इस्लाम (यूके) के मुख्य संरक्षक, इस महान परियोजना की शुरुआत से लेकर अब तक हर लिहाज़ से निरंतर और पूर्ण सहयोग प्रदान कर रहे हैं। इससे इस्लाम धर्म और अहले सुन्नत व जमाअत के सच्चे मार्ग के प्रति उनके प्रेम के साथ-साथ अत्यंत सम्मानित इमाम अहमद रज़ा ख़ाँ फाज़िल-ए-बरेलवी (अल्लाह उन पर रहम करे) के प्रति उनकी श्रद्धा का पता चलता है। अल्लाह के लिए उनके सुंदर प्रयासों और संस्थान के सदस्यों के प्रोत्साहन को देखते हुए, यह सही तौर पर कहा जा सकता है कि इस संस्थान को पीर साहब का पूर्ण संरक्षण प्राप्त है, जिसके लिए संस्थान के सभी सदस्य हृदय की गहराइयों से उनके आभारी हैं।

जुमादी अल-उला 1419 हिजरी सितंबर 1998 ईस्वी

हाफ़िज़ मुहम्मद अब्दुल सत्तार सईदी नाज़िम-ए-तलीमात जामिया निज़ामिया रज़विया लाहौर

فتاویٰ رضویہ جلد چہاردم (۱۴)

مصنف علیہ الرحمہ نے تصدیق فرمائی تھی۔ مندرجہ ذیل تین رسائل دستیاب نہ ہونے کی وجہ سے اس جلد میں شامل نہیں کئے جاسکے باوجودیکہ ان کا تعلق کتاب السیر سے ہے : ہ المجل المسدد ان سباب المصطفیٰ مرتد ہ البارقة اللمعة علی ساعد من نطق بالکفر طوعاً ہ المقال الباھر منکر الفقه کافر

نوٹ: پیرِ طریقت، رہبر شریعت حضرت مولانا الحاج پیر سید محمد معروف حسین عارف نوشاہی قادری بانی ورلڈ اسلامک مشن و سرپرست اعلیٰ مرکزی جمعیت تبلیغ اسلام (یو کے) اس عظیم الشان منصوبے کے آغاز سے لے کر اب تک ہر اعتبار سے مسلسل اور بھرپور تعاون فرما رہے ہیں جس سے دین اسلام اور مسلک حق اہل سنت و جماعت سے ان کی محبت نیز اعلیحضرت عظیم المرتبت امام احمد رضا خاں فاضل بریلوی رحمتہ اللہ علیہ سے عقیدت کا پتا چلتا ہے، موصوف کی مساعی جمیلہ للہیت اور اراکین ادارہ کی حوصلہ افزائی کے پیش نظر بجا طور پر یہ کہا جاسکتا ہے کہ اس ادارہ کو قبلہ پیر صاحب کی مکمل سرپرستی حاصل ہے جس پر تمام اراکینِ ادارہ صمیمِ قلب سے آپ کے شکر گزار ہیں۔

جمادی الاولٰی ۱۴۱۹ھ ستمبر ۱۹۹۸ء

حافظ محمد عبد الستار سعیدی ناظم تعلیمات جامعہ نظامیہ رضویہ لاہور

Fatawa-e-Razawiya Volume Fourteen (14)

Introduction

In the name of Allah, the Most Gracious, the Most Merciful. We praise Him and invoke blessings and peace upon His Noble Messenger and upon his family and all his companions.

The knowledge and grace, profundity, vastness of vision, depth of thought and insight, and expertise in more than fifty sciences of Imam Ahmad Raza Barelvi (may Allah have mercy on him) are matters that are not hidden from any informed personality. Thirteen volumes of Fatawa-e-Razawiya with a new arrangement have been released by the Raza Foundation Lahore; they can be presented as the equivalent of five old volumes. It is hoped that the entire Fatawa will be completed in twenty-five to thirty volumes. After studying it, no person of knowledge can deny the academic profundity of Imam Ahmad Raza.

The knowledge and pen of Imam Ahmad Raza Barelvi not only protected the faith and beliefs of Muslims and informed them of the rulings of worship and transactions encountered in life, but also taught them the Islamic way of living with dignity. He was not a political leader, but when the time came, he provided correct guidance to Muslims in the light of the Quran, Hadith, and Hanafi jurisprudence, as a result of which the ship of the Muslim nation reached the desired shore and Pakistan emerged on the map of the world.

The proud son of Pakistan and renowned Muslim scientist, Mr. Dr. Abdul Qadeer Khan, issued the following statement a few days before the nuclear explosions on May 24, 1998:

"A hundred years ago today, when the British conspired with the Hindus to seize control of the economy of India..."

फतावा-ए-रज़विया जिल्द चौदह (14)

भूमिका (मुक़द्दमा)

बिस्मिल्लाह हिर्रहमान निर्रहीम। हम उसकी प्रशंसा करते हैं और उसके सम्मानित रसूल और उनके परिवार और उनके सभी साथियों पर दुरूद और सलाम भेजते हैं।

इमाम अहमद रज़ा बरेलवी (रहमतुल्लाह अलैह) का इल्म-ओ-फ़ज़्ल, पांडित्य, दूरदर्शिता, सोच और दृष्टि की गहराई, और पचास से अधिक विज्ञानों में निपुणता ऐसी बातें हैं जो किसी भी जानकार व्यक्ति से छिपी नहीं हैं। रज़ा फ़ाउंडेशन लाहौर द्वारा नई व्यवस्था के साथ फतावा-ए-रज़विया की तेरह जिल्दें (भाग) प्रकाशित हो चुकी हैं, जिनमें पुरानी पाँच जिल्दें समाहित की जा सकती हैं। आशा है कि संपूर्ण फतावा पच्चीस से तीस जिल्दों में पूरा हो जाएगा। इसके अध्ययन के बाद कोई भी ज्ञानी व्यक्ति इमाम अहमद रज़ा के वैज्ञानिक पांडित्य से इनकार नहीं कर सकता।

इमाम अहमद रज़ा बरेलवी के ज्ञान और कलम ने न केवल मुसलमानों के ईमान और अकीदे की रक्षा की और उन्हें जीवन में आने वाले इबादत और मामलात के हुक्मों से अवगत कराया, बल्कि उन्हें गरिमा के साथ जीने का इस्लामी तरीका भी सिखाया। वे कोई राजनीतिक नेता नहीं थे, लेकिन समय आने पर उन्होंने कुरान, हदीस और फिकह-ए-हनफी की रोशनी में मुसलमानों का सही मार्गदर्शन किया, जिसके परिणामस्वरूप मुस्लिम उम्मत की कश्ती किनारे लग गई और दुनिया के नक्शे पर पाकिस्तान का उदय हुआ।

पाकिस्तान के गौरवशाली सुपुत्र और प्रसिद्ध मुस्लिम वैज्ञानिक जनाब डॉ. अब्दुल कदीर खान ने परमाणु विस्फोटों से कुछ दिन पहले 24 मई 1998 को निम्नलिखित बयान जारी किया था:

"आज से सौ साल पहले जब अंग्रेजों ने हिंदुओं के साथ मिलीभगत करके भारत की अर्थव्यवस्था पर कब्जा किया था..."

पृष्ठ संख्या 712 में से 10

فتاویٰ رضویہ جلد چہاردہم (۱۴)

مقدمہ

بسم اللہ الرحمن الرحیم نحمدہ ونصلی ونسلم علی رسولہ الکریم وعلی آلہ واصحابہ اجمعین

امام احمد رضا بریلوی رحمۃ اللہ تعالیٰ کا علم وفضل، تبحر، وسعتِ نظری، فکر و نظر کی گہرائی، پچاس سے زیادہ علوم میں مہارت، یہ وہ امور ہیں جو کسی بھی باخبر شخصیت سے مخفی نہیں ہیں، رضا فاؤنڈیشن لاہور کی طرف سے ترتیب جدید کے ساتھ فتاویٰ رضویہ کی تیرہ جلدیں منظر عام پر آچکی ہیں، ان میں پرانی پانچ جلدیں پیش کی جاسکتی ہیں، امید ہے کہ پچیس تیں جلدوں میں پورا فتاویٰ مکمل ہوسکے گا، اس کا مطالعہ کرنے کے بعد کوئی صاحب علم امام احمد رضا کے تبحر علمی کا انکار نہیں کر سکتا۔

امام احمد رضا بریلوی کے علم و قلم نے نہ صرف مسلمانوں کے ایمان اور عقائد کی حفاظت کی انھیں زندگی میں پیش آنے والے عبادات و معاملات کے احکام سے آگاہ کیا بلکہ انھیں باوقار زندہ رہنے کا اسلامی طریقہ بھی سکھایا، وہ سیاسی لیڈر نہ تھے لیکن وقت آنے پر انھوں نے قرآن و حدیث اور فقہ حنفی کی روشنی میں مسلمانوں کی صحیح رہنمائی کی جس کے نتیجے میں ملت اسلامیہ کا سفینہ ساحل مراد پر جالگا اور دینا کے نقشے پر پاکستان معرض وجود میں آگیا۔

پاکستان کے قابل صد فخر سپوت اور نامور مسلمان سائنس دان جناب ڈاکٹر عبد القدیر خان نے ایٹمی دھماکوں سے چند دن قبل ۲۴ مئی ۱۹۹۸ء کو درج ذیل بیان جاری کیا:

"آج سے سو سال قبل جب انگریز ہندوؤں کے ساتھ ساز باز کر کے ہند کی معیشت پر قابض...

Fatawa Rizvia Volume 14 (XIV)

[...having happened,] Muslims' identity and educational system suffered a severe blow; due to the nefarious intentions of colonial powers, religious values began to decline. In this turbulent era, Allah Almighty blessed the Muslims of the subcontinent with a talented and sagacious leadership like Imam Ahmed Raza, whose writings, compilations, and missionary efforts ignited an intellectual revolution among the defeated nation. Imam Sahib's personality was brimming with the passion of love for the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him). Keeping his entire life in view, it can be said with certainty that his being was a living symbol of loyalty to the Holy Prophet."[1] In the second and third decades of the twentieth century, several movements emerged in which it was clearly felt that Muslims would lose their identity and merge into Hinduism. The British came to India as traders and, through their conspiracies, became the rulers here. In 1914, World War I began. The British government recruited countless Indians into the army with the promise that India would be freed after victory. Mr. Gandhi and Maulana Muhammad Ali Jauhar fully supported military recruitment. Nearly two hundred thousand Muslims and Hindus were recruited into the army. The great Islamic country, Turkey, was defeated. After the conquest of Mecca, the British reneged on their promise. Mr. Gandhi, to punish them, raised the "Khilafat Issue," which meant that the Sultan of Turkey is the Islamic Caliph, and ending his Caliphate is equivalent to attacking Islam. How strange it was that the same Gandhi, who was not ready to give an inch of land to Muslims in India, was raising the slogan of restoring the Caliphate for Muslims at a global level. Then this movement was turned into the "Tehreek-e-Tark-e-Muwalaat" (Non-Cooperation Movement), which meant that Muslims should join hands with Hindus to boycott the British in every way: leave their jobs, return the lands granted by them, return the grants given to Muslim colleges; in short, have no relationship with them whatsoever. The regrettable situation was that Gandhi was the leader, and big Muslim leaders were following him subserviently. Fatwas were being issued to prohibit cow sacrifice to please the Hindus, inside mosques...

[1] Handbill published by Idara-e-Tehqiqat-e-Imam Ahmed Raza Karachi, pp. 2-3.

फ़तावा रिज़विया खंड 14 (XIV)

[...होने] से मुसलमानों की पहचान और शैक्षिक प्रणाली को ज़बरदस्त झटका लगा, औपनिवेशिक शक्तियों के नापाक इरादों के कारण धार्मिक मूल्य पतन की ओर बढ़ने लगे थे। इस अशांत काल में, अल्लाह रब्बुल इज़्ज़त ने उपमहाद्वीप के मुसलमानों को इमाम अहमद रज़ा जैसी प्रतिभाशाली और दूरदर्शी नेतृत्व से नवाज़ा, जिनकी रचनाओं, संकलनों और प्रचार प्रयासों ने पराजित राष्ट्र में एक वैचारिक क्रांति पैदा कर दी। इमाम साहब का व्यक्तित्व रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के प्रति प्रेम के जुनून से ओत-प्रोत था। उनके पूरे जीवन को ध्यान में रखते हुए, यह विश्वास के साथ कहा जा सकता है कि उनका अस्तित्व पवित्र नबी के प्रति वफ़ादारी का एक जीवंत प्रतीक था।"[1] बीसवीं सदी ईस्वी के दूसरे और तीसरे दशक में कई ऐसे आंदोलन चले जिनमें स्पष्ट रूप से महसूस होता था कि मुसलमान अपनी पहचान खोकर हिंदू धर्म में विलीन हो जाएंगे। अंग्रेज व्यापारी बनकर भारत आए और अपनी साजिशों से यहाँ के शासक बन बैठे। 1914 में प्रथम विश्व युद्ध शुरू हुआ। ब्रिटिश सरकार ने अनगिनत भारतीयों को इस वादे पर सेना में भर्ती किया कि जीत के बाद भारत को आज़ाद कर दिया जाएगा। मिस्टर गांधी और मौलाना मोहम्मद अली जौहर ने सैन्य भर्ती का भरपूर समर्थन किया। लगभग दो लाख मुसलमान और हिंदू सेना में भर्ती हुए। महान इस्लामी देश तुर्की की हार हुई। मक्का की विजय के बाद अंग्रेज अपने वादे से मुकर गए। मिस्टर गांधी ने उन्हें सज़ा देने के लिए "खिलाफत मुद्दा" खड़ा कर दिया, जिसका मतलब था कि तुर्की का सुल्तान इस्लामी खलीफा है, और उसकी खिलाफत को खत्म करना इस्लाम पर हमला करने के बराबर है। यह कितनी अजीब बात थी कि वही गांधी जो भारत में मुसलमानों को एक इंच ज़मीन देने के लिए तैयार नहीं थे, वैश्विक स्तर पर मुसलमानों की खिलाफत बहाल करने का नारा लगा रहे थे। फिर इस आंदोलन को "تَرکِ مَوالات" (तर्कए-मवालात / असहयोग आंदोलन) बना दिया गया, जिसका अर्थ था कि मुसलमान हिंदुओं के साथ मिलकर अंग्रेजों का हर तरह से बहिष्कार करें: उनकी नौकरियाँ छोड़ें, उनके द्वारा दी गई जागीरें वापस कर दें, मुस्लिम कॉलेजों को मिलने वाली ग्रांट वापस कर दें; संक्षेप में, उनसे किसी भी प्रकार का संबंध न रखें। खेदजनक स्थिति यह थी कि गांधी नेता थे और बड़े-बड़े मुस्लिम नेता उनके पीछे हाथ जोड़कर चल रहे थे। हिंदुओं की प्रसन्नता के लिए गाय की कुर्बानी की मनाही के फतवे दिए जा रहे थे, मस्जिदों के..

[1] हैंडबिल प्रकाशित इदारा-ए-तहकीकात-ए-इमाम अहमद रज़ा कराची, पृ. 2-3।

ہوئے تو مسلمانوں کے تشخص اور تعلیمی نظام کو زبردست دھچکا لگا، استعماری طاقتوں کے مذموم عزائم کی بدولت مذہبی قدریں زوال پذیر ہونے لگی تھیں۔ اس پر آشوب دور میں اللہ رب العزت نے برصغیر کے مسلمانوں کو امام احمد رضا جیسی باصلاحیت اور مدبرانہ قیادت سے نوازا جس کی تصانیف، تالیفات اور تبلیغی کاوشوں نے شکست خوردہ قوم میں ایک فکری انقلاب بپا کردیا۔ امام صاحب کی شخصیت جذبہ عشق رسول (صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم) سے لبریز تھی، آپ کی ساری زندگی کو مدنظر رکھتے ہوئے یہ بات وثوق سے کہی جاسکتی ہے کہ آپ کی ذات نبی کریم سے وفا شعاری کا نشان مجسم تھی۔"[1] بیسویں صدی عیسوی کے دوسرے اور تیسرے عشرے میں کئی ایسی تحریکیں چلیں جن میں واضح طور پر محسوس ہوتا تھا کہ مسلمان اپنا تشخص کھو کر ہندومت میں مدغم ہوجائیں گے، انگریز تاجر بن کر ہندوستان آیا اور اپنی سازشوں سے یہاں کا حکمران بن بیٹھا، ۱۹۱۴ء میں پہلی جنگ عظیم شروع ہوئی حکومت برطانیہ نے بے شمار ہندوستانیوں کو اس وعدے پر فوج میں بھرتی کر کے جنگ کی بھٹی میں جھونک دیا کہ فتح کے بعد ہندوستان آزاد کردیا جائے، مسٹر گاندھی اور مولانا محمد علی جوہر نے فوجی بھرتی کی بھرپور حمایت کی، دولاکھ کے قریب مسلمان اور ہندو فوج میں بھرتی ہوئے، عظیم اسلامی ملک ترکی کو شکست ہوئی فتح مکہ کے بعد انگریز اپنے وعدے سے منحرف ہوگیا، مسٹر گاندھی نے انھیں سزا دینے کے لئے "مسئلہ خلافت" کھڑا کردیا جس کا مطلب یہ تھا کہ ترکی کا سلطان اسلامی خلیفہ ہے، اس کی خلافت کو ختم کرنا اسلام پر حملہ کرنے کے مترادف ہے۔ کتنی عجیب بات تھی کہ وہ گاندھی جو ہندوستان میں مسلمانوں کو ایک انچ زمین دینے پر تیار نہ تھا وہ عالمی سطح پر مسلمانوں کی خلافت بحال کرنے کا نعرہ لگا رہا تھا۔ پھر اس تحریک کو تحریک "تَرکِ

مَوالات" بنا دیا گیا جس کا مطلب یہ تھا کہ مسلمان ہندوؤں کے ساتھ مل کر انگریز کا ہر قسم کا بائیکاٹ کریں، ان کی ملازمت چھوڑیں، ان کی دی ہوئی جاگیریں واپس کردیں، مسلمانوں کے کالجوں کو ملنے والی گرانٹ واپس کردیں، غرض یہ کہ ان سے کسی قسم کا تعلق نہ رکھیں، افسوسناک صورت یہ تھی کہ گاندھی لیڈر تھا مسلمانوں کے بڑے بڑے لیڈر دست بستہ اس کے پیچھے چل رہے تھے، ہندوؤں کی خوشنودی کے لئے گائے کی قربانی کی ممانعت کے فتوے دیئے جا رہے تھے، مسجدوں کے

[1]ہینڈ بل شائع کردہ ادارہ تحقیقات امام احمد رضا کراچی ص ۲.۳

On the pulpits, polytheists like Gandhi were being seated to deliver speeches; in short, the path for Hindu-Muslim unity was being fully prepared.

On the other hand, a reality was completely hidden from the leaders' sight: that after the British left this country, power would necessarily go to the Hindus, who were in the dominant majority in India. What benefit would Muslims get? The only difference for them would be that first, the British were rulers who claimed to be 'People of the Book', and later there would be the government of Hindus who were polytheists and did not believe in any heavenly book. Despite not having power, the Hindus had used every tactic through 'Shuddhi' and 'Sangathan' movements to convert Muslims to Hinduism; what would they not do once they attained power? In that era, Imam Ahmed Raza Barelvi was the first to realize this truth. From his sickbed, he wrote the book "Al-Mahajjat-ul-Mu'tamannah," dealing a fatal blow to the efforts for Hindu-Muslim unity and breathing new life into the Muslim nation. This book holds the status of the foundation stone of the Pakistan movement. This book has been published in the fourteenth volume of Fatawa-e-Razvia; the governing authorities, educationists, and researchers of Pakistan's history should study it.

Maulana Kausar Niazi writes: "Imam Raza was clearly seeing this trap of Gandhi, camouflaged as the soil. He raised his voice against 'United Nationalism' at a time when even Iqbal and Quaid-e-Azam were captives of its captivating allure. If seen, in the belief of the Two-Nation Theory, Imam Ahmed Raza is the leader and these two gentlemen are followers. The movement for Pakistan would never have flourished if Imam Ahmed Raza had not warned the Muslims about the schemes of the Hindus years earlier." [1]

The stance of Imam Ahmed Raza Barelvi (may mercy be upon him) was that 'Mwalat' means friendship; a Muslim's heart should not contain friendship for any disbeliever, whether British or Hindu. The proponents of the 'Tehreek-e-Tark-e-Mwalat' (Non-Cooperation Movement) did not just forbid friendship with the British but even prohibited dealings with them, while on the other hand, they had gone so far in friendship with Hindus that they were striving for unity.

Imam Ahmed Raza Barelvi opposed the Khilafat Movement and the Non-Cooperation Movement and [the reasons for] the difference...

[1] Kausar Niazi: Imam Ahmed Raza Khan Barelvi - A Multi-faceted Personality, Ma'arif-e-Nu'maniya Lahore, pp. 14-15.

मंचों पर गांधी जैसे मुशरिकों (बहुदेववादियों) को बिठाकर उनके भाषण कराए जा रहे थे; संक्षेप में कहें तो हिंदू-मुस्लिम एकता के लिए पूरी तरह से राह तैयार कर दी गई थी।

दूसरी ओर, नेताओं की नज़रों से यह सच्चाई पूरी तरह ओझल थी कि अंग्रेजों के इस देश से चले जाने के बाद सत्ता अनिवार्य रूप से हिंदुओं को मिलेगी, जो भारत में भारी बहुमत में थे। मुसलमानों को इससे क्या लाभ होता? उनके लिए अंतर केवल इतना होता कि पहले अंग्रेज शासक थे जो 'अहले किताब' (ईश्वरीय ग्रंथ वाले) होने का दावा करते थे, बाद में हिंदुओं की सरकार होती जो मुशरिक थे और किसी भी ईश्वरीय ग्रंथ को नहीं मानते थे। सत्ता न होने के बावजूद हिंदुओं ने 'शुद्धि' और 'संगठन' आंदोलनों के माध्यम से मुसलमानों को हिंदू बनाने के लिए हर हथकंडा अपनाया था; सत्ता मिलने के बाद वे क्या कुछ न करते? उस दौर में इस सच्चाई को सबसे पहले इमाम अहमद रज़ा बरेलवी ने पहचाना और अपनी बीमारी की अवस्था में "अल-महज्जत-उल-मुअतमन्नह" नामक पुस्तक लिखकर हिंदू-मुस्लिम एकता के प्रयासों पर गहरा प्रहार किया और मुस्लिम कौम में नई रूह फूंक दी। यह पुस्तक पाकिस्तान आंदोलन की आधारशिला की हैसियत रखती है। यह पुस्तक 'फ़तावा-ए-रज़विया' के चौदहवें खंड में प्रकाशित की गई है; सत्ताधीशों, शिक्षाविदों और पाकिस्तान के इतिहास के शोधकर्ताओं को इसका अध्ययन करना चाहिए।

मौलाना कौसर नियाज़ी लिखते हैं: "इमाम रज़ा गांधी द्वारा बिछाए गए इस ज़मीन के समान रंग वाले जाल को बखूबी देख रहे थे। उन्होंने 'संयुक्त राष्ट्रवाद' (मुत्तहिदा कौमियत) के खिलाफ उस समय आवाज़ उठाई जब इक़बाल और कायदे-आजम भी इसके मोहजाल में फँसे थे। देखा जाए तो द्वि-राष्ट्र सिद्धांत के अकीदे में इमाम अहमद रज़ा रहबर (नेता) हैं और ये दोनों महानुभाव मुक़तदी (अनुयायी)। पाकिस्तान का आंदोलन कभी आगे नहीं बढ़ता यदि इमाम अहमद रज़ा ने बरसों पहले मुसलमानों को हिंदुओं की चालों से सचेत न किया होता।" [1]

इमाम अहमद रज़ा बरेलवी अलैहिर्रहमा का रुख यह था कि 'मुवालात' का अर्थ दोस्ती है; एक मुसलमान के दिल में किसी भी काफ़िर के लिए दोस्ती नहीं होनी चाहिए, चाहे वह अंग्रेज हो या हिंदू। 'तहरीक-ए-तर्कए-मुवालात' (असहयोग आंदोलन) के समर्थक न केवल अंग्रेजों से दोस्ती बल्कि उनके साथ लेन-देन से भी मना करते थे, जबकि दूसरी ओर वे हिंदुओं की दोस्ती में इस कदर आगे बढ़ गए थे कि एकता की कोशिश कर रहे थे।

इमाम अहमद रज़ा बरेलवी ने खिलाफत आंदोलन और असहयोग आंदोलन का विरोध किया और मतभेद के..

---

[1] कौसर नियाज़ी: इमाम अहमद रज़ा खान बरेलवी - एक बहुमुखी व्यक्तित्व, माआरिफ-ए-नुमानिया लाहौर, पृ. 14-15।

منبروں پر گاندھی جیسے مشرک کو بٹھا کر اس کی تقریریں کرائی جا رہی تھیں مختصر یہ کہ ہندو مسلم اتحاد کے لئے پوری طرح راہ ہموار کی جا چکی تھی۔

دوسری طرف لیڈروں کی نگاہ سے یہ حقیقت یکسر پوشیدہ تھی کہ انگریز کے اس ملک سے چلے جانے کے بعد اقتدار لازمی طور پر ہندوؤں کو ملے گا، جو ہندوستان میں غالب اکثریت میں تھے، مسلمانوں کو کیا فائدہ پہنچتا؟ انھیں یہی فرق پڑتا کہ پہلے انگریز حکمران تھے جو اہل کتاب ہونے کا دعویٰ کرتے تھے بعد میں ہندوؤں کی حکومت ہوتی جو مشرک تھے اور کسی آسمانی کتاب کو نہ مانتے تھے ہندوؤں نے حکومت نہ ہونے کے باوجود شدھی اور سنگٹھن تحریکوں کے ذریعے مسلمانوں کو ہندو بنانے کے لئے ہر حربہ استعمال کر ڈالا تھا، جب انھیں حکومت مل جاتی تو وہ کیا کچھ نہ کرتے؟ اس دور میں اس حقیقت کا ادراک سب سے پہلے امام احمد رضا بریلوی نے کیا اور بستر علالت سے "المحجة المؤتمنة" کتاب لکھ کر ہندو مسلم اتحاد کی کوششوں پر کاری ضرب لگائی اور قوم مسلم میں نئی روح پھونک دی یہ کتاب تحریک پاکستان کی خشت اول کی حیثیت رکھتی ہے، یہ کتاب فتاویٰ رضویہ کی چودھویں جلد میں شائع کردی گئی ہے، ارباب حکومت، ماہرین تعلیم اور تاریخ پاکستان کے محققین کو اس کا مطالعہ کرنا چاہئے۔

مولانا کوثر نیازی لکھتے ہیں: "امام رضا گاندھی کے بچھائے ہوئے اس دام ہمرنگ زمین کو خوب دیکھ رہے تھے انھوں نے متحدہ قومیت کے خلاف اس وقت آواز اٹھائی جب اقبال اور قائد اعظم بھی اس کی زلف گرہ گیر کے اسیر تھے، دیکھا جائے تو دو قومی نظریہ کے عقیدے میں امام احمد رضا مقتداء ہیں اور یہ دونوں حضرات مقتدی، پاکستان کی تحریک کو کبھی فروغ نہ ہوتا اگر امام احمد رضا سالوں پہلے مسلمانوں کو ہندوؤں کی چالوں سے باخبر نہ کرتے۔" [1]

امام احمد رضا بریلوی علیہ الرحمۃ کا موقف یہ تھا کہ موالات دوستی کو کہتے ہیں، مسلمان کے دل میں کسی بھی کافر کی دوستی نہیں ہونی چاہئے خواہ انگریز ہو یا ہندو، تحریک ترک موالات کے حامی انگریز کی دوستی ہی نہیں اس کے ساتھ معاملات کرنے سے بھی منع کرتے تھے، دوسری طرف ہندو کی دوستی میں اس قدر آگے بڑھ گئے تھے کہ اتحاد کی کوشش کر رہے تھے۔

امام احمد رضا بریلوی نے تحریک خلافت اور تحریک ترک موالات کی مخالفت کی اور اختلاف کی...

---

[1] کوثر نیازی: امام احمد رضا خاں بریلوی ایک ہمہ جہت شخصیت معارف نعمانیہ لاہور ص ۱۵۔ ۱۴

Fatawa Razwiyya Volume 14 (14)

One reason was that in these movements, Gandhi was such a polytheist leader and Muslim leaders were his followers; this mingling and union would have no effect on Hindus, but Muslims would end up losing their faith. At this juncture, Imam Ahmed Raza Barelwi openly opposed this union and vehemently opposed the scholars and leaders who advocated for it by labeling them the "Gandhian sect." Since the sphere of influence of Imam Ahmed Raza Barelwi and his fellow Ahl-e-Sunnat scholars was very vast, their opponents like Abul Kalam Azad and others made great efforts to have them join the movements as well.

A rumor was spread that since the government of Turkey is a Sharia-compliant Caliphate, anyone who does not support it is an infidel. When a fatwa was sought from Imam Ahmed Raza Barelwi in this regard, he stated that as far as well-wishing is concerned, it is a duty from the heart for every Muslim. Being of Quraishi descent is not a condition for that, however, for a Sharia-compliant Caliphate, among other conditions, one condition is to be of Quraishi descent. He wrote a treatise on this issue titled:

"Dawam al-Aish fi al-Aimmah min Quraish."

This treatise was published after his death; had the intention been to benefit the British through its publication, it would have been published during his lifetime.

Allegation of Pro-British Sentiments

These were the circumstances based on which opponents accused Imam Ahmed Raza of being pro-British, which has no connection to reality.

The famous columnist of Nawa-i-Waqt, Mian Abdul Rashid (may Allah have mercy on him), writes:

"In those days, since the entire press was controlled by Hindus, severe propaganda was carried out against Hazrat Ahmed Raza Khan Barelwi and like-minded people, and a campaign to defame them was run. But history has decided in favor of these very gentlemen. Now the spell of false propaganda is breaking and the truth is coming out clearly."[1]

[1] Mian Abdul Rashid: Pakistan ka Pas Manzar aur Pesh Manzar (Institute of Pakistan Studies, Lahore) p. 120

फतावा रज़विया जिल्द 14 (14)

एक कारण यह था कि इन तहरीकों में गांधी जैसा एक मुशरिक (बहुदेववादी) नेता था और मुसलमान नेता उसके अनुयायी थे। इस मेल-जोल और एकता का हिंदुओं पर तो कोई असर नहीं होता, अलबत्ता मुसलमान अपने दीन (धर्म) से हाथ धो बैठते। इस अवसर पर इमाम अहमद रज़ा बरेलवी ने खुलेआम इस एकता का विरोध किया, और एकता करने वाले विद्वानों और नेताओं को 'गांधवी संप्रदाय' का नाम देकर उनका कड़ा विरोध किया। चूंकि इमाम अहमद रज़ा बरेलवी और उनके हम-मसलक अहले सुन्नत विद्वानों का प्रभाव क्षेत्र बहुत व्यापक था, इसलिए उनके विरोधियों जैसे अबुल कलाम आज़ाद आदि ने बड़ी कोशिश की कि वे भी हमारे साथ तहरीकों में शामिल हो जाएँ।

एक शिगुफ़ा यह छोड़ा गया कि चूंकि तुर्की की सरकार खिलाफते शरिया है, इसलिए जो उसका समर्थन नहीं करता वह काफिर है। इमाम अहमद रज़ा बरेलवी से इस संबंध में इस्तफ़ता (फतवा मांगना) किया गया तो आपने फ़रमाया कि जहाँ तक खैरख्वाही (शुभकामना) का संबंध है, वह तो हर मुसलमान के लिए दिल से फ़र्ज़ है, इसमें कुरैशी होना शर्त नहीं है, अलबत्ता खिलाफते शरिया के लिए अन्य शर्तों के अलावा एक शर्त कुरैशी होना है। इस मसले पर आपने एक रिसाला (पुस्तिका) तहरीर फ़रमाया जिसका नाम है:

"दवामुल ऐश फ़िल अइम्मति मिन कुरैश।"

यह रिसाला आपकी वफात (मृत्यु) के बाद छपा, यदि इसके प्रकाशन से अंग्रेजों को फायदा पहुँचाना उद्देश्य होता तो यह आपके जीवन काल में ही प्रकाशित किया जाता।

अंग्रेज़ नवाज़ी का आरोप

ये वे हालात थे जिनकी बिना पर विरोधियों ने इमाम अहमद रज़ा पर अंग्रेज़ नवाज़ी (अंग्रेजों का पक्ष लेने) का आरोप लगाया, जिसका वास्तविकता से कोई संबंध नहीं है।

नवा-ए-वक़्त के मशहूर कॉलम लेखक मियाँ अब्दुल रशीद (रहमतुल्लाह अलैह) लिखते हैं:

"उन दिनों चूंकि सारे प्रेस पर हिंदुओं का कब्जा था, इसलिए हज़रत अहमद रज़ा खां बरेलवी और आपके हम-ख्याल लोगों के खिलाफ सख्त दुष्प्रचार किया गया और बदनाम करने की मुहिम चलाई गई। लेकिन इतिहास ने इन्हीं हज़रात के पक्ष में फैसला दे दिया। अब झूठे दुष्प्रचार का तिलिस्म टूट रहा है और सच्चाई खुलकर सामने आ रही है।"[1]

[1] मियाँ अब्दुल रशीद: पाकिस्तान का पस मंज़र और पेश मंज़र (इदारा-ए-तहकीकात पाकिस्तान, लाहौर) पृष्ठ 120

पेज 13 / 712

ایک وجہ یہ تھی کہ ان تحریکوں میں گاندھی ایسا مشرک لیڈر تھا اور مسلمان لیڈر اس کے مقتدی تھے، اس میل جول اور اتحاد کا اثر ہندوؤں پر تو کچھ نہ ہوتا البتہ مسلمان اپنے دین سے ہاتھ دھو بیٹھتے، اس موقع پر امام احمد رضا بریلوی نے ڈنکے کی چوٹ پر اس اتحاد کی مخالفت کی، اور اتحاد کرنے والے علماء اور لیڈر کو فرقہ گاندھویہ کا لقب دے کر ان کی شدید مخالفت کی، چونکہ امام احمد رضا بریلوی اور ان کے ہم مسلک علماء اہلسنت کا حلقہ اثر بہت وسیع تھا اس لئے ان کے مخالفین ابوالکلام آزاد وغیرہ کی بڑی کوشش تھی کہ وہ بھی ہمارے ساتھ تحریکوں میں شریک ہوجائیں۔

ایک شوشہ یہ چھوڑا گیا کہ ترکی کی حکومت چونکہ خلافت شرعیہ ہے اس لئے جو اس کی حمایت نہیں کرتا وہ کافر ہے، امام احمد رضا بریلوی سے اس سلسلے میں استفتاء کیا گیا تو آپ نے فرمایا کہ جہاں تک خیر خواہی کا تعلق ہے وہ تو دل سے ہر مسلمان کے لئے فرض ہے، اس میں قریشی ہونا شرط نہیں البتہ خلافت شرعیہ کے لئے دیگر شرائط کے علاوہ ایک شرط قریشی ہونا ہے، اس مسئلے پر آپ نے ایک رسالہ تحریر فرمایا جس کا نام ہے:

"دوام العیش فی الائمۃ من قریش۔"

یہ رسالہ آپ کی وفات کے بعد چھپا، اس کی اشاعت سے انگریز کو فائدہ پہنچانا مقصود ہوتا تو آپ کی ظاہری زندگی میں شائع کیا جاتا۔

انگریز نوازی کا الزام

یہ وہ حالات تھے جن کی بناء پر مخالفین نے امام احمد رضا پر انگریز نوازی کا الزام لگایا، جس کا حقیقت کے ساتھ کوئی تعلق نہیں ہے۔

نوائے وقت کے مشہور کالم نویس میاں عبدالرشید رحمۃ اللہ تعالیٰ علیہ لکھتے ہیں:

"ان دنوں چونکہ سارے پریس پر ہندوؤں کا قبضہ تھا اس لئے حضرت احمد رضا خاں بریلوی اور آپ کے ہم خیال لوگوں کے خلاف سخت پروپیگنڈا کیا گیا اور بدنام کرنے کی مہم چلائی گئی۔ لیکن تاریخ نے ان ہی حضرات کے حق میں فیصلہ دے دیا۔ اب باطل پراپیگنڈے کا طلسم ٹوٹ رہا ہے اور حق کھل کر سامنے آرہا ہے۔"[1]

[1] میاں عبدالرشید: پاکستان کا پس منظر اور پیش منظر (ادارہ تحقیقات پاکستان لاہور) ص ۱۲۰

Fatawa-e-Razvia, Volume 14

Famous columnist Kausar Niazi writes: "A man of faith (Momin) who hated British imperialism so much that he considered going to its courts forbidden (Haram), who did not attend its court even after a case was filed against him, who, when writing letters, wrote the address on the reverse side of postcards and envelopes so that the heads of the British King and country would appear lowered, who two hours before his death willed that all letters received in the mail in this veranda bearing images of the Queen and King, and all money with these images, be thrown outside so that the angels of mercy would not face difficulty in entering, who, when choosing a model for praising the Prophet (Naat) and declared him the 'King of Naat Reciters', chose Hazrat Maulana Kifayat Ali Kafi, who issued a fatwa for Jihad against the British in the 1857 War of Independence. He struggled formally in this cause and was publicly hanged in the square of Moradabad in 1858 (The point being that if Imam Ahmad Raza (Mercy of Allah be upon him) were pro-British, he would not have made such a great enemy of the British his ideal. 12 Qadri). To say about him that he was a supporter of the British is like saying the sun is darkness, flowers are stench, the moon is heat, the sea is dryness, spring is autumn, the morning breeze is a cold blast, water is heat, air is suffocation, and wisdom is another name for ignorance. [Poetic verse:] Fixed a ray of the sun to the shoe Whatever he said, by God, it was incomparable.

The blessed life of Imam Ahmad Raza Barelvi (May his secret be sanctified) is a transparent mirror without any stain of British patronage. Neither he, nor his sons, disciples, or successors ever had any connection with the British. None of them were given titles like 'Shams-ul-Ulama' etc. by the British. None of them acquired property from the British. Today, the records of the India Office Library related to the independence movement of the Indo-Pak subcontinent are open; let someone find proof of friendship with the British from anywhere. On the contrary, it is no hidden secret who exposed the secret of the Silk Letter Movement (Tehreek-e-Reshmi Rumal)..."

---

1 Kausar Niazi: Imam Ahmad Raza Hama-jahat Shakhsiyat, p. 16 Page 14 of 712

फतावा-ए-रजविया, खंड 14

प्रसिद्ध स्तंभकार कौसर नियाजी लिखते हैं: "एक ऐसा मोमिन व्यक्ति जिसे ब्रिटिश साम्राज्यवाद से इतनी नफरत थी कि वह उसकी अदालतों में जाने को हराम समझता था, जो मुकदमा दर्ज होने के बावजूद उसकी अदालत में नहीं गया, जो पत्र लिखते समय पोस्टकार्ड और लिफाफे के उल्टी तरफ पता लिखता था ताकि ब्रिटिश राजा और देश का सिर नीचा दिखाई दे, जिसने अपनी मृत्यु से दो घंटे पहले वसीयत की थी कि इस बरामदे में डाक से आए वे सभी पत्र जिन पर रानी और राजा की तस्वीरें हैं, और वह पैसा जिन पर ये तस्वीरें हैं, सब बाहर फेंक दिए जाएं ताकि रहमत के फरिश्तों को आने में कठिनाई न हो। जिसने नात गोई (पैगंबर की प्रशंसा) में भी किसी को आदर्श माना और उसे 'सुल्तान-ए-नात गोयां' (नात पढ़ने वालों का सुल्तान) घोषित किया, तो वे हजरत मौलाना किफायत अली काफी थे, जिन्होंने 1857 के स्वतंत्रता संग्राम में अंग्रेजों के खिलाफ जिहाद का फतवा दिया था। उन्होंने इस सिलसिले में विधिवत संघर्ष किया और 1858 में मुरादाबाद के चौक में उन्हें सार्वजनिक रूप से फांसी दे दी गई (तात्पर्य यह है कि यदि इमाम अहमद रजा (रहमतुल्लाह अलैह) अंग्रेज-नवाज होते, तो वे अंग्रेजों के इतने बड़े दुश्मन को अपना आदर्श नहीं बनाते। 12 कादरी)। उनके बारे में यह कहना कि वे अंग्रेजों के समर्थक थे, वैसा ही है जैसे कोई कहे कि सूरज अंधकार है, फूल दुर्गंध है, चाँद गर्मी है, समुद्र सूखापन है, वसंत पतझड़ है, सुबह की हवा सर्द हवा है, पानी तपिश है, हवा घुटन है और हिकमत अज्ञानता का दूसरा नाम है। [कविता का अंश:] पापोश में लगाई किरन आफ़ताब की जो बात की खुदा की कसम लाज़वाब की

इमाम अहमद रज़ा बरेलवी (कुद्दिस सिर्रहु) का धन्य जीवन वह पारदर्शी दर्पण है जिस पर अंग्रेज-नवाजी का कोई दाग नहीं है। उन्होंने, उनके साहबजादों और शिष्यों व उत्तराधिकारियों ने कभी अंग्रेजों से संबंध नहीं रखा, उनमें से किसी को अंग्रेजों ने शम्स-उल-उलेमा आदि का खिताब नहीं दिया। न ही उनमें से किसी ने अंग्रेजों से जायदाद हासिल की। आज इंडिया ऑफिस लाइब्रेरी का रिकॉर्ड खुला है जिसका संबंध पाक-ओ-हिंद के स्वतंत्रता आंदोलन से है, कहीं से तो अंग्रेज-दोस्ती का सबूत मिले। इसके विपरीत, यह हकीकत कोई रहस्य नहीं रही कि रेशमी रूमाल आंदोलन का राज किसने उजागर किया..."

---

1 कौसर नियाजी: इमाम अहमद रजा हम-जहत शख्सियत, पृ. 16 Page 14 of 712

فتاویٰ رضویہ، جلد چہار دہم (۱۴)

مشہور کالم نگار کوثر نیازی لکھتے ہیں: "ایک ایسا مردِ مومن جسے انگریزی سامراج سے اتنی نفرت ہو کہ وہ اس کی کچہری میں جانے کو حرام سمجھتا ہو، جو مقدمہ قائم ہو جانے کے باوجود اس کی عدالت میں نہ گیا ہو، جو خط لکھتا ہو تو کارڈ اور لفافے کی الٹی طرف پتہ لکھتا ہو تاکہ انگریز بادشاہ اور ملک کا سر نیچا نظر آئے، جس نے اپنی وفات سے دو گھنٹے پہلے یہ وصیت کی ہو کہ اس دالان سے ڈاک میں آئے ہوئے وہ تمام خطوط جن پر ملکہ اور بادشاہ کی تصویر ہے اور روپے پیسے جن پر یہ تصویریں ہیں سب باہر پھینک دیئے جائیں تاکہ فرشتہ ہائے رحمت کو آنے میں دشواری نہ ہو، جس نے نعت گوئی میں بھی کسی کو نمونہ مانا اور اسے سلطان نعت گویاں قرار دیا تو حضرت مولانا کفایت علی کافی تھے جنہوں نے ۱۸۵۷ء کی جنگِ آزادی میں انگریزوں کے خلاف جہاد کا فتویٰ دیا۔ اس سلسلے میں باقاعدہ جدوجہد کی اور ۱۸۵۸ء میں مراد آباد کے چوک میں انہیں برسرعام پھانسی دے دی (مقصد یہ کہ امام احمد رضا (علیہ الرحمۃ) انگریز نواز ہوتے تو انگریز کے اتنے بڑے دشمن کو اپنا آئیڈیل نہ بناتے ۱۲ قادری) اس کے بارے میں یہ کہنا کہ وہ انگریز کا حامی تھا ایسا ہی ہے جیسے کوئی کہے سورج ظلمت، پھول بدبو، چاند گرمی، سمندر خشکی، بہار جھڑ، صبا صر صر، پانی حدت، ہوا حبس اور حکمت جہالت کا دوسرا نام ہے ع پاپوش میں لگائی کرن آفتاب کی جو بات کی خدا کی قسم لاجواب کی

امام احمد رضا بریلوی قدس سرہ کی حیات مبارکہ وہ شفاف آئینہ ہے جس پر انگریز نوازی کا کوئی داغ نہیں۔ انھوں نے ان کے صاحبزادوں اور تلامذہ و خلفاء نے کبھی انگریز سے تعلق نہ رکھا، ان میں سے کسی کو انگریز نے شمس العلماء وغیرہ کا خطاب نہ دیا۔ نہ ان میں سے کسی نے انگریز سے جائیداد حاصل کی، آج انڈیا آفس لائبریری کا ریکارڈ اوپن ہو چکا ہے جس کا تعلق پاک وہند

کی تحریک آزادی سے ہے، کہیں سے تو انگریز دوستی کا ثبوت ملے۔ اس کے برعکس یہ حقیقت کوئی راز سربستہ نہیں رہی کہ تحریک ریشمی رومال کا راز کس نے طشت از بام"

---

1 کوثر نیازی: امام احمد رضا ہمہ جہت شخصیت ص ۱۶ Page 14 of 712

Fatawa-e-Razvia Volume Fourteenth (14)

What? And on whose information were the leaders of the 'Junood-e-Rabbaniyah', Molvi Mahmood Hassan and others, arrested and imprisoned on the island of Malta? The son of Molvi Taj Mahmood Amroti and political leader of Sindh, Molvi Muhammad Shah Amroti, gave a statement on his deathbed that Molvi Ashraf Ali Thanwi passed information about all these plans to his brother Mazhar Ali, who was a high-ranking officer in the CID; he passed the information to the British government (1). And Molvi Shabbir Ahmad Usmani clearly admitted that some people were heard saying that Thanwi Sahab used to receive six hundred rupees monthly from the British government (2).

Can it be proven that Imam Ahmad Raza also had such relations with the British government or that he gained any benefit from the government of the time? He was awakening the Muslim Ummah during the British era, saying:

O sleepers! Stay awake, the thieves are on watch.

Accusation of Severity

Imam Ahmad Raza Barelvi was an embodiment of sincerity and devotion to Allah. He issued fatwas in the light of the teachings of the Quran, Hadith, and Islam without any favoritism. People of the Deobandi school of thought also publish your fatwas against the Rawafid (Shia) and Qadianis with their support and endorsement and look upon them with admiration. Then what is the reason that his fatwas against the scholars of Deoband are not considered worthy of attention?

The fact is that the honor and respect of the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) are among the necessities of religion, and his disrespect and insult are blasphemy; both Barelvis and Deobandis agree on this.

Molvi Husain Ahmad Madani writes: "Hadrat Maulana Gangohi... says that words which imply contempt for the Master of the Universe (peace be upon him), even if the speaker did not intend contempt, the speaker still becomes a disbeliever (Kafir) by them." (3)

The dispute arose when Imam Ahmad Raza Barelvi took issue with certain writings of the scholars of Deoband.

1. Anjum Lashari, Monthly 'Show Time', Karachi (April 1988 issue) p. 131
2. Mukalmat-us-Sadrain (Published in Deoband) p. 9-10

3. Husain Ahmad Madani, Molvi: Ash-Shihab-uth-Thaqib p. 57

फ़तवा-ए-रज़विया जिल्द चौदहवीं (14)

क्या? और किसकी सूचना पर 'जुनूद-ए-रब्बानिया' के नेताओं मौलवी महमूद हसन और अन्य को गिरफ्तार कर माल्टा द्वीप में कैद किया गया? मौलवी ताज महमूद अमरोटी के बेटे और सिंध के राजनीतिक नेता मौलवी मुहम्मद शाह अमरोटी ने मृत्युशैया पर बयान दिया कि मौलवी अशरफ अली थानवी ने इन सभी योजनाओं की सूचना अपने भाई मज़हर अली को दी थी, जो सीआईडी में एक उच्च पदस्थ अधिकारी थे; उन्होंने ब्रिटिश सरकार को सूचना दी (1)। और मौलवी शब्बीर अहमद उस्मानी ने स्पष्ट रूप से स्वीकार किया कि कुछ लोगों को यह कहते सुना गया था कि थानवी साहब को ब्रिटिश सरकार से मासिक छह सौ रुपये मिलते थे (2)।

क्या यह साबित किया जा सकता है कि इमाम अहमद रज़ा के भी ब्रिटिश सरकार के साथ ऐसे संबंध थे या उन्हें तत्कालीन सरकार से कोई लाभ मिला था? वह तो ब्रिटिश शासन के दौरान मुस्लिम उम्माह को जगाते हुए कह रहे थे:

ऐ सोने वालो! जागते रहो, चोर पहरा दे रहे हैं।

कट्टरता का आरोप

इमाम अहमद रज़ा बरेलवी ईमानदारी और अल्लाह के प्रति समर्पण के प्रतीक थे। उन्होंने बिना किसी पक्षपात के कुरान, हदीस और इस्लाम की शिक्षाओं के प्रकाश में फतवे जारी किए। देवबंदी विचारधारा के लोग भी राफ़िदियों और कादियानियों के खिलाफ आपके फतवों को अपने समर्थन और समर्थन के साथ प्रकाशित करते हैं और उन्हें प्रशंसा की दृष्टि से देखते हैं। फिर क्या कारण है कि देवबंद के विद्वानों के विरुद्ध उनके फतवों को ध्यान देने योग्य नहीं माना जाता?

तथ्य यह है कि पवित्र पैगंबर (उन पर अल्लाह की शांति और आशीर्वाद हो) का सम्मान और आदर धर्म की आवश्यकताओं में से है, और उनका अनादर और अपमान कुफ्र है; बरेलवी और देवबंदी दोनों इस पर सहमत हैं।

मौलवी हुसैन अहमद मदनी लिखते हैं: "हज़रत मौलाना गंगोही... कहते हैं कि जो शब्द ब्रह्मांड के स्वामी (उन पर शांति हो) के प्रति तिरस्कार का संकेत देते हैं, भले ही बोलने वाले का इरादा तिरस्कार का न हो, फिर भी बोलने वाला उनके कारण काफिर हो जाता है।" (3)

विवाद तब उत्पन्न हुआ जब इमाम अहमद रज़ा बरेलवी ने देवबंद के विद्वानों के कुछ लेखों पर आपत्ति जताई।

1. अंजुम लारी, मासिक 'शो टाइम', कराची (अप्रैल 1988 अंक) पृष्ठ 131
2. मुकालमत-उस-सदरैन (देवबंद में प्रकाशित) पृष्ठ 9-10
3. हुसैन अहमद मदनी, मौलवी: अल-शिहाब-उल-साकिब पृष्ठ 57

पृष्ठ 15 का 712

فتاوٰی رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

کیا؟ اور کس کی اطلاع پر جنودِ ربانیہ کے زعماء مولوی محمود حسن وغیرہ کو گرفتار کرکے جزیرہ مالٹا میں قید کیا گیا؟ مولوی تاج محمود امروٹی کے صاحبزادے اور سندھ کے سیاسی لیڈر مولوی محمد شاہ امروٹی نے بسترِ مرگ پر پڑے ہوئے بیان دیا کہ مولوی اشرف علی تھانوی نے ان تمام منصوبوں کی اطلاع اپنے بھائی مظہر علی کو پہنچائی جو سی آئی ڈی کے افسرِ اعلیٰ تھے، انھوں نے انگریز حکومت کو اطلاع پہنچادی (1) اور مولوی شبیر احمد عثمانی نے صاف اعتراف کیا کہ بعض لوگوں کو یہ کہتے ہوئے سنا گیا کہ تھانوی صاحب کو انگریز حکومت کی طرف سے چھ سو روپے ماہانہ ملا کرتے تھے۔ (2)

کیا یہ ثابت کیا جاسکتا ہے کہ امام احمد رضا کے بھی انگریز حکومت کے ساتھ اس قسم کے تعلقات تھے یا انھوں نے حکومت وقت سے مفاد حاصل کیا؟ وہ تو انگریز دورِ حکومت میں مسلم امہ کو جگاتے ہوئے فرمارہے ہیں؟

ع سونے والو! جاگتے رہیو چوروں کی رکھوالی ہے

تشدد کا الزام

امام احمد رضا بریلوی اخلاص اور للہیت کا پیکر تھے، انھوں نے قرآن وحدیث اسلام کے ارشادات کی روشنی میں بغیر کسی رعایت کے فتوے صادر کئے، روافض اور قادیانیوں کے خلاف آپ کے فتووں کو دیوبندی مکتب فکر کے لوگ بھی اپنی تائید اور حمایت کے ساتھ شائع کرتے ہیں اور انھیں تحسین کی نگاہ سے دیکھتے ہیں، پھر کیا وجہ ہے کہ علمائے دیوبند کے خلاف ان کے فتووں کو قابلِ التفات نہ گردانا جائے؟

دراصل بات یہ ہے کہ نبی اکرم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کی تعظیم وتکریم ضروریاتِ دین میں سے ہے اور آپ کی گستاخی اور توہین کفر ہے، اس پر بریلوی دیوبندی دونوں متفق ہیں۔

مولوی حسین احمد مدنی لکھتے ہیں : "حضرت مولانا گنگوہی--- فرماتے ہیں کہ جو الفاظ موہم تحقیر حضور سرورِ کائنات علیہ السلام ہوں اگرچہ کہنے والے نے نیت حقارت نہ کی ہو، مگر ان سے بھی کہنے والا کافر ہو جاتا ہے۔" (3)

اختلاف اس وقت پیدا ہوا جب امام احمد رضا بریلوی نے علماء دیوبند کی بعض عبارات پر گرفت کی

1 انجم لاشاری ماہنامہ شو ٹائم، کراچی (شمارہ اپریل ۱۹۸۸ء) ص ۱۳۱ 2 مکالمة الصدرین (مطبوعہ دیوبند) ص ۱۰-۹ 3 حسین احمد مدنی، مولوی: الشهاب الثاقب ص ۵۷

Fatawa Razawiyya Volume 14

And presented these [writings] before the scholars of the Haramain Sharifain (Two Holy Mosques) and asked them whether these statements are blasphemous against the esteemed Messenger (peace and blessings of Allah be upon him) and whether the one who holds such beliefs is an infidel (Kafir) or not? Thirty-five (35) scholars of the Haramain Sharifain issued a fatwa stating that these statements are blasphemous (Kufriyah) and their proponent is a Kafir. It was then expected that these few lines would be deleted and repentance (Tawba) would be sought in the court of Allah Almighty. But alas, it did not happen, and those books are still being published with those statements even today. More than two hundred and fifty scholars and spiritual leaders (Mashaikh) of undivided India and Pakistan endorsed this fatwa; see "Al-Sawarim al-Hindiyyah" by Maulana Hashmat Ali Khan Rizvi (may Allah have mercy on him). This fatwa was not given based on personal enmity with the scholars of Deoband but for the sake of protecting the honor of Mustafa (peace and blessings of Allah be upon him). Maulvi Murtaza Hasan Darbhangwi, Director of Education, Department of Preaching at Darul Uloom Deoband, writes about this fatwa:

"If (Maulana Ahmad) Khan Sahib considered some scholars of Deoband to be truly as he perceived them, then it was obligatory (fard) for Khan Sahib to declare those scholars of Deoband as infidels (Takfir). If he had not called them infidels, he himself would have become an infidel." [1]

Maulana Kausar Niazi, while mentioning this dispute and its background, writes:

"The core of the dispute started when Imam Raza considered some of the careless writings of some elders of (the scholars of Deoband) as objectionable. Since the matter concerned the greatness of the Messenger (peace and blessings of Allah be upon him), he made them targets of fatwas on the basis of insulting the Messenger (peace and blessings of Allah be upon him). If seen, these very fatwas are the basis for the separate identity of Imam Barelvi and his school of thought. The rigor for which a cry is raised is the very recognition of his personality and the understanding of his entire life." [2]

The reality is that these fatwas of Imam Ahmad Raza Barelvi were not due to any personal or group enmity, but were given to protect the greatness and sanctity of the Master of both worlds (peace and blessings of Allah be upon him), which is the duty of every Muslim. A portion of one of his letters is presented, every word of which is a

mirror of his heart's pain; in a letter to Maulana Ghulam Yasin (may Allah have mercy on him) of Dera Ghazi Khan, he says:

[1] Murtaza Hasan Darbhangwi, Maulvi: Ashad al-Adhab, p. 14 [2] Kausar Niazi: Imam Ahmad Raza Hama Jahat Shakhsiyat, p. 7

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदह (14)

और इन्हें हरमैन शरीफ़ैन के उलेमा के सामने पेश करके उनसे पूछा गया कि क्या ये इबारतें (लिखावटें) रसूले गिरामी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) की शान में गुस्ताखी हैं और इनका मानने वाला काफ़िर है या नहीं? पैंतीस (35) हरमैन शरीफ़ैन के उलेमा ने फतवा दिया कि ये इबारतें कुफ़्रिया हैं और इनका मानने वाला काफ़िर है। अब होना तो यह चाहिए था कि इन चंद सतरी इबारतों को हटा दिया जाता और अल्लाह तआला की बारगाह में तौबा की जाती। लेकिन अफ़सोस कि ऐसा नहीं हुआ, और वे किताबें आज तक उन इबारतों के साथ छप रही हैं। संयुक्त भारत और पाकिस्तान के ढाई सौ से अधिक उलेमा और मशाइख ने इस फतवे की पुष्टि की; देखिए मौलाना हशमत अली खां रज़वी (रहमतुल्लाह अलैहि) की 'अस-सवारिमुल हिन्दिया'। यह फतवा देवबंद के उलेमा से किसी निजी दुश्मनी की वजह से नहीं, बल्कि नामूसे मुस्तफ़ा (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) की हिफाज़त के लिए दिया गया था। दारुल उलूम देवबंद के दावत-ओ-तबलीग विभाग के शिक्षा निदेशक मौलवी मुर्तज़ा हसन दरभंगी इस फतवे के बारे में लिखते हैं:

"अगर (मौलाना अहमद) खां साहब के नज़दीक देवबंद के कुछ उलेमा वाकई वैसे ही थे जैसा कि उन्होंने उन्हें समझा था, तो खां साहब पर उन देवबंद के उलेमा की तकफीर (काफ़िर कहना) फर्ज थी। अगर वह उन्हें काफ़िर न कहते तो वे खुद काफ़िर हो जाते।" [1]

मौलाना कौसर नियाज़ी इस विवाद और इसकी पृष्ठभूमि का ज़िक्र करते हुए लिखते हैं:

"असल झगड़ा यहाँ से शुरू हुआ कि इमाम रज़ा ने (देवबंद के उलेमा के) कुछ बड़ों की लापरवाही भरी तहरीरों (लिखावटों) को आपत्तिजनक माना और चूंकि मामला रसूले खुदा (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) की अज़मत का था, तो तौहीन-ए-रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) की बुनियाद पर उन्हें फतवों का निशाना बनाया। देखा जाए तो यही फतवे इमाम बरेलवी और उनके मकतबे फिक्र (विचारधारा) की अलग पहचान का आधार हैं। जिस सख्ती की दुहाई दी जाती है, वही उनकी शख्सियत की पहचान और पूरी ज़िंदगी की समझ है।" [2]

हकीकत यह है कि इमाम अहमद रज़ा बरेलवी के ये फतवे किसी निजी या गुटीय दुश्मनी की वजह से नहीं थे, बल्कि दोनों जहानों के आका (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) की अज़मत और पवित्रता की रक्षा के लिए दिए गए थे, जो हर मुसलमान का फर्ज़ है। उनके एक पत्र का कुछ हिस्सा पेश किया जा

रहा है, जिसका एक-एक शब्द उनके दिल के दर्द का आइना है। डेरा गाजी खां के मौलाना गुलाम यासीन (रहमतुल्लाह अलैहि) के नाम एक पत्र में वे फरमाते हैं:

[1] मुर्तज़ा हसन दरभंगी, मौलवी: अशद अल-अज़ाब, पृ. 14 [2] कौसर नियाज़ी: इमाम अहमद रज़ा हमह जहत शख्सियत, पृ. 7

पृष्ठ 16/712

فتاویٰ رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

اور انھیں حرمین شریفین کے علماء کے سامنے پیش کر کے ان سے دریافت کیا کہ یہ عبارات رسول گرامی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کی شان میں گستاخی ہیں اور ان کا قائل کافر ہے یا نہیں؟ پینتیس ۳۵ علمائے حرمین شریفین نے فتویٰ دیا کہ یہ عبارات کفریہ ہیں اور ان کے قائل کافر ہیں، اب چاہئے تو یہ تھا کہ ان چند سطری عبارات کو حذف کر دیا جاتا اور اللہ تعالٰی کی بارگاہ میں توبہ کی جاتی۔ لیکن افسوس کہ ایسا نہ ہوا، اور وہ کتابیں ان عبارات سمیت آج تک چھپ رہی ہیں، متحدہ پاک و ہند کے اڑھائی سو سے زائد علماء اور مشائخ نے اس فتوے کی تصدیق کی، دیکھئے الصوارم الہندیہ از مولانا حشمت علی خاں رضوی رحمہ اللہ تعالٰی، یہ فتویٰ علمائے دیوبند سے ذاتی مخاصمت کی بنا پر نہیں بلکہ ناموس مصطفیٰ (صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم) کی حفاظت کی خاطر دیا تھا، مولوی مرتضیٰ حسن دربھنگی ناظم تعلیمات شعبہ تبلیغ دارالعلوم دیوبند اس فتویٰ کے بارے میں لکھتے ہیں:

"اگر (مولانا احمد) خاں صاحب کے نزدیک بعض علمائے دیوبند واقعی ایسے ہی تھے جیسا کہ انھوں نے انھیں سمجھا تو خاں صاحب پر ان علماء دیوبند کی تکفیر فرض تھی، اگر وہ ان کو کافر نہ کہتے تو خود کافر ہو جاتے۔" 1

مولانا کوثر نیازی اس اختلاف اور اس کے پس منظر کا ذکر کرتے ہوئے لکھتے ہیں:

"اصل جھگڑا یہاں سے چلا کہ ان (علماء دیوبند) کے بعض اکابر کی خلاف احتیاط تحریروں کو امام رضا نے قابل اعتراض گردانا اور چونکہ معاملہ عظمت رسول صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کا تھا، توہین رسول صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کی بنیاد پر انھیں فتووں کا نشانہ بنایا دیکھا جائے تو یہی

فتوے امام بریلوی اور ان کے مکتب فکر کے جداگانہ تشخص کا مدار ہیں، جس تشدد کی دہائی دی جاتی ہے وہی ان کی ذات کی پہچان اور پوری حیات کا عرفان ہے"۔ 2

حقیقت یہ ہے کہ امام احمد رضا بریلوی کے یہ فتوے کسی ذاتی یا گروہی مخاصمت کی بناء پر نہیں بلکہ سرکار دو عالم صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کی عظمت اور تقدس کے تحفظ کے لئے دئے جو ہر مسلمان کا فرض ہے، ان کے ایک مکتوب کا کچھ حصہ پیش کیا جاتا ہے جس کا ایک ایک لفظ ان کے دردِ دل کا آئینہ ہے، ڈیرہ غازی خاں کے مولانا غلام یسین رحمہ اللہ تعالٰی علیہ کے نام ایک مکتوب میں فرماتے ہیں:

1 مرتضیٰ حسن دربھنگی، مولوی اشد العذاب ص ۱۴ 2 کوثر نیازی: امام احمد رضا ہمہ جہت شخصیت ص ۷

"Maulana! It is a time of Islam's estrangement (Ghurba). 'Islam began as something strange and will return to being strange as it began, so glad tidings to the strangers.' For estrangement, helplessness is necessary. Among Sunnis, the general public's attention is towards play, amusement, and jest, while those of false religions—whether they be Rafidis, Wahhabis, Qadianis, Aryas, or Christians—are all prepared to support, defend, and propagate their own religions with wealth, deeds, and words. Who cares about the Sunnis? It is a time of spreading misguidance. If someone says even half a word against them, they lose their temper; if someone insults their parents, they become bloodthirsty—at that time, 'civilization' is set aside. All this 'civilization' is practiced against Allah (Almighty) and the presence of the Master of the World (peace and blessings of Allah be upon him). Those who insult them to their heart's content, who write and publish as they wish—if the names of these blabbermouths are taken with even a slight lack of reverence, one is bestowed with the title of being 'uncivilized' and 'harsh-spoken'. This is the state of faith. 'Indeed, we belong to Allah and to Him we shall return.'

In the eyes of such people, God forbid, the Great Quran is also uncivilized: 'And do not obey every worthless swearer, [a] habitual scorner, a spreader of slander, a preventer of good, transgressing and sinful, cruel, moreover, and an illegitimate pretender.' 'O Prophet, strive against the disbelievers and the hypocrites and be harsh upon them.' 'And fight those adjacent to you of the disbelievers and let them find in you harshness.' 'They wish that you would soften [in your position], so they would soften [toward you].' 'And let not pity for them take you in the religion of Allah.' 'Seek nearness to Allah by hating the people of sins, and meet them with frowning faces.'

The fact is that the honor of Allah and His Messenger has become very little in hearts. Heartfelt pain is felt when parents are spoken ill of; 'civilization' is set aside, and no lesson of brotherhood and unity is remembered then. But the insults showered upon Allah and His Messenger do not even leave a stain on the heart; there, 'Naturalist' (Nechari) civilization comes in the way. May Allah grant [true] Islam and give Muslims the guidance for goodness." For details, read the fine composition "Gunah-e-Begangi" by Professor Dr. Muhammad Masood Ahmed (may his shadow be prolonged) and the popular book in India and Pakistan "Dawat-e-Fikr" by Maulana Allama Muhammad Mansha Tabish Qasuri.

O

18 Jumada al-Ula 1419 AH 10 September 1998 AD Muhammad Abdul Hakeem Sharaf Qadri

"मौलाना! यह इस्लाम की ग़ुर्बत (बेचारगी) का ज़माना है। 'इस्लाम ग़रीब (अजनबी) शुरू हुआ और दोबारा वैसा ही हो जाएगा जैसा शुरू हुआ था, तो मुबारक़बाद है उन ग़रीबों (अजनबियों) के लिए।' ग़ुर्बत के लिए कसमपुर्सी लाज़िम है। सुन्नियों में अवाम की तवज्जो खेल-कूद और हँसी-मज़ाक की तरफ़ है, और बद-मज़हब चाहे राफ़ज़ी हों या वहाबी या क़ादियानी या आर्य या ईसाई, सब अपने-अपने मज़हब की मदद, हिमायत और प्रचार में कमर कस कर तैयार हैं। माल से, अमल से, बातों से; सुन्नियों को कौन पूछता है? यह ज़माना ही गुमराही के फैलाव का है। अगर उन्हें कोई आधी बात कह दे तो वे आग-बबूला हो जाते हैं, माँ-बाप को कोई गाली दे तो उसके ख़ून के प्यासे हो जाते हैं—उस वक़्त 'तहज़ीब' धरी की धरी रह जाती है। सारी तहज़ीब अल्लाह अज़वजल और हुज़ूर सैय्यद-ए-आलम सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम के मुक़ाबले में बरती जाती है कि उन्हें जी भर कर गालियाँ देने वाले, लिख-लिख कर छापने वाले जो चाहें बकें, अगर इन बकने वालों का नाम ज़रा बे-अदबी से लिया गया, तो 'असभ्य' और 'कठोर-भाषी' का ख़िताब दे दिया गया। यह ईमान की हालत है, 'बेशक हम अल्लाह ही के हैं और उसी की तरफ़ लौटने वाले हैं'।

ऐसे लोगों के नज़दीक तो, अल्लाह की पनाह, क़ुरान-ए-अज़ीम भी असभ्य है: 'और तुम किसी ऐसे शख़्स की बात न मानना जो बहुत क़समें खाने वाला, ज़लील हो, ताने देने वाला, चुग़ली लेकर चलने वाला हो, नेक काम से रोकने वाला, हद से बढ़ने वाला, गुनहगार हो, सख़्त-मिज़ाज और बद-नस्ल हो।' 'ए नबी! काफ़िरों और मुनाफ़िक़ों से जिहाद करो और उन पर सख़्ती करो।' 'और उन काफ़िरों से लड़ो जो तुम्हारे नज़दीक हैं और चाहिए कि वे तुम में सख़्ती पाएं।' 'वे तो चाहते हैं कि काश तुम कुछ नर्मी बरतो तो वे भी नर्म पड़ जाएं।' 'और अल्लाह के दीन के मामले में तुम्हें उन पर तरस न आए।' 'गुनाहगारों से नफ़रत के ज़रिए अल्लाह की नज़दीकी हासिल करो और उनसे सख़्त चेहरों के साथ मिलो।'

बात यह है कि अल्लाह और उसके रसूल की इज़्ज़त दिलों में बहुत कम हो गई है। माँ-बाप को बुरा कहने से दिल को दुख पहुँचता है; तहज़ीब एक तरफ़ रख दी जाती है, न उस वक़्त भाईचारे और एकता का सबक़ याद रहता है। लेकिन अल्लाह और रसूल पर जो गालियाँ बरसती हैं, उनसे दिल पर मैल भी नहीं आता; वहाँ 'नैचरी' (प्रकृतिवादी) तहज़ीब आड़े आती है। अल्लाह इस्लाम अता करे और मुसलमानों को नेक काम की तौफ़ीक़ दे।" विस्तार के लिए प्रोफ़ेसर डॉक्टर मोहम्मद मसूद अहमद

(मदज़िल्लहु अल-आली) की बेहतरीन रचना "गुनाह-ए-बेगांगी" और मौलाना अल्लामा मोहम्मद मंशा ताबिश क़सूरी की भारत और पाकिस्तान में लोकप्रिय किताब "दावत-ए-फ़िक्र" का अध्ययन करें।

O

18 जमादि-उल-उला 1419 हिजरी 10 सितंबर 1998 ईस्वी मोहम्मद अब्दुल हकीम शरफ़ क़ादरी

"مولانا! زمانہ غربتِ اسلام ہے "بدأ الاسلام غریبا وسیعود کما بدأ فطوبی للغرباء" غربت کے لئے کسمپرسی لازم ہے، سنیوں میں عوام کی توجہ لہو و لعب و ہزل کی طرف اور بد مذہب رافضی ہوں یا وہابی یا قادیانی یا آریہ یا نصاریٰ، سب اپنے اپنے مذہب کی نصرت و حمایت و اشاعت میں کمر بستہ ہیں۔ مال سے اعمال سے اقوال سے، سنیوں کو کون پوچھتا ہے؟ وقت ہی شیوعِ ضلالت کا ہے، ان کو اگر کوئی آدھی بات کہے جامہ سے باہر ہوں، ماں باپ کو گالی دے اس کے خون کے پیاسے ہوں، اس وقت تہذیب بالائے طاق رہتی ہے، ساری تہذیب اللہ عزوجل اور حضور سید عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کے مقابل برتی جاتی ہے کہ ان کو منہ بھر گالیاں دینے والے، لکھ لکھ کر چھاپنے والے جو چاہیں بکیں، ان بکنے والوں کا نام ذرا بے تعظیمی سے لیا اور نامہذب درشت گو کا خلعت عطا ہوا، یہ حالت ایمان ہے، انا للہ وانا الیہ راجعون۔

ایسوں کے نزدیک تو معاذ اللہ قرآنِ عظیم بھی نامہذب ہے "فلا تطع کل حلاف مھین ھماز مشاء بنمیم مناع للخیر معتد اثیم عتل بعد ذلک زنیم، یأیھا النبی جاھد الکفار والمنافقین واغلظ علیھم، وقاتلوا الذین یلونکم من الکفار ولیجدوا فیکم غلظۃ، ودوا لو تدھن فیدھنون، ولا تأخذکم بھما رأفۃ فی دین اللہ، تقربوا الی اللہ ببغض اھل المعاصی والقوھم بوجوہ مقفھرۃ۔

بات یہ ہے کہ اللہ ورسول کی عزت قلوب میں بہت کم ہو گئی ہے، ماں باپ کو برا کہنے سے دل کو درد پہنچتا ہے، تہذیب بالائے طاق رہتی ہے، نہ اس وقت اخوت و اتحاد کا سبق یاد ہے، اللہ و رسول پر جو گالیاں برستی ہیں ان سے دل پر میل بھی نہیں آتا، وہاں نیچری تہذیب آڑے آتی ہے، اللہ اسلام دے اور مسلمانوں کو توفیقِ خیر عطا فرمائے"۔ تفصیل کے لئے سعادت لوح و قلم پروفیسر ڈاکٹر

محمد مسعود احمد مدظلہ العالی کی تصنیف لطیف "گناہِ بیگانگی" اور مولانا علامہ محمد منشا تابش قصوری کی پاک و ہند میں مقبول کتاب "دعوتِ فکر" کا مطالعہ فرمائیں۔

O

۱۸ جمادی الاولیٰ ۱۴۱۹ھ ۱۰ ستمبر ۱۹۹۸ء محمد عبدالحکیم شرف قادری

Volume 14 (14) Fatawa Rizwia

Table of Contents

Subject	Page	Subject	Page
Book of Campaigns (Kitab-us-Siyar)	101	Is India Dar-al-Harb or Dar-al-Islam?	105
Command regarding a specific migration	101	Are the Jews and Christians of this era 'People of the Book' or not?	105
Neglecting those for whom maintenance is mandatory is a sin.	101	Are Rafidis etc. included among apostates or not?	105
Rules and conditions of Sharia-compliant migration	102	Answer to the first question.	105
Migration from Dar-al-Harb to Dar-al-Islam is obligatory.	102	According to the school of our three scholars (May Allah have mercy on them), India is Dar-al-Islam, never Dar-al-Harb.	105
Whoever is truly compelled is excused.	102	According to Imam-e-Azam Abu Hanifa, three things are required for Dar-al-Islam to become Dar-al-Harb.	105
Migration is obligatory from where a person is prevented from fulfilling religious duties.	102	For Dar-al-Islam to become Dar-al-Harb, it is necessary that polytheistic laws are openly enforced and Islamic laws and symbols are absolutely not practiced, but this is definitely not the case in India.	105
India is Dar-al-Islam.	103	It is the glory and majesty of the exalted Islamic Sharia that it compels even opponents to submit to its following.	106
I'lam-ul-A'lam bi-anna Hindustan Dar-al-Islam (Proof of the fact that India is Dar-al-Islam)	105		

जिल्द चौदहवीं (14) फ़तावा रज़विया

विषय सूची

विषय	पृष्ठ	विषय	पृष्ठ
किताबुस् सियर (सैन्य अभियान की पुस्तक)	१०१	क्या हिन्दुस्तान दारुल हरब है या दारुल इस्लाम?	१०५
एक विशिष्ट हिजरत (प्रवासन) का हुक्म	१०१	इस युग के यहूदी और ईसाई किताबी हैं या नहीं?	१०५
जिस व्यक्ति पर जिनका भरण-पोषण अनिवार्य है, उनकी उपेक्षा करना पाप है।	१०१	रवाफ़िज़ आदि धर्मत्यागियों में शामिल हैं या नहीं?	१०५
शरई हिजरत के अहकाम और शर्तें	१०२	पहले सवाल का जवाब।	१०५
दारुल हरब से दारुल इस्लाम की ओर हिजरत फ़र्ज़ है।	१०२	हमारे तीन विद्वानों (अल्लाह उन पर कृपा करे) के मत के अनुसार हिन्दुस्तान दारुल इस्लाम है, कभी दारुल हरब नहीं।	१०५
जो वास्तव में मजबूर है, वह माज़ूर (क्षम्य) है।	१०२	इमाम-ए-आज़म अबू हनीफ़ा के अनुसार दारुल इस्लाम के दारुल हरब बनने के लिए तीन चीज़ें आवश्यक हैं।	१०५
जहाँ अनिवार्य कर्तव्यों के पालन से व्यक्ति मजबूर हो, वहाँ से हिजरत वाजिब है।	१०२	दारुल इस्लाम के दारुल हरब होने के लिए आवश्यक है कि वहाँ खुलेआम शिर्क के नियम लागू हों और इस्लाम के नियम व प्रतीक बिल्कुल भी लागू न हों, लेकिन यह बात हिन्दुस्तान में कतई नहीं है।	१०५
हिन्दुस्तान दारुल इस्लाम है।	१०३	शरीयत-ए-अलिया इस्लामिया की यह शान व शौकत है कि वह विरोधियों को भी अपनी पैरवी करने पर मजबूर कर देती है।	१०६
एलामुल एलाम बि-अन्ना हिन्दुस्तान दारुल इस्लाम (इस	१०५		

विषय	पृष्ठ	विषय	पृष्ठ
बात का प्रमाण कि हिन्दुस्तान दारुल इस्लाम है) पृष्ठ 18 का 712			

جلد چہار دہم (۱۴) فتاویٰ رضویہ

فہرست مضامین

مضمون	صفحہ
کتاب السیر	۱۰۱
ایک مخصوص ہجرت کا حکم	۱۰۱
آدمی پر جن لوگوں کا نفقہ واجب ہے ان کی تضییع گناہ ہے۔	۱۰۱
ہجرت شرعی کے احکام و شرائط	۱۰۲
دار الحرب سے دار الاسلام کی طرف ہجرت فرض ہے۔	۱۰۲
جو فی الحقیقت مجبور ہے وہ معذور ہے۔	۱۰۲
جہاں اقامتِ فرائض سے آدمی مجبور ہو وہاں سے ہجرت واجب ہے۔	۱۰۲
کیا ہندوستان دار الحرب ہے یا دار الاسلام۔	۱۰۵
اس زمانے کے یہود و نصاری کتابی ہیں یا نہیں۔	۱۰۵
روافض وغیرہ داخل مرتدین ہیں یا نہیں۔	۱۰۵
جواب سوال اول۔	۱۰۵
ہمارے علماء ثلاثہ رحمۃ اللہ تعالیٰ علیہم کے مذہب پر ہندوستان دار الاسلام ہے ہرگز دار الحرب نہیں۔	۱۰۵
امام اعظم ابوحنیفہ کے نزدیک دار الاسلام کے دار الحرب ہو جانے کے لئے تین باتیں درکار ہیں۔	۱۰۵
دار الاسلام کے دار الحرب ہونے کے لئے ضروری ہے کہ وہاں احکام شرک اعلانیہ جاری ہوں اور اسلام	۱۰۵

مضمون	صفحہ
ہندوستان دار الاسلام ہے۔	۱۰۳
اعلام الاعلام بأن ہندوستان دار الاسلام (اس بات کا ثبوت کہ ہندوستان دار الاسلام ہے)	۱۰۵
شریعتِ علیہِ اسلامیہ کی کہ یہ شوکت وجبروت ہے کہ مخالفین کو بھی اپنی تسلیمِ اتباع پر مجبور فرماتی ہے۔	۱۰۶
کے احکام و شعائر مطلقاً جاری نہ ہوں مگر یہ بات ہندوستان میں قطعاً موجود نہیں۔	

Fatawa-e-Razvia, Volume 14 (14)

106: Dar al-Harb becomes Dar al-Islam through only one condition, which is that the command of Islam becomes dominant there. / 112: The author (may mercy be upon him) addresses the misunderstanding of some prominent contemporaries. 106: According to Imam-e-Azam, Dar al-Islam becomes Dar al-Harb when three conditions are met, whereas according to the Sahibayn (Imam Abu Yusuf and Imam Muhammad), it is declared Dar al-Harb by only one condition. / 112: The meaning of 'Al-Ittisal bi-Dar al-Harb' and a statement on whether this is a condition for the negation of freedom. 107: When a ruling is established by a cause, the ruling remains as long as the cause exists. / 113: According to Imam Sahib, for any Dar al-Islam to become Dar al-Harb, it is a condition that it is not surrounded by Dar al-Islam on all four sides. 107: As long as any Islamic rulings remain in Dar al-Islam, it will not become Dar al-Harb, even if the dominance of the people of Islam ends there. / 114: Astonishment at those who declare India to be Dar al-Harb for the legalization of interest (riba) yet do not migrate despite having the power and capability. 108: If some Islamic rulings are enforced in Dar al-Harb, it becomes Dar al-Islam. / 114: The prohibition of interest (usury) is established by definitive texts (nusoos-e-qati'ah). 109: Apparently, where both polytheistic (shirk) commands and Islamic commands are enforced, it will not be Dar al-Harb. / 114: On the Day of Resurrection, those who consume interest will rise like those afflicted by a ghost, i.e., falling, stumbling, and senseless like a madman. 109: Two things serve as evidence for the above claim. / 114: The bellies of interest-eaters will become huge and filled with snakes and scorpions. 109: The first thing. / 114: A declaration of war from Allah Almighty and His Messenger against those who consume interest. 110: The second thing. / 114: The Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) cursed the consumer of interest. 110: Al-Islamu ya'lu wa la yu'la (Islam is dominant and is not dominated). / 114: There are seventy degrees of interest, the lowest of which is like a man committing adultery with his own mother. 111: Reasons for protected non-Muslim citizens (Dhimmi) to rise from humiliation and progress against the intention of Sharia. / 115: Knowingly consuming one Dirham of interest is like committing adultery thirty-six times with one's own mother. 112: Some people have a delusion that the negation of India being Dar al-Harb is only the doctrine of Imam-e-Azam and not that of the Sahibayn.

फ़तावा रज़विया, जिल्द 14 (14)

106: दार-अल-हर्ब केवल एक ही शर्त से दार-अल-इस्लाम बन जाता है, वह यह कि वहां इस्लाम का शासन प्रभावी हो जाए। / 112: कुछ प्रमुख समकालीनों की गलतफहमी पर लेखक (रहमतुल्लाह अलैह) की पकड़। 106: इमाम-ए-आज़म के अनुसार दार-अल-इस्लाम तीन शर्तों के पाए जाने से दार-अल-हर्ब बन जाता है, जबकि साहिबैन के अनुसार केवल एक ही शर्त से दार-अल-हर्ब करार पा जाएगा। / 112: 'अल-इत्तिसाल बि-दार-अल-हर्ब' का अर्थ और इस बात का वर्णन कि क्या यह स्वतंत्रता के निषेध के लिए शर्त है। 107: जब कोई आदेश किसी कारण से स्थापित होता है, तो जब तक वह कारण बना रहता है, आदेश भी बना रहता है। / 113: इमाम साहब के अनुसार किसी दार-अल-इस्लाम के दार-अल-हर्ब बनने के लिए यह शर्त है कि वह चारों तरफ से दार-अल-इस्लाम से घिरा हुआ न हो। 107: दार-अल-इस्लाम में जब तक कुछ भी इस्लामी आदेश शेष रहेंगे, वह दार-अल-हर्ब नहीं बनेगा, भले ही वहाँ इस्लाम के लोगों का दबदबा समाप्त हो जाए। / 114: उन लोगों पर आश्चर्य है जो ब्याज (रिबा) को वैध करने के लिए भारत को दार-अल-हर्ब ठहराते हैं और शक्ति और सामर्थ्य के बावजूद हिजरत (पलायन) नहीं करते। 108: यदि दार-अल-हर्ब में कुछ इस्लामी आदेश लागू हो जाएं तो वह दार-अल-इस्लाम बन जाता है। / 114: ब्याज (सूद) की हरामियत (निषेध) निर्णायक ग्रंथों (नुसूस-ए-क़ातिआ) से सिद्ध है। 109: ज़ाहिर यह है कि जहाँ शिर्क(बहुदेववाद) के आदेश और इस्लाम के आदेश दोनों लागू हों, वह दार-अल-हर्ब नहीं होगा। / 114: ब्याज खाने वाले कयामत के दिन उस व्यक्ति की तरह उठेंगे जिसे भूत लग गया हो, यानी पागलों की तरह गिरते-पड़ते और होश खोए हुए। 109: उपरोक्त दावे के प्रमाण में दो चीजें दलील हैं। / 114: ब्याजखोरों के पेट बड़े हो जाएंगे और उनमें सांप-बिच्छू भर जाएंगे। 109: पहली चीज़। / 114: ब्याज खाने वालों का अल्लाह तआला और उसके रसूल से युद्ध का ऐलान। 110: दूसरी चीज़। / 114: अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने ब्याजखोर पर लानत भेजी। 110: अल-इस्लामु या'लू व ला यु'ला (इस्लाम प्रभावी होता है, प्रभावी नहीं किया जाता)। / 114: ब्याज के सत्तर स्तर हैं, जिनमें से सबसे निम्न यह है कि आदमी अपनी माँ के साथ व्यभिचार करे। 111: शरीयत की मंशा के विरुद्ध जिम्मी (संरक्षित गैर-मुस्लिम) लोगों के अपमान से निकलकर उन्नति पाने के कारण। / 115: जानबूझकर एक दिरहम ब्याज खाना ऐसा है जैसे अपनी माँ के साथ छत्तीस बार व्यभिचार करना। 112: कुछ लोगों का भ्रम है कि भारत के दार-अल-हर्ब न होने की बात केवल इमाम-ए-आज़म का मत है, साहिबैन का नहीं।

पृष्ठ 712 का 19

فتاویٰ رضویہ، جلد چہار دہم (۱۴)

۱۰۶ دارالحرب صرف ایک ہی شرط سے دارالاسلام بن جاتا ہے وہ یہ کہ وہاں اسلام کا حکم غالب ہوجائے۔ / ۱۱۲ بعض اجلہ مشاہیر معاصرین کی غلط فہمی پر مصنف علیہ الرحمۃ کی گرفت۔ ۱۰۶ امام اعظم کے نزدیک دارالاسلام تین شرطوں کے پائے جانے سے دارالحرب بن جاتا ہے جبکہ صاحبین کے نزدیک صرف ایک ہی شرط سے دارالحرب قرار پا جائے گا۔ / ۱۱۲ الاتصال بدار الحرب کا مطلب اور اس بات کا بیان کہ کیا یہ نفی حریت کے لئے شرط ہے۔ ۱۰۷ حکم جب کسی علت سے ثابت ہو تو جب تک علت باقی رہے حکم باقی رہتا ہے۔ / ۱۱۳ امام صاحب کے نزدیک کسی دارالاسلام کے دارالحرب بننے کے لئے یہ شرط ہے کہ وہ چاروں طرفوں سے دارالاسلام میں گھرا ہوا نہ ہو۔ ۱۰۷ دارالاسلام میں جب تک کچھ بھی احکام اسلام باقی رہیں وہ دارالحرب نہ بنے گا اگر چہ وہاں اہل اسلام کا غلبہ ختم ہوجائے۔ / ۱۱۴ ان لوگوں پر تعجب ہے جو تحلیلِ ربو کے لئے ہندوستان کو دارالحرب ٹھہراتے ہیں اور قدرت واستطاعت کے باوجود ہجرت نہیں کرتے۔ ۱۰۸ دارالحرب میں بعض اسلامی احکام نافذ ہوجائیں تو وہ دارالاسلام بن جاتا ہے۔ / ۱۱۴ سود کی حرمت نصوصِ قاطعہ سے ثابت ہے۔ ۱۰۹ ظاہر یہ ہے کہ جہاں احکام شرک اور احکام اسلام دونوں نافذ ہوں وہ دارالحرب نہیں ہوگا۔ / ۱۱۴ سود کھانے والے قیامت کو آسیب زدہ کی طرح اٹھیں گے یعنی مجنونانہ گرتے پڑتے بد حواس۔ ۱۰۹ مذکورہ بالا دعوی کے ثبوت پر دو چیزیں دلیل ہیں۔ / ۱۱۴ سود خوروں کے پیٹ بڑے ہو جائیں گی اور ان میں سانپ بچھو بھر جائیں گے۔ ۱۰۹ پہلی چیز۔ / ۱۱۴ سود کھانے والوں کا اللہ تعالیٰ اور اس کے رسول سے اعلانِ جنگ۔ ۱۱۰ دوسری چیز۔ / ۱۱۴ رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم نے سود خور پر لعنت فرمائی۔ ۱۱۰ الاسلام یعلو ولا یعلی (اسلام غالب ہوتا ہے مغلوب نہیں ہوتا) / ۱۱۴ سود کے ستر درجے ہیں جن

میں سے ادنیٰ یہ ہے کہ آدمی اپنی ماں سے زنا کرے۔ ۱۱۱ خلافِ مراد شرع اہلِ ذمہ کے ذلت سے نکل کر ترقی پانے کے اسباب۔ / ۱۱۵ ایک درہم سود کا دانستہ کھانا ایسا ہے جیسا چھتیس بار اپنی ماں سے زنا کرنا۔ ۱۱۲ بعض لوگوں کا وہم ہے کہ ہندوستان سے دارالحرب کی نفی صرف امام اعظم کا مذہب ہے صاحبین کا نہیں۔

Fatawa Rizvia, Volume 14

| 119 | Answer to the second question. | 115 | | | What is the ruling on marrying Sabian women, i.e., star worshippers? | 115 | | 119 | Christians are polytheists (mushrikeen) in terms of linguistic reality, and the same applies to Jews. | 115 | | | Are Sabians considered People of the Book (Ahl-e-Kitab)? | 115 | | 122 | The establishment of the origin necessitates the truth of the derivative. | 115 | | | It is prudent to avoid the women and slaughtered animals (meat) of Christians. | 115 | | 122 | What is the difference between the rulings for Jews/Christians and other polytheists, and what is the reason? | 115 | | | Nowadays, some Jews believe in Ezra (Uzair) peace be upon him being the son of God; consider it necessary to avoid their women and slaughtered animals. | 115 | | 122 | The disagreement among scholars regarding Jews and Christians of this era and a detailed discussion on it. | 115 | | | Marriage with women from the People of the Book and consuming their slaughtered animals should be avoided when there is no necessity. | 115 | | 122 | Marriage with a woman from the People of the Book (Kitabiyah) is valid, although it is disliked (Makruh Tanzihi). | 116 | | | It is not the act of a wise person to choose an action that is undesirable on one hand and strictly forbidden (Haraam Qat'i) on the other. | 116 | | 123 | Conditions for the validity of marriage with a Kitabiyah. | 116 | | | Answer to the third question. | 116 | | 123 | When the term 'Mushrik' (polytheist) is mentioned in absolute terms, it will not include the People of the Book in Shari'ah terminology. | 117 | | | Any innovator (Bid'ati) who denies any of the essentials of faith is certainly and definitely an infidel (Kafir) by the consensus of Muslims, even if they recite the Kalima millions of times; neither their prayer, fasting, Hajj, nor charity will be accepted. | 117 | | 123 | In what sense is the term 'Yushrikoon' (they associate partners with God) applied to the actions of the People of the Book? | 117 | | | Denying one out of a thousand essentials of faith is the same as denying nine hundred and ninety-nine. | 117 | | 123 | To whom does the term 'Mushrik' apply in absolute terms according to Shari'ah terminology? | 117 | | | Applying the terms disbelief (Kufr) and polytheism (Shirk) to everything and excluding Muslims from the fold of Islam is wrong. | 117 | | 123 | In short, according to researchers, the predominant view is that Jews and Christians are absolutely People of the Book and the rulings for polytheists do not apply to them. | 117 | | | Actions follow faith (Iman). | 117 | | 124 | Research of the author (May Allah have mercy on him) regarding the mentioned issue. | 118 | | | The Prophet's (peace and blessings of

Allah be upon him) statement about a group of people with many good deeds who will leave the religion as an arrow exits the prey. | 118 |

फ़तावा रज़विया, जिल्द 14

| 119 | दूसरे सवाल का जवाब। | 115 | | | साबी यानी सितारा परस्त औरतों से निकाह कैसा है। | 115 | | 119 | नसारा (ईसाई) भाषाई वास्तविकता के अनुसार मुशरिक हैं और यहूदियों का भी यही हाल है। | 115 | | | क्या साबी अहल-ए-किताब है। | 115 | | 122 | स्रोत की स्थापना व्युत्पन्न की सत्यता को अनिवार्य बनाती है। | 115 | | | इसी में सावधानी है कि नसारा की महिलाओं और उनके ज़ीबीहा (वध किए गए जानवरों के मांस) से परहेज़ करे। | 115 | | 122 | यहूद व नसारा के अहकाम और अन्य मुशरिकों के अहकाम में क्या अंतर है और उसकी वजह। | 115 | | | आजकल कुछ यहूदी उज़ैर अलैहिस्सलाम के बेटे होने के कायल हैं, उनकी महिलाओं और ज़ीबीहा से बचना ज़रूरी समझें। | 115 | | 122 | इस ज़माने के यहूद व नसारा के बारे में उलेमा का मतभेद और उस पर विस्तृत चर्चा। | 115 | | | अहल-ए-किताब की औरतों से निकाह और उनके ज़ीबीहा के सेवन से, जब ज़रूरत न हो, बचना चाहिए। | 115 | | 122 | किताबिया औरत से निकाह सही है हालाँकि यह मकरूह तंज़ीही है। | 116 | | | बुद्धिमान का यह काम नहीं कि वह ऐसा कृत्य चुने जिसका एक पक्ष अवांछनीय और दूसरा पक्ष कतई हराम हो। | 116 | | 123 | किताबिया के निकाह के सही होने की शर्तें। | 116 | | | तीसरे सवाल का जवाब। | 116 | | 123 | जब मुशरिक शब्द का मुतलक (पूर्ण रूप से) ज़िक्र किया जाए तो शरीयत की शब्दावली में अहल-ए-किताब इसमें शामिल नहीं होंगे। | 117 | | | जो बिदअती दीन की ज़रूरतों में से किसी का मुनकिर (इनकारी) हो, वह मुसलमानों की सर्वसम्मति (इज्मा) से यकीनन कतई काफिर है, चाहे वह करोड़ों बार कलमा पढ़े, न ही उसकी नमाज़, रोज़ा, हज और सदका-खैरात कुबूल होगी। | 117 | | 123 | अहल-ए-किताब के काम पर शब्द 'युशरिकून' का प्रयोग किस अर्थ में है। | 117 | | | दीन की हज़ार ज़रूरतों में से एक का इनकार वैसा ही है जैसे नौ सौ निन्यानवे का। | 117 | | 123 | शरीयत की शब्दावली में मुशरिक शब्द का मुतलक प्रयोग किस व्यक्ति पर होता है। | 117 | | | बात-बात पर कुफ्र व शिर्क का प्रयोग करना और मुसलमानों को इस्लाम के दायरे से बाहर करना गलत है। | 117 | | 123 | संक्षेप में, शोधकर्ताओं के अनुसार प्रबल विचार यही है कि यहूद व नसारा मुतलकन (पूर्ण रूप से) अहल-ए-किताब हैं और उन पर मुशरिकों के अहकाम लागू नहीं होते। | 117 | | | कर्म ईमान के अधीन हैं। | 117 | | 124 | उल्लिखित मसले से संबंधित लेखक (अलैहि रहमा) का शोध। | 118 | | | हुज़ूर अकरम सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम का बहुत अधिक

कर्मों वाली एक कौम के बारे में फरमान कि वे दीन से वैसे ही निकल जाएंगे जैसे तीर शिकार से निकल जाता है। | 118 |

पृष्ठ 20 / 712

| ۱۱۹ | جواب سوال دوم۔ | ۱۱۵ | | | صابی یعنی ستارہ پرستی عورتوں سے نکاح کیسا ہے۔ | ۱۱۵ | | ۱۱۹ | نصاری باعتبار حقیقت لغویہ مشرکین ہیں اور یہی حال یہود کا ہے۔ | ۱۱۵ | | | کیا صابی اہل کتاب ہے۔ | ۱۱۵ | | ۱۲۲ | قیام مبداء مستلزم صدق مشتق ہوتا ہے۔ | ۱۱۵ | | | احتیاط اسی میں ہے کہ نصاری کی نساء و ذبائح سے احتراز کرے۔ | ۱۱۵ | | ۱۲۲ | یہود و نصاری کے احکام اور دیگر مشرکین کے احکام میں کیا فرق ہے اور اس کی وجہ۔ | ۱۱۵ | | | آج کل بعض یہود عزیر علیہ السلام کی ابنیت کے قائل ہیں ان کے زن و ذبیحہ سے بچنا لازم جانیں۔ | ۱۱۵ | | ۱۲۲ | اس زمانے کے یہود و نصاری کے بارے میں علماء کا اختلاف اور اس پر تفصیلی بحث۔ | ۱۱۵ | | | اہل کتاب کی عورتوں سے نکاح اور ان کے ذبیحہ کے تناول سے جبکہ ضرورت نہ ہو تو احتراز کرنا چاہئے۔ | ۱۱۵ | | ۱۲۲ | کتابیہ عورت سے نکاح صحیح ہے اگر چہ مکروہ تنزیہی ہے۔ | ۱۱۶ | | | عاقل کا کام نہیں کہ ایسا فعل اختیار کرے جس کی ایک جانب نامحمود اور دوسری جانب حرام قطعی ہو۔ | ۱۱۶ | | ۱۲۳ | نکاح کتابیہ کے صحیح ہونے کی شرطیں۔ | ۱۱۶ | | | جواب سوال سوم | ۱۱۶ | | ۱۲۳ | لفظ مشرک جب مطلق ذکر کیا جائے تو اصطلاح شرع میں اہل کتاب کو شامل نہ ہوگا۔ | ۱۱۷ | | | جو بدعتی ضروریات دین میں سے کسی کا منکر ہو باجماع مسلمین یقینا قطعاً کافر ہے اگر چہ کروڑ بار کلمہ پڑھے ، نہ ہی اس کا نماز ، روزہ، حج اور صدقہ خیرات قبول ہوگا۔ | ۱۱۷ | | ۱۲۳ | اہل کتاب کے فعل پر لفظ یشرکون کا اطلاق کسی معنی میں ہے۔ | ۱۱۷ | | | ہزار ضروریات دین میں سے ایک کا انکار ایسا ہی ہے جیسا نو سو ننانوے کا۔ | ۱۱۷ | | ۱۲۳ | اصطلاح شرع میں لفظ مشرک کا علی الاطلاق استعمال کس شخص پر ہوتا ہے۔ | ۱۱۷ | | |

بات بات پر کفر و شرک کا اطلاق کرنا اور مسلمانوں کو دائرہ اسلام سے خارج کرنا غلط ہے۔ | ۱۱۷ | | ۱۲۳ | بالجملہ محققین کے نزدیک راجح قول یہی ہے کہ یہود و نصاری مطلقاً اہل کتاب ہیں اور ان پر احکام مشرکین جاری نہیں۔ | ۱۱۷ | | | اعمال تابع ایمان ہیں۔ | ۱۱۷ | | ۱۲۴ | مسئلہ مذکورہ سے متعلق مصنف علیہ الرحمہ کی تحقیق۔ | ۱۱۸ | | | حضور اکرم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کا کثرت اعمال والی ایک قوم کے بارے میں فرمان کہ وہ دین سے ایسے نکل جائیں گے جیسے تیر شکار سے نکل جاتا ہے۔ | ۱۱۸ |

Fatawa Razawiyya, Volume 14 (14)

Page	Topic	Page	Topic
124	Mere verbal recitation of the Kalimah is not enough.	131	General migration from Dar-ul-Islam is forbidden.
124	Faith is the name of heartfelt affirmation, and where does it remain after denying the necessities of religion?	131	Three types of specific migration and their rulings.
124	Description of the false beliefs of the Rawafid.	133	Well-wishing for the Islamic state, the Islamic community, rather for every individual of Islam is obligatory upon a Muslim.
125	Description of the false beliefs of the Najdis and Wahhabis.	133	A Muslim is accountable for his duties according to his capacity.
126	Description of the false beliefs of the Necharis.	133	Love and unity with polytheists, performing their rituals, and supporting and wishing them well can be misguidance, even disbelief.
126	Description of the false views of false Sufis.	134	Grades of prohibitions from disliked (Makruh Tahrimi) to disbelief and apostasy and rulings of hatred towards them.
128	The sects holding the above beliefs are definitely and certainly absolute disbelievers.	134	Apostasy is worse than original disbelief; in original disbelief, Magianism is worse than Christianity, and even worse than that is Wahhabism and even worse than that is Deobandism.
128	Description of the apostasy of the sects holding the above beliefs.	134	Actions, no matter how heinous, are less abominable than disbelief.
128	Disbelievers are of several types.	134	Unity and friendship with disbelief and atheism is forbidden.

Page	Topic
128	Some beliefs of the Rawafid due to which their excommunication (Takfir) is necessary; these people are outside the fold of Islam.
129	When an apostate woman goes to Dar al-Harb, it is permissible to make her a slave-girl thereafter.
129	If both spouses or one of them expressed disbelief, their marriage was terminated.
130	Issuing the ruling of apostates upon innovators who deny the necessities of religion is what is narrated and accepted, rather it is the fatwa according to the four schools of thought.
131	Two types of migration and their description.
131	Description of individuals exempted from general migration.
135	Friendship with the enemies of Allah and His Messenger is forbidden.
135	Idolaters, Wahhabis, and Deobandis are included in "those who oppose Allah and His Messenger".
135	Those who "love those who oppose Allah and His Messenger" are not "those who believe in Allah and the Last Day".
136	There is a difference between giving permission for rituals of disbelief to disbelievers and leaving them on their religion.
136	The subject of non-Muslims not living in the Arabian Peninsula is proven from Hadiths.
137	Long-term stay of non-Muslims in the Arabian Peninsula is prohibited; short stay for purposes like trade etc. is permissible.

फ़तावा रज़विया, खंड 14 (14)

पृष्ठ	विषय
124	केवल ज़बान से कलिमा पढ़ना पर्याप्त नहीं है।
124	ईमान दिल की तस्दीक (पुष्टि) का नाम है और वह दीन की ज़रूरी चीज़ों के इनकार के बाद कहाँ रहता है?
124	रवाफ़िज़ के ग़लत अक़ीदों का बयान।
125	नजदियों और वहाबियों के ग़लत अक़ीदों का बयान।
126	नेचरियों (नीचरी) के ग़लत अक़ीदों का बयान।
126	झूठे सूफ़ियों के ग़लत विचारों का बयान।
128	ऊपर बताए गए अक़ीदों को मानने वाले फ़िरके निश्चित रूप से पूर्ण काफ़िर हैं।
128	ऊपर बताए गए अक़ीदों वाले फ़िरक़ों के मुरतद (धर्मत्यागी) होने का बयान।
131	दारुल इस्लाम से सामान्य हिजरत (पलायन) हराम है।
131	विशेष हिजरत की तीन किस्में और उनके हुक्म।
133	इस्लामी हुकूमत, इस्लामी जमात बल्कि हर एक मुसलमान की खैरख्वाही करना हर मुसलमान पर फ़र्ज़ है।
133	मुसलमान अपने फ़र्ज़ों का अपनी ताक़त के मुताबिक़ ज़िम्मेदार है।
133	मुशरिकों से मेल-जोल और भाईचारा, उनके रीति-रिवाजों को निभाना और उनका समर्थन व खैरख्वाही करना गुमराह ही नहीं बल्कि कुफ़्र भी हो सकता है।
134	मकरूहे तहरीमी से लेकर कुफ़्र और इरतदाद (धर्मत्याग) तक की वर्जनाओं के स्तर और उनसे नफ़रत के हुक्म।
134	असली कुफ़्र से इरतदाद (धर्मत्याग) बुरा है, असली कुफ़्र में ईसाई धर्म से पारसी धर्म (मजूसी) बुरा है, और उससे भी बुरा वहाबियत है और उससे भी बुरा देवबंदियत है।
134	काम चाहे कितने भी घिनौने हों, कुफ़्र से कम दर्जे के बुरे हैं।

पृष्ठ	विषय
128	काफ़िर कई प्रकार के होते हैं।
128	रवाफ़िज़ के कुछ अक़ीदे जिनकी वजह से उनकी तकफ़ीर ज़रूरी है; ये लोग मिल्लते इस्लामिया से बाहर हैं।
129	जब मुरतद (धर्मत्यागी) औरत दारुल हरब चली जाए तो उसके बाद उसे लौंडी बनाना जायज़ है।
129	पति-पत्नी या उनमें से किसी एक ने कुफ़्र का इज़हार किया तो उनका निकाह ख़त्म हो गया।
130	ज़रूरयाते दीन का इनकार करने वाले बिदतियों पर मुरतद के हुक्म लागू होना ही मनक़ूल और मक़बूल है बल्कि चारों मज़हबों के मुफ़्तियों की राय (फ़तवा) भी यही है।
131	हिजरत की दो किस्में और उनका बयान।
131	आम हिजरत से छूट प्राप्त व्यक्तियों का बयान।
134	कुफ़्र और बेदीनी (मुलहिद) के साथ एकता और प्रेम हराम है।
135	अल्लाह और रसूल के दुश्मनों से दोस्ती हराम है।
135	मूर्तिपूजक, वहाबी और देवबंदी "उन लोगों में शामिल हैं जो अल्लाह और उसके रसूल का विरोध करते हैं"।
135	जो "उन लोगों से प्यार करते हैं जो अल्लाह और उसके रसूल का विरोध करते हैं", वे "अल्लाह और आख़िरत के दिन पर ईमान रखने वाले" नहीं हैं।
136	काफ़िरों को उनके कुफ़्र के रीति-रिवाजों की इजाज़त देना और उन्हें उनके धर्म पर छोड़ने में फ़र्क़ है।
136	जज़ीरा-ए-अरब (अरब प्रायद्वीप) में गैर-मुसलमानों के न रहने का विषय हदीसों से साबित है।
137	जज़ीरा-ए-अरब में गैर-मुसलमानों का लंबे समय तक रुकना वर्जित है; व्यापार आदि के उद्देश्यों से थोड़े समय के लिए रुकना जायज़ है।

صفحہ	عنوان
۱۲۴	مجرد زبان سے کلمہ گوئی کافی نہیں۔
۱۲۴	ایمان تصدیق قلبی کا نام ہے اور وہ بعد انکار ضروریات دین کے کہاں۔
۱۲۴	روافض کے عقائد باطلہ کا بیان۔
۱۲۵	نجدیوں وہابیوں کے عقائد باطلہ کا بیان۔
۱۲۶	نیچریوں کے عقائد باطلہ کا بیان۔
۱۲۶	جھوٹے صوفیوں کے نظریات باطلہ کا بیان۔
۱۲۸	مذکورہ بالا عقائد کے حامل فرقے بالقطع والیقین کافر مطلق ہیں۔
۱۳۱	دار الاسلام سے ہجرت عامہ حرام ہے۔
۱۳۱	ہجرت خاص کی تین قسمیں اور ان کے احکام
۱۳۳	سلطنت اسلام جماعت اسلام بلکہ ہر فرد اسلام کی خیر خواہی مسلمان پر فرض ہے۔
۱۳۳	مسلمان اپنے فرائض کا بقدر طاقت مکلف ہے۔
۱۳۳	مشرکین سے وداد و اتحاد اور ان کے مراسم کی ادائیگی اور ان کی حمایت و خیر خواہی گمراہی بلکہ کفر بھی ہو سکتی ہے۔
۱۳۴	مکروہ تحریمی سے کفر و ارتداد تک ممنوعات کے درجے اور ان سے نفرت کے احکام
۱۳۴	کفر اصلی سے ارتداد بدتر، کفر اصلی میں نصرانیت سے مجوسیت بدتر، اور اس سے

صفحہ	عنوان
۱۲۸	مذکورہ بالا عقائد کے حامل فرقوں کے مرتد ہونے کا بیان۔
۱۲۸	کفار چند قسم پر ہیں۔
۱۲۸	روافض کے چند عقائد جن کی وجہ سے ان کی تکفیر ضروری ہے یہ لوگ ملت اسلامیہ سے خارج ہیں۔
۱۲۹	مرتدہ عورت جب دار الحرب چلی جائے تو اس کے بعد اس کو لونڈی بنانا جائز ہے۔
۱۲۹	زوجین یا ان میں سے ایک نے کفر کا اظہار کیا تو ان کا نکاح ختم ہو گیا۔
۱۳۰	مبتدعین منکرین ضروریات دین پر حکم مرتدین جاری ہونا ہی منقول و مقبول بلکہ مذاہب اربعہ کا مفتی بہ ہے۔
۱۳۱	ہجرت کی دو قسمیں اور ان کا بیان۔
۱۳۴	افعال خواہ کتنے ہی قبیح ہوں کفر سے کم درجہ شنیع ہے۔
۱۳۴	کفر والحاد سے اتحاد ووداد حرام ہے۔
۱۳۵	اللہ و رسول کے دشمنوں سے دوستی حرام ہے۔
۱۳۵	بت پرست، وہابیہ اور دیوبندیہ "من حاد اللہ ورسولہ" میں داخل ہیں۔
۱۳۵	جو "یوادون من حاد اللہ ورسولہ" ہیں وہ "یؤمنون باللہ والیوم الآخر" نہیں۔
۱۳۶	کفار کو مراسم کفر کی اجازت دینا اور ان کے دین پر چھوڑنے میں فرق ہے۔
۱۳۶	جزیرۃ العرب میں غیر مسلموں کے نہ رہنے کا مضمون حدیثوں سے ثابت ہے۔
	بھی بدتر وہابیت اور اس سے بدتر دیوبندیت ہے۔

صفحہ	عنوان	صفحہ	عنوان
			جزیرۃ العرب میں غیر مسلموں کا طویل قیام
۱۳۱	ہجرت عام سے مستثنیٰ افراد کا بیان۔	۱۳۷	ممنوع ہے تجارت وغیرہ اغراض سے مختصر قیام جائز ہے۔

Fatawa Razawiya Volume Fourteen (14)

138: "Expel the Jews and Christians" was implemented during the Faruqi era. 138: The forced domination of the Qarmatians, Ubaidis, and Najdis was not with the permission of any Caliph or Sultan. 138: The stay of Christians in Aden and Jeddah is from the late Ottoman era. 138: Wahhabis consider Sunnis and Turks as non-Muslims. 138: The Qarmatians dug up the Black Stone and took it away, which was returned after twenty years. 138: It developed a crack due to a blow from the Najdis. 138: Supporting the Islamic state and protecting the holy sites is obligatory for Muslims. 139: Three essential matters in the current era for support and protection. 139: The disbelievers of India are not Dhimmis (protected non-Muslim subjects). 139: Legitimate transactions with every original disbeliever are permissible.

139: Corrupt contracts are also permissible with an original disbeliever who is neither a Dhimmi nor a Musta'min, provided there is no excuse. 141: ○ Nabigh al-Nur on Jabalpur Questions (Answers to several important questions regarding the severance of relations). Response to seven questions sent by the administrator of Jamaat Khuddam Ahl al-Sunnat, Jabalpur. 141: Question 1: Question regarding a fatwa issued against a Sunni religious scholar who considers the Ottoman Empire a magnificent Islamic Empire but opposes the Khilafat Committee formed for corrupt purposes. 142: Question 2: Is alliance (muwalat) prohibited only with Jews and Christians, or with every disbeliever, polytheist, and irreligious person? 142: Question 3: What is the ruling of the pure Sharia regarding those who declare the severance of relations with Jews and Christians obligatory, yet maintain alliances with other disbelievers and polytheists? 142: Question 4: What is the ruling for those who slander a scholar who declares severance of relations obligatory not just with Jews and Christians but with every disbeliever, polytheist, and irreligious person, and those who issue wrong fatwas against him? 143: Question 5: What is the ruling of the pure Sharia on those who cause division within the Ahl al-Sunnat community and create discord among Muslims due to the instigation of disbelievers and polytheists? 143: Question 6: What is the ruling for those who try to stop the sacrifice of cows to please polytheists and idol-worshippers and force Muslims into this? 143: Question 7: For someone who wishes to sacrifice a cow, what is the status of abandoning the cow sacrifice after being misled by these polytheistic idol-worshippers and falling into their satanic trap, and what is the ruling for the one who abandons it?

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदह (14)

138: "यहूदियों और ईसाइयों को निकाल दो" फारूकी युग के दौरान लागू किया गया था। 138: क़रामिता, उबैदिय्याह और नजदिय्याह का जबरन वर्चस्व किसी खलीफा या सुल्तान की अनुमति से नहीं था। 138: अदन और जेद्दा में ईसाइयों का निवास उत्तरकालीन उस्मानी साम्राज्य के काल से है। 138: वहाबी, सुन्नियों और तुर्कों को गैर-मुस्लिम मानते हैं। 138: क़रामिता ने हजरे अस्वद को खोदकर निकाल लिया और ले गए, जो बीस साल बाद वापस लौटाया गया। 138: नज़दियों के प्रहार के कारण इसमें दरार आ गई। 138: इस्लामी सल्तनत का समर्थन और पवित्र स्थलों की सुरक्षा मुसलमानों पर फ़र्ज़ है। 139: वर्तमान समय में समर्थन और सुरक्षा के लिए तीन आवश्यक मामले। 139: भारत के काफ़िर 'ज़िम्मी' नहीं हैं। 139: हर मूल काफ़िर के साथ वैध लेन-देन जायज़ है।

139: एक मूल काफ़िर जो न तो ज़िम्मी है और न ही मुस्तअमिन, उसके साथ भ्रष्ट अनुबंध भी जायज़ हैं, बशर्ते कोई उचित कारण न हो। 141: ○ जबलपुर के प्रश्नों पर 'नाबिग अल-नूर' (संबंध विच्छेद से संबंधित कुछ महत्वपूर्ण प्रश्नों के उत्तर)। जमाअत ख़ुद्दाम अहले सुन्नत, जबलपुर के प्रशासक द्वारा भेजे गए सात प्रश्नों का उत्तर। 141: प्रश्न 1: एक सुन्नी धार्मिक विद्वान के खिलाफ जारी फतवे के बारे में प्रश्न, जो उस्मानी साम्राज्य को एक महान इस्लामी साम्राज्य मानता है, लेकिन भ्रष्ट उद्देश्यों के लिए बनाई गई खिलाफत समिति का विरोध करता है। 142: प्रश्न 2: क्या गठबंधन (मुवालात) केवल यहूदियों और ईसाइयों के साथ वर्जित है, या हर काफ़िर, मुशरिक और अधर्मी व्यक्ति के साथ? 142: प्रश्न 3: उन लोगों के संबंध में पवित्र शरीयत का क्या हुक्म है जो यहूदियों और ईसाइयों से संबंध विच्छेद को फ़र्ज़ बताते हैं, जबकि वे स्वयं अन्य काफ़िरों और मुशरिकों के साथ गठबंधन बनाए रखते हैं? 142: प्रश्न 4: उन लोगों के लिए क्या हुक्म है जो उस विद्वान पर लांछन लगाते हैं जो न केवल यहूदियों और ईसाइयों बल्कि हर काफ़िर, मुशरिक और अधर्मी के साथ संबंध विच्छेद को फ़र्ज़ बताता है, और जो उसके विरुद्ध गलत फतवे जारी करते हैं? 143: प्रश्न 5: अहले सुन्नत जमाअत में फूट डालने वालों और काफ़िरों व मुशरिकों के बहकावे में आकर मुसलमानों के बीच कलह पैदा करने वालों पर पवित्र शरीयत का क्या हुक्म है? 143: प्रश्न 6: मुशरिकों और मूर्तिपूजकों को खुश करने के लिए गाय की कुर्बानी रुकवाने का प्रयास करने वालों और मुसलमानों को इसके लिए मजबूर करने वालों का क्या हुक्म है? 143: प्रश्न 7: जो व्यक्ति गाय की कुर्बानी देना चाहता हो, उसका इन मुशरिक मूर्तिपूजकों के बहकावे में आकर उनके शैतानी जाल में फंसना और कुर्बानी छोड़ देना कैसा है, और छोड़ने वाले का क्या हुक्म है?

فتاویٰ رضویہ جلد چہاردہم (۱۴)

۱۳۸: "اخرجوا الیہود والنصاریٰ" پر عمل دور فاروقی میں ہوا۔ ۱۳۸: قرامطہ، عبیدی اور نجدیہ کا جبری تسلط کسی خلیفہ یا سلطان کی اجازت سے نہ تھا۔ ۱۳۸: عدن اور جدہ میں نصاریٰ کا قیام اواخر سلطنت ترک سے ہے۔ ۱۳۸: وہابی، سنیوں اور ترکوں کو غیر مسلم مانتے ہیں۔ ۱۳۸: قرامطہ حجر اسود کھود کر لے گئے جو بیس برس بعد واپس ہوا۔ ۱۳۸: نجدیوں کی ضرب سے اس میں شق آگیا۔ ۱۳۸: سلطنت اسلام کی حمایت اور اماکن مقدسہ کا تحفظ مسلمانوں پر فرض ہے۔ ۱۳۹: حمایت و حفاظت کے لئے فی زمانہ تین ضروری امور۔ ۱۳۹: ہندوستان کے کافر ذمی نہیں ہیں۔ ۱۳۹: جائز لین دین ہر اصلی کافر سے جائز ہے۔

۱۳۹: کافر اصلی غیر ذمی غیر مستامن سے عقود فاسدہ بھی جائز ہیں جن میں عذر نہ ہو۔ ۱۴۱: ○ نابغ النور علی سوالات جبلپور (ترک موالات سے متعلق چند اہم سوالات کا جواب) ناظم جماعت خدام اہلسنت جبلپور کے ارسال کردہ سات سوالوں کا جواب۔ ۱۴۱: سوال ۱: ایک ایسے سنی عالم دین پر لگائے جانیوالے فتویٰ کے بارے میں سوال جو سلطنت ترکی کو عظیم الشان سلطنت اسلامیہ سمجھتا ہے مگر اغراض فاسدہ کے لئے بنائی جانیوالی خلافت کمیٹی کی مخالف کرتا ہے۔ ۱۴۲: سوال ۲: کیا صرف یہود و نصاریٰ سے موالات حرام ہے یا ہر کافر مشرک و بے دین سے۔ ۱۴۲: سوال ۳: یہود و نصاریٰ سے ترک موالات کو فرض بتانے والے اور دوسرے کفار و مشرکین سے موالات کرنیوالے کی نسبت شریعت مطہرہ کا کیا حکم ہے۔ ۱۴۲: سوال ۴: جو عالم نہ صرف یہود و نصاریٰ بلکہ ہر کافر ومشرک و بے دین سے ترک موالات کو فرض بتائے اس پر بہتان لگانے والوں اور اس کے خلاف غلط فتویٰ بازی کرنیوالوں کا کیا حکم ہے۔ ۱۴۳: سوال ۵: جماعت اہلسنت میں تفرقہ ڈالنے والوں اور کفار و مشرکین کے اغوا سے مسلمان میں پھوٹ پیدا کرنے والوں پر

شریعت مطہرہ کا کیا حکم ہے۔ ۱۴۳: سوال ۶: مشرکوں بت پرستوں کو خوش کرنے کے لئے گائے کی قربانی چھڑانے کی کوشش کرنے والوں اور مسلمانوں کو اس پر مجبور کرنے والوں کا کیا حکم ہے۔ ۱۴۳: سوال ۷: جو گائے کی قربانی کرنا چاہتا ہو اس کا ان مشرک بت پرستوں کے بہکانے سے ان کے دام شیطنت میں پھنس کر گائے کی قربانی چھوڑنا کیسا ہے اور چھوڑنے والے کا کیا حکم ہے۔

Fatawa Ridawiyya, Volume 14

Topic	Page	Topic	Page
Answer to the first question.	143	To declare Haram as Halal and Halal as Haram is absolutely disbelief (Kufr) in the Hanafi school.	147
In the support and protection of Islamic sultanates and holy places, the condition of capability is religiously considered.	143	To declare definitively Haram, Haram in itself, as Halal is disbelief (Kufr) by the consensus of the Hanafis.	147
In the methods of support, the restriction of being permissible and beneficial is also necessary.	143	Honoring disbelievers and oppressing those who honor them is forbidden (Haram).	147
The Divine Sharia of Allah Almighty is exalted above commanding anything impermissible, forbidden, impossible, beyond capacity, useless, or vain.	144	The above content is according to Sharia texts.	147
Regarding the conditions and rulings of the Caliphate, the stance of the majority (Jumhoor) is correct.	144	The ruling on shaking hands with polytheists and welcoming them.	148
For the Great Imamate (Imamat-e-Kubra), being from the Quraysh is a condition, there is a consensus of the Companions on this and it is established by authentic Hadith.	144	A Friday sermon by Azad Sahib.	149
Realization of the Imamate through usurpation (taghallub) is also possible.	145	Mian Abdul Majid Badauni, in a gathering of thousands, shaved Gandhi's head and called him 'sent from God'.	149
Usurpation can also coincide with allegiance (Bay'ah).	145	In general circumstances, burning a Turkish cap is a waste of property, but if someone wore it considering it	150

Topic	Page	Topic	Page
		a symbol of Islam and then burned it, it's a departure from Islam.	
'Radd al-Muhtar' on 'al-Durr al-Mukhtar' is one of the most reliable books of the Hanafi school in the entire world.	145	A scholar's denial of acts and statements of disbelief and misguidance is rightful and meritorious.	150
Muhammad Abidin was the Grand Mufti of Damascus and all of Syria during the era of the late Sultan Mahmud Khan.	145	Warning against the misguided and calling towards the path of truth is fulfilling the command of Allah and His Messenger.	150
Unity with polytheists is forbidden (Haram) and sincere heartfelt devotion to them is disbelief (Kufr).	145	Among all claimants of Islam and those who recite the Kalima, there is no sect that denies the Caliphate.	150
Those who believe in Allah, the Prophet, and the Quran do not seek unity, affection, love, and alliance with disbelievers.	145	The Islamic government that the Khilafat Committee declared as the 'Islamic Caliphate' is by no means a Sharia Caliphate.	150
Adding any restriction of one's own to the Word of God is, according to the Quran, fabrication against Allah.	146	Calling a reciter of the Kalima a disbeliever is not without two possibilities.	150
Obeying polytheists and following their commands in religious matters is forbidden (Haram).	146	Simply calling someone a disbeliever as an insult does not make a person a disbeliever.	151
Quranic texts on the prohibition of obeying polytheists.	146	A statement that implies the Takfir (declaring as disbeliever) of not just jurists and companions but the Messenger of Allah (peace be upon him) himself is a statement of disbelief (Kufr).	151

फ़तावा रज़विया, जिल्द 14

विषय	पृष्ठ	विषय	पृष्ठ
पहले सवाल का जवाब।	143	हराम को हलाल और हलाल को हराम ठहराना हनफ़ी संप्रदाय में पूर्णतः कुफ़्र (अधर्म) है।	147
इस्लामी सल्तनत और पवित्र स्थानों के समर्थन और सुरक्षा में सामर्थ्य की शर्त शरीयत के अनुसार मानी जाती है।	143	स्पष्ट रूप से हराम, स्वयं हराम को हलाल ठहराना हनफ़ियों की आम सहमति (इज्मा) से कुफ़्र है।	147
समर्थन के तरीकों में जायज़ और लाभकारी होने की शर्त भी ज़रूरी है।	143	काफ़िरों का सम्मान करना और सम्मान करने वालों पर ज़ुल्म करना हराम है।	147
अल्लाह का ईश्वरीय कानून इससे पवित्र है कि वह किसी नाजायज़, हराम, असंभव, सामर्थ्य से बाहर, व्यर्थ या बेकार चीज़ का आदेश दे।	144	उपर्युक्त विषय वस्तु शरीयत के ग्रंथों के अनुसार है।	147
खिलाफत की शर्तों और नियमों के बारे में बहुसंख्यक (जमहूर) का मत सही है।	144	मुशरिकों (बहुदेववादियों) से हाथ मिलाने और उनका स्वागत करने का हुक्म।	148
इमामत-ए-कुबरा के लिए कुरैशी होना शर्त है, इस पर सहाबा (पैगंबर के साथी) की आम सहमति है और यह प्रामाणिक हदीस से सिद्ध है।	144	आज़ाद साहब का एक जुमे का खुतबा (प्रवचन)।	149
बलपूर्वक अधिकार (तगल्लुब) के द्वारा भी इमामत की प्राप्ति संभव है।	145	मियां अब्दुल माजिद बदायूंनी ने हज़ारों की भीड़ में गांधी का सिर मुंडवा कर उन्हें 'ईश्वर द्वारा भेजा हुआ' कहा।	149
बैअत (निष्ठा की शपथ) के साथ-साथ बलपूर्वक अधिकार भी मिल सकता है।	145	आम परिस्थितियों में तुर्की टोपी जलाना धन की बर्बादी है, लेकिन जिसने इसे इस्लाम का प्रतीक	150

विषय	पृष्ठ
'रद्दुल मुहतार' अल-दुर्रुल मुख्तार पूरी दुनिया में हनफ़ी संप्रदाय की सबसे भरोसेमंद किताबों में से एक है।	145
मुहम्मद आबिदीन, सुल्तान महमूद खान मरहूम के दौर में उनके दमिश्क और पूरे शाम (सीरिया) के ग्रैंड मुफ्ती थे।	145
मुशरिकों के साथ एकता हराम है और हृदय से उनके प्रति निष्ठा कुफ़्र है।	145
जो अल्लाह, नबी और कुरान पर ईमान रखते हैं, वे काफिरों से एकता, प्रेम और मित्रता नहीं रखते।	145
अल्लाह के कलाम (वाणी) में अपनी ओर से कोई शर्त जोड़ना कुरान के अनुसार अल्लाह पर झूठा आरोप (इफ्तरा) है।	146
मुशरिकों की आज्ञा मानना और धार्मिक मामलों में उनका कहना मानना हराम है।	146
मुशरिकों की आज्ञा मानने की मनाही पर कुरान की आयतें।	146

विषय	पृष्ठ
समझकर पहना और फिर जलाया, तो यह इस्लाम से विचलन है।	
कुफ़्र और गुमराह करने वाले कार्यों और बातों पर किसी विद्वान का इनकार करना उचित और पुण्य का कार्य है।	150
गुमराहों को सचेत करना और सत्य की राह की ओर बुलाना अल्लाह और उसके रसूल के हुक्म का पालन करना है।	150
इस्लाम और कलमा पढ़ने वालों के सभी समुदायों में खिलाफत का इनकार करने वाला कोई फिरका (पंथ) नहीं है।	150
खिलाफत कमेटी ने जिस इस्लामी सरकार को 'खिलाफत-ए-इस्लामिया' घोषित किया, वह किसी भी तरह से शरीयत वाली खिलाफत नहीं है।	150
कलमा पढ़ने वाले को काफिर कहना दो स्थितियों से खाली नहीं है।	150
केवल गाली के रूप में किसी को काफिर कहने से आदमी काफिर नहीं हो जाता।	151
जिस कथन से फुकहा (कानूनविद) और सहाबा तो दूर, स्वयं अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) की तकफीर (काफिर कहना) आवश्यक हो जाए, वह कथन कुफ़्र है।	151

جلد چہار دہم (۱۴) فتاویٰ رضویہ

موضوع	صفحہ
جواب سوال اول۔	۱۴۳
سلطنت اسلامیہ و اماکن مقدسہ کی حمایت و حفاظت میں استطاعت کی شرط شرعاً ملحوظ ہے۔	۱۴۳
طرقِ حمایت میں جائز اور مفید کی قید بھی ضروری ہے۔	۱۴۳
شرع الٰہی عزوجل منزہ اس سے کہ نا جائز و حرام یا نا ممکن و غیر مقدور یا نامفید و عبث کا حکم دے۔	۱۴۴
خلافت کے شرائط و احکام کے بارے میں جمہور کا مسلک صحیح ہے۔	۱۴۴
امامتِ کبریٰ کے لئے قریشیت شرط، اس پر صحابہ کا اجماع اور حدیث صحیح کی نص ہے۔	۱۴۴
	۱۴۵
حرام کو حلال اور حلال کو حرام ٹھہرانا حنفی مذہب میں مطلقاً کفر ہے۔	۱۴۷
حرام قطعی، حرام بعینہ کو حلال ٹھہرانا باجماع حنفیہ کفر ہے۔	۱۴۷
کفار کی تعظیم کرنا اور تعظیم کرنیوالے پر ظلم حرام ہے۔	۱۴۷
مضمون بالا نصوص شرعیہ	۱۴۷
مشرکین سے ہاتھ ملانے، انہیں مرحبا کہنے کا حکم۔	۱۴۸
آزاد صاحب کا ایک خطبہ جمعہ۔	۱۴۹
	۱۴۹

موضوع	صفحہ
امامت کا تحقق بطورِ تغلب بھی ممکن ہے۔	۱۴۵
بیعت کے ساتھ ساتھ تغلب بھی جمع ہو سکتا ہے۔	۱۴۵
ردالمحتار علی الدرالمختار تمام عالم میں مذہب حنفی کی اعلیٰ درجہ معتمد کتب سے ہے۔	۱۴۵
محمد عابدین، سلطان محمود خاں مرحوم کے عہد میں انھیں کی طرف دمشق اور تمام دیار شام کے مفتی اعظم تھے۔	۱۴۵
مشرکوں سے اتحاد حرام اور اخلاص قلبی کفر ہے۔	۱۴۵
جو اللہ، نبی اور قرآن پر ایمان رکھتے ہوں وہ کافروں سے اتحاد و وداد اور محبت و موالات نہیں ماتے۔	۱۴۵
	۱۴۶
میاں عبد الماجد بدایونی نے ہزاروں کے مجمے میں گاندھی کو منڈ کر مبعوث من اللہ کہا۔	۱۵۰
عام حالات میں ترکی ٹوپی جلانا تضییع مال ہے مگر جس نے اس کو شعار اسلام سمجھ کر پہنا پھر جلایا تو یہ اسلام سے عدول ہوا۔	۱۵۰
افعال و اقوالِ کفر و ضلال پر کسی عالم کا انکار کرنا حق و ثواب ہے۔	۱۵۰
گمراہوں سے آگاہ کرنا اور راہِ حق کی طرف بلانا بجا آوری حکم خدا و رسول ہے۔	۱۵۰
جملہ مدعیانِ اسلام و کلمہ اسلام و کلمہ گو میں خلافت کا منکر کوئی فرقہ نہیں۔	۱۵۰
خلافت کمیٹی نے جس اسلامی حکومت کو خلافت اسلامیہ قرار دیا وہ شرعی خلافت ہر گز نہیں	۱۵۰
	۱۵۰

موضوع	صفحہ
کلام الٰہی میں اپنی طرف سے کسی قید کا اضافہ بحکم قرآن افتراء علی اللہ ہے۔	
مشرکوں کی اطاعت اور امر دینی میں ان کی فرمانبرداری حرام ہے۔	۱۴۶
اطاعت مشرکین کی حرمت پر نصوصِ قرآنیہ	۱۴۶
کلمہ گو کو کافر کہنا دو حال سے خالی نہیں۔	
صرف گالی کے طور پر کسی کو کافر کہنے سے آدمی کافر نہیں ہوتا۔	۱۵۱
جس قول سے فقہاء صحابہ در کنار خود رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کی تکفیر لازم آئے وہ قول کفر ہے۔	۱۵۱

- Servants of religion should not be grieved by the insults of the misguided. (151)
- Abu al-Kalam Azad denied that Jesus (peace be upon him) was a law-bearing prophet. (156)
- Pharaoh had declared Moses (peace be upon him) an infidel. (151)
- Prophets who brought a law did not come to abolish the words of past prophets but to fulfill them. (156)
- The polytheists of Mecca accused the Master of Messengers (peace and blessings of Allah be upon him) of innovation (bid'ah). (152)
- The meaning of abrogation (Naskh) is the completion of the period of a command. (156)
- The muftis of the Khilafat Committee issued a fatwa of infidelity upon themselves. (152)
- The Gospel abrogates some of the commands of the Torah. (157)
- The Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) called those who use inappropriate words for a religious scholar as hypocrites. (152)
- Azad Sahib denied the word of God. (157)
- Answer to question number 2. (153)
- Ten denials of the Quran by Abu al-Kalam Azad. (157)
- Muwalaat (friendship/loyalty) with every infidel is forbidden, there is no exception. (153)
- To deny one prophet is to deny all prophets. (158)
- The prohibition of Muwalaat for all infidels is an explicit command whose restriction is a denial. (153)
- The Holy Quran denied that Jesus (peace be upon him) was crucified. (158)
- Muwalaat even with infidel brothers and sisters is prohibited. The reason for prohibition is infidelity and opposition to Allah and His Messenger. (154)
- Absurdities (Hafwat) of Abdul Majid Dariyabadi. (159)
- Abu al-Kalam Azad's exclusion of certain types of infidels and calling universal love the fundamental principle of Islam is against the commands of the Quran and Hadith. (154)
- Expression of sorrow over the weakness of Islam. (159)
- Muwalaat with all infidels is forbidden and the cause of prohibition is infidelity. So, for whoever the infidelity is more severe, the command of prohibition of Muwalaat is also accordingly strict. (155)

• Denying Allah and His Messenger is a greater sin than destroying the Kaaba. (160)
• Description of the degrees of infidelity. (155)
• The purpose of the political struggle in India is not the triumph of Islam. (160)
• Answer to question number 3. (156)
• Interpretation (Tafsir) of love for Allah and hatred for Allah. (160)
• Those who deny and distort the Quran are infidels and non-Muslims by the command of the Quran. (156)
• Answer to question number 4. (161)
• The famous and well-known "Tark-e-Muwalaat" (non-cooperation) in its specific details as understood is illegitimate. (161)

- दीन के सेवकों को गुमराहों की गालियों से दुखी नहीं होना चाहिए। (151)
- अबुल कलाम आज़ाद ने हज़रत ईसा (अ़लैहिस्सलाम) के शरीअ़त वाले नबी होने से इंकार किया। (156)
- फ़िरौन ने मूसा कलीम उल्लाह (अ़लैहिस्सलाम) पर कुफ़्र का फ़तवा लगाया था। (151)
- जो नबी साहिबे-शरीअ़त हुए, वे पिछले नबियों के कलाम को मिटाने के लिए नहीं बल्कि पूरा करने के लिए आए थे। (156)
- मक्का के मुशरिकों ने सैय्यद अल-मुर्सलीन (सल्लल्लाहु अ़लैहि वसल्लम) पर बिदअत का आरोप लगाया था। (152)
- नस्ख़ (रद्द करना) का अर्थ हुक्म की अवधि पूरी होना है। (156)
- खिलाफ़त कमेटी के मुफ़्तियों ने खुद अपने ऊपर कुफ़्र का फ़तवा दिया। (152)
- इंजील तौरात के कुछ हुक्मों को रद्द करने वाली (नासिख़) है। (157)
- दीनी आलिम की शान में अभद्र शब्द इस्तेमाल करने वाले को रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अ़लैहि वसल्लम) ने मुनाफ़िक़ कहा। (152)
- आज़ाद साहब ने कलाम-ए-इलाही को झुठलाया। (157)
- सवाल नंबर 2 का जवाब। (153)
- अबुल कलाम आज़ाद की दस कुरानी तकज़ीबात (झुठलाना)। (157)
- हर काफ़िर से मुवालात (दोस्ती/वफ़ादारी) हराम है, इसमें कोई अपवाद नहीं है। (153)
- एक नबी का इंकार सभी नबियों का इंकार है। (158)
- सभी काफ़िरों से मुवालात न करने का हुक्म मुफस्सर है जिसकी पाबंदी को झुठलाना है। (153)
- कुरान मजीद ने हज़रत ईसा (अ़लैहिस्सलाम) को सूली पर चढ़ाए जाने को झुठलाया। (158)
- काफ़िर भाई-बहनों से भी मुवालात मना है। मनाही का कारण कुफ़्र और अल्लाह व उसके रसूल की मुख़ालफ़त व दुश्मनी है। (154)
- अब्दुल माजिद दरियाबादी की बकवास (हफ़वात)। (159)
- अबुल कलाम आज़ाद साहब का कुछ प्रकार के काफ़िरों को अपवाद बताना और विश्वव्यापी प्रेम को इस्लाम का मूल सिद्धांत बताना कुरान और हदीस के हुक्म के ख़िलाफ़ है। (154)

• इस्लाम की कमज़ोरी पर अफ़सोस का इज़हार। (159)
• मुवालात सभी काफ़िरों से हराम है और हराम होने का कारण कुफ़्र है। तो जिस काफ़िर का कुफ़्र जितना गंभीर होगा, उससे मुवालात की हराम का हुक्म भी उतना ही सख़्त होगा। (155)
• काबा-ए-मुअ़ज़्ज़मा को गिराने से बड़ा गुनाह अल्लाह और उसके रसूल को झुठलाना है। (160)
• कुफ़्र के दर्जों का बयान। (155)
• हिंदुस्तान में राजनीतिक संघर्ष का उद्देश्य इस्लाम की सफलता नहीं है। (160)
• सवाल नंबर 3 का जवाब। (156)
• अल्लाह के लिए प्यार और अल्लाह के लिए नफ़रत की तफ़्सीर। (160)
• जो लोग कुरान को झुठलाते हैं और उसमें बदलाव करते हैं, वे कुरान के हुक्म से काफ़िर और गैर-मुस्लिम हैं। (156)
• सवाल नंबर 4 का जवाब। (161)
• प्रसिद्ध 'तर्कए-मुवालात' (असहयोग) अपने उन्हीं विवरणों के साथ जैसा कि समझा जाता है, नाजायज़ है। (161)

- خادمانِ دین کو گمراہوں کے سب وشتم سے ملال نہ کرنا چاہیے۔ (۱۵۱)
- ابوالکلام آزاد نے حضرت عیسیٰ علیہ السلام کے صاحبِ شریعت نبی ہونے کا انکار کیا۔ (۱۵۶)
- فرعون نے موسیٰ کلیم اللہ علیہ السلام کی تکفیر کی تھی۔ (۱۵۱)
- جو نبی صاحبِ شریعت ہوئے وہ گذشتہ پیغمبروں کے کلام کو مٹانے کے لئے نہیں پورا کرنے کے لئے آئے تھے۔ (۱۵۶)
- مشرکینِ مکہ نے حضور سید المرسلین صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم پر ابتداع کی تہمت رکھی تھی۔ (۱۵۲)
- نسخ کے معنی حکم کی مدت پوری ہونے کے ہیں۔ (۱۵۶)
- خلافت کمیٹی کے مفتیوں نے خود اپنے اوپر کفر کا فتویٰ دیا۔ (۱۵۲)
- انجیل بعض احکام تورات کی ناسخ ہے۔ (۱۵۷)
- عالم دین کی شان میں ناشائستہ الفاظ استعمال کرنے والے کو رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم نے منافق فرمایا۔ (۱۵۲)
- آزاد صاحب نے کلام الٰہی کی تکذیب کی۔ (۱۵۷)
- جواب سوال نمبر ۲ (۱۵۳)
- ابوالکلام آزاد کی دس تکذیباتِ قرآنیہ۔ (۱۵۷)
- موالات ہر کافر سے حرام ہے، اس میں کسی کا استثناء نہیں۔ (۱۵۳)
- ایک نبی کا انکار سارے انبیاء کا انکار ہے۔ (۱۵۸)

- عدم موالات جمیع کفار کا حکم مفسر ہے جس کی تقیید تکذیب ہے۔ (۱۵۳)
- قرآن مجید نے حضرت عیسیٰ علیہ السلام کے صلیب پر چڑھائے جانے کی تکذیب کی۔ (۱۵۸)
- کافر بھائی بہنوں سے بھی موالات منع ہے۔ علت منع کفر و مخالفت و عداوت اللہ و رسول ہے۔ (۱۵۴)
- عبد الماجد دریا بادی کے ہفوات (۱۵۹)
- ابوالکلام صاحب آزاد کا بعض اقسام کفار کو مستثنیٰ قرار دینا اور عالمگیر محبت کو اسلام کا اصل الاصول بتانا حکم قرآن و حدیث کے خلاف ہے۔ (۱۵۴)
- ضعفِ اسلام پر اظہار افسوس۔ (۱۵۹)
- موالات سب کافروں سے حرام اور علتِ حرمت کفر ہے۔ تو جس کافروں سے حرام اور علت حرمت کفر ہے تو جس کا کفر جتنا شدید اس سے موالات کی حرمت کا حکم بھی اتنا ہی سخت ہے۔ (۱۵۵)
- کعبہ معظمہ کے ڈھانے سے بڑا گناہ اللہ و رسول کی تکذیب ہے۔ (۱۶۰)
- درجات کفر کا بیان۔ (۱۵۵)
- ہندوستان میں سیاسی جدوجہد کا مقصد اسلام کی سرخروئی نہیں۔ (۱۶۰)
- جواب سوال نمبر ۳ (۱۵۶)
- حب للہ اور بغض للہ کی تفسیر (۱۶۰)
- جو لوگ قرآن کی تکذیب و تحریف کریں بحکم قرآن کافرو نامسلمان ہیں۔ (۱۵۶)
- جواب سوال نمبر ۴۔ (۱۶۱)
- مشہور و معروف ترک موالات اپنی اسی تفصیل کے ساتھ جو معہود ہے ناجائز ہے۔ (۱۶۱)

Fatawa-e-Razvia (14) - Volume Fourteen

161 | Answer to question number 5 | The status of the most learned scholar of the city. | 169 161 | The Ahl-e-Sunnat congregation itself is considered 'Mu'min' (believer) in the idiom of the Quran and Hadith. | Leadership (Imamat) is not dependent on elective selection, nor is allegiance to it mandatory. | 169 162 | Creating division within the Ahl-e-Sunnat congregation is prohibited (Haram). | Account of a coercive/ forceful leader. | 170 162 | One of the reasons for the commands issued by the Quran regarding Masjid-e-Zirar was to create division among Muslims. | The selection of a coercive leader is incumbent upon Muslims, and refusing to pledge allegiance to him is definitely a sin. | 170 163 | Severe warning in the Quran for those who strive to cause the desolation of a mosque. | The Caliph of Muslims is also a coercive leader. | 170 163 | Seeking assistance from non-believers in religious matters is prohibited; commentary on the blessed verse 'Let not the believers take the disbelievers as allies'. | Seven conditions are mandatory for the Commander of the Faithful (Amir-ul-Momineen). | 170 164 | Strong prohibition of praying in the land of non-believers. | Account of a provincial governor or ruler and their conditions. | 170 165 | Answer to question numbers 6, 7 | Muslims in India are not capable of appointing a general leader. | 170 165 | Symbols of Islam (Sha'air-e-Islam) | Dawaam al-Aysh fi al-A'immah min Quraish (Account of the condition of being Qurayshi for Sharia Caliphate). | 173 165 | Refraining from a Shariah command to please someone is a sin. | Religion is the name of well-wishing (Ad-deenu an-naseehah). | 174 167 | There is eternal punishment for hypocrites. | Well-wishing for the Ottoman Empire, indeed every Islamic state, group, or individual Muslim, is obligatory for every Muslim; being Qurayshi is not a condition for this. | 174 168 | The ruling regarding the oath of allegiance (Bay'ah) to the leader of a Sharia Emirate. | Well-wishing for Muslims from the heart is a personal obligation (Fard-e-Ayn), while assistance with wealth or deeds is a communal obligation (Fard-e-Kifayah). | 174 168 | Types of Sharia leaders. | Every obligation is according to capability and every command is subject to ability. | 176 168 | Elective Sharia leaders are the jurists of Islam. | Obedience to an Islamic King, even if he is non-Qurayshi or even an Abyssinian slave, is necessary in permissible matters, and assisting him according to ability is mandatory. | 176 169 | In the absence of a Sultan and a Qazi, many judicial rulings will be fulfilled through them (the jurists). | In the creed of Ahl-e-Sunnat, being Qurayshi is a condition for the Sharia Caliphate. | 177

फ़तावा-ए-रजविया (14) - जिल्द चौदहवीं

161 | सवाल नंबर 5 का जवाब | शहर के सबसे बड़े विद्वान (आलिम) का पद। | 169 161 | अहले सुन्नत जमात ही कुरान और हदीस के मुहावरे में मोमिन है। | इमामत (नेतृत्व) वैकल्पिक चुनाव पर निर्भर नहीं है, न ही इसकी बैअत (वफ़ादारी की शपथ) ज़रूरी है। | 169 162 | अहले सुन्नत जमात में फूट डालना हराम है। | ज़बरदस्ती करने वाले अमीर (शासक) का वर्णन। | 170 162 | मस्जिद-ए-ज़रार के बारे में कुरान ने जो आदेश दिए, उनके कारणों में से एक मुसलमानों के बीच फूट डालना भी है। | ज़बरदस्ती करने वाले अमीर का चुनाव मुसलमानों पर है और उसकी बैअत से इनकार करना निश्चित रूप से गुनाह है। | 170 163 | मस्जिद को उजाड़ने की कोशिश करने वालों के लिए कुरान में कड़ी चेतावनी। | मुसलमानों का खलीफ़ा भी 'अमीर-ए-क़हरी' (शक्तिशाली शासक) होता है। | 170 163 | धार्मिक कार्यों में काफ़िरों से मदद माँगना हराम है; पवित्र आयत 'मोमिन काफ़िरों को अपना दोस्त न बनाएँ की व्याख्या। | अमीर-उल-मोमिनीन के लिए सात शर्तें अनिवार्य हैं। | 170 164 | काफ़िरों की धरती पर नमाज़ पढ़ने की कड़ी मनाही। | सूबेदार या गवर्नर का वर्णन और उसकी शर्तें। | 170 165 | सवाल नंबर 6, 7 का जवाब | हिंदुस्तान में मुसलमान आम अमीर (सामान्य नेता) नियुक्त करने में सक्षम नहीं हैं। | 170 165 | इस्लाम के प्रतीक (शआइर-ए-इस्लाम) | दवामुल ऐश फ़िल अइम्मति मिन क़ुरैश (शरिया खिलाफ़त में कुरैशी होने की शर्त का वर्णन)। | 173 165 | किसी को खुश रखने के लिए शरीयत के हुक्म से पीछे हटना गुनाह है। | दीन खैरख्वाही (सद्भावना) का नाम है। | 174 167 | मुनाफ़िकों (पाखंडियों) के लिए स्थायी अज़ाब (दंड) है। | सल्तनत-ए-उस्मानिया ही नहीं, बल्कि हर इस्लामी राज्य, जमात और व्यक्तिगत मुस्लिम की खैरख्वाही हर मुसलमान पर फ़र्ज़ है; इसमें कुरैशी होना शर्त नहीं है। | 174 168 | इमारत-ए-शरिया के अमीर की बैअत का हुक्म। | दिल से मुसलमानों की खैरख्वाही 'फ़र्ज़-ए-ऐन' है, जबकि धन या कर्मों से सहायता करना 'फ़र्ज़-ए-किफ़ाया' है। | 174 168 | शरीयत के अमीरों के प्रकार। | हर फ़र्ज़ सामर्थ्य के अनुसार और हर हुक्म क्षमता की शर्त पर होता है। | 176 168 | वैकल्पिक शरिया अमीर इस्लाम के फुक़हा (विधिवेत्ता) हैं। | इस्लामी बादशाह चाहे गैर-कुरैशी हो या हब्शी गुलाम ही क्यों न हो, जायज़ मामलों में उसकी बात मानना ज़रूरी है और सामर्थ्य के अनुसार उसकी मदद करना अनिवार्य है। | 176 169 | सुल्तान और काज़ी की अनुपस्थिति में, फ़िक़्ह के कई आदेश उनके(फुक़हा के) माध्यम से पूरे होंगे। | अहले सुन्नत के मज़हब में शरिया खिलाफ़त के लिए कुरैशी होना शर्त है। | 177

۱۶۱ | جواب سوال نمبر ۵ | اعلم علمائے بلد کا منصب۔ | ۱۶۹ ۱۶۱ | جماعت اہلسنت ہی محاورہ قرآن وحدیث میں مومن ہے۔ | امامت اختیاری انتخاب پر موقوف نہیں، نہ اس کی بیعت ضروری۔ | ۱۶۹ ۱۶۲ | جماعت اہلسنت میں تفرقہ ڈالنا حرام ہے۔ | امیر قہری کا بیان۔ | ۱۷۰ ۱۶۲ | مسجد ضرار کے لئے قرآن نے جو احکام صادر فرمائے ان کی علتوں میں سے ایک اہل اسلام میں تفرقہ ڈالنا بھی ہے۔ | امیر قہری کا انتخاب مسلمانوں پر ہے اور اس کی بیعت سے انکار ضرور گناہ ہے۔ | ۱۷۰ ۱۶۳ | مسجد کی ویرانی میں کوشش کرنے والے کے لئے قرآن میں وعید شدید۔ | خلیفہ مسلمین بھی امیر قہری ہے۔ | ۱۷۰ ۱۶۳ | دینی کاموں میں کافروں سے استعانت حرام ہے آیہ مبارکہ "لا یتخذ المؤمنون الکفرون اولیاء" کی تفسیر۔ | امیر المؤمنین کے لئے سات شرطیں لازم ہیں۔ | ۱۷۰ ۱۶۴ | کافروں کی زمین میں نماز پڑھنے کی شدید ممانعت۔ | صوبہ دار یا والی کا بیان اور اس کے شرائط | ۱۷۰ ۱۶۵ | جواب سوال نمبر ۶، ۷ | ہندوستان میں مسلمان امیر عام مقرر کرنے پر قادر نہیں۔ | ۱۷۰ ۱۶۵ | شعائر اسلام | دوام العیش فی الائمۃ من قریش (خلافت شرعیہ میں قریشیت کے شرط ہونے کا بیان) | ۱۷۳ ۱۶۵ | کسی کو خوش رکھنے کے لئے حکم شرعی سے باز رہنا گناہ ہے۔ | دین خیر خواہی کا نام ہے۔ | ۱۷۴ ۱۶۷ | منافقین کے لئے دائمی عذاب ہے۔ | سلطنت عثمانیہ بلکہ ہر سلطنت اسلامیہ بلکہ ہر جماعت و فرد اسلام کی خیر خواہی ہر مسلمان پر فرض ہے اس میں قریشیت شرط نہیں۔ | ۱۷۴ ۱۶۸ | امارت شرعیہ کے امیر کی بیعت کا حکم۔ | دل سے مسلمانوں کی خیر خواہی فرض عین جبکہ مال یا اعمال سے اعانت فرض کفایہ ہے۔ | ۱۷۴ ۱۶۸ | امرائے شرع کے اقسام | ہر فرض بقدر قدرت اور ہر حکم بشرط استطاعت ہوتا ہے۔ | ۱۷۶ ۱۶۸ | اختیاری امیر شریعت فقہائے اسلام ہیں۔ | بادشاہ اسلام

اگرچہ غیر قرشی بلکہ غلام حبشی ہو تب بھی اس کی اطاعت امور جائزہ میں ضروری اور اس کی اعانت بقدر استطاعت لازم ہے۔ | ۱۷۶ ۱۶۹ | عدم سلطان و قاضی کی حالت میں قضاۃ کے بہت سے احکام انھیں کے ذریعہ پورے ہوں گے۔ | اہلسنت کے مذہب میں خلافت شرعیہ کے لئے قریشیت شرط ہے۔ | ۱۷۷

Fatawa Razawiyya Volume 14 (14)

- Proof of the condition of Quraishite descent for legitimate Sharia Caliphate is from Mutawatir Hadiths, and there is consensus (Ijma) of the Sahaba, Tabi'un, and Ahl al-Sunnah on this. 174 | Evidence No. 2 176
- Kharijites and some Mu'tazilites oppose the condition of Quraishite descent for Sharia Caliphate; a non-Quraishi king can be called Sultan, Amir, or Malik etc., but Shari'ly cannot be called Caliph or Amir al-Mu'minin. 175 | The Caliphate established in Egypt, which lasted for two hundred and fifty years, was established by the Sultan himself. 176
- Every Quraishi king also cannot be called Caliph or Amir al-Mu'minin until the conditions of the Caliphate are met. 175 | Muqtadir Billah was granted the Caliphate at the age of thirteen in 296 AH. 176
- There are seven conditions for the Caliphate. 175 | Muslim Sultans knew that being non-Quraishi, they could not become Caliphs themselves, so they maintained the Caliphate of Abbasid Quraishis as a Sharia legal device. 176
- Summary discussion, general events, and removal of world-wide misconceptions. 175 | Evidence No. 3 177
- Arguments that in this Caliphate, 'Quraishite' is a Sharia term on which Muslims have agreed throughout the centuries. 175 | The Sharia-abiding Sultans of the kingdom of India also sought a decree of sovereignty (Parwana-e-Saltanat) from the Abbasid Quraishi Caliphs in their names. 177
- Evidence No. 1 175 | King of India Ghiyasuddin Azam Shah bin Sikandar Shah asked Caliph Musta'in Billah for a decree of appointment of sovereignty for himself. 177
- Since the era of the Sahaba, scholars have consistently separated Caliphs from Kings, to the extent that Sultans themselves adhered to this. 175 | Mr. Azad's own testimony. 177
- In 656 AH, when the garment of the Caliphate was lost through the hands of oppression by the Tatar infidels, the scholars said that the Caliphate remained severed for three and a half years, even though sultanates existed in Cairo at that time. 175 | When did the series of Abbasid Caliphates in Egypt begin? 177
- The title of Sultan Baybars of Egypt was Malik al-Zahir. 175 | Sultan Muhammad bin Tughluq Shah and Sultan Firuz Shah remained in servitude and slavery to the Caliphate. 177

- Caliph al-Musta'sim Billah was martyred on Wednesday, 14 Safar, 656 AH. 176 | Mr. Azad, in some state of intoxication, said things contrary to and contradictory to his own belief. 177
- On 3 Rajab, al-Mustansir Billah was appointed Caliph. 176 | Sultan Baybars laid the foundation of the Caliphate in Egypt. 178

फतावा रज़विया जिल्द 14 (14)

- शरई खिलाफत के लिए कुरैशियत की शर्त का प्रमाण मुतवातिर हदीसों से है और इस पर सहाबा, ताबिईन और अहल-ए-सुन्नत का इज्मा (सहमति) है। 174 | प्रमाण संख्या 2 176
- खारीजी और कुछ मोतज़ली शरई खिलाफत के लिए कुरैशियत की शर्त के खिलाफ हैं; गैर-कुरैशी राजा को सुल्तान, अमीर या मलिक आदि कहा जा सकता है, लेकिन शरीयत के अनुसार उसे खलीफा या अमीरुल मोमिनीन नहीं कहा जा सकता। 175 | मिस्र में स्थापित खिलाफत जो ढाई सौ वर्षों तक रही, वह स्वयं सुल्तान द्वारा स्थापित की गई थी। 176
- हर कुरैशी राजा को भी खलीफा या अमीरुल मोमिनीन नहीं कहा जा सकता जब तक कि खिलाफत की शर्तें पूरी न हों। 175 | मुक़्तदिर बिल्लाह को 296 हिजरी में तेरह वर्ष की आयु में खिलाफत मिली। 176
- खिलाफत की सात शर्तें हैं। 175 | मुस्लिम सुल्तान जानते थे कि गैर-कुरैशी होने के कारण वे स्वयं खलीफा नहीं बन सकते, इसलिए उन्होंने कानूनी हीला (तदबीर) के तौर पर अब्बासी कुरैशियों की खिलाफत को कायम रखा। 176
- संक्षिप्त चर्चा, सामान्य घटनाएं और वैश्विक भ्रमों का निवारण। 175 | प्रमाण संख्या 3 177
- इस बात पर दलीलें कि इस खिलाफत में 'कुरैशियत' एक शरई शब्द है जिस पर सदियों से मुसलमानों की सहमति रही है। 175 | भारत के शरई सुल्तानों ने भी अब्बासी कुरैशी खलीफाओं से अपने नाम पर सल्तनत का आज्ञापत्र मांगा। 177
- प्रमाण संख्या 1 175 | भारत के राजा गयासुद्दीन आज़म शाह बिन सिकंदर शाह ने खलीफा मुस्तईन बिल्लाह से अपने लिए सल्तनत की नियुक्ति का पत्र मांगा। 177
- सहाबा के दौर से ही विद्वान खलीफाओं और राजाओं को अलग करते आए हैं, यहाँ तक कि स्वयं सुल्तान भी इसका पालन करते रहे। 175 | स्वयं मिस्टर आज़ाद की गवाही। 177
- 656 हिजरी में जब तातारी काफिरों के जुल्म से खिलाफत का दामन छीन लिया गया, तो विद्वानों ने कहा कि साढ़े तीन साल तक खिलाफत कटी रही, हालांकि उस समय काहिरा में सुल्तानी शासन मौजूद था। 175 | मिस्र की अब्बासी खिलाफत का सिलसिला कब शुरू हुआ? 177
- मिस्र के सुल्तान बीबर्स की उपाधि मलिक अल-ज़ाहिर थी। 175 | सुल्तान मुहम्मद बिन तुगलक शाह और सुल्तान फिरोज शाह खिलाफत की अधीनता और गुलामी में रहे। 177

- खलीफा अल-मुस्तअसिम बिल्लाह 14 सफर, बुधवार 656 हिजरी को शहीद हुए। 176 | मिस्टर आज़ाद ने किसी नशे की धुन में अपने ही विश्वास के विरुद्ध और विरोधाभासी बात कह दी। 177
- 3 रजब को मुस्तनसर बिल्लाह खलीफा नियुक्त हुए। 176 | मिस्र में खिलाफत की नींव सुल्तान बीबर्स ने रखी। 178

पृष्ठ 26 का 712

فتاویٰ رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

- شرطِ قریشیت برائے خلافتِ شرعیہ کا ثبوت احادیث متواترہ سے ہے اور اس پر صحابہ کرام ، تابعین اور اہلسنت کا اجماع ہے۔ ۱۷۴ | دلیل نمبر ۲ ۱۷۶
- خارجی اور کچھ معتزلی خلافتِ شرعیہ کے لئے شرطِ قریشیت کے مخالف ہیں بادشاہِ غیر قریشی کو سلطان، امیر یا ملک وغیرہ کہہ سکتے ہیں شرعاً اس کو خلیفہ یا امیر المومنین نہیں کہہ سکتے۔ ۱۷۵ | مصر میں قائم شدہ خلافت جو اڑھائی سو برس تک رہی خود سلطان کی قائم کردہ تھی۔ ۱۷۶
- ہر بادشاہ قریشی کو بھی خلیفہ یا امیر المومنین نہیں کہہ سکتے جب تک کہ شرائط خلافت نہ پائی جائیں۔ ۱۷۵ | مقتدر باللہ کو تیرہ برس کی عمر میں ۲۹۶ھ میں خلافت ملی۔ ۱۷۶
- شرائطِ خلافت سات ہیں۔ ۱۷۵ | سلاطین اسلام جانتے تھے کہ غیر قریشی ہونے کے سبب وہ خود خلیفہ نہیں بن سکتے لہٰذا انھوں نے حیلہ شرعیہ کے لئے عباس قریشیوں کی خلافت قائم رکھی۔ ۱۷۶
- اجمالی کلام و واقعاتِ عام و ازالہ اوہامِ جہاں خام۔ ۱۷۵ | دلیل نمبر ۳ ۱۷۷
- اس بات پر دلائل کہ اس خلافت میں قریشیت شرعی اصطلاح ہے جس پر جملہ صدیوں میں مسلمانوں کا اتفاق رہا۔ ۱۷۵ | مملکت ہند کے متشرع سلاطین نے بھی عباسی قریشی خلفاء سے اپنے نام پروانہ سلطنت طلب کیا۔ ۱۷۷
- دلیل نمبرا ۱۷۵ | بادشاہ ہند غیاث الدین اعظم شاہ بن اسکندر شاہ نے خلیفہ مستعین باللہ سے اپنے لئے پروانہ تقرر سلطنت مانگا۔ ۱۷۷

- زمانہ صحابہ سے برابر علماء کرام خلفاء و ملوک کو علیحدہ کرتے آئے ہیں حتیٰ کہ خود سلاطین اسی کے پابند رہے۔ ۱۷۵ | خود مسٹر آزاد کی گواہی ۱۷۷
- کفار تاتار کے دستِ ظلم سے محروم ۶۵۶ھ میں جامہ خلافت تاتار ہو گیا تو علماء نے فرمایا کہ ساڑھے تین برس تک خلافت منقطع رہی حالانکہ اس وقت بھی قاہرہ میں سلطنتیں موجود تھیں۔ ۱۷۵ | مصر کی عباسی خلافت کا سلسلہ کب شروع ہوا۔ ۱۷۷
- مصر کے سلطان بیبرس کا لقب ملک ظاہر تھا۔ ۱۷۵ | سلطان محمد بن تغلق شاہ اور سلطان فیروز شاہ کے خلافت سے بندگی و غلامی رہی۔ ۱۷۷
- خلیفہ مستعصم باللہ ۱۴ صفر بروزِ چہار شنبہ ۶۵۶ھ کو شہید ہوئے۔ ۱۷۶ | مسٹر آزاد کسی نشے کی ترنگ میں اپنے ہی اعتقاد کے خلاف اور متناقض بات کہہ گئے۔ ۱۷۷
- ۳ رجب کو مستنصر باللہ خلیفہ مقرر ہوئے۔ ۱۷۶ | مصر میں خلافت کی بنیاد سلطان بیبرس نے رکھی۔ ۱۷۸

Fatawa Rizvia (Volume 14)

178 | Argument No. 4 | Manifestation of the blessings of the Caliphate in Egypt. | 181 178 | Despite the presence of six out of seven conditions of the Caliphate, the Sultans of Islam did not consider themselves as Caliphs due to the absence of just one condition, namely Quraysh lineage, and they considered themselves dependent and subordinate to the Qurayshi Caliphate. | Argument No. 7 | 182 178 | Argument No. 5 | Refutation of a nonsensical and meaningless delirium for Mr. Azad. | 182 178 | When Mustansir Billah issued the royal decree to Sultan Baibars, he placed golden shackles on his feet as a display of submission, which the Sultan wore while patrolling his capital, Cairo. | Argument No. 8 | 182 178 | Power can be acquired from another, but being of the Quraysh is not something that can be acquired from another. | Detailed explanation of the concise summary, which is divided into an introduction and three sections. | 183 179 | Argument No. 6 | Introduction | 184 179 | The first to pledge allegiance to Mustansir Billah was the great Imam Izz al-Din bin Abd al-Salam, then Sultan Baibars, then the judge, then the nobles, etc. | Difference between Caliph and Sultan for seven reasons. | 184 179 | The confirmation and proof of the validity of the Caliphate of Mustakfi Billah, the son of Abu al-Abbas Hakim bi-Amr Allah and the third Egyptian Caliph, was established by the fatwa of the great Imam Taqi al-Din bin Daqiq al-Eid. | In governing the world and ruling, the Caliph is the absolute deputy of the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) and holds general authority over the entire Ummah. | 184 179 | Imam Chief Justice Izz al-Din bin Jama'ah testified to the validity of the Caliphate of Abu al-Abbas Ahmad Hakim bi-Amr Allah. | A Sultan is that king who has forceful dominance over countries, and small rulers of lands are under his command. | 184 180 | Reasons for the Caliphate of any Ubaydi not being valid. | Sultans are of two types: (1) Mawla (authorized), (2) Mutaghalib (usurper/conqueror). | 184 180 | Year of death of Caliph Mustakfi Billah. | Difference in obedience to the Caliph and the Sultan. | 184 181 | Whoever behaves badly towards a Caliph faces destruction in this world and severe punishment in the hereafter. | By the command of the Caliph, a permissible act becomes obligatory, and by his prohibition, it becomes forbidden. | 185 | | Importance of the Caliph's command in the view of Imam al-Azam Abu Hanifa | 185

फतावा रिज़विया (जिल्द चौदहवीं १४)

१७८ | दलील नंबर ४ | मिस्र में खिलाफत की बरकतों का ज़ुहूर। | १८१ १७८ | सलातीन-ए-इस्लाम ने खिलाफत की सात में से छह शर्तें पाए जाने के बावजूद सिर्फ एक शर्त यानी कुरैशियत के न पाए जाने की वजह से अपने आप को खलीफा न माना और कुरैशी खिलाफत का मोहताज व दस्त-नगर जाना। | दलील नंबर ७ | १८२ १७८ | दलील नंबर ५ | मिस्टर आज़ाद के लिए एक मोहमल व बे-मानी हज़यान का रद। | १८२ १७८ | मुस्तनसर बिल्लाह ने सुल्तान बेबर्स को जब परवाना-ए-सल्तनत जारी किया तो इज़हार-ए-इनक़ियाद के लिए उसके पाँव में सोने की बेड़ियां डाल दीं जिनको पहन कर सुल्तान ने अपने दारुस्सल्तनत काहिरा का गश्त किया। | दलील नंबर ८ | १८२ १७८ | कुदरत दूसरे से मुक्तसब हो सकती है मगर कुरैशियत ऐसी चीज़ नहीं जो दूसरे से मुक्तसब हो। | इजमाली मुफस्सल की तफ़्सील मुजमल जो एक मुक़द्दमा और तीन फ़सलों पर मुनक़सिम है। | १८३ १७९ | दलील नंबर ६ | मुक़द्दमा | १८४ १७९ | मुस्तनसर बिल्लाह की बैअत सब से पहले इमाम-ए-अजल इमाम इज़ुद्दीन बिन अब्द अल-सलाम ने की फिर सुल्तान बेबर्स फिर काज़ी फिर उमरा व ग़ैरहुम ने। | खलीफा व सुल्तान का फर्क सात वजूह से। | १८४ १७९ | अबुल अब्बास हाकिम बि-अम्रिल्लाह के बेटे तीसरे खलीफा मिस्री मुस्तकफी बिल्लाह की खिलाफत का इम्ज़ा और उसकी सेहत का सबूत इमाम-ए-अजल तकीउद्दीन बिन दक़ीक़ अल-ईद के फतवे से हुआ। | खलीफा जहान बानी व हुक्मरानी में रसूलुल्लाह सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम का नाइबे मुतलक़ होता है और तमाम उम्मत पर विलायत-ए-आममा वाला होता है। | १८४ १७९ | अबुल अब्बास अहमद हाकिम बि-अम्रिल्लाह की सेहत-ए-खिलाफत पर इमाम काज़ी अल-क़ुज़ात इज़ुद्दीन बिन जमाअह ने शहादत दी। | सुल्तान वो बादशाह होता है जिसका तसल्लुत क़हरी मुल्कों पर हो, छोटे छोटे वालियान-ए-मुल्क उसके ज़ेर-ए-हुक्म हों। | १८४ १८० | किसी उबैदी की खिलाफत सही न होने की वजूह। | सुल्तान दो किस्म के हैं (१) मौला (२) मुतग़ल्लिब। | १८४ १८० | खलीफा मुस्तकफी बिल्लाह का सन-ए-विसाल। | खलीफा सुल्तान की इताअत में फर्क। | १८४ १८१ | जो किसी खलीफा से बुराई करे उसके लिए दुनिया में हलाकत और आख़िरत में सख़्त अज़ाब है। | खलीफा के हुक्म से मुबाह फ़र्ज़ और उसके मना करने से मुबाह हराम हो जाता है। | १८५ | | इमाम-ए-आज़म अबू हनीफा की नज़र में हुक्म-ए-खलीफा की अहमियत | १८५

पृष्ठ २७ का ७१२

۱۷۸ | دلیل نمبر ۴ | مصر میں برکاتِ خلافت کا ظہور۔ | ۱۸۱ ۱۷۸ | سلاطینِ اسلام نے خلافت کی سات میں سے چھ شرائط پائے جانے کے باوجود صرف ایک شرط یعنی قریشیت کے نہ پائے جانے کی وجہ سے اپنے آپ کو خلیفہ نہ مانا اور قرشی خلافت کا محتاج و دست نگر جانا۔ | دلیل نمبر ۷ | ۱۸۲ ۱۷۸ | دلیل نمبر ۵ | مسٹر آزاد کے لئے ایک مہمل و بے معنی ہذیان کا رد۔ | ۱۸۲ ۱۷۸ | مستنصر باللہ نے سلطان بیبرس کو جب پروانہ سلطنت جاری کیا تو اظہارِ انقیاد کے لئے اس کے پاؤں میں سونے کی بیڑیاں ڈال دیں جن کو پہن کر سلطان نے اپنے دارالسلطنت قاہرہ کا گشت کیا۔ | دلیل نمبر ۸ | ۱۸۲ ۱۷۸ | قدرت دوسرے سے مکتسب ہو سکتی ہے مگر قریشیت ایسی چیز نہیں جو دوسرے سے مکتسب ہو۔ | اجمالی مفصل کی تفصیل مجمل جو ایک مقدمہ اور تین فصلوں پر منقسم ہے۔ | ۱۸۳ ۱۷۹ | دلیل نمبر ۶ | مقدمہ | ۱۸۴ ۱۷۹ | متنسر باللہ کی بیعت سب سے پہلے امام اجل امام عزالدین بن عبد السلام نے کی پھر سلطان بیبرس پھر قاضی پھر امراء و غیر ہم نے۔ | خلیفہ و سلطان کا فرق سات وجوہ سے۔ | ۱۸۴ ۱۷۹ | ابو العباس حاکم بامر اللہ کے بیٹے تیسرے خلیفہ مصری مستکفی باللہ کی خلافت کا امضاء اور اس کی صحت کا ثبوت امام اجل تقی الدین بن دقیق العید کے فتوے سے ہوا۔ | خلیفہ جہان بانی و حکمرانی میں رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کا نائب مطلق ہوتا ہے اور تمام امت پر ولایتِ عامہ والا ہوتا ہے۔ | ۱۸۴ ۱۷۹ | ابو العباس احمد حاکم بامر اللہ کی صحتِ خلافت پر امام قاضی القضاۃ عزالدین بن جماعہ نے شہادت دی۔ | سلطان وہ بادشاہ ہوتا ہے جس کا تسلط قہری ملکوں پر ہو، چھوٹے چھوٹے والیانِ ملک اس کے زیرِ حکم ہوں۔ | ۱۸۴ ۱۸۰ | کسی عبیدی کی خلافت صحیح نہ ہونے کی وجوہ۔ | سلطان دو قسم کے ہیں (۱) مولیٰ (۲) متغلب۔ | ۱۸۴ ۱۸۰ | خلیفہ مستکفی باللہ کا سنِ وصال۔ |

خلیفہ سلطان کی اطاعت میں فرق۔ | ۱۸۴ ۱۸۱ | جو کسی خلیفہ سے برائی کرے اس کے لئے دنیا میں ہلاکت اور آخرت میں سخت عذاب ہے۔ | خلیفہ کے حکم سے مباح فرض اور اس کے منع کرنے سے مباح حرام ہو جاتا ہے۔ | ۱۸۵ | | امام اعظم ابوحنیفہ کی نظر میں حکمِ خلیفہ کی اہمیت | ۱۸۵

Vol. Fourteen (14) | Fatawa Razawiya

Who is meant by 'Ulil Amr' in the noble verse. | 185 | Proof of the condition of Quraish-lineage from books of creed. | 187 A Caliph can only be one in the whole world at one time, while there can be ten sultans in ten countries. | 186 | Imam Najm-ul-Millah wa al-Din Umar Nasafi is the Mufti of Jinn and Men and the teacher of the author of Al-Hidayah. | 187 No sultan is dependent on the permission of another sultan for the establishment of his kingdom, but every sultan is dependent on the permission of the Caliph. | 186 | The evidence for the condition of Quraish-lineage for a Caliph is this Hadith of the Holy Prophet (PBUH): "The leaders (Imams) are from the Quraish." | 188 A Sultan cannot depose a Caliph, whereas a Caliph can depose a Sultan. | 186 | Muhaddith-style discussion and extraction (Takhrij) of the Hadith "The leaders are from the Quraish". | 188 For kingship (Sultanate), Quraish-lineage is not a condition, let alone freedom (Hurriyat). | 186 | Imam Abul Fadl Hafiz Ibn Hajar wrote an independent treatise on the Hadith "The leaders are from the Quraish" in which he collected its narrations from nearly forty companions. | 190 For the Caliphate, freedom (Hurriyat) is a condition by the consensus (Ijma) of all people of the Qibla. | 186 | Where there is no 'Ahd' (covenant/specification), the prefix 'Lam' (L) on a plural noun indicates inclusion/generality. | 191 A Sultan is of a much lower rank than a Caliph. | 187 | When the Sahaba (companions) acted upon the meaning of the aforementioned Hadith and established consensus on it, it became definitive proof. | 191 Sometimes the word Sultan is not used with the Caliph's name. | 187 | In the aforementioned Hadith, if leading congregational prayers is not meant, then Caliphate is certainly meant. | 192 Just having 'Sultan' attached to someone's name is sufficient proof that he is not a Caliph. | 187 | For the Caliph of Muslims, being from the Quraish is a condition, being Hashemite is not. | 192 Any recent custom (Urf) does not affect the technical Sharia issue of Caliphate. | 187 | The 'Tamheed' of Imam Abu al-Shakur Salmi was taught in lessons by the Sultan of Saints, Beloved of God, Khawaja Nizam-ul-Haq wa al-Din. | 193 Consensus of Ahl al-Sunnah is that among humans, no one is infallible (Masoom) except the Prophets (peace be upon them). | 187 | Proof of the condition of Quraish-lineage from books of Hadith. | 193 Chapter One. | 187 | The Caliphate is always for the Quraish as long as even two people remain in the world. | 193

जिल्द चौदहवीं (14) | फ़तावा रज़विया

आये करीमा में 'उलिल अम्र' से मुराद कौन हैं। | १८५ | कुतुब अक़ायद से शर्त-ए-क़ुरैशियत का सुबूत। | १८७ ख़लीफ़ा एक वक़्त में तमाम जहाँ में एक ही हो सकता है और सलातीन दस मुल्कों में दस। | १८६ | इमाम नज्म-उल-मिल्लत वद-दीन उमर नसफ़ी जिन्नो-इंस के मुफ़्ती और साहिबे हिदाया के उस्ताज़ हैं। | १८७ कोई सुल्तान अपने इनेक़ाद-ए-सल्तनत में दूसरे सुल्तान के इज़न का मोहताज नहीं मगर हर सुल्तान इज़न-ए-ख़लीफ़ा का मोहताज है। | १८६ | ख़लीफ़ा के लिए शर्त-ए-क़ुरैशियत पर दलील नबी करीम सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम की ये हदीस है कि "अल-अइम्मतु मिन क़ुरैश।" | १८८ सुल्तान ख़लीफ़ा को माज़ूल नहीं कर सकता जबकी ख़लीफ़ा सुल्तान को माज़ूल कर सकता है। | १८६ | हदीस "अल-अइम्मतु मिन क़ुरैश" पर मुहद्दिसाना गुफ़्तगू और इसकी तख़रीज। | १८८ सल्तनत के लिए क़ुरैशियत तो दरकिनार हुर्रियत (आज़ादी) भी शर्त नहीं। | १८६ | इमाम अबुल फ़ज़ल हाफ़िज़ इब्ने हजर ने हदीस "अल-अइम्मतु मिन क़ुरैश" पर एक मुस्तक़िल रिसाला लिखा जिसमें इसकी रिवायत तक़रीबन चालीस सहाबा किराम से जमा कीं। | १९० ख़िलाफ़त के लिए हुर्रियत ब-इज्मा जुमला अहल-ए-क़िबला शर्त है। | १८६ | जहाँ अहद न हो वहाँ जमा पर 'लाम' इस्तग़राक़ के लिए होता है। | १९१ सुल्तान ख़लीफ़ा से बहुत नीचा दर्जा है। | १८७ | सहाबा किराम रज़िअल्लाहु अन्हुम ने जब इस हदीस मज़कूर के मज़मून पर अमल किया और इस पर इज्मा किया तो ये दलील क़तई हो गई। | १९१ कभी ख़लीफ़ा के नाम के साथ लफ्ज़ सुल्तान नहीं कहा जाता। | १८७ | हदीस मज़कूर में इमामत-ए-नमाज़ बा-जमाअत मुराद नहीं तो ज़रूर ख़िलाफ़त मुराद है। | १९२ किसी के नाम के साथ सुल्तान लगना ही इसकी काफ़ी दलील है कि वो ख़लीफ़ा नहीं। | १८७ | ख़लीफ़ा-ए-मुस्लिमीन के लिए क़ुरैशी होना शर्त है हाशिमी होना शर्त नहीं। | १९२ किसी उर्फ़ए-हादिस से मसला-ए-ख़िलाफ़त मुस्तलहा शरईया पर कोई असर नहीं पड़ता। | १८७ | तम्हीद इमाम अबु अल-शकूर सालमी को सुल्तान उल-औलिया महबूब-ए-इलाही ख़्वाजा निज़ाम-उल-हक़ वद-दीन ने दर्स में पढ़ा। | १९३ इज्मा अहले सुन्नत है कि बशर में अम्बिया अलैहिमुस सलातो वस्सलाम के सिवा कोई मासूम नहीं। | १८७ | कुतुब हदीस से शर्त-ए-क़ुरैशियत का सुबूत। | १९३ फ़स्ल अव्वल। | १८७ | ख़िलाफ़त हमेशा क़ुरैश के लिए है जब तक दुनिया में दो आदमी भी रहें। | १९३

آیہ کریمہ میں اولی الامر سے مراد کون ہیں۔ | ۱۸۵ | کتب عقائد سے شرط قرشیت کا ثبوت۔ | ۱۸۷ خلیفہ ایک وقت میں تمام جہان میں ایک ہی ہو سکتا ہے اور سلاطین دس ملکوں میں دس۔ | ۱۸۶ | امام نجم الملۃ والدین عمر نسفی جن و انس کے مفتی اور صاحبِ ہدایہ کے استاذ ہیں۔ | ۱۸۷ کوئی سلطان اپنے انعقادِ سلطنت میں دوسرے سلطان کے اذن کا محتاج نہیں مگر ہر سلطان اذنِ خلیفہ کا محتاج ہے۔ | ۱۸۶ | خلیفہ کے لئے شرط قرشیت پر دلیل نبی کریم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کی یہ حدیث ہے کہ "الائمۃ من قریش۔" | ۱۸۸ سلطان خلیفہ کو معزول نہیں کر سکتا جبکہ خلیفہ سلطان کو معزول کر سکتا ہے۔ | ۱۸۶ | حدیث "الائمۃ من قریش" پر محدثانہ گفتگو اور اس کی تخریج۔ | ۱۸۸ سلطنت کے لئے قرشیت تو درکنار حریت بھی شرط نہیں۔ | ۱۸۶ | امام ابوالفضل حافظ ابن حجر نے حدیث "الائمۃ من قریش" پر ایک مستقل رسالہ لکھا جس میں اس کی روایات قریب چالیس صحابہ کرام سے جمع کیں۔ | ۱۹۰ خلافت کے لئے حریت باجماع جملہ اہلِ قبلہ شرط ہے۔ | ۱۸۶ | جہاں عہد نہ ہو وہاں جمع پر لام استغراق کے لئے ہوتا ہے۔ | ۱۹۱ سلطان خلیفہ سے بہت نیچا درجہ ہے۔ | ۱۸۷ | صحابہ کرام رضی اللہ عنہم نے جب اس حدیث مذکور کے مضمون پر عمل کیا اور اس پر اجماع کیا تو یہ دلیل قطعی ہو گئی۔ | ۱۹۱ کبھی خلیفہ کے نام کے ساتھ لفظ سلطان نہیں کہا جاتا۔ | ۱۸۷ | حدیث مذکور میں امامتِ نماز باجماعت مراد نہیں تو ضرور خلافت مراد ہے۔ | ۱۹۲ کسی کے نام کے ساتھ سلطان لگنا ہی اس کی کافی دلیل ہے کہ وہ خلیفہ نہیں۔ | ۱۸۷ | خلیفہ مسلمین کے لئے قریشی ہونا شرط ہے ہاشمی ہونا شرط نہیں۔ | ۱۹۲ کسی عرفِ حادث سے مسئلہ خلافت مصطلحہ شرعیہ پر کوئی اثر نہیں پڑتا۔ | ۱۸۷ | تمہید امام ابوالشکور سالمی کو سلطان الاولیاء محبوب الٰہی خواجہ نظام الحق والدین نے درس میں

پڑھا۔ | ۱۹۳ اجماع اہلسنت ہے کہ بشر میں انبیاء علیہم الصلوۃ والسلام کے سوا کوئی معصوم نہیں۔ | ۱۸۷ | کتب حدیث سے شرطِ قرشیت کا ثبوت۔ | ۱۹۳ فصل اول۔ | ۱۸۷ | خلافت ہمیشہ قریش کے لئے ہے جب تک دنیا میں دو آدمی بھی رہیں۔ | ۱۹۳

Fatawa Razawiyya, Volume 14

Page 193: As long as even one Qurayshi remains in the world, the Caliphate of a non-Qurayshi will not be established. Page 194: Muslims did not pay attention to the statement of Dirar bin Amr that the Caliphate of a non-Qurayshi is preferable. Page 195: The attribute of 'this' is always gender. Page 195: The essence of the Caliphate is exclusive to the Quraysh. Page 195: Although the mentioned Hadith is a statement in words, it is a command in meaning. Page 195: Why did Hazrat Amir Muawiyah (may Allah be pleased with him) reject the statement of Hazrat Abdullah bin Umar (may Allah be pleased with them)? Page 197: The Caliphate of the Ubaydi caliphs is void because they were not Qurayshi. Page 197: Proof of the condition of being Qurayshi from books of Hanafi jurisprudence. Page 198: The Dirariyyah and Kabiyyah sects are misguided; they opposed the Ahl al-Sunnah regarding the condition of being Qurayshi. Page 198: Removal of confusion regarding passages from books of creed and Hadith. Page 198: Removal of confusion arising from the Sahih Bukhari Hadith: "Listen and obey, even if an Abyssinian slave is appointed over you." Page 199: It is obligatory to interpret the Hadith in such a way that it does not contradict the consensus (Ijma). Page 203: Another type of creedal books.

Page 203: Answer to a problem mentioned in Sharh al-Aqa'id and the research of the late author. Page 203: Imamate is more general than the Caliphate. Page 204: Since the Ummah has not been capable of appointing an Imam after the Abbasid state, it will not be sinful for this abandonment of obligation. Page 204: Why is a Caliph necessary? Page 205: Warning / Note. Page 205: The prophecy of the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) regarding the Abbasid Caliphate and the appearance of Imam Mahdi. Page 205: Imam Mahdi (peace be upon him) will fill the earth with justice and equity. Page 205: Section Two. Page 206: The indulgence shown towards the fifteen-line performance report in the presidency of Maulvi Farangi Mahalli. Page 206: A powerful rebuttal of Maulvi Farangi Mahalli's fifteen-line presidential address from thirty-five aspects. Page 206: Attributing the condition of being Qurayshi for the Caliphate only to the Shafi'is and claiming it is understood only from the implicit meaning of some Hanafi texts is contrary to honesty and a deception of the public. Page 206: To say that the claim of consensus on the condition of being Qurayshi appears to start with Qadi Ayyad, but proving the consensus is difficult, implies accusing trustworthy Imams of lying. Page 206: Those who are accused in the transmission of consensus, how can they be relied upon in the transmission of specific statements?

फतावा रज़विया, जिल्द 14

पृष्ठ १९३: जब तक दुनिया में एक भी कुरैशी बाकी है, गैर-कुरैशी की खिलाफत स्थापित नहीं होगी। पृष्ठ १९४: मुसलमानों ने दिरार बिन अम्र के इस कथन पर ध्यान नहीं दिया कि गैर-कुरैशी की खिलाफत बेहतर है। पृष्ठ १९५: 'यह' का गुण हमेशा लिंग (जाति) होता है। पृष्ठ १९५: खिलाफत का सार कुरैश तक ही सीमित है। पृष्ठ १९५: हालाँकि उक्त हदीस शब्दों में एक सूचना है, लेकिन अर्थ में यह एक आदेश है। पृष्ठ १९५: हज़रत अमीर मुआविया (रज़ियल्लाहु अन्हु) ने हज़रत अब्दुल्ला बिन उमर (रज़ियल्लाहु अन्हुमा) की बात को क्यों नकारा? पृष्ठ १९७: उबैदी खलीफाओं की खिलाफत इसलिए बातिल (शून्य) है क्योंकि वे कुरैशी नहीं थे। पृष्ठ १९७: हनफी फिकह की किताबों से कुरैशी होने की शर्त का सबूत। पृष्ठ १९८: दिरारिया और कबिया संप्रदाय गुमराह हैं; उन्होंने कुरैशी होने की शर्त में अहले सुन्नत का विरोध किया। पृष्ठ १९८: अकीदा और हदीस की किताबों के उद्धरणों में संदेह का निवारण। पृष्ठ १९८: बुखारी की हदीस "सुनो और आज्ञा मानो, चाहे तुम पर एक हब्शी गुलाम ही क्यों न नियुक्त किया जाए" से उत्पन्न संदेह का निवारण। पृष्ठ १९९: हदीस की ऐसी व्याख्या करना अनिवार्य है जो इज्मा (आम सहमति) के खिलाफ न हो। पृष्ठ २०३: अकीदा की किताबों का एक अन्य प्रकार।

पृष्ठ २०३: शरह अल-अकाद में उल्लिखित एक समस्या का उत्तर और मरहूम लेखक का शोध। पृष्ठ २०३: इमामत खिलाफत से अधिक व्यापक है। पृष्ठ २०४: चूंकि अब्बासी सल्तनत के बाद उम्मत इमाम की नियुक्ति करने में असमर्थ है, इसलिए इस अनिवार्य कार्य के त्याग के कारण वह गुनहगार नहीं होगी। पृष्ठ २०४: खलीफा की आवश्यकता क्यों है? पृष्ठ २०५: चेतावनी / नोट। पृष्ठ २०५: अब्बासी खिलाफत और इमाम महदी के प्रकट होने के बारे में नबी-ए-करीम (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) की भविष्यवाणी। पृष्ठ २०५: इमाम महदी (अलैहिस्सलाम) ज़मीन को अदल व इंसाफ (न्याय) से भर देंगे। पृष्ठ २०५: दूसरा अध्याय। पृष्ठ २०६: मौलवी फरंगी महली की अध्यक्षता में पंद्रह पंक्तियों की कार्य-प्रगति रिपोर्ट की चापलूसी। पृष्ठ २०६: मौलवी फरंगी महली साहब के पंद्रह पंक्तियों के अध्यक्षीय भाषण का पैंतीस कारणों से जोरदार खंडन। पृष्ठ २०६: खिलाफत के लिए कुरैशी होने की शर्त को केवल शाफइयों की ओर श्रेय देना और यह दावा करना कि हनफियों में से केवल कुछ के शब्दों के अर्थ से यह समझा जाता है, ईमानदारी के खिलाफ और जनता को गुमराह करना है। पृष्ठ २०६: यह कहना कि कुरैशी होने की शर्त पर इज्मा का दावा काज़ी अयाज़ से शुरू होता हुआ प्रतीत होता है,

लेकिन इज्मा को साबित करना मुश्किल है, भरोसेमंद इमामों को झुठलाने का संकेत है। पृष्ठ २०६: जो इज्मा के उल्लेख में संदिग्ध हैं, वे विशिष्ट कथनों के उल्लेख में कैसे विश्वसनीय हो सकते हैं?

पृष्ठ 712 में से 29

فتاویٰ رضویہ، جلد چہار دہم (۱۴)

۱۹۳: جب تک دنیا میں ایک قرشی بھی باقی ہے غیر قرشی کی خلافت منعقد نہ ہوگی۔ ۱۹۴: مسلمانوں نے ضرار بن عمرو کے اس قول کی طرف التفات نہیں کیا کہ غیر قرشی کی خلافت اولیٰ ہے۔ ۱۹۵: ھذا کی صفت ہمیشہ جنس ہوتی ہے۔ ۱۹۵: جنس خلافت قریش میں منحصر ہے۔ ۱۹۵: حدیث مذکور اگرچہ لفظاً خبر ہے مگر معنی امر ہے۔ ۱۹۵: حضرت امیر معاویہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ نے حضرت عبداللہ بن عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہما کے قول پر انکار کیوں کیا۔ ۱۹۷: خلفاء عبیدی کی خلافت اس لئے باطل ہے کہ وہ قرشی نہ تھے۔ ۱۹۷: کتب فقہ حنفی سے شرطِ قرشیت کا ثبوت۔ ۱۹۸: فرقہ ضراریہ اور کعبیہ گمراہ ہیں انہوں نے شرطِ قرشیت میں اہلسنت کا خلاف کیا۔ ۱۹۸: ازالہ وہم میں عبارات کتب عقائد و حدیث۔ ۱۹۸: حدیث بخاری "اسمعوا واطیعوا وان استعمل علیکم عبد حبشی" سے پیدا شدہ وہم کا ازالہ۔ ۱۹۹: حدیث کو اس معنی پر حمل کرنا واجب ہے کہ اجماع کے خلاف واقع نہ ہو۔ ۲۰۳: نوع دگر از کتب عقائد۔

۲۰۳: شرح عقائد میں مذکور ایک اشکال کا جواب اور مصنف علیہ الرحمہ کی تحقیق۔ ۲۰۳: امامت خلافت سے عام ہے۔ ۲۰۴: دولت عباسیہ کے بعد چونکہ امت نصب امام پر قادر نہیں لہذا اس ترک واجب کے سبب سے گنہگار نہ ہوگی۔ ۲۰۴: خلیفہ کی ضرورت کیوں ہے۔ ۲۰۵: تنبیہ۔ ۲۰۵: خلافت عباسیہ اور ظہور امام مہدی کے بارے میں حضور اکرم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کی پیشین گوئی۔ ۲۰۵: امام مہدی علیہ السلام زمین کو عدل و انصاف سے بھر دیں گے۔ ۲۰۵: فصل دوم۔ ۲۰۶: خلیفہ صدارت مولوی فرنگی محلی میں پندرہ سطری کارگزاری کی نازبرداری۔ ۲۰۶: مولوی فرنگی محلی صاحب کے پندرہ سطری خطبہ صدارت کا پینتیس وجوہ سے ردِ قاہر۔ ۲۰۶: خلافت کے لئے شرطِ قرشیت کو صرف شافعیہ کی طرف نسبت کرنا اور حنفیہ میں سے فقط بعض

کے فحویٰ کلام سے اس کے سمجھے جانے کا ادعا کرنا خلاف دیانت و اغوائے عوام ہے۔ ۲۰۶: یہ کہنا کہ شرطِ قرشیت پر دعویٰ اجماع کی ابتداء قاضی عیاض سے معلوم ہوتی ہے مگر ثبوت اجماع مشکل ہے ثقات ائمہ کی تکذیب کا اشعار ہے۔ ۲۰۶: جو نقل اجماع میں متہم ہیں وہ نقل اقوالِ خاصہ میں کیونکر معتمد ہوں گے۔

صفحہ 29 از 712

Fatawa Razawiya | Volume 14

(Table Content - Left Column) - The misfortune of honoring, respecting, and giving presidency and precedence to Non-Muqallids in gatherings. | 206 - How to reconcile if there is an account from any Companion against the condition of being from the Quraysh, and how to align it with consensus. | 207 - The traditions regarding the restriction of the Caliphate to the Quraysh are certainly continuous (mutawatir). | 207 - The Imams reasoned from "The Imams are from the Quraysh" and completed the argument by utilizing the comprehensive nature of the definite plural (Jam' Muhalla bil-Laam). | 207 - Uttering whispers against the Companions is not a characteristic of religion. | 208 - Attributing deviation from the condition of being from the Quraysh to the researchers of Ahl al-Sunnah and Imam Abu Bakr Baqillani is a lie. | 208 - It is not correct to accept the statement of the late historian Ibn Khaldun over the great Imams of Ahl al-Sunnah, Imams of theology (Kalam), great scholars of Hadith, and eminent jurists. | 208 - Ibn Khaldun's name is not mentioned in any religious science other than historiography. | 208 - Distortion in Ibn Khaldun's text in the Firangi Mahalli writing. | 209 - Ibn Khaldun's nonsensical talks and corrupt theories. | 209 - Ibn Khaldun is an innovator (mubtadi'), a breaker of the consensus of the Companions, and an ally of the Darariyah and Mu'tazilah. | 210

(Table Content - Right Column) - Ibn Khaldun's tone and demeanor regarding our master Farooq al-A'zam (may Allah be pleased with him) are disrespectful. | 211 - Siddiq al-Akbar and Farooq al-A'zam (may Allah be pleased with them both) are the leaders (muqtada) after the Noble Messenger (peace and blessings of Allah be upon him). | 212 - Hadrat Salim was not the freed slave of Hadrat Abu Hudhayfah, but rather the freed slave of his wife, Shaybah. Abu Hudhayfah had adopted him and married his niece Fatimah to him (may Allah be pleased with them all). | 212 - The twisting and turning of Ibn Khaldun's words. | 213 - Ibn Khaldun flew even higher than Dirar al-Mu'tazili in denying the condition of being from the Quraysh. | 214 - Ibn Khaldun declared tribalism ('asabiyah) as a condition for the Caliphate instead of being from the Quraysh. | 214 - Traditions regarding the prohibition of tribalism ('asabiyah). | 215 - Making that which is detested by the Lawgiver (peace be upon him) the objective of the Lawgiver is a fabrication and audacity against him. | 215 - The school of thought of the great Imam, the Imam of the Sunnah, Qadi Abu Bakr Baqillani. | 215 - The statement of Imam Baqillani proved the historian's blatant lie and dark fabrication. | 217 - Deceiving the ignorant with the word "ikhtiyari"

(optional) is a great plot; the meaning and purpose of "ikhtiyari". | 217 - There are two forms of dominance over a country. | 218

Page 30 of 712

फ़तावा रज़विया | जिल्द चौदहवीं (14)

(सारणी सामग्री - बायां स्तंभ) - ग़ैर-मुक़ल्लिदीन का मान-सम्मान करना और सभाओं में उनकी अध्यक्षता और वरीयता की बदकिस्मती। | २०६ - यदि क़ुरैशी होने की शर्त के विरुद्ध किसी सहाबी से कोई वृत्तांत मिले, तो उसमें और आम सहमति (इजमा) में समन्वय कैसे होगा। | २०७ - क़ुरैश में खिलाफत के सीमित होने की हदीसें निस्संदेह मुतवातिर (निरंतर) हैं। | २०७ - इमामों ने "अल-अइम्मतु मिन क़ुरैश" से तर्क दिया और 'अल' युक्त बहुवचन (जमा मोहल्ला बिल-लाम) की व्यापकता का उपयोग करके तर्क पूर्ण किया। | २०७ - सहाबा-ए-किराम के विरुद्ध कानाफूसी करना धर्म की शान नहीं। | २०८ - अहले सुन्नत के शोधकर्ताओं और इमाम अबू बक्र बाक़िलानी की ओर क़ुरैशी होने की शर्त से हटने का संबंध जोड़ना झूठ है। | २०८ - अहले सुन्नत के महान इमामों, कलाम के इमामों, हदीस के बड़े विद्वानों और महान न्यायविदों के सामने बाद के इतिहासकार इब्न ख़ल्दून की बात मान लेना सही नहीं है। | २०८ - इतिहास लेखन के अलावा किसी भी धार्मिक विज्ञान में इब्न ख़ल्दून का नाम ज़बानों पर नहीं आता। | २०८ - फरंगी महली लेख में इब्न ख़ल्दून की इबारत (पाठ) में बदलाव। | २०९ - इब्न ख़ल्दून की बेतुकी बातें और भ्रष्ट सिद्धांत। | २०९ - इब्न ख़ल्दून बिदअती है, सहाबा के इजमा (आम सहमति) को तोड़ने वाला है और ज़रारिया और मोअतज़िला का समर्थक है। | २१०

(सारणी सामग्री - दायां स्तंभ) - हमारे आका फ़ारूक़-ए-आज़म (रज़ियल्लाहु अन्हु) के बारे में इब्न ख़ल्दून का लहजा और तेवर अदब के ख़िलाफ़ हैं। | २११ - सिद्दीक़-ए-अकबर और फ़ारूक़-ए-आज़म (रज़ियल्लाहु अन्हुमा) नबी-ए-करीम (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के बाद मुक़्तदा (नेता/अनुकरणीय) हैं। | २१२ - हज़रत सालिम हज़रत अबू हुज़ैफ़ा के आज़ाद किए हुए गुलाम नहीं थे, बल्कि उनकी पत्नी शैबा के आज़ाद किए हुए गुलाम थे। अबू हुज़ैफ़ा ने उन्हें गोद लिया था और अपनी भतीजी फ़ातिमा से उनकी शादी की थी (रज़ियल्लाहु अन्हुम अजमईन)। | २१२ - इब्न ख़ल्दून के शब्दों का पेच और घुमाव। | २१३ - इब्न ख़ल्दून क़ुरैशी होने की शर्त को नकारने में ज़रार मोअतज़ली से भी बहुत ऊपर उड़ गया। | २१४ - इब्न ख़ल्दून ने क़ुरैशी होने के बजाय 'असबियत' (जातिवाद/गुटबाजी) को खिलाफत की शर्त घोषित किया। | २१४ - असबियत की मनाही से संबंधित हदीसें। | २१५ - जिस चीज़ को शारेह (नियम बनाने वाला, सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने नापसंद किया है, उसे शारेह का उद्देश्य बताना उन पर झूठ और दुस्साहस है। | २१५ - महान इमाम, इमाम-ए-सुन्नत काज़ी अबू बक्र बाक़िलानी का मज़हब (विचारधारा)। | २१५ - इमाम बाक़िलानी के कथन ने इतिहासकार के सफेद

झूठ और काले लांछन को सिद्ध कर दिया। | २१७ - 'इख्तियारी' शब्द से अज्ञानी को धोखा देना एक बड़ी साज़िश है; इख्तियारी का अर्थ और उद्देश्य। | २१७ - देश पर वर्चस्व के दो रूप हैं। | २१८

पृष्ठ ३० / ७१२

(فہرست مضامین - بایاں کالم) غیر مقلدین کی تعظیم و تکریم اور جلسوں میں ان کی صدارت و تقدیم کی شامت۔ | ۲۰۶ شرط قریشیت کے مقابل اگر کسی صحابی سے کوئی اثر ہو تو اس میں اور اجماع میں تطبیق کیسے ہوگی۔ | ۲۰۷ قریش میں حصر خلافت کی احادیث بیشک متواتر ہیں۔ | ۲۰۷ ائمہ نے "الائمۃ من قریش" سے استدلال فرمایا اور جمع محلی باللام کے افادہ استغراق سے اتمام تقریب فرمایا۔ | ۲۰۷ صحابہ کرام کے مقابل اپنی چہ مگوئیاں نکالنا شان دین نہیں۔ | ۲۰۸ محققین اہلسنت اور امام ابوبکر باقلانی کی طرف قریشیت سے عدول کرنے کی نسبت کرنا دروغ ہے۔ | ۲۰۸ اکابر ائمہ اہلسنت، ائمہ کلام، اکابر حدیث اور اعاظم فقہ کے مقابلے میں متاخر مؤرخ ابن خلدون کا قول مان لینا درست نہیں۔ | ۲۰۸ تاریخ نویسی کے سوا کسی علم دینی میں ابن خلدون کا نام زبانوں پر نہیں آتا۔ | ۲۰۸ فرنگی محلی تحریر میں ابن خلدون کی عبارت میں تحریف۔ | ۲۰۹ ابن خلدون کے ہفوات اور نظریات فاسدہ۔ | ۲۰۹ ابن خلدون مبتدع، اجماع صحابہ کا خارق اور ضراریہ و معتزلہ کا موافق ہے۔ | ۲۱۰

(فہرست مضامین - دایاں کالم) سیدنا فاروق اعظم رضی اللہ تعالیٰ عنہ کے بارے میں ابن خلدون کا لہجہ اور تیور خلاف ادب ہے۔ | ۲۱۱ صدیق اکبر اور فاروق اعظم رضی اللہ تعالیٰ عنہما حضور اکرم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کے بعد مقتداء ہیں۔ | ۲۱۲ حضرت سالم حضرت ابوحذیفہ کے آزاد کردہ غلام نہیں بلکہ ان کی بی بی شیبہ کے آزاد کردہ غلام ہیں۔ ابو حذیفہ نے انہیں متبنّٰی کیا تھا اور اپنی بھتیجی فاطمہ سے ان کی شادی کر دی رضی اللہ تعالیٰ عنہم اجمعین۔ | ۲۱۲ کلام ابن خلدون کے پیچ اور کروٹوں کا بدلنا۔ | ۲۱۳ ابن خلدون شرط قریشیت کی نفی میں ضرار معتزل سے بھی بہت اونچا اڑا۔ | ۲۱۴ ابن خلدون نے قریشیت کے بجائے عصبیت کو شرط خلافت قرار

دیا۔ | ۲۱۴ عصبیت کی ممانعت سے متعلق احادیث۔ | ۲۱۵ مبغوض شارع کو مقصود شارع بنانا شارع علیہ السلام پر افتراء و اجتراء ہے۔ | ۲۱۵ امام اجل امام سنت قاضی ابوبکر باقلانی کا مذہب۔ | ۲۱۵ امام باقلانی کے ارشاد نے مؤرخ کا سفید جھوٹ اور سیاہ افتراء ثابت کر دیا۔ | ۲۱۷ لفظ اختیاری سے جاہل کو دھوکا دینا کید عظیم ہے اور اختیاری کا معنی و مطلب۔ | ۲۱۷ ملک پر تسلط کی دو صورتیں ہیں۔ | ۲۱۸

- Compulsion and the obligation of obedience are one thing, and being a Shari'ah caliph is another. (218)
- The Turkish Sultans were Ahl al-Sunnah, so they did not claim Shari'ah caliphate themselves. (225)
- If a slave forcefully seizes a country with his power, obedience to him is also obligatory to quell fitna (chaos). (218)
- Chapter Three. (226)
- Necessities make prohibited things permissible. (219)
- Serving the deceptions and ravings of Mr. Abul Kalam Azad in the treatise on the Caliphate. (226)
- Cautionary note. (219)
- An eloquent refutation of Abul Kalam Azad's writing on twenty-five grounds. (226)
- Preventing deception from the text of Shami. (219)
- First Discussion: Rejecting religion through Mr.'s conjectural pretense. (226)
- The word 'Imamate' used in Shami's text means sovereignty, whether valid or invalid, and not Shari'ah caliphate, although in some contexts it also means that, such as in the Hadith "The Imams are from Quraish". (220)
- Mr. Azad's motives learned from the Kharijites and its answer. (226)
- The word 'Amir' is not exclusive to the Caliph; city governors and Hajj leaders are also called so, but in "The Imams are from Quraish", 'Imams' definitely refers to the Caliphs. (220)
- Excellence of lineage is credible. (226)
- Cautionary note: The Imamate of a usurper does not bring validity, nor even a command of following, as long as there are no signs of fitna, harm, or distress. (221)
- In marriage, compatibility (Kafa'at) is Shari'ah-wise credible. (227)
- Alas for those who, being called Muslims, follow a polytheist in matters of command and prohibition and make him their leader. (221)
- The Hadith "Put the Quraish forward and do not put yourselves ahead of them" is narrated by six companions. (227)
- On the Day of Judgment, every group will be summoned with its Imam. (221)

- The evil suspicion that at any time in the whole world all the noble Sayyids and Quraish would become unworthy and incompetent is a whisper from Iblis (Satan). (228)
- Maulana Farangi Mahalli's error in understanding the text of 'Aqa'id Nasafi'. (222)
- Until the Day of Judgment, there will surely be some Quraishi capable of the Caliphate. (228)
- Distortion in the text of the commentary on 'Mawaqif' by Farangi Mahalli Sahab. (222)
- Accepting the prophecy of the Hadith and then claiming against it is blatant ignorance and a scandalous misguidance. (229)
- A friend's enemy is one's own enemy. (225)
- Second Discussion: Mr. Azad's futile attempt to reject Prophetic Hadiths. (230)

- जबरदस्ती और आज्ञाकारिता की अनिवार्यता एक चीज़ है और उसका शरिया खलीफा होना दूसरी चीज़ है। (218)
- तुर्की सुल्तान अहले सुन्नत थे, इसलिए उन्होंने स्वयं शरिया खिलाफत का दावा नहीं किया। (225)
- यदि कोई गुलाम अपनी शक्ति से जबरदस्ती देश पर कब्जा कर ले, तो फितना शांत करने के लिए उसकी आज्ञा मानना भी अनिवार्य है। (218)
- तीसरा अध्याय। (226)
- आवश्यकताएं वर्जित चीजों को जायज़ बना देती हैं। (219)
- खिलाफत पर रिसाले में मिस्टर अबुल कलाम आजाद के छल-कपट और प्रलाप की सेवा। (226)
- चेतावनी। (219)
- अबुल कलाम आजाद के लेखन का पच्चीस आधारों पर मुखर खंडन। (226)
- शामी के पाठ से होने वाले धोखे को रोकना। (219)
- पहली चर्चा: मिस्टर के काल्पनिक ढोंग के माध्यम से धर्म को खारिज करना। (226)
- शामी के पाठ में प्रयुक्त 'इमामत' शब्द का अर्थ संप्रभुता है, चाहे वह वैध हो या अवैध, न कि शरिया खिलाफत, हालांकि कुछ संदर्भों में इसका अर्थ वह भी होता है, जैसे हदीस "इमाम कुरैश से हैं" में। (220)
- मिस्टर आजाद के खार्जियों से सीखे गए उद्देश्य और उसका उत्तर। (226)
- 'अमीर' शब्द खलीफा के लिए विशिष्ट नहीं है; शहर के गवर्नरों और हज नेताओं को भी ऐसा कहा जाता है, लेकिन "इमाम कुरैश से हैं" में 'इमामों' से निश्चित रूप से खलीफा मुराद हैं। (220)
- वंश की श्रेष्ठता विश्वसनीय है। (226)
- चेतावनी: एक कब्ज़ा करने वाले की इमामत वैधता नहीं लाती, और न ही पालन करने का आदेश, जब तक कि फितना, हानि या कष्ट के संकेत न हों। (221)
- निकाह में शरीयत के अनुसार समानता (कफात) का एतबार है। (227)

- अफ़सोस उन पर जो मुसलमान कहलाकर आदेश और निषेध के मामलों में एक मुशरिक के अनुयायी बनते हैं और उसे अपना नेता बनाते हैं। (221)
- हदीस "कुरैश को आगे बढ़ाओ और खुद उनसे आगे मत बढ़ो" छह सहाबा की रिवायत से है। (227)
- कयामत के दिन हर समूह को उसके इमाम के साथ बुलाया जाएगा। (221)
- यह बुरा गुमान कि किसी समय पूरी दुनिया में सभी महान सैय्यद और कुरैश अयोग्य और नालायक हो जाएंगे, इब्लीस का वसवसा है। (228)
- मौलाना फरंगी महली द्वारा 'अकायद नसफी' के पाठ को समझने में गलती। (222)
- कयामत तक कोई न कोई कुरैशी खिलाफत के काबिल जरूर रहेगा। (228)
- फरंगी महली साहब की 'शराह मवाकिफ' के पाठ में हेरफेर। (222)
- हदीस की भविष्यवाणी मानकर उसके खिलाफ दावा करना स्पष्ट अज्ञानता बल्कि घोर गुमराह है। (229)
- दोस्त का दुश्मन अपना दुश्मन होता है। (225)
- दूसरी चर्चा: मिस्टर आजाद का नबवी हदीसों को खारिज करने का व्यर्थ प्रयास। (230)

- جبر اوجوب اطاعت اور چیز ہے اور اس کا خلیفہ شرعی ہونا اور چیز ہے۔ ۲۱۸
- ترکی سلاطین اہلسنت تھے اس لئے انہوں نے خود خلافت شرعیہ کا دعویٰ نہیں کیا۔ ۲۲۵
- اگر کوئی غلام اپنی شوکت سے زبردستی ملک دبا بیٹھے تو فتنہ بجھانے کے لئے اطاعت اس کی بھی واجب ہے۔ ۲۱۸
- فصل سوم۔ ۲۲۶
- الضرورات تبیح المحظورات۔ ۲۱۹
- رسالہ خلافت میں مسٹر ابو الکلام آزاد کی تلبیسات و ہذیانات کی خدمت گزاری۔ ۲۲۶
- تنبیہ۔ ۲۱۹
- ابوالکلام آزاد کی تحریر کا پچیس وجوہ سے رد بلیغ۔ ۲۲۶
- شامی کی عبارت سے دھوکہ دہی کا سد باب۔ ۲۱۹
- مبحث اول: مسٹر کا قیاسی ڈھکوسلے سے دین کو رد کرنا۔ ۲۲۶
- عبارت شامی میں وارد لفظ امامت بمعنی سلطنت ہے خواہ صحیحہ ہو یا باطلہ نہ کہ بمعنی خلافت شرعیہ اگرچہ محل میں وہ بھی مراد ہوتی ہے جیسے حدیث "الائمۃ من قریش" میں۔ ۲۲۰
- مسٹر آزاد کا خارجیوں سے سیکھا ہوا اغراض اور اس کا جواب۔ ۲۲۶
- لفظ امیر خلیفہ کے ساتھ خاص نہیں والی شہر و سردار حجاج کو بھی کہتے ہیں مگر "الائمۃ من قریش" میں قطعاً ائمہ سے مراد خلفاء ہیں۔ ۲۲۰
- فضیلت نسب معتبر ہے۔ ۲۲۶

- تنبیہ: امامت متغلب صحت بالائے طاق حکم اتباع بھی نہیں لاتی جب تک اثارات فتنہ یا ضرر و تاذی نہ ہو۔ ۲۲۱
- نکاح میں شرعاً کفائت کا اعتبار ہے۔ ۲۲۷
- حیف ان پر جو مسلمان کہلا کر امر و نہی میں مشرک کے پس رو بنتے اور اسے اپنا رہنما بناتے ہیں۔ ۲۲۱
- حدیث "قدموا قریشاً ولا تقدموھا" چھ صحابہ کرام کی روایت سے ہے۔ ۲۲۷
- قیامت میں ہر گروہ کو اس کے امام کے ساتھ بلایا جائے گا۔ ۲۲۱
- یہ گمان بد کہ کسی وقت تمام جہان میں سب سادات عظام سب قریش کرام نالائق و نااہل ہو جائیں وسوسہ ابلیس ہے۔ ۲۲۸
- مولانا فرنگی محلی کی عقائد نسفی کی عبارت سمجھنے میں غلطی۔ ۲۲۲
- قیامت تک کوئی نہ کوئی قریشی خلافت کا اہل ضرور رہے گا۔ ۲۲۸
- فرنگی محلی صاحب کی شرح مواقف کی عبارت میں تحریف۔ ۲۲۲
- حدیث کی پیشگوئی مان کر اس کے خلاف کا ادعا جہل صریح بلکہ ضلال فضیح ہے۔ ۲۲۹
- دوست کا دشمن اپنا دشمن ہوتا ہے۔ ۲۲۵
- مبحث دوم؟ رد احادیث نبوی میں مسٹر آزاد کی بے سود کوشش۔ ۲۳۰

Fatawa Razawiya Volume 14 (14)

Page	Topic / Description 1	Topic / Description 2	Page
230	It is Mr. Azad's ignorance to treat hadiths regarding the Khilafat of Quraish as mere prophecy and news.	Seventh and Eighth Reason.	234
230	Mr. Azad, in his intoxication, considers himself superior to all the Mujtahid Imams.	What desperate measures did Mr. Azad take to turn the hadith "The leaders are from Quraish" into legislation and mere news.	234
230	Mr. Azad's extreme injustice towards the hadith of Sahihayn.	Rebuttal on four grounds of Mr. Azad's attempt to give a wrong color to the reconciliation of hadiths by the noble Imams for his own purposes.	235
231	Abul Kalam Azad's immense audacity and boldness regarding hadith.	It is a characteristic of the Jews to displace words from their contexts.	236
231	Rebuttal of Mr. Azad's incorrect reasoning from the hadith "This matter will remain with the Quraish as long as two of them remain" on eight grounds.	Rebuttal on four grounds of Abul Kalam Azad's claim that the narration from Hazrat Abu Bakr is not proven through a continuous chain.	236
231	First Reason.	Contentment with another's disbelief (Kufr) without legal compulsion (Ikrah Shari) is strictly forbidden (Haram).	239
232	Second and Third Reason.	It is obligatory to save Muslims from disbelief (Kufr) and apostasy (Irtidad).	240
232	Editing a newspaper is one thing, and understanding Hadith and Fiqh is another.	Any Muslim who supports another Muslim's apostasy is destined for Hell; such a person is an infidel (Kafir) according to the jurists (Fuqaha).	240
232	Fourth Reason.	Effort to save Muslims from apostasy is obligatory on every Muslim to the	240

Page	Topic / Description 1	Topic / Description 2	Page
		extent of necessity; the ruling on disability is different.	
233	Fifth Reason.	For calling the Gilani Sadats in general, except for the four elders, Jews, Christians, and pigs, fresh repentance (Tawba), renewal of Islam (Tajdeed-e-Islam), and renewal of marriage (Tajdeed-e-Nikah) are necessary.	241
233	Sultan Aurangzeb Muhi-ul-Millat Wad-Din Muhammad Alamgir was an infidel-slaying and religion-nurturing king.	An unintelligent child under seven years old follows the better of the parents in matters of Islam and disbelief.	242
233	King Akbar was fond of the union of polytheists (Mushrikeen).	The disbelief and Islam of a child over seven years old are taken into account.	242
233	Sixth Reason.	Explanation of the hadith "No child is born except upon the natural disposition (Fitra)".	242

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदहवीं (14)

पृष्ठ	विषय / विवरण 1	विषय / विवरण 2	पृष्ठ
230	कुरैश के खिलाफत से संबंधित हदीसों को केवल भविष्यवाणी और समाचार मानना मिस्टर आज़ाद की अज्ञानता है।	सातवां और आठवां कारण।	234
230	मिस्टर आज़ाद अपने नशे में खुद को सभी मुजतहिद इमामों से श्रेष्ठ समझते हैं।	मिस्टर आज़ाद ने हदीस "इमाम कुरैश से हैं" को कानून से हटाने और केवल खबर बनाने के लिए क्या-क्या हथकंडे अपनाए।	234
230	सहीहैन की हदीस पर मिस्टर आज़ाद का घोर अन्याय।	आदरणीय इमामों द्वारा हदीसों के समन्वय को गलत रंग देने और अपने उद्देश्यों की पूर्ति के लिए मिस्टर आज़ाद के प्रयास का चार आधारों पर खंडन।	235
231	हदीस के बारे में अबुल कलाम आज़ाद की चरम धृष्टता और निडरता।	यह यहूदियों का स्वभाव है कि वे शब्दों को उनके स्थान से फेर देते हैं।	236
231	हदीस "यह मामला कुरैश में तब तक रहेगा जब तक उनमें से दो बचे रहेंगे" से मिस्टर आज़ाद के गलत तर्क का आठ आधारों पर खंडन।	अबुल कलाम आज़ाद के इस दावे का चार आधारों पर खंडन कि हज़रत अबू बक्र से संबंधित रिवायत निरंतर श्रृंखला (इत्तसाल) से सिद्ध नहीं है।	236
231	पहला कारण।	बिना किसी कानूनी मजबूरी (इकरह शरी) के दूसरे के कुफ्र (अविश्वास) पर प्रसन्न होना सख्त हराम है।	239
232	दूसरा और तीसरा कारण।	मुसलमानों को कुफ्र और धर्मत्याग (इरतिदाद) से बचाना फर्ज (अनिवार्य) है।	240
232	किसी अखबार का संपादन करना एक बात है और हदीस और फ़िक़्ह को समझना दूसरी।	जो मुसलमान किसी मुसलमान के धर्मत्यागी होने का समर्थन करता है, वह नरकगामी है; ऐसा	240

पृष्ठ	विषय / विवरण 1	विषय / विवरण 2	पृष्ठ
		व्यक्ति न्यायविदों (फ़ुक़हा) के अनुसार काफ़िर है।	
232	चौथा कारण।	मुसलमानों को धर्मत्याग से बचाने की कोशिश आवश्यकतानुसार हर मुसलमान पर फर्ज है; लाचारी का हुक्म अलग है।	240
233	पांचवां कारण।	चार पीरों के अलावा सामान्य रूप से गिलानी सादात को यहूदी, ईसाई और सुअर कहने पर नए सिरे से तौबा (पश्चाताप), तजदीद-ए-इस्लाम और तजदीद-ए-निकाह आवश्यक है।	241
233	सुल्तान औरंगज़ेब मुही-उल-मिल्लत वद-दीन मुहम्मद आलमगीर काफिर-कुश और धर्म-पोषक राजा थे।	सात वर्ष से कम आयु का नासमझ बच्चा इस्लाम और कुफ्र के मामले में माता-पिता में से श्रेष्ठ के अधीन होता है।	242
233	राजा अकबर मुशरिकों (बहुदेववादियों) के मिलन का प्रेमी था।	सात वर्ष से बड़े बच्चे के कुफ्र और इस्लाम का संज्ञान लिया जाता है।	242
233	छठा कारण।	हदीस "प्रत्येक बच्चा प्राकृतिक स्वभाव (फ़ितरत) पर पैदा होता है" की व्याख्या।	242

صفحہ	مضمون / عنوان ۱	مضمون / عنوان ۲ صفحہ
	خلافت قریش سے متعلق احادیث کو	
۲۳۰	پیشگوئی اور خبر پر محمول کرنا مسٹر آزاد کی جہالت ہے۔	وجہ سابع وثامن۔ ۲۳۴
۲۳۰	مسٹر آزاد اپنے نشے میں اپنے آپ کو تمام ائمہ مجتہدین سے اعلیٰ سمجھتے ہیں۔	مسٹر آزاد نے حدیث "الائمۃ من قریش" سے تشریع اڑانے اور نری خبر بنانے کے لئے کیا کیا ڈوبتے سوار پکڑے ہیں۔ ۲۳۴
۲۳۰	حدیث صحیحین پر مسٹر آزاد کا اشد ظلم۔	ائمہ کرام کی طرف سے تطبیق احادیث کو غلط رنگ دینے اور اس سے اپنی مقصد برآری کی مسٹر آزاد نے جو کوشش کی اس کا چار وجوہ سے رد۔ ۲۳۵
۲۳۱	حدیث کے بارے میں ابو الکلام آزاد کی کمال جسارت وبے باکی۔	یہود کی خصلت ہے کہ بات کو اس کی جگہ سے پھیر دیتے ہیں۔ ۲۳۶
۲۳۱	حدیث "لا یزال ہذا الامر فی قریش مابقی منھم اثنان" سے مسٹر آزاد کے غلط استدلال کا آٹھ وجوہ سے رد۔	ابوالکلام آزاد کے اس ادعا کا چار وجوہ سے رد کہ حضرت ابوبکر والی روایت بطریق اتصال ثابت ہی نہیں ہے۔ ۲۳۶

صفحہ	مضمون / عنوان ۱	مضمون / عنوان ۲	صفحہ
۲۳۱	وجہ اول۔	اکراہ شرعی کے بغیر دوسرے کے کفر پر رضا شدید حرام ہے۔	۲۳۹
۲۳۲	وجہ ثانی و ثالث۔ کسی پرچہ اخبار کی ایڈیٹری اور	مسلمانوں کو کفر ارتداد سے بچانا فرض ہے۔	۲۴۰
۲۳۲	چیز ہے اور حدیث اور فقہ کا سمجھنا اور۔	جو مسلمان کسی مسلمان کے مرتد ہونے کی حمایت کرے جہنمی ہے ایسا شخص فقہاء کے نزدیک کافر ہے۔	۲۴۰
۲۳۲	وجہ رابع۔	مسلمانوں کو ارتداد سے بچانے کی کوشش بقدر ضرورت ہر مسلمان پر فرض ہے معذوری کا حکم اور ہے۔	۲۴۰
۲۳۳	وجہ خامس۔	چار پیروں کے علاوہ علی العموم سادات گیلانیہ کو یہودی نصرانی خنزیر کہنے پر از سر نو توبہ تجدید اسلام و تجدید نکاح ضروری ہے۔	۲۴۱
۲۳۳	سلطان اورنگ زیب محی الملتہ والدین محمد عالمگیر کافر کش اور دین پرور بادشاہ تھے۔	سات برس سے کم کا نا سمجھ وال بچہ اسلام و کفر میں خیر الابوین کے تابع ہے۔	۲۴۲
۲۳۳	اکبر بادشاہ اتحاد مشرکین کا دلدادہ تھا۔	سات سال سے بڑے بچے کے کفر واسلام کا اعتبار ہے۔	۲۴۲
۲۳۳	وجہ سادس۔	حدیث "ما من مولود یولد علی الفطرۃ" کی تفسیر۔	۲۴۲

Fatawa Rizvia, Volume 14

Page | Subject | Ref. No. || Ref. No. | Subject | Page 250 | Ruling on learning English. | 244 || 244 | The denier of the Sahabiyat of Siddiq-e-Akbar (RA) is a Kafir. | 250 250 | Insulting scholars is disbelief (kufr). | 244 || 244 | The denier of the Caliphate of Siddiq-e-Akbar (RA) is a Kafir. | 250 250 | The phrase "What do Maulvis know" implies insult. | 244 || 244 | The Rafidi who considers Hazrat Ali superior to the three Caliphs (RA) is misguided. | 250 251 | Accusing Ummul Mu'minin Siddiqah (RA) of adultery is pure disbelief. | 245 || 245 | The denier of the Caliphates of Siddiq and Umar (RA) is a Kafir. | 251 251 | Denying the Sahabiyat of Siddiq-e-Akbar (RA) is also pure disbelief. | 245 || 245 | Prayer behind an innovator whose innovation does not reach disbelief will be valid but disliked, but it will not be valid at all behind a Rafidi, Qadari, or Mushabbih. | 251 251 | Names of the fifty books in which the takfir of Tabara'i Rafidis is mentioned. | 245 || 245 | One who speaks ill of the two noble Sheikhs (RA) is a Kafir. | 251 252 | The ruling for Kharijites is same as apostates; marriage is void and intimacy is adultery. | 247 || 247 | Ruling on the denier of Siddiq's leadership (Imamate). | 252 252 | If a husband becomes an apostate, the woman cannot be forced to remarry him. | 247 || 247 | It is obligatory to call Rafidis, Nasibis, and Kharijites Kafirs. | 252 253 | Epistle 'Radd al-Rafadhah' (An eloquent rebuttal of Tabara'i Rafidis). | 249 || 249 | According to the most correct opinion, the denier of Umar Farooq's (RA) Sahabiyat is a Kafir. | 253 253 | A Sunni lady died, some of her paternal cousins are Tabara'i Rafidis. They want to claim inheritance as Agnates (Asaba), though in Rafidi law there are no Agnates. Are they entitled to inheritance in this case? | 249 || 249 | What is meant by an innovator (Mubtadi)? | 253 253 | Rafidis get nothing from the inheritance of a Sunni woman, and this deprivation is due to religious difference. | 250 || 250 | When is prayer correct but disliked behind an innovator? | 253 253 | There are four barriers to inheritance. | 250 || 250 | Behind which innovator is prayer absolutely impermissible? Prayer is impermissible behind a Jahmi, Qadari, or extreme Rafidi. | 253 254 | The Tabara'i Rafidi is absolutely a disbeliever. | 250 || 250 | Behind which people of desires (Ahl-e-Ahwa) is prayer permissible and behind whom is it impermissible? | 254 254 | One who believes in corporality for Allah Almighty is a Kafir. | 250 || | |

फ़तावा रज़विया, जिल्द चौदहवीं (14)

पृष्ठ | विषय | संदर्भ सं. || संदर्भ सं. | विषय | पृष्ठ 250 | अंग्रेज़ी पढ़ने का हुक्म। | 244 || 244 | सिद्दीक़-ए-अकबर (रज़ियल्लाहु अन्हु) की सहाबियत का मुनकिर काफ़िर है। | 250 250 | उलेमा की तौहीन कुफ़्र है। | 244 || 244 | सिद्दीक़-ए-अकबर (रज़ियल्लाहु अन्हु) की ख़िलाफ़त का मुनकिर काफ़िर है। | 250 250 | लफ़्ज़ "मौलवी लोग क्या जानें" से तौहीन निकलती है। | 244 || 244 | जो राफ़ज़ी हज़रत अली को खुलफ़ा-ए-सलासा पर फ़ज़ीलत दे वह गुमराह है (रज़ियल्लाहु अन्हुम)। | 250 251 | उम्मुल मोमिनीन सिद्दीक़ा (रज़ियल्लाहु अन्हा) पर तोहमत लगाना ख़ालिस कुफ़्र है। | 245 || 245 | सिद्दीक़ और उमर (रज़ियल्लाहु अन्हुमा) की ख़िलाफ़त का मुनकिर काफ़िर है। | 251 251 | सिद्दीक़-ए-अकबर (रज़ियल्लाहु अन्हु) की सहाबियत का इंकार भी ख़ालिस कुफ़्र है। | 245 || 245 | जो अहल-ए-अहवा व बिदअत हद-ए-कुफ़्र तक न पहुँचा हो उसके पीछे नमाज़ कराहत के साथ हो जाएगी मगर राफ़ज़ी, क़दरी और मुशब्बहा के पीछे बिल्कुल नहीं होगी। | 251 251 | उन पचास किताबों के नाम जिनमें राफ़ज़ी तबर्राई की तक़फ़ीर मनसूस है। | 245 || 245 | जो शैख़ैन करीमैन (रज़ियल्लाहु अन्हुमा) को बुरा कहे वह काफ़िर है। | 251 252 | ख़ारजियों का वही हुक्म है जो मुर्तदों का है, निकाह बातिल है और औरत से क़ुरबत ज़िना। | 247 || 247 | इमामत-ए-सिद्दीक़ के मुनकिर का हुक्म। | 252 252 | शौहर मुर्तद हो जाए तो औरत को उसके साथ दोबारा निकाह पर मजबूर नहीं किया जा सकता। | 247 || 247 | राफ़ज़ियों, नासिबियों और ख़ारजियों को काफ़िर कहना वाजिब है। | 252 253 | रिसाला रद-उर-रफ़ज़ा (तबर्राई राफ़ज़ियों का रद-ए-बलीग़)। | 249 || 249 | सहाबियत-ए-उमर फ़ारूक़ (रज़ियल्लाहु अन्हु) का मुनकिर क़ौल-ए-असह पर काफ़िर है। | 253 253 | एक बीबी सैयदा सुन्नी अल-मज़हब ने इंतक़ाल किया उसके बाज़ चचेरे भाई (बعم نی) राफ़ज़ी तबर्राई हैं वह अस्बा बनकर विरासत से हिस्सा लेना चाहते हैं हालाँकि रवाफ़िज़ के यहाँ अस्बा बिल्कुल नहीं है, इस सूरत में वह विरासत के हक़दार हैं या नहीं। | 249 || 249 | मुब्तदई से क्या मुराद है। | 253 253 | रवाफ़िज़ को सुन्नी के विरासत से कुछ नहीं मिलता और उनकी यह महरूमी दीनी इख़्तिलाफ़ की वजह से है। | 250 || 250 | मुब्तदई की इक़्तिदा में नमाज़ कराहत के साथ कब सही है। | 253 253 | विरासत में रुकावट (मवान-ए-इर्स) चार हैं। | 250 || 250 | कौन से मुब्तदई के पीछे नमाज़ मुतलक़न नाजायज़ है? जहमी, क़दरी और ग़ाली राफ़ज़ी के पीछे नमाज़ नाजायज़ है। | 253 254 | राफ़ज़ी तबर्राई मुतलक़न काफ़िर है। | 250 || 250 | किन अहल-ए-अहवा के पीछे नमाज़ जायज़

और किन के पीछे नाजायज़ है। | 254 254 | अल्लाह तआला के लिए जिस्मियत का क़ायल काफ़िर है। | 250 | | |

صفحہ | مضمون | نمبر شمار || نمبر شمار | مضمون | صفحہ ۲۵۰ | انگریزی پڑھنے کا حکم۔ | ۲۴۴ || ۲۴۴ | صحابیت صدیق اکبر رضی اللہ تعالیٰ عنہ کا منکر کافر ہے۔ | ۲۵۰ ۲۵۰ | توہین علماء کفر ہے۔ | ۲۴۴ || ۲۴۴ | خلافت صدیق اکبر رضی اللہ تعالیٰ عنہ کا منکر کافر ہے۔ | ۲۵۰ ۲۵۰ | لفظ "مولوی لوگ کیا جانیں" سے توہین نکلتی ہے۔ | ۲۴۴ || ۲۴۴ | جو رافضی حضرت علی کو خلفاء ثلاثہ پر فضیلت دے وہ گمراہ ہے (رضی اللہ تعالیٰ عنہم) | ۲۵۰ ۲۵۱ | ام المومنین صدیقہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا کا قذف کفر خالص ہے۔ | ۲۴۵ || ۲۴۵ | صدیق و عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہما کی خلافت کا منکر کافر ہے۔ | ۲۵۱ ۲۵۱ | صدیق اکبر رضی اللہ تعالیٰ عنہ کی صحابیت کا انکار بھی خالص کفر ہے۔ | ۲۴۵ || ۲۴۵ | جو اہل ہوی و بدعت حد کفر تک نہ پہنچا ہو اس کے پیچھے نماز کراہت کے ساتھ ہو جائے گی مگر رافضی، قدری اور مشبہ کے پیچھے بالکل نہیں ہوگی۔ | ۲۵۱ ۲۵۱ | ان پچاس کتابوں کے نام جن میں رافضی تبرائی کی تکفیر منصوص ہے۔ | ۲۴۵ || ۲۴۵ | جو شیخین کریمین رضی اللہ تعالیٰ عنہما کو برا کہے وہ کافر ہے۔ | ۲۵۱ ۲۵۲ | خارجیوں کا وہی حکم ہے جو مرتدوں کا ہے نکاح باطل ہے اور عورت سے قربت زنا۔ | ۲۴۷ || ۲۴۷ | امامت صدیق کے منکر کا حکم۔ | ۲۵۲ ۲۵۲ | شوہر مرتد ہو جائے تو عورت کو اس کے ساتھ دوبارہ نکاح پر مجبور نہیں کیا جا سکتا۔ | ۲۴۷ || ۲۴۷ | رافضیوں، ناصبیوں اور خارجیوں کو کافر کہنا واجب ہے | ۲۵۲ ۲۵۳ | رسالہ ردالرفضہ (تبرائی رافضیوں کا رد بلیغ) | ۲۴۹ || ۲۴۹ | صحابیت عمر فاروق رضی اللہ تعالیٰ عنہ کا منکر قول اصح پر کافر ہے۔ | ۲۵۳ ۲۵۳ | ایک بی بی سیدہ سنی المذہب نے انتقال کیا اس کے بعض بنی عم رافضی تبرائی ہیں وہ عصبہ بن کر ورثہ سے ترکہ لینا چاہتے ہیں حالانکہ

روافض کے ہاں عصبہ بالکل نہیں ہے، اس صورت میں وہ مستحق ارث ہے یا نہیں۔ | ۲۴۹ | | ۲۴۹ | مبتدع سے کیا مراد ہے۔ | ۲۵۳ ۲۵۳ | روافض کو سنیہ کے ترکہ سے کچھ نہیں ملتا اور ان کی یہ محرومی دینی اختلاف کی وجہ سے ہے۔ | ۲۵۰ | | ۲۵۰ | مبتدع کی اقتداء میں نماز کراہت کے ساتھ کب صحیح ہے۔ | ۲۵۳ ۲۵۳ | موانع ارث چار ہیں۔ | ۲۵۰ | | ۲۵۰ | کون سے مبتدع کے پیچھے نماز مطلقاً ناجائز ہے۔ جہمی، قدری اور غالی رافضی کے پیچھے نماز نا جائز ہے۔ | ۲۵۳ ۲۵۴ | رافضی تبرائی مطلقاً کافر ہے۔ | ۲۵۰ | | ۲۵۰ | کن اہل اہوا کے پیچھے نماز جائز اور کن کے پیچھے نا جائز ہے۔ | ۲۵۴ ۲۵۴ | اللہ تعالیٰ کے لئے جسمیت کا قائل کافر ہے۔ | ۲۵۰ | | | |

What is meant by a 'Ghali Rafidhi' (Extremist Shia)?	**253**	**In addition to many infidel beliefs, two explicit types of infidelity (Kufr) are found among the Rafidhis of the current age.**	**259**
Prayer behind one who denies the permissibility of wiping over socks (Masah 'ala al-khuffayn) is invalid.	254	First Kufr: Claiming the Holy Quran is incomplete.	259
Prayer behind one who slanders the Mother of the Believers, Sayyidah Aisha Siddiqah (may Allah be pleased with her), is not permissible.	254	Anyone who believes in deficiency, addition, alteration, or any kind of human interference in the Holy Quran is an infidel (Kafir) and an apostate (Murtad).	259
One who denies any necessity of religion (Darooriyaat-e-Deen) is an infidel. No attention will be paid to its interpretation.	254	Interpretation of the noble verse: "Indeed, it is We who sent down the message [i.e., the Qur'ān], and indeed, We will be its guardian."	259
One who reviles (Tabarra) and curses/ insults the Honorable Shaykhayn (Abu Bakr and Umar, may Allah be pleased with them) is an infidel.	254	Arguments proving that the Holy Quran is protected from alteration, change, addition, deficiency, and distortion.	260
Rafidhis are a collection of multiple types of infidelity (Kufr).	255	Interpretation of the noble verse: "Falsehood cannot approach it from before it or from behind it; [it is] a revelation from a [Lord who is] Wise and Praiseworthy."	260
Reviling and insulting the Shaykhayn (may Allah be pleased with them) is like reviling and insulting the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him).	256	He who denies the Quran or any letter of it, or alters it, or believes in any addition or reduction in it, is an infidel.	261
Whose apostates' repentance is not accepted.	257	Second Kufr.	262
No infidel can inherit from a Muslim.	257		262

What is meant by a 'Ghali Rafidhi' (Extremist Shia)? **253**

Explanation of the impediments to inheritance. 257

An apostate is fundamentally not eligible for inheritance. 258

An apostate shall not be the heir of anyone - neither of a Muslim, nor an infidel, nor a Dhimmi (protected non-Muslim), nor of an apostate like himself. 258

The most cautious view regarding the Rafidhis. 259

The Rafidhis of the present era are not just revilers (Tabarrai), but deniers of the necessities of religion. 259

In addition to many infidel beliefs, two explicit types of infidelity (Kufr) are found among the Rafidhis of the current age. **259**

One who considers a non-prophet to be superior to a prophet is an infidel by the consensus of Muslims.

The claim of the Rafidhis that the Imams are superior to prophets is an act of infidelity (Kufr). 262

The Karramiyya's claim that a saint (Wali) can be superior to a prophet is an act of infidelity and misguidance. 262

Believing a saint to be superior to one prophet is the same as believing them superior to all prophets. 263

Fatwas containing the explicit infidelity (Kufr) of the mujtahids (religious scholars) of the Rafidhis. 264

Rafidhis, in general, are followers of their mujtahids. 265

(शीर्षक) फतावा रज़विया | खंड चौदह (14)

'गाली राफ़ज़ी' (अतिवादी शिया) से क्या तात्पर्य है। **253**

मोज़ों पर मसह की वैधता को नकारने वाले के पीछे नमाज़ जायज़ नहीं है। 254

उम्मुल मोमिनीन सैयदा आयशा सिद्दीका (रज़ियल्लाहु अन्हा) पर तोहमत लगाने वाले के पीछे नमाज़ जायज़ नहीं है। 254

दीन की अनिवार्यताओं (ज़रूरियात-ए-दीन) में से किसी भी चीज़ का इंकार करने वाला काफ़िर है। इसकी व्याख्या पर कोई ध्यान नहीं दिया जाएगा। 254

हज़रात शैख़ैन (अबू बक्र और उमर, रज़ियल्लाहु अन्हुमा) पर तबरा (बुरा-भला कहना) और उन्हें गाली देने वाला काफ़िर है। 254

राफ़ज़ी कई प्रकार के कुफ़्र के समूह हैं। 255

हज़रात शैख़ैन (रज़ियल्लाहु अन्हुमा) को गाली देना वैसा ही है जैसा नबी करीम (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) को गाली देना। 256

कई कुफ़्रिया अकीदों के अलावा वर्तमान युग के राफ़ज़ियों में दो स्पष्ट कुफ़्र (अविश्वास) पाए जाते हैं। **259**

पहला कुफ़्र: कुरान मजीद को अधूरा बताना। 259

जो व्यक्ति कुरान मजीद में कमी, वृद्धि, परिवर्तन या किसी भी प्रकार के मानवीय हस्तक्षेप को मानता है, वह काफिर और धर्मत्यागी (मुरतद) है। 259

आयत-ए-करीमा "इन्ना नहनु नज़्ज़लनज़ ज़िक्रा व इन्ना लहू लहाफ़िज़ून" (बेशक हमने ही ज़िक्र उतारा है और हम ही इसके संरक्षक हैं) की व्याख्या। 259

इस बात के प्रमाण कि कुरान मजीद परिवर्तन, बदलाव, वृद्धि, कमी और मिलावट से सुरक्षित है। 260

आयत-ए-करीमा "ला यातीहिल बातिलु मिम बैन यदैहि वला मिन खल्फिह..." (झूठ इसके पास न सामने से आ सकता है न पीछे से...) की व्याख्या। 260

वह व्यक्ति काफ़िर है जो कुरान मजीद या उसके किसी अक्षर का इंकार करे, या उसमें परिवर्तन करे, या उसमें कमी-बेशी का कायल हो। 261

दूसरा कुफ़्र। 262

'गाली राफ़ज़ी' (अतिवादी शिया) से क्या तात्पर्य है।

किन धर्मत्यागियों (मुरतदों) की तौबा स्वीकार नहीं है।

कोई काफ़िर किसी मुसलमान की विरासत (तरका) प्राप्त नहीं कर सकता।

विरासत की बाधाओं (मवान-ए-इर्स) का वर्णन।

धर्मत्यागी (मुरतद) मूल रूप से विरासत का पात्र नहीं है।

धर्मत्यागी किसी का वारिस नहीं बनेगा - न मुसलमान का, न काफ़िर का, न ज़िम्मी का और न ही अपने जैसे धर्मत्यागी का।

राफ़ज़ियों के बारे में सबसे एहतियाती (सावधानीपूर्ण) राय।

वर्तमान समय के राफ़ज़ी केवल तबराई (बुरा कहने वाले) नहीं हैं बल्कि दीन की अनिवार्यताओं के मुनकिर (इनकारी) भी हैं।

712 में से पृष्ठ 34

कई कुफ़्रिया अकीदों के अलावा वर्तमान युग के राफ़ज़ियों में दो स्पष्ट कुफ़्र (अविश्वास) पाए जाते हैं। 253 259

गैर-नबी को नबी से अफ़ज़ल (श्रेष्ठ) कहने वाला मुसलमानों की आम सहमति (इज्मा) के अनुसार काफ़िर है। 257 262

राफ़ज़ियों का यह कहना कुफ़्र है कि इमाम नबियों से अफ़ज़ल हैं। 257 262

करामिया का यह कहना कुफ़्र और गुमराहियत है कि वली नबी से अफ़ज़ल हो सकता है। 258 262

वली को एक नबी से अफ़ज़ल मानना वैसा ही है जैसे तमाम नबियों से अफ़ज़ल मानना। 258 263

राफ़ज़ियों के मुजतहिदीन (विद्वानों) के स्पष्ट कुफ़्र पर आधारित फ़तवे। 259 264

राफ़ज़ी आम तौर पर अपने मुजतहिदों के अनुयायी होते हैं। 259 265

غالی رافضی سے کیا مراد ہے۔ ۲۵۳

موزہ پر جواز مسح کے منکر کے پیچھے نماز ناجائز ہے۔ ۲۵۴

ام المومنین سیدہ عائشہ صدیقہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا پر تہمت رکھنے والے کے پیچھے نماز جائز نہیں۔ ۲۵۴

ضروریات دین میں سے کسی شئی کا منکر کافر ہے۔ اس کی تاویل کی طرف التفات نہ ہو گا۔ ۲۵۴

حضرات شیخین رضی اللہ تعالیٰ عنہما پر تبرا کر نیوالا اور ان کو سب و شتم کرنے والا کافر ہے۔ ۲۵۴

روافض متعدد انواع کفر کے جامع ہیں۔ ۲۵۵

حضرات شیخین رضی اللہ تعالیٰ عنہما کو سب و شتم کرنا ایسا ہے جیسا نبی کریم ۲۵۶

بہت سے عقائد کفریہ کے علاوہ روافض زمانہ میں دو صریح کفر پائے جاتے ہیں۔ ۲۵۹

کفر اول: قرآن مجید کو ناقص بتانا۔ ۲۵۹

جو شخص قرآن مجید میں نقص یا زیادت یا تبدیل یا کسی طرح کے تصرف بشری کا دخل مانے کافر و مرتد ہے۔ ۲۵۹

آیہ کریمہ "انا نحن نزلنا الذکر وانا لہ لحافظون" کی تفسیر۔ ۲۵۹

اس بات پر دلائل کہ قرآن مجید تغیر و تبدل، زیادت و نقص اور تحریف سے محفوظ ہے۔ ۲۶۰

آیت کریمہ "لا یاتیہ الباطل من بین یدیہ ولا من خلفہ تنزیل من حکیم حمید" کی تفسیر۔ ۲۶۰

وہ شخص کافر ہے جو قرآن مجید یا اس کے کسی حرف کا منکر ہو یا اس میں ۲۶۱

غالی رافضی سے کیا مراد ہے۔ ۲۵۳

صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کو سب و شتم کرنا۔

کن مرتدوں کی توبہ قبول نہیں۔ ۲۵۷

کوئی کافر کسی مسلمان کا ترکہ نہیں پا سکتا۔ ۲۵۷

موانع ارث کا بیان۔ ۲۵۷

مرتد اصلاً صالح وراثت نہیں۔ ۲۵۸

مرتد کسی کا وارث نہ بنے گا نہ مسلمان کا نہ کافر کا نہ ذمی کا اور نہ اپنے جیسے مرتد کا۔ ۲۵۸

روافض کے بارے میں قول احوط ۲۵۹

روافض زمانہ صرف تبرائی نہیں بلکہ ضروریات دین کے منکر ہیں۔ ۲۵۹

بہت سے عقائد کفریہ کے علاوہ روافض زمانہ میں دو صریح کفر پائے جاتے ہیں۔ ۲۵۹

تغیر کرے یا اس میں کمی بیشی کا قائل ہو۔

کفر دوم۔ ۲۶۲

غیر نبی کو نبی پر افضل کہنے والا باجماع مسلمین کافر ہے۔ ۲۶۲

روافض کا یہ قول کفر ہے کہ ائمہ نبیوں سے افضل ہیں۔ ۲۶۲

کرامیہ کا یہ قول کفر و ضلالت ہے کہ ولی نبی سے افضل ہو سکتا ہے۔ ۲۶۲

ولی کو ایک نبی سے افضل ماننا ایسے ہی ہے جیسے تمام انبیاء سے افضل ماننا۔ ۲۶۳

مجتہد ان روافض کے کفر صریح پر مشتمل فتوے۔ ۲۶۴

روافض علی العموم اپنے مجتہدوں کے پیروکار ہوتے ہیں۔ ۲۶۵

Fatawa-e-Razviya Volume 14 (14)

[Left Column] 265 One who does not call a disbeliever (Kafir) a disbeliever and doubts their disbelief and punishment is himself a disbeliever. 266 Great Warning: Even if there is a specific definitive text (Nass-e-Qat'i) proving the essentials of religion (Zaruriyat-e-Din), one who denies them will be a disbeliever. 266 By consensus of Muslims, one who considers anyone other than God to be eternal (Qadim) is definitely a disbeliever. 266 The temporal creation (Haduth) of everything besides Allah is among the essentials of religion. 267 Interpretation (Ta'wil) is not acceptable regarding the essentials of religion. 267 The protection of the Holy Quran from any deficiency, addition, change, or alteration is among the essentials of religion. 267 Refutation of the wrong interpretation of "Inna Lahu la-Hafizun" by the Rafidhis. 267 If the false interpretations of the Naturalists (Necharis) and Qadianis are heard, Islam and faith will definitely be disrupted. 268 Definitive and consensual ruling regarding the Rafidhis and Tabra'is. 268 He who knows the cursed (mal'oon) beliefs of the Rafidhis yet considers them Muslim is a disbeliever. 268 According to Hadith, one who speaks ill of scholars (Ulama) is a hypocrite (Munafiq). And according to jurists (Fuqaha), they are a disbeliever. 269 Calling a scholar 'Uwaylim' or 'Aliwi' with the intent of belittling is disbelief.

[Right Column] 270 Whoever says all acts of worship are for Allah has spoken correctly; whoever denies this must renew their Islam. And whoever says all acts of worship are for us, their meaning is also correct. 270 Zaid's brain has dried up. This statement is offensive to a Muslim. 270 Saying "Alhamdulillah, I am a Muslim and a true believer" is correct. 270 Repentance, renewal of Islam, and renewal of marriage are mandatory for someone who says, "I am not a Muslim at all." 271 Finding faults in any Muslim is forbidden (Haram), and insulting scholars is disbelief. 271 Denying a Shari'i ruling is disbelief, and exceeding it is a sin (Ma'siyat). 272 Elders of religion have dealt with sinners both leniently and strictly; therefore, leniency with such people is not a sin. 272 Calling scholars those who will face trouble in the grave is not disbelief, but it is a very heinous statement; such a person's takfir (being declared a disbeliever) is a crime requiring repentance. 273 Discussion on the disbelief or Islam of the noble ancestors (Aba-e-Karimain). 273 Exegesis (Tafsir) of the verse "Taqallubaka fis-Sajidin". 273 Another work by Ala Hazrat on the topic of the parents' faith (Iman-e-Abawain) and six treatises by Imam Suyuti. 274 "The Mu'tazilites deny the vision (ru'yat) of the Creator, so they will not see Him"; this statement is correct, there is no harm in saying it.

फतावा-ए-रज़विया जिल्द चौदहवीं (14)

[बायाँ कॉलम] 265 काफ़िर को काफ़िर न कहने वाला और उसके कुफ़्र व अज़ाब में शक करने वाला खुद काफ़िर है। 266 तन्बीह-ए-जलील: दीनियात की ज़रूरीयात (अनिवार्यताओं) के सबूत पर अगर विशेष रूप से स्पष्ट प्रमाण (नस्स-ए-क़तई) हो, तब भी उनका इनकार करने वाला काफ़िर होगा। 266 मुसलमानों के सर्वसम्मति (इजमा) से खुदा के अलावा किसी और को अनादि (क़दीम) मानने वाला निश्चित रूप से काफ़िर है। 266 अल्लाह के अलावा हर चीज़ का नश्वर (हदूथ) होना धर्म की ज़रूरी चीज़ों में से है। 267 दीन की ज़रूरी बातों में गलत व्याख्या (तावील) स्वीकार्य नहीं होती। 267 क़ुरआन मजीद का हर कमी, बेशी, बदलाव और छेड़छाड़ से सुरक्षित होना दीन की ज़रूरी बातों में से है। 267 राफिज़ियों की ओर से "इन्ना लहू ल-हाफ़िज़ून" की गलत व्याख्या का खंडन। 267 नेचरियों और कादियानियों की झूठी व्याख्याएँ सुनी जाएँ तो इस्लाम और ईमान पूरी तरह से बिखर जाएँगे। 268 राफिज़ियों और तबर्राइयों के बारे में निश्चित, अंतिम और सर्वसम्मत हुक्म। 268 मलऊन (अभिशप्त) अकीदों से वाकिफ़ होने के बावजूद राफिज़ियों को मुसलमान समझने वाला काफ़िर है। 268 हदीस के अनुसार उलेमा की बुराई करने वाला मुनाफिक है और फ़ुक़हा के अनुसार काफ़िर है। 269 अपमान की नियत से आलिम को 'उवैलम' और अलवी को 'अलीवी' कहना कुफ़्र है।

[दायाँ कॉलम] 270 जो यह कहे कि सारी इबादतें अल्लाह के लिए हैं उसने ठीक कहा, जो इसकी तकज़ीब (अस्वीकार) करे उस पर तजदीद-ए-इस्लाम (इस्लाम का नवीनीकरण) लाज़िम है। और जो यह कहे कि सारी इबादतें हमारे लिए हैं उसकी मुराद भी सही है। 270 ज़ैद का दिमाग सूख गया है। यह शब्द एक मुसलमान को तकलीफ पहुँचाने वाला है। 270 "अलहम्दुलिल्लाह मैं मुसलमान और सच्चा मोमिन हूँ" कहना सही है। 270 "मैं हरगिज़ मुसलमान नहीं हूँ" कहने वाले पर तौबा, तजदीद-ए-इस्लाम और निकाह का नवीनीकरण लाज़िम है। 271 हर मुसलमान की ऐबजोई (नुक्स निकालना) हराम है और उलेमा (विद्वानों) का अपमान कुफ़्र है। 271 शरिया के फैसले को झुठलाना कुफ़्र है और उससे आगे बढ़ना गुनाह (मासियत) है। 272 गुनाहगारों के साथ बुजुर्गों ने नरमी और सख़्ती दोनों तरह के व्यवहार किए हैं, इसलिए ऐसों के साथ नरमी गुनाह नहीं है। 272 उलेमा को 'कब्र में मुँह देने वाला' कहना कुफ़्र तो नहीं लेकिन बहुत ही बुरा शब्द है, ऐसे व्यक्ति को काफ़िर कहना तौबा के योग्य अपराध है। 273 आबा-ए-करीमईन (नबी के पूर्वजों) के कुफ़्र और इस्लाम पर चर्चा। 273 आयत "तक़ल्लुबका फिस-साजिदीन" की व्याख्या (तफ़्सीर)। 273 ईमान-ए-अबवैन के विषय पर आला

हज़रत का एक और लेख और इमाम सुयूती के छह पर्चे। 274 "मुअतज़िला खुदा को देखने के मुनकिर हैं तो उन्हें दीदार नहीं होगा", यह शब्द सही है इसमें कोई हर्ज नहीं।

पेज 35/712

فتاویٰ رضویہ جلد چہاردہم (۱۴)

(بایاں کالم) ۲۶۵ کافر کو کافر نہ کہنے والا اور اس کے کفر وعذاب میں شک کرنے والا خود کافر ہے۔ ۲۶۶ تنبیہ جلیل : ضروریات دین کے ثبوت پر اگر بالخصوص نص قطعی ہو تب بھی ان کا منکر کافر ہوگا۔ ۲۶۶ باجماع مسلمین کسی غیر خدا کو قدیم ماننے والا قطعاً کافر ہے۔ ۲۶۶ جمیع ماسوی اللہ کا حدوث ضروریات دین سے ہے۔ ۲۶۷ ضروریات دین میں تاویل مسموع نہیں ہوتی۔ ۲۶۷ قرآن مجید کا ہر نقص وزیادت و تغییر و تحریف سے مصون و محفوظ ہونا ضروریات دین سے ہے۔ ۲۶۷ روافض کی طرف سے "انالہ لحفظون" کی غلط تاویل کارد۔ ۲۶۷ نیچریوں اور قادیانیوں کی تاویلات باطلہ سن لی جائیں تو اسلام وایمان قطعاً درہم برہم ہو جائیں۔ ۲۶۸ رافضیوں تبرائیوں کے باب میں حکم یقینی قطعی اجماعی۔ ۲۶۸ روافض ملعون عقیدوں پر آگاہ ہونے کے باوجود ان کو مسلمان جاننے والا کافر ہے۔ ۲۶۸ علماء کی بدگوئی کرنے والا بحکم حدیث منافق ہے۔ اور بحکم فقہاء کافر ہے۔ ۲۶۹ تحقیر کی نیت سے عالم کو عویلم وعلوی کو علیوی کہنا کفر ہے۔

(دایاں کالم) ۲۷۰ جو یہ کہے کہ ساری عبادتیں اللہ کے لئے ہیں اس نے ٹھیک کہا، جو اس کی تکذیب کرے اس کو تجدید اسلام لازم۔ اور جو یہ کہے کہ ساری عبادتیں ہمارے لئے ہیں اس کی مراد بھی صحیح ہے۔ ۲۷۰ زید کا دماغ خشک ہو گیا ہے۔ یہ کلمہ ایذاء مسلم ہے۔ ۲۷۰ الحمدللہ میں مسلمان اور سچا مومن ہوں کہنا صحیح ہے۔ ۲۷۰ میں ہرگز مسلمان نہیں ہوں کہنے والے پر توبہ ، تجدید اسلام ونکاح لازم ہے۔ ۲۷۱ ہر مسلمان کی عیب جوئی حرام ہے اور علماء کی اہانت کفر ہے۔ ۲۷۱ فیصلہ شرعی کی تکذیب کفر ہے اور اس سے تجاوز معصیت ہے۔ ۲۷۲ گنہگاروں کے ساتھ بزرگان دین نے نرمی و سختی دونوں طرح کے معاملات رکھے ہیں اس لئے ایسوں کے ساتھ نرمی

گناہ نہیں ہے۔ ۲۷۲ علماء کو گور میں منہ دینے والا کہنا کفر تو نہیں مگر سخت شنیع کلمہ ہے، ایسے شخص کی تکفیر قابل توبہ جرم ہے۔ ۲۷۳ آبائے کریمین کے کفر و اسلام کی بحث۔ ۲۷۳ آیت "تقلبک فی الساجدین" کی تفسیر۔ ۲۷۳ ایمان ابوین کے موضوع پر اعلیٰ حضرت کا ایک اور امام سیوطی کے چھ رسالے۔ ۲۷۴ "معتزلہ منکر رؤیت باری ہیں تو انھیں رؤیت نہ ہو گی" یہ کلمہ صحیح ہے اس کے کہنے میں کچھ حرج نہیں۔

Fatawa Rizwia Volume 14

- Whatever name anyone has in the world, regardless of who gave it, is written in the Preserved Tablet (Lawh-e-Mahfuz) as knowledge. And where a change has occurred, both names are recorded along with the time period. [Page] 275 | False prophecies of the Qadiani. [Page] 279
- One who changed their name and it did not become famous as a proper name, is not considered a proper name by Allah either. [Page] 275 | Do not debate sub-issues with explicit disbelievers. [Page] 280
- The word "Mian" is forbidden for Allah Almighty. [Page] 275 | Two types of Mutawatir (continuously narrated) Hadith. [Page] 280
- Saying that Allah Almighty seeks the pleasure of the Holy Prophet is correct, and this theme is proven from the Quran. To call it the saying of the ignorant is a crime worthy of repentance. [Page] 275 | Mockery of Hadith in general is disbelief (Kufr). [Page] 280
- On the Day of Resurrection, Allah Almighty will gather the first and the last and say to the Holy Prophet (Peace Be Upon Him): "All these seek My pleasure, and O Beloved! I seek your pleasure." [Page] 276 | Among Shias, Ghair-Muqallids, etc., those who deny the essentials of religion are disbelievers. [Page] 280
- Mention of the change of Qibla and the narration of Bukhari. [Page] 276 | Some erroneous beliefs and issues of the Ghair-Muqallidin. [Page] 281
- Ruling on wearing the Zunnar (sacred thread), hat, coat, trousers, and other attire of Christians. [Page] 276 | Ghair-Muqallidin are misguided and according to the jurists, they are disbelievers. [Page] 282
- One who considered any act of the disbelievers as good, became a disbeliever. [Page] 277 | To believe in a physical place for Allah Almighty is disbelief. [Page] 282
- Love for the sake of Allah and hatred for the sake of Allah is the foundation of faith. [Page] 277 | To accept a direction (Jiha) for Allah Almighty is misguidance and according to many Imams, it is disbelief. [Page] 283
- One who calls Mawla Ali 'God' is a disbeliever. Socializing with them, greeting, visiting when sick, bathing and shrouding after death, performing funeral prayers, carrying the bier, and burying in Muslim cemeteries is forbidden (Haram). [Page] 277 | Saying "Allah is on the Throne, He is in the heavens, no place is empty of Him, Allah is above and you are below" - the Imams have counted these words among words of disbelief. [Page] 284

- The rulings of Husam al-Haramayn are true and correct. [Page] 279 | Ruling on saying "Allah intended". [Page] 284
- Method of refuting the Qadiani. [Page] 279 | Intrusiveness regarding Imam Nawawi. [Page] 285
- Words of disbelief are scattered in the writings of the Qadiani like monsoon insects. [Page] 279 | Ruling on likening Allah Almighty to anything or attributing Him with place and direction. [Page] 285
- Mention of some blasphemous words of the Qadiani. [Page] 279 | To consider Hanafi jurisprudence as absolutely false and unjust is extremely wicked and accursed. [Page] 285

फ़तावा रिज़विया खंड 14

- दुनिया में किसी का जो भी नाम हो, चाहे वह किसी ने भी रखा हो, वह लौह-ए-महफ़ूज़ में इल्म (ज्ञान) की हैसियत से वही नाम दर्ज है। और जिस नाम में परिवर्तन हुआ, वह दोनों नाम समय की कैद के साथ दर्ज हैं। [पृष्ठ] 275 | क़ादियानी की झूठी भविष्यवाणियाँ। [पृष्ठ] 279
- जिसने अपना नाम बदला और वह नाम इल्म (प्रसिद्ध नाम) की तरह मशहूर नहीं हुआ, अल्लाह के यहाँ भी उसे इल्म (प्रसिद्ध नाम) नहीं माना गया। [पृष्ठ] 275 | स्पष्ट काफ़िरों से उप-विषयों (फ़रूआत) में बहस न की जाए। [पृष्ठ] 280
- अल्लाह तआला के लिए "मियाँ" शब्द वर्जित है। [पृष्ठ] 275 | हदीस-ए-मुतवातिर के दो प्रकार। [पृष्ठ] 280
- यह कहना कि अल्लाह तआला हुज़ूर की रज़ा चाहता है, सही है और यह विषय क़ुरआन से साबित है। इसे जाहिलों का कथन कहना तौबा के योग्य अपराध है। [पृष्ठ] 275 | हदीस का मज़ाक उड़ाना पूर्णतः कुफ़्र (अधर्म) है। [पृष्ठ] 280
- अल्लाह तआला महशर के दिन अगले-पिछलों को इकट्ठा करके हुज़ूर अकदस (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) से फ़रमाएगा: "ये सब मेरी रज़ा चाहते हैं और ऐ महबूब! मैं तुम्हारी रज़ा चाहता हूँ।" [पृष्ठ] 276 | शिया, ग़ैर-मुक़ल्लिद आदि बद-मज़हबों में दीन की अनिवार्यताओं (ज़रूरियात-ए-दीन) का इनकार करने वाला काफ़िर है। [पृष्ठ] 280
- क़िबला बदलने और बुख़ारी की रिवायत का ज़िक्र। [पृष्ठ] 276 | ग़ैर-मुक़ल्लिदीन के कुछ ग़लत अक़ीदे (विश्वास) और मसले। [पृष्ठ] 281
- जुन्नार (पवित्र धागा) बाँधने, हैट, कोट, पतलून आदि ईसाइयों के कपड़े पहनने का हुक्म। [पृष्ठ] 276 | ग़ैर-मुक़ल्लिदीन गुमराह हैं और फ़ुक़हा के अनुसार काफ़िर हैं। [पृष्ठ] 282
- जिसने काफ़िरों के किसी कृत्य को अच्छा समझा, वह काफ़िर हो गया। [पृष्ठ] 277 | अल्लाह तआला के लिए स्थान मानना कुफ़्र है। [पृष्ठ] 282
- अल्लाह के लिए प्रेम और अल्लाह के लिए घृणा ईमान की जड़ है। [पृष्ठ] 277 | अल्लाह तआला के लिए दिशा (जिहत) स्वीकार करना गुमराही है और कई इमामों के अनुसार कुफ़्र है। [पृष्ठ] 283
- मौला अली को ईश्वर कहने वाला काफ़िर है। उससे मिलना-जुलना, सलाम-कलाम, उसकी बीमारी में पूछना, मरने पर नहलाना-कफ़न देना, जनाज़े की नमाज़ पढ़ना, जनाज़ा उठाना और

मुसलमानों के क़ब्रिस्तानों में दफ़न करना हराम है। [पृष्ठ] 277 | "अल्लाह अर्श पर है, आसमान में है, कोई जगह उससे ख़ाली नहीं है, अल्लाह ऊपर तुम नीचे" - इन शब्दों को इमामों ने कुफ़्र के शब्दों में गिना है। [पृष्ठ] 284

- हुसामुल हरमैन के आदेश सत्य और सही हैं। [पृष्ठ] 279 | "अल्लाह ने नीयत की" कहने का हुक्म। [पृष्ठ] 284
- क़ादियानी का खंडन करने का तरीक़ा। [पृष्ठ] 279 | इमाम नववी पर हस्तक्षेप। [पृष्ठ] 285
- क़ादियानी के लेखन में कुफ़्र के शब्द बरसाती कीड़ों की तरह बिखरे हुए हैं। [पृष्ठ] 279 | अल्लाह तआला को किसी चीज़ के समान मानना या स्थान और दिशा के साथ उसे वर्णित करने का हुक्म। [पृष्ठ] 285
- क़ादियानी के कुछ कुफ़्रिया (अधर्मी) शब्दों का वर्णन। [पृष्ठ] 279 | हनफ़ी फ़िक़्ह को पूरी तरह से बातिल (झूठा) और अनुचित मानना अत्यंत घृणित और शापित है। [पृष्ठ] 285

فتاویٰ رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

- جو نام دنیا میں کسی کا ہو چاہے کسی نے رکھا ہو، لوح محفوظ میں علم کی حیثیت سے وہی نام مرقوم ہے اور جس نام میں تغیر واقع ہوا اور زمانہ کی قید کے ساتھ دونوں نام مرقوم ہیں۔ ۲۷۵ | قادیانی کی جھوٹی گوئیاں۔ ۲۷۹
- جس نے اپنا نام بدلا اور علم کی طرح مشہور نہ ہوا اللہ کے یہاں بھی وہ علم قرار نہیں دیا گیا۔ ۲۷۵ | صریح کافروں سے فروعات میں بحث نہ کی جائے۔ ۲۸۰
- اللہ تعالیٰ کے لئے "میاں" کا لفظ ممنوع ہے۔ ۲۷۵ | حدیث متواتر کی دو قسمیں۔ ۲۸۰
- یہ کہنا کہ اللہ تعالیٰ حضور کی رضا چاہتا ہے صحیح ہے اور یہ مضمون قرآن سے ثابت ہے۔ اس کو جہلا کا قول بتانا قابل توبہ جرم ہے۔ ۲۷۵ | مطلقاً حدیث کا استہزاء کفر ہے۔ ۲۸۰
- اللہ تعالیٰ روز محشر اولین و آخرین کو جمع کرکے حضور اقدس صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم سے فرمائے گا یہ سب میری رضا چاہتے ہیں اور اے محبوب! میں تمہاری رضا چاہتا ہوں۔ ۲۷۶ | شیعہ، غیر مقلد وغیرہ بد مذہبوں میں ضروریات دین کا منکر کافر ہے۔ ۲۸۰
- تحویل قبلہ اور روایت بخاری کا ذکر۔ ۲۷۶ | غیر مقلدین کے چند غلط عقائد و مسائل ۲۸۱
- زنار باندھنے، ہیٹ، کوٹ، پتلون وغیرہ لباس نصاریٰ پہننے کا حکم۔ ۲۷۶ | غیر مقلدین گمراہ اور بحکم فقہا کافر ہیں۔ ۲۸۲
- جس نے کافروں کے کسی فعل کو اچھا سمجھا کافر ہو گیا۔ ۲۷۷ | اللہ تعالیٰ کے لئے مکان ماننا کفر ہے۔ ۲۸۲
- حب فی اللہ اور بغض فی اللہ مناط ایمان ہے۔ ۲۷۷ | اللہ تعالیٰ کے لئے جہت تسلیم کرنا گمراہی اور بہت سے ائمہ کے نزدیک کفر ہے۔ ۲۸۳

- مولا علی کو خدا کہنے والا کافر ہے، اس سے میل جول۔ سلام کلام، اس کی عیادت، مرنے پر غسل و کفن، نماز جنازہ پڑھنا، جنازہ اٹھانا اور مقابر مسلمین میں دفن کرنا حرام ہے۔ ۲۷۷ | اللہ تعالیٰ عرش پر ہے۔ آسمان میں ہے، اس سے کوئی جگہ خالی نہیں ہے اللہ اوپر تم نیچے، ان الفاظ کو ائمہ نے کلمات کفر میں شمار کیا ہے۔ ۲۸۴
- حسام الحرمین کے احکام حق و صحیح ہیں۔ ۲۷۹ | "اللہ نے نیت کی" بولنے کا حکم۔ ۲۸۴
- قادیانی کے رد کا طریقہ۔ ۲۷۹ | امام نووی پر تطفل۔ ۲۸۵
- قادیانی کی تصانیف میں کلمات کفریہ برساتی کیڑوں کی طرح بکھرے ہیں۔ ۲۷۹ | اللہ تعالیٰ کو کسی شیئ سے تشبیہ دینا یا مکان وجہت کے ساتھ اس کو متصف کرنے کا حکم۔ ۲۸۵
- قادیانی کے بعض کلمات کفریہ کا تذکرہ۔ ۲۷۹ | فقہ حنفی کو مطلقاً باطل و ناحق جاننا سخت خبیث و ملعون ہے۔ ۲۸۵

Fatawa-e-Razvia Volume 14

- Hanafi jurisprudence is based on the commands of the Great Quran and the commands of authentic Hadiths. (285)
- Denial of Consensus (Ijma) is absolute disbelief (Kufr). (289)
- The ruling on saying "The analogy of Abu Hanifa is not truth" and a treatise by the author on this issue. (285)
- Ahl-e-Hadith are outside the fold of Islam; absolute denial of Taqleed is disbelief (Kufr). (290)
- A consensus of the Ummah has been established on the greatness and status of the four Imams (may Allah be pleased with them all). (285)
- Taqleed (following an Imam) is obligatory for the general public. (290)
- Innovators (Bid'ati) like Wahhabis and Rafidis are not part of the Ummah of response, hence their disagreement in consensus is not valid, although they are among the people of Qibla. (285)
- For eleven hundred years, the general Ummah of Muhammad has been followers of Taqleed (Muqallid). (291)
- Denying the greatness of Imam Azam is misguidance. (286)
- Calling the general Ummah polytheists (Mushrik) is jurisprudential disbelief (Kufr Fiqhi). (291)
- The status of Mujtahid Imams is higher than that of other saints (Awliya). (286)
- References to 16 books of jurisprudence on this issue. (291)
- Blessed Hadith: "Whoever shows enmity to a friend of Mine, I shall be at war with him." (287)
- The authority of analogy (Qiyas) and jurisprudence (Fiqh) is also among the essentials of religion. (292)
- Enmity towards a saint causes divine pain. (287)
- According to the verdict of jurists, disbelief (Kufr) is mandatory for a Tabarrai Rafidi. (293)
- A sinful believer (Mumin Aasi) is punished but not cursed. (287)
- The ruling of disbelief (Kufr) applies to the one who denies the caliphate of Siddiq and Umar (may Allah be pleased with them both). (294)
- A believer eventually attains eternal mercy, blessing, and paradise; the fire for a sinful believer is a fire of purification, not of distancing, cursing, and humiliation. (287)

- Prayer behind an innovator (Bid'ati) is prohibitively disliked (Makruh Tahrimi), and behind a disbeliever (Kafir), it is invalid (Batil). (294)
- It is mandatory to consider someone a disbeliever (Kufr) if they have been cursed in the Great Quran. (288)
- Reasons for declaring Rafidis as disbelievers (Takfir) include deservingness of religion, insult to knowledge and scholars, abusing the two Sheikhs (Siddiq and Umar), etc. (294)
- Commentary on the blessed Hadith: "People of innovation are the dogs of the people of hellfire." (288)
- Question regarding an excerpt from an English book related to disparaging the status of Prophethood and its ruling. (296)
- The authority of the Ummah's consensus is among the essentials of religion; non-followers (Ghair Muqallid) are its deniers. (288)
- Answers from other scholars regarding the above issue. (297)
- Prostrating to an idol, killing a Prophet, belittling a Prophet, and opposing the consensus of the Ummah are acts of disbelief (Kufr). (289)
- The person who prepared an examination paper containing insults to the Prophet, the one who reviewed and maintained it, the one under whose supervision such a paper was prepared, and the student who translated that passage—all have exited the fold of Islam. (298)

फ़तावा-ए-रज़विया जिल्द चौदह (१४)

- हनफ़ी फ़िक़्ह (न्यायशास्त्र) महान क़ुरान के आदेशों और प्रमाणिक हदीसों के आदेशों पर आधारित है। (२८५)
- इज्मा (आम सहमति) का इनकार पूर्ण रूप से कुफ़्र (अविश्वास) है। (२८९)
- "इमाम अबू हनीफ़ा का क़यास (तर्क) सत्य नहीं है" कहने का आदेश और इस विषय पर लेखक का एक शोधपत्र। (२८५)
- अहले हदीस इस्लाम के दायरे से बाहर हैं; तक़लीद का पूर्ण इनकार कुफ़्र है। (२९०)
- चारों इमामों (अल्लाह उन सभी से प्रसन्न हो) की महानता और पद पर उम्मत का इज्मा स्थापित हो चुका है। (२८५)
- आम जनता पर तक़लीद (अनुसरण) करना अनिवार्य (वाजिब) है। (२९०)
- बिदअती (नवाचारी) जैसे वहाबी और राफ़िज़ी, उम्मत-ए-इजाबत (स्वीकृति की उम्मत) से नहीं हैं, इसलिए इज्मा में उनका विरोध मान्य नहीं है, हालाँकि वे क़िबला वालों में से हैं। (२८५)
- ग्यारह सौ वर्षों से आम उम्मत-ए-मोहम्मदिया मुक़ल्लिद (अनुयायी) रही है। (२९१)
- इमाम आज़म की महानता का इनकार करना गुमराह करना है। (२८६)
- आम उम्मत को मुशरिक (बहुदेववादी) कहना कुफ़्र-ए-फ़िक़्ही है। (२९१)
- मुजतहिद इमामों का स्थान अन्य औलिया (संतों) से ऊंचा है। (२८६)
- इस विषय पर फ़िक़्ह की १६ किताबों का संदर्भ। (२९१)
- मुबारक हदीस: "जिसने मेरे किसी वली से शत्रुता की, तो मैंने उसके विरुद्ध युद्ध की घोषणा कर दी।" (२८७)
- क़यास और फ़िक़्ह की प्रामाणिकता भी दीन की अनिवार्यताओं (ज़रूरियात-ए-दीन) में से है। (२९२)
- वली (संत) की शत्रुता ईश्वरीय पीड़ा का कारण बनती है। (२८७)
- फ़ुक़हा (विधिवेत्ताओं) के आदेशानुसार, तबर्राई राफ़िज़ी पर कुफ़्र अनिवार्य है। (२९३)
- गुनहगार मोमिन (विश्वासी) को दंड दिया जाता है, लेकिन वह लानती (शापित) नहीं होता। (२८७)
- हज़रत सिद्दीक़ और उमर (अल्लाह उन दोनों से प्रसन्न हो) की ख़िलाफ़त का इनकार करने वाले पर कुफ़्र का आदेश है। (२९४)

- मोमिन अंततः शाश्वत दया, नेमत और जन्नत पाता है; गुनहगार मोमिन की आग शुद्धिकरण की आग है न कि दूरी, लानत और ज़िल्लत की। (२८७)
- बिदअती के पीछे नमाज़ मकरूह-ए-तहरीमी (कठोर रूप से नापसंद) है और काफ़िर के पीछे बातिल (अमान्य) है। (२९४)
- जिस व्यक्ति पर महान क़ुरान में लानत भेजी गई है, उस पर कुफ़्र का आदेश अनिवार्य है। (२८८)
- राफ़िज़ियों के तक़फ़ीर (काफ़िर घोषित करने) के कारणों में दीन के प्रति अपमान, ज्ञान और विद्वानों का अपमान, शैक़ैन (सिद्दीक़ और उमर) को अपशब्द कहना आदि शामिल हैं। (२९४)
- मुबारक हदीस: "बिदअती लोग नरक की आग के कुत्ते हैं" की व्याख्या। (२८८)
- रिसालत (पैग़म्बरी) की शान को कम करने से संबंधित एक अंग्रेज़ी पुस्तक के उद्धरण से संबंधित प्रश्न और उसका आदेश। (२९६)
- उम्मत के इज्मा की प्रामाणिकता दीन की अनिवार्यताओं में से है; ग़ैर मुक़ल्लिद इसके इनकार करने वाले हैं। (२८८)
- उपरोक्त विषय से संबंधित अन्य विद्वानों के उत्तर। (२९७)
- मूर्ति को सजदा करना, नबी की हत्या, नबी का अपमान और उम्मत के इज्मा का विरोध करना कुफ़्र है। (२८९)
- रसूल के अपमान वाली परीक्षा का पर्चा तैयार करने वाला, उसकी समीक्षा करके उसे बनाए रखने वाला, जिसकी देखरेख में ऐसा पर्चा तैयार हुआ, और जिस छात्र ने उस इबारत का अनुवाद किया, वे सभी इस्लाम के दायरे से बाहर हो गए। (२९८)

فتاوی رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

- فقہ حنفی احکامِ قرآن عظیم اور احکامِ صحاحِ احادیث پر مشتمل ہے۔ (۲۸۵)
- انکارِ اجماع مطلقاً کفر ہے۔ (۲۸۹)
- "قیاسِ ابوحنیفہ حق نیست" کہنے کا حکم اور اس مسئلہ میں مصنف کا ایک رسالہ (۲۸۵)
- اہل حدیث دائرہ اسلام سے خارج ہیں تقلید کا مطلقاً انکار کفر ہے۔ (۲۹۰)
- ائمہ اربعہ رضوان علیہم اجمعین کی جلالتِ شان پر امتِ اجابت کا اجماع منعقد ہو چکا ہے۔ (۲۸۵)
- عوام الناس پر تقلید واجب ہے۔ (۲۹۰)
- بدعتی جیسے وہابیہ اور رافضی امتِ اجابت سے نہیں ہیں اس لئے اجماع میں ان کا خلاف معتبر نہیں البتہ بدعتی اہل قبلہ سے ہیں۔ (۲۸۵)
- گیارہ سو برس سے عام امت محمدیہ مقلد ہے۔ (۲۹۱)
- امام اعظم کی عظمت کا انکار گمراہی ہے۔ (۲۸۶)
- عام امت کو مشرک کہنا کفر فقہی ہے۔ (۲۹۱)
- ائمہ مجتہدین کا مقام باقی اولیاء سے بلند۔ (۲۸۶)
- اس مسئلہ پر فقہ کی ۱۶ کتابوں کا حوالہ۔ (۲۹۱)
- حدیث مبارک " من عادی لی ولیا فقد اذنتہ بالحرب" (۲۸۷)
- قیاس و فقہ کی حجیت بھی ضروریاتِ دین سے ہے۔ (۲۹۲)
- ولی کی عداوت باعثِ ایذائے الٰہی ہے۔ (۲۸۷)
- رافضی تبرائی پر بحکمِ فقہاء کفر لازم ہے۔ (۲۹۳)

- مومن عاصی معذب ہے ملعون نہیں۔ (۲۸۷)
- خلافتِ صدیق و عمر رضوان علیہم اجمعین کے منکر پر حکم کفر ہے۔ (۲۹۴)
- مومن بالآخر رحمت و نعمت و جنت ابدی پاتا ہے مومن عاصی کی نار نارِ تطہیر ہے نہ کہ نارِ ابعاد و لعنت و تذلیل۔ (۲۸۷)
- بدعتی کے پیچھے نماز مکروہ تحریمی اور کافر کے پیچھے باطل ہے۔ (۲۹۴)
- جس شخص پر قرآن عظیم میں لعنت آئی اس پر لزوم کفر ہے۔ (۲۸۸)
- رافضیوں کی تکفیر کے اسباب میں استحقاقِ بالدین، توہینِ علم و علماء ، سبِ شیخین وغیرہ امور ہیں۔ (۲۹۴)
- حدیث مبارک " اھل البدع کلاب اھل النار" کی تفسیر۔ (۲۸۸)
- تنقیصِ شان رسالت سے متعلق کسی انگریزی کتاب کے ایک اقتباس سے متعلق سوال اور اس کا حکم۔ (۲۹۶)
- اجماعِ امت کی حجیت ضروریاتِ دین سے ہے غیر مقلد اس کے منکر ہیں۔ (۲۸۸)
- مسئلہِ بالا سے متعلق دیگر علماء کے جواب۔ (۲۹۷)
- سجدہِ صنم، قتلِ نبی، نبی کا استخفاف اور اجماعِ امت کی مخالفت کفر ہے۔ (۲۸۹)
- توہینِ رسول پر مشتمل پرچہ امتحان مرتب کرنے والا، اس پر نظرِ ثانی کر کے برقرار رکھنے والا، جس کی نگرانی میں ایسا پرچہ تیار ہوا، جس طالب علم نے اس عبارت کا ترجمہ کیا سب دائرہ اسلام سے خارج ہو گئے۔ (۲۹۸)

Fatawa Rizvia (Volume 14)

- Rulings on apostates. (298) | The repentance of every apostate, if sincere, is accepted. (304)
- An apostate woman may marry whomever she wishes after the iddah. (298) | The meaning of the repentance of one who insults the Prophet not being accepted. (304)
- Boycott of one who insults the Prophet continues even after repentance until signs of sincerity appear. (298) | Question regarding those who call seeking help from other than Allah forbidden and call the Messenger of Allah, peace and blessings of Allah be upon him, dead. (305)
- One who doubts the disbelief of one who insults the Prophet is himself a disbeliever. (299) | No follower can forgive one who insults the status of the Messenger of Allah, peace and blessings of Allah be upon him; seeking forgiveness from a follower is meaningless. (305)
- A child born from intercourse during the state of disbelief will be illegitimate. (299) | The belief of the Wahhabis that seeking help from the Prophet, peace and blessings of Allah be upon him, is denied because they consider him deceased, their leadership in prayer is not permissible. (306)
- One who utters words of insolence towards Allah and His Messenger while intoxicated will not be excused. (299) | Expiation is for a sin that has a compensation; there is no expiation for a sin that exceeds the limit. (307)
- One who insults the Prophet and then denies it will also be punished. (300) | There is no expiation for apostasy; for apostasy, there is repentance and renewal of Islam, otherwise execution and eternal Hell. (307)
- Details of the acceptance of an apostate's repentance. (300) | Ruling on one who considers his family superior to the Sayyids, calls the descendants of Fatima children of a slave girl because of Lady Hagar, insults them, and considers harming them permissible. (308)
- Ruling on the apostasy of a drunkard. (301) | Ruling on a fabricated narration and the one who narrates it. (308)
- Rulings of an apostate related to life and death. (301) | Ruling on one who insults the Messenger of Allah, peace and blessings of Allah be upon him; knowing of the insult, whoever does not consider him a disbeliever, praying behind him is impermissible. (309)

- Ruling on the wife of an apostate. (301) | If men utter words of disbelief, the women are out of the marriage; if women become apostates, they are not out of their husbands' marriages, but it is forbidden for husbands to touch them. (310)
- An apostate's deeds are voided. (302) | Disbelief will return upon the one who calls a Muslim a disbeliever. (310)
- There is consensus of the Ummah on declaring one who disparages the Prophet as a disbeliever. (303) | One who insults the Messenger of Allah, peace and blessings of Allah be upon him, is a disbeliever; whoever knows this and considers him a Muslim is a disbeliever; whether such people are relatives or strangers, all their marriages are dissolved. (310)
- The repentance of one who insults the Prophet is not accepted. (303)

फतावा रज़विया (खण्ड 14)

- मुर्तदों (धर्मत्यागियों) के अहकाम। (298) | यदि सच्चे दिल से हो तो हर मुर्तद की तौबा (प्रायश्चित) स्वीकार्य है। (304)
- मुर्तद की महिला इद्दत के बाद जिससे चाहे निकाह करे। (298) | नबी को अपशब्द कहने वाले की तौबा स्वीकार न होने का अर्थ। (304)
- नबी को अपशब्द कहने वाले की तौबा के बाद भी उससे व्यवहार बहिष्कार जारी रहेगा जब तक कि सच्ची तौबा के लक्षण प्रकट न हों। (298) | अल्लाह के सिवा अन्य से सहायता मांगने को हराम कहने और अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) को मृत कहने वालों के बारे में सवाल। (305)
- नबी के अपमान करने वाले के कुफ़्र (अविश्वास) में संदेह करने वाला स्वयं काफिर है। (299) | अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) की शान में गुस्ताखी करने वाले को कोई उम्मती माफ नहीं कर सकता, उम्मती से माफी मांगने का कोई मतलब नहीं। (305)
- कुफ़्र की स्थिति में संभोग से उत्पन्न बच्चा अवैध होगा। (299) | हुज़ूर (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) को दिवंगत मानकर उनसे सहायता मांगने का खंडन करना वहाबियों का विचार है जिनकी इमामत जायज़ नहीं। (306)
- नशे की हालत में अल्लाह और रसूल के प्रति गुस्ताखी के शब्द बोलने वाले को क्षमा नहीं किया जाएगा। (299) | कफ़्फ़ारा (प्रायश्चित) उन पापों के लिए है जिनका मुआवज़ा हो, सीमा से बढ़े हुए पाप का कफ़्फ़ारा नहीं। (307)
- नबी का अपमान करके मुकरने वाले को भी सज़ा दी जाएगी। (300) | मुर्तद होने का कोई कफ़्फ़ारा नहीं है, इर्तिदाद (धर्मत्याग) के लिए तौबा और इस्लाम का नवीनीकरण है, अन्यथा मृत्युदंड और अनंत नरक। (307)
- मुर्तद की तौबा की स्वीकृति का विवरण। (300) | अपने खानदान को सादात (सैयदों) पर श्रेष्ठता देने वाले, हजरत हाजरा के कारण औलादे फातिमा को दासी की संतान कहने वाले, उन पर गाली-गलौज करने वाले और उन्हें प्रताड़ित करना जायज़ कहने वाले का हुक्म। (308)
- शराबी के इर्तिदाद का हुक्म। (301) | एक गढ़ी हुई (मौज़ू) रिवायत और उसके वर्णन करने वाले का हुक्म। (308)

- जीवन और मृत्यु से संबंधित मुर्तद के अहकाम। (301) | अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) का अपमान करने वाले का हुक्म; अपमान के बारे में जानकर जो उसे काफ़िर न समझे, उसके पीछे नमाज़ नाजायज़ है। (309)
- मुर्तद की पत्नी का हुक्म। (301) | यदि पुरुषों ने कुफ़्र के शब्द कहे तो औरतें निकाह से निकल गईं, और यदि औरतें मुर्तद हो गईं तो वे अपने पतियों के निकाह से बाहर नहीं हुईं, हालांकि पतियों के लिए उन्हें छूना मना है। (310)
- मुर्तद के कर्म व्यर्थ हो जाते हैं। (302) | मुसलमान को काफिर कहने वाले पर कुफ़्र पलट आएगा। (310)
- नबी की शान में कमी करने वाले की तकफीर (काफिर घोषित करने) पर उम्मत का इज्मा (आम सहमति) है। (303) | हुज़ूर (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) का अपमान करने वाला काफिर है; इस पर अवगत होकर जो उसे मुसलमान समझे वह काफिर है, ऐसे लोग रिश्तेदार हों या पराए, सबके निकाह टूट गए। (310)
- नबी पर अपशब्द कहने वाले की तौबा स्वीकार नहीं। (303)

فتاوی رضویہ (جلد چہاردہم (۱۴))

- مرتدین کے احکام۔ ۲۹۸ | ہر مرتد کی توبہ سچے دل سے ہو تو قبول ہے۔ ۳۰۴
- مرتد کی عورت عدت کے بعد جس سے چاہے نکاح کرے۔ ۲۹۸ | ساب نبی کی توبہ قبول نہ ہونے کا مطلب۔ ۳۰۴
- شاتم رسول کی توبہ کے بعد بھی اس سے ترک معاملات جاری رہے تا آنکہ صدق توبہ کے آثار ظاہر ہوں۔ ۲۹۸ | استعانت لغیر اللہ کو حرام اور رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کو مردہ کہنے والے کے متعلق سوال۔ ۳۰۵
- شاتم رسول کے کفر میں شک کرنے والا خود کافر ہے۔ ۲۹۹ | رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کی شان میں گستاخی کرنے والے کو کوئی امتی معاف نہیں کر سکتا، امتی سے معافی مانگنے کے کوئی معنی نہیں۔ ۳۰۵
- حالت کفر کی صحبت سے جو بچہ پیدا ہو گا حرامی ہوگا۔ ۲۹۹ | حضور صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کو وفات یافتہ مان کر ان سے استعانت کا انکار وہابیہ کا خیال ہے جن کی امامت جائز نہیں۔ ۳۰۶
- اللہ ورسول کے حضور حالت نشہ میں کلمہ گستاخی بکنے والا معذور نہیں رکھا جائے گا۔ ۲۹۹ | کفارہ ایسے گناہ کا ہے جس کا معاوضہ ہو حد سے بڑھے ہوئے گناہ کا کفارہ نہیں۔ ۳۰۷
- توہین نبی کر کے مکرنے والے کو بھی سزا دی جائے گی۔ ۳۰۰ | مرتد ہونے کا کفارہ نہیں ارتداد کے لئے توبہ و تجدید اسلام ہے، ورنہ قتل اور ابدی جہنم۔ ۳۰۷

• قبول توبہ مرتد کی تفصیل۔ ۳۰۰ | اپنے خاندان کو سادات پر فضیلت دینے والے اولاد فاطمہ کو حضرت ہاجرہ کے سبب سے لونڈی بچہ کہنے ، ان پر سب و شتم کرنے والے اور ایذا رسانی جائز کہنے والے کا حکم۔ ۳۰۸
• ردت سکران کا حکم۔ ۳۰۱ | ایک موضوع روایت اور اس کے بیان کرنے والے کا حکم۔ ۳۰۸
• مرتد کے احکام متعلقہ موت وحیات۔ ۳۰۱ | رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کی توہین کرنے والے کا حکم، توہین پر مطلع ہو کر جو اس کو کافر نہ جانے اس کے پیچھے نماز نا جائز ہے۔ ۳۰۹
• مرتد کی زوجہ کا حکم۔ ۳۰۱ | مردوں نے کلمہ کفر بکا تو عورتیں نکاح سے نکل گئیں، اور عورتیں مرتد ہو گئیں تو اپنے شوہروں کے نکاح سے خارج نہ ہوئیں البتہ شوہروں کو انہیں ہاتھ لگانا منع ہے۔ ۳۱۰
• مرتد کے اعمال حبط ہوتے ہیں۔ ۳۰۲ | مسلمان کو کافر کہنے والے پر کفر پلٹ آئے گا۔ ۳۱۰
• نبی کی تنقیص کرنے والے کی تکفیر پر اجماع امت ہے۔ ۳۰۳ | حضور صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کی توہین کرنے والا کافر ہے، اس پر مطلع ہو کر جو اسے مسلمان سمجھے وہ کافر، ایسے لوگ عزیز ہوں یا غیر، سب کے نکاح ٹوٹ گئے۔ ۳۱۰
• نبی پر دشنام طرازی کرنے والے کی توبہ قبول نہیں۔ ۳۰۳ |

Fatawa Razawiya, Volume 14

Page 316: Ruling on sitting in the company of those who use disrespectful words regarding the Messenger of Allah (Peace and blessings of Allah be upon him), and those who are disrespectful towards Hazrat Zainab and Hazrat Zaid (may Allah be pleased with them both). Page 311: The occurrence of abrogation (Naskh) is certain. Its proof is from the necessities of religion and its denier is an infidel (Kafir). Page 312

Page 316: Whoever willingly sits with such infidels in the same state of mockery and insult becomes like them. Page 311: If a word of disbelief (Kufr) is uttered, then renewal of marriage (Tajdeed-e-Nikah) is necessary. Page 316

Page 316: A question regarding one who calls a person performing Sunnah a polytheist (Mushrik), who claims at-Tahiyyat and Durood in prayer are without proof, and who does not accept the funeral prayer as proven from the Quran. Page 312: For marriage, witnesses and relatives, like a son or daughter, are also sufficient. Page 316

Page 317: A denier of the Hadith Sharif in absolute terms is an infidel. Verses on this subject. Page 132: It is a fabrication of the Rafidhis that the blessed body of Hazrat Usman Ghani (may Allah be pleased with him) remained unburied and without a shroud for three days after his martyrdom. Page 317

Page 317: Description of those famous and frequently reported (mutawatir) rulings whose explicit mention is not in the Quran. Page 313: To say that dogs chewed the leg after martyrdom is a total lie. Page 317

Page 318: That the Quran is revealed by Allah is also proven from Hadith. Page 313: Denying Quranic verses is disbelief (Kufr). Page 318

Page 318: Rejection of a wrong interpretation of the phrase "Hifz al-Iman". Page 314: One meaning of not accepting can also be that after hearing the verse, one acts against it. If there is no denial, then this is not disbelief. Page 318

Page 318: Applying the terms 'Sakhi' (generous) or 'Data' (giver) to Allah Almighty is forbidden in Sharia. Page 314: One who commits major sins openly is a 'Fasiq Mu'lin' (open sinner), and praying behind him is 'Makruh-e-Tahrimi' (prohibitively disliked). Page 318

Page 318: Interpretation in explicit speech is unacceptable. Page 315: Thanking them for bringing a procession of idols to the house, getting a tilak (qashqa) applied,

chanting slogans for false deities, and those who marched with their procession came close to disbelief (Kufr). Page 318

Page 319: A person committing disbelief will not be saved from disbelief by performing good deeds. Page 315: One form of being pleased with disbelief and its Shariah ruling. Page 319

Page 39 of 712

फ़तावा रज़विया, जिल्द 14

पृष्ठ 316: अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) की शान में अभद्र शब्द बोलने वालों, हज़रत ज़ैनब और हज़रत ज़ैद (रज़ियल्लाहु अन्हुमा) की शान में बेअदबी करने वालों की महफ़िल में बैठने का हुक्म। पृष्ठ 311: नसख़ (निरसन) का घटित होना निश्चित है। इसका प्रमाण धर्म की अनिवार्यताओं से है और इसका इनकार करने वाला काफ़िर है। पृष्ठ 312

पृष्ठ 316: जो ऐसे काफ़िरों के साथ उसी उपहास और अपमान की स्थिति में स्वेच्छा से बैठता है, वह उन्हीं के समान हो गया। पृष्ठ 311: यदि कुफ़्र (अविश्वास) का शब्द निकलता है, तो निकाह का नवीनीकरण (तजदीद-ए-निकाह) आवश्यक है। पृष्ठ 316

पृष्ठ 316: सुन्नत पढ़ने वाले को मुशरिक कहने वाले, नमाज़ में अतहिय्यात और दुरूद को बिना प्रमाण बताने वाले, जनाज़ा की नमाज़ को कुरान से सिद्ध न मानने वाले के बारे में एक सवाल। पृष्ठ 312: निकाह के लिए गवाह और रिश्तेदार जैसे बेटा-बेटी भी पर्याप्त हैं। पृष्ठ 316

पृष्ठ 317: हदीस शरीफ़ का पूर्ण रूप से इनकार करने वाला काफ़िर है। इस विषय की आयतें। पृष्ठ 132: यह राफ़िज़ियों का मिथ्यारोप है कि शहादत के बाद हज़रत उस्मान ग़नी (रज़ियल्लाहु अन्हु) का पवित्र शव तीन दिनों तक बिना दफ़न और कफ़न के पड़ा रहा। पृष्ठ 317

पृष्ठ 317: उन प्रसिद्ध और मुतवातिर (निरंतर) अहकाम का वर्णन जिनका कुरान में स्पष्ट उल्लेख नहीं है। पृष्ठ 313: यह कहना कि शहादत के बाद कुत्तों ने टांग चबा डाली थी, सरासर झूठ है। पृष्ठ 317

पृष्ठ 318: कुरान का अल्लाह की ओर से अवतरित होना भी हदीस से ही सिद्ध है। पृष्ठ 313: कुरान की आयतों का इनकार कुफ़्र है। पृष्ठ 318

पृष्ठ 318: इबारत "हिफ़्ज़ुल ईमान" की एक गलत व्याख्या का खंडन। पृष्ठ 314: न मानने का एक अर्थ यह भी हो सकता है कि आयत सुनकर उसके विरुद्ध कार्य करे। यदि इनकार नहीं करता है, तो यह कुफ़्र नहीं है। पृष्ठ 318

पृष्ठ 318: अल्लाह तआला पर 'सखी' या 'दाता' शब्द का प्रयोग शरीअत में वर्जित है। पृष्ठ 314: खुलेआम बड़े गुनाह करने वाला 'फ़ासिक़-ए-मुअलिन' है और उसके पीछे नमाज़ पढ़ना 'मक़रूहे तहरीमी' है। पृष्ठ 318

पृष्ठ 318: स्पष्ट बातचीत में व्याख्या स्वीकार्य नहीं है। पृष्ठ 315: मूर्तियों का जुलूस घर लाने पर उनका धन्यवाद करना, तिलक (क़शक़ा) लगवाना, झूठे देवताओं के जयकारे लगाना, और जो उनके जुलूस के साथ घूमे, वे कुफ़्र के करीब हो गए। पृष्ठ 318

पृष्ठ 319: कुफ़्र करने वाला नेक काम करने की वजह से कुफ़्र से नहीं बच सकेगा। पृष्ठ 315: कुफ़्र से प्रसन्न होने का एक रूप और उसका शरीअत का हुक्म। पृष्ठ 319

पृष्ठ 39/712

فتاویٰ رضویہ، جلد چہاردہم (۱۴)

۳۱۶ رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کی شان میں بے ادبانہ الفاظ بولنے والے، حضرت زینب و حضرت زید رضوان اللہ تعالیٰ علیہم اجمعین کی شان میں بے ادبی کرنے والے کی مجلس میں بیٹھنے کا حکم۔ ۳۱۱ وقوع نسخ قطعی ہے۔ اس کا ثبوت ضروریات دین سے ہے اور اس کا منکر کافر ہے۔ ۳۱۲

۳۱۶ جو ایسے کافروں کے ساتھ اسی عالم استہزاء و توہین میں بخوشی بیٹھے انہیں کے جیسا ہو گیا۔ ۳۱۱ کلمہ کفر صادر ہو تو تجدید نکاح ضروری ہے۔ ۳۱۶

۳۱۶ سنت پڑھنے والے کو مشرک کہنے والے، نماز میں التحیات و درود کو بے سند بتانے والے، نماز جنازہ کو قرآن سے ثابت نہ ماننے والے کے بارے میں ایک سوال۔ ۳۱۲ نکاح کے لئے گواہ اور رشتہ دار مثلاً بیٹا بیٹی ہوں وہ بھی کافی ہے۔ ۳۱۶

۳۱۷ مطلقاً حدیث شریف کا منکر کافر ہے۔ اس مضمون کی آیات۔ ۱۳۲ قتل کے بعد تین روز تک حضرت عثمان غنی رضی اللہ تعالیٰ عنہ کی نعش مبارک کے بے گور و کفن پڑا رہنا رافضیوں کا افتراء ہے۔ ۳۱۷

۳۱۷ ان احکام مشہورہ متواترہ کا بیان جن کا صریح تذکرہ قرآن میں نہیں ہے۔ ۳۱۳ یہ کہنا کہ شہادت کے بعد کتوں نے ٹانگ چبا ڈالی تھی دروغ بے فروغ ہے۔ ۳۱۷

۳۱۸ قرآن کا منزل من اللہ ہونا بھی حدیث ہی سے ثابت ہے۔ ۳۱۳ آیاتِ قرآنی کا انکار کفر ہے۔ ۳۱۸

۳۱۸ عبارت "حفظ الایمان" کی ایک غلط تاویل کارد۔ ۳۱۴ نہ ماننے کا ایک مطلب یہ بھی ہو سکتا ہے کہ آیت سن کر اس کے خلاف عمل کرے۔ انکار نہ کرے تو یہ کفر نہیں۔ ۳۱۸

۳۱۸ اللہ تعالیٰ پر لفظ سخی، داتا کا اطلاق شرعاً ممنوع ہے۔ ۳۱۴ علی الاعلان گناہ کبیرہ کرنے والا فاسق معلن ہے اور اس کے پیچھے نماز مکروہ تحریمی ہے۔ ۳۱۸

۳۱۸ کلام صریح میں تاویل نامقبول ہے۔ ۳۱۵ بتوں کا جلوس گھر لانے پر ان کا شکریہ ادا کرنا، قشقہ کھنچوانا، معبودانِ باطل کی جے بولنی، اور جنہوں نے ان کے جلوس کے ساتھ گشت کی قریب بہ کفر ہوئے۔ ۳۱۸

۳۱۹ کفر کرنے والا اعمال صالحہ کرنے کی وجہ سے کفر سے نہ بچ سکے گا۔ ۳۱۵ راضی بہ کفر ہونے کی ایک صورت اور اس کا شرعی حکم۔ ۳۱۹

Fatawa Razawiya, Volume 14

Topic	Page	Topic	Page
Salutation, conversation with an apostate, participating in their joy or sorrow, visiting them in illness, their funeral prayer, and visiting their grave is prohibited.	320	Remedy for obsessive thoughts.	326
Knowing the religion of a Mirzai (Ahmadi) and giving one's daughter to them is like presenting her for adultery, and it is an act of transgression.	321	A preacher saying that a sermon is from the Quran and Hadith, and then saying he doesn't know if it's a lie or the truth, is doubting the Quran.	327
Being aware of a Mirzai's disbelief and still considering them a Muslim makes one a disbeliever themselves.	321	A preacher who emphasizes ordering 'Bahishti Zewar' in a speech appears to be a Deobandi.	327
If a Mirzai boy has not reached the age of discernment, he follows his parents and is also a disbeliever. If he reaches the age of discernment, recognizes them as disbelievers, and accepts Islam, he is a Muslim.	321	The author of 'Bahishti Zewar' is a disbeliever; for common Muslims, looking at this book is prohibited.	327
If a Mirzai's wife is a Muslim, then her minor boys following her will be declared Muslims.	321	Definition of disbelievers, their types, and rulings.	327
Denying the miracles of the Prophets (peace be upon them) and the revival of the dead by Jesus (peace be upon him) is disbelief.	323	Disbelievers are of two types: Original and Apostate.	327
Interpretations in fundamental matters of religion are not acceptable.	323	Original disbelievers are of two types: Manifest (Mujahir) and Hypocrite (Munafiq).	327
	323	A hypocrite is worse than all disbelievers.	327

Topic	Page	Topic	Page
Denying Alamgiri and other Fatwas is an insult to scholars; denying sacrifice (Qurbani) is misguidance.			
Meaningless words do not require explanation.	324	Manifest disbelievers are of four types.	328
Participating in the worship of disbelievers is disbelief, and considering disbelief trivial is also disbelief.	324	Considering Aryans as monotheists is strictly false.	328
Criticizing the Mujtahid Imams is misguidance.	324	Apostates are of two types: Manifest and Hypocrite.	328
The miracles of saints are proven by the Quran; whoever denies them is misguided.	324	The company of a hypocritical apostate is worse than the company of a thousand disbelievers.	328
Rafidhis (Shia) and Tabarrais use foul language against Ghous Pak.	325	Wahhabis and Deobandis are the worst lethal poison.	328
Bad thoughts coming to the heart or being uttered unintentionally are neither a sin nor do they affect one's Islam.	326	Treatise 'Al-Mubin Khatam an-Nabiyyin' (A clear explanation of the Holy Prophet ﷺ being the seal of all Prophets and Messengers).	331
		Which 'Alif Lam' is used on "Al-Nabiyyin" in the noble verse "Muhammad is not the father of [any] one of your men, but [he is] the Messenger of Allah and Seal of the prophets".	332

फ़तावा-ए-रज़विया, खंड १४

विषय	पृष्ठ	विषय	पृष्ठ
मुर्तद (धर्मत्यागी) से सलाम-कलाम, उसकी शादी-ग़मी में शामिल होना, उसकी बीमारपुर्सी करना, उसका जनाज़ा और उसकी क़ब्र पर जाना हराम है।	३२०	वसवसा (भ्रमित विचारों) का इलाज।	३२६
मिरज़ाई (अहमदी) के मज़हब से वाक़िफ़ होकर उसे लड़की देना ज़िना (व्यभिचार) के लिए पेश करना है और यह फ़िस्क़ (पाप) का काम है।	३२१	वाएज़ (उपदेशक) का यह कहना कि वाज़ क़ुरान-ओ-हदीस से है, फिर यह कहना कि पता नहीं झूठ है या सच, क़ुरान में शक करना है।	३२७
मिरज़ाई के कुफ़्र से वाक़िफ़ होकर उसे मुसलमान समझना स्वयं काफ़िर होना है।	३२१	जो वाएज़ तक़रीर में 'बहिश्ती ज़ेवर' मँगाने पर ज़ोर दे, वह देवबंदी मालूम होता है।	३२७
मिरज़ाई का लड़का अगर समझदारी की उम्र को न पहुँचा हो तो वह अपने माता-पिता के अधीन होने के कारण काफ़िर है; समझदारी की उम्र पर पहुँचकर यदि उन्हें काफ़िर समझे और इस्लाम लाए तो मुसलमान है।	३२१	'बहिश्ती ज़ेवर' का लेखक काफ़िर है; आम मुसलमानों के लिए इस किताब को देखना हराम है।	३२७
मिरज़ाई की पत्नी यदि मुसलमान हो तो उसके नाबालिग लड़के उसके अधीन होने के कारण मुसलमान घोषित किए जाएँगे।	३२१	कुफ़्फ़ार की परिभाषा, उनके प्रकार और नियम।	३२७
अंबिया (अलैहिमुस्सलाम) के मोजिज़ों और हज़रत ईसा (अलैहिस्सलाम) द्वारा मुर्दों को जीवित करने का इनकार कुफ़्र है।	३२३	काफ़िर दो प्रकार के होते हैं: असली और मुर्तद।	३२७
दीन की अनिवार्य बातों (ज़रुरीयात-ए-दीन) में अपनी मर्ज़ी से व्याख्या स्वीकार्य नहीं।	३२३	काफ़िर-ए-असली दो प्रकार के होते हैं: मुजाहिर और मुनाफ़िक़।	३२७
	३२३		३२७

विषय	पृष्ठ
आलमगीरी और अन्य फ़तावा का इनकार विद्वानों का अपमान है; क़ुर्बानी का इनकार गुमराहियत है।	
निरर्थक शब्दों को स्पष्टीकरण की आवश्यकता नहीं होती।	३२४
काफ़िरों की इबादत में शामिल होना कुफ़्र है और कुफ़्र को हल्का समझना भी कुफ़्र है।	३२४
मुजतहिद इमामों की आलोचना करना गुमराहियत है।	३२४
औलिया की करामात क़ुरान से प्रमाणित हैं; इनका इनकार करने वाला गुमराह है।	३२४
ग़ौस पाक की शान में गुस्ताख़ी राफ़ज़ी और तबर्राई करते हैं।	३२५
बुरे विचार दिल में आना या बिना इरादे के ज़बान से निकल जाना न गुनाह है और न ही इससे इस्लाम में कोई फ़र्क़ आता है।	३२६

विषय	पृष्ठ
मुनाफ़िक़ सभी काफ़िरों से बदतर है।	
काफ़िर-ए-मुजाहिर चार प्रकार के होते हैं।	३२८
आर्यों को मुवह्हिद (एकेश्वरवादी) समझना सरासर ग़लत है।	३२८
मुर्तद के दो प्रकार हैं: मुजाहिर और मुनाफ़िक़।	३२८
मुर्तद-ए-मुनाफ़िक़ की संगत हज़ार काफ़िरों की संगत से बदतर है।	३२८
वहाबी और देवबंदी सबसे ज़हरीले कातिल ज़हर हैं।	३२८
रिसाला 'अल-मुबीन ख़त्म-उन-नबिय्यीन' (हुज़ूर सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम के सभी नबियों और रसूलों के अंतिम होने का स्पष्ट विवरण)।	३३१
आयत-ए-करीमा "मा काना मुहम्मदुन..." में "अन-नबिय्यीन" पर कौन सा 'अलिफ़ लाम' है।	३३२

موضوع	صفحہ
مرتد سے سلام کلام، اس کی شادی غمی میں شرکت، اس کی عیادت، اس کی نماز جنازہ اس کی قبر پر جانا حرام۔	۳۲۰
مرزائی کے مذہب سے آگاہ ہو کر اس کو لڑکی دینا زنا پر پیش کرنا ہے اور فعل فسق ہے۔	۳۲۱
مرزائی کے کفر پر مطلع ہو کر اسے مسلمان سمجھے تو خود کافر ہے۔	۳۲۱
مرزائی کا لڑکا سن شعور کو نہ پہنچا ہو تو ابوین کے تابع ہو کر وہ بھی کافر، سن شعور کو پہنچ کر ان کو کافر جانا، اسلام لایا تو مسلمان ہے۔	۳۲۱
کفار کی تعریف، ان کے اقسام واحکام۔	۳۲۱
وسوسہ کا علاج۔	۳۲۶
واعظ کا یہ کہنا کہ وعظ قرآن وحدیث سے دیا، پھر یہ کہنا کہ نہ معلوم جھوٹ ہے یا سچ، قرآن میں شک کرنا ہے۔	۳۲۷
جو واعظ تقریر میں بہشتی زیور منگانے کی تاکید کرے، دیوبندی معلوم ہوتا ہے۔	۳۲۷
بہشتی زیور کا مصنف کافر ہے، عام مسلمانوں کو اس کتاب کا دیکھنا حرام ہے۔	۳۲۷
کفار کی تعریف، ان کے اقسام واحکام۔	۳۲۷

موضوع	صفحہ
مرزائی کی عورت مسلمان ہو تو نا بالغ لڑکے اس کے تابع ہو کر مسلمان قرار دیئے جائیں گے۔	
معجزات انبیاء علیہم الصلوۃ والسلام اور عیسیٰ علیہ السلام کے احیاء موتی کا انکار کفر ہے۔	۳۲۳
ضروریات دین میں تاویل مسموع نہیں۔	۳۲۳
عالمگیری اور دیگر فتاویٰ کا انکار توہین علماء ہے قربانی کا انکار گمراہی ہے۔	۳۲۳
مہمل الفاظ محتاج توجیہ نہیں۔	۳۲۴
کفار کی عبادت میں شرکت کفر ہے اور کفر کو ہلکا جاننا بھی کفر ہے۔	۳۲۴
ائمہ مجتہدین پر دست درازی گمراہی ہے۔	۳۲۴
کرامات اولیاء، قرآن سے ثابت ہے اس کا منکر گمراہ ہے۔	۳۲۴
	۳۲۵

موضوع	صفحہ
کافر دو قسم ہے۔ اصلی و مرتد۔	۳۲۷
کافر اصلی دو قسم ہے، مجاہر و منافق۔	۳۲۷
منافق تمام کافروں سے بدتر ہے۔	۳۲۷
کافر مجاہر چار قسم پر ہے۔	۳۲۸
آریوں کو موحد سمجھنا سخت باطل ہے۔	۳۲۸
مرتد کی دو قسمیں ہیں: مجاہر و منافق۔	۳۲۸
مرتد منافق کی صحبت ہزار کافروں کی صحبت سے بدتر ہے۔	۳۲۸
	۳۲۸

موضوع	صفحہ
غوث پاک کی شان میں زبان درازی رافضی تبرائی کرتے ہیں۔	
برے خیالات دل میں آئیں یا بلا قصد زبان سے ادا ہو جائیں نہ گناہ ہے نہ اس سے اسلام میں فرق آئے۔	۳۲۶
وہابیہ اور دیوبندیہ سب سے بدتر زہر قاتل ہیں۔	
رسالہ المبین ختم النبیین (حضور اکرم صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کے خاتم جمیع انبیاء اور مرسلین ہونے کا روشن بیان)۔	۳۳۱
آیت کریمہ ماکان محمد ابا احد من رجالکم ولکن رسول اللہ وخاتم النبیین میں "النبیین" پر الف لام کون سا ہے۔	۳۳۲

Fatawa Razawiyya Volume 14 (14)

Page	Question / Topic	Page	Answer / Statement
332	Is the blessed verse an affirmative statement of the seal of prophethood or not?	337	The objection raised against the interpretation of the word 'Khatam-un-Nabiyyin' for universal negation (istiqraq), showing that such an interpretation could also be applied to 'Rabb-ul-A'lameen'.
332	What is the ruling on the prayer behind and the respect for one who does not believe the Holy Prophet (peace and blessings be upon him) to be the last of all prophets?	338	Qadianis, Qasimis, and Nadris are deniers of the essentials of religion (Zaruriyat-e-Deen).
332	External evidences.	338	One who doubts the disbelief of those who deny the finality of prophethood (Khatm-e-Nubuwwat) is himself a disbeliever (kafir).
333	It is from the essentials of religion that the Messenger of Allah (may Allah Almighty bless him and grant him peace) being 'Khatam-un-Nabiyyin' means he is the last of the prophets.	339	Absolute denial of the universal negation (istiqraq) in the verse of 'Khatam-un-Nabiyyin' is disbelief (kufr).
333	The Hadith 'There is no prophet after me' (La Nabiyya Ba'di) is mutawatir (consistently narrated).	339	The interpretation of the finality of prophethood as temporal finality (Khatm-e-Zamani) is definitive and consensus-based; the essentials of religion do not require any specific text for their proof.
333	There is consensus on 'Khatam-un-Nabiyyin' meaning the last of the	339	One who says that the prohibition of wine (hurmat-e-khamr) is not proven from the Quran is a disbeliever.

Page	Question / Topic	Page	Answer / Statement
	prophets. Its proof is found in the texts of scholars.		
337	Any kind of interpretation (ta'wil) or specification (takhsis) in the famous meaning of the verse 'Khatam-un-Nabiyyin' is disbelief.	340	The proof of temporal finality of prophethood is not dependent solely on the verse 'Khatam-un-Nabiyyin'.
337	Texts from Imam Ghazali, Imam Nablusi, and Allama Shihab al-Din Fadlullah on the above subject.	341	One who believes in temporal finality but, despite declaring the deniers of Khatm-e-Nubuwwat as disbelievers, holds the interpretation of 'alif-lam' as 'ahd' (referential) and 'takhsis' (specification) in the verse, will be a disbeliever according to the jurists; one who holds the negation of 'istiqraq' (universality) in the verse is a helper and assistant to the deniers of Khatm-e-Nubuwwat.
336	Mention of the misinterpretations by some liars in the author's time regarding the term 'Khatam-un-Nabiyyin'.	342	Only 26 prophets are mentioned by name in the Great Quran.
336	Refutation of the interpretation that 'Khatam-un-Nabiyyin' in the verse refers to the end of a new Sharia.	342	The mention of Shamu'il, Yusha, and Prophet Khidr (peace be upon them) in the Quran is in an ambiguous manner.
337	This subject is discussed in the treatise "Jaza Allahu Aduwwahu bi-Aaba'ihi Khatm al-Nubuwwah".	342	Mention of thirty such verses from the Quran where messengers are mentioned through the method of universal negation (istiqraq).

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदहवीं (14)

पृष्ठ	प्रश्न / विषय	पृष्ठ	उत्तर / विवरण
332	क्या आयत-ए-करीमा ख़त्म-ए-नबुव्वत को साबित करने वाला कलिमा है या नहीं?	337	'़ख़ातम-उन-नबीयीन' शब्द में 'नफ़ी-ए-इस्तग़राक़' (पूर्ण निषेध) के लिए जो तावील (व्याख्या) पेश की जाती है, उस पर रब्बुल आलमीन की सिफ़त से एतराज़ कि यह तावील वहाँ भी चल सकती है।
332	जो हुज़ूर अलैहिस सलातो वस्सलाम को तमाम नबियों का आख़िरी नबी (ख़ातम) न माने, उसके पीछे नमाज़ और उसकी ताज़ीम व तौक़ीर (सम्मान) का क्या हुक्म है?	338	क़ादियानी, क़ासिमी और नज़ीरी ज़रूरियात-ए-दीन (धर्म की आवश्यक मान्यताओं) के मुनकिर हैं।
332	बाहरी दलीलें।	338	ख़त्म-ए-नबुव्वत के मुनकिरों (इन्कार करने वालों) के कुफ़्र में शक करने वाला ख़ुद काफ़िर है।
333	रसूलुल्लाह सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम का '़ख़ातम-उन-नबीयीन' यानी आख़िरी नबी होना ज़रूरियात-ए-दीन में से है।	339	आयत '़ख़ातम-उन-नबीयीन' के'इस्तग़राक़' (व्यापकता) से इन्कार मुतलक़न कुफ़्र है।
333	हदीस 'ला नबिय्या बा'दी' (मेरे बाद कोई नबी नहीं) मुतवातिर है।	339	ख़त्म-ए-नबुव्वत की तफ़्सीर 'ख़त्म-ए-ज़मानी' (समय के अंत में होना) क़तई और इजमाई (सर्वसम्मत) है; ज़रूरियात-ए-दीन अपने सबूत के लिए किसी विशेष नस (स्पष्ट आदेश) के मोहताज नहीं होते।
333	'़ख़ातम-उन-नबीयीन' का अर्थ आख़िरी नबी होने पर इजमा (सहमति) है। इसका सबूत उलेमा के नुसूस (कथनों) से है।	339	यह कहने वाला कि शराब की हुरमत (मनाही) क़ुरआन से साबित नहीं है, काफ़िर है।

पृष्ठ	प्रश्न / विषय	पृष्ठ	उत्तर / विवरण
337	आयत 'ख़ातम-उन-नबीयीन' के मशहूर अर्थ में किसी भी प्रकार की तावील (व्याख्या) या तख़सीस (विशेषता) करना कुफ़्र है।	340	ख़त्म-ए-नबुव्वत-ए-ज़मान का सबूत केवल आयत 'ख़ातम-उन-नबीयीन' पर निर्भर नहीं है।
337	उपरोक्त विषय पर इमाम ग़ज़ाली, इमाम नाबुलसी और अल्लामा शहाब उद्दीन फ़ज़्लुल्लाह के नुसूस (प्रमाण)।	341	'ख़त्म-ए-ज़मानी' को मानने वाला ख़त्म-ए-नबुव्वत के मुनकिरों को काफ़िर कहने के बावजूद, अगर आयत में 'अलिफ़ लाम अहद' की तफ़्सीर व तख़सीस का क़ायल है, तो फ़ुक़हा (विधिवेत्ताओं) के हुक्म के अनुसार वह काफ़िर होगा; आयत में 'नफ़ी-ए-इस्तग़राक़' का क़ायल मुनकिरीन-ए-ख़त्म-ए-नबुव्वत का मददगार है।
336	मुसन्निफ़ (लेखक) के ज़माने में 'ख़ातम-उन-नबीयीन' शब्द में तावील करने वाले कुछ झूठे लोगों की तावीलात का ज़िक्र।	342	क़ुरआन अज़ीम में केवल 26 पैग़म्बरों के नाम वर्णित हैं।
336	उस तावील का रद्द कि आयत में 'ख़ातम-उन-नबीयीन' से मुराद नई शरीअत का ख़त्म होना है।	342	शमूईल, योशा और हज़रत ख़िज़्र अलैहिमस्सलाम का ज़िक्र क़ुरआन में अस्पष्ट तरीक़े से हुआ है।
337	रिसाला "जज़ाअल्लाह अदुव्वहू बि-आबा-इही ख़त्म अल-नबुव्वह" में इसी विषय का वर्णन है।	342	क़ुरआन से ऐसी तीस आयतों का वर्णन जिनमें रसूलों का ज़िक्र 'इस्तग़राक़' के तरीक़े से हुआ।

صفحہ	سوال / عنوان	صفحہ	جواب / بیان
۳۳۲	کیا آیت کریمہ مثبت خاتمیت کلمہ ہے یا نہیں۔	۳۳۷	لفظ خاتم النبیین میں نفی استغراق کے لئے جو تاویل پیش کی جاتی اس پر رب العالمین سے معارضہ کہ یہ تاویل وہاں بھی چل سکتی ہے۔
۳۳۲	جو حضور علیہ الصلوۃ والسلام کو کل انبیاء کا خاتم نہ مانے اس کے پیچھے نماز اور اس کی تعظیم و توقیر کا کیا حکم ہے۔	۳۳۸	قادیانیہ، قاسمیہ، نذیریہ ضروریات دین کے منکر ہیں۔
۳۳۲	دلائل خارجیہ۔	۳۳۸	منکرین ختم نبوت کے کفر میں شک کرنے والا خود کافر ہے۔
۳۳۳	رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وسلم کا خاتم النبیین بمعنی آخر النبیین ہونا ضروریات دین میں سے ہے۔	۳۳۹	آیت خاتم النبیین کے استغراق سے انکار مطلقاً کفر ہے۔
۳۳۳	حدیث لانبی بعدی متواتر ہے۔	۳۳۹	ختم نبوت کی تفسیر ختم زمانی قطعی اجماعی ہے، ضروریات دین اپنے ثبوت میں سے کسی خاص نص کے محتاج نہیں ہوتے۔

صفحہ	سوال / عنوان	صفحہ	جواب / بیان
۳۳۳	خاتم البنیین بمعنی آخر النبیین پر اجماع ہے۔ اس کا ثبوت نصوص علماء سے ہے۔	۳۳۹	یہ کہنے والا کہ حرمت خمر قرآن سے ثابت نہیں کافر ہے۔
۳۳۷	آیت خاتم النبیین کے معنی مشہور میں کسی قسم کی تاویل یا تخصیص کفر ہے۔	۳۴۰	ختم نبوت زمان کا ثبوت آیہ کریمہ خاتم النبیین پر موقوف نہیں۔
۳۳۷	مضمون بالا پر امام غزالی، امام نابلسی، علامہ شہاب الدین فضل اللہ کے نصوص۔	۳۴۱	ختم زمانی کو ماننے والا منکرین ختم نبوت کی تکفیر کے باوجود آیت میں الف لام عہد کی تفسیر و تخصیص کا قائل بحکم فقہاء کافر ہوگا، آیت میں نفی استغراق کا قائل منکرین ختم نبوت کا معین و مدد گار ہے۔
۳۳۶	عہد مصنف میں لفظ خاتم النبیین میں تاویل کرنے والے کچھ کذابوں کی تاویلات کا ذکر۔	۳۴۲	قرآن عظیم میں صرف ۲۶ پیغمبروں کے نام مذکور ہیں۔
۳۳۶	اس تاویل کا رد کہ آیت میں خاتم النبیین سے مراد شریعت جدیدہ کا ختم ہے۔	۳۴۲	شموئیل، یوشع اور حضرت خضر علیہم السلام کا ذکر قرآن میں مبہم طریقہ پر ہوا۔
۳۳۷		۳۴۲	قرآن سے ایسی تیس آیتوں کا بیان جن میں رسولوں کا ذکر بطریق استغراق ہوا۔

صفحہ	سوال / عنوان صفحہ	جواب / بیان
	رسالہ "جزاء اللہ عدوہ بآبائہ ختم النبوۃ" میں اسی مضمون کا بیان ہے۔	

صفحہ 41 از 712

Fatawa Razawiyya Volume 14

Page	Topic	Serial	Topic	Page
353	Mention of seven Quranic places where previous prophets were mentioned with the attribute of gender.	345	Refutation of the arguments for 'alif-lam' of external reference in three ways.	353
353	Mention of six places where the mention of the Messenger was made absolutely, without restriction of inclusion or specificity.	346	Pointing out an incorrect reference.	353
354	Mention of eight places where a specific group of messengers is mentioned.	347	The text of 'Talwih' mentioned is conversely harmful to the opponents.	354
354	Those places where mention occurred through 'presence reference' (ahd-e-huzuri).	348	If the meaning of 'external reference' is not correct, then it is mandatory to intend the 'alif-lam' of comprehensiveness (istighraq).	354
354	Those places where mention occurred through 'remembrance reference' (ahd-e-zikri).	348	Even if the 'alif-lam' in the blessed verse is for 'external reference', then too, 'comprehensiveness' (istighraq) will be proven.	354
355	Those places where mention occurred through 'knowledge reference' (ahd-e-ilmi).	348	The 'la' of generic negation (la-e-nafi-e-jins) is of a general form.	355
356	In the noble verse 'but he is the Messenger of Allah and the seal of prophets', if 'alif-lam' is for 'external reference', it will be 'remembrance reference' (zikri).	348	Whoever among the 'Kabar Panthis' denies prayer and fasting, and taunts or censures those who pray and fast, is a disbeliever (kafir).	356
356	If the mentioned prophets in the noble verse are intended	348		356

Page	Topic	Serial	Topic	Page
	with the attribute of gender, then the word of God would necessarily become redundant and meaningless.		Declaring the eating of meat as absolutely forbidden (haram) is disbelief (kufr).	
356	In the case of taking 'alif-lam' as 'external reference' in the verse 'Khatam-un-Nabiyyin', there would be multiple categories of messengers mentioned in the Quran which itself goes against 'external reference'.	349	One who calls animal sacrifice (qurbani) as oppression is a disbeliever (kafir).	356
356	In the blessed verse 'Khatam-un-Nabiyyin', if 'alif-lam' is not for comprehensiveness but for 'external reference', then the blessed verse would be among the 'ambiguous' (mutashabihat) verses.	349	If someone recites the Kalima but commits the above acts, they are apostates (murtad).	356
356	Any meaning intended in the verse other than 'comprehensiveness' will not serve as proof for the finality of prophethood.	350	(Apostates are the worst form of disbelievers) They should be dealt with according to the laws for apostates.	356
357	Mention of a few ways the innovators lead people astray.	350	One who denies the servanthood (abdiyyat) of the Messenger of Allah (peace and blessings be upon him) is a disbeliever (kafir).	357
357	Explanation of those hadiths in which 'Khatam-un-Nabiyyin' is explicitly stated to mean the Last Prophet.	351	Absolute denial of the humanity (bashariyyat) of the Messenger of Allah (peace and blessings be upon him) is disbelief (kufr). However, one can say that the outward form is human, but the reality is more sublime and exalted.	357

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदहवीं (14)

पृष्ठ	विषय	क्रम संख्या	विषय	पृष्ठ
353	ऐसे सात क़ुरानी स्थानों का ज़िक्र जहाँ नबियों को लिंग (जन्सियत) के गुण के साथ ज़िक्र किया गया।	345	'अलिफ़-लाम अहद-ए-ख़ारजी' के तर्कों का तीन तरह से खंडन।	353
353	ऐसे छह स्थानों का ज़िक्र जहाँ रसूल का ज़िक्र बिना किसी पाबंदी के किया गया।	346	एक गलत संदर्भ की ओर इशारा।	353
354	ऐसे आठ स्थानों का ज़िक्र जहाँ रसूलो के एक विशेष समूह का ज़िक्र है।	347	'तलवीह' का उल्लेखित पाठ विरोधियों के लिए उल्टा नुक़सानदेह।	354
354	वे स्थान जहाँ उपस्थित संदर्भ (अहद-ए-हुज़ूरी) के अनुसार ज़िक्र हुआ।	348	यदि अहद-ए-ख़ारजी के अर्थ सही न हों तो 'अलिफ़-लाम इस्तिग़राक़' मुराद लेना ज़रूरी है।	354
354	वे स्थान जहाँ ज़िक्री संदर्भ (अहद-ए-ज़िक्री) के अनुसार ज़िक्र हुआ।	348	पवित्र आयत में यदि अहद-ए-ख़ारजी भी हो तब भी इस्तिग़राक़ ही साबित होगा।	354
355	वे स्थान जहाँ ज्ञान आधारित संदर्भ (अहद-ए-इल्मी) के अनुसार ज़िक्र हुआ।	348	'ला-ए-नफ़ी-ए-जिन्स' व्यापकता वाले रूप से है।	355
356	आयत 'व लाकिन रसूलल्लाहे व ख़ातिमुन्नबीयीन' में अगर अहद-ए-ख़ारजी हो तो वह 'ज़िक्री' होगा।	348	जो कबर पंथी नमाज़ और रोज़े का इनकार करे, और नमाज़-रोज़ा करने वालों को बुरा कहे, वह काफ़िर है।	356
356	आयत में उल्लेखित नबियों को यदि लिंग के गुण से लिया जाए तो ईश्वर की वाणी का व्यर्थ होना लाज़िम आएगा।	348	मांस खाने को पूर्णतः हराम कहना कुफ़्र है।	356
356		349	क़ुर्बानी को ज़ुल्म कहने वाला काफ़िर है।	356

पृष्ठ	विषय	क्रम संख्या	विषय	पृष्ठ
	आयत '़ख़ातिमुन्नबीयीन' में 'अलिफ़-लाम अहद-ए-ख़ारजी' लेने की सूरत में रसूलो की कई श्रेणियां होंगी जो अहद-ए-ख़ारजी के ख़िलाफ़ है।			
356	आयत '़ख़ातिमुन्नबीयीन' में अलिफ़-लाम इस्तिग़राक़ के लिए न हो बल्कि अहद-ए-ज़िक्री के लिए हो तो आयत 'मुतशाबिहात' में से होगी।	349	कलमा पढ़कर उपरोक्त काम करने वाले मुर्तद (धर्मत्यागी) हैं।	356
356	आयत में इस्तिग़राक़ के अलावा जो भी अर्थ लिया जाएगा, वह ख़त्म-ए-नुबुव्वत पर दलील नहीं होगी।	350	(मुर्तद काफ़िरों की सबसे बुरी शक्ल है) उनके साथ मुर्तदों वाले क़ानून के अनुसार व्यवहार हो।	356
357	पथभ्रष्ट करने वालों (मुब्तदीन) के कुछ तरीकों का ज़िक्र।	350	रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) की दासता (अब्दियत) का मुनकिर काफ़िर है।	357
357	उन हदीसों का बयान जिनमें '़ख़ातिमुन्नबीयीन' का अर्थ 'आख़िरी नबी' स्पष्ट किया गया है।	351	रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) की मनुष्यता (बशरियत) का पूर्णतः इनकार कुफ़्र है। अलबत्ता यह कह सकते हैं कि बाहरी रूप इंसानी है पर हक़ीक़त आला है।	357

صفحہ	مضمون	نمبر
۳۵۳	ایسے سات مقامات قرآنی کا ذکر جہاں انبیاء سابقین کو بوصف جنسیت ذکر کیا گیا۔	۳۴۵
۳۵۳	ایسے چھ مقامات کا ذکر جہاں رسول کا ذکر مطلقاً بے قید شمول و خصوص کیا گیا۔	۳۴۶
۳۵۴	ایسے آٹھ مقامات کا ذکر جہاں رسولوں کی خاص جماعت کا ذکر ہے۔	۳۴۷
۳۵۴	وہ مقامات جہاں بطریق عہد حضوری ذکر ہوا۔	۳۴۸
۳۵۴	وہ مقامات جہاں بطریق عہد ذکری ذکر ہوا۔	۳۴۸
۳۵۵	وہ مقامات جہاں بطریق عہد علمی ذکر ہوا۔	۳۴۸
۳۵۶		۳۴۸

صفحہ	مضمون
۳۵۳	الف لام عہد خارجی کے دلائل کا تین طرح سے رد۔
۳۵۳	ایک غلط حوالہ کی نشاندہی۔
۳۵۴	تلوح کی عبارت مذکورہ عہد یوں کو الٹی مضر۔
۳۵۴	عہد خارجی کے معنی درست نہ ہوں تو الف لام استغراق مراد لینا واجب ہے۔
۳۵۴	آیت مبارکہ میں الف لام عہد خارجی ہو تب بھی استغراق ہی ثابت ہوگا۔
۳۵۵	لائے نفی جنس صیغہ عموم سے ہے۔
۳۵۶	

صفحہ	مضمون	نمبر
	آیت کریمہ ولکن رسول اللہ وخاتم النبیین میں اگر الف لام عہد خارجی ہو تو عہد خارجی ذکری ہوگا۔	
	آیت کریمہ میں انبیاء مذکور بوصف جنسیت مراد ہوں تو کلام الہی فضول و مہمل ہونا لازم آئے گا۔	۳۴۸
۳۵۶	آیت خاتم النبیین میں الف لام عہد خارجی مراد لینے کی صورت میں قرآن میں مذکور رسولوں کی متعدد اصناف ہونگی جو خود عہد خارجی کے خلاف ہے۔	۳۴۹
۳۵۶	آیت مبارکہ خاتم النبیین میں الف لام استغراق کے لئے نہ ہو بلکہ عہد خارجی ذکری کے لئے ہو تو آیت مبارکہ متشابہات میں سے ہوگی۔	۳۴۹
۳۵۶	آیت میں استغراق کے علاوہ جو معنی مراد لیا جائے آیت ختم نبوت پر دلیل نہ ہوگی۔	۳۵۰
۳۵۷		۳۵۰

صفحہ	مضمون
	جو کبر پنتھی نماز روزہ کا انکار کرے۔ نماز پڑھنے والے، روزہ رکھنے والے پر طعن و تشنیع کرے کافر ہے۔
۳۵۶	گوشت کھانے کو مطلقاً حرام کہنا کفر ہے۔
۳۵۶	قربانی کو ظلم کہنے والا کافر ہے۔
۳۵۶	کلمہ پڑھ کر مذکورہ بالا امور کے مرتکب ہوں تو مرتد ہیں۔
۳۵۶	(مرتد کفار کی بدترین شکل ہے) ان کے ساتھ مرتدین کے احکام کے موافق عمل درآمد ہو۔
۳۵۷	

مضمون	نمبر	صفحہ
مبتدعین کے اضلال کی چند ترکیبیوں کا ذکر۔		
ان احادیث کا بیان جن میں خاتم النبیین بمعنی آخری نبی کی تصریح ہے۔	۳۵۱	۳۵۷

مضمون	صفحہ
رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وسلم کی عبدیت کا منکر کافر ہے۔	
رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وسلم کی بشریت کا مطلقاً انکار کفر ہے۔	
البتہ یہ کہہ سکتے ہیں صورت ظاہری بشری ہے حقیقت ارفع واعلی ہے۔	۳۵۷

Fatawa Rizvia, Volume 14 (14)

- Sharia ruling on the book 'Dhual-Nur al-Haq al-Mubin'. 358 | Seeking recourse or responding to an un-Islamic court for any right is not under the ruling of 'those who do not judge by what Allah has revealed'. And it is permissible. 365
- To expel those who call Ashraf Ali Thanwi a disbeliever (kafir) from the community is severe oppression. 358 | Unjustly seeking recourse or responding is forbidden (haram) and a sin. 365
- One who, after being informed of the blasphemous statements of Ashraf Ali, expels the one who declares him a disbeliever (Takfir) from the community, himself becomes an outcast from the faith. 359 | Declaring sin as disbelief is the creed of the Kharijites. 365
- The meaning of the word 'Dhaal' (misguided) and 'Bid'at' (innovation) and their types. 360 | The resentment of a Sharia matter due to the rebelliousness of the carnal soul (Nafs Ammara) is different. To consider it bad from the heart is another matter; this is indeed disbelief, whether it be in court cases or acts of worship. 365
- The word 'Haram' can be combined with 'Kufir' (disbelief). 360 | Exquisite exegesis of the verse 'Man lam yahkum' (whoever does not judge). 366
- Mention of different groups of 'Amthalia'. 361 | One who confesses to their own disbelief is a disbeliever. 366
- Mention in 'Husam al-Haramayn' of the group of 'Amthalia' who believe in the possibility of a prophet even after the time of the subject. 361 | Ruling on writing 'Nabi-Zada' (son of a prophet) for the son of one's spiritual guide (Murshid). 367
- One who worships someone other than God for the sake of healing is a disbeliever. 363 | Rulings for different groups participating in an un-Islamic strike. 367
- Whoever considers it permissible, even if he be a Maulvi, is a disbeliever. 363 | The ruling of disbelief is mandatory for one who supports the religion of polytheists and does not care about the religion of Islam. 368
- One who considers prostration of greeting (Sajda-e-Tahiyya) to other than God as permissible is not a disbeliever; prostration of greeting is undoubtedly forbidden. 364 | Ruling on those who call the name of Muhammad (peace and blessings of Allah be upon him) an idol and equate his name with the name of Guru Gobind. 368

- It is correct to call the 'Ahl-e-Hadith' sect misguided and Ismaili. 364 | Description of the enmity of the 'Ghair Muqallidin' (non-conformists) towards the Messenger. 369
- The 'Deobandis' are even more misguided and disbelievers than them. 364 | The word "Ya" (O) should not be omitted from the blessed name of the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him), rather one should say and write "Ya Rasul Allah". 369
- No 'Mujtahid Mutlaq' (absolute independent jurist) exists today. 364 | Instead of engraving the blessed name on a wall, it is better to write it on a mirror and hang it. 369
- To derive a legal issue with evidence against the specifications of the Imams is the work of a 'Mujtahid Mutlaq'. 364 | Rulings regarding a strange and peculiar people. 369
- Refutation of a wrong deduction for general 'Takfir' (declaring as disbeliever) of Muslims from the holy verse 'Fala wa Rabbika'. 365 | It is forbidden to spend wealth in charitable works which is mostly suspected to be forbidden (haram), and it is better to avoid wealth involving doubt. 370

फ़तावा रज़विया, जिल्द 14 (14)

- किताब 'ज़ुल-नूर अल-हक़ अल-मुबीन' का शरीय हुक्म। 358 | किसी भी हक़ के लिए गैर-इस्लामी अदालत से न्याय मांगना या जवाबदेही 'मन लम यहकुम बिमा अंज़लल्लाहु' (जो अल्लाह के नाज़िल करदा के मुताबिक़ फ़ैसला नहीं करते) के हुक्म के तहत नहीं है। और यह जायज़ है। 365
- अशरफ़ अली थानवी को काफ़िर कहने वालों को बिरादरी से निकालना सख्त ज़ुल्म है। 358 | नाहक़ न्याय मांगना या जवाबदेही हराम और गुनाह है। 365
- अशरफ़ अली के कुफ़्रिया कथनों से अवगत होने के बाद, तकफ़िर करने वाले को बिरादरी से निकालने वाला खुद ही ईमान से बाहर हो जाता है। 359 | गुनाह को कुफ़्र ठहराना खारजियों का मज़हब है। 365
- शब्द 'ज़ाल' (पथभ्रष्ट) और 'बिदअत' (नवाचार) के अर्थ और उसकी किस्में। 360 | नफ़्स-ए-अम्मारा की सरकशी की वजह से किसी शरीय बात की नापसंदगी और बात है। दिल से उसे बुरा जानना और बात है; यह यक़ीनन कुफ़्र है, चाहे वह मुक़दमों में हो या इबादत में। 365
- शब्द 'हराम' को 'कुफ़्र' के साथ जोड़ा जा सकता है। 360 | आयत-ए-करीमा 'मन लम यहकुम' की बेहतरीन तफ़्सीर। 366
- 'अमसालिया' के विभिन्न समूहों का ज़िक्र। 361 | जो व्यक्ति अपने कुफ़्र का इक़रार करे, वह काफ़िर है। 366
- 'हुसाम अल-हरमैन' में 'अमसालिया' के उस समूह का ज़िक्र है जो विषय के ज़माने के बाद भी किसी नबी की संभावना के कायल हैं। 361 | अपने मुर्शिद के बेटे को 'नबी-ज़ादा' लिखने वाले का हुक्म। 367
- शिफ़ा की ग़रज़ से ग़ैर-ख़ुदा की पूजा करने वाला काफ़िर है। 363 | एक ग़ैर-शरीय हड़ताल में शामिल होने वाले विभिन्न समूहों के हुक्म। 367
- जो इसे जायज़ कहे, चाहे वह मौलवी ही क्यों न हो, काफ़िर है। 363 | मुशरिकों के दीन की ताईद और दीन-ए-इस्लाम की परवाह न करने वाले पर कुफ़्र का हुक्म लाज़िम है। 368
- ग़ैर-ख़ुदा को सज्दा-ए-तहिया जायज़ करने वाला काफ़िर नहीं, सज्दा-ए-तहिया बिला-शुबा हराम है। 364 | मुहम्मद (सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम) के नाम को बुत (मूर्ति) कहने और उनके नाम को गुरु गोबिंद के नाम के बराबर कहने वाले का हुक्म। 368

- फ़िरक़ा 'अहल-ए-हदीस' को गुमराह और इस्माइली कहना सही है। 364 | 'ग़ैर-मुक़ल्लिदीन' की रसूल से दुश्मनी का बयान। 369
- देवबंदी उनसे भी ज़्यादा गुमराह और काफ़िर हैं। 364 | हुज़ूर (सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम) के मुबारक नाम के साथ शब्द "या" नहीं छोड़ना चाहिए, बल्कि "या रसूल अल्लाह" कहना और लिखना चाहिए। 369
- आज कोई 'मुजतहिद-ए-मुतलक़' (स्वतंत्र न्यायविद्) मौजूद नहीं है। 364 | मुबारक नाम को दीवार पर खोदने के बजाय आईने में लिखकर लटकाना बेहतर है। 369
- इमामों के स्पष्टीकरणों के विरुद्ध दलीलों से मसला निकालना 'मुजतहिद-ए-मुतलक़' का काम है। 364 | एक अजीब व ग़रीब कौम के हुक्म। 369
- आयत-ए-करीमा 'फ़ला व रब्बिका' से आम मुसलमानों पर ग़लत तकफ़िर का रद्द। 365 | जिस माल के हराम होने का ज़्यादा गुमान हो, उसे नेक कामों में ख़र्च करना हराम है, और शक वाले माल से बचना अफ़ज़ल है। 370

جلد چہار دہم (۱۴) فتاویٰ رضویہ

- کتاب ذوالنور الحق المبین کا شرعی حکم۔ ۳۵۸ | کسی بھی حق کے لئے غیر اسلامی کچہری سے چارہ جوئی یا جوابدہی بحکم من لم یحکم بما انزل اللہ نہیں ہے۔ اور جائز ہے۔ ۳۶۵
- اشرفعلی تھانوی کو کافر کہنے والوں کو برادری سے خارج کرنا ظلم شدید ہے۔ ۳۵۸ | ناحق چارہ جوئی یا جوابدہی حرام و گناہ ہے۔ ۳۶۵
- اشرفعلی کے اقوال کفریہ پر مطلع ہو کر تکفیر کرنیوالے کو برادری سے خارج کرنے والا خود ہی خارج از ایمان ہے۔ ۳۵۹ | گناہ کو کفر قرار دینا خارجیوں کا مذہب ہے۔ ۳۶۵
- لفظ ضال اور بدعت کے معنی اور اس کی قسمیں۔ ۳۶۰ | نفس امارہ کی سرکشی سے کسی امر شرعی کی ناگواری اور ہے۔ دل سے اس کو برا جاننا اور ہے یہ البتہ کفر ہے، چاہے مقدمات میں ہو چاہے عبادات میں۔ ۳۶۵
- لفظ حرام کفر کے ساتھ جمع ہو سکتا ہے۔ ۳۶۰ | آیہ کریمہ من لم یحکم کی نفیس تفسیر۔ ۳۶۶
- امثالیہ کے مختلف گروپوں کا ذکر۔ ۳۶۱ | جو شخص اپنے کفر کا اقرار کرے کافر ہے۔ ۳۶۶
- حسام الحرمین میں فرقہ امثالیہ کے اس گروہ کا ذکر ہے جو مضمون کے زمانہ کے بعد بھی کسی نبی کے امکان کے قائل ہیں۔ ۳۶۱ | اپنے مرشد کے لڑکے کو نبی زادہ لکھنے والے کا حکم۔ ۳۶۷
- شفاء کی غرض سے غیر خدا کی پوجا کرنے والا کافر ہے۔ ۳۶۳ | ایک غیر شرعی ہڑتال میں شریک ہونے والے مختلف گروہوں کے احکام۔ ۳۶۷
- جو اس کو جائز کہے، مولوی ہی کیوں نہ ہو کافر ہے۔ ۳۶۳ | مشرکوں کے دین کی تائید اور دین اسلام کی پروانہ کرنیوالے پر حکم کفر لازم ہے۔ ۳۶۸

- غیر خدا کو سجدہ تحیۃ کو جائز کرنے والا کافر نہیں، سجدہ تحیۃ بلاشبہ حرام ہے۔ ۳۶۴ | نام محمد صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کو بت کہنے اور ان کے نام کو گروہ گوبند کے نام کے برابر کہنے والے کا حکم۔ ۳۶۸
- فرقہ اہل حدیث کو گمراہ اور اسماعیلی کہنا صحیح ہے۔ ۳۶۴ | غیر مقلدین کی دشمنی رسول کا بیان۔ ۳۶۹
- دیوبندیہ ان سے بھی گمراہ اور کافر ہے۔ ۳۶۴ | حضور صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کے نام مبارک کے ساتھ لفظ "یا" نہیں ملانا چاہئے بلکہ "یا رسول اللہ" کہنا اور لکھنا چاہئے۔ ۳۶۹
- آج کوئی مجتہد مطلق موجود نہیں۔ ۳۶۴ | نام مبارک دیوار پر کندہ کرنے سے افضل آئینہ میں لکھ کر لٹکانا ہے۔ ۳۶۹
- تصریحات ائمہ کے خلاف دلیل مسئلہ نکالنا مجتہد مطلق کا کام ہے۔ ۳۶۴ | ایک عجیب و غریب قوم کے احکام۔ ۳۶۹
- آیہ کریمہ فلا وربک الایۃ سے تکفیر عامہ اہل اسلام پر ایک غلط استدلال کا رد۔ ۳۶۵ | جس مال کے حرام ہونے کا غالب گمان ہو اس کو کار خیر میں صرف کرنا حرام اور شبہ کے مال سے احتراز افضل ہے۔ ۳۷۰

Fatawa Razawiyya (Volume 14)

Page	Topic
371	A question and its answer regarding a statement in the treatise 'al-Imdad'.
372	A question about the misguidances of an unrestrained misguided person.
373	Disdain for Hanafi jurisprudence is misguidance.
373	Interpretation (of Quran) by personal opinion is forbidden.
373	Remembering Imam Razi and Imam Ghazali (may Allah have mercy on them) with trivial words in comparison to oneself is arrogance.
374	Considering the Companions (Sahaba) to be liars is misguidance, and generally considering all of them to be liars is disbelief (kufr).
373	Keeping the upper lip hair like Sikhs is against the Sunnah and resembles the disbelievers.
374	Taking another man's woman into one's possession without marriage is forbidden and a deception; it is not the act of a Muslim.
374	One who lacks protective jealousy (ghayrah) over his wife is a dayyouth (cuckold), and one who remains silent after hearing his wife insult his parents is disobedient (aaq); both these acts are of transgression (fisq).
374	Shortening prayers (qasr) in the Maghrib is to forge a new Sharia.
375	Omitting any word in Ayatul Kursi invalidates the prayer according to one school of thought; the preferred view is that if it doesn't corrupt the meaning, the prayer is not void.
376	Whoever is pleased with joining the disbelievers has become a disbeliever.
376	For someone about whom it is known that through a strategy the desire for disbelief will leave their heart, efforts should be made for them.
376	One who, after being informed of the disbelief of Deobandis, prays behind them is subject to the ruling of disbelief. And praying behind them

Page	Topic
374	Performing tayammum (dry ablution) solely out of fear of cold is forbidden, and the one who does so is a transgressor (fasiq).
374	Spirit is forbidden and impure; its use and contaminating mosque jugs with it is an audacity against Sharia.
374	Considering usury (interest) to be lawful is disbelief, and eating it while knowing it is forbidden is equivalent to committing adultery with one's mother 36 times.
374	Considering fidiya (expiation) to be sufficient instead of fasting without the excuses of travel or illness is the invention of a new Sharia.
377	even while considering it a sin in general is a grave sin.
377	The belief in equality between Divine knowledge and the Prophet's knowledge is misguidance, but if the difference between essential and bestowed (knowledge) is recognized, then he will not be a disbeliever.
377	The knowledge of all creation compared to the Divine knowledge doesn't even have the ratio of a billionth of a drop to the ocean.
377	Sending rewards (Isal-e-Thawab) is permissible; specifying a day for it is permissible, but considering it obligatory or a Sunnah of the Prophet is false.
377	One who consumes the forbidden earnings of his daughter is a dayyouth (cuckold), a severe transgressor; Muslims should cease interaction with him.

फ़तावा रज़विया (जिल्द 14)

पृष्ठ	विषय
371	रिसाला अल-इमदाद के एक बयान के बारे में सवाल और उसका जवाब।
372	एक बेलगाम गुमराह की गुमराहियों के बारे में सवाल।
373	हनफ़ी फ़िक़्ह की हिकारत (तिरस्कार) गुमराही है।
373	अपनी राय से क़ुरआन की तफ़्सीर (व्याख्या) करना हराम है।
373	इमाम राज़ी और इमाम ग़ज़ाली (रह.) के मुक़ाबले में ख़ुद को रखते हुए उन्हें घटिया शब्दों से याद करना तक़ब्बुर (अहंकार) है।
374	सहाबा को झूठा समझना गुमराही है, और आमतौर पर सबको झूठा समझना कुफ़्र है।
373	ऊपर के होंठ के बाल सिखों की तरह रखना सुन्नत के ख़िलाफ़ और काफ़िरों की मुशाबहत (नक़ल) है।
374	
374	दूसरे की औरत को बिना निकाह के तसर्रुफ़ (अधिकार) में लाना हराम और धोखा है, यह मुसलमान का काम नहीं।
374	अपनी बीवी पर ग़ैरत न करने वाला दय्यूथ है, और जो अपनी बीवी से माँ-बाप को गालियाँ सुनकर खामोश रहे वह आक (नाफ़रमान) है, ये दोनों काम फ़िस्क़ (गुनाह) के हैं।
374	मग्रिब में नमाज़ क़स्र करना नई शरीयत गढ़ना है।
375	आयतल कुर्सी में कोई शब्द छोड़ने से एक मज़हब पर नमाज़ बातिल (अमान्य) है, सही बात यह है कि अगर अर्थ न बिगड़े तो नमाज़ ख़राब नहीं होती।
376	जो काफ़िरों में मिलने से राज़ी हो गया वह काफ़िर हो गया।
376	जिसके बारे में पता हो कि कोशिश करने से कुफ़्र की चाहत उसके दिल से निकल जाएगी, उसके लिए कोशिश की जाए।
376	देवबंदियों के कुफ़्र से अवगत होकर उनके पीछे नमाज़ पढ़ने वाले पर कुफ़्र का हुक्म है। और मोटे तौर पर गुनाह जानकर भी पढ़ना सख़्त गुनाह है।
377	

पृष्ठ	विषय
374	सिर्फ़ ठंड के डर से तयम्मुम करना हराम है और ऐसा करने वाला फ़ासिक़ (पापी) है।
374	स्पिरिट हराम और नापाक है, इसका इस्तेमाल और मस्जिद के लोटों को इससे दूषित करना शरीयत पर जुर्रत है।
374	सूद (ब्याज) को हलाल जानना कुफ़्र है और हराम जानकर खाना अपनी माँ से 36 बार ज़िना करने के बराबर है।
374	बिना सफ़र या बीमारी के उज़्र (बहाने) के रोज़े के बजाय फ़िद्या काफ़ी समझना नई शरीयत ईजाद करना है।
377	अल्लाह के इल्म और रसूल के इल्म में बराबरी का अक़ीदा गुमराही है, लेकिन अगर ज़ाती (स्वयं का) और अताई (दिया हुआ) का फ़र्क़ माने तो काफ़िर नहीं होगा।
377	अल्लाह के इल्म के सामने तमाम मख़्लूक़ात (सृष्टि) के इल्म की वह निस्बत (अनुपात) भी नहीं जो एक बूंद के करोड़ों हिस्से की समंदर से है।
377	ईसाले सवाब जायज़ है, इसके लिए दिन तय करना जायज़ है, लेकिन इसे वाजिब समझना या हुज़ूर की सुन्नत समझना ग़लत है।
377	अपनी लड़की की हराम कमाई खाने वाला दय्यूथ और सख़्त फ़ासिक़ है, मुसलमान उससे मेल-जोल छोड़ दें।

صفحہ	مضمون
۳۷۱	رسالہ الامداد کی ایک عبارت کے متعلق سوال اور اس کا جواب۔
۳۷۲	ایک بے قید گمراہ کی گمراہیوں کے بارے میں سوال
۳۷۳	فقہ حنفیہ کی تحقیر گمراہی ہے۔
۳۷۳	تفسیر بالرائے حرام ہے۔
۳۷۳	امام رازی اور امام غزالی رحمہما اللہ تعالی کو اپنے مقابلہ میں الفاظ سخیفہ سے یاد کرنا تکبر ہے۔
۳۷۴	

صفحہ	مضمون
۳۷۴	دوسرے کی عورت بے نکاح تصرف میں لانا حرام اور دھوکا دہی، کارِ مسلم نہیں۔
۳۷۴	اپنی منکوحہ پر غیرت نہ کرنے والا دیوث، اور جو رو سے ماں باپ کو گالیاں سن کر خاموش رہنے والا عاق ، یہ دونوں کام فسق کے ہیں۔
۳۷۴	مغرب میں نماز قصر کرنا نئی شریعت گھڑنا ہے۔
۳۷۵	آیۃ الکرسی میں کوئی لفظ چھوڑنے سے ایک مذہب پر نماز باطل ہے، راجح یہ ہے کہ بے فساد معنی فاسد نہیں۔
۳۷۶	جو کافروں میں ملنے سے راضی ہو کافر ہو گیا۔
۳۷۶	

صفحہ	مضمون
	صحابہ کو جھوٹا سمجھنا گمراہی ، اور عموماً سب کو جھوٹا سمجھنا کفر ہے۔
	لبِ بالا کے بال سکھوں کی طرح
۳۷۳	رکھنا خلافِ سنت اور تشبہ بالکفار ہے۔
	سردی کے صرف خوف سے تیمم
۳۷۴	کرنا حرام ہے اور ایسا کرنے والا فاسق ہے۔
	اسپرٹ حرام و نجس ہے اس کا
۳۷۴	استعمال اور مسجد کے لوٹوں کو اس سے آلودہ کرنا شریعت پر جرات ہے۔
	سود کو حلال جاننا کفر اور حرام
۳۷۴	جان کر کھانا اپنی ماں سے ۳۶ بار زنا کرنے کے برابر ہے۔
	بغیر عذر سفر و مرض روزے کے
۳۷۴	بجائے فدیہ کافی جاننا نئی شریعت کا ایجاد ہے۔

صفحہ	مضمون
	جس کے بارے میں معلوم ہو کہ تدبیر سے
	خواہش کفر اس کے دل سے نکل جائے گی اس کے لئے کوشش کی جائے۔
	دیوبندیوں کے کفر پر مطلع ہو کر ان کے
۳۷۶	پیچھے نماز پڑھنے والے پر حکمِ کفر ہے۔ اور اجمالاً گناہ جان کر بھی پڑھنا سخت گناہ ہے۔
	علمِ الہی اور علمِ رسالت میں مساوات کا عقیدہ
۳۷۷	گمراہی ہے مگر ذاتی اور عطائی کا فرق مانے تو کافر نہ ہوگا۔
	علم باری سے ساری مخلوقات کے علم کو وہ
۳۷۷	نسبت بھی نہیں جو بوند کے کروڑویں حصہ کو سمندر سے۔
	ایصال ثواب جائز، اس کے لئے دن متعین کرنا
۳۷۷	جائز، لیکن اس کو واجب جاننا یا حضور کی سنت سمجھنا باطل ہے۔
	اپنی لڑکی کی حرام کمائی کھانے والا دیوث،
۳۷۷	سخت فاسق ہے، مسلمان اس سے میل جول ترک کر دیں۔

Fatawa-e-Razawiyya, Volume 14 (14)

Interest is strictly forbidden, whether little or much. Insisting on its lawfulness is disbelief (kufr). Repentance is obligatory for such a person. Renewal of Islam and renewal of marriage is necessary; if one doesn't accept, Muslims should boycott them. | 378 | Scholars of the Haramayn (Mecca and Medina) have issued a fatwa of disbelief (kufr) against Qadianis. One who doubts the disbelief of Wahhabis, prayer should not be performed behind him. | 385

If a disciple of the Madaria order believes in all articles of faith, he is certainly a Muslim. | 378 | Regarding a worldly leader, it's asked: to consider Deobandis as Muslims and to doubt their disbelief is itself disbelief. | 385

It is obligatory to believe in both parts of the Kalima Sharif. | 379 | Eating food from a Niyaz (consecrated food) is not humiliating to Islam. | 385

Nuances of the Kalima Sharif. | 379 | Questions and answers about a political sect of Muslims. | 386

A person who calls "Muhammad is the Messenger of Allah" obligatory without knowing the reality of fard (obligatory) and wajib (incumbent), his case is somewhat light. But one who says it with understanding and denies its necessity is a disbeliever. | 379 | The ruling of "To you your religion, and to me my religion" is abrogated. | 388

We don't need the Quran and Hadith. Despising prayer is disbelief. | 379 | The Messenger of Allah (peace be upon him) never maintained friendly relations (muwalat) with any disbeliever. | 388

Statement on several words of disbelief. | 380 | Even in Mecca, compromise (mudahanat) with disbelievers was not permissible. | 389

Suspicion without reason is forbidden. | 380 | To attribute the commission of a major sin (kabira) to a prophet or compromise in the propagation of the message is to insult the prophet. | 389

Wahhabis practice Taqiya (dissimulation); their clarification is necessary. | 380 | Seeking justification for one's illegitimate actions from any prophet is a severe deprivation. | 389

Fear of disbelief for some due to apparent outward scholars without reason. | 381 | The entry of disbelievers into Masjid al-Haram is strictly prohibited. | 390

Insulting a religious scholar is the work of a hypocrite. | 381 | That disbelievers used to worship in Masjid an-Nabawi in their own way is a pure lie. | 390

One who knows a Wahhabi as a Wahhabi and doesn't consider him a disbeliever, he himself is not a Muslim. | 383 | During the era of Prophethood, delegations of disbelievers did not enter the mosque with an air of superiority (istilaa). | 391

One for whom the matter of disbelief and Islam is just a dispute between Mullahs is also not a Muslim. | 383 | The entry of a polytheist into a mosque with an air of superiority is forbidden. | 391

To call Wahhabis and Ahl-i-Hadith followers of Quran and Sunnah is also disbelief. | 383 | The prohibition of disbelievers entering the mosque is evident in the reliable books of the Hanafis. | 391

Sin does not remain after repentance. Accusing someone after repentance without reason is forbidden and a sin. | 383 |

फ़तावा-ए-रज़विया, खंड १४ (14)

ब्याज पूर्णतः हराम है, चाहे वह कम हो या ज़्यादा। इसके हलाल होने पर ज़ोर देना कुफ़्र (अविश्वास) है। ऐसे व्यक्ति पर तौबा वाजिब है। इस्लाम का नवीनीकरण और निकाह का नवीनीकरण ज़रूरी है; यदि वह नहीं मानता, तो मुसलमानों को उसका बहिष्कार करना चाहिए। | ३७८ | हरमैन (मक्का और मदीना) के उलेमाओं ने कादियानी पर कुफ़्र का फ़तवा दिया है। जो व्यक्ति वहाबियों के कुफ़्र में संदेह करे, उसके पीछे नमाज़ नहीं पढ़ी जानी चाहिए। | ३८५

मदारिया सिलसिले का मुरीद यदि सभी ईमानिया अक़ीदों पर विश्वास रखता है, तो वह निस्संदेह मुसलमान है। | ३७८ | एक दुनियादार नेता के बारे में सवाल है: देवबंदियों को मुसलमान मानना और उनके कुफ़्र में संदेह करना कुफ़्र है। | ३८५

कलिमा शरीफ़ के दोनों हिस्सों को मानना फ़र्ज़ है। | ३७९ | नियाज़ का खाना खा लेना इस्लाम का अपमान नहीं है। | ३८५

कलिमा शरीफ़ के बारीकियाँ। | ३७९ | मुसलमानों के एक राजनीतिक संप्रदाय के बारे में प्रश्न और उत्तर। | ३८६

वह व्यक्ति जो फ़र्ज़ और वाजिब की वास्तविकता जाने बिना "मुहम्मद रसूलुल्लाह" को वाजिब कहता है, उसका मामला थोड़ा हल्का है। लेकिन जो समझ-बूझकर कहता है और इसके फ़र्ज़ होने से इंकार करता है, वह काफ़िर है। | ३७९ | "तुम्हारे लिए तुम्हारा दीन और मेरे लिए मेरा दीन" का हुक्म मनसूख़ (निरस्त) है। | ३८८

हमें कुरान और हदीस की ज़रूरत नहीं है। नमाज़ की तौहीन (अपमान) कुफ़्र है। | ३७९ | अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने कभी किसी काफ़िर से दोस्ती (मुवालात) नहीं रखी। | ३८८

कुफ़्रिया शब्दों का वर्णन। | ३८० | मक्का में भी काफ़िरों के साथ समझौता (मुदाहनत) करना जायज़ नहीं था। | ३८९

बिना किसी कारण के संदेह करना हराम है। | ३८० | नबी की ओर किसी बड़े पाप (कबीरा) के करने या संदेश के प्रचार में ढिलाई की बात जोड़ना नबी को गाली देना है। | ३८९

वहाबी तकिया (छिपाना) करते हैं, उनकी स्पष्टीकरण ज़रूरी है। | ३८० | अपने नाजायज़ काम के समर्थन में किसी नबी का हवाला देना बहुत बड़ी वंचना (महरूमी) है। | ३८९

बिना कारण बाहरी विद्वानों के कारण कुछ लोगों पर कुफ़्र का डर है। | ३८१ | मस्जिद अल-हराम में काफ़िरों का प्रवेश पूर्णतः वर्जित है। | ३९०

धर्मगुरु का अपमान करना मुनाफ़िक़ (पाखंडी) का काम है। | ३८१ | काफ़िर मस्जिद-ए-नबवी में अपनी तरह से इबादत करते थे, यह सरासर झूठ है। | ३९०

जो किसी वहाबी को वहाबी जानकर काफ़िर न माने, वह खुद मुसलमान नहीं है। | ३८३ | नबी के दौर में काफ़िरों के प्रतिनिधिमंडल मस्जिद में वर्चस्व (इस्तला) के भाव से नहीं आते थे। | ३९१

जिसके लिए कुफ़्र और इस्लाम का मामला केवल मौलवियों का झगड़ा हो, वह भी मुसलमान नहीं है। | ३८३ | किसी मुशरिक (मूर्तिपूजक) का वर्चस्व के भाव से मस्जिद में आना हराम है। | ३९१

वहाबियों और अहल-ए-हदीस को कुरान और सुन्नत का मानने वाला कहना भी कुफ़्र है। | ३८३ | हनफ़ियों की प्रामाणिक पुस्तकों में मस्जिद में काफ़िरों के प्रवेश की मनाही स्पष्ट है। | ३९१

तौबा के बाद गुनाह नहीं बचता। तौबा के बाद बिना वजह इल्ज़ाम लगाना हराम और गुनाह है। | ३८३ |

سود مطلقاً حرام ہے کم ہو یا زیادہ اس کی حلت پر اصرار کفر ہے ایسے شخص پر توبہ واجب۔ تجدید اسلام و تجدید نکاح ضروری نہ مانے تو مسلمان اس کا مقاطعہ کریں۔ | ۳۷۸ | قادیانی پر علماء حرمین نے کفر کا فتویٰ دیا۔ جو شخص وہابیوں کے کفر میں شک کرے اس کے پیچھے نماز نہ پڑھی جائے۔ | ۳۸۵

طریقہ مداریہ کا مرید اگر تمام عقائد ایمانیہ کا معتقد ہے تو بیشک مسلمان ہے۔ | ۳۷۸ | ایک دنیا دار لیڈر کے بارے میں سوال دیوبندیوں کو مسلمان جاننا ان کے کفر میں شک کرنا کفر ہے۔ | ۳۸۵

کلمہ شریف کے دونوں اجزاء کا ماننا فرض ہے | ۳۷۹ | نیاز کا کھانا کھالینا ذلیل اسلام نہیں۔ | ۳۸۵

کلمہ شریف کے نکات۔ | ۳۷۹ | مسلمانوں کے ایک سیاسی فرقے کے بارے میں سوالات اور اس کے جواب۔ | ۳۸۶

جو شخص فرض واجب کی حقیقت جانے بغیر "محمد رسول اللہ" کو واجب کہے اس کا حکم تھوڑا ہلکا ہے۔ مگر جو سمجھ کر کہے وہ کافر ہے۔ | ۳۷۹ | "لکم دینکم ولی دین" کا حکم منسوخ ہے۔ | ۳۸۸

ہم کو قرآن وحدیث کی ضرورت نہیں۔ نماز کی تحقیر کفر ہے۔ | ۳۷۹ | رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم نے کبھی کسی کافر سے موالات نہیں برتی۔ | ۳۸۸

چند کلمات کفر یہ کا بیان۔ | ۳۸۰ | مکہ میں بھی کافروں مداہنت تک جائز نہ تھی۔ | ۳۸۹

بلاوجہ بدگمانی حرام ہے۔ | ۳۸۰ | نبی کی طرف اتیان کبیرہ کی یا تبلیغ رسالت میں مداہنت کی نسبت کرنا نبی کو گالی دینا ہے۔ | ۳۸۹

وہابیہ تقیہ کرتے ہیں ان کی تنقیح ضروری ہے۔ | ۳۸۰ | اپنے ناجائز فعل کی سند میں کسی نبی سے استشہاد سخت محرومی ہے۔ | ۳۸۹

بلاوجہ ظاہر علماء سے بعض پر خوف کفر ہے۔ | ۳۸۱ | مسجد حرام میں کفار کا داخلہ مطلقاً منع ہے۔ | ۳۹۰

عالم دین کی توہین منافق کا کام ہے۔ | ۳۸۱ | کفار مسجد نبوی میں اپنی طرح عبادت کرتے تھے یہ محض جھوٹ ہے۔ | ۳۹۰

کسی وہابی کو وہابی جان کر کافر نہ مانے تو خود مسلمان نہیں۔ | ۳۸۳ | عہد رسالت میں وفود کفار مسجد میں بطور استعلاء نہیں آتے تھے۔ | ۳۹۱

جس کے نزدیک کفر و اسلام کا معاملہ صرف مولویوں کا جھگڑا ہو وہ بھی مسلمان نہیں۔ | ۳۸۳ | مشرک کا بطور استعلاء مسجد میں آنا حرام ہے۔ | ۳۹۱

وہابیہ اور اہل حدیث کو قرآن و سنت کے ماننے والے کہنا بھی کفر ہے۔ | ۳۸۳ | حنفیہ کی کتب معتمدہ میں مسجد میں داخلہ کفار کی ممانعت ظاہر ہے۔ | ۳۹۱

توبہ کے بعد گناہ باقی نہیں رہتا۔ توبہ کے بعد بلاوجہ الزام رکھنا حرام و گناہ ہے۔ | ۳۸۳ |

Fatawa Razawiya, Volume 14

Page 391: Prohibition is also evident from the statement of Imam Muhammad (may Allah have mercy on him). Page 397: Deviations of the Deobandis. Page 391: Rulings change with the change of times. Page 398: Absurdities of the "Ahl-e-Quran" (Quranists). Page 392: Entry among a majority of non-Muslims causes disbelief and leads to the desecration of Islam. Page 398: Mention of Mulla Qasuri and the Punjabi poet Hafiz. Page 392: During the blessed time of the Prophet, dogs used to come and go in the mosque; nowadays, bringing them along is strictly forbidden. Page 400: Concurrence with the questioner in response that whatever cursed words and actions were quoted, their manifest misguidance and the disbelief and apostasy of most of them is evident. Page 393: The forehead mark (Qashqa/Tilak) is among the symbols of disbelief. Page 401: Those who oppress ordinary Muslims, their abode is Hell; so those who oppress the saints, their abode will be the lowest depths of Hell. Page 393: Wearing the sacred thread (Zunnar) is disbelief. Page 401: Flawed interpretation of cursed blasphemies will not save them from being disbelief. Page 393: There is a distinction between disbelief and Islam for Muslims and non-Muslims. Page 401: No reliance on the oaths of disbelievers. Page 393: Description of the heinous sayings and actions of the Wahhabis. Page 402: Wahhabis, Nechariya (Naturalists), Qadianis, Ghair-Muqallids, Deobandis, Chakralawis—all these sects are disbelievers. Page 395: Actions of Ismail Dehlvi. Page 402: In their misguidance and disbelief, they have surpassed the Kharijites. Page 395: Explanation and commentary on the book "Taqwiyat-ul-Iman" (The Strengthening of Faith), the book of Monotheism. Page 402: Following the aforementioned misguided ones is void; studying their books is prohibited; Islamic and social dealings with them are forbidden, etc. Page 395: Ismailis call all Muslims polytheists (Mushriks), and they compare Prophets to lowly scavengers (Choohra, Chamar). They believe lying is possible for God, among other corrupt ideas. Page 402: Rulings concerning apostates. Page 396: Ismail Dehlvi and Sayyid Ahmad Rae Barelvi were killed by Afghan Muslims. Page 402: Whoever loves a people will be resurrected with them. Page 396: Absurdities of Sayyid Ahmad of Aligarh. Page 402: Whoever loves disbelievers will be with them. Page 396: Delirious rants of Ghulam Ahmad Qadiani. Page 404: Advice to abstain from people of deviant desires (Ahl-e-Ahwa). Page 397: Nonsense of Nawab Siddiq Hasan Bhopali. Page 405: Alliance and friendship with polytheists (Mushriks) is prohibited. Making a polytheist a guide or leader in religious matters is a denial of the Quran.

फतावा रज़विया, खंड 14

पृष्ठ 391: इमाम मुहम्मद (रहमतुल्लाह अलैहि) के कथन से भी मनाही स्पष्ट है। पृष्ठ 397: देवबंदियों की गुमराहियां। पृष्ठ 391: समय के परिवर्तन के साथ आदेश (अहकाम) बदलते हैं। पृष्ठ 398: अहल-ए-क़ुरआन की निरर्थक बातें। पृष्ठ 392: गैर-मुस्लिमों की बहुलता में प्रवेश कुफ्र है और इस्लाम की अवमानना का कारण है। पृष्ठ 398: मुल्ला कसूरी और पंजाबी कवि हाफिज का उल्लेख। पृष्ठ 392: हुज़ूर के मुबारक ज़माने में कुत्ते मस्जिद में आते-जाते थे, आज कल साथ लाना सख्त मना है। पृष्ठ 400: जवाब में पूछने वाले की पुष्टि कि जो कुछ शापित वचन और कार्य उद्धृत किए गए, उन सबका स्पष्ट पथभ्रष्ट होना और अधिकांश का कुफ्र और धर्मत्याग (इरतिदाद) होना स्पष्ट है। पृष्ठ 393: क़शका (तिलक) कुफ्र के प्रतीकों में से है। पृष्ठ 401: जो सामान्य मुसलमानों पर ज़ुल्म करें उनका ठिकाना जहन्नम है, तो जो औलिया पर ज़ुल्म करें उनका ठिकाना नरक के सबसे निचले स्तर में होगा। पृष्ठ 393: ज़ुनार (जनेऊ) बांधना कुफ्र है। पृष्ठ 401: शापित कुफ्र-भरी बातों की दोषपूर्ण व्याख्या उन्हें कुफ्र होने से नहीं बचाएगी। पृष्ठ 393: मुस्लिम और गैर-मुस्लिम में कुफ्र और इस्लाम का अंतर है। पृष्ठ 401: काफिरों की कसम का कोई भरोसा नहीं। पृष्ठ 393: वहाबियों के घृणित कथनों और कार्यों का विवरण। पृष्ठ 402: वहाबिया, नेचरिया, क़ादियानिया, गैर-मुक़ल्लिद, देवबंदिया, चकड़ालविया - ये सभी फिरके(पंथ) काफिर हैं। पृष्ठ 395: इस्माइल देहलवी की हरकतें। पृष्ठ 402: अपनी गुमराह और कुफ्र में ये खवारिज से भी आगे बढ़ गए हैं। पृष्ठ 395: 'तक़वियत-उल-ईमान' किताब-उत-तौहीद का स्पष्टीकरण और व्याख्या। पृष्ठ 402: उपरोक्त गुमराह लोगों का अनुसरण व्यर्थ है, उनकी किताबों का अध्ययन हराम है, उनके साथ इस्लामी और सामाजिक व्यवहार हराम है, आदि। पृष्ठ 395: इस्माइलिया तमाम मुसलमानों को मुशरिक कहते हैं, अंबिया (पैगंबरों) की तुलना नीच जातियों (चूड़ा, चमार) से करते हैं। वे खुदा के लिए झूठ को मुमकिन मानते हैं आदि भ्रष्ट विचार। पृष्ठ 402: मुर्तद (धर्मत्यागी) के आदेश। पृष्ठ 396: इस्माइल देहलवी और सैयद अहमद राय बरेलवी को अफगान मुसलमानों ने मार डाला। पृष्ठ 402: जो जिस कौम से मोहब्बत करेगा, उसका हश्र (पुनरुत्थान) उसी के साथ होगा। पृष्ठ 396: सैयद अहमद अलीगढ़ी की बकवास बातें। पृष्ठ 402: जो काफिरों से मोहब्बत करेगा वह उन्हीं के साथ होगा। पृष्ठ 396: गुलाम अहमद कादियानी का प्रलाप। पृष्ठ 404: अहल-ए-अहवा (इच्छाओं के पीछे चलने वाले) से बचने की सलाह। पृष्ठ 397: नवाब सिद्दीक हसन भोपाली की बेहूदा बातें। पृष्ठ 405: मुशरिक के साथ एकता और प्रेम हराम है। मुशरिक को धार्मिक आवश्यकता में मार्गदर्शक और नेता बनाना कुरान का खंडन है।

فتاویٰ رضویہ، جلد چہار دہم (۱۴)

۳۹۱: امام محمد رحمتہ اللہ تعالیٰ علیہ کے ارشاد سے بھی ممانعت ظاہر ہے۔ ۳۹۷: دیو بندیوں کی گمراہیاں۔ ۳۹۱: اختلاف زمانہ سے احکام بدلتے ہیں۔ ۳۹۸: اہل قرآن کے مزخرفات۔ ۳۹۲: غیر مسلموں کی کثرت میں داخلہ کفر سبب پامالی اسلام ہے۔ ۳۹۸: ملا قصوری اور حافظ شاعر پنجابی کا ذکر۔ ۳۹۲: حضور کے زمانہ مبارک میں کتے مسجد میں آتے جاتے تھے آج کل ساتھ لانا سخت منع ہے۔ ۴۰۰: جواب میں سائل کی تصویب کہ جو کچھ اقوال وافعال ملعونہ نقل کئے سب کا ضلال مبین اور اکثر کا کفر وارتداد ہونا ظاہر ہے۔ ۳۹۳: قشقہ شعائر کفر میں سے ہے۔ ۴۰۱: جو عام مسلمانوں پر ظلم کریں ان کا ٹھکانا جہنم، تو جو اولیاء پر ظلم کریں ان کا ٹھکانا دوزخ میں درک اسفل ہو گا۔ ۳۹۳: زنار باندھنا کفر ہے۔ ۴۰۱: ملعونہ کفریات کی ناقص تاویل انھیں کفر ہونے سے نہ بچائے گی۔ ۳۹۳: مسلم و غیر مسلم میں کفر و اسلام کا امتیاز ہے۔ ۴۰۱: کافروں کی قسم کا بھروسہ نہیں۔ ۳۹۳: وہابیہ کے اقوال وافعال شنیعہ کا بیان۔ ۴۰۲: وہابیہ، نیچریہ، قادیانیہ، غیر مقلدین، دیوبندیہ، چکڑالویہ یہ سب فرقے کافر ہیں۔ ۳۹۵: اسمعیل دہلوی کی حرکات۔ ۴۰۲: اپنی گمراہی اور کفر میں یہ خوارج سے بڑھے ہوئے ہیں۔ ۳۹۵: تقویۃ الایمان کتاب التوحید کی توضیح و تشریح ہے۔ ۴۰۲: مذکورہ بالا گمراہوں کی اقتداء باطل ان کی کتابوں کا مطالعہ حرام، ان سے اسلامی ومعاشرتی معاملات حرام وغیرہ، ۳۹۵: اسماعیلیہ تمام مسلمانوں کو مشرک کہتے ہیں، انبیاء کی چو ہڑے چمار سے تشبیہ دیتے ہیں۔ خدا کا کذب ممکن مانتے ہیں وغیرہ خیالات فاسدہ۔ ۴۰۲: احکام مرتدین۔ ۳۹۶: اسمعیل دہلوی اور سید احمد رائے بریلوی کو افغان مسلمانوں نے قتل کیا۔ ۴۰۲: جو کسی قوم سے محبت کرے گا اس کا حشر اسی کے ساتھ ہوگا۔ ۳۹۶: سید احمد علیگڑھئی کے ہفوات ۴۰۲: جو کافروں سے محبت کرے انھیں کے ساتھ ہوگا۔ ۳۹۶: غلام احمد

قادیانی کے ہذیان۔ ۴۰۴: اہل اہواء سے پر ہیز کی نصیحت۔ ۳۹۷: نواب صدیق حسن بھوپالی کی بکواسیں ۴۰۵: مشرک سے اتحاد ووداد حرام ہے۔ مشرک کو ضرورت دینی میں ہادی و پیشوا بنانا قرآن کی تکذیب ہے۔

Fatawa-e-Razvia Volume 14

406: One who makes a polytheist a leader, will be called by their name on the Day of Judgment. | 413 406: One who desires the victory of disbelief and the defeat of Islam is not a Muslim. | 413 406: To say for a polytheist that they have come to purify our city is a denial of the Quran. | 413 406: Congratulating a wine drinker for it is disbelief. | 413 406: A polytheist has no legal honor according to Sharia. | 413 406: Freemasons are apostates; the rulings for apostates apply to them. | 413 408: Honoring a polytheist is a major sin and a cause for the uprooting of Islam; let alone a polytheist, praising a transgressor (fasiq) makes Allah Almighty angry. | 414 408: Inquiry about the Sharia methods of establishing the Caliphate and seeking clarification on the Hadith "Leaders are from the Quraish". | 414 408: The meaning of "Mahatma" is Great Soul, and it is a title of Jibril-e-Amin. | 415 408: "Leaders are from the Quraish" is a sound and mutawatir Hadith, and there is a consensus (ijma) of the people of Islam on this subject. | 415 409: As long as intellect and consciousness remain, Sharia rulings are not suspended even for a high-ranking person. | 415 409: Well-wishing for every Islamic state, rather for every individual Muslim, is mandatory according to one's capability. If one does not help due to laziness despite having the capability, they commit a major sin. If it is for the pleasure of disbelievers, they deserve a curse, and if it is for the harm of Islam from the heart, it is disbelief. | 415 409: Saying of Hadrat Junaid Baghdadi (mercy of Allah be upon him). | 416 409: Jihad is not mandatory for the Muslims of India due to lack of capability. | 416 410: The Rafidis of current times are generally apostates; it is not permissible to deal with them as one deals with the people of Islam. | 416 410: India is Dar-ul-Islam (abode of Islam); there is no command for migration from here. | 416 411: Treating a Sharia ruling with contempt is disbelief; repentance, renewal of faith, and renewal of marriage are necessary for it. | 416 411: Financial assistance is possible, but there should be trust in the means of reaching the deserving. | 416 412: All deviant sects that deny the essentials of religion are apostates, and the rulings for apostates apply to them. | 417 412: We have an excuse for not doing the things that the law prohibits. | 417 411: Saying that if someone has ninety-nine traits of disbelief and one of Islam, they should not be called a disbeliever, is not a Hadith; rather, it is a fabrication against the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him). | 417 411: Permission for matters against Sharia Caliphate is not granted in the name of supporting the Caliphate. | 417 412: The difference between an original

disbeliever and an apostate. | 418 412: The residence of disbelievers in the Arabian Peninsula is from the time of the previous Turkish Sultans. | 418

फतावा-ए-रज़विया जिल्द 14

406: जो मुशरिक (बहुदेववादी) को अपना पेशवा (नेता) बनाए, कयामत के दिन उसे उसी के नाम से पुकारा जाएगा। | 413 406: जो कुफ्र (अधर्म) की जीत और इस्लाम की हार चाहे, वह मुसलमान नहीं है। | 413 406: किसी मुशरिक के लिए यह कहना कि वह हमारे शहर को पाक (पवित्र) करने आए हैं, कुरआन को झुठलाना है। | 413 406: शराब पीने वाले को उसकी मुबारकबाद देना कुफ्र है। | 413 406: मुशरिक को शरीयत के अनुसार कोई सम्मान प्राप्त नहीं है। | 413 406: फ्रीमेसन मुर्तद (धर्मत्यागी) हैं, उन पर मुर्तदों वाले हुक्म लागू होंगे। | 413 408: मुशरिक का सम्मान करना गुनाह-ए-कबीरा (बड़ा पाप) है और इस्लाम की जड़ें काटने का कारण है; मुशरिक तो मुशरिक है, किसी फासिक (दुराचारी) की जय बोलने से अल्लाह तआला नाराज होता है। | 414 408: खिलाफत कायम करने के शरीई तरीकों के बारे में सवाल और हदीस शरीफ "इमाम कुरैश से होंगे" की तहकीक (जाँच) के लिए दरियाफ्त। | 414 408: महात्मा का अर्थ 'महान आत्मा' है और यह जिब्रील-ए-अमीन का खिताब (उपाधि) है। | 415 408: "इमाम कुरैश से होंगे" हदीस सहीह और मुतवातिर है और अहले इस्लाम का इस विषय पर इजमा (सहमति) है। | 415 409: जब तक अक्ल और होश बाकी है, किसी उच्च पद वाले व्यक्ति से भी शरीयत के हुक्म निलंबित नहीं होते। | 415 409: हर इस्लामी सल्तनत, बल्कि हर एक मुसलमान की भलाई चाहना अपनी शक्ति के अनुसार फर्ज है। अगर शक्ति के बावजूद आलस के कारण मदद न करे तो गुनाह-ए-कबीरा का अपराधी है, और अगर काफिरों की खुशी के लिए हो तो लानत का पात्र है, और अगर दिल से इस्लाम के नुकसान के लिए हो तो कुफ्र है। | 415 409: हजरत जुनैद बगदादी (अल्लाह की उन पर रहमत हो) का फरमान। | 416 409: सामर्थ्य न होने के कारण भारत के मुसलमानों पर जिहाद फर्ज नहीं है। | 416 410: वर्तमान समय के राफिजी (शियाओं का एक समूह) आमतौर पर मुर्तद हैं, उनके साथ मुसलमानों जैसा व्यवहार करना जायज़ नहीं है। | 416 410: हिंदुस्तान दार-उल-इस्लाम है, यहाँ से हिजरत (पलायन) का हुक्म नहीं है। | 416 411: शरीयत के हुक्म का अपमान करना कुफ्र है, इस पर तौबा, ईमान और निकाह का नवीनीकरण (तजदीद) जरूरी है। | 416 411: वित्तीय सहायता संभव है लेकिन हकदारों तक पहुँचने के साधन पर भरोसा होना चाहिए। | 416 412: तमाम गुमराह फिरके(गुट) जो दीन की अनिवार्यताओं का इनकार करते हैं, वे मुर्तद हैं और उन पर मुर्तदों वाले हुक्म लागू होते हैं। | 417 412: कानून जिन कामों को रोकता है, उन्हें न करने में हमें बहाना (उज्र) है। | 417 411: यह कहना कि जिस व्यक्ति में कुफ्र की निन्यानवे बातें हों और इस्लाम की एक, उसे

काफिर नहीं कहना चाहिए, यह हदीस नहीं है बल्कि रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) पर इफ्तिरा (झूठ) है। | 417 411: खिलाफत के समर्थन के नाम पर शरीयत के खिलाफ कामों की अनुमति नहीं है। | 417 412: असली काफिर और मुर्तद के बीच का अंतर। | 418 412: अरब प्रायद्वीप में काफिरों का निवास पिछले तुर्क सुल्तानों के समय से है। | 418

۴۰۶ جو مشرک کو پیشوا بنائے قیامت کے دن اسی کے نام سے پکارا جائے۔ | ۴۱۳ ۴۰۶ جو کفر کی فتح اور اسلام کی شکست چاہے مسلمان نہیں۔ | ۴۱۳ ۴۰۶ کسی مشرک کے لئے کہنا کہ ہمارا شہر پاک کرنے کے لئے آئے ہیں قرآن کی تکذیب ہے۔ | ۴۱۳ ۴۰۶ شارب خمر کو اس کی مبارکباد دینا کفر ہے۔ | ۴۱۳ ۴۰۶ مشرک کو شرعاً کوئی عزت حاصل نہیں۔ | ۴۱۳ ۴۰۶ فریمیشن مرتد ہیں ان کے احکام مرتدین کے ہیں۔ | ۴۱۳ ۴۰۸ مشرک کی تعظیم گناہِ کبیرہ اور سببِ بیخ کنی اسلام ہے مشرک تو مشرک ہے فاسق کی جے بولنے سے اللہ تعالیٰ غضبناک ہوتا ہے | ۴۱۴ ۴۰۸ قیام خلافت کے شرعی طریقوں سے سوال اور حدیث شریف الائمۃ من القریش کی تحقیق سے استفسار۔ | ۴۱۴ ۴۰۸ مہاتما کے معنی روح اعظم اور یہ جبریلِ امین کا لقب ہے۔ | ۴۱۵ ۴۰۸ الائمۃ من القریش حدیث صحیح و متواتر ہے اور اہلِ اسلام کا اس مضمون پر اجماع ہے۔ | ۴۱۵ ۴۰۹ جب تک عقل و شعور باقی ہے کسی بلند رتبہ آدمی سے بھی احکام شرعیہ موقوف نہیں۔ | ۴۱۵ ۴۰۹ ہر سلطنتِ اسلام بلکہ ہر فردِ مسلمان کی خیر خواہی بقدرِ طاقت فرض ہے، اگر طاقت کے باوجود کاہلی کے سبب سے مدد نہ کرے مرتکبِ گناہِ کبیرہ ہے، اور کفار کی خوشنودی کے لئے ہو تو مستحق لعنت ہے، اور دل سے ضرر اسلام کے لئے ہو تو کفر ہے۔ | ۴۱۵ ۴۰۹ حضرت جنید بغدادی علیہ الرحمۃ کا فرمان۔ | ۴۱۶ ۴۰۹ مسلمانان ہند پر عدم استطاعت کی وجہ سے جہاد فرض نہیں۔ | ۴۱۶ ۴۱۰ روافض زمانہ علی العموم مرتد ہیں، ان سے اہلِ اسلام جیسا کوئی معاملہ کرنا حلال نہیں۔ | ۴۱۶ ۴۱۰ ہندوستان دارالاسلام ہے یہاں سے ہجرت کا حکم نہیں۔ | ۴۱۶ ۴۱۱ حکمِ شریعت کا استخفاف کفر ہے اس پر توبہ تجدیدِ اسلام و نکاح ضروری ہے۔ | ۴۱۶ ۴۱۱ اعانت مالی ممکن ہے لیکن ذریعہ وصول الی المستحقین پر وثوق ہو۔ | ۴۱۶ ۴۱۲ تمام گمراہ

فرقے جو ضروریاتِ دین کے منکر ہوں مرتد ہیں اور ان کے احکام مرتدین کے ہیں۔ | ۴۱۷ ۴۱۲
قانون جن امور کو روکتا ہے ان کے نہ کرنے میں ہم کو عذر ہے۔ | ۴۱۷ ۴۱۱ یہ کہنا کہ جس میں نانوے باتیں کفر کی ہوں اور ایک اسلام کی، اس کو کافر نہیں کہنا چاہئے، حدیث نہیں ہے بلکہ رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم پر افتراء ہے۔ | ۴۱۷ ۴۱۱ خلافت کی حمایت کے نام پر خلافتِ شرع امور کی اجازت نہیں۔ | ۴۱۷ ۴۱۲ کافر اصلی اور مرتد کا فرق۔ | ۴۱۸ ۴۱۲ جزیرۃ العرب میں کفار کی سکونت پچھلے سلاطین ترک کے زمانہ سے ہے۔ | ۴۱۸

Fatawa Rizvia Volume 14

Page	Subject
418	If desecration of the Haram is proven even by the Sharif of Makkah, he will deserve punishment.
419	Al-Mahajjat al-Mu'tamanah fi Ayat al-Mumtahinah (Detailed explanation of the Sharia limits and restrictions on relations with non-Muslims and interpretation of the noble verses of Surah al-Mumtahinah).
419	Copy of the letter of Maulvi Hakim Ali Sahib Hanafi Naqshbandi, Professor of Science, Islamia College Lahore.
420	Reply to Maulvi Sahib's letter on behalf of Mufti-e-Azam Hind Hazrat Maulana Muhammad Mustafa Raza Khan Qadri (Mercy of Allah be upon him).
420	There is a world of difference between Muwalaat (intimate friendship) and mere dealings.
420	Worldly dealings are not prohibited with anyone except apostates, provided they are not harmful to religion.
420	In dealings, a Dhimmi is like a Muslim.
421	Buying and selling, hiring and leasing, gifting and receiving gifts is also
421	It is permissible to go for trade in an enemy country after obtaining safety.
421	If a Muslim wants to go to Dar al-Harb (land of war) for the purpose of trade after obtaining safety, he will not be stopped.
422	Which things are permissible and which are impermissible for a Muslim to take to Dar al-Harb for trade.
422	There is no harm if a Muslim works as a laborer for a Magian (Zoroastrian).
422	There is room to eat meat ordered through a Magian servant if he says he bought it from a Jew or Christian.
423	It is permissible to appoint a disbeliever as a judge (Qazi) to settle disputes among Dhimmis.
423	Ruling on when the king of the enemies sends a gift to the commander of the Muslim army.
424	Which peace treaties are permissible and which are impermissible.

Page	Subject
	permissible from a non-Dhimmi disbeliever, provided they are pure.
421	A Muslim should not sell such things to a disbeliever that assist in war or insult Islam.
421	Giving a gift to a disbeliever for a Sharia-compliant reason which does not honor any rite of disbelief, or accepting their gift where there is no objection against religion, is correct.
421	An apostate woman will be imprisoned for life, and eating, drinking, and social interaction with her is forbidden until she accepts Islam, but she will not be killed.
424	When is it permissible and when is it impermissible for Muslims to take aid from a non-Muslim government for their schools and colleges.
425	Maulvi Ashraf Ali Thanwi Sahib is the head of the Deobandis.
425	Repentance of Maulvi Hakim Ali Sahib on the mistake of considering Thanwi Sahib a Sunni.
426	Inquiry from Ala Hazrat (mercy be upon him) by Chaudhary Aziz-ur-Rahman regarding the answer to Maulvi Hakim Ali Sahib's question.

फ़तावा रिज़विया खंड 14

पृष्ठ	विषय
418	यदि मक्का के शरीफ़ द्वारा भी हरम का अनादर सिद्ध हो जाए, तो वह सज़ा का पात्र होगा।
419	अल-महज्जातुल मोतमना फ़ी आयतुल मुम्तहिना (ग़ैर-मुस्लिमों से संबंध रखने की शरीअत की सीमाओं और प्रतिबंधों का विस्तृत विवरण और सूरा मुम्तहिना की आयतों की व्याख्या)।
419	मौलवी हाकिम अली साहब हनफ़ी नक़्शबंदी, विज्ञान के प्रोफेसर, इस्लामिया कॉलेज लाहौर के पत्र की प्रति।
420	मुफ़्ती-ए-आज़म हिंद हज़रत मौलाना मुहम्मद मुस्तफ़ा रज़ा ख़ाँ क़ादरी (रहमतुल्लाह अलैह) की ओर से मौलवी साहब के पत्र का उत्तर।
420	मुवालात (गहरी मित्रता) और केवल व्यवहार में ज़मीन-आसमान का अंतर है।
420	दुनियावी मामले अगर धर्म के लिए हानिकारक न हों, तो मुर्तदीन (स्वधर्मत्यागियों) के अलावा किसी से भी वर्जित नहीं हैं।
420	व्यवहार के मामलों में ज़िम्मी एक मुसलमान के समान है।
421	ख़रीद-फरोख़्त, किराए और पट्टे पर लेना, उपहार देना और लेना, किसी ग़ैर-ज़िम्मी काफ़िर से भी जायज़ है, बशर्ते वह पवित्र हों।
421	सुरक्षा प्राप्त करने के बाद व्यापार के लिए शत्रु देश में जाना जायज़ है।
421	यदि कोई मुसलमान सुरक्षा प्राप्त करने के बाद व्यापार के उद्देश्य से दारुल हर्ब (युद्ध क्षेत्र) जाना चाहे, तो उसे रोका नहीं जाएगा।
422	व्यापार के लिए किसी मुसलमान को दारुल हर्ब में कौन सी चीज़ें ले जाना जायज़ हैं और कौन सी नाजायज़।
422	यदि कोई मुसलमान किसी मजूसी (अग्निपूजक) के यहाँ मज़दूरी करे तो कोई हर्ज नहीं है।
422	मजूसी नौकर से मांस मँगवाकर खाने की गुंजाइश है, बशर्ते वह कहे कि मैंने इसे यहूदी या ईसाई से खरीदा है।
423	ज़िम्मियों के बीच फ़ैसले करने के लिए किसी काफ़िर को क़ाज़ी नियुक्त करना जायज़ है।
423	शत्रुओं के राजा ने मुसलमानों के सेनापति को उपहार भेजा तो उसका हुक्म।
424	कौन सी संधि (सुलह) जायज़ है और कौन सी नाजायज़।

पृष्ठ	विषय
421	मुसलमान किसी काफ़िर के हाथ ऐसी चीज़ न बेचे जिसमें युद्ध में सहायता या इस्लाम का अपमान हो।
421	किसी शराई हित के लिए काफ़िर को उपहार देना जिसमें कुफ़्र के किसी रीति-रिवाज़ का सम्मान न हो, या उसका उपहार स्वीकार करना जिससे धर्म पर कोई आपत्ति न हो, सही है।
421	मुर्तद (स्वधर्मत्यागी) स्त्री को आजीवन कारावास में रखा जाएगा, और इस्लाम स्वीकार करने तक उसके साथ खाना-पीना और उठना-बैठना मना है, लेकिन उसे मारा नहीं जाएगा।
424	मुसलमानों के लिए अपने स्कूलों और कॉलेजों के लिए ग़ैर-मुस्लिम सरकार से मदद लेना कब जायज़ है और कब नाजायज़।
425	मौलवी अशरफ़ अली थानवी साहब देवबंदियों के सरगना हैं।
425	थानवी साहब को सुन्नी समझने की ग़लती पर मौलوی हाकिम अली साहब की तौबा।
426	मौलवी हाकिम अली साहब के प्रश्न के उत्तर के बारे में चौधरी अज़ीज़ुर रहमान का आला हज़रत (अलैहिर्रहमा) से इस्तफ़सार (पूछताछ)।

صفحہ	مضمون
۴۱۸	شریف مکہ سے بھی اگر بے حرمتی حرم ثابت ہو تو وہ سزا کا مستحق ہوگا۔
۴۱۹	المحجة المؤتمنة في آية الممتحنة (غیر مسلموں سے تعلقات رکھنے کی شرعی حدود و قیود کا مفصل بیان اور سورہ الممتحنہ کی آیات کریمہ کی تفسیر)
۴۱۹	نقل خط مولوی حاکم علی صاحب حنفی نقشبندی پروفیسر سائنس اسلامیہ کالج لاہور۔
۴۲۰	جواب خط مولوی صاحب منجانب مفتی اعظم ہند حضرت مولانا محمد مصطفی رضا خاں قادری (رحمتہ اللہ تعالیٰ علیہ)
۴۲۰	موالات و مجرد معاملات میں زمین و آسمان کا فرق ہے۔
۴۲۱	دشمن کے وطن میں امان لے کر تجارت کے لئے جانا جائز ہے۔
۴۲۱	مسلمان امان لے کر دارالحرب بغرض تجارت جانا چاہے تو اس کو منع نہیں کیا جائے گا۔
۴۲۲	مسلمان کو تجارت کے لئے کون کون سی چیزیں دار الحرب لے جانا جائز اور کون سی ناجائز ہیں۔
۴۲۲	مسلمان کسی مجوسی کے یہاں مزدوری کرے تو حرج نہیں۔
۴۲۲	مجوسی نوکر سے گوشت منگوا کر کھانے کی گنجائش ہے جبکہ وہ کہے کہ میں نے یہودی یا نصرانی سے خریدا۔

صفحہ	مضمون
۴۲۰	دنیوی معاملت اگر مضر دین نہ ہو تو مرتدین کے سوا کسی سے ممنوع نہیں۔
۴۲۰	معاملات میں ذمی مثل مسلم ہے۔
۴۲۱	خرید و فروخت، اجارہ و استیجار، ہبہ و استیہاب بشرط طاہر غیر ذمی کافر سے بھی جائز ہے۔
۴۲۱	مسلمان کافر کے ہاتھ ایسی چیز فروخت نہ کرے جس میں اعانت حرب یا اہانت اسلام ہو۔
۴۲۱	کافر کو بمصلحت شرعی ہدیہ دینا جس میں کسی رسم کفر کا اعزاز نہ ہو یا اس کا ہدیہ قبول کرنا جس سے دین پر اعتراض نہ ہو درست ہے۔
۴۲۱	مرتد عورت دائم الحبس کی جائے گی اور اسلام لانے تک اس کے ساتھ کھانا پینا اور نشست و برخاست ممنوع ہے مگر اس کو قتل نہیں کیا جائے گا۔
۴۲۳	ذمیوں کے درمیان فیصلے کرنے کے لئے کافر کو قاضی مقرر کرنا جائز ہے۔
۴۲۳	دشمنوں کے بادشاہ نے مسلمانوں کے سپہ سالار کو ہدیہ بھیجا تو اس کا حکم۔
۴۲۴	کون سی صلح جائز ہے اور کون سی ناجائز ہے۔
۴۲۴	مسلمانوں کو اپنے سکول و کالج کے لئے غیر مسلم حکومت سے امداد لینا کب جائز اور کب ناجائز۔
۴۲۵	مولوی اشرف علی تھانوی صاحب سروسر غنہ دیوبندیہ ہیں۔
۴۲۵	تھانوی صاحب کو سنی سمجھنے کی غلطی پر مولوی حاکم علی صاحب کی توبہ۔

صفحہ	مضمون
۴۲۶	مولوی حاکم علی صاحب کے سوال کے جواب کے بارے میں چودھری عزیز الرحمن کا اعلیٰ حضرت علیہ الرحمہ سے استفسار۔

صفحہ مضمون

Fatawa Razawiya | Volume 14 (14)

Topic	Page	Topic	Page
Description of several false ways adopted by antagonists against the Noble Prophets (peace be upon them). And it is obligatory for Muslims to refrain from them.	429	Various twistings and turnings, rather complete transformations, by leaders in Divine Commands.	434
First way: Not listening at all.	429	Taking aid for education and the religious condition of leaders, such that Islam was neither their goal before nor is it now.	435
Second way: After listening, opening the mouth for crafty denial.	429	Teaching and learning in schools whose curriculum includes matters contrary to Islam and insult to the Prophethood is prohibited.	435
Third way: Representing guidance as having ulterior motives.	429	Discussion on Muwalat (Alliance/ Friendship).	436
Fourth way: Opposing the truth with falsehood.	429	Turning 'cessation of business/social dealings' into 'cessation of alliance' and inferring from verses regarding 'cessation of alliance' to apply to 'cessation of dealings', and the exception of Hindus from this is wrong.	436
Types of schools and rulings on receiving aid.	429	Clear explanation of the verse of Al-Mumtahinah.	436
Nadwa used to receive aid from the government.	430	The verse "La yanhakumullah" (Allah does not forbid you...) is about the Banu Khuza'ah.	436
Schools where government aid is tied to matters contrary to Sharia or leads towards them, it is impermissible.	430	There was a treaty for a period of time between the Banu Khuza'ah and the Holy Prophet (peace and blessings be upon him).	436

Topic	Page	Topic	Page
Leaders stop the aid but do not leave the religion-corrupting education.	431	Sayings of the commentators regarding the intent of the verse of Al-Mumtahinah.	436
Leaders liberate from partial slavery to Christians and lead into complete slavery to polytheists.	432	Sayyiduna Abdullah ibn Abbas (may Allah be pleased with them) is the Sultan of Commentators, and Imam Mujahid is his greatest disciple.	436
Alliance (Muwalat) with every disbeliever is prohibited.	432	The stance of the Hanafi Imams on the verse of Al-Mumtahinah.	437
Rulings on formal/apparent alliance (Muwalat-e-Suriyah).	432	A will (wasiyyat) is permissible for a Dhimmi (protected non-Muslim) and impermissible for a Harbi (enemy at war).	437
Apparent alliance is permissible out of necessity, especially in case of compulsion.	433	Voluntary charities (nafli sadaqat) can be given to a Dhimmi.	439
Ruling on mere business/social dealings.	433	Zakat cannot be given to a Dhimmi.	439

विषय	पृष्ठ	विषय	पृष्ठ
विरोधियों द्वारा अंबिया किराम (अलैहिमुस्सलाम) के प्रति अपनाए गए कई असत्य तरीकों का वर्णन। और मुसलमानों के लिए उनसे बचना फ़र्ज़ है।	४२९	ईश्वरीय आदेशों में नेताओं की तरह-तरह की खींचतान बल्कि उलट-पलट।	४३४
पहला तरीका: सिरे से बात न सुनना।	४२९	शिक्षा के लिए सहायता लेना और नेताओं की धार्मिक स्थिति, कि इस्लाम न पहले उनके नज़रिए में था और न अब है।	४३५
दूसरा तरीका: सुनकर चालाकी से झुठलाना।	४२९	जिन मदरसों के पाठ्यक्रम में इस्लाम के खिलाफ बातें और रिसालत (पैग़म्बरी) का अपमान शामिल हो, उनमें शिक्षा प्राप्त करना और देना हराम है।	४३५
तीसरा तरीका: मार्गदर्शन को स्वार्थपूर्ण बताना।	४२९	मवालात (मैत्री/गठबंधन) की चर्चा।	४३६
चौथा तरीका: सत्य का असत्य से मुक़ाबला करना।	४२९	'लेन-देन बंद करने' को 'दोस्ती बंद करने' के समान मानकर, दोस्ती बंद करने वाली आयतों से तर्क करना और उससे हिंदुओं को अलग रखना गलत है।	४३६
मदरसों के प्रकार और सहायता प्राप्त करने के नियम।	४२९	आयत-ए-मुमतहिना की स्पष्ट व्याख्या।	४३६
नदवा को सरकार से सहायता मिलती थी।	४३०	आयत "ला यन्हाकुमुल्लाह" (अल्लाह तुम्हें मना नहीं करता...) बनू खुज़ाआ के बारे में है।	४३६
	४३०		४३६

विषय	पृष्ठ
जिन मदरसों को सरकार की सहायता शरीयत के खिलाफ बातों से जुड़ी हो या उनकी ओर ले जाती हो, वह नाजायज़ है।	
नेता सहायता तो छुड़ा देते हैं लेकिन धर्म-बिगाड़ने वाली शिक्षा नहीं छोड़ते।	४३१
नेता ईसाइयों की अधूरी गुलामी छुड़ाते हैं और मुशरिकों की पूरी गुलामी करवाते हैं।	४३२
हर काफ़िर से गठबंधन (मवालात) हराम है।	४३२
दिखावे की दोस्ती (मवालात-ए-सूरियह) के नियम।	४३२
ज़रूरत पड़ने पर, विशेषकर विवशता (इकराह) की स्थिति में दिखावे की दोस्ती जायज़ है।	४३३
केवल लेन-देन (मामलत) का हुक्म।	४३३

विषय	पृष्ठ
बनू खुज़ाआ का नबी करीम (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के साथ एक निश्चित समय तक का समझौता था।	
आयत-ए-मुमतहिना के अर्थ के बारे में मुफ़स्सिरों (टीकाकारों) के कथन।	४३६
सैयदुना अब्दुल्लाह इब्न अब्बास (रज़ियल्लाहु अन्हुमा) सुल्तानुल मुफ़स्सरीन हैं और इमाम मुजाहिद उनके सबसे बड़े शिष्य हैं।	४३६
आयत-ए-मुमतहिना में हनफ़ी इमामों का रुख।	४३७
ज़िम्मी (संरक्षित गैर-मुस्लिम) के लिए वसीयत जायज़ है और हर्बी (शत्रु) के लिए नाजायज़।	४३७
ज़िम्मी को नफ़ली सदक़ा (ऐच्छिक दान) दिया जा सकता है।	४३९
ज़िम्मी को ज़कात नहीं दी जा सकती।	४३९

पृष्ठ ७१२ का ४९

موضوع	صفحہ
چند طرق باطلہ کا بیان جو معاندین نے انبیاء کرام علیہم الصلوٰۃ والسلام کے ساتھ روا رکھے۔ اور مسلمانوں کو ان سے پرہیز کرنا فرض ہے۔	۴۲۹
پہلا طریقہ : سرے سے بات نہ سننا۔	۴۲۹
دوسرا طریقہ : سن کر مکارانہ تکذیب کا منہ کھول دینا۔	۴۲۹
تیسرا طریقہ : ہدایت کو معلل بالغرض بتانا۔	۴۲۹
چوتھا طریقہ : حق کا باطل سے معارضہ کرنا۔	۴۲۹
مدارس کے اقسام اور اخذِ امداد کے احکام۔	۴۲۹
احکام الٰہیہ میں لیڈروں کی طرح طرح کی کھینچ تان بلکہ کایا پلٹ۔	۴۳۴
تعلیم کے لئے امداد لینا اور لیڈر ان کی دینی حالت کہ اسلام ان کو نہ جب مد نظر تھا نہ اب ہے۔	۴۳۵
جن مدارس کے نصاب میں امور خلافِ اسلام اور توہینِ رسالت داخل ہوں ان میں تعلیم و تعلم حرام ہے۔	۴۳۵
موالات کی بحث۔	۴۳۶
ترکِ معاملت کو ترکِ موالات بنا کر ترکِ موالات میں وارد شدہ آیات کریمہ سے استدلال اور ہندوؤں کا اس سے استثناء غلط ہے۔	۴۳۶
آیۃ ممتحنہ کا روشن بیان۔	۴۳۶

موضوع	صفحہ
ندوہ کو گورنمنٹ سے امداد ملتی تھی۔	۴۳۰
جن مدارس کو گورنمنٹ کی امداد امور خلافِ شرع سے مقید یا ان کی طرف منجر ہو وہ نا جائز ہے۔	۴۳۰
لیڈر امداد چھڑاتے ہیں اور مخربِ دین تعلیمیں نہیں چھوڑتے۔	۴۳۱
لیڈر نصاریٰ کی ادھوری غلامی چھڑاتے ہیں اور مشرکین کی پوری غلامی بناتے ہیں۔	۴۳۲
موالاتِ ہر کافر سے حرام ہے۔	۴۳۲
موالاتِ صور یہ کے احکام۔	۴۳۲
موالاتِ صور یہ ضرورتاً خصوصاً بصورتِ اکراہ جائز ہے۔	۴۳۳
مجرد معاملت کا حکم۔	۴۳۳

موضوع	صفحہ
آیۃ کریمہ "لاینھکم اللہ" بنو خزاعہ کے بارے میں ہے۔	۴۳۶
بنو خزاعہ سے نبی کریم علیہ الصلوٰۃ والسلام کا ایک مدت تک معاہدہ تھا۔	۴۳۶
آیۃ کریمہ ممتحنہ کی مراد کے بارے میں مفسرین کرام کے اقوال۔	۴۳۶
سیدنا عبداللہ ابن عباس رضی اللہ تعالیٰ عنہما سلطان المفسرین ہیں اور امام مجاہد ان کے تلمیذ اکبر ہیں۔	۴۳۶
آیۃ ممتحنہ میں ائمہ حنفیہ کا مسلک۔	۴۳۷
کافر ذمی کے لئے وصیت جائز اور حربی کے لئے ناجائز ہے۔	۴۳۷
ذمی کو نفلی صدقات دے سکتے ہیں۔	۴۳۹
زکوٰۃ ذمی کو نہیں دے سکتے۔	۴۳۹

Volume Fourteen (14) Fatawa Rizvia

Page	Topic	Page	Topic
439	It is not permissible to give any kind of charity to a Harbi (enemy) non-believer, even if they are a Musta'min (under safe passage).	457	Women and children, though exempt from the command of fighting, are not exempt from the wisdom of severity/harshness.
441	Sayings regarding abrogation in the verse.	457	The women and children of those under treaty and Dhimmi status will remain under their rule, and those of non-treaty Harbis will be under their (the Harbis') rule.
441	Merits of Imam Ata bin Abi Rabah.	457	Giving alms to any local non-believer beggar is also not permissible; kindness to a Harbi is not considered a virtue in Sharia.
442	Ruling on kind treatment towards a polytheistic mother.	458	Giving charity and donations to Harbi non-believers is synonymous with kindness and sympathy towards them, which is against the Holy Quran.
446	Here, Muslims are not commanded to perform Jihad; those who call for it are ill-wishers of Muslims.	458	Investigation of the issue of gifts and wills for a Musta'min.
447	Proof of abrogation of this verse from the Great Quran itself if it is taken to apply generally to every non-combatant.	460	It is not permissible to give sacrificial (Qurbani) meat to a Harbi Musta'min.
448	The command is for fighting and severity against all non-believers even if they are not active combatants. The specification of active combatants has been abrogated.	463	A will is also a gift, as it is a transfer of ownership of the essence for free.

Page	Topic
453	All polytheists of India are active combatants, and an investigation into the meaning of 'active combatant'.
454	Eradication of evil is of three types.
455	Refutation of leaders' assumptions through the Great Quran.
455	There are four possibilities in the noble verse "And fight the polytheists altogether as they fight you altogether".
456	Whether a polytheist fights with their hand or not, showing enmity to each is obligatory, and friendship and unity are forbidden.
457	The predominant view is that the noble verse of Mumtahinah is only about those under treaty.
457	Explicit clarification is superior to indication.
457	Importance is given to the generality of the wording, not to the specificity of the cause.
464	During the famine in Makkah, the Mercy to the Worlds (peace and blessings of Allah be upon him) gave five hundred gold coins to Safwan and Abu Sufyan to distribute among the poor of Makkah.
464	A specific incident does not imply generality.
466	Both Abu Sufyan and Safwan (may Allah be pleased with them) were from the Mu'allafat-ul-Quloob (those whose hearts were being reconciled).
466	There is no harm if the commander of the Islamic army entering the Dar-ul-Harb sends a gift to the king of the enemies.
466	These statements of the Imams are very severe against the leaders.
465	Types of financial conduct/treatment.
465	Description of the division of Muwalat (alliances/friendship) and its rulings.
465	There are two types of Muwalat: first, real (Haqiqiyah); second, apparent/ formal (Suriyah).

खंड चौदह (14) फ़तावा रज़विया

पृष्ठ	विषय
439	किसी भी प्रकार का सदक़ा (दान) किसी हर्बी (शत्रु) काफ़िर को देना हलाल नहीं है, चाहे वह मुस्तअमिन (शरण प्राप्त) ही क्यों न हो।
441	आयत में निरसन (नस्ख़) के बारे में कथन।
441	इमाम अता बिन अबी रबाह के गुण।
442	मुशरिक (बहुदेववादी) माँ के साथ अच्छा व्यवहार करने का हुक्म।
446	यहाँ मुसलमानों को जिहाद का आदेश नहीं है; जो इसकी ओर बुलाते हैं वे मुसलमानों के शुभचिंतक नहीं हैं।
447	स्वयं कुरान अज़ीम से इस आयत के निरस्त होने का प्रमाण, यदि इसे प्रत्येक गैर-योद्धा के लिए सामान्य माना जाए।
448	सभी काफ़िरों से युद्ध और कठोरता का आदेश है, चाहे वे वर्तमान में युद्ध न कर रहे हों। केवल युद्ध करने वालों के लिए विशिष्टता निरस्त हो गई है।
457	स्त्रियाँ और बच्चे, यद्यपि वे युद्ध के आदेश से मुक्त हैं, लेकिन कठोरता की हिकमत से मुक्त नहीं हैं।
457	संधि वाले और ज़िम्मी लोगों की महिलाएँ और बच्चे उनके हुक्म में रहेंगे, और बिना संधि वाले हर्बियों की महिलाएँ और बच्चे उनके हुक्म में रहेंगे।
457	यहाँ के किसी काफ़िर फ़क़ीर को भीख देना भी जायज़ नहीं है; हर्बी के साथ अच्छा व्यवहार शरीअत में कोई पुण्य नहीं है।
458	हर्बी काफ़िरों को सदक़ा और खैरात देना उन पर दया और सहानुभूति के समान है, जो कुरान मजीद के विरुद्ध है।
458	मुस्तअमिन के लिए हिबा (उपहार) और वसीयत के मसले की जाँच।
460	हर्बी मुस्तअमिन को कुर्बानी का मांस देना जायज़ नहीं है।
463	वसीयत भी एक उपहार ही है क्योंकि यह वस्तु के स्वामित्व का निःशुल्क हस्तांतरण है।

पृष्ठ	विषय
453	भारत के सभी मुशरिक वर्तमान में हर्बी हैं, और 'हर्बी बिल फ़ेल' (सक्रिय योद्धा) के अर्थ की जाँच।
454	बुराई का उन्मूलन तीन प्रकार का है।
455	कुरान अज़ीम के माध्यम से नेताओं की मान्यताओं का खंडन।
455	आयत-ए-करीमा "और तुम सब मिलकर मुशरिकों से लड़ो जैसे वे सब मिलकर तुमसे लड़ते हैं" में चार संभावनाएँ हैं।
456	मुशरिक हाथ से लड़ने वाला हो या न हो, प्रत्येक से शत्रुता प्रकट करना अनिवार्य (फर्ज़) है और मेल-मिलाप तथा एकता हराम है।
457	अधिकांश का मत यह है कि करीमा मुमतहिना केवल संधि करने वालों के बारे में है।
457	स्पष्ट स्पष्टीकरण संकेत से श्रेष्ठ है।
457	शब्दों की व्यापकता का महत्व होता है, न कि कारण की विशिष्टता का।
464	मक्का मुअज़्ज़मा में अकाल के समय, रहमत-ए-आलम (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) ने पांच सौ अशर्फियाँ सफ़वान और अबू सुफ़ियान को दीं ताकि वे उन्हें मक्का के गरीबों में बाँट दें।
464	किसी विशेष घटना के लिए व्यापकता नहीं होती है।
466	अबू सुफ़ियान और सफ़वान (रज़ियल्लाहु अन्हुमा) दोनों मुअल्लफ़तुल क़ुलूब (जिनके दिलों को करीब लाना था) में से थे।
466	यदि दारुल हर्ब में प्रवेश करने वाली इस्लामी सेना का सेनापति शत्रुओं के राजा को उपहार भेजता है तो कोई हर्ज नहीं है।
466	इमामों के ये कथन नेताओं पर बहुत सख्त हैं।
465	आर्थिक व्यवहार (सुलूक-ए-माली) के प्रकार।
465	मुवालात (मैत्री) के विभाजन और उसके नियमों का वर्णन।
465	मुवालात दो प्रकार की होती है: पहली वास्तविक (हक़ीक़िया), दूसरी औपचारिक (सूरिय्या)।

جلد چہار دہم (۱۴) فتاویٰ رضویہ

صفحہ	مضمون
۴۳۹	کافر حربی کو کسی قسم کا صدقہ دینا حلال نہیں اگرچہ وہ مستامن ہو۔
۴۴۱	آیت میں نسخ کے اقوال۔
۴۴۱	امام عطاء بن ابی رباح کے فضائل
۴۴۲	مشرکہ ماں سے حسن سلوک کا حکم۔
۴۴۶	یہاں مسلمان کو جہاد کا حکم نہیں جو اس کی طرف بلاتے ہیں مسلمانوں کے بدخواہ ہیں۔
۴۴۷	
۴۵۷	نساء وصبیان اگرچہ حکم قتال سے مستثنیٰ ہیں مگر حکمت غلظت سے مستثنیٰ نہیں۔
۴۵۷	اہل عہد وذمہ کی عورتیں بچے ان کے حکم میں رہیں گے اور غیر معاہدر حربیوں کے زنان واطفال ان کے حکم میں۔
۴۵۷	یہاں کے کسی کافر فقیر کو بھیک دینا بھی جائز نہیں حربی سے نیک سلوک شرعاً کوئی نیکی نہیں۔
۴۵۸	حربی کفار کو صدقہ وخیرات دینا ان پر مہربانی اور ہمدردی کے مترادف ہے جو قرآن مجید کے خلاف ہے۔
۴۵۸	مستامن کے لئے مسئلہ ہبہ و وصیت کی تحقیق۔
۴۶۰	حربی مستامن کو قربانی کا گوشت دینا جائز نہیں۔

صفحہ	مضمون
	خود قرآن عظیم سے اس آیت کی منسوخی کا ثبوت اگر ہر غیر محارب کو عام مانی جائے۔
۴۴۸	سب کافروں سے قتال وغلظت کا حکم ہے اگرچہ محارب بالفعل نہ ہوں۔
۴۴۸	محارب بالفعل کی تخصیص منسوخ ہو گئی۔
۴۵۳	تمام مشرکین ہند محارب بالفعل ہیں اور محارب بالفعل کے معنی کی تحقیق۔
۴۵۴	ازالہ منکر تین قسم ہے۔
۴۵۵	قرآن عظیم سے مزعومات لیڈران کارد۔
۴۵۵	آیہ کریمہ "وقاتلوا المشرکین کافۃ کما یقاتلوکم کافۃ" میں چار احتمال ہیں۔
۴۵۶	

صفحہ	مضمون
۴۶۳	وصیت بھی ہدیہ ہی ہے کہ تملیک عین مجانا ہے۔
۴۶۴	قحط مکہ معظمہ میں حضور رحمت عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم نے پانچ سو اشرفیاں صفوان اور ابوسفیان کو دیں کہ فقرائے مکہ میں تقسیم کریں۔
۴۶۴	واقعہ عین کے لئے عموم نہیں ہوتا۔
۴۶۶	ابوسفیان وصفوان رضی اللہ تعالیٰ عنہما دونوں مؤلفۃ القلوب سے تھے۔
۴۶۶	دار الحرب میں داخل ہونے والے لشکر اسلام کا سپہ سالار اگر دشمنوں کے بادشاہ کو ہدیہ بھیجے تو کوئی حرج نہیں۔
۴۶۶	یہ عبارات ائمہ لیڈروں پر سخت اشد ہیں۔

صفحہ	مضمون
	مشرک مقاتل بالید ہو یا نہ ہو ہر ایک سے اظہار عداوت فرض اور وداد و اتحاد حرام ہے۔
۴۵۷	اصل قول اکثر ہے کہ کریمہ ممتحنہ صرف معاہدین کے بارے میں ہے۔
۴۵۷	تصریح دلالت پر فائق ہے۔
۴۵۷	اعتبار عموم لفظ کا ہوتا ہے نہ کہ خصوص سبب کا۔

صفحہ	مضمون
۴۶۵	سلوک مالی کی اقسام۔
۴۶۵	موالات کی تقسیم اور اس کے احکام کا بیان۔
۴۶۵	موالات دو قسم ہے: اول حقیقیہ، دوم صوریہ۔

Fatawa Razviya, Volume 14

- Page 465: Ruling on natural inclination.
- Page 473: Fourth answer to the leaders.
- Page 466: In a continuous entity, the ruling for beginning applies to its persistence.
- Page 474: The noble verse 'la yanhakum' allows some good behavior and financial support for disbelievers, but not making them supporters and intimate friends.
- Page 466: Accidental properties are renewed upon it.
- Page 476: An essential question to the leaders.
- Page 466: Rulings on formal association (Muwalaat Souria).
- Page 477: Excess and deficiency of leaders in 'tark-e-muwalaat' (boycott/ severing ties).
- Page 467: The highest type of formal association is 'Mudahanat' (compromise) and the lowest is 'Madarat' (courtesy).
- Page 477: Refutation of the slanderous accusation of pleasing the British.
- Page 467: Description of 'Madarat' (Courtesy).
- Page 477: Fifty pamphlets were published in Rindwa.
- Page 468: There are two types of formal association between 'Madarat' and 'Mudahanat': righteousness (Birr) and social interaction.
- Page 479: The servants of Sharia do not aim to please any creation by clarifying issues; their only aim is the pleasure of Allah and conveying His commands to His servants.
- Page 468: Social interaction includes many actions like greeting, speaking, shaking hands, sitting together, living together, and eating together.
- Page 479: Mention of the treaty with polytheists and an eloquent refutation of the leaders.
- Page 468: Three types of 'Birr wa Sila' (righteousness and kind treatment).
- Page 479: Second refutation of the leaders.
- Page 468: When fleeing from the battlefield is prohibited and when it is preferable.
- Page 480: According to leaders, even the Messenger of Allah (peace be upon him) can command contrary to God.
- Page 469: The current form of association with non-treaty combatants is also prohibited.

- Page 480: The pages of the Holy Quran resonate with the prohibition of unity and love with polytheists.
- Page 469: Meaning of 'Birr' and 'Mu'amalat' in Surah Al-Mumtahina.
- Page 481: Third refutation of the leaders.
- Page 470: Research on the meaning of 'Iqsaat' (equity/justice).
- Page 481: According to the leaders, unity with enemies of God contains the love of God.
- Page 470: Interpreters differed on three points regarding the meaning of 'Iqsaat' in Surah Al-Mumtahina.
- Page 481: There are three types of enemies: one's own enemy, the enemy of a friend, and the friend of an enemy.
- Page 471: Difference between 'Birr' and 'Iqsaat'.
- Page 482: Fourth refutation of the leaders.
- Page 472: Third answer to the leaders.

फ़तावा-ए-रज़विया, जिल्द चौदहवीं (14)

- पृष्ठ 465: प्राकृतिक झुकाव का हुक्म।
- पृष्ठ 473: नेताओं को चौथा जवाब।
- पृष्ठ 466: किसी निरंतर वस्तु में बने रहने के लिए आरंभ का हुक्म होता है।
- पृष्ठ 474: आयत करीमा "ला यन्हाकुम" में काफिरों के साथ कुछ अच्छे व्यवहार और वित्तीय सहायता की अनुमति है, न कि उन्हें अपना मददगार और जिगरी दोस्त बनाने की।
- पृष्ठ 466: उस पर आकस्मिक गुण नवीनीकृत होते हैं।
- पृष्ठ 476: नेताओं से एक आवश्यक प्रश्न।
- पृष्ठ 466: औपचारिक संबंधों (मुआलात सूरिया) के नियम।
- पृष्ठ 477: 'तर्कए-मुआलात' (संबंध विच्छेद) में नेताओं की अति और कमी।
- पृष्ठ 467: औपचारिक संबंधों का उच्चतम प्रकार 'मुदाहनत' (समझौता) और निम्नतम 'मदारात' (शिष्टाचार) है।
- पृष्ठ 477: अंग्रेजों को खुश करने के तोहमत भरे आरोप का खंडन।
- पृष्ठ 467: 'मदारात' (शिष्टाचार) का वर्णन।
- पृष्ठ 477: रिंदवा में पचास पर्चे प्रकाशित किए गए।
- पृष्ठ 468: 'मदारात' और 'मुदाहनत' के बीच औपचारिक संबंधों के दो प्रकार हैं: नेकी (बिर) और सामाजिक मेलजोल।
- पृष्ठ 479: शरीयत के खादिमों का उद्देश्य मसलों को स्पष्ट करने से किसी सृष्टि को खुश करना नहीं होता, बल्कि केवल अल्लाह की रज़ा और उसके बंदों तक उसके हुक्म पहुँचाना होता है।
- पृष्ठ 468: सामाजिक मेलजोल के अंतर्गत सलाम, कलाम, मुसाफा (हाथ मिलाना), साथ बैठना, साथ रहना और साथ खाना आदि अनेक कार्य आते हैं।
- पृष्ठ 479: मुशरिकों (बहुदेववादियों) के साथ संधि का वर्णन और नेताओं का जोरदार खंडन।
- पृष्ठ 468: 'बिर व सिला' (नेकी और दयालु व्यवहार) के तीन प्रकार।
- पृष्ठ 479: नेताओं पर दूसरा खंडन।
- पृष्ठ 468: युद्ध के मैदान से भागना कब हराम (वर्जित) और कब पसंदीदा है।
- पृष्ठ 480: नेताओं के अनुसार रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) भी खुदा के विरुद्ध हुक्म दे सकते हैं।

- पृष्ठ 469: बिना संधि वाले गैर-मुस्लिम योद्धाओं से औपचारिक संबंधों का वर्तमान रूप भी हराम है।
- पृष्ठ 480: कुरान मजीद के पन्ने मुशरिकों से एकता और प्रेम को हराम करने की आवाज़ों से गूँज रहे हैं।
- पृष्ठ 469: आयत-ए-मुम्तहिना में 'बिर' और 'मुआमलात' से क्या तात्पर्य है।
- पृष्ठ 481: नेताओं पर तीसरा खंडन।
- पृष्ठ 470: 'इक़्सात' (न्याय) के अर्थ का शोध।
- पृष्ठ 481: नेताओं के अनुसार खुदा के दुश्मनों से एकता में खुदा की मोहब्बत है।
- पृष्ठ 470: आयत-ए-मुम्तहिना में 'इक़्सात' के अर्थ के बारे में मुफ़स्सिरिन (व्याख्याकार) तीन बिंदुओं पर असहमत हुए।
- पृष्ठ 481: दुश्मन तीन प्रकार के होते हैं: एक अपना दुश्मन, दूसरा दोस्त का दुश्मन, तीसरा दुश्मन का दोस्त।
- पृष्ठ 471: 'बिर' और 'इक़्सात' के बीच अंतर।
- पृष्ठ 482: नेताओं पर चौथा खंडन।
- पृष्ठ 472: नेताओं को तीसरा जवाब।

۴۶۵ - میل طبئی کا حکم۔ ۴۷۳ - لیڈروں کو چوتھا جواب۔ ۴۶۶ - شیئ مستمر میں بقاء کے لئے حکم ابتداء ہے۔ ۴۷۴ - آیہ کریمہ "لا ینھکم" میں کفار سے کچھ نیک برتاؤ اور مالی مواسات کی اجازت ہے نہ کہ ان کو اپنا انصار اور یار غار بنانے کی۔ ۴۶۶ - اعراض بر آن منجدد ہیں۔ ۴۷۶ - لیڈروں سے ضروری سوال۔ ۴۶۶ - موالات صوریہ کے احکام۔ ۴۷۷ - ترک موالات میں لیڈروں کی افراط و تفریط ۴۶۷ - موالات صوریہ کی اعلیٰ قسم مداہنت اور ادنیٰ قسم مدارات۔ ۴۷۷ - انگریز کو خوش کرنے کے بہتانی الزام کا رد۔ ۴۶۷ - مدارات کا بیان۔ ۴۷۷ - رند وہ میں پچاس رسالے شائع کئے گئے۔ ۴۶۸ - مدارات ومداہنت کے درمیان موالات صوریہ کی دو قسمیں اور ہیں یعنی بر واقسام اور معاشرت۔ ۴۷۹ - اظہارِ مسائل سے خادمانِ شرع کا مقصود کسی مخلوق کی خوشی نہیں ہوتا صرف اللہ تعالیٰ کی رضا اور اس کے بندوں کو اس کے احکام پہنچانا ہوتا ہے۔ ۴۶۸ - معاشرت کے نیچے سلام، کلام، مصافحہ، مجالست، مساکنت اور مؤاکلت وغیرہ افعال کثیرہ ہیں۔ ۴۷۹ - مشرکین سے معاہدہ کا بیان اور لیڈروں کا ردِ بلیغ۔ ۴۶۸ - بر وصلہ کی تین قسمیں۔ ۴۷۹ - لیڈران پر دوسرا رد۔ ۴۶۸ - میدانِ جنگ سے بھاگنا کب حرام اور کب پسندیدہ ہے۔ ۴۸۰ - لیڈروں کے نزدیک رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بھی خلاف خدا حکم فرما سکتے ہیں۔ ۴۶۹ - حربی غیر معاہد سے موالات کی حالی صورت بھی حرام ہے۔ ۴۸۰ - قرآن حکیم کے صفحات مشرکوں سے اتحاد و وداد حرام کرنے سے گونج رہے ہیں۔ ۴۶۹ - آیہ ممتحنہ میں بر ومعاملات سے کیا مراد ہے۔ ۴۸۱ - لیڈران پر تیسرا رد۔ ۴۷۰ - معنی اقساط کی تحقیق۔ ۴۸۱ - لیڈروں کے نزدیک دشمنانِ خدا سے اتحاد میں خدا کی محبت ہے۔ ۴۷۰ - آیہ ممتحنہ میں اقساط کے معنی میں مفسرین تین وجہ پر مختلف ہوئے۔ ۴۸۱ - دشمن تین ہیں: ایک خود اپنا دشمن، دوسرا دوست کا

دشمن، تیسرا دشمن کا دوست۔ ۴۷۱ - بر اور اقساط میں فرق۔ ۴۸۲ - لیڈران پر چوتھا رد۔ ۴۷۲ - لیڈروں کو تیسرا جواب۔

Fatawa Razawiyya - Volume 14 (14)

[Table of Contents]

[Left Column] 489 | A person of the book can become a polytheist just by intending to agree with polytheists, but a polytheist will not become a person of the book merely by intention. 490 | The actual goal of the predecessor's government is the holy places, and the name of the Turks is just a screen. 490 | The grand discussion on seeking help from polytheists. 490 | Quranic verses on the prohibition of seeking help from polytheists. 490 | The first verse. 491 | How the leaders rejected this Quranic verse and in what ways they denied it. 491 | The second verse. 491 | Commentary on the noble verse. 492 | The third noble verse. 493 | Love for Allah and enmity for Allah is a great chapter and the root of faith. 494 | The fourth noble verse. 494 | Commentary on the noble verse. 496 | Authentic hadiths on the prohibition of seeking help from polytheists. 496 | The first hadith. 497 | The second hadith. 497 | The third hadith. 498 | The fourth hadith. 500 | The status of some narrations presented in favor of seeking help. 501 | The narrations of permission do not reach the strength of the forbidding hadiths, therefore they are not contradictory to them.

[Right Column] 482 | Member of the agreement and its condition. 482 | Fifth rejection of the leaders. 482 | Shari'i agreement is a type of safety (aman). 482 | Condition of safety (aman). 482 | Ruling of the agreement. 482 | Who is correct to give safety to and who is incorrect. 485 | Sixth rejection of the leaders. 485 | The greatest condition in the Shari'i agreement. 486 | The Treaty of Hudaybiyyah has been abrogated. 486 | Seventh rejection of the leaders. 486 | The real objectives of the leaders' agreement with the polytheists. 486 | It is forbidden to become brothers with polytheists. 486 | Only believers are brothers to one another, not believers and polytheists. 487 | Quranic ruling for those who unite with disbelievers. 487 | It is forbidden to become an ally of the disbelievers. 488 | The Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) returned six hundred Jewish allies to the hypocrite Ibn Ubayy. 488 | Why did the Prophet (peace and blessings be upon him) call the Jews polytheists. 489 | Disbelief is one single nation (Al-Kufru millatun wahida). 489 | A Muslim, God forbid, becomes a disbeliever if he intends disbelief. 489 | A disbeliever will not become a Muslim merely by the intention of Islam until he accepts Islam.

फतावा रज़विया - जिल्द चौदहवीं (१४)

[विषय-सूची]

[बायां कॉलम] ४८९ | किताबी (ग्रंथ वाले) सिर्फ मुशरिकों के साथ सहमति के इरादे से मुशरिक हो सकेगा लेकिन मुशरिक सिर्फ इरादे से किताबी नहीं हो जाएगा। ४९० | सल्फ (पूर्वजों) की हुकूमत का असली मकसद पवित्र स्थल हैं और तुर्कों का नाम सिर्फ एक आड़ है। ४९० | मुशरिकों से मदद माँगने पर विस्तृत चर्चा। ४९० | मुशरिकों से मदद लेने की मनाही पर कुरानी आयतें। ४९० | पहली आयत। ४९१ | नेताओं ने इस कुरानी आयत को कैसे-कैसे नकारा और किस-किस तरह झुठलाया। ४९१ | दूसरी आयत। ४९१ | आयते करीमा की व्याख्या। ४९२ | तीसरी आयते करीमा। ४९३ | अल्लाह के लिए मोहब्बत और अल्लाह के लिए दुश्मनी एक महान अध्याय और ईमान की जड़ है। ४९४ | चौथी आयते करीमा। ४९४ | आयते करीमा की व्याख्या। ४९६ | मुशरिकों से मदद लेने की हुरमत (निषेध) पर सही हदीसें। ४९६ | पहली हदीस। ४९७ | दूसरी हदीस। ४९७ | तीसरी हदीस। ४९८ | चौथी हदीस। ५०० | मदद के पक्ष में पेश की जाने वाली कुछ रिवायतों (वर्णनों) की स्थिति। ५०१ | अनुमति वाली रिवायतें मनाही वाली हदीसों की शक्ति तक नहीं पहुँचती हैं, इसलिए वे उनके विरोधी नहीं हैं।

[दायां कॉलम] ४८२ | समझौते का सदस्य और उसकी शर्त। ४८२ | नेताओं पर पांचवां खंडन। ४८२ | शरई समझौता अमन (सुरक्षा) की एक किस्म है। ४८२ | अमन की शर्त। ४८२ | समझौते का हुक्म। ४८२ | किसको अमन देना सही है और किसको गलत। ४८५ | नेताओं पर छठा खंडन। ४८५ | शरई समझौते में सबसे बड़ी शर्त। ४८६ | सुलह हुदैबिया मंसूख (रद्द) हो चुकी है। ४८६ | नेताओं पर सातवां खंडन। ४८६ | मुशरिकों के साथ नेताओं के समझौते के असली उद्देश्य। ४८६ | मुशरिकों का भाई बनना हराम है। ४८६ | सिर्फ मोमिन (ईमान वाले) आपस में भाई-भाई हैं, न कि मोमिन और मुशरिक। ४८७ | काफिरों से मेल-मिलाप करने वालों के लिए कुरानी हुक्म। ४८७ | काफिरों का सहयोगी बनना हराम है। ४८८ | अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने इब्ने उबई मुनाफिक को छह सौ यहूदी सहयोगियों को वापस लौटा दिया। ४८८ | हुज़ूर अलैहिस्सलाम ने यहूदियों को मुशरिक क्यों कहा। ४८९ | अल-कुफ़रु मिल्लतुन वाहिदा (कुफ़्र एक ही कौम है)। ४८९ | मुसलमान माज़अल्लाह अगर कुफ्र का इरादा करे तो काफिर हो जाएगा। ४८९ | काफिर सिर्फ इस्लाम के इरादे से मुसलमान नहीं होगा जब तक कि वह इस्लाम कबूल न करे।

पृष्ठ ५२/७१२

فتاویٰ رضویہ - جلد چہار دہم (۱۴)

[فہرست مضامین]

[بایاں کالم] ۴۸۹ | کتابی صرف ارادہ موافقت مشرکین سے مشرک ہو سکے گا مگر مشرک نرے ارادے سے کتابی نہ ہو جائے گا۔ ۴۹۰ | اصل مقصودِ سلف گورنمنٹ ہے اماکنِ مقدسہ اور ترکوں کا نام ٹٹی ہے۔ ۴۹۰ | مشرکوں سے استعانت کی بحث جلیل۔ ۴۹۰ | حرمتِ استعانت مشرکین پر آیاتِ قرآنیہ۔ ۴۹۰ | پہلی آیت۔ ۴۹۱ | لیڈروں نے اس آیت قرآنی کو کیسا کیسا رد کیا۔ اور کس کس طرح جھٹلایا۔ ۴۹۱ | دوسری آیت۔ ۴۹۱ | تفسیر آیت کریمہ۔ ۴۹۲ | تیسری آیت کریمہ۔ ۴۹۳ | اللہ تعالٰی کے لئے محبت اور اللہ تعالٰی کے لئے عداوت ایک عظیم باب اور ایمان کی جڑ ہے۔ ۴۹۴ | چوتھی آیت کریمہ۔ ۴۹۴ | تفسیر آیت کریمہ۔ ۴۹۶ | تحریم استعانت مشرکین پر احادیث صحیحہ ۴۹۶ | پہلی حدیث۔ ۴۹۷ | دوسری حدیث ۴۹۷ | تیسری حدیث ۴۹۸ | چوتھی حدیث۔ ۵۰۰ | جواز استعانت میں پیش کی جانے والی بعض روایات کا حال۔ ۵۰۱ | روایات جواز قوت میں احادیث منع کو نہیں پہنچتی ہیں لہذا ان کے معارض نہیں۔

[دایاں کالم] ۴۸۲ | معاہدہ کار رکن اور اس کی شرط ۴۸۲ | لیڈران پر پانچواں رد۔ ۴۸۲ | معاہدہ شرعیہ ایک قسم امان ہے۔ ۴۸۲ | امان کی شرط ۴۸۲ | معاہدہ کا حکم۔ ۴۸۲ | کس کو امان دینا صحیح اور کس کو غیر صحیح ہے۔ ۴۸۵ | لیڈران پر چھٹا رد۔ ۴۸۵ | معاہدہ شرعیہ میں شرطِ اعظم۔ ۴۸۶ | صلح حدیبیہ منسوخ ہو چکی ہے۔ ۴۸۶ | لیڈران پر ساتواں رد۔ ۴۸۶ | مشرکوں سے معاہدہ لیڈران کے اصل اغراض۔ ۴۸۶ | مشرکوں کا برادر بننا حرام ہے۔ ۴۸۶ | صرف مومنین آپس میں بھائی بھائی ہیں نہ کہ مومنین اور مشرکین۔ ۴۸۷ | کافروں سے اتحاد کرنے والوں کا قرآنی حکم۔ ۴۸۷ | کافروں کا حلیف بننا حرام ہے۔ ۴۸۸ | رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم

نے ابن ابی منافق کے چھ سو حلیف یہودیوں کو واپس فرما دیا۔ ۴۸۸ | حضور علیہ الصلوٰۃ والسلام نے یہودیوں کو مشرک کیوں کہا۔ ۴۸۹ | الکفر ملتہ واحدۃ۔ ۴۸۹ | مسلمان معاذ اللہ اگر ارادہ کفر کرے تو کافر ہو جائے گا۔ ۴۸۹ | کافر محض ارادہ اسلام سے مسلمان نہ ہو گا جب تک اسلام قبول نہ کرے۔

Fatawa Rizvia Volume 14 (14)

Subject	Page	Subject	Page
Reply to the two incidents cited to declare the prohibition of seeking help as abrogated.	501	Seeking help from a disbeliever by treating him like a dog is permissible when he is subdued in our hands like a dog.	510
Five replies regarding seeking help from Jews.	503	When is seeking help from a dog permissible in hunting?	510
Hakam heard only four hadiths from Miqsam.	503	If a dog eats even a tiny bit of the prey, the prey becomes forbidden (haram).	510
According to Imam Shafi'i, a disconnected (munqati') hadith is rejected.	503	Seeking help from humiliated and few disbelievers is permissible, not from a large multitude.	510
Hasan bin Ammarah is discarded (matrook).	503	On the day of Uhud, the Noble Prophet (may peace and blessings of Allah be upon him) sent back six hundred Jews.	510
The disconnected (mursal) hadith according to Imam Shafi'i is negligible.	503	In the Battle of Khaybar, the Prophet (peace and blessings be upon him) commanded ten Jews to accompany him.	510
Haywah did not hear any hadith from Zuhri.	503	The number of Muslims in the Battle of Uhud was seven hundred, and in the Battle of Khaybar, it was one thousand four hundred.	510
Scholars of hadith call Zuhri's disconnected narrations "dust".	503	On the occasion of the Battle of Hunayn, the army of Islam was twelve thousand strong.	511
Clear answers regarding seeking help from Safwan bin Umayyah.	504	Four forms of employment and their rulings.	511
The Noble Prophet's (may peace and blessings of Allah be upon him) generous gift to Safwan bin	504	Making a disbeliever a confidant is absolutely forbidden.	511

Subject	Page	Subject	Page
Umayyah on the day of the Battle of Hunayn and Safwan's tribute.			
Did Safwan ibn Umayyah participate in Jihad in the battles of Hunayn and Ta'if?	504	The prohibition of hiring a disbeliever as a scribe.	511
Seeking help is only permissible from a protected non-Muslim (Dhimmi); it is absolutely forbidden from a non-protected non-Muslim (Harbi).	506	Hazrat Umar ibn al-Khattab (may Allah be pleased with him) did not accept the advice to make a Christian with an excellent memory and fine calligraphy a scribe.	512
Even among protected non-Muslims, seeking help is only permissible from people of the book (Kitabi); it is absolutely forbidden from polytheists (Mushrik).	507	Veneration of a disbeliever is forbidden.	513
Research on the status, types of seeking help, and their rulings.	508	Seeking help from a disbeliever without veneration is permissible only at the time of need.	514
There are three states of seeking help: entreaty, reliance, and employment.	508	The scenario of the permissibility of seeking help from a disbeliever.	514
		It is the heart's desire of disbelievers that Muslims fall into hardship.	516

फ़तावा रिज़विया खंड चौदह (१४)

विषय	पृष्ठ	विषय	पृष्ठ
सहायता माँगने के निषेध को मंसूख (रद्द) घोषित करने के लिए पेश किए गए दो वाकयों का उत्तर।	५०१	काफ़िर को कुत्ता बनाकर सहायता लेना जायज़ है जब वह हमारे हाथ में कुत्ते की तरह वश में हो।	५१०
यहूदियों से सहायता लेने के पांच उत्तर।	५०३	शिकार में कुत्ते से सहायता लेना कब जायज़ है।	५१०
हकम ने मिक़्सम से केवल चार हदीसें सुनीं।	५०३	यदि कुत्ता शिकार में से एक माशा भी खा ले तो शिकार हराम हो जाएगा।	५१०
इमाम शाफ़ई के अनुसार मुंक़ति (टूटी हुई) हदीस अस्वीकार्य (मरदूद) है।	५०३	अपमानित और थोड़े काफ़िरों से सहायता लेना जायज़ है, न कि बड़ी भीड़ से।	५१०
हसन बिन अम्मारा मतरूक (त्यागा हुआ) है।	५०३	उहुद के दिन हुज़ूर अकरम (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने छह सौ यहूदियों को वापस कर दिया।	५१०
इमाम शाफ़ई के अनुसार मुरसल हदीस अर्थहीन (मुहम्मल) है।	५०३	ग़ज़वा-ए-खैबर में हुज़ूर (अलैहिस्सलातु वसल्लम) ने दस यहूदियों को साथ रहने का हुक्म दिया।	५१०
हयवा ने ज़ुहरी से कोई हदीस नहीं सुनी।	५०३	ग़ज़वा-ए-उहुद में मुसलमानों की संख्या सात सौ और ग़ज़वा-ए-खैबर में चौदह सौ थी।	५१०
मुद्दसीन ज़ुहरी की मुरसल हदीसों को "पैर हवा" (धूल) कहते हैं।	५०३	ग़ज़वा-ए-हुनैन के समय इस्लाम की सेना बारह हज़ार थी।	५११
सफ़वान बिन उमय्या से सहायता लेने के स्पष्ट उत्तर।	५०४	इस्तेख़दाम (सेवा लेना) के चार रूप और उनके अहकाम (नियम)।	५११
हुज़ूर अकरﷺ (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) द्वारा ग़ज़वा-ए-हुनैन के दिन सफ़वान बिन उमय्या पर उदारता और सफ़वान की श्रद्धांजलि।	५०४	काफ़िर को राज़दार बनाना पूर्णतः हराम है।	५११

विषय	पृष्ठ
क्या सफ़वान इब्न उमय्या ग़ज़वा-ए-हुनैन और ताएफ़ में जिहाद में शामिल थे।	५०४
केवल ज़िम्मी (संरक्षित) से सहायता लेना जायज़ है, हर्बी (युद्धरत) से पूर्णतः हराम है।	५०६
ज़िम्मी काफ़िर में भी केवल किताबी से सहायता लेना जायज़ है, मुशरिक से पूर्णतः हराम है।	५०७
स्थान की शोध, सहायता के प्रकार और उनके नियम।	५०८
सहायता की तीन स्थितियाँ हैं: इल्तिजा (अनुरोध), एतमाद (भरोसा), इस्तेख़द۾ (सेवा लेना)।	५०८
काफ़िर को मुहर्रिरी (लिपिक) के पद पर रखने की मनाही है।	५११
हज़रत फ़ारूक़-ए-आज़म (रज़ियल्लाहु अन्हु) ने बेहतरीन याददाश्त और सुंदर लेखन वाले ईसाई को मुहर्रिर (लिपिक) बनाने की सलाह स्वीकार नहीं की।	५१२
काफ़िर का सम्मान करना हराम है।	५१३
अपमान के साथ भी काफ़िर से सहायता लेना केवल ज़रूरत के समय जायज़ है।	५१४
काफ़िर से सहायता लेने की अनुमति की स्थिति।	५१४
मुसलमानों का मुसीबत में पड़ना काफ़िरों की दिली इच्छा होती है।	५१६

موضوع	صفحہ
ممانعت استعانت کو منسوخ قرار دینے کے لئے جو دو واقعے پیش کئے جاتے ہیں ان کا جواب۔	۵۰۱
یہود سے استعانت کے پانچ جواب۔	۵۰۳
حکم نے مقسم سے صرف چار حدیثیں سنیں۔	۵۰۳
امام شافعی کے نزدیک حدیث منقطع مردود ہے۔	۵۰۳
حسن بن عمارہ متروک ہے۔	۵۰۳
مرسل امام شافعی کے نزدیک مہمل ہے۔	۵۰۳
حیوۃ نے زہری سے کوئی حدیث نہیں سنی۔	۵۰۳
	۵۰۳
کافر کو کتا بنا کر استعانت جائز ہے جب وہ ہمارے ہاتھ میں کتے کی طرح مسخر ہو۔	۵۱۰
شکار میں کتے سے استعانت کب جائز ہے۔	۵۱۰
کتا اگر شکار میں سے ماشہ بھی کھالے تو شکار حرام ہو جائے گا۔	۵۱۰
ذلیل و قلیل کافروں سے استعانت جائز ہے نہ کہ انبوہ کثیر سے۔	۵۱۰
روز احد چھ سو یہودی حضور اکرم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم نے واپس کر دئے۔	۵۱۰
غزوہ خیبر میں دس یہودیوں کو حضور علیہ الصلوٰۃ والسلام نے ہمراہی کا حکم فرمایا۔	۵۱۰
غزوہ احد میں مسلمانوں کی تعداد سات سو اور غزوہ خیبر میں ایک ہزار چار سو تھی۔	۵۱۰
	۵۱۱

موضوع	صفحہ
زہری کے مرسل کو محدثین پیر ہوا کہتے ہیں۔	۵۰۴
صفوان بن امیہ سے استعانت کے روشن جوابات۔	۵۰۴
حضور اکرم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کی غزوہ حنین کے دن صفوان بن امیہ پر عطاء کریمانہ اور صفوان کا خراج تحسین۔	۵۰۴
کیا غزوہ حنین و طائف میں صفوان ابن امیہ شریک جہاد تھا۔	۵۰۴
صرف ذمی سے استعانت جائز ہے حربی سے مطلقاً حرام ہے۔	۵۰۶
ذمی کافر میں بھی صرف کتابی سے استعانت جائز ہے مشرک سے مطلقاً حرام ہے۔	۵۰۷
تحقیق مقام، استعانت کی اقسام اور ان کے احکام۔	۵۰۸
غزوہ حنین کے موقع پر لشکر اسلام بارہ ہزار تھا۔	
استخدام کی چار صورتیں اور ان کے احکام۔	۵۱۱
کافر کو راز دار بنانا مطلقاً حرام ہے۔	۵۱۱
کافر کو محرری پر نوکر رکھنے کی ممانعت ہے۔	۵۱۱
حضرت فاروق اعظم رضی اللہ تعالیٰ عنہ نے بہترین حافظہ اور عمدہ خط والے نصرانی کو محرّر بنانے کا مشورہ قبول نہ فرمایا۔	۵۱۲
کافر کی تعظیم حرام ہے۔	۵۱۳
بے تعظیمی کے ساتھ بھی کافر سے استعانت صرف بوقت حاجت جائز ہے۔	۵۱۴

موضوع	صفحہ
استعانت کی تین حالتیں ہیں: التجا، اعتماد، استخدام۔	۵۰۸
کافر سے جواز استعانت کی صورت۔	۵۱۴
مسلمانوں کا مشقت میں پڑنا کافروں کی دلی تمنا ہوتی ہے۔	۵۱۶

Fatawa-e-Razviyya Volume Fourteen (14)

Left Column: 516 How leaders changed the rulings of Sharia. 516 Seven types of distortion by leaders in the Sharia ruling. 518 Refutation of including praise for Gandhi in the Friday sermon. 518 Polytheists are merely impure. 518 Polytheists are worse than all creation. 519 Relying on polytheists is absolutely forbidden; rather, it is a denial of the Divine Word. 519 The death of leaders in the fatwa regarding seeking help. 520 Satan makes them promises only through deceit. 520 The oaths of disbelievers are worth nothing. 520 The fatwa published by the leader-muftis themselves sent them home. 520 Guidance for Muftis. 521 When a Mufti knows the actual fact, it is not permissible for him to write a fatwa according to the petitioner's question so that he does not become a helper in falsehood. 521 The evil of a fatwa falling into the hands of the people of falsehood. 521 Refutation of taking a polytheist into mosques. 525 It was not permissible to make Arab polytheists Dhimmis; there were only two rulings for them: embrace Islam or the sword. 526 The permission for non-Dhimmi disbelievers to enter the mosque has been revoked.

Right Column: 526 Leaders find distortions and act upon abrogated rulings, considering it their protection. 526 The well-wishing of leaders for Islam. 526 The Islamic honor of leaders. 527 Leaders mention the issue of entering the mosque merely for abduction; what they did is absolutely forbidden by consensus. 527 Your love for something makes you blind and deaf. 527 The Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) forbade shaking hands with polytheists, mentioning them by their kunya, or saying 'Marhaba' to them upon arrival. 527 Those who aspire to be leaders in Badaun should see the rulings of the noble Imams regarding themselves. 528 Honoring a disbeliever is disbelief. 528 If a Magian is addressed as "O Teacher" out of respect, one becomes a disbeliever. 529 The Shahjahanpuri fatwa presented by the leaders regarding mosques is a refutation against themselves. 529 Entering the mosque for a disbeliever as a sign of superiority is absolutely forbidden. 529 Guidance for Muftis. 530 The state of leaders regarding Sharia. 530 Necessary representation worthy of consideration. 530 Those who are incapable of presenting arguments, to hide their inability, label the declaration of the rulings of the Lord of creation as 'insults' so that they can find a pretext to avoid answering.

फ़तावा-ए-रज़विया जिल्द चौदहवीं (१४)

बायाँ कॉलम: ५१६ नेताओं ने शरीयत के नियमों को कैसे बदला। ५१६ नेताओं द्वारा शरीयत के आदेशों में सात तरह की विकृति। ५१८ जुमे के खुत्बे में गांधी की प्रशंसा शामिल करने का खंडन। ५१८ बहुदेववादी केवल अशुद्ध हैं। ५१८ बहुदेववादी समस्त सृष्टि में सबसे बुरे हैं। ५१९ बहुदेववादियों पर भरोसा करना पूर्णतः वर्जित है, बल्कि यह ईश्वरीय वाणी का झुठलाना है। ५१९ सहायता मांगने के फतवे में नेताओं की मृत्यु। ५२० शैतान उन्हें केवल धोखे से वादा देता है। ५२० काफिरों की कसमों का कोई महत्व नहीं। ५२० नेता-मुफ्तियों के स्वयं के प्रकाशित फतवे ने उन्हें उनके घर तक पहुँचा दिया। ५२० मुफ्तियों के लिए मार्गदर्शन। ५२१ जब मुफ्ती को वास्तविक घटना का पता हो, तो उसके लिए यह जायज़ नहीं है कि वह पूछने वाले के सवाल के अनुसार फतवा लिखे ताकि वह असत्य पर उसका मददगार न बने। ५२१ असत्य के मानने वालों के हाथ में फतवा आने की बुराई। ५२१ मस्जिदों में बहुदेववादियों को ले जाने का खंडन। ५२५ अरब के बहुदेववादियों को 'जिम्मी' बनाना जायज़ नहीं था, उनके लिए केवल दो आदेश थे: इस्लाम स्वीकार करें या तलवार। ५२६ गैर-जिम्मी काफिर को मस्जिद में आने की अनुमति रद्द की जा चुकी है।

दायाँ कॉलम: ५२६ नेता तोड़-मरोड़ ढूंढकर निरस्त नियमों पर अमल करते हैं और इसमें अपना बचाव समझते हैं। ५२६ नेताओं की इस्लाम के प्रति शुभचिंतन। ५२६ नेताओं का इस्लामी गौरव। ५२७ नेता केवल बहकाने के लिए मस्जिद प्रवेश का मुद्दा उठाते हैं; उन्होंने जो किया वह सर्वसम्मति से पूर्णतः वर्जित है। ५२७ तुम्हारा किसी चीज़ से प्यार तुम्हें अंधा और बहरा कर देता है। ५२७ अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने मना फरमाया कि बहुदेववादियों से हाथ मिलाया जाए या उन्हें उनके उपनाम (कुनियत) से पुकारा जाए या उनके आने पर 'मरहबा' कहा जाए। ५२७ बदायूँ के नेता बनने वाले अपने बारे में श्रेष्ठ इमामों के आदेशों को देखें। ५२८ काफिर का सम्मान करना कुफ्र है। ५२८ यदि किसी पारसी (अग्निपूजक) को सम्मान के तौर पर "हे उस्ताद" कहा जाए तो कहने वाला काफिर हो गया। ५२९ मस्जिदों के बारे में नेताओं द्वारा प्रस्तुत शाहजहांपुरी फतवा स्वयं उन्हीं पर एक प्रहार है। ५२९ किसी काफिर का प्रभुत्व दिखाने के लिए मस्जिद में जाना पूर्णतः वर्जित है। ५२९ मुफ्तियों के लिए मार्गदर्शन। ५३० शरीयत के प्रति नेताओं की स्थिति। ५३० विचार योग्य आवश्यक निवेदन। ५३० जो लोग दलीलों से लाचार होते हैं, वे अपनी लाचारी छिपाने के लिए रब्ब-उल-अनाम के आदेशों को प्रकट करने का नाम 'गालियाँ' रख देते हैं ताकि जवाब से बचने का बहाना मिल सके।

पृष्ठ ७१२ का ५४

فتاویٰ رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

بایاں کالم: ۵۱۶ لیڈروں نے احکام شریعت کو کیسے بدلا۔ ۵۱۶ لیڈروں کی حکم شرع میں سات طرح سے تحریف۔ ۵۱۸ خطبہ جمعہ میں گاندھی کی تعریف داخل کرنے کا رد۔ ۵۱۸ مشرکین تو محض نجس ہیں۔ ۵۱۸ مشرک تمام مخلوق سے بدتر ہیں۔ ۵۱۹ مشرکوں پر اعتماد حرام قطعی بلکہ تکذیب کلام الٰہی ہے۔ ۵۱۹ درباره استعانت فتویٰ میں لیڈروں کی موت۔ ۵۲۰ شیطان تو انھیں وعدہ نہیں دیتا مگر فریب سے۔ ۵۲۰ کفار کی قسمیں کچھ نہیں۔ ۵۲۰ لیڈر مفتیوں کے اپنے ہی شائع کردہ فتوے نے انھیں گھر تک پہنچا دیا۔ ۵۲۰ مفتیوں کو ہدایت۔ ۵۲۱ مفتی کو جب اصل واقعہ معلوم ہو تو اسے جائز نہیں کہ سائل کو اس کے سوال کے موافق فتویٰ لکھ دے تاکہ باطل پر اس کا مددگار نہ ہو۔ ۵۲۱ اہل باطل کے ہاتھ میں فتویٰ آجانے کی خرابی۔ ۵۲۱ مساجد میں مشرک کو لے جانے کا رد۔ ۵۲۵ مشرکین عرب کو ذمی بنانا روا نہ تھا ان پر صرف دو حکم تھے اسلام لائیں ورنہ تلوار۔ ۵۲۶ غیر ذمی کافر کو مسجد میں آنے کی اجازت منسوخ ہو چکی ہے۔

دایاں کالم: ۵۲۶ لیڈران توڑ مروڑ ڈھونڈ کر منسوخات پر عمل کرتے ہیں اور اس میں اپنا بچاؤ سمجھتے ہیں۔ ۵۲۶ لیڈران کی بہی خواہی اسلام۔ ۵۲۶ لیڈران کی اسلامی غیرت۔ ۵۲۷ لیڈران محض اغوا کے لئے مسئلہ دخولِ مسجد کا نام لیتے ہیں انھوں نے جو کیا بالاِجماع حرام قطعی ہے۔ ۵۲۷ تیرا کسی چیز سے محبت کرنا تجھے اندھا اور بہرا کر دیتا ہے۔ ۵۲۷ رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم نے منع فرمایا کہ مشرکوں سے مصافحہ کیا جائے یا انھیں کنیت سے ذکر کیا جائے یا انھیں آتے وقت مرحبا کہا جائے۔ ۵۲۷ بدایونی لیڈر بننے والے اپنے حق میں احکام ائمہ کرام دیکھیں۔ ۵۲۸ کافر کی تعظیم کفر ہے۔ ۵۲۸ اگر مجوسی کو بطور تعظیم کہا "اے استاذ" تو کافر ہوگیا۔ ۵۲۹ درباره مساجد لیڈران کا پیش کردہ شاہجہاں پوری فتویٰ خود انھیں پر رد ہے۔ ۵۲۹

کافر کو بطور استعلاء مسجد میں جانا مطلقاً حرام ہے۔ ۵۲۹ مفتی کو ہدایت۔ ۵۳۰ شریعت کے ساتھ لیڈروں کی حالت۔ ۵۳۰ ضروری عرض واجب اللحاظ۔ ۵۳۰ جو لوگ دلائل سے عاجز ہوں وہ اپنا عجز چھپانے کے لئے اظہارِ احکامِ رب الانام کا نام گالیاں رکھتے ہیں تاکہ جواب سے گریز کا حیلہ ہوسکے۔

Volume Fourteen (14) | Fatawa Rizvia

- A glance at boycotting transactions. (531) | Unjust killing or plundering of a Muslim is forbidden. (538)
- From the leaders, such excess in the matter of loyalty/alliance that even soft dealing with Christians is absolutely forbidden, and on the other hand such deficiency that alliance with Hindus, rather their slavery, is considered a religious obligation. (531) | Assisting in the unjust killing and plundering of a Muslim is absolutely forbidden. (538)
- There is no harm in giving up something permissible (mubah) considering it forbidden. (531) | Drinking alcohol is a very wicked act. (538)
- Believing that a permissible thing is forbidden is misguidance. (531) | It is not religiously obligatory to become a shield for unjustified religious disturbances. (538)
- Declaring what is categorically forbidden as obligatory is destructive for both faith and action. (531) | When tribulations and heresies become apparent, it becomes obligatory for a scholar to manifest his knowledge for clarification. (539)
- Why don't they stop newspapers and reading? (532) | It is mentioned in the Hadith that if Allah guides one person through you, it is better for you than possessing red camels. (540)
- Noise and clamor for others, and for themselves, enjoyment. (533) | Commands and types of Jihad. (540)
- Leaders call others to non-cooperation while their own actions are contrary to it. (533) | The greatest Jihad is the means of removing evil. (540)
- Boycott of leaders by other leaders is obligatory. (534) | There are three types of Jihad: (1) spiritual/heart, (2) verbal, (3) physical/sword. (540)
- How can the shouting of one who does not act on their own words influence others to act? (534) | Citing the event of Karbala by leaders is a deception of Muslims. (540)
- A sample of rice from the cauldron of harmony with Hindus. (535) | The battle of Karbala was not initiated by Imam Hussain (may Allah be pleased with him). (541)
- The secret of love for Hindus and inclination towards Gandhi. (535) | Some events and circumstances of Karbala. (541)

- An enemy desires three things for their enemy. (536) | Hazrat Imam Hussain (may Allah be pleased with him) acted upon determination (azimat) instead of taking an allowance (rukhsat), and this was befitting his exalted status. (542)
- In what state is it obligatory to reject and deny an evil-doer, and where is it not? (537) | See what the Imam did and what you are doing, why are you mixing Islam and disbelief? (543)

खंड चौदह (14) | फतावा रिज़विया

- लेन-देन के बहिष्कार पर एक नज़र। (531) | किसी मुसलमान की नाजायज़ हत्या या लूटपाट हराम है। (538)
- नेताओं की ओर से वफादारी के मसले में एक तरफ इतनी ज्यादती कि ईसाइयों के साथ नरम व्यवहार भी कतई हराम। और दूसरी तरफ इतनी कमी कि हिंदुओं से मेल-जोल बल्कि उनकी गुलामी को धार्मिक कर्तव्य बताया गया। (531) | किसी मुसलमान की नाजायज़ हत्या और लूटपाट में मदद करना पूर्णतः हराम है। (538)
- किसी जायज़ चीज़ को हराम समझकर छोड़ देने में कोई हर्ज नहीं। (531) | शराब पीना बहुत ही गंदा काम है। (538)
- जायज़ चीज़ को हराम मानना गुमराहियत है। (531) | बिना किसी शरीयत के आधार पर होने वाले दंगों के लिए आगे आना शरीयत के हिसाब से वाजिब नहीं है। (538)
- कतई हराम को फ़र्ज़ मानना ईमान और अमल दोनों के लिए विनाशकारी है। (531) | जब फितने और बद-मज़हबियां ज़ाहिर हो जाएँ तो एक आलिम के लिए अपना इल्म ज़ाहिर करना फ़र्ज़ हो जाता है। (539)
- समाचार पत्र और अध्ययन क्यों बंद नहीं करते? (532) | हदीस में आया है कि अगर अल्लाह तुम्हारे कारण किसी एक व्यक्ति को हिदायत दे दे, तो यह तुम्हारे लिए लाल ऊंटों का मालिक होने से बेहतर है। (540)
- दूसरों के लिए शोर-शराबा और अपने लिए ऐश-ओ-आराम। (533) | जिहाद के अहकाम और प्रकार। (540)
- नेता दूसरों को असहयोग के लिए बुलाते हैं और खुद उनका अमल इसके खिलाफ है। (533) | जिहाद-ए-अज़म बुराई को दूर करने का एक ज़रिया है। (540)
- नेताओं द्वारा नेताओं का बहिष्कार फ़र्ज़ है। (534) | जिहाद की तीन किस्में हैं: (1) दिल से (2) ज़ुबान से (3) तलवार से। (540)
- जो खुद अपनी बात पर अमल न करे, उसका शोर दूसरों से क्या अमल कराएगा? (534) | नेताओं द्वारा कर्बला की घटना का हवाला देना मुसलमानों को गुमराह करना है। (540)
- हिंदुओं के साथ मेल-जोल की देग से थोड़े से चावल। (535) | कर्बला की लड़ाई की शुरुआत इमाम हुसैन (रज़ियल्लाहु अन्हु) की ओर से नहीं हुई थी। (541)

- हिंदू प्रेम और गांधी की ओर झुकाव का राज़। (535) | कर्बला की कुछ घटनाएँ और हालात। (541)
- दुश्मन अपने दुश्मन के लिए तीन चीजें चाहता है। (536) | हज़रत इमाम हुसैन (रज़ियल्लाहु अन्हु) ने रियायत (रुख़सत) के बजाय दृढ़ संकल्प (अजीमत) पर अमल किया और यही उनकी ऊँची शान के लायक था। (542)
- बुराई करने वाले को नकारना और उसका खंडन करना किस स्थिति में फ़र्ज़ है और कहाँ यह हुक्म नहीं है? (537) | देखो इमाम ने क्या किया और तुम क्या कर रहे हो, इस्लाम और कुफ्र को क्यों मिला रहे हो? (543)

पृष्ठ 55/712

ترکِ معاملت پر ایک نظر۔ ۵۳۱ | ناحق قتل یا غارت مسلم حرام ہے۔ ۵۳۸ لیڈروں کی طرف سے مسئلہ موالات میں ایک طرف اتنا افراط کہ نصاریٰ سے نرمی معاملت بھی حرام قطعی۔ اور دوسری طرف اس قدر تفریط کہ ہندوؤں سے اتحاد بلکہ ان کی غلامی فرض شرعی۔ ۵۳۱ | قتل ناحق اور غارتِ مسلم میں اعانت مطلقاً حرام۔ ۵۳۸ مباح کو حرام جان کر چھوڑنے میں حرج نہیں۔ ۵۳۱ | شراب پینا سخت خبیث کام ہے۔ ۵۳۸ تحریم مباح کا اعتقاد ضلالت ہے۔ ۵۳۱ | بلاوجہ شرعی شورشوں کے لئے سینہ سپر ہو جانا شرعاً واجب نہیں۔ ۵۳۸ حرامِ قطعی کو فرض منانا ایمان و عمل دونوں کے لئے تباہ کن ہے۔ ۵۳۱ | جب فتنے اور بد مذہبیاں ظاہر ہو جائیں تو کشف کے لئے عالم پر اپنا علم ظاہر کرنا فرض ہو جاتا ہے۔ ۵۳۹ اخبارات و مطالع کیوں نہیں بند کرتے۔ ۵۳۲ | حدیث میں آیا ہے کہ اللہ تعالیٰ تیرے سبب سے ایک شخص کو ہدایت دے دے تو یہ تیرے لئے سرخ اونٹوں کا مالک ہونے سے بہتر ہے۔ ۵۴۰ اوروں کے لئے شور و غوغاں اور اپنے لئے نوشجاں۔ ۵۳۳ | جہاد کے احکام و اقسام ۵۴۰ لیڈران اوروں کو ترکِ تعاون کی طرف بلاتے ہیں اور خود ان کا عمل اس کے خلاف ہے۔ ۵۳۳ | جہادِ اعظم وجوہ ازالہ منکر ہے۔ ۵۴۰ لیڈروں پر لیڈروں سے مقاطعہ فرض ہے۔ ۵۳۴ | جہاد کی تین قسمیں ہیں: (۱) جنانی (۲) لسانی (۳) سنانی۔ ۵۴۰ جو خود اپنے کہے پر عامل نہ ہو اس کی چیخ و پکار اوروں سے کیا عمل کرائے گی۔ ۵۳۴ | واقعہ کربلا سے لیڈروں کا استناد اغوائے مسلمین ہے۔ ۵۴۰ ہندوؤں کی دیگِ موافقت سے بانگی کا چاول۔ ۵۳۵ | کربلا کی لڑائی کا آغاز امام حسین رضی اللہ تعالیٰ عنہ کی طرف سے نہ تھا۔ ۵۴۱ ہندو الفت اور گاندھی رغبت کا راز۔ ۵۳۵ | بعض واقعات و احوالِ کربلا۔ ۵۴۱ دشمن اپنے دشمن کے لئے تین باتیں چاہتا ہے۔ ۵۳۶ | حضرت امام حسین رضی اللہ تعالیٰ عنہ نے رخصت

کے بجائے عزیمت پر عمل فرمایا اور یہی ان کی شانِ رفیع کے شایان تھی۔ ۵۴۲ منکر پر رد و انکار کس حالت میں فرض ہے اور کہاں اس کا یہ حکم نہیں۔ ۵۳۷ | دیکھوں امام نے کیا کیا اور تم کیا کر رہے ہو اسلام و کفر کو کیوں ملاتے ہو۔ ۵۴۳

Fatawa Rizvia | Volume 14 (14)

Index of Topics: - Page 543: Not even a dog at the door of the Great Imam (may Allah be pleased with him) asked for help from the polytheists. - Page 550: After the time of the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him), in the time of Hazrat Aisha (may Allah be pleased with her), when the color of time changed (conditions changed), she said: If the Messenger were present, he would have stopped women from the mosque. Later, when the situation worsened, the Imams stopped young women. When the times changed further, it was forbidden altogether. - Page 543: The Holy Imam, with seventy-two companions, confronted twenty thousand wicked people. - Page 550: Ruling on the issue from Durr-e-Mukhtar and Fath al-Qadir. - Page 543: The Imam's trust was in Allah Almighty, whereas the leaders' trust is on the enemies of Allah. - Page 551: Mention of those Hadiths in which the Messenger allowed women to join the congregation. - Page 543: Neither the Sharia testifies to the self-made orders of the leaders, nor does reason assist them. - Page 551: Current rulings are not against Hadith, but rather the ruling changed due to the change in times. - Page 545: "Anfus al-Fikr fi Qurban al-Baqar" (Detailed research on the issue of cow slaughter and removal of doubts raised by Hindus). - Page 551: Some issues regarding Satr (covering) and Hijab (veil). - Page 545: A strange issue: Is cow slaughter obligatory or permissible? Is sacrificing a camel better than a cow? Should cow slaughter be avoided where there is fitna (turmoil)? - Page 552: Description of obligatory (Wajib) and prohibited (Haram) in itself (li-'aynih) etc. with examples. - Page 545: Important clarification from Sadr al-Sharia, the author of Bahar-e-Shariat, Maulana Amjad Ali Azmi (may Allah have mercy on him). (Footnote) - Page 552: The straight fold of the Englishman's collar is the sign of Muslims and the reverse fold is of disbelievers. So, it is forbidden to wear the Englishman's collar with a reverse fold. - Page 550: There are intricacies and wisdoms in every command of the Sharia. - Page 553: Cow slaughter is not obligatory in its essence. Neither is one who abandons it while believing in its permissibility a sinner, nor is eating any specific thing mandatory in our Sharia. - Page 550: When wisdoms according to custom change, the ruling also changes. - Page 553: Sacrificing a cow is not obligatory in itself (Wajib li-'aynih) and abandoning it is not prohibited in itself (Haram li-'aynih). But it can be obligatory for other reasons (Wajib li-ghayrih) or prohibited for other reasons (Haram li-ghayrih). Abandoning it altogether involves the insult and humiliation of Islam and Muslims, and this is religiously forbidden. - Page 550: In the blessed time of the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah

be upon him), the veil was not obligatory for women; women used to attend the five daily congregational prayers. - Page 553: The questioner used the word 'Tark' (abandonment), although there is a difference between 'Tark' and 'Kaff' (abstaining).

फतावा रज़विया | खंड चौदह (१४)

विषय सूचकांक: - पृष्ठ 543: महान इमाम (अल्लाह उनसे प्रसन्न हो) के द्वार के किसी कुत्ते ने भी मुशरिकों (बहुदेववादियों) से सहायता नहीं मांगी। - पृष्ठ 550: अल्लाह के रसूल (उन पर अल्लाह की शांति और कृपा हो) के बाद, हज़रत आयशा (अल्लाह उनसे प्रसन्न हो) के समय में जब ज़माने का रंग बदला (परिस्थितियाँ बदलीं), तो उन्होंने कहा: यदि रसूल होते तो महिलाओं को मस्जिद से रोक देते। फिर बाद के समय में और हालत खराब हुई तो इमामों ने युवा महिलाओं को रोक दिया। जब समय और बदला तो पूर्णतः प्रतिबंध लग गया। - पृष्ठ 543: पवित्र इमाम ने बहत्तर (७२) साथियों के साथ बीस हज़ार दुष्टों का सामना किया। - पृष्ठ 550: दुर्रे मुख्तार और फ़तह अल-क़दीर से मसले (मुद्दे) का हुक्म। - पृष्ठ 543: इमाम का भरोसा अल्लाह तआला पर था, जबकि नेताओं का भरोसा अल्लाह के दुश्मनों पर है। - पृष्ठ 551: उन हदीसों का ज़िक्र जिनमें रसूल ने महिलाओं को जमात (प्रार्थना सभा) में शामिल होने की अनुमति दी। - पृष्ठ 543: नेताओं के स्वयं निर्मित आदेशों पर न शरीयत गवाह है और न ही बुद्धि सहायक है। - पृष्ठ 551: वर्तमान आदेश हदीस के खिलाफ नहीं हैं, बल्कि समय बदलने के कारण आदेश बदल गया। - पृष्ठ 545: "अनफुसुल फिक्र फी कुर्बानिल बक़र" (गाय की कुर्बानी के मामले में विस्तृत शोध और हिंदुओं के संदेहों का निवारण)। - पृष्ठ 551: सतर (परदा) और हिजाब के कुछ मुद्दे। - पृष्ठ 545: अजीब मसला: क्या गाय की कुर्बानी वाजिब (अनिवार्य) है या मुबाह (अनुमेय)? क्या कुर्बानी के लिए ऊंट गाय से बेहतर है? जहाँ फितना (विवाद) हो, क्या वहाँ गाय की कुर्बानी से बचना चाहिए? - पृष्ठ 552: वाजिब और हराम 'लि-ऐनिही' (स्वयं में) आदि का वर्णन उदाहरणों सहित। - पृष्ठ 545: सद्रुश-शरीअह, बहारे शरीअत के लेखक मौलाना अमजद अली आज़मी (अल्लाह की उन पर रहमत हो) की ओर से महत्वपूर्ण स्पष्टीकरण। (हाशिया/फुटनोट) - पृष्ठ 552: अंग्रेज़ों के कॉलर की सीधी तह मुसलमानों का प्रतीक है और उल्टी तह काफ़िरों का। इसलिए अंग्रेज़ों के कॉलर को उल्टी तह के साथ पहनना हराम है। - पृष्ठ 550: शरीयत के हर हुक्म (आदेश) में बारीकियां और हिकमतें (बुद्धिमत्ता) हैं। - पृष्ठ 553: गाय की कुर्बानी अपने मूल और तत्व के आधार पर वाजिब नहीं है। न ही इसके छोड़ने वाले को इसके अनुमेय होने के विश्वास के साथ पापी कहा जाएगा, और न ही हमारी शरीयत में किसी विशिष्ट चीज़ को खाना अनिवार्य है। - पृष्ठ 550: जब रिवाज (उर्फ़) के अनुसार हिकमतें बदल जाती हैं, तो हुक्म भी बदल जाता है। - पृष्ठ 553: गाय की कुर्बानी करना 'वाजिब लि-ऐनिही' नहीं है और इसे छोड़ना 'हराम लि-ऐनिही' नहीं है। लेकिन यह 'वाजिब लि-गैरही' या 'हराम लि-गैरही' हो सकता है। इसे पूरी तरह छोड़ देने में इस्लाम और

मुसलमानों का अपमान और ज़िल्लत है, और यह शरीयत में हराम है। - पृष्ठ 550: अल्लाह के रसूल (उन पर अल्लाह की शांति और कृपा हो) के धन्य समय में महिलाओं पर परदा वाजिब नहीं था; महिलाएँ पाँचों वक्त की जमात में उपस्थित होती थीं। - पृष्ठ 553: पूछने वाले ने 'तर्क (त्यागना) शब्द का प्रयोग किया है जबकि 'तर्क और 'कफ़' (परहेज करना) में अंतर है।

فہرستِ عنوانات: - صفحہ ۵۴۳: امام عالی مقام رضی اللہ تعالیٰ عنہ کے در کے کسی کتے نے بھی مشرکوں سے مدد نہ مانگی۔ - صفحہ ۵۵۰: حضور صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کے بعد حضرت عائشہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا کے زمانہ میں رنگ بدلا تو انھوں نے فرمایا: اگر حضور ہوتے عورتوں کو مسجد سے روک دیتے، پھر زمانہ مابعد میں اور حالت خراب ہوئی تو ائمہ نے جوان عورتوں کو روک دیا، جب اور زمانہ بدلا تو مطلقاً ممانعت ہو گئی۔ - صفحہ ۵۴۳: امام پاک نے بہتر تن سے بیس ہزار فجار کا مقابلہ فرمایا۔ - صفحہ ۵۵۰: درمختار اور فتح القدیر سے مسئلہ کا حکم۔ - صفحہ ۵۴۳: امام کا توکل اللہ تعالیٰ پر تھا جبکہ لیڈروں کا اعتماد اعداء اللہ پر ہے۔ - صفحہ ۵۵۱: ان حدیثوں کا ذکر جن میں عورتوں کو حضور جماعت کی اجازت ہے۔ - صفحہ ۵۴۳: لیڈروں کے دل ساختہ احکام پر نہ شرع شاہد ہے نہ عقل مساعد۔ - صفحہ ۵۵۱: موجودہ احکام حدیث کے خلاف نہیں۔ بلکہ وہی کہ زمانہ بدلنے کے سبب حکم بدلا۔ - صفحہ ۵۴۵: انفس الفکر فی قربان البقر (گاؤ کشی کے معاملہ مفصل تحقیقات اور ہندوؤں کے شبہات کا ازالہ) - صفحہ ۵۵۱: ستر و حجاب کے کچھ مسائل۔ - صفحہ ۵۴۵: مسئلہ عجیب کہ گائے کشی واجب یا مباح ہے، اور قربانی اونٹ کی یا گائے کی بہتر ہے جہاں فتنہ ہو کیا وہاں گاؤ کشی سے باز رہا جائے؟ - صفحہ ۵۵۲: واجب و حرام لعینہ وغیرہ کا بیان مع امثلہ۔ - صفحہ ۵۴۵: صدر الشریعت مصنف بہار شریعت مولانا امجد علی اعظمی علیہ الرحمہ کی طرف سے اہم وضاحت۔ (حاشیہ) - صفحہ ۵۵۲: انگریز کلمے کا سیدھا پردہ مسلمانوں کا شعار اور الٹا پردہ کافروں کا۔ تو الٹے پردہ کا انگریز کلمہ لینا حرام ہے۔ - صفحہ ۵۵۰: شریعت کے ہر حکم میں دقائق اور مصالح ہیں۔ - صفحہ ۵۵۳: گاؤ کشی اپنے اصل اور ذات کے اعتبار سے واجب نہیں۔ نہ اباحت کے اعتقاد کے ساتھ اس کا تارک

گنہگار، نہ ہماری شریعت میں کسی چیز کا بالتعین کھانا فرض۔ - صفحہ ۵۵۰: مصالح عرف سے بدل جاتے ہیں تو حکم بھی بدل جاتا ہے۔ - صفحہ ۵۵۳: گائے کی قربانی کرنا واجب بعینہ اور ترک حرام بعینہ نہیں۔ لیکن واجب لغیرہ و حرام لغیرہ تو ہو سکتا ہے اس کے یک لخت ترک میں اسلام اور اہل اسلام کی توہین اور ذلت ہے۔ اور یہ شرعاً حرام ہے۔ - صفحہ ۵۵۰: حضور صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کے زمان برکت نشان میں عورتوں پر پردہ واجب نہ تھا عورتیں پنجوقتہ جماعت میں حاضر ہوتی تھیں۔ - صفحہ ۵۵۳: سائل نے لفظ ترک لکھا ہے حالانکہ ترک اور کف میں فرق ہے۔

Fatawa-e-Razvia Volume 14 (14)

Topic	Page	Topic	Page
Details of the disadvantages of abandoning [meat].	553	Second reason: Magnification/ Reverence: Except for this, even these gentlemen do not fulfill it themselves, clarification with examples.	556
Meat is naturally the food of the people of Islam. Allah Almighty has bestowed it as a favor.	553	What is the reason for the difference between an ox and a cow?	556
Hadiths on the excellence of meat.	554	Where cow slaughter is legally prohibited, Sharia also does not compel that one must do it and surely become a target of calamities.	557
Goat meat is expensive, it is not available to everyone permanently.	554	Summary of the ruling.	558
The law of nature is that elements are the food of plants, plants are the food of animals, and animals are the food of humans.	554	Reply from Nawab Mirza to the inquiry sent by the Muslim League, Bareilly district regarding the efforts of Hindus to stop the custom of cow slaughter in India, and its verification by the late author.	558
Meat has extraordinary benefits and wisdom for the human body.	554	Verification on behalf of the Mufti of India, Hazrat Maulana Muhammad Mustafa Raza Khan Qadri.	559
The questioner's claim that no benefit arises from cow slaughter is wrong.	555	Is cow sacrifice forbidden in the Quran?	560
Reasons for the preference of cow over camel and goat.	555	Cow sacrifice is proven from Quran and Hadith.	560
For us, the slaughter of cows is part of the original religion, and non-Muslims	556	Argument for cow sacrifice from the blessed verse "Wal-budna	560

Topic	Page	Topic	Page
took this restriction upon themselves later.		ja'alnaha", and argument on this topic from the translation of Tafsir-e-Qadri.	
Hindu religious leaders themselves used to eat cows.	556	Argument from the sayings of the three Imams of the Hanafi school.	561
Two reasons were given for the prohibition of cow slaughter: (1) Killing (Hathya), but the killing of other animals is common among these gentlemen. If taking life is forbidden for this reason, then killing a snake would also be forbidden.	556	Argument from the blessed verse "Wa likulli ummatin ja'alna mansaka".	561
Argument from the conduct of Jains that they consider killing (Hathya) absolutely forbidden, but their other fellow countrymen kill without caring for their prohibition, so why the restriction on us?	556		
Page 57 of 712			

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदहवीं (१४)

विषय	पृष्ठ	विषय	पृष्ठ
मांस छोड़ने के नुकसानों का विवरण।	५५३	दूसरा कारण: ताज़ीम (सम्मान): इसके अलावा, ये सज्जन खुद भी इसे पूरा नहीं करते, उदाहरणों के साथ स्पष्टीकरण।	५५६
मांस स्वाभाविक रूप से इस्लाम के लोगों का भोजन है। अल्लाह तआला ने इसे एक एहसान के रूप में जताया है।	५५३	बैल और गाय में अंतर का क्या कारण है?	५५६
मांस की श्रेष्ठता पर हदीसें।	५५४	जहाँ कानूनी रूप से गोहत्या प्रतिबंधित है, वहाँ शरीयत भी मजबूर नहीं करती कि ज़रूर करो और ज़रूर आफतों का शिकार बनो।	५५७
बकरी का मांस महंगा है, यह स्थायी रूप से सभी को उपलब्ध नहीं है।	५५४	हुक्म (आदेश) का सारांश।	५५८
प्रकृति का नियम यह है कि तत्व वनस्पतियों का भोजन हैं, वनस्पतियां जानवरों का भोजन हैं और जानवर इंसानों का भोजन हैं।	५५४	भारत में गोहत्या की प्रथा को रुकवाने के लिए हिंदुओं के प्रयासों के बारे में मुस्लिम लीग जिला बरेली की ओर से भेजे गए इस्तेफ़ता (पूछताछ) पर जनाब नवाब मिर्ज़ा की ओर से उत्तर और लेखक (मरहूम) द्वारा उसकी पुष्टि।	५५८
मांस में मानव शरीर के लिए असाधारण लाभ और हित हैं।	५५४	मुफ़्ती-ए-हिंद हज़रत मौलाना मोहम्मद मुस्तफ़ा रज़ा खान क़ादरी की ओर से तस्दीक़ (पुष्टि)।	५५९
प्रश्नकर्ता का यह कहना कि गोहत्या से कोई लाभ नहीं होता, गलत है।	५५५	क्या कुरान में गाय की कुर्बानी मना है?	५६०
ऊंट और बकरी पर गाय की प्राथमिकता के कारण।	५५५	कुरान और हदीस से गाय की कुर्बानी साबित है।	५६०
	५५६		५६०

विषय	पृष्ठ
हमारे यहाँ गाय का ज़बीहा (वध) मूल धर्म में शामिल है और गैर-मुस्लिमों ने यह पाबंदी बाद में खुद पर लाद ली है।	
हिंदू धार्मिक गुरु स्वयं गाय खाते थे।	५५६
गोहत्या की मनाही के दो कारण बताए गए: (१) हत्या (हथिया), जबकि दूसरे जानवरों की हत्या इन सज्जनों में आम है। यदि इस कारण से जान लेना हराम है, तो सांप को मारना भी हराम होगा।	५५६
जैनियों के आचरण से तर्क कि वे हत्या (हथिया) को पूर्णतः हराम समझते हैं, लेकिन उन्हीं के अन्य देशवासी उनकी इस बात का ध्यान रखे बिना हत्या करते हैं, तो फिर हम पर पाबंदी क्यों?	५५६
आयत-ए-मुबारका "वल्-बुदना जाअल्नाहा" से गाय की कुर्बानी पर दलील, तथा तफ़सीर-ए-क़ादरी के अनुवाद से इस विषय पर दलील।	
हनफी संप्रदाय के तीनों इमामों के कथनों से तर्क।	५६१
आयत-ए-मुबारका "व लिकुल्ली उम्मतिन जाअल्ना मनसका" से तर्क।	५६१

موضوع	صفحہ
ترک کے نقصانات کی تفصیل۔	۵۵۳
گوشت طبعا اہل اسلام کی غذا ہے۔ اللہ تعالیٰ نے اس کا احسان جتایا ہے۔	۵۵۳
گوشت کی فضیلت کی احادیث۔	۵۵۴
بکری کا گوشت گراں ہے سب کو دواما میسر نہیں۔	۵۵۴
فطرت کا قانون یہ ہے کہ عناصر نباتات کی غذا، نباتات حیوانات کی غذا اور حیوانات انسان کی غذا۔	۵۵۴
دوسری وجہ تعظیم : سوا اس پر بھی خود یہ حضرات پورے نہیں اترتے ، مثالوں سے اس کی وضاحت۔	۵۵۶
بیل اور گائے میں وجہ فرق کیا ہے۔	۵۵۶
جہاں قانونا گاؤ کشی بند ہے وہاں شریعت بھی مجبور نہیں کرتی کہ ضرور کرو اور ضرور مورد آفات بنو۔	۵۵۷
خلاصہ حکم۔	۵۵۸
ہندوستان میں گاؤکشی کی رسم موقوف کرانے کی ہنود کی کوششوں کے بارے میں مسلم لیگ ضلع بریلی کی طرف سے بھیجے گئے استفتاء کا جناب نواب مرزا کی طرف سے جواب اور مصنف علیہ الرحمہ کی اس پر تصدیق۔	۵۵۸

موضوع	صفحہ
گوشت میں بدن انسان کے لئے غیر معمولی فوائد و مصالح ہیں۔	۵۵۴
سائل کا یہ کہنا کہ گاؤکشی پر کوئی فائدہ مرتب نہیں ہوتا۔ غلط ہے۔	۵۵۵
اونٹ اور گائے اور بکری میں گائے کی وجوہ ترجیح۔	۵۵۵
ہمارے یہاں گائے کا ذبیحہ اصل مذہب میں داخل اور غیر مسلموں نے یہ پابندی بعد میں اپنے سر ڈال لی ہے۔	۵۵۶
گائے کو ہندومذہبی پیشوا خود کھاتے تھے۔	۵۵۶
گاؤ کشی کی حرمت کی دو وجہ قرار دی گئیں: (۱) ہتھیا ، تو دوسرے جانوروں کی ہتھیا ان حضرات میں عام ہیں۔ اگر اس کی وجہ سے جان لینا حرام ہو تو سانپ کا مارنا بھی حرام ہوگا۔	۵۵۶
جینیوں کے طرز عمل سے استدلال کہ وہ مطلقاً ہتھیا کو شدید حرام سمجھتے	۵۵۶
تصدیق منجانب مفتی ہند حضرت مولنا محمد مصطفی رضا خان قادری۔	۵۵۹
کیا قرآن میں قربانی گاؤ منع ہے؟	۵۶۰
قرآن وحدیث سے قربانی گاؤ ثابت ہے۔	۵۶۰
آیت مبارکہ "والبدن جعلنھا" سے گائے کی قربانی پر استدلال، نیز تفسیر قادری کے ترجمہ سے اس موضوع پر استدلال۔	۵۶۰
ائمہ ثلاثہ حنفیہ کے اقوال سے استدلال۔	۵۶۱
آیت مبارکہ "ولکل امہ جعلنا منسکا" سے استدلال۔	۵۶۱

ہیں، مگر انھیں کے دیگر ہم قوم ان کی

اس ہتھیا کا خیال کئے بغیر ہتھیا کرتے

ہیں پھر ہم پر پابندی کیوں؟

- Page 562: Reasoning for the legality/reward of cows from the Surah Al-An'am verse "Thamania Azwaj Al-Ayah".
- Page 566: What is the ruling on stopping sacrifice for the purpose of collecting donations from non-Muslims?
- Page 562: Reasoning from the verse "Wa idh qala Musa li qawmihi".
- Page 566: Taking donations from non-Muslims for religious work is prohibited.
- Page 563: The reason for the above-mentioned ruling from Tafsir Qadri.
- Page 567: Having a sacrificial animal slaughtered by a person of the book (Kitabi Kafir) is disliked (Makruh).
- Page 563: According to the commands of Quranic verses, the Hadiths of the Prophet also establish rulings in the same way as the Quranic verses.
- Page 568: The ruling on those Muslims who voluntarily announce the cessation of cow sacrifice to please non-Muslims.
- Page 563: Description of those verses in which there is a command for the Prophet (SAW)'s speech to be revelation (Wahi) and for his obedience and compliance.
- Page 568: Evidence of sacrifice from verses of Surah Baqarah, Surah Al-An'am, and Surah Al-Hajj.
- Page 564: Extraction (Takhrij) of those Hadiths from Sihah Sittah and Nasai in which cow sacrifice is mentioned.
- Page 569: Whoever befriends someone will be raised with them on the Day of Resurrection.
- Page 565: Prohibiting cow sacrifice is not proven from the Vedas. If the issue is based on Shastras, then cow sacrifice is also specified in our Fiqh. Calling it against the religion is a deception.
- Page 569: Reasoning for the above topic from the Hadith "You are with those you love..."
- Page 565: Hundreds of things like idol worship, ringing bells, blowing conches, dripping water on Mahadev, Holi, Diwali, etc., are not proven from the Vedas.
- Page 570: To speak ill of scholars of religion in general, or any religious scholar specifically because of their being a scholar, is disbelief (Kufr).
- Page 565: Permissibility of cow sacrifice according to the newspaper 'Pioneer' with reference to Vedas.

- Page 570: Insulting even the slightest part of the pure Sharia is certainly, definitely disbelief and apostasy.
- Page 566: Proof of the above issue from Brahmana Purana, Satyarth Prakash, Tarbhana, Manu Smriti.
- Page 571: Cow sacrifice is a hallmark (Sha'ir) of Islam. Stopping Islamic hallmarks to celebrate unity with enemies of religion is ill-will towards Islam.
- Page 566: Proof of the issue from a High Court decision.
- Page 572: Collecting donations to stop cow sacrifice and using those donations to aid in goat sacrifice is a trap of Satan. Muslims should keep their eyes open.
- Page 572: Disbelievers can never be well-wishers of Islam. Whatever they strive for contains harm to the religion of Muslims.

जिल्द चहारदहम (14) - फ़तावा रज़विया

- पृष्ठ 562: सूरा अल-अनाम की आयत "थमानिया अज़वाज अल-आया" से गाय की कुर्बानी के इनाम (जाएज़) होने पर दलील।
- पृष्ठ 566: गैर-मुस्लिमों से चंदा लेने की खातिर कुर्बानी बंद करने का क्या हुक्म है?
- पृष्ठ 562: आयत "व इज़ काला मूसा ली कौमिही" से दलील।
- पृष्ठ 566: दीनी काम के लिए गैर-मुस्लिमों से चंदा लेना मना है।
- पृष्ठ 563: तफ़सीर कादरी से उपरोक्त हुक्म की वजह।
- पृष्ठ 567: किताबी काफ़िर (अहले-किताब) से कुर्बानी का ज़बह कराना मकरूह है।
- पृष्ठ 563: कुरानी आयतों के हुक्म के अनुसार, रसूल की हदीसें भी उसी तरह हुक्मों को साबित करती हैं जैसे कुरानी आयतें।
- पृष्ठ 568: ऐसे कलमा पढ़ने वालों (मुसलमानों) का हुक्म जो गैर-मुस्लिमों की खुशी के लिए खुद से गाय की कुर्बानी बंद करने का एलान करें।
- पृष्ठ 563: उन आयतों का बयान जिनमें रसूलुल्लाह (स.अ.व.) की बात का वही (ईश्वरीय संदेश) होने और उनकी इताअत (आज्ञाकारिता) का हुक्म है।
- पृष्ठ 568: सूरा बकरा, सूरा अनाम और सूरा हज की आयतों से कुर्बानी का सुबूत।
- पृष्ठ 564: सिहाह सित्ता और नसाई से उन हदीसों का चयन (तख़रीज) जिनमें गाय की कुर्बानी का ज़िक्र है।
- पृष्ठ 569: जो जिससे दोस्ती करे, कयामत के दिन उसी के साथ उठाया जाएगा।
- पृष्ठ 565: वेदों से गाय की कुर्बानी की मनाही साबित नहीं है। अगर मसला शास्त्रों पर आधारित है, तो हमारी फ़िक़्ह में भी गाय की कुर्बानी का साफ़ ज़िक्र है। इसे धर्म के खिलाफ कहना धोखा है।
- पृष्ठ 569: हदीस "अन्त मअ मन अहबब्त" (तुम उसके साथ हो जिससे तुम मुहब्बत करते हो) से उपरोक्त विषय पर दलील।
- पृष्ठ 565: मूर्ति पूजा, घंटा बजाना, शंख फूंकना, महादेव पर पानी टपकाना, होली, दीवाली वगैरह सैकड़ों बातें वेदों से साबित नहीं हैं।
- पृष्ठ 570: आम तौर पर उलमा-ए-दीन या किसी आलिम-ए-दीन को सिर्फ उनके आलिम होने की वजह से बुरा कहना कुफ़्र है।

- पृष्ठ 565: 'पायनियर' अख़बार के हवाले से वेदों के अनुसार गाय की कुर्बानी का जायज़ होना।
- पृष्ठ 570: शरीअत-ए-मुतह्हरा की मामूली तौहीन भी यकीनन और कतई तौर पर कुफ्र और इर्तिदाद (धर्मत्याग) है।
- पृष्ठ 566: ब्रह्म पुराण, सत्यार्थ प्रकाश, तर्बना, मनु स्मृति से उपरोक्त मसले का सुबूत।
- पृष्ठ 571: गाय की कुर्बानी इस्लाम की निशानी (शआर-ए-इस्लाम) है। दीन के दुश्मनों से एकता मनाने के लिए इस्लामी निशानियों को बंद करना इस्लाम के साथ बदख़्वाही (बुरा सोचना) है।
- पृष्ठ 566: हाई कोर्ट के फैसले से मसले का सुबूत।
- पृष्ठ 572: चंदा जमा करके गाय की कुर्बानी रुकवाना और बकरी की कुर्बानी में उस चंदे से मदद करना शैतान की चाल है। मुसलमान आँखें खुली रखें।
- पृष्ठ 572: काफ़िर कभी इस्लाम के खैर-ख्वाह (हितैषी) नहीं हो सकते। वे जिस काम में कोशिश करते हैं, उसमें मुसलमानों के दीन का नुक्सान है।

۵۶۲: سورہ انعام کی آیت "ثمانیۃ ازواج الآیۃ" سے بقر کے انعام ہونے پر استدلال۔ ۵۶۶: غیر مسلموں سے چندہ وصول کرنے کی غرض سے قربانی بند کرنا کیسا ہے۔ ۵۶۲: آیت "واذ قال موسیٰ لقومہ" سے استدلال۔ ۵۶۶: دینی کام کے لئے غیر مسلموں سے چندہ لینا منع ہے۔ ۵۶۳: تفسیر قادری سے حکم مذکورہ بالا کی علت۔ ۵۶۷: کتابی کافر سے قربانی کا ذبح کرانا مکروہ ہے۔ ۵۶۳: بحکم آیات قرآنی احادیث رسول بھی اسی طرح احکام کا اثبات کرتی ہیں جیسے آیات قرآنی۔ ۵۶۸: ایسے کلمہ گویوں کا حکم جو غیر مسلموں کی خوشنودی کے لئے از خود قربانی گاؤ بند کرنے کا اعلان کریں۔ ۵۶۳: ان آیتوں کا بیان جن میں رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کی بات وحی ہونے اور ان کی اطاعت و فرمانبرداری کا حکم ہے۔ ۵۶۸: آیات سورہ بقر ، سورہ انعام۔ سورہ حج سے قربانی کا ثبوت۔ ۵۶۴: صحاح ستہ اور نسائی سے ان حدیثوں کی تخریج جن میں قربانی بقر کا ذکر ہے۔ ۵۶۹: جو جس سے دوستی کرے قیامت کے دن اسی کے ساتھ حشر ہو۔ ۵۶۵: ویدوں سے قربانی گاؤ کی ممانعت ثابت نہیں، اگر شاستروں پر بنائے مسئلہ ہے تو ہماری فقہ میں بھی قربانی گاؤ کی تصریح ہے اس کو خلاف مذہب کہنا دھوکا ہے۔ ۵۶۹: حدیث "انت مع من احببت اور ما احب رجل" الحدیث سے مضمون بالا پر استدلال۔ ۵۶۵: مورتی پوجن ، گھنٹا بجانا، سنکھ پھونکنا ، مہادیو پر پانی ٹپکانا ، ہولی ، دیوالی و غیر ہا صدہا باتیں وید سے ثابت نہیں۔ ۵۷۰: مطلقاً علماء دین یا کسی عالم دین کو عالم ہونے کے سبب برا کہنا کفر ہے۔ ۵۶۵: اخبار پانیر کے حوالے سے وید قربانی گاؤ کا جواز۔ ۵۷۰: شریعت مطہرہ کی ادنیٰ توہین یقیناً قطعاً کفر و ارتداد ہے۔ ۵۶۶: برہمنہ پران، ستیار تھ پرکاش، تربہنا، منو سمرتی سے مسئلہ بالا کا ثبوت۔ ۵۷۱: گائے کی قربانی شعار اسلام ہے ، دشمنان دین سے اتحاد منانے کو شعار اسلام بند کرنا بدخواہی اسلام ہے۔ ۵۶۶:

فیصلہ ہائی کورٹ سے مسئلہ کا ثبوت۔ ۵۷۲: چندہ جمع کر کے گائے کی قربانی چھڑانا اور بکری کی قربانی میں اس چندہ سے مدد دینا شیطان کا داؤ ہے، مسلمان آنکھیں کھلی رکھیں۔ ۵۷۲: کفار کبھی دین اسلام کے خیر خواہ نہیں ہو سکتے جس میں وہ ساعی ہوں اس میں مسلمانوں کے دین کا ضرر ہے۔

Fatawa-e-Razvia Volume 14 (14)

Page	Description
572	To be elated by the verbal alliance of disbelievers is to forget the Great Quran.
572	Giving up cow sacrifice as a result of Hindu-Muslim unity is an extreme absurdity.
572	The fatwa of Maulana Abdul Wahab, father of Maulana Abdul Bari, and other scholars of Farangi Mahal is that banning cow sacrifice for the sake of Hindus is a sin. It is illegitimate; its continuation is obligatory (Wajib). This fatwa is in the collection of fatwas of Maulana Abdul Hayy.
573	Participating in a committee formed to stop cow slaughter to gain Hindu sympathy is forbidden (Haram), and its instigators are under the deception of Satan, whether intentionally or unintentionally doing harm to Islam.
573	Muslims are authorized by Sharia regarding the sacrifice of cows, sheep, goats, camels, etc., but they have no authority at any time to stop Islamic rituals for the sake of opponents of Islam.
573	Maintaining cow sacrifice in India is obligatory (Wajib), and abandoning it for
575	A blessed Hadith: whoever wants to see their honor with God should estimate the value of Allah Almighty in their heart.
575	If a person treats the matters of Allah and His Messenger equally to their personal matters, it is enough for their [bad] deeds.
575	Proof of sacrifice from verses and exegesis, and frightening those who disrespect the commands of Allah Almighty with punishment.
576	Three consecutive questions and answers related to this same issue.
577	It is forbidden to exchange a cow bought for sacrifice with an ox or buffalo to please Hindus.
577	After intending for the sake of Allah, it is objectionable [to change]; unity with Hindus is

Page	Description
	the unholy expediency of Hindu-Muslim unity is forbidden (Haram).
573	One who tries to stop Islamic rituals is a well-wisher's enemy of Islam. Such a person is not a scholar but a tyrant who is committing oppression against Islam.
574	The ruling on the matter and a brief explanation of the un-Islamic acts of the people of Islam.
574	Mention and Sharia ruling of the economic and religious hardships that Muslims would face by stopping cow slaughter.
577	Haram, and stopping cow sacrifice because of it is Haram. The fate of such a person will be with the Hindus.
577	It is forbidden (Haram) to fix sacrifice for one day instead of three days just for the pleasure of Hindus.
577	Restricting the command of Allah and His Messenger for the sake of pleasing Hindus is not the work of a Muslim.

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदहवीं (14)

पृष्ठ	विवरण
572	काफ़िरों के मौखिक गठबंधन पर खुश होना महान कुरान को भूलना है।
572	हिंदू-मुस्लिम एकता के परिणामस्वरूप गाय की कुर्बानी छोड़ देना एक बड़ी विडंबना है।
572	मौलाना अब्दुल बारी के पिता मौलाना अब्दुल वहाब और अन्य फ़रंगी विद्वानों का फतवा है कि हिंदुओं की खातिर गाय की कुर्बानी बंद करना गुनाह है। यह नाजायज है, इसे जारी रखना अनिवार्य (वाजिब) है। यह फतवा मौलाना अब्दुल हई के फतवों के संग्रह में है।
573	हिंदुओं की सहानुभूति प्राप्त करने के लिए गौकशी बंद करने के लिए बनाई गई समिति में भाग लेना हराम है और इसके प्रेरक शैतान के धोखे में हैं, वे जानबूझकर या अनजाने में इस्लाम का बुरा चाह रहे हैं।
573	गाय, भेड़, बकरी, ऊंट आदि की कुर्बानी में मुसलमान शरीयत की ओर से स्वतंत्र हैं, लेकिन उन्हें इस्लाम के विरोधियों की खातिर किसी भी
575	एक धन्य हदीस: जो कोई ईश्वर के पास अपना सम्मान देखना चाहता है, उसे अंदाज़ा लगाना चाहिए कि उसके दिल में अल्लाह तआला की कितनी कद्र है।
575	यदि कोई व्यक्ति अल्लाह और उसके रसूल के मामलों को अपने व्यक्तिगत मामलों के बराबर रखता है, तो यह उसके कर्मों के लिए पर्याप्त है।
575	आयत और तफ़सीर से कुर्बानी का प्रमाण, और अल्लाह तआला के आदेशों का अनादर करने वालों को अज़ाब से डराना।
576	इसी मुद्दे से संबंधित लगातार तीन सवाल-जवाब।
577	कुर्बानी के लिए खरीदी गई गाय को हिंदुओं की खुशी के लिए बैल या भैंस से बदलकर कुर्बान करना मना है।

पृष्ठ	विवरण
	समय इस्लामी प्रतीकों (शआर-ए-इस्लाम) को बंद करने का अधिकार नहीं है।
573	भारत में गाय की कुर्बानी कायम रखना वाजिब है और हिंदू-मुस्लिम एकता की अपवित्र مصلحت (हित) के लिए इसे छोड़ना हराम है।
573	इस्लाम के प्रतीकों को बंद करने की कोशिश करने वाला इस्लाम का दुश्मन है, ऐसा व्यक्ति विद्वान नहीं बल्कि जालिम है जो इस्लाम पर जुल्म कर रहा है।
574	मसले का हुक्म और अहले इस्लाम के गैर-शरई कार्यों की कुछ व्याख्या।
574	गौकशी बंद करने से मुसलमानों को होने वाली आर्थिक और धार्मिक कठिनाइयों का ज़िक्र और शरीयत का हुक्म।
577	अल्लाह तआला के लिए नीयत करने के बाद [बदलना] अनुचित है; हिंदुओं से एकता हराम है और इसके कारण गाय की कुर्बानी रोकना हराम है, और ऐसा करने वाले का हश्र हिंदुओं के साथ होगा।
577	केवल हिंदुओं की खुशी के लिए कुर्बानी के तीन दिनों के बजाय एक दिन निर्धारित करना हराम है।
577	हिंदुओं की खुशी के लिए अल्लाह और उसके रसूल के हुक्म में तंगी करना मुसलमान का काम नहीं है।

صفحہ	تفصیل
۵۷۲	کافروں کے زبانی اتحاد پر پھولنا قرآن عظیم کو بھولنا ہے۔
۵۷۲	ہندو مسلم اتحاد کے نتیجے میں گائے کی قربانی کو چھوڑ دینا طرفہ تالی ہے۔
۵۷۲	مولوی عبدالباری صاحب کے والد مولانا عبدالوہاب اور دیگر علماء فرنگی کا فتوی ہے کہ بخاطر ہنود قربانی گاؤ بند کرنا معصیت ہے۔ ناجائز ہے، اس کا جاری رکھنا واجب ہے، یہ فتوی مجموعہ فتاوی مولوی عبدالحہ صاحب میں ہے۔
۵۷۳	ہنود کی ہمدردی حاصل کرنے کے لئے گاؤکشی بند کرانے کے بارے میں بنائی جانے والی کمیٹی میں شرکت حرام اور اس کے
۵۷۵	ایک حدیث مبارک جو اپنی عزت خدا کے ہاں دیکھنا چاہے اندازہ لگائے کہ اس کے دل میں اللہ تعالی کی قدر کیسی ہے۔
۵۷۵	آدمی اگر اللہ و رسول کے معاملہ کو اپنے ذاتی معاملہ کے برابر رکھے تو اس کے عمل کے لئے کافی ہے۔
۵۷۵	آیت و تفسیر سے قربانی کا ثبوت، اور اللہ تعالیٰ کے احکام کی بے قدری کرنے والوں کی عذاب سے تخویف۔
۵۷۶	اسی مسئلہ سے متعلق مسلسل تین سوال وجواب۔

صفحہ تفصیل		صفحہ تفصیل	
	محرکین شیطان کے فریب میں ہیں دانستہ یا نادانستہ بد خواہی اسلام کر رہے ہیں۔		قربانی کے لئے خریدی ہوئی گائے کو ہندوؤں کی خوشنودی کے لئے بیل یا بھینس سے بدل کر قربانی کرنا منع ہے۔
۵۷۳	گائے بھیڑ بکری اونٹ وغیرہ کی قربانی میں مسلمان منجانب شریعت مختار ہیں مگر مخالفان اسلام کی خاطر شعائر اسلام بند کرنے کا کسی وقت مسلمانوں کو اختیار نہیں۔	۵۷۷	
۵۷۳	ہندوستان میں گائے کی قربانی قائم رکھنا واجب ہے اور ہندو مسلم اتحاد کی ناپاک مصلحت کے لئے اس کا چھوڑنا حرام ہے۔	۵۷۷	اللہ تعالیٰ کے واسطے نیت کر کے پھر نا معیوب ہے ہندوؤں سے اتحاد حرام اور اس کی وجہ سے قربانی گاؤ موقوف کرنا حرام، اور ایسا کرنیوالے کا حشر ہندوؤں کے ساتھ ہوگا۔
۵۷۳	شعار اسلام کو بند کرنے کی کوشش کرنے والا اسلام کا بدخواہ ہے ایسا شخص عالم نہیں ظالم ہے جو اسلام پر ظلم کر رہا ہے۔	۵۷۷	محض خوشنودی اہل ہنود کے لئے قربانی بجائے تین دن کے ایک دن مقرر کرنا حرام ہے۔
۵۷۴	مسئلہ کا حکم اور اہل اسلام کے خلاف شرع افعال کی قدرے تشریح۔	۵۷۷	ہنود کی خوشنودی کے لئے اللہ ورسول کے حکم میں تنگی کرنا مسلمان کا کام نہیں۔
۵۷۴			

گاؤ کشی بند کرنے سے مسلمان کو جو معاشی

اور مذہبی زحمتیں ہوں ان کا ذکر اور حکم

شرع۔

Fatawa Rizvia Volume 14

- The one who takes female disciples without a veil, or shaves the beard; one who backbites scholars is not a spiritual guide (Pir) but a mockery of Satan. [578]
- A Pir claims to lead one to Allah without mediation; if this means without the mediation of the Prophet, then it is disbelief (Kufr). [578]
- One who says that the Muslim Kalima (declaration of faith) has such power that by reciting it one can make a pig-eater a Muslim, so why not recite the Kalima over a pig and eat it? Or says, "We have no business with Muslims, our business is with Hindus." Such a person is a disbeliever (Kafir). [578]
- Explanation of the Quranic verse "Whoever intercedes with a good intercession." [578]
- Faith (Iman) is a condition for the acceptance of good deeds. [579]
- No good deed of a disbeliever is accepted. [579]
- Making a polytheist an intercessor is one thing, and honoring and respecting them is another matter entirely. [579]
- Mention of several acts of disbelief. [580]
- The religion of Islam is guidance for the entire world. [580]
- Now no new prophet will come. [581]
- Anyone who calls something explicitly declared lawful by Shari'ah as unlawful, or declares something unlawful as lawful, becomes a disbeliever. [581]
- The permissibility of cow sacrifice and the prohibition of participating in Hindu festivals are among the essentials of religion. [582]
- Participating in the fairs of disbelievers is forbidden (Haraam). [583]
- False testimony is forbidden for everyone, and if it pertains to polytheistic matters of non-Muslims, it is close to disbelief. [583]
- Whoever expresses a desire to belong to a certain religion or sect, they become part of it. [583]
- A query in the form of a fatwa. [583]
- A Hadith from Muslim regarding avoiding the misguided. [584]
- Narrated by Abu Dawood: If they are sick, do not visit them. If they die, do not attend their funeral. [585]
- Addition from Ibn Majah: If you meet them, do not greet them with Salam. [585]
- Narrated by Uqayli: Do not sit with them, do not eat or drink with them, and do not enter into marriages with them. [585]

- Addition from Ibn Hibban: Do not pray their funeral prayer. Do not pray with them. [585]
- Daylami narrates: I am free from them and they are far from me. To abandon Jihad against them is like waging Jihad against Daylam. [585]
- Narrated by Ibn Asakir: Treat the innovators with a stern face, for Allah Almighty detests them. They will not be able to cross the Sirat bridge; they will be broken into pieces and fall like locusts and flies. [586]
- Hadith from Tabarani: Whoever honors an innovator is helping in the demolition of Islam. [586]
- A similar narration from Tabarani and Abu Nu'aym. [586]

फ़तावा रज़विया जिल्द 14

- जो औरतों को बिना पर्दे के मुरीद बनाता है, दाढ़ी मुंडवाता है; आलिमों की ग़ीबत (बुराई) करने वाला पीर नहीं, बल्कि शैतान का मज़ाक है। [578]
- पीर बिना किसी माध्यम के अल्लाह तक पहुँचा देता है; अगर इसका मतलब बिना रसूल के माध्यम के है, तो यह कुफ़्र (अविश्वास) है। [578]
- जो यह कहे कि मुसलमानों के कलमे में इतनी शक्ति है कि उसे पढ़कर सुअर खाने वाले को मुसलमान बना लेते हैं, तो सुअर पर कलमा पढ़कर उसे क्यों नहीं खा लेते? या यह कहे कि हमें मुसलमानों से कोई सरोकार नहीं, हमें हिंदुओं से काम है। ऐसा व्यक्ति काफ़िर (अविश्वासी) है। [578]
- आयत करीमा "मं यशफ़अ शफ़ाअतन हसनतन" की व्याख्या। [578]
- नेक कर्मों की स्वीकार्यता के लिए ईमान (आस्था) अनिवार्य शर्त है। [579]
- काफ़िर का कोई भी नेक अमल स्वीकार्य नहीं है। [579]
- किसी मुशरिक (बहुदेववादी) को सिफ़ारिशी बनाना अलग बात है और उसका सम्मान और सत्कार करना दूसरी बात है। [579]
- कुफ़्र (अविश्वास) के कुछ कार्यों का वर्णन। [580]
- इस्लाम धर्म पूरी दुनिया के लिए मार्गदर्शन है। [580]
- अब कोई नया नबी (पैगंबर) नहीं आएगा। [581]
- जो कोई शरीयत की स्पष्ट रूप से हलाल की हुई चीज़ को हराम बताए या हराम को हलाल क़रार दे, वह स्वयं काफ़िर हो जाता है। [581]
- गाय की क़ुर्बानी का हलाल होना और हिंदुओं के त्यौहारों में शिरकत की मनाही धर्म की अनिवार्यताओं (ज़रूरियाते दीन) में से है। [582]
- काफ़िरों के मेलों में शिरकत करना हराम है। [583]
- झूठी गवाही सबके लिए हराम है और यदि वह ग़ैर-मुस्लिमों के शिर्क वाले कार्यों के लिए हो तो कुफ़्र के करीब है। [583]
- जो व्यक्ति जिस मज़हब या फ़िरके का होने की इच्छा ज़ाहिर करे, वह उसी का हो गया। [583]
- एक फ़तवा नुमा इस्तफ़ता (प्रश्न)। [583]
- गुमराहों (भटके हुओं) से बचने के बारे में मुस्लिम की हदीस। [584]

- अबू दाऊद की रिवायत कि यदि वे बीमार हों तो उनकी मिज़ाजपुर्सी न करो, मर जाएँ तो उनके जनाज़े में शामिल न हो। [585]
- इब्न माजा की वृद्धि कि यदि मुलाक़ात हो तो सलाम न करो। [585]
- उक़ैली की रिवायत कि उनके साथ न बैठो, उनके साथ खान-पान न करो और उनसे शादी-ब्याह के रिश्ते न करो। [585]
- इब्न हिब्बान की वृद्धि कि उनके जनाज़े की नमाज़ न पढ़ो, उनके साथ नमाज़ न पढ़ो। [585]
- दैल्मी रावी (वर्णनकर्ता) कि मैं उनसे बेज़ार हूँ और वे मुझसे दूर, उनसे जिहाद करना तर्क (त्यागना) और दैल्म से जिहाद करने की तरह है। [585]
- इब्न असाकिर की रिवायत कि बिदअत करने वाले (नवाचारी) के साथ सख़्ती से पेश आओ क्योंकि अल्लाह तआला उनसे नफ़रत करता है, वे सिरात (पुल) से नहीं गुज़र सकेंगे, टुकड़े-टुकड़े होकर टिड्डियों और मक्खियों की तरह गिरेंगे। [586]
- तबरानी की हदीस कि बिदअती का सम्मान करने वाला इस्लाम को ढहाने में मदद करने वाला है। [586]
- तबरानी और अबू नुअैम की इसी के समान अर्थ वाली रिवायत। [586]

فتاویٰ رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

- عورتوں کو بے پردہ مرید کرنے والا، داڑھی منڈوانے والا، عالموں کی غیبت کرنے والا پیر نہیں مسخرہ شیطان ہے۔ ۵۷۸
- پیر بے واسطہ اللہ تک پہنچا دیتا ہے، اگر اس کا مطلب بے واسطہ رسول ہے تو کفر ہے۔ ۵۷۸
- جو یہ کہے کہ مسلمانوں کے کلمہ میں یہ طاقت ہے کہ اسے پڑھا کر سور کھانے والے کو مسلمان کر لیتے ہیں تو سور پر کلمہ پڑھ کر اسے کیوں نہیں کھا لیتے۔ یا یہ کہے کہ ہم کو مسلمانوں سے کام نہیں ہندوؤں سے کام ہے۔ ایسا شخص کافر ہے۔ ۵۷۸
- آیت کریمہ "من یشفع شفاعتہ حسنہ" کی توضیح۔ ۵۷۸
- اعمال حسنہ کے قبولیت کی شرط ایمان ہے۔ ۵۷۹
- کافر کا کوئی عمل حسن مقبول نہیں۔ ۵۷۹
- کسی مشرک کو سفارشی بنانا اور ہے اور اس کا تعظیم و تکریم امر آخر ہے۔ ۵۷۹
- چند افعال کفریہ کا بیان۔ ۵۸۰
- دین اسلام تمام جہان کے لئے ہدایت ہے۔ ۵۸۰
- اب کوئی جدید نبی نہیں آئے گا۔ ۵۸۱
- شریعت کی قطعی حلال کی ہوئی چیز کو جو کوئی حرام بتائے یا حرام کو حلال قرار دے وہ خود کافر ہو جاتا ہے۔ ۵۸۱
- حلت قربانی گاؤ اور حرمت شرکت اعیاد ہنود ضروریات دین میں سے ہے۔ ۵۸۲
- کفار کے میلہ میں شرکت حرام ہے۔ ۵۸۳

- جھوٹی گواہی سب کے لئے حرام اور غیر مسلموں کے امور شرکیہ کے لئے ہو تو قریب بہ کفر ہے۔ ۵۸۳
- جو شخص جس مذہب یا فرقہ کا ہونے کی خواہش ظاہر کرے وہ اسی کا ہو گیا۔ ۵۸۳
- ایک فتویٰ نما استفتاء۔ ۵۸۳
- گمراہوں سے اجتناب کی حدیث مسلم۔ ۵۸۴
- ابو داؤد کی روایت کہ وہ بیمار ہوں تو عیادت نہ کرو۔ مر جائیں تو جنازہ میں حاضر نہ ہو۔ ۵۸۵
- ابن ماجہ کا اضافہ کہ ملاقات ہو تو سلام نہ کرو۔ ۵۸۵
- عقیلی کی روایت کہ ان کی ہم نشینی نہ کرو۔ ان کے ساتھ کھان پان نہ کرو، ان سے شادی بیان نہ کرو۔ ۵۸۵
- ابن حبان کا اضافہ کہ ان کی نماز جنازہ نہ پڑھو۔ ان کے ساتھ نماز نہ پڑھو۔ ۵۸۵
- دیلمی راوی کہ میں ان سے بری وہ مجھ سے دور، ان سے جہاد کرنا ترک اور دیلم سے جہاد کرنے کی طرح ہے۔ ۵۸۵
- ابن عساکر کی روایت کہ صاحب بدعت سے ترش روئی کے ساتھ پیش آؤ کہ اللہ تعالیٰ انھیں مبغوض رکھتا ہے، وہ صراط سے گزر نہ سکیں گے ٹکڑے ٹکڑے ہو کر ٹڈی اور مکھیوں کی طرح گریں گے۔ ۵۸۶
- طبرانی کی حدیث کہ صاحب بدعت کی تعظیم کرنے والا اسلام کے ڈھانے پر مدد کرنے والا ہے۔ ۵۸۶
- طبرانی اور ابو نعیم کی اسی کی ہم معنی روایت۔ ۵۸۶

Fatawa Razawiya Volume 14

586 - The ruling for an innovator (Mubtadi') includes some level of contempt, rejection, and rebuke (Sharh Maqasid). | 593 - It is obligatory to completely sever ties with apostates (Murtadeen). 587 - The saying of Fudayl ibn Iyad regarding the person of innovation. | 595 - Questions regarding participation in a political gathering and other matters. 587 - Description of the groups against whom the fatwa of disbelief was given in Husam al-Haramayn. | 595 - The Bareilly Khilafat gathering took place on 17 October 1920. 589 - It is necessary for scholars to manifest the truth at the time of the emergence of trials (Fitna). | 595 - Khilafat statement that friendship with compatriots is proven from the Quran. 590 - A person who comes to the mosque and causes harm to people should be expelled from the mosque. | 595 - Question about participating in a political gathering. 591 - Yazid (may he get what he deserves), by consensus of the Ahl-us-Sunnah, was a transgressor (fasiq), profligate (fajir), and bold in committing major sins. | 596 - There are ten levels of alliance (muwalat) prior to a transaction, and the Shari'ah ruling for all of them in two types: formal and real. 591 - Imam Ahmad ibn Hanbal and his followers declare Yazid a disbeliever (Takfir). | 597 - Dates of death of some friends of Ala Hazrat. 592 - The desecration of the two holy sanctuaries occurred during Yazid's reign and the incident of Karbala took place. | 598 - Refutation of futile interpretations after uttering words of disbelief. 592 - According to our Imam al-A'zam, Yazid's transgression and profligacy are proven through mass-transmission (tawatur), but disbelief is not proven, hence silence is maintained. | 599 - Uttering words of disbelief for the sake of deception is also disbelief. 592 - If there is doubt, even attributing a major sin is forbidden. | 599 - The interpretation that "I didn't mean it from my heart" is rejected after uttering explicit words of disbelief. 592 - Denying Yazid's transgression and profligacy and blaming Imam Hussain (may Allah be pleased with him) is against the essentials of the Ahl-us-Sunnah creed. | 600 - This interpretation is also unacceptable: that despite speaking, I was not pleased with it, or said it as a joke or mockery. 593 - Complaining about minor issues from someone who has committed a major evil is useless. | 600 - The only permissible situation for uttering words of disbelief out of necessity is legal compulsion (ikrah shar'i). 593 - When something is proven by definitive evidence, adding circumstantial evidence is useless. | 600 - Renewal of Islam and marriage (nikah) is necessary after disbelief, otherwise it will be pure adultery (zina).

फतावा रज़विया जिल्द 14

586 - बिदअती के लिए कुछ अपमान, तिरस्कार और फटकार का हुक्म है (शरह मकासिद)। | 593 - धर्मत्यागियों (मुर्तदीन) से हर प्रकार का संबंध तोड़ना फर्ज़ है। 587 - बिदअत करने वाले के बारे में फुज़ैल इब्न अयाज़ का कथन। | 595 - एक राजनीतिक सभा में शामिल होने आदि मामलों से संबंधित प्रश्न। 587 - हुसामुल हरमैन में जिन समूहों पर कुफ्र का फतवा दिया गया उनका बयान। | 595 - बरेली खिलाफत जलसा 17 अक्टूबर 1920 ई. को हुआ। 589 - फितनों के समय उलेमा पर हक ज़ाहिर करना ज़रूरी है। | 595 - खिलाफत बयान कि देशवासियों से दोस्ती कुरान से साबित है। 590 - जो व्यक्ति मस्जिद में आकर लोगों को तकलीफ दे उसे मस्जिद से निकाल दिया जाए। | 595 - एक राजनीतिक सभा में शामिल होने के बारे में सवाल। 591 - यज़ीद (जिसका वह हकदार है), सुन्नी विद्वानों की सहमति से फासिक, फाजिर और बड़े गुनाहों में निडर था। | 596 - मामले से पहले तक मुवालात (गठबंधन) के दस दर्जे हैं और इसकी ज़ाहिरी व हकीकी दो किस्मों में सब का शरीई हुक्म। 591 - इमाम अहमद बिन हंबल और उनके अनुयायी यज़ीद की तकफीर (कुफ्र का फतवा) करते हैं। | 597 - आला हज़रत के कुछ दोस्तों की वफात (मृत्यु) की तारीखें। 592 - यज़ीद की हुकूमत में हरमैन तैयबैन की बेअदबी हुई और कर्बला का हादसा हुआ। | 598 - कुफ्र का कलमा बोलने के बाद व्यर्थ दलीलों का खंडन। 592 - हमारे इमाम-ए-आजम के नज़दीक यज़ीद का फासिक और फाजिर होना तवातुर से साबित है, कुफ्र का सबूत नहीं इसलिए खामोश रहते हैं। | 599 - धोखा देने के लिए कुफ्र के शब्द बोलना भी कुफ्र है। 592 - संदेह होने पर कबीरा गुनाह की निस्बत करना भी मना है। | 599 - स्पष्ट कुफ्र शब्द बोलने के बाद यह बहाना अस्वीकार्य है कि मैंने दिल से नहीं कहा था। 592 - यज़ीद के फहश और गुनाह से इनकार करना और इमाम हुसैन रज़ियल्लाहु अन्हु पर इल्जाम लगाना सुन्नी मज़हब की ज़रूरतों के खिलाफ है। | 600 - यह बहाना भी स्वीकार्य नहीं है कि बोलने के बावजूद मैं उससे खुश नहीं था, या मज़ाक में कहा। 593 - जिससे कोई बड़ी बुराई हुई हो, उसके छोटों की शिकायत बेमानी है। | 600 - मजबूरी में कुफ्र के शब्द ज़बान से बोलने की एकमात्र जायज़ सूरत 'इकराह-ए-शरीई' (शरीई मजबूरी) है। 593 - जब कोई बात पक्की दलील से साबित हो जाए तो अन्य संकेतों को जोड़ना बेकार है। | 600 - कुफ्र के बाद इस्लाम और निकाह का नवीनीकरण ज़रूरी है अन्यथा वह शुद्ध व्यभिचार (ज़िना) होगा।

पृष्ठ 61 का 712

۵۸۶ - مبتدع کا حکم بعض اہانت اور دھتکار و پھٹکار ہے (شرح مقاصد) | ۵۹۳ - مرتدین سے ہر قسم کا قطع تعلق فرض ہے۔ ۵۸۷ - صاحب بدعت کے بارے میں فضیل ابن عیاض کا قول۔ | ۵۹۵ - ایک سیاسی جلسہ کی شرکت وغیرہ امور کے متعلق سوالات۔ ۵۸۷ - حسام الحرمین میں جن گروہوں پر کفر کا فتویٰ دیا گیا ان کا بیان۔ | ۵۹۵ - بریلی جلسہ خلافت ۱۷ اکتوبر ۱۹۲۰ء میں ہوا۔ ۵۸۹ - ظہور فتن کے وقت علماء پر حق کا ظاہر کرنا ضروری ہے۔ | ۵۹۵ - خلافت بیان کہ اہل وطن سے دوستی قرآن سے ثابت ہے۔ ۵۹۰ - جو شخص مسجد میں آکر لوگوں کو ایذا دے اس کو مسجد سے نکال دیا جائے۔ | ۵۹۵ - ایک سیاسی جلسہ کی شرکت کے بارے میں سوال۔ ۵۹۱ - یزید علیہ ما یستحقہ باجماع اہلسنت فاسق و فاجر اور جری علی الکبائر تھا۔ | ۵۹۶ - معاملہ سے قبل تک موالات کے دس درجے ہیں اور اس کی صوری و حقیقی دو قسموں میں سب کا حکم شرعی۔ ۵۹۱ - امام احمد بن حنبل اور ان کے اتباع یزید کی تکفیر کرتے ہیں۔ | ۵۹۷ - اعلیٰحضرت کے چند احباب کی تاریخہائے وفات۔ ۵۹۲ - یزید کی حکومت میں حرمین طیبین کی بے حرمتی ہوئی اور حادثہ کربلا بپا ہوا۔ | ۵۹۸ - اظہار کلمہ کفر کے بعد لاطائل تاویلوں کا رد۔ ۵۹۲ - ہمارے امام اعظم کے نزدیک یزید کا فسق و فجور علی التواتر ثابت ہے کفر کا ثبوت نہیں اس لئے سکوت کرتے ہیں۔ | ۵۹۹ - دھوکہ دہی کے لئے الفاظ کفر بکنا بھی کفر ہے۔ ۵۹۲ - شبہہ ہو تو گناہ کبیرہ کی نسبت کرنی بھی منع ہے۔ | ۵۹۹ - صریح الفاظ کفر بکنے کے بعد یہ تاویل مردود کہ میں نے دل سے نہیں کہا تھا۔ ۵۹۲ - یزید کے فسق و فجور سے انکار اور امام حسین رضی اللہ تعالیٰ عنہ پر الزام ضروریات مذہب اہلسنت کے خلاف ہے۔ | ۶۰۰ - یہ تاویل بھی نا مقبول ہے کہ تکلم کے باوجود میں اس سے راضی نہ تھا، یا بطور ہزل و استہزاء کہے۔ ۵۹۳ - جس سے کوئی بڑی برائی

صادر ہوا اس سے چھوٹوں کی شکایت بے سود۔ | ۶۰۰ - ضرورۃً کفری الفاظ زبان سے ادا کرنے کی صرف ایک جائز صورت اکراہ شرعی ہے۔ ۵۹۳ - جب کوئی بات دلیل قطعی سے ثابت ہو تو قرائن کا اضافہ بے سود ہے۔ | ۶۰۰ - کفر کے بعد تجدید اسلام و نکاح ضروری ورنہ زنائے خالص ہوگا۔

Fatawa Razawiyya (Volume 14)

Serial	Topic Description	Page	Topic Description	Page
600	Even if one has a million folds of faith in the heart, uttering words of disbelief (Kufr) with the tongue makes one a disbeliever.	606	Restricting to just "La Hawla wa la Quwwata illa Billah" at times of need is distasteful (qabeeh), but not disbelief.	606
601	Executing Shariah rulings with incorrect words also leads to wrong consequences.	606	It is permissible to call current courts "Adalat", but calling their officials "Adil" (Just) is a word of disbelief.	606
602	Repentance must be according to the crime: secret for secret, public for public.	607	The ruling for writing words of disbelief is the same as for speaking them; however, if there is no belief while writing, it is not disbelief.	607
602	Ruling on the incorrect interpretation of a word of disbelief.	607	"I do not acknowledge Allah and the Messenger as to who they are."	607
602	"Allah Almighty is unaware. Angels have come to take the soul" - this is a word of disbelief.	607	"I don't know what a mosque is." If said in contempt, it is disbelief; if to express ignorance, it is not disbelief, though the manner of expression is improper.	607
603	"Even if God says, I will not listen." This is a word of disbelief.	608	Using the insult "Beti Chod" towards Muslims is a punishable offense.	608
603	It is permissible to call Yazid "Palid" (unclean), but it is forbidden to say "Rahimahullah" (May Allah have mercy on him).	608	Vague or ambiguous questions are not answered.	608
604		608		608

Serial	Topic Description	Page	Topic Description	Page
	Calling a Muslim "Yazid" without a Shariah-compliant reason is a sin.		It is mandatory for a Muslim to accept the repentance of another Muslim.	
604	"What is Shariah? Nowadays no one follows Shariah" - this is a word of disbelief. If said as a taunt, it's not disbelief but a severe sin.	608	Allah Almighty accepts the repentance of His servants.	608
604	A correct interpretation of the phrase "Ilahana Muhammad" is possible, so it's not a word of disbelief, but it is impermissible.	609	Not accepting the apology of a person seeking pardon will lead to deprivation from the Kauthar pond on the Day of Judgment.	609
604	If a statement has ninety-nine possibilities of disbelief and one of Islam, the speaker will not be ruled a disbeliever.	609	Suspicion (Bad-gumani) is a sin.	609
605	"Learned people (Ulema) have ruined the religion" is a word of disbelief; renewal of Islam and marriage is necessary.	610	Refusing to repent altogether is disbelief.	610
606	Saying rebukingly, "Have you made a game of prayer?" and the other person responding rebukingly, "And what is this?" - this is not disbelief.	610	Considering those who associate with a sinful Muslim after their repentance as being outside of Islam is a disbelieving thought; renewal of Islam and marriage is necessary.	610

फतावा रज़विया (खंड १४)

क्रमांक	विषय विवरण	पृष्ठ
६००	दिल में लाख ईमान हो, ज़बान से कुफ़्र (अविश्वास) के शब्द निकालने से आदमी काफ़िर हो जाता है।	६०६
६०१	शरीयत के हुक्मों को गलत शब्दों में अदा करने से भी गलत परिणाम निकलते हैं।	६०६
६०२	जैसा अपराध हो, वैसी ही तौबा (पश्चाताप) ज़रूरी है: गुप्त के लिए गुप्त, सार्वजनिक के लिए सार्वजनिक।	६०७
६०२	कुफ़्र के एक शब्द की गलत व्याख्या का हुक्म।	६०७
६०२	"अल्लाह तआला को खबर नहीं। फ़रिश्ते रूह निकालने आ गए" यह कुफ़्र का शब्द है।	६०७
६०३	"खुदा कहे तब भी नहीं सुनूँगा।" यह कुफ़्र का शब्द है।	६०८
६०३	यज़ीद को "पलीद" (नापाक) कहना जायज़ है, "रहिमहउल्लाह" कहना मना है।	६०८
६०४	बिना किसी शरई कारण के मुसलमान को "यज़ीद" कहना गुनाह है।	६०८
६०६	ज़रूरत के वक्त सिर्फ"ला हौल..." पर सीमित रहना बुरा (क़बीह) है, कुफ़्र नहीं।	६०६
६०६	प्रचलित कचहरियों को "अदालत" कहना जायज़ है, लेकिन उनके अधिकारियों को "आदिल" (न्यायप्रिय) कहना कुफ़्र का शब्द है।	६०६
६०७	कुफ़्र के शब्द लिखने और बोलने का हुक्म एक ही है; हाँ, लिखते समय यदि उसमें विश्वास न हो तो कुफ़्र नहीं।	६०७
६०७	"मैं खुदा और रसूल को नहीं मानता कि कौन हैं।"	६०७
६०७	"मस्जिद को नहीं जानता कि क्या चीज़ है।" यदि यह अपमानजनक रूप में कहा जाए तो कुफ़्र है; और अपनी अज्ञानता व्यक्त करने के लिए हो तो कुफ़्र नहीं, हालाँकि कहने का अंदाज़ सही नहीं है।	६०७
६०८	मुसलमानों को गाली देना एक दंडनीय अपराध है।	६०८
६०८	अस्पष्ट सवालों के जवाब नहीं दिए जाते।	६०८
६०८		६०८

क्रमांक	विषय विवरण	पृष्ठ
	"शरा (शरीयत) क्या चीज़ है।	
६०४	आजकल कोई शरा पर अमल करता है?" यह कुफ़्र का शब्द है। यदि ताने के तौर पर कहा जाए तो कुफ़्र नहीं लेकिन बड़ा गुनाह है।	
६०४	"इल्हाना मुहम्मद" शब्द की सही व्याख्या संभव है, इसलिए यह कुफ़्र का शब्द नहीं, पर नाजायज़ है।	
६०४	किसी बात में यदि निन्यानवे संभावनाएँ कुफ़्र की हों और एक इस्लाम की, तो उसके बोलने वाले पर कुफ़्र का हुक्म नहीं देंगे।	
६०५	"आलिम लोगों ने दीन खराब कर दिया" कुफ़्र का शब्द है; इस्लाम और निकाह का नवीनीकरण ज़रूरी है।	
६०६	झिड़कते हुए यह शब्द कहना कि "क्या नमाज़ को खेल बना रखा है?" और दूसरे ने भी झिड़कते हुए कहा "और यह क्या?", यह कुफ़्र का शब्द नहीं है।	
	एक मुसलमान की तौबा को दूसरे मुसलमान द्वारा स्वीकार करना वाजिब (अनिवार्य) है।	
६०८	अल्लाह तआला बंदों की तौबा स्वीकार करता है।	६०८
६०९	क्षमा चाहने वाले का बहाना स्वीकार न करना कयामत के दिन हौज़-ए-कौसर से वंचित होने का कारण है।	६०९
६०९	बदगुमानी (शंका) करना गुनाह है।	६०९
६१०	पूरी तरह से तौबा से इनकार करना कुफ़्र है।	६१०
६१०	किसी गुनहगार मुसलमान के तौबा करने के बाद भी उनसे मेल-जोल रखने वालों को इस्लाम से खारिज समझना काफ़िराना विचार है; इस्लाम और निकाह का नवीनीकरण ज़रूरी है।	६१०

نمبر شمار	تفصیل صفحہ		تفصیل صفحہ
۶۰۰	دل میں لاکھ ایمان ہو زبان سے کلمہ کفر بکنے سے آدمی کافر ہو جاتا ہے۔	۶۰۶	ضرورت کے وقت صرف لاحول ولاقوۃ الا باحول پر اقتصار قبیح ہے کفر نہیں۔ ۶۰۶
۶۰۱	حکم شرع الفاظ میں ادا کرنے سے بھی غلط نتائج مرتب ہوتے ہیں۔	۶۰۶	رائج کچہریوں کو عدالت کہنا جائز لیکن ان کے حکام کو عادل کہنا کلمہ کفر ہے۔ ۶۰۶
۶۰۲	جیسا جرم ہو توبہ ویسی ہی ضروری ہے السر بالسر والعلانیۃ بالعلانیۃ۔	۶۰۷	کلمات کفر لکھنے اور بولنے کا حکم ایک ہے ہاں لکھتے وقت اس کا اعتقاد نہ ہو تو کفر نہیں۔ ۶۰۷
۶۰۲	ایک کلمہ کفر کی غلط تاویل کا حکم۔	۶۰۷	"میں خدا اور رسول کو نہیں مانتا کہ کون ہیں" ۶۰۷
۶۰۲	اللہ تعالیٰ کو خبر نہیں۔ فرشتے روح نکالنے آگئے یہ کلمہ کفر ہے۔	۶۰۷	"مسجد کو نہیں جانتا کہ کیا چیز ہے" یہ کلمہ تحقیر کہا کہ تو کفر ہے اور اپنی جہالت کے اظہار کے لئے ہو تو کفر نہیں۔ طرز ادا البتہ ٹھیک نہیں۔ ۶۰۷
۶۰۳		۶۰۸	۶۰۸

نمبر شمار	تفصیل	صفحہ	تفصیل	صفحہ
	خدا کہے جب بھی نہیں سنوں گا۔ کلمہ کفر ہے		مسلمانوں کو "بیٹی چود" کہنا قابل تعزیر جرم ہے۔	
۶۰۳	یزید کو پلید کہنا جائز ہے، رحمۃ اللہ علیہ کہنا منع ہے۔	۶۰۸	گول مول سوال کا جواب نہیں دیا جاتا۔	۶۰۸
۶۰۴	بلاوجہ شرعی مسلمان کو یزید کہنا گناہ ہے۔	۶۰۸	مسلمان کی توبہ کا دوسرے مسلمان کو قبول کرنا واجب ہے۔	۶۰۸
۶۰۴	شرع کیا چیز ہے۔ آجکل کوئی شرع پر عمل کرتا ہے کلمہ کفر ہے۔ ہاں بطور طعن کہا تو کفر نہیں مگر سخت گناہ ہے۔	۶۰۸	اللہ تعالیٰ بندوں کی توبہ قبول کرتا ہے۔	۶۰۸
۶۰۴	لفظ الھنا محمد کی صحیح تاویل ممکن ہے اس لئے یہ کلمہ کفر نہیں، ناجائز ہے۔	۶۰۹	معذرت خواہ کا عذر نہ قبول کرنا قیامت کے دن باعث محرومی حوض کوثر ہے۔	۶۰۹
۶۰۴	کسی کلام میں ننانوے احتمال کفر کے ہوں اور ایک اسلام کا، تو اس کے بولنے والے پر حکم کفر نہ دیں گے۔	۶۰۹	بدگمانی گناہ ہے۔	۶۰۹
۶۰۵		۶۱۰	سرے سے توبہ کا انکار کفر ہے۔	۶۱۰

نمبر شمار	تفصیل صفحہ	تفصیل صفحہ
	"عالم لوگوں نے دین خراب کر دیا" کلمہ کفر ہے تجدید اسلام و تجدید نکاح ضروری ہے۔	
۶۰۶	زجرایہ کلمہ بولنا کہ کیا نماز کو کھیل بنا رکھا ہے دوسرے نے زجراً ہی کہا اور یہ کیا، یہ کلمہ کفر نہیں۔	۶۱۰ کسی گنہگار مسلمان سے توبہ کے بعد میل جول رکھنے والوں کو خارج از اسلام سمجھنا کافرانہ خیال ہے، تجدید اسلام و نکاح ضروری ہے۔ ۶۱۰

Fatawa Razwiya, Volume 14

[Right Column Index] - Calling one's peers God and Messenger, insulting scholars of religion, refusing to believe until seeing God and Messenger. Granting Mawla Ali superiority over all prophets, especially the Master of Prophets (peace be upon them). These four things are disbelief. | 610 - One who calls a Murshid (spiritual guide) God is a disbeliever, and if the Murshid approves, they are also a disbeliever. | 611 - Kissing the feet of a true Murshid is permissible. Prostration is prohibited. | 611 - A true scholar is one who is a Sunni with correct beliefs. | 611 - Insulting a scholar of religion is disbelief. | 611 - Describing the faults of the misguided so that people may avoid them is not backbiting. | 612 - Giving a ruling on any matter without research is forbidden. Considering a 'Makruh-e-Tahrimi' (highly disliked act) as trivial is misguidance. | 612 - After sincere repentance, a person becomes clean from sin. There is a detailed ruling regarding someone who calls the religion of Islam 'nafl' (optional). | 613 - The use of the word "Sahib" for Allah Almighty is mentioned in Hadith, while the application of the word "Miyan" is prohibited. | 613 - The application of the word "Sahib" to the Messenger of Allah (peace be upon him) is found in the Great Quran. | 614 - Saying "Muhammad Sahib" is the characteristic of non-Muslims; it should be avoided. | 614 - Question regarding a specific wording of Durood Sharif. | 614 - It is permissible to call the Holy Prophet (peace be upon him) the 'Light of the Throne of Allah'. | 615

[Left Column Index] - The beliefs of non-conformists are such that, according to the ruling of jurists, a decree of disbelief is applicable to them. | 615 - A scholar who, knowing their beliefs, leads the funeral prayer of a non-conformist must repent and renew their marriage contract. | 617 - The word 'kafir' (disbeliever) is also used as an insult, but in Sharia, it is a technical term applied to every non-Muslim. | 617 - One who becomes a Muslim even a moment before being hanged is truly a Muslim. Islamic dealings should be conducted with them. | 617 - Correct interpretation of 'Wahdat al-Wujud' (Unity of Existence). | 617 - In the matter of ambiguous verses (Ayat-e-Mutashabihat), the first approach of the Ahl-us-Sunnah wa-al-Jama'ah is 'Tafwid' (entrustment). For example, Allah's 'Istiwa' (establishment) on the Throne is known, its manner is unknown. Allah's encompassing of all things is known; there should be no debate about whether this is personal or through attributes. | 619 - 'Tafwid' was the methodology of Imam-e-Azam and other early imams (Salaf). | 620 - Allah Almighty is free from body, direction, and place. | 620 - The second approach is 'Ta'wil' (interpretation), which means providing meanings consistent with reason and

Sharia. | 620 - "Indeed Allah has power over all things" refers to encompassing through attributes. | 620 - To say that "there is no corner or place where the essence of God is not present" is a statement of disbelief. | 620

फ़तावा-ए-रज़विया, जिल्द १४

[दायां कॉलम सूचकांक] - अपने पीरों को खुदा और रसूल कहना, उलेमा-ए-दीन की तौहीन, जब तक खुदा और रसूल को न देख लें ईमान न लाएंगे। मौला अली को तमाम अंबिया ख़ुसूसन सैयदुल अंबिया अलैहिमुस्सलाम पर फजीलत। ये चारों बातें कुफ्र हैं। | ६१० - मुर्शिद को खुदा कहने वाला काफिर, मुर्शिद पसंद करे तो वो भी काफिर। | ६११ - मुर्शिद-ए-हक़ की कदमबोसी जायज़। सजदा ममनूअ (वर्जित) है। | ६११ - आलिम वही है जो सुन्नी सही-उल-अकीदा हो। | ६११ - आलिम-ए-दीन की तौहीन कुफ्र है। | ६११ - गुमराहों के ऐब बयान करना ताकि लोग उससे बचें, ग़ीबत (पीठ पीछे बुराई) नहीं है। | ६१२ - बिना तहकीक किसी मसले का जवाब देना हराम है। मकरूह-ए-तहरीमी को हल्का जानना गुमराही है। | ६१२ - तौबा-ए-सादिक़ा के बाद इंसान गुनाह से पाक हो जाता है। दीन-ए-इस्लाम को नफ़ली कहने वाले के बारे में हुक्म में तफसील (विस्तार) है। | ६१३ - अल्लाह तआला के लिए लफ़्ज़ "साहब" बोलना हदीस में वारिद है और लफ़्ज़ "मियां" का इतलाक़ ममनूअ है। | ६१३ - रसूलुल्लाह सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम पर लफ़्ज़ "साहब" का इतलाक़ क़ुरआन-ए-अज़ीम में है। | ६१४ - "मोहम्मद साहब" कहना गैर-मुस्लिमों का शिआर (पहचान) है, इससे बचना चाहिए। | ६१४ - दरूद शरीफ़ के एक सीगे (शब्दों के समूह) के बारे में सवाल। | ६१४ - हुज़ूर सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम को 'नूर-ए-अर्श-अल्लाह' कहना जायज़ है। | ६१५

[बायां कॉलम सूचकांक] - गैर-मुक़ल्लिदों के अकीदे ऐसे हैं कि फ़ुक़हा (धर्मशास्त्री) के हुक्म से उन पर कुफ्र का हुक्म लागू होता है। | ६१५ - जो आलिम गैर-मुक़ल्लिद की नमाज़-ए-जनाज़ा उनके अकीदों से वाकिफ होकर पढ़े, उस पर तौबा और तज्दीद-ए-निकाह (निकाह का नवीनीकरण) लाज़िम है। | ६१७ - लफ़्ज़ 'काफ़िर' गाली के तौर पर भी बोला जाता है लेकिन शरअ में यह एक इस्तलाही (पारिभाषिक) लफ़्ज़ है जो हर गैर-मुस्लिम पर बोला जाता है। | ६१७ - फांसी होने से एक पल पहले भी जो मुसलमान हुआ, वह हकीकत में मुसलमान हो गया। उसके साथ इस्लामी मामलात किए जाएं। | ६१७ - वहदत-उल-वजूद की सही ताबीर (व्याख्या)। | ६१७ - आयात-ए-मुतशाबिहात में अहले सुन्नत वल जमाअत का पहला मसलक 'तफ़वीज़' है। मिसाल के तौर पर अर्श पर अल्लाह तआला का 'इस्तवा' मालूम है, कैफियत मजहूल (अज्ञात) है। अल्लाह तआला का हर चीज़ को घेरे होना (मुहीत होना) मालूम है, अहाता-ए-ज़ाती या सफ़ाती पर बहस न की जाएगी। | ६१९ - 'तफ़वीज़' इमाम-ए-आज़म और अन्य सलफ इमामों का मसलक था। | ६२० - अल्लाह तआला जिस्म, सिम्त (दिशा) और मकान (स्थान) से पाक है। | ६२० - दूसरा मसलक 'तावील' (व्याख्या) है, यानी अक्ल

और शरीअत के मुताबिक मायने बयान किए जाएं। | ६२० - "इन्नल्लाहा अला कुल्लि शैइन क़दीर" से मुराद अहाता-ए-सफ़ाती होगा। | ६२० - यह कहना कि "कोई कोना या मकान ऐसा नहीं जहाँ ज़ात-ए-खुदा मौजूद नहीं" यह कलिमा-ए-कुफ्र है। | ६२०

पेज 63 of 712

[دایاں کالم] اپنے پیروں کو خدا اور رسول کہنا، علماء دین کی توہین، جب تک خدا اور رسول کو نہ دیکھ لیں گے ایمان نہ لائیں گے۔ مولا علی کو تمام انبیاء خصوصا سید الانبیاء علیہم السلام پر فضیلت۔ یہ چاروں باتیں کفر ہیں۔ | ۶۱۰ مرشد کو خدا کہنے والا کافر، مرشد پسند کرے تو وہ بھی کافر۔ | ۶۱۱ مرشد حق کی قدمبوسی جائز ۔ سجدہ ممنوع ہے۔ | ۶۱۱ عالم وہی ہے جو سنی صحیح العقیدہ ہو۔ | ۶۱۱ عالم دین کی توہین کفر ہے۔ | ۶۱۱ گمراہوں کے عیوب بیان کرنا کہ لوگ اس سے بچیں، غیبت نہیں۔ | ۶۱۲ بے تحقیق کسی مسئلہ کا جواب دینا حرام۔ مکروہ تحریمی کو ہلکا جاننا گمراہی ہے۔ | ۶۱۲ توبہ صادقہ کے بعد آدمی گناہ سے پاک ہو جاتا ہے دین اسلام کو نفلی کہنے والے کے بارے میں حکم میں تفصیل ہے۔ | ۶۱۳ اللہ تعالیٰ کے لئے لفظ "صاحب" بولنا حدیث میں وارد ہے اور لفظ "میاں" کا اطلاق ممنوع ہے۔ | ۶۱۳ رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم پر لفظ "صاحب" کا اطلاق قرآن عظیم میں ہے۔ | ۶۱۴ "محمد صاحب" کہنا غیر مسلموں کا شعار ہے اس سے بچنا چاہئے۔ | ۶۱۴ درود شریف کے ایک صیغہ کے بارے میں سوال۔ | ۶۱۴ حضور صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کو نورِ عرش اللہ کہنا جائز ہے۔ | ۶۱۵

[بایاں کالم] غیر مقلدوں کے عقیدے ایسے ہیں کہ بحکم فقہاء ان پر حکم کفر عائد ہوتا ہے۔ | ۶۱۵ جو عالم غیر مقلد کی نماز جنازہ ان کے عقائد پر مطلع ہو کر پڑھے اس پر توبہ و تجدید نکاح لازم ہے۔ | ۶۱۷ لفظ کافر گالی کے طور پر بھی بولا جاتا ہے لیکن شرع میں یہ ایک اصطلاحی لفظ ہے جو ہر غیر مسلم پر بولا جاتا ہے۔ | ۶۱۷ پھانسی ہونے سے ایک آن قبل بھی جو مسلمان ہوا وہ حقیقتاً مسلمان ہو گیا۔ اس کے ساتھ اسلامی معاملات کئے جائیں۔ | ۶۱۷ وحدۃ الوجود کی صحیح تعبیر۔ | ۶۱۷ آیات متشابہات میں اہلسنت و جماعت کا پہلا مسلک تفویض ہے، مثلاً عرش پر اللہ

تعالیٰ کا استواء معلوم ہے کیفیت مجہول ہے اللہ تعالیٰ کا ہر شے کو محیط ہونا معلوم ہے، احاطہ ذاتی یا صفاتی سے بحث نہ کی جائے گی۔ | ۶۱۹ تفویض امام اعظم اور دیگر ائمہ سلف کا مسلک تھا۔ | ۶۲۰ اللہ تعالیٰ جسم، جہت اور مکان سے پاک ہے۔ | ۶۲۰ مسلک دوم تاویل ہے یعنی عقل و شرع کے موافق معنی بیان کئے جائیں۔ | ۶۲۰ ان اللہ علی کل شیئی قدیر سے مراد احاطہ صفاتی ہوگا۔ | ۶۲۰ یہ کہنا کہ "کوئی گوشہ یا مکان ایسا نہیں جہاں ذات خدا موجود نہیں" یہ کلمہ کفر ہے۔ | ۶۲۰

Fatawa Rizvia, Volume 14 (14)

Page	Topic
635	Rulings on an apostate.
636	Even if two Qurans are between us, if my hatred towards you does not go away, this sentence is not Kufr (disbelief) but is subject to interpretation.
637	Hatred without a Shari'ah reason and acting accordingly is Fisaq (sinfulness).
637	"The Peer (spiritual guide) who gives and bestows" - these words in their literal sense are among the words of Kufr.
638	"Did God know what was in your heart?" - Correct interpretation of this sentence.
638	Ruling on saying "No, I am not a Muslim" in response to someone's question, and the ruling on being forced to say such a sentence.
640	Giving absolute superiority to anyone other than a Prophet is Kufr.
640	Giving even partial superiority (to someone over a Prophet) is disrespect which is Haraam (forbidden) and even leads to Kufr.
641	Explanation of the meanings of the three words: Tawheed (Monotheism), Wahdat (Unity), and Ittihad (Union).
641	Tawheed is the pivot of faith. Wahdat-ul-Wajood, meaning the reality of one existence, is proven from Quran, Hadith, and the sayings of the elders.
641	Ittihad, meaning that God is a part of everything and everything is God, is Kufr (disbelief).
642	Description of the three sects regarding the issue of Wahdat and clarification of the reality with a charming example.
643	Real existence belongs only to Allah Almighty; all else are His reflections and shadows. No one else has real existence.
644	The people of reality have divided existence into two types: real & personal, and shadow & bestowed.
644	Listening to music (Sama') which is free from Shari'ah-prohibited things is permissible, even recommended.
644	Musical instruments (Mazameer) are Haraam.

Page	Topic
640	The virtues and excellences of the two noble Imams (Hasan and Husain) should be described, but not in a way that suggests weakness or helplessness.
640	To call the martyrdom of Hazrat Imam Hasan (may Allah be pleased with him) incomplete is disrespect.
640	Giving a martyr superiority over the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) is Kufr.
640	One should avoid saying that Allah Almighty is present and watching everywhere (in every place).
641	Investigation into Wahdat-ul-Wajood.
644	Belittling knowledge and scholars is Kufr.
645	Absolute denial of Fiqh (jurisprudence) is denial of the Holy Quran.
645	The rank of the universe after God; this can be Kufr and also a word of faith.
646	Attributing the profession of a barber to the Prophets (peace be upon them) is wrong.
646	Adam (peace be upon him) was taught to weave cloth. David (peace be upon him) made chainmail from iron; but the ways and rulings of attributing these actions to the Prophets (peace be upon them).

फ़तावा रिज़विया, खंड 14 (14)

पृष्ठ	विषय
635	मुर्तद (धर्मत्यागी) के अहकाम (नियम)।
636	अगर दो कुरान भी बीच में हों तब भी तेरी तरफ से मेरा द्वेष (नफरत) नहीं जाएगा, यह जुमला कुफ्र नहीं है बल्कि तावील (व्याख्या) का पात्र है।
637	बिना किसी शरीअत कारण के द्वेष रखना और उसके अनुसार कार्य करना फिस्क (पाप) है।
637	"देने वाला और बख्शने वाला पीर" अपने प्रत्यक्ष अर्थ में कुफ्र के शब्दों में से है।
638	"क्या खुदा को तुम्हारे दिल की खबर थी" इस जुमले की सही तावील।
638	किसी के सवाल के जवाब में "हाँ मैं मुसलमान नहीं हूँ" कहने का हुक्म, और मजबूर करके ऐसा जुमला कहलवाने का हुक्म।
640	किसी गैर को नबी पर पूर्णतः श्रेष्ठता देना कुफ्र है।
640	आंशिक श्रेष्ठता देना भी बेअदबी है जो हराम बल्कि कुफ्र तक पहुँचती है।
641	तौहीद, वहदत, इत्तेहाद इन तीनों शब्दों के अर्थ का वर्णन।
641	तौहीद ईमान का केंद्र है, वहदत-उल-वजूद यानी एक वजूद का वास्तविक होना कुरान, हदीस और बड़ों के कथनों से सिद्ध है।
641	इत्तेहाद कि सब में खुदा का हिस्सा है और सब खुदा हैं, यह कुफ्र है।
642	वहदत के मसले में तीन फिरकों (समूहों) का वर्णन और एक आकर्षक उदाहरण के साथ वास्तविकता का स्पष्टीकरण।
643	वास्तविक अस्तित्व केवल अल्लाह ताला का है, बाकी सब उसी के प्रतिबिंब और छाया हैं, किसी का वास्तविक अस्तित्व नहीं है।
644	हकीकत वालों ने अस्तित्व के दो प्रकार बताए हैं: वास्तविक और व्यक्तिगत, और छायादार और प्रदत्त।
644	समाअ (संगीत) जो शरई बुराइयों से मुक्त हो, मुबाह (अनुमेय) बल्कि मुस्तहब (पसंदीदा) है।
644	मज़ामीर (वाद्य यंत्र) हराम हैं।

पृष्ठ	विषय
640	इमामेन करीमैन (हसन और हुसैन) के फ़ज़ाइल और मनाकिब बयान करने चाहिए मगर ऐसे नहीं कि कमजोरी और लाचारी झलके।
640	हज़रत इमाम हसन (रज़ियल्लाहु अन्हु) की शहादत को अधूरा कहना बेअदबी है।
640	शहीद को रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) पर श्रेष्ठता देना कुफ्र है।
640	अल्लाह ताला को हर जगह हाज़िर-ओ-नाज़िर कहने से परहेज़ करना चाहिए।
641	वहदत-उल-वजूद की तहकीक (जांच)।
644	इल्म और उलेमा को ज़लील (अपमानित) करना कुफ्र है।
645	पूर्ण रूप से फिक़्ह का इनकार कुरान मजीद का इनकार है।
645	खुदा के बाद आलम (सृष्टि) का दर्जा, यह कुफ्र भी हो सकता है और ईमान का शब्द भी।
646	हज्जाम (नाई) के काम का संबंध अंबिया (अलैहिमुस्सलाम) की तरफ करना गलत है।
646	आदम (अलैहिस्सलाम) को कपड़ा बुनना सिखाया। दाऊद (अलैहिस्सलाम) लोहे से ज़िरह बनाते थे, लेकिन इन कार्यों को अंबिया (अलैहिमुस्सलाम) की ओर मंसूब (जोड़ने) करने के तरीके और उनके हुक्म।

صفحہ	مضمون
۶۳۵	مرتد کے احکام۔
۶۳۶	اگر دو قرآن بھی درمیان میں ہوں جب بھی تیری جانب سے میرا بغض نہ جائے گا، یہ کلمہ کفر نہیں محتمل تاویل ہے۔
۶۳۷	بلاوجہ شرعی بغض اور اس کے موافق عمل فسق ہے۔
۶۳۷	"دینے والا اور بخشنے والا پیر" اپنے ظاہری معنی میں الفاظ کفر میں سے ہے۔
۶۳۸	"کیا خدا کو تمہارے دل کی خبر تھی" اس جملہ کی تاویل صحیح۔
۶۳۸	کسی کے سوال کے جواب میں "ہاں میں مسلمان نہیں" کہنے کا حکم،

صفحہ	مضمون
۶۴۱	توحید، وحدت، اتحاد تینوں الفاظ کے معنی کا بیان۔
۶۴۱	توحید مدارِ ایمان ہے وحدۃ الوجود یعنی ایک وجود کا حقیقی ہونا قرآن وحدیث اور اقوالِ اکابر سے ثابت ہے۔
۶۴۱	اتحاد کہ سب میں خدا کا حصہ اور سب خدا، یہ کفر ہے۔
۶۴۲	مسئلہ وحدۃ میں تین فرقوں کا بیان اور ایک دلکش مثال سے حقیقت حال کی وضاحت۔
۶۴۳	وجود حقیقی باری تعالیٰ کا ہے بقیہ سب اسی کے عکس وظلال ہیں کسی کو وجودِ حقیقی نہیں۔
۶۴۴	اہل حقیقت نے وجود کی دو قسمیں کی ہیں: حقیقی وذاتی اور ظلی وعطائی۔

صفحہ	مضمون
	اور مجبور کرکے ایسا جملہ
	کہلوانے کا حکم۔
۶۴۰	غیر کو نبی پر مطلقاً فضیلت دینا کفر ہے،
۶۴۰	جزئی فضیلت دینا بھی بے ادبی ہے جو حرام بلکہ کفر تک پہنچتی ہے۔
	امامین کریمین کے فضائل و مناقب
۶۴۰	بیان کرنا چاہئے مگر ایسے اور اس طرح نہیں کہ خستگی اور بیچارگی
	ظاہر ہو۔
	حضرت امام حسن رضی اللہ تعالیٰ
۶۴۰	عنہ کی شہادت کو ناقص کہنا بے ادبی ہے۔
۶۴۰	شہید کو رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم پر فضیلت دینا کفر ہے۔
۶۴۰	اللہ تعالیٰ کو ہر جگہ حاضر وناظر کہنے سے پرہیز کرنا چاہئے۔
۶۴۱	وحدۃ الوجود کی تحقیق۔

صفحہ	مضمون
۶۴۴	سماع جو منکرات شرعیہ سے خالی ہو مباح بلکہ مستحب ہے۔
۶۴۴	مزامیر حرام ہے۔
۶۴۴	علم اور علماء کو ذلیل کرنا کفر ہے۔
۶۴۵	مطلقاً فقہ کا انکار قرآن مجید کا انکار ہے۔
۶۴۵	خدا کے بعد عالم کا درجہ، یہ کفر بھی ہو سکتا ہے اور کلمہ ایمان بھی۔
۶۴۶	حجام کے کام کی نسبت انبیاء علیہم السلام کی طرف غلط ہے۔
۶۴۶	

آدم علیہ السلام کو کپڑا بننا سکھایا۔ داؤد علیہ السلام لوہے سے زرہ بناتے، لیکن ان افعال کے انبیاء علیہم السلام کی طرف نسبت کرنے کی صورتیں اور ان کا حکم۔

Fatawa Rizvia | Volume 14

Serial No.	Description	Page No.	Serial No.	Description	Page No.
646	Patching a lie in an authentic narration and its removal.	651	646	Every Muslim is a claimant of Allah (Glorified be He) and the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him).	651
646	Using the word 'Takfir' (declaring someone a disbeliever) for the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) is disbelief (Kufr).	651	646	"Let Shariah go into the stove" is a word of disbelief.	651
646	Just as disbelief is uttered in a gathering, its removal in the same way is necessary.	652	646	Intercourse with an apostate wife before her [re-]embracing Islam is forbidden (Haraam). If children are born, they will be called children of the forbidden (Walad-ul-Haraam), not illegitimate (Walad-uz-Zina).	652
646	A false narration.	652	646	A disbeliever must be called a disbeliever.	652
647	Contentment with disbelief (Kufr) is disbelief.	653	647	Marriage with a woman who has been consummated within her waiting period ('Iddah) is strictly forbidden. Separation is mandatory for both.	653
647	"The Prophet will turn into dust after death" - this is a word of disbelief.	653	647	One who knowingly performs such a marriage and says that the waiting period is not necessary is a disbeliever.	653
648		653	648	Even in frustration, saying these words is very bad: "Bismillah	653

Serial No.	Description	Page No.	Serial No.	Description	Page No.
	Authentic Hadiths regarding the life of the Prophets.			has gone to the seventy (meaning it's gone to waste/ ignored)". Repentance (Tawbah) is mandatory.	
648	In the Holy Qur'an, Allah Almighty has used both plural and singular pronouns for Himself.	653	648	There is a fear of disbelief for those who call such a person a disbeliever after repentance.	653
648	Out of respect, plural pronouns can also be used, but the singular pronoun is superior and better.	654	648	He who taunts someone who has repented will himself be afflicted with the same sin before dying.	654
649	Calling Muslims disbelievers is disbelief.	654	649	Despising prayer, considering divine punishment light, and considering the boycott of Qadianis as unjust and oppressive is disbelief.	654
649	Shariah ruling of disbelief on 'Bahishti Zewar' and its followers.	655	649	Saying that the blessed light (Noor) of the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) is uncreated (Ghair-Makhluq) is a denial of the Qur'an.	655
649	One should avoid calling the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) a part of the Divine Light (Noor-e-Ilahi).	655	649	Burying a sacrificial goat, burying a rooster, or making an effigy are forms of sorcery/ superstition and are strictly forbidden.	655
650	Investigation into the word 'Noor' (Light).	655	650	If accompanied by a disbelieving belief or action, it is also disbelief.	655
651		656	651		656

Serial No.	Description	Page No.	Serial No.	Description	Page No.
	It is not permissible to forgive someone who uses foul language against Allah and His Messenger simply because they asked for oral forgiveness.			Repentance, renewal of faith, and renewal of marriage are mandatory for the one who says "We have brought faith in Zaid".	

क्रम संख्या	विवरण	पृष्ठ संख्या	क्रम संख्या	विवरण	पृष्ठ संख्या
646	एक सही रिवायत में झूठ का पैवंद और उसका इज़ाला (निवारण)।	651	646	अल्लाह जल्ल जलालाहू और रसूलुल्लाह सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम का मुद्दई हर मुसलमान है।	651
646	रसूलुल्लाह सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम के लिए तकफीर का लफ्ज़ इस्तेमाल करना कुफ्र है।	651	646	"शरीअत चूल्हे में जाए", यह कुफ्र का कलिमा है।	651
646	जैसे मजमे (सभा) में कुफ्र बके वैसे ही उसका निवारण (इज़ाला) ज़रूरी है।	652	646	मुर्तद (धर्मत्यागी) बीवी से इस्लाम स्वीकार करने से पहले संभोग हराम है। औलाद हुई तो वलद-उल-हराम कहेंगे, वलद-उज़-ज़िना नहीं।	652
646	एक झूठी रिवायत।	652	646	काफ़िर को काफ़िर कहना चाहिए।	652
647	कुफ्र पर राज़ी होना कुफ्र है।	653	647	मदख़ूला (जिसके साथ संभोग हुआ हो) से इद्दत के अंदर निकाह क़तई हराम है। दोनों पर जुदाई फ़र्ज़ है।	653
647	"हुज़ूर मरकर मिट्टी में मिल जाएंगे", यह कुफ्र का कलिमा है।	653	647	जान-बूझकर जो ऐसा निकाह पढ़ाए और कहे कि इद्दत की ज़रूरत नहीं, वह काफ़िर है।	653
648	अंबिया की हयात (जीवित होने) की प्रमाणित हदीसें।	653	648	झुंझलाकर भी यह लफ्ज़ कहना सख़्त बुरा है कि "सत्तर पर गई बिस्मिल्लाह", तौबा वाजिब है।	653
648	क़ुरान पाक में अल्लाह तआला ने अपने लिए जमा	653	648	तौबा के बाद ऐसे शख़्स को काफ़िर कहने वालों पर कुफ्र का ख़ौफ़ है।	653

क्रम संख्या	विवरण	पृष्ठ संख्या	क्रम संख्या	विवरण	पृष्ठ संख्या
	(बहुवचन) और वाहिद (एकवचन) दोनों ही सीगे ज़िक्र फ़रमाए।				
648	अदब के ख़्याल से जमा का सीगा भी बोल सकते हैं लेकिन अफ़ज़ल और औला (बेहतर) वाहिद का सीगा ही है।	654	648	जो किसी तौबा करने वाले को ताना देता है, मरने से पहले उसी गुनाह में ख़ुद मुब्तला (ग्रस्त) होता है।	654
649	मुसलमानों को काफ़िर ठहराना कुफ़्र है।	654	649	नमाज़ की तहक़ीर (अपमान) करना, अज़ाब-ए-इलाही को हल्का समझना और क़ादियानियों के बहिष्कार को नाहक़ और ज़ुल्म समझना कुफ़्र है।	654
649	'बहिश्ती ज़ेवर' और इसके मानने वालों पर शरई हुक्म कुफ़्र है।	655	649	रसूलुल्लाह सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम के नूरे मुबारक को 'ग़ैर-मख़लूक़' कहना क़ुरान की तक़ज़ीब (झुठलाना) है।	655
649	रसूलुल्लाह सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम को 'नूरे इलाही का जुज़' (अंश) कहने से परहेज़ करना चाहिए।	655	649	सदक़े का बकरा दफ़न करना, मुर्गा गाड़ना, पुतला बनवाना टोना-टोटका है और सख़्त हराम है।	655
650	लफ्ज़ 'नूर' की तहक़ीक़।	655	650	इसके साथ कुफ़रिया अक़ीदा या अमल हो तो कुफ़्र भी है।	655
651	अल्लाह और रसूल को ग़लीज़ गाली देने वाले को ज़बानी माफ़ी मांगने पर माफ़ करना जाइज़ नहीं।	656	651	"हम तो ज़ैद पर ईमान लाए" कहने वाले पर तौबा और तजदीद-ए-ईमान व निकाह लाज़िम है।	656

نمبر شمار	تفصیل	صفحہ نمبر
۶۴۶	ایک صحیح روایت میں جھوٹ کا پیوند اور اس کا ازالہ۔	۶۵۱
۶۴۶	رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کے لئے تکفیر کا لفظ استعمال کرنا کفر ہے۔	۶۵۱
۶۴۶	جیسے مجمع میں کفر بکے ویسے ہی میں ازالہ ضروری ہے	۶۵۲
۶۴۶	ایک جھوٹی روایت۔	۶۵۲
۶۴۷	رضا بالکفر کفر ہے۔	۶۵۳
۶۴۷	حضور مر کر مٹی میں مل جائیں گے ، یہ کلمہ کفر ہے۔	۶۵۳
۶۴۶	اللہ جل جلالہ ورسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کا مدعی ہر مسلمان ہے۔	۶۵۱
۶۴۶	شریعت چولھے میں جائے، کلمہ کفر ہے۔	۶۵۱
۶۴۶	مرتد بیوی سے قبل اسلام جماع حرام ہے۔ اولاد ہوئی تو ولد الحرام کہیں گے ولد الزنا نہیں۔	۶۵۲
۶۴۶	کافر کو کافر کہنا چاہئے۔	۶۵۲
۶۴۷	مدخولہ سے عدت کے اندر نکاح حرام قطعی ہے۔ دونوں پر جدائی فرض ہے۔	۶۵۳

نمبر شمار	تفصیل	صفحہ نمبر
۶۴۸	حیات انبیاء کی مثبت حدیثیں۔	۶۵۳
۶۴۸	قرآن پاک میں اللہ تعالیٰ نے اپنے لئے جمع اور واحد دونوں ہی صیغے ذکر فرمائے۔	۶۵۳
۶۴۸	ادب کے خیال سے جمع کا صیغہ بھی بول سکتے ہیں لیکن افضل اور اولیٰ واحد کا صیغہ ہی ہے۔	۶۵۴
۶۴۹	مسلمانوں کو کافر ٹھہرانا کفر ہے۔	۶۵۴
۶۴۹		۶۵۵
۶۴۸	جان بوجھ کر جو ایسا نکاح پڑھائے اور کہے کہ عدت کی ضرورت نہیں وہ کافر ہے۔ جھنجلا کر بھی یہ لفظ کہنا سخت برا ہے کہ "ستر پر گئی بسم اللہ" توبہ واجب ہے۔	۶۵۳
۶۴۸	توبہ کے بعد ایسے شخص کو کافر کہنے والوں پر کفر کا خوف ہے۔	۶۵۳
۶۴۸	جو کسی توبہ کرنے والے کو طعنہ دیتا ہے مرنے سے قبل اسی گناہ میں خود مبتلا ہوتا ہے۔	۶۵۴
۶۴۹	نماز کی تحقیر کرنا عذاب الٰہی کو ہلکا ٹھہرانا اور قادیانی کے مقاطعہ کو ناحق اور ظلم سمجھنا کفر ہے۔	۶۵۴
۶۴۹		۶۵۵

نمبر شمار	تفصیل	صفحہ نمبر
	بہشتی زیور اور اس کے ماننے والوں پر شرعاً حکم کفر ہے۔	
	رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ	
۶۴۹	وسلم کو نور الٰہی کا جز کہنے سے پر ہیز کرنا چاہئے۔	۶۵۵
۶۵۰	لفظ نور کی تحقیق۔	۶۵۵
	اللہ ورسول کو غلیظ گالی دینے	
۶۵۱	والے کو زبانی معافی مانگنے پر معاف کرنا جائز نہیں۔	۶۵۶
	رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ	
	وسلم کے نور مبارک کو غیر	
	مخلوق کہنا قرآن کی تکذیب ہے۔	
	صدقے کا بکرا دفن کرنا، مرغا	
۶۴۹	گاڑنا، پتلا بنوانا ٹونا ٹوٹکا ہے اور	۶۵۵
	سخت حرام ہے۔	
	اس کے ساتھ کفری اعتقاد یا عمل	
۶۵۰	ہو تو کفر بھی ہے۔	۶۵۵
	"ہم تو زید پر ایمان لائے" کہنے	
۶۵۱	والے پر توبہ و تجدید ایمان و	۶۵۶
	نکاح لازم ہے۔	

656 | The income from alcohol held by a disbeliever is not governed by the same rules as such income held by a Muslim. | 656 | Disbelievers say, "Ma antum illa basharun mithluna" (You are but human beings like us). | 260 656 | If both the contract and the cash are not based on forbidden wealth, then the sale is lawful. | 656 | A Muslim who, while being a Muslim, calls the Holy Prophet (peace be upon him) a human being like himself, speaks worse than the disbelievers. | 262 | Opinions of Maulvi Muhammad Ali, Administrator of Nadwa. | 656 | The purpose of the Holy Prophet's (peace be upon him) human attire is to gain intimacy with the creation. | 262 | A false narration attributed to Maulana Fazl-ur-Rahman Ganj Muradabadi. | 656 | Your humanness is superior to the domain of Gabriel (peace be upon him). | 262 657 | The subject of a letter by Mirza Mazhar Jan-i-Janan, which attempts to regard the religion of Hindus as divine. | 657 | The human characteristics of prophets are not because they need them, but for teaching the Sunnah and guiding the Ummah. | 262 657 | Mirza's letter is not a proof of Sharia. | 657 | A faith-inspiring passage from Al-Madkhal. | 263 657 | In Sab'a Sanabil Sharif, Hindu leaders are declared as disbelievers. | 657 | Three-fold benefits of saying "Innama ana basharun mithlukum": Intimacy for the Ummah, teaching of clarification, and blocking the path of Christian-like exaggeration. | 264 657 | Saints (Auliya) can be present in several places at once. | 657 | Benefits of the words "abduhu wa rasuluhu" (His servant and His Messenger) in the Kalima Shahadat. | 265 657 | There is no evidence for the existence of Ram and Krishna besides the consensus of Hindus. | 657 | Claiming equality with the Messenger of Allah (peace be upon him) is not just an unworthy act, it is disbelief (kufr). | 265 658 | According to Hindu consensus, let alone being prophets, Ram and Krishna are not even proven to be noble men. | 658 | When Prophets do not claim equality with the Leader of Prophets, then how can saints? Whoever makes such a claim is not a saint but a devil. | 265 659 | A question regarding the humanity of the Messenger of Allah (peace be upon him). | 659 | Meanings of the "Shathiyat" (ecstatic utterances) of the Sufis. | 265 659 | One form of the Messenger of Allah (peace be upon him) was human, the second was angelic, the third was divine (Haqqi). | 659 | Explanation of Hazrat Bayazid Bastami's saying "Subhani ma a'zama shani" and a heart-rending anecdote. | 266 660 | To call the Messenger of Allah (peace be upon him) a human being like oneself due to human characteristics is the way of the disbelievers. | 660 | The

Messenger of Allah (peace be upon him) is the master of Paradise. | 267 | | |
Brokerage is a lowly profession. | 267

फतावा रज़विया | जिल्द चौदहवीं (१४)

६५६ | काफ़िर के पास जो शराब की आमदनी है उस का वह हुक्म नहीं जो मुसलमान की ऐसी आमदनी का है। | ६५६ | "मा अन्तुम इल्ला बशरुन मिस्लुना" काफ़िर कहते हैं। | २६० ६५६ | अक़्द और नक़्द दोनों माल-ए-हराम पर जमा न हों तो बैअ हलाल है। | ६५६ | जो मुसलमान बन कर हुज़ूर सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम को अपने जैसा बशर कहे काफ़िरों से भी घटिया बात करता है। | २६२ | मौलवी मुहम्मद अली नाज़िम नदवा के खयालात। | ६५६ | हुज़ूर सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम के लिबास-ए-बशरी का मक़्सद ख़ल्क़ का उन्स हासिल करना है। | २६२ | मौलाना फ़ज़लुर रहमान गंज मुरादाबादी की तरफ़ मन्सूब एक ग़लत रिवायत। | ६५६ | आपकी बशरियत जिब्रईल अलैहिस्सलाम की मिल्कियत से आला है। | २६२ ६५७ | मिर्ज़ा मज़हर जान-ए-जानां के मकतूब का एक मज़मून जिस में हिन्दुओं के मज़हब को आसमानी गुमान करने की कोशिश की है। | ६५७ | पैग़म्बरों के खवास-ए-बशरी इस लिए नहीं कि वो इसके मोहताज हैं बल्कि तालीम-ए-सुन्नत व हिदायत-ए-उम्मत के लिए हैं। | २६२ ६५७ | मिर्ज़ा साहब का मकतूब दलील-ए-शरअ नहीं। | ६५७ | मदखल की एक ईमान अफ़रोज़ इबारत। | २६३ ६५७ | सबअ सनाबिल शरीफ़ में हिन्दू पेशवाओं को काफ़िर लिखा है। | ६५७ | "इन्नमा अना बशरुन मिस्लु-कुम" कहने के फ़वाइद-ए-सह गाना: उम्मत को उन्स हो, तौज़ह की तालीम, गुलू-ए-नसरानियत का सद-ए-बाब। | २६४ ६५७ | औलिया इकराम बक-वक़्त चंद जगह हाज़िर हो सकते हैं। | ६५७ | कलमा-ए-शहादत में लफ़्ज़ 'अब्दुहू व रसूलुहू' के फ़वाइद। | २६५ ६५७ | राम और कृष्ण के वजूद पर तवातुर-ए-हनूद के अलावा कोई दलील नहीं। | ६५७ | रसूलुल्लाह सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम से दावा-ए-मुसावात सिर्फ़ नालायक़ हरकत नहीं, कुफ़्र है। | २६५ ६५८ | तवातुर-ए-हनूद से राम कृष्ण का रसूल होना तो बड़ी बात है शरीफ़ आदमी होना भी साबित नहीं। | ६५८ | अम्बिया, सैयदुल अम्बिया से हमसरी का दावा नहीं करते तो औलिया क्या करेंगे जो दावा करे वली नहीं शैतान है। | २६५ ६५९ | रसूलुल्लाह सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम की बशरियत से मुतअल्लिक़ एक सवाल। | ६५९ | शतहयात-ए-सूफिया के मतालिब। | २६५ ६५९ | रसूलुल्लाह सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम की एक सूरत-ए-बशरी, दूसरी मलकी, तीसरी हक़्क़ी थी। | ६५९ | हज़रत बायज़ीद बस्तामी के क़ौल "सुब्हानी मा आज़म शानी" की तौज़ीह और एक दिलगुदाज़ हिकायत। | २६६ ६६० | खसाइस-ए-बशरियत की वजह से रसूलुल्लाह सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम को अपने जैसा बशर कहना काफ़िरों का तरीक़ा है। | ६६०

| रसूलुल्लाह सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम मालिक-ए-जन्नत हैं। | २६७ | | | दलाली एक रद्दी पेशा है। | २६७

पेज ६७ ऑफ़ ७१२

۶۵۶ | کافر کے پاس جو شراب کی آمدنی ہے اس کا وہ حکم نہیں جو مسلمان کی ایسی آمدنی کا ہے۔ | ۶۵۶ | ما انتم الا بشر مثلنا کافر کہتے ہیں۔ | ۲۶۰ ۶۵۶ | عقد و نقد دونوں مال حرام پر جمع نہ ہوں تو بیع حلال ہے۔ | ۶۵۶ | جو مسلمان بن کر حضور صلی اللہ علیہ وسلم کو اپنے جیسا بشر کہے کافروں سے بھی گھٹیا بات کرتا ہے۔ | ۲۶۲ | مولوی محمد علی ناظم ندوہ کے خیالات۔ | ۶۵۶ | حضور صلی اللہ علیہ وسلم کے لباس بشری کا مقصد خلق کا انس حاصل کرنا ہے۔ | ۲۶۲ | مولانا فضل الرحمن گنج مراد آبادی کی طرف منسوب ایک غلط روایت۔ | ۶۵۶ | آپ کی بشریت جبرئیل علیہ السلام کی ملکیت سے اعلیٰ ہے۔ | ۲۶۲ ۶۵۷ | مرزا مظہر جان جاناں کے مکتوب کا ایک مضمون جس میں ہندوؤں کے مذہب کو آسمانی گمان کرنے کی کوشش کی ہے۔ | ۶۵۷ | پیغمبروں کے خواصِ بشری اس لئے نہیں کہ وہ اس کے محتاج ہیں بلکہ تعلیمِ سنت و ہدایت امت کے لئے ہیں۔ | ۲۶۲ ۶۵۷ | مرزا صاحب کا مکتوب دلیل شرع نہیں۔ | ۶۵۷ | مدخل کی ایک ایمان افروز عبارت۔ | ۲۶۳ ۶۵۷ | سبع سنابل شریف میں ہندو پیشواؤں کو کافر لکھا ہے۔ | ۶۵۷ | انما انا بشر مثلکم کہنے کے فوائد سہ گانہ: امت کو انس ہو، توضح کی تعلیم، غلو نصرانیت کا سدِ باب۔ | ۲۶۴ ۶۵۷ | اولیاء کرام بیک وقت چند جگہ حاضر ہو سکتے ہیں۔ | ۶۵۷ | کلمہ شہادت میں لفظ عبدہ ورسولہ کے فوائد۔ | ۲۶۵ ۶۵۷ | رام و کرشن کے وجود پر تواترِ ہنود کے علاوہ کوئی دلیل نہیں۔ | ۶۵۷ | رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم سے دعویٰ مساوات صرف نالائق حرکت نہیں، کفر ہے۔ | ۲۶۵ ۶۵۸ | تواترِ ہنود سے رام کرشن کا رسول ہونا تو بڑی بات ہے شریف آدمی ہونا بھی ثابت نہیں۔ | ۶۵۸ | انبیاء، سید الانبیاء سے ہمسری کا دعویٰ نہیں کرتے تو اولیا کیا کریں گے جو دعویٰ کرے ولی نہیں شیطان ہے۔ | ۲۶۵ ۶۵۹ | رسول اللہ صلی اللہ علیہ

وسلم کی بشریت سے متعلق ایک سوال۔ | ۶۵۹ | شطحیات صوفیہ کے مطالب۔ | ۲۶۵ ۶۵۹ |
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کی ایک صورتِ بشری، دوسری ملکی، تیسری حقی تھی، | ۶۵۹ |
حضرت بایزید بسطامی کے قول سبحانی ما اعظم شانی کی توضیح اور ایک دلگداز حکایت۔ | ۲۶۶
۶۶۰ | خصائصِ بشریت کی وجہ سے رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کو اپنے جیسا بشر کہنا
کافروں کا طریقہ ہے۔ | ۶۶۰ | رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم مالکِ جنت ہیں | ۲۶۷ | | | دلالی
ایک ردی پیشہ ہے۔ | ۲۶۷

Fatawa Razviyya Volume 14 (14)

[Table of Contents/Summary]

Right Column: 667 | For those who deny 'kufr fiqhi' (legal disbelief), renewal of Islam and marriage is also necessary. 667 | Rulings for an absolute disbeliever are stricter than this. 675 | Participating in the gatherings of disbelievers is forbidden. 676 | Tilak (qashqa) is the way of worship of Mahadevs and is disbelief. 677 | Being pleased with disbelief even for a second is disbelief. 677 | Repentance should be proportional to the crime. 677 | Other questions and answers related to the above issues. 679 | Saying 'Jay' (victory) is a symbol of disbelievers and is disbelief according to jurists. 680 | Description of the limits of compulsion and consent. 680 | A question regarding the tilak (qashqa). 680 | The history of Holi, Diwali, Nowruz, Mehrgan (non-Islamic festivals) and the ruling on celebrating them. 681 | The ruling on someone who says 'We do not know God and the Messenger.' 682 | Afterlife rulings regarding the wretched Yazid. 682 | The difference between the saints saying 'Subhani Ma Azama Shani' (Glory be to Me, how great is My status) and Pharaoh saying 'I am your supreme lord' (Ana Rabbul Alameen). 682 | Abusing a specific scholar for a worldly reason is not disbelief. 682 | Apostasy annuls marriage; divorce does not occur.

Left Column: 674 | Referring to the Prophet (peace be upon him) with the word 'dalal' (broker/intermediary) is an insult to him. 676 | Considering the mention of Mawlid as an insult to the Messenger of Allah (peace be upon him) is a satanic thought. 669 | The Prophet (peace be upon him) can grace the gathering of Mawlid Sharif with his presence. 669 | Standing during Mawlid is not because of his arrival in the gathering but in respect of the mention of his birth. 669 | The ruling on the sentence 'Obeying the order of a disbelieving officer is emphasized in our religion.' 670 | Two types of official work for Muslims in religious matters: (1) Compulsory, which involves helplessness and constraint (2) Voluntary, which is illegitimate and forbidden. 670 | Prohibition of making non-Muslims confidants. 671 | Appointing an incompetent or unsuitable person as a manager is treachery against Allah and His Messenger. 671 | It is forbidden to seek help from disbelievers in religious matters. 672 | It is forbidden to make people of deviant sects or polytheists officers of a religious school (Madrasa). 672 | It is forbidden to obey even a high-ranking Muslim officer in matters of sin. 672 | Jurists have labeled participating in Dussehra as disbelief. 672 | Offering flowers to idols and blowing conch shells is disbelief. 673 | Gifts for Nowruz and Mehrgan are forbidden, and if the intention is to honor these un-Islamic festivals, it is

disbelief. 674 | Saying 'Jay' (victory) to false deities is disbelief. Jurists have called saying 'Jay' to disbelievers disbelief.

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदहवीं (१४)

[विषय-सूची/सारांश]

दायाँ कॉलम: ६६७ | 'कुफ़्र-ए-फ़िक़्ही' के मुनकिरों (इनकार करने वालों) के लिए भी तजदीद-ए-इस्लाम और निकाह ज़रूरी है। ६६७ | क़तई काफ़िर के अहकाम इससे सख़्त हैं। ६७५ | काफ़िरों की मजलिसों में शिरकत हराम है। ६७६ | क़शक़ा (तिलक) महादेवों की इबादत का तरीक़ा और कुफ़्र है। ६७७ | एक सेकंड के लिए भी कुफ़्र पर रज़ामंदी कुफ़्र है। ६७७ | जैसा जुर्म वैसी तौबा ज़रूरी है। ६७७ | उपर्युक्त मसलों से संबंधित अन्य सवाल-जवाब। ६७९ | 'जय' बोलना काफ़िरों का शिआर (प्रतीक) है और फ़ुक़हा के नज़दीक कुफ़्र है। ६८० | जब्र और रज़ा (मजबूरी और सहमति) की सीमाओं का बयान। ६८० | क़शक़ा (तिलक) के संबंध में एक सवाल। ६८० | होली, दिवाली, नौरोज़, महरगान जैसे ग़ैर-इस्लामी त्योहारों का इतिहास और उन्हें मनाने का हुक्म। ६८१ | "हम खुदा और रसूल को नहीं जानते" कहने वाले का हुक्म। ६८४ | पलीद यज़ीद के आख़िरत (परलोक) के अहकाम। ६८४ | औलिया के"सुब्हानी मा आज़मा शानी" और फ़िरऔन के"अना रब्बुकुमुल आला" (मैं तुम्हारा सर्वोच्च रब हूँ) कहने में फ़र्क़ है। ६८४ | किसी ख़ास आलिम को दुनियावी वजह से गाली देना कुफ़्र नहीं। ६८४ | इरतदाद (इस्लाम छोड़ना) से निकाह फ़स्ख़ (खत्म) हो जाता है, तलाक़ नहीं होता।

बायाँ कॉलम: ६७४ | हुज़ूर (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) को 'दलाल' शब्द से संबोधित करना आपका अपमान है। ६७६ | मिलाद के ज़िक्र को अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) का अपमान समझना शैतानी विचार है। ६६९ | हुज़ूर (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) मिलाद शरीफ़ की महफ़िल में तशरीफ़ ला सकते हैं। ६६९ | मिलाद में कयाम (खड़े होना) महफ़िल में तशरीफ़ लाने की वजह से नहीं बल्कि विलादत (जन्म) के ज़िक्र के सम्मान में है। ६६९ | "काफ़िर अफ़सर के हुक्म की तामील करने की हमारे मज़हब में ताकीद है" इस जुमले का हुक्म। ६७० | मुसलमानों के लिए धार्मिक कार्यों में अफ़सरी की दो किस्में: (१) क़हरी जिसमें मजबूरी हो (२) इख़्तियारी, यह नाजायज़ और हराम है। ६७० | ग़ैरों (ग़ैर-मुस्लिमों) को राज़दार बनाने की मनाही। ६७१ | नाअहल या अनुपयुक्त व्यक्ति को प्रबंधक बनाना अल्लाह और उसके रसूल के साथ खयानत (विश्वासघात) है। ६७१ | दीनी मामलों में काफ़िरों से मदद माँगना हराम है। ६७२ | दीनी मदरसे का किसी गुमराह फ़िरक़े वाले या मुशरिक को अफ़सर बनाना हराम है। ६७२ | गुनाह की बात किसी मुसलमान आला अफ़सर की भी मानना हराम है। ६७२ | दशहरा में शामिल होने को फ़ुक़हा (धर्मशास्त्रियों) ने कुफ़्र लिखा है। ६७२ | बुतों

(मूर्तियों) पर फूल चढ़ाना, शंख बजाना कुफ़्र है। ६७३ | नौरोज़ और महरगान का तोहफ़ा हराम है और अगर इन ग़ैर-इस्लामी त्योहारों की ताज़ीम (सम्मान) मक़सूद हो तो कुफ़्र है। ६७४ | झूठे माबूदों की 'जय' बोलना कुफ़्र है। काफ़िरों की 'जय' को फ़ुक़हा ने कुफ़्र कहा है।

पृष्ठ ७१२ का ६८

فتاویٰ رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

[فہرست مضامین]

دایاں کالم: ۶۶۷ | کفر فقہی کے منکروں کو بھی تجدید اسلام و نکاح ضروری ہے۔ ۶۶۷ | قطعی کافر کے احکام اس سے سخت ہیں۔ ۶۷۵ | مجالس کفار میں شرکت حرام ہے۔ ۶۷۶ | قشقہ مہادیوں کی عبادت کا طریقہ اور کفر ہے۔ ۶۷۷ | ایک سیکنڈ کے لئے بھی کفر پر رضا کفر ہے۔ ۶۷۷ | جیسا جرم ویسی توبہ ضروری ہے۔ ۶۷۷ | مذکورہ بالا مسائل سے متعلق دوسرے سوال و جواب۔ ۶۷۹ | جے بولنا شعارِ کفار اور فقہاء کے نزدیک کفر ہے۔ ۶۸۰ | جبر و رضا کے حدود کا بیان۔ ۶۸۰ | قشقہ کے متعلق ایک سوال۔ ۶۸۰ | ہولی، دیوالی، نوروز مہرگان غیر اسلامی تہواروں کی تاریخ اور ان کے منانے کا حکم۔ ۶۸۱ | "ہم خدا اور رسول کو نہیں جانتے" کہنے والے کا حکم۔ ۶۸۲ | یزید پلید کے اُخروی احکام۔ ۶۸۲ | اولیاء کے سبحانی ما اعظم شانی اور فرعون کے انا رب العالمین کہنے میں فرق ہے۔ ۶۸۲ | کسی خاص عالم کو کسی دنیاوی وجہ سے گالی دینا کفر نہیں۔ ۶۸۲ | ارتداد سے نکاح فسخ ہوتا ہے طلاق نہیں واقع ہوتی۔

بایاں کالم: ۶۷۴ | حضور صلی اللہ تعالی علیہ وسلم کو دلال کے لفظ سے تعبیر کرنا آپ کی توہین ہے۔ ۶۷۶ | ذکر میلا د کو رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وسلم کی توہین سمجھنا شیطانی خیال ہے۔ ۶۶۹ | حضور صلی اللہ تعالی علیہ وسلم محفل میلا د شریف میں تشریف لاسکتے ہیں۔ ۶۶۹ | قیام میلا د محفل میں تشریف کی وجہ سے نہیں ذکر ولادت کے احترام میں ہے۔ ۶۶۹ | "کافر افسر کے حکم کی تعمیل کرنے کی ہمارے مذہب میں تاکید ہے" اس فقرے کا حکم۔ ۶۷۰ | مسلمانوں کے مذہبی کام افسری کی دو قسمیں: (۱) قہری اس میں معذوری و مجبوری ہے (۲) اختیاری ، یہ ناجائز اور حرام ہے۔ ۶۷۰ | غیروں کو راز دار بنانے کی ممانعت۔ ۶۷۱ | نااہل بلکہ نا مناسب کو

عامل بنانا اللہ و رسول کے ساتھ خیانت ہے۔ ۶۷۱ | دینی امور میں کافروں سے مدد چاہنی حرام ہے۔ ۶۷۲ | دینی مدرسہ کا بد مذہب اور مشرکین کو افسر بنانا حرام ہے۔ ۶۷۲ | معصیت کی بات کسی مسلمان اعلیٰ افسر کی بھی ماننا حرام ہے۔ ۶۷۲ | دسہرے کی شرکت کو فقہاء نے کفر لکھا ہے ۶۷۲ | بتوں پر پھول چڑھانا، ناقوس بجانا کفر ہے۔ ۶۷۳ | نیروز مہرگان کا ہدیہ حرام اور ان غیر اسلامی عیدوں کی تعظیم مقصود ہو تو کفر ہے۔ ۶۷۴ | معبودان باطل کی جے بولنا کفر ہے۔ کافروں کی جے کو فقہاء نے کفر کہا ہے۔

Fatawa Rizvia Volume 14

- 683 Signs of being a Wahhabi.
- 684 Saying "prayer is just standing and sitting, fasting is just starving, all praying hajis are faithless" - these are words of disbelief (Kufr).
- 685 To call the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) a mere "messenger/courier" (ailchi) is disbelief (Kufr).
- 685 Prophets (peace be upon them) are alive in their sacred graves, they offer prayers, are provided sustenance, travel wherever they wish, and exercise authority over the kingdom of the heavens and the earth.
- 686 Whoever calls someone who arranges a Milad-un-Nabi gathering a dweller of Hell is a dweller of Hell himself.
- 686 It is incorrect to say that the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) only lacked divinity and everything else was true; this style of speech is not right.
- 687 Saying "If the thought of the Prophet comes during prayer, the prayer is invalidated, but if the thought of a donkey or mule comes, it's fine" - this statement, or insulting a Prophet or angel, or speaking ill of Allah Almighty, is disbelief (Kufr).
- 687 It is wrong to say that if there are seventy proofs of disbelief and one of Islam, then a person is a Muslim.
- 687 Calling the patience and endurance of the Sahaba (Companions) a shameful weakness and cowardice is disbelief (Kufr).
- 688 A person who supports and backs such an individual also leaves the fold of Islam.
- 688 Details regarding the ruling for those who prevent the refutation of such a person.
- 688 Among the names of Allah Almighty are Ash-Shaheed (The Witness) and Al-Baseer (The All-Seeing); one should not say He is not present and seeing (Hazir-o-Nazir).
- 689 Rulings regarding a Rafidhi (Shia) publication.
- 690 Warning about some misleading, rather blasphemous books.
- 691 Saying "We don't accept Sharia, we accept custom" is a word of disbelief (Kufr).
- 691 The difference between "I work according to custom, not according to Sharia" and "I don't accept Sharia".

- 692 A written debate with Maulvi Ashraf Ali on the issue of the arrival of souls.
- 694 Souls visit their homes on the night of Friday, Eid day, Ashura day, and the middle night of Sha'ban.
- 697 To call religious books "this and that kind of book" is an insult to those books.
- 698 The Quran commands to believe in all prophets generally and in the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) specifically.
- 699 Faith in Allah means faith in His Messengers as well.
- 699 Explanation of verses that encourage belief in the Messengers.
- 700 Entering Islam includes believing in all the necessities of the religion.

फ़तावा रिज़विया खंड 14

- ६८३ वहाबी होने के लक्षण।
- ६८४ "नमाज़ उठक-बैठक है, रोज़ा भूखा मरना है, जितने नमाज़ी हाजी हैं सब बेईमान हैं" - ये कुफ़्र के शब्द हैं।
- ६८५ रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) को 'एलची' कहना कुफ़्र है।
- ६८५ अंबिया किराम अपनी पवित्र कब्रों में जीवित हैं, नमाज़ पढ़ते हैं, उन्हें रिज़्क दिया जाता है, वे जहाँ चाहते हैं वहाँ तशरीफ़ ले जाते हैं, वे ज़मीन और आसमान की हुकूमत में तसर्रुफ़ (अधिकार का प्रयोग) फ़रमाते हैं।
- ६८६ जो व्यक्ति मीलाद शरीफ़ पढ़ाने वाले को जहन्नमी कहे, वह खुद जहन्नमी है।
- ६८६ रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) में सिर्फ उलूहियत (ईश्वरत्व) की कमी थी, बाकी हक़ है - यह शैली सही नहीं है।
- ६८७ नमाज़ में हज़रत (नबी) का ख्याल आए तो नमाज़ नहीं होगी, लेकिन गधे-खच्चर का ख्याल आए तो हो जाएगी - यह जुमला बोलना या नबी और फ़रिश्ते की तौहीन करना, अल्लाह तआला को बुरा कहना कुफ़्र है।
- ६८७ यह कहना गलत है कि अगर कुफ़्र की सत्तर दलीलें हों और इस्लाम की एक, तो आदमी मुसलमान है।
- ६८७ सहाबा किराम के सब्र और तहम्मुल को शर्मनाक कमज़ोरी और नामर्दी कहना कुफ़्र है।
- ६८८ ऐसे व्यक्ति का समर्थन करने वाला भी इस्लाम से बाहर हो जाता है।
- ६८८ ऐसे व्यक्ति का खंडन करने से रोकने वालों के हुक्म का विवरण।
- ६८८ अल्लाह तआला के नामों में 'शहीद' और 'बसीर' है, उसे 'हाज़िर-ओ-नाज़िर' न कहना चाहिए।
- ६८९ एक राफ़ज़ी (शिया) रचना के संबंध में नियम।
- ६९० कुछ गुमराह करने वाली, बल्कि कुफ़्रिया किताबों के बारे में चेतावनी।
- ६९१ "हमें शरीयत मंजूर नहीं, रिवाज मंजूर है" - यह कुफ़्र का कलमा है।
- ६९१ "मैं रिवाज के मुताबिक काम करता हूँ, शरीयत के मुताबिक नहीं" और "शरीयत मंजूर नहीं" में अंतर।

- ६९२ अरवाह (आत्माओं) के आगमन के मुद्दे पर मौलवी अशरफ़ अली के साथ एक लिखित बहस।
- ६९४ रूहें (आत्माएं) जुमे की रात, ईद के दिन, आशूरा के दिन और शबे बरात को अपने घरों में आती हैं।
- ६९७ धार्मिक पुस्तकों को "ऐसी वैसी किताब" कहना उन पुस्तकों का अपमान है।
- ६९८ कुरान में तमाम अंबिया किराम पर सामान्य रूप से और हुज़ूर (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) पर विशेष रूप से ईमान लाने का हुक्म है।
- ६९९ अल्लाह पर ईमान लाने का अर्थ उसके रसूलों पर ईमान लाना भी है।
- ६९९ उन आयतों का वर्णन जिनमें रसूलों पर ईमान लाने की प्रेरणा है।
- ७०० इस्लाम लाने में दीन की तमाम ज़रूरतों पर ईमान लाना शामिल है।

पृष्ठ ६९/७१२

- ۶۸۳ وہابی ہونے کی علامتیں۔
- ۶۸۴ نماز اٹھک بیٹھک ہے، روزہ بھوکا مرنا ہے۔ جتنے نمازی حاجی ہیں سب بے ایمان ہیں، یہ کلمات کفریہ ہیں۔
- ۶۸۵ رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کو ایلچی کہنا کفر ہے۔
- ۶۸۵ انبیاء کرام اپنے مزارات مقدسہ میں زندہ ہیں، نمازیں پڑھتے ہیں، روزی دیئے جاتے ہیں، جہاں چاہیں تشریف لے جاتے ہیں، زمین و آسمان کی حکومت میں تصر ف فرماتے ہیں۔
- ۶۸۶ جو شخص میلاد شریف پڑھوانے والے کو جہنمی کہے خود جہنمی ہے۔
- ۶۸۶ رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم میں صرف الوہیت کا نقصان تھا باقی حق ہے طر زاد درست نہیں۔
- ۶۸۷ حضرت کا خیال نماز میں آئے تو نماز نہ ہوگی، گدھے خچر کا خیال آئے تو ہو جائے گی۔ یہ جملہ بولنا یا نبی و فرشتہ کی توہین کرنا، اللہ تعالیٰ کو برا کہنا کفر ہے۔
- ۶۸۷ یہ کہنا غلط ہے کہ ستر دلیل کفر کی اور ایک اسلام کی تو آدمی مسلمان ہے۔
- ۶۸۷ صحابہ کرام کے صبر و تحمل کی شرمناک کمزوری اور نامردی کہنا کفر ہے۔
- ۶۸۸ ایسے شخص کی تائید و حمایت کرنے والا بھی اسلام سے نکل گیا۔
- ۶۸۸ ایسے شخص کی تردید سے روکنے والوں کے حکم میں تفصیل ہے۔
- ۶۸۸ اللہ تعالیٰ کے اسماء میں شہید وبصیر ہے اس کو حاضر وناظر نہ کہنا چاہئے۔
- ۶۸۹ ایک رافضی تصنیف کے احکام
- ۶۹۰ چند گمراہ کن بلکہ کافرانہ کتابوں کے بارے میں انتباہ۔

- ۶۹۱ "ہم کو شریعت منظور نہیں رواج منظور ہے" کلمہ کفر ہے۔
- ۶۹۱ "من برسم کار کنم نہ بہ شرع" اور "شریعت منظور نہیں" کا فرق۔
- ۶۹۲ مولوی اشرف فعلی سے مسئلہ اتیان ارواح پر ایک تحریری مناظرہ۔
- ۶۹۴ روحیں اپنے گھروں کو شب جمعہ، یوم عید، یوم عاشورہ، شب نصف شعبان آتی ہیں۔
- ۶۹۷ کتب دینیہ کو ایسی ویسی کتاب کہنا ان کتابوں کی توہین ہے۔
- ۶۹۸ تمام انبیاء کرام پر عموماً اور حضور صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم پر خصوصاً ایمان لانے کا قرآن میں حکم ہے۔
- ۶۹۹ اللہ پر ایمان لانے کا مطلب اس کے رسولوں پر ایمان لانا بھی ہے۔
- ۶۹۹ ان آیات کا بیان جن میں رسولوں پر ایمان لانے کی ترغیب ہے۔
- ۷۰۰ اسلام لانے میں تمام ضروریات دین پر ایمان لانا داخل ہے۔

Fatawa Razawiyya (Volume 14)

- Jews and Christians who uphold the Torah and Gospel are on falsehood. (700)
- Believing in the presence of the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) is included in the establishment of the Torah and Gospel. (700)
- Success is confined to the followers of the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him). (700)
- Guidance is dependent on believing in the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him). (703)
- One who creates division in believing in the messengers of Allah, believing in some and disbelieving in others, is a definite disbeliever. (703)
- It is necessary for Jews and Christians to become Muslims. (704)
- The follower of any religion other than Islam will be in loss in the Hereafter. (704)
- The Jews and Christians who used to seek victory over the disbelievers through the means of the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) before his arrival. (705)
- All the delights of the Hereafter are for Muslims. The disbeliever is completely deprived of them. (705)
- Those performing the sacrifice may give whichever part of their sacrifice to whomsoever they wish; specifically, no one has a legal right to any part. (708)
- The person who said, "Our share in the sacrifice has been coming down since the time of the Prophet," has slandered the Prophet. If he dies without repentance, he deserves Hell. (708)
- "Even if our sacrifice is not accepted, we will not leave the custom of our forefathers." For the one saying this, repentance, renewal of Islam, and renewal of marriage are obligatory. (708)
- It is not permissible to give sacrificial meat to a disbeliever. (708)
- Eating offal (tripe) is disliked; it should be buried. (708)
- The person performing the sacrifice has the choice regarding the heart, kidneys, etc., whether to eat them themselves or have them distributed. (708)
- Attempting to promote idol worship is disbelief. (709)
- "Shaving the beard is forbidden, and saying that shaving is my natural choice" is persistence in sin but not disbelief. (709)
- There is a difference between "my natural choice" and "the choice of my nature". (709)

- The person who says, "Today on Amavas I am going to the temple, I have washed and kept the conch shell, what do I care about the Islamic Panchayat," becomes a disbeliever. (710)
- A question and answer regarding cow sacrifice. (710)

- यहूदी और ईसाई जो तौरात और इंजील को क़ायम रखें, वे बातिल (झूठ) पर हैं। (७००)
- तौरात और इंजील के क़याम में हुज़ूर सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम पर ईमान लाना शामिल है। (७००)
- सफलता केवल रसूलुल्लाह सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम के अनुयायियों में निहित है। (७००)
- मार्गदर्शन अल्लाह के रसूल सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम पर ईमान लाने पर निर्भर है। (७०३)
- अल्लाह के रसूलों पर ईमान लाने में फर्क करने वाला कि कुछ पर ईमान लाए और कुछ का इनकार करे, वह पक्का काफ़िर है। (७०३)
- यहूदियों और ईसाइयों के लिए मुसलमान होना ज़रूरी है। (७०४)
- इस्लाम के सिवा हर दीन का अनुयायी आख़िरत (परलोक) में घाटे में होगा। (७०४)
- वे यहूदी और ईसाई जो रसूलुल्लाह सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम के आने से पहले उनके वसीले से काफ़िरों पर जीत मांगते थे। (७०५)
- आख़िरत की सारी खुशियाँ मुसलमानों के लिए हैं। काफ़िर इससे पूरी तरह वंचित है। (७०५)
- कुर्बानी करने वाले अपनी कुर्बानी का जो हिस्सा जिसे चाहें दें, विशेष रूप से किसी हिस्से में शरीयत के अनुसार किसी का हक़ नहीं है। (७०८)
- जिसने यह कहा कि "हुज़ूर के ज़माने से कुर्बानी में हमारा हिस्सा चला आता है", उसने हुज़ूर पर तोहमत लगाई। बिना तौबा के मरा तो जहन्नुम का हक़दार है। (७०८)
- "चाहे हमारी कुर्बानी क़बूल न हो, हम बाप-दादा की रस्म नहीं छोड़ेंगे", यह कहने वाले पर तौबा, तजदीद-ए-इस्लाम और तजदीद-ए-निकाह फ़र्ज़ है। (७०८)
- काफ़िर को कुर्बानी का गोश्त देना जायज़ नहीं। (७०८)
- ओझड़ी खाना मकरूह है, उसे दफना देना चाहिए। (७०८)
- दिल, गुर्दा आदि के मामले में कुर्बानी कराने वाले को अधिकार है कि चाहे खुद खाए या तक़सीम (वितरित) करा दे। (७०८)
- मूर्ति पूजा को बढ़ावा देने की कोशिश करना कुफ़्र (अधर्म) है। (७०९)
- "दाढ़ी मुंडवाना हराम है और यह कहना कि मुंडवाना मेरी तबीयत का अख्तियार है" गुनाह पर अड़ना है लेकिन कुफ़्र नहीं। (७०९)
- "मेरी तबीयत का अख्तियार" और "मेरी तबीयत को अख्तियार" में फर्क है। (७०९)

- जो व्यक्ति यह कहे कि "आज अमावस में मंदिर जाता हूँ, शंख धोकर रख लिया है, मुझे इस्लामी पंचायत से क्या लेना-देना", वह काफ़िर हो गया। (७१०)
- गाय की कुर्बानी से संबंधित एक सवाल और जवाब। (७१०)

- یہود و نصاریٰ جو تورات وانجیل قائم کریں باطل پر ہیں۔ (۷۰۰)
- تورات وانجیل کے قیام میں حضور صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم پر ایمان لانا داخل ہے۔ (۷۰۰)
- فلاح رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کے متبعین میں منحصر ہے۔ (۷۰۰)
- ہدایت رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم پر ایمان لانے پر موقوف ہے۔ (۷۰۳)
- اللہ کے رسولوں پر ایمان لانے میں تفریق ڈالنے والا کہ بعض پر ایمان لائے بعض کا کفر کرے ، پکا کافر ہے۔ (۷۰۳)
- یہود و نصاریٰ پر مسلمان ہونا ضروری ہے۔ (۷۰۴)
- اسلام کے سوا ہر دین کا پیر و آخرت میں خسارہ میں ہوگا۔ (۷۰۴)
- یہود و نصاریٰ جو رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کی تشریف آوری سے پہلے ان کے وسیلہ سے کافروں پر فتح مانگتے تھے۔ (۷۰۵)
- آخرت کی ساری بہاریں مسلمانوں کے لئے ہیں۔ کافر اس سے یکسر محروم ہے۔ (۷۰۵)
- قربانی والے اپنی قربانی کا جو حصہ جس کو چاہے دیں بالخصوص کسی حصہ میں کسی کا حق شرعاً وارد نہیں۔ (۷۰۸)
- جس نے یہ کہا کہ " حضور کے زمانہ سے قربانی میں ہمارا حصہ چلا آتا ہے" حضور پر افتراء کیا۔ بے توبہ مرا تو جہنم کا سزا وار ہے۔ (۷۰۸)
- "چاہے ہماری قربانی مقبول نہ ہو ہم باپ دادا کی رسم نہ چھوڑیں گے " یہ کہنے والے پر توبہ تجدید اسلام و تجدید نکاح فرض ہے۔ (۷۰۸)
- کافر کو قربانی کا گوشت دینا جائز نہیں۔ (۷۰۸)

- اوجھڑی کھانا مکروہ ہے دفن کر دی جائے۔ (۷۰۸)
- دل گردہ وغیرہ قربانی کرانے والے کو اختیار ہے چاہے خود کھائے چاہے تقسیم کرادے۔ (۷۰۸)
- بت پوجا کی ترویج میں کوشش کرنا کفر ہے۔ (۷۰۹)
- "داڑھی منڈوانا حرام ہے اور یہ کہنا کہ منڈوانا میری طبیعت کا اختیار ہے " گناہ پر اصرار ہے مگر کفر نہیں۔ (۷۰۹)
- میری طبیعت کا اختیار اور میری طبیعت کو اختیار میں فرق ہے۔ (۷۰۹)
- جو شخص یہ کہے کہ آج مماوس میں مندر جاتا ہوں سنکھ دھو کر رکھ لیا ہے، اسلامی پنچایت سے مجھے کیا غرض ، وہ کافر ہو گیا۔ (۷۱۰)
- قربانی گاؤ سے متعلق ایک سوال وجواب۔ (۷۱۰)

Volume Fourteen (14) | Fatawa-e-Razvia

Index of Subsidiary Issues

Exegesis and Principles of Exegesis (Tafsir wa Usul-e-Tafsir)

- Abrogation (Naskh) of the Quran is not permissible after the passing of the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him). | 261
- Idolatry: Wahhabis and Deobandis are included in "those who oppose Allah and His Messenger." | 135 | Exegesis of the verse "and your movement among those who prostrate." | 273
- Those who "love those who oppose Allah and His Messenger" are not "believers in Allah and the Last Day." | 135 | Any kind of interpretation (ta'wil) or specification (takhsis) in the well-known meaning of the verse "Seal of the Prophets" (Khatam an-Nabiyyin) is blasphemy (kufr). | 334
- Adding any restriction of one's own to the Word of Allah is, by the command of the Quran, a fabrication against Allah. | 146 | Refutation of the interpretation that "Seal of the Prophets" in the verse refers to the end of a distant Sharia. | 336
- Exegesis of the blessed verse "Let not the believers take the disbelievers as allies." | 163 | Only 26 Prophets are mentioned by name in the Holy Quran. | 341
- Who is meant by "those in authority" (uli al-amr) in the noble verse. | 185 | The mention of Samuel, Joshua, and Khidr (peace be upon them) in the Quran occurred in an ambiguous manner. | 342
- Exegesis of the noble verse "Indeed, it is We who sent down the message [i.e., the Quran], and indeed, We will be its guardian." | 259 | Explanation of thirty such verses from the Quran in which Messengers are mentioned in a comprehensive manner. | 342
- Exegesis of the noble verse "Falsehood cannot approach it from before it or from behind it; [it is] a revelation from a [Lord who is] Wise and Praiseworthy." | 260

जिल्द चौदहवीं (14) | फतावा-ए-रज़विया

प्रासंगिक मुद्दों की सूची

व्याख्या और व्याख्या के सिद्धांत (तफ़सीर व उसूल-ए-तफ़सीर)

- नबी करीम (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के विसाल के बाद कुरान का निरसन (नस्ख) जायज़ नहीं है। | 261
- मूर्ति पूजा: वहाबी और देवबंदी "अल्लाह और उसके रसूल का विरोध करने वालों" में शामिल हैं। | 135 | आयत "और सजदा करने वालों में आपकी हलचल" की व्याख्या। | 273
- जो "अल्लाह और उसके रसूल का विरोध करने वालों से दोस्ती रखते हैं" वे "अल्लाह और अंतिम दिन पर ईमान रखने वाले" नहीं हैं। | 135 | आयत "खातम-उन-नबीय्यीन" के प्रसिद्ध अर्थ में किसी भी प्रकार की व्याख्या (तावील) या विशिष्टता (तखसीस) कुफ्र है। | 334
- अल्लाह के कलाम में अपनी ओर से कोई पाबंदी लगाना कुरान के हुक्म के अनुसार अल्लाह पर इफ़्तरा (झूठ) है। | 146 | उस व्याख्या का खंडन कि आयत में "खातम-उन-नबीय्यीन" से तात्पर्य दूर की शरीयत का अंत है। | 336
- मुबारक आयत "मोमिन, काफिरों को अपना दोस्त न बनाएं' की व्याख्या। | 163 | कुरान शरीफ में केवल 26 पैगंबरों के नाम दर्ज हैं। | 341
- आयत-ए-करीमा में "उली अल-अम्र" (अधिकार वाले) से कौन मुराद हैं। | 185 | शमूएल, यूशा और हज़रत ख़िज़्र (अलैहिस्सलाम) का ज़िक्र कुरान में अस्पष्ट तरीके से हुआ। | 342
- आयत-ए-करीमा "बेशक हमने ही इस ज़िक्र को उतारा है और हम ही इसके निगेहबान हैं" की व्याख्या। | 259 | कुरान से ऐसी तीस आयतों का वर्णन जिनमें रसूलों का ज़िक्र व्यापक रूप से हुआ। | 342
- आयत-ए-करीमा "बातिल (झूठ) इसके पास न इसके आगे से आ सकता है और न इसके पीछे से, यह हकीम हमीद की तरफ से नाजिल किया गया है" की व्याख्या। | 260

جلد چہارم (۱۴) | فتاویٰ رضویہ

فہرست ضمنی مسائل

تفسیر واصول تفسیر

- نبی کریم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کے وصال کے بعد نسخِ قرآن جائز نہیں۔ | ۲۶۱
- بت پرستی۔ وہابیہ اور دیوبندیہ "من حاد اللہ ورسولہ" میں داخل ہیں۔ | ۱۳۵ | آیت "تقلبک فی الساجدین" کی تفسیر۔ | ۲۷۳
- جو "یوادون من حاد اللہ ورسولہ" ہیں وہ "یؤمنون باللہ و الیوم الآخر" نہیں۔ | ۱۳۵ | آیت خاتم النبیین کے معنی مشہور میں کسی قسم کی تاویل یا تخصیص کفر ہے۔ | ۳۳۴
- کلامِ الٰہی میں اپنی طرف سے کسی قید کا اضافہ بحکم قرآن افتراء علی اللہ ہے۔ | ۱۴۶ | اس تاویل کا رد کہ آیت میں "خاتم النبیین" سے مراد شریعت بعیدہ کا ختم ہے۔ | ۳۳۶
- آیہ مبارکہ "لا یتخذ المؤمنون الکافرین اولیاء" کی تفسیر۔ | ۱۶۳ | قرآن شریف میں صرف ۲۶ پیغمبروں کے نام مذکور ہیں۔ | ۳۴۱
- آیت کریمہ میں "اولی الامر" سے مراد کون ہیں۔ | ۱۸۵ | شمویل اور یوشع اور حضرت خضر علیہ السلام کا ذکر قرآن میں مبہم طریقہ پر ہوا۔ | ۳۴۲
- آیت کریمہ "انا نحن نزلنا الذکر وانا لہ لحافظون" کی تفسیر۔ | ۲۵۹ | قرآن سے ایسی تیس آیتوں کا بیان جن میں رسولوں کا ذکر بطریق استغراق ہوا۔ | ۳۴۲
- آیت کریمہ "لا یأتیہ الباطل من بین یدیہ ولا من خلفہ تنزیل من حکیم حمید" کی تفسیر۔ | ۲۶۰

صفحہ 712 میں سے 72

Fatawa Rizvia, Volume 14

Page	Topic	Topic	Page
345	Mention of seven Quranic places where previous prophets are mentioned by the attribute of species.	Exquisite interpretation of the blessed verse "Man lam yahkum" (Whoever does not judge...).	366
346	Mention of six places where the Messenger is mentioned generally without any restriction of inclusion or exclusion.	The ruling of "Lakum dinukum wali ya din" (To you your religion, and to me mine) is abrogated.	388
347	Mention of eight places where a specific group of messengers is mentioned.	Sayings of the noble commentators regarding the intent of the verse of Al-Mumtahinah.	436
348	Places where mention occurred by way of present covenant (ahd-e-huzuri).	Bright explanation of the verse of Al-Mumtahinah.	436
348	Places where mention occurred by way of remembered covenant (ahd-e-zikri).	The noble verse "La yanhakumullah" (Allah does not forbid you...) is about Banu Khuza'ah.	436
348	Places where mention occurred by way of scientific/conceptual covenant (ahd-e-ilmi).	Sayings regarding abrogation in the verse.	441
348	In the noble verse "Walakin Rasulallah wa Khataman Nabiyyin", if the 'Alif Lam' is for external covenant, then the external covenant will be a remembered one.	Proof from the Great Quran itself for the abrogation of this verse if it is considered general for every non-combatant.	447
348	If the mentioned prophets in the noble verse are intended by the attribute of species, then the Word of God would necessarily be redundant and meaningless.	The command is to fight and be harsh with all disbelievers even if they are not active combatants. The specification of active combatants is abrogated.	448
349			455

Page	Topic	Topic	Page
	In the case of taking 'Alif Lam' for external covenant in the verse of Khatam an-Nabiyyin, there would be multiple categories of messengers mentioned in the Quran, which is against the external covenant itself.	There are four possibilities in the noble verse "Wa qaatilul mushrikeena kaaffatan kama yuqaatilunakum kaaffatan".	
349	If in the blessed verse of Khatam an-Nabiyyin, 'Alif Lam' is not for immersion (istighraq) but for remembered external covenant, then the blessed verse will be among the ambiguous ones (Mutashabihat).	The most correct saying of the majority is that the verse of Al-Mumtahinah is only about those under treaty.	457
350	Any meaning intended for the verse other than immersion (istighraq) will not be a proof for the finality of prophethood.	What is meant by "birr" (righteousness) and dealings in the verses of Al-Mumtahinah.	469
352	Even if 'Alif Lam' in the blessed verse is for external covenant, immersion (istighraq) will still be proven.	Research on the meaning of 'iqsat' (justice/equity).	470
365	Rejection of a wrong argument for the general excommunication (Takfir) of Muslims based on the noble verse "Fala wa Rabbika".	Commentators differed on three grounds regarding the meaning of 'iqsat' in the verse of Al-Mumtahinah.	470
		In the noble verse "La yanhakum", permission is given for some kind treatment and financial support for disbelievers, not for making them one's helpers and intimate friends.	474

फ़तावा रिज़विया, जिल्द 14 (جلد چہار دہم)

पृष्ठ	विषय	विषय	पृष्ठ
345	सात कुरानी स्थानों का उल्लेख जहाँ पूर्व नबियों को जाति (स्पीशीज़) की विशेषता के साथ उल्लेख किया गया है।	आयत मुबारका "मन लम यहकुम" की सुंदर व्याख्या।	366
346	छह स्थानों का उल्लेख जहाँ रसूल का उल्लेख बिना किसी बंधन के सामान्य रूप से किया गया है।	"लकुम दीनुकुम वली दीन" का हुक्म मनसूख (निरस्त) है।	388
347	आठ स्थानों का उल्लेख जहाँ रसूलों के एक विशेष समूह का उल्लेख है।	आयत-ए-मुमतहिना के उद्देश्य के बारे में मुफ़स्सिरों (टीकाकारों) के कथन।	436
348	वे स्थान जहाँ वर्तमान अनुबंध (अहद-ए-हुज़ूरी) के माध्यम से उल्लेख हुआ।	आयत-ए-मुमतहिना का स्पष्ट विवरण।	436
348	वे स्थान जहाँ स्मरणीय अनुबंध (अहद-ए-ज़िक्री) के माध्यम से उल्लेख हुआ।	आयत-ए-करीमा "ला यन्हाकुमुल्लाह" बनू खुज़ाआ के बारे में है।	436
348	वे स्थान जहाँ वैज्ञानिक अनुबंध (अहद-ए-इल्मी) के माध्यम से उल्लेख हुआ।	आयत में नस्ख़ (निरसन) के बारे में कथन।	441
348	आयत-ए-करीमा "वलकिन रसूलाल्लाह व खातमन नबिय्यीन" में यदि 'अलिफ़ लाम' अहद-ए-ख़ारजी के लिए हो तो अहद-ए-ख़ारजी ज़िक्री होगा।	स्वयं क़ुरआन-ए-अज़ीम से इस आयत के निरसन का प्रमाण यदि इसे हर गैर-लड़ाकू (मुहारिब) के लिए सामान्य माना जाए।	447
348	यदि आयत-ए-करीमा में उल्लेखित नबियों को जाति (स्पीशीज़) के गुण से अभिप्रेत माना जाए, तो ईश्वरीय वाणी का व्यर्थ और निरर्थक होना लाज़मी होगा।	सभी काफ़िरों से लड़ने और सख्ती करने का हुक्म है चाहे वे वास्तव में लड़ने वाले (मुहारिब बिल-फ़ेल) न हों। लड़ाकू होने की शर्त निरस्त हो गई है।	448
349	आयत-ए-खातमन नबिय्यीन में 'अलिफ़ लाम' को अहद-ए-ख़ारजी मानने की स्थिति में		455

पृष्ठ	विषय
	क़ुरआन में वर्णित रसूलों की कई श्रेणियां होंगी जो स्वयं अहद-ए-ख़ारजी के विरुद्ध है।
349	यदि आयत-ए-मुबारका खातमन नबिय्यीन में 'अलिफ़ लाम' इस्तिग़राक़ के लिए न हो बल्कि अहद-ए-ख़ारजी ज़िक्री के लिए हो, तो आयत मुबारका मुतशाबिहात (अस्पष्ट आयतों) में से होगी।
350	आयत में इस्तिग़राक़ के अलावा जो भी अर्थ लिया जाएगा, वह आयत ख़त्म-ए-नुबुव्वत पर प्रमाण नहीं होगी।
352	यदि आयत-ए-मुबारका में 'अलिफ़ लाम' अहद-ए-ख़ारजी हो तब भी इस्तिग़राक़ ही सिद्ध होगा।
365	आयत-ए-करीमा "फ़ला व रब्बिका" से आम मुसलमानों के तक़्फ़ीर (काफ़िर ठहराने) पर एक गलत तर्क का खंडन।

विषय	पृष्ठ
आयत-ए-करीमा "व क़ातिलुल मुशरिकीना काफ़्फ़तन कमा युक़ातिलूनकुम काफ़्फ़तन" में चार संभावनाएँ हैं।	
अधिकांश का सबसे सही कथन यह है कि आयत-ए-मुमतहिना केवल संधि करने वालों के बारे में है।	457
आयत-ए-मुमतहिना में "बिर्र" (पुण्य) और व्यवहार से क्या तात्पर्य है।	469
'इक़्सात' (न्याय) के अर्थ का अनुसंधान।	470
आयत-ए-मुमतहिना में 'इक़्सात' के अर्थ में मुफ़स्सिरों के तीन अलग-अलग मत।	470
आयत-ए-करीमा "ला यन्हाकुम" में काफ़िरों के साथ कुछ अच्छे व्यवहार और वित्तीय सहायता की अनुमति है, न कि उन्हें अपना सहायक और जिगरी दोस्त बनाने की।	474

صفحہ	موضوع
۳۴۵	ایسے سات مقامات قرآنی کا ذکر جہاں انبیاء سابقین کو بوصف جنسیت ذکر کیا گیا۔
۳۴۶	ایسے چھ مقامات کا ذکر جہاں رسول کا ذکر مطلقاً بے قید شمول و خصوص کیا گیا۔
۳۴۷	ایسے آٹھ مقامات کا ذکر جہاں رسولوں کی خاص جماعت کا ذکر ہے۔
۳۴۸	وہ مقامات جہاں بطریق عہد حضوری ذکر ہوا۔
۳۴۸	وہ مقامات جہاں بطریق عہد ذکری ذکر ہوا۔
۳۴۸	وہ مقامات جہاں بطریق عہد علمی ذکر ہوا۔
۳۴۸	آیت کریمہ "ولکن رسول اللہ و خاتم النبیین" میں اگر الف لام عہد خارجی ہو تو عہد خارجی ذکری ہوگا۔
۳۴۸	

صفحہ	موضوع
۳۶۶	آیہ مبارکہ "من لم یحکم" کی نفیس تفسیر۔
۳۸۸	"لکم دینکم ولی دین" کا حکم منسوخ ہے۔
۴۳۶	آیت ممتحنہ کی مراد کے بارے میں مفسرین کرام کے اقوال۔
۴۳۶	آیہ ممتحنہ کا روشن بیان۔
۴۳۶	آیہ کریمہ "لا ینھکم اللہ" بنوخزاعہ کے بارے میں ہے۔
۴۴۱	آیت میں نسخ کے اقوال۔
۴۴۷	خود قرآن عظیم سے اس آیت کی منسوخی کا ثبوت اگر ہر غیر محارب کو عام مانی جائے۔
۴۴۸	سب کافروں سے قتال و غلظت کا حکم ہے اگرچہ محارب بالفعل نہ ہوں۔

صفحہ	موضوع
	آیت کریمہ میں انبیاء مذکور بوصف جنسیت مراد ہوں تو کلام الہی فضول و مہمل ہونا لازم آئے گا۔
۳۴۹	آیت خاتم النبیین میں الف لام عہد خارجی مراد لینے کی صورت میں قرآن میں مذکور رسولوں کی متعدد اصناف ہونگی جو خود عہد خارجی کے خلاف ہے۔
۳۴۹	آیت مبارکہ خاتم النبیین میں الف لام استغراق کے لئے نہ ہو بلکہ عہد خارجی ذکری کے لئے ہو تو آیت مبارکہ متشابہات میں سے ہوگی۔
۳۵۰	آیت میں استغراق کے علاوہ جو معنی مراد لیا جائے آیت ختم نبوت پر دلیل نہ ہوگی۔
۳۵۲	آیت مبارکہ میں الف لام عہد خارجی ہو تب بھی استغراق ہی ثابت ہوگا۔
۳۶۵	آیہ کریمہ "فلا وربک" الایۃ سے تکفیر عامہ اہل اسلام پر ایک غلط استدلال کا رد۔

صفحہ	موضوع
	محارب بالفعل کی تخصیص منسوخ ہو گئی۔
۴۵۵	آیہ کریمہ "وقاتلوا المشرکین کافۃ کما یقاتلونکم کافۃ" میں چار احتمال ہیں۔
۴۵۷	اصح قول اکثر ہے کہ آیہ کریمہ ممتحنہ صرف معاہدین کے بارے میں ہے۔
۴۶۹	آیات ممتحنہ میں برومعاملات سے کیا مراد ہے۔
۴۷۰	معنی اقساط کی تحقیق۔
۴۷۰	آیت ممتحنہ میں اقساط کے معنی میں مفسرین تین وجہ پر مختلف ہوئے۔
۴۷۴	آیہ کریمہ "لا ینھکم" میں کفار سے کچھ نیک برتاؤ اور مالی مواسات کی اجازت

ہے نہ کہ ان کو اپنا انصار اور یار غار

بنانے کی۔

Fatawa Rizwia Volume (14)

Topic	Page	Topic	Page
Quranic verses regarding the prohibition of seeking help from polytheists.	490	In Surah Ad-Duha, the radiant face and musk-scented locks of the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) are sworn by.	634
First noble verse	490	Before the arrival of the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him), Jews used to seek victory over the disbelievers through his mediation.	705
Second noble verse	491	**Hadith Benefits**	
Commentary on the noble verse	491	Scholarly discussion and source verification (takhrij) of the Hadith "The leaders are from the Quraish."	188
Third noble verse	492	Removal of the misconception arising from the Bukhari Hadith: "Hear and obey, even if an Abyssinian slave is appointed over you."	198
Commentary on the noble verse	492	It is obligatory to interpret the Hadith in a manner that does not contradict consensus (Ijma).	199
Fourth noble verse	492	The Imams argued from "The leaders are from the Quraish," and established the argument through the encompassing nature of the definite article (al-istighraq) in 'Al-Aimmah'.	207
Commentary on the noble verse	492	The Hadith "Give precedence to the Quraish and do not precede them" is narrated by six companions.	227
Argument for cow sacrifice from the noble verse "And the camels	560		242

Topic	Page	Topic	Page
We have appointed for you," as well as an argument on this subject from the translation of Tafseer Qadri.		Commentary on the Hadith "Every child is born on the natural disposition (fitrah)."	
Argument from the blessed verse "And for every nation We have appointed a rite."	561	Two types of consecutive (Mutawatir) Hadith.	280
Argument from the Surah Al-An'am verse "Eight pairs" regarding cattle being a blessing.	562	Commentary on the blessed Hadith: "The people of innovation are the dogs of the people of hellfire."	288
Argument from the verse "And when Moses said to his people."	562	A fabricated (Maudu) narration and the ruling regarding its narrator.	308
Proof of sacrifice from the verses of Surah Baqarah, Surah Al-An'am, and Surah Al-Hajj.	568	The Hadith "There is no prophet after me" is consecutive (Mutawatir).	333
Explanation of the noble verse: "Whoever intercedes with a good intercession."	578	Account of Hadiths which explicitly define 'Seal of the Prophets' as the Final Prophet.	351

फ़तावा रज़विया जिल्द (१४)

विषय	पृष्ठ
मुशरिकों से मदद माँगने की मनाही पर क़ुरानी आयतें।	४९०
पहली आयत-ए-करीमा	४९०
दूसरी आयत-ए-करीमा	४९१
आयत-ए-करीमा की तफ़्सीर	४९१
तीसरी आयत-ए-करीमा	४९२
आयत-ए-करीमा की तफ़्सीर	४९२
चौथी आयत-ए-करीमा	४९२
आयत-ए-करीमा की तफ़्सीर	४९२
	५६०

विषय	पृष्ठ
सूरह अज़-ज़ुहा में हुज़ूर सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम के रोशन चेहरे और मुश्क जैसी ज़ुल्फ़ों की क़सम याद की गई है।	६३४
रसूलुल्लाह सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम के आगमन से पहले, यहूदी उनके वसीले से काफ़िरों पर जीत माँगते थे।	७०५
फ़वाइद-ए-ह़दीसिय्या (हदीस के लाभ)	
हदीस "अल-अइम्मतु मिन क़ुरैश" पर मुहद्दिसानह गुफ़्तगू और इसकी तख़रीज।	१८८
बुख़ारी की हदीस "सुनो और आज्ञा का पालन करो चाहे तुम पर हब्शी गुलाम मुक़र्रर किया जाए" से पैदा होने वाले वहम का निवारण।	१९८
हदीस को ऐसे अर्थ पर मह़मुल करना वाजिब है कि वह इज्मा (आम सहमति) के ख़िलाफ़ न हो।	१९९
इमामों ने "अल-अइम्मतु मिन क़ुरैश" से इस्तेदलाल (दलील) फ़रमाया और 'अल-अइम्मा' के'अल' के व्यापक अर्थ से दलील को मुकम्मल किया।	२०७
हदीस "क़ुरैश को आगे रखो और उनसे आगे न बढ़ो" छह सहाबा किराम की रिवायत से है।	२२७
	२४२

विषय	पृष्ठ	विषय	पृष्ठ
आयत-ए-करीमा "वल-बुद्रा जा'अल्नाहा" से गाय की क़ुरबानी पर दलील, साथ ही तफ़्सीर-ए-क़ादरी के तर्जुमे से इस विषय पर दलील।		हदीस "हर बच्चा फ़ितरत पर पैदा होता है" की तफ़्सीर।	
मुबारक आयत "वलि कुल्लि उम्मतिन जा'अल्ना मनसकन" से दलील।	५६१	हदीस-ए-मुतवातिर की दो किस्में।	२८०
सूरह अनआम की आयत "षमानियाह अज़्वाज" से मवेशियों के नेमत होने पर दलील।	५६२	मुबारक हदीस "बिदअत वाले जहन्नमियों के कुत्ते हैं" की तफ़्सीर।	२८८
"वइज़ क़ाला मूसा लिक़ौमिही" आयत से दलील।	५६२	एक मौज़ू (गढ़ी हुई) रिवायत और उसके बयान करने वाले का हुक्म।	३०८
सूरह बक़रह, सूरह अनआम और सूरह हज की आयतों से क़ुरबानी का प्रमाण।	५६८	हदीस "मेरे बाद कोई नबी नहीं" मुतवातिर है।	३३३
आयत-ए-करीमा "मं यश्फ़अ शफ़ाअतन हसनतन" की व्याख्या।	५७८	उन हदीसों का बयान जिनमें 'खातमुन नबीय्यीन' का अर्थ आख़िरी नबी होने की स्पष्ट व्याख्या है।	३५१

पृष्ठ ७४/७१२

عنوان صفحہ		عنوان صفحہ	
حرمت استعانت مشرکین پر آیاتِ قرآنیہ۔	۴۹۰	سورہ والضحیٰ میں حضور صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کے روئے روشن اور زلف مشکیں کی قسم یاد کی گئی ہے۔	۶۳۴
پہلی آیتِ کریمہ	۴۹۰	یہود رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کی تشریف آوری سے پہلے ان کے وسیلہ سے کافروں پر فتح مانگتے تھے۔	۷۰۵
دوسری آیتِ کریمہ	۴۹۱	**فوائدِ حدیثیہ**	
تفسیر آیتِ کریمہ	۴۹۱	حدیث "الائمۃ من قریش" پر محدثانہ گفتگو اور اس کی تخریج۔	۱۸۸
تیسری آیتِ کریمہ	۴۹۲	حدیث بخاری "اسمعوا واطیعوا وان استعمل علیکم عبد حبشی" سے پیدا شدہ وہم کا ازالہ۔	۱۹۸
تفسیر آیتِ کریمہ	۴۹۲	حدیث کو اس معنی پر حمل کرنا واجب ہے کہ اجماع کے خلاف نہ واقع ہو۔	۱۹۹
چوتھی آیتِ کریمہ	۴۹۲		۲۰۷

عنوان	صفحہ
تفسیر آیتِ کریمہ	۴۹۲
آیت کریمہ "والبدن جعلنھا" سے گائے کی قربانی پر استدلال، نیز تفسیر قادری کے ترجمہ سے اس موضوع پر استدلال۔	۵۶۰
آیہ مبارکہ "ولکل امة جعلنا منسکا" سے استدلال۔	۵۶۱
سورہ انعام کی آیت "ثمانیة ازواج" سے بقر کے انعام ہونے پر استدلال۔	۵۶۲
"واذ قال موسی لقومه" الایہ سے استدلال۔	۵۶۲
آیہ سورہ بقر، سورہ انعام اور سورہ حج سے قربانی کا ثبوت۔	۵۶۸
آیہ کریمہ "من یشفع شفاعة حسنة" کی توضیح۔	۵۷۸

عنوان	صفحہ
ائمہ نے "الائمة من قریش" سے استدلال فرمایا اور جمع محلیٰ باللام کے افادہ استغراق سے اتمام تقریب فرمایا۔	
حدیث "قدموا قریشا ولا تقدموھا" چھ صحابہ کرام کی روایت سے ہے۔	۲۲۷
حدیث "مامن مولود یولد علی الفطرة" کی تفسیر۔	۲۴۲
حدیث متواتر کی دو قسمیں۔	۲۸۰
حدیث مبارک "اھل البدع کلاب اھل النار" کی تفسیر۔	۲۸۸
ایک موضوع روایت اور اس کے بیان کرنے والے کا حکم۔	۳۰۸
حدیث "لانبی بعدی" متواتر ہے۔	۳۳۳
ان احادیث کا بیان جن میں خاتم النبیین بمعنی آخری نبی کی تصریح ہے۔	۳۵۱

Fatawa Razawiyya - Volume 14

Page	Description
415	"The Imams are from the Quraish" is an authentic and widely reported hadith, and there is a consensus among the people of Islam on this subject.
496	Authentic hadiths on the prohibition of seeking help from polytheists.
500	The state of some narrations presented regarding the permissibility of seeking help.
501	Narrations for permissibility do not reach the strength of the forbidding hadiths, so they are not contradictory to them.
501	Answer to the two events presented to declare the prohibition of seeking help as abrogated.
503	According to Imam Shafi'i, a disconnected (munqati') hadith is rejected.
503	The mursal of Imam Shafi'i is considered negligible.
503	Hadith scholars call the mursal of Zuhri 'insignificant like wind'.
646	A false narration.
646	A fabricated lie in a sahih narration and its removal.
	Namaz (Prayer)
164	Severe prohibition of praying on the land of infidels.
374	Shortening (Qasr) prayer in Maghrib is like inventing a new Sharia.
375	Omitting any word in Ayat al-Kursi makes prayer invalid according to one school of thought; the preferred view is that it's not invalid if it doesn't corrupt the meaning.
	Imamat (Leadership)
251	Prayer behind a person of whims and innovation (bid'ah) who hasn't reached the level of disbelief will be valid but disliked (makruh), except for Rafidhis,

Page	Description
551	Mention of hadiths where women are allowed to join the congregation with the Prophet (PBUH).
562	Extraction of hadiths from the Six Authentic Books (Sahah Sitta) and Nasa'i mentioning cow sacrifice.
575	A blessed hadith: whoever wants to see their honor with God should estimate the value of Allah in their heart.
584	Muslim's hadith regarding avoiding the misguided.
627	The hadith "Poverty is my pride" is baseless.
631	The correct meaning of the blessed hadith "O Allah, keep me alive poor".
253	Qadris, and Mushabbihas, behind whom it is not valid at all.
253	When is prayer valid behind an innovator with dislike.
253	Behind which innovator is prayer absolutely impermissible.
253	Prayer behind Jahmis, Qadris, and extreme Rafidhis is impermissible.
254	Behind which people of whims is prayer permissible and behind whom is it impermissible.
254	Prayer behind one who denies the permissibility of wiping over socks (Mash al-Khuffayn) is impermissible.

फतवा रज़विया - खंड 14

पृष्ठ	विवरण
415	"इमाम कुरैश से हैं" हदीस सही और मुतवातिर है और मुसलमानों का इस विषय पर सर्वसम्मति (इज्मा) है।
496	मुशरिकों से मदद माँगने की मनाही पर सही हदीसें।
500	मदद माँगने की अनुमति के पक्ष में प्रस्तुत की गई कुछ रिवायतों का हाल।
501	अनुमति की रिवायतें शक्ति में मनाही वाली हदीसों तक नहीं पहुँचतीं, इसलिए वे उनके विरोधी नहीं हैं।
501	मदद माँगने की मनाही को निरस्त घोषित करने के लिए प्रस्तुत की गई दो घटनाओं का उत्तर।
503	इमाम शाफ़ई के अनुसार मुनक़ति (कटी हुई) हदीस अस्वीकार्य (मरदूद) है।
503	इमाम शाफ़ई का मुरसल निरर्थक (मुहम्मल) है।
503	मुहद्दिस ज़हरी के मुरसल को 'पार हवा' (हवा की तरह तुच्छ) कहते हैं।
551	उन हदीसों का ज़िक्र जिनमें औरतों को हुज़ूर के साथ जमाअत की अनुमति है।
646	एक झूठी रिवायत।
646	एक सही रिवायत में झूठ का पैबंद और उसका निवारण।
	नमाज़
164	काफ़िरों की ज़मीन पर नमाज़ पढ़ने की कड़ी मनाही।
374	मग़रिब में नमाज़ क़स्र करना नई शरीयत गढ़ना है।
375	आयतुल कुर्सी में कोई शब्द छोड़ने से एक मज़हब के अनुसार नमाज़ बातिल है; सही मत यह है कि बिना अर्थ बिगाड़े बातिल नहीं।
	इमामत (नेतृत्व)
251	जो अहल-ए-हवा और बिदअती कुफ़्र की हद तक न पहुँचा हो, उसके पीछे नमाज़ कराहत के साथ हो जाएगी, लेकिन राफ़ज़ी, क़दरी और मुशब्बिहा के पीछे बिल्कुल नहीं होगी।
253	बिदअती की पैरवी में नमाज़ कराहत के साथ कब सही है।

पृष्ठ	विवरण
562	सिहाह सित्ता और नसाई से उन हदीसों का चयन जिनमें गाय की कुर्बानी का ज़िक्र है।
575	एक हदीस मुबारका: जो ईश्वर के यहाँ अपना सम्मान देखना चाहता है, वह अंदाज़ा लगाए कि उसके दिल में अल्लाह की क्या क़द्र है।
584	गुमराहों से बचने के बारे में हदीस मुस्लिम।
627	हदीस "अल-फ़क़रू फ़ख़री" निराधार है।
631	हदीस मुबारका "अल्लाहुम्मा अहिय्यनी मिस्कीनन" का सही अर्थ।
253	किस बिदअती के पीछे नमाज़ पूर्णतः नाजायज़ है।
253	जहमी, क़दरी और कट्टर राफ़ज़ी के पीछे नमाज़ नाजायज़ है।
254	किन अहल-ए-अहवा के पीछे नमाज़ जायज़ और किनके पीछे नाजायज़ है।
254	मोज़े पर मसह करने के मुनकिर (इनकार करने वाले) के पीछे नमाज़ नाजायज़ है।

صفحہ	عبارت
۴۱۵	"الائمۃ من قریش" حدیث صحیح متواتر ہے اور اہل اسلام کا اس مضمون پر اجماع ہے۔
۴۹۶	تحریم استعانت مشرکین پر احادیث صحیحہ۔
۵۰۰	جواز استعانت میں پیش کی جانے والی بعض روایات کا حال۔
۵۰۱	روایات جواز قوت میں احادیث منع کو نہیں پہنچتی ہیں لہٰذا ان کے معارض نہیں۔
۵۰۱	ممانعت استعانت کو منسوخ قرار دینے کے لئے جو دو واقعے پیش کئے جاتے ہیں ان کا جواب۔
۵۰۳	امام شافعی کے نزدیک حدیث منقطع مردود ہے۔

صفحہ	عبارت
۶۴۶	ایک جھوٹی روایت۔
۶۴۶	ایک صحیح روایت میں جھوٹ کا پیوند اور اس کا ازالہ۔

نماز

صفحہ	عبارت
۱۶۴	کافروں کی زمین میں نماز پڑھنے کی شدید ممانعت۔
۳۷۴	مغرب میں نماز قصر کرنا نئی شریعت گھڑنا ہے۔
۳۷۵	آیۃ الکرسی میں کوئی لفظ چھوڑنے سے ایک مذہب پر نماز باطل ہے، راجح یہ ہے کہ بے فساد معنی فاسد نہیں۔

صفحہ	عبارت
۵۰۳	مرسل امام شافعی کے نزدیک مہمل ہے۔
۵۰۳	زہری کے مرسل کو محدثین پار ہوا کہتے ہیں۔
۵۵۱	ان احادیث کا ذکر جن میں عورتوں کو حضور پر جماعت کی اجازت ہے۔
۵۶۲	صحاح ستہ اور نسائی سے ان احادیث کی تخریج جس میں قربانی بقر کا ذکر ہے۔
۵۷۵	ایک حدیث مبارکہ کہ جو اپنی عزت خدا کے ہاں دیکھنا چاہے اندازہ لگائے کہ اس کے دل میں اللہ تعالیٰ کی قدر کیسی ہے۔
۵۸۴	گمراہوں سے اجتناب کی حدیث مسلم۔

صفحہ	عبارت
امامت	
۲۵۱	جو اہل ھوی وبدعت حد کفر تک نہ پہنچا ہو اس کے پیچھے نماز کراہت کے ساتھ ہو جائے گی مگر رافضی، قدری اور مشبہہ کے پیچھے بالکل نہیں ہوگی۔
۲۵۳	مبتدع کی اقتدا میں نماز کراہت کے ساتھ کب صحیح ہے۔
۲۵۳	کون سے مبتدع کے پیچھے نماز مطلقاً ناجائز ہے۔
۲۵۳	جہمی، قدری اور غالی رافضی کے پیچھے نماز نا جائز ہے۔
۲۵۴	کن اہل اہواء کے پیچھے نماز جائز اور کن کے پیچھے نماز ناجائز ہے۔

صفحہ	عبارت صفحہ	عبارت
۶۲۷	حدیث "الفقر فخری" بے اصل ہے۔ ۲۵۴	موزہ پر جواز مسح کے منکر کے پیچھے نماز نا جائز ہے۔
۶۳۱	حدیث مبارک "اللھم احیینی مسکینا" کا صحیح مطلب۔	

Fatawa-e-Razvia Volume 14

- It is not permissible to pray behind someone who slanders the Mother of the Believers, Sayyida Aisha Siddiqa (may Allah be pleased with her). 252
- The permission for a non-Dhimmi infidel (kafir) to enter the mosque has been revoked. 526
- Praying behind an innovator (bid'ati) is 'Makruh Tahrimi' (prohibitively disliked), and behind an infidel (kafir) it is invalid. 293
- Entering the mosque for an infidel (kafir) in a manner of superiority is absolutely forbidden (haram). 529
- Believing the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) is dead and denying seeking help from him is a Wahhabi thought; their leading of prayer is not permissible. 306
- Whoever enters the mosque and troubles people should be expelled from the mosque. 590
- One who openly commits major sins is a 'Fasiq Mu'lin' (open sinner); praying behind him is 'Makruh Tahrimi'. 318
- **Zakat**
- One should not pray behind a person who doubts the infidelity of Wahhabis. 385
- Supererogatory (nafl) charities can be given to a Dhimmi. 439
- **Rules of the Mosque**
- Zakat cannot be given to a Dhimmi. 439
- The entry of infidels (kafir) into Masjid al-Haram is absolutely prohibited. 390
- **Marriage (Nikah)**
- During the era of the Prophet, delegations of infidels did not come to the mosque in a superior manner. 391
- Marriage with a woman from the 'People of the Book' (Kitabiyah) is valid, although it is 'Makruh Tanzihi' (mildly disliked). 116
- The arrival of a polytheist (mushrik) in the mosque in a superior manner is forbidden. 391
- Conditions for the validity of marriage with a Kitabiyah. 116
- The prohibition of infidels entering mosques is evident in the reliable books of the Hanafi school. 391
- What is the ruling on marrying Sabian (star-worshipping) women? 119

- The entry of infidels amidst a large number of non-Muslims is a cause for the downfall of Islam. 392
- Shari'a compatibility (Kafa'ah) is considered in marriage. 227
- During the blessed time of the Prophet, dogs used to come and go in the mosque; nowadays, bringing them along is strictly forbidden. 392
- After the waiting period ('iddah), an apostate woman can marry whomever she wishes. 298
- Refutation of taking a polytheist into mosques. 521
- If words of disbelief (Kufr) are uttered, renewal of marriage is necessary; for marriage, witnesses like relatives, e.g., son or daughter, are also sufficient. 316
- Giving a girl in marriage to a Mirzai (Qadiani) while being aware of their religion is like presenting her for adultery and is an act of transgression (fisq). 321

फ़तावा-ए-रज़्विया जिल्द चौदहवीं (14)

- उम्मुल मोमिनीन सैयदा आयशा सिद्दीक़ा (रज़ियल्लाहु तआला अन्हा) पर तोहमत लगाने वाले के पीछे नमाज़ जायज़ नहीं है। २५२
- ग़ैर-ज़िम्मी काफ़िर को मस्जिद में आने की इजाज़त मंसूख़ हो चुकी है। ५२६
- बिदअती के पीछे नमाज़ मकरूह-ए-तहरीमी और काफ़िर के पीछे बातिल है। २९३
- काफ़िर का बतौरे इस्तिअ'ला (बड़प्पन जताते हुए) मस्जिद में जाना मुतलक़न हराम है। ५२९
- हुज़ूर (सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम) को वफ़ात-याफ़्ता मान कर उनसे इस्तिआनत (मदद मांगने) का इनकार वहाबिया का ख़्याल है, जिनकी इमामत जायज़ नहीं। ३०६
- जो शख़्स मस्जिद में आकर लोगों को ईज़ा (दुख) दे, उसे मस्जिद से निकाल दिया जाए। ५९०
- अलल-एलान गुनाह-ए-कबीरा करने वाला फ़ासिक़-ए-मुअ'लिन है, उसके पीछे नमाज़ मकरूह-ए-तहरीमी है। ३१८
- **ज़कात**
- जो शख़्स वहाबियों के कुफ़्र में शक करे, उसके पीछे नमाज़ न पढ़ी जाए। ३८५
- ज़िम्मी को नफ़ली सदक़ात दे सकते हैं। ४३१
- **अहकाम-ए-मस्जिद**
- ज़कात ज़िम्मी को नहीं दे सकते। ४३९
- मस्जिद-ए-हराम में कुफ़्फ़ार का दाखिला मुतलक़न मना है। ३९०
- **निकाह**
- अह्द-ए-रिसालत में वुफ़ूद-ए-कुफ़्फ़ार मस्जिद में बतौरे इस्तिअ'ला नहीं आते थे। ३१।
- किताबीया औरत से निकाह सही है अगरचे मकरूह-ए-तन्ज़ीही है। ११६
- मुशरिक का बतौरे इस्तिअ'ला मस्जिद में आना हराम है। ३१।
- निकाह-ए-किताबीया के सही होने की शर्तें। ११६
- हनफ़िया की मो'तमद (विश्वसनीय) कुतुब में मस्जिद में दाखिला-ए-कुफ़्फ़ार की मुमानअत ज़ाहिर है। ३१।
- साबी (सितारा परस्त) औरतों से निकाह कैसा है? ११७
- ग़ैर-मुस्लिमों की कसरत में दाखिला-ए-कुफ़्फ़ार सबब-ए-पामाली-ए-इस्लाम है। ३९२
- निकाह में शरअन कफ़ाअत का एतबार है। २२७

- हुज़ूर के ज़माना-ए-मुबारक में कुत्ते मस्जिद में आते-जाते थे, आज कल साथ लाना सख़्त मना है। ३९४
- मुरतद की औरत इद्दत के बाद जिससे चाहे निकाह करे। २९८
- मसाजिद में मुशरिक को ले जाने का रद्द। ५४।
- कलिमा-ए-कुफ़्र सादिर हो तो तज्दीद-ए-निकाह ज़रूरी है और निकाह के लिये गवाह रिश्तेदार मसन बेटा-बेटी हों वो भी काफ़ी हैं। ३।६
- मिरज़ाई के मज़हब से आगाह होकर उसको लड़की देना ज़िना पर पेश करना है और फ़ेल-ए-फ़िस्क़ है। ३२।

पृष्ठ ७६/७१२

- ام المؤمنین سیدہ عائشہ صدیقہ رضی اللہ تعالٰی عنہا پر تہمت رکھنے والے کے پیچھے نماز جائز نہیں ۔ ۲۵۲
- غیر ذمی کافر کو مسجد میں آنے کی اجازت منسوخ ہو چکی ہے۔ ۵۲۶
- بدعتی کے پیچھے نماز مکروہ تحریمی اور کافر کے پیچھے باطل ہے۔ ۲۹۳
- کافر کو بطور استعلاء مسجد میں جانا مطلقاً حرام ہے۔ ۵۲۹
- حضور صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کو وفات یافتہ مان کر ان سے استعانت کا انکار وہابیہ کا خیال ہے جن کی امامت جائز نہیں۔ ۳۰۶
- جو شخص مسجد میں آکر لوگوں کو ایذا دے اس کو مسجد سے نکال دیا جائے۔ ۵۹۰
- علی الاعلان گناہ کبیرہ کرنے والا فاسق معلن ہے اس کے پیچھے نماز مکروہ تحریمی ہے۔ ۳۱۸
- **زکوٰۃ**
- جو شخص وہابیوں کے کفر میں شک کرے اس کے پیچھے نماز نہ پڑھی جائے۔ ۳۸۵
- ذمی کو نفلی صدقات دے سکتے ہیں۔ ۴۳۹
- **احکام مسجد**
- زکوٰۃ ذمی کو نہیں دے سکتے۔ ۴۳۹
- مسجد حرام میں کفار کا داخلہ مطلقاً منع ہے۔ ۳۹۰
- **نکاح**
- عہد رسالت میں وفود کفار مسجد میں بطور استعلاء نہیں آتے تھے۔ ۳۹۱

- کتابیہ عورت سے نکاح صحیح ہے اگرچہ مکروہ تنزیہی ہے۔ ۱۱۶
- مشرک کا بطور استعلاء مسجد میں آنا حرام ہے ۳۹۱
- نکاح کتابیہ کے صحیح ہونے کی شرطیں۔ ۱۱۶
- حنفیہ کی کتب معتمدہ میں مسجد میں داخلہ کفار کی ممانعت ظاہر ہے۔ ۳۹۱
- صابی (ستارہ پرست) عورتوں سے نکاح کیسا ہے۔ ۱۱۹
- غیر مسلموں کی کثرت میں داخلہ کفار سبب پامالی اسلام ہے۔ ۳۹۲
- نکاح میں شرعاً کفاءت کا اعتبار ہے۔ ۲۲۷
- حضور کے زمانہ مبارک میں کتے مسجد میں آتے جاتے تھے آج کل ساتھ لانا سخت منع ہے۔ ۳۹۲
- مرتد کی عورت عدت کے بعد جس سے چاہے نکاح کرے۔ ۲۹۸
- مساجد میں مشرک کو لے جانے کا رد۔ ۵۲۱
- کلمہ کفر صادر ہو تو تجدید نکاح ضروری ہے اور نکاح کے لئے گواہ رشتہ دار مثلاً بیٹا بیٹی ہوں وہ بھی کافی ہیں۔ ۳۱۶
- مرزائی کے مذہب سے آگاہ ہو کر اس کو لڑکی دینا زنا پر پیش کرنا ہے اور فعل فسق ہے۔ ۳۲۱

Fatawa Rizvia, Volume 14

Page Number	Topic / Description	Page Number	Topic / Description
374	Bringing another person's woman into one's possession without marriage is forbidden.	117	In short, according to the researchers, the preferred view is that Jews and Christians are absolutely People of the Book, and the rulings of polytheists apply to them.
653	Marriage with a woman who has been consummated during her waiting period (Iddah) is absolutely forbidden; separation is mandatory for both.	132	The levels of prohibitions from reprehensible acts (Makruh Tahrimi) to disbelief (Kufr) and apostasy (Irtidad), and the rulings regarding hatred towards them.
	Maintenance (Nafaqah)	134	Actions, no matter how foul, are less heinous than disbelief.
101	Neglecting the maintenance of those for whom a person is responsible is a sin.	174	Every obligation is according to capability, and every ruling is subject to ability.
	Lineage (Nasab)	178	Capability can be acquired from another, but Quraish lineage is not something that can be acquired from another.
299	A child born from intercourse in a state of disbelief will be illegitimate (Harami).	187	A newly emerged custom has no impact on the technical Sharia issue of the Caliphate.
652	Intercourse with an apostate wife before she re-embraces Islam is forbidden; if children are born, they will be called 'children of forbidden' (Walad al-Haram), not children of adultery (Walad al-Zina).	191	Where there is no specific covenant, the prefix 'Lam' on a plural indicates encompasses all (Istighraq).

Page Number	Topic / Description
	Fundamental Principles (Fawaid Usuliyah)
107	When a ruling is established based on a cause, it remains in effect as long as the cause persists.
115	The presence of the root implies the truth of the derivative.
117	When the word 'Mushrik' (polytheist) is used in a general sense in Sharia terminology, it does not include the People of the Book.
117	In what sense is the word 'Yushrikoon' (they associate partners) applied to the actions of the People of the Book?
117	To whom is the term 'Shirk' applied absolutely in Sharia terminology?
206	How can those who are accused in the narration of consensus (Ijma) be trusted in the narration of specific sayings?
219	Necessities make the forbidden permissible (Al-Dharurat tubih al-mahzhurat).
267	In the essentials of religion, interpretation (Ta'wil) is not heard/accepted.
285	Innovators (Bid'atis) like the Wahhabis and Rafidis are not part of the 'Ummah of Response' (Ummat-e-Ijabah), hence their disagreement in consensus is not credible; however, innovators are from the 'People of the Qibla' (Ahl-e-Qibla).
305	No follower (Ummati) can forgive someone who insults the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him). There is no meaning in asking for forgiveness from an Ummati.

फ़तावा रिज़विया, खंड 14

पृष्ठ संख्या	विषय / विवरण
374	दूसरे की स्त्री को बिना निकाह के अधिकार में लाना हराम है।
653	इद्दत के दौरान विवाहित महिला से निकाह करना पूर्णतः हराम है; दोनों का अलग होना अनिवार्य है।
	भरण-पोषण (नफ़क़ा)
101	जिन लोगों का भरण-पोषण किसी व्यक्ति पर अनिवार्य है, उनकी उपेक्षा करना पाप है।
	वंश (नसब)
299	कुफ़्र (अविश्वास) की स्थिति में संभोग से उत्पन्न बच्चा हराम होगा।
652	इस्लाम स्वीकार करने से पहले धर्मत्यागी (मुर्तद) पत्नी के साथ संभोग हराम है; यदि बच्चे पैदा होते हैं, तो उन्हें 'वलद अल-हराम' (निषिद्ध की संतान) कहा जाएगा,
117	संक्षेप में, शोधकर्ताओं के अनुसार, प्रबल विचार यह है कि यहूदी और ईसाई पूरी तरह से अहल-ए-किताब हैं और उन पर मुशरिकों के नियम लागू होते हैं।
132	मक़रूह तहरीमी (घृणित कार्य) से लेकर कुफ़्र और धर्मत्याग तक के निषेध के स्तर और उनसे घृणा के नियम।
134	कार्य चाहे कितने भी घिनौने क्यों न हों, वे कुफ़्र से कम जघन्य हैं।
174	प्रत्येक कर्तव्य क्षमता के अनुसार होता है और प्रत्येक नियम सामर्थ्य की शर्त पर होता है।
178	क्षमता दूसरे से प्राप्त की जा सकती है, लेकिन कुरैश वंश ऐसी चीज़ नहीं है जो दूसरे से प्राप्त की जा सके।
187	किसी नई विकसित प्रथा का खिलाफत के तकनीकी शरीयत मुद्दे पर कोई प्रभाव नहीं पड़ता।
191	जहाँ कोई विशिष्ट वाचा न हो, वहाँ बहुवचन पर 'लाम' व्यापकता (इस्तिग़राक़) के लिए होता है।

पृष्ठ संख्या	विषय / विवरण	पृष्ठ संख्या	विषय / विवरण
	'वलद अल-ज़िना' (व्यभिचार की संतान) नहीं।		
	मौलिक सिद्धांत (फ़वाइद उसूलिया)	206	जो इज्मा (आम सहमति) के उल्लेख में संदिग्ध हैं, उन पर विशिष्ट कथनों के उल्लेख में कैसे भरोसा किया जा सकता है?
107	जब कोई आदेश किसी कारण (इल्लत) से सिद्ध होता है, तो वह तब तक लागू रहता है जब तक कारण बना रहता है।	219	आवश्यकताएं वर्जित चीजों को वैध बना देती हैं (अद-ज़रूरात तुबीहुल महज़ूरात)।
115	मूल का अस्तित्व व्युत्पन्न की सत्यता का संकेत है।	267	धर्म की अनिवार्यताओं (ज़रूरियात-ए-दीन) में व्याख्या (तावील) स्वीकार्य नहीं है।
117	जब शरीयत की शब्दावली में 'मुशरिक' (बहुदेववादी) शब्द का सामान्य प्रयोग किया जाता है, तो इसमें अहल-ए-किताब शामिल नहीं होंगे।	285	वहाबी और राफ़िज़ी जैसे बिदअती (नवाचारी) 'उम्मत-ए-इजाबत' (उत्तर देने वाला समुदाय) का हिस्सा नहीं हैं, इसलिए इज्मा में उनका विरोध मान्य नहीं है; हालाँकि, बिदअती 'अहल-ए-किबला' से हैं।
117	अहल-ए-किताब के कार्यों पर 'युशरिकून' (वे साझीदार बनाते हैं) शब्द किस अर्थ में लागू होता है?	305	पैगंबर (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) का अपमान करने वाले को कोई उम्मती (अनुयायी) माफ नहीं कर सकता। किसी उम्मती से माफी मांगने का कोई मतलब नहीं है।
117	शरीयत की शब्दावली में 'शिरक' शब्द का पूर्ण रूप से प्रयोग किस व्यक्ति पर होता है?		

صفحہ نمبر	عنوان / تفصیل
۳۷۴	دوسرے کی عورت بے نکاح تصرف میں لانا حرام۔
۶۵۳	مدخولہ سے عدت کے اندر نکاح حرام قطعی ہے، دونوں پر جدائی فرض ہے۔
	نفقہ
۱۰۱	آدمی پر جن لوگوں کا نفقہ واجب ہے ان کی تضیع گناہ ہے۔
	نسب
۲۹۹	حالت کفر کی صحبت سے جو بچہ پیدا ہو گا حرامی ہوگا۔

صفحہ نمبر	عنوان / تفصیل
۱۱۷	بالجملہ محققین کے نزدیک راجح یہی ہے کہ یہود و نصاریٰ مطلقاً اہل کتاب اور ان پر احکام مشرکین جاری ہیں۔
۱۳۲	مکروہ تحریمی سے کفر وار تداد تک ممنوعات کے درجے اور ان سے نفرت کے احکام۔
۱۳۴	افعال خواہ کتنے ہی قبیح ہوں کفر سے کم درجہ شنیع ہیں۔
۱۷۴	ہر فرض بقدر قدرت اور ہر حکم بشرط استطاعت ہوتا ہے۔
۱۷۸	قدرت دوسرے سے مکتسب ہو سکتی ہے مگر قرشیت ایسی چیز نہیں جو دوسرے سے مکتسب ہو۔
۱۸۷	کسی عرف حادث سے مسئلہ خلافت مصطلحہ شرعیہ پر کوئی اثر نہیں پڑتا۔

صفحہ نمبر	عنوان / تفصیل
۶۵۲	مرتد بیوی سے قبل اسلام جماع حرام ہے، اولاد ہوئی تو ولد الحرام کہیں گے ولدالزنا نہیں۔
۱۰۷	فوائد اصولیہ
۱۱۵	حکم جب کسی علت سے ثابت ہو تو جب تک علت باقی رہے حکم باقی رہتا ہے۔
۱۱۷	قیام مبداء مستلزم صدق مشتق ہوتا ہے۔
۱۱۷	لفظ مشرک جب مطلق نقل کیا جائے تو اصطلاح شرع میں اہل کتاب کو شامل نہ ہوگا۔
۱۱۷	اہل کتاب کے فعل پر لفظ "یشرکون" کا اطلاق کس معنی میں ہے۔
۱۱۷	
۱۹۱	جہاں عہد نہ ہو وہاں جمع پر لام استغراق کے لئے ہوتا ہے۔
۲۰۶	جو نقل اجماع میں متہم ہیں وہ نقل اقوال خاصہ میں کیونکر معتمد ہوں گے۔
۲۱۹	الضرورات تبیح المحظورات -
۲۶۷	ضروریات دین میں تاویل مسموع نہیں ہوتی۔
۲۸۵	بدعتی جیسے وہابیہ اور رافضی امت اجابت سے نہیں ہیں اس لئے اجماع میں ان کا خلاف معتبر نہیں، البتہ بدعتی اہل قبلہ سے ہیں۔
۳۰۵	رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کی شان میں گستاخی کرنے والے کو کوئی امتی معاف نہیں کرسکتا۔ امتی سے معافی مانگنے کے کوئی معنی نہیں۔

صفحہ نمبر	عنوان / تفصیل	صفحہ نمبر	عنوان / تفصیل

اصطلاح شرع میں لفظ شرک کا

علی الاطلاق استعمال کس

شخص پر ہوتا ہے۔

Fatawa Rizvia Volume Fourteen (14)

[Table Header: Subject | Page Number]

(Right Side Column) - Radd al-Muhtar 'ala al-Durr al-Mukhtar is among the most reliable and high-ranking books of the Hanafi school in the entire world. | 315 - Disliking a Sharia command due to the rebelliousness of the carnal soul is one thing, and finding it bad in one's heart is another; the latter is certainly disbelief, whether it concerns preliminary matters or acts of worship. | 323 - Rulings change with the change of times. | 360 - Deficient interpretations of cursed blasphemies will not save them from being classified as disbelief. | 362 - Guidance for Muftis. | 409 - When a Mufti knows the actual facts of a case, it is not permissible for him to write a fatwa according to the questioner's query if it aids falsehood. | 454 - The evil of a fatwa falling into the hands of people of falsehood. | 457 - If there is doubt, it is forbidden to attribute even a major sin. | 462 - Denial of Yazid's profligacy and debauchery and making accusations against Imam Hussain (may Allah be pleased with him) is against the essentials of the Ahl-as-Sunnat faith. | 593 - Complaining about minor issues against someone who has committed a major evil is futile. | 657 - If there are ninety-nine possibilities of disbelief in a statement and one of Islam, a ruling of disbelief shall not be issued against the speaker. | 658 - An ambiguous question is not answered. | 658 - It is forbidden to answer any religious issue without thorough research.

(Left Side Column) - Interpretation is unacceptable in explicit and clear speech. | 145 - Interpretation is not entertained regarding the essentials of religion. | 365 - The word "Haram" (forbidden) can be combined with "Kufr" (disbelief). | 391 - Deriving a ruling against the explicit statements of the Imams is the task of an absolute Mujtahid. | 401 - As long as reason and consciousness remain, Sharia rulings are not suspended even for a high-ranking person. | 520 - Explicit statement takes precedence over implication. | 521 - Consideration is given to the generality of the word, not to the specificity of the cause. | 521 - A specific event does not establish a general rule. | 592 - When a matter is proven by definitive evidence, adding circumstantial evidence is useless. | 592 - Mirza Sahib's letter is not a Sharia proof. | 593 - There is no evidence for the existence of Ram and Krishna other than the mass transmission (tawatur) of the Hindus. | 604 - From the mass transmission of the Hindus, let alone Ram and Krishna being prophets, it is not even proven that they were noble men. | 608 - Ifta (Issuing Fatwas) and the Protocol of the Mufti. | 612 - It

is wrong to apply disbelief (Kufr) and polytheism (Shirk) to every matter and to expel Muslims from the fold of Islam. | 123

फ़तावा रिज़विया जिल्द चौदहवीं (14)

[तालिका शीर्षक: विषय | पृष्ठ संख्या]

(दायां कॉलम) - रद अल-मुह्तार अला अद-दुर अल-मुख्तार पूरी दुनिया में हनफी मज़हब की उच्च स्तरीय विश्वसनीय किताबों में से है। | 315 - नफ़्स-ए-अम्मारा की सरकशी के कारण किसी शरीयत के मामले की नागवारी और बात है और दिल से उसे बुरा जानना और बात है; और यह यकीनन कुफ़्र है, चाहे वह प्रारंभिक मामलों में हो या इबादत में। | 323 - समय के परिवर्तन के साथ नियम बदलते हैं। | 360 - अभिशप्त कुफ़्रियात (अधर्म की बातें) की दोषपूर्ण व्याख्या उन्हें कुफ़्र होने से नहीं बचाएगी। | 362 - मुफ़्तियों के लिए मार्गदर्शन। | 409 - जब मुफ़्ती को असल वाकया मालूम हो, तो उसके लिए यह जायज़ नहीं कि वह सायल (पूछने वाले) के सवाल के अनुसार फतवा लिख दे ताकि वह बातिल (असत्य) पर उसका मददगार न बने। | 454 - बातिल (असत्य) लोगों के हाथ में फतवा आने की बुराई। | 457 - यदि संदेह हो, तो बड़े पाप (गुनाह-ए-कबीरा) की निस्बत करना भी मना है। | 462 - यज़ीद के फ़िस्क़-ओ-फ़ुजूर (पाप और व्याभिचार) से इनकार करना और इमाम हुसैन (रज़ियल्लाहु अन्हु) पर आरोप लगाना अहले-सुन्नत मज़हब की ज़रूरी बातों के खिलाफ है। | 593 - जिससे कोई बड़ी बुराई हुई हो, उसके खिलाफ छोटी शिकायत बेकार है। | 657 - यदि किसी कथन में निन्यानवे संभावनाएँ कुफ़्र की हों और एक इस्लाम की, तो उसके बोलने वाले पर कुफ़्र का हुक्म नहीं दिया जाएगा। | 658 - अस्पष्ट सवाल का जवाब नहीं दिया जाता। | 658 - बिना शोध (तहकीक) के किसी मसले का जवाब देना हराम है।

(बायां कॉलम) - स्पष्ट कथन में व्याख्या अस्वीकार्य है। | 145 - धर्म की अनिवार्यताओं (ज़रूरियात-ए-दीन) में व्याख्या स्वीकार्य नहीं होती। | 365 - शब्द 'हराम' को 'कुफ़्र' के साथ जोड़ा जा सकता है। | 391 - इमामों के स्पष्ट बयानों के खिलाफ दलील के साथ मसला निकालना मुजतहिद-ए-मुतलक का काम है। | 401 - जब तक अक्ल और होश बाकी है, किसी उच्च पदस्थ व्यक्ति के लिए भी शरीयत के नियम निलंबित नहीं होते। | 520 - स्पष्ट उल्लेख (तसरीह) संकेत (दलालत) पर भारी होता है। | 521 - विचार शब्द की व्यापकता (उमूम) पर होता है न कि कारण की विशिष्टता (खुसूस) पर। | 521 - किसी विशेष घटना के लिए व्यापकता नहीं होती। | 592 - जब कोई बात पुख्ता दलील से साबित हो जाए, तो परिस्थितियों का जोड़ना बेकार है। | 592 - मिर्ज़ा साहब का पत्र शरीयत की दलील नहीं है। | 593 - राम और कृष्ण के अस्तित्व पर हिन्दुओं के तवातुर (निरंतर परम्परा) के अलावा कोई और प्रमाण नहीं है। | 604 - हिन्दुओं के तवातुर से राम और कृष्ण का पैगम्बर होना तो बड़ी बात है,

एक शरीफ आदमी होना भी साबित नहीं होता। | 608 - इफ़्ता और मुफ़्ती के तौर-तरीके। | 612 - बात-बात पर कुफ़्र और शिर्क का ठप्पा लगाना और मुसलमानों को इस्लाम के दायरे से बाहर करना गलत है। | 123

पृष्ठ 78 का 712

فتاوی رضویہ جلد چہاردہم (۱۴)

[جدول کا عنوان: موضوع | صفحہ نمبر]

(دائیں جانب کا کالم) - ردالمحتار علی الدرالمختار تمام عالم میں مذہب حنفی کی اعلی درجہ معتمد کتب سے ہے۔ | ۳۱۵ - نفس امارہ کی سرکشی سے کسی امر شرعی کی ناگواری اور ہے دل سے اس کو برا جاننا اور ہے، اور یہ البتہ کفر ہے، چاہے مقدمات میں ہو چاہے عبادات میں۔ | ۳۲۳ - اختلاف زمانہ سے احکام بدلتے ہیں۔ | ۳۶۰ - ملعونہ کفریات کی ناقص تاویل انہیں کفر ہونے سے نہ بچائے گی۔ | ۳۶۲ - مفتیوں کو ہدایت۔ | ۴۰۹ - مفتی کو جب اصل واقعہ معلوم ہو تو اسے جائز نہیں کہ سائل کو اس کے سوال کے موافق فتوی لکھ دے تاکہ باطل پر اس کا مددگار نہ ہو۔ | ۴۵۴ - اہل باطل کے ہاتھ میں فتوی آجانے کی خرابی۔ | ۴۵۷ - شبہہ ہو تو گناہ کبیرہ کی نسبت کرنی بھی منع ہے۔ | ۴۶۲ - یزید کے فسق وفجور سے انکار اور امام حسین رضی اللہ تعالیٰ عنہ پر الزام ضروریات مذہب اہلسنت کے خلاف ہے۔ | ۵۹۳ - جس سے کوئی بڑی برائی صادر ہو اس سے چھوٹی شکایت بے سود۔ | ۶۵۷ - کسی کلام میں ننانوے احتمال کفر کے ہوں اور ایک اسلام کا تو اس کے بولنے والے پر حکم کفر نہ دیں گے۔ | ۶۵۸ - گول مول سوال کا جواب نہیں دیا جاتا۔ | ۶۵۸ - بے تحقیق کسی مسئلہ کا جواب دینا حرام ہے۔

(بائیں جانب کا کالم) - کلام صریح میں تاویل نامقبول ہے۔ | ۱۴۵ - ضروریات دین میں تاویل مسموع نہیں ہوتی۔ | ۳۶۵ - لفظ حرام کفر کے ساتھ جمع ہو سکتا ہے۔ | ۳۹۱ - تصریحات ائمہ کے خلاف دلیل مسئلہ نکالنا مجتہد مطلق کا کام ہے۔ | ۴۰۱ - جب تک عقل و شعور باقی ہے کسی بلند رتبہ آدمی سے بھی احکام شرعیہ موقوف نہیں۔ | ۵۲۰ - تصریح دلالت پر فائق ہے۔ | ۵۲۱ - اعتبار عموم لفظ کا ہوتا ہے نہ کہ خصوص سبب کا۔ | ۵۲۱ - واقعہ عین کے لئے عموم نہیں ہوتا۔

| ۵۹۲ - جب کوئی بات دلیل قطعی سے ثابت ہو تو قرائن کا اضافہ بے سود ہے۔ | ۵۹۲ - مرزا صاحب کا مکتوب دلیل شرعی نہیں۔ | ۵۹۳ - رام و کرشن کے وجود پر تواتر ہنود کے علاوہ کوئی دلیل نہیں۔ | ۶۰۴ - تواتر ہنود سے رام و کرشن کا رسول ہونا تو بڑی بات ہے شریف آدمی ہونا بھی ثابت نہیں۔ | ۶۰۸ - افتاء ورسم المفتی | ۶۱۲ - بات بات پر کفر و شرک کا اطلاق کرنا اور مسلمانوں کو دائرہ اسلام سے خارج کرنا غلط ہے۔ | ۱۲۳

Fatawa Razawiyya | Volume 14 (14)

Names of Men (Biographies) 152 | The polytheists of Makkah falsely accused the Master of the Messengers (peace and blessings be upon him) of innovation (Bid'at). 145 | Muhammad Abidin was the Grand Mufti of Damascus and the entire region of Syria on behalf of the late Sultan Mahmud Khan during his reign. 158 | The Holy Quran refuted the claim that Prophet Jesus (peace be upon him) was crucified. 503 | Hakam heard only four Hadiths from Maqsam. 175 | From the time of the Companions, eminent scholars have continuously kept caliphs and kings separate, to the extent that the sultans themselves adhered to this practice. 503 | Hasan bin Amarah is considered abandoned (Matruk). 175 | In 656 AH, when the caliphate was torn apart by the cruelty of the Tatar disbelievers, the scholars stated that the caliphate remained severed for three and a half years, even though powerful sultanates existed at that time. 503 | Haywah did not hear any Hadith from Zuhri. 175 | The title of Sultan Baibars of Egypt was 'Al-Malik al-Zahir'. 591 | Yazid, upon whom be what he deserves, was by the consensus of Ahl-us-Sunnah a transgressor, immoral, and bold in committing major sins. 176 | Caliph Musta'sim Billah was martyred on Wednesday, 14th Safar 656 AH.

History and Chronicles 176 | Mustansir Billah was appointed as Caliph on 13th Rajab. 138 | The implementation of "Expel the Jews and Christians" took place during the era of Farooq (Umar bin Khattab, R.A.). 176 | The caliphate established in Egypt, which lasted for two hundred and fifty years, was founded by the Sultan himself. 138 | The forced occupation by the Qarmatians, Ubaydids, and Najdis was without the permission of any Caliph or Sultan. 176 | Al-Muqtadir Billah received the caliphate at the age of thirteen in 296 AH. 138 | The settlement of Christians in Aden and Jeddah dates from the latter part of the Ottoman Empire. 177 | The Sharia-abiding sultans of the Indian subcontinent also requested a mandate of authority from the Abbasid-Qurayshi caliphs in their own names. 138 | The Qarmatians dug up and took the Black Stone (Hajar-e-Aswad), which was returned twenty years later; it had cracked from a blow by the Najdis. 177 | Ghiyasuddin Ahmad Shah bin Iskandar Shah, the King of India, requested a mandate for his appointment to the sultanate from Caliph Musta'een Billah. 149 | Mian Abdul Majid Badauni called Gandhi a "divinely sent warner" (Munzir mab'us min-Allah) in a gathering of thousands. 177 | When did the line of the Abbasid caliphate in Egypt begin?

अस्मा-उर-रिजाल (जीवनी संबंधी विवरण) १५२ | मक्का के मुशरिकों (बुतपरस्तों) ने सैयदुल मुरसलीन (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) पर बिदअत (नवाचार) का इल्ज़ाम लगाया था। १४५ | मुहम्मद आबिदीन, मरहूम सुल्तान महमूद खान के ज़माने में उनकी तरफ से दमिश्क और तमाम शाम के मुफ़्ती-ए-आज़म थे। १५८ | कुरान मजीद ने हज़रत ईसा (अलैहिस्सलाम) को सूली पर चढ़ाए जाने का खंडन किया। ५०३ | हकम ने मक्सम से सिर्फ चार हदीसें सुनीं। १७५ | सहाबा के समय से ही विद्वान (उलेमा) लगातार खलीफ़ाओं और बादशाहों को अलग रखते आए हैं, यहाँ तक कि सुल्तान खुद भी इसके पाबंद रहे। ५०३ | हसन बिन अमारह 'मतरूक' (त्यागा हुआ) है। १७५ | ६५६ हिजरी में जब तातारी काफ़िरों के ज़ुल्म से खिलाफ़त छिन्न-भिन्न हो गई, तो उलेमा ने कहा कि खिलाफ़त साढ़े तीन साल तक कटी रही, हालाँकि उस समय भी शक्तिशाली सल्तनतें मौजूद थीं। ५०३ | हैवाह ने ज़ुहरी से कोई हदीस नहीं सुनी। १७५ | मिस्र के सुल्तान बैबर्स की उपाधि 'अल-मलिक अज़-ज़ाहिर' थी। ५९१ | यज़ीद, जिस पर वह सब हो जिसका वह हक़दार है, अहले-सुन्नत की सर्वसम्मति से फासिक़, फाजिर और बड़े गुनाहों पर निडर था। १७६ | खलीफ़ा मुस्तसिम बिल्लाह १४ सफ़र, बुधवार, ६५६ हिजरी को शहीद हुए।

तारीख और तज़किरा (इतिहास और संस्मरण) १७६ | १३ रजब को मुस्तनसीर बिल्लाह खलीफ़ा नियुक्त हुए। १३८ | 'यहूदियों और ईसाइयों को निकाल बाहर करो' पर अमल फारूक़ी काल (हज़रत उमर र.अ. का दौर) में हुआ। १७६ | मिस्र में स्थापित खिलाफ़त, जो ढाई सौ साल तक रही, खुद सुल्तान द्वारा स्थापित की गई थी। १३८ | करामती, उबैदी और नज्दियों का ज़बरन कब्ज़ा किसी खलीफ़ा या सुल्तान की अनुमति से नहीं था। १७६ | मुक़्तदिर बिल्लाह को १३ वर्ष की आयु में २९६ हिजरी में खिलाफ़त मिली। १३८ | अदन और जेद्दा में ईसाइयों का निवास तुर्क साम्राज्य (उस्मानी सल्तनत) के अंतिम काल से है। १७७ | भारत के शरीअत का पालन करने वाले सुल्तानों ने भी अब्बासी-कुरैशी खलीफ़ाओं से अपने नाम पर सल्तनत का फरमान मांगा। १३८ | करामती लोग हजर-ए-अस्वद को खोदकर ले गए थे जो बीस साल बाद वापस आया; नज्दियों के प्रहार से इसमें दरार आ गई थी। १७७ | भारत के राजा गयासुद्दीन अहमद शाह बिन इस्कंदर शाह ने खलीफ़ा मुस्तईन बिल्लाह से अपनी सल्तनत की नियुक्ति का फरमान मांगा। १४९ | मियां अब्दुल माजिद बदायूंनी ने हजारों की भीड़ में गांधी को 'ईश्वर द्वारा भेजा गया चेतावनी देने वाला' (मुन्ज़िर मबऊस मिन-अल्लाह) कहा। १७७ | मिस्र की अब्बासी खिलाफ़त का सिलसिला कब शुरू हुआ।

اسماء الرجال ۱۵۲ | مشرکینِ مکہ نے حضور سید المرسلین علیہ الصلوٰۃ والسلام پر ابتداع کی تہمت رکھی تھی۔ ۱۴۵ | محمد عابدین، سلطان محمود خان مرحوم کے عہد میں انھیں کی طرف سے دمشق اور تمام دیارِ شام کے مفتی اعظم تھے۔ ۱۵۸ | قرآن مجید نے حضرت مسیح علیہ السلام کے صلیب پر چڑھائے جانے کی تکذیب کی۔ ۵۰۳ | حکم نے مقسم سے صرف چار حدیثیں سنیں۔ ۱۷۵ | زمانہ صحابہ سے برابر علماء کرام خلفاء وملوک کو علیحدہ کرتے آئے ہیں حتیٰ کہ خود سلاطین اسی کے پابند رہے۔ ۵۰۳ | حسن بن عمارہ متروک ہے۔ ۱۷۵ | کفار تاتار کے دستِ ظلم سے ۶۵۶ھ میں جامہ خلافت تار تار ہو گیا تو علماء نے فرمایا کہ ساڑھے تین برس تک خلافت منقطع رہی حالانکہ اس وقت بھی قاہر سلطنتیں موجود تھیں۔ ۵۰۳ | حیوۃ نے زہری سے کوئی حدیث نہیں سنی۔ ۱۷۵ | مصر کے سلطان بیبرس کا لقب ملک ظاہر تھا۔ ۵۹۱ | یزید علیہ ما یستحقہ باجماع اہلسنت فاسق وفاجر اور جری علی الکبائر تھا۔ ۱۷۶ | خلیفہ مستعصم باللہ ۱۴ صفر بروز چہار شنبہ ۶۵۶ھ کو شہید ہوئے۔

تاریخ و تذکرہ ۱۷۶ | ۱۳ رجب کو مستنصر باللہ خلیفہ مقرر ہوئے۔ ۱۳۸ | اخرجوا الیہود والنصاریٰ پر عمل دور فاروقی میں ہوا۔ ۱۷۶ | مصر میں قائم شدہ خلافت جو اڑھائی سو برس تک رہی خود سلطان کی قائم کردہ تھی۔ ۱۳۸ | قرامطہ، عبیدیہ اور نجدیہ کا جبری تسلط کسی خلیفہ یا سلطان کی اجازت سے نہ تھا۔ ۱۷۶ | مقتدر باللہ کو تیرہ برس کی عمر میں ۲۹۶ھ میں خلافت ملی۔ ۱۳۸ | عدن اور جدہ میں نصاریٰ کا قیام اواخر سلطنتِ ترک سے ہے۔ ۱۷۷ | مملکتِ ہند کے متشرع سلاطین نے بھی عباسی قرشی خلفاء سے اپنے نام پروانہ سلطنت طلب کیا۔ ۱۳۸ | قرامطہ حجر اسود کھود کر لے گئے جو بیس برس بعد واپس ہوا، نجدیوں کی ضرب سے اس میں شق آگیا۔

۱۷۷ | بادشاہ ہند غیاث الدین احمد شاہ بن اسکندر شاہ نے خلیفہ مستعین باللہ سے اپنے لئے پروانہ تقرر سلطنت مانگا۔ ۱۴۹ | میاں عبد الماجد بدایونی نے ہزاروں کے مجمع میں گاندھی کو منذر مبعوث من اللہ کہا۔ ۱۷۷ | مصر کی عباسی خلافت کا سلسلہ کب شروع ہوا۔

Fatawa Razawiya Volume 14 (14)

Text	Page	Text	Page
Sultan Muhammad Tughluq Shah and Sultan Firuz Shah remained in servitude and slavery to the Caliphate.	177	The Turkish Sultans were Sunnis, which is why they did not claim the Shari'i Caliphate themselves.	225
Sultan Baybars laid the foundation of the Caliphate in Egypt.	178	Sultan Aurangzeb Muhi-ul-Millat wa al-Din Muhammad Alamgir was a king who defeated infidels and nurtured religion.	233
Despite possessing six out of seven conditions for the Caliphate, the Sultans of Islam did not consider themselves Caliphs due to the lack of only one condition, i.e., being from the Quraysh tribe, and considered themselves dependent and subservient to the Qurayshi Caliphate.	178	Emperor Akbar was fond of the unity of polytheists.	233
When Sultan Mustansir Billah issued the royal decree to Sultan Baybars, he put golden shackles on his feet to express submission, which the Sultan wore while patrolling his capital, Cairo.	178	It is a fabrication of the Rafidites that the blessed body of Hazrat Uthman Ghani (may Allah be pleased with him) lay unburied and without a shroud for three days after his martyrdom.	317
The first to swear allegiance to Mustansir Billah was the great Imam Izz al-Din bin Abd al-Salam, then Sultan Baybars, then the judges, then the nobles, etc.	179	To say that after his martyrdom, dogs chewed his leg is a baseless lie.	317
The confirmation and proof of the validity of the Caliphate of Mustakfi Billah, the third Egyptian Caliph and son	179	Ismail Dehlavi and Syed Ahmad Rae Barelvi were killed by Afghan Muslims.	396

Text	Page	Text	Page
of Abu al-Abbas Hakim bi-Amr Allah, was established by the fatwa of the great Imam Taqi al-Din bin Daqiq al-Eid.			
The Chief Justice Imam Izz al-Din bin Jama'ah testified to the validity of the Caliphate of Abu al-Abbas Ahmad Hakim bi-Amr Allah.	179	The residence of infidels in the Arabian Peninsula dates back to the era of the previous Turkish Sultans.	418
Year of death of Caliph Mustakfi Billah.	180	The repentance of Maulvi Hakim Ali for the mistake of considering Thanvi Sahib a Sunni.	425
Imam Abul Fazl Hafiz Ibn Hajar wrote a treatise on the hadith "The Imams are from Quraysh" in which he collected its narrations from nearly forty companions.	190	Nadwa used to receive aid from the government.	430
Sultan-ul-Awliya Mahbub-e-Ilahi Khwaja Nizam-ul-Haq wa-al-Din taught Tamheed of Imam Abu al-Shakur Salami in his lessons.	193	The Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) had a treaty with Banu Khuza'ah for a period of time.	436
Hazrat Salim was not the freed slave of Hazrat Abu Hudhaifah, but rather the freed slave of his wife Thuybah. Abu Hudhaifah had adopted him and married him to his niece Fatimah, may Allah be pleased with them all.	212	During the famine in Mecca, the Messenger of Mercy (peace and blessings of Allah be upon him) gave five hundred gold coins to Safwan and Abu Sufyan to distribute among the poor of Mecca.	462

पाठ	पृष्ठ	पाठ	पृष्ठ
सुल्तान मुहम्मद तुगलक शाह और सुल्तान फिरोज शाह खिलाफत के प्रति सेवा और दासता में रहे।	१७७	तुर्की सुल्तान सुन्नी थे, इसलिए उन्होंने स्वयं शरीयत आधारित खिलाफत का दावा नहीं किया।	२२५
मिस्र में खिलाफत की आधारशिला सुल्तान बेबर्स ने रखी थी।	१७८	सुल्तान औरंगज़ेब मुही-उल-मिल्लत वल-दीन मुहम्मद आलमगीर काफिरों का दमन करने वाले और धर्म के संरक्षक राजा थे।	२३३
इस्लाम के सुल्तानों ने खिलाफत की सात शर्तों में से छह के पाए जाने के बावजूद, केवल एक शर्त यानी कुरैशी होने की कमी के कारण खुद को खलीफा नहीं माना और कुरैशी खिलाफत को ही अपना आश्रयदाता माना।	१७८	सम्राट अकबर बहुदेववादियों (मुशरिकों) की एकता का शौकीन था।	२३३
जब सुल्तान मुस्तनसर बिल्लाह ने सुल्तान बेबर्स को सल्तनत का फरमान जारी किया, तो अधीनता व्यक्त करने के लिए उनके पैरों में सोने की बेड़ियाँ डाल दीं, जिन्हें पहनकर सुल्तान ने अपनी राजधानी काहिरा का गश्त किया।	१७८	शहादत के बाद तीन दिनों तक हजरत उस्मान गनी (रजी.) का पवित्र पार्थिव शरीर बिना कफन-दफन के पड़ा रहना राफ़िज़ी (शियाओं) का झूठा आरोप है।	३१७
मुस्तनसर बिल्लाह की बैअत सबसे पहले महान इमाम इज्जुद्दीन बिन अब्दुस्सलाम ने की, फिर सुल्तान बेबर्स ने, फिर न्यायाधीशों ने, फिर रईसों ने आदि।	१७९	यह कहना कि शहादत के बाद कुत्तों ने पैर चबाया था, एक कोरा झूठ है।	३१७
अबू अल-अब्बास हाकिम बि-अम्र अल्लाह के पुत्र तीसरे मिस्री खलीफा मुस्तक्फी बिल्लाह की खिलाफत की पुष्टि और उसकी वैधता का प्रमाण	१७९	इस्माइल देहलवी और सैयद अहमद राय बरेलवी की हत्या अफगान मुसलमानों ने की थी।	३९६

पाठ	पृष्ठ
महान इमाम तकी अल-दीन बिन दकीक अल-ईद के फतवे से मिला।	
मुख्य न्यायाधीश इमाम इज्जुद्दीन बिन जमाआ ने अबू अल-अब्बास अहमद हाकिम बि-अम्र अल्लाह की खिलाफत की वैधता पर गवाही दी।	१७९
खलीफा मुस्तक्फी बिल्लाह की मृत्यु का वर्ष।	१८०
इमाम अबुल फजल हाफिज इब्न हजर ने हदीस 'अल-अइमतु मिन कुरैश' (इमाम कुरैश से होंगे) पर एक किताब लिखी जिसमें उन्होंने लगभग चालीस सहाबा (साथियों) से इसकी रिवायतें जमा कीं।	१९०
सुल्तानुल औलिया महबूब-ए-इलाही ख्वाजा निजामुल हक वदीन ने अपने पाठों में इमाम अबू अल-शुकूर साल्मी की 'तमहीद' पढ़ाई।	१९३
हजरत सालिम हजरत अबू हुजैफा के आजाद किए हुए गुलाम नहीं थे, बल्कि उनकी पत्नी सुएबा के आजाद किए हुए गुलाम थे। अबू हुजैफा ने उन्हें गोद लिया था और अपनी भतीजी फातिमा से उनकी शादी की थी, अल्लाह उन सब से राजी हो।	२१२
अरब प्रायद्वीप में काफिरों का निवास पिछले तुर्क सुल्तानों के समय से है।	४१८
मौलवी हाकिम अली साहिब का थानवी साहिब को सुन्नी समझने की गलती पर पछतावा (तौबा)।	४२५
नदवा को सरकार से सहायता मिलती थी।	४३०
नबी करीम (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) का बनू खुज़ाआ के साथ एक समय तक समझौता था।	४३६
मक्का के अकाल के दौरान, रहमत-ए-आलम (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने सफवान और अबू सुफियान को पाँच सौ स्वर्ण मुद्राएँ दीं ताकि वे मक्का के गरीबों में बाँट सकें।	४६२

متن صفحہ		متن صفحہ	
سلطان محمد تغلق شاہ اور سلطان فیروز شاہ کے خلافت سے بندگی و غلامی رہی۔	۱۷۷	ترکی سلاطین اہلسنت تھے اس لئے انھوں نے خود خلافت شرعیہ کا دعویٰ نہیں کیا۔	۲۲۵
مصر میں خلافت کی بنیاد سلطان بیبرس نے رکھی۔	۱۷۸	سلطان اورنگزیب محی الملۃ والدین محمد عالمگیر کافر کش اور دین پرور بادشاہ تھے۔	۲۳۳
سلاطینِ اسلام نے خلافت کی سات میں سے چھ شرائط پائے جانے کے باوجود صرف ایک شرط یعنی قریشیت کے نہ پائے جانے کی وجہ سے اپنے آپ کو خلیفہ نہ مانا اور قرشی خلافت کا محتاج و دست نگر جانا۔	۱۷۸	اکبر بادشاہ اتحاد مشرکین کا دلدادہ تھا۔	۲۳۳
سلطان مستنصر باللہ نے سلطان بیبرس کو جب پروانہ سلطنت جاری کیا تو اظہارِ انقیاد کے لئے اس کے پاؤں میں سونے کی بیڑیاں ڈال دیں جن کو پہن کر سلطان نے اپنے دارالسلطنت قاہرہ کا گشت کیا۔	۱۷۸	قتل کے بعد تین روز تک حضرت عثمان غنی رضی اللہ تعالیٰ عنہ کی نعش مبارک کا بے گور و کفن پڑا رہنا رافضیوں کا افتراء ہے۔	۳۱۷

متن	صفحہ
مستنصر باللہ کی بیعت سب سے پہلے امام اجل امام عز الدین بن عبدالسلام نے کی پھر سلطان بیبرس پھر قاضی پھر امراء وغیرہ ہم نے۔	۱۷۹
ابوالعباس حاکم بامر اللہ کے بیٹے تیسرے خلیفہ مصری مستکفی باللہ کی خلافت کا امضاء اور اس کی صحت کا ثبوت امام اجل تقی الدین بن دقیق العید کے فتوے سے ہوا۔	۱۷۹
ابوالعباس احمد حاکم بامر اللہ کی صحتِ خلافت پر امام قاضی القضاۃ عزالدین بن جماعہ نے شہادت دی۔	۱۷۹
خلیفہ مستکفی باللہ کا سن وصال۔	۱۸۰
امام ابوالفضل حافظ ابن حجر نے حدیث "الائمۃ من قریش" پر ایک رسالہ لکھا جس میں اس کی روایت قریب چالیس صحابہ کرام سے جمع کیں۔	۱۹۰
تمہید امام ابوالشکور سالمی کو سلطان الاولیاء محبوب الہی خواجہ نظام الحق والدین نے درس میں پڑھایا۔	۱۹۳

متن	صفحہ
یہ کہنا کہ شہادت کے بعد کتوں نے ٹانگ چبائی تھی، دروغِ بے فروغ ہے۔	۳۱۷
اسمعیل دہلوی اور سید احمد رائے بریلوی کو افغان مسلمانوں نے قتل کیا۔	۳۹۶
جزیرۃ العرب میں کفار کی سکونت پچھلے سلاطین ترک زمانہ سے ہے۔	۴۱۸
تھانوی صاحب کو سنی سمجھنے کی غلطی پر مولوی حاکم علی صاحب کی توبہ۔	۴۲۵
ندوہ کو گورنمنٹ سے امداد ملتی تھی۔	۴۳۰
بنو خزاعہ سے نبی کریم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کا ایک مدت تک معاہدہ تھا۔	۴۳۶

متن صفحہ		متن صفحہ	
حضرت سالم حضرت ابو حذیفہ کے آزاد کردہ غلام نہیں بلکہ ان کی بی بی ثیبہ کے آزاد کردہ غلام ہیں ابوحذیفہ نے انھیں متبنیٰ کیا تھا اور اپنی بھتیجی فاطمہ سے ان کی شادی کر دی رضی اللہ تعالیٰ عنہم اجمعین۔	۲۱۲	قحطِ مکہ میں حضور رحمت عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم نے پانچ سو اشرفیاں صفوان اور ابوسفیان کو دیں کہ فقراءِ مکہ میں تقسیم کریں۔	۴۶۲

Fatawa Rizvia Volume Fourteen (14)

464: Abu Sufyan and Safwan (may Allah be pleased with them) were both from the Mu'allafat al-Qulub. 592: During Yazid's rule, the sanctity of the Two Holy Harams was violated and the tragedy of Karbala occurred. 477: Fifty booklets were published in refutation of Nadwa. 595: A Khilafat meeting was held in Bareilly on October 17, 1920. 488: The Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) sent back six hundred Jewish allies of Ibn Ubayy the hypocrite. 597: Dates of death of several friends of AlaHazrat. 502: Was Safwan ibn Umayyah involved in Jihad in the battles of Hunayn and Ta'if? 620: Tafwid was the school of thought of Imam Azam and other early Imams. 510: On the day of Uhud, the Noble Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) sent back six hundred Jews. 620: Thousands of later Imams consider the divine encompassing to be an encompassing of attributes. 510: In the Battle of Khaybar, the Messenger (peace and blessings be upon him) ordered ten Jews to accompany him. 628: Ibn Hatim al-Tulaytuli was killed because he called the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) an orphan and the father-in-law of Haydar (Ali). 510: The number of Muslims in the Battle of Uhud was seven hundred and in the Battle of Khaybar, it was one thousand four hundred. 656: An incorrect narration attributed to Maulana Fazlur Rahman Ganj Muradabadi. 511: On the occasion of the Battle of Hunayn, the Islamic army was twelve thousand strong. 657: A content from the letters of Mirza Mazhar Jan-e-Janan in which an attempt was made to assume the religion of Hindus to be heavenly. 512: Hazrat Farooq-e-Azam (may Allah be pleased with him) did not accept the suggestion to make a Christian with excellent memory and good handwriting a scribe. 680: History of non-Islamic festivals like Holi, Diwali, Nowruz, Mehrgan, and the ruling on celebrating them. 541: The start of the battle of Karbala was not from the side of Imam Hussain (may Allah be pleased with him). 541: Virtues and Merits. 541: Some events and conditions of Karbala. 541: Islam is superior and nothing is superior to it (Islam prevails and is not prevailed over). 110 543: The pure Imam faced twenty thousand wicked people with seventy-two persons.

फतावा रज़विया जिल्द चौदहवीं (14)

464: अबू सुफियान और सफ़वान रज़ियल्लाहु तआला अन्हुमा दोनों मुअल्लफ़तुल क़ुलूब में से थे। 592: यज़ीद की हुकूमत में हरमैन तैयबैन की बे-हुरमती हुई और हादसा-ए-कर्बला बरपा हुआ। 477: रद-ए-नदवा में पचास रिसाले शाया किए गए। 595: बरेली में जलसा-ए-ख़िलाफ़त 17 अक्टूबर 1920 को हुआ। 488: रसूलुल्लाह सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम ने इब्न-ए-उबई मुनाफ़िक़ के छह सौ हलीफ़ यहूदियों को वापस फ़रमा दिया। 597: आलाहज़रत के चंद अहबाब की तारीख़हा-ए-वफ़ात। 502: क्या ग़ज़वा-ए-हुनैन व ताएफ़ में सफ़वान इब्न-ए-उमय्या शरीक-ए-जेहाद था? 620: तफ़वीज़ इमाम-ए-आज़म और दीगर अइम्मा-ए-सल्फ़ का मसलक था। 510: रोज़-ए-ओहद छह सौ यहूदी हुज़ूर अकरम सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम ने वापस कर दिए। 620: हज़ारों अइम्मा-ए-ख़लफ़ इहाता-ए-इलाही को इहाता-ए-सिफ़ाती मानते हैं। 510: ग़ज़वा-ए-ख़ैबर में दस यहूदियों को हुज़ूर अलैहिस्सलातु वस्सलाम ने हमराही का हुक्म फ़रमाया। 628: इब्न-ए-हातिम तुलैतली को इस वजह से क़त्ल किया गया कि उसने रसूलुल्लाह सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम को यतीम और हैदर का ससुर कहा था। 510: ग़ज़वा-ए-ओहद में मुसलमानों की तादाद सात सौ और ग़ज़वा-ए-ख़ैबर में एक हज़ार चार सौ थी। 656: मौलाना फ़ज़लुर्रहमान गंज मुरादाबादी की तरफ़ मन्सूब एक ग़लत रिवायत। 511: ग़ज़वा-ए-हुनैन के मौक़े पर लश्कर-ए-इस्लाम बारह हज़ार था। 657: मिर्ज़ा मज़हर जान-ए-जानां के मकतूब का एक मज़मून जिसमें हिन्दुओं के मज़हब को आसमानी गुमान करने की कोशिश की है। 512: हज़रत फ़ारूक़-ए-आज़म रज़ियल्लाहु तआला अन्हु ने बेहतरीन हाफ़ज़ा और उम्दा ख़त वाले नसरानी को मुहर्रिर बनाने का मशवरा क़ुबूल न फ़रमाया। 680: होली, दीवाली, नौरोज़ मेहरगान ग़ैर इस्लामी त्यौहारों की तारीख़ और उनके मनाने का हुक्म। 541: कर्बला की लड़ाई का आग़ाज़ इमाम हुसैन रज़ियल्लाहु तआला अन्हु की तरफ़ से न था। 541: फ़ज़ाइल व मनाक़िब। 541: बाज़ वाक़ियात व अहवाल-ए-कर्बला। 541: अल-इस्लामु यअलु वला युअला (इस्लाम ग़ालिब होता है मग़लूब नहीं होता) 110 543: इमाम पाक ने बहत्तर तन से बीस हज़ार फ़ुज्जार का मुक़ाबला फ़रमाया।

पृष्ठ 81/712

۴۶۴: ابوسفیان وصفوان رضی اللہ تعالیٰ عنہما دونوں مولفۃ القلوب سے تھے۔ ۵۹۲: یزید کی حکومت میں حرمین طیبین کی بے حرمتی ہوئی اور حادثہ کربلا بپا ہوا۔ ۴۷۷: رد ندوہ میں پچاس رسالے شائع کئے گئے۔ ۵۹۵: بریلی میں جلسہ خلافت ۱۷ اکتوبر ۱۹۲۰ء میں ہوا۔ ۴۸۸: رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم نے ابن ابی منافق کے چھ سو حلیف یہودیوں کو واپس فرما دیا۔ ۵۹۷: اعلیحضرت کے چند احباب کی تاریخہائے وفات۔ ۵۰۲: کیا غزوہ حنین و طائف میں صفوان ابن امیہ شریک جہاد تھا۔ ۶۲۰: تفویض امام اعظم اور دیگر ائمہ سلف کا مسلک تھا۔ ۵۱۰: روزِ احد چھ سو یہودی حضور اکرم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم نے واپس کر دئے۔ ۶۲۰: ہزاروں ائمہ خلف احاطہ الہی کو احاطہ صفاتی مانتے ہیں۔ ۵۱۰: غزوہ خیبر میں دس یہودیوں کو حضور علیہ الصلوۃ والسلام نے ہمراہی کا حکم فرمایا۔ ۶۲۸: ابن حاتم طلیطلی کو اس وجہ سے قتل کیا گیا کہ اس نے رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کو یتیم اور حیدر کا خسر کہا تھا۔ ۵۱۰: غزوہ احد میں مسلمانوں کی تعداد سات سو اور غزوہ خیبر میں ایک ہزار چار سو تھی۔ ۶۵۶: مولانا فضل الرحمن گنج مراد آبادی کی طرف منسوب ایک غلط روایت۔ ۵۱۱: غزوہ حنین کے موقع پر لشکر اسلام بارہ ہزار تھا۔ ۶۵۷: مرزا مظہر جان جاناں کے مکتوب کا ایک مضمون جس میں ہندووں کے مذہب کو آسمانی گمان کرنے کی کوشش کی ہے۔ ۵۱۲: حضرت فاروق اعظم رضی اللہ تعالیٰ عنہ نے بہترین حافظہ اور عمدہ خط والے نصرانی کو محرر بنانے کا مشورہ قبول نہ فرمایا۔ ۶۸۰: ہولی، دیوالی، نوروز مہرگان غیر اسلامی تہواروں کی تاریخ اور ان کے منانے کا حکم۔ ۵۴۱: کربلا کی لڑائی کا آغاز امام حسین رضی اللہ تعالیٰ عنہ کی طرف سے نہ تھا۔ ۵۴۱: فضائل و مناقب ۵۴۱: بعض

واقعات و احوال کربلا۔ ۵۴۱: الاسلام یعلو ولا یعلی (اسلام غالب ہوتا ہے مغلوب نہیں ہوتا) ۱۱۰

۵۴۳: امام پاک نے بہتر تن سے بیس ہزار فجار کا مقابلہ فرمایا۔

- Religion is the name of well-wishing. | 174
- Manifestation of the blessings of the Caliphate in Egypt. | 181
- The importance of the Caliph's command in the view of Imam-e-Azam Abu Hanifa. | 185
- The rank is much lower than that of the Sultan Caliph. | 187
- Imam Najm al-Millah wa al-Din Umar Nasafi is the Mufti of Jinn and Humans and the teacher of the author of al-Hidayah. | 187
- Imam Mahdi (peace be upon him) will fill the earth with justice and equity. | 205
- Siddiq Akbar and Farooq Azam (may Allah be pleased with them) are leaders after the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him). | 212
- The excellence of lineage is credible. | 226
- Arguments that the Holy Quran is protected from change, alteration, addition, omission, and distortion. | 260
- To say that Allah Almighty desires the pleasure of the Prophet is correct, and this theme is proven from the Quran; calling it the saying of the ignorant is a crime worthy of repentance. | 275
- On the Day of Resurrection, Allah Almighty will gather the first and the last and say to the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him): All of them desire My pleasure, and I desire your pleasure. | 276
- Mention of the change of Qibla and the narration of Bukhari. | 276
- Hanafi jurisprudence consists of the rulings of the Great Quran and the rulings of Sahih Hadith. | 285
- The consensus of the Ummah al-Ijabah has been reached on the greatness of the status of the four Imams (may Allah be pleased with them all). | 285
- Denying the greatness of Imam-e-Azam is misguidance. | 286
- The station of the Mujtahid Imams is higher than that of the other saints. | 286
- Blessed Hadith: "Whoever is hostile to a friend of Mine, I declare war against him." | 287
- Enmity towards a saint (Wali) is a cause of divine punishment. | 287
- The believer ultimately attains eternal mercy and the blessing of Paradise. | 287
- Our master Abdullah ibn Abbas (may Allah be pleased with them) is the Sultan of the Commentators and Imam Mujahid is his greatest disciple. | 436
- Virtues of Imam Ata ibn Abi Rabah. | 441

- The gracious gift of the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) to Safwan ibn Umayyah on the day of the Battle of Hunayn and Safwan's tribute. | 502
- Hadrat Imam Hussain (may Allah be pleased with him) acted upon determination (azimat) instead of concession (rukhsat), and this was befitting of his high status. | 542
- Even a dog at the door of the exalted Imam (may Allah be pleased with him) did not ask for help from the idolaters. | 543
- The religion of Islam is guidance for the entire world. | 580
- "The Prophet will die and turn into dust"—this statement is a word of disbelief. | 637

- दीन खैर-ख्वाही का नाम है। | १७४
- मिस्र में बरकात-ए-खिलाफत का जुहूर। | १८१
- इमाम-ए-आजम अबू हनीफ़ा की नज़र में हुक्म-ए-खलीफ़ा की अहमियत। | १८५
- सुल्तान खलीफ़ा से बहुत नीचा दर्जा है। | १८७
- इमाम नज्म अल-मिल्लत व अल-दीन उमर नसफी जिन्न व इन्स के मुफ्ती और साहिब-ए-हिदाया के उस्ताद हैं। | १८७
- इमाम महदी अलैहिस्सलाम ज़मीन को अदल-ओ-इंसाफ से भर देंगे। | २०५
- सिद्दीक़-ए-अकबर फ़ारूक़-ए-आजम रज़ियल्लाहु अन्हा हुज़ूर अकरम सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम के बाद मुक्तदा हैं। | २१२
- फ़ज़ीलत-ए-नसब मोतबर है। | २२६
- इस बात पर दलायल कि क़ुरआन मजीद तग़य्युर-ओ-तबद्दुल, ज़ियादत-ओ-नक़्स और तहरीर से महफ़ूज़ है। | २६०
- यह कहना कि अल्लाह तआला हुज़ूर की रज़ा चाहता है, सही है, और यह मज़मून क़ुरआन से साबित है, इसको जुहला का क़ौल बताना क़ाबिल-ए-तौबा जुर्म है। | २७५
- अल्लाह तआला रोज़-ए-महशर अव्वलीन व आख़िरीन को जमा करके हुज़ूर अक़दस सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम से फ़रमाएगा कि ये सब मेरी रज़ा चाहते हैं और मैं तेरी रज़ा चाहता हूँ। | २७६
- तहवील-ए-क़िबला और रिवायत-ए-बुखारी का ज़िक्र। | २७६
- फ़िक़्ह-ए-हनफ़ी अहकाम-ए-क़ुरआन-ए-अज़ीम और अहकाम-ए-सिहाह हदीस पर मुश्तमिल है। | २८५
- अइम्मा अरबअ रज़वानुल्लाह तआला अलैहिम अजमईन की जलात-ए-शान पर उम्मत-ए-इजाबत का इज्मा मुनअक़िद हो चुका है। | २८५
- इमाम-ए-आजम की अज़मत का इन्कार गुमराही है। | २८६
- अइम्मा मुजतहिदीन का मक़ाम बाक़ी औलिया से बुलन्द है। | २८६
- हदीस-ए-मुबारका 'मन आदी ली वलियन फक़द आज़न्तहु बिल-हर्ब'। | २८७

- वली की अदावत बाइस-ए-अज़ाब-ए-इलाही है। | २८७
- मोमिन बिल-आख़िर रहमत व नेमत-ए-जन्नत-ए-अबदी पाता है। | २८७
- सैय्यदना अब्दुल्लाह इब्न अब्बास रज़ियल्लाहु तआला अन्हा सुल्तानुल मुफस्सिरीन हैं और इमाम मुजाहिद उनके तल्मीज़-ए-अकबर हैं। | ४३६
- इमाम अता बिन अबी रबाह के फ़ज़ायल। | ४४१
- हुज़ूर अकरम सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम की ग़ज़वा-ए-हुनैन के दिन सफ़वान बिन उमैया पर अता-ए-करीमाना और सफ़वान का ख़िराज-ए-तहसीन। | ५०२
- हज़रत इमाम हुसैन रज़ियल्लाहु तआला अन्हु ने रुख़सत के बजाय अज़ीमत पर अमल फ़रमाया और यही उनकी शान-ए-अर्फ़अ के शायान थी। | ५४२
- इमाम-ए-आली मक़ाम रज़ियल्लाहु तआला अन्हु के दर के किसी कुत्ते ने भी मुशरिकों से मदद न माँगी। | ५४३
- दीन-ए-इस्लाम तमाम जहान के लिए हिदायत है। | ५८०
- "हुज़ूर मर कर मिट्टी में मिल जाएंगे" यह कलमा कुफ़्र है। | ६३७

पृष्ठ ८२ का ७१२

- دین خیر خواہی کا نام ہے۔ | ۱۷۴
- مصر میں برکاتِ خلافت کا ظہور۔ | ۱۸۱
- امام اعظم ابو حنیفہ کی نظر میں حکمِ خلیفہ کی اہمیت۔ | ۱۸۵
- سلطان خلیفہ سے بہت نیچا درجہ ہے۔ | ۱۸۷
- امام نجم الملۃ والدین عمر نسفی جن و انس کے مفتی اور صاحبِ ہدایہ کے استاد ہیں۔ | ۱۸۷
- امام مہدی علیہ السلام زمین کو عدل و انصاف سے بھر دیں گے۔ | ۲۰۵
- صدیق اکبر فاروق اعظم رضی اللہ تعالیٰ عنہما حضورِ اکرم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کے بعد مقتداء ہیں۔ | ۲۱۲
- فضیلتِ نسب معتبر ہے۔ | ۲۲۶
- اس بات پر دلائل کہ قرآن مجید تغیر و تبدل، زیادت و نقص اور تحریف سے محفوظ ہے۔ | ۲۶۰
- یہ کہنا کہ اللہ تعالیٰ حضور کی رضا چاہتا ہے، صحیح ہے، اور یہ مضمون قرآن سے ثابت ہے، اس کو جہلا کا قول بتانا قابلِ توبہ جرم ہے۔ | ۲۷۵
- اللہ تعالیٰ روزِ محشر اولین و آخرین کو جمع کرکے حضورِ اقدس صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم سے فرمائے گا کہ یہ سب میری رضا چاہتے ہیں اور میں تیری رضا چاہتا ہوں۔ | ۲۷۶
- تحویلِ قبلہ اور روایتِ بخاری کا ذکر۔ | ۲۷۶
- فقہ حنفی احکامِ قرآن عظیم اور احکامِ صحاحِ حدیث پر مشتمل ہے۔ | ۲۸۵

- ائمہ اربعہ رضوان اللہ تعالیٰ علیہم اجمعین کی جلالتِ شان پر امتِ اجابت کا اجماع منعقد ہو چکا ہے۔ | ۲۸۵
- امام اعظم کی عظمت کا انکار گمراہی ہے۔ | ۲۸۶
- ائمہ مجتہدین کا مقام باقی اولیاء سے بلند ہے۔ | ۲۸۶
- حدیثِ مبارکہ من عادی لی ولیا فقد اذنتہ بالحرب۔ | ۲۸۷
- ولی کی عداوت باعثِ عذابِ الہی ہے۔ | ۲۸۷
- مومن بالآخر رحمت و نعمتِ جنتِ ابدی پاتا ہے۔ | ۲۸۷
- سیدنا عبداللہ ابن عباس رضی اللہ تعالیٰ عنہما سلطان المفسرین ہیں اور امام مجاہد ان کے تلمیذِ اکبر ہیں۔ | ۴۳۶
- امام عطاء بن ابی رباح کے فضائل | ۴۴۱
- حضورِ اکرم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کی غزوہ حنین کے دن صفوان بن امیہ پر عطاء کریمانہ اور صفوان کا خراجِ تحسین۔ | ۵۰۲
- حضرت امام حسین رضی اللہ تعالیٰ عنہ نے رخصت کے بجائے عزیمت پر عمل فرمایا اور یہی ان کی شانِ ارفع کے شایان تھی۔ | ۵۴۲
- امامِ عالی مقام رضی اللہ تعالیٰ عنہ کے در کے کسی کتے نے بھی مشرکوں سے مدد نہ مانگی۔ | ۵۴۳
- دینِ اسلام تمام جہان کے لئے ہدایت ہے۔ | ۵۸۰
- "حضور مر کر مٹی میں مل جائیں گے" یہ کلمہ کفر ہے۔ | ۶۳۷

Volume 14 (14) Fatawa Razawiyyah

- Positive Hadiths regarding the life of the Prophets. (Page 648)
- Standing in a Mawlid gathering is not due to the [Prophet's] physical arrival, but out of respect for the mention of his birth. (Page 669)
- Saints can be present in multiple places at once. (Page 657)
- Prophets are alive in their sacred shrines; they perform prayers and are provided with sustenance. They travel wherever they wish and exercise authority over the realms of earth and heaven. (Page 685)
- A question concerning the humanity (Bashariyyat) of the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him). (Page 659)
- Sales / Transactions (Biyu)
- One aspect of the Messenger of Allah (peace be upon him) was human (Bashari), the second angelic (Malaki), and the third was divine reality (Haqqi). (Page 659)
- Repentance, renewal of faith, and renewal of marriage are mandatory for someone who says, "We have believed in Zaid." (Page 656)
- The purpose of the Holy Prophet's (peace be upon him) human attire was to gain the intimacy of the creation. (Page 662)
- The ruling for income from alcohol held by a disbeliever is not the same as that for a Muslim's such income. (Page 656)
- Your humanity is superior to the angelic nature (Malakiyyat) of Gabriel (peace be upon him). (Page 662)
- If both the contract and the cash are not based on forbidden wealth, then the sale is lawful. (Page 656)
- The human characteristics of prophets are not because they are in need of them, but for the teaching of the Sunnah and the guidance of the Ummah. (Page 662)
- Leasing / Hiring (Ijarah)
- A faith-enlightening passage from [the book] Al-Madkhal. (Page 663)

- There is no harm if a Muslim works for a Zoroastrian. (Page 422)
- Threefold benefits of saying "Innama ana basharum mithlukum" (I am only a human like you): to foster intimacy for the Ummah, to teach humility, and to block the path of Christian-like exaggeration. (Page 664)
- It is prohibited to hire a disbeliever as a scribe/clerk. (Page 511)
- When prophets do not claim equality with the Master of Prophets, what would a saint do? He who claims so is not a saint but a devil. (Page 665)
- Brokerage is a lowly profession. (Page 667)
- The Messenger of Allah (peace be upon him) is the Master of Paradise. (Page 667)
- Gifting (Hibah)
- The Holy Prophet (peace be upon him) can grace a Mawlid gathering with his presence. (Page 669)
- Accepting a gift from a disbeliever is correct provided it does not lead to criticism of the religion. (Page 421)
- The ruling regarding a gift sent by the king of the enemies to the commander of the Muslims. (Page 423)

जिल्द चौदहवीं (१४) फ़तावा रज़विया

- नबियों के जीवन के संबंध में सकारात्मक हदीसें। (पृष्ठ ६४८)
- मिलाद की महफ़िल में खड़े होना उनके आने की वजह से नहीं, बल्कि विलादत (जन्म) के ज़िक्र के सम्मान में है। (पृष्ठ ६६९)
- औलिया किराम एक ही समय में कई जगहों पर उपस्थित हो सकते हैं। (पृष्ठ ६५७)
- अंबिया किराम अपनी पवित्र कब्रों में जीवित हैं, नमाज़ पढ़ते हैं, उन्हें रिज़्क (भोजन) दिया जाता है। वे जहाँ चाहें तशरीफ़ ले जाते हैं और ज़मीन व आसमान की हुकूमत में अधिकार रखते हैं। (पृष्ठ ६८५)
- अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) की बशरियत (मानवता) के संबंध में एक सवाल। (पृष्ठ ६५९)
- ख़रीद-ओ-फ़रोख़्त (बियूअ)
- अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) का एक रूप मानवीय (बशरी) था, दूसरा मलयकी (फरिश्तों वाला), और तीसरा हक़ी (दिव्य सत्य) था। (पृष्ठ ६५९)
- "हम तो ज़ैद पर ईमान लाए" कहने वाले पर तौबा, ईमान की ताज़गी और निकाह का नवीनीकरण अनिवार्य है। (पृष्ठ ६५६)
- हुज़ूर (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के मानवीय पहनावे (लिबास-ए-बशरी) का उद्देश्य सृष्टि के साथ मेलजोल बढ़ाना है। (पृष्ठ ६६२)
- काफ़िर के पास शराब से होने वाली आमदनी का वह हुक्म नहीं है जो मुसलमान की ऐसी आमदनी का है। (पृष्ठ ६५६)
- आपकी बशरियत हज़रत जिब्रील (अलैहिस्सलाम) की मलयकियत (फरिश्तापन) से उच्च है। (पृष्ठ ६६२)
- यदि सौदा और नकद दोनों हराम माल पर आधारित न हों, तो बिक्री हलाल (वैध) है। (पृष्ठ ६५६)

- पैगंबरों के मानवीय गुण इसलिए नहीं हैं कि वे इसके मोहताज हैं, बल्कि सुन्नत की शिक्षा और उम्मत के मार्गदर्शन के लिए हैं। (पृष्ठ ६६२)
- इज़ारा (किराया/मज़दूरी)
- 'मदख़ल' की एक ईमान ताज़ा करने वाली इबारत। (पृष्ठ ६६३)
- यदि कोई मुसलमान किसी पारसी (मजूसी) के यहाँ मज़दूरी करे, तो इसमें कोई हर्ज नहीं। (पृष्ठ ४२२)
- "इन्नमा अना बशरूम मिसलुकुम" (मैं तुम्हारी तरह ही एक इंसान हूँ) कहने के तीन लाभ: उम्मत को अपनापन महसूस हो, विनम्रता की शिक्षा और ईसाइयों जैसे अतिवाद को रोकना। (पृष्ठ ६६४)
- काफ़िर को मुहर्रिरी (लिपिक) के पद पर नौकर रखने की मनाही है। (पृष्ठ ५११)
- जब अंबिया, सैय्यद-उल-अंबिया की बराबरी का दावा नहीं करते, तो वली क्या करेंगे; जो दावा करे वह वली नहीं बल्कि शैतान है। (पृष्ठ ६६५)
- दलाली एक घटिया पेशा है। (पृष्ठ ६६७)
- अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) जन्नत के मालिक हैं। (पृष्ठ ६६७)
- हिबा (उपहार देना)
- हुज़ूर (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) महफ़िल-ए-मिलाद शरीफ़ में तशरीफ़ ला सकते हैं। (पृष्ठ ६६९)
- काफ़िर का उपहार स्वीकार करना सही है, बशर्ते कि उससे दीन पर कोई ऐतराज़ न हो। (पृष्ठ ४२१)
- दुश्मनों के बादशाह ने मुसलमानों के सिपहसालार को तोहफ़ा भेजा तो उसका हुक्म। (पृष्ठ ४२३)

पृष्ठ ८३ / ७१२

حیاتِ انبیاء کی مثبت حدیثیں۔ ۶۴۸ قیام میلاد محفل میں تشریف کی وجہ سے نہیں ذکرِ ولادت کے احترام میں ہے۔ ۶۶۹

اولیاء کرام بیک وقت چند جگہ حاضر ہو سکتے ہیں ۶۵۷ انبیاء کرام اپنے مزارات مقدسہ میں زندہ ہیں، نمازیں پڑھتے ہیں، روزی دئے جاتے ہیں۔ جہاں چاہیں تشریف لے جاتے، زمین آسمان کی حکومت میں تصرف فرماتے ہیں۔ ۶۸۵

رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کی بشریت سے متعلق ایک سوال۔ ۶۵۹ بیوع

رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کی ایک صورت بشری، دوسری ملکی، تیسری حقی تھی۔ ۶۵۹

"ہم تو زید پر ایمان لائے" کہنے والے پر توبہ، تجدیدِ ایمان و نکاح لازم ہے۔ ۶۵۶

حضور صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کے لباس بشری کا مقصد خلق کا انس حاصل کرنا ہے۔ ۶۶۲ کافر کے پاس جو شراب کی آمدنی ہے اس کا وہ حکم نہیں جو مسلمان کی ایسی آمدنی کا ہے۔ ۶۵۶

آپ کی بشریت جبریل علیہ السلام کی ملکیت سے اعلیٰ ہے۔ ۶۶۲ عقد و نقد دونوں مالِ حرام پر جمع نہ ہوں تو بیع حلال ہے۔ ۶۵۶

پیغمبروں کے خواص بشری اس لئے نہیں کہ وہ اس کے محتاج ہیں بلکہ تعلیم سنت و ہدایت امت کے لئے ہیں۔ ۶۶۲ اجارہ

مدخل کی ایک ایمان افروز عبارت۔ ۶۶۳ مسلمان کسی مجوسی کے یہاں مزدوری کرے تو حرج نہیں۔ ۴۲۲

"انما انا بشر مثلکم" کہنے کے فوائد سہ گانہ : امت کو انس ہو، تواضع کی تعلیم، غلو نصرانیت کا سد باب۔ ۶۶۴ کافر کو محرری پر نوکر رکھنے کی ممانعت ہے۔ ۵۱۱

انبیاء سید الانبیاء سے ہمسری کا دعویٰ نہیں کرتے تو ولی کیا کریں گے، جو دعویٰ کرے ولی نہیں شیطان ہے۔ ۶۶۵ دلالی ایک ردی پیشہ ہے۔ ۶۶۷

رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم مالکِ جنت ہیں۔ ۶۶۷ ہبہ

حضور صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم محفل میلاد شریف میں تشریف لا سکتے ہیں۔ ۶۶۹ کافر کا ہدیہ قبول کرنا جس سے دین پر اعتراض نہ ہو درست ہے۔ ۴۲۱

دشمنوں کے بادشاہ نے مسلمانوں کے سپہ سالار کو ہدیہ بھیجا تو اس کا حکم۔ ۴۲۳

Fatawa Razawiyyah | Volume 14 (14)

Investigation into the issue of gifts and wills for a 'Mustamin' (protected non-Muslim). (463) | The condition of being a Quraishi for the 'Imamat-e-Kubra' (supreme leadership), consensus of the companions on this, and text of authentic Hadith. (144) If the commander of an Islamic army entering the Dar-al-Harb (land of war) sends a gift to the enemy king, there is no harm. (464) | Realization of leadership (Imamate) through 'Taghallub' (seizure of power) is also possible. (145) Shahadat (Testimony) | Taghallub can coexist along with 'Bay'at' (oath of allegiance). (145) False testimony is haram (forbidden) for everyone, and if it pertains to the Sharia matters of non-Muslims, it is close to disbelief (Kufr). (583) | Among all claimants of Islam and those who recite the Kalimah, there is no sect that denies Khilafat. (150) Qaza (Judiciary) | The Islamic government that the Khilafat Committee declared as Islamic Khilafat is not a Sharia Khilafat at all. (150) It is permissible to appoint a non-Muslim as a judge (Qazi) to decide between Dhimmis (protected non-Muslim subjects). (433) | The prophets who brought Sharia did not come to erase the words of previous prophets but to fulfill them. (156) Aqaid & Kalam (Beliefs & Theology) | Types of Sharia rulers (Umara). (168) Christians are polytheists (Mushrikeen) in terms of linguistic reality, and the same applies to Jews. (115) | Discretionary Sharia leaders are the jurists (Fuqaha) of Islam. (168) Are Sabaeans among the 'People of the Book' (Ahl al-Kitab)? (119) | In the absence of a Sultan and a Qazi, many judicial rulings will be fulfilled through them. (169) One who denies any of the obvious necessities of religion (Daruriyat-e-Din) is certainly and definitively a disbeliever (Kafir) by the consensus of Muslims, even if they recite the Kalimah ten million times; neither their prayer, fasting, Hajj, nor charity will be accepted. (123) | The position of the most learned scholar of the city. (169) Denying one out of a thousand necessities of religion is the same as denying nine hundred and ninety-nine. (123) | Optional leadership (Imamate) does not depend on election, nor is its oath of allegiance mandatory. (169) Faith is the name of heartfelt affirmation; where does it remain after denying the necessities of religion? (124) | Description of the 'Amir-e-Qahri' (ruler through force/power). (170) The position of the majority regarding the conditions and rulings of Khilafat is correct. (126) | The selection of an 'Amir-e-Qahri' is upon Muslims, and refusing his oath of allegiance is surely a sin. (170) | | The Caliph of Muslims is also an 'Amir-e-Qahri'. (170)

मुस्तामिन (शरण प्राप्त) के लिए उपहार (हिबा) और वसीयत के मसले की तहक़ीक़। (४६३) | इमामत-ए-कुबरा के लिए कुरैशी होना शर्त है, इस पर सहाबा का इज्मा और सही हदीस की दलील (नस्) है। (१४४) दारुल हर्ब में प्रवेश करने वाली इस्लामी सेना का सेनापति यदि शत्रु राजा को उपहार भेजे तो कोई हर्ज नहीं। (४६४) | प्रभुत्व (तग़ल्लुब) के रूप में भी इमामत का प्राप्त होना संभव है। (१४५) शहादत (गवाही) | बैअत (निष्ठा की शपथ) के साथ-साथ तग़ल्लुब भी जमा हो सकता है। (१४५) झूठी गवाही सभी के लिए हराम है और यदि गैर-मुस्लिमों के शरिया मामलों के लिए हो तो यह कुफ्र के निकट है। (५८३) | इस्लाम के सभी दावेदारों और कलमा पढ़ने वालों में कोई भी संप्रदाय खिलाफत का इनकार करने वाला नहीं है। (१५०) क़ज़ा (न्यायपालिका) | खिलाफत समिति ने जिस इस्लामी सरकार को इस्लामी खिलाफत घोषित किया, वह हरगिज शरिया खिलाफत नहीं है। (१५०) ज़िम्मियों के बीच फैसले करने के लिए किसी काफ़िर को क़ाज़ी नियुक्त करना जायज़ है। (४३३) | जो नबी साहिब-ए-शरिया (शरिया वाले) हुए, वे पिछले नबियों की बातों को मिटाने के लिए नहीं बल्कि उन्हें पूरा करने के लिए आए थे। (१५६) अक़ायद व कलाम (ईमान और धर्मशास्त्र) | शरिया के शासकों (उमरा) के प्रकार। (१६८) ईसाई भाषाई वास्तविकता के अनुसार मुशरिक (बहुदेववादी) हैं और यही स्थिति यहूदियों की भी है। (११५) | स्वैच्छिक शरिया शासक इस्लाम के फुकहा (विधिवेत्ता) हैं। (१६८) क्या साबी (Sabaeans) अहले किताब (किताब वाले) हैं? (११९) | सुल्तान और क़ाज़ी की अनुपस्थिति में, क़ज़ा के कई नियम उन्हीं के माध्यम से पूरे होंगे। (१६९) जो व्यक्ति धर्म की अनिवार्यताओं (ज़रूरियात-ए-दीन) में से किसी का इनकार करे, वह मुसलमानों की सर्वसम्मति (इज्मा) से निश्चित रूप से काफ़िर है, चाहे वह करोड़ों बार कलमा पढ़े; न ही उसकी नमाज़, रोज़ा, हज और दान-पुण्य स्वीकार होंगे। (१२३) | शहर के सबसे बड़े विद्वान (आलिम) का पद। (१६९) धर्म की हजार अनिवार्यताओं में से एक का इनकार करना वैसा ही है जैसे नौ सौ निन्यानवे का इनकार करना। (१२३) | स्वैच्छिक इमामत चुनाव पर निर्भर नहीं है, और न ही उसकी बैअत ज़रूरी है। (१६९) ईमान दिल से पुष्टि करने का नाम है; धर्म की अनिवार्यताओं के इनकार के बाद वह कहाँ रह जाता है? (१२४) | अमीर-ए-क़हरी (शक्तिशाली शासक) का वर्णन। (१७०) खिलाफत की शर्तों और नियमों के बारे में जमहूर (बहुमत) का मत सही है। (१२६) | अमीर-ए-क़हरी का चुनाव मुसलमानों पर है और उसकी बैअत से इनकार करना निश्चित रूप से पाप है। (१७०) | | मुसलमानों का खलीफा भी अमीर-ए-क़हरी ही है। (१७०)

مستامن کے لئے مسئلہ ہبہ و وصیت کی تحقیق۔ (۴۶۳) | امامتِ کبریٰ کے لئے قرشیت شرط، اس پر صحابہ کا اجماع اور حدیثِ صحیح کی نص ہے۔ (۱۴۴) دار الحرب میں داخل ہونے والے لشکر اسلام کا سپہ سالار اگر دشمنوں کے بادشاہ کو ہدیہ بھیجے تو کوئی حرج نہیں۔ (۴۶۴) | امامت کا تحقق بطور تغلب بھی ممکن ہے۔ (۱۴۵) شہادت | بیعت کے ساتھ ساتھ تغلب بھی جمع ہو سکتا ہے۔ (۱۴۵) جھوٹی گواہی سب کے لئے حرام اور غیر مسلموں کے امور شرعیہ کے لئے ہو تو قریب بہ کفر ہے۔ (۵۸۳) | جملہ مدعیانِ اسلام و کلمہ گو میں خلافت کا منکر کوئی فرقہ نہیں (۱۵۰) قضاء | خلافت کمیٹی نے جس اسلامی حکومت کو خلافتِ اسلامیہ قرار دیا وہ شرعی خلافت ہرگز نہیں۔ (۱۵۰) ذمیوں کے درمیان فیصلے کرنے کے لئے کافر کو قاضی مقرر کرنا جائز ہے۔ (۴۳۳) | جو نبی صاحبِ شریعت ہوئے وہ گذشتہ پیغمبروں کے کلام کو مٹانے کے لئے نہیں پورا کرنے کے لئے آئے تھے۔ (۱۵۶) عقائد و کلام | امرائے شرع کے اقسام (۱۶۸) نصاریٰ باعتبارِ حقیقتِ لغویہ مشرکین ہیں اور یہی حال یہود کا ہے۔ (۱۱۵) | اختیاری امیر شریعت فقہائے اسلام ہیں۔ (۱۶۸) کیا صابی اہل کتاب ہیں۔ (۱۱۹) | عدمِ سلطان و قاضی کی حالت میں قضاۃ کے بہت سے احکام انھیں کے ذریعہ پورے ہوں گے۔ (۱۶۹) جو بداہتی ضروریاتِ دین میں سے کسی کا منکر ہو باجماع مسلمین یقیناً قطعاً کافر ہے اگرچہ کروڑ بار کلمہ پڑھے، نہ ہی اس کا نماز، روزہ، حج اور صدقہ خیرات مقبول ہوگا۔ (۱۲۳) | اعلمِ علمائے بلد کا منصب۔ (۱۶۹) ہزار ضروریاتِ دین میں سے ایک کا انکار ایسا ہی ہے جیسا نو سو ننانوے کا۔ (۱۲۳) | امامتِ اختیاری انتخاب پر موقوف نہیں، نہ اس کی بیعت ضروری۔ (۱۶۹) ایمان تصدیق قلبی کا نام ہے اور وہ بعدِ انکارِ ضروریاتِ دین کے کہاں (۱۲۴) | امیرِ قہری کا بیان۔ (۱۷۰) خلافت کے شرائط و احکام کے بارے میں جمہور کا

مسلک صحیح ہے۔ (۱۲۶) | امیرِ قہری کا انتخاب مسلمانوں پر ہے اور اس کی بیعت سے انکار ضرور گناہ ہے۔ (۱۷۰) | | خلیفۂ مسلمین بھی امیرِ قہری ہے۔ (۱۷۰)

Fatawa Razawiyya Volume 14 (14)

Seven conditions are necessary for the Commander of the Faithful (Amir-ul-Momineen).	170	One who calls a non-prophet superior to a prophet is a disbeliever (kafir) by the consensus of Muslims.	262
Description of the provincial governor or ruler and their conditions.	170	One who does not call a disbeliever a disbeliever or doubts their disbelief and punishment is himself a disbeliever.	265
In India, Muslims are not capable of appointing a general leader (Amir).	170	Great Warning: If the proof for the necessities of religion (Zarooriyat-e-Deen) is not specifically from a definite text (nass-e-qati), even then, a denier of them will be a disbeliever.	266
It is the consensus of the Ahl al-Sunnah that no one among humans is infallible except for the Prophets (peace and blessings be upon them).	178	By the consensus of Muslims, one who believes someone other than Allah to be eternal (qadeem) is definitely a disbeliever.	266
On the Day of Judgment, every group will be called with its Imam.	221	The createdness (haduth) of everything besides Allah is from the necessities of religion.	266
To claim something contrary to a prophetic prediction is manifest ignorance and even ugly misguidance.	229	For the Holy Quran to be immune and protected from every deficiency, addition, alteration, and distortion is from the necessities of religion.	267
One who believes in corporeality (jismayat) for Allah Almighty is a disbeliever.	250	It is correct to say "Alhamdulillah, I am a Muslim and a true believer."	270
One who denies the companionship (sahabiyat) of Siddiq al-Akbar (May Allah be pleased with him) is a disbeliever.	250	Whatever name someone has in this world, whoever gave it, that same name is recorded in the Preserved Tablet (Lawh-e-Mahfuz) in terms of knowledge; and where a name changes, both names are recorded along with the time restriction.	275
	250		275

A Rafidi who considers Hazrat Ali superior to the three Caliphs is misguided (May Allah be pleased with them).
One who denies the caliphate of Siddiq and Umar (May Allah be pleased with them both) is a disbeliever. 251
What is meant by an innovator (mubtadi)? 253
What is meant by an extremist Rafidi (ghali Rafidi)? 254
One who denies any matter from the necessities of religion is a disbeliever; no attention should be paid to its interpretation (tawil). 254
One who reviles (tabarra) and insults the two Sheikhs (Siddiq & Umar, May Allah be pleased with them both) is a disbeliever. 254
Rafidis are a collection of various types of disbelief. 255
He who changed his name and did not become famous like an ensign (alam), he is not considered an ensign in the sight of Allah.
Believing in a place (makan) for Allah Almighty is disbelief. 282
A sinful believer (momin aasi) is punished, not cursed (maloon). 287
The validity (hujiyat) of analogy (qiyas) and jurisprudence (fiqh) is also among the necessities of religion. 292
The fact that the Quran is revealed from Allah is also proven from Hadith. 313
Applying the words 'Sakhi' (generous) and 'Data' (giver) to Allah Almighty is forbidden in Sharia. 314

फ़तावा-ए-रज़विया खंड चौदहवां (14)

अमीरुल मोमिनीन के लिए सात शर्तें अनिवार्य हैं। 170

सूबेदार या राज्यपाल का वर्णन और उसकी शर्तें। 170

भारत में मुसलमान सामान्य अमीर नियुक्त करने में सक्षम नहीं हैं। 170

अहले सुन्नत का सर्वसम्मति है कि मनुष्यों में नबियों (अलैहिमुस्सलाम) के अलावा कोई भी मासूम (पापरहित) नहीं है। 178

क़यामत के दिन हर समूह को उनके इमाम के साथ बुलाया जाएगा। 221

हदीस की भविष्यवाणी मानकर उसके खिलाफ दावा करना स्पष्ट अज्ञानता बल्कि घृणित पथभ्रष्टता है। 229

अल्लाह तआला के लिए शरीर (जिस्मियत) का कायल काफ़िर है। 250

सिद्दीक़-ए-अकबर (रज़ियल्लाहु अन्हु) की सहाबियत का खंडन करने वाला काफ़िर है। 250

गैर-नबी को नबी पर श्रेष्ठ कहने वाला मुसलमानों के सर्वसम्मति (इज्मा) से काफ़िर है। 262

काफ़िर को काफ़िर न कहने वाला और उसके कुफ़्र व अज़ाब (दंड) में संदेह करने वाला स्वयं काफ़िर है। 265

महान चेतावनी: यदि धर्म की आवश्यक बातों (ज़रूरियात-ए-दीन) के प्रमाण के रूप में विशेष रूप से कोई स्पष्ट पाठ (नस्स-ए-क़तई) न भी हो, तब भी उनका खंडन करने वाला काफ़िर होगा। 266

मुसलमानों के सर्वसम्मति से, अल्लाह के अलावा किसी अन्य को 'क़दीम' (अनादि) मानने वाला निश्चित रूप से काफ़िर है। 266

अल्लाह के अलावा हर चीज़ का नश्वर (हदूद) होना धर्म की आवश्यक बातों में से है। 266

क़ुरान मजीद का हर कमी, वृद्धि, परिवर्तन और विरूपण से सुरक्षित और महफ़ूज़ होना धर्म की आवश्यक बातों में से है। 267

"अल्हम्दुलिल्लाह मैं मुसलमान और सच्चा मोमिन हूँ" कहना सही है। 270

दुनिया में किसी का जो भी नाम हो, चाहे वह किसी ने भी रखा हो, लौह-ए-महफ़ूज़ में ज्ञान की दृष्टि से वही नाम लिखा हुआ है; और जिस नाम में परिवर्तन हो, समय की पाबंदी के साथ दोनों नाम लिखे हुए हैं। 275

जो राफ़िज़ी हज़रत अली को तीनों खलीफ़ाओं पर श्रेष्ठता देता है, वह पथभ्रष्ट है (रज़ियल्लाहु अन्हुम)। 250

सिद्दीक़ और उमर (रज़ियल्लाहु अन्हुमा) के खिलाफत का खंडन करने वाला काफ़िर है। 251

मुब्तदी (नवाचारी) से क्या तात्पर्य है। 253

ग़ाली राफ़िज़ी से क्या तात्पर्य है। 254

धर्म की आवश्यक बातों में से किसी चीज़ का खंडन करने वाला काफ़िर है, उसकी व्याख्या (तावील) की ओर ध्यान न दिया जाए। 254

हज़रत शैख़ैन (रज़ियल्लाहु अन्हुमा) पर तबर्रा (अपशब्द) करने वाला और उन्हें गाली-गलौज करने वाला काफ़िर है। 254

राफ़िज़ी कुफ़्र के कई प्रकारों का मिश्रण हैं। 255

जिसने अपना नाम बदला और वह झंडे (आलम) की तरह प्रसिद्ध नहीं हुआ, अल्लाह तआला के यहाँ भी उसे 'आलम' (प्रसिद्ध व्यक्ति) नहीं माना गया। 275

अल्लाह तआला के लिए स्थान (मकान) मानना कुफ़्र है। 282

पापी मोमिन (मोमिन आसी) दंडित होता है, शापित (मलऊन) नहीं। 287

कयास (तर्क) और फ़िक़्ह (न्यायशास्त्र) की प्रामाणिकता भी धर्म की आवश्यक बातों में से है। 292

क़ुरान का अल्लाह की ओर से अवतरित होना भी हदीस से ही प्रमाणित है। 313

अल्लाह तआला पर 'सखी' और 'दाता' जैसे शब्दों का प्रयोग शरिया में वर्जित है। 314

امیر المومنین کے لئے سات شرطیں لازم ہیں۔	۱۷۰	غیر نبی کو نبی پر افضل کہنے والا بالاجماع مسلمین کافر ہے۔	۲۶۲
صوبہ دار یا والی کا بیان اور اس کے شرائط	۱۷۰	کافر کو کافر نہ کہنے والا اور اس کے کفر و عذاب میں شک کرنے والا خود کافر ہے۔	۲۶۵
ہندوستان میں مسلمان امیر عام مقرر کرنے پر قادر نہیں۔	۱۷۰	تنبیہ جلیل: ضروریات دین کے ثبوت پر اگر بالخصوص نص قطعی نہ بھی ہو تب بھی ان کا منکر کافر ہوگا۔	۲۶۶
اجماع اہل سنت ہے کہ بشر میں انبیاء علیہم الصلوٰۃ والسلام کے سوا کوئی معصوم نہیں۔	۱۷۸	باجماع مسلمین کسی غیر خدا کو قدیم ماننے والا قطعاً کافر ہے۔	۲۶۶
قیامت میں ہر گروہ کو اس کے امام کے ساتھ بلایا جائے گا۔	۲۲۱	جمیع ماسوی اللہ کا حدوث ضروریات دین سے ہے۔	۲۶۶
حدیث کی پیشگوئی مان کر اس کے خلاف کا ادعا جہل صریح بلکہ ضلال قبیح ہے۔	۲۲۹	قرآن مجید کا ہر نقص و زیادت و تغییر و تحریف سے مصون و محفوظ ہونا ضروریات دین سے ہے۔	۲۶۷
اللہ تعالیٰ کے لئے جسمیت کا قائل کافر ہے۔	۲۵۰	"الحمد اللہ میں مسلمان اور سچا مومن ہوں" کہنا صحیح ہے۔	۲۷۰

جو نام دنیا میں کسی کا ہو، چاہے کسی نے رکھا ہو

صحابیت صدیق اکبر رضی اللہ لوح محفوظ میں علم کی حیثیت سے وہی نام مرقوم
۲۵۰ ۲۷۵
تعالیٰ عنہ کا منکر کافر ہے۔ ہے، اور جس نام میں تغیر واقع ہو اور زمانہ کی قید
کے ساتھ دونوں نام مرقوم ہیں۔

جو رافضی حضرت علی کو

خلفائے ثلاثہ پر فضیلت دے وہ جس نے اپنا نام بدلا اور علم کی طرح مشہور نہ ہوا اللہ
۲۵۰ ۲۷۵
گمراہ ہے (رضی اللہ تعالیٰ تعالیٰ کے یہاں بھی وہ علم قرار نہیں دیا گیا۔
عنہم)

صدیق و عمر رضی اللہ تعالیٰ

عنہما کی خلافت کا منکر کافر ۲۵۱ اللہ تعالیٰ کے لیے مکان ماننا کفر ہے۔ ۲۸۲
ہے۔

مبتدع سے کیا مراد ہے۔ ۲۵۳ مومن عاصی معذب ہے ملعون نہیں۔ ۲۸۷

غالی رافضی سے کیا مراد ہے۔ ۲۵۴ قیاس و فقہ کی حجیت بھی ضروریات دین سے ہے۔ ۲۹۲

ضروریات دین میں سے کسی

شیئ کا منکر کافر، اس کی ۲۵۴ قرآن کا منزل من اللہ ہونا بھی حدیث ہی سے ثابت ہے۔ ۳۱۳
تاویل کی طرف التفات نہ ہو۔

حضرات شیخین رضی اللہ تعالیٰ

عنہما پر تبرا کرنیوالا اور ان کو ۲۵۴ اللہ تعالیٰ پر لفظ سخی داتا کا اطلاق شرعا منع ہے۔ ۳۱۴
سب و شتم کرنے والا کافر ہے۔

جامع ہیں۔

Fatawa Ridawiyya Volume 14

[Left Side Index Table] Page | Subject --- | --- 326 | Bad thoughts coming to the heart or spoken without intent do not bring sin nor do they affect one's Islam. 326 | Definition of disbelievers, their types and rulings. 327 | Disbelievers are of two types: Original (Asli) and Apostate (Murtad). 327 | Original disbelievers are of two types: Open (Mujahir) and Hypocrite (Munafiq). 327 | Hypocrites are worse than all other disbelievers. 328 | Considering atheists (Dahriyun) as monotheists is false. 328 | Apostates are of two types: Open and Hypocrite. 333 | There is a consensus that 'Khatam an-Nabiyyin' means 'Last of the Prophets'; its proof is from the texts of the scholars. 339 | The interpretation of the Finality of Prophethood as finality in time is definitive and consensual. 472 | Considering the payment of ransom (fidyah) sufficient instead of fasting during travel or illness without a valid excuse is an innovation in a new Sharia. 477 | The belief in equality between Divine knowledge and the knowledge of Prophethood is misguidance; however, if the difference between personal (dhati) and bestowed (ata'i) knowledge is recognized, one is not a disbeliever. 477 | The knowledge of all creation compared to the knowledge of the Creator is not even like a hundred-millionth part of a drop compared to the ocean. 412 | Difference between an Original disbeliever and an Apostate. 413 | Question about the legal methods of establishing the Caliphate and inquiry into the research of the Hadith "The leaders are from the Quraysh."

[Right Side Index Table] Page | Subject --- | --- 486 | Only believers are brothers to each other, not believers and polytheists. 489 | A Muslim, God forbid, if he intends disbelief, he will become a disbeliever. 489 | A mere disbeliever will not become a Muslim by just intending Islam until he actually accepts it. 489 | A person of the book (Kitabi) can become a polytheist (mushrik) just by intending to agree with polytheists, but a polytheist will not become a person of the book by mere intention. 490 | The grand discussion on seeking help from polytheists. 493 | Love for the sake of Allah and enmity for the sake of Allah is a great chapter and the root of faith. 506 | Seeking help from a protected non-Muslim (Dhimmi) is permissible, but it is absolutely forbidden from an enemy non-Muslim (Harbi). 531 | Believing that something permissible (mubah) is forbidden (haram) is misguidance. 531 | To consider a definitive prohibition (haram qat'i) as obligatory (fard) is destructive for both faith and actions. 569 | Whoever befriends someone, he will be resurrected with them on the Day of Judgment. 569 | Reasoning for the above topic from the Hadith "You are with those you love" and "A man did not love..." (referencing Hadith content). 570 | To

insult religious scholars (Ulama-e-Deen) or any specific scholar simply because they are scholars is disbelief (kufr). 570 | The slightest insult to the pure Sharia is certainly and definitively disbelief and apostasy. 579 | Faith is the condition for the acceptance of good deeds.

फ़तावा रज़विया जिल्द 14

[बायाँ कॉलम इंडेक्स टेबल] पृष्ठ | विषय --- | --- 326 | बुरे खयाल दिल में आएं या बिना इरादे के जुबान से निकल जाएं तो न गुनाह है न ही इससे इस्लाम में कोई फर्क पड़ता है। 326 | काफ़िरों की परिभाषा, उनके प्रकार और उनके हुक्म। 327 | काफ़िर दो प्रकार के होते हैं: असली और मुर्तद। 327 | असली काफ़िर दो प्रकार के होते हैं: मुजाहिर (खुला हुआ) और मुनाफ़िक (पाखंडी)। 327 | मुनाफ़िक तमाम काफ़िरों से बदतर हैं। 328 | दहरियों (नास्तिकों) को मुवहिद (एकेश्वरवादी) समझना गलत है। 328 | मुर्तद की दो किस्में हैं, मुजाहिर और मुनाफ़िक। 333 | 'खातम अन-नबिय्यीन' का अर्थ 'आखिरी नबी' होने पर आम सहमति (इज्मा) है, इसका प्रमाण विद्वानों के ग्रंथों में मिलता है। 339 | खत्म-ए-नुबुव्वत (पैगंबरी का समापन) की व्याख्या कि वह समय के अंत तक के लिए है, निश्चित और सर्वसम्मत है। 472 | बिना किसी ठोस वजह के यात्रा या बीमारी के दौरान रोजा रखने के बजाय फ़िदया (बदला) देना पर्याप्त मानना नई शरीयत की ईजाद है। 477 | अल्लाह के ज्ञान और पैगंबर के ज्ञान में समानता का विश्वास गुमराह करने वाला है; हालांकि, यदि 'ज़ाती' (स्वयं का) और 'अताई' (प्रदत्त) ज्ञान के बीच के अंतर को माना जाए, तो वह काफ़िर नहीं होगा। 477 | अल्लाह के ज्ञान के सामने समस्त सृष्टि के ज्ञान का अनुपात वैसा भी नहीं है जैसा समुद्र के सामने एक बूंद के करोड़वें हिस्से का होता है। 412 | असली काफ़िर और मुर्तद के बीच अंतर। 413 | खिलाफत स्थापित करने के शरिया तरीकों के बारे में सवाल और हदीस "अल-अइम्मतु मिन कुरैश" (इमाम कुरैश से होंगे) की शोध के बारे में पूछताछ।

[दायाँ कॉलम इंडेक्स टेबल] पृष्ठ | विषय --- | --- 486 | केवल मोमिन (विश्वासी) आपस में भाई-भाई हैं, न कि मोमिन और मुशरिक (बहुदेववादी)। 489 | कोई मुसलमान, खुदा न खास्ता, अगर कुफ्र (अविश्वास) का इरादा करे तो वह काफ़िर हो जाएगा। 489 | एक काफ़िर केवल इस्लाम अपनाने के इरादे मात्र से मुसलमान नहीं होगा जब तक कि वह वास्तव में इस्लाम स्वीकार न कर ले। 489 | एक किताबवाला (किताबी) मुशरिकों के साथ सहमत होने के इरादे मात्र से मुशरिक हो सकता है, लेकिन एक मुशरिक केवल इरादे मात्र से किताबी नहीं बन जाएगा। 490 | मुशरिकों से मदद लेने पर व्यापक चर्चा। 493 | अल्लाह के लिए प्रेम करना और अल्लाह के लिए दुश्मनी करना एक बहुत बड़ा अध्याय और ईमान की जड़ है। 506 | केवल ज़िम्मी (इस्लामी राज्य में रहने वाले गैर-मुस्लिम) से मदद लेना जायज है, हरबी (युद्धरत गैर-मुस्लिम) से मदद लेना पूरी तरह हराम है। 531 | किसी जायज (मुबाह) चीज़ को हराम (निषिद्ध) मानना गुमराही है। 531 | निश्चित हराम को फर्ज (अनिवार्य)

मानना ईमान और कर्म दोनों के लिए विनाशकारी है। 569 | जो जिससे दोस्ती करेगा, कयामत के दिन उसका हश्र उन्हीं के साथ होगा। 569 | हदीस "तुम उसी के साथ होगे जिससे तुम प्रेम करते हो" और हदीस के अन्य अंशों से उपरोक्त विषय पर दलील। 570 | धर्म के विद्वानों (उलेमा-ए-दीन) या किसी विशेष विद्वान को उनके विद्वान होने के कारण बुरा कहना कुफ्र है। 570 | पावन शरीयत का जरा सा भी अपमान करना निश्चित रूप से कुफ्र और मुर्तद होना है। 579 | नेक कामों की स्वीकार्यता के लिए ईमान की शर्त है।

पृष्ठ 86/712

فتاویٰ رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

[فہرست - بایاں کالم] صفحہ | مضمون --- | --- ۳۲۶ | برے خیالات دل میں آئیں یا بلا قصد زبان سے ادا ہو جائیں نہ گناہ نہ اس سے اسلام میں فرق آئے۔ ۳۲۶ | کفار کی تعریف، ان کے اقسام واحکام ۳۲۷ | کافر دو قسم پر ہے: اصلی و مرتد۔ ۳۲۷ | کافر اصلی دو قسم ہے: مجاہر و منافق۔ ۳۲۷ | منافق تمام کافروں سے بد تر ہیں۔ ۳۲۸ | دہریوں کو موحد سمجھنا باطل ہے۔ ۳۲۸ | مرتد کی دو قسمیں ہیں، مجاہر و منافق۔ ۳۳۳ | خاتم النبیین بمعنیٰ آخر النبیین پر اجماع ہے، اس کا ثبوت نصوص علماء سے ہے۔ ۳۳۹ | ختم نبوت کی تفسیر ختم زمانی قطعی اجماعی ہے۔ ۴۷۲ | بغیر عذر سفر و مرض روزے کے بجائے فدیہ کافی جاننا نئی شریعت کا ایجاد ہے۔ ۴۷۷ | علم الٰہی اور علم رسالت میں مساوات کا عقیدہ گمراہی ہے مگر ذاتی اور عطائی کا فرق مانے تو کافر نہ ہوگا۔ ۴۷۷ | علم باری سے ساری مخلوقات کے علم کو وہ نسبت بھی نہیں جو بوند کے کروڑویں حصہ کو سمندر سے، ۴۱۲ | کافر اصلی اور مرتد کا فرق۔ ۴۱۳ | قیام خلافت کے شرعی طریقوں سے سوال اور حدیث شریف "الائمة من قریش" کی تحقیق سے استفسار۔

[فہرست - دایاں کالم] صفحہ | مضمون --- | --- ۴۸۶ | صرف مومنین آپس میں بھائی بھائی ہیں نہ کہ مومنین اور مشرکین۔ ۴۸۹ | مسلمان معاذ اللہ اگر ارادہ کفر کرے تو کافر ہو جائے گا۔ ۴۸۹ | کافر محض ارادہ اسلام سے مسلمان نہ ہوگا جب تک اسلام قبول نہ کرے۔ ۴۸۹ | کتابی صرف ارادہ موافقت مشرکین سے مشرک ہو سکے گا مگر مشرک نرے ارادے سے کتابی نہ ہو جائے گا۔ ۴۹۰ | مشرکوں سے استعانت کی بحث جلیل۔ ۴۹۳ | اللہ تعالیٰ کے لئے محبت اور اللہ تعالیٰ کے لئے عداوت ایک عظیم باب اور ایمان کی جڑ ہے۔ ۵۰۶ | صرف ذمی سے استعانت جائز ہے، حربی سے مطلقاً حرام ہے۔ ۵۳۱ | تحریم مباح کا اعتقاد ضلالت ہے۔ ۵۳۱ | حرام قطعی کو فرض

منانا ایمان و عمل دونوں کے لئے تباہ کن ہے۔ ۵۶۹ | جو جس سے دوستی کرے قیامت کے دن انہی کے ساتھ اس کا حشر ہو۔ ۵۶۹ | حدیث "انت مع من احببت" اور "ما احب رجل الحدیث" سے مضمون بالا پر استدلال۔ ۵۷۰ | مطلقاً علماء دین یا کسی عالم دین کو عالم ہونے کے سبب برا کہنا کفر ہے۔ ۵۷۰ | شریعت مطہرہ کی ادنیٰ توہین یقیناً قطعاً کفر و ارتداد ہے۔ ۵۷۹ | اعمال حسنہ کے قبولیت کی شرط ایمان ہے۔

Fatawa-e-Razvia Volume 14

Topic 1	Page	Topic 2	Page
No good deed of a disbeliever is accepted.	579	Among the names of Allah are Ash-Shaheed and Al-Baseer, one should not call Him Hazir and Nazir.	688
Now no new prophet will come.	581	Souls come to their homes on the night of Friday, the day of Eid, the day of Ashura, and the night of mid-Shaban.	692
Whoever declares a definitely halal thing of Sharia as haram or declares haram as halal becomes a disbeliever himself.	581	In the Quran, there is a command to believe in all the prophets in general and in the Holy Prophet peace be upon him in particular.	698
The permissibility of cow sacrifice and the prohibition of participating in Hindu festivals are among the necessities of religion.	582	Believing in Allah also means believing in His messengers.	699
Allah the Almighty accepts the repentance of His servants.	608	Description of those verses in which there is encouragement to believe in the messengers.	699
In the ambiguous verses (mutashabihat), the first position of the Ahl as-Sunnat wa'l-Jama'at is Tafweed (entrustment), for example, Allah's Istiwa (establishment) on the Throne is known, its manner is unknown.	619	Entering into Islam includes believing in all the necessities of religion.	700
It is known that Allah encompasses everything, no discussion will be made regarding whether it is an encompassing of essence or attributes.	619	All the joys of the hereafter are for Muslims, disbelievers are completely deprived of them.	705
Allah the Almighty is free from body, direction, and space.	620	**Refutation of the Misguided Sects**	

Topic 1	Page	Topic 2	Page
The second position is Ta'wil (interpretation), i.e., meanings according to reason and Sharia are stated.	620	Statement of the false beliefs of the Rafidha.	124
"Indeed, Allah is over all things competent" means encompassing of attributes.	620	Statement of the false beliefs of Najdis and Wahhabis.	125
Saying "there is no corner or space where the Essence of God is not present" is a word of disbelief.	620	Statement of the false beliefs of the Necharis (Naturalists).	126
Statement of the impossibilities that follow from believing that Allah's Essence is present in every place.	621	Statement of the false theories of false Sufis.	126
Unionism (Ittihad) - to consider a part of God in everything and everything as God, this is disbelief.	641	Some beliefs of the Rafidha due to which their Takfir (excommunication) is necessary, these people are outside the fold of Islam.	128
Pleasure with disbelief is disbelief.	647	Apostasy is worse than original disbelief; in original disbelief, Magianism is worse than Christianity, and worse than that is Wahhabism, and worse than that is Deobandism.	134

फ़तावा-ए-रज़विया जिल्द चौदहवीं (14)

विषय 1	पृष्ठ	विषय 2	पृष्ठ
काफ़िर का कोई अच्छा अमल क़बूल नहीं।	579	अल्लाह तआला के नामों में शहीद और बसीर है, उसे हाज़िर-ओ-नाज़िर नहीं कहना चाहिए।	688
अब कोई नया नबी नहीं आएगा।	581	रूहें अपने घरों को जुमे की रात, ईद के दिन, आशूरा के दिन और शाबान की पंद्रहवीं रात को आती हैं।	692
शरीयत की किसी निश्चित हलाल चीज़ को जो कोई हराम बताए या हराम को हलाल करार दे, वह ख़ुद काफ़िर हो जाता है।	581	क़ुरआन में तमाम अंबिया किराम पर सामान्य रूप से और हुज़ूर सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम पर विशेष रूप से ईमान लाने का हुक्म है।	698
गाय की क़ुरबानी की हलालियत और हिंदुओं के त्यौहारों में शिरकत की हुरमत ज़रूरीयात-ए-दीन में से है।	582	अल्लाह पर ईमान लाने का मतलब उसके रसूलो पर ईमान लाना भी है।	699
अल्लाह तआला बंदों की तौबा क़बूल करता है।	608	उन आयतों का बयान जिनमें रसूलो पर ईमान लाने की तरग़ीब (प्रोत्साहन) है।	699
आयाते मुतशाबिहात में अहले सुन्नत व जमाअत का पहला मसलक 'तफ़वीज़' है, जैसे अर्श पर अल्लाह तआला का इस्तिवा मालूम है पर कैफ़ियत मजहूल (अज्ञात) है।	619	इस्लाम लाने में दीन की तमाम ज़रूरी चीज़ों (ज़रूरीयात-ए-दीन) पर ईमान लाना शामिल है।	700
अल्लाह तआला का हर चीज़ को घेरे हुए होना मालूम है, ज़ाती या सफ़ाती घेराव पर बहस नहीं की जाएगी।	619	आख़िरत की सारी बहारें मुसलमानों के लिए हैं, काफ़िर इससे पूरी तरह वंचित हैं।	705
अल्लाह तआला जिस्म, दिशा और स्थान से पाक है।	620	**गुमराह फ़िरक़ों का रद्द**	
	620		124

विषय 1	पृष्ठ	विषय 2	पृष्ठ
दूसरा मसलक 'तावील' (व्याख्या) है यानी अक्ल और शरीयत के अनुकूल अर्थ बयान किए जाएं।		रवाफ़िज़ (शियाओं) के बातिल (झूठे) अक़ायद का बयान।	
"बेशक अल्लाह हर चीज़ पर क़ादिर है" से मुराद सफ़ाती घेराव होगा।	620	नजदियों और वहाबियों के बातिल अक़ायद का बयान।	125
यह कहना कि "कोई कोना या जगह ऐसी नहीं जहाँ ख़ुदा की ज़ात मौजूद नहीं" यह कुफ़्र का कलमा है।	620	नेचरियों (प्रकृतिवादियों) के बातिल अक़ायद का बयान।	126
अल्लाह तआला की ज़ात को हर जगह मौजूद मानने पर लाज़िम आने वाली असंभव बातों का बयान।	621	झूठे सूफ़ियों के बातिल नज़रियों का बयान।	126
इत्तिहाद (सब में ख़ुदा का हिस्सा मानना और सबको ख़ुदा समझना) कुफ़्र है।	641	रवाफ़िज़ के कुछ अक़ायद जिनकी वजह से उनकी तकफ़ीर ज़रूरी है, ये लोग मिल्लते इस्लामिया से बाहर हैं।	128
कुफ़्र पर राज़ी होना कुफ़्र है।	647	असल कुफ़्र से इर्तिदाद (धर्मत्याग) बदतर है, असल कुफ़्र में ईसाइयत से मजूसीयत (पारसी धर्म) बदतर है, और उससे भी बदतर वहाबियत है, और उससे बदतर देवबंदियत है।	134

موضوع ۱	صفحہ
کافر کا کوئی عمل حسن مقبول نہیں۔	۵۷۹
اب کوئی جدید نبی نہیں آئے گا۔	۵۸۱
شریعت کی قطعی حلال کی ہوئی چیز کو جو کوئی حرام بتائے یا حرام کو حلال قرار دے وہ خود کافر ہو جاتا ہے۔	۵۸۱
حلت قربانی گاؤ اور حرمت شرکت اعیاد ہنود ضروریات دین میں سے ہے۔	۵۸۲
اللہ تعالیٰ بندوں کی توبہ قبول کرتا ہے۔	۶۰۸
آیات متشابہات میں اہلسنت و جماعت کا پہلا مسلک تفویض ہے، مثلاً عرش پر اللہ تعالیٰ کا استواء معلوم ہے کیفیت مجہول ہے۔	۶۱۹

موضوع ۲	صفحہ
اللہ تعالیٰ کے اسماء میں شہید وبصیر ہے اس کو حاضر وناظر نہ کہنا چاہئے۔	۶۸۸
روحیں اپنے گھروں کو شب جمعہ، یوم عید، یوم عاشورہ، شب نصف شعبان آتی ہیں۔	۶۹۲
تمام انبیاء کرام پر عموماً اور حضور صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم پر خصوصاً ایمان لانے کا قرآن میں حکم ہے۔	۶۹۸
اللہ پر ایمان لانے کا مطلب اس کے رسولوں پر ایمان لانا بھی ہے۔	۶۹۹
ان آیات کا بیان جن میں رسولوں پر ایمان لانے کی ترغیب ہے۔	۶۹۹
اسلام لانے میں تمام ضروریات دین پر ایمان لانا داخل ہے۔	۷۰۰

موضوع ۱	صفحہ
اللہ تعالیٰ کا ہر شیئ کو محیط ہونا معلوم ہے احاطہ ذاتی یا صفاتی سے بحث نہ کی جائے گی۔	۶۱۹
اللہ تعالیٰ جسم، جہت اور مکان سے پاک ہے۔	۶۲۰
مسلک دوم تاویل ہے یعنی عقل وشرع کے موافق معنی بیان کئے جائیں۔	۶۲۰
"ان اللہ علی کل شی قدیر" سے مراد احاطہ صفاتی ہوگا۔	۶۲۰
یہ کہنا کہ "کوئی گوشہ یا مکان ایسا نہیں جہاں ذات خداموجود نہیں" یہ کلمہ کفر ہے۔	۶۲۰
اللہ تعالیٰ کی ذات ہر مکان میں موجود ماننے پر لازم آنے والے استحالوں کا بیان	۶۲۱
اتحاد کو سب میں خدا کا حصہ اور سب خدا، یہ کفر ہے۔	۶۴۱
رضا بالکفر کفر ہے۔	۶۴۷

موضوع ۲	صفحہ
آخرت کی ساری بہاریں مسلمانوں کے لئے ہیں کافر اس سے یکسر محروم ہیں۔	۷۰۵
رد بد مذہباں	
روافض کے عقائد باطلہ کا بیان۔	۱۲۴
نجدیوں وہابیوں کے عقائد باطلہ کا بیان۔	۱۲۵
نیچریوں کے عقائد باطلہ کا بیان۔	۱۲۶
جھوٹے صوفیوں کے نظریات باطلہ کا بیان۔	۱۲۶
روافض کے چند عقائد جن کی وجہ سے ان کی تکفیر ضروری ہے یہ لوگ ملت اسلامیہ سے خارج ہیں۔	۱۲۸
	۱۳۴

کفر اصلی سے ارتداد بدتر، کفر اصلی میں

نصرانیت سے مجوسیت بدتر، اور اس سے

بھی بدتر وہابیت، اور اس سے بدتر

دیوبندیت ہے۔

Fatawa-e-Razviya | Volume 14

- Wahhabis consider Sunnis and Turks to be non-Muslims. | 138 | 230
- Mr. Azad, in his intoxication, considers himself superior to all leading jurists (Imams and Mujtahideen). | 138 | 230
- A Friday sermon by Mr. Azad. | 149 | 230
- The severe injustice of Mr. Azad towards authentic Hadith. | 149 | 230
- Pharaoh had declared Prophet Musa (Moses) peace be upon him as a disbeliever (Kafir). | 151 | 231
- The extreme audacity and boldness of Abul Kalam Azad regarding Hadith. | 151 | 231
- Abul Kalam Azad's declaration of some types of disbelievers as exceptions and calling universal love the fundamental principle of Islam is against the commands of Quran and Hadith. | 154 | 231
- Refutation of Mr. Azad's incorrect reasoning from the Hadith "This matter (Caliphate) will remain among the Quraysh as long as two of them remain" through eight points. | 154 | 231
- Abul Kalam Azad denied that Prophet Isa (Jesus) peace be upon him was a prophet with a divine law (Shariat). | 156 | 235
- Refutation through four points of Mr. Azad's attempt to misinterpret the reconciliation of Hadiths by the noble Imams for his own purposes. | 156 | 235
- The absurdities of Abdul Majid Daryabadi. | 159 | 236
- It is a Jewish trait to distort words from their proper places. | 159 | 236
- The purpose of the political struggle in India is not the triumph of Islam. | 160 | 236
- Refutation through four points of Abul Kalam's claim that the narration concerning Hazrat Abu Bakr is not proven through a continuous chain. | 160 | 236
- Refutation of a meaningless and absurd delirium by Mr. Azad. | 182 | 262
- The claim of the Rawafid (Shia) that the Imams are superior to the Prophets is Kufr (disbelief). | 182 | 262
- The absurdities and corrupt theories of Ibn Khaldun. | 209 | 262
- The claim of the Karramiyya that a saint (Wali) can be superior to a Prophet is Kufr and misguidance. | 209 | 262
- Ibn Khaldun is an innovator, a violator of the consensus of the noble Companions, and a supporter of the Dharar and Mu'tazila. | 210 | 264

• Fatwas containing the explicit disbelief of the Shia jurists. | 210 | 264
• The disrespectful tone and attitude of Ibn Khaldun regarding Hazrat Umar Farooq (may Allah be pleased with him). | 211 | 267
• Refutation of the incorrect interpretation of "Indeed, We are its guardians" by the Rawafid (Shia). | 211 | 267
• An eloquent refutation of Abul Kalam Azad's writing through twenty-five points. | 226 | 267
• If the false interpretations of the Naturists (Necharis) and Qadianis are listened to, Islam and faith would be completely shattered. | 226 | 267
• It is the ignorance of Mr. Azad to consider Hadiths related to the Quraysh Caliphate as mere prophecies and reports. | 230 |

- वहाबी, सुन्नियों और तुर्कों को गैर-मुस्लिम मानते हैं। | १३८ | २३०
- मिस्टर आज़ाद अपने नशे में खुद को तमाम अइम्मा मुजतहिदीन से श्रेष्ठ समझते हैं। | १३८ | २३०
- आज़ाद साहब का एक जुमे का खुत्बा। | १४१ | २३०
- सही हदीस पर मिस्टर आज़ाद का घोर अन्याय। | १४१ | २३०
- फ़िरौन ने मूसा कलीमउल्लाह अलैहिस्सलाम की तकफ़ीर की थी (उन्हें काफ़िर कहा था)। | १५१ | २३१
- हदीस के बारे में अबुल कलाम आज़ाद की अत्यधिक ढिठाई और बेबाकी। | १५१ | २३१
- अबुल कलाम आज़ाद का कुछ प्रकार के काफ़िरों को अपवाद घोषित करना और 'विश्वव्यापी प्रेम' को इस्लाम का मूल सिद्धांत बताना कुरान और हदीस के आदेशों के विरुद्ध है। | १५४ | २३१
- हदीस "लायज़ालु हाज़ल अम्र फ़ी कुरैश मा-बकिया मिन्हुम इस्नान" से मिस्टर आज़ाद के गलत तर्क का आठ पहलुओं से खंडन। | १५४ | २३१
- अबुल कलाम आज़ाद ने हज़रत ईसा अलैहिस्सलाम के साहिब-ए-शरीयत नबी होने से इनकार किया। | १५६ | २३५
- अइम्मा किराम द्वारा हदीसों के बीच सामंजस्य बिठाने को गलत रंग देने और उससे अपना मतलब निकालने की मिस्टर आज़ाद की कोशिश का चार पहलुओं से खंडन। | १५६ | २३५
- अब्दुल माजिद दरियाबादी की बेतुकी बातें। | १५७ | २३६
- यह यहूदियों का स्वभाव है कि वे बातों को उनके स्थान से बदल देते हैं। | १५७ | २३६
- हिन्दुस्तान में राजनीतिक संघर्ष का उद्देश्य इस्लाम की सफलता नहीं है। | १६० | २३६
- अबुल कलाम के इस दावे का चार पहलुओं से खंडन कि हज़रत अबू बक्र वाली रिवायत मुत्तसिल (निरंतर) तरीके से साबित ही नहीं है। | १६० | २३६
- मिस्टर आज़ाद के एक निरर्थक और अर्थहीन बड़बड़ाहट का खंडन। | १८२ | २६२
- रवाफ़िज़ (शिया) का यह कहना कुफ़्र है कि इमाम नबियों से श्रेष्ठ हैं। | १८२ | २६२
- इब्न खल्दून की बेतुकी बातें और दूषित सिद्धांत। | २०१ | २६२

- कररामिया का यह कहना कुफ़्र और गुमराहियत है कि वली नबी से श्रेष्ठ हो सकता है। | २०९ | २६२
- इब्न खल्दून बिदअती है, सहाबा किराम के इजमा (सहमति) का उल्लंघन करने वाला है और ज़रार व मोतज़िला का समर्थक है। | २१० | २६४
- मुजतहिदीन-ए-रवाफ़िज़ के स्पष्ट कुफ़्र पर आधारित फतवे। | २१० | २६४
- सैय्यदना फ़ारूक़-ए-आज़म रज़ियल्लाहु अन्हु के बारे में इब्न खल्दून का लहज़ा और रवैया अदब के खिलाफ है। | ४११ | २६७
- रवाफ़िज़ की ओर से "इन्ना लहू लहाफ़िज़ून" की गलत व्याख्या का खंडन। | ४११ | २६७
- अबुल कलाम आज़ाद के लेखन का पच्चीस पहलुओं से जोरदार खंडन। | २२६ | २६७
- यदि नेचारियों (प्रकृतिवादियों) और कादियानियों की गलत व्याख्याएं सुनी जाएं तो इस्लाम और ईमान पूरी तरह से बिखर जाएंगे। | २२६ | २६७
- कुरैश की खिलाफत से संबंधित हदीसों को केवल भविष्यवाणी और समाचार समझना मिस्टर आज़ाद की अज्ञानता है। | २३० |

पृष्ठ ८८/७१२

- وہابی، سنیوں اور ترکوں کو غیر مسلم مانتے ہیں۔ | ۱۳۸ | ۲۳۰
- مسٹر آزاد اپنے نشے میں اپنے آپ کو تمام ائمہ مجتہدین سے اعلیٰ سمجھتے ہیں۔ | ۱۳۸ | ۲۳۰
- آزاد صاحب کا ایک خطبہ جمعہ۔ | ۱۴۹ | ۲۳۰
- حدیث صحیح پر مسٹر آزاد کا اشد ظلم | ۱۴۹ | ۲۳۰
- فرعون نے موسیٰ کلیم اللہ علیہ السلام کی تکفیر کی تھی۔ | ۱۵۱ | ۲۳۱
- حدیث کے بارے میں ابو الکلام آزاد کی کمال جسارت وبے باکی۔ | ۱۵۱ | ۲۳۱
- ابوالکلام صاحب آزاد کا بعض اقسام کفار کو مستثنیٰ قرار دینا اور عالمگیر محبت کو اسلام کا اصل الاصول بتانا حکم قرآن وحدیث کے خلاف ہے۔ | ۱۵۴ | ۲۳۱
- حدیث "لایزال هذا الامر في قریش مابقی منهم اثنان" سے مسٹر آزاد کے غلط استدلال کا آٹھ وجوہ سے رد۔ | ۱۵۴ | ۲۳۱
- ابوالکلام آزاد نے حضرت عیسیٰ علیہ السلام کے صاحب شریعت نبی ہونے کا انکار کیا۔ | ۱۵۶ | ۲۳۵
- ائمہ کرام کی طرف سے تطبیق احادیث کو غلط رنگ دینے اور اس سے اپنی مقصد برآری کی مسٹر آزاد نے جو کوشش کی اس کا چار وجوہ سے رد۔ | ۱۵۶ | ۲۳۵
- عبد الماجد دریا بادی کے ہفوات۔ | ۱۵۹ | ۲۳۶
- یہودی خصلت ہے کہ بات کو اس کی جگہ سے پھیر دیتے ہیں۔ | ۱۵۹ | ۲۳۶
- ہندوستان میں سیاسی جد و جہد کا مقصد اسلام کی سر خروئی نہیں۔ | ۱۶۰ | ۲۳۶

- ابو الکلام کے اس ادعا کا چار وجوہ سے رد کہ حضرت ابو بکر والی روایت بطریق اتصال ثابت ہی نہیں۔ | ۱۶۰ | ۲۳۶
- مسٹر آزاد کے ایک مہمل و بے معنی ہذیان کا رد۔ | ۱۸۲ | ۲۶۲
- روافض کا یہ قول کفر ہے کہ ائمہ نبیوں سے افضل ہیں۔ | ۱۸۲ | ۲۶۲
- ابن خلدون کے ہفوات اور نظریات فاسدہ۔ | ۲۰۹ | ۲۶۲
- کرامیہ کا یہ قول کفر و ضلالت ہے کہ ولی نبی سے افضل ہوسکتا ہے۔ | ۲۰۹ | ۲۶۲
- ابن خلدون مبتدع، اجماع صحابہ کرام کا خارق اور ضرار و معتزلہ کا موافق ہے۔ | ۲۱۰ | ۲۶۴
- مجتہد ان روافض کے کفر صریح پر مشتمل فتوے۔ | ۲۱۰ | ۲۶۴
- سیدنا فاروق اعظم رضی اللہ تعالیٰ عنہ کے بارے میں ابن خلدون کا لہجہ اور تیور خلاف ادب ہے۔ | ۲۱۱ | ۲۶۷
- روافض کی طرف سے "انا له لحافظون" کی غلط تاویل کا رد۔ | ۲۱۱ | ۲۶۷
- ابوالکلام آزاد کی تحریر کا پچیس وجوہ سے رد بلیغ۔ | ۲۲۶ | ۲۶۷
- نیچریوں اور قادیانیوں کی تاویلات باطلہ سن لی جائیں تو اسلام و ایمان قطعاً درہم برہم ہو جائیں۔ | ۲۲۶ | ۲۶۷
- خلافت قریش سے متعلق احادیث کو پیشگوئی اور خبر پر محمول کرنا مسٹر آزاد کی جہالت ہے۔ | ۲۳۰ |

Fatawa Razawiyya (Volume 14)

Page	Topic	Page	Topic
279	The rulings of Hussam-ul-Haramain are true and correct.	365	Declaring sin as disbelief is the religion of Kharijites.
279	Method of refuting Qadianism.	369	Description of the enmity of non-conformists towards the Messenger.
279	Disbelieving words in Qadiani writings are scattered like monsoon insects.	380	Wahhabis practice Taqiya; their scrutiny is necessary.
279	Mention of some disbelieving words of Qadianis.	390	Disbelievers used to worship in Masjid Nabawi like themselves; this is a pure lie.
279	False prophecies of Qadianis.	395	Explanation and commentary of the book 'Taqwiyat-ul-Iman Kitab-at-Tawhid'.
313	Refutation of a wrong interpretation of the phrase "Hifz-ul-Iman".	396	Absurdities of Syed Ahmad Aligarhi.
325	Rafidis abuse the glory of Ghaus-e-Pak.	396	Delirium of Ghulam Ahmad Qadiani.
327	A preacher who urges getting "Behishti Zewar" in his speech seems to be a Deobandi.	397	Nonsense of Nawab Siddiq Hasan Bhopali.
328	Wahabi Deobandis are all the worst fatal poison.	397	Misguidance of Deobandis.
336	Mention of the interpretations of some liars who misrepresented the word 'Khatam-un-Nabiyyin' during the author's time.	398	Absurdities of Ahl-e-Quran.
350	Mention of some methods of misguidance by innovators.	406	Whoever makes a polytheist a leader will be called by his name on the Day of Judgment.
353		406	

Page	Topic
	Refutation of the arguments regarding 'Alif Lam Ahd-e-Khariji' in three ways.
353	Pointing out a wrong reference.
354	The mentioned passage of 'Talweeh' is counter-productively harmful for Ahdis.
361	Mention of various groups of Amthaliyah.
361	Hussam-ul-Haramain mentions that group of Amthaliyah who believe in the possibility of a prophet even after the time of the Holy Prophet (PBUH).
362	Calling the Ahl-e-Hadith sect misguided and Ismaili is correct.
	To say for a polytheist that "he has come to purify our city" is a denial of the Quran.
406	A polytheist has no legal (Shari'i) honor.
407	Respecting a polytheist is a major sin and a cause for apostasy from Islam.
408	Let alone a polytheist, even shouting victory for a sinner makes Allah the Almighty wrathful.
412	Saying "one who has ninety-nine traits of disbelief and one of Islam should not be called a disbeliever" is not a Hadith but a slander against the Messenger of Allah (PBUH).
455	Refutation of leaders' claims from the Great Quran.
479	Description of the treaty with polytheists and a forceful refutation of the leaders.

फतावा रज़विया (खंड 14)

पृष्ठ	विषय	पृष्ठ	विषय
279	हुसाम-उल-हरमईन के हुक्म हक और सही हैं।	365	गुनाह को कुफ़्र करार देना खारिजियों का मज़हब है।
279	कादियानी के रद (खंडन) का तरीका।	369	गैर-मुक़ल्लिदीन की रसूल के प्रति शत्रुता का वर्णन।
279	कादियानी की रचनाओं में कुफ़्र वाले शब्द बरसाती कीड़ों की तरह बिखरे हुए हैं।	380	वहाबी तक़िया (सच छिपाना) करते हैं, उनकी जाँच ज़रूरी है।
279	कादियानी के कुछ कुफ़्र भरे शब्दों का उल्लेख।	390	काफिर मस्जिद-ए-नबवी में अपनी तरह इबादत करते थे, यह सरासर झूठ है।
279	कादियानी की झूठी भविष्यवाणियाँ।	395	तक़वियत-उल-ईमान किताब-तौहीद का स्पष्टीकरण और व्याख्या।
313	"हिफ्ज़ुल ईमान" की इबारत की एक गलत व्याख्या का खंडन।	396	सैयद अहमद अलीगढ़ी की बेहूदा बातें।
325	गौस-ए-पाक की शान में राफजी तबराई जबान दराजी करते हैं।	396	गुलाम अहमद कादियानी की बकवास।
327	जो उपदेशक अपने भाषण में "बहिश्ती ज़ेवर" मंगाने पर जोर दे, वह देवबंदी मालूम होता है।	397	नवाब सिद्दीक हसन भोपाली की बेहूदगी।
328	वहाबिया देवबंदिया सब से बुरा घातक जहर है।	397	देवबंदियों की गुमराहियाँ।
336	लेखक के समय में शब्द 'खातम-उन-नबिय्यीन' की व्याख्या में हेरफेर करने वाले कुछ झूठे लोगों का उल्लेख।	398	अहले कुरान की बकवास।
350		406	

पृष्ठ	विषय
	बिदअत करने वालों के गुमराह करने के कुछ तरीकों का उल्लेख।
353	अलिफ़ लाम अहद-ए-खारीजी के तर्कों का तीन तरह से खंडन।
353	एक गलत संदर्भ की ओर इशारा।
354	'तलवीह' की उक्त इबारत अहदियों के लिए उलटी हानिकारक है।
361	अमसालिया के विभिन्न समूहों का उल्लेख।
361	हुसाम-उल-हरमईन में अमसालिया के उस समूह का उल्लेख है जो हुज़ूर के समय के बाद भी किसी नबी की संभावना के कायल हैं।
362	अहले हदीस संप्रदाय को गुमराह और इस्माइली कहना सही है।

पृष्ठ	विषय
	जो मुशरिक को अपना नेता बनाए, कयामत के दिन उसे उसी के नाम से पुकारा जाएगा।
406	किसी मुशरिक के बारे में यह कहना कि "वह हमारे शहर को पवित्र करने के लिए आए हैं" कुरान को झुठलाना है।
406	मुशरिक को शरीयत में कोई सम्मान प्राप्त नहीं है।
407	मुशरिक का सम्मान करना गुनाह-ए-कबीरा है और इस्लाम से खारिज होने का कारण है।
408	मुशरिक तो मुशरिक है, गुनहगार (फासिक) की जय बोलने से अल्लाह ताला क्रोधित होता है।
412	यह कहना कि "जिसमें निन्यानबे बातें कुफ्र की हों और एक इस्लाम की, उसे काफिर नहीं कहना चाहिए" हदीस नहीं है, बल्कि रसूल अल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) पर आरोप है।
455	महान कुरान के माध्यम से नेताओं के दावों का खंडन।
479	मुशरिकों के साथ संधि का वर्णन और नेताओं का जोरदार खंडन।

صفحہ مضمون

۲۷۹ حسام الحرمین کے احکام حق و صحیح ہیں۔

۲۷۹ قادیانی کے رد کا طریقہ۔

قادیانی کی تصانیف میں کلمات کفریہ

۲۷۹ برساتی کیڑوں کی طرح بکھرے ہیں۔

۲۷۹ قادیانی کے بعض کلمات کفریہ کا تذکرہ۔

۲۷۹ قادیانی کی جھوٹی پیش گوئیاں۔

۳۱۳ عبارت "حفظ الایمان" کی ایک غلط تاویل کا رد۔

۳۲۵ غوث پاک کی شان میں زبان درازی رافضی تبرائی کرتے ہیں۔

۳۲۷

صفحہ مضمون

۳۶۵ گناہ کو کفر قرار دینا خارجیوں کا مذہب ہے۔

۳۶۹ غیر مقلدوں کی دشمنی رسول کا بیان۔

۳۸۰ وہابیہ تقیہ کرتے ہیں ان کی تنقیح ضروری ہے۔

۳۹۰ کفار مسجد نبوی میں اپنی طرح عبادت کرتے تھے یہ محض جھوٹ ہے۔

۳۹۵ تقویۃ الایمان کتاب التوحید کی توضیح و تشریح ہے۔

۳۹۶ سید احمد علیگڑھی کے ہفوات۔

۳۹۶ غلام احمد قادیانی کے ہذیان۔

۳۹۷ نواب صدیق حسن بھوپالی کی بکواسیں۔

صفحہ	مضمون
	جو واعظ تقریر میں "بہشتی زیور" منگانے کی تاکید کرے دیوبندی معلوم ہوتا ہے۔
۳۲۸	وہابیہ دیوبندیہ سب سے بدتر زہر قاتل ہے۔
۳۳۶	عہد مصنف میں لفظ خاتم النبین میں تاویل کرنے والے کچھ کذابوں کی تاویلات کا ذکر۔
۳۵۰	مبتدعین کے اضلال کی چند ترکیبوں کا ذکر۔
۳۵۳	الف لام عہد خارج کی دلائل کا تین طرح سے رد۔
۳۵۳	ایک غلط حوالہ کی نشاندہی۔
۳۵۴	تلویح کی عبارت مذکورہ عہد یوں کو الٹی مضر۔
۳۶۱	امثالیہ کے مختلف گروہوں کا ذکر۔
۳۶۱	
۳۹۷	دیوبندیوں کی گمراہیاں۔
۳۹۸	اہل قرآن کے مزخرفات۔
۴۰۶	جو مشرک کو پیشوا بنائے قیامت کے دن اسی کے نام سے پکارا جائے۔
۴۰۶	کسی مشرک کے لئے کہنا کہ ہمارا شہر پاک کرنے کے لئے آئے ہیں قرآن کی تکذیب ہے۔
۴۰۶	مشرک کو شرعاً کوئی عزت حاصل نہیں۔
۴۰۷	مشرک کی تعظیم گناہ کبیرہ اور سبب فخ یعنی اسلام ہے۔
۴۰۸	مشرک تو مشرک ہے، فاسق کی جے بولنے سے اللہ تعالیٰ غضبناک ہوتا ہے۔
۴۱۲	

صفحہ	مضمون
۳۶۲	حسام الحرمین میں فرقہ امثالیہ کے اس گروہ کا ذکر ہے جو حضور کے زمانہ کے بعد بھی کسی نبی کے امکان کے قائل ہیں۔ فرقہ اہلحدیث کو گمراہ اور اسماعیلی کہنا صحیح ہے۔
۴۵۵	قرآن عظیم سے مزعومات لیڈران کا رد۔
۴۷۹	مشرکین سے معاہدہ کا بیان اور لیڈروں کا رد بلیغ۔
	یہ کہنا کہ "جس میں ننانوے باتیں کفر کی ہوں اور ایک اسلام کی اس کو کافر نہیں کہنا چاہئے" حدیث نہیں ہے بلکہ رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وسلم پر افتراء ہے۔

Fatawa Rizvia | Volume 14 (14)

| Statement on Khilafah: Friendship with compatriots is proven from the Quran. | 595 | The repentance of one who insults the Prophet is not accepted. | 303 | | Refutation of futile interpretations after expressing words of disbelief. | 598 | Repentance of every apostate is accepted if it is from a sincere heart; the meaning of non-acceptance of repentance for a slanderer of the Prophet. | 304 | | After uttering explicit words of disbelief, this interpretation is rejected: "I did not say it from my heart." | 599 | **Encouragement and Warning** | | | This interpretation is unacceptable: that despite speaking, one was not pleased with it, or said it as a joke or mockery. | 600 | Servants of religion should not be grieved by the insults and abuse of those who are astray. | 151 | | Thoughts of Maulvi Muhammad Ali, Administrator of Nadwa. | 656 | Whoever behaves badly towards a Caliph, there is destruction for them in this world and severe punishment in the hereafter. | 181 | | Signs of being a Wahhabi. | 683 | The company of an apostate hypocrite is worse than the company of a thousand infidels. | 328 | | Rafidis call the Ahl-e-Sunnat 'Kharijis'. | 710 | Advice to refrain from the people of whims and desires. | 404 | | **Logic** | | It is mentioned in the Hadith that if Allah guides a person through you, it is better for you than possessing red camels. | 540 | | Imamat is more general than Khilafat. | 203 | One who tries to shut down the symbols of Islam is an ill-wisher of Islam; such a person is not a scholar but an oppressor who is committing injustice against Islam. | 573 | | **Grammar (Nahu)** | | If a person treats the matter of Allah and His Messenger equal to their personal matters, it is sufficient for them to act upon. | 575 | | The 'La' of categorical negation (Laye Nafi Jins) denotes generality. | 355 | Proof of sacrifice from verses and interpretation (Tafsir), and frightening those who disregard Allah's commands with punishment. | 575 | | **Repentance and Seeking Forgiveness** | | Unity with Hindus is forbidden, and for this reason, stopping cow sacrifice is forbidden, and the fate of such a person will be with the Hindus. | 577 | | Detailed account of the acceptance of an apostate's repentance. | 300 | Not accepting the excuse of an apologetic person will be a cause for deprivation from the Fountain of Kauthar on the Day of Judgment. | 609 |

| ख़िलाफ़ती बयान कि वतन वालों से दोस्ती कुरान से साबित है। | 595 | नबी पर अभद्र भाषा का प्रयोग करने वाले की तौबा स्वीकार नहीं है। | 303 | | कुफ़्र के शब्द व्यक्त करने के बाद बेकार की व्याख्याओं का खंडन। | 598 | हर धर्मत्यागी (मुर्तद) की तौबा अगर सच्चे दिल से हो तो स्वीकार्य है; नबी का अपमान करने वाले की तौबा स्वीकार न होने का अर्थ। | 304 | | स्पष्ट कुफ़्र वाले शब्द बोलने के बाद यह व्याख्या अस्वीकार्य है कि मैंने दिल से नहीं कहा था। | 599 | **प्रोत्साहन और चेतावनी (तरग़ीब ओ तरहीब)** | | | यह व्याख्या अस्वीकार्य है कि बोलने के बावजूद वह इससे सहमत नहीं था, या इसे मज़ाक या उपहास के रूप में कहा। | 600 | धर्म के सेवकों को गुमराहों की गाली-गलौज से दुखी नहीं होना चाहिए। | 151 | | मौलवी मोहम्मद अली नाज़िम नदवा के विचार। | 656 | जो किसी ख़लीफ़ा के साथ बुरा व्यवहार करता है, उसके लिए दुनिया में विनाश और आख़िरत में सख्त अज़ाब है। | 181 | | वहाबी होने के लक्षण। | 683 | एक धर्मत्यागी पाखंडी की संगति हज़ारों काफ़िरों की संगति से बदतर है। | 328 | | राफ़ज़ी अहले सुन्नत को ख़ारजी कहते हैं। | 710 | अपनी इच्छाओं के पीछे चलने वालों से दूर रहने की सलाह। | 404 | | **तर्कशास्त्र (मंतिक़)** | | हदीस में आया है कि अगर अल्लाह तुम्हारे ज़रिए एक व्यक्ति को हिदायत दे दे, तो यह तुम्हारे लिए लाल ऊंटों का मालिक होने से बेहतर है। | 540 | | इमामत, ख़िलाफ़त से ज़्यादा व्यापक है। | 203 | इस्लाम के प्रतीकों को बंद करने की कोशिश करने वाला इस्लाम का बुरा चाहने वाला है; ऐसा व्यक्ति विद्वान नहीं बल्कि अत्याचारी है जो इस्लाम पर ज़ुल्म कर रहा है। | 573 | | **व्याकरण (नह्व)** | | यदि कोई व्यक्ति अल्लाह और उसके रसूल के मामले को अपने निजी मामले के बराबर रखे, तो उसके लिए अमल करने के लिए काफी है। | 575 | | 'लाये नफ़ी जिंस' (निषेध का 'ला') व्यापकता का सूचक है। | 355 | आयत और तफ़सीर से क़ुर्बानी का सबूत और अल्लाह के आदेशों की उपेक्षा करने वालों को अज़ाब से डराना। | 575 | | **तौबा और इस्तग़फ़ार (पश्चाताप और क्षमा)** | | हिंदुओं के साथ एकता हराम है, और इस कारण गाय की क़ुर्बानी रोकना हराम है और ऐसा करने वाले का हश्र (अंजाम) हिंदुओं के साथ होगा। | 577 | | मुर्तद की तौबा की स्वीकृति का विवरण। | 300 | माफ़ी माँगने वाले का बहाना स्वीकार न करना क़यामत के दिन हौज़-ए-कौसर से वंचित होने का कारण बनेगा। | 609 |

| خلا فتی بیان کہ اہل وطن سے دوستی قرآن سے ثابت ہے۔ | ۵۹۵ | نبی پر دشنام طرازی کرنے والے کی توبہ مقبول نہیں۔ | ۳۰۳ | | اظہار کلمہ کفر کے بعد لای طائل تاویلوں کا رد۔ | ۵۹۸ | ہر مرتد کی توبہ سچے دل سے ہو تو قبول ہے، ساب نبی کی توبہ قبول نہ ہونے کا مطلب۔ | ۳۰۴ | | صریح الفاظ کفر بکنے کے بعد یہ تاویل مردود کہ میں نے دل سے نہیں کہا تھا۔ | ۵۹۹ | **ترغیب و ترہیب** | | | یہ تاویل نا مقبول ہے کہ تکلم کے باوجود اس سے راضی نہ تھا۔ یا بطور ہزل و استہزاء کے کہے۔ | ۶۰۰ | خادمان دین کو گمراہوں کے سب و شتم سے ملال نہ کرنا چاہئے۔ | ۱۵۱ | | مولوی محمد علی ناظم ندوہ کے خیالات۔ | ۶۵۶ | جو کسی خلیفہ سے برائی کرے اس کے لئے دنیا میں ہلاکت اور آخرت میں سخت عذاب ہے۔ | ۱۸۱ | | وہابی ہونے کی علامتیں۔ | ۶۸۳ | مرتد منافق کی صحبت ہزار کافروں کی صحبت سے بدتر ہے۔ | ۳۲۸ | | رافضی اہلسنت کو خارجی کہتے ہیں۔ | ۷۱۰ | اہل اہواء سے پر ہیز کی نصیحت۔ | ۴۰۴ | | **منطق** | | حدیث میں آیا ہے کہ اللہ تعالیٰ تیرے سبب سے ایک شخص کو ہدایت دے دے تو یہ تیرے لئے سرخ اونٹوں کا مالک ہونے سے بہتر ہے۔ | ۵۴۰ | | امامت خلافت سے عام ہے۔ | ۲۰۳ | شعار اسلام کو بند کرنے کی کوشش کرنے والا اسلام کا بد خواہ ہے، ایسا شخص عالم نہیں ظالم ہے جو اسلام پر ظلم کر رہا ہے۔ | ۵۷۳ | | **نحو** | | آدمی اگر اللہ تعالیٰ و رسول کے معاملہ کو اپنے ذاتی معاملہ کے برابر رکھے تو اس کو عمل کے لئے کافی ہے۔ | ۵۷۵ | | لائے نفی جنس صیغہ عموم سے ہے۔ | ۳۵۵ | آیت و تفسیر سے قربانی کا ثبوت اور اللہ تعالیٰ کے احکام کی بے قدری کرنے والوں کی عذاب سے تخویف۔ | ۵۷۵ | | **توبہ واستغفار** | | ہندوؤں سے اتحاد حرام، اور اس وجہ سے قربانی گاؤ موقوف کرنا حرام اور ایسے کرنیوالے کا حشر

ہندوؤں کے ساتھ ہوگا۔ | ۵۷۷ | | قبول توبہ مرتد کی تفصیل | ۳۰۰ | معذرت خواہ کا عذر نہ قبول کرنا قیامت کے دن باعث محرومی حوض کوثر ہے۔ | ۶۰۹ |

Fatawa Rizwia, Volume 14

612 | A person becomes pure from sin after sincere repentance. | To inform about the misguided and to call towards the path of truth is the fulfillment of the command of God and the Prophet. | 150

| | Refraining from a Sharia command to please someone is a sin. | 165

Prohibition and Permission

122 | Caution lies in avoiding the women and slaughtered animals of Christians. | Wishing well for Muslims from the heart is an individual obligation (Fard-e-Ain), while assistance with wealth or actions is a communal obligation (Fard-e-Kifaya). | 174

122 | Nowadays, some Jews believe in the sonship of Uzair (peace be upon him); one must avoid their women and slaughtered animals. | A question regarding the prohibition of prejudice/bigotry. | 215

122 | One should avoid marriage with women of the People of the Book and consuming their slaughtered meat when not necessary. | To be pleased with the disbelief (kufr) of another without legal coercion (Ikrah-e-Shar'i) is strictly forbidden (Haram). | 239

122 | It is not the work of a sane person to adopt an action which is undesirable on one side and definitely forbidden on the other. | Saving Muslims from disbelief and apostasy is obligatory (Fard). | 240

133 | Wishing well for the Islamic state, the Islamic community, rather for every individual of Islam, is obligatory for a Muslim. | Any Muslim who supports another Muslim's apostasy is destined for Hell. | 240

133 | A Muslim is responsible for his duties according to his capacity. | Such a person is a disbeliever according to the jurists (Fuqaha). | 240

133 | Relations and unity with polytheists (Mushrikeen), performing their rituals, and supporting and wishing them well can lead to misguidance and even disbelief. | Striving to save Muslims from apostasy according to need is obligatory for every Muslim; the ruling for disability/excuse is different. | 240

139 | Permissible transactions with every original disbeliever are allowed. | The ruling on learning English. | 244

139 | Corrupt contracts (Uqood-e-Fasida) are also permissible with an original non-Dhimmi non-Mustamin disbeliever where there is no excuse. | Elders of the religion have maintained both soft and harsh dealings with sinners; therefore, being soft with such people is not a sin. | 272

150 | For a scholar to deny acts and words of disbelief and misguidance is rightful and rewarding. | Calling scholars "one who puts his mouth in dung" is not disbelief (kufr), but it is an extremely offensive word; declaring takfir (excommunication) of such a person is a crime requiring repentance. | 272

| | The use of the word "Miyan" for Allah Almighty is prohibited. | 285

फ़तावा रज़विया, खंड १४

६१२ | सच्ची तौबा के बाद व्यक्ति पाप से मुक्त हो जाता है। | गुमराहों से अवगत कराना और सत्य के मार्ग की ओर बुलाना अल्लाह और रसूल के आदेश का पालन है। | १५०

| | किसी को खुश करने के लिए शरीयत के आदेश से पीछे हटना पाप है। | १६५

निषेध और अनुमति (हज़्र ओ इबाहत)

१२२ | सावधानी इसी में है कि ईसाइयों की महिलाओं और उनके द्वारा ज़बह किए गए जानवरों से बचा जाए। | दिल से मुसलमानों की खैरख्वाही (भलाई चाहना) फर्ज़-ए-ऐन है, जबकि धन या कार्यों से सहायता फर्ज़-ए-किफ़ाया है। | १७४

१२२ | आजकल कुछ यहूदी हज़रत उज़ैर (अलैहिस्सलाम) को अल्लाह का बेटा मानते हैं, उनकी महिलाओं और ज़बीहा से बचना अनिवार्य समझें। | पक्षपात की मनाही से संबंधित एक प्रश्न। | २१५

१२२ | अहले किताब की महिलाओं से विवाह और उनके ज़बीहा के सेवन से आवश्यकता न होने पर बचना चाहिए। | शरीयत की मज़बूरी के बिना दूसरे के कुफ्र (अविश्वास) पर प्रसन्न होना सख्त हराम है। | २३९

१२२ | एक बुद्धिमान व्यक्ति का काम नहीं है कि वह ऐसा कार्य अपनाए जो एक ओर अवांछनीय हो और दूसरी ओर निश्चित रूप से हराम हो। | मुसलमानों को कुफ्र और धर्मत्याग से बचाना फर्ज़ है। | २४०

१३३ | इस्लामी सल्तनत, इस्लामी जमात, बल्कि इस्लाम के हर व्यक्ति की खैरख्वाही मुसलमान पर फर्ज़ है। | जो मुसलमान किसी मुसलमान के धर्मत्यागी होने का समर्थन करे, वह जहन्नमी है। | २४०

१३३ | मुसलमान अपने कर्तव्यों के लिए अपनी क्षमता के अनुसार उत्तरदायी है। | ऐसा व्यक्ति फुक़हा के निकट काफ़िर है। | २४०

१३३ | मुशरिकों से मेलजोल और एकता, उनके रीति-रिवाजों का पालन और उनका समर्थन व भलाई चाहना गुमराह ही नहीं बल्कि कुफ्र भी हो सकता है। | मुसलमानों को धर्मत्याग से बचाने की कोशिश आवश्यकतानुसार हर मुसलमान पर फर्ज़ है; लाचारी की स्थिति का आदेश अलग है। | २४०

१३९ | हर मूल काफ़िर के साथ वैध लेन-देन जायज़ है। | अंग्रेज़ी पढ़ने का हुक्म। | २४४

१३९ | मूल काफ़िर जो न ज़िम्मी हो और न मुस्तामिन, उसके साथ दूषित अनुबंध भी जायज़ हैं जहाँ कोई बहाना न हो। | धर्म के बुजुर्गों ने गुनहगारों के साथ नरमी और सख्ती दोनों तरह का व्यवहार रखा है, इसलिए ऐसे लोगों के साथ नरमी पाप नहीं है। | २७२

१५० | कुफ्र और गुमराह करने वाले कार्यों और बातों पर किसी विद्वान का इनकार करना सत्य और पुण्य है। | विद्वानों को "गोबर में मुँह देने वाला" कहना कुफ्र तो नहीं लेकिन अत्यंत घृणित शब्द है; ऐसे व्यक्ति की तकफ़ीर तौबा के योग्य अपराध है। | २७२

| | अल्लाह तआला के लिए "मियां" शब्द का प्रयोग निषिद्ध है। | २८५

पृष्ठ ९१ का ७१२

۶۱۲ | توبہ صادقہ کے بعد آدمی گناہ سے پاک ہو جاتا ہے۔ | گمراہوں سے آگاہ کرنا اور راہ حق کی طرف بلانا بجا آوری حکم خدا اور رسول ہے۔ | ۱۵۰

| | کسی کو خوش رکھنے کے لئے حکم شرعی سے باز رہنا گناہ ہے۔ | ۱۶۵

حظر واباحت

۱۲۲ | احتیاط اسی میں ہے کہ نصاریٰ کی نساء وذ بائح سے احتراز کرے۔ | دل سے مسلمانوں کی خیر خواہی فرض عین جبکہ مال یا اعمال سے اعانت فرض کفایہ ہے۔ | ۱۷۴

۱۲۲ | آج کل بعض یہود عزیر علیہ السلام کی ابنیت کے قائل ہیں ان کے زن وذبیحہ سے بچنا لازم جانیں۔ | عصبیت کی ممانعت سے متعلق ایک سوال | ۲۱۵

۱۲۲ | اہل کتاب کی عورتوں سے نکاح اور ان کے ذبیحہ کے تناول سے جبکہ ضرورت نہ ہو تو احتراز کرنا چاہئے۔ | اکراہ شرعی کے بغیر دوسرے کے کفر پر رضا شدید حرام ہے۔ | ۲۳۹

۱۲۲ | عاقل کا کام نہیں کہ ایسا فعل اختیار کرے جس کی ایک جانب نامحمود اور دوسری جانب حرام قطعی ہو۔ | مسلمانوں کو کفر وارتداد سے بچانا فرض ہے۔ | ۲۴۰

۱۳۳ | سلطنت اسلام، جماعت اسلام بلکہ ہر فرد اسلام کی خیر خواہی مسلمان پر فرض ہے۔ | جو مسلمان کسی مسلمان کے مرتد ہونے کی حمایت کرے جہنمی ہے۔ | ۲۴۰

۱۳۳ | مسلمان اپنے فرائض کا بقدر طاقت مکلف ہے۔ | ایسا شخص فقہاء کے نزدیک کافر ہے۔ | ۲۴۰

۱۳۳ | مشرکین سے موالات و اتحاد اور ان کے مراسم کی ادائیگی اور ان کی حمایت و خیر خواہی گمراہی بلکہ کفر بھی ہو سکتی ہے۔ | مسلمانوں کو ارتداد سے بچانے کی کوشش بقدر ضرورت ہر مسلمان پر فرض ہے، معذوری کا حکم اور ہے۔ | ۲۴۰

۱۳۹ | جائز لین دین ہر اصلی کافر سے جائز ہے۔ | انگریزی پڑھنے کا حکم۔ | ۲۴۴

۱۳۹ | کافر اصلی غیر ذمی غیر مستامن سے عقود فاسدہ بھی جائز ہیں جن میں عذر نہ ہو۔ | گنہگاروں کے ساتھ بزرگان دین نے نرمی و سختی دونوں طرح کے معاملات روا رکھے ہیں اس لئے ایسوں کے ساتھ نرمی گناہ نہیں ہے۔ | ۲۷۲

۱۵۰ | افعال واقوال کفر وضلال پر کسی عالم کا انکار کرنا حق وثواب ہے۔ | علماء کو " گوبر میں منہ دینے والا " کہنا کفر تو نہیں مگر سخت شنیع کلمہ ہے ایسے شخص کی تکفیر قابل توبہ جرم ہے۔ | ۲۷۲

| | اللہ تعالیٰ کے لئے "میاں" کا لفظ ممنوع ہے۔ | ۲۸۵

Fatawa Rizvia, Volume 14 (12)

Table of Contents / Index Rulings:

- Seeking legal recourse or responding in a non-Islamic court for any right does not fall under the command of 'those who do not judge by what Allah has revealed' and is permissible. (Ref: 365 / Page 383)
- After repentance, sin does not remain. Accusing someone without reason after they have repented is forbidden and a sin. (Ref: 365 / Page 383)
- Unjust legal recourse or response is forbidden and a sin. (Ref: 365 / Page 388)
- The Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) never maintained close friendship (muwalat) with any disbeliever. (Ref: 365 / Page 388)
- The word "Ya" (O) should not be prefixed directly to the blessed name of the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him); instead, one should say and write "Ya Rasulullah". (Ref: 369 / Page 405)
- Unity and close friendship (muwalat) with a polytheist (mushrik) is forbidden. (Ref: 369 / Page 405)
- Writing the holy name on a mirror and hanging it is better than engraving it on a wall. (Ref: 369 / Page 405)
- Making a polytheist (mushrik) a guide and leader in religious matters as per religious need is a denial of the Quran. (Ref: 369 / Page 405)
- It is forbidden to spend wealth on charitable deeds when it is strongly suspected to be haram (forbidden), and it is better to avoid wealth of doubtful origin. (Ref: 370 / Page 416)
- Jihad is not obligatory (fard) for the Muslims of India due to lack of capability/ means. (Ref: 370 / Page 416)
- Interpretation (of Quran) based on personal opinion (Tafsir-bi-al-Ray) is forbidden. (Ref: 373 / Page 417)
- We have an excuse for not doing matters that the law prohibits. (Ref: 373 / Page 417)
- Mentioning Imam Razi and Imam Ghazali (may Allah have mercy on them) with disrespectful words in comparison to oneself is arrogance. (Ref: 373 / Page 417)
- Matters contrary to Sharia are not permitted under the guise of supporting the Caliphate. (Ref: 373 / Page 417)
- One who does not show protective honor (ghayrah) for his wedded wife is a cuckold (dayyuth), and one who stays silent while hearing his wife abuse his

parents is disobedient (aaq); both these acts are of transgression (fisq). (Ref: 377 / Page 421)

- Buying, selling, hiring, renting, gifting, and receiving gifts from a non-Dhimmi disbeliever are permissible. (Ref: 377 / Page 421)
- Issal-e-Thawab (conveying spiritual rewards) is permissible; fixing a day for it is also permissible, but considering it obligatory (wajib) or a Sunnah of the Prophet is false/baseless. (Ref: 377 / Page 421)
- Going to an enemy's land for trade after seeking safety/protection is permissible. (Ref: 377 / Page 421)
- One who consumes the forbidden earnings of his daughter is a cuckold (dayyuth) and a severe transgressor (fasiq); Muslims should boycott social interaction with him. (Ref: 377 / Page 422)
- When it is permissible and when it is forbidden for Muslims to take aid from a non-Muslim government for their schools and colleges. (Ref: 377 / Page 422)
- Unjustified suspicion (bad-gumani) is forbidden. (Ref: 380 / Page 430)
- Those madrasas that receive government aid which is conditioned by matters contrary to Sharia, or leads to them, is impermissible. (Ref: 380 / Page 430)
- Close friendship (muwalat) with every disbeliever is forbidden. (Ref: 432)
- Outward/superficial close friendship (muwalat-e-suriya) is permissible in case of necessity, especially under duress/coercion. (Ref: 432)

फ़तावा रिज़विया, खंड १४ (१२)

विषय सूची / फ़तवे के अंश:

- किसी भी अधिकार के लिए गैर-इस्लामी अदालत से कानूनी उपचार या जवाबदेही 'जो अल्लाह के उतारे हुए हुक्म के अनुसार फैसला नहीं करते' के तहत नहीं आती और जायज़ है। (संदर्भ: ३६५ / पृष्ठ ३८३)
- तौबा के बाद गुनाह बाकी नहीं रहता। तौबा के बाद बिना वजह इल्जाम लगाना हराम और गुनाह है। (संदर्भ: ३६५ / पृष्ठ ३८३)
- नाहक कानूनी कार्रवाई या जवाबदेही हराम और गुनाह है। (संदर्भ: ३६५ / पृष्ठ ३८८)
- अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने कभी किसी काफ़िर से मुवालात (गहरी दोस्ती) नहीं बरती। (संदर्भ: ३६५ / पृष्ठ ३८८)
- हुज़ूर (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के मुबारक नाम के साथ सीधे "या" शब्द नहीं मिलाना चाहिए, बल्कि "या रसूलल्लाह" कहना और लिखना चाहिए। (संदर्भ: ३६९ / पृष्ठ ४०५)
- मुशरिक से एकता और मुवालात हराम है। (संदर्भ: ३६९ / पृष्ठ ४०५)
- दीवार पर पवित्र नाम कुरेदने से बेहतर आईने में लिखकर लटकाना है। (संदर्भ: ३६९ / पृष्ठ ४०५)
- धार्मिक ज़रूरत में मुशरिक को मार्गदर्शक और नेता बनाना कुरान को झुठलाना है। (संदर्भ: ३६९ / पृष्ठ ४०५)
- जिस माल के हराम होने का प्रबल संदेह हो, उसे नेक कामों में खर्च करना हराम है और संदिग्ध माल से बचना बेहतर है। (संदर्भ: ३७० / पृष्ठ ४१६)
- भारत के मुसलमानों पर क्षमता की कमी के कारण जिहाद फ़र्ज़ नहीं है। (संदर्भ: ३७० / पृष्ठ ४१६)
- अपनी राय से कुरान की व्याख्या (तफ़्सीर-बिर-राय) करना हराम है। (संदर्भ: ३७३ / पृष्ठ ४१७)
- कानून जिन कामों को रोकता है, उन्हें न करने में हमारे पास उज्र (बहाना) है। (संदर्भ: ३७३ / पृष्ठ ४१७)
- इमाम राजी और इमाम गज़ाली (रहमतुल्लाहि अलैहिम) को अपने मुकाबले में ओछे शब्दों से याद करना अहंकार (तकब्बुर) है। (संदर्भ: ३७३ / पृष्ठ ४१७)

- खिलाफत के समर्थन के नाम पर शरीयत के खिलाफ कामों की अनुमति नहीं है। (संदर्भ: ३७३ / पृष्ठ ४१७)
- अपनी पत्नी पर गैरत न करने वाला दय्यूथ है, और पत्नी से माँ-बाप को गालियाँ सुनकर खामोश रहने वाला 'आक' (अवज्ञाकारी) है; ये दोनों काम फ़िस्क के हैं। (संदर्भ: ३७७ / पृष्ठ ४२१)
- गैर-ज़िम्मी काफ़िर से भी खरीद-बिक्री, इजारा, हिबा और इस्तियाब जायज़ है। (संदर्भ: ३७७ / पृष्ठ ४२१)
- ईसाले-सवाब जायज़ है, इसके लिए दिन तय करना भी जायज़ है, लेकिन इसे वाजिब समझना या हुज़ूर की सुन्नत समझना बातिल (गलत) है। (संदर्भ: ३७७ / पृष्ठ ४२१)
- सुरक्षा लेकर व्यापार के लिए दुश्मन के देश में जाना जायज़ है। (संदर्भ: ३७७ / पृष्ठ ४२१)
- अपनी बेटी की हराम कमाई खाने वाला दय्यूथ और सख्त फासिक़ है; मुसलमानों को उससे मेल-जोल छोड़ देना चाहिए। (संदर्भ: ३७७ / पृष्ठ ४२२)
- मुसलमानों को अपने स्कूल और कॉलेज के लिए गैर-मुस्लिम सरकार से मदद लेना कब जायज़ और कब नाजायज़ है। (संदर्भ: ३७७ / पृष्ठ ४२२)
- बिना वजह बदगुमानी (बुरा गुमान) करना हराम है। (संदर्भ: ३८० / पृष्ठ ४३०)
- जिन मदरसों को सरकारी सहायता उन कामों के साथ बंधी हो जो शरीयत के खिलाफ हैं या उनकी ओर ले जाते हैं, वह नाजायज़ है। (संदर्भ: ३८० / पृष्ठ ४३०)
- हर काफ़िर से मुवालात हराम है। (संदर्भ: ४३२)
- ज़रूरत पड़ने पर, विशेष रूप से दबाव की स्थिति में, दिखावटी मुवालात जायज़ है। (संदर्भ: ४३२)

पृष्ठ ७१२ का ९२

کسی بھی حق کے لئے غیر اسلامی کچہری سے چارہ جوئی یا جوابدہی بحکم من لم یحکم بما انزل اللہ نہیں ہے اور جائز ہے۔ ۳۶۵ | توبہ کے بعد گناہ باقی نہیں رہتا۔ توبہ کے بعد بلاوجہ الزام رکھنا حرام و گناہ ہے۔ ۳۸۳ ناحق چارہ جوئی جوابدہی حرام و گناہ ہے۔ ۳۶۵ | رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم نے کبھی کسی کافر سے موالات نہیں برتی۔ ۳۸۸ حضور صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کے نام مبارک کے ساتھ لفظ "یا" نہیں ملانا چاہئے بلکہ یا رسول اللہ کہنا اور لکھنا چاہئے۔ ۳۶۹ | مشرک سے اتحاد و موالات حرام ہے۔ ۴۰۵ نام پاک دیوار پر کندہ کرنے سے افضل آئینہ میں لکھ کر لٹکانا ہے۔ ۳۶۹ | مشرک کو ضرورت دینی میں ہادی و پیشوا بنانا قرآن کی تکذیب ہے۔ ۴۰۵ جس مال کے حرام ہونے کا غالب گمان ہو اس کو کار خیر میں صرف کرنا حرام اور شبہہ کے مال سے احتراز افضل ہے۔ ۳۷۰ | مسلمانانِ ہند پر عدم استطاعت کی وجہ سے جہاد فرض نہیں۔ ۴۱۶ تفسیر بالرائے حرام ہے۔ ۳۷۳ | قانون جن امور کو روکتا ہے ان کے نہ کرنے میں ہم کو عذر ہے۔ ۴۱۷ امام رازی اور امام غزالی رحمہما اللہ تعالیٰ کو اپنے مقابلہ میں الفاظِ سخیفہ سے یاد کرنا تکبر ہے۔ ۳۷۳ | خلافت کی حمایت کے نام پر خلافِ شرع امور کی اجازت نہیں۔ ۴۱۷ اپنی منکوحہ پر غیرت نہ کرنے والا دیوث اور جورو سے ماں باپ کو گالیاں سن کر خاموش رہنے والا عاق، یہ دونوں کام فسق کے ہیں۔ ۳۷۷ | خرید و فروخت اجارہ و استیجار، ہبہ و استیہاب بشر و طہ غیر ذمی کافر سے بھی جائز ہیں۔ ۴۲۱ ایصال ثواب جائز، اس کے لئے دن متعین کرنا جائز، لیکن اس کو واجب جاننا یا حضور کی سنت سمجھنا باطل ہے۔ ۳۷۷ | دشمن کے وطن میں امان لے کر تجارت کے لئے جانا جائز ہے۔ ۴۲۱ اپنی لڑکی کی حرام کمائی کھانے والا دیوث سخت فاسق ہے مسلمان اس سے میل جول ترک کر دیں۔ ۳۷۷ | مسلمانوں کو اپنے سکول و کالج کے لئے غیر

مسلم حکومت سے مدد لینا کب جائز اور کب ناجائز ہے۔ ۴۲۲ بلا وجہ بد گمانی حرام ہے۔ ۳۸۰ | جن مدارس کو گورنمنٹ کی امداد امورِ خلافِ شرع سے مقید یا ان کی طرف منجر ہوں وہ ناجائز ہے۔ ۴۳۰ موالات ہر کافر سے حرام ہے۔ ۴۳۲ موالاتِ صوریہ ضرورۃ خصوصاً بصورت اکراہ جائز ہے۔ ۴۳۲

Fatawa Razawiyya Volume 14

435 - Education and learning in schools whose curriculum includes matters contrary to Islam and insults to the Messenger is prohibited. 538 - It is not shari'ah-wise obligatory to become a shield for unrest without a shari'ah reason. 439 - It is not permissible to give any kind of charity to a hostile non-Muslim (Harbi), even if he is a Musta'min (one granted safety). 550 - In the blessed era of the Prophet (peace be upon him), the veil was not obligatory for women; women used to attend congregational prayers five times a day. 482 - To become a brother to a polytheist (mushrik) is forbidden. 550 - After the Prophet (peace be upon him), during the time of Aisha (may Allah be pleased with her), when conditions changed, she said: If the Prophet were present, he would have prevented women from the mosque. Then in the following period, as the situation worsened, the Imams prevented young women. When the times changed further, it became absolutely prohibited. 487 - Becoming an ally of non-believers is absolutely forbidden. 552 - Some issues of covering (Satr) and veiling (Hijab). 511 - Making a non-believer a confidant is absolutely forbidden. 552 - The straight fold of an Angarkha (tunic) is the mark of Muslims and the reverse fold is of non-believers. So, wearing an Angarkha with a reverse fold is forbidden. 513 - Honoring a non-believer is forbidden. 553 - Cow slaughter is not obligatory in its essence and nature. Neither is a person a sinner for leaving it with the belief in its permissibility, nor is eating anything by specific designation mandatory in our Shari'ah. 527 - The Messenger of Allah (peace be upon him) forbade shaking hands with polytheists, mentioning them by their titles (kunya), or saying "Welcome" (Marhaba) when they arrive. 553 - Cooked meat is the food of the people of Islam. Allah Almighty has shown it as a favor. 531 - There is no harm in giving up something permissible (Mubah) by considering it forbidden. 554 - Hadiths on the excellence of meat. 537 - In what situation is it obligatory to reject and deny the forbidden (Munkar), and where is this command not applicable? 556 - Mutton is expensive; it is not always available to everyone. 538 - Unjust killing or plundering of a Muslim is forbidden. 557 - Yes, where cow slaughter is legally banned, Shari'ah does not compel it either, urging that one should not necessarily do it and become a target for calamities. 538 - Assistance in unjust killing and plundering of a Muslim is absolutely forbidden. 566 - It is forbidden to take donations from non-Muslims for religious work. 538 - Drinking alcohol is an extremely vile act.

फतावा रज़विया जिल्द 14

435 - उन मदरसों में शिक्षा और शिक्षण हराम है जिनके पाठ्यक्रम में इस्लाम विरोधी बातें और नबूवत का अपमान शामिल हो। 538 - बिना किसी शरई कारण के दंगों के लिए सीना तानना शरीअत के अनुसार अनिवार्य नहीं है। 439 - किसी हर्बी काफ़िर को किसी भी प्रकार का सदका देना जायज़ नहीं है, भले ही वह मुस्तअमिन (सुरक्षा प्राप्त) हो। 550 - हुज़ूर (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) के बरकत वाले समय में औरतों पर पर्दा अनिवार्य नहीं था; औरतें पाँचों समय की जमात में उपस्थित होती थीं। 482 - मुशरिक का भाई बनना हराम है। 550 - हुज़ूर (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) के बाद हज़रत आयशा (रज़ियल्लाहु अन्हा) के ज़माने में जब हालात बदले तो उन्होंने फ़रमाया: यदि हुज़ूर होते तो औरतों को मस्जिद से रोक देते, फिर बाद के ज़माने में जब स्थिति और बिगड़ी तो इमामों ने युवा महिलाओं को रोक दिया। जब ज़माना और बदला तो पूरी तरह पाबंदी लगा दी गई। 487 - काफ़िरों का सहयोगी बनना पूर्णतः हराम है। 552 - सतर और हिजाब (पर्दा) के कुछ मसले। 511 - किसी काफ़िर को राज़दार बनाना पूर्णतः हराम है। 552 - अंगरखे की सीधी तह मुसलमानों की निशानी है और उलटी तह काफ़िरों की। अतः उलटी तह वाला अंगरखा पहनना हराम है। 513 - काफ़िर का सम्मान करना हराम है। 553 - गौ-हत्या अपनी असल और ज़ात के लिहाज़ से वाजिब (अनिवार्य) नहीं है। न तो इसके हलाल होने के विश्वास के साथ इसे छोड़ने वाला गुनहगार है, और न ही हमारी शरीअत में किसी चीज़ को विशेष रूप से खाना अनिवार्य है। 527 - अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) ने मना फ़रमाया कि मुशरिकों से हाथ मिलाया जाए या उन्हें उनके उपनाम (कुनियत) से याद किया जाए या उनके आने पर 'मरहबा' (स्वागत) कहा जाए। 553 - पका हुआ मांस इस्लाम के लोगों का भोजन है। अल्लाह तआला ने इसे अपना उपकार बताया है। 531 - किसी मुबाह (जायज़) चीज़ को हराम समझकर छोड़ने में कोई हर्ज नहीं है। 554 - मांस की महानता (फ़ज़ीलत) की हदीसें। 537 - मुनकर (बुराई) का खंडन और इनकार किस स्थिति में अनिवार्य है और कहाँ यह हुक्म नहीं है? 556 - बकरी का मांस महंगा है; यह हमेशा सभी के लिए उपलब्ध नहीं होता। 538 - किसी मुसलमान की नाहक हत्या या लूटपाट हराम है। 557 - हाँ, जहाँ कानूनी रूप से गौ-हत्या प्रतिबंधित है, वहाँ शरीअत भी मजबूर नहीं करती कि इसे ज़रूर करो और मुसीबतों का शिकार बनो। 538 - किसी मुसलमान की नाहक हत्या और लूटपाट में सहायता करना पूर्णतः हराम है। 566 - धार्मिक कार्यों के लिए गैर-मुस्लिमों से चंदा लेना मना है। 538 - शराब पीना अत्यंत घिनौना कार्य है।

فتاویٰ رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

۴۳۵ - جن مدارس کے نصاب میں امور خلاف اسلام اور توہین رسالت داخل ہوں ان میں تعلیم و تعلم حرام ہے۔ ۵۳۸ - بلا وجہ شرعی شورشوں کے لئے سینہ سپر ہو جانا شرعاً واجب نہیں۔ ۴۳۹ - کافر حربی کو کسی قسم کا صدقہ دینا حلال نہیں اگرچہ وہ مستامن ہو۔ ۵۵۰ - حضور صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کے زمان برکت نشان میں عورتوں پر پردہ واجب نہ تھا عورتیں پنجوقتہ جماعت میں حاضر ہوتی تھیں۔ ۴۸۲ - مشرک کا برادر بنا حرام ہے۔ ۵۵۰ - حضور صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کے بعد حضرت عائشہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا کے زمانہ میں رنگ بدلا تو انھوں نے فرمایا: اگر حضور ہوتے عورتوں کو مسجد سے روک دیتے، پھر زمانہ مابعد میں اور حالت خراب ہوئی تو ائمہ نے جوان عورتوں کو روک دیا۔ جب اور زمانہ بدلا تو مطلقاً ممانعت ہو گئی۔ ۴۸۷ - کافروں کا حلیف بننا مطلقاً حرام ہے۔ ۵۵۲ - ستر وحجاب کے کچھ مسائل۔ ۵۱۱ - کافر کو رازدار بنانا مطلقاً حرام ہے۔ ۵۵۲ - انگر کھے کا سیدھا پردہ مسلمانوں کا شعار اور الٹا پردہ کافروں کا۔ تو الٹے پردہ کا انگر کھا لینا حرام ہے۔ ۵۱۳ - کافر کی تعظیم حرام ہے۔ ۵۵۳ - گاؤ کشی اپنے اصل اور ذات کے اعتبار سے واجب نہیں۔ نہ اباحت کے اعتقاد کے ساتھ اس کا تارک گنہگار، نہ ہماری شریعت میں کسی چیز کا بالتعیین کھانا فرض۔ ۵۲۷ - رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم نے منع فرمایا کہ مشرکوں سے مصافحہ کیا جائے یا انھیں کنیت سے ذکر کیا جائے یا انھیں آتے وقت مرحبا کہا جائے۔ ۵۵۳ - گوشت طبا اہل اسلام کی غذا ہے۔ اللہ تعالیٰ نے اس کا احسان جتایا ہے۔ ۵۳۱ - مباح کو حرام جان کر چھوڑنے میں حرج نہیں۔ ۵۵۴ - گوشت کی فضیلت کی احادیث۔ ۵۳۷ - منکر پر رد وانکار کس حالت میں فرض ہے اور کہاں اس کا یہ حکم نہیں۔ ۵۵۶ - بکری کا گوشت گراں ہے سب کو دواما میسر نہیں۔ ۵۳۸ - ناحق قتل یا غارت مسلم حرام ہے۔ ۵۵۷ - ہاں قانوناً گاؤ کشی بند

ہے وہاں شریعت بھی مجبور نہیں کرتی کہ ضرور کرو اور مورد آفات ٹھہرو۔ ۵۳۸ - قتل ناحق اور غارت مسلم میں اعانت مطلقاً حرام۔ ۵۶۶ - دینی کام کے لئے غیر مسلموں سے چندہ لینا منع ہے۔ ۵۳۸ - شراب پینا سخت خبیث کام ہے۔

Volume 14 Fatawa Razawiyya

567 | It is disliked (Makruh) to have an animal for sacrifice slaughtered by a Kitabi disbeliever (one from the People of the Book). | 612 | Mentioning the faults of the misguided so that people may avoid them is not backbiting (Ghibat). 568 | The ruling regarding those who profess the Kalima but announce the cessation of cow sacrifice of their own accord to please non-Muslims. | 615 | It is permissible to call the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) 'Noor-e-Arsh-Allah' (Light of the Throne of Allah). 573 | In the sacrifice of cows, sheep, goats, camels, etc., Muslims are given discretion by the Sharia, but they never have the authority to stop the Islamic rituals for the sake of the opponents of Islam. | 626 | It is not permissible to call the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) 'faqir' (poor/ destitute). 573 | In India, maintaining the practice of cow sacrifice is obligatory (Wajib), and abandoning it for the unholy expediency of Hindu-Muslim unity is forbidden (Haram). | 626 | It is forbidden (Haram) to call the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) 'bechara' (helpless/pitiable). 574 | The ruling on the issue and some explanation regarding the actions of Muslims that go against the Sharia. | 627 | The school of thought of Imam Malik that it is not permissible to apply the word 'orphan' to the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him). 577 | It is reprehensible to turn away after making an intention for the sake of Allah the Almighty. | 637 | Hatred without a Sharia-based reason and acting in accordance with it is transgression (fisq). 577 | It is forbidden (Haram) to fix one day for sacrifice instead of three days just to please Hindus. | 640 | The virtues and merits of the two Noble Imams (Hasan and Husain) should be mentioned, but not in such a way that tiredness or helplessness is shown. 583 | It is forbidden (Haram) to participate in the festivals of disbelievers. | 640 | To call the martyrdom of Hazrat Imam Hasan (may Allah be pleased with him) incomplete is disrespectful. 589 | At the time of the emergence of trials (Fitna), it is necessary for scholars to manifest the truth. | 644 | Sama (listening to spiritual songs) which is free from things forbidden by Sharia is permissible (Mubah), rather it is recommended (Mustahabb). 603 | It is permissible to call Yazid 'paleed' (impure/filthy); it is forbidden to say 'May Allah's mercy be upon him'. | 644 | Musical instruments (Mazamir) are forbidden (Haram). 604 | To call a Muslim 'Yazid' without a Sharia-based reason is a sin. | 645 | The status of a scholar after God; this could be a word of disbelief (Kufr) and also a word of faith (Iman). 608 | It is obligatory (Wajib) for other Muslims to accept a Muslim's repentance. Ill-will (bad-gumani) is a sin. | 646 | Attributing the work of a barber to

the Prophets (peace be upon them) is wrong. | | 646 | Adam (peace be upon him) was taught weaving; Dawud (peace be upon him) made chainmail from iron; but the forms and rulings of attributing these actions to the Prophets (peace be upon them). 611 | Kissing the feet (qadam-bosi) of a righteous spiritual guide is permissible, but prostration (sajda) is forbidden. | |

खण्ड चौदह (14) फ़तावा रज़विया

567 | किताबी काफ़िर से क़ुरबानी का ज़ब्ह कराना मकरूह है। | 612 | गुमराहों के ऐब बयान करना ताकि लोग उनसे बचें, ग़ीबत नहीं है। 568 | ऐसे कलमा पढ़ने वालों का हुक्म जो ग़ैर-मुस्लिमों की ख़ुशनूदी के लिए ख़ुद से गाय की क़ुरबानी बंद करने का ऐलान करें। | 615 | हुज़ूर सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम को 'नूर-ए-अर्श-अल्लाह' कहना जाइज़ है। 573 | गाय, भेड़, बकरी, ऊंट वग़ैरह की क़ुरबानी में मुसलमान शरीयत की ओर से मुख़्तार (स्वतंत्र) हैं, लेकिन विरोधियों की खातिर इस्लाम के प्रतीकों (शिआर-ए-इस्लाम) को बंद करने का अधिकार मुसलमानों को कभी नहीं है। | 626 | हुज़ूर सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम को 'फ़क़ीर' कहना जाइज़ नहीं है। 573 | हिन्दुस्तान में गाय की क़ुरबानी क़ायम रखना वाजिब है और हिन्दू-मुस्लिम एकता की नापाक मसलहत के लिए इसे छोड़ना हराम है। | 626 | हुज़ूर सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम को 'बेचारा' कहना हराम है। 574 | मसले का हुक्म और अहले इस्लाम के शरीयत के ख़िलाफ़ कार्यों की कुछ व्याख्या। | 627 | इमाम मालिक का मसलक कि रसूलुल्लाह सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम पर लफ्ज़ 'यतीम' का प्रयोग जाइज़ नहीं है। 577 | अल्लाह तआला के वास्ते नीयत करके फिर जाना दोषपूर्ण है। | 637 | बिना किसी शरई वजह के नफ़रत करना और उसके अनुसार अमल करना फ़िस्क़ (पाप) है। 577 | केवल हिन्दुओं की ख़ुशनूदी के लिए क़ुरबानी के तीन दिनों के बजाय एक दिन निर्धारित करना हराम है। | 640 | इमामैन करीमैन (हसन और हुसैन) के फ़ज़ाइल और मनाक़िब बयान करने चाहिए, लेकिन ऐसे और इस तरह नहीं कि थकावट या लाचारी ज़ाहिर हो। 583 | काफ़िरों के मेले में शिरकत करना हराम है। | 640 | हज़रत इमाम हसन रज़ियल्लाहु तआला अन्हु की शहादत को नाक़िस (अपूर्ण) कहना बे-अदबी है। 589 | फ़ितनों (उपद्रवों) के उभरने के समय उलेमा पर हक़ को ज़ाहिर करना ज़रूरी है। | 644 | समाअ (आध्यात्मिक संगीत) जो शरई बुराइयों से पाक हो, मुबाह बल्कि मुस्तहब (पसंदीदा) है। 603 | यज़ीद को पलीद (अपवित्र) कहना जाइज़ है, 'रहमतुल्लाहि अलैहि' कहना मना है। | 644 | मज़ामीर (वाद्य यंत्र) हराम हैं। 604 | बिना शरई वजह के किसी मुसलमान को यज़ीद कहना गुनाह है। | 645 | ख़ुदा के बाद आलिम का दर्जा; यह कुफ़्र भी हो सकता है और कलमा-ए-ईमान भी। 608 | मुसलमान की तौबा को दूसरे मुसलमानों द्वारा क़बूल करना वाजिब है। बद-गुमानी (दुष्भावना) गुनाह है। | 646 | हज्जाम (नाई) के काम का संबंध अम्बिया अलैहिमुस्सलाम की तरफ़ करना ग़लत है। | | 646 | आदम अलैहिस्सलाम को कपड़ा बुनना सिखाया, दाऊद अलैहिस्सलाम लोहे से जिरह (कवच) बनाते थे, लेकिन इन कार्यों

को अम्बिया अलैहिमुस्सलाम की तरफ़ मंसूब करने की सूरतें और उनका हुक्म। 611 | मुर्शिद-ए-हक़ की क़दम-बोसी जाइज़ है, सज्दा मना है। | |

पृष्ठ 94/712

۵۶۷ | کتابی کافر سے قربانی کا ذبح کرانا مکروہ ہے۔ | ۶۱۲ | گمراہوں کے عیوب بیان کرنا کہ لوگ اس سے بچیں غیبت نہیں۔ ۵۶۸ | ایسے کلمہ گویوں کا حکم جو غیر مسلموں کی خوشنودی کے لئے از خود قربانی گاؤ بند کرنے کا اعلان کریں۔ | ۶۱۵ | حضور صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کو نور عرش اللہ کہنا جائز ہے۔ ۵۷۳ | گائے بھیڑ بکری اونٹ وغیرہ کی قربانی میں مسلمان منجانب شریعت مختار ہیں مگر مخالفانِ اسلام کی خاطر شعائرِ اسلام بند کرنے کا کسی وقت مسلمانوں کو اختیار نہیں۔ | ۶۲۶ | حضور صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کو فقیر کہنا جائز نہیں۔ ۵۷۳ | ہندوستان میں گائے کی قربانی قائم رکھنا واجب ہے اور ہندو مسلم اتحاد کی ناپاک مصلحت کے لئے اس کا چھوڑنا حرام ہے۔ | ۶۲۶ | حضور صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کو بچارہ کہنا حرام ہے۔ ۵۷۴ | مسئلہ کا حکم اور اہل اسلام کے خلاف شرع افعال کی قدرے تشریح۔ | ۶۲۷ | امام مالک کا مسلک کہ رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم پر لفظ یتیم کا اطلاق جائز نہیں۔ ۵۷۷ | اللہ تعالیٰ کے واسطے نیت کر کے پھرنا معیوب ہے۔ | ۶۳۷ | بلاوجہ شرعی بغض اور اس کے موافق عمل فسق ہے۔ ۵۷۷ | محض خوشنودی اہل ہنود کے لئے قربانی بجائے تین دن کے ایک دن مقرر کرنا حرام ہے۔ | ۶۴۰ | امامین کریمین کے فضائل و مناقب بیان کرنا چاہئیں مگر ایسے اور اس طرح نہیں کہ خستگی اور بیچارگی ظاہر ہو۔ ۵۸۳ | کفار کے میلہ میں شرکت کرنا حرام ہے۔ | ۶۴۰ | حضرت امام حسن رضی اللہ تعالیٰ عنہ کی شہادت کو ناقص کہنا بے ادبی ہے۔ ۵۸۹ | ظہورِ فتن کے وقت علماء پر حق کا ظاہر کرنا ضروری ہے۔ | ۶۴۴ | سماع جو منکرات شرعیہ سے خالی ہو مباح بلکہ مستحب ہے۔ ۶۰۳ | یزید کو پلید کہنا جائز ہے رحمۃ اللہ تعالیٰ علیہ کہنا منع ہے۔ | ۶۴۴ | مزامیر حرام ہیں۔ ۶۰۴ | بلاوجہ شرعی مسلمان کو یزید کہنا گناہ ہے۔ | ۶۴۵ | خدا کے

بعد عالم کا درجہ، یہ کفر بھی ہو سکتا ہے اور کلمہ ایمان بھی۔ ۶۰۸ | مسلمان کی توبہ کا دوسرے مسلمانوں کو قبول کرنا واجب ہے۔ بدگمانی گناہ ہے۔ | ۶۴۶ | حجام کے کام کی نسبت انبیاء علیہم السلام کی طرف غلط ہے۔ | | ۶۴۶ | آدم علیہ السلام کو کپڑا بننا سکھایا، داؤد علیہ السلام لوہے سے زرہ بناتے، لیکن ان افعال کے انبیاء علیہم السلام کی طرف نسبت کرنے کی صورتیں اور ان کا حکم۔ ۶۱۱ | مرشدِ حق کی قدم بوسی جائز، سجدہ ممنوع ہے۔ | |

(Left Column) 648: In the Holy Quran, Allah Almighty has used both plural and singular forms for Himself. | [Page Ref: 184] 648: From the perspective of etiquette, the plural form can be used, but the singular form is superior and more appropriate. | [Page Ref: 184] 655: Burying a sacrificial goat, burying a rooster, or making an effigy is a superstition (totka) and is strictly forbidden (haram). | [Page Ref: 184] 670: There are two types of leadership in the religious affairs of Muslims: (1) Forced (Qahri), which involves helplessness and compulsion. (2) Voluntary (Ikhtiyari), this is illegitimate and forbidden. | [Page Ref: 184] 670: Prohibition of making outsiders (non-Muslims) confidants. | [Page Ref: 184] 671: Appointing an incompetent or unsuitable person as a functional official is a betrayal of Allah and His Messenger. | [Page Ref: 185] 671: Seeking help from disbelievers in religious matters is forbidden. | [Page Ref: 186] 671: Seeking help from disbelievers in religious matters is forbidden. | [Page Ref: 186] 672: Appointing people of deviant sects or polytheists as officials in a religious school (madrasa) is forbidden. | [Page Ref: 186] 672: It is forbidden to obey even a high-ranking Muslim official in a matter of sin (disobedience to God). | [Page Ref: 186] 672: Jurists (fuqaha) have documented that participating in Dussehra constitutes disbelief (kufr). | [Page Ref: 186] 672: Offering flowers to idols and blowing conch shells is disbelief (kufr). | [Page Ref: 218] 673: Giving gifts on Nowruz and Mehrgan, if the intention is to honor these non-Islamic festivals, is disbelief (kufr). | [Page Ref: 218] 675: Participating in the gatherings of disbelievers is forbidden. | [Page Ref: 218]

(Right Column) 648: Politics | [Page Ref: 184] 648: In world governance and rule, the Caliph is the absolute deputy of the Messenger of Allah (peace be upon him) and has general authority over the entire Ummah. | [Page Ref: 184] 655: A Sultan is a king whose forceful dominance is over countries, and small local rulers are under his command. | [Page Ref: 184] 670: Sultans are of two types: (1) Mawla (protector/lord) (2) Mutaghalib (usurper/conqueror). | [Page Ref: 184] 670: Difference between obedience to a Caliph and a Sultan. | [Page Ref: 184] 671: By the order of the Caliph, a permissible (mubah) act becomes obligatory, and by his prohibition, a permissible act becomes forbidden (haram). | [Page Ref: 185] 671: There can be only one Caliph in the whole world at a time, but there can be ten Sultans in ten countries. | [Page Ref: 186] 671: No Sultan is dependent on the permission of another Sultan for the establishment of his rule, but every Sultan is dependent on the permission of the Caliph. | [Page Ref: 186] 672: A Sultan cannot depose a Caliph, whereas a Caliph can

depose a Sultan. | [Page Ref: 186] 672: For kingship (Sultanate), being from the Quraysh is not a condition, let alone freedom. | [Page Ref: 186] 672: For the Caliphate, being a free person is a condition by the consensus of all Muslims (Ahl-e-Qibla). | [Page Ref: 186] 672: There are two forms of dominance over a country. | [Page Ref: 218] 673: Compulsion and the necessity of obedience is one thing, and being a Shariah-compliant Caliph is another thing. | [Page Ref: 218] 675: If a slave forcibly seizes a country with his might, then to extinguish the fire of strife (fitna), obedience to him also becomes mandatory. | [Page Ref: 218]

फ़तावा रज़विया | जिल्द चौदहवीं (14)

(बायां कॉलम) 648: कुरान पाक में अल्लाह तआला ने अपने लिए बहुवचन और एकवचन दोनों ही शब्द प्रयोग किए हैं। | [पृष्ठ संदर्भ: 184] 648: सम्मान की दृष्टि से बहुवचन का प्रयोग किया जा सकता है, लेकिन श्रेष्ठ और बेहतर एकवचन ही है। | [पृष्ठ संदर्भ: 184] 655: सदक़े का बकरा दफ़नाना, मुर्गा गाड़ना, पुतला बनवाना टोटका है और सख्त हराम है। | [पृष्ठ संदर्भ: 184] 670: मुसलमानों के धार्मिक कार्यों में अफ़सरी (नेतृत्व) की दो किस्में हैं: (1) क़हरी (ज़बरन), इसमें बेबसी और मजबूरी है। (2) इख़्तियारी (स्वैच्छिक), यह नाजायज़ और हराम है। | [पृष्ठ संदर्भ: 184] 670: ग़ैरों (ग़ैर-मुस्लिमों) को राज़दार बनाने की मनाही। | [पृष्ठ संदर्भ: 184] 671: अयोग्य बल्कि अनुपयुक्त व्यक्ति को अधिकारी बनाना अल्लाह और उसके रसूल के साथ ख्यानत (विश्वासघात) है। | [पृष्ठ संदर्भ: 185] 671: धार्मिक मामलों में काफ़िरों से मदद माँगना हराम है। | [पृष्ठ संदर्भ: 186] 671: धार्मिक मामलों में काफ़िरों से मदद माँगना हराम है। | [पृष्ठ संदर्भ: 186] 672: धार्मिक मदरसे का कट्टरपंथी और मुशरिकों (बहुदेववादियों) को अफ़सर बनाना हराम है। | [पृष्ठ संदर्भ: 186] 672: गुनाह (अवज्ञा) की बात किसी मुसलमान उच्च अधिकारी की भी मानना हराम है। | [पृष्ठ संदर्भ: 186] 672: दशहरे में शामिल होने को फ़ुक़्हा (धर्मशास्त्री) ने कुफ़्र (अधर्म) लिखा है। | [पृष्ठ संदर्भ: 186] 672: मूर्तियों पर फूल चढ़ाना, शंख बजाना कुफ़्र है। | [पृष्ठ संदर्भ: 218] 673: नौरोज़ और महरगान पर तोहफ़ा देना और इन ग़ैर-इस्लामी त्योहारों का सम्मान करना उद्देश्य हो तो कुफ़्र है। | [पृष्ठ संदर्भ: 218] 675: काफ़िरों की सभाओं में शामिल होना हराम है। | [पृष्ठ संदर्भ: 218]

(दायां कॉलम) 648: राजनीति | [पृष्ठ संदर्भ: 184] 648: विश्व शासन और सत्ता में खलीफा अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) का पूर्ण प्रतिनिधि होता है और पूरी उम्मत पर सामान्य अधिकार रखता है। | [पृष्ठ संदर्भ: 184] 655: सुल्तान वह राजा होता है जिसका देशों पर बलपूर्वक प्रभुत्व हो और छोटे-छोटे शासक उसके अधीन हों। | [पृष्ठ संदर्भ: 184] 670: सुल्तान दो प्रकार के होते हैं: (1) मौला (रक्षक) (2) मुतग़ल्लिब (विजेता/ज़बरन सत्ता पाने वाला)। | [पृष्ठ संदर्भ: 184] 670: खलीफा और सुल्तान की आज्ञाकारिता में अंतर। | [पृष्ठ संदर्भ: 184] 671: खलीफा के आदेश से 'मुबाह' (अनुमत कार्य) अनिवार्य हो जाता है और उसके निषेध से 'मुबाह' हराम हो जाता है। | [पृष्ठ संदर्भ: 185] 671: पूरी दुनिया में एक समय में केवल एक ही खलीफा हो सकता है, जबकि दस देशों में दस सुल्तान हो सकते हैं। | [पृष्ठ संदर्भ: 186] 671: कोई भी सुल्तान अपनी सत्ता स्थापित करने में दूसरे सुल्तान की अनुमति का मोहताज नहीं है, लेकिन हर सुल्तान खलीफा की अनुमति का मोहताज

है। | [पृष्ठ संदर्भ: 186] 672: सुल्तान खलीफा को पदच्युत (बर्खास्त) नहीं कर सकता, जबकि खलीफा सुल्तान को पदच्युत कर सकता है। | [पृष्ठ संदर्भ: 186] 672: सुल्तनत (राजशाही) के लिए कुरैशी होना तो दूर, आज़ाद होना भी शर्त नहीं है। | [पृष्ठ संदर्भ: 186] 672: खिलाफत के लिए सभी अहले-किबला (मुसलमानों) की सहमति से आज़ाद होना एक शर्त है। | [पृष्ठ संदर्भ: 186] 672: देश पर प्रभुत्व के दो रूप हैं। | [पृष्ठ संदर्भ: 218] 673: ज़बरदस्ती और आज्ञाकारिता की आवश्यकता एक बात है और उसका शरीयत-सम्मत खलीफा होना दूसरी बात है। | [पृष्ठ संदर्भ: 218] 675: यदि कोई गुलाम अपनी शक्ति से ज़बरदस्ती देश पर कब्ज़ा कर ले, तो फ़ितना (विद्रोह) को शांत करने के लिए उसकी आज्ञाकारिता भी अनिवार्य है। | [पृष्ठ संदर्भ: 218]

(بائیں کالم) ۶۴۸: قرآن پاک میں اللہ تعالیٰ نے اپنے لئے جمع اور واحد دونوں ہی صیغے ذکر فرمایا۔ | ۱۸۴ ۶۴۸: ادب کے خیال سے جمع کا صیغہ بھی بول سکتے ہیں لیکن افضل اور اولیٰ واحد کا صیغہ ہی ہے۔ | ۱۸۴ ۶۵۵: صدقے کا بکرا دفن کرنا، مرغا گاڑنا، پتلا بنوانا ٹوٹکا ہے اور سخت حرام ہے۔ | ۱۸۴ ۶۷۰: مسلمانوں کے مذہبی کام میں افسری کی دو قسمیں ہیں: (۱) قہری، اس میں معذوری و مجبوری ہے۔ (۲) اختیاری، یہ ناجائز اور حرام ہے۔ | ۱۸۴ ۶۷۰: غیروں کو راز دار بنانے کی ممانعت۔ | ۱۸۴ ۶۷۱: نااہل بلکہ نامناسب کو عامل بنانا اللہ ورسول کے ساتھ خیانت ہے۔ | ۱۸۵ ۶۷۱: دینی امور میں کافروں سے مدد چاہنی حرام ہے۔ | ۱۸۶ ۶۷۱: دینی امور میں کافروں سے مدد چاہنی حرام ہے۔ | ۱۸۶ ۶۷۲: دینی مدرسہ کا بد مذہب اور مشرکین کو افسر بنانا حرام ہے۔ | ۱۸۶ ۶۷۲: معصیت کی بات کسی مسلمان اعلیٰ افسر کی بھی ماننا حرام ہے۔ | ۱۸۶ ۶۷۲: دسہرے کی شرکت کو فقہاء نے کفر لکھا ہے۔ | ۱۸۶ ۶۷۲: بتوں پر پھول چڑھانا، ناقوس بجانا کفر ہے۔ | ۲۱۸ ۶۷۳: نیروز مہرگان کو ہدیہ اور ان غیر اسلامی عیدوں کی تعظیم مقصود ہو تو کفر ہے۔ | ۲۱۸ ۶۷۵: مجالس کفار میں شرکت حرام ہے۔ | ۲۱۸

(دائیں کالم) ۶۴۸: سیاست | ۱۸۴ ۶۴۸: خلیفہ جہانبانی و حکمرانی میں رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کا نائب مطلق ہوتا ہے اور تمام امت پر ولایت عامہ والا ہوتا ہے۔ | ۱۸۴ ۶۵۵: سلطان وہ بادشاہ ہوتا ہے جس کا تسلط قہری ملکوں پر ہو چھوٹے چھوٹے والیانِ ملک اس کے زیرِ حکم ہوں۔ | ۱۸۴ ۶۷۰: سلطان دو قسم کے ہیں: (۱) مولیٰ (۲) متغلب۔ | ۱۸۴ ۶۷۰: خلیفہ اور سلطان کی اطاعت میں فرق۔ | ۱۸۴ ۶۷۱: خلیفہ کے حکم سے مباح فرض اور اس کے منع کرنے سے مباح حرام ہو جاتا ہے۔ | ۱۸۵ ۶۷۱: خلیفہ ایک وقت میں تمام جہان میں ایک ہی ہو سکتا ہے اور

سلاطین دس ملکوں میں دس۔ | ۱۸۶ ۶۷۱: کوئی سلطان اپنے انعقادِ سلطنت میں دوسرے سلطان کے اذن کا محتاج نہیں مگر ہر سلطان اذنِ خلیفہ کا محتاج ہے۔ | ۱۸۶ ۶۷۲: سلطان خلیفہ کو معزول نہیں کر سکتا جبکہ خلیفہ سلطان کو معزول کر سکتا ہے۔ | ۱۸۶ ۶۷۲: سلطنت کے لیے قریشیت تو در کنار حریت بھی شرط نہیں۔ | ۱۸۶ ۶۷۲: خلافت کے لئے حریت باجماع جملہ اہل قبلہ شرط ہے۔ | ۱۸۶ ۶۷۲: ملک پر تسلط کی دو صورتیں ہیں۔ | ۲۱۸ ۶۷۳: جبر و جوبِ اطاعت اور چیز ہے اور اس کا خلیفہ شرعی ہونا اور چیز ہے۔ | ۲۱۸ ۶۷۵: اگر کوئی غلام اپنی شوکت سے زبردستی ملک دبا بیٹھے تو فتنہ بجھانے کے لئے اطاعت اس کی بھی واجب ہے۔ | ۲۱۸

فتاویٰ رضویہ (Fatawa Rizvia) | (۱۴) جلد چہار دہم (Volume 14)

[Table Contents - Left Side] **Obligatory Duties (Fara'iz)** - A Sunni Sayyidah woman passed away; some of her paternal cousins are Rafidi Tabarrai. They want to claim inheritance as 'Asabah' (residuary heirs) from the estate, even though Rafidis do not believe in the concept of Asabah inheritance at all. In this situation, are they entitled to inheritance or not? (Page 249) - Rafidis receive nothing from the inheritance of a Sunni person, and this deprivation is due to religious difference. (Page 250) - There are four impediments to inheritance. (Page 250) - No non-believer (Kafir) can inherit from a Muslim's estate. (Page 257) - Description of the impediments to inheritance. (Page 257) - An apostate (Murtad) is essentially not eligible for inheritance. (Page 258) - An apostate cannot inherit from anyone: neither from the Sultan, nor from a non-believer, nor from a dhimmi (protected non-Muslim), nor from another apostate like themselves. (Page 258)

Juridical Benefits (Fawaid Faqhiya) - According to the school of our three Great Imams (may Allah have mercy on them), India is 'Dar-ul-Islam' (Abode of Islam) and is definitely not 'Dar-ul-Harb' (Abode of War). (Page 105) - According to Imam Abu Hanifa, three conditions are required for 'Dar-ul-Islam' to become 'Dar-ul-Harb'. (Page 105) - There is a difference between the rulings for Jews and Christians and the rulings for other polytheists (Mushrikeen), along with its reason. (Page 115) - There is a difference between allowing non-believers to practice their rites of disbelief and leaving them to their religion. (Page 136) - A non-Qurayshi king can be called Sultan, Amir, or Malik, etc. According to Shariah, he cannot be called Khalifa or Amir-ul-Momineen. (Page 175) - If the meaning of 'external covenant' (Ahd-e-Khariji) is not correct, then it is mandatory to interpret 'Alif-Lam' as signifying exhaustiveness (Istighraq). (Page 352)

[Table Contents - Right Side] - There is a vast difference between 'Mualat' (loyalty/friendship) and mere interaction. (Page 420) - Types of schools and rulings on receiving aid. (Page 429) - The stance of the Hanafi Imams regarding Verse of Al-Mumtahanah. (Page 437) - All polytheists of India are 'Muharib bil-fi'l' (actual combatants), and an investigation into the meaning of 'Muharib bil-fi'l'. (Page 453) - Eradication of evil (Azala-e-Munkar) is of three types. (Page 454) - Types of financial conduct. (Page 465) - Description of the division of 'Mualat' and its rulings. (Page 465) - Description of 'Madarat' (courtesy/diplomacy). (Page 468) - Between 'Madarat' and 'Mudaahanat' (compromising in religion), there are two other types of apparent 'Mualat', i.e., kindness (Birr) and social interaction. (Page 468) - Greeting (Salam),

talking, shaking hands, sitting together, living together, and eating together, etc., are numerous acts. (Page 468) - The three types of 'Birr-o-Silah' (kindness and maintaining ties). (Page 468) - The executor of a treaty and its condition. (Page 482) - There are three types of Jihad: (1) Spiritual/Heart-based (Janani), (2) Lingual (Lisani), (3) Armed (Sinani). (Page 540) - There are intricacies and wisdoms in every command of Shariah. (Page 550) - Sacrificing a cow is 'wajib bi-aynih' (obligatory in itself); its abandonment is not 'haram bi-aynih' (forbidden in itself), but it can be 'wajib lighayrih' (obligatory for other reasons) and 'haram lighayrih'. Its complete abandonment leads to the insult and humiliation of Islam and its people, and this is forbidden in Shariah. (Page 553)

फ़तावा रज़विया | खंड चौदह (१४)

[तालिका सामग्री - बाईं ओर] **उत्तराधिकार (फ़राइज़)** - एक सुन्नी सैयदा महिला का निधन हो गया; उनके कुछ चचेरे भाई राफ़िज़ी तबराई हैं। वे 'असबाह' (अवशेष उत्तराधिकारी) बनकर संपत्ति से विरासत लेना चाहते हैं, जबकि राफ़िज़ियों के यहाँ असबाह का कोई अस्तित्व नहीं है। इस स्थिति में, क्या वे विरासत के हकदार हैं या नहीं? (पृष्ठ 249) - राफ़िज़ियों को सुन्नी की विरासत से कुछ नहीं मिलता और यह वंचितता धार्मिक मतभेद के कारण है। (पृष्ठ 250) - विरासत में बाधा डालने वाले चार कारण हैं। (पृष्ठ 250) - कोई काफ़िर (अविश्वासी) किसी मुसलमान की विरासत नहीं पा सकता। (पृष्ठ 257) - विरासत की बाधाओं का विवरण। (पृष्ठ 257) - एक मुर्तद (धर्मत्यागी) मूल रूप से विरासत के योग्य नहीं है। (पृष्ठ 258) - एक धर्मत्यागी किसी का उत्तराधिकारी नहीं बनता: न सुल्तान का, न काफ़िर का, न ज़िम्मी का, और न ही अपने जैसे किसी दूसरे धर्मत्यागी का। (पृष्ठ 258)

शरिया के लाभ (फ़वाइद फ़ुक़हिया) - हमारे तीन महान इमामों (अल्लाह उन पर रहम करे) के मज़हब के अनुसार, हिंदुस्तान 'दार-उल-इस्लाम' है, यह कतई 'दार-उल-हर्ब' (युद्ध का घर) नहीं है। (पृष्ठ 105) - इमाम अबू हनीफ़ा के अनुसार, 'दार-उल-इस्लाम' के'दार-उल-हर्ब' होने के लिए तीन चीज़ें आवश्यक हैं। (पृष्ठ 105) - यहूदियों और ईसाइयों के आदेशों और अन्य मुशरिकों (बहुदेववादियों) के आदेशों में अंतर है और इसका कारण। (पृष्ठ 115) - काफ़िरों को उनके कुफ़्र की रस्मों की अनुमति देने और उन्हें उनके धर्म पर छोड़ने में अंतर है। (पृष्ठ 136) - गैर-कुरैशी राजा को सुल्तान, अमीर या मलिक आदि कहा जा सकता है। शरिया के अनुसार उसे खलीफ़ा या अमीर-उल-मोमिनीन नहीं कहा जा सकता। (पृष्ठ 175) - यदि 'अहद-ए-ख़ारिजी' का अर्थ सही न हो, तो 'अलिफ़-लाम' से व्यापकता (इस्तिग़राक़) का अर्थ लेना अनिवार्य है। (पृष्ठ 352)

[तालिका सामग्री - दाईं ओर] - 'मुवालात' (निष्ठा/मित्रता) और मात्र व्यवहार के बीच ज़मीन-आसमान का फ़र्क है। (पृष्ठ 420) - मदरसों के प्रकार और सहायता प्राप्त करने के नियम। (पृष्ठ 429) - आयते मुमतहिना में हनफ़ी इमामों का रुख। (पृष्ठ 437) - हिंदुस्तान के सभी मुशरिक 'मुहारिब बिल-फ़ेल' (वास्तविक लड़ाके) हैं, और 'मुहारिब बिल-फ़ेल' के अर्थ की जांच। (पृष्ठ 453) - बुराई को मिटाना (इज़ाला-ए-मुनकर) तीन प्रकार का होता है। (पृष्ठ 454) - वित्तीय व्यवहार के प्रकार। (पृष्ठ 465) - 'मुवालात' के विभाजन और उसके आदेशों का विवरण। (पृष्ठ 465) - 'मदारात' (शिष्टाचार/कूटनीति) का विवरण। (पृष्ठ 468) - 'मदारात' और 'मुदाहनत' (धर्म में समझौता) के बीच आभासी 'मुवालात' की दो और किस्में हैं, यानी नेकी (बिर्र) और सामाजिक मेलजोल। (पृष्ठ 468) - सलाम, बातचीत, हाथ

मिलाना, साथ बैठना, साथ रहना और साथ खाना आदि अनेक क्रियाएँ हैं। (पृष्ठ 468) - 'बिर्र-ओ-सिला' (नेकी और रिश्तों को निभाना) की तीन किस्में। (पृष्ठ 468) - संधि का अनुबंधकर्ता और उसकी शर्त। (पृष्ठ 482) - जिहाद की तीन किस्में हैं: (1) रूहानी/दिल से (जनानी), (2) ज़बानी (लसानी), (3) हथियारबंद (स्रानी)। (पृष्ठ 540) - शरिया के हर आदेश में बारीकियाँ और हिक्मतें होती हैं। (पृष्ठ 550) - गाय की कुर्बानी करना 'वाजिब बि-ऐनिह' (अपने आप में अनिवार्य) है; इसका त्याग 'हराम बि-ऐनिह' (अपने आप में वर्जित) नहीं है, लेकिन यह 'वाजिब लि-गैरह' और 'हराम लि-गैरह' (अन्य कारणों से अनिवार्य/वर्जित) हो सकता है। इसे पूरी तरह त्यागने से इस्लाम और मुसलमानों का अपमान और अनादर होता है, और यह शरिया के अनुसार हराम है। (पृष्ठ 553)

पृष्ठ 96 / 712

[فہرست مضامین - بایاں حصہ] **فرائض** - ایک بی بی سیدہ سنی المذہب نے انتقال کیا اس کے بعض بنی عم رافضی تبرائی ہیں۔ وہ عصبہ بن کر ورثہ سے ترکہ لینا چاہتے ہیں حالانکہ روافض کے ہاں عصبوبت بالکل نہیں، اس صورت میں وہ مستحق ارث ہیں یا نہیں۔ (صفحہ ۲۴۹) - روافض کو سنیہ کے ترکہ سے کچھ نہیں ملتا اور ان کی یہ محرومی دینی اختلاف کی وجہ سے ہے۔ (صفحہ ۲۵۰) - موانع ارث چار ہیں۔ (صفحہ ۲۵۰) - کوئی کافر کسی مسلمان کا ترکہ نہیں پا سکتا۔ (صفحہ ۲۵۷) - موانع ارث کا بیان۔ (صفحہ ۲۵۷) - مرتد اصلاً صالح وراثت نہیں۔ (صفحہ ۲۵۸) - مرتد کسی کا وراثت نہ بنے گانہ سلطان کا، نہ کافر کا، نہ ذمی کا اور نہ اپنے جیسے مرتد کا۔ (صفحہ ۲۵۸)

فوائد فقہیہ - ہمارے علماء ثلثہ رحمہ اللہ تعالیٰ کے مذہب پر ہندوستان دار الاسلام ہے ہر گز دار الحرب نہیں۔ (صفحہ ۱۰۵) - امام ابو حنیفہ کے نزدیک دار الاسلام کے دارالحرب ہو جانے کے لئے تین باتیں درکار ہیں۔ (صفحہ ۱۰۵) - یہود و نصاریٰ کے احکام اور دیگر مشرکین کے احکام میں فرق ہے اور اس کی وجہ۔ (صفحہ ۱۱۵) - کفار کو مراسم کفر کی اجازت دینا اور ان کے دین پر چھوڑنے میں فرق ہے۔ (صفحہ ۱۳۶) - بادشاہ غیر قرشی کو سلطان، امیر یا ملک وغیرہ کہہ سکتے ہیں شرعاً اس کو خلیفہ یا امیر المومنین نہیں کہہ سکتے۔ (صفحہ ۱۷۵) - عہد خارجی کے معنی درست نہ ہوں تو الف لام استغراق مراد لینا واجب ہے۔ (صفحہ ۳۵۲)

[فہرست مضامین - دایاں حصہ] - موالات و مجرد معاملت میں زمین و آسمان کا فرق ہے۔ (صفحہ ۴۲۰) - مدارس کے اقسام اور اخذ امداد کے احکام۔ (صفحہ ۴۲۹) - آیۂ ممتحنہ میں ائمہ حنفیہ کا مسلک۔ (صفحہ ۴۳۷) - تمام مشرکین ہند محارب بالفعل ہیں اور محارب بالفعل کے معنی کی تحقیق۔ (صفحہ ۴۵۳) - ازالہ منکر تین قسم ہے۔ (صفحہ ۴۵۴) - سلوک مالی کی اقسام۔ (صفحہ ۴۶۵) -

موالات کی تقسیم اور اس کے احکام کا بیان۔ (صفحہ ۴۶۵) - مدارات کا بیان۔ (صفحہ ۴۶۸) - مدارات ومد اہنت کے درمیان موالات صوریہ کی دو قسمیں اور ہیں یعنی بر و اقسام اور معاشرت۔ (صفحہ ۴۶۸) - سلام، کلام، مصافحہ، مجالست، مساکنت اور مواکلت و غیر ہا افعال کثیرہ ہیں۔ (صفحہ ۴۶۸) - بروصلہ کی تین قسمیں۔ (صفحہ ۴۶۸) - معاہدہ کار کن اور اس کی شرط (صفحہ ۴۸۲) - جہاد کی تین قسمیں ہیں۔ (۱) جنانی (۲) لسانی (۳) سنانی۔ (صفحہ ۵۴۰) - شریعت کے ہر حکم میں دقائق اور مصالح ہیں۔ (صفحہ ۵۵۰) - گائے کی قربانی کرنا واجب بعینہ ترک حرام بعینہ نہیں لیکن واجب لغیرہ و حرام لغیرہ تو ہو سکتا ہے اس کے یک لخت ترک میں اسلام اور اہل اسلام کی توہین اور ذلت ہے اور یہ شرعاً حرام ہے۔ (صفحہ ۵۵۳)

Fatawa Razawiyya | Volume 14

Page 553: The questioner has used the word 'tark' (abandonment), whereas there is a difference between 'tark' and 'kaff' (restraint). Page 550: When public interest (masalih) changes by custom ('urf), then the ruling also changes.

Page 553: Details of the disadvantages of abandonment. Page 551: Current rulings are not against Hadith, but rather the ruling changed because the times changed.

Page 555: Reasons for preference for a cow among camel, cow, and goat. Page 552: Explanation of 'wajib' (obligatory), 'haram' (forbidden), 'bi-aynihi' (per se) etc. with examples.

Page 579: Appointing a polytheist as an intercessor is one thing, and honoring and respecting them is another matter. Page 563: The reason for the above-mentioned ruling from Tafsir Qadri.

Page 596: There are ten degrees of 'muwalat' (alliance/friendship) prior to a transaction, and it has two types: formal and real; all have a Shariah ruling. Page 563: By the command of Quranic verses, the Hadith of the Messenger of Allah (peace be upon him) also establishes rulings in the same way as Quranic verses.

Page 617: The word 'kafir' (infidel) is also used as an insult, but in Shariah, it is a technical term used for every non-Muslim. Page 563: Explanation of those verses in which the words of the Messenger of Allah (peace be upon him) are declared as revelation and obedience to him is commanded.

Page 680: Limits and Punishment (Hudood-o-Ta'zeer) Explanation of the limits of compulsion and consent.

Page 682: Marriage is annulled due to apostasy, divorce does not occur. Page 270: "Zaid's mind has become dry", this phrase is harmful to a Muslim.

Page 709: There is a difference between "my nature's choice" and "choice for my nature". Page 418: If disrespect to the Haram is proven even by the Sharif of Mecca, he will be deserving of punishment.

Principles of Jurisprudence (Usool-e-Fiqh) Page 421: An apostate woman will be imprisoned for life and eating, drinking, sitting, and standing with her is forbidden until she accepts Islam, but she will not be killed.

Page 153: The ruling on non-alliance with all infidels is 'mufassar' (explicit), whose restriction is 'takzeeb' (denial). Page 608: Calling Muslims "daughter-f****r" (beiti chod) is a punishable offense.

Page 156: The meaning of 'naskh' (abrogation) is that the duration of the ruling has ended. Debate (Munazara)

Page 280: There should be no discussion on secondary matters (furoo'aat) with explicit infidels.

Page 97 of 712

फ़तावा रज़विया | खंड चौदह (14)

पृष्ठ 553: प्रश्नकर्ता ने 'तर्क (त्याग) शब्द लिखा है, जबकि 'तर्क और 'कफ़' (रोकने) में अंतर है। पृष्ठ 550: जब रीति-रिवाज़ (उर्फ़) के कारण सार्वजनिक हित (मसालेह) बदल जाते हैं, तो आदेश भी बदल जाता है।

पृष्ठ 553: त्याग के नुकसान का विवरण। पृष्ठ 551: वर्तमान आदेश हदीस के खिलाफ नहीं हैं, बल्कि समय बदलने के कारण आदेश बदल गया।

पृष्ठ 555: ऊंट, गाय और बकरी में गाय को प्राथमिकता देने के कारण। पृष्ठ 552: 'वाजिब', 'हराम', 'बे-ऐनिही' आदि का उदाहरणों सहित विवरण।

पृष्ठ 579: किसी मुशरिक (बहुदेववादी) को सिफारिशी बनाना अलग है और उसका सम्मान और सत्कार करना दूसरी बात है। पृष्ठ 563: तफ़सीर क़ादरी से उपरोक्त आदेश का कारण।

पृष्ठ 596: व्यवहार से पहले तक 'मुवालात' (मैत्री) के दस स्तर हैं और इसके दो प्रकार हैं: औपचारिक और वास्तविक, सभी का शरीयत का आदेश है। पृष्ठ 563: कुरान की आयतों के आदेश से अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) की हदीस भी उसी तरह आदेशों की पुष्टि करती है जैसे कुरान की आयतें।

पृष्ठ 617: 'काफिर' शब्द का प्रयोग गाली के रूप में भी किया जाता है लेकिन शरीयत में यह एक तकनीकी शब्द है जो हर गैर-मुस्लिम के लिए उपयोग किया जाता है। पृष्ठ 563: उन आयतों का विवरण जिनमें अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) की बात को 'वही' बताया गया है और उनकी आज्ञाकारिता का आदेश है।

पृष्ठ 680: सीमाएं और दंड (हुदूद-ओ-ताज़ीर) ज़बरदस्ती और सहमति (जब्र-ओ-रज़ा) की सीमाओं का वर्णन।

पृष्ठ 682: धर्मत्याग (इरतिदाद) से निकाह रद्द हो जाता है, तलाक नहीं होता। पृष्ठ 270: "ज़ैद का दिमाग सूख गया है", यह शब्द मुस्लिम के लिए कष्टकारी है।

पृष्ठ 709: "मेरी प्रकृति का अधिकार" और "मेरी प्रकृति को अधिकार" में अंतर है। पृष्ठ 418: यदि मक्का के शरीफ से भी हरम की बेअदबी साबित हो जाए, तो वह सज़ा का हकदार होगा।

सिद्धांत शास्त्र (असूल-ए-फिक़ह) पृष्ठ 421: धर्मत्यागी महिला को आजीवन कारावास दिया जाएगा और इस्लाम स्वीकार करने तक उसके साथ खाना-पीना और उठना-बैठना मना है, लेकिन उसकी हत्या नहीं की जाएगी।

पृष्ठ 153: सभी काफ़िरों से मैत्री न करने का आदेश 'मुफस्सर' (स्पष्ट) है, जिसका प्रतिबंध 'तक्ज़ीब' (झठलाना) है। पृष्ठ 608: मुसलमानों को "बेटी चोद" कहना दंडनीय अपराध है।

पृष्ठ 156: 'नस्ख़' (निरसन) का अर्थ है कि आदेश की अवधि पूरी हो गई है। बहस (मुनाज़रा)

पृष्ठ 280: स्पष्ट काफ़िरों के साथ गौण विषयों (फ़रूआत) पर चर्चा नहीं की जानी चाहिए।

पृष्ठ 97 का 712

۵۵۳ - سائل نے لفظ ترک لکھا ہے حالانکہ ترک اور کف میں فرق ہے۔ ۵۵۰ - مصالح عرف سے بدل جاتے ہیں تو حکم بھی بدل جاتا ہے۔

۵۵۳ - ترک کے نقصانات کی تفصیل۔ ۵۵۱ - موجودہ احکام حدیث کے خلاف نہیں بلکہ وہی کہ زمانہ بدلنے کے سبب حکم بدلا

۵۵۵ - اونٹ اور گائے اور بکری میں گائے کی وجوہ ترجیح۔ ۵۵۲ - واجب حرام بعینہ وغیرہ کا بیان مع امثلہ۔

۵۷۹ - کسی مشرک کو سفارشی بنانا اور ہے اور اس کی تعظیم و تکریم امر آخر ہے۔ ۵۶۳ - تفسیر قادری سے حکم مذکورہ بالا کی علت۔

۵۹۶ - معاملہ سے قبل تک موالات کے دس درجے ہیں اور اس کی صوری و حقیقی دو قسمیں ہیں، سب کا حکم شرعی۔ ۵۶۳ - بحکم آیات قرآنی حدیث رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بھی اسی طرح احکام کا اثبات کرتی ہے جیسے آیات قرآنی۔

۶۱۷ - لفظ کافر گالی کے طور پر بھی بولا جاتا ہے لیکن شرع میں یہ ایک اصطلاحی لفظ ہے جو ہر غیر مسلم پر بولا جاتا ہے۔ ۵۶۳ - ان آیات کا بیان جن میں رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کی بات وحی ہونے اور ان کی اطاعت و فرمانبرداری کا حکم ہے۔

۶۸۰ - حدود و تعزیر - جبر و رضا کے حدود کا بیان۔

۶۸۲ - ارتداد سے نکاح فسخ ہوتا ہے طلاق نہیں واقع ہوتی۔ ۲۷۰ - زید کا دماغ خشک ہو گیا ہے، یہ کلمہ ایذاء مسلم ہے۔

۷۰۹ - میری طبیعت کا اختیار اور میری طبیعت کو اختیار میں فرق ہے۔ ۴۱۸ - شریف مکہ سے بھی اگر بے حرمتی حرم ثابت ہو تو وہ سزا کا مستحق ہوگا۔

اصول فقہ ۴۲۱ - مرتدہ عورت دائم الحبس کی جائے گی اور اسلام لانے تک اس کے ساتھ کھانا پینا اور نشست و برخاست ممنوع ہے مگر اس کو قتل نہیں کیا جائے گا۔

۱۵۳ - عدم موالاۃ جمیع کفار کا حکم مفسر ہے جس کی تقیید تکذیب ہے۔ ۶۰۸ - مسلمانوں کو "بیٹی چود" کہنا قابل تعزیر جرم ہے۔

۱۵۶ - نسخ کے معنی حکم کی مدت پوری ہونے کے ہیں۔ مناظرہ

۲۸۰ - صریح کافروں سے فروعات میں بحث نہ کی جائے۔

Fatawa Razawiyya | Volume Fourteen (14)

Item / Description (Left Column)	Page	Item / Description (Right Column)	Page
The counter-argument against the interpretation offered for the negation of exhaustiveness in the term 'Khatam-un-Nabiyyin', asserting that such an interpretation could equally apply to 'Lord of the Worlds' (Rabb-ul-Aalameen).	437	Taqleed (adherence to legal authority) is obligatory for the general public.	290
Two reasons were established for the prohibition of cow slaughter.	556	**Kaffarah (Expiation)**	
If taking a life because of a weapon is forbidden, then killing a snake would also be forbidden.	556	Expiation is for sins that have a worldly compensation; there is no expiation for sins that exceed the bound (major sins).	307
Reasoning from the conduct of Jains, who consider weapons absolutely forbidden, yet others from their own community carry weapons without regard for their belief; why then are restrictions placed on us?	556	**Amr-bil-Ma'roof (Enjoining the Good)**	
The second reason is veneration: however, even these gentlemen do not fully comply with this; clarification provided through examples.	556	Regarding someone for whom it is known that through proper planning, the desire for disbelief (kufr) will leave their heart, efforts should be made for their sake.	376
What is the reason for the difference between a bull and a cow?	556	**Qurbani (Sacrifice)**	
Idol worship, ringing bells, blowing conches, dripping water on Mahadev, Holi, Diwali, etc. Hundreds of such practices are not proven from the Vedas.	565	It is not permissible to give sacrificial meat to a non-Muslim belligerent (Harbi Mustamin).	460
	565		577

Item / Description (Left Column)	Page	Item / Description (Right Column)	Page
The permissibility of cow sacrifice from the Vedas as referenced by 'The Pioneer' newspaper.		It is forbidden to exchange a cow purchased for sacrifice with a bull or a buffalo merely to please Hindus.	
Evidence for the aforementioned issue from Brahmana Purana, Satyarth Prakash, Turahna, and Manu Smriti.	566	Those performing sacrifice may give any part of their sacrificial meat to whomever they wish; specifically, Sharia does not mandate anyone else's right in any part.	708
Evidence of the issue from a High Court decision.	566	It is not permissible to give sacrificial meat to a disbeliever.	708
A written debate on the issue of 'coming of souls' (atiyan-e-arwah) with Maulvi Athar Fi'li.	692	The one performing the sacrifice has the discretion regarding the heart, kidneys, etc., whether to consume them themselves or distribute them.	708
Taqleed (Adherence to Legal Authority)		Question and answer regarding cow sacrifice.	710

विवरण (बायाँ कॉलम)	पृष्ठ	विवरण (दायाँ कॉलम)	पृष्ठ
'ख़ातम-उन-नबीय्यीन' शब्द में 'नफ़्य-ए-इस्तिग़राक़' (पूर्णता के निषेध) के लिए जो तावील (व्याख्या) दी जाती है, उस पर रब्बुल आलमीन से मुआरज़ा (विरोध) कि यह तावील वहाँ भी लागू हो सकती है।	४३७	सामान्य जनता पर तक़लीद (धार्मिक प्राधिकारी का अनुसरण) वाजिब है।	२९०
गौकशी की हुरमत (निषेध) के दो कारण तय किए गए।	५५६	**कफ़्फ़ारा (प्रायश्चित)**	
यदि हथियार की वजह से जान लेना हराम हो, तो साँप का मारना भी हराम होगा।	५५६	कफ़्फ़ारा उन गुनाहों के लिए है जिनका मुआवज़ा (बदला) संभव हो; सीमा लांघने वाले गुनाहों का कोई कफ़्फ़ारा नहीं है।	३०७
जैनियों के आचरण से यह तर्क कि वे हथियारों को पूर्णतः वर्जित मानते हैं, फिर भी उन्हीं के समुदाय के अन्य लोग हथियारों के प्रति बिना किसी परवाह के हथियार रखते हैं, फिर हम पर पाबंदी क्यों?	५५६	**अम्र-बिल-मारूफ़ (भलाई का आदेश देना)**	
दूसरा कारण ताज़ीम (सम्मान) है: फिर भी ये सज्जन स्वयं इस पर पूरी तरह खरे नहीं उतरते; उदाहरणों के साथ इसका स्पष्टीकरण।	५५६	जिस व्यक्ति के बारे में ज्ञात हो कि उचित उपाय से उसके हृदय से कुफ़्र (अविश्वास) की इच्छा निकल जाएगी, उसके लिए प्रयास किए जाने चाहिए।	३७६
बैल और गाय में अंतर का क्या कारण है?	५५६	**क़ुरबानी**	
मूर्ति पूजा, घंटा बजाना, शंख बजाना, महादेव पर जल चढ़ाना, होली, दिवाली आदि सैकड़ों बातें वेदों से सिद्ध नहीं हैं।	५६५	हर्बी मुस्तमिन (शत्रु देश का निवासी) को क़ुरबानी का मांस देना जायज़ नहीं है।	४६०

विवरण (बायाँ कॉलम)	पृष्ठ	विवरण (दायाँ कॉलम)	पृष्ठ
'द पायनियर' अख़बार के हवाले से वेदों के आधार पर गौ-क़ुरबानी की वैधता।	५६५	हिंदुओं को प्रसन्न करने के लिए क़ुरबानी के लिए खरीदी गई गाय को बैल या भैंस से बदलकर क़ुरबानी करना मना है।	५७७
ब्राह्मण पुराण, सत्यार्थ प्रकाश, तुरहना, मनुस्मृति से उपरोक्त मसले का प्रमाण।	५६६	क़ुरबानी करने वाले अपनी क़ुरबानी का जो हिस्सा जिसे चाहें दें; विशेष रूप से किसी भी हिस्से में शरअन (शरिया के अनुसार) किसी का अधिकार निर्धारित नहीं है।	७०८
हाई कोर्ट के निर्णय से मसले का प्रमाण।	५६६	काफ़िर (अविश्वासी) को क़ुरबानी का मांस देना जायज़ नहीं है।	७०८
मौलवी असर फ़ेअली के साथ 'रूहों के आगमन' (अतियान-ए-अरवाह) के मसले पर एक लिखित बहस।	६९२	हृदय, गुर्दे आदि के संबंध में क़ुरबानी कराने वाले को अधिकार है कि वह स्वयं खाए या उन्हें वितरित कर दे।	७०८
तक़लीद		गौ-क़ुरबानी से संबंधित एक प्रश्न और उत्तर।	७१०
पृष्ठ ९८/७१२			

تفصیل (بایاں کالم) صفحہ		تفصیل (دایاں کالم) صفحہ	
لفظ کا ختم النبیین میں نفی استغراق کے لئے جو تاویل پیش کی جاتی ہے اس پر رب العالمین سے معارضہ کہ یہ تاویل وہاں بھی چل سکتی ہے۔	۴۳۷	عوام الناس پر تقلید واجب ہے۔	۲۹۰
گاؤکشی کی حرمت کی دو وجہ قرار دی گئیں	۵۵۶	**کفارہ**	
اگر ہتھیار کی وجہ سے جان لینا حرام ہو تو سانپ کا مارنا بھی حرام ہوگا۔	۵۵۶	کفارہ ایسے گناہ کا ہے جس کا معاوضہ ہو، حد سے بڑھے ہوئے گناہ کا کفارہ نہیں۔	۳۰۷
جینیوں کے طرز عمل سے استدلال کہ وہ مطلقاً ہتھیار کو شدید حرام سمجھتے ہیں، مگر انھیں کے دیگر ہم قوم ان کی اس ہتھیا کا خیال کئے بغیر ہتھیار رکھتے ہیں پھر ہم پر پابندی کیوں؟	۵۵۶	**امر بالمعروف**	
دوسری وجہ تعظیم: سو اس پر بھی خود یہ حضرات پورے نہیں اترتے، مثالوں سے اس کی وضاحت۔	۵۵۶	جس کے بارے میں معلوم ہو کہ تدبیر سے خواہش کفر اس کے دل سے نکل جائے گی اس کے لئے کوشش کی جائے۔	۳۷۶
بیل اور گائے میں وجہ فرق کیا ہے۔	۵۵۶	**قربانی**	

تفصیل (بایاں کالم)	صفحہ
مورتی پوجن، گھنٹا بجانا، سنکھ پھونکنا۔ مہادیو پر پانی ٹپکانا، ہولی، دیوالی وغیرہ ہصدہا باتیں وید سے ثابت نہیں۔	۵۶۵
اخبار پانیز کے حوالے سے وید سے گاؤ قربانی کا جواز۔	۵۶۵
برہمنہ پران، ستیار تھ پرکاش، ترہنا، منو سمرتی سے مسئلہ بالا کا ثبوت۔	۵۶۶
فیصلہ ہائی کورٹ سے مسئلہ کا ثبوت۔	۵۶۶
مولوی اثر فعلی سے مسئلہ اتیان ارواح پر ایک تحریر مناظرہ۔	۶۹۲
تقلید	۷۱۰

تفصیل (دایاں کالم)	صفحہ
حربی مستامن کو قربانی کا گوشت دینا جائز نہیں۔	۴۶۰
قربانی کے لئے خریدی ہوئی گائے کو ہندوؤں کی خوشنودی کے لئے بیل یا بھینس سے بدل کر قربانی کرنا منع ہے۔	۵۷۷
قربانی کرنے والے اپنی قربانی کا جو حصہ جس کو چاہے دیں بالخصوص کسی حصہ میں کسی کا حق شرعاً وارد نہیں۔	۷۰۸
کافر کو قربانی کا گوشت دینا جائز نہیں۔	۷۰۸
دل گردہ وغیرہ قربانی کرانے والے کو اختیار ہے چاہے خود کھائے چاہے تقسیم کرادے۔	۷۰۸
قربانی گاؤ سے متعلق ایک سوال وجواب۔	۷۱۰

صفحہ ۹۸/۷۱۲

Fatawa Rizvia, Volume 14

Page (Ref)	Text
114	There are seventy levels of interest, the lowest of which is like a man committing adultery with his own mother.
115	Consuming one dirham of interest knowingly is like committing adultery with one's mother thirty-six times.
437	If a dog eats even a tiny bit of the prey, the prey becomes forbidden (haram).
463	Eating tripe is disliked (Makruh); it should be buried.
	Reconciliation
466	Which reconciliation is permissible and which is not.
	Interest
552	Surprise at those who declare India 'Dar al-Harb' to justify usury, yet do not migrate despite having the ability.
552	The prohibition of interest is proven by definitive scriptural texts.

Page	Topic / Text
	Hunting and Slaughtering
510	Seeking help by treating a disbeliever like a dog is permissible when they are subdued in our hands like a dog.
510	When is it permissible to seek help from a dog in hunting.
510	**Will**
510	A will for a non-Muslim citizen (Dhimmi) is permissible, but for a non-Muslim at war (Harbi) it is not.
708	A will is also a gift, as it is the free transfer of property ownership.
	Philosophy
422	For a continuous thing to persist, the initial ruling applies.
	Accidents are renewed in every moment.
114	The law of nature is: elements feed plants, plants feed animals, and animals feed humans.
114	Meat has extraordinary benefits and uses for the human body.
114	**Oaths**

Page (Ref)	Text
	Those who consume interest will rise on the Day of Judgment like someone possessed, falling about in confusion.
520	The bellies of usurers will grow large and be filled with snakes and scorpions.
	A declaration of war from Allah and His Messenger against those who consume interest.
618	The Messenger of Allah (peace be upon him) cursed the consumer of interest.
630	One should avoid saying that Allah Almighty is 'Hazir-o-Nazir' (Omnipresent) everywhere.

Page	Topic / Text
114	The oaths of disbelievers carry no weight.
114	**Sufism and Spirituality**
114	Correct interpretation of 'Unity of Being' (Wahdat al-Wujud).

फ़तावा रिज़विया, जिल्द चौदहवाँ (14)

पृष्ठ (संदर्भ)	विवरण
114	सूद (ब्याज) के सत्तर दर्जे हैं जिनमें से सबसे अदना (छोटा) यह है कि आदमी अपनी माँ के साथ ज़िना (व्यभिचार) करे।
115	जानबूझकर एक दिरहम सूद खाना ऐसा है जैसे छत्तीस बार अपनी माँ के साथ ज़िना करना।
437	अगर कुत्ता शिकार में से ज़रा सा भी खा ले तो शिकार हराम हो जाएगा।
463	ओझड़ी खाना मकरूह है, उसे दफ़न कर देना चाहिए।
	सुलह (समझौता)
466	कौन सी सुलह जायज़ है और कौन सी नाजायज़।
	सूद (ब्याज)
552	उन लोगों पर हैरानी है जो ब्याज को जायज़ करने के लिए भारत को 'दारुल हरब' ठहराते हैं और सामर्थ्य के बावजूद हिजरत नहीं करते।
पृष्ठ	विषय / विवरण
	शिकार और ज़बह
510	काफ़िर को कुत्ता बनाकर मदद लेना जायज़ है जब वह हमारे हाथ में कुत्ते की तरह दबे हों।
510	शिकार में कुत्ते से मदद लेना कब जायज़ है।
510	**वसीयत**
510	काफ़िर ज़िम्मी के लिए वसीयत जायज़ है और हरबी के लिए नाजायज़।
708	वसीयत भी एक उपहार है क्योंकि यह मुफ़्त में स्वामित्व का हस्तांतरण है।
	फ़लसफ़ा (दर्शन)
422	किसी निरंतर चीज़ में स्थिरता के लिए आरंभिक नियम लागू होता है।
	आकस्मिक गुण (अराज़) हर पल नए होते हैं।
114	प्रकृति का नियम यह है कि तत्व वनस्पतियों का भोजन हैं, वनस्पतियाँ पशुओं का भोजन और पशु मनुष्य का भोजन।

पृष्ठ (संदर्भ)	विवरण
552	सूद की हरामगी (निषेध) ठोस धार्मिक प्रमाणों से साबित है।
	सूद खाने वाले क़यामत के दिन विक्षिप्त व्यक्ति की तरह उठेंगे, यानी पागलों की तरह गिरते-पड़ते बदहवास।
520	ब्याजखोरों के पेट बड़े हो जाएंगे और उनमें साँप-बिच्छू भर जाएंगे।
	सूद खाने वालों के खिलाफ अल्लाह और उसके रसूल का युद्ध का ऐलान।
618	अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने ब्याजखोर पर लानत भेजी है।
630	अल्लाह तआला को हर जगह 'हाज़िर-ओ-नाज़िर' (सर्वव्यापी) कहने से बचना चाहिए।

पृष्ठ	विषय / विवरण
114	मांस में मानव शरीर के लिए असाधारण लाभ और हित हैं।
114	**यमीन (शपथ)**
114	काफ़िरों की कसमों का कोई मोल नहीं।
114	**تصوف و روحانیات (सूफ़ीवाद और आध्यात्मिकता)**
114	'वह्दत-उल-वुजूद' की सही व्याख्या।

صفحہ	متن
۱۱۴	سود کے ستر درجے ہیں جن میں سے ادنیٰ یہ ہے کہ آدمی اپنی ماں سے زنا کرے۔
۱۱۵	ایک درہم سود کا دانستہ کھانا ایسا ہے جیسا چھتیس بار اپنی ماں سے زنا کرے۔
۴۳۷	کتا اگر شکار میں سے ماشہ بھر بھی کھالے تو شکار حرام ہو جائے گا۔
۴۶۳	اوجھڑی کھانا مکروہ ہے دفن کر دی جائے۔
	صلح
۴۶۶	کون سی صلح جائز اور کون سی ناجائز ہے۔

صفحہ	متن
	صید و ذبائح
۵۱۰	کافر کو کتا بنا کر استعانت جائز ہے جب وہ ہمارے ہاتھ میں کتے کی طرح مسخر ہو،
۵۱۰	شکار میں کتے سے استعانت کب جائز ہے۔
۵۱۰	**وصیت**
۵۱۰	کافر ذمی کے لئے وصیت جائز اور حربی کے لئے ناجائز ہے۔
۷۰۸	وصیت بھی ہدیہ ہی ہے کہ تملیکِ عینِ مجانا ہے۔
	فلسفہ
۴۲۲	شیئِ مستمر میں بقاء کے لئے حکمِ ابتداء ہے۔

صفحہ	متن
	سود
۵۵۲	ان لوگوں پر تعجب ہے جو تحلیلِ ربوا کے لئے ہندوستان کو دارالحرب ٹھہراتے ہیں اور قدرت واستطاعت کے باوجود ہجرت نہیں کرتے۔
۵۵۲	سود کی حرمت نصوصِ قاطعہ سے ثابت ہے۔
۵۲۰	سود کھانے والے قیامت کو آسیب زدہ کی طرح اٹھیں گے یعنی مجنونانہ گرتے پڑتے بد حواس۔
۶۱۸	سود خوروں کے پیٹ بڑے ہو جائیں گے اور ان میں سانپ بچھو بھر جائیں گے۔
۶۳۰	سود کھانے والوں کا اللہ تعالیٰ اور اس کے رسول سے اعلان جنگ۔
	رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم نے سود خور پر لعنت فرمائی۔
	اللہ تعالیٰ کو ہر جگہ حاضر و ناظر کہنے سے پرہیز کرنا چاہئے۔

صفحہ	متن
	اعراض ہر آن متجدد ہیں۔
۱۱۴	فطرت کا قانون یہ ہے کہ عناصر نباتات کی غذا، نباتات حیوانات کی غذا اور حیوانات انسان کی غذا۔
۱۱۴	گوشت میں بدنِ انسانی کے لئے غیر معمولی فوائد و مصالح ہیں۔
۱۱۴	**یمین**
۱۱۴	کفار کی قسمیں کچھ نہیں۔
۱۱۴	**تصوف و روحانیات**
۱۱۴	وحدۃ الوجود کی صحیح تعبیر۔

Fatawa Razawiyya, Volume 14 (14)

Right Topic	Page	Left Topic	Page
Investigation of Wahdat-ul-Wajood.	641	Answer to an objection mentioned in Sharh Aqaid and investigation of the late author.	203
Explanation of the meanings of the three words: Tawheed, Wahdat, and Ittihad.	641	Prevention of deception from the text of Shami.	219
Tawheed is the pivot of faith; Wahdat-ul-Wajood, i.e., the reality of one existence, is proven from Quran, Hadith, and the sayings of the greats.	641	The word "Ameer" is not specific to "Khalifa"; governors of cities and leaders like Hajjaj are also called so, but in "Imams are from Quraysh," Imams definitely means Caliphs.	220
Description of three sects regarding the issue of unity and explanation of reality with an attractive example.	642	Error of Maulana Farangi Mahalli in understanding the text of Aqaid Nasafi.	222
True existence belongs to Allah Almighty; the rest are all His reflections and shadows, no one else has a true existence.	643	Distortion in the text of Sharh Mawaqif by the gentleman from Farangi Mahalli.	222
The people of truth have divided existence into two types: real & essential, and shadowy & bestowed.	644	The enemy of a friend is one's own enemy.	225
Meanings of the Shathiyat (ecstatic utterances) of the Sufis.	665	One treatise of Ala-Hazrat and six treatises of Imam Suyuti on the faith of the parents (of the Prophet).	273
Explanation of Hazrat Bayazid Bastami's saying "Subhani Ma Azama Shani" and a heart-touching story.	666	Unwarranted comments on Imam Nawawi.	285
Comparison of Religions	556	**Comparison of Religions**	323

Right Topic	Page	Left Topic	Page
In our region, the slaughter of cows is part of the original religion, and this restriction was later imposed by non-Muslims on themselves.		Denying Alamgiri and other Fatawa is an insult to scholars.	
Prohibition of cow sacrifice is not in the Vedas. If the issue is based on Shastras, then cow sacrifice is also specified in our Fiqh. Calling it against religion is a deception.	565	Nonsense words do not need interpretation.	324
		Remedy for obsessive thoughts (waswasa).	326
Miscellaneous		**Miscellaneous**	
		Sharia ruling on the book "Zu-un-Noorul Haq-ul-Mubeen".	358
Reasons for the invalidity of any Ubaydi's caliphate.	180	Meaning of the word "Dhal" (misguided) and "Bid'ah" (innovation) and its types.	360
Difference between Khalifa and Sultan based on seven reasons.	184		

फ़तावा रज़विया, जिल्द चौदहवीं (१४)

दायां विषय	पृष्ठ	बायां विषय	पृष्ठ
वहदत-उल-वजूद का शोध।	६४१	शरह अक़ाइद में वर्णित एक शंका का उत्तर और मरहूम लेखक का शोध।	२०३
तौहीद, वहदत, इत्तेहाद, इन तीनों शब्दों के अर्थों का विवरण।	६४१	शामी की इबारत से धोखाधड़ी का रोकथाम।	२१९
तौहीद ईमान का केंद्र है, वहदत-उल-वजूद यानी एक अस्तित्व का सत्य होना कुरआन, हदीस और महापुरुषों के कथनों से प्रमाणित है।	६४१	शब्द "अमीर" केवल "खलीफा" के लिए विशिष्ट नहीं है; शहरों के वाली और सरदारों जैसे हज्जाज को भी कहा जाता है, लेकिन "इमाम कुरैश से हैं" में निश्चित रूप से इमामों से तात्पर्य खलीफा हैं।	२२०
वहदत के मसले में तीन फिरकों का वर्णन और एक आकर्षक उदाहरण के साथ वास्तविकता का स्पष्टीकरण।	६४२	मौलाना फरंगी महली की अक़ाइद नसफी की इबारत समझने में गलती।	२२२
वास्तविक अस्तित्व अल्लाह तआला का है, बाकी सब उसी के प्रतिबिंब और परछाईं हैं, किसी और का वास्तविक अस्तित्व नहीं है।	६४३	फरंगी महली साहब की शरह मवाकिफ की इबारत में हेरफेर।	२२२
सत्य के लोगों (अहले हकीकत) ने अस्तित्व के दो प्रकार किए हैं: वास्तविक व मौलिक और छायामय व प्रदत्त।	६४४	दोस्त का दुश्मन अपना दुश्मन होता है।	२२५
सूफियों के शथियात (रहस्यमयी उक्तियों) के अर्थ।	६६५	आला हजरत का एक और इमाम सुयूती के छह रिसाले (पत्र) वालिदैन के ईमान पर।	२७३
हजरत बायजीद बुस्तामी के कथन "सुब्हानी मा आज़मा शानी" की व्याख्या और एक दिल दहला देने वाली कहानी।	६६६	इमाम नववी पर अतिक्रमण।	२८५

दायां विषय	पृष्ठ	बायां विषय	पृष्ठ
धर्मों की तुलना		**धर्मों की तुलना**	
हमारे यहाँ गाय का वध मूल धर्म में शामिल है और गैर-मुस्लिमों में यह पाबंदी बाद में अपने सिर मढ़ ली है।	५५६	आलमगीरी और अन्य फतवों का खंडन विद्वानों का अपमान है।	३२३
वेदों में गौ-बलि पर कोई प्रतिबंध नहीं है। यदि शास्त्रों पर आधारित मामला है, तो हमारे फिकह (धर्मशास्त्र) में भी गौ-बलि का स्पष्ट उल्लेख है। इसे धर्म के विरुद्ध कहना धोखा है।	५६५	निरर्थक शब्दों को व्याख्या की आवश्यकता नहीं होती।	३२४
		वसवसा (भ्रम) का इलाज।	३२६
विविध		**विविध**	
		किताब "जु-उन-नूरुल हकुल मुबीन" का शरीयत का आदेश।	३५८
किसी उबैदी की खिलाफत सही न होने के कारण।	१८०	शब्द "ज़ाल" और "बिदअत" के अर्थ और उसके प्रकार।	३६०
खलीफा और सुल्तान के बीच सात कारणों से अंतर।	१८४		

دایاں موضوع	صفحہ
وحدۃ الوجود کی تحقیق۔	۶۴۱
توحید، وحدت، اتحاد، تینوں الفاظ کے معنی کا بیان۔	۶۴۱
توحید مدار ایمان ہے، وحدۃ الوجود یعنی ایک وجود کا حقیقی ہونا قرآن وحدیث اور اقوال اکابر سے ثابت ہے۔	۶۴۱
مسئلہ وحدت میں تین فرقوں کا بیان اور ایک دلکش مثال سے حقیقت حال کی وضاحت۔	۶۴۲
وجود حقیقی باری تعالیٰ کا ہے بقیہ سب اسی کے عکوس و ظلال ہیں کسی کا وجود حقیقی نہیں۔	۶۴۳
	۶۴۴

بایاں موضوع	صفحہ
شرح عقائد میں مذکور ایک اشکال کا جواب او رمصنف علیہ الرحمۃ کی تحقیق۔	۲۰۳
شامی کی عبارت سے دھوکا دہی کا سد باب۔	۲۱۹
لفظ امیر "خلیفہ کے ساتھ خاص نہیں والی شہر وسردار حجاج کو بھی کہتے ہیں مگر ائمہ من قریش میں قطعاً ائمہ سے مراد خلفاء ہیں۔	۲۲۰
مولانا فرنگی محلی کی عقائد نسفی کی عبارت سمجھنے میں غلطی۔	۲۲۲
فرنگی محلی صاحب کی شرح مواقف کی عبارت میں تحریف۔	۲۲۲
دوست کا دشمن اپنا دشمن ہوتا ہے۔	۲۲۵

دایاں موضوع	صفحہ
اہل حقیقت نے وجود کی دو قسمیں کی ہیں: حقیقی وذاتی اور ظلی وعطائی۔	
شطحیات صوفیہ کے مطالب۔	۶۶۵
حضرت بویزید بسطامی کا قول سبحانی ما اعظم شانی کی توضیح اور ایک دلگداز حکایت۔	۶۶۶
تقابل ادیان	
ہمارے یہاں گائے کا ذبیحہ اصل مذہب میں داخل اور غیر مسلموں میں یہ پابندی بعد میں اپنے سر ڈال لی ہے۔	۵۵۶
ویدوں سے قربانی گاؤ کی ممانعت نہیں ۔ اگر شاستروں پر بنائے مسئلہ ہے تو ہماری فقہ میں بھی قربانی گاؤ کی تصریح ہے۔ اس کو خلاف مذہب کہنا دھوکا ہے۔	۵۶۵
متفرقات	

بایاں موضوع	صفحہ
ایمان ابوین پر اعلیحضرت کا ایک، اور امام سیوطی کے چھ رسالے۔	۲۷۳
امام نووی پر تطفل۔	۲۸۵
تقابل ادیان	
عالمگیری اور دیگر فتاویٰ کا انکار توہین علماء ہے۔	۳۲۳
مہمل الفاظ محتاج توجیہ نہیں۔	۳۲۴
وسوسہ کا علاج۔	۳۲۶
متفرقات	
	۳۵۸

دایاں موضوع	صفحہ
کسی عبیدی کی خلافت صحیح نہ ہونے کی وجوہ۔	۱۸۰
خلیفہ و سلطان کا فرق سات وجوہ سے۔	۱۸۴

بایاں موضوع	صفحہ
کتاب ذوالنور الحق المبین کا شرعی حکم۔	
لفظ ضال اور بدعت کے معنی اور اس کی قسمیں۔	۳۶۰

Topic (Left)	Page	Page	Topic (Right)
Today, no absolute Mujtahid is present.	464	546	An enemy desires three things for his enemy.
Believing in both parts of the Kalima Sharif is obligatory.	479	650	Research on the word 'Noor' (Light).
Nuances of the Kalima Sharif.	479	651	It is not permissible to forgive someone who uses filthy abuse against Allah and His Messenger based on an oral apology alone.
The meaning of Mahatma is 'Great Soul' and this is a title of Gabriel (Jibril-e-Amin).	408	665	Benefits of the words 'Abduhu wa Rasooluhu' in the Kalima Shahadat.
There are three types of enemies: one's own enemy, the enemy of a friend, and the friend of an enemy.	481	682	The difference between the saints saying "Subhani Ma A'zama Shani" and Pharaoh saying "Ana Rabbul A'lamin".
There are three states of Istia'anat (seeking help): Plea, Trust, Employment.	508	689	Rulings on a Rafidi publication.
Four forms of Istikhdam (servitude) and their rulings.	511	690	Warning regarding several misleading and even blasphemous books.

विषय (बाएँ)	पृष्ठ	पृष्ठ	विषय (दाएँ)
आज कोई मुजतहिद मुतलक़ (निरपेक्ष न्यायविद्) मौजूद नहीं है।	४६४	५४६	एक शत्रु अपने शत्रु के लिए तीन बातें चाहता है।
कलिमा शरीफ़ के दोनों हिस्सों को मानना अनिवार्य (फ़र्ज़) है।	४७९	६५०	शब्द 'नूर' (प्रकाश) पर शोध।
कलिमा शरीफ़ की सूक्ष्म बातें (निकात)।	४७९	६५१	अल्लाह और उसके रसूल को अपशब्द कहने वाले को केवल मौखिक माफ़ी माँगने पर माफ़ करना जायज़ नहीं है।
महात्मा का अर्थ है 'महान आत्मा' और यह जिब्रील अमीन की एक उपाधि है।	४०८	६६५	कलिमा शहादत में 'अब्दुहु व रसूलुहु' (उसका बंदा और उसका रसूल) शब्दों के लाभ।
शत्रु तीन प्रकार के होते हैं: अपना स्वयं का शत्रु, मित्र का शत्रु और शत्रु का मित्र।	४८१	६८२	संतों द्वारा "सुब्हानी मा आज़मा शानी" कहने और फ़िरौन द्वारा "अना रब्बुल आलमीन" कहने में अंतर है।
इस्तेआनत (सहायता माँगने) की तीन स्थितियाँ हैं: इल्तिजा (याचना), एतमाद (भरोसा), इस्तेख़दाम (सेवा लेना)।	५०८	६८९	एक राफ़िज़ी (शिया पंथ से संबंधित) रचना के नियम।
इस्तेख़दाम के चार स्वरूप और उनके नियम।	५११	६९०	कई भ्रामक और यहाँ तक कि कुफ़्र (ईश-निंदा) वाली पुस्तकों के बारे में चेतावनी।

عنوان (بائیں)	صفحہ	صفحہ	عنوان (دائیں)
آج کوئی مجتہد مطلق موجود نہیں۔	۴۶۴	۵۴۶	دشمن اپنے دشمن کے لئے تین باتیں چاہتا ہے۔
کلمہ شریف کے دونوں اجزاء کا ماننا فرض ہے۔	۴۷۹	۶۵۰	لفظ نور کی تحقیق۔
کلمہ شریف کے نکات۔	۴۷۹	۶۵۱	اللہ و رسول کو غلیظ گالی دینے والے کو زبانی معافی مانگنے پر معاف کرنا جائز نہیں۔
مہاتما کے معنی روح اعظم اور یہ جبریل امین کا لقب ہے۔	۴۰۸	۶۶۵	کلمہ شہادت میں لفظ عبدہ ورسولہ کے فوائد۔
دشمن تین ہیں: ایک خود اپنا دشمن، دوسرا دوست کا دشمن، تیسرا دشمن کا دوست۔	۴۸۱	۶۸۲	اولیاء کے "سبحانی ما اعظم شانی" اور فرعون کے "انارب العالمین" کہنے میں فرق ہے۔
استعانت کی تین حالتیں ہیں: التجا، اعتماد، استخدام	۵۰۸	۶۸۹	ایک رافضی تصنیف کے احکام۔
استخدام کی چار صورتیں اور ان کے احکام۔	۵۱۱	۶۹۰	چند گمراہ کن بلکہ کافرانہ کتابوں کے بارے میں انتباہ۔

صفحہ 101 کا 712

Volume Fourteen (14) Fatawa Rizvia

In the name of Allah, the Most Gracious, the Most Merciful.

Book of Expeditions (Kitab al-Siyar)

Issue: From Bareilly, Old City, Mohalla Sailani, submitted by Mustaqeem Naddaf, 1st Dhu al-Hijjah 1338 AH. What do the scholars of religion say regarding this matter: Zaid has three sons. One is suffering from epilepsy; the second is a young man who manages the household affairs, and if he were not there, Zaid and his wife would become dependent on others due to their old age. The eldest son is bidding farewell tomorrow with the intention of migrating to Kabul. His wife, married for a year, is in the final stages of pregnancy, and he is leaving her behind as well. Whatever the command is according to the Quran and the noble Hadith, there will be no refusal to it.

The Answer: In this situation, his migration to Kabul is not permissible for him. It is mentioned in the Hadith: "It is enough of a sin for a person to neglect those whose sustenance he is responsible for."[1] And Allah Almighty knows best. It is sufficient for a person to be a sinner that he neglects (leaves without support) those whose livelihood was his responsibility. And Allah Almighty knows best. (T)

---

1. Sunan Abi Dawud, Kitab al-Zakat, Aftab-e-Alam Press, Lahore, 1/238; Musnad Ahmad ibn Hanbal, Dar al-Fikr, Beirut, 2/195, 192, 160; Al-Mu'jam al-Kabir, Hadith 13415, Al-Maktabah al-Faysaliyyah, Beirut, 2/382.

खंड चौदह (14) फ़तावा रज़विया

बिस्मिल्लाह हिर्रहमान निर्रहीम

किताब-उस-सियर

मसअला: बरेली पुराना शहर मोहल्ला सैलानी से, मुस्तक़ीम नद्दाफ़ द्वारा प्रस्तुत, 1 ज़ुल-हिज्जा 1338 हिजरी। धर्म के विद्वान इस मामले में क्या कहते हैं: ज़ैद के तीन बेटे हैं। एक मिर्गी की बीमारी से ग्रस्त है; दूसरा बेटा जवान है जो घर की देखभाल करता है, और यदि वह न हो, तो ज़ैद और उसकी पत्नी अपने बुढ़ापे के कारण दूसरों के मोहताज हो जाएँगे। बड़ा बेटा कल की तारीख़ में काबुल हिजरत (प्रवास) करने के इरादे से विदा हो रहा है। उसकी पत्नी, जिसकी शादी को एक साल हुआ है, पूरे दिनों से उम्मीद (गर्भवती) है, और वह उसे भी छोड़ कर जा रहा है। क़ुरान और हदीस शरीफ़ का जो भी हुक्म हो, उसमें कोई इनकार नहीं होगा।

जवाब: इस स्थिति में काबुल की हिजरत उसके लिए जायज़ नहीं है। हदीस में है: "किसी व्यक्ति के गुनहगार होने के लिए इतना ही काफ़ी है कि वह उसे ज़ाया (लावारिस) कर दे जिसकी रोज़ी उसके ज़िम्मे थी।"[1] और अल्लाह तआला बेहतर जानता है। किसी आदमी के गुनहगार होने के लिए इतना काफ़ी है कि वह उसे बर्बाद कर दे जिसकी जीविका उसके ज़िम्मे थी। और अल्लाह तआला बेहतर जानता है। (त)

---

1. सुनन अबू दाऊद, किताब-उज़-ज़कात, आफ़ताब-ए-आलम प्रेस लाहौर, 1/238; मसनद अहमद बिन हंबल, दारुल फ़िक्र बेरूत, 2/195, 192, 160; अल-मुअजम अल-कबीर हदीस 13415, अल-मकतबा अल-फ़ैसलिया बेरूत, 2/382।

पृष्ठ 102 / 712

بسم اللہ الرحمن الرحیم

کتاب السیر

مسئلہ: از بریلی پرانا شہر محلہ سیلانی مسئولہ مستقیم نداف یکم ذی الحجہ ۱۳۳۸ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین اس مسئلہ میں کہ زید کے تین بیٹے ہیں، ایک مرض مرگی میں مبتلا ہے، دوسرا بیٹا جوان گھر سنبھالو، اگر وہ نہ ہوں تو زید اور اس کی اہلیہ دوسروں کے محتاج ہو جائیں کیونکہ ضعیفی کا عالم ہے، بڑا بیٹا بعزم ہجرت کابل وداع ہوتا ہے کل کی تاریخ میں، اور اس کی بیوی سال بھر کی بیاہی پورے دن امید کے ہیں، اور اس کو بھی چھوڑے جاتا ہے۔ جو حکم قرآن وحدیث شریف کا ہواس میں ہرگز انکار نہیں۔

الجواب: اس صورت میں کابل کی ہجرت اسے جائز نہیں، حدیث میں ہے: کفی بالمرء اثماً ان یضیع من یقوت ۱ واللہ تعالٰی اعلم۔ کسی آدمی کے گنہگار ہونے کے لئے اتنا کافی ہے کہ وہ اسے ضائع کر دے جس کی روزی اس کے ذمہ تھی۔ واللہ تعالٰی اعلم (ت)

---

۱ سنن ابو داؤد کتاب الزکوٰۃ آفتاب عالم پریس لاہور ۱/ ۲۳۸، مسند احمد بن حنبل دار الفکر بیروت ۲/ ۱۹۵، ۱۹۲، ۱۶۰، المعجم الکبیر حدیث ۱۳۴۱۵ المکتبۃ الفیصلیۃ بیروت ۲/ ۳۸۲

Volume 14 (14) Fatawa Ridawiyya

Question 2: From Lahore, Sadhwan neighborhood, sent by Mian Tajuddin Khayyat, 13 Dhu al-Hijjah 1338 AH. What do the scholars of religion say regarding the application of the commands and conditions of migration (Hijrat)?

The Answer: Migration from Dar al-Harb (the abode of war/disbelief) to Dar al-Islam (the abode of Islam) is obligatory.

Allah Almighty said: "Indeed, those whom the angels take [in death] while they are wronging themselves - [the angels] will say, 'In what [condition] were you?' They will say, 'We were oppressed in the land.' They (the angels) will say, 'Was not the earth of Allah spacious [enough] for you to emigrate therein?' For those, their refuge is Hell - and evil it is as a destination." (1) Translation: Allah Almighty said: Those whose souls are taken by angels while they were wronging themselves, the angels ask them, "In what state were you?" They say, "We were weak in the land." The angels say, "Was not Allah's earth vast so that you could migrate in it?" So for such people, the abode is Hell, and it is a very evil place to return to. (T)

Yes, if one is truly compelled, then they are excused.

Allah Almighty said: "Except for the oppressed among men, women and children who cannot devise a plan nor are they directed to a way - For those it is expected that Allah will pardon them, and Allah is ever Pardoning and Forgiving." (2) Translation: Allah Almighty said: Except those men, women, and children who were suppressed and can neither devise a plan nor find a path. So it is near that Allah may forgive such people, and Allah is Pardoning, Forgiving. (T)

And there is no command for migration from Dar al-Islam.

The Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) said: "There is no migration after the Conquest (of Mecca)." (3) Translation: The Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) said: There is no migration after the victory (of Mecca). (T)

Yes, if a person is forced by a specific excuse in any place and is unable to perform their religious obligations, then it is obligatory for him to change that place. If there is an excuse in that house, he should change the house. If there is an excuse in the neighborhood, he should go to another neighborhood. If there is an excuse in the town, he should go to another town. It is stated in Madarik al-Tanzil:

"And the verse indicates that whoever is not able..." Translation: This blessed verse indicates that when a person in any city...

(Footnotes) 1. Al-Quran al-Karim 4/97 2. Al-Quran al-Karim 4/98, 99 3. Kanz al-Ummal, Hadith 15052, Mu'assasah al-Risalah, Beirut, 6/109

जिल्द चौदह (14) फतावा रज़विया

मसला 2: लाहौर, सधवां मोहल्ला से, मियां ताजुद्दीन खय्यात द्वारा प्रेषित, 13 ज़ुल-हिज्जा 1338 हिजरी। धर्म के विद्वान क्या कहते हैं कि हिजरत (पलायन) के आदेशों और शर्तों का उपयोग किस स्थिति में होना चाहिए?

जवाब: दारुल हर्ब (अविश्वास का क्षेत्र) से दारुल इस्लाम (इस्लाम का क्षेत्र) की ओर हिजरत करना फर्ज (अनिवार्य) है।

अल्लाह तआला ने फरमाया: "बेशक, जिन लोगों की जान फरिश्ते निकालते हैं इस हाल में कि वे अपने आप पर ज़ुल्म कर रहे थे, तो फरिश्ते उनसे कहते हैं: तुम किस हाल में थे? वे कहते हैं: हम ज़मीन में कमज़ोर थे। फरिश्ते कहते हैं: क्या अल्लाह की ज़मीन वसी (विशाल) न थी कि तुम उसमें हिजरत करते? तो ऐसे लोगों का ठिकाना जहन्नुम है, और वह पलटने की बहुत बुरी जगह है।" (1) अनुवाद: अल्लाह तआला ने फरमाया: वे लोग जिनकी जान फरिश्ते निकालते हैं इस हाल में कि वे अपने ऊपर ज़ुल्म करते थे, उनसे फरिश्ते कहते हैं कि तुम किस हाल में थे? वे कहते हैं कि हम ज़मीन में कमज़ोर थे, फरिश्ते कहते हैं कि क्या अल्लाह तआला की ज़मीन कुशादा (विशाल) न थी कि तुम उसमें हिजरत करते, तो ऐसों का ठिकाना जहन्नुम है और बहुत बुरी जगह पलटने की। (त)

हाँ, अगर हकीकत में मजबूर हो तो माज़ूर (माफ किया हुआ) है।

अल्लाह तआला ने फरमाया: "सिवाय उन कमज़ोर मर्दों, औरतों और बच्चों के जो न कोई तदबीर कर सकते हैं और न रास्ता जानते हैं। तो करीब है कि अल्लाह ऐसों को माफ फरमा दे, और अल्लाह माफ फरमाने वाला, बख्शने वाला है।" (2) अनुवाद: अल्लाह तआला ने फरमाया: मगर वे जो दबा लिए गए मर्द और औरतें और बच्चे जिन्हें न कोई तदबीर बन पड़े और न रास्ता जानें, तो करीब है अल्लाह ऐसों को माफ फरमाए और अल्लाह माफ फरमाने वाला बख्शने वाला है। (त)

और दारुल इस्लाम से हिजरत का हुक्म नहीं है।

अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने फरमाया: "फतह (मक्का) के बाद कोई हिजरत नहीं है।" (3) अनुवाद: हुज़ूर अकरम सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम ने फरमाया: फतह (मक्का) के बाद हिजरत नहीं। (त)

हाँ, अगर किसी जगह किसी विशेष उज्र (मजबूरी) के कारण कोई व्यक्ति अनिवार्य कर्तव्यों (फराइज) के पालन से मजबूर हो, तो उसे उस जगह को बदलना वाजिब (अनिवार्य) है। अगर उस घर में मजबूरी हो तो घर बदले, मोहल्ले में मजबूरी हो तो दूसरे मोहल्ले में चला जाए, बस्ती में मजबूरी हो तो दूसरी बस्ती में जाए। मदारिक-उत-तंज़ील में है:

"और आयत इस बात पर दलालत करती है कि जो कोई सक्षम न हो..." अनुवाद: यह आयत मुबारका इस पर दलालत करती है कि जब कोई व्यक्ति किसी शहर में...

(पाद-टिप्पणी) 1. अल-कुरान अल-करीम 4/97 2. अल-कुरान अल-करीम 4/98, 99 3. कंजुल उम्माल, हदीस 15052, मुअस्ससतुर रिसाला, बेरूत, 6/109

पृष्ठ 712 का 103

جلد چہار دہم (۱۴) فتاوی رضویہ

مسئلہ ۲: از لاہور محلہ سادھواں مرسلہ میاں تاج الدین خیاط ۱۳ ذی الحجہ ۱۳۳۸ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین کہ ہجرت کے احکاموں اور شرائط کا استعمال کس صورت میں ہونا چاہئے ؟

الجواب: دارالحرب سے دارالاسلام کی طرف ہجرت فرض ہے،

قَالَ اللّٰہُ تَعَالٰی "اِنَّ الَّذِیْنَ تَوَفّٰىھُمُ الْمَلٰٓئِکَۃُ ظَالِمِیْٓ اَنْفُسِھِمْ قَالُوْا فِیْمَ کُنْتُمْ ط قَالُوْا کُنَّا مُسْتَضْعَفِیْنَ فِی الْاَرْضِ ط قَالُوْٓا اَلَمْ تَکُنْ اَرْضُ اللّٰہِ وَاسِعَۃً فَتُھَاجِرُوْا فِیْھَا ط فَاُولٰٓئِکَ مَاْوٰىھُمْ جَھَنَّمُ ط وَسَآءَتْ مَصِیْرًا ۙ" (1) اللہ تعالٰی نے فرمایا: وہ لوگ جن کی جان فرشتے نکالتے ہیں اس حال میں کہ وہ اپنے اوپر ظلم کرتے تھے ان سے فرشتے کہتے ہیں تم کا ہے میں تھے کہتے ہیں کہ ہم زمین میں کمزور تھے، کہتے ہیں کہ اللہ تعالٰی کی زمین کشادہ نہ تھی کہ تم اس میں ہجرت کرتے، تو ایسوں کا ٹھکانہ جہنم ہے اور بہت بری جگہ پلٹنے کی۔ (ت)

ہاں اگر حقیقتاً مجبور ہو تو معذور ہے،

قَالَ اللّٰہُ تَعَالٰی "اِلَّا الْمُسْتَضْعَفِیْنَ مِنَ الرِّجَالِ وَ النِّسَآءِ وَ الْوِلْدَانِ لَا یَسْتَطِیْعُوْنَ حِیْلَۃً وَّ لَا یَھْتَدُوْنَ سَبِیْلًا فَأُولَئِکَ عَسَی اللّٰہُ أَنْ یَعْفُوَ عَنْھُمْ وَکَانَ اللّٰہُ عَفُوًّا غَفُوْرًا" (2) اللہ تعالٰی نے فرمایا: مگر وہ جو دبالئے گئے مرد اور عورتیں اور بچے جنہیں نہ کوئی تدبیر بن پڑے اور نہ راستہ جانیں، تو قریب ہے اللہ ایسوں کو معاف فرمائے اور اللہ معاف فرمانے والا بخشنے والا ہے۔ (ت)

اور دارالاسلام سے ہجرت کا حکم نہیں،

قال رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم لاھجرۃ بعد الفتح (3) حضور اکرم صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم نے فرمایا: فتح (مکہ) کے بعد ہجرت نہیں۔ (ت)

ہاں اگر کسی جگہ کسی عذر خاص کے سبب کوئی شخص اقامت فرائض سے مجبور ہو تو اسے اس جگہ کا بدلنا واجب اس مکان میں معذوری ہو تو مکان بدلے، محلہ میں معذوری ہو تو دوسرے محلہ میں چلا جائے، بستی میں معذوری ہو تو دوسرے بستی میں جائے۔ مدارک التنزیل میں ہے :

والآیۃ تدل علی ان من لم یتمکن یہ آیت مبارکہ اس پر دال ہے کہ جب کوئی شخص کسی شہر

(حواشی) 1 القرآن الکریم ۴/ ۹۷ 2 القرآن الکریم ۴/ ۹۸، ۹۹ 3 کنز العمال حدیث ۱۵۰۵۲ مؤسسۃ الرسالۃ بیروت ۱۰۹/۶

Fatawa Rizvia, Volume (14)

[Table with two columns]

[Arabic Text - Left Column]: From establishing his religion in a city as required, and knowing that he will be able to establish it in another, migration (Hijrah) becomes mandatory for him. And in the Hadith: "Whoever flees with his religion from a land, even if it is only a handspan of land, Paradise becomes mandatory for him, and he will be a companion of his forefather Ibrahim and his Prophet Muhammad, may Allah the Exalted bless him and grant him peace." (1)

[Urdu Text - Right Column]: ...he is not capable and established in practicing religion in a way that is mandatory, and he feels that he will become capable of practicing it in another city, then it becomes mandatory for him to migrate there. And it is in the Hadith that whoever fled from one place to another for the sake of religion, even if it were only a handspan, Paradise becomes mandatory for him, and he will find the companionship of his forefather Hazrat Ibrahim (peace be upon him) and his Prophet Hazrat Muhammad (may Allah the Exalted bless him and grant him peace). (t)

[End of Table]

India is not Dar-ul-Harb (Land of War) but Dar-ul-Islam (Land of Islam), as we have researched in our fatwa 'I'lam al-A'lam' (as we have conducted research on this in our fatwa I'lam al-A'lam. - t). And Allah knows best.

---

1. Madarik al-Tanzil (Tafsir al-Nasafi), under Verse 4/97, Dar al-Kitab al-Arabi, Beirut, 1/246.

फ़तावा रिज़विया, खंड (14)

[दो स्तंभों वाली तालिका]

[अरबी पाठ - बायाँ स्तंभ]: शहर में अपने धर्म को स्थापित करने से, जैसा कि आवश्यक है, और यह जानते हुए कि वह इसे दूसरे में स्थापित करने में सक्षम होगा, उस पर प्रवास (हिजरत) अनिवार्य हो जाता है। और हदीस में है: "जो कोई अपने धर्म के साथ एक भूमि से पलायन करता है, भले ही वह केवल एक बालिश्त भूमि हो, उसके लिए जन्नत अनिवार्य हो जाती है, और वह अपने पूर्वज इब्राहिम और अपने नबी मुहम्मद का साथी होगा, अल्लाह उन पर कृपा और शांति बरसाए।" (1)

[उर्दू पाठ - दायां स्तंभ]: ...वह धर्म के पालन पर उस तरह सक्षम और स्थापित नहीं है जैसा कि अनिवार्य है, और वह महसूस करता है कि वह दूसरे शहर में इसके पालन में सक्षम हो जाएगा, तो उसके लिए वहां हिजरत करना अनिवार्य हो जाएगा। और हदीस में है कि जो व्यक्ति धर्म की खातिर एक स्थान से दूसरे स्थान पर भाग गया, चाहे वह केवल एक बालिश्त ही क्यों न हो, उसके लिए जन्नत अनिवार्य हो जाती है और वह अपने पूर्वज हज़रत इब्राहिम (उन पर शांति हो) और अपने नबी हज़रत मुहम्मद (अल्लाह उन पर कृपा और शांति बरसाए) का साथ पाएगा। (त)

[तालिका का अंत]

हिंदुस्तान दार-उल-हर्ब (युद्ध की भूमि) नहीं है बल्कि दार-उल-इस्लाम (इस्लाम की भूमि) है, जैसा कि हमने अपने फतवे 'एलामुल एलाम' में स्पष्ट किया है (जैसा कि हमने अपने फतवे एलामुल एलाम में इस पर शोध किया है। - त)। और अल्लाह बेहतर जानता है।

---

1. मदरिक अल-तंज़ील (तफ़्सीर अल-नसाफ़ी), आयत 4/97 के तहत, दार अल-किताब अल-अरबी, बेरूत, 1/246।

पृष्ठ 104 का 712

فتاوٰی رضویہ، جلد چہاردہم (۱۴)

[دو کالموں والا جدول]

[عربی متن - بایاں کالم]: من اقامۃ دینہ فی بلد کما یجب و علم انہ یتمکن من اقامتہ فی غیرہ حقت علیہ المھاجرۃ وفی الحدیث "من فر بدینہ من ارض و ان کان شبرا من الارض استوجبت لہ الجنۃ" و کان رفیق ابیہ ابراھیم و نبیہ محمد صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم ۱۔

[اردو متن - دایاں کالم]: میں اقامتِ دین پر اس طرح قادر و متمکن نہیں جیسا کہ لازم ہے اور وہ محسوس کرتا ہے کہ دوسرے شہر میں اقامت پر قادر ہو جائے گا تو اس پر وہاں ہجرت کرنا لازم ہو جائیگا، اور حدیث میں ہے کہ جو شخص دین کی خاطر ایک جگہ سے دوسری جگہ بھاگا خواہ وہ ایک بالشت ہی کیوں نہ ہو اس کے لئے جنت لازم ہو جاتی ہے اور وہ اپنے جدِ امجد حضرت ابراہیم علیہ السلام اور اپنے نبی حضرت محمد صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کی سنگت پائے گا۔ (ت)

[جدول کا اختتام]

ہندوستان دارالحرب نہیں دارالاسلام ہے، کما حققناہ فی فتوانا اعلام الاعلام (جیسا کہ ہم نے اس کی تحقیق اپنے فتوٰی اعلام الاعلام میں کی ہے۔ت) واللہ اعلم۔

۱۔ مدارک التنزیل (تفسیر النسفی) تحت آیت ۹۷/۴ دارالکتاب العربی بیروت ۱/ ۲۴۶

Fatwa Rizvia Volume 14

Resala: I'lam al-A'lam bi-anna Hindustan Dar al-Islam (The declaration of the mountains of knowledge that indeed India is Dar al-Islam) 1365 AH

Problem 53 to 56: From Badaun, Ibrahim Pura neighborhood, sent by Mirza Ali Beg Sahib, 1298 AH.

What do the scholars of religion say regarding these issues: (1) Is India Dar al-Harb (Abode of War) or Dar al-Islam (Abode of Islam)? (2) Are the Jews and Christians of this era 'Kitabi' (People of the Book) or not? (3) Are the Rafidis and other innovators, whose kufr (disbelief) places them among the apostates, indeed apostates or not? A detailed answer supported by rational and textual evidence is required. Explain and you shall be rewarded.

Answer to the First Question: According to the school of thought of our Greatest Imam [Abu Hanifa] (may Allah be pleased with him), and rather the three great scholars (may Allah have mercy on them), India is Dar al-Islam. It is by no means Dar al-Harb. For Dar al-Islam to transform into Dar al-Harb, one of the three conditions required according to our Greatest Imam, the Leader of Imams (may Allah be pleased with him), is that the laws of polytheism must be openly enforced there, and the laws and symbols of Islamic Sharia must not be allowed to be practiced at all. According to the two companions [Imam Abu Yusuf and Imam Muhammad], this much is sufficient. However, by the grace of Allah, this situation absolutely does not exist here. The people of Islam perform Friday and Eid prayers, Adhan, Iqamah, congregational prayers, and other symbols of Sharia openly and without hindrance. Obligations, marriage, breastfeeding, divorce, waiting period (iddah), revocation of divorce (raj’ah), dowry (mahr), khul’ (divorce at wife's instance), maintenance, custody, lineage, gift...

Page 106 of 712

फ़तावा रज़विया जिल्द 14

रिसाला: एलाम अल-एलाम बियन हिन्दुस्तान दारुल इस्लाम (ज्ञान के पर्वतों की घोषणा कि वास्तव में भारत दारुल इस्लाम है) 1365 हिजरी

मसला 53 से 56: बदायूँ, मोहल्ला इब्राहिम पुरा से, प्रेषक मिर्ज़ा अली बेग साहब, 1298 हिजरी।

धर्म के विद्वान इन मुद्दों पर क्या कहते हैं: (1) भारत दारुल हरब (युद्ध का घर) है या दारुल इस्लाम (इस्लाम का घर)? (2) क्या इस ज़माने के यहूदी और ईसाई 'किताबी' हैं या नहीं? (3) क्या राफ़िज़ी और अन्य बिदअती लोग, जिनके कुफ्र (अविश्वास) उन्हें मुर्तदों (स्वधर्मत्यागी) की श्रेणी में लाते हैं, मुर्तद हैं या नहीं? तार्किक और पारंपरिक साक्ष्यों के साथ एक विस्तृत उत्तर की आवश्यकता है। स्पष्ट करें और पुण्य प्राप्त करें।

पहले प्रश्न का उत्तर: हमारे इमाम-ए-आज़म [अबू हनीफ़ा] रज़ियल्लाहु अन्हु, बल्कि तीनों महान विद्वानों (इमाम अबू हनीफ़ा, इमाम अबू यूसुफ़ और इमाम मुहम्मद) रहमतुल्लाह अलैहिम के मज़हब के अनुसार, भारत दारुल इस्लाम है। यह कदापि दारुल हरब नहीं है। दारुल इस्लाम के दारुल हरब बन जाने के लिए जो तीन बातें हमारे इमाम-ए-आज़म, इमामों के नेता, रज़ियल्लाहु अन्हु के अनुसार आवश्यक हैं, उनमें से एक यह है कि वहाँ शिर्क(बहुदेववाद) के आदेश खुलेआम लागू हों और शरीअत-ए-इस्लाम के आदेश और प्रतीकों को बिल्कुल भी लागू न होने दिया जाए। और साहिबैन (इमाम अबू यूसुफ़ और इमाम मुहम्मद) के अनुसार इतना ही पर्याप्त है। लेकिन अल्लाह के फज़ल से, यहाँ यह स्थिति बिल्कुल नहीं है। इस्लाम के मानने वाले जुमे और ईदैन की नमाज़, अज़ान, इकामत और जमाअत के साथ नमाज़ वगैरह शरीअत के प्रतीकों को बिना किसी बाधा के खुलेआम अदा करते हैं। फ़राइज़ (अनिवार्य कर्तव्य), निकाह (विवाह), रज़ाअ (स्तनपान), तलाक, इद्दत, रुजू (तलाक वापस लेना), महर, खुलअ, नफ़कात (भरण-पोषण), हज़ानत (बच्चे की कस्टडी), नसब (वंश), हिबा (उपहार)...

पृष्ठ 106 / 712

فتاویٰ رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

رسالہ اعلام الاعلام بان ہندوستان دارالاسلام (علم کے پہاڑوں کا اعلان کہ بیشک ہندوستان دارالاسلام ہے) ۱۳۶۵ھ

مسئلہ ۵۳ تا ۵۶: از بدایوں محلہ براہیم پورہ مرسلہ مرزا علی بیگ صاحب ۱۲۹۸ھ

کیا فرماتے ہیں علمائے دین ان مسائل میں : (۱) ہندوستان دارالحرب ہے یا دارالاسلام ؟ (۲) اس زمانہ کے یہود و نصاریٰ کتابی ہیں یا نہیں ؟ (۳) روافض و غیر ہم مبتدعین کہ کفارہ داخل مرتدین ہیں یا نہیں ؟ جواب مفصل بدلائل عقلیہ و نقلیہ مدلل درکار ہے ؟ بینوا توجروا۔

جواب سوال اول ہمارے امام اعظم رضی اللہ تعالیٰ عنہ بلکہ علمائے ثلاثہ رحمۃ اللہ تعالیٰ علیہم کے مذہب پر ہندوستان دارالاسلام ہے ہر گز دارالحرب نہیں کہ دارالاسلام کے دارالحرب ہو جانے میں جو تین باتیں ہمارے امام اعظم امام الائمہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ کے نزدیک درکار ہیں ان میں سے ایک یہ ہے کہ وہاں احکام شرک اعلانیہ جاری ہوں اور شریعت اسلام کے احکام و شعائر مطلقاً جاری نہ ہونے پائیں اور صاحبین کے نزدیک اسی قدر کافی ہے مگر یہ بات بحمد اللہ یہاں قطعاً موجود نہیں اہل اسلام جمعہ و عیدین واذان واقامت و نماز با جماعت وغیرہما شعائر شریعت بغیر مزاحمت علی الاعلان ادا کرتے ہیں۔ فرائض، نکاح، رضاع، طلاق، عدۃ، رجعت، مہر، خلع، نفقات، حضانت، نسب، ہبہ،

Endowment, will, pre-emption, etc., many Muslim matters are decided on the basis of our brilliant Shari'ah, so that in these matters, the English authorities are also obliged to take fatwas from the scholars and act and rule accordingly, even if they are Hindus, Magians, or Christians. And by the grace of Allah, this is also the glory and majesty of the sublime, high Islamic Shari'ah - may Allah Almighty exalt its supreme command - that it compels even opponents to submit to its following. And all praise is due to Allah, Lord of the worlds. In Fatawa Alamgiri, it is quoted from Siraj-ul-Wahaj:

Arabic	Urdu
Know that Dar al-Harb (the abode of war) becomes Dar al-Islam (the abode of Islam) under one condition, and that is the manifestation of the rule of Islam therein. (1)	Know that indeed Dar al-Harb becomes Dar al-Islam with only one condition, which is that the command of Islam becomes dominant there. (T)

Then from Siraj-ul-Wahaj, it was quoted from the "Ziyadat" of our master and leader Muhammad bin al-Hasan (may Allah sanctify his virtuous secret), which is among the books of "Zahir al-Riwayah":

Arabic	Urdu
Indeed, according to Abu Hanifa (may Allah Almighty have mercy on him), Dar al-Islam only becomes Dar al-Harb under three conditions. One of them is the execution of the laws of the disbelievers in a public manner and that no rule of Islam is implemented there. Then he said: And the situation of the issue has three aspects: either the people of war (harbis) overcome one of our territories, or the people of a city apostatize, overcome it, and implement the laws of disbelief, or the Dhimmis (non-Muslim subjects) break the covenant and overcome their territory. In all of these cases, it does not become Dar al-Harb except with three conditions. Abu Yusuf and	According to Imam Abu Hanifa (may Allah Almighty have mercy on him), Dar al-Islam becomes Dar al-Harb with three conditions, one of which is that the laws of the disbelievers are publicly implemented there and no law of Islam is enforced. Then he said, and the form of the issue is threefold: the people of war (harbis) gain dominance over our territory, or citizens of one of our territories become apostates and gain dominance there and implement the laws of disbelief, or the Dhimmi people there break the covenant and gain dominance. So, in all these cases, that area will become Dar al-Harb with

Arabic	Urdu
Muhammad (may Allah Almighty have mercy on them both) said: with one condition, which is the manifestation of the laws of disbelief, and this is the analogy (qiyas), etc. (2)	three conditions: one is that the laws of disbelief are made publicly dominant. This is the analogy, etc. (T)

In "Durar wa Ghurar" by Mulla Khusrow it is stated:

1. Fatawa Hindiyya, Kitab al-Siyar, Chapter Five regarding the domination of the disbelievers, Nurani Kutub Khana, Peshawar, 2/232.
2. Fatawa Hindiyya, Kitab al-Siyar, Chapter Five regarding the domination of the disbelievers, Nurani Kutub Khana, Peshawar, 2/232.

वक्फ (बंदोबस्त), वसीयत, शुफ़आ (अग्रक्रयाधिकार) आदि जैसे कई मुस्लिम मामले हमारी शानदार शरीयत के आधार पर तय किए जाते हैं, जिसके कारण इन मामलों में विद्वानों से फतवा लेना और उसी के अनुसार कार्य करना और शासन करना अंग्रेजी नियमों के लिए भी आवश्यक हो जाता है, भले ही वे हिंदू, पारसी या ईसाई हों। और अल्लाह की कृपा से, यह उच्च इस्लामी शरीयत की महिमा और प्रताप है - अल्लाह सर्वशक्तिमान इसके सर्वोच्च आदेश को बुलंद करे - कि यह विरोधियों को भी इसके अनुसरण को स्वीकार करने के लिए मजबूर करती है। और सभी प्रशंसा अल्लाह के लिए है, जो ब्रह्मांडों का पालनहार है। फतावा आलमगीरी में सिराजुल वहाज से उद्धृत किया गया है:

अरबी

जान लो कि वास्तव में दारुल हर्ब (युद्ध का घर) केवल एक शर्त के साथ दारुल इस्लाम (इस्लाम का घर) बन जाता है, वह यह है कि वहाँ इस्लाम का शासन प्रकट हो जाए। (1)

उर्दू

जान लो कि वास्तव में दारुल हर्ब केवल एक शर्त से दारुल इस्लाम बन जाता है, वह यह है कि वहाँ इस्लाम का शासन प्रबल हो जाए। (त)

फिर सिराजुल वहाज से, हमारे स्वामी और नेता मुहम्मद बिन अल-हसन (अल्लाह उनके पवित्र रहस्य को पवित्र रखे) की "ज़ियादात" से उद्धृत किया गया, जो "ज़ाहिर अल-रिवयाह" की किताबों में से है:

अरबी

वास्तव में, इमाम अबू हनीफ़ा (अल्लाह उन पर दया करे) के अनुसार दारुल इस्लाम केवल तीन शर्तों के साथ दारुल हर्ब बन जाता है। उनमें से एक काफिरों के कानूनों को सार्वजनिक रूप से लागू करना है और यह कि वहाँ इस्लाम का कोई नियम लागू न किया जाए। फिर उन्होंने कहा: और मसले की स्थिति के तीन पहलू हैं: या तो युद्ध करने वाले लोग (हर्बी) हमारे क्षेत्रों में से किसी एक पर हावी हो जाएं या किसी शहर के लोग धर्मत्यागी (मुरतद) हो जाएं, उस पर हावी हो जाएं और कुफ्र के कानूनों को लागू कर दें, या वहां के

उर्दू

इमाम अबू हनीफ़ा (अल्लाह उन पर दया करे) के अनुसार दारुल इस्लाम तीन शर्तों से दारुल हर्ब बन जाता है, जिनमें से एक यह है कि वहाँ काफिरों के कानून सार्वजनिक रूप से जारी किए जाएं और वहाँ इस्लाम का कोई नियम लागू न किया जाए। फिर उन्होंने कहा, और मसले की सूरत तीन तरह से है: हर्बी लोग हमारे क्षेत्र पर प्रभुत्व पा लें, या हमारे किसी क्षेत्र के नागरिक धर्मत्यागी होकर वहां प्रभुत्व पा लें और कुफ्र के नियम लागू कर दें,

अरबी

ज़िममी (गैर-मुस्लिम प्रजा) संधि तोड़ दें और अपने क्षेत्र पर हावी हो जाएं। तो इन सभी स्थितियों में, वह तीन शर्तों के बिना दारुल हर्ब नहीं बनता। अबू यूसुफ और मुहम्मद (अल्लाह उन दोनों पर दया करे) ने कहा: एक शर्त के साथ, जो कुफ्र के कानूनों का प्रकटीकरण है, और यही कयास (तर्क) है, इत्यादि। (2)

उर्दू

या वहां के ज़िममी लोग अहद (संधि) तोड़कर प्रभुत्व हासिल कर लें। तो इन सभी सूरतों में वह इलाका तीन शर्तों से दारुल हर्ब बन जाएगा, वह यह कि कुफ्र के कानून सार्वजनिक रूप से प्रबल कर दिए जाएं। यही कयास है, इत्यादि। (त)

मुल्ला खुसरो की "दुरर व ग़ुरर" में है:

1. फतावा हिन्दिया, किताब अल-सियर, अध्याय पांच, काफिरों के प्रभुत्व के संबंध में, नूरानी कुतुब खाना, पेशावर, 2/232।
2. फतावा हिन्दिया, किताब अल-सियर, अध्याय पांच, काफिरों के प्रभुत्व के संबंध में, नूरानी कुतुब खाना, पेशावर, 2/232।

पृष्ठ 107 का 712

وقف، وصیت، شفعہ وغیرہا، بہت معاملات مسلمین ہماری شریعت غرابیاہ کی بنا پر فیصل ہوتے ہیں کہ ان امور میں حضرات علماء سے فتوٰی لینا اور اسی پر عمل و حکم کرنا احکام انگریزی کو بھی ضرور ہوتا ہے اگر چہ ہنود و مجوس و نصارٰی ہوں اور بحمد اللہ یہ بھی شوکت و جبروت شریعت علیہ عالیہ اسلامیہ اعلٰی اللہ تعالٰی حکمھا السامیہ ہے کہ مخالفین کو بھی اپنی تسلیم اتباع پر مجبور فرماتی ہے والحمد للہ رب العالمین، فتاوٰی عالمگیریہ میں سراج وہاج سے نقل کیا:

عربی	اردو
اعلم ان دار الحرب تصیر دار الاسلام بشرط واحد وھو اظھار حکم الاسلام فیھا۔ 1	جان لو کہ بیشک دار الحرب ایک ہی شرط سے دار الاسلام بن جاتا ہے وہ یہ ہے کہ وہاں اسلام کا حکم غالب ہو جائے (ت)

پھر سراج وہاج سے صاحب المذہب سید نا ومولانا محمد بن الحسن قدس سرہ الاحسن کی زیادات سے کہ کتب ظاہر الروایۃ سے ہے نقل کیا:

عربی	اردو
انما تصیر دار الاسلام دار الحرب عند ابی حنیفہ رحمہ اللہ تعالٰی بشروط ثلاثۃ، احدھا اجراء احکام الکفار علی سبیل الاشتھار وان لایحکم فیھا بحکم الاسلام، ثم قال وصورۃ المسئلۃ ثلاثۃ اوجہ اما ان یغلب اھل الحرب	امام ابو حنیفہ رحمہ اللہ تعالٰی کے نزدیک دار الاسلام تین شرائط سے دار الحرب ہوتا ہے جن میں ایک یہ کہ وہاں کفار کے احکام اعلانیہ جاری کئے جائیں اور وہاں اسلام کا کوئی حکم نافذ نہ کیا جائے، پھر فرمایا اور مسئلہ کی صورت تین طرح ہے اہل حرب ہمارے

عربی	اردو
علی دار من دورنا او ارتد اهل مصر غلبوا واجروا احکام الکفر او نقض اهل الذمة العهد و تغلبوا علی دارهم ففی کل من هذه الصور لا تصیر دار حرب الابثلاثة شروط، وقال ابو یوسف و محمد رحمهما الله تعالیٰ بشرط واحد و هو اظهار احکام الکفر و هو القیاس الخ 2	علاقہ پر غلبہ پالیں یا ہمارے کسی علاقہ کے شہری مرتد ہو کر وہاں غلبہ پالیں اور کفر کے احکام جاری کر دیں یا وہاں ذمی لوگ عہد کو توڑ کر غلبہ حاصل کرلیں، تو ان تمام صورتوں میں وہ علاقہ تین شرطوں سے دار الحرب بن جائے گا وہ یہ کہ احکام کفر اعلانیہ غالب کر دئے جائیں۔ یہی قیاس ہے الخ (ت)

درر غرر ملا خسرو میں ہے:

1. فتاویٰ ہندیہ کتاب السیر الباب الخامس فی استیلاء الکفار نورانی کتب خانہ پشاور ۲/ ۲۳۲
2. فتاویٰ ہندیہ کتاب السیر الباب الخامس فی استیلاء الکفار نورانی کتب خانہ پشاور ۲/ ۲۳۲

[Top Box Left - Arabic Text]: Dar-ul-Harb becomes Dar-ul-Islam by implementing Islamic rulings there, such as establishing Friday and Eid prayers, even if an original disbeliever remains there and it is not connected to Dar-ul-Islam, such as if there is another enemy city between it and Dar-ul-Islam, etc. These are the words of 'Allama Khusru, followed by Shaykhizadah in Majma' al-Anhur, and Mulla Ghazi followed him in Al-Tanwir, and Al-Mudaqqiq Al-'Alai maintained this in Al-Durr, then Al-Tahtawi and Al-Shami followed suit in their respective marginalia.

[Top Box Right - Urdu Text]: Dar-ul-Harb becomes Dar-ul-Islam by implementing Islamic rulings there, for example, performing Friday and Eid prayers there, even if an original disbeliever is present there and its connection with Dar-ul-Islam is not present, such that there is another enemy city as a separator between it and Dar-ul-Islam, etc. These are the words of 'Allama Khusru, and Shaykhizadah followed it in Majma' al-Anhur, and Mawla Ghazi followed him in Al-Tanwir, and Al-Mudaqqiq Al-'Alai kept it established in Al-Durr, then Al-Tahtawi and Al-Shami followed them in their respective marginalia. (T)

[Middle Line]: It is narrated from Jami' al-Fusulayn:

[Bottom Box Left - Arabic Text]: According to him, this city became Dar-ul-Islam by implementing Islamic rulings there. So, as long as any part of Islamic rulings remains there, it remains Dar-ul-Islam as is known, that when a ruling is established due to a cause, then as long as any part of the cause remains, the ruling remains by its survival. Thus Shaykh al-Islam Abu Bakr mentioned in the commentary of Siyar al-Asl. Ends. And from Al-Fusul al-'Imadiyya that Dar-ul-Islam does not become Dar-ul-Harb as long as any part of Islamic rulings remain, even if the dominance of the people of Islam is gone. And from the Manthur of Imam Nasir-ud-Din, Dar-ul-Islam is only...

[Bottom Box Right - Urdu Text]: According to the Imam, the territory of Dar-ul-Harb becomes Dar-ul-Islam by implementing Islamic rulings there. So as long as Islamic rulings remain there, that territory will remain Dar-ul-Islam. This is because when a ruling is based on a cause, then as long as any part of the cause is found, the ruling also remains due to its survival, as is well-known. Abu Bakr Shaykh al-Islam has mentioned similarly in the commentary on the Siyar chapter of Al-Asl (Al-Mabsut). Ends. It is narrated from Fusul 'Imadiyya that Dar-ul-Islam will not become Dar-ul-Harb as long as Islamic rulings remain there, even if the dominance of the people of

Islam ends there. It is narrated from the Manthur of Imam Nasir-ud-Din that Dar-ul-Islam is only Islamic...

[Footnotes]: 1. Durar Ghurar, Kitab al-Jihad, Bab al-Mustamin, Ahmad Kamil Press, Egypt, 1/295. 2. Jami' al-Fusulayn, Al-Fasl al-Awwal fil-Qada, Islami Kutub Khana, Karachi, p. 12.

फतावा रज़विया | भाग 14

[ऊपरी बॉक्स बाएँ- अरबी पाठ]: दार-उल-हर्ब वहां इस्लामी प्रावधानों को लागू करने से, जैसे कि जुमे और ईद की नमाज़ कायम करने से, दार-उल-इस्लाम बन जाता है, भले ही वहां कोई मूल काफिर मौजूद हो और उसका दार-उल-इस्लाम से जुड़ाव न हो, जैसे कि उसके और दार-उल-इस्लाम के बीच कोई दूसरा दुश्मन शहर हो, इत्यादि। ये अल्लामा खुसरो के शब्द हैं, जिसका पालन मजमा अल-अनहुर में शेखज़ादा ने किया है, और मुल्ला गज़ी ने अल-तन्वीर में उनका अनुसरण किया है, और मुदक्किक अल-अलाई ने अल-दुर्र में इसे बरकरार रखा है, फिर अल-तहतवी और अल-शामी ने अपने-अपने हाशियों (टीकाओं) में उनका अनुसरण किया।

[ऊपरी बॉक्स दाएँ- उर्दू पाठ]: दार-उल-हर्ब, इस्लामी आदेशों को लागू करने, जैसे कि जुमा और ईद की नमाज़ वहाँ अदा करने पर दार-उल-इस्लाम बन जाता है, भले ही वहाँ कोई मूल काफ़िर भी मौजूद हो और दार-उल-इस्लाम के साथ उसका जुड़ाव भी न हो, जैसे कि उसके और दार-उल-इस्लाम के बीच कोई दूसरा दुश्मन शहर अलग करने वाला हो, आदि। ये अल्लामा खुसरो के शब्द हैं, और मजमा अल-अनहुर में शेख़ज़ादा ने इसका अनुसरण किया है, और मौला गज़ी ने तनवीर में उसका पालन किया है, और मुदक्किक अल-अलाई ने अल-दुर्र में इसे स्थापित रखा, फिर अल-तहतवी और अल-शामी ने अपने-अपने हाशियों में उनका अनुसरण किया। (त)

[मध्य पंक्ति]: जामे अल-फसुलैन से उद्धृत:

[निचला बॉक्स बाएँ- अरबी पाठ]: उनके अनुसार, यह शहर वहां इस्लामी आदेशों को लागू करने से दार-उल-इस्लाम बन गया। तो, जब तक वहां इस्लामी आदेशों का कोई हिस्सा बना रहेगा, वह दार-उल-इस्लाम ही रहेगा जैसा कि विदित है, कि जब कोई आदेश किसी कारण से स्थापित होता है, तो जब तक उस कारण का कोई हिस्सा बना रहता है, वह आदेश उसके अस्तित्व के कारण बना रहता है। इस प्रकार शेखुल इस्लाम अबू बक्र ने सियर अल-अस्ल की व्याख्या में उल्लेख किया है। समाप्त। और अल-फसुल अल-इमादिया से वर्णित है कि दार-उल-इस्लाम तब तक दार-उल-हर्ब नहीं बनता जब तक इस्लामी आदेशों का कोई हिस्सा बना रहता है, भले ही इस्लाम के लोगों का वर्चस्व समाप्त हो जाए। और इमाम नासिरुद्दीन के'मन्सूर' से वर्णित है कि दार-उल-इस्लाम केवल...

[निचला बॉक्स दाएँ- उर्दू पाठ]: इमाम साहब के यहाँ दार-उल-हर्ब का क्षेत्र वहाँ इस्लामी आदेश जारी करने से दार-उल-इस्लाम बन जाता है, तो जब तक वहाँ इस्लामी आदेश शेष रहेंगे, वह क्षेत्र दार-उल-

इस्लाम रहेगा। यह इसलिए कि जब कोई आदेश किसी कारण पर आधारित हो, तो जब तक कारण में से कुछ पाया जाए, उसके बने रहने से आदेश भी शेष रहता है जैसा कि प्रसिद्ध है। अबू बक्र शेखुल इस्लाम ने अल-अस्ल (मब्सूत) के सियर अध्याय की व्याख्या में इसी प्रकार उल्लेख किया है। समाप्त। फ़सुल इमादिया से वर्णित है कि दार-उल-इस्लाम जब तक वहाँ इस्लाम के आदेश शेष रहेंगे, वह दार-उल-हर्ब नहीं बनेगा, भले ही वहाँ इस्लाम के लोगों का वर्चस्व समाप्त हो जाए। इमाम नासिरुद्दीन के'मन्सूर' से वर्णित है कि दार-उल-इस्लाम केवल इस्लामी...

[पाद टिप्पणियाँ]: 1. दुरर ग़ुरर, किताबुल जिहाद, बाब अल-मुस्तमिन, अहमद कामिल प्रेस, मिस्र, 1/295. 2. जामे अल-फ़सुलैन, अल-फ़स्ल अल-अव्वल फ़िल-क़ज़ा, इस्लामी कुतुब खाना, कराची, पृ. 12.

पृष्ठ 108/712

[اوپری باکس بایاں - عربی متن]: دار الحرب تصیر دار الاسلام باجراء احکام الاسلام فیہا کا قامة الجمعة والاعیاد وان بقی فیہا کافر اصلی ولم یتصل بدار الاسلام بان کان بینہما وبین دار الاسلام مصر اخر لاھل الحرب الخ ھذا لفظ العلامة خسر و واثرہ شیخی زادہ فی مجمع الانھر، وتبعہ المولی الغزی فی التنویر، واقرہ المدقق العلائی فی الدر، ثم الطحطاوی والشامی اقتدیا في الحاشیتین-

[اوپری باکس دایاں - اردو متن]: دارالحرب، اسلامی احکام جاری کرنے مثلاً جمعہ اور عیدین وہاں ادا کرنے پر دارالاسلام بن جاتا ہے اگرچہ وہاں کوئی اصلی کافر بھی موجود ہو اور اس کا دارالاسلام سے اتصال بھی نہ ہو یوں کہ اس کے اور دارالاسلام کے درمیان کوئی دوسرا حربی شہر فاصل ہو الخ، یہ علامہ خسرو کے الفاظ ہیں، اور مجمع الانہر میں شیخی زادہ نے اس کی پیروی کی ہے، اور مولیٰ غزی نے تنویر میں اس کی اتباع کی، اور مدقق علائی نے در میں اس کو ثابت رکھا، پھر طحطاوی اور شامی نے اپنے اپنے حاشیہ میں اسکی اقتدا کی ۔(ت)

[درمیانی سطر]: جامع الفصولین سے نقل کیا گیا:

[نچلا باکس بایاں - عربی متن]: لہ ان ھذہ البلدة صارت دار الاسلام باجراء احکام الاسلام فیہا فما بقی شیئ من احکام دار الاسلام فیہا تبقی دار الاسلام علی ما عرف ان الحکم اذا ثبت بعلة فما بقی شیئ من العلة یبقی الحکم ببقائہ، ھکذا ذکر شیخ الاسلام ابوبکر في شرح سیر الاصل انتھی، 2 وعن الفصول العمادیة ان دار الاسلام لا یصیر دار الحرب اذا بقی شیئ من احکام الاسلام وان زال غلبة اھل الاسلام وعن منثور الامام ناصر الدین دار الاسلام انما

[نچلا باکس دایاں - اردو متن]: امام صاحب کے ہاں دارالحرب کا علاقہ اسلامی احکام وہاں جاری کرنے سے دارالاسلام بن جاتا ہے تو جب تک وہاں اسلامی احکام باقی رہیں گے وہ علاقہ دارالاسلام رہے گا، یہ اس لئے کہ حکم جب کسی علت پر مبنی ہو تو جب تک علت میں سے کچھ پایا جائے تو اس کی بقاء سے حکم بھی باقی رہتا ہے جیسا کہ معروف ہے۔ ابوبکر شیخ الاسلام نے اصل (مبسوط) کے سیر کے باب کی شرح میں یونہی ذکر فرمایا ہے ،اھ، فصول عمادیہ سے منقول ہے کہ دارالاسلام جب تک وہاں احکام اسلام باقی رہیں گے تو وہ دارالحرب نہ بنے گا اگرچہ وہاں اہل اسلام کا غلبہ ختم ہو جائے، امام ناصر الدین کی منثور سے منقول ہے کہ دارالاسلام صرف اسلامی

[حواشی]: ۱. درر غرر کتاب الجہاد باب المستامن مطبع احمد کامل مصر ۱/ ۲۹۵ ۲. جامع الفصولین الفصل الاول فی القضاء اسلامی کتب خانہ کراچی ص ۱۲

Fatawa Rizvia, Volume Fourteen (14)

Arabic Text

A territory becomes Dar al-Islam (Abode of Islam) by the implementation of Islamic laws. As long as any connection to Islam remains, the aspect of Islam will prevail.[1] And it is narrated from Al-Burhan Sharh Mawahib al-Rahman that a territory does not become Dar al-Harb (Abode of War) as long as some Islamic laws remain in it, unlike Dar al-Islam because we have returned to the signs of Islam and the rulings of the signs of the word of Islam.[2] And from Al-Durr al-Muntaqa for the author of Al-Durr al-Mukhtar, Dar al-Harb becomes Dar al-Islam by implementing some Islamic laws.[3]

In Sharh al-Nuqaya it is stated:

There is no disagreement that Dar al-Harb becomes Dar al-Islam by the implementation of some Islamic laws within it.[4]

And in it as well:

Urdu Translation / Commentary

It is established by implementing the laws, so as long as things related to Islam remain there, the aspect of Islam will be preferred. And it is narrated from Burhan Sharh Mawahib al-Rahman that no area will become Dar al-Harb as long as some Islamic rulings remain there, because we will prefer the Islamic signs and the rulings of the signs of the creed of Islam; the ruling for Dar al-Islam is contrary to this. It is narrated from the Al-Muntaqa of the author of Durr al-Mukhtar that Dar al-Harb becomes Dar al-Islam with the implementation of some Islamic rulings. (T)

There is no disagreement that Dar al-Harb becomes Dar al-Islam with the implementation of some Islamic rulings there. (T)

Sheikh al-Islam and Imam al-Isbijabi said: If even a single Islamic ruling remains in any area, that area will be called Dar al-Islam, as mentioned in al-Imadi etc. (T)

Arabic Text	Urdu Translation / Commentary
Sheikh al-Islam and Imam al-Isbijabi said, meaning the territory is judged as Dar al-Islam by the persistence of even a single ruling in it, as in Al-'Imadi and others.[5]	

Then regarding his own lands and the trials and tribulations therein, he says:

Arabic Text	Urdu Translation
Therefore, caution dictates making these lands Dar al-Islam and [the Abode of] the Muslims, even if they are outwardly [in the hands of] the accursed ones.	Caution is that this area should be declared Dar al-Islam and the Abode of Muslims, even if outwardly it belongs to the devils.

1. Al-Fasul al-'Imadiyya
2. Al-Burhan Sharh Mawahib al-Rahman
3. Al-Durr al-Muntaqa on the margin of Majma' al-Anhur, Kitab al-Siyar, Dar Ihya al-Turath al-Arabi, Beirut, 1/232.
4. Jami' al-Rumuz, Kitab al-Jihad, Maktaba Islamia Gunbad Qamus Iran, 4/556.
5. Jami' al-Rumuz, Kitab al-Jihad, Maktaba Islamia Gunbad Qamus Iran, 4/557.

फतावा रजविया, जिल्द चौदहवीं (14)

अरबी पाठ

कोई क्षेत्र इस्लामी कानूनों के लागू होने से दार-अल-इस्लाम (इस्लाम का निवास) बन जाता है। जब तक वहां इस्लाम से संबंधित कोई भी अवशेष बाकी है, तब तक इस्लाम के पहलू को प्राथमिकता दी जाएगी।[1] और 'बुरहान शरह मवाहिबुर रहमान' से उद्धृत है कि कोई क्षेत्र तब तक दार-अल-हर्ब (युद्ध का निवास) नहीं बनेगा जब तक वहां कुछ इस्लामी कानून बाकी हैं, क्योंकि हम इस्लाम के प्रतीकों और कलमा-ए-इस्लाम के प्रतीकों के कानूनों को प्राथमिकता देंगे, दार-अल-इस्लाम का मामला इसके विपरीत है।[2] 'दर्रे मुख्तार' के लेखक की 'अल-मुंतका' से उद्धृत है कि दार-अल-हर्ब में कुछ इस्लामी कानूनों के लागू होने से वह दार-अल-इस्लाम बन जाता है।[3]

शरह अल-नुक़ाया में उल्लेखित है:

इसमें कोई मतभेद नहीं है कि दार-अल-हर्ब वहां कुछ इस्लामी कानूनों के लागू होने से दार-अल-इस्लाम बन जाता है।[4]

और उसी में यह भी है:

उर्दू अनुवाद / व्याख्या

यह कानूनों को लागू करने से बनता है, इसलिए जब तक वहां इस्लाम से संबंधित चीजें बाकी हैं, तब तक इस्लाम के पहलू को प्राथमिकता दी जाएगी। और बुरहान शरह मवाहिबुर रहमान से उद्धृत है कि कोई भी क्षेत्र तब तक दार-अल-हर्ब नहीं बनेगा जब तक वहां कुछ इस्लामी कानून बाकी हैं, क्योंकि हम इस्लामी प्रतीकों और इस्लाम के कलमे के प्रतीकों के कानूनों को प्राथमिकता देंगे; दार-अल-इस्लाम का नियम इसके विपरीत है। दुर्रे मुख्तार के लेखक की अल-मुंतका से उद्धृत है कि दार-अल-हर्ब में कुछ इस्लामी कानूनों के लागू होने से वह दार-अल-इस्लाम बन जाता है। (त)

इसमें कोई मतभेद नहीं है कि दार-अल-हर्ब वहां कुछ इस्लामी कानूनों के लागू होने से दार-अल-इस्लाम बन जाता है। (त)

शेखुल इस्लाम और इमाम अस्बीजाबी ने फरमाया: किसी भी क्षेत्र में यदि कोई एक भी इस्लामी कानून बाकी हो तो उस क्षेत्र को दार-अल-इस्लाम कहा जाएगा, जैसा कि 'इमादी' आदि में है। (त)

अरबी पाठ	उर्दू अनुवाद / व्याख्या
शेखुल इस्लाम और इमाम अस्बीजाबी ने फरमाया, अर्थात किसी भी क्षेत्र में एक भी कानून के बने रहने से उसे दार-अल-इस्लाम माना जाएगा, जैसा कि अल-इमादी आदि में है।[5]	

फिर अपने शहरों और वहां के उपद्रवों के बारे में कहते हैं:

अरबी पाठ	उर्दू अनुवाद
अतः सावधानी यही है कि इन क्षेत्रों को दार-अल-इस्लाम और मुसलमानों का निवास माना जाए, भले ही वे प्रकट रूप में शापित लोगों के हाथ में हों।	सावधानी यही है कि इस क्षेत्र को दार-अल-इस्लाम और मुसलमानों का निवास घोषित किया जाए, भले ही प्रकट रूप में वहां शैतानों का कब्ज़ा हो।

1. अल-फुसूल अल-इमादिया।
2. अल-बुरहान शरह मवाहिबुर रहमान।
3. अद-दुर्र अल-मुंतका, मजमा अल-अनहुर के हाशिये पर, किताबुस सियार, दार इह्या अत-तुराथ अल-अरबी, बेरूत, 1/232।
4. जामे अर-रुमुज़, किताबुल जिहाद, मकतबा इस्लामिया गुम्बद कामूस ईरान, 4/556।
5. जामे अर-रुमुज़, किताबुल जिहाद, मकतबा इस्लामिया गुम्बद कामूस ईरान, 4/557।

عربی عبارت

صارت دارالاسلام باجراء الاحکام فمابقیّت علقة من علائق الاسلام یترجح جانب الاسلام[1] وعن البرھان شرح مواھب الرحمن لایصیر دارالحرب مادام فیه شیئ منھا بخلاف دارالاسلام لانا رجعنا اعلام الاسلام واحکام اعلام کلمة الاسلام[2] وعن الدر المنتقی لصاحب الدرالمختار دارالحرب تصیر دارالاسلام باجراء بعض احکام الاسلام[3]۔

شرح نقایہ میں ہے:

لاخلاف ان دارالحرب تصیر دارالاسلام باجراء بعض احکام الاسلام فیھا[4]۔

اور اسی میں ہے:

اردو ترجمہ / تشریح

احکام جاری کرنے سے بنتا ہے تو جب تک وہاں اسلام کے متعلقات باقی ہیں تو وہاں اسلام کے پہلو کو ترجیح ہوگی۔ اور برہان شرح مواہب الرحمن سے منقول ہے کوئی علاقہ اس وقت تک دارالحرب نہ بنے گا جب تک وہاں کچھ اسلامی احکام باقی ہیں، کیونکہ اسلامی نشانات کو اور کلمہ اسلام کے نشانات کے احکام کو ہم ترجیح دیں گے، دارالاسلام کا حکم اسکے خلاف ہے۔ صاحبِ درِ مختار کی المنتقی سے منقول ہے کہ دارالحرب میں بعض اسلامی احکام کے نفاذ سے دارالاسلام بن جاتا ہے۔ (ت)

بلا اختلاف دارالحرب وہاں بعض اسلامی احکام کے نفاذ سے دارالاسلام بن جاتا ہے (ت)

شیخ الاسلام اور امام اسپیجابی نے فرمایا: کسی بھی علاقہ میں کوئی ایک اسلامی حکم بھی باقی ہو تو اس

عربی عبارت **اردو ترجمہ / تشریح**

علاقہ کو دارالاسلام کہا جائے گا، جیسا کہ عمادی وغیرہ میں ہے۔ (ت)

وقال شیخ الاسلام والامام الاسبیجابی ای الدار محکومة بدارالاسلام ببقاء حکم واحد فیها کمافی العمادی وغیرہ [5]۔

پھر اپنے بلاد اور وہاں کے فتن و فساد کی نسبت فرماتے ہیں:

عربی عبارت	**اردو ترجمہ**
فالاحتیاط یجعل هذه البلاد دار الاسلام والمسلمین وان کانت للملا عین والید فی الظاهر	احتیاط یہی ہے کہ یہ علاقہ دارالاسلام و المسلمین قرار دیا جائے، اگرچہ وہاں ظاہری طور پر شیطانوں کا

1 الفصول العمادیہ 2 البرهان شرح مواہب الرحمن 3 الدر المنتقی علی ہامش مجمع الانہر کتاب السیر داراحیاء التراث العربی بیروت ۱/ ۲۳۲ 4 جامع الرموز کتاب الجہاد مکتبہ اسلامیہ گنبد قاموس ایران ۴/ ۵۵۶ 5 جامع الرموز کتاب الجہاد مکتبہ اسلامیہ گنبد قاموس ایران ۴/ ۵۵۷

Fatawa Ridawiyya, Volume 14 (14)

[Arabic Box Left]: For these devils, O our Lord! Do not make us a trial for the wrongdoing people, and save us by Your mercy from the disbelieving people, as stated in Al-Mustasfa and others. 1 [Urdu Box Right]: Control is [with Allah], O our Lord! Do not make us a trial for the oppressors, and by Your mercy, grant us salvation from the disbelievers, as it is in Al-Mustasfa and others. (T)

In Durar Ghurar, Tanwir al-Absar, Durr al-Mukhtar, Majma' al-Anhur, etc., the first condition is expressed solely with the words 'enforcement of the rulings of polytheism' (ajra' ahkam al-shirk). There too, the intent is the same: that in that country, the rulings of disbelief are enforced in their entirety, and not that the mere enforcement of some disbelief is sufficient, even if some Islamic rulings are also enforced alongside them.

[Arabic Box Left]: In Hashiyat al-Tahtawi 'ala al-Durr al-Mukhtar: His words 'by the enforcement of the rulings of the people of polytheism' mean publicly, and that no ruling of the people of Islam is given therein. (Quoted from) Hindiyyah. Its apparent meaning is that if the rulings of Muslims and the rulings of the people of polytheism were both enforced, it would not be Dar al-Harb. Ended. 2 [Urdu Box Right]: In Tahtawi's commentary on Durr al-Mukhtar, it says: 'His words regarding the enforcement of the rulings of the people of polytheism' (his statement that by enforcing the rulings of polytheists it becomes Dar al-Harb) means that there, the rulings of polytheism are implemented publicly and no ruling of the people of Islam is implemented. In Hindiyyah, it is thus: from this it is clear that if both the rulings of polytheism and the rulings of Islam are implemented there, it will not be Dar al-Harb. (T)

And similarly, it was cited and established in Hashiyat al-Shami,

[Arabic Box Left]: I say: And by Allah is success. The proof for this consists of two matters. The first is the statement of Muhammad—who is the expert of the school—that it becomes Dar al-Harb according to the Imam (Abu Hanifa) with three conditions, one of which is the enforcement of the rulings of the disbelievers publicly, and that no ruling of Islam is given therein. Look how he added the last sentence and did not limit himself to the first. If their speech was not interpreted by what we mentioned, the Imam's speech would be... [Urdu Box Right]: I say: And by Allah is success (I say, and success is from Allah Almighty). There are two proofs for this: First, that Imam Muhammad (may Allah Almighty have mercy on him), who is the

spokesperson of the school, says that according to Imam Sahib (may Allah Almighty have mercy on him), that territory becomes Dar al-Harb under three conditions. One of them is that the rulings of the disbelievers are implemented there publicly, and no Islamic ruling is implemented. So consider how he added the final sentence and did not suffice with just the first sentence. If the words of the jurists were not made clear by our mentioned explanation, then just...

1 Jami' al-Rumuz, Book of Jihad, Maktaba Islamia, Gumbad Qamus, Iran, 2/554. 2 Hashiyat al-Tahtawi 'ala al-Durr al-Mukhtar, Book of Jihad, Chapter on Granting Security to the Disbeliever, Dar al-Ma'rifa, Beirut, 3/460.

फतवा-ए-रजविया, जिल्द चौदह (14)

[अरबी बॉक्स बायाँ]: इन शैतानों के लिए, ऐ हमारे रब! हमें अत्याचारी लोगों के लिए आज़माइश न बना, और अपनी दया से हमें काफिरों से निजात दे, जैसा कि अल-मुस्तसफा आदि में है। 1 [उर्दू बॉक्स दायाँ]: नियंत्रण [अल्लाह के पास] है, ऐ हमारे रब! हमें ज़ालिمون के लिए फ़ितना (आज़माइश) न बना और अपनी रहमत से بمیں काफ़िरों से निजात अता फरमा, जैसा कि मुस्तसफ़ा وغیرہ में है। (त)

दुरर ग़ुरर, तनवीर अल-अब्सार, दुर्रे मुख्तार, मजमा अल-अन्हुर वगैरह में पहली शर्त को केवल 'अहकाम-ए-शिर्क का जारी होना' शब्दों से व्यक्त किया गया है। वहाँ भी यही उद्देश्य है कि उस देश में पूरी तरह से कुफ्र के ही अहकाम लागू हों, न कि केवल कुछ कुफ्र का जारी होना पर्याप्त है, भले ही उनके साथ इस्लाम के कुछ अहकाम भी लागू हों।

[अरबी बॉक्स बायाँ]: हाशिया अल-तहतावी अला अद-दुर अल-मुख्तार में है: उनके शब्द 'शिर्क वालों के आदेशों के प्रवर्तन द्वारा' का अर्थ सार्वजनिक रूप से है, और यह कि वहां इस्लाम वालों का कोई आदेश न दिया जाए। (उद्धृत) हिन्दिया। इसका स्पष्ट अर्थ यह है कि यदि मुसलमानों के आदेश और शिर्क वालों के आदेश दोनों लागू किए जाते, तो वह दारुल हरब नहीं होता। समाप्त। 2 [उर्दू बॉक्स दायाँ]: दुर्रे मुख्तार के हाशिया तहतावी में है: 'अहकाम-ए-अहल-ए-शिर्क के इजरा' (उनका यह कथन कि शिर्क वालों के अहकाम लागू होने से दारुल हरब बन जाता है) से मुराद यह है कि वहाँ खुले तौर पर शिर्क के अहकाम लागू किए जाएं और अहल-ए-इस्लाम का कोई हुक्म भी लागू न हो। हिन्दिया में इस प्रकार है: इससे स्पष्ट है कि यदि वहाँ शिर्क के अहकाम और इस्लाम के अहकाम दोनों लागू हों, तो वह दारुल हरब नहीं होगा। (त)

और इसी तरह हाशिया शामिया में उद्धृत करके इसे स्थापित रखा गया,

[अरबी बॉक्स बायाँ]: मैं कहता हूँ: और अल्लाह की मदद से ही सफलता है। इसके दो प्रमाण हैं। पहला इमाम मुहम्मद का कथन है—जो मज़हब के विशेषज्ञ हैं—कि इमाम (अबू हनीफा) के अनुसार वह तीन शर्तों के साथ दारुल हरब बन जाता है, जिनमें से एक काफिरों के आदेशों का सार्वजनिक रूप से लागू होना है, और यह कि वहां इस्लाम का कोई आदेश न दिया जाए। देखें कि उन्होंने अंतिम वाक्य कैसे जोड़ा और केवल पहले पर ही संतोष नहीं किया। यदि उनके भाषण की व्याख्या हमारे द्वारा बताए गए अनुसार नहीं की जाती, तो इमाम का भाषण... [उर्दू बॉक्स दायाँ]: अकुल (मैं कहता

हूँ): और अल्लाह की तौफीक से (मैं कहता हूँ और तौफीक अल्लाह तआला की ओर से है)। इस पर दो दलीलें हैं: पहली यह कि इमाम मुहम्मद (रहमतुल्लाहि अलैहि), जो मज़हब के अनुवादक (प्रवक्ता) हैं, उनका यह कहना कि वह इलाका इमाम साहब (रहमतुल्लाहि अलैहि) के नज़दीक तीन शर्तों से दारुल हरब बनता है। उनमें से एक यह कि वहाँ काफ़िरों के अहकाम खुले तौर पर जारी किए जाएं और कोई इस्लामी हुक्म लागू न हो। तो गौर करो कि उन्होंने आखिरी जुमला कैसे ज़्यादा फरमाया और सिर्फ पहले जुमले पर इक्तिफ़ा (बस) नहीं फरमाया। अगर फुकहा (कानूनविदों) के कलाम को हमारे बताए गए बयान से स्पष्ट न भी किया जाए, तो सिर्फ़..

1 जामे अल-रुमूज़, किताब अल-जिहाद, मकतबा इस्लामिया, गुम्बद कामूस, ईरान, 2/554। 2 हाशिया अल-तहतावी अला अद-दुर अल-मुख्तार, किताब अल-जिहाद, फ़स्ल फी इस्तिमान अल-काफ़िर, दार अल-मआरिफा, बेरूत, 3/460।

فتاوٰی رضویہ جلد چہارم (۱۴)

[عربی حصہ]: لهؤلاء الشيطين ربنا لاتجعلنا فتنة للقوم الظلمين ونجنا برحمتك من القوم الكفرين كما في المستصفى وغيره- 1 [اردو ترجمہ]: قبضہ ہے، اے ہمارے رب ! ہمیں ظالموں کے لئے فتنہ نہ بنا اور اپنی رحمت سے ہمیں کافروں سے نجات عطا فرما، جیسا کہ مستصفی وغیرہ میں ہے۔ (ت)

درر غرر و تنویر الابصار و درمختار و مجمع الانہر و غیر ہا میں کہ شرط اول کو صرف بلفظ اجرائے احکام الشرک سے تعبیر کیا وہاں بھی یہ ہی مقصود کہ اس ملک میں کلیۃً احکام کفر ہی جاری ہوں نہ یہ کہ مجرد جریان بعض کفر کافی ہے اگر چہ ان کے ساتھ بعض احکام اسلام بھی اجراء پائیں۔

[عربی حصہ]: في الحاشية الطحطاوية على الدرالمختار قوله باجراء احكام اهل الشرك اى على الاشتهار وان لايحكم فيها بحكم اهل الاسلام، هندية وظاهره انه لو اجريت احكام المسلمين واحكام اهل الشرك لا تكون دارحرب انتهى- 2 [اردو ترجمہ]: در مختار کے حاشیہ طحطاوی میں ہے قولہ باجراء احکام اھل الشرک (اس کا قول کہ اہل شرک کے احکام کے اجراء سے دارالحرب بن جاتا ہے) سے مراد یہ ہے کہ وہاں اعلانیہ احکام شرک نافذ کئے جائیں اور اہل اسلام کا کوئی حکم بھی نافذ نہ ہو، ہندیہ میں یوں ہے کہ اس سے ظاہر ہے کہ اگر وہاں احکام شرک اور احکام اسلام دونوں نافذ ہوں تو دار الحرب نہ ہوگا۔ (ت)

اور اسی طرح حاشیہ شامیہ میں نقل کر کے مقرر رکھا،

[عربی حصہ]: اقول: وبالله التوفيق والدليل على ذلك امران الاول قول محمد وهو الطراز المذهب انها تصير دارحرب عند الامام بشرائط ثلث احدها اجراء احكام الكفار على سبيل الاشتهار وان لايحكم فيها

بحکم الاسلام فانظر کیف زاد الجملة الاخیرة ولم یقتصر علی الاولی فلولم یفسر کلامهم بما ذکرنا لکان کلام الامام [اردو ترجمہ]: اقول: وبِاللہ التوفیق (میں کہتا ہوں اور توفیق اللہ تعالیٰ سے ہے) اس پر دلیل دو چیزیں ہیں: اول یہ کہ امام محمد رحمہ اللہ تعالیٰ جو مذہب کے ترجمان ہیں ان کا یہ قول کہ وہ علاقہ امام صاحب رحمہ اللہ تعالیٰ کے نزدیک تین شرطوں سے دار الحرب بنتا ہے ان میں سے ایک یہ کہ وہاں کفار کے احکام اعلانیہ جاری کئے جائیں اور کوئی اسلامی حکم نافذ نہ ہو، تو غور کرو کہ انہوں نے آخری جملہ کیسے زائد فرمایا اور صرف پہلے جملہ پر اکتفاء نہ فرمایا، اگر فقہاء کا کلام ہمارے ذکر کردہ بیان سے واضح نہ بھی کیا جائے تو صرف

۱ جامع الرموز کتاب الجهاد مکتبہ اسلامیہ گنبد قاموس ایران ۲/ ۵۵۴ ۲ حاشیۃ الطحطاوی علی الدر المختار کتاب الجهاد فصل فی استیمان الکافر دار المعرفۃ بیروت ۳/ ۴۶۰

Fatawa-e-Razvia Volume 14

[Arabic Section]: ...as a judge over them, and it is sufficient for you as a just judge. The second point is that these scholars are the ones who said concerning the Abode of War (Dar al-Harb) that it becomes the Abode of Islam (Dar al-Islam) through the implementation of Islamic laws within it. So if you were to say here as well that it becomes the Abode of Islam by the implementation of only some Islamic laws, even with the continued implementation of some laws of disbelief (kufr), then based on this, the distinction between the two abodes would be removed. This is because every abode in which both types of rulings are implemented, while the remaining conditions of warfare are met, would be both the Abode of War and the Abode of Islam simultaneously, due to the applicability of both definitions. Likewise, if you intended purity and exclusivity in both places—meaning that the Abode of War is where laws of polytheism are implemented exclusively, and the Abode of Islam is where laws of Islam are implemented purely—then based on this, the abode we described to you would be a middle ground between the two abodes, and no one has ever held such a view. If you intend exclusivity in the second case but not the first, this contradicts the Lawgiver's intent of exalting Islam, and scholars have built many rulings on the principle that 'Islam is supreme and is not surpassed,' and it would necessarily follow that the abodes of Islam...

[Urdu Section]: The words of the Imam [Abu Hanifa] himself are decisive, and this decisive word is sufficient for you. Secondly, these are the same noble scholars who stated regarding Dar al-Harb that it becomes Dar al-Islam when Islamic rulings are implemented in it. So if they were to mean partial implementation of Islamic rulings here as well (just as you interpreted some rulings of the disbelievers for Dar al-Harb), then when some Islamic rulings coexist with some rulings of the disbelievers, the difference between Dar al-Harb and Dar al-Islam would vanish. This is because both types of rulings would be found in each of them. Even if the rulings of the disbelievers were more numerous, it would necessarily follow that every territory is simultaneously Dar al-Harb and Dar al-Islam, as the definition of each would apply to both. If you mean here that in every territory all its own rulings are enforced and it is void of the other's rulings—meaning Dar al-Harb is where all rulings are purely of disbelief and Dar al-Islam is where there are purely Islamic rulings—then it would necessarily follow that the territory being discussed would be called a middle ground (intermediary) between the two territories, meaning it would be neither Dar al-Islam nor Dar al-Harb; however, no one is a proponent of such a territory. If you mean that

in the second, i.e., Dar al-Islam, rulings must be purely Islamic but in the first, i.e., Dar al-Harb, being pure is not necessary, then the Legislator's objective of exalting the word of Islam and its preference would be lost, which is against the Legislator's objective. Meanwhile, scholars have based many rulings on 'Islam is supreme and is not surpassed' (Islam...).

फ़तावा-ए-रज़विया जिल्द चौदहवीं (14)

[अरबी खंड]: ...उनके ऊपर एक न्यायाधीश के रूप में, और वह आपके लिए एक न्यायप्रिय न्यायाधीश के रूप में पर्याप्त है। दूसरा बिंदु यह है कि ये वही विद्वान हैं जिन्होंने 'दार-उल-हरब' (युद्ध का क्षेत्र) के बारे में कहा था कि वह उसमें इस्लामी कानूनों के क्रियान्वयन के माध्यम से 'दार-उल-इस्लाम' (इस्लाम का क्षेत्र) बन जाता है। यदि आप यहाँ भी यह कहें कि यह केवल कुछ इस्लामी कानूनों के क्रियान्वयन से दार-उल-इस्लाम बन जाता है, जबकि कुफ़्र (अविश्वास) के कुछ कानून भी लागू रहते हैं, तो इस आधार पर दोनों क्षेत्रों के बीच का अंतर समाप्त हो जाएगा। ऐसा इसलिए है क्योंकि प्रत्येक क्षेत्र जिसमें दोनों प्रकार के आदेश लागू होते हैं, जबकि युद्ध की शेष शर्तें पूरी होती हैं, दोनों परिभाषाओं की सार्थकता के कारण एक साथ दार-उल-हरब और दार-उल-इस्लाम दोनों होंगे। इसी तरह, यदि आप दोनों स्थानों पर शुद्धता और विशिष्टता का इरादा रखते हैं—अर्थात दार-उल-हरब वह है जहाँ विशेष रूप से बहुदेववाद के कानून लागू होते हैं, और दार-उल-इस्लाम वह है जहाँ विशुद्ध रूप से इस्लाम के कानून लागू होते हैं—तो इस आधार पर, जिस क्षेत्र का हमने आपको वर्णन किया है, वह दोनों क्षेत्रों के बीच का एक मध्य मार्ग होगा, और किसी ने भी कभी ऐसा विचार नहीं रखा है। यदि आप दूसरे मामले में विशिष्टता चाहते हैं लेकिन पहले में नहीं, तो यह इस्लाम को उच्च करने के व्यवस्थापक के उद्देश्य के विरुद्ध है, और विद्वानों ने कई आदेश इस सिद्धांत पर बनाए हैं कि 'इस्लाम सर्वोच्च है और उसे दबाया नहीं जा सकता', और यह अनिवार्य रूप से लागू होगा कि इस्लाम के क्षेत्र...

[उर्दू खंड]: इमाम साहब [अबू हनीफ़ा] की बात ही निर्णायक है, और यह निर्णायक बात आपके लिए पर्याप्त है। दूसरी बात यह कि ये वही नेक विद्वान हैं जिन्होंने दार-उल-हरब के संबंध में फ़रमाया कि वह दार-उल-इस्लाम बन जाता है जब उसमें इस्लामी आदेश जारी किए जाएं। तो अगर यहाँ भी वे कुछ इस्लामी आदेशों का मतलब लें (जिस तरह आपने दार-उल-हरब के लिए काफ़िरों के कुछ आदेशों का अर्थ लिया), तो जब कुछ इस्लामी आदेशों के साथ कुछ काफ़िरों के आदेश होंगे, तो इससे दार-उल-हरब और दार-उल-इस्लाम के बीच का अंतर खत्म हो जाएगा। क्योंकि उन दोनों में से प्रत्येक में दोनों प्रकार के आदेश पाए जाएंगे। भले ही काफ़िरों के आदेश अधिक हों, तो यह आवश्यक हो जाएगा कि प्रत्येक क्षेत्र एक साथ दार-उल-हरब और दार-उल-इस्लाम भी हो, क्योंकि दोनों पर प्रत्येक की परिभाषा सटीक बैठेगी। यदि आप यहाँ यह अर्थ लें कि प्रत्येक क्षेत्र में उसके सभी अपने आदेश लागू हों और वह दूसरे के आदेशों से रहित हो—यानी दार-उल-हरब वह है जिसमें सभी

आदेश विशुद्ध रूप से कुफ़्र के हों और दार-उल-इस्लाम वह है जहाँ विशुद्ध रूप से इस्लामी आदेश हों—तो इससे यह आवश्यक हो जाएगा कि जिस क्षेत्र की चर्चा हो रही है वह दोनों क्षेत्रों के बीच का एक माध्यम कहलाएगा, यानी वह न दार-उल-इस्लाम होगा न दार-उल-हरब; हालाँकि, कोई भी ऐसे क्षेत्र का समर्थक नहीं है। यदि आप यह अर्थ लें कि दूसरे में, यानी दार-उल-इस्लाम में, आदेश विशुद्ध रूप से इस्लामी होने चाहिए लेकिन पहले में, यानी दार-उल-हरब में, विशुद्ध होना आवश्यक नहीं है, तो व्यवस्थापक का इस्लाम के वचन को बुलंद करने और उसकी प्रधानता का उद्देश्य समाप्त हो जाएगा, जो व्यवस्थापक के उद्देश्य के विरुद्ध है। जबकि विद्वानों ने कई आदेश 'अल-इस्लाम यअलू वला युअला' (इस्लाम... [अगले पृष्ठ पर जारी]) पर आधारित किए हैं।

فتاوی رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

[Arabic Section]: قاضيًا عليهم وناهيك به قاضيًا عدلاً، فالثاني ان هؤلاء العلماء هم الذين قالوا في دار الحرب انها تصير دار الاسلام باجراء احكام الاسلام فيها فاما ان تقولوا ههنا ايضاً انها تصير دار الاسلام باجراء بعض احكام الاسلام ولومع جريان بعض احكام الكفر فعلى هذا ترفع المباينة بين الدارين اذكل دار تجرى فيها الحكمان مع استجماع بقية شرائط الحربية تكون دار حرب واسلام جميعاً لصدق الحدين معاً وكذا لواردت الخلوص والتمحض في كل الموضعين يعنى ان دار الحرب مايجرى فيها احكام الشرك خالصة ودار الاسلام مايحكم فيها باحكام الاسلام محضة فعلى هذا تكون دار التى وصفناها لك واسطة بين الدارين ولم يقل به احد، واما ان تريد التمحض في المقام الثاني دون الاول فهذا يخالف ماقصده الشارع من اعلاء الاسلام وبنى العلماء كثيرا من الاحكام على ان الاسلام يعلو ولا يعلى، على انه يلزم ان تكون دور الاسلام

[Urdu Section]: امام صاحب کا کلام ہی فیصلہ کن ہے تجھے یہی فیصلہ کن کلام کافی ہے۔ دوسری چیز یہ کہ یہی وہ علماء کرام ہیں جنہوں نے دارالحرب کے متعلق فرمایا کہ وہ دارالاسلام بن جاتا جب اس میں اسلامی احکام جاری کئے جائیں، تو اگر یہاں بھی وہ بعض اسلامی احکام مراد لیں (جس طرح کہ دارالحرب کے لئے کفار کے بعض احکام تم نے مراد لئے) تو جب بعض اسلامی احکام کے ساتھ کچھ احکام کفار ہوں گے تو اس سے دارالحرب اور دارالاسلام کے درمیان فرق ختم ہوجائے گا، کیونکہ ان دونوں میں سے ہر ایک میں دونوں قسم کے حکم پائے جائیں گے اگرچہ کفار کے احکام زائد ہوں تو لازم آئے گا کہ ہر ایک دار الحرب اور دارالاسلام بھی ہو کیونکہ دونوں پر ہر ایک کی تعریف صادق آئے گی، اگر تم یہاں یہ مراد لو کہ ہر دار میں اس کے تمام احکام وہاں نافذ ہوں اور ایک دوسرے کے احکام سے خالی ہوں یعنی دارالحرب وہ ہے جس میں

تمام احکام خالص کفر کے ہوں اور دارالاسلام وہ ہے جس میں خالص اسلامی احکام ہوں، تو اس سے لازم آئے گا کہ جس دار کی بحث ہورہی ہے وہ دونوں داروں میں واسطہ کہلائے گا یعنی وہ نہ دارالاسلام ہو نہ دارالحرب ہو، حالانکہ ایسے دار کا کوئی بھی قائل نہیں، اگر تم یہ مراد لو کہ ثانی یعنی دارالاسلام میں تو خالص اسلامی ہوں اور دوسرے یعنی دارالحرب میں خالص ہونا ضروری نہیں تو اس سے شارع کا مقصد اعلاء کلمہ اسلام اور اس کی ترجیح فوت ہوجائے گی جو شارع کے مقصد کے خلاف ہے جبکہ علماء نے بہت سے احکام "الاسلام یعلو ولا یعلیٰ" (اسلام

Fatawa-e-Razvia, Volume 14

(Arabic Text): Entire regions are considered Dar al-Harb (Abode of War) according to the school of thought of the two companions (Abu Yusuf and Muhammad) when any laws of disbelief are practiced there, or any rulings are made in accordance with what Allah, the Glorified and Exalted, has not revealed. This is well-known and observed in these cities; rather, it was the case long before them, as negligence toward the noble Shari'ah became widespread and rulers desisted from enforcing its laws. The non-Muslim subjects (Ahl al-Dhimma) were elevated contrary to the Shari'ah's intent, moving from extreme humiliation to great honor. They were granted high offices and lofty, unassailable statuses until they began to act arrogantly over Muslims. May Allah have mercy on the poet, as quoted by Mawlana Al-Shami: Our friends, the tribulations of time are many, And the bitterest among them is the elevation of the foolish. When will the era wake from its intoxications, While I see the Jew (thriving) and the jurists in humiliation?[1] Similarly, some oppressive rulers approved of some innovations (bid'ahs) introduced by the leaders of disbelief and implemented them in their lands, such as requiring witnesses to swear oaths, imposing confiscations, tolls, and levying false taxes on wealth and people, among other illegitimate rulings. To safeguard against this atrocious matter, one of the most hideous and terrifying things, it became necessary to state that what is meant is...

(Urdu Text): ...[Islam] is dominant and not dominated) based on this principle. Furthermore, it would also follow that all of Dar al-Islam, according to the school of the two companions, would be declared Dar al-Harb if some laws of disbelief were found in them, or if rulings contrary to Allah Almighty's revealed commands were enforced there. This is observed in today's era; indeed, it has been this way since laziness toward the Shari'ah emerged and Muslim rulers turned away from implementing Shari'i commands. Non-Muslim subjects (Dhimmis) have progressed such that, contrary to the Shari'ah, they have emerged from the humiliation of the lowly to find great honor. Muslim rulers have granted them high positions and secure ranks to the extent that they have begun to boast over Muslims. May Allah Almighty have mercy on a poet whose words Mawlana Shami has quoted. (Translation of the poem): "O friends! The tribulations of the age are many; among them, the harshest is the power of foolish people. So when will the intoxication of the time end while the country, becoming Jewish-like, has become a place of humiliation for the jurists?" And just as some oppressive rulers, liking many innovations (bid'ahs) initiated by disbelieving leaders, implemented them in their own countries—for example, taking

oaths from witnesses, and imposing taxes, tolls, and illegitimate types of levies on people's wealth and lives. These troubling and bad affairs will have to be accepted in Muslim countries; therefore, it is necessary that in the first place, i.e., Dar al-Harb, there be pure and complete laws of disbelief, and in the second, i.e., Dar al-Islam, this should not be the case while it is the claimant; so from this...

Footnote: [1] Radd al-Muhtar, Kitab al-Jihad, Dar Ihya al-Turath al-Arabi, Beirut, 3/275.

फ़तवा-ए-रिज़विया, जिल्द 14

(अरबी पाठ): साहिबैन (इमाम अबू यूसुफ़ और इमाम मुहम्मद) के मज़हब के अनुसार, यदि वहां कुफ्र (अविश्वास) का कोई भी कानून लागू होता है या अल्लाह द्वारा उतारे गए कानून के खिलाफ कोई कानून लागू होता है, तो वे पूरे क्षेत्र 'दारुल हर्ब' (युद्ध का घर) माने जाते हैं। यह इन शहरों में सर्वविदित और प्रत्यक्ष है; बल्कि इससे बहुत पहले से ऐसा ही रहा है, जब शरीयत-ए-मुतह्हरा के प्रति लापरवाही फैल गई और शासक इसके आदेशों को लागू करने से पीछे हट गए। शरीयत की मंशा के विपरीत ज़िम्मियों को अपमान से निकालकर बड़े सम्मान तक पहुँचाया गया। उन्हें ऊंचे पद और बुलंद, अभेद्य स्थान दिए गए यहाँ तक कि वे मुसलमानों पर हावी होने लगे। अल्लाह उस कवि पर रहम करे, जैसा कि मौलाना शामी ने उद्धृत किया है: हमारे दोस्तो, समय की मुसीबतें बहुत हैं, और उनमें सबसे कड़वी मूर्खों की उन्नति है। समय अपने नशे से कब जागेगा, जबकि मैं यहूदियों को (फलते-फूलते) और फकीहों को अपमानित देखता हूँ?[1] इसी तरह, कुछ ज़ालिम शासकों ने कुफ्र के नेताओं द्वारा शुरू की गई कुछ बिदअतों (नवाचारों) को पसंद किया और उन्हें अपने देशों में लागू कर दिया, जैसे कि गवाहों से शपथ लेना, ज़ब्ती, चुंगी और लोगों की संपत्ति और जान पर गलत तरीके के कर लगाना, और अन्य झूठे कानून। इस भयानक और घृणित चीज़ से बचने के लिए, यह कहना आवश्यक हो गया कि अर्थ यह है कि...

(उर्दू पाठ): ...[इस्लाम] प्रबल होता है, पराजित नहीं होता) इस नियम के आधार पर तय किए गए हैं। इसके अलावा, इसका परिणाम यह भी होगा कि साहिबैन के मज़हब के अनुसार तमाम 'दारुल इस्लाम' को 'दारुल हर्ब' करार दिया जाए, यदि उनमें कुफ्र के कुछ कानून पाए जाएं या अल्लाह तआला के उतारे गए हुक्म के खिलाफ वहां हुक्म लागू पाए जाएं। जैसा कि आज के दौर में देखा जा रहा है; बल्कि पहले भी ऐसा ही रहा है जब से शरीयत के बारे में सुस्ती ज़ाहिर हुई और मुसलमान शासकों ने शरीयती आदेशों को लागू करने से मुँह मोड़ लिया। ज़िम्मियों ने तरक्की की है कि शरीयत के खिलाफ अपमान की ज़िल्लत से निकलकर बड़ी इज़्ज़त पा रहे हैं जिन्हें मुसलमान शासकों ने ऊँचे पद और सुरक्षित ओहदे दिए हैं यहाँ तक कि वे मुसलमानों पर शेखी बघारने लगे हैं। अल्लाह तआला उस कहने वाले पर रहम करे जिसका कलाम मौलाना शामी ने नक़ल किया है। (कविता का अनुवाद): 'दोस्तो! ज़माने की मुसीबतें बहुत हैं; उनमें सबसे कठिन मूर्ख लोगों का अधिकार है। तो ज़माने का नशा कब खत्म होगा जबकि मुल्क यहूदी जैसा बनकर फकीहों के अपमान की जगह बन चुका है?' और जैसा कि कुछ ज़ालिम शासकों ने काफिर नेताओं द्वारा जारी की गई कई बिदअतों को

पसंद करते हुए अपने मुल्कों में जारी कर दिया—उदाहरण के लिए, गवाहों से हलफ लेना, और टैक्स, चुंगी और लोगों के माल और जान पर गलत किस्म के महसूल लागू कर दिए। ये परेशान करने वाले बुरे मामले मुसलमान देशों में मानने पड़ेंगे; इसलिए ज़रूरी है कि पहले स्थान यानी दारुल हर्ब में शुद्ध और पूर्ण कुफ्र के कानून हों, और दूसरे यानी दारुल इस्लाम में ऐसा न हो जबकि वह इसका दावेदार है; तो इससे...

पाद-टिप्पणी: [1] रद अल-मुह्तार, किताब अल-जिहाद, दार इह्या अल-तुराथ अल-अरबी, बेरूत, 3/275. पेज 112 का 712

بأسرها دور حرب على مذهب الصاحبين اذا جرى فيها شيئ من احكام الكفر او حكم فيها بعض مالم ينزل الله سبحانه وتعالى وهو معلوم مشاهد في هذه الامصار بل من قبلها بكثير حيث فشا التهاون في الشرع الشريف وتقاعد الحكام عن اجراء احكامه وترقى اهل الذمة على خلاف مراد الشريعة عن ذل ذليل الى عز جليل اعطوا مناصب رفيعة ومراتب شامخة منيعة حتى استعلوا على المسلمين ورحم الله للقائل كما نقل المولى الشامي: حبائنا نوب الزمان كثيرة وامر منها رفعة السفهاء فمتى يفيق الدهر من سكراته وأرى اليهود بذلة الفقهاء[1] وكذلك ارتضى بعض الظلمة من حكام الجور بعض البدعات التي خرقها ائمة الكفر فاجروها في بلادهم كتحليف الشهود والزام المصادرات والمكوس ووضع الوظائف الباطلة على الاموال والنفوس الى غير ذلك من الاحكام الباطلة ويسلم هذا الامر الفظيع من اشنع الشنائع الهائلة فوجب القول بان المراد

غالب ہوتا ہے مغلوب نہیں ہوتا) کے قاعدہ پر مبنی قرار دئے ہیں، علاوہ ازیں یہ بھی لازم آئے گا کہ تمام دارالاسلام صاحبین کے مذہب پر دارالحرب قرار پائیں جبکہ ان میں کچھ احکام کفر پائے جاتے ہوں یا اللہ تعالٰی کے نازل کردہ حکم کے خلاف وہاں حکم نافذ پائے جاتے ہوں جیسا کہ آج کے دور میں مشاہدہ ہے بلکہ قبل ازیں بھی ایسا رہا ہے جب سے شریعت کے بارے میں سستی ظاہر ہوئی اور مسلمان حکام نے شرعی احکام کے نفاذ سے روگردانی کررکھی ہے، اور ذمی حضرات کو ترقی ملی ہے کہ خلاف شرع ذلیل کی ذلت سے نکل کر بڑی عزت پارہے ہیں جن کو مسلمان حکمرانوں نے بلند منصب اور محفوظ مراتب عطا کر رکھے ہیں یہاں تک کہ وہ مسلمانوں پر تعلی کرنے لگے ہیں، اللہ تعالٰی ایک قائل پر رحم فرمائے جس کا کلام مولانا شامی نے نقل کیا ہے۔ (شعر کا ترجمہ) "دوستو! زمانہ کے مصائب کثیر ہیں، ان میں سے سخت ترین بیوقوف لوگوں

کا اقتدار ہے، تو کب زمانے کا نشہ ختم ہوگا جبکہ ملک یہودی بن کر فقہاء کی ذلت گاہ بن چکا ہے۔" اور جیسا کہ بعض ظالم حکمرانوں نے کافر لیڈروں کی جاری کردہ کئی بدعات کو پسند کرتے ہوئے اپنے ملکوں میں جاری کردیا مثلاً گواہوں سے حلف لینا، اور ٹیکس، چونگیاں اور لوگوں کے اموال اور نفوس پر باطل قسم کے محصولات لاگو کردئے، یہ پریشان کن برے معاملات مسلمان ملکوں میں ماننے پڑیں گے لہٰذا ضروری ہے کہ پہلے مقام یعنی دارالحرب میں خالص متکمل احکام کفر ہوں اور دوسرے یعنی دارالاسلام میں ایسا نہ ہو جبکہ یہی مدعی ہے، تو اس سے

[1] رد المحتار کتاب الجہاد دار احیاء التراث العربی بیروت ۳/ ۲۷۵ Page 112 of 712

Fatawa Rizwia, Volume 14

In the first place, it is about sincerity and exclusivity, unlike the second, which is the objective. Thus, it becomes clear that a territory where both types of rulings are prevalent—some of this and some of that—like this land of ours, does not become 'Dar al-Harb' (Abode of War) even according to the school of the two companions (Abu Yusuf and Muhammad al-Shaybani), due to the lack of exclusivity of the laws of polytheism. Some contemporaries mistakenly assumed that the denial of 'Dar al-Harb' status for India is based solely on the Imam's (Abu Hanifa's) school, thinking it wouldn't hold under the 'Sahibayn'. They unnecessarily lengthened the discourse. More absurd and grave is the stance adopted by some prominent figures of our time. They tried to negate 'Dar al-Harb' status for our country based on the non-fulfillment of the second condition, i.e., connection to another 'Dar al-Harb'. They defined 'connection' as being surrounded by 'Dar al-Harb' on all sides without bordering any 'Dar al-Islam'. Since this definition doesn't apply to India (as its western side connects to Afghan lands like Peshawar and Kabul which are 'Dar al-Islam'), they concluded it's not 'Dar al-Harb'.

I say: I wish they had pondered over the meaning of 'frontiers' (Thughur) or considered the virtues of the frontier guards (Murabitin) and reflected on the meaning of 'Ribat'. Or if they had known that Makkah, Syria, Taif, the land of Hunayn, Banu al-Mustaliq, etc., were once 'Dar al-Harb' during the time of the Prophet (peace and blessings be upon him), despite their definite connection to 'Dar al-Islam'. Understand this well.

Page 113 of 712

फ़तावा रिज़विया, खंड 14

पहली प्राथमिकता शुद्धता और अनन्य निष्ठा है, न कि दूसरा, जो कि अभीष्ट है। इससे स्पष्ट होता है कि वह स्थान जहाँ दोनों प्रकार के शासन लागू होते हैं—कुछ इसके और कुछ उसके—जैसे कि हमारी यह भूमि, 'साहिबैन' (इमाम अबू यूसुफ और इमाम मुहम्मद) के मत के अनुसार भी 'दारुल हरब' (युद्ध का घर) नहीं होगी, क्योंकि यहाँ पूरी तरह से कुफ्र के कानून लागू नहीं हैं। कुछ समकालीन विद्वानों का यह अनुमान है कि भारत से 'दारुल हरब' होने का खंडन केवल इमाम (अबू हनीफ़ा) के मत पर आधारित है। उनका यह भ्रम था कि यह 'साहिबैन' के मत पर सही नहीं बैठेगा, इसलिए उन्होंने व्यर्थ में लंबी बहस की। सबसे कमज़ोर और खतरनाक रुख वह है जो हमारे समय की कुछ प्रसिद्ध हस्तियों ने अपनाया है। उन्होंने हमारे देश से 'दारुल हरब' की स्थिति को नकारने का आधार दूसरी शर्त, यानी किसी अन्य 'दारुल हरब' से भौगोलिक जुड़ाव की कमी को बनाया। उन्होंने 'जुड़ाव' का अर्थ यह लिया कि कोई देश चारों ओर से 'दारुल हरब' से घिरा हो और किसी भी तरफ से 'दारुल इस्लाम' से न जुड़ा हो। चूंकि भारत में यह स्थिति नहीं है (क्योंकि इसकी पश्चिमी सीमा अफ़गानों के प्रदेशों जैसे पेशावर और काबुल से जुड़ी है जो 'दारुल इस्लाम' हैं), इसलिए उन्होंने इसे 'दारुल हरब' नहीं माना।

मैं कहता हूँ: काश वे सीमाओं (सुगूर) के अर्थ पर विचार करते, या सीमा रक्षकों (मुराबितीन) की महिमा को देखते हुए 'रिबात' के अर्थ को समझते। या यह जानते कि मक्का, शाम, ताइफ़, हुनैन की भूमि, और बनू मुस्तलिक आदि पैगंबर (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के समय में एक समय 'दारुल हरब' थे, जबकि उनका 'दारुल इस्लाम' से सीधा संपर्क था। इसे गहराई से समझें।

पृष्ठ 113/712

في المقام الاول هو الخلوص والتمحض دون الثاني وهو المقصود . وبهذا تبين ان الدارالتي تجرى فيها الحكمان شيعى من هذا وشيعى من هذا كدارنا هذه لا تكون دارحرب على مذهب الصاحبين ايضا لعدم تمحض احكام الشرك فمن الظن ماعرض لبعض المعاصرين من بناء نفي الحربية على الهند على مذهب الامام فقط فتوهم انه لايستقيم على مذهب الصاحبين واخطر الى تطويل الكلام بماكان في غنى عنه واشد سخافة واعظم شناعة مااعترى بعض اجلة المشاهير من الذين ادركنا عصرهم اذحاولوا انفي الحربية عن بلادنا بناء على عدم تحقق الشرط الثانى اعنى الاتصال بدارالحرب ايضاً فقالوا معنى الاتصال ان تكون محاطة بدارالحرب من كل جهة ولا تكون في جانب بلدة اسلامية وهو غير واقع في بلاد الهند اذجانبها الغربي متصل بملك الافاغنة كفشاور وكابل وغيرهما من بلاد دارالاسلام . واضح ہو گیا کہ وہ دار جس میں دونوں قسم کے احکام کچھ کفر کے اور کچھ اسلام کے پائے جائیں جیسا کہ ہمارا یہ ملک ہے، صاحبین کے مذہب پر بھی دارالحرب نہ ہوگا کیونکہ یہاں خالص محض احکام کفر نہیں ہیں تو ہمارے بعض معاصرین کا یہ گمان کہ ہندوستان سے دارالحرب की نفی کی بنیاد صرف امام صاحب کا مذہب ہے ، اس کا وہم ہے کہ صاحبین کے مذہب پر درست نہیں ہے اس نے طویل کلام کیا جبکہ اس کی ضرورت نہیں تھی ، کمزور ترین اور سب سے خطرناک موقف وہ ہے جو ہمارے زمانہ کے مشہور اجلہ حضرات کو لاحق ہوا ہے کہ انہوں نے ہمارے اس ملک سے دارالحرب کی نفی کی بنیاد شرط ثانی یعنی کسی دارالحرب سے اتصال کے نہ پائے جانے کو قرار دیا ہے اور انھوں نے اتصال کا معنی لیا ہے کہ چاروں طرف سے دارالحرب میں گھرا ہوا ہو اور کسی طرف سے دارالاسلام سے نہ ملا ہوا ہو چونکہ اتصال کا معنی ہندوستان میں نہیں پایا جاتا لہذا یہ

دارالحرب نہ ہوگا کیونکہ ہندوستان مغربی جانب سے افغانوں کے ملک پشاور اور کابل وغیرہ دارالاسلام سے ملا ہوا ہے،

اقول : (میں کہتا ہوں کہ) کاش وہ سرحدوں کے معنی پر غور کر لیتے ، یا اسلامی سرحدوں کی نگرانی کی فضیلت کو دیکھتے ہوئے رباط کے معنی پر غور کر لیتے یا یہ معلوم کر لیتے کہ مکہ ، شام، طائف ، حنین ، اور بنی مصطلق کے علاقے وغیرہ حضور علیہ الصلوۃ والسلام کے ایک زمانہ میں دارالحرب تھے حالانکہ ان سب کا دارالاسلام سے اتصال تھا، یا یہی سمجھ لیتے۔

صفحہ ۱۱۳ از ۷۱۲

Fatawa Razawiyya, Volume 14

(Arabic Text): Indeed, whenever the Imam conquers a town from the lands of the disbelievers and implements Islamic rulings therein, it becomes Dar al-Islam (Abode of Islam), while the adjacent lands under the control of the disbelievers remain Dar al-Harb (Abode of War) as they were. Or realize that if what he said were correct, it would be impossible for any of the lands of disbelief to be Dar al-Harb unless separated from Islamic borders by seas and deserts, and no one has said this. This is because whenever a town is judged to be Dar al-Harb, we ask about the surrounding lands; if any of them are from the lands of Islam, then the first would also be Dar al-Islam due to the lack of connection in the mentioned sense. Otherwise, we would move the discussion to what is adjacent to it until it reaches a town from the lands of Islam, and they would all become Dar al-Islam due to being contiguous, or there would be no Islamic town in that direction until the end of the earth. In summary, the falsity of this statement is too obvious to be hidden, and its origin is faulty reasoning. The condition according to the Imam for a town of Dar al-Islam to become Dar al-Harb is that it should not be surrounded by Dar al-Islam from all four directions; because the dominance of the disbelievers then is on the verge of disappearing, so it does not depart [from Dar al-Islam] because of it.

(Urdu Text): When the Muslim Imam conquers any region belonging to the disbelievers and implements Islamic laws there, that region becomes Dar al-Islam, while the remaining adjacent regions still under the possession of the disbelievers remain Dar al-Harb as they were before. Or consider that if what they are saying were correct, then no land of disbelief in the whole world would be called Dar al-Harb until there was a separation of seas and deserts between them and Dar al-Islam, whereas no one is a proponent of this meaning of Dar al-Harb. This is because when you call any country Dar al-Harb, we will inquire about which countries surround it. If any of them were Dar al-Islam, then the first country (Dar al-Harb) would also be declared Dar al-Islam because that connection which is the criterion for Dar al-Harb was not found. Otherwise, if there is no Islamic country around it, then we would inquire about the second country connected to it, until by joining them a Dar al-Islam is found, then all these intermediate countries would become Dar al-Islam because they have become connected with each other. Or it must be accepted that in this direction on the globe, there is no Dar al-Islam at all. The summary is that the corruption of this statement regarding the criteria of Dar al-Harb is clear and there is no hiddenness in it; its basis is this faulty reasoning that according to the Imam, the

condition for any Dar al-Islam to become Dar al-Harb is that the country should not be surrounded by Dar al-Islam on all four sides, because if it...

फ़तावा रज़विया, जिल्द 14

(अरबी पाठ): वास्तव में, जब भी इमाम काफिरों के देशों में से किसी शहर को जीतता है और उसमें इस्लामी आदेश लागू करता है, तो वह दार अल-इस्लाम (इस्लाम का घर) बन जाता है, जबकि उसके बगल वाले देश जो काफिरों के शासन के अधीन हैं, दार अल-हर्ब (युद्ध का घर) बने रहते हैं जैसे वे पहले थे। या समझें कि यदि उन्होंने जो कहा वह सही होता, तो अविश्वास के देशों में से किसी के लिए दार अल-हर्ब होना असंभव होता जब तक कि समुद्र और जंगल उसे इस्लामी सीमाओं से अलग न करें, और किसी ने ऐसा नहीं कहा। ऐसा इसलिए है क्योंकि जब भी किसी शहर को दार अल-हर्ब होने का निर्णय दिया जाता है, तो हम उसके आसपास के देशों के बारे में पूछते हैं; यदि उनमें से कोई भी इस्लाम के देशों में से है, तो पहला भी दार अल-इस्लाम होगा क्योंकि उल्लिखित अर्थ में जुड़ाव की कमी है। अन्यथा, हम चर्चा को उसके बगल वाले देश पर ले जाएंगे जब तक कि वह इस्लाम के देशों में से एक शहर तक न पहुँच जाए, और वे सभी एक-दूसरे के सटे होने के कारण दार अल-इस्लाम बन जाएँगे, या उस दिशा में पृथ्वी के अंत तक कोई इस्लामी शहर नहीं होगा। संक्षेप में, इस कथन की असत्यता छिपे रहने के लिए बहुत स्पष्ट है, और इसका मूल दोषपूर्ण तर्क है। इमाम के अनुसार, दार अल-इस्लाम के शहर के दार अल-हर्ब बनने की शर्त यह है कि वह चारों दिशाओं से दार अल-इस्लाम से घिरा न हो; क्योंकि तब काफिरों का वर्चस्व पतन के कगार पर होता है, इसलिए यह इसके द्वारा [दार अल-इस्लाम से] बाहर नहीं निकलता है।

(उर्दू पाठ): कि जब मुसलमान इमाम काफिरों के किसी क्षेत्र को जीतकर वहां इस्लामी आदेश लागू कर देता है, तो वह क्षेत्र दार अल-इस्लाम बन जाता है, जबकि उससे सटे बाकी क्षेत्र जो अभी भी काफिरों के कब्जे में हैं, वे पहले की तरह दार अल-हर्ब हैं। या उन्हें समझ आता कि जो कुछ वे कह रहे हैं अगर वह सही होता, तो पूरी दुनिया में कोई भी दार-ए-कुफ्र तब तक दार अल-हर्ब नहीं कहलाएगा जब तक कि उनके और दार अल-इस्लाम के बीच समुद्र और रेगिस्तान का फासला न हो, जबकि दार अल-हर्ब के इस अर्थ का कोई भी कायल नहीं है। यह इसलिए है क्योंकि जब आप किसी देश को दार अल-हर्ब कहेंगे, तो हम पूछेंगे कि उसके आसपास किन देशों का घेरा है। यदि उनमें से कोई भी दार अल-इस्लाम हो, तो पहला देश (दार अल-हर्ब) भी दार अल-इस्लाम घोषित हो जाएगा क्योंकि वह जुड़ाव जो दार अल-हर्ब का पैमाना है, नहीं पाया गया। वरना अगर आसपास इस्लामी देश न हो, तो फिर हम उससे मिलने वाले दूसरे देश के बारे में पता करेंगे, यहाँ तक कि मिलाते-मिलाते कोई दार अल-इस्लाम मिल गया, तो ये बीच वाले तमाम देश दार अल-इस्लाम हो जाएंगे क्योंकि इन

देशों का आपस में एक-दूसरे से जुड़ाव हो गया है। या फिर यह माना जाए कि इस दिशा में पृथ्वी पर कोई भी दार अल-इस्लाम नहीं है। सारांश यह है कि दार अल-हर्ब के इस अवधि वाले कथन की खराबी स्पष्ट है जिसमें कुछ भी छिपा नहीं है; इसकी बुनियाद यह गलत तर्क है कि इमाम साहब के अनुसार किसी दार अल-इस्लाम के दार अल-हर्ब बनने के लिए यह शर्त है कि वह देश चारों तरफ से दार अल-इस्लाम में घिरा न हो क्योंकि अगर वह...

ان الامام كلما فتح بلدة من بلاد الكفار واجرى فيها احكام الاسلام صارت دار الاسلام والتي تليها من البلاد تحت حكم الكفار دار حرب كما كانت او تفطن ان لو صح ما قاله لاستحال ان يكون شيئ من ديار الكفر دار حرب الان يفصل بينها وبين الحدود الاسلامية البحار والمفاوز ولم يقل به احد، وذلك لانه كلما حكمت على بلدة بأنها دار حرب سألنا عما يحيطها من البلاد فان كان فيها من بلاد الاسلام كانت الاولى ايضاً دار الاسلام لعدم الاتصال بالمعنى المذكور والانتقلنا الكلام الى ما يلاصقها حتى ينتهى الى بلدة من بلاد الاسلام فتصير كلها دار الاسلام لتلازق بعضها ببعض اولا تكون في تلك الجهة بلدة اسلامية الى منقطع الارض، وبالجملة ففساد هذا القول اظهر من ان يخفى وانما منشؤه القياس الفاسد وذلك ان الشرط عند الامام في صيرورة بلدة من دار الاسلام دار حرب ان لا تكون محاطة بدار الاسلام من الجهات الاربع وذلك لان غلبة الكفار اذن على شرف الزوال فلا تخرج به۔

کہ مسلمان امام جب کفار کے کسی علاقہ کو فتح کرکے وہاں اسلامی احکام جاری کر دیتا تو وہ علاقہ دار الاسلام بن جاتا ہے جبکہ اس سے متصل باقی علاقے جو کفار کے قبضہ میں بدستور ابھی تک موجود ہیں وہ پہلے کی طرح دار الحرب ہیں، یا ان کو سمجھ آتی کہ جو کچھ وہ کہہ رہے ہیں اگر صحیح ہو تو پھر دنیا بھر میں کوئی بھی دار کفر اس وقت تک دار الحرب نہ کہلائے جب تک ان میں اور دار الاسلام میں سمندروں اور بیابانوں کا فاصلہ نہ ہو، حالانکہ کوئی بھی دار الحرب کے اس معنیٰ کا قائل نہیں ہے، یہ اس لئے کہ جب آپ کسی ملک کو دار الحرب کہیں گے تو ہم استفسار کریں گے کہ اس کے ارد گرد کن ملکوں کا احاطہ ہے اگر کوئی بھی ان میں سے دار الاسلام ہو تو پہلا ملک (دار الحرب) بھی دار الاسلام قرار پائے کیونکہ وہ اتصال جو دار الحرب کا معیار ہے وہ نہ پایا گیا، ورنہ اگر ارد گرد اسلامی ملک نہ ہو تو پھر ہم اس سے ملنے والے

دوسرے ملک کی بابت معلوم کریں گے حتیٰ کہ ملتے ملاتے کوئی دار الاسلام پایا گیا تو یہ درمیان والے تمام ملک دار الاسلام ہو جائیں گے کیونکہ ان ملکوں کا آپس میں ایک دوسرے سے اتصال ہو گیا ہے، یا پھر یہ تسلیم کیا جائے کہ اس جہت میں کرہ ارض میں کوئی بھی دار الاسلام نہیں۔

خلاصہ یہ ہے کہ دار الحرب کے اس میعاد والے قول کا فساد واضح ہے جس میں کچھ بھی خفاء نہیں ہے، اس کی بنیاد یہ فاسد قیاس ہے کہ امام صاحب کے نزدیک کسی دار الاسلام کے دار الحرب بننے کے لئے یہ شرط ہے کہ چاروں اطراف سے وہ ملک دار الاسلام میں گھرا ہوا نہ ہو کیونکہ اگر وہ

Fatawa Razawiya Volume 14

[Boxed Text] Arabic: The town from Dar al-Islam... he claimed that the condition for it being Dar al-Harb (Land of War) is that it must be surrounded by Dar al-Harb from all sides. What a corrupt analogy he has made, as is not hidden from what people benefit from. Urdu: If it is surrounded, then in that Dar al-Harb, the dominance of the infidels will remain in a state of potential fall, so why would it not remain outside Dar al-Islam? Therefore, they thought that for any country to be a Dar al-Harb, it is necessary that it be surrounded by Dar al-Harb countries on all four sides. This analogy is extremely corrupt, which is not hidden even from the common people. (T)

In short, there is no doubt about India being Dar al-Islam (Land of Islam). It is strange of those who, for the sake of legitimizing usury (Riba) (whose prohibition is proven by definitive Quranic texts and upon which various severe warnings have been issued), declare this country Dar al-Harb (Land of War) and, despite having the power and ability, do not even bring the thought of migration (Hijrah) to their hearts. As if these cities became Dar al-Harb just for that day so that they could enjoy the pleasures of interest and live comfortably in their beloved homeland. I seek forgiveness from Allah. "Do you then believe in a part of the Book and disbelieve in another part?"[1] (I seek forgiveness from Allah Almighty, so do you believe in some of the book and deny some? -T). Allah Subhanaho wa Ta'ala says that usurers will rise on the Day of Judgment like those struck by a demon,[2] i.e., falling like a madman, senseless. And the Prophet, the Light and Master of the Worlds, peace and blessings of Allah be upon him, says: I saw some people whose bellies were swollen like houses and were like glass so that what was inside could be seen, snakes and scorpions were filled in them. I asked, who are these people? Gabriel replied: the usurers.[3] When the verse prohibiting usury was revealed, some Muslims said: whatever interest of ours remained before the revelation of the verse, we will take that and refrain in the future. The command came: if you do not comply, then declare war against Allah and the Messenger of Allah.[4] Hazrat Jabir bin Abdullah Ansari, may Allah be pleased with both of them, says the Messenger of Allah, peace and blessings of Allah be upon him, cursed the one who consumes usury.[5] Maula Ali, may Allah honor his face, says: I heard the Messenger of Allah, peace and blessings of Allah be upon him, cursing the one who consumes usury.[6] The Messenger of Allah, peace and blessings of Allah be upon him, says: There are seventy parts of usury, the lightest of which is that a man commits adultery with his mother.[7]

[1] Al-Quran al-Karim 2/85 [2] Al-Quran al-Karim 2/275 [3] Sunan Ibn Majah, Chapter on Severity in Usury, H.M. Saeed Company Karachi, p. 165 [4] Al-Quran al-Karim 2/279 [5] Sahih Muslim, Chapter on Usury, Qadeemi Kutub Khana Karachi, 12/27 [6] Musnad Ahmad bin Hanbal, Dar al-Fikr Beirut, 1/158 [7] Sunan Ibn Majah, Chapter on Severity in Usury, H.M. Saeed Company Karachi, p. 165 and Mishkat al-Masabih, Chapter on Usury, Matba' Mujtabai Delhi, p. 246

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदह (14)

[बॉक्स टेक्स्ट] अरबी: दारुल इस्लाम से शहर... उसने दावा किया कि दारुल हर्ब (युद्ध का देश) होने की शर्त यह है कि वह हर तरफ से दारुल हर्ब से घिरा हो। उसने कितना भ्रष्ट सादृश्य दिया है, जैसा कि लोगों को होने वाले लाभ से छिपा नहीं है। उर्दू: अगर घिरा हुआ हो तो उस दारुल हर्ब में काफ़िरों का प्रभुत्व पतन की स्थिति में रहेगा, तो क्यों वह दारुल इस्लाम से बाहर नहीं रहेगा? इसलिए उन्होंने मान लिया कि किसी देश के हर्बी (युद्ध क्षेत्र) होने के लिए ज़रूरी है कि वह चारों तरफ़ से हर्बी देशों से घिरा हो। यह सादृश्य (कयास) अत्यंत ही भ्रष्ट है जो आम लोगों से भी छिपा नहीं है। (त)

संक्षेप में, हिंदुस्तान के दारुल इस्लाम (इस्लाम का घर) होने में कोई संदेह नहीं है। उन लोगों पर आश्चर्य है जो सूद (ब्याज) को जायज़ ठहराने के लिए (जिसकी मनाही क़ुरआन के पक्के सबूतों से साबित है और जिस पर कैसी-कैसी कड़ी चेतावनियाँ आई हैं) इस देश को दारुल हर्ब (युद्ध का देश) घोषित करते हैं, और सामर्थ्य और शक्ति होने के बावजूद हिजरत (पलायन) का विचार भी दिल में नहीं लाते। मानो ये शहर उसी दिन के लिए दारुल हर्ब बने थे कि मज़े से सूद का आनंद उठाएँ और अपने प्यारे वतन में पूरे आराम से रहें। मैं अल्लाह से माफ़ी चाहता हूँ, "तो क्या तुम किताब के कुछ हिस्से पर ईमान लाते हो और कुछ का इनकार करते हो?"[1] (मैं अल्लाह तआला से माफ़ी चाहता हूँ, तो क्या कुछ किताब पर ईमान लाते हो और कुछ का इनकार करते हो? -त)। अल्लाह सुब्हानहू व तआला फ़रमाता है कि सूद खाने वाले क़यामत के दिन उस व्यक्ति की तरह उठेंगे जिसे शैतान ने छूकर पागल कर दिया हो,[2] यानी पागलों की तरह गिरते-पड़ते बदहवास। और हुज़ूर पुर नूर सरवर-ए-आलम सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम फ़रमाते हैं: मैंने कुछ लोगों को देखा जिनके पेट फूलकर मकानों के बराबर हो गए हैं और शीशे की तरह हैं कि अंदर की चीज़ नज़र आती है, उनमें साँप-बिच्छू भरे हुए हैं। मैंने पूछा, ये कौन लोग हैं? जिब्रील ने अर्ज़ किया: सूद खाने वाले।[3] जब सूद की मनाही की आयत उतरी, तो कुछ मुसलमानों ने कहा: जो हमारा सूद आयत उतरने से पहले का रह गया है वह ले लें, आइंदा बाज़ रहेंगे। हुक्म आया: अगर नहीं मानते तो अल्लाह और अल्लाह के रसूल से लड़ाई का एलान कर दो।[4] सैय्यदना जाबिर बिन अब्दुल्लाह अंसारी रज़ियल्लाहु तआला अन्हुमा फ़रमाते हैं कि रसूलुल्लाह सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम ने सूद खाने वाले पर लानत की।[5] मौला अली कर्रमल्लाहु वज्हहुल करीम फ़रमाते हैं: मैंने रसूलुल्लाह सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम को सूद खाने वाले पर लानत फ़रमाते सुना।[6] रसूलुल्लाह सल्लल्लाहु तआला अलैहि

वसल्लम फ़रमाते हैं: सूद के सत्तर हिस्से हैं, सबसे हल्का यह है कि आदमी अपनी माँ के साथ ज़िना (व्यभिचार) करे।[7]

---

[1] अल-क़ुरआन अल-करीम 2/85 [2] अल-क़ुरआन अल-करीम 2/275 [3] सुनन इब्न माजा, बाब अल-तगलीज़ फ़िर रिबा, एच.एम. सईद कंपनी कराची, पृ. 165 [4] अल-क़ुरआन अल-करीम 2/279 [5] सहीह मुस्लिम, बाब अर-रिबा, क़दीमी कुतुब खाना कराची, 12/27 [6] मुसनद अहमद बिन हंबल, दारुल फ़िक्र बैरुत, 1/158 [7] सुनन इब्न माजा, बाब अल-तगलीज़ फ़िर रिबा, एच.एम. सईद कंपनी कराची, पृ. 165 और मिश्कातुल मसाबीह, बाब अर-रिबा, मतबअ मुजतबाई दिल्ली, पृ. 246

البلدة عن دار الاسلام فزعم ان شرط الحربیة ان تکون محاطة بدار الحرب من جمیع الجوانب وما افسدہ من قیاس کما لا یخفی عما فاد الناس۔ گھرا ہوا ہو تو اس دارالحرب میں کفار کا غلبہ معرض سقوط میں رہے گا تو کیوں وہ دارالاسلام سے خارج نہ رہے گا، لہذا انہوں نے خیال کر لیا کہ کسی ملک کے حربی ہونے کے لئے ضروری ہے کہ وہ چاروں طرف سے حربی ملکوں میں گھرا ہوا ہو، یہ قیاس نہایت ہی فاسد ہے جو عوام الناس کے لئے بھی مخفی نہیں۔ (ت)

الحاصل ہندوستان کے دارالاسلام ہونے میں شک نہیں عجب ان سے جو تحلیلِ ربوا کے لئے (جس کی حرمت نصوصِ قاطعہ قرآنیہ سے ثابت اور کیسی کیسی سخت وعیدیں اس پر وارد) اس ملک کو دارالحرب ٹھہرائیں اور با وجود قدرت و استطاعت ہجرت کا خیال بھی دل میں نہ لائیں گویا یہ بلادِ اسی دن کے لئے دارالحرب ہوئے تھے کہ مزے سے سود کے لطف اڑائیے اور بآرام تمام وطن مالوف میں بسر فرمائیے استغفر اللہ، اَفَتُؤْمِنُوْنَ بِبَعْضِ الْکِتٰبِ وَتَکْفُرُوْنَ بِبَعْضٍ ۱ (میں اللہ تعالٰی سے مغفرت چاہتا ہوں، تو کیا بعض کتاب پر ایمان لاتے ہو اور بعض کا انکار کرتے ہو ۔ت) اللہ سبحانہ و تعالٰی فرماتا ہے سود کھانے والے قیامت کو آسیب زدہ کی طرح اٹھیں گے ۲ یعنی مجنونانہ گرتے پڑتے بدحواس۔ اور حضور پر نور سرورِ عالم صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم فرماتے ہیں : میں نے کچھ لوگ ملاحظہ فرمائے کہ پیٹ ان کے پھول کر مکانوں کے برابر ہوگئے ہیں اور مثل شیشہ کے ہیں کہ اندر کی چیز نظر آتی ہے سانپ بچھوان میں بھرے ہیں، میں نے دریافت کیا یہ کون لوگ ہیں؟ جبریل نے عرض کیا: سود کھانے والے۔ ۳ جب تحریمِ ربوا کی آیت نازل ہوئی بعض مسلمانوں نے کہا: جو سود ہمارا نزولِ آیت سے پہلے کا رہ گیا ہے وہ لے لیں آئندہ باز رہیں گے۔ حکم آیا اگر نہیں مانتے تو اعلان کر دو اللہ اور اللہ کے رسول سے لڑائی کا۔ ۴ سیدنا جابر بن

عبداللہ انصاری رضی اللہ تعالیٰ عنہما فرماتے ہیں رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم نے سود خور پر لعنت کی۔ ۵ مولیٰ علی کرم اللہ وجہہ فرماتے ہیں : میں نے رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کو سود خور پر لعنت فرماتے سنا، ۶ رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم فرماتے ہیں : سود کے ستر ٹکڑے ہیں سب سے ہلکا یہ ہے کہ آدمی اپنی ماں سے زنا کرے۔ ۷

---

۱ القرآن الکریم ۲/۸۵ ۲ القرآن الکریم ۲/۲۷۵ ۳ سنن ابن ماجہ باب التغلیظ في الربا ایچ ایم سعید کمپنی کراچی ص ۱۶۵ ۴ القرآن الکریم ۲/۲۷۹ ۵ صحیح مسلم باب الربا قدیمی کتب خانہ کراچی ۱۲/۲۷ ۶ مسند احمد بن حنبل دارالفکر بیروت ۱/۱۵۸ ۷ سنن ابن ماجہ باب التغلیظ في الربا ایچ ایم سعید کمپنی کراچی ص ۱۶۵ و مشکوۃ المصابیح باب الربا مطبع مجتبائی دہلی ص ۲۴۶

Fatawa-e-Razvia Volume 14

Look, first, having recalled their foul sayings, finally expressed his purity and disassociation from their polytheism (shirk). Thus it became known that those who claim sonship are polytheists, but in 'Zahir al-Riwayah' (manifest reports), the ruling of being People of the Book (Kitabiyat) was applied to them absolutely, and their slaughtered animals and women were declared lawful. It is stated in 'Durr-ul-Mukhtar':

Marriage with a Kitabiyah (woman of the People of the Book) is valid, even if it is mildly disliked (makruh tanzihi), provided that she believes in a sent Prophet and acknowledges a revealed book from Allah, even if Christians generally consider Jesus (peace be upon him) as God. Similarly, their slaughtered meat is also lawful according to the school of thought. [Bahr-ul-Raiq, abbreviated]. (T)

It is quoted from 'Bahr-ul-Raiq' in 'Radd-ul-Muhtar':

The gist is that in the school of thought, the ruling is absolute because Shams al-Aimma Sarakhsi mentioned in 'Al-Mabsut' that the slaughtered animal of a Christian is absolutely lawful, whether they believe in the Trinity (third of three) or not, because the Book of Allah is absolute here, and this is the evidence. This was preferred in 'Fath-ul-Qadir', etc. (T)

In 'Al-Mustasfa', following the aforementioned text from 'Al-Mabsut', it is stated:

However, considering the evidence, the appropriate view is that eating their slaughtered meat and marrying their women is permissible. [End]. (T)

In 'Fatawa Hamidiya', it is stated:

The implication of the evidence is permissibility, as mentioned by At-Timurtashi in his Fatawa, etc. (T)

1. Durr-ul-Mukhtar, Book of Marriage, Section on Prohibitions, Mujtabai Press, Delhi, 1/189.
2. Radd-ul-Muhtar, Book of Marriage, Section on Prohibitions, Dar Ihya al-Turath al-Arabi, Beirut, 2/289.
3. Fath-ul-Qadir, citing Al-Mustasfa, Book of Marriage, Section explaining Prohibitions, Maktaba Nooria Razvia, Sukkur, 3/135.
4. Al-Uqud ad-Durriya fi Tanqih al-Fatawa al-Hamidiya, Book of Slaughtered Animals, Arg Bazaar, Kandahar, Afghanistan, 2/232.

देखिये, पहले उनके गंदे कथनों को याद दिलाकर अंत में उनके शिर्क(बहुदेववाद) से अपनी पवित्रता और विरक्ति व्यक्त की। अतः यह ज्ञात हुआ कि पुत्रत्व का दावा करने वाले मुशरिक (बहुदेववादी) हैं, लेकिन 'ज़ाहिर-अर-रिव़ाया' में उन पर निरपेक्ष रूप से 'किताबियत' का हुक्म लागू किया गया और उनके ज़बीहा (ज़बह किए हुए जानवर) और महिलाओं को हलाल (वैध) ठहराया गया। 'दुर्र-उल-मुख्तार' में है:

एक किताबिया महिला से निकाह सही है, भले ही वह मकरूह तंज़ीही (हल्का नापसंद) हो, बशर्ते कि वह महिला किसी भेजे गए नबी पर विश्वास रखती हो और अल्लाह की ओर से उतारी गई किसी किताब को स्वीकार करती हो, भले ही ईसाई सामान्य रूप से ईसा (अलैहिस्सलाम) को ईश्वर मानते हों। इसी तरह, उनका ज़बीहा भी मज़हब में हलाल है। [बहर-उर-राइक़, संक्षेप में]। (त)

'रद्द-उल-मुहतार' में 'बहर-उर-राइक़' से उद्धृत है:

सारांश यह है कि मज़हब में यह नियम निरपेक्ष है क्योंकि शम्स अल-अइम्मा सरखसी ने 'अल-मब़सूत' में उल्लेख किया है कि ईसाई का ज़बीहा निरपेक्ष रूप से हलाल है, चाहे वे 'सालिस-ए-सालासा' (त्रिमूर्ति) का विश्वास रखें या न रखें, क्योंकि अल्लाह की किताब यहाँ निरपेक्ष है और यही प्रमाण है। 'फ़तह-उल-क़दीर' में इसे प्राथमिकता दी गई है, इत्यादि। (त)

'अल-मुस्तसफ़ा' में उक्त इबारत के बाद 'मब़सूत' के हवाले से है:

लेकिन प्रमाणों को देखते हुए यही उचित मत है कि उनका ज़बीहा खाना और उनकी महिलाओं से निकाह जायज़ (वैध) है। [समाप्त]। (त)

'फ़तावा हामिदिया' में है:

प्रमाणों की आवश्यकता यही है कि यह जायज़ है जैसा कि अत्तमुर्ताशी ने अपने फ़तावा में उल्लेख किया है, इत्यादि। (त)

1. दुर्र-उल-मुख्तार, किताबुन निकाह, फ़स्ल फिल मुहर्रमात, मतबा मुजतबाई, दिल्ली, 1/189।
2. रद्द-उल-मुहतार, किताबुन निकाह, फ़स्ल फिल मुहर्रमात, दार इह्या अल-तुरास अल-अरबी, बेरुत, 2/289।
3. फ़तह-उल-क़दीर, बहवाला अल-मुस्तसफ़ा, किताबुन निकाह, फ़स्ल फ़ी बयानिल मुहर्रमात, मकतबा नूरिय्या रज़विय्या, सुक्कुर, 3/135।

4. अल-उक़ूद अद-दुर्रिय्या फ़ी तनक़ीह अल-फ़तावा अल-हामिदिय्या, किताबुज़ ज़बाइह, अर्ग बाज़ार, कंधार, अफ़गानिस्तान, 2/232।

पृष्ठ 712 में से 116

دیکھو اول ان کے اقوال خبیثہ یاد فرما کر آخر ان کے شرک سے اپنی نزاہت و تبری بیان فرمائی تو معلوم ہوا کہ قائلین بنوت مشرکین ہیں مگر ظاہر الروایۃ میں ان پر علی الاطلاق حکم کتابیت دیا اور ان کے ذبائح و نساء کو حلال ٹھہرایا، در مختار میں ہے:

صح نکاح کتابیۃ وان کرہ تنزیھا مؤمنۃ بنبی مرسل | کتابیہ عورت سے نکاح صحیح ہے اگرچہ مکروہ تنزیہی ہے مقرۃ بکتاب منزل وان اعتقدوا المسیح الھا | بشرطیکہ وہ عورت کسی مرسل نبی پر ایمان رکھتی ہو اور کسی وکذا حل ذبیحتھم علی المذھب بحر انتھٰی۔ | منزل من اللہ کتاب کا اقرار کرتی ہواگرچہ عمومی طور پر وہ | نصاری عیسٰی علیہ السلام کو الہ مانتے ہوں یونہی ان کا ذبیحہ بھی | مذہب میں حلال ہے، بحر، اھ (ت)

ردالمحتار میں بحر الرائق سے منقول ہے:

وحاصلہ ان المذھب الاطلاق لما ذکرہ شمس الائمۃ | حاصل یہ ہے کہ مذہب میں اطلاق ہے کیونکہ شمس الائمہ في المبسوط من ان ذبیحۃ النصرانی حلال مطلقا، | سرخسی نے مبسوط میں یہ ذکر کیا ہے کہ نصرانی کا ذبیحہ مطلقاً سواء قال بثالث ثلثۃ اولا، لاطلاق الکتاب ھنا وھو | حلال ہے وہ عیسٰی علیہ السلام کے متعلق ثالث ثلثہ کا قول کریں الدلیل ورجحہ في فتح القدیر الخ۔ | یا نہ کریں کیونکہ کتاب اللہ کا یہاں اطلاق ہے اور یہی دلیل | ہے، اس کو فتح القدیر میں ترجیح دی ہے الخ (ت)

مستصفٰی میں عبارت مذکورہ کے بعد مبسوط سے ہے:

لکن بالنظر الی الدلائل ینبغی ان یجوز الاکل و | لیکن دلائل کو دیکھتے ہوئے یہی مناسب قول ہے کہ ان کا ذبیحہ التزوج انتہیٰ۔ | کھانا اور ان کی عورتوں سے نکاح جائز ہے انتہیٰ۔ (ت)

فتاویٰ حامدیہ میں ہے:

مقتضی الدلائل الجواز کما ذکرہ التمر تاشی فی | دلائل کا مقتضیٰ یہی ہے کہ جائز ہے جیسا کہ اسے تمر تاشی نے فتاواہ، الخ۔ | اپنے فتاویٰ میں ذکر کیا ہے الخ (ت)

---

1 در مختار کتاب النکاح فصل في المحرمات مطبع مجتبائی دہلی ۱ / ۱۸۹ 2 ردالمحتار کتاب النکاح فصل فی المحرمات دار احیاء التراث العربی بیروت ۲ / ۲۸۹ 3 فتح القدیر بحوالہ المستصفی کتاب النکاح فصل فی بیان المحرمات مکتبہ نوریہ رضویہ سکھر ۳ / ۱۳۵ 4 العقود الدریة في تنقیح الفتاوی الحامدیة کتاب الذبائح ارگ بازار قندھار افغانستان ۲ / ۲۳۲

Fatawa-e-Razvia

Volume 14

And it appeared in a Hadith: Eating one dirham of interest knowingly is like committing adultery with one's mother thirty-six times. I seek refuge in Allah from Satan the rejected, and there is no power nor strength except with Allah, the Most High, the Almighty.

Answer to the Second Question

Christians, in terms of linguistic reality, since the existence of the source necessitates the truth of the derivative, are undoubtedly polytheists because they definitively believe in the Trinity and sonship. Similarly, those Jews who believed in the divinity and sonship of Uzair (Ezra), peace be upon him. However, the point of discussion is that Allah, the Blessed and Exalted, honoring the heavenly books, separated the rulings for Jews and Christians from the rulings for polytheists and named them 'People of the Book' (Ahl al-Kitab) and made their women and slaughtered animals lawful (halal) and permissible. Are the Christians of today who openly declare the divinity of the servant of Allah, Messiah son of Mary, peace be upon them, and those Jews who, like some past sects, believe in the divinity of the servant of Allah Uzair, peace be upon him, included among them and entitled to this distinction? Or will the same rulings for polytheists apply to them according to Sharia, and marrying their women and consuming their slaughtered meat be unlawful? The words of the noble scholars (may Allah Almighty have mercy on them all) vary on this matter. Many Shaikhs have leaned towards the latter view, and some scholars have stated that the verdict (fatwa) is based on this. It is stated in Al-Mustasfa:

Arabic Text	**Urdu Translation**
They said this, meaning the lawfulness, applies when they do not believe the Messiah is a god; but if they believe so, then no. And in the Mabsut of Shaikh al-Islam, it is mandatory that they do not eat the slaughtered meat of the People of the Book if they believe that the Messiah is a god and that Uzair is a	Scholars have said that their slaughtered meat will be halal only when they do not consider Jesus (peace be upon him) as God, but if they consider him as God, then it will not be halal. And in the Mabsut of Shaikh al-Islam, it is stated that it is necessary for Muslims not to eat the slaughtered meat of the People of the Book in the case when they consider Messiah (peace be upon him) and

Arabic Text	Urdu Translation
god, nor should they marry their women, and it was said that the fatwa is based on this.	Uzair (peace be upon him) as God, and in this case, they should not marry their women either. The fatwa is stated to be upon this. (T)

The argument of these scholars is from the blessed verse: "The Jews said, Uzair is the son of Allah; and the Christians said, the Messiah is the son of Allah." (The Jews said Uzair is the son of Allah and the Christians said Messiah is the son of Allah. T). Because at its end, the decree was found: "Glorified and Exalted is He above what they associate as partners!" (He is the Pure Essence, and Allah Almighty is high and above what they have made His partner. T)

---

1. Mishkat al-Masabih, Mujtabai Delhi, p. 246 and Musnad Ahmad bin Hanbal, Dar al-Fikr Beirut, 5/225 and At-Targhib wat-Tarhib, Egypt, 3/7.
2. Fath al-Qadir with reference to Al-Mustasfa, Book of Marriage, Section on Prohibited Relationships, Maktaba Nooria Razvia Sukkur, 3/135.
3. The Holy Quran 9/31.

फतावा-ए-रज़विया

जिल्द चौदहवीं (१४)

और एक हदीस में आया है: जान-बूझकर सूद का एक दिरहम खाना अपनी माँ के साथ छत्तीस बार ज़िना करने के समान है। मैं शैतान मरदूद से अल्लाह की पनाह माँगता हूँ, और अल्लाह के सिवा कोई ताक़त और कुव्वत नहीं है, जो बहुत बुलंद और अज़ीम है।

दूसरे सवाल का जवाब

ईसाई, भाषाई वास्तविकता के अनुसार, चूंकि स्रोत का अस्तित्व व्युत्पन्न की सच्चाई को अनिवार्य बनाता है, निस्संदेह मुशरिक (बहुदेववादी) हैं क्योंकि वे निश्चित रूप से त्रित्व (तसलीस) और पुत्रत्व के कायल हैं। इसी तरह वे यहूदी जो उज़ैर (अलैहिस्सलाम) की दिव्यता और पुत्रत्व के कायल थे। लेकिन बात यह है कि अल्लाह तबारक व तआला ने आसमानी किताबों का सम्मान करते हुए यहूदियों और ईसाइयों के अहकाम (नियमों) को मुशरिकों के अहकाम से अलग किया और उनका नाम 'अहले किताब' रखा और उनकी महिलाओं और ज़बीहा (वध किए गए जानवरों के मांस) को हलाल और मुबाह (जायज़) ठहराया। क्या वर्तमान समय के ईसाई भी जो अल्लाह के बंदे मसीह इब्न मरियम (अलैहिमुस्सलाम) की दिव्यता की सरेआम घोषणा करते हैं और वे यहूदी जो पिछले कुछ संप्रदायों की तरह अल्लाह के बंदे उज़ैर (अलैहिस्सलाम) की दिव्यता के कायल हों, उन्हीं में शामिल हैं और इस भेदभाव के हकदार हैं? या शरीयत के अनुसार उन पर भी मुशरिकों वाले ही अहकाम लागू होंगे और उनकी महिलाओं से निकाह करना और उनके ज़बीहा खाना नाजायज़ होगा? इस बारे में विद्वानों (अल्लाह तआला उन सब पर रहम फरमाए) के शब्द अलग-अलग हैं। बहुत से बुज़ुर्गों (मशायख) ने बाद वाले मत की ओर झुकाव दिखाया है, और कुछ विद्वानों ने स्पष्ट किया है कि इसी पर फतवा है। 'मुस्तसफा' में है:

अरबी पाठ	**उर्दू अनुवाद**
उन्होंने कहा कि यह, यानी हलाल होना, तब है जब वे मसीह को खुदा न मानें; लेकिन अगर वे उन्हें खुदा मानते हैं, तो नहीं। और शेख-उल-इस्लाम की 'मबसूत' में है कि मुसलमानों के लिए यह अनिवार्य है कि वे	विद्वानों ने कहा है कि उनका ज़बीहा तभी हलाल होगा जब वे ईसा (अलैहिस्सलाम) को अल्लाह न मानते हों, लेकिन अगर वे उन्हें अल्लाह मानते हों तो फिर हलाल नहीं होगा। और शेख-उल-इस्लाम की 'मबसूत' में है कि मुसलमानों पर लाज़िम है कि अहले किताब का

अरबी पाठ

अहले किताब का ज़बीहा उस स्थिति में न खाएं जब वे मसीह को खुदा और उज़ैर को खुदा मानते हों, और न ही उनकी महिलाओं से निकाह करें, और कहा गया है कि फतवा इसी पर है।

उर्दू अनुवाद

ज़बीहा उस सूरत में न खाएं जब वे मसीह (अलैहिस्सलाम) और उज़ैर (अलैहिस्सलाम) को अल्लाह मानते हों, और इस सूरत में उनकी औरतों से निकाह भी न करें। इसी पर फतवा कहा गया है। (त)

इन विद्वानों का तर्क इस पवित्र आयत से है: "यहूदियों ने कहा कि उज़ैर अल्लाह के बेटे हैं और ईसाइयों ने कहा कि मसीह अल्लाह के बेटे हैं।" (यहूदियों ने कहा उज़ैर इब्न अल्लाह और ईसाइयों ने कहा मसीह इब्न अल्लाह। त)। क्योंकि इसके अंत में यह फरमान पाया गया: "वह पाक और बुलंद है उन चीज़ों से जिन्हें वे उसका शरीक ठहराते हैं!" (वह पाक हस्ती है और अल्लाह तआला उस चीज़ से बहुत ऊंचा है जिसे उन्होंने उसका साझी बनाया है। त)

---

1. मिश्कातुल मसाबीह, मुजतबाई दिल्ली, पृ. २४६ और मुसनद अहमद बिन हंबल, दारुल फिक्र बेरुत, ५/ २२५ और अत-तरगीब वत-तरहीब, मिस्र, ३/ ७।
2. फतह-उल-क़दीर बरहवाला अल-मुस्तसफा, किताबुल निकाह, वर्जित रिश्तों का बयान, मकतबा नूरया रज़विया सुक्कुर, ३/ १३५।
3. अल-कुरान अल-करीम ९/ ३१।

पृष्ठ ११७/७१२

فتاویٰ رضویہ

جلد چہار دہم (۱۴)

اور ایک حدیث میں آیا: سود کا ایک درم دانستہ کھانا ایسا ہے جیسا چھتیس بار اپنی ماں سے زنا کرنا- اعوذ باللہ من الشیطان الرجیم ولا حول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم-

جواب سوال دوم

نصاریٰ باعتبار حقیقت لغویہ انجاکہ قیام مبدء مستلزم صدق مشتق ہے بلاشبہ مشرکین ہیں کہ وہ بالقطع قائل بہ تثلیث و بنوت ہیں اسی طرح وہ یہود جو الوہیت وابنیت عزیر علیہ الصلوۃ والسلام کے قائل تھے، مگر کلام اس میں ہے کہ حق تبارک وتعالیٰ نے کتب آسمانی کا اجلال فرما کر یہود و نصاریٰ کے احکام کو احکام مشرکین سے جدا کیا اور ان کا نام اہل کتاب رکھا اور ان کے نساء و ذبائح کو حلال و مباح ٹھہرایا آیا نصاریٰ زمانہ بھی کہ الوہیت عبداللہ مسیح بن مریم علیہما الصلوۃ والسلام کی علی الاعلان تصریح اور وہ یہود جو مثل بعض طوائف ماضیہ الوہیت بندہ خدا عزیر علیہ الصلوۃ والسلام کے قائل ہوں انہیں میں داخل اور اس تفرقہ کے مستحق ہیں یا ان پر شرعاً یہ ہی احکام مشرکین جاری ہوں گے اور ان کی نساء سے تزوج اور ذبائح کا تناول ناروا ہوگا- کلمات علماء کرام رحمۃ اللہ تعالیٰ علیہم اجمعین اس بارے میں مختلف، بہت مشائخ نے قول اخیر کی طرف میل فرمایا، بعض علماء نے تصریح کی کہ اسی پر فتویٰ ہے، مستصفی میں ہے:

| قالوا ہذا یعنی الحل اذا لم یعتقد والمسیح الھا اما اذا اعتقدوہ فلا وفی مبسوط شیخ الاسلام ویجب ان لایاکلوا ذبائح اھل الکتاب اذا اعتقدو ان المسیح الہ وان عزیر الہ ولا یتزوجو انساء ھم وقیل علیہ الفتویٰ- | علماء نے فرمایا کہ ان کا ذبیحہ تب حلال ہوگا کہ وہ عیسیٰ علیہ السلام کو اللہ نہ مانتے

ہوں، لیکن اگر وہ ان کو اللہ مانتے ہوں تو پھر حلال نہ ہوگا، اور شیخ الاسلام کی مبسوط میں ہے کہ مسلمانوں پر لازم ہے کہ اہل کتاب کا ذبیحہ اس صورت میں نہ کھائیں جب وہ مسیح علیہ السلام اور عزیر علیہ السلام کو اللہ مانتے ہوں اور اندریں صورت ان کی عورتوں سے نکاح بھی نہ کریں، اسی پر فتوٰی کہا گیا ہے۔(ت) |

ان علماء کا استدلال آیہ کریمہ "وَقَالَتِ الْیَھُودُ عُزَیْرٌ ابْنُ اللّٰہِ وَقَالَتِ النَّصَارَی الْمَسِیحُ ابْنُ اللّٰہِ" (یہود نے کہا عزیر ابن اللہ اور نصاریٰ نے کہا مسیح ابن اللہ ت) سے ہے کہ اس کے آخر میں ارشاد پایا سبحنہ وتعالیٰ "سُبْحٰنَہٗ وَتَعَالٰی عَمَّا یُشْرِکُونَ" (وہ پاک ذات ہے اور جو انہوں نے اس کا شریک بنایا اللہ تعالیٰ اس سے بلند و بالا ہے۔ت)

---

1. مشکوۃ المصابیح مجتبائی دہلی ص ۲۴۶ و مسند احمد بن حنبل دار الفکر بیروت ۵/ ۲۲۵ والترغیب والترہیب، مصر ۳/ ۷
2. فتح القدیر بحوالہ المستصفی کتاب النکاح فصل فی بیان المحرمات مکتبہ نوریہ رضویہ سکھر ۳/ ۱۳۵
3. القرآن الکریم ۹/ ۳۱

It is stated in Radd al-Muhtar:

In Al-Mi'raj, it is mentioned that the stated conditions regarding Christians are contrary to general reports.	**In Al-Mi'raj, it is mentioned that the stated conditions regarding Christians are contrary to general reports. (T)**

Imam Muhaqqiq ala al-Itlaq Maulana Kamal al-Milla wa al-Din Muhammad bin al-Humam (may Allah have mercy on him), in Fath al-Qadir, while preferring this view and providing a reason in response to the first view, states:

The absolute term 'Mushrik' (polytheist) when mentioned in the language of the Legislator (Shari') does not include the People of the Book, even if linguistically it might be correctly applied to one or more groups among them. The term 'yushrikoon' (they associate partners) is applied to their actions just as it might be said linguistically of a showy Muslim who performs a deed for the pleasure of someone like Zaid that he is a 'mushrik'. In Shari' terminology, the absolute use of the word 'mushrik' immediately brings to mind only that person who associates others in the worship of Allah Almighty without claiming to follow any Prophet or Book. That is why they (People of the Book) are mentioned separately from the Mushrikin in the words of Allah Almighty: 'Those who disbelieve from among the People of the Book and the polytheists were not to be parted [from their misbelief]' (Surah Al-Bayyinah: 1). And Allah Almighty has explicitly stated the lawfulness of women from the People of the Book in His words: 'And chaste women from those who were given the Scripture before you' (Surah Al-Ma'idah: 5), meaning the chaste women of the People of the Book are lawful. This is until the end of Ibn al-Humam's lengthy and excellent discourse, as is his habit, may Allah Almighty have mercy on him.

The term 'Mushrik' (polytheist) when mentioned absolutely in Shari' terminology does not include the People of the Book, even if linguistically it might be correctly applied to one or more groups among them. The application of the term 'yushrikoon' (they associate partners) to the actions of the People of the Book is similar to how it might be said linguistically of a showy Muslim who performs a deed for the pleasure of someone like Zaid that he is a 'mushrik'. In Shari' terminology, the absolute use of the word 'mushrik' only immediately implies that person who associates others in the worship of Allah Almighty without claiming to follow any Prophet or Book. Therefore, the People of the Book are mentioned separately from the polytheists in the words of Allah Almighty: 'Those who disbelieve from among the People of the Book and the polytheists were not to be parted [from their misbelief]'. And in Allah Almighty's words 'And chaste women from those who were given the Scripture', the lawfulness of women from the People of the Book is explicitly stated, meaning the chaste women of the People of the Book are lawful. This continues until the end of Ibn al-Humam's lengthy and excellent discourse, as is his habit, may Allah Almighty have mercy on him. (T)

In summary, according to the researchers, the preferred view is that Jews and Christians are absolutely People of the Book and the rulings for polytheists do not apply to them.

1. Radd al-Muhtar, Kitab al-Dhabaih, Dar Ihya al-Turath al-Arabi, Beirut, 5/188
2. Fath al-Qadir, Kitab al-Nikah, Fasl fi Bayan al-Muharramat, Maktaba Nooria Razvia, Sukkur, 3/135

रद्दुल मुहतार में है:

अल-मेराज में है कि ईसाइयों के बारे में बताई गई शर्तें आम रिवायतों के खिलाफ़ हैं। **अल-मेराज में है कि ईसाइयों के बारे में बताई गई शर्तें आम रिवायतों के खिलाफ़ हैं। (त)**

इमाम मोहक़्क़िक़ अलल इतलाक़ मौलाना कमालुल मिल्लत वद-दीन मुहम्मद बिन अल-हुमाम (रहमतुल्लाहि अलैहि), फ़त्हुल क़दीर में इस मज़हब को तरजीह देते हुए और मज़हब-ए-अव्वल के जवाब में दलील देते हुए इरशाद फ़रमाते हैं:

संक्षेप में, शोधकर्ताओं के अनुसार, सबसे सही विचार यही है कि यहूदी और ईसाई पूर्ण रूप से अहले किताब हैं और उन पर मुशरिकों के नियम लागू नहीं होते।

1. रद्दुल मुहतार, किताबुज़्ज़बाइह, दारु इह्याइत-तुराथिल अरबी, बैरूत, 5/188
2. फ़त्हुल क़दीर, किताबुन्निकाह, फ़स्ल फ़ी बयानिल मुहर्रमात, मकतबा नूरिया रज़विय्या, सुक्कुर, 3/135

पेज 118 ऑफ़ 712

رد المحتار میں ہے:

فی المعراج ان اشتراط ما ذکر فی النصاری مخالف لعامۃ الروایات 1 -

معراج میں ہے کہ نصاری کے مذکورہ شرائط عام روایات کے مخالف ہیں۔ (ت)

امام محقق علی الاطلاق مولنا کمال الملۃ والدین محمد بن الہمام رحمۃ اللہ علیہ فتح القدیر میں اس مذہب کی ترجیح اور دلیل مذکور مذہب اول کے جواب میں ارشاد فرماتے ہیں:

مطلق لفظ المشرک اذا ذکر فی لسان الشارع لا ینصرف الی اهل الکتاب وان صح لغة فی طائفة بل طوائف واطلق لفظ الفعل اعنی یشرکون علی فعلهم کما ان من رأی بعلمه من المسلمین فلم یعمل الالاجل زید یصح فی حقه انه مشرك لغة ولا یتبادر عند اطلاق الشارع لفظ المشرك ارادته لما عهد من ارادته به من عبد مع الله غیره ممن لا یدعی اتباع نبي وکتاب ولذلك عطفهم علیه فی قوله تعالی لم یکن الذین کفروا من اهل الکتاب والمشرکین منفکین ونص علی حلهم بقوله تعالی والمحصنت من الذین اوتو الکتاب من قبلکم ای العفائف منهم 2 الی آخر ما اطال واطاب کما هو دابہ رحمہ اللہ تعالٰی۔

لفظ مشرک جب مطلق ذکر کیا جائے تو شرعی اصطلاح میں اہل کتاب کو شامل نہ ہوگا اگرچہ لغت کے لحاظ سے اہل کتاب کے کسی گروہ یا کئی گروہوں پر اس کا اطلاق صحیح ہے، اہل کتاب کے فعل پر صیغہ "یُشرکون" کا اطلاق ایسے ہے جیسے کسی مسلمان ریاکار کے اس عمل پر جس کو مثلاً زید کی خوشنودی کے لئے کر رہا ہو تو کہا جاسکتا ہے کہ یہ لغت کے لحاظ سے مشرک ہے، شرعی اصطلاح میں مطلقاً لفظ مشرک کا استعمال صرف اس شخص کے لئے متبادر ہوتا ہے، جو کسی نبی اور کتاب کی اتباع کے دعوٰی کے بغیر اللہ تعالٰی کی عبادت میں غیر کو شریک کرے اسی لئے اہل کتاب پر مشرکین کا عطف اللہ تعالٰی کے اس قول "لم یکن الذین کفروا من اهل الکتٰب والمشرکین منفکین" میں کیا گیا ہے اور اللہ تعالٰی کے اس قول "والمحصنت من الذین اوتو الکتٰب" میں کتابیہ عورتوں کے حلال ہونے پر صراحتاً نص فرمائی گئی ہے یعنی اہل کتاب کی عفیف عورتیں حلال ہیں، ابن ہمام کے طویل اور طیب قول کے آخر تک، جیسا کہ ان کی عادت ہے، اللہ تعالٰی ان پر رحمت فرمائے۔ (ت)

بالجملہ محققین کے نزدیک راجح یہی ہے کہ یہود و نصاریٰ مطلقاً اہل کتاب ہیں اور ان پر احکام مشرکین جاری نہیں

1. رد المحتار کتاب الذبائح دار احیاء التراث العربی بیروت ۵ / ۱۸۸
2. فتح القدیر کتاب النکاح فصل فی بیان المحرمات مکتبہ نوریہ رضویہ سکھر ۳ / ۱۳۵

Fatawa Rizvia Volume 14 (14)

[Left Column:] I say: And how can it not be so, while Allah, Glory be to Him, the Most High, knew that they say "[Allah is] the third of three," until He forbade them from that and said, "Desist! [It is] better for you." [1] And that they say the Messiah is a deity, until He said, "Certainly they have disbelieved who say, 'Allah is the Messiah, the son of Mary.'" [2] Rather, [they also say this] regarding the divinity of his mother, until He asks him, peace and blessings be upon him, on the Day of Resurrection: "O Jesus, son of Mary, did you say to the people, 'Take me and my mother as two deities besides Allah'?" [3] And that they explicitly state [his] sonship, until He narrated from them: "The Jews said, 'Ezra is the son of Allah'; and the Christians said, 'The Messiah is the son of Allah.'" [4] Despite this, He differentiated between them and the polytheists, saying: "[And lawful in marriage are] chaste women from among those who were given the Scripture before you," [5] and He said: "The food of those who were given the Scripture is lawful for you," [6] and He said: "Those who disbelieved among the People of the Book and the polytheists were not to be parted [from misbelief] until there came to them clear evidence." [7] Thus, He pointed by conjunction to the difference, so the Lord, Glory be to Him, the Most High...

[Right Column:] Aqool: (I say) How could this not be the meaning while Allah Almighty is All-Knowing that the Christians say 'Trinity', until He even forbade them from it and said, "Desist from it, it is better for you," and He is All-Knowing that the Christians say the Messiah is God, until Allah Almighty said, "Certainly they have disbelieved who say, 'Allah is the Messiah, the son of Mary.'" Rather, they also call his mother a deity, until on the Day of Resurrection, Allah Almighty will ask Jesus, peace be upon him, "O Jesus, son of Mary, did you say to the people, 'Take me and my mother as two deities besides Allah'?" And He is All-Knowing that these people explicitly declare Jesus, peace be upon him, to be a son, until He narrated from them: "The Jews said, 'Ezra is the son of Allah'; and the Christians said, 'The Messiah is the son of Allah.'" Despite this, Allah Almighty mentioned a distinction between the People of the Book and the polytheists, and stated: "Chaste women are lawful for you from among those who received the Book before you," and He said those who were given the Book (People of the Book), their food is lawful for you, which He stated as "The food of those who were given the Scripture is lawful for you," and He said, "Those who disbelieved from among the People of the Book and the polytheists were not to be parted until clear evidence comes to them." "Until the clear proof comes, from among the disbelieving people, the People of the Book and the polytheist..."

[Footnotes:] 1 Al-Quran al-Kareem 3/171 2 Al-Quran al-Kareem 5/17 & 72 3 Al-Quran al-Kareem 5/116 4 Al-Quran al-Kareem 9/30 5 Al-Quran al-Kareem 5/5 6 Al-Quran al-Kareem 5/5 7 Al-Quran al-Kareem 98/1

फ़तावा रिज़विया जिल्द चौदह (14)

[बायां कॉलम:] अक़ूल: और ऐसा क्यों न हो जबकि अल्लाह सुब्हानहु व तआला को मालूम था कि वे कहते हैं 'तीसरा तीन में से', यहाँ तक कि उसने उन्हें उससे मना किया और फ़रमाया "रुक जाओ! [यह] तुम्हारे लिए बेहतर है।" [1] और यह कि वे कहते हैं कि मसीह ख़ुदा है, यहाँ तक कि उसने फ़रमाया "बेशक उन्होंने कुफ़्र किया जिन्होंने कहा कि अल्लाह ही मसीह इब्न मरयम है।" [2] बल्कि उनकी माँ की उलूहियत (देवत्व) के बारे में भी, यहाँ तक कि वह उनसे (ईसा अलैहिस्सलाम) क़यामत के दिन पूछेगा: "ऐ ईसा इब्न मरयम! क्या तूने लोगों से कहा था कि अल्लाह को छोड़कर मुझे और मेरी माँ को दो ख़ुदा बना लो?" [3] और वे पुत्रत्व को स्पष्ट रूप से स्वीकार करते हैं, यहाँ तक कि उनसे नक़ल किया गया: "और यहूदियों ने कहा कि उज़ैर अल्लाह का बेटा है और ईसाइयों ने कहा कि मसीह अल्लाह का बेटा है।" [4] इसके बावजूद, उसने उनके और मुशरिकों के बीच फ़र्क किया, तो फ़रमाया: "और [निकाह के लिए हलाल हैं] उन लोगों में से पाकबाज़ औरतें जिन्हें तुमसे पहले किताब दी गई," [5] और फ़रमाया: "जिन्हें किताब दी गई उनका खाना तुम्हारे लिए हलाल है," [6] और फ़रमाया: "अहल-ए-किताब के काफ़िर और मुशरिक अलग होने वाले न थे जब तक कि उनके पास वाज़ेह दलील न आ जाए।" [7] तो उसने अत्फ़ (संयोजक) के ज़रिए भिन्नता की ओर संकेत किया, तो मौला सुब्हानहु व तआला...

[दायां कॉलम:] अक़ूल: (मैं कहता हूँ) यह कैसे मुराद न हो जबकि अल्लाह तआला अलीम है कि नसारा 'साल्स-ए-सालासा' कहते हैं, यहाँ तक कि उन्हें इससे मना भी फ़रमाया और फ़रमाया उससे बाज़ आओ तुम्हारे लिए बेहतर है और वह अलीम है कि नसारा कहते हैं मसीह इलाह है, यहाँ तक कि अल्लाह तआला ने फ़रमाया "बेशक वे काफ़िर हुए जिन्होंने कहा कि अल्लाह ही मसीह इब्न मरयम है।" बल्कि वे उनकी वालिदा को भी इलाह कहते हैं, यहाँ तक कि क़यामत के रोज़ अल्लाह तआला ईसा अलैहिस्सलाम से सवाल फ़रमाएगा "ऐ ईसा इब्न मरयम! क्या तूने लोगों से कहा था कि अल्लाह के सिवा मुझे और मेरी माँ को दो ख़ुदा बना लो?" और वह अलीम है कि ये लोग ईसा अलैहिस्सलाम के बेटा होने की तसरीह करते हैं यहाँ तक कि उनसे नक़ल फ़रमाया "और यहूदियों ने कहा 'उज़ैर अल्लाह का बेटा है' और नसारा ने कहा 'मसीह अल्लाह का बेटा है'।" इसके बावजूद अल्लाह तआला ने अहल-ए-किताब और मुशरिकों में फ़र्क बयान फ़रमाया, और इरशाद फ़रमाया: तुम्हारे लिए हलाल हैं पाकबाज़ औरतें उनमें से जिन्हें तुम से पहले किताब मिली, और फ़रमाया जिन्हें किताब दी गई (अहल-ए-किताब) उनका खाना तुम्हारे लिए हलाल है जिसे यूँ फ़रमाया "जिन्हें किताब

दी गई उनका खाना तुम्हारे लिए हलाल है" और फ़रमाया "अहल-ए-किताब के काफ़िर और मुशरिक अलग होने वाले न थे जब तक कि उनके पास वाज़ेह दलील न आ जाए" "वाज़ेह दलील आने तक काफ़िर लोगों में से अहल-ए-किताब और मुशरिक..."

[पादलेख:] 1 अल-क़ुरआन अल-करीम 3/171 2 अल-क़ुरआन अल-करीम 5/17 और 72 3 अल-क़ुरआन अल-करीम 5/116 4 अल-क़ुरआन अल-करीम 9/30 5 अल-क़ुरआन अल-करीम 5/5 6 अल-क़ुरआन अल-करीम 5/5 7 अल-क़ुरआन अल-करीम 98/1

فتاویٰ رضویہ جلد چہاردم (۱۴)

[بایاں کالم:] اقول : وکیف لا وقد علم اللہ سبحنہ وتعالی انھم یقولون بثالث ثلثۃ حتی نھاھم عن ذلك وقال "اِنتَھُوا خَیْرًا لَّکُم" 1 وان ھم یقولون ان المسیح الہ حتی قال "لَقَدْ کَفَرَ الَّذِیْنَ قَالُوْآ اِنَّ اللہ ھُوَ الْمَسِیْحُ ابْنُ مَرْیَمَ" 2 بل بالوھیۃ امہ ایضاً حتی یسألہ علیہ الصلوۃ والسلام یوم القیمۃ یعیسی " یٰعِیْسَی ابْنَ مَرْیَمَ ءَاَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُوْنِیْ وَاُمِّیَ اِلٰھَیْنِ مِنْ دُوْنِ اللہِ" 3 وانھم مصرحون بالبنوۃ حتی نقل عنھم "وَقَالَتِ الْیَھُوْدُ عُزَیْرُ ابْنُ اللہِ وَقَالَتِ النَّصٰرَی الْمَسِیْحُ ابْنُ اللہِ" 4 ومع ذلك فرق بینھم وبین المشرکین فقال "وَالْمُحْصَنٰتُ مِنَ الَّذِیْنَ اُوْتُوا الْکِتٰبَ مِنْ قَبْلِکُمْ" 5 وقال "طَعَامُ الَّذِیْنَ اُوْتُوا الْکِتٰبَ حِلٌّ لَّکُمْ" 6 وقال "لَمْ یَکُنِ الَّذِیْنَ کَفَرُوْا مِنْ اَھْلِ الْکِتٰبِ وَالْمُشْرِکِیْنَ مُنْفَکِّیْنَ حَتّٰی تَاْتِیَھُمُ الْبَیِّنَۃُ" 7 فارشد بالعطف الی التغایر فالمولی سبحنہ وتعالی

[دایاں کالم:] اقول: (میں کہتا ہوں) یہ کیسے مراد نہ ہو جبکہ اللہ تعالیٰ علیم ہے کہ نصاریٰ ثالث ثلثہ کہتے ہیں حتیٰ کہ ان کو اس سے منع بھی فرمایا اور فرمایا اس سے باز آؤ تمہارے لئے بہتر ہے اور وہ علیم ہے کہ نصاریٰ کہتے ہیں مسیح الہ ہے ، حتیٰ کہ اللہ تعالیٰ نے فرمایا "لَقَدْ کَفَرَ الَّذِیْنَ قَالُوْآ اِنَّ اللہَ ھُوَ الْمَسِیْحُ ابْنُ مَرْیَمَ" بلکہ وہ ان کی والدہ کو بھی الہ کہتے ہیں ، حتیٰ کہ قیامت کے روز اللہ تعالیٰ عیسیٰ علیہ السلام سے سوال فرمائے گا "یٰعِیْسَی ابْنَ مَرْیَمَ ءَاَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُوْنِیْ وَاُمِّیَ اِلٰھَیْنِ مِنْ دُوْنِ اللہِ" اور وہ علیم ہے کہ یہ لوگ عیسیٰ علیہ السلام کے بیٹا ہونے کی تصریح کرتے ہیں حتیٰ کہ ان سے نقل فرمایا "وَقَالَتِ الْیَھُوْدُ عُزَیْرُ ابْنُ اللہِ وَقَالَتِ النَّصٰرَی الْمَسِیْحُ ابْنُ اللہِ" اس کے باوجود اللہ تعالیٰ نے اہل کتاب اور مشرکین میں فرق بیان فرمایا، اور ارشاد فرمایا: تمہارے لئے حلال ہیں پارسا عورتیں ان میں سے جن کو تم سے پہلے کتاب ملی، اور فرمایا جن کو کتاب دی گئی (اہل کتاب) ان کا طعام تمہارے لئے حلال ہے جس کو یوں فرمایا "طَعَامُ الَّذِیْنَ اُوْتُوا الْکِتٰبَ حِلٌّ

لَّكُمْ" اور فرمایا "لَمْ يَكُنِ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ وَالْمُشْرِكِيْنَ مُنْفَكِّيْنَ حَتّٰى تَاْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ" "واضح دلیل آنے تک کافر لوگوں میں سے اہل کتاب اور مشرک

[حواشی:] 1 القرآن الکریم ۳/ ۱۷۱ 2 القرآن الکریم ۵/ ۱۷ و ۷۲ 3 القرآن الکریم ۵/ ۱۱۶ 4 القرآن الکریم ۹/ ۳۰ 5 القرآن الکریم ۵/ ۵ 6 القرآن الکریم ۵/ ۵ 7 القرآن الکریم ۹۸/ ۱

Fatawa Rizvia Volume 14

[Left Column - Arabic Text] Know their schools of thought and know what is prescribed of laws, for to Him belongs the judgment and the supreme proof. There is no god but He. "Glory be to Him and Exalted is He above what they associate [with Him]." (1) Even some sheikhs went further and permitted marriage with Sabian women as well, if they follow a revealed book and believe in a sent prophet, even if they worship stars. They clarified that this does not exclude them from being 'People of the Book'. This is what is indicated by the apparent words of the researcher Imam Burhan al-Milla wa al-Din al-Marghinani in 'Al-Hidayah', where he based the impermissibility of marriage on two matters: worship of stars and lack of a book. The scholar Abu Abdullah Muhammad ibn Abdullah al-Ghazzi followed him in 'At-Tanwir', saying: "Neither worship of a star nor does she have a book." (2) Thus, he indicated by the counter-implication that if she has a book, marriage with her is permissible despite her worship of stars. If you say: Hasn't Mula Zain ibn Nujaym discussed this in 'Al-Bahr', saying the correct view is that if they worship them—meaning the stars...

[Right Column - Urdu Translation/Explanation] ...they will not be separate, so in this noble verse, he guided towards differentiation through conjunction. Allah, the Glorified and Exalted, knows their schools of thought better and knows the legislation of laws better. So, the command is His and the high and supreme proof belongs to Him. There is no deity except Him, and Allah is high and supreme above what they associate with Him. Some sheikhs went further and also declared marriage with Sabian women permissible provided they believe in some heavenly book of religion and some Prophet, even if they are worshippers of stars. They have clarified that worshipping stars does not exclude them from being 'Kitabiyah' (People of the Book). This is the view found in the apparent text of the book 'Hidayah' by Imam Muhaqqiq Burhan al-Millat wa al-Din Marghinani, where he based the impermissibility of marriage on two things: one, the worship of stars, and second, not having a book. And following this, Imam Abu Abdullah Muhammad bin Abdullah Ghazi in 'Tanwir' stated that she should not worship stars and not have a book. From the counter-implication of this statement, he hinted that if she has a book, marriage is permissible even if she worships stars. If your objection is that in this matter Maulana Zain Nujaym, while discussing, did not say that the correct thing is...

1. Al-Quran al-Karim 9/31

2. Durr-e-Mukhtar Sharh Tanwir al-Absar, Kitab al-Nikah, Mujtabai Press Delhi, 1/189 Page 120 of 712

फ़तावा रिज़विया जिल्द चौदहवीं (14)

[बायां कॉलम - अरबी पाठ] उनके पंथों को जानो और जो कानून निर्धारित किए गए हैं उन्हें जानो, क्योंकि निर्णय उसी का है और सर्वोच्च प्रमाण उसी का है। उसके सिवा कोई ईश्वर नहीं है। "वह पवित्र है और उससे बहुत ऊँचा है जिसे वे उसके साथ शरीक ठहराते हैं।" (1) यहाँ तक कि कुछ शेखों ने और आगे बढ़कर साबिया (Sabian) महिलाओं से विवाह को भी जायज़ ठहराया, यदि वे किसी अवतरित पुस्तक का पालन करती हैं और भेजे गए पैगंबर पर विश्वास करती हैं, भले ही वे सितारों की पूजा करती हों। उन्होंने स्पष्ट किया कि यह उन्हें 'किताबिया' (अहल-ए-किताब) होने से बाहर नहीं करता है। यही वह बात है जो इमाम मुहक़्क़िक़ बुरहान अल-मिल्ला व अल-दीन अल-मरग़िनानी के'अल-हिदाया' के स्पष्ट शब्दों से संकेतित होती है, जहाँ उन्होंने विवाह की गैर-अनुमति को दो बातों पर आधारित किया: सितारों की पूजा और पुस्तक का न होना। विद्वान अबू अब्दुल्ला मुहम्मद इब्न अब्दुल्ला अल-ग़ज़्ज़ी ने 'अत-तनवीर' में उनका अनुसरण करते हुए कहा: "न तो तारे की पूजा हो और न ही उसके पास कोई किताब हो।" (2) इस प्रकार, उन्होंने विपरीत निहितार्थ से संकेत दिया कि यदि उसके पास एक पुस्तक है, तो सितारों की पूजा के बावजूद उसके साथ विवाह जायज़ है। यदि आप कहें: क्या मुल्ला ज़ैन इब्न नुजैम ने 'अल-बहर' में इस पर चर्चा नहीं की है, यह कहते हुए कि सही विचार यह है कि यदि वे उनकी पूजा करते हैं—अर्थात सितारों की...

[दायां कॉलम - उर्दू अनुवाद/व्याख्या] ...वे अलग नहीं होंगे, तो इस पवित्र आयत में उन्होंने संयोजन के माध्यम से विभेदीकरण की ओर मार्गदर्शन किया। अल्लाह, जो महिमामय और उच्च है, उनके पंथों को बेहतर जानता है और कानूनों के विधान को बेहतर जानता है। इसलिए, आदेश उसी का है और उच्च और सर्वोच्च प्रमाण उसी का है। उसके सिवा कोई पूज्य नहीं है, और अल्लाह उससे ऊँचा और सर्वोच्च है जिसे उन्होंने शरीक बनाया है। कुछ शेखों ने इसमें और उन्नति की और साबिया महिलाओं से भी विवाह को जायज़ करार दिया बशर्ते कि वे किसी धर्म की ईश्वरीय किताब और किसी नबी पर विश्वास रखती हों, भले ही वे सितारों की पुजारिन हों। और उन्होंने यह स्पष्ट किया है कि सितारों की पूजा उन्हें किताबिया होने से बाहर नहीं करती है। यह वह दृष्टिकोण है जो इमाम मुहक़्क़िक़ बुरहान अल-मिल्लत व अल-दीन मरग़िनानी की किताब 'हिदाया' के ज़ाहिरी कलाम (स्पष्ट शब्दों) से मिलता है, जहाँ उन्होंने निकाह (विवाह) की अयोग्यता को दो चीज़ों पर आधारित किया: एक सितारों की पूजा और दूसरी किताब का न होना। और इसका पालन करते हुए अल्लामा अबू अब्दुल्ला मुहम्मद बिन अब्दुल्ला ग़ज़ी ने 'तन्वीर' में फ़रमाया कि वह सितारों की पूजा न करती हो

और उसकी किताब भी न हो। तो इस इबारत (कथन) के मफ़हूम-ए-मुखालिफ़ (विपरीत अर्थ) से यह इशारा दिया कि अगर उसकी किताब हो तो निकाह जायज़ है भले ही वह सितारों की पूजा करती हो। अगर तुम्हारा ऐतराज़ (आपत्ति) हो कि इस मसले में मौलाना ज़ैन नुजैम ने गुफ़्तगू करते हुए यह नहीं फ़रमाया कि सही बात यह है...

1. अल-कुरान अल-करीम 9/31
2. दुर्र-ए-मुख्तार शरह तन्वीर अल-अबसार, किताब अल-निकाह, मतबा मुजतबाई दिल्ली, 1/189 पेज 120 ऑफ 712

[بایاں کالم] اعلم بمذاهبهم واعلم بما يشرع من الاحكام فله الحكم وله الحجة السامية لا اله الا هو "سُبْحٰنَهٗ وَتَعٰلٰى عَمَّا يُشْرِكُوْنَ"(۱) حتی ترقی بعض المشائخ فجوز نکاح الصائبات ایضا ان کن یدن بکتاب منزل ویؤمن بنبی مرسل وان عبدن الکواکب وصرح انها لاتخر جهم عن الکتابیة وهو الذی یعطیه ظاهر کلام الامام المحقق برهان الملة والدین المرغینانی فی الهدایة حیث رتب عدم حل النکاح علی امرین عبادة الکواکب وعدم الکتاب وتبعه العلامة ابوعبدالله محمد بن عبدالله الغزی فی التنویر فقال لاعبادة کوکب لا کتاب لها ۲ فاشار بمفهوم المخالف الی انها ان کان لها کتاب حل نکاحها مع عبادتها الکواکب، فان قلت الیس قد تکلم فیه المولی زین بن نجیم فی البحر فقال الصحیح انهم ان کانوا یعبدونها یعنی الکواکب

[دایاں کالم] جدا نہ ہوں گے، تو اس آیۃ کریمہ میں دونوں میں عطف کے ذریعہ تغایر کی رہنمائی فرمائی، تو اللہ سبحانہ و تعالیٰ ان کے مذاہب کو بہتر جانتا ہے اور احکام کی مشروعیت کو بہتر جانتا ہے، تو حکم اسی کا ہے اور بلند و بالا حجت اسی کی ہے، اس کے سوا کوئی معبود نہیں اور جس کو انہوں نے شریک بنایا اللہ تعالیٰ اس سے بلند و بالا ہے اور بعض مشائخ نے اسی پر ترقی کرتے ہوئے صابی عورتوں سے نکاح کو بھی جائز قرار دیا بشر طیکہ وہ کسی دین کی آسمانی کتاب اور کسی نبی پر ایمان رکھتی ہوں اگرچہ وہ ستاروں کی پجاری ہوں اور انہوں نے یہ تصریح کی ہے کہ ستاروں کی پوجا ان کو کتابیہ ہونے سے خارج نہیں کرتی، یہ وہ نظریہ ہے جو امام محقق برہان الملت والدین مرغینانی کی کتاب ہدایہ کے ظاہر کلام سے ملتا ہے، جہاں انہوں نے نکاح کے عدم جواز کو دو چیزوں پر مرتب کیا ایک ستاروں کی پوجا اور دوسری کتاب کا نہ ہونا، اور اس کی علامہ ابو عبداللہ محمد بن عبد اللہ غزی نے تنویر میں اتباع کرتے ہوئے فرمایا کہ

ستاروں کی پوجا نہ کرتی ہو اور اس کی کتاب بھی نہ ہو۔ تو اس عبارت کے مفہوم مخالف سے یہ اشارہ دیا کہ اگر اس کی کتاب ہو تو نکاح جائز ہے اگرچہ وہ ستاروں کی پوجا کرتی ہو۔ اگر تیرا اعتراض ہو کہ اس مسئلہ میں مولانا زین نجیم نے کیا گفتگو کرتے ہوئے یہ نہیں فرمایا کہ صحیح بات یہ ہے

۱ القرآن الکریم ۳۱/۹ ۲ درمختار شرح تنویر الابصار کتاب النکاح مطبع مجتبائی دہلی ۱/ ۱۸۹

Fatawa Rizviya Volume 14

[Arabic Column:] Truly, they are not People of the Book if they actually worship stars. However, if they only venerate stars as Muslims venerate the Kaaba, then they are People of the Book. This is stated in Al-Mujtaba. Thus, it is inferred that the correct view is the contradiction between being a 'Kitabiyyah' (a woman from the People of the Book) and the worship of other than Allah the Almighty; they can never coexist. On this basis, the tendency of many scholars regarding those Jews and Christians that they are truly polytheists (Mushriks) becomes prominent, to the extent that it is said the fatwa is based on this. I say, and success is from Allah, there is a subtle distinction here: logic dictates a categorical separation between being a 'Kitabiyyah' and the worship of other than Allah the Almighty, for that is true polytheism, while a person of the Book is not a polytheist according to the Law (Shariah). Therefore, anyone we see worshipping other than the Truth, Majestic and Exalted, we judge them to be definitively a polytheist, even if they acknowledge books and Prophets (peace be upon them). However, we have departed from this logical principle in the case of Jews and Christians due to the textual authority (Nass). We found that the Great Quran recounts their vile beliefs, yet judges them to be People of the Book and distinguishes them from polytheists. Thus, submission to the revealed text is obligatory, unlike the case of the Sabian woman, for...

[Urdu Column:] If these people actually worship stars, they would not be People of the Book. And if they only venerate stars as Muslims venerate the Kaaba, then they are People of the Book; it is thus stated in Al-Mujtaba. So, the implication of this statement is that being a Kitabiyyah and worshipping someone other than Allah are separate from each other and cannot coexist. Therefore, the view of many scholars regarding these Jews and Christians has become noteworthy, that these people are true polytheists (Mushriks), even some have based their fatwa on this. I say (by the grace of Allah): there is a subtle difference here. The demand of logic is that being a Kitabiyyah and being a woman who worships someone other than Allah are definitively separate from each other, because worshipping someone other than Allah is definitively polytheism (Shirk), whereas according to Shariah, a Kitabiyyah is not a polytheist. Therefore, whomever we find worshipping someone other than Allah, we will definitively call them a polytheist, even if they acknowledge the Books and the Prophets (peace be upon them). But we have accepted the exception to this logical rule in the case of Jews and Christians due to the commandment of the text (Nass). We have found that the Quran, despite recounting their vile beliefs,

commands that they are People of the Book, and that the Quran distinguishes between them and the polytheists. Therefore, it is obligatory to accept the arrival of the text (Nass), unlike the Sabian woman, because her...

[Footnote:] 1. Bahr al-Ra'iq, Book of Marriage, Section on Prohibited Relations, H.M. Saeed Company Karachi, 3/104. Page 121 of 712

फ़तवा-ए-रिज़विया जिल्द 14

[अरबी कॉलम:] वास्तव में, वे 'अहले किताब' (किताब वाले) नहीं हैं यदि वे वास्तव में सितारों की पूजा करते हैं। हालाँकि, यदि वे केवल सितारों का सम्मान करते हैं जैसे मुसलमान काबा का सम्मान करते हैं, तो वे अहले किताब हैं। ऐसा 'अल-मुज्तबा' में कहा गया है। इस प्रकार, यह निष्कर्ष निकाला जाता है कि सही विचार यह है कि एक 'किताबिया' (अहले किताब की महिला) होना और अल्लाह सर्वशक्तिमान के अलावा किसी और की इबादत करना परस्पर विरोधी है; वे कभी एक साथ नहीं हो सकते। इसी आधार पर, उन यहूदियों और ईसाइयों के संबंध में कई विद्वानों का यह झुकाव कि वे वास्तव में मुशरिक (बहुदेववादी) हैं, प्रमुख हो जाता है, यहाँ तक कि यह कहा जाता है कि फतवा इसी पर आधारित है। मैं कहता हूँ, और सफलता अल्लाह की ओर से है, यहाँ एक बारीक अंतर है: तर्क किताबिया होने और अल्लाह सर्वशक्तिमान के अलावा किसी अन्य की पूजा के बीच एक स्पष्ट अलगाव तय करता है, क्योंकि वह सच्चा शिर्क(बहुदेववाद) है, जबकि शरीयत के अनुसार एक अहले किताब मुशरिक नहीं है। इसलिए, जिसे भी हम अल्लाह के अलावा किसी और की पूजा करते हुए देखते हैं, हम उसे निश्चित रूप से मुशरिक मानते हैं, भले ही वह किताबों और नबियों (उन पर शांति हो) को स्वीकार करता हो। हालाँकि, हमने यहूदियों और ईसाइयों के मामले में पाठ्य प्रमाण (नस) के कारण इस तार्किक सिद्धांत को छोड़ दिया है। हमने पाया कि महान कुरान उनके गंदे अकीदों (विश्वासों) का वर्णन करता है, फिर भी उन्हें अहले किताब होने का फैसला देता है और उन्हें मुशरिकों से अलग करता है। इस प्रकार, प्रकट पाठ (नस) को मानना अनिवार्य है, इसके विपरीत साबिआ महिला के मामले में, क्योंकि उसकी...

[उर्दू कॉलम:] कि अगर ये लोग वास्तव में सितारों की पूजा करते हों तो ये अहले किताब न होंगे और अगर वे सिर्फ सितारों का सम्मान करते हैं जैसा कि मुसलमान काबा का सम्मान करते हैं तो फिर ये अहले किताब हैं, मुज्तबा में इसी तरह है, तो इस बयान का अर्थ यह है कि किताबिया और अल्लाह के अलावा किसी और की इबादत वाली (महिला), एक दूसरे से अलग हैं, दोनों एक साथ नहीं हो सकते। तो अब इससे बहुत से मशायख का इन यहूदियों और ईसाइयों के बारे में यह विचार ध्यान देने योग्य हो गया कि ये लोग सच्चे मुशरिक हैं, यहाँ तक कि कुछ ने इसी पर फतवा दिया है। मैं कहता हूँ (अल्लाह की तौफीक से): यहाँ एक बारीक अंतर है। अक्ल (तर्क) की मांग यही है कि किताबिया और अल्लाह के अलावा किसी और की इबादत करने वाली औरत एक दूसरे से पूरी तरह अलग हैं, क्योंकि अल्लाह के अलावा किसी और की इबादत करना निश्चित रूप से शिर्क है, जबकि शरीयत के

अनुसार किताबिया मुशरिक नहीं है। इसलिए, जिसे भी हम अल्लाह के अलावा किसी और की इबादत करने वाला पाएंगे, उसे निश्चित रूप से मुशरिक कहेंगे, भले ही वह किताबों और नबियों (उन पर सलाम हो) को स्वीकार करे। लेकिन हमने इस तार्किक नियम के खिलाफ यहूदियों और ईसाइयों के मामले में नस (पाठ) के हुक्म को माना है। हमने पाया है कि कुरान उनके गंदे अकीदों का जिक्र करने के बावजूद यह फैसला करता है कि वे अहले किताब हैं, और यह कि कुरान उनमें और मुशरिकों में अंतर भी करता है। इसलिए नस (स्पष्ट पाठ) के आने पर उसे स्वीकार करना अनिवार्य है, इसके विपरीत साबिआ औरत के, क्योंकि उसकी...

[पाद टिप्पणी:] 1. बहरुल रायिक, किताबुन निकाह, फ़स्ल फ़िल मुहर्रमात, एच.एम. सईद कंपनी कराची, 3/104। पेज 121 का 712

حقیقة فلیسوا اھل الکتاب وان کانوا یعظمونھا کتعظیم المسلمین للکعبة فھم اھل الکتاب کذا فی المجتبٰی[18] 1 انتھی فیستفاد منه ان الصحیح مباینة الکتابیة لعبادة غیر اللہ سبحانه وتعالی فلا یجتمعان ابداً وح یتجه ما مال الیه کثیر من المشائخ في حق اولئك الیھود والنصاری انھم مشرکون حقاً حتی قیل ان علیه الفتوی قلت وباللہ التوفیق ھھنا فرق دقیق ھوان قضیة العقل ھي المباینة القطعیة بین الکتابیة وعبادة غیر اللہ سبحانه وتعالی فانھا ھي الشرك حقاً والکتابی غیر مشرك عند الشرع فکل من رأیناہ یعبد غیر الحق جل وعلا حکمنا علیه انه مشرك قطعاً وان کان یقر بکتب وانبیاء علیھم الصلوة والسلام ولکنا خالفناہ ھذہ القضیة في الیھود والنصاری بحکم النص فانا وجدنا القرآن العظیم یحکی عنھم ما یحکی من العقائد الخبیثة ثم یحکم علیھم بان ھم اھل الکتاب ویمیزھم عن المشرکین فوجب التسلیم لورود النص بخلاف الصابئة اذ

کہ اگر یہ لوگ حقیقۃً ستاروں کی عبادت کرتے ہوں تو یہ اہل کتاب نہ ہوں گے اور اگر وہ صرف ستاروں کی تعظیم کرتے ہیں جیسا کہ مسلمان کعبہ کی تعظیم کرتے ہیں تو پھر یہ اہل کتاب ہیں، مجتبٰی میں یونہی ہے اھ، تو اس بیان کا مفاد یہ ہے کہ کتابیہ اور غیر اللہ کی عبادت والی، ایک دوسرے سے الگ ہیں دونوں کا اجتماع نہیں ہو سکتا تو اب اس سے بہت سے مشائخ کا ان یہود و نصاری کے متعلق یہ نظریہ قابل توجہ قرار پایا کہ یہ لوگ حقیقی مشرک ہیں حتی کہ بعض نے اسی پر فتوٰی کا قول کیا ہے۔ قلت (میں کہتا ہوں) اللہ تعالٰی کی توفیق سے، کہ یہاں ایک باریک فرق ہے وہ یہ کہ عقل کا تقاضا یہی ہے کہ کتابیہ اور غیر اللہ کی عبادت کرنے والی عورت ایک دوسرے سے قطعاً جدا ہیں، کیونکہ غیر اللہ کی عبادت قطعاً شرک ہے جبکہ شرعاً کتابیہ غیر مشرک ہے لہذا جس کو بھی غیر اللہ کی عبادت کرنے والا پائیں گے اس کو قطعاً مشرک کہیں گے

اگرچہ وہ کتب اور انبیاء علیہم الصلوۃ والسلام کا اقرار کرے لیکن ہم نے اس عقلی کلیہ کا خلاف یہود و نصاری میں نص کے حکم پر مانا ہے کہ ہم نے قرآن کو ان کے عقائدِ خبیثہ کی حکایت کرنے کے باوجود یہ حکم کرتے ہوئے پایا کہ یہ اہل کتاب ہیں، اور یہ کہ قرآن ان میں اور مشرکین میں امتیاز بھی کرتا ہے لہذا نص کے وارد ہونے پر اس کو تسلیم کرنا واجب ہے، بخلاف صابئہ عورت کے کہ اس کے

1^8 بحر الرائق کتاب النکاح فصل فی المحرمات ایچ ایم سعید کمپنی کراچی ۳/ ۱۰۴ Page 121 of 712

Fatawa Rizvia Volume 14 (12)

There is no such text (Nass) regarding them, so it is not permissible to apply analogy (Qiyas) on them based on Jews and Christians, nor can the dictates of reason be abandoned in their case. The summary is that considering Jews and Christians as People of the Book (Ahl al-Kitab), despite their belief in divine sonship and the divinity of others, is, in my opinion, contrary to analogy. Therefore, this ruling will be confined to its specific case and cannot be extended to others. This clarifies that the opinion of some scholars—that star worship does not exclude Sabians from being 'Kitabiyah' (People of the Book)—is a discarded (Mahjur) opinion. Furthermore, it is clear that the words of 'Al-Hidayah' and 'Al-Tanwir' should not be taken literally. The truth lies with the author of 'Al-Bahr' in his correction that they are polytheists (Mushriks) if they worship stars. This also clarifies that there is no contradiction between this correction by the author of 'Al-Bahr' and his earlier statement that the absolute position of the school is that Jews and Christians are People of the Book even if they believe in the Trinity ('third of three'). From this, it also becomes clear that the statement of Allama Umar bin Nujaym in 'Al-Nahr' and Allama Muhammad bin Abidin in 'Radd al-Muhtar'—supporting some scholars who say marriage with a Christian woman is lawful even if she believes in the divinity of Christ (peace be upon him)—is based on an oversight regarding this distinction. Consider this discourse a blessing, for many have stumbled on this point. All praise is for Allah, the Master of all blessings. (T)

---

[1] Radd al-Muhtar, Chapter on Prohibitions, Dar Ihya al-Turath al-Arabi, Beirut, 2/290.

उनके बारे में ऐसा कोई पाठ (नस्स) नहीं है, इसलिए उन्हें इन यहूदियों और ईसाइयों पर कयास (सादृश्य) नहीं किया जा सकता और न ही उनके बारे में विवेक के सिद्धांत को छोड़ा जा सकता है। सारांश यह है कि यहूदी और ईसाई जो पुत्र होने और गैर-अल्लाह की दिव्यता के कायल होने के बावजूद किताबिया (अहले किताब) माने जाते हैं, मेरी राय में यह कयास के खिलाफ है। इसलिए यह आदेश अपने विशिष्ट मामले तक ही सीमित रहेगा, जिस पर किसी और का कयास नहीं किया जा सकता। इससे उन कुछ मशायख का यह दृष्टिकोण कि सितारों की पूजा साबिया महिला को किताबिया होने से अलग नहीं करती, स्पष्ट रूप से परित्यक्त (मतरूक) सिद्ध होता है। और यह भी स्पष्ट हो गया कि 'हिदाया' और 'तनवीर' का कलाम अपने प्रत्यक्ष अर्थ पर आधारित नहीं है। और सच्चाई 'अल-बहर' के लेखक के साथ है उनकी इस सुधार में कि यदि वे सितारों की पूजा करते हैं तो वे मुशरिक हैं। इससे यह भी स्पष्ट हुआ कि 'बहर' के इस सुधार और उनके पहले के कथन के बीच कोई विरोधाभास नहीं है कि यहूदी और ईसाइयों का अहले किताब होना निरपेक्ष (अलल इत्तलाक़) मत है, भले ही वे त्रित्व (थर्ड ऑफ थ्री) के कायल हों। और इसी से यह बात भी स्पष्ट हो गई कि अल्लामा उमर बिन नुजैम का 'अन्नहर' में और अल्लामा मुहम्मद बिन आबिदीन का 'रद्दुल मुहतार' में उल्लेखित बयान कि ईसाई महिला से निकाह हलाल है भले ही वह मसीह (अलैहिस्सलाम) के ईश्वरीय होने का विश्वास रखे, को उन कुछ मशायख का समर्थन मानना आदि, इस अंतर से चूक (ज़हूल) पर आधारित है। इस लेखन को गनीमत समझें, क्योंकि इसमें बहुत से कदम फिसले हैं। नेमतों के मालिक अल्लाह तआला के लिए ही सब प्रशंसा है। (त)

---

[1] रद्दुल मुहतार, अल-मुहर्रमात पर अध्याय, दार इह्या अत-तुराथ अल-अरबी, बेरूत, 2/290.

متعلق ایسی کوئی نص نہیں ہے اس لئے صابی لوگوں کو ان یہود ونصارٰی پر قیاس نہیں کیا جاسکتا اور نہ ہی ان کے بارے میں عقلی کلیہ کو ترک کیا جائے گا، خلاصہ یہ کہ یہود ونصارٰی کتابی لوگ جو بنوت کے قائل ہونے کے باوجود غیر اللہ کی الوہیت کے قائل ہیں کو اہل کتاب ماننا میرے خیال میں خلاف قیاس ہے لہٰذا یہ حکم اپنے مورد میں ہی محفوظ رہے گا جس پر کسی اور کو قیاس نہیں کیا جاسکتا، اس سے ان بعض مشائخ کا یہ نظریہ کہ ستاروں کی پوجا صابیہ عورت کو کتابیہ سے جدا نہیں کرتی ، واضح طور پر متروک قرار پاتا ہے اور یہ بھی واضح ہو گیا کہ ہدایہ اور تنویر کا کلام ظاہری معنی پر محمول نہیں ہے، اور صاحبِ بحر کا کلام حق ہے کہ صابی لوگ اگر ستاروں کی پوجا کرتے ہیں تو وہ مشرک ہیں جس کی انہوں نے تصحیح کی ہے، اس سے یہ بھی واضح ہوا کہ بحر کی اس تصحیح اور اسکے پہلے قول کہ یہود ونصارٰی کا اہل کتاب ہونا علی الاطلاق مذہب ہے اگرچہ وہ ثالث ثلثہ کے قائل ہیں میں منافات نہیں ہے اور اسی سے یہ بات بھی واضح ہو گئی کہ علامہ عمر بن نجیم کا نہر میں اور علامہ محمد بن عابدین کا رد المحتار میں مذکور بیان کہ نصرانی عورت اگرچہ مسیح علیہ السلام کو الہ ہونے کا عقیدہ رکھے تب بھی اس سے نکاح حلال ہے کو ان بعض مشائخ کی تائید ماننا الخ اس فرق سے ذہول پر مبنی ہے، اس تحریر کو غنیمت سمجھو ، کیونکہ اس میں بہت سے قدم پھسلے ہیں، نعمتوں کے مالک اللہ تعالٰی کے لئے ہی حمد ہے۔(ت)

---

۱ رد المحتار فصل فی المحرمات دار احیاء التراث العربی بیروت ۲/ ۲۹۰

Fatawa Razawiya, Volume 14

However, since there is a disagreement among scholars and a fatwa (ruling) has also been reported on this view, caution lies in abstaining from the women and slaughtered meat of Christians. Nowadays, if some Jews are also found who believe in the sonship of Uzair (peace be upon him), then they should also consider it necessary to avoid their women and slaughtered meat. It is not the work of a cautious person to fall into such disagreements of the Imams. Even if, in reality, these Jews and Christians are 'People of the Book' in the sight of Allah, there is no benefit for us in marrying their women or consuming their slaughtered animals. It has neither been made obligatory for us by Sharia, nor, by the grace of Allah, do we have any need for it. Rather, even assuming they are 'People of the Book', scholars clearly state that one should abstain without necessity.

[Arabic Source Text]: In Fath al-Qadir, it is permissible to marry women of the Book, but it is better not to do so, nor to eat their slaughtered animals except out of necessity etc. [Urdu Translation]: It is stated in Fath al-Qadir that marriage with women of the Book is permissible, but it is better not to do so, nor should their slaughtered meat be eaten without necessity etc. (T)

And if the opinion of those scholars [who forbid it] is correct, and these people are considered polytheists (mushrikeen) in the sight of Allah due to their beliefs, then it would be pure adultery and the slaughtered meat would be absolutely forbidden (haram mutlaq). May Allah Almighty protect us! So it is not the act of a wise person to choose a deed where one side is undesirable and the other is definitively forbidden. I (the humble servant, may Allah forgive him) held the same view until, by the guidance of Allah, I saw an explicit statement to the same effect in 'Majma' al-Anhur'.

[Arabic Source Text]: Where it says: Therefore, based on this, it is necessary for the rulers in our lands to prevent them from slaughtering, because the Christians of our time explicitly state [the belief in] sonship—may Allah Almighty make them hideous—and there is no necessity proven. Caution is obligatory because there is disagreement among scholars regarding the lawfulness of their slaughtered animals, as we have explained. Thus, taking the side of prohibition (hurmat) is better when there is no necessity. Ended. And Allah, the Sublime and Exalted, knows best. [Urdu Translation]: Where he stated that on this basis, it is necessary for the rulers of our country to prevent people from the slaughtered meat of Christians because the Christians of our time explicitly declare Isa (peace be upon him) to be the son of God, whereas

necessity is also not proven. Thus, caution is obligatory because there is disagreement among scholars regarding their slaughtered animals as we have stated, so it is better to adopt the side of prohibition when there is no necessity. Ended, and Allah, the Sublime and Exalted, knows best (T).

1. Fath al-Qadir, Book of Marriage, Section on Prohibitions, Maktaba Nooriya Razawiya Sukkur 3/135.
2. Majma' al-Anhur, Commentary on Multaqa al-Abhur, Book of Marriage, Section on Prohibitions, Dar Ihya al-Turath al-Arabi Beirut 1/328.

फतावा रज़विया, जिल्द 14

मगर इसके बावजूद, चूँकि विद्वानों (उलेमा) के बीच मतभेद है और इस विचार पर फतवा भी रिपोर्ट किया जा चुका है, इसलिए सावधानी इसी में है कि ईसाइयों की महिलाओं और उनके ज़बीहा (ज़बह किए गए जानवरों) से परहेज किया जाए। और आजकल अगर कुछ ऐसे यहूदी भी पाए जाएँ जो उज़ैर अलैहिस्सलाम की इब्रियत (पुत्रता) को मानते हों, तो उनकी महिलाओं और ज़बीहा से बचना भी लाज़िम समझें। ऐसी जगह इमामों के मतभेद में पड़ना एक एहतियात बरतने वाले व्यक्ति का काम नहीं है। अगर हकीकत में ये यहूदी और ईसाई अल्लाह के नज़दीक अहले किताब (किताब वाले) हों भी, तब भी उनकी औरतों से निकाह और उनके ज़बीहा को खाने में हमारे लिए कोई फायदा नहीं है, न ही शरीयत ने हम पर इसे अनिवार्य किया है, और न ही अल्लाह के शुक्र से हमें इसकी ज़रूरत है। बल्कि किताबियत के आधार पर भी विद्वान स्पष्ट रूप से फरमाते हैं कि बिना ज़रूरत के इससे बचना चाहिए।

[अरबी स्रोत]: फ़तहुल क़दीर में है: किताबियात से निकाह जायज़ है और बेहतर यह है कि न किया जाए और न ही उनका ज़बीहा बिना ज़रूरत खाया जाए आदि। [उर्दू अनुवाद]: फ़तहुल क़दीर में है कि किताबियात से निकाह जायज़ है, और बेहतर यह है कि न किया जाए और न ही उनका ज़बीहा बिना ज़रूरत खाया जाए आदि। (त)

और अगर उन उलेमा का मज़हब (विचार) सच हो और ये लोग अपने विश्वासों के कारण अल्लाह के नज़दीक मुशरिक ठहरें, तो फिर यह निरा व्यभिचार होगा और ज़बीहा पूर्णतः हराम होगा, अल्लाह तआला की पनाह! तो एक बुद्धिमान का काम नहीं है कि वह ऐसा काम चुने जिसका एक पक्ष निंदनीय हो और दूसरा पक्ष निश्चित रूप से हराम हो। यह फकीर (लेखक, अल्लाह उसे क्षमा करे) भी ऐसा ही सोचता था यहाँ तक कि अल्लाह के मार्गदर्शन से 'मज्मअ-अल-अनहुर' में इसी विषय का स्पष्ट वर्णन देखा।

[अरबी स्रोत]: जहाँ उन्होंने कहा कि इस आधार पर हमारे देश के शासकों पर अनिवार्य है कि वे उन्हें ज़बह करने से रोकें क्योंकि हमारे समय के ईसाई इब्रियत (पुत्रता) को स्पष्ट रूप से स्वीकार करते हैं - अल्लाह तआला उन्हें बदसूरत बनाए - और ज़रूरत भी साबित नहीं है। सावधानी अनिवार्य है क्योंकि उनके ज़बीहा के हलाल होने में उलेमा का मतभेद है जैसा कि हमने बताया है, इसलिए ज़रूरत न होने पर हराम वाले पक्ष को अपनाना बेहतर है। समाप्त। और अल्लाह तआला ही सबसे बेहतर

जानता है। [उर्दू अनुवाद]: जहाँ उन्होंने फरमाया कि इस आधार पर हमारे देश के शासकों पर अनिवार्य है कि वे लोगों को ईसाइयों के ज़बीहा से रोकें क्योंकि हमारे ज़माने के ईसाई ईसा अलैहिस्सलाम के अल्लाह के बेटे होने का स्पष्ट रूप से उल्लेख करते हैं, जबकि ज़रूरत भी साबित नहीं है, तो सावधानी अनिवार्य है क्योंकि उनके ज़बीहा में उलेमा का मतभेद है जैसा कि हमने बयान किया है, तो हुरमत (निषिद्धता) वाले पक्ष को अपनाना बेहतर है जबकि ज़रूरत नहीं है। समाप्त, और अल्लाह पाक सबसे बेहतर जानता है। (त)

1. फ़तहुल क़दीर, किताबुन निकाह, फ़स्ल महर्रमात के वर्णन में, मकतबा नूरियह रज़विया सुक्कुर 3/135.
2. मज्मअ-अल-अनहुर, शरह मुल्तक़ल अबहुर, किताबुन निकाह, फ़स्ल महर्रमात के वर्णन में, दारुल इहया-उत-तुरास अल-अरबी बैरूत 1/328.

पृष्ठ 123 का 712

مگر تاہم جبکہ علماء کا اختلاف ہے اور اس قول پر فتوٰی بھی منقول ہو چکا تو احتیاط اسی میں ہے کہ نصاریٰ کی نساء وذ بائح سے احتراز کرے ، اور آج کل بعض یہود بھی ایسے پائے جاتے ہوں جو عزیر علیہ الصلوۃ والسلام کی ابنیت مانیں تو ان کے زن وذ بیحہ سے بھی بچنا لازم جانیں کہ ایسی جگہ اختلاف ائمہ میں پڑنا محتاط آدمی کا کام نہیں ، اگر فی الواقع یہ یہود ونصاریٰ عند اللہ کتابی ہوئے تاہم ان کی عورتوں سے نکاح اور ان کے ذبیحہ کے تناول میں ہمارے لئے کوئی نفع نہیں ، نہ شرعاً ہم پر لازم کیا گیا ، نہ بحمد اللہ ہمیں اس کی ضرورت بلکہ بر تقدیر کتابیت بھی علماء تصریح فرماتے ہیں کہ بے ضرورت احتراز چاہئے ،

[Arabic]: فی الفتح القدیر یجوز تزوج الکتابیات والاولی ان لایفعل ولایأکل ذبیحتھم الاللضرورۃ الخ۱ [Urdu]: فتح القدیر میں ہے کہ کتابیات سے نکاح جائز ہے ، اور اولیٰ یہ ہے کہ نہ کیا جائے اور نہ ہی ان کا ذبیحہ بغیر ضرورت کھایا جائے الخ (ت)

اور اگر انہیں علماء کا مذہب حق ہو اور یہ لوگ بوجہ اعتقادوں کے عند اللہ مشرک ٹھہرے تو پھر زنائے محض ہو گا اور ذبیحہ حرام مطلق والعیاذ باللہ تعالیٰ ، تو عاقل کا کام نہیں کہ ایسا فعل اختیار کرے جس کی ایک جانب نامحمود ہو اور دوسری جانب حرام قطعی ، فقیر غفر اللہ تعالیٰ لہ ایسا ہی گمان کرتا تھا یہاں تک کہ بتوفیق الٰہی مجمع الانہر میں اسی مضمون کی تصریح دیکھی ،

[Arabic]: حیث قال فعلی ھذا یلزم علی الحکام فی دیارنا ان یمنعوھم من الذبح لان النصاری فی زماننا یصرحون بالابنیۃ قبحھم اللہ تعالی وعدم الضرورۃ متحقق والاحتیاط واجب لان في حل ذبیحتھم اختلاف العلماء کما بیناہ فالاخذبجانب الحرمۃ اولی عندعدم الضرورۃ ۲انتھی واللہ تعالی سبحنہ و تعالی

اعلم۔ [Urdu]: جہاں انہوں نے فرمایا کہ اس بناء پر ہمارے ملک کے حکام پر لازم ہے کہ وہ لوگوں کو نصاریٰ کے ذبیحہ سے منع کریں کیونکہ ہمارے زمانہ کے نصاریٰ عیسیٰ علیہ السلام کے ابن اللہ ہونے کی تصریح کرتے ہیں، جبکہ ضرورت بھی متحقق نہیں ہے تو احتیاط واجب ہے کیونکہ ان کے ذبیحہ میں علماء کا اختلاف ہے جیسا کہ ہم نے بیان کیا ہے تو حرمت والی جانب اپنانا بہتر ہے جبکہ ضرورت نہیں ہے اھ ، واللہ سبحٰنہ و تعالٰی اعلم (ت)

۱ فتح القدیر کتاب النکاح فصل فی بیان المحرمات مکتبہ نوریہ رضویہ سکھر ۳/ ۱۳۵ ۲ مجمع الانہر شرح ملتقی الابحر کتاب النکاح فصل فی بیان المحرمات داراحیاء التراث العربی بیروت ۱/ ۳۲۸

Fatwa Razawiyya Volume 14

Answer to the Third Question In reality, any innovator who denies any essential tenet of the religion (Dharuriyat-e-Din) is certainly and definitively an infidel (Kafir) according to the consensus of Muslims, even if he recites the Kalima (creed) ten million times, even if his forehead becomes worn thin like paper from prostrating, even if his body becomes a mere skeleton from fasting, even if he performs a thousand Hajj pilgrimages in his life, and gives mountains of gold in the path of Allah. By Allah, none of it will ever be accepted until he affirms all those essential matters that the radiant Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) brought from his Lord. If there are, for example, a thousand essentials of Islam, denying even one of them is the same as denying nine hundred and ninety-nine. Just as some irreligious people nowadays have adopted the habit of applying the labels of infidelity (Kufr) and polytheism (Shirk) to everything and are not at all afraid of declaring a Muslim to be outside the fold of Islam, whereas Mustafa (upon whom be the best blessings and praise) stated: "One of them has certainly incurred it [the charge of disbelief]" (i.e., one of the two has applied this ruling to himself). Similarly, some compromisers are afflicted with the calamity that they hear clear words of insult against the Lord of the worlds, the radiant Prophet, the Leader of the Messengers (peace and blessings of Allah be upon him), or the denial of religious essentials, and yet they continue to consider such a person a true and staunch Muslim; in fact, they regard some among them as the "most excellent of scholars" or "leader of the saints." They do not know, or they know but do not admit, that if the denial of essentials is not infidelity, then O dear ones! What poison has spread in idol-worship? That too was deemed infidelity because it is against the first of religious essentials, i.e., the Monotheism of God (Exalted and High). They say, "He recites the Kalima, prays Salat, keeps fasts, and performs such great strivings (Mujahada); how can we call him an infidel?" If someone recites the Kalima before these people, performs Islamic actions, and believes in two gods, perhaps even then they would not call him an infidel. But they do not realize that deeds are subordinate to faith. First establish faith, then argue with deeds. Their strivings are nowhere near those of Ibleis (Satan); so what benefit did those bring him that these would benefit them? After all, the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) described the abundance of deeds of a certain group to such an extent that:

“You will consider your prayers insignificant compared to their prayers, and your fasting insignificant compared to their fasting,” or as the Prophet (peace and

blessings of Allah be upon him) stated. (As the Prophet peace be upon him said - Translator)

1. Sahih Bukhari, Kitab al-Adab, Chapter: Whoever declares his brother an infidel without interpretation etc., Qadimi Kutub Khana Karachi 2/901; Sahih Muslim, Kitab al-Iman, Qadimi Kutub Khana Karachi 1/57.
2. Sahih Bukhari, Kitab Fadail al-Qur'an, Chapter: Whoever shows off by reciting the Qur'an etc., Qadimi Kutub Khana Karachi 2/56.

फतावा रज़विया जिल्द चौदह (14)

तीसरे प्रश्न का उत्तर वास्तव में, जो भी बिदअती धर्म की आवश्यक चीज़ों (जरूरियात-ए-दीन) में से किसी भी चीज़ का इनकार करता है, वह मुसलमानों की सर्वसम्मति (इजमा) के अनुसार निश्चित रूप से काफिर (अधर्मी) है, चाहे वह करोड़ों बार कलमा पढ़े, सिजदे में उसकी पेशानी कागज़ की तरह घिस जाए, रोज़ों से उसका शरीर कंकाल बन जाए, जीवन में हज़ारों हज करे, और अल्लाह की राह में पहाड़ों के बराबर सोना दान कर दे। खुदा की कसम, इनमें से कुछ भी तब तक स्वीकार नहीं किया जाएगा जब तक वह उन सभी आवश्यक बातों की पुष्टि न कर दे जो नूरानी नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) अपने रब के पास से लाए हैं। यदि इस्लाम की आवश्यक बातें मिसाल के तौर पर एक हज़ार हैं, तो उनमें से एक का इनकार भी वैसा ही है जैसे नौ सौ निन्यानवे का। आज कल जिस तरह कुछ बेदीनों ने यह तरीका अपनाया है कि वे बात-बात पर कुफ्र और शिर्क का फतवा देते हैं और किसी मुसलमान को इस्लाम के दायरे से बाहर निकालने में बिल्कुल नहीं डरते, जबकि मुस्तफा (जिन पर बेहतरीन दुरूद और सलाम हो) का इरशाद है: "उन दोनों में से एक ने निश्चित रूप से इसे (कुफ्र को) अपने ऊपर लागू कर लिया।" (अर्थात दोनों में से एक पर यह हुक्म लागू हो गया)। इसी तरह कुछ समझौता करने वालों पर यह मुसीबत है कि वे दुनिया के आका, रसूलों के सरदार (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) की शान में खुले तौर पर अपमानजनक शब्द सुनते हैं या धर्म की आवश्यक बातों का इनकार सुनते हैं और फिर भी उन्हें सच्चा-पक्का मुसलमान मानते हैं, बल्कि उनमें से किसी को 'अफ़ज़लुल उलेमा' (विद्वानों में श्रेष्ठ) और किसी को 'इमामुल औलिया' (संतों का नेता) मानते हैं। वे नहीं जानते या जानते हुए नहीं मानते कि यदि आवश्यक बातों का इनकार कुफ्र नहीं है, तो प्यारे दोस्तों! मूर्तिपूजा में क्या ज़हर घुला है? वह भी अंततः इसलिए कुफ्र ठहराया गया क्योंकि वह धर्म की पहली आवश्यकता यानी 'तौहीद' (ईश्वर की एकता) के खिलाफ है। वे कहते हैं कि वह कलमा पढ़ता है, नमाज़ पढ़ता है, रोज़े रखता है, ऐसी-ऐसी साधनाएं(मुजाहिदा) करता है, तो हम उसे काफिर कैसे कहें? इन लोगों के सामने अगर कोई कलमा पढ़े और इस्लामी काम करे और साथ ही दो खुदा माने, तो शायद तब भी वे उसे काफिर नहीं कहेंगे। लेकिन वे इतना नहीं जानते कि कर्म तो ईमान के अधीन हैं। पहले ईमान तो साबित कर लो, फिर कर्मों का हवाला दो। इब्लीस (शैतान) के बराबर तो इनकी साधनाएं नहीं होंगी, तो उसके काम जब वे न आईं तो इनके काम क्या आएंगी? आखिर हुज़ूर अकदस (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने एक गिरोह के कर्मों की अधिकता का इस हद तक वर्णन किया कि:

"तुम अपनी नमाज़ों को उनकी नमाज़ों के मुकाबले में और अपने रोज़ों को उनके रोज़ों के मुकाबले में तुच्छ समझोगे," जैसा कि हुज़ूर (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने फरमाया।

1. सही बुखारी, किताबुल अदब, अध्याय: जिसने अपने भाई को बिना किसी व्याख्या के काफिर कहा आदि, कदीमी कुतुब खाना कराची 2/901; सही मुस्लिम, किताबुल ईमान, कदीमी कुतुब खाना कराची 1/57।
2. सही बुखारी, किताब फ़ज़ाइलुल क़ुरआन, अध्याय: जिसने क़ुरआन पढ़कर दिखावा किया आदि, कदीमी कुतुब खाना कराची 2/56।

جواب سوال سوم فی الواقع جو بدعتی ضروریاتِ دین میں سے کسی شئی کا منکر ہو باجماعِ مسلمین یقینا قطعاً کافر ہے اگرچہ کروڑ بار کلمہ پڑھے، پیشانی اس کی سجدے میں ایک ورق ہو جائے، بدن اس کا روزوں میں ایک خاکہ رہ جائے، عمر میں ہزار حج کرے، لاکھ پہاڑ سونے کے راہِ خدا پر دے، واللہ ہر گز ہر گز کچھ مقبول نہیں تک حضور پر نور صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کی ان تمام ضروری باتوں میں جو وہ اپنے رب کے پاس سے لائے تصدیق نہ کرے، ضروریاتِ اسلام اگر مثلاً ہزار ہیں تو ان میں سے ایک کا بھی انکار ایسا ہے جیسا نو سو ننانوے کا، آج کل جس طرح بعض بددینوں نے یہ روش نکالی ہے کہ بات بات پر کفر و شرک کا اطلاق کرتے ہیں اور مسلمان کو دائرہ اسلام سے خارج کہتے ہوئے مطلق نہیں ڈرتے حالانکہ مصطفٰی علیہ افضل الصلوٰۃ والثناء ارشاد فرماتے ہیں: فقد باء بہ احدھما (ان دونوں میں سے ایک نے یہ حکم اپنے اوپر لاگو کیا لیا۔ت) یونہی بعض مداہنوں پر یہ بلا ٹوٹی ہے کہ ایک دشمن خدا سے صریح کلماتِ توہین آقائے عالمیان حضور پر نور سید المرسلین اکرام صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم یا اور ضروریاتِ دین کا انکار سنتے جائیں اور اسے سچا پکا مسلمان بلکہ ان میں کسی کو افضل العلماء کسی کو امام الاولیاء مانتے جائیں یہ نہیں جانتے یا جانتے ہیں اور نہیں مانتے کہ اگر انکارِ ضروریات بھی کفر نہیں، تو عزیزو! بت پرستی میں کیا زہر گھل گیا ہے، وہ بھی آخر اسی لئے کفر ٹھہری کہ اول ضروریاتِ دین یعنی توحیدِ الٰہی جل وعلا کے خلاف ہے، کہتے ہیں وہ کلمہ گو ہے نماز پڑھتا ہے روزے رکھتا ہے ایسے ایسے مجاہدے کرتا ہے ہم کیونکر اسے کافر کہیں ان لوگوں کے سامنے اگر کوئی کلمہ پڑھے افعالِ اسلام ادا کرے بالینمہ دو خدا مانے شاید جب بھی کافر نہ کہیں گے مگر اس قدر نہیں جانتے کہ اعمال تو تابعِ ایمان ہیں پہلے ایمان تو ثابت کرلو تو اعمال سے احتجاج کرو۔ ابلیس

کے برابر تو یہ مجاہدے کا ہے کو ہوئے پھر اس کے کیا کام آئے جو ان کے کام آئیں گے، آخر حضور اقدس صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم نے ایک قوم کی کثرتِ اعمال اس درجہ بیان فرمائی کہ:

تحقرون صلوتکم مع صلوتھم وصیامکم مع صیامھم ۲اوکما قال صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم۔

ان کی نمازوں کے مقابلے میں تم اپنی نمازوں کو اور ان کے روزوں کے مقابلے میں اپنے روزوں کو حقیر سمجھو گے، جیسا کہ یہ حضور علیہ والسلام نے فرمایا ہے (ت)

1 صحیح بخاری کتاب الادب باب من اکفر اخاہ بغیر تاویل الخ قدیمی کتب خانہ کراچی ۹۰۱/۲ ، صحیح مسلم کتاب الایمان قدیمی کتب خانہ کراچی ۵۷/۱ 2 صحیح بخاری کتاب فضائل القرآن باب من رایا بقرأۃ القرآن الخ قدیمی کتب خانہ کراچی ۵۶/۲

Then he described their religion saying:

They will pass through the religion as an arrow passes through prey. - 1	**They will exit the religion just as an arrow passes through its target. (T)**

As for reciting the Kalimah, merely saying it with the tongue is not sufficient for faith. Hypocrites recite the Kalimah with great fervor and noise, yet the decree for them is "in the lowest depth of the Fire" [Quran 4:145] - 2 (i.e., in the bottom layer of Hell. - T), and seek refuge in Allah from it. In summary, faith is the name for heart-felt affirmation, and where is that after the denial of essential matters? For example:

(1) A Rafidi who calls this Holy Quran, which by divine grace is present in our hands and preserved in our hearts, seek refuge in Allah, as "Bayad-e-Uthmani" (Uthmanic collection), and claims that the Sahaba of the Ahl al-Sunnah or any person has added or subtracted even a single letter or dot from it. (2) Or says potentially that perhaps such a thing might have happened. (3) Or says that Maula Ali or the rest of the Imams or any non-prophet is superior to the previous Prophets, peace and blessings be upon them. (4) Or is a believer in the foul and cursed doctrine of 'Bada' (change in divine will), meaning he says the Great Lord sometimes regrets a decree and changes it. (5) Or says that for a certain time there was no knowledge of the wisdom, and when knowledge was attained, the decree was changed. "High and Exalted is Allah above what the wrongdoers say." (6) Or defiles his impure tongue with that detestable and cursed lie regarding the veil of chastity and the pure sanctuary of the maids of the court of purity, Her Majesty the Mother of the Believers, Siddiqa daughter of al-Siddiq, may Allah's peace and blessings be upon her noble husband, her father, and her. (7) Or says the laws of Sharia were entrusted to the pure Imams who could find whatever way they wanted or change whatever they wanted. (8) Or says that after Mustafa (peace and blessings of Allah be upon him), the revelation of Sharia continued to descend upon the pure Imams. (9) Or says that any person from among the Imams was equal in rank to the Radiant Prophet Mustafa (peace and blessings of Allah be upon him). (10) Or says the noble two Imams, the martyrs (may Allah be pleased with them both), are superior to the Radiant Prophet (peace and blessings be upon him), arguing that when was there a mother like theirs for the

Prophet's mother, or where was a father like theirs for the Prophet's father, and like their...

1. Sahih Bukhari, Book of the Virtues of the Quran, Chapter: Whoever recites the Quran, etc. Qadeemi Kutub Khana, Karachi, 2/567.
2. The Holy Quran 4/145

फिर उनके दीन (धर्म) का वर्णन फरमाया कि:

यमरुक़ूना मिनद दीनि कमा यमरुक़ुस सहमु मिनर रमिय्यति। - 1	**वे दीन से इस तरह निकल जाएंगे जैसे तीर शिकार के पार निकल जाता है। (त)**

जहाँ तक कलमा पढ़ने की बात है, तो केवल ज़बान से कहना ईमान के लिए काफी नहीं है। मुनाफिक (पाखंडी) तो बड़े ज़ोर-शोर से कलमा पढ़ते हैं, हालांकि उनके लिए "फ़िद दरकिल अस्फ़लि मिनन नारि" [कुरान 4:145] - 2 (अर्थात नर्क के सबसे निचले स्तर में। - त) का फरमान है, अल्लाह उससे पनाह दे। सारांश यह है कि ईमान दिल से स्वीकार करने का नाम है, और आवश्यक बातों के इनकार के बाद वह कहाँ? उदाहरण के लिए:

(1) कोई राफ़िज़ी इस कुरान मजीद को, जो अल्लाह की कृपा से हमारे हाथों में मौजूद और हमारे दिलों में सुरक्षित है, अल्लाह की पनाह, 'बयाज़-ए-उस्मानी' (उस्मानी संकलन) बताए और अहले सुन्नत के सहाबा या किसी व्यक्ति द्वारा इसके एक अक्षर या एक नुक्ते के घटने या बढ़ने का दावा करे। (2) या संभावना के तौर पर कहे कि शायद ऐसा हुआ हो। (3) या कहे कि मौला अली या बाकी इमाम या कोई भी गैर-नबी, पिछले नबियों (अलैहिमुस्सलाम) से श्रेष्ठ हैं। (4) या गंदी और शापित मान्यता 'बदा' (ईश्वरीय इच्छा में परिवर्तन) का कायल हो, यानी कहे कि बारी ताआला कभी एक हुक्म से शर्मिंदा होकर उसे बदल देता है। (5) या कहे कि एक समय तक हिकमत (मसलहत) की जानकारी नहीं थी, जब जानकारी हुई तो हुक्म बदल दिया। "अल्लाह उन ज़ालिमों की बातों से बहुत बुलंद और पाक है।" (6) या पवित्रता की पनाहगाह हज़रत उम्मुल मोमिनीन सिद्दीक़ा बिन्ते सिद्दीक़ (सल्लल्लाहु अलैहि व आलिहि व सल्लम के नेक पति, उनके पिता और उन पर दरूद व सलाम हो) की पाक दामन और पवित्रता के बारे में उस घृणित और शापित झूठ (इफ़्क) के साथ अपनी नापाक ज़बान को गंदा करे। (7) या कहे कि शरीयत के हुक्म पाकीज़ा इमामों को सौंपे गए थे, वे जो चाहते रास्ता निकालते, जो चाहते बदल देते। (8) या कहे कि मुस्तफ़ा (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के बाद पाकीज़ा इमामों पर शरीयत की वह्य आती रही। (9) या कहे कि इमामों में से कोई व्यक्ति हुज़ूर पुर नूर मुस्तफ़ा (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के बराबर था। (10) या कहे कि दोनों महान इमाम, शहीद (रज़ियल्लाहु

अन्हुमा) हुज़ूर पुर नूर (अलैहिस्सलाम) से श्रेष्ठ हैं, यह तर्क देते हुए कि उनकी जैसी माँ हुज़ूर की माँ कब थीं, और उनके जैसा पिता हुज़ूर के पिता कहाँ थे, और उनके जैसे...

1. सहीह बुखारी, किताब फ़ज़ाइलुल कुरान, बाब मन रआअल कुरान आदि, क़दीमी कुतुब खाना कराची, 2/567
2. अल-कुरान अल-करीम 4/145

پھر ان کے دین کا بیان فرمایا کہ:

یمرقون من الدین کما یمرق السھم من دین سے اس طرح نکل جائیں گے جیسے تیر شکار سے الرمیۃ - 1 پار نکل جاتا ہے۔ (ت)

رہی کلمہ گوئی تو مجرد زبان سے کہنا ایمان کے لئے کافی نہیں، منافقین تو خوب زور و شور سے کلمہ پڑھتے ہیں حالانکہ ان کے لئے "فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ" - 2 (جہنم کی نچلی تہہ میں۔ ت) کا فرمان ہے والعیاذ باللہ۔ الحاصل ایمان تصدیق قلبی کا نام ہے اور وہ بعد انکارِ ضروریات کہاں، مثلاً:

(۱) جو رافضی اس قرآن مجید کو جو بفضل الٰہی ہمارے ہاتھوں میں موجود ہمارے دلوں میں محفوظ ہے، عیاذًا باللہ بیاض عثمانی بتائے اس کے ایک حرف یا ایک نقطہ کی نسبت صحابہ اہلسنت یا کسی شخص کے گھٹانے یا بڑھانے کا دعویٰ کرے۔ (۲) یا احتمالاتاً کہے شاید ایسا ہوا ہو۔ (۳) یا کہے مولیٰ علی یا باقی ائمہ یا کوئی غیر نبی انبیاء سابقین علیہم الصلوٰۃ والسلام سے افضل ہیں۔ (۴) یا مسئلہ خبیثہ ملعونہ بدلہ کا قائل ہو یعنی کہے باری تعالیٰ کبھی ایک حکم سے پشیمان ہو کر اسے بدل دیتا ہے۔ (۵) یا کہے ایک وقت تک مصلحت پر اطلاع نہ تھی جب اسے اطلاع ہوئی حکم بدل دیا "تعالی اللہ عما یقول الظلمون علوا کبیرا"۔ (۶) یا دامن عفت مامنِ طیب اعطر اطہر کنیزانِ بارگاہ طہارت پناہ حضرت ام المومنین صدیقہ بنت الصدیق صلی اللہ علی زوجہا الکریم و ابیہا و علیہا وبارک وسلم کے بارے میں اس افک مبغوض ملعون کے ساتھ اپنی ناپاک زبان آلودہ کرے۔ (۷) یا کہے احکام شریعت حضرات ائمہ طاہرین کو سپرد تھے جو چاہتے راہ نکالتے جو چاہتے بدل ڈالتے۔ (۸) یا کہے مصطفیٰ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کے بعد ائمہ طاہرین پر وحی

شریعت آتی رہی۔ (۹) یا کہے ائمہ سے کوئی شخص حضور پر نور مصطفیٰ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کا ہم پلہ تھا۔ (۱۰) یا کہے حضرات کریمین امامین شہیدین رضی اللہ تعالیٰ عنہما حضور پر نور علیہ الصلوٰۃ والسلام سے افضل ہیں کہ ان کی سی ماں حضور کی والدہ کب تھیں اور ان کے سے باپ حضور کے والد کہاں تھے اور ان کے سے

1 صحیح بخاری کتاب فضائل القرآن باب من رایا القرآن الخ قدیمی کتب خانہ کراچی ۲/ ۵۶۷ 2 القرآن الکریم ۴/ ۱۴۵

Fatawa Ridawiyya, Volume 14

When were the grandfathers of the maternal grandfather present? (11) Or one says that Hazrat Janab Sher-e-Khuda Karam Allah Wajhah al-Kareem saved the ark of Noah, extinguished the fire for Ibrahim, gave kingship to Yusuf, and world-shelter to Sulaiman (peace be upon them all). (12) Or one says that Mustafa (peace and blessings of Allah be upon him) ever, at any time or place, practiced Taqiyya (dissimulation) in conveying the command of Allah—Allah forbid—and such other evil sayings. (1) Or like the Najdi Wahabi who believes in or says there is an equal to the Radiant Prophet, Master of the first and last (peace and blessings of Allah be upon him), in the heavens or on earth, in the upper or lower realms; or that there ever will be, or perhaps there might be, or there is not now but if there were to be, it wouldn't matter. (2) Or denies the Finality of Prophethood of the Prophet, Seal of the Prophets (peace and blessings of Allah be upon him). (3) Or says that up until today, the Companions and Successors were mistaken in understanding 'Khatam an-Nabiyyin' as 'the Last of the Prophets'; that being the last prophet is no excellence for the Prophet, but rather the meaning is what I have understood. (4) Or says "I guarantee that if someone receives prophethood after the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him), there is no harm." (5) Or mentions one or two bad names and says that bringing the thought of the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) into prayer is worse than being immersed in the thought of so-and-so—may the curse of Allah be upon his evil speech. (6) Or, due to the preaching of the Message, compares the Radiant Prophet, Beloved of the Lord of all worlds, King of the first and last (peace and blessings of Allah be upon him), to a peon who brings the King's decree to the subjects. (7) Or, after writing the noble and pure names of the Holy Prophet, Master and Giver of Paradise (peace and blessings be upon him), and Hazrat Mawlana Ali (may Allah honor him) and Hazrat Sayyiduna Ghaus al-Azam (may Allah be pleased with him), says (may the mouths of the insolent be filled with dust) "these are all paths to Hell." (8) Or, calling the seeking of help from the Prophet, the helper of the distressed and the fulfiller of needs of both worlds (peace and blessings of Allah be upon him), as evil, gives a cursed example like: "A slave who belongs to one king has no business with another king, so how much less the mention of... [blank]" and here writes the names of two impure nations. (9) Or equates the benefit of visiting their radiant shrines to that of the grave of an infidel priest—may the severe wrath of Allah be upon such people. (10) Or his heart's malice leads to insulting the

exalted status of the Master of Mankind (peace and blessings be upon him), who is worthy of supreme honor...

फ़तावा रज़विया, जिल्द 14

नाना हुज़ूर के नाना कब थे? (11) या कोई कहे कि हज़रत जनाब शेर-ए-खुदा करम अल्लाह वजहहुल करीम ने नूह की कश्ती बचाई, इब्राहीम पर आग बुझाई, यूसुफ को बादशाही दी, सुलैमान को आलमपनाही दी (उन सब पर सलाम हो)। (12) या कोई कहे कि मुस्तफा (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने कभी किसी समय या स्थान पर अल्लाह के आदेश के प्रचार में तक़िया (बात छुपाना) किया—अल्लाह की पनाह—और इसी तरह के अन्य घृणित कथन। (1) या जो नज्दी वहाबी हुज़ूर पुरनूर, सैयदुल अव्वलीन वल आखिरिन (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के लिए कोई मिसाल (बराबरी का) आसमान में या ज़मीन में, ऊपर या नीचे के लोकों में मौजूद माने या कहे कि कभी होगा या शायद हो या है तो नहीं मगर हो जाए तो कोई हर्ज़ नहीं। (2) या हुज़ूर खातमुन नबीय्यीन (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) की ख़त्मे नुबूवत का इनकार करे। (3) या कहे कि आज तक सहाबा और ताबेईन 'खातमुन नबीय्यीन' का अर्थ जो 'आख़िरी नबी' समझते रहे वह ग़लती पर थे; आख़िरी नबी होना हुज़ूर के लिए कोई कमाल नहीं बल्कि इसके मायने वह हैं जो मैंने समझे। (4) या कहे कि "मैं ज़िम्मा लेता हूँ कि अगर हुज़ूर अक़दस (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के बाद किसी को नुबूवत मिल जाए तो कोई हर्ज़ नहीं।" (5) या एक-दो बुरे नाम लेकर कहे कि नमाज़ में हुज़ूर रिसालत मआब (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) का ख्याल लाना फलां-फलां के ख्याल में डूब जाने से बुरा है—अल्लाह की लानत हो उसके इस गन्दे कौल पर। (6) या तब्लीग़-ए-रिसालत की वजह से हुज़ूर पुरनूर, महबूब-ए-रबुल आलमीन, मलिकुल अव्वलीन वल आखिरिन (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) की तुलना उस चपरासी से करे जो राजा का फरमान प्रजा के पास लाया। (7) या हुज़ूर अक़दस, जन्नत के मालिक और अता करने वाले (उन पर दुरूद ओ सलाम हो), और हज़रत मौलाना अली (करम अल्लाह वजहुहु) और हज़रत सैयदुना गौस-ए-आज़म (रज़ियल्लाहु अन्हु) के पाक नाम लिखकर कहे (गुस्ताखों के मुँह में धूल) कि ये सब जहन्नुम के रास्ते हैं। (8) या हुज़ूर फर्यादरस-ए-बेकसाँ, हाजत रवाय-ए-दो जहाँ (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) से मदद माँगने को बुरा कहकर ऐसी लानती मिसाल दे कि "जो गुलाम एक बादशाह का हो रहा उसे दूसरे बादशाह से भी काम नहीं रहता फिर कैसे... का क्या ज़िक्र है और यहाँ दो नापाक कौमों के नाम लिखे।" (9) या उनके मज़ार-ए-अनवार की ज़ियारत के फायदे को किसी काफ़िर पादरी की कब्र के बराबर ठहराए—अल्लाह का सख़्त अज़ाब हो ऐसी कौम पर। (10) या उसकी दिली ख़बासत हुज़ूर सैयदुल अनाम (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) की अज़ीम शान की तौहीन पर उकसाए...

نانا حضور کے نانا کب تھے۔ (۱۱) یا کہے حضرت جناب شیر خدا کرم اللہ وجہہ الکریم نے نوح کی کشتی بچائی، ابراہیم پر آگ بجھائی، یوسف کو بادشاہی دی، سلیمان کو عالم پناہی دی علیہم الصلوۃ و السلام اجمعین۔ (۱۲) یا کہے مصطفٰی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم نے کبھی کسی وقت کسی جگہ حکم الٰہی کی تبلیغ میں معاذ اللہ تقیہ فرمایا الی غیر ذلک من الاقوال الخبیثۃ۔ (۱) یا جو نجدی وہابی حضور پر نور سید الاولین والآخرین صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کے لئے کوئی مثل آسمان میں یا زمین، طبقات بالا میں یا زیر میں میں موجود مانے یا کہے کبھی ہوگا یا شاید ہو یا ہے تو نہیں مگر ہو جائے تو کچھ حرج بھی نہیں۔ (۲) یا حضور خاتم النبیین صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کی ختم نبوت کا انکار کرے۔ (۳) یا کہے آج تک جو صحابہ تابعین خاتم النبیین کے معنی آخر النبیین سمجھتے رہے خطا پر تھے نہ پچھلا نبی ہونا حضور کے لئے کوئی کمال بلکہ اس کے معنی یہ ہیں جو میں سمجھا۔ (۴) یا کہے میں ذمہ کرتا ہوں اگر حضور اقدس صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کے بعد کوئی نبوت پائے تو کچھ مضائقہ نہیں۔ (۵) یا دو ایک برے نام ذکر کر کے کہے نماز میں جناب رسالتمآب صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کی طرف خیال لے جانا فلاں فلاں کے تصور میں ڈوب جانے سے بدتر ہے لعنۃ اللہ علی مقالتہ الخبیثۃ۔ (۶) یا بوجہ تبلیغ رسالت حضور پر نور محبوب رب العلمین ملک الاولین والآخرین صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کو اس چپراسی سے تشبیہ دے جو فرمانِ شاہی رعایا کے پاس لایا۔ (۷) یا حضور اقدس مالک و معطی جنت علیہ افضل الصلوۃ والتحیۃ اور حضرت و مولانا علی کرم اللہ تعالٰی وجہہ و حضرت سیدنا غوث اعظم رضی اللہ تعالٰی عنہ کے اسمائے کریمہ طیبہ لکھ کر کہے (خاک بدہانِ گستاخاں) یہ سب جہنم کی راہیں ہیں۔ (۸) یا حضور فریاد رس بیکساں حاجت روائے دو جہاں صلوات اللہ وسلامہ علیہ سے استعانت کو برا کہہ کر یوں

ملعون مثال دے کہ جو غلام ایک بادشاہ کا ہو رہا اسے دوسرے بادشاہ سے بھی کام نہیں رہتا پھر کیسے----- کا کیا ذکر ہے اور یہاں دونا پاک قوموں کے نام لکھے۔ (۹) یا ان کے مزار پر انوار کو فائدہ زیارت میں کسی پادری کافر کی گور سے برابر ٹھہرائے، اشد مقت اللہ علی قومہ۔ (۱۰) یا اس کی خباثت قلبی توہین شان رفیع المکان واجب الاعظام حضور سید الانام علیہ افضل الصلوۃ والسلام پر

Fatawa Rizvia, Volume 14

...be the cause that he describes the Holy Prophet (peace be upon him) as his elder brother, (11) Or says that (those who spoke ill of him) died and turned into dust. (12) Or praise him just as you praise one another, or even less than that, up to other such accursed superstitions. (1) Or some naturalist (Nechari), a claimant of modern enlightenment, says that making concubines and slaves is clear oppression and a beastly act; any Sharia in which this act was ever permissible is not from Allah. (2) Or denies the miracles of the Prophets (peace be upon them), claims the splitting of the Nile was merely the tide, and deems the staff turning into a dragon to be a trick using mercury etc. (3) Or calls the Paradise of Muslims—God forbid—a brothel of prostitutes. (4) Or interprets the fire of Hell as purely spiritual pain, (5) Or denies the existence of angels (peace be upon them), (6) Or says that 'heaven' is just a name for every height, and the physical body that Muslims call heaven is purely false, (7) Or says that Satan (whose kind teacher he is) is nothing, just a name for the power of evil, and the stories of Adam and Eve etc. in the Great Quran, from which Satan's physical existence is inferred, are merely allegorical stories. (8) Or says, "We cannot refrain from speaking ill of the founder of Islam," (9) Or makes Quranic texts subordinate to reason, stating that only what aligns with natural law in the Great Quran will be accepted, otherwise, impure interpretations will be devised to veil the ugly face of manifest infidelity, (10) Or says that facing the Qibla in prayer is not necessary; whichever way you turn your face, God is there. (11) Or says that the Jews and Christians of today are not disbelievers because they did not live during the time of the Prophet (peace be upon him) nor did they see his miracles. (12) Or, upon the mention of Sunnahs like eating with hands etc., says that Christian civilization invented these practices and that some actions were uncivilized during the time of the Prophet (peace be upon him). The author (faqeer) has personally heard both these statements from some wretched people. And so on from other satanic falsehoods. (1) Or some false Sufi says that when a person becomes a 'Knower of Allah' (Arif Billah), the obligations of Sharia are dropped from him; [claiming] these things are just paths to reach God, and one who has reached the destination has no need for the path.

फ़तावा-ए-रिज़विया, जिल्द 14

...कारण बने कि हुज़ूर (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) को अपना बड़ा भाई बताए, (11) या कहे (उनके बारे में बुरा कहने वाले) मरकर मिट्टी में मिल गए। (12) या उनकी प्रशंसा वैसे ही करो जैसे आपस में एक-दूसरे की करते हो, बल्कि उससे भी कम, और इसी तरह के अन्य शापित अंधविश्वास। (1) या कोई 'नेचरी' (प्राकृतिवादी) आधुनिकता का दावा करने वाला कहे कि दासी और गुलाम बनाना स्पष्ट अत्याचार और पशुवत कार्य है; जिस शरीयत में कभी यह कार्य जायज़ रहा हो, वह शरीयत अल्लाह की ओर से नहीं है। (2) या अंबिया (अलैहिमुस्सलाम) के चमत्कारों (मोजज़ात) का खंडन करे, नील नदी के फटने को ज्वार-भाटा बताए, और लाठी (असा) के अजदहा (सांप) बनकर चलने को पारा आदि का जादू करार दे। (3) या मुसलमानों की जन्नत को - अल्लाह की पनाह - वेश्याओं का कोठा कहे। (4) या जहन्नम की आग की व्याख्या केवल मानसिक पीड़ा के रूप में करे, (5) या फरिश्तों (मलैका अलैहिमुस्सलाम) के अस्तित्व से इनकार करे, (6) या कहे कि आसमान हर ऊंचाई का नाम है, वह शरीर जिसे मुसलमान आसमान कहते हैं, वह पूरी तरह निराधार है, (7) या कहे कि शैतान (जिसका शिक्षक कृपालु है) कुछ भी नहीं है, केवल बुराई की शक्ति का नाम है, और महान कुरान में आदम और हव्वा आदि की जो कहानियाँ मौजूद हैं जिनसे शैतान का शारीरिक अस्तित्व समझा जाता है, वे केवल प्रतीकात्मक कहानियाँ हैं। (8) या कहे कि हम इस्लाम के संस्थापक को बुरा कहे बिना नहीं रह सकते, (9) या कुरानी आयतों (नुसूस) को बुद्धि (अक़्ल) के अधीन बताए कि जो बात महान कुरान की नेचरी (प्राकृतिक) कानून के अनुसार होगी उसे माना जाएगा, अन्यथा स्पष्ट कुफ्र (धर्मद्रोह) के कुरूप चेहरे को ढकने के लिए अपवित्र व्याख्याएँ की जाएँगी, (10) या कहे कि नमाज़ में किबला की ओर मुँह करना ज़रूरी नहीं है, जिधर मुँह कर लो उधर ही खुदा है। (11) या कहे कि आजकल के यहूदी और ईसाई काफ़िर नहीं हैं क्योंकि उन्होंने नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) का ज़माना नहीं पाया और न ही हुज़ूर के चमत्कार देखे। (12) या हाथ से खाना खाने आदि जैसी सुन्नतों के उल्लेख पर कहे कि ईसाई सभ्यता ने इन्हें ईजाद किया, नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के ज़माने में कुछ कार्य असभ्य थे। और ये दोनों बातें इस फ़कीर (लेखक) ने स्वयं कुछ दुष्टों से सुनी हैं। और इसी तरह के अन्य शैतानी झूठ। (1) या कोई झूठा सूफी कहे कि जब बंदा 'आरिफ़ बिल्लाह' (अल्लाह को जानने वाला) हो जाता है, तो शरीयत की पाबंदियाँ उससे खत्म हो जाती हैं; [उसका दावा है कि] ये बातें तो खुदा तक पहुँचने का रास्ता हैं, जो मंज़िल तक पहुँच गया उसे रास्ते से क्या काम।

पेज 127 ऑफ़ 712

باعث ہو کہ حضور کو اپنا بڑا بھائی بتائے، (۱۱) یا کہے (انکے بدگو) مر کر مٹی میں مل گئے۔ (۱۲) یا ان کی تعریف ایسی ہی کرو جیسے آپس میں ایک دوسرے کی کرتے ہو بلکہ اس سے بھی کم الی غیر ذلك من الخرافات الملعونة۔ (۱) یا کوئی نیچری نئی روشنی کا مدعی کہے باندی غلام بنانا ظلم صریح اور بہائم کا سا کام ہے جس شریعت میں کبھی یہ فعل جائز رہا ہو وہ شریعت منجانب اللہ نہیں۔ (۲) یا معجزات انبیاء علیہم الصلوٰۃ والسلام سے انکار کرے، نیل کے شق ہونے کو جوار بھاٹا بتائے، عصائے اژدہا بن کر حرکت کرنے کو سیماب وغیرہ کا شعبدہ ٹھہرائے۔ (۳) یا مسلمانوں کی جنت کو معاذ اللہ رنڈیوں کا چکلہ کہے۔ (۴) یا نار جہنم کو الم نفسانی سے تاویل کرے، (۵) یا وجود ملائکہ علیہم السلام کا منکر ہو، (۶) یا کہے آسمان ہر بلندی کا نام ہے وہ جسم جسے مسلمان آسمان کہتے ہیں محض باطل ہے، (۷) یا کہے شیطان (کہ اس کا معلم شفیق ہے) کوئی چیز نہیں فقط قوت بدی کا نام ہے اور قرآن عظیم میں جو قصے آدم و حوا وغیرہما کے موجود ہیں جن سے شیطان کا وجود جسمانی سمجھا جاتا ہے تمثیلی کہانیاں ہیں۔ (۸) یا کہے ہم بانی اسلام کو برا کہے بغیر نہیں رہ سکتے، (۹) یا نصوص قرآنیہ کو عقل کا تابع بتائے کہ جو بات قرآن عظیم کی قانون نیچری کے مطابق ہوگی مانی جائے ورنہ کفر جلی کے روئے زشت پر پردہ ڈھکنے کو ناپاک تاویلیں کی جائیں گی، (۱۰) یا کہے نماز میں استقبال قبلہ ضرور نہیں جدھر منہ کر لو اسی طرف خدا ہے۔ (۱۱) یا کہے آجکل کے یہود و نصاریٰ کافر نہیں کہ انہوں نے نبی صلی اللہ تعالی علیہ وسلم کا زمانہ نہ پایا نہ حضور کے معجزات دیکھے۔ (۱۲) یا ہاتھ سے کھانا کھانے وغیرہ سنن کے ذکر پر کہے تہذیب نصاریٰ نے ایجاد کی، نبی صلی اللہ تعالی علیہ وسلم کے زمانہ میں بعض افعال نامہذب تھے۔ اور یہ دونوں کلمے بعض اشقیاء سے فقیر نے خود سنے ، الی غیر

ذلك من الاباطيل الشيطانية۔ (۱) یا کوئی جھوٹا صوفی کہے جب بندہ عارف باللہ ہو جاتا ہے تکالیف شرعیہ اس سے ساقط ہو جاتی ہیں یہ باتیں تو خدا تک پہنچنے کی راہ ہیں جو مقصود تک واصل ہو گیا اسے راستہ سے کیا کام۔

(2) Or says: This bowing and prostration (ruku and sujud) is the prayer of the beloved ones. What is the need for the beloved ones to perform this prayer? Our prayer is the abandonment of existence (tark-e-wujood). (3) Or: This prayer and fasting have been made by the scholars for administrative purposes. (4) Or: All the scholars that exist are like Pundits; a true scholar is one who shows miracles like the Prophets of the Children of Israel. This state was achieved by Hasan and Husain (may Allah be pleased with them) only after a period of time through the teachings of Mawla Ali, as I have heard from some of those who are insolent towards Allah (as I myself have heard from such people who dare against Allah Almighty. - T). (5) Or: Islam is not a condition for reaching God; it's a matter of being sold in allegiance (bay'at). If a disbeliever is sold into our hands, we will lead him to God even if he remains on his foul religion. (6) Or: If one openly watches the dance of prostitutes and when objected to, says it is the tradition (Sunnah) of the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him). As reached me from some of them and some of their sincere disciples confessed to it. (As I received information from some of them and his sincere disciple admitted it. - T) (7) Or: Remains engaged day and night in playing drums and sarangi, and when recited the Hadiths prohibiting musical instruments, says: These condemnations were for those crude, tasteless instruments that were prevalent in Arabia at that time. Had these subtle, exquisite, and delicious instruments that are invented now been there in that time, the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) and the Noble Companions would have done nothing else but listen to them. (8) Or says: By God, he is praised | Muhammad is God, God is Muhammad Consider these two as one, do not think of them as two | God is hidden and Muhammad is manifest (9) Or says: All those sick of your eyes are better than the Messiah | You bring the dead to life with gestures, O Messenger of Allah (10) Or says: Ali was the remover of difficulties, the Lion of God, and Haider | His rank was doubled as he was the rider on the Prophet's shoulders By the Lord of the Kaaba, when was the breaker of Khaybar the son of Azar? | In breaking idols, Ibrahim was equal to him Had he not been under the palm of the feet of the King of Messengers... (11) Or says: Mawla Ali (may Allah honor his face) was the beloved of Allah Almighty and among the previous Prophets (peace be upon them all)...

फ़तावा रज़विया, जिल्द चौदहवीं (14)

(2) या कहे: यह रुकू और सजदा तो महबूबों की नमाज़ है, महबूबों को इस नमाज़ की क्या ज़रूरत, हमारी नमाज़ तर्कए-वजूद (अस्तित्व का त्याग) है। (3) या: यह नमाज़ और रोज़ा तो आलिमों (विद्वानों) ने इंतज़ाम के लिए बना लिया है। (4) या: जितने आलिम हैं सब पंडित हैं, आलिम वही है जो बनी इसराइल के अंबिया की तरह मोजज़े दिखाए, यह बात हसनैन रज़ियल्लाहु तआला अन्हुमा को हासिल हुई वह भी एक मुद्दत के बाद मौला अली के सिखाने से, जैसा कि मैंने खुद ऐसे लोगों से सुना है जो अल्लाह तआला पर जुर्रत करते हैं। (त) (5) या: खुदा तक पहुँचने के लिए इस्लाम शर्त नहीं, बैअत (दीक्षा) में बिक जाने का नाम है। अगर कोई काफ़िर हमारे हाथ पर बिक जाए, हम उसे भी खुदा तक पहुँचा देंगे चाहे वह अपने गंदे दीन पर ही रहे। (6) या: रंडियों (वेश्याओं) का नाच खुलेआम देखे और जब उस पर ऐतराज़ हो तो कहे कि यह तो नबी सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम की सुन्नत है। जैसा कि मुझे उनमें से कुछ से खबर मिली और उनके एक मुखलिस मुरीद ने इसका एतराफ (स्वीकार) किया। (त) (7) या: रात-दिन तबला और सारंगी में मशगूल रहे और जब साज़-ओ-آواز (मज़ामीर) की हरामियत की हदीसें सुनाई जाएँ तो कहे कि ये बुराइयाँ तो उन मोटे और बेमज़ा साज़ों के लिए आई थीं जो उस वक्त अरब में प्रचलित थे। अगर ये महीन, नफीस और लज़ीज़ साज़ जो आज के ज़माने में ईजाद हुए हैं, उस ज़माने में होते तो नबी सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम और सहाबा किराम उन्हें सुनने के सिवा और कोई काम ही न करते। (8) या कहे: बअ्ने खुदा है सराहा गया है | मुहम्मद खुदा है खुदा है मुहम्मद ये दोनों हैं एक इन को दो मत समझना | खुदा बातिन (छिपा हुआ) व ज़ाहिर (प्रकट) है मुहम्मद (9) या कहे: मसीहा से तेरी आँखों की सब बीमार अच्छे हैं | इशारों में जिला देते हैं मुर्दा या रसूल अल्लाह (10) या कहे: अली मुश्किलकुशा शेर-ए-खुदा था और है در था | दोबाला मर्तबा था राकिब-ए-दोश-ए-पयम्बर था बरब-ए-काबा कब खैबर शिकन फ़रज़ंद-ए-आज़र था | बुतों के तोड़ने में उससे इब्राहिम हमसर था अगर होता न ज़ेर-ए-पा कफ़-ए-शाह-ए-रसूलां का (11) या कहे: मौला अली करमल्लाहु तआला वज्हहुल करीम अल्लाह तआला के महबूब थे और पिछले अंबिया अलैहिमुस्सलाम में...

पृष्ठ 128 / 712

(۲) یا کہے یہ رکوع و سجدہ تو محبوبوں کی نماز ہے محبوبوں کو اس نماز کی کیا ضرورت، ہماری نماز ترک وجود ہے۔ (۳) یا یہ نماز روزہ تو عالموں نے انتظام کے لئے بنالیا ہے، (۴) یا جتنے عالم ہیں سب پنڈت ہیں عالم وہی ہے جو انبیاء بنی اسرائیل کی مثل معجزے دکھائے، یہ بات حسنین رضی اللہ تعالٰی عنہما کو حاصل ہوئی وہ بھی ایک مدت کے بعد مولٰی علی کے سکھانے سے کما سمعتہ من بعض المتھورین علی اللہ (جیسا کہ میں نے خود ایسے لوگوں سے سنا ہے جو اللہ تعالٰی پر جرات کرتے ہیں۔ت) (۵) یا خدا تک پہنچنے کے لئے اسلام شرط نہیں، بیعت بک جانے کا نام ہے اگر کافر ہمارے ہاتھ پر بک جائے ہم اسے بھی خدا تک پہنچا دیں گو وہ اپنے دین خبیث پر رہے۔ (۶) یار نڈیوں کا ناچ علانیہ دیکھے جب اس پر اعتراض ہو تو کہے یہ تو نبی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کی سنت ہے۔ کما بلغنی عن بعضہم واعترف بہ بعض مخلص مریدیہ (جیسا کہ ان کے بعض سے مجھے اطلاع ملی اور اس کے مخلص مرید نے اس کا اعتراف کیا۔ ت) (۷) یا شبانہ روز طبلہ سارنگی میں مشغول رہے جب تحریم مزامیر کی احادیث سنائیں تو کہے یہ ملامتیں تو ان کثیف بے مزہ باجوں کے لئے وارد ہوئیں جو اس وقت عرب میں رائج تھے یہ لطیف نفیس لذیذ باجے جواب ایجاد ہوئے اس زمانے میں ہوتے تو نبی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم اور صحابہ کرام سوا ان کے سننے کے ہر گز کوئی کام نہ کرتے۔ (۸) یا کہے: بھنے خدا ہے سراہا گیا ہے | محمد خدا ہے خدا ہے محمد یہ دونوں ہیں ایک ان کو دو مت سمجھنا | خدا باطن و ظاہر ہے محمد (۹) یا کہے: مسیحا سے تری آنکھوں کی سب بیمار اچھے ہیں | اشاروں میں جلا دیتے ہیں مردہ یا رسول اللہ (۱۰) یا کہے: علی مشکلکشا شیرِ خدا تھا اور حیدر تھا | دوبالا مرتبہ تھا راکبِ دوشِ پیمبر تھا بربِ کعبہ کب خیبر شکن فرزندِ آزر تھا | بتوں کے توڑنے میں اس سے ابراہیم ہمسر تھا

اگر ہوتا نہ زیرِ پا کفِ شاہِ رسولاں کا (۱۱) یا کہے مولیٰ علی کرم اللہ تعالیٰ وجہہ اللہ تعالیٰ کے محبوب تھے اور انبیاء سابقین علیہم الصلوٰۃ والسلام میں...

صفحہ 128 از 712

...was not a beloved of God. (12) Or in his gathering, 'La ilaha illallah, so-and-so is the messenger of Allah' is said by naming that arrogant person, and he is pleased with it. All these sects are absolutely and certainly kafir (infidels), may Allah Almighty guide them to the Straight Path or curse them with a curse that destroys their young and old and removes their shame and blindness from Islam and Muslims, Ameen (May Allah Almighty guide them to the straight path or else send such a curse upon them that wipes out their elders and youngsters and ends their disgrace and blindness from Islam and Muslims, Ameen. - Ed). And there is no doubt about the apostasy of a person who was initially a sound Muslim and then turned towards these superstitions. On this much, there is definitive consensus. Now remains the investigation regarding those who have held such beliefs from ancient times and learned these blasphemies since childhood, like those innovators whose ancestors followed these kafir religions. What should be the ruling for them? Kuffar (infidels) are of several types. Some are those with whom, despite their kufr, the Pure Shariah has permitted marriage with their women and consumption of their slaughtered meat; they are the People of the Book. Some are those whose women and slaughtered meat are forbidden, but it is permissible to take jizya from them, make peace if appropriate, or take them as companions if dominant, and they will not be forced into Islam; they are the mushrikeen (polytheists). And some are those with whom all these things are impermissible; they are apostates. Now, what kind of rulings should be applied to these claimants of Islam who have always been kuffar? Four opinions are derived from the study of books of Fiqh in this regard, which the humble author has detailed in the treatise 'Maqalat al-Mufassira 'an Ahkam al-Bid'at al-Mukaffira' to a degree that needs no addition. Among them, the correct and relied-upon position is that these innovators are absolutely apostates by the ruling of Shariah, whether this innovation comes down from their ancestors or they adopted it themselves from the beginning or after a time, there is no difference. It is only required that, despite claiming Islam and affirming the two testimonies (Shahadatayn), they deny some necessities of religion; then the rulings of apostasy will be applied to them. It is stated in al-Alamgiriyya:

Arabic Column	**Urdu Translation Column**
It is necessary to declare the Rawafid as disbelievers for their belief in the return of the dead to the world,	The takfir (declaring as infidels) of Rawafid is necessary due to their beliefs that "the dead will return to the world, souls will

Arabic Column	Urdu Translation Column
reincarnation, the transmigration of the divine spirit into the Imams, the emergence of a hidden Imam, the suspension of commands and prohibitions until the hidden Imam emerges, and their claim that Gabriel (AS) made a mistake by bringing revelation to Muhammad (PBUH) instead of Ali ibn Abi Talib.	enter other bodies, the spirit of Allah Almighty has transferred into the Imams of Ahl al-Bayt, a hidden Imam will emerge, commands and prohibitions will remain suspended until the emergence of the hidden Imam, and Jibril (peace be upon him) made a mistake in bringing revelation to Muhammad (peace and blessings of Allah be upon him) instead of Ali." These people are outside the fold of Islam.

...ईश्वर का प्रिय नहीं था। (१२) या उसकी सभा में 'ला इलाहा इल्लल्लाह, फलां रसूल अल्लाह' उस अभिमानी व्यक्ति का नाम लेकर कहा जाए और वह इस पर प्रसन्न हो जाए। ये सभी फिरके निश्चित रूप से और यकीनन काफिर मुतलक (पूर्ण काफिर) हैं, अल्लाह तआला उन्हें सीधे रास्ते पर ले जाए या उन पर ऐसी लानत भेजे जो उनके बड़ों और छोटों को नष्ट कर दे और इस्लाम और मुसलमानों से उनके कलंक और अंधेपन को दूर कर दे, आमीन (अल्लाह तआला उन्हें सीधे रास्ते का मार्गदर्शन दे, अन्यथा उन पर ऐसी लानत फरमाए जो उनके बड़ों-छोटों को मटियामेट कर दे और इस्लाम और मुसलमानों से उनकी शर्म और अंधापन खत्म हो जाए, आमीन। - एड)। और जो व्यक्ति शुरुआत में सही मुसलमान था और बाद में इन अंधविश्वासों की ओर मुड़ा, उसके धर्मत्यागी (मुर्तद) होने में कोई संदेह नहीं है। इस हद तक तो निश्चित इज्मा (आम सहमति) कायम है। अब रही इस बात की जांच कि जो व्यक्ति प्राचीन काल से ऐसे ही विश्वासों पर रहा और बचपन से ही ये कुफ्र की बातें सीखीं, जैसे वे बिदअती (नवाचारी) जिनके बाप-दादा से यही कुफ्र वाले धर्म चले आ रहे हैं, उनके संबंध में क्या हुक्म होना चाहिए? काफिर कई प्रकार के होते हैं। कुछ ऐसे कि कुफ्र के बावजूद शरीयत-ए-मुतहहरा ने उनकी महिलाओं से विवाह और उनके द्वारा जिबह किए गए जानवरों का मांस खाना जायज ठहराया है, वे किताबी हैं। और कुछ वे जिनकी महिलाएं और मांस हराम हैं, लेकिन उनसे जजिया लेना, उचित हो तो सुलह करना, प्रभुत्व होने पर उन्हें साथी बनाना जायज है, और उन्हें जबरदस्ती इस्लाम में नहीं लाया जाएगा, वे मुशरिक हैं। और कुछ ऐसे जिनके साथ ये सब बातें नाजायज हैं, वे मुर्तद (धर्मत्यागी) हैं। क्या हमेशा के पुराने काफिर इस्लाम के दावेदारों पर किस प्रकार के हुक्म लागू होंगे? इस बारे में फिकह (इस्लामी न्यायशास्त्र) की किताबों के अध्ययन से चार विचार प्राप्त होते हैं, जिनका विवरण फकीर (लेखक) ने रिसाला 'मक़ालतुल मुफ़स्सिराह अन अहकामुल बिदअतुल मुकफ़्फ़िरह' में विस्तार से किया है जिससे अधिक कुछ कहने की आवश्यकता नहीं है। उनमें सही और विश्वसनीय मत यही है कि ये बिदअती शरीयत के हुक्म से मुतलक मुर्तद हैं, चाहे यह बिदअत उनके बाप-दादा से चली आ रही हो या उन्होंने स्वयं शुरुआत से अपनाई हो या एक समय के बाद, किसी तरह का कोई अंतर नहीं है। बस इतना पर्याप्त है कि इस्लाम के दावे और शहादतैन (दो गवाहियों) के इकरार के बावजूद दीन (धर्म) की कुछ अनिवार्यताओं (जरूरियात-ए-दीन) से इनकार रखता हो, उस पर मुर्तद के हुक्म लागू किए जाएंगे। आलमगीरिया में है:

अरबी कॉलम

रावफ़िज़ (शिया) को उनके इन कथनों पर काफिर मानना आवश्यक है: मृतकों का दुनिया में वापस लौटना, पुनर्जन्म, ईश्वरीय आत्मा का इमामों में स्थानांतरण, गुप्त इमाम का बाहर निकलना, गुप्त इमाम के निकलने तक आदेशों और निषेधों का निलंबन, और उनका यह कहना कि जिब्रील (अ.स.) ने अली इब्न अबी तालिब के बजाय मुहम्मद (स.अ.व.) पर रहस्योद्घाटन लाने में गलती की।

उर्दू अनुवाद कॉलम

रावफ़िज़ियों की इन बातों पर कि "मुर्दे दोबारा दुनिया में आएंगे, रूह दूसरे शरीरों में आएगी, अल्लाह तआला की रूह अइम्मा अहले बैत में मुंतकिल हुई है, इमाम बातिन खरुज करेंगे, इमाम बातिन के खरुज तक अम्र व नही (आदेश व निषेध) के अहकाम मुअत्तल रहेंगे, जिब्रील अलैहिस्सलाम से हज़रत अली के मुकाबले में मुहम्मद सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम पर वही लाने में गलती हुई है," उनकी तकफीर (काफिर कहना) जरूरी है, ये लोग मिल्लत-ए-इस्लामिया से बाहर हैं।

کوئی خدا کا محبوب نہ تھا۔ (۱۲) یا اس کے جلسہ میں لا الہ الا اللہ فلاں رسول اللہ اسی مغرور کا نام لے کر کہا جائے اور وہ اس پر راضی ہو جائے۔ یہ سب فرقے بالقطع والیقین کافر مطلق ہیں ، ھداھم اللہ تعالیٰ الی الصراط المستقیم والاعنھم لعنۃ تبید صغارھم وکبارھم وتزیل عن الاسلام والمسلمین عارھم وعوارھم آمین (اللہ تعالیٰ ان کو سیدھی راہ کی ہدایت دے ورنہ ان پر لعنت فرمائے ایسی لعنت جو ان کے بڑوں چھوٹوں کو ملیا میٹ کر دے اور اسلام اور مسلمانوں سے ان کی عار اور اندھا پن ختم ہو جائے، آمین ا۔ت) اور جو شخص ابتداء میں صحیح الاسلام تھا بعدہ ان خرافات کی طرف رجوع کی اس کے مرتد ہونے میں شبہ نہیں، اس قدر پر تو اجماع قطعی قائم ہے، اب رہی تحقیق اس بات کی کہ ان میں جو شخص قدیم سے ایسے ہی عقائد پر ہوا اور بچپن سے یہی کفریات سیکھے جیسے وہ مبتدعین جن کے باپ دادا سے یہی مذاہب کفرہ چلے آتے ہیں ان کی نسبت کیا حکم ہونا چاہئے کہ کفار چند قسم ہیں کچھ ایسے کہ باوجود کفر شرع مطہر نے ان کی عورتوں سے نکاح اور ذبائح کا تناول جائز فرمایا وہ کتابی ہیں اور بعض وہ جن کے نساء و ذبائح حرام ، مگر ان سے جزیہ لینا، مناسب ہو تو صلح کرنا غلبہ پائیں تو رفیق بنانا جائز ہے اور انہیں خواہی نخواہی اسلام پر جبر نہ کریں گے ، وہ مشرکین ہیں، اور بعض ایسے جن کے ساتھ یہ سب باتیں ناجائز، وہ مرتدین ہیں، آیا ان ہمیشہ کے بعد عتی کفار مدعیان اسلام پر کس قسم کے حکم جاری ہوں، مطالعہ کتب فقہ سے اس بارہ میں چار قول مستفاد ہوتے ہیں جن کی تفصیل فقیر نے رسالہ مقالۃ المفسرۃ عن احکام البدعۃ المکفرۃ میں بما لا مزید علیہ کی، ان میں مذہب صحیح و معتمد علیہ یہی ہے کہ یہ مبتدعین بحکم شرع مطلقاً مرتدین ہیں خواہ یہ بدعت ان کے باپ دادا سے چلی آتی ہو یا خود انہوں نے ابتداء سے اختیار کی ہو خواہ بعد ایک زمانہ کے ہو کسی طرح فرق نہیں،

بس اتنا چاہئے کہ باوجود دعوی اسلام و اقرار شہادتین بعض ضروریات دین سے انکار رکھتا ہو اس پر احکام مرتدین جاری کئے جائیں گے۔ عالمگیریہ میں ہے:

عربی عبارت	اردو ترجمہ
يجب اكفار الروافض فی قولهم برجعة الاموات الی الدنيا وبتناسخ الارواح وبانتقال روح الاله الی الائمة وبقولهم في خروج امام باطن وبتعطيلهم الامر والنهي الی ان يخرج الامام الباطن وبقولهم ان جبريل عليه الصلوة والسلام غلط في الوحی الی محمد صلی الله تعالی عليه وسلم دون علی بن ابی طالب	رافضیوں کی ان باتوں پر کہ "مردے دوبارہ دنیا میں آئیں گے، روح دوسرے جسموں میں آئیں گے، اللہ تعالیٰ کی روح ائمہ اہلبیت میں منتقل ہوئی ہے، امام باطن خروج کریں گے، امام باطن کے خروج تک امر و نہی احکام معطل رہیں گے، جبریل علیہ الصلوۃ والسلام سے حضرت علی کے مقابلہ میں محمد صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم پر وحی لانے میں غلطی ہوئی ہے" ان کی تکفیر ضروری ہے، یہ لوگ ملت اسلامیہ سے خارج

[May Allah be pleased with him]. "And these people have exited the fold of Islam, and their rulings are like the rulings of apostates (murtadd); thus it is in al-Zahiriyya." 1 It is like this in al-Zahiriyya.

Allama Shami (may mercy be upon him) himself in 'Tanqih al-Fatawa al-Hamidiyya' narrates from the author of Fatawa, Allama Hamid Effendi Amadi, that he saw the fatwa of Allama al-Wara Nuh Effendi (may mercy be upon him) in the collection of Shaykh al-Islam Abdullah Effendi, in which a question was asked about the declaration of disbelief (takfir) of the Rawafid. The Allama wrote their words of disbelief and stated:

"It is established by absolute consensus among the elite and common Muslims that these atrocities are combined in these misguided and misguiding people. Therefore, anyone characterized by even one of these matters is a disbeliever. (He further said) And it is not permissible to leave them [in their state] by accepting Jizya or by granting a permanent safe conduct (aman), as stated by Qadhi Khan in his Fatawa. And it is permissible to take their women as slaves because enslaving an apostate woman after she joins the abode of war (Dar al-Harb) is permissible, etc." 2 (Abridged)

This matter has reached the point of mass transmission (tawatur) among the elite and common Muslims that the mentioned atrocities are present in these misguided people, whereas one who is characterized by even one of these atrocities is a disbeliever. (Further, he said up to the point) that they cannot be allowed to remain in return for Jizya or by giving protection. Qadhi Khan has explicitly stated this in his Fatawa, and it will be permissible to make their women bondmaids because when an apostate woman goes to Dar al-Harb, it is permissible to make her a bondmaid thereafter, etc. (Translator)

In the Fatawa of Allama Qadhi Khan, it is narrated from Shaykh Imam Abu Bakr Muhammad bin al-Fadl (may mercy be upon him) regarding a white man and a white woman who were originally husband and wife, then both became Muslims, then the woman married another Muslim:

"If both of them manifest disbelief (kufr), or one of them does, they are in the position of apostates. Their marriage [to each other] is not valid, and the marriage of the woman with the second [man] is valid." 3 (Ended with brevity)

When both man and woman, or one of them, expresses disbelief, their ruling will be that of apostates. Their marriage will end, and that woman will be lawful for another, etc. briefly. (Translator)

1. Fatawa Hindiyya, Chapter 9 regarding the Rulings of Apostates, Noorani Kutub Khana Peshawar, 2/264.
2. Al-Uqud al-Durriyya Tanqih al-Fatawa al-Hamidiyya, Chapter of Apostasy and Disciplinary Punishment, Kandahar Afghanistan, 1/104-105.
3. Fatawa Qadhi Khan, Book of Marriage, Chapter on Forbidden Relations, Nawal Kishore Lucknow, 1/167.

फतावा रज़विया जिल्द 14

[अल्लाह उनसे प्रसन्न हो]। "और ये लोग इस्लाम के मत से बाहर हैं, और उनके नियम धर्मत्यागियों (मुरतद) के नियमों की तरह हैं; ज़हीरिया में ऐसा ही है।" 1 ज़हीरिया में ऐसा ही है।

अल्लामा शामी (रहमतुल्लाह अलैह) ने स्वयं 'तन्कीह अल-फतावा अल-हामिदिया' में फतावा के लेखक अल्लामा हामिद आफ़ंदी अमादी से उद्धृत किया है कि उन्होंने शेखुल इस्लाम अब्दुल्ला आफ़ंदी के संग्रह में अल्लामा अल-वरा नूह आफ़ंदी (रहमतुल्लाह अलैह) का फतवा देखा, जिसमें उनसे रवाफिद के कुफ्र (अविश्वास) की घोषणा के बारे में सवाल पूछा गया था। अल्लामा ने उनके कुफ्र वाले शब्द लिखकर फरमाया:

"विशिष्ट और सामान्य मुसलमानों के बीच यह बात पूर्ण सर्वसम्मति (तवातुर) से स्थापित है कि ये घृणित कार्य इन गुमराह और गुमराह करने वाले लोगों में एकत्रित हैं। इसलिए, जो कोई भी इन बातों में से किसी एक से भी गुणयुक्त है, वह काफिर है। (आगे फरमाया) और उन्हें जज़िया लेने या स्थायी सुरक्षा (अमान) देने के आधार पर [उनकी स्थिति में] छोड़ना जायज नहीं है, जैसा कि काज़ी खां ने अपने फतावा में स्पष्ट किया है। और उनकी महिलाओं को दास बनाना जायज है क्योंकि एक धर्मत्यागी महिला के युद्ध क्षेत्र (दारुल हरब) में शामिल होने के बाद उसे दासी बनाना जायज है, इत्यादि।" 2 (संक्षिप्त)

खास और आम मुसलमानों में यह बात तवातुर से चली आ रही है कि उक्त बुराइयाँ इन गुमराह लोगों में जमा हैं, जबकि इन बुराइयों में से किसी एक से भी मुत्तसिफ़ (युक्त) होने वाला काफ़िर है, (आगे यहाँ तक फरमाया) कि जज़िया के बदले या अमान देकर इन लोगों को यह इजाज़त नहीं दी जा सकती, इस पर काज़ीखां ने अपने फ़तावा में तसरीह (स्पष्टीकरण) की है और उनकी औरतों को लौंडियाँ बनाना जायज़ होगा क्योंकि मुर्तदा औरत जब दारुल हरब चली जाए तो उसके बाद उसको लौंडी बनाना जायज़ है आदि। (अनुवादक)

अल्लामा काज़ी खां के फ़तावा में शेख इमाम अबू बक्र मुहम्मद बिन अल-फ़ज़ल (रहमतुल्लाह अलैह) से एक गोरे मर्द और गोरी औरत के बारे में नक़ल है जो पहले पति-पत्नी थे, फिर दोनों मुसलमान हुए, फिर औरत ने दूसरे मुसलमान से निकाह कर लिया:

"यदि वे दोनों कुफ्र (अविश्वास) प्रकट करते हैं, या उनमें से एक, तो वे धर्मत्यागियों के समान हैं। उनका निकाह [एक दूसरे के साथ] मान्य नहीं है, और दूसरे [पुरुष] के साथ महिला का निकाह मान्य है।" 3 (संक्षेप में समाप्त)

मर्द और औरत दोनों या उनमें से एक जब कुफ्र का इज़हार करे तो उनका हुक्म मुर्तदों वाला होगा, उनका निकाह ख़त्म हो जाएगा और वह औरत दूसरे के लिए हलाल होगी, आदि, मुख्तसरन (संक्षेप में)। (अनुवादक)

1. फतावा हिंदिया, धर्मत्यागियों के नियमों के बारे में नौवां अध्याय, नूरानी कुतुब खाना पेशावर, 2/264।
2. अल-उक़ूद अल-दुर्रिया तन्कीह अल-फ़तावा अल-हामिदिया, धर्मत्याग और अनुशासनात्मक दंड का अध्याय, कंधार अफगानिस्तान, 1/104-105।
3. फतावा काज़ी खां, निकाह की किताब, निषिद्ध रिश्तों का अध्याय, नवल किशोर लखनऊ, 1/167।

पृष्ठ 130 का 712

فتاوٰی رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

رضی اللہ تعالٰی عنہ وھؤلاء القوم خارجون عن ملۃ الاسلام واحکامھم احکام المرتدین کذا فی الظھیریۃ - ۱ ہیں، اور ان کے احکام مرتدین جیسے ہوں گے، ظہیریہ میں ایسے ہی ہے۔

خود علامہ شامی علیہ الرحمۃ تنقیح الفتاوٰی الحامدیہ میں مؤلف فتاوٰی علامہ حامد آفندی عمادی سے نقل کرتے ہیں انہوں نے شیخ الاسلام عبداللہ آفندی کے مجموعہ میں علامۃ الوری نوح آفندی علیہ الرحمۃ کا فتوٰی دیکھا جس میں ان سے تکفیر روافض کے بارے میں سوال ہوا تھا علامہ ان کے کلمات کفریہ لکھ کر فرماتے ہیں:

ثبت التواتر قطعاً عند الخواص والعوام المسلمین ان ھذہ القبائح مجتمعۃ فی ھؤلاء الضالین المضلین فمن اتصف بواحد من ھذہ الامور فھو کافر (الی ان قال) ولا یجوز ترکھم علیہ باعطاء الجزیۃ ولا بامان مؤید نص علیہ قاضی خاں فی فتاواہ ویجوز استرقاق نساءھم لان استرقاق المرتدۃ بعد ما لحقت بدار الحرب جائز الخ ۲ ملتقطاً۔ خواص و عوام مسلمانوں میں یہ بات تواتر سے چلی آرہی ہے کہ مذکور قباحتیں ان گمراہ لوگوں میں جمع ہیں جبکہ ان قباحتوں میں سے کسی ایک سے متصف ہونے والا کافر ہے، (آگے یہاں تک فرمایا) کہ جزیہ کے بدلے یا امان دے کر ان لوگوں کو یہ اجازت نہیں دی جا سکتی، اس پر قاضیخاں نے اپنے فتاوٰی میں تصریح کی ہے اور ان کی عورتوں کو لونڈیاں بنانا جائز ہوگا کیونکہ مرتدہ عورت جب دارالحرب چلی جائے تو اس کے بعد اس کو لونڈی بنانا جائز ہے الخ اھ ملتقطاً (ت)

فتاوٰی علامہ قاضی خاں میں شیخ امام ابوبکر محمد بن الفضل علیہ الرحمۃ سے درباره مبیض و مبیضہ کے اول زن و شوہر تھے پھر دونوں مسلمان ہوئے عورت نے اور مسلمان سے نکاح کر لیا منقول:

ان كانا يظهران الكفر واحدا هما كانا بمنزلة المرتدين لم يصح نكاحهما ويصح نكاح المرأة مع الثاني ۳ انتهى باختصار۔ مرد و عورت دونوں یا ان میں سے ایک جب کفر کا اظہار کرے تو ان کا حکم مرتدوں والا ہوگا، ان کا نکاح ختم ہو جائیگا اور وہ عورت دوسرے کے لئے حلال ہوگی، اھ، مختصراً۔ (ت)

۱ فتاوٰی ہندیہ الباب التاسع فی احکام المرتدین نورانی کتب خانہ پشاور ۲/ ۲۶۴ ۲ العقود الدریۃ تنقیح الفتاوی الحامدیۃ باب الردۃ والتعزیر قندھار افغانستان ۱/ ۱۰۵ - ۱۰۴ ۳ فتاوٰی قاضی خاں کتاب النکاح باب فی المحرمات نولکشور لکھنؤ ۱/ ۱۶۷

Fatawa Razawiyya Volume Fourteen (14)

Imam Allama Qazi Iyad, in his book 'Ash-Shifa', narrates from Imam of Ahl al-Sunnah Qazi Abu Bakr Baqillani:

[Arabic]: In the view of those who have declared them disbelievers based on interpretation, it is not permissible to marry them, eat their slaughtered meat, or offer funeral prayers for their dead. There is a disagreement regarding their inheritance, similar to the disagreement regarding the inheritance of an apostate.

From these passages, it has become clear that applying the ruling of apostates to these innovators who deny the essentials of religion is what is transmitted and accepted; rather, it is the authoritative verdict of the four schools of jurisprudence. In short, the ruling of apostasy will be applied to these enemies of Allah. No permanent treaty with them is permissible in the Islamic state, nor is it permissible to grant them permanent safety, nor to take Jizya from them. It is not permissible to maintain relations with them at any time or in any state, nor to sit near them, nor to let them sit near us, nor to participate in any of their work, nor to involve them in ours, nor to marry them, nor to eat their slaughtered meat.

[Arabic]: May Allah destroy them! How they are deluded! Allah Almighty said: "And whoever among you takes them for friends, then surely he is one of them." [Urdu Translation]: May Allah Almighty destroy them, where are they going? Allah Almighty said: "Whoever among you keeps friendship with them will be among them."

[Arabic]: May Allah Almighty guide us to the straight path and the religion of this Noble Prophet, upon whom be the best of blessings and peace, and keep us steadfast on the firm word in this world and the hereafter. Indeed, He is the Guardian of that and the One deserving of piety and forgiveness. There is no god but He. [Urdu Translation]: May Allah Almighty guide us to the straight path and make us walk on the religion of this final Prophet, upon whom be the best of blessings and peace, and keep us steadfast on complete faith in this world and the hereafter. Allah Almighty is the Master of it, O People of Piety and People of Forgiveness! There is no god but He; He is pure and exalted above any partner. And Allah Almighty knows best.

[Arabic]: "Glory be to Him and exalted is He above what they associate with Him." And Allah Almighty knows best.

His sinful servant, Ahmad Raza Written by: May he be forgiven through Muhammad al-Mustafa, peace and blessings of Allah Almighty be upon him.

1. Ash-Shifa, by Qazi Iyad, chapter investigating the statement regarding disbelievers of interpretation, Sharikat-us-Sahafiyah in the Ottoman Lands, 2/264
2. The Holy Quran, 5/51

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदहवीं (14)

इमाम अल्लामा क़ाज़ी अयाज़ शिफ़ा शरीफ़ में इमाम अहल-ए-सुन्नत क़ाज़ी अबू बक्र बाक़िलानी से नक़्ल फ़रमाते हैं:

[अरबी]: जिन लोगों ने व्याख्या के आधार पर उनकी तक़फ़ीर की है, उनकी राय में उनसे निकाह करना, उनका ज़बीहा खाना, उनकी नमाज़-ए-जनाज़ा पढ़ना जायज़ नहीं है और उनकी विरासत में वही इख़्तिलाफ़ (मतभेद) होगा जो मुर्तद (धर्मत्यागी) की विरासत में होता है।

इन इबारतों (उद्धरणों) से साफ़ हो गया कि इन मुब्तदीन (नवाचारियों) पर, जो दीन की ज़रूरतों का इनकार करते हैं, मुर्तदीन का हुक्म जारी होना ही नक़्ली (प्रमाणित) और मक़बूल (स्वीकार्य) है, बल्कि चारों मज़ाहिब (संप्रदायों) का यही फ़तवा है। सारांश यह कि अल्लाह के इन दुश्मनों पर इरतिदाद (धर्मत्याग) का हुक्म ही जारी किया जाएगा। इस्लामी सल्तनत में उनके साथ न तो कोई स्थायी समझौता जायज़ है, न उन्हें हमेशा के लिए शरण देना, न उनसे जजिया लेना, न किसी भी समय या स्थिति में उनसे संबंध रखना जायज़ है। उनके पास बैठना जायज़ नहीं, उन्हें पास बिठाना जायज़ नहीं, उनके किसी काम में शामिल होना जायज़ नहीं, उन्हें अपने काम में शामिल करना जायज़ नहीं, उनसे निकाह करना जायज़ नहीं, और न ही उनका ज़बीहा (वध किया हुआ मांस) खाना जायज़ है।

[अरबी]: अल्लाह उन्हें हलाक (नष्ट) करे! वे किधर जा रहे हैं! अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "और जो तुम में से उनसे दोस्ती करेगा, वह उन्हीं में से है।" [उर्दू अनुवाद]: अल्लाह तआला उन्हें हलाक करे, वे किधर जा रहे हैं, अल्लाह तआला ने फ़रमाया जो तुम में से उनसे दोस्ती रखेगा वह उन्हीं में से है।

[अरबी]: अल्लाह तआला हमें सीधे रास्ते की हिदायत दे और हमें इस महान नबी के दीन पर चलाए, जिन पर सबसे बेहतरीन दुरूद व सलाम हो, और हमें दुनिया और आख़िरत में मज़बूत शब्द (ईमान) पर अटल रखे। बेशक वह उसका स्वामी है और वह तक़वा और मग़फ़िरत (क्षमा) के योग्य है। उसके सिवा कोई माबूद (ईश्वर) नहीं है। [उर्दू अनुवाद]: अल्लाह तआला हमें सीधी राह की हिदायत करे और इस आख़िरी नबी (जिन पर सबसे बेहतरीन दुरूद व सलाम हो) के दीन पर चलाए, और दुनिया और आख़िरत में कामिल (पूर्ण) ईमान पर साबित क़दम रखे। अल्लाह तआला उसका मालिक है, ऐ तक़वा वालों और मग़फ़िरत वालों! उसके सिवा कोई माबूद नहीं, वह पाक और बुलंद है किसी भी शरीक (साझेदार) से। और अल्लाह तआला बेहतर जानता है।

[अरबी]: "वह पाक है और उन चीज़ों से ऊपर है जिन्हें वे शरीक ठहराते हैं।" और अल्लाह तआला बेहतर जानता है।

उसका गुनहगार बंदा, अहमद रज़ा लिखित: मुहम्मद अल-मुस्तफ़ा (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के वसीले से बख्शा जाए।

1. अल-शिफ़ा, क़ाज़ी अयाज़, मुताअल्लीन काफ़िरों के बारे में शोध का अध्याय, शर्कत-उस-सहाफ़िया, उस्मानी साम्राज्य, 2/264
2. अल-क़ुरान अल-करीम, 5/51

पेज 131 ऑफ़ 712

امام علامہ قاضی عیاض شفا شریف میں امام اہل سنت قاضی ابوبکر باقلانی سے نقل فرماتے ہیں: انھم علی رای من کفرھم بالتأویل لا تحل مناکحتھم ولا اکل ذبائحھم ولا الصلوۃ علی میتھم ویختلف فی موارثتھم علی الخلاف فی میراث المرتد 1۔ جن لوگوں نے ان کی تکفیر کی ہے ان کی رائے میں ان سے نکاح کرنا، ان کا ذبیحہ کھانا، ان کی نماز جنازہ پڑھنا جائز نہیں ہے اور ان کی وراثت میں وہی اختلاف ہوگا جو مرتد کی وراثت میں ہے۔(ت)

ان عبارات سے ظاہر ہو گیا کہ ان مبتدعین منکرین ضروریات دین پر حکم مرتدین جاری ہونا ہی منقول و مقبول بلکہ مذاہب اربعہ کا مفتی بہ ہے۔ بالجملہ ان اعداء اللہ پر حکم ارتداد ہی جاری کیا جائے گا، نہ ان سے سلطنت اسلام میں معاہدہ دائمہ جائز، نہ ہمیشہ کو امان دینا جائز، نہ جزیہ لینا جائز، نہ کسی وقت کسی حالت میں ان سے ربط رکھنا جائز، نہ پاس بیٹھنا جائز، نہ بٹھانا جائز، نہ ان کے کسی کام میں شریک ہونا جائز، نہ اپنے کام میں شریک کرنا جائز، نہ مناکحت کرنا جائز، نہ ذبیحہ کھانا جائز۔ قاتلھم اللہ انّٰی یؤفکون قال اللہ تعالٰی "وَ مَنْ یَّتَوَلَّھُمْ مِّنْکُمْ فَاِنَّہٗ مِنْھُمْ ط" 2۔ اللہ تعالٰی ان کو ہلاک کرے یہ کدھر جا رہے ہیں، اللہ تعالٰی نے فرمایا جو تم میں سے ان سے دوستی رکھے گا وہ انہی میں سے ہے۔(ت) ھدنا اللہ تعالٰی الی الصراط المستقیم و دین ھٰذا النبی الکریم علیہ افضل الصلوۃ والتسلیم وثبتنا بالقول الثابت فی الدنیا والآخرۃ انہ ولی ذلک واھل التقوی واھل المغفرۃ لا الٰہ الا ھو اللہ تعالٰی ہمیں سیدھی راہ کی ہدایت کرے اور اس آخری نبی علیہ افضل الصلوۃ والتسلیم کے دین پر چلائے، اور دنیا و آخرت میں ایمان کامل پر ثابت قدم رکھے۔ اللہ تعالٰی اس کا مالک ہے اے تقوی والو اور مغفرت والو! اس کے سوا کوئی معبود نہیں وہ پاک و بلند ہے کسی شریک سے۔ واللہ تعالٰی اعلم(ت) "سُبْحٰنَہٗ وَتَعٰلٰی عَمَّا یُشْرِکُوْنَ" واللہ تعالٰی اعلم۔

عبده المذنب احمد رضا كتبہ عفی عنہ بمحمد ن المصطفیٰ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم

1 الشفاء للقاضی عیاض فصل فی تحقیق القول فی کفار المتأولین شرکة صحافیه فی البلاد العثمانیه ۲/ ۲۶۴ 2 القرآن الکریم ۵/ ۵۱

Fatawa-e-Razvia Volume 14

Problem 6: From Basti Ghufran Bagh, Ahu Dar Beh, New Ajmeri To the respected Hazrat Maulana Sahib, Assalamu Alaikum wa Rahmatullahi wa Barakatuh. What do the scholars of religion say? Considering the current Islamic situation and after hearing the speeches of general scholars regarding migrating or not, a state of hesitation is arising in my heart about what I should do. Should I migrate or not? What is your personal opinion on this?

The Answer: Wa Alaikum Assalam wa Rahmatullahi wa Barakatuh. Migration is of two types: general and specific. General migration is when all the people of a homeland leave their homeland and go. Specific migration is for particular individuals. First, migrating from Dar-ul-Harb (Land of War) is obligatory for every Muslim, as stated in the holy verse: "Indeed, those whom the angels take while they are wronging themselves..." (the verse continues). Only women, children, and disabled men who cannot leave are exempt from this, as mentioned in the adjacent holy verse: "Except for the weak ones..." (the verse continues). For everyone else, it is obligatory. Anyone who stays in Dar-ul-Harb despite having the power to leave and does not migrate is deserving of punishment. As for Dar-ul-Islam (Land of Islam), general migration from it is forbidden because it would lead to the desolation and disrespect of mosques, the destruction of Muslim graves, and the ruin of women, children, and the weak. In specific migration, there are three scenarios: If a person, for a specific reason, cannot fulfill their religious duties in a specific place and it is possible elsewhere, then if this is specific to a house, it is obligatory for him to leave that house and move to another. If he is hindered in that neighborhood, he should move to another neighborhood. If forced in that city, he should move to another city, and so on. As explained in "Madarik al-Tanzil" and supported by a blessed Hadith. Second, those who are not unable to perform their religious duties here and have weak parents, a wife, or children whose maintenance is obligatory on him, and they cannot or will not go, and would be left without means if he left, then it is forbidden for him to migrate from Dar-ul-Islam. It is mentioned in the Hadith: "It is enough of a sin for a person that he neglects those [whom he is responsible for]."

1 Al-Quran al-Karim 4/97 2 Al-Quran al-Karim 4/98 Page 132 of 712

फतावा-ए-रज़विया जिल्द 14

मसला 6: बस्ती ग़ुफ़रान बाग, आहू दर बह, नई अजमेरी से खिदमत में हज़रत मौलाना साहब, अस्सलामु अलैकुम व रहमतुल्लाहि व बरकातुहु। दीन के उलमा क्या फ़रमाते हैं? मौजूदा इस्लामी हालत को देखते हुए और आम उलमा की हिजरत करने या न करने के मुताल्लिक तक़रीरों को सुनते हुए, दिल में हिचकिचाहट पैदा हो रही है कि मुझे क्या करना चाहिए। क्या मैं हिजरत करूँ या नहीं? इस बारे में आपकी निजी राय क्या है?

जवाब: व अलैकुम अस्सलाम व रहमतुल्लाहि व बरकातुहु। हिजरत दो प्रकार की होती है: आम (सामान्य) और ख़ास (विशिष्ट)। आम हिजरत वह है जब वतन के तमाम लोग अपना वतन छोड़ कर चले जाएँ। और ख़ास वह है जो विशेष व्यक्तियों के लिए हो। पहले, दारुल-हरब (युद्ध की भूमि) से हिजरत करना हर मुसलमान पर फ़र्ज़ है, जैसा कि इस पाक आयत में है: "बेशक वे लोग जिनकी जान फ़रिश्ते इस हाल में निकालते हैं कि वे अपने आप पर ज़ुल्म कर रहे थे..." (पूरी आयत)। इससे केवल वे औरतें, बच्चे और कमज़ोर मर्द जो निकल नहीं सकते, अलग हैं, जिनका ज़िक्र इसके बाद वाली आयत में है: "सिवाय उन कमज़ोरों के.." (पूरी आयत)। बाकी सब पर फ़र्ज़ है। जो सामर्थ्य होने के बावजूद दारुल-हरब में रहता है और हिजरत नहीं करता, वह अज़ाब का हक़दार है। रही बात दारुल-इस्लाम (इस्लाम की भूमि) की, तो उससे आम हिजरत हराम है क्योंकि इसमें मस्जिदों की वीरानी और उनका अपमान, मुसलमानों की कब्रों की बर्बादी, और औरतों, बच्चों और कमज़ोरों की तबाही होगी। ख़ास हिजरत में तीन स्थितियाँ हैं: यदि कोई व्यक्ति किसी विशेष कारण से किसी विशेष स्थान पर अपने धार्मिक कर्तव्यों को पूरा नहीं कर सकता और दूसरी जगह ऐसा करना मुमकिन हो, तो यदि यह समस्या किसी विशेष घर में है, तो उस पर फ़र्ज़ है कि वह घर छोड़कर दूसरे घर चला जाए। अगर उस मोहल्ले में मज़बूर हो, तो दूसरे मोहल्ले में चला जाए, और अगर उस शहर में लाचार हो, तो दूसरे शहर में चला जाए, और इसी तरह। जैसा कि 'मदारिक अल-तन्ज़ील' में इसकी व्याख्या की गई है और हदीस-ए-मुबारका से इसका प्रमाण दिया गया है। दूसरा वह जो यहाँ अपने धार्मिक कर्तव्यों को निभाने में असमर्थ नहीं है और उसके कमज़ोर माता-पिता, पत्नी या बच्चे हैं जिनका पालन-पोषण उस पर फ़र्ज़ है, और वे नहीं जा सकते या नहीं जाएँगे और उसके चले जाने से वे बेसहारा रह जाएँगे, तो उसके लिए दारुल-इस्लाम से हिजरत करना हराम है। हदीस में आता है: "किसी आदमी के गुनहगार होने के लिए इतना ही काफ़ी है कि वह उन्हें बर्बाद (लावारिस) छोड़ दे [जिनकी ज़िम्मेदारी उस पर है]।"

1 अल-क़ुरआन अल-करीम 4/97 2 अल-क़ुरआन अल-करीम 4/98 पेज 132/712

مسئلہ ۶: از بستی غفران باغ آہو در بہ نئی اجمیری بخدمت حضرت مولانا صاحب السلام علیکم ورحمۃ اللہ وبرکاتہ، کیا فرماتے ہیں علمائے دین موجودہ اسلامی حالت کا خیال کرتے ہوئے اور عام علماء کی تقریر متعلق ہجرت کرنے نہ کرنے کے سنتے ہوئے طبیعت پر تذبذب پیدا ہورہا ہے کہ مجھ کو کیا کرنا چاہئے ہجرت کروں یا نہیں؟ اس کے متعلق حضور کا ذاتی خیال کیا ہے؟

الجواب: وعلیکم السلام ورحمۃ اللہ وبرکاتہ، ہجرت دو قسم ہے: عامہ وخاصہ۔ عامہ یہ کہ تمام اہل وطن ترک وطن کر کے چلے جائیں۔ اور خاصہ یہ کہ خاص اشخاص، پہلے ہجرت دارالحرب سے ہر مسلمان پر فرض ہے، جس کا بیان آیہ کریمہ "اِنَّ الَّذِیْنَ تَوَفّٰىهُمُ الْمَلٰٓىٕكَةُ ظَالِمِیْۤ اَنْفُسِهِمْ" الایۃ (وہ لوگ جن کی جان فرشتے نکالتے ہیں اس حال میں کہ وہ اپنے اوپر ظلم کرتے تھے الایۃ ت) میں ہے، اس سے صرف عورتیں اور بچے اور عاجز مرد جو نکل نہیں سکتے مستثنٰی ہیں، جس کا ذکر اس کے متصل دوسری آیہ کریمہ "اِلَّا الْمُسْتَضْعَفِیْنَ" الایۃ میں ہے، باقی سب پر فرض ہے جو باوصف قدرت دارالحرب میں سکونت رکھے اور ہجرت نہ کرے مستحق عذاب ہے، رہا دارالاسلام اس سے ہجرت عامہ حرام ہے کہ اس میں مساجد کی ویرانی و بے حرمتی، قبور مسلمین کی بربادی، عورتوں بچوں اور ضعیفوں کی تباہی ہوگی اور ہجرت خاصہ میں تین صورتیں ہیں، اگر کوئی شخص کسی وجہ خاص سے کسی مقام خاص میں اپنے فرائض دینیہ بجانہ لاسکے اور دوسری جگہ ممکن ہو تو اگر یہ خاص اسی مکان میں ہے اس پر فرض ہے کہ یہ مکان چھوڑ کر دوسرے مکان میں چلا جائے، اور اگر اس محلہ میں معذور ہو تو دوسرے محلہ میں اٹھ جائے اور اس شہر میں مجبور ہو تو دوسرے شہر میں وعلٰی ہذا القیاس۔ کما بینہ فی مدارک التنزیل واستشہد بحدیث (جیسا کہ مدارک التنزیل میں اس کی تفصیل ہے اور اس پر حدیث مبارکہ سے استشہاد کیا

ہے۔ ت) دوسرے وہ کہ یہاں اپنے فرائض مذہبی بجالانے سے عاجز نہیں اور اس کے ضعیف ماں یا باپ یا بیوی یا بچے جن کا نفقہ اس پر فرض ہے وہ نہ جاسکیں گے یا نہ جائیں گے اور اس کے چلے جانے سے بے وسیلہ رہ جائیں گے تو اس کو دارالاسلام سے ہجرت کرنا حرام ہے، حدیث میں ہے: کفی بالمرء اثما ان یضیع من کسی آدمی کے گنہگار ہونے کے لئے اتنا کافی ہے کہ وہ

Fatawa Razawiyya Volume 14

...yaqoot 1- to ruin the one whose maintenance was his responsibility. - T)

Or that scholar than whom there is no greater scholar in that city, for him also it is prohibited (Haram). And it has been clearly stated in Al-Bazzaziyyah and Al-Durr al-Mukhtar that for such a person even a long journey is not permissible, let alone migrating from there. (T: In Bazzaziyyah and Durr al-Mukhtar, it is specified that a long journey is not permissible for such a person, what to say of migrating from there). Thirdly, one who is neither unable to perform obligatory duties (Fara'iz) nor is there a necessity for him here; he has the choice to stay or leave as per his best interest. This detail pertains to Dar al-Islam, as we have researched in our Fatawa. (T: As we have researched in our Fatwas). Now you can estimate your own situation as to whether migration for you is permissible, obligatory, or prohibited. And Allah Almighty knows best.

Problem 77 to 80: From Mumbai No. 4, Single Road, care of Wire Brother, questioned by Nazir Ahmad Khujandi, 16 Muharram 1339 AH.

(1) The Ottoman Islamic Sultanate is being destroyed and ruined, its parts have been partitioned. In such a situation, should we, the Ahl al-Sunnah wa'l-Jama'ah, have sympathy for this Islamic Sultanate and hate its enemies or not?

(2) Sacred places have been desecrated, especially in the Haram Sharif where blood was shed, and the covering of the Kaaba (Ghilaf-e-Ka'ba) was set on fire. Should we harbor hatred and enmity towards those who committed these desecrations and those individuals who were the cause of this desecration or not?

(3) Especially the nation that has attempted to destroy the Islamic Sultanate and desecrate the sacred places, will they be considered enemies of Islam and opponents of Allah Almighty and the Noble Messenger (peace and blessings of Allah be upon him) or not? And according to the meaning of the noble verse: "You will not find a people who believe in Allah and the Last Day having affection for those who oppose Allah and His Messenger..." 3 etc. (T: You will not find people who believe in Allah and the Last Day befriending those who oppose Allah and His Messenger etc.), should we, the Ahl al-Sunnah wa'l-Jama'ah, sever friendly relations with these enemies of Islam or not? Explain and you shall be rewarded.

1. Sunan Abi Dawud, Kitab al-Zakat, Aftab-e-Alam Press, Lahore, 1/238; Musnad Ahmad ibn Hanbal, Dar al-Fikr, Beirut, 2/160, 195, 192; Al-Mu'jam al-Kabir, Hadith 13515, Al-Maktabah al-Faysaliyyah, Beirut, 12/382.
2. Al-Durr al-Mukhtar, Kitab al-Jihad, Matba' Mujtabai, Delhi, 1/339.
3. Al-Quran al-Karim, 58/22.

फ़तावा रज़विया जिल्द 14

...यक़ूत 1- उसे बर्बाद कर दे जिसका भरण-पोषण उसकी ज़िम्मेदारी थी। - त)

या वह विद्वान जिससे बड़ा विद्वान उस शहर में न हो, उसके लिए भी हराम है। और अल-बज़ाज़िया और अद-दुरुल मुख़्तार में स्पष्ट किया गया है कि ऐसे व्यक्ति के लिए लंबी यात्रा भी जायज़ नहीं है, तो वहां से हिजरत (प्रवास) करना तो दूर की बात है। (त: बज़ाज़िया और दुरुल मुख़्तार में तशरीह है कि ऐसे व्यक्ति के लिए लंबी यात्रा जायज़ नहीं है, हिजरत का तो कहना ही क्या)। तीसरे वे जो न फ़राइज़ (अनिवार्य कर्तव्यों) से मजबूर हैं और न ही यहाँ उनकी आवश्यकता है, उन्हें अधिकार है कि रहें या चले जाएँ जो उनके हित में हो। यह विवरण दारुल इस्लाम के बारे में है, जैसा कि हमने अपने फ़तवा में शोध किया है। (त: जैसा कि इसकी तहकीक़ हमने अपने फ़तावा में की है)। अब आप अपनी स्थिति का अंदाज़ा लगा सकते हैं कि आपके लिए हिजरत जायज़ है, वाजिब है या हराम है। और अल्लाह तआला बेहतर जानता है।

मसला 77 से 80: मुम्बई नंबर 4, सिंगल रोड, मार्फत वायर ब्रदर, प्रार्थी नज़ीर अहमद खुजंदी, 16 मुहर्रम 1339 हिजरी।

(1) उस्मानी इस्लामी सल्तनत तबाह और बर्बाद की जा रही है, उसके टुकड़े-टुकड़े कर दिए गए हैं, ऐसी स्थिति में हम अहल-ए-सुन्नत व जमाअत को इस इस्लामी सल्तनत से सहानुभूति और उसके दुश्मनों से नफ़रत करनी चाहिए या नहीं?

(2) पवित्र स्थलों का अपमान किया गया, विशेष रूप से हरम शरीफ़ में खून बहाया गया, काबा के ग़िलाफ़ में आग लगी, इन अपमान करने वालों और उन व्यक्तियों से जो इस अपमान का कारण बने, हमें नफ़रत और दुश्मनी रखनी चाहिए या नहीं?

(3) विशेष रूप से जिस कौम ने इस्लामी सल्तनत को बर्बाद करने और पवित्र स्थलों का अपमान करने की कोशिश की हो, क्या वह इस्लाम की दुश्मन और अल्लाह तआला और रसूल-ए-अकरम (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) की मुख़ालिफ़ (विरोधी) समझी जाएगी या नहीं? और आयते करीमा के अर्थ के अनुसार: "तुम उन लोगों को नहीं पाओगे जो अल्लाह और क़यामत के दिन पर विश्वास रखते हैं कि वे उनसे दोस्ती करें जिन्होंने अल्लाह और उसके रसूल का विरोध किया" 3 आदि। (त: तुम उन लोगों को नहीं पाओगे जो अल्लाह और आखिरी दिन पर यकीन रखते हैं कि वे उनसे दोस्ती करें जिन्होंने अल्लाह और उसके रसूल से मुख़ालिफ़त की आदि)। क्या हम अहल-ए-सुन्नत व जमाअत को

इस्लाम के इन दुश्मनों से दोस्ताना ताल्लुकात (मित्रतापूर्ण संबंध) खत्म कर देने चाहिए या नहीं? बयान फरमाएं सवाब पायें।

---

1. सुनन अबू दाऊद, किताबुज़ ज़कात, आफ़ताब-ए-आलम प्रेस, लाहौर, 1/238; मुसनद अहमद बिन हंबल, दारुल फ़िक्र, बेरूत, 2/160, 195, 192; अल-मुअजम अल-कबीर, हदीस 13515, अल-मकतबा अल-फ़ैसलिया, बेरूत, 12/382।
2. दुर्र-ए-मुख़्तार, किताबुल जिहाद, मतबा मुज्तबाई, दिल्ली, 1/339।
3. अल-कुरान अल-करीम, 58/22।

فتاویٰ رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

...یقوت ۱- اسے ضائع کردے جس کا نفقہ اس کے ذمے تھا- ت)

یا وہ عالم جس سے بڑھ کر اس شہر میں عالم نہ ہو اسے بھی حرام ہے و قد نص فی البزازیۃ والدرالمختار انہ لایجو ز لہ السفر الطویل منہا فضلا عن المہاجرۃ ۲ ۔ (بزازیہ اور درمختار میں تصریح ہے کہ ایسے آدمی کے لئے طویل سفر جائز نہیں چہ جائیکہ وہ وہاں سے ہجرت کر جائے ۔ ت) تیسرے وہ کہ نہ فرائض سے عاجز ہے نہ اس کی یہاں حاجت ، اسے اختیار ہے رہے یا چلا جائے جو اس کی مصلحت سے ہو ، یہ تفصیل دارالاسلام میں ہے ، کما حققناہ فی فتاونا (جیسا کہ اس کی تحقیق ہم نے اپنے فتاویٰ میں کی ہے ۔ت) اب آپ اپنی حالت کا اندازہ کر سکتے ہیں کہ آپ کو ہجرت جائز یا واجب یا حرام ہے۔ واللہ تعالیٰ اعلم۔

مسئلہ ۷۷ تا ۸۰: از بمبئی نمبر ۴ سنگل روڈ معرفت وائر برادر مسئولہ نذیر احمد خجندی ۱۶ محرم ۱۳۳۹ھ

(۱) سلطنت اسلامیہ عثمانیہ تباہ برباد کی جارہی ہے، اس کے حصے بخرے کر لئے گئے ، ایسی حالت میں ہم اہل سنت و جماعت کو اس سلطنت اسلامی سے ہمدردی اور اس کے دشمنوں سے نفرت کرنی چاہئے یا نہیں؟

(۲) اماکن مقدسہ بے حرمت کئے گئے، خصوصاً حرم شریف میں خون بہایا گیا، غلاف کعبۃ اللہ میں آگ لگی، ان بے حرمتی کرنے والوں اور ان افراد سے جو اس بے حرمتی کے باعث ہوئے ہم کو نفرت اور عداوت رکھنی چاہئے یا نہیں؟

(۳) خصوصاً جس قوم نے سلطنت اسلامیہ کو برباد اور اماکن مقدسہ کو بے حرمت کرنے کی کوشش کی ہو وہ دشمن اسلام اور مخالف اللہ تعالیٰ و رسول اکرم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم سمجھی جائے گی یا نہیں، اور بفحوائے آیہ کریمہ "لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُوْنَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ يُوَآدُّوْنَ مَنْ حَآدَّ اللهَ وَرسُوْلَهٗ" ۳ الخ (تم نہ پاؤگے ان لوگوں کو جو یقین رکھتے ہیں اللہ اور پچھلے دن پر کہ دوستی کریں ان سے جنہوں نے اللہ اور اس کے رسول سے مخالفت کی الخ۔ت) ہم اہل سنت و جماعت کو ان دشمنانِ اسلام سے دوستانہ تعلقات ترک کرنے چاہئیں یا نہیں؟ بینوا توجروا۔

۱۔ سنن ابوداؤد کتاب الزکوٰۃ آفتاب عالم پریس لاہور ۱/ ۲۳۸، مسند احمد بن حنبل دار الفکر بیروت ۲/ ۱۶۰، ۱۹۵، ۱۹۲ المعجم الکبیر حدیث ۱۳۵۱۵ المکتبۃ الفیصلیۃ بیروت ۱۲/ ۳۸۲ ۲۔ درمختار کتاب الجہاد مطبع مجتبائی دہلی ۱/ ۳۳۹ ۳۔ القرآن الکریم ۵۸/ ۲۲

Vol. 14 Fatawa Razawiyya

The Answer It is obligatory upon every Muslim to wish well not only for every Islamic state and every Islamic group, but for every individual Muslim. The Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) said: Religion is wishing well for every Muslim[1]. (T) However, every burden is according to capacity and every obligation is according to power. To urge a Muslim towards something impossible which is not feasible and causes harm, and to declare it obligatory, is a fabrication against Sharia and ill-will towards Muslims. Allah Almighty says: "Allah does not burden any soul except [with that within] its capacity."[2] And Allah Almighty said: "So fear Allah as much as you are able."[3] Allah Almighty said: Allah does not put a burden on any soul but to the extent of its strength. And Allah Almighty said: So fear Allah as much as possible. (T) Furthermore, wishing well for Islam is within the boundaries of Islam. Aligning with polytheists (mushrikeen) and trying to please them by restricting Islamic symbols, making a polytheist leader a guide and mentor for one's religion, appointing a polytheist lecturer as a preacher for Muslims, taking him into a mosque and making him deliver a lecture while standing higher than the Muslim congregation, getting tilaks (sectarian marks) put on one's forehead by polytheists, shouting slogans for polytheist leaders in their gatherings, carrying the biers of polytheist leaders on one's shoulders to the cremation ground, turning mosques into places of mourning for polytheists, being bareheaded in mosques for their mourning, publishing advertisements for funeral prayers and prayers for their forgiveness, placing the Holy Quran and Ramayana together in a palanquin and taking them to a temple while performing worship of both, requesting mercy for polytheists who mercilessly slaughtered Muslims over cow sacrifice and burned them with fire once some were caught and full proof was established against them, passing resolutions for their release, clearly stating that we have sacrificed our entire life's knowledge of Quran and Hadith for idolatry, clearly stating that if you have pleased Hindu brothers today, you have pleased your God, clearly stating that our group is concerned with creating such a religion that will remove the distinction between disbelief (kufr) and Islam, clearly stating that we want to create such a religion that will declare Sangam and Prayag (places of idol worship) as holy places - these matters are not wishing well for Islam but slaughtering Islam with a blunt knife. All these acts and sayings are far-reaching misguidance and severe disbelief, and their perpetrators, speakers, and acceptors are enemies of the praiseworthy religion and...

[1] Sahih al-Bukhari, Chapter: The saying of the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) 'Religion is wishing well', Qadeemi Kutub Khana, Karachi, 1/13 [2] Al-Quran al-Karim 2/286 [3] Al-Quran al-Karim 64/16 Page 134 of 712

जिल्द 14 फ़तावा रज़विया

अल-जवाब प्रत्येक इस्लामी सल्तनत, न केवल सल्तनत बल्कि प्रत्येक इस्लामी समूह और न केवल समूह बल्कि प्रत्येक मुसलमान व्यक्ति के लिए खैर-ख्वाही (सद्भावना) रखना मुसलमान पर फर्ज है। अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने फ़रमाया: दीन हर मुसलमान की खैर-ख्वाही का नाम है।[1] (त) लेकिन प्रत्येक कष्ट सामर्थ्य के अनुसार है और प्रत्येक कर्तव्य शक्ति के अनुसार है। एक मुसलमान को ऐसी बात के लिए उकसाना जो संभव न हो और नुकसान पहुँचाए, और उसे फर्ज ठहराना, शरीयत पर झूठ गढ़ना और मुसलमानों की बदख्वाही है। अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "अल्लाह किसी जान पर उसकी ताक़त से ज़्यादा बोझ नहीं डालता।"[2] और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "तो अल्लाह से डरो जहाँ तक हो सके।"[3] अल्लाह तआला ने फ़रमाया: अल्लाह किसी जान पर बोझ नहीं डालता मगर उसकी ताक़त भर। और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: तो अल्लाह से डरो जहाँ तक हो सके। (त) फिर इस्लाम की खैर-ख्वाही इस्लाम की सीमाओं के भीतर रहकर है। मुशरिकों (बहुदेववादियों) से मेल-जोल और उन्हें खुश करने के लिए इस्लामी प्रतीकों पर रोक लगाना, एक मुशरिक नेता को अपने दीन का मार्गदर्शक और नेता बनाना, एक मुशरिक वक्ता को मुसलमानों का उपदेशक ठहराना, उसे मस्जिद में ले जाकर मुस्लिम जमात से ऊपर खड़ा करके उपदेश दिलवाना, अपने माथे पर मुशरिकों से तिलक (कश्का) लगवाना, मुशरिकों की सभा में मुशरिक नेताओं के जयकारे लगाना, मुशरिक नेताओं की अर्थी अपने कंधों पर उठाकर श्मशान ले जाना, मस्जिदों को मुशरिकों का शोक स्थल ठहराना, उनके शोक के लिए मस्जिदों में नंगे सिर होना, उनके लिए नमाज़-ए-जनाज़ा और मगफिरत की दुआ का विज्ञापन देना, कुरान मजीद और रामायण को एक डोली में रखकर दोनों की पूजा कराते हुए मंदिर में ले जाना, मुशरिकों द्वारा गाय की कुर्बानी पर मुसलमानों के साथ किए गए बेरहम अत्याचारों और उन्हें आग में जलाने वालों के लिए दया की गुहार करना जब उनमें से कुछ पकड़े जाएं और उन पर जुर्म पूरी तरह साबित हो जाए, उनकी रिहाई का प्रस्ताव पारित करना, साफ़ लिख देना कि हमने कुरान और हदीस की पूरी उम्र मूर्ति पूजा पर न्योछावर कर दी, साफ़ लिख देना कि आज अगर तुमने हिंदू भाइयों को राजी कर लिया तो अपने खुदा को राजी कर लिया, साफ़ लिख देना कि हमारी जमात एक ऐसा मजहब बनाने की फिक्र में है जो कुफ्र और इस्लाम का फर्क मिटा देगा, साफ़ लिख देना कि हम ऐसा मजहब बनाना चाहते हैं जो संगम और प्रयाग (मूर्तियों के पूजा स्थलों) को पवित्र स्थान ठहराएगा - ये बातें इस्लाम की खैर-ख्वाही

नहीं बल्कि कुंद छुरी से इस्लाम को जबह करना है। ये सब कार्य और बातें बहुत बड़ी गुमराहियाँ और गहरा कुफ्र हैं, और इनके कर्ता, वक्ता और समर्थक दीन-ए-हमीद के दुश्मन और...

[1] सहीह अल-बुखारी, बाब: नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) का कथन 'दीन खैर-ख्वाही है', क़दीमी कुतुब खाना कराची, 1/13 [2] अल-कुरान अल-करीम 2/286 [3] अल-कुरान अल-करीम 64/16 पृष्ठ 134/712

الجواب ہر سلطنت اسلام نہ صرف سلطنت ہر جماعت اسلام نہ صرف ہر فرد اسلام کی خیر خواہی مسلمان پر فرض ہے، قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الدین النصح لکل مسلم ۱۔ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نے فرمایا: دین اسلام ہر مسلمان کی خیر خواہی کا نام ہے۔ (ت) مگر ہر تکلیف بقدر استطاعت اور ہر فرض بقدرِ قدرت ہے نا مقدور بات پر مسلمان کو ابھارنا جو نہ ہو سکے اور ضرر دے اور اسے فرض ٹھہرانا شریعت پر افترا اور مسلمانوں کی بدخواہی ہے۔ قال اللہ تعالٰی "لَا یُکَلِّفُ اللّٰہُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَھَا" ۲۔ وقال تعالٰی "فَاتَّقُوا اللّٰہَ مَا اسْتَطَعْتُمْ" ۳۔ اللہ تعالٰی نے فرمایا اللہ کسی جان پر بوجھ نہیں ڈالتا مگر اس کی طاقت بھر۔ اور اللہ تعالٰی نے فرمایا: تو اللہ سے ڈرو جہاں تک ہو سکے۔ (ت) پھر خیر خواہی اسلام حدودِ اسلام میں رہ کر ہے، مشرکین سے اتحاد و موالات اور ان کو راضی کرنے کو شعارِ اسلام کی بندش مشرک لیڈر کو اپنے دین کا ہادی و رہبر بنانا، مشرک لکچرر کو مسلمانوں کا واعظ ٹھہرانا، اسے مسجد میں لے جا کر جماعت مسلمین سے اونچا کھڑا کر کے لکچر دلوانا، اپنے ماتھوں پر مشرکوں سے قشقے لگوانا، مشرکوں کے مجمع میں مشرک لیڈروں کی جے پکارنا، مشرک لیڈروں کی ٹکنٹکی اپنے کندھوں پر اٹھا کر مرگھٹ میں لے جانا، مساجد کو مشرک کا ماتم گاہ ٹھہرانا، اس کے ماتم کے لئے مساجد میں سر برہنہ ہونا، اس کے لئے نماز دعائے مغفرت کا اشتہار دینا، قرآن مجید اور رامائن کو ایک ڈولے میں رکھ کر دونوں کی پوجا کراتے ہوئے مندر میں لے جانا، مشرکوں نے قربانی گاؤ پر مسلمانوں کو بے دریغ ذبح کیا آگ سے پھونکا ان میں جو بعض گرفتار ہوئے اور ان پر ثبوت کامل پہنچ گیا، ان کے لئے رحم کی درخواست کرنا، ان کی رہائی کی ریزولوشن پاس کرنا، صاف لکھ دینا کہ ہم نے قرآن و حدیث کی تمام عمر بت پرستی پر نثار کر دی، صاف لکھ دینا کہ آج اگر تم نے ہندو بھائیوں کو راضی کر لیا

تو اپنے خدا کو راضی کر لیا، صاف لکھ دینا کہ ہماری جماعت ایک ایسا مذہب بنانے کی فکر میں ہے جو کفر و اسلام کا امتیاز اٹھا دے گا، صاف لکھ دینا کہ ہم ایسا مذہب بنانا چاہتے ہیں جو سنگم و پریاگ (بتوں کی پرستش گاہوں) کو مقدس مقام ٹھہرائے گا۔ یہ امور خیر خواہی اسلام نہیں کند چھری سے اسلام کو ذبح کرنا ہے، یہ سب افعال و اقوال ضلال بعید و کفر شدید ہیں اور ان کے فاعل و قائل و قابل اعدائے دینِ حمید و

۱ صحیح البخاری باب قول النبی صلی اللہ علیہ وسلم الدین والنصیحۃ قدیمی کتب خانہ کراچی ۱/ ۱۳

۲ القرآن الکریم ۲/ ۲۸۶ ۳ القرآن الکریم ۶۴ / ۱۶ Page 134 of 712

Fatawa-e-Razviya Volume 14 (14)

...are enemies of the Glorious Lord.

| "They took their religion as play and amusement." (1) "They changed the favor of Allah into disbelief." (2) | Those who made their religion a sport and amusement, changed Allah's favor with ungratefulness, and now the wrongdoers want to know onto which side they will turn. (T) | | "And those who have wronged will come to know to what [kind of] return they will be returned." (3) | |

Religious hatred for 'Makruh Tanzihi' (disliked but not sinful), 'Isaat' (bad conduct), 'Makruh Tahrimi' (prohibitively disliked), minor and major sins, levels of innovation and misguidance, and types of disbelief and apostasy is all according to their respective status. Its levels range from being 'Mustahab' (recommended) to 'Farz-e-Azam' (a supreme obligation), even part of the essentials of religion. However, one who does not hate the most foul levels is a liar in claiming to hate the lower ones. 'Isaat' is worse than 'Makruh Tanzihi', 'Makruh Tahrimi' is worse than 'Isaat', major sins are worse at their respective levels, and innovation and misguidance are worse than those, with their own varying degrees. Disbelief is worse than all of them, and it too has levels; apostasy is worse than original disbelief, and there is a sequence in that too. A severe form of original disbelief is Christianity, and worse than that is Magianism, worse than that is idol worship, worse than that is atheism (Dahriyat). Worse and more filthy than all of these is Deobandiyat. No matter how heinous acts may be, they cannot reach the infamy of any disbelief. But we see that worse than the worst of the worst, unity and friendship are celebrated with infidels and idol-worshipers. What friendship, what unity? Rather, it is slavery and submission. Even worse, calls are made to invite Wahhabi infidels to their gatherings. And efforts are made to tie the turban of 'Mashaykh-e-Hind' (the leadership of Indian spiritual guides) on the head of the worst of the worst of the worst Deobandiyat. When there is such unity with polytheists and apostates, then claiming to hate any act or sin is a pure, blatant lie. If your hatred were for the sake of Allah, it would be one degree for actions, a hundred thousand degrees for idol-worshipers, and if it were a hundred thousand degrees for idol-worshipers, it would be ten million degrees for Deobandis. Then, the claims of hatred are mere deceit and fraud.

| "They [think to] deceive Allah and those who believe, but they deceive not except themselves and perceive [it] not." (4) | They want to deceive Allah and the believers, but in reality, they deceive none but their own souls, yet they perceive it not. (T) |

1. Al-Quran al-Kareem 7/51
2. Al-Quran al-Kareem 14/28
3. Al-Quran al-Kareem 26/227
4. Al-Quran al-Kareem 2/9

फ़तावा-ए-रज़विया जिल्द चौदहवीं (14)

...महान रब के दुश्मन हैं।

| "जिन्होंने अपने धर्म को खेल-तमाशा बना लिया" (1) "अल्लाह की नेमत को नाशुक्री से बदल दिया" (2) | जिन्होंने अपने धर्म को खेल-तमाशा बना लिया, अल्लाह की नेमत को नाशुक्री से बदल दिया और अब ज़ालिमों को पता चल जाएगा कि वे किस ओर पलटेंगे। (त) | | "और ज़ालिमों को जल्द ही मालूम हो जाएगा कि वे किस करवट पर पलटेंगे।" (3) | |

दीनी नफरत, मकरूह तंज़ीही और इसात (बुरा आचरण), मकरूह तहरीमी, सगीरा और कबीरा गुनाह, बिदअत व गुमराही के मरातिब (स्तर) और कुफ्र व इर्तिदाद (धर्मत्याग) के प्रकार, सब अपने-अपने मर्तबे के अनुसार हैं। इसके दर्जे मुस्तहब से लेकर फर्ज़-ए-आज़म बल्कि ज़रूरियात-ए-दीन तक होंगे। लेकिन जो सबसे घिनौने मरातिब से नफरत न करे, वह कमतर से नफरत करने के दावे में झूठा है। मकरूह तंज़ीही से इसात बुरी है, इसात से मकरूह तहरीमी बदतर है, उससे कबीरा गुनाह अपने-अपने मर्तबे पर बदतर हैं और उनसे बिदअत व गुमराही बदतर हैं और उनके भी दर्जे अलग-अलग हैं। उन सबसे कुफ्र बदतर है और उसमें भी मरातिब हैं; असली कुफ्र से इर्तिदाद बदतर है और उसमें भी एक क्रम है। असली कुफ्र की एक सख्त किस्म ईसाइयत है और उससे बदतर पारसी धर्म (मजूसियत), उससे बदतर मूर्तिपूजा (बुतपरस्ती), उससे बदतर दहरियत (नास्तिकता) है। इन सबसे बदतर और खबीस तरीन 'देवबंदियत' है। कार्य चाहे कितने ही घृणित क्यों न हों, वे किसी कुफ्र की बुराई तक नहीं पहुँच सकते। मगर हम देखते हैं कि बदतर से बदतर, काफिरों और मूर्तिपूजकों से एकता और प्रेम मनाया जाता है। कैसा प्रेम, कहाँ की एकता, बल्कि गुलामी और आज्ञाकारिता। और उनसे भी बदतर, वहाबी काफिरों को अपनी सभाओं में बुलाया जाता है और इन तमाम बदतर से बदतर 'देवबंदियत' के सिर पर 'मशाइख-ए-हिंद' की पगड़ी बाँधने की फिक्र की जाती है। जब मुशरिकों और मुर्तदों से इतनी एकता है, तो किसी कार्य या गुनाह से नफरत का दावा सरासर सफेद झूठ है। अगर तुम्हारी नफरत अल्लाह के लिए होती, तो कार्यों से नफरत एक दर्जा होती, मूर्तिपूजकों से लाख दर्जा होती, और अगर मूर्तिपूजकों से लाख दर्जा होती, तो देवबंदियों से करोड़ दर्जा होती। तो नफरत के दावे महज़ मकर व फरेब हैं।

| "वे अल्लाह और ईमान वालों को धोखा देना चाहते हैं और हकीकत में वे अपनी जानों के सिवा किसी और को धोखा नहीं देते, और उन्हें इसका अहसास नहीं है।" (4) | वे अल्लाह और ईमान वालों

को धोखा देना चाहते हैं और हकीकत में वे अपनी जानों के सिवा किसी और को धोखा नहीं देते, और उन्हें इसका अहसास नहीं है। (त) |

1. अल-क़ुरान अल-करीम 7/51
2. अल-क़ुरान अल-करीम 14/28
3. अल-क़ुरान अल-करीम 26/227
4. अल-क़ुरान अल-करीम 2/9

पृष्ठ 135 का 712

دشمنانِ ربِ مجید ہیں،

| "اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَهْوًا وَلَعِبًا" (1) "بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ كُفْرًا" (2) | جنہوں نے اپنے دین کو کھیل تماشا بنا لیا، اللہ کی نعمت ناشکری سے بدل دی اور اب جانا چاہتے ہیں ظالم کہ کس کروٹ پر پلٹا کھائیں گے۔ (ت) | | "وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنقَلَبٍ يَنقَلِبُونَ" (3) | |

نفرتِ دینیہ، مکروہ تنزیہی واساءت، مکروہ تحریمی، وحرام صغیرہ وکبیرہ و مراتب بدعت وضلال و انواع کفر و ارتداد سب سے حسب مرتبہ ہے جس کے درجات مستحب سے فرض اعظم بلکہ ضروریات دین تک ہوں گے لیکن جو اخبث مراتب سے نفرت نہ کرے ادون سے ادعائے نفرت میں جھوٹا ہے، مکروہ تنزیہی سے اساءت بری ہے، اساءت سے مکروہ تحریمی بدتر ہے، اس سے کبائر اپنے اپنے مرتبہ پر بدتر ہیں اور ان سے بدعت وضلال بدتر ہیں اور ان کے بھی مدارج مختلف ہیں اور ان سب سے کفر بدتر ہے اور اس میں بھی مراتب ہیں کفر اصلی سے ارتداد بدتر اور اس میں بھی ترتیب ہے، کفر اصلی کی ایک سخت قسم نصرانیت ہے اور اس سے بدتر مجوسیت، اس سے بدتر بت پرستی، اس سے بدتر دہلیت، ان سب سے بدتر اور خبیث تر دیوبندیت، افعال کیسے ہی شنیع ہوں کسی کفر کی شناعت کو نہیں پہنچ سکتے مگر ہم دیکھتے ہیں کہ بدتر از بدتر سے بدتر، کافروں بت پرستوں سے اتحاد و داد منایا جاتا ہے، کیسا وداد، کہاں کا اتحاد، بلکہ غلامی وانقیاد، اور ان سے بھی بدتر کفار وہابیہ کو اپنی مجلسوں کی صدائیں دی جاتی ہیں اور ان تمام بدتر از بدتر سے بدتر دیوبندیت کے سر مشیخیت ہند کی پگڑی باندھنے کی فکر کی جاتی ہے، جب مشرکین و مرتدین سے یہ کچھ اتحاد ہے تو کسی فعل و معصیت سے نفرت کا ادعاء محض

سفید جھوٹ ہے اگر تمہاری نفرت اللہ کے لئے ہوتی تو افعال سے ایک درجہ ہی بت پرستوں سے لاکھ درجہ ہوتی اگر بت پرستوں سے لاکھ درجہ ہوتی دیوبندیوں سے کروڑ درجہ ہوتی تو نفرت کے دعوے محض مکر و فریب ہیں،

| "يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَمَا يَخْدَعُونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ" (4) | فریب دیا چاہتے ہیں اللہ اور ایمان والوں کو اور حقیقت میں فریب نہیں دیتے مگر اپنی جانوں کو اور انہیں شعور نہیں۔ (ت) |

1. القرآن الکریم ۷/۵۱
2. القرآن الکریم ۱۴/۲۸
3. القرآن الکریم ۲۶/۲۲۷
4. القرآن الکریم ۲/۹

Fatawa Razawiya (Volume 14)

Noble Verse: "You will not find a people who believe in Allah and the Last Day having friendship with those who oppose Allah and His Messenger..." [1] - You will not find those who believe in Allah and the Last Day befriending those who have opposed Allah and His Messenger. (T)

Reciting this for this new party is a perfect application of the saying: "Many a reciter of the Quran is such that the Quran curses him" [2] (Many people who read the Quran are cursed by the Quran. T). Are idol-worshippers, Wahhabis, and Deobandis not included in "those who oppose Allah and His Messenger"? Surely they are. Did this party not enter into "friendship with those who oppose Allah and His Messenger" by uniting with them? Surely they did. And this noble verse says that those who "befriend those who oppose Allah and His Messenger" are not "believers in Allah and the Last Day". Inevitably:

"...they will bear witness against themselves that they were disbelievers." [3] "...they destroy their houses with their own hands and the hands of the believers. So take warning, O people of vision." [4] They will bear witness against their own souls that they were disbelievers; they ruin their own houses with their own hands and the hands of Muslims, so take heed, O people of insight. (T)

We ask Allah for well-being and seek refuge with Allah from the state of the people of Fire. There is no power to do good or strength to avoid evil except by the power of Allah, the One, the Subduer. May Allah send blessings, peace, and grace upon the noble chosen Master, his pure progeny, his choice companions, and the Ummah of the Prophet until the Day of Judgement. And Allah Almighty knows best. (T)

Issues 10 to 13: From Kanpur, Old Feel Khana, asked by Maulvi Syed Muhammad Asif Sahib, 5 Shaban 1339 AH. In the name of Allah, the Most Gracious, the Most Merciful. We praise Him and send blessings upon His noble Messenger. O Beloved of Allah's Beloved, may my soul be sacrificed for you, the Qibla of both worlds and the Kaaba of both abodes, the Reviver of the Faith and Religion, may his blessings continue. After greetings...

[1] Al-Quran Al-Kareem 58/22 [2] Al-Madkhal by Ibn al-Haj, Part 1, p. 85; Part 2, p. 304; Dar al-Kitab al-Arabi, Beirut [3] Al-Quran Al-Kareem 2/130 and 7/37 [4] Al-Quran Al-Kareem 2/59

फ़तावा रज़विया (खण्ड १४)

आयत-ए-करीमा: "तुम उन लोगों को नहीं पाओगे जो अल्लाह और आख़िरत के दिन पर ईमान रखते हैं कि वे उन लोगों से दोस्ती करें जिन्होंने अल्लाह और उसके रसूल का विरोध किया।" [1] - तुम उन लोगों को नहीं पाओगे जो अल्लाह और पिछले दिन पर यकीन रखते हैं कि वे उनसे दोस्ती करें जिन्होंने अल्लाह और उसके रसूल का विरोध किया। (त)

इस नई पार्टी के लिए इसकी तिलावत इस कथन का सटीक उदाहरण है: "बहुत से क़ुरआन पढ़ने वाले ऐसे हैं जिन पर क़ुरआन लानत करता है।" [2] (बहुत से क़ुरआन पढ़ने वालों पर क़ुरआन लानत करता है। त)। क्या मूर्तिपूजक, वहाबी और देवबंदी "अल्लाह और उसके रसूल के विरोधियों" में शामिल नहीं हैं? निश्चित रूप से हैं। क्या यह पार्टी उनके साथ मेल-जोल बढ़ाकर "अल्लाह और उसके रसूल के विरोधियों से दोस्ती" करने वालों में शामिल नहीं हुई? निश्चित रूप से हुई। और यही आयत-ए-करीमा कह रही है कि जो "अल्लाह और उसके रसूल के विरोधियों से दोस्ती करते हैं" वे "अल्लाह और आख़िरत के दिन पर ईमान रखने वाले" नहीं हैं। लाज़मी तौर पर:

"...वे स्वयं अपनी जानों पर गवाही देंगे कि वे काफ़िर थे।" [3] "...वे अपने घरों को अपने ही हाथों और मोमिनों के हाथों बर्बाद करते हैं, तो ऐ आँखों वालों! इब्रत (सबक़) हासिल करो।" [4] वे स्वयं अपनी जानों पर गवाही देंगे कि वे काफ़िर थे, अपने घर वीरान करते हैं अपने हाथों और मुसलमानों के हाथों, तो इब्रत लो ऐ निगाह वालों। (त)

हम अल्लाह तआला से आफियत (कल्याण) की दुआ करते हैं और अहले-नार (नरकवासियों) के इस हाल से अल्लाह तआला के दामन से वाबस्ता होते हैं। अल्लाह, जो एक और क़हार (प्रबल) है, उसकी शक्ति के बिना न नेकी करने की ताक़त है और न ही बुराई से बचने की क्षमता। अल्लाह तआला की रहमतें और बरकतें हमारे आक़ा पर और आपकी पाक औलाद, नेक सहाबा और नबी की उम्मत पर क़ियामत तक हों। वल्लाहु तआला आलम (और अल्लाह तआला बेहतर जानता है)। (त)

मसाला १० से १३: कानपुर, फील ख़ाना कोहना से मौलवी सैयद मुहम्मद आसिफ़ साहब द्वारा पूछा गया, ५ शाबान १३३९ हिजरी। बिस्मिल्लाह हिर्रहमान निर्रहीम। हम उसकी प्रशंसा करते हैं और उसके सम्मानित रसूल पर दरूद भेजते हैं। ऐ अल्लाह के महबूब के महबूब, मेरी रूह आप पर फ़िदा हो, दोनों जहानों के क़िब्ला और काबा, मिल्लत और दीन को ज़िंदा करने वाले, आपका फ़ैज़ जारी रहे। तस्लीमात के बाद...

[1] अल-क़ुरआन अल-करीम ५८/२२ [2] अल-मदख़ल लिल इब्निल हाज, हिस्सा १, पेज ८५; हिस्सा २, पेज ३०४; दारुल किताबुल अरबी, बेरूत [3] अल-क़ुरआन अल-करीम २/१३० और ७/३७ [4] अल-क़ुरआन अल-करीम २/५९

पृष्ठ १३६ का ७१२

فتاوٰی رضویہ (جلد چہار دہم (۱۴))

آیہ کریمہ: "لَا تَجِدُ قَوْمًا يُّؤْمِنُونَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ يُوَادُّوْنَ مَنْ حَآدَّ اللهَ وَرَسُوْلَهٗ" 1- تم نہ پاؤگے ان لوگوں کو جو یقین رکھتے ہیں اللہ اور پچھلے دن پر کہ دوستی کریں ان سے جنہوں نے اللہ اور اس کے رسول سے مخالفت کی۔(ت)

کی تلاوت اس جدید پارٹی کے لئے رب تالی القرآن والقرآن یلعنہ 2 (بہت سے قرآن پڑھنے والوں پر قرآن لعنت کرتا ہے۔ ت) کی پوری مصداق ہے، کیا بت پرست ووہابیہ و دیوبندیہ "مَنْ حَآدَّ اللهَ وَرَسُوْلَهٗ" میں داخل نہیں، ضرور ہیں، کیا یہ پارٹی ان سے وداد و اتحاد کرکے "يُوَادُّوْنَ مَنْ حَآدَّ اللهَ وَرَسُوْلَهٗ" میں داخل نہ ہوئے ضرور ہوئے، اور یہی آیہ کریمہ فرمارہی ہے کہ جو "يُوَادُّوْنَ مَنْ حَآدَّ اللهَ وَرَسُوْلَهٗ" ہیں وہ "يُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ" نہیں، لاجرم:

"شَهِدُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ" 3- "يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِأَيْدِيهِمْ وَأَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِي الْأَبْصَارِ" 4- خود اپنی جانوں پر گواہی دیں گے کہ وہ کافر تھے، اپنے گھر ویران کرتے ہیں اپنے ہاتھوں اور مسلمانوں کے ہاتھوں، تو عبرت لو اے نگاہ والو۔ (ت)

نسأل اللہ العافیۃ ونعوذ باللہ من حال اھل النار و لاحول ولاقوۃ الا باللہ الواحد القھار وصلی اللہ وسلم وبارك علی السید الکریم المختار وآلہ الاطھار وصحبہ الاخیار وامتہ الی یوم القرار۔ واللہ تعالٰی اعلم۔ ہم اللہ تعالٰی سے عافیت کی دعا کرتے ہیں اور اہل نار کے اس حال سے اللہ تعالٰی کے دامن سے وابستہ ہوتے ہیں، اللہ واحد قہار کی قدرت کے بغیر نیکی کی طاقت اور برائی سے باز آنے کی قدرت نہیں ہو سکتی۔ اللہ تعالٰی کی رحمتیں، برکات ہمارے آقا پر اور آپ کی آل اطہار، صحابہ خیار اور امتِ نبی پر قیامت تک ہوں۔ واللہ تعالٰی اعلم۔ (ت)

مسئلہ ۱۰ تا ۱۳: از کانپور فیل خانہ کہنہ مسئولہ مولوی سید محمد آصف صاحب ۵ شعبان ۱۳۳۹ھ

بسم اللہ الرحمن الرحیم، نحمدہ ونصلی علی رسولہ الکریم۔ یا حبیب محبوب اللہ روحی فداک، قبلہ کونین و کعبہ دارین محی الملت والدین دامت فیوضہم۔ بعد تسلیمات

1 القرآن الکریم ۵۸/ ۲۲ 2 المدخل لابن الحاج الجزء الاول ص ۸۵ الجزء الثانی ص ۳۰۴ دارالکتاب العربی بیروت 3 القرآن الکریم ۲/ ۱۳۰ و ۷/ ۳۷ 4 القرآن الکریم ۲/ ۵۹

The humble desire to obtain the bliss of kissing the threshold is requested; by the grace of Allah Almighty, this humble servant is well, and the continuous health of your noble disposition is sought in morning prayers.

(1) Does the Sultan of Islam allow Dhimmis (non-Muslim citizens) to worship in their temples and places of worship and also to perform rites of disbelief (kufr)? In case of permission, there is a doubt that being pleased with the laws of disbelief is itself disbelief, as stated at the end of the 43rd question in 'Itmam-e-Hujjat-e-Tammah' (regarding the division of the country: that this much is yours and this much is for the Hindus, in both these cases, the laws of disbelief will be enforced in all or a large part with your consent, for you were pleased with this partnership or division. Is being pleased with the laws of disbelief an act of disbelief or at least irreligiousness or not?)

(2) Is this Hadith authentic: "Expel the Jews and Christians from the Arabian Peninsula." Expel the Jews and Christians from the Arabian Peninsula. (Transl.) And until what time was this noble Hadith practiced, and from which king's time did Christians begin to reside in Aden etc.? What is the purpose of this noble Hadith?

(3) Do the Wahhabi-Deobandis (may Allah Almighty humiliate them) not consider Bayt al-Maqdis and mosques as holy places? Even if they do not consider the Turks as Muslims and other sacred places as holy, perhaps because of the mosques and also because of this noble Hadith, they want Iraq-e-Arab to be cleansed of non-Muslim entities and the Christians to leave in distress.

(4) Did Ibn Abd al-Wahhab Najdi also cause damage to the Black Stone (Hajar al-Aswad) and remove it from its place? And peace be upon you with honor.

The Answer: My dear, my friend, and my beloved, may Allah Almighty love you. Peace be upon you and the mercy of Allah and His blessings.

(1) The Sultan of Islam can never give permission to the disbelievers for the rites of disbelief. Would he become a disbeliever himself by giving permission for disbelief? Rather, 'We leave them and what they profess' (We will leave them to their religion - Transl.). That is, where there is no command to remove a certain thing, he should not interfere, not that he would say to them, "Yes, do so." It is stated in the treatise of Allama Shurunbulali and then in Radd al-Muhtar is:

| "It does not mean it is permissible such that we command them to do it." | This does not mean it is permissible that we should command it. |

आपकी दहलीज को चूमने का सौभाग्य प्राप्त करने की विनम्र इच्छा है; अल्लाह तआला की कृपा से यह विनम्र सेवक कुशल है, और सुबह की प्रार्थनाओं में आपके नेक मिजाज के निरंतर स्वास्थ्य की कामना की जाती है।

(1) क्या इस्लाम का सुल्तान ज़िम्मी (गैर-मुस्लिम नागरिकों) को उनके मंदिरों और पूजा स्थलों में पूजा करने और कुफ्र (अविश्वास) की रस्मों को निभाने की अनुमति देता है? अनुमति देने की स्थिति में, एक संदेह है कि कुफ्र के कानूनों पर प्रसन्न होना स्वयं कुफ्र है, जैसा कि 'इतमाम-ए-हुज्जत-ए-ताम्मा' में 43वें प्रश्न के अंत में है (देश के विभाजन के बारे में: कि इतना आपका और इतना हिंदुओं का, इन दोनों स्थितियों में, कुफ्र के कानून आपकी सहमति से पूरे या बड़े हिस्से में लागू होंगे, क्योंकि आप इस साझेदारी या विभाजन पर सहमत थे। क्या कुफ्र के कानूनों पर प्रसन्न होना कुफ्र है या कम से कम अधर्म है या नहीं?)

(2) क्या यह हदीस सही है: "यहूदियों और ईसाइयों को अरब प्रायद्वीप से निकाल दो।" यहूदियों और ईसाइयों को अरब प्रायद्वीप से निकाल दो। (अनुवाद) और कब तक इस पवित्र हदीस पर अमल किया गया, और किस राजा के समय से अदन आदि में ईसाइयों का निवास हुआ? इस पवित्र हदीस का उद्देश्य क्या है?

(3) क्या वहाबी-देवबंदी (अल्लाह तआला उन्हें अपमानित करे) बैत अल-मक़दिस और मस्जिदों को पवित्र स्थान नहीं मानते? भले ही वे तुर्कों को मुसलमान और अन्य पवित्र स्थानों को पवित्र न मानें, लेकिन शायद मस्जिदों की वजह से और इस हदीस की वजह से वे चाहते हैं कि इराक-ए-अरब गैर-मुस्लिम संस्थाओं से मुक्त हो जाए और ईसाई परेशान होकर इसे छोड़ दें।

(4) क्या इब्न अब्द अल-वहाब नजदी ने भी हजर-ए-अस्वद (काला पत्थर) को नुकसान पहुँचाया था और उसे उसकी जगह से हटा दिया था? और सम्मान के साथ सलाम।

जवाब: मेरे प्यारे, मेरे दोस्त, और मेरे महबूब, अल्लाह तआला आपसे प्यार करे। आप पर शांति हो और अल्लाह की दया और उसकी कृपा हो।

(1) इस्लाम का सुल्तान कभी भी काफिरों को कुफ्र की रस्मों की अनुमति नहीं दे सकता। क्या वह कुफ्र की अनुमति देकर खुद काफिर बन जाएगा? बल्कि, 'हम उन्हें और जो वे मानते हैं उसे छोड़ देते

हैं' (हम उन्हें उनके धर्म पर छोड़ देंगे - अनुवाद)। यानी, जहां किसी चीज को हटाने का आदेश नहीं है, वहां वह हस्तक्षेप नहीं करेगा, न कि वह उनसे कहेगा कि, "हाँ, ऐसा करो।" अल्लामा शूरुनबुलाली के ग्रंथ में और फिर रद अल-मुहतार में कहा गया है:

| "इसका मतलब यह नहीं है कि यह जायज़ है कि हम उन्हें इसका आदेश दें।" | जायज़ से यह मुराद नहीं कि हम इसका हुक्म दें। |

पृष्ठ 137 का 712

فدویانہ تمنائے حصولِ سعادتِ آستاں بوسی التماس ایں کہ بفضلہ تعالیٰ فدوی بخیریت ہے، صحتوریِ مزاجِ اقدسِ مدام بدعائے سحری مطلوب۔

(۱) ذمی کفار کو ان کے مندر عبادت گاہ میں عبادت کرنے و نیز مراسمِ کفر کے کرنے کی سلطانِ اسلام اجازت دیتا ہے یا نہیں؟ در صورتِ اجازت دینے کے شبہ ہوتا ہے کہ احکامِ کفر پر رضا کفر ہے جیسا کہ اتمامِ حجت تامہ میں ۴۳ سوال کے آخر میں ہے (تقسیم ملک کہ اتنا آپ کا اتنا ہندوؤں کا، ان دونوں صورتوں میں احکامِ کفر تمام یا بڑے حصہ میں آپ کی رضا سے جاری ہوں گے کہ آپ ہی اس اشتراک یا تقسیم پر راضی ہوئے، احکامِ کفر پر رضا کفر یا کم از کم بد دینی ہے یا نہیں)

(۲) کیا یہ حدیث صحیح ہے: اخر جو الیھود والنصاریٰ من جزیرۃ العرب۔ یہود و نصاریٰ کو جزیرہ عرب سے نکال دو۔ (ت) اور کس زمانہ تک اس حدیث شریف پر عمل ہوتا رہا، اور کس بادشاہ کے وقت سے عدن وغیرہ میں نصاریٰ کا قیام ہوا، حدیث شریف سے کیا مقصود ہے؟

(۳) کیا وہابیہ دیوبندیہ خذلھم اللہ تعالیٰ (اللہ تعالیٰ انہیں رسوا فرمائے۔ت) بیت المقدس و مساجد کو مقاماتِ مقدسہ نہیں سمجھتے اگرچہ ترکوں کو مسلمان و نیز اور اماکنِ مقدسہ کو مقاماتِ مقدسہ نہ سمجھیں لیکن شاید مساجد کی وجہ سے و نیز اس حدیث شریف کی وجہ سے چاہتے ہوں کہ عراق عرب غیر مسلم کی ہستیوں سے پاک ہو جائے اور نصاریٰ پریشان ہو کر اسے چھوڑ دیں۔

(۴) کیا ابن عبدالوہاب نجدی نے سنگِ اسود کو بھی نقصان پہنچایا تھا اور جگہ سے ہٹادیا تھا؟

والسلام مع التکریم۔

الجواب: حبیبی ومحبی و محبوبی احبکم اللہ تعالیٰ السلام علیکم ورحمۃ اللہ وبرکاتہ،

(۱) سلطانِ اسلام ہر گز کفار کو مراسمِ کفر کی اجازت نہیں دے سکتا، کیا اجازت کفر دے کر خود کافر ہوگا بلکہ نترکھم و مایدینون (انہیں ہم ان کے دین پر چھوڑ دیں گے۔ت) یعنی جہاں جس بات کا ازالہ کا حکم نہیں وہاں تعرض نہ کرے گا نہ یہ کہ ان سے کہے گا کہ ہاں ایسا کرو۔ رسالہ علامہ شرنبلالی پھر ردالمحتار میں ہے:

| لیس المراد انہ جائز، نأمرھم بہ | جائز سے یہ مراد نہیں کہ ہم اس کا امر |

Fatawa Razawiyya (Volume 14)

Rather, it means that we leave them to what they profess. So, it is among the sins that they are allowed to persist in, such as drinking alcohol and the like. We do not say that it is permissible for them, so it is not lawful for the Sultan or the judge to tell them to do that, nor to assist them in it. (T) In contrast to here, where whatever happens must be with the mutual consent and agreement of both parties.

(2) This Hadith is not authentic with these exact words, but regarding the theme that no non-Muslim should remain in the Arabian Peninsula, several authentic Hadiths have been narrated. The purpose of the Hadith and the Sharia ruling is that permanent residency and prolonged stay of a non-Muslim in the Arabian Peninsula is not permissible. They may come for permitted purposes like trade and then leave; apparently, permission to stay for a full year will not be granted to anyone. *Taysir al-Maqasid* by Allama Shurunbulali, then in *Durr al-Mukhtar* it is stated:

Arabic	**Urdu**
They are prohibited from settling in Makkah and Madinah because they are from the land of the Arabs. The Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) said: "Two religions shall not coexist in the land of the Arabs." If one enters for trade, it is permissible, but he should not stay long[2].	Makkah al-Mukarramah and Madinah al-Tayyibah will not be allowed to be made their homeland because these two cities are the land of the Arabs. The Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) said: "Two religions cannot coexist in the land of the Arabs." If they enter for trade, it is permissible, but the stay should not be for a long duration. (T)

In *Radd al-Muhtar*: | Arabic | Urdu | | :--- | :--- | | His statement "because they are from the land of the Arabs" indicates that the ruling is not intended exclusively for Makkah and Madinah, but rather the entire Arabian Peninsula is the same, as stated in *Al-Fath* and others. Therefore, staying there for such a long period that one takes it as a residence is prohibited because their status of staying in the land of the Arabs with commitment... | His statement "because they are from the land of the Arabs" is indicating that this ruling is not just limited to Makkah and Madinah, but rather the ruling for the entire Arabian Peninsula is the same, as described in *Al-Fath* etc. Therefore, staying there for such a long period will be forbidden so that they establish a residence etc. there, because in the land of the Arabs, their commitment with... |

[1] Radd al-Muhtar, Kitab al-Jihad, Chapter on Jizya, Dar Ihya al-Turath al-Arabi, Beirut, 3/272. [2] Durr al-Mukhtar, Kitab al-Jihad, Mujtabai Press, Delhi, 1/352.

फ़तावा रज़विया (खंड १४)

बल्कि इसका अर्थ यह है कि हम उन्हें उनके धर्म पर छोड़ते हैं, अतः यह उन पापों में से है जिन पर वे कायम रहते हैं जैसे शराब पीना आदि। हम यह नहीं कहते कि यह उनके लिए जायज़ है, इसलिए सुल्तान या काज़ी के लिए यह जायज़ नहीं कि वह उनसे यह काम करने को कहे और न ही यह कि वह उनकी इसमें मदद करे। (त) यहाँ के विपरीत, जहाँ जो कुछ भी होगा वह दोनों पक्षों की आपसी सहमति और समझौते से होगा।

(२) यह हदीस इन शब्दों के साथ सही नहीं है, लेकिन इस विषय में कि अरब प्रायद्वीप में कोई गैर-मुस्लिम न रहे, कई सही हदीसें वर्णित हैं। हदीस और शरीयत के हुक्म का उद्देश्य यह है कि अरब प्रायद्वीप में किसी गैर-मुस्लिम का निवास और लंबी अवधि तक ठहरना जायज़ नहीं है। वे व्यापार जैसे अनुमत कार्यों के लिए आ सकते हैं और फिर चले जाएं; स्पष्ट रूप से एक वर्ष तक रुकने की अनुमति किसी को नहीं दी जाएगी। 'तयसीर अल-मकासिद' अल्लामा शूरुनबुलाली, फिर 'दुर्र अल-मुख्तार' में है:

अरबी	**उर्दू**
उन्हें मक्का और मदीना में बसने से रोका जाएगा क्योंकि वे अरब की भूमि में से हैं। अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने फरमाया: "अरब की भूमि में दो धर्म एक साथ नहीं रह सकते।" यदि कोई व्यापार के लिए प्रवेश करता है तो जायज़ है, लेकिन वह लंबे समय तक न रुके।[2]	मक्का मुकर्रमा और मदीना तैयबा को उन्हें वतन (मातृभूमि) बनाने की अनुमति नहीं दी जाएगी क्योंकि ये दोनों शहर अरब की भूमि हैं। अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने फरमाया: "अरब की भूमि में दो धर्म जमा नहीं हो सकते।" यदि व्यापार के लिए प्रवेश करें तो जायज़ है लेकिन लंबी अवधि तक न रहें। (त)

'रद्द अल-मुह्तार' में है: | अरबी | उर्दू | | :--- | :--- | | उनका यह कथन कि "क्योंकि वे अरब की भूमि में से हैं" यह सूचित करता है कि यह हुक्म केवल मक्का और मदीना तक ही सीमित नहीं है बल्कि पूरे अरब प्रायद्वीप का यही हुक्म है जैसा कि 'अल-फतह' आदि में वर्णित है। इसलिए वहां इतनी लंबी अवधि तक रुकने से मना किया जाएगा कि वह वहां अपना निवास आदि बना ले क्योंकि अरब की भूमि में उनके ठहरने के साथ प्रतिबद्धता... | उनका यह कथन कि "क्योंकि वे अरब की भूमि में से हैं" बता रहा है कि यह हुक्म मात्र मक्का और मदीना तक ही सीमित नहीं है बल्कि पूरे

अरब प्रायद्वीप का यही हुक्म है जैसा कि 'फतह' आदि में वर्णित है। इसलिए ऐसी लंबी अवधि तक वहां ठहरने से मना किया जाएगा कि वहां वह निवास आदि बनाए क्योंकि अरब की भूमि में उनके प्रतिबद्धता के साथ... |

[1] रद्द अल-मुह्तार, किताब अल-जिहाद, जिज़िया का अध्याय, दार इह्या अल-तुराथ अल-अरबी, बेरूत, ३/२७२ [2] दुर्र अल-मुख्तार, किताब अल-जिहाद, मुजतबाई प्रेस, दिल्ली, १/३५२

पृष्ठ १३८ / ७१२

بل بمعنی نترکھم وما یدینون فھو من جملة المعاصي التي یقرون علیھا کشرب الخمر ونحوہ، ولا نقول ان ذلك جائز لھم فلا یحل للسلطان ولا للقاضي ان یقول لھم افعلوا ذلك ولان یعینھم علیہ[1]۔ کرتے ہیں بلکہ معنی یہ ہے کہ ہم انہیں ان کے دین پر چھوڑتے ہیں پس یہ ان کے ان معاصی سے ہے جن پر وہ قائم رہتے ہیں مثلاً شراب پینا وغیرہ، اور یہ نہیں کہتے کہ انکو جائز ہے تو بادشاہ اور قاضی کے لئے یہ جائز نہیں کہ وہ انہیں کہے تم یہ کام کرو اور نہ یہ کہ وہ ان کی مدد کریں۔ (ت) بخلاف یہاں کے کہ ضرور جو کچھ ہوگا فریقین کی تراضی و قرارداد سے ہوگا۔

(۲) یہ حدیث ان لفظوں سے صحیح نہیں مگر اس مضمون میں کہ جزیرہ عرب میں کوئی نامسلم نہ رہے، متعدد صحیح حدیثیں وارد ہیں، مقصود حدیث و حکم شرعی یہ ہے کہ جزیرہ عرب میں کسی غیر مسلم کا توطن وطول اقامت جائز نہیں، تجارت وغیرہ امورِ مرخصہ کے لئے آئیں اور چلے جائیں، ظاہراً سال بھر تک قیام کی اجازت کسی کو نہ دی جائیگی۔ تیسر المقاصد علامہ شرنبلالی پھر در مختار میں ہے:

عربی	اردو
یمنعون من استیطان مکة والمدینة لانھما من ارض العرب قال صلی اللہ تعالی علیہ وسلم لا یجتمع في ارض العرب دینان ولو دخل لتجارة جاز ولا یطیل[2]۔	مکہ مکرمہ اور مدینہ طیبہ کو انہیں وطن بنانے کی اجازت نہیں دی جائے گی کیونکہ یہ دونوں شہر ارضِ عرب ہیں، حضور صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم نے فرمایا: زمین عرب میں دو دین جمع نہیں ہو سکتے، اگر تجارت کے لئے داخل ہو تو جائز ہے لیکن طویل مدت نہ رہے۔ (ت)

رد المحتار میں ہے: | عربی | اردو | | :--- | :--- | | قوله لانهما من ارض العرب افاد ان الحكم غير مقصود على مكة والمدينة بل جزيرة العرب كلها كذلك كما عبر به فى الفتح وغيره فيمنع من ان يطيل فيها المكث حتى يتخذ فيها مسكناً لان حالهم في المقام في ارض العرب مع التزام | قولہ " کیونکہ وہ ارضِ عرب میں سے ہیں" بتا رہا ہے کہ یہ حکم محض مکہ اور مدینہ تک ہی محدود نہیں بلکہ تمام جزیرہ عرب کا یہی حکم ہے جیسا کہ فتح وغیرہ میں بیان ہوا ہے لہذا ایسی طویل مدت تک وہاں ٹھہرنے سے منع کیا جائے گا کہ وہاں وہ رہائش وغیرہ بنائے کیونکہ زمین عرب میں ان کا التزام کے ساتھ |

[1] ردالمحتار کتاب الجہاد فصل فی الجزیہ داراحیاء التراث العربی بیروت ۳ / ۲۷۲ [2] درمختار کتاب الجہاد مطبع مجتبائی دہلی ۱ / ۳۵۲

Fatawa Razawiyya Volume (14)

Arabic: The jizya is like their condition in other than it, without jizya. And here, indeed, they are not prevented from trade, but from prolonging the stay. The same is in the land of the Arabs. Sharh al-Siyar. And its apparent meaning is that the limit of length is a year. Reflect. - 1	**Urdu: Staying there is like staying in other places without jizya; they will not be forbidden from trade there, but they will be prevented from long stays. The matter of the land of the Arabs is similar. Sharh al-Siyar. The apparent view is that the limit for the duration of stay is up to one year. Reflect. (T)**

The completion of this ruling took place during the caliphate of Sayyiduna Farooq-e-Azam (may Allah be pleased with him). It continued under the later caliphs. The brief forced dominance of the accursed Qarmatians, then the wicked Ubaydis, then the Najdi Wahhabis was not with the permission of any Caliph or Sultan, nor by any invented international law decree. The stay of Christians in Aden and the location of their embassy in Jeddah dates from the end of the Ottoman Empire. (3) The Wahhabis may consider mosques sacred, but at the same time, they consider Turks to be non-Muslim entities, just as they view all Ahl-e-Sunnat. To them, Turks are like Christians; in fact, in their hearts, they consider Turks worse, viewing them as polytheists and apostates. (4) The wicked Qarmatians took the Black Stone; it was recovered from them after twenty years. Its removal by the Najdis is not reported, but it is written in 'Saif al-Jabbar' that it developed a crack due to their striking it. And Allah Almighty knows best. Problem 14: From Chakl, District Buldhana, Berar, asked by Muhammad Sher Nuwar Khan Sahib, 20 Ramadan 1339 AH. What do the scholars of religion, the guides of clear truth, and the jurists of the firm Shariah say regarding this: in these days when the Christian European powers have established direct and indirect dominance and power over most of the empire and the capital of the Sultan of Rome (may Allah eternalize his kingdom and dominion), as well as over the Arabian Peninsula and holy places, is it necessary for the Muslims of India to collectively adopt such a course of action that would weaken and harm the usurpers of the Islamic state and holy places, and which has a defensive aspect for the protection of the Islamic state and holy places? Explain and you shall be rewarded. Answer: The answer to this question has also been printed many times. Without a doubt, supporting the Islamic state and protecting the holy places is an obligation (fard) upon Muslims. However, every obligation is according to one's capability and

every command is according to one's capacity. Slavery to Hindus is forbidden (haram).

---

1 Radd al-Muhtar, Kitab al-Jihad, Section on Jizya, Dar Ihya al-Turath al-Arabi, Beirut, 3/275.

अरबी: जज़िया का हाल वैसा ही है जैसा उनके लिए दूसरी जगहों पर बिना जज़िया के होता है। और यहाँ, वास्तव में, उन्हें व्यापार से नहीं रोका जाता, बल्कि लंबे समय तक ठहरने से रोका जाता है। अरब की धरती का भी यही मामला है। शरह अल-सियर। और इसका ज़ाहिरी अर्थ यह है कि लंबाई की सीमा एक वर्ष है। विचार करें। - 1

उर्दू: ठहरना वैसा ही है जैसे वे अन्य स्थानों पर बिना जज़िया के ठहरें, तो वहाँ उन्हें व्यापार से मना नहीं किया जाएगा, हाँ लंबे प्रवास से रोका जाएगा, इसी तरह अरब की भूमि का मामला है, शरह अल-सियर। स्पष्ट यही है कि अवधि की लंबाई की सीमा एक वर्ष तक है, विचार करें। (त)

इस हुक्म के अहकाम की तकमील सैयदुना फ़ारूक़-ए-आज़म रज़ियल्लाहु तआला अन्हु के ख़िलाफ़त में हुई। बाद के ख़लीफ़ाओं में यह जारी रही। इन लानती क़रामता, फिर ख़बीस उबैदी, फिर वहाबियत नज्दियत का चंद दिनों का ज़बरदस्ती तसल्लुत न तो किसी ख़लीफ़ा या सुल्तान की इजाज़त से था और न ही किसी ईजाद किए हुए अंतरराष्ट्रीय कानून के समझौते से। अदन में ईसाइयों का क़ियाम और जेद्दा में उनके दूतावास का ठिकाना उस्मानी सल्तनत के आख़िरी दौर से है। (3) वहाबी मस्जिदों को मुक़द्दस समझें, मगर साथ ही तुर्कों को भी ग़ैर-मुस्लिम हस्ती मानते हैं, जैसे वे तमाम अहले सुन्नत को जानते हैं, तो उनके नज़दीक ईसाई वैसे ही हैं जैसे तुर्क, बल्कि दिल में तुर्कों को बदतर समझते हैं क्योंकि उन्हें मुशरिक और मुरतद (धर्मत्यागी) जानते हैं। (4) ख़बीस क़रामता हजर-ए-अस्वद को ले गए थे, बीस साल बाद उनके यहाँ से मिला। नज्दियों द्वारा इसे इसकी जगह से हटाना मन्क़ूल (वर्णित) नहीं है, हाँ 'सैफ़ अल-जब्बार' में उनके प्रहार से इसमें दरार आ जाना लिखा है। और अल्लाह तआला बेहतर जानता है। मसला 14: चकल्ल, जिला बुलढाणा, बरार से, प्रश्नकर्ता मुहम्मद शेर नुवार खान साहब, 20 रमजान 1339 हिजरी। क्या फ़रमाते हैं उलेमा-ए-दीन और हादीयान-ए-मुबीन और मुफ़्तियान-ए-शरअ-ए-मतीन इस बारे में कि इन दिनों जब यूरोपीय ईसाई शक्तियों ने सुल्तान-ए-रूम (अल्लाह उनके मुल्क और सल्तनत को सलामत रखे) की सल्तनत के बड़े हिस्से और दारुल ख़िलाफ़ा पर, और जज़ीरतुल अरब और मुक़द्दस मक़ामात पर भी प्रत्यक्ष और अप्रत्यक्ष रूप से तसल्लुत और इक़्तेदार जमा लिया है, क्या इन हालात में भारत के मुसलमानों के लिए ज़रूरी है या नहीं कि ऐसा कोई तर्ज़-ए-अमल मुत्तफ़िक़ा तौर पर इख़्तियार करें जो इस्लाम की सल्तनत और मुक़द्दस मक़ामात के ग़ासिबों को आजिज़ करने वाला और नुक़सान पहुँचाने वाला हो, और जिसका असर इस्लाम की सल्तनत और मुक़द्दस मक़ामात की हिफ़ाज़त के लिए मुदाफ़िआना

(रक्षात्मक) पहलू लिए हुए हो? बयान करें, आपको इसका अज्र मिलेगा। अल-जवाब (उत्तर): इस सवाल का जवाब भी कई बार छप चुका है। निस्संदेह, इस्लामी सल्तनत का समर्थन और मुक़द्दस मक़ामात की हिफ़ाज़त मुसलमानों पर फ़र्ज़ है, मगर हर फ़र्ज़ क़ुदरत (सामर्थ्य) के मुताबिक़ है और हर हुक्म इस्तिताअत (क्षमता) के हस्ब (अनुसार) है। हिंदुओं की गुलामी हराम है।

---

1 रद अल-मुहतार, किताब अल-जिहाद, फसल फ़िल जज़िया, दार इह्या अल-तुराथ अल-अरबी, बेरूत, 3/275.

الجزیۃ کحالھم فی غیرھا بلا جزیۃ، ٹھہرنا ایسا ہی ہے جیسے وہ دیگر مقام پر بلا جزیہ

وھنا بلك لا یمنعون من التجارۃ بل من ٹھہریں تو وہاں انہیں تجارت سے منع نہیں کیا جائے گا،

اطالۃ المقام فکذلك فی ارض العرب، ہاں طویل قیام سے روکا جائے گا، اسی طرح زمین عرب کا

شرح السیر و ظاھر ہ ان حد الطول معاملہ ہے، شرح السیر۔ ظاہر یہی ہے کہ طوالت مدت کی

سنۃ تأمل ۔ ۱ حد ایک سال تک ہے، تامل۔ (ت)

اس حکم احکام کی تکمیل خلافت سید نا فاروق اعظم رضی اللہ تعالی عنہ میں ہوئی بعد کے خلفا میں مستمر رہی قرامطہ ملاعنہ پھر عبیدی خبثاء پھر وہابیہ نجدیہ، ان کفار کا چند روزہ جبری تسلط نہ کسی خلیفہ یا سلطان کی اجازت سے تھا نہ کسی بین الاقوامی قانون مخترع کی قرار داد سے عدن میں نصاریٰ کا قیام اور جدہ میں ان کی سفارت کا مسکن سلطنت ترک کے اواخر سے ہے۔ (۳) وہابیہ مساجد کو مقدس سمجھا کریں مگر ساتھ ہی ترکوں کو بھی غیر مسلم ہستی مانتے ہیں جس طرح تمام اہلسنت کو جانتے ہیں، تو ان کے جیسے نصاریٰ ویسے ہی ترک، بلکہ دل میں ترکوں کو بدتر سمجھتے ہیں کہ مشرک و مرتد جانتے ہیں۔ (۴) قرامطہ خباث سنگ اسود کو لے گئے تھے، بیس برس کے بعد ان کے یہاں سے ملا، نجدیہ کا اسے جگہ سے ہٹانا منقول نہیں، ہاں سیف الجبار میں ان کے زد و ضرب سے اس میں شق آجانا لکھا ہے۔ واللہ تعالیٰ اعلم۔ مسئلہ ۱۴: از چکل ضلع بلندانہ برار مسئولہ محمد شیر نوار خاں صاحب ۲۰ رمضان ۱۳۳۹ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین و ہادیان مبین و مفتیان شرع متین اس باب میں کہ ان دنوں جب کہ دول یورپ نصاریٰ نے سلطنت حضرت سلطان روم خلد اللہ ملکہ و سلطنتہ کے بیشتر حصہ مملکت و دارالخلافہ پر تسلط اور جزیرۃ العرب و اماکن مقدسہ پر بھی براہ راست و بالواسطہ تسلط و اقتدار جمالیا ہے کیا ان حالات

میں مسلمانانِ ہند کے لئے ضروری ہے یا نہیں کہ ایسا کوئی طرز عمل متفق طور پر اختیار کریں جو غاصبانِ سلطنت اسلام و اماکن مقدسہ کو عاجز کرنے والا اور نقصان پہنچانے والا اور جس کا اثر سلطنت اسلام و اماکن مقدسہ کی حفاظت کے لئے مدافعانہ پہلو لئے ہوئے ہو، بینوا توجروا۔

الجواب: اس سوال کا جواب بھی بارہا چھپ چکا، بلاشبہ سلطنت اسلام کی حمایت اور اماکن مقدسہ کا تحفظ مسلمانوں پر فرض ہے مگر ہر فرض بقدر قدرت ہے اور ہر حکم حسب استطاعت، ہندوؤں کی غلامی حرام ہے

---

۱ رد المحتار کتاب الجہاد فصل فی الجزیۃ دار احیاء التراث العربی بیروت ۳/ ۲۷۵

Fatawa Rizvia Volume 14

Unity and love for them is contrary to the Quran. Anyone who wishes to adopt a certain method must consider three things: First, that method must be permissible by Sharia, and not involve prohibitions and blasphemies like those people have adopted today. Second, that method must also be possible, and one should have the power to execute it, because taking up something beyond one's capability is forbidden by Sharia and foolish by reason. Third, that method must also be beneficial. To spend time, endure trouble, and stand firm for something that is purely useless and ineffective is not acceptable by Sharia or reason. And Allah Almighty knows best.

Issue 15: From Banaras, Anbiya Market, submitted by Muhammad Umar Sahib Rizvi, 24 Ramadan 1339 AH. What do the Hanafi scholars say regarding this issue: are the non-believers of India Zimmis (protected non-Muslim subjects) or Harbis (those in a state of war)? What is the correct definition of a Zimmi and a Harbi non-believer? Is buying and selling and dealing with the non-believers of India permissible or not? Explain and be rewarded.

The Answer: The non-believers of India are not Zimmis. A Zimmi is a non-believer who resides under Islamic rule as a subject of Islam and accepts to pay the Jizya tax. Buying and selling and dealing that is permissible is allowed with every original non-believer (Kafir Asli), even if they are not a Zimmi. It is stated in al-Hindia: [Arabic Text] When a Muslim intends to enter the Abode of War (Dar al-Harb) with a guarantee of safety for trade, he shall not be prevented from it. Similarly, if he intends to carry goods to them by sea in a ship. [Summary] When a Muslim wants to enter the Abode of War through safety for business, he will not be stopped. Similarly, in the case when he intends to take goods towards them via ship in the sea. [Summary] (T)

Furthermore, those contracts for one's own profit are also permissible with an original non-believer who is neither a Zimmi nor under a guarantee of safety, which are impermissible with a Muslim or a Zimmi or a protected person (Mustamin), provided there is no treachery (ghadr), as treachery and breach of promise are absolutely forbidden for everyone, whether a Muslim, a Zimmi non-believer, a Harbi Mustamin, or a non-Mustamin original non-believer, or an apostate. It is stated in al-Hidaya and Fath al-Qadir, etc.: [Arabic Text] Because their wealth is not 'Ma'sum' (inviolable/protected), so in whatever way a Muslim takes it, he takes permissible (mubah) wealth as long as it is not through treachery. Because their wealth is not

protected, in whatever way a Muslim acquires it, it will be permissible wealth, but the condition is that there should be no deception. (T)

1. Fatawa Hindiyya, Kitab al-Siyar, Chapter 6 on the Protected Person, Noorani Kutub Khana Peshawar, 2/233.
2. Fath al-Qadir, Chapter on the Dominance of Non-Believers, Maktaba Nooria Rizvia Sukkur, 5/254; Durr al-Mukhtar, Kitab al-Jihad, Matba' Mujtabai Delhi, 1/341.

उनसे एकता और मेल-जोल कुरान के खिलाफ है। जो व्यक्ति जो तरीका अपनाना चाहता है, उसे तीन बातें सोच लेनी चाहिए: पहला, वह तरीका शरीयत के अनुसार जायज़ हो, हराम और कुफ्र वाली चीज़ें न हों जैसी आजकल लोगों ने अपना रखी हैं। दूसरा, वह तरीका संभव भी हो, आपके बस में हो, क्योंकि ऐसी चीज़ का बीड़ा उठाना जो बस में न हो, शरीयत में भी मना है और अक्ल से भी बेवकूफी है। तीसरा, वह तरीका फायदेमंद भी हो। समय लगे, परेशानी हो, डटकर खड़ा होना पड़े, और वह काम किया जाए जो बिल्कुल बेकार और बेअसर हो, तो यह भी शरीयत और अक्ल के हिसाब से किसी तरह स्वीकार्य नहीं है। और अल्लाह तआला बेहतर जानता है।

मसला १५: बनारस, मोहल्ला अंबिया की मंडी से, प्रार्थी मुहम्मद उमर साहब रिज़वी, २४ रमज़ान १३३९ हिजरी। हनफी विद्वान इस मसले में क्या फरमाते हैं कि हिंदुस्तान के काफिर ज़िम्मी हैं या हरबी? काफ़िर ज़िम्मी और हरबी की सही परिभाषा क्या है? क्या हिंदुस्तान के काफिरों से लेन-देन, खरीद-फरोख्त जायज़ है या नहीं? स्पष्ट करें, पुण्य प्राप्त करें।

उत्तर: हिंदुस्तान के काफिर ज़िम्मी नहीं हैं। ज़िम्मी वह काफिर है जो इस्लामी हुकूमत के तहत इस्लाम का आज्ञाकारी बनकर रहे और जज़िया देना स्वीकार करे। खरीद-फरोख्त और लेन-देन जो जायज़ हो, वह हर असली काफिर (काफिर असली) से जायज़ है, भले ही वह ज़िम्मी न हो। फतावा हिंदिया में है: [अरबी पाठ] जब कोई मुसलमान व्यापार के लिए अमान (सुरक्षा की गारंटी) के साथ दारुल-हरब में दाखिल होना चाहे, तो उसे रोका नहीं जाएगा। इसी तरह उस सूरत में भी जब वह समुद्र में जहाज़ के ज़रिए उनकी तरफ सामान ले जाने का इरादा रखता हो। [संक्षिप्त] जब कोई मुसलमान व्यापार के लिए अमान के ज़रिए दारुल-हरब में दाखिल होना चाहे, तो उसे रोका नहीं जाएगा। इसी तरह उस सूरत में है जब वह समुद्र में जहाज़ के ज़रिए उनकी तरफ सामान ले जाने का इरादा रखता हो। [संक्षिप्त] (त)

बल्कि गैर-ज़िम्मी और गैर-मुस्तमिन असली काफिर से अपने फायदे के वह सौदे (अनुबंध) भी जायज़ हैं जो मुसलमान और ज़िम्मी मुस्तमिन से जायज़ नहीं हैं, बशर्ते उनमें धोखा न हो, क्योंकि धोखा और वादाखिलाफी हर किसी के लिए पूरी तरह हराम है, चाहे वह मुसलमान हो, ज़िम्मी काफिर हो, हरबी मुस्तमिन हो या गैर-मुस्तमिन असली काफिर या मुर्तद (धर्मत्यागी) हो। हिदाया और फतह अल-कादिर आदि में है: [अरबी पाठ] चूंकि उनका माल मासूम (संरक्षित) नहीं है, इसलिए मुसलमान उसे

जिस तरह भी हासिल कर ले, वह माल मुबाह (वैध) होगा, बशर्ते कि धोखा न हो। क्योंकि उनका माल मासूम नहीं है, इसे मुसलमान जिस तरीक़े से भी हासिल कर ले वह माल मुबाह होगा मगर शर्त यह है कि धोखा न हो। (त)

1. फतावा हिंदिया, किताब-उस-सियर, छठा अध्याय मुस्तमिन के बारे में, नूरानी कुतुब खाना पेशावर, २/२३३।
2. फतह-अल-कादिर, काफिरों के प्रभुत्व का अध्याय, मकतबा नूरिया रिज़विया सुक्कुर, ५/२५४; दुर्र-ए-मुख्तार, किताब-उल-जिहाद, मतबा मुजतबाई दिल्ली, १/३४१।

पेज १४० ऑफ ७१२

اور ان سے اتحاد و و داد مخالفت قرآن ہے، جو شخص جو طریقہ برتنا چاہتا ہے اسے تین باتیں سوچ لینا ضرور ہے: اول وہ طریقہ شرعاً جائز ہو، نہ محرمات و کفریات جیسے آجکل لوگوں نے اختیار کئے ہیں۔ دوم وہ طریقہ ممکن بھی ہو، اپنے آپ کو اس کے کرنے پر قدرت ہو کہ غیر مقدور بات کا اٹھانا شرعاً بھی ممانعت ہے عقلاً بھی حماقت۔ سوم وہ طریقہ مفید بھی ہو، وقت اٹھائے پریشانی اٹھائے سینہ سپر ہو، اور کرے وہ بات جو محض غیر مفید و بے اثر ہو، یہ بھی شرعاً عقلاً کسی طرح مقبول نہیں، واللہ تعالٰی اعلم۔

مسئلہ ۱۵: از بنارس محلہ انبیا کی منڈی مسئولہ محمد عمر صاحب رضوی ۲۴ رمضان ۱۳۳۹ھ کیا ارشاد فرماتے ہیں علمائے دین حنفی اس مسئلہ میں کہ ہندوستان کے کافر ذمی ہیں یا حربی، کافر ذمی اور حربی کی صحیح تعریف کیا ہے، ہندوستان کے کفار سے لین دین بیع و شراء جائز ہے یا نہیں؟ بینوا توجروا۔

الجواب: ہندوستان کے کافر ذمی نہیں، ذمی وہ کافر ہے کہ سلطنت اسلام میں مطیع الاسلام ہو کر رہے اور جزیہ دینا قبول کرے، بیع و شراء لین دین کہ جائز ہو ہر کافر اصلی سے جائز ہے اگرچہ ذمی نہ ہو۔ ہندیہ میں ہے: اذا اراد المسلم ان یدخل دار الحرب بامان للتجارۃ لم یمنع ذلک منہ وکذلک اذا اراد حمل الامتعۃ الیھم فی البحر فی السفینۃ ملخصاً۔ جب کوئی مسلمان تجارت کے لئے امان کے ذریعے دارالحرب میں داخل ہونا چاہے تو اسے روکا نہیں جائیگا اسی طرح اس صورت میں ہے جب وہ سمندر میں کشتی کے ذریعے ان کی طرف سامان لے جانے کا ارادہ رکھتا ہو، ملخصاً۔ (ت)

بلکہ کافر اصلی غیر ذمی و غیر مستامن سے اپنے نفع کے وہ عقود بھی جائز ہیں جو مسلم و ذمی مستامن سے ناجائز ہیں، جن میں غدر نہ ہو کہ غدر و بد عہدی مطلقاً سب سے حرام ہے، مسلم ہو یا کافر ذمی ہو یا حربی مستامن ہو یا غیر مستامن اصلی ہو یا مرتد۔ ہدایہ و فتح القدیر و غیر ہما میں ہے: لان مالھم غیر معصوم فبای طریق اخذہ المسلم اخذ مالاً مباحاً ما لم یکن غدراً۔ کیو نکہ ان کا مال معصوم نہیں، اسے مسلمان جس طریق سے بھی حاصل کرلے وہ مال مباح ہو گا مگر شرط یہ ہے کہ دھوکہ نہ ہو۔ (ت)

1 فتاوٰی ہندیہ کتاب السیر الباب السادس فی المستامن نورانی کتب خانہ پشاور ۲/ ۲۳۳ 2 فتح القدیر باب استیلاء الکفار مکتبہ نوریہ رضویہ سکھر ۵/ ۲۵۴، درمختار کتاب الجہاد مطبع مجتبائی دہلی ۱/ ۳۴۱

Fatawa Rizvia Volume 14

To consider buying and selling with the non-believers of India as impermissible because they are not Dhimmis (protected non-Muslim subjects) or Mustamins (those granted safe passage) is severe ignorance. This reason is actually a cause for more leeway (ease) rather than a reason for prohibition. And Allah Almighty knows best.

फ़तावा रज़विया जिल्द 14

हिंद के काफ़िरों के ज़िम्मी और मुस्तामिन न होने के कारण उनके साथ ख़रीद-ओ-फ़रोख़्त (लेन-देन) को नाजायज़ समझना सख़्त जहालत है। यह कारण तो और भी गुंजाइश (वुसअत) पैदा करने वाला है न कि मनाही (ममानअत) की वजह। और अल्लाह तआला बेहतर जानता है।

---

712 में से पृष्ठ 141

کفارِ ہند کے ذمی و مستامن نہ ہونے کے سبب ان سے بیع و شراء ناجائز سمجھنا سخت جہالت ہے، یہ سبب تو اور موجب وسعت ہے نہ کہ وجہِ ممانعت۔ واللہ تعالٰی اعلم۔

Fatawa Razawiyya Volume 14

Treatise

Nabigh al-Nur 'ala Suwalat Jabalpur 1339 AH (The Light Appearing on the Questions from Jabalpur)

In the name of Allah, the Most Beneficent, the Most Merciful. We praise Him and send blessings upon His Noble Messenger.

Case No. 227: From Jabalpur, Kamaniya Bazaar, shop of Seth Abdul Ghafoor Sahib, Oil Merchant, sent by Abdul Karim Sahib, Manager of Jamat Khuddam Ahl-e-Sunnat, 20th Shawwal 1339 AH.

What do the scholars of the religion and the jurists of the clear Shari'ah say regarding the following matters:

(1) A true, firm Sunni, adherent to the religion and the community, one who has renounced worldly pursuits, a practicing religious scholar, considers the Turkish government to be a magnificent Islamic state. In several of his speeches, he has declared it necessary, essential, and obligatory for every Muslim to assist, support, and help this great Islamic state—and indeed every afflicted Muslim—and to protect and safeguard the holy places through every permissible, possible, and useful means within their capacity. Upon people's repeated and insistent questioning as to whether "you consider the Ottoman Caliphate to be a complete Rightly Guided Caliphate (Khilafat-e-Rashida) and the Sultan of Turkey to be the Caliph of the Muslims (Khalifat-ul-Muslimeen)," he replied regarding "the Turkish Sultanate, may Allah Almighty grant it perpetuity, support it, protect it, and disgrace its enemies" (T: May Allah Almighty give this state permanence, help it, protect it, and humiliate its enemies).

फ़तावा रज़विया जिल्द 14

रिसाला (ग्रंथ)

नाबिग़ अल-नूर अला सवालात जबलफ़ूर 1339 हिजरी (जबलपुर के सवालों पर ज़ाहिर होने वाला नूर)

अल्लाह के नाम से, जो अत्यंत दयालु और कृपाशील है। हम उसकी प्रशंसा करते हैं और उसके सम्मानित रसूल पर दरूद भेजते हैं।

मसला संख्या 227: जबलपुर से, कमानिया बाज़ार, सेठ अब्दुल गफ़ूर साहब ऑयल मर्चेंट की दुकान, प्रेषक अब्दुल करीम साहब, नाज़िम जमाअत खुद्दाम अहले सुन्नत, 20 शव्वाल 1339 हिजरी।

दीन के उलमा और शरीयत-ए-मतीन के मुफ़्तियान निम्नलिखित मामलों में क्या कहते हैं:

(1) एक सच्चा, पक्का सुन्नी, मज़हब और मिल्लत का पाबंद, दुनिया का त्याग करने वाला, अमल करने वाला दीनी आलिम, जो तुर्की सरकार को एक महान इस्लामी सल्तनत समझता है। अपनी कई तक़रीरों में उसने इस अज़ीम इस्लामी सल्तनत, बल्कि हर मुसीबतज़दा मुसलमान की मदद, सहायता और समर्थन और मुक़द्दस जगहों की सुरक्षा और हिफ़ाज़त को हर मुसलमान पर उसकी ताक़त और बिसात के मुताबिक़ हर जायज़, मुमकिन और फ़ायदेमंद तरीक़े से ज़रूरी, लाज़िम और फ़र्ज़ क़रार दिया है। लोगों द्वारा बार-बार और बहुत ज़ोर देने पर कि "क्या आप तुर्कों की ख़िलाफ़त को कामिल ख़िलाफ़त-ए-राषिदा और तुर्की के सुल्तान को ख़लीफ़त-उल-मुस्लिमीन समझते हैं या नहीं", इसके जवाब में उन्होंने "सल्तनत-ए-तुर्की ख़ल्ल्दहुल्लाहु तआला व अय्यदहा व हरसहवा व अख़्ज़ल अदा-अहा" (अल्लाह तआला इस सल्तनत को हमेशा रखे, इसकी मदद फ़रमाए, इसकी हिफ़ाज़त फ़रमाए और इसके दुश्मनों को ज़लील फ़रमाए। त) के मुताल्लिक़ फ़रमाया।

فتاویٰ رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

رسالہ

نابِغ النور علیٰ سوالات جبلفور ۱۳۳۹ھ (جبلپور کے سوالات پر ظاہر ہونے والا نور)

بسم اللہ الرحمن الرحیم ونحمدہ ونصلی علیٰ رسولہ الکریم

مسئلہ ۲۲۷: از جبل پور کمانیہ بازار دکان سیٹھ عبدالغفور صاحب آئل مرچنٹ مرسلہ عبدالکریم صاحب ناظم جماعت خدام اہل سنت ۲۰ شوال ۱۳۳۹ھ

کیا فرماتے ہیں علمائے دین ومفتیانِ شرعِ متین مسائلِ مندرجہ ذیل میں:

(۱) ایک سچا پکا سنی پابند مذہب وملت، تارک دنیا دینی عالِم با عمل جو حکومتِ ترکی کو ایک عظیم الشان سلطنتِ اسلامیہ سمجھے اور اپنی متعدد تقریروں میں اس عظیم سلطنتِ اسلامیہ بلکہ ہر مصیبت زدہ مسلمان کی مدد واعانت وحمایت اور اماکنِ مقدسہ کی صیانت وحفاظت ہر مسلمان پر بقدر وسعت واستطاعت ہر جائز وممکن ومفید طریقہ کے ساتھ ضروری ولازم وفرض فرمائے اور لوگوں کے باربار نہایت اصرار کے ساتھ اس امر کے استفسار پر کہ "آپ ترکوں کی خلافت کو خلافتِ راشدہ کاملہ اور سلطان ترکی کو خلیفۃ المسلمین سمجھتے ہیں کہ نہیں" اس کے جواب میں فرمائے "سلطنتِ ترکی خلّدہا اللہ تعالیٰ و ایدہا و حرسہا و اخذل اعدائھا" (اللہ تعالیٰ اس سلطنت کو ہمیشگی بخشے، اس کی مدد فرمائے، اس کی حفاظت فرمائے اور اس کے دشمنوں کو ذلیل فرمائے۔ ت) کے متعلق

Fatawa Rizvia, Volume 14

I can only submit that, by the grace of Allah Almighty, I am a Sunni and have always, in every situation, been a follower of the researches of the predecessors (Salaf), the consensus of the Ahl-e-Sunnat, and the clarifications of the researchers. I have remained bound to the inherited consensus and agreement of the blessed Ummah, and this is my religion and my firm handle. Regarding the issue of the Great Caliphate (Khilafat-e-Uzma), which is a proven, researched, and definite established ancient religious matter, I am unable to prefer a modern innovation of the successors over the following of the predecessors, which is against caution. And I remained apart from the current undue, illegitimate, and religion-interfering and Quran-and-Sunnah-opposing disturbances and such turbulent Khilafat Committees whose special purpose is Hindu-Muslim unity and establishing heartfelt love and alliance (mualat) with the disbelievers and polytheists, making Muslims submissive, obedient, and slaves of Hindus, declaring Shariah-prohibited things as lawful and lawful things as prohibited, and in the name of the Caliphate, performing actions that are completely contrary to the objectives of the Caliphate and against Islam, causing the ruin of Islam and destruction of the people of Islam. With extreme exaggeration, they themselves show honor and respect to disbelievers and polytheists in word, deed, and writing and force Muslims to do the same. Instead of praying for the victory of Islam and Muslims, they shout slogans like polytheists in praise of disbelievers and polytheists. On the death or imprisonment of any disbeliever, apostate, or Wahhabi, they force market closures and strikes for expressing grief and mourning, compel Muslims to close shops, threaten those who do not comply with harm and injury to their honor and dignity, and boycott them. They take off Turkish caps from heads and burn them, and emphasize wearing the polytheist symbol, the Gandhi cap, and other such atrocities. If a religious scholar reveals the infidelities and delusions of such 'Khilafat'—nay, delusion and destruction—committees to the people of Islam in his statements and calls people to the right path, what is the ruling of the pure Shariah regarding those who falsely accuse and slander such a scholar of denying the essence of the Caliphate, expel him from the fold of Ahl-e-Sunnat, declare him a definite denier of the Quran, publish a fatwa on his infidelity and apostasy, and regarding the petitioners, muftis, certifiers, and followers of this fatwa who use indecent words against such a practicing scholar?

(2) Is alliance (mualat) only prohibited with Jews and Christians (al-Yahud wal-Nasara), or with every disbeliever, polytheist, innovator (mubtadi), Wahhabi, and irreligious person?

(3) Are those who declare only the abandonment of alliance (tark-e-mualat) with Jews and Christians as obligatory (farz), while maintaining alliance with other disbelievers, polytheists, and apostate Hindus and Wahhabis and considering it obligatory, not distorters and deniers of the Great Quran? If so, what is the ruling of the pure Shariah regarding them?

(4) What is the ruling regarding a practicing scholar who declares the abandonment of alliance with disbelievers and polytheist Christians, Jews, Hindus, Magians, rather every misguided, irreligious, and bad-sected apostate, Wahhabi, and every enemy of religion and opponent of Islam as obligatory, and considers alliance with them as prohibited; while today's agitators' self-invented abandonment of alliance, which is only done with Christians and that too incompletely, and alliance with disbelievers, polytheists, apostates, Hindus, and Wahhabis is presented as obligatory—such a unique, blind invention of polytheists, regarding this abandonment of alliance...

मैं केवल इतना निवेदन कर सकता हूँ कि अल्लाह तआला की कृपा से मैं सुन्नी हूँ और हमेशा हर हाल में पूर्वजों (सलफ़) के शोध, सुन्नत वालों की सर्वसम्मति और शोधकर्ताओं के स्पष्टीकरणों का अनुयायी रहा हूँ। मैं उम्मते मरहूमा की विरासत में मिली आम सहमति और समझौते का पाबंद रहा हूँ, और यही मेरा धर्म और मज़बूत सहारा है। महान खिलाफत (खिलाफत-ए-उज़्मा) के मसले के बारे में, जो एक सिद्ध, शोधित और निश्चित रूप से तयशुदा प्राचीन धार्मिक मसला है, मैं सावधानी के विरुद्ध पूर्वजों के अनुसरण पर परवर्ती (खलफ़) के किसी नए आविष्कार को प्राथमिकता देने में असमर्थ हूँ। और मैं आज के अनुचित, अवैध, धर्म और राष्ट्र में हस्तक्षेप करने वाले तथा किताब और सुन्नत के विरुद्ध हंगामों और ऐसी उपद्रवी खिलाफत समितियों से अलग रहा हूँ, जिनका विशेष उद्देश्य हिंदू-मुस्लिम एकता है और काफिरों व मुशरिकों के साथ दिली मोहब्बत और मुवालात (मैत्री) कायम करना है, और मुसलमानों को हिंदुओं का आज्ञाकारी और गुलाम बनाना है। वे शरीअत में हराम चीज़ों को हलाल और हलाल चीज़ों को हराम ठहराते हैं। खिलाफत के नाम पर, खिलाफत के उद्देश्यों के विपरीत और इस्लाम के खिलाफ ऐसे काम करते हैं जो इस्लाम की बर्बादी और मुसलमानों की तबाही का कारण बनते हैं। वे अत्यंत अतिशयोक्ति के साथ कथनी, करनी और लेखनी में काफिरों और मुशरिकों का सम्मान खुद भी करते हैं और मुसलमानों से भी कराते हैं। इस्लाम और मुसलमानों की जीत की दुआ के बजाय, मुशरिकों की तरह काफिर और मुशरिक की 'जय' पुकारते हैं। किसी काफिर, धर्मत्यागी (मुरतद) या वहाबी के मरने या जेल जाने पर शोक और मातम व्यक्त करने के लिए बाजार बंद कराते हैं, हड़तालें कराते हैं, मुसलमानों को दुकानें बंद करने पर मजबूर करते हैं। जो उनकी बात नहीं मानता, उसे कष्ट देने और उसके सम्मान व मर्यादा को नुकसान पहुँचाने की धमकी देते हैं और उसका बहिष्कार कर देते हैं। तुर्की टोपियाँ सिरों से उतारकर जला देते हैं और मुशरिकों के प्रतीक 'गांधी टोपी' पहनने पर ज़ोर देते हैं और अन्य ऐसी घृणित हरकतें करते हैं। ऐसी खिलाफत — बल्कि गुमराह करने वाली और विनाशकारी — समितियों के इन कुफ़्रों और गुमराहियों को यदि कोई धार्मिक विद्वान अपने बयानों में मुसलमानों पर ज़ाहिर करे और लोगों को सीधे रास्ते की ओर बुलाए, तो ऐसे आलिम पर खिलाफत के मूल सिद्धांत के इनकार का झूठा आरोप और कलंक लगाकर उसे अहले सुन्नत के दायरे से बाहर करना और उसे निश्चित रूप से कुरान का इनकार करने वाला ठहराकर उसके कुफ़्र और धर्मत्याग (इरतिदाद) पर फतवा प्रकाशित करना कैसा है? और इसके मुस्तफ्ती (सवाल पूछने वाले), मुफ्ती, तस्दीक करने वाले और इस फतवे को मानने वालों तथा

इस पर अमल करके ऐसे अमल करने वाले आलिम की शान में अभद्र शब्द इस्तेमाल करने वालों के बारे में शरीअत-ए-मुताहरा का क्या हुक्म है?

(२) क्या मुवालात (मैत्री) केवल यहूदियों और ईसाइयों (अल-यहूद वन-नसाा़रा) के साथ हराम है या हर काफिर, मुशरिक, बिदअती (मुबतदी), वहाबी और बेदीन (अधर्मवादी) के साथ?

(३) क्या वे लोग जो केवल यहूदियों और ईसाइयों से मुवालात छोड़ने (तर्कए-मुवालात) को फर्ज़ बताते हैं और अन्य काफिरों, मुशरिकों, मुरतद हिंदुओं और वहाबियों से मुवालात करते हैं और इसे फर्ज़ समझते हैं, क्या वे कुरान-ए-अज़ीम के अर्थ बदलने वाले और उसे झुठलाने वाले नहीं हैं? यदि हैं, तो उनके बारे में शरीअत-ए-मुताहरा का क्या हुक्म है?

(४) उस आलिम-ए-बामल (अमल करने वाले विद्वान) के बारे में क्या हुक्म है जो काफिर और मुशरिक ईसाइयों, यहूदियों, हिंदुओं, पारसियों, बल्कि हर गुमराह, बेदीन और बद-मज़हब मुरतद, वहाबी और धर्म के हर दुश्मन और इस्लाम के हर विरोधी से मुवालात छोड़ना फर्ज़ और उनके साथ मुवालात को हराम बताता है; और आज के हंगामा पसंद लोगों का मनगढ़ंत 'तर्कए-मुवालात' जो केवल ईसाइयों से किया जा रहा है और वह भी अधूरा है, और काफिरों, मुशरिकों, मुरतदों, हिंदुओं, वहाबियों से मुवालात को फर्ज़ बताया जाता है, ऐसे निराले अंधे आविष्कार मुशरिक, तर्कए-मुवालात को...

पृष्ठ 143/712

صرف اتنا عرض کر سکتا ہوں کہ میں بحمدہ تعالیٰ سنی ہوں اور ہمیشہ ہر حال میں تحقیقات سلف اور مسلمات اہلسنت و تصریحات محققین کا متبع اور امت مرحومہ کے اجماع و اطباق متوارث کا پابند رہا ہوں اور یہی میرا مذہب و عروہ وثقیٰ ہے، مسئلہ خلافت عظمیٰ کے متعلق جو ایک ثابت و محقق و قطعی طے شدہ مذہبی قدیم مسئلہ ہے، میں احتیاط کے خلاف اتباع سلف پر، ایک جدید اختراع خلف کو ترجیح دینے سے قاصر ہوں اور آج کل کے بے جا اور ناجائز و مزاحم دین وملت و مخالف کتاب و سنت شورشوں اور ایسی شورشی خلافت کمیٹیوں سے علیحدہ رہے، جن خلافت کمیٹیوں کا مقصد خاص ہندو، مسلم اتحاد ہے اور کفار و مشرکین کے ساتھ دلی محبت اور موالات قائم کرنا اور مسلمانوں کو ہندوؤں کا مطیع و منقاد و غلام بنانا، محرمات شرعیہ کو حلال اور حلال چیزوں کو حرام ٹھہرانا، خلافت کا نام کرکے، کام تمام منافی مقاصد خلافت و خلاف اسلام و موجب بربادی اسلام و تباہی اہل اسلام کرنا، نہایت مبالغہ کے ساتھ قولاً و فعلاً و تحریراً کفار و مشرکین کی تعظیم و توقیر خود کرنا اور مسلمانوں سے کرانا، بجائے دعائے نصرت اسلام و مسلمین، مشرکوں کی طرح کافر و مشرک کی جے پکارنا کسی کافر و مرتد و وہابی کے مرنے یا جیل جانے پر اظہارِ غم اور ماتم کے لئے بازار بند کرانا ہڑتالیں کرنا، مسلمانوں کو دکانیں بند کرنے پر مجبور کرنا، جو ان کا کہنا نہ مانے اسے تکلیف دینے اور اس کی عزت و ناموس کو نقصان پہنچانے کی دھمکی دینا، اور بائیکاٹ کر دینا، ترکی ٹوپیاں سروں سے اتار کر جلا دینا، شعار مشرک گاندھی ٹوپی پہننے پر زور دینا و غیر ہا من الشنائع، ایسی خلافت بلکہ ضلالت و ہلاکت کمیٹیوں کے ان کے کفروں اور ضلالتوں کو اہل اسلام پر اپنے بیانات میں ظاہر کرے اور لوگوں کو راہِ راست کی طرف بلائے ایسے عالم دین پر نفس خلافت کے انکار کا بہتان و افترا باندھ کر اسے دائرہ اہل سنت

سے خارج کرنا اور قطعاً قرآن کا منکر ٹھہرا کر اس کے کفر و ارتداد پر فتویٰ شائع کرنا کیسا ہے اور اس کے مستفتی و مفتی و مصدقین اور اس فتویٰ کے ماننے والوں اور اس پر عمل کرکے ایسے عالمِ باعمل کی شان میں ناشائستہ کلمات استعمال کرنے والوں کی نسبت شریعتِ مطہرہ کا کیا حکم ہے؟

(۲) کیا صرف موالات من الیہود والنصاریٰ حرام ہے یا ہر کافر و مشرک و مبتدع و وہابی و بے دین سے۔

(۳) کیا صرف ترک موالات من الیہود والنصاریٰ کو فرض بتانے والے اور دوسرے کفار و مشرکین و مرتدینِ ہنود و وہابیہ سے موالات کرنے والے، اسے فرض جاننے والے کیا محرف و مکذبِ قرآنِ عظیم نہیں، اگر ہیں تو ان کی نسبت شریعتِ مطہرہ کا کیا حکم ہے؟

(۴) جو عالمِ باعمل کافر و مشرک نصاریٰ یہودی، ہندو مجوسی بلکہ ہر گمراہ بے دین و بد مذہب مرتد، وہابی اور ہر دشمن دین اور ہر مخالف اسلام سے ترکِ موالات فرض اور اس کے ساتھ موالات حرام بتائے اور آج کل کے شورش پسندوں کا من گھڑت ترکِ موالات جو صرف نصاریٰ سے کیا جارہا ہے وہ بھی ادھورا، اور کافروں، مشرکوں، مرتدوں، ہندوؤں، وہابیوں سے موالات فرض بتایا جاتا ہے، ایسے انوکھے اندھے ایجادِ مشرک، ترکِ موالات کو

Fatawa Razawiyya, Volume 14

To call such a practicing scholar a hypocrite of Islam, a rebel against the Book and Sunnah, and a government-paid employee, and to endorse the abandonment of cooperation (tark-e-mualat) with Jews and Christians, and for such questioners, muftis, and endorsers, and those who believe them, to use insulting words against the dignity of a scholar—what is the ruling of the pure Sharia for all of them?

(5) Creating division within the Ahl-e-Sunnat community, inciting discord among Muslims through the instigation of disbelievers and polytheists, separating Muslims from the Divine Mosque of Eidgah to perform Eid prayers by setting up tents with the help of disbelievers, appointing disbelievers on the paths to divert Muslims from the Ahl-e-Sunnat Eidgah to the land of disbelievers in the Gol Bazaar through deception and devilish plots, and turning away from the Ahl-e-Sunnat community at the behest of polytheists to perform prayers under the protection and support of disbelievers, thus leaving the Divine Mosque desolate—how is this act, and what is the ruling of the pure Sharia for those who do so?

(6) Trying to stop cow sacrifice to please and satisfy polytheists and idol-worshippers, and pressuring Muslims to abandon cow sacrifice, forcing them—how is this, and what is the ruling for those who do so?

(7) For someone who intends to sacrifice a cow, to fall into the devilish trap of these idol-worshippers by their misguidance and abandon the cow sacrifice—how is this, and what is the ruling for the one who abandons it? Please provide a ruling (Bayyanu tujiru), it would be very kind. Provide evidence with the answer to each question, even if brief.

The Answer: In the name of Allah, the Most Gracious, the Most Merciful. All praise is due to Allah alone, and peace and blessings be upon the one after whom there is no prophet, and upon his family and companions who are honored in His sight.

(1) In the questioned situation, the mentioned scholar is entirely on the side of truth, and his opponents are astray and misguided. Allah Almighty says: "So what is after the truth except error?"[1] Allah Almighty said: Then what is there after truth except misguidance. (Translated)

Undoubtedly, in supporting the Islamic state and protecting holy places, the condition of capacity and ability is from the Great Quran, and the determination of permissible, possible, and beneficial methods within it is from the firm Sharia and

sound intellect. Allah Almighty says: "Allah does not burden a soul except with that which it can bear."[2] Allah does not put a burden on any soul but to the extent of its capacity. (Translated)

---

[1] Al-Quran Al-Kareem 10/32 [2] Al-Quran Al-Kareem 2/286 Page 144 of 712

फ़तावा-ए-रज़विया, जिल्द 14

इस्लाम के मुनाफिक, किताब और सुन्नत के विरोधी कहना, ऐसे अमल करने वाले आलिम को सरकार का वेतनभोगी कहना, और यहूदियों और ईसाइयों के साथ असहयोग (तर्कए-मुआलात) की पुष्टि करना, और ऐसे सवाल पूछने वालों, मुफ़्तियों और तस्दीक करने वालों के लिए, और इसे मानकर एक आलिम की शान में अपमानजनक शब्दों का इस्तेमाल करने वालों के लिए शरीअत-ए-मुतहरा का क्या हुक्म है?

(5) जमात-ए-अहले सुन्नत में फूट डालना, काफिरों और मुशरिकों के बहकावे में आकर मुसलमानों के बीच दरार पैदा करना, मुसलमानों को मस्जिद-ए-इलाही ईदगाह से अलग करके काफिरों की मदद से टेंट लगाकर ईद की नमाज़ अदा करना, मुसलमानों को धोखा देने और शैतानी चाल व मक्कारी से अहले सुन्नत की ईदगाह से मोड़कर काफिरों की ज़मीन गोल बाज़ार भेजने के लिए रास्तों पर काफिरों को नियुक्त करना, और मुशरिकों के कहने पर ईदगाह छोड़कर जमात-ए-अहले सुन्नत से मुंह मोड़कर मस्जिद-ए-इलाही को वीरान करने के लिए काफिरों के संरक्षण और समर्थन में नमाज़ अदा करना कैसा है? और ऐसा करने वालों पर शरीअत-ए-मुतहरा का क्या हुक्म है?

(6) मुशरिकों और मूर्तिपूजकों को खुश करने के लिए गाय की कुर्बानी रुकवाने की कोशिश करना और मुसलमानों पर गाय की कुर्बानी छोड़ने के लिए दबाव डालना, उन्हें मजबूर करना कैसा है? और ऐसा करने वालों का क्या हुक्म है?

(7) जो गाय की कुर्बानी करना चाहता है, उसका इन मुशरिकों के बहकावे में आकर उनकी शैतानी साज़िशों में फंसकर गाय की कुर्बानी छोड़ देना कैसा है? और छोड़ने वाले का क्या हुक्म है? बयान करें, सवाब पाएं। बहुत मेहरबानी होगी, हर सवाल के जवाब के साथ दलील हो, चाहे मुख्तसर ही क्यों न हो।

जवाब: बिस्मिल्लाह हिर्रहमान निर्रहीम अल्हम्दुलिल्लाहि वहदहू वस्सलातु वस्सलामू अला मन ला नबिया बादहू व आलिही व सहबिहिल मुकर्रमीन इंदहू।

(1) पूछी गई सूरत में, मौसूफ आलिम पूरी तरह हक़ पर है और उसके विरोधी गुमराह और पथभ्रष्ट हैं। अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "फमाज़ा बादल हक़्क़ि इल्लज़-ज़लाल"[1] अल्लाह तआला ने फ़रमाया: तो हक़ के बाद क्या है सिवाय गुमराही के। (अनुवादित)

बेशक, इस्लामी सल्तनत की हिमायत और मुकद्दस जगहों की हिफ़ाज़त में, गुंजाइश और ताकत की शर्त कुरआन-ए-अज़ीम से है, और इसके तरीकों में जाइज़, मुमकिन और मुफीद का निर्धारण शरीयत-ए-कवीम और अक्ल-ए-सलीम से है। अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "ला युक्कलिफुल्लाहु नफ्सन इल्ला वुस-अहा"[2] अल्लाह किसी जान पर बोझ नहीं डालता मगर उसकी ताकत के मुताबिक। (अनुवादित)

---

[1] अल-कुरआन अल-करीम 10/32 [2] अल-कुरआन अल-करीम 2/286 पृष्ठ 144/712

منافق اسلام و مخالف کتاب و سنت فرمائے، ایسے عالم با عمل کو گورنمنٹ کا تنخواہ یافتہ کہنا، اور ترک موالات من الیہود والنصاریٰ کی تصدیق کرنا، اور ایسے مستفتی و مفتی و مصدقین اور اسے مان کر ایک عالم کی شان میں توہین آمیز الفاظ استعمال کرنے والے سب کے لئے شریعت مطہرہ کا کیا حکم ہے؟

(۵) جماعت اہلسنت میں تفرقہ ڈالنا، کافروں، مشرکوں کے اغواء سے مسلمانوں میں پھوٹ پیدا کرنا، مسجد الہی عید گاہ سے مسلمانوں کو علیحدہ کر کے کافروں کی مدد سے خیمے قائم کر کے نماز عید ادا کرنا، مسلمانوں کو دھوکہ دینے اور شیطانی چال اور مکر و فریب سے عید گاہ اہلسنت سے پھیر کر کافروں کی زمین گول بازار میں بھیجنے کے لئے کافروں کو راستوں پر مقرر کرنا اور مشرکوں کے کہنے سے عید گاہ چھوڑ کر جماعت اہل سنت سے منہ موڑ کر مسجد الہی کو ویران کرنے کے لئے کافروں کے زیر سایہ حفاظت و حمایت نماز ادا کرنا کیسا ہے اور ایسا کرنے والوں پر شریعت مطہرہ کا کیا حکم ہے؟

(۶) مشرکوں بت پرستوں کو خوش اور راضی کرنے کے لئے گائے کی قربانی چھڑانے کی کوشش کرنا اور مسلمانوں کو گائے کی قربانی چھوڑنے پر زور دینا، انہیں مجبور کرنا کیسا ہے اور ایسا کرنے والوں کا کیا حکم ہے؟

(۷) جو گائے کی قربانی کرنا چاہتا ہے اس کا ان مشرک پرستوں کے بہکانے سے ان کے دام شیطنت میں پھنس کر گائے کی قربانی چھوڑنا کیسا ہے اور چھوڑنے والے کا کیا حکم ہے؟ بینوا توجروا، بہت ہی کرم ہوگا، ہر سوال کے جواب کے ساتھ دلیل ہو اگرچہ مختصر۔

الجواب: بسم اللہ الرحمن الرحیم ط الحمد للہ وحدہ والصلوۃ والسلام علی من لا نبی بعدہ وآلہ وصحبہ المکرمین عندہ۔

(۱) صورت مستفسرہ میں عالم موصوف سراسر حق پر ہے اور اس کے مخالفین گمراہ و ضال، قال اللہ تعالیٰ "فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَٰلُ" ۱ اللہ تعالیٰ نے فرمایا: پھر حق کے بعد کیا ہے مگر گمراہی۔ (ت)

بلاشبہ حمایت سلطنت اسلامیہ و حفاظت اماکن مقدسہ میں، وسعت واستطاعت کی شرط قرآن عظیم سے ہے، اور اس کے طرق میں جائز و ممکن و مفید کی تحدید شرع قویم و عقل سلیم سے۔ قال اللہ تعالیٰ: "لا یُکَلِّفُ اللہُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا" ۲ اللہ کسی جان پر بوجھ نہیں ڈالتا مگر اس کی طاقت بھر (ت)

---

۱ القرآن الکریم ۱۰/ ۳۲ ۲ القرآن الکریم ۲/ ۲۸۶

Fatawa Ridawiyya Volume 14 (14)

And Allah Almighty said: "So fear Allah as much as you are able." [1]	**And Allah Almighty said: So fear Allah as much as possible. (T)**
The Divine Law of Allah (Exalted and Majestic) is exalted above commanding anything that is impermissible and forbidden, or impossible and beyond one's capacity, or useless and futile.	
Allah Almighty said: "Indeed, Allah does not command indecency." [2]	Allah Almighty said: Surely, Allah Almighty does not command indecency. (T)
And He said: "And He forbids indecency and evil." [3]	Allah Almighty said: And He forbids indecency and bad deeds. (T)
And He said: "Allah does not burden a soul except within its capacity." [4]	Allah Almighty said: And We do not burden any soul except to its capacity. (T)
And He said: "And We did not create the heavens and the earth and that which is between them in play." [5]	Allah Almighty said: And We have not created the heavens and the earth and what is between them for sport. (T)

Regarding the caliphate, what the Sunni world has expressed of its creed, even the Grand Mufti of the Khilafat Committee, Maulvi Riyasat Ali Khan Sahib Shahjahanpuri, and its esteemed leader and manager of the Anjuman-e-Ulama, the head of the Tabligh department, Abdul Majid Badayuni, have clearly admitted and declared in a published fatwa (in which the two aforementioned individuals are the Mufti and the petitioner). Among the excerpts from the Imams and scholars presented as evidence in that fatwa, these two from 'Maqasid' and 'Sharh al-Maqasid' (which are reliable books on the Sunni creed) are sufficient for the clarity of truth. They showed evidence stating: "For us is the saying of the Prophet (peace be upon him): 'The Imams (leaders) are from the Quraysh,' and they reached a consensus on this, so it became a definitive proof providing certainty for the condition of being from the Quraysh." This means, our proof as the Ahl as-Sunnah is the glorious statement of the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) that all caliphs are from the Quraysh, and

the noble Companions (may Allah be pleased with them) reached a consensus on this. Thus, it became a definitive proof from which certainty was gained that being a Qurayshi is indeed a condition for the caliphate. A reference was also cited from Allama Syed Muhammad ibn Abidin Shami's (may Allah's mercy be upon him) Radd al-Muhtar 'ala al-Durr al-Mukhtar, where he says:

---

1 Al-Quran al-Karim 64/16 2 Al-Quran al-Karim 7/28 3 Al-Quran al-Karim 16/90 4 Al-Quran al-Karim 23/62 5 Al-Quran al-Karim 44/38 6 Sharh al-Maqasid, Second Discussion: Responsibility, Freedom, and Manhood, Dar al-Ma'arif al-Nu'maniyah Lahore 2/277

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदहवीं (१४)

और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "तो अल्लाह से डरो जहाँ तक तुम से हो सके।" [१]	**और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: तो अल्लाह तआला से डरो जहाँ तक हो सके। (त)**
अल्लाह अज़्ज़ व जल्ल की शरीअत इस बात से पाक है कि वह किसी ऐसी चीज़ का हुक्म दे जो नाजायज़ और हराम हो, या जो नामुमकिन हो और बस में न हो, या जो बे-फ़ायदा और फ़ुज़ूल हो।	
अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "बेशक अल्लाह बेहयाई का हुक्म नहीं देता।" [२]	अल्लाह तआला ने फ़रमाया: बेशक अल्लाह तआला बेहयाई का हुक्म नहीं देता। (त)
और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "और वह बेहयाई और बुराई से मना फ़रमाता है।" [३]	अल्लाह तआला ने फ़रमाया: और वह मना फ़रमाता है बेहयाई और बुरी बात से। (त)
अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "अल्लाह किसी जान पर उसकी ताक़त से ज़्यादा बोझ नहीं डालता।" [४]	अल्लाह तआला ने फ़रमाया: और हम किसी जान पर बोझ नहीं रखते मगर उसकी ताक़त भर। (त)
अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "और हमने आसमान और ज़मीन और जो कुछ उनके दरमियान है उसे खेल के तौर पर नहीं बनाया।" [५]	अल्लाह तआला ने फ़रमाया: और हमने नहीं बनाए आसमान और ज़मीन और जो कुछ उनके दरमियान है खेल के तौर पर। (त)

ख़िलाफ़त के बारे में अहल-ए-सुन्नत के अक़ीदे के बारे में जो कुछ दुनिया ने इज़हार किया है, खुद ख़िलाफ़त कमेटी के मुफ़्ती-ए-आज़म मौलवी रियासत अली खाँ साहब शाहजहाँपुरी और उसके मोहतरम लीडर और अंजुमन-ए-उलेमा के नाज़िम, तब्लीग़ विभाग के अध्यक्ष अब्दुल माजिद बदायुनी ने एक प्रकाशित फ़तवे में (जिसमें उक्त दोनों व्यक्ति मुफ़्ती और मुस्तफ़्ती हैं) इसका साफ़ इक़रार और इज़हार किया। उस फ़तवे में आइम्मा और उलेमा के जो इबारत दलील के तौर पर पेश किए

गए, हक़ की वज़ाहत के लिए उनमें से ये दो ही बहुत हैं जो 'मक़ासिद' और 'शरह अल-मक़ासिद' (जो अहल-ए-सुन्नत के अक़ीदे की विश्वसनीय किताबें हैं) से पेश किए गए कि "لنا قوله عليه السلام الائمة من قريش، واجمعوا عليه فصار دليلا قطعيا يفيد اليقين باشتراط القرشية"। यानी हम अहल-ए-सुन्नत की दलील हुज़ूर अकदस सैयदुल आलम सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम का यह अज़ीम इरशाद है कि तमाम ख़लीफ़ा क़ुरैश से हैं, और सहाबा किराम रज़ियल्लाहु अन्हुम ने इस पर इज्मा (आम सहमति) किया, तो यह दलील क़तई (निश्चित) हो गई जिससे यक़ीन हासिल हुआ कि ख़िलाफ़त के लिए क़ुरैशी होना बेशक शर्त है। अल्लामा सैय्यद मुहम्मद इब्न आबिदीन शामी रहमतुल्लाह अलैहि की 'रद्द अल-मुह्तार अला अल-दुर्र अल-मुख़्तार' से दलील पेश की कि वह फ़रमाते हैं:

---

१ अल-क़ुरआन अल-करीम ६४/१६ २ अल-क़ुरआन अल-करीम ७/२८ ३ अल-क़ुरआन अल-करीम १६/९० ४ अल-क़ुरआन अल-करीम २३/६२ ५ अल-क़ुरआन अल-करीम ४४/३८ ६ शरह अल-मक़ासिद, दूसरी बहस: तकलीफ़, हुरीयत और ज़कूरियत, दारुल मआरिफ़ अल-नोमानिया लाहौर २/२७७

وقال اللہ تعالٰی "فَاتَّقُوا اللہَ مَا اسْتَطَعْتُمْ"۔ 1

اور اللہ تعالٰی نے فرمایا: تو اللہ تعالٰی سے ڈر جہاں تک ہوسکے۔(ت)

شرع الٰہی عزوجل منزہ ہے اس سے کہ ناجائز و حرام یا ناممکن و غیر مقدور یا نامفید عبث کا حکم دے۔

قال اللہ تعالٰی "اِنَّ اللہَ لَا یَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ"۔ 2

اللہ تعالٰی نے فرمایا: بیشک اللہ تعالٰی بے حیائی کا حکم نہیں دیتا(ت)

وقال تعالٰی: "وَیَنْھٰی عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْکَرِ"۔ 3

اللہ تعالٰی نے فرمایا: اور وہ منع فرماتا ہے بے حیائی اور بری بات سے۔ (ت)

وقال تعالٰی "لَا یُکَلِّفُ اللہُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَھَا"۔ 4

اللہ تعالٰی نے فرمایا: اور ہم کسی جان پر بوجھ نہیں رکھتے مگر اس کی طاقت بھر۔(ت)

وقال تعالٰی "وَمَا خَلَقْنَا السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَیْنَھُمَا لٰعِبِیْنَ"۔ 5

اللہ تعالٰی نے فرمایا: اور ہم نے نہ بنائے آسمان اور زمین اور جو کچھ ان کے درمیان ہے کھیل کے طور پر۔(ت)

در بارہ خلافت جس عقیدہ اہل سنت کا عالم نے اشعار کیا خود خلافت کمیٹی کے مفتی اعظم مولوی ریاست علی خاں صاحب شاہجہان پوری اور اس کے لیڈر معظم و ناظم انجمن علماء، صدر شعبہ تبلیغ عبد الماجد بدایونی نے ایک مطبوعہ فتوٰی میں (کہ شخصین مذکورین جس کے مفتی و مستفتی ہیں) اس کا صاف اقرار و اظہار کیا جو عبارات ائمہ و علماء اس فتوٰی نے سنداً پیش کیں، وضوح

حق کو ان میں سے یہ دو ہی بہت ہیں مقاصد و شرح مقاصد سے (کہ عقائد اہلسنت کی معتمد کتابیں ہیں) سند دکھائی کہ "لنا قوله علیه السلام الائمة من قریش، واجمعوا علیه فصار دلیلا قطعیا یفید الیقین باشتراط القرشیة"۔ یعنی ہم اہلسنت کی دلیل حضور اقدس سید عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کا یہ ارشاد جلیل ہے کہ تمام خلفاء قریش سے ہیں اور صحابہ کرام رضی اللہ تعالیٰ عنہم نے اس پر اجماع کیا تو دلیل قطعی ہو گئی جس سے یقین حاصل ہوا کہ خلافت کے لئے قرشی ہونا بیشک شرط ہے۔ علامہ سید محمد ابن عابدین شامی رحمۃ اللہ تعالیٰ علیہ کی ردالمحتار علی الدرالمختار سے سند پیش کی کہ فرماتے ہیں:

---

1 القرآن الکریم ۶۴ / ۱۶ 2 القرآن الکریم ۷ / ۲۸ 3 القرآن الکریم ۱۶ / ۹۰ 4 القرآن الکریم ۲۳ / ۶۲ 5 القرآن الکریم ۴۴ / ۳۸ 6 شرح المقاصد المبحث الثانی التکلیف والحریۃ والذکورۃ دارالمعارف النعمانیۃ لاہور ۲/ ۲۷۷

Fatawa Ridawiyya Volume 14

[Top Box Left - Arabic] "And sometimes the imamate through usurpation (taghallub) is accompanied by allegiance (mubaya'a), which is the current situation with the rulers of the time, may the Most Merciful aid them." 1

[Top Box Right - Urdu] Meaning, leadership through power sometimes also involves allegiance, in that while the ruler is a usurper, people still pledge allegiance to him. This is exactly the case with the rulers of our time; may the Most Merciful (Exalted be He) aid them (we say Ameen).

The aforementioned Allama Sayyid, whose praised book is today considered a top-tier reliable source of the Hanafi school across the globe, was the eminent Mufti of the city of Damascus and all Syrian territories during the reign of Sultan Mahmud Khan, the father of the late Sultan Abdul Majid. After these testimonies from the aforementioned Mufti and the petitioner, no further detail is required.

Allah Almighty says: "They witnessed against themselves." 2 — Allah Almighty stated that they will testify against their own souls. (T)

If the Khilafat Committee needs to inquire about this, they should ask their Grand Mufti and great leader. Let the committee say: "Why have you testified against us?" 3 (Why did you testify against us? - T) They will say: "Allah made us speak, He Who makes everything speak." 4 (They will say Allah made us speak, Who gave speech to everything. - T)

Unity and alliance with polytheists is strictly prohibited (Haram), and sincere heartfelt devotion to them is certainly disbelief (Kufr).

[Bottom Box Left - Quranic Arabic] Allah Almighty says: "You see many of them befriending those who disbelieve. Wretched indeed is what their souls have sent forward for them: that Allah has become angry with them, and in the punishment they will abide eternally. And if they had believed in Allah and the Prophet and what was revealed to him, they would not have taken them as allies. But many of them are defiantly disobedient." 5

[Bottom Box Right - Urdu Translation] You will see many of them befriending the disbelievers. Indeed, wretched is that which they have sent forward for themselves: that Allah's wrath has fallen upon them and they shall remain in punishment forever. And if they had faith in Allah, the Prophet, and the Quran, they would not have

established unity, alliance, love, and friendship with the disbelievers; but the fact is that many of them have strayed from Allah's command. (T)

1 Radd al-Muhtar, Chapter on Rebels, Dar Ihya al-Turath al-Arabi, Beirut, 3/310 2 Al-Quran al-Karim, 6/130 and 7/37 3 Al-Quran al-Karim, 41/21 4 Al-Quran al-Karim, 41/21 5 Al-Quran al-Karim, 5/80-81

फतावा रज़विया जिल्द 14

[ऊपरी बॉक्स - अरबी] "और कभी-कभी ज़बरदस्ती (तग़ल्लुब) वाली इमामत बैअत के साथ होती है, और यही ज़माने के सुल्तानों का मामला है, रहमान उनकी मदद फरमाए।" 1

[ऊपरी बॉक्स - उर्दू अनुवाद] यानी, शक्ति के माध्यम से नेतृत्व कभी-कभी बैअत (वफादारी की शपथ) के साथ भी होता है, कि वह है तो अधिकार छीनने वाला (मुतग़ल्लिब), लेकिन लोग उसके हाथ पर बैअत करते हैं। हमारे समय के सुल्तानों की भी यही स्थिति है; रहमान अज़्ज़वजल उनकी मदद फरमाए (हम कहते हैं आमीन)।

उपरोक्त अल्लामा सैय्यद, जिनकी प्रशंसित पुस्तक आज पूरी दुनिया में हनफी मज़हब के उच्चतम स्तर का विश्वसनीय स्रोत है, सुल्तान अब्दुल मजीद मरहूम के पिता सुल्तान महमूद खान मरहूम के काल में उन्हीं के शासन में दमिश्क शहर और पूरे शाम (सीरिया) क्षेत्र के महान मुफ्ती थे। मुफ्ती और मुस्तफती (प्रशनकर्ता) की इन गवाहियों के बाद और अधिक विस्तार की आवश्यकता नहीं है।

अल्लाह तआला ने फरमाया: "उन्होंने अपनी जानों के खिलाफ गवाही दी।" 2 — अल्लाह तआला ने फरमाया कि वे खुद अपनी जानों पर गवाही देंगे। (त)

खिलाफत कमेटी को अगर इस बारे में पूछना हो तो वे अपने मुफ्ती-ए-आजम और महान नेता से पूछें। कमेटी कहे: "तुमने हमारे खिलाफ गवाही क्यों दी?" 3 (तुमने हम पर क्यों गवाही दी? - त) वे कहेंगे: "हमें अल्लाह ने बोलने की शक्ति दी, जिसने हर चीज़ को बोलने की शक्ति दी।" 4 (वे कहेंगे कि हमें अल्लाह ने बुलवाया जिसने हर चीज़ को वाक्शक्ति प्रदान की। - त)

मुशरिकों (बहुदेववादियों) से एकता और मित्रता पूर्णतः हराम है और उनसे दिली लगाव निश्चित रूप से कुफ्र (अविश्वास) है।

[नीचे का बॉक्स - कुरानिक अरबी] अल्लाह तआला फरमाता है: "तुम उनमें से बहुतों को देखोगे कि वे काफिरों से दोस्ती करते हैं। बहुत बुरा है वह जो उनकी जानों ने उनके लिए आगे भेजा है, कि अल्लाह उन पर क्रोधित हुआ और वे हमेशा अज़ाब में रहेंगे। और अगर वे अल्लाह, नबी और उन पर जो उतारा गया (कुरान) पर ईमान लाते, तो उन्हें अपना दोस्त न बनाते, लेकिन उनमें से बहुत से नाफरमान हैं।" 5

[नीचे का बॉक्स - उर्दू अनुवाद] तुम उनमें से बहुतों को देखोगे कि वे काफिरों से दोस्ती करते हैं। बेशक वह चीज़ बहुत बुरी है जो उन्होंने खुद अपने लिए आगे भेजी है कि उन पर अल्लाह का प्रकोप हुआ और उन्हें हमेशा-हमेशा अज़ाब होगा। और अगर उन्हें अल्लाह, नबी और कुरान पर ईमान होता तो वे काफिरों से एकता, मित्रता, प्रेम और भाईचारा न रखते, लेकिन वास्तविकता यह है कि उनमें से बहुत से अल्लाह के हुक्म से निकल चुके हैं। (त)

1 रद्द अल-मुह्तार, बाब अल-बुगात, दार इह्या अल-तुराथ अल-अरबी, बेरूत, 3/310 2 अल-कुरान अल-करीम, 6/130 और 7/37 3 अल-कुरान अल-करीम, 41/21 4 अल-कुरान अल-करीम, 41/21 5 अल-कुरान अल-करीम, 5/80-81

وقدیکون بالتغلب مع المبایعة وھو الواقع في سلاطین الزمان نصرھم الرحمن1 ۔ یعنی تغلب کی امامت کبھی بیعت کے ساتھ بھی ہوتی ہے کہ ہے تو متغلب مگر لوگ اس کے ہاتھ پر بیعت کرتے ہیں، ہمارے زمانے کے سلاطین کا یہی واقعہ ہے، رحمن عزوجل ان کی مدد فرمائے (ہم کہتے ہیں آمین)

علامہ سید موصوف جن کی کتاب ممدوح آج تمام عالم میں مذہب حنفی کے اعلیٰ درجہ معتمد سے ہے۔ سلطان عبدالمجید مرحوم کے والد سلطان محمود خاں مرحوم کے زمانے میں انہیں کے قلمرو ملک شام میں انہیں کی طرف سے شہر دمشق و تمام دیارِ شام کے مفتی اجل تھے (رحمۃ اللہ تعالیٰ علیہ) مفتی و مستفتی مذکورین کی ان شہادتوں کے بعد زیادہ تفصیل کی حاجت نہیں،

قال اللہ تعالٰی "شَہِدُوْا عَلٰٓی اَنْفُسِہِمْ" 2 ۔ اللہ تعالٰی نے فرمایا خود اپنی جانوں پر گواہی دیں گے (ت) خلافت کمیٹی کو اس بارے میں اگر پوچھنا ہو انہیں اپنے مفتی اعظم ولیڈر معظم سے پوچھے کمیٹی کہے : "لِمَ شَہِدْتُّمْ عَلَیْنَا" 3 (تم نے ہم پر کیوں گواہی دی ۔ت) وہ کہیں: "اَنْطَقَنَا اللہُ الَّذِیْٓ اَنْطَقَ کُلَّ شَیْءٍ" 4 (وہ کہیں گی ہمیں اللہ نے بلوایا جس نے ہر چیز کو گویائی بخشی ۔ت) مشرکوں سے اتحاد و وداد قطعی حرام اور ان سے اخلاص دلی یقیناً کفر ہے۔

قال تعالٰی "تَرٰی کَثِیْرًا مِّنْہُمْ یَتَوَلَّوْنَ الَّذِیْنَ کَفَرُوْا ؕ لَبِئْسَ مَا قَدَّمَتْ لَہُمْ اَنْفُسُہُمْ اَنْ سَخِطَ اللہُ عَلَیْہِمْ وَ فِی الْعَذَابِ ہُمْ خٰلِدُوْنَ ﴿۸۰﴾ وَلَوْ کَانُوْا یُؤْمِنُوْنَ بِاللہِ وَالنَّبِیِّ وَمَآ اُنْزِلَ اِلَیْہِ مَا اتَّخَذُوْہُمْ اَوْلِیَآءَ وَلٰکِنَّ کَثِیْرًا مِّنْہُمْ فٰسِقُوْنَ ﴿۸۱﴾" 5

تم ان میں بہت کو دیکھو گے کہ کافروں سے دوستی کرتے ہیں، بیشک کیا ہی بری ہے وہ چیز جو خود انہوں نے اپنے لئے آگے بھیجی کہ ان پر اللہ کا غضب ہوا اور انہیں ہمیشہ ہمیشہ عذاب ہوگا اور اگر انہیں اللہ اور نبی اور قرآن پر ایمان ہوتا تو کافروں سے اتحاد، وداد، محبت، موالات نہ مناتے مگر ہے یہ کہ ان میں بہت سے فرمان الہی سے نکلے ہوئے ہیں (ت)

1 ردالمحتار باب البغاۃ دار احیاء التراث العربی بیروت ۳/ ۳۱۰ 2 القرآن الکریم ۶/ ۱۳۰ اور ۷/ ۳۷ 3 القرآن الکریم ۲۱/ ۴۱ 4 القرآن الکریم ۲۱/ ۴۱ 5 القرآن الکریم ۵/ ۸۱-۸۰

Fatawa-e-Razvia (Volume 14)

These and more than twenty other noble verses categorically declare union and friendship with disbelievers as forbidden (Haram) and disbelief (Kufr). It does not behoove a Muslim to hear the commands of the One, the Subduer, and then manufacture exceptions for polytheists or specifically for Hindus.

Quranic Verses (Arabic)	**Urdu Translation / Explanation**
1. Allah Almighty says: "Say, 'Has Allah permitted you [to do so], or do you invent [something] about Allah?'"[1]	1. Allah Almighty said: Did Allah give you permission for this (e.g., to graft the phrase 'except Hindu' into My word) or do you fabricate lies against Allah?
2. And He says: "Do you say about Allah that which you do not know?"[2]	Allah Almighty said: Do you attribute something to Allah without knowledge (e.g., that He has excluded Hindus)?
3. "...distort words from their [proper] usages..." (down to His word...) "For them in this world is disgrace, and for them in the Hereafter is a great punishment."[3]	Allah Almighty said: They displace the words of Allah from their proper places. (For example, although Allah used general terms everywhere that include all disbelievers, they claim Hindus are not intended, nor did He forbid union and friendship with them.) For such people, there is disgrace in this world and a great punishment in the Hereafter.

To become a slave and subservient to polytheists, to follow in their footsteps, to do whatever they say—especially if it is considered a religious matter—obeying them in this is strictly forbidden (Haram). It is severe opposition to the Lord of Majesty and Honor; its consequence is misguidance and disbelief.

Quranic Verses (Arabic)	**Urdu Translation / Explanation**
Allah Almighty says:	Allah Almighty said:
4. "And do not follow the footsteps of Satan. Indeed, he is to you a clear enemy."[4]	Do not follow in the footsteps of Satan; indeed, he is your open enemy.
5. And He says: "So do not obey the deniers."[5]	Allah said: Do not obey those who deny the truth. And Allah Almighty said: Do not obey any sinner or disbeliever among them.

Quranic Verses (Arabic)	Urdu Translation / Explanation
6. And He says: "And do not obey from among them a sinner or a disbeliever."[6]	
7. "And if you obey most of those upon the earth, they will mislead you from the way of Allah."[7]	And Allah Almighty said: Most of those on earth are such that if you obey them, they will lead you astray from the path of Allah.

[1] Al-Quran Al-Kareem 10/59 [2] Al-Quran Al-Kareem 10/68 [3] Al-Quran Al-Kareem 5/41 [4] Al-Quran Al-Kareem 2/208 [5] Al-Quran Al-Kareem 68/8 [6] Al-Quran Al-Kareem 76/24 [7] Al-Quran Al-Kareem 6/116

फतावा-ए-रज़विया (खंड 14)

ये और बीस से अधिक अन्य महान आयतें हैं जिनमें काफ़िरों के साथ एकता और मित्रता को पूर्णतः हराम और कुफ़्र (अविश्वास) घोषित किया गया है। एक मुसलमान की शान नहीं है कि वह एक और ज़बरदस्त (अल्लाह) के आदेशों को सुने और उनमें मुशरिकों (बहुदेववादियों) या विशेष रूप से हिंदुओं के लिए अपवाद की दलीलें गढ़े।

कुरान की आयतें (अरबी)	**उर्दू अनुवाद / व्याख्या**
1. अल्लाह तआला फ़रमाता है: "कह दो, 'क्या अल्लाह ने तुम्हें इसकी अनुमति दी है, या तुम अल्लाह पर झूठ गढ़ रहे हो?'"[1]	1. अल्लाह तआला ने फ़रमाया: क्या अल्लाह ने तुम्हें इसकी अनुमति दी (कि उदाहरण के तौर पर मेरे कलाम में 'मगर हिंदू' का जोड़ लगा लो) या तुम अल्लाह पर झूठ बाँधते हो?
2. और उसने फ़रमाया: "क्या तुम अल्लाह के बारे में वह बात कहते हो जिसे तुम नहीं जानते?"[2]	अल्लाह तआला ने फ़रमाया: क्या तुम बिना सोचे-समझे अल्लाह पर कोई बात थोपते हो (कि उदाहरण के तौर पर उसने हिंदुओं को अलग कर दिया है)?
3. "...शब्दों को उनके सही स्थानों से बदलते हैं..." (अल्लाह के इस कथन तक...) "उनके लिए दुनिया में रुसवाई है और आख़िरत (परलोक) में बड़ा अज़ाब है।"[3]	अल्लाह तआला ने फ़रमाया: वे अल्लाह के कलाम को उनके सही स्थानों से हटाते हैं। (उदाहरण के तौर पर, यद्यपि अल्लाह ने यहाँ हर जगह सामान्य शब्द कहे हैं जो सभी काफ़िरों को शामिल करते हैं, फिर भी वे कहते हैं कि इनसे हिंदू मुराद नहीं हैं और न उनसे एकता और मित्रता को हराम और कुफ़्र फ़रमाया है।) ऐसों के लिए दुनिया में ज़िल्लत है और आख़िरत में बड़ा अज़ाब।

मुशरिकों का गुलाम और आज्ञाकारी बनना, उनके पीछे चलना, वे जो कहें वही करना—विशेषकर जिसे धार्मिक मामला समझा गया हो—उनमें उनकी आज्ञा मानना, यह सब हराम है। यह महान और गौरवशाली (अल्लाह) के साथ घोर विरोध है; इसका परिणाम गुमराह और कुफ़्र है।

कुरान की आयतें (अरबी)	**उर्दू अनुवाद / व्याख्या**
अल्लाह तआला फ़रमाता है:	अल्लाह तआला ने फ़रमाया:

कुरान की आयतें (अरबी)	उर्दू अनुवाद / व्याख्या
4. "और शैतान के नक्श-ए-कदम पर न चलो। बेशक वह तुम्हारा खुला दुश्मन है।"[4]	शैतान के पीछे न चलो, बेशक वह तुम्हारा स्पष्ट शत्रु है।
5. और उसने फ़रमाया: "तो झुठलाने वालों की बात न मानना।"[5]	अल्लाह ने फ़रमाया: झुठलाने वालों की आज्ञा न मानो।
6. और उसने फ़रमाया: "और उनमें से किसी पापी या काफ़िर का कहना न मानना।"[6]	और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: उनमें से किसी अपराधी या काफ़िर की आज्ञा न मानो।
7. "और अगर तुम ज़मीन पर रहने वाले अधिकांश लोगों की बात मानोगे, तो वे तुम्हें अल्लाह की राह से गुमराह कर देंगे।"[7]	और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: इस ज़मीन पर ज़्यादातर लोग ऐसे हैं कि यदि तुम उनकी आज्ञा मानोगे तो वे तुम्हें अल्लाह की राह से गुमराह कर देंगे।

[1] अल-कुरान अल-करीम 10/59 [2] अल-कुरान अल-करीम 10/68 [3] अल-कुरान अल-करीम 5/41 [4] अल-कुरान अल-करीम 2/208 [5] अल-कुरान अल-करीम 68/8 [6] अल-कुरान अल-करीम 76/24 [7] अल-कुरान अल-करीम 6/116

یہ اور بیس ۲۰ سے زائد اور آیات کریمہ ہیں جن میں مطلقاً کفار سے اتحاد و وداد کو حرام و کفر فرمایا ہے، مسلمان کی شان نہیں کہ واحد قہار کے ارشادات سنے اور ان میں مشرکین یا خاص ہندوؤں کے استثناء کی پچر گھڑلے،

قرآنی آیات (عربی)	اردو ترجمہ / تشریح
۱۔ قال اللہ تعالیٰ "قُلْ آللّٰہُ أَذِنَ لَکُمْ أَمْ عَلَی اللّٰہِ تَفْتَرُوْنَ"۱	۱۔ اللہ تعالیٰ نے فرمایا: کیا اللہ نے اسکی تمہیں اجازت دی (کہ مثلاً میرے کلام میں مگر ہندو کا پیوند لگالو) یا تم اللہ پر جھوٹ باندھتے ہو۔
۲۔ وقال تعالیٰ "أَتَقُوْلُوْنَ عَلَی اللّٰہِ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ"۲	اللہ تعالیٰ نے فرمایا: کیا بے جانے بوجھے اللہ پر کسی بات کا چھٹا رکھتے ہو (کہ مثلاً اس نے ہندوؤں کو جدا کر لیا ہے)
۳۔ "یُحَرِّفُونَ الْکَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِہٖ" (الی قولہ عزّ وجل) "لَھُمْ فِي الدُّنْیَا خِزْيٌ وَلَھُمْ فِي الْآخِرَۃِ عَذَابٌ عَظِیمٌ"۳	اللہ تعالیٰ نے فرمایا: اللہ تعالیٰ کے ارشادات کو ان کے ٹھکانے سے ہٹاتے ہیں۔ (کہ مثلاً اگرچہ اللہ نے یہاں ہر جگہ عام لفظ فرمائے جو سب کفار کو شامل ہیں مگر ان سے ہندو مراد نہ رکھے ان سے اتحاد و وداد کو حرام و کفر نہ فرمایا) ایسوں کے لئے دنیا میں رسوائی ہے اور آخرت میں بڑا عذاب۔

مشرکوں کا غلام و منقاد بننا ان کا پسِ رونہ بننا، جو کہیں وہی کرنا خصوصاً جسے امر دینی سمجھا ہو اس میں ان کی اطاعت کرنا یہ سب حرام حرام ہے سخت مخالفتِ ذوالجلال والا کرام ہے، گمراہی و کفر اس کا انجام ہے،

قرآنی آیات (عربی)	اردو ترجمہ / تشریح
قال الله تعالیٰ	الله تعالیٰ نے فرمایا:
۴۔ "وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ ۚ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ"٤	شیطان کے پسِ رونہ بنو بے شک وہ تمہارا کھلا دشمن ہے۔
۵۔ وقال تعالیٰ "فَلَا تُطِعِ الْمُكَذِّبِيْنَ"٥	الله نے فرمایا: جھٹلانے والوں کی اطاعت نہ کر۔
۶۔ وقال تعالیٰ "وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ آثِمًا أَوْ كَفُورًا"٦	اور الله تعالیٰ نے فرمایا: ان میں سے کسی مجرم یا کافر کی اطاعت نہ کرو۔
۷۔ "وَإِنْ تُطِعْ أَكْثَرَ مَنْ فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ۚ"٧	اور الله تعالیٰ نے فرمایا: یہ جو زمین میں ہیں ان میں اکثر وہ ہیں کہ اگر تو نے ان کی اطاعت کی تو وہ تجھے الله کی راہ سے گمراہ کر دیں گے۔

١ القرآن الكريم ٥٩/١٠ ٢ القرآن الكريم ٦٨/١٠ ٣ القرآن الكريم ٤١/٥ ٤ القرآن الكريم ٢٠٨/٢ ٥ القرآن الكريم ٨/٦٨ ٦ القرآن الكريم ٢٤/٧٦ ٧ القرآن الكريم ١١٦/٦

And Allah Almighty said: "O you who have believed, if you obey those who disbelieve, they will turn you back on your heels, and you will become losers." (1)

To declare what is lawful (Halal) as unlawful (Haram), and what is unlawful as lawful is absolutely disbelief (Kufr) according to the predominant school of the Hanafi Imams, provided their lawfulness or unlawfulness is definitive (Qati). For example, the lawfulness of permissible earning, trade, and labor, or the unlawfulness of friendship, submissiveness, and unity with polytheists. Those people are calling these lawful things unlawful and even disbelief, and those unlawful things lawful and even obligatory (Farz). And if that definitive unlawful thing is unlawful in itself (Haram li-'aynihi), like the aforementioned things, then declaring it lawful is Kufr by the consensus of Hanafi Imams. Allah Almighty says describing the disbelievers:

"...nor do they prohibit what Allah and His Messenger have prohibited..." (2)

This issue is clearly stated in the texts of beliefs (Aqaid), and also in Fatawa Khulasa etc.:

Whoever believes the forbidden to be lawful or vice versa becomes a disbeliever. This is when it is forbidden in itself and the prohibition is established by definitive evidence. But if it is through solitary reports (Ahad), he does not become a disbeliever. (Summarized)

He who accepts a forbidden thing as permissible or a permissible thing as forbidden becomes a disbeliever. This applies in cases where the thing is forbidden in its essence and its prohibition is proven by definitive evidence (Qati). If the proof is from a solitary report (Khabar-e-Wahid), he will not be considered a disbeliever. (Summarized) (T)

It is in Bazzaziyya, Sharh Wahbaniyya, and Durr-ul-Mukhtar:

One becomes a disbeliever if he gives definitive unlawful (Haram Qati) wealth as charity. (4)

One will become a disbeliever by giving definitive forbidden things as charity. (T)

In Radd-ul-Muhtar, it is stated:

The summary is that the conditions for Kufr according to the first opinion are two things: definitiveness of the evidence and its being forbidden in itself. According to

the second opinion, only the first condition is required, and you know its preference. What is in Bazzaziyya is based on it. (5)

The gist is that according to the first view, there are two conditions for Kufr: first, the evidence must be definitive; second, the thing must be forbidden in its essence. According to the second view, only the first condition is required, and you are aware of its preference; the basis of Bazzaziyya is upon this. (T)

1. Al-Quran Al-Karim 3/149
2. Al-Quran Al-Karim 9/29
3. Khulasa-tul-Fatawa, Chapter 2 on words of Kufr etc., Maktaba Habibia Quetta 2/383
4. Durr-ul-Mukhtar, Book of Zakat, Chapter on Zakat of Sheep, Matba Mujtabai Delhi 1/143
5. Radd-ul-Muhtar, Book of Zakat, Chapter on Zakat of Sheep, Dar Ihya al-Turath al-Arabi Beirut 2/27

और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "ऐ ईमान वालों! अगर तुम काफ़िरों की बात मानोगे तो वे तुम्हें तुम्हारी एड़ियों के बल (इस्लाम से) फेर देंगे, फिर तुम पूरे घाटे में पड़ जाओगे।" (1)

हलाल को हराम और हराम को हलाल ठहराना हनफ़ी इमामों के सर्वमान्य मत में पूर्णतः कुफ़्र (अविश्वास) है, जबकि उनकी हिल्लत (वैधता) और हुरमत (अवैधता) कतई (निश्चित) हो, जैसे जायज़ कमाई, व्यापार और रोज़गार की हिल्लत, और मुशरिकों (बहुदेववादियों) से मेल-मिलाप, अधीनता और एकता की हुरमत। वे लोग इन हलाल चीज़ों को हराम बल्कि कुफ़्र और उन हरामों को हलाल बल्कि फ़र्ज़ (अनिवार्य) कर रहे हैं। और अगर वह हराम कतई 'हराम-ए-ऐनही' (स्वयं में हराम) है, जैसे उपर्युक्त बातें, तो उसे हलाल ठहराना हनफ़ी इमामों की सर्वसम्मति से कुफ़्र है। अल्लाह तआला काफ़िरों के बारे में फ़रमाता है:

"...और न वे उसे हराम ठहराते हैं जिसे अल्लाह और उसके रसूल ने हराम किया है।" (2)

अक़ायद (आस्थाओं) की पुस्तकों में यह मसला स्पष्ट है, साथ ही फ़तावा ख़ुलासा आदि में भी है:

जिसने हराम को हलाल या इसके विपरीत माना, वह काफ़िर हो जाता है। यह तब होता है जब वह चीज़ स्वयं में हराम हो और उसकी हुरमत कतई दलील (निश्चित प्रमाण) से सिद्ध हो। लेकिन अगर प्रमाण ख़बर-ए-वाहिद (एकल रिपोर्ट) से हो, तो वह काफ़िर नहीं होगा। (सारांश)

जिस व्यक्ति ने किसी हराम को हलाल या हलाल को हराम मान लिया, वह काफ़िर हो जाएगा। यह उस स्थिति में है जब वह हराम स्वयं में हराम (हराम लि-ज़ातिही) हो और उसकी हुरमत कतई दलील से साबित हो। यदि प्रमाण ख़बर-ए-वाहिद से हो, तो वह काफ़िर नहीं होगा। (सारांश) (त)

बज़ाज़िया, शरह वहबानिया और दुर्र-ए-मुख्तार में है:

यदि वह कतई हराम चीज़ का दान (सदक़ा) करता है, तो वह काफ़िर हो जाता है। (4)

कतई हराम के सदक़ा (दान) करने से काफ़िर हो जाएगा। (त)

रद्दुल मुहतार में है:

निष्कर्ष यह है कि पहले मत के अनुसार कुफ़्र के लिए दो शर्तें होंगी: पहली, दलील का कतई होना; दूसरी, उसका स्वयं में हराम होना। और दूसरे मत के अनुसार केवल पहली शर्त आवश्यक है, और आप इसकी प्राथमिकता से अवगत हैं; बज़ाज़िया इसी पर आधारित है। (5)

निष्कर्ष यह है कि पहले मत के अनुसार कुफ़्र के लिए दो शर्तें होंगी: पहली शर्त दलील का कतई होना, दूसरी उसका स्वयं में हराम होना, और दूसरे मत के अनुसार पहली शर्त है और आप इसकी तरजीह (प्राथमिकता) से अवगत हैं, और बज़ाज़िया का आधार इसी पर है। (त)

1. अल-क़ुरआन अल-करीम 3/149
2. अल-क़ुरआन अल-करीम 9/29
3. ख़ुलासा-तुल-फ़तावा, अध्याय 2, कुफ़्र के शब्दों के बारे में आदि, मकतबा हबीबिया क्वेटा 2/383
4. दुर्र-ए-मुख्तार, किताबुज़-ज़कात, बकरियों की ज़कात का अध्याय, मतबा मुज्तबाई दिल्ली 1/143
5. रद्दुल मुहतार, किताबुज़-ज़कात, बकरियों की ज़कात का अध्याय, दार इह्या अल-तुराथ अल-अरबी बेरुत 2/27

पृष्ठ 148/712

وقَالَ تَعَالٰی "یٰاَیُّھَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا اِنْ تُطِیْعُوا الَّذِیْنَ کَفَرُوْا یَرُدُّوْکُمْ عَلٰی اَعْقَابِکُمْ فَتَنْقَلِبُوْا خٰسِرِیْنَ" -۱- اور اللہ تعالٰی نے فرمایا: اے ایمان والو! اگر تم کافروں کے کہے پر چلے تو وہ تمہیں تمہاری ایڑیوں کے بل (اسلام سے) پھیر دینگے تو پورے ٹوٹے میں پلٹو گے۔

حلال کو حرام، حرام کو حلال ٹھہرانا ائمہ حنفیہ کے مذہب راجح میں مطلقاً کفر ہے، جبکہ ان کی حلت و حرمت قطعی ہو جیسے جائز کسب و تجارت و اجارت کی حلت مشرکین و وِداد و انقیاد و اتحاد کی حرمت، ان حلالوں کو وہ لوگ حرام بلکہ کفر اور ان حراموں کو حلال بلکہ فرض کر رہے ہیں اور اگر وہ حرام قطعی حرامِ لعینہ ہے، جیسے مذکورات جب تو اسے حلال ٹھہرانا بالاجماع ائمہ حنفیہ کفر ہے، اللہ عزوجل کفار کا بیان فرماتا ہے:

"لَا یُحَرِّمُوْنَ مَا حَرَّمَ اللّٰہُ وَرَسُوْلُہ" -۲- جسے اللہ ورسول نے حرام فرمایا کافر اسے حرام نہیں ٹھہراتے۔

متن عقائد میں مسئلہ مصرحہ ہے، نیز فتاوٰی خلاصہ وغیرہ میں ہے:

من اعتقد الحرام حلالا او علی القلب یکفر هذا اذاك ان حرامابعینه و الحرمة قامت بدلیل مقطوع به اما اذا کانت باخبار الاحاد لا یکفر (ملخصاً)۔

جس نے کسی حرام کو حلال یا حلال کو حرام مان لیا تو وہ کافر ہو جائے گا، یہ اس صورت میں ہے کہ وہ حرام لذاتہ ہو اور اس کی حرمت دلیل قطعی سے ثابت ہو، اگر ثبوت خبر واحد سے ہو تو کافر نہیں ہوگا۔ (ملخصاً) (ت)

بزازیہ و شرح وہبانیہ و در مختار میں ہے:

یکفر اذا تصدق بالحرام القطعی -٤- حرام قطعی کے تصدق سے کافر ہو جائے گا۔ (ت)

ردالمحتار میں ہے:

حاصله ان شرط الکفر علی القول الاول شیئان قطعیة الدلیل وکونه حراما لعینه. وعلی الثانی یشترط الشرط الاول فقط، وعلمت ترجیحه. وما في البزازیة مبني علیه -٥-

حاصل یہ ہے کہ قول اول پر کفر کے لئے دو شرائط ہوں گی اول دلیل کا قطعی ہونا، ثانی اس کا حرام لذاتہ ہونا، اور دوسرے قول پر پہلی شرط ہے اور آپ اس کی ترجیح سے آگاہ ہیں، اور بزازیہ کا مدار اسی پر ہے۔ (ت)

1 القرآن الکریم ۳/ ۱۴۹ 2 القرآن الکریم ۹/ ۲۹ 3 خلاصۃ الفتاوٰی الفصل الثانی فی الفاظ الکفر الخ مکتبہ حبیبیہ کوئٹہ ۲/ ۳۸۳ 4 درمختار کتاب الزکوٰۃ باب زکوٰۃ الغنم مطبع مجتبائی دہلی ۱/ ۱۴۳ 5 ردالمحتار کتاب الزکوٰۃ باب زکوٰۃ الغنم داراحیاء التراث العربی بیروت ۲/ ۲۷

Fatawa Rizwia Volume 14

If both conditions mentioned in the context are present, then by the consensus of the Hanafi imams, this is disbelief (kufr). Such acts of honoring disbelievers and polytheists are kufr—shouting slogans in their favor, going on strike upon their death or imprisonment and insisting upon it, and the oppression and distress caused to Muslims who do not agree. This represents total veneration of disbelievers and leads to entry into fire and the wrath of the Almighty. According to the explanations of the imams, it necessitates disbelief and excommunication. It is mentioned in Fatawa Zahiriya, Al-Ashbah wan-Nazair, Tanweer-ul-Absar, and Durr-ul-Mukhtar:

If one greets a Dhimmi (protected non-Muslim citizen) out of respect, it is disbelief, because honoring a disbeliever is disbelief. (T)	**Low sallama 'alal dhimmi tabjeelan yakfuru li anna tabjeel al-kafiri kufrun. 1**

It is stated in the Fatawa of Imam Zahir-ud-Din, the summary by Allama Zain al-Misri, and the commentary on Tanweer by the researcher al-Ala'i:

If someone addresses a Magian (fire-worshipper) as "O Teacher" (Ya Ustad) out of veneration, he will become a disbeliever. (T)	**Law qala li majusiyyin ya ustadh tabjeelan kafara. 2**

Lord Almighty says:

"Honor belongs to Allah, and to His Messenger, and to the believers, but the hypocrites do not know." 3	**"Wa lillahil 'izzatu wa li rasulihi wa lil mu'minina wa lakinnal munafiqina la ya'lamun."**
Honor is especially for Allah, His Messenger, and the Muslims, but the hypocrites do not know.	

The Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) says:

"Whoever respects an innovator (in religion) has indeed assisted in the destruction of Islam." 4 Narrated by al-Tabarani in Al-Mu’jam al-Kabir from Abdullah bin Busr, by Ibn Asakir and Ibn Adi from the Mother of the Believers Siddiqah (Aisha), by Abu Nu'aym in Al-Hilyah and Hasan bin Sufyan in his Musnad from Mu'adh bin Jabal, by Al-Sijzi in Al-Ibanah from Ibn Umar	**Man waqqara sahiba bid'atin faqad a'ana 'ala hadmil Islam.**

and Ibn Abbas, and by Al-Bayhaqi—may Allah be pleased with them all.

Whoever respects an innovator, indeed he has helped in the demolition of the religion of Islam. (Narrated by Imam Tabarani in Al-Mu'jam al-Kabir from Hazrat Abdullah bin Busr, by Ibn Asakir and Ibn Adi from the Mother of the Believers Syeda Siddiqah, by Abu Nu'aym in Hilya and Hasan bin Sufyan in Musnad from Hazrat Mu'adh bin Jabal, by Sijzi in Abanah from Hazrat Ibn Umar and Hazrat Ibn Abbas like Ibn Adi—may Allah be pleased with them all).

1. Durr-ul-Mukhtar, Kitab al-Hazr wal-Ibaha, Chapter on Selling, Mujtabai Press Delhi, 3/251.
2. Durr-ul-Mukhtar, Kitab al-Hazr wal-Ibaha, Chapter on Selling, Mujtabai Press Delhi, 3/251.
3. The Holy Quran, 63/8.
4. Shu'ab al-Iman, Hadith 9464, Dar al-Kutub al-Ilmiyyah Beirut, 7/61.

फ़तावा रज़विया जिल्द 14

यदि परिस्थितियों के दायरे में दोनों शर्तें मौजूद हैं, तो हनफी इमामों की सहमति से यह कुफ़्र (अधर्म) है। काफ़िरों और मुशरिकों (बहुदेववादियों) का ऐसा सम्मान कुफ़्र है—उनके पक्ष में जय-जयकार करना, उनकी मृत्यु या जेल जाने पर हड़ताल करना और उस पर ज़ोर देना, और जो मुसलमान ऐसा न माने उस पर अत्याचार और उसे परेशान करना। यह काफ़िरों का पूर्ण सम्मान है और नर्क में प्रवेश और सर्वशक्तिमान के क्रोध का कारण है। इमामों के स्पष्टीकरण के अनुसार, यह कुफ़्र और अधर्म का कारण बनता है। फ़तावा ज़हीरिया, अल-अशबाह वान-नज़ैर, तनवीर अल-अबसार और दुर्रे मुख़्तार में है:

यदि किसी ने सम्मानवश किसी धिम्मी (संरक्षित गैर-मुस्लिम) को सलाम कहा, तो यह कुफ़्र है क्योंकि काफ़िर का सम्मान करना कुफ़्र होता है। (त)	**लो सल्लम अलाल धिम्मी तब्जीलन यक्फुरु ली अन्ना तब्जील अल-काफ़िरी कुफ़्रुन। 1**

इमाम ज़हीर-उद-दीन के फ़तावा, अल्लामा ज़ैन मिस्री के संक्षिप्त विवरण और मुदक़्क़िक अल-अलाई द्वारा तनवीर की व्याख्या में है:

यदि किसी ने किसी पारसी (अग्नि-पूजक) को सम्मानवश 'हे उस्ताद' कहा, तो वह काफ़िर हो जाएगा। (त)	**लौ काला ली मजूसीयिन या उस्ताद तब्जीलन कफ़रा। 2**

रब्बे अज़वज्जल फ़रमाता है:

"सम्मान तो केवल अल्लाह, उसके रसूल और ईमान वालों के लिए है, किन्तु मुनाफ़िक़ (कपटी) नहीं जानते।" 3	**"वा लिल्लाहिल इज़्ज़तु वा ली रसूलीही वा लिल मुअमिनीना वा लाकिन्नल मुनाफ़िक़ीना ला यालमून।"**

सम्मान तो विशेष रूप से अल्लाह, उसके रसूल और मुसलमानों के लिए ही है, मगर मुनाफ़िक़ों को खबर नहीं।

रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) फ़रमाते हैं:

"जिसने किसी बिद'अती (धर्म में नया करने वाला) का सम्मान किया, उसने वास्तव में इस्लाम धर्म को गिराने में सहायता की।" 4 इसे इमाम	**मन वक्क़रा साहिबा**

तबरानी ने अल-मुअजम अल-कबीर में हज़रत अब्दुल्ला बिन बुस्र से, इब्न असाकिर और इब्न अदी ने उम्मुल मोमिनीन सैयदा सिद्दीक़ा से, अबू नुऐम ने हिल्या में और हसन बिन सुफ़यान ने मुसनद में हज़रत मुआज बिन जबल से, सजीज़ी ने इबाना में हज़रत इब्न उमर से और इब्न अदी की तरह हज़रत इब्न अब्बास रज़ियल्लाहु अन्हुम से रिवायत किया है।

बिद'अतिन फ़क़द आ'आना 'अला हदमिल इस्लाम।

जिसने किसी बद-मज़हब (बिद'अती) की तौक़ीर (सम्मान) की, बेशक उसने दीन-ए-इस्लाम को ढहा देने में मदद की (इसे इमाम तबरानी ने अल-मुअजम अल-कबीर में हज़रत अब्दुल्ला बिन बुस्र, इब्न असाकिर और इब्न अदी ने उम्मुल मोमिनीन सैयदा सिद्दीक़ा से, अबू नुऐम ने हिल्या में और हसन बिन सुफ़यान ने मुसनद में हज़रत मुआज बिन जबल से, सजीज़ी ने इबाना में हज़रत इब्न उमर से और इब्न अदी की तरह हज़रत इब्न अब्बास रज़ियल्लाहु अन्हुम से)।

1. दुर्रे मुख़्तार, किताब अल-हज़र वल-इबाह, फ़स्ल फ़ील बई, मुजतबाई प्रेस दिल्ली, 3/251।
2. दुर्रे मुख़्तार, किताब अल-हज़र वल-इबाह, फ़स्ल फ़ील बई, मुजतबाई प्रेस दिल्ली, 3/251।
3. अल-क़ुरान अल-करीम, 63/8।
4. शुअब अल-इमान, हदीस 9464, दार अल-कुतुब अल-इल्मिया बेरुत, 7/61।

حالاتِ دائرہ میں دونوں شرطیں موجود ہیں تو یہ باجماع ائمہ حنفیہ کفر ہیں۔ کفار و مشرکین کی ایسی تعظیمیں کفر ہیں، ان کی جے پکارنا، ان کے مرنے یا جیل جانے پر ہڑتال اور اس پر وہ اصرار، اور جو مسلمان نہ مانے اس پر وہ ظلم وہ اضطراب، کمال تعظیم کفار اور باعثِ دخولِ نار و غضب جبار، وحسب تصریحات ائمہ موجب کفر واکفار، فتاویٰ ظہیریہ و اشباہ و النظائر و تنویر الابصار و درمختار میں ہے:

لو سلم علی الذمی تبجیلا یکفر لان تبجیل الکافر کفر ۔ 1

اگر کسی نے ذمی کو احتراما سلام کہہ دیا تو یہ کفر ہے کیونکہ کافر کی تعظیم کفر ہوتی ہے۔ (ت)

فتاوی امام ظہیر الدین و مختصر علامہ زین مصری و شرح تنویر مدقق علائی میں ہے:

لو قال لمجوسی یا استاذ تبجیلا کفر 2 ۔

اگر کسی نے مجوسی کو تعظیماً "یا استاد" کہا تو اس سے وہ کافر ہو جائے گا۔ (ت)

رب عزوجل فرماتا ہے:

"وَلِلّٰہِ الْعِزَّۃُ وَلِرَسُولِہٖ وَلِلْمُؤْمِنِینَ وَلَکِنَّ الْمُنَافِقِینَ لَا یَعْلَمُونَ" 3

عزت تو خاص اللہ و رسول اور مسلمین ہی کے لئے ہے مگر منافقوں کو خبر نہیں۔

رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وسلم فرماتے ہیں:

من وقر صاحب بدعۃ فقد اعان علی ھدم الاسلام 4 رواہ الطبرانی فی الکبیر عن

جس نے کسی بد مذہب کی توقیر کی بیشک اس نے دین اسلام کے ڈھادینے پر مدد دی (اسے امام طبرانی

عبدالله بن بسر و ابن عساكر وابن عدى عن ام المؤمنين الصديقة وابو نعيم في الحلية والحسن بن سفيان فى مسنده عن معاذ بن جبل والسجزى في الإبانة عن ابن عمر و ابن عباس رضى الله تعالى عنهم اجمعين و البيهقى

نے المعجم الكبير میں حضرت عبد الله بن بسر، ابن عساكر اور ابن عدى نے ام المومنين سيده صديقہ سے، ابو نعيم نے حليہ میں اور حسن بن سفيان نے مسند میں حضرت معاذ بن جبل سے، سجزى نے ابانہ میں حضرت ابن عمر سے اور ابن عدى كى طرح حضرت ابن عباس رضى الله تعالى عنہم.

1 در مختار کتاب الحظر والاباحة فصل فی البیع مطبع مجتبائی دہلی ۳/ ۲۵۱ 2 در مختار کتاب الحظر والاباحة فصل فی البیع مطبع مجتبائی دہلی ۳/ ۲۵۱ 3 القرآن الکریم ۸/۶۳ 4 شعب الایمان حدیث ۹۴۶۴ دار الکتب العلمیہ بیروت ۷/ ۶۱

Fatawa Razawiyya Volume 14

In 'Shu'ab al-Iman' from Ibrahim bin Maysara as a Mursal report. (And) from everyone, and Bayhaqi narrated it in 'Shu'ab al-Iman' from Hadrat Ibrahim bin Maysara as a Mursal report. (T)

If this is the ruling on honoring an innovator in religion, what would be the ruling on honoring a polytheist (mushrik)? Abu Nu'aym in 'Hilyat al-Awliya' narrates from Jabir bin Abdullah (may Allah be pleased with them both): The Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) forbade shaking hands with polytheists, or addressing them by their kunya (patronymic), or welcoming them with 'Marhaba' (welcome) upon their arrival. The Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) forbade shaking hands with any polytheist, mentioning them by their kunya, or saying 'Marhaba' when they arrive.

These things are not even great honors; they are the lowest forms of respect, like not calling them by name but as 'so-and-so's father', or saying 'please come' to give them a seat upon arrival. The Hadith forbade even this, let alone - seek refuge in Allah - shouting 'Jai' (victory) for them and performing those satanic acts. And the excuse or rebuttal that these statements belong to the common people and not to anyone responsible is pure falsehood and hot air. It is you who incited the common rabble towards this forbidden and cursed union with polytheists and did not stop them from these cursed actions; rather, you considered it supportive of your corrupt objectives. If there were faith or any value of faith in your hearts, then for this forbidden union and disbelief for which you have taken the earth on your heads, wandering day and night from East to West, passing thousands of fiery speeches and resolutions, issuing fatwas of kufr (disbelief) against those who oppose or even those who do not join in this - you soil hundreds of newspaper columns with their vilification - you would have shown more effort in extinguishing the fire of these disbeliefs and misguidances than that, seeing as it was you who lit it and extinguishing it was an obligatory duty upon you to save your own integrity. But everyone sees that not even a tenth, twentieth, or hundredth part of that frantic, life-exhausting effort was shown in curbing these ongoing satanic acts. So what is the use of making false excuses? Seek refuge in Allah, what the responsible ones themselves did is far worse and more wicked than the aforementioned actions of the ignorant ones. And why shouldn't it be so, when the 'turban is as large as the knowledge' (prestige matches learning). Mr. Abul Kalam Azad led Friday prayers in the Nagpur camp and in the sermon (khutba), instead of praising the Rightly Guided Caliphs and the Husnayn (Hadrat Hasan and Husayn, may

Allah be pleased with them all), he praised Gandhi. He called him a 'sacred being with praised attributes'. Miyan Abdul Majid Badayuni, in a gathering of thousands, called Gandhi 'reminded' and 'sent by God', saying that Allah has sent him to you as a reminder. Where are these cursed words, and where is the shouting of 'Jai' by senseless, foolish, and ignorant people? "How then are you turned away?"[2] "Do you not then understand?"[3] "Nay, but..." (pause) Where are you being turned upside down? Do you have no sense? Any...

[1] Hilyat al-Awliya, biography 1664, Ishaq bin Ibrahim, Dar al-Kitab al-Arabi, Beirut, 9/236. [2] Al-Quran al-Karim, 10:34. [3] Al-Quran al-Karim, 2:44.

फ़तावा रज़विया खंड चौदह (14)

'शुअब अल-ईमान' में इब्राहिम बिन मयसरा से एक मुरसल रिवायत के रूप में। (और) सभी से, और बैहक़ी ने 'शुअब अल-ईमान' में हज़रत इब्राहिम बिन मयसरा से इसे मुरसल के रूप में रिवायत किया है। (त)

यदि किसी बद-मज़हब (धर्म में नयापन लाने वाले) का सम्मान करने पर यह हुक्म है, तो मुशरिक (मूर्तिपूजक) के सम्मान पर क्या होगा? अबू नुऐम ने 'हिलयत अल-औलिया' में जाबिर बिन अब्दुल्लाह (रज़ियल्लाहु अन्हुमा) से रिवायत की है: نهى النبى صلى الله تعالىٰ عليه وسلم ان يصافح المشركون او يكنوا او يرحب بهم[1] अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने मना फरमाया कि किसी मुशरिक से हाथ मिलाया जाए या उसे कुनियत (उपनाम) से याद किया जाए या उसके आने के समय 'मरहबा' (स्वागत) कहा जाए।

ये बातें कोई बहुत बड़ा सम्मान भी नहीं हैं, बल्कि सम्मान का सबसे निचला स्तर हैं, जैसे कि नाम लेकर न पुकारना बल्कि 'फलां के पिता' कहना, या आने पर जगह देने के लिए 'आइए' कह देना। हदीस ने इससे भी मना फरमाया है, न कि - अल्लाह की पनाह - उनके लिए 'जय' के नारे लगाना और वे शैतानी काम करना। और यह बहाना या खंडन कि ये बातें आम लोगों की हैं, किसी ज़िम्मेदार की नहीं, सरासर झूठ और बकवास है। तुम ही ने आम जनता को मुशरिकों के साथ इस हराम और शापित मेलजोल के लिए उकसाया और उन्हें इन शापित हरकतों से नहीं रोका, बल्कि इसे अपने भ्रष्ट उद्देश्यों के लिए सहायक समझा। यदि तुम्हारे दिलों में ईमान या ईमान की कोई कद्र होती, तो इस हराम मेलजोल और कुफ्र (अधर्म) के लिए जिस तरह ज़मीन अपने सिर पर उठा रखी है, रात-दिन पूर्व-पश्चिम भटकते फिरते हो, हज़ारों धुआंधार भाषण और प्रस्ताव पास करते हो, इसके विरोध करने वालों, बल्कि इसमें साथ न देने वालों पर कुफ्र के फतवे लगाते हो, सैकड़ों अखबारों के कॉलम उनकी बुराई से गंदे करते हो, तो इससे कहीं ज़्यादा उन कुफ्र और गुमराहियों की आग बुझाने में दिखाते, क्योंकि यह तुम्हारी ही लगाई हुई थी और अपनी साख बचाने के लिए उसे बुझाना तुम पर फ़र्ज़-ए-ऐन (अनिवार्य कर्तव्य) था। लेकिन सब देख रहे हैं कि उन जारी शैतानियों को रोकने में उस बदहवास, जानलेवा कोशिश का दसवां, बीसवां, सौवां हिस्सा भी नहीं दिखाया गया। फिर झूठे बहाने बनाने से क्या हासिल? अल्लाह की पनाह, खुद ज़िम्मेदारों ने जो कुछ किया, वह जाहिलों की उक्त हरकतों से कहीं ज़्यादा बुरा और खबीस (नीच) है। और ऐसा क्यों न हो, क्योंकि 'जितना इल्म उतनी पगड़ी' (प्रतिष्ठा ज्ञान के अनुसार होती है)। श्री अबुल कलाम आज़ाद साहब ने नागपुर कैंप में जुमे की नमाज़

पढ़ाई और खुतबे (धर्मोपदेश) में खुलफ़ा-ए-राशिदीन और हज़रात-ए-हसनैन (रज़ियल्लाहु अन्हुम) की तारीफ की जगह गांधी की प्रशंसा की। उन्हें 'पवित्र हस्ती और प्रशंसित गुणों वाला' कहा। मियां अब्दुल माजिद बदायूँनी ने हज़ारों की भीड़ में गांधी को 'ईश्वर द्वारा भेजा गया' और 'प्रेरित' कहा कि अल्लाह ने उन्हें तुम्हारे पास उपदेश देने वाला बनाकर भेजा है। कहाँ ये शापित शब्द और कहाँ बेवकूफ, मूर्ख जाहिलों का 'जय' पुकारना। "[2]"فَاَنّٰى تُؤْفَكُوْنَ۝। "[3]"اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ۝। "كَلَّا بَلْ" (सकता) तुम कहाँ औंधे मुँह जा रहे हो? तो क्या तुम्हें अक्ल नहीं है? कोई...

[1] हिलयत अल-औलिया, जीवनी 1664, इसहाक़ बिन इब्राहिम, दार अल-किताब अल-अरबी, बेरुत, 9/236। [2] अल-क़ुरान अल-करीम, 10:34। [3] अल-क़ुरान अल-करीम, 2:44।

पृष्ठ 150/712

فی شعب الایمان عن ابراھیم بن میسرۃ مرسلا۔ اجمعین سے اور بیہقی نے شعب الایمان میں حضرت ابراہیم بن میسرہ سے اسے مرسلا روایت کیا ہے۔(ت)

بد مذہب کی توقیر پر یہ حکم ہے مشرک کی تعظیم پر کیا ہوگا، ابو نعیم حلیۃ الاولیاء میں جابر بن عبداللہ رضی اللہ تعالٰی عنہما سے راوی: نھی النبی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم ان یصافح المشرکون او یکنوا او یرحب بھم[1]۔ رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم نے منع فرمایا کہ کسی مشرک سے ہاتھ ملائیں یا اسے کنیت سے ذکر کریں یا اس کے آتے وقت مرحبا کہیں۔

یہ باتیں کچھ ایسی تعظیم بھی نہیں ادنٰی درجہ تکریم میں ہیں کہ نام لے کر نہ پکارا فلاں کا باپ کہا یا آتے وقت جگہ دینے کو آیئے کہہ دیا، حدیث نے اس سے بھی منع فرمایا نہ کہ معاذ اللہ اس کی جے پکارنی اور وہ افعال شیطانی، اور یہ عذر یا رد کہ یہ اقوال عوام کے ہیں کسی ذمہ دار کے نہیں، محض کاذب و پادر ہوا ہے، تمہیں نے عوام کا لہوام کو اس اتحاد مشرکین حرام و لعین پر ابھارا اور ان حرکات ملعونہ سے نہ روکا بلکہ اپنے مقاصد مفاسد کا مؤید سمجھا تمہارے دلوں میں ایمان یا ایمان کی قدر ہوتی تو اس اتحاد حرام و کفر کے لئے جیسی زمین سروں پر اٹھالی ہے، رات دن، مشرق مغرب ٹاپتے پھرتے ہو، ہزاروں دھواں دھار سپیچز و لیشن پاس کرتے ہو اس کے مخالف بلکہ اس میں ساتھ نہ دینے والوں پر فتوی کفر لگاتے ہو، صد ہا اخبارات کے کالم ان کی بد گوئی سے گندے کرتے ہو، اس سے سوجھے زائد ان کفروں، ضلالوں کی آگ بجھانے میں دکھاتے کہ یہ تمہاری ہی لگائی تھی اور اپنی داڑھی بچانے کے لئے اس کا بجھانا تم پر فرض عین تھا، مگر سب دیکھ رہے ہیں کہ ہر گزرگزران شیطنتوں کی روک تھام میں اس بولاہٹ والی جان توڑ کوشش کا دسواں، بیسواں، سوواں حصہ بھی نہ دکھایا پھر جھوٹے بہانے بنانے سے کیا حاصل،

معاذ اللہ خود ذمہ داروں نے جو کچھ کیا وہ جاہلوں کی حرکات مذکورہ سے کہیں بد تر و خبیث تر ہے، اور کیوں نہ ہو کہ شملہ بمقدار علم، ابوالکلام آزاد صاحب نے کمپ ناگپور میں جمعہ پڑھایا اور خطبہ میں مدح خلفائے راشدین و حضرات حسنین رضی اللہ تعالیٰ عنہم کی جگہ گاندھی کی حمد کی اسے مقدس ذات ستودہ صفات کہا، میاں عبدالمجد بدایونی نے ہزاروں کے مجمع میں گاندھی کو مذکر مبعوث من اللہ کہا کہ اللہ نے ان کو تمہارے پاس مذکر بنا کر بھیجا ہے، کہاں یہ کلمات ملعونہ اور کہاں بے تمیز احمق جاہلوں کا جے پکارنا، "فَاَنّٰی تُؤْفَکُوْنَ۝"[2] ۔ "اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ۝"[3] ۔ "کَلّا بَلْ" سکتہ تم کہاں اوندھے جاتے ہو، تو کیا تمہیں عقل نہیں، کوئی

[1] حلیۃ الاولیاء ترجمہ ۱۶۶۴ اسحاق بن ابراہیم دار الکتاب العربی بیروت ۹ / ۲۳۶ [2] القرآن الکریم ۱۰ / ۳۴ [3] القرآن الکریم ۲ / ۴۴

Fatawa Rizvia Volume Fourteen (14)

"Nay! but that which they have earned is rust upon their hearts." 1 "No, rather their hearts have been rusted by their earnings." -(T)

Burning Turkish caps would only be a waste of property, which is forbidden (Haram), and wearing a Gandhi cap is to attribute oneself to a polytheist, which is even harsher and more strictly forbidden. However, those people used to wear Turkish caps considering them a symbol of Islam; now they have burned them and taking Gandhi caps in exchange indicated that they have deviated from the sign of Islam and accepted to become disciples of a disbeliever: "Evil is the exchange for the wrongdoers." 2 (What an evil exchange the wrongdoers have received. - T). In short, the denunciation by the said scholar of such words and deeds of disbelief and misguidance was purely right, correct, and a cause for reward and the pleasure of the Lord of lords. To manifest their Sharia rulings to the people of Islam and to call them towards the path of truth by saving them from the evil of "wolves in sheep's clothing" was and is a great religious duty, official task, and fulfillment of the command of God and the Prophet (may Allah the Almighty be exalted and peace and blessings be upon him). Attributing the denial of the essence of the Caliphate to him is not just a slander but something else entirely. There is even deeper malice at its core. Among all those who claim to recite the Kalimah, from whom a questioner asks and a respondent answers, who is a denier of the essence of the Caliphate? Sunni gentlemen consider the four Caliphs (may Allah be pleased with them) as Caliphs; non-conformists (Ghayr Muqallid) and Deobandis also do not dispute this; the Rafidis (Shias) consider Hazrat Maula Ali (may Allah the Almighty ennoble his face) as the Caliph; the Mirza'is (Ahmadis) go down to their Mirza. Rather, by Caliphate, the circular issue is meant; the question and its mention are about that. So, to express it with the absolute term "essence of Caliphate" is a deception of Iblis (Satan). The reality of what is intended in the heart has become clear from the fatwa of the Grand Mufti of the Caliphate Committee itself and the great leader of the inquirer, that the said scholar only said what is the instruction of Mustafa (peace and blessings of Allah be upon him) in consecutive Hadiths, upon which there is a consensus of the noble Companions, which is the belief of the entire Ahl al-Sunnah wa'l-Jama'ah. Exit from Ahl al-Sunnah, denial of the Quran, disbelief, and apostasy—had these four cursed rulings been limited to that scholar alone, then the issuer of this fatwa and its attestors, according to the apparent meanings of authentic Hadiths and the texts of

reliable books of jurisprudence, would have suffered a single calamity of disbelief. The Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) says:

If any man says to his brother, "O disbeliever," then it has surely returned to one of them. If he is as he said (then it is so), otherwise it returns to him (the accuser). 3	**If a person says to any reciter of the Kalimah that he is a disbeliever, then this calamity will surely fall upon one of them; if the one spoken to was a disbeliever, fine, otherwise it returns to the speaker.**

1 Al-Quran Al-Karim 83 / 14 2 Al-Quran Al-Karim 18 / 50 3 Sahih Muslim, Kitab al-Iman, Chapter: Explanation of the state of faith of one who says to his Muslim brother, "O disbeliever," Qadimi Kutub Khana, Karachi, 1/57; Sahih Bukhari, Kitab al-Adab, Chapter: Whoever charges his brother with disbelief without interpretation, Qadimi Kutub Khana, Karachi, 2/901

फ़तावा रिज़विया जिल्द चौदह (14)

"कदापि नहीं! बल्कि जो वे कमाते थे, उसने उनके दिलों पर ज़ंग चढ़ा दिया है।" 1 "नहीं, बल्कि उनके दिलों पर ज़ंग चढ़ा दिया है उनकी कमाईयों ने।" -(त)

तुर्की टोपियां जलाना केवल संपत्ति की बर्बादी होती जो हराम है और गांधी टोपी पहनना एक मुशरिक (बहुदेववादी) की ओर स्वयं को जोड़ना होता जो उससे भी कठिन और सख्त हराम है। मगर वे लोग तुर्की टोपियों को इस्लाम का प्रतीक समझकर पहनते थे, अब उन्हें जला दिया और उनके बदले गांधी टोपी लेना इस बात का संकेत है कि उन्होंने इस्लाम के चिन्ह से मुँह मोड़ लिया और काफ़िर का चेला बनना स्वीकार कर लिया: "ज़ालिमों को कितना बुरा बदला मिला।" 2 (ज़ालिमों को क्या ही बुरा बदला मिला। - त)। संक्षेप में, उक्त विद्वान द्वारा कुफ़्र और गुमराह करने वाले ऐसे कथनों और कार्यों का खंडन करना पूर्णतः सत्य, सही और प्रतिफल एवं रब्बुल अरबाब (ईश्वर) की प्रसन्नता का कारण था। इस्लाम के लोगों के लिए उनके शरीयत के आदेशों को स्पष्ट करना और उन्हें "भेड़ों के वेश में भेड़िए" की बुराई से बचाकर सत्य के मार्ग की ओर बुलाना, एक सुन्नी विद्वान का महान धार्मिक कर्तव्य, आधिकारिक कार्य और ईश्वर एवं नबी (अल्लाह तआला उन पर प्रसन्न हो और उन्हें शांति प्रदान करे) के आदेश का पालन था और है। उनकी ओर खिलाफत के मूल स्वरूप के इनकार को जोड़ना केवल एक आरोप ही नहीं बल्कि कुछ और ही है। इसकी तह में और भी अधिक दुष्टता है। कलमा पढ़ने का दावा करने वालों में, जिनसे कोई प्रश्न पूछने वाला प्रश्न करता है और उत्तर देने वाला उत्तर देता है, खिलाफत के मूल स्वरूप का इनकार करने वाला कौन है? सुन्नी सज्जन चारों खलीफाओं (अल्लाह उन पर प्रसन्न हो) को खलीफा मानते हैं; गैर-मुक़ल्लिद और देवबंदी भी इसमें विवाद नहीं करते; राफज़ी (शिया) हज़रत मौला अली (अल्लाह तआला उनके चेहरे को सम्मानित करे) को खलीफा मानते हैं; मिर्ज़ाई (अहमदी) अपने मिर्ज़ा तक जाते हैं। बल्कि खिलाफत से तात्पर्य उस विशेष मुद्दे से है जो चर्चा में है, उसी से प्रश्न और उसी का ज़िक्र है, तो इसे केवल "खिलाफत के मूल स्वरूप" शब्द से व्यक्त करना इब्लीस (शैतान) का धोखा है। और मन में जो उद्देश्य है, वह स्वयं खिलाफत समिति के मुफ्ती-ए-आज़म और पूछताछ करने वाले महान नेता के फतवे से स्पष्ट हो गया है कि उक्त विद्वान ने वही कहा जो मुस्तफा (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) का निर्देश है जो लगातार हदीसों में आया है, जिस पर महान साहबा का आम सहमति है, जो संपूर्ण अहल-ए-सुन्नत वल-जमाअत का विश्वास है। अहल-ए-सुन्नत से बाहर निकलना, कुरान का इनकार, कुफ़्र और धर्मत्याग—काश ये चार शापित आदेश केवल उसी विद्वान तक सीमित रहते, तो इस फतवे के मुफ्ती और इसकी

पुष्टि करने वाले सही हदीसों और विश्वसनीय न्यायशास्त्र की पुस्तकों के पाठों के अनुसार कुफ्र की एक ही विपत्ति झेलते। अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) फरमाते हैं:

जिस व्यक्ति ने अपने भाई से कहा, "ऐ काफिर," तो यह निश्चित रूप से उन दोनों में से एक पर लौट आया। यदि वह वैसा ही है जैसा उसने कहा, तो ठीक, अन्यथा यह कहने वाले पर लौट आता है। 3

जो व्यक्ति किसी कलमा पढ़ने वाले को काफिर कहे, तो इन दोनों में से एक पर यह विपत्ति ज़रूर पड़ेगी; जिसे कहा गया वह काफिर था तो ठीक, अन्यथा यह (आरोप) कहने वाले पर लौट आएगा।

1 अल-कुरान अल-करीम 83 / 14 2 अल-कुरान अल-करीम 18 / 50 3 सहीह मुस्लिम, किताब अल-ईमान, बाब: अपने मुस्लिम भाई को काफिर कहने वाले के ईमान की स्थिति का वर्णन, कदीमी कुतुब खाना, कराची, 1/57; सहीह बुखारी, किताब अल-अदब, बाब: जिसने बिना किसी व्याख्या के अपने भाई को काफिर कहा, कदीमी कुतुब खाना, कराची, 2/901

"رَانَ عَلٰی قُلُوْبِہِمْ مَّا کَانُوْا یَکْسِبُوْنَ ہ" 1 "نہیں، بلکہ ان کے دلوں پر زنگ چڑھادیا ہے ان کی کمائیوں نے۔ (ت)"

ترکی ٹوپیاں جلانا صرف تضییع مال ہوتا کہ حرام ہے اور گاندھی ٹوپی پہننا مشرک کی طرف اپنے آپ کو منسوب کرنا ہوتا کہ اس سے سخت تر، اشد حرام ہے، مگر وہ لوگ ترکی ٹوپیوں کو شعارِ اسلام جان کر پہنتے تھے اب انہیں جلادیا اور ان کے بدلے گاندھی ٹوپی لینا مشعر ہوا کہ انہوں نے نشانِ اسلام سے عدول اور کافر کا چیلا بننا قبول کیا: "بِئْسَ لِلظّٰلِمِیْنَ بَدَلًا ہ" 2 (ظالموں کو کیا ہی برا بدلہ ملا۔ت) بالجملہ ایسے اقوال وافعال کفر و ضلال پر عالم موصوف کا انکار عین حق وصواب وسبب ثواب ورضائے رب الارباب تھا اور جوان کے شرعی احکام اہل اسلام پر ظاہر فرمانا اور ان کو "ذیاب فی ثیاب" کے شر سے بچا کر راہ حق کی طرف بلانا، سنی عالم کا جلیل فرض مذہبی وکار منصبی و بجا آوری حکم خدا و نبی تھا اور ہے، جل وعلٰی وصلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم۔ اس کی طرف نفس خلافت کا انکار نسبت کرنا بہتان ہی نہیں چیزے دیگر است۔ اس کی تہہ میں اور اشد خباثت ہے، مسلمان تو مسلمان نفس خلافت کا منکر جملہ مدعیان کلمہ گو میں کون ہے جس سے سائل سوال کرتا اور مجیب جواب دیتا اہل سنت حضرات خلفائے اربعہ رضی اللہ تعالٰی عنہم کو خلیفہ جانتے ہیں، غیر مقلد و دیوبندی بھی اس میں نزاع نہیں کرتے، روافض حضرت مولٰی علی کرم اللہ تعالٰی وجہہ کو خلیفہ جانتے ہیں، مرزائی اپنے مرزا تک اترتے ہیں، بلکہ خلافت سے مراد مسئلہ دائرہ ہے، اسی سے سوال اسی کا تذکرہ ہے تو اسے یوں مطلق لفظ نفس خلافت سے تعبیر تلبیس ابلیس ہے اور دل میں جو مراد ہے اس کا حال خود خلافت کمیٹی کے مفتی اعظم اور مستفتی اس کے لیڈر معظم کے فتوے سے ظاہر ہوگیا کہ عالم موصوف نے وہی فرمایا جو

متواتر حدیثوں میں مصطفی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کا ارشاد ہے، جس پر اجماع صحابہ امجاد ہے جو جمیع اہلسنت و جماعت کا اعتقاد ہے، اہلسنت سے خروج، قرآن کا انکار ، کفر، ارتداد ان کے یہ چار احکام ملعونہ کاش اسی عالم دین پر محدود رہتے تو اس فتویٰ کے مفتی اور اس کے مصدقین بحکم ظواہر احادیث صحیحہ و نصوص کتب معتمدہ فقہیہ ایک ہی بلائے کفر سہتے۔ رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم فرماتے ہیں:

ایما امرئ قال لاخیہ کافر فقد باء جو شخص کسی کلمہ گو کو کافر کہے ان دونوں میں سے ایک بہا احدہما فان کان کما قال و الا پر یہ بلا ضرور پڑے، جسے کہا وہ کافر تھا خیر ورنہ یہ رجعت علیہ 3 کہنے والے پر لوٹ آئے گی

1 القرآن الکریم ۸۳ / ۱۴ 2 القرآن الکریم ۱۸ / ۵۰ 3 صحیح مسلم کتاب الایمان باب بیان حال ایمان من قال لاخیہ المسلم اوکافر قدیمی کتب خانہ کراچی ۱ / ۵۷، صحیح بخاری کتاب الادب باب من اکفر اخاہ بغیر تاویل قدیمی کتب خانہ کراچی ۲ / ۹۰۱

Fatawa Razawiyya Volume 14

Narrated by Muslim, Tirmidhi, and similarly by Bukhari from Ibn Umar (may Allah be pleased with both of them): The declaration of disbelief (Takfir) will return to the speaker; he will become a disbeliever. (This was narrated by Muslim, Tirmidhi, and similarly Bukhari from Hazrat Ibn Umar, may Allah be pleased with them both. -T)

In Durr al-Mukhtar it is stated: A person who insults by saying "O disbeliever" shall be punished (Ta'zir). Does one become a disbeliever if they believe a Muslim to be a disbeliever? Yes, he does. Otherwise, he does not; this is the issued fatwa. (T)

In Sharh Wahbaniyya, Dhakhira, Nahr al-Faiq and Radd al-Muhtar it is stated: Because when he believed the Muslim to be a disbeliever, he indeed believed the religion of Islam to be disbelief. (T)

The grand detail and beautiful research of this is in our books 'Al-Kawkabat al-Shahabiyyah' and 'Al-Nahy al-Akid', etc. However, here, the fatwa of the leaders and muftis of the Khilafat Committee themselves has clarified that this Takfir is not just of this Sunni scholar but of all the Imams of the Ahl al-Sunnah, all the noble Sahaba (Companions), and even the sacred command of the Leader of Mankind himself, peace and blessings be upon him and them. Now, which Muslim would not call this Takfiri fatwa and its filthy attestation words of disbelief? Setting aside the jurists, Imams, and Sahaba, if they do not call those who label the sacred speech of the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) as disbelief, "disbelievers," then whom will they call disbelievers? Now ask them how many millions of the foulest and most severe disbeliefs these have become, especially that final disbelief, the most vile and cursed of all: "And such is the recompense of the wrongdoers." 3 (And this is the reward for the oppressors. -T). A Sunni scholar should not care about this. Every community has its own terminology. In the new terminology of these people, the nation is the 'Millat of Gandhi' and the Sunnah is the 'Sunnah of Gandhi'. Those who follow a path different from his way are excluded from the Ahl al-Sunnah wa al-Jama'ah, and the opponents of his newly invented nation are called disbelievers and apostates. Just as the accursed Pharaoh, God forbid, committed Takfir of Hazrat Kalimullah (Moses), peace and blessings be upon him, saying: "And you did that deed of yours which you did, and you were of the ungrateful (disbelievers)." 4 (You did that deed of yours which you did and you were ungrateful...)

1. Durr al-Mukhtar, Bab al-Ta'zir, Matba' Mujtabai, Delhi, 1/327.

2. Radd al-Muhtar, Bab al-Ta'zir, Dar Ihya al-Turath al-Arabi, Beirut, 3/183.
3. Al-Qur'an al-Karim 59/17.
4. Al-Qur'an al-Karim 26/19.

फ़तावा रज़विया जिल्द 14

रवाहु मुस्लिम वत-तिर्मिज़ी व नहवुहु अल-बुखारी अन इब्न उमर रज़ियल्लाहु तआला अन्हुमा। तक्फीर उसी कहने वाले पर लौट आएगी, वह काफ़िर हो जाएगा। (इसे मुस्लिम, तिर्मिज़ी और इसी तरह बुखारी ने हज़रत इब्न उमर रज़ियल्लाहु तआला अन्हुमा से रिवायत किया है। त)

दुर्रे मुख्तार में है: अज़्ज़िर अल-शातिम बियाकाफ़िर व हल युकफ़रु इन एतकादल मुसलिमु काफ़िरन नअम वल-इल्ला बिही युफ़्ता। 1 किसी मुसलमान को "ऐ काफ़िर" कहने वाले शख्स पर ताज़ीर (सज़ा) नाफ़िज़ की जाएगी, क्या अगर कोई शख्स मुसलमान को काफ़िर समझता है तो काफ़िर होगा? हाँ वह काफ़िर है, और अगर काफ़िर नहीं समझता तो फिर काफ़िर नहीं। इसी पर फ़तवा है। (त)

शरह वह्बानिया, जखीरा, नहुल फ़ाइक़ और रद-अल-मुह्तार में है: लि-अन्नहु लम्मा एतकादल मुसलिमु काफ़िरन फ़क़द एतकादा दीनल इस्लामि कुफ़रन। 2 क्योंकि जब मुसलमान को काफ़िर माना तो उसने दीन-ए-इस्लाम को कुफ़्र जाना।(त)

इसकी तफ़्सील-ए-जलील व तहकीक़-ए-जमील हमारी किताबों 'अल-कौकबतुल शहाबिया' और 'अन-नह्युल अकीद' वग़ैरहुमा में है, मगर यहाँ तो खुद खिलाफत कमेटी के लीडरों और मुफ़्तियों के फ़तवे ने रोशन कर दिया कि यह तक्फ़ीर सिर्फ इस सुन्नी आलिम की नहीं बल्कि तमाम अइम्मा-ए-अहले सुन्नत और जुमला सहाबा किराम और खुद इरशाद-ए-अकदस हुज़ूर सय्यदुल अनाम अलैहि व अलैहिमुस्सलोतु वस्सलाम की है। अब कौन मुसलमान है कि इस तक्फ़ीरी फ़तवे और इसकी नापाक तस्दीक को कलमात-ए-कुफ़्र न कहेगा। फुक़हा-ए-किराम, अइम्मा व सहाबा दरकिनार, खुद हुज़ूर अकदस सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम के कलाम-ए-पाक पर कुफ़्र का हुक्म लगाने वालों को काफ़िर न कहेंगे तो और किसे काफ़िर कहेंगे? अब उनसे पूछिए कि यह कितने करोड़ कुफ़्र अक्बस (सबसे गंदा) व अशद (सबसे सख्त) हुए, खुसूसन वह कुफ़्र-ए-अख़ीर जो सबसे खबीस तर और सबसे लईन है, "3 "الظّٰلِمِیْنَ। وَذٰلِكَ جَزٰٓؤُا (और ज़ालिमों की यही सज़ा है। त)। सुन्नी आलिम को इसकी परवाह नहीं करनी चाहिए, हर कौम की एक इस्लाह (शब्दावली) होती है, इन लोगों की इस्लाह-ए-जदीद में मिल्लत 'मिल्लत-ए-गांधी' है और सुन्नत 'सुन्नत-ए-गांधी'। इसकी रफ़्तार से जुदा चलने वालों को अहले सुन्नत व जमाअत से खारिज और इसकी मिल्लत-ए-मुस्तरअह (गढ़ी हुई मिल्लत) के मुखालिफों को काफ़िर मुर्तद कहते हैं, जिस तरह फिरऔन मलऊन ने मआज़अल्लाह हज़रत

कलीमउल्लाह अलैहिस्सलातु वस्सलाम की तक्फ़ीर की थी कि "فَعَلْتَ فَعْلَتَكَ الَّتِيْ فَعَلْتَ وَاَنْتَ مِنَ الْكٰفِرِيْنَ" 4 (तुमने किया अपना वह काम जो तुमने किया और तुम नाशुक्र गुज़ार थे...)

1. दुर्रे मुख्तार, बाब अल-ताज़ीर, मतबा मुज्तबाई, दिल्ली 1/327.
2. रद्दुल मुह्तर, बाब अल-ताज़ीर, दार इह्या अत-तुरास अल-अरबी, बेरूत 3/183.
3. अल-कुरआन अल-करीम 59/17.
4. अल-कुरआन अल-करीम 26/19.

رواہ مسلم والترمذی و نحوہ البخاری عن ابن عمر رضی اللہ تعالٰی عنہما۔ تکفیر اسی قائل پر پلٹ آئے گی یہ کافر ہو جائے گا۔(اسے مسلم، ترمذی اور اسی کی مثل بخاری نے حضرت ابن عمر رضی اللہ تعالٰی عنہما سے روایت کیا ۔ت)

در مختار میں ہے: عزر الشاتم بیاکافر وھل یکفران اعتقد المسلم کافراً نعم والالا بہ یفتی 1۔ کسی مسلمان کو "اے کافر" کہنے والے شخص پر تعزیر نافذ کی جائے گی، کیا اگر کوئی شخص مسلمان کو کافر سمجھتا ہے تو کافر ہوگا؟ ہاں وہ کافر ہے، اور اگر کافر نہیں سمجھتا تو پھر کافر نہیں۔ اسی پر فتوٰی ہے۔(ت)

شرح وہبانیہ، ذخیرہ، نہرالفائق وردالمحتار میں ہے: لانہ لما اعتقدالمسلم کافراً فقد اعتقد دین الاسلام کفراً۔ 2 کیونکہ جب مسلمان کو کافر مانا تو اس نے دین اسلام کو کفر جانا۔(ت)

اس کی تفصیل جلیل و تحقیق جمیل ہماری کتابوں الکوکبۃ الشہابیۃ اور النہی الاکید وغیرہما میں ہے مگر یہاں تو خود خلافت کمیٹی کے لیڈروں مفتیوں کے فتوے نے روشن کر دیا کہ یہ تکفیر صرف اس سنی عالم کی نہیں بلکہ تمام ائمہ اہل سنت اور جملہ صحابہ کرام اور خود ارشادِ اقدس حضور سید الانام علیہ و علیہم الصلوٰۃ والسلام کی ہے، اب کون مسلمان ہے کہ اس تکفیری فتوے اور اس کی ناپاک تصدیق کو کلماتِ کفر نہ کہے گا۔ فقہائے کرام ائمہ و صحابہ درکنار خود حضور اقدس صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کے کلام پاک پر کفر کا حکم لگانے والوں کو کافر نہ کہیں گے تو اور کسے کافر کہیں گے، اب ان سے پوچھئے کہ یہ کتنے کروڑ کفر اخبث واشد ہوئے خصوصاً وہ کفر اخیر سب سے خبیث تر سب سے لعین، "وَذٰلِكَ جَزٰٓؤُا الظّٰلِمِيْنَ ﴿﴾" 3(اور ظالموں کی یہی سزا ہے۔

ت) سنی عالم کو اس کی پروانہ کرنی چاہئے، ہر قوم کی ایک اصطلاح ہوتی ہے، ان لوگوں کی اصطلاحِ جدید میں ملت ملتِ گاندھی ہے اور سنت سنتِ گاندھی، اس کی روش سے جدا چلنے والوں کو اہل سنت و جماعت سے خارج اور اس کی ملتِ مخترعہ کے مخالفوں کو کافر مرتد کہتے ہیں، جس طرح فرعون ملعون نے معاذ اللہ حضرت کلیم اللہ علیہ الصلوٰۃ والسلام کی تکفیر کی تھی کہ "فَعَلْتَ فَعْلَتَكَ الَّتِيْ فَعَلْتَ وَاَنْتَ مِنَ الْكٰفِرِيْنَ ﴿۱۹﴾" 4 (تم نے کیا اپنا وہ کام جو تم نے کیا اور تم ناشکر

1 در مختار باب التعزیر مطبع مجتبائی دہلی ۱/۳۲۷ 2 ردالمحتار باب التعزیر داراحیاء التراث العربی بیروت ۳/۱۸۳ 3 القرآن الکریم ۵۹/۱۷ 4 القرآن الکریم ۲۶/۱۹

Fatawa Razawiya Volume (14)

(T) And the cursed polytheists of Makkah themselves had accused the Master of the Messengers, peace and blessings of Allah be upon him, of innovation, God forbid. "We have not heard of this in the last religion; this is nothing but a fabrication." (That is, we have not heard this even in the last religion, Christianity; this is just a new invention. - T) In fact, these gentlemen have a unique and strange terminology even more than Pharaoh and the polytheists. They called those whom they consider enemies as the beloved of God; they say this to their own people, rather to their own souls with their own tongues. After all, did you not see how Maulvi Riyasat Ali Khan Sahib Shahjahanpuri and Abdul Majid Sahib Badayuni cut off the root of the caliphate itself with great intensity in the fatwa of Shahjahanpur? And the fatwa of Jabalpur branded these two leaders, Muftis, and scholars as apostates and infidels; rather, Maulvi Riyasat Ali Khan and Abdul Majid themselves, at the end of the same fatwa of Shahjahanpur, labeled themselves as transgressors and mischief-makers. Then what is the complaint about saying something to the scholars of the religion in the fatwa of Jabalpur? Finally, did you not see that the truth reached the rightful owner, their disbelief returned to them? "And woe to the disbelievers from a severe punishment."[2] (And destruction is for the disbelievers from a severe punishment. - T) If the petitioner were not actually from this group, he would have wanted to know something with a pure heart, and when he saw this impure disbelief, he would have thrown it in the trash; then he would not be blamed. But they have held a belief in this malice from the beginning and they get fatwas forged just to support the misguidance of the common people. By God, they take it to this unjust group and then believe in it, and by citing it, they spread its filth. So they and all their followers are followers of disbelief; their burden will not be lightened from them, 'it will not diminish anything from their burdens'[3] (T). Although on their Muftis and attestors, besides their own burden, the burden of all these will also fall.

Upon him is its burden and the burden of whoever acts upon it until the Day of Resurrection.[4]

(Its burden will be on him and on whoever continues to act upon it until the Day of Resurrection.)

"And they will surely carry their own burdens and other burdens along with their burdens."[5]

(The burden will also come upon him. (T) And indeed they will surely carry their own burdens and burdens along with their burdens (T))

Based on the aforementioned, for those who use unbecoming words about a religious scholar, it is enough that the Messenger of Allah, peace and blessings of Allah be upon him, called such people open hypocrites. He states:

There are three whose rights no one belittles except a manifest hypocrite.	**No one will treat the rights of three persons lightly except a manifest hypocrite.**

[1] Al-Quran Al-Karim 38 / 7 [2] Al-Quran Al-Karim 14 / 2 [3] Sahih Muslim, Book of Knowledge, Chapter on whoever establishes a good practice, etc., Qadimi Kutub Khana Karachi 2/341 [4] Sahih Muslim, Book of Zakat, Chapter on encouraging charity, Qadimi Kutub Khana Karachi 1/327 [5] Al-Quran Al-Karim 29 / 13

(टी) और मक्का के शापित बहुदेववादियों (मशरिक़ीन) ने स्वयं रसूलो के सरदार, अल्लाह की शांति और आशीर्वाद उन पर हो, पर नूअ (इजाद/बदअत) का आरोप लगाया था, अल्लाह न करे। "हमने पिछली मिल्लत (धर्म) में ऐसा नहीं सुना; यह तो केवल एक गढ़ी हुई बात है।"[1] (यानी हमने इसे पिछले धर्म ईसाइयत में भी नहीं सुना, यह तो बिलकुल नई मनगढ़ंत बात है। - टी) बल्कि ये सज्जन तो फिरौन और बहुदेववादियों से भी बढ़कर कोई अनोखी शब्दावली रखते हैं। उन्होंने अपने दुश्मनों को खुदा का महबूब कहा, यह खुद अपनों को बल्कि अपनी ही ज़बानों से अपनी ही जानों को कहते हैं। आख़िरकार, क्या आपने नहीं देखा कि मौलवी रियासत अली खान साहब शाहजहाँपुरी और अब्दुल माजिद साहब बदायूँनी ने शाहजहाँपुर के फतवे में खिलाफत की जड़ को किस शिद्दत से काट दिया? और जबलपुर के फतवे ने इन दोनों नेताओं, मुफ़्तियों और विद्वानों को काफ़िर और मुर्तद (धर्मत्यागी) घोषित कर दिया, बल्कि मौलवी रियासत अली खान और अब्दुल माजिद ने खुद उसी शाहजहाँपुर के फतवे के अंत में अपने आप को फासिक़ (अधर्मी) और मुफ़्सिद (फसाद करने वाला) करार दिया। फिर जबलपुर के फतवे में धर्म के विद्वानों के बारे में कहने की क्या शिकायत है? अंत में, क्या आपने नहीं देखा कि सच हक़दार तक पहुँच गया, उनका कुफ़्र उन्हीं पर पलट गया? "और काफ़िरों के लिए तबाही है एक सख़्त अज़ाब से।"[2] (और काफ़िरों के लिए बर्बादी है एक सख़्त अज़ाब से। - टी) यदि मुस्तफ़्ती (प्रश्नकर्ता) वास्तव में इस समूह से न होता, तो वह साफ़ दिल से कुछ जानना चाहता और जब वह इस अपवित्र कुफ़्र को देखता, तो उसे रद्दी में फेंक देता; फिर उस पर कोई आरोप नहीं आता। लेकिन वे तो शुरू से ही इस दुर्भावना पर विश्वास रखते हैं और आम जनता को गुमराह करने के लिए इसका समर्थन करने हेतु फतवे गढ़वाते हैं। खुदा की कसम, वे इसे इस नाहक़ समूह के पास ले जाते हैं और फिर इसे मानते हैं और इसका हवाला देकर इसकी गंदगी फैलाते हैं। तो वे और उनके मानने वाले सभी कुफ़्र को मानने वाले हैं; उनका बोझ उनसे कम नहीं होगा, 'उनके बोझों में से कुछ भी कम नहीं होगा'[3] (टी)। हालांकि उनके मुफ़्तियों और तस्दीक़ करने वालों पर उनके अपने बोझ के अलावा इन सबका बोझ भी पड़ेगा।

उस पर उसका बोझ होगा और उस व्यक्ति का बोझ भी जो प्रलय के दिन तक उस पर अमल करेगा।[4]

(उसका बोझ उस पर होगा और जो प्रलय तक उस पर अमल करेगा उसका)

"और वे निश्चित रूप से अपने बोझ उठाएंगे और अपने बोझों के साथ अन्य बोझ भी।"[5]

(बोझ भी उस पर आएगा। (टी) और बेशक वे ज़रूर अपने बोझ उठाएंगे और अपने बोझों के साथ और बोझ (टी))

उपर्युक्त के आधार पर, धार्मिक विद्वानों के सम्मान में अभद्र शब्दों का प्रयोग करने वालों के लिए यह पर्याप्त है कि अल्लाह के रसूल, अल्लाह की शांति और आशीर्वाद उन पर हो, ने ऐसे लोगों को खुला मुनाफ़िक़ (पाखंडी) बताया है। आप फ़रमाते हैं:

तीन व्यक्ति ऐसे हैं जिनके हक़ को कोई कमतर नहीं समझता सिवाय एक स्पष्ट पाखंडी के।

तीन व्यक्तियों के अधिकार को कोई हल्का नहीं समझेगा सिवाय खुले पाखंडी के।

[1] अल-कुरान अल-करीम 38 / 7 [2] अल-कुरान अल-करीम 14 / 2 [3] सहीह मुस्लिम, किताबुल इल्म, बाब मन सन्ना सुन्नतन हसनातन आदि, कदीमी कुतुब खाना कराची 2/341 [4] सहीह मुस्लिम, किताबुज़ ज़कात, बाबुल हस अलस सदक़ा, कदीमी कुतुब खाना कराची 1/327 [5] अल-कुरान अल-करीम 29 / 13

تھے۔ت) اور مشرکین مکہ ملعونہ نے خود حضور سید المرسلین صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم پر معاذ اللہ ابتداع کی تہمت رکھی تھی "مَا سَمِعْنَا بِهٰذَا فِي الْمِلَّةِ الْاٰخِرَةِ ۚ اِنْ هٰذَآ اِلَّا اخْتِلَاقٌ" 1(یہ تو ہم نے سب سے پچھلے دین نصرانیت میں بھی نہ سنی یہ تو نری نئی گھڑت ہے۔ت) بلکہ یہ حضرات تو فرعون اور مشرکین سے بھی بڑھ کر کوئی نرالی انوکھی اصطلاح رکھتے ہیں، انہوں نے اپنے دشمنوں خدا کے محبوبوں کو کہا یہ خود اپنوں کو بلکہ اپنی ہی زبانوں سے اپنی ہی جانوں کو کہتے ہیں، آخر نہ دیکھا کہ مولوی ریاست علی خاں صاحب شاہجہان پوری و عبد الماجد صاحب بدایونی نے فتوٰی شاہجہان پور میں کس شد و مد سے نفس خلافت کی جڑ کاٹ دی اور فتوٰی جبلپور نے ان دونوں لیڈروں مفتیوں عالموں پر کافر مرتد کی چھانٹ دی بلکہ خود مولوی ریاست علی خاں و عبد الماجد نے اسی فتوٰی شاہجہانپور کے آخر میں اپنے ہی اوپر فاسق و مفسد کی بانٹ دی، پھر فتوٰی جبلپور میں علمائے دین کو کہنے کی کیا شکایت آخر نہ دیکھا کہ حق بہ حق دار رسید رجعت علیہ ان کا کفرانہیں پر پلٹا "وَ وَيْلٌ لِّلْكٰفِرِيْنَ مِنْ عَذَابٍ شَدِيْدٍ" 2(اور کافروں کی خرابی ہے ایک سخت عذاب سے۔ت) مستفتی اگر واقع میں اس گروہ سے نہ ہوتا ایک بات صاف دل سے معلوم کرنا چاہتا اور جب یہ ناپاک کفر دیکھتا اسے ردی میں پھینک دیتا تو اس پر الزام نہ آتا مگر وہ تو اول سے اسی خباثت پر اعتقاد لاتے اور اغوائے عوام کو اس کی تائید ہی کے لئے فتوے گھڑواتے واللہ اسی گروہ ناحق پژدہ کے پاس لے جاتے اور پھر اسے مانتے اس سے احتجاج کرکے اس کی نجاست پھیلاتے ہیں تو وہ اور اس کے ماننے والے سب کفر کے ماننے والے ہیں ان کا وبال ان پر سے کم نہ ہوگا لا ینقص من اوزارہم شیئی 3(ان کے بوجھ میں کمی نہ ہوگی۔ت) اگرچہ ان کے مفتی و مصدقین پر اپنے وبال کے علاوہ ان سب کا بھی پڑے گا،

علیہ وزرھا و وزر من عمل بھا الی یوم القیامۃ۔4

اس کا بوجھ اس پر ہوگا اور جو قیامت تک اس پر عمل پیرا ہوگا اس کا

"وَ لَیَحْمِلُنَّ اَثْقَالَھُمْ وَ اَثْقَالًا مَّعَ اَثْقَالِھِمْ"۔5

بوجھ بھی اس پر آئے گا۔ (ت) اور بیشک ضرور وہ اپنے بوجھ اٹھائیں گے اور اپنے بوجھوں کے ساتھ اور بوجھ (ت)

بربنائے مذکور عالم دین کی شان میں ناشائستہ الفاظ استعمال کرنے والوں کو یہی بس ہے کہ رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم نے ایسوں کو کھلا منافق بتایا، ارشاد فرماتے ہیں:

ثلاثۃ لا یستخف بحقھم الامنافق بین۔ تین شخصوں کے حق کو ہلکا نہ جانے گا مگر کھلا منافق،

1 القرآن الکریم ۳۸ / ۷ 2 القرآن الکریم ۱۴ / ۲ 3 صحیح مسلم کتاب العلم باب من سن سنۃ حسنۃ الخ قدیمی کتب خانہ کراچی ۲/ ۳۴۱ 4 صحیح مسلم کتاب الزکوٰۃ باب الحث علی الصدقۃ قدیمی کتب خانہ کراچی ۱/ ۳۲۷ 5 القرآن الکریم ۲۹ / ۱۳

Fatawa Ridawiyya, Volume Fourteen (14)

[Arabic Text]: Hypocrisy, an elder in Islam, a possessor of knowledge, and a just leader - Narrated by Al-Tabarani in Al-Kabir from Abu Umamah Al-Bahili (may Allah be pleased with him) with a chain graded 'Hasan' by Al-Tirmidhi and others. And Abu Al-Shaykh narrated it in Kitab Al-Tawbiikh from Jabir (may Allah be pleased with him), and with him is the addition of the word 'among hypocrisy'.

[Urdu Translation]: One who reached old age in Islam, a religious scholar, and a just king of Islam (Al-Tabarani narrated it in Al-Mu'jam al-Kabir from Hazrat Abu Umamah al-Bahili, may Allah be pleased with him, with his own chain which Al-Tirmidhi called fair (Hasan) with a different text. Abu al-Shaykh narrated it in Kitab al-Tawbiikh from Hazrat Jabir, may Allah be pleased with him, it contains the addition of 'among hypocrisy'. - T)

It is in Majma' al-Anhur: [Arabic Text]: Whoever says to a scholar 'Uwaylim' (little scholar) by way of contempt, has disbelieved. [Urdu Translation]: Anyone who calls a religious scholar 'Molo-via' out of contempt becomes a disbeliever.

And refuge is sought in Allah the Almighty, this is a concise answer to the first question, and from here the answers to the next three questions have become clear, and success is from Allah.

(2) Friendship (muwalat) with any disbeliever is absolutely forbidden. It has been clarified above that the Lord (Mighty and Majestic) issued these commands regarding disbelievers in general. Therefore, to claim an exception for any disbeliever among them verbally is a distant fabrication against Allah (Mighty and Majestic) and a severe distortion of the Holy Quran. Rather, the Knower of the Unseen (Mighty is His Majesty) has placed the stone of His great wrath in the mouths of those who specifically acknowledge this rule only for Jews and Christians. In one verse, He explicitly mentioned the People of the Book along with the rest of the disbelievers separately so that the generalization of the ruling becomes clearly explained and illuminated, and the wretched interpretation of the misguided ignorant people finds no path. Allah Almighty says:

[Arabic Text - Quran 5:57]: "O you who have believed, take not those who have taken your religion in mockery and amusement from among those who were given the Scripture before you and the disbelievers as allies. And fear Allah, if you should be believers."

[Urdu Translation]: O believers! Do not take those who make a mockery and sport of your religion, from among those who were given the Book before you (Jews and Christians) and the rest of the disbelievers, as allies. Do not have any alliance or friendship with them and fear Allah if you are believers.

---

1 Al-Mu'jam al-Kabir, Hadith 8187, Al-Maktabah al-Faysaliyyah 8/238; Kanz al-Ummal with reference to Abi al-Shaykh, Hadith 43811, Muassasat al-Risalah Beirut 16/32 2 Majma' al-Anhur Sharh Multaqa al-Abhur, Chapter: On words of disbelief, etc., Dar Ihya al-Turath al-Arabi Beirut 1/695 3 The Holy Quran 5:57

फतावा रज़विया, खंड चौदह (14)

[अरबी पाठ]: निफ़ाक़ (पाखंड), इस्लाम में एक बुजुर्ग, ज्ञान का स्वामी और न्यायप्रिय नेता - इसे अल-तबरानी ने अल-कबीर में अबू उमामा अल-बाहिली (रज़ियल्लाहु अन्हु) से एक सनद के साथ रिवायत किया है जिसे अल-तिरमिज़ी और अन्यों ने 'हसन' कहा है। और अबू अल-शेख ने 'किताब अल-तौबीख़' में जाबिर (रज़ियल्लाहु अन्हु) से इसे रिवायत किया है, और उनके पास इसमें 'बैन अल-निफ़ाक़' शब्द की वृद्धि है।

[उर्दू अनुवाद]: एक वह जिसे इस्लाम में बुढ़ापा आया, और आलिम-ए-दीन (धार्मिक विद्वान), और न्यायप्रिय इस्लामी बादशाह। (इसे तबरानी ने 'अल-मुअजम अल-कबीर' में हज़रत अबू उमामा अल-बाहिली रज़ियल्लाहु तआला अन्हु से अपनी सनद के साथ रिवायत किया है, जिसे तिरमिज़ी ने दूसरे मतन के साथ 'हसन' कहा है। अबुल शेख ने 'किताब अल-तौबीख़' में इसे हज़रत जाबिर रज़ियल्लाहु तआला अन्हु से रिवायत किया है, इसमें "बैन अल-निफ़ाक़" (पाखंड के बीच) की वृद्धि है। - त)

'मजमा अल-अनहुर' में है: [अरबी पाठ]: जो अपमान के तौर पर किसी आलिम (विद्वान) को 'उवैलिम' (छोटा विद्वान) कहे, वह काफिर हो गया। [उर्दू अनुवाद]: जो किसी आलिम-ए-दीन को तिरस्कार के रूप में "मोलो-विया" कहे, वह काफ़िर हो जाए।

और अल्लाह तआला की पनाह, यह पहले सवाल का संक्षिप्त जवाब है और यहीं से अगले तीन सवालों के जवाब स्पष्ट हो गए, और कामयाबी अल्लाह की तरफ़ से है।

(२) हर काफिर से मित्रता (मुवालात) पूर्णतः हराम है। ऊपर स्पष्ट हो चुका कि रब्ब-ए-अज़वजल ने आम काफिरों के बारे में ये आदेश दिए हैं, तो ज़बानी तौर पर उनमें से किसी काफिर को छूट देना अल्लाह अज़वजल पर बड़ा झूठ और कुरआन करीम की भारी विकृति (तहरीफ़) है। बल्कि आलिम-उल-ग़ैब अज़-जलाला ने यह हुक्म यहूद और नसारा (ईसाई) को विशेष रूप से मानने वालों के मुंह में अपने महान प्रकोप का पत्थर दे दिया। एक आयत में स्पष्ट रूप से किताब वालों (अहल-ए-किताब) के साथ अन्य काफिरों का अलग से उल्लेख किया ताकि आदेश के व्यापक होने की व्याख्या स्पष्ट हो जाए और गुमराह अज्ञानियों की तुच्छ व्याख्या को रास्ता न मिले। अल्लाह तआला फरमाता है:

[अरबी पाठ - कुरआन 5:57]: "ऐ ईमान वालों! उन्हें अपना मित्र न बनाओ जो तुम्हारे धर्म को हंसी-मजाक और खेल समझते हैं, चाहे वे उनमें से हों जिन्हें तुम से पहले किताब दी गई और अन्य काफ़िर। और अल्लाह से डरो यदि तुम ईमान वाले हो।"

[उर्दू अनुवाद]: ऐ ईमान वालों! वे जो तुम्हारे दीन को हँसी-खेल समझते हैं, जिन्हें तुम से पहले किताब दी गई (यहूद और नसारा) और बाकी सब काफ़िर, उनमें से किसी से गठबंधन और मित्रता न करो और अल्लाह से डरो अगर तुम ईमान रखते हो।

---

1 अल-मुअजम अल-कबीर, हदीस 8187, अल-मकतबाह अल-फैसलिया 8/238; कंजुल उम्माल हदीस 43811, मुअस्सा अल-रिसाला बेरूत 16/32 2 मजमा अल-अनहुर शरह मुल्तका अल-अबहुर, अध्याय: कुफ्र के शब्दों पर, दार इहया अल-तुराथ अल-अरबी बेरूत 1/695 3 पवित्र कुरआन 5:57

النفاق، ذوالشیبة فی الاسلام، وذو العلم وامام مقسط - رواہ الطبرانی فی الکبیر عن ابی امامة الباھلی رضی اللہ تعالٰی عنہ بسند حسنہ الترمذی لمتٰن وغیرہ ورواہ ابوالشیخ فی کتاب التوبیخ عن جابر رضی اللہ تعالٰی عنہ وعندہ زیادة لفظ بین النفاق۔

ایک وہ جسے اسلام میں بڑھا پا آیا اور عالم دین اور بادشاہ اسلام عادل (اسے طبرانی نے المعجم الکبیر میں حضرت ابوامامہ الباہلی رضی اللہ تعالٰی عنہ سے اپنی سند کے ساتھ روایت کیا ہے جسے ترمذی نے دوسرے متن کے ساتھ حسن کہا، ابوالشیخ نے کتاب التوبیخ میں اسے حضرت جابر رضی اللہ تعالٰی عنہ سے روایت کیا ہے اس میں "بین النفاق" کا اضافہ ہے ت)

مجمع الانہر میں ہے: من قال لعالم عویلم علی وجہ الاستخفاف کفر جو کسی عالم دین کو تحقیر کے طور پر "مول ویا" کہے کافر ہوجائے۔

والعیاذ باللہ تعالٰی، یہ سوال اول کا جواب مجمل ہے اور یہیں سے تین سوال آئندہ کے جواب واضح ہوگئے وباللہ التوفیق۔

(۲) موالات ہر کافر سے مطلقاً حرام ہے، اوپر واضح ہوچکا کہ رب عزوجل نے عام کفار کی نسبت یہ احکام فرمائے تو بزو ر زبان ان میں سے کسی کافر کا استثنا ماننا اللہ عزوجل پر افتراء بعید اور قرآن کریم کی تحریف شدید ہے بلکہ عالم الغیب عز جلالہ نے یہ حکم یہود و نصاریٰ سے خاص ماننے والوں کے منہ میں اپنے قہر عظیم کا پتھر دے دیا، ایک آیت میں صراحتہ کتابیوں کے ساتھ باقی کفار کو جدا ذکر فرمایا کہ کتابی سب کو تعمیم حکم مفسر منور ہو جائے جاہلان ضلیل کی تاویل ذلیل راہ نہ پائے۔ اللہ تعالٰی فرماتا ہے:

"يٰأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُوًا وَلَعِبًا مِّنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِن قَبْلِكُمْ وَالْكُفَّارَ أَوْلِيَاءَ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ" اے ایمان والو! وہ جو تمہارے دین کو ہنسی کھیل ٹھہراتے ہیں جن کو تم سے پہلے کتاب دی گئی (یہود و نصاریٰ) اور باقی سب کافر ان میں کسی سے اتحاد ووداد نہ کرو اور اللہ سے ڈرو اگر تم ایمان رکھتے ہو۔

---

1 المعجم الکبیر حدیث ۸۱۸۷ المکتبة الفیصلیة ۸ / ۲۳۸، کنز العمال بحوالہ ابی الشیخ حدیث ۴۳۸۱۱ موسسہ الرسالة بیروت ۱۶ / ۳۲ 2 مجمع الانہر شرح ملتقی الابحر فصل ان الفاظ الکفر انواع الخ دار احیاء التراث العربی بیروت ۱ / ۶۹۵ 3 القرآن الکریم ۵ / ۵۷

Fatawa Rizwia Volume Fourteen (14)

Now there is no room for any fabricator to say that this ruling is only for Jews and Christians; also, the blessed verse clearly indicates that whoever forms an alliance with any type of disbelievers does not possess faith, and it has already been explicitly stated in the verse above that if they had faith in Allah, the Messenger, and the Quran, they would not have formed alliances with disbelievers. Furthermore, He clearly stated:

Arabic	Urdu Translation
"لَّا تَجِدُ قَوْمًا يُّؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ يُوَادُّوْنَ مَنْ حَادَّ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ وَلَوْ كَانُوْٓا اٰبَآءَهُمْ اَوْ اَبْنَآءَهُمْ اَوْ اِخْوَانَهُمْ اَوْ عَشِيْرَتَهُمْ ط " 1	You will not find a people who believe in Allah and the Last Day having affection for those who oppose Allah and His Messenger, even if they were their fathers or their sons or their brothers or their kindred.

Glory be to Allah! Did only the Jews and Christians oppose Allah and His Messenger, and not the polytheists or the Wahhabis? The Holy Quran testifies in various places that the reason for the absolute prohibition of friendship is disbelief (Kufr), opposition, and enmity towards Allah and His Messenger (Glory be to Him and Peace and Blessings of Allah be upon Him). This meaning is made clear and extremely explicit from the verses recited here, stating that the cause is as mentioned in this blessed verse:

Arabic	Urdu Translation
" يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَتَّخِذُوْٓا اٰبَآءَكُمْ وَاِخْوَانَكُمْ اَوْلِيَآءَ اِنِ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ عَلَى الْاِيْمَانِ ط وَ مَنْ يَّتَوَلَّهُمْ مِّنْكُمْ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ " 2	O you who have believed, do not take your fathers and your brothers as allies if they have preferred disbelief over belief. And whoever among you takes them as allies, then those are the wrongdoers.

Allah is Greatest! This is that Islam regarding which their great leader, Abul Kalam Azad, in the issue of Khilafat and the Arabian Peninsula, made such arrangements that he commands love for some types of disbelievers, and claims that universal love is the fundamental principle of his call to truth. To Allah we belong and to Him we shall return. Did not Allah Almighty say:

Arabic	Urdu Translation
"اِنَّ الَّذِيْنَ يَفْتَرُوْنَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُوْنَ ط مَتَاعٌ قَلِيْلٌ ز وَّ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ " 3	Indeed, those who invent falsehood about Allah will not succeed. [It is but] a brief enjoyment, and they will have a painful punishment.

Did He not say:

Arabic	Urdu Translation
"قُلْ اِنَّ الَّذِیْنَ یَفْتَرُوْنَ عَلَی اللّٰہِ الْکَذِبَ"	O Beloved, say that indeed those who invent falsehood against Allah...

1. Al-Quran 58/22
2. Al-Quran 9/23
3. Al-Quran 16/116 & 117

फतावा रज़विया जिल्द चौदह (14)

अब तो किसी झुठलाने वाले के इस बकवास की कोई गुंजाइश नहीं रही कि यह हुक्म सिर्फ यहूद और नसारा के लिए है, साथ ही आयत-ए-करीमा में साफ़ इशारा फरमाया है कि किसी भी प्रकार के काफ़िरों से मेल-जोल रखने वाला ईमान नहीं रखता, और ऊपर की आयत में स्पष्ट रूप से गुज़र चुका है कि यदि उन्हें अल्लाह, रसूल और क़ुरआन पर ईमान होता तो वे काफ़िरों से मेल-जोल न करते, साथ ही साफ़ फरमाया:

अरबी	उर्दू अनुवाद
"لَّا تَجِدُ قَوْمًا يُّؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ يُوَادُّوْنَ مَنْ حَادَّ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ وَلَوْ كَانُوْٓا اٰبَآءَهُمْ اَوْ اَبْنَآءَهُمْ اَوْ اِخْوَانَهُمْ اَوْ عَشِيْرَتَهُمْ ط " 1	तुम उन लोगों को नहीं पाओगे जो अल्लाह और क़यामत पर ईमान रखते हैं कि उनसे दोस्ती करें जिन्होंने अल्लाह और रसूल की मुख़ालफ़त की, चाहे वे उनके बाप या बेटे या भाई या रिश्तेदार ही क्यों न हों।

सुब्हानअल्लाह! क्या मुशरिकों या वहाबियों ने अल्लाह और रसूल की मुख़ालफ़त नहीं की, सिर्फ यहूद और नसारा ने की है? क़ुरआन-ए-करीम जगह-जगह गवाह है कि मुतलक़ा (पूर्ण रूप से) मेल-जोल हराम होने का कारण अल्लाह और रसूल (जल्ल जला लुहु व सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) से कुफ़्र, मुख़ालफ़त और दुश्मनी है। यह अर्थ इन आयतों से, जो यहाँ पढ़ी गईं, रोशन और अत्यंत स्पष्ट शब्दों में इसके कारण होने को इस आयत-ए-करीमा में बयान फरमा दिया कि:

अरबी	उर्दू अनुवाद
" يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَتَّخِذُوْٓا اٰبَآءَكُمْ وَاِخْوَانَكُمْ اَوْلِيَآءَ اِنِ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ عَلَى الْاِيْمَانِ ط وَ مَنْ يَّتَوَلَّهُمْ مِّنْكُمْ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ " 2	ऐ ईमान वालों! अपने बाप और भाइयों से भी मुहब्बत न करो अगर वे ईमान पर कुफ़्र को तरजीह दें और तुम में जो उनसे मुहब्बत करेगा वही पक्का ज़ालिम है।

अल्लाहु अकबर! यह है वह इस्लाम जिस पर उनके बड़े लीडर अबुल कलाम आज़ाद का मसला-ए-खिलाफत और जज़ीरा-ए-अरब में यह प्रबंध है कि वह कुछ किस्म के काफ़िरों से मुहब्बत करने का हुक्म देते हैं और यह कि 'आलमगीर मुहब्बत' उनकी दावत-ए-हक़ का असल-उल-असोल (मूल सिद्धांत) है। इन्ना लिल्लाहि व इन्ना इलैहि राजिऊन। क्या अल्लाह अज्ज़वजल ने नहीं फरमाया:

अरबी	उर्दू अनुवाद
"اِنَّ الَّذِيْنَ يَفْتَرُوْنَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُوْنَ ط مَتَاعٌ قَلِيْلٌ ز وَّ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ " 3	बेशक जो अल्लाह पर झूठ बाँधते हैं वे कामयाबी नहीं पायेंगे। दुनिया में थोड़ा सा फायदा उठा लें फिर उनके लिए दर्दनाक अज़ाब है।

क्या नहीं फरमाया:

अरबी	उर्दू अनुवाद
"قُلْ اِنَّ الَّذِيْنَ يَفْتَرُوْنَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ"	ऐ महबूब! तुम फरमा दो कि बेशक वो जो अल्लाह पर इफ़्तरा (झूठ) [करते हैं...]

1. अल-क़ुरआन 58/22
2. अल-क़ुरआन 9/23
3. अल-क़ुरआन 16/116 और 117

पृष्ठ 155 / 712

اب تو کسی مفتری کے اس بکھنے کی گنجائش نہ رہی کہ یہ حکم صرف یہود و نصاری کے لئے ہے، نیز آیہ کریمہ میں کھلا اشارہ فرماتا ہے کہ کسی قسم کے کافروں سے اتحاد منانے والا ایمان نہیں رکھتا اور اوپر آیت میں صریح تصریح گزر چکی کہ انہیں اللہ ورسول قرآن پر ایمان ہوتا تو کافروں سے اتحاد نہ کرتے، نیز صاف فرمایا:

عربی	اردو ترجمہ
"لَّا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ يُوَادُّوْنَ مَنْ حَادَّ اللهَ وَرَسُوْلَهٗ وَلَوْ كَانُوْٓا اٰبَآءَهُمْ اَوْ اَبْنَآءَهُمْ اَوْ اِخْوَانَهُمْ اَوْ عَشِيْرَتَهُمْ ط	نہ پاؤ گے انہیں جو اللہ و قیامت پر ایمان رکھتے ہیں کہ ان سے دوستی کریں جنہوں نے اللہ ورسول سے مخالفت کی اگر چہ وہ ان کے باپ یا بیٹے یا بھائی یا عزیز ہوں۔

" 1

سبحان اللہ مگر مشرکین یا وہابیہ نے اللہ ورسول کی مخالفت نہ کی، صرف یہود و نصاری نے کی ہے، قرآن کریم جا بجا شاہد ہے کہ مطلقاً موالات حرام ہونے کی علت کفر و مخالفت و عداوت اللہ ورسول ہے جل وعلا وصلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم، یہ معنی انہیں آیات سے کہ یہاں تلاوت ہوئیں، روشن اور نہایت صریح تر الفاظ سے اس کا علت ہونا اس آیہ کریمہ میں بیان فرمادیا کہ :

عربی	اردو ترجمہ
" يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَتَّخِذُوْٓا اٰبَآءَكُمْ وَاِخْوَانَكُمْ اَوْلِيَآءَ اِنِ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ عَلَى الْاِيْمَانِ ط وَ مَنْ يَّتَوَلَّهُمْ مِّنْكُمْ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ " 2	اے ایمان والو! اپنے باپ بھائیوں سے بھی محبت نہ کرو اگر وہ ایمان پر کفر کو اختیار کریں اور تم میں جو ان سے محبت کرے گا وہی پکا ظالم ہے۔

اللہ اکبر یہ ہے وہ اسلام جس پر ان کے بڑے لیڈر ابوالکلام آزاد کا مسئلہ خلافت و جزیرہ عرب میں یہ اہتمام کہ وہ بعض اقسام کفار سے محبت کرنے کا حکم دیتا ہے اور یہ کہ عالمگیر محبت اس کی دعوت حق کا اصل الاصول ہے انا للہ وانا الیہ راجعون، کیا اللہ عزوجل نے نہ فرمایا:

عربی	اردو ترجمہ
"اِنَّ الَّذِیْنَ یَفْتَرُوْنَ عَلَی اللّٰہِ الْکَذِبَ لَا یُفْلِحُوْنَ ط مَتَاعٌ قَلِیْلٌ ز وَّ لَھُمْ عَذَابٌ اَلِیْمٌ 3 "	بیشک جو اللہ پر جھوٹ باندھتے ہیں فلاح نہ پائیں گے دنیا میں تھوڑا سا برت لیں پھر ان کے لئے درد ناک عذاب ہے۔

کیا نہ فرمایا:

عربی	اردو ترجمہ
"قُلْ اِنَّ الَّذِیْنَ یَفْتَرُوْنَ عَلَی اللّٰہِ الْکَذِبَ" اے محبوب تم فرما دو کہ بیشک وہ جو اللہ پر افترا	

1 القرآن الکریم ۵۸ / ۲۲ 2 القرآن الکریم ۹ / ۲۳ 3 القرآن الکریم ۱۶ / ۱۱۶ و ۱۱۷

Volume 14 - Fatawa Rizvia

"They will not succeed. [It is but] enjoyment in this world; then to Us is their return, then We will make them taste the severe punishment because they used to disbelieve." 1 They will not attain success; they may enjoy the world for a while, then their return is to Us, then We shall make them taste severe punishment as a recompense for their disbelief.

Did He not say: "Woe to you! Do not invent a lie against Allah, lest He exterminate you with a punishment; and he who invents [a lie] has certainly failed." 2 Woe unto you! Do not forge a lie against Allah, lest He destroy you by a punishment, and indeed, he who fabricates [a lie] is disappointed and unsuccessful.

Did He not say: "They only invent falsehood who do not believe." 3 Verily, only those who are disbelievers forge such fabrications.

This is the verdict of the Great Quran which established the ruling of disbelief: "And there those who stood on falsehood will lose." 4 "And it was said, 'Away with the wrongdoing people.'" 5 And the people of falsehood suffered loss there, and it was said, "May the unjust people be far removed [from mercy]." (T)

God forbid! Islam has never commanded to love any type of disbelievers. Even if father and son are disbelievers, it has declared love for them explicitly forbidden. And it has clearly proclaimed in various places that those who have heartfelt love, sincerity, and unity [with them] are among those disbelievers; they do not believe in Allah and the Day of Judgment, nor do they believe in Allah, His Messenger, and the Quran. In short, they are in no way Muslims. Yes, there will be differences among disbelievers; that is, the more severe the disbelief, the more severe and increased the prohibition and the nature of disbelief in dealing with them, because the cause of prohibition is disbelief; the greater the cause, the stricter the ruling. This will recoil even more upon these liars and fabricators, as among disbelievers, Magians are worse than Jews and Christians, and Wahhabis and other obstinate apostates are worse than Hindus. Therefore, their rulings are stricter according to this order.

As it is not hidden from one who is informed of the rulings of the jurists: "But the wrongdoers deny the signs of Allah." 6 "And those who have wronged are going to know to what [kind of] return they will be returned." 7 As this is clear to every person who is aware of the rulings of the jurists, but the wrongdoers deny the divine signs. And now the wrongdoers are about to know what turn their fate will take. (T)

1 The Holy Quran 10 / 70 2 The Holy Quran 21 / 60 3 The Holy Quran 16 / 105 4 The Holy Quran 40 / 78 5 The Holy Quran 11 / 44 6 The Holy Quran 6 / 33 7 The Holy Quran 26 / 227

जिल्द चौदहवीं (14) - फतावा रज़विया

"वे सफल नहीं होंगे। [यह] दुनिया में [थोड़ा] सुख है; फिर हमारी ही तरफ उन्हें लौट कर आना है, फिर हम उन्हें उनके कुफ़्र के बदले में सख़्त अज़ाब का मज़ा चखाएँगे।" 1 वे कामयाबी नहीं पाएंगे, दुनिया का कुछ मज़ा ले लें, फिर उन्हें हमारी ओर ही लौटना है, फिर हम उन्हें उनके कुफ़्र के बदले सख़्त अज़ाब चखाएंगे।

क्या फ़रमाया: "तुम्हारी तबाही हो! अल्लाह पर झूठ मत गढ़ो, वरना वह तुम्हें अज़ाब के ज़रिए मटियामेट कर देगा; और जो झूठ गढ़ता है, वह ज़रूर नाकाम रहा।" 2 तुम्हारी ख़राबी हो, अल्लाह पर झूठ मत बांधो कि वह तुम्हें अज़ाब में झुलसा देगा और बेशक झूठ गढ़ने वाला नाकाम रहा।

क्या फ़रमाया: "झूठ तो वही लोग गढ़ते हैं जो ईमान नहीं रखते।" 3 बेशक ऐसे इफ़्तेरा (झूठ) वही गढ़ते हैं जो काफिर हैं।

यह है अज़मत वाले कुरआन का फ़तवा जिसने कुफ़्र का हुक्म तय कर दिया, "और वहाँ बातिल (झूठ) के मानने वाले घाटे में रहे।" 4 "और कह दिया गया कि ज़ालिम कौम के लिए दूरी हो।" 5 और बातिल वालों का वहाँ नुक़सान हुआ और फ़रमाया गया कि बे-इंसाफ़ लोग (अल्लाह की रहमत से) दूर हों। (त)

अल्लाह की पनाह! इस्लाम ने किसी भी प्रकार के काफिरों से मुहब्बत करने का हुक्म नहीं दिया। अगर बाप और बेटा काफिर हों, तो उनसे भी मुहब्बत को स्पष्ट रूप से हराम करार दिया गया है। और दिली मुहब्बत, इख़्लास और मेल-जोल रखने वालों के बारे में जगह-जगह साफ़ तौर पर इरशाद और एलान किया गया है कि वे उन्हीं काफिरों में से हैं। उन्हें अल्लाह और आख़िरत पर ईमान नहीं है, उन्हें अल्लाह, उसके रसूल और कुरआन पर ईमान नहीं है। कुल मिलाकर, वे किसी भी तरह मुसलमान नहीं हैं। हाँ, काफिरों के बीच फर्क होगा, वह यह कि जिसका कुफ़्र जितना अधिक होगा, उसके साथ मामला करना उतना ही अधिक हराम और कुफ़्र की प्रकृति का होगा, क्योंकि हराम होने का कारण कुफ़्र है; कारण जितना अधिक होगा, हुक्म (आदेश) उतना ही सख्त होगा। यह उन झूठे और इफ़्तेरा करने वालों पर और भी ज़्यादा लागू होगा कि कुफ़्र में यहूदियों और ईसाइयों से बदतर पारसी हैं, और हिंदुओं से बदतर वहाबी और अन्य हठधर्मी धर्मत्यागी हैं। इसलिए, इसी क्रम में उनके लिए आदेश अधिक सख्त हैं।

जैसा कि उस पर कुछ छुपा नहीं है जो फ़ुक़हा के अहकाम से वाक़िफ़ है: "लेकिन ज़ालिम अल्लाह की आयतों का इनकार करते हैं।" 6 "और अब ज़ालिम जान जाएँगे कि वे किस करवट पलटेंगे।" 7 जैसा कि यह हर उस व्यक्ति पर स्पष्ट है जो फ़ुक़हा के आदेशों से अवगत है, लेकिन ज़ालिम अल्लाह की आयतों का इनकार करते हैं। और अब ज़ालिम जानना चाहते हैं कि वे किस करवट पलटेंगे। (त)

1 अल-कुरआन अल-करीम 10 / 70 2 अल-कुरआन अल-करीम 21 / 60 3 अल-कुरआन अल-करीम 16 / 105 4 अल-कुरआन अल-करीम 40 / 78 5 अल-कुरआन अल-करीम 11 / 44 6 अल-कुरआन अल-करीम 6 / 33 7 अल-कुरआन अल-करीम 26 / 227

पृष्ठ 156 / 712

لَا یُفْلِحُوْنَ ؕ مَتَاعٌ فِی الدُّنْیَا ثُمَّ اِلَیْنَا مَرْجِعُھُمْ ثُمَّ نُذِیْقُھُمُ الْعَذَابَ الشَّدِیْدَ بِمَا کَانُوْا یَکْفُرُوْنَ 1 کرتے ہیں فلاح نہ پائیں گے دنیا کچھ برت لیں پھر انہیں ہماری طرف پلٹنا ہے پھر ہم ان کو وہ سخت عذاب چکھائیں گے بدلہ ان کے کفر کا۔

کیا نہ فرمایا: "وَیْلَکُمْ لَا تَفْتَرُوْا عَلَی اللّٰہِ کَذِبًا فَیُسْحِتَکُمْ بِعَذَابٍ ۚ وَ قَدْ خَابَ مَنِ افْتَرٰی" 2 تمہاری خرابی ہو اللہ پر جھوٹ نہ باندھو کہ وہ تمہیں عذاب میں بھون ڈالے گا اور بیشک نامراد رہا مفتری۔

کیا نہ فرمایا: "اِنَّمَا یَفْتَرِی الْکَذِبَ الَّذِیْنَ لَا یُؤْمِنُوْنَ" 3 بیشک ایسے افتراء وہی باندھتے ہیں جو کافر ہیں۔

یہ ہے کہ قرآن عظیم کا فتوٰی جس نے کفر کا حکم جمادیا، "وَ خَسِرَ ھُنَالِکَ الْمُبْطِلُوْنَ" 4 "وَ قِیْلَ بُعْدًا لِّلْقَوْمِ الظّٰلِمِیْنَ" 5 اور باطل والوں کا وہاں خسارہ ہے اور فرمایا گیا کہ دور ہوں بے انصاف لوگ۔ (ت)

حاش للہ کسی قسم کفار سے محبت کرنے کا اسلام نے حکم نہ دیا، باپ بیٹے کافر ہوں تو ان سے بھی محبت کو صریح حرام فرمادیا اور دلی محبت واخلاص و اتحاد کرنے کو تو جابجا صاف صاف ارشاد و اعلام فرمادیا کہ وہ انہیں کافروں میں سے ہیں، انہیں اللہ وقیامت پر ایمان نہیں، انہیں اللہ ورسول وقرآن پر ایمان نہیں، بالجملہ وہ کسی طرح مسلمان نہیں، ہاں کافروں میں فرق ہوگا تو یہ کہ جس کا کفر اشد اس سے معاملات کا حرام و کفر ہونا اشد وزائد کہ علتِ حرمت کفر ہے علت جتنی زیادہ حکم سخت تر۔ یہ ان کذابوں، مفتریوں پر اور الٹا پڑے گا کہ کفر میں یہود و نصاری سے

مجوس بدتر ہیں، ہنود سے وہابیہ وسائر مرتدین عنود بدتر ہیں ولہذا ان کے احکام اسی ترتیب پر سخت تر ہیں،

کما لا یخفی علی من لہ اعلام باحکام الفقہین "وَ لٰکِنَّ الظّٰلِمِیْنَ بِاٰیٰتِ اللہِ یَجْحَدُوْنَ" 6 "وَ سَیَعْلَمُ الَّذِیْنَ ظَلَمُوْٓا اَیَّ مُنْقَلَبٍ یَّنْقَلِبُوْنَ" 7 جیسا کہ یہ ہر اس شخص پر واضح ہے جو احکام فقہاء سے آگاہ ہے لیکن ظالم آیات الٰہیہ کا انکار کرتے ہیں۔ اور اب جانا چاہتے ہیں ظالم کہ کس کروٹ پلٹا کھائیں گے۔ (ت)

1 القرآن الکریم ۱۰ / ۷۰ 2 القرآن الکریم ۲۱ / ۶۰ 3 القرآن الکریم ۱۶ / ۱۰۵ 4 القرآن الکریم ۴۰ / ۷۸ 5 القرآن الکریم ۱۱ / ۴۴ 6 القرآن الکریم ۶ / ۳۳ 7 القرآن الکریم ۲۶ / ۲۲۷

Fatawa Razawiyya, Volume 14

(3) Certainly, those people are deniers and distorters of the Quran and, by the ruling of the Quran itself, are disbelievers and non-Muslims, as has already been sufficiently explained. Their denial of the Great Quran is not new; their greatest leader, Abul Kalam Azad, in "Al-Hilal," clearly denied that our master Isa (Jesus), peace and blessings be upon him and our Prophet, was a prophet who brought a new law (Sharia), and openly belied the Great Quran. In "Al-Hilal" on September 24, 1913, he said: "The mention of Jesus of Nazareth is useless; he was a reformer of the Mosaic law who himself was not a law-bearing prophet. His example was like that of a Mujaddid (renovator). He brought no new law; he had no law. He himself clarified: 'I have not come to abolish the Torah but to fulfill it'."[1] (John 13:5)

Muslims! Firstly, to say of the Spirit of Allah, the Word of Allah, the Messenger of Allah, peace and blessings be upon him, that his mention is useless. Secondly, to repeatedly assert with emphatic sentences that he was not a law-bearing prophet. Thirdly, to bring evidence from the distorted Gospel of the Christians, and that too purely on the basis of ignorance and misguidance. Do law-bearing prophets of Allah come to abolish the previous words of God? Not at all, but rather to complete them. This is the very meaning of abrogation (Naskh), that the period of the previous command has ended. Anyway, the point here is that in these sentences, Azad Sahib fully belied the Great Quran. The Holy Quran categorically states that Christ, peace and blessings be upon him, was a law-bearing prophet. Firstly, it mentioned the Holy Torah:

"And with them is the Torah, in which is the judgment of Allah."[2] | They have the Torah, in it are the commands of Allah.

And He said: "And whoever does not judge by what Allah has revealed - then it is those who are the disbelievers."[3] | Those who do not judge by what Allah has sent down are the disbelievers.

Then, after stating that the Gospel was given to Christ, peace be upon him, He said: "And let the People of the Gospel judge by what Allah has revealed therein. And whoever does not judge by what Allah has revealed - then it is those who are the defiantly disobedient."[4] | Let the people of the Gospel judge by what Allah has sent down in it, and those who do not judge by what Allah has sent down are the transgressors.

[1] Al-Hilal, Abul Kalam Azad, September 24, 1913 [2] Holy Quran 5/43 [3] Holy Quran 5/44 [4] Holy Quran 5/47

फतावा रज़विया, जिल्द 14

(3) निश्चित रूप से वे लोग कुरान को झुठलाने वाले और उसमें बदलाव करने वाले हैं, और कुरान के फैसले के अनुसार खुद काफिर और गैर-मुस्लिम हैं, जैसा कि पर्याप्त रूप से स्पष्ट किया जा चुका है। महान कुरान को झुठलाना उनके लिए कोई नई बात नहीं है; उनके सबसे बड़े नेता अबुल कलाम आज़ाद ने "अल-हिलाल" में हमारे आका ईसा (ईसा मसीह), उन पर और हमारे नबी पर शांति और आशीर्वाद हो, के शरीअत (कानून) वाले नबी होने से साफ इनकार किया और खुले तौर पर महान कुरान को झुठलाया। "अल-हिलाल" में 24 सितंबर 1913 को उन्होंने कहा: "नासिरत के ईसा का ज़िक्र बेकार है, वह मूसा की शरीअत के एक सुधारक थे जो खुद शरीअत वाले नबी नहीं थे, उनकी मिसाल एक मुजद्दिद (पुनरुद्धारकर्ता) जैसी थी। वह कोई नई शरीअत नहीं लाए, उनके पास कोई कानून नहीं था। उन्होंने खुद स्पष्ट किया कि 'मैं तौरेत को मिटाने नहीं बल्कि पूरा करने आया हूँ।"[1] (यूहन्ना 13:5)

मुसलमानों! पहली बात तो यह कि रूह-उल्लाह, कलिमतुल्लाह, अल्लाह के रसूल, उन पर शांति और आशीर्वाद हो, के बारे में यह कहना कि उनका ज़िक्र बेकार है। दूसरी बात, बार-बार ज़ोर देकर यह कहना कि वे शरीअत वाले नबी नहीं थे। तीसरी बात, ईसाइयों की बदली हुई इंजील से दलील लाना, और वह भी सिर्फ अज्ञानता और गुमराह के आधार पर। क्या अल्लाह के शरीअत वाले नबी अल्लाह की पिछली बातों को मिटाने आते हैं? हरगिज़ नहीं, बल्कि उन्हें पूरा करने के लिए। 'नस्ख' (निरसन) का यही अर्थ है कि पिछले हुक्म की अवधि पूरी हो गई। खैर, यहाँ कहना यह है कि इन वाक्यों में आज़ाद साहब ने पूरी तरह से महान कुरान को झुठलाया है। पवित्र कुरान स्पष्ट रूप से कहता है कि मसीह (ईसा), उन पर शांति और आशीर्वाद हो, शरीअत वाले नबी थे। पहले उसने पवित्र तौरेत का ज़िक्र किया:

"और उनके पास तौरेत है जिसमें अल्लाह का हुक्म है।"[2] | उनके पास तौरेत है जिसमें अल्लाह के हुक्म हैं।

और फरमाया: "और जो अल्लाह के उतारे हुए (कानून) के अनुसार फैसला न करें, वही काफिर हैं।"[3] | जो अल्लाह के उतारे हुए पर हुक्म न करें, वही काफिर हैं।

फिर मसीह अलैहिस्सलाम को इंजील दिए जाने का ज़िक्र करने के बाद फरमाया: "और चाहिए कि इंजील वाले उस चीज़ के मुताबिक फैसला करें जो अल्लाह ने उसमें उतारी है। और जो अल्लाह के

उतारे हुए के अनुसार फैसला न करें, वही लोग फासिक (गुनेहगार) हैं।"[4] | इंजील वाले अल्लाह के उतारे हुए पर हुक्म करें और जो अल्लाह के उतारे हुए पर हुक्म न करें, वही फासिक हैं।

[1] अल-हिलाल, अबुल कलाम आज़ाद, 24 सितंबर 1913 [2] अल-कुरान अल-करीम 5/ 43 [3] अल-कुरान अल-करीम 5/ 44 [4] अल-कुरान अल-करीम 5/ 47

(۳) ضرور وہ لوگ مکذب و محرف قرآن ہیں اور خود بحکم قرآن کافر و نامسلمان، جس کا بیان بقدر وافی ہو چکا، تکذیب قرآن عظیم ان کی نئی نہیں ان کے اعظم لیڈر ان ابوالکلام آزاد نے "الہلال" میں سیدنا عیسیٰ علی نبینا وعلیہ الصلوۃ والسلام کے نبی صاحب شریعت کا صاف انکار کیا اور منہ بھر کر قرآن عظیم کو جھٹلا دیا "الہلال" ۲۴ ستمبر ۱۹۱۳ء میں کہا: "مسیح ناصری کا تذکرہ بیکار ہے، وہ شریعت موسوی کا ایک مصلح تھا جو خود کوئی صاحب شریعت نہ تھا، اس کی مثال مجدد کی سی تھی ، وہ کوئی شریعت نہ لایا، اس کے پاس کوئی قانون نہ تھا، اس نے خود تصریح کردی کہ میں تو توریت کو مٹانے نہیں بلکہ پورا کرنے آیا ہوں"۔[1] (یوحنا ۱۳: ۵)

مسلمانو! اول تو روح اللہ کلمتہ اللہ رسول اللہ علیہ الصلوۃ والسلام کو کہنا کہ اس کا تذکرہ بیکار ہے۔ دوم بار بار مؤکد فقروں سے جمانا کہ وہ نبی صاحب شریعت نہ تھے۔ سوم نصاریٰ کی انجیل محرف سے سند لانا، اور وہ بھی محض بربنائے جہالت وضلالت۔ کیا صاحب شریعت انبیاء اللہ کے اگلے کلاموں کو مٹانے آتے ہیں، حاشا بلکہ پورا ہی فرمانے کو، نسخ کے یہی معنی ہیں کہ اگلے حکم کی مدت پوری ہو گئی خیر یہاں کہنا یہ ہے کہ ان فقروں میں آزاد صاحب نے پیٹ بھر کر قرآن عظیم کی تکذیب کی، قرآن کریم قطعاً ارشاد فرماتا ہے کہ مسیح علیہ الصلوۃ والسلام صاحب شریعت تھے، اولا اس نے پہلے توراہ مقدس کا ذکر فرمایا:

"وَعِنْدَهُمُ التَّوْرٰىةُ فِيهَا حُكْمُ اللهِ"[2] | ان کے پاس توراہ ہے اس میں اللہ کے حکم ہیں۔

اور فرمایا: "وَمَنْ لَّمْ يَحْكُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْكٰفِرُوْنَ"[3] | جو اللہ کے اتارے پر حکم نہ کریں وہی کافر ہیں۔

پھر مسیح علیہ الصلوۃ والسلام کو انجیل دینا بیان کرکے فرمایا: "وَلْيَحْكُمْ اَهْلُ الْاِنْجِيْلِ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ فِيْهِ وَ مَنْ لَّمْ يَحْكُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفٰسِقُوْنَ"[4] | انجیل والے اللہ کے اتارے پر حکم کریں اور جو اللہ کے اتارے پر حکم نہ کریں وہی فاسق ہیں۔

1 الہلال ابوالکلام آزاد ۲۴ ستمبر ۱۹۱۳ء 2 القرآن الکریم ۵/ ۴۳ 3 القرآن الکریم ۵/ ۴۴ 4 القرآن الکریم ۵/ ۴۷

Secondly, it was clearly stated, after mentioning the revelation of the Holy Quran to the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him), that:

"To each among you We have prescribed a law and a method. Had Allah willed, He would have made you a single community."(1) [Translation: O people of Torah, Gospel, and Quran! We have set a law and a way for each of you, and if Allah had willed, He would have made you all one single group.]

Thirdly, if the satisfaction of the crooked-minded dullards or the stubborn adversaries is still not achieved, the great Quran does not leave the liars unguided. It has explained in very clear terms the abrogation of some commandments of the Holy Torah by the commandments of the blessed Gospel, and mentions the saying of His Prophet, Jesus (peace and blessings be upon him):

"And confirming that which was before me of the Torah and to make lawful for you some of what was forbidden to you."(2) [Translation: I have come to you confirming the Torah which was revealed before me, and so that I may make lawful for you some of those things which the Torah had forbidden to you.]

Now, can any Muslim doubt that Jesus (peace be upon him) was a possessor of divine law (Sahib-e-Shariat), or can one who doubts this remain a Muslim? The Gospel also contains details of these commandments in many places, stating 'it was said to you before, but now I say'. If Azad Sahib wants personal satisfaction, he should look at his own trusted Bible. Azad Sahib is 'Abul Kalam' (Master of Speech) and is well aware of the contexts of speech. These were three noble verses: 'And let the people of the Gospel judge...', 'To each among you We have prescribed...', 'And to make lawful for you...'. When the 'Eloquence of the Age' denied them and brazenly stated that Jesus was not a possessor of divine law, he also reinforced it with three phrases: 'His example was like that of a reformer (Mujaddid), he brought no law, he had no code,' so that a phrase remains ready against every verse. These were his swords to strike at the verses of the Quran. In short, one denial was that Islam commanded love for some disbelievers; the second denial was that love for both Muslims and disbelievers is the fundamental principle of Islam; and four denials were from these four phrases. Up to here, there were six denials. Based on these four, can anyone imagine that Azad Sahib is now in non-cooperation? He boycotted the Christians so forcefully that he even boycotted their Prophet. If Muslims were to say critically that these are all

Prophets and even our Master, the Master of Prophets, peace and blessings be upon them...

1. Al-Quran al-Karim 5/48
2. Al-Quran al-Karim 3/50

दूसरे, स्पष्ट रूप से फरमाया गया कि दोनों के बाद हुज़ूर अकदस (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) पर कुरान मजीद उतरने का जिक्र करके फरमाया:

"तुममें से प्रत्येक के लिए हमने एक शरीयत और राह रखी और अगर अल्लाह चाहता तो तुम सबको एक ही उम्मत बना देता।"(1) [अनुवाद: ऐ तौरात, इंजील और कुरान वालो! हमने तुममें से हर एक के लिए एक शरीयत और राह रखी और अल्लाह चाहता तो तुम सबको एक ही समूह बना देता।]

तीसरे, यदि मंदबुद्धि या हठधर्मी विरोधियों की इससे भी तसल्ली न हो तो कुरान-ए-अज़ीम झूठों को राह नहीं देता। उसने अत्यंत स्पष्ट शब्दों में तौरात के कुछ आदेशों का इंजील के आदेशों द्वारा मंसूख (रद्द) होना बता दिया, और अपने नबी मसीह (अलैहिस्सलाम) का कथन उल्लेख फरमाता है:

"मैं तुम्हारे पास आया हूँ अपने से पहले की किताब तौरात की पुष्टि करते हुए और इसलिए कि मैं तुम्हारे लिए कुछ उन चीजों को हलाल कर दूँ जो तुम पर तौरात ने हराम की थीं।"(2) [अनुवाद: मैं तुम्हारे पास आया हूँ अपने आगे उतरी किताब तौरात को सच्चा बताते हुए और इसलिए कि मैं तुम्हारे लिए कुछ वे चीजें हलाल कर दूँ जो तुम पर तौरात ने हराम फरमाई थीं।]

अब भी क्या किसी मुसलमान को मसीह (अलैहिस्सलाम) के साहिब-ए-शरीयत होने में संदेह हो सकता है? या क्या ऐसा संदेह करने वाला मुसलमान रह सकता है? इंजील में कई जगह इन आदेशों का विवरण भी है कि 'पहले तुमसे यह कहा गया था और अब मैं यह कहता हूँ'। आज़ाद साहब अपनी तसल्ली के लिए अपनी भरोसेमंद बाइबिल ही देख लें। आज़ाद साहब तो 'अबुल कलाम' हैं, वे कलाम के उतार-चढ़ाव से भली-भांति परिचित हैं। ये तीन आयतें थीं: 'और चाहिए कि इंजील वाले हुक्म करें...', 'तुममें से प्रत्येक के लिए हमने शरीयत रखी...', 'और ताकि मैं तुम्हारे लिए हलाल कर दूँ...'। जब 'बलीग-उद-दहर' ने इनका खंडन किया और साफ़ कह दिया कि मसीह साहिब-ए-शरीयत न थे, तो इसे भी तीन वाक्यों से पुष्ट किया: 'उनकी मिसाल एक मुजद्दिद (सुधारक) जैसी थी, वे कोई शरीयत नहीं लाए, उनके पास कोई कानून नहीं था,' ताकि हर आयत के मुकाबले में एक वाक्य तैयार रहे। कुरान की आयतों पर प्रहार करने के लिए ये उनकी ज़ुल्फ़िक़ार (तलवार) रहे। कुल मिलाकर, एक झुठलाना यह था कि इस्लाम ने कुछ काफिरों से मुहब्बत का हुक्म दिया, दूसरा झुठलाना यह कि मुस्लिम और काफिर सभी से मुहब्बत इस्लाम की असल बुनियाद है, और चार झुठलाने इन चार वाक्यों से हुए, यहाँ तक कि छह बार झुठलाना हुआ। इन चार के आधार पर कोई क्या गुमान कर

सकता है कि आज़ाद साहब अब तर्कए-मुवालात (असहयोग) में हैं? ईसाइयों से बहिष्कार इस ज़ोर से किया कि उनके नबी का भी बहिष्कार कर दिया। यदि मुसलमान आपत्ति के तौर पर कहें कि ये तो सब नबी हैं और खुद हुज़ूर सैय्यदना अल-अंबिया (अलैहिमुस्सलाम)...

1. अल-कुरान अल-करीम 5/48
2. अल-कुरान अल-करीम 3/50

पृष्ठ 158 / 712

ثانیاً اور صاف فرمادیا کہ دونوں کے بعد حضور اقدس صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم پر قرآن مجید اترنے کا ذکر کرکے فرمایا:

"لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَّمِنْهَاجًا وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَّاحِدَةً" (۱) اے توراۃ وانجیل و قرآن والو! ہم نے تم میں ہر ایک کے لئے ایک شریعت وراہ رکھی اور اللہ چاہتا تو تم سب کو گروہ واحد کردیتا۔

ثالثاً کج فہم بلیدوں یا ہٹ دھرم عنیدوں کی اس سے بھی تسکین نہ ہو تو قرآن عظیم جھوٹوں کو راہ نہیں دیتا، اس نے نہایت روشن لفظوں میں بعض احکام توراہ مقدس کا احکام انجیل مبارک سے منسوخ ہونا بتادیا، اپنے نبی مسیح علیہ الصلوۃ والسلام کا قول ذکر فرماتا ہے:

"وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرٰىةِ وَلِأُحِلَّ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ" (۲) میں تمہارے پاس آیا ہوں سچا بتاتا اپنے آگے اتری کتاب توراۃ کو اور اس سے کہ میں تمہارے واسطے بعض وہ چیزیں حلال کردوں جو تم پر توراہ نے حرام فرمائی تھیں۔

اب بھی کسی مسلمان کو مسیح علیہ الصلوۃ والسلام کے صاحبِ شریعت ہونے میں شک ہوسکتا ہے یا منکرِ بجہنم اس میں شک کرنے والا مسلمان رہ سکتا ہے، انجیل میں کئی جگہ ان احکام کی تفصیل بھی ہے کہ پہلے تم سے یہ فرمایا گیا تھا اور اب میں یہ کہتا ہوں، آزاد صاحب خاص اپنا اطمینان چاہیں تو اپنی معتمدہ بائبل ہی کو دیکھ لیں آزاد صاحب تو ابوالکلام ہیں، مواقعِ سخن سے خوب آگاہ ہیں یہ تین آیاتِ کریمہ تھیں "وَلْيَحْكُمْ اَهْلُ الْاِنْجِيْلِ، لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ، وَلِأُحِلَّ لَكُمْ" بلیغ الدہر نے جب ان کی تکذیب کی اور منہ پھاڑ کر کہہ دیا کہ مسیح صاحبِ شریعت نہ تھا تو اسے بھی تین فقروں سے مؤکد کیا: "اس کی مثال مجدد کی سی تھی، وہ کوئی شریعت نہ لایا، اس کے پاس کوئی

قانون نہ تھا" تاکہ ہر آیت کے مقابلے کو ایک فقرہ تیار رہے، آیات قرآن پر وار کرنے کو یہ ان کی ذوالفقار رہے۔ بالجملہ ایک تکذیب وہ تھی کہ اسلام نے کچھ کافروں سے محبت کا حکم دیا، دوسری تکذیب وہ کہ مسلمین و کافرین سب سے محبت اسلام کی اصل الاصول ہے، اور چار تکذیبیں ان چار فقروں سے، یہاں تک چھ تکذیبیں ہوئیں، ان چار پر کوئی گمان کرسکتا ہے کہ آزاد صاحب اب ترک موالات میں ہیں، نصاریٰ سے بائیکاٹ اس زور سے کیا کہ ان کے نبی کو بھی بائیکاٹ کردیا، اگر مسلمان پر معترضانہ کہیں کہ یہ تو سب انبیاء اور خود حضور سیدنا الانبیاء علیہم وعلیہ افضل الصلوۃ

۱۔ القرآن الکریم ۵/ ۴۸ ۲۔ القرآن الکریم ۳/ ۵۰

Fatawa Razawiyyah Volume 14

...and praise is boycotted, because boycotting one prophet is boycotting all prophets and boycotting the Lord Almighty Himself. Now, no prophet of Allah can be found for you to follow, yet why would they care as long as the 'prophet' of the committee, potentially or actually, the mentioned Mr. Gandhi, 'sent by God', remains safe? One thing leads to another, but four more denials in the same Volume 3 of Al-Hilal are completely contrary to this boycott. On page 338, it says regarding the Messiah (peace be upon him): "The Jews placed a crown of thorns on his head so that he could be hung on the cross^e, and what is written should be fulfilled." [1] This is the seventh denial of the Great Quran, which states: "Wama Salabuhoo" [2] (they did not crucify him). Moreover, on the same page, it says: "The Messiah made his great sacrifice." [3] And on page 339, two more phrases were written: "oppressed sacrifice" and "blood of martyrdom." [4] These three phrases also indicate a denial of the Great Quran, which states: "Wama Qataluhoo" [5] (they did not kill him). Thus, there are ten full denials: "Tilka Asharatun Kamilah" [6] (that is ten complete). These last four are the exact religion of the Christians. Has a union been formed with the Christians in exchange for boycotting, in order to deny the Great Quran? That is, one nation (Millat-e-Wahida). Anyone with a brain in their head and even the slightest glimmer of intellect in that brain, with a heart in their side and even a shred of Islam in that heart, can see clearly that there are three acts of disbelief (Kufr) in these statements of Mr. Azad: (1) Denial of the Word of Allah, (2) Insult to the Messenger of Allah, (3) Rejection of the Shari'ah of Allah. And then he is the leader of the community, a reformer of religion, the head of all leaders!

So Glory be to the Turner of hearts and eyes. "Good luck"	**O Allah the Almighty! You are pure, You are the Turner of hearts and eyes.**

^e: Hanging on a cross is also strange; perhaps the cross was thought to be a bedspread spread on the ground. 12

[1] Al-Hilal Abul Kalam Azad 3/338 [2] The Holy Quran 4/157 [3] Al-Hilal Azad 3/338 [4] Al-Hilal 3/339 [5] The Holy Quran 4/157 [6] The Holy Quran 2/196

Page 159 of 712

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदह (१४)

...और प्रशंसा का बहिष्कार हो गया कि एक नबी का बहिष्कार तमाम नबियों का बहिष्कार और स्वयं रब्ब-ए-अज़वजल का बहिष्कार है। अब आपके मानने को अल्लाह का कोई नबी नहीं मिल सकता, फिर भी वे इसकी क्या परवाह करते जब तक कमेटी के नबी, क्षमता के अनुसार या वास्तव में, उल्लिखित गांधी साहब 'ईश्वर द्वारा भेजे गए' सुरक्षित हैं? एक पकड़ो तो मज़बूती से पकड़ो, लेकिन उसी 'अल-हिलाल' की जिल्द तीन में चार और झुठलाना इस बहिष्कार के बिलकुल खिलाफ हैं। पेज ३३८ पर मसीह (अलैहिस्सलाम) के बारे में कहा: "यहूदियों ने उनके सिर पर काँटों का ताज रखा ताकि उन्हें सूली^ए पर लटकाया जाए और जो लिखा है वह पूरा हो।" [१] यह महान क़ुरआन का सातवाँ झुठलाना है, वह फरमाता है: "वमा सलाबूहु" [२] (उन्होंने मसीह को सूली नहीं दी)। साथ ही उसी पेज पर कहा: "मसीह ने अपनी महान कुर्बानी दी।" [३] और पेज ३३९ पर दो शब्द और लिखे: "मज़लूमाना कुर्बानी" और "खून-ए-शहादत"। [४] ये तीनों शब्द भी महान क़ुरआन को झुठलाते हैं, वह फरमाता है: "वमा क़तलूहु" [५] (उन्होंने मसीह का कत्ल नहीं किया)। यहाँ तक कि पूरे दस झुठलाना हुए: "तिल्का अशरतुल कामिला" [६] (यह पूरे दस हैं)। ये पिछली चार बातें ईसाइयों का शुद्ध धर्म हैं। क्या महान क़ुरआन को झुठलाने के लिए ईसाइयों के बहिष्कार के बदले उनसे मेल हो जाना है, यानी एक ही कौम (मिल्लत-ए-वाहिदा)? हर व्यक्ति जिसके सिर में दिमाग और दिमाग में बुद्धि की रत्ती भर भी झलक हो, पहलू में दिल और दिल में इस्लाम का थोड़ा सा भी हिस्सा हो, वह खुले तौर पर देख रहा है कि आज़ाद साहब के इन कथनों में तीन कुफ़्र (अधर्म) हैं: (१) कलाम-ए-इलाही (अल्लाह के वचन) को झुठलाना, (२) अल्लाह के रसूल का अपमान, (३) अल्लाह की शरीयत का इनकार। और फिर वे कौम के नेता हैं, दीन के सुधारक (रिफॉर्मर) हैं, सब नेताओं के सिरमौर हैं!

सो पाक है वह जो दिलों और आँखों को फेरने वाला है। "गुड लक"

ऐ अल्लाह ताला! तू पाक है, तू दिलों और आँखों को फेरने वाला है।

^ए: सूली पर लटकाना भी अजीब है, शायद सूली को ज़मीन पर बिछी हुई मसहरी (मच्छरदानी वाला पलंग) समझ लिया गया। १२

[१] अल-हिलाल अबुल कलाम आज़ाद ३/३३८ [२] अल-क़ुरआन अल-करीम ४/१५७ [३] अल-हिलाल आज़ाद ३/३३८ [४] अल-हिलाल ३/३३९ [५] अल-क़ुरआन अल-करीम ४/१५७ [६] अल-क़ुरआन अल-करीम २/१९६

والثناء کا بائیکاٹ ہوگیا کہ ایک نبی سے مقاطعہ تمام انبیاء سے مقاطعہ اور خود رب عزوجل سے مقاطعہ ہے، اب آپ کے ماننے کو اللہ کا کوئی نبی نہیں مل سکتا، پھر بھی وہ اس کی کیا پروا کرتے جب تک کمیٹی کے نبی بالقوہ خواہ بالفعل گاندھی صاحب مذکور مبعوث من اللہ سلامت ہیں، یک در گیر محکم گیر، لیکن اسی الہلال کی جلد تین کی چار اور تکذیبیں اس بائیکاٹ کے بالکل خلاف ہیں، صفحہ ۳۳۸ پر مسیح علیہ الصلوٰۃ والسلام کی نسبت کہا: "یہودیوں نے ان کے سر پر کانٹوں کا تاج رکھا تاکہ وہ صلیب عہ پر لٹائے جائیں اور جو لکھا ہے پورا ہو" ۱ یہ قرآن عظیم کی ساتویں تکذیب کی، وہ فرماتا ہے: "وَمَا صَلَبُوْہُ" ۲ انہوں نے مسیح کو سولی نہ دی۔ نیز اسی صفحہ پر کہا: "مسیح نے اپنی عظیم قربانی کی۔" ۳ اور صفحہ ۳۳۹ پر دو لفظ اور لکھے: "مظلومانہ قربانی" اور "خونِ شہادت" ۴۔ یہ تینوں لفظ بھی قرآن عظیم کی تکذیب بتاتے ہیں، وہ فرماتا ہے: "وَمَا قَتَلُوْہُ" ۵ انہوں نے مسیح کو قتل نہ کیا۔ یہاں تک پوری دس تکذیبیں ہوئی "تِلْکَ عَشَرَۃٌ کَامِلَۃٌ" ۶۔ یہ پچھلی چار عین مذہب نصاریٰ ہیں، کیا قرآن عظیم کو جھٹلانے کے لئے نصاریٰ سے بائیکاٹ کے بدلے میل ہو جانا ہے یعنی ملت واحدہ، ہر شخص کے سر میں دماغ اور دماغ میں عقل کا ادنیٰ جلوہ، پہلو میں دل اور دل میں اسلام کا کچھ بھی حصہ ہو علانیہ دیکھ رہا ہے کہ آزاد صاحب کے ان اقوال میں تین کفر ہیں: (۱) کلام اللہ کی تکذیب، (۲) رسول اللہ کی توہین، (۳) شریعۃ اللہ کا انکار۔ اور پھر وہ قوم کے لیڈر ہیں، دین کے رفارمر ہیں، سب لیڈروں کے سر ہیں،

فسبحٰن مقلب القلوب والابصار۔ اے اللہ تعالیٰ تو پاک ہے تو دلوں اور آنکھوں کو پھیرنے "گڈبِک" والا ہے

عہ: صلیب پر لٹانا بھی عجیب شاید صلیب زمین پر بچھی ہوئی مسہری سمجھی ۱۲

١ الهلال ابو الكلام آزاد ٣/٣٣٨ ٢ القرآن الكريم ٤/١٥٧ ٣ الهلال آزاد ٣/٣٣٨ ٤ الهلال ٣/٣٣٩ ٥ القرآن الكريم ٤/١٥٧ ٦ القرآن الكريم ٢/١٩٦

Page 159 of 712

Fatawa Razawiyyah Volume 14

"Allah thus seals every heart of an arrogant tyrant." (Quran 40:35) - Allah seals the entire heart of every arrogant and rebellious person. (T)

If the crow is the guide of a people, It will lead them to the path of those who perish. (When the guide of a nation is a crow, it will only show them destruction. T)

Do they not fear that

Whoever is free from Islam, Will be bound in the hell of sorrows. (He who is free from Islam will be shackled in the hell of calamities. T)

Today, there is a thriving market of disbelief, apostasy, heresy, and atheism. From all four sides, there is a barrage of insults and bitterness towards Allah, the Messenger, and the Quran. There is no complaint against those who utter disbelief; the wonder is at the common claimants of Islam, for whom no honor is lighter than that of Allah, His Messenger, and the Quran. To insult their parents is a big thing—let someone just try saying 'tu-tu' (disrespectful 'you') to them—yet they hear insults against Allah, the Messenger, and the Quran, see them hidden and published, and not a wrinkle appears on their foreheads. Instead, their social interactions, companionship, and friendships with the insulters continue as usual. Their honors, respect, titles, and protocols remain accepted just the same, with a clear and open countenance as if no one said anything at all. No, no, rather they inversely support them, harboring malice and enmity against whoever speaks ill of them. The one who reveals Allah's command is labeled uncivilized and unbridled, a restrainer of the circle of Islam. Today, there might rarely be an infidel worse than Abdul Majid, who called Isa (peace be upon him) a child of unknown lineage and deemed the Quran false and incomplete in its claim of monotheism, and alleged that the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) composed verses for his own glorification and added honors for his family and wives to embellish things, among many other cursed things. When he was declared an infidel for these things, a hue and cry arose from all sides. Reams of paper in impure newspapers began to turn black in his exoneration. One had become an infidel, and behind him, the Islam of thousands began to be destroyed. But there was not a single word of response; instead, there was stubbornness, shamelessness, and immodesty in denying the truth, denying the sun in broad daylight at noon. That poor fellow was nothing, 'neither among the camels nor among the birds' (meaning he was of no account. T). When there is such

passion in his support, then Mr. Abul Kalam is a 'Great Leader'; his disbelief will surely be presented as pure Islam against Allah and the Messenger and...

1 Quran al-Karim 40/35 Page 160 of 712

फतावा रज़विया जिल्द चौदह (14)

"अल्लाह इसी प्रकार हर अहंकारी अत्याचारी के हृदय पर मुहर लगा देता है।" (कुरान 40:35) - अल्लाह इसी तरह अहंकारी विद्रोही के पूरे दिल पर मुहर लगा देता है। (त)

यदि कौआ किसी कौम का मार्गदर्शक हो, तो वह उन्हें विनाश के मार्ग पर ले जाएगा। (जब कौम का रहनुमा कौआ होगा तो वह उन्हें हलाकत ही दिखाएगा। त)

क्या नहीं डरते कि

जो कोई इस्लाम से आज़ाद होगा, वह दुखों के नरक में जकड़ा जाएगा। (जो इस्लाम से आज़ाद होगा वह मुसीबतों की जहन्नम में जकड़ा जाएगा। त)

आज कल कुफ़्र, धर्मत्याग, पाखंड और नास्तिकता का बाज़ार गर्म है। चारों ओर से अल्लाह, रसूल और कुरान पर गालियों और कड़वाहटों की बौछार है। कुफ़्र बकने वालों से कोई शिकायत नहीं है; आश्चर्य तो इस्लाम के आम दावेदारों पर है, जिनके निकट अल्लाह, रसूल और कुरान से अधिक हल्की इज़्ज़त किसी और की नहीं है। उनके माता-पिता को गाली देना तो बड़ी बात है, कोई उन्हें 'तू-तू' कहकर तो देखे, लेकिन वे अल्लाह, रसूल और कुरान पर गालियां सुनते हैं, उन्हें छपे और प्रकाशित होते देखते हैं, और उनके माथे पर शिकन तक नहीं आती। बल्कि गालियां देने वालों के साथ मेल-जोल, यारानी और दोस्ती पहले की तरह बनी रहती है। उनके सम्मान, आदर, उपाधियां और शिष्टाचार वैसे ही स्वीकार्य रहते हैं, जैसे किसी ने कुछ कहा ही न हो। नहीं, नहीं, बल्कि उल्टा उनका समर्थन किया जाता है, और उन्हें बुरा कहने वालों से द्वेष और शत्रुता रखी जाती है। अल्लाह का हुक्म प्रकट करने वाले को असभ्य और बेलगाम कहा जाता है, इस्लाम के दायरे को तंग करने वाला माना जाता है। आज शायद ही कोई अब्दुल माजिद से बुरा काफिर हो, जिसने ईसा (अलैहिस्सलाम) को अज्ञात वंश का बच्चा कहा और कुरान को अपने तौहीद के दावे में झूठा और अधूरा ठहराया, और यह कि रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने अपनी महिमा की आयतें खुद लिख लीं और दिखावे के लिए अपने परिवार और पत्नियों के सम्मान को भी जोड़ दिया, इत्यादि कई अभिशप्त बातें। जब इन बातों पर उसे काफ़िर ठहराया गया, तो चारों ओर से कोहराम मच गया। अपवित्र अखबारों में उसे निर्दोष साबित करने के लिए पन्ने के पन्ने काले किए जाने लगे। एक काफ़िर हुआ था, और उसके पीछे हज़ारों का इस्लाम बर्बाद होने लगा। लेकिन जवाब में एक शब्द भी नहीं, बल्कि ढिठाई, बेशर्मी और निर्लज्जता से मुकरना, साफ़ दिन में दोपहर को सूरज का इनकार करना। वह बेचारा तो कुछ भी

नहीं था, 'न ऊंटों में न चिड़ियों में' (यानी उसकी कोई गिनती नहीं थी। त)। जब उसके समर्थन में इतना जोश है, तो मिस्टर अबुल कलाम तो 'बड़े नेता' हैं, उनका कुफ़्र तो निश्चित रूप से अल्लाह और रसूल के मुक़ाबले में खालिस इस्लाम बनकर पेश किया जाएगा और...

1 अल-कुरान अल-करीम 40/35 पृष्ठ 160 का 712

فتاوٰی رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

یَطْبَعُ اللّٰہُ عَلٰی کُلِّ قَلْبِ مُتَکَبِّرٍ جَبَّارٍ ﴿۳۵﴾ ۱ والا ہے۔ اللہ یوں ہی مہر کردیتا ہے متکبر سرکش کے سارے دل پر۔ (ت)

اذا کان الغراب دلیل قوم سیھد یھم طریق الھالکینا (جب قوم کا رہنما کوا ہو گا تو ان کو ہلاکت ہی دکھائے گا۔ت)

کیا نہیں ڈرتے کہ

ہر کہ آزاد از اسلام بود در سقر بندی آلام بود (جو اسلام سے آزاد ہو گا وہ مصیبتوں کی جہنم میں جکڑا جائیگا۔ ت)

آج کل کفر و ارتداد و زندقہ و الحاد کا گرم بازار ہے ہر چہار طرف سے اللہ و رسول و قرآن پر گالیوں تلخیوں کی بوچھاڑ ہے، کفر بکنے والوں سے گلہ نہیں، عجب عام مدعیان اسلام سے کہ ان کے نزدیک اللہ و رسول و قرآن سے زیادہ ہلکی عزت کسی کی نہیں، ان کے ماں باپ کو گالی دینا تو بڑی بات کوئی انہیں تو تو کہہ دیکھے اور اللہ و رسول و قرآن پر گالیاں سنتے ہیں، چھپے شائع ہوتے دیکھتے ہیں اور تیوری پر بل نہیں آتا بلکہ گالیاں دینے والوں سے میل جول یارانہ دوستانہ بدستور رہتے ہیں، ان کے اعزاز و اکرام القاب آداب ویسے ہی منظور رہتے ہیں، صاف دلکشادہ جبین گویا کسی نے کچھ کہا ہی نہیں، نہیں نہیں بلکہ الٹی ان کی حمایت، انہیں برا کہنے والے سے بغض و عداوت، ان کا حکم الہی ظاہر کرنے والا بے تہذیب بد لگام ہے، تنگ کن دائرہ اسلام ہے، عبد الماجد سے بدتر کافر آج کل شاذ ہی کوئی ہو جس نے عیسٰی علیہ الصلوۃ والسلام کو مجہول النسب بچہ کہا اور قرآن کو اپنے دعوٰی توحید میں کاذب و ناتمام ٹھہرایا اور یہ کہ رسول اللہ صلی

اللہ تعالی علیہ وسلم نے اپنی تعظیم کی آیتیں تصنیف کر لیں اور رنگ و روغن بڑھانے کو اپنے اہل بیت و ازواج کی تعظیمیں بھی اضافہ کر دیں وغیرہ وغیرہ ملعونات کثیرہ، جب ان باتوں پر اس کی تکفیر ہوئی، چار طرف سے کو اٹھار دوڑ پڑی ناپاک اخباروں میں دفتر کے دفتر اس کی برات میں سیاہ ہونے لگے، ایک کافر ہوا تھا اس کے پیچھے ہزاروں کے اسلام تباہ ہونے لگے، مگر جواب ایک حرف کا نہیں بلکہ ڈھٹائی بے شرمی بے حیائی سے مکرنا، صاف دن میں ٹھیک دوپہر کو آفتاب کا انکار کرنا، وہ بیچارہ تو کوئی چیز نہ تھا لافی العیر ولافی النفیر (نہ اونٹوں میں نہ چڑیوں میں یعنی کسی گنتی میں نہ تھا۔ت) جب اس کی حمایت میں وہ کچھ جوش تو مسٹر ابوالکلام تو لیڈر کبیر، ان کا کفر ضرور ٹھیٹ اسلام بنے گا ان کے مقابل اللہ و رسول و

Fatawa Rizvia, Volume 14

Who will listen to the Quran? Leave aside the openly misguided ones of these times; in Badaun, Shahjahanpur, Lucknow, etc., reside those who claim to be great proponents of Sunnism. Look, upon seeing the falsification of the Word of Allah, the insult to the Messenger of Allah, and the denial of Allah's Sharia, how many of them stand up and strive? Do they make Mr. Azad announce repentance and acceptance of Islam, and if he doesn't agree, do they observe a boycott and severance of ties? Far from it! Neither will he publish repentance and Islam, nor will these people ever turn away from their friendship and respect for him. They falsified the Quran, but these people didn't feel offended. They insulted the Messenger of Allah, but these people didn't feel hurt. O self-lost seekers of imagination, you are not yet acquainted with the taste of 'Love for Allah and Hatred for Allah'.

"Say, 'We have submitted,' for faith has not yet entered your hearts." 1 - Say: We have become obedient, and where has faith yet entered your hearts? (T)

And those servants of God who have received their share [of faith], they are like sparks upon them [the misguided ones] - they shy away from their shadow, for their shadow is not just theirs, it is the shadow of Mustafa (peace be upon him). They avoid them in aversion. From here, the reality of boycotting them and severing ties with them becomes clear. A Muslim's faith bears witness that if all the lands of Turkish brothers were taken away or, God forbid, the Great Kaaba was dismantled brick by brick, it could never be equal to the falsification and insult of Allah, His Messenger, and the Quran. If their zeal and fervor for Non-Cooperation (NON CO-OPERATION) had been for the sake of Allah, it would have been a thousand times more than just a fraction. But here, let alone a thousandth part, there is the same love, same affection, same respect, same honor, same friendship, same unity, same leadership, same sovereignty. So, for God's sake, judge fairly: is it not clearer than the sun that they have absolutely no concern for religion, nor were their efforts for religion? Rather, all that zeal and fervor was for the sake of bread and water, for Swaraj, and merely for worldly desires. 'To Allah we belong and to Him we shall return.' O you who call yourselves Muslims! Guard your faith. Fear the wrath of the One, the Subduer. Correct your means of 'Love for Allah and Hatred for Allah'. However great or beloved a 'Nechari' (naturalist/modernist) may seem, remove him, run away from him. Consider the enemy of God as your enemy. Consider any relation with them as fire. Otherwise, you will soon see that your hearts have been distorted and your faith has been abolished.

"And you will remember what I [now] say to you, and I entrust my affair to Allah. Indeed, Allah is Seeing of [His] servants." 2 - Then soon that time will come when you will remember what I am saying to you, and I entrust my work to Allah. Indeed...

1 Al-Quran al-Karim 49/12 2 Al-Quran al-Karim 40/44

क़ुरआन की कौन सुनेगा? इन दिनों के खुले गुमराहों को छोड़ो; बदायूँ, शाहजहाँपुर, लखनऊ आदि में सुन्नियत के बड़े-बड़े दावेदार बसते हैं। देखो, अल्लाह के कलाम को झुठलाया जाना, अल्लाह के रसूल का अपमान और अल्लाह की शरीयत का इनकार देखकर उनमें से कितने खड़े होते हैं और प्रयास करते हैं? क्या वे मिस्टर आज़ाद से तौबा और इस्लाम क़ुबूल करने का ऐलान कराते हैं, और यदि वह न मानें तो क्या वे उनसे बहिष्कार और संबंध विच्छेद करते हैं? हरगिज़ नहीं! न तो वह तौबा और इस्लाम प्रकाशित करेंगे, और न ही ये लोग कभी उनकी मित्रता और सम्मान से पीछे हटेंगे। क़ुरआन को झुठलाया गया तो उन्हें बुरा नहीं लगा, रसूल अल्लाह को गाली दी गई तो उन्हें ठेस नहीं पहुँची। ऐ अपनी ही कल्पनाओं में खोए हुए लोगों, तुम अभी 'अल्लाह के लिए प्रेम और अल्लाह के लिए घृणा' के स्वाद से परिचित ही नहीं हो।

"कहो, 'हम आज्ञाकारी हो गए हैं,' क्योंकि अभी ईमान तुम्हारे दिलों में प्रविष्ट नहीं हुआ है।" 1- कहो कि हम आज्ञाकारी हुए और अभी ईमान तुम्हारे दिलों में कहाँ दाखिल हुआ। (त)

और जिन खुदा के बंदों को उनका हिस्सा मिला है, वे उन पर चिंगारियों की तरह हैं, वे उनकी परछाईं से बचते हैं क्योंकि उनकी परछाईं, परछाईं नहीं बल्कि मुस्तफ़ा (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) की छाया है। वे उनसे घृणा करके बचते हैं। यहाँ से उनके बहिष्कार और संबंधों को तोड़ने की वास्तविकता स्पष्ट होती है। एक मुसलमान का ईमान गवाह है कि तुर्क भाइयों का सारा देश छीन लिया जाए या, खुदा न करे, काबाए मुअज़्ज़मा की एक-एक ईंट अलग कर दी जाए, तो यह कभी भी अल्लाह, उसके रसूल और क़ुरआन को झुठलाने और उनके अपमान के बराबर नहीं हो सकता। यदि उनका वह जोश और खरोश जो 'नॉन-कोऑपरेशन' (असहयोग) के लिए था, अल्लाह के लिए होता, तो वह हज़ार गुना अधिक होता। लेकिन यहाँ हज़ारवाँ हिस्सा तो दूर, वही प्रेम, वही प्यार, वही सम्मान, वही आदर, वही मित्रता, वही एकता, वही नेतृत्व, वही प्रभुत्व है। तो खुदा के लिए इंसाफ करो, क्या यह सूर्य से अधिक स्पष्ट नहीं हो गया कि उन्हें धर्म से कोई सरोकार नहीं है, न ही उनके प्रयास धर्म के लिए थे? बल्कि सारा जोश और खरोश केवल रोटी-पानी, स्वराज और दुनियावी हवस के लिए था। 'बेशक हम अल्लाह ही के हैं और हमें उसी की ओर लौटकर जाना है।' मुसलमान कहलाने वालों! अपना ईमान संभालो, उस एक कहार (अति शक्तिशाली) के क्रोध से डरो, 'अल्लाह के लिए प्रेम और अल्लाह के लिए घृणा' के साधन दुरुस्त करो। कोई 'नेचरी' (प्रकृतिवादी) कितना ही महान या प्यारा क्यों न दिखे, उसे दूर करो, उससे दूर भागो। खुदा के दुश्मन को दुश्मन मानो, उससे

संबंध को आग समझो। वरना जल्द ही देख लोगे कि तुम्हारे दिल विकृत हो गए और तुम्हारा ईमान समाप्त हो गया।

"तो शीघ्र ही तुम उस बात को याद करोगे जो मैं तुमसे कह रहा हूँ, और मैं अपना मामला अल्लाह को सौंपता हूँ। निस्संदेह अल्लाह बंदों को देखने वाला है।" 2 - तो जल्द वह समय आता है कि जो मैं तुमसे कह रहा हूँ उसे याद करो और मैं अपना काम अल्लाह को सौंपता हूँ, बेशक...

1 अल-क़ुरआन अल-करीम 49/12 2 अल-क़ुरआन अल-करीम 40/44

قرآن کی کون سنے گا، کھلے گمراہانِ ایام کو جانے دو، بدایوں ، شاہجہان پور، لکھنؤ وغیرہ میں بڑے بڑے سنیت کا دھرم بھرنے والے بستے ہیں، دیکھئے تکذیب کلام اللہ و توہین رسول اللہ و انکار شریعت اللہ دیکھ کر ان میں کتنے اور کستے ہیں، مسٹر آزاد سے توبہ و قبولِ اسلام شائع کراتے ہیں اور نہ مانیں تو ان سے بائیکاٹ مقاطعہ مناتے ہیں، حاشانہ وہ توبہ واسلام شائع کریں نہ یہ ہرگز ان کی موالات، تعظیم سے پھریں، تکذیب کی تو قرآن کی کی ان کی تو نہ کی، گالی دی تو رسول اللہ کو انہیں تو نہ دی۔ اے تصور جویانِ خود گم، ابھی حب للہ و بغض للہ کے مزے سے واقف ہی نہیں تم۔

"قُوْلُوْا اَسْلَمْنَا وَ لَمَّا یَدْخُلِ الْاِیْمَانُ فِیْ قُلُوْبِکُمْ" 1۔ کہو کہ ہم مطیع ہوئے اور ابھی ایمان تمہارے دلوں میں کہاں داخل ہوا۔ (ت)

اور جن بندگانِ خدا کو ان کا حصہ ملا ہے ان پر چہ چیتے ہوں ان کے سایہ سے کہ ان کا سایہ نہیں سایہ مصطفی ہے، مستنفرہ ہو کر بچتے ہو، یہاں سے ان کے بائیکاٹ اور ترکِ موالات کی حقیقت کھلتی ہے، مسلمان کا ایمان شاہد ہے کہ ترک بھائیوں کا سارا ملک چھین لیں یا کعبہ معظمہ کو معاذ اللہ ایک ایک اینٹ کر دیں، ہر گز اللہ ورسول و قرآن کی تکذیب و توہین کے برابر نہیں ہو سکتا۔ اگر ان کا وہ جوش و خروش جو نان کو آپریشن (NON CO-OPERATION) کا خروش اللہ کے لئے ہوتا تو وہاں ایک حصہ تھان سے ہزار حصے ہوتا، مگر یہاں ہزاروں حصہ بھی درکنار، وہی محبت وہی پیار، وہی تعظیم وہی تکریم، وہی وداد وہی اتحاد، وہی لیڈری وہی سروری، تو للہ انصاف کیا آفتاب سے زیادہ روشن نہ ہوا کہ ہرگز انہیں دین سے غرض نہیں، نہ دین کے لئے ان کی کوششیں ہوئیں بلکہ سب جوش و خروش بہر نانو نوش سوراج بس باقی ہوس، انا للہ وانا الیہ

راجعون۔ مسلمان کہلانے والو! اللہ اپنا ایمان سنبھالو، واحد قہار کے قہر سے ڈرو، حب للہ و بغض للہ کے سامان درست کرو، نیچری دیکھ کیسا ہی معظم یا پیارا ہو دور کرو، دور بھاگو، خدا کے دشمن کو دشمن مانو، اس سے تعلق کو آگ جانو، ورنہ عنقریب دیکھ لو گے کہ تمہارے قلوب مسخ ہو گئے، تمہارے ایمان نسخ ہو گئے،

"فَسَتَذْكُرُوْنَ مَآ اَقُوْلُ لَكُمْ ۚ وَ اَفَوِّضُ اَمْرِیْٓ اِلَى اللّٰهِ ۚ اِنَّ اللّٰهَ بَصِیْرٌۢ بِالْعِبَادِ" 2 "مَنْ" تو جلد وہ وقت آتا ہے کہ جو میں تم سے کہہ رہا ہوں اسے یاد کرو اور میں اپنے کام اللہ کو سونپتا ہوں، بیشک

1 القرآن الکریم ۴۹/ ۱۲ 2 القرآن الکریم ۴۰/ ۴۴

Fatawa-e-Razvia Volume 14

“And whomsoever Allah sends astray, for him there is no guide. And whomsoever Allah guides, for him there is no misleader.” (1) Allah sees His servants. And whomsoever Allah sends astray, for him there is no guide, and whomsoever Allah guides, there is no one to mislead him. (T)

I know that the truth will feel bitter, but some Muslim will surely emerge who will bow his neck before the Lord and look with a true heart, weighing truth and falsehood on the scale of faith. And if the stain of stubbornness and arrogance remains on all, then our duty is only to convey the message. O Allah! To You is the complaint and You are the Helper, and upon You is the delivery (of the message), and to You is the return. There is no power or strength except through Allah, the High, the Great. (Our responsibility was to convey the message. O Allah! The request is in Your court and You are the Helper, it is Your work to make the words effective, and the return is towards You; the power to turn away from evil and perform good cannot exist without the power of Allah, the High and Great. T)

(4) The scholar mentioned is undoubtedly on the truth. The fabricated "rejection of relations" (Tark-e-Muwalaat) by those people, who claim that even simple permissible dealings with Christians are forbidden, even disbelief (Kufr), while claiming that friendship, unity, heartfelt love, and sincerity with Hindus are permissible, rather an absolute obligation—this is a fabrication against Allah and His Messenger. Some of this has been described, and for further detail, refer to this humble servant's treatise "Al-Mahajjat-ul-Mu'tamanah". "And Allah guides whom He wills to a straight path." (2) (And Allah shows the straight path to whomsoever He wills. T). If a false accusation of being on a government salary is made against the mentioned scholar, it is a complaint when their major leaders are leveling so many slanders against Allah, the Messenger, and the Great Quran. It has just become clear from the verses of the Holy Quran that these people themselves are deniers of "Tark-e-Muwalaat" and are insistent on the denial of the Great Quran. Then, if they do not attribute their own faults to the scholar, what else would they live on? As for the fatwa of disbelief and apostasy and the rulings of Sharia concerning its issuer, certifiers, petitioners, followers, and those who insult the religious scholar because of it, they are all exactly the same as mentioned in the answer to the first question. And as for these people applying their own fault of disbelief and apostasy to the scholar, it is the aforementioned practice (Sunnah) of the cursed Pharaoh: "Likewise, those before

them spoke similar words. Their hearts are alike." (3) (Those before them also said words like theirs; their hearts are similar. T)

(5) In the group of Ahl-e-Sunnat (which in the idiom of the Quran and Hadith are the true believers, as explained by the Imam...

---

1. Al-Quran Al-Kareem 39/36-37
2. Al-Quran Al-Kareem 2/213
3. Al-Quran Al-Kareem 2/118

"और अल्लाह जिसे गुमराह कर दे, उसे कोई हिदायत देने वाला नहीं। और जिसे अल्लाह हिदायत दे, उसे कोई बहकाने वाला नहीं।" (1) अल्लाह बंदों को देखता है। और जिसे अल्लाह गुमराह करे उसका कोई मार्गदर्शन करने वाला नहीं, और जिसे अल्लाह मार्गदर्शन दे उसे कोई बहकाने वाला नहीं। (त)

मैं जानता हूँ कि सच कड़वा लगेगा लेकिन कोई मुसलमान तो ऐसा निकलेगा जो रब के सामने गर्दन झुकाकर सच्चे दिल से देखेगा, हक़ और बातिल को ईमान की तराजू में तौलेगा। और अगर सब पर वही ज़िद और हठधर्मी का दाग़ है, तो हमारा काम सिर्फ़ पैग़ाम पहुँचाना है। ऐ अल्लाह! तुझसे ही शिकायत है और तू ही मदद करने वाला है, और संदेश पहुँचाना हमारा काम है और लौटना तेरी ही तरफ़ है। अल्लाह के बिना न बुराई से बचने की शक्ति है और न ही नेकी करने की ताक़त, जो बुलंद और अज़ीम है। (हमारी ज़िम्मेदारी बात पहुँचाना था। ऐ अल्लाह! तेरी बारगाह में दरख्वास्त है और तू ही मदद फ़रमाने वाला है, तेरा काम ही बात को असरदार बनाना है, और लौटना तेरी ही तरफ़ है; बुराई से हटने और नेकी करने की ताक़त अल्लाह की बुलंद और अज़ीम कुव्वत के बिना मुमकिन नहीं। त)

(4) उक्त आलिम (विद्वान) निस्संदेह सत्य पर हैं। उन लोगों का मनगढ़ंत "तुर्कए-मवालात" (संबंध विच्छेद) कि ईसाइयों से केवल व्यापारिक व्यवहार भी हराम बल्कि कुफ़्र (अविश्वास) है, और हिंदुओं से मेल-जोल, एकता, दिली मोहब्बत और ईमानदारी जायज़ बल्कि फ़र्ज़-ए-क़तई (अनिवार्य) है—यह अल्लाह और उसके रसूल पर बहुत बड़ा आरोप (इफ्तिरा) है। इसका कुछ वर्णन हो चुका है और अधिक विस्तार के लिए इस फ़क़ीर का रिसाला "अल-महज्जतुल मोतमना" देखें। "और अल्लाह जिसे चाहता है सीधी राह दिखाता है।" (2) (और अल्लाह जिसे चाहे सीधी राह दिखाए। त) उक्त आलिम पर सरकारी वेतनभोगी होने का झूठा आरोप लगाया जाना एक शिकायत है, जबकि उनके बड़े-बड़े नेता अल्लाह, रसूल और क़ुरान-ए-अज़ीम पर इतने इल्ज़ाम लगा रहे हैं। अभी क़ुरान करीम की आयतों से स्पष्ट हो चुका है कि ये लोग स्वयं "तुर्कए-मवालात" के मुनकिर और क़ुरान-ए-अज़ीम को झुठलाने पर अड़े हुए हैं। फिर अगर वे अपना ऐब आलिम पर न लगाएँ तो क्या खाकर जिएँगे? बाकी रहा कुफ़्र और इर्तिदाद (धर्मत्याग) का फ़तवा और उसके मुफ्ती, तस्दीक़ करने वालों, सवाल करने वालों, और इसके मानने वालों और इसके कारण आलिम-ए-दीन का अपमान करने वालों पर शरीयत के आदेश—ये सब बिलकुल वही हैं जो पहले सवाल के जवाब में बीत चुके हैं। और यह कि इन लोगों

द्वारा उक्त आलिम पर कुफ्र और इर्तिदाद का अपना ही ऐब लगाना मलगून (शापित) फ़िरऔन की सुन्नत है: "इसी तरह उनके पूर्वजों ने भी वैसी ही बात कही थी जैसी उन्होंने कही; उनके दिल एक जैसे हैं।" (3) (उनसे पहले वालों ने भी उन्हीं जैसी बात कही थी, उनके दिल एक जैसे हैं। त)

(5) अहले सुन्नत की जमात में (कि क़ुरान और हदीस के मुहावरे में वही मोमिन हैं, जैसा कि इमाम ने बयान किया...

---

1. अल-क़ुरान अल-करीम 39/36-37
2. अल-क़ुरान अल-करीम 2/213
3. अल-क़ुरान अल-करीम 2/118

يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ۚ وَمَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُضِلٍّ ۗ (1) اللہ بندوں کو دیکھتا ہے۔ اور جسے اللہ گمراہ کرے اس کی کوئی ہدایت کرنے والا نہیں، اور جسے اللہ ہدایت دے اسے کوئی بہکانے والا نہیں۔ (ت)

میں جانتا ہوں کہ حق کڑوا لگے گا مگر کوئی مسلمان تو ایسا نکلے گا کہ رب کے حضور گردن جھکا کر سچے دل سے دیکھے، حق و باطل کو میزانِ ایمان میں پرکھے، اور اگر سب پر وہی عناد و مکابرہ کا داغ، تو وماعلینا الا البلاغ۔ اللھم الیك المشتکی وانت المستعان، وعلیك البلاغ والیك المصیر ولا حول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم (ہماری ذمہ داری بات پہنچانا تھا۔ اے اللہ! تیری بارگاہ میں درخواست ہے اور تو ہی مدد فرمانے والا ہے، تیرا کام ہی بات کا موثر فرمانا ہے، اور لوٹنا تیری طرف ہے برائی سے پھرنے اور نیکی کو بجالانے کی قوت اللہ بلند و عظیم کے بغیر نہیں ہوسکتی۔ ت)

(۴) عالم موصوف بیشک حق پر ہے اور ان لوگوں کی من گھڑت ترک موالات کہ نصاریٰ سے مجرد معاملات جائزہ بھی حرام بلکہ کفر، اور ہنود سے وداد و اتحاد ، دلی محبت واخلاص جائز بلکہ فرضِ قطعی اللہ و رسول پر افتراء ہے، اس کا کچھ بیان ہوچکا اور زیادہ تفصیل کے لئے فقیر کا رسالہ المحجۃ المؤتمنۃ ہے "وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ۝" (2) (اور اللہ جسے چاہے سیدھی راہ دکھائے۔ ت) عالم موصوف پر تنخواہ داری گورنمنٹ کا افتراء کیا جائے شکایت ہے جب ان کے بڑے بڑے لیڈر وہ کچھ جتنے بہتان اللہ و رسول و قرآن عظیم پر باندھ رہے ہیں ابھی قرآن کریم کی آیات سے روشن ہوچکا کہ یہ لوگ آپ ہی ترکِ موالات کے منکر اور تکذیبِ قرآن عظیم پر مصر ہیں، پھر وہ اپنا عیب عالم پر نہ لگائیں تو کیا کھا کر جئیں، باقی رہا کفر و ارتداد کا فتوٰی

اور اس کے مفتی و مصدقین و مستفتی اور اس کے ماننے والوں اور اس کے سبب عالم دین کی توہین کرنے والوں پر شرعی احکام، سب بعینہا وہی ہیں کہ جواب سوال اول میں گزرے اور یہ کہ عالم موصوف پر ان لوگوں کے حکم کفر و ارتداد وہی اپنا عیب دوسرے کو لگانا اور فرعونِ ملعون کی سنت مذکورہ ہے كَذٰلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِثْلَ قَوْلِهِمْ ۘ تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ ۗ(3) (ان سے اگلوں نے بھی ایسی ہی کہی ان کی سی بات، ان کے دل ایک سے ہیں۔ ت)

(۵) جماعت اہل سنت میں (کہ محاورہ قرآن و حدیث میں وہی مومنین ہیں، کما بینہ الامام

---

1. القرآن الکریم ۳۹/ ۳۶ و ۳۷
2. القرآن الکریم ۲/ ۲۱۳
3. القرآن الکریم ۲/ ۱۱۸

Fatawa Rizvia Volume 14

Sadr al-Sharia in al-Tawdih and al-Mulla Ali al-Qari in al-Mirqat Sharh al-Mishkat (as described by Imam Sadr al-Sharia in al-Tawdih and Mulla Ali Qari in Mirqat Sharh al-Mishkat): creating division is forbidden. The Lord, Mighty and Majestic, expressed severe wrath regarding the mosque built by the hypocrites and commanded His Beloved, peace and blessings of Allah be upon him, "Do not stand in it ever" [1]. Never stand in it. And regarding its builders, He said:

"Is it then he who laid his foundation on the edge of a precipice that is ready to fall, so it fell with him into the fire of Hell?" [2]. He laid its foundation on the edge of a crumbling pit, so it took him down, falling into the fire of Hell.

And the Noble Prophet, peace and blessings of Allah be upon him, sent the companions to demolish and burn it. Then he ordered that site to be turned into a refuse heap where filth and garbage could be thrown. The Lord, Mighty and Majestic, stated four reasons for this; the third reason being "to cause division among the believers" [3]. They intended to create division in the congregation because of it. It is mentioned in Ma'alim [al-Tanzil]:

"Because they were all praying in Masjid Quba, so they built a mosque for harm, so that some of them might pray in it, which would lead to disagreement and division of word." [4] Meaning, the entire congregation used to be in the blessed Masjid Quba; those wicked ones built that mosque of harm so that some Muslims would pray there, the result of which would be discord and division.

In fact, the excuse for division shown by those wicked ones makes this Jabalpur division thousands of times worse. They had said:

"We have built a mosque for the ill, the needy, the rainy night, and the winter night." [5]

And their excuse for division was that a scholar of religion, God forbid, is an infidel, of bad faith, and unfit for leadership (Imamat). They were liars, and these are liars too, but...

---

1. Al-Quran al-Karim 9/108
2. Al-Quran al-Karim 9/109
3. Al-Quran al-Karim 9/107

4. Ma'alim al-Tanzil on the margins of Tafsir al-Khazin, under the verse "And those who took a mosque for harm", Mustafa al-Babi, Egypt 3/174
5. Ma'alim al-Tanzil on the margins of Tafsir al-Khazin, under the verse "And those who took a mosque for harm", Mustafa al-Babi, Egypt 3/174

फ़तावा रिज़विया जिल्द 14

सद्रुश शरीअह फ़ित-तौज़ीह और मुल्ला अली अल-क़ारी फ़िल-मिर्क़ात शरहुल-मिश्कात में (जैसा कि इमाम सद्रुश शरीअह ने तौज़ीह में और मुल्ला अली क़ारी ने मिर्क़ात शरह मिश्कात में बयान किया है): तफ़रक़ा (विभाजन) डालना हराम है। रब अज़्ज़वजल ने मुनाफ़िक़ीन की बनाई हुई मस्जिद पर सख़्त ग़ज़ब फ़रमाया और अपने महबूब सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम को हुक्म दिया कि "ला तक़ुम फ़ीहि अबदा" [1] कभी इसमें खड़े न होना। और इसके बनाने वालों के बारे में फ़रमाया:

"क्या वह व्यक्ति जिसने अपनी बुनियाद एक ढहने वाले गड्ढे के किनारे पर रखी, तो वह उसे लेकर जहन्नुम की आग में गिर गया?" [2] उसने उसकी बुनियाद एक गिरने वाले गड्ढे के किनारे पर रखी, तो वह उसे लेकर जहन्नुम की आग में जा गिरा।

और हुज़ूर अनवर सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम ने सहाबा किराम को भेजकर उसे तुड़वा दिया और जलवा दिया। फिर हुक्म दिया कि उस जगह को कूड़ादान बनाया जाए जिसमें गन्दगी और कूड़ा डाला जाए। रब अज़्ज़वजल ने इसकी चार वजहें बयान फ़रमाईं, तीसरी वजह यही "तफ़रीक़म-बैनल-मुअमिनीन" [3] (मुसलमानों में फूट डालने के लिए) है कि उन्होंने इसके ज़रिए जमाअत में फूट डालना चाहा था। मआलिम शरीफ़ में है:

"क्योंकि वे सब मस्जिद कुबा में नमाज़ पढ़ते थे, तो उन्होंने नुक़सान पहुँचाने वाली मस्जिद बनाई ताकि उनमें से कुछ उसमें नमाज़ पढ़ें, जिससे इख़्तिलाफ़ और फूट पैदा हो।" [4] यानी सारी जमाअत मस्जिद कुबा शरीफ़ में होती थी, उन ख़बीसों ने वह नुक़सान पहुँचाने वाली मस्जिद इसलिए बनाई ताकि कुछ मुसलमान उसमें नमाज़ पढ़ें, जिसका नतीजा यह हो कि फूट पड़ जाए और तफ़रक़ा हो जाए।

बल्कि उन ख़बीसों ने जो तफ़रीक़ का उज़्र (बहाना) ज़ाहिर किया था, यह जबलपुर की तफ़रीक़ उससे हज़ारों दर्जे बदतर है। उन्होंने कहा था:

"हमने बीमार, ज़रूरतमंद, बारिश वाली रात और सर्दी की रात के लिए मस्जिद बनाई है।" [5]

और उनकी तफ़रीक़ का उज़्र यह हुआ कि आलिम-ए-दीन माज़अल्लाह काफ़िर, बद-मज़हब और इमामत के लायक़ नहीं है। झूठे वे भी थे और झूठे ये भी, मगर...

1. अल-क़ुरआन अल-करीम 9/108
2. अल-क़ुरआन अल-करीम 9/109
3. अल-क़ुरआन अल-करीम 9/107
4. मआलिम अत-तन्ज़ील, तफ़्सीर अल-ख़ाज़िन के हाशिये पर, आयत "वल्लज़ी-नत्तख़ज़ू मस्जिदं-दिरारन" के तहत, मुस्तफ़ा अल-बाबी, मिस्र 3/174
5. मआलिम अत-तन्ज़ील, तफ़्सीर अल-ख़ाज़िन के हाशिये पर, आयत "वल्लज़ी-नत्तख़ज़ू मस्जिदं-दिरारन" के तहत, मुस्तफ़ा अल-बाबी, मिस्र 3/174

صدر الشریعۃ فی التوضیح والملا علی القاری فی المرقاۃ شرح المشکوۃ (جیسا کہ اسے امام صدر الشریعہ نے توضیح میں اور ملا علی قاری نے مرقاۃ شرح مشکوٰۃ میں بیان کیا ہے۔ ت) تفرقہ ڈالنا حرام ہے، رب عزوجل نے منافقین کی بنائی مسجد پر جو سخت غضب فرمایا، اور اپنے محبوب صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کو حکم دیا کہ "لَا تَقُمْ فِيْهِ أَبَداً" ۱ کبھی اس میں کھڑے نہ ہونا، اور اس کے بنانے والوں کو فرمایا:

"أَفَمَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَى شَفَا جُرُفٍ هَارٍ فَانْهَارَ بِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ" ۲ اس نے اس کی بنیاد رکھی گراو گڑھے کے کنارے پر تو وہ اسے لے کر جہنم کی آگ میں ڈھئے پڑا۔

اور حضور انور صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم نے صحابہ کرام کو بھیج کر اس کو ڈھووادیا جلوادیا۔ پھر حکم دیا کہ اس جگہ کو گھورا بنایا جائے جس میں نجاستیں اور کوڑا ڈالا جائے۔ رب عزوجل نے اس کی چار علتیں ارشاد فرمائیں، تیسری علت یہی "تَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ" ۳ (مسلمانوں میں تفرقہ ڈالنے کو۔ ت) ہے کہ انہوں نے اس کے سبب جماعت میں تفرقہ ڈالنا چاہا تھا۔ معالم شریف میں ہے:

لانهم كانوا جميعا يصلون في مسجد قبا فبنوا مسجدا یعنی ساری جماعت مسجد قبا شریف میں ہوتی تھی، خبیثاء نے وہ الضرر لیصلّٰی فیہ بعضھم فیؤدی ذلك الی الاختلاف و نقصان رسانی کی مسجد اس لئے بنائی کہ کچھ مسلمان اس میں افتراق الکلمۃ۔ ۴ پڑھیں، جس کا نتیجہ یہ ہو کہ پھوٹ پڑے اور تفرقہ ہو جائے۔

بلکہ ان خبیثوں نے جو عذر تفریق ظاہر کیا تھا یہ تفریق جبلپور اس سے ہزاروں درجے بدتر ہے۔ انہوں نے کہا تھا:

انا قد بنینا مسجدا لذی العلة والحاجة والليلة ہم نے مسجد بنائی ہے بیمار اور کامی اور بارش کی رات اور جاڑے کی شب کے لئے۔ المطيرة والليلة الشاتية ۵۔

اور ان کا عذر تفریق یہ ہوا کہ عالم دین معاذ اللہ کافر و بد مذہب و نا قابل امامت ہے، جھوٹے وہ بھی تھے اور جھوٹے یہ بھی، مگر ع

---

۱ القرآن الکریم ۱۰۸/۹ ۲ القرآن الکریم ۱۰۹/۹ ۳ القرآن الکریم ۱۰۷/۹ ۴ معالم التنزیل علی ہامش تفسیر الخازن آیت والذی اتخذ و مسجداً اضراراً کے تحت مصطفی البانی مصر ۳/ ۱۷۴ ۵ معالم التنزیل علی ہامش تفسیر الخازن آیت والذی اتخذ و مسجداً اضراراً کے تحت مصطفی البانی مصر ۳/ ۱۷۴

Fatawa-e-Razvia Volume 14

Look at the difference between the paths, from where to where. (Observe the vast difference in the paths - T) The commandment regarding those who prevent Muslims from entering the mosques of Allah and strive for their desolation is as mentioned in the Great Quran: "And who is more unjust than he who forbids that in the places for the worship of Allah His name should be celebrated?—whose zeal is (in fact) to ruin them? It was not fitting that such should themselves enter them except in fear. For them there is nothing but disgrace in this world, and in the world to come, an exceeding torment." (1) Who is more unjust than the one who prevents Allah's mosques from having His name remembered in them and strives for their destruction? It was not for such people to enter them except in fear; for them there is disgrace in this world and a great punishment in the hereafter.

But here their excuse would be that it was not our intention to desolate the mosque or prevent prayer in it, but we only intended well, so that the prayer of Muslims behind the Imam would not be spoiled. This excuse of intending well was also presented by those hypocrites who built Masjid-e-Zirar, and not just verbally, but confirmed with an oath. Allah Almighty said: "And they will surely swear, 'We intended only the best.'" (2) Allah Almighty said: They will certainly swear by Allah that we intended nothing but good by dividing the congregation.

To this, He replied: "And Allah bears witness that they are indeed liars." (3) (Allah bears witness that they are indeed liars). While the reason they manifest is absolutely false and void, by merely fabricating a hostile false pretext, they wanted to stop Muslims from the mosque and create a rift in the congregation. So it didn't happen except that they stopped [people] from the remembrance of Allah in Allah's mosque. Taking help from disbelievers to create division among Muslims and stop them from the mosque, and appointing them on the paths to abduct Muslims, if looked at in reality, occurred with perfect suitability. Who was more worthy of this than the disbelievers? For those who take such tasks, such people who perform such tasks were suitable: "Evil women are for evil men, and evil men are for evil women." (4) (Filthy women for filthy men and filthy men for filthy women - T). But according to their claim, this seeking of help from disbelievers occurred in what was a religious task in their assertion, and seeking assistance from disbelievers in religious tasks is forbidden. Allah Almighty said: "Let not believers take disbelievers [as allies/ helpers]..." Allah Almighty said: Muslims, instead of [other] Muslims, [should not take] disbelievers...

(1) Al-Quran Al-Karim 2/114 (2) Al-Quran Al-Karim 9/107 (3) Al-Quran Al-Karim 9/107 (4) Al-Quran Al-Karim 24/26 (Reference in text: 26/24)

फ़तावा रज़विया जिल्द 14

देखो रास्तों का अंतर कहाँ से कहाँ तक है। (रास्ते का अंतर देखो कहाँ तक है - त) मुसलमानों को अल्लाह की मस्जिदों में जाने से रोकने और उन्हें वीरान करने में प्रयासरत होने का हुक्म तो यह है जो कुरान-ए-अज़ीम में फ़रमाया गया: "और उस व्यक्ति से बड़ा ज़ालिम कौन होगा जो अल्लाह की मस्जिदों में उसका नाम लिए जाने से रोके और उन्हें वीरान करने की कोशिश करे? ऐसे लोगों का यह काम न था कि उनमें प्रवेश करें मगर डरते हुए। उनके लिए दुनिया में रुसवाई है और उनके लिए आखिरत में बड़ा अज़ाब (दंड) है।" (1) उससे बड़ा ज़ालिम कौन जो अल्लाह की मस्जिदों को उनमें इलाही नाम लेने से रोके और उनकी वीरानी में कोशिश करे। ऐसों को यह नहीं पहुंचता था कि उनमें जाएँ मगर डरते हुए, उनके लिए दुनिया में रुसवाई है और उनके लिए आखिरत में बड़ा अज़ाब।

मगर यहाँ उनका बहाना यह होगा कि हमारा उद्देश्य मस्जिद को वीरान करना और उसमें नमाज़ से रोकना नहीं था, बल्कि हमने तो भलाई ही चाही थी कि इमाम के पीछे मुसलमानों की नमाज़ खराब न हो। भलाई चाहने का यह बहाना उन मुनाफ़िक़ों (पाखंडियों) ने भी पेश किया था जिन्होंने मस्जिद-ए-ज़रार बनाई थी, और केवल ज़बानी नहीं बल्कि कसम के साथ मज़बूत करके। अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "और वे ज़रूर ज़रूर कसम खाकर कहेंगे कि हमने तो केवल भलाई ही चाही थी।" (2) अल्लाह तआला ने फ़रमाया: वे ज़रूर ज़रूर अल्लाह की कसम खाकर कहेंगे कि हमने तो जमाअत (समूह) में फूट डालकर भलाई ही चाही।

इस पर जवाब फ़रमाया: "और अल्लाह गवाही देता है कि वे बेशक झूठे हैं।" (3) (अल्लाह गवाही देता है कि बेशक ये झूठे हैं) जबकि वह कारण जो वे ज़ाहिर करते हैं पूरी तरह झूठ और बातिल (व्यर्थ) है। महज़ शत्रुतापूर्ण झूठा बहाना गढ़कर मुसलमानों को मस्जिद से रोकना और जमाअत में फूट डालना चाहा। तो वह न हुआ मगर अल्लाह की मस्जिद को अल्लाह की याद से रोकना। मुसलमानों में फूट डालने और उन्हें मस्जिद से रोकने में काफ़िरों से मदद लेना और उन्हें मुसलमानों को बहकाने के लिए रास्तों पर नियुक्त करना, हकीकत में देखा जाए तो बिल्कुल उपयुक्तता पर घटित हुआ। काफ़िरों से ज़्यादा इसका हक़दार कौन था? ऐसे काम लेने वालों के लिए ऐसे ही काम करने वाले उपयुक्त थे: "नापाक औरतें नापाक मर्दों के लिए हैं और नापाक मर्द नापाक औरतों के लिए।" (4) (गंदी गंदों के लिए और गंदे गंदियों के लिए - त)। मगर उनके गुमान में काफ़िरों से यह सहायता उसी श्रेणी में हुई जो उनके दावे के अनुसार दीनी (धार्मिक) काम था, और दीनी काम में काफ़िरों से

सहायता लेना हराम है। अल्लाह अज़वजल ने फ़रमाया: "ईमान वाले काफ़िरों को (मित्र/सहायक) न बनाएँ.." अल्लाह तआला ने फ़रमाया: मुसलमान मुसलमानों के सिवा काफ़िरों को...

(1) अल-कुरान अल-करीम 2/114 (2) अल-कुरान अल-करीम 9/107 (3) अल-कुरान अल-करीम 9/107 (4) अल-कुरान अल-करीम 24/26 (पुस्तक में 26/32 अंकित है)

पृष्ठ 164 / 712

بہیں تفاوت رہ از کجاست تا بکجا (راستے کا تفاوت دیکھ کہاں تک ہے ۔ ت) مسلمانوں کو مسجد الٰہی میں جانے سے منع کرنے اور اس کی ویرانی میں کوشاں ہونے کا حکم تو یہ ہے جو قرآنِ عظیم میں فرمایا: "وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَّنَعَ مَسٰجِدَ اللهِ اَنْ یُّذْکَرَ فِیْہَا اسْمُہٗ وَسَعٰی فِیْ خَرَابِہَا اُولٰٓئِکَ مَا کَانَ لَھُمْ اَنْ یَّدْخُلُوْھَا اِلَّا خَآئِفِیْنَ لَھُمْ فِی الدُّنْیَا خِزْیٌ وَّلَھُمْ فِی الْاٰخِرَۃِ عَذَابٌ عَظِیْمٌ ۝" 1- اس سے بڑھ کر ظالم کون جو اللہ کی مسجدوں کو ان میں نام الٰہی لینے سے روکے اور ان کی ویرانی میں کوشش کرے ایسوں کو نہیں پہنچتا تھا کہ ان میں جائیں مگر ڈرتے ہوئے، ان کے لئے دنیا میں رسوائی ہے اور ان کے لئے آخرت میں بڑا عذاب۔

مگر یہاں ان کا عذر یہ ہوگا کہ ہمیں مسجد ویران کرنا اور اس میں نماز سے روکنا مقصود نہ تھا بلکہ ہم نے تو بھلائی ہی چاہی تھی امام کے پیچھے مسلمانوں کی نماز خراب نہ ہو، یہ بھلائی چاہنے کا عذر بھی ان منافقوں مسجد ضرار بنانے والوں نے پیش کیا تھا اور خالی زبانی نہیں بلکہ قسم کے ساتھ مؤکد کر کے، قال اللہ تعالٰی "وَلَیَحْلِفُنَّ اِنْ اَرَدْنَا اِلَّا الْحُسْنٰی" 2- اللہ تعالٰی نے فرمایا ضرور ضرور اللہ کی قسم کھا کر کہیں گے کہ ہم نے تو تفریق جماعت سے بھلائی ہی چاہی۔

اس پر جواب فرمایا: "وَاللهُ یَشْہَدُ اِنَّہُمْ لَکٰذِبُوْنَ ۝" 3- (اللہ گواہی دیتا ہے کہ بیشک یہ جھوٹے ہیں) جبکہ وہ وجہ جو یہ ظاہر کرتے ہیں قطعاً کذب و باطل ہے، محض معاندانہ اس کا جھوٹا حیلہ گھڑ کر مسلمانوں کو مسجد سے روکنا اور جماعت میں پھوٹ ڈالنا چاہا تو وہ نہ ہوا مگر مسجد الٰہی کو یادِ الٰہی سے روکنا، مسلمانوں میں تفرقہ ڈالنے اور انہیں مسجد سے روکنے میں کافروں سے مدد لینا اور انہیں اغوائے مسلمین کے لئے راستوں پر مقرر کرنا نظرِ بحقیقت تو ٹھیک مناسبت پر واقع ہوا، کافروں سے زیادہ اس کا اہل کون تھا، ایسے کام لینے والوں کے ایسے کام کو ایسے ہی کام

کرنے والے مناسب تھے "الْخَبِیْثٰتُ لِلْخَبِیْثِیْنَ وَالْخَبِیْثُوْنَ لِلْخَبِیْثٰتِ" 4- (گندیاں گندوں کے لئے اور گندے گندیوں کے لئے۔ ت) مگر ان کے زعم پر یہ کافروں سے استمداد اسی قسم میں واقع ہوا جو ان کے ادعا میں دینی کام تھا اور دینی کام میں کافروں سے استعانت حرام، قال اللہ عزوجل "لَا یَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُوْنَ الْکٰفِرِیْنَ" اللہ تعالٰی نے فرمایا: مسلمان مسلمانوں کے سوا کافروں

1 القرآن الکریم ۲ / ۱۱۴ 2 القرآن الکریم ۹ / ۱۰۷ 3 القرآن الکریم ۹ / ۱۰۷ 4 القرآن الکریم ۲۶ / ۲۴

Fatawa Rizvia Volume 14

[...taking them] as allies instead of the believers. And whoever does that has nothing with Allah.1

...should not make them helpers, and whoever does so has no connection with Allah.

In the commentary of 'Irshad al-Aql' and 'Futuhat al-Ilahiyya' regarding this noble verse, it is stated: "They were forbidden from seeking help from them in religious matters."2 In this noble verse, Muslims were prohibited from seeking help from disbelievers in any religious matter. Similarly, for establishing such a prayer which results in creating division among Muslims and preventing them from following a Sunni scholar, perhaps to pray behind one of "them," the land of the disbelievers was appropriate as the issue was regarding land on land. Otherwise, the jurists have restricted praying on a disbeliever's land to such an extent that one should avoid a disbeliever's land even more than praying on a Muslim's land without his permission. And if there is cultivation in a Muslim's land such that one cannot pray there, he should pray on the path and not on a disbeliever's land. Although praying on a path is disliked (Makruh), this dislike is lighter than the dislike of praying on a disbeliever's land. It is in Al-Hawi al-Qudsi:

If there is a choice between the land of a Muslim and a disbeliever, the prayer should be performed on the Muslim's land provided it is not cultivated. If it is cultivated, or if it is only a disbeliever's land, then the prayer should be performed on the path.3 | If an urgency arises between the land of a Muslim and a disbeliever, the prayer will be performed on the Muslim's land provided it is not cultivated. If it is cultivated, or if it is only a disbeliever's land, then the prayer may be performed on the path. (T)

Yes, apparently there would be permission from the disbelieving landowner here. Now, from a faithful perspective, one should see the difference: where is the prayer performed in the disbeliever's ignorance on his land for the sake of Allah's pleasure, and where is the establishment of prayer on his land to fulfill the disbeliever's inner joy that division arises among Muslims, to split the congregation and prevent Allah's servants from the Divine Mosque? That dislike for the disbeliever was worse when prayer was performed on his land, or is this joy of the disbeliever many times worse, which overcame the dislike of his heart, and due to which he himself happily gave his land for prayer? The objective of the first is Allah's pleasure, which causes rage and hatred to the disbeliever; and the objective of the second is division among Muslims,

which is Allah's displeasure, bringing joy and happiness to the disbeliever. "So take warning, O people of vision!"4 (O people of vision! Gain a lesson. T)

1 Al-Quran al-Karim 3/28 2 Irshad al-Aql al-Salim (Tafsir Abi Sa'ud) under the verse 'La yattakhidhu al-mu'minun al-kafireen', Dar Ihya al-Turath al-Arabi Beirut 2/33, Al-Futuhat al-Ilahiyya under the verse 'La yattakhidhu al-mu'minun al-kafireen', Mustafa al-Babi Egypt 1/257 3 Al-Hawi al-Qudsi 4 Al-Quran al-Karim 59/2

फ़तावा रज़विया जिल्द 14

...ईमान वालों के सिवा (उन्हें) अपना दोस्त न बनाएँ। और जो ऐसा करेगा उसका अल्लाह से कोई ताल्लुक नहीं। 1

...को मददगार न बनाएँ और जो ऐसा करे उसे अल्लाह से कुछ सरोकार नहीं।

'इरशाद अल-अक्ल' और 'फ़ुतुहात अल-इलाहिया' की तफ़सीर में इसी आयत करीमा की तफ़सीर में है: "उन्हें दीनी मामलों में उनसे मदद लेने से मना किया गया है।" 2 इस आयत करीमा में मुसलमानों को इस बात से मना फ़रमाया कि काफ़िरों से किसी दीनी काम में मदद लें, यूँ ही ऐसी नमाज़ क़ायम करने के लिए जिसकी बिना पर मुसलमानों में तफ़रक़ा (फूट) डालने और सुन्नी आलिम की इक्तिदा से रोक कर ग़ालिबन किसी "उनमें से" के पीछे पढ़वाने पर हो, ज़मीन कुफ़्फ़ार ही मुनासिब थी कि क़ज़िया (मामला) ज़मीन पर सरज़मीन, वरना फ़ुक़हा-ए-किराम ने तो काफ़िर की ज़मीन में नमाज़ पढ़ने से इतना रोका है कि मुसलमान की ज़मीन में बिना उसकी इजाज़त के पढ़े और काफ़िर की ज़मीन से बचे, और अगर मुसलमान की ज़मीन में खेती है कि उसमें नहीं पढ़ सकता तो रास्ते में पढ़े और काफ़िर की ज़मीन में न पढ़े, अगरचे रास्ते में नमाज़ पढ़ना मकरूह है मगर यह कराहत काफ़िर की ज़मीन में पढ़ने की कराहत से हल्की है। 'हावी क़ुदसी' में है:

अगर मुसलमान और काफ़िर की ज़मीन के बीच चुनाव की स्थिति हो, तो मुसलमान की ज़मीन में नमाज़ पढ़ी जाएगी बशर्ते कि वह जोती हुई न हो। अगर वह जोती हुई है या सिर्फ़ काफ़िर की ही ज़मीन है, तो रास्ते में नमाज़ पढ़ी जाए। 3 | अगर मुसलमान और काफ़िर की ज़मीन के दरमियान इज़्तिराब (दुविधा) आ गया तो मुसलमान की ज़मीन में नमाज़ अदा की जाएगी बशर्ते कि वह काश्त (खेती) न हो, अगर वह काश्त है या काफ़िर ही की ज़मीन है तो रास्ते में नमाज़ अदा कर ली जाए। (त)

हाँ, ज़ाहिरन यहाँ उस काफ़िर ज़मीन मालिक की इजाज़त होगी। अब ईमानी निगाह से यह फ़र्क देखना चाहिए कि कहाँ तो काफ़िर की बेख़बरी में उसकी ज़मीन में वह नमाज़ पढ़नी जिससे रज़ा-ए-इलाही मक़सूद हो और कहाँ मुसलमानों की जमात में तफ़रक़ा डालने और बंदगान-ए-इलाही को मस्जिद-ए-इलाही से रोकने के लिए काफ़िर की दिली ख़ुशी कि मुसलमानों में फूट पड़े पूरी करने को उसकी ज़मीन में नमाज़ क़ायम करनी? काफ़िर की वह कराहत (नापसंदगी) बदतर थी जो उसकी ज़मीन में नमाज़ पढ़ने से होती या काफ़िर की यह ख़ुशी बदरजा-हा बदतर है जो उसकी दिल की

कराहत पर ग़ालिब आ गई और जिसके सबब ख़ुद उसने अपनी ज़मीन ख़ुश-ख़ुश नमाज़ के लिए दी? अव्वल का मक़सूद रज़ा-ए-इलाही है और काफ़िर को उससे ग़ैज़-ओ-नफ़रत, और दोयम का मक़सूद मुसलमानों में तफ़रक़ा है जो नामर्ज़ी-ए-ख़ुदा है और काफ़िर को उससे सुरूर-ओ-फ़रहत (ख़ुशी), "फ़ातबिरू या उलिल अबसार" 4 (ऐ अक़्ल वालो! इबरत हासिल करो। त)

1 अल-क़ुरान अल-करीम 3/ 28 2 इरशाद अल-अक्ल अल-सलीम (तफ़सीर अबी सऊद) आयत 'ला यत्तख़िज़ुल मुमिनूनल काफ़िरीन' के तहत, दार इहयाउत तुरास अल-अरबी बैरूत 2/ 33, अल-फ़ुतुहात अल-इलाहिया आयत 'ला यत्तख़िज़ुल मुमिनूनल काफ़िरीन' के तहत, मुस्तफ़ा अल-बाबी मिस्र 1/ 257 3 अल-हावी अल-कुदसी 4 अल-क़ुरान अल-करीम 59/ 2

فتاوٰی رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

اَوْلِیَاءَ مِنْ دُوْنِ الْمُؤْمِنِیْنَ وَ مَنْ یَّفْعَلْ ذٰلِكَ فَلَیْسَ مِنَ اللّٰهِ فِی شَیْءٍ 1

کو مدد گار نہ بنائیں اور جو ایسا کرے اسے اللہ سے کچھ علاقہ نہیں۔

تفسیر ارشاد العقل و تفسیر فتوحات الہیہ میں اسی آیت کریمہ کی تفسیر میں ہے: نهوا عن الاستعانة بهم في الامور الدينية 2 اس آیت کریمہ میں مسلمانوں کو اس سے منع فرمایا کہ کافروں سے کسی دینی کام میں مدد لیں، یونہی ایسی نماز قائم کرنے کے لئے جس کی بنا پر مسلمانوں میں تفرقہ ڈالنے اور سنی عالم کی اقتداء سے روک کر غالباً کسی "منهم" کے پیچھے پڑھوانے پر ہو، زمین کفار ہی مناسب تھی کہ قضیہ زمین پر سرزمین ورنہ فقہائے کرام نے تو کافر کی زمین میں نماز پڑھنے سے اتنا روکا ہے کہ مسلمان کی زمین میں بے اس کے اذن کے پڑھے اور کافر کی زمین سے بچے، اور اگر مسلمان کی زمین میں کھیتی ہے کہ اس میں نہیں پڑھ سکتا تو راستے میں پڑھے اور کافر کی زمین میں نہ پڑھے، اگرچہ راستے میں نماز پڑھنا مکروہ ہے مگر یہ کراہت کافر کی زمین میں پڑھنے کی کراہت سے ہلکی ہے۔ حاوی قدسی میں ہے:

ان اضطر بين ارض مسلم و كافر يصلى فى ارض المسلم اذ لم تكن مزروعة او لكافر يصلى في الطريق 3 | اگر مسلمان اور کافر کی زمین کے درمیان اضطراب آگیا تو مسلمان کی زمین میں نماز ادا کی جائے گی بشرطیکہ وہ کاشت نہ ہو، اگر وہ کاشت ہے یا کافر ہی کی زمین ہے تو راستے میں نماز ادا کرلی جائے۔ (ت)

ہاں ظاہراً یہاں اس کافر مالک زمین کا اذن ہوگا، اب ایمانی نگاہ سے یہ فرق دیکھنا چاہئے کہ کہاں تو کافر کی بے خبری میں اس کی زمین میں وہ نماز پڑھنی جس سے رضائے الہی مقصود ہو اور

کہاں مسلمانوں کی جماعت میں تفرقہ ڈالنے اور بندگان الہی کو مسجد الہی سے روکنے کے لئے کافر کی دلی خوشی کہ مسلمانوں میں پھوٹ پڑے پوری کرنے کو اس کی زمین میں نماز قائم کرنی کافر کی وہ کراہت بدتر تھی جو اس کی زمین میں نماز پڑھنے سے ہوتی یا کافر کی یہ خوشی بدرجہا بدتر ہے جو اس کی کراہت قلب پر غالب آگئی اور جس کے سبب خود اس نے اپنی زمین خوش خوش نماز کیلئے دی، اول کا مقصود رضائے الہی ہے اور کافر کو اس سے غیظ و نفرت، اور دوم کا مقصود مسلمانوں میں تفرقہ ہے کہ نامرضی خدا ہے اور کافر کو اس سے سرور و فرحت، "فَاعْتَبِرُوْا یٰٓاُولِی الْاَبْصَارِ" 4 (اے اہل ابصار! عبرت حاصل کرو۔ ت)

1 القرآن الکریم ۳/ ۲۸ 2 ارشاد العقل السلیم (تفسیر ابی السعود) آیت لا یتخذ المؤمنون الکافرین کے تحت داراحیاء التراث العربی بیروت ۲/ ۳۳، الفتوحات الالھیہ آیت لا یتخذ المؤمنون الکافرین کے تحت مصطفی البابی مصر ۱/ ۲۵۷ 3 الحاوی القدسی 4 القرآن الکریم ۲/ ۵۹

Fatawa Razawiya - Volume 14

Undoubtedly, those who do this are the heirs of the hypocrites of Masjid Dirar, ill-wishers of Muslims, and tools and puppets of polytheists for the purpose of harming Muslims, meaning they are enslaved in their hands to harm Islam. And we seek refuge in Allah Almighty.

(6 & 7) Sacrifice of a cow is certainly a ritual (symbol) of Islam.

Allah Almighty said: "And the sacrificial camels [and cattle] We have made for you as among the symbols of Allah" [1]. - Allah Almighty has said: We have made the sacrifice of camels and cows for you among the signs of the divine religion.

Even Maulana Abdul Bari Sahab Farangi Mahli admits this. In his treatise 'Risala-e-Qurbani', page 21, he writes: "The sacrifice of cows is proven from the verse: 'And the sacrificial camels We have made for you as among the symbols of Allah' [2]. Especially in this mine of polytheists, India, its preservation and execution is undoubtedly among the greatest missions of Islam." In the letters of Janab Sheikh Mujaddid (Alf Thani) Sahab, it is written:

"Sacrificing a cow in India is among the greatest symbols of Islam" [3]. - Sacrificing a cow in India is among the greatest rituals of Islam. (T)

To keep it remaining here is certainly a Shariah obligation, the research of which is in our treatise 'Anfus al-Fikr fi Qurban al-Baqr'. The scholars of Lucknow have also accepted it. In the Fatawa of Maulana Abdul Hai Sahab, it is written:

"Sacrificing cows is an ancient practice from the time of the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) and all the righteous predecessors across all cities and regions, and there is a consensus and agreement of all Muslims upon it. If the Hindus, out of religious prejudice, prohibit such a transmitted ancient Shariah matter, it is not correct for Muslims to abstain from it. Rather, whenever Hindus strive to abolish an ancient Shariah matter, it is obligatory upon the Muslims to strive for its preservation and implementation. And if they abandon this act at the behest of Hindus, they will be sinners. If Hindus prohibit it, then striving for its preservation is obligatory and necessary." [4] (Summary) - Muhammad Abdul Hai Abul Hasanat

In another of his fatwas, it is written: "The permissibility of sacrificing cows is proven from the Quran and Hadith. Hindus, from the perspective of their religion, prevent..."

1. Al-Quran Al-Karim 22/36
2. Risala-e-Qurbani, Abdul Bari Farangi Mahli, p. 21
3. Maktubat Imam Rabbani, Letter 81, Nawal Kishore Lucknow, 1/106
4. Majmu'a Fatawa Abdul Hai, Kitab al-Adhiya, Matba Yusufi Lucknow, 2/283

फ़तावा रज़विया - खंड १४

निसंदेह, ऐसा करने वाले मस्जिद-ए-ज़रार के मुनाफ़िक़ों के वारिस, मुसलमानों के बदख़्वाह और मुसलमानों को पीड़ा पहुँचाने के लिए मुशरिकों के औज़ार और कठपुतली हैं, यानी वे इस्लाम को नुक़सान पहुँचाने के लिए उनके हाथों में कठपुतली बने हुए हैं। अल्लाह तआला की पनाह।

(६ और ७) गाय की क़ुर्बानी निस्संदेह इस्लाम का एक प्रतीक (शार) है।

अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "और हमने ऊंटों (और मवेशियों) को तुम्हारे लिए अल्लाह की निशानियों (प्रतीकों) में से बनाया है" [1]। - अल्लाह तआला ने फ़रमाया: हमने ऊंट और गाय की क़ुर्बानी को तुम्हारे लिए ईश्वरीय धर्म की निशानियों में से बनाया है।

स्वयं मौलवी अब्दुल बारी साहब फरंगी महली भी इस बात को स्वीकार करते हैं। अपने रिसाला 'कुर्बानी' के पृष्ठ २१ पर वे लिखते हैं: "गाय की कुर्बानी आयत 'और हमने ऊंटों को तुम्हारे लिए अल्लाह की निशानियों में से बनाया है' से साबित होती है [2]। विशेष रूप से मुशरिकों की इस खान भारत में, इसका बने रहना और जारी रहना निस्संदेह इस्लाम के सबसे महत्वपूर्ण मिशनों में से एक है।" जनाब शेख मुजद्दिद (अल्फ़ सानी) साहब के मकतूबात में है:

"भारत में गाय का वध करना इस्लाम के सबसे महान प्रतीकों में से एक है" [3]। - भारत में गाय का वध करना इस्लाम के सबसे बड़े प्रतीकों में से है। (त)

यहाँ इसे जारी रखना निश्चित रूप से एक शरीयत का कर्तव्य (वाजिब) है, जिसका शोध हमारे रिसाला 'अन्फुस अल-फ़िक्र फ़ी क़ुर्बान अल-बक़र' में है। लखनऊ के विद्वानों ने भी इसे स्वीकार किया है। मौलवी अब्दुल हई साहब के फ़तवे में है:

"गाय की कुर्बानी करना एक प्राचीन प्रथा है जो पैगंबर (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के समय से और सभी नेक पूर्वजों (सलफ़-ए-सालिहीन) के समय से सभी शहरों और क्षेत्रों में प्रचलित है, और इस पर सभी मुसलमानों की आम सहमति (इज्मा) और इत्तेफ़ाक़ है। यदि हिंदू धार्मिक कट्टरता के कारण शरीयत के ऐसे प्राचीन आदेश को रोकते हैं, तो मुसलमानों के लिए इससे दूर रहना सही नहीं है। बल्कि, जब भी हिंदू किसी प्राचीन शरीयत आदेश को समाप्त करने की कोशिश करें, तो मुसलमानों पर यह अनिवार्य है कि वे उसे बनाए रखने और जारी रखने के लिए प्रयास करें। और यदि वे हिंदुओं

के कहने पर इस कृत्य को छोड़ देंगे, तो वे पापी होंगे। यदि हिंदू इसे रोकते हैं, तो इसके संरक्षण के लिए प्रयास करना अनिवार्य और आवश्यक है।" [4] (सारांश) - मोहम्मद अब्दुल हई अबुल हसनात

उनके दूसरे फतवे में है: "गाय की कुर्बानी की अनुमति कुरान और हदीस से साबित है। हिंदू अपने धर्म के नज़रिये से रोकते हैं..."

---

1. अल-कुरान अल-करीम २२/३६
2. रिसाला-ए-कुर्बानी, अब्दुल बारी फरंगी महली, पृ. २१
3. मकतूबात इमाम रब्बानी, पत्र ८१, नवल किशोर लखनऊ, १/१०६
4. मजमुआ फ़तावा अब्दुल हई, किताबुल अज़हिया, मतबा यूसुफ़ी लखनऊ, २/२८३

بلاشبہ ایسا کرنے والے مسجدِ ضرار والے منافقوں کے وارث اور مسلمانوں کے بدخواہ اور ایذائے مسلمین کیلئے مشرکین کے آلے اور ان کے مسخرے یعنی انکے ہاتھوں میں ضررِ اسلام کے لئے مسخر ہیں والعیاذ باللہ تعالیٰ۔

(۶ و ۷) گائے کی قربانی بیشک شعارِ اسلام ہے،

قال اللہ تعالیٰ 'وَالْبُدْنَ جَعَلْنٰهَا لَكُمْ مِّنْ شَعَائِرِ اللّٰهِ' [1] - اللہ تعالیٰ نے فرمایا: ہم نے اونٹ اور گائے کی قربانی کو تمہارے لئے دین الٰہی کی نشانیوں سے کیا۔

خود مولوی عبدالباری صاحب فرنگی محلی کو اس کا اقرار ہے۔ رسالہ قربانی صفحہ ۲۱ پر لکھتے ہیں: 'وَالْبُدْنَ جَعَلْنٰهَا لَكُمْ مِّنْ شَعَائِرِ اللّٰهِ' سے گائے کی قربانی ثابت ہوتی ہے[2] خصوصاً اس معدنِ مشرکین ہندوستان میں کہ یہاں اسکے ابقا و اجرا بلاشبہ اعظم مہماتِ اسلام سے ہے، مکتوباتِ جناب شیخ مجدد صاحب میں ہے:

ذبح بقرہ در ہندوستان از اعظم شعائرِ اسلام است[3] ۔ - ہندوستان میں گائے کا ذبح کرنا اسلام کے سب سے بڑے شعائر میں سے ہے۔ (ت)

یہاں اس کا باقی رکھنا یقیناً واجب شرعی ہے جس کی تحقیق ہمارے رسالہ 'انفس الفکر فی قربان البقر' میں ہے، علمائے لکھنؤ نے بھی اسے تسلیم کیا ہے۔ مولوی عبدالحی صاحب کے فتاویٰ میں ہے:

"گائے ذبح کرنا طریقہ قدیمہ ہے زمانِ آنحضرت صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم و جملہ سلف صالحین سے تمام بلاد و امصار میں، اور اس پر اجماع و اتفاق ہے تمام اہلِ اسلام کا، ایسے امرِ شرعی

ماثورِ قدیم سے اگر ہنود بنظر تعصبِ مذہبی منع کریں تو مسلمانوں کو اس سے باز رہنا نہیں درست ہے بلکہ ہرگاہ ہنود ایک امرِ شرعی قدیم کے ابطال میں کوشش کریں اہل اسلام پر واجب ہے کہ اس کے ابقاء و اجرا میں سعی کریں، اور اگر ہنود کے کہنے سے اس فعل کو چھوڑیں گے تو گناہ گار ہوں گے، ہنود منع کریں تو اسکے ابقا میں سعی واجب و لازم ہے" [4] (ملخصاً) - محمد عبدالحی ابو الحسنات

انہیں کے دوسرے فتوے میں ہے: "گائے ذبح کرنے کا جواز قرآن وحدیث سے ثابت ہے، ہندوبہ نظر اپنے مذہب کے روکے"

---

[1] القرآن الکریم ۲۲ / ۳۶ [2] رسالہ قربانی عبدالباری فرنگی محلی ص ۲۱ [3] مکتوبات امام ربانی مکتوب ہشتاد و یکم نولکشور لکھنؤ ۱ / ۱۰۶ [4] مجموعہ فتاویٰ عبدالحی کتاب الاضحیۃ مطبع یوسفی لکھنؤ ۲ / ۲۸۳

Fatawa Rizvia Volume 14

So it is not correct for Muslims to refrain, and it is not permissible to accept the prohibition by Hindus which is based on their false beliefs. Anyone who considers their greatness has a defect in their Islam. Therefore, accepting the prohibition by Hindus will cause the strengthening and promotion of their false beliefs, and this is not permissible in any way according to Shariah. It is essential for Muslims that they do not give up cow slaughter[1] (Summarized).

[Box: Muhammad Abdul Hai Abul Hasnat]

In the fatwa of Maulana Abdul Wahhab Sahib, the respected father of Maulvi Abdul Bari Sahib, it is stated: "In these lands, it is mandatory for Muslims to strive to maintain cow slaughter[2]."

[Box: Muhammad Abdul Wahhab]

In his second fatwa, it says: "Cow sacrifice is a symbol of Islam; stopping it due to Hindu prohibition is a cause of sin; rather, it is mandatory for Muslims to strive to keep the cow sacrifice established[3]."

[Box: Muhammad Abdul Wahhab]

In the 'Risala-e-Qurbani' of Maulvi Abdul Bari Sahib himself, on page 20, it says: "In case of obstruction, the sacrifice of a cow becomes obligatory[4]." On page 21 of the same: "Since the Hindus thought that cow sacrifice should be stopped, from that moment Muslims also developed the idea of maintaining their right and enforcing their religious command. The command of Shariah is also the same, that when sacrifice is obstructed, it is necessary that we perform it[5]." On page 6 it says: "I know that by stopping it, its performance becomes necessary[6]." On page 3: "A religious symbol cannot be abandoned under any pressure or courtesy.[7]"

[1] Majmua Fatawa Abdul Hai, Kitab al-Azhiya, Matba Yusafi Lucknow, 2/ 285-86 [2] Fatawa Muhammad Abdul Wahhab, via Majmua Fatawa, Matba Yusafi Lucknow, 3/ 283 [3] Fatawa Muhammad Abdul Wahhab, via Majmua Fatawa, Matba Yusafi Lucknow, 3/ 286 [4] Risala Qurbani Abdul Bari Farangi Mahali, p. 20 [5] Risala Qurbani Abdul Bari Farangi Mahali, p. 21 [6] Qurbani Abdul Bari Farangi Mahali, p. 6 [7] Risala Qurbani Abdul Bari Farangi Mahali, p. 3

फतवा-ए-रिज़विया खंड १४

तो मुसलमानों के लिए रुकना सही नहीं है और हिंदुओं की पाबंदी को स्वीकार करना जायज़ नहीं है जो उनके गलत विश्वास (अक़ीदा-ए-बातिल) पर आधारित है। जो कोई इसकी महानता का ख्याल करे, उसके इस्लाम में दोष है। अतः हिंदुओं की पाबंदी को स्वीकार करना उनके गलत विश्वास को मज़बूत और प्रचारित करने का कारण होगा और यह शरीयत के अनुसार किसी भी तरह से जायज़ नहीं है। मुसलमानों के लिए यह ज़रूरी है कि वे गोकशी (गाय का वध) न छोड़ें[1] (संक्षिप्त)।

[बॉक्स: मोहम्मद अब्दुल हई अबुल हसनात]

मौलवी अब्दुल बारी साहब के पिता मौलाना अब्दुल वहाब साहब के फतवे में है: "इन क्षेत्रों में मुसलमानों के लिए गोकशी को जारी रखने की कोशिश करना अनिवार्य है[2]।"

[बॉक्स: मोहम्मद अब्दुल वहाब]

उनके दूसरे फतवे में है: "गाय की कुर्बानी इस्लाम का एक प्रतीक (शआर) है, हिंदुओं की पाबंदी के कारण इसे रोकना पाप का कारण है; बल्कि गाय की कुर्बानी को कायम रखने के लिए मुसलमानों को प्रयास करना अनिवार्य है[3]।"

[बॉक्स: मोहम्मद अब्दुल वहाब]

स्वयं मौलवी अब्दुल बारी साहब की 'रिसाला-ए-कुर्बानी' के पृष्ठ २० में है: "रुकावट की स्थिति में गाय की कुर्बानी वाजिब (अनिवार्य) हो जाती है[4]।" उसी के पृष्ठ २१ में है: "जब से हिंदुओं ने यह सोचा कि गाय की कुर्बानी रोकी जाए, उसी समय से मुसलमानों में भी अपने अधिकार को कायम रखने और अपने धार्मिक आदेश को लागू करने का विचार पैदा हुआ। शरीयत का आदेश भी ऐसा ही है कि जब कुर्बानी रोकी जाए तो यह ज़रूरी है कि हम इसे करें[5]।" पृष्ठ ६ में है: "मैं जानता हूँ कि रोकने से इसे अंजाम देना ज़रूरी हो जाता है[6]।" पृष्ठ ३: "धार्मिक प्रतीकों को किसी दबाव या शालीनता के कारण नहीं छोड़ा जा सकता।[7]"

[1] मजमुआ फतावा अब्दुल हई, किताबुल अज़हिया, मतबा यूसुफी लखनऊ, २/ २८५-८६ [2] फतावा मोहम्मद अब्दुल वहाब, मजमुआ फतावा के हवाले से, मतबा यूसुफी लखनऊ, ३/ २८३ [3] फतावा मोहम्मद अब्दुल वहाब, मजमुआ फतावा के हवाले से, मतबा यूसुफी लखनऊ, ३/ २८६ [4] रिसाला

कुर्बानी अब्दुल बारी फरंगी महली, पृ. २० [5] रिसाला कुर्बानी अब्दुल बारी फरंगी महली, पृ. २१ [6] कुर्बानी अब्दुल बारी फरंगी महली, पृ. ६ [7] रिसाला कुर्बानी अब्दुल बारी फरंगी महली, पृ. ३

पृष्ठ १६७ का ७१२

تو مسلمانوں کو باز آنا نہیں درست ہے اور ہندوؤں کی ممانعت کو جو مبنی ہے ان کے اعتقادِ باطل پر تسلیم کرلینا نہیں جائز ہے، جو اس کی عظمت کا خیال کرے اس کے اسلام میں فتور ہے، پس ہنود کی ممانعت تسلیم کرنا موجب ان کے اعتقادِ باطل کی تقویت و ترویج کا ہوگا اور یہ کسی طرح شرعاً جائز نہیں، مسلمانوں کو ضرور رہے کہ گاؤکشی ترک نہ کریں 1۔ (ملخصاً)

[محمد عبدالحی ابوالحسنات]

مولوی عبدالباری صاحب کے والد ماجد مولانا عبدالوہاب صاحب کے فتویٰ میں ہے: "ان بلاد میں مسلمانوں کو گاؤ کشی باقی رکھنے میں کوشش لازم ہے 2۔"

[محمد عبدالوہاب]

انہیں کے دوسرے فتویٰ میں ہے: "قربانی گائے کی شعارِ اسلام ہے اس کا موقوف کرنا بسبب ممانعت ہنود موجب معصیت ہے بلکہ قائم رکھنے قربانی گائے میں مسلمانوں کو سعی لازم ہے 3۔"

[محمد عبدالوہاب]

خود مولوی عبدالباری صاحب کے رسالہ قربانی میں ص ۲۰ میں ہے: "رکاوٹ ڈالنے کی صورت میں گائے کی قربانی واجب ہو جاتی ہے 4۔" اسی کے صفحہ ۲۱ میں ہے: "جب سے ہندوؤں کو اس کا خیال ہوا کہ گائے کی قربانی روکی جائے اس وقت سے مسلمانوں کو بھی اپنا حق قائم رکھنے اور اپنے مذہبی حکم جاری رکھنے کا خیال پیدا ہو گیا، حکم شریعت بھی ایسا ہی ہے کہ جب قربانی روکی جائے تو لازم ہے کہ ہم اس کو کریں 5۔" صفحہ ۶ میں ہے: "میں جانتا ہوں

روکنے سے اس کا انجام دینا ضروری ہو جاتا ہے 6۔" صفحہ ۳: "مذہبی شعار کو کسی دباؤ یا مروت سے نہیں چھوڑ سکتے۔ 7"

1 مجموعہ فتاویٰ عبدالحی کتاب الاضحیہ مطبع یوسفی لکھنؤ ۲/ ۲۸۵-۸۶ 2 فتاویٰ محمد عبدالوہاب بحوالہ مجموعہ فتاویٰ مطبع یوسفی لکھنؤ ۳/ ۲۸۳ 3 فتاویٰ محمد عبدالوہاب بحوالہ مجموعہ فتاویٰ مطبع یوسفی لکھنؤ ۳/ ۲۸۶ 4 رسالہ قربانی عبدالباری فرنگی محلی ص ۲۰ 5 رسالہ قربانی عبدالباری فرنگی محلی ص ۲۱ 6 قربانی عبدالباری فرنگی محلی ص ۶ 7 رسالہ قربانی عبدالباری فرنگی محلی ص ۳

Fatawa Razawiyya Volume 14

Page 16: "I consider it forbidden to abandon the sacrifice of cows merely to please Hindus or because of their opposition."[1] Page 19: "It becomes mandatory for Muslims to maintain any religious emblem (Shi'ar) which they are prevented from observing."[2] The explanation of the remaining statements is in the treatise 'Al-Tari al-Dari'. Thus, those who want to abolish this Islamic emblem to please the polytheists and pressure Muslims to abandon it are severe transgressors (fasiq), mischief-makers, enjoiners of forbidden acts, ill-wishers of Islam, highwaymen of Muslims, henchmen of polytheists, brothers of Satan, agents of Iblis, enemies of truth, and heirs of hypocrites, about whom Allah Subhanu wa Ta'ala says:

"The hypocrite men and hypocrite women are of one another. They enjoin what is wrong and forbid what is right and close their hands. They have forgotten Allah, so He has forgotten them. Indeed, the hypocrites - it is they who are the defiantly disobedient. Allah has promised the hypocrite men and hypocrite women and the disbelievers the fire of Hell, wherein they will abide eternally. It is sufficient for them. And Allah has cursed them, and for them is an enduring punishment."[3]

Hypocrite men and women are alike. They command evil (e.g., stopping Islamic emblems) and forbid good (e.g., continuing Islamic emblems), and they withhold their hands (from good deeds, especially Islamic emblems). They forgot Allah, so He left them; indeed, hypocrites are the absolute transgressors. Allah has promised the hypocrite men, women, and those disbelievers (towards whom these hypocrites lean and seek favor) the fire of Hell, in which they will remain forever. It is sufficient punishment for them, and Allah has cursed them all, and for them is a perpetual torment. And we seek refuge in Allah Almighty.

One who gets trapped in their snare and abandons cow sacrifice is an opponent of Allah Azza wa Jall and an obedient servant of the accursed Iblis. Such a person is a forsaker of an obligation, a committer of a haram act, and deserving of the fire and wrath of the All-Powerful Subduer (Jabbar).

And we seek refuge in Allah, the Almighty, the Oft-Forgiving, and may Allah bless

Refuge of Allah, the Almighty and Oft-Forgiving, and His chosen Beloved.

[1] Risala Qurbani Abdul Bari Farangi Mahali, p. 16 [2] Risala Qurbani Abdul Bari Farangi Mahali, p. 19 [3] The Holy Quran 9 / 67 & 68

फ़तावा रज़विया जिल्द 14

पृष्ठ 16: "हिंदुओं को रोकने या उनकी महज़ खुशामद से गाय की कुर्बानी छोड़ना मैं निषिद्ध (ममनू) समझता हूँ।"[1] पृष्ठ 19: "दीन के प्रतीकों (शआर) में से जिस किसी को रोका जाए, उसे कायम रखना मुसलमानों पर अनिवार्य हो जाता है।"[2] बाकी कथनों की व्याख्या रिसाला 'अल-तारी अल-दारी' में है। तो जो लोग मुशरिकों (बहुदेववादियों) की खुशी के लिए इस्लाम के इस प्रतीक को मिटाना चाहते हैं और मुसलमानों पर इसे छोड़ने के लिए ज़ोर देते हैं, वे सख्त फासिक (पापी), फसादी, बुराई का आदेश देने वाले, इस्लाम के दुश्मन, मुसलमानों के लुटेरे, मुशरिकों के गुर्गे, शैतान के भाई, इबलीस के कारिंदे, हक के दुश्मन और मुनाफिकों (पाखंडियों) के वारिस हैं, जिनके बारे में अल्लाह सुब्हानहू फरमाता है:

"मुनाफ़िक़ मर्द और मुनाफ़िक़ औरतें आपस में एक हैं। वे बुराई का हुक्म देते हैं और भलाई से रोकते हैं और अपने हाथ बंद रखते हैं। वे अल्लाह को भूल गए, तो उसने उन्हें छोड़ दिया। बेशक मुनाफ़िक़ ही पक्के फ़ासिक़ हैं। अल्लाह ने मुनाफ़िक़ मर्दों, औरतों और उन काफ़िरों से (जिनकी तरफ ये मुनाफ़िक़ झुकते हैं और उनकी खुशामद चाहते हैं) जहन्नुम की आग का वादा फ़रमाया है जिसमें वे हमेशा रहेंगे। वह उनके लिए काफी है और अल्लाह ने उन सब पर लानत की है और उनके लिए स्थायी अज़ाब है।"[3]

मुनाफिक पुरुष और मुनाफिक स्त्रियाँ एक-दूसरे के समान हैं। वे बुराई (जैसे इस्लाम के प्रतीकों को रोकना) का हुक्म देते हैं और भलाई (जैसे इस्लाम के प्रतीकों को जारी रखना) से रोकते हैं, और वे अपने हाथ (नेक कामों, विशेषकर इस्लामी प्रतीकों से) खींचते हैं। वे अल्लाह को भूल गए, तो उसने उन्हें छोड़ दिया; वास्तव में मुनाफिक ही पूर्ण अपराधी हैं। अल्लाह ने मुनाफिक पुरुषों, महिलाओं और उन काफिरों (जिनकी ओर ये मुनाफिक झुकते हैं और उनकी प्रसन्नता चाहते हैं) के लिए नरक की आग का वादा किया है, जिसमें वे सदैव रहेंगे। वह उनके लिए पर्याप्त है, और अल्लाह ने उन सब पर धिक्कार भेजा है, और उनके लिए शाश्वत दंड है। अल्लाह की पनाह।

उनके जाल में फंसकर गाय की कुर्बानी छोड़ने वाला अल्लाह अज़्ज़-व-जल्ल का विरोधी और इबलीस लईन का आज्ञाकारी है। वह वाजिब को छोड़ने वाला, हराम करने वाला और जब्बार (प्रबल) के अज़ाब और गुस्से का हकदार है।

और हम अल्लाह अज़ीज़ व गफ़्फ़ार की पनाह मांगते अल्लाह अज़ीज़ व गफ़्फ़ार की पनाह,
हैं, और अल्लाह ताला की रहमत हो और उसके हबीब मुख्तार।

[1] रिसाला कुर्बानी अब्दुल बारी फरंगी महली, पृ. 16 [2] रिसाला कुर्बानी अब्दुल बारी फरंगी महली, पृ. 19 [3] अल-कुरान अल-करीम 9 / 67 और 68

فتاویٰ رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

صفحہ ۱۶: "ہندوؤں کے روکنے یا ان کی محض خوشامد سے ترکِ قربانی گاؤ کو ممنوع سمجھتا ہوں۔"[1] صفحہ ۱۹: شعارِ دین میں سے جس کو روکا جائے اس کے برقرار رکھنے کی پابندی مسلمانوں پر عائد ہو جاتی ہے۔"[2] بقیہ اقوال کی تشریح رسالہ الطارئ الدارئ میں ہے، تو جو لوگ خوشنودی مشرکین کے لئے اس شعارِ اسلام کو مٹانے چاہتے اور مسلمانوں کو اس کے چھوڑنے پر زور دیتے ہیں، سخت فاسق، مفسد، آمر بالحرام، بدخواہ اسلام، مسلمانوں کے رہزن ہیں، مشرکین کے گرگے، شیطان کے بھائی، ابلیس کے کارندے، حق کے دشمن ہیں، منافقوں کے وارث ہیں، جن کو حق سبحانہ فرماتا ہے:

منافق مرد عورت آپس میں ایک ہیں۔ برائی (مثلاً شعارِ اسلام بند

"اَلْمُنٰفِقُوْنَ وَالْمُنٰفِقٰتُ بَعْضُهُمْ مِّنْ بَعْضٍ ۘ یَاْمُرُوْنَ بِالْمُنْكَرِ وَیَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوْفِ وَیَقْبِضُوْنَ اَیْدِیَهُمْ ؕ نَسُوا اللّٰهَ فَنَسِیَهُمْ ؕ اِنَّ الْمُنٰفِقِیْنَ هُمُ الْفٰسِقُوْنَ ۝ وَعَدَاللّٰهُ الْمُنٰفِقِیْنَ وَالْمُنٰفِقٰتِ وَالْكُفَّارَ نَارَ جَهَنَّمَ خٰلِدِیْنَ فِیْهَا ؕ هِیَ حَسْبُهُمْ ۚ وَلَعَنَهُمُ اللّٰهُ ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِیْمٌ ۝ "[3]

کرنے) کا حکم دیتے ہیں اور بھلائی (شعارِ اسلام جاری رکھنے) سے روکتے ہیں، اور (نیک کام خصوصاً شعائرِ اسلام سے) ہاتھ کھینچتے ہیں وہ اللہ کو بھول گئے تو اس نے انہیں چھوڑ دیا، بیشک منافق ہی پکے فاسق ہیں، اللہ نے منافق مردوں عورتوں اور ان کافروں سے (جن کی طرف یہ منافق جھکتے اور ان کی خوشنودی چاہتے ہیں) جہنم کی آگ کا وعدہ فرمایا ہے جس میں وہ سب ہمیشہ ہمیشہ رہیں گے وہ ان کے عذاب کو بہت ہے اور اللہ نے ان سب پر لعنت کی اور ان کے لئے دائم عذاب ہے۔ والعیاذ باللہ تعالیٰ۔

ان کے دام میں پھنس کر گائے کی قربانی چھوڑنے والا اللہ عزوجل کا مخالف اور ابلیس لعین کا فرمانبردار ہے، تارکِ واجب و مرتکبِ حرام، مستحقِ نار و غضبِ جبار ہے۔

والعیاذ باللہ العزیز الغفار وصلی اللہ تعالیٰ اللہ عزیز و غفار کی پناہ، اور اس کے حبیب مختار

[1] رسالہ قربانی عبدالباری فرنگی محلی ص ۱۶ [2] رسالہ قربانی عبدالباری فرنگی محلی ص ۱۹ [3] القرآن الکریم ۹ / ۶۷ و ۶۸

Fatawa Razawiya (Volume 14)

Blessings and peace be upon the chosen beloved, his pure progeny, his righteous companions, the chosen saints, and his entire nation until the Day of Settlement, and may there be blessings and security. And Allah, Glorified and Exalted, knows best. (T)

Problem 23: From Wana Pur, Mohalla Shagunda, Masjid Hanafiya, requested by Muhammad Hanif Khan, 30 Dhu al-Hijjah 1339 AH. To the venerable service, full of grace, of the Imam of the Sunnis, Ala Hazrat Azim-ul-Barkat Maulana Maulvi Mufti Shah Ahmad Raza Khan Sahib, may his holy shadow be extended. Peace be upon you! The request is that a gathering took place here in the city of Patna, in which the scholars of Bihar also participated. And the common people too, Maulvi Abul Kalam, supporter of non-cooperation, initiated a movement that there should be an 'Amir-e-Islam' (Leader of Islam) for Bihar and Orissa. On this, people proposed Hazrat Aqdas Shah Badr-ud-Din Sahib Phulwari and made him the Amir-e-Islam. Now it is announced that people of the city should take an oath of allegiance (bay'ah) at the hand of the Amir-e-Islam. Therefore, this question is asked to your presence: is it correct to take an oath of allegiance at the hand of the Amir-e-Islam or not? And what should be the conditions for an Amir-e-Islam according to the Holy Quran and Jurisprudence? And are those who do not take the oath of allegiance sinners? Please provide a detailed answer with evidence. Explain and you shall be rewarded.

Answer: The Amir of Sharia (religious leader) is of two types: voluntary and coercive. The voluntary one is he who does not have the power of compulsion in enforcing his orders on anyone; his job is to state the rulings of Sharia, and whether to obey or not is at the people's discretion. These Amirs of Sharia are the pious jurists of the Ahl-e-Sunnat.

Allah Almighty says: "O you who believe! Obey Allah and obey the Messenger and those in authority among you." (1) According to the most correct opinion, 'those in authority' (Ulu al-Amr) means the scholars. As Allah Almighty says: "And if they had referred it to the Messenger and to those in authority among them, those who can draw correct conclusions from it would have known it from them." (2) (T)

In the absence of a Sultan (ruler), it is obligatory for Muslims to refer to the pious and reliable scholars of the Ahl-e-Sunnat in their religious matters and also...

1 Al-Quran al-Karim 4/59 2 Al-Quran al-Karim 4/83

फतावा रज़विया (खंड 14)

चुनिंदा महबूब (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम), उनके पाक खानदान, नेक सहाबा, चुनिंदा औलिया और उनकी पूरी उम्मत पर कयामत के दिन तक दुरूद व सलाम, और बरकत व सलामती हो। और अल्लाह सुब्हानहु व तआला बेहतर जानता है। (त)

मसाला 23: वानापुर, मोहल्ला शगुंडा, मस्जिद हनफिया से, सायल मुहम्मद हनीफ खां, 30 ज़िल हिज्जा 1339 हिजरी। इमाम-ए-अहले सुन्नत आला हज़रत अज़ीम-उल-बरकत मौलाना मौलवी मुफ्ती शाह अहमद रज़ा खां साहब की बारगाह में, अस्सलामु अलैकुम! गुज़ारिश है कि यहाँ पटना शहर में एक जगह मजमा हुआ, जिसमें बिहार के उलेमा भी शरीक थे। और आम लोग भी, मौलवी अबुल कलाम हामी-ए-तर्कए-मवालात ने तहरीक की कि बिहार व उड़ीसा के लिए एक 'अमीर-ए-इस्लाम' होना चाहिए। इस पर लोगों ने हज़रत अकदस शाह बदरुद्दीन साहब फुलवारी को तजवीज़ करके अमीर-ए-इस्लाम बनाया। अब ऐलान है कि लोग शहर के अमीर-ए-इस्लाम के हाथ पर बैअत करें। लिहाज़ा हुज़ूर से यह सवाल किया जाता है कि अमीर-ए-इस्लाम के हाथ पर बैअत करना दुरुस्त है या नहीं? और अमीर-ए-इस्लाम के लिए कुरान शरीफ और फिकह के मुताबिक क्या-क्या शर्तें होनी चाहिए? और जो लोग बैअत न करें क्या वो लोग गुनहगार हैं? जवाब दलीलों के साथ तफसील से इनायत हो। बयान फरमाएं सवाब पायें।

जवाब: अमीर-ए-शरीअत दो किस्म के होते हैं: इख्तियारी और कहरी। इख्तियारी वो है जिसे किसी पर अपने अहकाम लागू करने में ज़बरदस्ती का इख्तियार नहीं होता, शरीअत के अहकाम बता देना उसका काम है, मानना न मानना लोगों के इख्तियार में है, ये अमीर-ए-शरीअत अहले सुन्नत के मुत्तकी फुकहा (कानूनविद) हैं।

अल्लाह तआला का फरमान है: "ऐ ईमान वालो! अल्लाह की इताअत (आज्ञा पालन) करो और उसके रसूल की इताअत करो, और तुम में से जो साहिबे अम्र (अधिकारी) हैं उनकी।" (1) सबसे सही कौल (कथन) के मुताबिक साहिबे अम्र से मुराद उलेमा हैं। जैसा कि अल्लाह तआला का फरमान है: "और काश वो उसे लौटाते रसूल की तरफ और अपने ज़ी-इख्तियार लोगों की तरफ, तो ज़रूर उनसे उसकी हकीकत जान लेते वो जो उससे नतीजा निकालते हैं उनमें से।" (2) (त)

सुल्तान (शासक) की कमी की सूरत में मुसलमानों पर अपने दीनी मामलात में अहले सुन्नत के परहेजगार और भरोसेमंद उलेमा की तरफ रुजू करना और भी...

1 अल-कुरान अल-करीम 4/59 2 अल-कुरान अल-करीम 4/83

علی الحبیب المختار و آلہ الاطہار وصحبہ الابرار و اولیائہ الاخیار وامتہ اجمعین الی یوم القرار و بارك وسلم واللہ سبحنہ وتعالی اعلم۔ پر صلوٰۃ و سلام، آپ کی آل اطہار، اصحاب ابرار، اولیا اخبار اور امت پر بھی قیامت تک، اور برکت و سلامتی ہو۔ واللہ سبحٰنہ وتعالیٰ اعلم (ت)

مسئلہ ۲۳ : از و ا نا پور محلہ شگوند مسجد حنفیہ مسئولہ محمد حنیف خاں ۳۰ ذی الحجہ ۱۳۳۹ھ بگرامی خدمت فیض درجت امام اہل سنت اعلیٰ حضرت عظیم البرکتہ مولانا مولوی مفتی شاہ احمد رضا خاں صاحب مد ظلہم الاقدس، السلام علیکم! گزارش خدمت ہے کہ یہاں شہر پٹنہ ایک جگہ پر مجمع ہوا، جسمیں علمائے بہار بھی شریک تھے۔ اور عام لوگ بھی مولوی ابوالکلام حامی ترک موالات نے تحریک کی کہ بہار واڑیسہ کے لیے ایک امیر اسلام ہونا چاہئے اس پر لوگوں نے حضرت اقدس شاہ بدر الدین صاحب پھلواروی کو تجویز کر کے امیر اسلام بنایا، اب اعلان ہے کہ لوگ شہر کے امیر اسلام کے ہاتھ پر بیعت کریں، لہذا حضور والا سے یہ سوال کیا جاتا ہے کہ امیر اسلام کے ہاتھ پر بیعت کرنا درست ہے یا نہیں؟ اور امیر اسلام کے لئے کیا کیا شرائط از روئے قرآن شریف وفقہ شریف ہونا چاہئے اور جو لوگ بیعت نہ کریں کیا وہ لوگ گناہگار ہیں؟ جواب تفصیل سے مع دلائل کے عنایت ہو بینوا توجروا۔

الجواب: امیر شریعت دو قسم ہے: اختیاری و قہری۔ اختیاری وہ جو کسی پر اپنے احکام کی تنفیذ میں جبر کا اختیار نہیں رکھتا، احکام شریعت بتا دینا اس کا کام ہے، ماننا نہ ماننا لوگوں کے اختیار، یہ امیر شریعت متدین فقہائے اہل سنت ہیں،

قال الله تعالی: "يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ" (1) اولو الامر هم العلماء علی اصح الاقوال کما قال تعالی: "وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَىٰ أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ" (2) اللہ تعالیٰ کا فرمان ہے: اے اہل ایمان! اللہ کی اطاعت کرو اور اس کے رسول کی اطاعت کرو، اور تم میں سے جو صاحب امر ہیں ان کی۔ اصح قول کے مطابق اولو الامر سے مراد علماء ہیں جیسا کہ اللہ تعالیٰ کا فرمان ہے: اور کاش وہ اسے لوٹائیں رسول کی طرف اور اپنے ذی اختیار لوگوں کی طرف، تو ضرور ان سے اس کی حقیقت جان لیں گے وہ جس کو استنباط کرتے ہیں ان میں سے (ت)

عدم سلطان کی حالت میں مسلمانوں پر اپنے امور دینیہ میں متدین معتمد علمائے اہلسنت کی طرف رجوع کرنا اور بھی

١ القرآن الکریم ۴/ ۵۹ ٢ القرآن الکریم ۴/ ۸۳

Vol. 14 Fatawa Razawiyya

It becomes even more necessary that certain specific religious tasks, which are handled by rulers and judges, must be completed as far as possible under their command, such as matters of impotency (unin), enforcement of marriages, and options of puberty, etc., except for corporal punishments (hudud), chastisement (ta'zir), and retribution (qisas), the authority for which does not lie with anyone other than the Sultan.

[Arabic Box Text]: If it is difficult to gather them all under one, then every region is independent in following its own scholars. If they are numerous, then the most knowledgeable among them should be followed. If they are equal in knowledge, then lots should be cast between them - as in Al-Hadiqa an-Nadiyya from Al-Fatawa al-Attabiyya. — 1 [Urdu Box Text]: When it is difficult to reach an agreement on one, people of each region should follow their own scholar. If there are many scholars, the most prominent scholar should be followed. If they are equal in knowledge, lots should be drawn among them, as mentioned in Hadiqa Nadiyya from Fatawa Attabiyya. (T)

This Shariah leader is not chosen by anyone's election but is chosen by Divine selection. His uniqueness and excellence in piety and jurisprudence determine him. To the extent that if people choose someone else, they will err, and following him will be mandatory as he alone is worthy. Human natures are naturally compelled to turn to him in religious matters because they do not find such a satisfying solution elsewhere. Even his major enemies, who are bitter foes due to religious reasons or satanic jealousy and want to project superiority over him, remain dependent on him for solving difficult problems. They extend their hands to him through their anonymous ignorant followers, thus getting the knots of their insoluble problems untied.

[Arabic Box Text]: "That is the favor of Allah, which He bestows on whom He wills, and Allah is the possessor of great favor." 2 [Urdu Box Text]: This is the grace of Allah; He grants it to whom He wills, and Allah is the Owner of great grace. (T)

Taking an oath of allegiance (bay'at) at the hand of this Shariah leader is not a necessity nor a custom, nor is its abandonment a sin or prohibited. Rather, its criterion is the same as mentioned above. His decision should be accepted just as it has been decided by all the scholars of Bihar and Orissa upon a detailed and correct Shariah review.

[Arabic Box Text]: "And Allah knows what is in the breasts." 3 [Urdu Box Text]: And Allah knows the secrets of the hearts. And listen, all matters

[Arabic Box Text]: "Lo! unto Allah all things return." 4 [Urdu Box Text]: return to the presence of Allah. (T)

1. Al-Hadiqa an-Nadiyya, the third type of the three types of sciences, Maktaba Nooria Razawiyya, Faisalabad, 1/351.
2. Al-Quran al-Kareem, 62/4.
3. Al-Quran al-Kareem, 3/154.
4. Al-Quran al-Kareem, 42/53.

यह और भी आवश्यक हो जाता है कि कुछ विशिष्ट धार्मिक कार्य, जिन्हें शासक और न्यायाधीश संभालते हैं, जहाँ तक संभव हो उनके आदेश से ही पूरे किए जाने चाहिए, जैसे कि नपुंसकता (उनीन) से संबंधित मामले, विवाहों का प्रवर्तन, और यौवन के विकल्प आदि, शारीरिक दंड (हुदूद), ताज़ीर और प्रतिशोध (क़िसास) को छोड़कर, जिनका अधिकार सुल्तान के अलावा किसी और के पास नहीं है।

[अरबी बॉक्स टेक्स्ट]: यदि उन सभी को एक के तहत इकट्ठा करना मुश्किल हो, तो प्रत्येक क्षेत्र अपने विद्वानों का अनुसरण करने में स्वतंत्र है। यदि विद्वान अनेक हैं, तो उनमें से सबसे अधिक जानकार का अनुसरण किया जाना चाहिए। यदि वे ज्ञान में समान हैं, तो उनके बीच लॉटरी निकाली जानी चाहिए - जैसा कि अल-हदीक़ा अन-नदिया में अल-फ़तावा अल-अत्ताबिया से उद्धृत है। — 1 [उर्दू बॉक्स टेक्स्ट]: जब एक पर सहमति होना कठिन हो, तो प्रत्येक क्षेत्र के लोग अपने विद्वान का अनुसरण करें। यदि विद्वान अनेक हों, तो सबसे बड़े विद्वान का अनुसरण किया जाए। यदि वे ज्ञान में समान हों, तो उनके बीच कुर्रा (लॉटरी) डाली जाए, जैसा कि हदीक़ा नदिया में फ़तावा अत्ताबिया से वर्णित है। (त)

यह शरीयत का नेता किसी के चुनाव से नहीं, बल्कि ईश्वरीय चयन से चुना जाता है। धर्मपरायणता और न्यायशास्त्र में उसकी विशिष्टता और श्रेष्ठता ही उसे निर्धारित करती है। यहाँ तक कि यदि लोग किसी और को चुनते हैं, तो वे गलती करेंगे, और उसी का अनुसरण करना अनिवार्य होगा क्योंकि वही योग्य है। मानवीय प्रकृतियाँ धार्मिक मामलों में स्वाभाविक रूप से उसकी ओर मुड़ने के लिए विवश होती हैं क्योंकि उन्हें कहीं और इतना संतोषजनक समाधान नहीं मिलता। यहाँ तक कि उसके बड़े दुश्मन, जो धार्मिक कारणों या शैतानी ईर्ष्या के कारण कट्टर दुश्मन हैं और उस पर श्रेष्ठता जताना चाहते हैं, कठिन समस्याओं को हल करने के लिए उस पर निर्भर रहते हैं। वे अपने अज्ञात अज्ञानी अनुयायियों के माध्यम से उसके आगे हाथ फैलाते हैं, इस प्रकार अपनी अनसुलझी समस्याओं की गांठें खुलवाते हैं।

[अरबी बॉक्स टेक्स्ट]: "यह अल्लाह की कृपा है, जिसे वह जिसे चाहता है प्रदान करता है, और अल्लाह महान कृपा का स्वामी है।" 2 [उर्दू बॉक्स टेक्स्ट]: यह अल्लाह तआला का फ़ज़्ल (कृपा) है, वह जिसे चाहता है अता करता है और अल्लाह बड़े फ़ज़्ल वाला है। (त)

इस शरीयत के नेता के हाथ पर निष्ठा की शपथ (बैत) लेना न तो आवश्यक है और न ही कोई प्रथा, और न ही इसे छोड़ना पाप या वर्जित है। बल्कि, इसका मानदंड वही है जिसका ऊपर उल्लेख किया गया है। उसका निर्णय वैसे ही स्वीकार्य होना चाहिए जैसा कि बिहार और उड़ीसा के सभी विद्वानों द्वारा एक विस्तृत और सही शरीयत समीक्षा के बाद तय किया गया हो।

[अरबी बॉक्स टेक्स्ट]: "और अल्लाह सीनों के रहस्यों को जानता है।" 3 [उर्दू बॉक्स टेक्स्ट]: और अल्लाह सीनों के राज़ों को जानता है और सुनो, तमाम मामले अल्लाह की

[अरबी बॉक्स टेक्स्ट]: "सुनो! सभी मामले अल्लाह की ओर लौटते हैं।" 4 [उर्दू बॉक्स टेक्स्ट]: बारगाह में लौटते हैं। (त)

1. अल-हदीक़ा अन-नदिया, तीन प्रकार के विज्ञानों में से तीसरा प्रकार, मकतबा नूरिया रजविया, फैसलाबाद, 1/351।
2. अल-कुरान अल-करीम, 62/4।
3. अल-कुरान अल-करीम, 3/154।
4. अल-कुरान अल-करीम, 42/53।

पृष्ठ 170/712

لازم تر ہو جاتا ہے کہ بعض بعض خاص دینی کام جنہیں ولاۃ وقضاۃ اٹھائے ہوتے ہیں، ان میں تا حدِ ممکن انہیں کے حکم سے تکمیل کرنی ہوتی ہے، جیسے معاملہ عنین و تنفیذِ انکحہ و خیاراتِ بلوغ وغیرہ ماسوائے حدود و تعزیر و قصاص جس کا اختیار غیر سلطان کو نہیں۔

فاذا عسر جمعهم على واحد استقل كل قطر باتباع علمائه فان كثر وا فالمتبع اعلمهم فان استووا قرع بينهم - كما في الحديقة الندية عن الفتاوي العتابية - 1 | جب ایک پر اتفاق دشوار ہو تو ہر علاقہ کے لوگ اپنے عالم کی اتباع کریں، اگر علماء کثیر ہوں تو سب سے بڑے عالم کا اتباع کیا جائے، اگر علم میں برابر ہوں تو ان کے درمیان قرعہ اندازی کر لی جائے، جیسا کہ حدیقہ ندیہ میں فتاوٰی عتابیہ سے ہے۔(ت)

یہ امیر شرعی کسی کے انتخاب پر نہیں بلکہ خود بانتحاب الٰہی منتخب ہے، دیانت و فقاہت میں اس کا تفرد و تفوق خود ہی اسے متعین کرتا ہے، یہاں تک کہ لوگ اگر اس کے غیر کو منتخب کریں گے خطا کریں گے اور اسی کا اتباع لازم ہوگا کہ وہی اہل ہے اور طبائع خود ہی دینی امور میں اسکی طرف رجوع پر مجبور ہوتی ہیں کہ دوسری جگہ ویسا حل شافی نہیں پاتیں یہاں تک کہ اس کے اکابر اعداء کہ بوجہ دینی یا حسد شیاطینی اس کے سخت دشمن ہوتے ہیں، اور زبردستی اس پر اپنی تعلی چاہتے ہیں، مسائل مشکلہ کے حل کرنے میں اسکے محتاج رہتے ہیں، اپنے گمنام جاہلوں کے ذریعے سے اس کے آگے ہاتھ پھیلاتے ہیں یوں اپنے لاحل مسئلوں کی گرہ کھلواتے ہیں۔

"ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيْهِ مَنْ يَّشَآءُ ؕ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ ۝" | یہ اللہ تعالٰی کا فضل ہے عطا کرتا ہے جسے وہ چاہے اور اللہ فضلِ عظیم کا مالک ہے۔(ت)

اس امیرِ شریعت کے ہاتھ پر بیعت نہ کچھ ضرور نہ اس کے دستور، نہ اس کا ترک گناہ و محذور، بلکہ اس کا معیار وہی ہے جو اوپر مذکور، اس کے فیصلے کو بہار واڑیسہ کے جملہ علماء پر نظر تفصیلی صحیح شرعی نے جو فیصلہ کیا ہو آپ ہی منظور،

"وَاللّٰہُ عَلِیْمٌۢ بِذَاتِ الصُّدُوْرِ ﴿۳﴾" | اور اللہ سینوں کے رازوں کو جانتا ہے اور سنو تمام امور اللہ کی "اَلَآ اِلَی اللّٰہِ تَصِیْرُ الْاُمُوْرُ ﴿۴﴾" | بارگاہ میں لوٹتے ہیں۔(ت)

1 الحدیقۃ الندیۃ النوع الثالث من انواع العلوم الثلاثۃ مکتبہ نوریہ رضویہ فیصل آباد ۱ / ۳۵۱ 2 القرآن الکریم ۶۲/ ۴ 3 القرآن الکریم ۳ / ۱۵۴ 4 القرآن الکریم ۴۲ / ۵۳

Fatawa Rizwia Volume 14

The second is the coercive ruler (Amir Qahri); he is responsible for tasks that cannot be performed without dominance, victory, and coercion, such as retaliation (Qisas), prescribed punishments (Hudood), discretionary punishments (Ta'zirat), collection of tithes (Ushur), and collection of land tax (Kharaj). His appointment and selection are mandatory upon Muslims, and the custom of pledging allegiance (Bay'at) is at his hand. Refusal of this without a valid Sharia reason is forbidden. If he is appointed over all Islamic lands, he is the Caliph (Khalifa) and Commander of the Faithful (Amir al-Mu'minin). For him, seven conditions are mandatory; if even one is missing, he is not a Caliph but a dominant usurper (Mutaghallib). These are: Islam, Freedom, Maleness, Intellect, Puberty, Power/Capability, and Qureyshi lineage.

Allama Qasim bin Qutlubugha Hanafi, a student of Imam Ibn al-Humam, states in 'Taliqat al-Musayara':

Arabic: For us, conditions are of various types. Some are mandatory such that appointment cannot occur without them: Islam, maleness, freedom, intellect, fundamental courage, and being from the Qureysh tribe. Urdu translation: But for us, the conditions are of various types; some among them are mandatory without which the leadership cannot be established, and they are: being a Muslim, being male, being free, being sane/intelligent, being brave, and being from the Qureysh (T).

And if it is over a specific region, city, or place, then he is the governor (Subahdar) or ruler (Wali). For him also, intellect, puberty, and power are certainly conditions, but there is no need for Qureyshi lineage. For the generalization of rulings, the Imams have clarified that Islam, freedom, and maleness are also necessary. In the absence of a Sultan, it is mandatory for Muslims to seek such a Muslim ruler, as stated in al-Mabsut, Jami' al-Fusulayn, Mu'raj al-Diraya, etc. (As it is in Mabsut, Jami' al-Fusulayn and Mu'raj al-Diraya etc. T). However, every obligation is according to one's capability, and every duty is subject to possibility.

Arabic: Allah Almighty says: "Allah does not burden a soul beyond its capacity." Urdu translation: The command of Allah Almighty is: Allah does not burden any soul beyond its capacity. (T)

Here, Muslims are absolutely not capable of appointing such a ruler. The clear proof for this is that for a hundred years until today, thousands of Mashayikh, scholars, righteous people, and elders have passed in India, and they never paid attention to

this. Did they not know the issue, or did they intentionally remain sinful and neglecters of duty? Far from it, never. Rather, they knew that this obligation was not upon us. It is stated in Sharh al-Maqasid:

Arabic: If it is asked that if appointing an Imam is mandatory, it would imply that the Ummah, in most ages... Urdu translation: If this objection is raised that if the appointment of an Imam is mandatory, then it would follow that the Ummah, in most ages...

---

1. Taliqat al-Musayara by Allama Qasim bin Qutlubugha, Sharuh al-Imam al-Musamara, Al-Maktabah al-Tijariyah, Egypt, pp. 319 and 320.
2. Al-Qur'an al-Karim 2/286.

दूसरा अमीर क़हरी (शक्तिशाली शासक) है, उसके ज़िम्मे वे कार्य हैं जो बिना वर्चस्व, जीत और दबाव के संपन्न नहीं हो सकते, जैसे कि क़िसास (बदला), हुदूद (निर्धारित दंड), ताज़ीरात (विवेकाधीन दंड), उशूर (दशमांश) वसूल करना और ख़िराज (भूमि कर) वसूल करना। इनका नियुक्त करना और चुनना मुसलमानों पर अनिवार्य है, और उन्हीं के हाथ पर बैअत (निष्ठा की शपथ) लेने का दस्तूर है। बिना किसी शरीयत के कारण के इससे इनकार करना वर्जित है। यदि उन्हें सामान्य इस्लामी देशों पर नियुक्त किया जाए, तो वे ख़लीफ़ा और अमीर-उल-मोमिनीन हैं। उनके लिए सात शर्तें अनिवार्य हैं; यदि एक भी कम हो, तो वह ख़लीफ़ा नहीं बल्कि मुतग़ल्लिब (ज़बरदस्ती कब्ज़ा करने वाला) है: इस्लाम, स्वतंत्रता (आज़ाद होना), पुरुष होना, बुद्धि (अक्ल), बालिग होना, शक्ति/सामर्थ्य और कुरैशी होना।

अल्लामा क़ासिम बिन क़ुतलुबग़ा हनफ़ी, जो इमाम इब्न अल-हुमाम के शिष्य हैं, 'तालीक़ात अल-मुसायारा' में फ़रमाते हैं:

अरबी: हमारे यहाँ शर्तें कई प्रकार की हैं। कुछ अनिवार्य हैं जिनके बिना इजारत (नेतृत्व) का अनुबंध नहीं हो सकता: इस्लाम, पुरुष होना, आज़ाद होना, बुद्धिमान होना, साहसी होना और कुरैशी होना। उर्दू अनुवाद: लेकिन हमारे नज़दीक शर्तें विभिन्न प्रकार की हैं; उनमें से कुछ अनिवार्य हैं जिनके बिना नेतृत्व स्थापित नहीं हो सकता, और वे हैं: मुस्लिम होना, पुरुष होना, आज़ाद होना, बुद्धिमान होना, बहादुर होना और कुरैशी होना (त)।

और यदि यह किसी विशिष्ट क्षेत्र, शहर या स्थान पर है, तो वहाँ का सूबेदार या वाली (शासक) है। उसके लिए भी बुद्धि, यौवन और शक्ति निश्चित रूप से शर्त है और कुरैशी होने की कोई आवश्यकता नहीं है। और आदेशों के सामान्यीकरण के लिए इस्लाम, स्वतंत्रता और पुरुष होना भी अनिवार्य है, जैसा कि इमामों ने स्पष्ट किया है कि सुल्तान की अनुपस्थिति में मुसलमानों पर ऐसा मुस्लिम शासक तलाश करना अनिवार्य है, जैसा कि 'अल-मब्सूत', 'जामे-अल-फ़ुसुलैन' और 'मेराज अद-दिराया' आदि में है। (जैसा कि मब्सूत, जामे-अल-फ़ुसुलैन और मेराज अद-दिराया आदि में है। त)। लेकिन हर वाजिब (अनिवार्यता) शक्ति के अनुसार होती है और हर फ़र्ज़ सामर्थ्य की शर्त के साथ है।

अरबी: अल्लाह तआला का फ़रमान है: "अल्लाह किसी जान पर उसकी ताक़त से ज़्यादा बोझ नहीं डालता।" उर्दू अनुवाद: अल्लाह तआला का फ़रमान है: अल्लाह किसी जान पर उसकी ताक़त से बढ़कर तकलीफ़ नहीं देता। (त)

यहाँ मुसलमान ऐसा शासक नियुक्त करने में बिल्कुल भी समर्थ नहीं हैं। इसका स्पष्ट प्रमाण यह है कि सौ वर्षों से आज तक भारत में हज़ारों मशायाख़, विद्वान, नेक लोग और बड़े बुज़ुर्ग गुज़रे, वे कभी इस ओर मुतवज्जह नहीं हुए। क्या वे इस मसले को नहीं जानते थे या जानबूझकर पापी और कर्तव्य छोड़ने वाले रहे? हर्गिज़ नहीं, बल्कि उन्हें पता था कि यह अनिवार्यता हम पर नहीं है। 'शरह अल-मक़ासिद' में है:

अरबी: अगर यह आपत्ति उठाई जाए कि यदि इमाम नियुक्त करना अनिवार्य है, तो इसका मतलब यह होगा कि उम्मत ने अधिकांश समयों में... उर्दू अनुवाद: अगर यह आपत्ति उठाई जाए कि अगर इमाम का नियुक्त करना वाजिब है, तो लाज़िम आएगा कि उम्मत ने अक्सर ज़मानों में...

---

1. तालीक़ात अल-मुसायारा, अल्लामा क़ासिम बिन क़ुतलुबग़ा, शूरूह अल-इमाम अल-मुसामरा, अल-मकतबा अल-तिजारिया, मिस्र, पृष्ठ ३१९ और ३२०।
2. अल-क़ुरआन अल-करीम २/२८६।

पृष्ठ १७१ / ७१२

دوسرا امیر قہری، اس کے ذمہ وہ کام ہیں جو بغیر تسلط و غلبہ و قہر کے انجام نہیں پاتے مثلاً قصاص و حدود و تعزیرات و اخذ عشور و اخذ خراج یہ ضرور نصب و انتخاب مسلمین پر ہے اور اسی کے ہاتھ پر بیعت کا دستور اور بلاوجہ شرعی اس سے انکار محظور، یہ اگر عام ممالک اسلامیہ پر مقرر کیا جائے تو خلیفہ و امیر المومنین ہے اور اس کے لئے سات شرطیں لازم کہ ایک بھی کم ہو تو خلیفہ نہیں متغلب ہے، اسلام، حریت، ذکورت، عقل، بلوغ، قدرت، قریشیت۔

علامہ قاسم بن قطلوبغا حنفی تلمیذ امام ابن الہمام تعلیقات مسایرہ میں فرماتے ہیں:

عربی متن: اما عندنا فالشروط انواع، بعضھا لازم لاتنعقد بدونہ، وھی الاسلام، والذکورۃ، والحریۃ، والعدل، واصل الشجاعۃ، وان یکون قرشیاً- 1 اردو ترجمہ: لیکن ہمارے نزدیک شروط مختلف طرح کی ہیں بعض ان میں سے لازم ہیں جن کے بغیر امارت کی انعقاد نہیں ہو سکتا اور وہ مسلمان ہونا، مذکر ہونا، آزاد ہونا، عاقل والا ہونا، دلیر ہونا اور قرشی ہونا ہے(ت)

اور اگر کسی قطر یا شہر یا موضع خاص پر تو وہاں کا صوبہ یا والی ہے، اس کے لئے بھی عقل و بلوغ و قدرت یقیناً شرط اور قریشیت کی کچھ حاجت نہیں اور تعمیم احکام کے لئے اسلام و حریت و ذکورت بھی ضرور ائمہ نے تصریح فرمائی ہے کہ عدم سلطان کے وقت مسلمانوں پر ایسا والی مسلم تلاش کرنا واجب ہے کما فی المبسوط وجامع الفصولین ومعراج الدرایۃ وغیرہا (جیسا کہ مبسوط، جامع الفصولین اور معراج الدرایہ وغیرہ میں ہے۔ت) مگر ہر واجب بقدر قدرت ہوتا ہے اور ہر فرض بشرط استطاعت۔

عربی متن: قال اللہ تعالیٰ "لَا یُکَلِّفُ اللّٰہُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَھَا" - 2 اردو ترجمہ: اللہ تعالیٰ کا فرمان ہے: اللہ کسی نفس کو اس کی طاقت سے بڑھ کر تکلیف نہیں دیتا۔(ت)

یہاں مسلمان ایسا والی مقرر کرنے پر ہرگز قادر نہیں اور اس پر واضح دلیل یہ ہی ہے کہ سو برس سے آج تک ہندوستان میں ہزارہا مشائخ و علما و صلحاو کبرآء گزرے کبھی اس طرف متوجہ نہ ہوئے کیا وہ مسئلہ نہ جانتے تھے یا قصداً فاسق و تارک واجب رہے، حاشا ہرگز نہیں، بلکہ انہیں معلوم تھا کہ یہ وجوب ہم پر نہیں۔ شرح مقاصد میں ہے:

عربی متن: فان قیل لو وجب نصب الامام لزم اطباق الامة في اکثر الاعصار علی اردو ترجمہ: اگر یہ اعتراض اٹھایا جائے کہ اگر امام کا مقرر کرنا واجب ہے تو لازم آئے گا کہ امت نے اکثر زمانوں

---

1 تعلیقات مسایرۃ علامہ قاسم بن قطلوبغا بشرح المسامرۃ شروط الامام المکتبۃ التجاریۃ مصر ص ۳۱۹ و ۳۲۰ 2 القرآن الکریم ۲/۲۸۶

Fatawa Ridawiyyah Volume 14 (14)

[Arabic Text]: Leaving the obligatory (duty) due to the absence of the Imam who is characterized by what is required of attributes, especially after the conclusion of the Abbasid state. We say: deviation is only necessary if they left it by power and choice, not by inability and necessity[1].

[Urdu Text]: In [this case], the obligation was abandoned because no such Imam was found who possesses the mentioned attributes, especially after the passing of the Abbasid government; we say in reply that the Ummah's being sinful will only be necessary if they abandoned it despite having power and choice, and if it is due to inability and necessity, then there will be no sin. (T)

(This answer was found incomplete)

Dawat-e-Islami I.T. Majlis of Dawateislami

[1] Sharh al-Maqasid, the fourth chapter, the first discussion on the appointment of the Imam, Dar al-Ma'arif al-Nu'maniyyah, Lahore, 2/ 275

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदहवीं (१४)

[अरबी पाठ]: आवश्यक गुणों वाले इमाम की अनुपस्थिति के कारण अनिवार्य [कर्तव्य] का त्याग, विशेष रूप से अब्बासी राज्य की समाप्ति के बाद। हमने कहा: पथभ्रष्टता केवल तभी आवश्यक होती है जब उन्होंने इसे शक्ति और इच्छा से छोड़ा हो, न कि विवशता और मजबूरी के कारण।[1]

[उर्दू पाठ]: में वाजिब का तर्क किया गया क्योंकि ऐसा कोई इमाम ही नहीं मिला जो उपरोक्त गुणों का स्वामी हो, विशेष रूप से अब्बासी शासन के बीत जाने के बाद, हम उत्तर में कहते हैं कि उम्मत का गुनहगार होना तब अनिवार्य होगा यदि उन्होंने शक्ति और इच्छा होने के बावजूद इसे छोड़ दिया हो, और यदि यह विवशता और मजबूरी के कारण है तो फिर कोई गुनाह नहीं होगा। (त)

(यह उत्तर अधूरा ही प्राप्त हुआ)

दावत-ए-इस्लामी आई.टी. मजलिस-ए-दावत-ए-इस्लामी

[1] शरह अल-मक़ासिद, अध्याय चार, इमाम की नियुक्ति के संबंध में पहली चर्चा, दार अल-मारिफ़ अल-नुमानिया, लाहौर, २/ २७५

पृष्ठ ७१२ में से १७२

فتاوٰی رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

[عربی متن]: ترك الواجب لانتفاء الامام المتصف بما يجب من الصفات سيما بعد انقضاء الدولة العباسية۔ قلنا انما يلزم الضلالة لو تركوه عن قدرة و اختيار لاعجز و اضطرار[1]۔

[اردو متن]: میں واجب کا ترک کیا کیونکہ ایسا کوئی امام ہی نہیں ملا جو مذکورہ صفات کا حامل ہو خصوصاً حکومت عباسیہ کے گزرنے کے بعد، ہم جواباً کہتے ہیں امت کا گنہگار ہونا تب لازم آئے گا اگر انہوں نے قدرت و اختیار ہونے کے باوجود اسے ترک کیا ہو اور اگر عجز و اضطرار کی وجہ سے ہو تو پھر گناہ نہ ہو گا۔ (ت)

(یہ جواب ناقص ہی دستیاب ہوا)

دعوت اسلامی آئی ٹی مجلسِ دعوتِ اسلامی

[1] شرح المقاصد الفصل الرابع المبحث الاول فی نصب الامام دار المعارف النعمانیہ لاہور ۲/ ۲۷۵

Volume 14 Fatawa Ridawiyya

Treatise The Perpetuity of Life: That the Imams are from the Quraish (1339 AH) (Life's continuity lies in the fact that the Caliphs will be from the Quraish)

In the name of Allah, the Most Gracious, the Most Merciful.

Problem 24: What do the scholars of the religion say on this matter: is it obligatory for Muslims to support the Ottoman Empire or not? Is it a condition for the obligation of support that the Sultan also be from the Quraish tribe, or is it not a condition, or is it a condition only for the Shari'ah Caliphate, or not for anyone? In the presidential address of Maulvi Farangi Mahalli, there are a few lines regarding this, and Mr. Abul Kalam Azad, in the treatise 'The Issue of Caliphate and the Arabian Peninsula' from page 32 to page 70, has explained it in great detail as per his habit. The summary of both is that being from the Quraish is not a condition even for the Shari'ah Caliphate. Is this correct or not? And what is the position of the Ahl al-Sunnah on this? Please explain and be rewarded.

The Answer: Praise be to Allah, who made it obligatory upon Muslims to support the Sultans of Islam, and who favored the Quraish with the Seal of the Prophets and the Master of the Messengers, may Allah Almighty's peace, blessings, and salutations be upon him, his progeny, his companions, his son, and his group, every moment and every second.

Page 174 of 712

भाग 14 (१४) फ़तावा रिज़विया

शोध-पत्र (रिसाला) दवामुल ऐश मिनल आइम्मति मिन क़ुरैश १३३९ हि. (जीवन की निरंतरता इस बात में है कि खलीफा क़ुरैश से होंगे)

बिस्मिल्लाह हिर्रहमान निर्रहीम

मसला २४: इस मसले में दीन के विद्वान क्या फरमाते हैं कि क्या उस्मानी सल्तनत की सहायता करना मुसलमानों पर अनिवार्य है या नहीं? क्या सहायता की अनिवार्यता के लिए सुल्तान का कुरैशी होना भी शर्त है या नहीं, या केवल शरीअत की खिलाफत के लिए शर्त है या किसी के लिए भी नहीं? मौलवी फरंगी महली के अध्यक्षीय भाषण में इसके बारे में कुछ पंक्तियाँ हैं और मिस्टर अबुल कलाम आज़ाद ने शोध-पत्र 'मसल-ए-खिलाफत व जज़ीरा-ए-अरब' में पृष्ठ ३२ से ७० तक अपनी आदत के अनुसार इसे बहुत विस्तार से बताया है। इन दोनों का निष्कर्ष यह है कि शरीअत की खिलाफत में भी कुरैशी होना शर्त नहीं है, क्या यह सही है या नहीं? और इस बारे में सुन्नी संप्रदाय (अहल-ए-सुन्नत) का क्या मत है? वर्णन करें और पुण्य पायें।

उत्तर (अल-जवाब): तमाम तारीफें उस अल्लाह के लिए हैं जिसने मुसलमानों पर इस्लाम के सुल्तानों की मदद करना फ़र्ज़ किया, और कुरैश को नबियों की मुहर (आख़िरी नबी) और रसूलो के सरदार (मुहम्मद सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के ज़रिए फ़ज़ीलत बख्शी, उन पर और उनके वंशजों, साथियों, और उनके समूह पर क़यामत तक अल्लाह की रहमतें, बरकतें और सलामती हो, हर पल और हर क्षण।

पृष्ठ ७१२ में से १७४

جلد چہاردہم (۱۴) فتاویٰ رضویہ

رسالہ دوام العیش من الائمۃ من قریش ۱۳۳۹ھ (زندگی کا دوام اس امر میں کہ خلفاء قریش میں سے ہوں گے)

بسم اللہ الرحمن الرحیم ط

مسئلہ ۲۴: کیا فرماتے ہیں علمائے دین اس مسئلہ میں کہ سلطنت عثمانیہ کی اعانت مسلمانوں پر لازم ہے یا نہیں فرضیت اعانت کے لئے بھی سلطان کا قرشی ہونا شرط ہے یا نہیں یا صرف خلافت شرعیہ کے لئے یا کسی کے لئے نہیں، مولوی فرنگی محلی کے خطبہ صدارت میں اس کے متعلق چند سطور ہیں اور مسٹر ابو الکلام آزاد نے رسالہ مسئلہ خلافت و جزیرہ عرب میں صفحہ ۳۲ سے صفحہ ۷۰ تک حسب عادت اسے بہت پھیلا کر بیان کیا ہے، ان دونوں کا محصل یہ ہے کہ خلافت شرعیہ میں بھی قرشیت شرط نہیں، یہ صحیح ہے یا نہیں؟ اور اس بارے میں مذہب اہلسنت کیا ہے؟ بینواتوجروا

الجواب: الحمد للہ الذی فرض اعانۃ سلاطین الاسلام علی المسلمین وفضل قریشا بخاتم النبیین وسید المرسلین صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلیہم وبارک وسلم الی یوم الدین وعلی آلہ وصحبہ وابنہ وحزبہ کل آن وحین۔

صفحہ 174 از 712

Fatawa Ridawiyyah, Volume 14

The Messenger of Allah, may Allah bless him and grant him peace, says:

“Indeed, religion is sincere advice for Allah, His Book, His Messenger, the leaders of the Muslims, and their common people.” (Narrated by Ahmad, Muslim, Abu Dawood, and al-Nasa'i from Tamim al-Dari; and al-Tirmidhi and al-Nasa'i from Abu Hurairah; and Ahmad from Ibn Abbas; and al-Tabarani in al-Awsat from Thawban, may Allah be pleased with them all.) (T)

The Ottoman Empire (may Allah support it), it is not only for the Ottoman Empire, but for every Islamic state, every Islamic group, and every individual Muslim, it is obligatory (Fard) for every Muslim to wish them well. What does it mean for 'Quraysh ancestry' to be a condition in this? Sincere goodwill from the heart is absolutely an individual obligation (Fard 'Ayn). And at the time of need, every Muslim should provide help and assistance through prayer, as no one is unable to do so. Assistance through wealth or actions is a communal obligation (Fard Kifayah). Every obligation is according to capacity, and every command is subject to the condition of ability.

Allah the Almighty said: “Allah does not burden a soul beyond its capacity.” And Allah said: “So fear Allah as much as you can.” (T)

There is no obligation of financial assistance for the poor, nor of physical assistance for the disabled; therefore, the command of Jihad and Qital (combat) is not upon the Muslims of India. Even if the King of Islam is non-Qurayshi, or even an Abyssinian slave, his obedience in permissible matters is mandatory for all subjects, and providing assistance to him in times of need according to one's capacity is obligatory for all capable people. However, in the creed of the Ahl al-Sunnah, 'Quraysh ancestry' is a necessary condition for the legitimate Shari'ah Caliphate. There are multiple (mutawatir) traditions from the Messenger of Allah, peace and blessings of Allah be upon him, regarding this. Upon this, there is consensus (ijma') of the Companions, consensus of the Successors (Tabi'in), and consensus of the Ahl al-Sunnah. No one opposes this except the Kharijites or some Mu'tazilites according to books of creed and [jurisprudence]...

1. Sahih Muslim, Kitab al-Iman, Qadimi Kutub Khana Karachi 1/54; Sunan Abu Dawood, Kitab al-Adab, Aftab-e-Alam Press Lahore 2/420; Musnad Ahmad bin Hanbal, Hadith Tamim al-Dari, Dar al-Fikr Beirut 4/102.
2. Al-Quran al-Karim 2/286.

3. Al-Quran al-Karim 64/16.

फ़तावा रज़विया, खंड 14

अल्लाह के रसूल, सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम फरमाते हैं:

"बेशक, धर्म (दीन) अल्लाह, उसकी किताब, उसके रसूल, मुसलमानों के इमामों और उनके आम लोगों के लिए नेकदिली और खैरख्वाही का नाम है।" (इसे अहमद, मुस्लिम, अबू दाऊद और नसाई ने तमीम दारी से; तिरमिज़ी और नसाई ने अबू हुरैरा से; अहमद ने इब्न अब्बास से और तबरानी ने अल-औसत में थौबान रज़ियल्लाहु अन्हुम से रिवायत किया है।) (टी)

सल्तनते उस्मानिया (अल्लाह उसकी मदद करे), न केवल सल्तनते उस्मानिया बल्कि हर इस्लामी राज्य, हर इस्लामी समूह और हर इस्लामी व्यक्ति की खैरख्वाही हर मुसलमान पर फर्ज़ है। इसमें 'कुरैशी' होने की शर्त का क्या मतलब है? दिल से खैरख्वाही करना पूरी तरह से व्यक्तिगत दायित्व (फर्ज़-ए-ऐन) है। और ज़रूरत के समय, हर मुसलमान को दुआ के ज़रिए मदद और सहायता करनी चाहिए, क्योंकि इससे कोई भी लाचार नहीं है। धन या कार्यों के ज़रिए सहायता करना सामूहिक दायित्व (फर्ज़-ए-किफ़ाया) है। हर फर्ज़ क्षमता के अनुसार है और हर हुक्म सामर्थ्य की शर्त के साथ है।

अल्लाह तआला ने फरमाया: "अल्लाह किसी जान पर उसकी ताक़त से ज़्यादा बोझ नहीं डालता।" और अल्लाह ने फरमाया: "तो अल्लाह से डरो जहाँ तक हो सके।" (टी)

गरीब पर धन की सहायता नहीं है, और बेसहारा पर कार्यों की सहायता नहीं है; इसलिए, हिंद के मुसलमानों पर जिहाद और क़िताल (युद्ध) का हुक्म नहीं है। भले ही इस्लाम का बादशाह गैर-कुरैशी हो, भले ही वह कोई हब्शी गुलाम हो, जायज़ मामलों में उसकी आज्ञा मानना पूरी प्रजा पर और ज़रूरत के समय अपनी क्षमता के अनुसार उसकी सहायता करना सभी सक्षम लोगों पर लाज़िम है। हालाँकि, अहले सुन्नत के मज़हब में, शरीअत के अनुसार खिलाफत के लिए 'कुरैशी' होना एक ज़रूरी शर्त है। इस बारे में अल्लाह के रसूल, सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम से लगातार (मुतवातिर)

हदीसें मौजूद हैं। इसी पर सहाबा का इजमा (आम सहमति), ताबईन का इजमा, और अहले सुन्नत का इजमा है। इसमें कोई विरोधी नहीं है सिवाय खवारिज या कुछ मोतज़िली अक़ायद की किताबों और...

1. सहीह मुस्लिम, किताब अल-ईमान, क़दीमी कुतुब खाना कराची 1/54; सुनन अबू दाऊद, किताब अल-अदब, आफताब-ए-आलम प्रेस लाहौर 2/420; मसनद अहमद बिन हंबल, हदीस तमीम अल-दारी, दार अल-फ़िक्र बेरूत 4/102।
2. अल-कुरान अल-करीम 2/286
3. अल-कुरान अल-करीम 64/16

पृष्ठ 175 का 712

رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم فرماتے ہیں :

ان الدین النصیحۃ للہ ولکتابہ ولرسولہ ولائمۃ المسلمین وعامتہم ، رواہ احمد ومسلم وابوداؤد والنسائی عن تمیم الداری والترمذی والنسائی عن ابی ہریرۃ واحمد عن ابن عباس والطبرانی فی الاوسط عن ثوبان رضی اللہ تعالٰی عنہم۔ بیشک دین یہ ہے کہ اللہ اور اس کی کتاب اور اس کے رسول سے سچا دل رکھے اور سلاطین اسلام اور جملہ مسلمانوں کی خیر خواہی کرے (اسے احمد ، مسلم ، ابوداؤد اور نسائی نے تمیم داری سے اور ترمذی اور نسائی نے ابوہریرہ سے اور احمد نے ابن عباس سے اور طبرانی نے اوسط میں ثوبان رضی اللہ تعالٰی عنہم سے روایت کیا ہے۔ (ت)

سلطنتِ علیہ عثمانیہ ایدھا اللہ تعالٰی نہ صرف سلطنت عثمانیہ ہر سلطنت اسلام نہ صرف ہر جماعت اسلام نہ صرف ہر فرد اسلام کی خیر خواہی ہر مسلمان پر فرض ہے اس میں قریشیت شرط ہونا کیا معنی، دل سے خیر خواہی مطلقاً فرضِ عین ہے، اور وقتِ حاجت دعا سے امداد و اعانت بھی ہر مسلمان کو چاہئے کہ اس سے کوئی عاجز نہیں اور مال یا اعمال سے اعانت فرضِ کفایہ ہے اور ہر فرض بقدرِ قدرت ہر حکم بشرطِ استطاعت۔

قال تعالٰی "لَا یُکَلِّفُ اللّٰہُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَہَا"۲ ۔ وقال تعالٰی "فَاتَّقُوا اللّٰہَ مَا اسْتَطَعْتُمْ"۳۔ اللہ تعالٰی نے فرمایا : اللہ کسی نفس کو اس کی طاقت سے بڑھ کر تکلیف نہیں دیتا ۔ اور اللہ نے فرمایا : تو اللہ سے ڈرو جہاں تک ہوسکے۔ (ت)

مفلس پر اعانتِ مال نہیں، بے دست و پا پر اعانتِ اعمال نہیں، ولہذا مسلمانانِ ہند پر حکم جہاد و قتال نہیں۔ بادشاہِ اسلام اگرچہ غیر قریشی ہو اگرچہ کوئی غلام حبشی ہو امورِ جائزہ میں اس کی

اطاعت تمام رعیت اور وقتِ حاجت اس کی اعانت بقدرِ استطاعت سب اہل کفایت پر لازم ہے، البتہ اہلسنت کے مذہب میں خلافتِ شرعیہ کے لئے ضرور قریشیت شرط ہے اس بارے میں رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم سے متواتر حدیثیں ہیں، اسی پر صحابہ کا اجماع ، تابعین کا اجماع ، اہلسنت کا اجماع ہے، اس میں مخالف نہیں مگر خارجی یا کچھ معتزلی کتب عقائد و کتب

۱ صحیح مسلم کتاب الایمان قدیمی کتب خانہ کراچی ۱ / ۵۴ ، سنن ابوداؤد کتاب الادب آفتاب عالم پریس لاہور ۲ / ۴۲۰ ، مسند احمد بن حنبل حدیث تمیم الداری دارالفکر بیروت ۴ / ۱۰۲ ۲ القرآن الکریم ۲ / ۲۸۶ ۳ القرآن الکریم ۶۴ / ۱۶

Fatawa Rizvia Volume 14 (14)

Hadith and books of jurisprudence are full of this: a non-Qurayshi king will be called Sultan, Imam, Amir, Wali, Malik, but religiously (Shari'a-wise) they cannot be called Khalifa or Amir al-Mu'minin, although conventionally these terms are synonymous. Even every Qurayshi king cannot be called so, except for the one who encompasses all seven conditions of Caliphate: Islam, intellect, maturity, freedom, masculinity, power, and Qurayshi descent, becoming the supreme ruler and commander of all Muslims.

Summary Discourse on General Events and Removal of Misconceptions of the Ignorant

I say: And with Allah is the guidance. Regarding the title of Caliphate, this is a Sharia term on which the consensus of Muslims has remained throughout the centuries. (1) From the era of the Companions, the noble scholars have continued to distinguish between Caliphs and Kings, to the extent that the Sultans themselves adhered to this and do so to this day. Great powerful kings passed away, whether they were Turks, Mongols, Pathans, or others; they never called themselves Caliphs, nor did they claim the Sharia-compliant Caliphate of the Prophet (Mustafa). As long as the Abbasid Caliphate existed, the coronation of Sultans was done only by the Caliph's government. The Sultan would swear allegiance at the hand of the Caliph and consider only him entitled to this Sharia position, even if he (the Sultan) surpassed him in power, strength, and majesty. When the garment of the Caliphate was torn to pieces by the hand of oppression of the Tartar infidels in Muharram 656 AH, the scholars said that the Caliphate remained discontinued for three and a half years, although at that time sultanates existed in Cairo; it was the era of Malik Zahir Baybars in Egypt. Imam Jalal al-Din al-Suyuti, in Tarikh al-Khulafa, mentions after the martyrdom of the last Caliph, al-Musta'sim Billah:

[Table] Then entered the year 657 AH, and the world was without a Caliph. | Then the year 657 AH arrived and the world was without a Caliph. Then he said: Then entered the year 658 AH, and the time was also without a Caliph. | Then the year 658 AH arrived and that period was likewise without a Caliph. Then he said: And Baybars became Sultan and removed injustices and took the title of al-Malik al-Zahir. Then entered the year 659 AH... | Baybars became Sultan and he repelled injustices and kept his title as Malik Zahir, then the year 659 AH arrived and time...

Footnotes: 1. Tarikh al-Khulafa, account of al-Musta'sim Billah, Mujtabai Press, Delhi, p. 330. 2. Tarikh al-Khulafa, account of al-Musta'sim Billah, Mujtabai Press, Delhi, p. 331.

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदहवीं (14)

हदीस और फ़िक़्ह की किताबें इससे भरी पड़ी हैं; एक गैर-क़ुरैशी बादशाह को सुल्तान, इमाम, अमीर, वाली, मलिक कहा जाएगा, लेकिन शरीयत के लिहाज़ से उसे खलीफ़ा या अमीर अल-मोमिनीन नहीं कहा जा सकता, हालाँकि बोलचाल में यह उसी का पर्यायवाची है। हर क़ुरैशी बादशाह को भी ऐसा नहीं कहा जा सकता, सिवाय उसके जो खिलाफ़त की सातों शर्तों: इस्लाम, बुद्धि, बालिग होना, आज़ादी, पुरुष होना, शक्ति और क़ुरैशी होना, सबको समेटे हुए हो और तमाम मुसलमानों का सबसे बड़ा शासक और कमांडर हो।

सामान्य घटनाओं का संक्षिप्त विवरण और अज्ञानी लोगों के भ्रमों का निवारण

मैं कहता हूँ: और अल्लाह की मदद से ही सफलता है। खिलाफ़त के नाम में यह एक शरई शब्द है जिस पर सदियों से मुसलमानों की सहमति रही है। (1) सहाबा के ज़माने से ही उलेमा-ए-किराम खलीफ़ाओं और बादशाहों के बीच अंतर करते आए हैं, यहाँ तक कि खुद सुल्तान भी इसी के पाबंद रहे और आज तक हैं। बड़े-बड़े शक्तिशाली बादशाह गुज़रे, चाहे वे तुर्क हों या मुगल या पठान या कोई और, उन्होंने कभी खुद को खलीफ़ा नहीं कहलवाया, और न ही शरीयत वाली मुस्तफ़वी खिलाफ़त का दावा किया। जब तक अब्बासी खिलाफ़त कायम रही, सुल्तानों का राज्याभिषेक खलीफ़ा की सरकार से ही होता था। सुल्तान खलीफ़ा के हाथ पर बैयत करता था और उसी को इस शरई पद का हकदार मानता था, भले ही वह (सुल्तान) शक्ति, ताक़त और रुतबे में उससे कहीं अधिक क्यों न हो। जब मुहर्रम 656 हिजरी में तातारी काफ़िरों के ज़ुल्म से खिलाफ़त का दामन तार-तार हो गया, तो विद्वानों ने कहा कि साढ़े तीन साल तक खिलाफ़त का सिलसिला टूटा रहा, हालाँकि उस समय भी काहिरा में सल्तनतें मौजूद थीं, मिस्र में मलिक ज़ाहिर बैबर्स का दौर था। इमाम जलालुद्दीन सुयूती 'तारीखुल खुलफ़ा' में आख़िरी खलीफ़ा मुस्तअसिम बिल्लाह की शहादत के बाद ज़िक्र करते हैं:

[तालिका] फिर 657 हिजरी साल आया और दुनिया बिना खलीफ़ा के थी। | फिर 657 हिजरी आया और दुनिया बिना खलीफ़ा के थी। फिर फरमाया: फिर 658 हिजरी साल आया और ज़माना इसी तरह बिना खलीफ़ा के था। | फिर 658 हिजरी आया और ज़माना इसी तरह बिना खलीफ़ा के था। फिर फरमाया: और बैबर्स सुल्तान बना और उसने ज़ुल्मों को दूर किया और अपना लक़ब 'अल-

मलिक अल-ज़ाहिर' रखा। फिर 659 हिजरी साल आया... | बैबर्स सुल्तान हुआ और उसने ज़ुल्म दूर किये और अपना लक़ब मलिक ज़ाहिर रखा, फिर 659 हिजरी आया और वक्त...

पादलेख: 1. तारीख़ुल खुलफ़ा, अहवाल अल-मुस्तअसिम बिल्लाह, मतबा मुजतबाई, दिल्ली, पृष्ठ 330। 2. तारीख़ुल खुलफ़ा, अहवाल अल-मुस्तअसिम बिल्लाह, मतबा मुजतबाई, दिल्ली, पृष्ठ 331।

حدیث و کتب فقہ اس سے مالا مال ہیں، بادشاہ غیر قرشی کو سلطان، امام، امیر، والی، ملک کہیں گے، مگر شرعاً خلیفہ یا امیر المومنین کہ یہ بھی عرفاً اسی کا مترادف ہے، ہر بادشاہ قرشی کو بھی نہیں کہہ سکتے سوا اس کے جو ساتوں شروط خلافت اسلام، عقل، بلوغ، حریت، ذکورت، قدرت، قرشیت سب کا جامع ہو کر تمام مسلمانوں کا فرمان فرما و اعظم ہو۔

اجمالی کلام وواقعات عام وازالہ اوہام جہال خام

اقول: وباللہ التوفیق اسم خلافت میں یہ شرعی اصطلاح ہے جملہ صدیوں میں اسی پر اتفاق مسلمین رہا۔ (۱) زمانہ صحابہ سے برابر علمائے کرام خلفاء ملوک کو علیحدہ کرتے آئے حتی کہ خود سلاطین اسی کے پابند رہے اور آج تک ہیں، بڑے بڑے جبار بادشاہ گزرے کبھی غیر قریش نے ترک ہوں یا مغل یا پٹھان یا کوئی اور اپنے آپ کو خلیفہ نہ کہلوایا، نہ خلافت مصطفویہ شرعیہ کا دعوی کیا، جب تک خلافت عباسیہ قائم رہی خلیفہ ہی کی سرکار سے سلاطین کی تاجپوشی ہوتی، سلطان دست خلیفہ پر بیعت کرتا اور اس منصب شرعی کا مستحق اسی کو اگر چہ زور و طاقت وسطوت میں اس سے کہیں زائد ہوتا، جب کفار تاتار کے دست ظلم سے محرم ۶۵۶ھ میں جامہ خلافت تار تار ہو گیا علماء نے فرمایا ساڑھے تین برس تک خلافت منقطع رہی حالانکہ اس وقت بھی قاہرہ سلطنتیں موجود تھیں، مصر میں ملک ظاہر بیبرس کا دور دورہ تھا، امام جلال الدین سیوطی تاریخ الخلفاء میں خاتم الخلفا مستعصم باللہ کی شہادت کے بعد ذکر فرماتے ہیں:

[جدول] ثم دخلت سنة سبع وخمسین والدنیا بلا خلیفہ ۱- | پھر ۶۵۷ھ آیا اور دنیا بے خلیفہ تھی۔ پھر فرمایا: ثم دخلت سنة ثمان و خمسین والوقت ایضا بلا خلیفہ ۲- | پھر ۶۵۸ھ آیا اور زمانہ اسی طرح

بے خلیفہ تھا۔ پھر فرمایا: وتسلطن بیبرس وازال المظالم وتلقب بالملك الظاهر ثم دخلت سنة | بیبرس سلطان ہوا اور اس نے ظلم دفع کئے اور اپنا لقب ملک ظاہر رکھا، پھر ۶۵۹ھ آیا اور وقت

حواشی: ۱ تاریخ الخلفاء احوال المستعصم باللہ مطبع مجتبائی دہلی ص ۳۳۰ ۲ تاریخ الخلفاء احوال المستعصم باللہ مطبع مجتبائی دہلی ص ۳۳۱

Fatawa Rizwia Volume 14

[Top Box] Arabic: Nine and fifty, and during that time also there was no caliph until Rajab. Then the Caliphate was established in Egypt and allegiance was sworn to Al-Mustansir. The duration of the interruption of the Caliphate was three and a half years. 1 (Summarized)

Urdu: It remained without a caliph until the month of Rajab, when the caliphate was re-established in Egypt and allegiance was sworn to Al-Mustansir Billah Al-Abbasi. The caliphate remained non-existent for three and a half years. (Summarized).

[Middle Box] Arabic: Similarly, in 'Husn al-Mahadarah fi Akhbar Misr wa al-Qahirah' it is stated: When the Tatars took Baghdad and killed the Caliph, the world remained without a Caliph for three and a half years. That was from Wednesday, the 14th of Safar, in the year 656, which was the day of the martyrdom of the Caliph Al-Musta'sim, may Allah have mercy on him, until the middle of the year 659 AH. 2

Urdu: Meaning, when the Tatars took holy Baghdad and the Caliph was martyred, the world remained without a Caliph for three and a half years. This period is from Wednesday, 14th Safar 656 AH, the day of the martyrdom of Caliph Al-Musta'sim (may Allah Almighty have mercy on him), until 13th Rajab 659 AH.

[Main Paragraph] (2) This caliphate, which was established in Egypt and lasted for more than two hundred and fifty years, was established by the Sultan himself. Apparently, the Sultan was dependent on him, yet had power over opposition. In view of power without the Caliph's delegation, the Sultan was independent in matters of administration, organization, command, and rule. The Caliph existed to be called 'Commander of the Faithful', to receive allegiance, to grace the Friday sermon and coinage, and to grant crowns and robes of honor to sultans. In fact, the foundation for this had already been laid in the Caliphate of Baghdad. Al-Muqtadir Billah attained the caliphate at the age of thirteen in 296 AH. Childhood, preoccupation with play, the influence of women, and the employment of Jews and Christians weakened the state. Western lands were lost, Egypt was lost, and the accursed Qarmatians gained strength. Then in 324 AH, Muhammad ibn Ra'iq in Wasit became dominant over Caliph Ar-Radi Billah. The Caliph remained caliph in name only. Then this abominable innovation continued for a long time. However, all scholars, Muslims, and even the most tyrannical sultans acknowledged the caliphate belonging only to these Quraysh caliphs and obtained their decrees and robes of sultanate from them. If a non-Qurayshi could also be a caliph, the sultans themselves would have become

caliphs. What was the need for them to make these Qurayshis caliphs as a legal stratagem to erase their own usurpation, and to bow their heads before their subordinates and receive crowns and titles from their hands? But no, they were Muslims, they were Sunnis. They knew that they were not of the Quraysh, so their caliphate could not be legitimate. If they ruled the sultanate on their own without the Caliph's authorization, the stain of usurpation would not be erased from their foreheads. That is why they maintained the caliphate of these Abbasid Qurayshis.

---

1 Tarikh al-Khulafa, Account of Al-Musta'sim Billah, Matba' Mujtabai Delhi, p. 331 2 Husn al-Muhadara fi Akhbar Misr wa al-Qahira

फतावा रज़विया जिल्द चौदहवीं (14)

[ऊपरी बॉक्स] अरबी: उनसठ (साल) और उस समय भी रजब तक कोई ख़लीफ़ा नहीं था। फिर मिस्र में ख़िलाफ़त क़ायम हुई और अल-मुस्तनसीर के हाथ पर बैअत हुई। ख़िलाफ़त के टूटने की अवधि साढ़े तीन साल रही। 1 (संक्षिप्त)

उर्दू: रजब के महीने तक इसी तरह बिना ख़लीफ़ा के रहा यहाँ तक कि मिस्र में फिर से ख़िलाफ़त क़ायम की गई, मुस्तनसीर बिल्लाह अब्बासी के हाथ पर बैअत हुई। ख़िलाफ़त साढ़े तीन साल तक अनुपस्थित रही। (संक्षिप्त)।

[मध्य बॉक्स] अरबी: इसी तरह 'हुस्न अल-मुहादरा फ़ी अख़बार मिस्र व अल-क़ाहीरा' में कहा गया है: जब तातारियों ने बग़दाद को जीत लिया और ख़लीफ़ा को शहीद कर दिया, तो दुनिया साढ़े तीन साल तक बिना ख़लीफ़ा के रही। और यह बुधवार, 14 सफ़र, साल 656 से था, जो ख़लीफ़ा अल-मुस्तअसिम (अल्लाह उन पर रहम करे) की शहादत का दिन था, साल 659 हिजरी के मध्य तक। 2

उर्दू: यानी जब तातारियों ने पवित्र बग़दाद पर कब्ज़ा कर लिया और ख़लीफ़ा शहीद हो गए, तो दुनिया साढ़े तीन साल तक बिना ख़लीफ़ा के रही। यह समय 14 सफ़र, बुधवार, 656 हिजरी, जो ख़लीफ़ा मुस्तअसिम (अल्लाह तआला उन पर रहम करे) की शहादत का दिन था, से 13 रजब 659 हिजरी तक का है।

[मुख्य अनुच्छेद] (2) यह ख़िलाफ़त जो मिस्र में क़ायम हुई और ढाई सौ साल से ज़्यादा रही, ख़ुद सुल्तान की क़ायम की हुई थी। सुल्तान ज़ाहिर तौर पर उनका मोहताज दिखता था और विरोध करने में सक्षम था, लेकिन ख़लीफ़ा की अनुमति के बिना भी शक्ति के बल पर प्रशासन, व्यवस्था, आदेश और शासन में सुल्तान स्वतंत्र था। ख़लीफ़ा 'अमीरुल मुअमिनीन' कहलाने, बैअत लेने, ख़ुतबे और सिक्कों की शोभा बढ़ाने और सुल्तानों को ताज और ख़िलअत (सम्मान की पोशाक) देने के लिए था। बल्कि इसकी नींव ख़ुद बग़दाद की ख़िलाफ़त में पड़ चुकी थी। मुक़्तदिर बिल्लाह को 296 हिजरी में तेरह साल की उम्र में ख़िलाफ़त मिली। बचपन, खेलकूद में व्यस्तता, महिलाओं के अधिकारों और यहूदियों व ईसाइयों की नियुक्तियों ने इसे कमज़ोर कर दिया। पश्चिमी देश हाथ से निकल गए, मिस्र निकल गया, मलऊन क़रामतियों का ज़ोर हुआ। फिर 324 हिजरी में वासित के प्रांत में मुहम्मद बिन रैक़ ख़लीफ़ा रज़ी बिल्लाह पर हावी हो गया। ख़लीफ़ा सिर्फ़ नाम के लिए था। फिर यह बुरी बिदअत (नवाचार) लंबे समय तक जारी रही, लेकिन तमाम उलमा, मुसलमान और ख़ुद वे बड़े से बड़े ज़ालिम

सुल्तान भी ख़िलाफ़त उन्हीं क़ुरैशी ख़लीफ़ाओं की मानते थे और उन्हीं से सुल्तान होने का परवाना और ख़िलअत लेते थे। अगर कोई ग़ैर-क़ुरैशी भी ख़लीफ़ा हो सकता, तो सुल्तान ख़ुद ख़लीफ़ा बन जाते। उन्हें क्या ज़रूरत थी कि अपनी ज़बरदस्ती (ग़लबा) को मिटाने के लिए इन क़ुरैशियों को शरीअत के बहाने ख़लीफ़ा बनाते और अपने मातहतों के सामने सिर झुकते और उनके हाथों से ताज और ख़िताब पाते? लेकिन नहीं, वे मुसलमान थे, सुन्नी थे। जानते थे कि हम क़ुरैशी नहीं हैं, हमारी ख़िलाफ़त नहीं हो सकती, और ख़िलाफ़त की अनुमति के बिना ख़ुद से सुल्तान के रूप में शासन करेंगे तो 'ग़लबा' (छीन लेने) का दाग़ हमारे माथे से नहीं मिटेगा। इसीलिए उन्होंने इन अब्बासी क़ुरैशियों की ख़िलाफ़त को बनाए रखा था।

---

1 तारीख़ अल-ख़ुलफ़ा, अहवाल अल-मुस्तअसिम बिल्लाह, मतबा मुजतबाई दिल्ली, पृ. 331 2 हुस्न अल-मुहादरा फ़ी अख़बार मिस्र व अल-क़ाहीरा

فتاویٰ رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

[Arabic [Top Box: تسع و خمسین والوقت ایضاً بلا خلیفة الٰی رجب فاقیمت بمصر الخلافة وبویع المستنصر وکان مدة انقطاع الخلافة ثلاث سنین و نصفاً ۱۔ (ملخصاً) Urdu: ماہِ رجب تک یو نہی بے خلیفہ تھا یہاں تک کہ مصر میں پھر خلافت قائم کی گئی مستنصر باللہ عباسی کے ہاتھ پر بیعت ہوئی خلافت ساڑھے تین برس تک معدوم رہی۔ (ملخصاً)۔

[Urdu [Middle Box: یونہی حسن المحاضرہ فی اخبار مصر و القاہرہ میں فرمایا: Arabic: لما اخذ التاتار بغداد وقتل الخلیفة اقامت الدنیا بلا خلیفة ثلاث سنین ونصف سنة، وذلك من یوم الاربعاء رابع عشر صفر سنة ست وخمسین وھو یوم قتل الخلیفة المستعصم رحمه الله تعالی الی اثناء سنة تسع وخمسمائة۔ ۲ Urdu: یعنی جبکہ تاتاریوں نے بغدادِ مقدس لے لیا اور خلیفہ شہید ہوئے دنیا ساڑھے تین برس بے خلیفہ رہی اور یہ ۱۴ صفر روز چار شنبہ ۶۵۶ ھ سے کہ روزِ شہادتِ خلیفہ مستعصم رحمہ اللہ تعالیٰ تھا سے ۱۳ رجب ۶۵۹ ھ تک کا زمانہ ہے۔

[Main Paragraph] (۲) یہ خلافت کہ مصر میں قائم ہوئی اور ڈھائی سو برس سے زائد رہی خود سلطان کی قائم کی ہوئی تھی ، سلطان بظاہر اس کا دست نگر ہوتا اور خلاف پر قادر تھا نظرِ بقوتِ بے تفویضِ خلیفہ بھی نظم و نسق و رتق، فتق و امر و حکم میں سلطان مستقل تھا ، خلیفہ امیر المومنین کہلانے اور بیعت لینے اور خطبہ و سکہ کو زینت اور سلاطین کو تاج و خلعت دینے کے لئے ہوتا بلکہ اس کی بنا خود خلافتِ بغداد میں پڑ چکی تھی ، مقتدر باللہ کو ۲۹۶ ھ میں تیرہ برس کی عمر میں خلافت ملی، طفلی و اشتغالِ بازی و اختیاراتِ زنان و استخدامِ یہود و نصاریٰ نے ضعف پہنچایا ملک مغرب نکل گیا، مصر نکل گیا، قرامطہ ملعونوں کا زور ہوا، پھر ۳۲۴ ھ میں واسطہ کا صوبہ محمد بن رائق خلیفہ راضی باللہ پر فائق ہوا خلیفہ نام کے لئے تھا پھر یہ بدعتِ

شنیعہ مدتوں مستمر رہی مگر تمام علماء و مسلمین اور خود وہ جبار سے جبار سلاطین بھی خلافت انہیں قرشی خلفاء کی مانتے اور انہیں سے پروانہ و خلعتِ سلطنت لیتے ۔ اگر غیر قرشی بھی خلیفہ ہو سکتا تو سلاطین خود خلفاء بنتے ، کیا ضرورت تھی ان قرشیوں کو اپنا تغلب مٹانے کے لئے حیلہ شرعیہ کے واسطے خلیفہ بناتے اور اپنے زیرِ دستوں کے حضور سربندگی جھکاتے اور ان کے ہاتھ سے تاج و خطاب پاتے ، مگر نہیں وہ مسلمان تھے سنی تھے جانتے تھے کہ ہم قرشی نہیں ہماری خلافت نہیں ہو سکتی اور بے تولیتِ خلافت بطورِ خود سلطنت کرینگے تو داغِ تغلب ہماری پیشانی سے نہ مٹے گا اسی لئے ان عباسی قرشیوں کی خلافت رکھی تھی۔

---

۱ تاریخ الخلفاء احوال المستعصم باللہ مطبع مجتبائی دہلی ص ۳۳۱ ۲ حسن المحاضرۃ فی اخبار مصر والقاھرۃ

Fatawa Razvia Volume 14 (14)

(3) Not only the local rulers, but even the Sharia-abiding rulers of this distant realm of India sought authority over the sultanate in their own names from these Caliphs, even though they were not under their control in any territorial sense. It is stated in 'Tarikh-ul-Khulafa':

Arabic: And in the year eight hundred and fourteen, Ghiyath al-Din A'zam Shah, son of Sikandar Shah, the King of India, sent a request for the delegation of authority from the Caliph and sent wealth to him and a gift for the Sultan.

Urdu Translation: In the year 814 Hijri, the King of India, A'zam Shah Ghiyath al-Din bin Sikandar Shah, requested a decree of appointment for the sultanate for himself from Caliph Musta'in Billah Abu al-Fadl, and sent offerings to the Caliph and a gift to the Sultan of Egypt.

It is stated in Mr. (Azad's) own treatise 'Khilafat' on page 79: "As long as the Caliphate of Baghdad remained, all the rulers of India remained its subjects. When the lineage of the Abbasid Caliphate of Egypt began in 660 AH, even though it was merely a remnant of the departed Abbasid caravan, the rulers of India continued to take pride in their devotion and servitude to it. The religious greatness of the central Caliphate compelled them to obtain a decree of vicegerency from the seat of the Caliphate to have their rule legally recognized." Then he writes about the servitude and devotion of Sultan Muhammad bin Tughluq Shah and Sultan Firuz Shah towards this Caliphate, and that a decree of appointment for the sultanate and the insignia of the robe of honor came twice for Firuz Shah from the court of the Caliphate. He notes that the Sultan showed extreme reverence to it, considering this honor as if it had descended from the heavens and this certificate had come from the court of the Prophet (Peace be upon him). Then he says (page 80): "Contemplate what the state of the greatness of the position of the Caliphate has always been. Even after the end of the Baghdad Caliphate, even a nominal association with the Caliphate possessed such power that a grand ruler in a remote corner like India took pride in obtaining permission and authorization from the court of the Caliphate in Egypt. Even after its decline, the greatness of this position remains cast over the entire Islamic world such that a decree from there is considered a divine decree and a command from there is considered a command from the court of Prophethood." God knows in what state of mind or intoxication Mr. Azad wrote this, his belief on page 25 is that: Note: This is incorrect; rather, it is 9 Rajab 659 AH. 12-Minhu Ghafara-lahu.

1. Tarikh-ul-Khulafa, Accounts of Al-Musta'in Billah Abu al-Fadl, Matba' Mujtabai Delhi, p. 375.

फ़तावा रज़विया खंड चौदह (14)

(3) फिर न केवल यहाँ के शासक, बल्कि भारत के इस दूरस्थ साम्राज्य के शरीयत का पालन करने वाले सुल्तानों ने भी इन खलीफाओं से अपने नाम पर सल्तनत का अधिकार पत्र माँगा, हालाँकि वे क्षेत्रीय नियंत्रण के मामले में किसी भी तरह उनके अधीन नहीं थे। 'तारीख़ुल ख़ुलाफ़ा' में उल्लेख है:

अरबी: "और वर्ष आठ सौ चौदह में, भारत के राजा गियासुद्दीन आज़म शाह बिन सिकंदर शाह ने खलीफा से अधिकार के प्रत्यायोजन के लिए अनुरोध भेजा और उन्हें धन तथा सुल्तान के लिए उपहार भेजा।"

उर्दू अनुवाद: वर्ष 814 हिजरी में भारत के राजा आज़म शाह गियासुद्दीन बिन सिकंदर शाह ने खलीफा मुस्तईन बिल्लाह अबुल फ़ज़ल से अपने लिए सल्तनत की नियुक्ति का पत्र माँगा और खलीफा के लिए भेंट तथा मिस्र के सुल्तान को उपहार भेजा।

स्वयं मिस्टर (आज़ाद) की इसी किताब 'खिलाफत' के पेज 79 पर लिखा है: "जब तक बगदाद की खिलाफत रही, भारत के सभी शासक उसके आज्ञाकारी रहे। जब 660 हिजरी में मिस्र की अब्बासी खिलाफत का सिलसिला शुरू हुआ, तो यद्यपि वह गुज़रे हुए अब्बासी कारवां की धूल मात्र थी, फिर भी भारत के सुल्तान इसकी सेवा और अधीनता को अपने लिए गौरव समझते रहे और केंद्रीय खिलाफत की धार्मिक महानता ने उन्हें मजबूर किया कि वे अपने शासन को शरीयत के अनुसार मान्यता दिलाने के लिए खिलाफत के केंद्र से उप-शासक का अधिकार पत्र प्राप्त करते रहें।" फिर सुल्तान मुहम्मद बिन तुगलक शाह और सुल्तान फिरोज शाह की उस खिलाफत के प्रति सेवा और अधीनता का वर्णन किया, और लिखा कि फिरोज शाह के लिए खिलाफत के दरबार से दो बार सल्तनत की नियुक्ति का पत्र और सम्मान का वस्त्र (खिलअत) आया। यह भी कि सुल्तान ने इसका अत्यंत सम्मान किया और इसे ऐसा समझा जैसे यह सम्मान आकाश से उतरा हो और यह प्रमाण-पत्र रसालत (पैगंबरी) के दरबार से मिला हो। फिर कहा (पेज 80): "विचार करें कि खिलाफत के पद की महानता का हाल हमेशा क्या रहा। बगदाद की खिलाफत मिटने के बाद भी खिलाफत का केवल एक नाममात्र का संबंध भी इस स्तर का प्रभाव रखता था कि भारत जैसे दूरदराज के कोने में एक महान शासक मिस्र के खिलाफत दरबार से अनुमति और आज्ञा प्राप्त करने पर गर्व करता है। मिट जाने के बाद भी इस पद की महानता पूरे इस्लामी जगत पर इस तरह छाई रहती है कि वहाँ का फरमान ईश्वरीय फरमान और वहाँ का हुक्म नुबुव्वत (पैगंबरी) के दरबार का हुक्म समझा जाता है।" ईश्वर

जाने मिस्टर आज़ाद ने यह किस युद्ध या किस नशे की लहर में लिख दिया, उनका विश्वास तो पेज 25 पर यह है कि: नोट: यह गलत है बल्कि 9 रजब 659 हिजरी है। 12-मिन्हु ग़फ़रा-लहू।

---

1. तारीख़ुल ख़ुलाफ़ा, अल-मुस्तईन बिल्लाह अबुल फ़ज़ल के हालात, मतबा मुजतबाई दिल्ली, पेज 375।

पेज 178 / 712

فتاویٰ رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

(۳) پھر ادھر ہی کے سلاطین نہیں اس دور دراز مملکت ہند کے متشرع سلاطین نے بھی انہیں خلفاء سے اپنے نام پروانہ سلطنت کیا حالانکہ یہ کسی طرح تسلط کی راہ سے ان کے ماتحت نہ تھے ، تاریخ الخلفاء میں ہے:

عربی: وفی سنة اربع عشرة ارسل غیاث الدین اعظم شاہ بن اسکندر شاہ ملك الهند یطلب التقلید من الخلیفة وارسل الیه مالا وللسلطان هدیة ۱-

اردو ترجمہ: سنہ آٹھ سو چودہ میں بادشاہ ہند اعظم شاہ غیاث الدین بن سکندر شاہ نے خلیفہ مستعین باللہ ابوالفضل سے اپنے لئے پروانہ تقریر سلطنت مانگا اور خلیفہ کے لئے نذر اور سلطانِ مصر کو ہدیہ بھیجا۔

خود مسٹر کے اسی رسالہ خلافت ص ۷۹ میں ہے : " جب تک بغداد کی خلافت رہی ہندوستان کے تمام حکمران اس کے فرماں بردار رہے جب ۶۶۰ھ میں مصر کی عباسی خلافت کا سلسلہ شروع ہوا تو اگر چہ عباسیہ کے کارواں رفتہ کا محض ایک نمودِ غبار تھا تاہم سلاطینِ ہند اس کی حلقہ بگوشی و غلامی کو اپنے لئے فخر سمجھتے رہے اور مرکزی خلافت کی عظمت دینی نے مجبور کیا کہ اپنی حکومت کو شرعی طور پر منوا دینے کے لئے مقام خلافت سے پروانہ نیابت حاصل کرتے رہیں۔ " پھر سلطان محمد بن تغلق شاہ و سلطان فیروز شاہ کی بندگی و غلامی جو اس خلافت سے رہی اور فیروز شاہ کے لئے دربارِ خلافت سے دو بار پروانہ تقریر سلطنت ونشانِ خلعت کا آنا لکھا اور یہ کہ سلطان نے اس کی کمالِ تعظیم کی اور یہ سمجھا کہ گویا یہ عزت آسمان سے اتری اور یہ سندِ بارگاہِ رسالت سے ملی ، پھر کہا (ص ۸۰) " غور کرو مقامِ خلافت کی عظمت کا ہمیشہ

کیا حال رہا خلافت بغداد مٹنے کے بعد بھی خلافت کی صرف ایک اسمی نسبت بھی اس درجہ جبروت رکھتی تھی کہ ہندوستان جیسے بعید گوشہ میں ایک عظیم الشان فرمانروا ئے اقلیم مصر کے دربارِ خلافت سے اذن واجازت حاصل ہونے پر فخر کرتا ہے مٹنے پر بھی اس مقام کی عظمت تمام عالمِ اسلامی پر اس طرح چھائی رہیتی ہے کہ وہاں کا فرمان آسمانی فرمان اور وہاں کا حکم بارگاہِ نبوت کا حکم سمجھا جاتا ہے"۔ خدا جانے مسٹر آزاد یہ کس جنگ یا کس نشے کی ترنگ میں لکھ گئے، ان کا اعتقاد تو یہ ہے ص ۲۵ کہ: عہ : یہ غلط ہے بلکہ ۹/ رجب ۶۵۹ھ۔ ۱۲ منہ غفرلہ

---

۱ تاریخ الخلفاء احوال المستعین باللہ ابو الفضل مطبع مجتبائی دہلی ص ۳۷۵

Fatawa Rizvia, Volume 14

"If there is no opportunity to elect a Caliph, there is no condition for accepting a Caliph other than Islam and the establishment and stabilization of authority." Subhan Allah! These Sultans of India and Egypt, and Sultan Baibars himself who laid the foundation of this Caliphate, were Muslims and their governments were established. Thus, both of your self-made conditions for the Caliphate were present. Why then did they not consider themselves Caliphs? And why was their government not considered legitimate according to Sharia, even though, according to you, the command of Sharia is: "The same person should be accepted as Caliph whether all conditions are found in him or not." (p. 51) "It is obligatory upon every Muslim according to Sharia to accept him as the Caliph of Islam." (p. 35) Anyway, congratulations on your contradiction. Why did the Sultans of Islam not recognize their own Caliphate, and what was lacking in them that they felt the need to establish someone else's Caliphate and seek religious legitimacy for their government through his permission? It is obvious that it was nothing but the condition of being of Quraish descent (Qurashiyat). (4) Leave aside the "Mister" who set only two conditions; the leaders of religion (Imams) state seven. See if perhaps due to the absence of some other condition, the Sultans did not consider themselves Caliphs. As mentioned above, those conditions are: Islam, freedom, masculinity, intellect, maturity, power, and Qurashiyat. We see that six were present in these Sultans; the first five are evident, and power is demonstrated by the establishment of the government. So, only Qurashiyat was missing. Inevitably, due to its absence, all Sultans did not recognize themselves as Caliphs and considered themselves dependent on and followers of the Quraishite Caliphate. (5) In fact, as per "Mister's" logic, the matter is even clearer. If Qurashiyat was present in those titular Caliphs, power was absent, as they were like chess kings in the hands of the Sultans. The heads of those tyrannical, bloodthirsty, arrogant, and oppressive Sultans were not filled with ideas of equality and independence, and they designated them as Caliphs and themselves as their subordinates. Even when Sultan Baibars made Al-Mustansir the Caliph and obtained a decree of sultanate from him, the Caliph, to show submission, put gold chains on his feet, and the Sultan, with his entourage, paraded through Cairo, his capital, with a collar around his neck and chains on his feet, while the decree of sultanate granted by the Caliph (Husn al-Muhadarah) was carried ahead on the vizier's head. It became clear how important and necessary they considered the condition of Qurashiyat. They realized that power can be acquired; rather, there is no escape from acquisition

because dominance over countries alone is not customary, but achieved through armies and the obedience of the community. When those in power placed them at the head, the intended power was achieved. Just as the condition of the Caliph being an expert in principles and branches of law himself did not remain essential since someone else's knowledge could be utilized, but Qurashiyat is not something that can be [acquired from others]. Therefore, they did not care for their own power and...

फ़तावा रज़विया, खंड 14

"यदि खलीफा चुनने का अवसर न रहा हो, तो खलीफा स्वीकार करने के लिए इस्लाम और सत्ता की स्थापना और सुदृढ़ीकरण के अलावा और कोई शर्त नहीं है।" सुभान अल्लाह! ये भारत और मिस्र के सुल्तान, और स्वयं सुल्तान बेबर्स जिसने इस खिलाफत की नींव रखी, वे मुसलमान ही थे और उनकी सरकारें जमी हुई थीं। तो आपकी काफी हद तक गढ़ी हुई दोनों शर्तें मौजूद थीं। फिर उन्होंने स्वयं को खलीफा क्यों नहीं माना? और उनकी सरकार शरीयत के अनुसार मान्य क्यों नहीं हुई, जबकि आपके अनुसार शरीयत का आदेश है कि: "उसी को खलीफा माना जाना चाहिए चाहे उसमें सभी शर्तें पाई जाएं या न पाई जाएं।" (पृष्ठ 51) "प्रत्येक मुसलमान के लिए शरीयत के अनुसार अनिवार्य है कि वह उसे इस्लाम का खलीफा स्वीकार करे।" (पृष्ठ 35) खैर, आपको अपना विरोधाभास मुबारक हो। सुल्तानों ने अपनी खिलाफत क्यों नहीं मानी और उनमें ऐसी क्या कमी थी जिसके लिए उन्हें किसी और की खिलाफत स्थापित करने और उसकी अनुमति से अपनी सरकार की धार्मिक वैधता मांगने की आवश्यकता पड़ी? स्पष्ट है कि वह 'कुरैशी' होने की शर्त (कुरैशीयत) के अलावा और कुछ नहीं था। (4) 'मिस्टर' को छोड़िए जिन्होंने केवल दो ही शर्तें रखीं; धर्म के इमामों ने तो सात शर्तें बताई हैं। देखिए, संभवतः किसी अन्य शर्त की अनुपस्थिति के कारण सुल्तानों ने स्वयं को खलीफा नहीं समझा। जैसा कि ऊपर उल्लेख किया गया है, वे शर्तें हैं: इस्लाम, स्वतंत्रता, पुरुष होना, बुद्धि, परिपक्वता, शक्ति और कुरैशीयत। हम देखते हैं कि इन सुल्तानों में छह मौजूद थीं; पहली पाँच तो स्पष्ट हैं, और शक्ति सरकार के जमाव से सिद्ध होती है। अतः केवल एक कुरैशीयत ही नहीं थी। अनिवार्य रूप से इसी की कमी के कारण सभी सुल्तानों ने स्वयं को खलीफा नहीं माना और स्वयं को कुरैशी खिलाफत का मोहताज और आश्रित समझा। (5) बल्कि 'मिस्टर' के तर्क के अनुसार मामला और भी स्पष्ट है। यदि उन नाममात्र के खलीफाओं में कुरैशीयत मौजूद थी, तो शक्ति अनुपस्थित थी क्योंकि वे सुल्तानों के हाथों में शतरंज के राजा की तरह थे। उन अत्याचारी, रक्तपिपासु, अहंकारी सुल्तानों के मन में समानता और स्वतंत्रता के विचार नहीं समाए और उन्होंने उन्हें खलीफा और स्वयं को उनका आश्रित ठहराया। यहाँ तक कि जब सुल्तान बेबर्स ने अल-मुस्तन्सिर को खलीफा बनाया और उससे सल्तनत का फरमान प्राप्त किया, तो खलीफा ने अधीनता प्रकट करने के लिए उसके पैरों में सोने की बेड़ियाँ डालीं, और सुल्तान ने अपने लश्कर के साथ काहिरा, अपनी राजधानी का दौरा किया जबकि उसके गले में तौक और पैरों में बेड़ियाँ थीं, और खलीफा द्वारा प्रदान किया गया सल्तनत का फरमान (हुस्न अल-मुहादरा) वज़ीर के सिर पर आगे-आगे चल रहा था। इससे स्पष्ट हो गया कि वे कुरैशीयत की शर्त

को कितना महत्वपूर्ण और आवश्यक मानते थे। उन्होंने महसूस किया कि शक्ति अर्जित की जा सकती है; बल्कि अर्जन से कोई बच नहीं सकता क्योंकि अकेले देशों पर प्रभुत्व स्थापित करना प्रथा नहीं है, बल्कि यह सेनाओं और समुदाय की आज्ञाकारिता के माध्यम से होता है। जब सत्ता के मालिकों ने उन्हें सिर पर बिठा लिया, तो अभीष्ट शक्ति प्राप्त हो गई। जैसे खलीफा का स्वयं धर्म के सिद्धांतों और उप-शाखाओं का विद्वान होना आवश्यक नहीं रहा क्योंकि दूसरे के ज्ञान का उपयोग किया जा सकता है, लेकिन कुरैशीयत ऐसी चीज़ नहीं है जो दूसरों से [अर्जित की जा सके]। इसलिए, उन्होंने अपनी शक्ति की परवाह नहीं की और...

पृष्ठ 179/712

"انتخاب خلیفہ کا موقع نہ رہا ہو تو خلیفہ تسلیم کر لینے کے لئے بجز اسلام اور حکومت کے جماؤ اور جگہ پکڑ لینے کے اور کوئی شرط نہیں۔" سبحان اللہ! یہ سلاطین ہند و سلاطینِ مصر اور خود سلطان بیبرس جس نے اس خلافت کی بنیاد رکھی مسلمان ہی تھے اور ان کی حکومتیں جمی ہوئی تھیں تو آپ کی کافی ساختہ دونوں شرطِ خلافت موجود تھیں پھر انہوں نے خود اپنے آپ کو خلیفہ کیوں نہ جانا اور ان کی حکومت شرعی طور پر ماننے کے قابل کیوں نہ ہوئی حالانکہ آپ کے نزدیک شریعت کا حکم ہے کہ: "اسی کو خلیفہ ماننا چاہئے خواہ تمام شرطیں اس میں پائی جائیں یا نہ پائی جائیں۔" (ص۵۱) "ہر مسلمان پر ازروئے شرع واجب ہے کہ اسی کو خلیفہ اسلام تسلیم کرے" (ص۳۵) خیر آپ کا تناقض آپ کو مبارک۔ سلاطین اسلام نے کیوں اپنی خلافت نہ مانی اور وہ کیا بات ان میں کم تھی جس کے لیے انہیں دوسرے کی خلافت جمانے اور اس کی اجازت کے صدقے اپنی حکومت کو شرعی منوانے کی ضرورت پڑی۔ ظاہر ہے کہ وہ نہ تھی مگر شرطِ قرشیت۔ (۴) مسٹر کو چھوڑیئے جنہوں نے دو ہی شرطیں رکھیں، ائمہ دین تو سات بتاتے ہیں دیکھئے شاید ان میں کوئی اور شرط مفقود ہونے کے سبب سلاطین نے اپنے آپ کو خلیفہ نہ سمجھا، اوپر گزرا کہ وہ اسلام و حریت و ذکورت و عقل و بلوغ و قدرت و قرشیت ہیں ہم دیکھتے ہیں کہ ان سلاطین میں چھ موجود تھیں پہلی پانچ بدیہیۃً اور قدرت یوں کہ حکومت کا جماؤ ہے اس کے نہیں تو صرف ایک ہی قرشیت نہ تھی لاجرم اسی کے نہ ہونے تمام سلاطین نے اپنے آپ کو خلیفہ نہ مانا اور قرشی خلافت کا محتاجِ دست نگر جانا۔ (۵) بلکہ بطور مسٹر امر واضح تر ہے ان نام کے خلفا میں اگر قرشیت موجود تھی قدرت مفقود تھی کہ وہ سلاطین کے ہاتھوں میں شطرنج کے بادشاہ تھے، جبار خونخوار متکبر متجر سلاطین کے سر میں یوں بھی سودائے مساوات وبے

نیازی نہ سمایا اور انہیں کو خلیفہ اور اپنے آپ کو ان کو محتاج ٹھہرایا حتی کہ جب سلطان بیبرس نے مستنصر کو خلیفہ کیا اور اس سے پروانہ سلطنت لیا خلیفہ نے اظہار انقیاد کے لئے اس کے پاؤں میں سونے کی بیڑیاں ڈالیں اور سلطان نے خدم حشم کے ساتھ یونہی قاہرہ اپنے دار السلطنت کا گشت کیا کہ گلے میں طوق اور پاؤں میں بیڑیاں اور آگے آگے وزیر کے سر پر خلیفہ کا عطا کیا ہوا پروانہ سلطنت (حسن المحاضرہ) روشن ہوا کہ وہ شرطِ قرشیت کس درجہ اہم و ضروری تر جانتے تھے انہوں نے خیال کیا کہ قدرتِ مکتبہ بھی ہوتی ہے بلکہ اسے اکتساب سے مفر نہیں کہ ملکوں پر تنہا کا تسلط عادۃً نہیں ہوتا مگر افواج واطاعت جماعت سے جب اقتدار والوں نے انہیں سر پر رکھ لیا تو مقصود اقتدار حاصل ہو گیا جیسے خلیفہ میں خود عالم اصول و فروع ہونے کی شرط اتفاقی نہ رہی کہ دوسرے کے علم سے کام چل سکتا ہے لیکن قرشیت ایسی چیز نہیں کہ دوسرے سے مکتب سے وہ لہذا اپنے اقتدار کا خیال نہ کیا اور

Fatawa Rizvia Volume 14

They bowed their heads before their Quraish lineage.

(6) Not only the sultans, but numerous Imams and scholars recognized this as the Caliphate. Regardless of how the last three centuries of the Baghdad Caliphate passed, look at this Egyptian Caliphate, which you call a mere appearance of dust from a departed caravan.

(1) When Baybars wanted to establish the Caliphate of Al-Mustansir, the first person to swear allegiance was the great Imam Izz al-Din ibn 'Abd al-Salam, then Sultan Baybars, then the judges, then the emirs, and others.

(b) Then, the confirmation and proof of the validity of the Caliphate of the third Egyptian Caliph, Al-Mustakfi Billah, son of Abu al-Abbas al-Hakim bi-Amr Allah, came through the fatwa of the great Imam Taqi al-Din ibn Daqiq al-'Id. In his charter of the Caliphate, it was stated:

[Box] Arabic: All praise be to Allah, Who has maintained the Imams from among the Quraish and made the people follow them in this matter. Thus, anyone other than them cannot be called or named a Great Caliph.[1] Urdu: All praise is due to Allah, Who has always made the Caliphs from the Quraish and made all people subordinate to them in the Caliphate, so a non-Quraishi will neither be called a Caliph nor addressed by this name.

Upon this, the Chief Justice Shams al-Din al-Hanafi signed.

(c) Then, the Imam Chief Justice Izz al-Din ibn Jama'ah testified to the validity of the Caliphate of Al-Mustakfi's son, Abu al-Abbas Ahmad al-Hakim bi-Amr Allah. The example of his oath of allegiance was written by Allama Ahmad Shihab ibn Fadl Allah, in which he described him as a Caliph meeting all the conditions of the Caliphate and wrote: "Truth reached its rightful owner"[2] (The right reached the rightful person). All this is present in "Husn al-Muhadarah".

(d) The great Imam Abu Zakariya al-Nawawi, regarding this era of the Egyptian Caliphate, says in the commentary of Sahih Muslim:

[Box] Arabic: What the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) said has become manifest; from his time until now, the Caliphate has remained among the Quraish.[3] Urdu: The saying of the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be

upon him) has become evident, that from then until today, the Caliphate is only in the Quraish.

See how the great Imams continued to accept them as Caliphs.

(7) The final Imam of Hadith scholars, Jalaluddin al-Suyuti, in "Tarikh al-Khulafa", mentioned all these Caliphates, first Baghdadi and then Egyptian...

---

[1] Husn al-Muhadarah fi Akhbar Misr wa al-Qahirah [2] Husn al-Muhadarah fi Akhbar Misr wa al-Qahirah [3] Sharh Sahih Muslim with Sahih Muslim, Kitab al-Imarah, Qadimi Kutub Khana Karachi 2/119

फ़तावा रिज़विया खंड 14

उन्होंने उनकी कुरैशीयता (कुरैश वंश) के आगे सिर झुका दिया।

(6) न केवल सुल्तानों ने बल्कि बड़ी संख्या में इमामों और विद्वानों ने इसी को खिलाफत माना। बगदाद खिलाफत पर पिछली तीन सदियां जैसे गुज़रीं उन्हें जाने दो, तो यही मिस्र की खिलाफत लो जिसे तुम गुज़रे हुए काफिले की महज़ एक धूल भरी दिखावट कहते हो।

(1) जब बैबर्स ने मुस्तन्सिर की खिलाफत कायम करनी चाही, तो सबसे पहले महान इमाम इज्जुद्दीन बिन अब्द अल-सलाम ने बैअत (निष्ठा की शपथ) की, फिर सुल्तान बैबर्स, फिर काज़ियों, फिर उमरा (अमीरों) आदि ने।

(ब) फिर अबुल अब्बास हाकिम बिअम्रिल्लाह के बेटे तीसरे मिस्री खलीफा मुस्तक्फी बिल्लाह की खिलाफत की पुष्टि और उसकी वैधता का प्रमाण महान इमाम तक़ी अल-दीन इब्न दक़ीक़ अल-ईद के फतवे से हुआ। उनके खिलाफत के सनद (दस्तावेज़) में था:

[Box] अरबी: तमाम प्रशंसा अल्लाह के लिए है जिसने इमामों को कुरैश से बनाए रखा और इस मामले में लोगों को उनका अनुयायी बनाया। इसलिए उनके अलावा किसी को महान खलीफा नहीं कहा जाएगा और न ही उस नाम से पुकारा जाएगा।[1] उर्दू: सब खूबियाँ अल्लाह को (के लिए हैं) जिसने खलीफा हमेशा कुरैश में से किए और तमाम लोगों को खिलाफत में उनको ताबे (अधीन) किया, तो गैर-कुरैशी को न खलीफा कहा जाएगा न वह इस नाम से पुकारा जाए।

इस पर मुख्य न्यायाधीश शम्सुद्दीन हनफी के हस्ताक्षर हुए।

(ज) फिर मुस्तक्फी के बेटे अबुल अब्बास अहमद हाकिम बिअम्रिल्लाह की खिलाफत की वैधता पर इमाम मुख्य न्यायाधीश इज्जुद्दीन बिन जमाअत ने गवाही दी और उनकी बैअत का उदाहरण अल्लामा अहमद शिहाब इब्न फज़लुल्लाह ने लिखा, जिसमें उन्हें खिलाफत की शर्तों को पूरा करने वाला खलीफा लिखा और लिखा कि: "हक़ मुस्तहक़ तक पहुँच गया"[2] (हक़ हक़दार को मिला)। यह सब 'हुस्न अल-मुहाज़रा' में मौजूद है।

(द) महान इमाम अबू ज़कारिया नववी इसी मिस्री खिलाफत के दौर के बारे में सहीह मुस्लिम की व्याख्या में फरमा रहे हैं:

[Box] अरबी: रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने जो कहा था वह ज़ाहिर हो गया; उनके समय से लेकर अब तक खिलाफत कुरैश में ही रही है।[3] उर्दू: रसूलुल्लाह सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम का इरशाद ज़ाहिर हो गया कि जब से आज तक खिलाफत कुरैश ही में है।

देखो, महान इमाम उन्हें बराबर खलीफा मानते आए।

(7) इमाम खातमुल हुफ़्फ़ाज़ जलालुद्दीन सुयूती ने 'तारीखुल खुलफा' में ये तमाम खिलाफतें, पहले बगदादी फिर मिस्री...

---

[1] हुस्न अल-मुहाज़रा फी अख़बार मिस्र व अल-क़ाहिरा [2] हुस्न अल-मुहाज़रा फी अख़बार मिस्र व अल-क़ाहिरा [3] शरह सहीह मुस्लिम मअ सहीह मुस्लिम, किताबुल इमारा, कदीमी कुतुब खाना कराची 2/119

فتاویٰ رضویہ جلد چہاردہم (۱۴)

ان کی قریشیت کے آگے سر جھکا دیا۔

(۶) نہ صرف سلاطین بلکہ بکثرت ائمہ و علماء نے اسی کو خلافت جانا خلافت بغداد پر پچھلی تین صدیاں جیسی گزریں انہیں جانے دو تو یہی خلافت مصر لو جسے تم کاروان رفتہ کی محض ایک نمودِ غبار کہتے ہو۔

(۱) جب بیبرس نے مستنصر کی خلافت قائم کرنی چاہی سب میں پہلے امام اجل امام عز الدین بن عبدالسلام نے بیعت فرمائی پھر سلطان بیبرس پھر قاضی پھر امراء و غیر ہم نے۔

(ب) پھر ابوالعباس حاکم بامر اللہ کے بیٹے تیسرے خلیفہ مصری مستکفی باللہ کی خلافت کا امضا اور اس کی صحت کا ثبوت امام اجل تقی الدین بن دقیق العید کے فتوے سے ہوا ان کے عہد نامہ خلافت میں تھا،

Arabic [Box]: الحمد للہ الذی ادام الائمۃ من قریش وجعل الناس تبعالھم فی ھذا الامر فغیرھم بالخلافۃ العظمۃ لا یدعی ولا یسمیٰ۔ Urdu 1: سب خوبیاں اللہ کو جس نے خلیفہ ہمیشہ قریش میں سے کئے اور تمام لوگوں کو خلافت میں ان کو تابع کیا تو غیر قریشی کو نہ خلیفہ کہا جائے گا نہ وہ اس نام سے پکارا جائے۔

اس پر قاضی القضاۃ شمس الدین حنفی کے دستخط ہوئے۔

(ج) پھر مستکفی کے بیٹے ابوالعباس احمد حاکم بامر اللہ کی صحت خلافت پر امام قاضی القضاۃ عز الدین بن جماعہ نے شہادت دی اور ان کی مثال بیعت علامہ احمد شہاب ابن فضل اللہ نے لکھی

اس میں ان کو خلیفہ جامع شرائط خلافت لکھا اور لکھا کہ :وصل الحق الی مستحقہ 2 حق بحقدار رسید، کل ذلک فی حسن المحاضرۃ (یہ سب کا سب حسن المحاضرۃ میں موجود ہے۔ت)

(د) امام اجل ابوزکریا نووی اسی خلافت مصریہ کے دور سے متعلق شرح صحیح مسلم میں فرمارہے ہیں :

Arabic [Box]: قد ظھر ما قالہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم فمن زمنہ الی الٰن الخلافۃ فی قریش 3۔

Urdu: رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کا ارشاد ظاہر ہو گیا کہ جب سے آج تک خلافت قریش ہی میں ہے۔

دیکھو اکابر ائمہ برابر انہیں خلفاء مانتے آئے۔

(۷) امام خاتم الحفاظ جلال الدین سیوطی نے تاریخ الخلفاء میں یہ تمام خلافتیں بغدادی پھر مصری

---

1 حسن المحاضرۃ فی اخبار مصر والقاھرۃ 2 حسن المحاضرۃ فی اخبار مصر والقاھرۃ 3 شرح صحیح مسلم مع صحیح مسلم کتاب الامارۃ قدیمی کتب خانہ کراچی ۲/ ۱۱۹

Fatawa Razawiyya Volume 14

Mentioned and said in the sermon:

| I translated therein the Caliphs, the Commanders of the Faithful, who stood by the command of the Ummah, from the era of Abu Bakr as-Siddiq, may Allah be pleased with him, until this time of ours[1]. | In this book, I have described the conditions of those who were Caliphs and Commanders of the Faithful, standing on the affairs of the nation, from the time of Siddiq-e-Akbar, may Allah be pleased with him, until our times. |

(v) Then he said, I did not mention any Ubadi [Fatimids] in it because for several reasons their Caliphate is not valid: first, they were not Quraysh; second, they were of bad faith and irreligious, at the very least Rafidis, "and for such people, allegiance is not contracted nor is leadership valid[2]"; allegiance to them could not be given, nor is their Caliphate valid. Third, their allegiance took place at a time when the Abbasid Caliphate was established, and there cannot be two Caliphs at one time. Fourth, the Hadith has already stated that when the Caliphate reaches the Banu Abbas, it will not reach another until the appearance of Imam Mahdi. For these reasons, I did not mention the Ubadis. "And I only mentioned the Caliph whose leadership is agreed upon as valid[3]." I mentioned only those Caliphs upon whose validity of Caliphate there is a consensus. See how explicit these texts are, that even these weak Caliphates are valid Caliphates. Ultimately why? Because they are Quraysh, while the formidable and powerful Sultans are non-Quraysh.

(z) When Caliph al-Mustakfi Billah passed away in Sha'ban 740 AH or 741 AH and appointed his son Ahmad Hakim bi-Amr Allah as the heir apparent, Sultan Nasiruddin Muhammad bin Qalawun al-Turki, who had become upset with al-Mustakfi Billah in 736 AH and had kept him in the city of Qus outside of Egypt since 18 Dhu al-Hijjah (although the administrative departments were increased more than before and the sermon and coinage remained in the name of the Caliph), did not recognize this appointment and forcibly took allegiance for the nephew of Caliph al-Mustakfi, Ibrahim bin Muhammad Hakim bi-Amr Allah (although at the time of his death, he himself regretted it and willed to the leaders that the Caliphate should be for the heir of al-Mustakfi, Ahmad, upon which Ibn Fadlullah wrote that the right reached the rightful owner). Regarding this action of Ibn Qalawun, Imam Jalaluddin al-Suyuti said in 'Husn al-Muhadara' that Allah Almighty afflicted Nasir bin Qalawun with the tragedy of the death of his most beloved son, Prince Anuk; this was the first

punishment given to him. Then, he did not enjoy the kingdom after al-Mustakfi; after a year and some days, Allah Almighty destroyed him. In fact, some have recorded the death of al-Mustakfi in 741 AH, so in that case, he died only three months later.

[1] Tarikh al-Khulafa, Khutba of the book, Matba' Mujtabai, Delhi, p. 6 [2] Tarikh al-Khulafa, Khutba of the book, Matba' Mujtabai, Delhi, p. 7 [3] Tarikh al-Khulafa, Khutba of the book, Matba' Mujtabai, Delhi, p. 8

फ़तावा रज़विया जिल्द 14

जिक्र किया और खुतबे में फरमाया:

| तर्जुमतु फीहिल ख़ुलफ़ा उमरा-अल-मोमिनीन अल-क़ायमीन बिअमरि उममति मिन अहदि अबी बकर अस-सिद्दीक़ रज़ियल्लाहु तआला अन्हु इला अहदिना हाज़ा[1]। | मैंने इस किताब में उन खलीफ़ाओं और अमीर-उल-मोमिनीन के हालात बयान किए हैं जो उम्मत के कामों पर कायम रहे, सिद्दीक़े अकबर रज़ियल्लाहु तआला अन्हु के ज़माने से लेकर हमारे ज़माने तक। |

(व) फिर फरमाया, मैंने इसमें किसी उबैदी का जिक्र नहीं किया क्योंकि कई वजहों से उनकी खिलाफत सही नहीं है: एक तो वे कुरैशी नहीं थे, दूसरे वे बद-मज़हब और बे-दीन थे, कम से कम राफ़ज़ी थे, "और ऐसों के लिए न बैअत हो सकती है न इमामत सही है[2]"; उनके लिए न बैअत हो सकी न उनकी खिलाफत सही है। तीसरे यह कि उनकी बैअत उस समय हुई जब अब्बासी खिलाफत कायम थी और एक समय में दो खलीफा नहीं हो सकते। चौथे यह कि हदीस फरमा चुकी है कि खिलाफत जब बनी अब्बास को मिलेगी, तो इमाम महदी के ज़हूर तक किसी दूसरे को नहीं पहुंचेगी। इन वजहों से मैंने उबैदियों का ज़िक्र नहीं किया। "और मैंने केवल उन्हीं खलीफाओं का ज़िक्र किया जिनकी इमामत की सेहत पर इत्तेफाक है[3]।" मैंने वही खलीफा ज़िक्र किए जिनकी खिलाफत की सेहत पर इत्तेफाक है। देखो कैसे स्पष्ट प्रमाण हैं कि ये कमज़ोर खिलाफतें भी सही खिलाफतें हैं। आखिर किसलिए? इसलिए कि वे कुरैशी हैं, और ज़बरदस्त ताकतवर सुल्तान गैर-कुरैशी।

(ज़) जब खलीफा मुस्तक्फी बिल्लाह ने शाबान 740 हिजरी या 741 हिजरी में वफ़ात पाई और अपने बेटे अहमद हाकिम बि-अम्र अल्लाह को वली अहद बनाया, तो सुल्तान नासिरुद्दीन मुहम्मद बिन क़लाऊन तुर्की ने, जो 736 हिजरी में मुस्तक्फी बिल्लाह से रंजिदा हो गया था और 18 ज़ुल-हिज्जा को उसे मिस्र से बाहर शहर क़ौस में मुकीम किया था (हालांकि प्रशासन पहले से भी ज़्यादा बढ़ा दिए गए थे और खुतबा व सिक्का खलीफा का ही जारी रहा), इस अहद को नहीं माना और जबरन खलीफा मुस्तक्फी के भतीजे इब्राहिम बिन मुहम्मद हाकिम बि-अम्र अल्लाह के लिए बैअत ली (हालांकि मरते समय खुद उस पर शर्मिंदा हुआ और सरदारों को वसीयत की कि खिलाफत मुस्तक्फी के वली अहद अहमद के लिए ही हो जिस पर इब्ने फ़ज़लुल्लाह ने लिखा कि 'हक़ ब-हक़दार रसीद')। इब्ने क़लाऊन की इस हरकत पर इमाम जलालुद्दीन सुयूती ने 'हुस्नुल मुहाज़रा' में फरमाया कि अल्लाह अज़्वजल ने

नासिर बिन क़लाऊन पर उसके सबसे ज़्यादा अज़ीज़ बेटे अमीर नुक की मौत की मुसीबत डाली, यह उसे पहली सज़ा दी, फिर मुस्तक्फी के बाद सल्तनत का आनंद नहीं ले सका, एक साल और कुछ दिनों के बाद अल्लाह अज़्वजल ने उसे हलाक किया। बल्कि कुछ लोगों ने मुस्तक्फी की वफ़ात 741 हिजरी में लिखी है, तो इस तरह वह तीन महीने बाद ही मर गया।

[1] तारीख़ुल ख़ुलफ़ा, ख़ुतबा-ए-किताब, मतब-ए-मुजतबाई, दिल्ली, पृ. 6 [2] तारीख़ुल ख़ुलफ़ा, ख़ुतबा-ए-किताब, मतब-ए-मुजतबाई, दिल्ली, पृ. 7 [3] तारीख़ुल ख़ुलफ़ा, ख़ुतबा-ए-किताब, मतब-ए-मुजतबाई, दिल्ली, पृ. 8

पृष्ठ 181/712

ذکر کیں اور خطبہ میں فرمایا:

| ترجمت فیہ الخلفاء امراء المؤمنین القائمین | میں نے اس کتاب میں ان کے احوال بیان کئے جو خلیفہ امیر | | بأمر الامة من عہد ابی بکر الصدیق رضی اللہ تعالٰی | المؤمنین کارامت پر قیام کرنے والے صدیق اکبر رضی اللہ | | عنہ والٰی عہدنا ھذا[1]۔ | تعالٰی عنہ کے وقت سے ہمارے زمانے تک ہوئے۔ |

(و) پھر فرمایا میں نے اس میں کسی عبیدی کا ذکر نہ کیا کہ کئی وجہ سے ان کی خلافت صحیح نہیں، ایک تو وہ قرشی نہ تھے، دوسرے وہ بد مذہب بے دین کم از کم رافضی تھے ومثل ھؤلاء لاتنعقد لہم بیعة ولا تصح لہم امامة[2] ایسوں کے لئے نہ بیعت ہو سکے نہ ان کی خلافت صحیح۔ تیسرے یہ کہ ان کی بیعت اس وقت ہوئی کہ خلافت عباسی قائم تھی اور ایک وقت میں دو خلیفہ نہیں ہو سکتے، چوتھے یہ کہ حدیث فرما چکی کہ خلافت جب بنی عباس کو ملے گی پھر ظہور امام مہدی تک دوسرے کو نہ پہنچے گی، ان وجوہ سے میں نے عبیدیوں کو ذکر نہ کیا وانما ذکرت الخلیفة المتفق علٰی صحة امامتہ[3] میں نے وہی خلفاء ذکر کئے جن کی صحت خلافت پر اتفاق ہے دیکھو کیسے صریح نص ہیں کہ یہ کمزور خلافتیں بھی صحیح خلافتیں ہیں، آخر کس لئے ، اس لئے کہ قرشی ہیں اور زبردست طاقتور سلاطین غیر قرشی۔

(ز) جب خلیفہ مستکفی باللہ نے شعبان ۷۴۰ھ یا ۷۴۱ھ میں وفات پائی اور اپنے بیٹے احمد حاکم بامر اللہ کو ولی عہد کیا سلطان ناصر الدین محمد بن قلاون ترکی نے کہ ۷۳۶ھ میں مستکفی باللہ سے رنجیدہ ہو گیا اور ۱۸ ذی الحجہ کو اسے مصر سے باہر شہر قوس میں مقیم کیا (اگر چہ

ادارات پہلے سے بھی زائد کر دئے اور خطبہ وسکہ خلیفہ ہی کا جاری رہا اس عہد کو نہ مانا اور جبراً خلیفہ مستکفی کے بھتیجے ابراہیم بن محمد حاکم بامر اللہ کے لیے بیعت لی (اگر چہ مرتے وقت خود اس پر نادم ہوا اور سرداروں کو وصیت کی کہ خلافت ولی عہد مستکفی احمد ہی کے لئے ہو جس پر ابن فضل اللہ نے وہ لکھا کہ حق بحقدار رسید) ابن قلاون کی اس حرکت پر امام جلال الدین سیوطی نے حسن المحاضرہ میں فرمایا کہ اللہ عزوجل نے ناصر بن قلاون پر اس کے سب سے زیادہ عزیز بیٹے امیر نوک کی موت کی مصیبت ڈالی، یہ اسے پہلی سزا دی، پھر مستکفی کے بعد سلطنت سے متمتع نہ ہوا ایک سال اور کچھ روزوں کے بعد اللہ عزوجل نے اسے ہلاک کیا بلکہ بعض نے مستکفی کی وفات ۷۴۱ھ میں لکھی ہے تو یوں تین ہی مہینے بعد مرا۔

[1] تاریخ الخلفاء خطبہ کتاب مطبع مجتبائی دہلی ص ۶ [2] تاریخ الخلفاء خطبہ کتاب مطبع مجتبائی دہلی ص ۷ [3] تاریخ الخلفاء خطبہ کتاب مطبع مجتبائی دہلی ص ۸

Fatawa Ridawiyya Volume 14

It is a divine Sunnah that whoever touches any of the Caliphs with evil, Allah Almighty destroys him quickly, and the punishment He reserves for him in the Hereafter is even more severe.[1]

It is the Divine Sunnah that whoever does evil to a Caliph, Allah Almighty destroys him and that which He keeps for him in the hereafter is a much severer punishment.

Then he described the spread of this misfortune among the children of Ibn Qalawun; whoever became king among them was deposed from the throne and imprisoned, exiled, or killed. His own biological son who sat on the throne after him was deposed in less than two months and sent from Egypt to Qous, where the Sultan had sent the Caliph, and he was killed there. Nasir reigned for more than forty years, and from his lineage there were twelve kings whose total duration was not that much.

(H) Also, the praised Imam says in the mentioned book:

Know that since Egypt became the capital of the Caliphate, its status increased, Islamic rites became abundant there, the Sunnah rose, and innovation was erased. It became the residence of scholars and a hub for virtuous men. This is one of the secrets of Allah Almighty that He placed in the Prophetic Caliphate, just as it is indicated that faith and knowledge remain with the Caliphate wherever it may be. Let it not be thought that this was due to kings, for the Ayyubid kings were of greater stature and power than those who came after them by far, yet Egypt in their time was not like Baghdad. And in the regions of the earth now, there are kings with more power and larger armies than the kings of Egypt, such as in Persia, Iraq, Rome, India, and the West. However, religion is not established in their lands as it is in Egypt, nor are the rites of Islam so apparent, nor is the Sunnah, Hadith, and knowledge so widespread. All this is due to the blessing of the Caliphate. See how mighty and high-ranking it is.

Meaning, since Egypt became the capital of the Caliphate, its glory increased, the symbols of Islam flourished there, the Sunnah became dominant, and innovation was eradicated. It became a forest of scholars and a field for virtuous men, and this is a divine secret that He has placed in the Prophetic Caliphate, as stated in the Hadith that wherever the Caliphate is, knowledge and faith will be with it. And let no one think that this progress of religion in Egypt was due to the monarchs, for the Ayyubid monarchs were much more grand and majestic than the monarchs who followed them, yet in their time Egypt did not reach the level of Baghdad. And now in the corners of the earth, there are monarchs whose power is intense and armies are larger, like in Iran, Iraq, Rome, the West, and India. But religion is not as established there as it is in Egypt, nor are the symbols of Islam so manifest, nor is there such prevalence of Sunnah, Hadith, and knowledge. All this is due to the blessing of the Caliphate, see how mighty and high-ranking it is.

[1] Husn al-Muhadara fi Akhbar Misr wal-Qahira Page 182 of 712

यह ईश्वरीय सुन्नत है कि जो कोई भी खलीफ़ाओं में से किसी को बुराई के साथ स्पर्श करता है, अल्लाह सर्वशक्तिमान उसे जल्दी ही नष्ट कर देता है और जो दंड वह उसके लिए परलोक में सुरक्षित रखता है वह और भी अधिक कठोर है।[1]

ईश्वरीय सुन्नत यह है कि जो कोई किसी खलीफ़ा के साथ बुराई करता है, अल्लाह सर्वशक्तिमान उसे नष्ट कर देता है और जो वह उसके लिए परलोक में रखता है, वह अधिक कठोर दंड है।

फिर इब्न कलवून की संतानों में इस दुर्भाग्य के प्रसार का वर्णन किया गया कि उनमें से जो भी राजा बना उसे सिंहासन से उतार दिया गया और कैद, निर्वासित या मार दिया गया। उसका अपना सगा बेटा जो उसके बाद सिंहासन पर बैठा, उसे दो महीने से भी कम समय में उतार दिया गया और मिस्र से क़ौस भेज दिया गया, जहाँ सुल्तान ने खलीफ़ा को भेजा था, और वह वहीं मारा गया। नासिर ने चालीस वर्षों से अधिक शासन किया और उसके वंश से बारह राजा हुए जिनकी कुल अवधि इतनी नहीं थी।

(ह) इसके अलावा, प्रशंसित इमाम उक्त पुस्तक में फरमाते हैं:

जान लें कि जब से मिस्र खिलाफत की राजधानी बना, इसकी महिमा बढ़ गई और वहां इस्लाम के प्रतीकों की बहुलता हो गई, सुन्नत का बोलबाला हुआ और नवाचार मिट गए। यह विद्वानों का निवास स्थान और गुणी पुरुषों का केंद्र बन गया। यह अल्लाह सर्वशक्तिमान के रहस्यों में से एक है जिसे उसने नबवी खिलाफत में रखा है, जैसा कि संकेत मिलता है कि ईमान और ज्ञान खिलाफत के साथ रहते हैं जहाँ भी वह हो। यह नहीं सोचा जाना चाहिए कि यह राजाओं के कारण था, क्योंकि अय्यूबी राजा बाद में आने वालों की तुलना में बहुत अधिक प्रतिष्ठित और महान थे, फिर भी उनके समय में मिस्र बगदाद जैसा नहीं था। और अब पृथ्वी के क्षेत्रों में वे राजा हैं जिनकी शक्ति और सेनाएं मिस्र के राजाओं से अधिक हैं, जैसे ईरान, इराक, रोम, भारत और पश्चिम। हालाँकि, उनके देशों में धर्म वैसा स्थापित नहीं है जैसा कि मिस्र में है, न ही इस्लाम के प्रतीक इतने स्पष्ट हैं, न ही सुन्नत, हदीस और ज्ञान का ऐसा प्रसार है। यह सब खिलाफत के आशीर्वाद के कारण है, देखो यह कितना शक्तिशाली और उच्च पद वाला है।

अर्थात मिस्र जब से खिलाफत की राजधानी बना, उसकी शान बढ़ गई, इस्लाम के प्रतीकों की वहां बहुलता हुई, सुन्नत प्रभावी हुई और बिदअत मिट गई, विद्वानों का बसेरा और गुणी लोगों का जमावड़ा हो गया। और यह ईश्वरीय रहस्य है जो उसने नबवी खिलाफत में रखा है, जैसा कि हदीस में आया है कि खिलाफत जहाँ होगी, ज्ञान और ईमान उसके साथ होंगे। और कोई यह न समझे कि मिस्र में धर्म की यह प्रगति सुल्तानों के कारण हुई, क्योंकि बनी अय्यूब के सुल्तान बाद के सुल्तानों से कहीं अधिक महान थे और उनके समय में मिस्र बगदाद तक नहीं पहुँच पाया था। और अब दुनिया के कोनों में वे सुल्तान हैं जिनकी शक्ति और सेनाएं मिस्र के सुल्तानों से अधिक हैं, जैसे ईरान, इराक, रोम, पश्चिम, भारत। लेकिन वहां धर्म वैसा स्थापित नहीं है जैसा मिस्र में है, न ही इस्लाम के प्रतीक इतने स्पष्ट हैं, न ही सुन्नत, हदीस और ज्ञान का ऐसा प्रचार-प्रसार है। यह सब खिलाफत की ही बरकत है, देखो कैसा शक्तिशाली और उच्च पद वाला है।

[1] हुस्न अल-मुहादरा फ़ी अख़बार मिस्र वल-क़ाहिरा पृष्ठ 712 का 182

سنۃ اللہ فیمن مس احداً من الخلفاء بسوء فان اللہ تعالٰی یقصمہ عاجلا وما یدخر لہ فی الأخرۃ من العذاب اشد۔[1]

سنت الٰہیہ ہے کہ جو کوئی کسی خلیفہ سے برائی کرے اللہ تعالٰی اسے ہلاک فرمادیتا ہے اور وہ جو آخرت میں اسے کے لئے رکھتا ہے سخت تر عذاب ہے۔

پھر اولاد ابن قلاوون میں اس کی شامت کی سرایت بیان فرمائی کہ ان میں جو بادشاہ ہوا تخت سے اتارا گیا اور قید یا جلا وطن یا قتل کیا گیا، خود اس کا صلبی بیٹا کہ اس کے بعد تخت پر بیٹھا دو مہینے سے کم میں اتار دیا گیا اور مصر سے قوص ہی کو بھیجا گیا جہاں سلطان نے خلیفہ کو بھیجا تھا اور وہیں قتل کیا گیا، ناصر نے چالیس برس سے زیادہ سلطنت کی اور اس کی نسل سے بارہ بادشاہ ہوئے جن کی مجموعی مدت اتنی نہ ہوئی۔

(ح) نیز امام ممدوح کتاب موصوف میں فرماتے ہیں:

اعلم ان مصر من حين صارت دار الخلافة عظم امرها و كثرت شعائر الاسلام فيها وعلت فيها السنة وعفت عنها البدعة وصارت محل سكن العلماء ومحط الرجال الفضلاء و هذا سر من اسرار الله تعالٰى اودعه فى الخلافة النبوية كما دل ان الايمان والعلم يكونان مع الخلافة اينما كانت ولا يظن ان ذلک بسبب الملوک فقد كانت ملوک بنى ايوب اجل قدرا و اعظم قدر امن ملوک جاء ت بعد هم بكثير ولم تكن مصر فى زمنهم كبغداد وفى اقطار الارض الآن من الملوک من هو اشد بأسًا واكثر جندا من ملوک مصر كالعجم والعراق والروم والهند و المغرب و ليس الدين قائما بلادهم كقيامه بمصر ولا شعائر الاسلام

یعنی مصر جب سے دارالخلافہ ہوا اس کی شان بڑھ گئی، شعائر اسلام کی اس میں کثرت ہوئی، سنت غالب ہوئی بدعت مٹی، علماء کا جنگل فضلاء کا دنگل ہو گیا، اور یہ راز الٰہی ہے کہ اس نے خلافتِ نبوت میں رکھا ہے جس طرح حدیث میں آیا کہ خلافت جہاں ہوگی علم و ایمان اس کے ساتھ ہوں گے، اور یہ کوئی نہ سمجھے کہ مصر میں یہ دین کی ترقی سلاطین کے سبب ہوئی کہ سلاطین بنی ایوب سلاطینِ مابعد سے بہت زیادہ جلیل القدر تھے اور ان کے زمانے میں مصر بغداد کو نہ پہنچتا تھا اور اب اطراف زمین میں وہ سلاطین ہیں کہ سلاطینِ مصر سے ان کی آنچ سخت اور لشکر زائد جیسے ایران، عراق، روم، مغرب، ہندوستان۔ مگر دین وہاں ایسا قائم نہیں جیسا مصر میں ہے، نہ شعائر اسلام ایسے ظاہر نہ سنت وحدیث و علم کا ایسا شیوع، یہ سب خلافت ہی کی برکت ہے، دیکھو کیسا جبار و بالاقدر

[1] حسن المحاضرة فى اخبار مصر والقاہرة Page 182 of 712

Fatawa Razvia Volume 14 (14)

"[The spread of knowledge] was as evident in their regions as it was in Egypt; and the Sunnah, Hadith, and knowledge would not have spread there as they did in Egypt." (Footnote 1) - They excluded the Sultans, among whom were also Turks, and accepted such a weak Prophetic Caliphate in Egypt.

What is this difference if not Quraish-ship?

(7) If you say that they were already nominated for the Caliphate, hence the subsequent Sultans, although they fulfilled all necessary conditions, did not consider themselves Caliphs because when the Caliphate is for one, it cannot be for another.

I say (Note by the author): Firstly, whether it be those Sultans or later ones, Baybars' sultanate was established first. Then what was the meaning of making another person a Caliph and extending a hand before him, and reviving this past lineage? I wish the Sultan had deposed himself and given the reins to al-Mustansir, but no, he remained established in his sultanate. And in your view, Baybars' own Caliphate was valid and legally binding for every Muslim to accept. Now, by moving towards an election, he invalidated his valid Sharia Caliphate and established a titular and formal one. What kind of madness was this, which was liked by all the scholars of the era? More remarkably, he did this to have his government legally recognized, which even the 'Mister' [Western scholar] admits. However, before this, accepting his Caliphate was legally obligatory according to you, but now it is not, because the election imposed conditions that are present neither in him nor in that Caliph. So he lost his own Caliphate, took guardianship from the titular Caliph; that [authority] is gone and this [one] did not materialize – both vanished from the faith. This is why they wore collars around their necks and shackles on their feet.

Verse: Alas for the helplessness of desires, that neither this world nor religion was attained. (Sighing at the helplessness of longing that neither worldly gain was achieved nor religious gain - Note).

In short, this "free invention" is a meaningless and absurd delirium which was not even in the dreams of the Sultans and scholars. They certainly knew that we have no part in the Caliphate and the stain of usurpation will not be removed from us until we get permission from some Quraishi Caliph. Therefore, this form of Caliphate was established because:

"What cannot be achieved in its entirety should not be abandoned entirely." (Legal maxim - Note).

(8) Secondly, Islamic sultanates were spread across different countries in the world, and each was an independent ruler of his country and fulfilled both of your conditions for the Caliphate. With the passage of time and death, and the appointment of Sultans, sometimes the sultanate here was established first, sometimes there. None of the later ones ever considered that the Caliphate was the right of that other Sultan and that I have no right to it.

1 Husn al-Muhadara fi Akhbar Misr wal-Qahira Page 183 of 712

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदह (१४)

"उनके क्षेत्रों में [ज्ञान का प्रसार] उतना ही स्पष्ट था जितना कि मिस्र में; और सुन्नत, हदीस और ज्ञान वहाँ वैसे नहीं फैला होता जैसे मिस्र में फैला।" (पाद-टिप्पणी १) - सुल्तानों को, जिनमें तुर्क भी शामिल थे, अलग कर दिया गया और मिस्र में ऐसी कमज़ोर खिलाफत-ए-नबूवत को माना गया।

आख़िर यह फ़र्क़ क़ुरैशियत नहीं तो क्या है?

(७) अगर आप कहें कि वे खिलाफत के लिए नामांकित हो चुके थे, इसलिए बाद के सुल्तानों ने, यद्यपि वे सभी शर्तों को पूरा करते थे, स्वयं को खलीफा नहीं माना क्योंकि जब खिलाफत एक के लिए हो जाए तो दूसरे के लिए नहीं हो सकती।

अक़ूल (मैं कहता हूँ - अनु.): पहले तो वे सुल्तान हों या बाद वाले, बैबर्स की सल्तनत तो पहले स्थापित हुई थी, फिर दूसरे को खलीफा बनाने और उसके सामने हाथ फैलाने और इस बीते हुए सिलसिले को फिर से जीवित करने का क्या मतलब था? काश सुल्तान स्वयं को अपदस्थ कर लेता और अल-मुस्तनसीर के हाथ में बागडोर दे देता, लेकिन नहीं, वह सल्तनत पर क़ायम रहा। और आपकी राय में खुद बैबर्स की खिलाफत सही थी और हर मुसलमान पर शरीयत के अनुसार उसे मानना वाजिब (अनिवार्य) था। अब उसने चुनाव की ओर बढ़कर अपनी सही शरी'ई खिलाफत तो बातिल (अमान्य) कर दी और एक नाममात्र की रस्मी खिलाफत कायम की। यह कैसा पागलपन था जिसे उस समय के सभी विद्वानों ने भी पसंद किया? और अधिक आश्चर्य की बात तो यह है कि यह उसने अपनी हुकूमत को शरी'ई तौर पर मनवाने के लिए किया, जिसे मास्टर [पश्चिमी विद्वान] भी स्वीकार करता है। हालाँकि इससे पहले उसकी खिलाफत को मानना आपके नज़दीक शरी'ई तौर पर वाजिब था, और अब वह नहीं रहा क्योंकि चुनाव ने जो शर्तें लगाईं, वे न उसमें हैं न उस खलीफा में। तो अपनी खिलाफत खो दी, नाममात्र के खलीफा से अधिकार लिया; वह (पुरानी सत्ता) चली गई और यह (नई) हासिल न हुई - दोनों दीन (धर्म) से गए। इसीलिए गले में तौक़ और पैरों में बेड़ियाँ पहनी थीं।

शेर: बेकसीहाय-ए-तमन्ना कि न दुनिया न दीन (इच्छाओं की बेबसी पर अफ़सोस है कि न दुनिया हाथ आई न दीन हासिल हुआ - अनु.)

संक्षेप में, यह 'आज़ाद ईजाद' एक व्यर्थ और अर्थहीन प्रलाप है जो सुल्तानों और विद्वानों के स्वप्न में भी नहीं था। वे निश्चित रूप से जानते थे कि खिलाफत में हमारा कोई हिस्सा नहीं है और जब तक हम

किसी क़ुरैशी खलीफा से अनुमति न लें, तब तक हम पर से अधिकार छीनने का कलंक नहीं मिटेगा। इसलिए खिलाफत का यह स्वरूप कायम किया गया क्योंकि:

"जो पूरी तरह हासिल न किया जा सके उसे पूरी तरह छोड़ा नहीं जाना चाहिए।" (कानूनी सिद्धांत - अनु.)

(८) दूसरे, दुनिया में इस्लामी सल्तनतें विभिन्न देशों में फैली हुई थीं और हर एक अपने देश का स्वतंत्र शासक था और आपकी खिलाफत की दोनों शर्तों को पूरा करता था। समय बदलने और मृत्यु होने, सुल्तानों की नियुक्ति से कभी यहाँ की सल्तनत पहले होती कभी वहाँ की, उनमें से किसी भी बाद वाले ने यह नहीं समझा कि खिलाफत उस दूसरे सुल्तान का हक है और मुझे इससे...

१ हुस्न अल-मुहाज़रा फ़ी अख़बार मिस्र वल-क़ाहेरा पृष्ठ १८३/७१२

ظاھرۃ فی اقطارھم کظھورھا فی مصر و لانتشرت السنۃ و الحدیث و العلم فیھا کما فی مصر 1-

سلاطین کو جن میں ترک بھی ہیں الگ کر دیا اور خلافت نبوت ایسی کمزور خلافت مصر میں مانی۔

آخر یہ فرق قریشیت نہیں تو کیا ہے۔

(۷) اگر کہئے وہ خلافت سے نامزد ہو چکے تھے لہذا بعد کے سلاطین نے اگرچہ جامع شروط تھے اپنے آپ کو خلیفہ نہ جانا کہ خلافت جب ایک کے لئے ہو لے دوسرا نہیں ہو سکتا،

اقول: (میں کہتا ہوں۔ت) اولاً ہو تو سلاطین یا بعد میں ہو، بیبرس کی سلطنت تو پہلے منعقد ہوئی تھی، پھر دوسرے کو خلیفہ بنانے اور اس کے آگے ہاتھ پھیلانے اور یہ سلسلہ ماضیہ جلانے کے کیا معنی تھے، کاش سلطان اپنے آپ کو معزول کر لیتا اور مستنصر ہی کے ہاتھ میں باگ دیتا مگر نہیں وہ سلطنت پر قائم رہا، اور تمہارے زعم میں خود بیبرس کی خلافت صحیح اور ہر مسلمان پر شرعاً واجب التسلیم تھی، اب اس نے انتخاب کی طرف آ کر اپنی صحیح شرعی خلافت تو باطل کر دی اور ایک اسمی رسمی قائم کی، یہ کیسا جنون ہوا جسے تمام علمائے عصر نے بھی پسند کیا طرفہ تریہ کہ یہ اپنی حکومت شرعی طور پر منوانے کے لئے کیا جس کا مسٹر کو بھی اعتراف ہے حالانکہ اس سے پہلے اس کی خلافت کا ماننا آپ کے نزدیک شرعاً واجب تھا، اور اب نہ رہا کہ انتخاب نے شرائط عائد کیں وہ نہ اس میں ہیں نہ اس خلیفہ میں، تو اپنی خلافت کھوئی خلیفہ اسمی سے تولیت لی وہ گئی اور یہ نہ ہوئی دونوں دین سے گئے اسی لئے گلے میں طوق اور پاؤں میں بیڑیاں پہنی تھیں۔ ع

بیکسیہائے تمنا کہ نہ دنیا و نہ دین (بیکسی کی آرزو پر افسوس ہے کہ نہ دنیا ہاتھ آئی نہ دین حاصل ہوا-ت)

غرض یہ ایجاد آزاد وہ مہمل و بیمعنی ہذیان ہے جو سلاطین و علماء کی خواب میں بھی نہ تھا وہ یقیناً جانتے تھے کہ خلافت میں ہمارا کچھ حصہ نہیں اور داغ تغلب ہم سے نہ مٹے گا جب تک کسی خلیفہ قرشی سے اذن نہ لیں لہٰذا یہ صورت خلافت قائم کی کہ

مالایدرك كله لایترك كله (جسے نہ کلی طور پر حاصل کیا جا سکتا ہے نہ ہی اسے چھوڑا جا سکتا ہے-ت)

(۸) ثانیاً دنیا میں اسلامی سلطنتیں مختلف ممالک میں پھیلی ہوئی تھیں اور ہر ایک اپنے ملک کا حاکم مستقل اور آپ کی دونوں شرط خلافت کا جامع تھا اور تبدل ایام و موت، تقرر سلاطین سے کبھی یہاں کی سلطنت پہلے ہوتی کبھی وہاں کی ، ان میں کسی متأخر نے یہ نہ جانا کہ خلافت اس دوسرے سلطان کا حق ہے مجھے اس سے

1 حسن المحاضرة في اخبار مصر والقاهرة Page 183 of 712

Permission and authorization should have been taken, but if he was considered dependent on this Qurayshi Caliphate, then the basis for precedence or delay was never that. Rather, that single condition of being from the Quraysh would show its character even in the state of the Caliph's lack of power, and would make those with great power and might bow their heads before him. Alhamdulillah, it has been proven through such clear statements that all these displays were due to the condition of being from the Quraysh. All sultans themselves held the belief that "we, due to not being from the Quraysh, are not worthy of the Caliphate, and no person other than a Qurayshi can be a Caliph," as scholars of every era and time continued to inform them. And this is definitively the creed of the Ahl-us-Sunnah, and upon this is the continuous (mutawatir) testimony of the Ahadith of Mustafa (peace and blessings of Allah be upon him): "So what is there after truth except error?" (Translation).

As for the issue of assistance, in your opinion, is it not necessary to assist the Sultan of Islam? Is only assisting the Caliph permissible? Was it necessary to claim the Caliphate to incite Muslims to assist? Or is assisting the Sultan of Muslims only for those who are capable, while obedience to the Caliph is obligatory even without capability? This is against the definitive texts of the Quran. When there was no reason, what was the need to create a dispute in a straightforward matter by starting this movement with the word "Caliphate" against the clear, combined explanations of all noble scholars, the consensus of the Companions, the consensus of the Ummah, and the continuous (mutawatir) Ahadith? Why go against the collective creed of the Ahl-us-Sunnah, side with the Kharijites and Mu'tazilites, and take the responsibility of hiding the truth and spreading falsehood through far-fetched interpretations, changes, distortions, betrayals, animosities, and stubbornness? Seek refuge with Allah the Almighty.

Now, by the grace of Allah the Almighty, we divide the discourse into an introduction and three chapters for the detailed explanation of this concise summary:

Introduction: The difference between a Caliph and a Sultan, and that no new custom can affect the established legal issue of the Caliphate.

Chapter One: Clear proofs of the condition of being from the Quraysh from continuous Ahadith, the consensus of the Companions and Successors, and the creed of the Ahl-us-Sunnah, may Allah the Almighty grant them victory.

Chapter Two: A critique of the fifteen-line performance of Maulvi Farangi Sahib in the presidential address.

Chapter Three: Addressing the delusions and deceptions of Mr. Abul Kalam Azad in the treatise on the Caliphate.

And with Allah is success, there is no Lord besides Him, and peace and blessings be upon His chosen one (Mustafa), his family, and his companions.

Page 184 of 712

अनुमति और परवाना लेना चाहिए था, लेकिन अगर उन्हें इस कुरैशी खिलाफत का मोहताज समझा गया, तो इसका आधार अग्रता या विलंब कभी नहीं था। बल्कि, कुरैशी होने की वही एक अकेली शर्त खलीफा की शक्तिहीनता की स्थिति में भी अपना रंग दिखाती थी और बड़े-बड़े अधिकार और शक्ति वालों का सिर अपने सामने झुकाती थी। अल्हम्दुलिल्लाह, ऐसे स्पष्ट बयानों से यह सिद्ध हो गया कि ये सारे प्रभाव कुरैशी होने की शर्त के कारण थे। सभी सुल्तानों का स्वयं यही विश्वास था कि हम कुरैशी न होने के कारण खिलाफत के योग्य नहीं हैं, और कुरैशी के अलावा कोई दूसरा व्यक्ति खलीफा नहीं हो सकता, जैसा कि हर समय और युग के विद्वान उन्हें बताते रहे। और निश्चित रूप से यही अहले सुन्नत का मत है और इसी पर मुस्तफा (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) की हदीसों की निरंतर गवाही है: "तो सत्य के बाद सिवाय पथभ्रष्टता के और क्या है?" (अनुवाद)।

जहाँ तक सहायता का प्रश्न है, क्या आपके विचार में इस्लाम के सुल्तान की सहायता करना आवश्यक नहीं है? क्या केवल खलीफा की सहायता करना ही जायज है? क्या मुसलमानों को सहायता के लिए उकसाने के लिए खिलाफत का दावा करना आवश्यक था? या मुसलमानों के सुल्तान की सहायता केवल सक्षम लोगों पर है और खलीफा की आज्ञाकारिता बिना क्षमता के भी अनिवार्य है? यह कुरान के निश्चित प्रमाणों के विरुद्ध है। जब कोई कारण नहीं था, तो एक सीधी बात में विवाद पैदा करने के लिए सभी विद्वानों के स्पष्ट स्पष्टीकरणों, सहाबा की सहमति, उम्मत की सहमति और निरंतर हदीसों के विरुद्ध "खिलाफत" शब्द से इस आंदोलन को शुरू करने की क्या आवश्यकता थी? अहले सुन्नत के सामूहिक विश्वास के विरुद्ध जाना, खारिजी और मोतज़िला का साथ देना, और दूर-दराज की व्याख्याओं, परिवर्तनों, विरूपणों, विश्वासघातों, शत्रुताओं और हठधर्मिता के माध्यम से सत्य को छिपाने और असत्य को फैलाने का ठेका लेना क्यों? अल्लाह सर्वशक्तिमान की शरण माँगें।

अब हम अल्लाह सर्वशक्तिमान की कृपा से इस संक्षिप्त सारांश की विस्तृत व्याख्या के लिए चर्चा को एक प्रस्तावना और तीन अध्यायों में विभाजित करते हैं:

प्रस्तावना: खलीफा और सुल्तान के बीच अंतर, और यह कि किसी नई प्रथा का शरीयत द्वारा स्थापित खिलाफत के मुद्दे पर कोई प्रभाव नहीं पड़ सकता।

अध्याय एक: निरंतर हदीसों, सहाबा और ताबिईन की सहमति और अहले सुन्नत के मत से कुरैशी होने की शर्त के स्पष्ट प्रमाण, अल्लाह उन्हें विजय प्रदान करे।

अध्याय दो: अध्यक्षीय भाषण में मौलवी फरंगी साहब के पंद्रह पंक्तियों के कार्य की समीक्षा।

अध्याय तीन: खिलाफत पर शोध प्रबंध में मिस्टर अबुल कलाम आजाद के भ्रम और छल का खंडन।

और अल्लाह ही सफलता देने वाला है, उसके सिवा कोई रब नहीं, और उसके चुने हुए (मुस्तफा), उनके परिवार और उनके साथियों पर शांति और आशीर्वाद हो।

पृष्ठ 184 का 712

اذن و پروانہ لینا چاہئے لیکن سمجھا تو اس قریشی خلافت کا محتاج سمجھا تو ہر گز اس کی بناء پر تقدم و تاخر نہ تھی کہ بلکہ وہی ایک اکیلی شرط قریشیت کہ نامقتدری خلیفہ کی حالت میں بھی اپنا رنگ جماتی اور بڑے بڑے اقتدار وجبروت والوں کا سرا اپنے سامنے جھکاتی تھی۔ الحمدللہ کیسے روشن بیانوں سے ثابت ہوا کہ یہ سارے جلوے شرط قریشیت کے تھے تمام سلاطین کا خود یہی عقیدہ تھا کہ ہم بوجہ عدم قریشیت لائق خلافت نہیں، قریشی کے سوا دوسرا شخص خلیفہ نہیں ہو سکتا کہ ہر وقت و قرن کے علماء انہیں یہی بتاتے رہے۔ اور قطعاً یہی مذہب اہلسنت ہے اور اسی پر احادیث مصطفٰی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کی متواتر شہادت ہے "فَمَا ذَا بَعْدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَلُ" (تو حق کے بعد کیا ہے صرف گمراہی ہے۔ت)

رہا مسئلہ اعانت، کیا آپ لوگوں کے زعم میں سلطانِ اسلام کی اعانت کچھ ضرور نہیں، صرف خلیفہ کی اعانت جائز ہے کہ مسلمانوں کو اعانت پر ابھارنے کے لئے ادعائے خلافت ضرور ہوا یا سلطانِ مسلمین کی اعانت صرف قادروں پر ہے اور خلیفہ کی اطاعت بلا قدرت بھی فرض ہے، یہ نصوص قطعیہ قرآن کے خلاف ہے، اور جب کوئی وجہ نہیں پھر کیا ضرورت تھی کہ سیدھی بات میں جھگڑا ڈالنے کے لئے جملہ علمائے کرام کی واضح تصریحات متظافرہ اور اجماع صحابہ و اجماع امت و احادیث متواترہ کے خلاف یہ تحریک لفظ خلافت سے شروع کر کے عقیدہ اجماعیہ اہلسنت کا خلاف کیا جائے، خارجیوں معتزلیوں کا ساتھ دیا جائے، دور از کار تاویلوں، تبدیلیوں، تحریفوں، خیانتوں، عنادوں، مکابروں سے حق چھپانے اور باطل پھیلانے کا ٹھیکا لیا جائے، والعیاذ باللہ تعالٰی۔

اب ہم بتوفیقہ تعالیٰ اس اجمالِ مفصل کی تفصیلِ مجمل کے لئے کلام کو ایک مقدمہ اور تین فصل پر منقسم کرتے ہیں: مقدمہ: خلیفہ و سلطان کے فرق اور یہ کہ کسی عرف حادث سے مسئلہ خلافتِ مصطلحہ شرعیہ پر کوئی اثر نہیں پڑ سکتا۔ فصل اول: احادیث متواترہ و اجماع صحابہ و تابعین و مذہب اہلسنت نصرھم اللہ تعالیٰ سے شرط قریشیت کے روشن ثبوت۔ فصل دوم: خطبہ صدارت میں مولوی فرنگی صاحب کی پندرہ سطری کارگزاری کی ناز برداری۔ فصل سوم: رسالہ خلافت میں مسٹر ابوالکلام آزاد کے ہذیانات و تلبیسات کی خدمتگزاری۔

وباللہ التوفیق لارَبَّ سواہ، والصلوۃ والسلام علیٰ مصطفاہ وآلہ وصحبہ والاہ۔

Fatawa Rizvia Volume 14

Introduction

The difference between a Caliph (Khalifa) and a Sultan, and that being called a Sultan is sufficient proof of not being a Caliph, and what effect any newly emerged common usage of the word "Khalifa" has on the technical Shari'a definition of Caliphate.

(1) A Caliph is the absolute deputy of the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) in governance and world affairs, possessing general authority over the entire Ummah. It is stated in Sharh al-Aqa'id al-Nasafiyyah:

1۔ (خلافتهم) ای نیابتهم عن الرسول فی اقامة الدین بحیث یجب علی کافة الامم الاتباع | Their Caliphate, meaning the position of being the deputy of the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) in establishing the religion, is such that following them is obligatory upon the entire Ummah. (T)

The refusal of defiant infidels to recognize him does not legally interfere with his entitlement to general authority, just as their refusal to recognize the Prophet himself does not. Similarly, among the Muslims on the face of the earth, whoever does not recognize him will not invalidate his Caliphate; rather, they themselves will be declared rebels. In terminology, a Sultan is a king who has coercive dominance over countries, with minor rulers of territories being under his command.

کما ذکره الامام جلال الدین السیوطی رحمه الله تعالی فی حسن المحاضرة عن ابن فضل الله فی المسالك عن علی بن سعید۔ | As Imam Jalal al-Din al-Suyuti (may Allah the Exalted have mercy on him) mentioned in Husn al-Muhadarah from Ibn Fadlullah, who cited it from Ali ibn Sa'id in al-Masalik. (T)

This is of two types: (1) A 'Mawla' (appointee) whom the Caliph has made a governor. His authority will be according to what the Caliph has granted him, to the extent he has been made governor. (2) The second is the 'Mutaghallib' (usurper) who has seized a country by the sword. His authority will be over his own realm only, and that's it.

(2) Stemming from the first point: obedience to the Caliph in matters that are not disobedience to Allah is obligatory upon the entire Ummah. The basis of this is his office itself, meaning he is the deputy of the Messenger of the Lord (peace and blessings of Allah be upon him). The obedience to a Sultan is only within his own realm. Then, if he is a 'Mawla', it is through the grant of the Caliph because of that

very office, as his command is the command of the Caliph, and the command of the Caliph is the command of the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him). If he is a 'Mutaghallib', then obedience is not due to his office, as it is not Shari'a-based, but rather...

---

1 Sharh al-Aqa'id al-Nasafiyyah, Dar al-Isha'at al-Arabiyyah, Kandahar, Afghanistan, p. 108.

फ़तावा रज़विया जिल्द 14

प्रस्तावना (मुक़दमा)

ख़लीफ़ा और सुल्तान के बीच अंतर, और यह कि केवल सुल्तान कहलाना ही ख़लीफ़ा न होने का पर्याप्त प्रमाण है, और यह कि यदि शब्द "ख़लीफ़ा" के उपयोग में कोई नया लोक-प्रचलन उत्पन्न होता है, तो उसका शरीयत द्वारा परिभाषित ख़िलाफ़त पर क्या प्रभाव पड़ता है।

(1) ख़लीफ़ा शासन और विश्व व्यवस्था में अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) का पूर्ण प्रतिनिधि (नायब-ए-मुतलक़) है, जिसे पूरी उम्मत पर सामान्य अधिकार प्राप्त है। 'शरह अक़ैद-ए-नस्फ़ी' में है:

1۔ (خلافتهم) ای نیابتهم عن الرسول فی اقامة الدین بحیث یجب علی کافة الامم الاتباع | उनकी ख़िलाफ़त, अर्थात दीन को स्थापित करने में अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के प्रतिनिधि होने का पद यह है कि पूरी उम्मत पर उनका अनुसरण करना अनिवार्य (वाजिब) है। (त)

स्वार्थी काफ़िरों का उसे न मानना शरीयत के अनुसार उसके सामान्य अधिकार की पात्रता में बाधा नहीं डालता, ठीक वैसे ही जैसे उनका स्वयं नबी को न मानना। इसी प्रकार, पृथ्वी के उन मुसलमानों में से जो उसे नहीं मानेंगे, उनके न मानने से उसकी ख़िलाफ़त में कोई कमी नहीं आएगी; बल्कि वे स्वयं बागी (विद्रोही) करार दिए जाएंगे। तकनीकी शब्दावली में, सुल्तान वह राजा है जिसका देशों पर दमनकारी वर्चस्व हो और छोटे-छोटे क्षेत्रों के शासक उसके अधीन हों।

کما ذکره الامام جلال الدین السیوطی رحمه الله تعالی فی حسن المحاضرة عن ابن فضل الله فی المسالك عن علی بن سعید۔ | जैसा कि इमाम जलालुद्दीन सुयूती (रहमतुल्लाहि अलैहि) ने 'हुस्न अल-मुहादरा' में इब्न फ़ज़लुल्लाह से, जिन्होंने 'मसालिक' में अली बिन सईद से इसे उद्धृत किया है, उल्लेख किया। (त)

यह दो प्रकार का है: (1) 'मौला' (नियुक्त व्यक्ति) जिसे ख़लीफ़ा ने गवर्नर बनाया हो। उसका अधिकार ख़लीफ़ा द्वारा दिए गए अधिकार के अनुसार होगा, जितनी सीमा तक उसे गवर्नर बनाया गया है। (2) दूसरा 'मुतग़ल्लिब' (बलपूर्वक अधिकार करने वाला) जिसने तलवार के बल पर किसी देश पर कब्ज़ा कर लिया हो। उसका अधिकार केवल उसके अपने राज्य क्षेत्र तक ही सीमित होगा।

(2) पहले बिंदु से यह निकलता है कि अल्लाह की अवज्ञा के अलावा अन्य मामलों में ख़लीफ़ा की आज्ञा मानना पूरी उम्मत पर फ़र्ज़ है। इसका आधार स्वयं उसका पद है, जिसका अर्थ है रब के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) का प्रतिनिधि होना। सुल्तान की आज्ञाकारिता केवल उसके अपने राज्य क्षेत्र तक है। फिर, यदि वह 'मौला' है, तो ख़लीफ़ा द्वारा दिए गए अधिकार के माध्यम से उसी पद के कारण है, क्योंकि उसका आदेश ख़लीफ़ा का आदेश है, और ख़लीफ़ा का आदेश नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) का आदेश है। और यदि वह 'मुतग़ल्लिब' है, तो आज्ञाकारिता उसके पद के कारण नहीं है क्योंकि वह शरीयत आधारित नहीं है, बल्कि...

---

1 शरह अल-अक़ैद अल-नस्फ़िया, दार अल-इशाअत अल-अरबिया, कंधार, अफ़गानिस्तान, पृ. 108।

مقدمہ

خلیفہ و سلطان کے فرق اور یہ کہ سلطان کہہ دیا جانا ہی خلیفہ نہ ہونے کی کافی دلیل ہے اور یہ کہ لفظ خلیفہ میں اگر کوئی عرف حادث ہو تو اس سے خلافتِ مصطلحہِ شرعیہ پر کیا اثر۔ (۱) خلیفہ حکمرانی و جہان بانی میں رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کا نائب مطلق تمام امت پر ولایت عامہ والا ہے، شرح عقائد نسفی میں ہے:

(خلافتھم) ای نیابتھم عن الرسول فی اقامۃ الدین بحیث یجب علی کافۃ الامم الاتباع 1۔ | ان کی خلافت، یعنی دین کی اقامت میں رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کی نیابت کا مقام یہ ہے کہ تمام امت پر اس کی اتباع واجب ہے (ت)

خود سر کفار کا اسے نہ ماننا شرعاً اس کے استحقاق ولایت عامہ میں مخل نہیں جس طرح ان کا خود نبی کو نہ ماننا یونہی روئے زمین کے مسلمانوں میں جو اسے نہ مانے گا اس کی خلافت میں خلاف نہ آئے گا یہ خود ہی باغی قرار پائے گا اور اصطلاح میں سلطان وہ بادشاہ ہے جس کا تسلط قہری ملکوں پر ہو چھوٹے چھوٹے والیانِ ملک اس کے زیر حکم ہوں،

کما ذکرہ الامام جلال الدین السیوطی رحمہ اللہ تعالی فی حسن المحاضرۃ عن ابن فضل اللہ فی المسالک عن علی بن سعید۔ | جیسا کہ امام جلال الدین سیوطی رحمہ اللہ تعالٰی نے حسن المحاضرۃ میں ابن فضل اللہ سے انہوں نے مسالک میں علی بن سعید سے اسے ذکر کیا۔ (ت)

یہ دو قسم ہے: (۱) مولٰی جسے خلیفہ نے والی کیا ہو اس کی ولایت حسبِ عطائے خلیفہ ہو گی جس قدر پر والی کرے۔ (۲) دوسرا متغلب کہ بزورِ شمشیر ملک دبا بیٹھا اس کی ولایت اپنی قلمرو پر ہو

گی و بس۔ (۲) کہ اول پر متفرع ہے خلیفہ کی اطاعت غیر معصیت الٰہی میں تمام امت پر فرض ہے جس کا منشا خود اس کا منصب ہے کہنا نائبِ رسول رب ہے صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم، اور سلطان کی اطاعت صرف اپنی قلمرو پر، پھر اگر مولیٰ ہے تو بواسطہ عطائے خلیفہ اس منصب ہی کی وجہ سے کہ اس کا امر امرِ خلیفہ ہے اور امرِ خلیفہ امرِ نبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم، اور اگر متغلب ہے تو نہ اس کے منصب سے کہ وہ شرعی نہیں بلکہ

---

1 شرح العقائد النسفیۃ دار الاشاعۃ العربیۃ قندھار، افغانستان ص ۱۰۸

Fatawa Rizwia Volume 14

To repel strife and for self-protection, Mr. himself quoted from Fath al-Bari regarding a conquering sultan (p. 51): "Obeying him is better than revolting against him, because in that [obedience] there is the preservation of lives and the calming of the masses." 1 Compared to opposing him, obeying him is better because it ensures the protection of lives and tranquility from unrest. (T)

(3) Branching from the second point: whatever permissible (mubah) act the Caliph commands becomes an obligation (fard) in reality; whatever permissible act he forbids becomes prohibited (haram) in reality, to the extent that it is not permissible to go against it even in solitude and privacy, for even if the Caliph does not see, Allah sees. Once, Caliph Mansur forbade the Leader of Imams, the Lamp of the Nation, our master Imam al-A'zam (Imam Abu Hanifa), may Allah be pleased with him, from issuing fatwas. The daughter of the great Imam asked a question at home; the Imam said: "I cannot answer, the Caliph has forbidden it." This shows that the Caliph's command prevails over even a communal obligation (fard kifayah) while others are present to perform it—though neglecting it is not a sin—the Caliph's command will be enacted, even if the Caliph is an oppressor, and even if that command itself is oppressive (as preventing the Imam from fatwas would be oppressive), it must be followed. However, for a conquering sultan whose authority is not derived from a Caliph, his commands and prohibitions do not make permissible things obligatory or prohibited in their essence; in solitude, where there is no fear of information reaching him, a permissible act remains permissible. Allama Shihabuddin Khafaji (may Allah have mercy on him), author of *Nasim al-Riyadh* and *Inayat al-Qadi* etc., wrote that during the time of beneficial books, the Sultan forbade people from smoking hookah; they would smoke it behind curtains. Imam Allama Arif Billah Sayyidi Abdul Ghani Nablusi (may Allah sanctify his secret) says in the treatise *Al-Sulh bayn al-Ikhwan*: "I neither smoke hookah myself nor does anyone in my household, but I cannot call a permissible act prohibited." 2 And in response to the Sultan's prohibition, it is stated in the commentary on *Hadiyya* by Ibn al-Imad:

Arabic Text	Translation
Layta shi’ri ayyu amrin min amrihi yatamassaku bihi amruhu al-nasa bi-tarkihi aw amruhu bi-i’ta’ al-maksi ‘alayhi ‘ala anna al-murada	I wish I knew which of the Sultan's commands should be followed: his command to the people to stop [smoking], or his command for them to pay tax on it? Moreover, concerning the noble

Arabic Text	Translation
min uli al-amri fi al-ayati al-ulama'u 'ala asahhi al-aqwali kama dhakarahu al-'Ayni fi akhiri masa'ila shatta min sharh al-Kanz wa aydan	verse, the most correct view is that 'those in authority' refers to the scholars, as mentioned by Imam al-Ayni in the commentary of *Al-Kanz*; furthermore, would the command of oppressive rulers become a Sharia command? Even though...

1. Problem of Caliphate, discussion in some famous books of beliefs and jurisprudence, Data Publishers, Lahore, p. 106.
2. Treatise *Al-Sulh bayn al-Ikhwan* by Abdul Ghani Nablusi.

फ़तावा रज़विया खंड चौदह (14)

उपद्रव को रोकने और अपनी सुरक्षा के लिए श्रीमान ने स्वयं एक विजयी सुल्तान के संबंध में 'फ़तह अल-बारी' से उद्धृत किया (पृष्ठ 51): "उसके खिलाफ विद्रोह करने की तुलना में उसकी आज्ञा मानना बेहतर है क्योंकि इसमें प्राणों की रक्षा और जनसमुदाय की शांति है।" 1 उसका विरोध करने के मुकाबले उसकी आज्ञा मानना बेहतर है क्योंकि इसमें जानों का संरक्षण और अशांति से चैन है। (त)

(3) कि दूसरे बिंदु से यह शाखा निकलती है: खलीफा ने जिस जायज़ (मुबाह) कार्य का आदेश दिया, वह वास्तव में अनिवार्य (फ़र्ज़) हो गया, और जिस जायज़ कार्य से मना किया, वह वास्तव में हराम हो गया, यहाँ तक कि एकांत और गोपनीयता में भी उसका उल्लंघन जायज़ नहीं है, क्योंकि यदि खलीफा नहीं देख रहा, तो अल्लाह देख रहा है। एक समय में खलीफा मंसूर ने इमामों के नेता, राष्ट्र के दीपक, हमारे स्वामी इमाम-ए-आज़म (इमाम अबू हनीफ़ा), रज़ियल्लाहु अन्हु, को फतवा देने से मना कर दिया था। महान इमाम की साहबज़ादी ने घर में एक मसला पूछा; इमाम ने फरमाया: "मैं जवाब नहीं दे सकता, खलीफा ने मना किया है।" यहाँ से स्पष्ट हुआ कि खलीफा का आदेश मुबाह तो दूर, 'फ़र्ज़-ए-किफ़ाया' (सामूहिक अनिवार्यता) पर भी प्रबल होता है, जबकि अन्य उसे पूरा करने वाले मौजूद हों —यद्यपि उसका त्याग पाप नहीं है—फिर भी खलीफा का आदेश प्रभावी होगा, भले ही खलीफा अत्याचारी हो और उसका वह आदेश स्वयं अत्याचार हो (जैसे इमाम को फतवा देने से रोकना अत्याचार होगा, फिर भी उसका पालन किया गया)। लेकिन वह विजयी सुल्तान जिसका अधिकार खलीफा से प्राप्त न हो, उसके आदेश और निषेध से जायज़ चीजें अनिवार्य या हराम नहीं हो जाएंगी; एकांत में इस तरह कि उसे सूचना पहुँचने की आशंका न हो, जायज़ चीज़ अपनी जायज़ स्थिति पर रहेगी। अल्लामा शहाबुद्दीन खफ़ाजी (रहमतुल्लाहि अलैहि), 'नसीम अल-रियाज़' और 'इनायत अल-क़ाज़ी' आदि के लेखक, के काल में सुल्तान ने लोगों को हुक्का पीने से मना किया था; वे पर्दा डाल कर पीते थे। इमाम अल्लामा आरिफ़ बिल्लाह सैयदी अब्दुल ग़नी नाबलुसी (क़ुद्दिस सिर्रहु अल-क़ुदसी) रिसाला 'अस-सुलह बैन अल-इखवान' में फरमाते हैं: "न मैं खुद हुक्का पीता हूँ और न मेरे पूरे घर में कोई पीता है, लेकिन मैं मुबाह (जायज़) को हराम नहीं कह सकता।" 2 और सुल्तानी निषेध के उत्तर में इब्न अल-इमाद की 'शरह हदीया' में फरमाते हैं:

अरबी पाठ

लइत शिअरी अइय्य अम्रिन मिन अम्रिही यतमस्सकु बिही अम्रुहु अन्नसा बितर्किही अव अम्रुहु बिइताअल मक्सी अलैहि अला अन्ना अलमुरादा मिन ऊलिल अम्रि फिल आयति अलउलामाउ अला असहि अलअक़्वाली कमा ज़करहु अलऐनी फ़ी आख़िरी मसाइला शत्ता मिन शरह अलकन्ज़ व ऐज़न

अनुवाद

काश मैं जानूँ कि सुल्तान के किस हुक्म पर अमल किया जाए: यह कि लोग हुक्का न पिएँ या यह कि वे तंबाकू पर टैक्स दें? इसके साथ ही, आयत-ए-करीमा में सबसे सही मत यह है कि 'अधिकार संपन्न लोगों' (उलिल अम्र) से तात्पर्य विद्वान (उलेमा) हैं, जैसा कि इमाम ऐनी की 'शरह कन्ज़' में है; साथ ही, क्या अत्याचारी सुल्तानों का आदेश शरीयत का आदेश बन जाएगा? हालांकि...

---

1. खिलाफत का मसला, कुछ प्रसिद्ध अक़ाएद और फिक़्ह की किताबों में चर्चा, दाता पब्लिशर लाहौर, पृ. 106।
2. रिसाला 'अस-सुलह बैन अल-इखवान' अब्दुल ग़नी नाबलुसी द्वारा।

पृष्ठ 186/712

دفع فتنہ اور اپنے تحفظ کے لئے خود مسٹر نے فتح الباری سے درباہ سلطان متغلب نقل کیا (ص ۵۱)۔ طاعته خیر من الخروج علیه لما فی ذلک من حقن الدماء وتسکین الدهماء 1۔ اس کے خلاف کے مقابلہ میں اس کی طاعت بہتر ہے کیونکہ اس میں جانوں کا تحفظ اور شورش سے سکون ہے (ت)

(۳) کہ دوم پر متفرع ہے خلیفہ نے جس مباح کا حکم دیا حقیقۃً فرض ہو گیا جس مباح سے منع کیا حقیقۃً حرام ہو گیا یہاں تک تنہائی و خلوت میں بھی اس کا خلاف جائز نہیں کہ خلیفہ نہ دیکھے اللہ دیکھتا ہے، ایک زمانے میں خلیفہ منصور نے امام الائمہ سراج الامہ سیدنا امام اعظم رضی اللہ تعالٰی عنہ کو فتوٰی دینے سے منع کر دیا تھا، امام ہمام کی صاحبزادی نے گھر میں ایک مسئلہ پوچھا، امام نے فرمایا: میں جواب نہیں دے سکتا خلیفہ نے منع کیا ہے۔ یہاں سے ظاہر ہوا کہ خلیفہ کا حکم مباح درکنار فرض کفایہ پر غالب ہے جبکہ دوسرے اس کے ادا کرنے والے موجود ہوں کہ اب اس کا ترک معصیت نہیں تو حکم خلیفہ نافذ ہوگا اگرچہ خلیفہ ظالم بلکہ خود اس کا وہ حکم ظلم ہو کہ امام کو فتوٰی سے روکنا نہ ہو گا مگر ظلماً، اور سلطان متغلب جس کی ولایت خلیفہ سے مستفاد نہ ہو اس کے امر و نہی سے مباحات فی نفسہا واجب و حرام نہ ہو جائیں گے تنہائی میں اس طور پر کہ اسے اطلاع پہنچنے کا اندیشہ نہ ہو مباح اپنی اباحت پر رہے گا۔ علامہ شہاب الدین خفاجی رحمہ اللہ تعالٰی صاحب نسیم الریاض و عنایۃ القاضی وغیرہ ہما کتب نافعہ کے زمانے میں سلطان نے حقہ پینے سے لوگوں کو منع کیا تھا یہ پردہ ڈال کر پیتے ۔ امام علامہ عارف باللہ سیدی عبدالغنی نابلسی قدس سرہ القدسی رسالہ الصلح بین الاخوان میں فرماتے ہیں: "نہ خود حقہ پیتا ہوں نہ میرے گھر بھر میں کوئی پیتا ہے مگر مباح کو حرام نہیں کہہ سکتا"۔ 2 اور منع سلطانی کے جواب میں شرح ہدیہ ابن العماد میں فرماتے ہیں:

لیت شعری ای امر من امریه یتمسك به امره الناس بترکه او امره باعطاء المکس علیه علی ان المراد من اولی الامر فی الاٰیة العلماء علی اصح الاقوال کما ذکره العینی فی اخر مسائل شتی من شرح الکنز وایضا

یعنی کاش میں جانوں کہ سلطان کا کون سا حکم لیا جائے یہ کہ لوگ حقہ نہ پئیں یا یہ کہ تمباکو پر ٹیکس دیں معہٰذا آیہ کریمہ میں اصح قول یہ ہے کہ اولیٰ الامر سے مراد علماء ہیں جس طرح شرح کنز امام عینی میں ہے نیز کیا ظالم سلاطین کا حکم حکم شرعی ہو جائے گا حالانکہ

---

1 مسئلہ خلافت بحث بعض کتب مشہورہ عقائد و فقہ داتا پبلشر لاہور ص ۱۰۶ 2 رسالہ الصلح بین الاخوان لعبد الغنی نابلسی

Fatawa Razawiya, Volume 14

| Does the prohibition of oppressive rulers establish a Sharia ruling? And they said: whoever calls the sultan of our time 'just' has committed blasphemy - 1 | The leaders of religion have clarified that whoever calls the sultan of our time 'just' will become an infidel. End. |

This statement is by Imam Ilm al-Huda Abu Mansur Maturidi (may Allah be pleased with him) regarding the rulers of his time, which was more than a thousand years ago, let alone now. We ask Allah for forgiveness and wellbeing.

(4) That also stems from the second point: there can only be one [Caliph] at a time in the whole world, whereas there can be ten rulers in ten countries. Mr. Azad himself writes (p. 84): "Islam established only one government for Muslims, meaning there should be only one ruler and Caliph for Muslims on the face of the earth."

(5) No sultan is dependent on another sultan's permission for establishing his rule, but every sultan is dependent on the Caliph's permission because without it, his rule cannot be legitimate or according to Sharia. From Azad's p. 79 himself: "The religious grandeur of the Caliphate forced [sultans] to obtain a certificate of vicegerency from the Caliphate to make their rule legitimate."

(6) A Caliph cannot be deposed without a Sharia reason by even the greatest sultan. Even the powerful and rebellious Turkish commanders, who had gained control over the Caliphs by killing Mutawakkil bin Mu'tasim bin Harun al-Rashid, when they wanted to depose one while keeping him alive, they would force him to resign from the Caliphate so that the removal would be valid. In contrast, for a sultan, it is enough for the Caliph to say, "I have deposed you," to effect his removal.

(7) For a sultanate, being from the Quraish tribe is not a condition, nor is freedom; many slaves have been kings. In Azad's treatise itself, page 55: "Slaves have ruled, and all the Sayyids and Quraish bowed their heads in obedience before them."

And for the Caliphate, being a free person is a condition by consensus of the people of the Qibla, as mentioned in Al-Mawaqif, its commentary, and general books (as it is in Al-Mawaqif, its commentary, and common books). From here, the differences between a Caliph and a Sultan become clear, also...

---

1. Sharh Badi'at Ibn al-Imad Page 187 of 712

फ़तावा रज़विया, जिल्द 14

| क्या अत्याचारी सुल्तानों की मनाही एक शरीयत का हुक्म साबित करती है? और उन्होंने कहा: जिसने हमारे समय के सुल्तान को न्यायप्रिय कहा, वह काफ़िर हो गया - 1 | दीन के इमामों ने स्पष्ट किया है कि जो हमारे समय के सुल्तान को न्यायप्रिय कहेगा, वह काफ़िर हो जाएगा। इति। |

यह कथन इमाम इल्म-उल-हुदा अबू मंसूर मातुरीदी (रज़ियल्लाहु अन्हु) का अपने समय के सुल्तानों के बारे में है, जिन्हें एक हज़ार साल से अधिक समय हो गया है, अब की तो बात ही क्या। हम अल्लाह से माफ़ी और सलामती माँगते हैं।

(4) यह भी दूसरे बिंदु से निकलता है: एक समय में पूरी दुनिया में केवल एक ही (ख़लीफ़ा) हो सकता है, जबकि दस देशों में दस सुल्तान हो सकते हैं। मिस्टर आज़ाद ख़ुद लिखते हैं (पृष्ठ 84): "इस्लाम ने मुसलमानों की हुकूमत एक ही तय की थी, यानी पूरी धरती पर मुसलमानों का सिर्फ एक ही शासक और ख़लीफ़ा हो।"

(5) कोई भी सुल्तान अपना शासन स्थापित करने के लिए दूसरे सुल्तान की अनुमति का मोहताज नहीं है, लेकिन हर सुल्तान ख़लीफ़ा की अनुमति का मोहताज है क्योंकि उसके बिना उसका शासन शरीयत के अनुसार और शरीयत के अनुकूल नहीं हो सकता। ख़ुद आज़ाद के पृष्ठ 79 से गुज़रा कि: "ख़िलाफ़त की धार्मिक महानता ने मजबूर किया कि अपनी हुकूमत को शरीयत के तौर पर मनवाने के लिए ख़िलाफ़त से नायब (प्रतिनिधि) होने का प्रमाणपत्र हासिल करते रहें।"

(6) एक ख़लीफ़ा को बिना किसी शरीयत की वजह के बड़े से बड़ा सुल्तान भी पदमुक्त नहीं कर सकता। ख़ुद अत्याचारी और विद्रोही तुर्क कमांडरों ने, जिन्होंने मुतवक्किल बिन मोतसिम बिन हारून अल-रशीद की हत्या करके ख़लीफ़ाओं पर प्रभुत्व जमा लिया था, जब वे उनमें से किसी को जीवित रखकर पदमुक्त करना चाहते थे, तो उसे ख़िलाफ़त से इस्तीफ़ा देने के लिए मजबूर करते थे ताकि पदमुक्ति सही हो जाए। इसके विपरीत सुल्तान के लिए ख़लीफ़ा का सिर्फ़ ज़बान से यह कह देना काफ़ी है कि "मैंने तुझे पदमुक्त किया"।

(7) सल्तनत (शासन) के लिए कुरैशी होना तो दूर, आज़ाद (स्वतंत्र) होना भी शर्त नहीं है, बहुत से गुलाम बादशाह हुए हैं। ख़ुद आज़ाद के रिसाले (लेख) पृष्ठ 55 में है: "गुलामों ने बादशाही की है और तमाम सादात और कुरैश ने उनके आगे आज्ञाकारिता का सिर झुकाया है।"

और ख़िलाफ़त के लिए आज़ाद होना अहल-ए-क़िब्ला के इज्मा (आम सहमति) से शर्त है, जैसा कि अल-मवाकिफ़, उसकी व्याख्या और आम किताबों में है। यहाँ से ख़लीफ़ा और सुल्तान के बीच का अंतर स्पष्ट हो गया, साथ ही...

---

1. शरह बदिअत इब्न अल-इमाद पृष्ठ 187 of 712

فتاویٰ رضویہ، جلد چہار دہم (۱۴)

| هل منع السلاطين الظلمة يثبت حكماً شرعياً وقد قالوا من قال لسلطان زماننا عادل كفر ـ 1 | ائمہ دین نے تصریح فرمائی ہے کہ جو ہمارے زمانے کے سلطان کو عادل کہے کافر ہوجائے گا انتہیٰ۔ |

یہ ارشاد امام علم الہدیٰ ابو منصور ماتریدی رضی اللہ تعالی عنہ کا اپنے زمانے کے سلاطین میں ہے جنہیں ہزار برس سے زائد ہوئے نہ کہ اب۔ نسأل اللہ العفو والعافیۃ۔

(۴) کہ نیز دوم پر متفرع ہے ایک وقت میں تمام جہان میں ایک ہی ہو سکتا ہے اور سلاطین دس ملکوں میں دس۔ خود مسٹر آزاد لکھتے ہیں (ص ۸۴) : "اسلام نے مسلمانوں کی حکومت ایک ہی قرار دی تھی یعنی روئے زمین پر مسلمانوں کا صرف ایک ہی فرمانروا و خلیفہ ہو۔"

(۵) کوئی سلطان اپنے انعقادِ سلطنت میں دوسرے سلطان کے اذن کا محتاج نہیں مگر ہر سلطان اذنِ خلیفہ کا محتاج ہے کہ بے اس کے اس کی حکومت شرعی و مرضیِ شرع نہیں ہو سکتی، خود آزاد کے ص ۷۹ سے گزرا کہ : "خلافت کی عظمت دینی نے مجبور کیا کہ اپنی حکومت کو شرعی طور پر منوا دینے کے لئے خلافت سے پروانہ نیابت حاصل کرتے رہیں۔"

(۶) خلیفہ بلاوجہ شرعی کسی بڑے سے بڑے سلطان کے معزول کئے معزول نہیں ہو سکتا، خود جبار و سرکش قوادِ ترک کہ متوکل بن معتصم بن ہارون رشید کو قتل کر کے خلفاء پر حاوی ہو گئے تھے جب ان میں کسی کو زندہ رکھ کر معزول کرنا چاہتے خود اسے مجبور کرتے کہ خلافت سے استعفیٰ دے تاکہ عزل صحیح ہو جائے۔ بخلاف سلطان کہ خلیفہ کا صرف زبان سے کہہ دینا "میں نے تجھے معزول کیا" اس کے عزل کو بس ہے۔

(۷) سلطنت کے لئے قرشیت درکنار حریت بھی شرط نہیں، بہتیرے غلام بادشاہ ہوئے، خود رسالہ آزاد صفحہ ۵۵ میں ہے: "غلاموں نے بادشاہت کی ہے اور تمام سادات و قریش نے ان کے آگے اطاعت کا سر جھکایا ہے۔"

اور خلافت کے لئے حریت باجماع اہل قبلہ شرط ہے کما فی المواقف وشرحہ وعامۃ الکتب (جیسا کہ مواقف اور اس کی شرح اور عامہ کتب میں ہے۔ ت) یہاں سے خلیفہ و سلطان کے فرق ظاہر ہو گئے، نیز

---

1 شرح بدیۃ ابن العماد Page 187 of 712

Fatawa Razawiyya, Volume 14

It has become clear that 'Sultan' is a much lower rank than 'Khalifah' (Caliph), which is why the word Sultan is never used with the name of a Khalifah as it would be beneath their dignity. To this day, no one has called Abu Bakr Siddiq, Umar Farooq, Uthman Ghani, Ali al-Murtaza, or even Umar bin Abdul Aziz as 'Sultan'. In fact, you would not even hear 'Sultan Harun al-Rashid'; you will not find this title associated with the name of any Umayyad or Abbasid Caliph. Thus, it is clear that those who append 'Sultan' to the name of a ruler do not consider him a Khalifah, for the position of Khalifah is much higher and more sublime. This is the technical Shar'i Khilafat which is under discussion here, and for which being from the Quraysh tribe and seven other conditions are mandatory. If in common parlance someone refers to a Sultan as 'Khalifah' or mentions it in praise, it does not negate the Shar'i ruling nor is it contrary to Shar'i terminology. Just as there is a consensus among the Ahl al-Sunnah that among humans, no one is infallible (Ma'sum) except the Prophets (peace be upon them), and anyone who considers someone else infallible is excluded from the Ahl al-Sunnah; yet, in common parlance, children are also called 'innocent' (Ma'sum). This is outside of the technical discussion, just as the assistant of a boys' teacher is also called a 'Khalifah'. This discussion is worth remembering so as not to be deceived. Success is from Allah.

CHAPTER ONE

Clear proofs of the condition of being from the Quraysh from the successive (Mutawatir) Hadiths of the Prophet (peace be upon him), the consensus of the Companions, Successors, and the leaders of the Ummah, and the refined path of the Ahl al-Sunnah wa al-Jama'ah... Instead of bringing the Hadiths separately and explaining their sources and the nature of their succession to show the completion of the argument and the grounds for reasoning, it is better to present the noble sayings of the great Imams and prominent scholars from the books of beliefs (Aqa'id) and jurisprudence (Fiqh). They will state that these Hadiths are Mutawatir, their proofs are overwhelming, and the consensus in every generation and era is consolidated. Those who oppose this are not Sunnis but are misguided Kharijites and Mu'tazilites. Success is from Allah.

BOOKS OF BELIEFS

The great Imam, Mufti of Jinn and Humans, Knower of Allah, Najm al-Millah wa al-Din Umar Nasafi—the teacher of Imam Burhan al-Millah wa al-Din, author of Al-Hidayah

(may Allah have mercy on them both)—his text of beliefs known as 'Aqa'id al-Nasafiyya' is famous. It is the textbook of the beliefs of Ahl al-Sunnah in the Nizamiya and other educational systems, included in the curriculum so that students may become aware of the beliefs of the Ahl al-Sunnah. In this great book, it is stated: "And the Imam (Khalifah) must be from the Quraysh, and it is not permissible to be from any other than them."1 This means the Khalifah must be from the Quraysh; it is not permissible for a non-Qurayshi to hold the position.

1 Sharh al-Aqa'id al-Nasafiyya, Dar al-Isha'at al-Arabiya, Kandahar, Afghanistan, p. 111

फतावा रज़विया, खंड 14

यह स्पष्ट हो गया है कि 'सुल्तान' का पद 'खलीफा' से बहुत नीचे है, इसीलिए खलीफा के नाम के साथ कभी सुल्तान शब्द का प्रयोग नहीं किया जाता क्योंकि यह उनकी गरिमा के अनुकूल नहीं है। आज तक किसी ने सुल्तान अबू बक्र सिद्दीक, सुल्तान उमर फारूक, सुल्तान उस्मान गनी, सुल्तान अली मुर्तज़ा, या सुल्तान उमर बिन अब्दुल अजीज तक नहीं कहा। वास्तव में, सुल्तान हारून अल-रशीद भी नहीं सुना गया होगा; आप किसी भी उमय्यद या अब्बासी खलीफा के नाम के साथ इसे नहीं पाएंगे। अतः यह स्पष्ट हो गया कि जिनके नाम के साथ सुल्तान लगाया जाता है, उन्हें खलीफा नहीं माना जाता क्योंकि खलीफा का पद उससे कहीं अधिक ऊँचा और भव्य है। यही वह पारिभाषिक शरीयत आधारित खिलाफत है जिसकी चर्चा यहाँ हो रही है, और जिसके लिए कुरैशी होना और अन्य सात शर्तें अनिवार्य हैं। यदि सामान्य बोलचाल में किसी सुल्तान को खलीफा कहा जाए या प्रशंसा में उसका उल्लेख किया जाए, तो वह न तो शरीयत के आदेश को नकारता है और न ही शरीयत की शब्दावली के विरुद्ध है। जिस प्रकार अहले सुन्नत का आम मत है कि मनुष्यों में नबियों (अलैहिमुस्सलाम) के अलावा कोई भी मासूम (पाप रहित) नहीं है, और जो किसी अन्य को मासूम मानता है वह अहले सुन्नत से बाहर है; फिर भी, सामान्य बोलचाल में बच्चों को भी मासूम कहा जाता है। यह तकनीकी चर्चा से बाहर है, जैसे लड़कों के शिक्षक के सहायक को भी 'खलीफा' कहा जाता है। यह चर्चा याद रखने योग्य है ताकि कोई भ्रम न हो। और सफलता अल्लाह की ओर से है।

अध्याय एक

पैगंबर (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) की मुतवातिर (लगातार) हदीसों, सहाबा, ताबिईन और उम्मत के इमामों की सहमति और अहले सुन्नत वल जमाअत के परिष्कृत धर्म से कुरैशी होने की शर्त का स्पष्ट प्रमाण... मैं हदीसों को अलग से लाऊं और उनके स्रोतों और मुतवातिर होने की स्थिति बताकर तर्क की पूर्णता दिखाऊं इससे बेहतर यह है कि अकीदे और न्यायशास्त्र (फिक्ह) की पुस्तकों से महान इमामों और विद्वानों के कथनों को प्रस्तुत करूँ। वे बता देंगे कि ये हदीसें मुतवातिर हैं, उनके प्रमाण प्रबल हैं, और हर पीढ़ी तथा युग में उन पर सर्वसम्मति रही है। इसका विरोध करने वाले सुन्नी नहीं बल्कि गुमराह और असफल खारिजी और मोतज़िली हैं। सफलता अल्लाह की ओर से है।

अकीदे की किताबें

महान इमाम, जिन्नों और इंसानों के मुफ्ती, आरिफ बिल्लाह नज्मुल मिल्लत वद्दीन उमर नसफी—जो हिदाया के लेखक इमाम बुरहानुल मिल्लत वद्दीन के शिक्षक हैं (अल्लाह उन दोनों पर दया करे)—उनका ग्रंथ 'अकायद नसफी' के नाम से प्रसिद्ध है। यह ग्रंथ निज़ामिया और अन्य शिक्षण प्रणालियों में अहले सुन्नत के अकीदे की पाठ्यपुस्तक है, जिसे पाठ्यक्रम में इसलिए रखा गया है ताकि छात्र अहले सुन्नत के अकीदों से परिचित हो सकें। इस महान पुस्तक में लिखा है: "और इमाम (खलीफा) का कुरैशी होना अनिवार्य है, और उनके अलावा किसी और का होना जायज़ नहीं है।"1 अर्थात खलीफा कुरैशी होना चाहिए, गैर-कुरैशी का होना जायज़ नहीं है।

1 शरह अल-अकायद अल-नसफिया, दार अल-इशअत अल-अरबिया, कंधार, अफगानिस्तान, पृष्ठ 111

کھل گیا کہ سلطان خلیفہ سے بہت نیچا درجہ ہے، ولہذا کبھی خلیفہ کے نام کے ساتھ لفظ سلطان نہیں کہا جاتا کہ اس کی کسر شان ہے آج تک کسی نے سلطان ابو بکر صدیق، سلطان عمر فاروق، سلطان عثمان غنی، سلطان علی المرتضی بلکہ سلطان عمر بن عبدالعزیز بلکہ سلطان ہارون رشید نہ سنا ہوگا، کسی خلیفہ اموی یا عباسی کے نام کے ساتھ اسے نہ پائیے گا، تو کھل گیا کہ جس کے نام کے ساتھ سلطان لگاتے ہیں اسے خلیفہ نہیں مانتے کہ خلیفہ اس سے بلند و بالا ہے، یہی وہ خلافت مصطلحہ شرعیہ ہے جس کی بحث ہے، اسی کے لئے قریشیت و غیر ہاسات شرطیں لازمی ہیں عرف حادث میں اگر کسی سلطان کو بھی خلیفہ کہیں یا مدح میں ذکر کر جائیں وہ نہ حکم شرع کا نافی ہے نہ اصطلاح شرع کا منافی۔ جس طرح اجماع اہلسنت ہے کہ بشر میں انبیاء علیہم الصلاۃ والسلام کے سوا کوئی معصوم نہیں، جو دوسرے کو معصوم مانے اہلسنت سے خارج ہے، پھر عرف حادث میں بچوں کو بھی معصوم کہتے ہیں یہ خارج از بحث ہے جیسے لڑکوں کے معلم تک کو خلیفہ کہتے ہیں، یہ مبحث واجب الحفظ ہے کہ دھوکا نہ ہو وباللہ التوفیق۔

فصل اول

احادیث متواترہ سرکار رسالت و اجماع صحابہ و تابعین و ائمہ امت و مذہب مہذب اہلسنت و جماعت سے شرط قریشیت کے روشن ثبوت احادیث شریفہ کو میں جدا لاؤں ان کی تخریج و شانِ تواتر بتاؤں ان سے اتمامِ تقریب ووجہ احتجاج دکھاؤں اس سے یہی بہتر کہ کتب عقائد و کتب فقہ سے اقوال جلیلہ ائمہ کرام علمائے اعلام بتادیں گے کہ حدیثیں متواتر ہیں ان کی حجتیں قاہرہ ہیں ہر طبقہ و قرن کے اجماع متضافر ہیں مخالف سنی نہیں خارج معتزلی گمراہ خاسر ہیں وباللہ التوفیق۔

امام ہمام مفتی الجن والانس عارف باللہ نجم الملۃ والدین عمر نسفی استاذ امام برہان الملۃ والدین صاحب ہدایہ رحمہما اللہ تعالیٰ کا متن عقائد مشہور بہ عقائد نسفی جو سلسلہ نظامیہ و دیگر سلاسل تعلیمیہ میں عقائد اہلسنت کی درسی کتاب ہے جسے درس میں اسی لئے رکھا ہے کہ طلبہ عقائد اہلسنت سے آگاہ ہو جائیں، اس کتاب جلیل میں ہے: ویکون من قریش ولایجور من غیر هم 1 یعنی خلیفہ قریش سے ہو غیر قریشی جائز نہیں۔

1 شرح العقائد النسفیۃ دار الاشاعۃ العربیۃ قندھار، افغانستان ص ۱۱۱

Fatawa Ridawiyya Volume 14

It is stated in the commentary of Allama Taftazani:

Arabic Text: 1۔ لم یخالف فیہ الا الخوارج وبعض المعتزلۃ English Meaning: No one disagreed with the condition of Quraishi descent except the Khawarij and some of the Mu'tazilites.

In the same work, it is stated:

Arabic Text: یشترط ان یکون الامام قریشیا لقولہ علیہ الصلوۃ والسلام الائمۃ من قریش وھذا وان کان خبر اواحد ا لکن لمارواہ ابوبکر محتجا بہ علی الانصار ولم ینکرہ احد فصار مجمعا علیہ 2۔ English Meaning: That is, the condition is that the Caliph must be from the Quraish tribe, based on the proof of the saying of the Prophet (Peace and Blessings be upon him): "The Imams are from the Quraish." And although this Hadith is a singular report (khabar wahid), when Hazrat Abu Bakr Siddiq (may Allah be pleased with him) presented it as an argument before the Ansar and none among the Sahaba (Companions) denied it, it became a matter of consensus (Ijma').

In the book 'Qawa'id al-Aqa'id' by Imam Hujjat al-Islam Ghazali, it is stated:

Arabic Text: 3۔ شرط الامامۃ نسبۃ قریش لقولہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم الائمۃ من قریش English Meaning: The condition for the Caliphate is Quraishi lineage, for the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) said: "The Caliphs are from the Quraish."

In its commentary 'Ithaf', it is stated:

Arabic Text: ان کثیرا من المعتزلہ نفی ھذا الاشتراط . ودلیل اھل السنتۃ قولہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم الائمۃ من قریش قال العراقی اخرجہ النسائی من حدیث انس والحاکم من حدیث علی وصححہ اھ قلت وکذا اخرجہ البخاری فی التاریخ وابو یعلی والطیالسی والبزار عن انس واخرجہ احمد من حدیث ابی ھریرہ وابی بکر الصدیق English Meaning: Meaning, many Mu'tazilites denied the condition of being Quraishi, and the proof of the Ahl al-Sunnah is the statement of the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) that the Caliphs should be from the Quraish. Imam Zainuddin Iraqi said this Hadith was narrated by Nasa'i from Hazrat Anas (may Allah be pleased with him) and by Hakim from the Commander of the Faithful, Mawla Ali (may Allah Almighty honor him), and he stated this Hadith is authentic (Sahih). I [the author] say, similarly, Imam Bukhari narrated it in 'Kitab al-Tarikh'.

Footnotes: 1. Sharh al-Aqa'id al-Nasafiyyah, Dar al-Isha'at al-Arabiyyah, Qandahar, Afghanistan, p. 112. 2. Sharh al-Aqa'id al-Nasafiyyah, Dar al-Isha'at al-Arabiyyah, Qandahar, Afghanistan, pp. 111 & 112. 3. Ihya Ulum al-Din, Kitab Qawa'id al-Aqa'id, Section 3, Pillar 4, Maktabat al-Mashhad al-Husayni, Cairo, Egypt, 1/115.

फतवा रिज़विया जिल्द चौदहवीं (14)

अल्लामा तफ्ताज़ानी की शरह में है:

अरबी पाठ: لم یخالف فیہ الا الخوارج وبعض المعتزلۃ 1۔ हिंदी अर्थ: क़ुरैशी होने की शर्त में किसी ने विरोध नहीं किया सिवाय ख्वारिज और कुछ मो'तज़िलियों के।

इसी में है:

अरबी पाठ: یشترط ان یکون الامام قریشیا لقولہ علیہ الصلوۃ والسلام الائمۃ من قریش وھذا وان کان خبر اواحد ا لکن لمارواہ ابوبکر محتجا بہ علی الانصار ولم ینکرہ احد فصار مجمعا علیہ 2۔ हिंदी अर्थ: यानी शर्त यह है कि खलीफा क़ुरैशी हो, नबी सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम के इस कथन की दलील से कि "इमाम क़ुरैश से हैं"। और यह हदीस यद्यपि ख़बर-ए-वाहिद (एकल वर्णन) है, लेकिन जब हज़रत अबू बक्र सिद्दीक़ रज़ियल्लाहु अन्हु ने अंसार के सामने इसे हुज्जत (तर्क) के रूप में पेश किया और सहाबा किराम में से किसी ने इसका इनकार नहीं किया, तो इस पर इज्मा (सहमति) हो गया।

इमाम हुज्जतुल इस्लाम गज़ाली की किताब 'क़वाइद उल अक़ायद' में है:

अरबी पाठ: شرط الامامۃ نسبۃ قریش لقولہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم الائمۃ من قریش 3. हिंदी अर्थ: खिलाफत की शर्त क़ुरैशी नसब (वंश) है क्योंकि अल्लाह के रसूल सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम ने फरमाया: "खलीफा क़ुरैश से हैं।"

इसकी शरह 'इतहाफ' में है:

अरबी पाठ: ان کثیرا من المعتزلہ نفی ھذا الاشتراط . ودلیل اھل السنتۃ قولہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم الائمۃ من قریش قال الع قی اخرجہ النسائی من حدیث انس والحاکمرا من حدیث علی وصححہ اھ قلت وکذا اخرجہ البخاری فی التاریخ وابو یعلی والطیالسی والبزار عن انس واخرجہ احمد من حدیث ابی ھریرہ وابی بکر الصدیق हिंदी अर्थ: यानी बहुत से मो'तज़िलियों ने क़ुरैशी होने की शर्त का इनकार किया और अहले सुन्नत की दलील अल्लाह के रसूल सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम का वह इरशाद है कि खलीफा क़ुरैश से हों। इमाम ज़ैनुद्दीन इराकी ने फरमाया कि यह हदीस नसाई ने हज़रत अनस रज़ियल्लाहु अन्हु से और हाकिम ने अमीरुल

मोमिनीन मौला अली करमल्लाहु तआला वज्हहु से रिवायत की और कहा कि यह हदीस सही है। मैं कहता हूँ कि इसी तरह इसे इमाम बुखारी ने 'किताब अल-तारीख' में रिवायत किया है।

पाद-टिप्पणियाँ: 1. शरह अल-अक़ायद अल-नसफिया, दारुल अशाअतुल अरबिया, कंधार, अफगानिस्तान, पृष्ठ 112। 2. शरह अल-अक़ायद अल-नसफिया, दारुल अशाअतुल अरबिया, कंधार, अफगानिस्तान, पृष्ठ 111 और 112। 3. इहया उलूम अल-दीन, किताब क़वाइद उल अक़ायद, तीसरा अध्याय, चौथा स्तम्भ, मकतब अल-मशहद अल-हुसैनी, काहिरा, मिस्र, 1/115।

पृष्ठ 189 का 712

فتاویٰ رضویہ جلد چہاردہم (۱۴)

شرح علامہ تفتازانی میں ہے:

لم یخالف فیہ الا الخوارج وبعض المعتزلۃ 1۔ | قریشیت کی شرط میں کسی نے خلاف نہ کیا مگر خارجیوں اور بعض معتزلیوں نے۔

اسی میں ہے:

یشترط ان یکون الامام قریشیا لقولہ علیہ الصلوۃ والسلام الائمۃ من قریش وھذا وان کان خبر اواحد ا لکن لمارواہ ابوبکر محتجا بہ علی الانصار ولم ینکرہ احد فصار مجمعا علیہ 2۔ | یعنی شرط یہ ہے کہ خلیفہ قریشی ہو بدلیل قول نبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم الائمۃ من قریش اور یہ حدیث اگرچہ خبر واحد ہے لیکن جب حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہ نے انصار پر حجت میں اسے پیش کیا اور صحابہ کرام میں کسی نے اس پر انکار نہ کیا تو اس پر اجماع ہوگیا۔

کتاب قواعد العقائد امام حجۃ الاسلام غزالی میں ہے:

شرط الامامۃ نسبۃ قریش لقولہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم الائمۃ من قریش 3۔ | خلافت کی شرط نسب قریشی ہے کہ رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم نے فرمایا خلفاء قریش سے ہیں۔

اس کی شرح اتحاف میں ہے:

ان کثیرا من المعتزلہ نفی ھذا الاشتراط . ودلیل اھل السنتۃ قولہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم الائمۃ من قریش قال العراقی اخرجہ النسائی من حدیث انس والحاکم من حدیث علی وصححہ اھ قلت وکذا اخرجہ البخاری فی التاریخ وابو یعلی والطیالسی والبزار عن انس واخرجہ احمد من حدیث ابی ھریرہ

وابی بکر الصدیق | یعنی بہت معتزلیوں نے شرط قریشیت کا انکار کیا اور اہلسنت کی دلیل، رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کا ارشاد ہے کہ خلفا قریش سے ہوں، امام زین الدین عراقی نے فرمایا یہ حدیث نسائی نے حضرت انس رضی اللہ تعالیٰ عنہ اور حاکم نے امیر المومنین مولیٰ علی کرم اللہ تعالیٰ وجہہ سے روایت کی اور کہا یہ حدیث صحیح ہے اھ میں کہتا ہوں یونہی اسے امام بخاری نے کتاب التاریخ

1 شرح العقائد النسفیة دارالاشاعة العربیة قندھار، افغانستان ص ۱۱۲ 2 شرح العقائد النسفیة دارالاشاعة العربیة قندھار، افغانستان ص ۱۱۱ و ۱۱۲ 3 احیاء العلوم کتاب قواعد العقائد الفصل الثالث الرکن الرابع مکتبة المشہد الحسینی قاہرہ مصر ۱/ ۱۱۵

Fatawa Razawiyya, Volume 14 (14)

Abu Ya'la, Abu Dawud al-Tayalisi, and al-Bazzar narrated from Anas, while Imam Ahmad narrated from Abu Huraira and Hazrat Siddiq al-Akbar, and al-Tabarani from Mawla Ali (may Allah be pleased with them all). Furthermore, in al-Tabarani's narration from Anas (may Allah be pleased with him), it is stated in these words: "The sovereignty is in Quraysh." Ya'qub bin Sufyan, Abu Ya'la, and al-Tabarani narrated from Sukkain bin Abdul Aziz that Sayyar bin Salama Abu al-Minhal related: "I went with my father to Abu Barzah al-Aslami (may Allah be pleased with him) and heard him narrating that he heard the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) say: 'The leaders (Khalifas) are from Quraysh,' etc. (Summarized)."

Then he mentioned the chains and supporting evidence for the Hadith that "This rule (Khilafat) will always remain in Quraysh," and all of this is taken from 'Fath al-Bari'. (T)

A condition for the Caliph is that his lineage must be Qurayshi; many Mu'tazilites disagree with this. (T)

Our (Ahl al-Sunnah's) evidence is the saying of the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) that "The leaders (Imams) are from Quraysh." We have mentioned its chain above. Also, the saying of the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) that "All people are followers of Quraysh," which was narrated by Bukhari and Muslim, and also in Bukhari...

1 Ithaf al-Sada al-Muttaqin, Kitab Qawa'id al-Aqa'id, Dar al-Fikr Beirut, 2/231 2 Ithaf al-Sada al-Muttaqin, Kitab Qawa'id al-Aqa'id, Dar al-Fikr Beirut, 2/231 3 Musayarah ma' al-Musamarah, Shurut al-Imam, Maktaba Tijariyya Kubra Egypt, p. 239

फ़तावा रज़विया, जिल्द 14 (१४)

अबू यअला, अबू दाऊद अल-तायालिसी और अल-बज़ार ने अनस से, इमाम अहमद ने अबू हुरैरा और हज़रत सिद्दीक़ अकबर से और तबरानी ने मौला अली से रिवायत किया (अल्लाह उन सब से राज़ी हो)। इसके अलावा, तबरानी के पास हज़रत अनस से इन शब्दों में रिवायत है कि: "सल्तनत कुरैश में है।" याक़ूब बिन सुफ़यान, अबू यअला और तबरानी ने सुक्कैन बिन अब्दुल अज़ीज़ से रिवायत की कि सैयार बिन सलामा अबू अल-मिन्हाल ने बयान किया: "मैं अपने पिता के साथ अबू बर्ज़ा अल-अस्लमी (अल्लाह उनसे राज़ी हो) के पास गया और उन्हें यह हदीस बयान करते सुना कि मैंने अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) को फ़रमाते सुना कि: 'खलीफ़ा कुरैश से हैं' आदि। (संक्षेप में)"

फिर उन्होंने हदीस का ज़िक्र किया कि "यह खिलाफ़त हमेशा कुरैश में रहेगी" और इसके सहायक साक्ष्यों का उल्लेख किया, और यह सब 'फ़तहुल बारी' से लिया गया है। (त)

खलीफ़ा की एक शर्त कुरैशी वंश का होना है, जिसमें बहुत से मोताज़िली असहमत हैं। (त)

हम अहले सुन्नत की दलील अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) का वह फ़रमान है कि "इमाम (नेता) कुरैश से हैं।" हमने ऊपर इस हदीस का ज़िक्र किया है। इसके अलावा हुज़ूर अक़दस (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) का यह इरशाद कि "सभी लोग कुरैश के अनुयायी हैं," इसे बुखारी और मुस्लिम ने रिवायत किया है, और बुखारी में भी...

1 इत्हाफ़ुस सादतुल मुत्तक़ीन, किताब क़वाइदुल अक़ाइद, दारुल फ़िक्र बेरूत, 2/231 2 इत्हाफ़ुस सादतुल मुत्तक़ीन, किताब क़वाइदुल अक़ाइद, दारुल फ़िक्र बेरूत, 2/231 3 मुसायरा माअल मुसामरा, शुरुतुल इमाम, मकतबा तिजारिया कुबरा मिस्र, पृष्ठ 239

اور ابو یعلی و ابوداؤد طیالسی و بزار نے انس اور امام احمد نے ابوہریرہ و حضرت صدیق اکبر اور طبرانی نے مولٰی علی سے روایت کیا رضی اللہ تعالٰی عنہم اجمعین، نیز طبرانی کے یہاں بروایت انس رضی اللہ تعالٰی عنہ ان لفظوں سے ہے کہ سلطنت قریش میں ہے اور یعقوب بن سفیان و ابو یعلی و طبرانی نے سکین بن عبد العزیز سے روایت کی کہ ہم سے سیار بن سلامہ ابو المنہال نے حدیث بیان کی کہ میں اپنے والد کے ساتھ ابوبرزہ اسلمی رضی اللہ تعالٰی عنہ کے پاس گیا انہیں یہ حدیث روایت کرتے سنا کہ میں نے رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی کو فرماتے سنا کہ خلفاء قریش سے ہیں الخ (ملخصاً)

پھر انہوں نے حدیث، کہ یہ خلافت ہمیشہ قریش میں ہوگی، کی تخریجات اور شواہدات کو ذکر کیا اور یہ سب فتح الباری سے ماخوذ ہے۔ (ت)

خلیفہ کی شرط نسب قریشی ہے بہت معتزلیوں کا اس میں خلاف ہے۔ (ت)

ہم اہلسنت کی دلیل رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کا ارشاد ہے کہ خلفاء قریش سے ہیں، ہم نے اس حدیث کی تخریج اوپر بیان کی نیز حضور اقدس صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کا ارشاد کہ سب آدمی قریش کے تابع ہیں، اسے بخاری و مسلم نے روایت کیا، نیز بخاری میں

1 اتحاف السادۃ المتقین کتاب قواعد العقائد دار الفکر بیروت ۲ / ۲۳۱ 2 اتحاف السادۃ المتقین کتاب قواعد العقائد دار الفکر بیروت ۲ / ۲۳۱ 3 مسایرہ مع المسامرہ شروط الامام مکتبہ تجاریہ کبری مصر ص ۲۳۹

Fatawa Razawiyyah Volume (14)

'From him [Mu'awiya], "This matter [caliphate] is in the Quraysh."'[1] It is from the hadith of Amir Mu'awiya (may Allah be pleased with him) that the Messenger of Allah (may Allah's peace and blessings be upon him) said: "Verily, the caliphate is in the Quraysh."

And the documentation of the hadith was explained six pages above.

'An-Nasa'i narrated it from the hadith of Anas, and At-Tabarani narrated its meaning in [his book] ad-Du'a, and Al-Bazzar, and Al-Bayhaqi. Our Shaykh, Imam Al-Hafiz Abu al-Fadl ibn Hajar, separated it into a monograph in which he collected its routes from about forty companions.'[2] This hadith was narrated by Nasa'i from Anas (may Allah be pleased with him), and the same subject was narrated by Tabarani in the book 'Ad-Du'a', and by Bazzar and Bayhaqi. Our Shaykh, Imam Hafiz Abu al-Fadl ibn Hajar al-Asqalani, wrote a dedicated treatise on this specific hadith, collecting its narrations from nearly forty companions (may Allah be pleased with them).

Allama Imam Qasim bin Qatlubugha al-Hanafi, a student of Ibn al-Humam, says in 'Ta'liqat al-Musayara': 'As for us, the conditions are of several types, some of which are necessary such that it is not valid without them. They are Islam, being male, freedom, intellect, puberty, having courage, and being of Qurayshi descent.'[3] According to us, the conditions for the caliphate are of several types. Some are mandatory conditions without which the caliphate is not valid at all. These are: Islam, being male, freedom, intellect, maturity, possessing courage, and being of Qurayshi descent.

Then he said: 'As for being of Qurayshi descent, it is because of the saying of the Prophet (may Allah's peace and blessings be upon him): "The leaders are from Quraysh." Al-Bazzar narrated it. And this, even if it is a solitary report (khabar ahad), the companions reached a consensus on its acceptance, as stated by Imam Abu al-Abbas al-Sabuni and others.'[4] Being of Qurayshi descent is a condition because the Messenger of Allah (may Allah's peace and blessings be upon him) said: "The Caliphs are from the Quraysh." Al-Bazzar narrated it. Although this is a solitary report, the Companions (may Allah be pleased with them) reached a consensus on its acceptance. This was stated by Imam Abu al-Abbas Sabuni and others.

In 'Tawali' al-Anwar' by Allama Baydawi it is stated:

[1] Al-Musamarah Sharh al-Musayara, Shurut al-Imamah, Maktaba Tijaria Kubra, Egypt, p. 320. [2] Al-Musamarah Sharh al-Musayara, Shurut al-Imamah, Maktaba Tijaria Kubra, Egypt, p. 306. [3] Ta'liqat al-Musayara with al-Musamarah, Shurut al-Imamah, Maktaba Tijaria Kubra, Egypt, pp. 319-320. [4] Ta'liqat al-Musayara with al-Musamarah, Shurut al-Imamah, Maktaba Tijaria Kubra, Egypt, p. 320.

फ़तावा रज़विया, खंड (14)

'उनसे [मुआविया से] रिवायत है कि यह मामला [खिलाफत] कुरैश में है।'[1] अमीर मुआविया (रज़ियल्लाहु अन्हु) की हदीस से है कि अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने फरमाया: "बेशक खिलाफत कुरैश में है।"

और हदीस की तख़रीज (स्रोत) छह पन्ने पहले बयान की गई है।

'इसे नसाई ने अनस की हदीस से रिवायत किया है, और इसके अर्थ को तबरानी ने अद्दुआ में, बज़ार और बैहक़ी ने रिवायत किया है। और हमारे शेख इमाम अल-हाफ़िज़ अबू अल-फ़ज़्ल इब्न हजर ने इसे एक स्वतंत्र रिसाले (पुस्तिका) में अलग किया है, जिसमें उन्होंने इसके लगभग चालीस सहाबा से रास्ते (रिवायतें) जमा किए हैं।'[2] यह हदीस नसाई ने अनस (रज़ियल्लाहु अन्हु) से रिवायत की है और यही विषय तबरानी ने किताब 'अद-दुआ' और बज़ार व बैहक़ी ने रिवायत किया है। हमारे शेख इमाम हाफिज़ अबू अल-फ़ज़ल इब्न हजर असक़लानी ने विशेष रूप से इस हदीस पर एक स्वतंत्र रिसाला लिखा जिसमें इसकी रिवायतों को करीब चालीस सहाबा किराम (रज़ियल्लाहु अन्हुम) से जमा किया।

अल्लामा इमाम कासिम बिन कुतलूबुग़ा हनफ़ी, जो इब्न अल-हुमाम के छात्र हैं, 'ता'लीक़ात अल-मुसायरा' में फरमाते हैं: 'जहाँ तक हमारा सवाल है, शर्तें कई प्रकार की हैं, जिनमें से कुछ अनिवार्य हैं जिनके बिना यह (खिलाफत) संपन्न नहीं होती। वे हैं इस्लाम, पुरुष होना, आज़ादी, अक़्ल, बालिग़ होना, साहस का आधार होना, और कुरैशी होना।'[3] हमारे नज़दीक खिलाफत की शर्तें कई किस्म की हैं, कुछ तो मशरूत लाज़िम हैं कि उनके बिना खिलाफत सही ही नहीं हो सकती। वे ये हैं: इस्लाम, मर्द होना, आज़ादी, अक़्ल, बालिग़ होना, असल बहादुरी होना और कुरैशी होना।

फिर फरमाया: 'जहाँ तक कुरैशी होने का संबंध है, तो यह रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के इस फरमान के कारण है: "इमाम कुरैश से हैं।" इसे बज़ार ने रिवायत किया है। और यह, हालांकि खबर-ए-अहाद (एकल रिवायत) है, फिर भी सहाबा ने इसकी स्वीकार्यता पर सहमति जताई है, जैसा कि इमाम अबू अल-अब्बास अल-साबूनी और अन्य ने उल्लेख किया है।'[4] कुरैशी होना इसलिए शर्त है कि रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने फरमाया: "ख़लीफा कुरैश से हों।" इसे बज़ार ने रिवायत किया, और यह अगरचे खबर-ए-अहाद हो मगर सहाबा किराम ने इसके कुबूल (स्वीकार) करने पर इज्मा (आम सहमति) फरमाया। यह इमाम अबू अल-अब्बास साबूनी वगैरह ने बताया।

'तवालि अल-अनवार' अल्लामा बैज़ावी में है:

[1] अल-मुसामराह शरह अल-मुसायरा, शरुत अल-इमामह, मकतबा तिजारिया कुब्रा, मिस्र, पृ. 320. [2] अल-मुसामराह शरह अल-मुसायरा, शरुत अल-इमामह, मकतबा तिजारिया कुब्रा, मिस्र, पृ. 306. [3] ता'लीक़ात अल-मुसायरा अल-मुसामराह के साथ, शरुत अल-इमामह, मकतबा तिजारिया कुब्रा, मिस्र, पृ. 319-320. [4] ता'लीक़ात अल-मुसायरा अल-मुसामराह के साथ, शरुत अल-इमामह, मकतबा तिजारिया कुब्रा, मिस्र, पृ. 320.

पृष्ठ 191/712

عنه ان هذا الامر فی قریش۱۔ امیر معاویہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ کی حدیث سے ہے کہ رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم نے فرمایا بیشک خلافت قریش میں ہے۔

اور تخریج حدیث چھ ورق اوپر بیان کی،

رواه النسائي من حديث انس ورواه بمعناه الطبراني في الدعاء والبزار والبيهقي وافرده شيخنا الامام الحافظ ابوالفضل بن حجر بجزء جمع فيه طرقه نحو من اربعين صحابياً۲۔ یہ حدیث نسائی نے انس رضی اللہ تعالیٰ عنہ سے روایت کی اور یہی مضمون طبرانی نے کتاب الدعاء اور بزار و بیہقی نے روایت کیا اور ہمارے شیخ امام حافظ ابو الفضل ابن حجر عسقلانی نے خاص اس حدیث میں ایک مستقل رسالہ لکھا جس میں اس کی روایات قریب چالیس صحابہ کرام رضی اللہ تعالیٰ عنہم سے جمع کیں۔

علامہ امام قاسم بن قطلوبغا حنفی تلمیذ ابن الہمام تعلیقات مسایرہ میں فرماتے ہیں: اماعندنا فالشروط انواع بعضها لازم لاتنعقد بدونه، وهی الاسلام والذکورة والحریة والعقل والبلوغ واصل الشجاعة وان یکون قرشیاً۳۔ ہمارے نزدیک خلافت کی شرطیں کئی قسم ہیں بعض تو مشروط لازم ہیں کہ ان کے بغیر خلافت صحیح ہی نہیں ہوسکتی وہ یہ ہیں اسلام اور مرد ہونا اور آزادی و عقل و بلوغ واصل شجاعت اور قرشی ہونا۔

پھر فرمایا: امانسب قریش فلقوله صلی الله تعالی علیه وسلم الائمة من قریش رواه البزار وهذا وان کان خبر واحد فقد اتفقت الصحابة علی قبوله الامام ابوالعباس الصابونی وغیره٤۔ قریشی ہونا اس لئے شرط ہے کہ رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم نے فرمایا: خلفاء قریش سے ہوں۔ اسے بزار نے

روایت کیا، اور یہ اگرچہ خبر احاد ہو مگر صحابہ کرام نے اس کے قبول پر اجماع فرمایا، یہ امام ابوالعباس صابونی وغیرہ نے افادہ فرمایا۔

طوالع الانوار علامہ بیضاوی میں ہے:

١ مسامرة شرح مسایرہ شروط الامامہ مکتبہ تجاریہ کبری مصر ص ٣٢٠ ٢ مسامرة شرح مسایرہ شروط الامامہ مکتبہ تجاریہ کبری مصر ص ٣٠٦ ٣ تعلیقات مسایرہ مع المسامرة شروط الامامہ مکتبہ تجاریہ کبری مصر ص ٣١٩ و ٣٢٠ ٤ تعلیقات مسایرہ مع المسامرة شروط الامامہ مکتبہ تجاریہ کبری مصر ص ٣٢٠

Vol. 14 (14) Fatawa Razawiyya

التاسعة كونه قرشياً خلافاً للخوارج وجمع من المعتزلة قوله صلى الله تعالى عليه وسلم الائمة من قريش واللام في الجمع حيث لا عهد للعموم - 1

Meaning, the ninth condition for the Khilafat (Caliphate) is being Quraishi. The Kharijites and a group of Mu'tazilites disagree with this, as they do not consider it necessary for a Caliph to be Quraishi. Our proof is the command of the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) that the Caliphs should be from the Quraish. Where there is no specific prior reference, the definite article 'Lam' on a plural noun indicates generality, meaning all Caliphs must be from the Quraish.

1. In "Mawaqif" it is stated: | | | | :--- | :--- | | يكون قرشياً ومنعه الخوارج وبعض المعتزلة لنا قوله صلى الله تعالى عليه وسلم الائمة من قريش ثم ان الصحابة عملوا بمضمون هذا الحديث واجمعوا عليه فصار قاطعاً- 2 | That he (the Caliph) should be Quraishi. The Kharijites and some Mu'tazilites prohibited this. Our proof is the saying of the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him), "The Imams are from Quraish." Furthermore, the noble Companions acted upon the substance of this Hadith and reached a consensus on it, so it became a definitive proof. |
2. In "Sharh Allama Sayyid Sharif" it is stated: | | | | :--- | :--- | | صار دليلا قطعيا يفيد اليقين باشتراط القرشية - 3 | It became a definitive proof providing certainty that being from the Quraish is a requirement. |
3. In the same work it is stated: "The Ash'arites made it a condition," meaning that according to the Ahl al-Sunnah, it is a condition for the Caliph to be Quraishi. 15. In "Maqasid" it is stated: | | | | :--- | :--- | | يشترط فى الامام كونه قرشياً لقوله صلى الله تعالى عليه وسلم الائمة من قريش - 5 | It is a condition for the Imam to be Quraishi because of the saying of the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him), "The Imams are from Quraish." |
4. In "Sharh Maqasid" it is stated:

---

1. Tawali' al-Anwar, Allama Baydawi
2. Mawaqif with Sharh al-Mawaqif, Fourth Observatory on Imamate, Manshurat al-Sharif al-Radi, Qom, Iran, 8/350

3. Mawaqif with Sharh al-Mawaqif, Fourth Observatory on Imamate, Manshurat al-Sharif al-Radi, Qom, Iran, 8/350
4. Mawaqif with Sharh al-Mawaqif, Fourth Observatory on Imamate, Manshurat al-Sharif al-Radi, Qom, Iran, 8/350
5. Maqasid on the margins of Sharh al-Maqasid, Chapter Four on Imamate, Second Discussion, Dar al-Ma'arif al-Nu'maniyyah, Lahore, 2/277

التاسعة كونه قرشياً خلافاً للخوارج وجمع من المعتزلة قوله صلى الله تعالى عليه وسلم الائمة من قريش واللام في الجمع حيث لا عهد للعموم - 1

यानी खिलाफत की नौवीं शर्त कुरैशी होना है। इसमें ख्वारिज और मोतज़िला के एक समूह का मतभेद है कि वे खलीफा का कुरैशी होना ज़रूरी नहीं मानते। हमारी दलील रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) का इरशाद है कि खुलेफ़ा कुरैश से हों। जहाँ कोई पिछला संदर्भ न हो, वहाँ बहुवचन पर 'लाम' संपूर्णता (इस्तिग़राक) के लिए होता है, अर्थात तमाम खुलेफ़ा कुरैश ही से हों।

1. "मवाकिफ़" में है: | | | | :--- | :--- | | يكون قرشياً ومنعه الخوارج وبعض المعتزلة لنا قوله صلى الله تعالى عليه وسلم الائمة من قريش ثم ان الصحابة عملوا بمضمون هذا الحديث واجمعوا عليه فصار قاطعاً- 2 | वह (खलीफा) कुरैशी हो। ख्वारिज और कुछ मोतज़ली इस शर्त को नहीं मानते। हमारी दलील नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) का इरशाद है, "इमाम कुरैश से हैं।" फिर सहाबा किराम ने इस हदीस के मज़मून पर अमल किया और उस पर इजमा (सर्वसम्मति) किया, तो वह दलीले क़तई (निश्चित प्रमाण) बन गई। |
2. "शरह अल्लामा सैय्यद शरीफ़" में है: | | | | :--- | :--- | | صار دليلا قطعيا يفيد اليقين باشتراط القرشية - 3 | यह एक क़तई दलील बन गई जो कुरैशी होने की शर्त का निश्चित बोध कराती है। |
3. उसी में है: "अशारिया ने इसे शर्त ठहराया है" यानी अहले सुन्नत के नज़दीक खलीफा का कुरैशी होना शर्त है। 15. "मक़ासिद" में है: | | | | :--- | :--- | | يشترط فى الامام كونه قرشياً لقوله صلى الله تعالى عليه وسلم الائمة من قريش - 5 | इमाम में शर्त है कि वह कुरैशी हो, क्योंकि रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने फरमाया: "इमाम कुरैश से हैं।" |
4. "शरह मक़ासिद" में है:

---

1. तवालि अल-अनवार, अल्लामा बैज़ावी

2. मवाकिफ़ मअ शरह अल-मवाकिफ़, अल-मरसाद अल-राबे फ़िल इमामत, मंशूरात अल-शरीफ़ अल-रज़ी, क़ुम, ईरान, 8/350
3. मवाकिफ़ मअ शरह अल-मवाकिफ़, अल-मरसाद अल-राबे फ़िल इमामत, मंशूरात अल-शरीफ़ अल-रज़ी, क़ुम, ईरान, 8/350
4. मवाकिफ़ मअ शरह अल-मवाकिफ़, अल-मरसाद अल-राबे फ़िल इमामत, मंशूरात अल-शरीफ़ अल-रज़ी, क़ुम, ईरान, 8/350
5. मक़ासिद अला हामिश शरह अल-मक़ासिद, अल-फ़सल अल-राबे फ़िल इमामत, अल-मबहत अल-सानी, दार अल-मआरिफ अल-नोमानिया, लाहौर, 2/277

पृष्ठ 192/712

التاسعة كونه قرشياً خلافاً للخوارج وجمع من المعتزلة قوله صلى الله تعالى عليه وسلم الائمة من قريش واللام في الجمع حيث لا عهد للعموم - 1

یعنی خلافت کی نویں شرط قریشی ہونا ہے اس میں خارجیوں اور ایک گروہ معتزلہ کو خلاف ہے کہ وہ خلیفہ کا قریشی ہونا ضروری نہیں جانتے، ہماری دلیل رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کا ارشاد ہے کہ خلفاء قریش سے ہوں جہاں عہد نہ ہو جمع پر لام استغراق کے لئے ہوتا ہے یعنی تمام خلفاء قریش ہی سے ہوں۔

12 "مواقف" میں ہے: | | | | :--- | :--- | | یکون قرشیاً ومنعه الخوارج وبعض المعتزلة لنا قوله صلى الله تعالى عليه وسلم الائمة من قريش ثم ان الصحابة عملوا بمضمون هذا الحديث واجمعوا عليه فصار قاطعاً- 2 | یعنی خلیفہ قریشی ہو خارج اور بعض معتزلی اس شرط کے منکر ہیں ہماری دلیل نبی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کا ارشاد ہے کہ خلیفہ قریشی ہو، پھر صحابہ کرام اس حدیث کے مضمون پر عامل ہوئے اور ان کا اس پر اجماع ہوا تو وہ دلیل قطعی ہوگئی۔ |

13 "شرح علامہ سید شریف" میں ہے: | | | | :--- | :--- | | صار دليلا قطعيا يفيد اليقين باشتراط القرشية - 3 | یعنی دلیل قطعی ہوگئی جس سے قریشیت کا شرط ہونا یقینی ہوگیا۔ |

14 "اسی" میں ہے: اشترطه الاشاعرة 4 یعنی اہلسنت کے نزدیک خلیفہ کا قریشی ہونا شرط ہے۔

15 "مقاصد" میں ہے: | | | | :--- | :--- | | یشترط فی الامام کونه قرشیاً لقوله صلى الله تعالى عليه وسلم الائمة من قريش - 5 | امام میں شرط ہے کہ قرشی ہو، رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم نے فرمایا: خلفاء قریش سے ہوں۔ |

16 ”شرح مقاصد“ میں ہے:

---

1 طوالع الانوار علامہ بیضاوی 2 مواقف مع شرح المواقف المرصد الرابع فی الامامة منشورات الشریف رضی قم ایران ۸ / ۳۵۰ 3 مواقف مع شرح المواقف المرصد الرابع فی الامامة منشورات الشریف رضی قم ایران ۸ / ۳۵۰ 4 مواقف مع شرح المواقف المرصد الرابع فی الامامة منشورات الشریف رضی قم ایران ۸ / ۳۵۰ 5 مقاصد علی ہامش شرح المقاصد الفصل الرابع فی الامامة المبحث الثانی دار المعارف النعمانیہ لاہور ۲ / ۲۷۷

Fatawa Razawiyya, Volume 14

The Ummah has reached a consensus on the condition that the Caliph must be from the Quraysh tribe, contrary to the Kharijites. Our proof is from the Sunnah and the Consensus of the Ummah. As for the Sunnah, the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) said: "The leaders are from the Quraysh." As for the Consensus, when the Ansar (may Allah be pleased with them) said on the day of Saqifah Bani Sa'ida to the Emigrants (may Allah be pleased with them): "An Ameer from us and an Ameer from you," Siddique al-Akbar (may Allah be pleased with him) prevented them from the claim of caliphate by stating: "You are not from the Quraysh (and it is necessary for a Caliph to be from the Quraysh)." None of the companions objected to this, so it became a consensus.

1. It is in Sharh Fiqh al-Akbar: That is, it is a condition that the Caliph be from the Quraysh because the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) said: "The Imams are from the Quraysh." This is a well-known Hadith, and by consensus, it does not refer to leadership in prayer, so it must mean the Great Leadership (Caliphate), contrary to the view of the Kharijites and some Mu'tazilites.
2. It is in Tariqa Muhammadiyya: That is, it is necessary for Muslims that there be a Qurayshi Caliph, and being from the Hashimite clan is not a condition.
3. It is in Hadiqa Nadiyya: The Caliph must be from the Quraysh; the caliphate of a non-Qurayshi is not valid.
4. Sharh al-Maqasid, Fourth Chapter on Imamate, Dar al-Ma'arif al-Nu'maniyyah, Lahore, 4/277
5. Manh al-Rawd al-Azhar Sharh al-Fiqh al-Akbar, Appointment of the Imam is Mandatory, Mustafa al-Babi, Egypt, p. 147
6. Tariqa Muhammadiyya, Al-Muslimun Labuddalahum min Imam, Maktaba Haqqania, Quetta, 1/71
7. Hadiqa Nadiyya Sharh Tariqa Muhammadiyya, Al-Muslimun Labuddalahum min Imam, Maktaba Nooria Razawiyya, Faisalabad, 1/295

फ़तावा रज़विया, जिल्द 14

उम्मत का इस बात पर इत्तिफ़ाक़ (सहमति) है कि खलीफा का कुरैशी होना शर्त है, ख्वारिज के विपरीत। हमारा प्रमाण सुन्नत और इज्मा-ए-उम्मत (उम्मत की सर्वसम्मति) है। सुन्नत की बात करें तो, हुज़ूर अकदस (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने फरमाया: "खलीफा कुरैश से होंगे।" और इज्मा इस प्रकार है कि जब अंसार (रज़ियल्लाहु अन्हु) ने सकीफा बनी साइदा के दिन मुहाजिरीन (रज़ियल्लाहु अन्हु) से कहा: "एक अमीर हम में से और एक तुम में से हो," तो सिद्दीक-ए-अकबर (रज़ियल्लाहु अन्हु) ने उन्हें यह कहकर खिलाफत के दावे से रोका कि: "तुम कुरैशी नहीं हो (और खलीफा का कुरैशी होना लाज़िम है)।" इस पर किसी भी सहाबी ने इनकार नहीं किया, अतः यह इज्मा हो गया।

1. शर्ह फिक्ह अल-अकबर में है: अर्थात्, शर्त यह है कि खलीफा कुरैशी हो क्योंकि रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने फरमाया: "इमाम कुरैश से हैं।" यह एक प्रसिद्ध हदीस है और सर्वसम्मति से इसका अर्थ नमाज़ का इमाम होना नहीं है, इसलिए इसका अर्थ निश्चित रूप से खिलाफत (बड़ी इमामत) है, ख्वारिज और कुछ मोतज़िला के विपरीत।
2. तरीका मोहम्मदिया में है: अर्थात्, मुसलमानों के लिए यह ज़रूरी है कि कोई कुरैशी खलीफा हो, और हाशमी होना शर्त नहीं है।
3. हदीका नदिया में है: खलीफा कुरैशी हो, गैर-कुरैशी की खिलाफत वैध नहीं है।
4. शर्ह अल-मकासिद, चौथा अध्याय इमामत पर, दार अल-माआरिफ अल-नुमानिया, लाहौर, 4/277
5. मन्ह अल-रौज़ अल-अज़हर शर्ह अल-फिक्ह अल-अकबर, इमाम की नियुक्ति अनिवार्य है, मुस्तफ़ा अल-बाबी, मिस्र, पृ. 147
6. तरीका मोहम्मदिया, अल-मुस्लिमून लाबुद्दालहुम मिन इमाम, मकतबा हक्कानिया, क्वेटा, 1/71
7. हदीका नदिया शर्ह तरीका मोहम्मदिया, अल-मुस्लिमून लाबुद्दालहुम मिन इमाम, मकतबा नूरिया रज़विया, फैसलाबाद, 1/295

पृष्ठ 193 का 712

اتفقت الامة على اشتراط كونه قرشيا خلافا للخوارج لنا السنة والاجماع اما السنة فقوله صلى الله تعالى عليه وسلم الائمة من قريش و اما الاجماع فهو انه لما قال الانصار يوم السقيفة منا امير و منكم امير منعهم ابوبكر رضي الله تعالى عنه بعدم كونهم من قريش ولم ينكره عليه احد من الصحابة فكان اجماعا۔

۱ یعنی تمام امت کا اجماع ہے کہ خلیفہ کا قریشی ہونا شرط ہے اس میں مخالف خارجی ہیں اور اکثر معتزلی، ہماری دلیل حدیث اور اجماع امت ہے، حدیث تو حضور اقدس صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کا ارشاد ہے کہ خلفاء قریش سے ہیں، اور اجماع یوں کہ جب انصار رضی اللہ تعالٰی عنہم نے روز سقیفہ بنی ساعدہ مہاجرین رضی اللہ تعالٰی عنہم سے کہا ایک امیر ہم میں سے اور ایک تم میں سے، انہیں صدیق اکبر رضی اللہ تعالٰی نے دعوٰی خلافت سے یوں باز رکھا کہ تم قریشی نہیں (اور خلیفہ کا قریشی ہونا لازم ہے) اس پر کسی صحابی نے انکار نہ کیا تو اجماع ہو گیا۔

۱۷ شرح فقہ اکبر میں ہے: یشترط ان یکون الامام قرشیا لقوله صلى الله تعالى عليه وسلم الائمة من قريش وهو حديث مشهور وليس المراد ادبه الامامة في الصلوة اتفاقا فتعينت الامامة الكبرى خلافا للخوارج وبعض المعتزلة۔ ۲ یعنی شرط یہ ہے کہ خلیفہ قریشی ہو کہ رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم نے فرمایا: ائمہ قریش سے ہیں۔ اور یہ حدیث مشہور ہے اور اس میں امامت نماز باجماع مراد نہیں تو ضرور خلافت مراد ہے اس میں مخالف خارجی ہیں یا بعض معتزلی۔

۱۸ طریقہ محمدیہ میں ہے: المسلمون لابد لهم من امام قرشي ولا يشترط ان يكون هاشميا۔ ۳ یعنی مسلمانوں کے لئے ضرور ہے کہ کوئی قریشی خلیفہ ہو اور ہاشمی ہونا شرط نہیں۔

۱۹ حدیقہ ندیہ میں ہے: یکون من قریش ولا یجوز من غیرھم۔ ۴ خلیفہ قریشی ہو غیر قریشی کی خلافت درست نہیں۔

۱ شرح المقاصد الفصل الرابع فی الامامۃ دارالمعارف النعمانیہ لاہور ۴ / ۲۷۷ ۲ منح الروض الازہر شرح الفقہ الاکبر نصب الامام واجب مصطفی البابی مصر ص ۱۴۷ ۳ طریقہ محمدیہ المسلمون لابدلھم من امام مکتبہ حقنیہ کوئٹہ ۷۱/۱ ۴ حدیقہ ندیہ شرح طریقہ محمدیہ المسلمون لابد لھم من امام مکتبہ نوریہ رضویہ فیصل آباد ۱ / ۲۹۵

Fatawa Razawiyya Volume 14

1. In the 'Tamheed' of Imam Abu Shakur Salami, which Sultan al-Awliya Mahbub-e-Ilahi Nizam-ul-Haq wal-Din used to teach in his lessons, it states:

| (Arabic): We are united on the fact that the Imam (leader) must be from the Quraysh and not from any other. (Footnote 1) | (Urdu): There is a consensus among us, the Ahlus Sunnah, that the Caliph should be from the Quraysh, not from anyone else. |

Books of Hadith In Sahih Muslim and Sahih Bukhari, the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) says:

| (Arabic): This matter (authority) shall remain among the Quraysh as long as two people remain among mankind. (Footnote 2) | (Urdu): The Caliphate is always for the Quraysh as long as even two people remain in the world. |

1. In 'Sharh Sahih Muslim' by Imam al-Nawawi, 22. 'Sharh Sahih Bukhari' by Imam al-Qastallani, and 23. 'Mirqat' by Ali al-Qari, it states:

| (Arabic): The Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) explained that this ruling continues until the end of the world as long as two people remain among mankind. (Footnote 3) | (Urdu): The Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) made it clear that this ruling is until the end of the world as long as even two people remain. |

1. In 'Irshad al-Sari Sharh Sahih Bukhari' from 25. Ibn al-Munayyir, and 26. in 'Umdat al-Qari' by Imam Badr al-Din Mahmud al-'Ayni al-Hanafi, it is stated:

| (Arabic): The Quraysh are the possessors of the Caliphate and it continues for them until the end of the world as long as two people remain among mankind. (Footnote 4) | (Urdu): The Quraysh alone are the ones entitled to the Caliphate; it is for them until the end of the world as long as two people remain. |

In Imam Qurtubi's 'Al-Mufhim' (27. Commentary on Sahih Muslim), then in 28. 'Umdat al-Qari' and 29. 'Fath al-Bari' (Commentaries on Sahih Bukhari), it states:

| (Arabic): This Hadith is an announcement of the legal validity, meaning that the Supreme Leadership (al-Imama al-Kubra) is not established except for a Qurayshi as long as one is found. | (Urdu): In this Hadith, the description of the Shariah ruling is given; it is stated that as long as even one Qurayshi remains in the world, [the leadership] of others... |

1. Al-Tamheed fi Bayan al-Tawheed, Chapter 11 on Caliphate, Dar al-Ulum Hizb al-Ahnaf Lahore, p. 159.
2. Sahih Bukhari, Kitab al-Ahkam, Chapter: Leaders from Quraysh, Qadeemi Kutub Khana Karachi, 2/1057; Sahih Muslim, Kitab al-Imara, Chapter: People follow the Quraysh, Qadeemi Kutub Khana Karachi, 2/119.
3. Sharh Muslim with Sahih Muslim, Kitab al-Imara, Qadeemi Kutub Khana Karachi, 2/119; Irshad al-Sari, Chapter: Leaders from Quraysh, Dar al-Kitab al-Arabi Beirut, 10/218.
4. 'Umdat al-Qari Sharh al-Bukhari, Chapter: Leaders from Quraysh, Idarat al-Tiba'at al-Muniriyya, 16/75.

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदहवीं (14)

1. इमाम अबू शकूर सलमी की 'तमहीद', जिसे सुल्तानुल औलिया महबूब-ए-इलाही निज़ामुल हक़ वद्दीन ने दर्स में पढ़ाया था, उसमें है:

| (अरबी): हमने इस पर इज्मा किया है कि इमाम कुरैश से होगा और उसके अलावा किसी और से नहीं। (1) | (उर्दू): हम अहले सुन्नत का इज्मा (आम सहमति) है कि खलीफा कुरैश से हो, उनके अलावा किसी और से नहीं। |

हदीस की किताबें सहीह मुस्लिम और सहीह बुखारी में है कि रसूलुल्लाह सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम फरमाते हैं:

| (अरबी): यह मामला (खिलाफत) हमेशा कुरैश में रहेगा जब तक लोगों में से दो भी बाकी रहें। (2) | (उर्दू): खिलाफत हमेशा कुरैश के लिए है जब तक दुनिया में दो आदमी भी रहें। |

1. इमाम नववी की 'शरह सहीह मुस्लिम', 22. इमाम क़स्तलानी की 'शरह सहीह बुखारी' और 23. अली क़ारी की 'मिरक़ात' में है:

| (अरबी): सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम ने स्पष्ट किया कि यह हुक्म कयामत तक जारी रहेगा जब तक लोगों में दो व्यक्ति भी शेष रहेंगे। (3) | (उर्दू): रसूलुल्लाह सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम ने ज़ाहिर फरमा दिया कि यह हुक्म दुनिया के अंत तक है जब तक दो आदमी भी रहें। |

1. 'इरशाद-उस-सारी शरह सहीह बुखारी' में 25. इब्न अल-मुनय्यिर से और 26. इमाम बद्रुद्दीन महमूद ऐनी हनफी की 'उम्दतुल क़ारी' में है:

| (अरबी): कुरैश ही खिलाफत के हकदार हैं और यह उनके लिए दुनिया के अंत तक जारी है जब तक लोगों में से दो बाकी रहें। (4) | (उर्दू): कुरैश ही खिलाफत वाले हैं, वह दुनिया के अंत तक उन्हीं के लिए है जब तक दो आदमी भी बाकी रहें। |

इमाम क़ुर्तुबी की 'मुफ़्हिम' (27. शरह सहीह मुस्लिम), फिर 28. 'उम्दतुल क़ारी' और 29. 'फ़त्हुल बारी' (सहीह बुखारी की शरह) में है:

| (अरबी): यह हदीस शरई हुक्म का बयान है, यानी इमामते कुबरा (सर्वोच्च नेतृत्व) किसी कुरैशी के अलावा तब तक स्थापित नहीं होती जब तक कोई कुरैशी मौजूद हो। | (उर्दू): इस हदीस में शरई हुक्म का बयान है, यह फरमाया है कि जब तक दुनिया में एक कुरैशी भी बाकी रहे, दूसरों की... |

1. अत-तमहीद फी बयानित तौहीद, बाब 11 खिलाफत के बारे में, दारुल उलूम हिज्बुल अहनाफ़ लाहौर, पृष्ठ 159.
2. सहीह बुखारी, किताबुल अहकाम, बाब अल-उमरा मिन कुरैश, क़दीमी कुतुब खाना कराची, 2/1057; सहीह मुस्लिम, किताबुल इमाराह, बाब अन-नास तबअ ली-कुरैश, क़दीमी कुतुब खाना कराची, 2/119.
3. शरह मुस्लिम मआ सहीह मुस्लिम, किताबुल इमाराह, क़दीमी कुतुब खाना कराची, 2/119; इरशाद-उस-सारी, बाब अल-उमरा मिन कुरैश, दारुल किताब अल-अरबी बैरुत, 10/218.
4. उम्दतुल क़ारी शरह अल-बुखारी, बाब अल-उमरा मिन कुरैश, इदारतुत तिबाअतुल मुनीरिया, 16/75.

فتاوٰی رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

۲۰ تمہیدِ امام ابوالشکور سالمی جسے سلطان الاولیاء محبوب الٰہی نظام الحق والدین نے درس میں پڑھا اس میں ہے:

| اجمعنا علی ان الامام من قریش ولا یکون من غیرہ۔ ۱ | ہم اہلسنت کا اجماع ہے کہ خلیفہ قریش سے ہو ان کے غیر سے نہیں۔ |

کتبِ حدیث صحیح مسلم و صحیح بخاری میں ہے رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم فرماتے ہیں:

| لایزال ہذا الامر فی قریش مابقی من الناس اثنان۔ ۲ | خلافت ہمیشہ قریش کے لئے ہے جب تک دنیا میں دو آدمی بھی رہیں۔ |

اثنان ۲- ۲۱ شرح صحیح مسلم للامام النووی و ۲۲ شرح صحیح بخاری للامام القسطلانی و ۲۳ مرقاۃ علی قاری میں ہے:

| بین صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم ان ہذا الحکم مستمر الی آخر الدنیا مابقی من الناس اثنان ۳- | رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم نے ظاہر فرمادیا کہ یہ حکم ختم دنیا تک ہے جب تک دو آدمی بھی رہیں۔ |

۲۴ ارشاد الساری شرح صحیح بخاری میں ۲۵ ابن المنیر سے اور ۲۶ عمدۃ القاری امام بدر محمود عینی حنفی میں ہے:

| قریش ہم اصحاب الخلافۃ وہی مستمرۃ لہم الی اخر الدنیا مابقی من الناس اثنان ۴- | قریش ہی خلافت والے ہیں وہ ختم دنیا تک انہیں کے لئے ہے جب تک دو آدمی بھی باقی رہیں۔ |

امام قرطبی کی مفہم ۲۷ شرح صحیح مسلم میں پھر ۲۸ عمدۃ القاری و ۲۹ فتح الباری شروح صحیح بخاری میں ہے:

| ہذا الحدیث خبر عن المشروعیۃ ای لا تنعقد الامامۃ الکبری الا لقرشی مہما وجد | اس حدیث میں حکم شرعی کا بیان ہے یہ فرمایا ہے کہ جب تک دنیا میں ایک قرشی بھی باقی رہے اوروں کی |

۱ التمہید فی بیان التوحید الباب الحادی عشر فی الخلافۃ دارالعلوم حزب الاحناف لاہور ص ۱۵۹ ۲ صحیح بخاری کتاب الاحکام باب الامراء من قریش قدیمی کتب خانہ کراچی ۲ / ۱۰۵۷، صحیح مسلم کتاب الامارۃ باب الناس تبع لقریش قدیمی کتب خانہ کراچی ۲/ ۱۱۹ ۳ شرح مسلم مع صحیح مسلم کتاب الامارۃ قدیمی کتب خانہ کراچی ۲/ ۱۱۹، ارشاد الساری باب الامراء من قریش دارالکتاب العربی بیروت ۱۰/ ۲۱۸ ۴ عمدۃ القاری شرح البخاری باب الامراء من قریش ادارۃ الطباعۃ المنیریۃ ۱۶/ ۷۵

Fatawa Rizwia Volume 14

...among them anyone. [1] Caliphate is not valid.

1. Imam Nawawi in the commentary on Sahih Muslim, then 31. Imam Qastalani in the commentary on Bukhari, and 32. Allama Tibi, 33. Allama Sayyid Sharif, and 34. Ali Qari in the commentaries on Mishkat, state:

"These hadiths and their likenesses are a clear proof that the Caliphate is exclusive to the Quraish; it is not permissible to contract it for anyone from other than them. On this, the consensus was established in the time of the Sahaba (Companions), and likewise after them. Whoever among the people of innovation (Ahl al-Bid'ah) disagreed in this regard, or turned away with an opposing view from others, is refuted by the consensus of the Sahaba, the Tabi'un (Successors), and those after them, by authentic hadiths." [2]

This hadith and others like it are clear proofs that the Caliphate is specific to the Quraish. It is not permissible to make anyone other than them a Caliph. On this, consensus was formed during the era of the Sahaba and similarly after them. Thus, those of deviant sects who opposed this or indicated any opposition, their statement is rejected by the consensus of the Sahaba, Tabi'un, and later scholars, and by authentic hadiths.

1. Allama Ibn al-Munayyir, then 36. Hafiz Asqalani, in the commentary on Sahih Bukhari, write:

"The Sahaba agreed upon the implication of the concept of restriction [of leadership to Quraish], contrary to those who deny it. The majority of the people of knowledge have gone towards this: that a condition for the Imam (leader) is to be a Quraishite. The Khawarij and a group of the Mu'tazilah said it is permissible for the Imam to be a non-Quraishite. Dirar ibn 'Amr went so far as to say that the appointment of a non-Quraishite is better. Abu Bakr ibn al-Tayyib said that the Muslims did not pay attention to this statement after the hadith 'The leaders are from Quraish' was established and Muslims acted upon it century after century, and consensus was formed on considering that before [any disagreement] occurred."

That is, the Sahaba agreed that the hadith "The leaders are from Quraish" restricts the Caliphate to the Quraish, contrary to whoever denies it. And this is the school of thought of the majority of scholars: that being a Quraishite is a condition for the

Caliph. The Khawarij and a group of the Mu'tazilah said that a non-Quraishite can also be a Caliph. Dirar ibn 'Amr went so far as to say that making a non-Quraishite the Caliph is better. Imam Abu Bakr ibn al-Tayyib said that the Muslims paid no heed to this statement after the hadith "The leaders are from Quraish" was proven and in every century Muslims remained acting upon it, and consensus was established on its consideration before [the disagreement] occurred.

[1] Fath al-Bari Sharh al-Bukhari, Chapter: The Leaders from Quraish, Mustafa al-Babi Egypt 16 / 235 [2] Sharh Sahih Muslim with Sahih Muslim, Book of Leadership, Qadimi Kutub Khana Karachi 2 / 119 Page 195 of 712

फ़तावा रिज़विया खंड 14

...उनमें से कोई एक। [1] खिलाफत सही नहीं है।

1. सहीह मुस्लिम की व्याख्या में इमाम नववी, फिर 31. बुखारी की व्याख्या में इमाम कस्तलानी, और 32. अल्लामा तिबी, 33. अल्लामा सैयद शरीफ, और 34. अली कारी मिश्कात की व्याख्याओं में फरमाते हैं:

"ये हदीसें और उनकी समानताएं स्पष्ट प्रमाण हैं कि खिलाफत विशेष रूप से कुरैश के लिए है; उनके अलावा किसी अन्य के लिए इसे अनुबंधित करना जायज़ नहीं है। इस पर, सहाबा (साथियों) के समय में आम सहमति (इज्मा) स्थापित हुई थी, और उनके बाद भी इसी तरह। नवाचार के लोगों (अहल अल-बिदअ) में से जो कोई भी इस संबंध में असहमत हुआ, या दूसरों से विपरीत विचार के साथ मुड़ गया, सहाबा, ताबिअन (अनुयायियों), और उनके बाद के लोगों की आम सहमति और प्रामाणिक हदीसों द्वारा उसका खंडन किया जाता है।" [2]

यह हदीस और इसके जैसी अन्य हदीसें स्पष्ट प्रमाण हैं कि खिलाफत कुरैश के साथ विशिष्ट है। उनके अलावा किसी को खलीफा बनाना जायज़ नहीं है। इसी पर सहाबा के युग में और इसी तरह उनके बाद आम सहमति बनी थी। अतः, जिन पथभ्रष्ट संप्रदायों ने इसका विरोध किया या किसी ने विरोध का संकेत दिया, उनका कथन सहाबा, ताबिअन और बाद के विद्वानों की आम सहमति और सही हदीसों से अस्वीकार्य है।

1. अल्लामा इब्न अल-मुनय्यर, फिर 36. हाफ़िज़ असकलानी, सहीह बुखारी की व्याख्या में लिखते हैं:

"सहाबा [नेतृत्व के कुरैश तक] सीमित होने की अवधारणा के निहितार्थ पर सहमत हुए, उन लोगों के विपरीत जो इससे इनकार करते हैं। अधिकांश विद्वान इसी ओर गए हैं: कि इमाम (नेता) के लिए कुरैशी होना एक शर्त है। ख्वारिज और मुताज़िला के एक समूह ने कहा कि इमाम का गैर-कुरैशी होना जायज़ है। दिरार इब्न अम्र तो यहाँ तक कह गए कि गैर-कुरैशी की नियुक्ति करना बेहतर है। अबू बकर इब्न अल-तय्यब ने कहा कि 'इमाम कुरैश से हैं' हदीस के स्थापित होने और मुसलमानों द्वारा सदी दर सदी इस पर अमल किए जाने के बाद मुसलमानों ने इस कथन पर कोई ध्यान नहीं दिया, और [किसी भी मतभेद] के होने से पहले ही इस पर आम सहमति बन गई थी।"

यानी, सहाबा ने सहमति व्यक्त की कि हदीस "इमाम कुरैश से हैं" खिलाफत को कुरैशी तक ही सीमित करती है, उसके विपरीत जो इसका खंडन करता है। और विद्वानों के बहुमत का यही पंथ है कि खलीफा के लिए कुरैशी होना शर्त है। ख्वारिज और मुताज़िला के एक समूह ने कहा कि गैर-कुरैशी भी खलीफा हो सकता है। दिरार इब्न अम्र तो यहाँ तक बढ़ गया कि कहा कि गैर-कुरैशी को खलीफा बनाना बेहतर है। इमाम अबू बकर इब्न अल-तय्यब ने फरमाया कि मुसलमानों ने इस कथन की ओर कोई ध्यान नहीं दिया जब हदीस "इमाम कुरैश से हैं" साबित हो चुकी थी और हर सदी में मुसलमान इस पर अमल करते रहे, और इसके होने से पहले ही इसके विचार पर आम सहमति बन गई थी।

[1] फ़तहुल बारी शरह अल-बुखारी, अध्याय: कुरैश के नेता, मुस्तफा अल-बाबी मिस्र 16 / 235 [2] शरह सहीह मुस्लिम मय सहीह मुस्लिम, नेतृत्व की पुस्तक, कदीमी कुतुब खाना कराची 2 / 119 पृष्ठ 712 में से 195

فتاٰوی رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

منهم احد - ۱ خلافت صحیح نہیں۔

۳۰ امام نووی شرح صحیح مسلم پھر ۳۱ امام قسطلانی شرح بخاری اور ۳۲ علامہ طیبی و ۳۳ علامہ سید شریف و ۳۴ علی قاری شروح مشکوۃ میں فرماتے ہیں :

هذه الاحاديث واشباهها دليل ظاهر ان الخلافة مختصة لقريش لايجون عقدها لاحد من غيرهم وعلى هذا انعقد الاجماع فى زمن الصحابة وكذلك بعدهم ومن خالف فيه من اهل البدع اواعرض بخلاف من غيرهم فهو محجوج باجماع الصحابة و التابعين فمن بعدهم بالا حاديث الصحيحة۔ ۲ یہ حدیث اور ان کے مثل اور احادیث روشن دلیلیں ہیں کہ خلافت قریش کے ساتھ خاص ہے ان کے سوا کسی کو خلیفہ بنانا جائز نہیں، اسی پر زمانہ صحابہ میں یوں ہی ان کے بعد اجماع منعقد ہوا تو جن بد مذہبوں نے اس میں خلاف کیا یا جس نے اور کسی کے خلاف کا اشارہ کیا اس کا قول صحابہ تابعین اور علمائے مابعد کے اجماع اور صحیح حدیثوں سے مردود ہے۔

۳۵ علامہ ابن المنیّر پھر حافظ ۳۶ عسقلانی شرح صحیح بخاری میں لکھتے ہیں:

الصحابة اتفقوا على افادة المفهوم للحصر خلافا لمن انكر ذلك والى هذا ذهب جمهور اهل العلم ان شرط الامام ان يكون قرشيا وقالت الخوارج وطائفة من المعتزلة يجوز ان يكون الامام غير قرشى وبالغ ضرار بن عمر و فقال تولية غير القرشى اولى وقال ابو بكر الطيب لم يعرج المسلمون على هذا القول بعد ثبوت حديث الائمة من قريش وعمل المسلمون به قرنا بعد قرن وانعقد الاجماع على اعتبار ذالك قبل ان يقع یعنی صحابہ نے اتفاق فرمایا کہ حدیث الائمۃ من قریش خلافت کا قریشی میں حصر فرماتی ہے بر خلاف اس کے جو اس کا منکر ہو، اور یہی مذہب جمہور اہل علم کا ہے کہ خلیفہ کے لئے

قریشی ہونا شرط اور خارجیوں اور ایک گروہ معتزلہ نے کہا کہ غیر قریشی بھی خلیفہ ہو سکتا ہے اور ضرار بن عمرو تو یہاں تک بڑھ گیا کہ کہا غیر قریشی کا خلیفہ کرنا بہتر ہے۔ امام ابو بکر ابن الطیب نے فرمایا مسلمانوں نے اس قول کی طرف التفات نہ کیا بعد اس کے کہ حدیث " الائمۃ من قریش " ثابت ہو چکی اور ہر ہر قرن میں مسلمان اس پر عامل رہے اور اس اختلاف ان یقع

۱ فتح الباری شرح البخاری باب الامراء من قریش مصطفیٰ البابی مصر ۱۶ / ۲۳۵ ۲ شرح صحیح مسلم مع صحیح مسلم کتاب الامارۃ قدیمی کتب خانہ کراچی ۲ / ۱۱۹ Page 195 of 712

Fatawa Razawiyya Volume 14

Disagreement 1 - Before rising, a consensus (Ijma) was reached upon its acceptance.

Imam Ahmad Nasir al-Din al-Iskandari, then Imam Shihab al-Din al-Kinani, states regarding the implication of the Hadith "This matter (leadership) shall remain in the Quraysh":

[Arabic Text]: The subject in reality here is the matter occurring as a description for 'this', and 'this' is not described except by genus. Thus, its requirement is the restriction of the genus of the matter to the Quraysh, as if it said, 'there is no leadership except in Quraysh'. The Hadith, although in the form of information, has the meaning of a command; other variants of the Hadith support this.

[Urdu Translation]: That is, the essence of the Hadith is that "this matter in Quraysh" is perpetual; this matter of Caliphate is always for the Quraysh. "This" is the subject and "matter" is its attribute, and in the attribute of "this", only the genus always comes. So the meaning is that the category of Caliphate is for the Quraysh alone (there is no instance of it for anyone besides them). It is as if the words were pronounced as: there is no Caliphate except among the Quraysh. Although the Hadith is formally a piece of information, it means a command; the remaining narrations of the Hadith are supportive of this meaning.

Imam Ibn Hajar, and before him Imam Ibn Battal from the commentary on Bukhari for al-Muhallab, narrates:

[Arabic Text]: It is permissible for a king to prevail over the people without being a Caliph. Mu'awiyah, may Allah Almighty be pleased with him, only objected out of fear that someone might think that the Caliphate is permissible in other than the Quraysh. So when he delivered a sermon regarding that, it indicated that this ruling was likewise among them, as no objection was narrated from any of them against him.

[Urdu Translation]: That is, when Hazrat Abdullah bin Umar (may Allah be pleased with both of them) said that soon there would be a king from the tribe of Qahtan, Hazrat Amir Mu'awiyah (may Allah be pleased with him) strictly objected to this and delivered a sermon in which he stated: "I heard the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) saying that the Caliphate is in the Quraysh." This objection was not on the basis that a non-Qurayshi cannot be a king; it is permissible

for a king to seize power over the people without being a Caliph. Rather, the reason for the objection was so that no one would...

Note: Essential Warning: This magnificent discourse is worth remembering as, with the help of Almighty Allah, it will discredit the people of falsehood. 12 Hashmat Ali, may he be forgiven.

1. Fath al-Bari Sharh al-Bukhari, Chapter of the Commanders from Quraysh, Mustafa al-Babi Egypt, 16/236
2. Fath al-Bari Sharh al-Bukhari, Chapter of the Commanders from Quraysh, Mustafa al-Babi Egypt, 16/236
3. Fath al-Bari Sharh al-Bukhari, Chapter of the Commanders from Quraysh, Mustafa al-Babi Egypt, 16/232

फतावा रज़विया जिल्द चौदह (१४)

असहमति १ - उठने से पहले इसकी स्वीकृति पर आम सहमति (इजमा) बन गई।

इमाम अहमद नासिर अल-दीन अल-इस्कंदरी और फिर इमाम शिहाब अल-दीन अल-किनानी हदीस "यह मामला (नेतृत्व) कुरैश में ही रहेगा" के अर्थ के संबंध में कहते हैं:

[अरबी पाठ]: वास्तव में यहाँ उद्देश्य 'यह' के लिए एक विवरण के रूप में होने वाला मामला है, और 'यह' को केवल प्रजाति (जीनस) के अलावा किसी और चीज़ से वर्णित नहीं किया जा सकता है। इस प्रकार, इसकी आवश्यकता मामले की प्रजाति को कुरैश तक सीमित करना है, मानो कहा गया हो 'कुरैश के अलावा कोई नेतृत्व नहीं है'। हदीस, भले ही सूचना के रूप में हो, एक आदेश का अर्थ रखती है; हदीस के अन्य विवरण इसका समर्थन करते हैं।

[उर्दू अनुवाद का हिंदी]: यानी हदीस का सार यह है कि "यह मामला कुरैश में है" स्थायी रूप से; खिलाफत का यह मामला हमेशा कुरैश के लिए है। "यह" कर्ता है और "मामला" उसका विशेषण है, और "यह" के विशेषण में हमेशा केवल प्रजाति ही आती है। तो मतलब यह है कि खिलाफत की श्रेणी केवल कुरैश के लिए है (उनके अलावा किसी और के लिए इसका कोई अस्तित्व नहीं है)। मानो शब्द इस प्रकार कहे गए हों कि खिलाफत कुरैश के अलावा और कहीं नहीं है। हदीस भले ही स्पष्ट रूप से एक सूचना है, लेकिन इसका अर्थ एक आदेश है; हदीस की अन्य रिवायतें इस अर्थ का समर्थन करती हैं।

इमाम इब्न हजर, और उनसे पहले इमाम इब्न बत्तल, अल-मुहल्लब की बुखारी की व्याख्या से उद्धृत करते हैं:

[अरबी पाठ]: यह संभव है कि कोई राजा खलीफा बने बिना लोगों पर शासन करे। मुआविया (अल्लाह उनसे प्रसन्न हो) ने केवल इस डर से आपत्ति जताई थी कि कोई यह न समझ ले कि खिलाफत कुरैश के अलावा किसी और में जायज़ है। इसलिए जब उन्होंने इसके बारे में उपदेश दिया, तो इसने संकेत दिया कि यह निर्णय उनके पास भी वैसा ही था, क्योंकि उनमें से किसी से यह वर्णित नहीं है कि उन्होंने उन पर आपत्ति जताई हो।

[उर्दू अनुवाद का हिंदी]: यानी जब हज़रत अब्दुल्लाह बिन उमर (अल्लाह उन दोनों से प्रसन्न हो) ने कहा कि जल्द ही कहतान कबीले से एक राजा होगा, तो हज़रत अमीर मुआविया (अल्लाह उनसे

प्रसन्न हो) ने इस पर कड़ी आपत्ति जताई और एक उपदेश दिया जिसमें उन्होंने कहा: "मैंने अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) को यह कहते सुना कि खिलाफत कुरैश में है।" यह आपत्ति इस आधार पर नहीं थी कि कोई गैर-कुरैशी राजा नहीं हो सकता; यह तो जायज़ है कि कोई राजा लोगों पर हावी हो जाए और खलीफा न हो। बल्कि आपत्ति का कारण यह था कि कोई यह...

नोट: महत्वपूर्ण चेतावनी: यह गौरवशाली भाषण याद रखने योग्य है क्योंकि अल्लाह सर्वशक्तिमान की सहायता से, यह असत्य के लोगों को बदनाम करेगा। १२ हशमत अली, अल्लाह उन्हें क्षमा करे।

1. फतह अल-बारी शरह अल-बुखारी, कुरैश के सरदारों का अध्याय, मुस्तफा अल-बाबी मिस्र, १६/२३६
2. फतह अल-बारी शरह अल-बुखारी, कुरैश के सरदारों का अध्याय, मुस्तफा अल-बाबी मिस्र, १६/२३६
3. फतह अल-बारी शरह अल-बुखारी, कुरैश के सरदारों का अध्याय, मुस्तफा अल-बाबी मिस्र, १६/२३२

पृष्ठ १९६ का ७१२

فتاویٰ رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

الاختلاف ۱ - اٹھنے سے پہلے اس کے ماننے پر اجماع عہ منعقد ہو لیا۔ امام احمد ناصر الدین اسکندرانی پھر امام شہاب الدین کنانی وجہ دلالت حدیث "لا یزال ھذا الامر فی قریش" میں فرماتے ہیں:

المبتدأ بالحقيقة ههنا هو الامر الواقع صفة لهذا وهذا لا يوصف الا بالجنس فمقتضاه حصر جنس الامر في قريش كانه قال لاامر الا في قريش والحديث و ان كان بلفظ الخبر فهو بمعنى الامر بقية طرق الحديث تؤيد ذلك ۲۔

یعنی حاصل حدیث یہ ہے کہ "ھذا الامر فی قریش" دائما یہ امر خلافت ہمیشہ قریش کے لیے ہے "ھذا" مبتدا ہے اور "امر" اس کی صفت، اور "ھذا" کی صفت میں ہمیشہ جنس ہی آتی ہے، تو مطلب یہ کہ جنس خلافت قریش ہی کے لئے ہے (ان کے غیر کے لئے اس کا کوئی فرد نہیں) گویا الفاظ یوں ارشاد ہوئے کہ خلافت نہیں مگر قریش میں، حدیث اگرچہ صورۃً خبر ہے معنیٰ امر ہے، حدیث کی باقی روایتیں اس معنیٰ کی مؤید ہیں۔

امام ابن حجر اور ان سے پہلے امام ابن بطال شرح بخاری للمہلب سے ناقل:

يجوز ان يكون ملك يغلب على الناس بغير ان يكون خليفة، وانما انكر معاوية رضى الله تعالى عنه خشية ان يظن احد ان الخلافة تجوز في غير قريش، فلما خطب بذلك دل على ان ذلك الحكم عندهم كذلك اذلم ينقل عن احد منهم انكر عليه ۳۔

یعنی جب حضرت عبداللہ بن عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہما نے کہا کہ عنقریب ایک بادشاہ قبیلہ قحطان سے ہو گا، حضرت امیر معاویہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ نے اس پر سخت انکار کیا اور خطبہ پڑھا اس

میں فرمایا میں نے رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کو فرماتے سنا کہ خلافت قریش میں ہے، یہ انکار اس بنا پر نہ تھا کہ کوئی غیر قرشی بادشاہ بھی نہیں ہو سکتا، یہ تو جائز ہے کہ کوئی بادشاہ لوگوں پر تغلب کرے اور خلیفہ نہ ہو بلکہ انکار کی وجہ یہ تھی کہ کوئی یہ

عہ: تنبیہ ضروری: یہ کلام جلیل یاد رکھنے کا ہے کہ بعونہ تعالیٰ اس سے اہل باطل کا منہ کالا ہوگا ۱۲ حشمت علی عفی عنہ۔

۱ فتح الباری شرح البخاری باب الامراء من قریش مصطفی البابی مصر ۱۶ / ۲۳۶ ۲ فتح الباری شرح البخاری باب الامراء من قریش مصطفی البابی مصر ۱۶ / ۲۳۶ ۳ فتح الباری شرح البخاری باب الامراء من قریش مصطفی البابی مصر ۱۶ / ۲۳۲

Fatawa Razawiyya Volume 14

...let them not think that a non-Qurayshi can be a Caliph. Therefore, Hazrat Amir Mu'awiya delivered a sermon stating that no non-Qurayshi can be a Caliph, and no Companion or Follower (Tabi'i) objected to it. Thus, it is known that this is the creed of all of them. 43 Muhallab, then Ibn 44 Battal, then 45 Ayni, 46 Asqalani, and 47 Qastalani all state in the commentaries of Bukhari:

[Arabic]: "Verily, when the Qahtani arises, and he is not from the House of Prophethood nor from the Quraysh—in whom Allah, the Mighty and Sublime, has placed the Caliphate—then he is among the greatest changes of time and the alteration of rulings."^1 [Urdu translation]: "When the Qahtani arises, and he is neither from the family of Prophethood nor from the Quraysh, among whom Allah, the Mighty and Sublime, has established the Caliphate, then this will be a major change of times and an alteration of the Shari'ah's rulings."

48 The great Imam Qadi Iyad, and then 49 Imam Abu Zakariya Nawawi in the commentary of Sahih Muslim, state:

[Arabic]: "The condition of being Qurayshi is the consensus of all scholars. Indeed, Abu Bakr and Umar used this as proof against the Ansar on the day of Saqifah, and no one denied it. Scholars have counted it among the matters of consensus (ijma'). No saying or action has been narrated from any of the predecessors (Salaf) that contradicts what we have mentioned. Similarly, from those after them in all eras. The saying of al-Nazzam and those from the Kharijites and innovators who agreed with him—that it is permissible for a non-Qurayshi to be a Caliph—is of no consequence, as it goes against the consensus of Muslims."^2 [Urdu translation]: "The condition of being Qurayshi for a Caliph is the creed of all scholars. Indeed, through this, Siddiq Akbar and Farooq Azam established the argument against the Ansar on the day of Saqifah, and none of the Sahaba denied it. Indeed, scholars counted this among the matters of consensus, and no word or action was narrated from the righteous predecessors against it. Similarly, in all times from the scholars afterwards. And that which Nazzam the Mu'tazilite and the Kharijites and heretics said—that a non-Qurayshi can also be a Caliph—is not counted for anything, as it is against the consensus of Muslims."

50 Shaykh Abdul Haq Muhaddith Dehlavi states in Ashi'at al-Lam'at:

[Persian/Urdu text]: "The Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) said: The matter of Caliphate will always remain among the Quraysh. That is, it must be among them, and legally (shari'ah-wise), the contract of Caliphate for someone other than them is not permissible. Consensus was established on this during the time of the Sahaba and with this argument..." [Urdu translation]: "The Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) said: Caliphate will always be in the Quraysh, meaning it should be among them. And shari'ah-wise, the establishment of Caliphate in someone other than them is not permissible. Consensus has already taken place on this in the time of the Sahaba, and this hadith..."

---

1 Fath al-Bari, Kitab al-Fitan, Bab Taghayyur al-Zaman Hatta Yu'bad al-Awthan, Mustafa al-Babi Egypt, 16/191 2 Sharh Sahih Muslim with Sahih Muslim, Kitab al-Imara, Qadimi Kutub Khana Karachi, 2/119 Page 197 of 712

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदहवीं (14)

...वे यह न समझ बैठें कि गैर-क़ुरैशी ख़लीफ़ा हो सकता है। इसलिए हज़रत अमीर मुआविया ने खुतबा दिया कि कोई गैर-क़ुरैशी ख़लीफ़ा नहीं हो सकता और इस पर किसी सहाबी या ताबई ने आपत्ति नहीं की। तो मालूम हुआ कि उन सबका यही मज़हब है। 43 मुहल्लब, फिर इब्न 44 बत्तल, फिर 45 ऐनी, 46 असक़लानी और 47 क़स्तलानी, सभी बुख़ारी की व्याख्याओं (शरुह) में फ़रमाते हैं:

[अरबी]: "बेशक, जब क़हतानी खड़ा होगा, और वह न तो नुबुव्वत के घराने से होगा और न ही क़ुरैश से—जिनमें अल्लाह अज़वजल ने ख़िलाफ़त रखी है—तो वह समय के सबसे बड़े परिवर्तनों और आदेशों के बदलाव में से होगा।"^1 [उर्दू अनुवाद]: "जब क़हतानी खड़ा होगा और वह न तो खानदान-ए-नुबुव्वत से होगा और न ही क़ुरैश से, जिनमें अल्लाह अज़वजल ने ख़िलाफ़त रखी है, तो यह ज़माने का एक बड़ा बदलाव और शरीयत के आदेशों का परिवर्तन होगा।"

48 इमाम अजल क़ाज़ी अयाज़ और फिर 49 इमाम अबू ज़कारिया नववी 'शरह सहीह मुस्लिम' में फ़रमाते हैं:

[अरबी]: "ख़लीफ़ा का क़ुरैशी होना तमाम विद्वानों (उलेमा) का मत है। बेशक अबू बक्र और उमर ने सक़ीफ़ा के दिन अंसार पर इससे दलील पेश की और किसी ने भी इसका खंडन नहीं किया। विद्वानों ने इसे सर्वसम्मति (इज्मा) के विषयों में गिना है। पूर्वजों (सलफ़) में से किसी से भी हमारी कही गई बात के विपरीत कोई बात या काम नहीं मिला है। इसी तरह उनके बाद के तमाम युगों में। नज़्ज़ाम और उनके साथ के ख़ारिजी और बिदअती लोगों का यह कहना—कि गैर-क़ुरैशी भी ख़लीफ़ा हो सकता है—किसी गिनती में नहीं है क्योंकि यह मुसलमानों की सर्वसम्मति (इज्मा-ए-मुस्लिमीन) के विरुद्ध है।"^2 [उर्दू अनुवाद]: "ख़लीफ़ा में क़ुरैशी होने की शर्त तमाम उलेमा का मज़हब है। और बेशक इसी से सिद्दीक़-ए-अकबर और फ़ारूक़-ए-आज़म ने सक़ीफ़ा के दिन अंसार पर दलील (हुज्जत) क़ायम फ़रमाई और सहाबा में से किसी ने भी इसका इनकार नहीं किया। और बेशक उलेमा ने इसे इज्मा के मसलों में गिना है और सलफ़ सालेहीन में से कोई भी बात या काम इसके खिलाफ़ नक़ल नहीं हुआ। इसी तरह तमाम ज़मानों में बाद के उलेमा से। और वह जो नज़्ज़ाम मोतज़ली और ख़ारिजी और बद-मज़हबों ने कहा कि गैर-क़ुरैशी भी ख़लीफ़ा हो सकता है, वह कुछ गिनती में नहीं क्योंकि यह मुसलमानों के इज्मा के खिलाफ़ है।"

50 शेख अब्दुल हक़ मुहद्दिस देहलवी 'अशिअतुल लम्आत' में फ़रमाते हैं:

[फ़ारसी/उर्दू पाठ]: "हुज़ूर सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम ने फ़रमाया: ख़िलाफ़त का मामला हमेशा क़ुरैश में रहेगा। यानी उन्हीं में होना चाहिए और शरीयत के लिहाज़ से उनके अलावा किसी और के लिए ख़िलाफ़त का अक़द (अनुबंध) जायज़ नहीं है। सहाबा के ज़माने में इस पर इज्मा हो चुका है और इसी दलील के साथ..." [उर्दू अनुवाद]: "हुज़ूर अलैहिस्सलातु वस्सलाम ने फ़रमाया: ख़िलाफ़त हमेशा क़ुरैश में होगी यानी उन्हीं में होना चाहिए और शरई तौर पर उनके गैर में ख़िलाफ़त का इनेक़ाद जायज़ नहीं। सहाबा के ज़माने में इस पर इज्मा हो चुका है और इसी हदीस को..."

---

1 फ़तह अल-बारी, किताबुल फ़ितन, बाब तग़य्युरिज़ ज़मान हत्ता युअबदल औसान, मुस्तफ़ा अल-बाबी मिस्र, 16/191 2 शरह सहीह मुस्लिम मआ सहीह मुस्लिम, किताबुल इमारह, क़दीमी कुतुब ख़ाना कराची, 2/119 पेज 197/712

نہ سمجھ بیٹھے کہ غیر قریشی خلیفہ ہو سکتا ہے لہٰذا حضرت امیر معاویہ نے خطبہ پڑھا کہ کوئی غیر قریشی خلیفہ نہیں ہو سکتا اور اس پر کسی صحابی و تابعی نے انکار نہ کیا تو معلوم ہوا کہ ان سب کا یہی مذہب ہے۔ ۴۳ مہلب پھر ابن ۴۴ بطال پھر ۴۵ عینی و ۴۶ عسقلانی و ۴۷ قسطلانی سب شروح بخاری میں فرماتے ہیں :

ان القحطانی اذا قام ولیس من بیت النبوۃ ولا من قریش الذین جعل اللہ فیھم الخلافۃ فھو من اکبر تغیر الزمان وتبدیل الاحکام۱۸- | جب قحطانی قائم ہوگا اور وہ نہ خاندان نبوت سے ہے نہ قریش سے جن میں اللہ عزوجل نے خلافت رکھی ہے تو یہ ایک بڑا تغیر زمانہ اور احکام شریعت کی تبدیل ہو گا۔

۴۸ امام اجل قاضی عیاض پھر ۴۹ امام ابو زکریا نووی شرح صحیح مسلم میں فرماتے ہیں :

اشتراط کونہ قرشیا ھو مذھب العلماء کافۃ وقد احتج بہ ابوبکر وعمر علی الانصار یوم السقیفۃ فلم ینکرہ احد وقد عدھا العلماء فی مسائل الاجماع ولم ینقل عن احد من السلف فیھا قول ولا فعل یخالف ما ذکرنا وکذلك من بعدھم فی جمیع الاعصار ولا اعتداد بقول النظام ومن وافقہ من الخوارج واھل البدع انہ یجوز کونہ من غیر قریش لما ھو علیہ من مخالفۃ اجماع المسلمین۲۸- | خلیفہ میں قرشی ہونے کی شرط جمیع علماء کا مذہب ہے اور بیشک اسی سے صدیق اکبر فاروق اعظم نے روز سقیفہ انصار پر حجت قائم فرمائی اور صحابہ میں کسی نے اس کا انکار نہ کیا اور بیشک علماء نے اسے مسائل اجماع میں گنا اور سلف صالح میں کوئی قول یا فعل اس کے خلاف منقول نہ ہوا، یو نہی تمام

زمانوں میں علماء سے مابعد سے اور وہ جو نظام معتزلی اور خارجیوں اور بد مذہبوں نے کہا کہ غیر قریشی بھی خلیفہ ہو سکتا ہے کچھ گنتی شمار میں نہیں کہ اجماع مسلمین کے خلاف ہے۔

۵۰ شیخ عبدالحق محدث دہلوی اشعۃ اللمعات میں فرماتے ہیں :

گفت آں حضرت صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم ہمیشہ می باشد امر خلافت در قریش یعنی مے باید کہ در ایشاں باشد و جائز نیست شرعا عقد خلافت مر غیر ایشاں را و بریں منعقد شد اجماع در زمن صحابہ و بایں حجت | حضور علیہ الصلوۃ والسلام نے فرمایا: خلافت ہمیشہ قریش میں ہو گی یعنی انہی میں ہونا چاہئے اور شرعا ان کے غیر میں خلافت کا انعقاد جائز نہیں صحابہ کے زمانہ میں اس پر اجماع ہو چکا ہے اور اسی حدیث کو

---

1 فتح الباری کتاب الفتن باب تغیر الزمان حتی یعبد الاوثان مصطفی البابی مصر ۱۶/ ۱۹۱ 2 شرح صحیح مسلم مع صحیح مسلم کتاب الامارۃ قدیمی کتب خانہ کراچی ۲/ ۱۱۹ Page 197 of 712

Fatawa Razviya Volume 14

The Muhajireen presented [it] to the Ansar as an argument[1].	The Muhajireen presented it to the Ansar as proof. (T)

[51] As mentioned in Imam Jalaluddin's *Tarikh al-Khulafa*: | | | | :--- | :--- | | I have not included anyone from the Ubaydid Caliphs because their leadership is invalid as they are not from the Quraysh.[2] | I did not mention any of the Ubaydid caliphs in this book because their caliphate is void as they are not Qurayshi. |

Books of Hanafi Jurisprudence [52] In *Fatawa Sirajiyah*, the Book of Istihsan, Chapter on Matters of Belief: | | | | :--- | :--- | | It is a condition that the Caliph be a Qurayshi, and it is not a condition that he be a Hashimi.[3] | It is a condition for the Caliph to be Qurayshi, and being Hashimi is not a condition. |

[53] In *Al-Ashbah wa al-Naza'ir*, third branch, explanation of differences, then [54] in *Abu al-Saud Azhari ala al-Kanz*: | | | | :--- | :--- | | It is a condition for the Imam to be a Qurayshi.[4] | It is a condition for the Caliph to be Qurayshi. |

[55] In *Ghamz al-Uyun*: | | | | :--- | :--- | | Qurayshi lineage is a condition due to the saying of the Messenger of Allah, peace and blessings of Allah be upon him: "The leaders are from the Quraysh."[5] | Being Qurayshi is a condition as the Messenger of Allah, peace and blessings of Allah be upon him, said: "The Caliphs are from the Quraysh." |

[56] In *Durr al-Mukhtar*: | | | | :--- | :--- | | It is a condition that he be a Muslim, free, male, sane, and mature. | For being a Caliph, it is a condition that [he be a] Muslim, free, |

Note: Mentioned at the end of the books of Hadith as a follow-up, may he be forgiven.	It was mentioned at the end of these books of Hadith as being subsequent. (T)

[1] *Ashi'at al-Lam'at Sharh al-Mishkat*, Chapter on the Virtues of Quraysh, First Section, Maktabah Nooria Razviya, Sukkur, 4 / 619 [2] *Tarikh al-Khulafa*, Preface to the book, Matba' Mujtabai, Delhi, p. 7 [3] *Fatawa Sirajiyah*, Book of Istihsan, Chapter on Matters of Belief, Nawal Kishore, Lucknow, p. 70 [4] *Al-Ashbah wa al-Naza'ir*, Third Art, Idara-tul-Quran, Karachi, 2 / 253 & 254 [5] *Ghamz Uyun al-Basa'ir Sharh al-Ashbah wa al-Naza'ir*, Third Art, Idara-tul-Quran, Karachi, 2 / 253 & 254

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदहवीं (14)

मुहाजिरीन ने अंसार पर बतौर हुज्जत पेश किया[1]।	मुहाजिरीन ने अंसार पर दलील के तौर पर पेश किया। (त)

[51] इमाम जलालुद्दीन की 'तारीखुल खुलफ़ा' में गुज़रा: | | | | :--- | :--- | | मैंने उबैदी ख़लीफ़ाओं में से किसी का ज़िक्र नहीं किया क्योंकि उनकी इमामत सही नहीं है क्योंकि वे कुरैशी नहीं थे[2]। | मैंने इस किताब में उबैदी ख़लीफ़ाओं में से किसी का ज़िक्र नहीं किया इसलिए कि उनकी खिलाफत बातिल (अमान्य) है क्योंकि वे कुरैशी नहीं हैं। |

हनफ़ी फ़िक़्ह की किताबें [52] 'फ़तावा सिराजिया', किताबुल इस्तेहसान, अक़ीदे के मसाइल के बाब में है: | | | | :--- | :--- | | ख़लीफ़ा के लिए कुरैशी होना शर्त है और हाशमी होना शर्त नहीं है[3]। | ख़लीफ़ा में शर्त है कि वह कुरैशी हो और हाशमी होना शर्त नहीं। |

[53] 'अल-अश्बाह वन्नज़ाइर', तीसरा फ़न, फ़र्क़ का बयान, फिर [54] 'अबू अल-सऊद अज़हरी अलल कंज़' में है: | | | | :--- | :--- | | इमाम (प्रमुख) के लिए कुरैशी होना शर्त है[4]। | ख़लीफ़ा में शर्त है कि वह कुरैशी हो। |

[55] 'ग़म्ज़ुल उयून' में है: | | | | :--- | :--- | | कुरैशी नसब (वंश) शर्त है क्योंकि अल्लाह के रसूल, सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम ने फ़रमाया: 'इमाम (नेतृत्वकर्ता) कुरैश से हैं[5]।' | कुरैशी होना शर्त है क्योंकि अल्लाह के रसूल, सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम ने फ़रमाया: "ख़लीफ़ा कुरैशी होंगे।" |

[56] 'दुर्र-ए-मुख़्तार' में है: | | | | :--- | :--- | | उसका मुसलमान, आज़ाद, मर्द, अक़्लमंद और बालिग़ होना शर्त है। | ख़लीफ़ा होने के लिए शर्त है कि मुसलमान, आज़ाद, |

नोट: हदीस की किताबों के आख़िर में ताबे (अनुवर्ती) के तौर पर ज़िक्र किया है, अल्लाह उन्हें माफ़ फ़रमाए।	इसे हदीस की इन किताबों के आख़िर में ताबे होने की हैसियत से ज़िक्र किया गया है। (त)

[1] 'अशिअतुल लमआत शरह अल-मिश्कात', बाब मनाक़िब-ए-कुरैश, पहली फ़स्ल, मकतबा नूरिया रज़विया, सुक्कुर, 4 / 619 [2] 'तारीखुल खुलफ़ा', किताब का खुतबा, मतबा मुज्तबाई, दिल्ली, सफ़ा 7 [3] 'फ़तावा सिराजिया', किताबुल इस्तेहसान, अक़ीदे के मसाइल का बाब, नवल किशोर, लखनऊ, सफ़ा 70 [4] 'अल-अश्बाह वन्नज़ाइर', तीसरा फ़न, इदारातुल क़ुरआन, कराची, 2 / 253 और 254 [5]

'ग़म्ज़ उयूनुल बसायर शरह अल-अश्बाह वन्नज़ाइर', तीसरा फ़न, इदारातुल क़ुरआन, कराची, 2 / 253 और 254

पेज 712 का 198

کردند مہاجران بر انصار1۔مہاجرین نے انصار پر بطورِ حجت پیش کیا۔ (ت)

51 امام جلال الدین کی تاریخ الخلفاء عہ سے گزرا : | | | | :--- | :--- | | لم اورد احدا من الخلفاء العبیدیین لان امامتھم غیر صحیح لانھم غیر قریش2۔ | میں نے اس کتاب میں خلفائے عبیدیہ سے کسی کا ذکر نہ کیا اس لئے کہ ان کی خلافت باطل ہے کہ وہ قرشی نہیں۔ |

کتب فقہ حنفی 52 فتاوی سراجیہ کتاب الاستحسان باب مسائل اعتقادیہ میں ہے: | | | | :--- | :--- | | یشترط ان یکون الخلیفة قرشیا ولا یشترط ان یکون ھاشمیا3۔ | خلیفہ میں شرط ہے کہ قرشی ہو اور ہاشمی ہونا شرط نہیں۔ |

53 اشباہ والنظائر فن ثالث بیان فرق پھر 54 ابوالسعود از ہری علی الکنز میں ہے: | | | | :--- | :--- | | یشترط في الامام ان یکون قرشیا4۔ | خلیفہ میں شرط ہے کہ قرشی ہو۔ |

55 غمز العیون میں ہے: | | | | :--- | :--- | | یشترط نسب قریش لقولہ صلی اللہ تعالی علیہ وسلم الائمة من قریش5۔ | قرشی ہونا شرط ہے کہ رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وسلم نے فرمایا : خلفاء قریشی ہوں۔ |

56 در مختار میں ہے: | | | | :--- | :--- | | یشترط کونہ مسلما حرا ذکرا عاقلا بالغا | خلیفہ ہونے کے لئے شرط ہے کہ مسلمان آزاد، |

عہ : اور دہ آخر کتب الحدیث تبعاً منہ غفرلہ اس کتب حدیث کے آخر میں تابع ہونے کی حیثیت سے ذکر کیا ہے (ت)

1 اشعة اللمعات شرح المشكوة باب مناقب قريش فصل اول مكتبہ نوريہ رضويہ سكهر 4 / 619 2

تاريخ الخلفاء خطبہ كتاب مطبع مجتبائى دہلى ص 7 3 فتاوى سراجيہ كتاب الاستحسان باب مسائل

اعتقاد نولكشور لكهنؤ ص 70 4 الاشباہ والنظائر الفن الثالث ادارة القرآن كراچى 2 / 253 و 254

5 غمز عيون البصائر شرح الاشباہ والنظائر الفن الثالث ادارة القرآن كراچى 2 / 253 و 254

Fatawa Ridawiyya, Volume 14

Capable [and] Quraishi[1] — Must be male, sane, adult, capable, [and] Quraishi. [57] In Tahtawi ala al-Durr, it is mentioned: "It is a condition for him to be Quraishi because the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) said: 'The Imams (leaders) are from the Quraish.' Based on this Hadith, the Ansar surrendered the Caliphate to the Quraish."[2] It is a condition for the Caliph to be Quraishi, as the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) said: "The Caliphs are from the Quraish." Following this Hadith, the Ansar accepted the Caliphate of the Quraish.

[58] In Radd al-Muhtar, it is similarly written: "And by this, the saying of the Dirariyyah is invalidated, who say that the Imamate is suitable for someone other than the Quraish; and the Ka'biyyah, who say that being Quraishi is merely preferable for it."[3] Meaning, by this Hadith and the consensus of the Companions, the saying of the Dirariyyah is refuted, who claim the Caliphate is appropriate for non-Quraish, as is that of the Ka'biyyah, who say being Quraishi for the Caliphate is only preferable. Both these deviant sects opposed the Ahlus Sunnah; the former deemed non-Quraish Caliphate as better, while the latter considered Quraishi Caliphate merely preferable, not necessary. According to Ahlus Sunnah, it is mandatory for the Caliph to be Quraishi; otherwise, he cannot be a Sharia-compliant Caliph.

In the *Tamheed* of Imam Abu Shakur al-Salami, it is clarified through the text of Imam al-A'imma Siraj al-Ummah [59] al-Azam [Abu Hanifa] (may Allah be pleased with him) that: "Abu Hanifa (may Allah have mercy on him) said: His Imamate is valid if he is Quraishi, whether he is pious or wicked."[4] Imam Abu Hanifa (may Allah have mercy on him) said: The Caliphate is valid provided he is Quraishi, whether good or bad.

Excerpts from Books of Creed and Hadith for the Removal of Doubt In summary, this matter is definitely and certainly the consensus of the Ahlus Sunnah, hence the Hadith of Bukhari: "Listen and obey, even if an Abyssinian slave is appointed [as an official] over you."[5] — Listen and obey even if an Abyssinian slave is made an administrator over you.

[1] Durr al-Mukhtar, Chapter of Imamate, Mujtabai Press, Delhi, 1/82. [2] Hashiya al-Tahtawi 'ala al-Durr al-Mukhtar, Chapter of Imamate, Dar al-Ma'rifah, Beirut, 1/239. [3] Radd al-Muhtar, Chapter of Imamate, Dar Ihya al-Turath al-Arabi, Beirut, 1/368. [4] Tamheed Abu Shakur al-Salami, Chapter 11 on Caliphate and Imamate, Dar al-Ulum

Hizb al-Ahnaf, Lahore, p. 159. [5] Sahih Bukhari, Book of Judgments, Chapter on Hearing and Obeying the Imam, Qadeemi Kutub Khana, Karachi, 2/1057.

फ़तावा रज़विया, जिल्द 14

सक्षम [और] कुरैशी[1] — पुरुष, बुद्धिमान, वयस्क, सक्षम, कुरैशी होना चाहिए। [57] तहतावी अला अद-दुर में है: "उसका कुरैशी होना शर्त है क्योंकि अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने फ़रमाया: 'इमाम कुरैश से होंगे।' इसी हदीस के आधार पर अंसार ने खिलाफत कुरैश को सौंप दी।"[2] खलीफा का कुरैशी होना शर्त है क्योंकि रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने फ़रमाया: "खुलफ़ा कुरैश से हैं।" इसी हदीस से अंसार ने कुरैश की खिलाफत स्वीकार कर ली।

[58] रद अल-मुह्तार में इसी तरह लिखा है: "और इसके द्वारा दिरारिया का कथन अमान्य हो जाता है, जो कहते हैं कि इमामत गैर-कुरैशी के लिए उपयुक्त है; और का'बिया का कथन, जो कहते हैं कि कुरैशी होना इसके लिए केवल बेहतर (औला) है।"[3] यानी इसी हदीस और सहाबा किराम के इत्तेफाक से दिरारिया का कौल बातिल हुआ जो कहते हैं कि खिलाफत गैर-कुरैश में लायक है, और का'बिया का जो कहते हैं खिलाफत के लिए कुरैशी होना सिर्फ औला है। यानी इन दोनों गुमराह फिरकों ने अहल-ए-सुन्नत का विरोध किया। पहले ने गैर-कुरैशी की खिलाफत को बेहतर जाना, दूसरे ने कुरैशी की खिलाफत को सिर्फ बेहतर समझा, लाज़िम नहीं माना। अहल-ए-सुन्नत के नज़दीक खलीफा का कुरैशी होना लाज़िम है, दूसरा शरी'ई खलीफा नहीं हो सकता।

तमहीद इमाम अबू शकूर आलमी में इमाम अल-अइम्मा सिराज अल-उम्मा [59] आज़म (रज़ियल्लाहु अन्हु) के नस (स्पष्ट पाठ) से इसकी व्याख्या है कि: "अबू हनीफा (रहमतुल्लाह अलैहि) ने फरमाया: उसकी इमामत सही है बशर्ते वह कुरैशी हो, चाहे वह नेक हो या फाजिर (पापी)।"[4] इमाम अबू हनीफा (रहमतुल्लाह अलैहि) ने फ़रमाया: खिलाफत सही है बशर्ते कुरैशी हो, नेक हो या बुरा।

संदेह निवारण हेतु अक़ायद और हदीस की किताबों के उद्धरण संक्षेप में, यह मसला निश्चित रूप से अहल-ए-सुन्नत का इत्तेफाकी है, इसलिए बुखारी की हदीस है: "सुनो और आज्ञा का पालन करो, चाहे तुम पर एक हब्शी गुलाम नियुक्त किया जाए।"[5] — सुनो और मानो चाहे तुम पर कोई हब्शी गुलाम हाकिम बनाया जाए।

[1] दुर्र-ए-मुख्तार, बाबुल इमामत, मतबा मुज्तबाई दिल्ली, 1/82 [2] हाशिया अत-तहतावी अला अद-दुर्रिल मुख्तार, बाबुल इमामत, दारुल मारिफ़ा बेरुत, 1/239 [3] रद अल-मुह्तार, बाबुल इमामत, दार इहया अत-तुरास अल-अरबी बेरुत, 1/368 [4] तमहीद अबू शकूर आलमी, अध्याय 11 खिलाफत और

इमामत पर, दारुल उलूम हिज्बुल अहनाफ़ लाहौर, पृ. 159 [5] सहीह बुखारी, किताबुल अहकाम, बाब अस-सम्मा वत-ता'अह, कदीमी कुतुब खाना कराची, 2/1057

पृष्ठ 199 / 712

قادرا قرشیاً ۱ - مرد، عاقل، بالغ، قادر، قرشی ہو۔ ۵۷ طحطاوی علی الدر میں ہے: اشترط کونه قرشیاً لقوله صلی الله تعالی علیه وسلم الائمة من قریش وقد سلمت الانصار الخلافة لقریش بهذا الحدیث ۲ خلیفہ کا قرشی ہونا شرط ہے کہ رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم نے فرمایا: خلفاء قریش ہوں۔ اسی حدیث سے انصار نے قریش کی خلافت تسلیم کر لی۔

۵۸ ردالمختار میں اسی کے مثل لکھ کر فرمایا: و به یبطل قول الضراریة ان الامامة تصلح في غیر قریش والکعبیة ان القرشي اولی بها ۳ - یعنی اسی حدیث واتفاق صحابہ کرام سے ضراریہ کا قول باطل ہوا جو کہتے ہیں کہ خلافت غیر قریش میں لائق ہے اور کعبیہ کا جو کہتے ہیں خلافت کے لئے قرشی ہونا صرف اولٰی ہے یعنی ان دونوں گمراہ فرقوں نے اہلسنت کا خلاف کیا، اول نے غیر قرشی کی خلافت کو اولٰی جانا دوم نے قرشی کی خلافت کو صرف اولٰی سمجھا لازم نہ جانا، اہلسنت کے نزدیک خلیفہ کا قرشی ہونا لازم ہے دوسرا خلیفہ شرعی نہیں ہو سکتا۔

تمہید امام ابوشکور سالمی میں امام الائمہ سراج الامہ ۵۹ اعظم رضی اللہ تعالٰی عنہ کے نص سے اس کی تصریح ہے کہ: قال ابو حنیفة رحمة الله تعالی علیه یصح امامته اذا کان قرشیا برا کان او فاجرا ۴ - امام ابوحنیفہ رحمۃ اللہ تعالٰی علیہ نے فرمایا: خلافت صحیح ہے بشر طیکہ قرشی ہو نیک خواہ بد۔

ازالہ وہم میں عبارات کتب عقائدوحدیث بالجملہ مسئلہ قطعاً یقیناً اہلسنت کا اجماعی ہے ولہذا حدیث بخاری: اسمعوا واطیعوا وان استعمل علیکم عبد حبشی ۵ - سنو اور مانو اگرچہ تم پر کوئی حبشی غلام عامل کیا جائے۔

۱ درمختار باب الامامۃ مطبع مجتبائی دہلی ۱/ ۸۲ ۲ حاشیۃ الطحطاوی علی الدرالمختار باب الامامۃ دار المعرفۃ بیروت ۱/ ۲۳۹ ۳ ردالمحتار باب الامامۃ دار احیاء التراث العربی بیروت ۱/ ۳۶۸ ۴ تمہید ابو شکور سالمی الباب الحادی عشر فی الخلافۃ والامامۃ دار العلوم حزب الاحناف لاہور ص ۱۵۹ ۵ صحیح بخاری کتاب الاحکام باب السمع والطاعۃ للامام قدیمی کتب خانہ کراچی ۲/ ۱۰۵۷

Fatawa Ridawiyya, Volume 14

Scholars have unanimously addressed the removal of this confusion in its commentary. In 'Sharh al-Maqasid' (20), it is stated:

Arabic	Urdu Translation
That applies to rulers other than the Imam[1].	This hadith is regarding subordinate rulers other than the Caliph.

In 'Al-Mawaqif' (21), it is stated:

Arabic	Urdu Translation
That hadith is concerning the one whom the Imam appoints over a small army and the like[2].	This hadith is about someone whom the leader appoints as a commander over an army, etc.

In 'Sharh al-Mawaqif' (22), it is stated:

Arabic	Urdu Translation
It is obligatory to interpret it in this way to avoid contradiction between it and the consensus (ijma'). Or we say it is an exaggeration for the sake of assumption, and the evidence for it is that, by consensus, it is not permissible for the Imam to be a slave[3].	It is necessary to interpret the hadith in this sense so that it does not oppose the consensus; or we may say that it was stated as an exaggeration for the sake of assumption, and the proof for this is that an Imam being a slave is invalid by consensus.

Ibn al-Jawzi (23) researched, then Imam Badr Mahmud al-Ayni (24) in 'Umda al-Qari', and then Hafiz Asqalani (25) in the commentary on Bukhari, 'The Book of Prayer', stated:

Arabic	Urdu Translation
This is concerning commanders and officials, not leaders and caliphs, for the caliphate is in the Quraysh; others have no part in it[4].	This hadith is about commanders and officials, not caliphs, because the caliphate is in the Quraysh and others have no share in it at all.

In the same 'Fath al-Bari' (26), it is stated:

Arabic	Urdu Translation
Obedience to an Abyssinian slave was ordered, whereas the Supreme Imamate is only by right in the Quraysh. Thus, others would be usurpers, i.e., those who take power by force[5].	The order was given to obey an Abyssinian slave, whereas the caliphate is the right of the Quraysh alone. So a non-Qurayshi would be a 'mutaghallib', meaning one who seizes power by force.

[1] Sharh al-Maqasid, Chapter 4 on the Imamate, Section 2, Dar al-Ma'arif al-Nu'maniyyah, Lahore, 2/477 [2] Mawaqif, Sharh al-Mawaqif, Al-Marsad al-Rabi' on the Imamate, Manshurat al-Sharif al-Radi, Qom, Iran, 8/350 [3] Sharh al-Mawaqif, Al-Marsad al-Rabi' on the Imamate, Manshurat al-Sharif al-Radi, Qom, Iran, 8/350 [4] Umda al-Qari, Sharh al-Bukhari, Chapter on the Imamate of a Slave and a Freed Slave, Qadimi Kutub Khana, Karachi, 5/228 [5] Fath al-Bari, Sharh al-Bukhari, Chapter on the Imamate of a Slave and a Freed Slave, Mustafa al-Babi, Egypt, 12/239

फ़तावा रज़विया, जिल्द 14

विद्वानों ने इसकी व्याख्या में सर्वसम्मति से इस भ्रम को दूर करने पर ध्यान दिया है। 'शरह अल-मकासिद' (20) में है:

अरबी	उर्दू अनुवाद
यह इमाम के अलावा अन्य शासकों के बारे में है[1]।	यह हदीस खलीफा के अलावा अन्य मातहत शासकों के बारे में है।

'अल-मवाकिफ' (21) में है:

अरबी	उर्दू अनुवाद
वह हदीस उस व्यक्ति के बारे में है जिसे इमाम किसी सैन्य दल आदि पर नियुक्त करे[2]।	यह हदीस उस व्यक्ति के बारे में है जिसे इमाम किसी सेना आदि का सरदार बनाए।

'शरह अल-मवाकिफ' (22) में है:

अरबी	उर्दू अनुवाद
इसे इस अर्थ में लेना अनिवार्य है ताकि इसके और आम सहमति (इज्मा) के बीच विरोधाभास न हो। या हम कहें कि यह धारणा के तौर पर अतिशयोक्ति के रूप में कहा गया है, और इसका प्रमाण यह है कि आम सहमति से इमाम का गुलाम होना अमान्य है[3]।	हदीस को इस अर्थ में लेना वाजिब है कि यह इज्मा के विपरीत न पड़े, या यों कहें कि यह अतिशयोक्ति के तौर पर फर्ज़िया (मान कर) इरशाद हुआ है, और इस पर दलील यह है कि इमाम का गुलाम होना बिल-इज्मा बातिल है।

इब्न अल-जौज़ी (23) ने तहकीक की, फिर इमाम बद्र महमूद ऐनी (24) ने 'उम्दतुल कारी' में, फिर हाफ़िज़ असक़लानी (25) ने 'शरह बुखारी' किताबुस सलात में फरमाया:

अरबी	उर्दू अनुवाद
यह सेनापतियों और अधिकारियों के बारे में है, इमामों और खलीफाओं के बारे में नहीं, क्योंकि खिलाफत कुरैश में है; दूसरों का इसमें कोई हिस्सा नहीं है[4]।	यह हदीस सरदारों और अधिकारियों के बारे में है न कि खलीफाओं के बारे में, क्योंकि खिलाफत तो कुरैश में है, दूसरों को इसमें दखल ही नहीं।

यहीं 'फ़तह अल-बारी' (26) में है:

अरबी

हब्शी गुलाम की आज्ञाकारिता का आदेश दिया गया, जबकि महान इमामत केवल योग्यता के आधार पर कुरैश में होती है। अतः दूसरे लोग 'मुतगल्लिब' (शक्ति से कब्जा करने वाले) होंगे[5]।

उर्दू अनुवाद

हब्शी गुलाम की आज्ञाकारिता का हुक्म फरमाया और खिलाफत तो सिर्फ कुरैश का हक है, तो गैर-कुरैशी 'मुतगल्लिब' होगा यानी ज़बरदस्ती अमीर बन बैठने वाला।

[1] शरह अल-मकासिद, चतुर्थ अध्याय इमामत पर, द्वितीय विषय, दार अल-मआरिफ़ अल-नुमानिया, लाहौर, 2/477 [2] मवाकिफ़ शरह अल-मवाकिफ़, इमामत पर चतुर्थ केन्द्र, मुंशूरात अल-शरीफ अल-रज़ी, क़ुम, ईरान, 8/350 [3] शरह अल-मवाकिफ़, इमामत पर चतुर्थ केन्द्र, मुंशूरात अल-शरीफ अल-रज़ी, क़ुम, ईरान, 8/350 [4] उम्दतुल क़ारी शरह अल-बुख़ारी, गुलाम और आज़ाद गुलाम की इमामत का अध्याय, क़दीमी कुतुब खाना करांची, 5/228 [5] फ़तह अल-बारी शरह अल-बुख़ारी, गुलाम और आज़ाद गुलाम की इमामत का अध्याय, मुस्तफ़ा अल-बाबी मिस्र, 12/239

पृष्ठ 200/712

اس کی شرح میں علما قاطبۃً ازالہ وہم کی طرف متوجہ ہوئے، ۲۰ شرح مقاصد میں ہے:

عربی متن	اردو ترجمہ
ذلک في غیر الامام من الحکام ۱۔	یہ حدیث خلیفہ کے سوا اور حکام ماتحت کے بارے میں ہے۔

۲۱ مواقف میں ہے:

عربی متن	اردو ترجمہ
ذلک الحدیث في من امرہ الامام علی سریۃ وغیرہا ۲۔	یہ حدیث اس کے بارے میں ہے جسے کسی لشکر وغیرہ پر سردار کرے۔

۲۲ شرح مواقف میں ہے:

عربی متن	اردو ترجمہ
یجب حملہ علی ھذا دفعاً للتعارض بینہ وبین الاجماع، او نقول ہو مبالغۃ علی سبیل الفرض ویدل علیہ انہ لا یجوز کون الامام عبداً اجماعاً ۳۔	حدیث کو اس معنی پر حمل کرنا واجب ہے کہ اجماع کے مخالف نہ پڑے، یا یوں کہیں کہ وہ بوجہ مبالغہ بطور فرض ارشاد ہوا ہے اور اس پر دلیل یہ ہے کہ امام کا غلام ہونا بالاجماع باطل ہے۔

۲۳ ابن الجوزی نے تحقیق پھر ۲۴ امام بدر محمود عینی نے عمدۃ القاری، پھر ۲۵ حافظ عسقلانی نے شرح بخاری کتاب الصلوۃ میں فرمایا:

عربی متن	اردو ترجمہ
هذا في الامراء والعمال لا الائمة والخلفاء فان الخلافة فی قریش لا مدخل فیها لغیرهم۔ ۴	یہ حدیث سرداروں اور عاملوں کے بارے میں ہے نہ کہ خلفا میں کہ خلافت تو قریش میں ہے دوسروں کو اس میں دخل ہی نہیں۔

یہیں ۲۶ فتح الباری میں ہے:

عربی متن	اردو ترجمہ
امر بطاعة العبد الحبشي والامامة العظمی انما تکون بالاستحقاق في قریش فیکون غیرهم متغلباً ۵۔	حبشی غلام کی اطاعت کا حکم فرمایا اور خلافت تو صرف قریش کا حق ہے تو غیر قریشی متغلب ہوگا یعنی زبردستی امیر بن بیٹھنے والا۔

۱ شرح المقاصد الفصل الرابع في الامامة المبحث الثانی دار المعارف النعمانیه لاہور ۲ / ٤٧٧ ۲ مواقف شرح المواقف المرصد الرابع في الامامة منشورات الشریف الرضی، قم، ایران ۸/ ۳۵۰ ۳ شرح المواقف المرصد الرابع في الامامة منشورات الشریف الرضی، قم، ایران ۸/ ۳۵۰ ۴ عمدة القاری شرح البخاری باب امامة العبد والمولی قدیمی کتب خانہ کراچی ۵/ ۲۲۸ ۵ فتح الباری شرح البخاری باب امامة العبد والمولی مصطفی البابی مصر ۱۲/ ۲۳۹

Fatawa-e-Razviyya Volume (14)

In 'Umdat al-Qari' and 'Fath al-Bari', under this Hadith in the Chapter of Rulings (Kitab al-Ahkam), it is stated:

[Arabic Text]: ای جعل عاملا بان امر امارة عامة علی البلد مثلا او ولی فیها ولایة خاصة کالامامة فی الصلوة او جبایة الخراج او مباشرة الحرب فقد کان فی زمن الخلفاء الراشدین من تجمع له الامور الثلثة ومن یختص ببعضها۔ [Translation]: The meaning is that he should be appointed as an official, such as the Caliph appointing an Abyssinian slave as the general governor of a city, or assigning him to a specific office like leading the prayers, collecting taxes (Kharaj), or leading an army. During the era of the Rightly-Guided Caliphs, these three roles were sometimes combined in one person, and sometimes assigned individually.

Imam Abu Sulayman al-Khattabi, then Imam al-Ayni, and Imam al-Asqalani (may Allah have mercy on them) stated:

[Arabic Text]: قد یضرب المثل بما لا یقع فی الوجود وهذا من ذاك واطلق العبد الحبشی مبالغة فی الامر بالطاعة وان کان لا یتصور شرعا ان یلی ذلك اهـ بلفظ المرقاة قال الخطابی قد یضرب المثل بما لا یکاد یصح فی الوجود۔ [Translation]: That is, sometimes an example is given of something that may not actually occur. This Hadith is of that nature. The mention of an Abyssinian slave was made as an exaggeration regarding the command of obedience, even though legally (shari'ah-wise) it is not conceivable for an Abyssinian slave to become a ruler. The words of 'Al-Mirqat' are: Khattabi said that sometimes in an analogy, something is stated that will not realistically happen. (T)

In 'Ashi'at al-Lam'at', it is written:

[Persian/Urdu Text]: ذکر عبد برائے مبالغہ است۔ برو تیرہ قول آنحضرت صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم ہر کہ بنا کند مسجدی اگرچہ مثل آشیانہ کنجشک و مر مسجد ہرگز مثل آشیانہ کنجشک نباشد لیکن مقصود مبالغہ است یا مراد نائب خلیفہ است۔ [Translation]: The mention of a slave is for exaggeration, following the style of the statement of the Holy Prophet (peace and blessings be upon him): "Whoever builds a mosque, even if it is like a sparrow's nest," although a mosque is never actually like a sparrow's nest; the intent is exaggeration. Or it refers to a deputy of the Caliph. (T)

1. Fath al-Bari, Chapter on Listening and Obedience, Mustafa al-Babi Egypt, 16/239
2. Fath al-Bari, Chapter on Listening and Obedience, Mustafa al-Babi Egypt, 16/220
3. Mirqat al-Mafatih Sharh Mishkat al-Masabih, Book of Leadership, Chapter One, Maktaba Habibiya Quetta, 7/246

4. Ashi'at al-Lam'at, Book of Leadership, Chapter One, Maktaba Nuriya Razviyya Sukkur, 3/301

फ़तावा-ए-रज़विया जिल्द (14)

'उमदत अल-क़ारी' और 'फ़तह अल-बारी' की 'किताब अल-अहकाम' में इसी हदीस के नीचे लिखा है:

[अरबी पाठ]: ای جعل عاملا بان امر امارة عامة علی البلد مثلا او ولی فیها ولایة خاصة کالامامة فی الصلوة او جبایة الخراج او مباشرة الحرب فقد کان فی زمن الخلفاء الراشدین من تجمع له الامور الثلثة ومن یختص ببعضها। [अनुवाद]: मुराद यह है कि उसे 'आमिल' (अधिकारी) बनाया जाए, इस तरह कि ख़लीफ़ा किसी हब्शी ग़ुलाम को किसी शहर का आम गवर्नर बना दे या उसे किसी विशेष पद की विलायत दे जैसे नमाज़ की इमामत, या ख़राज की वसूली, या किसी सेना की सरदारी। ख़ुलफ़ा-ए-राशिदीन के ज़माने में ये तीनों बातें किसी एक व्यक्ति में जमा हो जाती थीं और किसी में इनमें से कुछ।

इमाम अबू सुलैमान ख़त्ताबी, फिर इमाम ऐनी और इमाम अस्क़लानी (रहमतुल्लाह अलैहिम) ने फ़रमाया:

[अरबी पाठ]: قد یضرب المثل بما لا یقع فی الوجود وهذا من ذاك واطلق العبد الحبشی مبالغة فی الامر بالطاعة وان کان لا یتصور شرعا ان یلی ذلك اهـ بلفظ المرقاة قال الخطابی قد یضرب المثل بما لا یکاد یصح فی الوجود। [अनुवाद]: यानी कभी मिसाल (उदाहरण) में वह बात कही जाती है जो वाक़े(घटित) नहीं होगी। यह हदीस इसी तरह की है। हब्शी का ज़िक्र आज्ञापालन के हुक्म में अतिशयोक्ति (मबालग़ा) के लिए फ़रमाया गया है, हालांकि हब्शी ग़ुलाम का गवर्नर बनना शरीयत के लिहाज़ से कल्पनीय नहीं है। 'मर्क़ात' के शब्द ये हैं: ख़त्ताबी ने कहा कि कभी मिसाल में वह बात कही जाती है जो वाक़े नहीं होगी। (त)

'अशअत अल-लमात' में है:

[फ़ारसी/उर्दू पाठ]: ذکر عبد برائے مبالغہ است۔ برو تیرہ قول آنحضرت صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم ہر کہ بنا کند مسجدی اگرچہ مثل آشیانہ کنجشک و مر مسجد برگز مثل آشیانہ کنجشک نباشد لیکن مقصود مبالغہ است یا مراد نائب خلیفہ است। [अनुवाद]: ग़ुलाम का ज़िक्र अतिशयोक्ति के तौर पर है, जैसा कि हुज़ूर अलैहिस सलातो वस्सलाम का यह इर्शाद है: "जो

मस्जिद बनाए चाहे वह चिड़िया के घोंसले जैसी हो," हालांकि मस्जिद कभी चिड़िया के घोंसले जैसी नहीं होती, लेकिन मक़सद अतिशयोक्ति है, या ख़लीफ़ा का कोई नायब (प्रतिनिधि) मुराद है। (त)

1. फ़तह अल-बारी, बाब अस-समअ वत-ताअह, मुस्तफ़ा अल-बाबी मिस्र, 16/239
2. फ़तह अल-बारी, बाब अस-समअ वत-ताअह, मुस्तफ़ा अल-बाबी मिस्र, 16/220
3. मर्क़ात अल-मफ़ातीह शरह मिश्कात अल-मसाबीह, किताब अल-इमारह, अल-फ़स्ल अल-अव्वल, मकतबा हबीबिया क्वेटा, 7/246
4. अशअत अल-लमात, किताब अल-इमारह, अल-फ़स्ल अल-अव्वल, मकतबा नूरिया रज़विया सुक्कुर, 3/301

فتاوٰی رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

عمدة القاری و فتح الباری کتاب الاحکام میں اسی حدیث کے نیچے ہے:

ای جعل عاملا بان امر امارة عامة علی البلد مثلا او ولی فیها ولایة خاصة کالامامة فی الصلوة او جبایة الخراج او مباشرة الحرب فقد کان فی زمن الخلفاء الراشدین من تجمع له الامور الثلثة ومن یختص ببعضها۔ 1 مراد یہ ہے کہ وہ عامل کیا جائے، یوں کہ خلیفہ غلام حبشی کو کسی شہر کا عام والی کر دے یا کسی خاص منصب کی ولایت دے جیسے نماز کی امامت یا خراج کی تحصیل یا کسی لشکر کی سرداری، خلفائے راشدین کے زمانے میں یہ تینوں باتیں بعض میں جمع ہو جاتی تھیں اور کسی میں بعض۔

امام ابو سلیمان خطابی پھر امام عینی و امام عسقلانی علیہم الرحمہ نے فرمایا:

قد یضرب المثل بما لا یقع فی الوجود وهذا من ذاك واطلق العبد الحبشی مبالغة فی الامر بالطاعة وان کان لا یتصور شرعا ان یلی ذلك اھ بلفظ المرقاة قال الخطابی قد یضرب المثل بما لا یکاد یصح فی الوجود۔ 2, 3 یعنی کبھی ضرب مثل میں وہ بات کہی جاتی ہے جو واقع نہ ہوگی، یہ حدیث اسی قبیل سے ہے، حبشی کا ذکر حکم اطاعت میں مبالغہ کے لئے فرمایا گیا اگرچہ حبشی غلام کا والی بننا شرعاً متصور نہیں، مرقاۃ کے الفاظ یہ ہیں خطابی نے کہا کبھی مثل میں وہ بات کہی جاتی ہے جو واقع نہ ہو گی۔ (ت)

اشعۃ اللمعات میں ہے:

ذکر عبد برائے مبالغہ است۔ برو تیرہ قول آنحضرت صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم ہر کہ بنا کند مسجدی اگرچہ مثل آشیانہ کنجشک و مر مسجد ہرگز مثل آشیانہ کنجشک نباشد لیکن مقصود مبالغہ است یا

مراد نائب خلیفہ است۔ 4 غلام کا ذکر بطور مبالغہ ہے حضور علیہ الصلوۃ والسلام کے اس ارشاد کے طور پر، جو مسجد بنائے اگرچہ چڑیا کے گھونسلے کی مثل ہو، حالانکہ مسجد ہرگز چڑیا کے گھونسلے کی مثل نہیں ہوتی، لیکن مقصود مبالغہ ہے یا خلیفہ کا کوئی نائب مراد ہے۔ (ت)

1 فتح الباری باب السمع والطاعۃ مصطفی البابی مصر ۱۶/ ۲۳۹ 2 فتح الباری باب السمع والطاعۃ مصطفی البابی مصر ۱۶/ ۲۲۰ 3 مرقاۃ المفاتیح شرح مشکوٰۃ المصابیح کتاب الامارۃ الفصل الاول مکتبہ حبیبیہ کوئٹہ ۷/ ۲۴۶ 4 اشعۃ اللمعات کتاب الامارۃ الفصل الاول مکتبہ نوریہ رضویہ سکھر ۳/ ۳۰۱

Fatawa Razawiyya - Volume 14 (14)

In 'Umda-tul-Qari', 'Kawakib-ud-Darari', and 'Majma-ul-Bihar', it is stated:

Arabic	Urdu Translation
This (hadith) refers to governors and officials, not caliphs, because an Abyssinian cannot hold the caliphate, as the Imams (Caliphs) must be from the Quraysh. [1]	This hadith concerns leaders and officials; an Abyssinian cannot be a caliph because caliphs are from the Quraysh.

Muhallab, then Ibn Battal, then Ibn Hajar in 'Fath' said:

Arabic	Urdu Translation
The words of the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him), "Listen and obey," do not necessitate that the one who appoints the slave must be a Qurayshi Imam, as it was previously mentioned that the Imamate belongs only to the Quraysh. [2]	The Prophet's (peace and blessings of Allah be upon him) command to obey a slave implies that a Qurayshi caliph has appointed the slave as an official, for the caliphate is exclusive to the Quraysh.

In 'Fath-ul-Bari', 'Irshad-us-Sari', and 'Mirqat-e-Qari', it is stated:

Arabic	Urdu Translation
The wording is (even if an Abyssinian slave is appointed over you), meaning: even if the Great Imam (the Caliph) appoints him over the people, it does not mean that the Abyssinian slave himself is the Great Imam, for the Imams are from the Quraysh. [3]	Even if an Abyssinian slave is appointed as an official over you, i.e., even if the caliph appoints a slave as an official, it doesn't mean the Abyssinian slave himself is the caliph, as caliphs are from the Quraysh.

In 'Majma' Bihar-ul-Anwar', it is stated:

Arabic	Urdu Translation
The conditions for the Imam are freedom and Qurayshi lineage. The hadith does not say he will be the Imam; rather, the Imam delegates some matters to him. [4]	It is a condition for the caliph to be a free person and from the Quraysh. The hadith does not mean the slave becomes the caliph, but rather that the caliph entrusts him with some task.

I say: (I say - T) Rather, in the Sahih Hadith itself, there is an explicit and clear clarification of this meaning, the details of which will appear in the third section, if Allah, the Most Forgiving, the Most Loving, wills.

[1] Umda-tul-Qari, Kitab al-Ahkam, Bab as-Sam' wa-t-Ta'ah, Idarah al-Muniriyah, Damascus, 23/244 [2] Fath al-Bari Sharh al-Bukhari, Bab as-Sam' wa-t-Ta'ah, Mustafa al-Babi, Egypt, 16/340 [3] Mirqat al-Mafatih Sharh Mishkat al-Masabih, Kitab al-Imarah, Chapter 1, Maktabah Habibiyah, Quetta, 7/246 [4] Majma' Bihar al-Anwar under the word 'jada'', Maktabah Dar al-Iman, Medina, 1/330

फतावा रज़विया - जिल्द चौदहवीं (14)

'उमदतुल क़ारी', 'कवाकिब-उद-दरारी' और 'मजमा-उल-बिहार' में उल्लेख है:

अरबी

यह (हदीस) गवर्नरों और अधिकारियों के संदर्भ में है, न कि खलीफ़ाओं के, क्योंकि एक हबशी खिलाफत धारण नहीं कर सकता, क्योंकि इमाम (खलीफ़ा) कुरैश से होने चाहिए। [1]

उर्दू अनुवाद

यह हदीस सरदारों और अधिकारियों के बारे में है; हबशी खलीफ़ा नहीं होगा क्योंकि खलीफ़ा तो कुरैश से ही होते हैं।

मुहल्लब, फिर इब्न बत्ताल, फिर इब्न हजर ने 'फतह' में कहा:

अरबी

पैगंबर (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) के शब्द, "सुनो और आज्ञा मानो," यह अनिवार्य नहीं करते कि गुलाम को नियुक्त करने वाला इमाम कुरैशी हो, जैसा कि पहले बताया जा चुका है कि इमामत केवल कुरैश के लिए है। [2]

उर्दू अनुवाद

नबी (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) का यह निर्देश कि गुलाम की आज्ञा मानो, इसे तब अनिवार्य बनाता है जब किसी कुरैशी खलीफ़ा ने गुलाम को अधिकारी नियुक्त किया हो, क्योंकि खिलाफत तो केवल कुरैश में ही है।

'फतहुल बारी', 'इरशाद-उस-सारी' और 'मिर्कात-ए-क़ारी' में उल्लेख है:

अरबी

शब्दावली है (चाहे तुम पर हबशी गुलाम नियुक्त किया जाए), जिसका अर्थ है: भले ही इमाम-ए-आजम (खलीफ़ा) उसे लोगों पर नियुक्त करे, इसका मतलब यह नहीं है कि हबशी गुलाम स्वयं इमाम-ए-आजम है, क्योंकि इमाम कुरैश से होते हैं। [3]

उर्दू अनुवाद

भले ही तुम पर हबशी गुलाम अधिकारी बनाया जाए, यानी यदि खलीफ़ा किसी गुलाम को अधिकारी बना दे, न कि वह खुद हबशी गुलाम खलीफ़ा हो, क्योंकि खलीफ़ा तो कुरैश से हैं।

'मजमा बिहार-उल-अनवार' में उल्लेख है:

अरबी

इमाम के लिए शर्तें स्वतंत्रता और कुरैशी वंश हैं। हदीस यह नहीं कहती कि वह इमाम

उर्दू अनुवाद

खलीफ़ा के लिए शर्त है कि वह स्वतंत्र और कुरैशी हो। हदीस का अर्थ यह नहीं है कि गुलाम खलीफ़ा

अरबी	उर्दू अनुवाद
होगा; बल्कि इमाम उसे कुछ कार्य सौंपता है। [4]	बनेगा, बल्कि यह है कि खलीफ़ा उसे कोई कार्य सुपुर्द कर दे।

मैं कहता हूँ: (मैं कहता हूँ - त) बल्कि स्वयं सहीह हदीस में इस अर्थ का स्पष्ट और प्रत्यक्ष स्पष्टीकरण मौजूद है, जिसका विवरण तीसरे भाग में आएगा, यदि अल्लाह, परम क्षमाशील, परम प्रेममय, चाहे।

[1] उमदतुल क़ारी, किताबुल अहकाम, बाब अस-सम्अ वत-ता'अह, इदारा अल-मुनीरिया, दमिश्क, 23/244 [2] फतहुल बारी शरह अल-बुखारी, बाब अस-सम्अ वत-ता'अह, मुस्तफ़ा अल-बाबी, मिस्र, 16/340 [3] मिर्क़ातुल मफातीह शरह मिश्कातुल मसाबीह, किताबुल इमारा, अध्याय 1, मकतबा हबीबिया, क्वेटा, 7/246 [4] मजमा बिहारुल अनवार शब्द 'जदअ' के तहत, मकतबा दारुल ईमान, मदीना मुनव्वरा, 1/330

فتاویٰ رضویہ - جلد چہار دہم (۱۴)

عمدة القاری و کواکب الدراری و مجمع البحار میں ہے:

عربی	اردو ترجمہ
هذا فی الامراء والعمال دون الخلفاء لان الحبشی لا یتولی الخلافة لان الائمة من قریش - 1	یہ حدیث سرداروں اور عاملوں میں ہے حبشی خلیفہ نہ ہو گا کہ خلفاء تو قریش سے ہیں

مہلب پھر ابن بطال پھر ابن حجر نے فتح میں کہا:

عربی	اردو ترجمہ
قوله صلی الله تعالی علیه وسلم اسمعوا واطیعوا لا یوجب ان یکون المستعمل للعبد الامام قرشی لما تقدم ان الامامة لا تکون الا فی قریش - 2	نبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کا ارشاد کہ غلام کی اطاعت کرو اس کو واجب کرتا ہے کہ غلام کو قریشی خلیفہ نے عامل بنایا ہو کہ خلافت تو نہیں مگر قریش میں۔

فتح الباری و ارشاد الساری و مرقاۃ قاری میں ہے:

عربی	اردو ترجمہ
واللفظ لها (وان استعمل علیکم عبد حبشی) ای وان استعمله الامام الاعظم علی القوم لا ان العبد الحبشی هو الامام الاعظم فان الائمة من قریش - 3	اگرچہ تم پر غلام حبشی عامل کیا جائے یعنی اگرچہ خلیفہ کسی غلام کو عامل بنائے نہ یہ کہ خود غلام حبشی خلیفہ ہو کہ خلفاء تو قریش سے ہیں۔

مجمع البحار الانوار میں ہے:

عربی	اردو ترجمہ
شرط الامام الحرية والقرشية وليس فی الحديث انه يكون اماما بل يفوض اليه الامام امرا من الامور - 4	خلیفہ کے لئے شرط ہے کہ آزاد و قریشی ہو اور حدیث میں یہ نہیں کہ غلام خلیفہ ہو بلکہ یہ مراد کہ خلیفہ اسے کوئی کام سپرد کر دے۔

اقول: (میں کہتا ہوں- ت) بلکہ خود حدیث صحیح میں اس معنی کی تصریح صریح موجود جس کا بیان فصل سوم میں آئے گا ان شاء اللہ الغفور الودود۔

1 عمدة القاری کتاب الاحکام باب السمع والطاعة ادارة المنیریة دمشق ۲۳ / ۲۴۴ 2 فتح الباری شرح البخاری باب السمع والطاعة مصطفیٰ البابی مصر ۱۶ / ۳۴۰ 3 مرقات المفاتیح شرح مشکوة المصابیح کتاب الامارة الفصل الاول مکتبہ حبیبیہ کوئٹہ ۷ / ۲۴۶ 4 مجمع بحار الانوار تحت لفظ جدع مکتبہ دارالایمان مدینہ منورہ ۱ / ۳۳۰

Fatawa Ridawiyyah Volume 14

In summary, scholars of Ahl al-Sunnah from every generation and school of thought have stated this, to the extent that in recent times, Maulana Abdul Bari Sahib's great-grandfather, Hazrat Malik al-Ulama Bahr al-Ulum Abdul Ali Lucknawi Farangi Mahalli (may Allah have mercy on him), stated in his commentary on *Fiqh al-Akbar* by Imam al-Azam (may Allah be pleased with him) regarding the establishment of definitive consensus (Ijma) on the Caliphate of Siddiq:

Persian Text	**Urdu Translation**
Baqi mand ke Sa'd bin Ubadah az bay'at mutakhallif mand megoyam ke Sa'd bin Ubadah amarat-e-khud mi khwast wa in mukhalif-e-nass ast che Hazrat Salla Allahu Ta'ala Alayhi wa Sallam farmudah and 'al-aimmatu min quraysh' aimma az quraysh and pas mukhalafat-e-u dar ijma qadh na darad che mukhalafat-e-mard-e-an-haye sahaba nabood balki mukhalafat-e-ijma wa u i'tibar na darad. (1)	Regarding the fact that Sa'd bin Ubadah did not give the pledge of allegiance, we say that Sa'd bin Ubadah desired the caliphate for himself. This desire of his was against the *Nass* (scriptural text) because the Holy Prophet (peace and blessings be upon him) stated that the leaders will be from the Quraysh. Therefore, his opposition does not affect the consensus because this was not merely opposition to the opinion of the Sahaba, but opposition to the consensus [based on Nass], which is not considered. (T)

Then, regarding the establishment of consensus on the Caliphate of Farooq, he said:

Persian Text	**Urdu Translation**
Hama sahaba bar an amal kardand wa bay'at-e-Hazrat Amir-ul-Momineen Umar kardand wa darin hum kase mukhalafat nakard siwaye Sa'd bin Ubadah lekin mukhalafat-e-u mukhalafat-e-nass bood che amarat-e-khud mi khwast chunanche danisti. (2)	All the Sahaba acted upon this Hadith and pledged allegiance to the Commander of the Faithful, Umar Farooq (may Allah be pleased with him). In this also, no one opposed except Sa'd bin Ubadah, but his opposition was against the *Nass* because he was desiring the emirate for himself, as you have known. (T)

Now, in the most recent period, Hazrat Maulana Fazl-e-Rasool Sahib (Late) says in his book *Al-Mu'taqad al-Muntaqad*:

“Qurayshite lineage is a condition [for the Caliph] contrary to many of the Mu'tazilites, and being a Hashemite is not a condition, contrary to the Rafidites.” (3)

The condition is for the Caliph to be of Qurayshite lineage, contrary to many Mu'tazilites; and being Hashemite is not a condition, contrary to the Rafidites.

Note: Great-great-grandfather of Badauni leader Abdul Majid Sahib, 12 Hashmat Ali Lucknawi, may he be forgiven.

---

1. *Sharh al-Fiqh al-Akbar* by Abdul Ali Farangi Mahalli
2. *Sharh al-Fiqh al-Akbar* by Abdul Ali Farangi Mahalli
3. *Al-Mu'taqad al-Muntaqad*, Chapter 4 on Imamate, Maktaba Hamidia, Lahore, p. 179.

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदहवीं (14)

संक्षेप में, सुन्नत के हर वर्ग और हर विचारधारा के विद्वानों ने इसी तरह कहा है, यहाँ तक कि हाल के समय में मौलवी अब्दुल बारी साहब के परदादा, हज़रत मलिकुल उलमा बहुल उलूम अब्दुल अली लखनवी फरंगी महली (रहमतुल्लाह अलैह) ने इमाम-ए-आज़म रज़ियल्लाहु तआला अन्हु के'फ़िक़्ह-ए-अकबर' की अपनी व्याख्या में सिद्दीक़ी खिलाफत पर निश्चित आम सहमति (इज्मा) के स्थापित होने के बारे में फ़रमाया:

फ़ारसी मूल	उर्दू अनुवाद
बाकी मांद के साद बिन उबादा अज़ बैअत मुतखल्लिफ़ मांद मेगोयम के साद बिन उबादा अमारत-ए-खुद मी ख़्वास्त व ईं मुख़ालिफ़-ए-नस्स अस्त चे हज़रत सल्लल्लाहु तआला अलैहि व सल्लम फ़रमूदह अंद 'अल-आइम्मतु मिन कुरैश' आइम्मा अज़ कुरैश अंद पस मुख़ालफ़त-ए-ऊ दर इज्मा कध न दारद चे मुख़ालफ़त-ए-मर्दे आन्हाये सहाबा नबूद बल्कि मुख़ालफ़त-ए-इज्मा व ऊ एतबार न दारद। *(1)*	यह बात कि साद बिन उबादा ने बैअत नहीं की, तो हम कहते हैं कि साद बिन उबादा अपने लिए खिलाफत के इच्छुक थे। उनकी यह इच्छा 'नस्स' (धार्मिक ग्रंथ के स्पष्ट आदेश) के खिलाफ थी क्योंकि हुज़ूर अलैहिस्सलाम ने फ़रमाया है कि इमाम कुरैश में से होंगे। इसलिए उनका विरोध इज्मा पर प्रभाव नहीं डालता क्योंकि यह केवल सहाबा किराम की राय का विरोध नहीं था, बल्कि इज्मा का विरोध था जिसे मान्यता नहीं दी जाती। (त)

फिर फ़ारूक़ी खिलाफत पर इज्मा स्थापित होने के बारे में फ़रमाया:

फ़ारसी मूल	उर्दू अनुवाद
हमह सहाबा बर आं अमल करदंद व बैअत-ए-हज़रत अमीरुल मोमिनीन उमर करदंद व दरीं हम कसे मुख़ालफ़त नकर्द सिवाये साद बिन उबादा लेकिन मुख़ालफ़त-ए-ऊ मुख़ालफ़त-ए-नस्स बूद चे अमारत-ए-खुद मी ख़्वास्त चुनांचे दानिस्ती। *(2)*	सभी सहाबा ने इस हदीस पर अमल किया और अमीरुल मोमिनीन उमर फ़ारूक़ रज़ियल्लाहु तआला अन्हु की बैअत की, इसमें भी साद बिन उबादा के अलावा किसी ने विरोध नहीं किया, लेकिन उनका विरोध 'नस्स' के खिलाफ था क्योंकि वे अपने लिए अमारत (शासन) के इच्छुक थे जैसा कि आप जान चुके हैं। (त)

अब सबसे हाल के दौर में हज़रत मौलाना फ़ज़्ल-ए-रसूल साहब मरहूम अपनी किताब 'अल-मुअतक़द अल-मुन्तक़द' में फ़रमाते हैं:

“ख़लीफ़ा का कुरैशी वंश से होना शर्त है, जो कि बहुत से मोतज़िलियों के विपरीत है; और हाशमी होना शर्त नहीं है, जो कि राफ़िज़ी (शियाओं) के विपरीत है।” (3) ख़लीफ़ा का कुरैशी वंशज होना शर्त है, बहुत से मोतज़िलियों के विरुद्ध; और हाशमी होना शर्त नहीं है, राफ़िज़ियों के विरुद्ध।

नोट: बदायूँनी नेता अब्दुल माजिद साहब के परदादा, 12 हशमत अली लखनवी, अफ़ी अन्हु।

---

1. शरह अल-फ़िक़्ह अल-अकबर, अब्दुल अली फरंगी महली द्वारा।
2. शरह अल-फ़िक़्ह अल-अकबर, अब्दुल अली फरंगी महली द्वारा।
3. अल-मुअतक़द अल-मुन्तक़द, इमामत पर चौथा अध्याय, मकतबा हामिदिया, लाहौर, पृष्ठ 179।

पृष्ठ 203 का 712

فتاوٰی رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

بالجملہ درباره خلافت ہر طبقے اور ہر مذہب کے علمائے اہلسنت ایسا ہی فرماتے آئے یہاں تک کہ اب دورِ آخر میں مولوی عبدالباری صاحب کے جدِ اعلٰی حضرت ملک العلماء بحر العلوم عبدالعلی لکھنوی فرنگی محلی رحمہ اللہ تعالٰی نے شرح فقہ اکبر سیدنا امام اعظم رضی اللہ تعالٰی عنہ میں خلافتِ صدیقی پر اجماع قطعی کے منعقد ہونے میں فرمایا :

فارسی	اردو ترجمہ
باقی ماند کہ سعد بن عباده از بیعت متخلف ماند میگویم کہ سعد بن عباده امارات خود می خواست و ایں مخالف نص ست چہ حضرت صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم فرموده اند الائمۃ من قریش ائمہ از قریش اند پس مخالفت اودر اجماع قدح ندارد چه مخالفت مرد ا نہائے صحابہ نبود بلکہ مخالفتِ اجماع و او اعتبار ندارد۔ ۱	باقی رہا یہ کہ سعد بن عباده نے بیعت نہ کی ، تو ہم کہتے ہیں کہ سعد بن عباده اپنے لئے خلافت کے خواہشمند تھے ان کی یہ خواہش نص کے خلاف تھی کیونکہ حضور علیہ الصلوۃ والسلام نے فرمایا ہے کہ ائمہ قریش میں سے ہوں گے لہذا ان کی مخالفت اجماع پر اثر انداز نہیں ہے کیونکہ یہ محض صحابہ کرام کی رائے کی مخالفت نہ تھی بلکہ اجماع کی مخالفت تھی جس کا اعتبار نہیں ہے۔ (ت)

پھر خلافتِ فاروقی پر انعقاد اجماع میں فرمایا :

فارسی	اردو ترجمہ
ہمہ صحابہ برآں عمل کردند و بیعت حضرت امیر المومنین عمر کردند و دریں	تمام صحابہ نے اس حدیث پر عمل کیا اور امیر المومنین عمر فاروق رضی اللہ تعالٰی عنہ کی بیعت کی اس میں

فارسی	اردو ترجمہ
ہم کسے مخالفت نکرد سوائے سعد بن عبادہ لیکن مخالفت او مخالفت نص بود چہ امارت خود میخواست چنانچہ دانستی۔ ۲	بھی سوائے سعد بن عبادہ کے کسی نے مخالفت نہ کی لیکن ان کی مخالفت نص کے خلاف تھی کیونکہ وہ اپنے لئے امارت کے خواہشمند تھے جیسا کہ آپ نے جان لیا۔ (ت)

اب سب سے اخیر دور میں حضرت مولانا فضلِ رسول صاحب مرحوم اپنی کتاب عقائد المتنقد المتنقد میں فرماتے ہیں :

یشترط نسب قریش خلافًا لکثیر من المعتزلة ولا یشترط کونه هاشمیا خلافًا للرافضہ۔ ۳ خلیفہ کا قریشی النسب ہونا شرط ہے بر خلاف بہت معتزلیوں کے، اور ہاشمی ہونا شرط نہیں بر خلاف رافضیوں کے۔

عہ: بدایونی لیڈر عبد الماجد صاحب کے دادا کے دادا ۱۲ حشمت علی لکھنو عفی عنہ

---

۱ شرح الفقہ الاکبر لعبد العلی فرنگی محلی ۲ شرح الفقہ الاکبر لعبد العلی فرنگی محلی ۳ المعتقد المنتقد الباب الرابع فی الامامۃ مکتبہ حامدیہ لاہور ص ۱۷۹

Fatawa Rizvia Volume (14)

Hazrat Maulana Abd al-Qadir Sahib Badayuni (may mercy be upon him) states in his treatise on beliefs 'Ahsan al-Kalam': 'We believe that it is obligatory (Fard) for Muslims to appoint an Imam from the Quraysh.' [1] | It is our (Ahl-us-Sunnah's) belief that establishing a Qurayshi caliph over Muslims is obligatory.

Another Section from the Books of Beliefs Allama Sa'd al-Din Taftazani states in 'Sharh al-Aqa'id': 'If it is said: Based on what was mentioned, that the duration of the Caliphate was thirty years, then the time after the Rightly Guided Caliphs would be void of an Imam, and the entire Ummah would be in disobedience. We respond: What is meant is the perfect (complete) Caliphate. Even if it were granted [that the Caliphate ended], perhaps the Caliphate ended but the Imamate continued, based on the view that Imamate is more general. However, we have not found this terminology among the people. As for after the Abbasid Caliphs, the matter is difficult...' [2] (Summarized) | Meaning, if it is said that since the caliphate lasted only thirty years after the Noble Prophet (may Allah's peace and blessings be upon him), the time after the Rightly Guided Caliphs (may Allah be pleased with them) was empty of an Imam, and God forbid, the entire Ummah was deemed sinful because appointing an Imam was obligatory upon the Ummah, we will reply: The caliphate that ended at thirty years was the perfect Rightly Guided Caliphate, not absolute caliphate. And if we even concede, perhaps the caliphate ended but the imamate remained afterwards, and since only appointing an imam was obligatory, the Ummah did not become sinful. This would be based on the idea that imamate is more general than caliphate, but we have not found this terminology used by the people. In any case, since the Abbasid caliphs are no longer present, the matter is difficult, as from that time there is neither an imam nor a caliph, so let no objection be raised. End (summarized).

I say firstly: The first answer is correct and the solution to the difficulty comes from the Allama's own words, but it was not noticed at that time. Secondly: Imamate is indeed general, which we will explain, God willing. Also, the aforementioned Allama mentions this very objection in 'Sharh al-Maqasid' and dispels it with a very correct and clear answer: 'If it is said: If the appointment of the Imam were obligatory, it would lead to...' | If it is said that if appointing an Imam were obligatory, then most...

Note: From the great-grandfather of the mentioned person from Badayun (may Allah guide him), 121 Hashmat Ali Qadir Rizvi Lakhnawi, may he be forgiven.

1. Ahsan al-Kalam
2. Sharh al-Aqa'id al-Nasafiyyah, Dar al-Isha'at, Qandahar, Afghanistan, p. 110 & 111.

फ़तावा रिज़विया जिल्द (14)

हज़रत मौलाना अब्दुल क़ादिर साहब बदायूँनी मरहूम अपने रिसाला अकाइद 'अहसन अल-कलाम' में फ़रमाते हैं: 'हमारा विश्वास है कि मुसलमानों पर क़ुरैशी इमाम (ख़लीफ़ा) नियुक्त करना फ़र्ज़ है।' [1] | हम अहल-ए-सुन्नत का अक़ीदा है कि मुसलमानों पर क़ुरैशी ख़लीफ़ा क़ायम करना फ़र्ज़ है।

अकाइद की किताबों से एक और प्रकार अल्लामा साद अल-दीन तफ़्ताज़ानी 'शरह अल-अक़ाइद' में फ़रमाते हैं: 'अगर यह कहा जाए: जो ज़िक्र किया गया कि ख़िलाफ़त की अवधि तीस वर्ष थी, तो खुलफ़ा-ए-राशिदीन के बाद का समय इमाम से खाली होगा, और पूरी उम्मत गुनहगार होगी। हम उत्तर देते हैं: इससे तात्पर्य पूर्ण (कामिल) ख़िलाफ़त से है। और अगर मान भी लिया जाए, तो शायद ख़िलाफ़त समाप्त हो गई लेकिन इमामत जारी रही, इस आधार पर कि इमामत ख़िलाफ़त से अधिक व्यापक है। लेकिन हमें लोगों के बीच यह शब्दावली नहीं मिली। रही बात अब्बासी खुलफ़ा के बाद की, तो मामला मुश्किल है...' [2] (संक्षिप्त) | यानी अगर यह कहा जाए कि जब ख़िलाफ़त हुज़ूर अक़दस (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) के बाद केवल तीस ही वर्ष रही, तो खुलफ़ा-ए-राशिदीन (रज़ियल्लाहु अन्हुम) के बाद का ज़माना इमाम से खाली रहा और माज़अल्लाह पूरी उम्मत गुनहगार ठहरी कि नसब-ए-इमाम उम्मत पर वाजिब था, तो हम जवाब देंगे कि वह जो तीस बरस पर ख़त्म हो गई ख़िलाफ़त-ए-राशिदा कामिला थी न कि मुतलक़ ख़िलाफ़त। और अगर तस्लीम भी कर लें तो शायद ख़िलाफ़त ख़त्म हो गई इमामत बाद को रही और वाजिब नसब-ए-इमाम ही था तो उम्मत गुनहगार न हुई, यह इस पर मबनी होगा कि इमामत ख़िलाफ़त से आम है मगर हमने क़ौम से यह इस्तलाह (शब्दावली) न पाई, बहरहाल जब से खुलफ़ा-ए-अब्बासिया न रहे मामला मुश्किल है कि उस वक़्त से न कोई इमाम है न कोई ख़लीफ़ा, तो एतराज़ न उठाया जाए। इत्तेहा (संक्षिप्त)।

मैं कहता हूँ, पहली बात: सही जवाब पहला है और मुश्किल का जवाब ख़ुद अल्लामा के कलाम से आता है, उस वक़्त इस पर नज़र नहीं गई थी। दूसरी बात: इमामत बेशक आम है जिसका बयान हम करेंगे इंशा अल्लाह। इसके अलावा, अल्लामा मौसूफ़ 'शरह अल-मकासिद' में इसी एतराज़ का ज़िक्र करके बहुत सही और स्पष्ट जवाब से उसे दूर फ़रमाते हैं: 'अगर कहा जाए: अगर इमाम नियुक्त करना वाजिब होता, तो लाज़िम आता कि...' | अगर कहा जाए कि नसब-ए-इमाम वाजिब होता तो अक्सर...

नोट: ज़िक्र किए गए बदायूँनी शख़्स के परदादा, 121 हशमत अली क़ादिर रिज़वी लखनवी, मग़फ़िरत हो।

1. अहसन अल-कलाम
2. शरह अल-अक़ाइद अल-नफ़सीया, दार अल-इशाअत कंधार, अफ़ग़ानिस्तान, पृ. 110 और 111।

पृष्ठ 712 में से 204

جلد چہار دہم (۱۴) فتاویٰ رضویہ

حضرت مولنا علیہ الرحمہ عبد القادر صاحب بدایونی مرحوم اپنے رسالہ عقائد احسن الکلام میں فرماتے ہیں: نعتقد انه یجب علی المسلمین نصب امام من قریش-1 | ہم اہل سنت کا عقیدہ ہے کہ مسلمانوں پر قریشی خلیفہ قائم کرنا فرض ہے۔

نوع دگر از کتب عقائد علامہ سعد الدین تفتازانی شرح عقائد میں فرماتے ہیں: فان قیل فعلی ماذکر من ان مدة الخلافة ثلثون سنة | یعنی اگر کہا جائے کہ جب خلافت حضور اقدس صلی اللہ تعالیٰ علیہ یکون الزمان بعد الخلفاء الراشدین خالیاً عن | وسلم کے بعد تیس ہی برس رہی تو خلفائے راشدین رضی اللہ تعالیٰ الامام فتعصی الامة کلهم، قلنا المراد بالخلافة | عنہم کے بعد زمانہ امام سے خالی رہا اور معاذاللہ تمام امت گنہگار الکاملة ولوسلم فلعل الخلافة تنقضی دون الامامة | ٹھہری کہ نصب امام امت پر واجب تھا تو ہم جواب دیں گے کہ وہ جو بناء علی ان الامامة اعم لکن هذا الاصطلاح لم نجده | تیس برس پر ختم ہوگئی خلافت راشدہ کاملہ تھی نہ کہ مطلق من القوم واما بعد الخلفاء العباسیة فالامر مشکل | خلافت، اور اگر تسلیم بھی کر لیں تو شاید خلافت ختم ہوگئی امامت 2(ملخصاً) | بعد کو رہی اور واجب نصب امام ہی تھا تو امت گنہگار نہ ہوئی یہ اس | پر مبنی ہوگا کہ امامت خلافت سے عام ہے مگر ہم نے قوم سے یہ | اصطلاح نہ پائی، بہرحال جب سے خلفائے عباسیہ نہ رہے امر مشکل | ہے کہ اس وقت سے نہ کوئی امام ہے نہ کوئی خلیفہ ، تو اعتراض نہ | اٹھا انتھی (ملخصاً)۔

اقول اولاً: صحیح جواب اول ہے اور اشکال کا جواب خود علامہ کے کلام سے آتا ہے اس وقت نظر اس پر نہ گئی تھی۔ ثانیاً: امامت بیشک عام ہے جس کا بیان ہم کرینگے ان شاء اللہ۔ نیز علامہ

موصوف شرح مقاصد میں اسی اعتراض کو ذکر کرکے بہت صحیح و واضح جواب سے دفع فرماتے ہیں: فان قیل لو وجب نصب الامام لزم | اگر کہا جائے کہ نصب امام واجب ہوتا تو اکثر منہ کور متلڈ ربدایونی (ہداتہ اللہ تعالیٰ) کے پردادا ۱۲۱ حشمت علی قادر رضوی لکھنوی غفرلہ

1 احسن الکلام 2 شرح العقائد النسفیہ دار الاشاعۃ قندھار، افغانستان ص ۱۱۰ و ۱۱۱

Fatawa-e-Razvia Volume 14

[Arabic Box:] Consensus of the Ummah in most ages on neglecting the obligation due to the absence of an Imam characterized by necessary qualities, especially after the end of the Abbasid state. We say: misguidance is only entailed if they neglected it out of power and choice, not out of incapacity and necessity. (1) [Urdu Explanation:] Across various eras, the consensus of the Ummah on neglecting an obligation (installing an Imam) becomes necessary because Imams with the required qualities haven't existed for a long time, especially since the end of the Abbasid state when no trace of the Caliphate remained. Such neglect of an obligation is misguidance, and the consensus of the Ummah on misguidance is impossible. So we answer: Misguidance would only occur if the Ummah were capable of installing an Imam after them and intentionally neglected it; what blame is there in a state of helplessness and necessity?

This same subject is in Molvi 90 Ali al-Khayali; after describing the Hadith of helplessness and necessity, he said:

[Arabic Box:] And by this Hadith, the objection is removed after the Rightly Guided Caliphs and the Abbasids as well. (2) [Urdu Explanation:] Meaning: After the Abbasid Caliphs, the Caliphate is certainly absent from the entire world, but no blame lies on the Ummah because the excuse of necessity exists.

91 Sharh Aqaid Imam Nasafi, then 92 Taliqat al-Musayara of Allama Qasim al-Hanafi, student of Imam Ibn al-Humam (may Allah have mercy on them), stated the necessity of a Caliph that his presence is essential for the management of religious and worldly affairs, then stated:

[Arabic Box:] If it is said: Let one suffice with a person of power who has general leadership, whether he be an Imam or not, for the organization of affairs is achieved by that, as in the era of the Turks (Ottomans). We say: Yes, some organization is achieved in worldly matters, but religious matters are disrupted, and that is the most important objective. (3) [Urdu Explanation:] Meaning if someone says: "Only administration is needed, so why not be content with a person of general authority, whether he be a Caliph or not, as order is achieved through that as well, like in the era of the Turks (Ottomans) where there is no Caliphate but it manages the administration? What then is the need for a Caliph?" We reply: Yes, some order in worldly affairs will be maintained by such states, but religious matters will be

disrupted; they cannot be managed without a Caliph, and religion is the supreme goal.

Therefore, the Turkish state or other monarchies are not enough; a Caliph is necessary. Is there a clearer text than this?

---

1 Sharh al-Maqasid, Chapter 4 on Imamate, Topic 1 on Appointment of the Imam, Dar al-Ma'arif al-Nu'maniya Lahore 2/275 2 Molvi Ali al-Khayali, Matba' Hind Press Delhi, p. 275 3 Sharh al-Aqaid al-Nasafiyyah, Dar al-Isha'at Kandahar Afghanistan, p. 110

फ़तावा-ए-रज़विया जिल्द चौदह (14)

[अरबी बॉक्स:] अधिकांश युगों में उम्मत का एक अनिवार्य कर्तव्य को छोड़ने पर आम सहमति, क्योंकि ऐसे इमाम का अभाव है जो आवश्यक गुणों से युक्त हो, विशेष रूप से अब्बासी राज्य की समाप्ति के बाद। हम कहते हैं: गुमराह केवल तभी होती है जब उन्होंने इसे शक्ति और विकल्प होने पर छोड़ा हो, न कि लाचारी और विवशता में। (1) [उर्दू व्याख्या:] विभिन्न युगों में वाजिब (इमाम की नियुक्ति) को छोड़ने पर उम्मत की सहमति अनिवार्य हो जाती है क्योंकि इमाम के लिए जो गुण आवश्यक हैं, वे लंबे समय से मौजूद नहीं हैं, विशेष रूप से जब से अब्बासी शासन समाप्त हुआ और खिलाफत का नामो-निशान तक न रहा। ऐसा वाजिब का त्याग गुमराही है और गुमराही पर उम्मत की सहमति असंभव है। तो हम जवाब देंगे कि गुमराही तब होती जब उम्मत उनके बाद इमाम नियुक्त करने पर सक्षम होती और जानबूझकर उसे छोड़ देती; लाचारी और मजबूरी की स्थिति में क्या दोष?

यही विषय मौलवी 90 अली अल-खयाली में है; लाचारी और विवशता की हदीस बयान करने के बाद उन्होंने कहा:

[अरबी बॉक्स:] और इस हदीस के माध्यम से, खुलाफा-ए-राशिदीन और अब्बासी काल के बाद की आपत्ति भी दूर हो जाती है। (2) [उर्दू व्याख्या:] यानी अब्बासी खलीफाओं के बाद पूरी दुनिया से खिलाफत निश्चित रूप से लुप्त है, लेकिन उम्मत पर कोई दोष नहीं आता क्योंकि मजबूरी का बहाना मौजूद है।

91 शरह अक़ायद इमाम नसफ़ी, फिर 92 तालीक़ात अल-मुसायारा अल्लामा क़ासिम अल-हनफ़ी, इमाम इब्न अल-हुमाम के शिष्य (अल्लाह उन पर रहम करे) में खलीफा की आवश्यकता बताई गई है कि दीन और दुनिया के इन कार्यों के प्रबंधन के लिए उनका होना अनिवार्य है, फिर कहा:

[अरबी बॉक्स:] यदि कहा जाए: क्या एक शक्तिशाली व्यक्ति जिसके पास सामान्य नेतृत्व हो, पर्याप्त नहीं होगा, चाहे वह इमाम हो या न हो, क्योंकि इससे मामलों का प्रबंधन प्राप्त हो जाता है, जैसा कि तुर्कों (उस्मानी) के युग में था? हम कहते हैं: हाँ, दुनियावी मामलों में कुछ प्रबंधन तो प्राप्त हो जाएगा, लेकिन धार्मिक मामले अस्त-व्यस्त हो जाएंगे और वही सबसे महत्वपूर्ण उद्देश्य है। (3) [उर्दू व्याख्या:] यानी अगर कोई कहे कि केवल व्यवस्था की आवश्यकता है, तो एक सामान्य रियासत वाले पर क्यों न संतोष कर लिया जाए, चाहे वह खलीफा हो या न हो, क्योंकि व्यवस्था उससे भी प्राप्त हो जाएगी जैसे

तुर्की सल्तनत से कि खिलाफत नहीं है और व्यवस्था चला रही है; फिर खलीफा की क्या आवश्यकता? तो हम जवाब देंगे कि हाँ, ऐसी रियासतों से दुनियावी कामों की कुछ व्यवस्था तो चल जाएगी, लेकिन दीनी कामों में बाधा आएगी, वे खलीफा के बिना नहीं बनेंगे और दीन ही महानतम उद्देश्य है।

इसलिए तुर्की सल्तनत या अन्य राजशाही पर्याप्त नहीं हैं, खलीफा की आवश्यकता है। क्या इनसे भी स्पष्ट कोई प्रमाण है?

---

1 शरह अल-मक़ासिद, अध्याय 4 इमामत पर, विषय 1 इमाम की नियुक्ति पर, दारुल मआरिफ अल-नुमानिया लाहौर 2/275 2 मौलवी अली अल-खयाली, मतबा हिंद प्रेस दिल्ली, पृष्ठ 275 3 शरह अल-अक़ायद अल-नसफ़िया, दारुल इशात कंधार अफगानिस्तान, पृष्ठ 110

فتاویٰ رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

[Arabic Box:] اطباق الامة فی اکثر الاعصار علی ترك الواجب لانتفاء الامام المتصف بما یجب من الصفات سیما بعد انقضاء الدولة العباسیة قلنا انما یلزم الضلالة لو ترکوہ عن قدرة و اختیار لا عجز واضطرار 1- [Urdu Explanation:] زمانوں میں ترکِ واجب پر امت کا اتفاق لازم آتا ہے کہ امام کے لئے جو صفات لازم ہیں ایسا مدت سے نہیں خصوصاً جب سے دولتِ عباسیہ نہ رہی خلافت کا نام نشان تک نہ رہا اور ایسا ترک واجب گمراہی ہے اور گمراہی پر امت کا اتفاق محال ، تو ہم جواب دیں گے کہ گمراہی تو جب ہوتی کہ ان کے بعد امت نصبِ امام پر قادر ہوتی اور قصداً ترک کرتی ، عجز و مجبوری کی حالت میں کیا الزام ہو۔

یہی مضمون مولوی 90 علی الخیالی میں ہے حدیث عجز واضطرار بیان کرکے کہا:

[Arabic Box:] وبھذا الحدیث یندفع الاشکال بعد الخلفاء الراشدین والعباسیۃ ایضاً 2- [Urdu Explanation:] یعنی خلفائے عباسیہ کے بعد تمام عالم سے خلافت ضرور مفقود ہے مگر امت پر الزام نہیں آتا کہ عذرِ مجبوری موجود ہے۔

91 شرح عقائد امام نسفی پھر 92تعلیقات المسایرۃ للعلاۃ قاسم الحنفی تلمیذ الامام ابن الھمام رحمہم اللہ تعالیٰ میں ضرورتِ خلیفہ بتائی کہ دین و دنیا کے ان ان کاموں کے انتظام کو اس کا ہونا ضرور ہے پھر فرمایا :

[Arabic Box:] فان قیل فلیکتف بذی شوکة له الریاسة العامة اماماً کان او غیر امام فان انتظام الامر یحصل بذلک کما فی عهد الاتراك قلنا نعم یحصل بعض النظام فی امر الدنیا و لکن یختل امر الدین وھو المقصود الاھم 3- [Urdu Explanation:] یعنی اگر کوئی کہے کہ انتظام ہی کی

ضرورت ہے تو ایک عام ریاست والے پر کیوں نہ قناعت ہو جائے وہ خلیفہ ہو یا نہ ہو کہ انتظام اس سے بھی حاصل ہو جائیگا جیسے سلطنتِ ترکی سے کہ خلافت نہیں اور انتظام کر رہی ہے پھر خلیفہ کی کیا ضرورت ، تو ہم جواب دینگے ہاں ایسی سلطنتوں سے دنیاوی کاموں کا کچھ انتظام چل جائے گا مگر دینی کاموں میں خلل آئے گا وہ بے خلیفہ نہ بنیں گے اور دین ہی مقصودِ اعظم ہے۔

لہذا ترکی سلطنت یا اور بادشاہیاں کافی نہیں خلیفہ کی ضرورت ہے، کیا ان سے بھی صاف نص کی

---

1 شرح المقاصد الفصل الرابع فی الامامة المبحث الاول فی نصب الامام دارالمعارف النعمانیہ لا ہور ۲/ ۲۷۵ 2 مولوی علی الخیالی مطبع ہند و پریس دہلی ص ۲۷۵ 3 شرح العقائد النسفیہ دارالاشاعت قندھار افغانستان ص ۱۱۰

Fatawa Ridawiyya Volume 14

Need is for Allah, the Supreme Proof.

Caution: Of this same type is the Hadith which was mentioned at the beginning of the discourse from the Imam Khatam al-Huffaz, that the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) said that when the Caliphate reaches the Bani Abbas, it will remain until the appearance of al-Mahdi and will not reach anyone else. It is clear that from 1331 AH until today, and from today until the appearance of Hazrat Imam Mahdi, there has not been and will not be any non-Abbasid Caliph who would appoint another as Caliph; denying this is a denial of the Hadith. This Hadith is 'Hasan' (good) through its multiple chains. It was narrated by al-Tabarani in 'al-Mu'jam al-Kabir' from Umm al-Mu'minin Umm Salama (may Allah be pleased with her), and by al-Daylami in 'Musnad al-Firdaws' through another chain from her, and by al-Daraqutni in 'al-Afrad' from Hazrat Abdullah ibn Abbas (may Allah be pleased with them both) as 'Marfu' (traced to the Prophet), and by al-Khatib with the chain of the Caliphs from Hazrat Habr al-Ummah as 'Mawquf' (traced to a Companion), and by al-Hakim from Hazrat Abdullah ibn Mas'ud (may Allah be pleased with him). The words of the Hadith of al-Tabarani are as follows:

Arabic	**Urdu Translation**
Indeed, it (the caliphate) is among the descendants of my uncle, my father's equal, Abbas, until they hand it over to the Dajjal.[1]	Yes, the Caliphate is among the descendants of my uncle Abbas, who is in place of my father, until they hand it over to the Dajjal.

And in the Hadith of Ibn Mas'ud, it says:

Arabic	**Urdu Translation**
The days and nights shall not pass until a man from my household takes authority, whose name matches my name and his father's name matches my father's name. He will fill it (the earth) with equity and justice as it was filled with oppression and tyranny.[2]	After days and nights have passed, they will hand over that Caliphate to a man from my household whose name will be my name and his father's name will be my father's name. He will fill the earth with justice and equity as it had been filled with oppression and tyranny, i.e., Hazrat Imam Mahdi (may Allah be pleased with him).

Imam Khatam al-Huffaz relied on this Hadith and placed trust in it as mentioned before. These are approximately fifty Hadiths and numerous excerpts from books of creed, exegesis, Hadith, and jurisprudence. For a fair Sunni, this much is sufficient and complete. All praise is to Allah, and praise be to Allah, Lord of the worlds, and may the blessings of Allah be upon our master and leader Muhammad, and upon his family, his companions, his descendants, and his entire group.

---

[1] Al-Mu'jam al-Kabir, Hadith 1016, narrated by Umm Salama (may Allah be pleased with her), Maktabah Faysaliyyah, Beirut, 23 / 420 [2] Al-Mustadrak lil-Hakim, Kitab al-Fitan wa al-Malahim, Dar al-Fikr, Beirut, 4 / 442

फतावा रज़विया - खंड चौदह (14)

आवश्यकता अल्लाह के लिए है, जो सर्वोच्च प्रमाण है।

चेतावनी: इसी प्रकार की वह हदीस है जो चर्चा की शुरुआत में इमाम खातम अल-हुफ़ाज़ से गुज़री कि अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने फरमाया कि जब खिलाफत बनी अब्बास के पास पहुंचेगी, तो वह इमाम महदी के प्रकट होने तक रहेगी और किसी और को नहीं मिलेगी। स्पष्ट है कि 1331 हिजरी से आज तक और आज से हज़रत इमाम महदी के प्रकट होने तक कोई भी गैर-अब्बासी खलीफा नहीं हुआ है और न होगा जो किसी दूसरे को खलीफा माने; इस हदीस को झुठलाना हदीस का खंडन करना है। यह हदीस अपने कई मार्गों के कारण 'हसन' है। इसे तबरानी ने 'अल-मुअजम अल-कबीर' में उम्मुल मोमिनीन उम्मे सलमा (रज़ियल्लाहु अन्हा) से रिवायत किया है, और दैलमी ने 'मुसनद अल-फिरदौस' में उन्हीं से एक अन्य सनद के साथ, और दार कुतनी ने 'अल-अफ़राद' में हज़रत अब्दुल्ला इब्न अब्बास (रज़ियल्लाहु अन्हुमा) से मरफूअ' के रूप में, और खतीब ने खुलफा की सनद के साथ हज़रत हबर अल-उम्मत से मौकूफ' के रूप में, और हाकिम ने हज़रत अब्दुल्ला इब्न मसूद (रज़ियल्लाहु अन्हु) से रिवायत किया है। तबरानी की हदीस के शब्द इस प्रकार हैं:

अरबी	**उर्दू अनुवाद**
वास्तव में, यह (खिलाफत) मेरे चाचा, मेरे पिता के समान, अब्बास की संतानों में है, यहाँ तक कि वे इसे दज्जाल को सौंप देंगे।[1]	हाँ, खिलाफत मेरे चाचा अब्बास की औलाद में है जो मेरे पिता की जगह हैं, यहाँ तक कि वे इसे दज्जाल के सुपुर्द करेंगे।

और इब्न मसूद की हदीस में है:

अरबी	**उर्दू अनुवाद**
दिन और रात तब तक समाप्त नहीं होंगे जब तक कि मेरे परिवार का एक व्यक्ति सत्ता प्राप्त न कर ले, जिसका नाम मेरे नाम के समान होगा और उसके पिता का नाम मेरे पिता के नाम के समान होगा। वह पृथ्वी को न्याय और निष्पक्षता	दिन और रात गुजरने के बाद वे उस खिलाफत को मेरे अहले बैत के एक व्यक्ति के सुपुर्द करेंगे जिसका नाम मेरा नाम होगा और उसके पिता का नाम मेरे पिता का नाम, वह ज़मीन को अदल व इंसाफ़ से भर देगा जिस तरह वह ज़ुल्म व सितम से

अरबी	उर्दू अनुवाद
से भर देगा जैसा कि वह जुल्म और अत्याचार से भरी हुई थी।[2]	भर गई थी यानी हज़रत इमाम महदी रज़ियल्लाहु तआला अन्हु।

इमाम खातम अल-हुफ़ाज़ ने इस हदीस पर निर्भर किया और इस पर भरोसा किया जैसा कि पहले बताया गया है। ये लगभग पचास हदीसें हैं और अकीदे, तफसीर, हदीस और फिक़्ह की किताबों के कई उद्धरण हैं। एक इंसाफ पसंद सुन्नी के लिए इतना ही पर्याप्त और काफी है। सारी प्रशंसा अल्लाह के लिए है, और अल्लाह के लिए प्रशंसा है जो तमाम जहानों का पालने वाला है, और अल्लाह की रहमत हो हमारे सरदार और मौला मुहम्मद पर और उनकी आल पर और उनके साथियों पर और उनकी औलाद पर और उनके पूरे समूह पर।

---

[1] अल-मुअजम अल-कबीर हदीस 1016, उम्मे सलमा (रज़ियल्लाहु अन्हा) से रिवायत, मकतबा फैसलाइया, बेरूत, 23/420 [2] अल-मुस्तदरक लिल-हाकिम, किताब अल-फितन वल-मलाहिम, दार अल-फ़िक्र, बेरूत, 4/442

حاجت ہے ولله الحجة البالغة۔

تنبیہ: اسی نوع سے ہے وہ حدیث کہ صدر کلام میں امام خاتم الحفاظ سے گزری کہ رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم نے فرمایا کہ خلافت جب بنی عباس کو پہنچے گی ظہور مہدی تک اور کونہ ملے گی۔ ظاہر ہوا کہ ۱۳۳۱ھ سے آج تک اور آج سے ظہور حضرت امام مہدی تک کوئی غیر عباسی خلیفہ نہ ہوا ہے نہ ہو گا جو دوسرے کو خلیفہ مانے حدیث کی تکذیب کرتا ہے یہ حدیث اپنے طرق عدیدہ سے حسن ہے اسے طبرانی نے معجم کبیر میں ام المومنین ام سلمہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا سے روایت کیا، اور دیلمی نے مسند الفردوس میں انہیں سے بسند دیگر اور دار قطنی نے افراد میں حضرت عبداللہ بن عباس رضی اللہ تعالیٰ عنہما سے مرفوعاً اور خطیب نے بسند خلفاء حضرت حبر الامۃ سے موقوفاً اور حاکم نے حضرت عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ سے، حدیث طبرانی کے لفظ یہ ہیں:

| لکنها فی ولد عمی صنوابی حتی یسلموها الی الدجال [1] | ہاں خلافت میرے چچا میرے باپ کی جگہ عباس کی اولاد میں ہے یہاں تک کہ اسے سپرد دجال کرینگے۔ |

اور حدیث ابن مسعود میں ہے:

| لا تذهب الایام واللیالی حتی یملك رجل من اهل بیتی یواطی اسمه اسمی واسم ابیه اسم ابی فیملؤها قسطاً وعدلاً کما ملئت جوراً وظلما [2]۔ | شب وروز گزرنے کے بعد وہ خلافت کو میرے اہلبیت سے ایک مرد کے سپرد کریں گے جس کا نام میرا نام ہوگا اور اس کے باپ کا نام میرے باپ کا نام، وہ

زمین کو عدل وانصاف سے بھر دے گا جس طرح ظلم و ستم سے بھر گئی تھی یعنی حضرت امام مہدی رضی اللہ تعالیٰ عنہ۔ |

امام خاتم الحفاظ نے اس حدیث سے استناد اور اس پر اعتماد کیا کما تقدم (جیسا کہ پیچھے گزرا ت) یہ ہیں تقریباً پچاس حدیثیں اور کتب عقائد و تفسیر وحدیث و فقہ کی بانویہ عبارتیں۔ سنی بانصاف کو اسی قدر کافی و وافی ہیں۔ واللہ الحمد والحمد للہ رب العلمین وصلی اللہ تعالیٰ علی سیدنا ومولنا محمد وآلہ وصحبہ وابنہ وحزبہ اجمعین۔

---

[1] المعجم الکبیر حدیث ۱۰۱۶ مروی از ام سلمہ رضی اللہ عنہا مکتبہ فیصلیہ بیروت ۲۳ / ۴۲۰ [2] المستدرك للحاكم كتاب الفتن والملاحم دار الفكر بيروت ۴ / ۴۴۲

Fatawa Razawiyya Volume 14

Section Two Indulging the 15-line achievement in the presidential speech of Maulana Farangi Mahalli

(1) O Muslims! You have seen the continuous Hadiths of the Messenger of Allah (peace be upon him) regarding the condition of Qurayshite lineage for the Caliphate, the consensus (Ijma) of the Sahaba (Companions), the Tabi'in (Successors), the Ummah (community), the creed of the entire Ahl-al-Sunnah, and the explicit mentions in the books of creed, Hadith, and Fiqh (jurisprudence) of the Hanafi leaders and elders. To attribute such a magnificent, evidence-rich, unanimous, definite, and certain issue in Farangi Mahalli's presidential speech only to the Shafi'is, and to claim that among Hanafis it is only in the words of some and even then not explicit but merely inferred, is a grave dishonesty and a deception of the masses. (2) In the introduction, the explicit text of our master Imam al-A'zam (may Allah be pleased with him) himself is mentioned; perhaps even the text of Imam al-A'zam would be considered an inference of speech by some Hanafi follower. (3) To downplay the powerful reports of consensus by claiming that some reported it without consensus is a great deception. (4) To say that it seems its beginning starts with Qadi 'Iyad but proving consensus is difficult, is an insinuation of denying trustworthy Imams. Before the most glorious, trustworthy, and just Imam Qadi 'Iyad (may Allah have mercy on him), other Imams reported consensus on this, and scholars after him also reported it; everyone held it accepted and established. No one found anything in it contrary to the Ahl-al-Sunnah. God forbid, are they all liars and Farangi Mahalli truthful? (5) When the reports of the Imams are deemed rejected and unreliable, then the proof for thousands of consensuses will become difficult, even impossible for you. After all, the Quran and Hadith did not say that after the era of prophethood, consensus would occur on such and such issues. We have not even seen the people of consensus, nor did they all together get the documents of their consensus registered. Now nothing remains but the reports of the Imams, which are not acceptable to these new leaders; then what method remains to prove consensus? (6) If they are accused regarding the reporting of consensus, why should they be trusted in reporting specific sayings? Jurisprudence (Fiqh) is also lost. This is the ill-fate of honoring and respecting Wahhabis and non-conformists (Ghayr-Muqallideen) and giving them presidency and precedence in meetings, that the same issue of the non-conformists has emerged. Corrupt analogy and ineffective consensus. (Analogy is corrupt and consensus is ineffective. Tr.)

फतावा रज़विया जिल्द चौदह (14)

दूसरा खंड मौलवी फरंगी महल्ली के अध्यक्षीय भाषण में 15 पंक्तियों के कारनामे को सहना

(1) ऐ मुसलमानों! तुमने देखा कि खिलाफत के लिए कुरैशियत की शर्त पर रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) की मुतवातिर हदीसें, सहाबा का इज्मा (सहमति), ताबेईन का इज्मा, उम्मत का इज्मा, अहले सुन्नत का समग्र अकीदा, हनफी इमामों और बड़ों की अकीदे की किताबों में स्पष्ट वर्णन, हदीस की किताबों में स्पष्ट वर्णन, और फिक्ह की किताबों में स्पष्ट वर्णन मौजूद हैं। इतने महान, ठोस सबूतों वाले, इज्माई, निश्चित और यकीनी मसले को फरंगी महल्ली के अध्यक्षीय भाषण में केवल शाफई संप्रदाय की ओर जोड़ना और हनफी संप्रदाय में केवल कुछ के कलाम से, वह भी स्पष्ट नहीं बल्कि अनुमानित होने का दावा करना, किस कदर दयानतदारी के खिलाफ और जनता को गुमराह करना है। (2) भूमिका में तो इस पर स्वयं हज़रत सैय्यदना इमाम-ए-आज़म (रज़ियल्लाहु अन्हु) का स्पष्ट पाठ (नस्) वर्णित है, शायद इमाम-ए-आज़म का पाठ भी किसी हनफी मुक्लिद (अनुयायी) के लिए केवल अनुमानित बात होगी। (3) इस पर इज्मा के सशक्त विवरणों को यह कहकर गिराना कि कुछ ने बिना इज्मा के नकल किया, कैसी धोखाधड़ी है। (4) यह कहना कि इसकी शुरुआत काजी अयाज़ से मालूम होती है लेकिन इज्मा साबित करना मुश्किल है, विश्वसनीय इमामों को झुठलाने का संकेत है। महान, विश्वसनीय और न्यायप्रिय इमाम काजी अयाज़ (रहमतुल्लाह अलैह) से पहले के इमामों ने इस पर इज्मा नकल किया है, और उनके बाद के विद्वानों ने भी नकल किया है; सभी ने इसे स्वीकार और स्थापित रखा, किसी ने भी इसे अहले सुन्नत के खिलाफ नहीं पाया। अल्लाह की पनाह, क्या ये सब झूठे हैं और फरंगी महल्ली सच्चे? (5) जब इमामों के बयान ही ठुकरा दिए जाएंगे और अविश्वसनीय माने जाएंगे, तो आपके लिए हजारों इज्मा (सहमतियों) का सबूत देना मुश्किल बल्कि नामुमकिन हो जाएगा, क्योंकि कुरान और हदीस ने यह नहीं कहा कि नबूवत के दौर के बाद फलां-फलां मसलों पर इज्मा होगा। हमने इज्मा करने वालों को देखा तक नहीं, न ही वे सब मिलकर अपने इज्मा के दस्तावेजों की रजिस्ट्री करवा कर गए हैं। अब इमामों के बयानों के अलावा कुछ नहीं बचा, और वे बयान इन नए नेताओं को स्वीकार नहीं, तो फिर इज्मा साबित करने का तरीका ही क्या बचा? (6) जब वे इज्मा की नकल में ही आरोपी हैं, तो विशिष्ट कथनों की नकल में उन पर भरोसा क्यों किया जाएगा? फिक्ह (धर्मशास्त्र) भी गया। यह वहाबियों और गैर-मुक्लिदीन के मान-सम्मान और जलसों में उनकी अध्यक्षता का परिणाम है कि वही गैर-मुक्लिद वाला मसला

सामने आ गया। भ्रष्ट अनुमान और प्रभावहीन सहमति। (अनुमान भ्रष्ट है और इज्मा प्रभावहीन है। अनु.)

पृष्ठ 712 में से 207

فتاویٰ رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

فصلِ دوم خطبہ صدارت مولوی فرنگی محلی میں ۱۵ سطری کار گزاری کی ناز برداری

(۱) مسلمانو! تم نے دیکھا خلافت کے لئے شرطِ قرشیت پر رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کی متواتر حدیثیں، صحابہ کا اجماع، تابعین کا اجماع، امت کا اجماع، جملہ اہلسنت کا عقیدہ، ائمہ واکابرِ حنفیہ کی کتب عقائد میں تصریحیں، کتب حدیث میں تصریحیں، کتب فقہ میں تصریحیں ایسے عظیم الشان جلیل البرہان اجماعی قطعی یقینی مسئلے کو فرنگی محلی کا خطبہ صدارت میں صرف شافعیہ کی طرف نسبت کرنا اور حنفیہ میں فقط بعض کے کلام سے وہ بھی تصریح نہیں، فحوا سے سمجھے جانے کا ادعا کرنا کس درجہ خلاف دیانت واغوائے عوام ہے۔ (۲) تمہید میں تو اس پر خود حضرت سیدنا امام اعظم رضی اللہ تعالیٰ عنہ کا نص صریح مذکور، شاید امام اعظم کا نص بھی کسی مقلد حنفی کا فحوائے کلام ہوگا۔ (۳) اس پر نقولِ قاہرہ اجماع کو یوں گرانا کہ بعض بے اجماع نقل کیا، کیسی تلبیس ہے۔ (۴) یہ کہنا کہ ابتدا اس کی قاضی عیاض سے معلوم ہوتی ہے مگر ثبوتِ اجماع مشکل ہے۔ ثقات ائمہ کی تکذیب کا اشعار ہے، امام اجل ثقہ عدل قاضی عیاض رحمۃ اللہ تعالیٰ سے پہلے ائمہ نے اس پر اجماع نقل کیا، بعد کے علماء نے نقل کیا سب نے مقبول و مقرر رکھا کسی نے اس میں خلافِ اہلسنت کا پتا نہ دیا، معاذ اللہ یہ سب جھوٹے ہیں اور فرنگی محلی سچے۔ (۵) جب نقولِ ائمہ مردود و نامعتبر ٹھہریں تو آپ ہی ہزاروں اجماعوں کا ثبوت مشکل بلکہ نامکن ہو جائیگا کہ آخر قرآن وحدیث نے فرمایا نہیں کہ بعد عصر نبوت فلاں فلاں مسئلہ پر اجماع ہوگا ہم نے اہل اجماع کو دیکھا تک نہیں، نہ وہ سب مل کر اپنے اجماع کی دستاویزیں رجسٹری کرا گئے اب نہ رہیں مگر نقولِ ائمہ وہ ان تازہ لیڈروں کو مقبول نہیں، پھر ثبوتِ اجماع کی صورت ہی کیا رہی۔ (۶) جب وہ نقلِ اجماع میں متہم تو نقلِ اقوالِ خاصہ میں کیوں معتمد ہوں گے، فقہ بھی

گئی، یہ وہابیہ و غیر مقلدین کی تعظیم و تکریم و جلسوں میں ان کی صدارت و تقدیم کی شامت ہے کہ وہی غیر مقلد کا مسئلہ آگیا ع قیاس فاسد و اجماع بے اثر آمد (قیاس فاسد ہے اور اجماع بے اثر ہے۔ ت)

Fatawa Rizvia Volume 14

(7) The great Imam Qadi Iyad did not initially claim consensus (ijma), but rather stated that since the scholars have included this among the issues of consensus, to claim it was an innovation by them would be the height of denial and insolence. (8) In early Islam, no books were written for a hundred and fifty years; then thousands of books from subsequent centuries were lost. Now, for hundreds of issues based on consensus, whichever Imam's discourse first shows a citation of consensus, it is attributed to him as if it originated from him; what an easy way to reject consensus this is! (9) The noble Imams describe this as a consensus from the Companions, the Successors, and the pious predecessors (may Allah be pleased with them all) until now among all Ahl al-Sunnah, and they state it as definitive and certain in books of creed. If an account is found from any companion contrary to this, then if it is from a discussion prior to the establishment of consensus, claiming it breaks the consensus is pure madness; similarly, if the date is unknown. If it is from after and the chain of narration is not authentic, it is rejected anyway. If it is authentic and open to interpretation, then interpretation is mandatory. Otherwise, an isolated (shadh) report against consensus is absolutely weak and discarded, rather than it rendering the consensus void. (10) The Hadiths regarding the restriction of the Caliphate to the Quraysh are certainly mutawatir (mass-transmitted). Many theologians' insight into Hadith was not very broad as it is a different discipline; they considered it an isolated report (khabar al-ahad) but declared it definitive through its acceptance by the companions. However, it is noted from *Al-Musamara* that the master of Hadith Imam Asqalani showed the Hadith "The leaders are from Quraysh" to be narrated by nearly forty companions and wrote a dedicated treatise on it, which Imam Sakhawi named in *Al-Maqasid al-Hasana* as "Ladhdhat al-Aysh fi Turuqi Hadith al-Aimmat min Quraysh". This number of companions certainly reaches the level of tawatur (mass-transmission). This was the state of just one Hadith; there are other Hadiths on the same topic as well. (11) Regardless of that, it is apparent even to today's limited vision that it is undoubtedly famous, narrated in various wordings and through numerous chains from many companions, and has been consistently accepted for evidence and practice in the blessed Ummah since the first century. What justice is there in then mentioning its specific wordings as isolated (ahad), an argument already answered by scholars of creed in *Al-Mawaqif*, *Sharh al-Maqasid*, *Sharh al-Mawaqif*, etc.? (12) The Imams argued from "The leaders are from Quraysh" and completed the deduction using the comprehensiveness indicated by the definite

plural (al-Aimmah). Is it in accordance with honesty to change it to "The Caliphate is in Quraysh" and then attempt to refute it using "Judgment is in the Ansar"? (13) Authentic Hadith: "This matter (the Caliphate) will remain in the Quraysh as long as two people remain among mankind."

---

1 Al-Maqasid al-Hasana under Hadith 'Alim al-Quraysh etc., Dar al-Kutub al-Ilmiyah, Beirut, p. 282. Page 208 of 712

(7) महान इमाम क़ाज़ी अयाज़ ने शुरुआत में इजमा (आम सहमति) का दावा नहीं किया, बल्कि यह कहा कि चूँकि विद्वानों ने इसे इजमा के मसलों में गिना है, इसलिए उन पर इसकी शुरुआत का इल्जाम लगाना झुटलाने और गुस्ताखी की इंतहा है। (8) इस्लाम के शुरुआती दौर में डेढ़ सौ साल तक कोई किताबें नहीं लिखी गईं, फिर अगली सदियों की हजारों किताबें गायब हो गईं। अब सैकड़ों इजमाई मसलों में जिस इमाम के कलाम में सबसे पहले इजमा का उल्लेख मिलता है, उसी के सिर मढ़ दिया जाता है कि इसकी शुरुआत उनसे हुई; इजमा को ठुकराने का यह कितना आसान तरीका है। (9) महान इमामों ने इसे सहाबा, ताबिईन और बुजुर्गों (अल्लाह उन सब से राजी हो) से लेकर अब तक के तमाम अहले सुन्नत का इजमा बताया है, और अकीदे की किताबों में इसे निश्चित और यकीनी करार दिया है। इसके विपरीत अगर किसी सहाबी से कोई रिवायत मिले, तो अगर वह इजमा होने से पहले की बात है, तो उससे इजमा टूटने का दावा करना कोरा पागलपन है; इसी तरह अगर तारीख मालूम न हो। और अगर बाद की है और सनद (प्रमाण) सही नहीं है, तो वह खुद ही अस्वीकार्य है। और अगर सही है और व्याख्या के योग्य है, तो व्याख्या करना अनिवार्य है, वरना इजमा के मुकाबले में एक अकेली (शाज़) रिवायत पूरी तरह कमजोर मानी जाएगी, न कि यह कि वह इजमा को ही गलत साबित कर दे। (10) कुरैश में खिलाफत के सीमित होने की हदीसें यकीनन मुतवातिर (लगातार और व्यापक रूप से वर्णित) हैं। बहुत से धर्मशास्त्रियों (मुतक्लिमीन) की नजर हदीसों पर ज्यादा व्यापक नहीं थी क्योंकि यह एक अलग विषय है; उन्होंने इसे खबर-ए-वाहिद (अकेली खबर) समझा लेकिन सहाबा के स्वीकार करने की वजह से इसे निश्चित बताया। लेकिन 'मुसामरा' से पता चला कि हाफ़िज़ुल हदीस इमाम अस्क़लानी ने एक हदीस "अल-अइमतु मिन कुरैश" को करीब चालीस सहाबा से वर्णित दिखाया और इस पर एक स्वतंत्र किताब लिखी जिसका नाम इमाम सखावी ने 'मक़ासिदे हसना' में "लज़्ज़तुल ऐश फ़ी दुरुकि हदीसिल अइम्मती मिन कुरैश" बताया। सहाबा की यह संख्या निश्चित रूप से मुतवातिर के दर्जे की है। यह तो एक हदीस का हाल था; इसी विषय पर और भी हदीसें हैं। (11) इसे छोड़ भी दें, तो आज कल की कमज़ोर नज़रों को भी यह दिख रहा है कि वह बेशक मशहूर है और कई शब्दों और बहुत से रास्तों से कई सहाबा से वर्णित है, और पहली सदी से ही उम्मत में दलील और अमल के लिए मान्य और स्वीकृत है। फिर इसके खास शब्दों को खबर-ए-वाहिद बताना, जिसका जवाब अकीदे के विद्वान 'मवाक़िफ', 'शरह मक़ासिद', 'शरह मवाक़िफ' आदि में दे चुके हैं, कहाँ का इंसाफ है? (12) इमामों ने "अल-अइमतु मिन कुरैश" से दलील दी और

'अल' (लामे-तारीफ) के साथ जमा (बहुवचन) के व्यापक अर्थ से अपनी बात पूरी की। इसे "अल-खिलाफ़तु फ़ी कुरैश" से बदलना और "अल-क़ज़ाउ फ़िल अनसार" से इसे गलत साबित करने की कोशिश करना क्या ईमानदारी का तकाज़ा है? (13) सही हदीस: "जब तक दुनिया में दो इंसान भी रहेंगे, यह मामला (खिलाफ़त) कुरैश में ही रहेगा।"

---

1 मक़ासिदे हसना, हदीस 'आलिमुल कुरैश' आदि के तहत, दारुल कुतुबुल इल्मिया, बेरूत, पृष्ठ 282। पृष्ठ 712 में से 208

(۷) امام اجل قاضی عیاض نے ابتداعاً دعویٰ اجماع نہ کیا بلکہ یہ فرمایا کہ علمائے کرام نے اسے مسائل اجماع میں گنا تو ان سے ابتداعاً بتانا تکذیب و گستاخی کی انتہاء دکھانا ہے۔ (۸) صدرِ اسلام میں ڈیڑھ سو برس تک تصانیف نہ ہوئیں، پھر اگلی صدیوں کی ہزاروں کتابیں مفقود ہو گئیں، اب صدہا مسائلِ اجماعیہ میں سب سے پہلے جس امام کے کلام میں نقلِ اجماع نظر آئے اسی کے سر رکھ دیا جائے کہ ابتداعاً ان سے معلوم ہوتی ہے کتنا آسان طریقہ ردِ اجماع کا ہے۔ (۹) ائمہ کرام اس پر صحابہ و تابعین و سلف صالحین رضی اللہ تعالیٰ عنہم اجمعین سے اب تک تمام اہلسنت کا اجماع بتاتے، اور اسی پر کتب عقائد میں اسے قطعیہ یقینیہ فرماتے ہیں اس کے مقابل اگر کسی صحابی سے کوئی اثر ملے تو اگر وہ انعقاد اجماع سے پہلے کی گفتگو ہے اس سے نقضِ اجماع جنونِ خالص ہے یوں ہی اگر تاریخ معلوم نہ ہو، اور اگر بعد کی ہے اور سند صحیح نہیں تو آپ ہی مردود اور صحیح و قابلِ تاویل ہے تو واجب التاویل ورنہ شاذ روایت اجماع کے مقابل قطعاً مضمحل نہ کہ الٹا اس سے اجماع باطل۔ (۱۰) قریش میں حصرِ خلافت کی احادیث بیشک متواتر ہیں بہت متکلمین کی نظر احادیث پر زیادہ وسیع نہ تھی کہ فن دوسرا ہے انہوں نے خبرِ آحاد سمجھا تو ساتھ ہی قبولِ صحابہ سے قطعی یقینی بتادیا مگر مسامرہ سے گزرا کہ حافظ الحدیث امام عسقلانی نے ایک حدیث "الائمة من قریش" کو چالیس کے قریب صحابہ کرام سے مروی دکھایا اور اس میں مستقل رسالہ تصنیف فرمایا جس کا نام امام سخاوی نے مقاصد حسنہ میں "لذة العیش في طرق حدیث الائمة من قریش" بتایا یہ عدد صحابہ کرام میں یقیناً تواتر کا ہے یہ ایک حدیث کا حال تھا اسی مدعا پر اور احادیث علاوہ۔ (۱۱) اس سے قطع نظر کیجئے تو اس قدر تو آج کل کی قاصر نگاہوں سے بھی نظر آ رہا ہے کہ وہ بلاشبہ مشہور اور بالفاظِ عدیدہ و طرق کثیرہ بہت صحابہ کرام

سے ماثور، اور برابر صدر اول سے امت مرحومہ میں احتجاج و عمل کیلئے مقبول و منظور، پھر اس کے خاص الفاظ کے احاد سے ہونے کا ذکر جس کا جواب علمائے عقائد مواقف و شرح مقاصد و شرح مواقف و غیرہما میں دے چکے کیا انصاف ہے۔ (۱۲) ائمہ نے "الائمة من قريش" سے استدلال فرمایا اور جمع محلی باللام کے افادہ استغراق سے اتمام تقریب فرمایا اسے "الخلافة فی قریش" سے بدلنا اور "القضاء فی الانصار" سے نقض کرنا کیا مقتضائے دیانت ہے۔ (۱۳) حدیث صحیح "لايزال هذا الامر في قريش ما بقى من الناس"

---

۱ مقاصد الحسنہ تحت حدیث عالم قریش الخ دار الکتب العلمیہ بیروت ص ۲۸۲ Page 208 of 712

Fatawa Razawiyya, Volume 14

What refutation has been made of the Imams' reasoning from "Two" (that the Caliphate belongs to the Quraysh as long as two people remain in the world. - Translator)? Has it also appeared in any Hadith that:

"The judiciary will remain among the Ansar and this Adhan (call to prayer) among the Abyssinians as long as two people remain among mankind." | The office of the judiciary will always remain with the Ansar and the office of the Adhan among the Abyssinians as long as two people remain in the world.

When the Imams have stated that the Companions understood the restriction from the Hadith and acted upon it, then what kind of religious standing is it to put forward one's own chatter against the Companions?

(15 & 16) The audacity to attribute to the researchers of Ahl al-Sunnah in general, and Imam Abu Bakr al-Baqillani in particular, the claim that they completely depart from the condition of Qurayshite descent is a tasteless lie. The great Imams, supreme scholars, are narrating the consensus (Ijma) of the Companions, the consensus of the Successors (Tabi'in), and the consensus of the Ummah. Those who narrate disagreement only mention the disagreement of the Kharijites and Mu'tazilites. In opposition, they cite the opinions of two misguided individuals, Dirar and al-Ka'bi. God forbid, even if we set aside all the researchers of Ahl al-Sunnah, if only the Imam of Sunnah, al-Baqillani, were in opposition, would the Kharijites and Mu'tazilites be mentioned as the opponents? Were the names of these two misguided individuals dearer and more worthy of mention and greatness than his noble name, that they are counted instead of him? The words of Sharh al-Aqa'id al-Nasafiyya[2] are worth writing in gold: "None disagreed except the Kharijites and some of the Mu'tazilites." This is the meaning of all narrations of consensus. But in this, there is an even clearer refutation of this false attribution to the researchers of Ahl al-Sunnah and Imam al-Baqillani. Praise be to Allah, is it a condition of religious piety to cast aside the statements of the most illustrious great Imams of Ahl al-Sunnah, Imams of theology, greats of Hadith, and supreme figures of jurisprudence, and to blindly follow the baseless statement of a later historian, Ibn Khaldun (whose school of thought is not even known for certain, nor does his name come to anyone's tongue in any religious science except for historiography)? It was not known to the illustrious Imams and critical scholars that the Imam of Sunnah al-Baqillani himself and the researchers of Ahl al-Sunnah were in opposition on this issue. They continued to narrate consensus,

remained firm and certain on the issue, calling the opponents Kharijites, Mu'tazilites, and innovators. Yet, at the end of the eighth century, this historian discovered the reality of the situation: that the researchers of Ahl al-Sunnah and the Imam of Sunnah were in opposition.

(17) The strange thing is that Ibn Khaldun only said this:

---

[1] Sahih Bukhari, Kitab al-Ahkam, Qadimi Kutub Khana Karachi, p. 105; Sahih Muslim, Kitab al-Imarah, Qadimi Kutub Khana Karachi, 2/119. [2] Sharh al-Aqa'id al-Nasafiyya, Dar al-Isha'at al-Arabiyyah, Kandahar, Afghanistan, p. 112.

फ़तावा रज़विया, जिल्द 14

"इथ्नान"[1] (दो) से इमामों के तर्क का क्या खंडन हुआ है (कि खिलाफत कुरैश के लिए है जब तक दुनिया में दो आदमी भी हैं - अनुवाद)? क्या किसी हदीस में यह भी आया है कि:

"न्यायपालिका अनसार में रहेगी और यह अज़ान हबशियों में रहेगी जब तक मानव जाति में दो लोग शेष रहेंगे।" | न्यायपालिका का पद हमेशा अनसार में रहेगा और अज़ान का पद हबशियों में रहेगा जब तक दुनिया में दो आदमी भी रहें।

जब इमाम कह चुके हैं कि सहाबा किराम ने हदीस से प्रतिबंध को समझा और उसी पर अमल किया, तो सहाबा के मुकाबले में अपनी बातें निकालना दीन की कौन सी शान है?

(15 और 16) अहले सुन्नत के शोधकर्ताओं पर सामान्य रूप से और इमाम अबू बक्र बाक़िल्लानी पर विशेष रूप से इस दावे का आरोप लगाना कि वे कुरैशियत की शर्त से पूरी तरह से अलग हो जाते हैं, एक बेस्वाद झूठ है। बड़े इमाम, महान विद्वान सहाबा की सहमति (इज्मा), ताबेईन की सहमति और उम्मत की सहमति का वर्णन कर रहे हैं। विरोध का वर्णन करने वाले केवल खार्जियों और मोतज़िलियों के विरोध का उल्लेख करते हैं। विरोध में वे दिरार और अल-काबी जैसे दो गुमराह लोगों की राय उद्धृत करते हैं। खुदा न करे, अगर अहले सुन्नत के सभी शोधकर्ताओं को एक तरफ रख दिया जाए और केवल इमाम-ए-सुन्नत बाक़िल्लानी विरोध में होते, तो क्या खार्जियों और मोतज़िलियों को विरोधी बताया जाता? क्या इन दो गुमराह लोगों के नाम उनके नेक नाम से अधिक प्यारे और उल्लेख के योग्य और महान थे कि उन्हें छोड़कर इन दोनों का नाम गिनाया जाता? शरह अल-अक़ाइद अल-नस्फिया[2] के शब्द सोने के पानी से लिखे जाने योग्य हैं: "खार्जियों और कुछ मोतज़िलियों के अलावा किसी ने विरोध नहीं किया।" इज्मा के सभी उल्लेखों का यही अर्थ है। लेकिन इसमें अहले सुन्नत के शोधकर्ताओं और इमाम बाक़िल्लानी की ओर इस झूठे आरोप का और भी स्पष्ट खंडन है। अल्लाह का शुक्र है, क्या अहले सुन्नत के सबसे शानदार महान इमामों, इल्म-ए-कलाम के इमामों, हदीस के बड़ों और न्यायशास्त्र के महान विद्वानों के बयानों को पीछे छोड़ देना और एक बाद के इतिहासकार इब्न खलदुन (जिनका पंथ भी ठीक से ज्ञात नहीं है, और न ही इतिहास लेखन के अलावा किसी भी धार्मिक विज्ञान में उनका नाम किसी की जुबान पर आता है) के बिना किसी आधार वाले बयान पर भरोसा करना दीनदारी की शर्त है? शानदार इमामों और आलोचक विद्वानों को यह पता नहीं चला कि खुद इमाम-ए-सुन्नत बाक़िल्लानी और अहले सुन्नत के शोधकर्ता इस मुद्दे पर

विरोधी हैं। वे लगातार इज्मा का वर्णन करते रहे, मुद्दे पर दृढ़ और निश्चित रहे, विरोधियों को खार्जी, मोतज़िली और बिदअती कहते रहे। लेकिन आठवीं शताब्दी के अंत में इस इतिहासकार को वास्तविक स्थिति का पता चला कि इसमें तो अहले सुन्नत के शोधकर्ता और इमाम-ए-सुन्नत विरोधी हैं।

(17) अजीब बात यह है कि इब्न खलदुन ने इतना कहा था:

---

[1] सहीह बुखारी, किताब अल-अहकाम, क़दीमी कुतुब खाना कराची, पृष्ठ 105; सहीह मुस्लिम, किताब अल-इमाराह, क़दीमी कुतुब खाना कराची, 2/119। [2] शरह अल-अक़ाइद अल-नस्फिया, दार अल-इशाअत अल-अरबिया, कंधार, अफगानिस्तान, पृष्ठ 112।

اثنان۱۸ (خلافت قریش کے لئے جب تک دنیا میں دو آدمی بھی ہیں۔ت) سے استدلال ائمہ کا کیا رد ہوا، کیا کسی حدیث میں یہ بھی آیا کہ:

لا یزال القضاء فی الانصار وھذا الاذان فی الحبشۃ ما بقی من الناس اثنان۔ | ہمیشہ عہدہ قضا انصار میں اور عہدہ اذان حبشیوں میں رہے جب تک دنیا میں دو آدمی بھی رہیں۔

جب ائمہ فرما چکے کہ صحابہ کرام نے حدیث سے حصر سمجھا اور اسی پر عمل فرمایا تو صحابہ کے مقابل اپنی چہ میگوئیاں نکالنا کیا شانِ دین ہے۔

(۱۵ و ۱۶) محققینِ اہلسنت عموماً اور امام ابوبکر باقلانی کی طرف خصوصاً اس نسبت کی جرات کہ قریشیت کی شرط سے بالکل عدول کرتے ہیں کس قدر دروغِ بیمزہ ہے اکابرِ ائمہِ اعظم علماء اجماعِ صحابہ اجماعِ تابعین اجماعِ امت نقل فرما رہے ہیں ناقلانِ خلاف، صرف خارجیوں معتزلیوں کا خلاف بتاتے ہیں، مخالفت میں ضرار و کعبی دو گمراہوں کے قول نقل کرتے ہیں معاذ اللہ اگر تمام محققینِ اہل سنت در کنار صرف امام سنت باقلانی کا خلاف ہوتا تو خارجیوں معتزلیوں کو مخالف بتایا جاتا، دو گمراہوں کا نام ان کے نام نامی سے زیادہ پیارا اور قابلِ ذکر عظمت والا تھا کہ انہیں چھوڑ کر ان دو کا نام گنایا جاتا۔ شرح عقائدِ نسفی۲۸ کے الفاظ تو آبِ زر سے لکھنے کے ہیں کہ "لم یخالف الا الخوارج وبعض المعتزلۃ" اس میں کسی نے خلاف نہ کیا سوا خارجیوں اور بعض معتزلیوں کے تمام نقولِ اجماع کا یہی مطلب ہے مگر اس میں محققینِ اہلسنت و امام باقلانی کی طرف اس نسبتِ باطلہ کی روشن تر تضحیح ہے وللہ الحمد اجلہ اکابرِ ائمہِ اہلسنت ائمہ کلام و اکابرِ حدیث و اعاظمِ فقہ سب کے ارشادات پس پشت ڈالنا اور ایک متاخر مورخ ابن خلدون کے قولِ بے

سند پر (جس کے مذہب کی بھی کوئی ٹھیک نہیں نہ تاریخ نویسی کے سوا کسی علم دینی میں اس کا نام زبانوں پر آتا ہے) سر منڈا بیٹھنا کیا شرطِ دین پرستی ہے اجلہ ائمہ جہابذہ ناقدین کو نہ معلوم ہوا کہ خود امام سنت باقلانی و محققینِ اہلسنت اس مسئلہ میں مخالف ہیں، برابر اجماع نقل فرماتے رہے مسئلہ پر جزم و یقین فرمایا کہ اہل خلاف کو خارجی معتزلی بدعتی کہتے رہے، مگر آٹھویں صدی کے اخیر میں اس مورخ کو حقیقتِ حال معلوم ہوئی کہ اس میں تو محققینِ اہلسنت و امام سنت مخالف ہیں۔

(۱۷) طرفہ یہ کہ ابن خلدون نے اتنا کہا تھا:

---

1 صحیح بخاری کتاب الاحکام قدیمی کتب خانہ کراچی ص ۱۰۵ ، صحیح مسلم کتاب الامارۃ قدیمی کتب خانہ کراچی ۲ / ۱۱۹ 2 شرح العقائد النسفیہ دار الاشاعت العربیہ قندھار افغانستان ص ۱۱۲

Fatawa-e-Razvia, Volume 14

"This was ambiguous to many researchers." (1) - Many researchers felt doubt in this. The Farangi Mahalli text removed "doubt arose" and reduced the word "many". It was made to appear that researchers are deviating, meaning their deviation is not due to ambiguity but due to research, and those who remain on that condition, i.e., all Ahl-e-Sunnat, are devoid of research. (18) Even more cunning than both these points is that the Farangi Mahalli text added the word "Ahl-e-Sunnat" alongside "researchers". This word is not in Ibn Khaldun's text. God knows whom he is calling researchers. The Imams have already stated that in this matter there are opposing Kharijites or Mu'tazilites. So, he called one of these groups researchers, and apparently called the Mu'tazilah, because the content he quoted regarding the Caliphate supports the opposition of even Zirar bin Amr the Mu'tazilite, no, it is even more than that. So, I complain to Allah Almighty.

(19) Ibn Khaldun's state is strange. From his speech, in some places, there is a scent of Mu'tazilism (2), in some places a glimpse of materialistic (Neechari) worship of causes is found (3). He is a clear enemy of the saints (Awliya) (4). He calls them followers of the Rafidhis (5). He says that the sayings of the Rafidhis are ingrained in their hearts, and they have immersed themselves in making their religions their own faith, to the extent that they linked the chain of Tariqat to Ali and said he clothed Hasan Basri in the cloak (khirqa) and from him it reached their spiritual master Junayd. From this specific mention of Ali and their other matters, it is understood that they are among the Rafidhis (6). Therefore, like the Rafidhis, they are waiting for an Imam Mahdi whose arrival has no authenticity (7). Similarly, he completely denies the Qutbs and Abdals (8). In this also, there is an indication of the saints being followers of the Rafidhis, that just as the Rafidhis have believed in an hidden Imam in every era and Nuqaba under him, likewise, learning from them, the Sufis have fabricated a Qutb and Abdals under him in every era (9). Whereas, apart from the Marfu' Hadiths of the Master of the Universe (peace and blessings of Allah be upon him), regarding whose description Imam Jalaluddin Suyuti has a treatise, there is the presence of Master Ghous-e-Azam (may Allah be pleased with him) and other great Qutbs.

Note: Why go far, look at the Fatawa of your great brother Maulvi Abdul Hayy Sahib, Volume 1, 1st Edition, page 72, and your own collected Fatawa Qayam, page 306. Allama Abdul Rahman Hazrami the Mu'tazilite, known as Ibn Khaldun. (12) Ubaid-ur-Reza Hashmat Ali Razvi, may Allah forgive him.

(1) Tarikh Ibn Khaldun, Chapter on the Disagreement of the Ummah regarding the Ruling of this Office and its Conditions - Muassasat al-A'lami lil-Matbu'at, Beirut, 1/192.

फ़तावा-ए-रज़विया, जिल्द 14

"यह बहुत से शोधकर्ताओं (महक़्क़िक़ीन) के लिए संदिग्ध रहा।" (१) - कई शोधकर्ताओं को इसमें संदेह हुआ। फ़रंगी महल्ली लेख ने "संदेह होना" हटा दिया और "बहुत" शब्द को कम कर दिया, इसे इस तरह बनाया कि शोधकर्ता विचलित हो रहे हैं, यानी उनका विचलन संदेह के कारण नहीं बल्कि शोध के कारण है, और जो उस शर्त पर कायम रहे यानी सभी सुन्नी (अहले सुन्नत) वे शोध से रहित हैं। (१८) इन दोनों से अधिक चतुराई यह है कि फ़रंगी महल्ली लेख ने शोधकर्ताओं के साथ "अहले सुन्नत" शब्द जोड़ दिया। यह शब्द इब्न खलदून के पाठ में नहीं है। ईश्वर जाने वह किन लोगों को शोधकर्ता कह रहा है। इमामों ने पहले ही कहा है कि इसमें विरोधी खारजी या मुतज़िली हैं। तो, उसने इनमें से किसी एक समूह को शोधकर्ता कहा और ज़ाहिर तौर पर मुतज़िला को कहा, क्योंकि ख़िलाफ़त के बारे में उसने जो सामग्री उद्धृत की है वह मुतज़िली ज़रार बिन अम्र के विरोध का समर्थन करती है, नहीं, बल्कि उससे भी कहीं अधिक है। अतः मैं अल्लाह तआला से शिकायत करता हूँ।

(१९) इब्न खलदून की अवस्था अजीब है। उनकी बातों से कहीं-कहीं एतज़ाल (मुतज़िली सोच) (२) की बू आती है, कहीं प्राकृतिक (नेचरी) कारण-पूजा की झलक मिलती है (३)। वह संतों (औलिया) का स्पष्ट शत्रु है (४)। वह उन्हें राफ़िज़ी (शिया) का अनुयायी बताता है (५)। वह कहता है कि राफ़िज़ियों के कथन उनके दिलों में रच-बस गए हैं और उन्होंने उनके मज़हबों को अपना धर्म बनाने में बहुत गहराई दिखाई है, यहाँ तक कि तरीक़त की श्रृंखला को अली तक पहुँचाया और कहा कि उन्होंने हसन बसरी को ख़िरक़ा (सूफी पोशाक) पहनाया और उनसे उनके गुरु जुनैद तक पहुँचा। अली के इस विशिष्ट उल्लेख और उनकी अन्य बातों से यह समझा जाता है कि वे राफ़िज़ियों में शामिल हैं (६)। इसलिए, राफ़िज़ियों की तरह वे एक इमाम महदी की प्रतीक्षा कर रहे हैं जिनके आने की कोई प्रमाणिकता नहीं है (७)। इसी तरह वह क़ुत्ब और अब्दाल का पूरी तरह से खंडन करता है (८)। इसमें भी संतों के राफ़िज़ियों के अनुयायी होने का संकेत है, कि जिस तरह राफ़िज़ियों ने हर युग में एक इमाम बातिन (छिपा हुआ इमाम) और उसके अधीन नुक़बा माने हैं, वैसे ही उनसे सीखकर सूफियों ने हर काल में एक क़ुत्ब और उसके अधीन अब्दाल गढ़े हैं (९)। जबकि, ब्रह्मांड के स्वामी (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) की मरफ़ूअ हदीसों के अलावा, जिनके वर्णन में इमाम जलालुद्दीन सुयूती का एक शोध प्रबंध है, सैय्यदना ग़ौस-ए-आज़म (रज़ियल्लाहु अन्हु) और अन्य महान क़ुत्बों की मौजूदगी है।

नोट: दूर क्यों जाएँ, अपने बड़े भाई मौलवी अब्दुल हई साहब का फ़तावा, जिल्द १, प्रथम संस्करण, पृष्ठ ७२ और अपना स्वयं का एकत्रित फ़तावा क़याम, पृष्ठ ३०६ देखें। अल्लामा अब्दुर रहमान हज़रमी मुतज़िली, जो इब्न खलदून के नाम से प्रसिद्ध हैं। (१२) उबैद-उर-रज़ा हशमत अली रिज़वी, अल्लाह उन्हें क्षमा करे।

(१) तारीख इब्न खलदून, उम्मत के मतभेद पर अध्याय इस पद के शासन और उसकी शर्तों के बारे में - मुअस्ससत अल-अ'लमी लिल-मत्बूआत, बेरूत, १/१९२।

اشتبہ ذلك علی کثیر من المحققین ۱۔ بہت سے محققوں کو اس میں شبہ لگا۔ فرنگی محلی تحریر "شبہ لگنا اڑا دیا" اور "کثیر" کا لفظ گھٹا دیا، اسے یوں بنایا کہ محققین عدول کرتے ہیں یعنی ان کا عدول ازراہِ اشتباہ نہیں بلکہ ازراہِ تحقیق ہے اور وہ جو اس شرط پر قائم رہے یعنی تمام اہلسنت وہ تحقیق سے عاری ہیں۔ (۱۸) ان دونوں سے بڑھ کر چالاکی یہ کہ فرنگی محلی تحریر نے محققین کے ساتھ لفظ "اہلسنت" بڑھا لیا یہ لفظ ابن خلدون کی عبارت میں نہیں، وہ خدا جانے کن کو محققین کہہ رہا ہے، ائمہ فرما چکے کہ اس میں مخالف خارجی ہیں یا معتزلی، تو انہیں میں سے کسی فریق کو محققین کہا اور ظاہرًا معتزلہ کو کہا کہ دربارہ خلافت جو مضمون اس نے نقل کیا وہ ضرار بن عمرو معتزلی ہی کی مخالفت کا مؤید، نہیں نہیں بلکہ اس سے بھی کہیں زائد ہے فاشتکی الی اللہ تعالٰی۔

(۱۹) ابن خلدون کی حالت عجیب ہے اس کے کلام سے کہیں اعتزال ۲ کی بو آتی ہے، ۳ کہیں نیچریانہ اسباب پرستی کی جھلک پائی جاتی ہے، ۴ اولیائے کرام کا صاف دشمن ہے، ۵ ان کو رافضیوں کا مقلد بتاتا ہے، ۶ کہتا ہے ان کے دلوں میں رافضیوں کے اقوال رچ گئے اور ان کے مذاہب کو اپنا دین بنانے میں توغل کیا یہاں تک کہ طریقت کا سلسلہ علی تک پہنچایا اور کہا انہوں نے حسن بصری کو خرقہ پہنایا اور ان سے ان کے پیر جنید تک پہنچا اس تخصیص علی اور ان کی اور باتوں سے سمجھا جاتا ہے کہ یہ رافضیوں میں داخل ہیں، ۷ لہٰذا رافضیوں کی طرح ایک امام مہدی کے انتظار میں ہیں جن کے آنے کی کچھ صحت نہیں، ۸ اسی طرح اقطاب و ابدال کا یک لخت منکر ہے ۹ اس میں بھی اولیاء کے مقلدِ روافض ہونے کا مشعر ہے کہ جس طرح رافضیوں نے ہر زمانے میں ایک امام باطن اور اس کے نیچے نقبا مانے ہیں، یونہی ان سے سیکھ کر صوفیہ

نے ہر دور میں ایک قطب اور اس کے ماتحت ابدال گھڑے ہیں، حالانکہ احادیث مرفوعہ حضور سید عالم صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کے علاوہ جن کے بیان میں امام جلال الدین سیوطی کا ایک رسالہ ہے حضور سید نا غوث اعظم رضی اللہ تعالٰی عنہ و دیگر اجلہ اقطاب کرام۔ عہ : دور کیوں جائیے اپنے اخِ معظم مولوی عبدالحہ صاحب کا فتاویٰ جلد اول طبع اول ص ۷۲ اور خود اپنا جمع کردہ فتاویٰ قیام ص ۳۰۶ ملاحظہ کیجئے- علامہ عبد الرحمن حضرمی معتزلی معروف بہ ابن خلدون ۱۲ عبید الرضا حشمت علی رضوی غفرلہ۔

۱ تاریخ ابن خلدون فصل فی اختلاف الامة فی حکم ہٰذا المنصب وشروطہ- موسسة الاعلمی للمطبوعات بیروت ۱/ ۱۹۲

The reality of the Qutbs and Abdals (high-ranking saints), may their secrets be sanctified, is widely reported (mutawatir). Is there any head of a spiritual lineage whose chain does not reach the Commander of the Faithful, Ali? If not, then [the author being criticized] considers all these eminent elders, God forbid, as innovators in religion and followers of the Rafidis, or rather as being joined in the group of Rafidis. In [his book] "The Secret of Islam's Conquests," he describes the Arab Companions (may Allah be pleased with them) as savages, and says, "The Commander of the Faithful Farooq (may Allah be pleased with him) encouraged them in their savagery while sending them for Jihad because the land of a savage people becomes vast." Furthermore, he says that the Companions did not know how to write properly because of being savages, "therefore, the Great Quran is written incorrectly in many places." He also said to categorize saints with sorcerers: "anyone who kills someone with their miracle should be killed, just as a sorcerer is killed for his magic." He writes about great and eminent beloveds of God by name, even Shaykh al-Islam Harawi, saying they were 'Hululi' (believers in incarnation) and that they learned this disbelief from the Ismaili Rafidis, and so on from his repulsive blunders. (Trans.) And then, for concealment or due to ignorance of his own state, he occasionally expresses Sunnism and belief in saints. If someone attributed the following of Rafidis in disbelief to the researchers or to Shaykh al-Islam Imam Harawi, would it be surprising if he attributed the following of Kharijites in innovation to the researchers and Imam Baqillani? Yes, it is strange for these claimants of Sunnah that they hold onto the hem of such a historian to wash away the sublime teachings of all the great imams and scholars of Ahl al-Sunnah. Is not the noble verse 'How bad an exchange for the wrongdoers!' (Quran 18:50) applicable here? And there is no power nor might except with Allah, the Most High, the Most Great.

Probably, with this invented attribution, he intends to strike at the Sufi saints; they also consider the condition of Qurayshite lineage [for the Caliphate] as a matter of consensus. This same person himself quoted from those eminent elders in this very introduction to history, the Fatimi section:

Arabic Quote	Urdu Translation
They said: "Since the matter of the Caliphate belongs to the Quraysh as a legal ruling by consensus, which is not	Meaning, the Sufis said that the Caliphate being specifically for the Quraysh is a Sharia ruling, proven by such a consensus that

Arabic Quote	Urdu Translation
weakened by the denial of one who has not mastered its knowledge, etc."	cannot be weakened by the denial of the ignorant and unacquainted, etc.

Therefore, he presented it as being against the researchers and the Imam of Sunnah so that they might be belied. (20) No, no, rather its secret is something else, clear from this very discussion, that he himself is an innovator and of the Kharijites...

---

1. The Holy Quran 18:50
2. Muqaddimah Ibn Khaldun, Section on the Fatimid Affair, Al-A'lami Foundation for Publications, Beirut, 1/324.

अक़्ताब और अबदाल (उच्च श्रेणी के सूफी) की हकीकत सब के पास मुतवातिर (प्रमाणित) है। इसी तरह कौन सा सिलसिला है जिसका सिलसिला अमीर-उल-मोमिनीन अली तक नहीं पहुँचता? तो क्या वह इन तमाम महान बुज़ुर्गों को, खुदा न करे, दीन में नया ईजाद करने वाला (मुख्तर'इ) और राफ़िजियों (शिया संप्रदाय) का अनुयायी बल्कि राफ़िजियों की श्रेणी में शामिल करार देता है? 'फ़ुतुहात-ए-इस्लाम का राज़' में अरबी सहाबा किराम (रज़ियल्लाहु अन्हुम) को जंगली (वहशी) बताया गया है, और 'यह कि अमीर-उल-मोमिनीन फ़ारूक (रज़ियल्लाहु अन्हु) ने उन्हें जिहाद पर भेजते समय उनकी जंगली प्रवृत्ति पर उकसाया क्योंकि जंगली कौम का मुल्क ही विशाल होता है'। वह आगे कहता है कि सहाबा जंगली होने के कारण ठीक से लिखना नहीं जानते थे, 'इसलिए महान कुरान जगह-जगह गलत लिखा गया है'। और 'औलिया को जादूगरों की श्रेणी में रखने के लिए कहा कि जो कोई अपनी करामात से किसी को मार दे, उस करामात वाले को कत्ल कर दिया जाए जैसे जादूगर को उसके जादू की वजह से कत्ल किया जाता है'। वह महान ईश्वरीय प्रेमियों का नाम ले-लेकर यहाँ तक कि शैखुल इस्लाम हरवी के बारे में लिखता है कि वे 'हुलुली' (अवतारवादी) थे और उन्होंने यह कुफ्र इस्माइली राफ़िजियों से सीखा, और इसके अलावा उनकी कई भद्दी गलतियाँ (हफ़वात) हैं। (त) और फिर पर्दे के लिए या अपनी स्थिति से अनभिज्ञता के कारण जगह-जगह सुन्नीयत और औलिया के प्रति अक़ीदे का इज़हार भी करता है। जिसने शोधकर्ताओं (मुहक्किक़ीन) या शैखुल इस्लाम इमाम हरवी की ओर कुफ्र में राफ़िजियों के अनुसरण का आरोप लगाया, अगर वह शोधकर्ताओं और इमाम बाक़िल्लानी की ओर बिदअत में खारिजी़यों के अनुसरण का आरोप लगा दे, तो क्या आश्चर्य है? हाँ, सुन्नत के उन दावेदारों पर ताज्जुब है जो तमाम महान इमामों और अहले सुन्नत के उलेमा के उच्च उपदेशों को झुठलाने के लिए एक ऐसे इतिहासकार का दामन थामते हैं। क्या यहाँ आयत 'बिसलिल-ज़ालिमीन बदलन्' (ज़ालिमों को क्या ही बुरा बदला मिला) लागू नहीं होगी? वला हौल वला.कुव्वत इल्ला बिल्लाहिल अलीयिल अज़ीम।

शायद इस मनगढ़ंत आरोप के ज़रिए उसका मक़सद सूफी संतों पर प्रहार करना है, वे भी खिलाफत के लिए कुरैशी होने की शर्त को सर्वसम्मत (इजमाई) मानते हैं। इसी व्यक्ति ने इतिहास की इसी भूमिका (मुक़द्दमा) के फ़ातिमी अध्याय में उन महान बुज़ुर्गों से यह नक़ल किया है:

अरबी उद्धरण

उन्होंने कहा कि चूँकि खिलाफत का मामला कुरैश के लिए एक सर्वसम्मत कानूनी आदेश (हक्म-ए-शरई) है, जिसे उसकी जानकारी न रखने वाले के इनकार से कमज़ोर नहीं किया जा सकता, इत्यादि।

उर्दू अनुवाद

यानी सूफी संतों ने फरमाया कि खिलाफत का कुरैश के लिए विशिष्ट होना शरई हुक्म है, जो ऐसे इजमा (आम सहमति) से साबित है जिसे अनभिज्ञ और नासमझ का इनकार कमज़ोर नहीं कर सकता, इत्यादि।

इसलिए शोधकर्ताओं और इमाम-ए-सुन्नत के विरुद्ध बताया ताकि उन्हें झुठलाया जा सके। (20) नहीं, नहीं बल्कि इसका राज़ कुछ और है, जो इसी बहस से साफ़ है कि वह स्वयं बिदअती और खारिजी़यों में से...

---

1. अल-कुरान अल-करीम 18/50
2. मुक़द्दमा इब्न ख़ल्दून, फ़ातिमी विषय पर अध्याय, मुअस्सतुल आ'लमी लिल-मतबूआत, बेरूत 1/324.

قدست اسرارہم سب سے اقطاب و ابدال کی حقیقت متواتر ہے یونہی کون سا صاحب سلسلہ ہے جس کا سلسلہ امیر المومنین علی تک نہیں پہنچتا تو وہ ان تمام حضرات اکابر کرام کو معاذ اللہ دین میں مخترع اور رافضیوں کا متبع بلکہ سلک روافض میں منسلک ٹھہراتا ہے، "فتوحات اسلام کا راز" عربی صحابہ کرام رضی اللہ تعالی عنہم کا وحشی ہونا بتایا ہے، اور "یہ کہ امیر المومنین فاروق رضی اللہ تعالی عنہ نے جہاد پر بھیجتے وقت انہیں وحشیت پر اور ابھار دیا کیونکہ وحشی ہی قوم کا ملک وسیع ہوتا ہے، "نیز کہتا ہے صحابہ وحشی ہونے کے سبب لکھنا ٹھیک نہ جانتے تھے، "اس لئے قرآن عظیم جابجا غلط لکھا ہے، اور "اولیاء کو جادو گروں کے حکم میں رکھنے کے لئے کہا جو کسی کو اپنی کرامت سے قتل کردے وہ صاحب کرامت قتل کیا جائے گا جیسے ساحر کو اپنے سحر سے قتل کرے۔ اجلہ اکابر محبوبان خدا کو نام بنام حتی کہ شیخ الاسلام ہروی کو لکھتا ہے کہ یہ حلولی تھے اور یہ کفر انہوں نے روافض اسمعیلیہ سے سیکھا الی غیر ذلك من ھفواته الشنیعۃ (اس کے علاوہ اس کے بہت سے بڑے ہفوات ہیں۔ ت) اور پھر تستر کے لئے یا خود اپنے حال سے ناواقفیت کے باعث جابجا سنیت و اعتقاد اولیاء کا اظہار بھی کرتا ہے جس نے محققین یا شیخ الاسلام امام ہروی کی طرف کفر میں تقلید روافض نسبت کردی وہ اگر محققین و امام باقلانی کی طرف بدعت میں تقلید خوارج نسبت کردے کیا بعید ہے، ہاں عجب ان مدعیان سنت سے کہ تمام اکابر ائمہ و علمائے اہلسنت کے ارشادات عالیہ پر پانی پھیرنے کے لئے ایک ایسے مورخ کا دامن تھامیں، کیا آیہ کریمہ "بِئْسَ لِلظّٰلِمِیْنَ بَدَلًا ﴿۵۰﴾" (ظالموں کو کیا ہی برا بدلہ ملا۔ ت) یہاں وارد نہ ہوگی ولا حول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم۔ غالباً اس نسبت مخترعہ سے بھی اسے صوفیہ کرام پر

چوٹ کرنی منظور ہے وہ بھی شرط قرشیت کو اجماعی مانتے ہیں خود اسی شخص نے اسی مقدمہ تاریخ فصل فاطمی میں ان اکابر کرام سے نقل کیا:

| قالوا لما کان امر الخلافة لقریش حکماً شرعیاً بالاجماع الذی لا یوهنه انکار من لم یراول علمه الخ۔ | یعنی صوفیہ کرام نے فرمایا خلافت خاص قریش کیلئے ہونا حکم شرعی ہے ایسے اجماع سے ثابت جو نا واقف ناشناس کے انکار سے سست نہیں ہوسکتا الخ |

لہذا محققین و امام سنت کا خلاف بتایا کہ ان کی تکذیب ہو۔ (۲۰) نہیں نہیں بلکہ اس کا راز اور ہے خود اسی مبحث سے روشن کہ وہ آپ مبتدع اور خوارج کا

---

۱ القرآن الکریم ۱۸/۵۰ ۲ مقدمہ ابن خلدون فصل فی امر الفاطمی موسسۃ الاعلمی للمطبوعات بیروت ۳۲۴/۱

Fatawa Ridawiyyah, Volume 14 (14)

The follower and the consensus of the noble Companions are in agreement with the Kharijites, Dirariyyah, and Mu'tazilites. He first stated regarding the conditions of the Caliphate:

“As for the Quraysh lineage, it is due to the consensus of the Companions on that.”[1] | The condition of being a Qurayshi is because the noble Companions reached a consensus on it.

Then he mentioned the source and evidence for this consensus from Hadiths, saying that the Messenger of Allah (may Allah send blessings and peace upon him) said: “The leaders are from the Quraysh.”[2] [The Caliphs should be Qurayshi]. And he said:

“This matter (the caliphate) will remain in this clan of Quraysh.”[3] | The caliphate will always remain within the Quraysh.

And he said that there are numerous proofs for this. Then he gradually moved towards rejecting the Hadiths and consensus, saying:

“When the power of the Quraysh weakened and their tribal solidarity vanished, it became confusing for many researchers, to the extent that they went as far as denying the condition of being a Qurayshi.”[4] | When weakness came upon the Quraysh and their sense of pride left them, many researchers felt a doubt here, to the point that they leaned towards the negation of the condition of being from the Quraysh.

Look at both sides here: he called it a "confusion" (ishti-baah), implying he knows they are in error, yet he called them "researchers" (muhaqqiqeen), which suggests he considers their claim as research. Then he mentioned two of their doubts: one regarding the Hadith about the Abyssinian slave, the response to which has already been mentioned from the words of the Imams, and more discussion on it will come later, Insha'Allah. He chose a flawed answer, saying it was an exaggeration for the sake of argument. The second doubt is from the narration reported from the Commander of the Faithful, Farooq (may Allah be pleased with him):

“If Salim, the freed slave of Abu Hudhayfah, were alive, I would have certainly appointed him as a governor.”[5] | If Salim, the freed slave of Abu Hudhayfah, were alive, I would have definitely made him a governor.

Or he said: “I would not have had any suspicion regarding him.”[6] The clear and manifest answer to this was that the Commander of the Faithful said "law lay-tuhu" (I would have appointed him as a governor), not "istakh-laftuhu" (I would have appointed him as a Caliph). A governor can be for a province or even a city; what does that have to do with someone being appointed as a Caliph? Leaving aside this clear answer, he first gave the response that “the opinion of a Companion is not a binding proof”[7] (Madhhab al-Sahabi laysa bi-hujjah), meaning if this is so, it is the word of Umar, and the word of Umar is not a proof. What kind of a statement is this regarding the rank of Farooq? It is evident to those of refined manners, regarding whom there is a specific command from the presence of the Light of the Master of the Universe (may Allah send blessings and peace upon him):

[1] Muqaddimah Ibn Khaldun, Chapter on the disagreement of the Ummah regarding the ruling of this position and its conditions, Mu'assasah al-A'lami lil-Matbu'at, Beirut 1/192 [2] Muqaddimah Ibn Khaldun, Chapter on the disagreement of the Ummah regarding the ruling of this position and its conditions, Mu'assasah al-A'lami lil-Matbu'at, Beirut 1/192 [3] Muqaddimah Ibn Khaldun, Chapter on the disagreement of the Ummah regarding the ruling of this position and its conditions, Mu'assasah al-A'lami lil-Matbu'at, Beirut 1/192 [4] Muqaddimah Ibn Khaldun, Chapter on the disagreement of the Ummah regarding the ruling of this position and its conditions, Mu'assasah al-A'lami lil-Matbu'at, Beirut 1/192 [5] Muqaddimah Ibn Khaldun, Chapter on the disagreement of the Ummah regarding the ruling of this position and its conditions, Mu'assasah al-A'lami lil-Matbu'at, Beirut 1/193 [6] Muqaddimah Ibn Khaldun, Chapter on the disagreement of the Ummah regarding the ruling of this position and its conditions, Mu'assasah al-A'lami lil-Matbu'at, Beirut 1/193 [7] Muqaddimah Ibn Khaldun, Chapter on the disagreement of the Ummah regarding the ruling of this position and its conditions, Mu'assasah al-A'lami lil-Matbu'at, Beirut 1/194

फ़तावा रिज़विया, खंड 14 (१४)

अनुयायी और महान साथियों (सहाबा) की आम सहमति ख्वारिजी, दिरारिया और मुअतज़िला के अनुकूल है। उन्होंने सबसे पहले खिलाफत की शर्तों के बारे में कहा:

"जहाँ तक कुरैशी वंश का सवाल है, वह उस पर सहाबा की सहमति के कारण है।"[1] | कुरैशी होने की शर्त इसलिए है क्योंकि महान सहाबा ने इस पर सहमति व्यक्त की थी।

फिर उन्होंने हदीसों से इस सहमति का आधार और प्रमाण बताया कि अल्लाह के रसूल (उन पर अल्लाह की कृपा और शांति हो) ने फरमाया: "नेता कुरैश से होंगे।"[2] [खलीफा कुरैशी होने चाहिए]। और फरमाया:

"यह मामला (खिलाफत) हमेशा कुरैश के इस कबीले में रहेगा।"[3] | खिलाफत हमेशा कुरैश में रहेगी।

और कहा कि इस पर बहुत सारे प्रमाण हैं। फिर वह धीरे-धीरे हदीसों और इज्मा (सहमति) को खारिज करने की ओर बढ़ गए कि:

"जब कुरैश की शक्ति कमजोर हो गई और उनकी कबीलाई एकजुटता खत्म हो गई, तो कई शोधकर्ताओं के लिए यह भ्रमपूर्ण हो गया, यहाँ तक कि वे कुरैशी होने की शर्त को नकारने तक चले गए।"[4] | जब कुरैश में कमजोरी आई और उनकी हिम्मत जाती रही, तो कई शोधकर्ताओं को यहाँ संदेह हुआ, यहाँ तक कि वे कुरैशी होने की शर्त के खंडन की ओर चले गए।

यहाँ दोनों पहलुओं को देखें, उन्होंने इसे "संदेह" (इश्तिबाह) कहा जिससे यह समझा जा सकता है कि वह उन्हें गलती पर मानते हैं, और उन्हें "शोधकर्ता" (मुहक़्क़िक़्क़ीन) कहा जिससे यह झलकता है कि वह उनके दावे को शोध मानते हैं। फिर उन्होंने उनके दो संदेहों का उल्लेख किया: एक उसी हदीस के बारे में हब्शी गुलाम के बारे में जिसका उत्तर इमामों के शब्दों से गुजर चुका है और उस पर और अधिक चर्चा इंशा अल्लाह आगे आएगी, उन्होंने एक त्रुटिपूर्ण उत्तर अपनाया कि यह तर्क के लिए एक अतिशयोक्ति थी। दूसरा संदेह उस रिवायत से है जो अमीरुल मोमिनीन फारूक (रज़ियल्लाहु अन्हु) से वर्णित है:

"अगर अबू हुज़ैफ़ा के आज़ाद किए गए गुलाम सालिम जीवित होते, तो मैं निश्चित रूप से उन्हें वली (शासक/गवर्नर) बनाता।"[5] | अगर अबू हुज़ैफ़ा के आज़ाद किए गए गुलाम सालिम ज़िंदा होते तो मैं ज़रूर उनको वली बनाता।

या फरमाया: "मुझे उनके बारे में कोई दुर्भावना नहीं होती।"[6] इसका स्पष्ट और उज्ज्वल उत्तर यह था कि अमीरुल मोमिनीन ने "लौ लैतुहू" (मैं उन्हें वली नियुक्त करता) फरमाया है, न कि "इस्तखलफ्तुहु" (मैं उन्हें खलीफा नियुक्त करता)। एक वली एक प्रांत का भी होता है, एक शहर का भी होता है; जिसे खलीफा नियुक्त किया जाए उससे यहाँ क्या संबंध? इस उज्ज्वल उत्तर को छोड़कर, सबसे पहले तो यह उत्तर दिया गया कि "मज़हबुल सहाबी लैसा बि-हुज्जत"[7] (सहाबी का मत प्रमाण नहीं है), यानी अगर ऐसा है तो यह उमर का कथन है और उमर का कथन कोई प्रमाण नहीं है। फारूक की शान में यह कैसा शब्द है, यह शिष्टाचार रखने वालों पर स्पष्ट है जिनके बारे में सरकारे दो आलम (उन पर अल्लाह की विशेष कृपा और शांति हो) का विशेष आदेश है:

[1] मुकद्दिमा इब्न खलदुन, इस पद के शासन और इसकी शर्तों में उम्मा के मतभेद पर अध्याय, मुअस्सस अल-अ'लमी लिल-मतबूत, बेरूत 1/192 [2] मुकद्दिमा इब्न खलदुन, बेरूत 1/192 [3] मुकद्दिमा इब्न खलदुन, बेरूत 1/192 [4] मुकद्दिमा इब्न खलदुन, बेरूत 1/192 [5] मुकद्दिमा इब्न खलदुन, बेरूत 1/193 [6] मुकद्दिमा इब्न खलदुन, बेरूत 1/193 [7] मुकद्दिमा इब्न खलदुन, बेरूत 1/194

متبع اور اجماعِ صحابہ کرام کا خوارج، اور ضراریہ و معتزلہ کا موافق ہے اس نے اولاً شرائطِ خلافت میں کہا: اما النسب القرشی فلا جماع الصحابۃ علی ذلک ۱۔ | قریشیت کی شرط اس لئے ہے کہ صحابہ کرام نے اس پر اجماع فرمایا۔ پھر اس اجماع کی منشا و مستند حدیثیں ذکر کیں کہ رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم نے فرمایا: الائمۃ من قریش ۲ خلفاء قریشی ہوں۔ اور فرمایا: لا یزال ہذا الامر فی ہذا الحی من قریش ۳۔ | خلافت ہمیشہ قریش میں رہے گی۔ اور کہا اس پر دلائل بکثرت ہیں پھر آہستہ آہستہ ردِ احادیث و اجماع کی طرف سر کا کہ: لما ضعف امر قریش و تلاشت عصبتہم فاشتہبہ ذلک علی کثیر من المحققین حتی ذہبو الی نفی اشتراط القرشیۃ ۴۔ | جب قریش میں ضعف آیا اور ان کی حمیت جاتی رہی تو بہت محققوں کو یہاں شبہ لگا یہاں تک کہ نفی شرطِ قریشیت کی طرف گئے۔

یہاں دونوں پہلو دیکھئے، اشتباہ کہا جس سے مفہوم ہو کہ ان کو غلطی پر جانتا ہے اور انہیں محققین کہا جس سے مترشح ہو کہ ان کے زعم کو تحقیق مانتا ہے پھر ان کے دو شبہے ذکر کئے ایک اسی حدیث کے بارے غلام حبشی سے جس کے جواب کلامِ ائمہ سے گزرے اور اس پر زیادہ کلام ان شاء اللہ تعالیٰ آگے آتا ہے اس نے جوابِ خطائی اختیار کیا کہ یہ مبالغہ بطور فرض ہے، دوسرا شبہہ اس روایت سے کہ امیر المؤمنین فاروق سے مروی ہوا: لوکان سالم مولی ابی حذیفۃ حیا لولیتہ ۵۔ | اگر ابو حذیفہ کے غلام آزاد شدہ سالم زندہ ہوتے تو میں ضرور ان کو والی بناتا۔ یا فرمایا: لما دخلتنی فیہ الظنۃ ۶ ان پر مجھے کوئی بد گمانی نہ ہوتی۔ اس کا کھلا ہوا روشن جواب تھا کہ امیر المؤمنین نے فرمایا ہے "لولیتہ" میں انہیں والی کرتا ، نہ کہ "استخلفتہ" میں انہیں خلیفہ کرتا، والی ایک صوبہ کا بھی ہوتا ہے ایک شہر کا بھی ہوتا ہے، جسے خلیفہ مقرر فرمائے تو

اسے یہاں سے کیا علاقہ ، اس روشن جواب کو چھوڑ کر اول تو یہ جواب دیا کہ مذہب الصحابی لیس بحجۃ ۷ یعنی یہ اگر ہے تو عمر کا قول ہے اور عمر کا قول کچھ حجت نہیں۔ شانِ فاروقی میں یہ کلمہ کیسا ہے اہل ادب پر ظاہر ہے جن کی نسبت خاص حکم حضورِ نورِ سیدِ عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم ہے:

1 مقدمہ ابن خلدون فصل فی اختلاف الامۃ فی حکم ھذا المنصب وشروطہ موسسۃ الاعلیٰ للمطبوعات بیروت ۱/۱۹۲ 2 مقدمہ ابن خلدون فصل فی اختلاف الامۃ فی حکم ھذا المنصب وشروطہ موسسۃ الاعلیٰ للمطبوعات بیروت ۱/۱۹۲ 3 مقدمہ ابن خلدون فصل فی اختلاف الامۃ فی حکم ھذا المنصب وشروطہ موسسۃ الاعلیٰ للمطبوعات بیروت ۱/۱۹۲ 4 مقدمہ ابن خلدون فصل فی اختلاف الامۃ فی حکم ھذا المنصب وشروطہ موسسۃ الاعلیٰ للمطبوعات بیروت ۱/۱۹۲ 5 مقدمہ ابن خلدون فصل فی اختلاف الامۃ فی حکم ھذا المنصب وشروطہ موسسۃ الاعلیٰ للمطبوعات بیروت ۱/۱۹۳ 6 مقدمہ ابن خلدون فصل فی اختلاف الامۃ فی حکم ھذا المنصب وشروطہ موسسۃ الاعلیٰ للمطبوعات بیروت ۱/۱۹۳ 7 مقدمہ ابن خلدون فصل فی اختلاف الامۃ فی حکم ھذا المنصب وشروطہ موسسۃ الاعلیٰ للمطبوعات بیروت ۱/۱۹۴

Volume 14 Fatawa Ridawiyya

"Follow those who come after me: Abu Bakr and Umar (may Allah be pleased with them both)." [Footnote 1: Jami' al-Tirmidhi, Chapters of Merits, Amin Company Kutub Khana Rashidiyah Delhi 2/207]

Up to here it was this, look at the style of the next answer, it says:

"Also, the freed slave of a people is one of them, and the solidarity of alliance (wala') is present for Salim among the Quraysh, and this is the benefit intended by the condition of lineage. Explicit lineage is not needed because the benefit of lineage is only solidarity, and that is obtained through alliance (wala')." [Footnote 2: Muqaddimah Ibn Khaldun, Chapter on the disagreement regarding the ruling of this position and its conditions, Al-Alami Foundation for Publications, Beirut 1/192]

That is, the second answer is that the freed slave of a tribe belongs to them, and due to this relationship of alliance, the Quraysh support Salim. This national support is the very benefit of the condition of lineage; a clear lineage is not required since it serves the purpose of that very support, and people also support their freed slaves.

For the sake of Allah, be fair! The aim is to show that they do not accept the condition of belonging to the Quraysh; he is responding to their doubt. And he gave an answer that uprooted the condition of belonging to the Quraysh. He claims there is no need for lineage, national solidarity is what matters, however it may be. Yet, he still kept some link to the Quraysh—that if he himself is not a Qurayshi, at least he is their freed slave. Although there is debate even in this: Salim (may Allah be pleased with him) was not freed by Abu Hudhayfa (may Allah be pleased with him), nor was he his slave. Rather, he was the slave of his wife, Thubayyah (may Allah be pleased with her). She freed him, and she was from the Ansar, not from the Quraysh. Yes, by way of alliance and friendship, he is called "the client (mawla) of Abu Hudhayfa." Abu Hudhayfa had adopted him and married him to his niece, Fatima (may Allah be pleased with them all). It is stated in Fath al-Bari:

"He was a client of a woman from the Ansar, then Abu Hudhayfa adopted him when he married her, so he was attributed to him." [Footnote 3: Fath al-Bari Sharh al-Bukhari, Merits of Salim, Mustafa al-Babi Egypt 8/102 & 103]

That is, Salim was a freed slave of an Ansari lady. When Abu Hudhayfa married that lady, he adopted him, and since then he began to be attributed to Abu Hudhayfa (may Allah be pleased with them all).

Therefore, Irshad al-Sari explains "the client of Abu Hudhayfa" as: "(Client of) the wife of Abu Hudhayfa." [Footnote 4: Irshad al-Sari Sharh al-Bukhari, Merits of Salim Client of Abu Hudhayfa, Dar al-Kutub al-Arabi Beirut 6/138]

जिल्द चौदहवीं (14) फ़तावा-ए-रिज़विया

"मेरे बाद आने वाले दो लोगों का अनुसरण करो: अबू बक्र और उमर (अल्लाह उन दोनों से राज़ी हो)।" [पाद-टिप्पणी 1: जामिउत तिर्मिज़ी, फ़ज़ाइल के अध्याय, अमीन कंपनी कुतुब खाना रशीदिया दिल्ली 2/207]

यहाँ तक तो यह था, अगले जवाब का अंदाज़ देखिए, वह कहता है:

"और इसी तरह, किसी क़ौम का आज़ाद किया हुआ गुलाम उन्हीं में से है, और सालिम के लिए क़ुरैश में 'वफ़ादारी का रिश्ता' (वला) मौजूद है, और वंश की शर्त लगाने का यही लाभ है। स्पष्ट वंश की आवश्यकता नहीं है क्योंकि वंश का लाभ केवल एकजुटता है, और वह 'वफ़ादारी के रिश्ते' से प्राप्त हो जाती है।" [पाद-टिप्पणी 2: मुक़दमा इब्न ख़लदून, इस पद के शासन और उसकी शर्तों में मतभेद का अध्याय, मुअस्ससतुल आलामी लिल-मत्बूआत बेरूत 1/192]

यानी दूसरा जवाब यह है कि किसी क़ौम का आज़ाद किया हुआ गुलाम उन्हीं में से होता है और इसी 'वला' के रिश्ते के कारण क़ुरैश सालिम की हिमायत करते हैं। और यही क़ौमी हिमायत वंश की शर्त का फ़ायदा है, स्पष्ट वंश की आवश्यकता नहीं क्योंकि वह तो इसी हिमायत के उद्देश्य से है, और लोग अपने आज़ाद किए हुए गुलाम की भी हिमायत करते हैं।

अल्लाह के लिए इंसाफ करें! दिखाना तो यह है कि वे क़ुरैशी होने की शर्त को नहीं मानते; वह उनके संदेह का उत्तर दे रहा है। और उत्तर वह दिया जिसने क़ुरैशी होने की शर्त को ही उखाड़ फेंका। वह दावा करता है कि वंश की कोई आवश्यकता नहीं है, क़ौमी हिमायत से काम है, चाहे वह जैसे भी हो। फिर भी उसने क़ुरैशी होने का कुछ संबंध बनाए रखा कि अगर वह स्वयं क़ुरैशी नहीं है, तो कम से कम उनका आज़ाद किया हुआ गुलाम तो है। हालाँकि इसमें भी मतभेद है: सालिम (अल्लाह उनसे राज़ी हो) को अबू हुज़ैफ़ा (अल्लाह उनसे राज़ी हो) ने आज़ाद नहीं किया था, न ही वे उनके गुलाम थे। बल्कि वे उनकी पत्नी सुबैया (अल्लाह उनसे राज़ी हो) के गुलाम थे। उन्होंने उन्हें आज़ाद किया था और वे अंसारिया थीं न कि क़ुरैशिया। हाँ, मैत्री और दोस्ती के नाते वे 'अबू हुज़ैफ़ा के मौला' (आश्रित) कहलाते हैं। अबू हुज़ैफ़ा ने उन्हें गोद लिया था और अपनी भतीजी फ़ातिमा से उनकी शादी कर दी थी (अल्लाह उन सब से राज़ी हो)। फ़तहुल बारी में है:

"वे अंसार की एक महिला के मौला (आज़ाद गुलाम) थे, फिर अबू हुज़ैफ़ा ने उन्हें गोद ले लिया जब उन्होंने उस महिला से निकाह किया, तो उन्हें उनकी ओर संबद्ध किया जाने लगा।" [पाद-टिप्पणी 3: फ़तहुल बारी शरह अल-बुखारी, सालिम के फ़ज़ाइल, मुस्तफा अल-बाबी मिस्र 8/102 और 103]

यानी सालिम एक अंसारिया महिला के आज़ाद किए हुए गुलाम थे। जब अबू हुज़ैफ़ा ने उस महिला से निकाह किया तो उन्हें गोद ले लिया, तब से वे अबू हुज़ैफ़ा की ओर संबद्ध होने लगे (अल्लाह उन सब से राज़ी हो)।

इसलिए इर्शादुस सारी में 'अबू हुज़ैफ़ा के मौला' की इस प्रकार व्याख्या की गई है: "(मौला) अबू हुज़ैफ़ा की पत्नी।" [पाद-टिप्पणी 4: इर्शादुस सारी शरह अल-बुखारी, सालिम मौला अबू हुज़ैफ़ा के फ़ज़ाइल, दारुल किताब अल-अरबी बेरूत 6/138]

पृष्ठ 213 का 712

اِقْتَدُوْا بِالَّذِیْنَ مِنْ بَعْدِیْ اَبِیْ بَکْرٍ وَّ عُمَرَ ۱۔ ان دو کی پیروی کرو جو میرے بعد ہوں گے ابو بکر و عمر رضی اللہ تعالٰی عنہما۔

یہاں تک تو یہی تھا آگے دوسرے جواب کے تیور دیکھئے، کہتا ہے:

وایضا مولی القوم منھم وعصبیۃ الولاء حاصلۃ لسالم فی قریش وھی الفائدۃ فی اشتراط النسب و صراحۃ النسب غیر محتاج الیہ اذ الفائدۃ فی النسب انما ھی العصبیۃ وھی حاصلۃ من الولاء ۲۔ یعنی دوسرا جواب یہ کہ کسی قوم کا آزاد شدہ غلام انہیں میں سے ہے اور اس رشتہ ولاء کے باعث قریش سالم کی حمیت کرتے اور یہی قومی حمیت شرط نسب کا فائدہ ہے صاف نسب کی حاجت نہیں کہ وہ تو اسی حمیت کی غرض سے ہے اور حمیت اپنے آزاد کئے ہوئے غلام کی بھی کرتے ہیں۔

للہ انصاف! دکھانا تو یہ ہے کہ شرط قرشیت نہیں مانتے ان کے شبہ کا جواب دے رہا ہے اور جواب وہ دیا جس نے شرط قرشیت کو اکھاڑ پھینکا نسب کی کوئی حاجت نہیں قومی حمیت سے کام ہے جس طرح بھی ہو پھر بھی قرشیت کا کچھ ڈور اگار رکھا کہ قریشی نہ ہو تو اس کا آزاد کردہ غلام تو ہوا اگرچہ اس میں بھی کلام ہے سالم رضی اللہ تعالٰی عنہ کو ابو حذیفہ رضی اللہ تعالٰی عنہ نے آزاد نہ فرمایا نہ وہ ان کے غلام تھے بلکہ ان کی بی بی ثبیہ رضی اللہ تعالٰی عنہا کے غلام تھے انہیں آزاد کیا اور وہ انصار یہ ہیں نہ کہ قریشیہ۔ ہاں، براہ موالات و دوستی مولٰی ابی حذیفہ کہلاتے ہیں، ابو حذیفہ نے ان کو متبنٰی کیا تھا اور اپنی بھتیجی فاطمہ سے ان کی شادی کر دی رضی اللہ تعالٰی عنہم اجمعین۔ فتح الباری میں ہے:

كان مولى لامرأة من الانصار فتبناه ابو حذيفة لما تزوجها فنسب اليه ٣۔ یعنی سالم ایک انصار یہ بی بی کے غلام آزاد شدہ تھے جب ابوحذیفہ نے اس بی بی سے نکاح کیا ان کو متبنیٰ بنایا، جب سے ابوحذیفہ کی طرف منسوب ہونے لگے رضی اللہ تعالیٰ عنہم اجمعین

لہذا ارشاد الساری میں مولیٰ ابی حذیفہ کی یوں شرح کی: (مولیٰ) امراۃ ابی حذیفة٤ (ابوحذیفہ کے مولیٰ یعنی ان کی زوجہ کے مولیٰ۔

١ جامع ترمذی ابواب المناقب امین کمپنی کتب خانہ رشیدیہ دہلی ٢ / ٢٠٧ ٢ مقدمہ ابن خلدون فصل فی اختلاف فی حکم هذا المنصب وشروط موسسة الاعلمی للمطبوعات بیروت ١ / ١٩٢ ٣ فتح الباری شرح البخاری مناقب سالم مصطفیٰ البابی مصر ٨ / ١٠٢ و ١٠٣ ٤ ارشاد الساری شرح البخاری مناقب سالم مولی ابی حذیفہ دارالکتاب العربی بیروت ٦ / ١٣٨

Fatawa Rizvia Volume 14 (14)

In short, both aspects were maintained until here, but the side of negation was made dominant, stating that this is the reality and keeping the connection to Quraish-hood here is metaphorical. Now, there was a fear that people would consider him a Kharijite or Mu'tazilite, thinking he abandoned the consensus of the Companions to follow those misguided ones. To remedy this, he placed this opposition on the head of the Imam of the Sunnah and said:

(Arabic)	**(Urdu Translation)**
Among those who deny the requirement of Quraish lineage is Al-Qadi Abu Bakr al-Baqillani. When he realized that the tribal solidarity of Quraish had dissipated, he dropped the condition of Quraish lineage, even though this agreed with the view of the Kharijites. The majority remained on the view of its requirement. Even if he were incapable of handling the affairs of the Muslims, the argument against them would be the dropping of the condition of competence. Because if power disappears with the loss of solidarity, then competence disappears. And if a violation occurs in the condition of competence, it also extends to knowledge and religion, and the consideration of the conditions of this office drops, which is contrary to the consensus.[1] (Summary)	Meaning, Imam Qazi Abu Bakr Baqillani did not accept the condition of Quraish lineage because the tribal zeal of Quraish had vanished, so he dropped this condition, even though this aligns with the creed of the Kharijites. However, the majority continued to believe in the condition of Quraish lineage, even if the caliph is unable to manage the affairs of Muslims. An objection against them is that the condition of work capability is lost; for when glory is gone due to the loss of zeal, what work will he be able to accomplish? And when the condition of competence is lost, the same path leads to the conditions of knowledge and religion, and the conditions of the Caliphate will become void of consideration, and this is contrary to consensus. (Summary)

Look at the intricacies of this discourse, how many turns it takes. First, he placed that false accusation on the Imam of the Sunnah that seeing the lack of zeal in Quraish, he dropped the condition of Quraish lineage. This was for his own defense and to support the side of negation—that it's not just me who has issues with the condition of Quraish lineage; such a great Imam of the Ahl al-Sunnah has resigned from it. Then immediately he said that in this, he followed the creed of the Kharijites; this was said out of regard for the side of affirmation. Then he increased the consideration of

this aspect by saying that the majority remained on it. Then he turned back to the side of negation, saying that a charge of unreliability of conditions stands against them. This false accusation was clearly true against himself: that Quraish lineage was a condition and he dropped it, so similarly, knowledge, religion, and competence could also be dropped, and the path would lead to every condition, making it permissible to appoint an ignorant, irreligious, incapable person as Caliph, which is contrary to consensus. To preempt this, he fabricated a lie against the majority of Ahl al-Sunnah, saying they only want Quraish lineage even if he is completely incapable of work. This is despite the fact that books of creed, jurisprudence, and Hadith bear witness that both Quraish lineage and capability are conditions, along with Islam, freedom, masculinity, and maturity—not just being a Quraishi.

---

[1] Muqaddimah Ibn Khaldun, Section on disagreement regarding the ruling of this office and conditions, Muassasat al-A'lami lil-Matbu'at Beirut 1/194 and 195.

फ़तावा रिज़विया जिल्द 14 (14)

संक्षेप में, यहाँ तक दोनों पहलुओं को बचाए रखा गया, लेकिन निषेध (नफ़ी) के पक्ष को प्रधान कर दिया गया कि यही वास्तविकता है और यहाँ कुरैशियत का संबंध रखना आलंकारिक (मज़ाज़) है। अब भय यह था कि लोग उन्हें खारीजी या मोतज़िली न समझने लगें कि उन्होंने सहाबा के इज्मा को त्यागकर उन गुमराहों का अनुकरण किया। इसके निवारण के लिए उन्होंने इस विरोध का दोष इमाम-ए-सुन्नत के सिर मढ़ दिया और कहा:

(अरबी मूल)

कुरैशियत की अनिवार्यता का खंडन करने वालों में अल-क़ाज़ी अबू बक्र अल-बाक़िलानी भी हैं। जब उन्होंने अनुभव किया कि कुरैश की कबायली एकजुटता (असबिया) समाप्त हो गई है, तो उन्होंने कुरैशियत की शर्त हटा दी, यद्यपि यह खारीजियों के मत के अनुकूल है। किंतु बहुमत (जम्हूर) इसके अनिवार्य होने के मत पर ही रहा। भले ही वह मुसलमानों के मामलों को प्रबंधित करने में अक्षम हो, उन पर यह आपत्ति होगी कि सक्षमता (किफ़ाया) की शर्त विलोपित हो गई। क्योंकि जब एकजुटता के विलोप से प्रताप चला गया, तो सक्षमता भी समाप्त हो गई। और यदि सक्षमता की शर्त में बाधा आई, तो यही बात ज्ञान और धर्म तक भी पहुँचेगी और इस पद की शर्तों का मान समाप्त हो जाएगा, जो कि इज्मा (आम सहमति) के विरुद्ध है।[1] (सारांश)

(उर्दू अनुवाद का हिंदी रूपांतरण)

अर्थात, इमाम क़ाज़ी अबू बक्र बाक़िलानी ने कुरैशियत को शर्त नहीं माना क्योंकि कुरैश की शक्ति लुप्त हो गई थी, अतः उन्होंने इस शर्त को निरस्त कर दिया, हालांकि यह खारीजियों के संप्रदाय के अनुकूल है। और जम्हूर अब भी कुरैशियत की शर्त मानते रहे, चाहे ख़लीफ़ा मुसलमानों का कार्य संपादित करने में अक्षम हो। और उन पर यह आपत्ति है कि कार्य सक्षमता की शर्त समाप्त हो गई, क्योंकि जब एकजुटता के अभाव से गौरव समाप्त हो गया तो वह क्या कार्य कर सकेगा? और जब सक्षमता की शर्त छूटी, तो यही मार्ग ज्ञान और धर्म की शर्त की ओर जाएगा और ख़िलाफ़त की शर्तें अमान्य हो जाएँगी, और यह इज्मा के विरुद्ध है। (सारांश)

इस कलाम की जटिलता देखिए कि इसने कितनी करवटें बदली हैं। प्रथम, इमाम-ए-सुन्नत पर वह मिथ्या आरोप लगाया कि कुरैश की शक्तिहीनता देखकर उन्होंने कुरैशियत की शर्त त्याग दी। यह स्वयं के बचाव और निषेध (नफ़ी) के पक्ष का समर्थन था कि केवल मुझे ही कुरैशियत की शर्त पर आपत्ति नहीं है, अहले सुन्नत के इतने महान इमाम भी इससे पीछे हट चुके हैं। फिर तत्काल ही कह

दिया कि इसमें वह खारीजियों के मत पर चले; यह कथन समर्थन के पक्ष के सम्मान में कहा। फिर इसी पक्ष का बल बढ़ाया कि जम्हूर इसी पर अडिग रहे। फिर पुनः निषेध (नफ़ी) के पक्ष की ओर मुड़ गए कि उन पर शर्तों की अविश्वसनीयता का दोष आरोपित होता है। यह मिथ्या आरोप स्पष्ट रूप से स्वयं उन पर सत्य बैठता था कि कुरैशियत एक शर्त थी और उन्होंने इसे त्याग दिया, तो इसी प्रकार ज्ञान, धर्म और सक्षमता भी त्याग दिए जा सकते हैं और मार्ग प्रत्येक शर्त की ओर प्रशस्त होगा जिससे किसी अज्ञानी, अधर्मी और अक्षम व्यक्ति को ख़लीफ़ा बनाना वैध हो जाएगा, जो इज्मा के विरुद्ध है। इसकी पूर्व-तैयारी के लिए उन्होंने जम्हूर अहले सुन्नत पर यह मिथ्यारोप लगा दिया कि वे केवल कुरैशियत चाहते हैं, चाहे वह कार्य करने में पूर्णतः अक्षम हो। जबकि अक़ायद, फ़िक़्ह और हदीस की पुस्तकें इस तथ्य की साक्षी हैं कि कुरैशियत और सामर्थ्य (क़ुदरत) दोनों ही शर्तें हैं, और उनके साथ इस्लाम, स्वतंत्रता, पुरुष होना और वयस्क होना भी अनिवार्य है, न कि केवल कुरैशी होना।

---

[1] मुक़द्दमा इब्न ख़ल्दून, इस पद के आदेश और शर्तों में मतभेद का अध्याय, मुअस्ससत अल-आलमी लिल-मतबूआत बेरूत 1/194 और 195।

पृष्ठ 214 का 712

غرض یہاں تک بھی دونوں پلے بچائے مگر نفی کا پلہ غالب کر دیا کہ یہ حقیقت ہے اور یہاں قرشیت کا لگاؤ رہنا مجاز ، اب اندیشہ کیا کہ لوگ خارجی معتزلی سمجھیں گے کہ صحابہ کا اجماع چھوڑ کر ان گمراہوں کی تقلید کی، اس کے علاج کو یہ مخالفت امام سنت کے سر رکھ دی اور کہا:

(عربی متن)

ومن القائلین بنفی اشتراط القرشیة القاضی ابوبکر الباقلانی لما ادرك عصبیة قریش من التلاشی فاسقط شرط القرشیة وان کان موافقاً لرأی الخوارج وبقی الجمهور علی القول باشتراطها ولو کان عاجزا عن القیام بأمور المسلمین ورد علیهم سقوط شرط الکفایة لانه اذا ذهبت الشوکة بذهاب العصبیة فقد ذهبت الکفایة واذا وقع الاخلال بشرط الکفایة تطرق ذلك ایضا الی العلم والدین وسقط اعتبار شروط هذا المنصب وهو خلاف الاجماع[1] (ملخصاً)

(اردو ترجمہ)

یعنی امام قاضی ابوبکر باقلانی نے قرشیت شرط نہ مانی کہ قریش کی حمیت فنا ہو گئی ولہذا اس کی شرط انہوں نے ساقط کر دی اگرچہ یہ خارجیوں کے مذہب کے موافق ہے اور جمہور اب بھی شرط قرشیت مانتے رہے اگرچہ خلیفہ مسلمانوں کا کام بنانے سے عاجز ہو اور ان پر یہ اعتراض ہے کہ لیاقت کار کی شرط جاتی رہی کہ جب حمیت جانے سے شوکت گئی کام کیا بنا سکے گا اور جب شرط کفایت چھوٹی یہی راہ شرط علم و شرط دین کی طرف چلے گی اور خلافت کی شرطیں ساقط الاعتبار ہو جائیں گی اور یہ خلاف اجماع ہے (ملخصاً)

اس کلام کے پیچ دیکھئے کیا کیا کروٹیں بدلی ہیں، اول امام سنت پر وہ تہمت رکھی کہ قریش کی بے حمتی دیکھ کر شرط قرشیت ساقط کر بیٹھے، یہ اپنا بچاؤ اور جانب نفی کی تائید تھی کہ ایک مجھی کو شرط قرشیت میں کلام نہیں، اہلسنت کے اتنے بڑے امام اسے استعفا دے چکے ہیں، پھر

ساتھ ہی کہہ دیا کہ اس میں وہ خارجیوں کے مذہب پر چلے، یہ جانب اثبات کی رعایت سے کہی، پھر اسی پہلو کا لحاظ بڑھایا کہ جمہور اسی پر رہے، پھر پہلوئے نفی کو کروٹ لی کہ ان پر بے اعتباری شرائط کا الزام قائم ہوتا ہے، یہ جھوٹا الزام صراحۃً خود اس پر حق تھا کہ قرشیت شرط تھی اور اس نے ساقط کی تو یوں ہی علم و دین و کفایت بھی ساقط ہو سکیں گی اور راہ ہر شرط کی طرف چلے گی اور جاہل بے دین عاجز جمار کو خلیفہ کر دینا جائز ہو جائے گا اور یہ خلاف اجماع ہے، اس کی پیش بندی کی کہ جمہور اہلسنت کے سر پر افترا جڑ دیا کہ وہ صرف قرشیت چاہتے ہیں اگرچہ کام سے بالکل عاجز ہو حالانکہ کتب عقائد و فقہ و حدیث شاہد ہیں کہ قرشیت و قدرت دونوں شرط ہیں اور ان کے ساتھ اسلام و حریت و ذکورت و بلوغ بھی نہ یہ کہ صرف قریشی ہونا

---

[1] مقدمہ ابن خلدون فصل فی اختلاف فی حکم ہذا المنصب وشروط موسسۃ الاعلمی للمطبوعات بیروت ۱ / ۱۹۴ و ۱۹۵

Fatawa Razawiyya (Volume 14)

It is enough; after playing these hide-and-seek games, he finally revealed his heart clearly:

(Arabic Text)

If we examine the wisdom behind the condition of being a Quraishi and what the Lawgiver intended by it, it is not limited to seeking blessings through a connection to the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him), as is popular, nor do we find the benefit except in considering 'asabiyyah' (group solidarity/tribal sentiment). This is because the Quraish possessed might through their numbers, solidarity, and honor. Therefore, their lineage was made a condition so that it would be more effective in the organization of the Ummah, as occurred during the days of conquests and continued afterwards in the two dynasties (Umayyad and Abbasid) until the 'asabiyyah' of the Arabs faded. If it is established that the condition of being Quraishi is only for 'asabiyyah' and dominance, and the Lawgiver does not restrict laws to a specific generation, then we generalize the cause, which is 'asabiyyah'. Thus, we stipulate that the one undertaking the affairs of Muslims must be from a people who possess a strong and dominant 'asabiyyah'. Furthermore, reality bears witness to this; for no one can rule over a nation or generation except one who dominates them. It is rare for a Shariah

(Urdu Translation)

Meaning, when we look at the wisdom behind the condition of being Quraishi and what the Lawgiver intended by it, then it does not depend on seeking blessings from the relation to the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) as is becoming famous among people that the Quraish received this excellence due to their proximity to the Prophet. There is no benefit in it except for the consideration of pride and national fervor. This is because the Quraish were dominant due to their large numbers, pride, and nobility. Therefore, their lineage was made a condition so that the organization of religion would be excellent, as happened in the era of conquests and remained thereafter in the states of Banu Umayya and Banu Abbas, until the Arabs became completely devoid of fervor. And when it was established that the condition of Quraishi status was only because of their fervor and dominance, and the Shariah does not restrict rulings to any specific tribe, we generalized the cause of fervor: it is necessary for a Caliph to be from a nation with strong and dominant fervor. Then, events also testify to this, that the leader of a tribe or group is the one who dominates them, and it will be rare for the

(Arabic Text)	(Urdu Translation)
matter to contradict the existential reality (Summary).	Shariah to give a command contrary to nature (Summary).

He made it clear that being a Quraishi is not the condition, but group solidarity ('asabiyyah') is the condition. Being a Quraishi was a condition because they possessed the national fervor of the Jahiliyya era. When the Quraish, and indeed all Arabs, lost that fervor, then how can their Caliphate remain? Rather, "might is right" (literally: whose stick, his buffalo). In short, he not only negated the condition of being a Quraishi but also negated Arabness itself as a condition, making national fervor the primary condition for Caliphate. He clearly stated that since not only the Quraish but all Arabs have become devoid of fervor, the condition for Caliphate became that the Caliph should be neither Quraishi nor Arab, but rather the condition is that he belongs to some power-hungry nation. This soared much higher than Dirar the Mu'tazili; he had only said this...

---

1 Muqaddimah Ibn Khaldun, Chapter on the disagreement regarding the ruling of this office and its conditions, Mu'assasah al-A'lami lil-Matbu'at, Beirut, 1/195 & 196.

फ़तावा रज़विया (खण्ड 14)

बस, इन लुका-छिपी के खेलों के बाद अंत में उसने अपना दिल साफ़ तौर पर खोल दिया:

(अरबी पाठ)

यदि हम इस बात पर विचार करें कि कुरैशी होने की शर्त के पीछे क्या हिकमत (बुद्धिमत्ता) है और शरीयत देने वाले का इससे क्या उद्देश्य है, तो यह केवल नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के साथ संबंध से बरकत प्राप्त करने तक ही सीमित नहीं है, जैसा कि लोगों में प्रसिद्ध है, न ही हमें असबियत (समूह एकजुटता/जनजातीय भावना) पर विचार करने के अलावा कोई लाभ मिलता है। ऐसा इसलिए है क्योंकि कुरैश के पास अपनी संख्या, एकजुटता और सम्मान के माध्यम से शक्ति थी। इसलिए, उनके वंश को एक शर्त बनाया गया था ताकि उम्मा के संगठन में यह अधिक प्रभावी हो, जैसा कि विजय के दिनों में हुआ था और उसके बाद दो राजवंशों (उमय्यद और अब्बासी) में जारी रहा जब तक कि अरबों की असबियत फीकी नहीं पड़ गई। यदि यह स्थापित हो जाता है कि कुरैशी होने की शर्त केवल असबियत और प्रभुत्व के लिए है, और कानून बनाने वाला कानूनों को किसी विशिष्ट पीढ़ी तक सीमित नहीं करता है, तो हम कारण का सामान्यीकरण करते हैं, जो कि असबियत है। इस प्रकार, हम यह शर्त रखते हैं कि मुसलमानों के मामलों को संभालने वाला व्यक्ति ऐसे लोगों में से होना चाहिए जिनके पास एक मजबूत और प्रभावशाली असबियत हो। इसके अलावा, वास्तविकता इसकी गवाह है; क्योंकि

(उर्दू अनुवाद)

अर्थात, यदि हम इस बात पर विचार करें कि कुरैशी होने की शर्त के पीछे क्या हिकमत (बुद्धिमत्ता) है और शरीयत देने वाले का इससे क्या उद्देश्य है, तो यह केवल नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के साथ संबंध से बरकत प्राप्त करने तक ही सीमित नहीं है, जैसा कि लोगों में प्रसिद्ध हो रहा है कि कुरैशी को यह गौरव नबी के करीब होने के कारण मिला है। इसमें प्रतिष्ठा और राष्ट्रीय गौरव के विचार के अलावा कोई और लाभ नहीं है। ऐसा इसलिए क्योंकि कुरैश अपनी बड़ी संख्या, प्रतिष्ठा और कुलीनता के कारण प्रभावी थे। इसलिए उनके वंश की शर्त रखी गई ताकि धर्म की व्यवस्था बेहतर हो सके जैसा कि विजय के काल में हुआ और उसके बाद बनू उमय्या और बनू अब्बास के राज्यों में बना रहा, यहाँ तक कि अरबों में वह गौरव समाप्त हो गया। और जब यह सिद्ध हो गया कि कुरैशी होने की शर्त केवल उनके गौरव और प्रभुत्व के कारण थी, और शरीयत किसी विशेष कबीले के साथ नियमों को सीमित नहीं करती है, तो हमने 'गौरव' (असबियत) के कारण को सामान्य कर दिया कि खलीफा का किसी शक्तिशाली और प्रभावी गौरव वाली कौम से होना आवश्यक है।

(अरबी पाठ)

कोई भी किसी राष्ट्र या पीढ़ी पर शासन नहीं कर सकता सिवाय उसके जो उन पर हावी हो। शरीयत के किसी मामले के लिए अस्तित्वगत वास्तविकता का खंडन करना दुर्लभ है (संक्षिप्त)।

(उर्दू अनुवाद)

फिर घटनाएँ भी इसकी गवाह हैं कि किसी कबीले या समूह का सरदार वही होता है जो उन पर हावी हो, और ऐसा बहुत कम होगा कि शरीयत प्रकृति (नेचर) के विरुद्ध कोई आदेश दे। (संक्षिप्त)

उसने स्पष्ट कर दिया कि कुरैशी होना शर्त नहीं है, बल्कि 'असबियत' (समूह एकजुटता) शर्त है। कुरैशी होना इसलिए शर्त थी क्योंकि उनमें जाहिलियत के दौर का राष्ट्रीय गौरव था। जब कुरैश, बल्कि तमाम अरब लोग गौरवहीन हो गए, तो अब उनकी खिलाफत कैसी? बल्कि "जिसकी लाठी उसकी भैंस"। संक्षेप में, उसने न केवल कुरैशी होने की शर्त को नकारा, बल्कि अरब होने की शर्त को भी नकार दिया और राष्ट्रीय गौरव को खिलाफत की असल शर्त ठहराया। और साफ़ कह दिया कि न केवल कुरैश बल्कि समस्त अरब गौरवहीन हो गए हैं, तो खिलाफत के लिए शर्त यह हुई कि खलीफा न कुरैशी हो न अरबी, बल्कि शर्त यह है कि वह किसी शक्ति की भूखी कौम से हो। यह तो दिरार मोतज़ली से भी बहुत ऊपर निकल गया, उसने तो केवल यही कहा था...

---

1 मुकद्दिमा इब्न खल्दून, इस पद के शासन और शर्तों में मतभेद पर अध्याय, मुअस्सस अल-आलमी लिल-मतबूआत, बेरूत 1/195 और 196।

بس ہے، یہ چھپلیاں کھیل کر اخیر میں دل کی صاف کھول دی:

(عربی متن) **(اردو ترجمہ)**

اذا بحثنا عن حكمة اشتراط القرشي و مقصد الشارع منه لم يقتصر على التبرك بوصلة النبى صلى الله تعالىٰ عليه وسلم كما هو مشهور والمصلحة لم نجدها الاعتبار العصبية و ذلك ان قريشا كان لهم العزة بالكثرة والعصبية والشرف فاشترط نسبهم ليكون ابلغ في انتظام الملة كما وقع في ايام الفتوحات واستمر بعدها في الدولتين الى ان تلاشت عصبية العرب، فاذا ثبت ان اشتراط القرشية انما هو للعصبية والغلب والشارع لا يخص الاحكام بجيل فطردنا العلة وهى العصبية فاشترطنا في القائم بامور المسلمين ان يكون من قوم اولى عصبية قوية غالبة ثم ان الوجود شاهد بذلك فانه لا يقوم بأمر امة او جيل الا من غلب عليهم

یعنی ہم جو نظر کریں کہ شرط قرشیت کی حکمت اور اس سے شارع کا مقصود کیا ہے تو وہ علاقہ نبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم سے تبرک پر موقوف نہیں جیسا کہ لوگوں میں مشہور ہو رہا ہے کہ قربِ نبوی کے سبب قریش کو یہ فضل ملا ہے اس میں آن اور قومی حمیت کے اعتبار کے سوا کوئی مصلحت نہیں، یہ اس لئے کہ قریش اپنی کثرت اور آن اور شرافت کے سبب غالب تھے لہذا ان کا نسب شرط کیا گیا کہ دین کا انتظام خوب ہو جیسا کہ زمانہ فتوحات میں ہوا اور اس کے بعد بنی امیہ و بنی عباس کی دولتوں میں رہا یہاں تک کہ عرب نرے بے حمیت ہو گئے اور جبکہ ثابت ہو لیا کہ قرشیت کی شرط فقط ان کی حمیت و غلبہ کے سبب تھی اور شریعت احکام کو کسی قبیلہ کے ساتھ خاص نہیں کرتی تو ہم نے علت حمیت کو عام کر دیا کہ خلیفہ میں ضرور ہے کہ کسی قوی و غالب حمیت والی قوم میں کا ہو پھر واقعات بھی اسی پر گواہ ہیں کہ قبیلے یا گروہ کا سردار

(عربی متن) **(اردو ترجمہ)**

وقل ان یکون الامر الشرعی مخالفاً للامر الوجودی (ملخصاً) وہی ہوتا ہے جو ان پر غالب ہو اور کم ہو گا کہ شریعت نیچر کے خلاف حکم دے (ملخصاً)

ظاہر کر دیا کہ قرشیت شرط نہیں عصبیت شرط ہے قرشیت اس لئے شرط تھی کہ ان میں قومی حمیت جاہلیت تھی جب قریش بلکہ تمام اہلِ عرب بے حمیت ہو گئے تو اب ان کی خلافت کیسی بلکہ جس کی لاٹھی اس کی بھینس، بالجملہ نہ فقط شرط قرشیت کی نفی کی بلکہ نفی قرشیت بلکہ نفی عربیت شرط کر دی کہ اصل شرط خلافت قومی حمیت ٹھہرائی اور صاف کہہ دیا کہ نہ صرف قریش بلکہ تمام عرب بے حمیت ہو گئے تو خلافت کے لئے شرط ہوا کہ خلیفہ نہ قریشی ہو نہ عربی بلکہ یہ شرط ہے کہ کسی خوار خوار قوم کا ہو، تو یہ تو ضرار معتزلی سے بھی بہت اونچا اڑا اس نے تو یہی کہا تھا

---

1 مقدمہ ابن خلدون فصل فی اختلاف فی حکم ہذا المنصب و شروط موسسۃ الاعلیٰ للمطبوعات بیروت ۱/ ۱۹۵ و ۱۹۶

Fatawa-e-Ridawiyyah Volume 14 (14)

...that a non-Quraishi is better. He fabricated that the caliphate of a Quraishi, or even any Arab, is not permissible at all. And he himself has already said that the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) said in an authentic hadith that the caliphate will always remain with the Quraish as long as even two people remain in the world. This is his faith in hadith, and this is his conviction in the consensus of the noble companions (Sahaba). And at the very top, this most severe oppression is worth seeing: that the very prejudice (asabiyyah) from which the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) strictly forbade and washed from the hearts of not just the Quraish but all Arabs, he makes it the main objective of the Lawgiver (Shari') and a special condition for the caliphate! Whereas the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) says:

"من قاتل تحت راية عميّة يغضب لعصبة او يدعو الى عصبة او ينصر عصبة فقتل فقتلة جاهلية ١۔ وفی اخری فليس من امتی ٢۔ رواه مسلم عن ابی هريرة رضی الله تعالی عنه۔"

Whoever fights under a blind flag (meaning a banner of ignorance/prejudice), becoming angry for the sake of partisanship ('asabiyyah), or calling towards partisanship, or supporting partisanship, and then is killed, his death is a death of ignorance (jahiliyyah)[1]. In another narration: 'He is not from my Ummah'[2]. (Narrated by Muslim from Abu Hurairah, may Allah be pleased with him).

He (peace and blessings of Allah be upon him) also says:

"ليس منا من دعا الى عصبية وليس منا من قاتل عصبية وليس منا من مات على عصبية ٣۔ رواه ابو داؤد عن جبير بن مطعم رضی الله تعالی عنه۔"

"He is not of our group who calls to partisanship ('asabiyyah); he is not of us who fights for partisanship; and he is not of us who dies for partisanship." (Narrated by Abu Dawud from Jubayr ibn Mut'im, may Allah be pleased with him).

So, to make what the Lawgiver (peace and blessings of Allah be upon him) detests the objective of the Lawgiver—what a bold slander and impure insolence against the Lawgiver (peace and blessings be upon him). We seek refuge in Allah! It's strange for one who claims to be a follower of the Sunnah (Sunni) that while turning his back on the Sahaba, the Imams, and the words of the Master of the Universe (peace and blessings of Allah be upon him) himself, he holds onto a misguided opponent of hadith, a violator of consensus, and an innovator in religion. 'There is no power nor strength except with Allah, the Most High, the Supreme.' (21) The 'Tahrir of Farangi

Mahalli' did not even see that after explicitly writing the consensus of the Sahaba, he then writes Imam Baqillani as its opponent and as agreeing with the Kharijite sect. He said what he said, but one who claims to be a Sunni should have felt shame in bringing such heinous accusations against the Imam of the Sunnah.

---

[1] Sahih Muslim, Kitab al-Imarah, Chapter: The Obligation of Staying with the Muslims, Qadeemi Kutub Khana, Karachi, 2/127. [2] Sahih Muslim, Kitab al-Imarah, Chapter: The Obligation of Staying with the Muslims, Qadeemi Kutub Khana, Karachi, 2/128. [3] Sunan Abi Dawud, Kitab al-Adab, Chapter: Regarding Partisanship ('Asabiyyah), Aftab-e-Alam Press, Lahore, 2/342.

फ़तावा-ए-रिज़विया जिल्द 14 (14)

...कि गैर-क़ुरैशी श्रेष्ठ है। उसने यह गढ़ा कि क़ुरैशी, बल्कि किसी भी अरबी की खिलाफ़त जायज़ ही नहीं है। और वह खुद कह चुका है कि अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) ने सही हदीस में फरमाया है कि खिलाफ़त हमेशा क़ुरैश के पास ही रहेगी जब तक दुनिया में दो आदमी भी बाकी रहें। यह है हदीस पर उसका ईमान, और यह है सहाबा-ए-किराम के इज्मा (आम सहमति) पर उसका यकीन। और सबसे बढ़कर यह घोर ज़ुल्म देखने लायक है कि जिस पक्षपात (अस़बियत) से अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) ने सख्ती से मना फरमाया और जिसे न केवल क़ुरैश बल्कि तमाम अरबों के दिलों से धो दिया, उसी को वह 'शारे' (कानून बनाने वाले) का मुख्य उद्देश्य और खिलाफ़त की एक खास शर्त ठहराता है! जबकि अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) फरमाते हैं:

"من قاتل تحت راية عميّة يغضب لعصبة او يدعو الى عصبة او ينصر عصبة فقتل فقتلة جاهلية ١۔ وفى اخرى فليس من امتى ٢۔ رواه مسلم عن ابى هريرة رضى الله تعالى عنه۔"

जो किसी अंधे झंडे के नीचे लड़े कि अस़बियत (यानी कौमी तरफ़दारी, जाहिलियत का तरीका) के लिए गुस्से में आए या अस़बियत की तरफ बुलाए या अस़बियत की मदद करे और मारा जाए, तो उसकी मौत वैसी ही है जैसे कोई जाहिलियत और कुफ्र व गफ़लत के ज़माने में मारा जाए। और दूसरी रिवायत में है कि वह मेरी उम्मत से नहीं है। (इसे मुस्लिम ने अबू हुरैरा रज़ियल्लाहु अन्हु से रिवायत किया है।)

तथा आप (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) फरमाते हैं:

"ليس منا من دعا الى عصبية وليس منا من قاتل عصبية وليس منا من مات على عصبية ٣۔ رواه ابو داؤد عن جبير بن مطعم رضى الله تعالى عنه۔"

"हमारे गिरोह से नहीं जो अस़बियत (कौमी तरफ़दारी) की तरफ बुलाए, हम में से नहीं जो अस़बियत पर लड़े, हम में से नहीं जो अस़बियत पर मरे।" (इसे अबू दाऊद ने जुबैर बिन मुतइम रज़ियल्लाहु अन्हु से रिवायत किया है।)

तो शारे (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) की नापसंदीदा चीज़ को शारे का मक़सद बनाना, शारे (अलैहिस सलातो वस्सलाम) पर कैसा बेबाक झूठ और नापाक गुस्ताखी है। अल्लाह की पनाह! सुन्नियत का दावा करने वाला भी कैसा अजीब है कि सहाबा, इमामों और खुद हुज़ूर सैयदे आलम

(सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) के फरमान को पीठ दिखाकर एक गुमराह, हदीस के विरोधी, इज्मा का उल्लंघन करने वाले और दीन में नई बातें पैदा करने वाले का दामन थामे हुए है। 'नेकी करने की ताक़त और बुराई से बचने की हिम्मत नहीं मगर अल्लाह की मदद से जो बहुत बुलंद और अज़मत वाला है।' (21) 'तहरीर फरंगी महली' ने इतना भी न देखा कि वह स्पष्ट रूप से सहाबा का इज्मा लिखकर फिर इमाम बाक़िलानी को उसका विरोधी और खारजी मज़हब का समर्थक लिखता है। उसने जो कहा सो कहा, लेकिन सुन्नियत का दावा करने वाले को सुन्नत के इमाम पर ऐसे घिनौने इल्ज़ाम लगाते हुए शर्म आनी चाहिए थी।

---

[1] सही मुस्लिम, किताब अल-इमारा, बाब वजूब मुलाज़मत अल-मुस्लिमीन, कदीमी कुतुब खाना कराची, 2/127 [2] सही मुस्लिम, किताब अल-इमारा, बाब वजूब मुलाज़मत अल-मुस्लिमीन, कदीमी कुतुब खाना कराची, 2/128 [3] सुनन अबू दाऊद, किताब अल-अदब, बाब फ़िल अस़बियत, आफताब-ए-आलम प्रेस लाहौर, 2/342

کہ غیر قریشی اولٰی ہے اس نے یہ جمائی کہ قریشی بلکہ کسی عربی کی خلافت جائز ہی نہیں اور خود کہہ چکا ہے کہ رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم نے صحیح حدیث میں فرمایا کہ ہمیشہ خلافت قریش ہی کے لئے ہوگی جب تک دنیا میں دو آدمی بھی رہیں یہ ہے اس کا حدیث پر ایمان، اور یہ ہے اس کا اجماع صحابہ کرام پر ایقان۔ اور سرے سے یہ اشد سا اشد ظلم قابل تماشا کہ وہ عصبیت جس سے رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم نے بشدت منع فرمایا جسے نہ قریش بلکہ تمام عرب کے دل سے دھویا اسی کو اصل مقصود شارح اور خاص شرط خلافت ٹھہراتا ہے حالانکہ رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم فرماتے ہیں :

من قاتل تحت رایۃ عمیّۃ یغضب لعصبۃ او یدعو الی عصبۃ او ینصر عصبۃ فقتل فقتلۃ جاھلیۃ ۱۔ وفی اخری فلیس من امتی ۲۔ رواہ مسلم عن ابی ھریرۃ رضی اللہ تعالٰی عنہ۔

جو کسی اندھے جھنڈے کے نیچے لڑے کہ عصبیت (یعنی قومی حمیت شیوہ جاہلیت) کے لئے غضب کرے یا عصبیت کی طرف بلائے یا عصبیت کی مدد کرے اور مارا جائے تو ایسا ہی ہے جیسے کوئی جاہلیت و زمانہ کفر و غفلت میں قتل کیا جائے اور دوسری روایت میں ہے وہ میری امت سے نہیں (اسے مسلم نے ابوہریرہ رضی اللہ تعالٰی عنہ سے روایت کیا ۔ ت)

نیز فرماتے ہیں صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم:

لیس منا من دعا الی عصبیۃ ولیس منا من قاتل عصبیۃ ولیس منا من مات علی

ہمارے گروہ سے نہیں جو عصبیت (قومی حمیت) کی طرف بلائے، ہم میں سے نہیں جو عصبیت پر لڑے، ہم

عصبیة ۳۔ رواہ ابو داؤد عن جبیر بن سے نہیں جو عصبیت پر مرے، (اسے ابوداؤد نے جبیر بن مطعم رضی اللہ تعالی عنہ۔ مطعم رضی اللہ تعالیٰ عنہ سے روایت کیا ہے۔ ت)

تو شارح صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کے مبغوض کو شارع کا مقصود بنانا کہ کیسا شارع علیہ الصلوۃ والسلام پر افترائے بیباک واجترائے ناپاک ہے والعیاذ باللہ تعالیٰ عجب ایک مدعیِ سنیت ہے کہ صحابہ وائمہ و خود ارشادِ حضور سید عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم سب کو پیٹھ کر ایک گمراہ مخالفِ حدیث و خوارقِ اجماع و محدث فی الدین کا دامن تھامے ولا حول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم۔ (۲۱) تحریر فرنگی محلی نے اتنا بھی نہ دیکھا کہ وہ صراحۃً اجماع صحابہ لکھ کر پھر امام باقلانی کو اس کا مخالف اور خارجی مذہب کا موافق لکھتا ہے اس نے کہا تو کہا، ایک مدعیِ سنیت کو تو امام سنت پر ایسے شنیع الزام رکھتے شرم چاہئے تھی۔

---

۱ صحیح مسلم کتاب الامارۃ باب وجوب ملازمۃ المسلمین قدیمی کتب خانہ کراچی ۲/۱۲۷ ۲ صحیح مسلم کتاب الامارۃ باب وجوب ملازمۃ المسلمین قدیمی کتب خانہ کراچی ۲/۱۲۸ ۳ سنن ابو داؤد کتاب الادب باب فی العصبیۃ آفتاب عالم پریس لاہور ۲/۳۴۲

Fatawa-e-Razvia Volume 14

(22) You have heard phrase number 36. Do you know who this Imam Abu Bakr ibn al-Tayyib is? He is the same great Imam, Imam of the Sunnah, Qazi Abu Bakr Baqillani. In 'Sharh al-Shifa' by Ali al-Qari, it is mentioned:

(And this is the school of Qazi Abu Bakr) meaning ibn al-Tayyib al-Baqillani - And this is the school of Qazi Abu Bakr, i.e., ibn al-Tayyib al-Baqillani. (T)

In 'Naseem al-Riyad' it is stated:

(And this is the school of Qazi Abu Bakr) al-Baqillani - And this is also the school of Qazi Abu Bakr al-Baqillani. (T)

In 'Wafayat al-A'yan' it is recorded:

(The famous theologian Qazi Abu Bakr Muhammad ibn al-Tayyib, known as al-Baqillani, died in Baghdad in the year 403 AH) - The famous theologian Qazi Abu Bakr Muhammad ibn al-Tayyib, known as al-Baqillani, died in Baghdad in the year 403 AH. (T)

See what that Imam declared: now listen again, and listen carefully, Imam ibn al-Munayyir al-Maliki, then in 'Fath al-Bari', Imam ibn Hajar al-Asqalani al-Shafi'i, this same discourse was quoted by Allama Sayyid Murtada al-Zabidi al-Hanafi in 'Ithaf al-Sadat', Volume 2, Page 232 as follows:

Al-Hafiz ibn Hajar said in Fath al-Bari: Ibn al-Munayyir said: Qazi Abu Bakr al-Baqillani said: Muslims did not turn to this statement after the proof of the Hadith 'The Imams (leaders) are from the Quraysh' and the Muslims acted upon it for centuries. - Meaning, Imam ibn Hajar stated in the commentary of Sahih al-Bukhari that Imam ibn al-Munayyir said that Imam Qazi Abu Bakr Baqillani stated: Muslims did not pay attention to this statement of the Mu'tazilite after the instruction of the Hadith was established that the Caliphs should be from the Quraysh only.

Note: Up to here was the discourse severing the vein of delusions. Now comes that which will cause the eyes of the liars and fabricators to pop out. 12 Abd al-Raza Hashmat Ali Qadri, may Allah forgive him.

---

1. Sharh al-Shifa by Ali al-Qari on the margins of Naseem al-Riyad, chapter 'And as for what relates to the limbs', Dar al-Fikr, Beirut, 2/14.

2. Sharh al-Shifa by Ali al-Qari on the margins of Naseem al-Riyad, chapter 'And as for what relates to the limbs', Dar al-Fikr, Beirut, 2/14.
3. Wafayat al-A'yan, entry 608, Muhammad ibn al-Tayyib al-Baqillani, Dar al-Thaqafa, Beirut, 3/269, 270.

फ़तावा-ए-रज़विया खंड १४

(२२) आपने इबारत नंबर ३६ सुनी। क्या आपको पता है कि ये इमाम अबू बक्र इब्न अल-तैय्यब कौन हैं? ये वही अज़ल इमाम, इमाम-ए-सुन्नत क़ाज़ी अबू बक्र बाक़िलानी हैं। अली अल-क़ारी की 'शरह अल-शिफ़ा' में है:

(और यही क़ाज़ी अबू बक्र का मज़हब है) यानी इब्न अल-तैय्यब अल-बाक़िलानी - और यही क़ाज़ी अबू बक्र यानी इब्न अल-तैय्यब अल-बाक़िलानी का मज़हब है। (त)

'नसीम अल-रियाज़' में है:

(और यही क़ाज़ी अबू बक्र अल-बाक़िलानी का मज़हब है) - और यही क़ाज़ी अबू बक्र अल-बाक़िलानी का भी मज़हब है। (त)

'वफ़यात अल-अयान' में है:

(क़ाज़ी अबू बक्र मुहम्मद बिन अल-तैय्यब अल-बाक़िलानी के नाम से मशहूर, प्रसिद्ध धर्मशास्त्री, ४०३ हिजरी में बगदाद में उनका निधन हुआ) - क़ाज़ी अबू बक्र मुहम्मद बिन अल-तैय्यब अल-बाक़िलानी जो मशहूर मुतकल्लिम (धर्मशास्त्री) हैं, ४०३ हिजरी में बगदाद में फ़ौत (निधन) हुए। (त)

देखा कि उन इमाम ने क्या इरशाद फ़रमाया: फिर सुन लो, और कान खोल कर सुनो, इमाम इब्न अल-मुनय्यर अल-मालिकी फिर 'फ़तह अल-बारी' में इमाम इब्न हजर अल-अस्कलानी अल-शाफ़ई का यही कलाम अल्लामा सैय्यद मुर्तज़ा ज़ुबैदी अल-हनफ़ी ने 'इत्हाफ़ अल-सादा' जिल्द २ पेज २३२ में इस तरह नक़ल फ़रमाया:

अल-हाफ़िज़ इब्न हजर ने फ़तह अल-बारी में कहा: इब्न अल-मुनय्यर ने कहा: क़ाज़ी अबू बक्र अल-बाक़िलानी ने कहा: मुसलमानों ने इस बात की ओर ध्यान नहीं दिया जब ये हदीस साबित हो गई कि 'इमाम (शासक) कुरैश से हैं' और मुसलमानों ने सदियों तक इस पर अमल किया। - यानी इमाम इब्न हजर ने शरह सहीह बुख़ारी में फ़रमाया कि इमाम इब्न अल-मुनय्यर ने फ़रमाया कि इमाम क़ाज़ी अबू बक्र बाक़िलानी ने फ़रमाया कि मोतज़ली (Mu'tazilite) के इस कौल (कथन) की तरफ़ मुसलमानों ने इल्तिफ़ात (ध्यान) न किया इसके बाद कि हदीस का इरशाद साबित हो लिया कि ख़लीफ़ा कुरैश ही से हों।

नोट: यहाँ तक कलाम वहमों की रग काटने वाला था, अब आगे वह आता है जिसे देखकर झूठों और तोहमत लगाने वालों की आँखें फटी रह जाएंगी। १२ अब्दुल रज़ा हशमत अली क़ादरी, अल्लाह उन्हें माफ़ करे।

---

1. अली अल-क़ारी की 'शरह अल-शिफ़ा', नसीम अल-रियाज़ के हाशिए पर, अध्याय 'अंगों से संबंधित', दार अल-फ़िक्र, बेरूत, २/१४।
2. अली अल-क़ारी की 'शरह अल-शिफ़ा', नसीम अल-रियाज़ के हाशिए पर, अध्याय 'अंगों से संबंधित', दार अल-फ़िक्र, बेरूत, २/१४।
3. 'वफ़यात अल-अयान', प्रविष्टि ६०८, मुहम्मद बिन अल-तैय्यब अल-बाक़िलानी, दार अल-थक़ाफ़ा, बेरूत, ३/२६९, २७०।

पेज २१७ ऑफ़ ७१२

جلد چہار دہم (۱۴) فتاوٰی رضویہ

(۲۲) عب عبارت نمبر ۳۶ آپ نے سنی معلوم ہے یہ امام ابوبکر ابن الطیب کون ہیں وہی امام اجل امام سنت قاضی ابوبکر باقلانی ہیں، شرح الشفاء لعلی قاری میں ہے:

(وھو مذھب القاضي ابی بکر) ای ابن الطیب الباقلاني - اور یہی قاضی ابوبکر یعنی ابن الطیب الباقلانی کا مذہب ہے۔ (ت)

نسیم الریاض میں ہے:

(وھو مذھب القاضي ابی بکر) الباقلاني - اور قاضی ابوبکر الباقلانی کا یہی مذہب ہے (ت)

وفیات الاعیان میں ہے:

(القاضي ابو بکر محمد بن الطیب المعروف بالباقلاني المتکلم المشھور توفي سنة ثلث واربعمائة ببغداد) - قاضی ابوبکر محمد بن الطیب المعروف بہ باقلانی متکلم مشہور ہیں ۴۰۳ھ میں بغداد میں فوت ہوئے (ت)

دیکھا کہ ان امام نے کیا ارشاد فرمایا: پھر سن لو، اور کان کھول کر سنو، امام ابن المنیر مالکی پھر فتح الباری میں امام ابن حجر عسقلانی شافعی کا یہی کلام علامہ سید مرتضٰی زبیدی حنفی نے اتحاف السادۃ جلد دوم ص ۲۳۲ میں یوں نقل فرمایا:

قال الحافظ ابن حجر في فتح الباري قال ابن المنیر قال القاضي ابو بکر الباقلاني لم یعرج المسلمون علی ھذا القول بعد ثبوت الحدیث الائمة من قریش وعمل المسلمون به قرنا - یعنی امام ابن حجر نے شرح صحیح بخاری میں فرمایا کہ امام ابن المنیر نے فرمایا کہ امام قاضی ابوبکر باقلانی نے فرمایا

کہ معتزلی کے اس قول کی طرف مسلمانوں نے التفات نہ کیا بعد اس کے کہ حدیث کا ارشاد ثابت ہو لیا کہ خلفاء قریش ہی سے ہوں۔

عہ: یہاں تک کلام قاطع رگِ اوہام تھا اب آگے وہ آتا ہے جسے دیکھ کر کذابوں مفتریوں کی آنکھیں پھٹ کر رہ جائیں ۱۲ عبد الرضا حشمت علی قادری غفرلہ۔

---

1 شرح الشفاء لعلی قاری علی ھامش نسیم الریاض فصل و اما ما یتعلق بالجوارح دار الفکر بیروت ۲/ ۱۴ 2 شرح الشفاء لعلی قاری علی ھامش نسیم الریاض فصل و اما ما یتعلق بالجوارح دار الفکر بیروت ۲/ ۱۴ 3 وفیات الاعیان ترجمہ ۶۰۸ محمد بن الطیب الباقلانی دار الثقافت بیروت ۳/ ۲۶۹، ۲۷۰

Fatawa Rizvia Volume 14

[Boxed Text 1] "After the century, consensus was established on considering that before the difference occurred.1" | And this was practiced in every class of Muslims, and consensus was reached on it before the existence of those who differed.

Alhamdulillah, this is the saying of Imam Abu Bakr Baqillani, who proved the blatant lie and dark slander of this historian, and shamed those who held onto him while abandoning the Sahaba (companions) and the Imams of Ahlus Sunnah. Praise be to Allah.

(23) Alhamdulillah, from here the taunt made in the Farangi Mahalli writing against Imam Qazi Iyad also becomes void—the claim that the mention of consensus started with him. Imam Qazi Iyad was in the 6th century, while Imam of Ahlus Sunnah, Qazi Abu Bakr Baqillani, was in the 4th century, and he is reporting the consensus. Praise be to Allah.

(24) After this, the Farangi Mahalli writing states: "There is no such useless point in the books of the Hanafis as there is in the books of the Shafi'is, that by 'Imams' every kind of leader is meant, emphasizing Imam Shafi'i's leadership in the school because he was a Quraishi." The Shafi'is never said that every kind of leader is meant, nor can even the lowliest student say that for leading prayers, no other leader from the elite scholars can exist besides a Quraishi. They prove a virtue for Imam Shafi'i (may Allah be pleased with him) that when another non-Quraishi scholar is equal to Imam Shafi'i in religion and knowledge, then he is preferred because of being a Quraishi. See Fath al-Bari that:

[Boxed Text 2] "The argument for prioritizing Shafi'i over someone equal to him in knowledge and religion from non-Quraish is because Shafi'i was Quraishi.2" | This is the argument for giving precedence to Imam Shafi'i over a non-Quraishi who is equal in knowledge and religion, because Imam Shafi'i was a Quraishi. (T)

(25) Supposing it were so, mentioning this useless point here is worse than useless. The only purpose would be for the ignorant commoners to think that the core issue of the Quraish caliphate is just a useless notion of some Shafi'is, and Hanafi books are free from it.

(26) Then he said, "Even then, the Shafi'i researchers were forced to call it an optional condition." This again supports the same deceptive story, calling the very essence of the Quraish caliphate a useless notion of the Shafi'is and saying they called it

optional. Then specifying Shafi'is is one deception, and restricting it to 'researchers' among them is another trick, and deceiving the ignorant with the word 'optional' is a great trickery. The meaning of 'optional' will be understood...

---

1. Ithaf al-Sadat al-Muttaqin, Principle 9: Conditions of Leadership, etc., Dar al-Fikr, Beirut, 2/232.
2. Fath al-Bari, Chapter: Leaders from Quraish, Mustafa al-Babi, Egypt, 16/23. Page 218 of 712

फ़तावा रज़विया, खंड 14

[बॉक्स टेक्स्ट 1] "सदी के बाद, इस पर विचार करने पर आम सहमति बन गई, इससे पहले कि मतभेद पैदा हों।1" | और मुसलमानों के हर वर्ग में इसी पर अमल रहा और मतभेद करने वालों के अस्तित्व में आने से पहले ही इस पर इज्मा (आम सहमति) हो चुकी थी।

अल्हम्दुलिल्लाह, यह इमाम अबू बकर बाक़िल्लानी का कथन है, जिन्होंने इस इतिहासकार के सफ़ेद झूठ और काले आरोप को साबित किया और सहाबा और अहल-ए-सुन्नत के इमामों को छोड़कर उसका दामन थामने वालों का मुँह काला किया। वल्लाह अल्हमद।

(23) अल्हम्दुलिल्लाह, यहाँ से फरंगी महली के उस लेख पर इमाम क़ाज़ी अयाज़ के खिलाफ वह तानाबाज़ी भी निराधार साबित हो गई कि इज्मा के ज़िक्र की शुरुआत उनसे हुई। इमाम क़ाज़ी अयाज़ छठी सदी में थे और अहल-ए-सुन्नत के इमाम क़ाज़ी अबू बकर बाक़िल्लानी चौथी सदी में, वे इज्मा का उल्लेख कर रहे हैं। वल्लाह अल्हमद।

(24) इसके बाद फरंगी महली के लेख में है: "हनफियों की किताबों में ऐसी कोई फ़ुज़ूल (व्यर्थ) बात नहीं है जैसी शाफ़ईयों की किताबों में है कि 'इमामों' से हर प्रकार का नेता मुराद है, ताकि इमाम शाफ़ई के मज़हब में इमाम होने पर ज़ोर दिया जा सके क्योंकि वे क़ुरैशी थे।" शाफ़ईयों ने कहीं यह नहीं कहा कि हर प्रकार का नेता मुराद है, और न ही कोई मामूली छात्र यह कह सकता है कि नमाज़ की इमामत के लिए भी क़ुरैशी के अलावा कोई और बड़ा विद्वान इमाम नहीं हो सकता। वे इमाम शाफ़ई (रज़ियल्लाहु अन्हु) के लिए एक फ़ज़ीलत (गुण) साबित करते हैं कि जब दूसरा गैर-क़ुरैशी विद्वान दीन और इल्म में इमाम शाफ़ई के बराबर हो, तो क़ुरैशी होने के कारण उन्हें प्राथमिकता दी जाती है। फतह-उल-बारी में देखें कि:

[बॉक्स टेक्स्ट 2] "इल्म और दीन में उनके बराबर किसी गैर-क़ुरैशी पर शाफ़ई को प्राथमिकता देने का तर्क यह है कि शाफ़ई क़ुरैशी थे।2" | इल्म और दीन में इमाम शाफ़ई के बराबर गैर-क़ुरैशी पर इमाम शाफ़ई को आगे रखने का यह तर्क है क्योंकि इमाम शाफ़ई क़ुरैशी थे (त)।

(25) मान लीजिए अगर ऐसा होता तो यहाँ इस फ़ुज़ूल बात का ज़िक्र करना उससे भी बदतर फ़ुज़ूल होता, जिसका उद्देश्य केवल इतना होता कि जाहिल आम जनता यह समझे कि क़ुरैशी ख़िलाफ़त का मूल मसला कुछ शाफ़ईयों की फ़ुज़ूल बात है और हनफ़ियों की किताबें इससे पाक हैं।

(26) फिर उन्होंने कहा, "फिर भी शाफ़ई शोधकर्ता इसे एक वैकल्पिक शर्त (shart-e-ikhtiyari) कहने पर मजबूर हुए।" यह फिर से उसी धोखे भरी कहानी का समर्थन है कि क़ुरैशी ख़िलाफ़त की वास्तविकता को शाफ़ईयों की फ़ुज़ूल बात कहा, फिर उसे वैकल्पिक बताया। इसमें शाफ़ईयों का विशेष ज़िक्र करना एक धोखा है, और उनमें भी 'शोधकर्ताओं' की शर्त लगाना दूसरी चाल है, और 'वैकल्पिक' शब्द से जाहिलों को धोखा देना एक बड़ी मक्कारी है। 'वैकल्पिक' के अर्थ समझे जाएँगे...

---

1. इत्हाफ़ुस सादात अल-मुत्तक़ीन, अल-असल अल-तासे: नेतृत्व की शर्तें आदि, दारुल फिक्र बेरूत, 232/2
2. फतह-उल-बारी, बाबुल उमरा मिन कुरैश, मुस्तफ़ा अल-बाबी मिस्र, 16/23 पृष्ठ 218/712

[باکس 1] بعد قرن وانعقد الاجماع علی اعتبار ذلک قبل ان یقع الاختلاف ۱۔ | اور اسی پر مسلمانوں کا ہر طبقہ میں عمل رہا اور ان اختلاف کرنے والوں کے وجود سے پہلے اس پر اجماع ہولیا۔

الحمد للہ یہ ارشاد ہے امام ابوبکر باقلانی کا جس نے اس مورخ کا سفید جھوٹ اور سیاہ افتراء ثابت کیا اور صحابہ وائمہ اہلسنت کو چھوڑ کر اس کا دامن تھامنے والوں کا منہ کالا کیا، واللہ الحمد۔

(۲۳) الحمد للہ یہاں سے فرنگی محلی تحریر کی امام قاضی عیاض پر وہ طعنہ زنی بھی باطل ہوگئی کہ ذکر اجماع کی ابتدا ان سے ہوئی امام قاضی عیاض چھٹی صدی میں تھے اور امام اہلسنت قاضی ابوبکر باقلانی چوتھی صدی میں، وہ اجماع نقل فرمارہے ہیں وللہ الحمد۔

(۲۴) اس کے بعد تحریر فرنگی محلی میں ہے: حنفیہ کی کتب میں ایسی فضول بات نہیں جیسی شافعیہ کی کتب میں ہے کہ لائمہ سے ہر قسم کا امام مراد ہے کہ امام شافعی کے امام فی المذہب ہونے کی تاکید ہو کیونکہ وہ قریشی تھے یہ شافعیہ نے کہیں نہ کہا کہ ہر قسم کا امام مراد ہے، نہ کوئی ادنٰی طالب علم کہہ سکتا ہے کہ نماز کی امامت بھی قرشی سے خاص علماء سے دوسرا امام نہیں ہو سکتا وہ اس سے امام شافعی رضی اللہ تعالٰی عنہ کے لئے ایک فضیلت ثابت کرتے ہیں کہ دوسرا عالم غیر قریشی جب دین و علم میں امام شافعی کے برابر ہو تو اس پر بوجہ قریشیت ان کو ترجیح ہے دیکھو فتح الباری کہ:

[باکس 2] الاستدلال علی تقدیم الشافعی علی من ساواہ فی العلم والدین من غیر قریش لان الشافعی قرشی ۲۔ | امام شافعی کے برابر علم اور دین والے غیر قریشی پر امام شافعی کے مقدم ہونے پر یہ استدلال ہے کیونکہ امام شافعی قرشی تھے(ت)

(۲۵) بالفرض ایسا ہوتا تو اس فضول بات کا یہاں ذکر اس سے بدتر فضول، جس سے مطلب ہو تو صرف اتنا کہ جاہل عوام سمجھیں کہ اصل مسئلہ خلافت قریش ہی بعض شافعیہ کی فضول ہے کتب حنفیہ اس سے پاک ہیں۔

(۲۶) پھر کہا پھر بھی محققین شافعیہ اس کو شرط اختیاری کہنے پر مجبور ہوئے، یہ پھر بھی اسی قصہ تلبیس کی تائید ہے کہ نفس خلافت قریش کو شافعیہ کی فضول کہا کہ اسی کو اختیاری کہا ہے پھر اس میں شافعیہ کی تخصیص ایک تلبیس اور ان میں بھی محققین کی قید دوسرا کید، اور لفظ اختیاری سے جہال کو دھوکا دینا کید عظیم ہے، اختیاری کے معنے سمجھے جائینگے

---

۱ اتحاف السادۃ المتقین الاصل التاسع ان شرائط الامامۃ الخ دارالفکر بیروت ۲/۲۳۲ ۲ فتح الباری باب الامراء من قریش مصطفی البابی مصر ۱۶/ ۲۳

Fatawa Razawiyya Volume 14

...that it is based on one's own will whether to consider 'Quraysh descent' in a Caliph or not. To attribute this to the Shafi'is, let alone their researchers, is a blatant lie and contrary to intellect and understanding. A condition is that whose absence causes the absence of the conditioned object, and a voluntary act is that which is not dependent on anything else. The reality, which was distorted to deceive in this way, is that control over a country happens in two ways: One, that the 'people of binding and loosing' (the influential elite) choose a person who meets all conditions as the Imam and take an oath of allegiance (bay'at) at his hand, as happened with Siddiq (Abu Bakr) Radiallahu Ta'ala Anhu. Uncontested control is not a prerequisite for this, nor is fighting or disputing with an opponent contrary to it, as in the case of Abdullah bin Zubayr Radiallahu Ta'ala Anhuma. Second, that one whose Imamate was established in this manner designates someone else as his successor, as was done for Farooq-e-Azam (Umar) Radiallahu Ta'ala Anhu. Shari'i Caliphate occurs through these two methods, and each is based on choice and selection. In the first, the choice and selection lie with the 'people of binding and loosing', and in the second, with the choice and preference of the previous Caliph. In both of these, 'Quraysh descent' and other such conditions are certainly required. Neither is it permissible for the 'people of binding and loosing' to appoint a non-Qurayshi as Caliph, nor is it lawful for a Caliph to appoint a non-Qurayshi as his crown prince. Thus, Shari'i Caliphate is 'voluntary' as it arises from choice and liking, and in it, the conditions of 'Quraysh descent' and others are mandatory. If they are abandoned, it will not be a Shari'i Caliphate; rather, it will fall under the second category, which is 'domination' (Taghallub). This is the second form of control where someone seizes the country by force and power and becomes king. Even if people take the oath of allegiance at his hand due to his coercion and dominance, this situation is one of lack of choice and compulsion. In such a case, how can Muslims consider the conditions, for it was neither by their choice nor is his removal within their power? Here, matters such as establishing Friday and Eid prayers, marrying off minors, financial guardianship, judicial appointments, and other matters delegated to a Caliph will all be valid at his hand. Obedience to him must be observed in permissible Shari'i matters, even if he is not from the Quraysh, or even if he is not free but an Abyssinian slave, because instigating fitna (strife) is not permissible. Not only the Shafi'is but all followers of the schools of thought agree on this, and it has no connection with the negation of the 'Quraysh' condition. Compulsory obedience is one thing, and him being the Shari'i

Caliph is another. There will be obedience, but there will never be a Caliphate; rather, he will be a usurper (Mutaghallib). Some of their laypeople's self-proclaimed leader has deceived them in this way. He quotes passages that mention obedience to a usurper and then adds his own interpretation that he should be considered the Caliph. This is purely false, and the discussion is about this point, not about obedience. The Shafi'i researchers themselves have clarified that he will be a usurper, not a Caliph. It was quoted from 'Fath al-Bari' that anyone other than the Quraysh will be a usurper. In the same work it is mentioned:

Meaning, all this is for the situation where someone is given Imamate by choice, and a slave (seizes power) by his own might.	**This all applies to what occurs through the way of choice; but if a slave gains dominance through force...** **هذا كله انما هو فيما يكون بطريق الاختيار واما لو تغلب عبد بطريق الشوكة**

...कि यह अपनी मर्जी पर है कि ख़लीफ़ा में 'क़ुरैशी' होने का विचार करें या नहीं। यह शाफ़ईयों पर, यहाँ तक कि उनके शोधकर्ताओं पर भी थोपा गया एक बड़ा झूठ है और स्वयं बुद्धि और समझ के विपरीत है। शर्त वह है जिसके न होने से उस पर निर्भर चीज़ भी न हो, और स्वैच्छिक वह है जिस पर कोई रोक न हो। असल बात, जिसे बिगाड़ कर इस तरह धोखा देने की कोशिश की गई है, वह यह है कि मुल्क पर वर्चस्व दो तरह से होता है: एक यह कि 'अहले हल-ओ-अक़्द' (प्रभावी लोग) किसी सभी शर्तों को पूरा करने वाले व्यक्ति को इमाम पसंद करें और उसके हाथ पर बैअत (वफ़ादारी की शपथ) करें, जैसे सिद्दीक़ (अबू बक्र) रज़ियल्लाहु तआला अन्हु के साथ हुआ। निर्विरोध वर्चस्व इसकी शर्त नहीं है, और न ही विरोधी से लड़ाई-झगड़ा इसके विपरीत है, जैसा कि अब्दुल्ला बिन ज़ुबैर रज़ियल्लाहु तआला अन्हुमा के मामले में हुआ। दूसरा यह कि जिसकी इमामत इस तरह स्थापित हो चुकी हो, वह दूसरे के लिए वसीयत करे, जैसा कि फ़ारूक़-ए-आज़म (उमर) रज़ियल्लाहु तआला अन्हु के लिए किया गया। शरई ख़िलाफ़त इन्हीं दो कारणों से होती है और हर एक पसंद और चुनाव पर आधारित है। पहले में चुनाव और चयन 'अहले हल-ओ-अक़्द' का होता है और दूसरे में पिछले ख़लीफ़ा की पसंद और इच्छा। इन दोनों में 'क़ुरैशी' होना आदि शर्तें निश्चित रूप से हैं। न तो 'अहले हल-ओ-अक़्द' के लिए यह जायज़ है कि वे किसी ग़ैर-क़ुरैशी को ख़लीफ़ा बनाएँ, और न ही किसी ख़लीफ़ा के लिए यह हलाल है कि वह किसी ग़ैर-क़ुरैशी को अपना उत्तराधिकारी बनाए। अत; शरई ख़िलाफ़त 'स्वैच्छिक' (इख़्तियारी) है क्योंकि यह पसंद और चुनाव से उत्पन्न होती है, और इसमें 'क़ुरैशी' होना आदि अनिवार्य शर्तें हैं। यदि इन्हें छोड़ दिया जाएगा, तो वह शरई ख़िलाफ़त नहीं होगी बल्कि दूसरे हुक्म यानी 'तग़ल्लुब' (वर्चस्व) के दायरे में आएगी। यह वर्चस्व का दूसरा रूप है जहाँ कोई व्यक्ति अपनी शक्ति और दबदबे से मुल्क पर कब्ज़ा कर लेता है और राजा बन जाता है। भले ही लोग उसके ज़ोर और वर्चस्व के कारण उसके हाथ पर बैअत कर लें, यह स्थिति विवशता और मजबूरी की है। इसमें मुसलमान शर्तों का क्या लिहाज़ कर सकते हैं, क्योंकि न तो यह उनकी पसंद से है और न ही उसे हटाना उनके वश में है। यहाँ जुमे और ईदों की नमाज़ कायम करना, नाबालिगों का विवाह, संपत्ति की देखरेख, न्यायपालिका की नियुक्ति आदि ख़लीफ़ा को सौंपे गए सभी कार्य उसके माध्यम से लागू होंगे। किसी जायज़ शरई काम में उसकी आज्ञा माननी होगी, भले ही वह क़ुरैशी न हो, यहाँ तक कि वह आज़ाद भी न हो और हब्शी गुलाम हो, क्योंकि फ़ितना (अशांति) पैदा करना जायज़ नहीं है। इसे न केवल शाफ़ई बल्कि सभी पंथों के अनुयायी मानते हैं, और इसका

'क़ुरैशी' होने की शर्त के अभाव से कोई संबंध नहीं है। ज़बरदस्ती में आज्ञा मानना एक अलग बात है और उसका शरई ख़लीफ़ा होना अलग बात है। आज्ञा मानी जाएगी लेकिन ख़िलाफ़त हरगिज़ नहीं होगी, बल्कि वह 'मुतग़ल्लिब' (वर्चस्व कायम करने वाला) होगा। उनकी कुछ आम जनता की पार्टी के स्वयंभू इमाम ने यही धोखा दिया है। वह उन इबारतों (अनुच्छेदों) को उद्धृत करता है जिनमें मुतग़ल्लिब की आज्ञा मानने का उल्लेख है और उनमें अपनी ओर से यह जोड़ देता है कि उसे ही ख़लीफ़ा मानना चाहिए। यह पूर्णतः निराधार है और बहस इसी पर है, न कि आज्ञा मानने पर। स्वयं उन्हीं शाफ़ई शोधकर्ताओं ने स्पष्ट किया है कि वह मुतग़ल्लिब होगा न कि ख़लीफ़ा। 'फ़तह अल-बारी' से यह गुज़रा कि क़ुरैश के अलावा जो भी होगा वह मुतग़ल्लिब होगा। उसी में है:

यानी यह सब उस स्थिति में है जब किसी को स्वेच्छा से इमामत दी जाए और कोई गुलाम अपनी शक्ति से (सत्ता हथिया ले)।	**هذا كله انما هو فيما يكون بطريق الاختيار واما لو تغلب عبد بطريق الشوكة**

کہ اپنی خوشی پر ہے چاہے خلیفہ میں قریشیت کا اعتبار کریں یا نہیں، یہ شافعیہ خواہ ان کے محققین جس پر کہو افتراءِ کاذب ہے اور خود عقل و فہم سے بیگانہ و مجانب، شرط وہ جس کے فوت سے مشروط فوت ہو اور اختیاری وہ جس پر کچھ توقف نہ ہو، اصل بات جس کی صورت بگاڑ کر یوں دھوکا دینا چاہا یہ ہے کہ ملک پر تسلط دو طرح ہوتا ہے ایک یہ کہ اہلِ حل و عقد کسی جامع شرائط کو امام پسند کرکے اس کے ہاتھ پر بیعت کریں جیسے صدیق رضی اللہ تعالٰی عنہ، تسلط بلا منازعت ہو جانا اس کی شرط نہیں، نہ منازع سے قتال و جدال اس کے منافی، جیسے عبداللہ بن زبیر رضی اللہ تعالٰی عنہما۔ دوم یہ کہ جس کی امامت اس طرح ہو چکی ہو وہ دوسرے کے لئے وصیت کرے جیسے فاروق اعظم رضی اللہ تعالٰی عنہ کے لئے۔ خلافتِ شرعیہ انہیں دو وجہ پر ہوتی ہے اور ہر ایک پسند و اختیار سے ہے پہلی میں اختیار و انتخاب اہلِ حل و عقد ہے اور دوسری میں اختیار و ارتضائے خلیفہ سابق۔ ان دونوں میں قریشیت وغیرہ ہاشرائط یقینا ہیں، نہ اہل حل و عقد کو جائز کہ کسی غیر قریشی کو خلیفہ کریں نہ خلیفہ کو حلال کہ غیر قریشی کو ولی عہد کرے، تو خلافتِ شرعیہ اختیاری ہے کہ اختیار و پسند سے ناشی ہوتی ہے اور اس میں قریشیت و غیر ہا شرائط ضرور یہ لازم و ضروری ہیں نہ کہ اختیاری اگر ترک کی جائیں گی خلافتِ شرعیہ نہ ہوگی بلکہ دوم تغلب کے حکم میں رہے گی، وہ تسلط کی دوسری صورت ہے کہ کوئی شخص اپنی شوکت و سطوت سے ملک دبا بیٹھے بادشاہ بن جائے اگرچہ لوگ اس کے قہر و غلبہ کے سبب اس کے ہاتھ پر بیعت بھی کریں، یہ صورت بے اختیاری و مجبوری ہے اس میں مسلمان شرائط کا لحاظ کیا کر سکتے ہیں کہ نہ ان کے اختیار سے ہے نہ اسے معزول کرنا ان کے قابو میں، یہاں اقامتِ جمعہ و اعیاد و تزویجِ صغار و ولایتِ مال و تولیتِ قضاء و غیر ذلک امورِ

مفوضہ خلیفہ میں اس کے ہاتھ کے سب کام نافذ ہوں گے، امرِ جائز شرعی میں اس کی اطاعت کرنی ہوگی اگرچہ قریشی نہ ہو بلکہ آزاد بھی نہ ہو حبشی غلام ہو کہ اثارتِ فتنہ جائز نہیں، یہ نہ صرف شافعیہ بلکہ سب اہل مذاہب مانتے ہیں اور اسے انتفائے شرطِ قریشیت سے علاقہ نہیں، جبراً وجوبِ اطاعت اور، اور اس کا خلیفہِ شرعی ہو جانا اور، اطاعت ہوگی اور خلافت ہرگز نہ ہوگی، بلکہ متغلب ہوگا، ان کے بعض عوام پارٹی کے خود ساختہ امام نے یہی دھوکہ دیا ہے عبارتیں وہ نقل کرتا ہے جن میں متغلب کی اطاعت کا ذکر ہے اور ان میں اپنی طرف سے پھر لگا لیتا ہے کہ اسی کو خلیفہ ماننا چاہئے، یہ محض باطل ہے اور اسی میں بحث ہے نہ کہ اطاعت میں، خود انہیں محققین شافعیہ نے تصریح کی ہے کہ وہ متغلب ہوگا نہ کہ خلیفہ۔ فتح الباری سے گزرا کہ قریش کے سوا جو کوئی ہوگا متغلب ہوگا۔ اسی میں ہے:

یعنی یہ سب اس حالت میں ہے کہ کسی کو بطور اختیار هذا كله انما هو فيما يكون بطريق الاختيار

امامت دی جائے اور کوئی غلام اپنی شوکت سے واما لو تغلب عبد بطريق الشوكة

Fatawa Razawiyya Volume Fourteen (14)

| "Indeed, obedience to him is mandatory to extinguish strife as long as he does not command a sin."^1 | If someone seizes the country by force, obedience to him will also be obligatory to quell the strife (fitna) as long as he does not order a sin. |

Look, he called the Imamate 'optional' meaning it should be by choice and preference, not that the condition of being Quraishi is optional such that one may keep it or not; he called a non-Quraishi a 'usurper' (mutaghallib). It is stated in Sharh al-Maqasid:

| In summary, what was mentioned in the chapter of the Imamate is based on choice and power. However, in cases of inability, necessity, and the dominance of oppressors and evil-doers, then the worldly leadership becomes one of usurpation (taghallub). Religious rulings linked to the Imam are built upon it by necessity. Lack of knowledge, justice, and other conditions are not considered. Necessities make the prohibited permissible. To Allah, complaint is made in times of calamity.^2 | This means what was mentioned in the chapter on Imamate is based on choice and power. When there is a state of helplessness and compulsion, and oppressive and evil people gain control, then this worldly state will remain based on usurpation. Those religious rulings related to the Caliph will, out of necessity, be based on this state, and there will be no regard for the absence of conditions like knowledge and justice. Compulsions make the unlawful permissible, and one complains only to Allah in these hardships. Open your eyes and see what those researchers are saying and how they are calling it usurpation and a worldly state, but those who deceive do not desist from fraud. |

Warning: Here we are dealing with ignorant people who claim knowledge. No ignorant person should be deceived by this passage from Shami: | He becomes an Imam through pledge of allegiance (bai'at), by being nominated as a successor by the previous Imam, and through usurpation and force.^3 | He becomes an Imam by pledge, by being made a successor by the previous Imam, and by dominance and force (T). |

Next is from Musayarah: | If the presence of knowledge and justice becomes impossible in the person who seeks the Imamate, and if removing him... | If knowledge and justice are non-existent in the one seizing control over the Imamate, and removing him from the Imamate becomes unbearable... |

---

^1 Fath al-Bari, Chapter on Hearing and Obedience to the Imam etc., Mustafa al-Babi Egypt, 16/240 ^2 Sharh al-Maqasid, Fourth Chapter, Second Inquiry, Dar al-Ma'arif al-Nu'maniyyah Lahore, 2/77-78 ^3 Radd al-Muhtar, Chapter on Rebels, Dar Ihya al-Turath al-Arabi Beirut, 3/310

फ़तावा-ए-रज़विया खंड चौदहवाँ (14)

| "वास्तव में, उसकी आज्ञाकारिता कलह को शांत करने के लिए अनिवार्य है जब तक कि वह पाप का आदेश न दे।"^1 | यदि कोई बलपूर्वक देश पर कब्जा कर लेता है, तो कलह (फ़ितना) को शांत करने के लिए उसकी आज्ञा मानना भी अनिवार्य होगा, जब तक कि वह पाप का आदेश न दे। |

देखो, उन्होंने इमामत को 'ऐच्छिक' कहा, जिसका अर्थ है कि यह पसंद और चुनाव से होना चाहिए, न कि कुरैशी होने की शर्त ऐच्छिक है कि चाहे रखो या न रखो; उन्होंने गैर-कुरैशी को 'बलपूर्वक कब्जा करने वाला' (मुतग़ल्लिब) कहा। शरह-ए-मकासिद में है:

| संक्षेप में, इमामत के अध्याय में जो उल्लेख किया गया है वह विकल्प और शक्ति पर आधारित है। लेकिन अक्षमता, आवश्यकता और ज़ालिमों व दुष्टों के प्रभुत्व के समय, सांसारिक नेतृत्व बलपूर्वक (तग़ल्लुब) हो जाता है। इमाम से जुड़े धार्मिक नियम मजबूरीवश इसी पर आधारित होते हैं। ज्ञान, न्याय और अन्य शर्तों के अभाव पर ध्यान नहीं दिया जाता। आवश्यकताएं निषिद्ध कार्यों को वैध बना देती हैं। और इन विपत्तियों में अल्लाह ही से फरियाद है।^2 | इसका अर्थ यह है कि इमामत के अध्याय में जो उल्लेख किया गया है वह विकल्प और शक्ति पर आधारित है। जब मजबूरी और लाचारी की स्थिति हो, और ज़ालिम व दुष्ट लोग प्रभुत्व पा लें, तो यह सांसारिक राज्य तग़ल्लुब (बलपूर्वक अधिकार) पर आधारित हो जाएगा। खलीफा से संबंधित वे धार्मिक नियम मजबूरीवश इसी राज्य पर आधारित होंगे, और ज्ञान, न्याय आदि शर्तों के न होने पर ध्यान नहीं दिया जाएगा। मजबूरियां अवैध को वैध बना देती हैं और इन कठिनाइयों में अल्लाह ही से शिकायत की जाती है। आँखें खोलकर देखो कि वे शोधकर्ता क्या कह रहे हैं और वे इसे कैसे तग़ल्लुब और सांसारिक राज्य बता रहे हैं, लेकिन जो लोग धोखा देते हैं वे अपने फरेब से बाज़ नहीं आते। |

चेतावनी: यहाँ पाला उन जाहिलों से पड़ा है जो इल्म (ज्ञान) का दावा करते हैं। कोई जाहिल 'शामी' के इस वाक्य से धोखा न खाए: | वह बैअत (निष्ठा की शपथ), पिछले इमाम द्वारा उत्तराधिकारी बनाए जाने और वर्चस्व व बल द्वारा इमाम बन जाता है।^3 | वह बैअत, पिछले इमाम के उत्तराधिकारी बनाने और प्रभुत्व व जबरदस्ती से इमाम बन जाता है (त)। |

आगे 'मुसायरा' से है: | यदि इमामत का दावा करने वाले व्यक्ति में ज्ञान और न्याय का होना असंभव हो जाए और उसे हटाने में... | इमामत पर प्रभुत्व जमाने वाले में यदि ज्ञान और न्याय का अस्तित्व असंभव हो जाए और उसे इमामत से हटाना असहनीय हो... |

^1 फ़तह अल-बारी, इमाम की सुनने और मानने का अध्याय आदि, मुस्तफ़ा अल-बाबी मिस्र, 16/240 ^2 शरह अल-मकासिद, चौथा अध्याय, दूसरी जांच, दार अल-मआरिफ अल-नुमानिया लाहौर, 2/77-78 ^3 रद अल-मुह्तार, बागियों का अध्याय, दार इह्या अल-तुराथ अल-अरबी बेरूत, 3/310

| فان طاعته تجب اخماد اللفتنة مالم یأمر بمعصیة^1 | زبردستی ملک دبا بیٹھے تو فتنہ بجھانے کے لئے اطاعت اس کی بھی واجب ہوگی جب تک گناہ کا حکم نہ دے۔ |

دیکھو امامت کو اختیاری کہا کہ اختیار و پسند سے ہو، نہ کہ شرطِ قرشیت کو اختیاری کہ چاہے رکھو یا نہ رکھو غیر قرشی کو متغلب ہی کہا۔ شرح مقاصد میں ہے:

| وبالجملة مبنی مأذکر في باب الامامة علی الاختیار والاقتدار واماعند العجز والاضطرار واستیلاء الظلمة والاشرار فقد صارت الریاسة الدنیویة تغلبیة وبنیت علیها الاحکام الدینیة المنوطة بالامام ضرورة ولم یعبأ بعدم العلم والعدالة وسائر الشرائط و الضرورات تبیح المحظورات والی الله المشتکی في النائبات^2۔ | یعنی وہ جو بابِ امامت میں مذکور ہوا اس کی بناء اختیار وقدرت پر ہے اور جب حالتِ مجبوری و ناچاری ہو ظالم شریر لوگ تسلط پالیں تو اس وقت یہ دنیوی ریاست تغلب پر رہ جائے گی اور وہ دینی احکام کہ خلیفہ سے متعلق ہیں مجبوری اس مبنی ریاست پر بنائے جائیں گے اور علم وعدالت وغیرہ شرائط نہ ہونے کا لحاظ نہ ہوگا، مجبوریاں ناجائز کو روا کر لیتی ہیں اور ان مصیبتوں میں اللہ ہی سے فریاد ہے۔ آنکھ کھول کر دیکھو کہ وہ محققین کیا فرما رہے ہیں اور کیونکر اسے تغلب اور دنیوی ریاست بتا رہے ہیں مگر دھوکا دینے والے فریب سے باز نہیں آتے۔ |

تنبیہ: یہاں کام جاہلوں سے پڑا ہے جنہیں علم کا ادعا ہے۔ کوئی جاہل اس عبارتِ شامی سے دھوکا نہ دے: | یصیرا مأما بالمبایعة وباستخلاف امام قبله وبالتغلب والقهر^3۔ | بیعت اور پہلے امام کے خلیفہ بنا دینے اور غلبہ اور جبر سے امام بن جاتا ہے(ت) |

آگے مسایرہ سے ہے: | لوتعذر وجود العلم والعدالة فيمن تصدى للامامة وكان في صرفه | امامت پر تسلط جمانے والے میں اگر علم اور عدالت کا وجود متعذر ہو جائے اور اس کو امامت سے ہٹانا ناقابلِ برداشت |

1[8] فتح الباری باب السمع والطاعة للامام الخ مصطفی البابی مصر ۲۴۰/۱۶ 2[8] شرح المقاصد الفصل الرابع المبحث الثانی دار المعارف النعمانیہ لاہور ۷۸/۲-۷۷ 3[8] ردالمحتار باب البغاة دار احیاء التراث العربی بیروت ۳۱۰/۳

Fatawa Razawiyya Volume 14 (14)

[Arabic Box]: Regarding which, if raising an unbearable fitna (discord) is expected, we judge the establishment of his imamate so that it does not become like a person who builds a palace but destroys a city - 1 [Urdu Box]: If it is determined that causing discord will occur, we will command the establishment of his imamate so that the situation does not arise where a person builds one house and demolishes an entire city. (T)

See, if someone becomes king by force and removing him would cause unbearable discord, he is accepted as Imam and his imamate is considered established. This is not the Sharia Caliphate; the marginal note is a mere deception. It is clearly stated that this is 'taghallub' (usurpation/dominance), which is the explicit opposite of Sharia Caliphate. Furthermore, immediately after this passage it is written:

[Arabic Box]: And if another person dominates over the usurper and sits in his place, the first is deposed and the second becomes the Imam - 2 [Urdu Box]: If another person gains dominance over this usurper and takes his place, the first one is deposed and now this second usurper will become the Imam.

Right here, one line after it, is:

[Arabic Box]: But the third is in the usurper Imam - 3 [Urdu Box]: But the third one who gains dominance will be the Imam. (T)

Also, despite being in the Turkish Sultanate themselves, they wrote clearly that:

[Arabic Box]: It sometimes happens through dominance, and that is what occurs with the Sultans of the time, may the Most Merciful grant them victory - 4 [Urdu Box]: Sometimes one becomes Imam through dominance, as is the case with the Sultans of the present time, may Allah Almighty help them. (T)

See, despite the fact that allegiance was sworn to the Turkish Sultans, because of the absence of some conditions like being from the Quraysh tribe etc., it was clarified that despite the allegiance, they are 'mutaghalibah' (dominators/usurpers), may the Merciful, the Mighty and Sublime, grant them victory. I say Amen, O Allah, Amen. Rather, the application of the word 'Imamate' here is broader in the terminology of the jurists (see Bada'i by Imam Malik al-Ulama Abu Bakr Mas'ud Kashani, may his secret be sanctified, in the explanation of truce and peace). Necessarily, Imamate here simply means 'rule/kingship', whether it is valid, permissible, and just, or

oppressive, usurping, and false, and not in the sense of Sharia Caliphate, although in its proper context that is also meant, as in the Hadith 'The Imams are from the Quraysh'. Its parallel is the word 'Amir', which is by no means specific to the Caliph; it is also used for the governor of a city and the leader of pilgrims.

1 Radd al-Muhtar, Chapter of Rebels, Dar Ihya al-Turath al-Arabi Beirut, 3/310 2 Radd al-Muhtar, Chapter of Rebels, Dar Ihya al-Turath al-Arabi Beirut, 3/310 3 Radd al-Muhtar, Chapter of Rebels, Dar Ihya al-Turath al-Arabi Beirut, 3/310 4 Radd al-Muhtar, Chapter of Rebels, Dar Ihya al-Turath al-Arabi Beirut, 3/310

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदहवीं (14)

[अरबी]: जिसके बारे में असहनीय फ़ितना (अशांति) पैदा होने का अंदेशा हो, तो हम उसकी इमामत के क़ायम होने का हुक्म देंगे ताकि वह स्थिति न बने कि कोई व्यक्ति एक महल बनाए और पूरे शहर को नष्ट कर दे। - 1 [उर्दू]: अगर फ़ितना खड़ा करना तय पाया जाए तो हम उसकी इमामत के स्थापित होने का हुक्म देंगे ताकि वह सूरत न बने कि जो शख़्स एक मकान बनाए और पूरे शहर को मलबे में बदल दे। (त)

देखो, जो जबरदस्ती बादशाह बन जाए और उसे हटाने में असहनीय फ़ितना हो, उसे इमाम मानना और उसकी इमामत को स्थापित जानना ज़रूरी है। यह शरीअत की खिलाफत नहीं है; हाशिये की इबारत महज़ एक धोखा है, यह साफ़ तौर पर स्पष्ट है कि यह 'तग़ल्लुब' (ज़बरदस्ती का कब्ज़ा) है, जो शरीअत की खिलाफत का सीधा उल्टा है। इसके अलावा, बिना किसी अंतर के इस इबारत के बाद लिखा है:

[अरबी]: और अगर कोई दूसरा इस कब्ज़ा करने वाले पर हावी हो जाए और उसकी जगह बैठ जाए, तो पहला अपदस्थ हो जाएगा और दूसरा इमाम बन जाएगा। - 2 [उर्दू]: अगर इस कब्ज़ा करने वाले पर कोई दूसरा ज़बरदस्ती कब्ज़ा कर ले और उसकी जगह बैठ जाए, तो पहला हटा दिया जाएगा और अब यह दूसरा इमाम बन जाएगा।

यहीं इसके एक पंक्ति बाद है:

[अरबी]: लेकिन तीसरा कब्ज़ा करने वाला इमाम में। - 3 [उर्दू]: लेकिन तीसरा ग़ालिब आने वाला इमामों में से होगा। (त)

इसके अलावा, जबकि वे स्वयं तुर्की सल्तनत में थे, उन्होंने साफ़ लिख दिया कि:

[अरबी]: कभी इमामत तग़ल्लुब (दबदबे) से होती है, और यही आज के दौर के सुल्तानों के मामले में हो रहा है, रहमान (ईश्वर) उन्हें जीत अता करे। - 4 [उर्दू]: कभी दबदबे और ताक़त से कोई इमाम बन जाता है जैसा कि मौजूदा दौर के सुल्तानों के मामले में है, अल्लाह तआला उनकी मदद फरमाए। (त)

देखो, इसके बावजूद कि तुर्की सुल्तानों के हाथ पर बैअत (निष्ठा की शपथ) की जाती थी, कुछ शर्तों जैसे कुरैशी होने आदि के अभाव के कारण यह साफ़ कर दिया गया कि बैअत के बावजूद वे 'मुतग़ल्लिबा' (ज़बरदस्ती सत्ता हथियाने वाले) हैं, रहमान अज़्ज़ व जल उन्हें मदद दे। मैं कहता हूँ

आमीन, ऐ अल्लाह, आमीन। बल्कि, यहाँ इमामत शब्द का प्रयोग फ़ुक़हा (विधिवेत्ताओं) के मुहावरे में बहुत व्यापक है (देखें बदाइ' इमाम मलिकुल उलमा अबु बक्र मसूद काशानी कुद्दिसा सिर्रहु, सुलह और समझौते के बयान में)। निश्चित रूप से यहाँ इमामत का अर्थ केवल 'शासन/सत्ता' है, चाहे वह सही, जायज़ और न्यायपूर्ण हो या ज़ालिम, ग़ासिबा और गलत; न कि शरीअत की खिलाफत के अर्थ में, हालांकि अपने संदर्भ में वह भी मुराद होती है जैसे हदीस 'अल-अइम्मतु मिन कुरैश' (इमाम कुरैश से होंगे) में। इसकी मिसाल 'अमीर' शब्द है जो किसी भी तरह केवल खलीफा के लिए खास नहीं है, बल्कि शहर के गवर्नर और हाजियों के सरदार के लिए भी इस्तेमाल होता है।

1 रद-उल-मुह्तार, बाब-उल-बुग़ात, दार इहया-उत-तुरास अल-अरबी बैरुत, 3/310 2 रद-उल-मुह्तार, बाब-उल-बुग़ात, दार इहया-उत-तुरास अल-अरबी बैरुत, 3/310 3 रद-उल-मुह्तार, बाब-उल-बुग़ात, दार इहया-उत-तुरास अल-अरबी बैरुत, 3/310 4 रद-उल-मुह्तार, बाब-उल-बुग़ात, दार इहया-उत-तुरास अल-अरबी बैरुत, 3/310

فتاوٰی رضویہ جلد چہارم (۱۴)

عنها اثارة فتنة لاتطاق حكمنا بانعقاد امامته كي لا تكون كمن يبني قصراً ويهدم مصرا -1 فتنہ کھڑا کرنا نا قرار پائے تو ہم اس کی امامت کے انعقاد کا حکم دیں گے تاکہ وہ صورت نہ بنے جو شخص ایک مکان بنائے اور پورے شہر مسمار کرے (ت)

کہ دیکھو جو زبردستی بادشاہ بن جائے اور اس کے جدا کرنے میں نا قابلِ برداشت فتنہ ہو، اسے امام مانا، اس کی امامت کو منعقد جاننا، اور یہی خلافتِ شرعیہ ہے، حاشیہ محض دھوکا ہے صاف تصریح کہ یہ تغلب ہے جو خلافتِ شرعیہ کی صریح ضد ہے نیز بلا فصل اس عبارت کے بعد ہے:

واذا تغلب آخر على المتغلب وقعد مكانه انعزل الاول وصار الثاني اماماً -2 اس متغلب پر دوسرا تغلب کر کے اس کی جگہ بیٹھ جائے تو پہلا معزول اور اب یہ دوسرا متغلب امام بن جائے گا۔

یہیں اس کے ایک سطر بعد ہے:

لكن الثالث فی الامام المتغلب -3 لیکن تیسرا غلبہ پانے والے امام میں۔ (ت)

نیز با آنکہ خود سلطنتِ ترک میں تھے صاف لکھ دیا کہ :

قد يكون بالتغلب وهو الواقع فی سلاطين الزمان نصرهم الرحمن -4 کبھی تغلب سے امام ہو جاتا ہے جیسے موجودہ دور کے سلاطین حضرات، اللہ تعالٰی ان کی مدد فرمائے (ت)

دیکھو با آنکہ سلاطین ترک کے ہاتھ پر بیعت کی جاتی تھی، عدم بعض شرائط مثل قرشیت وغیرہا کے باعث تصریح فرمادی کہ باوصف بیعت ہیں متغلبہ، رحمن عز و جل انہیں نصرت دے۔ میں کہتا ہوں آمین اللھم آمین۔ بلکہ یہاں لفظ امامت کا اطلاق عرفِ فقہا میں وسیع تر ہے (دیکھو بدائع امام

ملک العلماء ابوبکر مسعود کاشانی قدس سرہ بیان موادعت و صلح) لاجرم یہاں امامت محض بمعنی سلطنت ہے خواہ صحیحہ جائز عادلہ ہو یا ظالمہ غاصبہ باطلہ نہ کہ بمعنی خلافت شرعیہ، اگرچہ اپنے محل میں وہ بھی مراد ہوتی ہے جیسے حدیث الائمة من قریش میں، اس کی نظیر لفظ امیر ہے کہ ہر گز خلیفہ کے ساتھ خاص نہیں، والی شہر و سردار حجاج کو

1 رد المحتار باب البغاة دار احياء التراث العربي بيروت ٣/٣١٠ 2 رد المحتار باب البغاة دار احياء التراث العربي بيروت ٣/٣١٠ 3 رد المحتار باب البغاة دار احياء التراث العربي بيروت ٣/٣١٠ 4 رد المحتار باب البغاة دار احياء التراث العربي بيروت ٣/٣١٠

Fatawa Razawiyya, Volume 14

They also say, but in the phrase "The leaders (Imams) are from Quraysh," strictly the caliphs are intended.

Note: The leadership of a conqueror/usurper is far from a valid caliphate. It does not command obedience as long as there is any hint of mischief (fitna) or imminent harm, as mentioned in the introduction. Alas for those who, calling themselves Muslims, become followers of a polytheist in religious matters and proclaim him as their guide.

"And they were commanded to disbelieve in it, and Satan wants to mislead them into far-off misguidance." [1] And the command was that they should not follow him at all, and Iblis wants to lead them far astray. (T)

Do they not fear that on the Day of Resurrection they will be gathered in the group of those about whom the Great Quran said: "And fight the leaders of disbelief" [2] (fight the leaders of infidelity) and said: "And We made them leaders who call to the Fire" [2] (We made them such leaders that they call towards Hell) and Allah Almighty said: "The day We will call every group with their leader" [3] (Allah Almighty said: The day We will call every group with their leader) meaning the one whom they made their guide in religious matters and followed, even if he is a polytheist, for later in the detail both types are mentioned: "Whoever is given his book in his right hand" [4] (those whose record of deeds was given in their right hand) and "Whoever was blind in this [life]" [5] (here they were blind to the path of truth). We ask Allah for forgiveness and wellbeing.

(77) Then in Tahrir Farangi Mahali it is stated: "And it is not hidden from people of intellect that being recommended is evident from the books of the Hanafis." This is a severe and absolute fabrication against the Hanafis and their books. Among the numerous passages mentioned here are the creeds (Aqaid) of Imam Mufti al-Jinn wal-Ins Najm al-Milla wad-Din Umar Nasafi, Ithaf of Allama Sayyid Murtada Zabidi, Musayarah of Muhaqqiq ala al-Itlaq Kamal al-Milla wad-Din, Taliq of Allama Qasim bin Qutlubugha, Sharh al-Mawaqif of Allama Sayyid Sharif, Minh al-Rawd of Ali Qari, Tariqa Muhammadiyya of Imam Birgivi, Hadiqa Nadiyya of Sayyidi Arif Billah Abdul Ghani Nabulsi, Mirqat Sharh Mishkat of Qari, Umdat al-Qari Sharh Sahih Bukhari of Imam Ayni, Sharh Mishkat of Sayyid Jurjani, Ashi'at al-Lam'at of Shaykh Muhaqqiq Abdul Haq Muhaddith Dehlawi, Fatawa Sirajiyya by Allama Sirajuddin, Al-Ashbah wal-Naza'ir by Muhaqqiq Zayn bin Nujaym, Fathullah al-Mu'in by Sayyid Azhari, Ghamz al-

Uyun by Allama Sayyid Hamwi, Durr al-Mukhtar by Mudaqqiq Alai Haskafi, Hashiya of Allama Sayyid Ahmad Tahtawi, Radd al-Muhtar by Allama Sayyid Ibn Abidin Shami.

[1] Al-Quran Al-Karim 60/4 [2] Al-Quran Al-Karim 41/28 [3] Al-Quran Al-Karim 71/17 [4] Al-Quran Al-Karim 71/17 [5] Al-Quran Al-Karim 72/17

फ़तावा रज़विया, खंड 14

वे यह भी कहते हैं, लेकिन "अल-अइम्मा मिन क़ुरैश" (नेता क़ुरैश से हैं) में निश्चित रूप से केवल ख़लीफ़ा ही मुराद हैं।

चेतावनी: ज़बरदस्ती कब्ज़ा करने वाले की इमामत (नेतृत्व) सही ख़िलाफ़त से बहुत दूर की बात है। यह तब तक आज्ञापालन का हुक्म भी नहीं लाती जब तक कि इसमें फ़ितना (अशांति) या नुकसान का संकेत न हो, जैसा कि भूमिका में वर्णन किया गया है। अफ़सोस उन पर जो मुसलमान कहलाकर धार्मिक मामलों में एक मुशरिक (बहुदेववादी) के पीछे चलते हैं और उसे अपना मार्गदर्शक बताते हैं।

"और उन्हें हुक्म दिया गया था कि उसका इनकार करें, और शैतान चाहता है कि उन्हें बहुत दूर के भटकाव में डाल दे।" [1] और हुक्म यह था कि उसे बिल्कुल न मानें, और इब्लीस यह चाहता है कि उन्हें बहुत दूर बहका दे। (त)

क्या वे इस बात से नहीं डरते कि क़यामत के दिन उन्हें उन्हीं लोगों के समूह में इकट्ठा किया जाएगा जिनके बारे में क़ुरआन अज़ीम ने फ़रमाया: "और कुफ़्र के इमामों से लड़ो" [2] और फ़रमाया: "और हमने उन्हें ऐसे इमाम बनाया जो आग (नरक) की ओर बुलाते हैं" [2] (हमने उन्हें ऐसे इमाम बनाया कि वे नरक की ओर बुलाते हैं) और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "जिस दिन हम हर गिरोह को उनके इमाम के साथ बुलाएंगे" [3] (अल्लाह तआला ने फ़रमाया: जिस दिन हम हर गिरोह को उसके इमाम के साथ बुलाएंगे) यानी जिसे उन्होंने धार्मिक मामलों में अपना मार्गदर्शक बनाया और उसके पीछे चले, चाहे वह मुशरिक ही क्यों न हो, क्योंकि आगे विस्तार में दोनों ही प्रकारों का वर्णन किया गया है: "तो जिसे उसका कर्मपत्र उसके दाहिने हाथ में दिया गया" [4] (जिनका नामा-ए-अमाल दाहिने हाथ में दिया गया) और "जो इस (संसार) में अंधा था" [5] (यहाँ हक़ के रास्ते से अंधे थे)। हम अल्लाह से क्षमा और कुशलता की प्रार्थना करते हैं।

(77) फिर तहरीर फ़रंगी महली में है: "और हनफ़िया की किताबों से (किसी चीज़ का) मुस्तहब होना अक्लमंदों पर छिपा नहीं है।" यह हनफ़िया और उनकी किताबों पर एक घोर और स्पष्ट आरोप है। यहाँ जितने भी उद्धरण गुज़रे हैं, उनमें इमाम मुफ़्ती अल-जिन्न वल-इंस नज्म अल-मिल्ला वद-दीन उमर नसफ़ी के अक़ाइद, अल्लामा सैय्यद मुर्तज़ा ज़बीदी की इत्हाफ़, मुहक़्क़िक अलल इतलाक़ कमाल अल-मिल्ला वद-दीन की मुसायरा, अल्लामा क़ासिम बिन क़ुत्लूबुग़ा की तालीक़, अल्लामा सैय्यद शरीफ़ की शरह मवाक़िफ़, अली क़ारी की मिन्ह अल-रौज़, इमाम बरक़वी की तरीक़ा

मुहम्मदिया, सैय्यदी आरिफ़ बिल्लाह अब्दुल ग़नी नाबुलसी की हदीक़ा नदिय्या, क़ारी की मिरक़ात शरह मिश्कात, इमाम ऐनी की उम्दतुल क़ारी शरह सहीह बुख़ारी, सैय्यद जुरजानी की शरह मिश्कात, शेख़ मुहक़्क़िक अब्दुल हक़ मुहद्दिस देहलवी की अशअतुल लमआत, अल्लामा सिराजुद्दीन की फ़तावा सिराजिया, मुहक़्क़िक ज़ैन बिन नुजैम की अल-अशबाह वन-नज़ाइर, सैय्यद अज़हरी की फ़तहुल्लाह अल-मुईन, अल्लामा सैय्यद हमवी की ग़म्ज़ुल उयून, मुदक़्क़िक अलायी हसकफ़ी की दुर्रे मुख़्तार, अल्लामा सैय्यद अहमद तहतावी का हाशिया, अल्लामा सैय्यद इब्न आबिदीन शामी की रद अल-मुह्तार शामिल हैं।

[1] अल-क़ुरआन अल-करीम 60/4 [2] अल-क़ुरआन अल-करीम 41/28 [3] अल-क़ुरआन अल-करीम 71/17 [4] अल-क़ुरआन अल-करीम 71/17 [5] अल-क़ुरआन अल-करीम 72/17

पृष्ठ 712 का 222

بھی کہتے ہیں مگر "الائمۃ من قریش" میں قطعاً خلفاء ہی مراد۔

تنبیہ: امامت متغلب صحت خلافت بالاے طاق۔ حکم اتباع بھی نہیں لاتی جہاں تک اشارت فتنہ یا ضرر تانی نہ ہو جس کا بیان مقدمہ میں گزرا، حیف ان پر جو مسلمان کہلا کر امر دینی میں مشرک کے پس رو بنتے اور اسے اپنا رہنما بتاتے ہیں۔

"وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا" ۱ اور حکم یہ تھا کہ اصلاً نہ مانیں اور ابلیس یہ چاہتا ہے کہ انہیں دور بہکادے۔ (ت)

کیا خوف نہیں کرتے کہ روزِ قیامت انہیں کے گروہ میں محشور ہوں جن کو قرآن عظیم نے فرمایا: "وَقَاتِلُوا أَئِمَّةَ الْكُفْرِ" ۲ (کفر کے اماموں سے لڑو) اور فرمایا: "وَجَعَلْنَاهُمْ أَئِمَّةً يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ" ۲ (ہم نے انہیں ایسے امام کیا کہ دوزخ کی طرف بلاتے ہیں) وقال اللہ تعالٰی "يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ" ۳ (اللہ تعالٰی نے فرمایا: جس دن ہم ہر گروہ کو اس کے امام کے ساتھ بلائیں گے) یعنی جس کو انہوں نے امر دین میں رہنما بنایا اور اس کے پس رو ہوئے اگرچہ مشرک ہو کہ آگے تفصیل میں دونوں ہی قسموں کا بیان فرمایا ہے "فَمَنْ أُوتِيَ كِتَبَه بِيَمِيْنِه" ۴ (جن کا نامہ اعمال دہنے ہاتھ میں دیا گیا) اور "مَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَى" ۵ (یہاں راہ حق سے اندھے تھے) نسأل اللہ العفو والعافیۃ۔

(۷۷) پھر تحریر فرنگی محلی میں ہے: "اور حنفیہ کی کتب سے تواستحبابی ہونا ارباب عقل پر پوشیدہ نہیں۔" یہ حنفیہ اور ان کی کتب پر سخت افترائے قطع ہے، اس قدر عبارات کہ یہاں گزریں انہیں میں عقائدِ امام مفتی الجن والانس نجم الملۃ والدین عمر نسفی، اتحاف علامہ سید مرتضٰی زبیدی، مسایرہ محقق علی الاطلاق کمال الملۃ والدین، تعلیق علامہ قاسم بن قطلوبغا، شرح مواقف

علامہ سید شریف، منح الروض علی قاری، طریقہ محمدیہ امام برکوی، حدیقہ ندیہ سیدی عارف باللہ عبدالغنی نابلسی، مرقاۃ شرح مشکوٰۃ قاری، عمدۃ القاری شرح صحیح بخاری امام عینی، شرح مشکوٰۃ سید جرجانی، اشعۃ اللمعات شیخ محقق عبدالحق محدث دہلوی، فتاویٰ سراجیہ، علامہ سراج الدین، اشباہ والنظائر محقق زین بن نجیم، فتح اللہ المعین سید ازہری، غمز العیون علامہ سید حموی، در مختار مدقق علائی حصکفی، حاشیہ علامہ سید احمد طحطاوی، ردالمختار علامہ سید ابن عابدین شامی۔

۱ القرآن الکریم ۶۰/۴ ۲ القرآن الکریم ۴۱/۲۸ ۳ القرآن الکریم ۷۱/۱۷ ۴ القرآن الکریم ۷۱/۱۷ ۵ القرآن الکریم ۷۲/۱۷

Fatawa Ridawiyya, Volume 14

More than thirty excerpts from Hanafi scholars like 'Tamheed' of Imam Abu Shakoor Salmi, 'Majma al-Bihar' of Allama Tahir Fatni, 'Sharh Fiqh Akbar' of Bahr-ul-Uloom, etc., have been mentioned. And the specific sacred text of Hazrat Sayyiduna Imam al-Azam (Radi Allahu Anhu) himself has been cited. Is there still any shroud left over the lies and public deception of Farangi writing?

(28) Then it was said that the word "Yanbaghi" in 'Aqa'id an-Nasafi' holds both possibilities. The text of 'Aqa'id al-Sharifa' is as follows:

[Arabic Box]: It is necessary that the Imam be manifest, not hidden, nor expected, and he must be from the Quraysh, and it is not permissible for him to be from others [besides them].

[Translation into Urdu]: It is necessary for the Imam to be apparent, not hidden, and not awaited, and it is also necessary to be from the Quraysh; a non-Qurayshi caliph is not permissible. (T)

Regardless of the fact that even if the word "Yanbaghi" inherently did not imply obligation (Wujub) but was used by a commentator in the sense of recommendation (Istihbab), even then there would be no harm here. The overwhelming clarifications of all other Imams regarding the manifest consensus-based creed of the Ahl-us-Sunnah would serve as a decisive proof that it is not conjoined with "Yakun Yakun" but with "Yanbaghi". Here, within the text itself, the Imam clearly states "La Yajuzu min Ghayrihim"—it is simply not permissible for a non-Qurayshi to be the caliph. Then, to suggest both possibilities is like denying the midday sun. Alas, the word "Yanbaghi" was visible from such a distance, but "La Yajuzu min Ghayrihim," which is joined without any separation, was not seen.

(29) A similar injustice was committed by another Farangi Mahalli writer regarding the text of 'Sharh al-Mawaqif,' wherein he wrote: "Lillamati an yansibu faqiduha" (The Ummah has the authority to appoint someone who lacks these [conditions]). Truly, to Allah we belong and to Him we shall return. Initially, he described three disputed conditions: being a Mujtahid in fundamentals and branches, being a person of counsel in matters of war, and being courageous. Regarding these, he stated that even if someone lacks these conditions, the Ummah can still appoint them as caliph. Following this, he mentioned the condition of being from the Quraysh and stated that this condition is certain and definitive, and this is the creed of the Ahl-us-Sunnah,

while the Kharijites and Mu'tazilites oppose it. To apply what was said earlier regarding those disputed conditions here is a blatant distortion of the text and deception of the public. Its parallel is like a scholar stating that the conditions for prayer include purification of the body, clothing, and place from real impurity (Najasat Haqiqiyya), and these conditions are sometimes waived. But its certain and definitive condition is purification from ritual impurity (Najasat Hukmiyya), which is achieved through Wudu, Ghusl, or Tayammum. On this basis, some Farangi Mahalli might issue a fatwa that sometimes [prayer is valid] even without Wudu or while in a state of major ritual impurity...

1. Aqa'id an-Nasafi with Sharh Aqa'id an-Nasafi, Dar-ul-Isha'at Kandahar, Afghanistan, p. 111.
2. Sharh al-Mawaqif, al-Marsad al-Rabi' fi al-Imamah, al-Maqsad al-Thani fi Shurut al-Imamah, Manshurat al-Sharif al-Radi, 8/350.

फ़तावा रज़विया, जिल्द 14

इमाम अबू शकूर साल्मी की 'तम्हीद', अल्लामा ताहिर फतनी की 'मज्मउल बिहार', बहरुल उलूम की 'शरह फिक़्ह अकबर' और अन्य हनफी विद्वानों के तीस से अधिक उद्धरणों का उल्लेख किया गया है। और स्वयं हज़रत सैयदुना इमाम-ए-आज़म (रज़ियल्लाहु अन्हु) का विशेष पवित्र पाठ उद्धृत किया गया है। क्या अब भी फरंगी लेखन के झूठ और जनता को गुमराह करने पर कोई पर्दा रहा है?

(28) फिर कहा गया कि 'अक़ाइद नसफ़ी' में शब्द "यंबग़ी" (उचित है) दोनों संभावनाएँ रखता है। 'अक़ाइद शरीफ़ा' का पाठ इस प्रकार है:

[अरबी बॉक्स]: इमाम का ज़ाहिर (प्रकट) होना ज़रूरी है, न कि छिपा हुआ या प्रतीक्षित, और उसका क़ुरैशी होना भी ज़रूरी है, और उनके अलावा किसी और का [इमाम होना] जायज़ नहीं है।

[उर्दू अनुवाद]: इमाम का ज़ाहिर, ग़ैर-मख़्फ़ी और ग़ैर-मुंतज़र होना ज़रूरी है और क़ुरैश में से होना भी ज़रूरी है; ग़ैर-क़ुरैशी ख़लीफ़ा जायज़ नहीं। (त)

इस बात से कतई नज़र कि अगर "यंबग़ी" शब्द में मूल रूप से अनिवार्यता (वुजूब) की संभावना न होती और व्याख्याकार के नज़दीक यह मुस्तहब (पसंदीदा) के अर्थ में होता, तब भी यहाँ कोई हर्ज नहीं था। क्योंकि अन्य तमाम इमामों के स्पष्ट बयानात अहले सुन्नत का सर्वसम्मत और प्रत्यक्ष अक़ीदा होने के नाते एक निर्णायक दलील होते कि यह "यकून यकून" पर नहीं बल्कि "यंबग़ी" पर आधारित है। यहाँ तो इमाम स्वयं साफ़ तौर पर इबारत में फ़रमा रहे हैं "ला यजूज़ु मिन ग़ैरिहिम" यानी दूसरों में से होना जायज़ ही नहीं है। फिर दोनों संभावनाएँ बताना सूरज को झुठलाने के समान है। अफ़सोस कि इतनी दूरी से "यंबग़ी" शब्द तो दिखाई दे गया, लेकिन बिना किसी अंतराल के जुड़ा हुआ "ला यजूज़ु मिन ग़ैरिहिम" नज़र नहीं आया।

(29) इसी तरह का एक और ज़ुल्म एक अन्य फरंगी महली लेखक ने 'शरह मवाक़िफ़' की इबारत पर ढाया है कि उसमें लिख दिया: "लिल-उम्मती अन यन्सिबू फ़ाक़िदाहा" (उम्मत को अधिकार है कि जिसमें ये शर्तें न हों उसे ख़लीफ़ा बना दे)। इन्ना लिल्लाहि व इन्ना इलैहि राजिऊन। उन्होंने शुरुआत में तीन विवादित शर्तें बताईं: उसूल और फ़ुरूह (सिद्धांतों और शाखाओं) में मुज्तहिद होना, युद्ध के मामलों में राय रखने वाला होना, और साहसी होना। इनके बारे में उन्होंने फ़रमाया कि जिनमें ये शर्तें न हों, उम्मत उन्हें भी ख़लीफ़ा बना सकती है। इसके बाद उन्होंने 'क़ुरैशी' होने की शर्त लिखी और फ़रमाया कि यह शर्त निश्चित और निर्णयात्मक है और यही अहले सुन्नत का मज़हब है, जबकि

ख़ारजी और मोतज़ली इसके खिलाफ हैं। उन विवादित शर्तों पर जो ऊपर कहा गया था, उसे यहाँ लागू करना किस हद तक शब्दों की स्पष्ट विकृति और जनता को गुमराह करना है। इसकी मिसाल ऐसी ही है जैसे कोई विद्वान कहे कि नमाज़ की शर्तों में शरीर, कपड़ों और जगह की नजासत-ए-हक़ीक़िया (वास्तविक अशुद्धि) से पाकी है; ये शर्तें कभी-कभी माफ़ भी हो जाती हैं। लेकिन इसकी निश्चित और पुख्ता शर्त नजासत-ए-हुक्मिया (अनुष्ठानिक अशुद्धि) से पाकी है जो वज़ू, गुस्ल या तयम्मुम से हासिल होती है। इस पर कोई फरंगी महली साहब फ़तवा दे दें कि कुछ समय बिना वज़ू और जनाबत की हालत में भी...

1. अक़ाइद नसफ़ी मय शरह अक़ाइद नसफ़ी, दारुल इशाअत कंधार, अफ़ग़ानिस्तान, पृष्ठ 111.
2. शरह अल-मवाक़िफ़, अल-मर्सद अल-राबे' फिल इमामह, अल-मक़्सद अल-सानी फ़ी शरुत अल-इमामह, मन्शूरात अल-शरीफ़ अल-रज़ी 8/350.

पृष्ठ 223/712

تمہید امام ابو الشکور سالمی، مجمع البحار علامہ طاہر فتنی، شرح فقہ اکبر بحر العلوم و غیرہم حنفیہ کرام کی تیس عبارتوں سے زائد مذکور ہوئیں۔ اور خود حضرت سیدنا امام اعظم رضی اللہ تعالٰی عنہ کا خاص نص شریف گزرا کیا اب بھی تحریر فرنگی کے کذب و اغوائے عوام پر کچھ پردہ رہا۔

(۲۸) پھر کہا لفظ "ینبغی" عقائد نسفی کی دونوں احتمال رکھتی ہے، عقائد شریفہ کی عبارت یہ ہے:

ان یکون الامام ظاہراً لامتخفیاً ولا منتظراً ویکون من قریش ولا یجوز من غیرھم 1 ۔ امام کا ظاہر غیر مخفی اور غیر منتظر ہونا ضروری ہے اور قریش میں سے ہونا بھی ضروری ہے خلیفہ غیر قریشی سے جائز نہیں۔ (ت)

قطع نظر اس سے کہ اگر لفظ "ینبغی" اصلا محتمل وجوب نہ ہوتا معنے استحباب میں مفسر ہوتا جب بھی یہاں حرج نہ تھا سائر ائمہ کی تصریحات قاہرہ اہلسنت کا عقیدہ اجماعیہ ظاہرہ قرینہ قاطعہ ہوتا کہ "یکون یکون" پر معطوف نہیں بلکہ "ینبغی" پر یہاں تو نفس عبارت میں امام صاف فرما رہے ہیں "لایجوز من غیرھم" غیر قریش سے خلیفہ ہونا جائز ہی نہیں، پھر دونوں احتمال بتانا کس درجہ آفتاب کو جھٹلانا ہے، افسوس کہ اتنے فاصلہ سے لفظ "ینبغی" دکھائی دیا اور بلا فصل ملا ہوا "لایجوز من غیرھم" نظر نہ آیا۔

(۲۹) ایسا ہی ظلم ایک اور تحریر فرنگی محلی نے عبارت شرح مواقف پر ڈھایا کہ اس میں لکھ دیا ہے: للامۃ ان ینصبوا فاقدھا 2 امت کو اختیار ہے کہ جس میں یہ شرطیں نہ ہوں اسے خلیفہ کردے،

انا للہ وانا الیہ راجعون۔ انہوں نے ابتداءً تین مختلف فیہ شرطیں بیان کیں، اصول و فروع میں مجتہد ہونا، امور جنگ میں ذی رائے ہونا، شجاع ہونا ان کی نسبت فرمایا کہ جن میں یہ شرطیں نہ ہوں امت انہیں بھی خلیفہ کر سکتی ہے، اس کے بعد شرط قرشیت لکھی اور اسے فرمایا یہ شرط یقینی قطعی ہے اور یہ اہلسنت کا مذہب ہے اس میں مخالف خارجی معتزلی ہیں، ان اختلافی شرائط پر جو اوپر کہا تھا اسے یہاں لگا لینا کس درجہ صریح تحریف کلام و اغوائے عوام ہے، اس کی نظیر یہی ہے کہ عالم فرمائے نماز کی شرطیں نجاست حقیقیہ سے جسم و ثوب و مکان کی طہارت ہے، یہ شرطیں بعض اوقات ساقط بھی ہو جاتی ہیں اور اس کی شرط قطعی یقینی نجاست حکمیہ سے طہارت ہے کہ وضو و غسل یا تیمم سے حاصل ہوتی ہے اس پر کوئی فرنگی محلی صاحب فتویٰ دیں کہ بعض اوقات بے وضو اور بحال جنابت بھی

1 عقائد نسفی مع شرح عقائد نسفی دارالاشاعت قندھار، افغانستان ص ۱۱۱ 2 شرح المواقف المرصد الرابع فی الامامۃ المقصد الثانی فی شروط الامامۃ منشورات الشریف رضی ۳۵۰/۸

The prayer becomes valid because the scholar said these conditions are sometimes dropped; which conditions did the scholar state and in what context did he apply them? And there is no power nor strength except with Allah, the High, the Magnificent. O Muslims! See how oppression is inflicted upon religion, Sunnah, creed, and nation, and then they show arrogance to the followers of Shari'ah. But the reality is that they are helpless; the support of falsehood comes only from falsehood, otherwise "Falsehood can neither create anything nor can it bring it back" (1) and falsehood would neither initiate nor return. (T: Slander against the researchers of Ahl al-Sunnah, slander against the Imam of Sunnah (Mercy be upon him), slander against the Shafi'is, slander against the Hanafis, enmity towards clear truths, seeking help from distortions, falsification of the Imams, destruction of the Ahl al-Sunnah, deviating from the consensus of the Companions, warring against the consensus of the Ummah; and then all this for what? Purely for nothing, purely useless, as mentioned above and you will hear from the opponent's own admission. And there is no power nor strength except with Allah, the High, the Magnificent.) (30) After saying all this, he concluded by saying, "Despite it being a matter open for discussion, I have never denied the condition of being Quraishi." Glory be to Allah! Lying to one's face! No consensus proven on this, no evidence from Hadith, rejected by the researchers of Ahl al-Sunnah, a deviation for the Imam of Sunnah, optional according to Shafi'i researchers, merely recommended according to Hanafi books. And what else does the denial of the condition entail? Does it have horns on its head? (31) Praise be to Allah! Since you do not deny the condition of being Quraishi, then certainly, according to you, a non-Quraishi cannot be a Caliph. And it is obviously known that our Turkish brothers are not Quraishi, so according to you, the Sultan of Turkey (may Allah Almighty support him) is not the Caliph of the Muslims; the Khilafat Committee is lying in the lap of destruction. But the question is, according to you, there is neither consensus, nor text (nass), nor Hanafi school, nor the acceptance of Ahl al-Sunnah regarding the condition of Caliphate. Then, by forcibly accepting it and ending the Turkish Caliphate, did you become a well-wisher of the Turks or their staunch enemy? Where have the senses of these national leaders gone that they consider such a big denier of the Caliphate as a supporter of the Caliphate? O Sir! Your great Mr. Azad clearly said in the welcome address at the Khilafat Deputation meeting in Delhi on January 16, 1920, "Even if one is punctual in prayer and keeps fasts, if he denies the Caliphate, he is outside the fold of Islam; this is a matter from

which, if separated, a Muslim cannot remain a Muslim." Second Badauni, presidential address of the Khilafat Conference.

Note 1: Akhbar-e-Madinah, 3 Jumada al-Ula 1338 AH, 25 January 1920 AD, Issue 7, Vol 9. Abdul Raza Hashmat Ali. Note 2: Meaning the sermon of the apologist Abdul Majid, 12 Hashmat Ali Razwi.

---

1 Al-Quran al-Karim 34/49 Page 224 of 712

फतावा रज़विया जिल्द चौदहवीं (14)

नमाज़ सही हो जाती है क्योंकि आलिम ने फ़रमाया है कि ये शर्तें बाज़ वक़्त साक़ित (ख़त्म) भी हो जाती हैं, आलिम ने किन शर्तों को फ़रमाया था और उन्होंने किस में लगाया? और अल्लाह के सिवा कोई ताक़त और कुव्वत नहीं है, जो बुलन्द और अज़ीम है। मुसलमानों! देखो दीन व सुन्नत और मज़हब व मिल्लत पर कैसा ज़ुल्म ढाया जा रहा है और फिर शरीअत के पैरोकारों को आँखें दिखाते हैं, मगर बात यह है कि वे मजबूर हैं; बातिल (असत्य) की ताईद बातिल से ही होती है, वर्ना "बातिल न कुछ नया पैदा कर सकता है और न उसे लौटा सकता है" (1) और न बातिल पहल करे और न वापस आए। (अनुवाद: अहले सुन्नत के शोधकर्ताओं पर इफ़्तरा (आरोप), इमाम-ए-सुन्नत (रहमतुल्लाह अलैहि) पर इफ़्तरा, शाफ़ईया पर इफ़्तरा, हनफ़िया पर इफ़्तरा, स्पष्ट सत्यों से शत्रुता, तहरीफ़ (फेरबदल) से मदद माँगना, आइम्मा (इमामों) की तकज़ीब (झुठलाना), अहले सुन्नत की तख़रीब (बर्बादी), सहाबा के इज्मा (सहमति) से किनाराकशी, उम्मत के इज्मा से जंग; और फिर यह सब किस लिए? महज़ बे-वजह, महज़ बेकार, जिसका ज़िक्र ऊपर आया और अभी ख़ुद मुख़ालिफ़ के इक़रार से सुनेंगे। और अल्लाह के सिवा कोई ताक़त और कुव्वत नहीं है, जो बुलन्द और अज़ीम है।) (30) यह सब कुछ कहकर अंत में यह कहा कि "बहस का विषय होने के बावजूद मैंने कभी कुरैशी होने की शर्त से इनकार नहीं किया"। सुब्हान अल्लाह! मुँह पर झूठ! इस पर कोई इज्मा साबित नहीं, हदीस से कोई दलील नहीं, अहले सुन्नत के शोधकर्ताओं के नज़दीक अस्वीकार्य, इमाम-ए-सुन्नत के लिए इससे विचलन, शाफ़ई शोधकर्ताओं के नज़दीक स्वैच्छिक, हनफ़ी किताबों के अनुसार महज़ मुस्तहब (पसंदीदा)। और क्या शर्त के इनकार के सिर पर सींग होते हैं? (31) अल्हम्दुलिल्लाह कि आपको कुरैशी होने की शर्त से इनकार नहीं है, तो यक़ीनन आपके नज़दीक ग़ैर-कुरैशी ख़लीफ़ा नहीं हो सकता। और यह ज़ाहिर है कि हमारे तुर्क भाई कुरैशी नहीं हैं, तो आपके नज़दीक तुर्की के सुल्तान (अल्लाह तआला उनकी मदद फ़रमाए) मुसलमानों के ख़लीफ़ा नहीं हैं; ख़िलाफ़त कमेटी तो विनाश की गोद में लेटी है। लेकिन सवाल यह है कि आपके नज़दीक तो ख़िलाफ़त की शर्त पर न तो इज्मा है, न नस (धर्मग्रंथ का पाठ), न हनफ़ी मज़हब और न ही अहले सुन्नत की स्वीकार्यता, फिर ज़बरदस्ती इसे मानकर तुर्की ख़िलाफ़त को ख़त्म करके आप तुर्कों के खैरख़्वाह (हितैषी) हुए या पक्के बदख़्वाह (दुश्मन)। इन राष्ट्रीय नेताओं के होश कहाँ चले गए हैं कि इतने बड़े ख़िलाफ़त के मुनकिर (इनकार करने वाले) को ख़िलाफ़त का हामी समझ रहे हैं। ऐ जनाब! आपके बड़े मिस्टर आज़ाद तो दिल्ली में 16 जनवरी 1920 ई. को ख़िलाफ़त डेलीगेशन के जलसे में स्वागत भाषण में

साफ़ कह चुके हैं कि "चाहे नमाज़ का पाबंद हो, रोज़े रखता हो, लेकिन अगर ख़िलाफ़त का मुनकिर हो तो दायरे इस्लाम से ख़ारिज है, यह वह मसला है कि इससे अलग होकर मुसलमान मुसलमान नहीं रह सकता"। दूसरे बदायूँनी ख़ुतबा-ए-सदारत ख़िलाफ़त कॉन्फ्रेंस।

ए 1: अख़बार-ए-मदीना 3 जमादि-उल-उला 1338 हिजरी, 25 जनवरी 1920 ई., नंबर 7, जिल्द 9। अब्दुल रज़ा हशमत अली। ए 2: यानी मुतज़र अब्दुल माजिद का ख़ुतबा 12 हशमत अली रज़वी।

---

1 अल-क़ुरआन अल-करीम 34/49 Page 224 of 712

نماز صحیح ہو جاتی ہے کہ عالم نے فرمایا ہے کہ یہ شرطیں بعض وقت ساقط بھی ہو جاتی ہیں، عالم نے کن شرطوں کو فرمایا تھا اور انہوں نے کس میں لگایا ولاحول ولاقوۃ الاباللہ العلی العظیم۔ مسلمانو! دیکھو دین وسنت ومذہب وملت پر کیسا کیا ظلم جوتے جاتے ہیں اور پھر پیروانِ شریعت کو آنکھیں دکھاتے ہیں، مگر ہے یہ کہ مجبور ہیں باطل کی تائید باطل ہی سے ہوتی ہے ورنہ "وَمَا یُبْدِئُ الْبَاطِلُ وَمَا یُعِیدُ"۱ اور باطل نہ پہل کرے اور نہ پھر کر آئے۔ت) محققین اہلسنت پر افتراء، امام سنت علیہ الرحمہ پر افتراء، شافعیہ پر افتراء، حنفیہ پر افتراء، واضحات سے عناد، تحریف سے استمداد، ائمہ کی تکذیب، اہلسنت کی تخریب، اجماع صحابہ سے برکنار، اجماع امت سے برسپر پیکار، اور پھر یہ سب کس لئے محض بلاوجہ محض بیکار، جس کا بیان اوپر گزرا اور ابھی خود مخالف کے اقرار سے سنئے گا ولا حول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم۔ (۳۰) یہ سب کچھ کہہ کر خاتمہ اس پر کیا کہ "باوجود بحث طلب ہونے کے میں نے کبھی اشتراط قرشیت سے انکار نہیں کیا "سبحان اللہ دروغ گوئی برروئے من، اس پر اجماع ثابت نہیں، حدیث سے دلیل نہیں، محققین اہلسنت کو نا مقبول، امام سنت کو بیکر اس سے عدول، محققین شافعیہ کے نزدیک اختیاری، کتب حنفیہ سے محض استحبابی۔ اور کیا انکار شرطیت کے سر پر سینگ ہوتے ہیں۔ (۳۱) الحمدللہ کہ آپ کو شرط قرشیت سے انکار نہیں تو ضرور آپ کے نزدیک غیر قرشی خلیفہ نہیں ہو سکتا اور بداہتہً معلوم کہ ہمارے ترک بھائی قرشی نہیں تو آپ کے نزدیک سلطانِ ترکی ایدہ اللہ تعالیٰ خلیفۃ المسلمین نہیں خلافت کمیٹی تو فنا کی گود میں لیٹی، مگر سوال یہ ہے کہ آپ کے نزدیک تو شرطِ خلافت پر نہ اجماع نہ نص نہ مذہب حنفیہ نہ مقبولِ اہلسنت، پھر زبردستی اسے مان کر خلافت ترک فنا کر کے آپ ترک کے خیر خواہ ہوئے یا پکے بدخواہ۔ ان قومی لیڈروں کے حواس کدھر گئے ہیں

کہ اتنے بڑے منکرِ خلافت کو حامیِ خلافت سمجھ رہے ہیں، اے جناب! آپ کے بڑے مسٹر آزاد تو دہلی میں ۱۶ جنوری ۱۹۲۰ء کو خلافت ڈیپوٹیشن کے جلسہ میں خیر مقدم میں صاف کہہ چکے ہیں کہ "اگرچہ نماز کا پابند ہو، روزے رکھتا ہو، لیکن اگر خلافت سے منکر ہو تو دائرہ اسلام سے خارج ہے، یہ وہ مسئلہ ہے کہ اس سے الگ ہو کر مسلمان مسلمان نہیں رہ سکتا"۔ دوسرے بدایونی خطبہ صدارت خلافت کانفرنس

عہ ۱: اخبار مدینہ ۳ جمادی الاولیٰ ۱۳۳۸ھ ۲۵ جنوری ۱۹۲۰ء نمبر ۷ جلد ۹۔ عبدالرضا حشمت علی عہ ۲: یعنی متذر عبد الماجد کا خطبہ ۱۲ حشمت علی رضوی۔

Fatawa Rizvia Volume 14

In the meeting held in September 1920, it is said: "If any Muslim intentionally avoids helping with the issue of Khilafat and refrains from taking an interest in it, I will have no hesitation in calling him a Kafir." Now look at this Takfir (labeling as infidel) from Azad, this bellicose speech from Badauni—does it make you free from Islam and bound to Kufr, or are you among the general exceptions of the "Azad Law"? That law is only for dark-skinned people.

(32) Then he said, "In fact, we have never let go of the specific condition of descent from the Messenger at any point." This, whether out of necessity or priority, is even beyond the Raafidi school; they also only stipulate being Hashimite to deny the caliphate of the three Caliphs (may Allah be pleased with them). By stipulating descent, you have rejected the caliphate of Mawla Ali. And on the second premise, what relation did it have with the discussion? Is Qurayshite descent also only in the rank of priority? If so, this is the school of Ka'bi Mu'tazili, and you just rejected it by saying you never denied the requirement of Qurayshite descent. Or if Qurayshite descent is obligatory, ask for the ruling from your own party—look, Mr. Azad Badauni has already issued a fatwa of Kufr. In any case, what benefit did this "in fact" provide?

(33) Then he said: "The discussion here is not about Khilafat among the Quraysh; here the issue is rebellion against a Muslim Caliph." He called him a Caliph without Qurayshite descent and the discussion of 'Khilafat among the Quraysh' did not come up. He spoke after understanding something.

(34) If "rebellion" and "Khilafat" are domestic terms, they are of no use. And if Sharia meanings are intended, can you explain the meaning of this statement from the Imams which they have written for hundreds of years regarding rulers? It is found in 'Fusul Imadi', 'Durr al-Muntaqi Sharh al-Multaqa', 'Tahdhib Qalansi', 'Jami' al-Fusulayn', and 'Tahtawi ala al-Durr al-Mukhtar', etc.:

[Haza kana fi zamanihim wa amma fi zamanina fal-hukmu lil-ghalabati fa-lanna al-kulla yatlubuna al-dunya fala yudra al-adilu min al-baghi[1]-] - Meaning, this distinction that so-and-so is just and the other is a rebel belonged to former times; in our time, the ruling is based on dominance because everyone is seeking worldly gain, so there is no distinction between the just and the rebel.

(35) At the beginning, he said: "Ahl al-Sunnah consider obedience to a dominant Muslim who lacks the conditions as obligatory and his leadership (Imamate) as valid."

If by Imamate, Khilafat is meant—as is apparent—then it is absolutely rejected, as clearly explained previously. And if sultanate (rule) is meant, then it is correct. But the submission is that when the issue was such—and indeed it was—that even the rule of a dominant one is valid and obedience is obligatory, then what was the need to unnecessarily raise the issue of Khilafat, against the consensus of the Sahaba and the Ummah?

Note: See Hamdam newspaper, 12 September 1920.

[1] Al-Durr al-Muntaqi referencing Fusul al-Imadi on the margins of Majma' al-Anhur, Chapter on Rebels, Dar Ihya al-Turath al-Arabi, Beirut, 1/299.

फ़तावा रिज़विया जिल्द चौदह (14)

सितंबर 1920 में आयोजित [बैठक] में कहा गया है कि: "अगर जानबूझकर (अमदन) कोई मुसलमान खिलाफ़त के मसले की मदद से परहेज़ करे और उसमें दिलचस्पी लेने से कतराए, तो मुझे उसे काफ़िर कहने में किसी किस्म का पस-ओ-पेश (संकोच) न होगा।" अब देखिये आज़ाद की यह तकफ़ीर, बदायूँनी का यह जंगी भाषण आपको भी इस्लाम से आज़ाद और कुफ़्र का पाबंद बनाता है, या आप आज़ाद लॉ के आम अपवादों में से हैं? वह कानून सिर्फ काले लोगों के लिए है।

(32) फिर कहा "बल्कि हमने तो किसी भी मौके पर रसूल की जुज़इयत (वंश) की विशेषता को हाथ से नहीं छोड़ा है"। यह, चाहे अनिवार्यता (वजुबन) हो या प्राथमिकता (औलवियत), राफ़िज़ी मज़हब से भी बढ़कर है; वे भी केवल इसलिए हाशिमी होने की शर्त लगाते हैं ताकि तीनों खलीफाओं (रज़ि.) की खिलाफत का इनकार कर सकें। आपने जुज़इयत की शर्त लगाकर मौला अली की खिलाफत रद्द कर दी। और दूसरी सूरत में, इसका बहस से क्या ताल्लुक हुआ? क्या कुरैशियत भी सिर्फ़ प्राथमिकता के दर्जे में है? यदि हाँ, तो यह कअबी मोतज़ली का मज़हब हुआ, और इसका खंडन अभी आपने यह कहकर किया था कि मैंने कभी कुरैशियत की शर्त से इनकार नहीं किया। या यदि कुरैशियत वाजिब है, तो अपनी ही पार्टी से अपना हुक्म पूछिये—देखिये मिस्टर आज़ाद बदायूँनी कुफ़्र का फ़तवा लगा चुके हैं। बहरहाल, इस "बल्कि" ने क्या फायदा पहुँचाया?

(33) फिर कहा "यहाँ 'खिलाफत फ़िल कुरैश' में बहस नहीं है, यहाँ मुस्लिम खलीफ़ा पर बगावत का मसला है"। बिना कुरैशियत के खलीफ़ा कहा और 'खिलाफत फ़िल कुरैश' की बहस नहीं आई। कुछ भी समझ कर फरमाया।

(34) बगावत और खिलाफत अगर घरेलू शब्दावलियाँ हैं तो उनसे काम नहीं चलेगा, और अगर शरई मायने मुराद हैं तो क्या आप इमामों के उस इरशाद का मतलब बता सकेंगे जो उन्होंने सैकड़ों सालों से सुल्तानों के बारे में लिखा है? वह जो 'फ़ुसूल इमादी', 'दुर्रुल मुंतक़ी शरह मुल्तक़ा', 'तहज़ीब क़लानसी', 'जामेउल फ़ुसूलैन' और 'तहतावी अलद दुर्रुल मुख़्तार' वगैरह में है:

[हज़ा काना फ़ी ज़मानिहिम व अम्मा फ़ी ज़मानिना फल-हुक्मु लिल-ग़लबति फ़-लन्ना अल-कुल्ला यतलुबूना अद-दुनिया फ़ला युदरा अल-आदिलु मिन अल-बाग़ी[1]-] — यानी यह अंतर कि फलाँ न्यायप्रिय है और दूसरा विद्रोही, पुराने ज़माने में था; हमारे वक्त में वर्चस्व का हुक्म है क्योंकि सब दुनिया की चाहत रखने वाले हैं, तो न्यायप्रिय और विद्रोही का कोई भेद नहीं।

(35) शुरुआत में कहा "अहल-ए-सुन्नत, शर्तों से वंचित वर्चस्व वाले मुसलमान की आज्ञाकारिता को फ़र्ज़ और इमामत को दुरुस्त मानते हैं"। इमामत से अगर खिलाफ़त मुराद हो—जैसा कि यही ज़ाहिर है—तो यह कतई तौर पर अस्वीकार्य (मरदूद) है, जिसका स्पष्ट विवरण पहले गुज़रा। और अगर सल्तनत (शासन) मुराद है तो यह सही है, मगर गुज़ारिश यह है कि जब मसला ऐसा ही था—और बेशक था—कि वर्चस्व वाले की सल्तनत भी सही और इताअत वाजिब है, तो फिर क्या ज़रूरत थी कि खामख्वाह खिलाफ़त का मसला छेड़ा जाए, जो सहाबा और उम्मत के इज्मा (आम सहमति) के खिलाफ है?

हवाला: देखो हमदम अखबार, 12 सितंबर 1920 ई.

[1] दुर्रुल मुंतक़ी बहवाला फ़ुसूलुल इमादी, मज्मउल अनहुर के हाशिये पर, बाबुल बुगात, दार इह्याउत तुरास अल-अरबी, बेरुत, 1/299

पृष्ठ 225 का 712

منعقدہ ستمبر ۲۰ء میں ہے کہ "اگر عمداً کوئی مسلمان مسئلہ خلافت کی امداد سے گریز اور اس میں دلچسپی لینے سے احتراز کرے تو مجھے اسے کافر کہنے میں کسی قسم کا پس و پیش نہ ہوگا"۔ اب دیکھئے یہ آزاد والی تکفیر، یہ بدایونی جنگی تقریر آپ کو بھی اسلام سے آزاد و کفر کا پابند بناتی ہے یا آپ آزاد لاء کے مستثنیاتِ عامہ میں ہیں، وہ قانون صرف کالے لوگوں کے لئے ہے۔

(۳۲) پھر کہا "بلکہ ہم نے تو کسی موقع پر بھی خصوصیت جزئیت رسول کو ہاتھ سے نہیں چھوڑا ہے" وجوبا یا اولویۃ اول مذہب روافض سے بھی بڑھ کر ہے وہ بھی صرف ہاشمیت شرط کرتے ہیں کہ خلفائے ثلاثہ رضی اللہ تعالیٰ عنہم کی خلافت سے انکار کریں، آپ نے جزئیت شرط کر کے مولا علی کی خلافت رد کر دی اور بر تقدیر دوم اسے مبحث سے کیا علاقہ ہوا کیا قریشیت بھی صرف مرتبہ اولویت میں ہے تو یہ کعبی معتزلی کا مذہب ہوا اور اس کا رد ابھی آپ نے کہا تھا کہ میں کبھی اشتراط قریشیت سے انکار نہ کیا، یا قریشیت واجب ہے تو اپنی پارٹی سے اپنا حکم پوچھئے، وہ دیکھئے مسٹر آزاد بدایونی کفر کا فتویٰ لگا چکے، بہر حال اس بلکہ نے کیا فائدہ دیا۔

(۳۳) پھر کہا "یہاں خلافۃ فی القریش میں بحث نہیں یہاں خلیفہ مسلم پر بغاوت کا مسئلہ ہے" بے قریشیت خلیفہ کہا اور خلافۃ فی القریش کی بحث نہ آئی۔ کچھ بھی سمجھ کر فرمائی۔

(۳۴) بغاوت خلافت اگر خانگی اصطلاحیں ہیں تو ان سے کام نہیں، اور اگر معانی شرعیہ مراد ہیں تو کیا آپ اس ارشاد ائمہ کا مطلب بتا سکیں گے جو انہوں نے صدہا سال سے سلاطین کی نسبت

لکھا، وہ جو فصول عمادی و درمنتقی شرح ملتقی و تہذیب قلانسی و جامع الفصولین و طحطاوی علی الدر المختار وغیرہا میں ہے:

هذا كان في زمانهم واما في زماننا فالحكم للغلبة فلان الكل يطلبون الدنيا فلا يدرى العادل من الباغي[1]۔ یعنی یہ امتیاز کہ فلاں عادل ہے اور دوسرا باغی زمانہ سابق میں تھا ہمارے وقت میں غلبہ کا حکم ہے اس لئے کہ سب دنیا طلب ہیں تو عادل و باغی کا امتیاز نہیں۔

(۳۵) آغاز میں کہا "اہل سنت، مسلم متغلب فاقد الشروط کی اطاعت کو فرض اور امامت کو درست مانتے ہیں"۔ امامت سے اگر خلافت مراد ہو جیسا کہ یہی ظاہر ہے تو قطعاً مردود جس کا روشن بیان گزرا اور اگر سلطنت مقصود ہو تو حق ہے مگر گزارش یہ ہے کہ جب مسئلہ یوں تھا اور بیشک تھا کہ متغلب کی بھی سلطنت صحیح اور اطاعت واجب، تو کیا ضرورت تھی کہ خواہی نخواہی مسئلہ خلافت چھیڑا جائے اجماعِ صحابہ و امت

عہ: دیکھو اخبار ہمدم ۱۲ ستمبر ۱۹۲۰ء

[1] الدر المنتقی بحوالہ فصول العمادی علی ہامش مجمع الانہر باب البغاۃ دار احیاء التراث العربی بیروت ۲۹۹/۱

Fatawa Razawiyya, Volume 14

Should the school of Ahl-e-Sunnat wa Jama'at be torn apart? Was it not obligatory to support the Sultan of Islam, rather the greatest of the current Sultans of Islam, to the best of one's ability? Apparently, in this division among Muslims, contrary to the consensus of the Companions and the Imams of the religion, and in opposition to the school of Ahl-e-Sunnat wa Jama'at and agreement with the Kharijites and other people of misguidance, consider three benefits:

Firstly, hidden opposition under the guise of supporting the Turks, based on friendly agreement with Wahabis and Deobandis. Wahabis and Deobandis consider the Turks to be polytheists equal to Abu Jahl, just as they consider all Ahl-e-Sunnat. Therefore, they are staunch enemies in their hearts, and the enemy of a friend is one's own enemy. Thus, they raised their voices in support in a way that creates opposition.

Secondly, to vent their frustration against their jealous rivals within the Ahl-e-Sunnat. It was known that neither they nor others could do anything. Merely calling empty shouting "support" was the plan. People of gathering and religion would either consider the fruitless clamor vain and remain content with focusing only on Allah, or if they wished to participate, the school of Ahl-e-Sunnat is dearer to them than anything else. Religion is the thing for them. Therefore, use such provocative words that are against the school of Ahl-e-Sunnat so that they do not participate. And one gets the chance to say: "Look, they have no sympathy for Muslims, they are joined with the Christians (God forbid)," so that the public turns against them and the clutches of Deobandism and Wahabism are strengthened.

Thirdly, support for the Turks is merely a deceptive screen. The real objective is to taste the slavery of Hindus and Swaraj, as clarified by big leaders. Take the heavy name of "Khilafat" so that public donations pour in, and the work of "liberating the sacred lands of Ganga and Jamna" proceeds.

O follower of polytheists in the assembly of Zamzam, This path you are walking leads to Ganga and Jamna. (O follower of polytheists! You cannot reach Zamzam; the path you are walking goes towards Ganga and Jamna. - T)

We ask Allah for forgiveness and well-being.

May mercy be upon the Turkish Sultans of Islam. They were and are themselves Ahl-e-Sunnat. How could opposition to them be tolerated? They did not claim the Sharia Caliphate for themselves; they called themselves and were called Sultan. In this

regard, the blessing of religion gave them that beloved title which was no less charming than "Commander of the Faithful" and "Caliph of Muslims," i.e., "Servant of the Two Holy Shrines." Would these titles not suffice until the religion and consensus of the Ahl-e-Sunnat were crushed underfoot?

क्या अहले सुन्नत व जमाअत के मज़हब को उजाड़ दिया जाए? क्या इस्लाम के सुल्तान, बल्कि वर्तमान इस्लाम के महानतम सुल्तानों की अपनी सामर्थ्य के अनुसार सहायता करना अनिवार्य नहीं था? स्पष्ट रूप से, मुसलमानों के इस विभाजन में, जो सहाबा और धर्म के इमामों की सहमति के विरुद्ध है, और अहले सुन्नत व जमाअत के मज़हब के विरोध और खारजियों व अन्य पथभ्रष्ट लोगों के साथ सहमति में है, तीन लाभों पर विचार करें:

पहला, तुर्कों के समर्थन के पर्दे में गुप्त विरोध, जो वहाबियों और देवबंदियों के साथ मैत्रीपूर्ण सहमति पर आधारित है। वहाबी और देवबंदी तुर्कों को अबू जहल के समान मुशरिक (बहुदेववादी) मानते हैं, जैसे वे सभी अहले सुन्नत को मानते हैं। इसलिए वे दिल से उनके कट्टर दुश्मन हैं, और दोस्त का दुश्मन अपना दुश्मन होता है। इसलिए, उन्होंने समर्थन में अपनी आवाज़ इस तरह उठाई जिससे विरोध पैदा हो।

दूसरा, अहले सुन्नत के अपने ईर्ष्यालु विरोधियों के प्रति अपनी भड़ास निकालना। यह ज्ञात था कि न वे स्वयं और न ही अन्य कुछ कर सकते थे। केवल खाली शोर-शराबे का नाम समर्थन रखना ही योजना थी। महफ़िल और धर्म के लोग या तो निष्फल कोलाहल को व्यर्थ जानकर केवल अल्लाह की ओर ध्यान देने पर संतुष्ट रहेंगे, या यदि वे शायद भाग लेना चाहें, तो अहले सुन्नत का मज़हब उन्हें हर चीज़ से अधिक प्रिय है। मज़हब ही उनके लिए सब कुछ है। इसलिए ऐसे भड़काऊ शब्दों का प्रयोग करो जो अहले सुन्नत के मज़हब के विरुद्ध हों ताकि वे शामिल न हों। और यह कहने का अवसर मिल जाए कि "देखो, उन्हें मुसलमानों के प्रति कोई सहानुभूति नहीं है, वे तो (ईश्वर न करे) ईसाइयों से मिले हुए हैं," ताकि जनता उनके विरुद्ध हो जाए और देवबंदियत व वहाबियत के चंगुल मज़बूत हों।

तीसरा, तुर्कों का समर्थन तो केवल एक धोखे का पर्दा है। वास्तविक उद्देश्य हिंदुओं की गुलामी और स्वराज का स्वाद चखना है, जैसा कि बड़े नेताओं ने स्पष्ट कर दिया है। "खिलाफ़त" का भारी-भरकम नाम लो ताकि जनता से खूब चंदा मिले और "गंगा-जमुना की पवित्र भूमियों को आज़ाद कराने" का काम चले।

ऐ ज़मज़म की महफ़िल में मुशरिकों के पीछे चलने वाले, यह रास्ता जिस पर तू चल रहा है, गंगा और जमुना की ओर जाता है। (ऐ मुशरिकों के अनुयायी! तू ज़मज़म तक नहीं पहुँच सकता, जिस रास्ते पर तू चल रहा है वह गंगा और जमुना को जाता है। - त)

हम अल्लाह से माफ़ी और कुशलता की प्रार्थना करते हैं।

तुर्की के इस्लामी सुल्तानों पर रहमतें हों, वे स्वयं अहले सुन्नत थे और हैं। उनके प्रति विरोध कैसे सहन किया जा सकता था? उन्होंने स्वयं शरीयत आधारित खिलाफत का दावा नहीं किया; उन्होंने स्वयं को सुल्तान कहा और सुल्तान ही कहलाया। इस संबंध में धर्म की बरकत ने उन्हें वह प्यारा खिताब दिलाया जो "अमीरुल मोमिनीन" और "खलीफतुल मुस्लिमीन" से कम आकर्षक नहीं था, यानी "खादिमुल हरमैन अश-शरीफैन"। क्या इन खिताबों से काम नहीं चलता था जब तक कि अहले सुन्नत के मज़हब और आम सहमति को पैरों तले न कुचला जाता?

पृष्ठ 712 का 226

اکھیڑا جائے، مذہبِ اہلسنت و جماعت ادھیڑا جائے، سلطانِ اسلام بلکہ اعظمِ سلاطینِ موجودہ اسلام کی اعانت بقدرِ قدرت کیا واجب نہ تھی، ظاہرًا اس شقِ مسلمین وردِ اجماعِ صحابہ وائمہ دین و مخالفتِ مذہبِ اہلسنت و جماعت و موافقتِ خوارج و غیر ہم اہلِ ضلالت میں تین فائدے سوچیے:

اولاً در پردہ حمایتِ ترکوں سے مخالفت جس پر باعثِ وہابیہ و دیوبندیہ سے یارانہ موافقت، وہابی و دیوبندی ترکوں کو ابو جہل کے برابر مشرک جانتے ہیں جیسا کہ تمام اہلسنت کو یوں ہی مانتے ہیں لہذا دل میں ان کے پکے دشمن ہیں اور دوست کا دشمن اپنا دشمن، اس لئے ان کی حمایت اس آواز سے اٹھائی جس میں مخالفت پیدا ہو۔

ثانیاً اپنے حسودین اہلسنت سے بخار نکالنا، معلوم تھا کہ کر تو کچھ نہیں سکتے نہ خود نہ وہ، خالی چیخ پکار کا نام حمایت رکھنا ہے، اہلِ محفل و دین اول تو غوغائے بے ثمر کو خود ہی عبث جان کر صرف توجہ الیٰ اللہ پر قانع رہیں گے اور اگر شاید شرکت چاہیں تو انہیں مذہبِ اہلسنت ہر شئی سے زیادہ عزیز ہے مذہب ہی ان کے نزدیک چیز ہے لہذا ایسے لفظ کی جلاہٹ ڈالو جو خلافِ مذہبِ اہلسنت ہو کہ وہ شریک ہوتے ہوں تو نہ ہوں، اور کہنے کو موقع مل جائے کہ دیکھئے انہیں مسلمانوں سے ہمدردی نہیں یہ تو معاذ اللہ نصاریٰ سے ملے ہوئے ہیں تاکہ عوام ان سے بھڑکیں اور دیوبندیت و وہابیت کے پنجے جمیں۔

ثالثاً ترکوں کی حمایت تو محض دھوکے کی ٹٹی ہے اصل مقصود بغلامیِ ہنود وسوراج کی چکھبی ہے، بڑے بڑے لیڈروں نے جس کی تصریح کر دی ہے بھاری بھر کم خلافت کا نام لو عوام پھر ہی چندہ خوب ملے اور گنگا و جمنا کی مقدس زمینیں آزاد کرانے کا کام چلے

اے پسِ روِ مشرکان بزمِ زم زمی کیں رہ کہ تو میروی بہ گنگ و جمن ست (اے مشرکوں کے پیرو کار! تو زم زم تک نہیں پہنچ سکتا جس راہ پر تو چل رہا ہے یہ گنگا و جمنا کو جاتا ہے۔ ت)

نسأل اللہ العفو والعافیة

ترکی سلاطینِ اسلام پر رحمتیں ہوں وہ خود اہلسنت تھے اور ہیں مخالفت انہیں کیونکر گوارا ہوتی، انہوں نے خود خلافتِ شرعیہ کا دعویٰ نہ فرمایا اپنے آپکو سلطان ہی کہا سلطان ہی کہلوایا اس لحاظ مذہب کی برکت نے انہیں وہ پیارا خطاب دلایا کہ امیر المؤمنین و خلیفۃ المسلمین سے دلکشی میں کم نہ آیا یعنی خادم الحرمین الشریفین، کیا ان القاب سے کام نہ چلتا جب تک مذہب و اجماعِ اہلسنت پاؤں کے نیچے نہ کچلتا

Fatawa Rizvia, Volume 14

We seek refuge in Allah from what does not please Him, and peace and blessings be upon His Chosen One, his family, and his noble, guided companions.

Third Chapter A critical analysis of Mr. Abul Kalam Azad's deceptions and ravings in the Khilafat treatise.

These 35 forceful refutations were written spontaneously regarding the 15-line text of the presidential address of Farangi Mahal. Now, with the help of Allah, a few words will also be presented regarding the writing of their great 'Azad' leader, and success is from Allah. The numbering sequence will continue as it is, for "some of them are like others"; here the discourse is on several topics.

First Discourse: Mr.'s rejection of religion through speculative fallacies.

(36) Mr. Azad has emphasized strongly that "Islam came to abolish national distinctions; how then can it restrict the Caliphate to the Quraysh?" This objection is not Mr. Azad's original thought; he learned it from the wicked Kharijites.

"Thus did those before them say words like theirs. Their hearts are all alike."[1] - Just as those before them said the same, their hearts are similar.

The Kharijites also raised this same objection, which the Ahl-us-Sunnah refuted. It is stated in Al-Maqasid:

It is a condition that the Imam (Caliph) must be from the Quraysh. The Kharijites disagreed on this, arguing that lineage carries no weight in matters of state and religious welfare. The Ahl-us-Sunnah refuted this by stating that nobility of lineage definitely has an impact, as it facilitates consensus among the subjects' opinions and makes them obey from the heart with joy. There is no lineage more noble than the Quraysh, especially since the Best of Prophets (peace and blessings of Allah be upon him) emerged from among them. (Summarized)[2]

[1] Al-Quran Al-Karim 2:118 [2] Al-Maqasid with Sharh al-Maqasid, Chapter 4, Discourse 2, Dar al-Ma'arif al-Nu'maniyyah, Lahore, 3/277

फ़तावा रिज़विया, खंड 14

हम अल्लाह की पनाह माँगते हैं उन चीज़ों से जो उसे पसंद नहीं, और दुरूद व सलाम हो उसके मुस्तफ़ा (चुने हुए नबी) पर और उनकी आल और उनके नेक हिदायत पाने वाले साथियों पर।

तीसरा खंड ख़िलाफ़त के लेख में मिस्टर अबुल कलाम आज़ाद के धोकों और अनर्गल बातों का खंडन।

ये 35 कड़े प्रहार फ़रंगी महल के अध्यक्षीय भाषण के15 पंक्तियों के लेख पर बिना तैयारी के लिखे गए थे। अब अल्लाह की मदद से, उनके बड़े 'आज़ाद' नेता साहब की लेखनी पर भी कुछ शब्द प्रस्तुत किए जाएँगे, और कामयाबी अल्लाह की तरफ़ से है। क्रमांक वही रहेगा क्योंकि "वे एक-दूसरे जैसे ही हैं", यहाँ चर्चा कुछ विषयों पर है।

पहला शोध: मिस्टर के काल्पनिक प्रलाप से धर्म का खंडन।

(36) मिस्टर आज़ाद ने इस बात पर बहुत ज़ोर दिया है कि "इस्लाम तो राष्ट्रीय भेदों को मिटाने आया है, फिर वह ख़िलाफ़त को कुरैश के लिए कैसे खास कर सकता है?" यह आपत्ति मिस्टर आज़ाद की अपनी उपज नहीं है, बल्कि उन्होंने इसे दुष्ट ख़ारजियों से सीखा है।

"इसी तरह उनके पहले के लोगों ने भी उन्हीं की जैसी बातें कही थीं। उनके दिल एक जैसे हैं।"[1] — इसी तरह उनके पूर्वजों ने भी उनकी तरह की बातें कही थीं, उनके दिल एक जैसे हैं।

ख़ारजियों ने भी यही आपत्ति की थी जिसका सुन्नी संप्रदाय (अहले सुन्नत) ने खंडन किया। 'मक़ासिद' में लिखा है:

इमाम (ख़लीफ़ा) का कुरैशी होना शर्त है और ख़ारजियों ने इसमें विरोध किया इस दलील के साथ कि शासन और धर्म के मामलों में वंश का कोई महत्व नहीं है। अहले सुन्नत ने इसका खंडन किया कि वंश की कुलीनता का निश्चित रूप से प्रभाव पड़ता है ताकि प्रजा की राय उस पर सहमत हो और वे दिल से उसकी आज्ञा का पालन करें। और कुरैश से बढ़कर कोई कुलीन नहीं है, विशेष रूप से उस स्थिति में जब सर्वश्रेष्ठ नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) उन्हीं में से प्रकट हुए। (संक्षिप्त)[2]

[1] अल-क़ुरआन अल-करीम 118/2 (2:118) [2] मक़ासिद मा शरह अल-मक़ासिद, अध्याय 4, शोध 2, दारुल मआरिफ़ अल-नुमानिया, लाहौर, 3/277

فتاویٰ رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

نعوذ باللہ ممّا لا یرضاہ والصلوٰۃ والسلام علی مصطفاہ وآلہ وصحبہ الاکارم الھداہ۔

فصل سوم رسالہ خلافت میں مسٹر ابوالکلام آزاد کی تلبیسات و ہذیانات کی خدمہ نگاری

یہ ۳۵ رد قاہر خطبہ صدارت فرنگی محل کی ۱۵ سطری تحریر پر قلم برداشتہ تھے، اب بعونہ تعالیٰ چار حرف ان کے بڑے آزاد لیڈر صاحب کی تحریر پر بھی گزارش ہوں و باللہ التوفیق۔ اور سلسلہ شمار وہی رہے کہ بعضھم من بعض یہاں کلام چند مباحث پر ہے۔

مبحث اول: مسٹر کا قیاسی ڈھکوسلے سے دین کو رد کرنا

(۳۶) مسٹر آزاد نے بڑا زور اس پر دیا ہے کہ "اسلام تو قومی امتیاز کے اٹھانے کو آیا ہے پھر وہ خلافت کو قریش کے لئے کیسے خاص کرسکتا ہے" یہ اعتراض مسٹر آزاد کا طبع زاد نہیں خارجی خبیثوں سے سیکھا ہے،

" کَذٰلِکَ قَالَ الَّذِیْنَ مِنْ قَبْلِھِمْ مِّثْلَ قَوْلِھِمْ ط تَشَابَھَتْ قُلُوْبُھُمْ ط "1_ یونہی ان کے اگلوں نے انہیں کی سی کہی تھی ان کے دل ایک سے ہیں۔

خارجیوں نے بھی یہی اعتراض کیا تھا جس کا اہلسنت نے رد کیا، مقاصد میں ہے:

یُشْتَرَطُ کَوْنُہُ قُرَشِیًّا خَالَفَتِ الْخَوَارِجُ لِاَنَّہُ لَا عِبْرَۃَ بِالنَّسَبِ فِیْ مَصَالِحِ الْمُلْکِ وَالدِّیْنِ وَرُدَّ بِاَنَّ لِشَرَفِ الْاَنْسَابِ اَثَرًا فِیْ جَمِیْعِ الْاٰرَاءِ وَبَذْلِ الطَّاعَۃِ وَلَا اَشْرَفَ مِنْ قُرَیْشٍ سِیَّمَا وَقَدْ ظَھَرَ مِنْھُمْ خَیْرُ الْاَنْبِیَاءِ (ملخصاً) 2

امام کا قریشی ہونا شرط ہے اور خارجیوں نے اس میں خلاف کیا اس دلیل سے کہ مصالح سلطنت و دین میں نسب کا کچھ اعتبار نہیں، اہلسنت نے اس کا رد کیا کہ ضرور شرف نسب کو اس میں اثر ہے کہ رعایا کی رائیں اس پر اتفاق کریں اور دل خوشی سے اس کے مطیع ہوں، اور قریش کے برابر کوئی شرف نہیں خصوصا اس حالت میں کہ افضل الانبیاء صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم نے انہیں میں سے ظہور فرمایا۔ (ملخصاً)

1 القرآن الکریم ۱۱۸/۲ 2 مقاصد مع شرح المقاصد الفصل الرابع المبحث الثانی دارالمعارف النعمانیہ لاہور ۳ / ۲۷۷

Fatawa Rizvia, Volume 14

It is mentioned in Sharh-ul-Maqasid:

[Arabic Box Left]: "For this reason, it has been prevalent throughout the ages that the kingship remains in a specific tribe, to the extent that its transfer from them is seen as a major event and a wondrous coincidence. And no one is more worthy of this than the Quraysh, who are the most noble of people, especially since the seal of messengership was limited to them, and from them spread the eternal Shari'ah until the Day of Judgment." [Urdu Box Right]: Due to this consideration of lineage, it has been prevalent in all eras that sovereignty belongs to a specific tribe, to the extent that the transfer of sovereignty from it to another tribe is considered a difficult task and a strange coincidence. No one is more deserving of it than the Quraysh because they are the noblest of all the world, especially now that prophethood ended with them and from them spread the Sharia which will remain until the Day of Resurrection.

Let the blessed book 'Araat-ul-Adab li Fazil-un-Nasab' be studied; to what extent numerous Hadiths have considered the merit of lineage in various places. Even the ignorant ones pretending to be scholars would not be unaware of the consideration of compatibility (Kafa'ah) in marriage according to Sharia, which resounds in all books of Fiqh. There are Hadiths mentioned regarding it, and verses and Hadiths forbid anyone from forgetting knowledge, piety, and religious virtues and boastfully puffing up purely on lineage.

(73) Mister saved his life from the Hadiths 'The Imams are from Quraysh' and 'This matter (caliphate) will remain in Quraysh'[2] by saying that "This is not a prophetic command that establishes consideration of lineage's merit in rulings, but merely a prophecy." Its refutation, by the help of Allah Almighty, is coming shortly, but how will he deal with this majestic Hadith that the Messenger of Allah, peace and blessings of Allah be upon him, said:

[Arabic Box]: "Give precedence to Quraysh and do not precede them.[3]" [Urdu Text in Box]: Keep Quraysh ahead and do not go ahead of them.

This Hadith is narrated by six companions: Bazzar narrated it from the Commander of the Faithful Ali, Ibn Adi from Abu Hurairah, Abu Nuaym Daylami from Anas bin Malik, Bayhaqi from Jubayr bin Mut'im, and Tabarani from Abdullah bin Hantab as well as Abdullah bin Sa'ib, may Allah be pleased with them all. It also came as Mursal

from Abu Bakr Sulayman bin Abi Hathmah and Mursal from Ibn Shihab Zuhri. This is an explicit command and prohibition; Mister cannot make it mere 'news'. What an explicit command of the Messenger of Allah, peace and blessings of Allah be upon him, is in this.

[1] Sharh-ul-Maqasid, Chapter 4, Topic 2, Dar-ul-Maarif-ul-Numaniyah Lahore, 2/277 [2] Sahih Bukhari, Book of Judgments, Qadimi Kutub Khana, 2/1057; Sahih Muslim, Book of Leadership, Qadimi Kutub Khana, 119/2 [3] Kanz-ul-Ummal, Hadith 33897, 33907, and 33917, referenced from Bazzar, Ibn Adi, and Tabarani, Muassasat-ul-Risalah Beirut, 12/22

फतावा रज़विया, खंड 14

शरह-उल-मक़ासिद में है:

[अरबी बॉक्स]: "इसी कारण से युगों-युगों तक यह प्रचलित रहा है कि राजसत्ता एक विशिष्ट कबीले में बनी रहे, यहाँ तक कि उससे हस्तांतरण को एक बड़ी घटना और अद्भुत संयोग के रूप में देखा जाता है। और कुरैश से अधिक इसके योग्य कोई नहीं है, जो लोगों में सबसे कुलीन हैं, विशेष रूप से तब जब रसूलों की मोहर उन तक सीमित थी, और उनसे ही प्रलय के दिन तक रहने वाली शरीयत फैली।" [उर्दू बॉक्स]: इसी वंश-गौरव के कारण सभी युगों में यह प्रचलित रहा कि राजसत्ता एक विशेष कबीले में हो, यहाँ तक कि उससे दूसरे कबीले की ओर राजसत्ता के हस्तांतरण को एक कठिन कार्य और अद्भुत संयोग समझा जाता है। और कुरैश से अधिक इसका पात्र कोई नहीं क्योंकि वे पूरे संसार में सबसे कुलीन हैं, विशेष रूप से अब जबकि उन पर रिसालत (नबूवत) समाप्त हुई और उन्हीं से वह शरीयत फैली जो कयामत तक रहेगी।

मुबारक किताब 'अरात-उल-अदब ले फ़ाज़िल-उल-नसब' का अध्ययन किया जाए; कि कितनी ही हदीसों ने कहाँ-कहाँ वंश की श्रेष्ठता का विचार किया है। और निकाह में शरीयत के अनुसार कुफ़ू (बराबरी) के विचार से तो विद्वान बनने वाले अज्ञानी भी अनभिज्ञ नहीं होंगे जिससे फ़िक़्ह की तमाम किताबें गूँज रही हैं। और इसमें स्वयं हदीसें आई हैं, आयतें और हदीसें इससे मना करती हैं कि कोई ज्ञान, ईश-भय (तक़्वा) और धार्मिक गुणों को भूल जाए और केवल वंश पर अहंकारवश फूलने लगे।

(73) मिस्टर ने इन हदीसों 'इमाम कुरैश में से होंगे' और 'यह मामला (ख़िलाफ़त) हमेशा कुरैश में रहेगा'[2] से अपनी जान बचाई कि "यह कोई नबवी हुक्म नहीं है कि अहकाम (नियमों) में वंश की श्रेष्ठता का विचार माना जाए, बल्कि यह केवल एक भविष्यवाणी है"। इसका खंडन, अल्लाह की सहायता से, अभी आने वाला है, लेकिन इस महान हदीस का क्या इलाज करेंगे कि अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने फ़रमाया:

[अरबी बॉक्स]: "कुरैश को आगे रखो और उनसे आगे न बढ़ो।[3]" [उर्दू अनुवाद]: कुरैश को आगे रखो और उन पर बढ़ो नहीं।

यह हदीस छह सहाबा किराम की रिवायत से है: बज़्ज़ार ने अमीर-उल-मोमिनीन मौला अली से, इब्न अदी ने अबू हुरैरा से, अबू नुऐम दैलमी ने अनस बिन मालिक से, बैहक़ी ने जुबैर बिन मुत्इम से और तबरानी ने अब्दुल्ला बिन हंतब और अब्दुल्ला बिन साइब (रज़ियल्लाहु अन्हुम अजमईन) से रिवायत

की। साथ ही यह मुरसल अबू बक्र सुलेमान बिन अबी हष्मा और मुरसल इब्न शिहाब ज़ुहरी से भी आई है। यह तो स्पष्ट आदेश और निषेध है; मिस्टर इसे केवल 'खबर' नहीं बना सकते। इसमें अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) का कैसा स्पष्ट हुक्म है।

[1] शरह-उल-मक़ासिद, अध्याय 4, विषय 2, दार-उल-मआरिफ़-उल-नुमानिया लाहौर, 2/277 [2] सहीह बुखारी, निर्णय की पुस्तक, कदीमी कुतुब खाना, 2/1057; सहीह मुस्लिम, नेतृत्व की पुस्तक, कदीमी कुतुब खाना, 119/2 [3] कंज-उल-उम्माल, हदीस 33897, 33907, और 33917, बज़्ज़ार, इब्न अदी और तबरानी के संदर्भ से, मुअस्ससत-उर-रिसाला बेरूत, 12/22

شرح مقاصد میں ہے:

[Arabic Box]: ولهذا شاع في الاعصار ان يكون الملك في قبيلة مخصوصة حتى يرى الانتقال عنه من الخطوب العظيمة والاتفاقات العجيبة ولا اليق بذلك من قريش الذين هم اشرف الناس سيما وقد اقتصر عليهم ختم الرسالة وانتشرت منهم الشريعة الباقية الى يوم القيمة ١۔ [Urdu Box]: اسی اعتبارِ نسب کے سبب تمام زمانوں میں شائع رہا کہ سلطنت ایک خاص قبیلے میں ہو یہاں تک کہ اس سے دوسرے قبیلے کی طرف انتقالِ سلطنت کو سخت کام اور عجیب اتفاق سمجھا جاتا ہے اور قریش سے زائد اس کا لائق کوئی نہیں کہ وہ تمام جہان سے زیادہ شریف ہیں خصوصاً اب کہ انھیں پر رسالت ختم ہوئی اور انہیں سے وہ شریعت پھیلی کہ قیامت تک رہے گی۔

کتاب مبارک ارائۃ الادب لفاضل النسب مطالعہ ہو، کس قدر احادیثِ کثیرہ نے کہاں کہاں فضیلتِ نسب کا اعتبار فرمایا ہے، اور نکاح میں شرعاً اعتبارِ کفایت سے تو عالم بننے والے جہال بھی ناواقف نہ ہوں گے جس سے تمام کتبِ فقہ گونج رہی ہیں، اور اس میں خود احادیث وارد، آیات واحادیث اس سے منع فرماتی ہیں کہ کوئی علم و تقویٰ و فضائل دینیہ کو بھولے اور خالی نسب پر تفاخرًا پھولے۔

(۷۳) مسٹر نے احادیث الائمۃ من قریش ولا یزال ھذا الامر فی قریش ۲ (ائمہ قریش میں سے ہیں یہ خلافت قریش میں رہے گی۔ت) سے توبوں جان بچائی کہ "یہ کوئی حکمِ نبوی نہیں کہ احکام میں فضیلتِ نسب کا اعتبار ٹھہرے بلکہ نری پیشگوئی ہے" جس کا رد بعونہ تعالیٰ ابھی آتا ہے مگر اس حدیثِ جلیل کا کیا علاج کریں گے کہ رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وسلم فرمایا:

[Arabic Box]: قدموا قریشا ولا تقدموھا ۳۔ [Urdu Box]: قریش کو مقدم رکھو اور ان پر تقدم نہ کرو۔

یہ حدیث چھ صحابہ کرام کی روایت سے ہے، بزار نے امیر المومنین مولیٰ علی اور ابن عدی نے ابوہریرہ اور ابونعیم دیلمی نے انس بن مالک اور بیہقی نے جبیر بن مطعم اور طبرانی نے عبداللہ بن حنطب نیز عبداللہ بن سائب رضی اللہ تعالی عنہم اجمعین سے روایت کی نیز مرسل ابوبکر سلیمان بن ابی حثمہ و مرسل ابن شہاب زہری سے آئی یہ تو صریح امر و نہی ہے اسے تو مسٹر خبر نہیں بنا سکتے اس میں رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کیا صریح حکم۔

۱ شرح المقاصد الفصل الرابع المبحث الثانی دارالمعارف النعمانیه لاہور ۲/ ۲۷۷ ۲ صحیح البخاری کتاب الاحکام قدیمی کتب خانہ ۲/ ۱۰۵۷، صحیح مسلم کتاب الامارۃ قدیمی کتب خانہ ۱۱۹/ ۲ ۳ کنز العمال حدیث ۳۳۸۹۷ و ۳۳۹۰۷ و ۳۳۹۱۷ بحوالہ بزار و ابن عدی و طبرانی موسسۃ الرسالہ بیروت ۲۲/ ۱۲

They are saying to prioritize the Quraysh and not to step ahead of them. Now, 'Mr.' [the critic] will surely taunt the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) saying, "The caller of Islam wanted to save the world from the slavery of national and racial distinctions and called towards universal equality, but (Allah forbid) was himself so self-centered that he reserved (preference and precedence) only for his own country—no, not just his country, his own homeland—no, not just his homeland, his own tribe—no, not just his tribe, specifically for his own family. He told the whole world that your claimed rights are false, and the true right belongs only to action and merit, yet for himself, he did this: not action, not merit, but only nation, only race, only family." Just replace the word "Khilafat" with "preference and precedence" in your taunting passage and observe this severe shower of insults upon Muhammad, the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him). In fact, there is no need even for this change; Khilafat itself is among the highest forms of precedence.

(38) To consider the specificity of Quraysh as a specificity of country, and then even narrower as a specificity of homeland, is what ignorance! Neither is Quraysh the name of any country or homeland, nor is any specific place necessarily assigned to them.

Couplet: A rose branch, wherever it grows, remains a rose. (The branch of a flower, wherever it is planted, will grow as a flower. - T)

(39) To narrow down Quraysh from a tribe to just a family is another ignorance. Have they turned towards the religion of the Rawafid (Shias), claiming that the Khilafat is exclusive to Banu Hashim?

(40) The accusation that it's just family, without action or merit, is a slander against the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him), the Companions, and the Ahl al-Sunnah. Who has said that for Khilafat, only being a Qurayshi is required, even if one is utterly incompetent? Along with being Qurayshi, the condition of merit is also established by consensus (Ijma). The evil thought that at some point all the noble Sayyids and all the honorable Quraysh in the entire world would become unworthy and incompetent is a whisper of Iblis (Satan). It will never happen that all the beloved descendants of Mustafa (peace and blessings of Allah be upon him) remain incapable and unworthy, while only 'this one or that one' (outsiders) hang the banner of merit. The Messenger of Allah (peace and blessings of

Allah be upon him) has already stated that as long as even two people remain in the world, the entitlement to the Khilafat will belong only to a Qurayshi. Therefore, at least one Qurayshi will definitely be worthy of it until the Day of Judgment. Hence, when some Shafi'i jurists and others hypothesized this false scenario, researchers clarified that it is merely a hypothesis and will never actually occur. It is stated in Sharh Bukhari by al-Hafiz:

[Boxed Arabic Text]: They (the scholars) said: The jurists only hypothesized that according to their habit of mentioning what is intellectually possible, even if it does not occur. [Boxed Urdu translation]: Meaning, the scholars said that these jurists hypothesized this situation based on their habit of mentioning even those things that only have an intellectual possibility but never occur habitually or legally.

वे कह रहे हैं कि क़ुरैश को प्राथमिकता दें और क़ुरैश से आगे कदम न बढ़ाएं। अब 'मिस्टर' (आलोचक) निश्चित रूप से अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) पर तंज कसेंगे कि "इस्लाम का प्रचारक दुनिया को राष्ट्रीय और नस्लीय भेदभाव की गुलामी से बचाना चाहता था और सार्वभौमिक समानता की ओर बुलाता था, लेकिन (अल्लाह न करे) वह स्वयं इतने स्वार्थी थे कि उन्होंने (वरीयता और प्राथमिकता) केवल अपने देश के लिए—नहीं, केवल देश नहीं, अपने वतन के लिए—नहीं, केवल वतन नहीं, अपने कबीले के लिए—नहीं, कबीला भी नहीं, केवल अपने परिवार के लिए विशेष कर दिया। पूरी दुनिया से कहा कि तुम्हारे बताए हुए अधिकार झूठे हैं, सच्चा अधिकार केवल कर्म और योग्यता का है, लेकिन अपने लिए यह कर गए कि न कर्म, न योग्यता, केवल कौम, केवल नस्ल, केवल परिवार।" अपनी तंज भरी इबारत में सिर्फ"खिलाफत" शब्द को "वरीयता और प्राथमिकता" शब्द से बदल लें और मोहम्मद रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) पर अपने तंज की इस भीषण बौछार को देखें। वास्तव में, इस बदलाव की भी आवश्यकता नहीं है; खिलाफत स्वयं सर्वोच्च प्राथमिकताओं में से एक है।

(३८) क़ुरैश की विशिष्टता को देश की विशिष्टता समझना और फिर उससे भी संकुचित वतन की विशिष्टता ठहराना कैसी अज्ञानता है! न तो क़ुरैश किसी देश या वतन का नाम है और न ही उनके लिए अनिवार्य रूप से कोई विशेष स्थान है।

शेर: गुलाब की टहनी जहाँ भी उगेगी, गुलाब ही रहेगी। (फूल की टहनी जहाँ भी लगेगी, वह फूल बनकर ही उगेगी। - त)

(३९) क़ुरैश को कबीले से भी संकुचित कर केवल परिवार ठहराना दूसरी अज्ञानता है। क्या वे राफ़ज़ियों (शियाओं) के मज़हब की ओर चले गए हैं कि खिलाफत बनी हाशिम के लिए विशेष है?

(४०) न कर्म न योग्यता, केवल परिवार का आरोप रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम), सहाबा और अहले सुन्नत पर इफ़्तरा (झूठा आरोप) है। किसने कहा है कि खिलाफत के लिए सिर्फ क़ुरैशी होना आवश्यक है, भले ही वह पूरी तरह अयोग्य हो? क़ुरैशी होने के साथ योग्यता की शर्त भी सर्वसम्मति (इज्मा) से है। यह बुरा विचार कि किसी समय पूरी दुनिया में सभी महान सादात, सभी सम्मानित क़ुरैश नालायक और अयोग्य हो जाएंगे, इब्लीस (शैतान) का वसवसा है। ऐसा कभी नहीं होगा कि मुस्तफा (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के सभी प्रिय वंशज अक्षम और नालायक रह जाएं

और केवल 'ऐरे-गैरे' योग्यता का झंडा फहराएं। रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) तो फरमा चुके हैं कि दुनिया में जब तक दो आदमी भी रहेंगे, खिलाफत का अधिकार केवल क़ुरैशी को होगा, तो निश्चित रूप से कयामत तक कोई न कोई क़ुरैशी इसका पात्र ज़रूर रहेगा। इसलिए, जब कुछ शाफ़ई फ़कीहों और अन्यों ने इस असत्य स्थिति को मान लिया (परिकल्पना की), तो शोधकर्ताओं ने स्पष्ट कर दिया कि यह केवल एक परिकल्पना है, वास्तविकता में कभी नहीं होगी। शराह बुखारी लिल-हाफ़िज़ में है:

[अरबी पाठ]: उन्होंने (विद्वानों ने) कहा: फ़कीहों ने इसे केवल अपनी इस आदत के अनुसार माना है कि वे उन बातों का भी ज़िक्र करते हैं जो केवल बौद्धिक रूप से संभव हैं, भले ही वे घटित न हों। [उर्दू पाठ अनुवाद]: यानी विद्वानों ने फ़रमाया कि उन फ़कीहों ने यह स्थिति अपनी इस आदत पर मानी कि ऐसी बात भी ज़िक्र करते हैं जो केवल बौद्धिक संभावना रखती है, आदत के अनुसार या शरीअत के अनुसार कभी नहीं होती।

पृष्ठ २२९ / ७१२

فرمارہے ہیں کہ قریش کو مقدم کرنا قریش سے آگے قدم نہ دھرنا۔ اب تو مسٹر ضرور رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم پر طعن کریں گے کہ "اسلام کا داعی دنیا کو تو قومی و نسلی امتیازات کی غلامی سے نجات دلانا چاہتا تھا مساوات عامہ کی طرف بلاتا ہو لیکن (نعوذ باللہ) خود اتنا خود غرض ہو کہ (تقدیم و ترجیح) صرف اپنے ہی ملک، ملک نہیں اپنے ہی وطن، وطن نہیں خاص اپنے قبیلے، قبیلہ نہیں صرف اپنے ہی خاندان کے لئے مخصوص کر دے، ساری دنیا سے کہے تمہارے کہے ہوئے حق جھوٹے ہیں سچا حق صرف عمل و اہلیت کا ہے لیکن خود اپنے لئے یہ کر جائے کہ عمل نہ اہلیت صرف قوم صرف نسل صرف خاندان"۔ اپنی طعن بھری عبارت سے صرف لفظ خلافت کو لفظ تقدیم و ترجیح سے بدل لیجئے اور محمد رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم پر اپنے طعن کی یہ شدید بوچھاڑ ملاحظہ کیجئے بلکہ اس تبدیلی کی بھی حاجت نہیں خلافت خود اعلیٰ تقدیمات سے ہے۔

(۳۸) تخصیص قریش کو تخصیص ملک پھر اس سے بھی تنگ تر تخصیص وطن ٹھہرانا کیسی جہالت ہے نہ قریش کسی ملک و وطن کا نام نہ ان کے لئے لزوماً کوئی خاص مقام ع

شاخ گل ہر جا کہ روید ہم گل ست (پھول کی شاخ جہاں بھی لگے گی وہ پھول بن کر ہی اگے گی۔ ت)

(۳۹) قریش کو قبیلہ سے بھی تنگ تر صرف خاندان ٹھہرانا دوسری جہالت ہے کیا رافضیوں کے مذہب کی طرف گئے کہ خلافت بنی ہاشم سے خاص ہے۔

(۴۰) نہ عمل نہ اہلیت صرف خاندان کا اتہام رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم و صحابہ واہلسنت پر افتراء ہے کس نے کہا ہے کہ خلافت کے لئے صرف قریشی ہونا درکار ہے اگرچہ نااہل محض ہو، قریشیت کے ساتھ اہلیت کی شرط بھی بالا جماع ہے، یہ گمان بد کہ کسی وقت تمام جہان میں سب سادات عظام، سب قریش کرام نالائق نااہل ہو جائیں وسوسہ ابلیس ہے ایسا کبھی نہ ہوگا کہ مصطفیٰ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کے سارے جگر پارے نا قابل نالائق رہ جائیں صرف ایر اغیر اہلیت کا پھنڈا لٹکائیں۔ رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم تو فرما چکے کہ دنیا میں جب تک دو آدمی بھی رہیں گے خلافت کا استحقاق صرف قریشی کو ہوگا تو قطعاً قیامت تک کوئی نہ کوئی قریشی اس کا اہل ضرور رہے گا ولہذا بعض فقہائے شافعیہ و غیر ہم نے جب یہ صورت باطلہ فرض کی محققین نے تصریح فرمادی کہ یہ صرف فرض ہے واقع کبھی نہ ہوگی۔ شرح بخاری للحافظ میں ہے:

قالوا انما فرض الفقهاء ذلك على عادتهم في ذكر ما يمكن ان يقع عقلا و ان كان لا يقع یعنی علماء نے فرمایا ان فقہاء نے یہ صورت اپنی اس عادت پر فرض کی کہ ایسی بات بھی ذکر کرتے ہیں جو صرف امکان عقلی رکھتی عادۃً یا شرعاً کبھی

Fatawa Razawiya, Volume 4 (14)

...habitually or legally - it does not happen. Especially after accepting the Hadith as a prophecy, claiming its contradiction is clear ignorance, rather an ugly misguidance. Note: Al-Hafiz (Ibn Hajar) said: I say, what prompted the proponent of this statement is that he understood from it (i.e., from the saying of the Prophet, peace and blessings of Allah be upon him, "This matter [the Caliphate] shall remain in the Quraysh") as pure news, and the news of a truthful Prophet does not fail. However, for those who interpret it as a command, there is no need for this interpretation. I (the author) wrote a note on this: I say, why is there no need? There is a need. For if it were legally and habitually correct that at some time the Quraysh would become unfit for the Caliphate, as some false people of our time claim, while the Prophet, peace and blessings of Allah be upon him, commanded that the Caliphate should never be given to anyone other than the Quraysh, then at that time it would be a command to appoint an unfit person as Caliph, which is impossible. Furthermore, I do not know what interpretation is in this and what turning away from the literal meaning it is; rather, it is just an inference of a useful matter from the explicit text of the Hadith. So understand. (T)

1 Fath al-Bari Sharh al-Bukhari, Chapter on Leaders from Quraysh, Mustafa al-Babi Egypt, 12/23 2 Fath al-Bari Sharh al-Bukhari, Chapter on Leaders from Quraysh, Mustafa al-Babi Egypt, 12/23

फ़तावा रज़विया, जिल्द 4 (14)

...आमतौर पर या शरई तौर पर - ऐसा न हो। विशेष रूप से हदीस को भविष्यवाणी मानकर, इसके विपरीत दावा करना स्पष्ट अज्ञानता है, बल्कि घृणित गुमराह है। हाफ़िज़ इब्न हजर ने कहा: मैं कहता हूँ, इस बात के कहने वाले को जिस चीज़ ने इस पर उकसाया वह यह है कि उसने हुज़ूर (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के इस इरशाद को "यह ख़िलाफ़त हमेशा क़ुरैश में रहेगी" विशुद्ध समाचार समझा, और एक सच्चे नबी का समाचार वास्तविकता के विपरीत नहीं होता। लेकिन जिसने इस हदीस को आदेश (हुक्म) माना, उसे इस व्याख्या की आवश्यकता नहीं है। मैंने इस पर एक हाशिये (नोट) में लिखा: मैं कहता हूँ, आवश्यकता क्यों नहीं है? आवश्यकता है। क्योंकि यदि शरई और आदतन किसी समय क़ुरैश का ख़िलाफ़त के लिए अयोग्य होना सही हो, जैसा कि हमारे ज़माने के कुछ बातिल लोग सोचते हैं, जबकि हुज़ूर (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) का आदेश है कि "ख़िलाफ़त कभी भी ग़ैर-क़ुरैश को न दी जाए", तो उस अयोग्यता के समय में एक अयोग्य व्यक्ति को ख़लीफ़ा बनाने का आदेश होगा, जो कि असंभव है। फिर पता नहीं इसमें क्या व्याख्या है और ज़ाहिरी अर्थ से क्या हटना है, जबकि यह तो केवल हदीस के स्पष्ट शब्दों से एक उपयोगी निष्कर्ष निकालना है। अतः समझें। (त)

1 फ़तह अल-बारी शरह अल-बुख़ारी, बाब अल-उमरा मिन क़ुरैश, मुस्तफ़ा अल-बाबी मिस्र, 12/23
2 फ़तह अल-बारी शरह अल-बुख़ारी, बाब अल-उमरा मिन क़ुरैश, मुस्तफ़ा अल-बाबी मिस्र, 12/23

पृष्ठ 230 / 712

عادۃً او شرعاً - واقع نہ ہو۔ خصوصاً حدیث کو پیشگوئی مان کر ، تو اس کے خلاف کا ادعا جہل صریح بلکہ ضلال عہ قبیح ہے۔ عہ: قال الحافظ قلت والذی حمل قائل ھذا القول علی حافظ ابن حجر نے فرمایا: میں کہتا ہوں اس قول کے قائل کو جس انہ فھم منہ (ای من قولہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم چیز نے اس پر آمادہ کیا وہ یہ کہ اس نے حضور علیہ الصلوۃ والسلام لا یزال ھذا الامر فی قریش) الخبر المحض و خبر الصادق کے ارشاد " یہ خلافت ہمیشہ قریش میں ہو گی" کو خالص خبر سمجھا اور لا یتخلف . واما من حملہ علی الامر فلا یتاج الی سچے نبی کی خبر خلاف واقع نہیں ہوتی لیکن جس نے اس حدیث کو ھذا التاویل اھ و کتبت علیہ اقول بلی یتاج الیہ فانہ لو امر (حکم) قرار دیا وہ اس تاویل کا محتاج نہیں ہے اھ، میں نے اس پر صح شرعاً وعادۃً ان تکون القریش فی شئی من الازمنۃ حاشیہ لکھا، اقول اس کی حاجت کیوں نہیں حاجت ہے کیونکہ اگر ساقطین عن اہلیۃ الخلافۃ کما زعمہ بعض مبطلی زماننا شرعاً اور عادۃً کسی وقت قریش کا خلافت کے لئے نا اہل ہونا صحیح وقد امر صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم ان لا تجعل الخلافۃ ہو جیسا کہ ہمارے زمانہ کے بعض باطل لوگ خیال کرتے ہیں ابد الا فی قریش فیکون ذلک فی ذلک الزمان امرا حالانکہ حضور علیہ الصلوۃ والسلام کا حکم ہے کہ " کبھی بھی خلافت غیر باستخلاف غیر الاھل وھو محال ثم لا ادری ای تاویل قریش کو نہ دی جائے" تو خلافت اس نا اہلیت کے زمانہ میں نااہل کو فیہ وای صرف عن الظاہر انما ھو استنباط امر مفید خلیفہ بنانے کا حکم ہو گا جو کہ محال ہے، پھر معلوم نہیں یہ کیا تاویل منطوق الحدیث فافھم ۱۲ منہ ۔ اور کیا ظاہر سے پھر نا ہوا، حالانکہ یہ تو صرف منطوق حدیث سے ایک مفاد کا استنباط ہے ، فافھم ۱۲ منہ (ت)

1 فتح الباری شرح البخاری باب الامراء من قریش مصطفی البابی مصر ۱۲ / ۲۳ 2 فتح الباری شرح البخاری باب الامراء من قریش مصطفی البابی مصر ۱۲ / ۲۳

صفحہ 230 از 712

(41) Mr. said, "Well, however strange this matter may be, we would have believed it if it were actually established by the Quran and Sunnah. For us, the criterion for the validity of any Islamic belief is only that it be proven from the Book and the Sunnah in a sound manner, not through rational perception. Our astonishment is not based on rational improbability; rather, it is because no such thing is proven from any explicit text (Nass)." Praise be to Allah! Here, some are in an Islamic guise as if they are completely separate from freedom. We have already proven from the Mutawatir (successive) texts, the consensus of the Companions, and the consensus of the Ummah that the Caliphate is specifically for the Quraish. Now, your rational improbability—"Can Islam ever accept ethnic exclusivity?"—which you yourself are saying, is just your sheer rationalistic delusion. Take it back and bring faith in the consensus of the Ummah and the sayings of the Prophet, upon whom be the most excellent blessings and salutations.

Second Subject: Mr.’s futile attempt in rejecting Prophetic Hadiths (42) With great emphasis of speech, it is stated on page 60: "All the narrations regarding the Caliphate of Quraish are prophecies and news that Quraishi Caliphs will exist, not a command that only Quraishis should be Caliphs." The numerous passages from Sharh al-Aqaid al-Nasafiyya, Qawa'id al-Aqaid of Imam Hujjat al-Islam, Ithaf by Sayyid Zabidi, Musamara Sharh Musayara, Ta’liqat of Allama Qasim, Tawali' al-Anwar of Allama Baydawi, Mawaqif of Allama Qadi 'Adud, Sharh al-Mawaqif of Allama Sayyid Sharif, al-Maqasid and Sharh al-Maqasid, Sharh Sahih Muslim by Imam Nawawi, Irshad al-Sari, Mirqat al-Qari, Sharh Sahih Muslim by Qurtubi and Ibn al-Munayir, 'Umdat al-Qari by Imam 'Ayni, Fath al-Bari by Imam 'Asqalani, Sharh al-Mishkat by Allama Tibi, Sharh al-Mishkat by Sayyid Sharif, the great Imam Abu Bakr Baqillani, Ashi'at al-Lam'at by the verifying Sheikh, Ghamz al-'Uyun by Sayyid Hamwi, Hashiya al-Durr by Sayyid al-Tahtawi, and for Sayyid Ibn Abidin, Kawakib al-Kirmani, Majma' al-Bihar, Sharh al-Fiqh al-Akbar by Bahr al-'Ulum, and others, which have just been cited, are sufficient to refute this publication. Mr. Azad, although in his intoxication considers himself superior to all the noble mujtahid Imams, regards their sayings as speculative (Zanni) and his own delusions as acquired from divine revelation (Wahi) as definitive (Qat'i). The name of the 'Sultan' is mere pretense; his claim is to have his absolute leadership (Imamat-e-Mutlaqa) accepted by the entire Ummah. Look at the last article of the treatise on Caliphate: "Follow me, I shall guide you to the path of rectitude." This will be discussed in the final subject, by Allah's help. But,

Alhamdulillah, even today there are millions among Muslims who, in comparison to the words of the Imams, regard such intoxicated high-talk, desires, and the delirious waves of ecstatic utterances (Shathiyat) as no more than the wind of a camel. (43 to 50) The most severe injustice is done to the Sahih Hadith in the two Sahihs: "This matter (Caliphate) shall remain among the Quraish." From it, he took only those words which occur in Sahih Bukhari: "as long as two of them remain," and said on page 63: "From this, our statement further..."

---

1 Sahih al-Bukhari, Kitab al-Ahkam, 2/1057; Sahih Muslim, Kitab al-Imara, 2/119.

फ़तावा रज़विया जिल्द 14

(41) मिस्टर ने कहा, "खैर, यह बात कितनी ही अजीब क्यों न हो, हम इसे मान लेते अगर यह वास्तव में क़ुरान और सुन्नत द्वारा निर्धारित होती। हमारे निकट किसी भी इस्लामी विश्वास की वैधता का पैमाना केवल यही है कि वह किताब और सुन्नत से सही तरीके से सिद्ध हो, न कि अकल की समझ से। हमारे आश्चर्य का आधार हमारा तर्कसंगत संदेह नहीं है, बल्कि यह है कि किसी स्पष्ट पाठ (नस्स) से ऐसा सिद्ध नहीं होता।" अल्हम्दुलिल्लाह, यहाँ तो कुछ इस्लामी चोले में हैं, मानो वे स्वतंत्रता से बिल्कुल अलग हों। हमने मुतवातिर ग्रंथों, सहाबा की सहमति (इज्मा) और उम्मत की सहमति से सिद्ध कर दिया है कि खिलाफत केवल कुरैश के लिए विशिष्ट है। अब आपका यह तर्कसंगत संदेह कि "भला इस्लाम कहीं नस्ली विशिष्टता मान सकता है?" जिसे आप स्वयं कह रहे हैं, यह आपका कोरा अक़ली और कयासी ढकोसला है। इसे वापस लीजिये और उम्मत की सहमति तथा हुज़ूर अलैहिस्सलाम के इरशादात पर ईमान लाइये।

द्वितीय विषय: पैग़ंबरी हदीसों को ठुकराने में मिस्टर का व्यर्थ प्रयास (42) बड़ी ज़ोरदार ज़ुबान से पृष्ठ 60 पर यह कहा गया है कि "कुरैश की खिलाफत के बारे में जितनी भी रिवायतें हैं, वे सब भविष्यवाणी और सूचना हैं कि क़ुरैशी खलीफा होंगे, न कि यह कोई आदेश है कि केवल क़ुरैशी ही खलीफा हों।" शरह अक़ाइद नसफ़ी, कवाइद अल-अक़ाइद इमाम हुज्जतुल इस्लाम, इत्हाफ़ सय्यद ज़ुबैदी, मुसामरा शरह मुसायरह, तालीक़ात अल्लामा क़ासिम, तवालि' अल-अनवार अल्लामा बैज़ावी, मवाक़िफ़ अल्लामा क़ाज़ी अज़ुद, शरह मवाक़िफ़ अल्लामा सय्यद शरीफ़, अल-मक़ासिद और शरह अल-मक़ासिद, इमाम नववी द्वारा शरह सहीह मुस्लिम, इरशाद अल-सारी, मिर्क़ात अल-क़ारी, क़ुर्तुबी और इब्न अल-मुनयिर द्वारा शरह सहीह मुस्लिम, इमाम ऐनी की उम्दतुल क़ारी, इमाम अस्क़लानी की फ़त्हुल बारी, अल्लामा तीबी की शरह मिश्कात, सय्यद शरीफ़ की शरह मिश्कात, महान इमाम अबू बकर बाक़िल्लानी, शेख़ मोहक़्क़िक़ की अशि'अतुल लमआत, सय्यद हमवी की ग़म्ज़ अल-उयून, सय्यद तहतावी की हाशियतुद दुर्र, सय्यद इब्न आबिदीन, कवाकिब किरमानी, मज्मअ अल-बिहार, और बहरुल उलूम की शरह फ़िक़्ह अकबर आदि की बेशुमार इबारतें, जो अभी गुज़रीं, इस पत्रिका के खंडन के लिए पर्याप्त हैं। मिस्टर आज़ाद हालांकि अपने नशे में तमाम इमाम मुजतहिदीन से स्वयं को श्रेष्ठ समझते हैं, उनके कथनों को ज़न्नी (संदिग्ध) और अपने भ्रमों को वही (दैवीय रहस्योद्घाटन) से प्राप्त क़तई (निश्चित) मानते हैं। सुल्तान का नाम महज़ दिखावा है; उनका दावा पूरी उम्मत से अपनी निरपेक्ष इमामत मनवाने का है। खिलाफत के रिसाले का अंतिम लेख देखें: "मेरा अनुसरण

करो, मैं तुम्हें सीधे मार्ग का मार्गदर्शन करूँगा।" इसका वर्णन अल्लाह की सहायता से अंतिम विषय में आएगा। लेकिन अल्हम्दुलिल्लाह, मुसलमानों में आज भी लाखों ऐसे होंगे जो इमामों के इरशादात के सामने ऐसी नशे वाली बड़ी-बड़ी बातों, उमंगों और बेतुकी तरंगों को ऊँट की हवा से ज़्यादा कुछ नहीं समझते। (43 से 50) सबसे बड़ा अन्याय सहीहैन की हदीस "ला यज़ालु हाज़ल अमरु फ़ी क़ुरैश" (यह मामला कुरैश में ही रहेगा) के साथ किया गया है। इसमें उन्होंने केवल वे शब्द लिए जो सहीह बुखारी में आए हैं: "जब तक उनमें से दो शेष रहें," और पृष्ठ 63 पर कहा, "इससे हमारे बयान की और..."

---

1 सहीह बुखारी, किताबुल अहकाम 2/1057; सहीह मुस्लिम, किताबुल इमारा 2/119.

(۴۱) مسٹر نے کہا "خیر یہ بات کتنی ہی عجیب ہوتی لیکن ہم باور کر لیتے اگر قرآن وسنت واقعی ٹھہرائی ہوئی ہوتی ہمارے نزدیک کسی اسلامی اعتقاد کی صحت کا معیار صرف یہ ہے کہ کتاب وسنت سے بطریق صحیح ثابت ہو نہ کہ عقلوں کا ادراک۔ استعجاب کی بنیاد ہمارا قیاسی استبعاد نہیں یہی ہے کہ کسی نص سے ایسا ثابت نہیں۔" الحمد للہ، یہاں تو کچھ اسلامی جامے میں ہیں گویا آزادی سے بالکل جدا ہیں، ہم نصوص متواترہ و اجماعِ صحابہ و اجماعِ امت سے ثابت کر چکے کہ خلافت قریش ہی سے خاص ہے اب تو وہ اپنا استبعاد کہ "بھلا اسلام کہیں خصوصیت نسل مان سکتا ہے" جس کو خود کہہ رہے ہو یہ تمہارا نرا عقلی قیاسی ڈھکوسلا ہے واپس لیجئے اور اجماع امت وارشادات حضرت رسالت علیہ افضل الصلوٰۃ والتحیۃ پر ایمان لائیے۔

مبحث دوم: ردّ احادیثِ نبوی میں مسٹر کی بے سود کوشش (۴۲) بزور زبانِ بڑ ازور اس پر دیا ہے ص ۶۰ کہ "خلافت قریش کی نسبت جس قدر روایات ہیں سب پیشگوئی و خبر ہیں کہ قریشی خلیفہ ہوں گے نہ کہ حکم کہ قریشی ہی خلیفہ ہوں"۔ شرح عقائد نسفی وقواعد العقائد امام حجۃ الاسلام واتحاف سید زبیدی ومسامرہ شرح مسایرہ وتعلیقات علامہ قاسم طوالع الانوار علامہ بیضاوی ومواقف علامہ قاضی عضد و شرح مواقف علامہ سید شریف و مقاصد و شرح مقاصد و شرح صحیح مسلم للامام النووی وارشاد الساری و مرقاۃ قاری و شرح صحیح مسلم للقرطبی وابن المنیر وعمدۃ القاری امام عینی و فتح الباری امام عسقلانی و شرح مشکوۃ علامہ طیبی و شرح مشکوۃ علامہ سید شریف و امام اجل ابوبکر باقلانی واشعۃ اللمعات شیخ محقق و غمز العیون سید حموی و حاشیۃ الدر للسید الطحطاوی وللسید ابن عابدین وکواکب کرمانی و مجمع البحار و شرح فقہ اکبر بحر العلوم وغیرہا کی عبارات کثیرہ کہ ابھی گزریں اس مجلہ کے رد کو بس ہیں مسٹر آزاد اگرچہ اپنے

نشے میں تمام ائمہ مجتہدین کرام سے اپنے آپ کو اعلیٰ جانتے ہیں انکے ارشادات کو ظنی اور اپنے توہمات کو وحی سے مکتسب قطعی مانتے ہیں اور سلطان کا نام محض دکھاوا ہے تمام امت سے اپنی امامت مطلقہ منوانے کا داعویٰ ہے دیکھو رسالہ خلافت کا اخیر مضمون "اتبعون اھدکم سبیل الرشاد" میرے پیرو ہو جاؤ میں تمہیں راہِ حق کی ہدایت کروں گا، جس کا بیان بعونہ تعالیٰ مبحث اخیر آتا ہے مگر الحمد للہ مسلمانوں میں اب بھی لاکھوں ہوں گے کہ ارشادات ائمہ کے مقابل ایسے نشے کی بالا خانیوں امنگوں شطحیات کی بہکی ترنگوں کو بادِ شتر سے زیادہ نہیں جانتے۔

(۴۳تا۵۰) اشد ظلم حدیث صحیحین "لایزال ھذا الامر فی قریش" پر ہے اس میں لفظ وہ لئے جو صحیح بخاری میں واقع ہوئے مابقی منھم اثنان۱ اور کہہ دیا ص ۶۳ "اس سے ہمارے بیان کی مزید

---

۱ صحیح بخاری کتاب الاحکام ۱۰۵۷/۲، صحیح مسلم کتاب الامارۃ ۱۱۹/۲

Fatawa-e-Razawiyya Volume 14

The confirmation has been made; the literal meaning of the Hadith is an explicit prophecy. If it is interpreted to mean that as long as even two humans remain among the Quraysh, the Caliphate will stay in their possession, then this would be completely contrary to historical facts. Thousands of Qurayshis have existed, yet the Caliphate departed from them. Therefore, it is necessary to prioritize the contextual meaning over the literal wording of "as long as two of them remain." This meaning is: if even two among the Quraysh are capable of leadership, this family will never be deprived of the Caliphate. However, when not even two capable ones remain, divine will, according to the law of selecting the most suitable, will appoint others to this task, and the Quraysh will be deprived of the Caliphate. Accordingly, history bears witness that this is exactly what happened. When not even two Qurayshis remained capable of ruling the world, the Caliphate immediately turned the page, and an era of non-Arab and non-Qurayshi Caliphate began in its entirety.

And what extreme audacity and fearlessness that the name of Sahih Muslim was also taken, and it was said on page 20: "The best methods are those adopted by Bukhari, but no such word is narrated through any method which proves that the purpose was not a prophecy but an explanation and a command." Truly, if there is to be such insolence, let it be this much.

Firstly, Muslim himself narrated this Hadith from the same teacher of Bukhari, Ahmad bin Abdullah Yunus, from whom Bukhari heard it, as follows:

لا يزال هذا الامر فى قريش ما بقى من الناس اثنان	**The Caliphate will always remain in the Quraysh as long as even two people remain in the world.**
Always the Caliphate will stay in Quraysh only, as long as two people even remain in the world.	

Similarly, it is narrated in Isma'ili's Mustakhraj: "as long as two remain among the people." These narrations explain Bukhari's narration, that "among them" (minhum) refers to "among the people" (min al-nas). Consequently, in Mirqat, Ali Qari interpreted it exactly this way: (minhum) i.e., from the people, (ithnan) as long as even two among them, meaning among people, remain. Therefore, the great Imam Abu Zakariya Nawawi first mentioned Muslim's narrations and then stated:

وفی روایة البخاری مابقی منهم اثنان هذه الاحادیث واشباهها دلیل ظاهران الخلافة مختصة بقریش لا یجوز عقدها لاحد من غیرهم۔

Bukhari's narration says that as long as two of them remain, these and similar Hadiths are clear proof that the Caliphate is specifically for the Quraysh, and no non-Qurayshi can be made Caliph.

And in Bukhari's narration 'as long as two of them remain'. These Hadiths and their likes are clear proof that the Caliphate is exclusive to the Quraysh; it is not permissible to contract it for anyone else.

[1] Mirqat Sharh Mishkat, Bab Manaqib-e-Quraysh, Maktaba Habibiyeh, Quetta, 10/344.

[2] Sharh Sahih Muslim with Sahih Muslim, Kitab al-Imarah, Qadimi Kutub Khana, Peshawar, 2/119.

पुष्टि हो चुकी है; हदीस का शाब्दिक अर्थ एक स्पष्ट भविष्यवाणी है। यदि इसका अर्थ यह निकाला जाए कि जब तक कुरैश में दो मनुष्य भी शेष रहेंगे, खिलाफत उन्हीं के अधिकार में रहेगी, तो यह ऐतिहासिक तथ्यों के बिल्कुल विपरीत होगा। हजारों कुरैशी मौजूद रहे हैं, फिर भी खिलाफत कुरैश से निकल गई। इसलिए आवश्यक है कि "मा बकी मिन्हुम इस्नान" (उनमें से दो शेष रहने तक) के शाब्दिक अर्थ पर प्रसंग के भाव को वरीयता दी जाए। और वह यह है कि यदि कुरैश में दो भी खिलाफत के योग्य होंगे, तो यह खानदान कभी खिलाफत से वंचित नहीं होगा। लेकिन जब दो योग्य भी नहीं रहेंगे, तो ईश्वरीय इच्छा, सबसे उपयुक्त के चुनाव के कानून के अनुसार, दूसरों को इस कार्य पर नियुक्त कर देगी, और कुरैशी खिलाफत से वंचित हो जाएंगे। तदनुसार, इतिहास गवाह है कि ऐसा ही हुआ। जब दुनिया में शासन करने के योग्य दो कुरैशी भी नहीं रहे, तो खिलाफत ने तुरंत पन्ना पलट दिया और पूरी तरह से गैर-अरबी और गैर-कुरैशी खिलाफत का दौर शुरू हो गया।

और कितनी बड़ी ढिठाई और निडरता कि सहीह मुस्लिम का नाम भी लिया गया और पृष्ठ 20 पर कहा गया: "सबसे अच्छे तरीके वे हैं जो बुखारी ने अपनाए हैं, लेकिन किसी भी तरीके से ऐसा कोई शब्द वर्णित नहीं है जिससे यह सिद्ध हो कि उद्देश्य भविष्यवाणी नहीं था, बल्कि व्याख्या और आदेश था।" सचमुच, यदि ढिठाई हो तो ऐसी हो।

सर्वप्रथम, मुस्लिम ने स्वयं इस हदीस को बुखारी के उसी उस्ताद अहमद बिन अब्दुल्लाह यूनुस से, जिनसे बुखारी ने इसे सुना था, इस प्रकार वर्णित किया है:

لا یزال ھذا الامر فی قریش ما بقی من الناس اثنان	**खिलाफत हमेशा कुरैश में रहेगी जब तक दुनिया में दो लोग भी शेष रहें।**

हमेशा खिलाफत कुरैश ही में रहेगी जब तक
दुनिया में दो आदमी भी बाकी रहें।

इसी प्रकार इस्माइली मुस्तखराज में वर्णित है: "जब तक लोगों में दो भी शेष रहें।" ये वर्णन बुखारी के वर्णन की व्याख्या करते हैं कि "मिन्हुम" (उनमें से) का अर्थ "मिन अन-नास" (लोगों में से) है। परिणामस्वरूप, मिर्कात में अली क़ारी ने इसकी यही व्याख्या की है: (मिन्हुम) अर्थात लोगों में से, (इस्नान) जब तक उनमें से यानी लोगों में से दो भी शेष रहें। इसीलिए महान इमाम अबू ज़करिया नववी ने पहले मुस्लिम के वर्णनों का उल्लेख किया और फिर कहा:

وفی روایة البخاری مابقی منهم اثنان هذه الاحادیث واشباهها دلیل ظاهران الخلافة مختصة بقریش لا یجوز عقدها لاحد من غیرهم۔

बुखारी के वर्णन में है कि जब तक उनमें से दो आदमी बाकी रहें, ये और इनके जैसी हदीसें स्पष्ट प्रमाण हैं कि खिलाफत विशेष रूप से कुरैश के लिए है, किसी गैर-कुरैशी को खलीफा नहीं बनाया जा सकता।

और बुखारी के वर्णन में है 'जब तक उनमें से दो शेष रहें'। ये हदीसें और इनके समान अन्य हदीसें स्पष्ट प्रमाण हैं कि खिलाफत कुरैश के लिए विशिष्ट है; किसी अन्य के लिए इसे अनुबंधित करना अनुमत नहीं है।

[1] मिर्कात शरह मिश्कात, बाब मनाक़िब-ए-कुरैश, मकतबा हबीबिया, क्वेटा, 10/344. [2] शरह सहीह मुस्लिम मय सहीह मुस्लिम, किताब अल-इमारा, क़दीमी कुतुब खाना, पेशावर, 2/119.

पृष्ठ 232/712

تصدیق ہوگئی حدیث کا منطوق صریح پیشین گوئی کا ہے اگر اس کا یہ مطلب قرار دیا جائے کہ جب تک دو انسان بھی قریش میں ہیں خلافت انہیں کے قبضہ میں رہے گی تو یہ واقعات کے بالکل خلاف ہے، ہزاروں قرشی موجود رہے ہیں اور خلافت قریش سے نکل گئی پس ضرور ہے کہ مابقی منھم اثنان کے منطوق پر مفہوم کو ترجیح دی جائے اور وہ یہی ہے کہ اگر قریش میں دو بھی خلافت کے اہل ہوں گے تو کبھی خلافت سے یہ خاندان محروم نہ ہوگا مگر جب دو بھی اہل نہ رہیں تو مشیت الٰہی قانون انتخاب اصلح کے مطابق دوسروں کو اس کام پر مامور فرمادے گی اور قریش خلافت سے محروم ہو جائیں گے، چنانچہ تاریخ شاہد ہے کہ ایسا ہی ہوا جب دو قریش بھی دنیا میں حکمرانی کے اہل نہ رہے خلافت نے معا صفحہ الٹ دیا اور ایک قلم غیر عربی و غیر قرشی خلافت کا دور شروع ہو گیا۔

اور کمال جسارت وبےباکی یہ کہ نام صحیح مسلم کا بھی لیا اور کہا ص ۲۰ : "عمدہ طریق وہ ہیں جو بخاری نے اختیار کئے ہیں لیکن کسی طریق سے بھی کوئی ایسا لفظ مروی نہیں جس سے ثابت ہو کہ مقصود پیشینگوئی نہ تھا تشریح و امر تھا"۔ الحق شوخ چشمی ہو تو اتنی تو ہو۔ اولا مسلم نے یہ حدیث خود انہیں استاذ بخاری احمد بن عبداللہ یونس سے جس نے بخاری سے سنی یوں روایت کی:

لا یزال ھذا الامر فی قریش ما بقی من الناس اثنان۔ **ہمیشہ خلافت قریش ہی میں رہے گی جب تک دنیا میں دو آدمی بھی باقی رہیں۔**

اسی طرح اسمعیلی مستخرج میں روایت کی "ما بقی فی الناس اثنان" جب تک آدمیوں میں دو بھی رہیں۔ یہ روایتیں روایت بخاری کی مفسر ہیں کہ "منھم" سے مراد "من الناس" ہے ، لا جرم مرقاۃ علی قاری میں اس کی یہی تفسیر کردی (منھم) ای من الناس (اثنان) جب تک ان میں سے یعنی آدمیوں میں سے دو بھی رہیں و لہذا امام اجل ابوز کریا نووی نے اولاً مسلم کی روایتیں ذکر کیں پھر فرمایا:

وفی روایۃ البخاری مابقی منھم اثنان ھذہ الاحادیث واشباھھا دلیل ظاھران الخلافۃ مختصۃ بقریش لا یجوز عقدھا لاحد من غیرھم۔

بخاری کی روایت میں ہے کہ جب تک ان میں سے دو آدمی باقی رہیں یہ اور ان کی مثل حدیثیں صریح دلیل ہیں کہ خلافت خاص قریش کے لئے ہے کوئی غیر قریشی خلیفہ نہیں کیا جا سکتا۔

[1] مرقاۃ شرح مشکوۃ باب مناقب قریش مکتبہ حبیبیہ کوئٹہ ۳۴۴/۱۰ [2] شرح صحیح مسلم مع صحیح مسلم کتاب الامارۃ قدیمی کتب خانہ پشاور ۱۱۹/۲

Imam Qastalani himself wrote the same implication of the Hadith in the commentary on the narration of Bukhari. Imam Ayni and Imam Ibn Hajar, in their commentaries on Bukhari, cited and upheld Imam Qurtubi's statement regarding the explanation of this Hadith:

That is, the Grand Imamate is not established except for a Qurayshi as long as one of them exists. - 1	**Meaning, the intent of the Hadith is that as long as even one Qurayshi remains in the world, the Grand Imamate cannot be for anyone else.**

See, from this narration of Bukhari too, the Imams understood the same meaning as was in the narration of Muslim. Secondly, if you do not accept the interpretation and consider it a contradiction, why wouldn't the narration from multiple sources be more weightier? Even if not, it would at least be a counter-argument, and your evidence regarding "minhum" (from them) would not remain established. Thirdly, editing some newspaper is one thing, and understanding Hadith and Jurisprudence is another. That "min" (from) is translated as "from" and "ila" (to/until) as "until" is not applicable here. If the pronoun referred to the Quraysh, then "ithnan" (two) would have been replaced by "ahad" (one), meaning as long as even one Qurayshi remains, just as you have recently heard the words of Imam Qurtubi, Imam Ayni, and Imam Asqalani. You, according to your habit of making additions to the Holy Quran from your own side, might add this wedge: "meaning as long as one Qurayshi remains capable of Khilafat." What would be the point of making it dependent on the capability of two? Can there be two Caliphs at one time? Not at all. Yes, if the pronoun referred to "people" in general, then two would certainly be necessary because Khilafat is governance, and governance requires at least two: one ruler and one subject. Now you must have realized what extreme ignorance it was to turn the pronoun of "minhum" towards the Quraysh. Fourthly, let it go; after all, you cannot deny this much that in Sahih Muslim the words of the Hadith are "as long as two people remain" (mā baqiya minan-nāsi ithnān). Now where did your tall claim go that such a word is not narrated through any chain? Now let's see how you turn this into a prophecy. The instruction of the Hadith is that "as long as even two people remain in the world, the Khilafat is for the Quraysh." Only he who belies Allah and His Messenger would deem it as compulsion in the sense of Mister's [opponent's] presumption. And if your "wedge" is taken, then the meaning would be that as long as even two people in the world remain capable of ruling, the Khilafat will remain in

the possession of the Quraysh. Now why don't you jump even higher and say that this is completely contrary to the facts; Khilafat left the possession of the Quraysh hundreds of years ago and there was never a time when even two people capable of ruling were not present in the world. Will "Mister" show his historical knowledge and sharp-tonguedness here by providing proof that for six hundred eighty-two years (18 less than 700) or, considering the Egyptian Khilafat, three hundred eighty-nine years (11 less than 400), not even that person capable of ruling remained in the world?

1. Fath al-Bari Sharh al-Bukhari, Bab al-Umara' min Quraysh, Mustafa al-Babi Egypt, 12/235.
2. Sahih Muslim, Kitab al-Imarah, Bab an-Nas Taba' li-Quraysh, Qadeem Kutub Khana Peshawar, 2/119.

जिल्द 14 फ़तावा रज़विया

इमाम क़स्तलानी ने स्वयं बुखारी के वर्णन की व्याख्या में हदीस का यही अर्थ लिखा है। इमाम ऐनी और इमाम इब्न हजर ने बुखारी की अपनी व्याख्याओं में इस हदीस की व्याख्या में इमाम क़ुर्तुबी के कथन को उद्धृत किया और इसे स्थिर रखा कि:

अर्थात, महान इमामत केवल एक कुरैशी के लिए ही स्थापित होती है जब तक उनमें से कोई एक भी मौजूद रहे। - 1

यानी हदीस का उद्देश्य यह है कि जब तक दुनिया में एक कुरैशी भी रहे, किसी दूसरे के लिए महान इमामत हो ही नहीं सकती।

देखें, बुखारी के इस वर्णन से भी इमामों ने वही अर्थ समझा जो मुस्लिम के वर्णन में था। दूसरे, यदि आप व्याख्या नहीं मानते और इसे विरोधाभास मानते हैं, तो अनेक लोगों का वर्णन अधिक मान्य क्यों नहीं होगा? यदि न भी हो, तो कम से कम एक विरोधी तर्क तो होगा, और आपका प्रमाण कि "मिन्हुम" (उनमें से) है, वह स्थापित नहीं रहेगा। तीसरे, किसी समाचार पत्र का संपादन करना और बात है, और हदीस और फ़िक़्ह को समझना और। वह "मिन" का अनुवाद "से" और "इला" का अनुवाद "तक" से यहाँ नहीं आता। यदि सर्वनाम कुरैश की ओर होता, तो "इथनान" (दो) के स्थान पर "अहद" (एक) कहा जाता, यानी जब तक एक भी कुरैशी रहे, जैसा कि अभी इमाम क़ुर्तुबी, इमाम ऐनी और इमाम अस्क़लानी के शब्द सुन चुके हैं। आप, अपनी आदत के अनुसार कि पवित्र कुरान में अपनी ओर से परिवर्धन कर लेते हैं, यह पच्चर लगाते कि यानी जब तक कि एक कुरैशी खिलाफत के योग्य रहे। दो की योग्यता पर निर्भर करने का क्या मतलब? क्या एक समय में दो खलीफा हो सकते हैं? हरगिज़ नहीं। हाँ, यदि सर्वनाम "लोगों" की ओर होता, तो निश्चित रूप से दो की आवश्यकता थी क्योंकि खिलाफत शासन है, और शासन के लिए कम से कम दो की आवश्यकता होती है, एक शासक और एक प्रजा। अब तो आपने जान लिया होगा कि "मिन्हुम" के सर्वनाम को कुरैश की ओर मोड़ना कितनी बड़ी अज्ञानता थी। चौथे, जाने दें; आख़िरकार आप इस हद तक तो इनकार नहीं कर सकते कि सही मुस्लिम में हदीस के शब्द हैं "मा बकिया मिनन-नासि इथनान" (जब तक लोगों में से दो बाकी रहें)। अब कहाँ गई आपकी वह डींगें कि किसी भी तरीके से ऐसा शब्द वर्णित नहीं है? अब देखते हैं कि इसे आप भविष्यवाणी कैसे बनाते हैं। हदीस का निर्देश तो यह है कि "जब तक दुनिया में दो व्यक्ति भी हों, खिलाफत कुरैश के लिए है।" इसे मिस्टर (प्रतिद्वंद्वी) के अनुमानित अर्थ में मजबूरी वही मानेगा जो अल्लाह और उसके रसूल को झुठलाएगा। और यदि आपकी अपनी "पच्चर" ली जाए, तो इसका अर्थ यह होगा कि जब तक दुनिया में दो व्यक्ति भी शासन करने के योग्य रहेंगे, खिलाफत

कुरैश के ही कब्ज़े में रहेगी। अब आप और भी अधिक उछलकर क्यों नहीं कहते कि यह घटनाओं के बिल्कुल विपरीत है; खिलाफत सैकड़ों वर्षों से कुरैश के कब्ज़े से निकल गई और कभी भी ऐसा समय नहीं आया कि दुनिया में शासन करने के योग्य दो व्यक्ति भी न हों। क्या मिस्टर अपनी इतिहास-विषयक जानकारी और वाक्पटुता यहाँ दिखाकर प्रमाण देंगे कि सात सौ में से अठारह कम (682) वर्ष, या मिस्र की खिलाफत के लिहाज से चार सौ में से ग्यारह कम (389) वर्षों से दुनिया में वह व्यक्ति भी शासन के योग्य नहीं रहे?

1. फतह अल-बारी शरह अल-बुखारी, बाब अल-उमरा' मिन कुरैश, मुस्तफा अल-बाबी मिस्र, 12/235।
2. सही मुस्लिम, किताब अल-इमारह, बाब अन-नास तबअ' ली-कुरैश, कदीम कुतुब खाना पेशावर, 2/119।

पृष्ठ 233 / 712

حدیث کا یہی مفاد امام قسطلانی نے خود شرح روایت بخاری میں لکھا، امام عینی وامام ابن حجر نے شروح بخاری میں اس حدیث کی شرح میں امام قرطبی کا قول نقل کیا اور مقرر رکھا کہ :

ای لا تنعقد الامامة الکبری الا لقرشی مهما وجد احد منهم ۔1 **یعنی مراد حدیث یہ ہے کہ جب تک ایک قریشی بھی دنیا میں رہے دوسرے کے لئے امامتِ کبریٰ ہو ہی نہیں سکتی۔**

دیکھو اس روایت بخاری سے بھی ائمہ نے وہی مطلب سمجھا جو روایت مسلم میں تھا۔ ثانیاً اگر تفسیر نہ مانو تعارض جانو تو متعدد کی روایت کیوں نہ ارجح ہو اور نہ سہی معارض تو ہو گی تو تمہاری سند کہ "منہم" ہے ثابت نہ رہے گی۔ ثالثاً کسی پرچہ اخبار کی ایڈیٹری اور چیز ہے اور حدیث وفقہ کا سمجھنا اور، وہ "من" کا ترجمہ "سے" اور "الی" کا ترجمہ "تک" سے نہیں آتا اگر ضمیر قریش کی طرف ہوتی تو "اثنان" کی جگہ "احد" فرمایا جاتا یعنی جب تک ایک قریشی بھی رہے جس طرح ابھی امام قرطبی و امام عینی و امام عسقلانی کے لفظ سن چکے اس کی تاویل آپ حسبِ عادت کہ قرآنِ کریم میں اپنی طرف سے اضافے کر لیتے ہیں یہ پچر بڑھاتے کہ یعنی جب تک کہ ایک قریش خلافت کا اہل رہے دو کی اہلیت پر موقوف فرمانا کیا معنی، کیا خلیفہ ایک وقت میں دو بھی ہو سکتے ہیں؟ ہر گز نہیں، ہاں آدمیوں کی طرف ضمیر ہو تو ضرور دو کی ضرورت تھی کہ خلافت حکومت ہے اور حکومت کو کم سے کم دو درکار، ایک حاکم ایک محکوم، اب تو آپ نے جانا کہ "منہم" کی ضمیر قریش کی طرف پھیرنا کیسی سخت جہالت تھا۔ رابعاً جانے دو آخر اس قدر کے تو منکر نہیں ہو سکتے کہ صحیح مسلم میں لفظ حدیث "مابقی من الناس اثنان"2 ہیں اب کہاں گئی وہ آپ کی بالا خوانی کہ کسی طریق سے بھی ایسا لفظ مروی نہیں، اب دیکھیں اسے کیسے پیشگوئی بناتے ہو، حدیث کا ارشاد تو یہ ہے کہ "جب تک دنیا میں دو آدمی بھی ہوں خلافت

قریش کے لئے ہے" اسے جبر بمعنی مزعومِ مستر وہی ٹھہرائے گا جو اللہ و رسول کو جھٹلائے گا، اور اگر اپنی پچر لیجے تو معنے یہ ہوں گے کہ جب تک دنیا میں دو آدمی بھی حکمرانی کے اہل رہیں گے خلافت قریش ہی کے قبضے میں رہے گی اب کیوں نہیں اور بھی زیادہ اچھل کر کہتے کہ یہ واقعات کے بالکل خلاف ہے خلافت صد ہا سال سے قریش کے قبضے سے نکل گئی اور ہر گز کوئی وقت ایسا نہ ہوا کہ دنیا میں دو بھی حکمرانی کے اہل نہ ہوں۔ کیا مسٹر اپنی تاریخ دانی تیز زبانی یہاں دکھا کر ثبوت دیں گے کہ اٹھارہ کم سات سو برس یا بلحاظ خلافت مصری گیارہ کم چار سو برس سے دنیا میں وہ شخص بھی قابلِ حکمرانی نہ رہے۔

1 فتح الباری شرح البخاری باب الامراء من قریش مصطفی البابی مصر ۲۳۵/۱۲ 2 صحیح مسلم کتاب الامارۃ باب الناس تبع لقریش قدیم کتب خانہ پشاور ۱۱۹/۲

Fifthly, according to you, the Shari'ah Caliphate has been with the Turks for four hundred and sixteen (416) years. It is then necessary that they were all capable of ruling, because an incapable person cannot be a Caliph. Seek refuge with Allah! If it was taken away from the Quraysh due to their inability, and then given to the incapable, what kind of peaceful law is this? And when they were and are capable, then it was mandatory that for 416 years, no other person on the face of the earth was capable of ruling, otherwise two people capable of ruling would have emerged in the world and the Caliphate would not have left the Quraysh. Now, the burden of proof for this obviously false claim is on you: that for sixteen and four hundred years, no person capable of ruling was born in the whole world except the Sultan of Turkey. In Kabul, Bukhara, Iran, the West, India, etc., and in all of God's countries, only the completely incompetent existed? Then God knows how their governments lasted for hundreds of years. If Sultan, the killer of infidels, the patron of religion, Aurangzeb Muhi-ul-Millat-wad-Din Muhammad Alamgir Badshah Ghazi "May Allah Almighty enlighten his proof," was incapable in your view for the crime of being a follower of Shari'ah and being harsh towards infidels, then Akbar was not incompetent, who was your soulmate and a devotee of the unity of polytheists. In short, there is no escape for the 'Mister' except to deny the Hadith by calling it a prophecy.

Sixthly, you say that history bears witness that even two Qurayshis did not remain capable of ruling. Which history bears witness that for seven hundred or four hundred years, not even two Qurayshis, two Hashimites, two descendants of the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) were born on the face of the earth who were capable of ruling? Was the grace of God taken away from the nation of Muhammad (peace and blessings of Allah be upon him) and the family of Muhammad (peace and blessings of Allah be upon him) for hundreds of years, and others were placed in their stead? According to you, is the criterion for capability based on occurrence; that whoever did not attain rule was incapable, and whoever attained it was capable? Then you will surely call the filthy, stubborn, and impure Yazid capable, and you will, God forbid, consider the Imam of the high throne, Ali (on whose grandfather be peace and blessings), as incapable. And when this is not the standard, but it depends on personal qualities, then have you examined all the Qurayshis from seven hundred or four hundred years ago until today and found them incapable? Leave four hundred years; just name all the Qurayshis of any one single year. Let the Qurayshis be; just name only the Bani Hashim. Not even all Bani

Hashim; just name the Noble Sayyids who were present in the world in that year. Even if not naming them, just give the census of all the Sayyids for any year. When you are not capable of even this much, then you must have surely examined all the Qurayshis of the entire world for seven hundred or four hundred years and found that all...

Note: Leave this too, that same narration of "minhum" and the pronoun referring to Quraysh, and that same old story; it's easy to make claims but difficult to provide proof. "Bring your proof, if you are truthful." Bring your proof if you are truthful. 12 Hashmat Ali Razwi, may Allah forgive him.

पाँचवाँ, आपके अनुसार चार सौ सोलह (416) वर्षों से शरीयत की खिलाफत तुर्कों के पास है, तो यह आवश्यक है कि वे सभी शासन के योग्य हों, क्योंकि एक अयोग्य व्यक्ति खलीफा नहीं हो सकता। अल्लाह की पनाह! यदि यह कुरैश से उनकी अयोग्यता के कारण वापस ले ली गई थी, और फिर अयोग्य लोगों को दे दी गई, तो यह सुलह का कौन सा कानून है? और जब वे योग्य थे और हैं, तो यह अनिवार्य था कि 416 वर्षों तक पृथ्वी पर कोई अन्य व्यक्ति शासन के योग्य न हो, अन्यथा दुनिया में शासन के योग्य दो व्यक्ति सामने आते और खिलाफत कुरैश से नहीं जाती। अब इस स्पष्ट रूप से असत्य बात का प्रमाण आपके ऊपर है कि चार सौ सोलह वर्षों से पूरी दुनिया में तुर्की के सुल्तान के अलावा शासन के योग्य कोई भी व्यक्ति पैदा नहीं हुआ। काबुल, बुखारा, ईरान, पश्चिम, भारत आदि और अल्लाह के सभी देशों में क्या केवल अयोग्य लोग ही गुजरे? फिर खुदा जाने सैकड़ों वर्षों तक उनकी सरकारें कैसे चलीं? यदि सुल्तान, काफिरों का संहारक, धर्म रक्षक, औरंगज़ेब मुही-उल-मिल्लत वद-दीन मुहम्मद आलमगीर बादशाह गाजी "अल्लाह उनके प्रमाण को रोशन करे" आपकी दृष्टि में इस अपराध के कारण अयोग्य थे कि वे शरीयत के पाबंद थे और काफिरों के प्रति सख्त थे, तो अकबर तो अयोग्य नहीं था, जो आपका ही हम-मशर्ब और मुशरिकों की एकता का प्रेमी था। संक्षेप में, 'मिस्टर' के लिए हदीस को भविष्यवाणी बताकर उसे झुठलाने के अलावा और कोई रास्ता नहीं है।

छठा, आप कहते हैं कि इतिहास गवाह है कि दो कुरैशी भी शासन के योग्य नहीं रहे। कौन सा इतिहास गवाह है कि सात सौ या चार सौ वर्षों से पूरी पृथ्वी पर शासन के योग्य कोई दो कुरैशी, दो हाशमी, अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) की संतान के दो सैयद पैदा ही नहीं हुए? क्या अल्लाह का अनुग्रह मुहम्मद (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) की उम्मत और उनके खानदान से सैकड़ों वर्षों के लिए उठा लिया गया और दूसरों को उनके स्थान पर बिठा दिया गया? क्या आपके अनुसार योग्यता का मापदंड केवल शासन प्राप्त करना है; जिसे शासन नहीं मिला वह अयोग्य था और जिसे मिला वह योग्य था? तो निश्चित रूप से आप उस मलिन, हठी और अपवित्र यज़ीद को योग्य कहेंगे और हज़रत इमाम अली, जिनका स्थान अर्श के बराबर है (उनके दादा पर दुरूद और सलाम हो), को अल्लाह की पनाह, अयोग्य ठहराएंगे। और जब यह पैमाना नहीं है बल्कि व्यक्तिगत गुणों पर निर्भर है, तो क्या आपने सात सौ या चार सौ वर्षों से आज तक के सभी कुरैशियों की जांच कर ली है कि वे अयोग्य थे? चार सौ वर्षों को छोड़िए; किसी भी एक वर्ष के सभी कुरैशियों को जाने दीजिए, केवल बनी हाशिम का नाम ही गिना दीजिए। सभी बनी हाशिम भी नहीं, केवल उस वर्ष दुनिया में

मौजूद सादात-ए-कराम (सैयदों) के नाम गिना दीजिए। यदि नाम गिनाना संभव नहीं है, तो केवल किसी एक वर्ष के सभी सादात की जनगणना ही बता दीजिए। जब आप इतना करने में भी सक्षम नहीं हैं, तो क्या आपने निश्चित रूप से सात सौ या चार सौ वर्षों के पूरी दुनिया के सभी कुरैशियों की जांच कर ली और यह जान लिया कि सब...

नोट: इसे भी जाने दें, वही "मिन्हुम" वाली रिवायत और कुरैश की ओर संकेत करने वाला सर्वनाम, और वही पुरानी बातें; दावा करना आसान है लेकिन सबूत देना कठिन है। "अपना प्रमाण लाओ, यदि तुम सच्चे हो।" 12 हशमत अली रज़वी, अल्लाह उन्हें क्षमा करे।

पेज 234 ऑफ़ 712

خامساً آپ کے نزدیک چار سوسولہ ۴۱۶ برس سے خلافت شرعیہ ترکوں میں ہے تو ضرور ہے کہ وہ سب حکمرانی کے اہل ہوں کہ نااہل خلیفہ نہیں ہو سکتا معاذ اللہ قریش سے نکالی تو ان کی نااہلی کے باعث، اور پھر دی جاتی نااہلوں کو، یہ کون سا قانونِ صلح ہے، اور جب وہ اہل تھے اور ہیں تو واجب کہ چار سوسولہ ۴۱۶ برس سے روئے زمین پر کوئی دوسرا انسان قابلِ حکمرانی نہ ہو، ورنہ دنیا میں دو شخص اہل حکمرانی نکلتے اور خلافتِ قریش سے نہ جاتی، اب اس بدیہی البطلان بات کا ثبوت آپ کے ذمے ہے کہ سولہ اور چار سو برس سے تمام جہان میں سلطانِ ترکی کے سوا کوئی متنفس قابلِ حکمرانی پیدا نہ ہوا، کابل و بخارا و ایران و مغرب و ہندوستان وغیرہا تمام ملکِ خدا میں سب نرے نالائق گزرے پھر خدا جانے صد ہا سال ان کی حکومتیں چلیں کیسے، سلطانِ کافرکش، دین پرور اورنگ زیب محی الملت والدین محمد عالمگیر بادشاہ غازی "انار اللہ تعالیٰ برہانہ" اگر آپ کے نزدیک اس جرم پر کہ متشرع تھے اور کفار پر غلظت رکھتے نااہل تھے تو اکبر تو نالائق نہ تھا جو آپ ہی کا ہم مشرب اور اتحادِ مشرکین کا دلدادہ تھا غرض پیشگوئی بتا کر تکذیبِ حدیث کے سوا مسٹر کو کچھ مفر نہیں۔

سادساً عہ آپ فرماتے ہیں تاریخ شاہد ہے کہ دو قریش بھی حکمرانی کے اہل نہ رہے، کون سی تاریخ شاہد ہے کہ سات سو یا چار سو برس سے تمام روئے زمین پر کوئی دو قریشی دو ہاشمی دو سید ابن الرسول صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم وسلم حکمرانی کے لائق پیدا ہی نہ ہوئے، فضلِ الٰہی قوم محمد صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم و خاندان صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم و آلِ محمد صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم سے صدہا سال سے اٹھا لیا گیا اور ان میں آؤں کو بٹھایا ہے اور بٹھایا، کیا آپ کے نزدیک مدارِ لیاقت وقوع پر ہے، جس نے حکمرانی نہ پائی نااہل تھا؟ جس نے پائی اہل تھا؟ تو ضرور آپ

پلید مرید خبیث عنید نجس یزید کو لائق بتائیں گے اور حضرت امام عرش مقام علی جدہ علیہ الصلوۃ والسلام کو معاذ اللہ نالائق ٹھہرائیں گے، اور جب یہ معیار نہیں بلکہ صفاتِ ذاتیہ پر مدار ہے تو کیا آپ نے سات سو یا چار سو برس سے آج تک کے تمام قریشیوں کی جانچ کر لی ہے کہ نالائق تھے، چار سو برس چھوڑیئے کسی ایک برس کے سب قریشی جانے دیجئے صرف بنی ہاشم، سب بنی ہاشم بھی نہیں صرف ساداتِ کرام کے فقط نام گنا دیجئے کہ جہان میں اس سال یہ یہ سید تھے، نام گنانا بھی نہ سہی فقط کسی سال کے تمام سادات کی مردم شماری بتا دیجئے، جب اس قدر پر قادر نہیں تو سات سو یا چار سو برس کے تمام عالم کے تمام قریشیوں کی جانچ آپ نے ضرور کر لی اور معلوم کر لیا کہ سب عہ: یہ بھی جانے دو وہی منھم والی روایت اور قریش کی طرف ضمیر، اور وہی پچر لو زبان کے آگے بارہ ہل چلتے ہیں ادعا آسان ہے ثبوت دیتے دام کھلتے ہیں "ہاتوا برھانکم ان کنتم صدقین" اپنی برہان لاؤ اگر سچے ہو ۱۲ حشمت علی رضوی غفرلہ۔

Fatawa Razawiyya, Volume 14

...were incompetent and remain incompetent to this day. Alas, the extent of your knowledge is just these historical tales; even on a loom, such a living fabrication was woven! Thousands of nonsensical dates exist, and even those who blabber in a state of full intoxication would feel ashamed by them.

Previously, in the first section, the explanations of the Imams were mentioned, stating that this Hadith is 'a report in the sense of a command.' You do not accept this because following the Imams is poison to your sense of ego. If not that, is a 'report' restricted only to a prophecy that is purely contrary to reality, necessitating the insertion of your own contrivances? Why not say, as passed from Imam Qurtubi, Imam Ayni, and Imam Asqalani (may Allah have mercy on them), that this is a legislative report (khabar tashri'i), which is the very essence of the office of the Lawgiver (peace and blessings of Allah be upon him), and it fundamentally requires no interpretation? That is, the Shari'ah-sanctioned caliphate will always remain among the Quraysh; the rule of others will never be a Shari'ah-sanctioned caliphate. This was a report about the necessity of being from the Quraysh for the caliphate, not about the continuous, uninterrupted succession of the caliphate, which you call 'contrary to events.' For example, 'roses always bloom in spring' means that whenever the flower blooms, it will be in spring, not that the rose is forever a rose and spring lasts twelve months.

Eighthly, I say: even if you take it as uninterrupted continuity, why should 'this matter' (haza al-amr) not refer to the 'right to the caliphate'? That is undoubtedly continuous among the Quraysh and restricted to them, as passed from Imam Asqalani: the right to the caliphate belongs only to the Quraysh; anyone else would be nothing but a usurper (mutaghalib).

(51) To evade the explanation and create a 'new report' from the second Hadith 'The Imams are from the Quraysh,' what desperate measures has the 'mister' taken on page 63: 'It is clearly evident from the chapter headings of Sahih Bukhari that Imam Bukhari's position is also the same. He created the chapter (The Leaders from Quraysh) [Al-Umara' min Quraysh]—Leaders and Rulers among the Quraysh. He did not create a chapter with the theme that leadership must always be in the Quraysh.' SubhanAllah! What excellent 'mistery,' 'leadership,' and 'editorship.' It is Imam Bukhari's habit to derive chapter headings from the words of the Hadith. Furthermore, he indicates words that do not meet his criteria through the headings.

The Hadith contained those specific words, so he formed the chapter from them. Moreover, those words met his criteria, so he alluded to them through the translation (heading). To infer from this that it is Imam Bukhari's position, and then to claim authoritatively that 'it is clearly evident,' is a peak of academic ignorance (jahl-e-fazil). It is stated in Fath al-Bari Sharh al-Bukhari:

| The word of the heading is the word of the Hadith narrated by Ya'qub bin Sufyan, Abu Ya'la, and at-Tabarani.[1] | The text of the chapter heading consists of the words of this Hadith, which Ya'qub bin Sufyan, Abu Ya'la, and at-Tabarani narrated from Abu Barzah al-Aslami (may Allah be pleased with him). |

---

[1] Fath al-Bari Sharh al-Bukhari, Chapter: The Leaders from Quraysh, Mustafa al-Babi Egypt, 16/230.

फ़तावा रज़विया, जिल्द चौदहवीं (14)

...अयोग्य थे और अब तक सब अयोग्य हैं, अफ़सोस आपके ज्ञान की सीमा यही ऐतिहासिक कहानियाँ हैं; करघे पर भी ऐसा जीवित झूठ बुना गया! हज़ारों बेतुकी तारीखें मौजूद हैं, और पूर्ण नशे की हालत में बड़बड़ाने वाले भी उनसे शर्मिंदा होंगे।

पूर्व में पहले खंड में इमामों की व्याख्याएँ गुज़रीं कि यह हदीस 'आदेश के अर्थ में एक रिपोर्ट' है। आप इसे नहीं मानते क्योंकि इमामों का अनुसरण आपके अहंकार के लिए ज़हर है। यदि वह नहीं, तो क्या एक 'रिपोर्ट' केवल उस भविष्यवाणी तक सीमित है जो पूरी तरह से वास्तविकता के विपरीत हो, और अपनी ओर से अड़ंगा लगाने की ज़रूरत पड़े? क्यों न कहें, जैसा कि इमाम कुरतुबी, इमाम ऐनी और इमाम अस्क़लानी (अल्लाह उन पर रहम करे) से गुज़रा कि यह एक विधायी रिपोर्ट (ख़बर तशरीई) है जो शरीयत देने वाले (अल्लाह उन पर दरूद और सलाम भेजे) के पद का सार है, और मौलिक रूप से इसे किसी व्याख्या की आवश्यकता नहीं है। अर्थात, शरीयत-सम्मत खिलाफत हमेशा कुरैश में रहेगी; उनके अलावा दूसरों का शासन कभी शरीयत-सम्मत खिलाफत नहीं होगा। यह खिलाफत के लिए कुरैशी होने की अनिवार्यता की रिपोर्ट थी, न कि बिना किसी अंतराल के खिलाफत की निरंतरता की, जिसे आप 'घटनाओं के विपरीत' कहते हैं। उदाहरण के लिए, 'गुलाब हमेशा वसंत में खिलता है' का अर्थ है कि जब भी फूल खिलेगा, वसंत में ही खिलेगा, न कि यह कि गुलाब हमेशा गुलाब है और वसंत बारह महीने रहता है।

आठवें, मैं कहता हूँ: यदि आप इसे निरंतरता के रूप में ही लें, तो क्यों न 'यह मामला' (हाज़ा अल-अम्र) से मुराद 'खिलाफत की पात्रता' हो? और वह निस्संदेह कुरैश में निरंतर है और उन्हीं तक सीमित है, जैसा कि इमाम अस्क़लानी से गुज़रा: खिलाफत की पात्रता केवल कुरैश की है; उनके अलावा कोई भी केवल एक बलात्कारी (मुतग़ल्लिब) होगा।

(51) व्याख्या से बचने और दूसरी हदीस "अल-अइम्मा मिन कुरैश" (इमाम कुरैश से हैं) से नई रिपोर्ट बनाने के लिए 'मिस्टर' ने पेज 63 पर क्या-क्या पैंतरेबाज़ी की है: "सहीह बुखारी के अध्याय के शीर्षक से स्पष्ट है कि इमाम बुखारी का नज़रिया भी यही है। उन्होंने अध्याय बनाया (अल-उमरा मिन कुरैश) - कुरैश में नेतृत्व और शासक। इस विषय का अध्याय नहीं बनाया कि नेतृत्व हमेशा कुरैश में ही होना चाहिए।" सुभानअल्लाह! क्या खूब 'मिस्टरी', 'लीडरशिप' और 'एडिटरशिप' है। इमाम बुखारी की आदत है कि हदीस के शब्दों से ही अध्याय का शीर्षक बनाते हैं। साथ ही, वे उन शब्दों का संकेत

शीर्षक के माध्यम से देते हैं जो उनकी शर्तों पर नहीं उतरते। हदीस उन्हीं शब्दों में थी, इसलिए उन्हीं से अध्याय बनाया। इसके अलावा, वे शब्द उनकी शर्त पर थे, इसलिए शीर्षक के माध्यम से उनकी ओर इशारा किया। इससे यह समझ लेना कि यह इमाम बुखारी का नज़रिया है, और फिर इस पर यह हुक्म चलाना कि "साफ स्पष्ट है", किस दर्जे की भारी अज्ञानता (जह्ल-ए-फाज़िल) है। 'फ़त्ह अल-बारी शर्ह अल-बुखारी' में है:

| शीर्षक का शब्द उस हदीस का शब्द है जिसे यक़ूब बिन सुफ़ियान, अबू याला और तबरानी ने निकाला।[1] | अध्याय के शीर्षक की इबारत इस हदीस के शब्द हैं जो यक़ूब बिन सुफ़ियान, अबू याला और तबरानी ने अबू बरज़ा असलमी (अल्लाह उनसे प्रसन्न हो) से रिवायत की। |

---

[1] फ़त्ह अल-बारी शर्ह अल-बुखारी, बाब अल-उमरा मिन कुरैश, मुस्तफा अल-बाबी मिस्र, 16/230।

نالائق تھے اور اب تک سب نالائق ہیں، افسوس آپ کا مبلغِ علم یہی تاریخی کہانیاں تھا ن پر بھی ایسا جیتا افترا جوڑا تاریخیں ہزار بے تکی ہوں ایسا پورے نشے کا ہذیان بکتے انہیں بھی مار آئے گی۔

سابقاً فصل اول میں ائمہ کی تصریحات گزریں کہ یہ حدیث خبر بمعنے امر ہے اسے آپ نہیں مانتے کہ پیروی ائمہ آپ کی شانِ انانیت کو زہر ہے نہ سہی خبر کیا پیشگوئی میں منحصر ہے جو محض خلافِ واقع ہو، اور اپنی طرف سے پچر لگانے کی ضرورت پڑے، کیوں نہ کہئے جس طرح امام قرطبیؒ اور امام عینیؒ وامام عسقلانیؒ سے گزرا کہ یہ خبر تشریعی ہے جو عین منصب شارع صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم ہے اور اصلاً محتاج تاویل نہیں یعنی خلافت شرعیہ ہمیشہ قریش میں رہے گی ان کے غیر کی حکومت کبھی خلافتِ شرعیہ نہ ہوگی، یہ خلافت کے لئے لزومِ قریشیت سے خبر ہوئی نہ کہ بلا فصل استمرارِ خلافت سے جسے خلافِ واقعات کہئے ، مثلاً گلاب کا کھلنا ہمیشہ موسم بہار میں ہے اس کے یہ معنی کہ پھول جب کھلے گا بہار ہی میں کھلے گا نہ یہ کہ گلاب سدا گلاب ہے اور بہار بارہ مہینے ہے۔

ثامناً اقول بلا فصل استمرار ہی لیجئے تو کیوں نہ ہو کہ ہذا الامر سے مراد استحقاقِ خلافت ہو اور وہ بلاشبہ قریش میں مستمر اور انہیں میں منحصر ہے جس طرح امام عسقلانیؒ سے گزرا کہ استحقاقِ خلافت قریش ہی کو ہے ان کا غیر نہ ہوگا مگر متغلب۔

(۵۱) مسٹر نے یونہیں دوسری حدیث "الائمہ من قریش" سے تشریح اڑانے اور نئی خبر بنانے کے لئے کیا کیا ڈوبتے سوار پکڑے ہیں ص ۶۳: "صحیح بخاری کے ترجمہ باب سے صاف واضح ہے

کہ امام بخاری کا بھی مذہب یہی ہے انہوں نے باب باندھا (الامراء من قریش) قریش میں امارت وامراء۔ اس مضمون کا باب نہ باندھا کہ امارت ہمیشہ قریش ہی میں ہونی چاہئے۔ "سبحان اللہ! زہے مسٹری ولیدری وایڈیٹری۔ امام بخاری کی عادت ہے کہ الفاظ حدیث سے ترجمہ باب کرتے ہیں نیز وہ الفاظ جو ان کی شرط پر نہ ہوں ترجمہ سے ان کا پتا دیتے ہیں حدیث انہیں لفظوں سے تھی انہیں سے باب باندھا، نیز یہ لفظ ان کی شرط پر تھے ترجمہ سے ان کا اشعار کیا، اس سے یہ سمجھ لینا کہ امام بخاری کا مذہب یہ ہے اور پھر اس پر یہ تحکم کہ "صاف واضح ہے" کس درجہ جہلِ فاضل ہے، فتح الباری شرح بخاری میں ہے :

| لفظ الترجمة لفظ حدیث اخرج یعقوب بن سفین وابویعلی والطبرانی ۱۔ | ترجمہ باب کی عبارت اس حدیث کے لفظ ہیں جو یعقوب بن سفین وابویعلی وطبرانی نے ابوبرزہ اسلمی رضی اللہ تعالیٰ عنہ سے روایت کی۔ |

---

۱ فتح الباری شرح البخاری باب الامراء من قریش مصطفیٰ البابی مصر ۲۳۰/۱۶

Fatawa Razawiyya Volume 14 (14)

Then he said: "Since none of these were according to the author's condition, he limited himself to the chapter heading and presented those hadiths in support which were according to his condition."

(52) p. 61 "There is another hadith that there will be twelve caliphs, all from the Quraysh. In this way, the statement clarified that whatever has been said in this regard is only intended to inform about the future, not as a legal command or legislation." If the prophecy of twelve caliphates is mere news, then all the hadiths in the world are just news. Is there any limit to this high-handedness and audacity? Meaning, whenever the Lawgiver makes a prophecy regarding a matter, then all the hadiths pertaining to it become void of legal status, and it becomes mandatory for everyone, by force of tongue, though putting their own spin on it, to cast it as mere news. The sacred instruction is:

"Place the Quraysh first and do not go ahead of them."

This too will not be a command or prohibition but news, because in their "knowledge of morphology," "Qaddimu" is an imperfect/future verb form and "la tuqaddimu" is a past verb form; it's the same case of "clutching at every straw."

(53-54) p. 62 "The masters of hadith, while reconciling the hadith of Qahtani and the hadith of Quraysh, clearly wrote that the narration regarding the leadership of Quraysh is not legislation but merely news."

Firstly, observe this craftiness and cunning. He spoke of the narration regarding Quraysh leadership, which brings to mind hadiths like "The leaders are from Quraysh" and "The Imams are from Quraysh" and "This matter will remain in Quraysh." Whereas, the masters of hadith never said that legislation is not proven by them and that they are mere news. I have listed numerous books under number 42; see their excerpts in the first section and repent from this blatant lie. If you follow the masters of hadith, then why do you deny their clear explanations?

Secondly, the hadith with which the masters reconciled the Qahtani hadith is this:

"Verily, this matter is in the Quraysh; no one will show enmity towards them except that Allah will throw them down on their faces as long as they (the Quraysh)..."

(1) Fath al-Bari Sharh al-Bukhari, Chapter 'The Leaders are from Quraysh', Mustafa al-Babi Egypt, 12/231 (2) Kanz al-Ummal, Hadith 33897, 33907, 33917, referring to al-Bazzar, Ibn Adi, and Tabarani, Mu'assasat al-Risalah Beirut, 12/22

फ़तावा रज़विया जिल्द 14 (14)

फिर फ़रमाया: "चूंकि इनमें से कोई भी मुसन्निफ़ (लेखक) की शर्त पर नहीं था, इसलिए उन्होंने उनवान (अध्याय शीर्षक) तक ही सीमित रखा और उन हदीसों को लाये जो उनके समर्थन में थीं और उनकी शर्त पर थीं।"

(52) पृ. 61 "एक और हदीस है कि बारह खलीफ़ा होंगे, सभी कुरैश से होंगे। इस तरह बयान ने स्पष्ट कर दिया कि इस बारे में जो कुछ भी कहा गया है, उसका उद्देश्य केवल भविष्य की सूचना देना है, हुक्म या शरीयत का आदेश नहीं।" बारह खिलाफतों की भविष्यवाणी अगर केवल एक समाचार है, तो दुनिया भर की सभी हदीसें समाचार ही होंगी। इस ज़बरदस्ती और ढिठाई की कोई सीमा है; यानी जब शारेअ (क़ानून निर्माता) किसी मामले के बारे में कोई भविष्यवाणी करता है, तो उसमें जितनी भी हदीसें होती हैं वे सब हुक्मे शरई से खाली हो जाती हैं और सबको अपनी ज़बान के ज़ोर से, चाहे अपनी तरफ से पेचो-खम लगा कर, समाचार के रूप में ढालना अनिवार्य हो जाता है। पवित्र उपदेश है:

"कुरैश को आगे रखो और उनसे आगे न बढ़ो।"

यह भी हुक्म या मनाही नहीं होगी बल्कि समाचार होगा क्योंकि उनकी "व्याकरण की जानकारी" में "कद्दिमू" (قدموا) मुज़ारे (वर्तमान-भविष्य काल) का सीग़ा है और "ला तुक़द्दिमू" (لاتقدموا) माज़ी (भूतकाल) का सीग़ा; बात वही है कि "वह हर तिनके का सहारा लेता है" (कमज़ोर दलीलें देता है)।

(53-54) पृ. 62 "हदीस के इमामों ने हदीस-ए-क़हतानी और हदीस-ए-कुरैश में समन्वय (ततबीक़) बिठाते हुए साफ़-साफ़ लिख दिया कि कुरैश के नेतृत्व वाली रिवायत शरीयत का आदेश नहीं बल्कि महज़ समाचार है।"

सर्वप्रथम, इस चालाकी और मक्कारी को देखें। कुरैश के नेतृत्व वाली रिवायत के बारे में कहा जिससे ध्यान 'अल-उमराऊ मिन कुरैश' (शासक कुरैश से हैं) और 'अल-अइम्मतु मिन कुरैश' (इमाम कुरैश से हैं) और 'यह मामला कुरैश में ही रहेगा' वाली हदीसों की ओर जाए। हालाँकि हदीस के इमामों ने कभी नहीं कहा कि उनसे तशरीअ (कानूनसाज़ी) साबित नहीं होती और वे महज़ समाचार हैं। मैंने नंबर 42 के तहत कई किताबों के नाम गिनाए हैं, उनकी इबारतें पहले खंड में देखें और इस स्पष्ट झूठ से तौबा करें। यदि आप हदीस के इमामों को मानते हैं, तो उनके इन रौशन स्पष्टीकरणों से इनकार क्यों करते हैं।

दूसरे, इमामों ने हदीस-ए-क़हतानी का जिस हदीस के साथ समन्वय किया है, वह यह है:

"बेशक यह मामला (नेतृत्व) कुरैश में है, जो कोई भी उनसे शत्रुता करेगा अल्लाह उसे औंधे मुँह गिरा देगा, जब तक कि कुरैश..."

(1) फ़त्ह अल-बारी शरह अल-बुखारी, बाब अल-उमराऊ मिन कुरैश, मुस्तफ़ा अल-बाबी मिस्र, 12/231 (2) कंज़ुल उम्माल हदीस 33897, 33907, 33917, हवाला अल-बज़्ज़ार व इब्न अदी व तबरानी, मुअस्ससतुर रिसाला बेरूत 12/22

فتاوی رضویہ جلد چہاردم (۱۴)

پھر فرمایا: لما لم یکن شیئ منها علی شرط المصنف اقتصر علی الترجمة واورد الذی صح علی شرطه (۱) - یہ روایتیں شروط بخاری پر نہ تھیں لہٰذا ان الفاظ کو ترجمہ میں لانے پر اقتصار کیا اور ان کے مؤید وہ حدیثیں لائے جو ان کی شرط پر تھیں

(۵۲) ص ۶۱ "ایک اور حدیث ہے کہ بارہ خلیفہ ہوں سب قریش سے ہوں گے اس طرح بیان نے ظاہر کر دیا کہ اس بارے میں جو کچھ کہا ہے اس سے صرف آئندہ کی اطلاع مقصود ہے حکم و تشریع نہیں۔" بارہ خلافتوں کی پیشگوئی اگر خبر ہے تو دنیا بھر کی حدیثیں سب خبر ہیں اس زبردستی و دیدہ دلیری کی کوئی حد ہے یعنی شارع سے جب کسی امر کے بارے میں کچھ پیشگوئی فرمائے تو اس میں جتنی حدیثیں ہیں سب حکم شرعی سے خالی ہو جاتی ہیں اور سب کو بزور زبان اگرچہ اپنی طرف سے پچریں لگا کر خبر پر ڈھال دینا واجب ہو جاتا ہے ارشاد اقدس:

قدموا قریشا ولا تقدموها (۲) - قریش کو مقدم رکھو اور ان پر تقدم نہ کرو۔

یہ بھی امر و نہی نہیں خبر ہوگا کیونکہ ان کی "صرف دانی" میں "قدموا" صیغہ مضارع ہے اور "لاتقدموا" صیغہ ماضی، بات وہی کہ یتثبت بکل حشیش۔

(۵۳تا۵۴) ص ۶۲ "ائمہ حدیث نے حدیث قحطانی و حدیث قریش میں تطبیق دیتے ہوئے صاف صاف لکھ دیا کہ امارت قریش والی روایت تشریع نہیں محض خبر ہے"

اولا یہ عیاری و چالاکی ملاحظہ ہو امارت قریش والی روایت میں کہا جس سے حدیث الامراء من قریش و حدیث الائمة من قریش و حدیث لایزال هذا الامر في قریش کی طرف ذہن جائے حالانکہ ائمہ حدیث نے ہرگز نہ کہا کہ ان سے تشریع ثابت نہیں نری خبر ہیں زیر نمبر ۴۲ م کتب کثیرہ کے

نام گنا چکا ہوں ان کی عبارتیں فصل اول میں دیکھئے اور اس کذب صریح سے توبہ کیجئے، ائمہ حدیث کی اگر مانتے ہو تو ان کی ان روشن تصریحوں سے کیوں منکر ہو۔

ثانیا ائمہ نے حدیث قحطانی سے جس حدیث کی تطبیق دی وہ یہ ہے:

ان هذا الامر في قريش لا يعاديهم احد الا كبه الله على وجهه ما اقاموا - بیشک یہ امر قریش میں ہے جو ان سے عداوت کرے گا اللہ اسے اوندھے منہ گرائے گا جب تک قریش

(۱) فتح الباری شرح البخاری باب الامراء من قریش مصطفی البابي مصر ۲۳۱/۱۲ (۲) کنز العمال حدیث ۳۳۸۹۷، ۳۳۹۰۷، ۳۳۹۱۷ بحوالہ البزار و ابن عدی و طبرانی موسسة الرساله بیروت ۲۲/۱۲

Fatawa Ridawiyya Volume 14

Ad-Deen[1] - ...Keep the religion established.

If this was conveyed as a piece of information that it is restricted by the establishment of religion, then why was it necessary for the absolute ahadith to become restricted pieces of information? They are legislation and remain upon their absolute application, meaning that sharia-wise, the caliphate is only for the Quraysh. And this is a piece of information and is restricted, meaning they will enjoy their right as long as they keep the religion established; when they leave it, the caliphate will depart.

Thirdly, it is strange that what a few commentators wrote about one specific hadith is seized upon to forcibly generalize all ahadith, while what was written in the rest of those ahadith by their general groups, declaring it the creed of Ahl al-Sunnah and the consensus of the Sahaba, is rejected based on their own speech. And what else? Do those who "distort words from their places"[2] have horns on their heads? The Great Quran described this as a trait of the Jews, that they displace words from their contexts.

Fourthly, when the clear and powerful explanations of the group of Hadith Imams, even the consensus of the Sahaba and the creed of Ahl al-Sunnah, are not accepted, then why should the saying of a few of them regarding a specific hadith for a specific reason be an authority? You are flying higher than even the Mujtahids; do not hold onto the skirts of these few blind followers. Follow the hadith. In the hadith, "as long as they establish the religion" follows the sentence "no one will show enmity to them except that Allah will throw him down." Why should it not be related to that? Why break it from there and link it to the distant sentence "indeed this matter is in Quraysh"? That [sentence] should remain absolute, and this restriction should remain in the sentence it is connected to. Thus, the meaning of the hadith is that indeed the sharia caliphate is confined to the Quraysh, no other person can be caliph, and as long as the Quraysh establish the religion, their opponent will be humiliated and disgraced. Now, speak of your own interpretations.

(57 to 60) Regarding the noble hadith "The leaders are from Quraysh," a point was cleared regarding its chain (isnad) as well; p. 64: "These words and the narration of Hazrat Abu Bakr are not proven through a connected chain (ittisal); it is in Fath al-Bari:

'The leaders are from Quraysh' (note): Its narrators are the narrators of Sahih [Bukhari], but there is a break (inqita') in its chain.[3] Hadith 'Al-Aimmatu minal Quraysh': All its narrators are narrators of Sahih hadith, but there is a break in its chain. (T)

Note: Neither is "min al-Quraysh" in Fath al-Bari, nor in the hadith. Previously as well, you wrote the hadith with these words in your discourse and attributed it to the Messenger of Allah, peace and blessings of Allah be upon him. But do not lay the blame for this fabrication against the Chosen One (Mustafa) upon Imam Ibn Hajar. 12 Minhu Ghafar Allahu Lahu.

[1] Sahih al-Bukhari, Kitab al-Manaqib, Chapter: Virtues of Quraysh, Qadimi Kutub Khana, Karachi, 1/497. [2] Al-Quran al-Karim 5/13. [3] Fath al-Bari Sharh Sahih al-Bukhari, Chapter: The Matter is from Quraysh, Mustafa al-Babi, Egypt, 12/231.

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदह (१४)

अद्-दीन[1] - ...दीन (धर्म) को स्थापित रखें।

यदि इसे एक सूचना के रूप में बताया गया कि यह धर्म की स्थापना से प्रतिबंधित (मुक़य्यद) है, तो मुतलक़ (निरपेक्ष) हदीसों का सूचना बन जाना क्यों आवश्यक हुआ? वे विधान (तशरीह) हैं और अपनी निरपेक्षता पर बनी रहती हैं, अर्थात शरिया के अनुसार ख़िलाफ़त केवल क़ुरैश के लिए है। और यह एक सूचना है और प्रतिबंधित है, अर्थात वे अपने अधिकार का आनंद लेंगे जब तक वे धर्म को स्थापित रखेंगे; जब वे इसे छोड़ देंगे, तो ख़िलाफ़त चली जाएगी।

तीसरा, यह आश्चर्यजनक है कि एक विशिष्ट हदीस के बारे में कुछ टीकाकारों ने जो लिखा, उसे पकड़कर जबरन सभी हदीसों को सामान्य बना दिया जाए, जबकि उन शेष हदीसों में उनके सामान्य समूहों ने जो लिखा और जिसे अहले सुन्नत का पंथ और सहाबा का इज्मा (आम सहमति) बताया, उसे उन्हीं के कलाम से खारिज कर दिया जाए। और क्या "वे शब्दों को उनके स्थानों से बदलते हैं"[2] के सिर पर सींग होते हैं? महान कुरान ने इसे यहूदियों की विशेषता बताया है कि वे बात को उसके संदर्भ से बदल देते हैं।

चौथा, जब हदीस के इमामों के समूह के स्पष्ट और शक्तिशाली स्पष्टीकरण, यहाँ तक कि सहाबा के इज्मा और अहले सुन्नत के अक़ीदे (विश्वास) को स्वीकार नहीं किया जाता, तो एक विशिष्ट हदीस में एक विशिष्ट कारण से उनमें से कुछ का कहना क्यों प्रमाण (हुज्जत) हो? आप तो मुजतहिदों से भी ऊंचे उड़ते हैं; इन दो-चार कट्टर मुक़ल्लिदों (अनुयायियों) का दामन न थामें। हदीस के साथ चलें। हदीस में "जब तक वे दीन स्थापित रखें" वाक्य "उनसे कोई शत्रुता नहीं करेगा सिवाय इसके कि अल्लाह उसे औंधे मुंह गिरा दे" के बाद है। यह उसी से संबंधित क्यों न हो? इसे वहाँ से तोड़कर दूर के वाक्य "निस्संदेह यह मामला क़ुरैश में है" से क्यों जोड़ दिया जाए? वह अपनी निरपेक्षता पर रहे और यह प्रतिबंध उसी वाक्य में हो जिससे यह जुड़ा हुआ है। इस प्रकार हदीस का अर्थ यह है कि वास्तव में शरई ख़िलाफ़त क़ुरैश तक सीमित है, दूसरा व्यक्ति खलीफा नहीं हो सकता, और जब तक क़ुरैश दीन स्थापित रखेंगे, उनका विरोधी अपमानित और लज्जित होगा। अब अपने इज्तिहाद (स्वतंत्र व्याख्या) की खबरें सुनाएं।

(५७ से ६०) महान हदीस "अल-अइम्मतु मिनल क़ुरैश" (नेता क़ुरैश से हैं) पर सनद (श्रृंखला) के दृष्टिकोण से भी हाथ साफ किया गया; पृ. ६४: "ये शब्द और हज़रत अबू बक्र वाली रिवायत मुत्तसिल (निरंतर) तरीके से साबित ही नहीं है, फ़तह अल-बारी में है:

अल-अइम्मतु मिनल क़ुरैश (नोट): इसके रावी (वर्णनकर्ता) सहीह [बुखारी] के रावी हैं लेकिन इसकी सनद में इंक़िता (विच्छेद) है[3]। हदीस 'अल-अइम्मह मिनल क़ुरैश': इसके सभी रावी सहीह हदीस के रावी हैं लेकिन इसकी सनद में विच्छेद है। (टी)

नोट: न तो फ़तह अल-बारी में "मिनल क़ुरैश" है और न ही हदीस में। इससे पहले भी आपने अपने भाषण में इन शब्दों के साथ हदीस लिखकर उसे अल्लाह के रसूल, सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम की ओर श्रेय दिया था। लेकिन इमाम इब्न हजर पर मुस्तफ़ा (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) पर इस झूठे आरोप (इफ़्तरा) का दोष न लगाएं। १२ मिन्हु ग़फ़रल्लाहू लहू।

[1] सहीह अल-बुखारी, किताबुल मनाक़िब, बाब: मक़ाबिब-ए-क़ुरैश, क़दीमी कुतुब ख़ाना, कराची, १/४९७। [2] अल-क़ुरान अल-करीम ५/१३। [3] फ़तह अल-बारी शरह सहीह अल-बुखारी, बाब: अल-अम्र मिन क़ुरैश, मुस्तफ़ा अल-बाबी, मिस्र, १२/२३१।

الدین ۱۔ دین قائم رکھیں۔

اسے اگر خبر بتایا کہ یہ اقامت دین سے مقید ہے تو احادیث مطلقہ کا خبر ہو جانا کیوں لازم آیا وہ تشریع ہیں اور اپنے اطلاق پر یعنی شرعاً خلافت صرف قریش کے لئے ہے اور یہ خبر ہے اور مقید ہے یعنی وہ اپنے حق سے بہرہ مند رہیں گے جب تک دین قائم رکھیں، جب اسے چھوڑیں گے خلافت جاتی رہے گی۔

ثالثاً عجب ہے کہ ایک حدیثِ خاص میں دو چار شراح نے جو لکھا وہ تو ان کا دامن پکڑ کر سب احادیث کو بزورِ زبان عام کر لیا جائے اور خود ان باقی احادیث میں جو ان کی عام جماعتوں نے لکھا اور مذہب اہل سنت و اجماع صحابہ بتایا وہ انہیں کے کلام سے رد کردیا جائے، اور کیا "یُحَرِّفُونَ الْکَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِہٖ" ۲ کے سر پر سینگ ہوتے ہیں، قرآنِ عظیم نے اسے خصلتِ یہود بتایا کہ بات کو اس کی جگہ سے پھیر دیتے ہیں۔

رابعاً جب جماعتِ ائمہ حدیث کی روشن و ظاہر تصریحات حتی کہ اجماعِ صحابہ و عقیدہ اہل سنت مقبول نہ ہو تو ایک حدیثِ خاص میں ایک خاص وجہ سے ان کے دوچار کا کہنا کیوں حجت ہو، آپ تو مجتہدین سے بھی اونچے اڑتے ہیں، ان دوچار ٹھٹ مقلدوں کا دامن نہ تھامئے، حدیث سے چلئے، حدیث میں "ماقاموا الدین" بعد جملہ "لایعادیہم احد الا اکبہ اللہ" ہے اسی سے کیوں نہ متعلق ہو اس سے توڑ کر دور کے جملہ "ان ھذا الامر فی قریش" سے کیوں جوڑ دیا جائے وہ اپنے اطلاق پر رہے اور یہ قید اسی جملہ میں ہو جس سے یہ متصل ہے تو معنی حدیث یہ ہیں کہ بیشک

شرعی خلافت قریش میں منحصر ہے دوسرا شخص خلیفہ نہیں ہو سکتا اور قریش جب تک دین قائم رکھیں گے ان کا مخالف ذلیل و رسوا ہوگا اب اپنے اجتہاد کی خبریں کہئے

(۵۷تا ۶۰) حدیث جلیل "الأئمة من القریش" پر ایک ہاتھ من حیث السند بھی صاف کیا، ص ۶۴ "یہ الفاظ اور حضرت ابوبکر والی روایت بطریقِ اتصال ثابت ہی نہیں، فتح الباری میں ہے:

الأئمة من القریش عہ رجالہ رجال الصحیح ولکن فی سندہ انقطاع ۳۔ حدیث "الائمہ من القریش" کے تمام راوی صحیح حدیث کے راوی ہیں لیکن اس کی سند میں انقطاع ہے(ت)

عہ: نہ فتح الباری میں "من القریش" ہے نہ حدیث میں، پہلے بھی آپ نے اپنے کلام میں حدیث ان لفظوں سے لکھ کر رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وسلم کی طرف نسبت کی تھی مگر امام ابن حجر پر تو اس افترا علی المصطفیٰ کی تہمت نہ رکھئے ۱۲ منہ غفرلہ۔

۱ صحیح البخاری کتاب المناقب باب مناقب قریش قدیمی کتب خانہ کراچی ۱/ ۴۹۷ ۲ القرآن الکریم ۵/ ۱۳ ۳ فتح الباری شرح صحیح البخاری باب الامر من قریش مصطفی البابی مصر ۱۲/ ۲۳۱

Volume 14, Fatawa Razawiyya

Firstly: In Fath al-Bari, this hadith is mentioned through numerous wordings and many chains of narration from Hazrat Abu Barza al-Aslami, Hazrat Amir al-Mu'minin Mawla Ali, Hazrat Anas bin Malik, Hazrat Abu Huraira, and Hazrat Siddiq al-Akbar (may Allah be pleased with them all). It is narrated by Yaqub bin Sufyan, Abu Ya'la, Tabarani, Abu Dawud Tayalisi, Bazzar, and in the history books of Imam Bukhari, Nasai, Imam Ahmad, and Hakim. Regarding the wording "its chain's narrators are trustworthy (thiqah) but there is a break (inqita') in it," it is written only concerning the narration of Ahmad from Siddiq al-Akbar. In Musnad Ahmad, the narrator from Siddiq is Hazrat Abdul Rahman bin Awf's (one of the ten promised paradise) son, the trustworthy and great Tabi'i Imam Hazrat Humaid bin Abdul Rahman, who did not personally hear from Siddiq al-Akbar. The summarized passage from Fath al-Bari is as follows, after mentioning the ahadith of Abu Barza, Mawla Ali, and some chains of Anas's hadith, it says:

[Boxed Text] Left Column (Arabic): And Nasai and Bukhari also recorded it in [their] history, and Abu Ya'la from the path of Bukayr al-Jazari from Anas, and it has multiple chains from Anas. And Ahmad recorded this wording from the hadith of Abu Huraira and from the hadith of Abu Bakr al-Siddiq, and its narrators are the narrators of the Sahih, but there is a break in its chain. And Tabarani and Hakim recorded it from the hadith of Ali with this last wording. [Reference 1]

Right Column (Urdu): That is, this hadith was also narrated by Imam Nasai and Imam Bukhari in history, and Abu Ya'la through Bukayr Jazari from Hazrat Anas (may Allah be pleased with him), and Imam Ahmad narrated this same wording 'The leaders are from Quraysh' from the hadith of Hazrat Abu Huraira (may Allah be pleased with him) and from the hadith of Hazrat Siddiq al-Akbar (may Allah be pleased with him). And its narrators are the narrators of Sahih, but there is a break (inqita') in its chain. And this hadith was narrated by Tabarani and Hakim from Mawla Ali (may Allah honor his face) with these words that 'The leaders are from Quraysh'.

The objector (Mister) omitted the beginning and the end and passed a general judgment on this hadith itself, saying that Fath al-Bari states its chain is broken. What a betrayal this is!

Secondly: It was mentioned in the first chapter that the same author of Fath al-Bari, Imam Ibn Hajar, wrote an independent treatise collecting the chains of this very hadith 'The leaders are from Quraysh', and showed it through the narrations of

nearly forty Companions (may Allah be pleased with them). To say about a mutawatir (mass-transmitted) hadith that it is not proven through a connected chain is such a severe injustice and misguidance of the ignorant. Furthermore, to accuse Ibn Hajar of declaring the chain of its text as broken—what a calamitous audacity of slander.

Thirdly: The irony is that on page 56, they themselves had already said, 'Whatever ahadith exist in this regard...'

[Footer] 1 Fath al-Bari, Commentary on Sahih al-Bukhari, Chapter of 'The Leaders are from Quraysh', Mustafa al-Babi Egypt, 12/231. Page 238 of 712

खंड 14, फतावा रज़विया

प्रथम: फ़त्ह अल-बारी में यह हदीस अनेक शब्दों और कई माध्यमों (रास्तों) से हज़रत अबू बरज़ा असलमानी, हज़रत अमीरुल मोमिनीन मौला अली, हज़रत अनस बिन मलिक, हज़रत अबू हुरैरा और हज़रत सिद्दीक अकबर (अल्लाह उन सभी से प्रसन्न हो) से याकूब बिन सुफ़ियान, अबू य'ला, तबरानी, अबू दाऊद त़यालसी, बज़ार और इमाम बुखारी, नसाई, इमाम अहमद और हाकिम के इतिहास के माध्यम से वर्णित है। यह शब्द कि "इसके सनद (कड़ी) के रावी विश्वसनीय (सिक़ा) हैं लेकिन इसमें इन्क़िता (टूटना) है" केवल सिद्दीक अकबर से अहमद के वर्णन के संबंध में लिखे गए हैं। मसनद अहमद में सिद्दीक से इसके रावी हज़रत अब्दुर्रहमान बिन औफ़ (अशरा मुबश्शरा में से एक) के सुपुत्र, विश्वसनीय और महान ताबिई इमाम हज़रत हुमैद बिन अब्दुर्रहमान हैं, जिन्होंने सिद्दीक अकबर से प्रत्यक्ष नहीं सुना। फ़त्ह अल-बारी का सारांश यह है, अबू बरज़ा, मौला अली और अनस की हदीस के कुछ माध्यमों का उल्लेख करने के बाद कहा गया:

[बॉक्स टेक्स्ट] बायाँ कॉलम (अरबी): और नसाई और बुखारी ने भी इसे इतिहास में दर्ज किया, और अबू य'ला ने बुखैर अल-जज़री के माध्यम से अनस से, और अनस से इसके कई माध्यम हैं। और अहमद ने इस शब्द को अबू हुरैरा की हदीस और अबू बकर सिद्दीक की हदीस से दर्ज किया, और इसके रावी सहीह के रावी हैं लेकिन इसकी सनद में इन्क़िता (टूटना) है। और तबरानी और हाकिम ने इसे अली की हदीस से इसी अंतिम शब्द के साथ दर्ज किया। [संदर्भ 1]

दायाँ कॉलम (उर्दू): अर्थात: यानी यह हदीस इमाम नसाई और इमाम बुखारी ने इतिहास में और अबू य'ला ने बुखैर जज़री के माध्यम से हज़रत अनस (अल्लाह उनसे प्रसन्न हो) से वर्णित की और इमाम अहमद ने यही शब्द 'इमाम कुरैश से हैं' हज़रत अबू हुरैरा (अल्लाह उनसे प्रसन्न हो) की हदीस और हज़रत सिद्दीक अकबर (अल्लाह उनसे प्रसन्न हो) की हदीस से वर्णित किए। और इसके रावी सहीह के रावी हैं लेकिन इसकी सनद में इन्क़िता है। और यह हदीस तबरानी और हाकिम ने मौला अली (अल्लाह उनके चेहरे को सम्मानित करे) से इन शब्दों के साथ वर्णित की कि 'इमाम कुरैश से हैं'।

'मिस्टर' ने शुरू और अंत का हिस्सा हटाकर सामान्य रूप से इस हदीस पर ही हुक्म लगा दिया कि फ़त्ह अल-बारी में इसकी सनद को मुन्क़ते (टूटा हुआ) बताया गया है, यह कैसी खयानत (धोखाधड़ी) है।

द्वितीय: पहले अध्याय में बीत चुका है कि उन्हीं फ़त्ह अल-बारी के लेखक इमाम इब्न हजर ने इसी हदीस 'इमाम कुरैश से हैं' के सभी माध्यमों को एकत्रित करने के लिए एक स्वतंत्र शोध पत्र लिखा और उसे लगभग चालीस सहाबा किराम (अल्लाह उनसे प्रसन्न हो) के वर्णन से दिखाया। मुतवातिर (निरंतर वर्णित) हदीस के बारे में यह कहना कि वह जुड़ाव के तरीके(इत्तसाल) से साबित ही नहीं है, कैसा घोर अन्याय और अज्ञानियों को गुमराह करना है। और फिर इब्न हजर पर इसके पाठ (मतन) की सनद को टूटा हुआ बताने का आरोप लगाना, कैसी दुस्साहस भरी तोहमत है।

तृतीय: विडंबना यह है कि उन्होंने स्वयं पृष्ठ 56 पर कहा था, 'इस बारे में जितनी हदीसें मौजूद हैं...'

[पादलेख] 1 फ़त्ह अल-बारी शरह सहीह अल-बुखारी, अध्याय: अल-उमरा मिन कुरैश, मुस्तफा अल-बाबी मिस्र, 12/231। पृष्ठ 238/712

جلد چہار دہم (۱۴)، فتاوی رضویہ

اولاً: فتح الباری میں یہ حدیث متعدد الفاظ و کثیر طرق سے حضرت ابو برزہ اسلمی و حضرت امیر المومنین مولیٰ علی و حضرت انس بن مالک و حضرت ابوہریرہ و حضرت صدیق اکبر رضی اللہ تعالیٰ عنہم سے بروایت یعقوب بن سفین وابو یعلیٰ و طبرانی وابو داؤد طیالسی و بزار و تاریخ امام بخاری و نسائی و امام احمد و حاکم ذکر کی، یہ لفظ کہ اس کی سند کے رجال ثقہ ہیں مگر اس میں انقطاع ہے صرف صدیق اکبر سے روایت احمد کی نسبت لکھے ہیں کہ مسند احمد میں صدیق سے اس کے راوی حضرت عبدالرحمن بن عوف احد العشرة المبشرة رضی اللہ تعالیٰ عنہم کے صاحبزادہ امام ثقہ تابعی جلیل حضرت حمید بن عبدالرحمن ہیں ان کے صدیق اکبر سے سماع نہیں۔ فتح الباری کی عبارت ملخصاً یہ ہے احادیث ابو برزہ و مولیٰ علی و بعض طرق حدیث انس ذکر کر کے کہا:

[باکس ٹیکسٹ] عربی (بائیں جانب): واخرجه النسائی والبخاری ایضاً في التاریخ وابو یعلی من طریق بکیر الجزری عن انس و له طرق متعددة عن انس، واخرج احمد هذا اللفظ من حدیث ابی هریرة ومن حدیث ابی بکر الصدیق، و رجاله رجال الصحیح لکن فی سنده انقطاع، واخرجه الطبراني والحاکم من حدیث علی بهذا اللفظ الاخیر -1

اردو (دائیں جانب): یعنی نیز یہ حدیث امام نسائی اور امام بخاری نے تاریخ میں اور ابویعلیٰ نے بروایت بکیر جزری حضرت انس رضی اللہ تعالیٰ عنہ سے روایت کی اور امام احمد نے یہی لفظ الائمۃ من قریش حضرت ابوہریرہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ کے حدیث سے روایت کئے اور حضرت صدیق اکبر رضی اللہ تعالیٰ عنہ کی حدیث سے اور اس کے رجال رجال صحیح ہیں مگر اس کی سند میں انقطاع ہے، اور یہ حدیث طبرانی و حاکم نے مولیٰ علی کرم اللہ تعالیٰ وجہہ سے روایت کی انہیں لفظوں سے کہ "الائمۃ من قریش"۔

مسٹر نے اول آخر سب اڑا کر مطلقاً اس حدیث ہی پر حکم لگادیا کہ فتح الباری میں اس کی سند منقطع بتائی یہ کیسی خیانت ہے۔

ثانیاً: فصل اول میں گزرا کہ انہیں صاحب فتح الباری امام ابن حجر نے اسی حدیث "الائمۃ من قریش" کے جمع طرق میں ایک مستقل رسالہ لکھا اور اسے چالیس کے قریب صحابہ کرام رضی اللہ تعالیٰ عنہم کی روایت سے دکھایا حدیث متواتر کو کہنا کہ بطریق اتصال ثابت ہی نہیں کیسا ظلم شدید و اغوائے جہال ہے اور پھر انہیں ابن حجر پر اس کے متن کے منقطع السند بتانے کی تہمت کیسی جرات پر وبال ہے۔

ثالثاً: طرفہ یہ کہ خود ہی ص۵۶ پر کہہ چکے تھے "احادیث اس بارے میں جس قدر موجود ہیں

[فٹ نوٹ] 1 فتح الباری شرح صحیح البخاری باب الامراء من قریش مصطفی البابی مصر ۲۳۱/۱۲

...all are correct. Now, here it is said that "it is not proven by way of connection," "just four pages later," "he forgot what his hands had sent forth" (T).

Fourthly, it was adjacent to it, "it is also true that Hazrat Abu Bakr presented it in a gathering of the Companions and no one denied it." Now, talk has started even regarding the proof of truth; if this talk interferes with its being true, then who is he to try and make truth into falsehood? And if this does not cast any doubt on its being true, then to say for the purpose of rejection and objection, "no help can be obtained from this for the claim of Quraysh's specialty either," first of all these words and the narration of Hazrat Abu Bakr are "not proven by way of connection," what an enticement of the ignorant. This is Mr. Hadith-knowledge and oppression over the prophetic guidance, and there is no power nor might except with Allah, the Most High, the Supreme.

Issue 25 to 29: From the city of Benares, Mohalla Kacchi Bagh, sent by Muhammad Amanullah, teacher at Madrasa Mazhar-ul-Uloom, 8 Sha'ban 1332 AH.

In the name of Allah, the Most Gracious, the Most Merciful.

What do the noble scholars say (may Allah increase your grace - T)? A mature non-believer woman, the daughter of Hindus, was married to a man of her community, but before meeting, being together, or talking with that man, the father of the said woman, fearing some issues, took his daughter away from that Hindu man. That Hindu man left the said woman and married another in his community. After this, the said woman lived for many years at her parents' house, earning a living through labor. In this state, she was granted the success of accepting Islam. Secretly from her parents, she embraced Islam and married a Muslim man in the presence of two adult, sane Muslim male witnesses. One year after the marriage, a daughter was born to this woman from this marriage, whose age is now over five years, and she lives with her mother in the house given by the father of the marriage [the husband] for the daughter and mother to live in. Because of her conversion to Islam and marrying a Muslim, her non-believer parents and sisters felt grief and enmity. They tried hard to turn her back from Islam and separate her from the man, but failing in every way, now that the daughter's ears have been pierced according to Muslim custom and her parents [the woman and her husband] expressed their intention to provide religious education, the enmity of the non-believer parents and sisters towards this newly converted woman increased. Out of extreme enmity, they are

planning to turn this daughter into a Hindu and have started this slander, falsely attributing the said daughter solely to the Hindu man, with whom the daughter's mother never happened to meet, be together, or talk...

फ़तावा रज़विया जिल्द 14

...सब सही हैं। अब यहाँ यह कि "संपर्क के माध्यम से सिद्ध ही नहीं," "केवल चार पृष्ठ बाद," "वह भूल गया जो उसके हाथों ने आगे भेजा" (त)।

चौथे, वहीं इसके समीप था "यह भी सत्य है कि हज़रत अबू बक्र ने सहाबा की सभा में इसे प्रस्तुत किया और किसी ने इनकार नहीं किया।" अब सत्य के प्रमाण में भी चर्चा होने लगी; यदि यह चर्चा इसके सत्य होने में बाधा डालती है, तो सत्य को असत्य बनाने की कोशिश करने वाला कौन होता है? और यदि इससे इसके सत्य होने पर कोई आंच नहीं आती, तो खंडन और आपत्ति के लिए यह कहना कि "इससे कुरैश की विशेषता के दावे में कोई सहायता नहीं मिल सकती," सबसे पहले ये शब्द और हज़रत अबू बक्र वाली रिवायत "संपर्क के माध्यम से सिद्ध ही नहीं," अज्ञानियों को कैसा बहकावा है। यह है मिस्टर हदीस-ज्ञान और नबी के मार्गदर्शन पर ज़ुल्म, और अल्लाह के सिवा कोई शक्ति और सामर्थ्य नहीं जो बहुत ऊँचा और महान है।

मसला 25 से 29: बनारस शहर, मोहल्ला कच्ची बाग से, प्रेषक मुहम्मद अमानुल्लाह, शिक्षक मदरसा मज़हर-उल-उलूम, 8 शाबान 1332 हिजरी।

बिस्मिल्लाहिर्रहमानिर्रहीम

विद्वानों का क्या कहना है (अल्लाह आपकी महानता बढ़ाए - त)? एक बालिग काफ़िरा औरत, जो हिंदुओं की बेटी थी, का निकाह उसकी क़ौम के एक मर्द से हुआ, लेकिन उस मर्द से मिलने, साथ रहने या बातचीत होने से पहले ही, उक्त औरत का बाप कुछ बुराइयों के डर से अपनी बेटी को उस हिंदू मर्द से छुड़ा लाया। उस हिंदू मर्द ने उक्त औरत को छोड़कर अपनी ही क़ौम में दूसरा निकाह कर लिया। इसके बाद वह औरत कई साल तक अपने माँ-बाप के घर रहकर मज़दूरी करके गुज़ारा करती रही। इसी हालत में उसे इस्लाम स्वीकार करने का सौभाग्य मिला। माँ-बाप से छुपकर इस्लाम लाकर उसने दो बालिग अक़्लमंद मुसलमान मर्दों की गवाही में एक मुसलमान से निकाह कर लिया। निकाह के एक साल बाद उस औरत को इस निकाह से एक बेटी पैदा हुई, जिसकी उम्र इस वक्त पाँच साल से अधिक है और वह बेटी अपनी माँ के साथ उसी मकान में रहती है जिसे निकाह के बाप [पति] ने उस बेटी और माँ के रहने के लिए दिया है। इस्लाम लाने और मुसलमान से निकाह करने के कारण उस औरत के काफ़िर माँ-बाप और बहनों को बहुत दुख और शत्रुता हुई। उन्होंने उसे इस्लाम से फेरने और मर्द से छुड़ाने की बहुत कोशिश की, लेकिन हर तरह से लाचार होकर अब, जबकि

उस बेटी के कान मुसलमानों के रिवाज़ के अनुसार छिदवाए गए और माँ-बाप [औरत और पति] ने उसकी धार्मिक शिक्षा देने का इरादा ज़ाहिर किया, तो काफ़िर माँ-बाप और बहनों की शत्रुता उस नौ-मुस्लिमा औरत के प्रति और बढ़ गई। अत्यधिक शत्रुता के कारण वे इस बेटी को हिंदू बनाने की फ़िक्र में पड़ गए और यह झूठ फैलाना शुरू किया कि उक्त बेटी का संबंध केवल उस हिंदू मर्द से है, जिससे बेटी की माँ को कभी मिलने, साथ रहने या बातचीत करने का अवसर ही नहीं मिला...

पेज 239 ऑफ़ 712

سب صحیح ہیں۔ اب یہاں یہ کہ "بطریق اتصال ثابت ہی نہیں" "چارہی ورق بعد" "نسی ما قدمت یدہ" (اپنے ہاتھوں پیش کیا ہوا بھول گیا ۔ ت)

رابعاً وہیں اس کے متصل تھا "یہ بھی حق ہے کہ حضرت ابوبکر نے مجمع صحابہ میں اس کو پیش کیا اور کسی نے انکار نہ کیا" اب حق کی سند میں بھی کلام ہونے لگا، اگر یہ کلام اس کے حق ہونے میں خلل انداز ہے تو حق کرنا ناحق بنانے کی کوشش کرنے والا کون ہوتا ہے اور اگر اس سے اس کے حق ہونے پر کچھ حرف نہیں آتا تو رد و اعتراض کے لئے کہنا "اس سے بھی شرعاً اختصاص قریش کے دعوٰی کی کوئی مدد نہیں مل سکتی" اولاً یہ الفاظ اور حضرت ابوبکر والی روایت بطریق اتصال ثابت ہی نہیں"، کیسا اغرائے جہال ہے۔ یہ ہے کہ مسٹر حدیث دانی اور ارشاد نبوت پر ظلم رانی ، ولا حول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم۔

مسئلہ ۲۵ تا ۲۹: از شہر بنارس محلہ کچی باغ مرسلہ محمد امان اللہ مدرس مدرسہ مظہر العلوم ۸ شعبان ۱۳۳۲ھ

بسم اللہ الرحمن الرحیم

ماقولکم ایھا العلماء الکرام دام فضلکم (اے علماء کرام اللہ تمہیں بزرگی عطا فرمائے اس بارے میں تمہارا کیا قول ہے۔ ت) ایک عورت بالغہ کافرہ دختر ہنود کا بیاہ اس کی قوم کے ایک مرد سے ہوا، پر قبل ملاقات و یکجا ہونے و بات چیت ہونے کے اس مرد سے، باپ عورت مذکورہ کا بعض خرابیوں کے خیال سے اس مرد ہنود سے دختر کو اپنی چھڑا لایا، اور اس مرد ہنود نے عورت مذکورہ کو چھوڑ کر دوسرا بیاہ اپنی قوم میں کرلیا، عورت مذکورہ بعد اس کے کئی سال ماں باپ

کے یہاں رہ کر محنت مزدوری سے بسر اوقات کرتی تھی، اسی حالت میں اسے توفیق قبول اسلام کی ملی، ماں باپ سے پوشیدہ اسلام لاکر ایک مسلمان سے اس نے بہ گواہی دو مرد مسلمان بالغ عاقل کے نکاح کرلیا، نکاح کے ایک سال کے بعد اس نکاح سے اس عورت کو ایک دختر پیدا ہوئی، جس کی عمر اس وقت پانچ سال سے متجاوز ہے اور وہ دختر اپنی ماں کے ساتھ اس مکان میں رہا کرتی ہے جس مکان کو نکاح کے باپ نے اس دختر اور اس کی ماں کے رہنے کو دیا ہے بسبب اسلام لانے اور مسلمان سے نکاح کرنے کے اس عورت کے ماں باپ بہنیں کافرہ کو رنج و عناد ہوا، بہت کچھ فکر اس کے پھیرنے کی اسلام سے اور مرد سے چھڑانے کی کر کے سب طرح عاجز ہو کر اب کہ اس دختر کا کان بطریقہ رواج مسلماناں چھدوایا گیا اور اس کی دینی تعلیم دینے کا ارادہ ماں باپ نے اس کے ظاہر کیا، عناد ماں باپ بہنیں کافرہ کا اس عورت نو مسلمہ سے بڑھ گیا، کمال عناد سے اس دختر کے ہندو بنانے کی فکر میں ہو کر یہ افتراء شروع کیا ہے کہ دختر مذکورہ کو محض جھوٹ و غلط مرد ہندو کی طرف منسوب کرتے ہیں جس سے مادر دختر کو گاہے اتفاق ملاقات و یکجا ہونے و بات چیت

Fatawa-e-Razvia Volume 14 (14)

...and there was no opportunity to do so. Based on this slander, they want to take this girl away from her parents, bring her to their place, turn her into a Hindu, and marry her off to Hindus. Some Hindus who possess religious prejudice, and some Muslims who have worldly and carnal relations with the mentioned disbelieving parents and sisters, and some Muslims who harbor worldly resentment, jealousy, and enmity against the husband and the mentioned newly converted Muslim woman, are becoming supporters and helpers of the disbelievers. For this reason, their rowdiness has increased to such an extent that they go around in the streets and markets openly abusing the husband and the mentioned newly converted Muslim woman, saying that they will never let go of this girl and will not allow her to remain a Muslim. Instead, by whatever means possible, they will bring her to their place, make her a Hindu, and marry her off to a Hindu. Various kinds of slander and false legal cases are being fabricated, and threats of disgrace and humiliation are being given to the husband and the mentioned newly converted Muslim woman. Fearing this, and to escape worldly humiliation, should the two of them hand over this girl to her disbelieving parents and sisters? In such a situation, what is the command of Allah and His Messenger? (1) Should the husband and the mentioned Muslim woman, out of fear of threats from these rowdy people and worldly humiliation, hand over the daughter of their own seed and womb to the disbelievers so they can take her and make her a disbeliever? (2) Or should they set aside the thought of worldly humiliation and strive with all their might to protect this girl so that she does not fall into the possession of Hindus and become a Hindu? (3) Is it religiously obligatory, by the command of Allah and His Messenger, for the Muslims of this city to provide all kinds of support and help so that a Muslim girl does not fall into the hands of Hindus and become a disbeliever? (4) And what is the status before Allah and His Messenger of a Muslim who acts contrary to this and supports the disbelievers, and what is the Shari'i ruling regarding him? (5) And if, due to the negligence, lack of attention, and non-cooperation of the Muslims of the city, and because the newly converted woman and her husband become helpless and powerless, the said girl falls into the possession of Hindus and is made a Hindu, will the blame and accountability from Allah and His Messenger fall upon the Muslims of the city or not? A detailed and reasoned answer to each part of the question is required in simple Urdu, supported by evidence from the Quran, Hadith, and religious books, as well as what the practice

of the noble Companions and great Imams was on such occasions. Speak, and you shall be rewarded.

The Answer: (1) Haram, Haram, Haram, as long as it is not a state of Shari'i compulsion (Ikrah-e-Shari).

फ़तावा-ए-रज़विया जिल्द चौदहवीं (14)

...और ऐसा करने का मौका भी नहीं मिला। इस तोहमत के आधार पर वे इस लड़की को उसके माता-पिता से छुड़ाकर अपने पास ले जाकर हिंदू बनाना चाहते हैं और उसकी शादी हिंदुओं से करना चाहते हैं। कुछ हिंदू जो धार्मिक कट्टरता रखते हैं, और कुछ वे मुसलमान जिनका उन काफ़िर माता-पिता और बहनों से दुनियावी और नफ़्सानी ताल्लुक है, और कुछ वे मुसलमान जो निकाह करने वाले पुरुष और उक्त नव-मुस्लिम महिला से कुछ दुनियावी रंजिश, ईर्ष्या और शत्रुता रखते हैं, वे काफ़िरों के मददगार और सहायक बन रहे हैं। इस कारण उनकी गुंडागर्दी इस हद तक बढ़ गई है कि वे गलियों और बाज़ारों में सरेआम उस पुरुष और नव-मुस्लिम महिला को गालियां देते फिरते हैं और कहते हैं कि वे इस लड़की को हरगिज़ नहीं छोड़ेंगे और उसे मुसलमान नहीं रहने देंगे। बल्कि जिस तरह भी होगा, उसे अपने यहाँ लाकर हिंदू बनाकर उसकी शादी किसी हिंदू से कर देंगे। तरह-तरह के झूठे आरोप और मुकदमेबाज़ी की साज़िशें रची जा रही हैं और उक्त पुरुष और नव-मुस्लिम महिला को अपमान और ज़िल्लत की धमकी दी जा रही है। जिससे डरकर और दुनियावी ज़िल्लत से बचने के लिए क्या वे दोनों इस लड़की को उसके काफ़िर माता-पिता और बहनों के हवाले कर दें? ऐसी स्थिति में अल्लाह और उसके रसूल का क्या हुक्म है? (1) क्या वह पुरुष और उक्त मुस्लिम महिला अपनी ही कोख से जन्मी बेटी को इन गुंडों की धमकी और दुनियावी ज़िल्लत के डर से काफ़िरों के हवाले कर दें कि वे उसे ले जाकर काफ़िर बना दें? (2) या अपनी दुनियावी ज़िल्लत का ख्याल छोड़कर जी-जान से उस लड़की की हिफ़ाज़त की कोशिश करें ताकि वह लड़की हिंदुओं के कब्ज़े में जाकर हिंदू न बन सके? (3) और क्या शहर के मुसलमानों के लिए हर तरह से ऐसी हिमायत और मदद करना लाज़िम और ज़रूरी है जिससे किसी मुसलमान की लड़की हिंदुओं के कब्ज़े में जाकर काफ़िर न बन सके शरीयत में अल्लाह और उसके रसूल के हुक्म के अनुसार? (4) और जो मुसलमान इसके खिलाफ काफ़िरों की हिमायत करे, वह अल्लाह और रसूल के नज़दीक कैसा है और उसके बारे में शरीयत का क्या हुक्म है? (5) और अगर शहर के मुसलमानों की गफ़लत, बेरुखी और मदद न करने के कारण और इस वजह से कि नव-मुस्लिम महिला और उसका पति मजबूर और बेबस हो जाएं वह लड़की हिंदुओं के कब्ज़े में चली जाए और हिंदू बना दी जाए, तो क्या इसका इल्ज़ाम और जवाबदेही अल्लाह और रसूल की तरफ से शहर के मुसलमानों पर होगी या नहीं? सवाल के हर हिस्से का जवाब उर्दू में आसान फ़हम, विस्तार से और कुरान, हदीस और धार्मिक

पुस्तकों के प्रमाण के साथ चाहिए, और ऐसे मौकों पर सहाबा किराम और आइम्मा-ए-एज़ाम की क्या सीरत रही है, उसके उल्लेख के साथ। बयान करें, आपको पुण्य मिलेगा।

उत्तर: (1) हराम, हराम, हराम, जब तक कि शरई मजबूरी (इकराह-ए-शरई) की स्थिति न हो।

पेज 240 का 712

کر نیکا بھی موقع نہیں ہوا اور بناء بر اس افترا کے اس دختر کے اس کے ماں باپ سے چھڑا کر اپنے یہاں لے جا کر ہندو بنا کر ہنود سے شادی بیاہ اس کا کرنا چاہتے ہیں، بعضے ہنود جو تعصب مذہبی رکھتے ہیں اور بعضے وہ مسلمانان جن کو ماں باپ بہنیں کافرہ مذکورہ سے غرض دنیاوی و نفسانی کا تعلق ہے اور بعضے وہ مسلمانان جو مرد نکاح اور عورت نو مسلمہ مذکورہ سے کچھ رنجش دنیاوی و حسد و عناد رکھتے ہیں، معین و مددگاران کفار کے ہو رہے ہیں، اس وجہ سے شور پشتی ان سبھوں کی اس درجہ کو بڑھ گئی ہے کہ مرد نکاح و عورت نو مسلمہ مذکورہ کو بر سر کوچہ و بازار برملا گالیاں دے کر کہتے پھرتے ہیں کہ اس دختر کو ہر گز نہیں چھوڑیں گے اور مسلمہ نہیں ہونے دیں گے بلکہ جس طرح ہوگا اپنے یہاں لا کر اسے ہنود بنا کر ہندو کے ساتھ شادی بیاہ کر دیں گے اور طرح طرح کے افترا پردازی و مقدمہ بازی جھوٹ کی بندشیں ہو رہی ہیں اور بے عزتی و ذلت مرد نکاح و عورت نو مسلمہ مذکورہ کی دھمکی دی جاتی ہے جس میں وہ دونوں ڈر کر بخیال بچنے کے ذلت دنیا سے، اس دختر کو ماں باپ بہنیں کافرہ کے حوالہ کر دیں، ایسے حال میں حکم خدا اور رسول کیا ہے؟ (۱) آیا مرد نکاح و عورت مسلمہ مذکورہ اپنے نطفہ و بطن کی دختر کو دھمکی و ڈر سے ان شور پشتوں کے اور دنیاوی ذلت کے خوف سے حوالہ کفار دیں کہ وہ اسے لیجا کر کافرہ بنائیں؟ (۲) یا اپنی ذلت دنیاوی کا خیال چھوڑ کر جان توڑ کر کوشش اس دختر کی حفاظت کی کریں جس میں وہ دختر قبضہ ہنود میں جا کر ہندو نہ بننے پائے؟ (۳) اور مسلمانانِ کو اس شہر کے ہر طرح کی حمایت و مدد ایسی کرنی جس میں مسلمان کی لڑکی ہنود کے قبضہ میں جا کر کافرہ نہ بننے پائے، شرعاً بحکم خدا اور رسول لازم و ضرور ہے یا نہیں؟ (۴) اور جو مسلمان اس کے خلاف حمایت کفار کی کرے وہ خدا اور رسول کے

نزدیک کیسا ہے اور اس کی نسبت شرعاً کیا حکم ہے؟ (۵) اور اگر مسلمانانِ شہر کی غفلت و نا توجہی و مدد نہ کرنے سے اور اس وجہ سے عورت نو مسلمہ اور اس کے نکاح مرد کے مجبور و بے بس ہو جانے سے دختر مذکورہ قبضہ ہنود میں جا کر ہندو بنائی جائے تو اس کا الزام و مواخذہ خدا و رسول کے طرف سے مسلمانانِ شہر پر ہوگا یا نہیں؟ ہر شق سوال کا جواب اردو میں عام فہم، مفصل و مدلل بسند قرآن و حدیث و کتب دینیہ اور ایسے موقع پر سیرت صحابہ کرام و ائمہ عظام کیا ہے بہ نقل اس کے درکار ہے، بینوا توجروا الجواب: (۱) حرام حرام حرام جب تک حالتِ اکراہِ شرعی کی نہ ہو،

Fatawa Razawiyya (Volume 14)

Allah the Almighty said: "...except him who is forced thereto and whose heart is still content with Faith" [1]. Allah the Almighty has stated: except for the one who is coerced while his heart is firm in faith. (T)

(2) It is an absolute obligation (Fard, Fard, Fard) to exert every permissible effort to the utmost extent and not to show any lethargy or lack of courage in any way. Allah the Almighty said: "O you who believe! Ward off yourselves and your families from a Fire" [2]. Allah the Almighty has stated: O believers! Save yourselves and your families from the Fire. (T)

(3) It is an absolute obligation (Fard, Fard, Fard) for every Muslim, according to their ability, to save this Muslim girl from this severest calamity, and no effort that is permissible and possible should be left undone. Allah the Almighty said: "Help one another in Al-Birr and At-Taqwa (virtue, righteousness and piety)" [3]. Allah the Almighty has stated: And help one another in goodness and piety. (T)

This is a collective obligation (Fard al-Kifayah); if the efforts of some Muslims suffice, then the obligation is lifted from everyone. Otherwise, all will remain sinners and caught in severe affliction, may Allah protect us.

(4) For such a person, there is Fire, Fire, Fire! Upon him is the Wrath, the Wrath, the Wrath of the Almighty (Al-Jabbar). Allah the Almighty said: "...but do not help one another in sin and transgression" [4]. Allah the Almighty has stated: And do not help each other in sin and transgression. (T)

Scholars have written that being pleased with another's disbelief is disbelief: "Rida bil Kufr is Kufr" (Satisfaction with disbelief is disbelief), let alone striving to make someone else an infidel. This is undoubtedly disbelief according to the ruling of the jurists. According to the ruling of the noble jurists, such a person's wife will be out of his marriage, and he will deserve all the treatment commanded for an apostate: sitting with him, talking, socializing, marrying into his family, visiting him in sickness, attending his funeral, giving him a ritual bath, shrouding him, performing his funeral prayer, carrying his bier with respect, and burying him in Muslim graveyards – all are strictly forbidden and a sin.

(5) The answer to this has already been given in the third response. If the effort of one wealthy and influential Muslim suffices, then one is enough. And if the combined

strength of all Muslims' permissible efforts is required for it to be effective, then it is obligatory for everyone to...

1. Al-Quran Al-Karim 16/106
2. Al-Quran Al-Karim 66/6
3. Al-Quran Al-Karim 5/2
4. Al-Quran Al-Karim 5/2

फ़तावा रज़विया (जिल्द 14)

अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "...उस व्यक्ति को छोड़कर जिसे विवश किया गया हो और उसका दिल ईमान (श्रद्धा) पर संतुष्ट हो" [1]। अल्लाह तआला ने फ़रमाया: सिवाय उसके जिसे मजबूर किया जाए और उसका दिल ईमान पर जमा हुआ हो। (त)

(2) यह अनिवार्य कर्तव्य (फ़र्ज़, फ़र्ज़, फ़र्ज़) है कि हर जायज़ कोशिश को उसकी अधिकतम सीमा तक पहुँचाया जाए और किसी भी तरह से इसमें सुस्ती या साहस की कमी को काम में न आने दिया जाए। अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "हे ईमान वालो! अपने आप को और अपने घर वालों को आग से बचाओ" [2]। अल्लाह तआला ने फ़रमाया: ऐ ईमान वालो! अपनी जानों और घर वालों को आग से बचाओ। (त)

(3) यह अनिवार्य कर्तव्य (फ़र्ज़, फ़र्ज़, फ़र्ज़) है कि हर मुसलमान अपनी सामर्थ्य के अनुसार इस मुसलमान लड़की को इस भीषण विपदा से बचाए और कोई भी जायज़ और मुमकिन कोशिश उठा न रखे। अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "नेकी और परहेज़गारी (धर्मनिष्ठा) में एक-दूसरे की मदद करो" [3]। अल्लाह तआला ने फ़रमाया: और नेकी और परहेज़गारी पर एक दूसरे की मदद करो। (त)

यह फ़र्ज़-ए-किफ़ाया है; जितने मुसलमानों की कोशिश से काम चल जाए उतना काफ़ी है, तो सब पर से फ़र्ज़ उतर जाएगा, अन्यथा सभी पापी रहेंगे और कठोर दंड में फँसे रहेंगे, अल्लाह की पनाह।

(4) उसके लिए आग है, आग है, आग है; उस पर क्रोध है, क्रोध है, ज़ब्बार (सर्वशक्तिमान) का क्रोध है। अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "...किन्तु गुनाह और ज़्यादती में एक-दूसरे की मदद न करो" [4]। अल्लाह तआला ने फ़रमाया: गुनाह और ज़्यादती पर परस्पर सहायता न करो। (त)

विद्वानों ने दूसरे के कुफ़्र (अविश्वास) पर प्रसन्न होने को कुफ़्र लिखा है, "अल्-रिज़ा बिल-कुफ़्र कुफ़्र" (कुफ़्र से संतुष्ट होना कुफ़्र है), न कि दूसरे को काफ़िर बनाने में कोशिश करना। यह निस्संदेह न्यायविदों (फ़ुक़्हा) के हुक्म के अनुसार कुफ़्र है। सम्मानित न्यायविदों के अनुसार ऐसे व्यक्ति की पत्नी उसके निकाह से बाहर हो जाएगी और वह उन सभी व्यवहारों का हकदार होगा जो एक धर्मत्यागी (मुरतद) के साथ करने का आदेश है: जैसे उसके पास बैठना, बातचीत करना, मेल-जोल, शादी-ब्याह, बीमारपुर्सी, जनाज़े पर जाना, उसे ग़ुस्ल देना, कफ़न देना, नमाज़-ए-जनाज़ा पढ़ना, सम्मानपूर्वक जनाज़ा उठाना और मुसलमानों के क़ब्रिस्तानों में दफ़न करना—ये सब पूरी तरह से नाजायज़ और गुनाह हैं।

(5) इसका उत्तर तीसरे जवाब में आ चुका है। यदि एक धनवान और प्रभावशाली मुसलमान की कोशिश से काम चल जाए, तो एक ही काफी है। और यदि सभी मुसलमानों की सामूहिक शक्ति से ही जायज़ कोशिश प्रभावी होगी, तो सब पर फ़र्ज़ है कि...

1. अल-क़ुरआन अल-करीम 16/106
2. अल-क़ुरआन अल-करीम 66/6
3. अल-क़ुरआन अल-करीम 5/2
4. अल-क़ुरआन अल-करीम 5/2

पृष्ठ 712 का 241

قال اللہ تعالٰی "اِلَّا مَنْ اُکْرِہَ وَقَلْبُہٗ مُطْمَئِنٌّ بِالْاِیْمَانِ" ۱۔ اللہ تعالٰی نے فرمایا: سوا اس کے جو مجبور کیا جائے اور اس کا دل ایمان پر جما ہوا ہو۔ (ت)

(۲) فرض فرض فرض ہے کہ ہر جائز کوشش کو حدامکان تک پہنچا دیں اور کسی طرح اس میں سستی یا کم ہمتی کو کام نہ دیں۔ قال اللہ تعالٰی "یٰٓاَیُّہَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا قُوْٓا اَنْفُسَکُمْ وَ اَہْلِیْکُمْ نَارًا" ۲۔ اللہ تعالٰی نے فرمایا: اے ایمان والو! اپنی جانوں اور گھر والوں کو آگ سے بچاؤ۔ (ت)

(۳) فرض فرض فرض ہے کہ ہر مسلمان بقدر قدرت اس مسلمان لڑکی کو اس سخت تر آفت سے بچائے اور کوئی کوشش جس حد تک جائز اور ممکن ہے اسے اٹھا نہ رکھے۔ قال اللہ تعالٰی "تَعَاوَنُوْا عَلَی الْبِرِّ وَ التَّقْوٰی" ۳۔ اللہ تعالٰی نے فرمایا: اور نیکی اور پرہیزگاری پر ایک دوسرے کی مدد کرو۔ (ت)

یہ فرض کفایہ ہے جتنے مسلمانوں کی کوشش سے کام چل جائے کافی ہے سب پر فرض اتر جائے گا، ورنہ سب گنہگار اور سخت وبال میں گرفتار رہیں گے، والعیاذ باللہ۔

(۴) اس کے لئے نار ہے نار ہے نار، اس پر غضب ہے غضب ہے غضب جبار، قال اللہ تعالٰی "لَا تَعَاوَنُوْا عَلَی الْاِثْمِ وَ الْعُدْوَانِ" ۴۔ اللہ تعالٰی نے فرمایا: گناہ اور زیادتی پر باہم مدد نہ دو۔ (ت)

علماء نے دوسرے کے کفر پر راضی ہونے کو کفر لکھا ہے "الرضا بالکفر کفر" نہ کہ دوسرے کو کافر بنانے میں کوشش یہ بلاشبہ بحکم فقہاء کفر ہے بحکم فقہائے کرام ایسے شخص کی عورت اس کے نکاح سے نکل جائے گی اور وہ ان تمام امور کا سزاوار ہو گا جو ایک مرتد کے ساتھ کئے جانے کا حکم کہ اس کے پاس بیٹھنا، بات چیت، میل جول، شادی بیاہت، بیمار پرسی، جنازہ پر جانا،

اسے غسل دینا، کفن دینا، نماز جنازہ پڑھنا، جنازہ بہ تکریم اٹھانا، مسلمانوں کے مقابر میں دفن کرنا سب ایک قلم ناجائز و گناہ ہے۔

(۵) اس کا جواب جواب سوم میں آگیا، اگر ایک مالدار ذی وجاہت مسلمان کی کوشش سے کام چل جائے تو ایک ہی کافی ہے اور سب مسلمانوں کی مجموعی قوت سے جائز کوشش اثر پذیر ہوگی تو سب پر فرض ہے کہ

۱ القرآن الکریم ۱۰۶/۱۶ ۲ القرآن الکریم ۶/۶۶ ۳ القرآن الکریم ۵/۲ ۴ القرآن الکریم ۵/۲

Fatawa Razawiyya - Volume 14

...Exert every possible desirable and lawful effort to the utmost; if even then one is not successful, they are excused. One through whose laziness and inattention the work is hindered will be deserving of the fire and the wrath of the All-Powerful, God forbid. And Allah the Almighty knows best.

Issue 30: From Pilibhit, Muhallah Munir Khan, Madrasa-ul-Hadith, sent by Maulana Surati, 4 Dhu al-Qi'dah 1332 AH. What do the scholars of religion and jurists of the clear Shariah say regarding the ruling for a person who has publicly, before everyone in the marketplace, insulted Sahih-un-Nasab (authentically descended) Sayyids in particular and all Gilani Sayyids, descendants of Ghaus-e-Azam (Radi Allahu Anhu), in general for over four hours, calling them Jews, Christians, pigs, dogs, etc.? He has used and continues to use these vile descriptions for these noble figures out of belief and habit. According to the Shariah, what is the ruling for this person and his supporters, whether they are called Molvi or Seth, etc.? Please explain with references from books so that you may be rewarded on the Day of Judgment. I have not found an answer to this question in any book, which is why I am bothering you.

The Answer: Such a person must renew his Islam from the beginning, and if he has a wife, he should remarry her after repentance and renewal of Islam, for the venerable scholars have declared such a person a disbeliever (kafir). It is stated in Majma' al-Anhur:

"And belittling the nobles (Sayyids) and scholars is kufr (disbelief). And whoever says to a scholar 'little scholar' or to an Alawi 'little Alawi' intending to belittle him, has committed disbelief." (1)

To insult the Sayyids and scholars is kufr. Whoever calls a scholar 'Uwaylim' (little scholar) or an Alawi 'Ulaywi' (little Alawi) with the intention of humiliation becomes a disbeliever. (Trans.)

As for his supporters, whether they are called Molvis or Seths, if they themselves assist him in these accursed words, or consider them permissible, or treat them lightly, then the ruling for all of them is the same as his. Even if that is not the case, socialising with such a person makes them sinners and violators of the Shariah's command.

Allah Almighty said: "And if the Shaitan causes you to forget, then after remembering, do not sit with the wrongdoing people." (2) Allah Almighty said: "And do not incline toward those who do wrong, lest you be touched by the Fire." (3)

Allah Almighty said: And if Shaitan makes you forget, then do not sit with the oppressors after remembering. (Trans.) Allah Almighty said: And do not lean towards the oppressors, lest the Fire touch you. (Trans.)

And refuge is sought with Allah the Almighty; and Allah the Almighty knows best.

---

1. Majma' al-Anhur Sharh Multaqa al-Abhur, Chapter on types of words of disbelief, Dar Ihya al-Turath al-Arabi, Beirut, 1/695
2. The Holy Quran, 6/68
3. The Holy Quran, 11/113

फ़तावा रज़विया - जिल्द चौदह (१४)

...मिलकर हर मुमकिन पसंदीदा जायज़ कोशिश इंतिहा तक पहुँचा दें, अगर फिर भी कामयाब न हों तो माज़ूर हैं। जिसके कसल (आलस्य) और बे-तवज्जुही से काम में ख़लल पड़ेगा वह मुस्तहिक़-ए-नार (नरक का पात्र) और गज़ब-ए-जब्बार (ईश्वर के क्रोध का पात्र) है, वल-इयाज़ु बिल्लाह। और अल्लाह तआला बेहतर जानता है।

मसला ३०: पीलीभीत, मुहल्ला मुनीर खां, मदरसा-तुल-हदीस से मौलाना सूरती द्वारा प्रेषित, ४ ज़ी-क़ादा १३३२ हिजरी। उलमा-ए-दीन और मुफ़्तियान-ए-शरअ-ए-मतीन इस मसले में क्या फ़रमाते हैं कि उस शख़्स के हक़ में जिसने सही-उन-नसब सादात ख़ुसूसन और तमाम सादात-ए-गीलानी औलाद-ए-हुज़ूर ग़ौस-ए-आज़म (रज़ियल्लाहु तआला अन्हु) को अमूमन सवा चार पहरों तक बर-सरे-बाज़ार खुल्लम-खुल्ला यहूदी, नस्रानी (ईसाई), ख़िन्ज़ीर (सूअर), कुत्ता वग़ैरह-वग़ैरह बुरी गालियाँ दी हों और मज़कूरा बुरे ओसाफ़ (गुणों) का इन हज़रात के हक़ में एतिक़ादन इस्तेमाल किया हो और करता है, शरअ की रू से उस शख़्स और उसके मददगारों का ख़्वाह मौलवी कहलाते हों या सेठ वग़ैरह क्या हुक्म है? किताबों के हवाले के साथ जवाब इनायत फ़रमाएँ ताकि क़यामत के दिन अज्र पाएँ। मुझे इस सवाल का जवाब किसी किताब में नहीं मिला, इस वजह से हुज़ूर को तकलीफ दे रहा हूँ।

अल-जवाब: ऐसे शख़्स को अज़ सरे-नो तजदीद-ए-इस्लाम (नए सिरे से इस्लाम स्वीकार करना) चाहिए और अगर बीवी रखता हो तो तौबा और तजदीद-ए-इस्लाम के बाद फिर से निकाह करे क्योंकि उलमा-ए-किराम ने ऐसे शख़्स पर कुफ़्र का हुक्म दिया है। 'मजमा-उल-अन्हुर' में है:

"और सादात और उलमा की बे-अदबी करना कुफ़्र है। और जिसने किसी आलिम को 'उवैलिम' (तुच्छ आलिम) या अलवी को 'उलैवी' (तुच्छ अलवी) तहक़ीर (अपमान) के इरादे से कहा, वह काफ़िर हो गया।" (१)

सादात और उलमा की बे-इज़्ज़ती करना कुफ़्र है, जो शख़्स तहक़ीर के इरादे से आलिम को 'उवैलिम' और अलवी को 'उलैवी' कहे वह काफ़िर हो जाता है। (त)

रहे उसके मददगार, चाहे वे मौलवी कहलाते हों या सेठ, अगर वे ख़ुद इन मलऊन (शापित) कलिमात में उसके मददगार हैं या उन्हें जायज़ समझते हैं या हल्का जानते हैं, तो उन सबका भी वही हुक्म है

जो उसका है। और अगर ऐसा नहीं है, तब भी ऐसे शख़्स के साथ मेल-जोल के कारण वे गुनहगार और शरीअत के हुक्म के मुख़ालिफ़ (विरोधी) हैं।

अल्लाह अज़वजल ने फ़रमाया: "और अगर शैतान तुझे भुला दे, तो याद आने के बाद ज़ालिमों के पास मत बैठो।" (२) अल्लाह अज़वजल ने फ़रमाया: "और ज़ालिमों की तरफ मत झुको वरना तुम्हें आग छुएगी।" (३)

अल्लाह तआला ने फ़रमाया: और जो कहीं तुझे शैतान भुलावे तो याद आने पर ज़ालिमों के पास मत बैठो। (त) अल्लाह तआला ने फ़रमाया: और ज़ालिमों की तरफ़ न झुको कि तुम्हें आग छुएगी। (त)

वल-इयाज़ु बिल्लाहि तआला, वल्लाहु तआला आलम।

---

1. मजमा-उल-अन्हुर शरह मुल्तक़ल अबहुर, फ़स्ल: कलिमात-ए-कुफ़्र की किस्में, दार इह्या-उत-तुरास-अल-अरबी, बैरूत, १/६९५
2. अल-क़ुरआन अल-करीम, ६/६८
3. अल-क़ुरआन अल-करीम, ११/११३

पृष्ठ २४२/७१२

مل کر ہر امکانی پسندیدہ جائز کوشش انتہا تک پہنچا دیں، اگر پھر بھی کامیاب نہ ہوں تو معذور ہیں جس کے کسل و بے توجہی سے کام میں خلل پڑے گا وہ مستحق نار و غضب جبار ہے والعیاذ باللہ، واللہ تعالٰی اعلم۔

مسئلہ ۳۰: از پیلی بھیت محلہ منیر خاں مدرسۃ الحدیث مرسلہ مولانا سورتی ۴ ذی القعدہ ۱۳۳۲ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین و مفتیان شرع متین اس مسئلہ میں کہ اس شخص کے حق میں جس نے سید صحیح النسب بالخصوص اور تمام سادات گیلانیہ اولاد حضور غوث اعظم رضی اللہ تعالٰی عنہ کو علی العموم سواچار پہروں کے برسر بازار علی رؤس الاشہاد یہودی، نصرانی خنزیر، کتا وغیرہ وغیرہ بری گالیاں کہے ہوں اور اوصافِ ذمیمہ مذکورہ ان حضرات کے حق میں اعتقاداً استعمال کئے ہوں اور کرتا ہے از روئے شرع اس شخص اور اس کے مددگاروں کا خواہ مولوی کہلاتے ہوں یا سیٹھ وغیرہ کیا حکم ہے؟ بینوابحوالۃ الکتاب تؤجروا یوم الحساب، اس سوال کا جواب مجھے کسی کتاب میں نہ ملا اس وجہ سے حضور کو تکلیف دیتا ہوں۔

الجواب: ایسے شخص کو از سرِ نو تجدید اسلام چاہئے اور اگر عورت رکھتا ہو تو اس سے بعد توبہ و تجدید اسلام پھر نکاح کرے کہ علمائے کرام نے ایسے شخص پر حکم کفر فرمایا ہے، مجمع الانہر میں ہے:

۱ ۔ والاستخفاف بالاشراف والعلماء کفر ومن قال للعالم عویلم اولعلوی علیوی قاصدابہ الاستخفاف کفر

سادات اور علماء کی بے عزتی کرنا کفر ہے، جو شخص تحقیر کے ارادے سے عالم کو عویلم اور علوی کو علیوی کہے وہ کافر ہو جاتا ہے۔(ت)

رہے اس کے معاونین خواہ مولوی کہلاتے ہوں یا سیٹھ اگر خود ان کلمات ملعونہ میں اس کے معاون ہیں یا ان کو جائز رکھتے ہیں یا ہلکا جانتے ہیں تو ان سب کا بھی وہی حکم ہے جو اس کا ہے، اور اگر ایسا نہیں جب بھی ایسے شخص کے ساتھ میل جول کے سبب عاصی و مخالفِ حکمِ شرع ہیں۔

قال اللہ عزوجل "وَإِمَّا يُنسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرَىٰ مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ" ۲۔ قال اللہ عزوجل "وَلَا تَرْكَنُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ" ۳

اللہ تعالٰی نے فرمایا: اور جو کہیں تجھے شیطان بھلاوے تو یاد آنے پر ظالموں کے پاس مت بیٹھو۔ (ت) اللہ تعالٰی نے فرمایا: اور ظالموں کی طرف نہ جھکو کہ تمہیں آگ چھوئے گی۔ (ت)

والعیاذ باللہ تعالٰی، واللہ تعالٰی اعلم۔

---

۱ مجمع الانہر شرح ملتقی الابحر فصل ان الفاظ الکفر انواع دار احیاء التراث العربی بیروت ۱/۶۹۵

۲ القرآن الکریم ۶/۶۸ ۳ القرآن الکریم ۱۱/۱۱۳

Fatawa Razawiyya Volume 14

Problem 31: From Kotli Loharan, District Sialkot, Syed Akbar Shah, a student.

What do the scholars of religion say regarding this matter: If a person offers the funeral prayer of a minor son of a Mirza'i (Qadiani), keeping in mind the Hadith "No child is born except on the natural disposition (Fitrah)" (every child is born on nature), behind a Hanafi Imam, is it correct according to Shariah or not? Will the person offering the prayer deserve a reward or not? According to Hanafis, is the funeral prayer mandatory for such a deceased person or not? Explain and you will be rewarded.

The Answer: If the Mirza'i's child was seven years or older, had the discernment to distinguish between good and bad, and in that state, he adopted the religion of Islam against his father and considered Qadianis to be disbelievers, and died in this state, then he was certainly a Muslim. It is obligatory for Muslims to give him ghusl (bath), kafan (shroud), offer his funeral prayer, and bury him in a Muslim cemetery. And if possible, do not let his father or other disbelievers touch him, just as the Holy Prophet (peace and blessings be upon him) ordered a Jew to be moved away from his son's bedside when he accepted Islam during his final moments and passed away.

And if, at the same age and level of discernment, he spoke disbelief like his father, then he was certainly a disbeliever. Now all those rites are forbidden for a Muslim; neither give him ghusl, nor kafan, nor participate in the burial, and worse than all of these is offering prayer over his funeral, as it itself borders on disbelief. If neither disbelief nor Islam was evident from him, or if he was such an undiscerning child that he was not capable of such distinction, then it will be observed: if his mother is also a Qadiani like his father or holds any other belief of disbelief, then that child will also be considered a disbeliever, and all those rites will be forbidden for Muslims regarding him.

But if the mother is a Muslim, believes in all the necessities of religion, and considers the Qadiani to be a disbeliever, then in this case, that child, from whom disbelief did not manifest and who died before puberty, will be considered a Muslim following his mother, and all those rites will be mandatory upon the people of Islam.

The Hadith "No child is born..." [applies] in this state of minority, provided the child does not commit disbelief himself after gaining understanding; [or] in the state of lack of understanding, both parents are disbelievers. Otherwise, if he himself

committed disbelief, he changed his good natural disposition. And if, after gaining understanding, he did not embrace Islam (even if he did not commit disbelief) and both parents are disbelievers, then he is included in "Then his parents make him a Jew" (Then his parents make him a Jew) and the ruling of disbelief applies to him. It is stated in Tanwir:

If a discerning child apostatizes, his [apostasy] is valid just as his Islam is.

When a sensible child becomes an apostate, then his apostasy...

---

1 Sahih Muslim, Kitab al-Qadar, Bab Ma'na Kullu Mawludin Yuladu 'alal-Fitrah etc., Qadimi Kutub Khana, Karachi, 2/336.

फतावा रज़विया जिल्द चौदहवीं (१४)

मसला ३१: कोठली लोहारां, जिला सियालकोट से, सैयद अकबर शाह, छात्र।

दीन के विद्वान इस मसले में क्या कहते हैं कि यदि कोई व्यक्ति किसी मिर्ज़ाई (क़ादियानी) के नाबालिग लड़के के जनाज़े की नमाज़, हदीस "मा मिन मौलूदिन इल्ला यूलादु अलल-फितराह" (हर बच्चा फितरत पर पैदा होता है। त) को ध्यान में रखते हुए, एक हनफ़ी इमाम के पीछे अदा करे, तो शरीयत के अनुसार यह सही है या नहीं? नमाज़ पढ़ने वाला सवाब का हक़दार होगा या नहीं? हनफ़ियों पर ऐसे मृतक की नमाज़े जनाज़ा वाजिब होगी या नहीं? स्पष्ट करें और पुण्य प्राप्त करें।

अल-जवाब: यदि मिर्ज़ाई का बच्चा सात वर्ष या उससे अधिक आयु का था, अच्छे-बुरे की पहचान रखता था और उस स्थिति में उसने अपने पिता के विरुद्ध इस्लाम धर्म अपनाया और क़ादियानी को काफ़िर माना और उसी पर उसका देहांत हुआ, तो वह निश्चित रूप से मुसलमान था। मुसलमानों पर उसे ग़ुस्ल (स्नान) और कफ़न देना, उसके जनाज़े की नमाज़ पढ़ना और उसे मुस्लिम कब्रिस्तान में दफ़न करना फ़र्ज़ है। और यदि संभव हो, तो उसके पिता और अन्य काफ़िरों को उसे छूने न दें, जिस प्रकार हुज़ूर अकदस (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने एक यहूदी को उसके बेटे के सिरहाने से हटा देने का आदेश दिया था, जब वह मृत्यु के समय इस्लाम स्वीकार करके गुज़र गया था।

और यदि उसी आयु और पहचान (तमीज़) में वह अपने पिता की तरह कुफ़्र बकता था, तो वह निश्चित रूप से काफ़िर था। अब वे सभी कार्य मुसलमानों पर हराम हैं; न उसे ग़ुस्ल दें, न कफ़न दें, न दफ़न में शरीक हों, और इन सब से बदतर उसके जनाज़े पर नमाज़ है, क्योंकि यह स्वयं कुफ़्र का पहलू रखती है। और यदि उससे कुफ़्र या इस्लाम कुछ भी ज़ाहिर न हो या वह इतना नासमझ बच्चा था कि इस पहचान के योग्य ही न था, तो अब यह देखा जाएगा: यदि उसकी माँ भी उसके पिता की तरह क़ादियानी या किसी अन्य कुफ़्र वाले अकीदे की है, तो वह बच्चा भी काफ़िर समझा जाएगा, और उसके लिए वे सभी कार्य मुसलमानों पर हराम होंगे।

लेकिन यदि माँ मुसलमान है, दीन की सभी ज़रूरी बातों पर ईमान रखती है और क़ादियानी को काफ़िर मानती है, तो इस स्थिति में वह बच्चा जिससे कुफ़्र स्वयं ज़ाहिर नहीं हुआ और वह नाबालिग अवस्था में मर गया, अपनी माँ का अनुयायी माना जाकर मुसलमान समझा जाएगा और वे सभी कार्य अहले इस्लाम (मुसलमानों) पर वाजिब होंगे।

हदीस "मा मिन मौलूद" इस नाबालिग अवस्था के लिए है कि बच्चा समझदार होकर स्वयं कुफ़्र न करे; या नासमझी की स्थिति में माँ-बाप दोनों काफ़िर हों। अन्यथा यदि उसने स्वयं कुफ़्र किया, तो उसने अपनी अच्छी फ़ितरत को बदल दिया। और यदि स्वयं समझदार होकर इस्लाम नहीं लाया (यद्यपि कुफ़्र भी नहीं किया) और माँ-बाप दोनों काफ़िर हैं, तो वह "थुम्मा अबवाहु युहविदानहु" (फिर उसके माता-पिता उसे यहूदी बना देते हैं। त) में शामिल है और कुफ़्र का हुक्म उस पर लागू होता है। तनवीर में है:

इज़ा अरतद्दा सबिय्युन आकिलुन सह्हा क-इस्लामिही जब समझदार बच्चा धर्मत्यागी (मुरतद) हो जाए, तो उसका धर्मत्याग...

---

1 सहीह मुस्लिम, किताब अल-कद्र, बाब माना कुल्लू मौलूदिन यूलादु अलल-फितराह इत्यादि, कदीमी कुतुब खाना कराची २/३३६।

पृष्ठ ७१२ का २४३

مسئلہ ۳۱: از کوٹلی لوہاراں ضلع سیالکوٹ سید اکبر شاہ طالب علم کیا فرماتے ہیں علمائے دین اس مسئلہ میں کہ اگر کوئی شخص مرزائی کے نابالغ لڑکے کا بخیال "ما من مولود الا یولد علی الفطرۃ" (ہر بچہ فطرت پر پیدا کیا جاتا ہے۔ ت) حنفی اگر امام کے پیچھے جنازہ کی نماز ادا کرے تو عندالشرع درست ہے یا نہیں؟ پڑھنے والا ثواب کا مستحق ہوگا یا نہیں؟ حنفیوں پر ایسی میت سے نماز جنازہ واجب ہوگی یا نہ؟ بینواتوجروا الجواب: اگر مرزائی کا بچہ سات برس یا زائد کی عمر کا تھا، اچھے کی تمیز رکھتا تھا اور اس حالت میں اس نے اپنے باپ کے خلاف پر دین اسلام اختیار کیا اور قادیانی کو کافر جانا اسی پر انتقال ہوا تو وہ ضرور مسلمان تھا، مسلمانوں پر اسے غسل و کفن دینا اس کے جنازہ کی نماز پڑھنا مقابر مسلمین میں دفن کرنا فرض ہے۔ اور ممکن ہو تو اس کے باپ وغیرہ کفار کو اسے ہاتھ نہ لگانے دیں جس طرح حضور اقدس صلی اللہ علیہ افضل الصلوۃ والسلام نے یہودی کو اس کے بیٹے کے سرہانے سے اٹھا دینے کا حکم فرمایا جبکہ وہ نزع میں اسلام لاکر انتقال کرگیا، اور اگر اسی عمر و تمیز میں اپنے باپ کی طرح کفر بکتا تھا تو یقینا کافر تھا۔ اب وہ سب کام مسلمان پر حرام ہیں، نہ غسل دیں نہ کفن دیں نہ دفن میں شریک ہوں، اور ان سب سے بدتر اس کے جنازہ پر نماز ہے کہ خود کفر کا پہلو رکھتی ہے اور اگر اس سے کفر یا اسلام کچھ ظاہر نہ ہو یا ایسا نا سمجھ بچہ تھا کہ اس تمیز کے قابل ہی نہ تھا تو اب یہ دیکھا جائے گا اور اس کی ماں بھی اس کے باپ کی طرح قادیانی یا اور کسی کفری عقیدہ والی ہے تو وہ بچہ بھی کافر سمجھا جائے گا، اور اس کے لئے وہ سب کام مسلمانوں پر حرام ہوں گے اور اگر ماں مسلمان ہے تمام ضروریات دین پر ایمان رکھتی ہے اور قادیانی کو کافر جانتی ہے تو اس صورت میں وہ بچہ جس سے کفر خود ظاہر نہ ہوا اور نابالغی میں مرگیا اپنی ماں کا تابع قرار پاکر مسلمان

سمجھا جائے گا اور وہ سب کام اہل اسلام پر واجب ہوں گے حدیث "ما من مولود" اس حالت میں نابالغ ہے کہ بچہ سمجھ والا ہو کر خود کفر نہ کرے نا سمجھی کی حالت میں ماں باپ دونوں کافر ہوں ورنہ اگر خود کفر کیا تو اچھی فطرت سے بدلا اور اگر خود سمجھ والا ہو کر اسلام نہ لایا اگرچہ کفر بھی نہ کیا اور ماں باپ دونوں کافر ہیں تو "ثم ابواہ یھودانہ" (پھر اس کے والدین اسے یہودی بنا دیں۔ت) میں داخل ہے اور حکم کفر اس سے شامل ہے۔ تنویر میں ہے: اذا ارتد صبی عاقل صح کاسلامہ جب عقلمند بچہ مرتد ہو جائے تو اس کا ارتداد اس کے

---

1 صحیح مسلم کتاب القدر باب معنی کل مولود یولد علی الفطرۃ الخ قدیمی کتب خانہ کراچی ۲/۳۳۶

1. Arabic: And the sane, discerning (child) - 1 Urdu: It will be correct like Islam, and 'sane' refers to one who does not lack discernment. (T)

2. In Durr-e-Mukhtar: Arabic: And he is seven years or older (from Mujtaba and Sirajiya) - 2 Urdu: He should be seven years of age or more. Mujtaba, Sirajiya. (T)

3. In the same (source): Arabic: If a couple apostatizes and a child is born to them, the child shall be compelled towards Islam due to following the parents - 3 (Summarized) Urdu: Both husband and wife became apostates, the woman gave birth to a child, so the child will be compelled to follow Islam because in matters of religion, the child follows the parents. (Summarized) (T)

4. In Radd al-Muhtar: Arabic: i.e., in Islam and apostasy, and both of them (parents) are compelled, so is he (the child) - 4 Urdu: Meaning in (the state of) Islam and apostasy, and just as both of them (the parents) will be compelled towards Islam, so will this child. (T)

5. In Tanveer: Arabic: The child follows the better of the two parents in religion - 5 Urdu: The child will follow whichever of the parents is better in terms of religion. (T)

6. In Shami, after mentioning the Hadith "Every child is born on the Fitra (natural disposition)", it is stated: Arabic: They (the jurists) said that their (parents') agreement (on disbelief) makes them movers of the child away from Fitra - 6 Urdu: The jurists said that the consensus of the mother and father on disbelief has moved the child away from Fitra. (T) And Allah Almighty knows best.

Footnotes: 1. Durr-e-Mukhtar Sharh Tanveer al-Absar, Chapter of Apostasy, Mujtabai Press, Delhi, 1/361. 2. Durr-e-Mukhtar Sharh Tanveer al-Absar, Chapter of Apostasy, Mujtabai Press, Delhi, 1/361. 3. Durr-e-Mukhtar Sharh Tanveer al-Absar, Chapter of Apostasy, Mujtabai Press, Delhi, 1/361. 4. Radd al-Muhtar, Chapter of Apostasy, Dar Ihya al-Turath al-Arabi, Beirut, 3/306. 5. Durr-e-Mukhtar Sharh Tanveer al-Absar, Chapter of Marriage of Infidels, Mujtabai Press, Delhi, 1/210. 6. Radd al-Muhtar, Chapter of Marriage of Infidels, Dar Ihya al-Turath al-Arabi, Beirut, 2/394.

फ़तावा रज़विया | जिल्द चौदहवीं (14)

1. अरबी: और अक्लमंद, समझदार (बच्चा) - 1 उर्दू: इस्लाम की तरह सही होगा और अक्लमंद से मुराद वह है जो तमीज़ (पहचान) रखता हो। (त)

2. दुर्र-ए-मुख्तार में है: अरबी: और वह सात साल या उससे अधिक उम्र का हो (मुजतबा और सिराजिया से) - 2 उर्दू: वह सात साल या उससे अधिक उम्र का हो। मुजतबा, सिराजिया। (त)

3. इसी में है: अरबी: अगर एक जोड़ा मुर्तद (धर्मत्यागी) हो जाए और उनके यहाँ बच्चा पैदा हो, तो उसे माता-पिता के अनुसरण के कारण इस्लाम के लिए मजबूर किया जाएगा - 3 (संक्षिप्त) उर्दू: पति और पत्नी दोनों मुर्तद हो गए, औरत ने बच्चा जना तो उसे इस्लाम पर मजबूर किया जाएगा क्योंकि दीन में वह अपने माता-पिता के ताबे (अधीन) है। (संक्षिप्त) (त)

4. रद-अल-मुह्तार में है: अरबी: यानी इस्लाम और धर्मत्याग (मुर्तद होने) में, और उन दोनों को मजबूर किया जाता है, तो वह (बच्चा) भी वैसा ही है - 4 उर्दू: यानी इस्लाम और मुर्तद होने में, और उन दोनों को भी इस्लाम के लिए मजबूर किया जाएगा, तो इसी तरह इस बच्चे को भी। (त)

5. तनवीर में है: अरबी: बच्चा दीन के मामले में माता-पिता में से बेहतर का अनुसरण करता है - 5 उर्दू: बच्चा अपने माता-पिता में से उसके ताबे होगा जो दीन के ऐतबार से बेहतर होगा। (त)

6. शामी में 'कुल मौलूदुन यूलदु अलल फ़ितराह' (हर बच्चा फ़ितरत पर पैदा होता है) हदीस का ज़िक्र करने के बाद फरमाया: अरबी: उन्होंने (फुक़्हा ने) कहा कि उन दोनों (माता-पिता) की सहमति उसे फ़ितरत से हटाने वाली है - 6 उर्दू: फुक़्हा ने फरमाया माँ-बाप के कुफ्र पर इत्तेफाक ने बच्चे को फ़ितरत से हटा दिया। (त) और अल्लाह तआला सबसे बेहतर जानता है।

पाद टिप्पणियाँ (Footnotes): 1. दुर्र-ए-मुख्तार शरह तनवीर अल-अब्सार, बाब अल-मुर्तद, मतबा मुजतबाई देहली, 1/361 2. दुर्र-ए-मुख्तार शरह तनवीर अल-अब्सार, बाब अल-मुर्तद, मतबा मुजतबाई देहली, 1/361 3. दुर्र-ए-मुख्तार शरह तनवीर अल-अब्सार, बाब अल-मुर्तद, मतबा मुजतबाई देहली, 1/361 4. रद-अल-मुह्तार, बाब अल-मुर्तद, दार इहया अल-तुरास अल-अरबी बैरुत, 3/306 5. दुर्र-ए-मुख्तार शरह तनवीर अल-अब्सार, बाब निकाह अल-काफ़िर, मतबा मुजतबाई देहली, 1/210 6. रद-अल-मुह्तार, बाब निकाह अल-काफ़िर, दार इहया अल-तुरास अल-अरबी बैरुत, 2/394

والعاقل المميز- 1 اسلام کی طرح صحیح ہو گا اور عاقل سے مراد امتیاز نہ کرنے والا ہے۔ (ت)

در مختار میں ہے : وھوابن سبع فا کثر مجتبی وسراجیہ 2- وہ سات سال یا اس سے زائد عمر کا ہو۔ مجتبٰی سراجیہ۔(ت)

اسی میں ہے : زوجان ارتدا فولدت ولد ایجبر علی الاسلام لتبعیتہ لابویہ 3- (ملخصاً) خاوند بیوی دونوں مرتد ہو گئے ، عورت نے بچہ جنا تو اسے اسلام پر مجبور کیا جائے گا کیونکہ دین میں وہ اپنے والدین کے تابع ہے۔(ملخصاً) (ت)

ردالمحتار میں ہے : ای فی الاسلام والردۃ وھما یجبران فکذا ھو 4- یعنی اسلام اور مرتد ہونے میں اور ان دونوں کو بھی اسلام کے لئے مجبور کیا جائے گا پس اسی طرح اس بچے کو بھی۔ (ت)

تنویر میں ہے : الولد یتبع خیر الابوین دیناً 5 - بچہ اپنے والدین میں سے اس کے تابع ہو گا جو دین کے اعتبار سے بہتر ہوگا۔ (ت)

شامی میں بعد ذکر حدیث کل مولود یولد علی الفطرۃ فرمایا : انھم قالوا انہ جعل اتفاقھما ناقلالہ عن الفطرۃ 6- واللہ تعالٰی اعلم۔ فقہاء نے فرمایا ماں باپ کے کفر پر اتفاق نے بچے کو فطرت سے ہٹا دیا۔ (ت)

1 درمختار شرح تنویر الابصار باب المرتد مطبع مجتبائی دہلی ۱/۳۶۱ 2 درمختار شرح تنویر الابصار باب المرتد مطبع مجتبائی دہلی ۱/۳۶۱ 3 درمختار شرح تنویر الابصار باب المرتد مطبع مجتبائی دہلی ۱/۳۶۱ 4 ردالمحتار باب المرتد دار احیاء التراث العربی بیروت ۳/۳۰۶ 5 درمختار

شرح تنویر الابصار باب نکاح الکافر مطبع مجتبائی دہلی ۱/۲۱۰ 6 ردالمحتار باب نکاح الکافر دار احیاء التراث العربی بیروت ۲/۳۹۴

صفحہ 244 کا 712

Fatawa Ridawiyyah Volume (14)

Issue 32: From Bengal, village Rampur, post office Kajra, district Pira, currently residing at Khwaja Qutb Bareilly, Mohammad Altaf, student, 12 Rabi al-Awwal 1333 AH. What do the scholars of religion say regarding this matter: Is it permissible for Muslims to learn English or not? And some English-educated people say, "What do the Maulvis know?" Does this word not imply contempt for knowledge? If so, will a person become a disbeliever or not? Please explain and be rewarded.

The Answer: Learning such English that corrupts beliefs and causes contempt for the scholars of religion to enter the heart—whether it be English or anything else—learning such a thing is forbidden (Haram). And the phrase "what do the Maulvis know" definitely implies contempt for the scholars, and showing contempt for the scholars of religion is disbelief (Kufr).

Allah the Almighty said: "And if you ask them, they will surely say, 'We were only conversing and playing.' Say, 'Is it Allah and His verses and His Messenger that you were ridiculing?' Make no excuse; you have disbelieved after your belief." [Quran 9:65-66]

Ibn Jarir, Ibn Abi Hatim, Abu al-Shaykh, and Ibn Mardawayh narrated from Hazrat 'Abdullah bin 'Umar (may Allah be pleased with them both), and Ibn Jarir narrated from Hazrat Zaid bin Aslam and Muhammad bin Ka'b and others (may Allah be pleased with them all), who narrated a Hadith that a man said in a gathering one day during the Battle of Tabuk, "We have not seen anyone like these reciters of ours, neither greedier in eating, nor more untruthful in speech, nor more cowardly when meeting the enemy." Then a man in the gathering said, "You have lied, but you seem like a hypocrite; I will surely inform the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) about this." So this reached the Noble Messenger, and the Quran was revealed. Hazrat 'Abdullah said, "Then I saw that man clinging to the camel of the Noble Messenger..." (Continued on the next page).

[1] The Holy Quran 9/65 Page 245 of 712

फ़तावा रज़विया खंड (14)

मसला 32: बंगाल से, गाँव रामपुर, डाकखाना कजरा, जिला पीरा, वर्तमान में ख्वाजा कुत्ब बरेली, मोहम्मद अल्ताफ, छात्र, 12 रबी-उल-अव्वल 1333 हिजरी। इस मामले में धर्म के विद्वान क्या कहते हैं: मुसलमानों के लिए अंग्रेजी सीखना जायज़ है या नहीं? और कुछ अंग्रेजी पढ़ने वाले कहते हैं, "मौलवी लोग क्या जानते हैं?" क्या इस शब्द से ज्ञान का अनादर नहीं होता? यदि ऐसा है, तो वह काफ़िर होगा या नहीं? स्पष्ट करें और पुण्य प्राप्त करें।

उत्तर: ऐसी अंग्रेजी पढ़ना जिससे विश्वास (अकीदा) दूषित हो जाए और जिससे धर्म के विद्वानों के प्रति दिल में अपमान पैदा हो—चाहे वह अंग्रेजी हो या कुछ और—ऐसी चीज़ सीखना हराम है। और यह कहना कि "मौलवी लोग क्या जानते हैं," निश्चित रूप से विद्वानों का अपमान है, और धर्म के विद्वानों का अपमान करना कुफ्र (अविश्वास) है।

अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "और यदि आप उनसे पूछें तो वे कहेंगे, 'हम तो बस हँसी-मज़ाक और खेल कर रहे थे।' कहिए, 'क्या तुम अल्लाह और उसकी आयतों और उसके रसूल के साथ मज़ाक कर रहे थे?' बहाने मत बनाओ; तुम अपने ईमान के बाद काफ़िर हो गए हो।" [कुरान 9:65-66]

इब्न जरीर, इब्न अबी हातिम, अबू अल-शेख और इब्न मरदवीह ने हज़रत अब्दुल्लाह बिन उमर (रज़ियल्लाहु अन्हुमा) से और इब्न जरीर ने हज़रत ज़ैद बिन असलम और मुहम्मद बिन काब आदि (रज़ियल्लाहु अन्हुम) से हदीस रिवायत की है कि एक व्यक्ति ने एक दिन एक सभा में गज़वा-ए-तबुक के अवसर पर कहा, "हमने अपने इन क़ारियों (कुरान पढ़ने वालों) जैसा और कोई नहीं देखा, न खाने के इतने लालची, न ज़बान के इतने झूठे और न ही दुश्मन के सामने इतने बुज़दिल।" तो उस सभा में एक व्यक्ति ने कहा, "तुम झूठ बोल रहे हो, तुम एक मुनाफ़िक (पाखंडी) लग रहे हो; मैं निश्चित रूप से अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) को इस बारे में सूचित करूँगा।" तो यह बात रसूल-ए-अकरम तक पहुँच गई और कुरान की आयत नाज़िल हुई। हज़रत अब्दुल्लाह ने फरमाया, "फिर मैंने उस व्यक्ति को हुज़ूर अकरम की ऊंटनी से चिपके हुए देखा..." (अगले पृष्ठ पर जारी)।

[1] अल-कुरान अल-करीम 9/65 पृष्ठ 712 का 245

فتاویٰ رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

مسئلہ ۳۲: از ملک بنگال موضوع رام پور ڈاکخانہ کجرہ ضلع پیرہ حال مقام خواجہ قطب بر ملی محمد الطافعلم ۱۲ ربیع الاول ۱۳۳۳ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین اس مسئلہ میں کہ مسلمانوں کو انگریزی پڑھنا جائز ہے یا نہیں؟ اور بعض انگریزی خواں کہتے ہیں کہ مولوی لوگ کیا جانتے ہیں۔ کیا اس لفظ سے علم کی حقارت نہیں ہوتی؟ اگر ایسا ہے تو کافر ہو گا یا نہیں؟ بینوا توجروا

الجواب: ایسی انگریزی پڑھنا جس سے عقائد فاسد ہوں اور جس سے علمائے دین کی توہین دل میں آئے انگریزی ہو خواہ کچھ ہو ایسی چیز پڑھنا حرام ہے، اور یہ لفظ کہ "مولوی لوگ کیا جانتے ہیں" اس سے ضرور علماء کی تحقیر نکلتی ہے اور علمائے دین کی تحقیر کفر ہے۔

قال اللہ تعالٰی: وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ لَيَقُوْلُنَّ اِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ قُلْ اَبِاللّٰهِ وَاٰيٰتِهٖ وَرَسُوْلِهٖ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِءُوْنَ لَا تَعْتَذِرُوْا قَدْ كَفَرْتُمْ بَعْدَ اِيْمَانِكُمْ ط اللہ تعالٰی نے فرمایا: اور اگر آپ ان سے پوچھیں تو کہیں گے ہم تو دل چسپی اور کھیل کرتے ہیں آپ فرما دیجیئے کیا اللہ تعالیٰ اس کی نشانیوں اور اس کے رسول سے ٹھٹھا کرتے ہو بہانے نہ بناؤ تم اپنے ایمان کے بعد کافر ہو گئے،

اخرج ابن جریر و ابن ابی حاتم و ابو الشیخ و ابن مردویہ عن عبد اللہ بن عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہما وابن جریر عن زید بن اسلم و عن محمد بن کعب و غیر ہما قال رجل فی غزوۃ تبوك فی مجلس یومًا ما رأینا مثل قرائنا ھؤلاء ولا ارغب بطونًا ولا اکذب السنۃ ولا اجبن عند اللقاء فقال رجل فی المجلس کذبت ولکنك منافق لاخبرن رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم فبلغ ذلك رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم و نزل القرآن قال عبد اللہ فانا رأیتہ متعلقاً ناقتہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ ابن جریر، ابن ابی حاتم، ابوالشیخ اور ابن مردویہ نے حضرت عبد اللہ بن عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہما اور ابن جریر نے

حضرت زید بن اسلم اور محمد بن کعب وغیرہما رضی اللہ تعالیٰ عنہم نے حدیث کی تخریج کی کہ ایک شخص نے ایک دن ایک مجلس میں غزوہ تبوک کے موقعہ پر کہا کہ ہم نے اپنے ان قاریوں کی مانند اور نہ دیکھے نہ کھانے کے لالچی اور نہ زبان کے جھوٹے اور نہ دشمن کے مقابل میں بزدل۔ تو اس مجلس میں ایک شخص نے کہا تو جھوٹ کہتا ہے تو منافق معلوم ہوتا ہے میں رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کو ضرور اس بات کی خبر دوں گا تو اس کی یہ بات حضور اکرم کو معلوم ہوئی اور قرآن نازل ہوا حضرت عبد اللہ نے فرمایا تو میں نے اس شخص کو حضور اکرم کی اونٹنی کے (باقی اگلے صفحہ پر)

Fatawa-e-Razvia Volume 14

[Boxed Text] ...and hanging with the saddle while stones were wounding him, and he was saying, "O Messenger of Allah! We were only joking and playing," and the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) was saying to him, "Was it at Allah, and His signs, and His Messenger, that you were mocking?" - And Allah knows best. (T)

Problem 33: From Bareilly, Mohalla Chak Shehr Kohna, asked by Safdar Ali Khan and Mubarak Ali Khan, Rabi' al-Thani 1333 AH. What do the scholars of religion and jurists of the clear Sharia say about this: Zaid, who is of the Sunni faith, considering Bakr to be a Sunni, married his minor daughter through guardianship to Bakr's minor son. However, because they were minors, the departure (Rukhsati) did not take place, and there was no coming and going or living together between the two. After seven years, both reached maturity. Zaid received information that Bakr was never a true Sunni, and his son is a definite Rafidi (Shia), the proof of which has reached the point that it is evident in his common actions; he prays the Shia prayer, slanders Hazrat Aisha Siddiqa (may Allah be pleased with her), denies the companionship of other companions (may Allah be pleased with them all), speaks ill of them (Tabarra), and participates in gatherings where Sunnis do not attend. Upon hearing this news, Zaid began to refuse the Rukhsati. To facilitate the Rukhsati, Bakr persuaded the boy to portray himself as a Sunni. Accordingly, out of Taqiyya (dissimulation), the boy showed himself as a Sunni, but Zaid found no evidence of the boy being a Sunni. Rather, recently on 11th Muharram 1333 AH at Mirzaganj, this very boy openly stopped a person from the Ahl-e-Sunnat-wal-Jama'at from reciting praises of the companions (Madah-e-Sahaba) and had him beaten by his Shia servant. His father, Bakr, complained to the authorities about the public recitation of the praises of the companions. Due to this, officials gathered. So, what do the scholars of the true religion say? The girl, whose marriage was performed in her childhood, does not accept this in the current situation, and Zaid also refuses. Does the marriage remain or is it annulled? Only.

Answer: Slandering Umm-ul-Momineen Siddiqa (may Allah be pleased with her) is pure kufr (infidelity), [and slandering] Siddiq-e-Akbar (may Allah be pleased with him)...

1 Tafsir ad-Durr al-Manthur with reference to Ibn Jarir, Ibn Abi Hatim, Ibn Abi Shaykh, and Ibn Mardawayh under the verse "Innama kunna nakhuḍu", Ayatollah al-Uzma

Library, Qom, Iran, 3/254; Jami' al-Bayan (Tafsir Ibn Jarir) under the verse "Innama kunna nakhuḍu wa nal'abu", al-Matba'ah al-Maymaniyyah, Egypt, 10/105 and 106.

फ़तावा-ए-रज़विया जिल्द 14

[बॉक्स किया हुआ पाठ] ...और ज़ीन के साथ लटके हुए थे, पत्थर उन्हें घायल कर रहे थे, और वह कह रहे थे, "ऐ अल्लाह के रसूल! हम तो बस हँसी-मज़ाक और खेल रहे थे," और हुज़ूर अलैहिस्सलातु वस्सलाम उनसे कह रहे थे, "क्या तुम अल्लाह, उसकी आयतों और उसके रसूल का मज़ाक उड़ा रहे थे?" - और अल्लाह बेहतर जानता है। (त)

मसला 33: बरेली, मोहल्ला चक शहर कोहना से, सफ़दर अली ख़ाँ और मुबारक अली ख़ाँ द्वारा पूछा गया, रबी-उल-सानी 1333 हिजरी। धर्म के विद्वान और शरीयत के मुफ्ती इस बारे में क्या कहते हैं: ज़ैद, जो सुन्नी संप्रदाय का है, बक्र को सुन्नी मानकर अपनी नाबालिग बेटी का निकाह वली (संरक्षक) के रूप में बक्र के नाबालिग बेटे से कर दिया। लेकिन नाबालिग होने के कारण रुख़सती (विदाई) नहीं हुई, और दोनों का आना-जाना या साथ रहना भी नहीं हुआ। सात साल बाद दोनों वयस्क हो गए। ज़ैद को सूचना मिली कि बक्र कभी पक्का सुन्नी नहीं था और उसका बेटा पूरी तरह राफ़िज़ी (शिया) है, जिसका प्रमाण यहाँ तक पहुँच गया है कि यह उसके सामान्य कार्यों में स्पष्ट होता है; वह शिया नमाज़ पढ़ता है, हज़रत आयशा सिद्दीका (रज़ियल्लाहु अन्हा) पर आरोप लगाता है, अन्य सहाबा (रज़ियल्लाहु अन्हुम) की सहाबियत (साथी होने) से इनकार करता है और तबर्रा (बुरा भला) कहता है, और ऐसी सभाओं में भाग लेता है जहाँ सुन्नी शामिल नहीं होते। यह खबर सुनकर ज़ैद ने रुख़सती से इनकार करना शुरू कर दिया। विदाई कराने की ज़रूरत से बक्र ने लड़के को इस बात पर राज़ी किया कि वह खुद को सुन्नी ज़ाहिर करे। तदनुसार, तकिया (छिपाव) के तौर पर लड़के ने खुद को सुन्नी दिखाया, लेकिन ज़ैद को लड़के के सुन्नी होने का कोई सबूत नहीं मिला। बल्कि हाल ही में 11 मुहर्रम 1333 हिजरी को मिर्ज़ागंज के स्थान पर एक व्यक्ति को अहले सुन्नत वल जमात की ओर से सहाबा की प्रशंसा (मदह-ए-सहाबा) पढ़ने से इसी लड़के ने खुलेआम रोका और अपने एक शिया कर्मचारी से उसे पिटवाया। उसके पिता बक्र ने अधिकारियों से सहाबा की प्रशंसा खुलेआम किए जाने की शिकायत की। इस वजह से अधिकारी इकट्ठा हुए। तो, सच्चे धर्म के विद्वान क्या कहते हैं? वह लड़की जिसका निकाह बचपन में किया गया था, वह वर्तमान स्थिति में इसे स्वीकार नहीं करती है, और ज़ैद भी इनकार करता है। क्या निकाह बना रहा या टूट गया। केवल।

जवाब: उम्मुल मोमिनीन सिद्दीका (रज़ियल्लाहु अन्हा) पर आरोप लगाना शुद्ध कुफ़्र है, सिद्दीक-ए-अकबर (रज़ियल्लाहु अन्हु) की...

1 तफ़सीर दुर्र-ए-मंसूर इब्न जरीर, इब्न अबी हातिम, इब्न अबी शेख और इब्न मरदुवैह के हवाले से आयत "इन्नमा कुन्ना नख़ुज़ु" के तहत, मकतबा आयतुल्लाह अल-उज़मा कुम ईरान 3/254; जामे-उल-बयान (तफ़सीर इब्न जरीर) आयत "इन्नमा कुन्ना नख़ुज़ु व नल-अबू" के तहत अल-मत्बा-अल-मैमनिया मिस्र 10/105 और 106।

पृष्ठ 246 / 712

وسلم والحجارۃ تنکیہ وھو یقول یارسول اللہ انما کنا نخوض ونلعب والنبی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم یقول اباللہ وایاتہ ورسولہ کنتم تستھزء ون -واللہ تعالٰی اعلم۔ 1 تنگ کے ساتھ لٹکا ہوا دیکھا پتھر اسے زخمی کررہے تھے اور وہ کہہ رہا تھا یا رسول اللہ! ہم تو دلچسپی اور کھیل کررہے تھے، اور حضور علیہ الصلوۃ والسلام اس کو فرما رہے تھے کیا اللہ تعالٰی، اس کی آیات اور اس کے رسول سے تم ٹھٹھا کرتے ہو۔ واللہ تعالٰی اعلم۔ (ت)

مسئلہ ۳۳: از بریلی محلہ چک شہر کہنہ مسئولہ صفدر علی خاں ومبارک علی خاں ربیع الثانی ۱۳۳۳ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین ومفتیانِ شرعِ متین کہ زید سنی المذہب نے بکر کو سنی باور کرکے اپنی لڑکی نابالغہ کا بکر کے نابالغ لڑکے کے ساتھ اس کو سنی باور کرکے ولایۃً نکاح کردیا مگر بوجہ نابالغ ہونے کے رخصتی نہیں ہوئی، اور آمد ورفت بھی دونوں کی نہیں ہوئی نہ یکجائی ہوئی، سات سال کے بعد دونوں کو بلوغ ہوا، زید کو یہ اطلاع ملی کہ بکر کبھی پکا سنی نہیں اور اس کا بیٹا قطعی رافضی ہے جس کا ثبوت یہاں تک پہنچ گیا ہے کہ اس کے معمولی عمل میں ظاہر ہوتا ہے نماز شیعہ کی پڑھتا ہے اور حضرت عائشہ صدیقہ رضی اللہ تعالٰی عنہا کا قذف کرتا ہے اور دیگر صحابہ رضوان اللہ علیہم اجمعین کی صحابیت کا منکر ہے اور تبرا کہتا ہے اور ایسے مجالس میں شرکت کرتا ہے جس میں سنی شریک نہیں ہوتے ہیں۔ زید نے اسی خبر کو سن کر رخصتی سے انکار شروع کیا اس پر بکر نے رخصت کرانے کی ضرورت سے لڑکے کو اس بات پر آمادہ کیا کہ لڑکا اپنے کو سنی ظاہر کرے چنانچہ ازراہ تقیہ لڑکے نے اپنے کو سنی ظاہر کیا لیکن کوئی ثبوت لڑکے کے سنی ہونے کا زید کو نہیں ملا بلکہ حال میں ۱۱ محرم ۱۳۳۳ھ کو مقام مرزاگنج پر ایک شخص جماعتِ اہلِ سنت والجماعت کو مدحِ صحابہ پڑھنے سے باعلان اسی

لڑکے نے روکا اور اپنے ایک ملازم شیعہ مذہب سے پٹوایا اور اس کے باپ یعنی بکر نے حکام سے مدحِ صحابہ باعلان کئے جانے کی شکایت کی اس وجہ سے حکام جمع ہوئے تو کیا ارشاد فرماتے ہیں علمائے دین متین کہ لڑکی جس کا نابالغیت میں نکاح کیا گیا وہ لڑکی کہ حالتِ موجودہ میں منظور نہیں ہے، اور زید کو بھی انکار ہے آیا نکاح باقی رہا یا فسخ ہوگیا۔ فقط

الجواب: ام المومنین صدیقہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا کا قذف کفرِ خالص ہے، صدیقِ اکبر رضی اللہ تعالیٰ عنہ کی

1 تفسیر درمنثور بحوالہ ابن جریر و ابن ابی حاتم وابن ابی شیخ و ابن مردویہ تحت آیہ انما کنا نخوض مکتبہ آیۃ اللہ العظمی قم ایران ۳/ ۲۵۴، جامع البیان (تفسیر ابن جریر) تحت آیہ انما کنا نخوض ونلعب المطبعۃ المیمنۃ مصر ۲/ ۱۰۵ اور ۱۰۶

Fatawa Razawiyya Volume (14)

Denying the status of the Companions (Sahabiyat) is pure disbelief (kufr). Similarly, 'tabarri' (associating oneself with those who disassociate from certain companions) in this age and other reasons for definitive disbelief and apostasy are detailed in 'Radd al-Rafidha'. Their being disbelieving apostates is established and clear from numerous authoritative books such as Khulasa, Fath al-Qadir, al-Zahiriyya, al-Alamgiri, Radd al-Muhtar, Uqud al-Durriya, al-Bahr al-Ra'iq, al-Nahr al-Fa'iq, Tabyin al-Haqa'iq, Bada'i', Bazzaziya, Burjandi, al-Anqarawiyya, Waqi'at al-Muftiyyin, al-Ashbah, Majma' al-Anhur, Tahtawi 'ala al-Durr, al-Ghunniya, Nazm al-Fara'id, Barbhan Sharh Mawahib al-Rahman, Taysir al-Maqasid, Sharh al-Wabaniyya, Mughni al-Mustafti, Tanwir al-Absar, Manh al-Ghaffar, Usul Imam Shams al-Aimma, Kashf al-Bazdawi, Shifa Sharif, Rawdah Imam Nawawi, I'lam Ibn Hajar, Kitab al-Anwar, Sharh al-Aqa'id, Manh al-Rawd, Fawatih al-Rahmut, Irshad al-Sari, the Fatawa of Allama Mufti Abu Sa'ud, Allama Nuh Effendi, Shaykh al-Islam Abdullah Effendi, Ahmad Misri 'ala Maraqi al-Falah, Shalabi 'ala al-Zayla'i, and others. It is stated in 'Khizanat al-Fiqh' and then in 'Fatawa Hindiyya':

Arabic	**Urdu Translation**
If someone accuses Aisha (may Allah be pleased with her) of adultery, he has committed disbelief against Allah Almighty.[1]	If someone accuses Sayyidah Aisha (may Allah be pleased with her) of adultery, then he has committed disbelief against Allah the Almighty. (T)

In 'Sharh Multaqa al-Abhur' it is stated:

Arabic	**Urdu Translation**
A person becomes a disbeliever by saying, 'I do not know if the Prophet is in the grave in a state of faith or disbelief.' Similarly, he becomes a disbeliever if he says, 'The Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) is not a blessing upon us,' because his blessed advent is the greatest blessing. Or if he slanders Aisha (may Allah be pleased with her) or denies the	If someone says, 'I do not know whether the Prophet in the grave is in a state of faith or disbelief,' he will become a disbeliever. Likewise, he will become a disbeliever if he says that there is no blessing upon us from the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him), because your blessed advent is the greatest blessing. Or if he slanders Aisha Siddiqa (may Allah be pleased with her) or denies the companionship of our master

Arabic	Urdu Translation
companionship of Abu Bakr (may Allah be pleased with him).[2]	Abu Bakr Siddiq (may Allah be pleased with him). (T)

So if Zaid's son was not an apostate before, he has become an apostate now. In 'Khizanat al-Muftiyyin', 'al-Zahiriyya', 'al-Alamgiri', 'Hadiqa Nadiyya', etc., it is stated concerning the Rafidis who deny the essentials of the religion:

---

[1] Fatawa Hindiyya, Chapter 9 regarding the Rulings on Apostates, Noorani Kutub Khana Peshawar, 2/264 [2] Majma' al-Anhur Sharh Multaqa al-Abhur, Chapter on the Apostate, Dar Ihya al-Turath al-Arabi Beirut, 1/662

फ़तावा रज़विया जिल्द (14)

सहाबियत का इंकार करना शुद्ध कुफ्र (ईश्वरविमुखता) है। इसी तरह इस ज़माने में 'तबर्रा' और कुफ्र व इर्तदाद (धर्मत्याग) के अन्य निश्चित कारण 'रद-अल-राफ़िज़ा' में विस्तार से दिए गए हैं। उनका काफ़िर और मुर्तद होना कई प्रामाणिक पुस्तकों जैसे खुलासा, फ़तह अल-क़दीर, अज़-ज़हीरिया, अल-आलमगीरी, रद अल-मुह्तार, उक़ूद अद-दुर्रिया, अल-बहर अर-राइक़, अल-नहर अल-फ़ाइक़, तबईन अल-हक़ाएक़, बदाइ, बज़्ज़ाज़िया, बुर्जंदी, अल-अनक़रवीया, वाक़ियात अल-मुफ़्तीन, अल-अशबाह, मजमा अल-अन्हुर, तहतावी अला अद-दुर, अल-गुनिया, नज़्म अल-फ़राइद, बरबान शरह मवाहिब अर-रहमान, तैसीर अल-मकासिद, शरह अल-वबानिया, मुग़नी अल-मुस्तफ़्ती, तनवीर अल-अबसार, मन्ह अल-ग़फ़्फ़ार, उसूल इमाम शम्स अल-अइम्मा, कश्फ़ अल-बज़दवी, शिफ़ा शरीफ़, रौज़ा इमाम नववी, इलाम इब्न हजर, किताब अल-अनवार, शरह अल-अक़ाएद, मन्ह अर-रौद, फ़वातिह अर-रहमूत, इरशाद अस-सारी, अल्लामा मुफ्ती अबू सऊद के फ़तावा, अल्लामा नूह अफ़ंदी, शैख़ुल इस्लाम अब्दुल्ला अफ़ंदी, अहमद मिस्री अला मराक़ी अल-फ़लाह, शलबी अला अज़-ज़ैलाई, और अन्य से सिद्ध और स्पष्ट है। 'ख़ज़ानतुल फ़िक़ह' और फिर 'फ़तावा हिंदिया' में है:

अरबी	उर्दू अनुवाद
यदि किसी ने आइशा (अल्लाह उन पर प्रसन्न हो) पर व्यभिचार का आरोप लगाया, तो उसने अल्लाह सर्वशक्तिमान के साथ कुफ्र किया।[1]	यदि किसी ने सैयदा आइशा (अल्लाह उन पर प्रसन्न हो) पर व्यभिचार का आरोप लगाया, तो उसने अल्लाह तआला के साथ कुफ्र किया। (T)

'शरह मुल्तका अल-अभुर' में है:

अरबी	उर्दू अनुवाद
कोई व्यक्ति यह कहकर काफ़िर हो जाता है कि 'मैं नहीं जानता कि नबी कब्र में ईमान की हालत में हैं या कुफ्र में।' और यह कहने से भी कि 'नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) की हम पर कोई नेमत नहीं है,' क्योंकि उनकी बेअसत (आगमन) सबसे बड़ी नेमत है। और आइशा (अल्लाह उन पर प्रसन्न हो) पर आरोप लगाने	यदि किसी ने कहा कि 'मैं नहीं जानता कि नबी कब्र में ईमान की हालत में हैं या कुफ्र में,' तो वह काफ़िर हो जाएगा। इसी तरह वह काफ़िर हो जाएगा अगर वह कहता है कि हम पर नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) की कोई नेमत नहीं है क्योंकि आपका मुबारक आगमन सबसे बड़ी नेमत है। या आइशा सिद्दीक़ा (अल्लाह उन पर प्रसन्न हो) पर आरोप

अरबी	उर्दू अनुवाद
से और अबू बक्र (अल्लाह उन पर प्रसन्न हो) की सहाबियत के इंकार से।[2]	लगाता है या हमारे आका अबू बक्र सिद्दीक़ (अल्लाह उन पर प्रसन्न हो) की सहाबियत का इंकार करता है। (T)

तो ज़ैद का बेटा अगर पहले मुर्तद नहीं था, तो अब मुर्तद हो गया। 'ख़ज़ानतुल मुफ़्तीन', 'अज़-ज़हीरिया', 'आलमगीरी', 'हदीक़ा नदिया' आदि में उन राफ़िज़ियों के बारे में है जो धर्म की अनिवार्य बातों का इंकार करते हैं:

---

[1] फ़तावा हिंदिया, मुर्तदों के नियमों पर नौवां अध्याय, नूरानी कुतुब खाना पेशावर, 2/264 [2] मजमा अल-अन्हुर शरह मुल्तका अल-अभुर, मुर्तद पर अध्याय, दार इहया अल-तुराथ अल-अरबी बेरुत, 1/662

صحابیت کا انکار کفر خالص ہے، اسی طرح تبرائیاں زمانہ میں اور بھی کفر و ارتداد کی قطعی وجوہ ہیں جن کی تفصیل ردالرافضہ میں ہے اور ان کا کافر مرتد ہونا عامہ کتب معتمدہ خلاصہ وفتح القدیر وظھیریہ وعالمگیری وردالمحتار و عقود الدریۃ و بحر الرائق و نھر الفائق وتبیین الحقائق وبدائع وبزازیہ وبرجندی وانقرویہ و واقعات المفتین و اشباہ و مجمع الانھر وطحطاوی علی الدر وغنیہ ونظم الفرائد وبربان شرح مواھب الرحمن وتیسیر المقاصد و شرح وبانیہ ومغنی المستفتی وتنویر الابصار ومنح الغفار واصول امام شمس الائمہ وکشف البزدوی و شفاء شریف و روضہ امام نووی واعلام ابن حجر وکتاب الانوار و شرح عقائد ومنح الروض وفواتح الرحموت و ارشاد الساری وفتاوی علامہ مفتی ابو سعود و علامہ نوح آفندی و شیخ الاسلام عبد اللہ آفندی و احمد مصری علی مراقی الفلاح وشلبی علی الزیلعی و غیر ہما سے ثابت و روشن ہے، خزانہ الفقہ پھر فتاویٰ ہندیہ میں ہے:

عربی متن	اردو ترجمہ
لو قذف عائشہ رضی اللہ تعالی عنھا بالزنی کفر باللہ تعالیٰ[1]۔	اگر کسی نے سیدہ عائشہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا پر تہمت زنا لگائی تو اس نے اللہ تعالیٰ کے ساتھ کفر کیا۔ (ت)

شرح ملتقی الابحر میں ہے:

عربی متن	اردو ترجمہ
یکفر بقولہ لا ادری ان النبی فی القبر مؤمن او کافر وبقولہ ما کان	اگر کسی نے کہا کہ میں نہیں جانتا کہ نبی قبر میں حالتِ ایمان میں ہے یا کفر میں، تو کافر ہو جائے گا، اسی طرح کافر ہو

عربی متن **اردو ترجمہ**

علینا نعمة النبی صلی اللہ تعالی علیه وسلم لان البعثة من اعظم النعم وبقذفه عائشة رضی اللہ تعالی عنها و انکاره صحبة ابی بکر رضی اللہ تعالی عنه[2]۔

جائے گا اگر یہ کہتا ہے کہ ہم پر نبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کی کوئی نعمت نہیں کیونکہ آپ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کی بعثت مبارکہ سب سے بڑی نعمت ہے۔ یا عائشہ صدیقہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا پر تہمت لگاتا ہے یا سیدنا ابوبکر صدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہ کی صحابیت کا انکار کرتا ہے۔ (ت)

تو پسر زید اگر مرتد نہ تھا اب مرتد ہوگیا، خزانہ المفتین وظہیریہ وعالمگیریہ وحدیقہ ندیہ وغیرہما میں منکرانِ ضروریات دین رافضیوں کے بارہ میں ہے:

---

[1] فتاوی ہندیہ الباب التاسع فی احکام المرتدین نورانی کتب خانہ پشاور ۲/۲۶۴ [2] مجمع الانہر شرح ملتقی الابحر باب المرتد دار احیاء التراث العربی بیروت ۱/۶۶۲

Fatawa Razawiya - Volume 14

- These people are outside the fold of Islam and its rulings are those for apostates. (Row 1)

As soon as one becomes an apostate, the marriage is immediately dissolved and void. It is stated in Tanwir al-Absar and Sharh al-Ala'i: - Apostasy of one of the spouses is an immediate annulment without a judicial decree. (Summary) (Row 2)

It is absolutely forbidden for the woman to consider him her husband. It is absolutely forbidden for Zaid to let his daughter go [to him]. If intimacy occurs, it will be pure adultery; if children are born, they will be illegitimate. It is stated in Durr al-Mukhtar: - In the Sharh al-Wahbaniyya of Shurunbulali, whatever is agreed upon as disbelief (kufr), it nullifies [religious] deeds and marriage, and the children born of it are considered illegitimate. (Row 3)

If, for instance, Bakr's son now portrays himself as a Sunni, or rather truly becomes a sincere and pure Sunni, the marriage that was annulled and void cannot be reinstated, nor can the woman be forced to remarry him. It is stated in Jami' al-Fusulayn: - If the husband apostatizes, the woman is not forced to marry (again). And Allah knows best. (Row 4)

Footnotes: 1. Fatawa Hindiyya, Chapter 9 regarding the Rulings of Apostates, Nurani Kutub Khana, Peshawar, 2/264. 2. Durr al-Mukhtar Sharh Tanwir al-Absar, Chapter on Marriage of Disbelievers, Matba' Mujtabai, Delhi, 1/210. 3. Durr al-Mukhtar, Chapter on the Apostate, Matba' Mujtabai, Delhi, 1/359. 4. Jami' al-Fusulayn, Chapter 38 regarding issues of words of disbelief, Islami Kutub Khana, Karachi, 2/317.

फ़तावा रज़विया - जिल्द 14

- ये लोग इस्लाम की मिल्लत से बाहर हैं और उनके लिए धर्मत्यागियों (मुरतदीन) के नियम हैं। (पंक्ति 1)

उसके धर्मत्यागी होते ही निकाह तुरंत रद्द और अमान्य हो गया। 'तन्वीर अल-अब्सार' और 'शराह अल-अलाई' में है: - पति-पत्नी में से किसी एक का धर्मत्याग बिना किसी न्यायिक आदेश के तत्काल रद्दीकरण है। (संक्षिप्त) (पंक्ति 2)

औरत के लिए उसे पति समझना पूरी तरह हराम है। ज़ैद पर पूरी तरह हराम है कि वह अपनी बेटी को रुखसत करे। अगर सहवास हुआ तो वह शुद्ध व्यभिचार (ज़िना) होगा, और अगर संतान हुई तो वह नाजायज़ संतान (वल्द-उज़-ज़िना) होगी। 'दुर्रे मुख़्तार' में है: - शुरुनबुलाली की शराह वहबानिया में है कि जो बात सर्वसम्मति से कुफ्र (अविश्वास) है, वह अमल और निकाह को अमान्य कर देती है और उससे होने वाली संतान नाजायज़ मानी जाती है। (पंक्ति 3)

अगर मान लीजिए बक्र का बेटा अब खुद को सुन्नी ज़ाहिर करे, बल्कि वास्तव में सच्चा, पक्का, शुद्ध और निष्ठावान सुन्नी हो जाए, तो वह निकाह जो रद्द और अमान्य हो चुका था, वापस नहीं आ सकता, न ही औरत को दोबारा निकाह करने के लिए मजबूर किया जा सकता है। 'जामे अल-फसूलैन' में है: - अगर पति धर्मत्यागी हो जाए तो औरत को (दोबारा) निकाह के लिए मजबूर नहीं किया जा सकता। और अल्लाह ही बेहतर जानता है। (पंक्ति 4)

फुटनोट: 1. फ़तावा हिंदिया, अध्याय 9, धर्मत्यागियों के नियम, नूरानी कुतुब खाना पेशावर, 2/264। 2. दुर्रे मुख़्तार शराह तन्वीर अल-अब्सार, काफिरों के निकाह का अध्याय, मतबा मुजतबाई दिल्ली, 1/210। 3. दुर्रे मुख़्तार, धर्मत्यागी का अध्याय, मतबा मुजतबाई दिल्ली, 1/359। 4. जामे अल-फसूलैन, अध्याय 38, कुफ्र के शब्दों के मसलों में, इस्लामी कुतुब खाना कराची, 2/317।

पृष्ठ 248 का 712

• ھؤلاء القوم خارجون عن ملة الاسلام واحکامھا احکام المرتدین ۔ یہ لوگ ملت اسلامیہ سے خارج ہیں اور ان کے احکام مرتدین والے ہیں۔ (ت)

اس کے مرتد ہوتے ہی نکاح فوراً فورا فسخ و باطل ہو گیا، تنویر الابصار و شرح علائی میں ہے: - ارتداد احد الزوجین فسخ عاجل بلا قضاء ۔ (ملخصاً) زوجین میں سے کسی ایک کے مرتد ہو جانے سے بلا تاخیر نکاح فسخ ہو جاتا ہے (ت)

عورت کو حرام قطعی ہے کہ اسے شوہر سمجھے زید پر حرام قطعی ہے کہ دختر کو رخصت کرے اگر قربت واقع ہو گئی زنائے خالص ہو گا اگر اولاد ہو گئی ولد الزنا ہو گی، در مختار میں ہے: - فی شرح الوھبانیة للشرنبلالی ما یکون کفرا اتفاقاً یبطل العمل والنکاح واولادہ اولاد زنا ۔ شرنبلالی کی شرح وہبانیہ میں ہے کہ جو چیز بالاتفاق کفر ہو اس سے عمل اور نکاح باطل ہو جاتا ہے اور اس کی اولاد ولد الزنا قرار پاتی ہے۔ (ت)

اگر بالفرض پسر بکر اب اپنے آپ کو سنی ظاہر کرے بلکہ حقیقتاً سچا پکا خالص مخلص سنی ہو جائے تو نکاح کہ فسخ و باطل ہو گیا عود نہیں کر سکتا نہ عورت پر جبر ہو سکتا ہے کہ اس سے از سر نو نکاح کرے۔ جامع الفصولین میں ہے: - لو ارتد ھو لا تجبر المرأة علی التزوج واللہ تعالٰی اعلم ۔ اگر خاوند مرتد ہو جائے تو عورت کو (دوبارہ) نکاح پر مجبور نہیں کیا جا سکتا۔ واللہ تعالٰی اعلم۔ (ت)

حواشی: ۱۔ فتاوٰی ہندیہ الباب التاسع فی احکام المرتدین نورانی کتب خانہ پشاور ۲/ ۲۶۴ ۲۔ درمختار شرح تنویر الابصار باب نکاح الکافر مطبع مجتبائی دہلی ۱/ ۲۱۰ ۳۔ درمختار باب المرتد

مطبع مجتبائی دہلی ۱/ ۳۵۹ ۴۔ جامع الفصولین الفصل الثامن والثلاثون فی مسائل کلمات الکفر

اسلامی کتب خانہ کراچی ۲/ ۳۱۷

Fatawa Razawiya Volume 14

Treatise: Radd al-Rafadhah 1320 AH (Refutation of Tabarra'i Rafidhis)

In the name of Allah, the Most Gracious, the Most Merciful. Problem 36: From Sitapur, sent by Mr. Hakim Syed Muhammad Mahdi Sahib, 24 Dhu al-Qi'dah 1319 AH. What do the scholars of religion say regarding this matter: a lady, a Syeda of the Sunni school of thought, passed away. Some of her paternal cousins are Tabarra'i Rafidhis (those who openly curse the companions of the Prophet). They want her inheritance by claiming to be agnate heirs (Asaba), although according to the Rafidhis themselves, agnacy (asobat) does not exist at all. In this situation, can they be eligible for inheritance or not? Explain and you shall be rewarded.

The Answer: All praise be to Allah who guided us and sufficed for us, and gave us refuge from rejection (Rafdh) and rebellion (Khurooj), and saved us from every calamity. And may blessings and peace be upon our Master, our Lord, our refuge and our shelter Muhammad (Peace be upon Him), and upon his Family and Companions who were the foremost in faith, the best in excellence, and the firmest in conviction. Amen!

All praise is for Allah Almighty who guided us and provided us sufficiency and refuge from heresy and rebellion and saved us from every calamity, and may blessings and peace be upon our Master, Lord, our refuge and shelter Muhammad (Peace be upon Him) and upon his Family and Companions who are first in bringing faith and best in goodness and firm in faith and certainty, Amen!

Page 250 of 712

फतावा रज़विया जिल्द 14

रिसाला (लघु पुस्तिका): रद्द-उल-रफ़ज़ह 1320 हिजरी (तबर्राई राफ़ज़ियों का खंडन)

बिस्मिल्लाहिर रहमानिर रहीम मसला 36: सीतापुर से, प्रेषक जनाब हकीम सैयद मोहम्मद मेहदी साहब, 24 ज़ीकादा 1319 हिजरी। उलेमा-ए-दीन इस मसले में क्या फ़रमाते हैं कि एक बीवी सईदा सुन्नी मज़हब की थी, उनका इंतकाल हो गया। उनके कुछ चचेरे भाई तबर्राई राफ़ज़ी हैं, वे असबा (रक्त संबंधी वारिस) बनकर विरासत में हिस्सा चाहते हैं, जबकि राफ़ज़ियों के यहाँ असूबत (अग्नेट वारिस का हक़) सिरे से है ही नहीं। ऐसी स्थिति में क्या वे विरासत के हकदार हो सकते हैं या नहीं? बयान फरमाएं और सवाब पायें।

जवाब: अलहम्दुलिल्लाहिल्लज़ी हदाना व कफ़ाना, व आवाना अनिर रफ़िज़ वल खुरूर्जि, व कुल्लि बलाई नज्जाना, वस्सलातु वस्सलामू अला सैयदना व मौलाना व मल्जाना व मावाना मुहम्मदिन व आलिही व सहबिहिल अव्वलीना ईमाना वल अहसनीना इहसाना वल अमकनीना ईकाना आमीन!

सब तारीफें उस अल्लाह तआला के लिए हैं जिसने हमें हिदायत दी और रफ़्ज़ और खुरुज से किफायत और पनाह दी और हर बला से नजात दी, और दरूद ओ सलाम हो हमारे आका, मौला, हमारे मलजा और मावा मुहम्मद सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम और उनकी आल व सहाबा पर जो ईमान लाने में पहले और नेकी में बेहतर और ईमान व यकीन में पुख्ता हैं, आमीन!

पृष्ठ 250 / 712

فتاویٰ رضویہ جلد چہارم (۱۴)

رسالہ رَدُّ الرَّفَضَۃ ۱۳۲۰ھ (تبرائی رافضیوں کا رَد)

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم مسئلہ ۳۶: از سیتا پور مرسلہ جناب حکیم سید محمد مہدی صاحب ۲۴ ذیقعدہ ۱۳۱۹ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین اس مسئلہ میں کہ ایک بی بی سیدہ سنی المذہب نے انتقال کیا اس کے بعض بنی عم رافضی تبرائی ہیں، وہ عصبہ بن کر ورثہ سے ترکہ چاہتے ہیں حالانکہ روافض کے یہاں عصوبت اصلاً نہیں، اس صورت میں وہ مستحق ارث ہو سکتے ہیں یا نہیں؟ بینوا توجروا۔

الجواب: الحمد للہ الذی ھدانا و کفانا، واوانا عن الرفض و الخروج، و کل بلاء نجانا، والصلوۃ والسلام علی سیدنا و مولنا و ملجانا و ماوانا محمد و آلہ و صحبہ الاولین ایمانا و الاحسنین احسانا و الامکنین ایقانا آمین!

سب حمدیں اس اللہ تعالیٰ کے لئے جس نے ہمیں ہدایت دی اور رفض اور خروج سے کفایت اور پناہ دی اور ہر بلاء سے نجات دی، اور صلوٰۃ و سلام ہو ہمارے آقا، مولیٰ، ہمارے ملجا اور ماویٰ محمد صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم اور ان کی آل و صحابہ پر جو ایمان لانے میں پہلے اور نیکی میں احسن اور ایمان و یقین میں پختہ ہیں، آمین!

Fatawa Rizvia, Volume 14

In the matter under inquiry, this Rafidi cannot receive anything from the estate of the deceased Sunni Sayyida; they have no entitlement whatsoever, even if they were not just a cousin (son of an uncle) but a full biological brother or even a closer relative, even if they did not deny the agnatic relationship, as their exclusion is due to religious difference. It is stated in Sirajiyyah:

[Box Left: Arabic] The impediments to inheritance are four (up to the saying) and the difference of religions. 1

[Box Right: Urdu] The impediments to inheritance are four, he explained up to the difference of religion. (T)

The investigative position and the detail of the objective is that a 'Rafidi Tabarra'i' who insults the Sheikhayn, Siddiq-e-Akbar and Faruq-e-A'zam (may Allah be pleased with them both), or even just one of them by merely not accepting them as rightful Imams and Caliphs, is absolutely an infidel according to the clarifications of the reliable books of Hanafi Fiqh and the corrections of general Imams of preference and fatwa. It is stated in Durr-e-Mukhtar, printed by Hashmi Press, page 64:

[Box Left: Arabic] If he denies some of what is known of religion by necessity, he becomes an infidel because of it, such as his saying that Allah the Almighty is a body like other bodies, and his denial of the companionship of al-Siddiq. 2

[Box Right: Urdu] If he denies something from the necessities of religion, he is an infidel, for example, saying that Allah Almighty is a body like other bodies or denying the companionship of Siddiq-e-Akbar (may Allah be pleased with him).

In the Tahtawi commentary on Durr, printed in Egypt, volume 1, page 244, it says: "And likewise his Caliphate" 3 (And similarly, denying his Caliphate is also disbelief). In Fatawa Khulasa (manuscript), Book of Prayer, Chapter 15, and in Khazanat al-Muftin (manuscript), Book of Prayer, Chapter on who is valid to follow in prayer and who is not, it says:

[Box Left: Arabic] The Rafidi, if he prefers Ali over others, then he is an innovator; and if he denies the Caliphate of al-Siddiq (may Allah be pleased with him), then he is an infidel. 4

[Box Right: Urdu] If a Rafidi considers Mawla Ali (may Allah Almighty ennoble his face) to be superior to all the companions (may Allah Almighty be pleased with them), then

he is a deviant innovator; and if he denies the Caliphate of Siddiq-e-Akbar (may Allah be pleased with him), then he is an infidel.

In Fath al-Qadir Sharh al-Hidaya, printed in Egypt, volume 1, page 248, and in the commentary of Tabyin al-Haqa'iq by Imam Ahmad al-Shalabi, printed in Egypt, volume 1, page 135, it is stated:

1. Siraji fil Mirath, Chapter on Impediments, H.M. Saeed Company Karachi, p. 4
2. Durr-e-Mukhtar, Chapter on Imamate, Mujtabai Press Delhi, 1/83
3. Hashiya al-Tahtawi 'ala al-Durr al-Mukhtar, Chapter on Imamate, Dar al-Ma'rifa Beirut, 1/244
4. Khazanat al-Muftin, Book of Prayer, Chapter on who is valid to follow and who is not, Manuscript, 1/28

फ़तावा रज़विया, जिल्द 14

पूछी गई सूरत में, यह राफ़िज़ी उस मरहूमा सुन्नी सैयदा के तरके(विरासत) से कुछ नहीं पा सकते, वे मूलतः किसी भी प्रकार की हकदारी नहीं रखते, भले ही वे केवल चचेरे भाई नहीं बल्कि सगे भाई या उससे भी करीबी रिश्तेदार कहलाते, भले ही वे असाबत (अग्नेटिक संबंध) के मुनकिर न भी होते, क्योंकि उनकी महरूमी का कारण धार्मिक अंतर है। सिराजिया में है:

[Box Left: Arabic] विरासत की बाधाएं चार हैं (उसके कथन तक) और दो धर्मों का अंतर। 1

[Box Right: Urdu] विरासत की बाधाएं चार हैं, धर्म के अंतर तक बयान किया। (T)

जाँच का स्थान और उद्देश्य का विवरण यह है कि वह 'राफ़िज़ी तबर्राई' जो हज़रात शेख़ैन, सिद्दीक़-ए-अकबर और फ़ारूक़-ए-आज़म (रज़ियल्लाहु अन्हुमा) में से किसी एक की शान में गुस्ताखी करे, भले ही वह केवल इतना हो कि उन्हें बरहक़ इमाम और ख़लीफ़ा न माने, तो हनफ़ी फ़िक़्ह की विश्वसनीय किताबों के स्पष्टीकरण और आम सरदारों और मुफ़्तियों के फ़तवों के अनुसार वह पूर्णतः काफ़िर है। दुर-ए-मुख़्तार, हाशमी प्रेस संस्करण, पृष्ठ 64 में है:

[Box Left: Arabic] यदि वह दीन की उन ज़रूरतों में से किसी का इनकार करता है जो आवश्यक रूप से ज्ञात हैं, तो वह उसके कारण काफ़िर हो जाता है, जैसे कि उसका यह कहना कि अल्लाह तआला अन्य पिंडों की तरह एक पिंड है, और सिद्दीक़ (रज़ियल्लाहु अन्हु) की सहबियत (साथ) का इनकार करना। 2

[Box Right: Urdu] यदि वह धर्म की अनिवार्यताओं में से किसी चीज़ का मुनकिर हो तो वह काफ़िर है, जैसे कि यह कहना कि अल्लाह तआला जिस्मों (शरीरों) के समान जिस्म है या सिद्दीक़-ए-अकबर (रज़ियल्लाहु अन्हु) की सहाबियत का मुनकिर होना।

तहतावी के दुर के हाशिए (संस्करण मिस्र, जिल्द 1, पृष्ठ 244) में है: "और इसी तरह उनकी ख़िलाफ़त" 3 (और इसी तरह आपकी ख़िलाफ़त का इनकार करना भी कुफ़्र है)। फ़तावा खुलासा (कलमी), किताबुस सलात, अध्याय 15 और ख़ज़ानतुल मुफ़्तीन (कलमी), किताबुस सलात, उन लोगों के बारे में अध्याय जिनकी इक़्तिदा (नमाज़ में अनुसरण) सही है और जिनकी नहीं, में है:

[Box Left: Arabic] राफ़िज़ी, यदि वह अली को दूसरों पर श्रेष्ठ मानता है, तो वह बिदअती है; और यदि वह सिद्दीक़ (रज़ियल्लाहु अन्हु) की ख़िलाफ़त का इनकार करता है, तो वह काफ़िर है। 4

[Box Right: Urdu] राफ़िज़ी यदि मौला अली (करमल्लाहु वजहुल करीम) को तमाम सहाबा किराम (रज़ियल्लाहु अन्हुम) से अफ़ज़ल (श्रेष्ठ) माने तो वह बिदअती गुमराह है; और अगर सिद्दीक़-ए-अकबर (रज़ियल्लाहु अन्हु) की ख़िलाफ़त का मुनकिर हो तो वह काफ़िर है।

फ़तह अल-क़दीर शरह अल-हिदाया (संस्करण मिस्र, जिल्द 1, पृष्ठ 248) और अल्लामा अहमद शलबी के तबीन अल-हक़ाएक़ के हाशिए (संस्करण मिस्र, जिल्द 1, पृष्ठ 135) में है:

1. सिराजिया फ़िल मिरास, अध्याय बाधाएं एच.एम. सईद कंपनी कराची, पृष्ठ 4
2. दुर-ए-मुख़्तार, अध्याय इमामत, मुज्तबाई प्रेस दिल्ली, 1/83
3. हाशियत अल-तहतावी अल दुर-ए-मुख़्तार, अध्याय इमामत, दारुल मारिफ़ा बेरुत, 1/244
4. ख़ज़ानतुल मुफ़्तीन, किताबुस सलात, अध्याय जिनकी इक़्तिदा सही है और जिनकी नहीं, कलमी, 1/28

صورت مستفسرہ میں یہ رافضی اس مرحومہ سیدہ سنیہ کے ترکہ سے کچھ نہیں پاسکتے اصلاً کسی قسم کا استحقاق نہیں رکھتے اگرچہ بنی عم نہیں خاص حقیقی بھائی بلکہ اس سے بھی قریب رشتے کے کہلاتے اگرچہ وہ عصوبت کے منکر نہ بھی ہوتے کہ ان کی محرومی دینی اختلاف کے باعث ہے۔ سراجیہ میں ہے:

[Box Left: Arabic] موانع الارث اربعة (الی قولہ) واختلاف الدینین۔ 1

[Box Right: Urdu] وراثت کے موانع چار ہیں، دین کا اختلاف ،تک بیان کیا۔ (ت)

تحقیق مقام و تفصیل مرام یہ ہے کہ رافضی تبرائی جو حضرات شیخین صدیق اکبر و فاروق اعظم رضی اللہ تعالی عنہما خواہ ان میں سے ایک کی شان پاک میں گستاخی کرے اگرچہ صرف اس قدر کہ انہیں امام و خلیفہ برحق نہ مانے۔ کتب معتمدہ فقہ حنفی کی تصریحات اور عامہ ائمہ ترجیح و فتوی کی تصحیحات پر مطلقاً کافر ہے۔ در مختار مطبوعہ مطبع ہاشمی صفحہ ۶۴ میں ہے:

[Box Left: Arabic] ان انکر بعض ما علم من الدین ضرورة کفر بہا کقولہ ان اللہ تعالی جسم کالاجسام وانکارہ صحبة الصدیق۔ 2

[Box Right: Urdu] اگر ضروریات دین سے کسی چیز کا منکر ہو تو کافر ہے مثلاً یہ کہنا کہ اللہ تعالٰی اجسام کے مانند جسم ہے یا صدیق اکبر رضی اللہ تعالٰی عنہ کی صحابیت کا منکر ہونا۔

طحطاوی حاشیہ در مطبوعہ مصر جلد اول ص ۲۴۴ میں ہے: وکذا خلافتہ 3 (اور ایسے ہی آپ کی خلافت کا انکار کرنا بھی کفر ہے۔ فتاوی خلاصہ قلمی کتاب الصلوة فصل ۱۵ اور خزانۃ المفتین قلمی کتاب الصلوة فصل فی من یصح الاقتداء بہ و من لا یصح میں ہے:

[Box Left: Arabic] الرافضی ان فضل علیا علی غیرہ فھو مبتدع و لو انکر خلافة الصدیق رضی اللہ تعالی عنہ فھو کافر۔ 4

[Box Right: Urdu] رافضی اگر مولی علی کرم اللہ تعالیٰ وجہہ کو سب صحابہ کرام رضی اللہ تعالی عنہم سے افضل جانے تو بدعتی گمراہ ہے اور اگر خلافت صدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہ کا منکر ہو تو کافر ہے۔

فتح القدیر شرح ہدایت مطبع مصر جلد اول ص ۲۴۸ اور حاشیہ تبیین العلامہ احمد شلبی مطبوعہ مصر جلد اول ص ۱۳۵ میں ہے:

1 سراجی فی المیراث فصل فی الموانع ایچ ایم سعید کمپنی کراچی ص ۴ 2 در مختار باب الامامة مطبع مجتبائی دہلی ۱ / ۸۳ 3 حاشیة الطحطاوی علی الدر المختار باب الامامة دارالمعرفة بیروت ۱ / ۲۴۴ 4 خزانة المفتین کتاب الصلوٰة فصل من یصح الاقتداء بہ ومن لایصح قلمی ۱ / ۲۸

Fatawa Ridawiyya | Volume 14

[Table Header: Arabic Text | Urdu Translation]

Regarding the Rafidhi: whoever considers Ali superior to the three (Caliphs) is an innovator, and if he denies the caliphate of al-Siddiq (Abu Bakr) or Umar, may Allah be pleased with them both, then he is a disbeliever. [Footnote 1] | Among the Rafidhis, the one who considers Maula Ali superior to the three Caliphs, may Allah be pleased with them, is misguided. And if he denies the caliphate of al-Siddiq or al-Farooq, may Allah be pleased with them both, then he is a disbeliever.

In Wajiz Imam Kardari, published in Egypt, Vol. 3, p. 318, it is stated:

Whoever denies the caliphate of Abu Bakr, may Allah be pleased with him, is a disbeliever according to the correct view, and whoever denies the caliphate of Umar, may Allah be pleased with him, is a disbeliever according to the most correct view. [Footnote 2] | The denier of the caliphate of Abu Bakr, may Allah be pleased with him, is a disbeliever; this is the correct view. And the denier of the caliphate of Umar Farooq, may Allah be pleased with him, is also a disbeliever; this is the even more correct view.

In Tabayin al-Haqa'iq Sharh Kanz al-Daqaiq, published in Egypt, Vol. 1, p. 134, it is stated:

Al-Marghinani said: Prayer is permissible behind a person of personal whims and innovation, but it is not permissible behind a Rafidhi, a Jahmi, a Qadri, a Mushabbih, or one who believes in the creation of the Quran. The summary is that if his whim (innovation) does not make him a disbeliever, prayer behind him is permissible but disliked; otherwise, it is not permissible. [Footnote 3] | Imam Marghinani stated: Prayer will be valid behind a person of wrong beliefs and an innovator, but it will not be valid behind a Rafidhi, Jahmi, Qadri, or Mushabbih. The gist is that if he does not become a disbeliever due to that wrong belief, then prayer behind him will be valid with dislike; otherwise, not.

In Fatawa Alamgiriya, published in Egypt, Vol. 1, p. 84, after this passage, it says:

Thus it is in al-Tabayin and al-Khulasa, and it is the correct view. Similarly, it is in al-Badai'. | It is mentioned similarly in Tabayin al-Haqa'iq and al-Khulasa, and this is the correct view. It is mentioned similarly in al-Badai' too.

In its Vol. 3, page 264, and in Bazzazia Vol. 3, page 1319, and in al-Ashbah (manuscript), second science, book of As-Siyar, and in It-haf al-Absar wa al-Basair, published in Egypt, page 118, and in Fatawa Naqrawiya, published in Egypt, Vol. 1, page 25, and in Waqiat al-Muftiyeen, published in Egypt, page 13, in all of them, from Fatawa Khulasa, it is stated:

The Rafidhi, if he insults the Shaykhayn (Abu Bakr and Umar) and curses them—refuge is with Allah the Almighty—is a disbeliever. And if... | The Tabra'i Rafidhi who, may Allah forbid, speaks ill of the Shaykhayn, may Allah be pleased with them both, is a disbeliever. And if Maula Ali, may Allah ennoble his face...

Footnotes: 1. Hashiyat ash-Shalabi on Tabayin al-Haqa'iq, Book of Prayer, Chapter on Imamate and Impurity in Prayer, Al-Matba'at al-Kubra al-Amiriyah, Egypt, 1/135. 2. Fatawa Bazzazia on the margin of Fatawa Hindiyya, section regarding those among innovators who must be declared disbelievers, Nurani Kutub Khana, Peshawar, 6/318. 3. Tabayin al-Haqa'iq, Book of Prayer, Chapter on Imamate and Impurity in Prayer, Al-Matba'at al-Kubra al-Amiriyah, Egypt, 1/134.

फ़तावा रज़विया | जिल्द चौदहवीं (14)

[तालिका शीर्षक: अरबी पाठ | उर्दू अनुवाद]

राफ़िज़ी के बारे में: जो अली को तीनों (ख़लीफ़ाओं) से अफ़ज़ल समझे वह बिदअती है, और यदि वह सिद्दीक़ (अबू बक्र) या उमर की ख़िलाफ़त का इनकार करे, अल्लाह उन दोनों से राज़ी हो, तो वह काफ़िर है। [फुटनोट 1] | राफ़िज़ियों में जो व्यक्ति मौला अली को ख़ुलफ़ा-ए-सलासा (तीनों ख़लीफ़ाओं) से अफ़ज़ल कहे वह गुमराह है। और अगर वह सिद्दीक़ या फ़ारूक़ की ख़िलाफ़त का इनकार करे, तो वह काफ़िर है।

वजीज़ इमाम करदरी, मिस्र में प्रकाशित, जिल्द 3, सफह 318 में है:

जिसने अबू बक्र की ख़िलाफ़त का इनकार किया वह सहीह कौल के अनुसार काफ़िर है, और जिसने उमर की ख़िलाफ़त का इनकार किया वह अधिक सहीह कौल के अनुसार काफ़िर है। [फुटनोट 2] | ख़िलाफ़त-ए-अबू बक्र रज़ियल्लाहु अन्हु का मुनकिर काफ़िर है, यही सहीह है। और ख़िलाफ़त-ए-उमर फ़ारूक़ रज़ियल्लाहु अन्हु का मुनकिर भी काफ़िर है, यही अधिक सहीह है।

तबीन अल-हक़ाइक़ शरह कंज़ अल-दक़ाइक़, मिस्र में प्रकाशित, जिल्द 1, सफह 134 में है:

इमाम मरग़ीनानी ने फ़रमाया: अपनी इच्छाओं और बिदअत के पैरोकार के पीछे नमाज़ जायज़ है, लेकिन राफ़िज़ी, जह्मी, क़दरी, मुशब्बिह और क़ुरआन के मख़लूक़ होने का क़ायल होने वाले के पीछे जायज़ नहीं है। सारांश यह है कि यदि उसकी बिदअत उसे काफ़िर नहीं बनाती, तो उसके पीछे नमाज़ कराहत (नापसंदगी) के साथ जायज़ है, अन्यथा नहीं। [फुटनोट 3] | इमाम मरग़ीनानी ने फ़रमाया: बद-मज़हब बिदअती के पीछे नमाज़ अदा हो जाएगी, लेकिन राफ़िज़ी, जह्मी, क़दरी, मुशब्बिह के पीछे नहीं होगी। इसका निष्कर्ष यह है कि यदि उस बद-मज़हबी के कारण वह काफ़िर न हो तो उसके पीछे नमाज़ कराहत के साथ हो जाएगी, वरना नहीं।

फ़तावा आलमगीरिया, मिस्र में प्रकाशित, जिल्द 1, सफह 84 में इस इबारत के बाद है:

तबीन और ख़ुलासा में ऐसा ही है और यही सहीह है। इसी तरह बदाइअ में भी है। | ऐसा ही तबीन अल-हक़ाइक़ और ख़ुलासा में है और यही सहीह है, ऐसा ही बदाइअ में भी है।

उसी की जिल्द 3, सफह 264 और बज़ाज़िया जिल्द 3, सफह 1319 और अल-अशबाह (कलमी), किताब-अस-सियर, और इत्हाफ़ अल-अब्सार व अल-बसायर, मिस्र में प्रकाशित, सफह 118 और

फ़तावा नक़रवीया, मिस्र में प्रकाशित, जिल्द 1, सफह 25 और वाक़िआत अल-मुफ़्तीन, मिस्र में प्रकाशित, सफह 13, इन सभी में फ़तावा ख़ुलासा के हवाले से है:

राफ़िज़ी यदि शैख़ैन (अबू बक्र और उमर) को बुरा कहे और उन पर लानत भेजे—अल्लाह की पनाह—तो वह काफ़िर है। और यदि... | राफ़िज़ी तबराई जो हज़रात-ए-शैख़ैन रज़ियल्लाहु अन्हुमा को, अल्लाह न करे, बुरा कहे वह काफ़िर है। और अगर मौला अली करमल्लाहु...

पाद-टिप्पणियाँ (Footnotes): 1. हाशियत अश-शलबी अला तबीन अल-हक़ाइक़, किताब अल-सलात, बाब अल-इमामाह, अल-मत्बअत अल-कुबरा अल-अमीरिया, मिस्र, 1/135 2. फ़तावा बज़ाज़िया बर-हाशिया फ़तावा हिन्दिया, बाब बिदअतियों के कुफ़्र के बारे में, नूरानी कुतुब ख़ाना, पेशावर, 6/318 3. तबीन अल-हक़ाइक़, किताब अल-सलात, बाब अल-इमामाह, अल-मत्बअत अल-कुबरा अल-अमीरिया, मिस्र, 1/134

في الرافض من فضل عليا على الثلاثة فمبتدع وان انكر خلافة الصديق او عمر رضى الله عنهما فهو كافر۔ 1 | رافضیوں میں جو شخص مولیٰ علی کو خلفاء ثلاثہ رضی اللہ تعالیٰ عنہم سے افضل کہے گمراہ ہے اور اگر صدیق یا فاروق رضی اللہ تعالیٰ عنہما کی خلافت کا انکار کرے تو کافر ہے۔

وجیز امام کردری مطبوعہ مصر جلد ۳ ص ۳۱۸ میں ہے :

من انكر خلافة ابي بكر رضى الله تعالى عنه فهو كافر فى الصحيح ومن انكر خلافة عمر رضى الله تعالى عنه فهو كافر فى الاصح۔ 2 | خلافت ابو بکر رضی اللہ تعالیٰ عنہ کا منکر کافر ہے، یہی صحیح ہے، اور خلافت عمر فاروق رضی اللہ تعالیٰ عنہ کا منکر بھی کافر ہے، یہی صحیح تر ہے،

تبیین الحقائق شرح کنز الدقائق مطبوعہ مصر جلد اول ص ۱۳۴ میں ہے :

قال المرغينانى تجوز الصلوة خلف صاحب هوى وبدعة ولا تجوز خلف الرافضى والجهمى والقدرى والمشبه ومن يقول بخلق القرآن، حاصله ان كان هوى لا يكفر به صاحبه تجوز مع الكراهة والافلا۔ 3 | امام مرغینانی نے فرمایا بد مذہب بدعتی کے پیچھے نماز ادا ہو جائیگی اور رافضی، جہمی، قدری، مشبہ کے پیچھے نہیں ہو گی، اور اس کا حاصل یہ ہے کہ اگر اس بد مذہبی کے باعث وہ کافر نہ ہو تو نماز اس کے پیچھے کراہت کے ساتھ ہو جائے گی ورنہ نہیں۔

فتاویٰ عالمگیریہ مطبوعہ مصر جلد اول ص ۸۴ میں اس عبارت کے بعد ہے :

هكذا فى التبيين والخلاصة وهو الصحيح هكذا فى البدائع۔ | ایسا ہی تبیین الحقائق و خلاصہ میں ہے اور یہی صحیح ہے ایسا ہی بدائع میں ہے۔

اُسی کی جلد ۳ صفحہ ۲۶۴ اور بزازیہ جلد ۳ صفحہ ۱۳۱۹ اور الاشباہ قلمی فن ثانی کتاب السیر اور اتحاف الابصار و البصائر مطبوعہ مصر صفحہ ۱۱۸ اور فتاویٰ نقرویہ مطبوعہ مصر جلد اول ص ۲۵ اور واقعات المفتیین مطبوعہ مصر ص ۱۳ سب میں فتاویٰ خلاصہ سے ہے :

الرافضی ان کان یسب الشیخین ویلعنهما والعیاذ باللہ تعالی فهو کافر وان کان | رافضی تبرائی جو حضرات شیخین رضی اللہ تعالیٰ عنہما کو معاذ اللہ بُرا کہے کافر ہے، اور اگر مولیٰ علی کرم اللہ

حواشی: 1 حاشیة الشلبی علی تبیین الحقائق کتاب الصلوة باب الامامة والحدث فی الصلوة المطبعة الکبری الامیریه مصر ۱ / ۱۳۵ 2 فتاویٰ بزازیه علی هامش فتاویٰ ہندیہ نوع فیما یتصل بها مما یجب اکفاره من اہل البدع نورانی کتب خانہ پشاور ۶ / ۳۱۸ 3 تبیین الحقائق کتاب الصلوة باب الامامة والحدث فی الصلوة المطبعة الکبری الامیریه مصر ۱ / ۱۳۴

Fatawa Razawiyya Volume 14

- He who prefers [Imam] Ali (may Allah Almighty ennoble his countenance) over both of them [Abu Bakr and Umar] is an innovator (mubtadi'). [1] | If one states that [Imam Ali] (may Allah ennoble his countenance) is superior to Siddiq-e-Akbar and Umar Farooq (may Allah be pleased with them), he will not be a disbeliever but is misguided.

On the aforementioned page and in Barjandi Sharh Nuqaya, published in Lucknow, Vol. 4, p. 21, it is stated from Fatawa Zahiriyya: - Whoever denies the Imamate (leadership) of Abu Bakr al-Siddiq (may Allah be pleased with him) is a disbeliever. According to some, he is an innovator and not a disbeliever, but the correct view is that he is a disbeliever. Similarly, whoever denies the Caliphate of Umar (may Allah be pleased with him) is a disbeliever according to the most authentic opinion. [2] | One who denies the leadership of Siddiq-e-Akbar (may Allah be pleased with him) is a disbeliever. Some have said he is a deviant but not a disbeliever, but the correct view is that he is a disbeliever. Likewise, the denier of the caliphate of Farooq-e-Azam (may Allah be pleased with him) is also a disbeliever according to the correct opinion.

From Fatawa Bazzaziyya at the same place: - It is mandatory to declare them disbelievers due to their declaring Uthman, Ali, Talha, Zubair, and Aisha (may Allah be pleased with them) to be disbelievers. [3] | It is mandatory to call the Rafidis, Nasibis, and Kharijites disbelievers for the reason that they call the Commander of the Faithful Uthman, Mawla Ali, Hazrat Talha, Hazrat Zubair, and Hazrat Aisha (may Allah be pleased with them) disbelievers.

In Bahr-ul-Raiq, published in Egypt, Vol. 5, p. 131: - One becomes a disbeliever by denying the leadership of Abu Bakr (may Allah be pleased with him) according to the most correct view, just like the denial of the caliphate of Umar (may Allah be pleased with him) according to the most correct view. [4] | The most correct view is that the denier of the leadership and caliphate of Abu Bakr or Umar (may Allah be pleased with them both) is a disbeliever.

In Majma' al-Anhur Sharh Multaqa al-Abhur, published in Constantinople, Vol. 1, p. 105: - If a Rafidi gives preference to Ali, he is an innovator; and if he denies the caliphate of Siddiq, he is a disbeliever. [5] | If a Rafidi is only a 'Tafdiliya' (one who believes in superiority), he is a deviant; and if he is a denier of the caliphate of Siddiq, he is a disbeliever.

[Footnotes] 1. Fatawa Bazzaziyya on the margin of Fatawa Hindiyya, section regarding related matters, Noorani Kutub Khana Peshawar 2/319 2. Barjandi Sharh Nuqaya, Kitab al-Shahadah, chapter: Testimony of people of desires is accepted, Nawal Kishore Lucknow 4/20, 21 3. Fatawa Bazzaziyya on the margin of Fatawa Hindiyya, section regarding things for which one must be declared a disbeliever, etc., Noorani Kutub Khana Peshawar 6/318 4. Bahr-ul-Raiq, Chapter: Rulings of Apostates, H.M. Saeed Company Karachi 5/121 5. Majma' al-Anhur Sharh Multaqa al-Abhur, Kitab al-Salah, Chapter: The Congregation is a stressed Sunnah, Dar Ihya al-Turath al-Arabi Beirut 1/108

फ़तावा रज़विया जिल्द 14

- जो [इमाम] अली (करम अल्लाह तआला वजहु) को उन दोनों [अबू बक्र और उमर] से अफ़ज़ल (श्रेष्ठ) समझता है, वह बिदअती (नवाचारी) है। [1] | अगर कोई [इमाम अली] (तआला वजहु) को सिद्दीक़-ए-अकबर और उमर फारूक़ (रज़ियल्लाहु तआला अन्हुम) से अफ़ज़ल (श्रेष्ठ) बताए तो वह काफ़िर नहीं होगा लेकिन गुमराह (पथभ्रष्ट) है।

उसी के पृष्ठ संख्या और 'बरजंदी शरह नुक़ाया' लखनऊ संस्करण, जिल्द 4, पेज 21 में 'फ़तावा ज़हीरिया' से उद्धृत है: - जो अबू बक्र सिद्दीक़ (रज़ियल्लाहु तआला अन्हु) की इमामत (नेतृत्व) का इनकार करे, वह काफ़िर है। कुछ के अनुसार वह बिदअती है काफ़िर नहीं, और सही यह है कि वह काफ़िर है। इसी तरह फ़ारूक़-ए-आज़म (रज़ियल्लाहु तआला अन्हु) की ख़िलाफ़त का इनकार करने वाला भी सही कथन के अनुसार काफ़िर है। [2] | इमामत-ए-सिद्दीक़-ए-अकबर (रज़ियल्लाहु तआला अन्हु) का मुन्किर (इनकारी) काफ़िर है, और कुछ ने कहा बद-मज़हब है काफ़िर नहीं, और सही यह है कि वह काफ़िर है, इसी तरह ख़िलाफ़त-ए-फ़ारूक़-ए-आज़म (रज़ियल्लाहु तआला अन्हु) का मुन्किर भी सही कौल (कथन) पर काफ़िर है।

वहीं 'फ़तावा बज़्ज़ाज़िया' से है: - उनको काफ़िर ठहराना वाजिब है क्योंकि वे उस्मान, अली, तल्हा, जुबैर और आइशा (रज़ियल्लाहु तआला अन्हुम) को काफ़िर कहते हैं। [3] | राफ़िज़ियों, नासिबियों और ख़ारजियों को काफ़िर कहना वाजिब है इस कारण से कि वे अमीरुल मोमिनीन उस्मान, मौला अली, हज़रत तल्हा, हज़रत जुबैर और हज़रत आइशा (रज़ियल्लाहु तआला अन्हुम) को काफ़िर कहते हैं।

'बह्र-उर-राइक़' मिस्र संस्करण, जिल्द 5, पेज 131 में है: - सबसे सही राय के अनुसार अबू बक्र (रज़ियल्लाहु तआला अन्हु) की इमामत का इनकार करने वाला काफ़िर है, ठीक वैसे ही जैसे उमर (रज़ियल्लाहु तआला अन्हु) की ख़िलाफ़त का इनकार करने वाला। [4] | असह (सबसे सही) यह है कि अबू बक्र या उमर (रज़ियल्लाहु तआला अन्हुमा) की इमामत व ख़िलाफ़त का मुन्किर काफ़िर है।

'मज्मअ अल-अन्हूर शरह मुल्तक़ा अल-अब्हुर' कुस्तुनतुनिया संस्करण, जिल्द 1, पेज 105 में है: - राफ़िज़ी अगर अली को श्रेष्ठता दे तो बिदअती है, और अगर सिद्दीक़ की ख़िलाफ़त का इनकार करे तो काफ़िर है। [5] | राफ़िज़ी अगर सिर्फ'तफ़्ज़ीलिया' (वरीयता देने वाला) हो तो बद-मज़हब है और अगर ख़िलाफ़त-ए-सिद्दीक़ का मुन्किर हो तो काफ़िर है।

[पाद टिप्पणियाँ] 1. फ़तावा बज़्ज़ाज़िया, हाशिये पर फ़तावा हिन्दिया, अनुभाग: संबंधित मामले, नूरानी कुतुब ख़ाना पेशावर 2/319 2. बरजंदी शरह नुक़ाया, किताबुश शहादत, अध्याय: जो अहले हवा से शहादत स्वीकार की जाती है, नवल किशोर लखनऊ 4/20, 21 3. फ़तावा बज़्ज़ाज़िया, हाशिये पर फ़तावा हिन्दिया, अनुभाग: जिसके लिए काफ़िर कहना वाजिब है आदि, नूरानी कुतुब ख़ाना पेशावर 6/318 4. बह्र-उर-राइक़, अध्याय: मुर्तदों के अहकाम, एच.एम. सईद कंपनी कराची 5/121 5. मज्मअ अल-अन्हूर शरह मुल्तक़ा अल-अब्हुर, किताबुस सालात, अध्याय: जमात सुन्नते मुअक्किदा है, दार इहया अल-तुराथ अल-अरबी बेरुत 1/108

یفضل علیاً کرم اللہ تعالی وجھه علیهما فهو مبتدع۔ 1 | تعالی وجہہ کو صدیق اکبر اور عمر فاروق رضی اللہ تعالی سے افضل بتائے تو کافر نہ ہوگا مگر گمراہ ہے۔

اُسی کے صفحہ مذکورہ اور بر جندی شرح نقایہ مطبوعہ لکھنو جلد ۴ ص ۲۱ میں فتاوی ظہیریہ سے ہے: من انکر امامة ابي بکر الصدیق رضی اللہ تعالی عنه فهو کافر وعلی قول بعضهم هو مبتدع ولیس بکافر والصحیح انه کافر وکذلك من انکر خلافة عمر رضی اللہ تعالی عنه فی اصح الاقوال۔ 2 | امامت صدیق اکبر رضی اللہ تعالی عنہ کا منکر کافر ہے، اور بعض نے کہا بد مذہب ہے کافر نہیں، اور صحیح یہ ہے کہ وہ کافر ہے، اسی طرح خلافت فاروق اعظم رضی اللہ تعالی عنہ کا منکر بھی صحیح قول پر کافر ہے۔

وہیں فتاوٰی بزازیہ سے ہے: ویجب اکفارهم با کفار عثمان وعلی وطلحة وزبیر و عائشة رضی اللہ تعالی عنهم۔ 3 | رافضیوں، ناصبیوں اور خارجیوں کا کافر کہنا واجب ہے اس سبب سے کہ وہ امیر المومنین عثمان و مولی علی و حضرت طلحہ و حضرت زبیر و حضرت عائشہ رضی اللہ تعالی عنہم کو کافر کہتے ہیں۔

بحر الرائق مطبوعہ مصر جلد ۵ ص ۱۳۱ میں ہے : یکفر بانکاره امامة ابی بکر رضی اللہ تعالی عنه علی الاصح کانکارة خلافة عمر رضی اللہ تعالی عنه علی الاصح۔ 4 | اصح یہ ہے کہ ابو بکر یا عمر رضی اللہ تعالی عنہما کی امامت و خلافت کا منکر کافر ہے۔

مجمع الانہر شرح ملتقی الابحر مطبوعہ قسطنطنیہ جلد اول ص ۱۰۵ میں ہے: الرافضی ان فضل علیاً فھو مبتدع وان انکر خلافة الصدیق فھو کافر۔ 5 | رافضی اگر صرف تفضیلیہ ہو تو بد مذہب ہے اور اگر خلافت صدیق کا منکر ہو تو کافر ہے۔

[حواشی] 1 فتاویٰ بزازیہ علی ھامش فتاویٰ ہندیہ نوع فیما یتصل بھا نورانی کتب خانہ پشاور ۲/ ۳۱۹ 2 بر جندی شرح نقایہ کتاب الشہادة فصل یقبل الشہادة من اہل الہواء نولکشور لکھنؤ ۴/ ۲۰، ۲۱ 3 فتاویٰ بزازیہ علی ھامش فتاویٰ ہندیہ نوع فیما یتصل بھا مما یجب اکفارہ الخ نورانی کتب خانہ پشاور ۶/ ۳۱۸ 4 بحرالرائق باب احکام المرتدین ایچ ایم سعید کمپنی کراچی ۵/ ۱۲۱ 5 مجمع الانہر شرح ملتقی الابحر کتاب الصلوة فصل الجماعة سنة موکدة دار احیاء التراث العربی بیروت ۱/ ۱۰۸

Fatawa Razawiyya Volume 14

On page 136 of the same [source]: [Arabic]: One becomes a disbeliever (Kafir) by denying the companionship of Abu Bakr (may Allah be pleased with him) and by denying his Imamate (leadership) according to the more correct opinion, and by denying the companionship of Umar (may Allah be pleased with him) according to the more correct opinion. 1 [Urdu]: He who denies the companionship of Abu Bakr Siddiq (may Allah be pleased with him) is a disbeliever. Similarly, one who denies him being the rightful Imam is a disbeliever according to the more correct school of thought (Mazhab-e-Asah). Likewise, denying the companionship of Umar Farooq (may Allah be pleased with him) is disbelief according to the more correct view.

In Ghunyat al-Sharh al-Munyah, printed in Constantinople, page 514, it is stated: [Arabic]: What is meant by an innovator (mubtadi') is one who holds a belief contrary to that of the Ahl al-Sunnah wal-Jama'ah. Following him in prayer is permissible though disliked, as long as his belief does not lead to disbelief according to the Ahl al-Sunnah. If it leads to disbelief, then it is not permissible at all, like the extremists among the Rafidah who claim divinity for Ali (may Allah be pleased with him), or that the prophethood was intended for him but Gabriel made a mistake, and similar things that constitute disbelief. Likewise, one who slanders the Truthful Lady (Aisha, may Allah be pleased with her) or denies the companionship or caliphate of [Abu Bakr] al-Siddiq or insults the Two Sheikhs [Abu Bakr and Umar]. 2 [Urdu]: An innovator refers to someone who holds a belief contrary to any matter of the Ahl al-Sunnah wal-Jama'ah. Following him in prayer is permissible despite the dislike, as long as his belief does not reach the level of disbelief according to the Ahl al-Sunnah. If it reaches the level of disbelief, then it is fundamentally not permissible, such as the extremist Rafidites who say that Mawla Ali (may Allah be pleased with him) is God, or that the prophethood was for him and Gabriel made a mistake. Such matters constitute disbelief. Similarly, one who—Allah forbid—attributes that accursed slander to Hazrat Siddiqa (may Allah be pleased with her), or denies the companionship or caliphate of [Abu Bakr] al-Siddiq (may Allah be pleased with him), or speaks ill of the Two Sheikhs (may Allah be pleased with both of them).

In Kifayah Sharh Hidayah, Bombay edition, Volume 1, and Mustakhlas al-Haqa'iq Sharh Kanz al-Daqaiq, Ahmadi press, page 32, it says: [Arabic]: If his innovation makes him a disbeliever, like the Jahmi and the Qadri who say the Qur'an is created, and the extremist Rafidi who denies the caliphate of Abu Bakr (may Allah be pleased with him), prayer behind him is not permissible. 3 [Urdu]: If the person of wrong

belief is rendered a disbeliever, like the Jahmi and Qadri who call the Qur'an a creation, or the extremist Rafidi who denies the caliphate of [Abu Bakr] Siddiq (may Allah be pleased with him), prayer behind him is not permissible.

Footnotes: 1. Majma' al-Anhur Sharh Multaqa al-Abhur, Chapter of the Apostate, Section: Indeed these words of disbelief are of various types, Dar Ihya al-Turath al-Arabi, Beirut, 1/692. 2. Ghunyat al-Mustamli, Chapter One: On Leadership (Imamah), Suhail Academy, Lahore, p. 515. 3. Mustakhlas al-Haqa'iq, Chapter: On explaining the rulings of Leadership, Munshi Kashi Ram Press, Lahore, 1/202; Al-Kifayah with Fath al-Qadir, Chapter: On Leadership, Nuriya Razawiyya, Sukkur, 1/305.

305

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदहवीं (14)

इसी के पृष्ठ 136 में है: [अरबी]: जो व्यक्ति अबू बक्र सिद्दीक़ (रज़ियल्लाहु अन्हु) की सहाबियत का इनकार करे वह काफ़िर है। इसी तरह जो उनके इमाम-ए-बरहक़ होने का इनकार करे वह सही तरीन मत (मज़हब-ए-असह) के अनुसार काफ़िर है। इसी तरह उमर फ़ारूक़ (रज़ियल्लाहु अन्हु) की सहाबियत का इनकार करना सही तरीन कथन के अनुसार कुफ़्र है। 1 [उर्दू]: जो व्यक्ति अबू बक्र सिद्दीक़ रज़ियल्लाहु तआला अन्हु की सहाबियत का मुनकिर (इनकारी) हो, वह काफ़िर है। इसी तरह जो उनके इमाम-ए-बरहक़ होने का इनकार करे, वह मज़हब-ए-असह में काफ़िर है। इसी तरह हज़रत उमर फ़ारूक़ रज़ियल्लाहु तआला अन्हु की सहाबियत का इनकार करना सही तरीन कौल के अनुसार कुफ़्र है।

गुन्या शरह मुन्या, मुद्रित कुस्तुंतुनिया, पृष्ठ 514 में है: [अरबी]: बिदअती (इनोवेटर) से तात्पर्य वह व्यक्ति है जो अहले सुन्नत वल जमाअत के खिलाफ कोई अक़ीदा (विश्वास) रखता हो। उसके पीछे नमाज़ पढ़ना मकरूह होने के साथ उस स्थिति में जायज़ है जब तक उसका अक़ीदा अहले सुन्नत के अनुसार कुफ़्र तक न पहुँच जाए। यदि वह कुफ़्र तक पहुँच जाए तो यह मूल रूप से जायज़ नहीं है, जैसे ग़ाली राफ़िज़ी जो मौला अली (रज़ियल्लाहु अन्हु) को खुदा कहते हैं, या यह कि नबूवत उनके लिए थी लेकिन जिब्रील ने ग़लती की। और इसी तरह की अन्य बातें जो कुफ़्र हैं। और इसी प्रकार जो हज़रत सिद्दीक़ा (रज़ियल्लाहु अन्हा) पर—अल्लाह की पनाह—उस लानती तोहमत को लगाए, या हज़रत सिद्दीक़ (रज़ियल्लाहु अन्हु) की सहाबियत या खिलाफत का इनकार करे, या शैख़ैन (हज़रत अबू बक्र और उमर) को बुरा कहे। 2 [उर्दू]: बद-मज़हब से वह मुराद है जो किसी बात का अहले सुन्नत व जमाअत के खिलाफ अक़ीदा रखता हो, और उसकी इक्तदा (नमाज़ में पीछे चलना) कराहत के साथ उस हाल में जायज़ है जब उसका अक़ीदा अहले सुन्नत के नज़दीक कुफ़्र तक न पहुँचा हो। अगर कुफ़्र तक पहुँच जाए तो असल में जायज़ नहीं, जैसे ग़ाली राफ़िज़ी कि मौला अली करमल्लाहु तआला वजहहु को खुदा कहते हैं, या यह कि नबूवत उनके लिए थी, जिब्रील ने ग़लती की। और इसी किस्म की और बातें कि कुफ़्र हैं। और इसी तरह जो हज़रत सिद्दीक़ा रज़ियल्लाहु तआला अन्हा को—अल्लाह की पनाह—उस तोहमत-ए-मलऊना की तरफ निस्बत करे या सिद्दीक़ रज़ियल्लाहु तआला अन्हु की सहाबियत या खिलाफत का इनकार करे या शैख़ैन रज़ियल्लाहु तआला अन्हुमा को बुरा कहे।

किफ़ाया शरह हिदाया, बॉम्बे संस्करण, जिल्द अव्वल और मुस्तखलसुल हक़ाइक़ शरह कन्ज़ुद दक़ाइक़, अहमदी प्रेस, पृष्ठ 32 में है: [अरबी]: यदि उसकी बिदअत उसे काफ़िर बना दे, जैसे जहमी और क़दरी जो क़ुरआन को मखलूक (बनाया हुआ) कहते हैं, और ग़ाली राफ़िज़ी जो हज़रत अबू बक्र सिद्दीक़ (रज़ियल्लाहु अन्हु) की खिलाफत का इनकार करे, तो उसके पीछे नमाज़ जायज़ नहीं है। 3 [उर्दू]: बद-मज़हब ही अगर काफ़िर कर दे जैसे जहमी और क़दरी कि क़ुरआन को मखलूक कहें, और राफ़िज़ी ग़ाली कि खिलाफत-ए-सिद्दीक़ रज़ियल्लाहु तआला अन्हु का इनकार करे, उसके पीछे नमाज़ जायज़ नहीं।

पाद-टिप्पणियाँ (फुटनोट्स): 1. मज्मअुल अनहुर शरह मुल्तकल अबहुर, बाबुल मुर्तद, फ़स्ल: इन अल्फ़ाज़ुल कुफ़्र अनवाअ, दार इहयाउत तुरास अल-अरबी, बेरुत 1/692. 2. गुन्यातुल मुस्तमली, फ़स्ल अव्वल: बिल इमामह, सुहैल एकेडमी, लाहौर, पृ. 515. 3. मुस्तखलसुल हक़ाइक़, बाब फ़ी बयान अहकामुल इमामह, मुंशी काशी राम प्रेस, लाहौर 1/202; अल-किफ़ाया मआ फ़तहुल क़दीर, बाबुल इमामह, नूरिया रज़विया, सक्खर 1/305.

اسی کے صفحہ ۱۳۶ میں ہے: یکفر بإنکارہ صاحبۃ ابی بکر رضی اللہ تعالٰی عنہ وبانکارہ امامتہ علی الاصح وبانکارہ صحبۃ عمر رضی اللہ تعالٰی عنہ علی الاصح۔ 1 | جو شخص ابوبکر صدیق رضی اللہ تعالٰی عنہ کی صحابیت کا منکر ہو کافر ہے۔ یو نہی جو ان کے امام برحق ہونے کا انکار کرے مذہب اصح میں کافر ہے، یو نہی عمر فاروق رضی اللہ تعالٰی عنہ کی صحابیت کا انکار قول اصح پر کفر ہے۔

غنیہ شرح منیہ مطبوعہ قسطنطنیہ ص ۵۱۴ میں ہے: المر ادبا لمبتدع من یعتقد شیئا علی خلاف ما یعتقدہ اھل السنۃ والجماعۃ وانما یجوز الاقتداء بہ مع الکراھۃ اذالم یکن ما یعتقدہ یؤدی الی الکفر عند اھل السنۃ اما لو کان مؤدیا الی الکفر فلا یجوز اصلا کا لغلاۃ من الروافض الذین یدعون الالوھیۃ لعلی رضی اللہ تعالی او ان النبوۃ کانت لہ فغلط جبریل و نحو ذلک مما ھو کفر وکذا من یقذف الصدیقۃ او ینکر صحبۃ الصدیق او خلافتہ او یسب الشیخین۔ 2 | بد مذہب سے وہ مراد ہے جو کسی بات کا اہل سنت و جماعت کے خلاف عقیدہ رکھتا ہو، اور اس کی اقتداء کراہت کے ساتھ اس حال میں جائز ہے جب اس کا عقیدہ اہل سنت کے نزدیک کفر تک نہ پہنچا ہو، اگر کفر تک پہنچ جائے تو اصلاً جائز نہیں، جیسے غالی رافضی کہ مولٰی علی کرم اللہ تعالٰی وجہہ کو خدا کہتے ہیں، یا یہ کہ نبوت ان کے لئے تھی جبریل نے غلطی کی۔ اور اسی قسم کی اور باتیں کہ کفر ہیں، اور یونہی جو حضرت صدیقہ رضی اللہ تعالٰی عنہا کو معاذ اللہ اس تہمت ملعونہ کی طرف نسبت کرے یا صدیق رضی اللہ تعالٰی عنہ کی صحابیت یا خلافت کا انکار کرے یا شیخین رضی اللہ تعالٰی عنہما کو برا کہے۔

کفایہ شرح ہدایہ مطبع بمبئی جلد اول اور مستخلص الحقائق شرح کنز الدقائق مطبع احمدی ص ۳۲ میں ہے: ان کان ھوا ہ یکفر اھلہ کالجھمی والقدری الذی قال بخلق القرآن والرافضی لغالی الذی ینکر

خلافۃ ابی بکر رضی اللہ تعالیٰ عنہ لا تجوز الصلوۃ خلفہ۔ 3 | بد مذہب ہی اگر کافر کر دے جیسے جہمی اور قدری کہ قرآن کو مخلوق کہے، اور رافضی غالی کہ خلافت صدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہ کا انکار کرے اس کے پیچھے نماز جائز نہیں۔

حواشی: 1 مجمع الانہر شرح ملتقی الابحر باب المرتد فصل ان الفاظ الکفر انواع دار احیاء التراث العربی بیروت ۱ / ۶۹۲ 2 غنیہ المستملی فصل الاول بالا مامہ سہیل اکیڈمی لاہور ص ۵۱۵ 3 مستخلص الحقائق باب فی بیان احکام الامامۃ مطبع کاشی رام برور کس لاہور ۱ / ۲۰۲ ، الکفایۃ مع فتح القدیر باب الامامۃ نوریہ رضویہ سکھر ۱ / ۳۰۵

۳۰۵

Fatawa Razawiyyah Volume Fourteen (14)

In Sharh Kanz lil-Mulla Miskeen, printed in Egypt, Volume 1, page 208, on the margins of Fath al-Mu'in, it is stated:

[Arabic]: In Al-Khulasah, it is valid to follow the people of innovation in prayer except for the Jahmiyyah, Jabariyyah, Qadariyyah, extreme Rafidis, those who say the Quran is created, and the Mushabbihah (anthropomorphists). In summary, whoever is from the people of our Qibla and has not exceeded in their innovation to the point where they are judged as a disbeliever, prayer behind them is permissible but disliked. By 'extreme Rafidi' is meant the one who denies the caliphate of Abu Bakr, may Allah the Exalted be pleased with him. [Urdu Explanation]: In 'Khulasah', it is mentioned that prayer behind people of innovation is valid except for the Jahmiyyah, Jabariyyah, Qadariyyah, extreme Rafidis, those who believe the Quran is created, and the Mushabbihah. The summary is that anyone from the people of the Qibla who is not so extreme in their innovation that they are called a disbeliever, prayer behind them is permissible but disliked. By 'extreme Rafidi' is meant one who denies the caliphate of Siddiq-e-Akbar, may Allah the Exalted be pleased with him.

In Tahtawi 'ala Maraqi al-Falah, printed in Egypt, page 198, it is stated:

[Arabic]: Verily, whoever denies the caliphate of al-Siddiq has disbelieved. In 'Al-Fath', 'Umar is joined with al-Siddiq in this ruling, and in 'Al-Burhan', 'Uthman is also joined with them both. Prayer is not permissible behind one who denies wiping over the leather socks, or the companionship of al-Siddiq, or one who reviles the Shaykhayn, or slanders al-Siddiqah. Nor behind one who denies any known essential part of the religion due to his disbelief; no regard is paid to his interpretation or individual reasoning. [Urdu Explanation]: Meaning, the denier of the caliphate of Siddiq (may Allah be pleased with him) is a disbeliever. In 'Fath al-Qadir', it is stated that the denier of the caliphate of Farooq (may Allah be pleased with him) is also a disbeliever. In 'Burhan Sharh Mawahib al-Rahman', it is mentioned that the denier of the caliphate of 'Uthman (may Allah be pleased with him) is also a disbeliever. Prayer is not permissible behind one who denies wiping over leather socks, the companionship of Siddiq (may Allah be pleased with him), or who speaks ill of the Shaykhayn (may Allah be pleased with them both), or slanders Siddiqah (may Allah be pleased with her). Nor behind one who denies any essential part of the religion, for he is a disbeliever, and no attention shall be paid to his interpretation or the fact that he said so due to an error in judgment.

In Nazm al-Fara'id, the poetic work of Allama Ibn Wahban, printed in Egypt, margins of Mujeebah, page 40, and in the ancient manuscript with commentary, in the section from the Book of Siyar, it is stated:

Whoever curses or reviles the Shaykhayn is a disbeliever, And whoever says that [Allah's] hands are physical limbs has committed greater disbelief. The takfir (excommunication) of the denier of the caliphate of al-Atiq (Abu Bakr) is authenticated, And regarding al-Faruq ('Umar), that is more manifest.

---

1. Sharh Kanz lil-Mulla Miskeen, on the margins of Fath al-Mu'in, Chapter on Imamate, H.M. Saeed Company, Karachi, 1/208.
2. Tahtawi 'ala Maraqi al-Falah, Chapter on Imamate, Noor Muhammad Karkhana Tijarat Kutub, Karachi, p. 165.
3. Nazm al-Fara'id, poetic work of Allama Ibn Wahban.

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदहवीं (14)

शरह कंज़ लिल-मुल्ला मिस्कीन, मिस्र मुद्रण, जिल्द 1, पृष्ठ 208, फ़त्ह अल-मुईन के हाशिये पर दर्ज है:

[अरबी]: 'अल-खुलासा' में है कि बिदअतियों (अहले अह्वा) के पीछे नमाज़ सही है, सिवाय जहमिया, जबरिया, कदरिया, कट्टर राफ़िज़ियों, जो कुरान को मख्लूक (सृजित) कहते हैं और मुशब्बहा के। संक्षेप में, जो कोई हमारे किबला के लोगों में से है और अपनी बिदअत में इतना कट्टर नहीं हुआ कि उसे काफ़िर ठहराया जाए, उसके पीछे नमाज़ मकरूह (नापसंद) के साथ जायज़ है। कट्टर राफ़िज़ी से मुराद वह है जो अबू बक्र रज़ियल्लाहु अन्हु की खिलाफत का इनकार करे। [उर्दू स्पष्टीकरण]: 'खुलासा' में है कि बद-मज़हबों के पीछे नमाज़ हो जाती है सिवाय जहमिया, जबरिया, कदरिया, राफ़िज़ी गाली (कट्टर), मख्लूक-ए-कुरान के कायल और मुशब्बहा के। हासिल यह कि अहले किबला से जो अपनी बद-मज़हबी में गाली (चरमपंथी) न हो, यहाँ तक कि उसे काफ़िर न कहा जाए, उसके पीछे नमाज़ मकरूह के साथ जायज़ है। और राफ़िज़ी गाली से वह मुराद है जो सिद्दीक़-ए-अकबर रज़ियल्लाहु तआला अन्हु की खिलाफत का मुनकिर (इनकारी) हो।

तहतावी अला मराकी अल-फलाह, मिस्र मुद्रण, पृष्ठ 198 में है:

[अरबी]: बेशक जिसने सिद्दीक़ की खिलाफत का इनकार किया वह काफ़िर हो गया। 'अल-फ़त्ह' में इस हुक्म में उमर को सिद्दीक़ के साथ जोड़ा गया है, और 'अल-बुरहान' में उस्मान को भी उन दोनों के साथ जोड़ा गया है। मसह अल-खुफ़्फ़ैन (मोजों पर मसह), या सिद्दीक़ की सोहबत (साथ) का इनकार करने वाले, या शैखैन को अपशब्द कहने वाले, या सिद्दीक़ा पर तोहमत लगाने वाले के पीछे नमाज़ जायज़ नहीं है। न ही उसके पीछे जो दीन की ज़रूरतों में से किसी चीज़ का इनकार करे, उसके कुफ़्र की वजह से; उसकी तावील (व्याख्या) या इज्तिहाद (तर्क) पर कोई ध्यान नहीं दिया जाएगा। [उर्दू स्पष्टीकरण]: यानी सिद्दीक़ रज़ियल्लाहु तआला अन्हु की खिलाफत का मुनकिर काफ़िर है और 'फ़त्ह अल-कदीर' में फ़रमाया कि फारूक रज़ियल्लाहु तआला अन्हु की खिलाफत का मुनकिर भी कुफ़्र है, और 'बुरहान शरह मवाहब अल-रहमान' में फ़रमाया कि उस्मान रज़ियल्लाहु तआला अन्हु की खिलाफत का मुनकिर भी काफ़िर है। और नमाज़ उसके पीछे जायज़ नहीं जो मसह-ए-मोजा या सिद्दीक़ रज़ियल्लाहु तआला अन्हु की सहाबियत का मुनकिर हो, या शैखैन रज़ियल्लाहु तआला अन्हुमा को बुरा कहे, या सिद्दीक़ा रज़ियल्लाहु तआला अन्हा पर तोहमत रखे।

और न उसके पीछे जो ज़रूरियात-ए-दीन में से किसी चीज़ का मुनकिर हो क्योंकि वह काफ़िर है, और उसकी तावील की तरफ़ कोई ध्यान नहीं दिया जाएगा, न इस बात पर कि उसने अपनी राय की ग़लती से ऐसा कहा।

नज़्म अल-फ़राइद, अल्लामा इब्न वहबान की मंज़ूम किताब, मिस्र मुद्रण, मुजीबा का हाशिया, पृष्ठ 40, और पुरानी हस्तलिखित प्रति शरह के साथ 'किताब अल-सियर' के अध्याय में है:

जिसने शैखैन पर लानत भेजी या अपशब्द कहे वह काफ़िर है, और जिसने खुदा के हाथों को शारीरिक अंग कहा उसने बड़ा कुफ्र किया। अतीक (अबू बक्र) की खिलाफत के मुनकिर की तकफीर (काफ़िर कहना) सही साबित है, और फारूक (उमर) के मामले में यह और भी ज़ाहिर (स्पष्ट) है।

---

1. शरह कंज़ लिल-मुल्ला मिस्कीन, फ़त्ह अल-मुईन के हाशिये पर, बाब अल-इमामत, एच.एम. सईद कंपनी, कराची, 1/208.
2. तहतावी अला मराकी अल-फलाह, बाब अल-इमामत, नूर मोहम्मद कारखाना तिजारत कुतुब, कराची, पृष्ठ 165.
3. नज़्म अल-फ़राइद, अल्लामा इब्न वहबान की मंज़ूम रचना।

पृष्ठ 255/712

شرح کنز للملا مسکین مطبع مصر جلد اول ص ۲۰۸ علی ہامش فتح المعین میں ہے: فی الخلاصة یصح الاقتداء بأهل الاهواء الا الجهمیة والجبریة والقدریة والرافضي الغالی ومن یقول بخلق القرآن والمشبه، وجملتاه ان من کان من اهل قبلتنا ولم یغل فی هواه حتی لم یحکم بکونه کافرا تجوز الصلوة خلفه وتکره واراد بالرافضي الغالی الذی ینکر خلافة ابي بکر رضی اللہ تعالی عنه- 1 خلاصہ میں ہے بد مذہبوں کے پیچھے نماز ہوجاتی ہے سوائے جہمیہ وجبریہ وقدر یہ و رافضی غالی قائل خلق قرآن و مشبہ کے اور حاصل یہ کہ اہل قبلہ سے جو اپنی بد مذہبی میں غالی نہ ہو یہاں تک کہ اُسے کافر نہ کہا جائے اُس کے پیچھے نماز بکراہت جائز ہے۔ اور رافضی غالی سے وہ مراد ہے جو صدیقِ اکبر رضی اللہ تعالیٰ عنہ کی خلافت کا منکر ہو۔

طحطاوی علی مراقی الفلاح مطبع مصر ۱۹۸ میں ہے: ان انکر خلافة الصدیق کفر و الحق في الفتح عمر بالصدیق في هذا الحکم والحق فی البرهان عثمان بهما ایضا ولا تجوز الصلوة خلف منکر المسح علی الخفین او صحبة الصدیق ومن یسب الشیخین اویقذف الصدیقة ولا خلف من انکر بعض ماعلم من الدین ضرورة لکفره ولا یلتفت الی تأویله واجتهاده 2 یعنی خلافتِ صدیق رضی اللہ تعالیٰ کا منکر کافر ہے اور فتح القدیر میں فرمایا کہ خلافتِ فاروق رضی اللہ تعالیٰ کا منکر بھی کفر ہے، اور برہان شرح مواہب الرحمن میں فرمایا خلافتِ عثمان رضی اللہ تعالیٰ عنہ کا منکر بھی کافر ہے اور نماز اس کے پیچھے جائز نہیں جو مسحِ موزہ یا صحابیتِ صدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہ کا منکر ہو یا شیخین رضی اللہ تعالیٰ عنہما کو بُرا کہے یا صدیقہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا پر تہمت رکھے ، اور نہ اس کے پیچھے جو ضروریاتِ دین سے کسی شے کا منکر ہو کہ وہ کافر ہے اور اس کی تاویل کی طرف التفات نہ ہو گانہ اس جانب کہ اس نے رائے کی غلطی سے ایسا کہا۔

نظم الفرائد منظومہ علامہ ابن وہبان مطبوعہ مصر ہامش مجیبہ ص ۴۰ اور نسخہ قدیمہ قلمیہ مع الشرح فصل من کتاب السیر میں ہے: ومن لعن الشیخین اوسب کافر ومن قال فی الایدی الجوارح اکفر وصحح تکفیر منکر خلافت ال عتیق فی الفاروق ذلك الاظهر 3

1 شرح کنز للملا مسکین علی ہامش فتح المعین باب الامامة ایچ ایم سعید کمپنی کراچی ۱/ ۲۰۸ 2 طحطاوی علی مراقی الفلاح باب الامامة نور محمد کارخانه تجارت کتب کراچی ص ۱۶۵ 3 نظم الفرائد منظومہ علامہ ابن و ہبان

Volume 14 | Fatawa Razviya

A person who reviles or insults the two honorable Sheikhs (Abu Bakr and Umar), may Allah be pleased with them both, is an infidel (Kafir). And whoever says that the 'Hand of Allah' refers to a literal physical hand is a greater infidel than him. Regarding the denial of the Caliphate of Siddiq (Abu Bakr), may Allah be pleased with him, the corrected view is takfir (declaring them a disbeliever), and the same is even more apparent regarding the denial of the Caliphate of Farooq (Umar), may Allah be pleased with him. It is stated in 'Taysir al-Maqasid Sharh al-Wahbaniyya' by Allama al-Shurunbulali, in the manuscript 'Kitab al-Siyar':

[Table Header] Arabic Text: Al-Rafidi idha sabba Aba Bakrin wa 'Umara radiyallahu ta'ala 'anhuma wa la'anahuma yakunu kafiran wa in faddala 'alayhima 'Aliyan la yukfaru wa huwa mubtadi'.[1] Urdu Translation: If a Rafidi insults the two Sheikhs, may Allah be pleased with them, or curses them, he becomes an infidel. If he considers Mawla Ali, may Allah honor his face, superior to them, he is not an infidel but is a misguided innovator.

In the same work, it is mentioned:

[Table Header] Arabic Text: Man ankara khilafata Abi Bakrin al-Siddiq fahuwa kafirun fi al-sahih wa kadha munkiru khilafati Abi Hafsin 'Umara ibni al-Khattab radiyallahu ta'ala 'anhu fi al-azhar.[2] Urdu Translation: Whoever denies the caliphate of Siddiq, may Allah be pleased with him, is an infidel according to the correct view of the school of thought. Similarly, the denier of the caliphate of Farooq, may Allah be pleased with him, is also an infidel according to the more apparent view.

In the Fatwa of Allama Nuh Effendi, then the collection of Shaykh al-Islam Ubaidullah Effendi, then 'Mughni al-Mustafti 'an Su'al al-Mufti', then 'Uqud al-Durriyah', Cairo Edition, Volume 1, pages 92, 93:

[Table Header] Arabic Text: Al-Rawafidu kafaratu jama'u bayna asnafi al-kufri minha annahum yasubbuna al-shaykhayni sawwada Allahu wujuhahum fi al-darayni faman ittasafa bi wahidin min hadhihi al-umuri fahuwa kafirun multaqatan.[3] Urdu Translation: The Rafidis are infidels; they are a collection of various kinds of infidelity. Among these is that they deny the caliphate of the two Sheikhs; among these is that they insult the two Sheikhs: May Allah blacken the faces of the Rafidis in both worlds; whoever is characterized by any of these matters is an infidel. (Excerpted)

In them it is mentioned:

[1] Taysir al-Maqasid Sharh al-Wahbaniyya by al-Shurunbulali [2] Taysir al-Maqasid Sharh al-Wahbaniyya by al-Shurunbulali [3] 'Uqud al-Durriyah, Chapter of Apostasy and Disciplinary Punishment, Arg Bazaar, Kandahar, Afghanistan, 1/103

वह व्यक्ति जो हज़रत शैख़ैन (अबू बक्र और उमर) रज़ियल्लाहु तआला अन्हुमा पर तबरा करे या बुरा कहे, वह काफ़िर है। और जो कहे कि 'यदुल्लाह' (अल्लाह का हाथ) से मुराद हाथ है, वह उससे भी बड़ा काफ़िर है। सिद्दीक़ रज़ियल्लाहु तआला अन्हु की खिलाफ़त के इनकार के बारे में सही कौल तकफ़िर (काफ़िर कहना) है, और यही फ़ारूक़ रज़ियल्लाहु तआला अन्हु की खिलाफ़त के इनकार के बारे में अधिक स्पष्ट है। अल्लामा शुरनबुलाली की 'तयसीर अल-मकासिद शरह वबानिया' के कलमी नुस्खे 'किताब अल-सियार' में है:

[बॉक्स 1] अरबी: अल-राफ़िज़ी इज़ा सब्बा अबा बक्रिन व उमरा रज़ियल्लाहु तआला अन्हुमा व ल'अनहुमा यकूनु काफ़िरन व इन फ़द्दला अलैहिमा अलियन ला युक्फ़रु व हुवा मुब्तदि'।[1] उर्दू अनुवाद: राफ़िज़ी अगर शैख़ैन रज़ियल्लाहु तआला अन्हुमा को बुरा कहे या उन पर तबरा करे तो काफ़िर हो जाएगा, और अगर मौला अली कर्रमल्लाहु तआला वज्हहु को उनसे अफ़ज़ल कहे तो काफ़िर नहीं, गुमराह बद-मज़हब है।

इसी में वहीं है:

[बॉक्स 2] अरबी: मन अनकरा खिलाफ़ता अबी बक्रिन अल-सिद्दीक़ फ़हुवा काफ़िरुन फ़ी अल-सहीह व कज़ा मुन्किरु खिलाफ़ति अबी हफ़्सिन उमरा इब्नि अल-खत्ताब रज़ियल्लाहु तआला अन्हु फ़ी अल-अज़हर।[2] उर्दू अनुवाद: खिलाफ़त-ए-सिद्दीक़ रज़ियल्लाहु तआला अन्हु का मुन्किर मज़हब-ए-सहीह पर काफ़िर है, और ऐसा ही कौल-ए-अज़हर में खिलाफ़त-ए-फ़ारूक़ रज़ियल्लाहु तआला अन्हु का मुन्किर भी।

फ़तवा अल्लामा नूह आफ़न्दी, फिर मजमूआ शेखुल इस्लाम उबैदुल्लाह आफ़न्दी, फिर मुगनी अल-मुस्तफ़्ती अन सुआल अल-मुफ़्ती, फिर उक़ूद अल-दुर्रिय्या मतबा मिस्र जिल्द अव्वल पेज 92, 93 में है:

[बॉक्स 3] अरबी: अल-रवाफ़िदु कफ़रतु जमा'ऊ बयना अस्नाफ़ि अल-कुफ़्रि मिन्हा अन्नहुम यसुब्बूना अल-शयखयनी सव्वदा अल्लाहु वुजूहहुम फ़ी अल-दारयनी फ़मन इत्तसफ़ा बि वाहिदिन मिन हाज़िही अल-उमूरि फ़हुवा काफ़िरुन मुल्तक़तन।[3] उर्दू अनुवाद: राफ़िज़ी काफ़िर हैं, वे तरह-तरह के कुफ़्रों के मजमूआ हैं। उनमें से एक यह है कि वे शैख़ैन को बुरा कहते हैं: अल्लाह तआला दोनों जहानों में राफ़िज़ियों का मुँह काला करे, जो उनमें किसी बात से मुत्तसिफ़ हो वह काफ़िर है। (मुलतक़तन)।

उन्हीं में है:

---

[1] तयसीर अल-मकासिद शरह वबानिया लिल-शुरनबुलाली [2] तयसीर अल-मकासिद शरह वबानिया लिल-शुरनबुलाली [3] उक़ूद अल-दुर्रिय्या बाब अल-रिदा वल-त'ज़ीर अर्ग बाज़ार कंधार अफ़ग़ानिस्तान 1/103

पृष्ठ 256 / 712

جو شخص حضرات شیخین رضی اللہ تعالیٰ عنہما پر تبرا کرے یا بُرا کہے کافر ہے، اور جو کہے ید اللہ سے ہاتھ مراد ہے وہ اس سے بڑھ کر کافر ہے اور خلافتِ صدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہ کے انکار میں قولِ مصحح تکفیر ہے اور یہی دربارہ انکارِ خلافت فاروق رضی اللہ تعالیٰ اظہر ہے۔

تیسیر المقاصد شرح وہبانیہ للعلامہ الشرنبلالی قلمی کتاب السیر میں ہے :

الرافضی اذ اسب ابا بکر و عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہما ولعنھما یکون کافر او ان فضل علیھما علیا لا یکفر و ھو مبتدع ۱ رافضی اگر شیخین رضی اللہ تعالیٰ عنہما کو بُرا کہے یا ان پر تبرا کرے کافر ہو جائے، اور اگر مولیٰ علی کرم اللہ تعالیٰ وجہہ کو ان سے افضل کہے کافر نہیں گمراہ بد مذہب ہے۔

اسی میں وہیں ہے۔

من انکر خلافۃ ابی بکر الصدیق فھو کافر فی الصحیح و کذا منکر خلافۃ ابی حفص عمر ابن الخطاب رضی اللہ تعالیٰ عنہ فی الاظہر ۲ خلافتِ صدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہ کا منکر مذہبِ صحیح پر کافر ہے، اور ایسا ہی قولِ اظہر میں خلافت فاروق رضی اللہ تعالیٰ عنہ کا منکر بھی۔

فتوی علامہ نوح آفندی، پھر مجموعہ شیخ الاسلام عبید اللہ آفندی، پھر مغنی المستفتی عن سوال المفتی، پھر عقود الدریۃ مطبع مصر جلد اول ص ۹۲، ۹۳ میں ہے:

الروافض کفرۃ جمعوا بین اصناف الکفر منھا انھم یسبون الشیخین سود اللہ وجوھھم فی الدارین فمن اتصف بواحد من ھذہ الامور فھو کافر ملتقطاً ۳ رافضی کافر ہیں طرح طرح کے کفروں کے مجمع ہیں ازان جملہ خلافتِ شیخین کا انکار کرتے ہیں ازان جملہ شیخین کو بُرا کہتے ہیں: اللہ تعالیٰ دونوں جہان میں رافضیوں کا منہ کالا کرے، جو ان میں کسی بات سے متصف ہو کافر ہے۔ ملتقطا۔

اُنھیں میں ہے:

۱ تیسیر المقاصد شرح وہبانیہ للشرنبلالی ۲ تیسیر المقاصد شرح وہبانیہ للشرنبلالی ۳ عقود الدریۃ باب الردۃ والتعزیر ارگ بازار قندھار افغانستان ۱/۱۰۳

[Arabic Box Left]: As for reviling the two Shaykhs (Abu Bakr and Umar), may Allah be pleased with them both, it is equivalent to insulting the Prophet, peace and blessings of Allah be upon him. Imam Sadr al-Shaheed stated: "Whoever reviles or curses the two Shaykhs becomes an infidel (Kafir)." [Urdu Box Right]: Speaking ill of the two Shaykhs, may Allah be pleased with them both, is like committing insolence towards the sacred honor of the Prophet, peace and blessings of Allah be upon him. Imam Sadr al-Shaheed said: "Whoever speaks ill of the two Shaykhs or curses them is an infidel."

In 'Uqud al-Durriya', after citing the fatwa, it is mentioned:

[Arabic Box Left]: Many Sheikhs of Islam from the scholars of the Ottoman Empire—may it always be supported by divine help—have frequently issued fatwas regarding the aforementioned Shias. Many of them have spoken extensively on this and authored treatises. Among those who issued similar fatwas regarding them was the researcher and commentator Abu al-Sa'ud Efendi al-Imadi, and his statement was quoted by Allama al-Kawakibi al-Halabi in his commentary on his jurisprudential poem named 'al-Fara'id al-Sunniyya'. [Urdu Box Right]: Scholars of the Ottoman state, who were always supported by divine help—those among them who became great Sheikhs of Islam—issued numerous fatwas regarding the Shias. Many wrote lengthy explanations and authored treatises on this subject. Among them were those who issued fatwas of disbelief and apostasy against the Rafidis. He is the researcher and commentator Abu al-Sa'ud Efendi al-Imadi (the Chief Mufti of the Ottoman state), and Allama al-Kawakibi al-Halabi quoted his statement in the commentary of his jurisprudential poem named 'al-Fara'id al-Sunniyya'.

In 'Ashbah' (manuscript), second discipline, chapter on narrators, 'Ithaf' page 187, 'Anqarwi' volume 1 page 25, and 'Waqi'at al-Muftiyyin' page 13, all citing from 'Manaqib al-Kardari':

[Arabic Box Left]: One becomes an infidel if they deny their (the two Shaykhs') caliphate or harbor hatred for them, despite the Prophet's (peace and blessings of Allah be upon him) love for them. [Urdu Box Right]: Whoever denies the caliphate of the two Shaykhs or harbors hatred for them is an infidel, for they are the beloved ones of the Messenger of Allah, peace and blessings of Allah be upon him.

Rather, many prominent figures have explicitly stated that the cursing Shias (Rafidis) are such infidels whose repentance is not even accepted. In 'Tanwir al-Absar', the text within 'Durr al-Mukhtar', printed by Hashimi Press, page 319, it says:

---

1. 'Uqud al-Durriya', Chapter of Apostasy and Discretionary Punishment, Arg Bazaar Qandahar, Afghanistan 1/104
2. 'Uqud al-Durriya', Chapter of Apostasy and Discretionary Punishment, Arg Bazaar Qandahar, Afghanistan 1/105
3. 'Waqi'at al-Muftiyyin', Book of Expeditions, Dairat al-Ma'arif Islamia, Balochistan p. 13

जिल्द चौदहवीं (14) | फ़तावा रज़विया

[अरबी बॉक्स बायां]: जहाँ तक दो शैखों (अबू बक्र और उमर) - अल्लाह उन दोनों से प्रसन्न हो - को बुरा-भला कहने का प्रश्न है, तो यह अल्लाह के नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) की शान में गुस्ताख़ी करने जैसा है। इमाम सद्र अल-शहीद ने फ़रमाया: "जो दो शैखों को बुरा कहे या उन पर लानत भेजे, वह काफ़िर है।" [उर्दू बॉक्स दायां]: शैख़ैन (अबू बक्र और उमर) रज़ियल्लाहु अन्हा को बुरा कहना वैसा ही है जैसे नबी सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम की पवित्र शान में गुस्ताख़ी करना, और इमाम सद्र शहीद ने फ़रमाया: जो शैख़ैन को बुरा कहे या उनसे नफ़रत करे, वह काफ़िर है।

'उक़ूद अल-दुर्रिया' में फ़तवा नक़्ल करने के बाद उल्लेख है:

[अरबी बॉक्स बायां]: उस्मानी साम्राज्य के विद्वानों में से कई शैख़ अल-इस्लाम - जो हमेशा ईश्वरीय सहायता से समर्थित रहे - ने अक्सर उक्त शियाओं के बारे में फ़तवे दिए हैं। उनमें से बहुतों ने इस पर विस्तार से चर्चा की है और इस विषय में ग्रंथ रचे हैं। और उन्हीं में से जिन्होंने उनके बारे में इस प्रकार के फ़तवे दिए, वे शोधकर्ता मुफ़स्सिर अबू अल-सऊद अफ़ंदी अल-इमादी हैं, और उनके कथन को अल्लामा अल-कवाकिबी अल-हलबी ने अपनी फ़िक़्ही कविता 'अल-फ़राइद अल-सुन्निया' की व्याख्या में उद्धृत किया है। [उर्दू बॉक्स दायां]: उस्मानी साम्राज्य के विद्वान जो हमेशा ईश्वरीय सहायता से समर्थित रहे, उनमें से जो बड़े शैख़ुल इस्लाम हुए, उन्होंने शियाओं के संबंध में बहुतायत से फ़तवे दिए। कई विद्वानों ने विस्तार से लिखा और इस विषय में पत्रक (रिसाले) लिखे। और उनमें से जिन्होंने राफ़िज़ी (शियाओं) के कुफ़्र और धर्मत्याग (इरतिदाद) का फ़तवा दिया, वे शोधकर्ता व्याख्याकार (मुफ़स्सिर) अबू सऊद अफ़ंदी इमादी (उस्मानी सल्तनत के मुख्य मुफ्ती) हैं, और उनके कथन को अल्लामा कवाकिबी हलबी ने अपनी पद्य रचना 'फ़राइद सुन्निया' की व्याख्या में नक़्ल किया है।

'अशबाह' (हस्तलिखित) दूसरी कला, रावीयों के अध्याय में, 'इतहाफ़' पृष्ठ 187, 'अनक़रवी' जिल्द 1 पृष्ठ 25, और 'वाक़िआत अल-मुफ़्तीन' पृष्ठ 13, सभी में 'मनाक़िब अल-करदरी' से उद्धृत है:

[अरबी बॉक्स बायां]: यदि कोई उनकी (दो शैखों की) खिलाफ़त का इनकार करे या उनसे द्वेष रखे तो वह काफ़िर हो जाता है, जबकि अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) उन दोनों से प्रेम करते थे। [उर्दू बॉक्स दायां]: जो शैख़ैन की खिलाफ़त का इनकार करे या उनसे द्वेष रखे, वह काफ़िर है क्योंकि वे तो अल्लाह के रसूल सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम के प्रिय हैं।

बल्कि कई प्रतिष्ठित हस्तियों ने स्पष्ट किया है कि गाली देने वाले राफ़िज़ी ऐसे काफ़िर हैं जिनकी तौबा (प्रायश्चित) भी स्वीकार नहीं की जाती। 'तन्वीर अल-अबसार' के मूल पाठ 'दुर्र अल-मुख्तार' में, हाशमी प्रेस, पृष्ठ 319 में उल्लेख है:

---

1. उक़ूद अल-दुर्रिया, धर्मत्याग और ताज़ीर का अध्याय, अर्ग बाज़ार कंधार, अफ़गानिस्तान 1/104
2. उक़ूद अल-दुर्रिया, धर्मत्याग और ताज़ीर का अध्याय, अर्ग बाज़ार कंधार, अफ़गानिस्तान 1/105
3. वाक़िआत अल-मुफ़्तीन, किताब अल-सियर, दायरात अल-मआरिफ़ इस्लामिया, बलूचिस्तान पृष्ठ 13

पृष्ठ 712 में से 257

[عربی باکس]: اماسب الشیخین رضي الله تعالی عنهما فأنه کسب النبي صلی الله تعالی علیه وسلم وقال اصدر الشهید من سب الشیخین او لعنهما یکفر۔ [اردو باکس]: شیخین رضی اللہ تعالٰی عنہما کو برا کہنا ایسا ہے جیسے نبی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کی شانِ اقدس میں گستاخی کرنا، اور امام صدر شہید نے فرمایا: جو شیخین کو برا کہے یا تبرّأ کرے کافر ہے۔

عقودالدریہ میں بعد نقلِ فتوٰی مذکور ہے:

[عربی باکس]: وقد اکثر مشائخ الاسلام من علماء الدولة العثمانیة لا زالت مؤیدة بالنصرة العلیة الافتاء في شان الشیعة المذکورین وقد اشبع الکلام في ذلك کثیر منهم و الفوافیه الرسائل وممن افتی بنحو ذلك فیهم المحقق المفسر ابو السعود أفندی العمادی و نقل عبارتہ العلامة الکواکبی الحلبي في شرحہ علی منظومته الفقهیة المسماة بالفرائد السنیة۔ [اردو باکس]: علمائے دولتِ عثمانیہ کہ ہمیشہ نصرتِ الہی سے موید رہے، اُن سے جو اکابر شیخ الاسلام ہوئے انھوں نے شیعہ کے باب میں کثرت سے فتوے دئیے، بہت نے طویل بیان لکھے اور اس بارے میں رسالے تصنیف کئے، اور انھیں میں سے جنھوں نے روافض کے کفر و ارتداد کا فتوٰی دیا۔ محقق مفسر ابو سعود آفندی عمادی (سردار مفتیانِ دولتِ علیہ عثمانیہ) ہیں اور اُس کی عبارت علامہ کواکبی حلبی نے اپنے منظومہ فقہیہ مسمّٰی بہ فرائد سنیہ کی شرح میں نقل کی۔

اشباہ قلمی فن ثانی باب الرواۃ اور اتحاف ص ۱۸۷ اور انقروی جلد اول ص ۲۵ اور واقعات المفتیین ص ۱۳ سب میں مناقب کر دری سے ہے:

[عربی باکس]: یکفر اذا انکر خلافتهما او یبغضهما لمحبة النبي صلی الله تعالی علیه وسلم لهما۔ [اردو باکس]: جو خلافتِ شیخین کا انکار کرے یا اُن سے بغض رکھے کافر ہے کہ وہ تو رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کے محبوب ہیں۔

بلکہ بہت اکابر نے تصریح فرمائی کہ رافضی تبرائی ایسے کافر ہیں جن کی توبہ بھی قبول نہیں، تنویر الابصار متن درمختار مطبع ہاشمی ص ۳۱۹ میں ہے:

---

1. عقودالدریۃ باب الردۃ والتعزیر ارگ بازار قندھار افغانستان ۱/ ۱۰۴
2. عقودالدریۃ باب الردۃ والتعزیر ارگ بازار قندھار افغانستان ۱/ ۱۰۵
3. واقعات المفتیین کتاب السیر دائرہ معارف اسلامیہ، بلوچستان ص ۱۳

Fatawa Razawiyya Volume 14

Arabic	Urdu
Every Muslim who apostatizes, his repentance is accepted, except the one who becomes a disbeliever by insulting the Prophet or the Shaykhayn (Abu Bakr and Umar), or one of them. [1]	Repentance of every apostate is accepted except for the one who becomes a disbeliever due to disrespecting any Prophet or the honorable Shaykhayn, or one of them.

In *Al-Ashbah wa al-Nazair* (Manuscript, Second Art, Book of Siyar) and *Fatawa Khayriyya* (Printed Egypt, Vol 1, pp. 94, 95) and *Ithaf al-Absar wa al-Basa'ir* (Printed Egypt, p. 186) it is stated:

Arabic	Urdu
A disbeliever who repents, his repentance is accepted in this world and the hereafter, except for a group: the one who becomes a disbeliever by insulting the Prophet, peace and blessings of Allah be upon him, and other Prophets, and by insulting the Shaykhayn or one of them. [2]	The repentance of a disbeliever is accepted in this world and the hereafter, but there are some disbelievers whose repentance is not accepted. One is the person who becomes a disbeliever by disrespecting our Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) or any other Prophet. The second is the person who becomes a disbeliever by speaking ill of both Abu Bakr and Umar (may Allah be pleased with them) or one of them.

In *Durr-ul-Mukhtar* it is stated:

Arabic	Urdu
In *Al-Bahr*, from *Al-Jawharah*, attributed to the martyr: Whoever insults the Shaykhayn or slanders them becomes a disbeliever, and his repentance is not accepted. This was held by Al-Dabbusi and Abu al-Layth, and it is the chosen view for the fatwa. This is stated in *Al-Ashbah* and confirmed by the author. [3]	That is, in *Bahr-ur-Ra'iq*, referencing *Jawharah-an-Nayyarah* (commentary on *Mukhtasar al-Quduri*), it is narrated from Imam Sadr Shaheed that the person who insults or slanders the honorable Shaykhayn (may Allah be pleased with them) is a disbeliever, his repentance is not accepted, and Imam Dabbusi and Imam Faqih Abu al-Layth Samarqandi issued fatwas on this. This is the preferred view for fatwa, *Al-Ashbah* asserts it, and Allama Shaykh al-Islam Muhammad bin Abdullah Ghazzi Tamartashi maintained it.

And it is evident that no disbeliever can inherit from any Muslim. In *Durr-ul-Mukhtar*, page 283:

Arabic	Urdu
The barriers [to inheritance] are slavery, killing, and difference of religion, Islam and disbelief. (Excerpts) [4]	That is, the barriers to inheritance are being a slave, killing the person from whom inheritance is sought (Muarith), and the difference between Islam and disbelief between the deceased and the heir.

In *Tabyin al-Haqa'iq*, Vol 6, p. 240 and *Alamgiri*, Vol 6, p. 454 it is stated:

---

1. *Durr-ul-Mukhtar*, Kitab al-Jihad, Bab al-Murtad, Mujtabai Press Delhi, 1/356
2. *Fatawa Khayriyya*, Kitab al-Siyar, Bab al-Murtadin, Dar al-Ma'rifah Beirut, 1/102
3. *Durr-ul-Mukhtar Sharh Tanwir al-Absar*, Bab al-Murtad, Mujtabai Press Delhi, 1/357
4. *Durr-ul-Mukhtar Sharh Tanwir al-Absar*, Kitab al-Fara'id, Bab al-Murtad, 2/345

फतावा रज़विया जिल्द 14

अरबी

हर मुर्तद (धर्मत्यागी) की तौबा स्वीकार्य है, सिवाय उसके जो नबी या शयखैन (अबू बक्र और उमर) या उनमें से किसी एक के अपमान के कारण काफ़िर हुआ हो। [1]

उर्दू

हर मुर्तद की तौबा स्वीकार्य है, मगर वह जो किसी नबी या हज़रत शयखैन या उनमें से किसी एक की शान में गुस्ताखी के कारण काफ़िर हुआ हो।

'अश्बाह वल नज़ाइर' (कलमी, फन-ए-सानी, किताबुल सियर) और 'फतावा खैरिया' (मिस्र में प्रकाशित, जिल्द 1, पृष्ठ 94, 95) और 'इत्हाफ़ुल अबसार वल बसाइर' (मिस्र में प्रकाशित, पृष्ठ 186) में है:

अरबी

जो काफ़िर तौबा करे, उसकी तौबा दुनिया और आख़िरत में स्वीकार्य है, सिवाय एक समूह के: वह जो नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) और अन्य नबियों के अपमान से, और शयखैन या उनमें से किसी एक के अपमान से काफ़िर हुआ हो। [2]

उर्दू

जो काफ़िर तौबा करे, उसकी तौबा दुनिया और आख़िरत में स्वीकार्य है, लेकिन कुछ काफ़िर ऐसे हैं जिनकी तौबा स्वीकार्य नहीं है। एक वह जो हमारे नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) या किसी भी नबी की शान में गुस्ताखी के कारण काफ़िर हुआ, दूसरा वह जो अबू बक्र और उमर (रज़ियल्लाहु अन्हुमा) दोनों या किसी एक को बुरा कहने के कारण काफ़िर हुआ।

'दुर्रे मुख्तार' में है:

अरबी

'अल-बहर' में 'अल-जौहरा' से शहीद के हवाले से: जो शयखैन को बुरा कहे या उन पर लांछन लगाए, वह काफ़िर है और उसकी तौबा स्वीकार्य नहीं है। दबूसी और अबुल लैस ने इसी को अपनाया है और यही फतवे के लिए चुना गया विचार है। 'अश्बाह' में इसे ही

उर्दू

यानी 'बहरुर राइक' में 'जौहरा नय्यराह' (शरह मुख़्तसर कुदूरी) के हवाले से इमाम सद्र शहीद से उल्लेख है कि जो व्यक्ति हज़रत शयखैन (रज़ियल्लाहु अन्हुमा) को बुरा कहे या उन पर आरोप लगाए, वह काफ़िर है, उसकी तौबा स्वीकार्य नहीं है, और इसी पर इमाम दबूसी और इमाम फ़क़ीह अबुल लैस समरक़ंदी ने फतवा दिया। यही फतवे के लिए पसंदीदा राय है, 'अश्बाह' में इसे ही दृढ़ता से कहा

अरबी	उर्दू
दृढ़ता से कहा गया है और लेखक ने इसकी पुष्टि की है। [3]	गया है, और अल्लामा शेखुल इस्लाम मुहम्मद बिन अब्दुल्ला ग़ज़ी तमर्ताशी ने इसे बरकरार रखा।

और यह स्पष्ट है कि कोई काफ़िर किसी मुसलमान की विरासत नहीं पा सकता। 'दुर्रे मुख्तार', पृष्ठ 283 में है:

अरबी	उर्दू
विरासत में बाधाएं गुलामी, हत्या और दो धर्मों (इस्लाम और कुफ्र) का अंतर हैं। (संक्षिप्त) [4]	यानी विरासत के मार्ग में बाधाएं हैं: गुलाम होना, वारिस द्वारा मूरिस (जिसकी विरासत मिलनी है) की हत्या करना, और मूरिस और वारिस के बीच इस्लाम और कुफ्र (अविश्वास) का अंतर होना।

'तबयीनुल हक़ाइक' जिल्द 6 पृष्ठ 240 और 'आलमगीरी' जिल्द 6 पृष्ठ 454 में है:

---

1. दुर्रे मुख्तार, किताबुल जिहाद, बाबुल मुर्तद, मुज्तबाई प्रेस दिल्ली, 1/356
2. फतावा खैरिया, किताबुल सियर, बाबुल मुर्तदीन, दारुल मारिफ़ा बेरुत, 1/102
3. दुर्रे मुख्तार शरह तनवीरुल अबसार, बाबुल मुर्तद, मुज्तबाई प्रेस दिल्ली, 1/357
4. दुर्रे मुख्तार शरह तनवीरुल अबसार, किताबुल फ़राइज़, बाबुल मुर्तद, 2/345

عربی	اردو
كل مسلم ارتد فتو بته مقبولة الا الكافر بسب النبی او الشیخین او احدهما۔ 1	ہر مرتد کی توبہ قبول ہے مگر وہ جو کسی نبی یا حضرات شیخین یا ان میں سے ایک کی شان میں گستاخی سے کافر ہو۔

اشباہ والنظائر قلمی فن ثانی کتاب السیر اور فتاویٰ خیریہ مطبوعہ مصر جلد اول ص ۹۴، ۹۵ اور اتحاف الابصار والبصائر مطبوعہ مصر ص ۱۸۶ میں ہے:

عربی	اردو
كافر تاب فتو بته مقبولة في الدنیا والآخرة الاجماعة الكافر بسب النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم نبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم خواہ کسی نبی کی شان میں گستاخی وسائر الانبیاء وبسب الشیخین اواحدهما 2	جو کافر توبہ کرے اس کی توبہ دنیا و آخرت میں قبول ہے مگر کچھ کافر ایسے ہیں جن کی توبہ مقبول نہیں ایک وہ جو ہمارے کے سبب کافر ہوا، دوسرا وہ کہ ابوبکر و عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہما دونوں یا ایک کو برا کہنے کے باعث کافر ہوا۔

در مختار میں ہے:

عربی	اردو
في البحر عن الجوهرة معزیا للشهید من سب الشیخین او طعن فیهما کفر ولا تقبل توبته و به	یعنی بحرالرائق میں بحوالہ جوہرہ نیرہ شرح مختصر قدوری امام صدر شہید سے منقول ہے جو شخص حضرات شیخین رضی اللہ تعالیٰ عنہما کو برا کہے یا ان پر طعن کرے وہ کافر ہے اس کی

عربی	اردو
اخذ الدبوسی وابو اللیث وھو المختار للفتوی انتھی وجزم بہ الاشباہ واقرہ المصنف۔ 3	توبہ قبول نہیں، اور اسی پر امام دبوسی اور امام فقیہ ابواللیث سمرقندی نے فتویٰ دیا، اور یہی قول فتویٰ کے لئے مختار ہے، اسی پر اشباہ میں جزم کیا، اور علامہ شیخ الاسلام محمد بن عبداللہ غزی تمرتاشی نے اسے برقرار رکھا۔

اور یہ ظاہر کہ کوئی کافر کسی مسلمان کا ترکہ نہیں پاسکتا۔ در مختار صفحہ ۲۸۳ میں:

عربی	اردو
موانعہ الرق والقتل واختلاف الملتین اسلاما وکفرا ملتقطا۔ 4	یعنی میراث کے مانع ہیں غلام ہونا اور مورث کو قتل کرنا اور مورث ووارث میں اسلام و کفر کا اختلاف۔

تبیین الحقائق جلد ۶ ص ۲۴۰ عالمگیری جلد ۶ ص ۴۵۴ میں ہے:

---

1 در مختار کتاب الجہاد باب المرتد مطبع مجتبائی دہلی ۱/ ۳۵۶ 2 فتاویٰ خیریہ کتاب السیر باب المرتدین دارالمعرفۃ بیروت ۱/ ۱۰۲ 3 در مختار شرح تنویرالابصار باب المرتد مطبع مجتبائی دہلی ۱/ ۳۵۷ 4 در مختار شرح تنویرالابصار کتاب الفرائض باب المرتد ۲/ ۳۴۵

Fatawa Rizwia, Volume 14 (14)

Difference of religion also prevents inheritance, and what is meant by it is the difference between Islam and disbelief (Kufr).[1]	Difference in religion between the deceased and the heir is also a barrier to inheritance, and this refers to the difference between Islam and disbelief.

Moreover, a Rafidhi or a Wahhabi, or any professing Muslim who holds a belief of disbelief despite claiming Islam, is, according to the explicit statements of the Imams of religion, a disbeliever worse than all other disbelievers—that is, in the ruling of an apostate (murtad). In Hidayah, Mustafa'i Press, final volume, page 563, and Durr-ul-Mukhtar page 668, and Alamgiri volume 6, page 124, it is stated:

The follower of [heretical] desires, if he is deemed a disbeliever, is in the position of an apostate.[2]	If a member of a deviant sect holds a belief of disbelief, then he is in the position of an apostate.

In Ghurar-ul-Matn with Durar, printed in Egypt, volume 2, page 436, it is stated:

The one with [heretical] desires, if he commits disbelief, is like an apostate.[3]	If a person of a deviant sect is declared a disbeliever, then he is like an apostate.

In Multaqa-ul-Abhur and its commentary Majma-ul-Anhur, volume 2, page 689, it is stated:

If he is judged to be a disbeliever because of the [heretical] desires he practiced, then he is like an apostate.[4]	If, because of that very deviance, a ruling of disbelief (kufr) is given against him, then he is like an apostate.

Also, in Fatawa Hindiyyah volume 2, page 126, Tariqah Muhammadiyyah and its commentary Hadiqah Nadiyyah, printed in Egypt volume 1, pages 207-208, and Burjandi's commentary on Nuqayah volume 4, page 20, it is stated:

It is obligatory to declare the Rafidhis as disbelievers for their belief in the return of the dead to this world (until the statement...) and these people are outside the fold of Islam, and their rulings are the rulings of apostates; thus it is in Az-Zahiriyyah.[5]	Meaning it is obligatory to call the Rafidhis disbelievers because of their beliefs of disbelief. These people are outside the religion of Islam, and their rulings are exactly the rulings of apostates; the same is in Fatawa Zahiriyyah.

And an apostate is fundamentally not eligible for inheritance, not from a Muslim, nor from any disbeliever, not even from an apostate of their own sect...

Footnotes: 1. Tabyin al-Haqa'iq, Kitab al-Fara'id, Al-Matba'ah al-Kubra al-Amiriyah, Egypt, 2/220. 2. Fatawa Hindiyyah, Chapter 8 on Wills of the Dhimmi and Harbi, Noorani Kutub Khana Peshawar, 6/130. 3. Ghurar al-Ahkam with Durar al-Hukkam, Book of Wills, Section on Wills of the Dhimmi, Ahmad Kamil al-Ka'inah al-Aliyah Egypt, 2/446. 4. Majma' al-Anhur Sharh Multaqa al-Abhur, Book of Wills, Section on Wills of the Dhimmi, Dar Ihya al-Turath al-Arabi Beirut, 4/717. 5. Fatawa Hindiyyah, Chapter on Apostates, Noorani Kutub Khana Peshawar, 2/264.

फ़तावा रिज़विया, जिल्द 14 (14)

धर्म का अंतर भी विरासत को रोकता है, और इससे तात्पर्य इस्लाम और अविश्वास (कुफ़्र) के बीच का अंतर है।[1]

मृतक और वारिस के बीच धार्मिक मतभेद भी विरासत में बाधक है, और इससे तात्पर्य इस्लाम और कुफ़्र का अंतर है।

इसके अतिरिक्त, चाहे वह राफ़िज़ी हो या वहाबी या कोई भी कलमा पढ़ने वाला व्यक्ति, जो इस्लाम का दावा करने के बावजूद कुफ़्र (अविश्वास) का अक़ीदा (विश्वास) रखता है, वह दीन के इमामों के स्पष्ट विवरण के अनुसार, सभी काफ़िरों से भी बुरा काफ़िर यानी मुर्तद (धर्मत्यागी) के हुक्म में है। हिदाया, मुस्तफ़ाई प्रेस, अंतिम जिल्द, पृष्ठ 563, और दुर्रे मुख़्तार पृष्ठ 668, और आलमगीरी जिल्द 6, पृष्ठ 124 में है:

अपनी इच्छाओं (बिदअत) का पालन करने वाला व्यक्ति यदि कुफ़्र करता है, तो वह मुर्तद के समान है।[2]

गुमराह पंथ का व्यक्ति यदि कुफ़्र का अक़ीदा रखता है, तो वह मुर्तद के स्थान पर है।

ग़ुरर मतन दुरर, मिस्र संस्करण, जिल्द 2, पृष्ठ 436 में उल्लेख है:

इच्छाओं (बिदअत) वाला व्यक्ति यदि कुफ़्र करता है, तो वह मुर्तद की तरह है।[3]

यदि गुमराह पंथ वाले व्यक्ति को काफ़िर घोषित किया जाए, तो वह मुर्तद की तरह है।

मुल्तक़ा अल-अब्हुर और उसकी व्याख्या मजमा अल-अन्हुर, जिल्द 2, पृष्ठ 689 में है:

यदि उसकी अपनाई हुई बिदअत के कारण उसे काफ़िर माना जाए, तो वह मुर्तद की तरह है।[4]

यदि इसी गुमराह अक़ीदे के कारण उस पर कुफ़्र का हुक्म लगाया जाए, तो वह मुर्तद के समान है।

साथ ही, फ़तावा हिन्दिया जिल्द 2 पृष्ठ 126, और तरीक़ा मोहम्मदिया और उसकी व्याख्या हदीक़ा नदिया, मिस्र संस्करण जिल्द 1 पृष्ठ 207-208, और बुर्जंदी व्याख्या नुक़ाया जिल्द 4 पृष्ठ 20 में है:

मरे हुए लोगों के दुनिया में वापस आने के विश्वास के कारण राफ़िज़ियों को काफ़िर घोषित करना अनिवार्य है (...तक) और ये लोग इस्लाम धर्म से

अर्थात् राफ़िज़ियों को उनके कुफ़्र वाले अक़ीदों के कारण काफ़िर कहना अनिवार्य है। ये लोग इस्लाम धर्म से बाहर हैं, उनके हुक्म बिल्कुल

बाहर हैं, और उनके हुक्म मुर्तदों वाले ही हुक्म हैं; ऐसा ही ज़हीरिया में है।[5]	मुर्तदों वाले ही हुक्म हैं; फतावा ज़हीरिया में भी ऐसा ही है।

और मुर्तद मूल रूप से विरासत का पात्र नहीं है, न किसी मुसलमान से, न किसी काफ़िर से, यहाँ तक कि अपने ही धर्म के किसी मुर्तद से भी नहीं...

पादलेख (Footnotes): 1. तबयीन अल-हक़ाएक़, किताबुल फ़राइज़, अल-मतबा अल-कुबरा अल-अमीरिया, मिस्र 2/220। 2. फ़तावा हिन्दिया, आठवां अध्याय, ज़म्मी और हर्बी की वसीयत के बारे में, नूरानी कुतुब खाना पेशावर 6/130। 3. ग़ुरर अल-अहकाम मअ दुरर अल-हुक्काम, वसीयत की किताब, ज़म्मी की वसीयत का खंड, अहमद कामिल, मिस्र 2/446। 4. मजमा अल-अन्हुर शरह मुल्तक़ा अल-अब्हुर, वसीयत की किताब, ज़म्मी की वसीयत का खंड, दार इहया अत-तुराथ अल-अरबी बेरुत 4/717। 5. फ़तावा हिन्दिया, मुर्तदों का अध्याय, नूरानी कुतुब खाना पेशावर 2/264।

اختلاف الدین ایضاً یمنع الارث والمراد بہ مورث و وارث میں دینی اختلاف بھی مانع میراث ہے،

الاختلاف بین الاسلام والکفر - 1 اور اس سے مراد اسلام و کفر کا اختلاف ہے۔

بلکہ رافضی خواہ وہابی خواہ کوئی کلمہ گو جو باوصف ادعائے اسلام عقیدہ کفر رکھے وہ تو بتصریح ائمہ دین سب کافروں سے بدتر کافر یعنی مرتد کے حکم میں ہے۔ ہدایہ مطبع مصطفائی جلد اخیر صفحہ ۵۶۳ اور در مختار صفحہ ۶۶۸ اور عالمگیری جلد ۶ صفحہ ۱۲۴ میں ہے:

صاحب الھوی ان کان یکفر فھو بمنزلۃ المرتد۔ بد مذہب اگر عقیدہ کفریہ رکھتا ہو تو مرتد کی جگہ ہے۔ 2

غرر متن درر طبع مصر جلد ۲ ص ۴۳۶ میں ہے:

ذو ھوی ان کفر فکالمرتد۔ 3 بد مذہب اگر تکفیر کیا جائے تو مثل مرتد کے ہے۔

ملتقی الابحر اور اس کی شرح مجمع الانہر جلد ۲ صفحہ ۶۸۹ میں ہے:

ان حکم بکفرہ بما ارتکبہ من الھوی اگر اسی بد مذہبی کے سبب اس کے کفر کا حکم دیا جائے تو فکالمرتد۔ 4 وہ مرتد کی مثل ہے۔

نیز فتاوی ہندیہ جلد ۲ صفحہ ۱۲۶ اور طریقہ محمدیہ اور اس کی شرح حدیقہ ندیہ مطبع مصر جلد اول صفحہ ۲۰۷، ۲۰۸ اور بر جندی شرح نقایہ جلد ۴ صفحہ ۲۰ میں ہے:

یجب اکفار الروافض فی قولھم برجعۃ یعنی رافضیوں کو ان کے عقائد کفریہ کے باعث الاموات الی الدنیا (الی قولہ) وھؤلاء القوم کافر کہنا واجب ہے، یہ لوگ دین اسلام سے خارج

خارجون عن ملة الاسلام واحكامهم احكام المرتدين كذا فى الظهيرية۔ 5

ہیں ان کے احکام بعینہ مرتدین کے احکام ہیں، ایسا ہی فتاوی ظہیر یہ میں ہے۔

اور مرتد اصلاً صالح وراثت نہیں، مسلمان تو مسلمان کسی کافر حتیٰ کہ خود اپنے ہم مذہب مرتد کا

1 تبيين الحقائق كتاب الفرائض المطبعة الكبرى الاميريه مصر ٢ / ٢٢٠ 2 فتاوی ہندیہ الباب الثامن فى وصية الذمى والحربى نورانى كتب خانہ پشاور ۶ / ۱۳۰ 3 غرر الاحكام مع الدرر الحكام، كتاب الوصايا فصل وصايا الذمى احمد كامل الكائنة العلية مصر ٢ / ۴۴۶ 4 مجمع الانهر شرح ملتقى الابحر كتاب الوصايا بوصية الذمى دار احياء التراث العربي بيروت ۴ / ۷۱۷ 5 فتاوی ہندیہ باب المرتدين نورانى كتب خانہ پشاور ٢ / ٢۶۴

Fatawa Rizvia Volume 14

...inheritance can never reach him. In [Fatawa] Alamgiri, Volume 6, Page 455, it is stated: [Arabic]: The apostate does not inherit from a Muslim nor from an apostate like himself. Thus it is in Al-Muhit. (1) [Urdu]: An apostate shall not be the heir of any Muslim nor of an apostate like himself; it is similarly stated in Al-Muhit. (T) In Khazanat al-Muftiin, it is stated: [Arabic]: The apostate does not inherit from anyone, neither from a Muslim, nor from a Dhimmi (non-Muslim citizen), nor from an apostate like himself. (2) [Urdu]: An apostate shall not become the heir of anyone, neither a Muslim, nor a Dhimmi, nor of an apostate like himself. (T) This legal ruling applies to absolute Tabarrai Rafizis, even if they do not deny the necessities of religion except for Tabarra (cursing) and denial of the caliphate of the Shaykhayn (Abu Bakr and Umar) [may Allah be pleased with them]. [Arabic]: And the more cautious view among the theologians regarding them is that they are misguided dogs of the Hellfire, not disbelievers, and this is what we adopt. [Urdu]: In this, the more cautious view of the theologians is that they are misguided and dogs of Hellfire, not disbelievers, and this is our position. (T)

And the Rawafiz (Shiites) of this era are by no means merely Tabarrai; rather, they are generally deniers of the necessities of religion and by the consensus of Muslims, they are certainly and absolutely disbelieving apostates. To the extent that the noble scholars have explicitly stated that he who does not consider them disbelievers is himself a disbeliever. In addition to many infidel beliefs, their scholars, the ignorant, men, and women, young and old, are all caught by consensus in two explicit acts of disbelief (Kufr):

First Kufr: They claim the Great Quran is incomplete. Some say that Ameer al-Momineen Uthman Ghani Dhu al-Nurayn or other companions (Sahaba) of the Ahl al-Sunnah [may Allah be pleased with them] removed some Surahs from it; others say they changed some words. Some say that even if this deficiency and alteration is not proven for certain, it is definitely a possibility. And any person who believes in or considers possible any addition, deficiency, or alteration by human interference in any way in the Quran Majeed, is a disbelieving apostate by consensus, as he is explicitly belying the Great Quran. Allah Almighty says in Surah Al-Hijr: "Indeed, We have sent down the Dhikr (Quran) and surely, We will guard it." (3) [Urdu]: Indeed, We have sent down this Quran and indeed, most certainly, We Ourselves are its Guardian.

In Baizawi Sharif, printed in Lucknow, page 428, it is stated:

1. Fatawa Hindia, Kitab al-Faraiz, Chapter 6, regarding the inheritance of the people of disbelief etc., Noorani Kutub Khana Peshawar, 6/455.
2. Khazanat al-Muftiin, Kitab al-Faraiz, Manuscript 2/250.
3. The Holy Quran 15/9.

फ़तावा रज़विया जिल्द 14

...विरासत (तरका) भी उसे कभी नहीं पहुँच सकती। आलमगीरी जिल्द 6, पृष्ठ 455 में है:

[उर्दू]: धर्मत्यागी न तो किसी मुसलमान का और न ही अपने जैसे किसी धर्मत्यागी का वारिस होगा, ऐसा ही मुहीत में है। (त) खज़ानतुल मुफ़्तीइन में है: अरबी: धर्मत्यागी किसी का भी वारिस नहीं होता, न मुसलमान का, न ज़िम्मी का और न ही अपने जैसे किसी धर्मत्यागी का। (2) [उर्दू]: धर्मत्यागी किसी का भी वारिस नहीं बनेगा, न मुसलमान का, न ज़िम्मी का और न ही अपने जैसे किसी धर्मत्यागी का। (त) यह कानूनी फैसला उन पूर्ण तबर्रई राफ़ज़ियों के लिए है, भले ही वे केवल तबर्रा (गाली-गलौज) करते हों और शैख़ैन (अबू बक्र और उमर) रज़ियल्लाहु अन्हुमा की खिलाफत का इनकार करते हों, लेकिन धर्म की बुनियादी बातों (ज़रूरियात-ए-दीन) का इनकार न करते हों। अरबी: और उनके बारे में धर्मशास्त्रियों (मुतक़ल्लिमीन) का अधिक सतर्क मत यह है कि वे नरक के गुमराह कुत्ते हैं, काफिर नहीं, और हम इसी मार्ग को अपनाते हैं। [उर्दू]: इसमें सतर्क मुतक़ल्लिमीन का मत है कि वे गुमराह और जहन्नमी कुत्ते हैं, काफ़िर नहीं, और यही हमारा मसलक है। (त)

और इस ज़माने के रवाफ़िज़ (शिया) केवल तबर्रई नहीं हैं, बल्कि वे आम तौर पर धर्म की बुनियादी बातों के मुनकिर (इनकारी) हैं और मुसलमानों की सर्वसम्मति (इज्मा) से वे निश्चित रूप से काफ़िर और मुरतद (धर्मत्यागी) हैं। यहाँ तक कि विद्वानों ने स्पष्ट किया है कि जो उन्हें काफ़िर न समझे, वह स्वयं काफ़िर है। उनके कई कुफ़्र अक़ीदों के अलावा, दो स्पष्ट कुफ़्र ऐसे हैं जिनमें उनके विद्वान, अज्ञानी, पुरुष और महिलाएँ, छोटे और बड़े सभी सर्वसम्मति से फँसे हुए हैं:

पहला कुफ़्र: वे महान कुरान को अधूरा बताते हैं। कोई कहता है कि अमीरुल मोमिनीन उस्मान ग़नी ज़ुन्नूरैन या अन्य अहल-ए-सुन्नत के सहाबा (रज़ियल्लाहु अन्हुम) ने इसमें से कुछ सूरह घटा दीं, तो कोई कहता है कि इसमें से कुछ शब्द बदल दिए। कोई कहता है कि यह कमी और बदलाव भले ही निश्चित रूप से साबित न हो, फिर भी यह संभव है। और जो व्यक्ति कुरान मजीद में किसी भी तरह की वृद्धि, कमी या बदलाव का दावा करता है जिसमें मानवीय हस्तक्षेप का प्रवेश माना जाए या इसे संभव माना जाए, वह सर्वसम्मति से काफ़िर और मुरतद है क्योंकि वह स्पष्ट रूप से महान कुरान को झुठला रहा है। अल्लाह सुभानहु व तआला सूरह हिज्र में फरमाता है: "बेशक हमने ही यह नसीहत (कुरान) उतारी है और बेशक हम ही इसके निगहबान हैं।" (3) [उर्दू]: बेशक हमने यह कुरान उतारा और बेशक यक़ीनन हम खुद इसके निगहबान हैं।

बैज़ावी शरीफ़, लखनऊ संस्करण, पृष्ठ 428 में है:

1. फ़तावा हिन्दिया, किताबुल फ़राइज़, अध्याय 6, काफ़िरों की विरासत आदि, नूरानी कुतुब ख़ाना पेशावर, 6/455।
2. खज़ानतुल मुफ़्तीइन, किताबुल फ़राइज़, पांडुलिपि 2/250।
3. अल-कुरानुल करीम 15/9।

पृष्ठ 260 of 712

ترکہ بھی ہرگز اسے نہیں پہنچ سکتا۔ عالمگیری جلد ۶ ص ۴۵۵ میں ہے: المرتد لایرث من مسلم ولا من مرتد مثلہ کذا فی المحیط۔1 مرتد نہ کسی مسلمان اور نہ ہی اپنے جیسے مرتد کا وارث ہو گا، ایسے ہی محیط میں ہے۔ (ت) خزانہ المفتین میں ہے: المرتد لایرث من احد لامن المسلم ولا من الذمی ولا من مرتد مثلہ۔2 مرتد کسی کا بھی وارث نہ بنے گا نہ مسلمان نہ ذمی اور نہ ہی اپنے جیسے مرتد کا۔ (ت) یہ حکم فقہی مطلق تبرائی رافضیوں کا ہے اگرچہ تبرا و انکار خلافت شیخین رضی اللہ تعالٰی عنہما کے سوا ضروریات دین کا انکار نہ کرتے ہوں، والاحوط فیہ قول المتکلمین انھم ضلال من کلاب النار لاکفار و بہ ناخذ۔ اس میں محتاط متکلمین کا قول ہے کہ وہ گمراہ اور جہنمی کتے ہیں کافر نہیں، اور یہی ہمارا مسلک ہے (ت) اور روافض زمانہ تو ہر گز صرف تبرائی نہیں بلکہ یہ تبرائی علی العموم منکر ان ضروریات دین اور باجماع مسلمین یقینا قطعاً کفار مرتدین ہیں یہاں تک کہ علمائے کرام نے تصریح فرمائی کہ جو انھیں کافر نہ جانے خود کافر ہے، بہت عقائد کفریہ کے علاوہ دو کفر صریح میں ان کے عالم جاہل مرد عورت چھوٹے بڑے سب بالاتفاق گرفتار ہیں: کفر اول: قرآن عظیم کو ناقص بتاتے ہیں، کوئی کہتا ہے اس میں سے کچھ سورتیں امیر المومنین عثمان غنی ذوالنورین یا دیگر صحابہ اہلسنت رضی اللہ تعالٰی عنہم نے گھٹا دیں، کوئی کہتا ہے اس میں سے کچھ لفظ بدل دئے، کوئی کہتا ہے یہ نقص و تبدیل اگرچہ یقینا ثابت نہیں محتمل ضرور ہے اور جو شخص قرآن مجید میں زیادت یا نقص یا تبدیل کسی طرح کے تصرف بشری کا دخل مانے یا اسے محتمل جانے بالا جماع کافر مرتد ہے کہ صراحتہ قرآن عظیم کی تکذیب کر رہا ہے۔ اللہ عزوجل سورہ حجر میں فرماتا ہے: " اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَاِنَّا لَهٗ لَحٰفِظُوْنَ۝۹ "۔3 بیشک ہم نے اتارا یہ قرآن اور بیشک بالیقین ہم خود اس کے نگہبان ہیں۔ بیضاوی شریف مطبع لکھنؤ صفحہ

۴۲۸ میں ہے: 1 فتاوىٰ ہندیہ کتاب الفرائض الباب السادس فی میراث اہل الکفر الخ نورانی کتب خانہ پشاور ۶ / ۴۵۵ 2 خزانۃ المفتین کتاب الفرائض قلمی ۲ / ۲۵۰ 3 القرآن الکریم ۱۵ / ۹

Fatawa Rizvia, Volume 14

- (Those who) protect it from alteration, addition, and omission. (T)

In Jalalayn Sharif, it is written: - (We are) protectors of it from substitution, alteration, addition, and omission. That is, Almighty Allah says, "We ourselves are its guardians against anyone changing it, overturning it, adding to it, or reducing it."

In Jamal, printed in Egypt, Volume 3, page 561, it is written: - Unlike other revealed books in which alteration and substitution found a way, the Quran is protected from that. No one from among all creation, humans and jinn, has the power to add or remove even a single letter or word from it.

Allah Almighty says in Surah Ha-Meem As-Sajdah: - "And indeed, it is a mighty Book. Falsehood cannot approach it from before it or from behind it; [it is] a revelation from a [Lord who is] Wise and Praiseworthy."

In Tafsir Ma'alim ut-Tanzil, printed in Bombay, Volume 4, page 35, it is written: - Qatada and Suddi said that "falsehood" refers to Satan, who cannot change, add to, or subtract anything from the Quran. Az-Zajjaj said it means it is protected from any increase or decrease.

Footnotes: 1: Anwar ut-Tanzil, known as Al-Baydawi, under the verse 'Indeed, We have sent down the Reminder...', Mujtabai Press, Delhi, 2/300. 2: Tafsir al-Jalalayn, under the verse 'Indeed, We have sent down the Reminder...', Asah al-Matabi, Delhi, p. 211. 3: Al-Futuhat al-Ilahiyyah, under the verse 'Indeed, We have sent down the Reminder...', Mustafa al-Babi, Egypt, 2/539. 4: Al-Quran al-Karim, 41/41 and 42.

फ़तावा रज़विया, खंड 14

• (वे जो) इसे परिवर्तन, वृद्धि और कमी से बचाने वाले हैं। (त)

जलालैन शरीफ़ में है: - (हम) इसे बदलाव, हेरफेर, वृद्धि और कमी से बचाने वाले हैं। यानी अल्लाह तआला फरमाता है, "हम खुद इसके संरक्षक हैं ताकि कोई इसे बदल न दे, उलट-पुलट न कर दे या इसमें कुछ बढ़ा या घटा न दे।"

जमल मिस्र मुद्रण, खंड 3, पृष्ठ 561 में है: - अन्य आसमानी किताबों के विपरीत जिनमें हेरफेर और बदलाव ने जगह पाई, कुरान उससे सुरक्षित है। तमाम मखलूक, जिन्न और इंसान में से किसी की भी मजाल नहीं कि इसमें एक शब्द या एक अक्षर भी बढ़ा या कम कर दे।

अल्लाह तआला सूरा हाम-मीम अस-सजदा में फरमाता है: - "और निस्संदेह, यह एक सम्मानित किताब है। इसमें असत्य का प्रवेश न इसके सामने से हो सकता है और न इसके पीछे से; यह उस हिकमत वाले (सर्वज्ञानी) की ओर से उतारा हुआ है जो प्रशंसा के योग्य है।"

तफ़सीर मआलिम उत-तन्ज़ील, बंबई मुद्रण, खंड 4, पृष्ठ 35 में है: - मुफ़स्सिर कतादा और सुद्दी ने कहा कि 'बातिल' (असत्य) से मुराद शैतान है, वह कुरान में कुछ भी घटा-बढ़ा या बदल नहीं सकता। ज़ज्जाज ने कहा कि इसका अर्थ यह है कि कुरान वृद्धि और कमी से सुरक्षित है।

फुटनोट: 1: अनवार उत-तन्ज़ील, जिसे अल-बज़ावी के नाम से जाना जाता है, आयत 'बेशक हमने ही ज़िक्र उतारा है...' के तहत, मुजतबाई प्रेस, दिल्ली, 2/300। 2: तफ़सीर अल-जलालैन, आयत 'बेशक हमने ही ज़िक्र उतारा है...' के तहत, अस्ह अल-मताबे, दिल्ली, पृष्ठ 211। 3: अल-फ़ुतूहात अल-इलाहिय्याह, आयत 'बेशक हमने ही ज़िक्र उतारा है...' के तहत, मुस्तफ़ा अल-बाबी, मिस्र, 2/539। 4: अल-कुरान अल-करीम, 41/41 और 42।

पृष्ठ 261 / 712

فتاوٰی رضویہ ، جلد چہار دہم (۱۴)

• لحفظون ای من التحریف والزیادۃ والنقص۔ 1 | تبدیل و تحریف اور کمی بیشی سے حفاظت کرنے والے ہیں۔ (ت)

جلالین شریف میں ہے: - لحفظون من التبدیل والتحریف والزیادۃ والنقص۔ 2 | یعنی حق تعالٰی فرماتا ہے ہم خود اس کے نگہبان ہیں اُس سے کہ کوئی اُسے بدل دے یا الٹ پلٹ کر دے یا کچھ بڑھا دے یا گھٹا دے۔

جمل مطبع مصر جلد ۳ ص ۵۶۱ میں ہے: - بخلاف سائر الکتب المنزلۃ فقد دخل فیھا التحریف والتبدیل بخلاف القران فانہ محفوظ عن ذلك لا یقدر احد من جمیع الخلق الانس والجن ان یزید فیہ او ینقص منہ حرفا واحدا او کلمۃ واحدۃ۔ 3 | یعنی بخلاف اور کتب آسمانی کے کہ اُن میں تحریف و تبدیل نے دخل پایا۔ اور قرآن اس سے محفوظ ہے، تمام مخلوق جن و انس کسی کی جان نہیں کہ اُس میں ایک لفظ یا ایک حرف بڑھا دیں یا کم کر دیں۔

اللہ تعالٰی سورہ حم السجدہ میں فرماتا ہے: - "وَ اِنَّهٗ لَكِتٰبٌ عَزِیْزٌۙ(۴۱) لَّا یَاْتِیْهِ الْبَاطِلُ مِنْۢ بَیْنِ یَدَیْهِ وَ لَا مِنْ خَلْفِهٖؕ تَنْزِیْلٌ مِّنْ حَكِیْمٍ حَمِیْدٍؕ(۴۲)"۔ 4 | بیشک یہ قرآن شریف معزز کتاب ہے باطل کو اس کی طرف اصلاً راہ نہیں، نہ سامنے سے نہ پیچھے سے یہ اتارا ہوا ہے حکمت والے سراہے ہوئے کا۔

تفسیر معالم التنزیل شریف مطبوعہ بمبئی جلد ۴ ص ۳۵ میں ہے: - قال قتادۃ والسدي الباطل ھو الشیطان لا یستطیع ان یغیر او یزید فیہ او ینقص منہ قال الزجاج معناہ انہ محفوظ من | یعنی قتادہ و سدی مفسرین نے کہا باطل سے شیطان ہے قرآن میں کچھ گھٹا بڑھا بدل نہیں سکتا۔ زجاج نے کہا باطل کہ زیادت و نقصان ہیں قرآن ان سے محفوظ

حواشی: 1: انوار التنزیل المعروف بالبیضاوی تحت آیۃ انا نحن نزلنا الذکر الخ مطبع مجتبائی دہلی ۲/ ۳۰۰ 2: تفسیر جلالین تحت آیۃ انا نحن نزلنا الذکر الخ اصح المطابع دہلی ص ۲۱۱ 3: الفتوحات الالہیہ تحت آیۃ انا نحن نزلنا الذکر الخ مصطفی البابی مصر ۲/ ۵۳۹ 4: القرآن الکریم ۴۱/ ۴۱ و ۴۲

Fatawa Razawiyya, Volume 14 (14)

[Table Header] [Arabic]: "...that anything should be decreased from it, then falsehood would come to it from before it, or anything should be increased in it, then falsehood would come to it from behind it. And in this sense, falsehood means addition and subtraction." 1 | [Urdu]: "...it is such that if something were to decrease, falsehood would come from the front. If it were to increase, then from behind. And this book is protected from falsehood in every way."

[Citation] In 'Kashf al-Asrar' by the great Imam Sheikh Abdul Aziz Bukhari, a commentary on 'Usul' by Imam Humam Fakhr al-Islam Bazdawi, printed in Constantinople, Vol. 3, pp. 88 and 89, it is stated:

[Table Body] [Arabic]: "Abrogation of both the recitation and the ruling (of a verse) was permissible during the life of the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him). However, after his passing, it is not permissible. Some Rafidis and heretics, who hide behind the appearance of Islam while intending its corruption, said: 'This is also permissible after his passing.' They claimed that in the Quran there were verses regarding the Imamate of Ali and the virtues of the People of the House (Ahl al-Bayt), but the Companions concealed them, so they did not remain after the effacement of their era. The proof of the falsehood of this statement is the word of Allah Almighty: 'Indeed, it is We who sent down the Dhikr [i.e., the Qur'an] and indeed, We will be its guardian.' [15:9]. Thus it is in 'Usul al-Fiqh' by Shams al-A'immah, summarized." 2 | [Urdu]: "The abrogation of both the recitation and the ruling of anything from the Great Quran was permissible during the era of the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him). It is not possible after his sacred passing. Some people, who are Rafidis and sheer heretics, outwardly take the name of being Muslims to cover themselves, but in reality, their goal is to destroy Islam. They say that this (abrogation) is also possible after his passing. They prattle that there were some verses in the Quran about the Imamate of Mawla Ali and the virtues of the Ahl al-Bayt which the Companions concealed, so when that era passed, they did not remain. The proof for the falsehood of this saying is the decree of the Great Quran itself: 'Indeed, We have sent down this Quran and We Ourselves are its guardians.' Similarly, it is in Imam Shams al-A'immah's book 'Usul al-Fiqh'."

[Citation] Imam Qadi Iyad, in 'al-Shifa al-Sharif' (Siddiqi Press, p. 346), after mentioning many certain, consensus-based acts of disbelief (kufr), states:

[Table Footer] [Arabic]: "And likewise, whoever rejects the Quran or a letter from it, or changes anything in it..." | [Urdu]: "Meaning, in the same way, he is also definitely and by consensus a disbeliever who rejects the Great Quran or any letter of it, or from it..."

[Footnotes] 1 Ma'alim al-Tanzil, on the margin of al-Khazin, under the verse: 'Indeed, it is a noble Book. Falsehood cannot approach it...' etc. (Mustafa al-Babi, Egypt, 2/113) 2 Kashf al-Asrar 'an Usul al-Bazdawi, Chapter: Detailing the Abrogated, Dar al-Kitab al-Arabi, Beirut, 3/88-89

फ़तावा रज़विया, जिल्द 14 (१४)

[तालिका हेडर] [अरबी]: "...कि उसमें से कुछ कम हो जाए, तो उसके सामने से बातिल आ जाए, या उसमें कुछ बढ़ जाए, तो उसके पीछे से बातिल आ जाए। और इस अर्थ में बातिल का मतलब कमी और बेशी है।" १ | [उर्दू]: "...है, कुछ कम हो जाए तो बातिल सामने से आए। बढ़ जाए तो पीछे से। और यह किताब हर तरह से बातिल से महफूज़ (सुरक्षित) है।"

[उद्धरण] इमाम अजल्ल शेख अब्दुल अज़ीज़ बुखारी की 'कश्फ़ुल असरार', जो इमाम हुमाम फ़ख्रुल इस्लाम बज़दवी की 'उसूल' की शरह (व्याख्या) है, मत्तबुआ कुस्तुंतुनिया जिल्द ३, सफहा ८८ और ८९ में है:

[तालिका बॉडी] [अरबी]: "कुरान के किसी हिस्से की तिलावत और हुक्म दोनों का मंसूख (रद्द) होना नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के जीवन काल में जायज़ था। लेकिन उनके विसाल (देहांत) के बाद यह जायज़ नहीं है। कुछ राफ़िज़ी और मुलहिद (नास्तिक), जो इस्लाम का दिखावा करके छिपते हैं जबकि उनका इरादा इसे भ्रष्ट करना है, कहते हैं: 'यह उनके विसाल के बाद भी जायज़ है।' उन्होंने दावा किया कि कुरान में मौला अली की इमामत और अहले बैत की फ़ज़ीलत के बारे में आयतें थीं जिन्हें सहाबा ने छुपा लिया, इसलिए वे उनके दौर के मिट जाने के बाद बाकी नहीं रहीं। इस कथन के बातिल (झूठा) होने की दलील अल्लाह तआला का यह कौल है: 'बेशक हमने ही इस ज़िक्र (कुरान) को उतारा है और हम ही इसके निगेहबान हैं।' [१५:९]। इसी तरह शम्सुल अइम्मा की किताब 'उसूलुल फिक्ह' में संक्षेप में दिया गया है।" २ | [उर्दू]: "क़ुरान ए अज़ीम से किसी चीज़ की तिलावत व हुक्म दोनों का मन्सूख़ होना ज़माना-ए-नबवी सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम में जायज़ था, बाद वफ़ात-ए-अकदस मुमकिन नहीं। बाज़ वह लोग कि राफ़िज़ी और नरे ज़न्दीक़ हैं बज़ाहिर मुसल्मानी का नाम ले कर अपना पर्दा ढांकते हैं और हक़ीक़तन उन्हें इस्लाम को तबाह करना मक़सूद है, वह कहते हैं कि यह बाद वफ़ात वाला भी मुमकिन है, वह बकते हैं कि क़ुरान में कुछ आयतें इमामत-ए-मौला अली और फ़ज़ाइल-ए-अहले बैत में थीं कि सहाबा ने छुपा डालीं जब वह ज़माना मिट गया बाक़ी न रहीं और इस क़ौल के बुतलान पर दलील ख़ुद क़ुरान-ए-अज़ीम का इर्शाद है कि बेशक हम ने उतारा यह क़ुरान और हम ख़ुद उस के निगहबान हैं। ऐसा ही इमाम शम्सुल अइम्मा की किताब 'उसूलुल फ़िक्ह' में है।"

[उद्धरण] इमाम क़ाज़ी अयाज़ 'शिफ़ा शरीफ़' (मतबा सिद्दीक़ी, सफहा ३४६) में बहुत से यक़ीनी इजमाई कुफ़्र बयान करके फरमाते हैं:

[तालिका फुटर] [अरबी]: "और इसी तरह जो क़ुरान का या उसके किसी हर्फ(अक्षर) का इंकार करे या उसमें से कुछ बदल दे..." | [उर्दू]: "यानी इसी तरह वह भी क़तअन इजमाअन काफ़िर है जो क़ुरान ए अज़ीम या उस के किसी हर्फ का इंकार करे या उस में से..."

[पाद टिप्पणियाँ] १ मालिम अल-तन्ज़ील, अल-खाज़िन के हाशिये पर, आयत के नीचे: 'बेशक यह एक इज़्ज़त वाली किताब है। बातिल इसके पास नहीं आ सकता...' आदि। (मुस्तफा अल-बाबी, मिस्र, २/११३) २ कश्फ़ुल असरार अन उसूलुल बज़दवी, बाब: तफ़सील अल-मंसूख, दारुल किताबुल अरबी, बेरूत, ३/८८-८९

सफहा २६२ (७१२ का)

فتاویٰ رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

ان ینقص منه فیأتیه الباطل من بین یدیه او یزاد فیه فیأتیه الباطل من خلفه وعلی هذا المعنی الباطل الزیادة والنقصان۔1^۸ | ہے، کچھ کم ہو جائے تو باطل سامنے سے آئے۔ بڑھ جائے تو پس پشت سے۔ اور یہ کتاب ہر طرح باطل سے محفوظ ہے۔

کشف الاسرار امام اجل شیخ عبدالعزیز بخاری شرح اصول امام ہمام فخر الاسلام بزدوی مطبوع قسطنطنیہ جلد ۳ ص ۸۸ و ۸۹ میں ہے:

کان نسخ التلاوة والحکم جمیعاً جائزاً فی حیاة النبی صلی اللہ تعالی علیه وسلم فاما بعد وفاته فلا یجوز قال بعض الرافضة والملحدة ممن یتستر باظهار الاسلام وهو قاصد الی افساده، هذا جائز بعد وفاته ایضاً و زعموا ان فی القرآن کانت أیت فی امامة علی وفی فضائل اهل البیت فکتمها الصحابة فلم تبق باندراس زمانهم، والدلیل علی بطلان هذا القول قوله تعالیٰ "إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحٰفِظُونَ" ، کذا فی اصول الفقه لشمس الائمة ملتقطاً۔2^۸ | قرآن عظیم سے کسی چیز کی تلاوت و حکم دونوں کا منسوخ ہونا زمانہ نبوی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم میں جائز تھا، بعد وفات اقدس ممکن نہیں، بعض وہ لوگ کہ رافضی اور نرے زندیق ہیں بظاہر مسلمانی کا نام لے کر اپنا پردہ ڈھانکتے ہیں اور حقیقۃً انہیں اسلام کو تباہ کرنا مقصود ہے، وہ کہتے ہیں کہ یہ بعد وفات والا بھی ممکن ہے، وہ بکتے ہیں کہ قرآن میں کچھ آیتیں امامت مولا علی اور فضائل اہل بیت میں تھیں کہ صحابہ نے چھپا ڈالیں جب وہ زمانہ مٹ گیا باقی نہ رہیں اور اس قول کے بطلان پر دلیل خود قرآن عظیم کا ارشاد ہے کہ بیشک ہم نے اتارا یہ قرآن اور ہم خود اس کے نگہبان ہیں۔ ایسا ہی امام شمس الائمہ کی کتاب اصول الفقہ میں ہے۔

امام قاضی عیاض شفا شریف مطبع صدیقی ص ۳۴۶ میں بہت سے یقینی اجماعی کفر بیان کر کے فرماتے ہیں:

وکذلك ومن انکر القرآن او حرفا منه اور غیر شیئا منه | یعنی اسی طرح وہ بھی قطعاً اجماعاً کافر ہے جو قرآن عظیم یا اس کے کسی حرف کا انکار کرے یا اُس میں سے

1 معالم التنزیل علی هامش الخازن تحت آیة انه لکتاب عزیز لا یأتیه الخ (مصطفی البابی مصر ۲/ ۱۱۳) 2 کشف الاسرار عن اصول البزدوی باب تفصیل المنسوخ دار الکتاب العربی بیروت ۳/ ۸۸-۸۹

"Or added to it." — meaning if someone changes something or claims there was more in the Quran than what is currently present. In 'Fawatih al-Rahmut Sharh Musallam al-Thubut', Lucknow edition, page 461, it is stated: "Know that I saw in 'Majma' al-Bayan', a Shia exegesis, that some of them believe that the Quran—God forbid—was more extensive than this written and recited version. They claim it was lost due to the shortcoming of the Sahaba who compiled the Quran—God forbid. The author of that exegesis did not adopt this view. Whoever holds this view is a Kafir (disbeliever) because of denying a fundamental necessity of religion." This means: I saw in the exegesis 'Majma' al-Bayan' by Tabarsi the Rafidi that in the religion of some Rafidis, the Great Quran—Allah forbid—contained more than what is currently present. They claim that due to the negligence of the Companions who collected the Quran—may Allah protect us—it was lost. This commentator did not adopt this saying. Whoever believes in this is a disbeliever as he denies the essentials of religion.

Second disbelief: Their claim that our master, the Leader of the Believers, Mawla Ali (may Allah ennoble his face), and other pure Imams (may Allah be pleased with them all) are superior to the noble previous Prophets (peace and blessings be upon them). Anyone who says a non-prophet is superior to a prophet is a disbeliever and irreligious by the consensus of Muslims. In 'Ash-Shifa Sharif', page 365, regarding these consensus-based disbeliefs, it is mentioned: "And likewise, we definitively judge as disbelievers the extremist Rafidis for their saying that the Imams are superior to the Prophets." — And in the same way, we know for certain that those extremist Rafidis who call Imams superior to Prophets are disbelievers.

The great Imam Nawawi in the book 'Al-Rawdah', then Imam Ibn Hajar Makki in 'I'lam bi-Qawatih al-Islam', Egypt edition page 48, quote and endorse the words of 'Shifa'. Mulla Ali Qari in 'Sharh Shifa', Istanbul edition Vol 2 page 526, says: "This is explicit disbelief" (This is open disbelief). In 'Minah al-Rawd al-Azhar Sharh Fiqh al-Akbar', Hanafi edition page 146, it says: "What is narrated from some Karramites about the permissibility of a Saint (Wali) being superior to a Prophet is disbelief, misguidance, and atheism." — That which has been reported from some Karramites that it is permissible for a saint to surpass a Prophet in rank is disbelief, misguidance, irreligiousness, and atheism.

1 Al-Shifa bi-Ta'rif Huquq al-Mustafa, chapter explaining what is from the statements, Al-Matba'at al-Sharikat al-Sahafiya, 2/474. 2 Fawatih al-Rahmut bi-Dhayl al-Mustasfa, issue of every Mujtahid in the issue of Ijtihad etc., Manshurat al-Sharif al-Radi, Qom, Iran 2/388. 3 Al-Shifa bi-Ta'rif Huquq al-Mustafa, chapter explaining what is from the statements, 2/475. 4 Sharh al-Shifa, Mulla Ali Qari, chapter explaining what is from the statements, Dar al-Fikr, Beirut, 4/519.

"या उसमें बढ़ा दिया।" — यानी, कुछ बदले या कुरान में इस मौजूदा में कुछ ज़्यादा बताए। 'फ़वातिह अर-रहमूत शरह मुसल्लम अत्-थुबूत', लखनऊ संस्करण, पृष्ठ 461 में है: "जान लें कि मैंने शियाओं की तफ़्सीर 'मज्मअ अल-बयान' में देखा कि उनके कुछ लोगों का मानना है कि कुरान—अल्लाह की पनाह—इस लिखित और पढ़े जाने वाले संस्करण से अधिक था। वे दावा करते हैं कि यह उन सहाबा की कमी के कारण खो गया जिन्होंने कुरान को जमा किया था—अल्लाह की पनाह। उस तफ़्सीर के लेखक ने इस विचार को नहीं चुना। जो कोई भी यह बात कहता है, वह काफ़िर है क्योंकि वह धर्म की अनिवार्यताओं का खंडन कर रहा है।" यानी: मैंने तबरसी राफ़िज़ी की तफ़्सीर 'मज्मअ अल-बयान' में देखा कि कुछ राफ़िज़ियों के मज़हब में कुरान अज़ीम—मआज़ अल्लाह—इस क़दर मौजूद से ज़्यादा था, जिन सहाबा ने कुरान जमा किया—अयाज़न बिल्लाह—उनके क़ुसूर से जाता रहा। इस मुफ़स्सिर ने यह क़ौल इख़्तियार न किया, जो इसका क़ायल हो वह काफ़िर है कि ज़रूरियात-ए-दीन का मुनकिर है।

दूसरा कुफ़्र: उनका हमारे आका, अमीरुल मोमिनीन मौला अली (कर्रमल्लाहु वज्हहुल करीम) और अन्य पाक इमामों (अल्लाह उन सब से राज़ी हो) को पिछले महान नबियों (उन पर दुरूद ओ सलाम हो) से अफ़ज़ल (बेहतर) बताना। जो किसी ग़ैर-नबी को नबी से अफ़ज़ल कहे, वह मुसलमानों की सर्वसम्मति (इज्मा) से काफ़िर और बेदीन है। 'शिफ़ा शरीफ़' पृष्ठ 365 में इन्हीं इज्माई कुफ़्रों के बयान में है: "और इसी तरह हम निश्चित रूप से उन कट्टरपंथी राफ़िज़ियों को काफ़िर मानते हैं जो कहते हैं कि इमाम नबियों से अफ़ज़ल हैं।" — और इसी तरह हम यक़ीनी काफ़िर जानते हैं उन ग़ाली राफ़िज़ियों को जो आइम्मा को अम्बिया से अफ़ज़ल बताते हैं।

इमाम अजल नववी अपनी किताब 'अर-रौज़ा' में, फिर इमाम इब्न हजर मक्की 'इलाम बि-क़वातेह अल-इस्लाम', मिस्र संस्करण पृष्ठ 48 में शिफ़ा की इबारत नक़ल करते और उसे बरक़रार रखते हैं। मुल्ला अली क़ारी 'शरह शिफ़ा', इस्तांबुल संस्करण जिल्द 2 पृष्ठ 526 में फ़रमाते हैं: "यह खुला कुफ़्र है" (Yeh khula kufr hai)। 'मिनह अर-रौज़ अल-अज़हर शरह फ़िक़्ह-ए-अकबर', हनफ़ी संस्करण पृष्ठ 146 में है: "कर्रामिया के कुछ लोगों से जो रिवायत है कि वली का नबी से अफ़ज़ल होना जायज़ है, वह कुफ़्र, गुमराही और बेदीनी है।" — वह जो बाज़ कर्रामिया से मन्क़ूल हुआ कि जायज़ है कि वली नबी से मर्तबे में बढ़ जाए, यह कुफ़्र ओ ज़लालत ओ बेदीनी ओ इल्हाद है।

1 अश्-शिफ़ा बि-तारीफ़ हुक़ूक़ अल-मुस्तफ़ा, बाब: मक़ालात के बयान में, अल-मतबाअत अश्-शर्कत अस-सहाफ़िया, 2/474. 2 फ़वातिह अर-रहमूत बि-ज़ैल अल-मुस्तसफ़ा, मसला: हर मुजतहिद इज्तिहाद के मसले में, मंशूरात अश्-शरीफ़ अर-रज़ी, क़ुम, ईरान 2/388. 3 अश्-शिफ़ा बि-तारीफ़ हुक़ूक़ अल-मुस्तफ़ा, बाब: मक़ालात के बयान में, 2/475. 4 शरह अश्-शिफ़ा, मुल्ला अली क़ारी, बाब: मक़ालात के बयान में, दार अल-फ़िक्र, बैरुत, 4/519.

او زاد فیہ ۔ کچھ بدلے یا قرآن میں اس موجودہ میں کچھ زیادہ بتائے۔ فواتح الرحموت شرح مسلم الثبوت مطبع لکھنو ص ۴۶۱ میں ہے: اعلم انی رأیت فی مجمع البیان تفسیر الشیعة انه ذهب بعض اصحابهم الی ان القرآن العیاذ بالله کان زائداً علی هذا المکتوب المقروء قد ذهب بتقصیر من الصحابة الجامعین العیاذ بالله لم یختر صاحب ذلك التفسیر هذا القول فمن قال بهذا القول فهو کافر لانکاره الضروری۔ یعنی میں نے طبرسی رافضی کی تفسیر مجمع البیان میں دیکھا کہ بعض رافضیوں کے مذہب میں قرآن عظیم معاذ اللہ اس قدر موجود سے زائد تھا جن صحابہ نے قرآن جمع کیا عیاذاً باللہ ان کے قصور سے جاتا رہا اس مفسر نے یہ قول اختیار نہ کیا، جو اس کا قائل ہو کافر ہے کہ ضروریات دین کا منکر ہے۔

کفر دوم: ان کا ہر تنفس سیدنا امیر المومنین مولٰی علی کرم اللہ وجہہ الکریم و دیگر ائمہ طاہرین رضوان اللہ تعالٰی علیہم اجمعین کو حضرات عالیات انبیائے سابقین علیہم الصلوٰۃ والتحیات سے افضل بتاتا ہے اور جو کسی غیر نبی کو نبی سے افضل کہے باجماع مسلمین کافر بے دین ہے۔ شفاء شریف صفحہ ۳۶۵ میں انہی اجماعی کفروں کے بیان میں ہے: وکذالك نقطع بتکفیر غلاة الرافضة فی قولهم ان الائمة افضل من الانبیاء۔ اور اسی طرح ہم یقینی کافر جانتے ہیں ان غالی رافضیوں کو جو ائمہ کو انبیاء سے افضل بتاتے ہیں۔

امام اجل نووی کتاب الروضہ پھر امام ابن حجر مکی اعلام بقواطع الاسلام مطبع مصر صفحہ ۴۸ میں کلام شفا نقل فرماتے اور مقرر رکھتے ہیں، ملا علی قاری شرح شفا مطبوعہ قسطنطنیہ جلد ۲ صفحہ ۵۲۶ میں فرماتے ہیں: ھٰذا کفر صریح (یہ کھلا کفر ہے)۔ منح الروض الازہر شرح فقہ اکبر مطبع حنفی ص ۱۴۶ میں ہے: ما نقل عن بعض الکرامیة من جواز کون الولی افضل من النبی کفر

وضلالة والحاد۔ وہ جو بعض کرامیہ سے منقول ہوا کہ جائز ہے کہ ولی نبی سے مرتبے میں بڑھ جائے یہ کفر و ضلالت و بے دینی و الحاد ہے۔

---

1 الشفاء بتعریف حقوق المصطفی فصل فی بیان ماھو من مقالات المطبعة الشرکة الصحافیة ۲/ ۴۷۴

2 فواتح الرحموت بذیل المستصفی مسئله کل مجتهد فی المسئلة الا جتهاد الخ منشورات الشریف الرضی قم ایران ۲/ ۳۸۸ 3 الشفاء بتعریف حقوق المصطفی فصل فی بیان ماھو من مقالات ۲/ ۴۷۵

4 شرح الشفاء ملا علی قاری فصل فی بیان ماھو من المقالات دارالفکر بیروت ۴/ ۵۱۹

Fatawa Razawiyya (Volume 14)

Word	Meaning
Ignorance (Jahalah)[1]	It is ignorance.

In Sharh Maqasid, printed in Constantinople, Vol. 2, p. 305, and Al-Tariqa al-Muhammadiyya by Allama Birgivi (manuscript at the end of Chapter 1, Section 2), it is stated:

Arabic Text	Urdu Translation
"The wording is that consensus (Ijma) is established that Prophets are superior to Saints (Awliya)."[2]	Indeed, the consensus of Muslims is established that the noble Prophets (peace and blessings be upon them) are superior to the great Saints.

In Al-Hadiqa al-Nadiyya, commentary on Al-Tariqa al-Muhammadiyya, printed in Egypt, Vol. 1, p. 215, it is stated:

Arabic Text	Urdu Translation
"Preferring someone over a Prophet is equivalent to preferring them over all Prophets."[3]	To claim that a non-prophet is superior to even one Prophet is like claiming they are superior to all Prophets.

In Sharh Aqaid al-Nasafi, old edition, p. 65, and subsequently in Al-Tariqa al-Muhammadiyya and Al-Hadiqa al-Nadiyya, p. 215, it is stated:

Arabic Text	Urdu Translation
"The wording in both is: (Preferring a Saint over a Prophet), whether he is a Messenger or not, is primarily infidelity (kufr) and misguidance. And why should it not be so, for it involves belittling the Prophet in comparison to the Saint and violates the consensus, as Muslims have reached a consensus on the superiority of Prophets over Saints... (briefly)."[4]	To claim that a saint is superior to any Prophet, whether he is a Messenger or not, is infidelity and misguidance. And why shouldn't it be, for it implies the degradation of the Prophet relative to the saint and rejection of consensus, whereas all people of Islam have reached a consensus on the superiority of the Prophet over the saint... etc. (summarized).

In Irshad al-Sari Sharh Sahih Bukhari, Vol. 1, p. 78, it is stated:

Arabic Text	Urdu Translation
"The Prophet is superior to the Saint, and this is a definitive matter. Whoever speaks contrary to this is an infidel (kafir), because this is known from the religion by necessity."[5]	The Prophet is superior to the saint, and this is a certain matter. One who speaks contrary to this is an infidel, as this is among the essentials of the religion.

Footnotes: 1. Minah al-Rawd al-Azhar Sharh al-Fiqh al-Akbar, Bab al-Wali la yablughu darajat al-Nabi, Mustafa al-Babi Egypt, p. 121. 2. Al-Tariqa al-Muhammadiyya, 'Indeed the Saint does not reach the rank of the Prophet', Maktaba Hanafiyya Quetta, 1/84. 3. Al-Hadiqa al-Nadiyya Sharh al-Tariqa al-Muhammadiyya, 'And belittling the Sharia is infidelity', Maktaba Nooria Razawiyya Faisalabad, 1/315. 4. Al-Hadiqa al-Nadiyya Sharh al-Tariqa al-Muhammadiyya, 'And belittling the Sharia is infidelity', Maktaba Nooria Razawiyya Faisalabad, 1/316. 5. Irshad al-Sari Kitab al-Ilm, 'Chapter on what is desirable for a scholar...', Dar al-Kutub al-Arabi Beirut, 1/214.

फ़तावा रज़विया (जिल्द 14)

शब्द अर्थ

जहालत (अज्ञानता)[1] यह अज्ञानता है।

शर्ह मक़ासिद, कुस्तुनतुनिया (इस्तांबुल) मुद्रित, खंड 2, पृष्ठ 305, और अल्लामा बिरगिवी की तरीक़ा मुहम्मदिया (पांडुलिपि के अध्याय 1 के अंत में, दूसरे अनुभाग में) में है:

अरबी इबारत	उर्दू अनुवाद
"शब्द यह हैं कि इस बात पर इजमा (सहमति) स्थापित है कि अंबिया (नबी), औलिया (संतों) से श्रेष्ठ हैं।"[2]	वास्तव में, मुसलमानों का इजमा इस बात पर कायम है कि नबी ए करम अलैहिमुस्सलाम, बड़े औलिया से श्रेष्ठ हैं।

हदीक़ा नदिय्या शर्ह तरीक़ा मुहम्मदिया, मिस्र मुद्रित, खंड 1, पृष्ठ 215 में है:

अरबी इबारत	उर्दू अनुवाद
"किसी नबी पर फ़ज़ीलत (श्रेष्ठता) देना, तमाम नबियों पर फ़ज़ीलत देना है।"[3]	किसी गैर-नबी को एक नबी से श्रेष्ठ कहना, उसे तमाम नबियों से श्रेष्ठ बताना है।

शर्ह अकाइद नसफी, पुराना संस्करण पृष्ठ 65, फिर तरीक़ा मुहम्मदिया और हदीक़ा नदिय्या पृष्ठ 215 में है:

अरबी इबारत	उर्दू अनुवाद
"दोनों के शब्द हैं: (वली को नबी पर श्रेष्ठ बताना) चाहे वह नबी रसूल हों या नहीं, पहली बात तो यह कुफ़्र और गुमराहियत है। और यह क्यों न हो, क्योंकि इसमें वली के मुक़ाबले में नबी की तौहीन (अपमान) है और इजमा का उल्लंघन है, क्योंकि मुसलमानों ने वली पर नबी की श्रेष्ठता पर इजमा किया है... संक्षेप में।"[4]	वली को किसी नबी से, चाहे वह नबी रसूल हों या गैर-रसूल, श्रेष्ठ बताना कुफ़्र और गुमराहियत है। और ऐसा क्यों न हो कि इसमें वली के मुक़ाबले में नबी की तहक़ीर (अपमान) और इजमा का खंडन है कि वली से नबी के श्रेष्ठ होने पर तमाम अहले इस्लाम का इजमा है... आदि संक्षेप में।

इरशाद अल-सारी शर्ह सहीह बुखारी, खंड 1, पृष्ठ 78 में है:

अरबी इबारत	उर्दू अनुवाद
"नबी, वली से श्रेष्ठ हैं और यह एक अटल (यकीनी) बात है। और इसके विरुद्ध कहने वाला काफ़िर है क्योंकि यह दीन की आवश्यक बातों (ज़रूरियात-ए-दीन) में से है।"[5]	नबी, वली से श्रेष्ठ हैं और यह बात यकीनी है, और इसके खिलाफ कहने वाला काफ़िर है क्योंकि यह दीन की ज़रूरत में से है।

पादलेख (Footnotes): 1. मिनह अल-रौद अल-अज़हर शर्ह अल-फ़िक़्ह अल-अकबर, बाब अल-वली ला यब्लुगु दरजत अल-नबी, मुस्तफ़ा अल-बाबी मिस्र, पृष्ठ 121. 2. तरीक़ा मुहम्मदिया, 'बेशक वली नबी के दर्जे तक नहीं पहुँचता', मकतबा हनफ़िया क्वेटा, 1/84. 3. अल-हदीक़ा अल-नदिय्या शर्ह अल-तरीक़ा अल-मुहम्मदिया, 'और शरीयत को कम समझना कुफ़्र है', मकतबा नूरिया रज़विया फ़ैसलाबाद, 1/315. 4. अल-हदीक़ा अल-नदिय्या शर्ह अल-तरीक़ा अल-मुहम्मदिया, 'और शरीयत को कम समझना कुफ़्र है', मकतबा नूरिया रज़विया फ़ैसलाबाद, 1/316. 5. इरशाद अल-सारी किताब अल-इल्म, 'अध्याय: एक विद्वान के लिए क्या वांछनीय है...', दार अल-कुतुब अल-अरबी बेरूत, 1/214.

فتاوی رضویہ (جلد چہار دہم ۱۴)

لفظ معنی

وجھالۃ 1 جہالت ہے۔

شرح مقاصد مطبوع قسطنطنیہ جلد ۲ ص ۳۰۵ اور طریقہ محمدیہ علامہ بر کوی قلمی آخر فصل اول باب ثانی میں ہے:

عربی عبارت	اردو ترجمہ
واللفظ لھا ان الاجماع منعقد علی ان الانبیاء افضل من الاولیاء 2	بیشک مسلمانوں کا اجماع قائم ہے اس پر کہ انبیائے کرام علیہم الصلوٰۃ والسلام اولیائے عظام سے افضل ہیں۔

حدیقہ ندیہ شرح طریقہ محمدیہ مطبع مصر جلد اول ص ۲۱۵ میں ہے:

عربی عبارت	اردو ترجمہ
التفضیل علی نبی تفضیل علی کل نبی 3	کسی غیر نبی کو ایک نبی سے افضل کہنا تمام انبیاء سے افضل بتانا ہے۔

شرح عقائد نسفی مطبع قدیم ص ۶۵ پھر طریقہ محمدیہ و حدیقہ ندیہ ص ۲۱۵ میں ہے:

عربی عبارت	اردو ترجمہ
واللفظ لھما (تفضیل الولی علی النبی) مرسلا کان اولا (کفر وضلال کیف وھو تحقیر النبی) بالنسبۃ الی الولی (وخرق الاجماع)	ولی کو کسی نبی سے خواہ وہ نبی مرسل ہو یا غیر مرسل افضل بتانا کفر و ضلال ہے اور کیوں نہ ہو کہ اس میں ولی کے مقابل نبی کی تحقیر اور اجماع کا رد

عربی عبارت	اردو ترجمہ
حیث اجمع المسلمون علی فضیلۃ النبی علی الولی الخ باختصارہ 4	ہے کہ ولی سے نبی کے افضل ہونے پر تمام اہل اسلام کا اجماع ہے الخ اختصاراً۔

ارشاد الساری شرح صحیح بخاری جلد ۱ صفحہ ۷۸ میں ہے:

عربی عبارت	اردو ترجمہ
النبی افضل من الولی وھو امر مقطوع بہ والقائل بخلافہ کافر لانہ معلوم من الشرع بالضرورۃ 5	نبی ولی سے افضل ہے اور یہ امر یقینی ہے اور اس کے خلاف کہنے والا کافر ہے کہ یہ ضروریات دین سے ہے۔

حواشی: 1 منح الروض الازھر شرح الفقہ الاکبر باب الولی لا یبلغ درجۃ النبی مصطفی البابی مصر ص ۱۲۱ 2 طریقہ محمدیہ ان الولی لا یبلغ درجۃ النبی صلی اللہ تعالی علیہ وسلم مکتبہ حنفیہ کوئٹہ ۱ / ۸۴ 3 الحدیقۃ الندیۃ شرح الطریقۃ المحمدیہ والاستخفاف بالشریعۃ کفر مکتبہ نوریہ رضویہ فیصل آباد ۱ / ۳۱۵ 4 الحدیقۃ الندیۃ شرح الطریقۃ المحمدیہ والاستخفاف بالشریعۃ کفر مکتبہ نوریہ رضویہ فیصل آباد ۱ / ۳۱۶ 5 ارشاد الساری کتاب العلم باب مایستحب للعالم اذا سئل ای الناس اعلم دار الکتاب العربی بیروت ۱ / ۲۱۴

Fatawa Razawiyya - Volume 14

The current mujtahids of the Rawafid (Shia) have clearly admitted these explicit infidelities in their fatwas. These fatwas are mentioned in detail in the treatises "Takmilla Rudd-e-Rawafid" and "Izhar-ul-Haq" published by Matba' Subh-e-Sadiq, Sitapur in 1293 AH and 1876 AD, in which regarding this point, these words are present:

[Persian Column (Left)] Fatwa (1): What do the mujtahids say on this matter: whether the status of the Wali of Mustafa, Ali Murtaza (peace be upon him), is superior to all the previous prophets (peace be upon them) except for the Master of the Universe, Muhammad, the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him), or not? Explain and be rewarded. Answer: He is superior, and Allah knows. The Knower 1283. Writer: Mir Agha (may he be forgiven).

Fatwa (2): What do you say on this matter: whether in the Holy Quran compiled by Uthman, any alteration has occurred by excluding the verses praising the Commander (Ali, peace be upon him), etc., or not? Answer: This matter is not proven with certainty or definitively, but it is possible. Allah knows best. (He is the Knower 1283). Writer: Mir Agha (may he be forgiven).

Fatwa (3): Second matter: whether the status of the Household of the Prophet (blessings of Allah be upon them all), especially Hazrat Ali Murtaza, is superior to all other prophets or not? Answer: Of course, the levels of the Imams of guidance were higher than all the prophets and even the Messengers of Firm Resolve, except for Hazrat Seal of the Prophets (blessings of Allah be upon him), and so was the rank of Hazrat Amir (Ali). (Syed Ali Muhammad 1263).

[Urdu Column (Right)] Fatwa (1): What do the mujtahids of religion say on this matter: whether the Wali of Mustafa, Ali Murtaza (peace be upon him), is superior to all the previous prophets except for Muhammad, the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him), or not? Explain and be rewarded. Answer: They are superior, Allah knows (T). He is the Knower 1283 AH. Writer: Mir Agha (may he be forgiven).

Fatwa (2): What do you say on this matter: whether in the Holy Quran compiled by Uthman, alteration has been made in the verses praising the Commander (Ali, peace be upon him) or not? Answer: This thing is not certain or definitive, however, there is

a possibility, Allah knows best. He is the Knower 1283 AH. Writer: Mir Agha (may he be forgiven).

Fatwa (3): Second matter: whether the Household of the Prophet (blessings of Allah be upon them all), especially Ali Murtaza, are superior to all the prophets or not? Answer: Of course, the status of the Imams of guidance was higher than all the prophets and even the messengers except for the Seal of the Prophets (blessings of Allah be upon him), and so was the rank of Hazrat Amir (Ali). (Syed Ali Muhammad 1263 AH).

फ़तावा रिज़विया - जिल्द 14

रवाफ़िज़ (शिया) के वर्तमान मुजतहिदों ने अपने फ़तवों में इन स्पष्ट कुफ़्रों को साफ़ तौर पर स्वीकार किया है। ये फ़तवे रिसाला 'तकमिला रद्दे रवाफ़िज़' और रिसाला 'इज़हार-उल-हक़' में विस्तार से बताए गए हैं, जो म़तबा सुब्ह-ए-सादिक, सीतापुर से 1293 हिजरी और 1876 ईस्वी में प्रकाशित हुए थे, जिनमें इस स्थान के संबंध में ये शब्द हैं:

[फ़ारसी कॉलम (बाएं)] फ़तवा (1): मुजतहिद इस मसले में क्या फ़रमाते हैं कि वली-ए-मुस्तफ़ा, अली मुर्तज़ा (उन पर शांति हो) का मर्तबा, कायनात के सरदार मुहम्मद रसूलुल्लाह (अल्लाह की उन पर कृपा और शांति हो) के अलावा बाकी सभी पिछले नबियों (उन पर शांति हो) से अफ़ज़ल (श्रेष्ठ) है या नहीं? बयान करें, सवाब पाएं। उत्तर: अफ़ज़ल है और अल्लाह जानता है। जानने वाला 1283। लेखक: मीर आ़ग़ा (अल्लाह उन्हें माफ़ करे)।

फ़तवा (2): आप इस मसले में क्या फ़रमाते हैं कि उस्मान द्वारा संकलित क़ुरान मजीद में अमीर (अली, उन पर शांति हो) की प्रशंसा वाली आयतों को निकालने जैसी कोई तहरीफ़ (बदलाव) हुई है या नहीं? उत्तर: यह बात यकीनी और कतई (निश्चित) तौर पर साबित नहीं है, लेकिन इसकी संभावना है। अल्लाह बेहतर जानता है। (वह जानने वाला है 1283)। लेखक: मीर आ़ग़ा (अल्लाह उन्हें माफ़ करे)।

फ़तवा (3): दूसरा मसला: क्या नबी के अहले बैत (उन पर अल्लाह की कृपा और शांति हो), विशेष रूप से हज़रत अली मुर्तज़ा का मर्तबा, अन्य सभी नबियों से अफ़ज़ल है या नहीं? उत्तर: बेशक, हिदायत के इमामों के मरातब (दर्जे) सभी नबियों और यहाँ तक कि उलुल अ़ज़्म ऱसूलों से भी ज़्यादा थे, सिवाय हज़रत ख़ातमुल मुरसलीन (उन पर अल्लाह की शांति हो) के, और जनाबे अमीर (अली) का दर्जा भी। (सैयद अली मुहम्मद 1263)।

[उर्दू कॉलम (दाएं)] फ़तवा (1): दीन के मुजतहिद इस मसले में क्या फ़रमाते हैं कि वली-ए-मुस्तफ़ा, अली मुर्तज़ा (उन पर शांति हो), मुहम्मद रसूलुल्लाह (अल्लाह की उन पर कृपा और शांति हो) के अलावा बाकी सभी पिछले नबियों से अफ़ज़ल हैं या नहीं? बयान करें, सवाब पाएं। उत्तर: अफ़ज़ल हैं, अल्लाह बेहतर जानता है (त)। वह जानने वाला है, 1283 हिजरी। लेखक: मीर आ़ग़ा (अल्लाह उन्हें माफ़ करे)।

फ़तवा (2): आप इस मसले में क्या फ़रमाते हैं कि उस्मान द्वारा संकलित क़ुरान मजीद में अमीर (अली, उन पर शांति हो) की प्रशंसा वाली आयतों में तहरीफ़ (बदलाव) की गई है या नहीं? उत्तर: यह चीज़ यकीनी और कतई नहीं है, फिर भी संभावना है, अल्लाह बेहतर जानता है। वह जानने वाला है, 1283 हिजरी। लेखक: मीर आ़ग़ा (अल्लाह उन्हें माफ़ करे)।

फ़तवा (3): दूसरा मसला: क्या नबी के अहले बैत (उन पर अल्लाह की कृपा और शांति हो), विशेष रूप से अली मुर्तज़ा, सभी नबियों से अफ़ज़ल हैं या नहीं? उत्तर: बेशक, हिदायत के इमामों का मर्तबा सभी नबियों बल्कि ऱसूलों से भी ज़्यादा था, सिवाय ख़ातमुल मुरसलीन (उन पर अल्लाह की शांति हो) के और जनाबे अमीर (अली) का दर्जा भी। (सैयद अली मुहम्मद 1263 हिजरी)।

पृष्ठ 265/712

روافض کے مجتہدان حال نے اپنے فتوؤں میں ان صریح کفروں کا صاف اقرار کیا ہے۔ یہ فتویٰ رسالہ تکملہ ردِ روافض و رسالہ اظہار الحق مطبوعات مطبع صبح صادق سیتا پور ۱۲۹۳ھ و ۱۸۷۶ء میں مفصل مذکور ہیں جن میں اس مقام کے متعلق یہ الفاظ ہیں:

[فارسی کالم (بائیں)] فتویٰ (۱): چہ می فرمایند مجتہدین دریں مسئلہ کہ مرتبہ ولی مصطفیٰ علی مرتضیٰ علیہ السلام از سائر انبیائے سابقین علیہم السلام سوائے سرورِ کائنات محمد رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم افضل ست یانہ؟ بینوا توجروا۔ الجواب: افضل ست واللہ یعلم۔ العالم ۱۲۸۳ الراقم میر آغا عفی عنہ

فتویٰ (۲): چہ میفرمایند دریں مسئلہ کہ در کلام مجید جمع کردہ عثمان تحریف از تخریج آیات مدائح جناب امیر علیہ السلام وغیرہ واقع شدہ یانہ؟ جواب: ایں امر برسبیل جزم وقطع ثابت نیست لیکن متحمل ست۔ واللہ یعلم۔ (ھو العالم ۱۲۸۳) الراقم میر آغا عفی عنہ

فتویٰ (۳): مسئلہ دوم مرتبہ اہلبیت نبوی صلوات اللہ علیہم اجمعین سیما حضرت علی مرتضیٰ از سائر انبیاء افضل ست یانہ؟ جواب: البتہ مراتب ائمہ ہدیٰ از سائر انبیاء بلکہ رسولانِ اولوالعزم سوائے حضرت خاتم المرسلین صلوات اللہ علیہ زیادہ بودورتبہ جناب امیر نیز۔ (سید علی محمد ۱۲۶۳)

[اردو کالم (دائیں)] فتویٰ (۱): کیا فرماتے ہیں مجتہدین دین اس مسئلہ میں کہ ولی مصطفیٰ علی مرتضیٰ علیہ السلام ماسوائے محمد رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کے باقی تمام انبیائے سابقین

سے افضل ہیں یا نہیں؟ بینوا توجروا۔ الجواب: افضل ہیں، اللہ جانتا ہے (ت) ہو العالم ۱۲۸۳ھ الراقم میر آغا عفی عنہ

فتویٰ (۲): آپ کیا فرماتے ہیں اس مسئلہ میں کہ عثمان کے جمع کردہ قرآن مجید میں امیر علیہ السلام کی مدح والی آیات میں تحریف کی گئی ہے یا نہیں؟ جواب: یہ چیز یقینی اور قطعی نہیں تاہم احتمال ہے، اللہ جانتا ہے۔ ھو العالم ۱۲۸۳ھ الراقم میر آغا عفی عنہ

فتویٰ (۳): دوسرا مسئلہ کہ نبی کے اہل بیت صلوات اللہ علیہم اجمعین خصوصاً علی مرتضیٰ تمام انبیاء سے افضل ہیں یا نہیں؟ جواب: البتہ ائمہ ہدیٰ کا مرتبہ تمام انبیاء بلکہ رسولوں سے ماسوائے خاتم المرسلین صلوات اللہ علیہ کے زیادہ تھا اور رتبہ جناب امیر کا بھی۔ (سید علی محمد ۱۲۶۳ھ)

Fatawa-e-Razvia Volume 14

Fatwa (3): Seventh issue regarding whether alteration or deficiency has occurred in the Quran compiled by Uthman? Answer: The alteration by the compiler of the Quran, or rather the burner and alterer of the Quran, in the arrangement of the Quran, i.e., the order of verses, is evident from the words of commentators from both sides and the title of the Quran's arrangement, which is beyond explanation. Similarly, the deficiency in some verses revealed regarding the virtues of the Ahl al-Bayt (peace be upon them) is indicated by many proofs and countless narrations. (Syed Ali Muhammad 1263)

Fatwa (4): Seventh question: Has alteration and reduction occurred in the Holy Quran compiled by Uthman or not? Answer: The alteration by the one who compiled the Quran, rather the one who burnt it and altered it, in the poetic arrangement of the Quran, i.e., the sequence of verses, is clear from the speech of the exegetes of both parties and from the title of the arrangement of the Quran. Likewise, the reduction in some verses concerning the excellence of the Ahl al-Bayt (peace be upon them) is proven by numerous indications and countless reports. (Syed Ali Muhammad 1263)

The Rawafidh (Shias) generally follow their mujtahids. Even if, for the sake of argument, some ignorant Rafidi is unaware of these open acts of disbelief (kufr), he has no choice but to accept the fatwa of their mujtahids. And even if we falsely assume a Rafidi emerges who does not accept the fatwa of his mujtahids, at the very least, it is certain that because of these disbeliefs, he will not call his mujtahids 'disbelievers' (kafir). Instead, he will regard them as scholars, leaders, and mujtahids of his religion. And whoever does not consider a disbeliever—who denies the necessities of faith—to be a disbeliever is himself a disbeliever and an apostate. In Fatawa Shami, page 362, regarding consensus on disbelief, it is stated:

"Therefore, we declare as a disbeliever anyone who does not declare as a disbeliever one who follows a religion other than the religion of the Muslims, or hesitates about them, or doubts, or validates their religion, even if along with that he manifests Islam, believes in it, and believes in the falsehood of every religion besides it. He is a disbeliever due to his manifestation of what appeared contrary to that."

For this reason, we call every person a kafir who does not call kafirs 'kafir', or pauses in declaring them kafir, or has doubts, or validates their religion, even if along with that he claims to be a Muslim and believes in the truth of Islam and the falsehood of

every religion besides it. By expressing opposition to this—by not calling a kafir 'kafir'—he himself is a kafir.

On page 1321 of the same, and in Fatawa Bazzazia volume 2 page 322, and in Durar wa Ghurar (Egypt print) volume 1 page 300, and in Fatawa Khayriyya volume 1 pages 95 and 194, and in Durr-ul-Mukhtar page 319, and in Majma-ul-Anhur volume 1 page 618, it is mentioned:

1 Ash-Shifa bi-Ta'rif Huquq al-Mustafa, chapter explaining what is from printed articles, Sharikat al-Sahafiya, p. 172.

फ़तावा रज़विया, जिल्द चौदहवीं (14)

फ़तवा (3): सातवाँ मसला: क्या उस्मान द्वारा एकत्रित किए गए क़ुरान मजीद में कोई बदलाव या कमी हुई है या नहीं? जवाब: क़ुरान को जमा करने वाले, बल्कि क़ुरान को जलाने वाले और बदलने वाले के ज़रिए क़ुरान के नज़्म यानी आयतों की तरतीब (क्रम) में जो बदलाव किया गया है, वह दोनों पक्षों के मुफ़स्सरीन (व्याख्याकारों) के कलाम और क़ुरान के नज़्म के शीर्षक से स्पष्ट है और बयान की ज़रूरत नहीं है। इसी तरह, अहले बैत (अलैहिमुस्सलाम) की फ़ज़ीलत में उतरीं कुछ आयतों में कमी भी बहुत से संकेतों और अनगिनत उल्लेखों से प्रमाणित है। (सैयद अली मोहम्मद 1263)

फ़तवा (4): सातवाँ सवाल: उस्मान के जमा किए हुए क़ुरान मजीद में बदलाव और कमी हुई है या नहीं? जवाब: क़ुरान के जमा करने वाले, बल्कि जलाने वाले और बदलाव करने वाले का क़ुरान के नज़्म यानी आयतों की तरतीब में बदलाव, दोनों फ़रीक़ों (पक्षों) के मुफ़स्सरीन के कलाम और क़ुरान के नज़्म के उनवान (शीर्षक) से साफ़ ज़ाहिर है, और इसी तरह अहले बैत (अलैहिमुस्सलाम) की फ़ज़ीलत में वारिद (उतरीं) कुछ आयतों में कमी बहुत से दलायल (तर्क) और बेशुमार आसार (निशानियों) से साबित है। (सैयद अली मोहम्मद 1263)

रवाफ़िज़ (शिया) आम तौर पर अपने मुजतहिदों के अनुयायी होते हैं। अगर गलत तौर पर मान भी लिया जाए कि कोई अज्ञानी राफ़ज़ी इन खुले कुफ़्रों (नास्तिकता/अविश्वास) से अनभिज्ञ है, तो भी मुजतहिदों के फ़तवे को स्वीकार करने के अलावा उसके पास कोई चारा नहीं है। और अगर यह भी मान लें कि कोई ऐसा राफ़ज़ी निकले जो अपने मुजतहिदों के फ़तवे भी न माने, तो कम से कम इतना तो निश्चित होगा कि इन कुफ़्रों की वजह से वह अपने मुजतहिदों को काफ़िर (अविश्वासी) नहीं कहेगा, बल्कि उन्हें अपने दीन का विद्वान, पेशवा (नेता) और मुजतहिद ही समझेगा। और जो किसी ऐसे काफ़िर को, जो धर्म की अनिवार्यताओं का इनकार करता हो, काफ़िर न माने, वह स्वयं काफ़िर और मुर्तद (धर्मत्यागी) है। फ़तावा शामी के पृष्ठ 362 में सामूहिक कुफ़्र के बयान में उल्लेख है:

"इसलिए, हम उसे काफ़िर ठहराते हैं जो मुसलमानों के धर्म के अलावा किसी अन्य धर्म का पालन करने वाले को काफ़िर नहीं मानता, या उनके बारे में रुक जाता है (फ़ैसला नहीं लेता), या संदेह करता है, या उनके धर्म को सही ठहराता है, भले ही वह इसके साथ इस्लाम को प्रकट करता हो, उसमें विश्वास रखता हो, और उसके अलावा हर दूसरे धर्म के झूठा होने का विश्वास रखता हो। वह अपने इस व्यवहार से कि उसने उसके विपरीत को प्रकट किया, काफ़िर है।"

हम इसी कारण हर उस व्यक्ति को काफ़िर कहते हैं जो काफ़िरों को काफ़िर न कहे, या उन्हें काफ़िर कहने में हिचकिचाए या संदेह रखे या उनके धर्म को सही बताए, भले ही वह इसके साथ अपने आप को मुसलमान बताता हो और इस्लाम की सच्चाई और उसके अलावा हर धर्म के झूठा होने का यकीन रखता हो। क्योंकि इस बात का इज़हार (प्रकटीकरण) करके कि वह काफ़िर को काफ़िर नहीं कह रहा, वह स्वयं काफ़िर हो जाता है।

उसी के पृष्ठ 1321, और फ़तावा बज़ज़िया जिल्द 2 पृष्ठ 322, और दुरर व ग़ुरर (मिस्र छापा) जिल्द 1 पृष्ठ 300, और फ़तावा खैरिय्या जिल्द 1 पृष्ठ 95, 194 और दुर्रे मुख़्तार पृष्ठ 319 और मजमा-उल-अन्हुर जिल्द 1 पृष्ठ 618 में है:

1 अल-शिफ़ा बि-तारीफ़ हुक़ूक़ अल-मुस्तफ़ा, छपे हुए लेखों के विवरण वाला अध्याय, शिर्कत अल-सहाफ़िया, पृष्ठ 172।

فتاویٰ رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

فتویٰ (۳): مسئلہ ہفتم در قرآن مجید جمع کردہ عثمان تحریف و نقصان واقع شدہ یا نہ؟ جواب: تحریف جامع القرآن بلکہ محرق و محرف قرآن در نظم قرآن یعنی ترتیب آیات از کلام مفسرین فریقین و عنوان نظم قرآن مستغنی عن البیان و ہمچنین نقصان بعضی آیات واردہ در فضیلت اہلبیت علیہم السلام مدلول قرائن بسیار و آثار بیشمار۔ (سید علی محمد ۱۲۶۳)

فتویٰ (۴): ساتواں مسئلہ، عثمان کے جمع کردہ قرآن مجید میں تحریف اور کمی واقع ہوئی ہے یا نہیں؟ جواب: قرآن کے جامع بلکہ جلانے والے اور تحریف کرنے والے کی تحریف نظم قرآن یعنی ترتیب آیات میں فریقین کے مفسرین کے کلام اور نظم قرآن کے عنوان سے واضح ہے، اور یونہی اہلبیت علیہم السلام کی فضیلت میں وارد بعض آیات میں کمی بہت سے قرائن اور بے شمار آثار سے ثابت ہے۔ (سید علی محمد ۱۲۶۳)

روافض علی العموم اپنے مجتہدوں کے پیروکار ہوتے ہیں، اگر بفرضِ غلط کوئی جاہل رافضی ان کھلے کفروں سے خالی الذہن بھی ہو تو فتوائے مجتہد ان کے قبول سے اُسے چارہ نہیں اور بفرضِ باطل یہ بھی مان لیجئے کہ کوئی رافضی ایسا نکلے جو اپنے مجتہدین کے فتویٰ بھی نہ مانے تو بالاقل اتنا یقینا ہوگا کہ ان کفروں کی وجہ سے اپنے مجتہدوں کو کافر نہ کہے گا، بلکہ انہیں اپنے دین کا عالم و پیشوا و مجتہد ہی جانے گا اور جو کسی کافرِ منکرِ ضروریاتِ دین کو کافر نہ مانے خود کافر مرتد ہے۔ فتاویٰ شامی ص ۳۶۲ میں انھیں اجماعی کفر کے بیان میں ہے:

ولهذا نكفر من لم يكفر من دان بغير ملة المسلمين من الملل او وقف فيهم او شك او صحح مذهبهم وان اظهر مع ذلك الاسلام واعتقده واعتقد ابطال كل مذهب سواه فهو كافر باظهاره بما ظهر من خلاف ذلك.

ہم اسی واسطے کافر کہتے ہیں ہر اس شخص کو جو کافروں کو کافر نہ کہے یا ان کی تکفیر میں توقف کرے یا شک رکھے یا ان کے مذہب کی تصحیح کرے اگر چہ اس کے ساتھ اپنے آپ کو مسلمان جتاتا اور اسلام کی حقانیت اور اس کے سوا ہر مذہب کے باطل ہونے کا اعتقاد رکھتا ہو کہ وہ اس کے خلاف اس اظہار سے کہ کافر کو کافر نہ کہا خود کافر ہے۔

اُسی کے صفحہ ۱۳۲۱ اور فتاویٰ بزازیہ جلد ۲ صفحہ ۳۲۲ اور درو غرر مطبع مصر جلد اول صفحہ ۳۰۰ اور فتاویٰ خیر یہ جلد اول صفحہ ۹۵، ۱۹۴ اور در مختار صفحہ ۳۱۹ اور مجمع الانہر جلد اول صفحہ ۶۱۸ میں ہے:

1 الشفاء بتعريف حقوق المصطفى فصل في بيان ما هو من المقالات المطبوعة الشركة الصحافية ص ۱۷۲

Fatawa Razawiyya, Volume 14

“Whoever doubts his disbelief and punishment has surely committed disbelief himself.”[1]

The scholars have specifically clarified this ruling regarding the Rafidites (Shi'ites). Allamah Nuh Efendi, Shaykh al-Islam Abdullah Efendi, Allamah Hamid Imadi Efendi (Mufti of Damascus, Syria), and Allamah Sayyid Ibn Abidin Shami, in volume 1, page 92 of 'Uqud al-Durriyya', responding to a question about what the ruling is concerning the Rafidites, state:

“These disbelievers have combined various types of disbelief. Whoever hesitates in declaring them disbelievers is a disbeliever like them.”[2] (End of summarized quote).

The eminent Mufti Abu al-Sa'ud in his fatwas, then Allamah Ku'akbi in the commentary of 'Fara'id Saniyya', and then Allamah Muhammad Amin al-Din Shami in 'Tanqih al-Hamidiyya', page 93, state:

“The scholars of all ages have reached a consensus that whoever doubts the disbelief of these Rafidites is himself a disbeliever.”[3]

Significant Note: O Muslims! The fundamental basis lies in the 'necessities of religion' (Daruriyat al-Din), and these necessities are absolutely independent of any other proof because of their own clear and self-evident nature. So much so, that even if there is no specific definitive text (Nass Qat'i) regarding them, their ruling remains the same: the denier is certainly a disbeliever. For instance, the clarification that every part of the universe is 'hadith' (originated in time) might not be found in any definitive text. The most that is said is that the heavens and earth were originated. However, by the consensus of Muslims, anyone who believes someone other than God to be eternal (qadim) is definitely a disbeliever. Numerous chains of evidence for this are mentioned in my (the humble servant's) treatise 'Maqami' al-Hadid 'ala Khada' al-Mantiq al-Jadid 1306 AH'. The point of consideration is that the origination of everything other than Allah is among the 'necessities of religion', requiring no specific proof. In 'I'lam' by Imam Ibn Hajar, page 7, it is written:

“Al-Nawawi added in 'Al-Rawdah' that the correct view is...” Allamah Nawawi added in 'Al-Rawdah' that it is correct.

[1] Durr al-Mukhtar, Kitab al-Jihad, Bab al-Murtad, Matba' Mujtaba'i Delhi, 1/356 [2] Al-'Uqud al-Durriyya fi Tanqih al-Fatawa al-Hamidiyya, Bab al-Ridda wa al-Ta'zir, Arg

Bazaar Qandahar Afghanistan, 1/103-104 [3] Al-'Uqud al-Durriyya fi Tanqih al-Fatawa al-Hamidiyya, Bab al-Ridda wa al-Ta'zir, Arg Bazaar Qandahar Afghanistan, 1/105

फ़तावा रज़विया, चौदहवां भाग (14)

“जो उसके कुफ़्र और अज़ाब में शक करे, वह निश्चित रूप से स्वयं काफ़िर है।”[1]

विद्वानों ने विशेष रूप से राफ़िज़ियों (शियाओं) के बारे में इस आदेश को स्पष्ट किया है। अल्लामा नूह अफ़ंदी, शैखुल इस्लाम अब्दुल्ला अफ़ंदी, अल्लामा हामिद इमादी अफ़ंदी (दमिश्क के मुफ़्ती), और अल्लामा सैयद इब्न आबिदीन शामी ने 'उक़ूद' के पहले भाग, पृष्ठ 92 में इस प्रश्न के उत्तर में कि राफ़िज़ियों के बारे में क्या आदेश है, फ़रमाते हैं:

“ये काफ़िर तरह-तरह के कुफ़्रों का संग्रह हैं। जो उनके कुफ़्र में संकोच करे, वह उन्हीं की तरह काफ़िर है।”[2] (संक्षिप्त)

मुफ़्ती अबू अल-सऊद ने अपने फ़तवों में, फिर अल्लामा कुअकबी ने 'फ़राइद सनिया' की व्याख्या में, फिर अल्लामा मुहम्मद अमीन अल-दीन शामी ने 'तनक़ीह अल-हामिदिया' के पृष्ठ 93 में फ़रमाते हैं:

“सभी युगों के विद्वानों की सर्वसम्मति (इज्मा) है कि जो इन राफ़िज़ियों के कुफ़्र में शक करे, वह स्वयं काफ़िर है।”[3]

महान चेतावनी: ऐ मुसलमानों! मुख्य आधार 'दीन की अनिवार्य आवश्यकताएं (जरूरियाते दीन) हैं, और ये आवश्यकताएं अपने स्पष्ट प्रमाणों के कारण किसी अन्य प्रमाण की आवश्यकता से पूर्णतः स्वतंत्र होती हैं। यहाँ तक कि यदि उन पर विशेष रूप से कोई स्पष्ट और निश्चित पाठ (नस्से क़तई) न भी हो, तब भी उनका वही आदेश रहेगा कि इनका इनकार करने वाला निश्चित रूप से काफ़िर है। उदाहरण के लिए, ब्रह्मांड के प्रत्येक भाग का नया (हादिस) होने का स्पष्ट उल्लेख किसी निश्चित पाठ में न मिले। अधिक से अधिक यह कि आकाश और पृथ्वी के नए होने का वर्णन आया है, लेकिन मुसलमानों की सर्वसम्मति से, ईश्वर के अलावा किसी और को अनादि (क़दीम) मानने वाला निश्चित रूप से काफ़िर है। इसके कई प्रमाण फ़क़ीर के लेख "मकामे अल-हदीद अला ख़दा अल-मंतिक अल-जदीद 1306 हिजरी" में उल्लिखित हैं। ध्यान देने योग्य बात यह है कि अल्लाह के अलावा हर चीज़ का नया होना दीन की अनिवार्यताओं में से है, जिसके लिए किसी विशेष प्रमाण की आवश्यकता नहीं है। इमाम इब्न हजर की पुस्तक 'इलाम' के पृष्ठ 7 में है:

“अल्लामा नववी ने 'रौज़ा' में यह अतिरिक्त कहा कि सही बात यह है कि...” अल्लामा नववी ने रौज़ा में यह अधिक कहा कि दुरुस्त।

[1] दर्रुल मुख्तार, किताबुल जिहाद, बाबुल मुर्तद, मतबा मुजतबाई दिल्ली, 1/356 [2] अल-उक़ूद अल-दुर्रिया फी तनक़ीह अल-फ़तावा अल-हामिदिया, बाब अल-रिद्दा व अल-ताज़ीर, अर्ग बाज़ार कंधार अफ़गानिस्तान, 1/103-104 [3] अल-उक़ूद अल-दुर्रिया फी तनक़ीह अल-फ़तावा अल-हामिदिया, बाब अल-रिद्दा व अल-ताज़ीर, अर्ग बाज़ार कंधार अफ़गानिस्तान, 1/105

من شك في كفره وعذابه فقد كفر[1] جو اس کے کفر وعذاب میں شک کرے وہ بالیقین خود کافر ہے۔ علمائے کرام نے خود روافض کے بارے میں بالخصوص اس حکم کی تصریح فرمائی، علامہ نوح آفندی وشیخ الاسلام عبد اللہ آفندی وعلامہ حامد عمادی آفندی مفتی دمشق الشام وعلامہ سید ابن عابدین شامی عقود جلد اول ص ۹۲ میں اس سوال کے جواب میں کہ رافضیوں کے باب میں کیا حکم فرماتے ہیں: هؤلاء الكفرة جمعوا بين اصناف الكفر ومن توقف في كفرهم فهو كافر مثلهم[2] یہ کافر طرح طرح کے کفروں کے مجمع ہیں جو ان کے کفر میں توقف کرے خود انہیں کی طرح کافر ہے اھ مختصراً۔ علاۃ الوجود مفتی ابوالسعود اپنے فتاویٰ پھر علامہ کو اکبی شرح فرائد سنیہ پھر علامہ محمد امین الدین شامی تنقیح الحامدیہ ص ۹۳ میں فرماتے ہیں: اجمع علماء الاعصار على ان من شك في كفرهم كان كافراً[3] تمام زمانوں کے علماء کا اجماع ہے کہ جوان رافضیوں کے کفر میں شک کرے خود کافر ہے۔ تنبیہ جلیل: مسلمانو! اصل مدار ضروریات دین ہیں اور ضروریات اپنے ذاتی روشن بدیہی ثبوت کے سبب مطلقا ہر ثبوت سے غنی ہوتے ہیں یہاں تک کہ اگر بالخصوص ان پر کوئی نص قطعی اصلاً نہ ہو جب بھی ان کا وہی حکم رہے گا کہ منکر یقیناً کافر مثلاً عالم بجمیع اجزاء حادث ہونے کی تصریح کسی نص قطعی میں نہ ملے گی۔ غایت یہ کہ آسمان و زمین کا حدوث ارشاد ہوا ہے مگر باجماع مسلمین کسی غیر خدا کو قدیم ماننے والا قطعاً کافر ہے جس کی اسانید کثیرہ فقیر کے رسالہ "مقامع الحدید علی خدا لمنطق الجدید ۱۳۰۶ھ" میں مذکور توجہ وہی ہے کہ حدوث جمیع ماسوی اللہ ضروریات دین سے ہے کہ اسے کسی ثبوت خاص کی حاجت نہیں۔ اعلام امام امام ابن حجر ص ۷ میں ہے: زاد النووي في الروضة ان الصواب علامہ نووی نے روضہ میں یہ زائد کہا کہ درست

١ درمختار كتاب الجهاد باب المرتد مطبع مجتبائى دہلى ١/ ٣٥۶ ٢ العقود الدرية في تنقيح الفتاوى حامدية باب الردة والتعزير ارگ بازار قندهار افغانستان ١/ ١٠۴-١٠٣ ٣ العقود الدرية في تنقيح الفتاوى حامدية باب الردة والتعزير ارگ بازار قندهار افغانستان ١/ ١٠۵

Fatawa Rizvia, Volume 14

[Boxed text in Arabic/Urdu] It should be restricted to that which is known by consensus to be among the essentials of Islam, whether there is a specific religious text (Nass) regarding it or not. (T)

[Main Text] This is the reason why interpretations are not acceptable regarding the essentials of religion (Zaruriyat-e-Deen). There is no doubt that the Quran, which by the grace of Allah Almighty exists preserved in the hands of Muslims from East to West, generation after generation for thirteen hundred years until today, is by the consensus of Muslims, without any addition or subtraction, the same "Revelation from the Lord of the worlds" which Muhammad, the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him), delivered to the Muslims and left in their hands for their faith, belief, and deeds. Its being protected and safe from every deficiency, addition, change, and alteration, as intended and considered in His true and truthful promise "Surely We are its Guardians" (Inna Lahu la-Hafizun), is certainly among the essentials of religion. It is not that the Quran, which has been in the hands of Muslims all over the world for thirteen hundred years until today, is not preserved from deficiency and alteration, while some illusory, unformed, toothless phantom's sister is sitting hidden in the Cave of Samarra, clutching the "original Quran" in concealment. Does "Surely We are its Guardians" mean that Muslims will be made to act upon this altered, changed, deficient, and incomplete version, while the real "fake" one is hidden in a cave—where storing stones or gold is the same (T)? As if the meaning of "Guardians" (Hafizun) is that they will keep the Quran protected from the Muslims and won't even show them its shadow. Some impure people have come up with an even worse interpretation: that although the Quran may change however much, it remains as it was in Divine Knowledge and the Preserved Tablet (Lawh-e-Mahfuz). However, nothing can change in Divine Knowledge. Then what special quality of the Quran remains? Leave aside the Torah and Gospel; even the most useless, discarded piece of writing where not a single word of the author remains but has completely vanished from the world, certainly remains as it was in Divine Knowledge and the Preserved Tablet. Such impure interpretations are not acceptable against the essentials of religion, nor do they at all ward off disbelief (Kufr) and apostasy (Irtidad). Their condition is the same as the "Naturis" (materialists) who made the sky just "height," Gabriel and angels "the power of good," Iblis and devils "the power of evil," and Resurrection, Gathering, Paradise, and Hell as merely spiritual rather than physical. The Qadiani apostate changed "Khatam-an-Nabiyyin"

(Seal of Prophets) to "Afdal-ul-Mursalin" (Most Eminent of Messengers), and another wretched person changed it from "Prophet by Essence" (Nabi bil-Dhat). If such interpretations are accepted, Islam and faith would be completely shattered, and idolaters [could say] "La ilaha illa Allah"...

---

1. Al-I'lam bi-Qawati' al-Islam ma'a Subul al-Najat, Maktaba Istanbul, Turkey, p. 353.

फ़तावा रज़विया, जिल्द 14

[बॉक्स का पाठ: अरबी/उर्दू] इसे उस चीज़ तक सीमित किया जाना चाहिए जिसका इस्लाम की अनिवार्यताओं (ज़रूरियात-ए-इस्लाम) में से होना आम सहमति (इज्मा) से ज्ञात हो, चाहे उसमें कोई स्पष्ट धार्मिक पाठ (नस्स) हो या न हो। (त)

[मुख्य पाठ] यही कारण है कि धर्म की अनिवार्यताओं (ज़रूरियात-ए-दीन) में कोई (गलत) व्याख्या स्वीकार्य नहीं होती। इसमें कोई संदेह नहीं कि वह कुरआन जो अल्लाह तआला की कृपा से पूर्व से पश्चिम तक, पीढ़ी दर पीढ़ी तेरह सौ वर्षों से आज तक मुसलमानों के हाथों में मौजूद और सुरक्षित है, मुसलमानों की आम सहमति से बिना किसी कमी या बेशी के वही "रबुल आलमीन की ओर से उतारा हुआ" (तन्ज़ीले रब्बुल आलमीन) है जिसे अल्लाह के रसूल मुहम्मद (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने मुसलमानों तक पहुँचाया और उनके हाथों में उनके ईमान, अक़ीदे और आमाल के लिए छोड़ा। उसका हर कमी, अधिकता, परिवर्तन और हेरफेर से सुरक्षित और महफूज़ होना, और उसके सच्चे वादे "बेशक हम ही इसके रखवाले हैं" (इन्ना लहू ल-हाफ़िज़ून) में इसका मुराद और मन्ज़ूर होना निश्चित रूप से धर्म की अनिवार्यताओं में से है। ऐसा नहीं कि वह कुरआन जो तेरह सौ वर्षों से आज तक पूरी दुनिया के मुसलमानों के हाथों में है, वह तो कमी और बदलाव से सुरक्षित नहीं है, बल्कि एक काल्पनिक, बिना दांतों वाले दानव की बहन सामरा की गुफा में छिपी हुई "असली कुरआन" बगल में दबाए बैठी है। "इन्ना लहू ल-हाफ़िज़ून" का मतलब यही है यानी मुसलमानों से तो इस बदले हुए, घटे हुए और अधूरे कुरआन पर अमल कराएंगे और उस असली-फ़र्जी को एक गुफा में—जहाँ पत्थर और सोना बराबर हैं (त)—छिपा कर रखेंगे? जैसे "हाफ़िज़ून" का अर्थ यह हो कि कुरआन को मुसलमानों से सुरक्षित रखेंगे, उन्हें उसकी छाया तक नहीं दिखाएंगे। कुछ नापाकों ने इससे भी बढ़कर व्याख्या निकाली है कि कुरआन चाहे कितना भी बदल जाए, मगर अल्लाह के इल्म और लौह-ए-महफूज़ में तो वैसा ही मौजूद है। जबकि अल्लाह के इल्म में तो कोई चीज़ बदल ही नहीं सकती, फिर कुरआन की क्या विशेषता रही? तौरात और इंजील तो दूर की बात, सबसे बेकार और रद्दी लेखन जिसमें लेखक का एक शब्द भी ठिकाने न रहा हो बल्कि दुनिया से पूरी तरह मिट गया हो, वह भी अल्लाह के इल्म और लौह-ए-महफूज़ में यकीनन वैसा ही मौजूद है। ऐसी नापाक व्याख्याएँ धर्म की अनिवार्यताओं के विरुद्ध स्वीकार्य नहीं हैं, और न ही उनसे कुफ्र (अविश्वास) और इर्तिदाद (धर्मत्याग) टल सकता है। उनकी स्थिति वैसी ही है जैसे नेचरी (प्रकृतिवादियों) ने आसमान को ऊंचाई, जिब्रईल और फरिश्तों को अच्छाई की शक्ति, इबलीस और शैतानों को बुराई की शक्ति, और

हश्र, नश्र, जन्नत और जहन्नम को केवल आध्यात्मिक बना दिया, शारीरिक नहीं। क़ादियानी मुर्तद (धर्मत्यागी) ने "खातम-उन-नबीय्यीन" को "अफ़ज़ल-उल-मुर्सलीन" से बदल दिया, और एक अन्य अभागे ने इसे "नबी बिज़-ज़ात" से बदल दिया। यदि ऐसी व्याख्याएं मान ली जाएं तो इस्लाम और ईमान पूरी तरह से नष्ट हो जाएंगे, और मूर्तिपूजक भी "ला इलाहा इल्लल्लाह" [कहकर बच जाएंगे]...

---

1. अल-इलाम बि-क़वाति अल-इस्लाम मआ सुबुल अन-नजात, मकतबा इस्तांबुल तुर्की, पृष्ठ 353।

فتاوٰی رضویہ، جلد چہار دہم (۱۴)

[باکس کی عبارت: عربی/اردو] تقیدہ بما اذا جحد مجمعاً علیہ یعلم من الاسلام ضرورۃ سواء کان فیہ نص ام لا ۱ یہ ہے اسے اس چیز سے مقید کیا جائے جس کا ضروریاتِ اسلام سے ہونا بالاجماع معلوم ہو اس میں کوئی نص ہو یا نہ ہو۔ (ت)

[اصل متن] یہی سبب ہے کہ ضروریاتِ دین میں تاویل مسموع نہیں ہوتی اور شک نہیں کہ قرآن جو بحمد اللہ تعالٰی شرقاً غرباً قرناً فقرناً تیرہ سو برس سے آج تک مسلمانوں کے ہاتھوں میں موجود محفوظ ہے باجماع مسلمین بلا کم و کاست وہی "تنزیل رب العالمین" ہے جو محمد رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم نے مسلمانوں کو پہنچائی اور ان کے ہاتھوں میں ان کے ایمان ان کے اعتقاد ان کے اعمال کے لئے چھوڑی، اسی کا ہر نقص و زیادت و تغییر و تحریف سے مصون و محفوظ، اور اس کا وعدہ حقہ صادقہ "انا لہ لحافظون" میں مراد و ملحوظ ہونا ہی یقیناً ضروریاتِ دین سے ہے نہ یہ کہ قرآن جو تمام جہان کے مسلمانوں کے ہاتھ میں تیرہ سو برس سے آج تک ہے یہ تو نقص و تحریف سے محفوظ نہیں، ہاں ایک وہم تراشیدہ صورت ناکشیدہ دندان غول کی خواہر پوشیدہ غار سامرہ میں اصلی قرآن بغل کتمان میں دبائے بیٹھی ہے "انا لہ لحافظون" کا مطلب یہی ہے یعنی مسلمانوں سے عمل تو اسی محرف مبدل ناقص نامکمل پر کرائیں گے اور اس اصلی جعلی کو ع برائے نہادن چہ سنگ و چہ زر (رکھنے کے لئے پتھر اور سونا برابر ہیں۔ت) کی کھوہ میں چھپائیں گے، گویا "حافظون" کے معنی یہ ہیں کہ قرآن کو مسلمانوں سے محفوظ رکھیں گے، انہیں اس کی پرچھائے نہ دکھائیں گے، بعض ناپاکوں نے اس سے بڑھ کر تاویل نکالی ہے کہ قرآن اگرچہ کتنا ہی بدل جائے مگر علم الہی ولوح محفوظ میں تو بدستور باقی ہے، حالانکہ علم الہی میں کوئی شے نہیں بدل سکتی، پھر قرآن کی کیا خوبی نکلی۔ توریت و انجیل درکنار، مہمل سے مہمل

ردی سے ردی کوئی تحریر جس میں مصنف کا ایک لفظ ٹھکانے سے نہ رہا بلکہ دنیا سے سراسر معدوم ہو گئی ہو علم الہی ولوح محفوظ میں یقیناً بدستور باقی ہے، ایسی ناپاک تاویلات ضروریاتِ دین کے مقابل نہ مسموع ہوں، نہ ان سے کفر و ارتداد اصلاً مدفوع ہوں ان کی حالت وہی ہے جو نیچریہ نے آسمان کو بلندی جبرئیل و ملائکہ کو قوت خیر، ابلیس و شیاطین کو قوت بدی، حشر و نشر و جنت و نار کو محض روحانی نہ جسدی بنا لیا۔ قادیانی مرتد نے خاتم النبین کو افضل المرسلین، ایک دوسرے شقی نے نبی بالذات سے بدل دیا، ایسی تاویلیں سن لی جائیں تو اسلام و ایمان قطعاً درہم برہم ہوجائیں، بت پرست لا الہ الا اللہ۔۔۔

---

۱ الاعلام بقواطع الاسلام مع سبل النجاۃ مکتبۃ استنبول ترکی ص ۳۵۳

Fatawa Razawiyya, Volume 14

...they will interpret it as being exclusive to the most superior and exalted, meaning that while there is another god equal to God, He is greater than all others. It is not that there is no other god at all, just as in the Arabic idiom 'There is no youth like Ali and no sword like Zulfiqar' (no brave youth besides Ali, may Allah honor his face, and no sword besides Zulfiqar) etc., as is clear from Arabic idioms. This point is always to be remembered so as to obtain salvation and cure from the detestable delusions of such mean apostates who claim to be Muslims. And success is from Allah, and all praise is due to Allah, Lord of the worlds.

In summary, the certain, definitive, and consensus-based ruling regarding these Rafidis (Tabarra-is) is:

That they are generally apostate disbelievers. Animals slaughtered by them are carrion. Marriage with them is not only forbidden but pure adultery; Allah forbid, if a Rafidi man and a Muslim woman marry, it is a severe divine wrath. Even if a Sunni man marries a woman from these filthy people, the marriage will never be valid; it will be pure adultery. The offspring will be illegitimate (wald-uz-zina) and will not inherit from the father, even if the children are Sunni, because legally an illegitimate child has no father. The woman will neither be entitled to inheritance nor to dower (mahr), for there is no mahr for an adulteress. A Rafidi cannot inherit from any relative, even father, son, mother, or daughter. Not to mention a Sunni, they cannot inherit from any Muslim or even any disbeliever (kafir), to the extent that they have absolutely no share even in the inheritance of their own fellow-religionist Rafidis. Socializing, greeting, or talking with their men or women, whether learned or ignorant, is a severe major sin and extremely forbidden. Anyone who, being aware of their cursed beliefs, still considers them Muslim or doubts their being disbelievers is himself a disbeliever and irreligious according to the consensus of all leaders of the religion. And for such a person, all the same rulings apply as mentioned for them. It is obligatory upon Muslims to listen to this fatwa with attentive ears and, by acting upon it, become true and firm Sunni Muslims. And success is from Allah, and Allah, glorified and exalted is He, knows best, and His knowledge is most complete and most perfect.

The humble servant, Ahmad Raza Al-Barelwi May he be forgiven for the sake of Muhammad al-Mustafa, the Unlettered Prophet, may Allah Almighty bless him and grant him peace. Muhammadi Sunni Hanafi Qadri Abdul Mustafa Ahmad Raza Khan

फ़तावा रज़विया, जिल्द 14

...वे इसकी व्याख्या यह करेंगे कि यह श्रेष्ठ और सर्वोच्च के अर्थ में सीमित है, यानी ईश्वर के समान दूसरा ईश्वर तो है लेकिन वह दूसरों से बढ़कर ईश्वर है, न कि यह कि दूसरा ईश्वर है ही नहीं। जैसे कि अरबी मुहावरा "ला फ़ता इला अली ला सैफ़ इला ज़ुल्फ़िकार" (अली -अल्लाह उनके चेहरे को सम्मानित करे- के समान कोई बहादुर युवक नहीं और ज़ुल्फ़िकार के अलावा कोई तलवार नहीं) इत्यादि से स्पष्ट है। यह बिंदु हमेशा याद रखने योग्य है ताकि इस्लाम का दावा करने वाले इन नीच धर्मत्यागियों के घृणित भ्रमों से मुक्ति और उपचार मिल सके। और सफलता अल्लाह की ओर से है, और समस्त प्रशंसा अल्लाह के लिए है जो संसारों का स्वामी है।

संक्षेप में, इन राफ़ज़ियों (तबर्राइयों) के बारे में निश्चित, निर्णायक और सर्वसम्मत नियम यह है:

कि वे सामान्यतः धर्मत्यागी काफ़िर (अविश्वासी) हैं। उनके हाथ का ज़बह किया हुआ जानवर मुर्दार (अपवित्र) है। उनके साथ विवाह न केवल हराम (वर्जित) है बल्कि शुद्ध व्यभिचार (ज़िना) है। अल्लाह की पनाह, यदि राफ़ज़ी पुरुष और मुस्लिम महिला हो तो यह ईश्वर का कठोर प्रकोप है। यदि सुन्नी पुरुष और इन अशुद्ध लोगों की महिला हो, तब भी निकाह (विवाह) कभी नहीं होगा, वह केवल व्यभिचार होगा। संतान 'वलद-उज़-ज़िना' (अवैध) होगी और पिता की विरासत नहीं पाएगी, चाहे संतान सुन्नी ही क्यों न हो, क्योंकि शरीयत में अवैध संतान का कोई पिता नहीं होता। महिला न तो विरासत की हकदार होगी और न ही मेहर की, क्योंकि व्यभिचारी महिला के लिए कोई मेहर नहीं है। कोई राफ़ज़ी अपने किसी भी करीबी, यहाँ तक कि पिता, पुत्र, माँ या बेटी की विरासत भी नहीं पा सकता। सुन्नी तो दूर की बात, किसी मुसलमान या यहाँ तक कि किसी काफ़िर की विरासत में भी उनका कोई हिस्सा नहीं है, यहाँ तक कि अपने ही हम-मज़हब राफ़ज़ी की विरासत में भी उनका रत्ती भर हिस्सा नहीं है। उनके पुरुषों, महिलाओं, विद्वानों या अज्ञानियों से मिलना-जुलना, सलाम-दुआ सब सख़्त कबीरा गुनाह और अत्यंत हराम है। जो व्यक्ति उनके इन शापित अकीदों (विश्वासों) से अवगत होने के बावजूद उन्हें मुसलमान माने या उनके काफ़िर होने में संदेह करे, वह तमाम धर्मगुरुओं की सर्वसम्मति से स्वयं काफ़िर और बेदीन है। और उस व्यक्ति के लिए भी वही सब हुक्म हैं जो उनके लिए वर्णित हुए हैं। मुसलमानों पर फ़र्ज़ है कि वे इस फ़तवे को ध्यान से सुनें और इस पर अमल करके सच्चे पक्के सुन्नी मुसलमान बनें। और सफलता अल्लाह की ओर से है, और अल्लाह सुब्हानहू व तआला बेहतर जानता है और उसका ज्ञान सबसे पूर्ण और सबसे मज़बूत है।

अदना गुनाहगार बंदा अहमद रज़ा बरेलवी मुहम्मद मुस्तफ़ा अल-उम्मी (सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम) के सदके में माफ़ किया गया। मुहम्मदी सुन्नी हनफ़ी क़ादरी अब्दुल मुस्तफ़ा अहमद रज़ा ख़ान

کی تاویل کریں گے کہ یہ افضل واعلی میں حصر ہے یعنی خدا کے برابر دوسرا خدا ہے وہ سب دوسروں سے بڑھ کر خدا ہے نہ یہ کہ دوسرا خدا ہی نہیں جیسے لا فتی الا علی لا سیف الا ذوالفقار (علی کرم اللہ وجہہ کے بغیر کوئی بہادر جوان نہیں اور ذوالفقار کے علاوہ کوئی تلوار نہیں۔ت) وغیرہ محاوراتِ عرب سے روشن ہے یہ نکتہ ہمیشہ یاد رکھنے کا ہے کہ ایسے مرتدان لیام مدعیان اسلام کے مکروہ اوہام سے نجات و شفا ہے وباللہ التوفیق والحمد للہ رب العالمین۔

بالجملہ ان رافضیوں تبرائیوں کے باب میں حکم یقینی قطعی اجماعی یہ ہے

کہ وہ علی العموم کفار مرتدین ہیں انکے ہاتھ کا ذبیحہ مردار ہے ان کے ساتھ مناکحت نہ صرف حرام بلکہ خالص زنا ہے، معاذ اللہ مرد رافضی اور عورت مسلمان ہو تو یہ سخت قہر الٰہی ہے۔ اگر مرد سنی اور عورت ان خبیثوں میں کی ہو جب بھی ہر گز نکاح نہ ہو گا محض زنا ہوگا، اولاد ولد الزنا ہوگی باپ کا ترکہ نہ پائے گی اگرچہ اولاد بھی سنی ہی ہو کہ شرعاً ولد الزنا کا باپ کوئی نہیں، عورت نہ ترکہ کی مستحق ہوگی نہ مہر کی کہ زانیہ کے لئے مہر نہیں، رافضی اپنے کسی قریب حتی کہ باپ بیٹے ماں بیٹی کا بھی ترکہ نہیں پاسکتا۔ سنی تو سنی کسی مسلمان بلکہ کسی کافر کے بھی یہاں تک کہ خود اپنے ہم مذہب رافضی کے ترکہ میں اس کا اصلاً کچھ حصہ نہیں، ان کے مرد عورت عالم جاہل کسی سے میل جول، سلام کلام سب سخت کبیرہ اشد حرام، جو ان کے ان ملعون عقیدوں پر آگاہ ہو کر پھر بھی انہیں مسلمان جانے یا ان کے کافر ہونے میں شک کرے باجماع تمام ائمہ دین خود کافر بے دین ہے، اور اُس کے لئے بھی یہی سب احکام ہیں جو اُن کے

لئے مذکور ہوئے، مسلمانوں پر فرض ہے کہ اس فتوی کو بگوش ہوش سنیں ۔ اور اس پر عمل کر کے سچے پکے مسلمان سنی بنیں ۔ وباللہ التوفیق واللہ سبحانہ وتعالیٰ اعلم وعلمہ اتم واحکم۔

عبدہ المذنب احمد رضا البریلوی عفی عنہ بمحمد المصطفےٰ الامی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم محمدی سنی حنفی قادری عبدالمصطفےٰ احمد رضا خاں

Fatawa Rizvia, Volume 14

Issue 35: From Mandvi Surti Masjid, Malik Brahma, submitted by Maulvi Ahmad Mukhtar Sahib Siddiqui, 6 Rajab 1333 AH. A person constantly speaks ill of scholars. One day, it was mentioned in front of him that such and such a new scholar is arriving, and he immediately said, "Yes, some scoundrel must be coming." What is the ruling in the noble Shariah for such a person who speaks ill of scholars?

The Answer: Regarding such a person, a Hadith says he is a hypocrite, and jurists (Fuqaha) say he is a disbeliever (Kafir). Khatib narrates from Hazrat Abu Huraira, and Abul Sheikh Ibn Hibban in the book At-Tawbeekh narrates from Jabir bin Abdullah (may Allah be pleased with them) that the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) said:

Arabic: ثلاثة لا يستخف بحقهم الامنافق بين النفاق ذو الشيبة فى الاسلام والامام المقسط ومعلم الخير۔1 Translation: No one except a hypocrite will consider three individuals as insignificant: an old man who has grown old in the state of Islam, a just leader, and one who teaches goodness. (T)

It is stated in Majma' al-Anhur Sharh Multaqi al-Abhur:

Arabic: الاستخفاف بالاشراف والعلماء كفر و من قال لعالم عويلم اولعلوى عليوى قاصدا به الاستخفاف كفر 2 واللہ تعالیٰ اعلم۔ Translation: Belittling the descendants of the Prophet (Saadat) and scholars is disbelief. Whoever calls a scholar 'Uwaylim' or an Alwi 'Ulaywi' with the intent of contempt becomes a disbeliever. And Allah Almighty knows best. (T)

Issue 36: Submitted by Akbar Yar Khan Sahib, resident of the old city, collector of donations for Madrasa Ahle Sunnat-o-Jamaat, 9 Dhu al-Qi'dah 1333 AH, Monday. What do the scholars of religion and the muftis of the firm Shariah say about this matter: Zaid says that prayer, fasting, Hajj, Zakat, etc., all acts of worship should be performed solely for the sake of Allah the Exalted, even though His holy being is self-sufficient. He has no need for anyone's worship, asceticism, etc., He is pure and...

---

1. Tarikh Baghdad, 8/274 and 12/61, Dar al-Kitab al-Arabi, Beirut. Kanz al-Ummal referencing Abi al-Sheikh in At-Tawbeekh from Jabir, Hadith 43811, Muassasat al-Risala, Beirut, 16/32.
2. Majma' al-Anhur Sharh Multaqi al-Abhur, Chapter of the Apostate etc., Dar Ihya al-Turath al-Arabi, Beirut, 1/295.

फ़तावा रज़विया, खंड 14

मसला 35: मांडवी सुरती मस्जिद, मलिक ब्रह्मा से, मौलवी अहमद मुख्तार साहब सिद्दीकी द्वारा प्रस्तुत, 6 रजब 1333 हिजरी। एक व्यक्ति हमेशा विद्वानों (उलेमा) को बुरा कहता रहता है। एक दिन उसके सामने चर्चा हुई कि फलां नए विद्वान आ रहे हैं, तो उसने तुरंत कहा, "हाँ, कोई भाड़-खाऊ (नीच) आता होगा।" ऐसे विद्वानों के प्रति अपशब्द कहने वाले व्यक्ति के लिए शरीयत-ए-ग़र्रा में क्या हुक्म है?

उत्तर: ऐसे व्यक्ति के बारे में हदीस कहती है कि वह मुनाफ़िक़ (पाखंडी) है, और फ़ुक़हा (विधिवेत्ता) कहते हैं कि वह काफ़िर है। खतीब ने हज़रत अबू हुरैरा से और अबुल शेख इब्न हिब्बान ने किताब अत-तौबीख में जाबिर बिन अब्दुल्ला (रज़ियल्लाहु अन्हुमा) से रिवायत की है कि रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) फ़रमाते हैं:

अरबी: ثلاثة لا یستخف بحقهم الامنافق بین النفاق ذو الشیبة فی الاسلام والامام المقسط ومعلم الخیر۔1 अनुवाद: तीन व्यक्तियों को मुनाफ़िक़ के अलावा कोई नीच नहीं समझेगा: वह बूढ़ा जो इस्लाम की हालत में बूढ़ा हुआ, एक न्यायप्रिय अमीर और भलाई की शिक्षा देने वाला। (त)

मजमा अल-अनहुर शरह मुल्तकी अल-अबहुर में है:

अरबी: الاستخفاف بالاشراف والعلماء کفر و من قال لعالم عویلم اولعلوی علیوی قاصدا به الاستخفاف کفر 2 واللہ تعالیٰ اعلم۔ अनुवाद: सादात (नबी के वंशज) और विद्वानों का तिरस्कार करना कुफ़्र है। जो किसी विद्वान को 'उवैलिम' या किसी अलवी को 'उलैवी' हिक़ारत की नियत से कहे, वह काफ़िर हो जाता है। और अल्लाह तआला सबसे बेहतर जानता है। (त)

मसला 36: अकबर यार खान साहब द्वारा प्रस्तुत, पुराने शहर के निवासी, मदरसा अहले सुन्नत व जमात के चंदा वसूल करने वाले, 9 ज़िल-क़ादह 1333 हिजरी, सोमवार। दीन के विद्वान और शरीयत-ए-मतीन के मुफ्ती इस मसले में क्या फ़रमाते हैं कि ज़ैद कहता है कि नमाज़, रोज़ा, हज, ज़कात आदि तमाम इबादतें केवल अल्लाह रब्बुल इज़्ज़त तबारक व तआला के लिए ही करनी चाहिए, भले ही उसकी पवित्र ज़ात बे-नियाज़ (बेपरवाह) है। उसे किसी की इबादत, रियाज़त आदि की ज़रूरत नहीं है, वह उससे पाक और...

1. तारीख बगदाद, 8/274 और 12/61, दारुल किताब अल-अरबी, बेरूत। कंज़ुल उम्माल के हवाले से अबी अल-शेख कृत अत-तौबीख में जाबिर से, हदीस 43811, मुअस्ससतुल रिसाला, बेरूत, 16/32।
2. मजमा अल-अनहुर शरह मुल्तकी अल-अबहुर, बाब अल-मुरतद आदि, दार इहया अत-तुराथ अल-अरबी, बेरूत, 1/295।

فتاوٰی رضویہ، جلد چہار دہم (۱۴)

مسئلہ ۳۵: از مانڈوے سورتی مسجد ملک برہما مسئولہ مولوی احمد مختار صاحب صدیقی ۶ رجب ۱۳۳۳ھ ایک شخص ہمیشہ علماء کو بُرا کہتا رہتا ہے چنانچہ ایک روز اس کے سامنے ذکر ہوا کہ فلاں عالم نئے تشریف لانے والے ہیں تو وہ فوراً کہتا ہے کہ ہاں آتے ہوں گے کوئی بھاڑ کھاؤ ایسے بد گو علماء کے لئے شریعت غرہ میں کیا حکم ہے؟

الجواب: ایسے شخص کی نسبت حدیث فرماتی ہے منافق ہے، فقہاء فرماتے ہیں کافر ہے۔ خطیب حضرت ابوہریرہ اور ابوالشیخ ابن حبان کتاب التوبیخ میں جابر بن عبداللہ رضی اللہ تعالٰی عنہم سے راوی رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم فرماتے ہیں:

ثلاثۃ لا یستخف بحقھم الامنافق بین النفاق ذو الشیبۃ فی الاسلام والامام المقسط ومعلم الخیر۔1 تین افراد کو منافق کے علاوہ کوئی حقیر نہیں سمجھے گا، وہ بوڑھا جو حالتِ اسلام میں بوڑھا ہوا، عادل امیر اور خیر کی تعلیم دینے والا۔(ت)

مجمع الانہر شرح ملتقی الابحر میں ہے:

الاستخفاف بالاشراف والعلماء کفر و من قال لعالم عویلم اولعلوی علیوی قاصدا بہ الاستخفاف کفر 2 واللہ تعالٰی اعلم۔ سادات اور علماء کی تحقیر کفر ہے، جو عالم کو عویلم، علوی کو علیوی حقارت کی نیت سے کہے وہ کافر ہو جاتا ہے۔ واللہ تعالٰی اعلم۔(ت)

مسئلہ ۳۶: مسئولہ اکبر یار خاں صاحب ساکن شہر کہنہ محصل چندہ مدرسہ اہلسنت و جماعت ۹ ذوالقعدہ ۱۳۳۳ھ دوشنبہ کیا فرماتے ہیں علمائے دین و مفتیانِ شرع متین اس مسئلہ میں کہ زید کہتا ہے کہ نماز، روزہ، حج، زکوۃ وغیرہ وغیرہ سب عبادتیں محض اللہ رب العزت تبارک و تعالٰی ہی

کے واسطے کرنا چاہئے اگر چہ اس کی ذات پاک بے نیاز ہے۔ کسی کی عبادت، ریاضت وغیرہ کی اس کو ضرورت نہیں ہے وہ اس سے پاک اور

---

1 تاریخ بغداد ۸/ ۲۷۴ و ۱۲/ ۶۱ دار الکتاب العربی بیروت۔ کنز العمال بحوالہ ابی الشیخ فی التوبیخ عن جابر حدیث ۴۳۸۱۱ موسسۃ الرسالہ بیروت ۳۲/ ۱۶ 2 مجمع الانہر شرح ملتقی الابحر باب المرتد الخ دار احیاء التراث العربی بیروت ۱/ ۲۹۵

Fatawa-e-Razvia Volume 14

[Excerpt]: ...He is pure and free, but the humble servant must follow the command of his Master. Bakr says that Zaid's mind has gone dry (he's crazy) because he says all this is wrong; rather, whatever we do, we do for ourselves and should do so. In such a situation, what is the ruling regarding the statements of Zaid and Bakr?

The Answer: Both Zaid and Bakr are true in their respective meanings. Indeed, prayer, fasting, Hajj, and Zakat are all for Allah Almighty, meaning through them, His worship and nobility and reverence are intended. "Indeed, my prayer, my rites of sacrifice, my living and my dying are for Allah, Lord of the worlds. (162) No partner has He. (163)" Truly, my prayer, my sacrifice, my living, and my dying are all for Allah, the Owner of the entire universe, who has no partner. And indeed, all good acts of worship and deeds are for one's own self, meaning for one's own benefit. "Whoever does a righteous deed, it is for himself" (Quran 41:46). Both statements are present in the Great Quran. However, Bakr saying that Zaid's mind has gone dry is a groundless insult to a Muslim; he must ask for forgiveness. And saying that "this is all wrong" is a very harsh word. He should renew his Islam (Tajdid-e-Islam) because he has contradicted such clear religious and Quranic statements. And Allah Almighty knows best.

Another Issue: Zaid considers himself a sinner and at fault, but while speaking, Zaid says, "I am a true Muslim believer." Bakr also considers himself a sinner, but while speaking, Bakr says, "I am not a Muslim at all." So, what is the ruling regarding Zaid calling himself a true believer and Bakr denying being a Muslim? What is the ruling for both?

The Answer: There is no harm in Zaid's statement, though he should have increased the praise of Allah by saying "Praise be to Allah, I am a Muslim." Bakr's statement is very repulsive. The Imams have said that whoever denies being a Muslim is no longer a Muslim. He must repent, renew his Islam, and then renew his marriage. And Allah Almighty knows best.

Issue 73: From Old City, submitted by Sayyid Nur Sahib, Clerk of Dar al-Ifta, 9 Dhu al-Hijjah 1333 AH. (1) Zaid is ignorant, but he insultingly objects to every scholar and mystic and stays busy finding faults. So, what is the status of insulting scholars etc. in Sharia?

1 Quran al-Karim 6 / 162, 163 2 Quran al-Karim 41 / 46

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदह (14)

[अंश]: ...वह पाक और मुबर्रा (पवित्र) है, लेकिन बंदा-ए-नाचीज़ को अपने मौला के हुक्म की तामील करनी चाहिए। बक्र कहता है कि ज़ैद का दिमाग सूख गया है इसलिए कहता है, यह सब ग़लत है बल्कि जो कुछ हम करते हैं वह सब अपनी ज़ात (स्वयं) के लिए करते हैं और करना चाहिए। ऐसी सूरत में ज़ैद और बक्र के कौल (कथन) के बारे में क्या हुक्म है?

जवाब: ज़ैद और बक्र अपनी-अपनी मुराद (उद्देश्य) पर दोनों सच्चे हैं। बेशक नमाज़, रोज़ा, हज, ज़कात सब अल्लाह अज़्ज़-व-जल्ल ही के लिए हैं, यानी उनसे उसी की इबादत और नजाबत व ताज़ीम मक्सूद (अभिप्रेत) है। "बेशक मेरी नमाज़ और मेरी कुर्बानी और मेरा जीना और मरना सब अल्लाह के लिए है जो सारे जहान का मालिक है, उसका कोई शरीक (साझीदार) नहीं।" और बेशक तमाम इबादतें और नेक आमाल अपने ही लिए हैं यानी अपने फ़ायदे के लिए हैं। "जो नेक काम करे वह अपने लिए करता है" (कुरान 41:46)। दोनों कौल कुरान-ए-अज़ीम में मौजूद हैं। हाँ, बक्र का यह कहना कि "ज़ैद का दिमाग सूख गया है", एक मुसलमान को मुफ्त की तकलीफ़ देना है, उसे इसके लिए माफ़ी मांगनी चाहिए। और उसका यह कहना कि "यह सब ग़लत है" बहुत सख़्त कलिमा (शब्द) है, उसे तजदीद-ए-इस्लाम (इस्लाम का नवीनीकरण) करना चाहिए क्योंकि उसने इतने स्पष्ट दीनी और कुरानी कौल को ग़लत ठहराया है। वल्लाहु तआला आलम।

मसला ऐज़न (एक और मसला): ज़ैद अपने आप को गुनहगार और खतावार जानता है, मगर बात करते वक्त ज़ैद कहता है कि "मैं एक सच्चा मोमिन मुसलमान हूँ।" बक्र भी अपने आप को गुनहगार मानता है मगर बात करते वक्त बक्र कहता है कि "मैं हरगिज़ मुसलमान नहीं हूँ।" ज़ैद का अपने बारे में सच्चा मोमिन कहना और बक्र का मुसलमान होने से इनकार करना कैसा है? दोनों की तुलना में क्या हुक्म है?

जवाब: ज़ैद के कौल में कोई हर्ज नहीं, हाँ उसे अल्लाह की हम्द (प्रशंसा) बढ़ानी चाहिए थी कि "अल्हम्दुलिल्लाह, मैं मुसलमान हूँ।" बक्र का कौल बहुत बुरा है। इमामों ने फ़रमाया है कि जो अपने मुसलमान होने से इनकार करे वह मुसलमान नहीं रहता। उसे तौबा करनी चाहिए, इस्लाम का नवीनीकरण करना चाहिए और फिर निकाह का भी नवीनीकरण करना चाहिए। वल्लाहु तआला आलम।

मसला 73: पुराने शहर से, सैय्यद नूर साहब, मुहर्रिर दारुल इफ़्ता द्वारा प्रेषित, 9 ज़िल-हिज्जा 1333 हिजरी। (1) ज़ैद अनपढ़ है मगर वह हर आलिम और दरवेश पर अपमानजनक तरीके से ऐतराज़ करता है और ऐब निकालने की कोशिश में रहता है। तो उलमा (विद्वानों) का अपमान करना शरीयत के अनुसार कैसा काम है?

1 कुरान अल-करीम 6 / 162, 163 2 कुरान अल-करीम 41 / 46

पृष्ठ 271 / 712

منزہ اور مبرا ہے، مگر بندہ ناچیز کو اپنے مولا کی تعمیل حکم کرنا چاہئے، بکر کہتا ہے کہ زید کا دماغ خشک ہو گیا اس لئے کہتا ہے، یہ سب غلط ہے بلکہ جو کچھ ہم کرتے ہیں وہ سب اپنی ذات کے لئے کرتے ہیں اور کرنا چاہئے ایسی صورت میں زید و بکر کے قول کی بابت کیا حکم ہے؟

الجواب: زید و بکر اپنی اپنی مراد پر دونوں سچے ہیں، بیشک نماز، روزہ، حج، زکوٰۃ سب اللہ عزوجل ہی کے لئے ہیں یعنی ان سے اسی کی عبادت و نجابت تعظیم مقصود ہے۔ "اِنَّ صَلَاتِیْ وَ نُسُکِیْ وَ مَحْیَایَ وَ مَمَاتِیْ لِلّٰہِ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ ﴿۱۶۲﴾ لَا شَرِیْکَ لَہٗ" بیشک میری نماز اور قربانی اور جینا اور مرنا سب اللہ کے لئے ہے جو مالک ہے سارے جہان کا اس کا کوئی شریک نہیں۔ اور بیشک تمام عبادات و اعمال حسن اپنے ہی لئے ہیں یعنی اپنے فائدے کو ہیں "مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِہٖ"2 (جو نیک کام کرے وہ اپنے لئے کرتا ہے۔ دونوں قول قرآن عظیم میں موجود ہیں، ہاں بکر کا یہ کہنا کہ زید کا دماغ خشک ہو گیا ہے، مفت ایذائے مسلم ہے اس سے معافی چاہئے اور اس کا کہنا کہ یہ سب غلط ہے بہت سخت کلمہ ہے اسے تجدید اسلام چاہئے کہ اس نے ایسے واضح دینی، قرآنی قول کی تغلیط کی واللہ تعالیٰ اعلم۔ مسئلہ ایضاً: زید اپنے آپ کو گنہگار، خطاوار جانتا ہے مگر بوقت گفتگو زید یہ کہتا ہے کہ میں مسلمان مومن سچا ہوں، اور بکر بھی اپنے آپ کو گنہگار خیال کرتا ہے مگر بوقت بکر یہ کہتا ہے کہ میں ہر گز مسلمان نہیں ہوں، چنانچہ زید کو اپنی بابت سچا مومن کہنا اور بکر کو مسلمان ہونے سے انکار کرنا کیسا ہے، دونوں کی نسبت کیا حکم ہے؟

الجواب: زید کے قول میں حرج نہیں، ہاں اسے حمد الٰہی بڑھالینا چاہئے تھا، الحمد للہ میں مسلمان ہوں، بکر کا قول بہت قبیح ہے، ائمہ نے فرمایا ہے جو اپنے مسلمان ہونے سے انکار کرے وہ مسلمان نہیں اسے توبہ اور تجدید اسلام پھر تجدید نکاح چاہئے، واللہ تعالیٰ اعلم۔ مسئلہ ۷۳: از شہر

کہنہ مسئولہ سید نور صاحب محرر دار الافتاء ۹ ذی الحجہ ۱۳۳۳ھ (۱) زید بے علم ہے مگر ہر عالم درویش پر از روئے اہانت اعتراض کرتا ہے اور عیب جوئی میں ساعی رہتا ہے، پس اہانت علماء وغیرہ شرعاً کیسا فعل ہے؟

1 القرآن الکریم ۶ / ۱۶۲، ۱۶۳ 2 القرآن الکریم ۴۱ / ۴۶

Fatawa Rizvia Volume 14

(2) Is exceeding the Sharia ruling and denying it considered disbelief (kufr) or a major sin? Only this.

The Answer: (1) Fault-finding of any Muslim is forbidden, let alone of scholars. Allah Almighty said, "And do not spy" (Al-Quran 49:12). And insulting the scholars of religion is disbelief, as stated in Majma' al-Anhur etc. (2) Denial in the sense of rejection is disbelief, and exceeding is transgression and sin. And Allah Almighty knows best.

Problem 39: From Patna District, Panja Rampur Post Office, Village Sat Bela, asked by Rajab Ali, 11 Muharram al-Haram 1342 AH, Saturday.

What is your opinion, may Allah Almighty have mercy on you, in this matter: A few local scholars went to the house of a person who had committed an act contrary to Sharia. Specifically, he had kept his 'mughallaza' (divorced by three pronouncements) wife for two or three months and maintained marital relations with her. Despite knowing this, those scholars, without any warning or admonishment, performed a 'Khatm' recitation there and ate his food. A credible person, a friend of scholars, a pilgrim to the Two Holy Sanctuaries (Haji), and a disciple of Shah Abdul Latif Shahnoodi - whom Shah Sahib had strictly instructed regarding Sharia matters and who, by Shah Sahib's order, decides most Sharia cases and worldly affairs, and is currently firm and upright in Sharia matters - said regarding those scholars that the mullahs of this era have put their mouths in filth and do not distinguish between permissible (halal) and forbidden (haram). According to the Sharia ruling, has that person become a disbeliever or not? Or will the ruling for only renewal of marriage be issued against him or not? If he...

1. Al-Quran al-Karim 49/12 Page 272 of 712

फतावा रज़विया जिल्द 14

(२) क्या शरीयत के फैसले से आगे बढ़ना और उसका इनकार करना कुफ्र है या गुनाह-ए-कबीरा? बस इतना।

उत्तर: (१) किसी भी मुसलमान की ऐब-जोई (दोष निकालना) हराम है, उलमा की तो बात ही क्या। अल्लाह तआला ने फरमाया: "और जासूसी न करो" (अल-कुरान ४९:१२)। और दीन के विद्वानों (उलमा) का अपमान कुफ्र है, जैसा कि मजमा' अल-अनहुर आदि में है। (२) इनकार का अर्थ यदि झुठलाना है तो वह कुफ्र है, और शरीयत की सीमा लांघना फिस्क और गुनाह है। वल्लाहु तआला आलम (अल्लाह सबसे बेहतर जानता है)।

मसला ३९: जिला पटना, डाकखाना पंजा रामपुर, गाँव सात बेला, प्रेषक रजब अली, ११ मुहर्रम अल-हराम १३४२ हिजरी, शनिवार।

इस मामले में आपका क्या कहना है, अल्लाह तआला आप पर रहमत नाज़िल फरमाए (कि कुछ स्थानीय उलमा एक ऐसे व्यक्ति के घर गए जिसने शरीयत का उल्लंघन किया था, यानी उसने अपनी मुग़ल्लज़ा (तीन तलाक़ शुदा) पत्नी को दो-तीन महीने से अपने पास रखा हुआ था और उससे वैवाहिक संबंध बनाए हुए था। इन लोगों को इस बात का ज्ञान था, फिर भी उन्होंने बिना किसी चेतावनी के वहां खत्म पढ़ा और उसका खाना भी खाया। एक प्रतिष्ठित व्यक्ति, जो उलमा का मित्र, हरमैन का हाजी और शाह अब्दुल लतीफ शहनूदी का मुरीद है - जिसे शाह साहब ने शरीयत के मामलों में खूब ताकीद फरमाई थी और जो शाह साहब के आदेशानुसार शरीयत के अधिकांश मुकदमों और दुनियावी मामलों के फैसले भी करता है और वर्तमान में शरीयत के मामलों में दृढ़ और अडिग है - उसने उन उलमा के बारे में ये शब्द कहे कि 'इस ज़माने के मौलवियों ने गंदगी में मुँह डाल रखा है और हलाल-ओ-हराम में कोई तमीज़ नहीं करते'। क्या वह व्यक्ति शरीयत के हुक्म के मुताबिक काफिर हो गया या नहीं? या उस पर सिर्फ निकाह के नवीनीकरण (तजदीद-ए-निकाह) का हुक्म लागू होगा या नहीं? यदि वह...

1. अल-कुरान अल-करीम ४९/१२ पृष्ठ २७२/७१२

فتاوٰی رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

(۲) کیا فیصلہ اور حکم شرعی سے متجاوز اور منکر ہونا کفر ہے یا گناہ کبیرہ؟ فقط

الجواب: (۱) عیب جوئی ہر مسلمان کی حرام ہے نہ کہ علماء کی، قال تعالٰی "لَا تَجَسَّسُوا" ۱ (اللہ تعالٰی نے فرمایا عیب نہ ڈھونڈو (ت)) اور علمائے دین کی اہانت کفر ہے کما فی مجمع الانھر وغیرہ (جیسا کہ مجمع الانہر وغیرہ میں ہے۔ت) (۲) انکار بمعنی تکذیب کفر ہے اور تجاوز فسق و معصیت۔ واللہ تعالٰی اعلم

مسئلہ ۳۹: از ضلع پٹنہ ڈاک خانہ پنجہ رامپور موضع سات بیلہ مسئولہ رجب علی ۱۱ محرم الحرام ۱۳۴۲ھ شنبہ

ما قولکم رحمکم اللہ تعالٰی مسئلہ (کہ چند مولویان معہود بمکان شخصے کہ از وکاری خلاف شرع سر زد شدہ بود یعنی بازن مغلظہ خود تا مدت دو سہ ماہ بائیش از واج اوقات بسر برد) بوجود علم بلا تعمیل و تنبیہ ختم خوانی کردہ طعام خوری نمودند، ازیں جہت شخص معتبر عالم دوست حاجی الحرمین کہ از مریدان جناب شاہ عبداللطیف شہنودی است وجناب شاہ صاحب نیز برائے تنبیہ امور شرع اور اتاکید بسیار نمودہ و او برائے تعمیل ارشاد جناب شاہ صاحب اکثر مقدمات شرع شریف و معاملا ت دنیوی فیصلہ میکند و فی الحال درکار شرع بسیار مستحکم مستقیم ایشاں را گفتہ کہ مولویان ایں زماں در دیدہ سر گیں دہان افگنند و میان حرام و حلال تمیز نکنند پس دریں صورت شخص موصوف موافق شرع کافر شود یانہ یا بروئے فقط حکم تجدید نکاح کردہ شود یا نہ اگر شرعاً کافر نہ شود کسے اور ا کافر گوید برویش چہ حکم

اس معاملہ میں آپ کا کیا قول ہے اللہ تعالیٰ تم پر رحمت نازل فرمائے (کہ چند مقامی علماء نے ایک شخص کے مکان پر جس نے شریعت کی خلاف ورزی کر رکھی ہے یعنی اس نے اپنی مغلظہ عورت دو تین ماہ سے رکھی ہوئی ہے اور اس سے ازدواجی تعلقات قائم کئے ہوئے ہے ، ان لوگوں کو اس بات کا علم بھی تھا انہوں نے تنبیہ کے بغیر وہاں ختم پڑھا اور اس کا کھانا بھی کھایا اور ایک شخص معتبر عالم دوست، حرمین کا حاجی اور شاہ عبداللطیف شہنودی کا مرید ہے جناب شاہ صاحب نے بھی اسے امور شرع کے بارے میں خوب تاکید فرمائی اور وہ بحکم شاہ صاحب اکثر مقدمات شرعیہ اور معاملات دنیوی کے فیصلے بھی کرتا ہے اس وقت وہ امور شرعیہ میں مستحکم اور مستقیم ہے اس نے ان کے حق میں یہ کلمات کہے ہیں کہ اس زمانہ کے مولویوں نے گندگی میں منہ ڈالا ہوا ہے اور حلال و حرام میں وہ کوئی تمیز نہیں کرتے وہ شخص شرعی حکم کے مطابق کافر ہو گیا نہ ؟ یا اس پر فقط تجدید نکاح کا حکم جاری ہو گا یا نہیں ، اگر وہ

Fatawa-e-Razvia, Volume 14

Question: If someone is not a disbeliever (kafir) according to Shariah, what is the ruling for one who calls him a kafir? Please explain with reference to the Quran and Sunnah, and seek reward from Allah Almighty on the Day of Judgment. Just. (T)
Answer: Explain with the authority of the Book (Quran), you will be rewarded by Allah on the Day of Reckoning. Just.

The Answer: A person who has divorced his wife three times and then cohabits with her without the process of 'tahlil' (legal remarriage after an intervening marriage) is committing adultery and sin. The approach of religious leaders towards such sinners has been varied; they have acted with both leniency and strictness, as detailed in 'Ihya-ul-Uloom'. The scholars who recited Khatam at his house and ate something there have not committed a sin. One who remembers them with bad words does wrong; if he is not applying a specific ruling but speaking about scholars in general, then although this is extremely bad, a decree of takfir (accusing of disbelief) cannot be issued against him. As for the renewal of Islam and marriage, that is appropriate. And whoever has declared him a disbeliever (kafir) has also exceeded the limits; he too must repent. And Allah Almighty knows best. (T)

Issue 40: From Surat city, Muhalla Syedwara, submitted by Syed Sadaruddin Zariwala, Safar-ul-Muzaffar 1334 AH, Wednesday. Honorable service of Maulana Maulvi Hazrat Ahmad Raza Khan Sahib, may his shadow endure. After offering respects and greetings, it is submitted that I pray for your well-being in the court of the Lord of Glory night and day in Surat city. Furthermore, I previously sent a request for a refutation of the Wahhabis, and I am still waiting to receive the mentioned copy. In the meantime, another question was raised by the aforementioned unstable sect: that the noble father of the Prophet (PBUH) was in a state of disbelief and passed away in that state. In response to this, the Sunnis answered that...

Page 273 of 712

फ़तावा-ए-रज़विया, जिल्द 14

सवाल: यदि कोई शरीयत के अनुसार काफ़िर नहीं है, तो उसे काफ़िर कहने वाले का क्या हुक्म है? कुरान और सुन्नत के संदर्भ में बयान करें और कयामत के दिन अल्लाह तआला से इसका प्रतिफल (अज्र) प्राप्त करें। फ़क़त (त) जवाब: किताब (कुरान) के प्रमाण के साथ बयान करें, आपको हिसाब के दिन अल्लाह के यहाँ अज्र मिलेगा। फ़क़त।

अल-जवाब: जिस व्यक्ति ने अपनी पत्नी को तीन तलाक दे दिए और उसके बाद बिना 'तहलील' (हलाला) के उसके साथ सहवास किया, वह व्यभिचार और पाप है। ऐसे गुनहगार लोगों के साथ धर्मगुरुओं (उलेमा) का व्यवहार अलग-अलग रहा है; उन्होंने नरमी भी बरती है और सख्ती भी, जैसा कि 'एह्या-उल-उलूम' में विस्तार से दिया गया है। जिन मौलवियों ने उसके घर पर खत़्म पढ़ा और कुछ खाया, वे पापी नहीं हुए। जो व्यक्ति उन्हें अपशब्दों से याद करता है, वह बुरा करता है; फिर यदि वह किसी विशेष व्यक्ति पर हुक्म नहीं लगा रहा बल्कि आम मौलवियों की बात कर रहा है, तो हालाँकि यह बात अत्यंत बुरी है, लेकिन उस पर तकफ़ीर (काफ़िर होने) का हुक्म जारी नहीं किया जा सकता। जहाँ तक इस्लाम और निकाह के नवीनीकरण का प्रश्न है, तो यह उचित है। और जिस किसी ने उसकी तकफ़ीर की है, वह भी सीमा पार कर गया है, उसे भी तौबा (प्रायश्चित) करनी चाहिए। अल्लाह तआला सबसे बेहतर जानता है। (त)

मसला 40: सूरत शहर, मोहल्ला सैयदवाड़ा से, सैयद सदरुद्दीन ज़रीवाला द्वारा प्रेषित, सफ़र-उल-मुज़फ़्फ़र 1334 हिजरी, बुधवार। आदरणीय मौलाना मौलवी हज़रत अहमद रज़ा ख़ाँ साहब की सेवा में (अल्लाह आपकी छाया बनाए रखे), आदाब और सलाम के बाद निवेदन है कि सूरत शहर में आपकी खैरियत के लिए रात-दिन रब्बे जुल-जलाल की बारगाह में प्रार्थना करता हूँ। इसके अतिरिक्त निवेदन यह है कि इससे पहले मैंने वहाबियों के खंडन की माँग के लिए एक पत्र भेजा था, अभी तक उस नुस्खे की प्रतीक्षा में हूँ। इसी बीच उक्त अस्थिर संप्रदाय की ओर से एक और प्रश्न उठाया गया है कि रसूलुल्लाह के पूज्य पिता कुफ्र की स्थिति में थे और उसी स्थिति में उनका देहांत हुआ। इसके प्रत्युत्तर में अहल-ए-सुन्नत ने यह उत्तर दिया कि...

पृष्ठ 273/712

بینوا بسند الکتاب تؤجروا عند اللہ یوم الحساب، فقط | شرعاً کافر نہیں تو جو اسے کافر کہے اس کا کیا حکم ہے؟ کتاب وسنت کے حوالے سے بیان کیجئے اور یومِ قیامت اللہ تعالیٰ سے اجر پائیے، فقط (ت)

الجواب: جس شخص نے اپنی عورت کو طلاقیں دے دیں اور اس کے بعد بغیر حلال ہونے کے اس کے ساتھ مباشرت کرنا زنا اور بدکرداری ہے، ایسے گنہگار لوگوں کے ساتھ علمائے دین کا معاملہ مختلف ہوتا ہے کبھی ان پر نرمی کرنا پڑتی ہے اور کبھی سختی ، اس کی تفصیل احیاء العلوم میں دیکھئے ، مولویوں نے جو اس کے گھر ختم پڑھا اور کوئی چیز کھائی تو اس سے وہ گناہگار نہیں ہوئے جو شخص انہیں بدالفاظ سے یاد کرتا ہے وہ برا کرتا ہے پھر ان پر حکمِ خاص نہیں رکھا بلکہ عام مولویوں کی بات کرتا ہے تو اگرچہ یہ بات نہایت بری ہے لیکن اس پر تکفیر کا حکم جاری نہیں ہو سکتا ، رہا تجدیدِ اسلام اور نکاح کا معاملہ تو یہ مناسب ہے اور جس نے اس کی تکفیر کی ہے وہ بھی حد سے بڑھ گیا اس کو بھی توبہ کرنی چاہئے۔ واللہ تعالیٰ اعلم (ت)

مسئلہ ۴۰: از شہر سورت محلّہ سید واڑہ مسئولہ سید صدر الدین زری والے صفر المظفر ۱۳۳۴ھ

چہار شنبہ عالی خدمت عالی جناب مولانا مولوی حضرت احمد رضا خاں صاحب دام ظلکم بعد ادائے آدابِ تسلیمات کے گزارش ہے کہ در شہر سورت خیریت آنجناب کی شب و روز درگاہِ رب العزت سے نیک مطلوب ہوں، دیگر گزارش یہ کہ قبل از اس کے ایک گزارش نامہ در طلب ردِ وہابیہ ارسال خدمت کیا تھا، ہنوز انتظار دست یاب نسخہ مند کور ہوں، اس اثناء میں ایک اور سوال بے ثبات فرقہ مذکور سے ایجاد ہوا وہ یہ کہ رسالتمآب کے والد ماجد حالت کفر میں تھے اور اسی حالت میں رحلت بھی فرمایا اس کے رد میں اہل تسنّن نے یہ جواب دیا کہ...

Fatawa Razawiya, Volume 14

...they could not have been disbelievers in any state, so applying the label of disbelief is irrational. This answer was given but it was based on analogy and preference, not something we have evidence for to fully answer this matter. Therefore, I request your service that a refutation and proof be provided, which would be a great honor. I have conveyed the entire situation accurately through this letter and the previous one. Only.

The Answer: The correct school of thought is that the noble parents of the Leader of the Universe, peace and blessings of Allah be upon him, Hazrat Sayyiduna Abdullah and Hazrat Sayyidatuna Amina, may Allah be pleased with them, were people of monotheism, Islam, and salvation. In fact, all the ancestors of the Prophet from Hazrat Abdullah and Amina back to Hazrat Adam and Eve are, in the most preferred view, all people of Islam and monotheism.

Allah Almighty said:	**Allah Almighty said: Who sees you when you stand and your movements among those who prostrate. (T)**

الَّذِي يَرَاكَ حِينَ تَقُومُ (218)
وَتَقَلُّبَكَ فِي السَّاجِدِينَ (219) 1

Regarding the interpretation of this noble verse, Hazrat Abdullah ibn Abbas (may Allah be pleased with them) says that the noble light (Noor) of the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) continued to be transferred from one worshiper to another. And it is mentioned in the Hadith that the Lord Almighty said regarding the sacred light: "I shall place it in pure loins and chaste wombs." And the Lord Almighty would never call a disbeliever "pure" and "chaste", whereas "Verily, the polytheists are impure" (9:28). We have a specific treatise on this subject named 'Shumul al-Islam li-Usul al-Rasul al-Kiram'. And Imam Jalaluddin al-Suyuti (may Allah have mercy on him) wrote six treatises specifically on this topic. May Allah acknowledge his efforts and grant him a great reward. (T) And Allah Almighty knows best.

Problem 241 to 243: Questioned through Mustafa Miyan, Wednesday, 28th Safar al-Muzaffar 1334 AH. (1) A mention came up before a Sunni that Shiites and Mu'tazilites deny the vision (ru'yat) of the Lord Almighty in Paradise. That person said they are right, they won't have it; perhaps there was a mention for believers as well, although

this seems like a doubt. What is the ruling on saying this? (2) Irtiza Hussain Peer Miyan Sahib changed his name to Abul Barakat and now added 'Azad' to it.

---

1. Al-Quran Al-Karim 26/218-219
2. Ma'alim al-Tanzil with al-Khazin under the verse "your movement among those who prostrate," Mustafa al-Babi Egypt 5/99
3. Al-Shifa bi-Ta'rif Huquq al-Mustafa, Al-Matba'a al-Sharikat al-Sahafiya Egypt 1/63
4. Al-Quran Al-Karim 9/28

फ़तावा रज़विया, जिल्द 14

...वे किसी भी हाल में काफ़िर नहीं हो सकते थे, तो यह कुफ्र का इतलाक़ नाअेक़ूल है। यह जवाब दिया गया लेकिन क़ियासी (तर्क आधारित) था और पसंद नहीं आया। हमारे पास सबूत नहीं है जो इस बात का पूरा जवाब दे सके इसलिए आपकी ख़िदमत में गुज़ारिश है कि इसका रद्द और सबूत हो जाए तो बड़ी सरफ़राज़ी होगी। मैंने इस ख़त और पिछले ख़त के ज़रिए पूरी कैफ़ियत बयान कर दी है। फ़क़त।

अल-जवाब: सही मज़हब यह है कि हुज़ूर अक़दस सय्यदे आलम सल्लल्लाहु तआ़ला अलैहि वसल्लम के वालिदैन करीमैन हज़रत सय्यदना अब्दुल्लाह और हज़रत सय्यदतुना आमिना रज़ियल्लाहु तआ़ला अन्हुमा अहले तौहीद, इस्लाम और निजात (मुक्ति) वाले थे। बल्कि हुज़ूर के आबा-ओ-अजदाद (पूर्वज) हज़रत अब्दुल्लाह और आमिना से लेकर हज़रत आदम और हव्वा तक, अर्ज़ह (सबसे पसंदीदा) मज़हब के मुताबिक़ सब अहले इस्लाम और तौहीद पर थे।

अल्लाह तआ़ला ने फ़रमाया: **अल्लाह तआ़ला ने फ़रमाया: जो तुम्हें देखता है जब तुम खड़े होते हो और नमाज़ियों में तुम्हारे दौर (आवाजाही) को। (त)**

الَّذِي يَرَاكَ حِينَ تَقُومُ (218)

وَتَقَلُّبَكَ فِي السَّاجِدِينَ (219) 1

इस आयते करीमा की तफ़सीर में सय्यदना अब्दुल्लाह इब्ने अब्बास रज़ियल्लाहु तआ़ला अन्हुमा फ़रमाते हैं कि हुज़ूर अक़दस सल्लल्लाहु तआ़ला अलैहि वसल्लम का नूर एक नमाज़ी से दूसरे नमाज़ी की तरफ मुंतक़िल (स्थानांतरित) होता आया है। और हदीस में है कि रब अ़ज़्ज़वजल ने नूरे अक़दस की निसबत फ़रमाया कि "मैं इसे पाकीज़ा पुश्तों (loins) और पाक रहमों (wombs) में रखूँगा।" और रब अ़ज़्ज़वजल कभी किसी काफ़िर को पाक और पाकीज़ा नहीं फ़रमाएगा, जबकि "बेशक मुशरिक नापाक हैं" (9:28)। इस बारे में हमारा एक ख़ास रिसाला है "शुमूलुल इस्लाम ले-उ़सूलिल रसूलिल किराम"। और इमाम जलालुद्दीन सुयूती रहमतुल्लाहि अलैहि ने ख़ास इस बाब (अध्याय) में छह रिसाले लिखे। अल्लाह उनकी कोशिश क़बूल फ़रमाए और उन्हें अज्रे अ़ज़ीम से नवाज़े। (त) वल्लाहु तआ़ला अ़अलम।

मसला २४१ ता २४३: मुस्तफ़ा मियाँ द्वारा पूछा गया, बुध, २८ सफ़र अल-मुज़फ़्फ़र १३३४ हिजरी। (१) एक सुन्नी के सामने ज़िक्र आया कि शिया और मोअ़तज़िला जन्नत में रूबियते बारी (ईश्वर के दर्शन) के मुनकिर (इनकारी) हैं। उन साहब ने कहा कि वे सच कहते हैं, उन्हें तो (दर्शन) नहीं होंगे; शायद मोमिनों के लिए भी ज़िक्र में था, हालाँकि यह एक संदेह जैसा लगता है। ऐसा कहना कैसा है? (२) इर्तिज़ा हुसैन पीर मियाँ साहब ने अपना नाम अबुल बरकात रखा और उस पर अब 'आज़ाद' का और इज़ाफ़ा (बढ़ोतरी) किया।

---

1. अल-कुरान अल-करीम २६/२१८-२१९
2. मा'ालिम अल-तंजील मा अल-ख़ाज़िन आयत 'तक़ल्लुबका फ़िस साजिदीन' के तहत मुस्तफ़ा अल-बाबी मिस्र ५/९९
3. अल-शिफ़ा बि-तारीफ़ हुक़ूक़ अल-मुस्तफ़ा, अल-मतबा अल-शरिकात अल-सहफ़िया मिस्र १/६३
4. अल-कुरान अल-करीम ९/२८

وہ کسی حالت سے بھی کافر نہیں ہو سکتے تھے تو یہ کفر کا اطلاق نامعقول ہے یہ جواب دیا مگر قیاسی دیا مگر قیاسی و پسند ہی نہیں ثبوت ہمارے پاس نہیں ہے جو اس بات کا پورا پورا جواب کریں اس لئے آپ کی خدمت میں گزارش ہے کہ اس کا رد و ثبوت ہو جائے تو عین سرفرازی ہے تمام کیفیت کماحقہ اس خط سے اور آگے کے خط سے گوش زد کیا ہوں، فقط۔

الجواب: مذہب صحیح یہ ہے کہ حضور اقدس سید عالم صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کے والدین کریمین حضرت سید نا عبد اللہ اور حضرت سید تنا آمنہ رضی اللہ تعالٰی عنہما اہل توحید و اسلام و نجات تھے، بلکہ حضور کے آباء و امہات حضرت عبد اللہ وآمنہ سے حضرت آدم و حوا تک مذہب ارجح میں سب اہل اسلام و توحید ہیں۔

قال اللہ تعالٰی: **اللہ تعالٰی نے فرمایا: جو تمہیں دیکھتا ہے جب تم کھڑے ہوتے ہو اور نمازیوں میں تمہارے دورے کو (ت)**

الَّذِي يَرَاكَ حِينَ تَقُومُ (218) وَتَقَلُّبَكَ فِي السَّاجِدِينَ (219) 1

اس آیہ کریمہ کی تفسیر سیدنا عبد اللہ ابن عباس رضی اللہ تعالٰی عنہما فرماتے ہیں کہ حضور اقدس صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کا نور ایک نمازی سے دوسرے نمازی کی طرف منتقل ہوتا آیا 2۔ اور حدیث میں ہے کہ رب عز وجل نے نور اقدس کی نسبت فرمایا کہ اسے اصلاب طیبہ وارحام طاہرہ میں رکھوں گا 3 اور رب عز وجل کبھی کسی کافر کو طیب و طاہر نہ فرمائے گا، " اِنَّمَا الْمُشْرِكُوْنَ نَجَسٌ " 4 (بیشک مشرکین نجس ہیں۔ ت) اس بارے میں ہمارا ایک خاص رسالہ ہے شمول الاسلام

لاصول الرسول الکرام۔ اور امام جلال الدین سیوطی رحمۃ اللہ علیہ نے خاص اس باب میں چھ رسالے لکھے۔ فشکر اللہ سعیہ واجزل ثوابہ (اللہ تعالیٰ ان کی کاوش قبول فرمائے اور انہیں اجر عظیم سے نوازے۔ ت) واللہ تعالیٰ اعلم۔

مسئلہ ۲۴۱ تا ۲۴۳: مسئولہ معرفت مصطفیٰ میاں سلمہ بروز چہار شنبہ ۲۸ صفر المظفر ۱۳۳۴ ھ (۱) ایک سنی کے سامنے ذکر آیا کہ شیعہ و معتزلہ دار جنت میں رؤیت باری عز وجل کے منکر ہیں، ان صاحب نے کہا وہ سچ کہتے ہیں انہیں تو نہیں ہوگی، شاید مومنین کے لئے بھی ذکر میں تھا اگر چہ یہ ایک شبہ سا یاد پڑتا ہے، یہ کہنا کیسا ہے؟ (۲) ارتضا حسین پیر میاں صاحب نے اپنا نام ابوالبرکات رکھا اور اس پر اب آزاد کا اور اضافہ

---

1 القرآن الکریم ۲۶/ ۲۱۸-۲۱۹ 2 معالم التنزیل مع الخازن آیہ تقلبك في الساجدین کے تحت مصطفی البابی مصر ۵/ ۹۹ 3 الشفاء بتعریف حقوق المصطفی المطبعۃ الشرکۃ الصحافیہ مصر ۱/ ۶۳ 4 القرآن الکریم ۹/ ۲۸

Fatawa Razawiyya Volume (14)

...made, for which a nonsensical and destructive narration was published and distributed. Regarding this, a gentleman asked, "Where did he get this name from? Your name is not written like this with Allah Mian (God)." To which it was replied, "Everything is written in the Preserved Tablet (Lawh-e-Mahfuz), and this is also written." On this, the gentleman said, "I said this because people say that parents give names, and those names are written with Allah Mian." Apparently, the speaker meant that a name is recorded as 'the' name only if given by parents, and any name a person invents for themselves is recorded as a factual event—that so-and-so will call themselves by this name—but not formally as 'their name'. In short, what is the status of his statement, and what is the basis for saying that the name is only that which is given by parents or chosen by oneself?

(3) In the presence of a Sunni gentleman, I said that the Master of the Universe (peace and blessings of Allah be upon him) has many unique characteristics (khasa'is); the Prophet exempted some companions from certain Sharia rulings that were not general. Upon this, that gentleman said, "That's why some ignorant people started saying that Allah Almighty seeks the pleasure of Muhammad (Raza Jue Muhammadi)." To this, I replied, "Why single out the ignorant? Allah Almighty indeed seeks the pleasure of Muhammad." He also clearly acknowledged this and said that seeing such unique characteristics, perhaps some of the pure wives (may Allah be pleased with them) also began saying this. But the reality is that the Prophet never stepped outside of what Allah Almighty commanded; he only spoke what was the command of Allah Almighty. So in reality, the Prophet followed the Divine command and also sought Divine pleasure. From his manner of speech and state at that time, it seemed his meaning was that the ignorant people, thinking this, began calling Allah Almighty the seeker of Muhammad's pleasure, as if the Prophet gives a command and then Allah Almighty reveals a similar revelation, meaning Allah Almighty follows the Prophet. Whereas in reality, the command of Allah is the original one, and following that, the Prophet gives the command. In short, what is the ruling on his statement that "That's why some ignorant people etc.," and what is the ruling on the overall statement made after it?

The Answer:

(1) The Master Almighty says: "I am as My servant thinks of Me."[1] (T: Hadith Qudsi). The Rawafid and Mu'tazilites who are hopeless of the vision of Allah will remain

hopeless. The Wahhabis who deny intercession will remain deprived. So their denial is correct in their own regard. Apparently, the speaker's meaning is this, that their negation is true in their own case. There is no harm in this. Yes, whoever confirms his statement in the sense of an absolute negation is certainly misguided and outside the fold of Ahl al-Sunnat.

---

[1] Musnad Ahmad bin Hanbal, Hadith of Wathilah bin al-Asqa, Dar al-Fikr, Beirut, 4/106.

फ़तावा रज़विया जिल्द (14)

...किया, जिसकी एक वाहियात तबाही वाली रिवायत छपवा कर तक़्सीम की, उस के बारे में एक साहब ने कहा कि ये नाम उन्होंने कहाँ से रखा, कुछ अल्लाह मियाँ के यहाँ तो आप का ये नाम लिखा हुआ है नहीं, जिस पर कहा गया कि लौह-ए-महफ़ूज़ में तो सब लिखा हुआ है ये भी लिखा हुआ है, इस पर उन साहब ने कहा कि मैंने इस बिना पर कहा था कि लोग कहते हैं कि नाम माँ बाप रखते हैं वो नाम अल्लाह मियाँ के यहाँ लिखा जाता है, ज़ाहिरन इस क़ाइल का मतलब ये था कि नाम कर के वही नाम लिखा जाता है जो माँ बाप का रखा है और जो खुद गढ़ ले वो बतौरे एक अम्र-ए-वाक़े के लिखा होता है कि फ़लां अपना ये नाम रखेगा, नाम कर के नहीं कि फ़लां का ये नाम है, अल-ग़रज़ उस का वो मक़ूला कैसा है और उस की क्या अस्ल है कि नाम वही होता है जो माँ बाप का रखा है या खुद रखा हुआ।

(3) एक सुन्नी साहब के सामने मैंने कहा कि हुज़ूर सरवर-ए-आलम सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम के बहुत खसाइल हैं, वो अहकाम-ए-शरईया जो आम नहीं उन से हुज़ूर ने बाज़ सहाबा को मुस्तस्ना किया था उन पर उन साहब ने कहा कि जभी तो बाज़ जुहला कहने लगे थे कि अल्लाह अज़्ज़वजल रज़ा जू-ए-मोहम्मदी है, इस पर मैंने कहा कि बाज़ जुहला की क्या तख़्सीस है, अल्लाह अज़्ज़वजल तो रज़ा जू-ए-मोहम्मदी है उन्होंने भी इस का साफ़ इक़रार किया और कहा कि ऐसे खसाइल देख कर शायद बाज़ अज़वाज-ए-मुतह्हरात रिज़वानुल्लाह अलैहिन भी ये कहने लगी थीं, मगर अस्ल बात ये है कि हुज़ूर अल्लाह अज़्ज़वजल के फ़रमूदा से बाहर क़दम ही नहीं रखते थे वही फ़रमाते थे जो अल्लाह अज़्ज़वजल का हुक्म था तो अस्ल में हुज़ूर मुत्तबे हुक्म-ए-इलाही और रज़ा जू-ए-इलाही भी हुए, उन की इस वक़्त की तर्ज़-ए-तक़रीर व हालत से उन का मतलब ये मालूम होता था कि जुहला तो ये समझ कर अल्लाह अज़्ज़वजल को रज़ा जू-ए-मोहम्मदी कहने लगे थे कि हुज़ूर एक हुक्म देते हैं और फिर अल्लाह अज़्ज़वजल भी वैसी ही वही नाज़िल फ़रमा देता है यानी अल्लाह अज़्ज़वजल हुज़ूर का इत्तेबा फ़रमाता है हालांकि अस्ल में हुक्म-ए-इलाही वही होता है और उसके इत्तेबा से हुज़ूर हुक्म देते हैं, ग़रज़ उस का ये मक़ूला कि जभी तो बाज़ जुहला भी अलख का क्या हुक्म है इस कुल्ली मक़ूला का क्या जो उस के बाद कहा गया।

अल-जवाब:

(1) मौला अज़्ज़वजल फ़रमाता है: 'अना इंदा ज़न्नी अब्दी बी' (मैं अपने बंदे के गुमान के पास हूँ। त) रवाफ़िज़ व मोतज़िला कि रुइयत-ए-इलाही से मायूस हैं मायूस ही रहेंगे, वहाबिया शफ़ाअत से मुनकिर हैं महरूम ही रहेंगे तो उन का इंकार उन के एतबार से सही हुआ ज़ाहिरन क़ाइल की यही मुराद है कि उन की नफ़ी उन के हक़ में सच्ची है, इस में कोई हर्ज नहीं, हाँ जो उस के क़ौल की तस्दीक़ ब-माना नफ़ी-ए-मुतलक़ करे वो ज़रूर गुमराह व ख़ारिज अज़ अहले-सुन्नत है।

---

1 मुस्नद अहमद बिन हंबल, हदीस वासिला बिन अल-अस्क़ा, दारुल फ़िक्र बैरुत 4/106.

کیا، جس کی ایک واہی تباہی روایت چھپوا کر تقسیم کی، اس کی بابت ایک صاحب نے کہا کہ یہ نام انہوں نے کہاں سے رکھا، کچھ اللہ میاں کے یہاں تو آپ کا یہ نام لکھا ہوا ہے نہیں جس پر کہا گیا کہ لوح محفوظ میں تو سب لکھا ہوا ہے یہ بھی لکھا ہوا ہے، اس پر ان صاحب نے کہا کہ میں نے اس بنا پر کہا تھا کہ لوگ کہتے ہیں کہ نام ماں باپ رکھتے ہیں وہ نام اللہ میاں کے یہاں لکھا جاتا ہے، ظاہراً اس قائل کا مطلب یہ تھا کہ نام کر کے وہی نام لکھا جاتا ہے جو ماں باپ کا رکھا ہے اور جو خود گھڑ لے وہ بطور ایک امرِ واقع کے لکھا ہوتا ہے کہ فلاں اپنا یہ نام رکھے گا نام کر کے نہیں کہ فلاں کا یہ نام ہے، الغرض اس کا وہ مقولہ کیسا ہے اور اس کی کیا اصل ہے کہ نام وہی ہوتا ہے جو ماں باپ کا رکھا ہے یا خود رکھا ہوا۔

(۳) ایک سنی صاحب کے سامنے میں نے کہا کہ حضور سرورِ عالم صلی تعالیٰ علیہ وسلم کے بہت خصائص ہیں، وہ احکام شرعیہ جو عام نہیں ان سے حضور نے بعض صحابہ کو مستثنیٰ کیا تھا ان پر ان صاحب نے کہا کہ جبھی تو بعض جہلا کہنے لگے تھے کہ اللہ عزوجل رضا جوئے محمدی ہے، اس پر میں نے کہا کہ بعض جہلا کی کیا تخصیص ہے، اللہ عزوجل تو رضا جوئے محمدی ہے انھوں نے بھی اس کا صاف اقرار کیا اور کہا کہ ایسے خصائص دیکھ کر شاید بعض ازواجِ مطہرات رضوان اللہ علیہن بھی یہ کہنے لگی تھیں، مگر اصل بات یہ ہے کہ حضور اللہ عزوجل کے فرمودہ سے باہر قدم ہی نہیں رکھتے تھے وہی فرماتے تھے جو اللہ عزوجل کا حکم تھا تو اصل میں حضور متبع حکم الہی اور رضا جوئے الہی بھی ہوئے، ان کی اس وقت کی طرزِ تقریر و حالت سے ان کا مطلب یہ معلوم ہوتا تھا کہ جہلا تو یہ سمجھ کر اللہ عزوجل کو رضا جوئے محمدی کہنے لگے تھے کہ حضور ایک حکم دیتے ہیں اور پھر اللہ عزوجل بھی ویسی ہی وحی

نازل فرمادیتا ہے یعنی اللہ عزوجل حضور کا اتباع فرماتا ہے حالانکہ اصل میں حکم الہی وہی ہوتا ہے اور اسکے اتباع سے حضور حکم دیتے ہیں، غرض اس کا یہ مقولہ کہ جبھی تو بعض جہلا بھی الخ کا کیا حکم ہے اس کلی مقولہ کا کیا جو اس کے بعد کہا گیا۔

الجواب:

(۱) مولا عزوجل فرماتا ہے: انا عند ظن عبدی بی 1 (میں اپنے بندے کے گمان کے پاس ہوں۔ت) روافض و معتزلہ کہ رویت الہی سے مایوس ہیں مایوس ہی رہیں گے، وہابیہ شفاعت سے منکر ہیں محروم ہی رہیں گے تو ان کا انکار ان کے اعتبار سے صحیح ہوا ظاہراً قائل کی یہی مراد ہے کہ ان کی نفی ان کے حق میں سچی ہے، اس میں کوئی حرج نہیں، ہاں جو اس کے قول کی تصدیق بمعنی نفی مطلق کرے وہ ضرور گمراہ و خارج از اہلسنت ہے۔

---

1 مسند احمد بن حنبل حدیث واثلہ بن الاسقع دار الفکر بیروت ۴ / ۱۰۶

Fatawa-e-Razvia Volume 14 (14)

(2) Undoubtedly, every small and great thing is recorded in the Preserved Tablet (Lauh-e-Mahfuz). Whatever name exists for anyone in the world as a designation is written in the Preserved Tablet as that designation, whether given by parents or adopted by others. In cases where a change occurred, both the changer and the changed are recorded with their respective time constraints. The Prophet (peace be upon him) changed the names of many companions (may Allah be pleased with them); the previous names were abandoned, and they became famous by the new ones. So, in the sight of Allah also, these are now their names, and they will be called by these names on the Day of Judgment. If a person changes their name to something else but it does not become known as their designation, then that name is not written as a designation in the sight of Allah Almighty. Yes, this event is certainly recorded, but the speaker's apparent intent is what matters. The speaker did not say that it is not written with Allah; rather, he said that his name is not written as this. So, it's not the writing itself but the reason for the writing, which is 'designation' (alamiyyat). It is correct that when the given name did not attain the status of a designation. However, speech in such matters should be very careful so that no negative aspect arises. In the question, the word "Miyan" is written with the Name of Majesty (Allah). This is forbidden and undesirable. In the Urdu language, "Miyan" has three meanings, two of which are impossible for Him, and it is not mentioned in Sharia, therefore its application is not commendable.

(3) The speaker's statement "that's why some sentences etc." turned out to be very ugly and heinous. And the meanings he later assigned also did not reach the reality. Undoubtedly, the Noble Prophet (peace be upon him) follows the Divine Will, and undoubtedly, he says nothing against His command. And undoubtedly, Allah Almighty desires the pleasure of the Noble Prophet (peace be upon him).

"And surely your Lord will soon give you so much that you will be pleased."[1]	And surely your Lord will soon give you so much that you will be pleased.
"We see the turning of your face towards the heaven, so We will surely turn you to a Qiblah that pleases you. So turn your face towards Al-Masjid Al-Haram."[2]	We see the turning of your face towards the heaven, so We will surely turn you to a Qiblah that pleases you. So turn your face towards Al-Masjid Al-Haram. (T)

The divine command was to face Jerusalem (Bait-ul-Maqdas); the Prophet was obedient. This was seeking Divine pleasure from the Prophet's side. But the holy

heart desired to face the Kaaba. The Lord Almighty, for his blessed pleasure, issued that command of His...

[1] Al-Quran Al-Karim 93/5 [2] Al-Quran Al-Karim 2/144

(2) निस्संदेह, लौह-ए-महफ़ूज़ में हर छोटी और बड़ी चीज़ अंकित है। दुनिया में किसी के लिए जो भी नाम एक पहचान के रूप में है, वह लौह-ए-महफ़ूज़ में उसी पहचान के रूप में लिखा हुआ है, चाहे वह माता-पिता द्वारा दिया गया हो या दूसरों द्वारा अपनाया गया हो। जहाँ परिवर्तन हुआ, वहाँ परिवर्तित और मूल दोनों अपने-अपने समय की सीमाओं के साथ अंकित हैं। हुज़ूर सैयदे आलम (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने कई सहाबा-ए-किराम (रज़ियल्लाहु अन्हुम) के नाम बदल दिए, जिससे पुराने नाम छोड़ दिए गए और वे नए नामों से प्रसिद्ध हो गए। तो अल्लाह के यहाँ भी अब यही उनके नाम हैं और उन्हें कयामत के दिन इन्हीं नामों से पुकारा जाएगा। और यदि कोई व्यक्ति अपना नाम बदलकर कुछ और रख ले और वह पहचान के रूप में प्रसिद्ध न हो, तो अल्लाह अज़्ज़वजल के यहाँ वह नाम पहचान के रूप में नहीं लिखा गया। हाँ, यह घटना निश्चित रूप से अंकित है, लेकिन वक्ता का स्पष्ट उद्देश्य मायने रखता है। वक्ता ने यह नहीं कहा कि अल्लाह के यहाँ यह नहीं लिखा है, बल्कि यह कहा कि उसका नाम यह नहीं लिखा है। तो यह लेखन नहीं बल्कि लेखन का कारण 'पहचान' (अलमियत) है। और यह सही है कि जब उस रखे गए नाम ने पहचान की स्थिति पैदा नहीं की। हाँ, ऐसी जगह बात बहुत सावधानी से की जानी चाहिए ताकि कोई नकारात्मक पहलू न निकले। प्रश्न में अल्लाह के नाम के साथ "मियाँ" शब्द लिखा है, यह निषिद्ध और अनुचित है। उर्दू भाषा में "मियाँ" के तीन अर्थ हैं, जिनमें से दो उनके लिए असंभव हैं और शरीयत में इसका कोई उल्लेख नहीं है, इसलिए इसका उपयोग सराहनीय नहीं है।

(3) वक्ता का यह कहना कि "तभी तो कुछ वाक्य आदि" बहुत ही भद्दा और घृणित लगा। और बाद में उसने जो अर्थ तय किए, वे भी वास्तविकता तक नहीं पहुँच सके। निस्संदेह, हुज़ूर अकदस (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ईश्वरीय इच्छा के अधीन हैं और निस्संदेह वे उसके आदेश के विरुद्ध कुछ नहीं कहते। और निस्संदेह अल्लाह अज़्ज़वजल हुज़ूर अकदस (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) की प्रसन्नता चाहता है।

"और बेशक जल्द ही तुम्हारा रब तुम्हें इतना देगा कि तुम राजी हो जाओगे।"[1]	और बेशक जल्द ही तुम्हारा रब तुम्हें इतना देगा कि तुम राजी हो जाओगे।
"हम देख रहे हैं, बार-बार तुम्हारा आसमान की तरफ मुँह करना, तो ज़रूर हम तुम्हें उस क़िब्ले	हम देख रहे हैं, बार-बार तुम्हारा आसमान की तरफ मुँह करना, तो ज़रूर हम तुम्हें उस क़िब्ले

की तरफ फेर देंगे जिसमें तुम्हारी खुशी है। तो अभी अपना मुँह मस्जिद-ए-हराम की तरफ फेर दो।"[2]

की तरफ फेर देंगे जिसमें तुम्हारी खुशी है। तो अभी अपना मुँह मस्जिद-ए-हराम की तरफ फेर दो। (त)

ईश्वरीय आदेश बैतुल मुक़द्दस की तरफ मुँह करने का था, हुज़ूर आज्ञाकारी थे। यह हुज़ूर की ओर से ईश्वरीय प्रसन्नता की तलाश थी। लेकिन पवित्र हृदय काबा की तरफ मुँह करना चाहता था। मौला अज़्ज़वजल ने आपकी मुबारक रज़ा के लिए अपना वह आदेश...

[1] अल-क़ुरान अल-करीम 93/5 [2] अल-क़ुरान अल-करीम 2/144

(۲) بلاشبہ لوح محفوظ میں ہر صغیر و کبیر مستطر ہے جو اسم بحیثیت علم دنیا میں کسی کے لئے ہے لوح محفوظ میں وہی بحیثیت علم مکتوب ہے خواہ ماں باپ کا رکھا ہے یا اپنایا اور کا اور جس میں تغیر واقع ہوا مغیر اور مغیر الیہ دونوں اپنے اپنے زمانہ کی قید سے مکتوب ہیں، حضور سید عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم نے بہت صحابہ کرام رضی اللہ تعالیٰ عنہم کے نام تبدیل فرمائے کہ اگلے نام متروک ہو گئے اور وہ انہیں دوسرے ناموں سے مشہور ہیں تو عند اللہ بھی اب یہی ان کے نام ہیں اور انہیں ناموں سے روز قیامت پکارے جائیں گے ، اور جو شخص اپنا نام بدل کر کچھ رکھے اور بحیثیت علم معروف نہ ہو تو اللہ عزوجل کے یہاں بھی وہ نام علم ہو کر لکھا نہ گیا، ہاں یہ واقعہ ضرور مکتوب ہے ظاہر ابھی مراد قائل ہے، قائل نے یہ نہ کہا کہ اللہ تعالیٰ کے یہاں یہ نہیں لکھا ہے بلکہ یہ کہا کہ اس کا نام یہ نہیں لکھا ہے تو کتابت نہیں بلکہ سبب کتابت علمیت ہے، اور یہ صحیح ہے کہ جب کہ اس وضع کئے ہوئے نام نے حیثیت علمیت پیدا نہ کی ، ہاں ایسی جگہ کلام بہت ہوشیاری سے چاہئے جس میں کوئی پہلوئے ناقص نہ نکلے، سوال میں اسم جلالت کے لفظ "میاں" مکتوب ہے یہ ممنوع و معیوب ہے ، زبان اردو میں "میاں" کے تین معنی ہیں جن میں دو اس پر محال ہیں اور شرع سے ورود نہیں لہٰذا اس کا اطلاق محمود نہیں۔

(۳) قائل کا کہنا کہ جب ہی تو بعض جملہ الخ بہت سخت قبیح و شنیع واقع ہوا اور جو معنی اس نے بعد کو قرار دیئے اس میں بھی وہ حقیقت کو نہ پہنچا بلاشبہ حضور اقدس صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم تابع مرضی الٰہی ہیں اور بلاشبہ کوئی بات اس کے خلاف حکم نہیں فرماتے اور بلاشبہ اللہ عزوجل حضور اقدس صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کی رضا چاہتا ہے۔

"وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَىٰ" 1

اور بیشک قریب ہے کہ تمہارا رب تمہیں اتنا دے گا کہ تم راضی ہو جاؤگے۔

"قَدْ نَرَىٰ تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ" 2

ہم دیکھ رہے ہیں ، بار بار تمہارا آسمان کی طرف منہ کرنا تو ضرور ہم تمہیں پھیر دیں گے اس قبلہ کی طرف جس میں تمہاری خوشی پس ابھی اپنا منہ پھیر دو مسجد حرام کی طرف۔ (ت)

حکم الٰہی بیت المقدس کی طرف استقبال کا تھا حضور تابع فرمان تھے یہ حضور کی طرف سے رضا جوئی الٰہی تھی مگر قلب اقدس کعبہ کی طرف استقبال چاہتا تھا، مولیٰ عزوجل نے مرضی مبارک کے لئے اپنا وہ حکم

1 القرآن الکریم ۹۳/۵ 2 القرآن الکریم ۲/۱۴۴

Fatawa Ridawiyyah Volume 14

...abrogated it and established for eternity that very Qibla which the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) desired. This is the seeking of Muhammadi pleasure (peace be upon him) by Allah the Almighty. Denial of any of this is a denial of the Great Quran. Umm al-Mu'minin Siddiqah (may Allah be pleased with her) submits to the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him):

1 ما ارى ربك الا يسارع في هواك - رواه البخارى۔ **I see that your Lord hastens to fulfill your desire; narrated by Bukhari.**

This is the phrase that some of the pure wives submitted, and the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) did not deny it. So, for the speaker to say that perhaps some of the pure wives began saying this after seeing such characteristics, etc., indicates that those pure wives said something contrary to the original fact and the Holy Prophet (peace be upon him) upheld it. It is in the Hadith of the Day of Judgment that the Lord Almighty, having gathered the first and the last, will say to the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him):

كلهم يطلبون رضائى وانا اطلب رضاك يا محمد 2 - **They all seek My pleasure, and O Beloved! I seek your pleasure.**

Both worlds seek the pleasure of God, God seeks the pleasure of Muhammad.

In short, the phrase was very harsh and heinous, and even after interpretation, it was not free from abominability; repentance is necessary. And Allah the Almighty knows best.

Issue 22 to 25: From Chittorgarh, Udaipur region, Rajputana, questioned by Abdul Karim Sahib on Saturday, 16th Rabi' al-Awwal 1334 AH. (1) Is a person who wears an English hat and coat-trousers merely out of conformity with them a kafir (infidel) or not? It is written in 'Ghayat al-Awtar', the translation of 'Durr al-Mukhtar' in the chapter on apostates, that a person who wears a Magian (Majusi) hat without necessity of cold or heat is a kafir. Similarly, a person who wears a sacred thread (zunnar) is also a kafir, except in case of necessity. Now, if the one who wears an English hat and coat-trousers without necessity is not a kafir, then why was the one wearing the sacred thread called a kafir in 'Ghayat al-Awtar' translation of 'Durr al-Mukhtar', chapter on the apostate?

1. Sahih al-Bukhari, Kitab al-Tafsir, al-Ahzab, chapter on 'Turji man tashaa...', Qadimi Kutub Khana Karachi, 2/706.
2. Al-Tafsir al-Kabir, under the verse 'Falnuwalliyannaka qiblatan tardaha', al-Matba'at al-Misriyyah, Egypt, 4/106.

फतावा रज़विया खंड 14

...निरस्त कर दिया और क़यामत तक के लिए वही क़िबला तय कर दिया जिसे हुज़ूर (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) चाहते थे। यह अल्लाह अज़्वजल की ओर से मुहम्मदी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) रज़ा की खोज है। इनमें से किसी का इनकार करना महान कुरान का इनकार है। उम्मुल मोमिनीन सिद्दीक़ा (रज़ियल्लाहु अन्हा) हुज़ूर अक़दस (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) से अर्ज़ करती हैं:

ما ارى ربك الا يسارع في هواك 1 - رواه البخارى۔	**मैं हुज़ूर के रब को देखती हूँ कि वह हुज़ूर की इच्छा पूरी करने में जल्दी फ़रमाता है, इसे बुख़ारी ने रिवायत किया।**

यह वह शब्द है जो कुछ पाक पत्नियों (अज़वाज-ए-मुतहरात) ने अर्ज़ किया, और हुज़ूर अक़दस (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने इसका खंडन नहीं किया। तो वक्ता का यह कहना कि शायद कुछ पाक पत्नियों ने ऐसी विशेषताएं देखकर यह कहना शुरू कर दिया था, वास्तव में बात यह है आदि, यह दर्शा रहा है कि उन कुछ पाक पत्नियों ने मूल तथ्य के विरुद्ध बात कही और हुज़ूर (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने उसे बरकरार रखा। हदीस में है कि कयामत के दिन रब अज़्वजल प्रथम और अंतिम सभी को एकत्रित करके हुज़ूर अक़दस (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) से फ़रमाएगा:

كلهم يطلبون رضائى وانا اطلب رضاك يا محمد 2 -	**वे सभी मेरी रज़ा चाहते हैं और ऐ महबूब! मैं तुम्हारी रज़ा चाहता हूँ।**

ऐ खुदा की रज़ा चाहते हैं दो आलम खुदा चाहता है रज़ा-ए-मुहम्मद

संक्षेप में, शब्द बहुत कठोर और जघन्य था और व्याख्या के बाद भी घृणा से मुक्त नहीं हुआ, तौबा आवश्यक है, और अल्लाह तआला बेहतर जानता है।

मसअला (समस्या) 22 से 25: चित्तौड़गढ़, उदयपुर क्षेत्र, राजपूताना से, अब्दुल करीम साहब द्वारा शनिवार, 16 रबीउल अव्वल 1334 हिजरी को पूछा गया। (1) जो व्यक्ति केवल उनकी समानता के कारण अंग्रेजी टोपी और कोट-पतलून पहनता है, वह काफ़िर है या नहीं? 'ग़ायत-उल-औतार', 'दुर्र-ए-मुख्तार' के अनुवाद में धर्मत्यागी के अध्याय में लिखा है कि जो व्यक्ति ठंड या गर्मी की आवश्यकता के बिना मजूसियों (पारसियों) की टोपी पहनता है, वह काफ़िर है। इसी तरह, जो व्यक्ति ज़ुन्नार (जनेऊ जैसा धागा) बांधता है वह भी काफ़िर है, सिवाय ज़रूरत के। अब यदि आवश्यकता के बिना

अंग्रेजी टोपी और कोट-पतलून पहनने वाला काफ़िर नहीं है, तो 'ग़ायत-उल-औतार' दुर्र-ए-मुख्तार के अनुवाद में मुर्तद के अध्याय में ज़ुन्नार बांधने वाले को काफ़िर क्यों कहा गया?

---

1. सहीह अल-बुखारी, किताब अत-तफ़सीर, अल-अहज़ाब, अध्याय 'तुर्जी मन तशा...', क़दीमी कुतुब ख़ाना कराची, 2/706।
2. अत-तफ़सीर अल-कबीर, आयत 'फ़लनुवल्लियन्नका क़िब्लतन तर्दाहा' के तहत, अल-मतबअतुल मिस्रिइय्या, मिस्र, 4/106।

منسوخ فرما دیا اور حضور جو چاہتے تھے قیامت تک کے لئے وہ ہی قبلہ مقرر فرما دیا، یہ اللہ عزوجل کی طرف سے رضا جوئی محمدی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم ہے ان میں سے جس کا انکار ہو قرآن عظیم کا انکار ہے۔ ام المؤمنین صدیقہ رضی اللہ عنہا حضور اقدس صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم سے عرض کرتی ہیں:

ما اری ربك الا یسارع في هواك 1 - رواہ البخاری۔ **میں حضور کے رب کو دیکھتی ہوں کہ حضور کی خواہش میں شتابی فرماتا ہے، اسے بخاری نے روایت کیا۔**

یہ ہے وہ کلمہ کہ بعض ازواج مطہرات نے عرض کیا اور عرض کیا اور حضور اقدس صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم نے انکار نہ فرمایا تو قائل کا کہنا کہ ایسے خصائص دیکھ کر شاید بعض ازواج مطہرات یہ کہنے لگی تھیں دراصل بات یہ ہے الخ یہ بتا رہا ہے کہ ان بعض ازواج مطہرات نے خلاف اصل بات کہی اور حضور صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم نے مقرر رکھی، حدیث روز محشر میں ہے رب عزوجل اولین وآخرین کو جمع کر کے حضور اقدس صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم سے فرمائے گا:

کلهم یطلبون رضائی وانا اطلب رضاك یا محمد 2 - یہ سب میری رضا چاہتے ہیں اور اے محبوب! میں تمہاری رضا چاہتا ہوں۔

اے خدا کی رضا چاہتے ہیں دو عالم خدا چاہتا ہے رضائے محمد

بالجملہ کلمہ بہت سخت و شنیع تھا اور بعد تاویل بھی شناعت سے بری نہ ہوا، توبہ لازم ہے، واللہ تعالٰی اعلم۔

مسئلہ ۲۲ تا ۲۵: از مقام چتوڑ گڑھ علاقہ اودے پور راجپوتانہ مسئولہ عبدالکریم صاحب بروز شنبہ ۱۶ ربیع الاول شریف ۱۳۳۴ھ (۱) جو شخص انگریزی ٹوپی و کوٹ پتلون محض ان کی موافقت کی وجہ سے پہنے تو وہ کافر ہے یا نہیں، غایۃ الاوطار ترجمہ در مختار باب مرتد میں لکھا ہے کہ جو شخص بلا ضرورت سردی و گرمی کے مجوسی کی ٹوپی پہنے وہ کافر ہے، اسی طرح جو شخص زنار باندھے وہ بھی کافر ہے، مگر بضرورت اب اگر انگریزی ٹوپی و کوٹ پتلون بلا ضرورت پہنے والا کافر نہیں ہے تو زنار باندھنے والے کو غایۃ الاوطار ترجمہ در مختار باب المرتد میں کافر کیوں کہا؟

---

1 صحیح البخاری کتاب التفسیر الاحزاب باب قولہ ترجی من تشاء الخ قدیمی کتب خانہ کراچی ۲/ ۷۰۶ 2 التفسیر الکبیر تحت آیۃ "فلنولینک قبلہ ترضیھا" المطبعۃ المصریۃ مصر ۴/ ۱۰۶

Fatawa Rizvia Volume 14 (14)

(2) What do the learned scholars say regarding a person who calls Hazrat Ali (Karam Allah Wajhahu) God, justifies Taziya Dari (processions), makes people perform prostrations of reverence (Sajda-e-Tazeemi), and levies false accusations against the scholars of Sahah-e-Sitta (the six authentic books of Hadith)?

The Answer:

(1) Wearing a sacred thread (Zunnar) or a hat, i.e., an English cap, without necessity is undoubtedly disbelief (Kufr). In 'Al-Hadiqa al-Nadiyya', it is stated: "Wearing the attire of the Franks is Kufr according to the correct opinion." (Summary). Wearing the Frankish hat is Kufr according to the correct saying. As for coats and trousers, if they are worn out of agreement with the Christians and an appreciation of their fashion, then the jurists (Fuqaha) have declared that also as absolute Kufr. In 'Ghamz al-Uyun', it is mentioned:

"Our masters have agreed that whoever regards an action of the disbelievers as good has indeed committed disbelief." Whoever considered any act of the disbelievers to be good, by consensus of the Sheikhs, becomes a disbeliever.

And if it is not so, then it is certainly sinful (Fisq) if done without religious necessity. Only he chooses it in whose heart there is deviation. When love for the sake of Allah and hatred for the sake of Allah, which are the focal points of faith, become firm in the heart, then every gesture of the friends of Allah (Awliya Allah) seems good and every matter of the enemies of Allah seems bad. We ask Allah for guidance.

(2) There is no need to look at anything else after someone calls Maula Ali (Karam Allah Wajhahu) God; he is certainly a disbeliever and an apostate.

"Whoever doubts in his punishment and disbelief has indeed committed disbelief." Whoever, after being informed of his statement, doubts his disbelief, is himself a disbeliever. For Muslims to sit near him, to socialize with him, to greet him or talk to him is absolutely forbidden (Haram).

Allah the Almighty said: "And if the devil causes you to forget, then do not sit after the remembrance with the wrongdoing people." (The Holy Quran 6:68). Allah Almighty said: And if the devil makes you forget, then after remembrance do not sit with the oppressors.

1 Al-Hadiqa al-Nadiyya Sharh al-Tariqa al-Muhammadiyya, Type 8 of 60 Types, Maktaba Nooriya Rizvia Faisalabad, 2/230 2 Ghamz Uyun al-Basair with al-Ashbah wan-Nazair, Book of Siyar and Apostasy, H.M. Saeed Company Karachi, 1/295 3 Durr al-Mukhtar, Chapter of the Apostate, Matba Mujtabai Delhi, 1/356 4 The Holy Quran 6/68

फ़तावा रज़विया जिल्द 14 (14)

(2) जो व्यक्ति हज़रत अली (करम अल्लाह वजहु) को खुदा कहे और ताज़िया दारी को जायज़ करार दे और ताज़ीमी सजदा करवाए और सहाह-ए-सित्ता के मुहद्दसीन पर झूठे इल्जाम लगाए, उस व्यक्ति के बारे में विद्वान (उलेमा-ए-किराम) क्या फरमाते हैं?

उत्तर:

(1) बिना किसी ज़रूरत के ज़ुनार (जनेऊ) बाँधना या हैट यानी अंग्रेज़ी टोपी पहनना निस्संदेह कुफ्र (धर्मत्याग) है। 'हदीक़ा नदिय्या' में फरमाया गया: ईसाइयों की पोशाक पहनना सहीह कौल (कथन) के अनुसार कुफ्र है। (संक्षिप्त)। अंग्रेजों वाली हैट पहनना सहीह कथन के मुताबिक कुफ्र है। जहाँ तक कोट-पतलून का सवाल है, अगर वे ईसाइयों की सहमति और उनके पहनावे की प्रशंसा के लिए हैं, तो उसे भी फुक़हा-ए-किराम (धर्मशास्त्रियों) ने स्पष्ट रूप से कुफ्र कहा है। 'ग़मज़ुल उयून' में है:

"हमारे उलेमाओं ने इत्तेफ़ाक़ (सहमति) किया है कि जिसने काफिरों के किसी काम को अच्छा समझा, वह काफिर हो गया।" जिसने काफिरों के किसी भी कार्य को अच्छा समझा, बुजुर्गों की सहमति से वह काफिर हो गया।

और अगर ऐसा नहीं है, तो यह निश्चित रूप से फ़िस्क (पाप) है यदि बिना किसी शरिया ज़रूरत के किया जाए। और इसे वही अपनाता है जिसके दिल में खोट हो। जब अल्लाह के लिए प्यार और अल्लाह के लिए नफ़रत, जो ईमान की बुनियाद हैं, दिल में पक्के हो जाते हैं, तो अल्लाह के वलियों (मित्रों) की हर अदा अच्छी लगती है और अल्लाह के दुश्मनों की हर बात बुरी लगती है। हम अल्लाह तआला से हिदायत मांगते हैं।

(2) इस बात के बाद किसी और चीज़ को देखने की ज़रूरत नहीं है कि मौला अली (करम अल्लाह वजहु) को खुदा कहने वाला यकीनन काफिर और मुरतद (धर्मत्यागी) है।

"जिसने उसके अज़ाब और कुफ्र में शक किया, वह खुद काफिर हो गया।" जो उसके कथन को जानने के बाद उसके कुफ्र में शक करे, वह खुद काफिर है। मुसलमानों का उसके पास बैठना, उससे मिलना-जुलना, सलाम-दुआ सब पूरी तरह हराम (वर्जित) है।

अल्लाह तआला ने फरमाया: "और अगर शैतान तुझे भुला दे, तो याद आने के बाद ज़ालिम लोगों के पास मत बैठ।" (कुरान 6:68)। अल्लाह तआला ने फरमाया और अगर कहीं तुझे शैतान भुला दे तो याद आने पर ज़ालिमों के पास न बैठ।

1 हदीक़ा अल-नदिय्या शरह अल-तरीक़ा अल-मुहम्मदिया, प्रकार 8 में से 60 प्रकार, मकतबा नूरिया रज़विया फैसलाबाद, 2/230 2 ग़मज़ उयून अल-बसार मा अल-अशबाह वन-नज़ायर, किताब अल-सियर वल-रद्दा, एच.एम. सईद कंपनी कराची, 1/295 3 दुर्रे मुख्तार, बाबुल मुरतद, मतबा मुजतबाई दिल्ली, 1/356 4 अल-कुरान अल-करीम 6/68

पेज 278/712

فتاویٰ رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

(۲) جو شخص حضرت علی کرم اللہ وجہہ کو خدا کہے اور تعزیہ داری کو جائز کرے اور سجدہ تعظیمی کرائے اور محدثین صحاح ستہ پر الزام نکال ڈالنے صحیفہ کا لگائے اس شخص کی نسبت علماء کرام کیا فرماتے ہیں؟ الجواب:

(۱) بلا ضرورت زنار باندھنا یا ہیٹ یعنی انگریزی ٹوپی رکھنا بلاشبہ کفر ہے، حدیقہ ندیہ میں فرمایا: لبس زی الافرنج علی الصحیح۔ (ملخصاً) فرنگیوں کا ہیٹ پہننا صحیح قول کے مطابق کفر ہے (ت) رہے کوٹ پتلون وہ اگر موافقت نصاریٰ اور ان کی وضع کے استحسان کے لئے ہے تو اسے بھی فقہاء کرام نے مطلقاً کفر فرمایا۔ غمز العیون میں ہے:

اتفق مشائخنا من رأی امر الکفار حسنا فقد کفر۔ جس نے کافروں کے کسی فعل کو اچھا سمجھا باتفاق مشائخ کافر ہوگیا۔

اور اگر ایسا نہیں تو فسق ضرور ہے جبکہ بلا ضرورت شرعیہ ہو، اور اسے اختیار نہیں کرتا مگر وہ جس کے دل میں کجی ہے جب حب فی اللہ اور بغض فی اللہ کہ مناط ایمان ہیں قلب میں مستحکم ہو جاتے ہیں تو اولیاء اللہ کی ہر ادا اچھی معلوم ہوتی ہے اور اعداء اللہ کی ہر بات بری، نسأل اللہ الھدایۃ (ہم اللہ تعالیٰ سے ہدایت مانگتے ہیں۔ت)

(۲) کسی بات کی طرف نظر کرنے کی حاجت نہیں بعد اس کے کہ مولیٰ علی کرم اللہ وجہہ کو خدا کہے یقیناً کافر مرتد ہے،

من شك في عذابه و كفره فقد كفر جس نے اس کے کفر و عذاب میں شک کیا وہ کافر ہو گیا۔ (ت)

جو اس کے قول پر مطلع ہو کر اس کے کفر میں شک کرے خود کافر ہے، مسلمانوں کو اس کے پاس بیٹھنا، اس سے میل جول سلام کلام سب قطعاً حرام۔

قال اللہ تعالی "وَإِمَّا يُنسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرَىٰ مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ۝" اللہ تعالیٰ نے فرمایا اور جو کہیں تجھے شیطان بھلا دے تو یاد آئے پر ظالموں کے پاس نہ بیٹھ۔ (ت)

1 الحدیقۃ الندیۃ شرح الطریقۃ المحمدیۃ النوع الثامن من الانواع الستین مکتبہ نوریہ رضویہ فیصل آباد ۲/ ۲۳۰ 2 غمز عیون البصائر مع الاشباہ والنظائر کتاب السیر والردۃ ایچ ایم سعید کمپنی کراچی ۱/ ۲۹۵ 3 درمختار باب المرتد مطبع مجتبائی دہلی ۱/ ۳۵۶ 4 القرآن الکریم ۶/ ۶۸

Fatawa Rizvia, Volume 14

And Allah the Almighty said: "And do not incline toward those who do wrong, lest the Fire should touch you." (1) And Allah the Almighty said: "And whoever of you allies with them - then indeed, he is [one] of them." (2)

The essence of these noble verses is that if [Satan] makes you forget, then do not sit with the oppressors once you remember. Do not have any inclination towards the oppressors, lest the fire of Hell touches you. Whoever among you maintains friendship with them is one of them. If he repents openly and becomes a Muslim anew, then well and good; otherwise, if he falls ill, it is forbidden (haram) to visit him. If he dies, it is forbidden to give him a bath (ghusl), forbidden to shroud him (kafan), and his funeral prayer (Janaza) is strictly forbidden. It is forbidden to accompany the funeral procession, and forbidden to bury him in the graveyards of Muslims. It is forbidden to send him rewards (Isal-e-Thawab), rather it is disbelief (kufr). Dig a narrow pit, throw him into it, and fill it over with bricks, stones, or soil, whatever is available, without any gap.

"And that is the recompense of the wrongdoers." (3) - We ask Allah for steadfastness in faith and a good end. And there is no power nor might except with Allah, the Most High, the Most Great. And Allah Almighty knows best.

Problem 46: Questioner: Hafiz Muhammad Alauddin Sahib, Imam of Jamia Masjid, Balrampur, Post Office Rangadiha, District Manbhum, 1st Safar 1335 AH.

A person started asking me to read his spiritual lineage (Shajarah). In it, first was the name of Maulana Waris Hasan, and after him was the name of Rashid Ahmad Gangohi. As soon as I read the name of Rashid Ahmad Gangohi, I stopped reading that Shajarah because "Husam al-Haramayn" has well-informed us about their situation. Please be kind enough to provide a list of your specific publications from the Ahl-e-Sunnat wa Jama'at press, and honor me with an answer to the following inquiry: What is the religious belief (madhhab) of Maulana Waris Hasan?

The Answer: When you have seen the unanimous fatwas of the scholars of the two Holy Sanctuaries (Makkah and Madinah) in "Husam al-Haramayn", then after that...

(1) Al-Quran al-Karim 11/113 (2) Al-Quran al-Karim 5/51 (3) Al-Quran al-Karim 5/29

फ़तावा रज़विया, जिल्द चौदह (14)

और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "और उन लोगों की ओर मत झुकना जिन्होंने ज़ुल्म किया, वरना तुम्हें आग छुएगी।" (1) और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "और तुम में से जो कोई उनसे दोस्ती रखेगा, वह उन्हीं में से है।" (2)

इन आयतों का सार यह है कि अगर (शैतान) तुझे भुला दे, तो याद आने पर ज़ालिमों के पास न बैठ। ज़ालिमों की ओर झुकाव न रखो कि तुम्हें जहन्नुम की आग छुएगी। जो तुम में से उनसे दोस्ती रखेगा, वह उन्हीं में से है। अगर वह खुले तौर पर तौबा कर ले और नए सिरे से मुसलमान हो जाए तो बेहतर है, वरना अगर वह बीमार पड़े तो उसका हाल पूछना (इयादत) हराम है, अगर मर जाए तो उसे ग़ुस्ल देना हराम है, कफ़न देना हराम है, उसकी जनाज़ा की नमाज़ सख्त हराम है, जनाज़े के साथ जाना हराम है, मुसलमानों के कब्रिस्तानों में उसे दफ़न करना हराम है, उसे ईसाल-ए-सवाब पहुँचाना हराम बल्कि कुफ़्र है। कोई तंग गड्ढा खोदकर उसे उसमें डाल दें और बिना किसी फ़ासले के ऊपर से ईंट, पत्थर, मिट्टी, जो कुछ हो, पाट दें।

"और यही ज़ालिमों का बदला है।" (3) - हम अल्लाह तआला से ईमान पर अडिगता और अच्छे अंत (ख़ात्मा बिल-खैर) की दुआ करते हैं। और अल्लाह के बिना न कोई शक्ति है और न ही सामर्थ्य, जो सबसे बुलंद और महान है। और अल्लाह तआला बेहतर जानता है।

मसअला 46: सायल (पूछने वाला): हाफ़िज़ मुहम्मद अलाउद्दीन साहब, पेश इमाम जामा मस्जिद, मुकाम बलरामपुर, डाकखाना रांगा डीबा, ज़िला मानभूम, 1 सफ़र 1335 हिजरी।

एक व्यक्ति मुझसे अपना शजरा (वंशावली) पढ़वाने लगा। उसमें पहले मौलाना वारिस हसन का नाम था, उसके बाद रशीद अहमद गंगोही का नाम था। रशीद अहमद गंगोही का नाम पढ़ते ही मैंने वह शजरा नहीं पढ़ा क्योंकि "हुसामुल हरमैन" ने उनके हाल से अच्छी तरह अवगत करा दिया है। कृपया मेहरबानी करके मत्तबा अहले सुन्नत व जमाअत की विशेष अपनी रचनाओं की सूची प्रदान करें और नीचे दी गई पूछताछ पर उत्तर देकर सम्मानित करें: मौलाना वारिस हसन का क्या मज़हब (पंथ) है?

उत्तर (अल-जवाब): जब आप "हुसामुल हरमैन" में हरमैन शरीफ़ैन के उलेमा के सर्वसम्मत फ़तवे देख चुके हैं, तो उसके बाद...

(1) अल-कुरान अल-करीम 11/113 (2) अल-कुरान अल-करीम 5/51 (3) अल-कुरान अल-करीम 5/29

पृष्ठ 279/712

فتاوٰی رضویہ، جلد چہار دہم (۱۴)

وقال تعالٰی "وَلَا تَرْكَنُوْٓا اِلَى الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ" ۱ اور اللہ تعالٰی نے فرمایا: اور ظالموں کی طرف نہ جھکو کہ تمہیں آگ چھوئے گی۔(ت) وقال تعالٰی "وَمَنْ يَّتَوَلَّهُمْ مِّنْكُمْ فَاِنَّهٗ مِنْهُمْ ط " ۲ اللہ تعالٰی نے فرمایا: تم میں جو کوئی ان سے دوستی رکھے گا تو وہ انہیں میں سے ہے(ت)

ان آیات کریمہ کا حاصل یہ ہے کہ اگر تجھے بھلادے تو یاد آنے پر ظالموں کے پاس نہ بیٹھ، ظالموں کی طرف میل نہ کرو کہ تمہیں دوزخ کی آگ چھوئے گی ، جو تم میں ان سے دوستی رکھے گا وہ انہیں میں سے ہے، اگر وہ علانیہ تائب ہو اور از سر نو مسلمان ہو فبہا ورنہ اگر وہ بیمار پڑے اس کی عیادت حرام، اگر مر جائے اسے غسل دینا حرام، کفن دینا حرام ، اس کے جنازہ کی نماز سخت حرام، جنازہ کے ساتھ جانا حرام ، مقابر مسلمین میں اسے دفن کرنا حرام ، اسے ایصال ثواب حرام بلکہ کفر، کوئی تنگ گڑھا کھود کر اس میں ڈال دیں اور بغیر کسی فاصلے کے اوپر سے اینٹ پتھر خاک بلا جو کچھ ہو پاٹ دیں،

"وَذٰلِكَ جَزٰؤُا الظّٰلِمِيْنَ ۝" ۳ اور بے انصافوں کی سزا ہے۔ نَسْأَل اللہ الثبات علی الایمان والختم بالحسنی ولا حول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم واللہ تعالٰی اعلم ۔ ہم اللہ تعالٰی سے ایمان پر ثابت قدمی اور خاتمہ بالخیر کی دعا کرتے ہیں ولا حول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم۔ واللہ تعالٰی اعلم (ت)

مسئلہ ۴۶: مسئولہ حافظ محمد علاء الدین صاحب پیش امام جامع مسجد مقام بلرام پور ڈاکخانہ رانگہ ڈیبہ ضلع مان بھوم یکم صفر ۱۳۳۵ھ

ایک شخص اپنا شجرہ مجھ سے پڑھانے لگا اس میں پہلے مولانا وارث حسن کا نام تھا، اس کے بعد رشید احمد گنگوہی کا نام تھا، رشید احمد گنگوہی کا نام پڑھتے ہی میں نے اس شجرہ کو نہیں پڑھا

کیونکہ "حسام الحرمین" نے ان کے حال سے اچھی طرح خبردار کر دیا ہے، مہر بانی فرما کر ایک فہرست مطبع اہلسنت و جماعت کی مخصوص اپنے تصنیفات کی مرحمت فرمائی جائے اور ذیل کے استفسار پر کرم فرما کر جواب سے مشرف فرمائیے ، مولانا وارث حسن کا کیا مذہب ہے؟

الجواب: جب آپ "حسام الحرمین" میں علمائے حرمین شریفین کے متفق علیہ فتوے دیکھ چکے تو اس کے بعد

۱ القرآن الکریم ۱۱/ ۱۱۳ ۲ القرآن الکریم ۵/ ۵۱ ۳ القرآن الکریم ۵/ ۲۹

Fatawa Rizvia Volume 14

There was no need for this question. The humble servant (the writer) has no information regarding the religion of Waris Hasan, nor have I ever met him. However, it is certain that whomever he is a disciple of, he will consider him a saint, or at least a Muslim with correct beliefs and righteousness, even if not truly so. And the Sharia ruling is what is mentioned in "Hussam al-Haramayn". And Allah Almighty knows best.

Issue 373 to 378: Sent by Abdul Wahid Khan Sahib Muslim, Mumbai, Islam Pura, via Abdul Latif, Headmaster Municipal Urdu School, 4 Rabi al-Awwal 1335 AH. (1) How and in what manner should Qadianis be debated? That is, what are the heavy means of refuting them? (2) Can a person become a disbeliever (kafir) by rejecting Hadiths? If yes, by rejecting which Hadiths?

The Answer: (1) The greatest means for its refutation is firstly to seize upon the words of disbelief (kufr) which are widespread in his writings like seasonal insects. Insults to the Prophets (peace be upon them), abusing Prophet Jesus (peace be upon him), cursing his pure and chaste mother, and claiming that there is no answer to the Jewish objections against Jesus and his mother. And saying that there is no evidence for the prophethood of Jesus, but rather evidence for the lack of his prophethood. Admitting that the Quran counted him among the Prophets and then clearly saying he cannot be a Prophet. Explicitly denying the miracles of Jesus (peace be upon him) and claiming he did those things through mesmerism. And saying that if he did not consider these things detestable, he would not be inferior to Jesus today. Thus, those bright miracles which the Holy Quran calls 'clear signs' (Ayat-e-Bayyinat), he considers them mesmerism and detestable. To consider oneself superior to previous Prophets and saying, "Leave the mention of the son of Mary, Ghulam Ahmad is better than him." And claiming that the prophecies of the previous four hundred prophets were wrong and they were liars. And saying that the four paternal and maternal grandmothers of Jesus (peace be upon him) were, God forbid, adulteresses and that Jesus was born from this blood. Claiming to be a prophet himself, claiming divine revelation for himself, calling the book he wrote the word of God. And claiming that he is the one referred to in the noble verse "proclaiming the good news of a Messenger to come after me, whose name shall be Ahmad"[1] (giving tidings of a messenger coming after me, whose name is Ahmad - Translator). And that it was revealed to me: "We have sent it down in Qadian and with truth it has descended" (We have sent it down in our Qadian and with truth it descended - Translator). And

the second heavy means is the falsity of the prophecies of this wretched person, in which there are two events worth writing in very bright letters:

[1] Al-Quran Al-Karim 61/6

इस सवाल की ज़रूरत न रही। फ़क़ीर को वारिस हसन के मज़हब के बारे में जानकारी नहीं है, न ही कभी मुलाक़ात हुई, लेकिन इतना ज़रूर है कि वह जिसका मुरीद है उसे वली मानेगा, कम से कम सही अक़ीदा सालेह न सही मुसलमान तो मानेगा, और शरीयत का हुक्म वही है जो "हुसामुल हरमैन" में ज़िक्र है। और अल्लाह तआला बेहतर जानता है।

मसला 373 से 378: प्रेषक: अब्दुल वाहिद ख़ान साहब मुस्लिम, बम्बई, इस्लाम पुरा, ज़रिया: अब्दुल लतीफ़ हेडमास्टर म्युनिसिपल उर्दू स्कूल, 4 रबीउल अव्वल 1335 हिजरी। (1) क़ादियानियों से किस तरह और किस अंदाज़ में बहस की जाए, यानी उनकी तरदीद (खंडन) के भारी ज़राय (साधन/तरीके) क्या हैं? (2) क्या हदीसों के इनकार से इंसान काफ़िर हो सकता है? अगर हाँ, तो किन हदीसों के इनकार से?

अल-जवाब (उत्तर): (1) सबसे भारी ज़रिया इसके रद (खंडन) का अव्वल कुफ़्र के उन शब्दों पर पकड़ है जो उसकी रचनाओं में बरसाती कीड़ों की तरह भरे पड़े हैं। अंबिया अलैहिमुस्सलाम की तौहीन, ईसा अलैहिस्सलाम को गालियाँ, उनकी पाक-साफ़ माँ पर लानत-मलामत, और यह कहना कि यहूदियों के जो एतराज़ ईसा और उनकी माँ पर हैं उनका जवाब नहीं है। और यह कि ईसा की नबूबत पर कोई दलील क़ायम नहीं बल्कि नबूबत न होने पर दलील क़ायम है। यह मानना कि क़ुरआन ने उन्हें अंबिया में गिना है और फिर साफ़ कह देना कि वह नबी नहीं हो सकते। ईसा अलैहिस्सलाम के मोजिज़ात (चमत्कारों) से साफ़ इनकार करना, और यह कहना कि वे मेस्मेरिज़्म (सम्मोहन) से यह सब करते थे। और यह कहना कि अगर मैं इन बातों को मकरूह (बुरा) न समझता तो आज ईसा से कम न होता। तो वे रौशन मोजिज़े जिन्हें क़ुरआन मजीद 'आयाते बय्यिनात' (स्पष्ट निशानियाँ) फ़रमा रहा है, यह उन्हें मेस्मेरिज़्म और मकरूह मानता है। अपने आप को पिछले नबियों से अफ़ज़ल (बेहतर) बताना और यह कहना कि इब्ने मरियम का ज़िक्र छोड़ो, उससे बेहतर गुलाम अहमद है। और यह कहना कि पिछले चार सौ अंबिया की पेशीनगोई ग़लत हुई और वे झूठे थे। और यह कहना कि ईसा अलैहिस्सलाम की चार दादियाँ-नानियाँ (अल्लाह की पनाह) ज़ानिया (व्यभिचारिणी) थीं और इसी खून से ईसा की पैदाइश है। अपने आप को नबी कहना, अपनी तरफ़ वह्य-ए-इलाही (ईश्वरीय प्रकाशना) का दावा करना, अपनी बनाई हुई किताब को कलाम-ए-इलाही कहना। और यह कि आयत-ए-करीमा "एक रसूल की बशारत (ख़ुशख़बरी) सुनाता हुआ जो मेरे बाद तशरीफ़ लाएंगे जिनका नाम अहमद है"[1] से मैं मुराद हूँ। और यह कि मुझ पर उतरा है "हमने इसे

क़ादयान में उतारा और हक़ के साथ नाज़िल हुआ।" और दूसरा भारी ज़रिया इस ख़बीस की पेशीनगोइयों का झूठा साबित होना है, जिनमें बहुत चमकते रौशन हर्फ़ों से लिखने के क़ाबिल दो वाक़िए हैं:

[1] अल-क़ुरआन अल-करीम 61/6

اس سوال کی ضرورت نہ رہی وارث حسن کے مذہب پر فقیر کو اطلاع نہیں، نہ کبھی ملاقات، مگر اس قدر ضرور ہے کہ وہ جس کا مرید ہے تو اسے ولی جانے گا، کم از کم صحیح العقیدہ صالح نہ سہی مسلمان تو جانے گا، اور حکم شرع وہ ہے جو "حسام الحرمین" میں مذکور واللہ تعالٰی اعلم۔

مسئلہ ۳۷۳ تا ۳۷۸: مرسلہ عبدالواحد خاں صاحب مسلم بمبئی اسلام پورہ معرفت عبداللطیف ہیڈ ماسٹر میونسپل اردو اسکول ۴ ربیع الاول ۱۳۳۵ھ (۱) قادیانیوں سے کس طرح کس پیرایہ میں بحث کیا جائے، یعنی ان کی تردید کے بھاری ذرائع کیا ہیں؟ (۲) یا حدیثوں کے انکار سے انسان کافر ہو سکتا ہے؟ اگر ہاں تو کن حدیثوں کے انکار سے؟

الجواب: (۱) سب سے بھاری ذریعہ اس کے رد کا اول کلمات کفر پر گرفت ہے جو اس کی تصانیف میں برساتی حشرات کی طرح اہلے گیلے پھر رہے ہیں، انبیاء علیہم الصلوۃ والسلام کی توہینیں، عیسٰی علیہ الصلوۃ والسلام کو گالیاں، ان کی ماں طیبہ طاہرہ پر لعن طعن، اور یہ کہنا کہ یہودیوں کے جو اعتراض عیسٰی اور ان کی ماں پر ہیں ان کا جواب نہیں اور یہ کہ نبوت عیسٰی پر کوئی دلیل قائم نہیں بلکہ عدم نبوت پر دلیل قائم ہے یہ ماننا کہ قرآن نے ان کو انبیاء میں گنا ہے اور پھر صاف کہہ دینا کہ وہ نبی نہیں ہو سکتے، معجزات عیسٰی الصلوۃ والسلام سے صراحۃً انکار، اور یہ کہنا کہ وہ مسمریزم سے یہ کچھ کیا کرتے تھے، اور یہ کہ میں ان باتوں کو مکر وہ نہ جانتا تو آج عیسٰی سے کم نہ ہوتا، تو وہ روشن معجزے جن کو قرآن مجید آیات بینات فرما رہا ہے یہ ان کو مسمریزم و مکروہ مانتا ہے، اپنے آپ کو اگلے انبیاء سے افضل بتانا اور یہ کہنا کہ ابن مریم کے ذکر کو چھوڑو اس سے بہتر غلام احمد ہے، اور یہ کہنا کہ اگلے چار سو انبیاء کی پیشگوئی غلط ہوئی اور وہ جھوٹے، اور یہ کہنا کہ عیسٰی علیہ الصلوۃ والسلام کی چار دادیاں نانیاں معاذاللہ

زانیہ تھیں اور یہ کہ اسی خون سے عیسیٰ کی پیدائش ہے۔ اپنے آپ کو نبی کہنا، اپنی طرف وحی الٰہی کا ادعا کرنا، اپنی بنائی ہوئی کتاب کو کلام الٰہی کہنا، اور یہ کہ آیہ کریمہ "مُبَشِّرًا بِرَسُوْلٍ يَّاْتِيْ مِنْۢ بَعْدِی اسْمُهٗۤ اَحْمَدُ"[1] (ان رسول کی بشارت سناتا ہوا جو میرے بعد تشریف لائیں گے ان کا نام احمد ہے۔ ت) سے میں مراد ہوں، اور یہ کہ مجھ پر اترا ہے انا انزلناہ بالقادیان وبالحق نزل (ہم نے اپنے قادیان میں اور حق کے ساتھ نازل کیا۔ت) اور دوسرا بھاری ذریعہ اس خبیث کی پیشگوئیوں کا جھوٹا پڑنا جن میں بہت چمکتے روشن حرفوں سے لکھنے کے قابل دو واقعے ہیں:

[1] القرآن الکریم ۶/۶۱

One regarding his son, about whom it was said that the moon of the prophets would be born and kings would take blessings from his clothes. But by divine glory, as it is said, 'when I lifted the tail, a female appeared' (when I looked closely, it was a female), a daughter was born. To this, it was said that there was an error in understanding the revelation, and the one born now will be the moon of the prophets. Daughters and sons are always born; this time a son was born but he died after living for a few days. Not to mention a king, not even a needy person took blessings from his clothes.

The second very major prophecy was about a 'heavenly wife'. He wrote to his cousin sister Ahmadi to give her daughter Muhammadi in marriage to him. She flatly refused. At first, greed was offered, then threats were given. Then it was said that a revelation came: 'Zawwajnakaha' (We have married her to you). And if she marries elsewhere, her husband will die within two and a half or three years. But that servant of God did not listen; she married Sultan Muhammad Khan. That 'heavenly marriage' remained unfulfilled. Neither did the husband die, many children were born to them, and they passed away. In short, his disbelief and lies are beyond count. To what extent can they be counted? His followers try to brush off these matters. If a debate starts, they talk about whether Isa (peace be upon him) passed away or was raised with his body or just the soul, or whether Mahdi and Isa are one or multiple. This is their cunning. What is the use of these debates in front of such disbeliefs? Suppose Isa (peace be upon him) is not alive, suppose he was not raised with his body, suppose Mahdi and Isa are one, then how do your disbeliefs get erased? The point is that you say 'I am a prophet' and we say 'you are an infidel (kafir)'. This needs to be decided. Insults to prophets, denials of prophets, mockery of miracles, claiming prophethood, and then secondarily, the 'moon of prophets' son, the heavenly wife—these are sufficient for your excommunication (takfir) and branding as a liar.

(2) Takfir (excommunication) is done on the denial of a Mutawatir Hadith, whether it is Mutawatir in wording (Lafzi) or meaning (Ma'nawi). And if someone mocks a statement established as Hadith, it is absolute Kufr (disbelief), even if the Hadith is Ahad, or even weak, or in reality, even lower than that. And Allah Almighty knows best.

Problem 49: Sent by Abdul Jabbar Khan Sahib, Dhampur, District Bijnor. 29 Rabi-ul-Awwal Sharif 1335 AH.

Are all sects of Shias and non-Ghair Muqallidin all kafirs (infidels)?

The Answer: Among them, whoever denies any of the essentials of religion (Dharuriyat-e-Din) is certainly a kafir, and those who deny the definitive matters (Qat'iyat), upon them...

Page 281 of 712

एक उसके बेटे के बारे में, जिसके बारे में कहा गया था कि नबियों का चाँद पैदा होगा और बादशाह उसके कपड़ों से बरकत लेंगे। मगर अल्लाह की शान कि जैसे कहा गया है, 'जब मैंने पूँछ उठाई तो मादा निकली' (जब मैंने करीब से देखा तो मादा पाया), एक बेटी पैदा हुई। इस पर कहा गया कि वह्य (इल्हाम) समझने में गलती हुई, अब जो पैदा होगा वह नबियों का चाँद होगा। बेटियाँ और बेटे हमेशा पैदा होते हैं; इस बार बेटा हुआ लेकिन वह कुछ दिन जीकर मर गया। बादशाह तो क्या, किसी ज़रूरतमंद ने भी उसके कपड़ों से बरकत नहीं ली।

दूसरी बहुत बड़ी भविष्यवाणी 'आसमानी बीवी' के बारे में थी। उसने अपनी चचेरी बहन अहमदी को लिखकर भेजा कि अपनी बेटी मुहम्मदी का निकाह मुझसे कर दे। उसने साफ़ इंकार कर दिया। पहले लालच दिया गया, फिर धमकियाँ दी गईं। फिर कहा गया कि वह्य आई है कि 'ज़व्वजनाकाहा' (हमने उसका निकाह तुमसे कर दिया)। और अगर वह कहीं और निकाह करेगी, तो उसका शौहर ढाई या तीन साल के अंदर मर जाएगा। मगर खुदा की उस बंदी ने एक न सुनी; सुल्तान मुहम्मद खान से निकाह कर लिया। वह 'आसमानी निकाह' धरा का धरा रह गया। न वह शौहर मरा, उससे कई बच्चे हुए और वे गुज़र गए। संक्षेप में, उसके कुफ्र (अधर्म) और झूठ गिनती से बाहर हैं। उन्हें कहाँ तक गिना जाए? उसके चाहने वाले इन बातों को टालने की कोशिश करते हैं। अगर बहस छिड़ती है, तो कहते हैं कि ईसा (अलैहिस्सलाम) का इंतकाल हो गया या उन्हें जिस्म के साथ उठाया गया या सिर्फ रूह के साथ, या महदी और ईसा एक हैं या अलग। यह उनकी चालाकी है। ऐसे कुफ्र के सामने इन बहसों का क्या मतलब? मान लीजिए कि ईसा (अलैहिस्सलाम) जीवित नहीं हैं, मान लीजिए कि उन्हें जिस्म के साथ नहीं उठाया गया, मान लीजिए कि महदी और ईसा एक ही हैं, तो इससे आपके कुफ्र कैसे मिट गए? मुख्य बात यह है कि आप कहते हैं 'मैं नबी हूँ' और हम कहते हैं 'आप काफ़िर हैं'। इसका फैसला होना चाहिए। नबियों का अपमान, नबियों को झुठलाना, मोजज़ों (चमत्कारों) का मज़ाक उड़ाना, नबुवत (पैग़ंबरी) का दावा करना, और फिर दूसरे दर्जे में 'नबियों का चाँद' वाला बेटा, आसमानी बीवी—ये बातें आपकी तक्फ़ीर (काफ़िर करार देने) और झुठलाने के लिए काफी हैं।

(2) मुतवातिर हदीस के इंकार पर तक्फ़ीर की जाती है, चाहे वह मुतवातिर लफ्ज़ी हो या मुतवातिर मानवी। और अगर कोई हदीस मानकर उसका मज़ाक उड़ाए, तो यह मुतलकन कुफ्र है, चाहे वह हदीस-ए-अहाद हो या ज़ईफ़ (कमज़ोर) हो, या वास्तव में उससे भी नीचे हो। और अल्लाह तआला ही बेहतर जानता है।

मसअला 49: प्रेषक अब्दुल जब्बार खान साहब, धामपुर, जिला बिजनौर। 29 रबी-उल-अव्वल शरीफ 1335 हिजरी।

क्या शियाओं के सभी संप्रदाय और गैर-मुकल्लदीन सभी के सभी काफ़िर हैं?

अल-जवाब (उत्तर): उनमें से जो 'ज़रूरियात-ए-दीन' (धर्म की आवश्यक मान्यताओं) में से किसी भी चीज़ का इंकार करता है, वह निश्चित रूप से काफ़िर है, और जो 'कतईयात' (निश्चित तथ्यों) का इंकार करते हैं, उन पर...

ایک اس کے بیٹے کا جس کی نسبت کہا تھا کہ انبیاء کا چاند پیدا ہوگا اور بادشاہ اس کے کپڑوں سے برکت لیں گے ، مگر شان الٰہی کہ چوں دم برداشتم مادہ بر آمد (جب میں نے دم اٹھا کر دیکھا تو مادہ پایا ت) بیٹی پیدا ہوئی ، اس کے اوپر کہا کہ وحی کے سمجھنے میں غلطی ہوئی اب کی جو ہوگا وہ انبیاء کا چاند ہوگا۔ بیٹی، بیٹے ہمیشہ پیدا ہوتے ہیں اب کے ہوا بیٹا مگر چند روز جی کر مر گیا، بادشاہ کیا کسی محتاج نے بھی اس کے کپڑوں سے برکت نہ لی۔

دوسری بہت بڑی بھاری پیشگوئی آسمانی جورو کی اپنی چچا زاد بہن احمدی کو لکھ کر بھیجا کہ اپنی بیٹی محمدی میرے نکاح میں دے دے ، اس نے صاف انکار کردیا، اس پر پہلے طمع دلائی پھر دھمکیاں دیں پھر کہا کہ وحی آگئی کہ "زوجنٰکھا" ہم نے تیرا نکاح اس سے کردیا ، اور یہ کہ اس کا نکاح اگر تو دوسری جگہ کرے گی تو ڈھائی یا تین برس کے اندر اس کا شوہر مرجائے گا۔ مگر اس خدا کی بندی نے ایک نہیں سنی ، سلطان محمد خاں سے نکاح کردیا، وہ آسمانی نکاح دھرا ہی رہا، نہ وہ شوہر مرا، کتنے بچے اس سے ہو چکے اور یہ چل دیئے۔ غرض اس کے کفر و کذب حد شمار سے باہر ہیں کہاں تک گنے جائیں اور اس کے ہوا خواہ ان باتوں کو ٹالتے ہیں، اور بحث کریں گے تو کہا ہے میں کہ عیسی علیہ الصلوۃ والسلام نے انتقال فرمایا مع جسم کے اٹھائے گئے یا صرف روح ، مہدی و عیسی ایک ہیں یا متعدد۔ یہ ان کی عیاری ہوتی ہے ، ان کفروں کے سامنے ان مباحث کا کیا ذکر ، فرض کیجئے کہ عیسی علیہ الصلوۃ والسلام زندہ نہیں ، فرض کیجئے کہ وہ مع جسم نہیں اٹھائے گئے ، فرض کیجئے کہ مہدی و عیسی ایک ہیں، پھر اس سے وہ تیرے کفر کیوں کر مٹ گئے۔ کلام تو اس میں ہے کہ تو کہتا ہے میں نبی ہوں ہم کہتے ہیں تو کافر ، اس کا فیصلہ ہونا چاہئے ، انبیاء کی توہینیں ، انبیاء کی تکذیبیں ، معجزات سے استہزاء ، نبوت کا ادعاء،

اور پھر دوسرے درجہ میں انبیاء کے چاند والا بیٹا ، آسمانی جورو ، یہ تیری تکفیر و تکذیب کو کافی ہیں۔

(۲) حدیث متواتر کے انکار پر تکفیر کی جاتی ہے خواہ متواتر باللفظ ہو یا متواتر المعنی، اور حدیث ٹھہرا کر جو کوئی استخفاف کرے تو یہ مطلقاً کفر ہے اگر چہ حدیث احاد بلکہ ضعیف بلکہ فی الواقع اس سے بھی نازل ہو واللہ تعالٰی اعلم۔

مسئلہ ۴۹: مرسلہ عبدالجبار خاں صاحب دھام پور ضلع بجنور ۲۹ ربیع الاول شریف ۱۳۳۵ھ

کیا شیعوں کے سب فرقے اور غیر مقلدین سب کے سب کافر ہیں؟

الجواب: ان میں ضروریات دین سے کسی شے کا جو منکر ہے یقیناً کافر ہے اور جو قطعیات کے منکر ہیں ان پر

Fatawa Razawiyya, Volume 14

According to the ruling of the jurists (Fuqaha), it necessitates disbelief (kufr). However, if a non-conformist (Ghair Muqallid) is found who only differs in subsidiary actions (furu'i a'maal) but agrees with all the definitive beliefs of the Ahl al-Sunnah, or if he is a Shiah Tafzili, then pronouncing the ruling of Takfir (excommunication) on such individuals is impossible. And Allah Almighty knows best.

Mas'ala 550 to 551: From Banaras, Mohalla Patar Kunda, sent by Maulana Maulvi Abdul Majeed Sahib Panipati, 11 Shaban 1335 AH.

What do our Sunni Hanafi scholars (may Allah increase their numbers and preserve them until the Day of Recompense) say about this:

(1) The non-conformist (Ghair Muqallid) sect believes in a place and a direction for Allah Almighty, as is evident from Nawab Siddiq Hasan Khan's treatise "Al-Ihtiwa' ala Mas'alat al-Istiwa'" and his other treatises. They consider the jurisprudence (Fiqh) of the Hanafis to be false and invalid, and for this reason, they insult it severely. For instance, a Kalanuri non-conformist wrote in his treatise "Al-Jarh 'ala Usul al-Fiqh" concerning Hanafi Fiqh (it is rather like a foul-smelling latrine; when you go near it, only stench comes, seek refuge in Allah Almighty). And from a passage in Maulvi Abul Qasim Banarsi's treatise "Al-Jarh 'ala al-Imam", it is proven that Hanafi Fiqh is a cause for entering Hell. Furthermore, he insults the Imam (Abu Hanifa) immensely. For example, Maulvi Abul Qasim Banarsi, in his aforementioned treatise, committed extreme insolence regarding the Imam; he wrote the chronogram for the year of his noble birth as the word "Sag" (dog) and the chronogram for the year of his passing as the phrase "Bokam Jahan Pak" (A mute one became pure from the world), seek refuge in Allah Almighty. He also denies Consensus (Ijma'), as is clear from Nawab Siddiq Hasan Khan's treatise "Urf al-Jadi" and his other works. According to authentic Hanafi Fiqh books like Fatawa Qazi Khan, Fatawa Alamgiri, Nur al-Anwar, etc., all these things are kufr (disbelief). So, is the Ghair Muqallid sect kafir (disbelieving) according to Hanafi Fiqh for the stated reasons or not? Moreover, the Ghair Muqallid sect has separated from the community (jama'ah), as is apparent. So, according to the noble Hadith:

"Whoever separates from the community by a hand's breadth has taken off the collar of Islam from his neck." 1 | One who distanced himself from the community by a handspan has removed the noose of Islam from his neck (T).

Have they become excluded from Islam or not? Furthermore, the Ghair Muqallid sect calls and considers Taqlid (following a school of thought) as Shirk (polytheism) and as entailing the negation of faith, and calls the followers (muqallideen), including countless scholars and saints, polytheists and faithless. This is evident from Maulvi Saeed Banarsi's treatise "Hidayat al-Murtab" p. 18 and his son Abul Qasim Banarsi's treatise "Al-Urjun al-Qadim" p. 20 and other non-conformist treatises. So, according to the Hadith:

---

1 Musnad Imam Ahmad bin Hanbal, Hadith of Abu Dharr (may Allah be pleased with him), Dar al-Fikr Beirut, 5/185.

फ़तावा रज़विया, जिल्द चौदहवीं (14)

फ़ुक़हा के हुक्म के अनुसार यह कुफ़्र है। और अगर कोई ग़ैर-मुक़ल्लिद ऐसा पाया जाए जो केवल उपशाखाओं (फ़ुरूई आमाल) में असहमत हो और अहल-ए-सुन्नत के तमाम निश्चित अक़ीदों से सहमत हो, या वह शिया तफ़्ज़ीली हो, तो ऐसे लोगों पर तकफ़ीर (काफ़िर होने) का हुक्म लगाना असंभव है। वल्लाह तआला आलम (और अल्लाह बेहतर जानता है)।

मसला 550 से 551: बनारस, मोहल्ला पत्र कुंडा से, प्रेषक मौलाना मौलवी अब्दुल मजीद साहब पानीपती, 11 शाबान 1335 हिजरी।

हमारे सुन्नी हनफ़ी उलेमा (अल्लाह उनकी संख्या बढ़ाए और उन्हें कयामत के दिन तक सुरक्षित रखे) इस बारे में क्या फरमाते हैं:

(1) ग़ैर-मुक़ल्लिद संप्रदाय अल्लाह तआला के लिए स्थान और दिशा का कायल है, जैसा कि नवाब सिद्दीक़ हसन ख़ाँ के रिसाले "अल-इहतिवा अला मसअ़लत अल-इस्तिवा" और उनके अन्य रिसालों से ज़ाहिर है। वे हनफ़ियों के फ़िक़्ह को बातिल (असत्य) और अनुचित समझते हैं, और इसी कारण उसका घोर अपमान करते हैं। यहाँ तक कि एक कलानूरी ग़ैर-मुक़ल्लिद ने अपने रिसाले "अल-जर्ह अल उ़सूल अल-फ़िक़्ह" में हनफ़ी फ़िक़्ह के बारे में लिखा है (बल्कि यह एक बदबूदार शौचालय की तरह है, जब इसके पास जाओ तो केवल दुर्गंध ही आती है, अल्लाह की पनाह)। और मौलवी अबुल क़ासिम बनारसी के रिसाले "अल-जर्ह अलल इमाम" के एक उद्धरण से हनफ़ी फ़िक़्ह को जहन्नुम में प्रवेश का कारण बताया गया है। साथ ही, वे इमाम साहिब (अबू हनीफ़ा) का बहुत अपमान करते हैं। मिसाल के तौर पर, मौलवी अबुल क़ासिम बनारसी ने अपने उक्त रिसाले में इमाम साहिब की शान में अत्यधिक गुस्ताख़ी की; उन्होंने उनके पवित्र जन्म के वर्ष के लिए "सग" (कुत्ता) शब्द और उनके निधन के वर्ष के लिए "बोकम जहाँ पाक" (गूँगा दुनिया से पाक हुआ) शब्द लिखे हैं, अल्लाह की पनाह। वह इज्मा (सर्वसम्मति) का भी खंडन करता है, जैसा कि नवाब सिद्दीक़ हसन ख़ाँ के रिसाले "उ़र्फ़ अल-जादी" और उनके अन्य रिसालों से स्पष्ट है। हनफ़ी फ़िक़्ह की प्रामाणिक किताबों जैसे फ़तावा क़ाज़ी ख़ाँ, फ़तावा आलमगीरी, नूरुल अनवार आदि के अनुसार ये सभी बातें कुफ़्र हैं। तो क्या ग़ैर-मुक़ल्लिद संप्रदाय उपर्युक्त कारणों से हनफ़ी फ़िक़्ह के हुक्म के अनुसार काफ़िर है या नहीं? और ग़ैर-मुक़ल्लिद संप्रदाय 'मुफ़ारिक़ुल जमाअ़त' है जैसा कि स्पष्ट है, तो हदीस शरीफ़ के हुक्म के अनुसार:

"मन् फ़ारक़ल जमाअ़त शिबरन फ़क़द खल-अ़ रिबक़तल इस्लामि मिन् उ़नुक़िही" 1 | जो जमाअत से बालिश्त भर दूर हुआ उसने अपनी गर्दन से इस्लाम का फंदा उतार दिया (त)।

क्या वे इस्लाम से बाहर हुए या नहीं? और ग़ैर-मुक़ल्लिद संप्रदाय तक़लीद को शिर्क और ईमान के अंत का कारण बताता है, और मुक़ल्लिदीन को, जिनमें अनगिनत उलेमा और औलिया भी शामिल हैं, मुशरिक और बेईमान कहता और मानता है, जैसा कि मौलवी सईद बनारसी के रिसाले "हिदायतुल मुर्तब" पेज 18 और उनके बेटे अबुल क़ासिम बनारसी के रिसाले "अल-उर्जुन अल-क़दीम" पेज 20 और अन्य ग़ैर-मुक़ल्लिदों के रिसालों से ज़ाहिर है। तो हदीस के अनुसार:

---

1 मुसनद इमाम अहमद बिन हंबल, हदीस अबू ज़र रज़ियल्लाहु अन्हु, दारुल फ़िक्र बेरूत 5/185.

بِحُکمِ فُقہاء لُزومِ کفر ہے اور اگر کوئی غیر مقلّد ایسا پایا جائے کہ صرف انہیں فرعی اعمال میں مخالف ہو اور تمام عقائدِ قطعیہ اہل سنت کا موافق، یا وہ شیعی تفضیلی ہے تو ایسوں پر حکمِ تکفیر ناممکن ہے۔ واللہ تعالٰی اعلم۔

مسئلہ ۵۵۰ تا ۵۵۱: از بنارس محلہ پتر کنڈہ مرسلہ مولانا مولوی عبدالمجید صاحب پانی پتی ۱۱ شعبان ۱۳۳۵ھ

ہمارے سنی حنفی علماء کثرہم اللہ تعالٰی وابقاہم الی یوم الجزاء اس میں کیا فرماتے ہیں:

(۱) فرقہ غیر مقلدین اللہ تعالٰی کے لئے مکان کا قائل اور نیز اس کے لئے جہت کا قائل ہے جیسا کہ نواب صدیق حسن خاں کے رسالہ "الاحتواء علی مسئلہ الاستواء" اور نیز ان کے دیگر رسائل سے ظاہر ہے، اور احناف کی فقہ کو باطل اور ناحق جانتا ہے، اور بدیں وجہ اس کی سخت توہین کرتا ہے چنانچہ ایک کلانوری غیر مقلد نے اپنے رسالہ "الجرح علی اصول الفقہ" میں فقہ احناف کے حق میں لکھا ہے (بلکہ بدبودار سنڈاس ہے کہ جب اس کے پاس جاؤ تو بدبو ہی آتی ہے، والعیاذ باللہ تعالیٰ، اور مولوی ابوالقاسم بنارسی کے رسالہ "الجرح علی الامام" کی ایک عبارت سے فقہ احناف کا موجب دخول دوزخ ہونا ثابت ہے، اور نیز امام صاحب رضی اللہ تعالٰی کی توہین بیحد کرتا ہے، چنانچہ مولوی ابوالقاسم بنارسی نے اپنے رسالہ مذکورہ میں منجملہ حضرت امام صاحب کی شان میں بے انتہا بے ادبیاں کیں، آپ کی ولادت شریفہ کے سنہ کا مادہ لفظ "سگ" اور آپ کی وفات شریف کے سنہ کا مادہ لفظ "بوکم جہاں پاک" لکھا ہے والعیاذ باللہ تعالیٰ، اور اجماع کا منکر ہے کہ نواب صدیق حسن خاں کے رسالہ "عرف الجادی" اور نیز ان کے دیگر رسائل سے ظاہر ہے اور

یہ سب باتیں احناف کی فقہ کی مستند کتابوں مثل فتاویٰ قاضی خاں اور فتاویٰ عالمگیری اور نورالانوار وغیرہما کے بموجب کفر ہیں، پس فرقہ غیر مقلدین بوجوہ مذکورہ بحکم فقہ احناف کافر ہے یا نہیں، اور نیز فرقہ غیر مقلدین مفارق الجماعۃ ہے جیسا کہ ظاہر ہے پس بحکم حدیث شریف:

مَنْ فَارَقَ الْجَمَاعَةَ شِبْرًا فَقَدْ خَلَعَ رِبْقَةَ الْإِسْلَامِ مِنْ عُنُقِهِ ۱۔ | جو جماعت سے بالشت بھر دور ہوا اس نے اپنی گردن سے اسلام کا پھندہ اتار دیا(ت)

کے خارج از اسلام ہوا یا نہیں؟ اور نیز فرقہ غیر مقلدین تقلید کو شرک اور مستلزمِ انتفاءِ ایمان اور مقلدین کو جن میں بے شمار علماء اور اولیاء بھی داخل ہیں، مشرک اور بے ایمان کہتا و جانتا ہے جیسا کہ مولوی سعید بنارسی کے رسالہ "ہدایۃ المرتاب" ص ۱۸ اور ان کے بیٹے ابوالقاسم بنارسی کے رسالہ "العرجون القدیم" ص ۲۰ اور نیز دیگر غیر مقلدین کے رسائل سے ظاہر ہے، پس بموجب حدیث:

---

1 مسند امام احمد بن حنبل حدیث ابوذر رضی اللہ عنہ دارالفکر بیروت ۵ / ۱۸۵

Fatawa Ridawiyyah Volume 14

[Box text] Arabic: La yurmi rajulun rajulan bil-fusūqi wala yurmihi bil-kufri illa artaddat 'alayhi in lam yakun sāhibuhu kadhalika[1]- Urdu: One person does not accuse another of transgression (fisq) nor of disbelief (kufr) but that it returns upon him if his companion is not as such[1]- If the other is not in disbelief or transgression. (T) That they themselves become polytheists and faithless or not.

(2) And also regarding whether a Rafidhi Tabarra'i is an infidel apostate or not? Explain and be rewarded. The Answer: Answer to the first question: Undoubtedly, the group of non-conformists (Ghair Muqallidin) are astray, irreligious, and by the ruling of jurisprudence (Fiqh), are infidels and apostates. There are numerous reasons for the necessity of clear and manifest disbelief upon them, which have been explained sufficiently and satisfyingly in our treatises: 'Al-Kawkabat al-Shihabiyyah 'ala Kufriyat Abi al-Wahhabiyyah', 'Sall al-Suyuf al-Hindiyyah 'ala Kufriyat Baba al-Najdiyyah', 'Al-Nahy al-Akid 'an al-Salat wara' 'Ada' al-Taqlid', etc. Here, we will discuss some reasons referred to by the learned questioner, and with Allah is all success.

(1) Believing in a physical place for Allah Almighty is disbelief. It is stated in 'Bahr al-Ra'iq', volume 5, page 129:

[Table] Left Column: He becomes an infidel by saying: "It is possible that Allah performs an act in which there is no wisdom", and by affirming a place for Allah Almighty.[2]- Right Column: If someone says that it is possible for an act to proceed from Allah Almighty that contains no wisdom, he is an infidel, or if he accepts the affirmation of a place for Allah Almighty. (T)

Fatawa Qadhi Khan, Fakhr al-Matabi', volume 4, page 430: [Table] Left Column: It will be disbelief because Allah Almighty is transcendent above having a place.[3]- Right Column: He will become an infidel because Allah Almighty is free from having a place. (T)

Fatawa Khulasah (Manuscript), Book of Words of Disbelief, Section 2, Category 2: [Table] Left Column: He becomes an infidel because he affirmed a place for Allah Almighty.[4]- Right Column: He is an infidel because he established a place for Allah Almighty. (T)

---

[1] Musnad Imam Ahmad bin Hanbal, Hadith of Abu Dharr al-Ghifari (R.A.), Dar al-Fikr, Beirut, 5/181 [2] Al-Bahr al-Ra'iq, Chapter: Rulings of Apostates, H.M. Saeed Company,

Karachi, 5/120 [3] Fatawa Qadhi Khan, Book of Travel, Chapter: What constitutes disbelief and what does not, Naval Kishore, Lucknow, 4/882 [4] Khulasat al-Fatawa, Second Section regarding words of disbelief, Maktaba Habibiyyah, Quetta, 2/384

फ़तावा रज़विया खण्ड 14

[बॉक्स टेक्स्ट] अरबी: ला युर्मी रजुलुन रजुलन बिल-फुसूक़ी वला युर्मीही बिल-कुफ़्री इल्ला अर्त्तददत अलैहि इन लम यकुन साहिबहु कजालिका[1]- उर्दू अनुवाद: कोई व्यक्ति दूसरे को फासिक (पापी) या काफिर नहीं कहता, परंतु वह उसी पर वापस आ जाता है यदि उसका साथी वैसा न हो।[1]- यदि दूसरे में कुफ्र और फिस्क न हो। (त) कि वे स्वयं मुशरिक और बेईमान हुए या नहीं।

(2) और यह भी कि क्या राफ़ज़ी तबर्रई काफ़िर मुर्तद (धर्मत्यागी) है या नहीं? स्पष्ट करें और पुण्य प्राप्त करें। उत्तर: पहले प्रश्न का उत्तर: निःसंदेह गैर-मुक़ल्लिदीन का समूह पथभ्रष्ट, अधर्मी और न्यायशास्त्र (फ़िक़्ह) के निर्णय के अनुसार काफ़िर और मुर्तद हैं, जिन पर स्पष्ट और प्रत्यक्ष कुफ्र की अनिवार्यता के कई कारण हैं, जिनका हमारे शोध प्रबंधों 'अल-कौकबत अल-शिहाबिया अला कुफ़्रियात अबी अल-वहाबिया', 'सल्ल अल-सुयूफ़ अल-हिंदिया अला कुफ़्रियात बाबा अल-नज्दिया', 'अल-नह्य अल-अकीद अन अल-सलात वराअ अदा अल-तक्लीद' आदि में पर्याप्त और संतोषजनक वर्णन किया गया है। यहाँ हम उन कुछ कारणों पर चर्चा करेंगे जिनकी ओर विद्वान प्रश्नकर्ता ने संकेत किया है, और अल्लाह ही सफलता देने वाला है।

(1) अल्लाह अज़्ज़वजल के लिए स्थान मानना कुफ्र है, 'बहर अल-रैक' खंड 5, पृष्ठ 129 में है:

[तालिका] बायां कॉलम: वह यह कहने से काफिर हो जाता है: "यह संभव है कि अल्लाह ऐसा कार्य करे जिसमें कोई हिकमत (बुद्धिमत्ता) न हो", और अल्लाह तआला के लिए स्थान सिद्ध करने से।[2]- दायां कॉलम: यदि कोई कहता है कि अल्लाह तआला से ऐसे कार्य का होना संभव है जिसमें हिकमत न हो, तो वह काफिर है, या वह अल्लाह तआला के लिए स्थान की पुष्टि स्वीकार करता है। (त)

फ़तावा क़ाज़ी खान, फखर अल-मताबे, खंड 4, पृष्ठ 430: [तालिका] बायां कॉलम: यह कुफ्र होगा क्योंकि अल्लाह तआला स्थान से परे (पाक) है।[3]- दायां कॉलम: वह काफ़िर हो जाएगा क्योंकि अल्लाह तआला स्थान से पाक है। (त)

फ़तावा खुलासा (पांडुलिपि), किताब अल्फ़ाज़ अल-कुफ़्र, अनुभाग 2, श्रेणी 2: [तालिका] बायां कॉलम: वह काफिर हो जाता है क्योंकि उसने अल्लाह तआला के लिए स्थान सिद्ध किया।[4]- दायां कॉलम: वह काफ़िर है क्योंकि उसने अल्लाह तआला के लिए स्थान निश्चित किया है। (त)

[1] मुसनद इमाम अहमद बिन हंबल, हदीस अबू ज़र गफ़ारी (र.अ.), दार अल-फ़िक्र, बेरुत, 5/181 [2] बहर अल-रैक, अध्याय: मुर्तदों के नियम, एच.एम. सईद कंपनी, कराची, 5/120 [3] फतावा काज़ी खान, किताब अल-सियर, अध्याय: क्या कुफ्र है और क्या कुफ्र नहीं है, नवल किशोर, लखनऊ, 4/882 [4] खुलासा अल-फ़तावा, कुफ्र के शब्दों के बारे में दूसरा खंड, मकतबा हबीबिया, क्वेटा, 2/384

فتاوٰی رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

[Box text] لا یرمی رجل رجلا بالفسوق ولا یرمیہ بالکفر الا ارتدت علیہ ان لم یکن صاحبہ کذلک[1]- کسی آدمی کا دوسرے کو فاسق و کافر کہنا اسی پر لوٹ آتا ہے اگر دوسرے میں کفر و فسق نہ ہو۔ (ت) کے یہ خود مشرک اور بے ایمان ہوئے یا نہیں ۔

(۲) اور نیز اس میں کہ رافضی تبرائی کافر مرتد ہے یا نہیں؟ بینوا توجروا۔ الجواب: جواب سوال اول: بلاشبہ طائفہ نافہ غیر مقلدین گمراہ بددین اور بحکم فقہ کفار و مرتدین، جن پر بوجوہ کثیرہ لزوم کفر بین مبین، ہمارے رسالہ "الکوکبۃ الشھابیۃ علی کفریات ابی الوھابیۃ وسل السیوف الھندیۃ علی کفریات بابأ النجدیۃ والنھي الاکید عن الصلوۃ وراء عدی التقلید" وغیرہ میں اس کا بیان شافی وافی۔ یہاں انہیں بعض وجوہ سے کلام کریں جن کی طرف سائل فاضل نے اشارہ کیا، وباللہ التوفیق۔

(۱) اللہ عزوجل کے لئے مکان ماننا کفر ہے، بحر الرائق جلد پنجم ص ۱۲۹ میں ہے:

[Table] یکفر بقولہ یجوز ان یفعل اللہ فعلا لا حکمۃ فیہ وبأثبات المکان للہ تعالٰی[2]- اگر کوئی کہتا ہے کہ اللہ تعالٰی سے ایسے فعل کا صدور ممکن ہے جس میں حکمت نہ ہو تو وہ کافر ہے یا وہ اللہ تعالٰی کے مکان کا اثبات تسلیم کرتا ہے (ت)

فتاوٰی قاضی خاں فخر المطابع جلد چہارم ص ۴۳۰: [Table] یکون کفر الان اللہ تعالی منزہ عن المکان[3]- کافر ہو جائے گا کیونکہ اللہ تعالٰی مکان سے پاک ہے (ت)

فتاوٰی خلاصہ قلمی کتاب الفاظ الکفر فصل ۲، جنس ۲: [Table] یکفر لانہ اثبت المکان للہ تعالی[4]- وہ کافر ہے کیونکہ اس نے اللہ تعالٰی کیلئے مکان ثابت کیا ہے۔ (ت)

---

1 مسند امام احمد بن حنبل حدیث ابو ذر غفاری رضی اللہ عنہ دارالفکر بیروت ۵/ ۱۸۱ 2 بحر الرائق باب احکام المرتدین ایچ ایم سعید کمپنی کراچی ۵/ ۱۲۰ 3 فتاویٰ قاضی خاں کتاب السیر باب یکون کفرًا وما لا یکون کفرًا نولکشور لکھنؤ ۴/ ۸۸۲ 4 خلاصۃ الفتاویٰ فصل الثانی فی الفاظ الکفر مکتبہ حبیبیہ کوئٹہ ۲/ ۳۸۴

Fatawa Razawiya (Volume 14)

Fatawa Alamgiri, Egypt Press, Volume 2, Page 129: Establishing a place (makan) for Allah Almighty is disbelief (kufr). (Translation: To establish a place for Allah Almighty is disbelief (T))

Jami' al-Fusooleen, Volume 2, Page 298, from Fatawa Zakhira: Someone said Allah is knowledgeable in heaven; if he meant a place by it, he has disbelieved. (Translation: Someone said Allah Almighty is knowledgeable in heaven; if by this he meant a place, then it is disbelief (T))

(2) To believe in a direction (jihat) for the Lord Almighty is also clear misguidance and irreligion, and many Imams have declared it as disbelief. In Shah Abdul Aziz's Tuhfa-e-Isna Ashariya, Calcutta edition, p. 255, in the explanation of the beliefs of Ahl-e-Sunnat-wal-Jama'at, it is stated: The thirteenth belief is that for Allah Almighty there is no place, and for Him, no direction from above is conceivable, and this is the religion of the Ahl-e-Sunnat-wal-Jama'at. (Translation: The thirteenth belief is that for Allah Almighty there is no place, nor is there any direction for Him, neither above nor below, and this is the belief of the Ahl-e-Sunnat-wal-Jama'at (T))

Imam Ibn Hajar Makki's I'lam bi-Qawate' al-Islam, Egypt edition, p. 15, after quoting the words of Imam Hujjat-ul-Islam Ghazali: Thus as you see, the declaration of disbelief for those who speak of a direction is apparent. (Translation: As you can see, the disbelief of those who believe in a direction is clear (T))

In the same work, among the words that are unanimously considered disbelief by our Imams, on p. 34 it says: Or if he said Allah Almighty is knowledgeable in the heavens or on the Throne and meant a place by it, or had no specific intention, or said He looks at us and sees us from the Throne, or said He is in the heavens or on the earth, or said no place is empty of Him, or said Allah Almighty is above and you are beneath Him etc. (and Ibn Hajar contested it) (Translation: Or he says that He is knowledgeable in heaven or on the Throne, and by this he means a place, or he has no specific intention, or says that Allah Almighty sees us from the Throne, or says He is in the heavens or on the earth, or says no place is empty of Him, or says Allah Almighty is above and you are below. etc. by Ibn Hajar)

1. Fatawa Hindiyya, Causes of Disbelief types, Noorani Kutub Khana Peshawar 2/259

2. Jami' al-Fusooleen, Chapter 38, on issues regarding words of disbelief, Islami Kutub Khana Karachi 2/298
3. Tuhfa-e-Isna Ashariya, Chapter 5 on Divinity, Suhail Academy Lahore p. 421
4. I'lam bi-Qawate' al-Islam with Subul al-Najat, introduction of the book, Maktaba al-Haqiqiyya Istanbul Turkey p. 351

फतावा रज़विया (जिल्द 14)

फतावा आलमगीरी, मिस्र प्रेस, जिल्द 2, पृष्ठ 129: अल्लाह तआला के लिए स्थान (मकान) सिद्ध करना कुफ़्र (अधर्म) है। (अनुवाद: अल्लाह तआला के लिए स्थान साबित करना कुफ़्र है (त))

जामे अल-फुसुलैन, जिल्द 2, पृष्ठ 298, फतावा ज़ख़ीरा से: किसी ने कहा अल्लाह तआला आसमान में ज्ञानी है; यदि इससे उसका तात्पर्य स्थान है, तो यह कुफ़्र है। (अनुवाद: किसी ने कहा अल्लाह तआला आसमान में ज्ञानी है; अगर इससे उसका तात्पर्य स्थान है, तो कुफ़्र है (त))

(2) मौला अज़्वजल के लिए दिशा (जिहत) मानना भी स्पष्ट पथभ्रष्टता और अधर्म है, और कई इमामों ने इसे कुफ़्र कहा है। शाह अब्दुल अज़ीज़ साहब की 'तोहफा-ए-इसना अश्अरिया', कलकत्ता संस्करण, पृष्ठ 255, अहले सुन्नत व जमाअत के विश्वासों के विवरण में है: तेरहवाँ विश्वास यह है कि हक़ तआला के लिए कोई स्थान नहीं है और न ही उसके लिए ऊपर की कोई दिशा कल्पनीय है, और यही अहले सुन्नत व जमाअत का मत है। (अनुवाद: तेरहवाँ विश्वास यह है कि हक़ तआला के लिए कोई स्थान नहीं है और न ही उसके लिए कोई दिशा, न ऊपर और न नीचे, और यही अहले सुन्नत व जमाअत का विश्वास है (त))

इमाम इब्न हजर मक्की की 'एलाम बि-कवाते अल-इस्लाम', मिस्र संस्करण, पृष्ठ 15, इमाम हुज्जत-उल-इस्लाम ग़ज़ाली के वचनों को उद्धृत करने के बाद: जैसा कि आप देख रहे हैं, दिशा (जिहत) मानने वालों का कुफ़्र स्पष्ट है। (अनुवाद: जैसा कि आप देख रहे हैं, जो लोग दिशा (जिहत) के मानने वाले हैं, उनका काफ़िर होना स्पष्ट है (त))

उसी में उन शब्दों के बीच जो हमारे इमामों के अनुसार सर्वसम्मति से कुफ़्र हैं, पृष्ठ 34 पर है: या उसने कहा अल्लाह तआला आसमान में ज्ञानी है या अर्श पर, और इससे उसका अर्थ स्थान था, या उसकी कोई मंशा नहीं थी, या कहा कि वह हमें अर्श से देखता है, या कहा वह आसमान में है या ज़मीन पर, या कहा कि कोई स्थान उससे खाली नहीं है, या कहा अल्लाह तआला ऊपर है और तुम उसके नीचे हो इत्यादि। (और इब्न हजर ने इसका प्रतिवाद किया) (अनुवाद: या कहता है कि वह आसमान में ज्ञानी है या अर्श पर, और इससे उसका अर्थ स्थान लेता है, या उसकी कोई नीयत नहीं है, या कहता है कि अल्लाह तआला हमें अर्श से देखता है, या कहता है वह आसमान में है या ज़मीन पर,

या कहता है कि उससे कोई स्थान खाली नहीं है, या कहता है अल्लाह तआला ऊपर है और तू नीचे इत्यादि इब्न हजर ने।)

1. फतावा हिंदिया, कुफ़्र के कारण, नूरानी कुतुब खाना पेशावर 2/259
2. जामे अल-फुसुलैन, अड़तीसवां अध्याय, कुफ़्र के शब्दों के मुद्दों पर, इस्लामी कुतुब खाना कराची 2/298
3. तोहफा-ए-इसना अश्अरिया, पांचवां अध्याय, दिव्यता (इलाहियात) पर, सुहैल एकेडमी लाहौर पृष्ठ 421
4. एलाम बि-कवाते अल-इस्लाम साथ में सुबुल अल-नजात, पुस्तक की प्रस्तावना, मकतबा अल-हकीकिया इस्तांबुल तुर्की पृष्ठ 351

पृष्ठ 284 / 712

فتاوٰی رضویہ (جلد چہاردم (۱۴))

فتاوٰی عالمگیری مطبع مصر جلد دوم ص ۱۲۹: یکفر باثبات المکان للہ تعالٰی۔ اللہ تعالٰی کے لئے مکان ثابت کرنا کفر ہے (ت)

جامع الفصولین جلد دوم ص ۲۹۸ فتاوٰی ذخیرہ سے: قال اللہ فی السماء عالم لو ارادبہ المکان کفر۔ کسی نے کہا اللہ تعالٰی آسمان میں عالم ہے اگر اس سے مراد مکان لیا ہے تو کفر ہے (ت)

(۲) مولٰی عزوجل کے لئے جہت ماننا بھی صریح ضلالت و بددینی ہے اور بہت ائمہ نے تکفیر فرمائی۔ شاہ عبدالعزیز صاحب کی تحفہ اثناء عشریہ طبع کلکتہ ۲۵۵ بیان عقائد اہل سنت و جماعت میں ہے: عقیدہ سیزدہم آنکہ حق تعالٰی را مکان نیست و اورا جہتے از فوق متصور و ہمیں ست مذہب اہل سنت و جماعت۔ تیرھواں عقیدہ یہ ہے کہ حق تعالٰی کیلئے مکان نہیں اور نہ اس کے لئے کوئی جہت نہ فوق اور نہ تحت، اور یہی اہل سنت و جماعت کا عقیدہ ہے (ت)

امام ابن حجر مکی کی اعلام بقواطع الاسلام طبع مصر ص ۱۵ بعد نقل کلام امام حجۃ الاسلام غزالی: ھکذا کما تری ظاھر تکفیر القائلین بالجھۃ۔ جیسا کہ آپ دیکھ رہے ہیں جو لوگ جہت کے قائل ہیں ان کا کافر ہونا واضح ہے (ت)

اسی میں ان کلمات میں جو ہمارے ائمہ کے نزدیک بالاتفاق کفر ہیں ص ۳۴ پر ہے: او قال اللہ تعالٰی فی السماء عالم او علی العرش وعنی بہ المکان او لیس لہ نیۃ او قال ینظر الینا ویبصرنا من العرش، او قال ھو فی السماء او علی الارض، او قال لا یخلومنھ مکان او قال اللہ تعالٰی فوق وانت تحتہ اھ (ونازعہ اور تونیچہ اھ ابن حجر نے) یا کہتا ہے کہ وہ آسمان میں عالم ہے یا عرش پر، اور اس سے مراد مکان لیتا ہے یا اسکی کوئی نیت نہیں یا کہتا ہے کہ اللہ تعالٰی ہم کو عرش سے دیکھتا ہے،

یا کہتا ہے وہ آسمان میں ہے یا زمین پر، یا کہتا ہے اس سے کوئی مکان خالی نہیں، یا کہتا ہے اللہ تعالیٰ اوپر ہے اور تو نیچے اھ ابن حجر نے

1 فتاوی ہندیہ موجبات الکفر انواع نورانی کتب خانہ پشاور ۲/ ۲۵۹ 2 جامع الفصولین فصل الثامن والثلاثون فی مسائل کلمات الکفر اسلامی کتب خانہ کراچی ۲/ ۲۹۸ 3 تحفہ اثنا عشریہ باب پنجم در الہیات سہیل اکیڈمی لاہور ص ۴۲۱ 4 اعلام بقواطع الاسلام مع سبل النجاۃ مقدمہ کتاب مکتبہ الحقیقیہ استنبول ترکی ص ۳۵۱

Ibn Hajar, regarding the statement "he has no intention" (laysa lahu niyyah), said: There is disagreement regarding [it being] disbelief (kufr), let alone it being a matter of consensus, because 'intention' (niyyah) means 'purpose' (qasd). Al-Nawawi (may Allah Almighty forgive him) mentioned in Sharh al-Muhadhdhab that it is said "Allah purposed such and such," meaning He intended it. So, whoever says "He has no intention," meaning purpose, if he meant that He has no will (iradah) at all, or if he intended the meaning held by the Mu'tazilites, then it is not disbelief either. However, if he intended to negate it absolutely, not in the sense they say, then it is disbelief.

I say: May Allah have mercy on the Shaykh, "he has no intention" is not from the words of disbelief; rather, it is a conjunction to his statement "he meant a place by it," meaning they commit disbelief if they intended a place, or if they spoke it generally without intending anything. It is stated in Al-Bahr al-Ra'iq that if one says "Allah is in the sky," then if he intended to narrate what appears in the apparent reports (zahir al-akhbar), he does not commit disbelief. But if he intended a physical location, he commits disbelief. And if he had no intention, he commits disbelief according to the majority, and this is the most correct view upon which the fatwa is based. (T)

Also, in the section "Agreed-upon Disbelief" of the same [book], page 39: 1. I'lam bi Qawati' al-Islam with Subul al-Najat, Section One, Al-Maktabah al-Haqiqiyyah, Istanbul, Turkey, p. 367. 2. Al-Bahr al-Ra'iq, Chapter: Rulings on Apostates, H.M. Saeed Company, Karachi, 5/120.

इब्न हजर ने "उसके पास कोई नियत नहीं है" (लिस लहू नियत) के कथन के बारे में कहा: इसके कुफ़्र होने में मतभेद है, सर्वसम्मति की बात तो दूर रही, क्योंकि 'नियत' का अर्थ 'क़स्द' (इरादा/उद्देश्य) है। इमाम नववी (अल्लाह उन पर दया करे) ने 'शरह अल-मुहज्जब' में उल्लेख किया है कि "अल्लाह ने ऐसा क़स्द किया" कहा जाता है, जिसका अर्थ है कि उसने इरादा किया। अत; जो कोई कहता है "उसके पास कोई नियत नहीं है", यानी इरादा नहीं है, तो यदि उसका अर्थ यह था कि उसकी बिल्कुल भी कोई इच्छा (इरादा) नहीं है, या यदि उसने मुअतज़िला द्वारा माने जाने वाले अर्थ का इरादा किया, तो यह कुफ़्र नहीं है। लेकिन अगर उसका इरादा इसे पूरी तरह से नकारना था, न कि उस अर्थ में जैसा वे कहते हैं, तो यह कुफ़्र है।

मैं कहता हूँ: अल्लाह शैख़ पर रहम करे, "उसकी नियत नहीं है" ये शब्द कुफ़्र में से नहीं हैं; बल्कि यह उनके इस कथन "उसने स्थान का इरादा किया" के साथ जुड़ा है, जिसका अर्थ है कि वे कुफ़्र करते हैं यदि उन्होंने स्थान का इरादा किया, या यदि उन्होंने शब्द बोला और उससे कोई इरादा नहीं किया। 'अल-बहर अल-रायिक' में है कि यदि किसी ने कहा "अल्लाह आसमान में है", तो यदि उसने वह अर्थ लिया जो ज़ाहिर-ए-अख़बार (स्पष्ट विवरणों) में है तो वह कुफ़्र नहीं करता। और यदि उसने स्थान का इरादा किया तो कुफ़्र होगा, और यदि उसने कोई इरादा नहीं किया तो बहुमत के अनुसार वह काफ़िर है और यही सबसे सही मत है और इसी पर फ़तवा है। (त)

साथ ही इसी के"सहमत कुफ़्र" (कुफ़्र मुत्तफ़क़ अलैह) अनुभाग में पृष्ठ 39 पर: 1. इ'लाम बि क़वाति' अल-इस्लाम साथ में सुबुल अल-नजात, खंड एक, अल-मकतबा अल-हक़ीक़िया, इस्तांबुल, तुर्की, पृ. 367। 2. अल-बहर अल-रायिक, अध्याय: मुर्तदों के नियम, एच.एम. सईद कंपनी, कराची, 5/120।

पृष्ठ 285 का 712

ابن حجر فی قولہ لیس لہ نیۃ فقال فی الکفر نظر فضلا عن کونہ متفقا علیہ لان النیۃ القصد ، وقد ذکر النووی عفا اللہ تعالی عنہ فی شرح المھذب انہ یقال قصد اللہ کذا بمعنی اراد فمن قال لیس لہ نیۃ ای قصد فان ارادانہ لا ارادۃ لہ اصلا فان اراد المعنی الذی تقولہ المعتزلۃ فلا کفر ایضا، او اراد سلبھا مطلقا لا بالمعنی الذی یقولونہ فھو کفر اہ اقول: رحم اللہ الشیخ لیس لہ نیۃ لیس من الفاظ الکفر بل ھو عطف علی قولہ عنی بہ المکان ای یکفران اراد المکان ، اواطلق ولم ینوشیئا قال فی البحر الرائق ان قال اللہ فی السماء فان قصد حکایۃ ما جاء فی ظاھر الاخبار لا یکفر وان اراد المکان کفر وان لم یکن لہ نیۃ کفر عند الاکثر وھو الاصح وعلیہ الفتوی اھ

"لیس لہ نیۃ" کی صورت میں اختلاف کیا اور کہا کہ اس صورت میں کفر میں اختلاف ہے چہ جائیکہ کفر بالاتفاق ہو کیونکہ نیت قصد کا نام ہے۔ امام نووی نے شرح المہذب میں کہا کہ جو کہا جاتا ہے قصد اللہ کذا یعنی اللہ تعالیٰ نے ارادہ فرمایا کے معنی میں ہوتا ہے اور جس نے کہا "اللہ کے لئے نیت نہیں" یعنی قصد نہیں، اگر اس کی مراد یہ ہے کہ اسی طرح اگر یہ کلمہ مطلقاً ذکر کیا یا یہ مراد لیا کہ اللہ تعالیٰ کے لئے کوئی ارادہ نہیں، اب اگر وہ معنی مراد لیا جو معتزلہ کہتے ہیں تو وہ بھی کفر نہیں یا مراد یہ ہے کہ مطلقاً ارادہ کی نفی ہے نہ کہ وہ معنی جو معتزلہ کا قول، تو پھر کفر ہے اھ اقول اللہ تعالیٰ شیخ پر رحم فرمائے "اس کی نیت نہیں" یہ الفاظ کفر میں سے نہیں بلکہ اس کا عطف "اس نے مکان مراد لیا" پر ہے یعنی وہ کافر ہو جائے گا جب اس نے مکان مراد لیا یا اس نے کلمہ بولا اور اس سے کوئی ارادہ نہ کیا، بحرالرائق میں ہے کہ اگر کسی نے کہا "اللہ آسمان میں ہے" اگر تو اس نے وہ مراد لیا جو ظاہر اخبار میں ہے تو پھر کافر نہیں، اور اگر اس

نے مکان مراد لیا تو کفر ہوگا اور اگر اس نے کوئی ارادہ نہ کیا تو اکثر کے نزدیک وہ کافر ہے اور یہی اصح ہے اور اسی پر فتوٰی ہے۔ (ت)

نیز اسی کے فصل کفر متفق علیہ میں ہے ص ۳۹: 1 اعلام بقواطع الاسلام مع سبل النجاۃ فصل اول مکتبۃ الحقیقیۃ استنبول ترکی ص ۳۶۷ 2 بحر الرائق باب احکام المرتدین ایچ ایم سعید کمپنی کراچی ۵/ ۱۲۰

Or he likened Allah Almighty to something, or described Him with place or directions. (T)

(3) To consider Hanafi Fiqh (jurisprudence) as absolutely false and illegitimate is extremely evil and accursed, as it consists of the easiest interpretations of the commands of the Great Qur'an and authentic Sahih Hadiths. Regarding this, it is stated in Fatawa Tatar-khaniyya and then in Fatawa 'Alamgiriyya, Volume 2, Page 271:

A man who says the Qiyas (analogical reasoning) of Abu Hanifa is not truth commits disbelief (kufr). He who said "The Qiyas of Abu Hanifa is not correct" has committed disbelief. (T)

We have specifically written a precious treatise explaining this statement by the grace of Allah Almighty, detailing it, proving it, and justifying it. All praise belongs to Allah.

(4) From this, the ruling on insulting the blessed Fiqh is evident, that merely calling it false is far worse than those accursed words. Zaid and Amr may differ as to whether Bakr is standing or sitting at this moment; one of them is surely wrong, but neither is deserving of hellfire.

"And those who have wronged will come to know to what [kind of] return they will be returned." (Qur'an 26:227). (And now the wrongdoers will know what turn they will take. T). Minah al-Rawd, p. 212: Disbelief by holding Fiqh in contempt. (He will become a disbeliever by belittling a book of Fiqh. T)

(4) After the clarification of the truth and the unveiling of the veil, by the praise of the Giver (Al-Wahhab), a consensus (Ijma) of the Ummah has been established regarding the leadership, sainthood, majesty, and high status of the four noble Imams (may Allah be pleased with them). The evil innovators like the Wahhabis, Rafidis, and Ghair-Muqallidin are not from the 'Ummah of Acceptance' (those who accepted the call); they are from the 'Ummah of Invitation' (those being called to Islam) like the disbelievers. Therefore, their disagreement is not considered in a consensus. It is stated in Usul of the great Imam Fakhr al-Islam al-Bazdawi (may his secret be sanctified) in the discussion on Ijma, chapter on Al-Ahliyya:

The well-known follower of desires is not from the Ummah at all. One who is famous for misguidance in religion is absolutely not from the Ummah. (T)

1. I'lam bi Qawati' al-Islam with Subul al-Najat, Section 1, Maktaba al-Haqiqiyya, Istanbul, Turkey, p. 273.
2. Fatawa Hindiyya, Chapter 9, Rulings on Apostates, Nurani Kutub Khana, Peshawar, 2/271.
3. Al-Qur'an al-Karim, 26/227.
4. Minah al-Rawd al-Azhar Sharh Fiqh al-Akbar, Section on Knowledge and Scholars, Mustafa al-Babi, Egypt, p. 177.
5. Usul Bazdawi, Chapter on Al-Ahliyya, Qadimi Kutub Khana, Karachi, p. 223.

फ़तावा-ए-रज़विया जिल्द 14

या उसने अल्लाह तआला को किसी चीज़ के समान बताया या उसके लिए स्थान या दिशाओं का वर्णन किया। (त)

(3) हनफी फिक़ह (न्यायशास्त्र) को पूरी तरह से गलत और नाजायज समझना अत्यंत घिनौना और शापित है, क्योंकि इसमें महान कुरान के आदेशों और प्रामाणिक हदीसों के सबसे सरल आदेश शामिल हैं। इसके बारे में फ़तावा तातार-खानिया और फिर फ़तावा आलमगीरिया, जिल्द 2, पृष्ठ 271 में उल्लेख है:

जिस व्यक्ति ने कहा कि अबू हनीफा का कियास (तर्क) सत्य नहीं है, उसने कुफ्र (अविश्वास) किया। जिसने यह कहा कि "अबू हनीफा का कियास सही नहीं है" उसने कुफ्र किया। (त)

हमने अल्लाह तआला की कृपा से इस कथन की व्याख्या पर विशेष रूप से एक बहुमूल्य शोधपत्र लिखा है और उसमें इसे विस्तार से, प्रमाणों के साथ और तर्कसंगत रूप से स्पष्ट किया है। सारा श्रेय अल्लाह को है।

(4) यहीं से पवित्र फिक़ह के अपमान का आदेश स्पष्ट होता है कि केवल 'गलत' कहना उन शापित शब्दों से कहीं अधिक बुरा है। ज़ैद और अम्र इस बात पर भिन्न हो सकते हैं कि बक्र इस समय खड़ा है या बैठा है; उनमें से एक निश्चित रूप से गलत है, लेकिन उनमें से कोई भी नरक में जाने का पात्र नहीं है।

"और वे लोग जिन्होंने ज़ुल्म किया है, शीघ्र ही जान लेंगे कि वे किस ठिकाने की ओर लौटने वाले हैं।" (कुरान 26:227)। (और अब ज़ालिम जान जाएंगे कि वे किस तरफ़ मुड़ेंगे। त)। मिनह अल-रौज़, पृष्ठ 212: फिक़ह की अवहेलना करने से कुफ्र। (फिक़ह की किताब का अपमान करने वाला काफ़िर होगा। त)

(4) सत्य के स्पष्ट होने और पर्दे के उठने के बाद, अल-वहाब (अल्लाह) की प्रशंसा के साथ, चारों महान इमामों (अल्लाह उन पर प्रसन्न हो) की इमामत, विलायत, महत्ता और उच्च पद पर उम्मत-ए-इजाबत (इस्लाम स्वीकार करने वाले) का सर्वसम्मति (इजमा) बन चुका है। वहाबी, राफ़िज़ी और गैर-मुकल्लिदीन जैसे दुष्ट नवाचारी (बिदअती) उम्मत-ए-इजाबत से नहीं हैं; वे काफिरों की तरह उम्मत-ए-दावत (वे जिन्हें इस्लाम की ओर बुलाया जाता है) से हैं। इसलिए, इजमा में उनके मतभेद पर विचार

नहीं किया जाता है। महान इमाम फख्र अल-इस्लाम बज़दवी (अल्लाह उनकी आत्मा को पवित्र रखे) के'उसूले बज़दवी' में इजमा की चर्चा के अंतर्गत बाब अल-अह्लिया में लिखा है:

अपनी इच्छाओं का प्रसिद्ध अनुयायी पूरी तरह से उम्मत में से नहीं है। दीन (धर्म) में गुमराह होने के लिए जो प्रसिद्ध हो, वह पूरी तरह से उम्मत में से नहीं है। (त)

---

1. इ'लाम बि कवाति' अल-इस्लाम म'अ सुबुल अल-नजात, खंड 1, मकतबा अल-हक़ीक़िया, इस्तांबुल, तुर्की, पृष्ठ 273।
2. फ़तावा हिंदिया, अध्याय 9, मुर्तदों के आदेश, नूरानी कुतुब खाना, पेशावर, 2/271।
3. अल-कुरान अल-करीम, 26/227।
4. मिनह अल-रौज़ अल-अज़हर शरह फिक़ह अल-अकबर, ज्ञान और विद्वानों का खंड, मुस्तफ़ा अल-बाबी, मिस्र, पृष्ठ 177।
5. उसूले बज़दवी, बाब अल-अह्लिया, कदीमी कुतुब खाना, कराची, पृष्ठ 223।

पृष्ठ 286 का 712

فتاوٰی رضویہ جلد چہاردہم (۱۴)

او شبھہ تعالی بشیئ او وصفہ بالمکان او الجھات ۱ یا اس نے اللہ تعالٰی کو کسی شیئ کے ساتھ مشابہت دی یا مکان یا جہت کے ساتھ اس کا وصف بیان کیا۔ (ت)

(۳) فقہ حنفی کو مطلقاً باطل و ناحق جاننا تو سخت خبیث و ملعون ہے کہ وہ احکام قرآن عظیم و احکام صحاح احادیث پر مشتمل سب سے سہل تر احکام قیاس ہیں، اس کی نسبت فتاوٰی تاتارخانیہ پھر فتاوٰی عالمگیریہ جلد دوم صفحہ ۲۷۱ میں ہے:

رجل قال قیاس ابی حنیفۃ حق نیست یکفر ۲ جس نے یہ کہا کہ "قیاس ابو حنیفہ درست نہیں" اس نے کفر کیا (ت)

ہم نے خاص اس قول کی شرح بعونہ تعالٰی ایک نفیس رسالہ لکھا اور اس میں اسے مشرح و مفصل و مبرہن و مدلل کیا وللہ الحمد۔

(۴) یہیں سے توہین فقہ مبارک کا حکم ظاہر کہ صرف باطل کہنے سے وہ ملعون الفاظ بدرجہا بد تر، زید و عمرو مختلف ہوں کہ بکر اس وقت قائم ہے یا قاعد، دونوں میں ایک ضرور باطل ہے مگر ان میں کوئی موجب دخول دوزخ نہیں،

"وَسَیَعْلَمُ الَّذِیْنَ ظَلَمُوْا اَیَّ مُنْقَلَبٍ یَّنْقَلِبُوْنَ" ۳ (اور اب جان جائیں گے ظالم کہ کس کروٹ پلٹا کھائیں گے۔ ت) منح الروض ص ۲۱۲: کفر باستخفاف الفقہ ۴ (فقہ کی کتاب کی تحقیر سے کافر ہوگا۔ ت)

(۴) بعد وضوح صواب و کشف حجاب بحمد الوہاب امامت و ولایت و جلالت شان و رفعت مکان حضرات عالیہ ائمہ اربعہ علیہم الرضوان پر امت اجابت کا اجماع منعقد ہو لیا خبیثائے مبتدعین مثل وہابیہ و رافضیہ و غیر مقلدین امت اجابت سے نہیں کافروں کی طرح امت دعوت سے ہیں، ولہذا

اجماع میں ان کا اختلاف معتبر نہیں، اصول امام اجل فخر الاسلام بزدوی قدس سرہ مبحث اجماع باب الاہلیہ میں ہے:

صَاحِب الھوی المشھور لیس من الامۃ علی الاطلاق ۵ دین میں گمراہی والا مشہور ہو وہ علی الاطلاق امت میں سے نہیں ہے۔ (ت)

---

1 اعلام بقواطع الاسلام مع سبل النجاۃ فصل اول مکتبۃ الحقیقیہ استنبول ترکی ص ۲۷۳ 2 فتاوٰی ہندیہ الباب التاسع احکام المرتدین نورانی کتب خانہ پشاور ۲ / ۲۷۱ 3 القرآن الکریم ۲۶ / ۲۲۷ 4 منح الروض الازھر شرح فقہ اکبر فصل فی العلم والعلماء مصطفٰی البابی مصر ص ۱۷۷ 5 اصول بزدوی باب الاہلیۃ قدیمی کتب خانہ کراچی ص ۲۲۳

Fatawa Ridawiyya Volume 14

In Tawdih, printed in Constantinople, Vol. 2, p. 506, it is stated: "The person of innovation (bid'ah) who calls people to it is not from the Ummah (community) absolutely."[1] Whoever holds beliefs contrary to the Ahl al-Sunnah and invites people to his beliefs is not part of the Ummah at all. (T)

In Talwih by Allama Taftazani, p. 506, and Mirqat Sharh Mishkat, Vol. 5, p. 654, it is stated: "For the innovator, even if he is from the People of the Qibla, he is from the Ummah of invitation (Dawah), not the Ummah of following (Mutaba'ah), like the disbelievers."[2] Because an innovator in belief, although from the people of Qibla, is not among the 'Ummah of acceptance' but is like the disbelievers, part of the 'Ummah of invitation'. (T)

The consensus (Ijma) of the Ummah is undoubtedly a proof. Now, none will deny that the four Imams, especially the Imam of Imams, the Lamp of the Ummah, our master Imam al-Azam (may Allah be pleased with him), are leaders of the Ummah and the most eminent saints of the Divine Presence, except for a misguided heretic or an irreligious apostate for certain. According to Islamic jurisprudence (Fiqh), the necessity of disbelief (Kufr) on such a person is apparent and clear. In Majma' al-Anhur, printed in Egypt, Vol. 1, p. 333, and Minh al-Rawd, p. 212, it is stated: "Whoever says to a scholar 'Uwaylim' (little scholar) or to a descendant of the Prophet 'Ulaywi' (little Alawi) with the intent of belittling them, becomes a disbeliever."[3] He who calls a scholar 'Uwaylim' or an Alawi 'Ulaywi' with the intention of contempt becomes a Kafir. (T)

When calling a single scholar 'Mawlawiya' (little scholar) with contempt is considered disbelief (Kufr), how much more vile are such cursed ravings regarding the Scholar of Scholars and the Imam of Imams. The great saints state that the station of the Mujtahid Imams (may Allah be pleased with them) is certainly higher and more elevated than the station of other noble saints. The great Imam, Knower of Allah, Sayyidi Abdul Wahhab al-Sha'rani (may his secret be sanctified) in Mizan al-Shari'ah al-Kubra, Vol. 1, p. 172 says: "I heard Sayyidi Ali al-Marsafi (may Allah have mercy on him) saying: Our firm belief is that the station of the great companions, the successors (Tabi'un), and the Mujtahid Imams was certainly greater than the station of the rest of the saints."[4] I heard Sayyidi Ali al-Marsafi (may Allah have mercy on him) say: It is our certain belief that the rank of the great Companions, the Tabi'in, and the Mujtahid Imams was higher than that of all other saints. (T)

[1] Tawdih ala al-Tanqih with al-Talwih, Bab al-Ahliyah, Al-Matba'ah al-Khayriyyah, Egypt, 2/23. [2] Tawdih ala al-Tanqih with al-Talwih, Bab al-Ahliyah, Al-Matba'ah al-Khayriyyah, Egypt, 2/23. [3] Majma' al-Anhur Sharh Multaqa al-Abhur, Bab al-Murtad, Dar Ihya al-Turath al-Arabi, Beirut, 1/295; Minh al-Rawd al-Azhar Sharh Fiqh al-Akbar, chapter on knowledge and scholars, Mustafa al-Babi, Egypt, p. 171. [4] Mizan al-Shari'ah al-Kubra, Chapter on the description of prayer, Mustafa al-Babi, Egypt, 1/157.

फतावा रज़विया, जिल्द चौदहवीं (14)

तौज़ीह, कुस्तुनतुनिया मुद्रण, जिल्द 2, पृष्ठ 506 में है: "बदअती (नवाचारी) जो लोगों को अपनी ओर बुलाता है, वह पूर्ण रूप से उम्मत में से नहीं है।"[1] अहले सुन्नत के खिलाफ अकीदा (विश्वास) रखने वाला जो लोगों को अपने अकीदे की दावत दे, वह पूर्ण रूप से उम्मती नहीं है। (त)

तलवीह अल्लामा तफ़्ताज़ानी पृष्ठ 506 और मिरक़ात शरह मिश्क़ात जिल्द पांचवीं 654 में है: "क्योंकि अकीदे में बदअती, चाहे वह अहले क़िबला में से ही क्यों न हो, वह 'उम्मते दावत' में से है न कि 'उम्मते मुताबाअत' (अनुसरण करने वाली उम्मत) में से, जैसे कि काफ़िर।"[2] क्योंकि विश्वास में बदअती यद्यपि कि वह अहले क़िबला (क़िबला की ओर मुँह करने वालों) में से है, परन्तु वह 'उम्मते इज़ाबत' (स्वीकार करने वाली उम्मत) में नहीं बल्कि काफ़िरों की तरह 'उम्मते दावत' में से है। (त)

और उम्मत का इज्मा (आम सहमति) निस्संदेह प्रमाण है। अब अइम्मा अरबअह (चारों इमामों), विशेष रूप से इमामुल अइम्मा सिराजुल उम्मा सैयदना इमाम आज़म (रज़ियल्लाहु अन्हु) के उम्मत के इमाम और ईश्वरीय दरबार के महान वली होने से कोई इनकार नहीं करेगा, सिवाय किसी गुमराह विधर्मी या निश्चित रूप से धर्मत्यागी नास्तिक के। और फ़िक़्ह (इस्लामी न्यायशास्त्र) के अनुसार, उस पर कुफ़्र (अविश्वास) का लगना प्रत्यक्ष और स्पष्ट है। मजमा-उल-अनहुर, मिस्र मुद्रण, जिल्द प्रथम पृष्ठ 333 और मिन्हुल रौज़ 212 में है: "जो व्यक्ति किसी आलिम (विद्वान) को अपमानित करने के इरादे से 'उवैलम' या किसी अलवी को 'उलैवी' कहे, वह काफ़िर हो जाता है।"[3] जो व्यक्ति अपमान की नीयत से आलिम को उवैलम और अलवी को उलैवी कहे, वह काफ़िर हो जाता है। (त)

जब एक आलिम को अपमान की दृष्टि से 'मौलविया' कहने को कुफ़्र कहते हैं, तो आलिमों के आलिम, इमामुल अइम्मा के संबंध में ऐसी घिनौनी और शापित बकवास किस कदर अधिक घृणित होगी। बड़े औलिया फ़रमाते हैं कि अइम्मा मुज्तहिदीन (रज़ियल्लाहु अन्हुम) का स्थान बाकी औलिया किराम के स्थान से निश्चित रूप से बहुत ऊँचा और बुलंद है। इमाम अजल आरिफ़ बिल्लाह सैयद अब्दुल वहाब शेरानी (कुद्दिसा सिर्रहु) मीज़ानुल शरीयतुल कुबरा जिल्द प्रथम पृष्ठ 172 में कहते हैं: "मैंने सैयदी अली अल-मर्सफ़ी (रहमतुल्लाहि अलैहि) को कहते सुना: हमारा दृढ़ विश्वास है कि महान सहाबा, ताबईन और अइम्मा मुज्तहिदीन का स्थान बाकी औलिया किराम से बड़ा था।"[4] मैंने सैयदी अली अल-मर्सफ़ी (रहमतुल्लाहि अलैहि) से सुना, वे फ़रमाते हैं कि हमारा यक़ीनी अकीदा है कि बड़े सहाबा, ताबईन और अइम्मा मुज्तहिदीन का स्थान अन्य औलिया किराम से बड़ा था। (त)

[1] तौज़ीह अल-तन्क़ीह म'अत तलवीह, बाब अल-अहलिया, अल-मतबा अल-खैरिय्या, मिस्र, 2/23. [2] तौज़ीह अल-तन्क़ीह म'अत तलवीह, बाब अल-अहलिया, अल-मतबा अल-खैरिय्या, मिस्र, 2/23. [3] मजमा-उल-अनहुर शरह मुल्तक़ल अबहुर, बाब अल-मुर्तद, दार इहया-उत-तुरास अल-अरबी, बेरूत, 1/295; मिन्हुल रौज़ अल-अज़हर शरह फ़िक़्ह अकबर, इल्म और उलमा का अध्याय, मुस्तफ़ा अल-बाबी, मिस्र, पृष्ठ 171. [4] मीज़ानुल शरीयतुल कुबरा, नमाज़ की सिफ़त का बाब, मुस्तफ़ा अल-बाबी, मिस्र, 1/157.

فتاوٰی رضویہ جلد چہارم (۱۴)

توضیح طبع قسطنطنیہ جلد دوم ص ۵۰۶ میں ہے: صاحب البدعة یدعو الناس الیھا لیس ھو من الامة علی الاطلاق1۔ اہلسنت کے مخالف عقیدے والا جو لوگوں کو اپنے عقیدے کی دعوت دے وہ علی الاطلاق امتی نہیں ہے (ت)

تلویح علامہ تفتازانی ص ۵۰۶ و مرقاۃ شرح مشکوۃ جلد پنجم ۶۵۴ میں ہے: لان المبتدع وان کان من اھل القبلة فھو من امة الدعوة دون المتابعة کالکفار2۔ کیونکہ اعتقاد میں بدعتی اگرچہ اہل قبلہ سے ہے لیکن امت اجابت میں نہیں بلکہ وہ مثل کفار امت دعوت میں سے ہے۔ (ت)

اور اجماع امت بلاشبہ حجت ہے تو حضرات ائمہ اربعہ خصوصاً امام الائمہ سراج الامہ سیدنا امام اعظم رضی اللہ تعالٰی عنہ کے امام امت واجلہ اولیائے حضرت عزت سے ہونے کا اب انکار نہ کریگا مگر گمراہ بد دین یا ملحد بے دین مرتد بالیقین اور بحکم فقہ اس پر لزوم کفر، ظاہر و مبین۔ مجمع الانہر طبع مصر جلد اول ص ۳۳۳ و منح الروض ۲۱۲ میں ہے: من قال لعالم عویلم اولعلوی علیوی قاصدا بہ الاستخفاف کفر3۔ جو شخص تحقیر کے ارادے سے عالم کو عویلم اور علوی کو علیوی کہے وہ کافر ہو جاتا ہے۔ (ت)

جب ایک عالم کو بنظر تحقیر مویلویا کہنے کو کفر فرماتے ہیں تو عالم العلماء، امام الائمہ کی نسبت ایسے ہفوات ملعونہ کس درجہ خبیث تر ہیں، اکابر اولیائے فرماتے ہیں کہ ائمہ مجتہدین رضی اللہ تعالٰی عنہم کا مقام باقی اولیاء کرام کے مقام سے بالیقین بلند وبالا ہے۔ امام اجل عارف باللہ سیدی عبدالوہاب شعرانی قدس سرہ الربانی میزان الشریعة الکبرٰی جلد اول ص ۱۷۲: سمعت سیدی علیا المرصفی رحمہ اللہ تعالٰی یقول اعتقادنا ان اکابر الصحابة والائمة المجتھدین کان مقامھم اکبر من مقام

باقی الاولیاء بیقین4۔ میں نے سیدی علی المرصفی رحمہ اللہ تعالیٰ سے سنا وہ فرماتے ہیں کہ یقین ہمارا اعتقاد ہے کہ اکابر صحابہ و تابعین و ائمہ مجتہدین کا مقام باقی اولیاء کرام سے بڑا تھا۔ (ت)

1 توضیح علی التنقیح معہ التلویح باب الاھلیۃ المطبعۃ الخیریہ مصر ۲/ ۲۳ 2 توضیح علی التنقیح معہ التلویح باب الاھلیۃ المطبعۃ الخیریہ مصر ۲/ ۲۳ 3 مجمع الانہر شرح ملتقی الابحر باب المرتد داراحیاء التراث العربی بیروت ۱/ ۲۹۵، منح الروض الازھر شرح فقہ اکبر فصل فی العلم والعلماء مصطفی البابی مصر ص ۱۷۱ 4 میزان الشریعۃ الکبریٰ باب صفۃ الصلوٰۃ مصطفی البابی مصر ۱/ ۱۵۷

Fatawa Rizvia, Volume 14

So certainly Imam-ul-A'imma Imam-e-Azam (may Allah be pleased with him and them) is among the greatest leaders of the saints of Allah Almighty, and Allah Almighty says:

| "Whoever bears enmity towards a friend of Mine, I declare war against him." - Narrated by Al-Bukhari in his Sahih from Abu Huraira (may Allah be pleased with him) from the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) from his Lord Almighty. | Whoever bears enmity towards any of My saints, I have declared war against him. (Bukhari narrated this in his Sahih from Abu Huraira (may Allah be pleased with him), who narrated it from the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him), who narrated it from Allah Almighty.) |

Regarding robbers, He said: | "The recompense of those who wage war against Allah and His Messenger..." Verse 2 | These who fight against Allah and His Messenger, their punishment is that they be killed or crucified, etc., to the end of the verse. |

Regarding interest, He said: | "But if you do not do so, then be warned of war [against you] from Allah and His Messenger." 3. | If you do not give up interest, then announce war from Allah and His Messenger. |

But here He said, "whoever bears enmity towards a friend of Mine, I myself have declared war against him," declaring it Himself initially is clear proof that enmity is a cause of hurt to the Lord Almighty. And the Lord Almighty says:

| "Indeed, those who abuse Allah and His Messenger - Allah has cursed them in this world and the Hereafter and prepared for them a humiliating punishment." 4. | Indeed, those who cause hurt to Allah and His Messenger, Allah has cursed them in this world and the Hereafter and has prepared a humiliating punishment for them. |

It is obvious that a Muslim, even if a sinner, even if—God forbid—punished in the hereafter, is not cursed by his Lord, otherwise he would not ultimately receive eternal mercy, blessings, and paradise. His fire is the fire of purification, not the fire of curse, distance, humiliation, and contempt. So as...

---

1 Sahih al-Bukhari, Book of Softening Hearts, Chapter on Humility, Qadeemi Kutub Khana, Karachi, 2/963 2 Al-Quran al-Karim 5/33 3 Al-Quran al-Karim 2/279 4 Al-Quran al-Karim 33/57

फ़तावा रिज़विया, खंड 14

तो निश्चित रूप से इमाम-उल-आइम्मा इमाम-ए-आज़म (अल्लाह उन पर और उन सब पर प्रसन्न हो) अल्लाह सर्वशक्तिमान के औलिया (मित्रों) के महानतम सरदारों में से हैं, और अल्लाह सर्वशक्तिमान फ़रमाता है:

| "जो मेरे किसी वली (मित्र) से दुश्मनी रखे, मैंने उससे युद्ध की घोषणा कर दी है।" - इसे बुखारी ने अपनी सहीह में अबू हुरैरा (अल्लाह उन पर प्रसन्न हो) से, उन्होंने नबी करीम (अल्लाह की उन पर कृपा और शांति हो) से, और उन्होंने अपने रब सर्वशक्तिमान से रिवायत किया है। | जो मेरे किसी वली से दुश्मनी रखे, मैंने उससे लड़ाई का ऐलान कर दिया। (इसे बुखारी ने अपनी सहीह में अबू हुरैरा रज़ियल्लाहु अन्हु से, उन्होंने नबी करीम सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम से, और उन्होंने अल्लाह अज्ज़वजल से रिवायत किया।) |

डाकुओं के बारे में फ़रमाया: | "निश्चित रूप से उन लोगों का बदला जो अल्लाह और उसके रसूल से युद्ध करते हैं..." आयत 2 | ये जो अल्लाह और रसूल से लड़ते हैं उनकी सज़ा ये है कि वे मार डाले जाएँ या सूली पर चढ़ा दिए जाएँ आयत के अंत तक। |

ब्याज के बारे में फ़रमाया: | "लेकिन अगर तुम ऐसा नहीं करते, तो अल्लाह और उसके रसूल की ओर से युद्ध की घोषणा सुन लो।" 3. | अगर ब्याज न छोड़ो तो अल्लाह और रसूल से लड़ाई का ऐलान करो। |

लेकिन यहाँ फ़रमाया कि "जो मेरे किसी वली से दुश्मनी रखे, मैंने स्वयं उससे युद्ध की घोषणा की", स्वयं पहल करते हुए फ़रमाना इस बात का स्पष्ट प्रमाण है कि दुश्मनी रब सर्वशक्तिमान को कष्ट पहुँचाने का कारण है। और रब सर्वशक्तिमान फ़रमाता है:

| "बेशक जो लोग अल्लाह और उसके रसूल को सताते हैं, उन पर अल्लाह ने दुनिया और आख़िरत में लानत (धिक्कार) भेजी है और उनके लिए अपमानजनक अज़ाब तैयार कर रखा है।" 4. | बेशक वे जो अल्लाह और रसूल को ईज़ा (कष्ट) देते हैं, उन पर अल्लाह ने दुनिया और आख़िरत में लानत फ़रमाई है और उनके लिए अपमानजनक दंड तैयार कर रखा है। |

ज़ाहिर है कि मुसलमान भले ही गुनहगार हो, भले ही—अल्लाह न करे—आख़िरत में सज़ा पाए, लेकिन वह अपने रब का धिक्कारा हुआ (मलऊन) नहीं है, वरना अंततः उसे शाश्वत दया, नेमत और

जन्नत न मिलती। उसकी आग पवित्र करने वाली आग (नारे ततहीर) है, न कि लानत, दूरी, अपमान और तिरस्कार की आग। तो जैसे...

---

1 सहीह अल-बुखारी, किताबुल रिक़्क़ाक़, बाबूत्तवाज़ो', क़दीमी कुतुब ख़ाना कराची, 2/963 2 अल-क़ुरआन अल-करीम, 5/33 3 अल-क़ुरआन अल-करीम, 2/279 4 अल-क़ुरआन अल-करीम, 33/57

تو بالیقین امام الائمہ امام اعظم رضی اللہ تعالٰی عنہ و عنہم اعاظم سردارانِ اولیاء اللہ عزوجل سے ہیں، اور اللہ عزوجل فرماتا ہے:

| مَنْ عَادٰی لِیْ وَلِیًّا فَقَدْ اٰذَنْتُہٗ بِالْحَرْبِ - رواہ البخاری فی صحیحہ عن ابی ھریرۃ رضی اللہ تعالٰی عنہ عن النبی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم عن ربہ عزوجل۔ | جو میرے کسی ولی سے عداوت رکھے میں نے اعلان فرما دیا اس سے لڑائی کا۔ (اسے بخاری نے اپنی صحیح میں ابوہریرہ رضی اللہ تعالٰی عنہ سے انہوں نے نبی کریم صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم سے آپ نے اللہ عزوجل سے روایت کیا۔ ت) |

ڈاکوؤں کی بابت فرمایا: | "اِنَّمَا جَزٰٓؤُا الَّذِیْنَ یُحَارِبُوْنَ اللہَ وَرَسُوْلَہٗ" الایۃ 2 | یہ جو اللہ ورسول سے لڑتے ہیں ان کی سزا یہ ہے کہ قتل کیے جائیں یا سولی دیئے جائیں، الی آخر الایۃ۔ |

سود کے بارے میں فرمایا: | "فَاِنْ لَّمْ تَفْعَلُوْا فَاْذَنُوْا بِحَرْبٍ مِّنَ اللہِ وَرَسُوْلِہٖ ۚ" 3۔ | اگر سود نہ چھوڑو تو اعلان کرو اللہ ورسول سے لڑائی کا۔ |

لیکن یہاں فرمایا جو میرے کسی ولی سے عداوت رکھے خود میں نے اس سے لڑائی کا اعلان فرمایا، خود ابتداءً فرمانا دلیل واضح ہے کہ عداوت باعثِ ایذائے رب عزوجل ہے۔ اور رب عزوجل فرماتا ہے:

| "اِنَّ الَّذِیْنَ یُؤْذُوْنَ اللہَ وَرَسُوْلَہٗ لَعَنَہُمُ اللہُ فِی الدُّنْیَا وَالْاٰخِرَۃِ وَاَعَدَّ لَہُمْ عَذَابًا مُّہِیْنًا ۝" 4۔ | بیشک وہ جو اللہ ورسول کو ایذا دیتے ہیں ان پر اللہ نے لعنت فرمائی دنیا اور آخرت میں اور ان کے لئے ذلت کا عذاب تیار کر رکھا ہے۔ |

ظاہر ہے کہ مسلمان اگرچہ عاصی اگرچہ معاذ اللہ معذب ہو آخرت میں اپنے رب کا ملعون نہیں ورنہ بالآخر رحمت و نعمت و جنت ابدی نہ پاتا اس کی نار نارِ تطہیر ہے، نہ نارِ لعنت و ابعاد تنذیل و تحقیر، تو جیسے...

---

1 صحیح البخاری کتاب الرقاق باب التواضع قدیمی کتب خانہ کراچی ۲/ ۹۶۳ 2 القرآن الکریم ۵/ ۳۳ 3 القرآن الکریم ۲/ ۲۷۹ 4 القرآن الکریم ۳۳/ ۵۷

Fatawa Rizvia Volume 14

May Allah Almighty curse them in this world and the hereafter; they will be none but disbelievers. And this is when, after the truth has become clear, they persist in stubbornness, as is the state of the Wahhabis, the rebels and enemies of religion. "May Allah destroy them; how are they deluded?" [1] A single Hadith is sufficient to describe them, narrated by Darqutni and Abu Hatim Khuza'i from Abu Umama al-Bahili (may Allah be pleased with him), that the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) said:

People of innovation are the dogs of the people of Hellfire. [2] | People who follow innovations are the dogs of the dwellers of Hellfire.

A dog, and that too from the worst of creatures belonging to hellfire, regarding whom He said: "Those are the worst of creatures." [3] They are worse than all of God's creation, worse than a dog, worse than a pig; if a dog were to be assigned to a pig, such people would be the dogs of those who are worse than pigs. "Indeed, the curse of Allah is upon the wrongdoers." [4] (6) Undoubtedly, the sect of Ghair Muqallidin (non-conformists) does not accept the consensus (Ijma) of the Ummah as an authority at all, but considers it purely futile and unreliable. Siddiq Hasan Bhopali's line of poetry is:

Fasid Qiyas (flawed analogy) and ineffective consensus arrived. (Analogy is corrupt and consensus has no effect. - Translation)

And the venerable Imams and eminent scholars consider the authority of consensus (Ijma) as one of the necessities of religion and declare the opponent of definitive consensus as a disbeliever. (Mawaqif of Adhud ad-Din and the commentary of Mawaqif by Allama Sayyid Sharif, printed in Istanbul, Volume 1, Page 159):

That consensus is a definitive proof is known by necessity from religion. [5] | For consensus to be a definitive authority is among the necessities of religion. (Translation)

Musallam al-Thubut and Fawatih al-Rahamut, Volume 2, Page 494:

Consensus is a definitive proof and provides certain knowledge according to all the People of the Qibla, and no weight is given to the small group of dissidents. | Consensus is a definitive authority and it provides the benefit of certain knowledge among all the people of Qibla, and the Kharijite and Rafidi fools...

[1] Al-Quran al-Karim 9/30 [2] Kanz al-Ummal, Hadith 11251, Mu’assasat al-Risala, Beirut, 1/223 [3] Al-Quran al-Karim 98/6 [4] Al-Quran al-Karim 11/18 [5] Sharh al-Mawaqif, Bab al-Maqsad al-Sadis, Manshurat al-Sharif al-Radi, Qom, Iran, 1/255

फतावा रज़विया जिल्द 14

अल्लाह अज़्ज़वजल दुनिया और आख़िरत में लानत करे, वो काफ़िर ही होंगे। और ये वहाँ है कि हक़ वाज़ेह होने के बाद हठधर्मी की बिना पर हो जैसा कि अब वहाबी, दीन के बाग़ी और दुश्मनों का हाल है। "अल्लाह उन्हें हलाक करे! वो कहाँ औंधे जा रहे हैं?" [1] उनके वर्णन के लिए एक हदीस ही काफ़ी है जिसे दारकुतनी और अबू हातिम ख़ुज़ाई ने अबू उमामा बाहिली रज़ियल्लाहु तआला अन्हु से रिवायत किया कि रसूलुल्लाह सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम ने फ़रमाया:

बिदअती लोग जहन्नमियों के कुत्ते हैं। [2] | गुमराह लोग दोज़खियों के कुत्ते हैं।

कुत्ता और वो भी जहन्नमियों की बदतरीन मख़लूक़, जिनके मुताल्लिक फ़रमाया: "यही लोग मख़लूक़ में सबसे बदतर हैं।" [3] वो अल्लाह की तमाम मख़लूक़ से बदतर हैं, कुत्ते से बदतर, सूअर से बदतर; अगर सूअर के लिए कोई कुत्ता फ़र्ज़ किया जाए तो ऐसे लोग सूअरों से भी बदतरों के कुत्ते हैं। "सुनो! ज़ालिमों पर अल्लाह की लानत है।" [4] (6) बेशक ग़ैर मुक़ल्लिदीन का गिरोह उम्मत के इजमा (आम सहमति) को असल में हुज्जत (दलील) नहीं मानता, बल्कि उसे महज़ बेकार और नाक़ाबिले एतबार समझता है। सिद्दीक़ हसन भोपाली का एक मिसरा है:

क़ियास-ए-फ़ासिद और बे-असर इजमा आया (क़ियास फ़ासिद है और इजमा का कोई असर नहीं होता। - तर्जुमा)

और अइम्मा-ए-किराम और उलेमा-ए-एलाम इजमा की हुज्जियत को ज़रूरियात-ए-दीन में से बताते हैं और इजमा-ए-क़तई के मुख़ालिफ़ को काफ़िर क़रार देते हैं। (मवाक़िफ़ अज़ुदुद्दीन और शर्ह-ए-मवाक़िफ़ अल्लामा सैयद शरीफ़, मतबुआ इस्तंबोल, जिल्द अव्वल, सफ़हा 159):

इजमा का हुज्जत-ए-क़तई होना दीनी ज़रूरतों में से मालूम है। [5] | इजमा का क़तई हुज्जत होना ज़रूरियात-ए-दीन में से है। (तर्जुमा)

मुसल्लम-उस-सुबूत और फ़वातिहुर-रहमूत, जिल्द दोम, सफ़हा 494:

इजमा क़तई हुज्जत है और ये तमाम अहले क़िबला के नज़दीक यक़ीनी इल्म का फ़ायदा देता है, और मुट्ठी भर लोगों का एतबार नहीं किया जाता। | इजमा क़तई हुज्जत है और ये तमाम अहले क़िबला के नज़दीक यक़ीनी इल्म का फ़ायदा देता है और ख़ारजी व राफ़िज़ी बेवकूफ़ों...

[1] अल-क़ुरआन अल-करीम 9/30 [2] कन्ज़ुल उम्माल हदीस 11251 मुअस्ससतुर रिसाला बैरुत 1/223 [3] अल-क़ुरआन अल-करीम 98/6 [4] अल-क़ुरआन अल-करीम 11/18 [5] शर्ह अल-मवाक़िफ़ बाब अल-मक़सद अल-साहिस मनशूरात अल-शरीफ़ अल-रज़ी क़ुम ईरान 1/255

सफ़हा 289 कुल 712

فتاوٰی رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

اللہ عزوجل دنیا و آخرت میں ملعون کرے وہ نہ ہوگا مگر کافر۔ اور یہ وہاں ہے کہ بعد وضوح حق براہِ عناد ہو جس طرح اب وہابیہ ماردین اعدائے دین کا حال ہے "قٰتَلَهُمُ اللّٰهُ اَنّٰى يُؤْفَكُوْنَ" ۱ (اللہ انہیں مارے کہاں مارے اوندھے جاتے ہیں۔ت) ان کے وصف کو ایک حدیث بس ہے کہ دار قطنی وابو حاتم خزاعی نے ابو امامہ باہلی رضی اللہ تعالٰی عنہ سے روایت کی کہ رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم نے فرمایا:

اهل البدع كلاب اہل النار -2 | گمراہ لوگ دوزخیوں کے کتے ہیں۔

کتا اور وہ بھی بدترین خلائق دوزخیوں کا جن کے متعلق فرمایا، "اُولٰٓئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ" 3 وہ تمام مخلوق الٰہی سے بدتر ہیں، کتے سے بدتر، سور سے بدتر، سور کے لئے اگر کوئی کتا فرض کیا جائے تو ایسے لوگ سور سے بدتروں کے کتے ہیں، "اَلَا لَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الظّٰلِمِيْنَ" 4 (۶) بلاشبہ طائفہ غیر مقلدین اجماعِ امت کو اصلاً حجت نہیں مانتے بلکہ محض مہمل و نامعتبر جانتے ہیں، صدیق حسن بھوپالی کا مصرع ہے:

قیاس فاسد و اجماع بے اثر آمد (قیاس فاسد ہے اور اجماع کوئی اثر نہیں رکھتا۔ت)

اور ائمہ کرام و علمائے اعلام حجیتِ اجماع کو ضروریاتِ دین سے بتاتے اور مخالفِ اجماعِ قطعی کو کفر ٹھہراتے ہیں، مواقف عضد الدین و شرح مواقف علامہ سید شریف مطبوعہ استنبول جلد اول ص ۱۵۹:

كون الاجماع حجة قطعية معلوم بالضرورة من الدين -5 | اجماع کا قطعی حجت ہونا ضروریاتِ دین سے ہے۔ (ت)

مسلم الثبوت و فواتح الرحموت جلد دوم ص ۴۹۴:

الاجماع حجة قطعا ويفيد العلم الجازم عند جميع اہل القبلة، ولا يعتد بشرذمة | اجماع قطعی حجت ہے اور یہ تمام اہل قبلہ کے ہاں یقینی علم کا فائدہ دیتا ہے اور خارجی اور رافضی احمقوں

۱ القرآن الكريم ۹/ ۳۰ ۲ كنز العمال حديث ۱۱۲۵۱ مؤسسة الرسالة بيروت ۱/ ۲۲۳ ۳ القرآن الكريم ۹۸ / ۶ ۴ القرآن الكريم ۱۱/ ۱۸ ۵ شرح المواقف باب المقصد السادس منشورات الشريف الرضی قم ایران ۱/ ۲۵۵

Fatawa Ridawiyya, Volume 14

Among the fools are the Kharijites and the Rawafid because they emerged after the consensus, creating doubt in the essentials of religion. (1) Their group is not considered because they are new sects that create doubt in the essentials of religion. (T)

Principles of the Great Imam Fakhr al-Islam al-Bazdawi, Chapter: The Ruling of Consensus: Consensus has become like a verse from the Book or a mutawatir Hadith regarding the obligation of action and knowledge of it. Thus, the denier of it is declared a disbeliever in principle. (2) So, consensus establishes the obligation of knowledge and action like the Book of Allah or a mutawatir Hadith. Therefore, according to the rule, its denier will be declared a disbeliever. (T)

Kashf al-Asrar by Imam Abdul Aziz al-Bukhari, printed in Constantinople, Volume 4, page 261: The ruling of disbelief is passed on one who denies the basis of consensus by saying that consensus is not a proof. (3) Whoever denies consensus being among the principles and says that consensus is not a proof, their takfir (declaration of disbelief) will be made. (T)

Al-Musayarah by Imam al-Muhaqqiq Ibn al-Humam, printed in Egypt, Conclusion page 9: In summary, for the realization of faith, certain matters have been added to the heart's confirmation, whose violation consensus says invalidates faith, such as prostrating to an idol, killing a Prophet and mocking him, and opposing what has been agreed upon and denying it after knowing it. (Abridged) (4) The summary is that for faith, along with the heart's confirmation, there are certain matters that by consensus interfere with faith and whose avoidance is necessary. For example, prostrating to an idol, killing a Prophet and mocking him, and opposing consensus and denying consensus despite having knowledge of it. (Abridged)

Al-Fusul al-Bada'i' fi Usul al-Shara'i' by Allamah Shams al-Fatawa, printed in Istanbul, Volume 2, page 472: The denier of the authority of consensus is declared a disbeliever absolutely, and this is the position according to our Shaikhs. (5) One who absolutely denies the authority of consensus will be declared a disbeliever; this is the school of thought of our Shaikhs as well. (T)

1. Fawatih al-Rahamut with al-Mustasfa, Chapter: Consensus is Definitely a Proof, Manshurat al-Sharif al-Radi, Qom, Iran, 2/213

2. Usul al-Bazdawi, Chapter: The Ruling of Consensus, Qadimi Kutub Khana, Karachi, p. 225
3. Kashf al-Asrar 'an Usul al-Bazdawi, etc., Dar al-Fikr, Beirut, 3/261
4. Al-Musayarah with al-Musamarah, Conclusion on the Discussion of Faith, Al-Maktabah al-Tijariyyah al-Kubra, Egypt, p. 33
5. Fusul al-Bada'i' fi Usul al-Shara'i'

फतावा रज़विया, खंड १४

मूर्खों में खारीजी और राफिजी शामिल हैं क्योंकि वे आम सहमति (इत्तेफ़ाक़) के बाद अस्तित्व में आए, जो धर्म की अनिवार्यताओं में संदेह पैदा करते हैं। (१) उनके समूह का कोई महत्व नहीं है क्योंकि ये नए संप्रदाय हैं जो धर्म की अनिवार्यताओं में संदेह पैदा करते हैं। (त)

महान इमाम फख्र अल-इस्लाम बज़दवी के सिद्धांत, अध्याय: आम सहमति के शासन का वर्णन: अतः आम सहमति (इज्मा) किताब अल्लाह की आयत या मुतवातिर हदीस की तरह हो गई है जिसके अनुसार कार्य करना और उसे जानना अनिवार्य है। इसलिए, इसके मूल रूप से इनकार करने वाले को काफिर घोषित किया जाएगा। (२) तो आम सहमति किताब अल्लाह या मुतवातिर हदीस की तरह ज्ञान और कार्य की अनिवार्यता को सिद्ध करती है, इसलिए नियम के अनुसार इसके इनकार करने वाले को काफिर माना जाएगा। (त)

कशफ अल-असरार इमाम अब्दुल अज़ीज़ बुखारी, मुद्रित कुस्तुनतुनिया, खंड ४, पृष्ठ २६१: उस व्यक्ति पर कुफ्र (अविश्वास) का फैसला दिया जाता है जो आम सहमति के मूल सिद्धांत से यह कहकर इनकार करता है कि आम सहमति कोई प्रमाण (हुज्जत) नहीं है। (३) जो व्यक्ति आम सहमति के सिद्धांतों में होने से इनकार करे और कहे कि आम सहमति प्रमाण नहीं है, उसकी तकफीर (काफिर घोषित करना) की जाएगी। (त)

मुसायराह इमाम मुहक़्क़िक़ इब्न अल-हुमाम, मुद्रित मिस्र, समापन पृष्ठ ९: संक्षेप में, ईमान की सच्चाई के लिए हृदय की पुष्टि के साथ कुछ ऐसी चीजें जोड़ी गई हैं जिनके उल्लंघन पर आम सहमति से ईमान समाप्त हो जाता है, जैसे मूर्ति को सजदा करना, नबी की हत्या और उनका अपमान करना, और जिस पर आम सहमति हो गई है उसका विरोध करना और ज्ञान होने के बाद उसका इनकार करना। (चयनित) (४) सारांश यह है कि ईमान के लिए हृदय की पुष्टि के साथ कुछ ऐसे मामले हैं जो आम सहमति के अनुसार ईमान में बाधा डालते हैं जिनसे बचना आवश्यक है, जैसे मूर्ति को सजदा करना, नबी की हत्या और उनका अपमान करना, और आम सहमति का विरोध करना और आम सहमति का ज्ञान होने के बाद उसका इनकार करना। (चयनित)

अल-फसूल अल-बदाई फी उसूल अल-शराई अल्लामा शम्स फतावा, मुद्रित इस्तांबुल, खंड २, पृष्ठ ४७२: आम सहमति की प्रामाणिकता (हुज्जत) का पूर्णतः इनकार करने वाला काफिर माना जाता है

और हमारे मशाइख (विद्वानों) का यही मत है। (५) आम सहमति की प्रामाणिकता का पूर्णतः इनकार करने वाला काफिर माना जाएगा, हमारे मशाइख का भी यही मजहब है। (त)

1. फवातिह अल-रहमूत, अल-मुस्तसफा के परिशिष्ट में, अध्याय: आम सहमति निश्चित रूप से प्रमाण है, मंशूरात अल-शरीफ अल-रज़ी, क़ुम, ईरान २/२१३
2. उसूल अल-बज़दवी, अध्याय: इज्मा का शासन, कदीमी कुतुब खाना, कराची पृष्ठ २२५
3. कशफ अल-असरार अन उसूल अल-बज़दवी, आदि, दार अल-फिक्र, बेरूत ३/२६१
4. अल-मुसायराह मअ अल-मुसामराह, ईमान की चर्चा का समापन, अल-मकतबाह अल-तिजारियाह अल-कुबरा, मिस्र पृष्ठ ३३
5. फसूल अल-बदाई फी उसूल अल-शराई

पृष्ठ २९० / ७१२

فتاوٰی رضویہ، جلد چہار دہم (۱۴)

من الحمقاء الخوارج والروافض لانهم حادثون بعد الاتفاق يتشككون فی ضروريات الدين ۔ ۱ کے گروہ کا اعتبار نہیں کیونکہ یہ نئے فرقے ہیں جو ضروریاتِ دین میں تشکیک پیدا کرتے (ت)

اصول امام اجل فخر الاسلام بزدوی باب حکم الاجماع: فصار الاجماع كآية من الكتاب او حديث متواتر في وجوب العمل والعلم به فيكفر جاحده في الاصل ۔ ۲ توا جماع کتاب اللہ یا حدیث متواتر کی طرح وجوبِ علم و عمل ثابت کرتا ہے لہذا قاعدہ کی رو سے اس کا منکر کافر قرار دیا جائے گا۔ (ت)

کشف الاسرار امام عبدالعزیز بخاری مطبوعہ قسطنطنیہ جلد چہارم ص ۲۶۱: يحكم بكفر من انكر اصل الاجماع بان قال ليس الاجماع بحجة ۔ ۳ جو اجماع کے اصول میں ہونے سے انکار کرے اور کہے کہ اجماع حجت نہیں ہے اس کی تکفیر کی جائے گی (ت)

مسایرہ امام محقق ابن الہمام مطبوعہ مصر خاتمہ ص ۹: وبالجملة فقد ضم الى التصديق بالقلب في تحقق الايمان امور الاخلال بالايمان اتفاقا كترك السجود للصنم وقتل نبي والاستخفاف به ومخالف ما اجمع عليه وانكاره بعد العلم به ۴ (ملتقطا) حاصل یہ کہ ایمان کے لئے تصدیق بالقلب کے ساتھ کچھ امور ایسے ہیں جو بالاتفاق ایمان میں خلل انداز ہوتے ہیں جن کا ترک ضروری ہے، مثلاً بت کو سجدہ، نبی کا قتل اور اس کی توہین اور اجماع کی مخالفت اور اجماع کے علم پر اس کا انکار۔ (ملتقطا)

الفصول البدائع في اصول الشرائع علامہ شمس فتادی مطبوعہ استنبول جلد دوم ص ۴۷۲: یکفر جاحد حجیة الاجماع مطلقا وھو المذھب عند مشائخنا ۔ ۵ اجماع کی حجیت کا مطلقاً انکار کرنے والا کافر قرار پائیگا ہمارے مشائخ کا یہی مذہب ہے (ت)

۱ فواتح الرحموت بذیل المستصفی باب الاجماع حجة قطعاً منشورات الشریف الرضی قم ایران ۲/ ۲۱۳ ۲ اصول البزدوی باب حکم الاجماع قدیمی کتب خانہ کراچی ص ۲۲۵ ۳ کشف الاسرار عن اصول البزدوی الخ دار الفکر بیروت ۳/ ۲۶۱ ۴ المسایرہ معہ المسامرہ الخاتمہ فی بحث الایمان المکتبۃ التجاریۃ الکبری مصر ص ۳۳ ۵ فصول البدائع فی اصول الشرائع

Fatawa Ridawiyya, Volume 14

Talwih, Vol. 2, p. 515: [Arabic]: Consensus (Ijma') has levels. The first level is equivalent to a Verse (of the Quran) or a Mass-transmitted report (Hadith Mutawatir); whoever denies it is an infidel. 1 [Urdu]: There are levels of consensus; the first level is like a blessed verse and a mutawatir report, the denier of which will be an infidel. (T)

Kashf al-Asrar Sharh al-Manar by Imam al-Nasafi, printed in Egypt, Vol. 2, p. 111: [Arabic]: The denier of it (consensus) is an infidel, just as the denier of what is proven by the Book or the mutawatir report is an infidel. 2 [Urdu]: The denier of consensus is an infidel, just as the denier of what is proven by the Book of Allah or a mutawatir report is an infidel. (T)

Mir'at al-Usul by Allama Mulla Khusrow, printed in Egypt, Vol. 2, p. 172: [Arabic]: Whoever denies the legal authority of consensus absolutely is an infidel; this is the preferred view among our scholars (Mashaikh). 3 [Urdu]: Denying the legal authority of consensus absolutely is infidelity; this is the preferred view among our scholars. (T)

(7) Their separation from the Muslim community is in the sense that, according to the jurists (Fuqaha), it excludes them from Islam, "as will appear from what has passed and will come in the details deposited in our aforementioned treatises" (T). Thus, without doubt, according to Islamic law, this group falls under the apparent ruling of the mentioned Hadith and is outside of Islam. (8) Similarly, calling Taqleed (following a jurist) absolute polytheism (shirk) and a negator of faith is a denial of the Quran, Hadith, and the consensus of the Ummah, and is disbelief (Kufr). In Kashf al-Usul al-Bazdawi, Vol. 3, p. 388, it states: [Arabic]: The return of the layman (Ammi) to the word of the Mufti is mandatory by text (Nass) and consensus (Ijma'). 4 (Abridged) [Urdu]: It is mandatory for the common people to refer to the word of a Mufti based on scriptural text and consensus. (T)

Fusul al-Badai, Vol. 2, p. 433: [Arabic]: For the layman, following a Mujtahid in subsidiary matters of Shariah is permissible, contrary to the Mu'tazilites of Baghdad. For us, the scholars... [Urdu]: For common people, following a Mujtahid in the branches (furu') of Shariah is necessary; the Mu'tazilites of Baghdad differ in this. Our proof is...

1 Talwih 'ala al-Tawdih, The Fourth Matter regarding the Ruling of Consensus, Al-Matba'ah al-Khayriyah, Egypt, 2/347. 2 Kashf al-Asrar Sharh Manar al-Anwar in Usul al-Fiqh. 3 Mir'at al-Usul Sharh Mirqat al-Wusul in Ilm al-Usul by Mulla Khusrow. 4

Kashf al-Asrar 'an Usul al-Bazdawi, before the chapter on the ruling of the 'Illah, Dar al-Kitab al-Arabi, Beirut, 3/388.

Page 291 of 712

फ़तावा रज़विया, जिल्द चौदह (14)

तलवीह जिल्द 2, पृ. 515: [अरबी]: इजमा (सर्वसम्मति) के विभिन्न स्तर हैं। पहला स्तर एक पवित्र आयत और मुतवातिर हदीस के समान है; जो कोई इसका इनकार करता है वह काफ़िर है। 1 [उर्दू]: इजमा के विभिन्न स्तर हैं; पहला स्तर एक पवित्र आयत और मुतवातिर हदीस की तरह है, जिसका इनकार करने वाला काफ़िर होगा। (त)

कशिफ़ अल-असरार शरह अल-मनार इमाम नसफ़ी द्वारा, मिस्र मुद्रण, जिल्द 2, पृ. 111: [अरबी]: इसका (इजमा का) इनकार करने वाला काफ़िर है, जैसे अल्लाह की किताब या मुतवातिर हदीस से प्रमाणित चीज़ का इनकार करने वाला काफ़िर होता है। 2 [उर्दू]: इजमा का इनकार करने वाला काफ़िर है, जैसे कि अल्लाह की किताब या मुतवातिर हदीस से साबित चीज़ का इनकार करने वाला काफ़िर है। (त)

मिआ़त अल-उसूल अल्लामा मौला खुसरू, मिस्र मुद्रण, जिल्द 2, पृ. 172: [अरबी]: जो कोई मुतलक़न (पूर्ण रूप से) इजमा की हुज्जियत (प्रमाणिकता) का इनकार करता है वह काफ़िर है; हमारे मशाइख के यहाँ यही पसंदीदा विचार है। 3 [उर्दू]: मुतलक़न इजमा की हुज्जियत का इनकार करने वाला काफ़िर है; हमारे मशाइख के यहाँ यही मत पसंदीदा है। (त)

(7) मुस्लिम समुदाय से उनका अलग होना उसी अर्थ में है जो फ़ुक़हा (कानूनविदों) के अनुसार उन्हें इस्लाम से बाहर कर देता है, "जैसा कि पहले गुज़रे हुए और आने वाले बयानों और उन विवरणों से स्पष्ट होगा जो हमारे उल्लिखित रिसालों में शामिल हैं" (त)। अतः निस्संदेह, फ़िक़्ह के आदेशानुसार, यह समूह उल्लिखित हदीस के स्पष्ट आदेश के अंतर्गत आता है और इस्लाम से बाहर है। (8) इसी तरह, तक़लीद (किसी विद्वान का अनुसरण) को मुतलक़न शिर्क और ईमान का विरोधी कहना, कुरान, हदीस और उम्मत के इजमा का इनकार है और कुफ़्र है। कशफ़ अल-उसूल बज़दवी, जिल्द 3, पृ. 388 में कहा गया है: [अरबी]: आम आदमी (आमी) का मुफ़्ती के वचन की ओर लौटना (रुजू करना) प्रमाण (नस्स) और सर्वसम्मति (इजमा) के आधार पर अनिवार्य है। 4 (संक्षिप्त) [उर्दू]: आम जनता का मुफ़्ती के कथन की ओर रुजू करना नस्स और इजमा के आधार पर अनिवार्य है। (त)

फ़ुसूल अल-बदाई, जिल्द 2, पृ. 433: [अरबी]: आम आदमी के लिए शरीअत की शाखाओं (फ़ुरूह) में मुजतहिद की तक़लीद करना अनिवार्य है, बगदाद के मोतज़िला इससे असहमत हैं। हमारे लिए,

विद्वान... [उर्दू]: आम लोगों के लिए शरीअत की शाखाओं में मुजतहिद की तक़लीद लाज़िम है; बगदाद के मोतज़िला इसमें मतभेद रखते हैं। हमारी दलील है...

1 तलवीह अलत-तौदीह, इजमा के हुक्म पर चौथा विषय, अल-मतबा अल-खैरिया, मिस्र 2/347। 2 कशफ़ अल-असरार शरह मनार अल-अनवार फ़ी उसूल अल-फ़िक़्ह। 3 मिआ़त अल-उसूल शरह मिरक़ात अल-वुसूल फ़ी इल्म अल-उसूल मौला खुसरू। 4 कशफ़ अल-असरार अन उसूल अल-बज़दवी, बाब हुक्म अल-इल्लत से पहले, दार अल-किताब अल-अरबी, बेरूत 3/388।

فتاوٰی رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

تلویح جلد دوم ص ۵۱۵: الاجماع علی مراتب فالاولی بمنزلة الآیة والخبر المتواتر یکفر جاحدة ۱- اجماع کے مراتب ہیں، پہلا مرتبہ بمنزلہ آیت کریمہ اور خبر متواتر ہے جس کا منکر کافر ہو گا (ت)

کشف الاسرار شرح المنار للامام النسفی مطبوعہ مصر جلد دوم ص ۱۱۱: یکفر جاحدة کما یکفر جاحد ماثبت بالکتاب او المتواتر ۲- اجماع کا منکر کافر ہے جس طرح کتاب اللہ یا خبر متواتر سے ثابت شدہ کا منکر کافر ہے (ت)

مرآة الاصول علامہ مولٰی خسرو مطبوعہ مصر جلد دوم ص ۱۷۲: یکفر منکر حجیة الاجماع مطلقا ھو المختار عند مشائخنا- ۳ مطلقاً اجماع کی حجیت کا منکر کافر ہے، ہمارے مشائخ کے ہاں یہی مختار ہے (ت)

(۷) جماعت اسلام سے ان کی مفارقت اسی معنٰی پر ہے جو نزد فقہائے کرام ان کو خارج از اسلام کرتی ہے کما یظھر بمامرو یأتی بالتفاصیل المودعة فی رسائلنا المذکورة (جیسا کہ گزشتہ اور آنیوالے بیان اور ان تفصیل سے ظاہر ہو جائیگا جو ہمارے رسائل میں شامل ہیں۔ت) تو بلاشبہ بحکم فقہ یہ طائفہ حدیث مذکور کے حکم ظاہر میں داخل اور اسلام سے خارج۔ (۸) یونہی تقلید کو مطلقاً شرک و نافی ایمان کہنا ، قرآن وحدیث و اجماع امت سب کا انکار اور کفر ہے، کشف اصول بزدوی جلد ۳ ص ۳۸۸ میں ہے: رجوع العامي الی قول المفتی وجب بالنص والاجماع ۴ (ملخصاً) عوام کا مفتی کے قول کی طرف رجوع کرنا نص اور اجماع کی بناء پر لازم ہے (ت)

فصول البدائع جلد دوم ص ۴۳۳: للعامي تقليد المجتهد في فروع الشريعة خلافاً لمعتزلة بغداد، لنا ان علماء عوام کے لئے فروع شریعت میں تقلید مجتہد لازم ہے، اس میں معتزلہ بغداد کا اختلاف ہے ، ہماری دلیل

۱ تلویح علی التوضیح الامر الرابع فی حکم الاجتماع المطبعة الخیریہ مصر ۲/ ۳۴۷ ۲ کشف الاسرار شرح منار الانوار فی اصول الفقه ۳ مرآة الاصول شرح مرقاة الوصول فی علم الاصول مولی خسرو ۴ کشف الاسرار عن اصول البزدوی قبیل باب حکم العلة دارالکتاب العربی بیروت ۳/ ۳۸۸

Fatawa Razawiyya Volume 14 (14)

| (Arabic) Al-Amsar do not object to the commoners relying solely on their sayings; thus, consensus (Ijma') was established before the occurrence of disagreement. 1. | (Urdu) This is because scholars from all regions did not stop the common people from acting upon their sayings, so before a contrary view emerged, a consensus had already been established on this. (T) |

Fawatih al-Rahmut, Volume 1, Page 7:

| (Arabic) The follower (Muqallid) knows the necessity of acting upon the saying of the Mujtahid by necessity of religion or by pure imitation. 2. End. I say: The first case is for one who interacts with Muslims, and the second is for one who has not yet interacted with them. | (Urdu) A Muqallid knows the necessity of acting upon the Mujtahid's word as a religious necessity or through pure imitation. End. I say: The first situation is where there is interaction with Muslims; the second situation is where there has not yet been interaction with Muslims. (T) |

(9) Undoubtedly, for eleven hundred years, the general Ummah of Muhammad (upon its master and upon them be the best of prayers and salutations) are Muqallids. To call Muqallids polytheists (Mushriks) is to declare the general forgiven Ummah as disbelievers (Takfir), and without doubt, according to the outward meanings of Hadiths and the fatwas of the Imams of Fiqh, it is disbelief (Kufr). — Alamgiri Vol 2, p. 873; Burjandi Sharh Niqaya Vol 4, p. 68; Hadiqa Nadiyya Sharh Tariqa Muhammadiya Vol 1, p. 160 & 156; Jami' al-Fusulayn Vol 2, p. 311; Bazzaziyya Vol 3, p. 331; Radd al-Muhtar Vol 3, p. 283; Durr al-Mukhtar p. 393; Jami' al-Rumuz printed in Calcutta Vol 4, p. 651; Majma' al-Anhur printed in Constantinople Vol 1, p. 566; Khazanat al-Muftin (manuscript), Kitab al-Siyar end of the section on words of Kufr; also from the books Zakhiro-tul-Fatawa, Fusul 'Imadi, Ahkam 'ala al-Durar, Qazikhan, Nahr al-Faiq, Sharh Wahbaniyya etc:

| (Arabic) The preferred view for issuing a fatwa regarding these types of matters is that the one who utters such statements, if he intends insult and does not believe the person is a disbeliever, then he does not become a disbeliever. However, if he believes the Muqallid is a disbeliever and addresses him based on this belief, then he becomes a disbeliever himself. 3. | (Urdu) In such matters, the preferred fatwa is that if the intent of such words is abuse and insult and there is no belief of disbelief (Kufr),

then he will not be a disbeliever. But if he considers the Muqallid a disbeliever and addresses him according to this belief of his, then he will become a disbeliever. (T) |

1. Fusul al-Bada'i fi Usul al-Shara'i
2. Fawatih al-Rahmut appended to Al-Mustasfa, Introduction to Usul al-Fiqh, Manshurat al-Sharif al-Radi, Qom Iran, 1/12
3. Fatawa Hindiyya, Chapter 9 regarding rulings on apostates, Noorani Kutub Khana Peshawar, 2/278

फ़तावा रज़विया खंड 14 (१४)

| (अरबी) शहरों के विद्वान आम लोगों को उनके कथनों तक सीमित रहने पर नहीं टोकते; अतः मतभेद उत्पन्न होने से पहले ही इस पर आम सहमति (इज्मा) हो चुकी थी। 1. | (उर्दू) यह इसलिए है क्योंकि सभी क्षेत्रों के विद्वानों ने आम जनता को उनके कथनों पर अमल करने से नहीं रोका, इसलिए विपरीत विचार आने से पहले ही इस पर इज्मा हो चुका था। (त) |

फ़वातिह अर-रहमूत, खंड 1, पृष्ठ 7:

| (अरबी) मुक़ल्लिद (अनुयायी) मुजतहिद के कथन पर अमल करने की अनिवार्यता को धर्म की आवश्यकता या शुद्ध अनुकरण के रूप में जानता है। 2. समाप्त। मैं कहता हूँ: पहली स्थिति उन लोगों के लिए है जो मुसलमानों के साथ मेल-जोल रखते हैं, और दूसरी उनके लिए जिन्होंने अभी तक उनके साथ मेल-जोल नहीं किया है। | (उर्दू) मुक़ल्लिद मुजतहिद के कथन पर अमल की अनिवार्यता को दीन की ज़रूरतों या शुद्ध अनुकरण के तौर पर जानता है। समाप्त। मैं कहता हूँ: पहली सूरत वहाँ है जहाँ मुसलमानों के साथ मेल-जोल हो, दूसरी सूरत वहाँ जहाँ अभी मुसलमानों के साथ मेल-जोल न हुआ हो। (त) |

(9) निःसन्देह, ग्यारह सौ वर्षों से मुहम्मद (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) की आम उम्मत मुक़ल्लिदीन (अनुयायी) हैं। मुक़ल्लिदों को मुशरिक कहना आम उम्मत-ए-मरहूमा को काफ़िर ठहराना है, और बिना किसी संदेह के हदीसों और फ़िक़्ह के इमामों के फ़तवों के अनुसार यह कुफ़्र है। — आलमगीरी खंड 2, पृ. 873; बुर्जनदी शरह निक़ाया खंड 4, पृ. 68; हदीक़ा नदिया शरह तरीक़ा मुहम्मदिया खंड 1, पृ. 160 व 156; जामिअुल फ़ुसूलैन खंड 2, पृ. 311; बज़्ज़ाज़िया खंड 3, पृ. 331; रद्दुल मुहतार खंड 3, पृ. 283; दुर्रे मुख्तार पृ. 393; जामिअुल रुमूज़ कलकत्ता मुद्रित खंड 4, पृ. 651; मजमअुल अनहुर कुस्तुनतुनिया मुद्रित खंड 1, पृ. 566; खज़ानतुल मुफ़्तीन (हस्तलिपि), किताबुस सियर कुफ़्र के शब्दों का अंतिम भाग; साथ ही ज़ख़ीरतुल फ़तावा, फ़ुसूल इमादी, अहकाम अलल दुरर, क़ाज़ीख़ाँ, नहरे फ़ाइक़, शरह वहबानिया आदि पुस्तकों से:

| (अरबी) इस प्रकार के मामलों में फ़तवा देने के लिए पसंदीदा विचार यह है कि जो व्यक्ति ऐसे बयान देता है, यदि उसका उद्देश्य अपमान करना है और वह उसे काफ़िर नहीं मानता, तो वह काफ़िर नहीं होगा। लेकिन अगर वह मुक़ल्लिद को काफ़िर समझता है और अपने इस विश्वास के आधार पर उसे संबोधित करता है, तो वह स्वयं काफ़िर हो जाएगा। 3. | (उर्दू) ऐसे मामलों में फ़तवे

के लिए चुनिंदा बात यह है कि अगर ऐसे शब्दों से मक़सद गाली-गलौज हो और कुफ़्र का विश्वास न हो तो काफ़िर नहीं होगा, और अगर मुक़ल्लिद को काफ़िर समझता है और उसे अपने इस विश्वास के अनुसार संबोधित करता है तो अब वह काफ़िर हो जाएगा। (त) |

1. फ़ुसूल अल-बदाई फ़ी उसूल अल-शराई
2. फ़वातिह अर-रहमूत, अल-मुस्तस्फ़ा के साथ संलग्न, उसूल अल-फ़िक़्ह की प्रस्तावना, मंसूरात अल-शरीफ़ अल-रज़ी, क़ोम ईरान, 1/12
3. फ़तावा हिंदिया, धर्मत्यागियों के नियमों के बारे में अध्याय 9, नूरानी कुतुब खाना पेशावर, 2/278

पृष्ठ 712 का 292

فتاوٰی رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

| الامصار لاینکرون علی العوام الاقتصار علی اقاویلہم فحصل الاجماع قبل حدوث المخالف ۱۔ | یہ ہے کہ تمام علاقوں کے علماء نے عوام کو اپنے اقوال پر عمل سے نہیں روکا تو مخالف قول سے پہلے پہلے اس پر اجماع ہوچکا ہے (ت) |

فواتح الرحموت جلد اول ص ۷:

| المقلد یعلم وجوب العمل بقول المجتہد ضرورۃ من الدین او بالتقلید المحض ۲ اھ اقول: الاول فیمن کان مخالطاً للمسلمین والثانی فیمن لم یخالطہم بعد۔ | مقلد مجتہد کے قول پر عمل کا وجوب ضروریات دین یا تقلید محض کے طور پر جانتا ہے اھ اقول: پہلی صورت وہاں ہے جہاں مسلمانوں کے ساتھ اختلاط ہو دوسری صورت وہاں جہاں ابھی مسلمانوں کے ساتھ اختلاط نہ ہوا ہو۔ (ت) |

(۹) بلاشبہ گیارہ سو برس سے عامہ امت محمدیہ علی صاحبہا وعلیہا افضل الصلوٰۃ والتحیۃ مقلدین ہیں مقلدوں کو مشرک کہنا عامہ امت مرحومہ کی تکفیر ہے اور بلاریب بحکم ظواہر احادیث وفتوٰی ائمہ فقہ کفر ہے۔ عالمگیری جلد دوم ص ۸۷۳، برجندی شرح نقایہ جلد چہارم ص ۶۸، حدیقہ ندیہ شرح طریقہ محمدیہ جلد اول ص ۱۶۰ وص ۱۵۶، جامع الفصولین جلد دوم ص ۳۱۱، بزازیہ جلد سوم ص ۳۳۱، ردالمحتار جلد سوم ص ۲۸۳، درمختار ص ۳۹۳، جامع الرموز مطبوعہ کلکتہ جلد چہارم ص ۶۵۱، مجمع الانہر مطبوعہ قسطنطنیہ جلد اول ص ۵۶۶، خزانۃ المفتین قلمی، کتاب السیر آخر فصل الفاظ الکفر، نیز ان کتب میں ذخیرۃ الفتاوٰی وفصول عمادی و احکام علی الدرر و قاضیخان و نہرالفائق و شرح وہبانیہ وغیرہا سے:

| المختار للفتوی فی جنس هذه المسائل ان القائل بمثل هذه المسائل ان القائل بمثل هذه المقالات ان اراد الشتم ولایعتقده کافر الایکفر وان کان یعتقده کافر افخاطبہ بهذا بناء علی اعتقاده انہ کافر یکفر ۳۔ |

ایسے مسائل میں فتویٰ کے لئے مختار یہ ہے کہ اگر ایسے کلمات سے مراد سب وشتم ہو اور کفر کا اعتقاد نہ ہو تو کافر نہیں ہوگا اور اگر مقلد کو کافر سمجھتا ہے اور اسے اپنے اس اعتقاد کے مطابق مخاطب کرتا ہے تو اب کافر ہو جائے گا۔ (ت) |

۱ فصول البدائع فی اصول الشرائع ۲ فواتح الرحموت بذیل المستصفی المقدمہ فی اصول الفقہ منشورات الشریف الرضی قم ایران ۱ / ۱۲ ۳ فتاویٰ ہندیۃ الباب التاسع فی احکام المرتدین نورانی کتب خانہ پشاور ۲ / ۲۷۸

Fatawa Razawiyya Volume 14

(10) In number 6, it was mentioned that they deny 'Qiyas' (analogical reasoning), and this is clearer than the sun. Therefore, they are deniers of 'Fiqh' (jurisprudence). Noble scholars state that the authority of Qiyas and Fiqh is also among the essentials of religion (Zaruriyat-e-Din). Thus, its denial necessarily constitutes disbelief. Kashf al-Bazdawi, Volume 3, Page 280:

[Arabic Text: It has been established through continuous transmission (Tawatur) that the Sahaba (Companions), may Allah be pleased with them, acted upon Qiyas, and this practice was widespread and well-known among them without any rejection or denial. - 1] [Urdu Text: This has been established through continuous transmission that the Sahaba, may Allah be pleased with them, were followers of Qiyas, and its practice was ongoing and famous among them without any rejection or denial. (T)]

Ibid. Page 281:

[Arabic Text: They were in consensus on this regarding matters for which there was no explicit text (Nass), and their consensus is sufficient as proof. - 2] [Urdu Text: Regarding the ruling for which there was no explicit text, the consensus of the Sahaba would be reached, and their consensus is sufficient. (T)]

Ibid. Page 281, from Imam Hujjat al-Islam Ghazali:

[Arabic Text: It is established by definitive proofs from all Sahaba that they practiced Ijtihad (independent reasoning) and expressed opinions based on judgment, and those who did not remained silent. This has been transmitted through Tawatur in well-known events, and no one from the Ummah (community) denied it. This results in necessary knowledge (Ilm Zaruri). How then can what is known by necessity be abandoned? - 3] [Urdu Text: It is proven with definitive proofs that all Sahaba acted upon Ijtihad and opinion, and other Sahaba remained silent. This matter has been narrated through continuous transmission regarding major well-known occasions, and no one from the Ummah denied it. From this, the proof of necessary knowledge will be established. How can that which is known by necessity be abandoned? (T)]

Fawatih al-Rahmut, Page 72:

[Arabic Text: Fiqh is the knowledge of the obligation of action, and it is a definitive matter beyond doubt, established by definitive consensus (Ijma Qati), and rather, it is among the essentials of religion. - 4] [Urdu Text: Fiqh is the name for the knowledge

based on action, and it is such a definitive thing in which there is no doubt. This is proven by definitive consensus; rather, it is from the essentials of religion. (T)]

1. Kashf al-Asrar 'an Usul Bazdawi, Chapter on Qiyas, Dar al-Kitab al-Arabi, Beirut, 3/280
2. Kashf al-Asrar 'an Usul Bazdawi, Chapter on Qiyas, Dar al-Kitab al-Arabi, Beirut, 3/281
3. Kashf al-Asrar 'an Usul Bazdawi, Chapter on Qiyas, Dar al-Kitab al-Arabi, Beirut, 3/281
4. Fawatih al-Rahmut appended to al-Mustasfa, Chapter: Introduction to Usul al-Fiqh, Manshurat al-Sharif al-Radi, Qom, Iran, 1/12

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदह (14)

(10) नंबर 6 में उनका क़ियास का मुनकिर होना गुज़रा और यह सूरज से भी ज़्यादा रौशन है, इसीलिए वे फ़िक़्ह के मुनकिर हैं। उलमा-ए-किराम फ़रमाते हैं कि क़ियास और फ़िक़्ह की हुज्जियत (प्रमाणिकता) भी ज़रूरियात-ए-दीन (धर्म की अनिवार्यताओं) में से है, तो इसका इंकार ज़रूर कुफ़्र होना लाज़िम है। कश्फ़ुल बज़दवी जिल्द 3, सफ़्हा 280:

[अरबी पाठ: यह बात तवातुर (निरंतरता) के साथ साबित है कि सहाबा-ए-किराम रज़ियल्लाहु तआला अन्हुम क़ियास पर अमल पैरा थे और उनके दरमियान यह अमल बिना किसी रद्द व इंकार के जारी और मशहूर था। - 1] [उर्दू पाठ: यह बात तवातुर के साथ साबित है कि सहाबा-ए-किराम रज़ियल्लाहु तआला अन्हुम क़ियास पर अमल पैरा थे और उनके दरमियान यह अमल बिना किसी रद्द व इंकार के जारी और मशहूर था। (त)]

ऐज़न (वही) सफ़्हा 281:

[अरबी पाठ: जिस हुक्म के बारे में नस्स (स्पष्ट प्रमाण) न होती, सहाबा का उस पर इज्मा (सहमति) हो जाता और उनका इज्मा ही काफ़ी है। - 2] [उर्दू पाठ: जिस हुक्म के बारे में नस्स न होती सहाबा का उस पर इज्मा हो जाता और उनका इज्मा ही काफ़ी है (त)]

ऐज़न सफ़्हा 281 इमाम हुज्जतुल इस्लाम ग़ज़ाली से:

[अरबी पाठ: दलायल-ए-क़तईया (निश्चित प्रमाणों) के साथ साबित है कि तमाम सहाबा इज्तिहाद और राय पर अमल करते थे और दूसरे सहाबा खामोश रहते थे और यह बात बड़े-बड़े मशहूर मवाक़े (अवसरों) के बारे में तवातुर के साथ मन्क़ूल है और उम्मत में से किसी ने इसका इंकार नहीं किया, तो इससे इल्म-ए-ज़रूरी (अनिवार्य ज्ञान) का सुबूत हो जाएगा। जो ज़रूरी तौर पर मालूम हो उसे कैसे तर्क किया जा सकता है? - 3] [उर्दू पाठ: दलायल-ए-क़तईया के साथ साबित है कि तमाम सहाबा इज्तिहाद और राय पर अमल करते और दीगर सहाबा खामोश रहते और यह बात बड़े-बड़े मशहूर मवाक़े के बारे में तवातुर के साथ मन्क़ूल है और उम्मत में से किसी ने इसका इंकार नहीं किया तो इससे इल्म-ए-ज़रूरी का सुबूत हो जाएगा जो ज़रूरी तौर पर मालूम हो उसे कैसे तर्क किया जा सकता है। (त)]

फ़वातिहुर रहमूत सफ़्हा 72:

[अरबी पाठ: फ़िक़्ह इल्म ब-मूजिब-ए-अमल का नाम है और यह ऐसी क़तई चीज़ है जिसमें कोई शक नहीं, यह इज्मा-ए-क़तई से साबित बल्कि यह ज़रूरियात-ए-दीन में से है। - 4] [उर्दू पाठ: फ़िक़्ह इल्म ब-मूजिब-ए-अमल का नाम है और यह ऐसी क़तई चीज़ है जिसमें कोई शक नहीं यह इज्मा-ए-क़तई से साबित बल्कि यह ज़रूरियात-ए-दीन में से है। (त)]

1. कश्फ़ुल असरार अनिल उसूल बज़दवी, बाबुल क़ियास, दारुल किताब अल-अरबी बैरूत 3/280
2. कश्फ़ुल असरार अनिल उसूल बज़दवी, बाबुल क़ियास, दारुल किताब अल-अरबी बैरूत 3/281
3. कश्फ़ुल असरार अनिल उसूल बज़दवी, बाबुल क़ियास, दारुल किताब अल-अरबी बैरूत 3/281
4. फ़वातिहुर रहमूत बज़ैलुल मुस्तस्फ़ा, बाबुल मुक़द्दमा फ़ी उसूलिल फ़िक़्ह, मन्शूरात अश्-शरीफ़ अर-रज़ी क़ुम ईरान 1/12

सफ़्हा 712 में से 293

فتاویٰ رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

(۱۰) نمبر ۶ میں ان کا منکر قیاس ہونا گزرا اور یہ اظہر من الشمس ہے، ولہذا فقہ کے منکر ہیں، علمائے کرام فرماتے ہیں قیاس وفقہ کی حجیت بھی ضروریات دین سے ہے تو اس کا انکار ضرور کفر ہونا لازم، کشف البزدوی جلد ۳ ص ۲۸۰ :

[عربی عبارت: قد ثبت بالتواتر ان الصحابة رضی اللہ تعالی عنہم عملوا بالقیاس وشاع وذاع ذلك فیما بینہم من غیر ردوانکار - 1] [اردو عبارت: یہ بات تواتر کے ساتھ ثابت ہے کہ صحابہ کرام رضی اللہ تعالیٰ عنہم قیاس پر عمل پیرا تھے اور عمل ان کے درمیان بغیر کسی رد و انکار جاری و مشہور تھا۔ (ت)]

ایضاً ص ۲۸۱ :

[عربی عبارت: انہم کانوا مجمعین علی ذلك فیما لانص فیہ وکفی باجماعہم حجة - 2] [اردو عبارت: جس حکم کے بارے میں نص نہ ہوتی صحابہ کا اس پر اجماع ہو جاتا اور ان کا اجماع ہی کافی ہے (ت)]

ایضاً ص ۲۸۱ امام حجة الاسلام غزالی سے:

[عربی عبارت: قد ثبت بالقواطع من جمیع الصحابة الاجتہاد والقول بالرائی والسکوت عن القائلین بہ وثبت ذلك بالتواتر فی وقائع مشہورة ولم ینکرہا احد من الامة فاورث ذلك علماً ضروریاً فکیف یترك المعلوم ضرورة - 3] [اردو عبارت: دلائل قطعیہ کے ساتھ ثابت ہے کہ تمام صحابہ اجتہاد اور رائے پر عمل کرتے اور دیگر صحابہ خاموش رہتے اور یہ بات بڑے بڑے مشہور مواقع کے بارے میں تواتر کے ساتھ منقول ہے اور امت میں سے کسی نے اس کا انکار نہیں کیا تو اس سے

علم ضروری کا ثبوت ہو جائیگا جو ضروری طور پر معلوم ہو اسے کیسے ترک کیا جا سکتا۔ (ت)]

فواتح الرحموت ص ۷۲ :

[عربی عبارت: الفقہ عبارۃ عن العلم بوجوب العمل وھو قطعی لاریب فیہ ثابت بالاجماع القاطع بل ضروری فی الدین - 4] [اردو عبارت: فقہ علم بموجب عمل کا نام ہے اور یہ ایسی قطعی چیز ہے جس میں کوئی شک نہیں یہ اجماع قطعی سے ثابت بلکہ یہ ضروریات دین میں سے ہے۔ (ت)]

1 کشف الاسرار عن اصول بزدوی باب القیاس دارالکتاب العربی بیروت ۳/ ۲۸۰ 2 کشف الاسرار عن اصول بزدوی باب القیاس دارالکتاب العربی بیروت ۳/ ۲۸۱ 3 کشف الاسرار عن اصول بزدوی باب القیاس دارالکتاب العربی بیروت ۳/ ۲۸۱ 4 فواتح الرحموت بذیل المستصفی باب المقدمہ فی اصول الفقہ منشورات الشریف الرضی قم ایران ۱/ ۱۲

In Fawatih-ur-Rahmut it is stated:

Arabic	Urdu
From his father, Malik-ul-Ulama, from the researcher, author of Al-Musallam: Analogy (Qiyas), on the assumption that it is a juristic act, if it consists of legally considered equality, then its being an authority is a religious necessity, just as it will soon be stated regarding the Sunnah that its being an authority is among the religious necessities. (1)	He narrated from his respected father, Malik-ul-Ulama, from the researcher, author of Al-Musallam, that if Qiyas is considered a juristic act, it will either mean legally recognized equality, so its status as an authority is a religious necessity, just as it will soon be clarified regarding the Sunnah that its status as an authority is among the essentials of religion. (T)

In short, by the ruling of jurisprudence and even by the ruling of Hadith, the decree of infidelity (Kufr) applies to the sect of Ghair-Muqallideen for numerous reasons. Anyone wishing for more detailed information should refer to our aforementioned treatises, and Allah is the Guide.

Answer to the second question: Undoubtedly, the cursing Rafidhis (Rafidi Tabara'i), according to the noble jurists, are absolutely infidels and apostates. For the research and detail of this issue, our treatise "Radd-ul-Rafadhah" is, by the grace of Allah, sufficient and complete. Here we restrict ourselves to a few references. In Dur-ul-Mukhtar, Hashmi Press, page 319:

Arabic	Urdu
Every Muslim who apostatizes, his repentance is accepted except for the one who becomes an infidel by insulting a Prophet, or the Shaykhain (Abu Bakr and Umar), or one of them. (2)	Every Muslim who becomes an apostate, his repentance is accepted, except for that infidel who insulted any Prophet or Abu Bakr and Umar, or any one of them. (T)

It is in Dur-ul-Mukhtar:

Arabic	Urdu
Whoever insults the Shaykhain or slanders them, has committed Kufr	Whoever insulted Hazrat Abu Bakr and Umar (may Allah be pleased with them) or slandered

Arabic	Urdu
and his repentance is not accepted. (3)	them is an infidel; his repentance will not be accepted. (T)

Fath-ul-Qadir Sharh Hidaya, Egyptian Press, Volume 1, page 513:

Arabic	Urdu
Regarding the Rafidhis, those who prefer Ali over the three...	Among the Rafidhis, he who [preferred] Hazrat Ali over the remaining three...

1. Fawatih-ur-Rahmut, following Al-Mustasfa, Third Law, Manshurat al-Sharif al-Radi, Qom, Iran, 1/16.
2. Dur-ul-Mukhtar, Chapter of the Apostate, Mujtabai Press, Delhi, 1/356-57.
3. Dur-ul-Mukhtar, Chapter of the Apostate, Mujtabai Press, Delhi, 1/357.

फ़वातिह-उर-रहमूत में है:

अरबी	उर्दू
अपने पिता, मलिक-उल-उलेमा से, शोधकर्ता, अल-मुसल्लम के लेखक से: कियास (अनुमान), इस धारणा पर कि यह एक फ़िक़्ही कार्य है, यदि यह शरई तौर पर मान्य समानता को व्यक्त करता है, तो इसका प्रमाण होना एक धार्मिक आवश्यकता है, जैसा कि सुन्नत के बारे में जल्द ही स्पष्ट किया जाएगा कि इसका प्रमाण होना धर्म की अनिवार्यताओं में से है। (1)	उन्होंने अपने सम्मानित पिता मलिक-उल-उलेमा से शोधकर्ता अल-मुसल्लम के लेखक से उद्धृत किया कि कियास इस धारणा पर कि वह एक फ़िक़्ही कार्य है, तो या तो वह शरई तौर पर मान्य समानता को व्यक्त करेगा, तो उसका प्रमाण होना धार्मिक आवश्यकता है जैसा कि सुन्नत के बारे में जल्द ही स्पष्ट किया जाएगा कि उसका प्रमाण होना धर्म की अनिवार्यताओं में से है। (त)

संक्षेप में, फ़िक़्ह के हुक्म और यहाँ तक कि हदीस के हुक्म से भी, ग़ैर-मुक़ल्लिदीन के समूह पर कई कारणों से कुफ़्र (अधर्म) का हुक्म लागू होता है। जिसे अधिक विवरण की जानकारी चाहिए, वह हमारे उपर्युक्त शोध-पत्रों (रसायल) की ओर रुजू करे, और अल्लाह ही मार्गदर्शक है।

दूसरे सवाल का जवाब: निःसंदेह, तबर्रई राफ़िज़ी, फ़ुक़हा-ए-किराम (श्रेष्ठ न्यायविदों) के अनुसार, पूर्ण रूप से काफ़िर और मुर्तद (धर्मत्यागी) हैं। इस मुद्दे की जांच और विवरण के लिए हमारा शोध-पत्र "रद्द-उल-रफ़ाज़ा" अल्लाह के अनुग्रह से पर्याप्त और पूर्ण है। यहाँ कुछ संदर्भों तक सीमित रहते हुए, दुर्र-ए-मुख़्तार, मतबा हाशमी, पृष्ठ 319:

अरबी	उर्दू
हर मुसलमान जो धर्मत्यागी हो गया, उसकी तौबा स्वीकार्य है, सिवाय उस काफ़िर के जिसने किसी नबी या शैखैन (अबू बक्र और उमर) या उनमें से किसी एक को गाली दी। (2)	हर वह मुसलमान जो मुर्तद हो गया उसकी तौबा स्वीकार्य है, सिवाय उस काफ़िर के जिसने किसी नबी या अबू बक्र और उमर या उनमें से किसी एक को गाली दी। (त)

दुर्र-ए-मुख़्तार में है:

अरबी

जिसने शैखैन को गाली दी या उन पर दोष लगाया, उसने कुफ़्र किया और उसकी तौबा स्वीकार नहीं की जाएगी। (3)

उर्दू

जिसने हज़रत अबू बक्र और उमर (रज़ियल्लाहु अन्हुमा) को गाली दी या उन पर आक्षेप (ताअन) किया, तो वह काफ़िर है, उसकी तौबा स्वीकार नहीं की जाएगी। (त)

फ़त्हुल क़दीर शरह हिदाया, मतबा मिस्र, जिल्द 1, पृष्ठ 513:

अरबी

राफ़िज़ियों के बारे में, जिसने अली को तीनों (ख़लीफ़ाओं) पर प्राथमिकता दी...

उर्दू

राफ़िज़ियों में से जिसने हज़रत अली को बाकी तीन पर...

1. फ़वातिह-उर-रहमूत, बज़ैल अल-मुस्तस्फ़ा, कानून 3, मन्शूरात अल-शरीफ़ अल-रज़ी, क़ुम, ईरान, 1/16।
2. दुर्र-ए-मुख़्तार, बाब अल-मुर्तद, मतबा मुजतबाई, दिल्ली, 1/356-57।
3. दुर्र-ए-मुख़्तार, बाब अल-मुर्तद, मतबा मुजतबाई, दिल्ली, 1/357।

فواتح الرحموت میں ہے:

عربی	اردو
عن ابیه ملك العلماء عن المدقق صاحب المسلم القیاس علی تقدیر کونه فعلا من الفقه اما ان کان عبارة عن المساواة المعتبرة شرعاً فحجیته ضروریة دینیة کما سیصرح فی السنة ان حجیتها ضروریة دینیه 1۔	اپنے والد گرامی ملک العلماء سے انہوں نے مدقق صاحب المسلم سے نقل کیا کہ قیاس اس تقدیر پر کہ وہ فقہی فعل ہے تو یا وہ شرعاً مساوات معتبرہ سے عبارت ہوگا تو اس کا حجت ہونا ضرورت دینی ہے جیسا کہ سنت کے بارے میں عنقریب تصریح آرہی ہے کہ اس کا حجت ہونا ضروریات دین میں سے ہے۔ (ت)

بالجملہ حکم فقہ بلکہ بحکم حدیث بھی طائفہ غیر مقلدین پر بوجوہ کثیرہ حکم کفر ہے، جسے زیادہ تفصیل پر اطلاع منظور ہو ہمارے رسائل مذکورہ کی طرف رجوع کرے واللہ الھادی۔

جواب سوال دوم: بلاشبہ رافضی تبرائی بحکم فقہائے کرام مطلقاً کافر مرتد ہے، اس مسئلہ کی تحقیق و تفصیل کو ہمارا رسالہ "ردالرفضۃ" بحمد اللہ کافی و وافی، یہاں دو چار سندوں پر اقتصار، در مختار مطبع ہاشمی ص ۳۱۹:

عربی	اردو
کل مسلم ارتد فتوبته مقبولة الا الکافر بسب نبي او الشیخین او احدهما 2۔	ہر وہ مسلمان جو مرتد ہوگیا اس کی توبہ قبول ہے مگر وہ کافر جس نے کسی نبی یا ابوبکر و عمر یا ان میں سے کسی ایک کو گالی دی (ت)

در مختار میں ہے:

عربی	اردو
من سب الشیخین او طعن فیهما کفر ولا تقبل توبته 3۔	جس نے حضرت ابوبکر و عمر (رضی اللہ عنہما) کو گالی دی یا ان پر طعن تو وہ کافر ہے اس کی توبہ قبول نہیں کی جائے گی۔ (ت)

فتح القدیر شرح ہدایہ مطبع مصر جلد اول ص ۵۱۳:

عربی	اردو
فی الروافض من فضل علیا علی الثلثة رافضیوں میں سے جس نے حضرت علی کو باقی تین	

1 فواتح الرحموت بذیل المستصفی قانون ثالث منشورات الشریف الرضی قم ایران ۱ / ۱۶ 2 درمختار باب المرتد مطبع مجتبائی دہلی ۱ / ۵۶-۳۵۶ 3 درمختار باب المرتد مطبع مجتبائی دہلی ۱ / ۳۵۷

Fatawa Razawiyya, Volume 14

(Arabic): [Regarding those who give preference to Ali] over the Sahaba (may Allah be pleased with them), he is an innovator (mubtadi'). And if he denies the Caliphate of al-Siddiq or Umar (may Allah be pleased with them), then he is a disbeliever (kaafir).[1] (Urdu): One who gives preference over the Sahaba (may Allah be pleased with them) is an innovator. And if someone denies the Siddiqi Caliphate and the Faruqi Caliphate (may Allah be pleased with them), then he is a disbeliever. (T)

Fatawa Alamgiri, published in Egypt, Vol. 1, p. 84: (Arabic): Prayer is permissible behind a person of whims and innovation, but it is not permissible behind a Rafidhi. The gist is that if the whim/innovation is such that its practitioner is not rendered a disbeliever by it, then prayer behind him is permissible though disliked (makruh); otherwise, it is not. This is how it is mentioned in al-Tabyin and al-Khulasa, and it is the correct position. It is similarly stated in al-Bada'i.[2] (Urdu): Following a person of whims and innovation in prayer is permissible, but not behind a Rafidhi. The summary is that if the innovation is of a kind that does not make the innovator a disbeliever, then prayer behind him with dislike will be valid. If that innovation is disbelief, then prayer will not be valid at all. It is stated similarly in Tabyin and Khulasa, and this is the correct view. It is also mentioned in Bada'i in the same way. (T)

Fatawa Khulasa, published in Lahore, Vol. 1, p. 107: (Arabic): Regarding the Rafidhis, if one prefers Ali over others, he is an innovator; and if he denies the Caliphate of al-Siddiq, he is a disbeliever.[3] (Urdu): Among the Rafidhis, if someone gives preference to Hazrat Ali over others, he is an innovator, and if he denies the Siddiqi Caliphate, he will be a disbeliever. (T)

Uqud al-Durriyya, published Vol. 1, p. 92, regarding Rafidhis: (Arabic): Know—may Allah Almighty make you fortunate—that these disbelievers have combined various types of disbelief. Whoever hesitates in their disbelief and heresy is a disbeliever like them.[4] (Urdu): O addressee (may Allah Almighty make you fortunate), these are disbelievers because they have gathered within themselves different forms of disbelief. He who hesitates regarding their disbelief and heresy is also a disbeliever like them. (T)

Ibid, p. 92: (Arabic): As for disbelief, it is from several aspects, including that they disparage... (Urdu): There is disbelief from several aspects, one being that these people mock/belittle the religion...

Footnotes: 1 Fath al-Qadir, Chapter on Imamat, Maktaba Nooria Razawiyya Sukkur, 1/302. 2 Fatawa Hindiyya, Third Chapter explaining who is fit to be an Imam for others, Noorani Kutub Khana Peshawar, 1/84. 3 Khulasat al-Fatawa, Chapter on Imamat and Following, Maktaba Habibiya Quetta, 1/129. 4 Al-Uqud al-Durriyya fi Tanqih Fatawa Hamidiya, Chapter on the ruling of Rafidhis or insulting the two Sheikhs, Haji Abdul Ghaffar and Sons Kandahar Afghanistan, 1/74-103.

फ़तावा रज़विया, जिल्द चौदहवीं (14)

(अरबी): [सहाबा पर अली को प्राथमिकता देने वालों के बारे में] सहाबा (अल्लाह उन पर प्रसन्न हो) पर प्राथमिकता देने वाला नवाचारी (मुब्तदी) है। और यदि वह सिद्दीक़ या उमर (अल्लाह उन दोनों पर प्रसन्न हो) की खिलाफ़त का इनकार करता है, तो वह काफ़िर है।[1] (उर्दू): सहाबा (रज़ियल्लाहु तआला अन्हुम) पर फ़ज़ीलत देने वाला बिदअती (नवाचारी) है और अगर किसी ने खिलाफत-ए-सिद्दीकी और खिलाफत-ए-फ़ारूकी (रज़ियल्लाहु तआला अन्हुमा) का इनकार किया तो वह काफ़िर है।(त)

फ़तावा आलमगीरी, मिस्र संस्करण, जिल्द 1, पृष्ठ 84: (अरबी): मनमर्जी और नवाचार (बिदअत) करने वाले के पीछे नमाज़ जायज़ है, लेकिन राफ़िज़ी के पीछे जायज़ नहीं है। सारांश यह है कि यदि वह मनमर्जी ऐसी है जिससे उसे करने वाला काफ़िर नहीं होता, तो उसके पीछे नमाज़ मकरूह (नापसंद) होने के साथ जायज़ होगी, अन्यथा नहीं। ऐसा ही 'तब्बीन' और 'खुलसा' में है और यही सही है। 'बदाइ' में भी इसी तरह है।[2] (उर्दू): साहिबे-हवा व बिदअत की इक्तिदा में नमाज़ जायज़ है मगर राफ़िज़ी के पीछे जायज़ नहीं, हासिल यह है कि अगर वह ऐसी बिदअत है जिससे साहिबे-बिदअत काफ़िर नहीं होता तो उसके पीछे कराहत के साथ नमाज़ जायज़ होगी और अगर वह बिदअत कुफ़्र है तो नमाज़ जायज़ ही न होगी, तब्बीन और खुलसा में इसी तरह है और यही सही है, बदाइ' में भी इसी तरह है।(त)

फ़तावा खुलसा, लाहौर संस्करण, जिल्द 1, पृष्ठ 107: (अरबी): राफ़िज़ियों के बारे में, यदि कोई अली को दूसरों पर श्रेष्ठता देता है, तो वह नवाचारी (मुब्तदी) है; और यदि वह सिद्दीक़ की खिलाफ़त का इनकार करता है, तो वह काफ़िर है।[3] (उर्दू): राफ़िज़ियों में से अगर कोई हज़रत अली को दूसरे पर फ़ज़ीलत देता है तो वह बिदअती है और अगर वह खिलाफत-ए-सिद्दीकी का इनकार करता है तो वह काफ़िर होगा।(त)

उकूद अल-दुर्रिया, जिल्द 1, पृष्ठ 92, राफ़िज़ियों के बारे में: (अरबी): जान ले—अल्लाह सर्वशक्तिमान तुझे भाग्यशाली बनाए—कि इन काफ़िरों ने कुफ़्र के विभिन्न प्रकारों को इकट्ठा कर लिया है। जो कोई उनके कुफ़्र और धर्मत्याग (इलहाद) में संदेह करता है, वह उन्हीं की तरह काफ़िर है।[4] (उर्दू): ऐ मुख़ातब (अल्लाह तआला तुझे नेक बख़्त बनाए) ये काफ़िर हैं कि उन्होंने अपने अंदर कुफ़्र की

मुख़्तलिफ़ सूरतें जमा कर रखी हैं जिसने उनके कुफ़्र व इलहाद में तवक़्क़ुफ़ (संदेह) किया वह भी उन्हीं की तरह काफ़िर है।(त)

वही, पृष्ठ संख्या 92: (अरबी): जहाँ तक कुफ़्र की बात है, तो इसके कई पहलू हैं, जिनमें से एक यह है कि वे तिरस्कार करते हैं... (उर्दू): कई वजह से कुफ़्र है एक यह कि ये लोग दीन की तहक़ीर...

पाद टिप्पणियाँ: 1 फतह अल-कादिर, बाब अल-इमामत, मकतबा नूरिया रज़विया सुक्कुर, 1/302। 2 फ़तावा हिंदिया, तीसरा अध्याय, दूसरों के लिए इमाम बनने की योग्यता के विवरण में, नूरानी कुतुब खाना पेशावर, 1/84। 3 खुलासात अल-फ़तावा, इमामत और इक्तिदा का अध्याय, मकतबा हबीबिया क्वेटा, 1/129। 4 अल-उकूद अल-दुर्रिया फी तनक़ीह फ़तावा हामिदिया, राफ़िज़ियों के हुक्म या शैख़ैन को अपशब्द कहने का बाब, हाजी अब्दुल गफ़्फ़ार और संस कंधार अफगानिस्तान, 1/74-103।

فتاوٰی رضویہ جلد چہاردہم (۱۴)

رضی اللہ تعالٰی عنہم فمبتدع وان انکر خلافة الصدیق او عمر رضی اللہ تعالٰی عنہما فھو کافر۔ 1 صحابہ رضی اللہ تعالٰی عنہم پر فضیلت دی وہ بدعتی ہے اور اگر کسی نے خلافتِ صدیقی اور خلافتِ فاروقی رضی اللہ تعالٰی عنہما کا انکار کیا تو وہ کافر ہے(ت)

فتاوٰی عالمگیری مطبوعہ مصر جلد اول ص ۸۴: تجوز الصلوۃ خلف صاحب ھوی وبدعة ولا تجوز خلف الرافضی وحاصلہ ان کان ھوی لایکفر بہ صاحبہ تجوز الصلوۃ خلفہ مع الکراھة والا فلا ھکذا في التبیین والخلاصة وھو الصحیح ھکذا في البدائع۔ 2 صاحبِ ہوئی و بدعت کی اقتداء میں نماز جائز مگر رافضی کے پیچھے جائز نہیں، حاصل یہ ہے کہ اگر وہ ایسی بدعت ہے جس سے صاحب بدعت کافر نہیں ہوتا تو اس کے پیچھے کراہت کے ساتھ نماز جائز ہوگی اور اگر وہ بدعت کفر ہے تو نماز جائز ہی نہ ہوگی، تبیین اور خلاصہ میں اسی طرح ہے اور یہی صحیح ہے، بدائع میں بھی اسی طرح ہے(ت)

فتاوٰی خلاصہ مطبوعہ لاہور جلد اول ص ۱۰۷: فی الروافض ان فضل علیاً علی غیرہ فھو مبتدع وان انکر خلافة الصدیق فھو کافر۔ 3 رافضیوں میں سے اگر کوئی حضرت علی کو دوسرے پر فضیلت دیتا ہے تو وہ بدعتی ہے اور اگر وہ خلافتِ صدیقی کا انکار کرتا ہے تو وہ کافر ہوگا۔(ت)

عقود الدریہ مطبوعہ جلد اول ص ۹۲ درباره روافض: اعلم اسعدك تعالی ان ھؤلاء الکفرة جمعوا بین اصناف الکفر ومن توقف في کفرھم والحادھم فھو کافر مثلھم۔ 4 اے مخاطب (اللہ تعالی تجھے نیک بخت بنائے) یہ کافر ہیں کہ انہوں نے اپنے اندر کفر کی مختلف صورتیں جمع کر رکھی ہیں جس نے ان کے کفر والحاد میں توقف کیا وہ بھی انہی کی طرح کافر ہے۔(ت)

ایضاً صفحہ نمبر ۹۲: اما الکفر فمن وجوہ منھا انھم یستخفون کئی وجوہ سے کفر ہے ایک یہ کہ یہ لوگ دین کی تحقیر

1 فتح القدیر باب الامامۃ مکتبہ نوریہ رضویہ سکھر ۱/ ۳۰۲ 2 فتاویٰ ہندیہ الفصل الثالث فی بیان من یصلح اماماً لغیرہ نورانی کتب خانہ پشاور ۱/ ۸۴ 3 خلاصۃ الفتاوی فصل فی الامامۃ والاقتدار مکتبہ حبیبیہ کوئٹہ ۱/ ۱۲۹ 4 العقود الدریۃ فی تنقیح فتاویٰ حامدیۃ باب حکم الروافض او سب الشیخین حاجی عبدالغفار وپسران قندھار افغانستان ۱/ ۷۴- ۱۰۳

Fatawa Rizvia, Volume 14 (13)

[Arabic]: By religion, and among them is that they insult knowledge and scholars. [1] [Urdu Translation]: Secondly, they commit the act of insulting and humiliating knowledge and scholars. (T)

Ibid, Page 93: [Arabic]: And among them is that they curse the two Shaykhs (Abu Bakr and Umar); may Allah blacken their faces in both worlds. [2] [Urdu Translation]: One of them is that they curse Hazrat Abu Bakr and Umar (may Allah be pleased with them both); may Allah Almighty humiliate them in this world and the hereafter. (T)

Ibid, Page 93: [Arabic]: So whoever is characterized by one of these matters is a disbeliever. [3] [Urdu Translation]: If any one of these mentioned things is found in someone, he becomes a disbeliever. (T)

Ibid, Page 93: [Arabic]: As for cursing the two Shaykhs (may Allah be pleased with them both), it is like cursing the Prophet (may Allah bless him and grant him peace). Al-Sadr al-Shaheed said: Whoever curses or insults the two Shaykhs becomes a disbeliever, and his repentance and Islam are not accepted. [4] [Urdu Translation]: Cursing the two Shaykhs is just like cursing the Prophet (may Allah bless him and grant him peace). Sadr al-Shaheed said: Whoever abuses or curses the two Shaykhs will become a disbeliever and his repentance and Islam will not be accepted. (T)

Ibid, Page 93: [Arabic]: The scholars of all ages have agreed that whoever doubts their disbelief is himself a disbeliever. [5] [Urdu Translation]: Scholars of all eras agree that whoever doubts their disbelief becomes a disbeliever. End. (T)

And we seek refuge with Allah Almighty, and Allah Almighty knows best.

---

[1] Al-Uqud al-Durriyya fi Tanqih Fatawa al-Hamidiyya, Chapter on the ruling of the Rawafid and cursing the two Shaykhs, Haji Abdul Ghaffar and Sons, Kandahar, Afghanistan, 1/74, 103. [2] Al-Uqud al-Durriyya fi Tanqih Fatawa al-Hamidiyya, Chapter on the ruling of the Rawafid and cursing the two Shaykhs, Haji Abdul Ghaffar and Sons, Kandahar, Afghanistan, 1/74, 103. [3] Al-Uqud al-Durriyya fi Tanqih Fatawa al-Hamidiyya, Chapter on the ruling of the Rawafid and cursing the two Shaykhs, Haji Abdul Ghaffar and Sons, Kandahar, Afghanistan, 1/74, 103. [4] Al-Uqud al-Durriyya fi Tanqih Fatawa al-Hamidiyya, Chapter on the ruling of the Rawafid and cursing the two Shaykhs, Haji Abdul Ghaffar and Sons, Kandahar, Afghanistan, 1/74, 103. [5] Al-Uqud al-Durriyya fi Tanqih Fatawa al-Hamidiyya, Chapter on the ruling of the Rawafid

and cursing the two Shaykhs, Haji Abdul Ghaffar and Sons, Kandahar, Afghanistan, 1/74, 103.

फ़तावा रज़विया, जिल्द 14 (13)

[अरबी]: दीन के साथ, और उनमें से एक यह है कि वे इल्म और उलेमा का अपमान करते हैं। [1] [उर्दू अनुवाद]: दूसरा यह कि वे इल्म (ज्ञान) और उलेमा (विद्वानों) के अपमान और तिरस्कार का कार्य करते हैं। (त)

उपरोक्त, पृष्ठ 93: [अरबी]: और उनमें से यह है कि वे शैखैन (अबू बक्र और उमर) को गाली देते हैं; अल्लाह दोनों जहानों में उनके चेहरों को काला कर दे। [2] [उर्दू अनुवाद]: उनमें से एक यह है कि वे हज़रत अबू बक्र और उमर (रज़ियल्लाहु अन्हुमा) को गालियाँ देते हैं; अल्लाह तआला दुनिया और आख़िरत में उन्हें ज़लील करे। (त)

उपरोक्त, पृष्ठ 93: [अरबी]: तो जिसमें भी इन चीज़ों में से एक पाई जाए वह काफ़िर है। [3] [उर्दू अनुवाद]: इन उपरोक्त चीज़ों में से जिसमें एक भी पाई जाए, वह काफ़िर हो जाता है। (त)

उपरोक्त, पृष्ठ 93: [अरबी]: जहाँ तक शैखैन (रज़ियल्लाहु अन्हुमा) को गाली देने का सवाल है, तो यह नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) को गाली देने की तरह है। सद्र अल-शहीद ने कहा: जिसने शैखैन को गाली दी या उन पर लानत की, वह काफ़िर हो जाएगा और उसकी तौबा और इस्लाम स्वीकार नहीं किया जाएगा। [4] [उर्दू अनुवाद]: शैखैन को गालियाँ देना वैसा ही है जैसे नबी सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम को गालियाँ देना है। सद्र अल-शहीद ने फरमाया: जिसने हज़रात शैखैन को गाली दी या उन पर लानत की, वह काफ़िर हो जाएगा और उसकी तौबा और इस्लाम स्वीकार नहीं किया जाएगा। (त)

उपरोक्त, पृष्ठ 93: [अरबी]: सभी युगों के उलेमा इस बात पर सहमत हैं कि जो उनके कुफ़्र में शक करे, वह काफ़िर है। [5] [उर्दू अनुवाद]: तमाम दौर के उलेमा का इत्तेफ़ाक़ है कि जो उनके कुफ़्र में शक करे वह काफ़िर हो जाएगा। इति। (त)

और हम अल्लाह तआला की पनाह माँगते हैं, और अल्लाह तआला बेहतर जानता है।

---

[1] अल-उक़ूद अल-दुर्रिया फी तनक़ीह फ़तावा अल-हामिदिया, बाब हुक्म अर-रवाफ़िद व सब अल-शैखैन, हाजी अब्दुल गफ़्फ़ार व पिसरान, कंधार अफ़गानिस्तान 1/74, 103। [2] अल-उक़ूद अल-दुर्रिया फी तनक़ीह फ़तावा अल-हामिदिया, बाब हुक्म अर-रवाफ़िद व सब अल-शैखैन, हाजी अब्दुल गफ़्फ़ार व पिसरान, कंधार अफ़गानिस्तान 1/74, 103। [3] अल-उक़ूद अल-दुर्रिया फी तनक़ीह फ़तावा अल-हामिदिया, बाब हुक्म अर-रवाफ़िद व सब अल-शैखैन, हाजी अब्दुल गफ़्फ़ार व पिसरान,

कंधार अफ़गानिस्तान 1/74, 103। [4] अल-उक़ूद अल-दुर्रिया फी तनक़ीह फ़तावा अल-हामिदिया, बाब हुक्म अर-रवाफ़िद व सब अल-शैखैन, हाजी अब्दुल गफ़्फ़ार व पिसरान, कंधार अफ़गानिस्तान 1/74, 103। [5] अल-उक़ूद अल-दुर्रिया फी तनक़ीह फ़तावा अल-हामिदिया, बाब हुक्म अर-रवाफ़िद व सब अल-शैखैन, हाजी अब्दुल गफ़्फ़ार व पिसरान, कंधार अफ़गानिस्तान 1/74, 103।

فتاوٰی رضویہ، جلد چہار دہم (۱۳)

بالدین ومنها انهم یهینون العلم والعلماء ۔[1] | کرتے ہیں دوسرا یہ کہ یہ علم اور علماء کی توہین وتذلیل کا ارتکاب کرتے ہیں (ت)

ایضاً صفحہ ۹۳: ومنها انهم یسبون الشیخین سود الله وجوههم فی الدارین ۔[2] | ان میں سے ایک یہ ہے کہ یہ حضرت ابوبکر وعمر (رضی اللہ تعالٰی عنہما) کو گالیاں دیتے ہیں اللہ تعالٰی دنیا و آخرت میں انہیں ذلیل فرمائے (ت)

ایضاً صفحہ ۹۳: فمن اتصف بواحدة من هذه الامور فهو کافر ۔[3] | ان مذکورہ چیزوں میں سے جس میں ایک پائی جائے وہ کافر ہو جاتا ہے۔ (ت)

ایضاً صفحہ ۹۳: اماسب الشخین رضی اللہ تعالٰی عنهما فانہ کسب النبی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم وقال الصدر الشهید من سب الشیخین او لعنهما یکفر ولا تقبل توبتہ واسلامہ ۔[4] | شیخین کو گالیاں دینا ایسے ہی ہے جیسے نبی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کو گالیاں دینا ہے۔ صدر الشہید نے فرمایا: جس نے حضرات شیخین کو گالی دی یا ان پر لعنت کی وہ کافر ہو جائے گا اور اس کی توبہ اور اسلام قبول نہیں کیا جائے گا (ت)

ایضاً صفحہ ۹۳: اجمع علماء الاعصار علی ان من شك فی کفرهم کان کافراہ ۔[5] | تمام ادوار کے علماء کا اتفاق ہے کہ جو ان کے کفر میں شک کرے وہ کافر ہو جائے گا اھ (ت)

والعیاذباللہ تعالٰی، واللہ تعالٰی اعلم۔

---

[1] العقود الدریہ فی تنقیح فتاوٰی حامدیہ باب حکم الروافض وسب الشیخین حاجی عبد الغفار وپسران قندھار افغانستان ۱ / ۷۴۔ ۱۰۳ [2] العقود الدریہ فی تنقیح فتاوٰی حامدیہ باب حکم الروافض وسب

الشیخین حاجی عبد الغفار وپسران قندهار افغانستان ۱ / ۷۴۔ ۱۰۳ [3] العقود الدریہ فی تنقیح فتاویٰ حامدیہ باب حکم الروافض وسب الشیخین حاجی عبد الغفار وپسران قندهار افغانستان ۱ / ۷۴۔ ۱۰۳ [4] العقود الدریہ فی تنقیح فتاویٰ حامدیہ باب حکم الروافض وسب الشیخین حاجی عبد الغفار وپسران قندهار افغانستان ۱ / ۷۴۔ ۱۰۳ [5] العقود الدریہ فی تنقیح فتاویٰ حامدیہ باب حکم الروافض وسب الشیخین حاجی عبد الغفار وپسران قندهار افغانستان ۱ / ۷۴۔ ۱۰۳

Fatawa-e-Razviya Volume 14

Issue 52: From Jaunpur, Millatola, sent by Maulvi Abdul Awwal Sahib, 6th Ramadan-ul-Mubarak 1335 AH. Is this answer correct or not? If it is correct, please explain it with further proofs and distinguish it with your seal and signature. Question: What do the scholars of religion and jurists of the firm Sharia say on this matter: a Muslim examiner, under the supervision of two people, prepared a translation paper from English to Arabic for a language proficiency test. In the most important question, which carried half the marks, he used sentences of insolence and insult regarding the glory of the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him), so that Muslim students would inevitably be forced to write derogatory words with their own pens about the innocent and holy personality of the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him). These words are listed below for a fatwa: "Ibn Abdullah (Prophet Muhammad) was raised in a tribe that was the noblest in terms of speaking the original Arabic language, and his eloquence continued to be refined and developed by practicing serious and timely silence. Despite this eloquence, Muhammad was an illiterate barbarian. He was not given an education in reading and writing in his childhood. General ignorance had freed him from shame and reproach, but his life was limited within a narrow circle of existence, and he remained deprived of that mirror (through which the thoughts of wise men and famous heroes are reflected in our hearts). However, before his eyes were opened the pages of those books in which the observation of nature and man occurs. Some civilized and philosophical superstitions, which are attributed to him as an Arabian traveler, had arisen." Have those who prepared the paper and those who reviewed it exited the fold of Islam due to the use of such indecent and unnecessary words regarding the honor of the Holy Prophet? What is their punishment, and what is the ruling of the noble Sharia regarding them? Signed by the Muslims of Jaunpur.

Summary of answers from Jaunpur The Answer: The person mentioned in the question is religiously cursed, an infidel, and an apostate.

[Table/Box Content] Arabic Text: في الاشباه والنظائر كل كافر تاب فتوبته مقبولة في الدنيا والاخرة الا جماعة الكافر يسب النبى صلى الله عليه وسلم او يسب الشيخين Urdu Text Translation: It is stated in 'Al-Ashbah wal-Naza'ir' that if any infidel repents, his repentance is accepted in this world and the hereafter, except for the group of infidels who insult the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) or insult the Shaykhayn (Abu Bakr and Umar, may Allah be pleased with them).

फ़तावा-ए-रज़विया खंड 14

मसाला 52: जौनपुर, मुल्लाटोला से प्रेषित मौलवी अब्दुल अव्वल साहब, 6 रमज़ान मुबारक 1335 हिजरी। क्या यह उत्तर सही है या नहीं? यदि सही है, तो इसे और अधिक प्रमाणों के साथ स्पष्ट करें और अपनी मुहर और हस्ताक्षर से सुशोभित करें। सवाल: धर्म के विद्वान और शरीयत के मुफ़्ती इस मामले में क्या कहते हैं कि एक मुस्लिम परीक्षक ने, दो व्यक्तियों की देखरेख में, भाषा दक्षता परीक्षा के लिए अंग्रेजी से अरबी में अनुवाद का एक पेपर तैयार किया। सबसे बड़े प्रश्न में, जिसमें आधे अंक थे, उसने पवित्र पैगंबर (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) की शान में गुस्ताखी और अपमान के वाक्यों का इस्तेमाल किया, ताकि मुस्लिम छात्र अनिवार्य रूप से अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) की मासूम और पवित्र शख्सियत के बारे में अपनी कलम से अपशब्द लिखने के लिए मजबूर हों। ये शब्द फतवे के लिए नीचे दिए गए हैं: "इब्न अब्दुल्ला (पैगंबर मुहम्मद) का पालन-पोषण उस कबीले में हुआ था जो मूल अरबी भाषा बोलने के मामले में सबसे कुलीन था, और उनकी वाक्पटुता गंभीर और सामयिक चुप्पी का अभ्यास करने से परिष्कृत और विकसित होती रही। इस वाक्पटुता के बावजूद, मुहम्मद एक अनपढ़ जंगली (बर्बर) थे। बचपन में उन्हें पढ़ने-लिखने की शिक्षा नहीं दी गई थी। सामान्य अज्ञानता ने उन्हें शर्म और तिरस्कार से मुक्त कर दिया था, लेकिन उनका जीवन अस्तित्व के एक संकीर्ण दायरे में सीमित था, और वह उस दर्पण से वंचित रहे (जिसके माध्यम से बुद्धिमान पुरुषों और प्रसिद्ध नायकों के विचार हमारे दिलों में प्रतिबिंबित होते हैं)। हालाँकि, उनकी आँखों के सामने उन किताबों के पन्ने खुले थे जिनमें प्रकृति और मनुष्य का अवलोकन होता है। कुछ सभ्य और दार्शनिक अंधविश्वास, जो उन पर एक अरब यात्री के रूप में मढ़े जाते हैं, पैदा हो गए थे।" जिस व्यक्ति ने पेपर तैयार किया और जिन लोगों ने इसकी समीक्षा की, क्या वे पवित्र पैगंबर की शान में इस्तेमाल किए गए अनुचित और अनावश्यक शब्दों के कारण इस्लाम के दायरे से बाहर हो गए हैं? उनकी सजा क्या है, और शरीयत का उनके बारे में क्या हुक्म है? - जौनपुर के मुसलमानों की ओर से।

जौनपुर के उत्तरों का सारांश उत्तर: प्रश्न में उल्लिखित व्यक्ति शरीयत के अनुसार शापित, काफ़िर और मुर्तद (धर्मत्यागी) है।

[टेबल/बॉक्स सामग्री] अरबी पाठ: في الاشباه والنظائر كل كافر تاب فتوبته مقبولة في الدنيا والاخرة الا جماعة الكافر يسب النبى صلى الله عليه وسلم او يسب الشيخين उर्दू पाठ अनुवाद: 'अल-अश्बाह वल-नज़ायर' में कहा गया है कि यदि कोई काफ़िर तौबा (पश्चाताप) करता है,

तो उसकी तौबा दुनिया और आख़िरत में स्वीकार्य है, सिवाय उन काफ़िरों के समूह के जो नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) को गाली देते हैं या शैखैन (अबू बक्र और उमर, रज़ियल्लाहु अन्हुमा) को गाली देते हैं।

पृष्ठ 297/712

مسئلہ ۵۲: از جونپور ملاٹولہ مرسلہ مولوی عبدالاول صاحب ۶ رمضان مبارک ۱۳۳۵ھ یہ جواب صحیح ہے یا نہیں؟ اگر صحیح ہو تو اور دلائل سے مبرہن و مزین فرما کر مہر و دستخط سے ممتاز فرمایا جائے۔ سوال: کیا فرماتے ہیں علمائے دین و مفتیان شرع متین اس مسئلہ میں کہ ایک شخص مسلمان ممتحن نے زیر نگرانی دو شخص مسلمان کے پرچہ زبان دانی انگریزی سے عربی میں ترجمہ کرنے کے لئے مرتب کیا جس میں سب سے بڑے سوال میں نصف نمبر رکھے تھے، حضرت رسالتمآب صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کی شان مبارک میں گستاخی اور توہین کے فقرات استعمال کئے تاکہ مسلمان طالب علم لامحالہ مجبور ہو کر اپنے قلم سے جناب رسالت مآب صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کی معصوم و مقدس شان میں بد گوئی لکھیں جو برائے فتویٰ ذیل میں درج کئے جاتے ہیں: "ابن عبداللہ نے اس قبیلہ میں تربیت پائی تھی جو عرب کی اصلی زبان بولنے کے لحاظ سے شریف ترین تھا اور اس کی فصاحت کی سنجیدگی با موقع سکوت پر عمل کرنے سے تصحیح اور ترقی ہوتی رہی باوجود اس فصاحت کے محمد ایک ناخواندہ وحشی تھا بچپن میں اسے نوشت و خواند کی تعلیم نہیں دی گئی تھی عام جہالت نے اسے شرم اور ملامت سے مبرا کر دیا تھا مگر اس کی زندگی ایک ہستی کے تنگ دائرہ میں محدود تھی اور وہ اس آئینہ سے (جس کے ذریعہ سے ہمارے دلوں پر عقلمندوں اور نامور بہادروں کے خیالات کا عکس پڑتا ہے) محروم رہا تاہم اس کی نظروں کے سامنے ان کتابوں کے اوراق کھلے ہوئے تھے جس میں قدرت اور انسان کا مشاہدہ کرتا کچھ تمدنی اور فلسفی تو ہمات جو اسے عرب کے مسافر پر محمول کئے جاتے ہیں پیدا ہو گئے تھے"۔ جس شخص نے پرچہ مرتب کیا اور جن لوگوں نے اس کی نظر ثانی کی وہ لوگ بوجہ استعمال الفاظ ناشائستہ جو بلا ضرورت شان حضرت رسالتمآب میں کئے گئے وہ بوجہ اس گستاخی

کے دائرہ اسلام سے خارج ہو گئے یا نہیں اور ان کی کیا سزا ہے اور ان کی بابت شرع شریف کا کیا حکم ہے فقط راقم مسلمانان جون پور

خلاصہ جوابات جون پور الجواب: شخص مذکور فی السوال شرعاً ملعون و کافر و مرتد ہے،

[باکس کا متن] في الاشباہ والنظائر کل کافر تاب فتوبتہ مقبولة في الدنیا والاخرة الا جماعة الکافر یسب النبی صلی اللہ علیہ وسلم او یسب الشیخین اشباہ و نظائر میں ہے کہ ہر کافر توبہ کرے تو اس کی توبہ دنیا و آخرت میں مقبول ہے، مگر کافروں کی وہ جماعت جس نے حضور علیہ الصلوۃ والسلام اور شیخین ابوبکر و عمر رضی اللہ عنہ

Volume 14 | Fatawa Razawiyya

...or one of them [referring to the companions, Allah be pleased with them]. (T)

From this narration, it is known that one who insults the Prophets is an apostate, and even if he repents, his repentance is not accepted. In 'As-Shifa', page 393, it is stated that one who speaks ill of the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) is a disbeliever, and there is a consensus of scholars on this. Among these scholars are Imam Malik, Imam Layth bin Sa'd of Egypt, Imam Shafi'i, Imam Abu Hanifa, Imam Ahmad bin Hanbal, Imam Abu Yusuf, Imam Muhammad, Imam Zufar, Imam Sufyan al-Thawri, the people of Kufa, Imam Awza'i, and the scholars of Islam from Medina, Baghdad, and Egypt. None of them disagreed that the one who insults the Prophet (peace be upon him) has made his blood lawful [to be shed]. Allah knows best.

Written by the humble servant of Allah, Abdul Awwal al-Hanafi al-Jaunpuri, 13 Shaban 1335 AH (Abdul Awwal bin Ali Jaunpuri, 1302). He who insults the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) is a disbeliever; his repentance will not be accepted without renewing his faith. The correct view is that after renewing faith, the death penalty will not be carried out, as mentioned in 'Tanqih Hamidiyah'. Yes, if the apostate offers sincere repentance, brings faith again, and maintains his Islam and state properly, then even after his repentance is accepted, he will not be released freely but will deserve disciplinary punishment and imprisonment. As stated in 'Tanqih':

"One will suffice with disciplinary punishment and imprisonment as a form of etiquette/correction." | For the sake of discipline, one will suffice only with the punishment of reprimand and imprisonment. (T)

Written by the one hopeful of the mercy of the Lord of servants, Muhammad Hammad, son of the Sheikh, [who says]: He [the insulter] leaves the religion and becomes an apostate. This is the school of thought of Hazrat Umar bin Abdul Aziz, the Mujaddid (Reviver) and Rightly Guided Caliph, that the one who insults the Prophet should be given the death penalty unless they renew their faith and exhibit excellence in Islam.

Written by Abdul Batin bin Maulana Sheikh Abdul Awwal al-Jaunpuri. The Answer: "O my Lord! I seek refuge in Thee from the promptings of the Shayatīn (devils). And I seek refuge in Thee, O my Lord! lest they should come near me." (Quran 23:97-98) |

O my Lord! Your protection from the whispers of Satan, and O my Lord! Your protection lest they come to me.

1. Al-Ashbah wa al-Nazair, Kitab al-Siyar, Bab al-Riddah, Idarat al-Quran wa al-Ulum al-Islamiyya, Karachi, 1/289.
2. Al-Shifa bi-Ta'rif Huquq al-Mustafa, Part 4, Chapter 1, Shirkat Sahafiyya fil Bilad al-Uthmaniyya, 2/208.
3. Al-Uqud al-Durriyah fi Tanqih Fatawa Hamidiyah, Ahkam al-Murtaddin, Haji Abdul Ghaffar and sons, Qandahar, Afghanistan, 1/107.
4. The Holy Quran, 23/97-98.

जिल्द 14 | फतावा रज़विया

...या उन दोनों में से एक [साहबा-ए-किराम] को गाली दी हो। (त)

इस रिवायत से मालूम हुआ कि नबियों की शान में गुस्ताखी करने वाला मुर्तद (धर्मत्यागी) है और अगर वह तौबा करे तो उसकी तौबा भी कुबूल नहीं। 'अल-शिफ़ा', पृष्ठ 393 में है कि रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) को बुरा कहने वाला काफ़िर है और इस पर उलेमा का इजमा (सहमति) है। उन उलेमा में इमाम मालिक, मिस्र के इमाम लैथ बिन साद, इमाम शाफ़ई, इमाम अबू हनीफ़ा, इमाम अहमद बिन हंबल, इमाम अबू यूसुफ, इमाम मुहम्मद, इमाम ज़ुफर, सुफ़ियान थौरी, कूफ़ा के लोग, इमाम औज़ाई और मदीना, बगदाद और मिस्र के इस्लामी विद्वान शामिल हैं। इनमें से किसी ने भी रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) को अपशब्द कहने वाले का खून जायज़ होने (सज़ा-ए-मौत) में कोई मतभेद नहीं किया। अल्लाह बेहतर जानता है।

इसे अल्लाह के विनम्र सेवक अब्दुल अव्वल अल-हनफी अल-जौनपुरी ने 13 शाबान 1335 हिजरी में लिखा (अब्दुल अव्वल बिन अली जौनपुरी, 1302)। अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) को अपशब्द कहने वाला काफ़िर है; ईमान को ताज़ा किए बिना उसकी तौबा स्वीकार नहीं की जाएगी। सही बात यह है कि ईमान ताज़ा करने के बाद सज़ा-ए-मौत नहीं दी जाएगी, जैसा कि 'तनक़ीह हामिदिया' में है। हाँ, यदि मुर्तद सच्ची तौबा (तौबा-ए-नसूअ) करता है, फिर से ईमान लाता है और अपने इस्लाम और आचरण को ठीक रखता है, तो उसकी तौबा स्वीकार होने के बाद भी उसे आज़ाद नहीं छोड़ा जाएगा, बल्कि वह ताज़ीर (दंडात्मक सज़ा) और कैद का हक़दार होगा। जैसा कि 'तनक़ीह' में है:

"अनुशासन के तौर पर ताज़ीर और कैद की सज़ा पर्याप्त होगी।" | शिष्टाचार के नाते केवल ताज़ीर और कैद की सज़ा पर ही संतोष किया जाएगा। (त)

बन्दों के रब की रहमत के उम्मीदवार मुहम्मद हम्माद बिन शैख़ द्वारा लिखित: वह धर्म से बाहर हो जाता है और मुर्तद हो जाता है। मुजद्दिद (पुनरुद्धारक) और ख़लीफ़ा-ए-राशिद हज़रत उमर बिन अब्दुल अज़ीज़ का यही मज़हब (विचार) है कि रसूल को अपशब्द कहने वाले को सज़ा-ए-मौत दी जाए, सिवाय इसके कि वह ईमान ताज़ा करे और उसका इस्लाम बेहतर हो जाए।

इसे अब्दुल बातिन बिन मौलाना शैख़ अब्दुल अव्वल अल-जौनपुरी ने लिखा है। उत्तर: "हे मेरे रब! मैं शैतानों के वसवसों (बुरी प्रेरणाओं) से तेरी पनाह माँगता हूँ। और हे मेरे रब! मैं तेरी पनाह माँगता हूँ

कि वे मेरे पास आएँ।" (क़ुरआन 23:97-98) | ऐ मेरे रब! तेरी पनाह शैतान के वसवसों से और ऐ मेरे रब! तेरी पनाह कि वे मेरे पास आएँ।

1. अल-अशबाह व अल-नज़ाइर, किताब अल-सियर, बाब अल-रिद्दह, इदारत अल-क़ुरआन व अल-उलूम अल-इस्लामिया, कराची, 1/289।
2. अल-शिफ़ा बि-तअरीफ़ हुक़ूक़ अल-मुस्तफ़ा, भाग 4, अध्याय 1, शिरकत सहाफ़िया फिल बिलाद अल-उस्मानीया, 2/208।
3. अल-उक़ूद अल-दुर्रिया फ़ी तनक़ीह फ़तावा हामिदिया, अहकाम अल-मुर्तद्दीन, हाजी अब्दुल ग़फ़्फ़ार एंड सन्स, कंधार, अफ़ग़ानिस्तान, 1/107।
4. पवित्र क़ुरआन, 23/97-98।

اَو اَحدھما[1]- | تعالیٰ عنہما یا ان میں سے ایک کو گالی دی ہو۔ (ت)

اس روایت سے معلوم ہوا کہ انبیاء کی شان میں گستاخی کرنے والا مرتد ہے اور اگر وہ توبہ کرے تو اس کی توبہ بھی قبول نہیں، شفاء ص ۳۹۳ میں ہے کہ رسول اللہ صلی تعالیٰ علیہ وسلم کا برا کہنے والا کافر ہے اور اس پر علماء کا اجماع ہے[2]۔ منجملہ علماء کے امام مالک اور امام لیث بن سعد مصری اور امام شافعی اور امام ابوحنیفہ اور امام احمد بن حنبل و امام ابویوسف و امام محمد و زفر و سفیان ثوری واہل کوفہ و امام اوزاعی اور علمائے اسلام کہ ومدینہ و بغداد و مصر ہیں اور اس میں سے کسی نے بھی شاتم الرسول کے مباح الدم ہونے میں خلاف نہیں کیا، واللہ اعلم۔

کتبہ الفقیر الی اللہ عزوجل عبدالاول الحنفی الجونپوری ۱۳ شعبان ۱۳۳۵ھ (عبدالاول بن علی جونپوری ۱۳۰۲) ساب رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کافر ہے، بغیر تجدید ایمان کے اس کی توبہ قبول نہیں ہوگی، صحیح یہ ہے کہ تجدید ایمان کے بعد سزائے قتل نہ ہوگی جیسا کہ تنقیح حامدیہ میں ہے، ہاں اگر وہ مرتد توبہ نصوح کرے اور پھر اس سے ایمان لائے اور اپنا اسلام اور حال ٹھیک رکھے تو اس کی توبہ قبول ہونے پر بھی صاف نہ چھوڑا جائے گا بلکہ تعزیر و حبس کا مستحق ہوگا۔ جیسا کہ تنقیح میں ہے:

ویکتفی بالتعزیر والحبس تأدیباً[3]- | ادب کے پیش نظر صرف تعزیر اور قید کی سزا پر اکتفاء کیا جائیگا۔ (ت)

رقمہ راجی رحمۃ رب العباد محمد حماد نجل الشیخ دین سے خارج و مرتد ہو جاتا ہے۔ حضرت عمر بن عبدالعزیز مجدد خلیفہ راشد کا یہی مذہب ہے کہ ساب رسول کو سزا ئے قتل دی جائے مگر جب کہ تجدید ایمان و حسن اسلام لائے۔

حررہ عبدالباطن بن مولانا الشیخ عبدالاول الجونفوری الجواب: " رَّبِّ اَعُوْذُ بِکَ مِنْ هَمَزٰتِ الشَّیٰطِیْنِ ۙ ﴿۹۷﴾ وَ اَعُوْذُ بِکَ رَبِّ اَنْ یَّحْضُرُوْنِ ؕ ﴿۹۸﴾ "[4] | اے میرے رب تیری پناہ شیطان کے وسوسوں سے اور اے میرے رب تیری پناہ کہ وہ میرے پاس آئیں۔

1 الاشباہ والنظائر کتاب السیر باب الردۃ ادارۃ القرآن والعلوم الاسلامیہ کراچی ۱/ ۲۸۹ 2 الشفاء بتعریف حقوق المصطفی القسم الرابع الباب الاول شرکۃ صحافیہ فی البلاد العثمانیہ ۲۰۸/۲ 3 العقود الدریۃ في تنقیح فتاوی حامدیہ احکام المرتدین حاجی عبدالغفار و پسران قندھار افغانستان ۱/ ۱۰۷ 4 القرآن الکریم ۲۳/ ۹۷-۹۸

Fatawa Rizwiya Volume Fourteen (14)

"And those who annoy the Messenger of Allah, for them is a painful punishment."[1] | And those who annoy the Messenger of Allah, for them is a painful punishment. "Verily, those who annoy Allah and His Messenger, Allah has cursed them in this world and the Hereafter, and has prepared for them a humiliating punishment."[2] | Indeed, those who annoy Allah and His Messenger, the curse of Allah is upon them in this world and the Hereafter, and Allah has prepared for them a humiliating punishment. "Behold! the curse of Allah is on the wrongdoers."[3] | Behold! the curse of Allah is upon the oppressors. (T)

Among those who call themselves Muslims by name, the person who compiled that accursed pamphlet is a disbeliever and an apostate. Anyone who reviewed and maintained it is a disbeliever and an apostate. Those under whose supervision it was prepared are disbelievers and apostates. Among the students who were reciters of the Kalima (believers) and who enthusiastically translated that accursed passage, being pleased with the insult to their Prophet or considering it trivial, or finding it an easy way to avoid losing marks or failing—all of them are also disbelievers and apostates, whether they are adults or minors. For every person among these four groups, it is forbidden for Muslims to greet them or talk to them, forbidden to socialize with them, forbidden to sit or interact with them. If they fall ill, it is forbidden to visit them. If they die, it is forbidden to participate in their funeral, forbidden to give them a ritual bath, forbidden to shroud them, forbidden to perform their funeral prayer, and forbidden to carry their bier. It is forbidden to bury them in Muslim graveyards, forbidden to make their grave like that of Muslims, forbidden to pour soil on them, forbidden to recite Fatiha over them, and forbidden to send any spiritual reward to them. Rather, it is itself an act of disbelief that cuts one off from Islam. When any of them dies, if their Muslim relatives do not obey the Sharia command, they should have the corpse hauled away in a cart by sweepers and tanners like a dead dog to be thrown into a narrow pit, and then whatever they want —stones, fire—should be thrown over it to fill it up so that its stench does not cause distress. These rulings are general for all of them. And those among them who are married, all their wives are out of their marital contracts. Now, if there is intimacy, it will be forbidden, forbidden, forbidden, and pure adultery, and the offspring born from it will be illegitimate. Women have the right under Sharia to marry whoever they wish after the completion of the waiting period (Iddah). Anyone among them who receives guidance, repents, confesses their disbelief, and becomes a Muslim

again, at that time these rulings regarding their death will end. However, the prohibition of socializing with them will still remain until their state shows sincere remorse, sincerity of repentance, and soundness of faith. But women still will not return to marriage with them...

[1] Al-Quran al-Kareem 9/61 [2] Al-Quran al-Kareem 33/57 [3] Al-Quran al-Kareem 11/18

फतावा रिज़विया खंड चौदह (14)

"और जो अल्लाह के रसूल को सताते हैं, उनके लिए दर्दनाक अज़ाब है।"[1] | और जो अल्लाह के रसूल को सताते हैं उनके लिए दर्दनाक अज़ाब है। "बेशक जो अल्लाह और उसके रसूल को सताते हैं, उन पर दुनिया और आख़िरत में अल्लाह की लानत है और अल्लाह ने उनके लिए अपमानजनक अज़ाब तैयार कर रखा है।"[2] | बेशक जो सताते हैं अल्लाह और उसके रसूल को, उन पर अल्लाह की लानत है दुनिया और आख़िरत में और अल्लाह ने उनके लिए ज़िल्लत (अपमान) का अज़ाब तैयार कर रखा है। "सावधान! ज़ालिमों पर अल्लाह की लानत है।"[3] | अरे ज़ालिमों पर खुदा की लानत। (त)

इन नाम के मुसलमान कहलाने वालों में जिस व्यक्ति ने वह शापित परचा (पम्फलेट) तैयार किया, वह काफिर और मुर्तद (धर्मत्यागी) है। जिस किसी ने इसकी समीक्षा की और इसे बरकरार रखा, वह काफिर और मुर्तद है। जिसकी देखरेख में इसे तैयार किया गया, वह काफिर और मुर्तद है। छात्रों में जो कलमा पढ़ने वाले (आस्तिक) थे और उन्होंने उत्साहपूर्वक उस शापित इबारत का अनुवाद किया, अपने नबी के अपमान पर सहमत हुए या उसे तुच्छ समझा या अपने अंक कम होने या अनुत्तीर्ण होने से बचने के लिए इसे आसान माना, वे सभी भी काफिर और मुर्तद हैं, चाहे वे बालिग हों या नाबालिग। इन चारों श्रेणियों के प्रत्येक व्यक्ति से मुसलमानों के लिए सलाम और बातचीत हराम (वर्जित) है, मेलजोल हराम है, साथ बैठना-उठना हराम है। यदि वे बीमार पड़ें, तो उनकी देखभाल के लिए जाना हराम है। यदि वे मर जाएं तो उनके जनाजे में शामिल होना हराम है, उन्हें गुसल (स्नान) देना हराम है, कफ़न देना हराम है, उन पर नमाज़ (जनाज़ा) पढ़ना हराम है, उनका जनाज़ा उठाना हराम है। उन्हें मुसलमानों के कब्रिस्तान में दफनाना हराम है, मुसलमानों की तरह उनकी कब्र बनाना हराम है, उन्हें मिट्टी देना हराम है, उन पर फातिहा पढ़ना हराम है, उन्हें कोई पुण्य पहुँचाना हराम है। बल्कि यह स्वयं इस्लाम को काटने वाला कुफ्र है। जब उनमें से कोई मर जाए, तो उसके मुसलमान सगे-संबंधी यदि शरिया के आदेश को नहीं मानते, तो उसकी लाश को दुर्गंध रोकने के लिए मरे हुए कुत्ते की तरह भंगियों और चमारों से ठेले में उठवाकर किसी तंग गड्ढे में डलवा दें और ऊपर से आग, पत्थर जो चाहें फेंक-फेंक कर उसे पाट दें ताकि उसकी बदबू से तकलीफ न हो। ये नियम उन सभी के लिए सामान्य हैं। और जो उनमें विवाहित हों, उन सभी की पत्नियां उनके निकाह (विवाह) से बाहर हो गईं। अब यदि निकटता (शारीरिक संबंध) होगी, तो वह हराम, हराम, हराम और शुद्ध व्यभिचार होगा, और उससे जो संतान उत्पन्न होगी वह अवैध होगी। महिलाओं को शरिया के अनुसार अधिकार है कि इद्दत (प्रतीक्षा अवधि) बीत जाने पर जिससे चाहें निकाह कर लें। उनमें से जिसे मार्गदर्शन मिले और वह

तौबा (पश्चाताप) करे और अपने कुफ्र को स्वीकार करते हुए फिर से मुसलमान हो जाए, उस समय उनकी मृत्यु से संबंधित ये नियम समाप्त हो जाएंगे। और मेलजोल की जो पाबंदी थी, वह तब भी बनी रहेगी जब तक कि उनकी स्थिति से सच्चा पश्चाताप, तौबा की निष्ठा और इस्लाम की सत्यता स्पष्ट और रोशन न हो जाए। लेकिन महिलाएं फिर भी उनसे निकाह में वापस नहीं...

[1] अल-कुरान अल-करीम 9/61 [2] अल-कुरान अल-करीम 33/57 [3] अल-कुरान अल-करीम 11/18

"وَ الَّذِیْنَ یُؤْذُوْنَ رَسُوْلَ اللّٰہِ لَھُمْ عَذَابٌ اَلِیْمٌ ۝"[1] | اور جو رسول اللہ کو ایذا دیتے ہیں ان کے لئے درد ناک عذاب ہے۔ "اِنَّ الَّذِیْنَ یُؤْذُوْنَ اللّٰہَ وَ رَسُوْلَہٗ لَعَنَھُمُ اللّٰہُ فِی الدُّنْیَا وَ الْاٰخِرَۃِ وَ اَعَدَّ لَھُمْ عَذَابًا مُّھِیْنًا ۝"[2] | بیشک جو ایذا دیتے ہیں اللہ اور اس کے رسول کو ان پر اللہ کی لعنت ہے دنیا اور آخرت میں اور اللہ نے ان کے لئے ذلت کا عذاب تیار کر رکھا ہے۔ "اَلَا لَعْنَۃُ اللّٰہِ عَلَی الظّٰلِمِیْنَ ۝"[3] | ارے ظالموں پر خدا کی لعنت۔ (ت)

ان نام کے مسلمان کہلانے والوں میں جس شخص نے وہ ملعون پرچہ مرتب کیا وہ کافر مرتد ہے، جس جس نے اس پر نظر ثانی کرکے برقرار رکھا وہ کافر مرتد، جس جس کی نگرانی میں تیار ہوا وہ کافر مرتد، طلبہ میں جو کلمہ گو تھے اور انہوں نے بجوشی اس ملعون عبارت کا ترجمہ کیا اپنے نبی کی توہین پر راضی ہوئے یا اسے ہلکا جانا یا اسے اپنے نمبر گھٹنے یا پاس نہ ہونے سے آسان سمجھا وہ سب بھی کافر مرتد، بالغ ہوں خواہ نابالغ، ان چاروں فریق میں ہر شخص سے مسلمانوں کو سلام کلام حرام، میل جول حرام نشست وبرخاست حرام، بیمار پڑے تو اس کی عیادت کو جانا حرام، مرجائے تو اس کے جنازے میں شرکت حرام، اسے غسل دینا حرام، کفن دینا حرام، اس پر نماز پڑھنا حرام اس کی جنازہ اٹھانا حرام، اسے مسلمانوں کے گورستان میں دفن کرنا حرام، مسلمانوں کی طرح اس کی قبر بنانا حرام، اسے مٹی دینا حرام، اس پر فاتحہ حرام، اسے کوئی ثواب پہنچانا حرام، بلکہ خود کفر قاطع اسلام، جب ان میں کوئی مرجائے اس کے اعزہ اقربا مسلمین اگر حکم شرع نہ مانیں تو اس کی لاش دفع عفونت کے لئے مردار کتے کی طرح بھنگی چماروں سے ٹھیلے میں اٹھوا کر کسی تنگ گڑھے میں ڈلواکر اوپر سے آگ پتھر جو چاہیں پھینک پھینک کر پاٹ دیں کہ اسکی بدبو سے ایذا نہ ہو، یہ احکام ان سب کے لئے عام ہیں اور جو جوان میں نکاح

کئے ہوئے ہوں ان سب کی جوروئیں ان کے نکاحوں سے نکل گئیں اب اگر قربت ہوگی حرام حرام حرام وزنائے خالص ہوگی اور اس سے جو اولاد پیدا ہوگی ولد الزنا ہوگی، عورتوں کو شرعاً اختیار ہے کہ عدت گزر جانے پر جس سے چاہیں نکاح کرلیں ان میں سے جسے ہدایت ہو اور توبہ کرے اور اپنے کفر کا اقرار کرتا ہوا پھر مسلمان ہو اس وقت یہ احکام جو اس کی موت سے متعلق تھے منتہی ہوں گے، اور وہ ممانعت جو اس سے میل جول کی تھی جب بھی باقی رہے گی یہاں تک کہ اس کے حال سے صدق ندامت و خلوص توبہ و صحت اسلام ظاہر و روشن ہو مگر عورتیں اس سے بھی نکاح میں واپس نہیں

[1] القرآن الکریم ۶۱/۹ [2] القرآن الکریم ۳۳ / ۵۷ [3] القرآن الکریم ۱۸/۱۱ صفحہ 299 از 712

Fatawa Razawiya Volume Fourteen (14)

They will still have the choice to marry someone else or not to marry anyone at all. No compulsion will be placed upon them; however, if they wish, they can remarry them after accepting Islam. Shifa Shareef, page 321:

Arabic Text	Urdu Translation / Explanation
Ajma' al-ulama' anna shatim al-nabiyya sallallahu ta'ala 'alayhi wa sallam al-muntakis lahu kafirun wal-wa'idu jarun 'alayhi bi-'adhabillahi ta'ala lahu wa hukmuhu 'indal-ummati al-qatlu wa man shakka fi kufrihi wa 'adhabihi faqad kafar[1].	i.e., there is a consensus (Ijma) that the one who insults the sanctity of the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) is a disbeliever (kafir). The threat of divine punishment applies to him, and according to the Ummah, his ruling is the death penalty. Anyone who doubts his disbelief and entitlement to punishment also becomes a disbeliever.

In Naseem al-Riyadh, Vol 4, p. 381, it is quoted from Imam Ibn Hajar Makki: | Arabic Text | Urdu Translation / Explanation | | :--- | :--- | | Ma sarraha bihi min kufri al-sabbi wal-shakki fi kufrihi huwa ma 'alayhi a'immatuna wa ghayruhum[2]. | i.e., what has been stated that the one who insults the sanctity of the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) is a disbeliever, and whoever doubts his disbelief is also a disbeliever; this is the school of thought of our Imams and others. |

Wajeez Imam Kurdari, Vol 3, p. 321: | Arabic Text | Urdu Translation / Explanation | | :--- | :--- | | Law irtadda wal-'iyadhu billahi ta'ala tahrumu imra'atuhu wa yujaddadu al-nikahu ba'da islamihi wal-mawludu baynahuma qabla tajdidi al-nikahi bil-wat'i ba'da al-takallumi bi-kalimat al-kufri waladu zina thumma in ata bi-kalimat al-shahadati 'ala al-'adati la yujdeehi ma lam yarji' 'amma qalahu li-anna bi-atiyanihima 'ala al-'adati la yartafi'u al-kufru illa idha sabba al-rasula sallallahu ta'ala 'alayhi wa sallama aw wahidan min al-anbiya'i 'alayhimus-salatu wa | i.e., if a person—God forbid—becomes an apostate (murtad), his wife becomes forbidden (haram) to him. If he then accepts Islam, the marriage must be renewed. Any child born from cohabitation after uttering words of disbelief and before the renewal of marriage will be illegitimate (born of adultery). Furthermore, if this person recites the Kalima Shahadat (testimony of faith) merely out of habit, it will be of no benefit until he repents for the specific act of disbelief he committed. This is because habitual recitation does not remove disbelief for an apostate. Anyone who insults the

Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) or any of the Prophets (peace be upon them) will be sentenced to death in this world even after repentance, even if it was under the influence of intoxication... |

[1] Kitab al-Shifa, Part Four, regarding the aspects of rulings for one who disparages [the Prophet], Chapter One, Maktaba Shirkat Sahafia, Turkey, 2/208. [2] Naseem al-Riyadh, Commentary on Shifa of Qadi Iyad, Part Four, regarding the aspects of rulings for one who disparages [the Prophet], Chapter One, Dar al-Fikr, Beirut, 4/338.

फ़तावा रज़विया, खंड चौदह (१४)

उन्हें अभी भी यह विकल्प होगा कि वे चाहें तो किसी और से निकाह कर लें या किसी से न करें, उन पर कोई ज़बरदस्ती नहीं होगी; हाँ, अगर उनकी मर्ज़ी हो तो इस्लाम लाने के बाद उनसे भी निकाह कर सकेंगी। शिफा शरीफ़ पेज ३२१:

अरबी पाठ	उर्दू अनुवाद / व्याख्या
अज्म'अल-उलमा' अन्ना शातिमुन-नबिया सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम अल-मुंतकिस लहू काफिरुन वल-वाइदु जारुन अलैहि बि-अज़ाबिल्लाही तआला लहू व हुक्मुहू इन्दल-उम्मति अल-क़त्लु व मन शक्का फ़ी कुफ़्रिही व अज़ाबिही फ़क़द कफ़र[1]।	यानी, इजमा (सर्वसम्मति) है कि हुज़ूर अकदस सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम की शान में गुस्ताख़ी करने वाला काफ़िर है और उस पर अल्लाह के अज़ाब की धमकी लागू है। उम्मत के नज़दीक वह वाजिबुल-क़त्ल है, और जो उसके काफ़िर होने और अज़ाब का पात्र होने में शक करे, वह भी काफ़िर हो गया।

नसीम अल-रियाज़ खंड ४, पृष्ठ ३८१ में इमाम इब्न हजर मक्की से है: | अरबी पाठ | उर्दू अनुवाद / व्याख्या | | :--- | :--- | | मा सर्रहा बिही मिन कुफ़्रि अल-सब्बी वल-शक्की फ़ी कुफ़्रिही हुवा मा अलैहि अइम्मतुना व ग़ैरहुम[2]। | यानी, जो यह इरशाद फ़रमाया कि नबी सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम की शाने-अकदस में गुस्ताख़ी करने वाला काफ़िर है, और जो उसके काफ़िर होने में शक करे वह भी काफ़िर है; यही हमारे इमामों और अन्य लोगों का मज़हब है। |

वजीज़ इमाम कुरदरी खंड ३, पृष्ठ ३२१: | अरबी पाठ | उर्दू अनुवाद / व्याख्या | | :--- | :--- | | लव इरतादा वल-इयाज़ु बिल्लाहि तआला तहरुमु इमराअतुहू व युजद्दु अल-निकाहू बअदा इस्लामिही वल-मवलूदु बयनहुमा क़बला तजदीदि अल-निकाहि बिल-वति बअदा अल-तकल्लुमि बि-कलिमति अल-कुफ़्रि वलदु ज़िनान थुम्मा इन अता बि-कलिमति अल-शहादति अला अल-आदति ला युजदीही मा लम यरजि' अम्मा क़ालहु लि-अन्ना बि-आतियानिहिमा अला अल-आदति ला यरतफिउ अल-कुफ़्रु इल्ला इज़ा सब्बा अल-रसूला सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लमा अव वाहिदन मिन अल-अंबियाइ अलैहिमुस-सलातु व | यानी, जो व्यक्ति मआज़अल्लाह मुर्तद (धर्मत्यागी) हो जाए, उसकी पत्नी हराम हो जाती है। फिर यदि वह इस्लाम लाए, तो नया निकाह किया जाए। निकाह के नवीनीकरण से पहले, कुफ़्र के शब्द कहने के बाद के सहवास से जो बच्चा होगा वह हरामी (अवैध)

होगा। और यदि यह व्यक्ति आदत के तौर पर कलमा-ए-शहादत पढ़ता रहता है, तो उसे कुछ लाभ नहीं होगा जब तक कि वह अपने उस कुफ़्र से तौबा न करे। क्योंकि आदत के तौर पर कलमा पढ़ने से मुर्तद का कुफ़्र दूर नहीं होता। जो कोई रसूलुल्लाह सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम या किसी भी नबी की शान में गुस्ताख़ी करेगा, उसे दुनिया में तौबा के बाद भी क़त्ल की सज़ा दी जाएगी, यहाँ तक कि यदि वह नशे की हालत में भी हो... |

[1] किताब अल-शिफ़ा, भाग चार, उन लोगों के बारे में नियमों के पहलुओं पर जो [नबी की] निंदा करते हैं, अध्याय एक, मकतबा शिरकत सहाफ़िया, तुर्की, २/२०८। [2] नसीम अल-रियाज़, काज़ी अयाज़ की शिफा की व्याख्या, भाग चार, उन लोगों के बारे में नियमों के पहलुओं पर जो [नबी की] निंदा करते हैं, अध्याय एक, दारुल-फ़िक्र, बेरुत, ४/३३८।

पृष्ठ ३००/७१२

آ سکتیں انہیں اب بھی اختیار ہوگا کہ چاہیں دوسرے سے نکاح کرلیں یا کسی سے نہ کریں ان پر کوئی جبر نہیں پہنچتا ہاں ان کی مرضی ہو تو بعد اسلام ان سے بھی نکاح کر سکیں گی۔ شفاء شریف صفحہ ۳۲۱ :

عربی عبارت	اردو ترجمہ / تشریح
اجمع العلماء ان شاتم النبی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم المنتقص لہ کافر والوعید جار علیہ بعذاب اللہ تعالٰی لہ وحکمہ عند الامۃ القتل ومن شک فی کفرہ وعذابہ فقد کفر[1]۔	یعنی اجماع ہے کہ حضور اقدس صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم تعالٰی علیہ وسلم کی شان میں گستاخی کرنے والا کافر ہے اور اس پر عذابِ الٰہی کی وعید جاری ہے اور امت کے نزدیک وہ واجب القتل ہے اور جو اس کے کافر و مستحق عذاب ہونے میں شک کرے وہ بھی کافر ہو گیا۔

نسیم الریاض جلد چہارم ص ۳۸۱ میں امام ابن حجر مکی سے ہے : | عربی عبارت | اردو ترجمہ / تشریح | | :--- | :--- | | ما صرح به من كفر الساب والشاك في كفره هو ما عليه ائمتنا وغيرهم[2]۔ | یعنی جو یہ ارشاد فرمایا کہ نبی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کی شان اقدس میں گستاخی کرنے والا کافر اور جو اس کے کافر ہونے میں شک کرے وہ کافر، یہی مذہب ہمارے ائمہ و غیر ہم کا ہے۔ |

وجیز امام کردری جلد ۳ ص ۳۲۱ : | عربی عبارت | اردو ترجمہ / تشریح | | :--- | :--- | | لو ارتد والعیاذ باللہ تعالی تحرم امرأته ویجدد النكاح بعد اسلامہ والمولود بينهما قبل تجديد النكاح بالوطئ بعد التكلم بكلمة الكفر ولد زنا ثم ان اتى بكلمة الشهادة على العادة لا يجديه مالم يرجع عما قاله

لان باتیانھما علی العادۃ لا یرتفع الکفر الا اذاسب الرسول صلی اللہ تعالی علیہ وسلم او واحدا من الانبیاء علیھم الصلوۃ و | یعنی جو شخص معاذ اللہ مرتد ہو جائے اس کی عورت حرام ہو جاتی ہے ، پھر اسلام لائے تو اس سے جدید نکاح کیا جائے اس سے پہلے اس کلمہ کفر کے بعد کی صحبت سے جو بچہ ہوگا حرامی ہوگا اور یہ شخص اگر عادت کے طور پر کلمہ شہادت پڑھتا رہے گا کچھ فائدہ نہ دے گا جب تک اپنے اس کفر سے توبہ نہ کرے کہ عادت کے طور پر مرتد کے کلمہ پڑھنے سے اس کا کفر نہیں جاتا جو رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم یا کسی نبی کی شان میں گستانی کرے دنیا میں بعد توبہ بھی اسے قتل کی سزادی جائے گی یہاں تک کہ اگر نشہ کی |

[1] کتاب الشفاء القسم الرابع فی وجوہ الاحکام فی من تنقص الباب الاول مکتبہ شرکت صحافیہ ترکی ۲/۲۰۸ [2] نسیم الریاض شرح شفا قاضی عیاض القسم الرابع فی وجوہ الاحکام فی من تنقص الباب الاول دارالفکر بیروت ۴/۳۳۸

Fatawa Razawiyya Volume 14

[Arabic Excerpt]: ...and peace, so there is no repentance for him. And if he insults him (peace be upon him) while intoxicated, it is not pardoned. The scholars have a consensus that one who insults him is a disbeliever (kafir), and whoever doubts his punishment and his disbelief is also a disbeliever (kafir). (Taken from various sources for brevity). [Urdu Translation]: Even if words of blasphemy are uttered in a state of unconsciousness, forgiveness will not be granted. There is a consensus among all the scholars of the Ummah that anyone who insults the noble status of the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) is a disbeliever. He is such a disbeliever that anyone who doubts his being a disbeliever and deserving of punishment is also a disbeliever. (T)

Fath al-Qadir by Imam Muhaqqiq alal-Itlaq, Volume 4, Page 407: [Arabic Excerpt]: Everyone who harbors hatred in their heart for the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) is an apostate, so insulting is even more so (summarized). And if he insults while intoxicated, it is not pardoned. [Urdu Translation]: That is, anyone who has malice in their heart against the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) is an apostate, so one who commits blasphemy is a disbeliever to a higher degree. Even if he was made to drink intoxicants against his will and uttered words of blasphemy in that state, he will not be forgiven.

In 'Bahr al-Raiq', Volume 5, Page 135, mentioning the same words, it is stated on Page 136: [Arabic Excerpt]: Insulting any one of the prophets is the same. Denial after evidence is of no use because we consider the denial of apostasy as repentance only where repentance is accepted. [Urdu Translation]: That is, if one insults the status of any prophet, the same ruling applies: that forgiveness will not be granted. After proof is established, his denial will be of no benefit. Denying apostasy is considered repentance to avoid punishment only where repentance is heard/accepted. Blasphemy against the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) or any prophet is not like other acts of disbelief; therefore, no forgiveness will be given at all.

Durr al-Hukkam by Allama Mawla Khosrow, Volume 1, Page 299: [Arabic Excerpt]: If a Muslim insults him (peace and blessings of Allah be upon him) or any of the prophets (may the blessings of Allah be upon them all), there is no repentance for him at all, and there is a consensus... [Urdu Translation]: That is, if a person calling himself a

Muslim insults the noble status of the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) or any prophet, they will never be forgiven. And all the scholars of the Ummah [consensus]...

Footnotes: 1. Fatawa Bazzaziya, on the margin of Fatawa Hindiyya, Chapter 2, Type 1, Noorani Kutub Khana Peshawar, 6/221-22. 2. Fath al-Qadir, Chapter on Rulings for Apostates, Maktaba Nooria Razawiyya Sukkur, 4/232. 3. Bahr al-Raiq, Chapter on Rulings for Apostates, H.M. Saeed Company Karachi, 5/126.

फतावा रज़विया जिल्द 14

[अरबी पाठ का अंश]: ...और शांति, इसलिए उसके लिए कोई तौबा (क्षमा) नहीं है। और यदि वह नशे की हालत में उनका (उन पर शांति हो) अपमान करता है, तो उसे माफ नहीं किया जाता है। विद्वानों की इस बात पर आम सहमति है कि जो उनका अपमान करता है वह काफ़िर (अविश्वासी) है, और जो उसकी सज़ा और उसके कुफ़्र (अविश्वास) पर संदेह करता है, वह भी काफ़िर है। (संक्षेप में लिया गया)। [उर्दू अनुवाद]: बेहोशी में भी अगर गुस्ताखी के बोल बोले जाएं तब भी माफ़ी नहीं दी जाएगी और उम्मत के तमाम उलमा (विद्वानों) का इत्तेफ़ाक़ (आम सहमति) है कि नबी सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम की शाने अकदस (पवित्र प्रतिष्ठा) में गुस्ताखी करने वाला काफ़िर है और ऐसा काफ़िर है कि जो उसके काफ़िर और अज़ाब (दंड) के हकदार होने में शक (संदेह) करे, वह भी काफ़िर है। (त)

'फतह अल-क़दीर' इमाम मुहक़्क़िक़ अलल-इतलाक़, जिल्द 4, पेज 407 से: [अरबी पाठ का अंश]: हर वह व्यक्ति जो अपने दिल में अल्लाह के रसूल (उन पर अल्लाह की शांति और कृपा हो) के लिए नफरत रखता है, वह धर्मत्यागी (मुरतद) है, इसलिए गाली देना तो और भी बढ़कर है (सारांशित)। और यदि वह नशे की हालत में गाली देता है, तो उसे माफ नहीं किया जाता है। [उर्दू अनुवाद]: यानी जिसके दिल में रसूलुल्लाह सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम से कीना (द्वेष) हो, वह मुरतद (धर्मत्यागी) है, तो गुस्ताखी करने वाला बदरजा-ए-औला (उच्च स्तर का) काफ़िर है और अगर उसे जबरन नशा पिलाया गया हो और उस हालत में उसने गुस्ताखी के बोल बोले हों, तब भी उसे माफ नहीं किया जाएगा।

'बहर अल-राइक़' जिल्द 5, पेज 135 में उन्हीं शब्दों का उल्लेख करते हुए, पेज 136 पर कहा गया है: [अरबी पाठ का अंश]: किसी भी नबी का अपमान करना वैसा ही है। सबूत मिलने के बाद इनकार का कोई लाभ नहीं है क्योंकि हम धर्मत्याग (इरतिदाद) के इनकार को केवल वहीं तौबा मानते हैं जहाँ तौबा स्वीकार की जाती है। [उर्दू अनुवाद]: यानी किसी नबी की शान में गुस्ताखी करे तो यही हुक्म है कि उसे माफ़ी नहीं दी जाएगी और सबूत मिलने के बाद उसका इनकार फायदेमंद न होगा क्योंकि मुरतद का अपने धर्मत्याग से मुकरना तो सज़ा से बचने के लिए वहाँ तौबा माना जाता है जहाँ तौबा सुनी जाती है, और नबी सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम या किसी भी नबी की शान में गुस्ताखी करना अन्य कुफ़्रों की तरह नहीं है; इसलिए यहाँ उसे बिल्कुल भी माफ़ी नहीं दी जाएगी।

'दुर्र अल-हुक्काम' अल्लामा मौला खुसरो, जिल्द 1, पेज 299 से: [अरबी पाठ का अंश]: यदि कोई मुसलमान उनका (उन पर अल्लाह की शांति और कृपा हो) या नबियों में से किसी एक का (उन सभी पर अल्लाह की कृपा हो) अपमान करता है, तो उसके लिए कोई तौबा नहीं है और विद्वानों की सहमति है... [उर्दू अनुवाद]: यानी अगर कोई व्यक्ति मुसलमान कहलाने के बावजूद हुज़ूर अकदस सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम या किसी नबी की शान में गुस्ताखी करे, तो उसे हरगिज़ माफ़ी नहीं दी जाएगी और उम्मत के तमाम उलमा...

पाद-टिप्पणियाँ: 1. फतावा बज़ाज़िया, फतावा हिंदिया के हाशिए पर, अध्याय 2, प्रकार 1, नूरानी कुतुब खाना पेशावर, 6/221-22। 2. फतह अल-क़दीर, मुरतदों के फैसलों का अध्याय, मकतबा नूरिया रज़विया सुक्कुर, 4/232। 3. बहर अल-राइक़, मुरतदों के फैसलों का अध्याय, एच.एम. सईद कंपनी कराची, 5/126।

والسلام فلاتوبة له واذاشتمه علیه الصلوٰة والسلام سکران لایعفی واجمع العلماء ان شاتمه کافر ومن شك فی عذابه وکفره کفر اھ ملتقطاً کاکثر الاواتی للاختصار۔ بیہوشی میں کلمہ گستاخی بکا جب بھی معافی نہ دیں گے اور تمام علمائے امت کا اجماع ہے کہ نبی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کی شان اقدس میں گستاخی کرنے والا کافر ہے اور کافر بھی ایسا کہ جو اس کے کافر و مستحق عذاب ہونے میں شک کرے وہ بھی کافر ہے (ت)

فتح القدیر امام محقق علی الاطلاق جلد چہارم ص ۴۰۷ : کل من ابغض رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم بقلبه کان مرتد افالسباب بطریق اولیٰ (ملخصاً) وان سب سکران لایعفیٰ عنہ۔ یعنی جس کے دل میں رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم سے کینہ ہو وہ مرتد ہے تو گستاخی کرنے والا بدرجہ اولیٰ کافر ہے اور اور اگر نشہ پلا کراہ پیا اور اس حالت میں کلمہ گستاخی بکا جب بھی معاف نہ کیا جائے گا۔

بحر الرائق جلد پنجم ص ۱۳۵ میں بعینہ کلمہ مذکور ذکر کر کے ص ۱۳۶ پر فرمایا : سب واحد من الانبیاء کذالك فلایفید الانکار مع البینة لانا نجعل انکار الردة توبة ان کانت مقبولة۔ یعنی کسی نبی کی شان میں گستاخی کرے یہی حکم ہے کہ اسے معافی نہ دیں گے اور بعد ثبوت اس کا انکار فائدہ نہ دے گا کہ مرتد کا ارتداد سے مکرنا تو دفع سزا کے لئے وہاں توبہ قرار پاتا ہے جہاں توبہ سنی جائے اور نبی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم خواہ کسی نبی کی شان میں گستاخی اور کفروں کی طرح نہیں اس سے یہاں اصلاً معافی نہ دینگے۔

درر الحکام علامہ مولیٰ خسرو جلد اول ص ۲۹۹ : اذا سبہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم او واحداً من الانبیاء صلوات اللہ تعالٰی علیہم اجمعین مسلم فلا توبہ لہ اصلا واجمع یعنی اگر کوئی شخص مسلمان کہلا کر حضور اقدس صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم یا کسی نبی کی شان میں گستاخی کرے اسے ہرگز معافی نہ دیں گے اور تمام علمائے امت

حواشی: 1. فتاویٰ بزازیہ علی ھامش فتاویٰ ہندیہ الفصل الثانی النوع الاول نورانی کتب خانہ پشاور ۶ / ۲۲-۲۲۱ 2. فتح القدیر باب احکام المرتدین مکتبہ نوریہ رضویہ سکھر ۴ / ۲۳۲ 3. بحر الرائق باب احکام المرتدین ایچ ایم سعید کمپنی کراچی ۵ / ۱۲۶

Arabic: Scholars agree that one who insults him (the Prophet) is a disbeliever (Kafir), and whoever doubts his punishment and his disbelief is also a disbeliever.

Urdu: There is a consensus of the scholars that he is a disbeliever, and whoever doubts his disbelief is also a disbeliever.

Ghunya Dhawi al-Ahkam, p. 301:

Arabic: The place for accepting the repentance of an apostate is as long as his apostasy was not by insulting the Prophet, peace and blessings of Allah be upon him. If it was because of that, his repentance is not accepted, whether he came repentant on his own or evidence was given against him, unlike other acts of disbelief.

Urdu: Meaning, blasphemy against the holy dignity of the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) is not like other acts of disbelief. Every other kind of apostate is ordered to be forgiven after repentance, but for this disbelieving apostate, this is not permitted.

Al-Ashbah wa al-Naza'ir, Chapter on Apostasy:

Arabic: The apostasy of a drunken person is not valid except for apostasy by insulting the Prophet, peace and blessings of Allah be upon him, for that is not forgiven, as in al-Bazzaziyya. The ruling of apostasy is the absolute separation from his wife (i.e., whether he returns or does not return - Ghamz al-Uyun). And if he dies in his apostasy, he is not buried in the graveyards of Muslims, nor those of any religious group; rather, he is thrown into a pit like a dog. An apostate is worse in disbelief than an original disbeliever. If they testify against a Muslim regarding apostasy and he denies it, he is not bothered, not because they are being called liars...

Urdu: Meaning, if a word of disbelief comes from someone in a drunken stupor, they will not be called a disbeliever or punished due to the stupor. However, blasphemy against the holy dignity of the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) is such disbelief that even if it is committed in a drunken stupor, they will not be granted forgiveness, as in al-Bazzaziyya. And God forbid, the ruling on apostasy is that his wife immediately leaves his marriage; even if he later returns to Islam, the woman will not return to the marriage. And when he dies in that same apostasy, and refuge is sought with Allah Almighty, he is not permitted to be buried in the graveyards of Muslims, nor should he be buried in the graveyard of any other religion's people, for example, Jews or Christians.

1. Ad-Durar al-Hukkam Sharh Ghurar al-Ahkam, Chapter on Jizya, Ahmad Kamil, Dar al-Sa'adah, Beirut, 1/299-300.
2. Ghunya Dhawi al-Ahkam fi Durar al-Ahkam, Chapter on the Apostate, Ahmad Kamil, Dar al-Sa'adah, Beirut, 1/301.
3. Al-Ashbah wa al-Naza'ir, Chapter on Apostasy, H.M. Saeed Company, Karachi, 1/289 to 291.
4. Ghamz Uyun al-Basair Sharh al-Ashbah wa al-Naza'ir with al-Ashbah, Chapter on the Apostate, H.M. Saeed Company, Karachi, 1/290.

फतावा रिज़विया | खंड चौदह (14)

अरबी: विद्वानों का मत है कि उसे गाली देने वाला काफ़िर है, और जो उसकी सज़ा और कुफ़्र में संदेह करे, वह भी काफ़िर है।

उर्दू: विद्वानों का इज्मा (आम सहमति) है कि वह काफ़िर है और जो उसके कुफ़्र में शक करे वह भी काफ़िर है।

गुनिया ज़वी अल-अहकाम पृष्ठ 301:

अरबी: एक धर्मत्यागी (मुरतद) की तौबा स्वीकार करने का अवसर तब तक है जब तक कि उसका धर्मत्याग पैगंबर (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) को गाली देने के कारण न हो। यदि ऐसा था, तो उसकी तौबा स्वीकार नहीं की जाएगी, चाहे वह स्वयं पछताता हुआ आया हो या उसके खिलाफ गवाही दी गई हो, अन्य कुफ़्र के कार्यों के विपरीत।

उर्दू: यानी नबी सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम की शान-ए-अकदस में गुस्ताखी और कुफ़्रों की तरह नहीं है। हर तरह के मुरतद (धर्मत्यागी) को तौबा के बाद माफ़ी देने का हुक्म है मगर इस काफ़िर मुरतद के लिए इसकी इजाजत नहीं।

अल-अशबाह व अन-नज़ैर, धर्मत्याग (इरतिदाद) का अध्याय:

अरबी: नशे में धुत व्यक्ति का धर्मत्याग मान्य नहीं है सिवाय पैगंबर (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) को गाली देने के कारण धर्मत्याग के, क्योंकि उसे माफ़ नहीं किया जाता है, जैसा कि अल-बज्जाज़िया में है। धर्मत्याग का हुक्म उसकी पत्नी से पूर्ण विच्छेद है (चाहे वह वापस लौटे या न लौटे - गम्ज़ अल-उयून)। और यदि वह अपने धर्मत्याग पर मर जाता है, तो उसे न तो मुसलमानों के कब्रिस्तान में दफनाया जाएगा और न ही किसी अन्य धार्मिक समुदाय के, बल्कि उसे कुत्ते की तरह एक गड्ढे में फेंक दिया जाएगा। एक धर्मत्यागी मूल काफ़िर से भी अधिक बुरा काफ़िर है। यदि वे किसी मुसलमान के खिलाफ धर्मत्याग की गवाही देते हैं और वह इनकार करता है, तो उसे परेशान नहीं किया जाता है, झूठ बोलने के लिए नहीं...

उर्दू: यानी नशे की बेहोशी में अगर किसी से कुफ़्र की कोई बात निकल जाए, उसे बेहोशी के कारण न काफ़िर कहेंगे न सज़ा देंगे। मगर नबी सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम की शान-ए-अकदस में गुस्ताखी वह कुफ़्र है कि नशे की बेहोशी से भी जारी हुआ तो उसे माफ़ी न देंगे, जैसा कि अल-बज्जाज़िया में है। और ख़ुदा न करे, इरतिदाद (धर्मत्याग) का हुक्म यह है कि उसकी औरत फौरन उसके निकाह से निकल जाती है, अगर यह बाद में फिर इस्लाम लाए तब भी औरत निकाह में वापस नहीं आएगी। और जब वह इसी इरतिदाद पर मर जाए (अल्लाह तआला की पनाह), तो उसे मुसलमानों के कब्रिस्तान में दफन करने की अनुमति नहीं है और न ही किसी अन्य धर्म के लोगों जैसे यहूदी या ईसाई के कब्रिस्तान में दफन किया जाए।

1. अद-दुरर अल-हुक्काम शरह ग़ुरर अल-अहकाम, जिज़िया का अध्याय, अहमद कामिल, दार अल-सआदह, बेरूत, 1/299-300।
2. गुनिया ज़वी अल-अहकाम फ़ी दुरर अल-अहकाम, धर्मत्यागी का अध्याय, अहमद कामिल, दार अल-सआदह, बेरूत, 1/301।
3. अल-अशबाह व अन-नज़ैर, धर्मत्याग का अध्याय, एच.एम. सईद कंपनी, कराची, 1/289 से 291।
4. गम्ज़ उयून अल-बसायर शरह अल-अशबाह व अन-नज़ैर साथ में अल-अशबाह, धर्मत्यागी का अध्याय, एच.एम. सईद कंपनी, कराची, 1/290।

العلماء ان شاتمه كافر ومن شك فی عذابه وكفره كفر۔

مرحومہ کا اجماع ہے اس پر کہ وہ کافر ہے اور جو اس کے کفر میں شک کرے وہ بھی کافر ہے۔

غنية ذوی الاحكام ص ۳۰۱ :

محل قبول توبة المرتد مالم تكن ردته بسب النبی صلی الله تعالی علیه وسلم فان كان به لا تقبل توبته سواء جاء تائباً من نفسه او شهد علیه بذلك بخلاف غيره من المكفرات ۔

یعنی نبی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کی شانِ اقدس میں گستاخی اور کفروں کی طرح نہیں ہر طرح کے مرتد کو بعدِ توبہ معافی دینے کا حکم ہے مگر اس کافر مرتد کے لئے اس کی اجازت نہیں۔

اشباه والنظائر قلمی، باب الردة:

لا تصح ردة السكران الا الردة بسب النبی صلی اللہ تعالی علیه وسلم فانه لا یعفی عنه کذا فی البزازیة وحکم الردة بینونة امرأته مطلقاً (ای سواء رجع او لم یرجع اه غمز العیون) واذا مات علی ردته لم یدفن في مقابر المسلمین ولا اهل ملة وانما یلقی في حفرة کالکلب، والمرتد اقبح کفرا من الکافر الاصلی، و اذا شهد واعلی مسلم بالردة وهو منکر لا یتعرض له لا لتکذیب

یعنی نشہ کی بیہوشی میں اگر کسی سے کفر کی کوئی بات نکل جائے اسے بوجہ بیہوشی کافر نہ کہیں گے نہ سزا دیں گے مگر نبی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کی شانِ اقدس میں گستاخی وہ کفر ہے کہ نشہ کی بیہوشی سے بھی صادر ہوا تو اسے معافی نہ دیں گے کذا فی البزازیہ اور معاذ اللہ ارتداد کا حکم یہ ہے کہ اس کی عورت فوراً اس کے نکاح سے نکل جاتی ہے اگر یہ بعد کو پھر اسلام لائے جب بھی عورت نکاح میں واپس نہ جائے گی اور جب وہ اسی ارتداد پر مر جائے والعیاذ باللہ تعالیٰ تو اسے مسلمانوں کے مقابر میں دفن کرنے کی اجازت نہیں نہ کسی ملت والے مثلاً یہودی یا نصرانی کے گورستان میں دفن کیا جائے

1 الدر الحکام شرح غرر الاحکام فصل فی الجزیہ احمد کامل الکائنہ فی دار السعادت بیروت ۱/ ۲۹۹-۳۰۰ 2 غنیه ذوی الاحکام فی درر الاحکام باب المرتد احمد کامل الکائنہ فی دار السعادت بیروت ۱/ ۳۰۱ 3 الاشباہ والنظائر باب الردة ایچ ایم سعید کمپنی کراچی ۱/ ۲۸۹ تا ۲۹۱ 4 غمز عیون البصائر شرح اشباہ والنظائر مع الاشباہ باب المرتد ایچ ایم سعید کمپنی کراچی ۱/ ۲۹۰

Fatawa Razawiya Volume 14

Arabic Text	Urdu Translation/Explanation
The testimony of just witnesses [should be accepted], but because his denial is [considered] repentance and return, the rulings that apply to an apostate who repents—such as nullification of deeds and separation from the wife—are established. His saying 'he is not to be interfered with' only applies to an apostate whose repentance is accepted in this world, not to apostasy caused by insulting the Prophet, peace and blessings of Allah be upon him. First, it is better to mention 'a Prophet' in the indefinite form as expressed previously. Summary from Ghamz al-Uyun.	He should be thrown into a pit like a dog. The disbelief (kufr) of an apostate is worse than that of an original disbeliever. If just witnesses testify against a Muslim that he has become an apostate due to a certain word or action, and he denies it, he will not be interfered with. This is not because the just witnesses are deemed liars, but because his denial is considered repentance and turning back from that disbelief. Therefore, from the testimony of just witnesses and his denial, the result will be that the person had become an apostate, but now that he has repented, the rulings of a repentant apostate will be applied to him: all his deeds are nullified and his wife is out of his marriage. And the statement that he should not be interfered with pertains to an apostate whose repentance is accepted in this world, not an apostate who insults the lofty status of the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him). This is a disbelief whose punishment is such that there is no forgiveness in this world even after repentance. Similarly, insulting any Prophet (peace be upon them). It was better to mention the word 'Prophet' in the indefinite (nakirah), as expressed in the previous passage. Summary from Ghamz al-Uyun. (T)

Fatawa Khayriyya of Allama Khayr al-Din al-Ramli, teacher of the author of Durr al-Mukhtar, Volume 1, page 95:

Arabic Text	Urdu Translation/Explanation
Whoever insults the Messenger of Allah, peace and blessings of Allah be upon him, is an apostate. His ruling is the ruling of apostates, and what is done to	Whoever insults the noble status of the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) is an apostate. His ruling is the same as that of apostates. He shall be

Arabic Text	Urdu Translation/Explanation
apostates shall be done to him. There is no repentance for him at all [to avoid legal punishment]. The scholars have reached a consensus that he is a disbeliever, and whoever doubts his disbelief is also a disbeliever. Excerpted.	treated as apostates are ordered to be treated, and he will not be granted any pardon in this world. By the consensus of all the scholars of the Ummah, he is a disbeliever, and whoever doubts his disbelief is also a disbeliever.

Majma' al-Anhur Sharh Multaqa al-Abhur, Volume 1, page 618:

Arabic Text	Urdu Translation/Explanation
If a Muslim, even if intoxicated, insults him (peace and blessings of Allah be upon him) or one of the Prophets, there is no repentance [accepted to waive punishment].	That is, if someone who calls himself a Muslim insults the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) or any Prophet, even if in a state of intoxication...

Footnotes: 1. Ghamz 'Uyun al-Basair Sharh al-Ashbah wa'l-Nadhair with al-Ashbah, Chapter on Apostates, H.M. Saeed Company Karachi, 1/291 and 293. 2. Ghamz 'Uyun al-Basair Sharh al-Ashbah wa'l-Nadhair with al-Ashbah, Chapter on Apostates, H.M. Saeed Company Karachi, 1/293. 3. Fatawa Khayriyya, Chapter on Apostates, Dar al-Ma'rifah Beirut, 1/103.

फ़तावा-ए-रज़विया खंड १४

अरबी पाठ

विश्वसनीय गवाह [स्वीकार किए जाने चाहिए], लेकिन चूंकि उसका इनकार तौबा (पश्चाताप) और वापसी है, इसलिए एक धर्मत्यागी (मुरतद) पर लागू होने वाले नियम—जैसे कि कर्मों का व्यर्थ होना और पत्नी से अलगाव—स्थापित हो जाते हैं। उसका कहना कि 'उससे छेड़छाड़ न की जाए' केवल उस धर्मत्यागी के बारे में है जिसकी तौबा दुनिया में स्वीकार की जाती है, उस धर्मत्यागी के बारे में नहीं जिसने पैगंबर (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) का अपमान किया हो। पहले, 'एक नबी' शब्द को अनिश्चित रूप में उल्लेख करना बेहतर है जैसा कि पहले व्यक्त किया गया है। सारांश 'गमज़ अल-उयून' से।

उर्दू अनुवाद/व्याख्या

उसे कुत्ते की तरह किसी गड्ढे में फेंक दिया जाना चाहिए। एक धर्मत्यागी (मुरतद) का कुफ़्र (अविश्वास) मूल काफिर के कुफ़्र से बदतर है। यदि न्यायप्रिय गवाह किसी मुसलमान के खिलाफ गवाही दें कि वह किसी शब्द या कार्य के कारण धर्मत्यागी हो गया है, और वह इससे इनकार करता है, तो उससे छेड़छाड़ नहीं की जाएगी। ऐसा इसलिए नहीं है कि न्यायप्रिय गवाहों को झूठा ठहराया गया है, बल्कि इसलिए कि उसका इनकार उस कुफ़्र से तौबा और वापसी माना जाता है। इसलिए, न्यायप्रिय गवाहों की गवाही और उसके इनकार से यह परिणाम निकलेगा कि वह व्यक्ति धर्मत्यागी हो गया था, और अब जब उसने तौबा कर ली है, तो उस पर एक तौबा करने वाले धर्मत्यागी के नियम लागू होंगे: उसके सभी कर्म व्यर्थ हो गए और पत्नी निकाह से बाहर हो गई। यह कथन कि उससे छेड़छाड़ न की जाए, उस धर्मत्यागी से संबंधित है जिसकी तौबा दुनिया में स्वीकार की जाती है, न कि उस धर्मत्यागी से जो पैगंबर (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) की शान में गुस्ताखी करे, क्योंकि यह वह कुफ़्र है जिसकी सजा यह है कि दुनिया में तौबा के बाद भी माफ़ी नहीं है। इसी तरह किसी भी नबी (अलैहिमुस्सलाम) की शान में गुस्ताखी। बेहतर यह था कि 'नबी' शब्द को अनिश्चित (नकिरा) रूप में ज़िक्र किया जाता जैसा कि पिछली इबारत में व्यक्त किया गया है। सारांश 'गमज़ अल-उयून' से। (त)

फतावा खैरिया, अल्लामा खैर अल-दीन अल-रमली, दुर्रे मुख्तार के लेखक के शिक्षक, खंड १, पृष्ठ ९५:

अरबी पाठ	उर्दू अनुवाद/व्याख्या
जो कोई अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) का अपमान करता है, वह धर्मत्यागी है। उसका हुक्म वही है जो धर्मत्यागियों का है, और उसके साथ वही किया जाएगा जो धर्मत्यागियों के साथ किया जाता है। उसके लिए बिल्कुल भी तौबा [सजा से बचने के लिए] नहीं है। विद्वानों ने सर्वसम्मति (इज्मा) व्यक्त की है कि वह काफिर है, और जो कोई उसके कुफ्र में संदेह करता है, वह भी काफिर है। संक्षिप्त में।	जो पैगंबर (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) की महान शान में गुस्ताखी करे, वह धर्मत्यागी है। उसका वही हुक्म है जो धर्मत्यागियों का है। उसके साथ वही व्यवहार किया जाएगा जो धर्मत्यागियों से करने का हुक्म है, और उसे दुनिया में किसी तरह माफ़ी नहीं दी जाएगी। पूरी उम्मत के विद्वानों की सर्वसम्मति (इज्मा) से वह काफिर है, और जो उसके कुफ्र में संदेह करे, वह भी काफिर है।

मजमा अल-अन्हुर शरह मुल्तका अल-अभर, खंड १, पृष्ठ ६१८:

अरबी पाठ	उर्दू अनुवाद/व्याख्या
यदि कोई मुसलमान, चाहे वह नशे की स्थिति में हो, उनका (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) या नबियों में से किसी एक का अपमान करता है, तो उसकी तौबा [सजा कम करने के लिए] नहीं है।	यानी जो मुसलमान कहलाकर हुजूर (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) या किसी नबी की शान में गुस्ताखी करे, चाहे नशे में हो...

पाद टिप्पणियाँ: १. गमज़ उयून अल-बसार शरह अल-अशबाह वल-नज़ायर, अशबाह के साथ, धर्मत्यागी अध्याय, एच.एम. सईद कंपनी कराची, १/ २९१ और २९३। २. गमज़ उयून अल-बसार शरह अल-अशबाह वल-नज़ायर, अशबाह के साथ, धर्मत्यागी अध्याय, एच.एम. सईद कंपनी कराची, १/ २१३। ३. फतावा खैरिया, धर्मत्यागी अध्याय, दार अल-मारिफ़ा बेरुत, १/ १०३।

पृष्ठ ३०३ / ७१२

عربی عبارت **اردو ترجمہ و تشریح**

الشهود العدول بل لان انكاره توبة ورجوع فتثبت الاحكام التي للمرتد لوتآب من حبط الاعمال وبينونة الزوجة وقوله لا يتعرض له انما هو في مرتد تقبل توبته في الدنيا لا الردة بسب النبي صلى الله تعالى عليه وسلم 1اه الاولى تنكير النبي كما عبر به فيما سبق اه 2 ملخصاً غمز العيون۔

وہ تو کتے کی طرح کسی گڑھے میں پھینک دیا جائے مرتد کا کفر اصلی کافر کے کفر سے بدتر ہے اور اگر کسی مسلمان پر گواہان عادل شہادت دیں کہ یہ فلاں قول یا فعل کے سبب مرتد ہو گیا اور وہ اس سے انکار کرتا ہو تو اس سے تعرض نہ کریں گے نہ اس لئے کہ گواہان عادل کو جھوٹا ٹھہرا یا بلکہ اس لئے کہ اس کا مکر نا اس کفر سے توبہ ورجوع سمجھیں گے ولہٰذا گواہان عادل کی گواہی اور اس کے انکار سے یہ نتیجہ پیدا ہوگا کہ وہ شخص مرتد ہوگیا تھا، اور اب توبہ کر لی تو مرتد تائب کے احکام اس پر جاری کرینگے کہ اس کے تمام اعمال حبط ہو گئے اور جو رو نکاح سے باہر ، اور یہ قول کہ اس سے تعرض نہ کیا جائے اس مرتد سے متعلق ہے جس کی توبہ دنیا میں قبول ہے، نہ وہ مرتد جو نبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کی شان اقدس میں گستاخی کرے کہ یہ وہ کفر ہے جس کی سزا یہ ہے کہ دنیا میں بعد توبہ بھی معافی نہیں، یو نہی کسی نبی کی شان میں گستاخی علیہم الصلوۃ والسلام، اولیٰ یہ تھا کہ لفظ نبی کو نکرہ ذکر کرتے جیسا کہ گزشتہ عبارت میں تعبیر کیا ہے اھ ملخصاً غمز العیون۔ (ت)

فتاوٰی خیریہ علامہ خیر الدین رملی استاذ صاحب در مختار جلد اول ص ۹۵ :

عربی عبارت	اردو ترجمہ و تشریح
من سب رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم فأنه مرتد وحكمه حكم المرتدين ويفعل به ما يفعل بالمرتدين ولاتوبة له اصلاً واجمع العلماء انه كافر ومن شك في كفره كفر 3 اه ملتقطاً۔	جو نبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کی شان کریم میں گستاخی کرے وہ مرتد ہے اس کا وہی حکم ہے جو مرتدوں کا ہے اس سے وہی برتاؤ کیا جائے گا جو مرتدوں سے کرنے کا حکم ہے اور اسے دنیا میں کسی طرح معافی نہ دیں گے اور باجماع تمام علمائے امت وہ کافر ہے اور جو اس کے کفر میں شک کرے وہ بھی کافر۔

مجمع الانہر شرح ملتقی الابحر جلد اول ص ۶۱۸ :

عربی عبارت	اردو ترجمہ و تشریح
اذا سبہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم او واحداً من الانبیاء مسلم ولو سکران فلا توبۃ	یعنی جو مسلمان کہلا کر حضور اقدس صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم یا کسی نبی کی شان میں گستاخی کرے اگرچہ نشہ

حواشی: 1 غمز عیون البصائر شرح اشباہ والنظائر مع الاشباہ باب المرتد ایچ ایم سعید کمپنی کراچی ۱/ ۲۹۱ و ۲۹۳ 2 غمز عیون البصائر شرح اشباہ والنظائر مع الاشباہ باب المرتد ایچ ایم سعید کمپنی کراچی ۱/ ۲۹۳ 3 فتاویٰ خیریہ باب المرتدین دار المعرفۃ بیروت ۱/ ۱۰۳

Fatawa Rizvia, Volume 14

[Box 1] Arabic: "Saving him is like [saving] a Zindiq (heretic), and whoever doubts his punishment and his disbelief has indeed disbelieved." Urdu translation: In such a state, even his repentance will not lead to forgiveness in this world, just as the repentance of an atheist or irreligious person is not heard. And whoever doubts the disbelief of such a blasphemer will also become a disbeliever.

Citation: Dhakhirat al-Uqba by Allama Akhi Yusuf, p. 240:

[Box 2] Arabic: "The Ummah has reached a consensus that disparaging our Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) or any prophet (peace be upon them) is disbelief, whether one does so considering it permissible or while believing it is forbidden. There is no disagreement among scholars regarding this, and whoever doubts his disbelief and punishment has indeed disbelieved." Urdu translation: That is, indeed there is a consensus of the entire blessed Ummah that whoever insults the status of the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) or any other prophet is a disbeliever, whether he committed it considering it lawful or knowing it to be unlawful. In any case, according to all scholars, he is a disbeliever, and whoever doubts his disbelief is also a disbeliever.

Citation: Ibid, p. 242:

[Box 3] Arabic: "He is not washed, nor is he prayed over, nor is he shrouded. However, if he repents and disavows his apostasy, enters the religion of Islam, and then dies, he is washed, shrouded, prayed over, and buried in the graveyards of Muslims." Urdu translation: That is, when that blasphemer dies, he should neither be washed, nor shrouded, nor should funeral prayers be offered for him. Yes, if he repents, disassociates himself from his disbelief, and enters the religion of Islam, and then dies, then washing, shrouding, prayer, and burial in Muslim cemeteries will all be performed.

Citation: Tanwir al-Absar by Shaykh al-Islam Abu Abdullah Muhammad bin Abdullah Ghazzi:

[Box 4] Arabic: "Every Muslim who apostatizes, his repentance is accepted, except for the disbeliever who insults a Prophet... etc." Urdu translation: That is, the repentance of every apostate is accepted, but one who insults the status of any Prophet is such a disbeliever that his repentance is not accepted to save him from punishment in this world.

Footnotes: 1. Majma' al-Anhur Sharh Multaqa al-Abhur, Chapter on Jizya, Dar Ihya al-Turath al-Arabi, Beirut, 1/670. 2. Dhakhirat al-Uqba fi Sharh Sadr al-Sharia al-Uzma, Book of Jihad, Chapter on Jizya, Nawal Kishore Press, Kanpur, 2/319. 3. Dhakhirat al-Uqba fi Sharh Sadr al-Sharia al-Uzma, Book of Jihad, Chapter on Jizya, Nawal Kishore Press, Kanpur, 3/321. 4. Durr al-Mukhtar Sharh Tanwir al-Absar, Chapter on Apostates, Mujtabai Press, Delhi, 1/356.

फ़तावा रज़विया, जिल्द 14

[बॉक्स 1] अरबी: "उसका बचाव करना ज़िनदीक़ (नास्तिक) के समान है, और जिसे उसकी सज़ा और उसके कुफ़्र (अविश्वास) में संदेह है, वह भी काफ़िर हो गया है।" उर्दू अनुवाद: ऐसी स्थिति में, इस दुनिया में उसकी तौबा पर भी उसे माफ़ी नहीं दी जाएगी, जैसे किसी देहरी (नास्तिक) बे-दीन की तौबा नहीं सुनी जाती। और जो व्यक्ति इस गुस्ताखी (निंदा) करने वाले के कुफ़्र में संदेह करेगा, वह भी काफ़िर हो जाएगा।

उद्धरण: ज़ख़ीरतुल उक़्बा अल्लामा अख़ी यूसुफ़, पृ. 240:

[बॉक्स 2] अरबी: "उम्मत का इस बात पर इज्मा (सर्वसम्मति) है कि हमारे नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) या किसी भी नबी का अपमान करना कुफ़्र है, चाहे ऐसा करने वाला इसे हलाल समझकर करे या हराम समझकर। विद्वानों के बीच इस पर कोई मतभेद नहीं है, और जिसे उसके कुफ़्र और सज़ा में संदेह है, वह काफ़िर है।" उर्दू अनुवाद: यानी बेशक तमाम उम्मते मरहूमा का इज्मा है कि हुज़ूर अनवर सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम या किसी भी नबी की तौक़ीर में कमी करने वाला काफ़िर है, चाहे उसने इसे हलाल समझकर किया हो या हराम जान कर। बहरहाल, सभी विद्वानों के अनुसार वह काफ़िर है और जो उसके कुफ़्र में संदेह करे वह भी काफ़िर है।

उद्धरण: वही, पृष्ठ 242:

[बॉक्स 3] अरबी: "उसे न तो ग़ुस्ल (स्नान) दिया जाए, न उस पर नमाज़ पढ़ी जाए, और न ही उसे कफ़न दिया जाए। हाँ, अगर वह तौबा कर ले और धर्मत्याग से बरी हो जाए और इस्लाम धर्म में प्रवेश कर ले, फिर उसकी मृत्यु हो, तो उसे ग़ुस्ल, कफ़न, नमाज़ और मुसलमानों के क़ब्रिस्तान में दफ़न किया जाएगा।" उर्दू अनुवाद: यानी वह गुस्ताखी करने वाला जब मर जाए तो न उसे ग़ुस्ल दें, न कफ़न दें, न उस पर नमाज़ पढ़ें। हाँ, अगर वह तौबा करे और अपने इस कुफ़्र से बेज़ारी ज़ाहिर करे और दीन-ए-इस्लाम में दाख़िल हो, इसके बाद मर जाए तो ग़ुस्ल, कफ़न, नमाज़, और मुस्लिम क़ब्रिस्तान में दफ़न सब कुछ होगा।

उद्धरण: तनवीरुल अबसार शैखुल इस्लाम अबू अब्दुल्ला मुहम्मद बिन अब्दुल्ला ग़ज़ी:

[बॉक्स 4] अरबी: "हर वह मुसलमान जो धर्मत्यागी हो गया, उसकी तौबा स्वीकार्य है, सिवाय उस काफ़िर के जिसने नबी की निंदा की... आदि।" उर्दू अनुवाद: यानी हर मुर्तद (धर्मत्यागी) की तौबा

क़बूल है, मगर किसी नबी की शान में गुस्ताखी करने वाला ऐसा काफ़िर है कि दुनिया में सज़ा से बचाने के लिए उसकी तौबा भी क़बूल नहीं।

पाद-टिप्पणियाँ: 1. मजमअल अनहुर शरह मुल्तक़ल अबहुर, बाबुल जिज़िया, दारुल इहयाउत तुरास अल-अरबी, बेरुत, 1/670. 2. ज़ख़ीरतुल उक़्बा फ़ी शरह सदरुश शरिया अल-उज़मा, किताबुल जिहाद, बाबुल जिज़िया, नवल किशोर प्रेस, कानपुर, 2/319. 3. ज़ख़ीरतुल उक़्बा फ़ी शरह सदरुश शरिया अल-उज़मा, किताबुल जिहाद, बाबुल जिज़िया, नवल किशोर प्रेस, कानपुर, 3/321. 4. दुर्रे मुख़्तार शरह तनवीरुल अबसार, बाबुल मुर्तद्दीन, मुज्तबाई प्रेस, दिल्ली, 1/356.

فتاویٰ رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

لہ تنجیہ کالزندیق ومن شك في عذابہ وکفرہ فقد کفر[1] - کی حالت میں تو اس کی توبہ پر بھی دنیا میں اسے معافی نہ دیں گے جیسے دہریئے بے دین کی توبہ نہ سنی جائیگی، اور جو شخص اس گستاخی کرنے والے کے کفر میں شک لائے گا وہ بھی کافر ہو جائے گا۔

ذخیرۃ العقبی علامہ اخی یوسف ص ۲۴۰:

قد اجمعت الامۃ علی ان الاستخفاف بنبینا صلی اللہ تعالی علیہ وسلم وبأی نبی کان علیہم الصلوۃ و السلام کفر سواء فعلہ علی ذلك مستحلا ام فعلہ معتقد الحرمۃ ولیس بین العلماء خلاف في ذلك ومن شك في کفرہ وعذابہ کفر[2] - یعنی بیشک تمام امت مرحومہ کا اجماع ہے کہ حضور انور صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم خواہ کسی نبی کی تنقیص شان کرنے والا کافر ہے، خواہ اسے حلال جان کر اس کا مرتکب ہوا ہو یا حرام جان کر، بہر حال جمیع علماء کے نزدیک کافر ہے اور جو اس کے کفر میں شک کرے وہ بھی کافر۔

ایضاً صفحہ ۲۴۲:

لا یغسل ولا یصلی علیہ ولا یکفن اما اذا تاب وتبرأ عن الارتداد ودخل في دین الاسلام ثم مات غسل وکفن وصلی علیہ ودفن في مقابر المسلمین[3] - یعنی وہ گستاخی کرنے والا جب مرجائے تو نہ اسے غسل دیں نہ کفن دیں نہ اس پر نماز پڑھیں، ہاں اگر توبہ کرے اور اپنے اس کفر سے برات کرے اور دین اسلام میں داخل ہو اس کے بعد مر جائے تو غسل، کفن، نماز، مقابر مسلمین میں دفن سب کچھ ہوگا۔

تنویر الابصار شیخ الاسلام ابو عبد اللہ محمد بن عبد اللہ غزی:

کل مسلم ارتد فتوبته مقبولة الا الکافر بسب نبی[4] الخ۔ یعنی ہر مرتد کی توبہ قبول ہے مگر کسی نبی کی شان میں گستاخی کرنے والا ایسا کافر ہے کہ دنیا میں سزا سے بچانے کے لئے اس کی توبہ بھی قبول نہیں۔

۱ مجمع الانہر شرح ملتقی الابحر باب الجزیہ داراحیاء التراث العربی بیروت ۱/ ۶۷۰ ۲ ذخیرة العقبی فی شرح صدر الشریعۃ العظمی کتاب الجہاد باب الجزیہ مطبع نولکشور کانپور ۲/ ۳۱۹ ۳ ذخیرة العقبی فی شرح صدر الشریعۃ العظمی کتاب الجہاد باب الجزیہ مطبع نولکشور کانپور ۳/ ۳۲۱ ۴ در مختار شرح تنویر الابصار باب المرتدین مطبع مجتبائی دہلی ۱/ ۳۵۶

Fatawa Rizvia - Volume Fourteen (14)

In Dur al-Mukhtar: "The disbeliever who insults a Prophet among the Prophets, his repentance is absolutely not accepted, and whoever doubts his punishment and his disbelief is also a disbeliever." Meaning: Insulting any prophet is such a disbelief for which there is no forgiveness in any way, and one who doubts him being a disbeliever and deserving of punishment is himself a disbeliever.

Kitab al-Kharaj by Sayyiduna Imam Abu Yusuf (may Allah be pleased with him), page 119: "Abu Yusuf said: Any Muslim man who insults the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him), or denies him, or finds fault with him, or belittles him, he has indeed disbelieved in Allah Almighty and his wife is separated from him." Meaning: A person who, despite professing the Kalima (creed), speaks ill of the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him), or denies him, or points out any flaw, or lowers his dignity, he undoubtedly becomes a disbeliever and his wife is out of his marriage.

In short, there is absolutely no doubt about the disbelief and apostasy of the mentioned individuals. Regarding their acceptance into Islam and the lifting of other rulings, if their repentance is truly from the heart, it will surely be accepted. Yes, there is a difference of opinion as to whether the Sultan of Islam should only give them a discretionary punishment (ta'zir) after repentance and Islam, or still award the death penalty. What is written in Bazzaziyya and many reliable books after it, that his repentance is not accepted, means exactly this. And discussing this here is useless; where is the Sultan of Islam and where are the rulings for the death penalty? There are hundreds of filthy, most foul, cursed, and impure individuals who, posing as Kalima-reciting, even top-tier Muslims, Muftis, preachers, teachers, and Sheikhs, spew, write, and publish curses against Allah and His Messenger, and there is no one to say anything to them. And if you do speak to them, then according to them and many who consider themselves "civilized" Muslims, it is seen as uncivilized behavior and extremism.

"So look at the effects of the wrath of the All-Abasing Allah, how hearts change and matters are reversed. There is no power or strength except with Allah, the Magnificent." So look at the effects of the punishment from the Self-Respecting (Ghayyur) Allah, how hearts change and affairs are overturned. There is no power or strength except with Allah, the Most High, the Magnificent. "And those who have

wronged are going to know to what [kind of] return they will be returned." (Qur'an 26:227). And Allah Almighty knows best.

1. Dur al-Mukhtar Sharh Tanwir al-Absar, Chapter on Apostates, Mujtabai Press, Delhi 1/356.
2. Kitab al-Kharaj, Section on Rulings Regarding Apostates from Islam, Bulaq Press, Egypt, pp. 97-98.
3. The Holy Quran 26/227.

फ़तावा रिज़विया - चौदहवाँ खंड (14)

दुर्रे मुख्तार में: "वह काफ़िर जो नबियों में से किसी नबी का अपमान करता है, उसकी तौबा (प्रायश्चित) बिल्कुल भी स्वीकार नहीं की जाएगी, और जिसे उसकी सजा और कुफ़्र (अविश्वास) में संदेह है, वह खुद काफ़िर है।" अर्थात: किसी नबी का अपमान करना ऐसा कुफ़्र है जिस पर किसी भी तरह की माफ़ी नहीं मिलेगी और जो उसके काफ़िर होने और सजा का हक़दार होने में शक करे, वह खुद काफ़िर है।

किताबुल खिराज सैय्यदना इमाम अबू यूसुफ (रज़िअल्लाहु अन्हु), पृष्ठ 119: "अबू यूसुफ ने कहा: जो कोई भी मुस्लिम व्यक्ति अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) को बुरा कहे, या उन्हें झुठलाए, या उनमें कोई दोष निकाले, या उनकी गरिमा को कम करे, उसने निस्संदेह अल्लाह तआला के साथ कुफ़्र किया और उसकी पत्नी उससे अलग हो गई।" अर्थात: जो व्यक्ति कलमा पढ़ने वाला होकर हुज़ूर अकदस (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) को बुरा कहे या उनकी तकज़ीब (झुठलाना) करे या कोई दोष लगाए या शान घटाए, वह निस्संदेह काफ़िर हो गया और उसकी पत्नी निकाह से निकल गई।

संक्षेप में, उल्लेखित व्यक्तियों के कुफ़्र और धर्मत्याग (इरतिदाद) में कोई संदेह नहीं है। इस्लाम स्वीकार करने और अन्य नियमों को हटाने के संबंध में, यदि उनकी तौबा दिल से है, तो वह अवश्य ही स्वीकार्य है। हाँ, इसमें मतभेद है कि इस्लाम का सुल्तान तौबा और इस्लाम के बाद उन्हें केवल ताज़ीर (दंड) दे या फिर भी मृत्युदंड दे। बज़ाज़िया और उसके बाद की कई विश्वसनीय किताबों में जो लिखा है कि उसकी तौबा स्वीकार नहीं की जाती, उसका यही अर्थ है। और यहाँ इस पर बहस करना व्यर्थ है; कहाँ इस्लाम का सुल्तान और कहाँ मृत्युदंड के आदेश? सैकड़ों गंदे, अत्यंत दुष्ट, शापित और अशुद्ध लोग हैं जो कलमा पढ़ने वाले, बल्कि उच्च श्रेणी के मुस्लिम मुफ्ती, उपदेशक, शिक्षक और शेख बनकर अल्लाह और उसके रसूल की शान में मुंह भरकर अपशब्द बकते, लिखते और छापते हैं और उनसे कोई कुछ कहने वाला नहीं है। और यदि आप उनसे कुछ कहें, तो न केवल उनके लिए, बल्कि बड़े-बड़े 'सभ्य' बनने वाले मुसलमानों के नज़दीक यह असभ्यता और कट्टरता है।

"तो अल्लाह की गैरत के प्रकोप के प्रभावों को देखो, कैसे दिल बदल जाते हैं और मामले पलट जाते हैं, और अल्लाह के अलावा कोई शक्ति या बल नहीं है।" तो देखो अल्लाह ग़य्यूर के अज़ाब के प्रभाव की तरफ कि दिल कैसे बदल जाते हैं और मामले कैसे उलट जाते हैं। 'ला हौल वला कुव्वत इल्ला

बिल्लाहिल अलीय्युल अज़ीम'। "और जिन लोगों ने जुल्म किया है, वे जल्द ही जान लेंगे कि वे किस ओर लौटकर जाएंगे।" (कुरान 26:227)। वल्लाहु तआला आलम (अल्लाह सबसे बेहतर जानता है)।

1. दुर्रे मुख्तार शरह तनवीरुल अबसार, बाबुल मुरतद्दीन, मतबा मुज्तबाई दिल्ली 1/356।
2. किताबुल खिराज, फसल फिल हुक्म फिल मुरतद अनिल इस्लाम, मतबा बुलाक मिस्र 97-98।
3. अल-कुरानुल करीम 26/227।

पृष्ठ 305/712

در مختار: الکافربسب نبي الانبیاء لاتقبل توبته مطلقا ومن شك في عذابه وکفره کفر 1 یعنی کسی نبی کی توہین کرنا ایسا کفر ہے جس پر کسی طرح معافی نہ دیں گے اور جو اس کے کافر و مستحق عذاب ہونے میں شک کرے خود کافر ہے۔

کتاب الخراج سیدنا امام ابو یوسف رضی اللہ تعالیٰ عنہ ص ۱۱۹: قال ابو یوسف وایما رجل مسلم سب رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم او کذبہ او عابہ او تنقصہ فقد کفر باللہ تعالیٰ وبانت زوجتہ 2۔ یعنی جو شخص کلمہ گو ہو کر حضور اقدس صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کو برا کہے یا تکذیب کرے یا کوئی عیب لگائے یا شان گھٹائے وہ بلاشبہ کافر ہوگیا اور اس کی عورت نکاح سے نکل گئی۔

با لجملہ اشخاص مذکورین کے کفر و ارتداد میں اصلاً شک نہیں، دربارہ اسلام و رفع دیگر احکام ان کی توبہ اگرچہ دل سے ہو ضرور مقبول ہے، ہاں اس میں اختلاف ہے کہ سلطان اسلام انہیں بعد توبہ و اسلام صرف تعزیر دے یا اب بھی سزائے موت دے وہ جو بزاز یہ اور اس کے بعد کی بہت کتب معتمدہ میں ہے کہ اس کی توبہ مقبول نہیں اس کے یہی معنی ہیں اور اس کی بحث یہاں بیکار ہے، کہاں سلطان اسلام اور کہاں سزائے موت کے احکام، صدہا خبیث، اخبث، ملعون، انجس ہیں کہ کلمہ گو بلکہ اعلیٰ درجہ کے مسلمان مفتی و واعظ مدرس شیخ بن کر اللہ و رسول کے جناب میں منہ بھر کر ملعونات بکتے، لکھتے، چھاپتے ہیں اور ان سے کوئی تو کہنے والا نہیں اور اگر انہیں تو کہئے تو نہ صرف ان کے بلکہ بڑے بڑے مہذب بننے والے مسلمانوں کے نزدیک یہ بے تہذیبی و تشدد ہو،

فانظر الی آثار مقت اللہ الغیور کیف انقلبت وانعکست الامور ولاحول ولاقوۃ الا باللہ العظیم۔ تو دیکھو اللہ غیور کے عذاب کے آثار کی طرف دل کیسے بدل جاتے ہیں اور امور کیسے الٹ ہو جاتے ہیں ولا حول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم، "وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ" 3 اور اب جان جائیں گے ظالم کہ کس کروٹ پلٹا کھائیں گے واللہ تعالیٰ اعلم۔

1 در مختار شرح تنویر الابصار باب المرتدین مطبع مجتبائی دہلی ۱/۳۵۶ 2 کتاب الخراج فصل فی الحکم فی المرتد عن الاسلام مطبع بولاق مصر ۹۷-۹۸ 3 القرآن الکریم ۲۶/۲۲۷

Fatawa Rizvia, Volume 14

Issue 53: From Kasauli, sent by Munshi Noor Muhammad Sahib, Petition Writer of the Court, 19th Ramadan Sharif 1335 AH.

What do the scholars of religion say regarding this matter: Some Muslims were reciting 'Khatam Sharif' in a house. In the said Khatam, the following couplet was also recited:

Forgive my mistakes, O Hayat-un-Nabi! (Living Prophet) Intercede for me, O Hayat-un-Nabi!

A person present in the gathering, who held the position of an Imam, left from there out of necessity to perform the Maghrib prayer. After the Maghrib prayer, he stated in front of some Muslims that help should not be sought from anyone except Allah Almighty, as people often say:

Help me, help me, free me from the bonds of sorrow, Make me happy in religion and the world, O Shaikh Abdul Qadir!

He claimed that saying such things is not permissible according to Sharia. Later, when the aforementioned couplet was discussed, the Imam stated that help should not be sought even from the Messenger of Allah (peace and blessings be upon him) because he has passed away and is dead. Hearing this, a person stopped praying behind the said Imam, established a mosque in his separate house, and started performing Friday and other prayers with some other Muslims. The Imam, realizing his disrespect and insolence, repented before the objector and other people and sought forgiveness. However, the objector did not forgive him and remained firm in his stance. The Imam said that even if the Messenger of Allah (peace and blessings be upon him) were present before us in this world, he could not do anything of his own accord, though apparently he has passed away. He admitted his intent was this, and he repented for the word "dead" that came from his tongue and asked for forgiveness. Now, the matters to be clarified are: Is the leadership (Imamat) of the said Imam valid or not? And is the prayer of the objector valid if performed in his house separately from the mosque? Answer us and be rewarded.

The Answer:

This question has come before and was answered by the Dar-ul-Ifta. The answer remains the same even though many satanic words are missing in this question.

Ultimately, the Imam himself admitted to being disrespectful and insolent towards the exalted status of the Holy Prophet (peace and blessings be upon him). This itself is blasphemy (Kufr), and it is strange for him to seek forgiveness from the objector. If the insolence is against Muhammad the Messenger of Allah (peace be upon him)...
[Text continues to next page]

फ़तावा रज़विया, खंड १४

मसला ५३: कसौली से, मुंशी नूर मोहम्मद साहिब, अर्जी नवीस कचहरी द्वारा प्रेषित, १९ रमजान शरीफ १३३५ हिजरी।

धर्म के विद्वान इस विषय में क्या कहते हैं: कुछ मुसलमान एक घर में 'खत्म शरीफ' पढ़ रहे थे। उक्त खत्म में यह शेर भी पढ़ा गया:

माफ़ कर मेरी ख़ता, ऐ हयात-उन-नबी! मेरी शिफ़ाअत (सिफारिश) कर, ऐ हयात-उन-नबी!

उस महफ़िल में शामिल एक व्यक्ति, जो इमामत के पद पर था, मगरिब की नमाज़ अदा करने की ज़रूरत से वहाँ से चला गया। मगरिब की नमाज़ के बाद उसने कुछ मुसलमानों के सामने यह मसला बयान किया कि अल्लाह तआला की ज़ात के सिवा किसी और से मदद नहीं मांगनी चाहिए, जैसा कि लोग अक्सर कहते हैं:

मदद कर, मदद कर, ग़म के बंधनों से आज़ाद कर, दीन और दुनिया में खुशहाल कर, या शैख़ अब्दुल क़ादिर!

उसने कहा कि ऐसा कहना शरीयत के अनुसार जायज़ नहीं है। दूसरी बार जब ऊपर दिए गए शेर पर चर्चा हुई, तो उक्त इमाम ने यह भी कहा कि अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) से भी कोई मदद नहीं मांगनी चाहिए क्योंकि वे वफ़ात पा चुके हैं और मुर्दा हैं। यह सुनकर एक व्यक्ति ने उक्त इमाम के पीछे नमाज़ पढ़ना छोड़ दिया और अपने अलग घर में मस्जिद बना ली और कुछ अन्य मुसलमानों के साथ जुम्मा और अन्य नमाज़ें पढ़ना शुरू कर दीं। उक्त इमाम ने अपनी बेअदबी और गुस्ताखी महसूस करते हुए आपत्ति करने वाले और अन्य लोगों के सामने तौबा कर ली और माफ़ी भी मांगी। लेकिन आपत्ति करने वाले ने उसे माफ़ नहीं किया और अपनी ज़िद पर कायम रहा। उक्त इमाम ने कहा कि अगर रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) हमारे सामने ज़िंदा हालत में मौजूद हों, तो भी वे अपनी मर्ज़ी से कोई काम नहीं कर सकते, हालांकि ज़ाहिर तौर पर वे वफ़ात पा चुके हैं। उसने स्वीकार किया कि उसका संकेत इसी ओर था और "मुर्दा" शब्द जो उसकी ज़ुबान से निकला, उसके लिए वह तौबा करता है और माफ़ी मांगता है। अब पूछने योग्य बातें यह हैं कि: क्या उक्त इमाम की इमामत जायज़ है या नहीं? और क्या आपत्ति करने वाले व्यक्ति की नमाज़ मस्जिद से अलग उसके अपने घर में हो जाती है या नहीं? बयान करके सवाब पायें।

अल-जवाब (उत्तर):

यह सवाल पहले भी आया था और दार-उल-इफ़्ता से इसका जवाब दिया गया था। जवाब अब भी वही है, हालाँकि इस सवाल में शैतानी शब्द कम हैं। अंतत; इमाम ने खुद स्वीकार किया कि उसने नबी-ए-पाक (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) की शान में बेअदबी और गुस्ताखी की है। यही कुफ्र है, और आपत्ति करने वाले से माफ़ी माँगना अजीब है। गुस्ताखी मुहम्मद रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) की करे... [अगले पृष्ठ पर जारी]

पृष्ठ ३०६ / ७१२

فتاویٰ رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

مسئلہ ۵۳: از کوہ کسولی مرسلہ منشی نور محمد صاحب عریضہ نویس کچہری ۱۹ رمضان شریف ۱۳۳۵ھ

کیا فرماتے ہیں علمائے دین اس مسئلہ میں کہ چند اہل اسلام ایک مکان میں ختم شریف پڑھ رہے تھے ختم مذکور میں یہ بیت بھی پڑھی گئی:

عفو کن خطا یا حیات النبی مری کر شفع یا حیات النبی

ایک شخص شریکِ مجمع مذکور منصبِ امامت رکھتا تھا، بضرورت ادائیگی نماز مغرب وہاں سے چلا گیا اور بعد نماز مغرب چند اہل اسلام کے سامنے یہ مسئلہ بیان کیا کہ امداد سوائے ذات باری تعالٰی کے کسی سے نہیں مانگنا چاہئے، جیسا کہ لوگ کہا کرتے ہیں:

امداد کن امداد کن از بند غم آزاد کن در دین و دنیا شاد کن یا شیخ عبدالقادرا

ایسا کہنا شرعاً جائز نہیں، دوسرے وقت میں شعر مندرجہ بالا پر نکتہ چھڑی تو پیش امام موصوف نے یہ بھی بیان کیا کہ رسول اللہ ﷺ سے بھی کوئی استعانت نہیں مانگنا چاہئے کیونکہ وفات پا گئے ہیں اور مردہ ہیں۔ یہ سن کر ایک شخص نے امام موصوف کے پیچھے نماز پڑھنی ترک کر دی اور اپنے علیحدہ مکان میں مسجد قرار دے کر بشمولیت چند مردمان اہل اسلام جمعہ و دیگر نمازیں پڑھنی شروع کر دیں، پیش امام مذکور نے اپنی بے ادنی و گستاخی معلوم کر کے معترض و دیگر مردمان کے سامنے توبہ کر لی اور معافی کا بھی خواستگار ہوا مگر معترض نے اسے معاف نہیں کیا اور بدستور اپنے اصرار پر قائم ہے، پیش امام مذکور نے یہ کہا کہ اگر رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم بعالم حیات ہمارے سامنے بھی موجود ہوں تو اپنے اختیار سے بھی کوئی کام نہیں کر

سکتے حالانکہ بظاہر وفات پا گئے ہیں، میرا اس پر ایما ہے اور لفظ "مردہ" جو میری زبان سے نکلا اس کے لئے توبہ کرتا ہوں اور معافی مانگتا ہوں، اب دریافت طلب یہ امور ہیں کہ پیش امام مذکور کی امامت جائز ہے یا نہیں اور شخص معترض کی نماز مسجد سے علیحدہ اس کے اپنے گھر میں ادا ہو جاتی ہے یا نہیں؟ بینوا توجروا (بیان کر کے اجر پاؤت)

الجواب:

یہ سوال پہلے بھی آیا اور دار الافتاء سے جواب دیا گیا، جواب اب بھی وہی ہے اگرچہ سوال میں بہت الفاظ شیطانی کم ہیں، آخر یہ تو خود پیش امام نے اقرار کیا کہ اس نے شانِ اقدس صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم میں بے ادبی و گستاخی کی، یہی کفر ہے اور اس کے معافی معترض سے چاہنا عجیب ہے، گستاخی کرے محمد رسول اللہ صلی اللہ

صفحہ ۳۰۶ از ۷۱۲

...forgive in the sacred majesty of Allah (peace and blessings be upon him), as if to say that even though you spoke ill of my Prophet (peace and blessings of Allah be upon him), I do not care, I have disregarded it. If an objector were to say this, he would fear for his own faith. Zaid cannot forgive the right of Amr, and Amr cannot forgive the right of Zaid. How can Zaid and Amr forgive someone who is caught in violating the right of Muhammad, the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him)? It is in Durr-ul-Mukhtar:

Arabic	Urdu
The disbeliever who insults a Prophet among the Prophets, his repentance is not accepted at all. Even if he insults Allah Almighty, it is accepted because it is the right of Allah Almighty, and the first is the right of a servant which is not removed by repentance. And whoever doubts his punishment and disbelief, becomes a disbeliever himself.[1]	One who becomes a disbeliever due to insulting a Prophet, his repentance is not accepted in any case. And if he insults Allah Almighty, then repentance is acceptable because it is the right of Allah Almighty, while the former is the right of a servant which is not removed by repentance. And whoever doubts his punishment and disbelief will himself become a disbeliever.

Denial of seeking aid and assistance, and that too from the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) himself, and that too on the cursed thought that they are deceased—the mentioned person still stands by this. He merely replaces one word "dead" with its meaning. All these beliefs and ideas belong to the Wahhabis, and the leadership (Imamat) of a Wahhabi is never permissible, and prayer behind them is utterly void. It is in Fath-ul-Qadeer:

Arabic	Urdu
Muhammad narrated from Abu Hanifa and Abu Yusuf (may Allah Almighty be pleased with them) that prayer behind people of innovative whims is not permissible.[2] And we have established this with unparalleled detail in An-Nahy-ul-Akeed.	Imam Muhammad narrated from Imam Abu Hanifa and Imam Abu Yusuf (may Allah be pleased with them) that prayer is not valid under the leadership of people of innovation. We have provided an unparalleled detailed explanation of this in our treatise "An-Nahy-ul-Akeed".

The Muslim who, upon hearing those words, refrained from praying behind him and designated his house as a mosque to start Friday and congregational prayers

therein, will have a great reward with Allah the Almighty, God willing. And Allah Almighty knows best.

---

[1] Durr-ul-Mukhtar, Chapter on the Apostate, Mujtabai Press, Delhi, 1/356 [2] Fath-ul-Qadeer, Chapter on Imamat, Maktaba Nooria Razawiya, Sukkur, 1/304

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदह (14)

...अल्लाह की शान-ए-अकदस में यह माफ़ कर दे, गोया यह कहे कि अगरचे तूने मेरे नबी सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम को बुरा कहा मगर मैं उसकी परवाह नहीं करता, मैंने उसे अनसुना कर दिया। अगर मोअतरिज़ ऐसा कहता तो उसे खुद अपने ईमान के लाले पड़ते। ज़ैद का हक़ अम्र, अम्र का हक़ ज़ैद माफ़ नहीं कर सकता, वह बे-अदब कि मुहम्मद रसूलुल्लाह सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम के हक़ में गिरफ्तार हो उसे ज़ैद और अम्र क्योंकर माफ़ कर दें? दुर्रे मुख्तार में है:

अरबी

वह काफ़िर जो नबियों में से किसी नबी को गाली देने के कारण काफ़िर हुआ हो, उसकी तौबा किसी भी हाल में स्वीकार्य नहीं है। और यदि उसने अल्लाह तआला को गाली दी हो तो उसकी तौबा स्वीकार्य है क्योंकि वह अल्लाह तआला का हक़ है, जबकि पहला एक बंदे का हक़ है जो तौबा से समाप्त नहीं होता। और जिसने भी उसके दंड और कुफ़्र में संदेह किया, वह काफ़िर हो गया।[1]

उर्दू

जो किसी नबी को गाली देने की वजह से काफ़िर हो, उसकी तौबा किसी हाल में कुबूल नहीं। और अगर अल्लाह तआला को गाली दी तो तौबा मक़बूल है क्योंकि यह अल्लाह तआला का हक़ है, और पहला बंदे का हक़ है जो तौबा से ज़ाइल नहीं होता और जिसने भी उसके अज़ाब व कुफ़्र में शक किया वह काफ़िर हो जाएगा।

इन्कार-ए-इस्तमदाद व इस्तआनत और वह भी खुद हुज़ूर सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम से, और वह भी इस मलून ख्याल पर कि मुर्दा हैं, उन पर तो शख्स-ए-मज़कूर अब भी कायम है एक लफ्ज़ "मुर्दा" को उसके मानी से तब्दील करता है, ये तमाम अक़ायद व ख्यालात वहाबिया के हैं और वहाबिया की इमामत हरगिज़ नहीं, और उनके पीछे नमाज़ बातिल महज़ है, फ़तहुल क़दीर में है:

अरबी

इमाम मुहम्मद ने इमाम अबू हनीफ़ा और इमाम अबू यूसुफ़ (अल्लाह उन पर प्रसन्न हो) से रिवायत की है कि नवाचारी (बिदअती) लोगों के पीछे नमाज़ जायज़ नहीं है।[2] और हमने अपने रिसाला 'अन्-नह्युल अकीद' में इस पर बेमिसाल तफ़सील के साथ चर्चा की है।

उर्दू

इमाम मुहम्मद ने इमाम अबू हनीफ़ा और इमाम अबू यूसुफ़ रज़ियल्लाहु अन्हुम से नक़्ल किया कि अहल-ए-बिदअत की इक्तिदा में नमाज़ नहीं होती, इसकी बे-मिसाल तफ़सील हमने अपने रिसाला "अन्-नह्युल अकीद" में की है।

जिस मुसलमान ने वह कलमात सुनकर उसके पीछे नमाज़ से एहतराज़ के लिए अपने मकान को मस्जिद करके उसमें जुमा व जमाअत शुरू कर दी उसके लिए अल्लाह अज़्ज़वजल के यहाँ अज्र-ए-अज़ीम है इंशा अल्लाह अल-करीम। वल्लाह तआला आलम।

---

[1] दुर्रे मुख्तार, बाबुल मुर्तद, मतबा मुज्तबाई दिल्ली 1/356 [2] फ़तहुल क़दीर, बाबुल इमामत, मकतबा नूरिया रज़विया सुक्कुर 1/304

تعالیٰ علیہ وسلم کی شان اقدس میں یہ معاف کردے، گویا یہ کہے کہ اگرچہ تونے میرے نبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کو برا کہا مگر میں اس کی پروانہیں کرتا، میں نے کہا بے کہا کردیا، معترض ایسا کہتا تو اسے خود اپنے ایمان کے لالے پڑتے۔ زید کا حق عمرو، عمرو کا حق زید معاف نہیں کرسکتا، وہ بے ادب کہ محمد رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کے حق میں گرفتار ہو اسے زید و عمرو کیونکر معاف کردیں، درمختار میں ہے:

عربی متن	اردو ترجمہ
الکافر بسب نبي من الانبیاء لا تقبل توبته مطلقا ولو سب الله تعالی قبلت لانه حق الله تعالی والاول حق عبد لا یزول بالتوبة ومن شك في عذابه وکفره کفر 1۔	جو کسی نبی کو گالی دینے کی وجہ سے کافر ہو اس کی توبہ کسی حال میں قبول نہیں، اور اگر اللہ تعالیٰ کو گالی دی تو توبہ مقبول ہے کیونکہ یہ اللہ تعالیٰ کا حق ہے، اور پہلا بندے کا حق ہے جو توبہ سے زائل نہیں ہوتا اور جس نے بھی اس کے عذاب و کفر میں شک کیا وہ کافر ہوجائے گا۔

انکار استمداد و استعانت اور وہ بھی خود حضور صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم سے، اور وہ بھی اس ملعون خیال پر کہ مردہ ہیں، ان پر تو شخص مذکور اب بھی قائم ہے ایک لفظ "مردہ" کو اس کے معنی سے تبدیل کرتا ہے، یہ تمام عقائد و خیالات وہابیہ کے ہیں اور وہابیہ کی امامت ہرگز نہیں، اور ان کے پیچھے نماز باطل محض ہے، فتح القدیر میں ہے:

عربی متن	اردو ترجمہ
روی محمد عن ابي حنيفة و ابي يوسف رضي الله تعالى عنهم ان الصلوة خلف اهل الاهواء لا تجوز 2 اھ وقد حققنا بما لا مزيد عليه في النهي الاكيد۔	امام محمد نے امام ابو حنیفہ اور امام ابو یوسف رضی اللہ عنہم سے نقل کیا کہ اہل بدعت کی اقتداء میں نماز نہیں ہوتی، اس کی بے مثل تفصیل ہم نے اپنے رسالہ "النھی الاکید" میں کی ہے۔

جس مسلمان نے وہ کلمات سن کر اس کے پیچھے نماز سے احتراز کے لئے اپنے مکان کو مسجد کرکے اس میں جمعہ و جماعت شروع کردی اس کے لئے اللہ عزوجل کے یہاں اجر عظیم ہے ان شاء اللہ الکریم۔ واللہ تعالیٰ اعلم۔

---

1 درمختار باب المرتد مطبع مجتبائی دہلی ۱/ ۳۵۶ 2 فتح القدیر باب الامامۃ مکتبہ نوریہ رضویہ سکھر ۱/ ۳۰۴

Fatawa Rizvia, Volume 14

Problem 54: From village Galman Pur, Post Office Ram Kola, District Saran, sent by Muhammad Ishaq Sahib, 30 Shawwal 1335 AH. A request for a fatwa presented to your presence regarding the Deobandis' reference only to the Holy Quran. We rural people cannot understand what the expiation (kaffarah) is when a person becomes an apostate (murtad). Therefore, the request to your presence is to inform clearly with a full answer what the expiation is and how much it should be?

The Answer: Expiation (kaffarah) is ordained for those sins which can be compensated by it. Those sins that exceed the limit have no expiation. For example, if a healthy resident, without a Sharia excuse, intentionally and without compulsion breaks a fast of the blessed month (Ramadan) for which the intention was made at night, by medicine, food, or intercourse, then there is expiation for it. But if one does not keep the fast at all, then this is a greater crime; there is no expiation for it except repentance (tawbah) and making up (qada) for that fast. Similarly, if, God forbid, a Muslim is killed by the hand of another Muslim by mistake, for example, firing at a prey and it hits him, then there is expiation for it. But if, God forbid, he kills intentionally, as this is a greater crime, there is no expiation for it except repentance and retribution (qisas). God forbid, becoming an apostate (murtad) is the worst crime; what expiation could there be for it except repentance and Islam? And if he does not repent and does not enter Islam, then in this world, according to the Sultan of Islam, his punishment is death, and in the hereafter, hell for eternity, and refuge is sought with Allah Almighty. And Allah Almighty knows best. You have perhaps not seen the blessed fatwa of the noble scholars of the Two Holy Sanctuaries (Haramain Sharifain), 'Husam al-Haramayn'. See it now and definitely see it; it is available from Mut'i Ahl-e-Sunnat-o-Jamaat, Bareilly. In it, the noble scholars of the Two Holy Sanctuaries have unanimously written that those with Deobandi beliefs are themselves infidels (kafir) and apostates (murtad). Then how can it be permissible to consider them scholars and ask them for a fatwa? Caution is mandatory. And Allah Almighty knows best.

Problem 55: From Pul Qazi, sent by Munshi Muhammad Inayat Rasul Sahib, 9 Shawwal al-Mukarram 1335 AH. Regarding a group that, while appearing to be Muslim, gives preference to their own family over the family of the Prophethood (family of Muhammad ﷺ), considers themselves noble in every way in lineage, and says, "Look from which lineage the Messenger of Allah is; who was Lady Hagar (Hajra)? Was she not the handmaid of Lady Sarah?" and presents the statement of a

Christian historian in support, and calls some descendants of Fatima 'children of a slave-girl', and does not consider the Sayyids (descendants of the Prophet) of the time worthy of respect and honor, but rather considers their insult, degradation, and humiliation, and cursing and hurting them as permissible and lawful, and practices such heinous acts; is it permissible for Muslims to eat, drink, marry, and associate with such a group, and participate in their gatherings and meetings? Explain and you shall be rewarded.

फतावा रिज़विया, जिल्द 14

मसला 54: मौज़ा गलमानपुर, डाकखाना रामकोला, जिला सारन से, प्रेषक मुहम्मद इसहाक साहिब, 30 शव्वाल 1335 हिजरी। हुज़ूर की ख़िदमत में एक इस्तफ़्ता (प्रश्न) पेश है कि देवबंदियों का केवल क़ुरआन शरीफ़ का हवाला है, जिसे हम देहाती लोग नहीं समझ सकते कि जब कोई आदमी मुर्तद (धर्मत्यागी) हो जाए तो उसका कफ़्फ़ारा (प्रायश्चित) क्या है? अतः हुज़ूर से इल्तिमास है कि जवाब से पूरी तरह स्पष्ट सूचित फरमाएँ कि कफ़्फ़ारा क्या है और कितना होना चाहिए?

अल-जवाब: कफ़्फ़ारा उन गुनाहों में रखा गया है जिनका मुआवज़ा उससे हो जाए, और जो गुनाह हद से गुज़रे हुए हैं उनके लिए कफ़्फ़ारा नहीं होता। उदाहरण के लिए, एक स्वस्थ निवासी बिना किसी शरीयत के उज़्र के मुबारक महीने (रमज़ान) का फ़र्ज़ रोज़ा, जिसकी नियत रात से की हो, जानबूझकर बिना किसी मजबूरी के दवा, भोजन या सहवास से तोड़ दे, तो उसके लिए कफ़्फ़ारा है। और अगर शुरू से रोज़ा रखा ही नहीं, तो यह बहुत बड़ा जुर्म है, इसका कोई कफ़्फ़ारा नहीं है, सिवाय तौबा और उस रोज़े की क़ज़ा के। इसी तरह अगर, अल्लाह न करे, किसी मुसलमान के हाथ से कोई मुसलमान ग़लती से मारा जाए, जैसे कि शिकार पर फ़ायर करे और वह उसे लग जाए, तो उसका कफ़्फ़ारा है। लेकिन अगर, अल्लाह न करे, जानबूझकर क़त्ल करे, क्योंकि यह बहुत बड़ा जुर्म है, तो इसका कोई कफ़्फ़ारा नहीं है सिवाय तौबा और क़िसास (बदले) के। अल्लाह न करे, मुर्तद होना सबसे बुरा जुर्म है, इसका क्या कफ़्फ़ारा हो सकता है सिवाय तौबा और इस्लाम के? और अगर तौबा न करे और इस्लाम न लाए, तो दुनिया में सुल्तान-ए-इस्लाम के यहाँ उसकी सज़ा मौत है और आख़िरत में हमेशा के लिए जहन्नुम (नरक), और अल्लाह तआला की पनाह चाहते हैं। और अल्लाह तआला ही बेहतर जानता है। आपने हरमैन शरीफ़ैन के विद्वानों का मुबारक फ़तवा 'हुसामुल हरमैन' शायद नहीं देखा होगा, अब देखिए और ज़रूर देखिए, यह मुतई अहल-ए-सुन्नत-ओ-जमाअत बरेली से मिलता है। इसमें हरमैन शरीफ़ैन के विद्वानों ने सर्वसम्मति से लिखा है कि देवबंदी अक़ीदे (विश्वास) वाले ख़ुद काफ़िर और मुर्तद हैं। फिर उन्हें विद्वान समझना और उनसे फ़तवा पूछना कैसे जायज़ हो सकता है? सावधानी फ़र्ज़ है। और अल्लाह तआला ही बेहतर जानता है।

मसला 55: पुल क़ाज़ी से, प्रेषक मुंशी मुहम्मद इनायत रसूल साहिब, 9 शव्वाल अल-मुकर्रम 1335 हिजरी। ऐसे समूह के बारे में जो ज़ाहिर तौर पर मुसलमान होकर अपने ख़ानदान को ख़ानदान-ए-रिसालत (पैग़म्बरी परिवार) पर श्रेष्ठता दे, वंश और वंशावली में हर तरह से अपने आप को नजीब (कुलीन) माने और कहे कि "देखो रसूलुल्लाह किस नस्ल से हैं, हज़रत हाजरा कौन थीं, क्या वह

हज़रत सारा की दासी नहीं थीं?" और इसके समर्थन में किसी ईसाई इतिहासकार का कथन पेश करे, और फातिमा की कुछ संतानों को 'बाँदी का बच्चा' कहे और समय के सादात (सैयदों) को आदर-सत्कार के योग्य न समझे, बल्कि उनका अपमान, उपहास और तिरस्कार करना और उन्हें गाली देना और कष्ट पहुँचाना जायज़ और हलाल समझे, और ऐसे जघन्य कार्यों का कर्ता हो; क्या मुसलमानों के लिए ऐसे समूह के साथ खाना-पीना, विवाह और मेल-मिलाप करना, उनकी सभाओं और कार्यक्रमों में भाग लेना जायज़ है या नहीं? स्पष्ट करें, आपको पुण्य मिलेगा।

فتاویٰ رضویہ، جلد چہاردہم (۱۴)

مسئلہ ۵۴: از موضع گلمان پور ڈاکخانہ رام کولا ضلع سارن مرسلہ محمد اسحٰق صاحب ۳۰ شوال ۱۳۳۵ھ ایک استفتاء جو حضور میں پیش ہے دیوبندیوں کا فقط قرآن شریف کا حوالہ ہے وہ ہم لوگ دیہاتی نہیں سمجھ سکتے کہ جب آدمی مرتد ہوجائے تو اس کا کفارہ کیا ہے، لہٰذا التماس حضور میں ہے کہ جواب سے پورے طور سے خلاصہ مطلع فرمائیں کہ کفارہ کیا ہے کس قدر ہونا چاہئے؟

الجواب: کفارہ ان گناہوں میں رکھا گیا ہے جن کا معاوضہ اس سے ہو جائے اور جو گناہ حد سے گزرے ہوئے ہیں ان کے لئے کفارہ نہیں ہوتا مثلاً صحیح مقیم بلا عذر شرعی ماہ مبارک کا ادا روزہ جس کی نیت رات سے کی ہو دوا یا غذا یا جماع سے قصداً بلا اکراہ توڑ دے تو اس کا کفارہ ہے اور سرے سے رکھے ہی نہیں کہ یہ جرم اعظم ہے اس کا کوئی کفارہ نہیں، مگر توبہ اور اس روزے کی قضاء یونہی اگر معاذ اللہ کسی مسلمان کے ہاتھ سے کوئی مسلمان براہِ خطا مارا جائے مثلاً شکار پر فائر کرے اور اس کے لگ جائے تو اس کا کفارہ ہے لیکن اگر عیاذاً باللہ قصداً قتل کرے کہ یہ جرم اعظم ہے اس کا کوئی کفارہ نہیں مگر توبہ و قصاص، معاذ اللہ مرتد ہونا سب سے بدتر جرم ہے اس کا کیا کفارہ ہوسکتا مگر توبہ و اسلام، اور اگر توبہ نہ کرے اور اسلام نہ لائے تو دنیا میں سلطان اسلام کے یہاں اس کی سزا قتل ہے اور آخرت میں ابدالآباد کے لئے جہنم ، والعیاذ باللہ تعالیٰ، واللہ تعالیٰ اعلم۔ آپ نے علمائے کرام حرمین شریفین کا مبارک فتویٰ حسام الحرمین شاید نہ دیکھا اب دیکھئے اور ضرور دیکھئے مطیع اہل سنت و جماعت بریلی سے ملتا ہے اس میں علمائے کرام حرمین شریفین نے بالاتفاق تحریر فرمایا ہے کہ دیوبندی عقیدے والے خود کافر مرتد

ہیں پھر ان کو عالم جاننا اور ان سے فتویٰ پوچھنا کیونکر حلال ہو سکتا ہے احتیاط فرض ہے۔ واللہ تعالیٰ اعلم۔

مسئلہ ۵۵: از پل قاضی مرسلہ مرسلہ منشی محمد عنایت رسول صاحب ۹ شوال المکرم ۱۳۳۵ھ ایسے گروہ کے باب میں جو بظاہر مسلمان ہو کے اپنے خاندان کو خاندان رسالت پر فضیلت دینے حسب و نسب میں ہر طرح اپنے آپ کو نجیب گردانے اور کہے کہ دیکھو رسول اللہ کس نسل سے ہیں، حضرت ہاجرہ کون تھیں، حضرت سارہ کی کنیز تھیں کہ نہیں، اور تائید میں قول نصرانی مؤرخ کا پیش کرے اور بعض کو اولاد فاطمہ سے لونڈی بچا کہے اور سادات زمانہ کو قابلِ تعظیم و تکریم نہ جانے، بلکہ ان کی توہین و تجہین و تذلیل اور ان پر سب و شتم اور ایذارسانی کو جائز و مباح سمجھے اور عامل ایسے شنائع اعمال کا ہو، مسلمانوں کے لیے ایسے گروہ کے ساتھ کھانا پینا، مناکحت و موالات، ان کی مجالس و محافل میں شرکت جائز ہے یا نہیں؟ بینوا توجروا۔

Fatawa Razawiya, Volume 14

The Answer: Such a person is misguided, irreligious, and a puppet of devils; rather, the decree of disbelief (Kufr) is mandatory upon him. Far from social interaction and marriage, it is prohibited for Muslims even to sit near such people.

Allah the Almighty said: "And if Satan causes you to forget, then do not sit after the reminder with the wrongdoing people."[1] — Allah Almighty has said: And if Satan makes you forget, then after recollection, do not sit with the unjust people. (T)

It is stated in Majma' al-Anhur: Showing contempt towards the noble ones (Sayyids) and scholars is disbelief. And whoever addresses a scholar with a diminutive form like 'Uwaylim' or a Sayyid as 'Alaywi' with the intention of contempt, becomes a disbeliever.[2] — Meaning, insulting the Sayyids and scholars is disbelief, and anyone who, with the intent of insult, addresses a scholar as 'Maulwiya' or a Sayyid as 'Mirwa' will become a disbeliever. And Allah Almighty knows best.

Problem 56: Sent by Qazi Irshad Ahmed Sahib from Bisalpur, district Pilibhit. 5 Dhul-Qi'dah 1335 AH. A preacher stated that once the Holy Prophet (peace and blessings be upon him) asked Gabriel (peace be upon him), "From where and how do you bring the revelation?" He replied, "A voice comes from behind a curtain." The Prophet asked, "Have you ever tried lifting the curtain?" He replied, "I do not have the audacity to lift the curtain." The Prophet said, "This time, lift the curtain and see." Gabriel did so, and what did he see? Inside the curtain, the Holy Prophet (peace and blessings be upon him) himself was present, wearing a turban on his head, with a mirror in front of him, saying, "Give this guidance to my servant." To what extent is this narration correct? If it is false, under what ruling does the person who narrates it fall?

The Answer: This narration is nothing but a lie, falsehood, and fabrication. The one who narrates it is a puppet of Iblis (Satan), and if he believes in its apparent meaning, he is an explicit disbeliever. And Allah Almighty knows best.

Problem 57 to 61: From the state of Kota, Rajputana. Sent by Mullah Muhammad Ramadan, Pesh Imam of Musnad Niapura. 20 Dhul-Qi'dah 1335 AH. (1) Is Awwal Abdul Qadir, who spoke these words, a disbeliever or not? If one doubts his disbelief...

[1] The Holy Quran 6/68 [2] Majma' al-Anhur Sharh Multaqa al-Abhur, Chapter: Words of Disbelief, Dar Ihya al-Turath al-Arabi, Beirut, 1/295

फ़तावा रिज़विया, जिल्द 14

जवाब: ऐसा व्यक्ति गुमराह, धर्मभ्रष्ट और शैतानों का खिलौना है, बल्कि उस पर कुफ़्र (अधर्म) का हुक्म अनिवार्य है। मुसलमानों के लिए ऐसे लोगों से मेल-जोल और विवाह तो दूर की बात, उनके पास बैठना भी वर्जित है।

अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "और अगर शैतान तुझे भुला दे, तो याद आने के बाद ज़ालिमों के साथ न बैठ।"[1] — अल्लाह तआला ने फ़रमाया: और अगर शैतान तुझे भुला दे, तो याद आने पर ज़ालिमों के पास न बैठ। (त)

'मजमअ उल-अन्हुर' में लिखा है: सादात (सैय्यदों) और विद्वानों का अनादर करना कुफ़्र है। और जो अपमान की नीयत से किसी विद्वान को 'उवैलिम' या किसी सैय्यद को 'अलीवी' जैसे तिरस्कारपूर्ण नामों से पुकारे, वह काफ़िर हो जाएगा।[2] — यानी सादात और विद्वानों का अपमान कुफ़्र है और जो अपमान की दृष्टि से किसी विद्वान को 'मौलविया' या सैय्यद को 'मीरवा' कहे वह काफ़िर हो जाएगा, और अल्लाह तआला सबसे बेहतर जानता है।

मसअला 56: प्रेषक जनाब काज़ी इरशाद अहमद साहब, बीसलपुर ज़िला पीलीभीत। 5 ज़ीक़ादा 1335 हिजरी। एक उपदेशक (वाइज़) ने बयान किया कि एक बार रसूले करीम अलैहिस्सलाम ने हज़रत जिब्रील अलैहिस्सलाम से पूछा कि तुम वही (प्रकाशना) कहाँ से और कैसे लाते हो? उन्होंने अर्ज़ किया कि एक पर्दे के पीछे से आवाज़ आती है। आप ने पूछा कि क्या कभी तुमने पर्दा उठाकर देखा? उन्होंने जवाब दिया कि मेरी यह मजाल नहीं कि पर्दा उठाऊँ। आप ने फ़रमाया कि इस बार पर्दा उठाकर देखना। हज़रत जिब्रील ने ऐसा ही किया, क्या देखते हैं कि पर्दे के अंदर स्वयं हुज़ूर अकदस सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम विराजमान हैं, सिर पर इमामा (पगड़ी) बाँधे हुए हैं और सामने शीशा रखा है और कह रहे हैं कि मेरे बंदे को यह हिदायत देना। यह रिवायत कहाँ तक सही है? यदि गलत है, तो इसे बयान करने वाला किस हुक्म के अंतर्गत आता है?

जवाब: यह रिवायत पूरी तरह से झूठ और मनगढ़ंत है। इसे बयान करने वाला इब्लीस (शैतान) का कठपुतली है, और यदि वह इसके ज़ाहिरी अर्थ पर विश्वास रखता है, तो वह स्पष्ट रूप से काफ़िर है। और अल्लाह तआला सबसे बेहतर जानता है।

मसअला 57 से 61: रियासत कोटा, राजपूताना से, प्रेषक मुल्ला मुहम्मद रमज़ान, पेश इमाम, मसनद नियापुरा। 20 ज़ीक़ादा 1335 हिजरी। (1) अव्वल अब्दुल क़ादिर जिसने ये शब्द कहे हैं, वह काफ़िर है या नहीं? यदि कोई उसके कुफ़्र में संदेह करे तो...

1 अल-कुरआन अल-करीम 6/68 2 मजमअ उल-अन्हुर शरह मुल्तक़ल अब्हुर, बाब अलफ़ाज़ुल कुफ़्र, दार इह्याउत तुराथिल अरबी, बैरुत, 1/295

पेज 309/712

الجواب: ایسا شخص گمراہ، بددین، مسخرہ شیاطین ہے بلکہ اس پر حکم کفر کالزوم ہے۔ مسلمانوں کو ایسے لوگوں سے میل جول، مناکحت درکنار انکے پاس بیٹھنا منع ہے۔

قال اللہ تعالٰی "وَإِمَّا يُنسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرَىٰ مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ"[1] - اللہ تعالٰی نے فرمایا: اور جو کہیں تجھے شیطان بھلا دے تو یاد آئے پر ظالموں کے پاس نہ بیٹھ۔ (ت)

مجمع الانہر میں ہے: الاستخفاف بالاشراف والعلماء کفر ومن قال للعالم عویلم اولعلوی علیوی قاصدا به الاستخفاف کفر[2] - یعنی سادات وعلماء کی توہین کفر ہے اور جو بنظر توہین کسی عالم کو مولوی یا سید کو میروا کہے وہ کافر ہو جائے گا، واللہ تعالٰی اعلم۔

مسئلہ ۵۶: مرسلہ جناب قاضی ارشاد احمد صاحب از بیسل پور ضلع پیلی بھیت ۵ ذیقعدہ ۱۳۳۵ھ ایک واعظ نے یہ بیان کیا کہ ایک مرتبہ جناب رسول کریم علیہ الصلوٰۃ والسلام نے حضرت جبرئیل علیہ السلام سے دریافت کیا کہ تم وحی کہاں سے اور کس طرح لاتے ہو؟ آپ نے جواب عرض کیا کہ ایک پردہ سے آواز سے آتی ہے۔ آپ نے دریافت فرمایا کہ کبھی تم نے پردہ اٹھا کر دیکھا؟ انہوں نے جواب دیا کہ میری یہ مجال نہیں کہ پردہ کو اٹھاؤں۔ آپ نے فرمایا کہ اب کی مرتبہ پردہ اٹھا کر دیکھنا۔ حضرت جبرئیل نے ایسا ہی کیا، کیا دیکھتے ہیں کہ پردہ کے اندر خود حضور اقدس صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم جلوہ افروز ہیں اور عمامہ سر پر باندھے ہیں اور سامنے شیشہ رکھا ہے اور فرمارہے ہیں کہ میرے بندے کو یہ ہدایت کرنا، یہ روایت کہاں تک صحیح ہے، اگر غلط ہے تو اس کا بیان کرنے والا کس حکم کے تحت میں داخل ہے؟

الجواب: یہ روایت محض جھوٹ اور کذب و افتراء ہے اور اس کا بیان کرنے والا ابلیس کا مسخرہ اور اگر اس کے ظاہر مضمون کا معتقد ہے تو صریح کافر۔ واللہ تعالیٰ اعلم۔

مسئلہ ۵۷ تا ۶۱: از ریاست کوٹہ راجپوتانہ مرسلہ ملا محمد رمضان پیش امام مسند نیاپورہ ۲۰ ذیقعدہ ۱۳۳۵ھ (۱) اول عبدالقادر جس نے یہ کلمات کہے ہیں وہ کافر ہے یا نہیں؟ اگر اس کے کفر میں شک کرے اس کے

[1] القرآن الکریم ۶۸/۶ [2] مجمع الانہر شرح ملتقی الابحر باب الفاظ الکفر دار احیاء التراث العربي بیروت ۱/ ۲۹۵

Fatwa Razawiyya Volume 14

What is the ruling regarding: (2) The City Qazi or other Muslims who are associates and helpers of Abdul Qadir, consider him a Muslim, pray behind him, and maintain religious and worldly social relations with him?

(3) Those among Abdul Qadir's group who have marital relations with our group, i.e., the wife belongs to that group and the husband belongs to ours, or vice versa, and both parties remain steadfast in their respective beliefs—in such a case, does their marriage remain valid according to Sharia or not?

(4) The City Qazi was asked, 'What do you consider Abdul Qadir, who has committed blasphemy?' The City Qazi replied, 'I consider anyone who insults the Prophet (peace and blessings be upon him) a disbeliever (kafir), but I will certainly pray behind Abdul Qadir.' This implies that he would not sever Islamic social relations with Abdul Qadir, even though Abdul Qadir uttered those blasphemous words in a sermon in front of the Qazi. Furthermore, four Muslims testified that Abdul Qadir spoke those words in their presence, and fatwas from scholars were presented to the Qazi as per his request. In such a situation, is it permissible to pray behind the City Qazi or have him officiate marriages?

(5) What is the ruling regarding a person who publicly repents, yet someone obtains a fatwa of disbelief against him and calls that Muslim a disbeliever?

Answer: (1 & 2) In the case described, he has undoubtedly insulted the Holy Prophet (may Allah the Almighty's peace and blessings be upon him). Without a doubt, whoever insults the Holy Prophet (may Allah the Almighty's peace and blessings be upon him) is a disbeliever. Furthermore, anyone who, after being informed of this matter, deems him fit for leading prayer (imamat) or prays behind him, or even considers him a Muslim, or even doubts his disbelief—all such individuals are disbelievers and apostates. It is mentioned in Ash-Shifa of Imam Qadhi Iyad, Al-Wajiz of Imam Shams al-A'imma al-Kardari, Dhakhirat al-Uqba, Majma' al-Anhur, Durr al-Mukhtar, and others: 'Whoever doubts his (the blasphemer's) disbelief and punishment, indeed becomes a disbeliever.'[1] (One who doubts his disbelief and punishment will himself become a disbeliever. - Translator's note)

[1] Durr al-Mukhtar, Chapter on the Apostate, Mujtabai Press, Delhi, 1/356

फतावा रजविया जिल्द 14

वास्ते क्या हुक्म है? (2) काज़ी साहब शहर या अन्य मुसलमान जो अब्दुल कादिर के सहायक और मददगार हैं और उसे मुसलमान समझते हैं और उसके पीछे नमाज़ पढ़ते हैं और दीनी (धार्मिक) और दुनियावी मरासिम (सम्बन्धों) में ताल्लुक रखते हैं, उनके वास्ते क्या हुक्म है?

(3) अब्दुल कादिर के गिरोह में से जिन लोगों का हमारे गिरोह से ज़न ओ शो (वैवाहिक) का ताल्लुक है यानी ज़ौजा (पत्नी) उस गिरोह की है और ज़ौज (पति) इस गिरोह का है, इसी तरह ज़ौज उस गिरोह का है और ज़ौजा इस गिरोह की है और वह लोग यानी हर दो फरीक (दोनों पक्ष) अपने-अपने अकीदे (विश्वास) पर कायम हैं तो ऐसी सूरत में उनका निकाह शरअन कायम रहता है या नहीं?

(4) काज़ी साहब शहर से यह कहा गया कि तुम अब्दुल कादिर जिसने तौहीन (अपमान) की है उसको क्या समझते हो, काज़ी शहर यह कहते हैं कि आन-हज़ूर अलैहिस्सलातु वस्सलाम की तौहीन करने वाले को काफ़िर समझता हूँ मगर अब्दुल कादिर के पीछे नमाज़ ज़रूर पढ़ूँगा, इससे यह मतलब कि अब्दुल कादिर से इस्लामी मरासिम मुनकता (विच्छेद) न करूँगा, हालांकि काज़ी साहब के रू-ब-रू अब्दुल कादिर ने यह अल्फाज़ वअज़ (उपदेश) में कहे और उनके सामने चार मुसलमानों ने गवाही दी कि हमारे रू-ब-रू अब्दुल कादिर ने यह अल्फाज़ वअज़ में कहे और फिर हस्ब-ए-ख्वाहिश (इच्छा के अनुसार) काज़ी साहब उलमा के फतवे भी पेश कर दिए, ऐसी हालत में काज़ी शहर के पीछे नमाज़ पढ़ना और उनसे निकाह पढ़वाना जायज़ है या नहीं?

(5) एक शख्स ने अलल-एलान तौबा की उस पर कुफ्र का फतवा मंगवाना और उस मुसलमान को काफ़िर कहना ऐसे शख्स की बाबत क्या हुक्म है?

अल-जवाब: (1 व 2) सूरत-ए-मुस्तफसिरा में बिला-शुबा उसने हुज़ूर अकदस सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम की तौहीन की और बिला-शुबा जो हुज़ूर अकदस सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम की तौहीन करे काफ़िर है, और बिला-शुबा जो इस अम्र पर मुत्तला (अवगत) होकर उसे काबिल-ए-इमामत जाने उसके पीछे नमाज़ पढ़े बल्कि वह भी जो उसे मुसलमान जाने बल्कि वह भी जो उसके कुफ्र में शक करे सब काफ़िर व मुर्तद (धर्मत्यागी) हैं। शिफ़ा शरीफ़ इमाम काज़ी अयाज़ व वजीज़ इमाम शम्सुल अइम्मा करदरी व ज़खीरतुल उकबा व मजमअुल अन्हुर व दुर्रे मुख्तार व गैरहा में है: 'मन शक्का फ़ी कुफ़्रिही व अज़ाबिही फ़क़द कफ़रा'[1] (जो उसके कुफ्र व अज़ाब में शक करेगा वह काफ़िर हो जाएगा। त)

[1] दुर्रे मुख्तार, बाबुल मुर्तद, मतबा मुज्तबाई दिल्ली, 1/356

पृष्ठ 310/712

واسطے کیا حکم ہے؟ (۲) قاضی صاحب شہر یا دیگر مسلمان جو عبد القادر کے معاون اور مددگار ہیں اور اس کو مسلمان سمجھتے ہیں اور اس کے پیچھے نماز پڑھتے ہیں اور دینی اور دنیوی مراسم میں تعلق رکھتے ہیں ان کے واسطے کیا حکم ہے؟ (۳) عبد القادر کے گروہ میں سے جن لوگوں کا ہمارے گروہ سے زن وشو کا تعلق ہے یعنی زوجہ اس گروہ کی ہے اور زوج اس گروہ کا ہے، اسی طرح زوج اس گروہ کا ہے اور زوجہ اس گروہ کی ہے اور وہ لوگ یعنی ہر دو فریق اپنے اپنے عقیدہ پر قائم ہیں تو ایسی صورت میں ان کا نکاح شرعاً قائم رہتا ہے یا نہیں؟ (۴) قاضی صاحب شہر سے یہ کہا گیا کہ تم عبد القادر جس نے توہین کی ہے اس کو کیا سمجھتے ہو، قاضی شہر یہ کہتے ہیں کہ آنحضور علیہ الصلوۃ والسلام کی توہین کرنے والے کو کافر سمجھتا ہوں مگر عبدالقادر کے پیچھے نماز ضرور پڑھوں گا، اس سے یہ مطلب کہ عبدا لقادر سے اسلامی مراسم منقطع نہ کروں گا، حالانکہ قاضی صاحب کے روبرو عبدالقادر نے یہ الفاظ وعظ میں کہے اور ان کے سامنے چار مسلمانوں نے گواہی دی کہ ہمارے روبرو عبد القادر نے یہ الفاظ وعظ میں کہے اور پھر حسب خواہش قاضی صاحب علماء کے فتوے بھی پیش کر دئے، ایسی حالت میں قاضی شہر کے پیچھے نماز پڑھنا اور ان سے نکاح پڑھوانا جائز ہے یا نہیں؟ (۵) ایک شخص نے علی الاعلان توبہ کی اس پر کفر کا فتویٰ منگوانا اور اس مسلمان کو کافر کہنا ایسے شخص کی بابت کیا حکم ہے؟ الجواب: (۱ و ۲) صورتِ مستفسرہ میں بلاشبہ اس نے حضور اقدس صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کی توہین کی اور بلاشبہ جو حضور اقدس صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کی توہین کرے کافر ہے، اور بلاشبہ جو اس امر پر مطلع ہو کر اسے قابلِ امامت جانے اس کے پیچھے نماز پڑھے بلکہ وہ بھی جو اسے مسلمان جانے بلکہ وہ بھی جو اس کے کفر میں شک کرے سب کافر و مرتد ہیں۔ شفاء

شریف امام قاضی عیاض و وجیز امام شمس الائمہ کردری و ذخیرۃ العقبیٰ و مجمع الانہر و درِ مختار و غیرہا میں ہے: من شک فی کفرہ و عذابہ فقد کفر ۱۔ (جو اس کے کفر و عذاب میں شک کرے گا وہ کافر ہو جائے گا۔ ت)

۱ درمختار باب المرتد مطبع مجتبائی دہلی ۱ / ۳۵۶

Fatawa Razawiyya Volume 14

(3) All those men who hold this belief or, having become aware of it, do not consider the person holding such belief a disbeliever (Kafir), their marriages are annulled. Their wives can demand their dower (Mahr) immediately and, after completing the waiting period (Iddah), can marry whomever they wish. Among the women, whoever is aware of this reality and deliberately does not consider him a disbeliever also becomes a disbeliever (Kafirah). However, according to the relied-upon (Mufta-biha) narration, she will not leave the marriage of her Muslim husband, nor will she have the choice to marry another. Yes, it will not be permissible for their husbands to touch them until they repent and return to Islam.

(4) What mention is there of presenting testimonies before the said Qazi when the question mentions that he showed Surah Ad-Duha and uttered those words before the Qazi? In this case, the Qazi himself is a partner in those rulings of that person; prayer behind him is absolutely invalid, social interaction with him is forbidden, and having him perform a marriage ceremony is not permissible.

(5) To seek a fatwa of disbelief (Kufr) against someone who has already repented is to deserve severe punishment. Regarding calling a Muslim a disbeliever without cause, it is stated in an authentic Hadith (Sahih Hadith) that the utterance will return to the caller himself, i.e., when it is said out of conviction (i'tiqad). If said by way of abuse and insult, it is a most grievous major sin. Allah Almighty knows best. More details are in our fatwas.

Problem 62: From Kotah State, Rajputana, sent by Mulla Muhammad Ramadan, Imam of Niyapura Mosque, dated 2nd Dhu al-Qi'dah 1335 AH. What do the scholars of religion and jurists of the firm Shariah say: Abdul Qadir has insulted the Master of the World (Sallallahu Alayhi Wa Sallam), and the scholars' fatwa of disbelief (Kufr) has been issued against him. He refuses to repent. Is his marriage annulled or not? And his brothers and nephews consider him a Muslim and are his helpers; is their marriage also annulled according to Shariah or not? And if it is annulled, is the marriage of their divorced wives to other Muslims permissible or not? And are those divorced wives entitled to their dower (Mahr)? Please provide an answer with references from reliable books; you will be rewarded by Allah.

The Answer: One who insults the Holy Prophet (Sallallahu Alayhi Wa Sallam) is certainly a disbeliever. His wife is out of his marriage. And whoever, being aware of his insult, considers him a Muslim is also a disbeliever. However many such people

there are, whether they are close relatives of the insulters or strangers, the wives of all of them are out of their marriages, and currently they are...

(३) जो पुरुष इस विश्वास (अकीदा) पर हों या इससे अवगत होने के बाद इस विश्वास वाले को काफ़िर (अविश्वासी) न मानते हों, उन सभी के निकाह टूट गए। महिलाएं उनसे तुरंत अपने महर की मांग कर सकती हैं और इद्दत (प्रतीक्षा अवधि) पूरी करने के बाद जिससे चाहें अपना निकाह कर सकती हैं। महिलाओं में जो कोई इस स्थिति की वास्तविकता से अवगत हो और जानबूझकर उसे काफ़िर न माने, वह भी काफ़िरा हो गई। लेकिन विश्वसनीय (मुफ़्ता-बिहा) रिवायत के अनुसार, वह अपने मुस्लिम पति के निकाह से बाहर नहीं निकलेगी, न ही उसे किसी दूसरे से निकाह करने का अधिकार होगा। हाँ, उनके पतियों के लिए यह जायज़ नहीं होगा कि वे उन्हें हाथ लगाएँ जब तक कि वे पश्चाताप (तौबा) करके पुनः इस्लाम में न आ जाएँ।

(४) उक्त काज़ी के सामने गवाही पेश करने का क्या ज़िक्र, जबकि प्रश्न में उल्लेख है कि सूरह अज़-जुहा शरीफ़ दिखाकर उसने वे शब्द काज़ी के सामने कहे। इस स्थिति में काज़ी स्वयं उस व्यक्ति के उन अहकाम (आदेशों) में भागीदार है; उसके पीछे नमाज़ बिल्कुल अमान्य है, उससे मिलना-जुलना हराम है और उससे निकाह पढ़वाना जायज़ नहीं है।

(५) जो व्यक्ति तौबा कर चुका हो, उस पर कुफ़्र का फ़तवा मँगवाना कठोर दंड की योग्यता है। एक मुसलमान को बिना कारण काफ़िर कहने पर सही हदीस में कहा गया है कि वह बात कहने वाले पर ही पलट आएगी, अर्थात जब वह दृढ़ विश्वास (एतिकाद) के साथ हो। और गाली-गलौज के तौर पर कहना सबसे बड़ा गुनाह (अशद कबीरा) है। अल्लाह तआला बेहतर जानता है। और अधिक विस्तार हमारे फ़तावा में है।

मसला ६२: कोह राज्य, राजपुताना से, प्रेषक मुल्ला मुहम्मद रमज़ान, इमाम मस्जिद नियापुरा, दिनांक २ ज़िलकादा १३३५ हिजरी। धर्म के विद्वान और सुदृढ़ शरीयत के मुफ़्ती क्या कहते हैं कि अब्दुल कादिर ने हुज़ूर सरवर-ए-आलम (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) का अपमान किया है और उस पर विद्वानों का कुफ़्र का फ़तवा आ चुका है, और वह तौबा करने से इनकार करता है। क्या उसका निकाह टूट गया या नहीं? और उसके भाई-भतीजे उसे मुसलमान समझते हैं और उसके सहायक हैं, क्या शरीयत के अनुसार उनका निकाह भी टूट गया या नहीं? और अगर टूट गया है, तो उनकी तलाक़शुदा पत्नियों का दूसरे मुसलमानों से निकाह जायज़ है या नहीं? और क्या वे तलाक़शुदा पत्नियाँ

महर की हकदार हैं या नहीं? कृपया विश्वसनीय पुस्तकों के संदर्भ के साथ इसका उत्तर दें, अल्लाह के यहाँ पुरस्कृत होंगे।

उत्तर: जो व्यक्ति हुज़ूर अक़दस (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) का अपमान करे, वह निश्चित रूप से काफ़िर है। उसकी पत्नी उसके निकाह से बाहर हो गई। और जो उसके अपमान से अवगत होकर उसे मुसलमान समझे, वह भी काफ़िर है। ऐसे जितने भी लोग हों, चाहे वे अपमान करने वालों के करीबी रिश्तेदार हों या अजनबी, उन सभी की पत्नियाँ उनके निकाह से बाहर हो गईं और वर्तमान में वे...

(۳) جو مرد اس عقیدہ پر ہوں یا اس پر مطلع ہو کر اس عقیدہ والے کو کافر نہ جانتے ہوں ان سب کے نکاح ٹوٹ گئے، عورتیں ان سے اپنے مہر کافی الحال مطالبہ کر سکتی ہیں اور بعد عدت جس سے چاہیں اپنا نکاح کر سکتی ہیں اور عورتوں میں جو کوئی اس حقیقت حال سے آگاہ ہو اور جان بوجھ کر اسے کافر نہ جانے وہ بھی کافرہ ہو گئی، مگر حسب روایت مفتی بہا اپنے شوہر مسلمان کے نکاح سے نہ نکلے گی نہ اسے اختیار ہوگا کہ دوسرے سے نکاح کرے، ہاں ان کے شوہروں کو جائز نہ ہوگا کہ انہیں ہاتھ لگائیں جب تک وہ تائب ہو کر پھر اسلام نہ لائیں۔

(۴) قاضی مذکور کے سامنے شہادتیں پیش ہونے کا کیا ذکر جبکہ سوال میں مذکور کہ سورہ والضحیٰ شریف دکھا کر وہ الفاظ قاضی کے سامنے کہے اس صورت میں قاضی خود اس شخص کے ان احکام میں شریک ہے، اس کے پیچھے نماز محض باطل اور اس سے میل جول حرام اور اس سے نکاح پڑھوانا جائز نہیں۔

(۵) جو شخص توبہ کر چکا ہو اسپر کفر کا فتوٰی منگانا سخت عذاب کا استحقاق ہے اور مسلمان کو بلا وجہ کافر کہنے پر حدیث صحیح میں ارشاد فرمایا کہ وہ کہنا اس کہنے والے ہی پر پلٹ آئے گا یعنی جب کہ بروجہ اعتقاد ہو اور بروجہ سب و دشنام تو اشد کبیرہ، واللہ تعالٰی اعلم۔ اور زیادہ تفصیل ہمارے فتاوٰی میں ہے۔

مسئلہ ۶۲: از ریاست کوٹہ راجپوتانہ مرسلہ ملا محمد رمضان پیش امام مسجد نیا پورہ مورخہ ۲ ذیقعدہ ۱۳۳۵ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین و مفتیان شرع متین کہ عبدالقادر نے حضور سرور عالم صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کی توہین کی ہے اور اس پر علماء کا فتوٰی کفر کا آچکا ہے اور وہ توبہ

سے انکار کرتا ہے اس کا نکاح ٹوٹ گیا یا نہیں، اور اس کے بھائی بھتیجے اس کو مسلمان سمجھتے ہیں اور اس کے معاون ہیں ان کا نکاح بھی عندالشرع ٹوٹ گیا یا نہیں، اور اگر ٹوٹ گیا ہے تو ان کی مطلقہ بیویوں کا نکاح دوسرے مسلمانوں سے جائز ہے یا نہیں اور وہ مطلقہ بیویاں مہر کی لین دار ہیں یا نہیں؟ اس کا جواب بحوالہ کتب معتبرہ عطا فرمایا جائے، عنداللہ ماجور ہوں گے۔

الجواب: جو شخص حضور اقدس صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کی توہین کرے یقیناً کافر ہے اس کی عورت اس کے نکاح سے نکل گئی اور جو اس کی توہین پر مطلع ہو کر اسے مسلمان جانے وہ بھی کافر ہے ایسے جتنے لوگ ہوں خواہ توہین کرنے والوں کے عزیز قریب ہوں یا غیر ان سب کی عورتیں ان کے نکاح سے نکل گئیں اور فی الحال وہ اپنے

Fatawa Razawiya, Volume 14

...can demand the mahr. These women have the choice to marry any Muslim they wish after the waiting period (iddah). And Allah Almighty knows best.

Problem 63: From Hovul, District Gurgaon, sent by Abdullah Shah.

To the great and honorable leader of the virtuous, our master _ Respected Maulana Maulvi Ahmad Raza Khan Sahab.

May his blessings continue. After the sunnah greeting, what do the scholars of religion and muftis of the firm Sharia say on this issue: that a cleric named Zaid, and a few illiterate Muslims with him, have a scheduled meeting and stay at the house of a Christian priest. During these sessions, they partake in eating and drinking at the priest's house, specifically consuming betel leaf and tea made at the priest's home. The conversation reaches a point where the priest uses disrespectful words regarding the Master of the Universe, Muhammad (peace and blessings of Allah be upon him). It even goes as far as slander and libel against Lady Aisha (may Allah be pleased with her) and disrespectful words regarding Lady Zainab and Zaid. Now, other Muslims tell this cleric that eating and drinking at the priest's place is not good, but he replies that there is no harm and it doesn't cause any difference or flaw in our faith. He asks for proof from the Quran and Hadith if there is any difference. Respected Mufti, the matter requested is whether this cleric's faith has been affected or not, and whether it is permissible to follow this cleric in prayer or not, and whether there is any sin or not, and what kind of sin it is, minor or major? Explain so you may be rewarded.

The Answer:

If there were no flaw in the faith of this so-called cleric, he could not participate in such gatherings where Allah and His Messenger are mocked and criticized. He asks for proof; if he had knowledge of the rulings of faith, he would know that the Great Quran, in this situation, issues a fatwa of him being like the Christians.

Allah Almighty says:

"Give the hypocrites the tidings that for them is a painful punishment. Those who take disbelievers for friends instead of believers—do they seek honor with them? Indeed, honor belongs to Allah entirely. And He has already revealed to you in the

Book that when you hear the verses of Allah being denied and mocked, do not sit with them until they engage..."

(Urdu translation of the verse): Give the hypocrites the good news that for them is a painful punishment. Those who take disbelievers as friends instead of Muslims; do they seek honor from them? Honor is entirely for Allah. And indeed, He has sent down the command to you in the Book that when you hear the verses of Allah being disbelieved and mocked, do not sit with them until they and...

फ़तावा रज़विया, खंड 14

...मेहर की मांग कर सकती हैं। इन औरतों को अधिकार है कि वे इद्दत के बाद जिस मुस्लिम से चाहें निकाह कर लें। और अल्लाह तआला बेहतर जानता है।

समस्या 63: होवुल, जिला गुड़गांव से, अब्दुल्ला शाह द्वारा प्रेषित।

महान और सम्मानित विद्वानों के मार्गदर्शक, हमारे मौलाना _ माननीय मौलाना मौलवी अहमद रज़ा खान साहब।

उनके आशीष बने रहें। सुन्नत के अनुसार अभिवादन के बाद, दीन के विद्वान और सुदृढ़ शरीयत के मुफ्ती इस मसले पर क्या कहते हैं: कि ज़ैद नाम का एक मौलवी और उसके साथ कुछ अनपढ़ मुसलमान एक ईसाई धर्म के पादरी के घर पर एक निश्चित समय पर उठना-बैठना करते हैं। बैठक के दौरान वे पादरी के यहाँ खाने-पीने में शामिल होते हैं, यानी विशेष रूप से पादरी के घर की बनी हुई पान और चाय आदि खाते-पीते हैं। बातचीत के दौरान बात यहाँ तक पहुँच जाती है कि वह पादरी कायनात के सरदार मुहम्मद (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) की शान में अभद्र शब्द कहता है, यहाँ तक कि हज़रत आयशा (रज़ियल्लाहु अन्हा) की शान में अपवाद और तोहमत तक बात पहुँचती है और हज़रत ज़ैनब और ज़ैद की शान में गुस्ताख़ाना शब्द कहता है। अब दूसरे मुसलमान इस मौलवी से कहते हैं कि पादरी के यहाँ खाना-पीना अच्छा नहीं है, तो वह जवाब देता है कि कोई हर्ज नहीं है और हमारे ईमान में कोई फर्क या ख़लल नहीं आता है। अगर फर्क आता है तो हमें कुरान और हदीस से सबूत दो। माननीय मुफ्ती साहब, यह मामला विचारणीय है कि क्या इस मौलवी के ईमान में कोई ख़लल या फर्क आया या नहीं, और क्या इस मौलवी के पीछे इक़्तदा (नमाज़ पढ़ना) जायज़ है या नहीं, और क्या कोई गुनाह है या नहीं, और गुनाह कैसा है, सगीरा (छोटा) या कबीरा (बड़ा)? बयान करें ताकि आपको सवाब मिले।

उत्तर:

इस नाम के मौलवी के ईमान में अगर फर्क न होता तो वह ऐसी सभाओं में शामिल नहीं हो सकता था जिनमें अल्लाह और उसके रसूल का उपहास और मज़ाक उड़ाया जाता है। वह सबूत मांगता है; अगर उसे ईमान के अहकाम की खबर होती तो वह जानता कि कुरान अज़ीम इस स्थिति में उसके ईसाई होने जैसा फतवा दे रहा है।

अल्लाह तआला फ़रमाता है:

"मुनाफ़िक़ों को खुशखबरी सुना दो कि उनके लिए दर्दनाक अज़ाब है। वे जो ईमान वालों को छोड़कर काफ़िरों को अपना दोस्त बनाते हैं, क्या वे उनके पास इज़्ज़त तलाश करते हैं? जबकि तमाम इज़्ज़त अल्लाह ही के लिए है। और यकीनन उसने तुम पर किताब में यह हुक्म उतार दिया है कि जब तुम अल्लाह की आयतों को सुनो कि उनका इनकार किया जा रहा है और उनका मज़ाक उड़ाया जा रहा है, तो उनके साथ न बैठो जब तक कि वे..."

(आयत का उर्दू अनुवाद): मुनाफ़िक़ों को खुशखबरी दो कि उनके लिए दर्दनाक अज़ाब है, वे जो काफ़िरों को दोस्त बनाते हैं मुसलमानों के सिवा, क्या उनके पास इज़्ज़त ढूँढते हैं, इज़्ज़त तो सारी अल्लाह के लिए है और बेशक वह तुम पर किताब में हुक्म उतार चुका है कि जब तुम अल्लाह की आयतों को सुनो कि उनके साथ कुफ़्र किया जाता है और उनकी हँसी उड़ाई जाती है तो उनके पास न बैठो जब तक कि वे और...

पृष्ठ 312 का 712

مہر کا مطالبہ کر سکتی ہیں ، ان عورتوں کو اختیار ہے کہ عدت کے بعد جس مسلمان سے چاہیں نکاح کرلیں ، واللہ تعالیٰ اعلم

مسئلہ ۶۳ : از ہوول ضلع گورگانوہ مرسلہ عبد اللہ شاہ

معظم و مکرم قدوۃ الفضلاء فضلانا مولانا ولا نا __ جناب مولانا مولوی احمد رضا خاں صاحب

دام فیوضہ بعد سلام مسنون، کیا فرماتے ہیں علمائے دین ومفتیانِ شرعِ متین اس مسئلہ میں کہ ایک مولوی بنام زید اور چند مسلمان امی اس کے ہمراہ ایک پادری مذہب عیسوی کے مکان پر نشست برخاست ایک وقت معین پر پادری صاحب کے مکان پر ہوا کرتی ہے ، بروقت نشست پادری صاحب کے یہاں کے خوردونوش میں شریک ہوتے ہیں یعنی پان و چائے وغیرہ خاص پادری صاحب کے مکان کا بنا ہوا کھاتے پیتے ہیں اور گفتگو وغیرہ میں یہاں تک نوبت ہوتی ہے کہ جناب سرورِ کائنات محمد صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کی شان میں لفظِ بے ادبانہ وہ پادری کہتا ہے، یہاں تک کہ حضرت عائشہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا کی شان میں افک و بہتان تک نوبت پہنچتی ہے اور حضرت زینب و زید کی شان میں لفظ گستاخانہ کرتا ہے، اب دوسرے مسلمان اس مولوی سے کہتے ہیں کہ پادری کے یہاں کا اکل وشرب اچھا نہیں، تو وہ یہ جواب دیتا ہے کہ کچھ حرج نہیں اور ہمارے ایمان میں کوئی فرق اور خلل نہیں آتا ہے، اگر فرق آتا ہو ہم کو قرآن وحدیث سے ثبوت دو ، جناب مفتی صاحب یہ امر طلب ہے آیا اس مولوی کے ایمان میں خلل وفرق آیا یا نہ، اور اس مولوی کے پیچھے اقتدا جائز ہے یا نہ اور کوئی گناہ ہے یا نہ اور گناہ کیسا ہے، صغیرہ یا کبیرہ؟ بینوا توجروا ؟

الجواب:

اس نام کے مولوی کے ایمان میں اگر فرق نہ ہوتا تو وہ ایسے جلسوں میں شریک نہ ہو سکتا جن میں اللہ ورسول کے ساتھ استہزا و طعن کئے جاتے ہیں وہ ثبوت مانگتا ہے اسے اگر ایمانِ احکام کی خبر ہوتی تو جانتا کہ قرآن عظیم اس صورت میں اس کے مثل نصاری ہونے کا فتویٰ دے رہا ہے۔

قال اللہ تعالیٰ

"بَشِّرِ الْمُنٰفِقِیْنَ بِاَنَّ لَهُمْ عَذَابًا اَلِیْمَا ۙ الَّذِیْنَ یَتَّخِذُوْنَ الْكٰفِرِیْنَ اَوْلِیَآءَ مِنْ دُوْنِ الْمُؤْمِنِیْنَ ؕ اَیَبْتَغُوْنَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ فَاِنَّ الْعِزَّةَ لِلّٰهِ جَمِیْعًا ۔ وَ قَدْ نَزَّلَ عَلَیْكُمْ فِی الْكِتٰبِ اَنْ اِذَا سَمِعْتُمْ اٰیٰتِ اللّٰهِ یُكْفَرُ بِهَا وَ یُسْتَهْزَاُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوْا مَعَهُمْ حَتّٰی یَخُوْضُوْا"

خوشخبری دو منافقوں کو کہ ان کے لئے درد ناک عذاب ہے ، وہ جو کافروں کے دوست بناتے ہیں مسلمانوں کے سوا کیا ان کے پاس عزت ڈھونڈتے ہیں، عزت تو ساری اللہ کے لئے اور بیشک وہ تم پر کتاب میں حکم اتار چکا ہے کہ جب تم اللہ کی آیتوں کو سنو کہ ان کے ساتھ کفر کیا جاتا ہے اور ان کی ہنسی بنائی جاتی ہے تو ان کے پاس نہ بیٹھو جب تک وہ اور

Fatawa-e-Razawiyyah, Volume 14

[Quranic Verse]: "...until they change their talk. In that case, you would indeed be like them. Verily Allah will gather the hypocrites and the disbelievers all together in Hell." [Urdu Translation]: Do not engage in their talk. If you sit with them, then you too would be like them. Verily Allah will gather the disbelievers and the hypocrites all together in Hell.

Prayer (Salah) is not permissible behind such a person at all, and he is a committer of a severe major sin; rather, his faith itself is not sound, as the Great Quran has clearly stated. And Allah Almighty knows best.

Problem 62: From Lakrala, Pargana Osait, District Badaun, sent by Muhammad Yasin Khan Khatib, 11 Dhu al-Qi'dah 1335 AH. What do the scholars of religion and jurists of the clear Sharia say regarding this issue: A Bengali Maulvi said that whoever prays Sunnah prayers is a polytheist (Mushrik), and there is no evidence for reciting At-Tahiyyat and Durood Sharif in prayer anywhere, and if there is evidence, then prove it from the Holy Quran. He also said that the funeral prayer (Janaza) should not be performed either, as there is no evidence for it from the Holy Quran, and hadith holds no weight. Please honor us with a prompt reply.

The Answer: Whoever denies the Hadith denies the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him), and whoever denies the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) denies the Holy Quran, and whoever denies the Holy Quran denies Allah, the One, the Subduer, and whoever denies Allah is a clear apostate (Murtad) and disbeliever (Kafir). What right does an apostate disbeliever have to interfere in Islamic matters? Allah Almighty says:

[Quranic Verse]: "Whatever the Messenger gives you, take it; and whatever he forbids you, abstain from it." [Urdu Translation]: Take what the Messenger gives you and refrain from what he forbids you.

And He says:

[Quranic Verse]: "But no, by your Lord, they will not believe until they make you judge in what they dispute among themselves and then find no discomfort in their hearts from what you have judged and submit with full submission." [Urdu Translation]: O Prophet! By your Lord, they will not be believers until they make you the judge in

every matter of dispute, then find no constriction in their hearts against your decision and accept it with full submission.

1. Al-Quran Al-Karim 4/140
2. Al-Quran Al-Karim 59/7
3. Al-Quran Al-Karim 4/65

फ़तावा-ए-रज़विया, खंड १४

[क़ुरआनी आयत]: "...जब तक वे अपनी बात न बदल लें। उस स्थिति में, तुम भी उन्हीं के जैसे होगे। निस्संदेह अल्लाह मुनाफ़िक़ों और काफ़िरों, सभी को जहन्नुम में एक साथ इकट्ठा करेगा।" [उर्दू अनुवाद]: उनकी बातों में न पड़ें। यदि तुम उनके पास बैठोगे तो तुम भी उन्हीं की तरह हो जाओगे। बेशक अल्लाह काफ़िरों और मुनाफ़िक़ों सभी को जहन्नुम में एक साथ इकट्ठा करेगा।

ऐसे व्यक्ति के पीछे नमाज़ बिल्कुल जायज़ नहीं है और वह एक गंभीर बड़े पाप (कबीरा गुनाह) का अपराधी है; बल्कि उसका ईमान ही सही नहीं है, जैसा कि महान क़ुरआन ने स्पष्ट रूप से फ़रमाया है। और अल्लाह तआला बेहतर जानता है।

मसला ६२: लकराला, परगना ओसैट, जिला बदायूँ से, प्रेषक मुहम्मद यासीन खान खतीब, ११ ज़िल-क़ाद १३३५ हिजरी। धर्म के विद्वान और शरीयत के मुफ़्ती इस मसले में क्या कहते हैं: एक बंगाली मौलवी ने कहा कि जो सुन्नत नमाज़ पढ़ता है वह मुशरिक (बहुदेववादी) है, और नमाज़ में अत्तहियात और दरूद शरीफ़ पढ़ने का कहीं कोई प्रमाण (सनद) नहीं है, और यदि प्रमाण है तो उसे पवित्र क़ुरआन से प्रमाणित करें। उन्होंने यह भी कहा कि जनाज़ा (शव) की नमाज़ भी नहीं पढ़नी चाहिए क्योंकि इसका भी पवित्र क़ुरआन में कोई प्रमाण नहीं है, और हदीस का कोई भरोसा नहीं है। कृपया शीघ्र उत्तर देकर अनुग्रहीत करें।

उत्तर: जो व्यक्ति हदीस का खंडन करता है, वह नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) का खंडन करता है, और जो नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) का खंडन करता है, वह पवित्र क़ुरआन का खंडन करता है, और जो पवित्र क़ुरआन का खंडन करता है, वह अल्लाह, जो एक और सर्वशक्तिमान है, का खंडन करता है, और जो अल्लाह का खंडन करता है, वह स्पष्ट रूप से मुर्तद (धर्मत्यागी) और काफ़िर है। एक मुर्तद काफ़िर को इस्लामी मामलों में दखल देने का क्या अधिकार है? अल्लाह अज़्ज़वजल फ़रमाता है:

[क़ुरआनी आयत]: "रसूल तुम्हें जो कुछ दें उसे ले लो, और जिससे वे तुम्हें रोकें उससे रुक जाओ।" [उर्दू अनुवाद]: रसूल तुम्हें जो कुछ दें वह लो और जिस चीज़ से मना करें उससे बाज़ रहो।

और फ़रमाता है:

[क़ुरआनी आयत]: "नहीं, तुम्हारे पालनहार की शपथ! वे तब तक ईमान वाले नहीं हो सकते जब तक कि वे अपने आपसी झगड़ों में तुम्हें निर्णायक न मान लें, फिर जो फ़ैसला तुम कर दो उसके प्रति अपने दिलों में कोई तंगी न पाएँ और उसे पूरी तरह स्वीकार कर लें।" [उर्दू अनुवाद]: ऐ नबी! तेरे रब की क़सम वे मुसलमान नहीं होंगे जब तक कि वे हर बात में तुझे हाकिम न बना लें, फिर अपने दिलों में तेरे फ़ैसले से कोई तंगी न पाएँ और अच्छी तरह दिल से मान लें।

1. अल-क़ुरआन अल-करीम ४/१४०
2. अल-क़ुरआन अल-करीम ५९/७
3. अल-क़ुरआन अल-करीम ४/६५

पृष्ठ ३१३/७१२

فِی حَدِیثٍ غَیْرِہٖ اِنَّکُمْ اِذًا مِّثْلُھُمْ اِنَّ اللہَ جَامِعُ الْمُنٰفِقِیْنَ وَالْکٰفِرِیْنَ فِیْ جَھَنَّمَ جَمِیْعًا ۝ بات میں نہ پڑیں اگر تم ان کے پاس بیٹھے تو تم بھی انہیں کی مثل ہو بیشک اللہ کافروں اور منافقوں سب کا جہنم میں ایک ساتھ اکٹھا کرے گا۔

اس شخص کے پیچھے نماز ہر گز جائز نہیں اور وہ سخت اشد کبیرہ کا مرتکب ہے بلکہ اس کا ایمان ہی ٹھیک نہیں، جیسا کہ قرآن عظیم صاف ارشاد فرما چکا۔ واللہ تعالیٰ اعلم۔

مسئلہ ۶۲: از لکرالہ پرگنہ اوسیت ضلع بدایوں مرسلہ محمد یسین خاں خطیب ۱۱ ذیقعدہ ۱۳۳۵ھ

کیا فرماتے ہیں علمائے دین اور مفتیانِ شرع متین اس مسئلہ میں کہ ایک مولوی بنگالی نے کہا کہ جو کوئی نمازِ سنت پڑھے وہ مشرک ہے، اور التحیات اور درود شریف نماز میں پڑھنے کی کہیں سند نہیں، اور اگر سند ہو تو قرآن شریف سے ثابت کرواو اور نمازِ جنازہ کی بھی نہیں پڑھنی چاہئے اس کی بھی قرآن شریف سے سند نہیں اور حدیث کا کچھ اعتبار نہیں ازراہ عنایت جواب سے زود تر سرفراز فرمائے۔

الجواب: جو شخص حدیث کا منکر ہے وہ نبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کا منکر ہے اور جو نبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کا منکر ہے وہ قرآن مجید کا منکر ہے اور جو قرآن مجید کا منکر ہے اللہ واحد قہار کا منکر ہے اور جو اللہ کا منکر ہے صریح مرتد کافر ہے اور جو مرتد کافر ہے اسے اسلامی مسائل میں دخل دینے کا کیا حق۔ اللہ عزوجل فرماتا ہے:

"مَآ اٰتٰىكُمُ الرَّسُوْلُ فَخُذُوْهُ وَ مَا نَهٰىكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوْا" ۲ رسول جو کچھ تمہیں دیں وہ لو اور جس سے منع فرمائیں باز رہو۔

اور فرماتا ہے:

فَلَا وَ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُوْنَ حَتّٰى يُحَكِّمُوْكَ فِيْمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوْا فِيْٓ اَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَ يُسَلِّمُوْا تَسْلِيْمًا ۝ ۳ اے نبی! تیرے رب کی قسم وہ مسلمان نہ ہوں گے جب تک تجھے ہر اخلاقی بات میں حاکم نہ بنائیں پھر اپنے دلوں میں تیرے فیصلہ سے کچھ تنگی نہ پائیں اور اچھی طرح دل سے مان لیں۔

۱ القرآن الکریم ۱۴۰/۴ ۲ القرآن الکریم ۷/۵۹ ۳ القرآن الکریم ۶۵/۴

Fatawa Rizvia Volume 14 (14)

The command for Sunnah and funeral prayers, and Attahiyat and Durood is all explicitly present in the Word of Allah, however: "He for whom Allah has not appointed any light, for him there is no light." (1) | For whom Allah has not given light, there is no light for him anywhere. First, let this denier explain where the proof for the five daily prayers is in the Word of Allah? And where is it mentioned that the morning prayer has two units (rak'ahs), Maghrib has three, and the rest have four each? Where is it mentioned in the Word of Allah the sequence of prayers, that first there is standing (qiyam) and recitation (qira'at) in it, then bowing (ruku'), then prostration (sujud), then sitting (qu'ud) in the Holy Quran? Where in the Holy Quran is the beginning and end of prayer times, such as the Fajr time starting from dawn and ending at sunrise, and Dhuhr starting from the decline of the sun until the shadow is once or twice the length of the original shadow? Where in the Quran are the things that break wudu (ablution) or ghusl (ritual bath) mentioned, and the details of things that invalidate prayer? When he is unable to answer these questions and repents after admitting his disbelief and ignorance, then we will tell him that all the things he denies are proven from the Holy Quran. And let him also say how he accepted this existing Quran as the word revealed by Allah without any addition or subtraction? Did Allah Himself hand it to him? And when not, then let him provide evidence and understand that whatever is proven by that evidence, he must accept it all; otherwise, he will lose the Quran from his hands as well. He has already lost it; he should wash his hands of his false verbal admission too. "Indeed, Allah does not guide the defiant disobedient people." (2) (Surely Allah does not give the path to the transgressors. - Translator). These issues, the proof of which we have made obligatory for him to provide from the Great Quran, should be written as they are among us Muslims. If they are different according to him, then how are they in his belief? What are the obligatory acts in prayer, what is their order and the method of reciting? What are the things that break wudu and ghusl? How many units are there in each time's prayer? By what things is it invalidated? And Allah Almighty knows best. Problem 65: Doubt presented by some scholars. 25 Rabi' al-Akhir 1335 AH. Undoubtedly, Ashraf Ali Thanwi is an opponent of truth in his writing "Hifz al-Iman," but there is this doubt regarding takfir (declaring him a disbeliever) that he does not deny the knowledge of the unseen (Ilm-e-Ghayb) of the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him). Instead, regarding the application of the term 'Alim al-Ghayb' (Knower of the Unseen), he has intentionally used the third scenario, which is the correct proof of

the vast knowledge of the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him), to deceive... 1. Al-Quran al-Karim 24/40 2. Al-Quran al-Karim 63/6 Page 314 of 712

फतावा रज़विया जिल्द चौदहवीं (१४)

सुन्नत और जनाज़ा की नमाज़, और अत्तहियात और दुरूद सब का हुक्म अल्लाह के पाक कलाम में स्पष्ट रूप से मौजूद है, लेकिन: "जिसे अल्लाह ने नूर नहीं दिया, उसके लिए कहीं नूर नहीं।" (१) | जिसे अल्लाह ने प्रकाश नहीं दिया, उसके लिए कहीं भी प्रकाश नहीं है। पहले यह इनकार करने वाला (मुनकिर) बताए कि पाँच नमाज़ों का प्रमाण अल्लाह के पाक कलाम में कहाँ है? और सुबह की दो रकअतें, मग़रिब की तीन रकअतें, और बाकी की चार-चार, इनका ज़िक्र अल्लाह के पाक कलाम में कहाँ है? और नमाज़ों का क्रम कि पहले क़ियाम और उसमें क़िरात फिर रुकू फिर सुजूद फिर क़ुऊद कुरआन मजीद में कहाँ है? नमाज़ों के समय की शुरुआत और अंत कि फ़ज्र का समय सुबह सादिक़ से शुरू होकर सूर्योदय पर समाप्त होता है, और ज़ुहर का समय सूरज ढलने से लेकर साया-ए-असली के अलावा एक गुना या दो गुना साया होने तक, इसका ज़िक्र कुरआन मजीद में कहाँ है? वज़ू तोड़ने वाली चीज़ें ये-ये हैं और ग़ुस्ल की ये-ये, और नमाज़ किन चीज़ों से टूट जाती है, इनका विवरण कुरआन मजीद में कहाँ है। जब वह इन सवालों का जवाब देने में असमर्थ होगा और अपने कुफ़्र और अज्ञानता को स्वीकार करके तौबा (पश्चात्ताप) करेगा, तब हम उसे बताएंगे कि जिन चीज़ों का वह मुनकिर है, वे सब कुरआन मजीद से साबित हैं। और साथ ही यह बताए कि उसने इस मौजूदा कुरआन को कम या ज़्यादा किए बिना अल्लाह द्वारा उतारा गया कलाम कैसे माना? क्या अल्लाह ने स्वयं उसके हाथ में दिया था? और जब ऐसा नहीं है, तो दलील दे और समझ रखे कि उस दलील से जो कुछ साबित होगा, वह सब मानना पड़ेगा, अन्यथा कुरआन भी हाथ से निकल जाएगा। खो तो दिया ही है, वह अपने झूठे मौखिक इक़रार से भी हाथ धो लेगा। "बेशक अल्लाह फ़ासिक़ों (नाफ़रमानों) को रास्ता नहीं देता।" (२) (बेशक अल्लाह उल्लंघन करने वालों को रास्ता नहीं देता। - अनुवादक)। ये मसले, जिनका सबूत हमने कुरआन-ए-अज़ीम से देना उसके ज़िम्मे अनिवार्य किया है, वह उसी तरह लिखे जिस तरह हम मुसलमानों में है। यदि उसके नज़दीक वे किसी और तरह से हों, तो जिस तरह उसके अक़ीदे में हैं, नमाज़ में क्या-क्या फ़राइज़ (अनिवार्य कार्य) हैं, उनका क्रम और पढ़ने की विधि क्या है? वज़ू और ग़ुस्ल को तोड़ने वाली चीज़ें क्या हैं? हर समय की नमाज़ में कितनी रकअतें हैं? किन-किन चीज़ों से नमाज़ टूट जाती है? और अल्लाह तआला बेहतर जानता है। मसला ६५: कुछ विद्वानों द्वारा प्रस्तुत किया गया संदेह। २५ रबी-उल-आख़िर १३३५ हिजरी। निस्संदेह अशरफ़ अली थानवी अपनी रचना "हिफ़्ज़ुल ईमान" में सत्य का विरोधी है, लेकिन तकफ़ीर (काफ़िर ठहराने) में यह संदेह है कि वह हुज़ूर सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम के उलूम-ए-ग़ैबिया (परोक्ष

ज्ञान) का इनकार नहीं करता, बल्कि लफ़्ज़ 'आलिमुल ग़ैब' (परोक्ष का ज्ञाता) के प्रयोग की तीसरी स्थिति, जो हुज़ूर अक़दस सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम के प्रचुर ज्ञान का सही प्रमाण है, उसने धोखा देने के लिए जानबूझकर... १. अल-कुरआन अल-करीम २४/४० २. अल-कुरआन अल-करीम ६३/६ पेज ३१४/७१२

نماز سنت و جنازہ اور التحیات و درود سب کا حکم کلام اللہ شریف میں صراحتاً موجود مگر: "مَنْ لَّمْ یَجْعَلِ اللّٰہُ لَہٗ نُوْرًا فَمَا لَہٗ مِنْ نُّوْرٍ" (۱) | جسے اللہ نے نور نہ دیا اس کے لئے کہیں نور نہیں۔ پہلے یہ منکر بتائے کہ پانچ نمازوں کا ثبوت کلام اللہ شریف میں کہاں ہے، اور صبح کی دو رکعتیں، مغرب کی تین رکعتیں، باقی کی چار چار، ان کا ذکر کلام اللہ شریف میں کہاں ہے، اور نمازوں کی ترتیب کہ پہلے قیام اور اس میں قرات پھر رکوع پھر سجود پھر قعود قرآن مجید میں کہاں ہے، وقتوں کی ابتدا و انتہا کہ فجر کا وقت طلوع صبح سے شروع ہو کر طلوع شمس پر ختم ہوتا ہے، اور ظہر کا زوالِ شمس سے سایہ اصلی کے سوا ایک مثل یا دو مثل سایہ ہونے تک اس کا ذکر قرآن مجید میں کہاں ہے، وضو کی ناقض یہ یہ چیزیں ہیں اور غسل کی یہ یہ، اور نماز ان چیزوں سے فاسد ہوتی ہے ان کی تفصیل قرآن مجید میں کہاں ہے۔ جب وہ ان سوالوں سے عاجز ہوگا اور اپنے کفر و جہل کا اقرار کر کے تائب ہوگا اس وقت ہم اسے بتادیں گے جن چیزوں کا وہ منکر ہے وہ سب قرآن مجید سے ثابت ہے اور ساتھ یہ بتائے کہ اس نے اس قرآن موجود کو بے کم و بیش قرآن منزل من اللہ کیونکر مانا، کیا اللہ خود اسکے ہاتھ میں دے گیا، اور جب یہ نہیں تو دلیل دے اور سمجھ رکھے کہ اس دلیل سے جو کچھ ثابت ہوگا سب ماننا پڑے گا ورنہ قرآن بھی ہاتھ سے کھوئے گا، کھویا تو ہے ہی جھوٹے زبانی اقرار سے بھی ہاتھ دھوئے گا "اِنَّ اللّٰہَ لَا یَھْدِی الْقَوْمَ الْفٰسِقِیْنَ" (۲) (بیشک اللہ فاسقوں کو راہ نہیں دیتا۔ ت) یہ مسائل جن کا ثبوت ہم نے قرآن عظیم سے دینا اس کے ذمہ لازم کیا ہے اس طرح لکھے جس طرح ہم مسلمانوں میں ہے، اسکے نزدیک اگر اور طور پر ہوں تو جس طرح اس کے اعتقاد میں ہیں نماز میں کیا کیا فرائض ہیں، ان کی ترتیب اور پڑھنے کی ترکیب کیا ہے، وضو و غسل کی ناقض کیا کیا ہیں، ہر وقت کی نماز میں کے

رکعتیں ہیں، کس کس چیز سے فاسد ہوتی ہے۔ واللہ تعالیٰ اعلم۔ مسئلہ ۶۵: شبہ پیش کردہ بعض اہل علم ۲۵ ربیع الآخر شریف ۱۳۳۵ھ بلا شبہ اشرف علی تھانوی اپنی عبارت "حفظ الایمان" میں حق کا معاند ہے، مگر تکفیر میں یہ شبہ ہے کہ وہ علوم غیبیہ حضور صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کا انکار نہیں کرتا بلکہ اطلاق لفظ عالم الغیب کا تیسری شق جو مصح ثبوت علوم کثیرہ حضور اقدس صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم ہے اس نے دھوکا دینے کے لئے قصداً ۱ القرآن الکریم ۲۴/ ۴۰ ۲ القرآن الکریم ۶۳/ ۶ Page 314 of 712

Fatawa-e-Razviya, Volume 14.

...hid [the truth] and established an accusatory objection against Zaid through deception and fallacy. By this, he is certainly an antagonist of the truth, but he did not become an infidel. We see that he prays with humility and submissiveness, [and doesn't seem to be one who] insults the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him).

The Answer: Who can explain Ashraf Ali Thanvi's intention better than himself? The painstaking effort and 'slaughtered-animal-like' struggle he displayed in "Bist-ul-Banan" can be seen refuted in "Waq'aat-us-Sinaaan," etc. However, for a man of knowledge, there is no better way to uncover doubt than this question being presented, which is a complete replica of the text from "Hifz-ul-Iman." Upon answering it—rather, observing the answer, God willing—it will become clear, and the whispering of doubt will vanish like smoke. And with Allah is the guidance.

The question is: what do the scholars say about this matter: Zaid, in praise of Allah, said, "O Generous Giver (Sakhi Data), God of the Worlds." Upon this, two persons, Hameed and Waleed, objected. Hameed said: This is impermissible; the names of Allah are 'Tawqifi' (divinely prescribed). Allah (Exalted and Majestic) should be called 'Jawwad'; calling Him 'Sakhi' is not permissible. This is clearly stated in the marginal notes of 'Hashiya Khayali' on the 'Sharh al-Aqa'id al-Nasafiyya'. Waleed said: If attributing 'generosity' (sakhawat) to the holy essence of Allah (Exalted and Majestic) is correct according to Zaid, then the matter to be inquired is whether by this generosity some gift is meant—that is, giving something or the other to someone or the other at some time or the other, even if it's just a morsel or a penny—or if it means 'total giving,' such that no seeker's request is ever turned away, and whatever is asked for is always given. If 'some gift' is meant, then what is the specialty of Allah in this? Such 'generosity' is also possessed by Zaid, Amr, every low and vile person, every scavenger and menial worker, because giving something or the other occurs from every person. Then one should call everyone a 'generous giver' (sakhi data). Furthermore, if Zaid commits to this, saying, "Yes, I will call everyone a generous giver," then why is generosity counted among the divine perfections? How can something in which even a believer, or rather any noble person, has no distinction, be part of the perfections of divinity? And if he does not commit to this, then it is necessary to explain the point of difference between God and others. And if all gifts are meant in such a way that not even a single instance is excluded, then its falsity is proven by traditional and rational evidence. (End of quote). Upon this speech by

Waleed, Hameed and eminent scholars ruled it as explicit disbelief (kufr-e-sarih). Sa'eed has these doubts about it: we see that Waleed prays with humility and submissiveness, he does not insult Allah Almighty. His purpose is to deny the application of the word 'Sakhi', not to nullify the divine gift. The third possibility, which validates the proof of divine gift, he intentionally hid to deceive and, through deception and fallacy, established an accusatory objection against Zaid. By this, he is certainly an antagonist of the truth, but he did not become an infidel. Now the question to the noble scholars is:

फतावा-ए-रज़विया, जिल्द 14

...छुपा ली और जैद पर फरेब व मुगालता (धोखे और भ्रम) के जरिए एक इल्जामी एतराज़ कायम किया। इससे वह हक का मुखालिफ तो जरूर है मगर काफिर नहीं हुआ, हम उसे देखते हैं कि वह खुशु-ओ-खूज़ू (विनम्रता) के साथ नमाज पढ़ता है, वह नबी सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम की तौहीन [नहीं] करता।

अल-जवाब (उत्तर): अशरफ अली थानवी से ज्यादा उनकी मुराद (मंशा) कौन बता सकता है? उन्होंने जो कोशिश और 'बिस्मिल की तड़प' (बेकार की भाग-दौड़) "बिस्तुल बनान" में दिखाई है, उसका सख्त जवाब "वक़आत-उस-सिनान" वगैरह में देखा जा सकता है। लेकिन एक आलिम (विद्वान) के लिए शक दूर करने का इससे बेहतर तरीका नहीं कि यह सवाल पेश किया जाए, जो कि "हिफ्जुल ईमान" की इबारत (लेख) का पूरी तरह से नक़्ल है। इसका जवाब देने पर, बल्कि इंशाअल्लाह देखते ही बात खुल जाएगी और शक का वसवसा (खयाल) धुएं की तरह उड़ जाएगा। और अल्लाह ही तौफीक देने वाला है।

सवाल यह है कि इस मसले में आलिम क्या कहते हैं: जैद ने खुदा की हम्द (प्रशंसा) में कहा, "ऐ सखी दाता रब्बुल आलमीन!" इस पर हमीद और वलीद नाम के दो व्यक्तियों ने एतराज किया। हमीद ने कहा: यह जायज नहीं है, अल्लाह के नाम 'तौकीफी' (ईश्वर द्वारा निर्धारित) हैं। अल्लाह अज्ज़वजल को 'जव्वाद' कहा जाएगा, 'सखी' कहना जायज नहीं है। 'शरह अल-अकायद अल-नसफिया' के हाशिये 'हाशिया खयाली' में इसकी साफ व्याख्या है। वलीद ने कहा: अगर जैद के अनुसार अल्लाह की पवित्र जात के लिए 'सखावत' (उदारता) का हुक्म देना सही है, तो पूछने वाली बात यह है कि इस सखावत से मुराद 'कुछ अता' (कुछ देना) है, यानी कभी न कभी किसी न किसी को कुछ न कुछ दे देना, चाहे वह एक निवाला हो या एक कौड़ी, या फिर 'कुल अता' (सब कुछ देना) मुराद है कि किसी मांगने वाले का कोई सवाल कभी खाली न जाए, हमेशा जो कुछ मांगे वह दिया जाए। अगर 'कुछ अता' मुराद है, तो इसमें अल्लाह तआला की क्या विशेषता है? ऐसी 'सखावत' तो जैद, अम्र, हर नीच और घटिया इंसान, हर भंगी और चमार के पास भी है क्योंकि हर शख्स से किसी न किसी चीज का दिया जाना होता ही है। तो चाहिए कि सबको 'सखी दाता' कहा जाए। फिर अगर जैद यह मान ले कि "हाँ, मैं सबको सखी दाता कहूँगा", तो फिर सखावत को ईश्वरीय खूबियों (कमालात-ए-इलाहिया) में क्यों गिना जाता है? जो बात किसी मोमिन, बल्कि किसी शरीफ इंसान के लिए भी खास न हो, वह खुदाई की खूबियों में कैसे हो सकती है? और अगर यह न माना जाए, तो खुदा और ग़ैर-खुदा के बीच

फर्क की वजह बयान करना जरूरी है। और अगर 'तमाम अता' मुराद है इस तरह कि एक भी चीज बाकी न रहे, तो इसका गलत होना नक़ली (धार्मिक) और अक़्ली (तार्किक) दलीलों से साबित है। (समाप्त)। वलीद की इस बात पर हमीद और बड़े उलेमा ने 'कुफ्र-ए-सरीह' (स्पष्ट कुफ्र) का हुक्म दिया। सईद को इसमें ये शक हैं: हम देखते हैं कि वलीद विनम्रता से नमाज पढ़ता है, वह अल्लाह तआला की तौहीन नहीं करता, उसका मकसद लफ्ज़ 'सखी' के इस्तेमाल से इनकार करना है न कि अल्लाह के देने को गलत ठहराना। तीसरी सूरत, जो अल्लाह की अता को सही साबित करती है, उसने धोखा देने के लिए जानबूझकर छुपा ली और जैद पर फरेब व मुगालते से एक इल्जामी एतराज किया। इससे वह हक का विरोधी तो जरूर है मगर काफिर नहीं हुआ। अब उलेमा-ए-किराम से सवाल है कि:

چھپالی اور زید پر براہِ فریب و مغالطہ ایک الزامی ایراد قائم کیا اس سے وہ حق کا معاند ضرور ہے مگر کافر نہ ہوا، ہم اسے دیکھتے ہیں کہ وہ خشوع و خضوع سے نماز پڑھتا ہے وہ نبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ و سلم کی توہین کرتا۔

الجواب: اشرف علی تھانوی سے زیادہ اپنی مراد کون بتا سکتا ہے اس نے جو عرق ریزی و حرکت مذبوحی "بسط البنان" میں کی اس پر شدید قاہر الہی رد "وقعات السنان" وغیرہ میں ملاحظہ ہوں، مگر ایک ذی علم کے لئے کشفِ شبہ کا اس سے بہتر کوئی طریقہ نہیں کہ یہ سوال حاضر کیا جاتا ہے جس میں سراسر عبارت خفض الایمان کا پورا چربہ ہے اس کا جواب دیتے بلکہ ان شاء اللہ تعالی ملاحظہ کرتے ہی کھل جائے گا اور شبہہ کا وسوسہ دھواں ہو کر اڑ جائے گا وباللہ التوفیق۔

سوال یہ ہے کہ کیا فرماتے ہیں اس مسئلہ میں کہ زید نے حمد الہی میں کہا اے سخی داتا الہ العلمین اس پر حمید و ولید دو شخصوں نے اعتراض کیا۔ حمید، یہ ناجائز ہے اسمائے الہی توقیفی ہیں اللہ عزوجل کو جواد کہا جائے گا سخی کہنا جائز نہیں، حواشی حاشیہ خیالی علی شرح العقائد النسفی میں اس کی تصریح ہے۔ ولید: اللہ عزوجل کی ذات مقدسہ پر سخاوت کا حکم کیا جانا اگر بقولِ زید صحیح ہو تو دریافت طلب امر یہ ہے کہ اس سخاوت سے مراد بعض عطا ہے، یعنی کبھی نہ کبھی کسی نہ کسی شخص کو کچھ نہ کچھ دے دینا اگرچہ ایک نوالہ یا ایک کوڑی یا کل عطا کہ کسی سائل کا کوئی سوال کبھی نہ پھیرا جائے ہمیشہ جو کچھ مانگے اسے دیا جائے اگر بعض مراد ہے تو اس میں اللہ تعالیٰ کی کیا تخصیص ہے ایسی سخاوت تو زید عمر و ہر ذلیل و رذیل ہر بھنگی چمار کو بھی حاصل ہے کیونکہ ہر شخص سے کسی نہ کسی چیز کا دینا واقع ہوتا ہے تو چاہئے کہ سب کو سخی داتا کہا جائے پھر اگر زید اس کا التزام کرے کہ ہاں میں سب کو سخی داتا کہوں گا تو

پھر سخاوت کو منجملہ کمالاتِ الہیہ شمار کیوں کیا جاتا ہے، جس امر میں مومن بلکہ شریف شخص کی بھی خصوصیت نہ ہو وہ کمالاتِ الوہیت سے کب ہو سکتا ہے اور اگر التزام نہ کیا جائے تو خدا و غیر خدا میں وجہ فرق بیان کرنا ضرور ہے اور اگر تمام عطایا مراد ہیں اس طرح کہ اس کا ایک فرد بھی خارج نہ رہے تو اس کا بطلان دلیل نقلی و عقلی سے ثابت ہے انتہی۔ ولید کے اس کلام پر حمید اکابر علمائے کرام نے کفر صریح ہونے کا حکم کیا، سعید کو اس میں یہ شبہات ہیں ہم دیکھتے ہیں، ولید خشوع خضوع سے نماز پڑھتا ہے وہ اللہ تعالیٰ کی توہین کرتا، اس کا مقصود اطلاق لفظ سخی پر انکار ہے نہ کہ عطائے الہی کا ابطال تیسری شق جو مصحح ثبوتِ عطائے الہیہ ہے، اس نے دھوکا دینے کے لئے قصداً چھپالی اور زید پر براہِ فریب مغالطہ ایک الزامی ایراد قائم کیا اس سے وہ حق کا معاند ضرور ہے مگر کافر نہ ہوا، اب علمائے کرام سے استفسار ہے کہ:

Fatawa Rizvia Volume (14)

(1) Is there any room for this interpretation in Walid's speech? (2) Was the denial based solely on the application of the word 'generous' (Sakhi), as Hameed did, or what Walid said? (3) The basis of the application, i.e., confining 'giving' (ata) into two categories: one that does not exist in God, and the second that exists in a scavenger or shoemaker. On this basis, not considering it among Divine perfections, and asking for the difference between God and a scavenger or shoemaker—would this be merely a denial of the application of the word 'generous', or an explicit invalidation of Allah Almighty's perfect attribute of 'giving'? (4) From this discourse, not considering 'giving' as among Divine perfections, and asking for the difference between God and a scavenger or shoemaker, and not considering it a specialty of Allah but believing it to be attained for every scavenger or shoemaker—is this an insult to the glory of His majesty or not? (5) Upon hearing this speech, can anyone's mind go towards the idea that this is not an invalidation of Divine giving, nor an attack on His perfection, nor a denial of His specialty in the type of giving He possesses, nor an expression of the participation of every scavenger or shoemaker in it, but rather, despite the correctness of the meaning and attainment, it is a denial specifically based on the word 'generous'? (6) Can diverting the meanings which are in no way understood from the speech negate blasphemy (Kufr)? It is clarified in Shifa of Imam Qazi Iyad and other reliable books of Imams that 'Interpretation in explicit words is not accepted.' (Explicit words cannot be interpreted away). If such an interpretation were audible, no speech could be deemed blasphemy. Is the interpretation "I meant a scorpion by the Messenger of Allah" closer to this interpretation or not, as undoubtedly the scorpion is also sent by God? (7) In Sahih Bukhari, the Noble Prophet's (peace and blessings of Allah be upon him) statement: "That is the humility of hypocrisy" (this is the humility of hypocrisy). Is the response to that humility and submissiveness sufficient? Or is it that no matter what kind of blasphemy someone commits, as long as they perform some good deeds, they cannot be a disbeliever? Explain and be rewarded.

Problem 66: From Yazidpur, district Patna, sent by Abdul Samad Sahib, 21 Muharram al-Haram 1336 AH. What do the scholars of religion say about whether it is obligatory (Fard), mandatory (Wajib), or recommended (Mustahabb) to believe in the occurrence of abrogation (naskh), not just the possibility? To clarify in other words: is there definitive proof for the occurrence of abrogation, i.e., a Quranic verse or a recurring

Hadith, or is it speculative proof? Would its denier be a disbeliever (Kafir) or a transgressor (Fasiq)? Explain and be rewarded.

1. Al-Shifa bi-Ta'rif Huquq al-Mustafa, Section 4, regarding types of rulings, Sahafiya Press, 2/209.
2. Majma' al-Zawa'id, Chapter: Actions are judged by their conclusions, Dar al-Kitab Beirut, 7/214.

फ़तावा रिज़विया जिल्द (१४)

(१) क्या वलीद के कलाम में इस तावील (व्याख्या) की गुंजाइश है? (२) महज़ लफ्ज़ 'सखी' के इतलाक़ (प्रयोग) पर इनकार वो था जो हमीद ने किया या यह जो वलीद ने कहा? (३) मंशा-ए-इतलाक़ यानी अता (दान) को दो शक्कों (भागों) में मुनहसिर (सीमित) कर देना: एक वो जो खुदा में भी नहीं, दूसरा वो जो भंगी-चमार में है, और इस बिना पर उसे कमालात-ए-इलाहिया (ईश्वरीय पूर्णता) से न जानना और खुद और उसके ग़ैर हर भंगी-चमार में फर्क पूछना—महज़ लफ्ज़ 'सखी' का इनकार होगा या अल्लाह अज़्व-व-जल्ल की सिफ़त-ए-कमालिया 'अता' का सरीह इब्ताल (स्पष्ट अमान्यता) होगा? (४) इस तक़रीर से अता को कमालात-ए-इलाहिया से न जानना और खुदा और भंगी-चमार में फर्क पूछना और अल्लाह तआला की खुसूसियत (विशेषता) न जानना, बल्कि हर भंगी-चमार के लिए भी हासिल मानना, यह तौहीन-ए-शान-ए-इज़्ज़त है या नहीं? (५) इस कलाम के सुनने से किसी तरह किसी का ज़हन इस तरफ जा सकता है कि यह इब्ताल-ए-अता-ए-इलाही नहीं, न उसके कमाल पर हमला, न इस क़िस्म की अता में जो उसे हासिल है उसकी खुसूसियत का इनकार, न हर भंगी-चमार की इसमें शिरकत का इज़हार, बल्कि बावजूद सेहत-ए-माना व हुसूल मबनी सर्फ़ बिलखुसूस लफ्ज़ 'सखी' पर इनकार है। (६) जो माना किसी तरह कलाम से मफ़्हूम (समझ) न हो सकें क्या उनकी तरफ फेरना कुफ्र का नाफ़ी (अस्वीकार करने वाला) हो सकता है? शिफा-ए-इमाम क़ाज़ी अयाज़ वग़ैरा कुतुब-ए-मोतमिदा आइम्मा में तसरीह (स्पष्टीकरण) है कि 'अत-तावील फ़ी लफ्ज़ सराअ ला यक़्बल' (स्पष्ट शब्दों में तावील मक़बूल नहीं होती)। ऐसी तावील मसमूअ (सुनी जाने वाली) हो तो कोई कलाम कुफ्र न ठहर सके। "अरदतु बि-रसूलिल्लाह अल-अक़्ब" (मैंने रसूलुल्लाह से मुराद बिच्छू लिया है) की तावील इस तावील से क़रीबतर है या नहीं कि बिला-शुबा अक़्ब भी खुदा ही का भेजा हुआ है? (७) सहीह बुखारी शरीफ में हुज़ूर अक़दस सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम का इरशाद कि 'ज़ालिका इख़बात-उन-निफ़ाक़' (यह निफाक का ख़ुज़ूअ है)। इस ख़ुज़ूअ-व-ख़ुशूअ का जवाब काफी है या यह कि कोई कैसा ही कुफ्र करे, जब बाज़ आमाल-ए-सालेहा करता हो तो काफिर नहीं हो सकता? बयान करें और सवाब पाएं।

मसला ६६: अज़ याज़ीदपुर ज़िला पटना, मुर्साला अब्दुल समद साहब, २१ मुहर्रम उल हराम १३३६ हिजरी। क्या फरमाते हैं उलेमा-ए-दीन कि इमक़ान-ए-नस्ख़ (नस्ख़ की संभावना) नहीं बल्कि वुक़ूए-नस्ख़ (नस्ख़ का घटित होना) मानना फर्ज़ है या वाजिब या मुस्तहब? जिसे दूसरे लफ़्ज़ों में यूँ साफ़ कर सकते हैं कि वुक़ूए-नस्ख़ पर दलील-ए-क़तई यानी आयत-ए-कुरानी या हदीस-ए-मुतवातिर है या

दलील-ए-ज़न्नी है? इसका मुनकिर (इनकार करने वाला) काफ़िर होगा या फासिक़? बयान करें और सवाब पाएं।

1. अल-शिफ़ा बि-तारीफ़ हुक़ूक़ अल-मुस्तफ़ा, भाग ४, मत्वह शिर्कत सहाफ़िया २/२०९
2. मजमा-उल-ज़वाइद, बाब: आमाल का दारोमदार खात्मे पर है, दारुल किताब बैरूत ७/२१४

पृष्ठ ३१६ का ७१२

فتاوٰی رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

(۱) آیا کلام ولید میں اس تاویل کی گنجائش ہے؟ (۲) محض لفظ سخی کے اطلاق پر انکار وہ تھا جو حمید نے کیا یا یہ جو ولید نے کہا؟ (۳) منشائے اطلاق یعنی عطا کو دوشقوں میں منحصر کردینا ایک وہ کہ خدا میں بھی نہیں دوسرے وہ کہ بھنگی چمار میں ہے اور اس بنا پر اسے کمالات الٰہیہ سے نہ جاننا اور خود اور اس کے غیر ہر بھنگی چمار میں فرق پوچھنا محض اطلاق لفظ سخی کا انکار ہوگا یا اللہ عزوجل کی صفت کمالیہ عطا کا صریح ابطال ہوگا؟ (۴) اس تقریر سے عطا کو کمالات الٰہیہ سے نہ جاننا اور خدا اور بھنگی چمار میں فرق پوچھنا اور اللہ تعالی کی خصوصیت نہ جاننا ہر بھنگی چمار کے لئے بھی حاصل ماننا یہ توہینِ شانِ عزت ہے یا نہیں؟ (۵) اس کلام کے سننے سے کسی طرح کسی کا ذہن اس طرف جا سکتا ہے کہ یہ ابطالِ عطائے الٰہی نہیں نہ اس کے کمال پر حملہ نہ اس قسم عطا میں جو اسے حاصل ہے ، اس کی خصوصیت کا انکار نہ ہر بھنگی چمار کی اس میں شرکت کا اظہار بلکہ باوصفِ صحت معنی و حصول مبنی صرف بالخصوص لفظ سخی پر انکار ہے۔ (۶) جو معنی کسی طرح کلام سے مفہوم نہ ہو سکیں کیا ان کی طرف پھیرنا کفر کا نافی ہو سکتا ہے ، شفائے امام قاضی عیاض وغیرہ کتبِ معتمدہ ائمہ میں تصریح ہے کہ التاویل فی لفظ صراح لایقبل۱ (صریح الفاظ میں تاویل مقبول نہیں ہوتی ۔ ت) ایسی تاویل مسموع ہو تو کوئی کلام کفر نہ ٹھہر سکے ، "اردت برسول اللہ العقرب" (میں نے رسول اللہ سے مراد بچھو لیا ہے۔ت) کی تاویل اس تاویل سے قریب تر ہے یا نہیں کہ بلاشبہ عقرب بھی خدا ہی کا بھیجا ہوا ہے۔ (۷) صحیح بخاری شریف میں حضور اقدس صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کا ارشاد کہ ذلک اخبات النفاق۲ (یہ نفاق کا خضوع ہے۔ت) اس خشوع و خضوع کا جواب کافی ہے یا یہ کہ کوئی کیسا ہی کفر کرے جب بعض اعمال صالحہ کرتا ہو کافر نہیں ہو سکتا۔ بینو اتوجروا۔

مسئلہ ۶۶: از یازید پور ضلع پٹنہ مرسلہ عبدالصمد صاحب ۲۱ محرم الحرام ۱۳۳۶ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین کہ امکان نسخ نہیں بلکہ وقوع نسخ کا ماننا فرض ہے یا واجب یا مستحب جس کو دوسرے لفظوں میں یوں صاف کر سکتے ہیں کہ وقوع نسخ پر دلیل قطعی یعنی آیت قرآنی یا حدیث متواتر ہے یا دلیل ظنی ہے اس کا منکر کافر ہوگا یا فاسق؟ بینوا توجروا

۱ الشفا بتعریف حقوق المصطفٰی القسم الرابع فی تصرف وجوہ الاحکام مطبع شرکت صحافیہ ۲/ ۲۰۹ ۲ مجمع الزوائد باب الاعمال بالخواتیم دارالکتاب بیروت ۷/ ۲۱۴

Fatawa Razawiyya Volume 14

The Answer: The occurrence of abrogation is undoubtedly proven with certainty, rather, with respect to previous shariahs, it is among the necessities of religion, and one who denies it is a disbeliever (kafir). And Allah the Almighty knows best.

Mas'ala 67: From Bajwara, sent by Haji Abdul Latif, 11 Rabi al-Awwal Sharif 1336 AH. What do the scholars of religion and jurists of the clear Shariah say regarding this issue: if a word escapes the mouth of a man or a woman out of ignorance that is counted as disbelief (kufr), does divorce (talaq) occur or not? And if this happens, what should be done? Because seemingly, if one feels ashamed to have the marriage performed a second time, can such a marriage be valid again without witnesses? Can the man and woman alone re-establish the marriage? If there is an easier way, please explain, because many people say things out of ignorance that are disbelief, and they are unaware of it.

The Answer: Refuge is sought with Allah. One from whom a word of disbelief is uttered is definitely commanded to renew the marriage (tajdid-e-nikah) after repentance. A marriage cannot take place without two witnesses; two men or one man and two women, who are sane, adult, free, and Muslim. For a woman's marriage, their being Muslim is also a condition. They must hear the offer and acceptance (ijab-o-qabul) in one sequence and understand that a marriage is taking place. Without this, the marriage cannot occur. However, it is not necessary that they be outsiders; if the adult son, daughter, sister, brother, or servant of the husband and wife perform the offer and acceptance in front of two men or one man and two women, it is sufficient. And renewing the marriage is not a matter of shame; this is a satanic whisper. The matter of shame is that the marriage is disrupted, yet the relationship between husband and wife is maintained without renewal. And Allah the Almighty knows best.

Mas'ala 68: From Anjuman-e-Islamia Bharatpur, sent by Hafiz Abdul Wahhab Khan Tonki, 16 Rabi al-Awwal Sharif 1336 AH. A Maulvi here stated during a sermon that after the martyrdom of Hazrat Usman Ghani (may Allah be pleased with him), his blessed body remained in a very deplorable state for several days, and (refuge is sought with Allah) dogs chewed one of his legs. The Maulvi and his followers present this as a historical event. There is no scholar here who can verify this event. Therefore, it is requested that you inform us of the true status of this event by return

mail. If it is correct, can it be found in any reliable book? If it is wrong, which sect's belief is it?

The Answer: The great Imam Hafiz ibn Hajar Asqalani (may Allah the Almighty have mercy on him) states in the book "Al-Isaba fi Tamyiz al-Sahaba":

फ़तावा रज़विया खंड 14

अल-जवाब (उत्तर): मन्सूख़ी (निरसन) का होना निस्संदेह निश्चितता के साथ सिद्ध है, बल्कि पिछली शरीयतों के संबंध में यह धर्म की अनिवार्यताओं (ज़रूरियात-ए-दीन) में से है, और इसका इनकार करने वाला काफ़िर है। और अल्लाह तआला सबसे बेहतर जानता है।

मसला 67: बजवाड़ा से, हाजी अब्दुल लतीफ़ द्वारा प्रेषित, 11 रबी-उल-अव्वल शरीफ़ 1336 हिजरी। धर्म के विद्वान और शरीयत के मुफ़्ती इस मसले में क्या फ़रमाते हैं कि यदि किसी पुरुष या स्त्री के मुँह से अज्ञानता के कारण ऐसा शब्द निकल जाए जो कुफ़्र (अविश्वास) में गिना जाता हो, तो क्या तलाक़ हो जाती है या नहीं? और यदि ऐसा हो जाए तो क्या करना चाहिए? क्योंकि ज़ाहिर है कि दूसरी बार निकाह पढ़ाने में शर्म आती हो, तो क्या बिना गवाह के ऐसा निकाह फिर से सही हो सकता है? क्या केवल पुरुष और स्त्री दोनों ही निकाह कर लें? यदि कोई आसान तरीका हो तो बताएँ, क्योंकि अक्सर लोग अज्ञानता के कारण कुछ ऐसी बातें कह देते हैं जो कुफ़्र होती हैं और उन्हें कुछ पता नहीं होता।

अल-जवाब (उत्तर): मआज़ अल्लाह (अल्लाह की पनाह), जिससे कुफ़्र का शब्द निकला हो, उसे तौबा के बाद निकाह के नवीनीकरण (तजदीद-ए-निकाह) का हुक्म ज़रूर है। दो गवाहों के बिना निकाह नहीं हो सकता; दो पुरुष या एक पुरुष और दो स्त्रियाँ जो बुद्धिमान, वयस्क, स्वतंत्र और मुस्लिम हों। स्त्री के निकाह में उनका मुस्लिम होना भी शर्त है। वे ईजाब और क़बूल (प्रस्ताव और स्वीकृति) को एक क्रम में सुनें और समझें कि यह निकाह हो रहा है, इसके बिना निकाह नहीं हो सकता। हाँ, यह आवश्यक नहीं है कि वे बाहरी लोग ही हों; यदि पति-पत्नी के जवान बेटे, बेटी, बहन, भाई, नौकर-चाकर में से दो पुरुषों या एक पुरुष और दो स्त्रियों के सामने ईजाब और क़बूल कर लें तो काफ़ी है। और निकाह का नवीनीकरण कोई शर्म की बात नहीं है, यह शैतानी वसवसा (भ्रम) है। शर्म की बात तो यह है कि निकाह में बाधा आ जाए और बिना नवीनीकरण के पति-पत्नी का रिश्ता बनाए रखें। और अल्लाह तआला सबसे बेहतर जानता है।

मसला 68: अंजुमन-ए-इस्लामिया भरतपुर से, हाफ़िज़ अब्दुल वहाब ख़ान टोंकी द्वारा प्रेषित, 16 रबी-उल-अव्वल शरीफ़ 1336 हिजरी। यहाँ एक मौलवी साहब ने प्रवचन के दौरान कहा कि हज़रत उस्मान ग़नी (रज़ियल्लाहु अन्हु) का मुबारक शव शहादत के बाद कई दिनों तक बहुत ही दयनीय स्थिति में रहा और (नऊज़ुबिल्लाह - अल्लाह की पनाह) कुत्तों ने उनकी एक टांग चबा डाली। मौलवी

साहब और उनके अनुयायी इस घटना को एक ऐतिहासिक घटना बताते हैं। यहाँ कोई ऐसा विद्वान नहीं है जो इस घटना की प्रामाणिकता की जाँच कर सके। इसलिए निवेदन है कि इस घटना की वास्तविक स्थिति से अवगत कराएँ। यदि यह सही है, तो क्या यह किसी विश्वसनीय पुस्तक में मिल सकता है? यदि यह गलत है, तो यह किस संप्रदाय की मान्यता है?

अल-जवाब (उत्तर): महान इमाम हाफ़िज़ इब्न हजर असक़लानी (रहमतुल्लाहि तआला अलैहि) पुस्तक 'अल-इसाबा फ़ी तमीज़-उस-सहाबा' में फ़रमाते हैं:

पृष्ठ 712 में से 317

الجواب: وقوع نسخ بلاشبہ قطعیت سے ثابت بلکہ باعتبار شرائع سابقہ ضروریات دین سے ہے اور اس کا منکر کافر ہے، واللہ تعالٰی اعلم۔

مسئلہ ۶۷: از بجواڑہ مرسلہ حاجی عبد اللطیف ۱۱ ربیع الاول شریف ۱۳۳۶ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین و مفتیان شرع متین اس مسئلہ میں کہ ایک عورت اور مرد میں سے کسی سے بے علمی کی وجہ سے ایسا کلمہ منہ سے نکل جائے کہ کفر میں شمار ہو تو طلاق ہو جاتی ہے یا نہیں، اور اگر ایسا ہو جائے تو کیا کرنا چاہئے کیونکہ ظاہر نکاح دوسری بار پڑھانے سے شرم کرتا ہو تو بغیر گواہ کے ایسا نکاح پھر درست ہو سکتا ہے یا نہیں کہ صرف مرد عورت دونوں ہی نکاح قائم کر لیں کہ کوئی صورت آسان ہو تو بتلائیں کیونکہ اکثر لوگ بے علمی کی وجہ سے کوئی کلام کہہ دیتے ہیں اور وہ کفر ہوتا ہے اور ان کو کچھ معلوم نہیں ہوتا ہے۔

الجواب: معاذ اللہ جس سے کلمہ کفر صادر ہوا سے بعد توبہ تجدید نکاح کا حکم ضرور ہے نکاح بغیر دو گواہوں کے نہیں ہو سکتا، دو مرد یا ایک مرد دو عورتیں عاقل بالغ آزاد اور مسلمان، عورت کے نکاح میں ان کا مسلمان ہونا بھی شرط ہے وہ ایجاب و قبول کو ایک سلسلے میں سنیں اور سمجھیں کہ یہ نکاح ہو رہا ہے بغیر اس کے نکاح نہیں ہو سکتا، ہاں یہ کچھ ضرور نہیں کہ وہ غیر ہی لوگ ہوں، زن و شوہر کے جوان بیٹا، بیٹی، بہن، بھائی، نوکر چاکر ان میں سے اگر دو مردوں یا ایک مرد دو عورتوں کے سامنے ایجاب و قبول کرلیں کافی ہے، اور تجدید نکاح کوئی شرم کی بات نہیں، یہ وسوسہ شیطانی ہے، شرم کی بات یہ ہے کہ نکاح میں خلل پڑ جائے اور بغیر تجدید کے زن و شوہر کا علاقہ باقی رکھیں۔ واللہ تعالٰی اعلم۔

مسئلہ ۶۸: از انجمن اسلامیہ بھرت پور مرسلہ حافظ عبد الوہاب خاں ٹونکی ۱۶ ربیع الاول شریف ۱۳۳۶ھ یہاں ایک مولوی صاحب نے اثنائے وعظ میں فرمایا کہ حضرت عثمان غنی (رضی اللہ عنہ) کی لاش مبارک شہادت کے بعد کئی روز تک نہایت ناگفتہ بہ حالت میں رہی اور آپ کی ایک ٹانگ (نعوذ باللہ) کتوں نے چبا ڈالی، مولوی صاحب اور ان کے مقلدین اس واقعہ کو تاریخی واقعہ بتاتے ہیں، یہاں کوئی ایسا عالم نہیں جو اس واقعہ کے متعلق صحت کر سکے، اسلئے عرض ہے کہ بواپسی اس واقعہ کے اصلی حالت سے اطلاع دیں، اگر صحیح ہے تو کسی معتبر کتاب سے پتہ چل سکتا ہے؟ اگر غلط ہے تو کس فرقہ کا عقیدہ ہے؟

الجواب: امام حافظ الشان ابن حجر عسقلانی رحمۃ اللہ تعالٰی علیہ کتاب الاصابہ فی تمییز الصحابہ میں فرماتے ہیں:

Fatawa Razawiya, Volume 14

Al-Zubayr bin Bakkar said: Allegiance was pledged on Monday, with one night remaining in Dhu al-Hijjah in the year twenty-three. He was martyred on Friday, after eighteen days of Dhu al-Hijjah had passed, after the Asr prayer, and was buried on the night of Saturday between Maghrib and Isha. — 1

(This is the statement of Hadrat Zubair bin Bakkar. T) Meaning, the allegiance of Amir al-Mu'minin Uthman Ghani (may Allah be pleased with him) was taken on the last night of Dhu al-Hijjah, 23 AH, on Monday. He was martyred on 18 Dhu al-Hijjah 35 AH, Friday after the Asr prayer, and was buried that same evening after Maghrib and before Isha.

Shah Abdul Aziz, in 'Tuhfa Ithna Ashariyya,' regarding the tenth criticism of the Rafidis against Amir al-Mu'minin Dhu al-Nurayn (may Allah be pleased with them), quoted from those accursed ones that:

"After the murder, they left him lying for three days and did not attend to his burial." 2

"After the murder, he was thrown like that for three days and was not allowed to be buried." (T)

The word "dogs" is not even present in this criticism. Then, in the reply, after mentioning many narrations, he said:

From these numerous famous narrations, it was proven that the body of Uthman (may Allah be pleased with him) lying for three days is pure fabrication and a lie. Its refutation exists in all histories because by consensus of historians, the martyrdom of Uthman (may Allah be pleased with him) occurred after Asr on Friday, the 18th of Dhu al-Hijjah, and his burial in Al-Baqi took place on the night of Saturday without doubt. Fin. — 3

It is being proven from all these famous narrations that the incident of Hadrat Uthman's (may Allah be pleased with him) body lying for three days is pure fabrication and a lie, and its refutation exists in all history books because all historians agree that the martyrdom of Hadrat Uthman (may Allah be pleased with him) took place on 18 Dhu al-Hijjah on the blessed Friday after the Asr prayer, and undoubtedly the burial took place in Baqi Sharif on the night of Saturday. Fin. (T)

And I saw myself writing in some of my Hadith commentaries: "This too is an exaggeration. Yes, rejected

I recall that I also wrote this same thing in some of my footnotes, and this too is an exaggeration. Indeed, against famous and

From these numerous famous narrations, it was proven that the body of Uthman (may Allah be pleased with him) lying for three days is pure fabrication and a lie. Its refutation exists in all histories because by consensus of historians, the martyrdom of Uthman (may Allah be pleased with him) occurred after Asr on Friday, the 18th of Dhu al-Hijjah, and his burial in Al-Baqi took place on the night of Saturday without doubt. Fin. — 3

abominations are not accepted in the face of famous accepted ones."

It is being proven from all these famous narrations that the incident of Hadrat Uthman's (may Allah be pleased with him) body lying for three days is pure fabrication and a lie, and its refutation exists in all history books because all historians agree that the martyrdom of Hadrat Uthman (may Allah be pleased with him) took place on 18 Dhu al-Hijjah on the blessed Friday after the Asr prayer, and undoubtedly the burial took place in Baqi Sharif on the night of Saturday. Fin. (T)

accepted narrations, the rejected ones and...

1. Al-Isaba fi Tamyiz al-Sahaba, Chapter on Uthman (RA), Dar Sadir, Beirut, 2/463
2. Tuhfa Ithna Ashariyya, Criticisms of Uthman (RA), Tenth Criticism, Suhail Academy, Lahore, 1/326
3. Tuhfa Ithna Ashariyya, Criticisms of Uthman (RA), Tenth Criticism, Suhail Academy, Lahore, 1/329

फ़तावा रज़विया, जिल्द चौदहवीं (१४)

ज़ुबैर बिन बक़ार ने कहा: ज़ुल हिज्जा साल तेईस की आख़िरी रात पीर के दिन बैअत की गई और ज़ुल हिज्जा की अठारहवीं तारीख़ जुमे के दिन अस्र के बाद शहीद हुए और सनीचर की रात मग़रिब और ईशा के दरमियान दफ़न हुए। — १

(हज़रत ज़ुबैर बिन बक़ार का बयान है। त) यानी अमीरुल मोमिनीन उस्मान ग़नी रज़ियल्लाहु तआला अन्हु की बैअत यौमुल इसनैन (सोमवार) ज़िल हिज्जा की आख़िरी शब २३ हिजरी को की गई, १८ ज़िल हिज्जा ३० हिजरी जुमे के दिन अस्र के बाद शहीद हुए और उसी शाम को मग़रिब के बाद ईशा से पहले दफ़न हुए।

शाह अब्दुल अज़ीज़ साहब ने 'तुहफ़ा इस्ना अशरिया' में अमीरुल मोमिनीन ज़ुल नूरैन रज़ियल्लाहु तआला अन्हुम पर राफ़िज़ियों के दसवें ताने (आक्षेप) में उन मलयूनों से नक़ल किया कि:

"क़त्ल के बाद तीन दिनों तक पड़ा रहने दिया गया और उनके दफ़न की तरफ़ तवज्जो नहीं दी गई।" २

"क़त्ल के बाद उन्हें तीन दिन तक ऐसे ही फेंक दिया गया और दफ़न न होने दिया गया। (त)"

उस ताने में 'कुत्तों' का लफ़्ज़ भी नहीं है, फिर जवाब में बहुत सी रिवायतें ज़िक्र करके फ़रमाया:

इन मशहूर और मुतअद्दिद रिवायतों से साबित हुआ कि उस्मान (रज़ियल्लाहु तआला अन्हु) की लाश का तीन दिन तक पड़ा रहना महज़ बोहतान और झूँठ है और तमाम तारीख़ों में इसकी तकज़ीब (खंडन) मौजूद है क्योंकि तमाम इतिहासकारों के इत्तेफ़ाक़ के मुताबिक़ उस्मान (रज़ियल्लाहु तआला अन्हु) की शहादत १८ ज़िलहिज्जा जुमे के दिन अस्र के बाद हुई और बिलाशुबा सनीचर की रात बक़ीअ में दफ़न हुई। समाप्त। — ३

और मैंने देखा कि मैंने अपनी कुछ हदीस टिप्पणियों में लिखा: "यह भी हद से बढ़ना है। हाँ, मशहूर और मक़बूल रिवायतों के मुक़ाबले में नापसंदीदा और ग़लत बातें क़बूल नहीं की जातीं।"

इन तमाम मशहूर रिवायतों से साबित हो रहा है कि हज़रत उस्मान (रज़ियल्लाहु अन्हु) की लाश का तीन दिन तक पड़े रहने का वाक़िआ महज़ इफ़्तेरा (मनघड़ंत) और झूठ है और तमाम कुतुबे तारीख़ में इसकी तकज़ीब मौजूद है क्योंकि तमाम मुवर्रिख़ीन (इतिहासकारों) का इत्तेफ़ाक़ है कि हज़रत उस्मान (रज़ियल्लाहु अन्हु) की शहादत १८ ज़ुलहिज्जा बरोज़ जुमा-उल-मुबारक बाद नमाज़े अस्र हुई और बिलाशुबा हफ़्ते की रात बक़ीअ शरीफ़ में तदफ़ीन हुई। समाप्त। (त)

मुझे याद पड़ता है कि मैंने भी अपने बाज़ हवाशी (फ़ुटनोट) में यही बात लिखी है और यह भी तजावुज़ (हद से बढ़ना) है, हाँ मशहूर व मक़बूल रिवायतों के मुक़ाबले में मुनाकीर (अस्वीकार्य बातें) और...

1. अल-इसाबा फ़ी तमीज़ अस-सहाबा, बाब उस्मान रज़ियल्लाहु अन्हु, दार सादिर बेरूत, २ / ४६३
2. तुहफ़ा इस्ना अशरिया, मुताइन-ए-उस्मान रज़ियल्लाहु अन्हु, दसवां ताना, सुहैल एकेडमी लाहौर, १ / ३२६
3. तुहफ़ा इस्ना अशरिया, मुताइन-ए-उस्मान रज़ियल्लाहु अन्हु, दसवां ताना, सुहैल एकेडमी लाहौर, १ / ३२९

७१२ का पृष्ठ ३१८

قال الزبیر بن بکار بویع یوم الاثنین للیلة بقیت من ذی الحجة سنة ثلاث وعشرین وقتل یوم الجمعة لثمان عشرة خلت من ذی الحجة بعد العصر ودفن لیلة السبت بین المغرب والعشاء ۔ 1

(حضرت زبیر بن بکار کا بیان ہے۔ ت) یعنی امیر المومنین عثمان غنی رضی اللہ تعالٰی عنہ کی بیعت یوم الاثنین ذی الحجہ کی آخری شب ۲۳ ہجری کو کی گئی ۱۸ ذی الحجہ ۳۵ھ روز جمعہ بعد عصر شہید ہوئے اور اسی شام کو مغرب کے بعد عشاء سے پہلے دفن ہوئے۔

شاہ عبدالعزیز صاحب نے تحفہ اثنا عشریہ میں امیر المومنین ذوالنورین رضی اللہ تعالٰی عنہم پر رافضیوں کے دسویں طعن میں ان ملاعین سے نقل کیا کہ :

"بعد از قتل اوراسہ روز افتادہ گزاشتند و بدفن او نپرداختند" 2 ۔

"قتل کے بعد انہیں تین دن تک ایسے ہی پھینک دیا گیا اور دفن نہ ہونے دیا گیا۔ (ت)

وہ کتوں کا لفظ اس طعن میں بھی نہیں، پھر جواب میں بہت روایات ذکر کر کے فرمایا:

ازیں روایات مشہورہ متعددہ ثابت شد کہ تاسہ روز او افتادہ ماندن لاش عثمان (رضی اللہ تعالیٰ عنہ) محض افتراء ودروغ است ودر جمیع تواریخ تکذیب آں موجودست زیرا کہ باجماع مؤرخین شہادت عثمان (رضی اللہ تعالیٰ عنہ) بعد از عصر روز جمعہ ہیزدہم ذی الحجہ واقعہ شدہ است ودفن او در بقیع شب شنبہ وقوع یافت بلاشبہ انتہیٰ ۔ 3

ان تمام مشہور روایات سے ثابت ہورہا ہے کہ حضرت عثمان (رضی اللہ عنہ) کی لاش کا تین دن تک پڑے رہنے کا واقعہ محض افتراء اور جھوٹ ہے اور تمام کتب تاریخ میں اس کی تکذیب موجود ہے کیونکہ تمام مورخین کا اتفاق ہے کہ حضرت عثمان (رضی اللہ عنہ) کی شہادت ۱۸ ذوالحجہ بروز جمعہ المبارک بعد نماز عصر ہوئی اور بلاشبہ ہفتہ کی رات بقیع شریف میں تدفین ہوئی انتہیٰ۔ (ت)

ورأيتني كتبت في بعض تعليقاتي الحديثية وهذا ايضا تجاوز نعم لا تقبل المناكير المنكرات في مقابلة المشهورات المقبولات

مجھے یاد پڑتا ہے کہ میں نے بھی اپنے بعض حواشی میں یہی بات لکھی ہے اور یہ بھی تجاوز ہے ہاں مشہور و مقبول روایات کے مقابلے میں مناکیرو

1 الاصابہ فی تمییز الصحابہ باب عثمان رضی اللہ عنہ دار صادر بیروت ۲ / ۴۶۳ 2 تحفہ اثنا عشریہ مطاعن عثمان رضی اللہ عنہ طعن دہم سہیل اکیڈمی لاہور ۱/ ۳۲۶ 3 تحفہ اثنا عشریہ مطاعن عثمان رضی اللہ عنہ طعن دہم سہیل اکیڈمی لاہور ۱/ ۳۲۹

Fatawa Razawiya Volume 14 (12)

And Allah Almighty knows best and His knowledge is most complete and most wise. Forbidden acts are not accepted. And Allah Almighty knows best and His majesty's knowledge is most complete and most wise. (T)

Issue 69: From Malegaon city, Fort area, near Masjid-e-Kalan, sent by Muhammad Sadiq Sahib, 3 Rabi' al-Akhir 1336 AH. If a person does not believe in Quranic verses, will that person be a sinner or not? If so, of what degree? And what is the status of prayer behind him?

The Answer: To not believe in a verse, meaning to deny it, is disbelief (kufr). In such a case, there is no question of prayer behind him. However, common people also call it "not believing" when a sin occurs contrary to a Quranic verse, and even after being told the verse, the person does not desist from the sin. If this not desisting is merely due to the evil of the soul, while he believes in the verse and does not deny or oppose it, then it is a sin, not disbelief. Furthermore, if that sin itself is a major sin (Kabira), or becomes a major sin due to habit, and this person commits it openly, then he is an open sinner (Fasiq Mu'lin). Praying behind him is "Makruh Tahrimi" (prohibitively disliked), meaning it is a sin to pray behind him, and if prayed, it is obligatory to repeat it. And Allah Almighty knows best.

Issue 70: From Chandausi, Husaini Bazaar, sent by Ghulam Hussain Sahib, 3 Rabi' al-Akhir 1336 AH. In the name of Allah, the Most Gracious, the Most Merciful. All praise is due to Allah, the Exalted, the Magnificent, and peace and blessings be upon the Noble Prophet, his family, and his honored companions. Amen! (What do the scholars of religion say regarding this matter: that in Chandausi, Muslims, in agreeing with Hindus and polytheists, showed these signs that, apart from playing kettledrums and forbidden music and dance, they went to such extremes and heights in reviving their customs that some parties had tilak, qashqa, or sande drawn on their foreheads by Brahmins and were happy and joyful. Some parties joined the Brahmins in shouting "Jai Ramchandra ji" and "Jai Sita ji". Some parties accompanied the Hindus on a moving throne (float) with seated women, and that float, contrary to previous years, continuously and fearlessly roamed through streets and alleys and Hindus brought it to the Muslims' assembly place. The Muslims, besides offering hospitality with betel leaf (paan), flowers, garlands, cardamom, etc., proudly expressed thanks for their arrival by presenting trays of sweets. By this act, whose party's wife's marriage was

terminated? Who fell into disbelief? Who committed a major sin? And what is the method of repentance for each party?)

The Answer: Those who had the qashqa drawn by a Brahmin and those who joined the Hindus in shouting those slogans became disbelievers (kafir); their wives are out of their marriage. As for those who participated in the procession, if they did not become disbelievers, they are close to disbelief.

फ़तावा रज़विया जिल्द 14 (12)

और अल्लाह तआला बेहतर जानता है और उसका इल्म सबसे मुकम्मल और सबसे मज़बूत है। बुराइयाँ कुबूल नहीं होतीं। और अल्लाह तआला बेहतर जानता है और उसकी शान का इल्म सबसे मुकम्मल और सबसे मज़बूत है। (त)

मसला 69: शहर मालेगाँव, किला मोहल्ला, मस्जिद-ए-कलां के पास से, मुर्सला (प्रेषक) मोहम्मद सादिक साहब, 3 रबी-उल-आखिर 1336 हिजरी। अगर कोई व्यक्ति क़ुरान की आयतों को न माने तो वह व्यक्ति गुनहगार होगा या नहीं? अगर होता है तो किस दर्जे का? और उसके पीछे नमाज़ कैसी होती है?

अल-जवाब (उत्तर): आयत को न मानना यानी इनकार करना कुफ़्र है, उसके पीछे नमाज़ कैसी? लेकिन आम लोग न मानना उसे भी कहते हैं कि गुनाह क़ुरान की आयत के खिलाफ हुआ और उसे आयत सुनाई गई और वह अपने गुनाह से बाज़ न आया। यह बाज़ न आना अगर सिर्फ नफ़्स की बुराई से हो, आयत पर ईमान रखता है, न उससे इनकार करता है और न उसका मुकाबला करता है, तो गुनाह है कुफ़्र नहीं। फिर अगर वह गुनाह खुद कबीरा हो या आदत की वजह से कबीरा हो जाए और यह व्यक्ति एलान के साथ उसका मुर्तकिब (दोषी) हो तो वह 'फ़ासिक मो'लिन' (खुला गुनहगार) है। उसके पीछे नमाज़ मकरूह-ए-तहरीमी है, यानी पढ़नी गुनाह है और अगर पढ़ी गई हो तो उसे दोहराना वाजिब (अनिवार्य) है। वल्लाहु तआला आलम (और अल्लाह तआला बेहतर जानता है)।

मसला 70: चंदौसी, हुसैनी बाज़ार से, मुर्सला (प्रेषक) गुलाम हुसैन साहब, 3 रबी-उल-आखिर 1336 हिजरी। बिस्मिल्लाह-हिर्रहमान-निर्रहीम। अल्हम्दुलिल्लाहिल अलिय्यिल अज़ीम वस्सलातु अलन्नबिय्यिल करीम व आलिही व सहबिहिल मुकर्रमीन आमीन! (दीन के उलेमा इस मसले में क्या फरमाते हैं कि चंदौसी में मुसलमानों ने हिंदुओं, मुशरिकों के साथ सहमति जताने में ये लक्षण दिखाए कि नौबत, नगाड़ा बजाने और नाजायज नाच-गाने के अलावा उनकी रस्मों को ज़िंदा करने में इतनी अतिशयोक्ति और उरूज दिखाया कि कुछ लोगों ने ब्राह्मणों के हाथों से अपनी पेशानी (माथे) पर तिलक, क़शका, संदे खिंचवाकर खुश और प्रसन्न हुए। और कुछ लोगों ने ब्राह्मणों के साथ 'जय रामचंद्र जी' और 'जय सीता जी' के नारे लगाए। और कुछ लोगों ने हिंदुओं के साथ तख्त-ए-रवां (झाँकी) पर बैठी औरतों के साथ गश्त (परिक्रमा) की और वह तख्त-ए-रवां पिछले सालों के खिलाफ, बेखौफ और निडर होकर गलियों और कूचों में घूमकर हिंदुओं द्वारा मुसलमानों के मजमे में लाया

गया। मुसलमानों ने खातिरदारी के अलावा पान, फूल, हार, इलायची वगैरह देकर उनके आने का शुक्रिया फख्र के साथ अदा किया और मिठाई की थाली पेश की। इस अमल से किस पक्ष की औरत निकाह से बाहर हुई? और कौन कुफ़्र में मुब्तला हुआ? और कौन गुनाह-ए-कबीरा का मुर्तकिब हुआ? और हर पक्ष के लिए तौबा का क्या तरीका है?)

अल-जवाब (उत्तर): वे जिन्होंने ब्राह्मण से तिलक लगवाया और वे जिन्होंने हिंदुओं के साथ मिलकर वे जयकारे लगाए, काफिर हो गए। उनकी औरतें उनके निकाह से निकल गईं। और वे जो गश्त (जुलूस) में शामिल हुए, अगर काफिर नहीं हुए तो कुफ़्र के करीब हैं।

पृष्ठ 319 का 712

واللہ تعالٰی اعلم و علمہ اتم واحکم۔ منکرات مقبول نہیں ہوتیں۔ واللہ تعالٰی اعلم و علمہ جل مجدہ اتم واحکم (ت)

مسئلہ ٦٩: از شہر مالیگاؤں محلہ قلعہ قریب مسجد کلاں مرسلہ محمد صادق صاحب ۳ ربیع الآخر ۱۳۳۶ھ اگر کوئی شخص آیات قرآنی کو نہ مانے تو وہ شخص گناہگار ہو گا یا نہیں؟ اگر ہوتا ہے تو کس درجہ کا؟ اور نماز اس کے پیچھے کیسی ہوتی ہے؟

الجواب: آیت کو نہ ماننا یعنی انکار کرنا کفر ہے اس کے پیچھے نماز کیسی، مگر عوام نہ ماننا اسے بھی کہتے ہیں کہ گناہ خلاف آیت قرآنی واقع ہوا اور اسے آیت سنائی گئی اور وہ اپنے گناہ سے باز نہ آیا یہ باز نہ آنا اگر محض شامت نفس سے ہو، آیت پر ایمان رکھتا ہے، نہ اس سے انکار کرتا ہے نہ اس کا مقابلہ کرتا ہے تو گناہ ہے کفر نہیں، پھر اگر وہ گناہ خود کبیرہ ہو یا بوجہ عادت کبیرہ ہو جائے اور یہ شخص اعلان کے ساتھ اس کا مرتکب ہو تو فاسق معلن ہے اس کے پیچھے نماز مکروہ تحریمی یعنی پڑھنی گناہ اور پڑھی ہو تو پھیرنی واجب، واللہ تعالٰی اعلم۔

مسئلہ ۷۰: از چندوسی حسینی بازار مرسلہ غلام حسین صاحب ۳ ربیع الآخر ۱۳۳۶ھ بسم اللہ الرحمن الرحیم، الحمد للہ العلی العظیم والصلوۃ علی النبی الکریم وآلہ وصحبہ المکرمین آمین! (کیا فرماتے ہیں علمائے دین اس مسئلہ میں کہ چندوسی میں مسلمانوں نے ہنود، مشرکین سے اتفاق کرنے میں یہ آثار ظاہر کئے کہ سوائے نوبت نقارے نوازی اور ناچ رنگ نامشروع کے ایسا مبالغہ اور عروج ان کی رسوم جلا دینے میں کہ بعض فریق تلک، قشقہ، سندے۔ برہمنوں کے ہاتھ سے اپنی پیشانی پر کھنچوا کر خوش اور مسرور ہوا اور بعض فریق برہمنوں کے ساتھ جے رامچندر

جی اور جے سیتا جی کی بول اٹھا اور بعض فریق نے ہمراہ ہنود تخت رواں نستہ عورتوں کے گشت کی اور وہ تخت رواں خلاف سالہائے گزشتہ پیوستہ کے بیخوف و خطر گلی کوچہ پھر کر مسلمانوں کے جائے جلوس پر ہنود لائے، مسلمانوں نے سوائے تواضع پان، پھول اور ہار، الاچی وغیرہ ان کے آنے کا شکریہ بفخریہ ادا کرکے شیرینی کی تھالی پیش کی اس عمل سے کس فریق کی عورت نکاح سے باہر ہوئی اور کون مبتلائے کفر ہوا اور کون مرتکب گناہ کبیرہ ہوا اور ہر فریق کی توبہ کی صورت کیا ہے؟

الجواب: وہ جنہوں نے برہمن سے قشقہ کھنچوایا وہ جنہوں نے ہنود کے ساتھ وہ جے بولی کافر ہوگئی، ان کی عورتیں ان کے نکاح سے نکل گئیں اور وہ کہ گشت میں شریک ہوئے اگر کافر نہ ہوئے تو قریب بکفر ہیں۔

Fatawa Razawiyya Volume (14)

It is stated in a Hadith of the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him):

Man sawwada ma'a qawmin fahuwa minhum wa fi lafzin man kaththara sawāda qawmin fahuwa minhum[1]	Whoever increases the crowd of a nation is one of them.

Qawm[2]

And those who offered thanks for bringing the idol and were happy, disbelief (Kufr) is also mandatory upon them according to the judgment of the jurists. It is in *Ghamz al-Uyun*:

Ittafaqa masha'ikhuna anna man ra'ā amra al-kuffari hasanan faqad kafara[3]	Whoever considers the act of a disbeliever to be good, by the consensus of the teachers, he becomes a disbeliever. (T)

It is mandatory upon them to repent, recite the Kalima of Islam anew, and remarry their wives. And Allah Almighty knows best.

Problem 71: From village Beri Pur, post office town Aligarh, district Bareilly, sent by Khan Muhammad Khan, 13 Rabi' al-Akhir Sharif 1336 AH. What do the scholars of religion say regarding this matter: Zaid is a complete denier of the etiquette, commands, and pillars of Sharia, meaning he worships at the places of worship of the Hindus, does exactly what Hindus do in terms of polytheism and disbelief. Instead of the gathering of Mawlid al-Sharif, he holds something like the Hindu 'Katha', meaning he calls a Brahmin, has puris etc. cooked, feeds the Hindus and the Muslims he had relations with, gives donations to Hindu 'Home Rule' and refuses to give to the mosque. He is a deviate from fasting and prayer. With these matters present in Zaid, Umar wants to give his daughter to Zaid's son. Despite being forbidden, he intentionally went for the ritual until the wedding date was fixed. Umar's wife gave an answer and spoke harshly, saying if Zaid is a 'Bhangi' (outcaste), then we are also 'Bhangis'. Umar was told that if you want to meet Zaid, he should be made to repent and seek forgiveness, but Umar did not listen and knowingly maintained kinship in a state of polytheism and disbelief. How should all of us Muslims deal with Zaid and Umar? Whatever the command of the noble Sharia is, let it be implemented. Is such a person deserving of punishment according to the noble Sharia or not? Explain and you will be rewarded.

[1] Tarikh Baghdad, biography 5167, Abdullah bin Attab etc., Dar al-Kitab al-Arabi, Beirut, 10/41 [2] Nasb al-Rayah li Ahadith al-Hidayah, with reference to Musnad Abi Ya'la, Al-Maktaba al-Islamiyya, Beirut, 2/366; Kanz al-Ummal, Hadith 24735, Mu'assasat al-Risala, Beirut, 1/22 [3] Ghamz al-Uyun al-Basair ma'a al-Ashbah wa al-Nazair, Kitab al-Siyar, Bab al-Riddah, H.M. Saeed Company, Karachi, 1/295

फ़तावा रज़विया जिल्द (१४)

नबी सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम की हदीस में आता है:

मन सव्वदा मआ क़ौमिन फ़हुवा मिन्हुम व फ़ी लफ़्ज़िन मन कस्तरा सवादा क़ौमिन फ़हुवा मिन्हुम[1]	जो किसी क़ौम का मजमा बढ़ाए वह उन्हीं में से है।

क़ौम[2]

और वह जिन्होंने बुत (मूर्ति) लाने पर शुक्रिया अदा किया और खुश हुए उन पर भी फ़ुक़हा के हुक्म से कुफ्र लाज़िम है, 'ग़म्ज़ुल उयून' में है:

इत्तफ़क़ा मशाईखना अन्ना मन राआ अमरल कुफ्फारी हसनान फ़क़द कफ़रा[3]	जिसने काफ़िर के अमल को अच्छा जाना वह मशाईख के इत्तेफ़ाक से काफ़िर हो जाता है। (त)

इन पर लाज़िम है कि तौबा करें और नए सिरे से कलमा-ए-इस्लाम पढ़ें और अपनी औरतों से नया निकाह करें, वल्लाह तआला आलम।

मसला ७१: अज़ मौज़ा बेरी पुर डाकखाना क़स्बा अलीगढ़ ज़िला बरेली, मुर्सला खान मोहम्मद खां १३ रबी-उल-आख़िर शरीफ़ १३३६ हिजरी। क्या फ़रमाते हैं उलमा-ए-दीन इस मसले में कि ज़ैद आदाब व अहकाम व अरकान-ए-शरियत का महज़ मुन्किर है यानी अहल-ए-हनूद की इबादतगाहों पर पूजा करता है, सरासर जो काम शिर्क व कुफ्र के हनूद करते हैं उनको ज़ैद भी करता है और बजाए महफ़िल-ए-मीलाद शरीफ़ के मिस्ल-ए-हनूद के कथा की यानी ब्राह्मण को बुलाकर पूरियाँ वगैरह पकवाकर और हनूद को खिला दीं और जिन मुसलमानों से रस्म (संबंध) था उनको खिला दिया, और हनूद के होम रूल में चंदा दिया और मस्जिद को देने से इनकार, सोम व सलात (रोज़ा व नमाज़) का मुन्हरिफ़ बा-इन उमूर कि ज़ैद में मौजूद हैं, उमर अपनी बेटी ज़ैद के बेटे को देना चाहता है हरचंद इससे मना किया गया मगर क़स्दन रस्म गया हत्ता कि तारीख़ शादी की ठहर गई, उमर की ज़ौजा (पत्नी) ने जवाब दिया और सख्त कलामी की कि ज़ैद अगर भंगी है तो हम भी भंगी हैं, उमर से कहा गया कि तुमको अगर ज़ैद से मिलना है तो उसको तौबा व इस्तगफ़ार करा दिया जाए, मगर उमर न माना और शिर्क व कुफ्र की हालत में दीदा व दानिस्ता क़राबत (रिश्तेदारी) की, आया हम जमीअ (तमाम) मुसलमान ज़ैद व उमर के साथ कैसा मामला रखें, जो हुक्म शरअ शरीफ़ का हो, नाफ़िज़

(लागू) हो, क्या ऐसा शख्स बमूजिब शरअ शरीफ़ के मुस्तौजिब सज़ा है या नहीं? बय्यानू तूजरू (बयान फरमाएं सवाब पाएं)।

---

[1] तारीख़ बग़दाद तर्जुमा ५१६७ अब्दुल्लाह बिन अत्ताब अलख दार अल-किताब अल-अरबी बैरुत १०/४१ [2] नसब अल-राय लि-अहादीस अल-हिदाय ब-हवाला मुसनद अबी यला अल-मकतब अल-इस्लामिया बैरुत २/३६६, कंज़ अल-उम्माल हदीस २४७३५ मुअस्ससात अल-रिसाला बैरुत १/२२ [3] ग़म्ज़ुल उयून अल-बसार मा अल-अशबाह व अन-नज़ाइर किताब अल-सियार बाब अल-रिद्दा एच एम सईद कंपनी कराची १/२९५

فتاوٰی رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

حدیث میں نبی صلی اللہ علیہ وسلم فرماتے ہیں :

من سود مع قوم فهو منهم ۱ وفي لفظ من كثر سواد قوم فهو منهم ۲ — جو کسی قوم کا مجمع بڑھائے وہ انہیں میں سے ہے۔

اور وہ جنہوں نے بت کے لانے پر شکریہ ادا کیا اور خوش ہوئے ان پر بھی بحکم فقہاء کفر لازم ہے غمز العیون میں ہے:

اتفق مشائخنا ان من رأی امر الكفار حسنا فقد كفر — جس نے کافر کے عمل کو اچھا جانا وہ باتفاق مشائخ کافر ہو جاتا ہے (ت)

ان پر لازم ہے کہ توبہ کریں اور از سر نو کلمہ اسلام پڑھیں اور اپنی عورتوں سے نکاح جدید کریں واللہ تعالٰی اعلم۔ مسئلہ ۷۱: از موضع بیری پور ڈاکخانہ قصبہ علی گڑھ ضلع بریلی مرسلہ خان محمد خاں ۱۳ ربیع الآخر شریف ۱۳۳۶ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین اس مسئلہ میں کہ زید آداب واحکام و ارکان شریعت کا محض منکر ہے یعنی اہل ہنود کی پرستش گاہوں پر پوجا کرتا ہے، سراسر جو کام شرک وکفر کے ہنود کرتے ہیں ان کو زید بھی کرتا ہے اور بجائے محفل میلاد شریف کے مثل ہنود کے کتھا کی یعنی برہمن کو بلا کر پوریاں وغیرہ پکوا کر اور ہنود کو کھلا دیں اور جن مسلمانوں سے رسم تھا ان کو کھلا دیں اور ہنود کے ہوم رول میں چندہ دیا اور مسجد کے دینے سے انکار ، صوم وصلوٰۃ کا منحرف بایں امور کہ زید میں موجود ہیں، عمر اپنی بیٹی زید کے بیٹے کو دینا چاہتا ہے ہر چند اس سے منع کیا گیا مگر قصداً رسم گیا حتی کہ تاریخ شادی

کی ٹھہر گئی ، عمر کی زوجہ نے جواب دیا اور سخت کلامی کی کہ زید اگر بھنگی ہے تو ہم بھی بھنگی ہیں، عمر سے کہا گیا کہ تم کو اگر زید سے ملنا ہے تو اس کو توبہ استغفار کرا دیا جائے ، مگر عمر نہ مانا اور شرک وکفر کی حالت میں دیدہ دانستہ قرابت کی ، آیا ہم جمیع مسلمان زید و عمر کے ساتھ کیسا معاملہ رکھیں ، جو حکم شرع شریف کا ہو ، نافذ ہوا ایسا شخص بموجب شرع شریف کے مستوجب سزا ہے یا نہیں ، بینوا توجروا ۔

---

۱ تاریخ بغداد ترجمہ ۵۱۶۷ عبد اللہ بن عتاب الخ دار الکتاب العربی بیروت ۱۰ / ۲ ۴۱ نصب الرایہ لاحادیث الہدایہ بحوالہ مسند ابی یعلیٰ المکتبۃ الاسلامیہ بیروت ۲ / ۳۶۶، کنز العمال حدیث ۲۴۷۳۵ موسسۃ الرسالہ بیروت ۱ / ۲۲ ۳ غمز العیون البصائر مع الاشباہ والنظائر کتاب السیر باب الردۃ ایچ ایم سعید کمپنی کراچی ۱ / ۲۹۵

Fatawa Razawiya Volume 14

The Answer: In the mentioned situation, Zaid is a disbelieving apostate (kafir murtad). Greetings (salam) and conversation with him are forbidden (haram) for Muslims, and participating in his occasions of joy or grief is forbidden.

Allah the Almighty said: "And if Satan causes you to forget, then after the remembrance do not sit with the wrongdoing people." Allah the Almighty said: "and if Satan makes you forget, then do not sit with the unjust people after remembering." (6:68)

If he falls ill, it is forbidden to visit him; going to his grave is forbidden.

Allah the Almighty said: "And do not pray [the funeral prayer], ever, over any of them who has died, and do not stand at his grave." Allah the Almighty said: "And never pray over any of them who dies, nor stand at his grave." (9:84)

Umar is aware of all his actions, he did not even seek repentance and maintained such kinship with him that he became involved in a great sin and deserving of painful punishment.

Allah the Almighty said: "Indeed, you would then be like them." Allah the Almighty said: "Then you will be like them." (4:140)

And Allah the Almighty said: "And whoever is an ally to them among you - then indeed, he is [one] of them." And Allah the Almighty said: "And whoever of you takes them for friends, he is indeed one of them." (5:51)

And Allah the Almighty said: "And do not incline toward those who do wrong, lest you be touched by the Fire." And Allah the Almighty said: "And do not lean toward those who are unjust, or the fire will touch you." (11:113)

If Zaid and Umar do not repent, it is obligatory for Muslims to abandon them completely. And Allah the Almighty knows best.

Problem 72 to 74: From Badaun, sent by Nathu and Nisar Ahmed, leather merchants, 8 Rabi' al-Akhir Sharif 1336 AH. (1) What do the scholars of religion and jurists of the firm Sharia say on this issue: that Zaid, despite knowing that Ahmadis (Mirzais) are outside the pale of Islam and that all scholars of Islam have issued a fatwa on them being disbelieving heretics, still married his daughter to the son of an Ahmadi. Now, should Zaid be considered misled and of bad belief or not? And should eating and

drinking with Zaid, and participating in his joy and grief, and having him participate in one's own occasions, [be allowed]?

1. Al-Quran al-Karim 6/68
2. Al-Quran al-Karim 9/84
3. Al-Quran al-Karim 4/140
4. Al-Quran al-Karim 5/51
5. Al-Quran al-Karim 11/113

फ़तावा रज़विया खंड 14

उत्तर: वर्णित स्थिति में, ज़ैद एक काफ़िर मुर्तद (धर्मत्यागी) है। मुसलमानों के लिए उसे सलाम करना, उससे बात करना हराम है, उसकी शादी और गम के कार्यक्रमों में शामिल होना हराम है।

अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "व इम्बा युन्सियन्नकश शैतानु फ़ला तक़'उद ब'अदज़ ज़िक्रा म'अल क़ौमिज़ ज़ालिमीन" अल्लाह तआला ने फरमाया: और जो कहीं तुझे शैतान भुला दे तो याद आने पर ज़ालिमों के पास न बैठ। (6:68)

यदि वह बीमार हो जाए तो उसे देखने जाना हराम है, उसकी कब्र पर जाना हराम है।

अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "व ला तुसल्ली अला अहदिम मिन्हुम माता अबदंव व ला तक़ुम अला क़ब्रिही" अल्लाह तआला ने फरमाया: और उनमें से किसी की मय्यत पर कभी नमाज़ न पढ़ना और न उसकी कब्र पर खड़े होना। (9:84)

उमर उसके सभी कार्यों से अवगत है, उसने तौबा (प्रायश्चित) करने की कोशिश भी नहीं की और उसके साथ ऐसी रिश्तेदारी रखी कि वह एक बड़े गुनाह में लिप्त हो गया और दर्दनाक अज़ाब (सज़ा) का हकदार बन गया।

अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "इन्नकुम इज़न मिस्लुहुम" अल्लाह तआला ने फरमाया: वरना तुम भी उन्हीं जैसे हो। (4:140)

और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "व मय यतवल्लहुम मिन्कुम फ़इन्नहू मिन्हुम" और अल्लाह तआला ने फरमाया: और तुम में जो कोई उनसे दोस्ती रखेगा तो वह उन्हीं में से है। (5:51)

और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "व ला तरकनू इलल लज़ीना ज़लमू फ़तमस्सकुमुन नार" और अल्लाह तआला ने फरमाया: और ज़ालिमों की तरफ न झुको कि तुम्हें आग छू लेगी। (11:113)

यदि ज़ैद और उमर तौबा नहीं करते हैं, तो मुसलमानों पर यह लाज़िम (अनिवार्य) है कि वे उन्हें एक दम छोड़ दें। और अल्लाह तआला बेहतर जानता है।

मसला 72 से 74: बदायूँ से, प्रेषित नत्थू और निसार अहमद, चर्म व्यापारी, 8 रबीउल आखिर शरीफ 1336 हिजरी। (1) दीन के उलमा और शरीयत के मुफ़्ती इस मसले में क्या फरमाते हैं कि ज़ैद ने इस जानकारी के बावजूद कि मिर्ज़ाही (अहमदी) इस्लाम के दायरे से बाहर हैं और तमाम उलमा-ए-

इस्लाम उनके काफ़िर और मुलहिद होने का फतवा दे चुके हैं, फिर भी अपनी लड़की का निकाह एक मिर्ज़ाही के लड़के से कर दिया। अब ज़ैद को गुमराह और बद-अकीदा समझा जाए या नहीं और ज़ैद के साथ खाना-पीना और उसकी शादी-गमी में शरीक होना और उसे अपने यहाँ शरीक करना [क्या उचित है]?

1. अल-क़ुरान अल-करीम 6/68
2. अल-क़ुरान अल-करीम 9/84
3. अल-क़ुरान अल-करीम 4/140
4. अल-क़ुरान अल-करीम 5/51
5. अल-क़ुरान अल-करीम 11/113

فتاوٰی رضویہ جلد چہاردہم (۱۴)

الجواب: صورتِ مذکورہ میں زید کافر مرتد ہے، اس سے سلام، کلام مسلمانوں کو حرام اس کی شادی غمی میں شرکت حرام۔

قَالَ اللّٰہُ تَعَالٰی "وَاِمَّا یُنْسِیَنَّكَ الشَّیْطٰنُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرٰی مَعَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِیْن" ۱۔ اللہ تعالٰی نے فرمایا: اور جو کہیں تجھے شیطان بھلا دے تو یاد آنے پر ظالموں کے پاس نہ بیٹھ۔ (ت)

بیمار پڑے تو اسے پوچھنے جانا حرام، اس کی قبر پر جانا حرام۔

قَالَ اللّٰہُ تَعَالٰی "وَلَا تُصَلِّ عَلٰٓی اَحَدٍ مِّنْهُمْ مَّاتَ اَبَدًا وَّلَا تَقُمْ عَلٰی قَبْرِهٖ" ۲۔ اللہ تعالٰی نے فرمایا: اور ان میں سے کسی کی میت پر کبھی نماز نہ پڑھنا اور نہ اس کی قبر پر کھڑے ہونا۔ (ت)

عمر اس کے سب افعال پر آگاہ ہے اس نے توبہ بھی لینا نہ چاہی اور ایسی قرابت اس کے ساتھ کی مبتلائے گناہ عظیم و مستحق عذابِ الیم ہوا۔

قَالَ اللّٰہُ تَعَالٰی "اِنَّكُمْ اِذًا مِّثْلُهُمْ" ۳۔ اللہ تعالٰی نے فرمایا: ورنہ تم بھی انہیں جیسے ہو۔

وَقَالَ اللّٰہُ تَعَالٰی "وَمَنْ یَّتَوَلَّهُمْ مِّنكُمْ فَاِنَّهٗ مِنْهُمْ" ۴۔ اور اللہ تعالٰی نے فرمایا: اور تم میں جو کوئی ان سے دوستی رکھے گا تو وہ انہیں میں سے ہے۔

وَقَالَ اللّٰہُ تَعَالٰی "وَلَا تَرْكَنُوْٓا اِلَی الَّذِیْنَ ظَلَمُوْا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ" ۵۔ اور اللہ تعالٰی نے فرمایا: اور ظالموں کی طرف نہ جھکو کہ تمہیں آگ چھوئے گی۔ (ت)

زید و عمر اگر توبہ نہ کریں تو مسلمانوں پر لازم ہے کہ انہیں یک لخت چھوڑ دیں۔ واللہ تعالٰی اعلم۔

مسئلہ ۷۲ تا ۷۴: از بدایوں مرسلہ نتھو و نثار احمد سوداگران چرم ۸ ربیع الآخر شریف ۱۳۳۶ھ

(۱) کیا فرماتے ہیں علمائے دین و مفتیانِ شرعِ متین اس مسئلہ میں کہ زید نے باوجود اس علم کے کہ مرزائی دائرہ اسلام سے خارج ہیں اور ان کے کافر ملحد ہونے کا فتویٰ تمام علمائے اسلام دے چکے ہیں، پھر بھی اپنی لڑکی کا نکاح ایک مرزائی کے لڑکے کے ساتھ کردیا اب زید کو گمراہ اور بد عقیدہ سمجھا جائے یا نہیں اور زید کے ساتھ کھانا پینا اور اس کی شادی غمی میں شریک ہونا اور اس کو اپنے یہاں شریک کرنا۔

۱ القرآن الکریم ۶/ ۶۸ ۲ القرآن الکریم ۹/ ۸۴ ۳ القرآن الکریم ۴/ ۱۴۰ ۴ القرآن الکریم ۵/ ۵۱ ۵ القرآن الکریم ۱۱/ ۱۱۳

Fatawa-e-Razvia (Volume 14)

Is it permissible or not, and what is the ruling for those who do so? (2) What should boys of Mirzais be considered, who have not yet reached the age of maturity/ understanding and are colored in the color of their parents and are under them in every matter? Are they Mirzai or non-Mirzai?

The Answer:

(1) If that boy was on his father's religion and it was known that this is his religion, and intentionally a girl was given in marriage to him, then this is presenting the girl for adultery and is extreme cuckoldry (Dayyuthi). Such a person is a transgressor (fasiq) and even sitting near him is forbidden,

Allah Almighty said: "And if Satan causes you to forget, then after the remembrance, do not sit with the wrongdoing people." [1]	**Allah Almighty said: And if Satan should make you forget, then do not sit after the reminder with the wrongdoing people. (T)**

otherwise, there is no doubt about his extreme carelessness and indifference towards religion. And if it is proven that he truly considers Mirzais to be Muslims and for this reason attended [the function], then he himself is a disbeliever (kafir) and an apostate (murtad). The scholars of the Two Holy Sanctuaries (Haramain Sharifain) have unanimously stated regarding Qadianis that:

"Whoever doubts his punishment and his disbelief, has indeed disbelieved." [2]	**Whoever doubts his being a disbeliever is also a disbeliever.**

In this case, it is an absolute obligation (fard-e-qat'i) that all Muslims cut off all ties of life and death from him. It is forbidden (haram) to go and visit him if he falls ill, it is forbidden to attend his funeral if he dies, it is forbidden to bury him in a Muslim cemetery, and it is forbidden to go to his grave.

Allah Almighty said:	**Allah Almighty said: And never pray [funeral prayer] over any of them who has died, nor stand at his grave. (T)**
"And never pray [funeral prayer] over any of them who has died, nor stand at his grave." [3]	

(2) They are all Mirzais, except for one who reached the age of intellect and discernment, understood good and bad, recognized Mirzais as disbelievers, and correctly embraced Islam; he is a Muslim. This is the case if the mother is a Mirzai, and if the mother was a Muslim, even though her own

[1] Al-Quran Al-Karim 6/68 [2] Hussam al-Haramain, Bab al-Mu'tamad wal Mustanad, Maktaba Nabawiya, Lahore, p. 13 [3] Al-Quran Al-Karim 9/84

फ़तावा-ए-रज़विया (खण्ड 14)

जायज़ है या नहीं और जो लोग ऐसा करें उनके लिए क्या हुक्म है? (2) मिर्ज़ाइयों के उन लड़कों को जो अभी समझदारी की उम्र तक नहीं पहुँचे हैं और अपने माँ-बाप के रंग में रंगे हैं और हर मामले में उन्हीं के अधीन हैं, क्या समझना चाहिए, मिर्ज़ाई या ग़ैर-मिर्ज़ाई?

उत्तर:

(1) अगर वह लड़का अपने बाप के धर्म पर था और उसे मालूम था कि उसका यह धर्म है और जानबूझकर लड़की उसके निकाह में दी, तो यह लड़की को ज़िना (व्यभिचार) के लिए पेश करना है और यह चरम स्तर की दयुसी (बेसम्बन्धता) है। ऐसा व्यक्ति फासिक (पापी) है और उसके पास बैठना तक मना है,

अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "और अगर कभी शैतान तुम्हें भुला दे, तो याद आने के बाद ज़ालिम लोगों के साथ मत बैठो।" [1]

अल्लाह तआला ने फ़रमाया: और जो कहीं तुझे शैतान भुला दे तो याद आने पर ज़ालिमों के पास न बैठ। (त)

वरना उसकी घोर लापरवाही और धर्म के प्रति उदासीनता में कोई संदेह नहीं है। और अगर यह साबित हो जाए कि वह वास्तव में मिर्ज़ाइयों को मुसलमान समझता है और इसी आधार पर समारोह में शामिल हुआ, तो वह स्वयं काफ़िर और मुर्तद (धर्मत्यागी) है। हरमैन शरीफैन के विद्वानों ने क़ादियानियों के बारे में सर्वसम्मति से फ़रमाया है:

"जिसने उसके अज़ाब (दण्ड) और उसके कुफ़्र (अविश्वास) में जो उसके काफ़िर होने में शक संदेह किया, उसने स्वयं कुफ़्र किया।" [2]

करे वह भी काफ़िर।

ऐसी स्थिति में यह कतई फ़र्ज़ है कि सभी मुसलमान उससे जीवन और मृत्यु के सभी संबंध तोड़ लें। बीमार पड़ने पर उसे पूछने जाना हराम है, मर जाए तो उसके जनाज़े पर जाना हराम है, उसे मुसलमानों के कब्रिस्तान में दफ़न करना हराम है, उसकी कब्र पर जाना हराम है।

अल्लाह तआला ने फ़रमाया:

अल्लाह तआला ने फ़रमाया: और उनमें से किसी की मय्यत पर कभी नमाज़ न पढ़ना और न उसकी कब्र पर खड़े होना (त)

"और उनमें से जो कोई मर जाए, उस पर कभी नमाज़ न पढ़ना और न उसकी कब्र पर खड़े होना।" [3]

(2) वे सब मिर्ज़ाई हैं, लेकिन वह जो अक्ल और समझ की उम्र को पहुँचा, अच्छे और बुरे को समझा, मिर्ज़ाइयों को काफ़िर जाना और ठीक से इस्लाम लाया, वह मुसलमान है। यह उस स्थिति में है जब माँ मिर्ज़ाई हो, और अगर माँ मुसलमान हो, भले ही उसकी अपनी

[1] अल-क़ुरआन अल-करीम 6/68 [2] हुसाम अल-हरमैन, बाब अल-मुअतमद वल मुस्तनद, मकतबा नबविया, लाहौर, पृष्ठ 13 [3] अल-क़ुरआन अल-करीम 9/84

جائز ہے یا نہیں اور جو لوگ ایسا کریں ان کے لئے کیا حکم ہے؟ (۲) مرزائیوں کے لڑکوں کو جو ابھی سنِ شعور کو نہیں پہنچے اور اپنے ماں باپوں کے رنگ میں رنگے ہیں اور ہر امر میں انہیں کے ماتحت ہیں کیا سمجھنا چاہئے مرزائی یا غیر مرزائی؟

الجواب:

(۱) اگر وہ لڑکا اپنے باپ کے مذہب پر تھا اور اسے یہ معلوم تھا کہ اس کا یہ مذہب ہے اور دانستہ لڑکی اس کے نکاح میں دی تو یہ لڑکی کو زنا کے لئے پیش کرنا اور پرلے سرے کی دیوثی ہے، ایسا شخص فاسق ہے اور اس کے پاس بیٹھنا تک منع ہے،

قال اللہ تعالٰی " وَاِمَّا یُنْسِیَنَّکَ الشَّیْطٰنُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّکْرٰی مَعَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِیْنَ ﴿۶۸﴾ " -1

اللہ تعالٰی نے فرمایا: اور جو کہیں تجھے شیطان بھلا دے تو یاد آنے پر ظالموں کے پاس نہ بیٹھ (ت)

ورنہ اس کے سخت بے احتیاط اور دین میں بے پرواہ ہونے میں کوئی شبہ نہیں، اور اگر ثابت ہو کہ وہ واقعی مرزائیوں کو مسلمان جانتا ہے اس بنا پر تقریب کی تو خود کافر مرتد ہے، علمائے کرام حرمین شریفین نے قادیانی کی نسبت بالاتفاق فرمایا کہ:

من شک فی عذابہ و کفرہ فقد کفر - 2 جو اس کے کافر ہونے میں شک کرے وہ بھی کافر۔

اس صورت میں فرضِ قطعی ہے کہ تمام مسلمان موت حیات کے سب علاقے اس سے قطع کردیں، بیمار پڑے پوچھنے کو جانا حرام، مرجائے تو اس کے جنازے پر جانا حرام، اسے مسلمان کے گورستان میں دفن کرنا حرام، اسکی قبر پر جانا حرام،

قال اللہ تعالٰی

اللہ تعالٰی نے فرمایا: اور ان میں سے کسی کی میت پر کبھی نماز نہ پڑھنا اور نہ اس کی قبر پر کھڑے ہونا (ت)

"وَلَا تُصَلِّ عَلٰٓی اَحَدٍ مِّنْهُمْ مَّاتَ اَبَدًا

وَّلَا تَقُمْ عَلٰی قَبْرِهٖ " - 3

(۲) وہ سب مرزائی ہیں مگر وہ کہ عقل و تمیز کی عمر کو پہنچا اور اچھے برے کو سمجھا اور مرزائیوں کو کافر جانا اور ٹھیک اسلام لایا وہ مسلمان ہے، یہ اس حالت میں ہے کہ ماں مرزائی ہو، اور اگر ماں مسلمان ہو اگر چہ اپنی

1 القرآن الکریم ۶/ ۶۸ 2 حسام الحرمین باب المعتمد والمستند مکتبہ نبویہ ، لاہور ص ۱۳ 3 القرآن الکریم ۹/ ۸۴

Fatawa Rizvia, Volume 14

Due to the misfortune of the soul or the foolishness or misguidance of their guardians, if someone is involved in adultery by marrying a Qadiani (Mirzai), the children born will be considered Muslims following their mother as long as they are minors and until they reach the age of understanding and choose Qadianism themselves.

[Arabic Box Text:] For the child follows the better of the parents in religion, so how about the one who has none but the mother, for the child of adultery has no father. And Allah Almighty knows best. [Urdu explanation:] The child follows the one among the parents whose religion is better. So, what will be the situation when there is only a mother, because a child of adultery has no father. And Allah Almighty knows best (T).

Problem 817 to 824: From Ranchi, Upper Bazar locality, sent by Abdul Rab Sahib, 3 Jumada al-Ula 1336 AH. One who says: (1) The miracles of the Prophets (peace and blessings be upon them) are false; the miracle of Hazrat Syedna Isa (peace be upon him) raising the dead is false, meaning it was about reviving the condition of the people. What is the Shariah ruling for such a person? (2) The books Fatawa-e-Alamgiri and Qazi Khan are unreliable. Is the insult to scholars of religion by Bakr's statement established or not? What is the Shariah ruling? (3) There is no need to perform sacrifice (Qurbani) as Allah Almighty does not need meat and blood, nor does it reach Him; rather, it is your piety that reaches Him. Giving the price of the sacrificial animal to a madrassa is better. Please consider whether Bakr attacked the obligation (Wajib) or not? What is the Shariah ruling? (4) The hanging of Hazrat Mansoor was not due to state affairs or for completing them, nor for any other reason. What is the Shariah ruling? (5) Bakr does not go to the worship places of infidels for entertainment or viewing, but considers participating in the worship places of infidels as obligatory, Sunnah, and desirable. What is the Shariah ruling? (6) Bakr is a Wahhabi under the guise of Hanafism, supports Wahhabis, and insults Ahl-e-Sunnah and all commentators and jurists. Regarding Milad and Qiyam, he uses inappropriate words and calls it an evil innovation (bid'at-e-sayyia). Is it permissible to follow Bakr in prayer or not? And is Bakr actually a follower (muqallid) or a non-follower (ghair-muqallid)? (7) Bakr has distorted the statements of jurisprudence (Fiqh) just to support his speech and claim. Is this interference in the sayings of the Mujtahid Imams or not? What is the Shariah ruling? (8) Bakr taunts and denies the miracles of the saints regarding Hazrat Kanz-ul-Fuqara Taj-ul-Awliya Syedna Abdul Qadir Jilani

(may Allah's mercy be upon him). And other people also taunt the honor of Hazrat in comparison to Bakr, and Bakr...

फ़तावा रिज़विया, खंड 14

आत्मा की बदकिस्मती या अपने अभिभावकों की मूर्खता या गुमराहियत के कारण अगर कोई कादियानी (मिज़ाई) के साथ निकाह करके व्यभिचार (ज़िना) में लिप्त है, तो जो बच्चे पैदा होंगे, वे तब तक अपनी माँ के अनुसरण में मुसलमान ही समझे जाएंगे जब तक कि वे नासमझ हैं और समझ की उम्र पर पहुँचकर स्वयं कादियानी मत नहीं अपनाते।

[अरबी बॉक्स पाठ:] निश्चित रूप से बच्चा धर्म में माता-पिता में से श्रेष्ठ का अनुसरण करता है, तो उसके बारे में क्या जिसके पास माँ के अलावा कोई नहीं है, क्योंकि ज़िना की संतान का कोई पिता नहीं होता। और अल्लाह तआला सबसे बेहतर जानता है। [उर्दू स्पष्टीकरण:] बच्चा माता-पिता में से उसके अधीन होता है जिसका धर्म बेहतर हो। तो उस समय क्या हाल होगा जब उसकी केवल माँ ही हो क्योंकि ज़िना की संतान का पिता नहीं होता। और अल्लाह तआला सबसे बेहतर जानता है (त)।

मसला 817 से 824: राँची, ऊपरी बाज़ार मोहल्ला, प्रेषक अब्दुल रब साहिब, 3 जमादी-उल-उला 1336 हिजरी। जो कहे: (1) अंबिया अलैहिमुस्सलाम के मोजिज़े गलत हैं, हज़रत सैयदना ईसा (अलैहिस्सलाम) का मुर्दे को ज़िंदा करना गलत है, इसका अर्थ कौम की स्थिति को ज़िंदा करना है। ऐसे व्यक्ति के लिए शरीयत का क्या हुक्म है? (2) फतावा-ए-आलमगीरी और काज़ी ख़ाँ की किताबें अविश्वसनीय हैं। क्या बक्र के कथन से दीन के विद्वानों का अपमान सिद्ध होता है या नहीं? शरीयत का क्या हुक्म है? (3) कुर्बानी करने की ज़रूरत नहीं है, अल्लाह तआला मांस और खून का मोहताज नहीं है, न ही वह उस तक पहुँचता है, बल्कि तुम्हारा तक़वा उस तक पहुँचता है। कुर्बानी के जानवर की कीमत मदरसे में देना बेहतर है। विचार किया जाए कि क्या बक्र ने वाज़िब (अनिवार्य) होने पर हमला किया या नहीं? शरीयत का क्या हुक्म है? (4) हज़रत मंसूर को सूली पर चढ़ाया जाना शासन संबंधी कार्यों के कारण नहीं था और न ही किसी अन्य कारण से। शरीयत का क्या हुक्म है? (5) बक्र काफिरों के पूजा स्थल पर मनोरंजन या देखने के इरादे से नहीं जाता, बल्कि काफिरों के पूजा स्थल में शामिल होने को फर्ज़, सुन्नत और मुस्तहब (पसंदीदा) ठहराता है। शरीयत का क्या हुक्म है? (6) बक्र हनफियत के पर्दे में वहाबी है, वहाबियों का समर्थन करता है और अहले सुन्नत और सभी मुफस्सिरों और फकीहों का अपमान करता है। मिलाद और कियाम के बारे में अनुचित शब्द और 'बिदअत-ए-सय्यिया' (बुरी विधा) कहता है। क्या बक्र का अनुसरण (इमाम बनाना) जायज़ है या नहीं? और बक्र वास्तव में मुक़ल्लिद है या ग़ैर-मुक़ल्लिद? (7) बक्र ने केवल अपनी बात और दावे को साबित करने के लिए फ़िक़्ह (न्यायशास्त्र) की इबारतों में हेरफेर किया है। क्या यह मुजतहिद इमामों के बयानों में

हस्तक्षेप है या नहीं? शरीयत का क्या हुक्म है? (8) बक्र जनाब कंज़ुल फ़ुक़रा ताजुल औलिया सैयदना अब्दुल कादिर जिलानी (रहमतुल्लाह अलैह) पर ताना मारता है और औलिया की करामातों को झुठलाता है। और अन्य व्यक्ति भी बक्र के मुकाबले हज़रत की शान में ताना मारते हैं और बक्र...

पृष्ठ 712 में से 323

شامت نفس یا اپنے اولیاء کی حماقت یا ضلالت سے مرزائی کے ساتھ نکاح کر کے زنا میں مبتلا ہے، اب جو بچے ہوں گے جب تک نا سمجھ رہیں گے اور سمجھ کی عمر پر آ کر خود مرزائیت اختیار نہ کریں گے اس وقت تک وہ اپنی ماں کے اتباع سے مسلمان ہی سمجھے جائیں گے،

[عربی عبارت:] فان الولد یتبع خیر الابوین دینا فکیف من لیس لہ الا الام فان ولد الزنا لا اب لہ۔ واللہ تعالٰی اعلم۔ بچہ والدین میں سے اس کے تابع ہوتا ہے جس کا دین بہتر ہو تو اس وقت کیا حال ہوگا جب اس کی صرف ماں ہی ہو کیونکہ ولد زنا کا باپ نہیں ہوتا۔ واللہ تعالٰی اعلم (ت)

مسئلہ ۸۱۷ تا ۸۲۴: از مقام رانچی محلہ اوپر بازار مرسلہ عبد الرب صاحب ۳ جمادی الاولٰی ۱۳۳۶ھ جو کہے: (۱) معجزات انبیاء علیہم الصلوٰۃ والسلام غلط ہیں، معجزہ حضرت سیدنا عیسٰی (علیہ السلام) مردہ کو زندہ کرنا غلط ہے، مطلب اس کا احوال قوم کو زندہ کرنا ہے ایسے شخص کے واسطے کیا حکم ہے شرعاً؟ (۲) کتاب فتاوٰی عالمگیری و قاضی خاں بے اعتبار ہیں، توہین علماء دین قولِ بکر سے منصور ہے یا نہیں؟ شرعاً کیا حکم ہے؟ (۳) قربانی کرنے کی ضرورت نہیں اللہ تعالٰی گوشت و خون کا محتاج نہیں، نہ اس تک پہنچتا ہے، بلکہ تمہارا تقوٰی پہنچتا ہے، قربانی کے جانور کی قیمت مدرسہ میں دینا افضل ہے، غور فرمایا جائے کہ بکر نے ترکِ وجوب پر حملہ کیا یا نہیں شرعاً کیا حکم ہے؟ (۴) حضرت منصور کا دار پر کھینچا جانا امور سلطنت و متمم ہونے کیوجہ سے نہ تھا نہ اور کسی وجہ سے، شرعاً کیا حکم ہے؟ (۵) بکر عبادت گاہِ کفار میں نہ بہ نیتِ تفریح طبع و دیکھنے کے جاتا ہے بلکہ شرکت عبادت گاہِ کفار کو فرض و سنت و مستحب ٹھہراتا ہے، شرعاً کیا حکم ہے؟ (۶) بکر پر دہ حنفیت میں کار بند وہابیت ہے، وہابیوں کی حمایت اور اہلسنت و تمامی مفسرین و فقہاء کی توہین کرتا ہے، میلاد و قیام کے متعلق الفاظ نائستہ

و بدعتِ سیئہ کہتا ہے، بکر کی اقتداء جائز ہے یا نہیں؟ اور بکر در حقیقت مقلد ہے یا غیر مقلد؟ (۷) بکر محض بپاس کلام و اثبات مدعا اپنے بزورِ زبان عبارات فقہیہ کو تحریف کیا ہے، بجز دست انداز اقوالِ ائمہ مجتہدین پر ہے یا نہیں؟ شرعاً کیا حکم ہے؟ (۸) بکر جناب کنز الفقراء تاج الاولیاء سیدنا عبد القادر جیلانی (رحمۃ اللہ تعالیٰ علیہ) پر طعن و تکذیب کرامات اولیاء کرتا ہے و نیز دیگر اشخاص بھی بمقابلہ بکر کے حضرت کی شان میں طعن کرتے ہیں اور بکر

Fatawa Rizwia Volume 14

...remains silent, what is the legal (Shariah) ruling?

Answer: (1) Anyone who calls the miracles of the Prophets (peace and blessings be upon them) false is a disbeliever (Kafir) and an apostate (Murtad), deserving of eternal curse. One who calls the miracle of raising the dead by our master Jesus (peace and blessings be upon him) false is also certainly a disbeliever and apostate. The interpretation that it meant "reviving the state of the people" will not save him from disbelief and apostasy, because interpretation in the essentials of religion is not acceptable. It is stated in the 'Aqaid' of Imam Mufti al-Thaqalayn, Mufti of Jinn and Men, Umar Nasafi (may Allah be pleased with him):

Arabic	Urdu Translation
The scriptural texts are to be taken according to their literal meanings, and to deviate from them towards meanings claimed by the Batiniyya (esotericists) is heresy.	Scriptural texts shall be understood in their apparent sense, and to deviate from them towards meanings claimed by the people of inner knowledge (Batiniyya) is sheer heresy. (T)

It is stated in the commentary:

Arabic	Urdu Translation
Heresy (Ilhad) means a deviation and turning away from Islam and a connection and joining with disbelief, because it is a denial of the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) in what is known to have been brought by him by necessity.	Heresy (Ilhad) means deviating and turning away from Islam, and it is an association with disbelief because it is a denial of the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) in those matters whose being brought by him is established by necessity. (T)

It is stated in 'Ash-Shifa' of Qadi Iyad:

Arabic	Urdu Translation
Interpretation in the necessary (matters of religion) is not accepted.	Interpretation in the essentials of religion is not acceptable. (T)

(2) Subhan Allah! When he calls the miracles of the Prophets (peace and blessings be upon them) false, then what is the complaint that he does not accept Fatawa Qadi Khan and Alamgiri? For one who has already denied Allah and His Messengers, the

complaint of insulting knowledge and scholars is futile; *Ma ala mithlihi ba'dal khata'* (After such an error, what similar is not upon me? - T)

(3) To deny sacrifice (Qurbani) is misguidance. These Hindus are all so annoyed by cow sacrifice; the extremity is that he has surpassed Hindus in one matter by denying the obligation of sacrifice altogether, and in one matter Hindus [are better] than him...

---

1. Aqaid Nasafi with Commentary, published by Dar al-Isha'at al-Arabiyya, Kandahar, Afghanistan, p. 119.
2. Sharh Aqaid Nasafi, published by Dar al-Isha'at al-Arabiyya, Kandahar, Afghanistan, p. 119.
3. Kitab al-Shifa by Qadi Iyad, Part 4, on various aspects of rulings, etc., Maktabah Shirkat Sahafiyah, Turkey, 2/210.

फ़तावा रज़विया जिल्द 14

...खामोश रहता है, शरीयत के अनुसार क्या हुक्म है?

उत्तर: (1) जो व्यक्ति नबियों (अलैहिमुस्सलाम) के चमत्कारों (मोजिज़ात) को गलत बताए, वह काफ़िर और मुर्तद है, और शाश्वत लानत का पात्र है। हमारे आका हज़रत ईसा (अलैहिस्सलाम) के मुर्दों को ज़िंदा करने के चमत्कार को गलत कहने वाला भी निश्चित रूप से काफ़िर और मुर्तद है। यह व्याख्या कि "कौम के हालात ज़िंदा करना" मुराद है, उसे कुफ्र और इर्तिदाद से नहीं बचाएगी, क्योंकि दीन की ज़रूरी बातों (ज़रूरियात-ए-दीन) में व्याख्या स्वीकार्य नहीं है। इमाम मुफ़्ती-अस-सक़लैन, मुफ़्ती-अल-जिन्न वल इंस, उमर नसफ़ी (रज़ियल्लाहु अन्हु) के 'अक़ाइद' में उल्लेख है:

अरबी

ग्रंथों (नصوص) को उनके प्रत्यक्ष अर्थों पर लिया जाएगा, और उनसे उन अर्थों की ओर विमुख होना जिनका दावा बातिनी (आंतरिक ज्ञान वाले) करते हैं, धर्मद्रोह है।

उर्दू अनुवाद

ग्रंथों को उनके प्रत्यक्ष अर्थ पर ही आधारित किया जाएगा और उनसे ऐसे अर्थों की ओर मुड़ना जिनका दावा बातिनी लोगों ने किया है, पूरी तरह से इल्हाद (विधर्म) है। (त)

व्याख्या (शरह) में उल्लेख है:

अरबी

इल्हाद का अर्थ इस्लाम से विमुख होना और विमुखता है, और कुफ्र के साथ जुड़ना है क्योंकि यह नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) को उन बातों में झुठलाना है जिनका आप द्वारा लाया जाना अनिवार्य रूप से सिद्ध है।

उर्दू अनुवाद

इल्हाद यानी इस्लाम से विमुख होना है, और यह कुफ्र के साथ जुड़ना है क्योंकि यह नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) को उन मामलों में झुठलाना है जिनका आप द्वारा लाया जाना 'बिल्-ज़रूरत' (निश्चित रूप से) सिद्ध है। (त)

क़ाज़ी अयाज़ की 'शिफ़ा' में उल्लेख है:

अरबी

अनिवार्य (दीन की बातों) में व्याख्या नहीं सुनी जाती।

उर्दू अनुवाद

दीन की अनिवार्यताओं में व्याख्या स्वीकार्य नहीं है। (त)

(2) सुभानअल्लाह! जब वह नबियों (अलैहिमुस्सलाम) के मोजिज़ात को गलत कहता है, तो यह शिकायत क्या कि वह फ़तावा क़ाज़ी ख़ां और आलमगीरी को नहीं मानता? जो अल्लाह और उसके रसूलों को झुठला चुका हो, उससे ज्ञान और विद्वानों के अपमान की शिकायत व्यर्थ है। 'मा अलैहि मिस्लिहि बादुल ख़ता' (इतनी बड़ी गलती के बाद उसके जैसा मुझ पर नहीं है। - त)

(3) क़ुरबानी का इनकार करना गुमराह होना है। ये हिन्दू सब के सब गाय की क़ुरबानी से कितना चिढ़ते हैं; पराकाष्ठा यह है कि वह एक बात में हिन्दुओं से भी आगे निकल गया कि क़ुरबानी की अनिवार्यता का ही सिरे से इनकार कर दिया, और एक बात में हिन्दू उससे...

---

1. अक़ाइद-ए-नसफ़ी स-टीका, दारुल इशाअत अल-अरबिया, कंधार, अफगानिस्तान, पृष्ठ 119
2. शरह अक़ाइद-ए-नसफ़ी, दारुल इशाअत अल-अरबिया, कंधार, अफगानिस्तान, पृष्ठ 119
3. किताबुश शिफ़ा लिल क़ाज़ी अयाज़, चतुर्थ भाग, अहकाम के विभिन्न पहलुओं के विवरण में, मक्तबा शिरकत सहाफ़िया, तुर्की, 2/210

خاموش رہتا ہے شرعاً کیا حکم ہے؟

الجواب: (۱) جو شخص معجزات انبیاء علیہم الصلوۃ والسلام کو غلط بتائے کافر مرتد ہے، مستحق لعنت ابد ہے۔ حضور سیدنا عیسٰی علیہ الصلوۃ والسلام کے معجزہ احیائے موتٰی کا غلط کہنے والا بھی یقیناً کافر مرتد ہے اور وہ تاویل کہ احوال قوم زندہ کرنا مراد ہے، اسے کفر وار تداد سے نہ بچائے گی کہ ضروریات دین میں تاویل مسموع نہیں۔ عقائد امام مفتی الثقلین مفتی الجن والانس عمر نسفی رضی اللہ تعالٰی عنہ میں ہے:

عربی	اردو ترجمہ
النصوص تحمل علی ظواھرھا والعدول عنھا الی معان یدعیھا اھل الباطن الحاد -	نصوص کو اپنے ظاہر ہی پر محمول کیا جائے گا اور اس سے ایسے معانی کی طرف عدول جن کا دعوٰی اہل باطن نے کیا سراسر الحاد ہے (ت)

شرح میں ہے:

عربی	اردو ترجمہ
الحاد ای میل وعدول عن الاسلام واتصال والتصاق بالکفر لکونہ تکذیبا للنبی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم فیما علم مجیئہ بہ بالضرورۃ -	الحاد یعنی اسلام سے عدول اعراض ہے اور یہ کفر کے ساتھ اتصال ہے کیونکہ یہ نبی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کی ان معاملات میں تکذیب ہے جن کا لانا آپ سے بالضرورۃ ثابت ہے (ت)

شفاء قاضی عیاض میں ہے:

عربی **اردو ترجمہ**

التاویل في الضروری لا یسمع - ضروریاتِ دین میں تاویل مسموع نہیں۔ (ت)

(۲) سبحان اللہ! جب وہ معجزات انبیاء علیہم الصلوۃ والسلام کو غلط کہتا ہے تو اس سے اس کی کیا شکایت کہ فتاوٰی قاضی خاں و عالمگیری کو نہیں مانتا جو اللہ اور اس کے رسولوں کی تکذیب کر چکا اس سے توہین علم و علماء کا گلہ فضول ہے، ما علی مثلہ بعد الخطاء (خطا کے بعد اس کی مثل مجھ پر نہیں۔ت)

(۳) قربانی کا انکار ضلالت ہے، یہ ہندو تو سارے کے سارے گائے کی قربانی سے کتنا چڑتے ہیں، غایت یہ کہ یہ ایک بات میں ہندوؤں سے بڑھ گیا کہ مطلقاً قربانی کے وجوب کا منکر ہوا اور ایک بات میں ہندو اس سے

---

1. عقائد نسفی مع الشرح مطبوعہ دارالاشاعت العربیہ قندھار افغانستان ص ۱۱۹
2. شرح عقائد نسفی مطبوعہ دارالاشاعت العربیہ قندھار افغانستان ص ۱۱۹
3. کتاب الشفاء للقاضي عیاض القسم الرابع فی تصرف وجوہ الاحکام الخ مکتبہ شرکت صحافیہ ترکی ۲/ ۲۱۰

Fatawa Razawiyya Volume 14

...they are even more, for they are irritated, these are just deniers. (4) It is a meaningless statement; these few words do not even require explanation. (5) Participating in the places of worship of infidels is explicit disbelief (Kufr), because following the guidance of a friend cannot be seen as participation. It is explicitly mentioned in religious books that going to the places of worship of infidels is disliked (Makruh) because they are the abodes of devils, as stated in Radd al-Muhtar, etc. (as it is in Radd al-Muhtar, etc. Trans.) Not to mention participation, which is explicit Kufr, and to consider Kufr as something minor is also Kufr, let alone—God forbid—calling it recommended (Mustahabb), a Sunnah, or even an obligation.

[Arabic Verse]: "Is it at Allah and His signs and His Messenger that you were mocking? Make no excuse; you have disbelieved after your belief." Translation: Do you laugh at Allah, His verses, and His Messenger? Do not make excuses; you have become disbelievers after being Muslims. (Trans.)

(6) It is strange that the questioner, after quoting those words from him, asks about being his follower. He is surely a follower, but of Iblis (Satan).

[Arabic Verse]: "Satan has overcome them and made them forget the remembrance of Allah. Those are the party of Satan. Unquestionably, the party of Satan - they are the losers." Translation: Allah Almighty said: Satan overpowered them and made them forget the remembrance of Allah. They are the group of Satan; listen, surely it is the group of Satan that is in loss. (Trans.)

(7) It is not known whether the questioner wrongly wrote his first belief—calling the miracles (Mu'jiza) of the Prophets (peace and blessings be upon them) wrong—or correctly. If he wrote it wrongly, then why? And if he wrote it correctly, what room remains for these words thereafter? One who interferes with the Mujtahid Imams may be misguided but not an infidel, whereas one who denies miracles is an infidel. What complaint can there be against a sinner for following 'Shadiya Masih Charan' that why does he object to your Imams? (8) Denial of the miracles (Karamat) of saints (Awliya) is misguidance.

[Arabic Verse]: "Every time Zechariah entered upon her in the prayer chamber, he found with her provision. He said, 'O Mary, from where is this [coming] to you?' She said, 'It is from Allah.' Indeed, Allah provides for whom He wills..." Translation: Allah Almighty said: Whenever Zakariya went to her in her place of prayer, he would find

fresh sustenance with her. He said, "O Mary! From where did this come to you?" She said, "It is from Allah; surely Allah..."

---

1 Al-Quran Al-Karim 9 / 65 & 66 2 Al-Quran Al-Karim 58 / 19 Page 325 of 712

फ़तावा रिज़विया जिल्द चौदह (14)

...बढ़कर हैं कि वे चिढ़ते हैं ये फ़क़त मुन्किर। (4) एक बेमानी बात है सिर्फ़ इतने लफ़्ज़ मोहताजे तौजीह नहीं। (5) शिर्कत-ए-इबादत गाह-ए-कुफ़्फ़ार सरीह कुफ़्र है क्योंकि हिदायत-ए-यार को जाना शिर्कत नहीं हो सकता, कुतुब-ए-दीनिया में तसरीह है कि मआबिद-ए-कुफ़्फ़ार में जाना मकरूह है कि वे मावा-ए-शयातीन हैं कमा फ़ी रद-उल-मोह़्तार वग़ैरह (जैसा कि रद-उल-मोह़्तार वग़ैरह में है। त) न कि शिर्कत कि सरीह कुफ़्र है और कुफ़्र को हल्का जानना भी कुफ़्र है न कि माज़ अल्लाह मुस्तहब बल्कि सुन्नत बल्कि फ़र्ज़ ठहराना,

[अरबी आयत]: "अ-बिल्लाहि व आयातहि व रसूलिहि कुन्तुम तस्तहज़िऊन, ला तअतज़िरू क़द कफ़रतुम बअद ईमानिकुम।" अनुवाद: क्या अल्लाह और उसकी आयतों और उसके रसूल से हँसते हो बहाने न बनाओ तुम काफ़िर हो चुके मुसलमान होकर। (त)

(6) अजब है कि सायल उससे वह कलमात नक़्ल करके फिर उसका मुक़ल्लिद होना पूछता है वह मुक़ल्लिद ज़रूर है मगर इब्लीस का,

[अरबी आयत]: क़ालल्लाहु तआला: "इस्तह़वज़ा अलैहिमुश्शैतानु फ़अंसाहुम ज़िक्रल्लाहि उलाइका हिज़्बुश्शैतानि अला इन्ना हिज़्बाश्शैतानि हुमुल ख़ासिरून" अल्लाह तआला ने फ़रमाया: उन पर शैतान ग़ालिब आ गया तो उन्हें अल्लाह की याद भुला दी, वे शैतान के गिरोह हैं, सुनता है बेशक़ शैतान ही का गिरोह हार में है। (त)

(7) मालूम नहीं सायल ने उसका पहला अक़ीदा मोजिज़ा-ए-अंबिया अलैहिमुस्सलोतु वस्सलाम को ग़लत बताना ग़लत लिख दिया या सही, अगर ग़लत लिखा तो क्यों, और सही लिखा तो उसके बाद इन बातों की क्या गुंजाइश रही, अइम्मा-ए-मुजतहिदीन पर दस्तंदाज़ी करने वाला गुमराह सही काफ़िर तो नहीं, तकज़ीब-ए-मोजिज़ाात करने वाला तो काफ़िर है। गुनहगार पर शादिया मसीह चरन से उसकी क्या शिकायत कि तुम्हारे अइम्मा पर क्यों एतराज़ करता है। (8) करामात-ए-औलिया का इंकार गुमराही है,

[अरबी आयत]: क़ालल्लाहु तआला: "कुल्लमा दख़ला अलैहा ज़करीयल मह़राब वजदा इन्दहा रिज़क़ा क़ाला या मरयमु अन्ना लकि हाज़ा क़ालित हुवा मिन इन्दिल्लाहि इन्नल्लाहा यरज़ुकु मैंयशाउ" अल्लाह तआला ने फ़रमाया: जब ज़करिया उसके पास उसकी नमाज़ पढ़ने की जगह जाते उसके पास नया

रिज़क़ पाते, कहा ऐ मरयम! यह तेरे पास कहाँ से आया, बोलीं वह अल्लाह के पास से है बेशक़ अल्लाह...

---

1 अल-क़ुरआन अल-करीम 9 / 65 व 66 2 अल-क़ुरआन अल-करीम 58 / 19 पेज 325 ऑफ़ 712

بڑھ کر ہیں کہ وہ چڑتے ہیں یہ فقط منکر۔ (۴) ایک بے معنی بات ہے صرف اتنے لفظ محتاجِ توجیہ نہیں۔ (۵) شرکتِ عبادت گاہِ کفار صریح کفر ہے کیونکہ ہدایتِ یار کو جانا شرکت نہیں ہو سکتا، کتبِ دینیہ میں تصریح ہے کہ معابدِ کفار میں جانا مکروہ ہے کہ وہ ماوائے شیاطین ہیں کما فی ردالمحتار وغیرہ (جیسا کہ ردالمحتار وغیرہ میں ہے۔ ت) نہ کہ شرکت کہ صریح کفر ہے اور کفر کو ہلکا جاننا بھی کفر ہے نہ کہ معاذ اللہ مستحب بلکہ سنت بلکہ فرض ٹھہرانا،

اباللہ وایتہ ورسلہ کنتم تستھزؤن، لا تعتذروا قد کفرتم بعد ایمانکم ۱۔ کیا اللہ اور اس کی آیتوں اور اس کے رسول سے ہنستے ہو بہانے نہ بناؤ تم کافر ہو چکے مسلمان ہو کر۔ (ت)

(۶) عجب ہے کہ سائل اس سے وہ کلمات نقل کر کے پھر اس کا مقلد ہونا پوچھتا ہے وہ مقلد ضرور ہے مگر ابلیس کا،

قال اللہ تعالٰی "اِسْتَحْوَذَ عَلَیْھِمُ الشَّیْطٰنُ فَاَنْسٰھُمْ ذِکْرَ اللّٰہِ اُولٰٓئِکَ حِزْبُ الشَّیْطٰنِ اَلَآ اِنَّ حِزْبَ الشَّیْطٰنِ ھُمُ الْخٰسِرُوْنَ" ۲ اللہ تعالٰی نے فرمایا: ان پر شیطان غالب آگیا تو انہیں اللہ کی یاد بھلادی، وہ شیطان کے گروہ ہیں، سنتا ہے بیشک شیطان ہی کا گروہ ہار میں ہے۔ (ت)

(۷) معلوم نہیں سائل نے اس کا پہلا عقیدہ معجزہ انبیاء علیہم الصلوۃ والسلام کو غلط بتانا غلط لکھ دیا یا صحیح، اگر غلط لکھا تو کیوں، اور صحیح لکھا تو اس کے بعد ان باتوں کی کیا گنجائش رہی، ائمہ مجتہدین پر دست اندازی کر نیوالا گمراہ سہی کافر تو نہیں، تکذیبِ معجزات کرنے والا تو کافر ہے۔ گنہگار پر شادیا مسیح چرن سے اس کی کیا شکایت کہ تمہارے ائمہ پر کیوں اعتراض کرتا ہے۔ (۸) کرامات اولیاء کا انکار گمراہی ہے،

قال اللہ تعالیٰ "كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ ۙ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا ۚ قَالَ يٰمَرْيَمُ اَنّٰى لَكِ هٰذَا ؕ قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ يَرْزُقُ مَنْ يَّشَآءُ" اللہ تعالیٰ نے فرمایا: جب زکریا اس کے پاس اس کی نماز پڑھنے کی جگہ جاتے اس کے پاس نیا رزق پاتے، کہا اے مریم! یہ تیرے پاس کہاں سے آیا، بولیں وہ اللہ کے پاس سے ہے بیشک اللہ

---

۱ القرآن الکریم ۹ / ۶۵ و ۶۶ ۲ القرآن الکریم ۵۸ / ۱۹ Page 325 of 712

Fatawa Razawiyya Volume Fourteen (14)

"without account" [1] And Allah the Almighty said: Whomsoever He wills He gives without measure. (T) Allah the Almighty said: "He who had knowledge of the Scripture said: 'I will bring it to you before your glance returns to you.'" [2] - He (Asif ibn Barkhiya) who had knowledge of the Book said to the presence (Prophet Solomon), I will present it before you in the blink of an eye. (T) And no one would speak ill of the presence of Wali al-Awliya, Ghawth al-Aqtab, Maladh al-Abdal and the Individuals (Radia Allahu Ta'ala Anhu and Anhum) except a Tabarra'i Rafidhi (shia sect). "And those who have wronged will come to know to what [kind of] return they will be returned." [3] - By Allah the Almighty knows best. Now the oppressors want to know on which side they will turn, And Allah the Almighty knows best. (T)

Problem 83 to 84: From Moradabad, Mohalla Qayam ki Beriyan, sent by Muhammad Mukhtar, 10 Jumada al-Ula 1336 AH. (1) A person has bad thoughts arising in his heart and on his tongue, he has become unable to perform prayer. Thus, he recites La Hawla, Surah Nas, Durood Sharif, Quran Sharif, yet bad thoughts come into his heart, and one thing constantly comes from his tongue and heart, for example, "Siraj-ul-Haq is whose son? Of his parents," and obscene thoughts about sons, daughters, parents, very bad thoughts all the time. (2) These bad thoughts are very deceptive, due to unintentional foolishness from the tongue, from the heart and soul, Na'udhu Billah (we seek refuge in Allah), a partner to God came out, then it came out that God is One without partner, the Messenger is true. This thought came out very quickly by deception, three times in a month, once in one day, second in eight days, third in sixteen days, then these thoughts do not come out. Then from heart and tongue this came out that God is One without partner, while after thousands of things, when the tongue would not stop, he would try to stop it but it wouldn't stop, there were very bad worldly thoughts in the heart, such as: God gave someone son, daughter, wealth, and belongings, all will stay here, only God's word is good, in the heart these same thoughts of sons and daughters. Will he be forgiven or not? Did he remain a Muslim or not? Has he become a sinner or not? (3) He always gives good respect to people, as God has commanded regarding prayer, fasting and many things, he loves the Quran and God's Messenger, anyone who speaks ill of God and the Messenger, he is ready to kill them.

1. Al-Quran Al-Karim 3/37
2. Al-Quran Al-Karim 27/40

3. Al-Quran Al-Karim 26/227

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदहवीं (14)

"बिना हिसाब के" [1] और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: जिसे चाहे बिना गिनती के दे (त)। अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "जिसके पास किताब का इल्म था, उसने कहा: 'मैं इसे आपकी पलक झपकने से पहले आपके पास ले आऊंगा।'" [2] - उसने (आसिफ़ इब्न बरखिया) अर्ज़ की जिसके पास किताब का इल्म था कि मैं इसे हुज़ूर (सुलैमान अलैहिस्सलाम) में हाज़िर कर दूँगा एक पल मारने से पहले। (त) और हुज़ूर वली-उल-औलिया, ग़ौस-उल-अक़ताब, मलाज़-उल-अबदाल और अफ़राद (रज़ियल्लाहु तआला अन्हु व अन्हुम) की शान-ए-अक़दस में ज़बान दराज़ी नहीं करेगा सिवाय एक तबर्राई राफ़ज़ी (शिया) के। "और ज़ुल्म करने वालों को जल्द ही पता चल जाएगा कि वे किस करवट पलटेंगे।" [3] - वल्लाह तआला आलम। अब ज़ालिम जानना चाहते हैं कि वे किस करवट पलटेंगे, वल्लाह तआला आलम (त)।

मसला 83 से 84: मुरादाबाद, मोहल्ला क़ायम की बेरियां से, प्रेषक मोहम्मद मुख्तार, 10 जमादी-उल-उला 1336 हिजरी। (1) एक व्यक्ति के दिल और ज़बान में बुरे ख्याल निकलते हैं, वह नमाज़ पढ़ने से मजबूर हो गया है। चुनाँचे वह लाहौल, सूरह नास, दुरूद शरीफ़, क़ुरआन शरीफ़ पढ़ता है तो भी उसके दिल में बुरे ख़यालात आते हैं और एक बात ज़बान से बराबर दिल से बराबर निकला करती है, मसलन "सिराज-उल-हक़ किसका बेटा है? अपने माँ-बाप का", और बेटे-बेटियों, माँ-बाप के बारे में हर वक़्त बहुत बुरे और अश्लील ख़यालात। (2) ये बुरे ख़यालात धोखे और अनजानी बेवकूफी से ज़बान और दिल-ओ-जान से निकलते हैं, नऊज़ुबिल्लाह ख़ुदा का शरीक निकला, फिर ये निकला कि ख़ुदा वहदहू ला शरीक है, रसुल बरहक़ हैं। ये ख़याल बहुत जल्द धोखे से निकला, एक माह में तीन बार, एक बार एक दिन में, दूसरी बार आठ दिन में, तीसरी बार सोलह दिन में निकला, फिर ये ख़यालात नहीं निकलते। फिर दिल और ज़बान से ये निकला कि ख़ुदा वहदहू ला शरीक है, जबकि हज़ारों बातों के बाद जब ज़बान नहीं रुकती थी, वह रोकता था मगर वह नहीं रुकती थी, दिल में दुनिया के ख़यालात बहुत बुरे थे, वे ये हैं कि ख़ुदा ने किसी को बेटा-बेटी, माल-अस्बाब दिया है, सब यहीं रह जाएगा, बस ख़ुदा की बात अच्छी है, दिल में यही बेटे-बेटियों के ख़यालात। क्या उसे बख़्शा जाएगा या नहीं? वह मुसलमान रहा या नहीं? गुनहगार हुआ या नहीं? (3) वह हमेशा लोगों को नेक ताज़ीम (सम्मान) देता है, ख़ुदा ने जो बताया है नमाज़, रोज़ा और बहुत सी बातों के बारे में, वह

क़ुरआन और ख़ुदा व रसूल से मोहब्बत करता है, जो ख़ुदा और रसूल को बुरा कहता है, वह उसे जान से मारने को तैयार है।

1. अल-क़ुरआन अल-करीम 3/37
2. अल-क़ुरआन अल-करीम 27/40
3. अल-क़ुरआन अल-करीम 26/227

पेज 712 का 326

بِغَیْرِ حِسَابٍ ۱" وقال اللہ تعالٰی جسے چاہے بے گنتی دے (ت) اللہ تعالٰی نے فرمایا: اس نے "قَالَ الَّذِیْ عِنْدَہٗ عِلْمٌ مِّنَ الْکِتٰبِ اَنَا اٰتِیْكَ بِہٖ قَبْلَ اَنْ یَّرْتَدَّ عرض کی جس کے پاس کتاب کا علم تھا کہ میں اسے حضور میں اِلَیْكَ طَرْفُكَ" ۲- حاضر کردوں گا ایک پل مارنے سے پہلے۔ (ت) اور حضور ولی الاولیاء، غوث الاقطاب ملاذ الابدال والا فراد رضی اللہ تعالٰی عنہ و عنہم کی شان اقدس میں زبان درازی نہ کرے گا مگر رافضی تبرائی۔ "وَسَیَعْلَمُ الَّذِیْنَ ظَلَمُوْا اَیَّ مُنْقَلَبٍ یَّنْقَلِبُوْنَ" ۳- واللہ اب جاننا چاہتے ہیں ظالم کہ کس کروٹ پر پلٹا کھائیں تعالٰی اعلم۔ گے، واللہ تعالٰی اعلم (ت)

مسئلہ ۸۳ تا ۸۴: از مراد آباد محلہ قائم کی بیریاں مرسلہ محمد مختار ۱۰ جمادی الاولٰی ۱۳۳۶ھ.

(۱) ایک شخص کے دل میں زبان میں برے خیال نکلتے ہیں وہ نماز پڑھنے سے عاجز آگیا ہے چنانچہ لاحول، سورہ ناس، درود شریف، قرآن شریف پڑھتا ہے تو بھی اس کے دل میں برے خیالات آتے ہیں اور ایک بات زبان سے برابر دل سے برابر نکلا کرتی ہے مثلا سراج الحق بیٹا کس کا، اپنے ماں باپ کا، اور فحش خیالات بیٹے بیٹیوں ، ماں باپ کے بارے میں ہر وقت برے خیالات بہت۔ (۲) برے خیالات یہ بہت دھوکے انجانی بیوقوفی زبان سے، دل جان سے ہیں، نعوذ باللہ خدا کا شریک نکلا، پھر یہ نکلا خدا وحدہ لاشریک ہے، رسول برحق ہیں یہ خیال بہت جلد دھوکے سے نکلا، ایک ماہ میں تین بار، ایک دفعہ ایک یوم میں دوسرا آٹھ یوم میں تیسرا اسولہ یوم میں نکلا پھر یہ خیالات نہیں نکلتے، پھر دل زبان سے یہ نکلا کہ خدا وحدہ لاشریک ہے جبکہ ہزار ہا باتوں کے بعد جب کہ زبان نہیں رکتی تھی ، وہ روکتا تھا مگر وہ نہیں رکتی تھی ، دل میں دنیا کے خیالات بہت برے تھے وہ یہ ہیں خدا نے کسی کو بیٹا بیٹی مال اسباب دیا ہے سب یہیں رہے گا بس خدا کی بات اچھی ہے دل میں یہی بیٹوں بیٹیوں کے خیالات، وہ بخشا جائے گا یا نہیں؟

مسلمان رہا یا نہیں؟ گنہگار ہوا یا نہیں۔ (۳) وہ ہمیشہ لوگوں کو نیک تعظیم دیتا ہے، خدا نے جو بتایا ہے نماز روزہ اور بہت باتوں کی ، وہ قرآن اور خدا رسول کی محبت کرتا ہے جو خدا اور رسول کو برا کہتا ہے اس کو جان سے مارنے کو تیار ہے،

۱ القرآن الکریم ۳ / ۳۷ ۲ القرآن الکریم ۲۷ / ۴۰ ۳ القرآن الکریم ۲۶ / ۲۲۷

Fatawa Rizvia, Volume 14

He values God and the Messenger more than his life. He prayed to God many times, but God's command did not come. Before that, he became helpless from these things. And bad thoughts also come during prayer. He is firm in his Islam and is very happy with God and the Messenger. Many people spoke ill of God and the Messenger, and he hit them, but those who spoke ill were disbelievers. Whose sons and daughters are all these—Adam's (peace be upon him) or their own parents'?

The Answer: If bad thoughts come and are not harbored, nor intentionally expressed through the tongue, then it makes no difference to one's Islam. As far as it is involuntary, it is not even a sin. And repeatedly saying the phrase "Siraj-ul-Haq" has nothing to do with sin; it is a branch of mental disturbance, seeking refuge in Allah Almighty. When bad whispers come into the heart, one should immediately turn to Allah Almighty and say:

We believe in Allah and His Messenger.	**"He is the First and the Last, the Manifest and the Hidden, and He has knowledge of all things."(1)** He is the first, He is the last, He is the manifest, He is the hidden, and He knows everything. (T)

And recite "La Hawla" Sharif. Medical treatment for mental dryness is also needed. And Allah Almighty knows best.

Problem 8685 to 8688: From Dadhanpur, Gujarat near Ahmedabad, sent by Hakim Muhammad Mian Sahib, 7th Jamadi-ul-Awwal 1336 AH.

(1) After finishing a sermon, a Maulvi Sahib said: "The sermon I have given to you all is from the Word of Allah and the Hadith. I do not know if it is true or false; only God knows." Why did the Maulvi Sahib use these words? Does a person become a sinner by saying this? Please explain so you may be rewarded.

(2) The aforementioned Maulvi Sahib gives a special order for "Bahishti Zewar" in every sermon. That book is among the writings of Maulvi Ashraf Ali Thanwi. Many learned people have doubts and forbid reading Bahishti Zewar. What is the reason for this? Which matters in this book are wrong and which are correct? What is their summary and what do you say about this book?

---

1. Al-Quran Al-Karim 57/3 Page 327 of 712

फ़तावा रिज़विया, खंड 14

वह ईश्वर और रसूल को अपनी जान से ज़्यादा समझता है, ईश्वर से कई बार दुआ मांगी लेकिन ईश्वर का आदेश नहीं आया, उनसे पहले वह इन बातों से लाचार हो गया। और नमाज़ में भी बुरे विचार आते हैं, वह अपने इस्लाम का पक्का है, वह ईश्वर और रसूल से बहुत खुश है। कई लोगों ने ईश्वर और रसूल को बुरा कहा, उसने उन्हें मारा, लेकिन जिन्होंने बुरा कहा वह काफिर थे। ये सब बेटे-बेटियां किसकी हैं—आदम (अलैहिस्सलाम) की या अपने माता-पिता की?

अल-जवाब (उत्तर): बुरे विचार अगर आएं और उन्हें दिल में बिठाया न जाए, न ही जानबूझकर उन्हें ज़बान से अदा किया जाए, तो इससे इस्लाम में कोई फर्क नहीं आता। और जहाँ तक मजबूरी है, यह गुनाह भी नहीं है। और वह "सिराज-उल-हक" वाला जुमला बार-बार कहना गुनाह से कोई संबंध नहीं रखता; यह दिमागी खराबी का एक हिस्सा है, अल्लाह तआला की पनाह। जब दिल में बुरे वसवसे (बुरे विचार) आएं तो फौरन अल्लाह अज्ज़वजल की तरफ रुजू करें (मुड़ें) और कहें:

हम अल्लाह और उसके रसूल पर ईमान लाए।	**"वही अव्वल (सबसे पहला) है और वही आख़िर (सबसे आखिरी), वही ज़ाहिर (प्रकट) है और वही बातिन (छिपा हुआ), और वह हर चीज़ को बखूबी जानने वाला है।"(1)** वही अव्वल वही आख़िर वही ज़ाहिर वही बातिन और वही सब कुछ जानता है। (त)

और "ला हौल" शरीफ पढ़ें और दिमागी खुश्की का चिकित्सकीय उपचार भी कराना चाहिए। और अल्लाह तआला बेहतर जानता है।

मसला 8685 से 8688: दाधनपुर, गुजरात, अहमदाबाद के पास से, प्रेषक हकीम मोहम्मद मियां साहब, 7 जमादी-उल-अव्वल 1336 हिजरी।

(1) एक मौलवी साहब ने वअज़ (उपदेश) खत्म करने के बाद कहा कि "जो वअज़ मैंने आप लोगों को सुनाया है वह अल्लाह के कलाम और हदीस से सुनाया है, पता नहीं यह झूठ है या सच, इसका ज्ञान ईश्वर को है।" मौलवी साहब ने ये शब्द क्यों कहे? क्या ऐसा कहने से आदमी गुनहगार होता है या नहीं? बयान फरमाएं ताकि आपको सवाब मिले।

(2) उपरोक्त मौलवी साहब हर वअज़ में "बहिश्ती ज़ेवर" के लिए विशेष आदेश देते हैं। वह किताब मौलवी अशरफ अली थानवी साहब की रचनाओं में से है। बहुत से विद्वान लोगों को संदेह है और वे बहिश्ती ज़ेवर पढ़ने से मना करते हैं। इसका कारण क्या है? इस किताब में कौन सी बातें गलत हैं और कौन सी सही? उनका सारांश क्या है और आप इस किताब के बारे में क्या फरमाते हैं?

---

1. अल-कुरान अल-करीम 57/3 पृष्ठ 712 में से 327

وہ خدا اور رسول کو جان سے زیادہ سمجھتا ہے، خدا سے کئی مرتبہ دعا مانگی مگر خدا کا حکم نہیں ہوا ان سے پہلے وہ عاجز آگیا ان باتوں سے، اور نماز میں بھی برے خیالات آتے ہیں، وہ اپنے اسلام کا پکا ہے، وہ خدا اور رسول سے بہت خوش ہے، کئی آدمی نے خدا اور رسول کو برا کہا اس نے ان کو مارا مگر جنہوں نے برا کہا وہ کافر تھا، یہ سب بیٹے بیٹیاں کس کی ہیں، کیا آدم علیہ السلام کی یا اپنے ماں باپوں کی؟

الجواب: برے خیالات اگر آئیں اور انہیں جمایا نہ جائے، نہ بالقصد انہیں زبان سے ادا کیا جائے، تو اس سے اسلام میں کچھ فرق نہیں آتا اور جہاں تک مجبوری ہے گناہ بھی نہیں، اور وہ سراج الحق والا فقرہ بار بار کہنا گناہ سے کوئی تعلق نہیں رکھتا، خلل دماغ کا ایک شعبہ ہے والعیاذ باللہ تعالٰی برے وسوسے جب دل میں آئیں فوراً اللہ عزوجل کی طرف رجوع کرے اور کہے:

اٰمَنَّا بِاللّٰہِ وَرَسُوْلِہٖ

"ھُوَ الْاَوَّلُ وَالْاٰخِرُ وَالظَّاھِرُ وَالْبَاطِنُ ج وَھُوَ بِکُلِّ شَیْئٍ عَلِیْمٌ ۝ " (1)

میں اللہ اور اس کے رسول پر ایمان لایا " وہی اول وہی آخر وہی ظاہر وہی باطن اور وہی سب کچھ جانتا ہے " (ت)

اور لاحول شریف پڑھے اور خشکی دماغ کا طبی معالجہ بھی چاہئے، واللہ تعالٰی اعلم۔

مسئلہ ۸۶۸۵ تا ۸۶۸۸: از دادھن پور گجرات قریب احمد آباد قریب احمد آباد مرسلہ حکیم محمد میاں صاحب ۷ جمادی الاولٰی ۱۳۳۶ھ

(۱) ایک مولوی صاحب بعد ختم ہونے وعظ کے فرمانے لگے کہ ہم نے جو وعظ آپ صاحبوں کو سنایا ہے وہ کلام اللہ اور حدیث سے سنایا ہے، نہیں معلوم کہ یہ جھوٹ ہے یا سچ، اس بات کا علم خدا کو ہے، یہ الفاظ مولوی صاحب نے کیوں فرمائے، ایسا کہنے سے آدمی گنہگار ہوتا ہے یا نہیں؟ بینوا توجروا۔

(۲) مذکور مولوی صاحب ہر وعظ میں بہشتی زیور کے لئے خاص حکم دیتے ہیں، وہ کتاب مولوی اشرف علی تھانوی صاحب کی تصانیف سے ہے، بہت سے ذی علم لوگوں کو شک ہے اور بہشتی زیور پڑھنے کو منع کرتے ہیں اس کی وجہ کیا ہے، اس کتاب میں کون سے مسائل غلط ہیں اور ان کون سے صحیح؟ ان کا خلاصہ اور آپ اس کتاب کے لئے کیا ارشاد فرماتے ہیں؟

---

1. القرآن الکریم ۵/۵۷ صفحہ 327 از 712

Fatawa Rizvia Volume 14

The Answer: (1) After saying, "I have narrated this sermon to you from the Quran and Hadith," to then say, "It is unknown whether it is a lie or the truth," is to doubt the veracity of the Great Quran. There is no need for far-fetched interpretations here; firstly, its words do not support such a view, and secondly, from the issues described in the second question, it appears that this preacher, in every sermon, encourages Muslims to acquire "Behishti Zewar." If this is the case, then his belief appears to be Deobandi. According to the Deobandis, there is certainly doubt in the truth of the Holy Quran; they do not consider Allah (Mighty and Majestic) to be necessarily truthful, but rather explicitly state that, God forbid, He could potentially lie. Furthermore, after presenting a sermon as being from the Quran and Hadith, doubting its truth or falsehood is certainly a word of disbelief (Kufr). It is forbidden (Haram) for Muslims to listen to such a person's sermon or to place him on the pulpit of preaching.

(2) "Behishti Zewar" is the composition of a person who explicitly insulted the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him). Regarding him, all the scholars of the Two Holy Sanctuaries unanimously stated in 'Husam al-Haramayn' that: "Whoever doubts his disbelief and his punishment has indeed disbelieved."[1] One who, after being informed of his words, far from considering him a Muslim, even doubts his being a disbeliever, is also a disbeliever.

Reading "Behishti Zewar" is forbidden for common Muslim brothers; it contains many issues of misguidance and many issues that are incorrect and void. And is it not enough that it is the work of one about whom the noble scholars of Makkah al-Mukarramah and Madinah al-Munawwarah are unanimously stating that doubting his disbelief is also disbelief? If more reassurance is required, request the book 'Husam al-Haramayn 'ala Manhar al-Kufri wa al-Mayn' from the press of Ahl-e-Sunnat wa-Jama'at, Bareilly. And Allah Almighty knows best.

Issue 87: From the city of Bareilly, sent by Shaukat Ali Sahib Faruqi, 27 Shawwal 1337 AH What do the scholars of religion say regarding this issue: how many types of disbelievers are there, and what is the definition of each? And whose company among the disbelievers is most harmful? Explain and be rewarded.

The Answer: May Allah (Mighty and Majestic) protect from every type of disbelief and disbeliever. Disbelievers are of two types: Original (Asli) and Apostate (Murtad). An original disbeliever is one who has been a disbeliever from the beginning and denies

the word (Kalima) of Islam. This is of two types: Open (Mujahir) and Hypocrite (Munafiq). An open disbeliever is one who openly denies the Kalima, and a hypocrite is one who apparently recites the Kalima but denies it in his heart. This type is the worst of all types in the ruling of the Hereafter.

[1] Husam al-Haramayn, Chapter Al-Mu'tamad wa Al-Mustanad, Maktaba Nabawiyya, Lahore, p. 13

फतावा रज़विया खंड 14

उत्तर: (१) यह कहकर कि "मैंने तुम्हें यह उपदेश कुरान और हदीस से सुनाया है", यह कहना कि "मालूम नहीं यह झूठ है या सच", महान कुरान की सच्चाई पर संदेह करना है। यहाँ किसी दूर की व्याख्या की आवश्यकता नहीं है; पहले तो इसके शब्द उसका समर्थन नहीं करते, फिर दूसरे प्रश्न में वर्णित मसलों से यह स्पष्ट होता है कि यह उपदेशक प्रत्येक उपदेश में मुसलमानों को "बेहिश्ती ज़ेवर" मँगाने के लिए प्रोत्साहित करता है। यदि ऐसा है, तो उसका अकीदा (विश्वास) देवबंदी प्रतीत होता है। देवबंदियों के अनुसार, कुरान मजीद की सच्चाई में निश्चित रूप से संदेह है; वे अल्लाह अज़्वजल को अनिवार्य रूप से सच्चा नहीं मानते, बल्कि स्पष्ट रूप से वर्णन करते हैं कि, अल्लाह की पनाह, वह संभवतः झूठ बोल सकता है। फिर उपदेश को कुरान और हदीस से बताकर उसके सच या झूठ में संदेह करना निश्चित रूप से कुफ्र (अविश्वास) का शब्द है। मुसलमानों के लिए ऐसे व्यक्ति का उपदेश सुनना और उसे उपदेश के मंच पर बिठाना हराम (वर्जित) है।

(२) "बेहिश्ती ज़ेवर" एक ऐसे व्यक्ति की रचना है जिसने हुज़ूर अकदस (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) को स्पष्ट रूप से गाली दी, और जिसके बारे में हरमैन शरीफैन के सभी विद्वानों ने सर्वसम्मति से 'हुसाम अल-हरमैन' में फरमाया है कि: "जिसने उसके कुफ्र और उसके अज़ाब में संदेह किया, उसने कुफ्र किया।"[1] जो उसकी बातों से अवगत होकर उसे मुसलमान जानना तो दूर, उसके काफिर होने में भी संदेह करे, वह भी काफिर है।

आम मुसलमान भाइयों के लिए "बेहिश्ती ज़ेवर" देखना हराम है; इसमें गुमराह करने वाले बहुत से मसले हैं और बहुत से मसले गलत और निराधार हैं। और क्या यही कम है कि वह ऐसे व्यक्ति की रचना है जिसके बारे में मक्का मुअज़्ज़मा और मदीना मुनव्वरा के विद्वान सर्वसम्मति से कह रहे हैं कि उसके कुफ्र में संदेह करना भी कुफ्र है? यदि अधिक संतुष्टि की आवश्यकता हो, तो पुस्तक 'हुसाम अल-हरमैन अला मनहर अल-कुफ्र वल-मईन' अहले सुन्नत व जमाअत बरेली के प्रेस से मँगाएँ। और अल्लाह सबसे बेहतर जानता है।

मसला ८७: बरेली शहर से, शौकत अली साहब फारूकी द्वारा प्रेषित, २७ शव्वाल १३३७ हिजरी दीन के विद्वान इस मसले में क्या फरमाते हैं कि काफिर कितने प्रकार के होते हैं, और प्रत्येक की परिभाषा क्या है? और किस प्रकार के काफिरों की संगत सबसे अधिक हानिकारक है? बयान करें, सवाब (पुण्य) पाएँ।

उत्तर: अल्लाह अज़्वजल हर प्रकार के कुफ्र और काफिरों से बचाए। काफिर दो प्रकार के होते हैं: असली और मुर्तद। असली वह है जो शुरू से काफिर है और इस्लाम के कलमा का इनकार करने वाला है। इसके दो प्रकार हैं: मुजाहिर और मुनाफिक। मुजाहिर वह है जो खुले तौर पर कलमे का इनकार करे, और मुनाफिक वह है जो ज़ाहिर तौर पर कलमा पढ़े लेकिन दिल में इनकार करे। यह प्रकार आखिरत (परलोक) के फैसले में सभी प्रकारों में सबसे बुरा है।

[1] हुसाम अल-हरमैन, बाब अल-मुअतमद वल-मुस्तनद, मकतबा नबविया, लाहौर, पृष्ठ १३

पृष्ठ ३२८ / ७१२

الجواب: (۱) یہ کہہ کر کہ میں نے تمہیں یہ وعظ قرآن و حدیث سے سنایا ہے یہ کہنا کہ معلوم نہیں جھوٹ ہے یا سچ قرآن عظیم کے صدق میں شک کرنا ہے اور تاویل بعید کی یہاں کچھ حاجت نہیں ، اول تو الفاظ اس کے مساعد نہیں پھر سوال دوم میں بیان مسائل سے ظاہر ہوتا ہے کہ یہ واعظ ہر وعظ میں مسلمانوں کو "بہشتی زیور" منگانے کی ترغیب دیتا ہے ایسا ہے تو عقیدہ دیوبندی معلوم ہوتا ہے اور دیوبندیوں کے نزدیک قرآن مجید کے صدق میں ضرور شک ہے وہ اللہ عزوجل کو وجوباً سچا نہیں جانتے بلکہ صاف تصریح کرتے ہیں کہ معاذ اللہ وہ امکانًا جھوٹا ہے پھر وعظ کو قرآن وحدیث سے بتا کر اس کے صدق و کذب میں شک کرنا ضرور کلمہ کفر ہے ، مسلمانوں کو ایسے شخص کا وعظ سننا اور اسے وعظ کی مسند پر بٹھانا حرام ہے۔

(۲) "بہشتی زیور" ایک ایسے شخص کی تصنیف ہے جس نے حضور اقدس صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کو صریح گالی دی اور جس کی نسبت تمام علمائے حرمین شریفین نے بالاتفاق حسام الحرمین میں فرمایا ہے کہ : مَنْ شَكَّ فِي كُفْرِهِ وَ عَذَابِهِ فَقَدْ كَفَرَ ۱۔ جو اس کی باتوں پر مطلع ہو کر اسے مسلمان جاننا درکنار اس کے کافر ہونے میں شک بھی کرے وہ بھی کافر۔

بہشتی زیور کا دیکھنا عوام مسلمان بھائیوں کو حرام ہے اس میں بہت سے مسائل گمراہی کے اور بہت سے مسائل غلط و باطل ہیں اور یہی کیا تھوڑا ہے کہ وہ ایسے کی تصنیف ہے جس کو مکہ معظمہ و مدینہ منورہ کے علمائے کرام بالاتفاق فرمارہے ہیں کہ اس کے کفر میں شک کرنا بھی کفر ہے۔ زیادہ اطمینان درکار ہو تو کتاب حسام الحرمین علی منحر الکفر والمین مطبع اہل سنت و جماعت بریلی سے طلب کیجئے۔ واللہ تعالیٰ اعلم۔

مسئلہ ۸۷: از شہر بریلی مرسلہ شوکت علی صاحب فاروقی ۲۷ شوال ۱۳۳۷ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین اس مسئلہ میں کہ کفار کے قسم کے ہوتے ہیں اور ہر ایک کی تعریف کیا ہے اور صحبت کون سے کفار کی سب سے زیادہ مضر ہے؟ بینوا توجروا۔

الجواب: اللہ عزوجل ہر قسم کفر و کفار سے بچائے ، کافر دو قسم ہے : اصلی و مرتد۔ اصلی وہ کہ شروع سے کافر اور کلمہ اسلام کا منکر ہے ، یہ دو قسم ہے : مجاہر و منافق ، مجاہر وہ کہ علی الاعلان کلمہ کا منکر ہو اور منافق وہ کہ بظاہر کلمہ پڑھتا اور دل میں منکر ہو ، یہ قسم حکم آخرت میں سب اقسام سے بدتر ہے۔

۱ حسام الحرمین باب المعتمد والمستند مکتبہ نبویہ، لاہور ص ۱۳

Fatawa Razawiyyah, Volume 14

"Indeed, the hypocrites will be in the lowest depths of the Fire." (1) - Indeed, the hypocrites are in the lowest stage of Hell.

Manifest disbelievers (Kafir Mujahir) are of four types: First: Dahriya (atheist/ materialist) who denies the existence of God. Second: Mushrik (polytheist) who considers someone other than Allah Almighty as a deity or Necessary Existent (Wajib al-Wujud). For example, Hindu idol-worshippers who do not consider idols as Necessary Existent but accept them as deities, and Aryas who do not consider soul and matter as deities but believe them to be eternal and uncreated. Both are polytheists, and it is a grave error to consider Aryas as monotheists. Third: Majusi (fire-worshippers). Fourth: Kitabi (People of the Book), Jews and Christians who are not atheists. Among these, the slaughtered meat of the first three types is carrion, and marriage with their women is void. Marriage with a woman of the fourth type is valid, although prohibited and sinful.

An apostate disbeliever (Kafir Murtad) is one who, after professing the Creed (Kalima), commits an act of disbelief. They are of two types: Mujahir (manifest) and Munafiq (hypocrite). A manifest apostate (Murtad Mujahir) is one who was previously a Muslim and then openly turned away from Islam and denied the Creed of Islam, whether they become an atheist, polytheist, fire-worshipper, or a person of the Book.

A hypocrite apostate (Murtad Munafiq) is one who still recites the Creed of Islam and calls themselves a Muslim, but then insults Allah Almighty or the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) or any Prophet, or denies any essential matter of religion. Such as current-day Wahabis, Rafizis, Qadiyanis, Naturis (Nechari), Chakralvis, false Sufis who mock the Shariah. According to worldly law, they are the worst kind of apostates; Jizya (tax) cannot be taken from them. Their marriage with any Muslim, disbeliever, apostate of their own or opposing faith—in short, with any human or animal—cannot be valid. Any such union would be pure adultery, whether the apostate is male or female. Among apostates, the worst is the hypocrite apostate. It is their company that is more harmful than the company of a thousand disbelievers, because they teach disbelief while appearing to be Muslims. Especially the Wahhabis, particularly the Deobandis, who call themselves exclusive Sunnis, pretend to be Hanafis, Chishtis, or Naqshbandis, pray and fast like us, and read and teach our books.

(1) The Holy Quran 4/145

फ़तावा रज़विया, जिल्द 14

"निःसंदेह, मुनाफ़िक़ (पाखंडी) नरक की सबसे निचली परत में होंगे।" (1) - वास्तव में मुनाफ़िक़ नरक के सबसे निचले दर्जे में हैं।

खुला काफ़िर (काफ़िर मुजाहिर) चार प्रकार के होते हैं: पहला: दहरिया (नास्तिक) जो ईश्वर का ही इनकार करता है। दूसरा: मुशरिक (बहुदेववादी) जो अल्लाह के अलावा किसी और को भी पूज्य या 'वाजिब-उल-वजूद' (अनिवार्य अस्तित्व) मानता है, जैसे हिंदू मूर्तिपूजक कि मूर्तियों को वाजिब-उल-वजूद तो नहीं लेकिन पूज्य मानते हैं, और आर्य कि आत्मा और पदार्थ को पूज्य तो नहीं लेकिन अनादि और अजन्मा मानते हैं। दोनों मुशरिक हैं और आर्यों को एकेश्वरवादी समझना घोर असत्य है। तीसरा: मजूसी (अग्निपूजक)। चौथा: किताबी (अहले-किताब) यहूदी और ईसाई जो नास्तिक न हों। इनमें से पहली तीन श्रेणियों का ज़बीहा (ज़बह किया हुआ जानवर) मुर्दार (अवैध) है और उनकी महिलाओं से निकाह (विवाह) बातिल (शून्य) है। चौथी श्रेणी की महिला से निकाह हो जाएगा, हालांकि यह मना है और पाप है।

काफ़िर मुर्तद (धर्मत्यागी काफ़िर) वह है जो कलमा पढ़कर कुफ़्र (अविश्वास) करे, इसके भी दो प्रकार हैं: मुजाहिर और मुनाफ़िक़। मुर्तद मुजाहिर वह है जो पहले मुसलमान था फिर खुलेआम इस्लाम से फिर गया और कलमा-ए-इस्लाम का इनकार करने लगा, चाहे वह नास्तिक हो जाए या मुशरिक, मजूसी या किताबी, कुछ भी हो।

मुर्तद मुनाफ़िक़ वह है जो कलमा-ए-इस्लाम अब भी पढ़ता है, अपने आप को मुसलमान ही कहता है, फिर अल्लाह या अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) या किसी नबी की तौहीन (अपमान) करता है या धर्म की अनिवार्य बातों (ज़रूरियात-ए-दीन) में से किसी चीज़ का इनकार करता है। जैसे आजकल के वहाबी, राफ़ज़ी, क़ादियानी, नेचरी, चकरालवी, झूठे सूफ़ी जो शरीअत पर हंसते हैं। दुनिया के हुक्म में वे सबसे बुरे मुर्तद हैं, उनसे जज़िया नहीं लिया जा सकता। उनका निकाह किसी मुस्लिम, काफ़िर, मुर्तद—चाहे उनके अपने मज़हब का हो या विरोधी मज़हब का, संक्षेप में किसी इंसान या जानवर से—नहीं हो सकता। जिससे भी होगा, वह केवल व्यभिचार (ज़िना) होगा, चाहे मुर्तद पुरुष हो या स्त्री। मुर्तदों में सबसे बुरा मुर्तद मुनाफ़िक़ है। यही वह है जिसकी सोहबत हज़ार काफ़िरों की सोहबत से ज़्यादा हानिकारक है, क्योंकि यह मुसलमान बनकर कुफ़्र सिखाता है। विशेष रूप से

वहाबी, विशेष रूप से देवबंदी जो खुद को कट्टर सुन्नी कहते हैं, हनफ़ी बनते हैं, चिश्ती-नक़्शबंदी बनते हैं, हमारी तरह नमाज़-रोज़ा करते हैं, हमारी किताबें पढ़ते-पढ़ाते हैं।

(1) अल-क़ुरान अल-करीम 4/145

"اِنَّ الْمُنٰفِقِیْنَ فِی الدَّرْكِ الْاَسْفَلِ مِنَ النَّارِ ج" (۱) - بیشک منافقین سب سے نچلے طبقہ دوزخ میں ہیں۔

کافر مجاہر چار قسم ہے: اول دہریہ کہ خدا ہی کا منکر ہے۔ دوم مشرک کہ اللہ عزوجل کے سوا اور کو بھی معبود یا واجب الوجود جانتا ہے، جیسے ہند و بت پرست کہ بتوں کو واجب الوجود تو نہیں مگر معبود مانتے ہیں اور آریہ کہ روح و مادہ کو معبود تو نہیں، مگر قدیم و غیر مخلوق جانتے ہیں دونوں مشرک ہیں اور آریوں کو موحد سمجھنا سخت باطل ہے۔ سوم مجوسی آتش پرست۔ چہارم کتابی یہود و نصاریٰ کہ دہریہ نہ ہوں، ان میں اول تین قسم کا ذبیحہ مردار اور ان کی عورتوں سے نکاح باطل ہے اور قسم چہارم کی عورت سے نکاح ہوجائے گا اگر چہ ممنوع و گناہ ہے۔

کافر مرتد وہ کہ کلمہ گو ہو کر کفر کرے اس کی بھی دو قسم ہیں: مجاہر و منافق۔ مرتد مجاہر وہ کہ پہلے مسلمان تھا پھر علانیہ اسلام سے پھر گیا کلمہ اسلام کا منکر ہو گیا چاہے دہریہ ہو جائے یا مشرک یا مجوسی یا کتابی کچھ بھی ہو۔

مرتد منافق وہ کہ کلمہ اسلام اب بھی پڑھتا ہے اپنے آپ کو مسلمان ہی کہتا ہے پھر اللہ عزوجل یا رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم یا کسی نبی کی توہین کرتا یا ضروریات دین میں سے کسی شے کا منکر ہے، جیسے آجکل کے وہابی، رافضی، قادیانی، نیچری، چکڑالوی، جھوٹے صوفی کہ شریعت پر ہنستے ہیں، حکم دنیا میں سب سے بد تر مرتد ہیں اس سے جزیہ نہیں لیا جا سکتا ، اس کا نکاح کسی مسلم کافر مرتد اس کے ہم مذہب یا مخالف مذہب، غرض انسان حیوان کسی سے نہیں ہو سکتا، جس سے ہو گا محض زنا ہو گا، مرتد مرد ہو خواہ عورت ، مرتدوں میں سے سب سے بد تر مرتد منافق ہے، یہی وہ ہے کہ اس کی صحبت ہزار کافر کی صحبت سے زیادہ مضر ہے کہ یہ

مسلمان بن کر کفر سکھاتا ہے، خصوصاً وہابیہ خصوصاً دیو بندیہ کہ اپنے آپ کو خاص اہلسنت کہتے، حنفی بنتے ، چشتی نقشبندی بنتے ، نماز روزہ ہمارا سا کرتے ، ہماری کتابیں پڑھتے پڑھاتے

(١) القرآن الكريم ٤ / ١٤٥

Fatawa Razawiyya

Volume Fourteen (14)

And they insult Allah and His Messenger; these are the worst lethal poisons. Be careful, beware! O Muslims! Keep your faith protected.

"Allah is the best protector, and He is the most merciful of the merciful."[1] (So Allah is the best guardian, and He is more merciful than any merciful one. - translator) And Allah Almighty knows best.

---

[1] The Holy Quran 12/64

फ़तावा रज़विया

जिल्द चौदहवीं (14)

और अल्लाह और उसके रसूल को गालियाँ देते हैं, ये सब से بدتر जानलेवा ज़हर हैं। सावधान, खबरदार! ऐ मुसलमानों! अपने दीन की हिफ़ाज़त करो।

"अल्लाह सबसे बेहतर निगेहबान है और वह हर मेहरबान से बढ़कर मेहरबान है।"[1] (तो अल्लाह सबसे बेहतर निगेहबान है और वह हर दयालु से बढ़कर दयालु है। - अनु.) और अल्लाह तआला बेहतर जानता है।

---

[1] अल-क़ुरान अल-करीम 12/64

فتاویٰ رضویہ

جلد چہار دہم (۱۴)

اور اللہ و رسول کو گالیاں دیتے ہیں، یہ سب سے بدتر زہر قاتل ہیں، ہوشیار خبردار! مسلمانوں! اپنا دین بچائے ہوئے رہو

"فَاللّٰهُ خَيْرٌ حٰفِظًا وَّهُوَ اَرْحَمُ الرّٰحِمِيْنَ"[1] (تو اللہ سب سے بہتر نگہبان اور وہ ہر مہربان سے بڑھ کر مہربان۔ت) واللہ تعالیٰ اعلم۔

---

[1] القرآن الکریم ۱۲/ ۶۴

Fatawa Razawiya Volume 14

Treatise Al-Mubin Khatam-un-Nabiyyin 1326 AH (Clear proofs of the Prophet being the Last of the Prophets)

Problem 88 to 94: From Bihar Sharif, Mohalla Qila, Madrasa Faiz-e-Rasool, sent by Maulvi Abu Tahir Nabi Bakhsh Sahib, 18 Rabi' al-Awwal Sharif 1326 AH. In the name of Allah, the Beneficent, the Merciful. Praising (Allah) and invoking blessings (upon the Prophet) and peace. After that, on the night of Tuesday, the 25th of Rabi' al-Awwal 1326 AH, Maulvi Sajjad Hussain and Maulvi Mubarak Hussain Sahib, teachers at Madrasa Islamia Bihar, while teaching students and giving a sermon, stated that in "Khatam-un-Nabiyyin", the "Alif-Lam" on "An-Nabiyyin" is for specific external reference ('Ahd-e-Khariji). When the next day in the Masjid Chowk, Maulvi Ibrahim Sahib (who is currently studying at Madrasa Faiz-e-Rasool) during his sermon recited the noble verse:

"Muhammad is not the father of [any] one of your men, but [he is] the Messenger of Allah and Seal of the prophets." 1- | Muhammad is not the father of any of your men, but he is the Messenger of Allah and the last among all prophets. (T)

Recited it and explained that in 'An-Nabiyyin', where the word 'An-Nabiyyin' occurs as the 'Mudaf Ilayh' (possessive noun), the 'Alif-Lam' on this word...

1 The Holy Quran 33/40 Page 332 of 712

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदहवीं (१४)

रिसाला अल-मुबीन ख़तम-उन-नबिय्यीन १३२६ हिजरी (हुज़ूर के ख़ातम-उन-नबिय्यीन होने के स्पष्ट प्रमाण)

मसअला ८८ से ९४: बिहार शरीफ़, मोहल्ला क़िला, मदरसा फ़ैज़-ए-रसूल से, प्रेषक मौलवी अबू ताहिर नबी बख़्श साहब, १८ रबी-उल-अव्वल शरीफ़ १३२६ हिजरी। बिस्मिल्लाह हिर्रहमान निर्रहीम... अल्लाह की हम्द, नबी पर दुरूद और सलाम के बाद। अम्मा बाद, २५ रबी-उल-अव्वल १३२६ हिजरी, मंगलवार की रात को मदरसा इस्लामिया बिहार के शिक्षक मौलवी सज्जाद हुसैन और मौलवी मुबारक हुसैन साहब छात्रों को पढ़ाते और उपदेश देते हुए कह रहे थे कि "ख़ातम-उन-नबिय्यीन" में "अन-नबिय्यीन" पर 'अलिफ़-लाम' अह्द-ए-ख़ारिजी का है। जब अगले दिन मस्जिद चौक में मौलवी इब्राहिम साहब ने (जो वर्तमान में मदरसा फ़ैज़-ए-रसूल में पढ़ते हैं) अपने प्रवचन के दौरान इस पवित्र आयत को पढ़ा:

"मुहम्मद तुम्हारे पुरुषों में से किसी के पिता नहीं हैं, बल्कि वे अल्लाह के रसूल और नबियों की मुहर (अंतिम नबी) हैं।" १- | मुहम्मद तुम्हारे पुरुषों में से किसी के बाप नहीं हैं, अल्लाह के रसूल हैं और सब नबियों में आख़िरी हैं। (त)

इसे पढ़कर बयान किया कि 'अन-नबिय्यीन' में जो शब्द 'अन-नबिय्यीन' मुज़ाफ़ इलैह (संबंध कारक का दूसरा पद) के तौर पर आया है, उस शब्द पर अलिफ़-लाम...

१ अल-क़ुरान अल-करीम ३३/४० पृष्ठ ३३२ ऑफ़ ७१२

فتاوی رضویہ جلد چہاردہم (۱۴)

رسالہ المبین ختم النبیین ۱۳۲۶ھ (حضور کے خاتم النبیین ہونے کے واضح دلائل)

مسئلہ ۸۸تا ۹۴: از بہار شریف محلہ قلعہ مدرسہ فیض رسول مرسلہ مولوی ابوطاہر نبی بخش صاحب ۱۸ ربیع الاول شریف ۱۳۲۶ھ بسم اللہ الرحمن الرحیم _____ حامدا و مصلیا و مسلما امابعد بست و پنجم ماہ ربیع الاول ۱۳۲۶ھ شب سہ شنبہ کو مولوی سجاد حسین و مولوی مبارک حسین صاحب مدرسین مدرسہ اسلامیہ بہار کے و طلبا تعلیم دادہ و وعظ میں فرماتے تھے کہ خاتم النبیین میں "النبیین" پر الف لام عہد خارجی کا ہے، جب دوسرے روز مسجد چوک میں مولوی ابراہیم صاحب نے (جو بالفعل مدرسہ فیض رسول میں پڑھتے ہیں) اثنائے وعظ میں آیہ کریمہ:

"مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمْ وَلَكِن رَّسُولَ اللَّهِ | محمد تمہارے مردوں میں کسی کے باپ نہیں اللہ کے رسول وَخَاتَمَ النَّبِيِّنَ" 1- | ہیں اور سب نبیوں میں پچھلے۔(ت)

تلاوت کر کے بیان کیا کہ النبیین میں جو لفظ النبیین مضاف الیہ واقع ہوا ہے اس لفظ پر الف لام

1 القرآن الکریم ۳۳/ ۴۰ Page 332 of 712

Fatawa Razawiyya Volume 14

'Istighraq' means that except for the resplendent presence of the Holy Prophet (may Allah's peace and blessings be upon him), no prophet came during his time, nor will there be any prophet until the Day of Judgment after him; Prophethood ended with him, and he is the Seal of all Prophets. After a sermon by Molvi Ibrahim Sahib, Rahat Husain, a student of Madrasa Islamia Bihar and a devotee at the shrine, with the help of some hidden associates, refuted the aforementioned speech of Molvi Ibrahim Sahib with great claims and clearly stated that the 'Alif-Lam' on the word 'An-Nabiyyin' is not for 'Istighraq' (exhaustiveness) but is for 'Ahd-e-Khariji' (external reference). Since this is a matter of beliefs, several issues related to it are written number-wise with a request to the people of truth to write down correct answers for each issue with references to books so that the people of Islam may avoid misguidance and false beliefs:

(1) Is the statement of the aforementioned Rahat Husain that the 'Alif-Lam' on 'An-Nabiyyin' is for 'Ahd-e-Khariji' and not 'Istighraq' correct and according to the victorious school of the Ahl-e-Sunnat wa-al-Jama'at, or according to the misguided sect of Zaydiyya? (2) What would be the meaning of the blessed verse by denying 'Istighraq'? (3) On the assumption of the correctness of denying 'Istighraq', does the belief of the Ahl-e-Sunnat that the resplendent presence of the Holy Prophet (may Allah's peace and blessings be upon him) is the Seal of all prophets get proven from this verse or not? And do the Ahl-e-Sunnat consider this verse as a proof for perfect finality or not? (4) If the verse does not establish universality (kulliyat), then through which verse will universality be proven? And when another verse does not establish universality, then this belief of the Ahl-e-Sunnat will never be established with definitive proof. (5) Is it permissible or not for the Ahl-e-Sunnat to pray behind someone whose belief is that the Holy Prophet (may Allah's peace and blessings be upon him) is not the Seal of all prophets? (6) Will it be permissible or prohibited to respect and honor people of this false belief and to greet them with Salam? (7) Is it permissible for a Sunni Hanafi to study religious sciences or send their children to study the knowledge of religion with someone who does not consider the Holy Prophet (may Allah's peace and blessings be upon him) as the Seal of all prophets? Only the seeker of the ruling, Muhammad Abdullah.

External Proofs (Footnote symbol)

First Proof: In Tawdih p.100 it is stated: Al-asl ay al-rajih huwa al-ahd al-khariji. Meaning: The principle, i.e., the preferred view, is only of 'Ahd-e-Khariji', therefore 'Ahd-e-Khariji'.

Footnote: Since they believe in 'Ahd-e-Khariji' for the 'Alif-Lam' in 'Khatam-un-Nabiyyin', therefore 'Kharijiya' (external proofs) have been written. 12.

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदह (14)

'इस्तिग़राक़' का अर्थ यह है कि हुज़ूर पुर नूर सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम के सिवा न आपके ज़माने में कोई नबी हुआ और न आपके बाद क़यामत तक कोई नबी होगा; नबुवत आप पर समाप्त हो गई, आप समस्त नबियों के खातिम (अंतिम) हैं। मौलवी इब्राहीम साहब के वअज़ (प्रवचन) के बाद मदरसा इस्लामिया बिहार के एक छात्र और दरगाह के खादिम राहत हुसैन ने कुछ गुप्त सहायकों की मदद से बड़े दावे के साथ मौलवी इब्राहीम साहब के उक्त भाषण का खंडन किया और स्पष्ट शब्दों में कहा कि शब्द 'अन-नबिय्यीन' पर 'अलिफ़-लाम' इस्तिग़राक़ के लिए नहीं है बल्कि 'अहद-ए-ख़ारिजी' के लिए है। चूंकि यह मामला अक़ीदे (विश्वास) का है, इसलिए इसके संबंध में कुछ प्रश्न नंबरवार लिखकर हक़ वालों से निवेदन है कि प्रत्येक मसले का सही उत्तर किताबों के हवाले के साथ लिख दें ताकि अहले इस्लाम गुमराह होने और ग़लत अक़ीदों से बच सकें

(1) राहत हुसैन का यह कहना कि 'अन-नबिय्यीन' पर 'अलिफ़-लाम' अहद-ए-ख़ारिजी के लिए है, इस्तिग़राक़ के लिए नहीं, क्या यह कथन सही और अहले सुन्नत वल जमाअत के हक़ वाले मज़हब के अनुसार है या गुमराह फ़िर्क़ा ज़ैदिया के अनुसार? (2) इस्तिग़राक़ का खंडन करने से आयत-ए-करीमा का क्या अर्थ होगा? (3) इस्तिग़राक़ के खंडन की सत्यता मान लेने पर, क्या इस आयत से अहले सुन्नत का यह अक़ीदा कि हुज़ूर पुर नूर सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम समस्त नबियों के खातिम हैं, सिद्ध होता है या नहीं? और क्या अहले सुन्नत इस आयत को पूर्ण खातिमियत का प्रमाण मानते हैं या नहीं? (4) यदि आयत 'कुल्लियत' (सर्वव्यापकता) सिद्ध नहीं करेगी, तो फिर किस आयत से कुल्लियत सिद्ध होगी? और जब दूसरी आयत कुल्लियत सिद्ध नहीं करती, तो अहले सुन्नत के इस अक़ीदे का प्रमाण 'दलील-ए-क़तई' (निश्चित प्रमाण) से कभी नहीं होगा। (5) जिसका यह अक़ीदा हो कि हुज़ूर पुर नूर सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम समस्त नबियों के खातिम नहीं हैं, उसके पीछे अहले सुन्नत को नमाज़ पढ़ना जायज़ है या नहीं? (6) इस झूठे अक़ीदे के लोगों का सम्मान करना और उन्हें सलाम करना जायज़ होगा या मना? (7) क्या सुन्नी हनफ़ी के लिए जायज़ है कि जो व्यक्ति हुज़ूर पुर नूर सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम को समस्त नबियों का खातिम न समझे, उससे धार्मिक ज्ञान प्राप्त करे या अपनी संतानों को धर्म की शिक्षा के लिए उसके पास भेजे? केवल मुस्तफ़्ती (प्रश्नकर्ता) मुहम्मद अब्दुल्ला।

बाह्य प्रमाण (फ़ुटनोट चिह्न)

पहला प्रमाण: तौज़ीह पृष्ठ 100 में है: अल-अस्ल अइ अल-राजिह हुव अल-अहद अल-ख़ारिजी। अर्थात: असल यानी राजिह (वरीयता प्राप्त) अहद-ए-ख़ारिजी ही है, इसलिए अहद-ए-ख़ारिजी।

फ़ुटनोट: चूंकि वे 'खातमुन नबिय्यीन' में 'अलिफ़-लाम' को अहद-ए-ख़ारिजी मानते हैं, इसलिए 'ख़ारिजीया' (बाह्य प्रमाण) लिखे गए हैं। 12।

पृष्ठ 333 का 712

استغراق کا ہے بایں معنی کہ سوائے حضور پر نور صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کے کوئی نبی نہ آپ کے زمانہ میں ہوا اور نہ بعد آپ کے قیامت تک کوئی نبی ہو، نبوت آپ پر ختم ہوگئی آپ کل نبیوں کے خاتم ہیں، بعد وعظ مولوی ابراہیم صاحب کے راحت حسین طالب علم مدرسہ اسلامیہ بہار کے مجاور درگاہ نے باعانت بعض معاون روپوش بڑے دعوے کے ساتھ مولوی ابراہیم صاحب کی تقریر مذکور کی تردید کی اور صاف لفظوں میں کہا کہ لفظ "النبیین" پر الف لام استغراق کا نہیں ہے بلکہ عہد خارجی کا ہے، چونکہ یہ مسئلہ عقائد ہے لہذا اس کے متعلق چند مسائل نمبر وار لکھ کر اہل حق سے گزارش ہے کہ بنظرِ احقاقِ ہر مسئلہ کا جواب باصواب بحوالہ کتب تحریر فرما دیں تاکہ اہل اسلام گمراہی و بد عقیدگی سے بچیں:

(۱) راحت حسین مذکور کا کہنا کہ "النبیین" پر الف لام عہد خارجی کا ہے استغراق کا نہیں۔ یہ قول صحیح اور موافقِ مذہبِ منصور اہل سنت وجماعت کے ہے یا موافق فرقہ ضالہ زیدیہ کے؟ (۲) نفی استغراق سے آیہ کریمہ کا کیا مفہوم ہوگا؟ (۳) بر تقدیر صحتِ نفی استغراق اس آیہ سے اہل سنت کا عقیدہ کہ حضور پر نور صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کل انبیاء کے خاتم ہیں، ثابت ہوتا ہے کہ نہیں اور اہل سنت اس آیہ کو مثبتِ خاتمیتِ کاملہ سمجھتے ہیں یا نہیں؟ (۴) اگر آیت مثبت کلیت نہیں ہوگی تو پھر کس آیت سے کلیت ثابت ہوگی اور جب دوسری آیت مثبتِ کلیت نہیں تو اہل سنت کے اس عقیدہ کا ثبوت دلیل قطعی سے ہر گز نہ ہوگا۔ (۵) جس کا عقیدہ ہو کہ حضور پر نور صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کل انبیاء کے خاتم نہیں ہیں، اس کے پیچھے اہلسنت کو نماز پڑھنا جائز ہے یا نہیں؟ (۶) اس باطل عقیدے کے لوگوں کی تعظیم و توقیر کرنی اور ان کو سلام کرنا جائز ہوگا یا ممنوع؟ (۷) کیا سنی حنفی کو جائز ہے کہ جو شخص حضور پر نور صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کو کل انبیاء کا خاتم

نہ سمجھے اس سے دینی علوم پڑھیں یا اپنی اولاد کو علمِ دین پڑھنے کے واسطے ان کے پاس بھیجیں، فقط المستفتی محمد عبداللہ۔

دلائل خارجیہ عہ

دلیل اول: توضیح ص ۱۰۰ میں ہے: الاصل ای الراجح ھو العھد الخارجی اصل یعنی راجح عہد خارجی ہی کا ہے اس لئے عہد خارجی

عہ: چونکہ خاتم النبیین میں الف لام عہد خارجی کے قائل ہیں لہٰذا خارجیہ لکھے گئے ہیں ۱۲

صفحہ 712 کا 333

لانّه حقيقة التعيين وكمال التمييز[1] | Because it is the reality of specification and the perfection of distinction.[1]

Therefore, when the meaning is correct through external reference (Ahd-e-Khariji), then comprehensiveness (Istighraq) etc. will not be considered.

Second Argument: It is stated in Nur al-Anwar, page 81:

يسقط اعتبار الجمعية اذا دخلت على الجمع[2] | The consideration of plurality is dropped when the definite article (Lam) enters upon a plural [noun].[2]

Thus, since 'Nabiyyeen' is a plural form, when the definite article 'Alif Lam' entered it, the meaning of collectivity was dropped from 'Nabiyyeen'. And when the meaning of collectivity was dropped, then accepting 'Alif Lam' as signifying comprehensiveness (Istighraq) cannot be correct.

Third Argument: It is a settled matter that the 'Mudaf' (possessum) is other than the 'Mudaf Ilayh' (possessor). When a single individual is attributed to that whole in which it is included, then that whole, in its capacity as a whole, will no longer remain a whole; rather, its wholeness will be broken. And when its wholeness no longer remains, partiality is established, and this is the meaning of 'Ahd' (external reference). If we keep this 'Mudaf' individual within the inclusion of that whole, then it leads to something preceding itself (taqaddum ash-shay' ala nafsihi), which is false because the existence of the 'Mudaf Ilayh' precedes the existence of the 'Mudaf'. Thus, from these arguments, it is proven that in 'Al-Nabiyyeen', the 'Alif Lam' should be considered as 'Ahd-e-Khariji'.

The Answer:

That the radiant presence, the Seal of the Prophets, the Master of the Messengers, peace and blessings of Allah be upon him and upon all of them, is the 'Khatam'—meaning being the last of all Prophets and Messengers in terms of commission,

without interpretation and without exception—is among the essentials of the religion (Dharuriyat-e-Din). Whoever denies it or even allows the slightest doubt or suspicion is a cursed apostate disbeliever. From the noble verse: "But he is the Messenger of Allah and the Seal of the Prophets"[3] (33:40) and the mutawatir hadith "There is no prophet after me"[4] (meaning: no prophet will come after me), the entire blessed Ummah, past and present, has understood this very meaning: that the Holy Presence, peace and blessings of Allah be upon him, is without exception the last Prophet among all Prophets. It is impossible for anyone to receive prophethood along with the Presence or after the Presence until the Day of Resurrection. It is stated in Fatawa Yatimiyah al-Dahr, Ashbah wal-Naza'ir, Fatawa 'Alamgiriyah, etc.: "But he is the Messenger of Allah and the Seal of the Prophets."

---

[1] Al-Tawdih wa al-Talwih, statement regarding 'and from it the plural defined by Lam', Noorani Kutub Khana Peshawar 1/136 [2] Nur al-Anwar, Discussion on Definition by Lam and Idafa, Maktaba 'Ilmiyah Delhi, p. 81 [3] The Holy Quran 33/40 [4] Sahih al-Bukhari, Book of Prophets, Chapter on what was mentioned about the Children of Israel, Qadimi Kutub Khana Karachi 1/491

لانّه حقيقة التعيين وكمال التمييز[1] | क्योंकि यह निर्धारण की वास्तविकता और भेद की पूर्णता है।[1]

अतः जब बाहरी संदर्भ (अहद-ए-खारिजी) से अर्थ सही हो जाए, तो व्यापकता (इस्तिग़राक) आदि मान्य नहीं होंगे।

दूसरा तर्क नूरुल अनवार, पृष्ठ ८१ में है:

يسقط اعتبار الجمعية اذا دخلت على الجمع[2] | जब लाम-ए-तारीफ़ बहुवचन पर आता है तो बहुवचन होने का विचार समाप्त हो जाता है।[2]

अतः 'नबिय्यीन' जो कि बहुवचन शब्द है, जब उस पर 'अलिफ़ लाम-ए-तारीफ़' आया, तो 'नबिय्यीन' से बहुवचन का अर्थ समाप्त हो गया। और जब बहुवचन का अर्थ समाप्त हो गया, तो 'अलिफ़ लाम' को व्यापकता (इस्तिग़राक) के लिए मानना सही नहीं हो सकता।

तीसरा तर्क यह बात सर्वमान्य है कि 'मुज़ाफ़' (संबंधित वस्तु), 'मुज़ाफ़ इलैह' (जिससे संबंध हो) से अलग होता है। जब एक व्यक्ति को उस पूर्ण (कुल) की ओर जोड़ा जाए जिसमें वह स्वयं शामिल है, तो वह पूर्ण अपनी पूर्णता की स्थिति में नहीं रहेगा, बल्कि उसकी पूर्णता (कुल्लियत) टूट जाएगी। और जब उसकी पूर्णता नहीं रही, तो आंशिकता (बअज़ियत) सिद्ध हो गई, और यही 'अहद' का अर्थ है। यदि हम उस 'मुज़ाफ़' व्यक्ति को उस पूर्ण के घेरे में रखें, तो वस्तु का स्वयं से पूर्व होना (तक़द्दुम अश्-शय' अला नफ़्सिहि) अनिवार्य हो जाता है, और यह असत्य है क्योंकि 'मुज़ाफ़ इलैह' का अस्तित्व 'मुज़ाफ़' के अस्तित्व से पहले होता है। अतः इन तर्कों से सिद्ध हुआ कि 'अन-नबिय्यीन' में 'अलिफ़ लाम' को बाहरी संदर्भ (अहद-ए-खारिजी) का मानना चाहिए।

उत्तर:

हुज़ूर पुरनूर ख़ातमुन नबिय्यीन सय्यदुल मुर्सलीन सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम व अलैहिमु अजमईन का 'ख़ातम' होना, यानी बिना किसी तावील (व्याख्या) और बिना किसी विशेषता के, सभी नबियों और रुलों के अंत में भेजा जाना, धर्म की अनिवार्यताओं (ज़रूरियात-ए-दीन) में से है। जो इसका इनकार करे या इसमें ज़रा भी संदेह करे, वह काफ़िर, मुरतद और लानती है। पवित्र आयत "व लाकिन रसूलल्लाहि व ख़ातमन नबिय्यीन"[3] (किंतु वे अल्लाह के रसूल और नबियों के ख़ातम हैं) और मुतवातिर हदीस "ला नबिय्य बादी"[4] (मेरे बाद कोई नबी नहीं) से पूरी उम्मत-ए-मरहूमा ने शुरू से अब तक यही अर्थ समझा है कि हुज़ूर अकदस सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम बिना किसी अपवाद के सभी नबियों में अंतिम नबी हुए। हुज़ूर के साथ या हुज़ूर के बाद क़यामत तक किसी को नबुव्वत मिलना असंभव है। फ़तावा यतीमतुद दहर, अश्बाह वन-नज़ायर और फ़तावा आलमगीरिया आदि में है: "व लाकिन रसूलल्लाहि व ख़ातमन नबिय्यीन"।

---

[1] अत-तौदीह वत-तलवीह, लाम द्वारा परिभाषित बहुवचन के विषय में, नूरानी कुतुब ख़ाना पेशावर १/१३६। [2] नूरुल अनवार, लाम और इज़ाफ़त द्वारा परिभाषा पर चर्चा, मकतबा इल्मिया दिल्ली, पृ. ८१। [3] अल-कुरानुल करीम ३३/४०। [4] सहीह अल-बुखारी, किताबुल अंबिया, बनी इसराइल के वर्णन वाला अध्याय, कदीमी कुतुब ख़ाना कराची १/४९१।

لانّه حقیقة التعیین وکمال التمییز[1] | حقیقتِ تعیین اور کمالِ تمیز ہے۔[1]

پس جب عہدِ خارجی سے معنی درست ہو تو استغراق وغیرہ معتبر نہ ہوگا۔

دلیل دوم: نورالانوار صفحہ ۸۱ میں ہے:

یسقط اعتبار الجمعیة اذا دخلت علی الجمع[2] | جب لامِ تعریف جمع پر داخل ہو تو اعتبارِ جمعیت ساقط ہو جاتا ہے۔[2]

پس نبیین کہ صیغہ جمع ہے، جب اس پر الف لامِ تعریف داخل ہوا تو نبیین سے معنیِ جمعیت ساقط ہو گیا اور جب معنیِ جمعیت ساقط ہو گیا تو الف لامِ استغراق کا ماننا صحیح نہیں ہو سکتا۔

دلیل سوم: یہ امر مسلم ہے کہ مضاف مضاف الیہ کا غیر ہوتا ہے جب فرد واحد اس کل کے طرف مضاف ہو جس میں وہ داخل ہے تو وہ کل من حیث ہو کل ہونے کے کل، باقی نہ رہے گا بلکہ کلیت اس کی ٹوٹ جائے گی، اور جب کلیت اس کی باقی نہ رہی تو بعضیت ثابت ہو گئی اور یہی معنی ہے عہد کا، اور اگر اس فرد مضاف کہ ہم اس کل کے شمول میں رکھیں تو تقدم الشئے علی نفسہ

لازم آتا ہے اور یہ باطل ہے کیونکہ وجودِ مضاف الیہ مقدم ہوتا ہے وجودِ مضاف پر، پس ان دلائل سے ثابت ہوا کہ النبیین میں الف لام عہدِ خارجی کا ماننا چاہئے۔

الجواب:

حضورِ پر نور خاتم النبیین سید المرسلین صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم و علیہم اجمعین کا خاتم یعنی بعثت میں آخرِ جمیع انبیاء و مرسلین بلا تاویل و بلا تخصیص ہونا ضروریاتِ دین سے ہے جو اس کا منکر ہو یا اس میں ادنیٰ شک و شبہ کو بھی راہ دے کافر مرتد ملعون ہے، آیہ کریمہ وَ لٰكِنْ رَّسُوْلَ اللّٰهِ وَ خَاتَمَ النَّبِيّٖنَ ط[3] (لیکن آپ اللہ کے رسول اور انبیاء کے خاتم ہیں۔ ت) وحدیث متواتر لا نبی بعدی[4] (میرے بعد کوئی نبی نہیں ۔ ت) سے تمام امتِ مرحومہ نے سلغاً و خلفاً یہی معنی سمجھے کہ حضور اقدس صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم بلا تخصیص تمام انبیاء میں آخرِ نبی ہوئے حضور کے ساتھ یا حضور کے بعد قیامِ قیامت تک کسی کو نبوت ملنی محال ہے۔ فتاویٰ یتیمیۃ الدھر واشباہ والنظائر و فتاویٰ عالمگیریہ وغیرہما میں ہے: وَ لٰكِنْ رَّسُوْلَ اللّٰهِ وَ خَاتَمَ النَّبِيّٖنَ ط

---

[1] التوضیح والتلویح قولہ و منھا الجمع المعرف باللام نورانی کتب خانہ پشاور ۱/ ۱۳۶ [2] نورالانوار بحث التعریف باللام والاضافۃ مکتبہ علمی دہلی ص ۸۱ [3] القرآن الکریم ۳۳/ ۴۰ [4] صحیح البخاری کتاب الانبیاء باب ما ذکر عن بنی اسرائیل قدیمی کتب خانہ کراچی ۱/ ۴۹۱

Fatawa Rizvia, Volume 14

"If a man does not know that Muhammad (peace and blessings of Allah be upon him) is the last of the prophets, then he is not a Muslim because it is one of the essential matters of religion.[1]" That is, one who does not know that Muhammad (peace and blessings of Allah be upon him) is the very last prophet among all prophets is not a Muslim, as the Prophet being the 'Last of the Prophets' is among the essentials of the religion (T).

In "Shifa Sharif" of Imam Qazi Iyad (may Allah have mercy on him), it is stated: "Similarly, (one becomes an infidel) who claims prophethood for anyone alongside our Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) or after him (up to the statement), all of these are infidels, deniers of the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him). He informed that he is the Seal of the Prophets and there is no prophet after him, and he informed on behalf of Allah the Almighty that He is the Seal of the Prophets and that He was sent to all mankind. The Ummah has reached a consensus on taking this speech according to its apparent meaning, and that its intended meaning is without interpretation or specification. Therefore, there is no doubt in the infidelity of all these groups definitely by consensus and tradition.[2]" That is, anyone who claims prophethood for someone either during the time of our Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) or after him is an infidel (up to this statement). All these are deniers of the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him), for the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) informed that he is the Seal of the Prophets and there is no prophet after him. And on behalf of Allah the Almighty, this news was given that the Prophet is the Seal of the Prophets and his messengership is universal for all people. The Ummah has reached consensus that these verses and hadiths are to be taken in their apparent sense; whatever is understood from them is the intention of God and His Messenger, and there is neither any alternative interpretation nor any specification in them. So, those who go against this are certainly infidels by the verdict of the consensus of the Ummah and the verdict of the Quran and Hadith.

Imam Hujjat al-Islam Ghazali (may his secret be sanctified) states in the book "Al-Iqtisad": "Indeed, the Ummah understood from this word that it signifies there will never be a prophet after him and never a messenger after him, and that there is no interpretation or specification in it. Whoever interprets it with a specification, then his speech is from the types of nonsense that does not prevent the ruling of his infidelity because he is a denier of this text upon which the Ummah has reached a consensus

that it is not subject to interpretation." That is, the entire blessed Ummah understood from the word 'Khatam an-Nabiyyin' that it conveys there will never be any prophet after the Noble Messenger (peace and blessings of Allah be upon him), and there will never be any messenger after the Messenger (peace and blessings of Allah be upon him). The whole Ummah has accepted that there is absolutely no interpretation or specification in it. Thus, anyone who does not accept 'al-Nabiyyin' in the phrase 'Khatam an-Nabiyyin' in its generality and comprehensiveness, but rather...

[1] Al-Ashbah wa al-Naza'ir, Chapter on Apostasy, Idarat al-Qur'an wa al-'Ulum al-Islamiyyah Karachi 1/296; Fatawa Hindiyyah, Chapter on the Rulings of Apostates, Noorani Kutub Khana Peshawar 2/263. [2] Al-Shifa bi-Ta'rif Huquq al-Mustafa, section on investigating the statement regarding the excommunication of interpreters, Shirkat Sahafiyah in Al-Balad al-Uthmaniyyah Turkey 1/4, 170. Page 335 of 712

फतावा रिज़विया, खंड १४

"यदि कोई व्यक्ति यह नहीं जानता कि मुहम्मद (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) नबियों में सबसे अंतिम नबी हैं, तो वह मुसलमान नहीं है क्योंकि यह धर्म की अनिवार्यताओं में से एक है।[1]" अर्थात, जो व्यक्ति यह नहीं जानता कि मुहम्मद (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) नबियों में सबसे अंतिम नबी हैं, वह मुसलमान नहीं है क्योंकि हुज़ूर का अंतिम नबी होना धर्म की अनिवार्यताओं (जरूरियाते दीन) में से है (त)।

इमाम काज़ी अयाज़ (रहमतुल्लाहि अलैहि) की "शिफ़ा शरीफ़" में है: "इसी प्रकार, (वह काफ़िर हो जाता है) जो हमारे नबी (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) के साथ या उनके बाद किसी की नुबुब्बत (पैग़म्बरी) का दावा करे (उनके कथन तक), तो ये सभी काफ़िर हैं, नबी (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) को झुठलाने वाले हैं। उन्होंने सूचित किया कि वे 'खातम-उन-नबिय्यीन' हैं और उनके बाद कोई नबी नहीं है, और उन्होंने अल्लाह तआला की ओर से सूचित किया कि वह खातम-उन-नबिय्यीन हैं और उन्हें सभी मानव जाति के लिए भेजा गया है। उम्मत ने इस कलाम (भाषण) को इसके प्रत्यक्ष अर्थ पर लेने पर सहमति व्यक्त की है, और यह कि इसका इच्छित अर्थ बिना किसी व्याख्या (तावील) या विशेषता (तखसीस) के है। अतः इन सभी समूहों के निश्चित रूप से इज्मा और श्रुति द्वारा काफ़िर होने में कोई संदेह नहीं है।[2]" अर्थात, जो हमारे नबी (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) के ज़माने में या हुज़ूर के बाद किसी की नुबुब्बत का दावा करे, वह काफ़िर है (इस कथन तक)। ये सब नबी (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) की तक़ज़ीब करने वाले (झुठलाने वाले) हैं क्योंकि नबी (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) ने खबर दी कि वे खातम-उन-नबिय्यीन हैं और उनके बाद कोई नबी नहीं है। और अल्लाह तआला की ओर से यह खबर दी गई कि हुज़ूर खातम-उन-नबिय्यीन हैं और उनकी रिसालत (पैग़म्बरी) तमाम लोगों के लिए आम है। और उम्मत ने इज्मा (आम सहमति) किया है कि ये आयतें और हदीसें अपने ज़ाहिर (प्रत्यक्ष अर्थ) पर हैं; जो कुछ उनसे समझ आता है, वही ख़ुदा और रसूल की मुराद है, न उनमें कोई तावील है न कोई तखसीस। तो जो लोग इसके विरुद्ध करें, वे इज्मा-ए-उम्मत और क़ुरान व हदीस के हुक्म से सब यकीनन काफ़िर हैं।

इमाम हुज्जत-उल-इस्लाम गज़ाली (क़द्दस सिर्रहु-ल-आली) किताब "अल-इक़्तिसाद" में फ़रमाते हैं: "निश्चित रूप से उम्मत ने इस शब्द से यही समझा है कि यह सूचित करता है कि उनके बाद कभी कोई नबी नहीं होगा और उनके बाद कभी कोई रसूल नहीं होगा, और इसमें कोई तावील या तखसीस नहीं है। जो कोई इसे तखसीस के साथ तावील करता है, तो उसका कलाम बकवास के प्रकारों में से

है जो उसके कुफ़्र के हुक्म को नहीं रोकता, क्योंकि वह इस नस्स (स्पष्ट प्रमाण) को झुठलाने वाला है जिस पर उम्मत का इज्मा है कि इसकी कोई तावील नहीं हो सकती।" अर्थात, तमाम उम्मत-ए-मरहूमा ने 'खातम-उन-नबिय्यीन' शब्द से यही समझा है कि वह बताता है कि हुज़ूर अकदस (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) के बाद कभी कोई नबी न होगा, हुज़ूर (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) के बाद कोई रसूल न होगा और तमाम उम्मत ने यही माना है कि इसमें मूल रूप से कोई तावील या तखसीस नहीं है। तो जो व्यक्ति लफ़्ज़ 'खातम-उन-नबिय्यीन' में 'अन्-नबिय्यीन' को उसकी व्यापकता (अमूम) और पूर्णता (इस्तिग़राक) पर न माने बल्कि...

[1] अल-अशबाह व अन-नज़ैर, बाब अल-रद्दह, इदारात अल-कुरान व अल-उलूम अल-इस्लामिया कराची १/२९६; फतावा हिन्दिया, बाब अहकाम अल-मुर्तदीन नूरानी कुतुब खाना पेशावर २/२६३। [2] अल-शिफा बि-तारीफ़ हुक़ूक़ अल-मुस्तफ़ा, फ़स्ल फ़ी तहक़ीक़ अल-क़ौल फ़ी इक़फ़ार अल-मुतअव्विलीन, शिर्कत सहाफ़िया फ़ी अल-बलद अल-उस्मानिया तुर्की १/४, १७०। पृष्ठ ७१२ का ३३५

فتاوٰی رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

اذا لم یعرف الرجل ان محمدا صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم آخر الانبیاء فلیس بمسلم لانہ من الضروریات[1]۔ جو شخص یہ نہ جانے کہ محمد صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم انبیاء میں سب سے پچھلے نبی ہیں وہ مسلمان نہیں کہ حضور کا آخر الانبیاء ہونا ضروریات دین سے ہے (ت)

شفاء شریف امام قاضی عیاض رحمۃ اللہ تعالٰی علیہ میں ہے : کذلک (یکفر) من ادعی نبوۃ احد مع نبینا صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم او بعدہ (الی قولہ) فھؤلاء کلھم کفار مکذبون للنبی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم اخبرانہ خاتم النبیین ولا نبی بعدہ واخبر عن اللہ تعالٰی انہ خاتم النبیین وانہ ارسل کافۃ للناس واجمعت الامۃ علی حمل ان ھٰذا الکلام علی ظاھرہ وان مفھومہ المراد بہ دون تاویل ولا تخصیص فلا شک فی کفر ھؤلاء الطوائف کلھا قطعا اجماعاً وسماعاً[2]۔ یعنی جو ہمارے نبی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کے زمانہ میں خواہ حضور کے بعد کسی کی نبوت کا ادعا کرے کافر ہے (اس قول تک) یہ سب نبی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کی تکذیب کرنے والے ہیں کہ نبی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم نے خبر دی کہ خاتم النبیین ہیں اور ان کے بعد کوئی نبی نہیں اور اللہ تعالٰی کی جانب سے یہ خبر دی کہ حضور خاتم النبیین ہیں اور ان کی رسالت تمام لوگوں کو عام ہے اور امت نے اجماع کیا ہے کہ یہ آیات و احادیث اپنے ظاہر پر ہیں جو کچھ ان سے مفہوم ہوتا ہے وہی خدا اور رسول کی مراد ہے نہ ان میں کوئی تاویل ہے نہ کچھ تخصیص تو جو لوگ اس کا خلاف کریں وہ بحکم اجماع امت و بحکم قرآن و حدیث سب یقیناً کافر ہیں۔

امام حجۃ الاسلام غزالی قدس سرہ العالی کتاب الاقتصاد میں فرماتے ہیں : ان الامۃ فھمت ھٰذا اللفظ انہ افھم عدم نبی بعدہ ابداً وعدم رسول بعدہ ابداً وانہ لیس فیہ تاویل ولا تخصیص وامن اولہ بتخصیص فکلامہ من انواع الھذیان لایمنع الحکم بتکفیرہ لانہ مکذب لھٰذا النص الذی اجمعت الامۃ علی انہ غیر

مؤول۔ یعنی تمام امت مرحومہ نے لفظ خاتم النبیین سے یہی سمجھا ہے وہ بتاتا ہے کہ حضور اقدس صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کے بعد کبھی کوئی نبی نہ ہوگا حضور صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کے بعد کوئی رسول نہ ہوگا اور تمام امت نے یہی مانا ہے کہ اس میں اصلاً کوئی تاویل یا تخصیص نہیں تو جو شخص لفظ خاتم النبیین میں النبیین کو اپنے عموم و استغراق پر نہ مانے بلکہ

[1]الاشباہ والنظائر باب الردۃ ادارۃ القرآن والعلوم الاسلامیہ کراچی ۱/ ۲۹۶، فتاویٰ ہندیہ باب احکام المرتدین نورانی کتب خانہ پشاور ۲/ ۲۶۳ [2]الشفاء بتعریف حقوق المصطفیٰ فصل فی تحقیق القول فی اکفار المتاولین شرکت صحافیہ فی البلد العثمانیہ ترکی ۱/ ۴، ۱۷۰ Page 335 of 712

Fatawa Razawiya, Volume 14.

...or specific^1. Anyone who turns this towards any specificity, his talk is the babbling of a madman or the delirium of a feverish person. There is no hindrance in calling him an infidel because he has rejected a Quranic text, regarding which there is a consensus (Ijma) of the Ummah that it contains neither interpretation (Ta'wil) nor specificity (Takhsis).

Arif Billah Sayyidi Abdul Ghani Nablusi (may his secret be sanctified) states in Sharh al-Faraid: (Arabic Quote): Permitting [the existence of] a prophet along with our Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) or after him necessitates the rejection of the Quran, for it has clearly stated that he is the Seal of the Prophets and the Last of the Messengers. And in the Sunnah [it is said]: "I am the Successor (Al-Aqib), there is no prophet after me." The Ummah has reached a consensus on keeping this speech upon its apparent meaning, and this is one of the famous issues due to which we, the people of Islam, have declared the philosophers as infidels, may Allah Almighty curse them^2.

Our Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) with or after him, accepting anyone to receive prophethood is a prerequisite for denying the Quran, because the Great Quran has already clarified that the holy presence (peace and blessings of Allah be upon him) is the Seal of the Prophets and the Last of the Messengers. And he said in the Hadith: "I am the last prophet, there is no prophet after me." And there is a consensus of the entire Ummah that this speech is on its surface, meaning generality and absorption without interpretation and specification. And this is among those famous issues due to which we, the people of Islam, have called the philosophers kafir (infidels), may Allah Almighty curse them.

Imam Allamah Shihab al-Din Fadl Allah bin Hussain Turpashti Hanafi states in the book Al-Mu'tamad fil Mu'taqad: (Persian Quote): By the praise of Allah Almighty, this issue among Muslims is clearer than requiring disclosure and explanation. Allah Almighty has informed that after him (peace and blessings of Allah be upon him) there shall be no other prophet. The denier of this issue can only be someone who is fundamentally not a believer in his (peace and blessings of Allah be upon him) prophethood; for if he acknowledged his messengership, he would consider him truthful in whatever he informed. Just as his messengership has been established for us through mass-transmission (tawatur), it is also established that he (peace and blessings of Allah be upon him) is the last of the prophets...

By the praise of Allah Almighty, this issue is so clear and manifest among the people of Islam that there is no need to even state it. Allah Almighty Himself has informed that there will be no prophet after you (peace and blessings of Allah be upon him). If someone denies this, he is fundamentally not a believer in your prophethood, because if he accepted your messengership, he would know what you have stated to be the truth. Just as your messengership and prophethood are proven by tawatur (mass-transmission), it is similarly proven by tawatur that the Prophet came at the end of all prophets and now...

Footnotes: 1. Al-Iqtisad fil I'tiqad, Imam Ghazali, Al-Maktaba al-Adabiya, Egypt, p. 114. 2. Al-Mu'tamad al-Muntaqad, with reference to Al-Matalib al-Wafiya Sharh al-Faraid al-Saniyya, 'Tajweez-e-Nabi Ba'dahu Kufr' (Permitting a prophet after him is infidelity), Maktaba al-Haqiqa, Istanbul, Turkey, p. 115.

फ़तावा रज़विया, जिल्द 14.

...या विशिष्ट^1। जो कोई इसे کسی विशिष्टता की ओर मोड़ता है, उसकी बात किसी पागल की बड़बड़ाहट या ज्वरग्रस्त व्यक्ति का प्रलाप है। उसे काफ़िर कहने में कोई बाधा नहीं है क्योंकि उसने एक कुरानिक पाठ (नस-ए-कुरानी) को झुठलाया ہے، जिसके बारे में उम्मत का सर्वसम्मति (इज्मा) है कि इसमें न तो कोई व्याख्या (तावील) ہے और न ही विशिष्टता (तख़्सीस)।

आरिफ़ बिल्लाह सैय्यदी अब्दुल ग़नी नाबलुसी (अल्लाह उनके रहस्य को पवित्र रखे) शरह अल-फ़राइद में फ़रमाते हैं: (अरबी उद्धरण): हमारे नबी (अल्लाह की उन पर कृपा और शांति हो) के साथ या उनके बाद किसी को नबी मानना कुरान को झुठलाने के समान है, क्योंकि कुरान ने स्पष्ट कर दिया है कि वह 'खातमुन नबीय्यीन' (नबियों की मोहर) और 'आख़िरुल मुरसलीन' (अंतिम संदेशवाहक) हैं। और सुन्नत में है: "मैं अल-आक़िब (अंतिम) हूँ, मेरे बाद कोई नबी नहीं है।" उम्मत ने इस बात पर सहमति जताई है कि इस वाणी को उसके प्रकट अर्थ पर ही रखा जाए, और यह उन प्रसिद्ध मसलों में से एक है जिनके कारण हम इस्लाम के लोगों ने दार्शनिकों (फ़लासिफ़ा) को काफ़िर कहा है, अल्लाह तआला उन पर लानत करे^2।

हमारे नबी (अल्लाह की उन पर कृपा और शांति हो) के साथ या बाद में किसी को नबी मिलने को स्वीकार करना कुरान को झुठलाने के समान है, क्योंकि कुरान अज़ीम स्पष्ट रूप से कह चुका है कि हुज़ूर अकदस (अल्लाह की उन पर कृपा और शांति हो) खातमुन नबीय्यीन और आख़िरुल मुरसलीन हैं। और हदीस में फ़रमाया: "मैं अंतिम नबी हूँ, मेरे बाद कोई नबी नहीं।" और पूरी उम्मत का इस बात पर इज्मा है कि यह कलाम (वाणी) अपने ज़ाहिर (प्रकट रूप) पर है, यानी बिना किसी तावील और तख़्सीस के आम और व्यापक है। और यह उन प्रसिद्ध मसलों में से है जिसके कारण हम इस्लाम के लोगों ने फलासफ़ा (दार्शनिकों) को काफ़िर कहा है, अल्लाह तआला उन पर लानत करे।

इमाम अल्लामा शिहाब अल-दीन फ़ज़ल उल्लाह बिन हुसैन तुरपश्ती हनफ़ी किताब 'अल-मोतमद फ़िल मोतक़द' में फ़रमाते हैं: (फ़ारसी उद्धरण): अल्लाह तआला की प्रशंसा से, मुसलमानों के बीच यह मसला इतना स्पष्ट है कि इसे प्रकट करने और समझाने की आवश्यकता नहीं है। अल्लाह तआला ने स्वयं सूचित कर दिया है कि उनके(अल्लाह की उन पर कृपा और शांति हो) बाद कोई और नबी नहीं होगा। इस मसले का खंडन करने वाला वही हो सकता है जो मूल रूप से उनकी (अल्लाह की उन पर कृपा और शांति हो) नबुवत पर विश्वास न रखता हो; क्योंकि यदि वह उनके संदेशवाहक होने

को स्वीकार करता, तो वह उनके द्वारा दी गई हर जानकारी को सत्य मानता। जिस तरह उनका संदेशवाहक होना हमारे लिए तवातुर (निरंतरता) के माध्यम से सिद्ध हुआ है, उसी तरह यह भी सिद्ध है कि वह (अल्लाह की उन पर कृपा और शांति हो) नबियों में सबसे अंत में आए...

अल्लाह तआला की प्रशंसा से, यह मसला इस्लाम के लोगों के बीच इतना स्पष्ट और प्रकट है कि इसे बयान करने की आवश्यकता ही नहीं है। अल्लाह तआला ने स्वयं सूचित कर दिया है कि आप (अल्लाह की उन पर कृपा और शांति हो) के बाद कोई नबी नहीं होगा। यदि कोई व्यक्ति इसका इनकार करता है, तो वह तो मूल रूप से आपकी नबुवत का अनुयायी नहीं है, क्योंकि यदि वह आपके रसूल होने को स्वीकार करता तो जो कुछ आपने बताया है उसे सत्य जानता। जिस तरह आपकी रिसालत और नबुवत तवातुर से सिद्ध है, उसी तरह यह भी तवातुर से सिद्ध है कि हुज़ूर तमाम नबियों के अंत में तशरीफ़ लाए हैं और अब...

फुटनोट्स: 1. अल-इक्तिसाद फ़िल इतिक़ाद, इमाम ग़ज़ाली, अल-मकतबा अल-अदबिया, मिस्र, पृ. 114। 2. अल-मोतमद अल-मुन्तक़द, अल-मतालिब अल-वफ़िया शरह अल-फ़राइद अस-सनिया के हवाले से, 'तजवीज़-ए-नबी बाअदहू कुफ़्र', मकतबा अल-हक़ीक़िया, इस्तांबुल, तुर्की, पृ. 115।

ولا مخصوص۱۸1۔ اسے کسی تخصیص کی طرف پھیرے اس کی بات مجنون کی بک یا سرسام کی بہک ہے اسے کافر کہنے سے کچھ ممانعت نہیں کہ اس نے نص قرآنی کو جھٹلایا جس کے بارے میں امت کا اجماع ہے کہ اس میں نہ کوئی تاویل ہے نہ تخصیص۔

عارف باللہ سیدی عبدالغنی نابلسی قدس سرہ القدسی شرح الفرائد میں فرماتے ہیں: تجویز نبی مع نبینا صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم او بعدہ یستلزم تکذیب القرآن اذ قد نص علی انہ خاتم النبیین وآخر المرسلین وفی السنۃ انا العاقب لانبی بعدی واجمعت الامۃ علی ابقاء ھذا الکلام علی ظاھرہ وھذہ احدی المسائل المشھورۃ التی کفرنا بھا الفلاسفۃ لعنھم اللہ تعالٰی ۱۸2۔ ہمارے نبی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کے ساتھ یا بعد کسی کو نبوت ملنی جائز ماننا تکذیبِ قرآن کو مستلزم ہے کہ قرآن عظیم تصریح فرما چکا ہے کہ حضور اقدس صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم خاتم النبیین و آخر المرسلین ہیں اور حدیث میں فرمایا: میں پچھلا نبی ہوں میرے بعد کوئی نبی نہیں۔ اور تمام امت کا اجماع ہے کہ یہ کلام اپنے ظاہر پر ہے یعنی عموم واستغراق بلا تاویل و تخصیص اور یہ ان مشہور مسئلوں سے ہے جن کے سبب ہم اہل اسلام نے کافر کہا فلاسفہ کو، اللہ تعالٰی ان پر لعنت کرے۔

امام علامہ شہاب الدین فضل اللہ بن حسین تورپشتی حنفی کتاب المعتمد فی المعتقد میں فرماتے ہیں: بحمدہ اللہ تعالٰی ایں مسئلہ در میان اسلامیاں روشن تر ازاں ست کہ آں را بکشف و بیان حاجت افتد، خدائے تعالٰی خبر دار کہ بعد ازوے صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم نبی دیگر نباشد و منکرایں مسئلہ کسے تواند بود کہ اصلاً در نبوت او صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم معتقد نباشد کہ اگر برسالت او معترف بودے وے را در ہر چہ ازاں خبر دار صادق دانتے وبہماں جہتنا کہ از طریق تواتر رسالت او بیش ما درست شدہ ایں نیز درست شد کہ وے صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم باز پسیں پیغمبران ست در بحمد اللہ

تعالیٰ یہ مسئلہ اہل اسلام کے ہاں اتنا واضح اور آشکار ہے کہ اسے بیان کرنے کی ضرورت ہی نہیں، اللہ تعالیٰ نے خود اطلاع فرمادی ہے کہ آپ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کے بعد کوئی نبی نہیں ہوگا، اگر کوئی شخص اس کا منکر ہے تو وہ تو اصلاً آپ کی نبوت کا معتقد نہیں کیونکہ اگر آپ کی رسالت کو تسلیم کرتا تو جو کچھ آپ نے بتایا ہے اس کو حق جانتا جس طرح آپ کی رسالت و نبوت تواتر سے ثابت ہے اسی طرح یہ بھی تواتر سے ثابت ہے کہ حضور تمام انبیاء کے آخر میں تشریف لائے ہیں اور اب

حاشیہ: 1۔ الاقتصاد فی الاعتقاد امام غزالی المکتبۃ الادبیہ مصر ص ۱۱۴ 2۔ المعتمد المنتقد بحوالہ المطالب الوفیہ شرح الفرائد السنیہ تجویز نبی بعدہ کفر مکتبۃ الحقیقیۃ استنبول ترکی ص ۱۱۵

Fatawa Razawiyya, Volume 14

[Boxed Text] (Left - Persian/Urdu): From his time until the Day of Judgment, there shall be no prophet after him. Anyone who has doubt in this also has doubt in the former. Not only is he a disbeliever (kafir) who says that there was, is, or will be another prophet after him, but he is also a disbeliever who considers the coming of any prophet after him possible. This is the condition for the correctness of faith in the Seal of Prophets, Muhammad Mustafa, peace and blessings of Allah be upon him. 1

(Right - Urdu): Until the Day of Judgment, no prophet will come after you. He who has doubt about this will have doubt about the first matter. Not only is that person a disbeliever who says that there was, is, or will be a prophet after you, but even he is a disbeliever who considers it possible for any prophet to come after you. This is the very condition for the correctness of faith in the Seal of the Prophets, peace and blessings of Allah be upon him. (T)

In short, the noble verse "But he is the Messenger of Allah and the Seal of the Prophets" (Quran 33:40) [2], like the recurrent (mutawatir) Hadith "There is no prophet after me" [3], is absolutely general. The consensus (ijma') of the Ummah of the Best of Mankind (peace and blessings be upon him and them) is that it means complete inclusion (istighraq-e-tam) without any kind of interpretation (ta'wil) or specification (takhsis). This is from the necessities of religion (dharuriyat-e-deen), and in the necessities of religion, no interpretation or any dispute in its generality is heard at all. For example, nowadays the Qadiani Dajjal is babbling that "Khatam an-Nabiyyin" means the end of prophethood with a new Shariah; if a prophet comes after the Prophet (peace be upon him) as a propagator and follower of this very pure Shariah, there is no harm." And that wretch wants to establish his own prophethood through this. Or another Dajjal said, "There is no excellence in temporal precedence or subsequence; taking 'Khatam' to mean the 'last' is the thought of the ignorant, rather 'Khatam an-Nabiyyin' means 'Prophet by essence' (Nabi bi-dhat)." And the first Dajjal expressed this accursed theme thus: "Khatam an-Nabiyyin means the most excellent of prophets." Another apostate wrote: "Being Khatam an-Nabiyyin for the Messenger (peace and blessings of Allah be upon him) is in relation to this limited chain, not in relation to all chains of the worlds. Therefore, being a prophet in other creations and worlds is not at all contradictory to Khatam an-Nabiyyin; plurals prefixed with 'al-' in such places are specific." A few other wretches...

Note 1: Tahdheer an-Naas, Nanotwi 12. Note 3: Munazara-e-Ahmadiyya 12. Note 2: Mawahib ar-Rahman, Qadiani 12.

1. Al-Mu’tamad fil-Mu’taqad.
2. Al-Quran al-Karim 33/40.
3. Sahih al-Bukhari, Book of Prophets, Chapter on what is mentioned about Bani Israel, Qadeemi Kutub Khana, Karachi, 1/491.

फ़तावा रज़विया, खंड 14

[बॉक्स वाला पाठ] (बाएं- फ़ारसी/उर्दू): उनके समय से लेकर कयामत के दिन तक, उनके बाद कोई नबी नहीं होगा। जिसे इसमें संदेह है, उसे पहली बात में भी संदेह है। न केवल वह व्यक्ति काफिर है जो कहता है कि उनके बाद कोई अन्य नबी था, है या होगा, बल्कि वह भी काफिर है जो उनके बाद किसी नबी के आने को संभव मानता है। खातमुल अंबिया मुहम्मद मुस्तफा सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम पर ईमान के सही होने की यही शर्त है। 1

(दाएं- उर्दू): कयामत तक आपके बाद कोई नबी नहीं आएगा। जिसे इस बारे में संदेह है, उसे पहली बात के बारे में संदेह होगा। न केवल वह व्यक्ति काफिर है जो कहता है कि आपके बाद कोई नबी था, है या होगा, बल्कि वह भी काफिर है जो आपके बाद किसी नबी के आने को मुमकिन तसव्वुर करे। खातमुल अंबिया सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम पर ईमान दुरुस्त होने की शर्त ही यही है। (त)

संक्षेप में, महान आयत "लेकिन वह अल्लाह के रसूल और नबियों की मुहर (खातम) हैं" (कुरान 33:40) [2] मुतवातिर हदीस "मेरे बाद कोई नबी नहीं है" [3] की तरह निश्चित रूप से सामान्य है। उम्मत-ए-खैरुल अनाम (उन पर दुरूद ओ सलाम हो) का इस बात पर इज्मा (सर्वसम्मति) है कि इसका अर्थ पूर्ण समावेशन (इस्तिग़राक़-ए-ताम) है और इसमें किसी भी प्रकार की तावील (व्याख्या) या तख़्सीस (विशिष्टता) नहीं है। यह दीनी ज़रूरतों (ज़रूरियत-ए-दीन) में से है, और दीनी ज़रूरतों में किसी भी प्रकार की तावील या इसकी व्यापकता में कोई भी विवाद कतई स्वीकार्य नहीं है। उदाहरण के लिए, आजकल कादियानी दज्जाल यह बक रहा है कि "खातम नबिय्यीन" से तात्पर्य नई शरीअत वाली नबुवत का अंत है; यदि हुज़ूर के बाद कोई नबी इसी पवित्र शरीअत का प्रचारक और अनुयायी बनकर आए, तो कोई हर्ज नहीं।" और वह खबीस इसके माध्यम से अपनी नबुवत स्थापित करना चाहता है। या एक अन्य दज्जाल ने कहा था कि "समय के आगे या पीछे होने में कोई श्रेष्ठता नहीं है; खातम का अर्थ 'अंतिम' लेना अज्ञानियों का विचार है, बल्कि खातम नबिय्यीन का अर्थ 'नबी बिज़-ज़ात' (स्वयं में नबी) है।" और इसी मलऊन विषय को पहले दज्जाल ने इस प्रकार व्यक्त किया कि "खातम नबिय्यीन का अर्थ सबसे श्रेष्ठ नबी है।" एक और मुर्तद (धर्मत्यागी) ने लिखा, "रसूल सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम का खातम नबिय्यीन होना इस सीमित श्रृंखला के संबंध में है, न कि दुनिया की सभी श्रृंखलाओं के संबंध में। इसलिए, अन्य रचनाओं और ज़मीनों में नबी होना खातम नबिय्यीन के बिलकुल भी विपरीत नहीं है; ऐसी जगहों पर 'अलिफ़-लाम' के साथ आने वाले बहुवचन विशिष्ट होते हैं।" कुछ और खबीसों ने...

नोट 1: तहज़ीरुन नास, नानौतवी 12। नोट 3: मुनाज़रा-ए-अहमदिया 12। नोट 2: मवाहिबुर रहमान, कादियानी 12।

1. अल-मोतमद फ़िल-मुअतक़द।
2. अल-कुरान अल-करीम 33/40।
3. सहीह अल-बुखारी, किताबुल अंबिया, बनी इसराइल का ज़िक्र, कदीमी कुतुब खाना कराची 1/491।

पृष्ठ 337 / 712

فتاوی رضویہ، جلد چہار دہم (۱۴)

[باکس والا متن] (بائیں - فارسی/اردو): زمان او و تا قیامت بعد از وے بیچ نبی نباشد و ہر کہ دریں بہ شک ست دراں نیز بہ شک ست و نہ آں کس کہ گوید کہ بعد او دے نبی دیگر بود یا ہست یا خواھد بود آں کس نیز کہ گوید کہ امکان دارد کہ باشد کافرست اینست شرط در ستی ایمان بخاتم انبیاء محمد مصطفیٰ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم۔ ۱

(دائیں - اردو): تا قیامت آپ کے بعد کوئی نبی نہیں آئے گا جس کو اس بارے میں شک ہے اسے پہلی بات کے بارے میں شک ہو گا صرف وہی شخص کافر نہیں جو یہ کہے کہ آپ کے بعد نبی تھا یا ہے یا ہو گا بلکہ وہ بھی کافر ہے جو آپ کے بعد کسی نبی کی آمد کو ممکن تصور کرے ،خاتم الانبیاء صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم پر ایمان درست ہونے کی شرط ہی یہ ہے۔ (ت)

بالجملہ آیہ کریمہ "وَلٰکِنْ رَّسُوْلَ اللہِ وَخَاتَمَ النَّبِیّٖنَ ط " ۲ مثل حدیث متواتر لانبی بعدی ۳ قطعاً عام اور اس میں مراد استغراقِ تام اور اس میں کسی قسم کی تاویل و تخصیص نہ ہونے پر اجماع امت خیر الانام علیہ وعلیہم الصلوٰۃ والسلام، یہ ضروریات دین سے ہے اور ضروریاتِ دین میں کوئی تاویل یا اس کے عموم میں کچھ قیل و قال اصلاً مسموع نہیں، جیسے آج کل دجال قادیانی بک رہا ہے کہ "خاتم النبیین" سے ختم نبوت شریعت جدیدہ مراد ہے اگر حضور کے بعد کوئی نبی اسی شریعت مطہرہ کا مروج و تابع ہو کر آئے کچھ حرج نہیں" اور وہ خبیث اس سے اپنی نبوت جمانا چاہتا ہے، یا ایک اور دجال نے کہا تھا کہ "تقدم و تاخر زمانی میں کچھ فضیلت نہیں خاتم بمعنی آخر لینا خیال جہال ہے بلکہ خاتم النبیین بمعنی نبی بالذات ہے۔" اور اسی مضمون ملعون کو دجال اول نے یوں ادا کیا کہ "خاتم النبیین بمعنی افضل النبیین ہے" ، ایک اور مرتد نے لکھا "خاتم النبیین ہونا حضرت رسالت صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کا بہ نسبت اس سلسلہ محدودہ کے ہے نہ بہ نسبت جمیع سلاسل

عوالم کے، پس اور مخلوقات کا اور زمینوں میں نبی ہونا ہر گز منافی خاتم النبیین کے نہیں جموع محلے باللام امثال اس مقام پر مخصوص ہوتی ہیں " چند اور خبیثوں نے

عہ ۱: تحذیر الناس نانوتوی ۱۲ عہ ۳: مناظرہ احمد یہ ۱۲ عہ ۲: مواہب الرحمن قادیانی ۱۲

۱ المعتمد فی المعتمد ۲ القرآن الکریم ۳۳/ ۴۰ ۳ صحیح البخاری کتاب الانبیاء باب ما ذکر عن بنی اسرائیل قدیمی کتب خانہ کراچی ۱ /۴۹۱

It is written that in "Alif Lam" (Footnote 1) 'Khatam-an-Nabiyyin', it is permissible that it be for 'ahd (specific reference), and even if 'istighraq' (encompassing) is accepted, it is permissible that it be 'istighraq-e-urfi' (customary encompassing) for... and on the assumption of it being real 'istighraq', it is permissible that it be specific to some... There is a major difference in it being absolute, most scholars being inclined towards it being probable. "From these devils more than them and some Ibleesis (Satanic people) have written (Footnote 2) that some sects of the People of Islam do not believe in the absolute finality of prophethood and some believe in the finality of legislative prophethood, not absolute prophethood."

To besides that of the cursed infidelities and apostasies filled with the impurities of Iblees and the filth of deception, may Allah curse its speaker and may Allah destroy its acceptors.

Other cursed infidelities and apostasies which include the impurities of Satan and the filth of lies; may Allah's curse be upon its speaker and may Allah Almighty destroy the one who accepts it. (T)

All these interpretations are weak, or creating confusion and doubt regarding the generality and encompassing nature of "An-Nabiyyin" is all explicit disbelief (Kufr) and heinous apostasy. Allah and His Messenger have absolutely negated any new prophethood; nowhere have they placed a condition of a new Shariah etc., and have explicitly stated 'Khatam' to mean the Last. This has been explained in successive (Mutawatir) Hadiths, and from the time of the Sahaba (Companions) until now, the entire blessed Ummah has reached a consensus (Ijma) on this apparent, manifest, general, and absolute encompassing meaning. On this very basis, the Imams of the past and later generations have declared every claimant to prophethood after the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) as a disbeliever (Kafir). Books of Hadith, Tafsir, beliefs (Aqa'id), and jurisprudence (Fiqh) are resonating with their statements. This humble servant (may the Almighty forgive him) has, in his book "Jaza Allahu 'Aduwwahu bi-Aabaaihi Khatmun Nabuwwah" (1317 AH), mentioned one hundred and twenty Hadiths and texts from the statements of Imams, ancient scholars, Hadith scholars, books of beliefs, principles of Fiqh, and Hadith regarding this article of faith; All praise is due to Allah. So here, one who denies the generality and encompassing nature, regardless of the interpretation or change expressed, can only be an open Kafir, an enemy of God, a denier of the Quran, rejected and cursed, a loser and ruined. Seeking refuge with Allah, the Mighty, the Powerful, such skeptics

could even raise doubts about the "Lord of the Worlds" (Rabb-ul-Alamin), saying it is permissible that the 'lam' is for 'ahd, or for 'istighraq-e-urfi', or specific to some from the worlds, referring to the era, as per Allah Almighty's command: "And [remember] when I preferred you over the worlds (1)" (i.e., as Allah's command is: and I gave you preference over the people of the world. -T) and even if all that is true, then it is not absolute generality; God's being the Lord of all worlds is certain.

Footnote 1: Nasir-ul-Muminin Sahaswani 12 Footnote 2: Tahrir-e-Asmi Zandiq Peshawari 12

(1) Al-Quran al-Karim 2/47

लिखा कि "अलिफ़ लाम" (1) 'ख़ातिम-अन-नबिय्यीन' में जायज़ है कि अहद (vow) के लिए हो और बर-तक़दीर-ए-तस्लीम (मान लेने पर) इस्तिग़राक़ (व्यापकता) जायज़ है कि इस्तिग़राक़-ए-उर्फ़ी (प्रचलित व्यापकता) के लिए हो... और हक़ीक़ी (वास्तविक) होने की स्थिति में जायज़ है कि मख़सूस-अल-बाज़ (कुछ के लिए विशिष्ट) हो... इसके क़तई (निश्चित) होने में बड़ा मतभेद है कि अक्सर उलेमा इसके ज़न्नी (संभावित) होने के कायल हैं। "इन शैतानों से बढ़कर और कुछ इब्लीसियों ने लिखा है (2) कि 'अहल-ए-इस्लाम' के कुछ फ़िरक़े ख़त्म-ए-नबुव्वत के कायल नहीं हैं और कुछ कायल-ए-ख़त्म-ए-नबुव्वत-ए-तशरीई (विधायी नबुव्वत के अंत) के हैं न कि मुतलक़ (निरपेक्ष) नबुव्वत के।"

इसके अतिरिक्त अन्य शापित कुफ़्र और धर्मत्याग जो इब्लिस की गंदगियों और धोखे की अशुद्धियों से भरे हुए हैं, अल्लाह इसके कहने वाले पर लानत करे और अल्लाह इसे स्वीकार करने वालों को बर्बाद करे।

अन्य शापित कुफ़्र और धर्मत्याग जिनमें शैतान की गंदगियाँ और झूठ की अशुद्धियाँ शामिल हैं; अल्लाह इसके कहने वाले पर लानत हो और इसे स्वीकार करने वाले को अल्लाह तआला बर्बाद फ़रमाए। (त)

ये सब तावीलें (व्याख्याएँ) कमज़ोर हैं या "अन-नबिय्यीन" में उमूम (सामान्यता) और इस्तिग़राक़ (व्यापकता) में संशय और संदेह पैदा करना सब स्पष्ट कुफ़्र और घृणित धर्मत्याग है। अल्लाह और उसके रसूल ने मुतलक़न (पूरी तरह से) नई नबुव्वत का खंडन किया है; कहीं भी शरीयत-ए-जदीदा (नए विधान) आदि की कोई शर्त नहीं लगाई गई और स्पष्ट रूप से 'ख़ातम' का अर्थ 'आख़िर' (अंतिम) बताया गया है। मुतवातिर (लगातार) हदीसों में इसका वर्णन आया है और सहाबा-ए-किराम (रज़ियल्लाहु अन्हुम) से लेकर अब तक पूरी उम्मत ने इसी ज़ाहिर और स्पष्ट और उमूम-ए-इस्तिग़राक़-ए-हक़ीक़ी-ए-ताम (पूर्ण वास्तविक व्यापकता) पर इज्मा (सहमति) किया है। इसी आधार पर पूर्ववर्ती और परवर्ती इमामों ने नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के बाद हर नबुव्वत के दावेदार को काफ़िर कहा है। हदीस, तफ़्सीर, अक़ायद और फ़िक़्ह की किताबें उनके वर्णनों से गूंज रही हैं। इस फ़क़ीर (लेखक) ने अपनी किताब "जज़ाअल्लाहु अदुव्वहु बि-आबाइही ख़त्मुन नबुव्वह" (1317 हिजरी) में इस ईमान वाले विषय पर सिहाह, सुनन, मसानिद, मुआजिम और जवामे से एक सौ बीस हदीसें और पुराने उलेमा, अइम्मा, मुहद्दिसीन और अक़ायद व फ़िक़्ह की किताबों से उद्धरण दिए हैं; अल्हम्दुलिल्लाह। तो यहाँ उमूम और इस्तिग़राक़ का इंकार चाहे किसी भी व्याख्या या बदलाव के साथ हो, करने वाला केवल खुला काफ़िर, ख़ुदा का दुश्मन, क़ुरआन का मुनकिर, मर्दूद और लानती,

असफल और घाटे में रहने वाला ही हो सकता है। अल्लाह अज़ीज़ व क़ादिर की पनाह, ऐसी शंकाएँ तो वे बदनसीब 'रब्बुल आलमीन' में भी कर सकते हैं कि जायज़ है कि लाम 'अहद' के लिए हो या 'इस्तिग़राक़-ए-उर्फ़ी' के लिए या 'आलमीन' से मुराद उस ज़माने के लोग हों, जैसा कि अल्लाह तआला का फ़रमान है: "और मैंने तुम्हें जहाँ वालों पर फ़ज़ीलत दी (1)" (अर्थात्: जैसा कि अल्लाह का फ़रमान है: और मैंने तुम्हें जहाँ वालों पर श्रेष्ठता दी। -त) और अगर सब कुछ सही भी मान लें, तो भी यह आम क़तई (पूर्णतः सामान्य) तो नहीं है; ख़ुदा का समस्त ब्रह्मांड का पालनहार होना तो यक़ीनी है।

नोट 1: नासिर-उल-मोमिनीन सहसवानी 12 नोट 2: तहरीर-ए-अस्मी ज़ंदीक़ पेशावरी 12

(1) अल-क़ुरआन अल-करीम 2/47

لکھا کہ "الف لام" ع۱ خاتم النبیین میں جائز ہے کہ عہد کے لئے ہو اور بر تقدیر تسلیم استغراق جائز ہے کہ استغراق عرفی کے لئے ہو اور بر تقدیر حقیقی جائز ہے کہ مخصوص البعض ہو اور بھی عام کے قطعی ہونے میں بڑا اختلاف ہے کہ اکثر علماء ظنی ہونے کے قائل ہیں۔ "ان شیاطین سے بڑھ کر اور بعض ابلیسیوں نے لکھا کہ "اہل اسلام ع۲ کے بعض فرقے ختم نبوت کے ہی قائل نہیں اور بعض قائل ختم نبوت تشریعی کے ہیں نہ مطلق نبوت کے۔"

الی غیر ذلك من الکفریات الملعونة والارتدادات المشحونة بنجاسات ابلیس وقاذورات التدلیس لعن الله قائلها وقاتل الله قابلیها۔

دیگر کفریات ملعونہ اور ارتدادات جو ابلیس کی نجاستوں اور جھوٹ کی پلیدوں کو متضمن ہے اللہ تعالی کی اس کے قائل پر لعنت ہو اور اسے قبول کرنیوالے کو اللہ تعالی برباد فرمائے۔ (ت)

یہ سب تاویل رکیک ہیں یا عموم و استغراق "النبیین" میں تشویش و تشکیک سب کفر صریح وار تداد فتیح، اللہ ورسول نے مطلقاً نفی نبوت تازہ فرمائی، شریعت جدیدہ و غیر ہا کی کوئی قید کہیں نہ لگائی اور صراحتہً خاتم بمعنی آخر بتایا، متواتر حدیثوں میں اس کا بیان آیا اور صحابہ کرام رضوان اللہ تعالیٰ علیہم اجمعین سے اب تک تمام امت مرحومہ نے اسی معنی ظاہر و متبادر و عموم استغراق حقیقی تام پر اجماع کیا اور اسی بنا پر سلفاً و خلفاً ائمہ مذاہب نے نبی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کے بعد ہر مدعی نبوت کو کافر کہا، کتب احادیث و تفسیر عقائد و فقہ ان کے بیانوں سے گونج رہی ہیں، فقیر غفر لہ المولی القدیر نے اپنی کتاب "جزاء اللہ عدوہ بابائہ ختم النبوۃ" ۱۳۱۷ھ میں اس مطلب ایمانی پر صحاح و سنن و مسانید و معاجم و جوامع سے ایک سو بیس حدیثیں اور تکفیر منکر کہ ارشادات ائمہ و علمائے قدیم و حدیث و کتب عقائد و اصول فقہ وحدیث سے تھیں نصوص ذکر

کئے وللہ الحمد۔ تو یہاں عموم و استغراق کے انکار خواہ کیسی تاویل و تبدیل کا اظہار نہیں کر سکتا مگر کھلا کافر، خدا کا دشمن قرآن کا منکر، مردود وملعون، خائب وخاسر، والعیاذ باللہ العزیز القادر، ایسی تشکیکیں تو وہ اشقیاء رب العالمین میں بھی کر سکتے ہیں کہ جائز ہے لام عہد کے لئے ہو یا استغراق عرفی کے لئے یا عام مخصوص منہ البعض یا عالمین سے مراد عالمین زمانہ کقولہ تعالی "وَاَنِّی فَضَّلْتُکُمْ عَلَی الْعٰلَمِیْنَ" (۱) (جیسے کہ باری تعالیٰ کا فرمان ہے : اور میں نے تم کو جہاں والوں پر فضیلت دی۔ت) اور سب کچھ سہی پھر عام قطعی تو نہیں خدا کا پروردگار جمیع عالم ہونا یقینی

ع۱: ناصر المومنین سہسوانی ۱۲ ع۲: تحرای اسمی زندیق پشاوری ۱۲

۱ القرآن الکریم ۲/ ۴۷

Fatawa Rizvia, Volume 14

Where, but Al-Hamdulillah, Muslims neither listen to those accursed impure whispers regarding the Lord of the Worlds, nor to those malicious dirty whispers regarding the Seal of the Prophets (PBUH),

"Beware, the curse of Allah is upon the wrongdoers." (1) | "Beware, God's curse is upon the oppressors. Indeed, those who cause pain to Allah and..." "Indeed, those who abuse Allah and His Messenger - Allah has cursed them in this world and the Hereafter" | "His Messenger, Allah has cursed them in this world and the Hereafter," "and has prepared for them a humiliating punishment." (2) | "and Allah has prepared for them a disgraceful punishment. (T)"

This fearful, deviant sect being questioned—if it is known that they restrict the finality of the Illustrious Seal of the Prophets and Messengers (peace and blessings be upon him and them all) to only some prophets; or believe that at any time from the day of the Prophet's mission until now, any prophethood, even a single one, even if non-legislative, even in another layer of the earth, or a corner of the heavens, or in any other human species, can occur; or despite believing in its non-occurrence, considers it legally and practically possible and permissible, even if they call those who believe in such possibilities 'Muslims'; or refrain from declaring the leaders or peers of the aforementioned accursed sects as disbelievers—then in all these cases, this fearful sect itself is absolutely, certainly, and by consensus of necessity, just like the aforementioned sects: Qadianiyah, Qasimiyah, Amiriyah, Naziriyah, and their ilk (may Allah Almighty curse them), disbelievers and eternal accursed apostates. "May Allah destroy them; how are they deluded!" (3) (Allah destroy them, where are they turned away? T). Just as denying the essentials of religion is disbelief, similarly, entertaining doubt, suspicion, or the possibility of the opposite is also disbelief. Likewise, calling their deniers or those who doubt them 'Muslims' and not considering them disbelievers is also disbelief. It is stated in Bahr-ul-Kalam by Imam Nasafi and others:

Whoever says [prophethood is possible] after our Prophet is a disbeliever because he denied the text, and similarly, the one who doubts it. | Whoever says that a prophet can come after our Prophet is a disbeliever because he has denied a definitive text (nass-e-qati); similarly, the person who had doubt about this. (T)

It is stated in Durr-e-Mukhtar, Bazzaziyah, Majma-ul-Anhar, and many other books:

(1) Al-Quran Al-Kareem 11/18 (2) Al-Quran Al-Kareem 33/57 (3) Al-Quran Al-Kareem 9/30 (4) Bahr-ul-Kalam

फ़तावा रिज़विया, जिल्द 14

परन्तु अल्हम्दुलिल्लाह, मुसलमान न तो रब्बुल आलमीन के बारे में इन शापित अपवित्र संदेहों को सुनते हैं और न ही खातमुन नबिय्यीन (नबियों की मुहर) के बारे में इन घिनौने गंदे संदेहों को,

"सावधान! अत्याचारियों पर अल्लाह की लानत है।" (1) | "अरे अत्याचारियों पर अल्लाह की लानत है, बेशक जो ईज़ा (दुख) पहुँचाते हैं अल्लाह और..." "बेशक जो अल्लाह और उसके रसूल को दुख पहुँचाते हैं, उन पर अल्लाह की दुनिया और आख़िरत में लानत है" | "उसके रसूल को, उन पर अल्लाह की लानत है दुनिया और आख़िरत में," "और अल्लाह ने उनके लिए अपमानजनक अज़ाब तैयार कर रखा है।" (2) | "और अल्लाह ने उनके लिए अपमानजनक सज़ा तैयार कर रखी है। (त)"

यह डरा हुआ बहिष्कृत गिरोह जिससे सवाल है—अगर यह मालूम हो कि वे हुज़ूर पुरनूर, नबियों और रसूलों के खातम (अंतिम) होने को केवल कुछ नबियों तक सीमित करते हैं; या यह मानते हैं कि हुज़ूर (स.अ.व.) के मिशन के दिन से अब तक किसी भी समय कोई भी नबूवत, चाहे वह एक ही क्यों न हो, चाहे वह गैर-शरीयत ही क्यों न हो, चाहे पृथ्वी की किसी और परत में, या आकाश के किसी कोने में, या किसी अन्य मानव प्रजाति में घटित हो सकती है; या यह मानने के बावजूद कि ऐसा नहीं हुआ है, इसे कानूनी और व्यावहारिक रूप से संभव और जायज़ मानते हैं, चाहे वे ऐसे संभावित मानने वालों को 'मुसलमान' कहें; या उपर्युक्त शापित गिरोहों के बड़ों या उनके साथियों को काफ़िर कहने से रुकते हैं—तो इन सभी स्थितियों में, यह डरा हुआ गिरोह खुद भी निश्चित रूप से, यकीनन और सर्वसम्मति से, उन शापित गिरोहों (कादियानिया, कासिमिया, अमीरिया, नज़ीरिया आदि) की तरह, अल्लाह उन पर लानत करे, काफ़िर और शापित धर्मत्यागी (मुर्तद) है। "अल्लाह उन्हें नष्ट करे; वे कहाँ भटके जा रहे हैं!" (3) (अल्लाह उन्हें मारे कहाँ ओन्धे जाते हैं। त)। जिस प्रकार धर्म की अनिवार्यताओं (जरूरियात-ए-दीन) का इनकार कुफ़्र है, उसी प्रकार उनमें संदेह, संशय या विपरीत होने की संभावना मानना भी कुफ़्र है। इसी प्रकार उनके इनकार करने वालों या उनमें संदेह करने वालों को 'मुसलमान' कहना और उन्हें काफ़िर न समझना भी कुफ़्र है। इमाम नसफ़ी आदि की 'बहरुल कलाम' में है:

जो हमारे नबी के बाद [कहे कि नबी आ सकता है] वह काफ़िर है क्योंकि उसने स्पष्ट प्रमाण (नस्) का इनकार किया, और इसी तरह वह भी जो इसमें संदेह करे। | जो व्यक्ति यह कहे कि हमारे नबी

के बाद नबी आ सकता है वह काफ़िर है क्योंकि उसने नस्-ए-क़तई (निश्चित पाठ) का इनकार किया; इसी तरह वह व्यक्ति जिसने इसके बारे में संदेह किया। (त)

दुर्र-ए-मुख्तार, बज़्ज़िया, मजमा-उल-अनहार और कई अन्य किताबों में है:

(1) अल-क़ुरआन अल-करीम 11/18 (2) अल-क़ुरआन अल-करीम 33/57 (3) अल-क़ुरआन अल-करीम 9/30 (4) बहरुल कलाम

पृष्ठ 339/712

کہاں مگر الحمد للہ مسلمان نہ ان ملعون ناپاک وساوس کو رب العالمین میں سنیں نہ ان خبیث گندے وساوس کو خاتم النبین میں ،

"اَلَا لَعْنَۃُ اللہِ عَلَی الظّٰلِمِیْنَ" 1۔ | ارے ظالموں پر خدا کی لعنت، بیشک جو ایذا دیتے ہیں اللہ اور "اِنَّ الَّذِیْنَ یُؤْذُوْنَ اللہَ وَرَسُوْلَہٗ لَعَنَھُمُ اللہُ فِي الدُّنْیَا وَالْاٰخِرَۃِ" | اس کے رسول کو ان پر اللہ کی لعنت ہے دنیا اور آخرت میں "وَاَعَدَّ لَھُمْ عَذَابًا مُّھِیْنًا" 2۔ | اللہ نے ان کے لئے ذلت کا عذاب تیار کر رکھا ہے (ت)

یہ طائفہ خائفہ خارجیہ جن سے سوال ہے اگر معلوم ہو کہ حضور پرنور خاتم الانبیاء ومرسلین صلی اللہ تعالٰی علیہ وعلیہم اجمعین کے خاتم ہونے کو صرف بعض انبیاء سے مخصوص کرتا ہے حضور اقدس صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کے روز بعثت سے جب یا اب کبھی کسی زمانے میں کوئی نبوت، اگرچہ ایک ہی، اگرچہ غیر تشریعی، اگرچہ کسی اور طبقہ زمین، یا کنج آسمان میں اگرچہ کسی اور نوع انسانی میں واقع مانتا، یا باوصف اعتقاد عدم و وقوع محض بطور احتمال شرعی وامکان وقوعی جائز جانتا یہ بھی سہی مگر جائز ومحتمل ماننے والوں کو مسلمان کہتا یا طوائف ملعونہ مذکورہ ، خواہ ان کے کبرا ء یا نظرآء کی تکفیر سے باز رہتا ہے، تو ان سب صورتوں میں یہ طائفہ خائفہ خود بھی قطعاً یقیناً اجماعاً ضرورۃً مثل طوائف مذکورہ قادیانیہ وقاسمیہ وامیریہ ونذیر یہ وامثالہم لعنہم اللہ تعالٰی کافر و مرتد ملعون ابد ہے 'قٰتَلَھُمُ اللہُ اَنّٰی یُؤْفَکُوْنَ' 3 (اللہ انہیں مارے کہاں اوندھے جاتے ہیں۔ت) کہ ضروریات دین کا جس طرح انکار کفر ہے یو نہی ان میں شک و شبہ اور احتمال خلاف ،ماننا بھی کفر ہے یونہی ان کے منکر یا ان میں شک کو مسلمان کہنا اسے کافر نہ جاننا بھی کفر ہے۔ بحر الکلام امام نسفی وغیرہ میں ہے:

من قال بعد نبينا يكفر لانه انكر النص وكذلك لو | جو شخص یہ کہے کہ ہمارے نبی کے بعد نبی آسکتا ہے وہ کافر ہے شك فيه 4۔ | کیونکہ اس نے نص قطعی کا انکار کیا، اسی طرح وہ شخص جس نے اس کے بارے میں شک کیا۔ (ت)

در مختار و بزازیہ و مجمع الانہر و غیر ہا کتب کثیرہ میں ہے:

1 القرآن الكريم ١١/ ١٨ 2 القرآن الكريم ٣٣ / ٥٧ 3 القرآن الكريم ٩ / ٣٠ 4 بحر الكلام

Volume Fourteen (14) - Fatawa Rizvia

"Whoever doubts his disbelief and punishment has indeed disbelieved[1]" - He who has doubted in his disbelief and punishment is also a disbeliever. (T)

In refutation of these cursed statements, filthier than urine, numerous treatises and issues from scholars of Arab and non-Arab lands were published at the end of the last century, and those impure fitnas (mischiefs) fell into the pit of humiliation and reached the depths of Hell, and all praise is due to Allah, Lord of the worlds. If this new sect thinks of supporting the outcast groups, then the massive army of Allah, the One, the Subduer, is present to deliver the punishment for their deeds to them as well.

Allah Almighty said: "Did We not destroy the former peoples? Then We follow them with the later ones. Thus do We deal with the criminals. Woe, that Day, to the deniers."[2] Allah Almighty said: Did We not destroy the predecessors, then We will make the successors follow them, this is how We deal with the criminals, woe be to the deniers on that day. (T)

And even if regarding this new sect, that proposal and possibility of prophethood or non-excommunication of those who deny the finality of prophethood is not known, nor its opposite established, will their denial of the benefit of comprehensiveness (istighraq) in the blessed verse and insistence on intending only some save them from the ruling of disbelief? For they are explicitly deniers and annulers of the blessed verse in its definitive, certain, consensual, and faithful interpretation which the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) himself stated, and upon which the entire blessed Ummah has consensus, and which has reached us through successive transmission as a necessity of religion. For example, if someone says that the prohibition of alcohol is not proven from the Great Quran, the leaders of religion say he becomes a disbeliever, even if there was no denial of the prohibition of wine in his speech, nor is the proof of the prohibition of wine dependent solely on the Great Quran, for there are also successive (mutawatir) hadiths regarding its prohibition, and if nothing else, its prohibition itself is among the necessities of religion, and the necessities of religion do not remain in need of specific texts. The great Imam Abu Zakariya Nawawi in the book Al-Rawdah, then Imam Ibn Hajar Makki in I'lam bi-Qawatih al-Islam say:

"When someone denies a matter agreed upon which is known to be among the necessities of the religion of Islam, whether there is a text regarding it or not, then

denying it is disbelief." (Picked up)[3] When someone denies such a thing whose being from the necessities of the religion of Islam is known by consensus, whether there is a text in it or not, then its denial is disbelief. (T/Picked up)

---

[1] Majma' al-Anhur Sharh Multaqa al-Abhur, Section on Rulings of Jizyah, Dar Ihya al-Turath al-Arabi, Beirut, 1/677. [2] Al-Quran al-Karim, 77/16-19. [3] Al-I'lam bi-Qawatih al-Islam with Subul al-Najat, Maktabah al-Haqiqiyyah, Istanbul, Turkey, p. 352.

जिल्द चौदहवीं (14) - फतावा रज़विया

"जिसने उसके कुफ़्र और अज़ाब में शक किया, वह भी काफ़िर हो गया[1]" - जिसने उसके कुफ़्र और अज़ाब में शक किया वह भी काफ़िर है। (त)

इन लानती अक़वाल (कथनों), जो पेशाब से भी ज़्यादा नापाक हैं, के रद्द में पिछली सदी के अंत में अरब और अजम (गैर-अरब) के उलेमा (विद्वानों) द्वारा बहुत सारे रिसाले और मसाइल प्रकाशित हो चुके हैं और वे नापाक फ़ितने ज़िल्लत के ग़ार में गिरकर जहन्नुम की गहराई तक पहुँच गए, और तमाम प्रशंसा अल्लाह के लिए है जो तमाम जहानों का रब है। अगर इस नए गिरोह को उन बहिष्कृत गिरोहों की हिमायत सूझेगी, तो अल्लाह वाहिद क़हार का भारी लश्कर उन्हें भी उनके किए की सज़ा पहुँचाने के लिए मौजूद है।

अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "क्या हमने पहले लोगों को हलाक (नष्ट) नहीं किया? फिर हम उनके पीछे बाद वालों को लाएँगे। अपराधियों के साथ हम ऐसा ही करते हैं। उस दिन झुठलाने वालों के लिए तबाही है।"[2] अल्लाह तआला ने फ़रमाया: क्या हमने पिछलों को हलाक नहीं फ़रमाया, फिर हम बाद वालों को उनके पीछे पहुँचाएँगे, हम मुजरिमों के साथ ऐसा ही करते हैं, उस दिन को झुठलाने वालों की खराबी है। (त)

और अगर इस नए गिरोह के बारे में नबुव्वत (पैगंबरी) का वह तजवीज़ और एहतमाल या ख़त्मे नबुव्वत (नबी होने की समाप्ति) के इन्कारी की तकफ़ीर (काफ़िर कहना) न करना मालूम न भी हो, न ही उसके ख़िलाफ़ साबित हो, तो क्या उसका आयत-ए-करीमा में इस्तेग़राक़ (पूर्णता) के फ़ायदे से इनकार करना और केवल कुछ के इरादे पर अड़ना उसे कुफ़्र के हुक्म से बचा लेगा? क्योंकि वह स्पष्ट रूप से आयत-ए-करीमा की उस क़तई (निश्चित), यक़ीनी, इजमाई (सर्वसम्मत) और ईमानी तफ़्सीर का मुनकिर (इनकारी) और मुब्तिल (अमान्य करने वाला) है जो स्वयं हुज़ूर पुरनूर सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम ने इरशाद फ़रमाई और जिस पर पूरी उम्मत-ए-मरहूमा का इजमा (सहमति) है और जो मुतवातिर (लगातार) नकल के ज़रिए दीन की ज़रूरी बातों में से होकर हम तक पहुँची है। मिसाल के तौर पर, अगर कोई व्यक्ति कहे कि शराब की हुरमत (प्रतिबंध) क़ुरान-ए-अज़ीम से साबित नहीं है, तो दीन के इमाम फ़रमाते हैं कि वह काफ़िर हो गया, भले ही उसके कलाम में शराब की हुरमत का इनकार न था, और न ही शराब की हुरमत का सबूत केवल क़ुरान-ए-अज़ीम पर निर्भर है क्योंकि उसकी हुरमत में मुतवातिर अहादीस भी मौजूद हैं, और अगर कुछ न भी हो तो स्वयं उसकी

हुरमत दीन की ज़रूरी बातों में से है और दीन की ज़रूरी बातें विशेष पाठों (नसूस) की मोहताज नहीं रहतीं। इमाम-ए-अजल अबू ज़करिया नववी किताब 'अल-रौज़ा' में फिर इमाम इब्न-ए-हजर मक्की 'एलाम बिक़वातेउल इस्लाम' में फ़रमाते हैं:

"जब किसी ने ऐसी बात का इनकार किया जिसका दीन-ए-इस्लाम की ज़रूरी बातों में से होना मुत्तफ़िक़ अलैह (सर्वसम्मत) मालूम है, चाहे उसमें नस (स्पष्ट पाठ) हो या न हो, तो उसका इनकार कुफ़्र है।" (मिलतक़तन)³ जब किसी ने ऐसी बात का इनकार किया जिसका ज़रिया-ए-दीन-ए-इस्लाम में से होना मुत्तफ़िक़ अलैह मालूम है, चाहे उसमें नस हो या न हो, तो उसका इनकार कुफ़्र है। (त/ मिलतक़तन)

---

[1] मजमा-उल-अनहर शरह मुल्तक़ा-उल-अबहर, फ़सल फ़ी अहकाम अल-जिज़्या, दारु एला-उत-तुरास अल-अरबी, बेरूत, 1/677। [2] अल-क़ुरान अल-करीम, 77/16-19। [3] अल-एलाम बिक़वाते-ुल-इस्लाम मआ सुबुल-उल-नजात, मकतबा अल-हक़ीक़िया, इस्तांबुल, तुर्की, पृष्ठ 352।

من شك في كفره وعذابه فقد كفر[1] - جس نے اس کے کفر وعذاب میں شک کیا وہ بھی کافر ہے (ت)

ان لعنتی اقوال، نجس تراز ابوال، کے رد میں اواخر صدی گذشتہ میں بکثرت رسائل و مسائل علمائے عرب و عجم طبع ہو چکے اور وہ ناپاک فتنے غار مذلت میں گر کر قعر جہنم کو پہنچے والحمد للہ رب العالمین۔ اس طائفہ جدیدہ کو اگر طوائف طریدہ کی حمایت سوجھے گی تو اللہ واحد قہار کا لشکر جرار، اسے بھی اس کی سزائے کردار پہنچانے کو موجود ہے

قال تعالٰی "اَلَمْ نُهْلِكِ الْاَوَّلِيْنَ ۬ ثُمَّ نُتْبِعُهُمُ الْاٰخِرِيْنَ ۬ كَذٰلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِيْنَ ۬ وَيْلٌ يَّوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِيْنَ ۬"[2] اللہ تعالٰی نے فرمایا: کیا ہم نے اگلوں کو ہلاک نہ فرمایا، پھر پچھلوں کو ان کے پیچھے پہنچائیں گے، مجرموں کے ساتھ ہم ایسا ہی کرتے ہیں، اس دن کو جھٹلانے والوں کی خرابی ہے۔ (ت)

اور اگر اس طائفہ جدیدہ کی نسبت وہ تجویز و احتمال نبوت یا عدم تکفیر منکران ختم نبوت، معلوم نہ بھی ہو، نہ اس کا خلاف ثابت ہو تو اس کا آیہ کریمہ میں افادہ استغراق سے انکار اور ارادہ بعض پر اصرار کیا اسے حکم کفر سے بچالے گا کہ وہ صراحۃً آیہ کریمہ ااس تفسیر قطعی یقینی اجماعی ایمانی کا منکر و مبطل ہے جو خود حضور پر نور صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم نے ارشاد فرمائی اور جس پر تمام امت مرحومہ نے اجماع کیا اور بنقل متواتر ضروریات دین سے ہو کر ہم تک آئی، مثلاً کوئی شخص کہے کہ شراب کی حرمت قرآن عظیم سے ثابت نہیں ائمہ دین فرماتے ہیں وہ کافر ہو گیا اگرچہ اس کے کلام میں حرمت خمر کا انکار نہ تھا، نہ تحریم خمر کا ثبوت صرف قرآن عظیم پر موقوف کہ اس کی تحریم میں احادیث متواتر بھی موجود، اور کچھ نہ ہو تو خود اس کی حرمت

ضروریات دین سے ہے اور ضروریات دین خصوصِ نصوص کے محتاج نہیں رہتے۔ امام اجل ابوزکریا نووی کتاب الروضہ پھر امام ابن حجر مکی اعلام بقواطع الاسلام میں فرماتے ہیں:

اذا جحد مجمعاً علیہ یعلم من دین الاسلام ضرورۃ سواء کان فیہ نص اولافان جحدہ یکون کفر ااھ ملتقطاً[3] جب کسی نے ایسی بات کا انکار کیا جس کا ضروریات دین اسلام میں سے ہونا متفق علیہ معلوم ہے خواہ اس میں نص ہو یا نہ ہو تو اس کا انکار کفر ہے اھ ملتقطاً (ت)

---

[1] مجمع الانہر شرح ملتقی الابحر فصل فی احکام الجزیہ داراحیاء التراث العربی بیروت ۱ / ۶۷۷ [2] القرآن الکریم ۷۷/ ۱۶تا ۱۹ [3] الاعلام بقواطع الاسلام مع سبل النجاۃ مکتبۃ الحقیقیۃ استنبول ترکی ص ۳۵۲

Fatawa Rizvia, Volume 14

The same situation applies here as well; although the permanent closure of the door of prophethood from the advent of Muhammad, the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) until the end of time—meaning that no form of prophethood can occur at any time, in any place, or in any category—does not rely solely on this noble verse. Rather, there are overwhelming, manifest, successive, and concurrent Prophetic traditions (Hadith) proving it. Even if there were nothing else, by the grace of Allah, the matter itself is among the essentials of religion (Darooriyat-e-Deen). However, denying the recurrent (mutawatir), agreed-upon, and definitively essential meaning of the verse establishes disbelief (kufr), even if the person does not explicitly deny the core issue in their words. It is stated in Minah al-Rawd al-Azhar Sharh Fiqh al-Akbar by Sayyiduna Imam al-Azam (may Allah be pleased with him):

If he said: The prohibition of wine is not established by the Qur'an, he has committed disbelief, i.e., because he opposed the explicit text of the Qur'an and denied the interpretation of the People of the Qur'an (Ahl al-Furqan).	If someone said that the prohibition of wine is not proven from the Quran, then he is a disbeliever because he opposed the Quranic text and denied the interpretation of the People of Distinction (T).

It is stated in Fatawa Tatar: | | | |---|---| | Whoever denies the prohibition of wine in the Qur'an has committed disbelief. | Whoever denied the prohibition of wine with reference to the Quran, he became a disbeliever (T). |

In al-I'lam by Imam Makki, it is quoted from our scholars among the words of agreed-upon disbelief: | | | |---|---| | Or he said: The prohibition of wine is not established in the Qur'an. | Or he said that the proof of the prohibition of wine is not in the Quran. (T) |

Then he himself stated: | | | |---|---| | The disbelief of the one claiming there is no explicit text (nas) in the Qur'an regarding the prohibition of wine is manifest, because it entails denying the Qur'an, which explicitly mentions the prohibition of wine in more than one verse. If you say: the most it implies is that it is a lie, and that does not necessitate disbelief; I say: that is rejected, because it is a lie. | The disbelief of the one who said there is no explicit text in the Quran on the prohibition of wine is extremely clear because this statement of his is denying the Quran; the Quran has made explicit statements about wine being forbidden in multiple places. If it is said

that this only requires it to be a lie, not disbelief, I say: this is forbidden because this is a lie. |

1. Minah al-Rawd al-Azhar Sharh al-Fiqh al-Akbar, Mulla Ali al-Qari, chapter on explicit and implicit disbelief, Mustafa al-Babi, Egypt, p. 190.
2. Minah al-Rawd al-Azhar Sharh al-Fiqh al-Akbar quoting Fatawa Tatatuh, chapter on explicit and implicit disbelief, Mustafa al-Babi, Egypt, p. 190.
3. Al-I'lam bi-Qawati' al-Islam with Subul al-Najat, Maktaba al-Haqiqiyya, Istanbul, Turkey, pp. 71, 73.

फ़तावा रज़विया, खंड 14

यही स्थिति यहाँ भी है कि यद्यपि मुहम्मद अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के आगमन से नुबुव्वत (पैग़म्बरी) का द्वार हमेशा के लिए बंद हो जाना और उस समय से अनंत काल तक, कभी भी किसी स्थान पर किसी भी श्रेणी में किसी भी प्रकार की नुबुव्वत का न हो पाना केवल इसी आयते करीमा पर निर्भर नहीं है। बल्कि इसके प्रमाण में अत्यंत प्रबल, स्पष्ट, निरंतर और श्रृंखलाबद्ध हदीसें मौजूद हैं। और अगर कुछ भी न होता तो अल्लाह की कृपा से यह मसला स्वयं दीन की अनिवार्यताओं (जरूरियाते-दीन) में से है। लेकिन आयत के मुतवातिर (निरंतर), सर्वसम्मत और निश्चित रूप से आवश्यक अर्थ का इनकार करना कुफ्र (अविश्वास) सिद्ध करेगा, भले ही उनके शब्दों में स्पष्ट रूप से मूल मसले का इनकार न हो। सैयदुना इमाम आज़म (रज़ियल्लाहु अन्हु) की 'शरह फ़िक़ह अकबर' 'मिनाह अल-रौद अल-अज़हर' में है:

यदि उसने कहा: शराब की हरामियत (निषेध) कुरान से साबित नहीं है, तो उसने कुफ्र किया, यानी क्योंकि उसने कुरानी नस (स्पष्ट पाठ) का विरोध किया और अहल-ए-फुरकान (कुरान वालों) की व्याख्या का इनकार किया।	यदि किसी ने कहा कि शराब की हरामियत कुरान से साबित नहीं है, तो वह काफ़िर है क्योंकि उसने कुरानी नस का विरोध किया और अहल-ए-फुरकान की व्याख्या का इनकार किया। (त)

'फ़तावा ततर' में है: | | | |---|---| | जिसने कुरान में शराब की हरामियत का इनकार किया, उसने कुफ्र किया। | जिसने कुरान के हवाले से शराब की हरामियत का इनकार किया, वह काफ़िर हो गया। (त) |

इमाम मक्की की 'अल-इलाम' में हमारे विद्वानों से सर्वसम्मत कुफ्र के शब्दों में उद्धृत किया गया है: | | | |---|---| | या उसने कहा: कुरान में शराब की हरामियत का सबूत नहीं है। | या उसने कहा कि कुरान में शराब की हरामियत का सबूत नहीं है। (त) |

फिर उन्होंने स्वयं कहा: | | | |---|---| | यह दावा करने वाले का कुफ्र कि कुरान में शराब की हरामियत पर कोई नस नहीं है, स्पष्ट है, क्योंकि यह कुरान को झुठलाने के समान है, जिसने शराब की हरामियत पर एक से अधिक आयतों में नस (स्पष्ट कथन) दिया है। यदि आप कहें: इसका अधिकतम परिणाम यह है कि यह झूठ है और यह कुफ्र को आवश्यक नहीं बनाता; मैं कहूँगा: यह अस्वीकार्य है क्योंकि यह झूठ है। | जिसने कहा कि शराब की हरामियत पर कुरान में कोई नस नहीं

है, उसका काफ़िर होना अत्यंत स्पष्ट है क्योंकि उसका यह कथन कुरान को झुठला रहा है। कुरान ने कई स्थानों पर शराब के हराम होने पर स्पष्ट विवरण दिया है। यदि यह कहा जाए कि यह केवल इतना मांग करता है कि यह झूठ हो, कुफ्र का नहीं, तो मैं कहूँगा कि यह वर्जित है क्योंकि यह झूठ है। |

1. मिनाह अल-रौद अल-अज़हर शरह अल-फ़िक़ह अल-अकबर, मुल्ला अली क़ारी, कुफ्र के स्पष्ट और सांकेतिक शब्दों का अध्याय, मुस्तफा अल-बाबी, मिस्र, पृ. 190
2. मिनाह अल-रौद अल-अज़हर शरह अल-फ़िक़ह अल-अकबर, फ़तावा ततत्तुह के हवाले से, कुफ्र के स्पष्ट और सांकेतिक शब्दों का अध्याय, मुस्तफा अल-बाबी, मिस्र, पृ. 190
3. अल-इलाम बि-क़वाति' अल-इस्लाम साथ में सुबुल अल-नजात, मकतबा अल-हक़ीक़िया, इस्तांबुल तुर्की, पृ. 71, 73

पृष्ठ 712 का 341

بعینہ یہی حالت یہاں بھی ہے کہ اگرچہ بعثت محمد رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم سے ہمیشہ کے لئے دروازہ نبوت بند ہو جانا اور اس وقت سے ہمیشہ تک، کبھی کسی وقت کسی جگہ کسی صنف میں کسی طرح کی نبوت نہ ہو سکنا کچھ اس آیہ کریمہ ہی پر موقوف نہیں بلکہ اس کے ثبوت میں ظاہر و با ہر ، متوار و متظافر، متکاتر و متواتر حدیثیں موجود اور کچھ نہ ہو تو بحمد اللہ تعالی مسئلہ خود ضروریات دین سے ہے مگر آیت کے معنی متواتر، مجمع علیہ ، قطعی ضروری کا انکار ، اس پر کفر ثابت کرے گا اگر چہ اس کے کلام میں صراحۃً نفس مسئلہ کا انکار نہیں، منح الروض الازہر شرح فقہ اکبر سیدنا امام اعظم رضی اللہ تعالٰی عنہ میں ہے:

لو قال حرمة الخمر لاتثبت بالقرآن کفر ای لانه عارض نص القرآن وانکر تفسیر اهل الفرقان۔

اگر کسی نے کہا شراب کی حرمت قرآن سے ثابت نہیں تو وہ کافر ہے کیونکہ اس نے نص قرآنی کے ساتھ معارضہ کیا اور اہل فرقان کی تفسیر کا انکار کیا (ت)

فتاوٰی تتر میں ہے: | | | |---|---| | من انکر حرمة الخمر فی القرآن کفر۔ | جس نے قرآن کے حوالے سے حرمت شراب کا انکار کیا وہ کافر ہو گیا (ت) |

اعلام امام مکی میں ہمارے علماء سے کلمات کفر بالا تفاق میں نقل کیا: | | | |---|---| | او قال لم تثبت حرمة الخمر فی القرآن۔ | یا اس نے کہا قرآن میں حرمت شراب کا ثبوت نہیں ہے۔ (ت) |

پھر خود فرمایا: | | | |---|---| | کفرزاعم انه لانص فی القرآن علی تحریم الخمر ظاہر، لانه مستلزم لتکذیب القرآن الناص فی غیر ما آیة علی تحریم الخمر فان قلت غایة ما فیه انه کذب وهو لا یقتضی الکفر قلت ممنوع لانه کذب | جس نے کہا تحریم شراب پر قرآن میں کوئی نص نہیں اس کا

کافر ہونا نہایت ہی واضح ہے کیونکہ اس کا یہ قول قرآن کی تکذیب کر رہا ہے قرآن نے متعدد جگہ پر شراب کے حرام ہونے پر تصریح کی ہے، اگر یہ کہا جائے کہ یہ صرف اتنا تقاضا کرتا ہے کہ یہ جھوٹ ہو کفر کا نہیں تو میں کہتا ہوں کہ یہ ممنوع ہے کیونکہ یہ جھوٹ ہے |

۱۔ منح الروض الازہر شرح الفقہ الاکبر ملا علی قاری فصل فی الکفر صریحاً وکنایۃً مصطفی البابی مصر ص ۱۹۰ ۲۔ منح الروض الازہر شرح الفقہ الاکبر بحوالہ فتاویٰ تترۃ فصل فی الکفر صریحاً وکنایۃً مصطفی البابی مصر ص ۱۹۰ ۳۔ الاعلام بقواطع الاسلام مع سبل النجاۃ مکتبۃ الحقیقیۃ استنبول ترکی ص ۷۱، ۷۳

Fatawa Ridawiyyah, Volume 14

[Box 1] Arabic: Denial of a consensus-based text known from religion by necessity entails [apostasy]. Urdu: It does not demand; I will say this is not correct because this statement of his entails the denial of that Quranic text from which such a ruling is established which is unanimously among the necessities of religion. (T)

So even if this group cannot empty the hands of Muslims from categorical proofs of the absolute finality of Prophethood by denying the exhaustiveness (Istighraq) in the blessed verse, it has certainly emptied its own hand of faith. Yes, if the leaders of the group explicitly profess faith that in the time of the Holy Prophet (may Allah's peace and blessings be upon him) or after him, no kind of Prophethood can be granted to anyone at any place or in any way; if they believe without any exception, interpretation, restriction, or shift that the Prophet is the Seal of the Prophets and the Last of the Messengers and Prophets, and they consider all these meanings as proven by categorical texts, certain consensus, and the necessities of religion; and if they clearly call all those mentioned accursed groups and their leaders disbelievers and apostates; and if they, only due to their own presumed grammatical and logical ignorance, falsehoods, and misconceptions, take the 'Lam' in the blessed verse as 'Lam al-Ahd' (referring to a specific instance) and consider 'Istighraq' (exhaustiveness) incorrect, then although according to the juristic style, the necessity of disbelief still remains due to the denial of the continuous and unanimous categorical interpretation, since he has clearly expressed correct belief and explicitly declared the leading deniers as disbelievers, the path of research and precaution would be to restrain the tongue from declaring him a disbeliever.

Imam Makki, after the aforementioned statement, says:

[Box 2] Arabic: And from there it is directed that if one says wine is forbidden but there is no text in the Quran regarding its prohibition, he does not become a disbeliever, because now it is mere lying, and one does not become a disbeliever through it. [End] Urdu: For this reason, this justification is given that if someone says wine is indeed prohibited but there is no explicit text (Nass) in the Quran about its prohibition, then he will not become a disbeliever because now he is just telling a lie and by this, he will not become a disbeliever. [End] (T)

I say: And with Allah is the guidance (I say and the guidance is from Allah the Almighty. T). Even on this latter estimation, there is no doubt that this opposing group is a friend and helper of apostates and disbelievers, a mocker of the words of

the Lord of the worlds, a denier of the interpretation of the Master of Messengers, a contradicter of the consensus of all Muslims, and extremely senseless, misguided, and irreligious.

Firstly, it is clear that in denying exhaustiveness and suggesting a specific reference ('Ahd'), he has spoken the same language as those disbelievers. In fact, those wretched ones had only said as a possibility, "It is permissible that it be for 'Ahd'", whereas he, by his own presumption, considered it obligatory to be for 'Ahd' and considered 'Istighraq' as null and void.

---

1 Al-I'lam bi-Qawati' al-Islam with Subul al-Najat, Maktabah al-Haqiqiyyah, Istanbul, Turkey, p. 372. 2 Al-I'lam bi-Qawati' al-Islam with Subul al-Najat, Maktabah al-Haqiqiyyah, Istanbul, Turkey, p. 372.

फतावा रज़विया, जिल्द चौदहवीं (14)

[बॉक्स 1] अरबी: धर्म की आवश्यक बातों में से सर्वसम्मत पाठ का इनकार करना (कुफ़्र) को आवश्यक बनाता है। उर्दू: मैं यह क्यों न कहूँ कि यह बात सही नहीं है क्योंकि उसका यह कहना उस कुरानी पाठ (नस्स) के इनकार को आवश्यक बनाता है जिससे ऐसा हुक्म साबित हो रहा है जो सर्वसम्मति से धर्म की अनिवार्यताओं (ज़रूरियात-ए-दीन) में से है। (त)

तो हालाँकि यह समूह आयत-ए-करीमा में व्यापकता (इस्तिग़राक़) के इनकार से ख़त्म-ए-ताम-ए-नुबुव्वत (नबूवत के पूर्ण समापन) पर कतई दलीलों से मुसलमानों का हाथ खाली नहीं कर सकता, मगर अपना हाथ ईमान से खाली कर गया। हाँ, अगर इस समूह के लोग स्पष्ट रूप से ईमान लाएं कि हुज़ूर अकदस (सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम) के ज़माने में या हुज़ूर के बाद, कभी किसी जगह किसी तरह की कोई नुबुव्वत किसी को नहीं मिल सकती; हुज़ूर के ख़ातमुन नबिय्यीन और आख़िरुल अंबिया वल मुर्सलीन होने में रत्ती भर भी कोई विशेषता, तावील, पाबंदी या बदलाव नहीं है और इन तमाम अर्थों को कतई नसूस (स्पष्ट पाठों), निश्चित इजमा (सर्वसम्मति) और ज़रूरियात-ए-दीन से निश्चित रूप से प्रमाणित मानें; और इन तमाम उल्लेखित शापित समूहों और उनके बड़ों को साफ़-साफ़ काफ़िर और मुर्तद (धर्मत्यागी) कहें; और सिर्फ़ अपने गुमान में अपनी व्याकरणिक और तार्किक अज्ञानता, बेकार की बातों और गलतफहमियों के कारण आयत-ए-करीमा में 'लाम' को 'अहद' (विशेष के लिए) मानें और 'इस्तिग़राक़' (व्यापकता) को अनुचित समझें, तो हालाँकि मुतवातिर इजमाई कतई व्याख्या के इनकार के कारण फ़िक़्ही (न्यायशास्त्रीय) शैली के अनुसार अब भी उन पर कुफ़्र का हुक्म अनिवार्य होता है, लेकिन चूंकि उन्होंने सही अकीदे (विश्वास) को स्पष्ट कर दिया और इनकार करने वाले बड़ों की स्पष्ट रूप से तकफ़ीर (काफ़िर कहना) कर दी, इसलिए उनकी तकफ़ीर से ज़ुबान रोकना ही तहकीक (अनुसंधान) और एहतियात (सावधानी) का तरीका होगा।

इमाम मक्की उपरोक्त कथन के बाद फरमाते हैं:

[बॉक्स 2] अरबी: और वहीं से यह स्पष्ट होता है कि अगर कोई कहे कि शराब हराम है लेकिन कुरान में उसकी हुरमत (निषेध) पर कोई नस्स (स्पष्ट पाठ) नहीं है, तो वह काफ़िर नहीं होगा, क्योंकि अब वह मात्र झूठ बोल रहा है और उससे वह काफ़िर नहीं होता। [समाप्त] उर्दू: इसी वजह से यह दलील दी जाती है कि अगर कोई कहता है कि शराब तो हराम है लेकिन कुरान में इसकी हुरमत पर नस्स

नहीं है, तो वह काफ़िर न होगा क्योंकि अब वह सिर्फ़ झूठ बोल रहा है और इससे वह काफ़िर न होगा। [समाप्त] (त)

अकुलु: वबिल्लाहित तौफ़ीक़ (मैं कहता हूँ और तौफ़ीक़ अल्लाह तआला की ओर से है। त)। इस अंतिम अनुमान पर भी इस बात में कोई संदेह नहीं कि यह विद्रोही समूह, मुर्तदों और काफ़िरों का यार और मददगार, रब्बुल आलमीन के कलाम का मज़ाक उड़ाने वाला, हुज़ूर सैयदुल मुर्सलीन की तफ़सीर (व्याख्या) को झुठलाने वाला, तमाम मुसलमानों के इजमा (सर्वसम्मति) का विरोधी और अत्यंत मूर्ख, गुमराह और अधर्मी है।

अव्वल तो ज़ाहिर ही है कि व्यापकता (इस्तिग़राक़) की नफ़ी और 'अहद' के सुझाव में यह उन काफ़िरों का हम-ज़ुबान हुआ, बल्कि उन ख़बीसों ने तो सिर्फ़ संभावना के तौर पर कहा था कि "जायज़ है कि अहद के लिए हो", और इसने अपने गुमान में अहद के लिए होना वाजिब (अनिवार्य) माना और इस्तिग़राक़ को बातिल (अमान्य) और खारिज जाना।

---

1 अल-इलाम बि-क़वाति अल-इस्लाम मआ सुबुल उन-नजात, मकतबा अल-हकीकिया, इस्तांबुल, तुर्की, पृष्ठ 372 2 अल-इलाम बि-क़वाति अल-इस्लाम मआ सुबुल उन-नजात, मकतबा अल-हकीकिया, इस्तांबुल, तुर्की, पृष्ठ 372

فتاوٰی رضویہ جلد چہاردہم (۱۴)

[Box 1] عربی: یستلزم انکار النص المجمع علیه المعلوم من الدین بالضرورة ۔ اردو: تقاضا نہیں کرتا میں کہوں گا یہ بات درست نہیں کیونکہ اس کا یہ قول اس نص قرآنی کے انکار کو مستلزم ہے جس سے ایسا حکم ثابت ہو رہا ہے جو متفق طور پر ضروریات دین میں سے ہے۔(ت)

تو اگر چہ یہ طائفہ آیہ کریمہ میں استغراق کے انکار سے ختم تام نبوت پر دلائل قطعیہ سے مسلمانوں کا ہاتھ خالی نہیں کر سکتا، مگر اپنا ہاتھ ایمان سے خالی کر گیا، ہاں اگر ارباب طائفہ صراحتاً ایمان لائیں کہ حضور اقدس صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کے زمانہ میں خواہ حضور کے بعد ، کبھی کسی جگہ کسی طرح کی کوئی نبوت کسی کو نہیں مل سکتی، حضور کے خاتم النبیین و آخر الانبیاء والمرسلین ہونے میں اصلاً کوئی تخصیص تاویل تقیید تحویل نہیں اور ان تمام مطالب کو نصوص قطعیہ و اجماع یقینی و ضروریات دین سے ثابت یقیناً مانیں ان تمام طوائف ملعونہ مذکورہ ان کے اکابر کو صاف صاف کافر مرتد کہیں ، صرف بزعم خود اپنی نحوی و منطقی جہالتوں ، بطالتوں، کج فہمیوں کے باعث آیہ کریمہ میں لام عہد لیں اور استغراق نا مستقیم سمجھیں تو اگرچہ بوجہ انکار تفسیر متواتر اجماعی قطعی اسلوب فقہی اس پر اب بھی لزوم کفر مانے مگر از انجا کہ اس نے اعتقاد صحیح کی تصریح اور کبرائے منکرین کی تکفیر صریح کر دی اس کی تکفیر سے زبان روکنا ہی مسلک تحقیق و احتیاط ہو گا ،

امام مکی بعد عبارت مذکورہ فرماتے ہیں :

[Box 2] عربی: ومن ثم یتجه انه لوقال الخمر حرام ولیس في القرآن نص علی تحریمه لم یکفر لانه الآن محض کذب وھو لا کفر به اھـ اردو: اسی وجہ سے یہ توجیہ کی جاتی ہے کہ اگر کوئی کہتا

ہے شراب تو حرام ہے لیکن قرآن میں اس کی تحریم پر نص نہیں تو وہ کافر نہ ہو گا اس لیے کہ اب وہ محض جھوٹ بول رہا ہے اور اس سے وہ کافر نہ ہو گا ۔ اھ (ت)

اقول: وباللہ التوفیق (میں کہتا ہوں اور توفیق اللہ تعالٰی سے ہے ۔ت) اس تقدیر اخیر پر بھی اس قدر میں شک نہیں کہ یہ طائفہ خالفہ یارو معین، مرتدین و کافرین و بازیچہ کنندہ کلام رب العالمین، و مکذب تفسیر حضور سید المرسلین و مخالف اجماع جمیع مسلمین و سخت بد عقل و گمراہ و بد دین ہے۔

اول تو ظاہر ہی ہے کہ نفی استغراق و تجویز عہد میں یہ ان کفار کا ہم زبان ہوا بلکہ ان خبیثوں نے تو بطور احتمال ہی کہا تھا "جائز ہے کہ عہد کے لئے ہو " اور اس نے بزعم خود عہد کے لئے ہونا واجب مانا اور استغراق کو باطل و مردود جانا۔

---

1 الاعلام بقواطع الاسلام مع سبل النجاۃ مکتبۃ الحقیقیہ استنبول ترکی ص ۳۷۲ 2 الاعلام بقواطع الاسلام مع سبل النجاۃ مکتبۃ الحقیقیہ استنبول ترکی ص ۳۷۲

Fatawa Razawiya Volume 14

Second, because the mention of the noble Prophets (peace and blessings be upon them) in the Great Quran appears in many different ways: (1) Individually, whether by explicit mention of names, this is only for twenty-six: 1. Adam, 2. Idris, 3. Noah, 4. Hud, 5. Salih, 6. Abraham, 7. Ishmael, 8. Isaac, 9. Jacob, 10. Joseph, 11. Job, 12. Shuaib, 13. Moses, 14. Aaron, 15. Elias, 16. Elisha, 17. Dhul-Kifl, 18. David, 19. Solomon, 20. Ezra, 21. Jonah, 22. Zechariah, 23. Yahya, 24. Jesus, 25. Muhammad (peace and blessings of Allah be upon him and all of them), and the 26th by way of ambiguity like "Their Prophet said to them"[1] (Samuel). (Their Prophet (Samuel) said to them) "And when Moses said to his young companion"[2] (Joshua) "Then they found one of Our servants" (Khidr) (peace be upon them). At the time he said to the young man (Joshua), "Then Moses and Joshua found one of Our servants from among our servants, Hazrat Khidr (peace be upon him)." (2) Or by way of generality and encompassment, and this is more frequent and abundant, as in the words of Allah the Almighty:

Arabic Text	**English Translation**
"Say, [O believers], 'We have believed in Allah and what has been revealed to us'" (up to the words of the Almighty)	Say that we have believed in Allah and in what was revealed to us.
"and what was given to the prophets from their Lord. We make no distinction between any of them"[3]	(Up to the words of the Almighty) and that which was given to the rest of the prophets from their Lord; we make no distinction in faith between any of them.
And He said, "But [true] righteousness is [in] one who believes in Allah, the Last Day, the angels, the Book, and the prophets"[4]	And Allah the Almighty said: Indeed, true piety is believing in Allah, the Day of Judgment, the angels, the Book, and the prophets.
And He said, "Those messengers - some of them We caused to exceed others [in merit]"[5]	And Allah the Almighty said: These are the Messengers; We have preferred some of them over others.
"Each one has believed in Allah and His angels and His books and His messengers." And He said, "We make no distinction between"[6]	And Allah the Almighty said: All believed in Allah, His angels, His books, and His messengers. And Allah the Almighty said:

Footnotes: 1. Al-Quran Al-Karim 2/248 2. Al-Quran Al-Karim 18/60 to 65 3. Al-Quran Al-Karim 2/136 4. Al-Quran Al-Karim 2/177 5. Al-Quran Al-Karim 2/253 6. Al-Quran Al-Karim 2/285

दूसरा इसलिए कि क़ुरान-ए-अज़ीम में हज़रात अंबिया-ए-किराम अलैहिमुस्सलातु वस्सलाम का ज़िक्र-ए-पाक बहुत से मुख्तलिफ़ तरीक़ों से आया है: (1) एक-एक करके चाहे स्पष्ट नामों के साथ, यह सिर्फ़ छब्बीस के लिए है: 1. आदम, 2. इदरीस, 3. नूह, 4. हूद, 5. सालेह, 6. इब्राहीम, 7. इस्माईल, 8. इसहाक़, 9. याक़ूब, 10. यूसुफ, 11. अय्यूब, 12. शुऐब, 13. मूसा, 14. हारून, 15. इलियास, 16. अल-यसअ, 17. ज़ुलकिफ़्ल, 18. दाऊद, 19. सुलेमान, 20. उज़ैर, 21. यूनुस, 22. ज़करिया, 23. यह्या, 24. ईसा, 25. मुहम्मद सल्लल्लाहु तआला अलैहि व आलीहि वसल्लम, और 26 वां अस्पष्टता के तरीक़े से जैसे "उनके नबी ने उनसे कहा"[1] (अश्मुईल)। (उनके नबी (अश्मुईल) ने उनसे कहा) "और जब मूसा ने अपने जवान साथी से कहा"[2] (यूशा) "तो हमारे बंदों में से एक बंदे को पाया" (ख़िज़्र) (अलैहिमुस्सलातु वस्सलाम)। जिस वक़्त उन्होंने नौजवान (यूशा) से कहा, "तो हज़रत मूसा और यूशा ने हमारे बंदों में से एक बंदे हज़रत ख़िज़्र (अलैहिमुस्सलातु वस्सलाम) को पाया।" (2) या सामान्य और समावेशी तरीक़े से, और यही सबसे ज़्यादा और अक्सर है, जैसे अल्लाह तआला का फ़रमान है:

अरबी इबारत	**हिन्दी अनुवाद**
"कहो कि हम अल्लाह पर ईमान लाए और उस पर जो हमारी तरफ़ उतरा" (अल्लाह तआला के फ़रमान तक)	यूँ कहो कि हम ईमान लाए अल्लाह पर और उस पर जो हमारी तरफ़ उतरा।
"और जो नबियों को उनके रब की तरफ़ से दिया गया, हम उनमें से किसी के बीच फ़र्क नहीं करते"[3]	(अल्लाह तआला के फ़रमान तक) और जो अता किए गए बाकी अंबिया अपने रब के पास से, हम उनमें से किसी पर ईमान में फ़र्क नहीं करते।
और फ़रमाया: "लेकिन नेकी यह है कि जो अल्लाह और आख़िरत के दिन और फ़रिश्तों और किताब और नबियों पर ईमान लाए"[4]	और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: हाँ असल नेकी यह है कि अल्लाह और क़यामत और फ़रिश्तों और किताब और पैग़म्बरों पर ईमान लाए।
और फ़रमाया: "यह रसूल हैं, हमने इनमें से कुछ को दूसरों पर फ़ज़ीलत दी"[5]	और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: ये रसूल हैं कि हमने इनमें एक को दूसरे पर अफ़ज़ल किया।
	और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: सब ने माना अल्लाह और उसके फ़रिश्तों और उसकी किताबों

अरबी इबारत	हिन्दी अनुवाद
"सब अल्लाह और उसके फ़रिश्तों और उसकी किताबों और उसके रसूलों पर ईमान लाए।" और फ़रमाया: "हम किसी में फ़र्क नहीं करते"[6]	और उसके रसूलों को। और अल्लाह तआला ने फ़रमाया:

हाशिये (सन्दर्भ): 1. अल-क़ुरान अल-करीम 2/248 2. अल-क़ुरान अल-करीम 18/60 से 65 3. अल-क़ुरान अल-करीम 2/136 4. अल-क़ुरान अल-करीम 2/177 5. अल-क़ुरान अल-करीम 2/253 6. अल-क़ुरान अल-करीम 2/285

دوم اس لئے کہ قرآن عظیم میں حضرات انبیاء کرام علیہم افضل الصلوٰۃ والسلام کا ذکر پاک بہت وجوہ مختلفہ سے وارد: (۱) فرداً فرداً خواہ بتصریح اسماء یہ صرف چھبیس کے لئے ہے : ۱۔آدم، ۲۔ادریس، ۳۔نوح، ۴۔ہود، ۵۔صالح، ۶۔ابراہیم، ۷۔اسمعیل، ۸۔اسحق، ۹۔یعقوب، ۱۰۔یوسف، ۱۱۔ایوب، ۱۲۔شعیب، ۱۳۔موسٰی، ۱۴۔ہارون، ۱۵۔الیاس، ۱۶۔الیسع، ۱۷۔ذوالکفل، ۱۸۔داؤد، ۱۹۔سلیمان، ۲۰۔عزیر، ۲۱۔یونس، ۲۲۔زکریا، ۲۳۔یحیٰی، ۲۴۔عیسٰی، ۲۵۔محمد صلی اللہ تعالٰی علیہ وعلیہم وبارک وسلم، اور چھبیسواں برسبیل ابہام مثل "قَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ"[1] (اشموئیل) (ان کو ان کے نبی (اشموئیل) نے کہا) "وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِفَتَاهُ"[2] (یوشع) "فَوَجَدَا عَبْدًا مِّنْ عِبَادِنَا" (خضر) علیہم الصلوٰۃ والسلام۔ اور جس وقت انہوں نے نوجوان (یوشع) سے کہا "تو پایا حضرت موسٰی اور یوشع نے ہمارے بندوں میں سے ایک بندہ حضرت خضر علیہم الصلوٰۃ والسلام۔ ت) (۲) یابر سبیل عموم واستغراق اور یہی اوفر و اکثر ہے، مثل قولہ تعالٰی:

عربی عبارت	اردو ترجمہ
"قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْنَا" (الی قولہ تعالٰی)	یوں کہو کہ ہم ایمان لائے اللہ پر اور اس پر جو ہماری طرف اترا
"وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِن رَّبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ"[3]	(الی قولہ تعالٰی) اور جو عطا کئے گئے باقی انبیاء اپنے رب کے پاس سے ہم ان میں کسی پر ایمان میں فرق نہیں کرتے
وقال تعالٰی "وَلَٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكُتُبِ وَالنَّبِيِّينَ"[4]	اور اللہ تعالٰی نے فرمایا: ہاں اصل نیکی یہ ایمان لائے اللہ اور قیامت اور فرشتوں اور کتاب اور پیغمبروں پر

عربی عبارت	اردو ترجمہ
وقال تعالیٰ "تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ"[5]	اور اللہ تعالیٰ نے فرمایا: یہ رسول ہیں کہ ہم نے ان میں ایک کو دوسرے پر افضل کیا۔
"كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ" . وقال تعالیٰ "لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ"[6]	اور اللہ تعالیٰ نے فرمایا: سب نے مانا اللہ اور اس کے فرشتوں اور اس کی کتابوں اور اس کے رسولوں کو۔ اور اللہ تعالیٰ نے فرمایا:

حواشی: 1. القرآن الکریم ۲/۲۴۸ 2. القرآن الکریم ۱۸/۶۰ تا ۶۵ 3. القرآن الکریم ۲/۱۳۶ 4. القرآن الکریم ۲/۱۷۷ 5. القرآن الکریم ۲/۲۵۳ 6. القرآن الکریم ۲/۲۸۵

Fatawa Rizvia Volume 14 (14)

[Left Column: Arabic Text] "(between) any of His messengers" 1, and Allah the Almighty said: "And that which was given to the prophets from their Lord - we make no distinction between any of them" 2, And Allah the Almighty said: "Then those will be with the ones upon whom Allah has bestowed favor from among the prophets and the truthful" 3, And Allah the Almighty said: "And those who believe in Allah and His messengers and do not make a distinction between any of them - those He will soon give them their rewards" 4, and Allah the Almighty said: "So believe in Allah and His messenger" 5, and Allah the Almighty said: "If you establish prayer and give zakah and believe in My messengers and honor them" 6, and Allah the Almighty said: "The Day when Allah will assemble the messengers and say, 'What response were you given?'" 7, and Allah the Almighty said: "And We send not the messengers except as bringers of good tidings and warners" 8, and Allah the Almighty said: "Then We will surely question those to whom [a message] was sent, and We will surely question the messengers" 9, and Allah the Almighty [says]...

[Right Column: Urdu Translation] We do not make a distinction in believing in any of His messengers. And Allah the Almighty said: Whatever was given to Moses and Jesus and the prophets from their Lord, we do not make a distinction in believing in any of them. And Allah the Almighty said: He will have the company of those whom Allah has blessed, namely the Prophets and the Truthful. And Allah the Almighty said: And those who believed in Allah and all His messengers and did not make a distinction in believing in any of them, soon Allah will give them their reward. And Allah the Almighty said: So believe in Allah and His messenger. And Allah the Almighty said: I am certainly with you if you establish prayer and give zakah and believe in My messengers and honor them. And Allah the Almighty said: On the day when Allah will gather the messengers and then ask, 'What answer did you get?' And Allah the Almighty said: And We do not send messengers except to bring glad tidings and warnings. And Allah the Almighty said: Then surely We have to ask those to whom the messengers went and surely We have to ask the messengers. And Allah the Almighty...

[Footnotes] 1 Al-Quran Al-Karim 2/285 2 Al-Quran Al-Karim 3/84 3 Al-Quran Al-Karim 4/69 4 Al-Quran Al-Karim 4/152 5 Al-Quran Al-Karim 8/64 6 Al-Quran Al-Karim 5/12 7 Al-Quran Al-Karim 5/109 8 Al-Quran Al-Karim 6/48 9 Al-Quran Al-Karim 7/6

फतावा रज़विया जिल्द चौदहवीं (14)

[बायां कॉलम: अरबी आयतें] "उसके रसूलों में से किसी के बीच" 1, और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "और जो कुछ नबियों को उनके रब की तरफ से दिया गया, हम उनमें से किसी के बीच फर्क नहीं करते" 2, और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "तो वे उन लोगों के साथ होंगे जिन पर अल्लाह ने इनाम किया, यानी नबियों और सिद्दीकों के साथ" 3, और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "और वे लोग जो अल्लाह और उसके रसूलों पर ईमान लाए और उनमें से किसी के बीच फर्क नहीं किया, उन्हें अल्लाह जल्द ही उनके सवाब देगा" 4, और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "तो ईमान लाओ अल्लाह और उसके रसूल पर" 5, और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "अगर तुम नमाज़ कायम रखो और ज़कात दो और मेरे रसूलों पर ईमान लाओ और उनकी ताज़ीम करो" 6, और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "जिस दिन अल्लाह रसूलों को इकट्ठा करेगा और फ़रमाएगा कि तुम्हें क्या जवाब मिला" 7, और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "और हम रसूलों को नहीं भेजते मगर खुशखबरी सुनाने वाले और डराने वाले बना कर" 8, और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "तो बेशक हमें ज़रूर पूछना है उन लोगों से जिनके पास रसूल भेजे गए और बेशक हमें ज़रूर पूछना है रसूलों से" 9, और अल्लाह तआला [फरमाता है]...

[दायां कॉलम: उर्दू अनुवाद] हम उसके किसी रसूल पर ईमान लाने में फर्क नहीं करते। और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: जो कुछ मिला मूसा और ईसा और नबियों को उनके रब से, हम उनमें से किसी पर ईमान में फर्क नहीं करते। और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: उसे उनका साथ मिलेगा जिन पर अल्लाह ने फ़ज़्ल किया, यानी अंबिया और सिद्दीक़ीन। और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: और वे जो अल्लाह और उसके सब रसूलों पर ईमान लाए और उनमें से किसी पर ईमान में फ़र्क न किया, उन्हें अनकरीब अल्लाह उनके सवाब देगा। और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: तो ईमान लाओ अल्लाह और उसके रसूल पर। और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: तुम्हारे साथ हूँ ज़रूर अगर तुम नमाज़ कायम रखो और ज़कात दो और मेरे रसूलों पर ईमान लाओ और उनकी ताज़ीम करो। और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: जिस दिन अल्लाह जमा फ़रमाएगा रसूलों को, फिर फ़रमाएगा तुम्हें क्या जवाब मिला। और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: और हम नहीं भेजते रसूलों को मगर ख़ुशी और डर सुनाने वाले। और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: तो बेशक ज़रूर हमें पूछना है उनसे जिनके पास रसूल गए और बेशक ज़रूर हमें पूछना है रसूलों से। और अल्लाह तआला...

[फुटनोट्स] 1 अल-कुरान अल-करीम 2/285 2 अल-कुरान अल-करीम 3/84 3 अल-कुरान अल-करीम 4/69 4 अल-कुरान अल-करीम 4/152 5 अल-कुरान अल-करीम 8/64 6 अल-कुरान अल-करीम 5/12 7 अल-कुरान अल-करीम 5/109 8 अल-कुरान अल-करीम 6/48 9 अल-कुरान अल-करीम 7/6

"أَحَدٍ مِّنْ رُّسُلِهِ" ۱، وقال تعالٰی: "وَمَا أُوْتِيَ النَّبِيُّوْنَ مِنْ رَّبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ" ۲، وقال تعالٰی: "فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللهُ عَلَيْهِمْ مِّنَ النَّبِيّٖنَ وَالصِّدِّيقِينَ" ۳، وقال تعالٰی: "وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَلَمْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ أُولَئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ أُجُورَهُمْ" ۴، وقال تعالٰی: "فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُولِهِ" ۵، وقال تعالٰی: "لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَآمَنْتُمْ بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ" ۶، وقال تعالٰی: "يَوْمَ يَجْمَعُ اللَّهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَا أُجِبْتُمْ" ۷، وقال تعالٰی: "وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ" ۸، وقال تعالٰی: "فَلَنَسْأَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْأَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ" ۹، وقال تعالٰی

ہم اس کے کسی رسول پر ایمان لانے میں فرق نہیں کرتے۔ اور اللہ تعالیٰ نے فرمایا: جو کچھ ملا موسیٰ اور عیسیٰ اور انبیاء کو ان کے رب سے ہم ان میں کسی پر ایمان میں فرق نہیں کرتے۔ اور اللہ تعالیٰ نے فرمایا: اسے ان کا ساتھ ملے گا جن پر اللہ نے فضل کیا یعنی انبیاء اور صدیقین۔ اور اللہ تعالیٰ نے فرمایا: اور وہ جو اللہ اور اس کے سب رسولوں پر ایمان لائے اور ان میں سے کسی پر ایمان میں فرق نہ کیا انہیں عنقریب اللہ ان کے ثواب دے گا۔ اور اللہ تعالیٰ نے فرمایا: تو ایمان لاؤ اللہ اور اس کے رسول پر۔ اور اللہ تعالیٰ نے فرمایا: تمہارے ساتھ ہوں ضرور اگر تم نماز قائم رکھو اور زکوٰۃ دو اور میرے رسولوں پر ایمان لاؤ اور ان کی تعظیم کرو۔ اور اللہ تعالیٰ نے فرمایا: جس دن اللہ جمع فرمائے گا رسولوں کو پھر فرمائے گا تمہیں کیا جواب ملا۔ اور اللہ تعالیٰ نے فرمایا: اور ہم نہیں بھیجتے رسولوں کو مگر خوشی اور ڈر سناتے۔ اور اللہ تعالیٰ نے فرمایا: تو بیشک ضرور ہمیں پوچھنا ہے ان سے جن کے پاس رسول گئے اور بیشک ضرور ہمیں پوچھنا ہے رسولوں سے۔ اور اللہ تعالیٰ

١ القرآن الكريم ٢/ ٢٨٥ ٢ القرآن الكريم ٣/ ٨٤ ٣ القرآن الكريم ٤/ ٦٩ ٤ القرآن الكريم ٤/ ١٥٢ ٥ القرآن الكريم ٨/ ٦٤ ٦ القرآن الكريم ٥/ ١٢ ٧ القرآن الكريم ٥/ ١٠٩ ٨ القرآن الكريم ٦/ ٤٨ ٩ القرآن الكريم ٧/ ٦

Fatawa Ridawiyya Volume 14

(Allah) said to the believers: "Indeed, the Messengers of our Lord came with the truth." (1) And Allah Almighty said regarding the disbelievers: "Indeed, the Messengers of our Lord had come with the truth; then are there any intercessors for us who might intercede for us?" (2) And Allah Almighty said: "Then We will save Our Messengers and those who believe." (3) And Allah Almighty said: "And they took My signs and My Messengers in ridicule." (4) And Allah Almighty said: "Those were the ones upon whom Allah bestowed favor from among the prophets (the ones who inform of the unseen)." (5) And Allah Almighty said: "Indeed, the Messengers do not fear in My presence." (6) And Allah Almighty said: "And [remember, O Beloved], when We took from the prophets their covenant and from you and from Noah." (7) And Allah Almighty said: "This is what the Most Merciful had promised, and the Messengers spoke the truth." (8) And Allah Almighty said: "And Our word has already preceded for Our servants, the Messengers." (9) And Allah Almighty said: "And peace be upon the Messengers." (10) And Allah Almighty said: "And the prophets and the witnesses will be brought." (11)

1. Al-Quran Al-Kareem 7/43
2. Al-Quran Al-Kareem 7/53
3. Al-Quran Al-Kareem 10/103
4. Al-Quran Al-Kareem 18/106
5. Al-Quran Al-Kareem 19/58
6. Al-Quran Al-Kareem 27/10
7. Al-Quran Al-Kareem 33/7
8. Al-Quran Al-Kareem 36/52
9. Al-Quran Al-Kareem 37/171
10. Al-Quran Al-Kareem 37/181
11. Al-Quran Al-Kareem 39/69

(अल्लाह) ने मोमिनों से फ़रमाया: "बेशक हमारे रब के रसूल हक़ लाए।" (1) और अल्लाह तआला ने काफ़िरों से फ़रमाया: "बेशक हमारे रब के रसूल हक़ लाए थे, तो क्या कोई हमारे सिफ़ारिशी हैं जो हमारी शफ़ाअत (सिफ़ारिश) करें?" (2) और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "फिर हम अपने रसूलों और ईमान वालों को नजात (मुक्ति) देंगे।" (3) और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "और उन्होंने मेरी आयतों और मेरे रसूलों का मज़ाक उड़ाया।" (4) और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "ये वो हैं जिन पर अल्लाह ने एहसान किया गैब की ख़बरें बताने वालों (नबियों) में से।" (5) और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "बेशक मेरे हुज़ूर रसूलों को ख़ौफ़ नहीं होता।" (6) और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "और ऐ महबूब! याद करो जब हमने नबियों से अहद (वचन) लिया और तुम से और नूह से।" (7) और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "यह वही है जिसका रहमान ने वादा किया था और रसूलों ने सच कहा था।" (8) और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "और बेशक हमारा कलाम (वचन) हमारे भेजे हुए बंदों के लिए गुज़र चुका है।" (9) और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "और सलाम हो पैग़म्बरों पर।" (10) और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "और नबी और गवाह लाए जाएँगे।" (11)

1. अल-कुरान अल-करीम 7/43
2. अल-कुरान अल-करीम 7/53
3. अल-कुरान अल-करीम 10/103
4. अल-कुरान अल-करीम 18/106
5. अल-कुरान अल-करीम 19/58
6. अल-कुरान अल-करीम 27/10
7. अल-कुरान अल-करीम 33/7
8. अल-कुरान अल-करीम 36/52
9. अल-कुरान अल-करीम 37/171
10. अल-कुरान अल-करीम 37/181
11. अल-कुरान अल-करीम 39/69

نے مومنین سے فرمایا : بیشک ہمارے رب کے رسول حق لائے ۔ ۱ اور اللہ نے کفار سے فرمایا : بیشک ہمارے رب کے رسول حق لائے تھے توہیں کوئی ہمارے سفارشی جو ہماری شفاعت کریں ۔ ۲ اور اللہ تعالیٰ نے فرمایا : پھر ہم اپنے رسولوں اور ایمان والوں کو نجات دیں گے ۔ ۳ اور اللہ تعالیٰ نے فرمایا : اور میری آیتوں اور میرے رسولوں کی ہنسی بنائی ۔ ۴ اور اللہ تعالیٰ نے فرمایا : یہ ہیں جن پر اللہ نے احسان کیا غیب کی خبریں بتانے والوں میں سے ۔ ۵ اور اللہ تعالیٰ نے فرمایا : بیشک میرے حضور رسولوں کو خوف نہیں ہوتا ۔ ۶ اور اللہ تعالیٰ نے فرمایا : اور اے محبوب یاد کرو جب ہم نے نبیوں سے عہد لیا اور تم سے اور نوح سے ۔ ۷ اور اللہ تعالیٰ نے فرمایا : یہ ہے وہ جس کا رحمن نے وعدہ دیا تھا ۔ ۸ اور اللہ تعالیٰ نے فرمایا : اور بیشک ہمارا کلام گزر چکا ہے ہمارے بھیجے ہوئے بندوں کے لئے اور اللہ تعالیٰ نے فرمایا : اور سلام ہے پیغمبروں پر ۔ ۱۰ اور اللہ تعالیٰ نے فرمایا : اور لائے جائیں گے انبیاء اور یہ نبی اور اس کے امت کے ان پر گواہ ہونگے ۔ ۱۱

عَنِ الْمُؤْمِنِیْنَ، "لَقَدْ جَآءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ ط" ۱ وقال تعالی عن الکافرین "قَدْ جَآءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ فَهَلْ لَّنَا مِنْ شُفَعَاءَ" ۲ وقال تعالیٰ "ثُمَّ نُنَجِّيْ رُسُلَنَا وَ الَّذِیْنَ آمَنُوْا" ۳، وقال تعالیٰ "وَ اتَّخَذُوْٓا اٰیٰتِيْ وَ رُسُلِيْ هُزُوًا" ۴، وقال تعالیٰ "اُولٰٓئِكَ الَّذِیْنَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَیْهِمْ مِّنَ النَّبِیّٖنَ" ۵، وقال تعالیٰ "اِنِّی لَا یَخَافُ لَدَیَّ الْمُرْسَلُوْنَ" ۶، وقال تعالیٰ "وَ اِذْ اَخَذْنَا مِنَ النَّبِیّٖنَ مِیْثَاقَهُمْ وَ مِنْكَ وَ مِنْ نُّوْحٍ" ۷، وقال تعالیٰ "هٰذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمٰنُ وَ صَدَقَ الْمُرْسَلُوْنَ" ۸، وقال تعالیٰ "وَ لَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِیْنَ" ۹، وقال تعالیٰ وَ سَلٰمٌ عَلَی الْمُرْسَلِیْنَ ۱۰، وقال تعالیٰ "وَ جِایْٓءَ بِالنَّبِیّٖنَ وَ الشُّهَدَاءِ" ۱۱

۱ القرآن الكريم ۷ / ۴۳ ۲ القرآن الكريم ۷ / ۵۳ ۳ القرآن الكريم ۱۰ / ۱۰۳ ۴ القرآن الكريم ۱۸ / ۱۰۶ ۵ القرآن الكريم ۱۹ / ۵۸ ۶ القرآن الكريم ۲۷ / ۱۰ ۷ القرآن الكريم ۳۳ / ۷ ۸ القرآن الكريم ۳۶ / ۵۲ ۹ القرآن الكريم ۳۷ / ۱۷۱ ۱۰ القرآن الكريم ۳۷ / ۱۸۱ ۱۱ القرآن الكريم ۳۹ / ۶۹

Fatawa Razawiya, Volume 14

And Allah Almighty said: "Indeed, We will surely help Our messengers and those who believe." [1] And Allah Almighty said: "And those who believe in Allah and His messengers - it is they who are the truthful." [2] And Allah Almighty said: "[Paradise] has been prepared for those who believe in Allah and His messengers." [3] And Allah Almighty said: "We have already sent Our messengers with clear evidences." [4] And Allah Almighty said: "Allah has written, 'I will surely overcome, I and My messengers.'" [5] And Allah Almighty said: "And when the messengers' time is set for a day, for which day is it delayed?" [6] ... to other many similar verses.

Translation: And Allah Almighty said: Surely we will help our messengers and those who believe. And Allah Almighty said: And those who believe in Allah and all His messengers, they are the perfectly truthful. And Allah Almighty said: It has been prepared for those who believe in Allah and all His messengers. And Allah Almighty said: Indeed, We sent Our messengers with proofs. And Allah Almighty said: Allah has prescribed that I will certainly prevail, I and My messengers. And Allah Almighty said: And when the messengers' time comes, for what day were they appointed? Similarly, there are many other verses. (T)

(3) Or considering the attribute of priority, i.e., the previous prophets (peace and blessings be upon our Prophet and them), like the saying of Allah Almighty:

"And We sent not before you [O Muhammad] except men to whom We revealed [revelation] from among the people of cities." [7] And Allah Almighty said: "And We did not send before you [O Muhammad] any of the messengers except that they ate food." [8] And Allah Almighty said: "[This is] the established way of Allah with those who passed on before. And the command of Allah is a destiny absolute. [Those] who convey the messages of Allah..." [9] And Allah Almighty said...

Translation: And We did not send before you any messengers except men to whom We sent revelation and who were inhabitants of towns. And Allah Almighty said: And We did not send before you any of the messengers except that they ate food. And Allah Almighty said: Allah's custom has been going on among those who passed before, and Allah's work is a predetermined decree, those who convey Allah's messages. And Allah Almighty said: and...

Footnotes: 1 Quran Kareem 40/51 2 Quran Kareem 57/19 3 Quran Kareem 57/21 4 Quran Kareem 57/25 5 Quran Kareem 58/21 6 Quran Kareem 77/11-12 7 Quran Kareem 12/109 8 Quran Kareem 25/20 9 Quran Kareem 33/38-39

फ़तावा रज़विया, जिल्द चौदह (14)

अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "बेशक हम अपने रसूलो और ईमान वालो की ज़रूर मदद करेंगे।" [1] और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "और जो अल्लाह और उसके रसूलो पर ईमान लाए वही सिद्दीक़ (सच्चे) हैं।" [2] और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "तैयार की गई है उन लोगों के लिए जो अल्लाह और उसके रसूलो पर ईमान लाए।" [3] और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "बेशक हमने अपने रसूलो को दलीलो के साथ भेजा।" [4] और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "अल्लाह लिख चुका है कि ज़रूर मैं और मेरे रसूल ही ग़ालिब रहेंगे।" [5] और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "और जब रसूलो का वक़्त मुक़र्रर किया गया, किस दिन के लिए इसे टाला गया था?" [6] ... इसी तरह की कई अन्य आयतें हैं।

तर्जुमा: और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: बेशक हम अपने रसूलो और ईमान वालों की ज़रूर मदद करेंगे। और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: और जो अल्लाह और उसके तमाम रसूलो पर ईमान लाएं वही कामिल सच्चे हैं। और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: तैयार की गई है उनके लिए जो अल्लाह और उसके तमाम रसूलो पर ईमान लाए। और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: बेशक हमने अपने रसूलो को दलीलों के साथ भेजा। और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: अल्लाह लिख चुका कि ज़रूर ग़ालिब आऊंगा मैं और मेरे रसूल। और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: और जब रसूलो का वक़्त आए, किस दिन के लिए ठहराए गए थे। इसी तरह दीगर कसीर आयात हैं। (त)

(3) या पूर्वता के गुण के साथ माना जाए, यानी पिछले नबियों के बारे में (हमारे नबी और उन पर अल्लाह की रहमत और सलामती हो), जैसा कि अल्लाह तआला का फ़रमान है:

"और हमने आपसे पहले जितने रसूल भेजे सब मर्द ही थे जिन्हें हम वह्य (प्रकाशना) भेजते और सब शहर के रहने वाले थे।" [7] और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "और हमने आपसे पहले जितने रसूल भेजे सब ऐसे ही थे कि वे खाना खाते थे।" [8] और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "अल्लाह का दस्तूर चला आ रहा है उन लोगों में जो पहले गुज़र चुके और अल्लाह का काम एक मुक़र्रर तक़दीर है। वे जो अल्लाह के पैग़ाम पहुंचाते हैं..." [9] और अल्लाह तआला ने फ़रमाया...

तर्जुमा: और हमने तुम से पहले जितने रसूल भेजे सब मर्द ही थे जिन्हें हम वह्य करते और सब शहर के साकिन थे। और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: और हमने तुम से पहले जितने रसूल भेजे सब ऐसे ही थे खाना खाते। और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: अल्लाह का दस्तूर चला आ रहा है उन में जो

पहले गुज़र चुके और अल्लाह का काम मुक़र्रर तक़दीर है वो जो अल्लाह के पयाम पहुंचाते। और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: और...

फुटनोट: 1 अल-क़ुरआन अल-करीम 40/51 2 अल-क़ुरआन अल-करीम 57/19 3 अल-क़ुरआन अल-करीम 57/21 4 अल-क़ुरआन अल-करीम 57/25 5 अल-क़ुरआन अल-करीम 58/21 6 अल-क़ुरआन अल-करीम 77/11-12 7 अल-क़ुरआन अल-करीम 12/109 8 अल-क़ुरआन अल-करीम 25/20 9 अल-क़ुरआन अल-करीम 33/38-39

فتاوٰی رضویہ ، جلد چہار دہم (۱۴)

وقال تعالٰی " اِنَّا لَنَنصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِینَ آمَنُوا" 1، وقال تعالٰی " وَالَّذِینَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ أُوْلَئِكَ هُمُ الصِّدِّیقُونَ" 2، وقال تعالٰی "أُعِدَّتْ لِلَّذِینَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ " 3، وقال تعالٰی "لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَیِّنَاتِ" 4، وقال تعالٰی " كَتَبَ اللَّهُ لَأَغْلِبَنَّ أَنَا وَرُسُلِي" 5، وقال تعالٰی "وَإِذَا الرُّسُلُ أُقِّتَتْ لِأَیِّ یَوْمٍ أُجِّلَتْ" 6- الٰی غیر ذلک من آیات کثیرہ۔

اور اللہ تعالیٰ نے فرمایا: بیشک ضرور ہم اپنے رسولوں کی مدد کریں گے اور ایمان والوں کی۔ اور اللہ تعالیٰ نے فرمایا: اور وہ جو اللہ اور اس کے سب رسولوں پر ایمان لائیں وہی ہیں کامل سچے۔ اور اللہ تعالیٰ نے فرمایا: تیار ہوئی ہے ان کے لئے جو اللہ اور اس کے سب رسولوں پر ایمان لائے۔ اور اللہ تعالیٰ نے فرمایا: بیشک ہم نے اپنے رسولوں کو دلیلوں کے ساتھ بھیجا۔ اور اللہ تعالیٰ نے فرمایا: اللہ لکھ چکا کہ ضرور غالب آؤں گا اور میرے رسول۔ اور اللہ تعالیٰ نے فرمایا: اور جب رسولوں کا وقت آئے کس دن کے لئے ٹھہرائے گئے تھے۔ اسی طرح دیگر کثیر آیات ہیں۔ (ت)

(۳) یا ملحوظ بوصف قبلیت یعنی انبیائے سابقین علی نبینا علیہم الصلوٰۃ والسلام مثل قولہ تعالیٰ:

"وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُّوحِي إِلَیْهِمْ مِّنْ أَهْلِ الْقُرٰی" 7، وقال تعالٰی "وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِینَ إِلَّا إِنَّهُمْ لَیَأْكُلُوْنَ الطَّعَامَ" 8، وقال تعالٰی "سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِینَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدَرًا مَّقْدُورًا الَّذِینَ یُبَلِّغُوْنَ رِسَالَاتِ اللَّهِ" 9، وقال تعالٰی و۔

اور ہم نے تم سے پہلے جتنے رسول بھیجے سب مرد ہی تھے جنہیں ہم وحی کرتے اور سب شہر کے ساکن تھے۔ اور اللہ تعالیٰ نے فرمایا: اور ہم نے تم سے پہلے جتنے رسول بھیجے سب ایسے

ہی تھے کھانا کھاتے۔ اور اللہ تعالیٰ نے فرمایا: اللہ کا دستور چلا آ رہا ہے ان میں جو پہلے گزر چکے اور اللہ کا کام مقرر تقریر ہے وہ جو اللہ کے پیام پہنچاتے۔ اور اللہ تعالیٰ نے فرمایا: اور

1 القرآن الکریم ۴۰ / ۵۱ 2 القرآن الکریم ۵۷ / ۱۹ 3 القرآن الکریم ۵۷ / ۲۱ 4 القرآن الکریم ۵۷ / ۲۵ 5 القرآن الکریم ۵۸ / ۲۱ 6 القرآن الکریم ۷۷ / ۱۱-۱۲ 7 القرآن الکریم ۱۲ / ۱۰۹ 8 القرآن الکریم ۲۵ / ۲۰ 9 القرآن الکریم ۳۳ / ۳۸-۳۹

Fatawa Razawiyyah Volume 14

"Indeed, it has been revealed to you and to those before you."[1] And Allah Almighty said: "Nothing is said to you except what was already said to the messengers before you."[2] And Allah Almighty said: "Thus Allah, the Exalted in Might, the Wise, reveals to you and to those before you."[3] And Allah Almighty said: "And ask those of Our messengers whom We sent before you."[4] - and so on. (4) Or in the sense of a generic meaning including singular and plural without regard for specific individualization or inclusion, like the saying of Allah Almighty:

"Whoever is an enemy to Allah and His angels and His messengers..."[5] And Allah Almighty said: "Those who disbelieve in the signs of Allah and kill the prophets without right and kill those who order justice from among the people - give them tidings of a painful punishment."[6] And Allah Almighty said: "Nor would He order you to take the angels and prophets as lords."[7] And Allah Almighty said: "And whoever disbelieves in Allah, His angels, His books, His messengers, and the Last Day has certainly gone far astray."[8] And Allah Almighty said: "Indeed, those who disbelieve in Allah and His messengers and wish to discriminate between Allah and His messengers..."[9] (up to where He says) "Those are the disbelievers, truly."

Whoever is an enemy of Allah and His angels and His messengers. And Allah Almighty said: Those who deny the verses of Allah and martyred the prophets unjustly and kill those who command justice, give them tidings of a painful punishment. And Allah Almighty said: And He will not command you to make angels and prophets into gods. And Allah Almighty said: And whoever does not believe in Allah and His angels and books and messengers and the Day of Judgment, he has surely fallen into far-off misguidance. And Allah Almighty said: Those who do not believe in Allah and His messengers and want to separate Allah from His messengers... (to the words of the Almighty) These are the true disbelievers.

[1] Al-Quran Al-Kareem 39/65 [2] Al-Quran Al-Kareem 41/43 [3] Al-Quran Al-Kareem 42/3 [4] Al-Quran Al-Kareem 43/45 [5] Al-Quran Al-Kareem 2/98 [6] Al-Quran Al-Kareem 3/21 [7] Al-Quran Al-Kareem 3/80 [8] Al-Quran Al-Kareem 4/136 [9] Al-Quran Al-Kareem 4/150

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदहवीं (१४)

"बेशक वह्य (प्रकाशना) की गई आपकी ओर और उन लोगों की ओर जो आपसे पहले थे।"[1] और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "आपसे वही कहा जाता है जो आपसे पहले के रसूलों से कहा जा चुका है।"[2] और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "इसी तरह अल्लाह, जो बड़ी इज़्ज़त और हिकमत वाला है, आपकी ओर और आपसे पहले के लोगों की ओर वह्य भेजता है।"[3] और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "और उन रसूलों से पूछें जिन्हें हमने आपसे पहले भेजा था।"[4] - इत्यादि। (४) या सामान्य अर्थ के तौर पर जिसमें एकवचन और बहुवचन दोनों शामिल हों, बिना किसी विशेष विशिष्टता या समावेश के, जैसा कि अल्लाह तआला का कथन है:

"जो कोई अल्लाह, उसके फ़रिश्तों और उसके रसूलों का दुश्मन हो..."[5] अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "बेशक जो अल्लाह की आयतों का इनकार करते हैं और नाहक पैग़म्बरों को शहीद करते हैं और लोगों में से इन्साफ़ का हुक्म देने वालों को क़त्ल करते हैं, उन्हें दुखद अज़ाब की खुशखबरी सुना दो।"[6] अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "और वह तुम्हें यह हुक्म नहीं देगा कि तुम फ़रिश्तों और पैग़म्बरों को अपना रब (ईश्वर) बना लो।"[7] अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "और जो अल्लाह, उसके फ़रिश्तों, उसकी किताबों, उसके रसूलों और क़यामत के दिन का इनकार करे, वह यक़ीनन दूर की गुमराही में जा पड़ा।"[8] अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "बेशक जो लोग अल्लाह और उसके रसूलों का इनकार करते हैं और चाहते हैं कि अल्लाह और उसके रसूलों के बीच फ़र्क़ करें..."[9] (अल्लाह तआला के इस कथन तक) "वही सचमुच काफ़िर हैं।"

जो कोई व्यक्ति दुश्मन हो अल्लाह और उसके फ़रिश्तों और उसके रसूलों का। और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: वे जो अल्लाह की आयतों से मुनकिर होते हैं और पैग़म्बरों को नाहक शहीद करते हैं और इन्साफ़ का हुक्म करने वालों को क़त्ल करते हैं उन्हें खुशखबरी दो दर्दनाक अज़ाब की। और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: और न तुम्हें यह हुक्म देगा कि फ़रिश्तों और पैग़म्बरों को ख़ुदा ठहरा लो। और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: और जो न माने अल्लाह और उसके फ़रिश्तों और किताबों और रसूलों और क़यामत को तो वह ज़रूर दूर की गुमराही में पड़ा। और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: वे जो अल्लाह और उसके रसूलों को नहीं मानते और चाहते हैं कि अल्लाह से उसके रसूलों को जुदा कर दें (अल्लाह तआला के इस कथन तक) यही हैं।

[1] अल-कुरान अल-करीम ३९/६५ [2] अल-कुरान अल-करीम ४१/४३ [3] अल-कुरान अल-करीम ४२/३ [4] अल-कुरान अल-करीम ४३/४५ [5] अल-कुरान अल-करीम २/९८ [6] अल-कुरान अल-करीम ३/२१ [7] अल-कुरान अल-करीम ३/८० [8] अल-कुरान अल-करीम ४/१३६ [9] अल-कुरान अल-करीम ४/१५०

पृष्ठ ३४७/७१२

"لَقَدْ أُوْحِيَ إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِكَ"[1]، وقال تعالٰی بیشک وحی کی گئی تمہاری طرف اور تم سے اگلوں کی طرف۔ اور "مَا يُقَالُ لَكَ إِلَّا مَا قَدْ قِيْلَ لِلرُّسُلِ مِنْ قَبْلِكَ"[2]، وقال اللہ تعالٰی نے فرمایا: تم سے نہ فرمایا جائیگا مگر وہی جو تم سے اگلے تعالٰی "كَذٰلِكَ يُوْحِيْ إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِكَ اللهُ رسولوں کو فرمایا گیا۔ اور اللہ تعالٰی نے فرمایا: یونہی وحی فرماتا الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ"[3]، وقال تعالٰی ہے تمہاری طرف اور تم سے اگلوں کی طرف اللہ عزت و حکمت والا۔ اور اللہ تعالٰی نے فرمایا: اور ان سے پوچھو جو ہم نے تم سے "وَسْئَلْ مَنْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُّسُلِنَا"[4] - وغیرہ ذلک۔ پہلے رسول بھیجے۔ وغیرہ ذلک۔ (۴) یا برسبیل معنی جنسی شامل فرد و جمع بے لحاظ خاص خصوص و شمول مثل قولہ تعالٰی:

"مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلّٰهِ وَ مَلٰٓئِكَتِهٖ وَ رُسُلِهٖ"[5] وقولہ تعالٰی جو کوئی شخص دشمن ہو اللہ اور اس کے فرشتوں اور اس کے "اِنَّ الَّذِيْنَ يَكْفُرُوْنَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ وَ يَقْتُلُوْنَ النَّبِيّٖنَ بِغَيْرِ حَقٍّ" رسولوں کا۔ اور اللہ تعالٰی نے فرمایا: وہ جو اللہ کی آیتوں سے وَ يَقْتُلُوْنَ الَّذِيْنَ يَاْمُرُوْنَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ فَبَشِّرْهُمْ منکر ہوتے اور پیغمبروں کو ناحق شہید کرتے اور انصاف کا حکم بِعَذَابٍ اَلِيْمٍ"[6]، وقولہ تعالٰی "وَلَا يَاْمُرَكُمْ اَنْ تَتَّخِذُوا کرنے والوں کو قتل کرتے ہیں انہیں خوشخبری دو درد ناک الْمَلٰٓئِكَةَ وَالنَّبِيّٖنَ اَرْبَابًا"[7]، وقولہ عذاب کی۔ اور اللہ تعالٰی نے فرمایا: اور نہ تمہیں یہ حکم دے گا تعالٰی "وَمَنْ يَّكْفُرْ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهٖ وَكُتُبِهٖ وَرُسُلِهٖ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ کہ فرشتوں اور پیغمبروں کو خدا ٹھہرالو۔ اور اللہ تعالٰی نے فَقَدْ ضَلَّ ضَلٰلًا بَعِيْدًا"[8]، وقولہ تعالٰی ان فرمایا: اور جو نہ مانے اللہ اور اس کے فرشتوں اور کتابوں اور رسولوں اور قیامت کو تو وہ ضرور دور کی گمراہی میں پڑا۔ اور اللہ الذین "اِنَّ الَّذِيْنَ يَكْفُرُوْنَ بِاللّٰهِ وَ رُسُلِهٖ وَ يُرِيْدُوْنَ اَنْ

يُفَرِّقُوْا تعالیٰ نے فرمایا: وہ جو اللہ اور اس کے رسولوں کو نہیں مانتے اور بَیْنَ اللّٰہِ وَ رُسُلِہٖ"[9] (الی قولہ تعالی) اُولٰٓئِكَ چاہتے ہیں کہ اللہ سے اس کے رسولوں کو جدا کر دیں (الی قولہ تعالیٰ) یہی ہیں

[1] القرآن الکریم ۳۹ / ۶۵ [2] القرآن الکریم ۴۱ / ۴۳ [3] القرآن الکریم ۴۲ / ۳ [4] القرآن الکریم ۴۳ / ۴۵ [5] القرآن الکریم ۲ / ۹۸ [6] القرآن الکریم ۳ / ۲۱ [7] القرآن الکریم ۳ / ۸۰ [8] القرآن الکریم ۴ / ۱۳۶ [9] القرآن الکریم ۴ / ۱۵۰

Fatawa Razawiyya, Volume 14

- They are the disbelievers in truth[1] - and so on.
- Exactly the disbelievers etc.

(5) Or a specific group, whether its specificity is mentioned in the speech itself through some attribute, addition, or other reasons, and is inferred from it.

Like the words of Allah Almighty: "And We certainly gave Moses the Scripture and followed up after him with messengers."[2] And indeed We gave Moses the Book and sent messengers after him in succession.

And Allah Almighty said regarding the Children of Israel: "And Our messengers had certainly come to them with clear proofs."[3] And Allah Almighty said regarding the Children of Israel: And indeed Our messengers came to them with clear signs.

And Allah Almighty said regarding the Torah: "The prophets who submitted [to Allah] judged by it for the Jews."[4] And Allah Almighty said in the Torah: Our obedient prophets used to command the Jews according to it.

And Allah Almighty said, after mentioning Noah then another messenger: "Then We sent Our messengers in succession."[5] And Allah Almighty after the mention of Noah (peace be upon him) and another messenger, said then We sent Our messengers one after another.

Then He said: Then We sent Moses. And Allah Almighty said: "Indeed, We have revealed to you, [O Muhammad], as We revealed to Noah and the prophets after him."[6] Then He said: We sent Moses. And Allah Almighty said: Indeed, O beloved, We have sent revelation to you as We had sent to Noah and the prophets after him.

So what is meant are the prophets between Hud and Moses, peace be upon them. Those between Hud and Moses (peace be upon them) are meant.

And Allah Almighty said: "Say, 'I have warned you of a thunderbolt like the thunderbolt that struck 'Aad and Thamud,' when messengers came to them from before them and from behind them."[7] And Allah Almighty said: So you say that I warn you of a thunderbolt like the thunderbolt that came upon 'Aad and Thamud. When messengers moved before and behind them.

And Allah Almighty said after mentioning Noah and Abraham: "Then We followed their footsteps [with Our messengers]." And Allah Almighty after the mention of Noah and Abraham said: Then We followed their footsteps with Our messengers...

---

[1] Al-Quran Al-Karim 4 / 151 [2] Al-Quran Al-Karim 2 / 87 [3] Al-Quran Al-Karim 5 / 32 [4] Al-Quran Al-Karim 5 / 44 [5] Al-Quran Al-Karim 23 / 44 [6] Al-Quran Al-Karim 4 / 163 [7] Al-Quran Al-Karim 41 / 13 & 14

फ़तावा रज़विया, जिल्द 14

- वही पक्के काफ़िर हैं[1] - वग़ैरह।
- ठीक-ठीक काफ़िर वग़ैरह।

(5) या कोई ख़ास जमात, चाहे उसका ख़ास होना किसी सिफ़त, इज़ाफ़त या अन्य कारणों से स्वयं कलाम (भाषण) में वर्णित हो और उसी से निकाला गया हो।

जैसे अल्लाह तआला का फ़रमान: "और बेशक हमने मूसा को किताब अता की और उनके बाद एक के बाद एक रसूल भेजे।"[2] और बेशक हमने मूसा को किताब अता की और उनके बाद पय दर पय रसूल भेजे।

और अल्लाह तआला ने बनी इस्राइल के बारे में फ़रमाया: "और बेशक उनके पास हमारे रसूल रोशन दलीलों के साथ आए।"[3] और अल्लाह तआला ने बनी इस्राइल के बारे में फ़रमाया: और बेशक उनके पास हमारे रसूल रोशन दलीलों के साथ आए।

और अल्लाह तआला ने तौरात के बारे में फ़रमाया: "उसके अनुसार यहूदियों को हुक्म देते थे हमारे आज्ञाकारी नबी।"[4] और अल्लाह तआला ने तौरात में फ़रमाया: इसके मुताबिक़ यहूद को हुक्म देते थे हमारे फ़र्मांबरदार नबी।

और अल्लाह तआला ने नूह अलैहिस्सलाम और फिर एक अन्य रसूल के उल्लेख के बाद फ़रमाया: "फिर हमने अपने रसूल भेजे एक के पीछे दूसरा।"[5] और अल्लाह तआला ने नूह अलैहिस्सलाम फिर एक और रसूल के ज़िक्र के बाद फ़रमाया: फिर हमने अपने रसूल भेजे एक पीछे दूसरा।

फिर फ़रमाया: "हमने मूसा को भेजा।" और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "बेशक ऐ महबूब! हमने तुम्हारी तरफ़ वह्य (प्रकाशना) भेजी जैसे हमने नूह और उनके बाद वाले नबियों की तरफ़ भेजी।"[6] फिर फ़रमाया: हमने मूसा को भेजा। और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: बेशक ऐ महबूब! हमने तुम्हारी तरफ़ वह्य भेजी, उनसे हूद और मूसा के दरम्यान वाले नबी अलैहिमुस्सलाम मुराद हैं।

और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "तो तुम फ़रमा दो कि मैं तुम्हें डराता हूँ एक कड़क से जैसी कड़क आद और समूद पर आई थी। जब रसूल उनके आगे पीछे फिरते थे।"[7] और अल्लाह तआला ने

फ़रमाया: तो तुम फ़रमाओ कि मैं तुम्हें डराता हूँ एक कड़क से जैसी कड़क आद और समूद पर आई थी। जब रसूल उनके आगे पीछे फिरते थे।

और अल्लाह तआला ने नूह और इब्राहिम के उल्लेख के बाद फ़रमाया: "फिर हमने उनके पीछे उसी राह पर अपने और रसूल (भेजे)..." और अल्लाह तआला ने नूह और इब्राहिम के ज़िक्र के बाद फ़रमाया: फिर हमने उनके पीछे उसी राह पर अपने और रसूल...

---

[1] अल-क़ुरान अल-करीम 4 / 151 [2] अल-क़ुरान अल-करीम 2 / 87 [3] अल-क़ुरान अल-करीम 5 / 32 [4] अल-क़ुरान अल-करीम 5 / 44 [5] अल-क़ुरान अल-करीम 23 / 44 [6] अल-क़ुरान अल-करीम 4 / 163 [7] अल-क़ुरान अल-करीम 41 / 13 व 14

فتاویٰ رضویہ ، جلد چہار دہم (۱۴)

هُمُ الْكٰفِرُوْنَ حَقًّا - وغیرہا [1] ٹھیک ٹھیک کافر وغیرہا۔

(۵) یا خاص خاص جماعت خواہ اس کا خصوص کسی وصف یا اضافت یا اور وجوہ بیان سے نفس کلام میں مذکور اور اس سے مستفاد ہو،

مثل قولہ تعالٰی: "وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوْسَى الْكِتٰبَ وَقَفَّيْنَا مِنْۢ بَعْدِهٖ بِالرُّسُلِ" [2] اور بیشک ہم نے موسیٰ کو کتاب عطا کی اور اس کے بعد پے در پے رسول بھیجے۔

وقال تعالٰی فی بنی اسرائیل: "وَلَقَدْ جَآءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنٰتِ" [3] اور اللہ تعالیٰ نے بنی اسرائیل کے بارے میں فرمایا: اور بیشک ان کے پاس ہمارے رسول روشن دلیلوں کے ساتھ آئے۔

وقال تعالٰی فی التوراۃ: "يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّوْنَ الَّذِيْنَ اَسْلَمُوْا لِلَّذِيْنَ هَادُوْا" [4] اور اللہ تعالیٰ نے توراۃ میں فرمایا: اس کے مطابق یہود کو حکم دیتے تھے ہمارے فرمانبردار نبی۔

وقال تعالٰی ما ذکر نوحا ثم رسولا اخر: "ثُمَّ اَرْسَلْنَا رُسُلَنَا تَتْرَا" [5] اور اللہ تعالیٰ نے نوح علیہ السلام پھر ایک اور رسول کے ذکر کے بعد فرمایا پھر ہم نے اپنے رسول بھیجے ایک پیچھے دوسرا۔

ثم قال: ثم ارسلنا موسی، وقال تعالٰی: "اِنَّاۤ اَوْحَيْنَاۤ اِلَيْكَ كَمَاۤ اَوْحَيْنَاۤ اِلٰى نُوْحٍ وَّالنَّبِيّٖنَ مِنْۢ بَعْدِهٖ" [6] پھر فرمایا: ہم نے موسیٰ کو بھیجا۔ اور اللہ تعالیٰ نے فرمایا: بیشک اے محبوب ہم نے تمہاری طرف وحی بھیجی ان سے ہود اور موسیٰ کے درمیان والے نبی علیہم الصلوٰۃ والسلام مراد ہیں۔

وقال تعالٰی فَقُلْ اَنْذَرْتُكُمْ صٰعِقَةً مِّثْلَ صٰعِقَةِ عَادٍ وَّ ثَمُوْدَ اِذْ جَآءَتْهُمُ الرُّسُلُ مِنْۢ بَيْنِ اَيْدِيْهِمْ وَ مِنْ خَلْفِهِمْ" [7] اور اللہ تعالیٰ نے فرمایا: تو تم فرماؤ کہ میں تمہیں ڈراتا ہوں ایک کڑک سے جیسی کڑک عاد و ثمود پر آئی تھی۔ جب رسول ان کے آگے پیچھے پھرتے تھے۔

وقال تعالٰی بعد ذکر نوح و ابراھیم : "ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ" اور اللہ تعالیٰ نے نوح اور ابراہیم کے ذکر کے بعد فرمایا: پھر ہم نے ان کے پیچھے اسی راہ پر اپنے اور رسول...

---

[1] القرآن الکریم ۴ / ۱۵۱ [2] القرآن الکریم ۲ / ۸۷ [3] القرآن الکریم ۵ / ۳۲ [4] القرآن الکریم ۵ / ۴۴ [5] القرآن الکریم ۲۳ / ۴۴ [6] القرآن الکریم ۴ / ۱۶۳ [7] القرآن الکریم ۴۱ / ۱۳ و ۱۴

• our messengers.[1] Sent. (T)

Or due to the era of presence, like the saying of Allah the Almighty: "He said: O my people! Follow the messengers."[2] He said: O my people, follow those who have been sent. (T)

Or by way of mention, like the saying of Allah the Almighty: Regarding the people of Noah, and he is with Salih, Lot, and Shuaib after mentioning them (after mentioning the people of Noah, Hud, Salih, Lot, and Shuaib, peace be upon them: These are the towns whose news We relate to you. And certainly their messengers came to them with clear proofs (T)) peace be upon them. "Those were the towns whose story We relate to you; and certainly their messengers came to them with clear proofs."[3]

Or regarding knowledge, like the saying of Allah the Almighty: "And set forth to them a parable: the people of the town when the messengers came to it."[4] And relate to them the parables of the people of that town when messengers came to them. Now We shall record what they said and their killing of the prophets without right, etc. (T) And He, the Almighty, said: "We shall record what they say and their killing of the prophets without right."[5] And other than that.

Now, firstly, in the noble verse "but [he is] the Messenger of Allah and the seal of the prophets"[6] (And yes, he is the Messenger of Allah and the last among all prophets. T), if the [definite article] 'Lam' is for 'Ahad-e-Khariji' [specific reference to previously mentioned ones] as this Kharijite sect supposes—and it is not here except for 'Zikri' [referential mention]—then considering that 'mention' exists in so many different aspects, and among them only one aspect is such that it inherently lacks the capacity to be intended in the noble discourse: the third aspect. This is because when the prophets are taken with the attribute of precedence and restricted by being earlier—meaning those prophets who came before the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him)—then calling the Prophet their 'Khatam' (seal), their 'last', or chronologically 'later' than them would be purely redundant, useless, absurd, idle, and pointless speech. Its resulting 'primary obvious predication' would be nothing more than saying 'Zaid is Zaid'. Since once they are identified as predecessors to the Prophet, the Prophet's being subsequent to them is already known by itself.

[1] Al-Quran Al-Karim 17 / 77 [2] Al-Quran Al-Karim 36 / 20 [3] Al-Quran Al-Karim 7 / 101 [4] Al-Quran Al-Karim 36 / 13 [5] Al-Quran Al-Karim 3 / 181 [6] Al-Quran Al-Karim 33 / 40

फतवा रज़विया - खंड 14

• हमारे रसूलों को।[1] भेजे। (त)

या उपस्थिति के युग के कारण, जैसा कि अल्लाह सर्वशक्तिमान का कथन है: "उसने कहा: ऐ मेरी कौम! रसूलों का अनुसरण करो।"[2] उसने कहा: ऐ मेरी कौम, भेजे हुओं का अनुसरण करो। (त)

या चर्चा के तौर पर, जैसे अल्लाह सर्वशक्तिमान का कथन है: नूह की कौम के बारे में, और वह सालेह, लूत और शुऐब के साथ है, उनके उल्लेख के बाद (नूह, हूद, सालेह, लूत और शुऐब अलैहिमुस्सलाम की कौम का ज़िक्र करने के बाद: ये वे बस्तियाँ हैं जिनके हालात हम तुम्हें सुनाते हैं और बेशक उनके पास उनके रसूल स्पष्ट प्रमाण लेकर आए (त)) अलैहिमुस्सलाम। "ये वे बस्तियाँ हैं जिनका वृत्तांत हम आपको सुनाते हैं; और निश्चित रूप से उनके रसूल उनके पास स्पष्ट प्रमाण लेकर आए थे।"[3]

या ज्ञान के तौर पर, जैसे अल्लाह सर्वशक्तिमान का कथन है: "और उनके लिए एक मिसाल पेश करें: उस बस्ती वाले जब उनके पास रसूल आए।"[4] और उनसे उस शहर वालों की निशानियाँ बयान कर दो जब उनके पास भेजे हुए आए। अब हम उनका कहना और नबियों को उनका नाहक शहीद करना लिख रखेंगे, इत्यादि। (त) और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "हम उनका कहना और नबियों को उनका नाहक शहीद करना लिख लेंगे।"[5] और इसके अलावा।

अब, प्रथमतः पवित्र आयत "लेकिन (वह) अल्लाह के रसूल और नबियों की मुहर हैं"[6] (और हाँ, अल्लाह के रसूल हैं और सब नबियों में पीछे हैं। त) में अगर 'लाम' (al-) विशिष्ट संदर्भ (अहद-ए-ख़ारिजी) के लिए हो जैसा कि यह बाहरी संप्रदाय मानता है—और यहाँ वह केवल ज़िक्री (चर्चात्मक) ही है—तो यह देखते हुए कि 'चर्चा' के इतने अलग-अलग पहलू हैं और उनमें से केवल एक पहलू ऐसा है जो मूल रूप से पवित्र वाणी में अभीष्ट होने की क्षमता नहीं रखता: वह है तीसरा पहलू। क्योंकि जब नबियों को पूर्वता के गुण के साथ और पहले आने की शर्त के साथ लिया गया—अर्थात वे नबी जो पवित्र नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) से पहले आए—तो अब हुज़ूर को उनका 'ख़ातम' (मुहर), उनका आख़िरी, या उनसे समय में बाद का कहना शुद्ध रूप से निरर्थक, व्यर्थ, बेमानी और बेकार बात होगी। इसका परिणामी 'प्राथमिक स्पष्ट विधेय' (हम्ल-ए-अव्वली-ए-बदीही) इससे अधिक कुछ नहीं होगा जैसे कहना कि 'ज़ैद ज़ैद है'। क्योंकि जब उन्हें हुज़ूर से पहले वाला कह दिया गया, तो हुज़ूर का उनसे बाद वाला होना अपने आप ही ज्ञात हो गया।

[1] अल-क़ुरआन अल-करीम 17 / 77 [2] अल-क़ुरआन अल-करीम 36 / 20 [3] अल-क़ुरआन अल-करीम 7 / 101 [4] अल-क़ुरआन अल-करीम 36 / 13 [5] अल-क़ुरआन अल-करीम 3 / 181 [6] अल-क़ुरआन अल-करीम 33 / 40

पृष्ठ 349/712

فتاوٰی رضویہ - جلد چہار دہم (۱۴)

رُسُلِنَآ 1 - بھیجے۔ (ت)

یا بوجہ عہدِ حضوری مثلِ قولہ تعالٰی: "قَالَ یٰقَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِیْنَ ۙ 2 "۔ بولا اے میری قوم بھیجے ہوؤں کی پیروی کرو (ت)

یا ذکری مثلِ قولہ تعالٰی: فی قوم نوح وھو ذو صالح ولوط وشعیب بعد ما ذکرھم (نوح، ہود، صالح، لوط اور شعیب علیہم الصلوٰۃ والسلام کی قوم کا ذکر کرنے کے بعد: یہ بستیاں ہیں جن کے احوال ہم تمہیں سناتے ہیں اور بیشک ان کے پاس ان کے رسول روشن دلیلیں لے کر آئے (ت)) علیھم الصلوٰۃ والسلام، "تِلْكَ الْقُرٰى نَقُصُّ عَلَیْكَ مِنْ اَنْۢبَآىِٕهَا وَ لَقَدْ جَآءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَیِّنٰتِ ۚ 3 "۔

یا علمی مثلِ قولہ تعالٰی: "وَاضْرِبْ لَهُمْ مَّثَلًا اَصْحٰبَ الْقَرْیَةِ ۘ اِذْ جَآءَهَا الْمُرْسَلُوْنَ ۙ 4 " اور ان سے نشانیاں بیان کر دو اس شہر والوں کی جب ان کے پاس فرستادے آئے۔ اب ہم لکھ رکھیں گے ان کا کہا اور انبیاء کو ان کا ناحق شہید کرنا، وغیرہ ذلک (ت) 5 ۔ وَ قَالَ تَعَالٰی سَنَكْتُبُ مَا قَالُوْا وَ قَتْلَهُمُ الْاَنْۢبِیَآءَ بِغَیْرِ حَقٍّ و غیر ذلک۔

اب اولاً آیۂ کریمہ "وَلٰكِنْ رَّسُوْلَ اللّٰهِ وَخَاتَمَ النَّبِیّٖنَ ط" 6 (اور ہاں اللہ کے رسول ہیں اور سب نبیوں میں پیچھے ۔ ت) میں لام عہدِ خارجی کے لئے ہو جیسا کہ یہ طائفہ خارجیہ گمان کرتا ہے اور وہ یہاں نہیں مگر ذکری، اور ذکر کو دیکھ کر کہ اتنے وجوہِ مختلفہ پر ہے اور ان میں صرف ایک وجہ وہ ہے ہے جو بدایۃً کلامِ کریمہ میں مراد ہونے کی صلاحیت نہیں رکھتی، یعنی وجہ سوم کہ جب انبیاء موصوف بوصف قبلیت و مفید بقیدِ سبقت لئے گئے یعنی وہ انبیاء جو حضورِ اقدس صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم سے پہلے ہیں تو اب حضور کو ان کا خاتم ان کا آخر ان سے زمانے میں متاخر

کہنا محض لغو و فضول کلام مہمل و معطل و مشغول ہوگا جس حاصل حمل اولیٰ بدیہی مثل زید زید سے زائد نہ ہوگا کہ جب ان کو حضور سے اگلا کہہ دیا حضور کا ان سے پچھلا ہونا آپ ہی معلوم ہوا۔

1 القرآن الکریم ۱۷ / ۷۷ 2 القرآن الکریم ۳۶ / ۲۰ 3 القرآن الکریم ۷ / ۱۰۱ 4 القرآن الکریم ۳۶ / ۱۳ 5 القرآن الکریم ۳ / ۱۸۱ 6 القرآن الکریم ۳۳ / ۴۰

Volume 14

Fatawa Razawiya

To specifically consider it intended for benefit—let alone the Great Quran—is not worthy of the speech of any rational human being, especially not in a place of praise, like:

Your eyes are under your eyebrows Your teeth are all within your mouth (Your eyes are beneath your brows and teeth are inside the mouth)

It is in an even worse state than this, for the verse did not repeat any benefit uselessly, and what was said was actually in praise. From "Ahsani Taqweem" (in the best form—Trans.), the description of certain states is considered absurd in the context of praise if it mentions a common, shared thing. Contrarily, in this meaning, uselessness is explicitly present and the meaning of praise is lost, and the generality and sharing are also immediate because every thing follows what precedes it. In short, this reason will be dismissed because there is fundamentally no place for benefit or valid intent. And even if you consider the second reason as unlikely for this dissident group, the first, fourth, and fifth will still remain possible. And in the fifth itself, there are many aspects: sometimes "after Moses", sometimes "after Noah", sometimes "the Prophets of Israel", sometimes "after Hud and Moses", sometimes just "the Prophets of 'Ad and Thamud", sometimes "the Prophets of the people of Noah, 'Ad, and Thamud", sometimes "after Abraham, the people of Lot and Midian", etc. In any case, it has been mentioned in many different aspects and there is no clear indicator here to specify one of them. Thus, it cannot be known which mentioned one is being referred to. Then where does the 'Ahd' (definite reference) remain? The very basis of 'Ahd', which is specification, has collapsed because differences and variety are absolutely contrary to specification, especially such a large number. Then how is 'Ahd' (definite reference) possible?

Thirdly, when so many aspects are possible and the Great Quran has not stated any specific one, the correct statement from the Hadith is that of generality and exhaustion: "La Nabiyya Ba'di" (There is no prophet after me—Trans.) as will follow. On this premise, when the indication is towards 'Istighraq' (exhaustion), the result of 'Ahd' (covenantal reference) and 'Istighraq' becomes one, and that same complete encompassment which is believed in becomes disconnected from similarity. Now, calling the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) "Khatam-an-Nabiyyin" (the Seal of Prophets) remains a mere verbal confession without

understanding the meaning, whose intent is unknown—any disbeliever even in the sacred time of the luminous Presence (peace and blessings of Allah be upon him).

1. The Holy Quran 95/4
2. Sahih al-Bukhari, Chapter on what is mentioned about the Children of Israel, Qadimi Kutub Khana Karachi 1/491

जिल्द चौदहवीं (14)

फ़तावा-ए-रज़विया

इसे विशेष रूप से लाभ पहुँचाने के उद्देश्य से रखना—महान कुरान तो दूर की बात—किसी भी बुद्धिमान व्यक्ति के कथन के योग्य नहीं है, और वह भी प्रशंसा के स्थान पर, जैसे कि:

तुम्हारी आँखें भौंहों के नीचे हैं तुम्हारे दाँत सब मुँह के अंदर हैं (तुम्हारी आँखें भौंहों के नीचे हैं और दाँत मुँह के अंदर हैं)

यह इससे भी बदतर स्थिति में है कि कविता ने किसी लाभ की व्यर्थ पुनरावृत्ति नहीं की और जो बात कही वह वास्तव में प्रशंसा की थी, "अहसनि तक़्वीम" (उत्तम रूप—अनु.) से कुछ अवस्थाओं का वर्णन है, इसे प्रशंसा के स्थान पर इस तरह व्यर्थ माना गया है कि एक सामान्य साझा बात का उल्लेख किया गया है। इसके विपरीत इस अर्थ में कि इसमें स्पष्ट रूप से व्यर्थता मौजूद है और प्रशंसा का अर्थ भी गायब है, और फिर सामान्यता और साझा होना भी तत्कालीन है कि हर चीज़ अपने पहले वाली से बाद वाली होती है। संक्षेप में, यह कारण इस प्रकार खारिज हो जाएगा कि मूल रूप से लाभ का कोई स्थान या वैध इरादा नहीं है। और यदि आप इस बाहरी समूह के लिए दूसरे कारण को भी असंभावित मान लें, तो भी पहला, चौथा और पाँचवाँ सभी संभावित रहेंगे। और पाँचवें में स्वयं कई पहलू हैं: कहीं "मूसा के बाद", कहीं "नूह के बाद", कहीं "इस्राइल के पैगंबर", कहीं "हूद और मूसा के बाद", कहीं केवल "आद और समूद के पैगंबर", कहीं "नूह, आद और समूद की कौम के पैगंबर", कहीं "इब्राहीम, लूत और मदयन की कौम के बाद" आदि। बहरहाल, उल्लेख कई अलग-अलग पहलुओं पर आया है और यहाँ कोई स्पष्ट संकेत नहीं है कि उनमें से एक कारण का निर्धारण किया जाए। तो यह पता नहीं चल सकता कि किस उल्लेख की ओर संकेत किया गया है। फिर अहद (निश्चित संदर्भ) कहाँ रहा, सिरे से अहद का आधार ही जो कि निर्धारण है, ढह गया क्योंकि मतभेद और विविधता पूर्णतः निर्धारण के विपरीत हैं, न कि इतनी अधिक, फिर अहद होना कैसे संभव है।

तीसरा, जब इतने सारे पहलू संभावित हैं और महान कुरान ने कोई कारण नहीं बताया, तो हदीस का सही बयान वही व्यापकता और सर्वसमावेशिता है कि "ला नबिय्या बा'दी" (मेरे बाद कोई नबी नहीं है—अनु.) जैसा कि आगे आएगा। इस आधार पर जब संकेत सर्वसमावेशिता (इस्तिग़राक़) की ओर ठहरा, तो अहद और इस्तिग़राक़ का परिणाम एक हो गया और वही पूर्ण व्यापकता जो मानी जाती है और वही टूटकर समानता से हो गई, अब अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) को

"ख़ातमुन नबिय्यीन" कहना महज़ शब्द का इकरार रह गया बिना अर्थ समझे, जिसका उद्देश्य कुछ पता नहीं, कोई काफ़िर खुद हुज़ूर पुरनूर (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) के पवित्र युग में।

1. अल-कुरान अल-करीम 95/4
2. सहीह अल-बुखारी, बनी इस्राइल के बारे में जो उल्लेख है, कदीमी कुतुब खाना कराची 1/491

جلد چہار دہم (۱۴)

فتاویٰ رضویہ

اسے بالخصوص مقصود بالا فادہ رکھنا قرآنِ عظیم تو قرآنِ عظیم اصلاً کسی عاقل انسان کے کلام کے لائق نہیں ، نہ کہ وہ بھی مقام مدح میں کیہ

چشمانِ تو زیرِ ابروانند دندانِ تو جملہ در دہانند (تمہاری آنکھیں زیرِ ابرو ہیں اور دانت منہ کے اندر ہیں)

سے بھی بدتر حالت میں ہے کہ شعر نے کسی افادہ کی عبث تکرار نہ کی اور بات جو کہی وہ بھی واقعی تعریف کی تھی ، "أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ" (اچھی صورت۔ ت) سے بعض اوضاع کا بیان ہے اسے مقام مدح میں یوں مہمل جانا گیا ہے کہ ایک عام مشترک بات کا ذکر کیا ہے۔ بخلاف اس معنی کے کہ اس میں صراحتہً عبث موجود اور معنی مدح بھی مفقود، اور پھر عموم و اشتراک بھی نقد وقت کہ ہر شے اپنے اگلے سے پچھلی ہوتی ہے غرض یہ وجہ تو یوں مندفع ہو جائے گی کہ اصلاً محل افادہ و صالح ارادہ نہیں، اور اس طائفہ خارجیہ کے طور پر وجہ دوم کو بھی نا محتمل مان لیجئے پھر بھی اول و چہارم و پنجم سب محتمل رہیں گی اور پنجم میں خود وجوہ کثیر ہیں، کہیں "من بعد موسیٰ"، کہیں "من بعد نوح"، کہیں انبیائے اسرائیل، کہیں "من بعد ھود و موسیٰ"، کہیں صرف انبیائے عاد ثمود، کہیں انبیائے قوم نوح وعاد وثمود، کہیں "من بعد ابراھیم قوم لوط و مدین" وغیرہ ذلک، بہر حال ذکر وجوہ کثیر ہ مختلفہ پر آیا ہے اور یہاں کوئی قرینہ مبینہ نہیں کہ ان میں ایک وجہ کی تعیین کرے تو معلوم نہیں ہو سکتا کہ کون سے مذکور کی طرف اشارہ ہوا، پھر عہد کہاں

رہا، سرے سے عہد کا مبنیٰ ہی کہ تعین ہے منہدم ہو گیا کہ اختلاف وتنوع مطلقاً منافی تعیین ، نہ کہ اتنا کثیر، پھر عہدیت کیونکر ممکن۔

ثالثاً جب کہ اتنی وجوہ کثیرہ محتمل اور قرآنِ عظیم نے کوئی وجہ بیان نہ فرمائی ، حدیث کا بیان صحیح تو وہی عموم واستغراق ہے کہ لانبی بعدی (میرے بعد کوئی نبی نہیں ۔ ت) کما سیأتی۔ اس تقدیر پر جب اشارہ ذکر استغراق کی طرف ٹھہرا عہد و استغراق کا حاصل ایک ہو گیا اور وہی احاطہ تامہ کہ معتقد اور وہی منقطع ہو کر مشابہت سے ہو گئی ، اب رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وسلم کو خاتم النبیین کہنا محض اقرار لفظ بے فہم معنی رہ گیا جس کی مراد کچھ معلوم نہیں ، کوئی کافر خود زمانہ اقدس حضور پر نور صلی اللہ تعالی علیہ وسلم۔

1 القرآن الکریم ۹۵/ ۴ 2 صحیح البخاری باب ما ذکر عن بنی اسرائیل قدیمی کتب خانہ کراچی ۱/ ۴۹۱

Fatawa Rizvia, Volume 14

...[among the followers of] peace be upon him, how many prophets have been accepted; after the Holy Prophet, in every century, class, city, and village, thousands of individuals are considered prophets, one calls himself the Messenger of Allah, and describes his teachers as 'Ulu al-Azm' messengers. The noble verse cannot harm him in the least because the meaning of the verse itself is not known through which an argument could be established. Would any Muslim ever entertain such a thought? Far from it, never!

Secondly, why should I base it on a plurality and congestion of meanings? Take any meaning except 'Istighraq' (comprehensiveness), and the result will be the same old story: it will not be able to close the door on later false, lying, and cursed prophethoods. If the first meaning, i.e., specific appointed individuals, is intended, then the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) would only be the seal of those numbered prophets (peace and blessings be upon them) whose names or vague references appear in the Holy Quran, whose count wouldn't even reach thirty or forty prophets. Likewise, under the fifth meaning, i.e., special groups, he would be the seal of those specific groups; finality would not even be proven for other previous true groups, let alone future false groups. And in the third meaning, there would be a clear specification of previous prophets, meaning he is the seal of those who passed before him; then what restriction would there be for subsequent ones? Rather, if others come later, he would be their seal as well. As for the fourth meaning, the generic one, taking 'all' (jami') is not acceptable to this group, otherwise, the same 'Khatm al-Shabih li-nafsihi' (ending of the like for oneself) would necessarily follow. Inevitably, they will have to accept finality based on the end of any single individual, because application to a genus applies to a single individual. Thus, this becomes the lowest and most despicable of all meanings. The outcome remains that the verse, in any case, only tells a historical fact regarding one, two, a few, or all past prophets—that their time was before his. Beyond that, it cannot hinder future prophethoods at all, nor does it discuss them in the least. This was the very aim of the cursed sects: Mahdavia, Qadiyania, Amiria, Nanotvia, and their likes, may Allah Almighty curse them. That deviant group wholeheartedly accepted this interpretation, [as the Quran says]: 'And those who have wronged are going to know to what [kind of] return they will be returned' (1). (And now the wrongdoers are about to know what turn they will take. - Translator) The truth is that when definitive meanings, which are among the necessities of religion for all Muslims, are not supported by definitive texts (nusoos),

then making fools of Muslims and making Islamic beliefs seem like mere general public imaginations is child's play for such wicked people. Since common people do not look at the texts of Hadith nor have access to their collective paths and the perception of mass-transmission (tawatur), one 'hush' [dismissive word] is enough to get the job done: that this is a chapter of beliefs, this...

Note: See Tahzir al-Nas.

(1) Al-Quran al-Karim 26/227 Page 351 of 712

फ़तावा रिज़विया, खंड 14

...[सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम के अनुयायियों में] कितने ही पैगंबर मान लिए गए; हुज़ूर के बाद हर सदी, वर्ग, शहर और गाँव में हज़ारों व्यक्तियों को पैगंबर माना गया, कोई स्वयं को अल्लाह का रसूल कहता है, अपने गुरुओं को 'उलुल-अज़्म' रसूल बताता है। पवित्र आयत उसका कुछ नहीं बिगाड़ सकती क्योंकि आयत का वह अर्थ ही ज्ञात नहीं जिससे दलील कायम हो सके। क्या कोई मुसलमान ऐसा सोच सकता है? हर्गिज़ नहीं, कभी नहीं!

दूसरे, मैं अर्थों की बहुलता और जमाव पर क्यों आधार रखूँ? 'इस्तिग़राक़' (व्यापकता) के अलावा कोई भी अर्थ ले लीजिए, परिणाम वही रहेगा कि वह बाद की झूठी, असत्य और अभिशप्त नबुव्वतों का दरवाज़ा बंद नहीं कर सकेगी। यदि पहला अर्थ, यानी विशिष्ट नियुक्त व्यक्ति लिया जाए, तो पैगंबर (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) केवल उन्हीं गिने-चुने पैगंबरों (अलैहिमुस्सलाम) के अंतिम ठहरेंगे जिनका नाम या अस्पष्ट उल्लेख कुरान मजीद में आया है, जिनकी संख्या तीस-चालीस पैगंबरों तक भी नहीं पहुँचेगी। इसी तरह, पांचवें अर्थ के तहत, यानी विशेष समूहों के लिए, वह उन विशिष्ट समूहों के अंतिम ठहरेंगे; अन्य पिछले सच्चे समूहों के लिए भी अंतिमता (खातमियत) सिद्ध नहीं होगी, भविष्य के झूठे समूहों की तो बात ही क्या। और तीसरे अर्थ में पिछले पैगंबरों का स्पष्ट विशेषीकरण हो जाएगा कि जो पैगंबर पहले गुज़र चुके वह उनके अंतिम हैं; तो बाद वालों के लिए क्या पाबंदी होगी? बल्कि अगर और पीछे आएँ तो वह उनके भी अंतिम होंगे। जहाँ तक चौथे अर्थ, यानी 'जातिगत' अर्थ का प्रश्न है, इसमें 'सब' (जमीअ) मुराद लेना इस समूह को स्वीकार नहीं है, अन्यथा वही 'ख़त्म-ए-शबीह' अनिवार्य हो जाएगा। लाचार होकर उन्हें किसी एक व्यक्ति के अंत से ही अंतिमता माननी पड़ेगी, क्योंकि जाति पर सत्यता एक व्यक्ति पर सत्यता से होती है। तो यह सभी अर्थों में सबसे निम्न और तुच्छ हुआ। परिणाम वही रहा कि आयत किसी भी प्रकार से केवल एक, दो, कुछ या सभी पिछले पैगंबरों के बारे में इतना ऐतिहासिक तथ्य बताती है कि उनका समय उनके समय से पहले था। इससे ज़्यादा वह भविष्य की नबुव्वतों का कुछ नहीं बिगाड़ सकती, न ही उनसे मूल रूप से बहस करती है। अभिशप्त समूहों: महदविया, कादियानिया, अमीरिया, नानोतविया और उनके जैसों (अल्लाह उन पर लानत करे) का यही तो उद्देश्य था। उस गुमराह समूह ने इसे पूरे मन से स्वीकार कर लिया [जैसा कि कुरान कहता है]: 'और अन्याय करने वालों को शीघ्र ही पता चल जाएगा कि वे किस करवट पलटेंगे' (1)। (और अब ज़ालिमों को पता चलने वाला है कि वे किस तरफ़ मुड़ेंगे। - अनुवादक) असल बात यह है कि जब निश्चित अर्थ, जो सभी मुसलमानों के लिए दीन की अनिवार्यताओं में से हैं, उन पर

निश्चित प्रमाण (नुसूस) पेश न किए जाएँ तो मुसलमानों को मूर्ख बनाना और इस्लाम की मान्यताओं को आम जनता की कल्पना मात्र ठहरा देना ऐसे दुष्टों के बाएँ हाथ का खेल है। चूंकि आम लोगों की न तो हदीसों के प्रमाणों पर नज़र है और न ही उनके विभिन्न मार्गों और तवातुर (निरंतरता) की समझ तक पहुँच है, वहाँ एक 'हश' (धुत्कार) से काम निकल जाता है कि यह अकीदे (मान्यताओं) का अध्याय है, इसलिए...

नोट: देखिए तहज़ीर-उन-नास।

(1) अल-कुरान अल-करीम 26/227 पृष्ठ 351/712

علیہ وسلم میں کتنے ہی انبیاء مانے، حضور کے بعد ہر قرن وطبقہ و شہر و قریہ میں ہزار ہزار اشخاص کو نبی جانے خود اپنے آپ کو رسول اللہ کہے، اپنے استاذوں کو مرسلین اولوالعزم بتائے، آیہ کریمہ اس کا بال بیکا نہیں کر سکتی کہ آیت کے معنی ہی معلوم نہیں جس سے حجت قائم ہو سکے، کیا کوئی مسلمان ایسا خیال کرے گا، حاشا و کلا۔

ثانیاً میں تکثر و تزاحم معانی پر کیوں بنا کروں، سوائے استغراق کوئی معنی لے لیجئے سب پر وہی آش در کاسہ رہے گی کہ پچھلی جھوٹی کا ذبہ ملعونہ نبوتوں کا در آیت بند نہ کر سکے گی، معنی اول یعنی افراد مخصوصہ معینہ مراد لئے تو نبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم انہیں معدود انبیاء علیہم الصلوۃ والسلام کے خاتم ٹھہرے جن کا نام یا ذکر معین علی وجہ الابہام قرآن مجید میں آگیا ہے جن کا شمار تمیں چالیس نبی تک بھی نہ پہنچے گا، یونہی بر تقدیر معنی پنجم یعنی جماعات خاصہ خاتم ٹھہریں گے، باقی جماعات صادقہ سابقہ کے لئے بھی خاتمیت ثابت نہ ہوگی، چہ جائے جماعات کا ذبہ آئندہ اور معنی سوم میں صاف تخصیص انبیائے سابقین کے بھی ہو جائے گی کہ جو نبی پہلے گزر چکے ان کے خاتم ہیں تو پچھلوں کی کیا بندش ہوئی بلکہ پیچھے اور آئے تو وہ ان کے بھی خاتم ہوں گے، رہے معنی چہارم جنسی اس میں جمیع مراد لینا اس طائفہ کو منظور نہیں ورنہ وہی ختم الشبیع لنفسہ لازم آئے، لاجرم مطلقاً کسی ایک فرد کے اختتام سے بھی خاتمیت صادق مانے گا کہ صدق علی الجنس کے لئے ایک فرد پر صدق کا ہے تو یہ سب معانی سے اخس وار ذل ہوا اور حاصل وہی ٹھہرا کہ آیت بہر نہج فقط ایک دو یا چند یا کل گزشتہ پیغمبروں کی نسبت صرف اتنا تاریخی واقعہ بتاتی ہے کہ ان کا زمانہ ان کے زمانہ سے پہلے تھا، اس سے زیادہ آئندہ نبوتوں کا وہ کچھ نہیں بگاڑ سکتی، نہ ان سے اصلاً بحث کرتی ہے، طوائف ملعونہ مہدویہ و

قادیانیہ و امیریہ و نانو تو یہ و امثالہم لعنہم اللہ تعالیٰ کا یہی تو مقصود تھا، وہ اس طائفہ خارجیہ نے جی کھول کر امنا بہ کر لیا "وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنقَلَبٍ يَنقَلِبُونَ" ۱ (اور اب جانا چاہتے ہیں ظالم کہ کس کروٹ پر پلٹا کھائیں گے۔ ت) اصل بات یہ ہے کہ معانی قطعیہ جو تمام مسلمین میں ضروریاتِ دین سے ہوں جب ان پر نصوص قطعیہ پیش نہ کئے جائیں تو مسلمانوں کو احمق بنالینا اور معتقدات اسلام کو مخیلات عامہ عوام ٹھہرا دینا ایسے خبیثا کے بائیں ہاتھ کا کھیل ہے اور نصوص میں احادیث پر نہ عام لوگوں کی نظر نہ ان کے جمع طرق و ادراک تواتر پر دسترس، وہاں ایک ہش میں کام نکل جاتا ہے کہ یہ باب عقائد ہے، اس

عہ: دیکھوتحذیر الناس۔

۱ القرآن الکریم ۲۶/ ۲۲۷

Fatawa Rizvia Volume 14

...In their view, even the sahih (authentic) hadiths of Bukhari and Muslim (Note 1) are rejected. Yes, in such places where some blindness remains in these blind ones, they use the Great Quran for the purpose of deceiving the common people, claiming the name of Islam (Note 2) while it is a blatant collar of denial around their necks. Therefore, they resort to semantic distortion and twist the words of Allah so that once they have emptied the hands of Muslims of the true meaning of the verse, a way for some satanic revelation would open. "And Allah will complete His light, even though the disbelievers dislike it." (Quran 61:8).

Thirdly, that this group denies the interpretation given by the Master of Messengers (Peace and blessings of Allah be upon him) is clear to every humble servant of Hadith. Here, let us briefly mention a few words: In Sahih Muslim Sharif, Musnad Imam Ahmad, Sunan Abu Dawood, Jami' Tirmidhi, Sunan Ibn Majah, etc., it is narrated from Thawban (may Allah be pleased with him) that the Messenger of Allah (Peace and blessings of Allah be upon him) said:

Indeed, in my Ummah of invitation or during the time of my Ummah, there will be thirty liars, each of whom will claim to be a prophet, while I am the Seal of the Prophets (Khatam-an-Nabiyyin); there is no prophet after me.	**Indeed, in my Ummah of invitation or during the time of my Ummah, there will be thirty liars, each of whom will claim to be a prophet, while I am the Seal of the Prophets; there is no prophet after me.**

Imam Ahmad in his Musnad, Tabarani in Al-Mu'jam al-Kabir, and Diya' al-Maqdisi in Al-Mukhtarah as-Sahih, narrate from Hudhayfah (may Allah be pleased with him) that the Messenger of Allah (Peace and blessings of Allah be upon him) said:

There will be twenty-seven lying Dajjals in my Ummah, four of whom will be women, while indeed I am the Seal of the Prophets; there is no prophet after me.	**In my Ummah of invitation, there will be twenty-seven lying Dajjals, four of whom will be women, while indeed I am the Seal of the Prophets; there is no prophet after me.**

In Sahih Bukhari, Sahih Muslim, Sunan Tirmidhi, Tafsir Ibn Abi Hatim, and Tafsir Ibn Marduwayh, from Jabir (may Allah be pleased with him)...

Note 1: See Brahin-e-Qati'ah Gangohi. Note 2: See Tahzirun Naas.

1. Al-Quran al-Karim 8/61
2. Jami' Tirmidhi, Chapters on Trials, Chapter: What has been narrated about the Hour not being established until the liars emerge. Amin Company Delhi, 2/45
3. Al-Mu'jam al-Kabir for Al-Tabarani, narration of Hudhayfah (may Allah be pleased with him), Hadith 3026, Maktaba Faysaliyah Beirut, 13/170

फ़तावा रज़विया जिल्द 14

...उनकी दृष्टि में बुख़ारी और मुस्लिम (नोट 1) की सही हदीसें भी अस्वीकार्य हैं। हाँ, जहाँ इन अंधों की कुछ अंधता बनी रहती है, वहाँ वे आम लोगों को धोखा देने के उद्देश्य से महान क़ुरान का उपयोग करते हैं, इस्लाम के नाम (नोट 2) का दावा करते हुए जो कि उनके गले में इनकार का एक प्रत्यक्ष पट्टा है। इसलिए, वे अर्थगत विरूपण का सहारा लेते हैं और अल्लाह के शब्दों को उलटते-पलटते हैं ताकि एक बार जब वे मुसलमानों के हाथों को आयत के सच्चे अर्थ से खाली कर दें, तो कुछ शैतानी रहस्योद्घाटन का रास्ता खुल जाए। "और अल्लाह अपना नूर पूरा करेगा, चाहे काफ़िरों को बुरा लगे।" (क़ुरान 61:8)

तीसरा यह कि इस समूह द्वारा सैय्यदुल मुर्सलीन (अल्लाह उन पर कृपा और शांति बरसाए) की व्याख्या का खंडन हदीस के हर छोटे सेवक पर स्पष्ट है। संक्षेप में, यहाँ कुछ शब्द उल्लेखित हैं: सहीह मुस्लिम शरीफ़, मसनद इमाम अहमद, सुनन अबू दाऊद, जामे तिर्मिज़ी, सुनन इब्न माजा आदि में सुबान (रज़ियल्लाहु अन्हु) से रिवायत है कि अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने फ़रमाया:

निश्चित रूप से मेरी उम्मत-ए-दावत में या मेरी उम्मत के समय में तीस कज़्ज़ाब (झूठे) होंगे, जिनमें से प्रत्येक खुद को नबी कहेगा, जबकि मैं खातिमुल नबिय्यीन (नबियों की मोहर) हूँ, मेरे बाद कोई नबी नहीं है।

बेशक मेरी उम्मत-ए-दावत में या मेरी उम्मत के ज़माने में तीस कज़्ज़ाब होंगे कि हर एक अपने आप को नबी कहेगा और मैं खातिमुल नबिय्यीन हूँ कि मेरे बाद कोई नबी नहीं।

इमाम अहमद मसनद में और तबरानी मोजम कबीर में और ज़िया अल-मक़दसी सहीह मुख्तारा में हुज़ैफ़ा (रज़ियल्लाहु अन्हु) से रिवायत करते हैं, अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने फ़रमाया:

मेरी उम्मत में सत्ताइस कज़्ज़ाब और दज्जाल होंगे, जिनमें से चार महिलाएँ होंगी, जबकि वास्तव में मैं खातिमुल नबिय्यीन हूँ, मेरे बाद कोई नबी नहीं है।

मेरी उम्मत-ए-दावत में सत्ताइस दज्जाल कज़्ज़ाब होंगे, उनमें चार औरतें होंगी, जबकि बेशक मैं खातिमुल नबिय्यीन हूँ कि मेरे बाद कोई नबी नहीं।

सहीह बुखारी, सहीह मुस्लिम, सुनन तिर्मिज़ी, तफ़सीर इब्न अबी हातिम और तफ़सीर इब्न मरदूयह में जाबिर (रज़ियल्लाहु अन्हु) से...

नोट 1: देखें बराहीन-ए-क़ातिआ गंगोही। नोट 2: देखें तहज़ीरुन नास।

1. अल-क़ुरान अल-करीम 8/61
2. जामे तिर्मिज़ी, अबवाबुल फितन, बाबू मा जा'अ ला तक़ूमुल साअतु हत्ता यखरूजा कज़्ज़ाबून, अमीन कंपनी दिल्ली, 2/45
3. अल-मोजम अल-कबीर लित-तबरानी, रिवायत हुज़ैफ़ा (रज़ियल्लाहु अन्हु), हदीस 3026, मकतबा फ़ैसलिया बेरूत, 13/170

میں بخاری و مسلم عہ1 کی بھی صحیح احادیثیں مردود ہیں، ہاں ایسی جگہ ان جیسے کے اندھوں کی کچھ کور دبتی ہے تو قرآن عظیم سے بغرض تلبیس عوام ،، برائے عہ2 نام اسلام کا ادعاء ہو کر ، قرآن پر صراحتہً انکار کا طوقِ درگل ہے، لہذا وہاں تحریف معنوی کے چال چلتے اور کلام اللہ کو الٹتے بدلتے ہیں کہ جب آیت سے مسلمانوں کو ہاتھ خالی کر لیں پھر گونہ وحی شیطانی کا راستہ کھل جائے گا۔ "وَاللّٰہُ مُتِمُّ نُوْرِہٖ وَلَوْ کَرِہَ الْکٰفِرُوْنَ ۝" 1 (اور اللہ کو اپنا نور پورا کرنا ہے اگرچہ برا مانیں کافر) سوم یعنی اس طائفہ کا مکذب تفسیر حضور سید المرسلین صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم ہو نا وہ ہر ادنیٰ خادم حدیث پر روشن یہاں اجمالی دو حرف ذکر کریں، صحیح مسلم شریف و مسند امام احمد و سنن ابو داؤد و جامع ترمذی و سنن ابن ماجہ وغیرہما میں ثوبان رضی اللہ تعالیٰ عنہ سے ہے رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم فرماتے ہیں:

انہ سیکون فی امتی کذابون ثلثون بیشک میری امت دعوت میں یا میری امت کے زمانے میں تیس کلھم یزعم انہ نبی وانا خاتم کذاب ہوں گے کہ ہر ایک اپنے آپ کو نبی کہے گا اور میں خاتم النبیین لانبی بعدی 2 ۔ النبیین ہوں کہ میرے بعد کوئی نبی نہیں۔

امام احمد مسند اور طبرانی معجم کبیر اور ضیائے مقدسی صحیح مختارہ میں حذیفہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ سے راوی، رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم فرماتے ہیں:

یکون فی امتی کذابون ودجالون سبعة وعشرون من ھم اربعة نسوة وانی خاتم النبیین لانبی بعدی 3 ۔ میری امت دعوت میں ستائیس دجال کذاب ہونگے ان میں چار عورتیں ہوں گی حالانکہ بیشک میں خاتم النبیین ہوں کہ میرے بعد کوئی نبی نہیں۔

صحیح بخاری و صحیح مسلم و سنن ترمذی و تفسیر ابن ابی حاتم و تفسیر ابن مردویہ میں جابر رضی اللہ عنہ

عہ1 : دیکھو براہین قاطعہ گنگوہی۔ عہ2 : دیکھو تحذیر الناس

1 القرآن الکریم ۸/۶۱ 2 جامع ترمذی ابواب الفتن باب ماجاء لا تقوم الساعۃ حتی یخرج کذابون امین کمپنی دہلی ۲/۴۵ 3 المعجم الکبیر للطبرانی ترجمہ حذیفہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ حدیث ۳۰۲۶ مکتبہ فیصلیہ بیروت ۱۳/۱۷۰

Fatawa Rizvia, Volume 14

...it is from the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him), who says:

[Table Header: Arabic Text | English Translation]

"My likeness and the likeness of the prophets is like a man who built a house, completed it, and beautified it, except for the place of one brick. Whoever entered it and looked at it would say, 'How beautiful it is, except for the place of this brick!' I am the place of that brick, and with me, the chain of prophets has been ended."[1] | My likeness and the likeness of the prophets is like a man who built a house, made it perfectly complete and beautiful, but left the place for one brick vacant. So whoever goes inside that house and looks at it, says how good this house is except for the place of one brick that is empty. So I am in the place of that brick; through me, the prophets have been concluded.

From Sahih Muslim and Musnad Ahmad, narrated by Abu Sa'id al-Khudri (may Allah be pleased with him), the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) says:

"My likeness and the likeness of the prophets before me is like a man who built a house and completed it except for one brick. So I came and completed that brick."[2] | My likeness and the likeness of former prophets is like a man who built a whole house except for one brick. So I arrived and I completed that brick.

In Musnad Ahmad and Sahih Tirmidhi, with the authentication of Ubayy ibn Ka'b (may Allah be pleased with him), the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) says:

"My likeness among the prophets is like a man who built a house and made it beautiful, perfect, and attractive, but left the place for one brick vacant. People began to walk around the building, marvelling at it and saying, 'If only the place for this brick were filled!' So among the prophets, I am the place of that brick."[3] | Among the prophets, my likeness is such that someone built a house beautiful, complete, and attractive, and left the place for one brick, not placing it. People would walk around that building and marvel at its excellence and beauty, and wish that somehow the place for this brick could be filled. So among the prophets, I am in the place of that brick.

[1] Sahih Muslim, Book of Virtues, Chapter: Mention of the Prophet (pbuh) being the Seal of the Prophets, Qadimi Kutub Khana, Karachi, 2/228; Sahih al-Bukhari, Book of Virtues, Chapter: Seal of the Prophets, Qadimi Kutub Khana, Karachi, 1/501 [2] Musnad Imam Ahmad, Hadith of Abu Sa'id al-Khudri (ra), Dar al-Fikr, Beirut, 3/9 [3] Jami' al-Tirmidhi, Chapters on Virtues, Chapter: On the Excellence of the Prophet (pbuh), Aftab-e-Alam Press, Lahore, 2/301

फ़तावा रज़विया, जिल्द 14

...यह अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) से है, आप फ़रमाते हैं:

[तालिका शीर्षक: अरबी पाठ | हिंदी अनुवाद]

"मेरी और नबियों की मिसाल उस शख्स की तरह है जिसने एक मकान बनाया, उसे पूरा और खूबसूरत बनाया, सिवाय एक ईंट की जगह के। जो कोई उसमें दाखिल होता और उसे देखता, तो कहता, 'यह मकान कितना उम्दा है, सिवाय इस ईंट की जगह के।' मैं उस ईंट की जगह हूँ, और मुझसे नबियों का सिलसिला ख़त्म कर दिया गया।"[1] | मेरी और नबियों की मिसाल ऐसी है जैसे किसी शख्स ने एक मकान पूरा कामिल और खूबसूरत बनाया मगर एक ईंट की जगह खाली थी तो जो उस घर में जाकर देखता कहता यह मकान किस कदर खूब है मगर एक ईंट की जगह कि वह खाली है तो उस ईंट की जगह में हुआ, मुझसे अंबिया ख़त्म कर दिए गए।

सहीह मुस्लिम और मुसनद अहमद, अबू सईद खुदरी (रज़ियल्लाहु अन्हु) से रिवायत है, अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) फ़रमाते हैं:

"मेरा और मुझसे पहले के नबियों का उदाहरण उस व्यक्ति की तरह है जिसने एक पूरा घर बनाया सिवाय एक ईंट के, तो मैं आया और मैंने उस ईंट को पूरा किया।"[2] | मेरी और साबिका अंबिया की मिस्ल उस शख्स की मानिंद है जिसने सारा मकान पूरा बनाया सिवा एक ईंट के, तो मैं तशरीफ़ फ़रमा हुआ और वह ईंट मैंने पूरी की।

मुसनद अहमद और सहीह तिरमिज़ी में उबै इब्न काब (रज़ियल्लाहु अन्हु) के हवाले से है, अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) फ़रमाते हैं:

"नबियों में मेरा उदाहरण उस व्यक्ति की तरह है जिसने एक बहुत ही सुंदर, पूर्ण और आकर्षक घर बनाया, लेकिन एक ईंट की जगह छोड़ दी। लोग उस इमारत के चारों ओर घूमने लगे और उसकी सुंदरता और भव्यता पर आश्चर्य करने लगे और कहने लगे, 'काश! इस ईंट की जगह भर जाती।' तो नबियों में मैं उस ईंट की जगह हूँ।"[3] | पैगंबरों में मेरी मिसाल ऐसी है कि किसी ने एक मकान खूबसूरत व कामिल व खुशनुमा बनाया और एक ईंट की जगह छोड़ दी वह न रखी लोग उस इमारत के गिर्द फिरते और उसकी खूबी व खुशनुमाई से ताज्जुब करते और तमन्ना करते किसी तरह इस ईंट की जगह पूरी हो जाती तो अंबिया में इस ईंट की जगह मैं हूँ।

[1] सहीह मुस्लिम, किताब अल-फज़ाइल, बाब: ज़िक्र कौनुन नबी (स.) खातमुल नबिय्यीन, कदीमी कुतुब खाना कराची 2/228; सहीह अल-बुखारी, किताब अल-मनाकिब, बाब: खातमुल नबिय्यीन, कदीमी कुतुब खाना कराची 1/501 [2] मुसनद इमाम अहमद, हदीस अबू सईद खुदरी (रजि.), दारुल फिक्र बेरुत 3/9 [3] जामिअ तिरमिज़ी, अबवाब अल-मनाकिब, बाब: मा जा-अ फज़्लुन नबी (स.), आफ़ताबे आलम प्रेस लाहौर 2/301

سے ہے، رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم فرماتے ہیں:

مثلی و مثل الانبیاء کمثل رجل ابتنی دارا فاکملہا و احسنہا الاموضع لبنۃ فکان من دخلھا فنظر الیھا قال ما احسنہا الاموضع اللبنۃ فانا موضع اللبنۃ فختم بی الانبیاء۔ 1 | میری اور نبیوں کی مثال ایسی ہے جیسے کسی شخص نے ایک مکان پورا کامل اور خوبصورت بنایا مگر ایک اینٹ کی جگہ خالی تھی تو جو اس گھر میں جاکر دیکھتا کہتا یہ مکان کس قدر خوب ہے مگر ایک اینٹ کی جگہ کہ وہ خالی ہے تو اس اینٹ کی جگہ میں ہوا، مجھ سے انبیاء ختم کر دئے گئے۔

صحیح مسلم و مسند احمد ابو سعید خدری رضی اللہ تعالٰی عنہ سے ہے، رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم فرماتے ہیں:

مثلی و مثل النبیین من قبلی کمثل رجل بنی دارا فاتمھا الالبنۃ واحدۃ فجئت انا فاتممت تلک اللبنۃ۔ 2 | میری اور سابقہ انبیاء کی مثل اس شخص کی مانند ہے جس نے سارا مکان پورا بنایا سوا ایک اینٹ کے، تو میں تشریف فرما ہوا اور وہ اینٹ میں نے پوری کی۔

مسند احمد و صحیح ترمذی میں بافادہ تصحیح ابی بن کعب رضی اللہ تعالٰی عنہ سے ہے، رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم فرماتے ہیں:

مثلی فی النبیین کمثل رجل بنی دارا فاحسنہا و اکملہا واجملہا وترک فیہا موضع لبنۃ لم یضعھا فجعل الناس یطوفون بالبنیان ویعجبون منہ و یقولون لو تم موضع ھذہ اللبنۃ فانا فی النبیین موضع تلک اللبنۃ۔ 3 | پیغمبروں میں میری مثال ایسی ہے کہ کسی نے ایک مکان خوبصورت و کامل و خوشنما بنایا اور ایک اینٹ کی جگہ چھوڑ دی وہ نہ رکھی لوگ اس عمارت کے گرد پھرتے اور اس کی خوبی

و خوشنمائی سے تعجب کرتے اور تمنا کرتے کسی طرح اس اینٹ کی جگہ پوری ہو جاتی تو انبیاء میں اس اینٹ کی جگہ میں ہوں۔

1 صحیح مسلم کتاب الفضائل باب ذکر کون النبی صلی اللہ علیہ وسلم خاتم النبیین قدیمی کتب خانہ کراچی ۲/ ۲۲۸، صحیح البخاری کتاب المناقب باب خاتم النبیین قدیمی کتب خانہ کراچی ۱/ ۵۰۱ 2 مسند امام احمد حدیث ابو سعید خدری رضی اللہ عنہ دارالفکر بیروت ۳/ ۹ 3 جامع ترمذی ابواب المناقب باب ماجاء فضل النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم آفتاب عالم پریس لاہور ۲/ ۳۰۱

Fatawa Razawiya Volume 14

In Sahih Bukhari, Sahih Muslim, Sunan al-Nasa'i, and Tafsir Ibn Mardawayh, it is narrated from Abu Huraira (may Allah be pleased with him) that the Messenger of Allah (may Allah's peace and blessings be upon him) related this similitude and said:

"So, I am that brick and I am the Seal of the Prophets (Khatam an-Nabiyyin)" -1	That is, I am that brick and the Seal of the Prophets, may Allah's peace and blessings be upon him and all of them.

The description of the fourth point was mentioned above. From the fifth, the misguidance of the group has also become clear; for who could be more misguided and irreligious than one who rejects the interpretation of the Messenger of Allah (may Allah's peace and blessings be upon him) and goes against the definitive consensus of the blessed Ummah?

"We shall leave him in the state he has chosen and cast him into Hell—and what an evil destination!" -2	We will leave him to his own condition and admit him into Hell, and it is an evil place of return. (Translator's note: T)

As for their lack of intellect, it is evident from every single instance of their weak doubts, superstitions, and absurdities that they presented to establish the false claim of "'ahd khariji" (external covenant). Such nonsense is not worthy of attention before the learned, but for the protection of the common people and the removal of misconceptions, a few brief words are appropriate. And Allah is the Guide and the Master of powers. (T) In the first doubt, this group wrongly attributed a statement to the text of "Tawdih," whereas there is no sign of this statement in "Tawdih" itself; rather, it is in the marginal notes (hashiya) of "Talwih."

I say first: If these claimants of intellect understood their own cited text and observed the various ways prophets (peace be upon them) are mentioned in the Great Quran, they would be certain that in the noble verse "but [he is] the Messenger of Allah and the Seal of the Prophets" -3 (and but he is the Messenger of Allah and the last among the Prophets. T), it is impossible for the "Lam" (the definite article 'al-') to be for "'ahd khariji." This is because, due to the diversity of mentions and the lack of primacy or preference—as explained in detail—there remains no distinction for any specific individual. Thus, this very text testifies that "'ahd khariji" is impossible here. If only they had some cunning intellect, let alone original intellect, they would have instead cited the ambiguous statement of "Tawdih" itself: "Originality is first, then

exhaustiveness (istighraq), then the definition of nature (ta'rif at-tabi'ah)" -4 (‘ahd is the original state, then istighraq, then genus. T), which in itself exposes their ignorance and...

---

1 Sahih Muslim, Book of Virtues, Chapter: Mention of the Prophet (PBUH) being the Seal of the Prophets, Qadimi Kutub Khana, Karachi, 2/248. 2 Al-Quran Al-Karim, 4/115. 3 Al-Quran Al-Karim, 33/40. 4 Tawdih 'ala al-Tanqih, Al-Fadh al-Amm al-Jam' Mu'arraf bil-Lam, Al-Maktabah al-Rahimiyyah, Deoband, Saharanpur, India, 1/125.

फ़तावा रज़विया, जिल्द 14

सहीह बुखारी, सहीह मुस्लिम, सुनन अल-नसाई और तफ़्सीर इब्न मरदवैह में अबू हुरैरा (रज़ियल्लाहु अन्हु) से रिवायत है कि अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने यह मिसाल बयान फ़रमाई:

"तो मैं वह ईंट हूँ और मैं खातमुल नबिय्यीन हूँ -1"	यानी, मैं वह ईंट हूँ और खातमुल नबिय्यीन (नबियों की मुहर) हूँ, सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम।

चौथे का ज़िक्र ऊपर गुज़रा, पांचवें से इस गिरोह की गुमराही भी साफ़ हो गई कि अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) की तफ़्सीर को ठुकराने वाला और उम्मत-ए-मरहूमा के क़तई इजमा (सर्वसम्मति) के ख़िलाफ़ जाने वाला, गुमराह और बेदीन के सिवा और कौन होगा।

"हम उसे उसी के हाल पर छोड़ देंगे जिसे उसने चुना और उसे जहन्नम में दाखिल करेंगे, और वह लौटने की कितनी बुरी जगह है!" -2	हम उसे उसकी हालत पर छोड़ देंगे और उसे दोज़ख़ में दाखिल करेंगे और लौटने की क्या ही बुरी जगह है। (त)

रही बात उनकी बे-अक़्ली की, तो वह उनके उन कमज़ोर शुब्हात, बेहूदगियों और बेकार बातों की एक-एक अदा से टपक रही है जो उन्होंने "अहद-ए-ख़ारिजी" के झूठे दावे को साबित करने के लिए पेश किए। विद्वानों के सामने ऐसी फ़ुज़ूल बातें तवज्जो के लायक नहीं हैं, लेकिन आम लोगों की हिफ़ाज़त और उनके वहमों को दूर करने के लिए चंद संक्षिप्त शब्दों का ज़िक्र मुनासिब है। और अल्लाह ही हिदायत देने वाला और ताक़तों का मालिक है। (त) पहले शुब्हे में इस गिरोह ने इबारत (लिखावट) को "तौज़ीह" की तरफ़ महज़ ग़लत मंसूब किया, हालांकि "तौज़ीह" में इस इबारत का कोई निशान नहीं है, बल्कि वह उसके हाशिये "तलवीह" में है।

मैं कहता हूँ अव्वलन (पहली बात): अगर अक़्ल के ये दावेदार अपनी ही नक़ल की हुई इबारत को समझते और क़ुरआन-ए-अज़ीम में अंबिया (अलैहिमुस्सलाम) के ज़िक्र के तरीक़ों को देखते, तो उन्हें यक़ीन हो जाता कि आयत-ए-करीमा "लेकिन (वह) अल्लाह के रसूल और नबियों के खातम (अंतिम नबी) हैं" -3 (और लेकिन आप अल्लाह के रसूल और अंबिया में से आख़िरी हैं। त) में "लाम" का "अहद-ए-ख़ारिजी" के लिए होना नामुमकिन है। क्योंकि ज़िक्र के तरीक़ों में विविधता और प्राथमिकता या वरीयता की कमी की वजह से—जैसा कि विस्तार से बताया जा चुका है—किसी ख़ास शख़्स के लिए कोई तमीज़ (भेद) ही नहीं रही। लिहाज़ा यही इबारत गवाह है कि यहाँ "अहद-ए-ख़ारिजी" नामुमकिन है। काश उनके पास मकरी (चालाकी) के लिए ही कुछ अक़्ल होती, असली अक़्ल तो दूर

की बात है, तो इसकी जगह वे "तौज़ीह" की ही उस इबारत की नक़ल करते: "असलियत पहले है, फिर इस्तग़राक़ (व्यापकता), फिर तअरीफ़-ए-तबीअत (प्रकृति की परिभाषा)" -4 (यानी अहद असल है, फिर इस्तग़राक़ और फिर जिन्स। त), जिससे उनकी अपनी जहालत और...

---

1 सहीह मुस्लिम, किताबुल फ़ज़ाइल, बाब: नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के खातमुल नबिय्यीन होने का ज़िक्र, क़दीमी कुतुब ख़ाना कराची, 2/248. 2 अल-क़ुरआन अल-करीम, 4/115. 3 अल-क़ुरआन अल-करीम, 33/40. 4 तौज़ीह अलत-तनक़ीह, अल-फ़ाज़ अल-आम अल-जम' मुअर्रफ़ बिल-लाम, अल-मकतबा अल-रहीमिया, देवबंद, सहारनपुर, भारत, 1/125. पेज 354 ऑफ़ 712

فتاوی رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

صحیح بخاری و صحیح مسلم و سنن النسائی و تفسیر ابن مردویہ میں ابوہریرہ رضی اللہ عنہ سے ہے، رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم نے یہی مثل بیان کرکے ارشاد فرمایا:

فَانَا اللَّبِنَةُ وَ أَنَا خَاتَمُ النَّبِيِّينَ -1 تو میں وہ اینٹ ہوں اور خاتم النبیین ہوں، صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم اجمعین و بارک و سلم۔

چہارم کا بیان اوپر گزرا، پنجم سے طائفہ کی گمراہی بھی واضح ہو چکی کہ تفسیر رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کا رد کرنے والا اجماعی قطعی امت مرحومہ کا خلاف کرنے والا سوا گمراہ بددین ہونے کے کون ہو گا۔

"نُوَلِّه مَا تَوَلّٰى وَ نُصْلِهِ جَهَنَّمَ وَ سَاءَتْ مَصِيْرًا" -2 ہم اسے اس کے حال پر چھوڑ دیں گے اور اسے دوزخ میں داخل کریں گے اور کیا ہی بری جگہ ہے پلٹنے کی۔ (ت)

رہی بد عقلی وہ اس کے ان شبہات واہیات، خرافات، مزخرفات کی ایک ایک ادا سے ٹپک رہی ہے جو اس نے اثبات ادعائے باطل "عہد خارجی" کے لئے پیش کئے اہل علم کے سامنے ایسے مہملات کیا قابل التفات، مگر حفظ عوام وازالہ اوہام کے لئے چند حروف مجمل کا ذکر مناسب واللہ الہادی وولی الایادی (اور اللہ تعالٰی ہی ہدایت دینے والا اور طاقتوں کا مالک ہے۔ ت) شبہ اولٰی میں اس طائفہ نے عبارت توضیح کی طرف محض غلط نسبت کی حالانکہ توضیح میں اس عبارت کا نشان نہیں بلکہ وہ اسکے حاشیہ تلویح کی ہے،

اقول اولاً: اگر یہ مدعیان عقل اسی اپنی ہی نقل کی ہوئی عبارت کو سمجھتے اور قرآن عظیم میں انبیاء علیہم الصلوٰۃ والسلام کے وجوہ ذکر کو دیکھتے تو یقین کرتے کہ آیہ کریمہ "وَلٰكِنْ رَّسُوْلَ اللّٰهِ

وَ خَاتَمَ النَّبِيّٖنَ" -3 (اور لیکن آپ اللہ کے رسول اور انبیاء میں سے آخری ہیں۔ت) میں لام عہد خارجی کے لئے ہونا محال ہے کہ بوجہ تنوع وجوہ ذکر و عدم اولیت و ترجیح جس کا بیان مشرحاً گزرا، کمال تمیز جدا سرے سے کسی وجہ معین کا امتیاز ہی نہ رہا تو یہی عبارت شاہد ہے کہ یہاں "عہد خارجی" نا ممکن، کاش مکر کے لئے بھی کچھ عقل ہوتی اصلی تو اس کی جگہ توضیح ہی کی گول عبارت ھو الاصل ثم الاستغراق ثم تعریف الطبیعۃ 4 (عہد اصلی ہے پھر استغراق اور پھر جنس۔ ت) کی نقل ہوتی کہ خود نفس عبارت تو ان کی جہالت و

---

1 صحیح مسلم کتاب الفضائل باب ذکر کون النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم خاتم النبیین قدیمی کتب خانہ کراچی ۲/ ۲۴۸ 2 القرآن الکریم ۴/ ۱۱۵ 3 القرآن الکریم ۳۳/ ۴۰ 4 توضیح علی التنقیح الفاذ العام الجمع معرف باللام المکتبۃ الرحیمیہ دیو بند سہارنپور بھارت ۱/ ۱۲۵

Even if it did not bear witness to foolishness, just two lines before in the same Tawzih, the text of Tanqih states: "nor some individuals because they are not primary" (1) (and not some individuals because they are not primary - T). This would have been enough to quell their bile, but how could it be revealed when the wandering group cannot distinguish between friend and foe and considers what is clearly harmful to be beneficial? Therefore, they took the name of Tawzih, but unfortunately, they quoted the text of Talwih, which clearly belittles those 'intellectuals' and exposes their corrupted whims. And there is no power nor might except with Allah, the Most High, the Most Great.

Secondly, understanding the meaning of Tawzih is a tall order; they didn't even understand what they wrote themselves. When the meaning is correct through external reference (ahd-e-khariji), then exhaustion/comprehensiveness (istighraq) etc., will not be considered. We have already clarified above that the meaning cannot be correct according to the external reference alleged by the deviant group. The noble verse definitively closes the door on future prophethood. The Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) explained this very meaning. The entire Ummah, past and present, understood this very meaning, and this verse remains untouched by that external reference. Therefore, it is obligatory that istighraq is intended. In the same Talwih, adjacent to the text quoted by the group, it says:

[Boxed Text] Then istighraq... until he said: So, istighraq is the concept understood from absolute use where there is no external reference, especially in the plural form. Until his words: "This is what the researchers agree upon" (2). Then istighraq (until) istighraq is understood from absolute use where there is no external reference, especially in plural (until) this is the opinion of the researchers (T).

Thirdly, very well, if we assume the 'Lām' is for external reference (ahd-e-khariji), then too, istighraq (comprehensiveness) will definitely and certainly be proven. The invalidity of the first, third, and fifth reasons has already been proven above with overwhelming evidence. It has become clear that those who were the primary and original addresses of the Divine Word—namely, the Resplendent Presence, the Master of the Day of Resurrection (peace and blessings of Allah be upon him)—never understood from this verse only some specific individuals or a particular group. Now, excluding the second and fourth reasons—namely, those which are mentioned most

frequently and abundantly in the Great Quran regarding the Prophets (peace and blessings be upon them) in terms of generality and complete comprehensiveness—it is towards this well-known reference that the 'Lām' in 'al-Nabiyyin' points. Thus, by the grace of Allah Almighty, the result of this reference is the same complete comprehensiveness (istighraq) which is the faith-based belief of Muslims. Or it points towards the generic mention, and the result of 'Khatm' (seal/end) is the negation of 'withness' and 'afterness', just as 'priority' in the sense of negation of 'withness' and 'priority' is mentioned in the definitions of Allama Sayyid Sharif (may his secret be sanctified).

[Footnotes] 1. Tawzih 'ala al-Tanqih, Chapter: General Words, Plural Defined by 'Lām', Maktabah al-Rahimiyah, Deoband, Saharanpur, India, 1/74. 2. Tawzih 'ala al-Tanqih, Chapter: General Words, Plural Defined by 'Lām', Maktabah al-Rahimiyah, Deoband, Saharanpur, India, 1/150.

जिल्द 14 - फतावा-ए-रज़विया

मूर्खता पर गवाही नहीं देती अगरचे इससे दो ही लाइन पहले उसी 'तौज़ीह' में 'तनकी़ह' का पाठ है: "और न ही कुछ व्यक्ति क्योंकि वे प्राथमिक नहीं हैं" (1) (और न ही कुछ व्यक्ति क्योंकि वे प्राथमिक नहीं हैं - त)। यह उनके पित्त को शांत करने के लिए पर्याप्त होता, लेकिन यह कैसे खुलता जब भटकने वाला समूह दोस्त और दुश्मन में अंतर नहीं कर सकता और स्पष्ट रूप से हानिकारक को लाभदायक समझता है? इसलिए उन्होंने नाम तो 'तौज़ीह' का लिया, लेकिन दुर्भाग्य से 'तलवीह' का पाठ उद्धृत कर दिया, जिसमें स्पष्ट रूप से उन 'बुद्धिजीवियों' को मूर्ख बताया गया है और उनके भ्रष्ट भ्रमों को उजागर किया गया है। और अल्लाह के सिवा कोई शक्ति या सामर्थ्य नहीं है, जो सबसे ऊँचा और महान है।

दूसरे, 'तौज़ीह' का अर्थ समझना तो बड़ी बात है, उन्होंने खुद अपना लिखा हुआ ही नहीं समझा। जब 'अहद-ए-ख़ारिजी' (बाहरी संदर्भ) से अर्थ सही हो, तो 'इस्तिग़राक' (व्यापकता) आदि मान्य नहीं होंगे। हमने ऊपर स्पष्ट कर दिया है कि उस भटके हुए समूह द्वारा कल्पित बाहरी संदर्भ से अर्थ सही नहीं हो सकता। आयत-ए-करीमा निश्चित रूप से भविष्य की नबुव्वतों के दरवाजे बंद करती है। अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने इसका यही अर्थ बताया है। पूरी उम्मत ने, पूर्वजों और परवर्तियों ने, इसका यही अर्थ समझा है, और इस आयत पर उस बाहरी संदर्भ का कोई प्रभाव नहीं पड़ता। इसलिए अनिवार्य है कि 'इस्तिग़राक' ही अभिप्रेत हो। उसी 'तलवीह' में, उस समूह द्वारा उद्धृत पाठ के पास ही लिखा है:

[बॉक्स टेक्स्ट] फिर 'इस्तिग़राक'... यहाँ तक कि उन्होंने कहा: तो 'इस्तिग़राक' वह अवधारणा है जो निरपेक्ष प्रयोग से समझी जाती है जहाँ कोई बाहरी संदर्भ न हो, विशेष रूप से बहुवचन में। उनके इन शब्दों तक: "यही वह है जिस पर शोधकर्ता सहमत हैं" (2)। फिर 'इस्तिग़राक' (तक) निरपेक्ष प्रयोग से 'इस्तिग़राक' समझ में आता है जहाँ कोई बाहरी संदर्भ न हो, विशेष रूप से बहुवचन में (तक) शोधकर्ताओं की यही राय है (त)।

तीसरे, बहुत अच्छा, अगर हम यह मान लें कि 'लाम' बाहरी संदर्भ (अहद-ए-ख़ारिजी) के लिए है, तो इससे भी निश्चित और यकीनी तौर पर 'इस्तिग़राक' (व्यापकता) ही सिद्ध होगा। पहले, तीसरे और पाँचवें कारणों की अमान्यता तो ऊपर प्रबल प्रमाणों से सिद्ध हो चुकी है। यह स्पष्ट हो चुका है कि जिनसे स्वयं ईश्वरीय वाणी का सर्वप्रथम और मूल रूप से संबोधन था—अर्थात हुज़ूर पुरनूर, सैय्यद-ए-

यौम-ए-नुशूर (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम)—उन्होंने कभी भी इस आयत से केवल कुछ विशिष्ट व्यक्तियों या किसी विशेष समूह को नहीं समझा। अब दूसरे और चौथे कारणों के अलावा—अर्थात वे जो महान कुरान में नबियों (अलैहिमुस्सलाम) के बारे में सामान्यता और पूर्ण व्यापकता के संदर्भ में सबसे अधिक और प्रचुर मात्रा में वर्णित हैं—इसी ज्ञात संदर्भ की ओर 'अन-नबिय्यीन' का 'लाम' संकेत करता है। अत; अल्लाह तआला के अनुग्रह से, इस संदर्भ का परिणाम वही पूर्ण व्यापकता (इस्तिग़राक) है जो मुसलमानों का ईमानिया अकीदा है। या यह जातिगत उल्लेख (ज़िक्र-ए-जिन्सी) की ओर इशारा है और 'ख़त्म' का परिणाम 'साथ होने' (मय्यत) और 'बाद में होने' (बादियत) का निषेध है, जैसे अल्लामा सैय्यद शरीफ़ (रहमतुल्लाह अलैह) की परिभाषाओं में 'प्राथमिकता' का अर्थ 'साथ होने' और 'पहले होने' का निषेध है।

[पादलेख] 1. तौज़ीह अल-तनकी़ह, अध्याय: आम शब्द, 'लाम' द्वारा परिभाषित बहुवचन, मकतबा अल-रहीमिया, देवबंद, सहारनपुर, भारत 1/74। 2. तौज़ीह अल-तनकी़ह, अध्याय: आम शब्द, 'लाम' द्वारा परिभाषित बहुवचन, मकतबा अल-रहीमिया, देवबंद, सहारनपुर, भारत 1/150।

سفاہت پر شہادت نہ دیتی اگرچہ اس سے دو ہی سطر پہلے اسی توضیح میں متن تنقیح کی عبارت ولابعض الافراد لعدم الاولیۃ 1(اور نہ بعض افراد کیونکہ اولٰی نہیں۔ ت) اس کی صفرا شکنی کو بس ہوتی مگر یہ کیونکر کھلتا کہ طائفہ حائفہ کو دوست و دشمن میں تمیز نہیں صریح مضر کو نافع سمجھتا ہے لہذا نام تو لیا توضیح کا اور برائے بد قسمتی عبارت نقل کر دی تلویح کی، جس میں صاف صریح ان عقلاء کی تسفیہ اور ان کے وہم کاسد کی تقبیح تھی، ولاحول ولاقوۃ الاباللہ العلی العظیم۔ ثانیاً توضیح کا مطلب سمجھنا تو بڑی بات ، خود اپنی ہی لکھانہ سمجھا کہ جب عہد خارجی سے معنی درست ہو تو استغراق وغیرہ معتبر نہ ہوگا۔ ہم اوپر واضح کر آئے کہ عہد خارجی مزعوم طائفہ خارجیہ سے معنی درست نہیں ہو سکتے ، آیہ کریمہ قطعاً آئندہ نبوتوں کا دروازہ بند فرماتی ہے ، رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وسلم نے یہی معنی اس کے بیان فرمائے ، تمام امت نے سلفاً وخلفاً اس کے یہی معنی سمجھے اور اس عہد خارجی پر آیت کو اس سے کچھ مس نہیں رہتا تو واجب ہے کہ استغراق مراد ہو ، اسی تلویح میں اسی عبارت منقولہ طائفہ کے متصل ہے،

[Boxed Text] ثم الاستغراق الی ان قال فالاستغراق ھو المفھوم من الاطلاق حیث لا عھد فی الخارج خصوصاً فی الجمع الی قولہ ھذا ماعلیہ المحققون 2۔ پھر استغراق (تا) اطلاق سے استغراق مفہوم ہوتا ہے جہاں عہد خارجی نہ ہو خصوصاً جمع میں (تا) محققین کی یہی رائے ہے (ت)

ثالثاً بہت اچھا اگر فرض کریں کہ لام عہد خارجی کے لئے ہے تو اس سے بھی قطعاً یقیناً استغراق ہی ثابت ہوگا کہ وجوہ خمسہ سے اول و سوم و پنجم کا بطلان تو دلائل قاہرہ سے اوپر ثابت ہو لیا اور واضح ہو چکا کہ خود جن سے کلام الہی کا اولاً واصالۃً خطاب تھا یعنی حضور پر نور سید یوم النشور صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم ، انہوں نے ہر گز اس آیت سے صرف بعض افراد معینہ یا کسی

جماعت خاصہ کو نہ سمجھا اب نہ رہیں ، مگر وجہ دوم و چہارم یعنی وہ جو قرآن عظیم میں بروجہ اکثر واوفر ذکر انبیاء علیہم الصلوٰۃ والسلام بروجہ عموم واستغراق تام ہے اسی وجہ معہود کی طرف لام النبیین مشیر ہے تو اس عہد کا حاصل بحمد اللہ تعالیٰ وہی استغراق کامل جو مسلمانوں کا عقیدہ ایمانیہ ہے یا ذکر جنسی کی طرف اشارہ ہے اور ختم کا حاصل نفی معیت وبعدیت ہے ، جیسے اولویت بمعنی نفی معیت وقبلیت تعریفات علامہ سید شریف قدس سرہ الشریف میں ہے:

1 توضیح علی التنقیح الفاظ العام الجمع معرف باللام المکتبۃ الرحیمیۃ دیوبند سہارنپور بھارت ۱/ ۷۴

2 توضیح علی التنقیح الفاظ العام الجمع معرف باللام المکتبۃ الرحیمیۃ دیوبند سہارنپور بھارت ۱/ ۱۵۰

Fatawa Ridawiyya, Volume 14

[Boxed Text] Arabic: Al-Awwal (The First) is an individual such that no other of its kind precedes it or is concurrent with it[1]. Urdu: He is the First individual because no one of His kind existed before Him, nor is anyone connected with Him. (T)

In the noble Hadith, it is stated:

Arabic: “You are the First (al-Awwal), so there is nothing before You; and You are the Last (al-Akhir), so there is nothing after You.”[2] Narrated by Muslim in his Sahih, al-Tirmidhi, Ahmad, Ibn Abi Shaybah, and others, from Abu Hurayrah (Allah be pleased with him) from the Prophet (Allah bless him and grant him peace). And al-Bayhaqi in *Al-Asma wa al-Sifat* narrates from Umm Salama (Allah be pleased with her) from the Prophet (Allah bless him and grant him peace) that he used to supplicate with these words: “O Allah! You are the First, so there is nothing before You; and You are the Last, so there is nothing after You.”[3]

Urdu Translation: You are the First, there is nothing before You; and You are the Last, there is nothing after You. Muslim narrated this in his Sahih, and al-Tirmidhi, Imam Ahmad, Ibn Abi Shaybah, and others narrated it from Hadrat Abu Hurairah (Allah be pleased with him), who narrated from the Prophet (Allah bless him and grant him peace). Imam al-Bayhaqi in *Al-Asma wa al-Sifat* narrated from Hadrat Umm Salama (Allah be pleased with her) that the Prophet (Allah bless him and grant him peace) used to pray with these words: “O Allah! You are the First, there is nothing before You; and You are the Last, there is nothing after You.” (T)

The summary of Khatam un-Nabiyyin is that the negation of any prophet of the same genus occurring along with or after our radiant Prophet (Allah bless him and grant him peace) is established. The negation of a genus, by convention, language, and Shari'ah, occurs through the negation of its individuals. Therefore, the 'La' of negation of genus is in the form of generality, such as “There is no man in the house” (la rajula fi-l-dar). Likewise, “There is no god but Allah” negates divinity from everyone other than God. In this way, comprehensiveness (istighraq) is proven. All praise be to Allah. (Obtained incomplete).

Footnotes: 1. *Al-Ta'rifat*, Chapter Alif, Nashriyat Nasir Khusraw, Iran, p. 17. 2. *Sahih Muslim*, Book of Remembrance and Supplication, Chapter on Supplication at Bedtime, Qadimi Kutub Khana Karachi, 2/328; *Musannaf Ibn Abi Shaybah*, Book of Supplication, Hadith 9362, Idara-tul-Quran Karachi, 10/251. 3. *Al-Asma wa al-Sifat* by al-Bayhaqi with

Furqan al-Quran, Chapter on mentioning names that follow the proof of the Creator etc., Dar Ihya al-Turath al-Arabi, Beirut, p. 10.

फ़तावा रिज़विया, जिल्द 14

[बॉक्स टेक्स्ट] अरबी: 'अल-अव्वल' (प्रथम) वह व्यक्ति है जिससे पहले उसकी जाति का कोई न हो और न ही उसके साथ जुड़ा हो[1]। उर्दू अनुवाद: वह प्रथम व्यक्ति है क्योंकि उससे पहले उसकी जाति का कोई अस्तित्व नहीं है और न ही कोई उसके साथ जुड़ा है। (त)

महान हदीस में वर्णित है:

अरबी: "आप ही प्रथम हैं, तो आपसे पहले कुछ नहीं है; और आप ही अंतिम हैं, तो आपके बाद कुछ नहीं है।"[2] इसे मुस्लिम ने अपनी सहीह में, तिर्मिज़ी, अहमद, इब्न अबी शैबा और अन्य लोगों ने हज़रत अबू हुरैरा (अल्लाह उन पर प्रसन्न हो) से, उन्होंने पैगंबर (अल्लाह उन पर कृपा करे और उन्हें शांति प्रदान करे) से उद्धृत किया है। अल-बैहक़ी ने अल-अस्मा वल-सिफ़ात में हज़रत उम्मे सलमा (अल्लाह उन पर प्रसन्न हो) से, उन्होंने पैगंबर (अल्लाह उन पर कृपा करे और उन्हें शांति प्रदान करे) से रिवायत की है कि वे इन शब्दों के साथ दुआ किया करते थे: "हे अल्लाह! तू ही प्रथम है, तो तुझसे पहले कुछ नहीं है; और तू ही अंतिम है, तो तेरे बाद कुछ नहीं है।"[3]

उर्दू अनुवाद: तू प्रथम है, तुझसे पहले कोई वस्तु नहीं है; और तू अंतिम है, तेरे बाद कोई वस्तु नहीं है। मुस्लिम ने इसे अपनी सहीह में, और तिर्मिज़ी, इमाम अहमद, इब्न अबी शैबा आदि ने हज़रत अबू हुरैरा (रज़ियल्लाहु अन्हु) से रिवायत किया है, जिन्होंने नबी अकरम (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) से रिवायत किया है। इमाम बैहक़ी ने अल-अस्मा वल-सिफ़ात में हज़रत उम्मे सलमा (रज़ियल्लाहु अन्हा) से रिवायत किया है कि आप (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) इन शब्दों के साथ दुआ किया करते थे: "ऐ अल्लाह! तू अव्वल है तुझसे पहले कोई चीज़ नहीं और तू आख़िर है तेरे बाद कोई चीज़ नहीं" (त)।

'ख़ातमुन नबिय्यीन' का सार यह है कि हमारे नूरानी नबी (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) के साथ या उनके बाद किसी भी अन्य नबी की जाति का निषेध हो गया। और जाति का निषेध लोक-परंपरा, भाषा और शरीयत के अनुसार उसके व्यक्तियों के निषेध से ही होता है। इसलिए 'ला-ए-नफ़ी-ए-जिंस' (जाति निषेध का 'ला') व्यापकता के रूप में है, जैसे "घर में कोई आदमी नहीं है" (ला रजुला फ़िद्दार)। इसी तरह "ला इलाहा इल्लल्लाह" ईश्वर के अतिरिक्त हर किसी से दिव्यता का निषेध करता है। इस प्रकार पूर्ण व्यापकता (इस्तिग़राक़) सिद्ध होती है। अल्लाह की प्रशंसा हो। (अधूरा प्राप्त हुआ)।

पादलेख: 1. अल-तारीफ़ात, अध्याय अलिफ़, नशरियात नासिर खुसरौ, ईरान, पृष्ठ 17। 2. सहीह मुस्लिम, किताबुज़-ज़िक्र वद-दुआ, सोने के समय दुआ का अध्याय, कदीमी कुतुब खाना कराची,

2/328; मुसन्निफ़ इब्न अबी शैबा, किताबुद-दुआ, हदीस 9362, इदारातुल क़ुरआन कराची, 10/251। 3. अल-अस्मा वल-सिफ़ात बैहक़ी कृत, फ़ुरक़ान अल-क़ुरआन के साथ, निर्माता के प्रमाण आदि के पीछे आने वाले नामों का उल्लेख अध्याय, दार इह्या अत-तुराथ अल-अरबी, बेरूत, पृष्ठ 10।

فتاوٰی رضویہ، جلد چہار دہم (۱۴)

[باکس] الاول فرد لایکون غیرہ من جنسہ سابق علیہ ولا مقارنالہ[1] - اول فرد ہے کیونکہ اس کا کوئی ہم جنس اس سے پہلے نہیں اور نہ اس کے ساتھ متصل ہے (ت)

حدیث شریف میں ہے: انت الاول فلیس قبلك شیئ وانت الآخر فلیس بعدك شیئ[2] ،رواہ مسلم في صحیحہ والترمذی و احمد وابن ابی شیبۃ وغیرھم عن ابی ھریرۃ رضی اللہ تعالی عنہ عن النبی صلی اللہ تعالی علیہ وسلم و للبیھقی فی الاسماء والصفات عن ام سلمۃ رضی اللہ تعالی عنھا عن النبی صلی اللہ تعالی علیہ وسلم انہ کان یدعو بھؤلاء الکلمات اللھم انت الاول فلاشیئ قبلك وانت الآخر فلاشیئ بعدك[3] - تو اول ہے تجھ سے پہلے کوئی شئی نہیں، اور تو آخر میں ہے تیرے بعد کوئی شئی نہیں، اسے مسلم نے اپنی صحیح میں، ترمذی، امام احمد اور ابن ابی شبیہ وغیرہم نے حضرت ابوہریرہ رضی اللہ تعالٰی عنہ سے انہوں نے نبی اکرم صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم سے روایت کی ہے۔ امام بیہقی نے الاسماء والصفات میں حضرت ام سلمہ رضی اللہ تعالٰی عنہ سے کہ آپ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم ان کلمات کے ساتھ دعا فرمایا کرتے، اے اللہ! تو اول ہے تجھ سے پہلے کوئی شئی نہیں اور تو آخر ہے تیرے بعد کوئی شئی نہیں (ت)

تو خاتم النبیین کا حاصل ہمارے حضور پر نور صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کے ساتھ اور بعد جنس نبی کی نفی ہوئی اور جنس کی نفی عرفاً ولغتہ و شرعاً افراد ہی سے ہوتی ہے و لہذا لائے نفی جنس صیغہ عموم سے ہے جیسے لا رجل فی الدار و لہذا لا الہ الا اللہ ہر غیر خدا سے نفی الوہیت کرتا ہے، یوں بھی استغراق ہی ثابت ہوا، واللہ الحمد۔ (نامکمل دستیاب ہوا)

حواشی: ۱۔ التعریفات باب الالف انتشارات ناصر خسرو ایران ص۱۷ ۲۔ صحیح مسلم کتاب الذکر والدعاء باب الدعاء عند النوم قدیمی کتب خانہ کراچی ۲/ ۳۲۸، مصنف ابن ابی شبیہ کتاب الدعاء حدیث ۹۳۶۲ ادارۃ القرآن کراچی ۱۰/ ۲۵۱ ۳۔ الاسماء والصفات للبیہقی مع فرقان القرآن باب ذکر اسماء التی تتبع اثبات الباری الخ دار احیاء التراث العربی بیروت ص ۱۰

Fatawa Rizvia Volume 14

Problem 95: From the state of Nanpara, Bazaar Chowk, Bisat Khana shop of Haji Ilahi Bakhsh Bahraichi, sent by Hafiz Abdul Razzaq, Imam of the Mosque, 5th Rabi al-Awwal 1338 AH. What do the scholars of religion say regarding this matter: In the Barabanki district, for a few days, a group has emerged whose name is Kabir Panthi. These people call Allah Ta'ala "Sahib" and call a feast (Dawat) "Bhandara" like Hindus. They completely deny prayer and fasting and speak ill of those who fast and pray, mocking them. They consider eating meat completely forbidden (haram) and describe the sacrifice of any animal as a severe oppression. In the village of Suratganj, Tehsil Fatehpur, district Barabanki, Nawabganj, a person named Faqeere Teli, a Kabir Panthi, hosted a community feast and had food cooked according to his status; instead of meat, jackfruit was cooked. The community members said, "We will eat meat." He replied, "Our Guru ji did not eat meat. Even if life is lost and the neck is cut, we will not give meat." People said, "Even if it's only half a kilogram or a kilogram of meat, we will not eat food without meat." Faqeere said, "I ask one thing from you for God's sake, forgive us for the sake of Allah." The community members said, "If you ask us to forgive the meat for Allah's sake, then we forgive all the food for Allah's sake." Half of the men got up and went to the house of Pancho Teli, and half stayed at his house, but no one ate the food. Now, Pancho Teli eats meat and also offers prayers. Both types of Telis have cut off social ties (Huqqa-Pani) with Pancho, saying that it is because of him that there is a split in our community. In this situation, is it permissible for common Muslims to have social relations, marriages, and community ties with Kabir Panthis or not? And according to Sharia, what kind of people are those who have cut off social ties with Pancho for this reason? How should others treat them?

The Answer: One who denies prayer is an infidel (kaafir). One who denies fasting is an infidel. Whoever speaks ill of performing prayer or mocks a worshiper for praying is an infidel. One who speaks ill of fasting or mocks a fasting person for fasting is an infidel. To call eating meat absolutely haram is disbelief (kufr). One who calls sacrifice (qurbani) oppression is an infidel. Those with these beliefs are absolute infidels. Furthermore, if they call themselves Muslims or recite the Kalima along with this, they are apostates (murtad), who are the worst infidels in the world. Interacting with them is haram, sitting with them is haram, visiting them if they fall ill is haram, and if they die, their funeral prayer is haram. There is no blame on Pancho Teli. Those who cut off his social ties on this basis are oppressors. It is necessary for them to repent

of their oppression and ask Pancho to forgive their fault. If these people do not desist, Muslims should leave them because one who sides with oppressors is also an oppressor. All these matters are proven from the verses of the Great Quran and Hadiths, which have been repeatedly stated in our...

फतावा रिज़विया खंड 14

मसला 95: रियासत नानपारा, बाज़ार चौक, बिसात खाना दुकान हाजी इलाही बख्श बहराइची से, प्रेषक हाफ़िज़ अब्दुल रज़्ज़ाक, इमाम मस्जिद, 5 रबी-उल-अव्वल 1338 हिजरी। धर्म के विद्वान इस मसले में क्या कहते हैं: जिला बाराबंकी में कुछ दिनों से एक समूह पैदा हुआ है जिसका नाम कबीर पंथी है। ये लोग अल्लाह तआला को 'साहिब' और दावत को हिंदुओं की तरह 'भंडारा' कहते हैं। ये नमाज़ और रोज़े से पूरी तरह इनकार करते हैं और रोज़ेदारों और नमाज़ियों को बुरा कहते हैं और उन पर ताना-कशी करते हैं। गोश्त खाना बिल्कुल हराम समझते हैं और हर जानवर की कुर्बानी को बहुत बड़ा जुल्म कहते हैं। ग्राम सूरतगंज, तहसील फतेहपुर, जिला बाराबंकी, नवाबगंज में फकीरे तेली कबीर पंथी ने बिरादरी की दावत की और अपनी हैसियत के मुताबिक खाना पकवाया; गोश्त की जगह कटहल पकवाया गया। बिरादरी वालों ने कहा, "हम गोश्त खाएंगे।" उसने कहा, "हमारे गुरु जी गोश्त नहीं खाते थे, चाहे जान चली जाए, गर्दन कट जाए, मगर हम गोश्त नहीं देंगे।" लोगों ने कहा, "चाहे सेर-आधा सेर ही गोश्त हो, मगर हम बिना गोश्त के खाना नहीं खाएंगे।" फकीरे ने कहा, "हम आप लोगों से खुदा के वास्ते एक चीज़ मांगते हैं, हमें अल्लाह के लिए माफ कर दो।" बिरादरी वालों ने कहा, "अगर तुम हमसे गोश्त अल्लाह के वास्ते माफ कराते हो, तो हम सारा खाना ही अल्लाह के वास्ते माफ किए देते हैं।" आधे आदमी उठकर पांचू तेली के मकान पर चले आए और आधे उसी के मकान पर रह गए, लेकिन खाना किसी ने नहीं खाया। पांचू तेली गोश्त खाता है और नमाज़ भी पढ़ता है। अब दोनों तरह के तेलियों ने पांचू का हुक्का-पानी बंद कर दिया है कि इसी की वजह से हमारी बिरादरी में फूट पड़ी। इस स्थिति में, आम मुसलमानों के लिए कबीर पंथियों से मेल-जोल, शादी-ब्याह और बिरादरी के संबंध रखना जायज़ है या नहीं? और शरीयत के अनुसार वे लोग कैसे हैं जिन्होंने इसी वजह से पांचू का हुक्का-पानी बंद किया है? दूसरों को उनके साथ कैसा व्यवहार करना चाहिए?

अल-जवाब: नमाज़ से इनकार करने वाला काफिर है, रोज़े से इनकार करने वाला काफिर है। जो नमाज़ पढ़ने को बुरा कहे, नमाज़ी पर नमाज़ पढ़ने के कारण ताना-कशी करे, वह काफिर है। जो रोज़ा रखने को बुरा कहे, रोज़ेदार पर रोज़े के कारण ताना मारे, वह काफिर है। गोश्त खाने को मुतलकन (पूर्णत) हराम कहना कुफ़्र है। कुर्बानी को जुल्म कहने वाला काफिर है। इन अकीदों (मान्यताओं) वाले मुतलकन काफिर हैं। फिर अगर इसके साथ वे खुद को मुसलमान कहते हैं या कलमा पढ़ते हैं, तो वे मुर्तद (धर्मत्यागी) हैं, जो दुनिया में सबसे बदतर काफिर हैं। उनसे मेल-जोल

हराम है, उनके पास बैठना हराम है, यदि वे बीमार पड़ें तो उन्हें पूछने जाना हराम है, और यदि वे मर जाएं तो उनके जनाज़े की नमाज़ हराम है। पांचू तेली पर कोई दोष नहीं है। जिन्होंने इस आधार पर उसका हुक्का-पानी बंद किया है, वे ज़ालिम (अत्याचारी) हैं। उन पर लाज़िम है कि वे अपने जुल्म से तौबा करें और पांचू से अपनी गलती की माफी मांगें। अगर ये लोग बाज़ न आएं, तो मुसलमान उन्हें छोड़ दें क्योंकि ज़ालिमों का साथ देने वाला भी ज़ालिम है। ये सभी विषय कुरान-ए-अज़ीम की आयतों और हदीसों से साबित हैं, जो बार-बार हमारे...

فتاویٰ رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

مسئلہ ۹۵: از ریاست نانپارہ بازار چوک بساط خانہ دکان حاجی الہی بخش بہرائچی مرسلہ حافظ عبدالرزاق امام مسجد سر پنج الاول ۱۳۳۸ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین اس مسئلہ میں کہ ضلع بارہ بنکی میں چند روز سے ایک گروہ پیدا ہوا ہے جس کا نام کبیر پنتھی ہے، یہ لوگ اللہ تعالیٰ کو صاحب اور دعوت کو ہندوؤں کی طرح بھنڈارہ کہتے ہیں، نماز روزہ سے بالکل منکر ہیں اور روزہ داروں اور نمازیوں کو برا کہتے اور ان پر طعن تشنیع کرتے ہیں، گوشت کھانا بالکل حرام جانتے اور قربانی ہر جانور کی بہت سخت ظلم کہتے ہیں، موضع صورت گنج تحصیل فتح پور ضلع بارہ بنکی نواب گنج میں فقیرے تیلی کبیر پنتھی نے برادری کی دعوت کی اور اپنی حیثیت کے موافق کھانا پکوایا، گوشت کی جگہ کٹھل پکوایا گیا۔ برادری والوں نے کہا ہم گوشت کھائیں گے، تو اس نے کہا ہمارے گرو جی گوشت نہیں کھاتے تھے، چاہے جان جاتی رہے گردن کٹ جائے، مگر ہم گوشت نہ دیں گے، لوگوں نے کہا کہ چاہے سیر آدھ سیر ہی گوشت ہو مگر ہم بلا گوشت کھانا نہ کھائیں گے۔ فقیرے نے کہا کہ ہم آپ لوگوں سے خدا کے واسطے ایک چیز مانگتے ہیں ہم کو اللہ معاف کردو۔ برادری والوں نے کہا کہ اگر تم ہم سے گوشت اللہ معاف کراتے ہو تو تمام کھانا ہم اللہ معاف کئے دیتے ہیں اور آدھے آدمی اٹھ کر پانچو تیلی کے مکان پر چلے آئے اور آدھے اسی کے مکان پر رہ گئے، لیکن کھانا کسی نے نہیں کھایا یا پانچو تیلی گوشت کھاتا ہے اور نماز بھی پڑھتا ہے، اب دونوں قسم کے تیلیوں نے پانچو کا حقہ پانی بند کردیا ہے کہ اسی کی وجہ سے ہماری برادری میں پھوٹ پڑی، اس حالت میں عام مسلمانوں کو کبیر پنتھیوں سے میل جول، شادی بیاہ، برادری سے رکھنا جائز ہے یا نہیں؟ اور شرعاً یہ لوگ کیسے ہیں جن لوگوں نے پانچو کا حقہ پانی اسی وجہ سے بند کیا ہے؟ ان سے دوسروں کو کیسا برتاؤ کرنا چاہئے؟

الجواب: نماز سے منکر کافر ہے، روزہ سے منکر کافر ہے، جو نماز پڑھنے کو برا کہے، نمازی پر نماز پڑھنے کی وجہ سے طعن و تشنیع کرے کافر ہے، روزہ رکھنے کو برا کہے روزہ دار پر روزہ کی وجہ سے طعن کرے وہ کافر ہے گوشت کھانے کو مطلقاً حرام کہنا کفر ہے قربانی کو ظلم کہنے والا کافر ہے، ان اعتقادوں والے مطلقاً کفار ہیں۔ پھر اگر اس کے ساتھ اپنے آپ کو مسلمان کہتے یا کلمہ پڑھتے ہوں تو مرتد ہیں کہ دنیا میں سب سے بدتر کافر ہیں، ان سے میل جول حرام، ان کے پاس بیٹھنا حرام، بیمار پڑیں تو ان کو پوچھنے جانا حرام، مر جائیں تو ان کے جنازے کی نماز حرام، پانچو تیلی پر کوئی الزام نہیں، جنہوں نے اس بنا پر اس کا حقہ پانی بند کیا ظالم ہیں، ان پر لازم ہے کہ اپنے ظلم سے توبہ کریں، پانچو سے اپنا قصور معاف کرائیں، اگر یہ لوگ باز نہ آئیں تو مسلمان ان کو چھوڑ دیں کہ ظالموں کا ساتھ دینے والا بھی ظالم ہے، یہ سب مضامین قرآن عظیم کی آیتوں اور حدیثوں سے ثابت ہیں جو بارہا ہمارے

Fatawa Razawiyyah - Volume 14

Mentioned in Fatawa. And Allah Almighty knows best.

Problem 96: From Bikaner Marwar, Mahawatan District, sent by Qazi Qamaruddin Sahib, 9th Rabi-ul-Awwal Sharif 1338 AH. What do the scholars of the faith say regarding this matter: a gentleman states that the Messenger of Allah is not a servant of God, nor is he human. When asked, what is he then? He replies, "I cannot say anything in this matter." He was also asked, "In the sitting position (Tashahhud) of your prayers during the day and night, you recite 'His servant and His Messenger' (Abduhu wa Rasuluhu). What is this? What is its translation?" He replied that its translation is indeed 'His servant and Messenger,' but he says, "I do not say this regarding the Radiant Prophet." What is the ruling concerning such a person? Has he exited the fold of Islam by saying such words or not? Does disbelief apply to him or not? Explain and be rewarded (Bayanu tu-jaru).

The Answer: Whoever says that the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) is not a servant of Allah is certainly a disbeliever.

Arabic Text	**Urdu Translation**
I bear witness that Muhammad is His servant and His Messenger, peace and blessings of Allah be upon him.	I bear witness that surely Prophet Muhammad (peace and blessings of Allah be upon him) is the servant of Allah the Almighty and His Messenger.
Allah the Almighty said: "And when the servant of Allah stood up calling upon Him"[1]	Allah the Almighty said: And that when the servant of Allah stood up to worship Him.
And He said: "Blessed is He who sent down the Criterion upon His servant that he may be a warner to the worlds"[2]	And Allah the Almighty said: Very blessed is He who sent down the Criterion (Quran) upon His servant so that he may be a warner to all the worlds.
And He said: "Exalted is He who took His servant by night"[3]	And Allah the Almighty said: Pure is that Being who took His servant on a journey.

Arabic Text	Urdu Translation
And He said: "And if you are in doubt concerning that which We have sent down to Our servant"[4]	And if you have any doubt about what We have sent down to Our (special) servant.
And He said: "Praise be to Allah who has sent down the Book upon His servant"[5]	And Allah the Almighty said: All praise is for Allah who sent down the Book to His servant.
And He said: "So He revealed to His servant what He revealed"[6]	And Allah the Almighty said: Now He revealed to His servant what He revealed. (T)

1. Al-Quran Al-Karim 72/19
2. Al-Quran Al-Karim 25/1
3. Al-Quran Al-Karim 17/1
4. Al-Quran Al-Karim 2/23
5. Al-Quran Al-Karim 18/1
6. Al-Quran Al-Karim 53/10

फ़तावा में उल्लेखित हैं। और अल्लाह तआला बेहतर जानता है।

मसला 96: बीकानेर मारवाड़, महावतान मुहल्ला से, काज़ी क़मरुद्दीन साहब द्वारा प्रेषित, 9 रबी-उल-अव्वल शरीफ़ 1338 हिजरी। उलेमा-ए-दीन इस मामले में क्या फ़रमाते हैं कि एक साहब कहते हैं कि अल्लाह के रसूल न तो ख़ुदा के बंदे हैं और न ही इंसान (बशर)। जब उनसे पूछा गया कि फिर वह क्या हैं? तो उन्होंने जवाब दिया कि मैं इस मामले में कुछ नहीं कह सकता। उनसे यह भी पूछा गया कि दिन-रात की नमाज़ों के क़ादा (बैठने की स्थिति) में आप 'अब्दुहू व रसूलुहू' (उसके बंदे और उसके रसूल) पढ़ते हैं, यह क्या है? इसका अनुवाद क्या है? तो उन्होंने कहा कि इसका अनुवाद 'बंदा और रसूल' ही है, लेकिन मैं हुज़ूर पुरनूर (नूरानी नबी) के बारे में ऐसा नहीं कहता। ऐसे व्यक्ति के बारे में क्या हुक्म है? क्या वह इन शब्दों को कहने के कारण इस्लाम से बाहर हो गया है या नहीं? क्या उस पर कुफ्र (नास्तिकता) लागू होता है या नहीं? स्पष्ट करें और पुण्य प्राप्त करें (बयानू तू-जरू)।

जवाब: जो यह कहे कि अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम) अल्लाह के बंदे नहीं हैं, वह निश्चित रूप से काफ़िर है।

अरबी पाठ	**उर्दू अनुवाद**
मैं गवाही देता हूँ कि मुहम्मद उनके बंदे और उनके रसूल हैं, अल्लाह उन पर कृपा और शांति बनाए रखे।	मैं गवाही देता हूँ कि निःसंदेह हज़रत मुहम्मद (सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम) अल्लाह तआला के बंदे और उसके रसूल हैं।
अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "और जब अल्लाह का बंदा उसे पुकारने के लिए खड़ा हुआ"[1]	अल्लाह तआला ने फ़रमाया: और यह कि जब अल्लाह का बंदा उसकी इबादत करने खड़ा हुआ।
और फ़रमाया:	और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: बड़ी बरकत वाला है वह जिसने अपने बंदे पर क़ुरआन (फ़ुरक़ान) उतारा ताकि वह सारे संसार को डराने वाला हो।

अरबी पाठ	उर्दू अनुवाद
"बरकत वाला है वह जिसने अपने बंदे पर फ़ुरक़ान उतारा ताकि वह दुनिया वालों के लिए डराने वाला हो"[2]	
और फ़रमाया: "पाक है वह ज़ात जिसने अपने बंदे को रात के समय सैर कराई"[3]	और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: पाक है वह ज़ात जिसने अपने बंदे को सैर कराई।
और फ़रमाया: "और अगर तुम्हें उस चीज़ में शक हो जो हमने अपने बंदे पर उतारी है"[4]	और अगर तुम्हें इसमें कुछ शक हो जो हमने अपने (इन विशेष) बंदे पर उतारा।
और फ़रमाया: "सब प्रशंसा अल्लाह के लिए है जिसने अपने बंदे पर किताब उतारी"[5]	और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: सब खूबियां अल्लाह को जिसने अपने बंदे पर किताब उतारी।
और फ़रमाया: "तो उसने अपने बंदे पर वह वही (संदेश) भेजी जो भेजी"[6]	और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: अब वही फ़रमाई अपने बंदे को जो वही फ़रमाई। (त)

1. अल-क़ुरआन अल-करीम 72/19
2. अल-क़ुरआन अल-करीम 25/1
3. अल-क़ुरआन अल-करीम 17/1
4. अल-क़ुरआन अल-करीम 2/23
5. अल-क़ुरआन अल-करीम 18/1
6. अल-क़ुरआन अल-करीम 53/10

فتاوٰی رضویہ (جلد چہار دہم)

فتاوٰی میں مذکور ہیں۔ واللہ تعالٰی اعلم

مسئلہ ۹۶: از بیکانیر مارواڑ محلہ مہاوتان مرسلہ قاضی قمر الدین صاحب ۹ ربیع الاول شریف ۱۳۳۸ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین اس مسئلہ میں کہ ایک صاحب فرماتے ہیں کہ رسول خدا کے بندے نہیں ہیں اور آپ بشر بھی نہیں ہیں، اس پر ان سے پوچھا گیا کہ پھر کیا ہیں؟ تو جواب دیا کہ میں اس معاملہ میں کچھ نہیں کہہ سکتا، اور یہ بھی ان سے پوچھا گیا کہ رات دن نماز میں قعدہ میں تم عبدہ ورسولہ پڑھتے ہو، یہ کیا ہے اس کا ترجمہ ہوا؟ تو کہا اس کا ترجمہ بندہ اور رسول کا ہوا لیکن میں کچھ نہیں کہتا، حضور پر نور ایسے شخص کی بابت کیا حکم ہے؟ اور کیا یہ شخص اسلام سے خارج ہوگیا ان کلمات کے باعث یا نہیں؟ کیا کفر عائد اس پر ہوا یا نہیں؟ بینوا توجروا (بیان کرو اجر پائے- ت)

الجواب: جو یہ کہے کہ رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وسلم اللہ کے بندے نہیں وہ قطعا کافر ہے،

اشہد ان محمد عبدہ ورسولہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم.	**میں گواہی دیتا ہوں بلاشبہ حضرت محمد صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم اللہ تعالٰی کے بندے اور اس کے رسول ہیں۔**
وقال اللہ تعالٰی "وَّ اَنَّہٗ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللّٰہِ یَدْعُوْہُ"[1]	اللہ تعالی نے فرمایا: اور یہ کہ جب اللہ کا بندہ اس کی بندگی کرنے کھڑا ہوا۔
وقال تعالٰی	اور اللہ تعالٰی نے فرمایا: بڑی برکت والا ہے وہ جس نے اتاراقرآن اپنے بندہ پر جو سارے جہان کو ڈرسنانے والا ہو۔

اشہد ان محمد عبدہ ورسولہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم.

میں گواہی دیتا ہوں بلاشبہ حضرت محمد صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم اللہ تعالیٰ کے بندے اور اس کے رسول ہیں۔

"تَبٰرَكَ الَّذِيْ نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلٰى عَبْدِهٖ لِيَكُوْنَ لِلْعٰلَمِيْنَ نَذِيْرًا"[2]

۲. وقال تعالٰی "سُبْحٰنَ الَّذِیْٓ اَسْرٰی بِعَبْدِهٖ"[3]

ہے وہ ذات جس نے اپنے بندے کو سیر کرائی اور اللہ تعالی نے فرمایا:

وقال تعالٰی "وَاِنْ كُنْتُمْ فِیْ رَیْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلٰی عَبْدِنَا"[4]

فرمایا: اور اگر تمہیں کچھ شک ہو اس میں جو ہم نے اپنے (ان خاص) بندے پر اتارا۔ اور اللہ تعالی نے فرمایا: سب خوبیاں اللہ کو

٤. وقال تعالٰی "اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِیْٓ اَنْزَلَ عَلٰی عَبْدِهِ الْكِتٰبَ"[5]

جس نے اپنے بندے پر کتاب اتاری۔ اور اللہ تعالیٰ نے فرمایا: اب

٥. وقال تعالٰی "فَاَوْحٰٓی اِلٰی عَبْدِهٖ مَآ اَوْحٰی"[6]

وحی فرمائی اپنے بندے کو جو وحی فرمائی۔ (ت)

[1]القرآن الکریم ۷۲ / ۱۹ [2]القرآن الکریم ۲۵ / ۱ [3]القرآن الکریم ۱۷ / ۱ [4]القرآن الکریم ۲ / ۲۳

[5]القرآن الکریم ۱۸ / ۱ [6]القرآن الکریم ۵۳ / ۱۰

Fatawa Razawiya, Volume 14

And one who says that the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) appears human outwardly, but his inner reality is higher and more exalted than humanity, or that the Prophet is not like other humans, he speaks the truth. And one who absolutely denies humanity from the Prophet is an unbeliever (kafir).

Allah Almighty says: "Glory be to my Lord! Am I aught but a mortal messenger?" (17:93). Allah Almighty has said: Say [O Prophet], Glory be to my Lord, who am I but a human sent by Allah. And Allah Almighty knows best. (T)

Problem 97: From Khan Pur, Syedwara, Ahmedabad, sent by Munshi H.D. What do the scholars of religion say regarding this matter: "Zul-Noor al-Haq al-Mubeen" has been published by Sheikh al-Bawahir; how is it for Sunnis? Please provide a quick answer.

Answer: That book is against the Creed of Ahl-ul-Sunnah; rather, it contains opposition to Islam itself. Looking at it, reading it, or listening to it is forbidden (haram).

Except for a scholar who intends to refute it or expose the disbelief and misguidance it contains. And Allah Almighty knows best. Yes, for a scholar who studies it for the purpose of refuting it or uncovering the disbelief expressed within it, reading and looking at it is not forbidden. And Allah Almighty knows best. (T)

Problem 98: From the city of Bareilly, Behari Pur locality, asked by Inayat Hussain Sahib, 3rd Jamadi-ul-Awwal 1338 AH. What do the scholars of religion say about this: a person called Ashraf Ali Thanwi a kafir in front of the people of his community, and also said that whoever does not consider him a kafir is also a kafir. He called Ashraf Ali a kafir because a fatwa of disbelief (kufr) has been issued against him. For this reason, the community expelled the man who called Ashraf Ali a kafir. What do you say about the man who called Ashraf Ali a kafir?

Answer: All the scholars of the Haramayn al-Sharifayn have also issued a fatwa against Ashraf Ali Thanwi. "Husam al-Haramayn al-Sharif" has been published and in circulation for twelve years. This person spoke the truth, and to exclude him from the community for this is a severe injustice. (T)

1. The Holy Quran 17/93. Page 359 of 712

फतावा रज़विया, जिल्द 14

और जो यह कहे कि अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) का बाहरी रूप मानवीय है, परन्तु उनकी आंतरिक वास्तविकता मानवता से कहीं अधिक श्रेष्ठ और उच्च है, या यह कि हुज़ूर दूसरों जैसे मनुष्य नहीं हैं, वह सत्य कहता है। और जो व्यक्ति हुज़ूर से पूरी तरह मानवता का इनकार करे, वह काफिर है।

अल्लाह तआला का फरमान है: "सुभान रब्बी हल कुन्तु इल्ला बशरन रसूला (93)" -1- अल्लाह तआला ने फरमाया: आप कह दीजिये, पवित्रता है मेरे रब के लिए, मैं कौन हूँ सिवाय एक आदमी के जिसे अल्लाह ने भेजा है। और अल्लाह तआला बेहतर जानता है। (त)

मसला 97: खानपुर सैयदवाड़ा अहमदाबाद से मुंशी एच.डी. द्वारा भेजा गया। क्या फरमाते हैं दीन के उलेमा इस मसले में कि शेख अल-बवाहिर द्वारा प्रकाशित "ज़ुल-नूर अल-हक अल-मुबीन" सुन्नियों के लिए कैसी है? कृपया इसका उत्तर शीघ्र दें।

उत्तर: वह किताब अहले सुन्नत के मज़हब के खिलाफ है, बल्कि उसमें स्वयं इस्लाम का भी विरोध है, उसे देखना, पढ़ना, सुनना हराम है।

सिवाय उस आलिम (विद्वान) के जो उसका खंडन करने का इरादा रखता हो या उसमें मौजूद कुफ्र और गुमराहियत को उजागर करना चाहता हो। और अल्लाह तआला बेहतर जानता है। हाँ, जो आलिम उसका अध्ययन उसके खंडन के लिए या उसमें वर्णित कुफ्र को उजागर करने के लिए करे, तो उसके लिए पढ़ना और देखना हराम नहीं है। और अल्लाह तआला बेहतर जानता है। (त)

मसला 98: बरेली शहर, मोहल्ला बिहारी पुर से इनायत हुसैन साहब द्वारा पूछा गया, 3 जमादी-उल-अव्वल 1338 हिजरी। क्या फरमाते हैं दीन के उलेमा इस मसले में कि एक व्यक्ति ने अपनी बिरादरी के लोगों के सामने अशरफ अली थानवी को काफिर कहा और यह भी कहा कि जो व्यक्ति उसे काफिर न माने वह भी काफिर है। उसने अशरफ अली को काफिर इसलिए कहा क्योंकि उन पर कुफ्र का फतवा दिया गया है। इस कारण बिरादरी ने उस व्यक्ति को निकाल दिया जिसने अशरफ अली को काफिर कहा था। आप उस व्यक्ति के बारे में क्या फरमाते हैं जिसने अशरफ अली को काफिर कहा?

उत्तर: हरमैन शरीफैन के तमाम उलेमा ने भी अशरफ अली थानवी पर फतवा दिया है। "हुसाम अल-हरमैन शरीफ" बारह वर्षों से छपकर प्रकाशित है। उस व्यक्ति ने सच कहा और इस पर उसे बिरादरी से बाहर करना घोर अन्याय है। (त)

1. अल-कुरान अल-करीम 17/93. पृष्ठ 359 का 712

اور جو یہ کہے کہ رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کی صورت ظاہری بشری ہے حقیقت باطنی بشریت سے ارفع و اعلٰی ہے یا یہ کہ حضور اوروں کی مثل بشر نہیں وہ سچ کہتا ہے اور جو مطلقاً حضور سے بشریت کی نفی کرے وہ کافر ہے،

قال تعالٰی "سُبْحٰنَ رَبِّیْ هَلْ كُنْتُ اِلَّا بَشَرًا رَّسُوْلًا ﴿93﴾" -1- اللہ تعالٰی نے فرمایا: تم فرماؤ پاکی ہے میرے رب کو میں کون ہوں مگر آدمی اللہ کا بھیجا ہوا۔ واللہ تعالٰی اعلم۔ (ت)

مسئلہ ۹۷: از خان پور سیدواڑہ احمد آباد مرسلہ منشی ایچ ڈی۔ کیا فرماتے ہیں علمائے دین اس مسئلہ میں کہ "ذوالنور الحق المبین" چھاپی ہے شیخ البواہر نے وہ سنیوں کے لئے کیسی ہے؟ مہربانی کر کے اس کا جلدی جواب دیجئے۔

الجواب: وہ کتاب مذہب اہلسنت کے خلاف ہے بلکہ اس میں خود اسلام کی بھی مخالفت ہے، اس کا دیکھنا، پڑھنا، سننا حرام ہے،

الا لعالم یرید ان یرد علیہ اویکشف مافیہ من کفر وضلال۔ واللہ تعالٰی اعلم۔ ہاں جو عالم اس کا مطالعہ کرے اس کی تردید کے لئے یا اس میں جو کفر بیان ہوا اس کے انکشاف کے لئے تو اس کے لئے پڑھنا دیکھنا حرام نہیں، واللہ تعالٰی اعلم۔ (ت)

مسئلہ ۹۸: از شہر بریلی محلہ بہاری پور مسئولہ عنایت حسین صاحب ۳ جمادی الاولٰی ۱۳۳۸ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین اس مسئلہ میں کہ ایک شخص نے اپنی برادری کے آدمیوں کے سامنے اشرف علی تھانوی کو کافر کہا اور یہ بھی کہا کہ جو شخص اس کو کافر نہ مانے وہ بھی کافر ہے، لہٰذا اس باعث سے اشرف علی کو کافر کہا کہ اس پر کفر کا فتوٰی دیا گیا ہے، اس شخص کو بوجہ

کافر کہنے کے برادری سے علیحدہ کردیا جس آدمی نے اشرف علی کو کافر کہا اس کے بارے میں آپ کیا فرماتے ہیں؟

الجواب: تمام علمائے حرمین شریفین نے اشرف علی تھانوی پر بھی فتویٰ دیا ہے "حسام الحرمین شریف" بارہ برس سے چھپ کر شائع ہے، اس شخص نے سچ کہا اور اس پر اسے برادری سے خارج کرنا ظلم شدید ہوا۔ (ت)

۱ القرآن الکریم ۱۷/ ۹۳۔ صفحہ 359 از 712

Fatawa Razawiyya Volume 14 (14)

Repentance is obligatory for the people, and whoever, being aware of Thanwi's blasphemous statements, acts accordingly, he himself is excluded from the faith and his wife is out of his marriage. It is mentioned in Durr al-Mukhtar, Majma' al-Anhur, Bazzaziya, and Shifa Sharif:

| من شك في كفره وعذابه فقد كفر 1. واللہ تعالیٰ اعلم۔ | Whoever doubts his disbelief and punishment has indeed disbelieved. And Allah knows best. (T) |

Problem 99: From Kanpur, Mohalla Feel Khana Qadeem, sent by Maulana Molvi Muhammad Asif Sahib, 27 Jamadi al-Akhir 1338 AH.

By the grace of the Almighty, this humble servant is well, and constant health for your noble servants is sought from the presence of the One. This servant sent two enclosed petitions to your beneficial presence, but remains deprived of an answer. May the Almighty keep all obstacles favorable. In Volume 1, page 191 of your Fatawa, there is this statement in the footnote regarding the 'Khawati Wahhabi': "This wretched group clearly denies the finality of prophethood upon the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him). Taking this meaning of 'Khatam an-Nabiyyin' as a distortion, and they call the meaning 'Last of the Prophets' a thought of the ignorant. They claim there exist six or seven likenesses (Misl) of the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him)." Also, in the book 'Husam al-Haramayn', the 'Amthaliyya' sect is counted among the apostates. However, 'Fatawa Benazir' regarding the meaning of the likeness of the Prophet, the bearer of glad tidings and warnings, which was published a while ago at Matba' Asadi as per the suggestion of Muhammad Yaqub Sahib, manager of Matba' Nizami, contains fatwas from many scholars. The following text is present: "He is the Mighty. Regardless of the fact that scholars of Hadith have commented on 'Indeed Allah created seven earths' in every way, even after proving its transmission and accepting its text and chain as authentic, it is not beneficial for belief. Rather, since its content contradicts the indications of verses and authentic hadiths and the creed of the people of truth, its literal meaning is absolutely abandoned and interpretation is necessary. Thus, whoever argues from this hadith for the actual existence and example of the Leader of the World (peace and blessings of Allah be upon him) is severely ignorant. And one who believes in an excellence like that of the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) in the sense of participation in essence and perfect attributes is an innovator (mubtadi') and contrary to the creed of the Ahl al-Sunnah. And Allah knows

best, and His knowledge is most complete and wise." Under this statement, the seal of your late noble father (may his secret be sanctified) was printed, and then your following statement was printed with a seal:

| والقائل بتحقق المثل اوالامثال بالمعنى المذكور فى السوال مبتدع ضال واللہ اعلم بحقيقة الحال۔ | The one who asserts the actual existence of a like or likes in the sense mentioned in the question is an astray innovator. And Allah knows the reality of the situation best. (T) |

Which 'Amthaliyya' sect is apostate and which is an innovator? Is there a difference in the beliefs of these sects or what? State the answer and be rewarded.

---

1 Majma' al-Anhur Sharh Multaqi al-Abhur, Chapter of the Rulings of Jizyah, Dar Ihya al-Turath al-Arabi, Beirut, 1/777.

फतावा रज़विया जिल्द 14 (१४)

लोगों पर तौबा फर्ज है और जो व्यक्ति थानवी के कुफ्रिया बयानों से वाकिफ़ होकर ऐसा करता है, वह खुद ईमान से बाहर हो गया और उसकी पत्नी उसके निकाह से बाहर हो गई। दुर्रे मुख्तार, मजमा-उल-अन्हुर, बज़ाज़िया और शिफ़ा शरीफ़ में है:

من شك في كفره وعذابه فقد كفر 1. واللہ تعالیٰ اعلم۔ | जिसने उसके कुफ्र और अज़ाब में शक किया, उसने कुफ्र किया। और अल्लाह तआला बेहतर जानता है। (त) |

मसला 99: कानपुर मोहल्ला फील खाना कदीम से, मौलाना मोलवी मुहम्मद आसिफ साहिब द्वारा प्रेषित, 27 जमादी-उल-आखिर 1338 हिजरी।

अल्लाह की कृपा से यह तुच्छ सेवक कुशलपूर्वक है, और आपके उच्च सेवकों के निरंतर स्वास्थ्य की प्रार्थना उस परम सत्ता से है। इस सेवक ने दो संलग्न प्रार्थनापत्र आपकी सेवा में भेजे थे, पर अभी तक जवाब से वंचित है। ईश्वर सभी बाधाओं को अनुकूल रखे। आपके फतावा जिल्द अव्वल सफा 191 में 'खवाती वहाबी' के संबंध में हाशिया में यह इबारत है: "यह अभागा गिरोह रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) पर नबूवत खत्म होने का स्पष्ट रूप से इनकार करता है। 'खातमुल नबिय्यीन' का यह अर्थ लेना तहरीफ़ (हेरफेर) करना है और 'आखिरी नबी' के अर्थ को जाहिलों का विचार कहना है। वे कहते हैं कि रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के छह या सात मिस्ल (तुलना/समान) मौजूद हैं।" और किताब 'हुसामुल हरमैन' में भी 'अमथालिया' फिरके को मुर्तदों में गिना गया है। लेकिन 'फतावा बेनजीर' में रसूले करीम की मिस्ल के अर्थ के बारे में, जो अरसा पहले मुहम्मद याकूब साहिब के सुझाव पर मतबअ असदी में छपा था और जिसमें बहुत से उलमा के फतवे दर्ज हैं, निम्न इबारत मौजूद है: "वह अज़ीज़ है। इस बात को छोड़ भी दें कि उलमा-ए-हदीस ने 'बेशक अल्लाह ने सात जमीनें पैदा कीं' पर हर तरह से बात की है, इसके प्रमाण सिद्ध होने और मतन व इसनाद की शुद्धता स्वीकार करने के बाद भी यह अकीदे के लिए लाभदायक नहीं है। बल्कि, चूंकि इसकी विषय-वस्तु आयतों, सही हदीसों और अहल-ए-हक के अकीदे के खिलाफ है, इसलिए इसका प्रत्यक्ष अर्थ बिल्कुल छोड़ देने योग्य और तावील (व्याख्या) आवश्यक है। अतः जो व्यक्ति इस हदीस से हुज़ूर (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) की मिसाल की वास्तविक मौजूदगी का तर्क देता है, वह नितांत अज्ञानी है। और जो हुज़ूर (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के समान फज़ीलत का कायल है, इस अर्थ में कि वह जात और कमाल की सिफ़ात में बराबर है, वह बिदअती है और अहल-ए-सुन्नत के अकीदे के

खिलाफ है। और अल्लाह तआला बेहतर जानता है, उसका इल्म सबसे कामिल और हिकमत वाला है।" इस इबारत के नीचे आपके सम्मानित पिता (अल्लाह उनकी रूह को मुक़द्दस रखे) की मुहर छपी है, और फिर आपकी निम्न इबारत मुहर के साथ छपी है:

والقائل بتحقق المثل اوالامثال بالمعنى المذكور فى السوال مبتدع ضال والله اعلم بحقيقة الحال۔ | जो व्यक्ति सवाल में बताए गए अर्थ के अनुसार मिस्ल या अमथाल (समान) की वास्तविकता का कायल है, वह बिदअती और गुमराह है। और अल्लाह ही वास्तविकता से अवगत है। (त) |

कौन सा 'अमथालिया' फिरका मुर्तद है और कौन सा बिदअती? क्या इन फिरकों के अकीदों में कोई अंतर है या क्या? स्पष्ट करें और पुण्य के पात्र बनें।

---

1 मजमा-उल-अन्हुर शरह मुल्तक़ल अबहुर, फस्ल अहकामुल जिज़्या, दार इहया-उत-तुराथ अल-अरबी, बेरूत, 1/777.

لوگوں پر توبہ فرض ہے اور جو شخص تھانوی کے اقوال کفر سے آگاہ ہو کر ایسا کرے وہ خود ایمان سے خارج اور اس کی عورت اس کے نکاح باہر ہوگئی۔ در مختار، مجمع الانہر، بزازیہ و شفاء شریف میں ہے :

| من شك في كفره وعذابه فقد كفر 1. واللہ تعالٰی اعلم۔ | جس نے اس کے کفر وعذاب میں شک کیا اس نے کفر کیا۔ واللہ تعالٰی اعلم (ت) |

مسئلہ ۹۹: از کانپور محل فیل خانہ قدیم مرسلہ مولانا مولوی محمد آصف صاحب ۲۷ جمادی الآخر ۱۳۳۸ھ

بفضلہ تعالٰی کمترین بخیریت ہے، صحتموری ملازمانِ سامی کی مدام بارگاہ احدیت سے مطلوب، دو عریضے ملفوف فدوی نے روانہ خدمت فیض درجت کئے، ہنوز جواب سے محروم ہے۔ الٰہی مانعش بخیر باد۔ حضور کے فتاوی جلد اول ص ۱۹۱ میں خواتی وہابی کے متعلق حاشیہ میں یہ عبارت ہے : "یہ شقی گروہ رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم پر نبوت ختم ہونے کا صاف منکر ہے خاتم النبیین کے یہ معنی لینا تحریف کرنا اور بمعنی آخر النبیین لینے کو خیالِ جہال بتانا کہا رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کے چھ یا سات مثل وجود مانتا ہے"۔ اور کتاب حسام الحرمین میں بھی فرقہ امثالیہ کو مرتدین میں شمار کیا گیا ہے لیکن فتاوی بے نظیر در معنی مثل آنحضرت بشیر و نذیر جو کہ عرصہ ہوا مطبع اسدی میں حسب ایمائے محمد یعقوب صاحب منصرم مطبع نظامی طبع ہوا تھا اور بہت سے علمائے کرام کے فتوے اس میں درج کئے ہیں، حسب ذیل عبارت ہے : "ھو العزیز قطع نظر اس کے کہ علمائے حدیث نے "ان اللہ خلق سبع ارضین" میں ہر طرح

کلام کیا بعد ثبوت رفع و تسلیم صحت متن واسناد مفیدِ اعتقاد نہیں، بلکہ جس حالت میں مضمون اس کا دلالتِ آیات واحادیث صحیحہ وعقیدہ اہل حق کے خلاف ہے تو قطعاً متروک الظاہر واجب التاویل ہے، پس جو شخص اس حدیث سے وجودِ تحقق و مثال سرور عالم صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم پر استدلال کرے سخت جاہل اور معتقد فضیلت مثل آنحضرت صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم بمعنی مشارکت فی الماہیت والصفات الکمالیہ مبتدع اور مخالف عقیدہ اہل سنت ہے، واللہ تعالٰی اعلم وعلمہ اتم واحکم، اس عبارت کے حضور جناب والد ماجد صاحب قبلہ قدس سرہ کی نقل مہر طبع ہوئی ہے اور پھر حضور کی حسب ذیل عبارت بنقل مہر طبع کی گئی،

| والقائل بتحقق المثل اوالامثال بالمعنی المذکور فی السوال مبتدع ضال واللہ اعلم بحقیقۃ الحال۔ | جو شخص سوال میں مذکور معنی کے مطابق مثل یا امثال کے تحقق کا قائل ہے وہ بدعتی اور گمراہ ہے، اور اللہ ہی حقیقت حال سے آگاہ ہے (ت) |

کون فرقہ امثالیہ مرتد ہے اور کون مبتدع؟ آیا ان فرقوں کے عقائد میں اختلاف ہے یا کیا؟ بینوا توجروا۔

---

1 مجمع الانہر شرح ملتقی الابحر فصل احکام الجزیہ داراحیاء التراث العربی بیروت ۱ / ۷۷۷

Fatawa Ridawiyya Volume 14

The Answer: And upon you be peace and the mercy of Allah and His blessings. 'Misguided innovator' (mubtadi' dal) is a general term that includes disbelievers as well, because innovation (bid'ah) is of two types: (1) Mukaffira (Disbelief-inducing) (2) Ghayr Mukaffira (Non-disbelief-inducing)

And Allah Almighty said: "But if he is one of the deniers, the misguided" [56:92]. — Allah Almighty said: And if he was of the deniers, the astray. (T)

Imam Ibn Hajar Makki, apparently, did not consider the word 'haram', which is even lighter, to be contrary to calling it 'kufr' (disbelief).

It is stated in 'I'lam bi-Qawati' al-Islam': "The statement of al-Rafi'i in 'al-Aziz', quoted from 'al-Tatimmah', is that if someone calls a Muslim a 'disbeliever' without any interpretation (ta'wil)... and al-Nawawi followed this in 'al-Rawdah'. If you say that al-Nawawi himself contradicted this in 'al-Adhkar' by saying it is 'strictly forbidden' (yahrumu tahriman ghalizan), I say there is no contradiction. This is because applying the word 'prohibition' (tahrim) does not necessitate that it is not disbelief in some cases. Furthermore, disbelief is strictly forbidden, so the wording in 'al-Adhkar' would also include disbelief." — The statement of Rafi'i quoted from Tatimmah in Aziz is: If someone calls a Muslim a disbeliever without any interpretation, he becomes a disbeliever. And Nawawi followed this in Rawdah. If someone objects that Nawawi himself contradicted this in Adhkar saying it is strictly forbidden, I say this is not a contradiction because the term 'tahrim' (prohibition) does not require that in some cases it is not disbelief. Moreover, disbelief is strictly forbidden, therefore the wording of Adhkar will also include disbelief. (T)

A few pages later in the same book, it says: "Prohibition does not contradict disbelief, as mentioned previously." Being forbidden (haram) is not contrary to disbelief (kufr), as has already been mentioned. (T)

Majlis of Dawateislami

1. Al-Qur'an al-Karim 56/92
2. I'lam bi-Qawati' al-Islam, Introduction, Maktabah al-Haqiqiyyah, Turkey, p. 340
3. I'lam bi-Qawati' al-Islam, Introduction, Maktabah al-Haqiqiyyah, Turkey, pp. 340-341
4. I'lam bi-Qawati' al-Islam, Introduction, Maktabah al-Haqiqiyyah, Turkey, p. 350

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदह (14)

उत्तर: और आप पर भी सलामती हो और अल्लाह की रहमत और उसकी बरकतें हों। 'गुमराह बिदअती' (मुबतदिअ ज़ाल) एक व्यापक शब्द है जिसमें काफ़िर भी शामिल है, क्योंकि बिदअत दो प्रकार की होती है: (१) मुकफ़्फ़िरा (कुफ़्र तक पहुँचाने वाली) (२) ग़ैर-मुकफ़्फ़िरा (कुफ़्र तक न पहुँचाने वाली)

और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "और अगर झुठलाने वाले गुमराहों में से हों।" [56:92]। अल्लाह तआला ने फ़रमाया: और अगर वह झुठलाने वाले गुमराहों में से हो। (त)

इमाम इब्ने हजर मक्की ने ज़ाहिर तौर पर इससे भी हल्के शब्द 'हराम' को 'कुफ़्र' कहने के विपरीत नहीं माना।

'इलाम बि-क़वातिअल इस्लाम' में फ़रमाया: "अज़ीज़ में तत्तिमह से उद्धृत रफ़ई की इबारत यह है कि अगर किसी ने मुसलमान को बिना किसी तावील (व्याख्या) के काफ़िर कहा... और नववी ने रौजह में इसी का अनुसरण किया है। अगर कोई आपत्ति करे कि स्वयं नववी ने अज़कार में इसका विरोध करते हुए कहा है कि यह सख़्त हराम है, तो मैं कहता हूँ कि यह विरोध नहीं है क्योंकि लफ्ज़ 'तहरीम' (हराम होना) का प्रयोग इस बात की मांग नहीं करता कि कुछ स्थितियों में वह कुफ़्र न हो। इसके अलावा, कुफ़्र सख़्त हराम है, इसलिए अज़कार की इबारत कुफ़्र को भी शामिल होगी।" — अज़ीज़ में तत्तिमह से उद्धृत रफ़ई की इबारत यह है: अगर किसी ने मुसलमान को बिना किसी तावील के काफ़िर कहा वह काफ़िर हो जाएगा, और नववी ने रौजह में इसी की इत्तेबा (अनुसरण) की है। अगर कोई एतराज़ (आपत्ति) करे कि ख़ुद नववी ने अज़कार में इसकी मुख़ालफ़त करते हुए कहा कि यह सख़्त हराम है, तो मैं कहता हूँ कि यह मुख़ालफ़त नहीं क्योंकि लफ़्ज़ 'तहरीम' का इतलाक़ इस बात का तक़ाज़ा नहीं करता कि बाज़ हालात में वह कुफ़्र न हो, इलावा अज़ीं कुफ़्र सख़्त हराम है लिहाज़ा अज़कार की इबारत भी कुफ़्र को शामिल हो जाएगी। (त)

उसी में कुछ पन्नों के बाद है: "हराम होना कुफ़्र के विपरीत नहीं है, जैसा कि पहले बीत चुका है।" हराम होना कुफ़्र के मुनाफ़ी (विपरीत) नहीं होता, जैसा कि गुज़र चुका है। (त)

मजलिस-ए-दावत-ए-इस्लामी

१ अल-कुरान अल-करीम ५६/९२ २ इलाम बि-क़वातिअल इस्लाम, मुक़द्दमा, मकतबा अल-हक़ीक़िया, तुर्की, पृ. ३४० ३ इलाम बि-क़वातिअल इस्लाम, मुक़द्दमा, मकतबा अल-हक़ीक़िया, तुर्की, पृ. ३४०-३४१ ४ इलाम बि-क़वातिअल इस्लाम, मुक़द्दमा, मकतबा अल-हक़ीक़िया, तुर्की, पृ. ३५०

पृष्ठ ३६१/७१२

فتاوٰی رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

الجواب: وعلیکم السلام ورحمۃ اللہ وبرکاتہ، مبتدع ضال ایک لفظ عام ہے، کافر کو بھی شامل، کہ بدعت دو قسم ہے: (۱) مکفرہ (۲) غیر مکفرہ

وقال تعالٰی "وَ اَمَّا اِنْ كَانَ مِنَ الْمُكَذِّبِيْنَ الضَّآلِّيْنَۙ "۱۔ اللہ تعالٰی نے فرمایا: اور اگر جھٹلانے والے گمراہوں میں سے ہوں۔(ت)

امام ابن حجر مکی نے بظاہر اس سے بھی ہلکے لفظ حرام کو کفر کہنے کے منافی نہ مانا۔

اعلام بقواطع الاسلام میں فرمایا: عبارة الرافعی فی العزیز نقلا عن التتمة انه اذا قال لمسلم یا کافر بلا تأویل اھ وتبعه النووی فی الروضة فان قلت قد خالف ذلك النووی نفسه فی الاذکار فقال یحرم تحریماً غلیظاً قلت لا مخالفة فان اطلاق التحریم فی لفظ لا یقتضی انه لایکون کفرا فی بعض حالاته علی ان الکفر محرم تحریما غلیظا فتکون عبارة الاذکار شاملة للکفر ایضا۔ عزیز میں تتمہ سے منقول رافعی کی عبارت یہ ہے اگر کسی نے مسلمان کو بغیر کسی تاویل کے کافر کہا وہ کافر ہوجائے گا اھ اور نووی نے روضہ میں اسی کی اتباع کی ہے، اگر کوئی اعتراض کرے خود نووی نے اذکار میں اس کی مخالفت کرتے ہوئے کہا کہ یہ سخت حرام ہے میں کہتا ہوں یہ مخالفت نہیں کیونکہ لفظ تحریم کا اطلاق اس بات کا تقاضا نہیں کرتا کہ بعض حالات میں وہ کفر نہ ہو، علاوہ ازیں کفر سخت حرام ہے لہذا اذکار کی عبارت بھی کفر کو شامل ہوجائے گی۔ (ت)

اسی میں چند ورق کے بعد ہے: الحرمة لاتنافی الکفر ۴، کما مر۔ حرام ہونا کفر کے منافی نہیں ہوتا۔ جیسا کہ گزر چکا ہے (ت)

١ القرآن الكريم ٥٦ / ٩٢ ٢ اعلام بقواطع الاسلام مقدمہ مکتبہ الحقیقیہ ترکی ص ٣٤٠ ٣ اعلام بقواطع الاسلام مقدمہ مکتبہ الحقیقیہ ترکی ص ٣٤١-٣٤٠ ٤ اعلام بقواطع الاسلام مقدمہ مکتبہ الحقیقیہ ترکی ص ٣٥٠

Fatawa Razawiyya Volume 14 (14)

Participation in essence and perfect attributes is not explicitly stated in it, meaning sharing in all perfect attributes was the doctrine of all these misguided ones. Some of them only take similitude, i.e., like your Prophet's finality of prophethood, and state clearly that those prophets are the seal of their respective classes and the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) is the Seal of the Seals (Khatam-ul-Khawatem). Merely on this, a decree of disbelief (kufr) was difficult. Therefore, such a word was written that includes the second scenario as well. In 'I'lam,' after the previous text, it is stated:

Arabic	English Translation
Al-Tahreem al-Ghaliz qasd al-shumul lil-halati al-lati yakunu fiha kufrun aw ghayruha-1	It is intended by the term 'severe prohibition' to include the state in which there is disbelief etc. (T)

In 'Husam al-Haramayn,' a specific sect of apostates is mentioned. Therefore, among those who believe in 'Khatam-ul-Khawatem,' only the saying of the one who added pure disbelief into it was taken, saying:

Arabic	English Translation
Law furida fi zamanihi salla Allahu ta'ala 'alayhi wa sallama bal law hadatha ba'dahu salla Allahu ta'ala 'alayhi wa sallama nabiyyun jadidun lam yakhl dhalika bi-khatamiyyatihi wa innama yatakhayyalu al-'awam annahu salla Allahu ta'ala 'alayhi wa sallama khatamu al-nabiyyina bi-ma'na akhiru al-nabiyyina ma'a annahu la fadla fihi aslan 'inda ahli al-fahm-2	Even if it were supposed in his time (peace and blessings of Allah be upon him), or even if a new prophet were to emerge after him (peace and blessings of Allah be upon him), it would not detract from his finality. The commoners only imagine that he (peace and blessings of Allah be upon him) is the Seal of the Prophets in the sense of being the last of the prophets, while among the people of understanding, there is absolutely no excellence in this. (T)

One who believes in 'Khatam-ul-Khawatem' in this way is absolutely a disbeliever and apostate. 58 pages before this, where specific apostates were mentioned in 'Al-Mu'tamad al-Mustanad,' the text is:

Arabic	English Translation
Kharaja dajjalluna yad'una wujuda sittati nazara'a lil-nabiyyi salla Allahu ta'ala 'alayhi wa sallama sharikina lahu fi ashharu khasaisihi al-kamaliyya a'ni khatmu al-nubuwwati fi tabaqati al-ardi al-sitti al-sufla, fa-minhum man yaqulu kullu minhum khatamu ardihi wa nabiyyuna	Dajjals (imposters) emerged claiming the existence of six peers to the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him), sharing with him in his most famous perfect characteristics, namely the finality of prophethood in the six lower levels of the earth. Among them are those who say each of them is the seal of his earth, and our Prophet...

1. I'lam bi-Qawati' al-A'lam, Introduction, Maktaba al-Haqiqiyya, Turkey, p. 341.
2. Husam al-Haramayn, Chapter Nine on Wahhabis, Maktaba Nabawiyya Lahore, p. 19; Al-Mustanad al-Mu'tamad, Ta'liqat al-Muntaqad al-Mu'taqad, Section on Wahhabiyya al-Amthaliyya, etc., Maktaba Hamidiya Lahore, p. 242.

सार और पूर्ण गुणों में भागीदारी इसमें स्पष्ट नहीं है कि सभी पूर्ण गुणों में भागीदारी होना इन सभी गुमराहों का पंथ था। उनमें से कुछ केवल उपमा लेते हैं, यानी आपके नबी की तरह नबूवत की पूर्णता और स्पष्ट करते हैं कि वे नबी अपने-अपने वर्ग के अंतिम हैं और हुज़ूर अकदस (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) खातमुल खवातिम (अंतिमों के अंतिम) हैं। केवल इतने पर कुफ्र (अविश्वास) का हुक्म देना कठिन था, इसलिए एक ऐसा शब्द लिखा गया जो दूसरी स्थिति को भी शामिल करता है। 'एलाम' में पिछली इबारत के बाद फरमाया:

अरबी	**हिंदी अनुवाद**
अल-तहरीम अल-गलीज़ क़सद अल-शुमुल लिल-हालती अल-लती याकूनु फ़ीहा कुफ़्रुन औ गैरुहा-१	'गलीज़ तहरीम' (सख्त मनाही) के शब्द से उस स्थिति को शामिल करना उद्देश्य है जिसमें कुफ्र आदि हो। (त)

'हुसामुल हरमैन' में विशेष धर्मत्यागी (मुरतदीन) समूह का उल्लेख है, इसलिए खातमुल खवातिम मानने वालों में से केवल उसका कथन लिया गया जिसने इसमें स्पष्ट कुफ्र बढ़ा दिया कि:

अरबी	**हिंदी अनुवाद**
लौ फुरिदा फ़ी ज़मानिही सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लमा बल लौ हदसा बादाहु सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लमा नबिय्युन जदीदुन लम यख्ल ज़ालिका बि-खातमिय्यतिही व इन्नमा यतखय्यलु अल-अवामु अन्नहू सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लमा खातमु अल-नबिय्यीना बि-माना आख़िरु अल-नबिय्यीना मआ अन्नहू ला फज़्ला फ़ीही अस्लन इन्दा अहलि अल-फ़ह्म-२	अगर मान लिया जाए कि आपके(सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ज़माने में या आपके बाद कोई नया नबी आ जाए तो आपकी खातमियत में कोई फर्क नहीं पड़ेगा, यह महज़ आम लोगों का ख्याल है कि आप (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) खातमुल नबीय्यीन का अर्थ आख़िरी नबी हैं, हालाँकि समझदार लोगों के पास इसमें हरगिज़ कोई फ़ज़ीलत (विशेषता) नहीं। (त)

इस तरह का खातमुल खवातिम मानने वाला पूर्ण रूप से काफ़िर और मुरतद (धर्मत्यागी) है। इससे ५८ पृष्ठ पहले जहाँ 'अल-मोतमद अल-मुस्तनद' में विशेष मुरतदीन का ज़िक्र था, इबारत यह है:

अरबी

खरजा दज्जालूना यदऊना वुजूदा सित्ताति नज़ाराआ लिल-नबिय्यी सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लमा शरीकीना लहू फ़ी अश्हरू खसाईसिही अल-कमालीय्या अनी ख़त्मु अल-नुबुव्वति फ़ी तबकाति अल-अर्दि अल-सित्ति अल-सुफ़ला, फ-मिन्हुम मन यक़ूलु कुल्लु मिन्हुम खातमु अर्दिही व नबिय्यूना

हिंदी अनुवाद

उन दज्जालों को निकाला गया है जो नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के लिए छह समकक्षों का दावा करते हैं और उपमा में आपके मशहूर पूर्ण गुणों में भी उन्हें शामिल करते हैं, यानी निचली छह ज़मीनों में भी नबूवत के अंत का कथन करते हैं। उनमें से कुछ का यह कहना है कि हर ज़मीन का कोई खातम (अंतिम नबी) है और हमारे...

1. 'एलाम बि-क़वाती अल-एलाम', प्रस्तावना, मकतबा अल-हक़ीक़िया, तुर्की, पृष्ठ ३४१।
2. 'हुसामुल हरमैन', वहाबिया पर नौवां अध्याय, मकतबा नबविया लाहौर, पृष्ठ १९; 'अल-मुस्तनद अल-मोतमद', 'ताअल्लीकात अल-मुन्तक़द अल-मुअतक़द', उनमें से वहाबिया अमसालिया आदि, मकतबा हमीदिया लाहौर, पृष्ठ २४२।

पृष्ठ ३६२ / ७१२

ماھیت وصفات کمالیہ میں مشارکت اس میں نص نہیں کہ جمیع صفات کمال میں شرکت ہونا یہ ان سب گمراہوں کا مذہب تھا ان میں بعض صرف تشبیہ یعنی کنبیکم ختم نبوت لیتے اور تصریح کرتے کہ وہ انبیاء اپنے اپنے طبقے کے خاتم اور حضور اقدس صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم خاتم الخواتم، صرف اتنے پر حکم کفر مشکل تھا، لہذا ایک ایسا لفظ لکھا گیا کہ دوسری صورت کو بھی شامل ہے، اعلام میں بعد عبارت سابقہ فرمایا:

عربی عبارت	اردو ترجمہ
التحریم الغلیظ قصد الشمول للحالة التی یکون فیها کفر او غیرها-۱	غلیظ تحریم کے لفظ سے اس حالت کو شامل کرنا مقصود ہے جس میں کفر وغیرہ ہو۔ (ت)

حسام الحرمین میں خاص فرقہ مرتدین کا ذکر ہے، لہذا خاتم الخواتم ماننے والوں میں صرف اس کا قول لیا جس نے اس میں کفر خالص بڑھا دیا کہ:

عربی عبارت	اردو ترجمہ
لو فرض فی زمنه صلی الله تعالی علیه وسلم بل لو حدث بعده صلی الله تعالی علیه وسلم نبی جدید لم یخل ذلك بخاتمیته وانما یتخیل العوام انه صلی الله تعالی علیه وسلم خاتم النبیین بمعنی اخر النبیین مع انه لافضل فیه اصلا عند اهل الفهم -۲	اگر بالفرض آپ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم یا آپ کے زمانہ کے بعد کوئی نیا نبی آجائے تو آپ کی خاتمیت میں کوئی فرق نہیں پڑے گا، یہ محض عوام کا خیال ہے کہ آپ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم خاتم النبیین بمعنی آخر نبی ہیں حالانکہ اہل فہم کے ہاں اس میں ہرگز کوئی فضیلت نہیں۔ (ت)

اس طرح کا خاتم الخواتم ماننے والا مطلقاً کافر مرتد ہے، اس سے ۵۸ ورق پہلے جہاں المعتمد المستند میں خاص مرتدین کا ذکر تھا، عبارت یہ ہے:

عربی عبارت	اردو ترجمہ
خرج دجالون یدعون وجود ستة نظراء للنبی صلی اللہ تعالی علیه وسلم شارکین له فی اشهر خصائصه الکمالیة اعنی ختم النبوة فی طبقات الارض الست السفلی،	ان دجالوں کو خارج کیا ہے جو نبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کے لئے چھ نظیروں کا دعویٰ کرتے ہیں اور تشبیہ میں آپ کے مشہور خصائص کمالیہ میں بھی ان کو شریک کرتے ہیں یعنی نچلی چھ زمینوں میں بھی ختم
فمنهم من یقول کل منهم خاتم ارضه ونبینا	نبوت کا قول کرتے_ان میں سے بعض کا یہ قول ہے کہ ہر زمین کا کوئی خاتم ہے اور ہمارے

۱ اعلام بقواطع الاعلام مقدمہ مکتبہ الحقیقیہ ترکی ص ۳۴۱ ۲ حسام الحرمین فصل نهم الوہابیہ مکتبہ نبویہ لاہور ص ۱۹، المستند المعتمد تعلیقات المنتقد المعتقد منهم الوہابیة الامثالیة الخ مکتبہ حامد یہ لاہور ص ۲۴۲

Fatawa Rizvia, Volume 14

(Arabic text in box): [The Prophet] (peace and blessings of Allah be upon him) is the Seal of this earth, and some of them say that they are the seals of their respective earths, and our Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) is the Seal of all Seals. The most kufri (disbelieving) and insolent among them explicitly state that they are equal to the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) and partners with him in all his perfect attributes, while others reject this to keep themselves included among the Muslims.

(Urdu translation of the Arabic): The Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) is the Seal of this earth. Some say that they are the seals of their own earths, and our Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) is the Seal of all Seals. The worst disbelievers among them are those who have clarified that they are partners and equals to all the seals—our Prophet (peace and blessings of Allah be upon him)—in all his perfect attributes, whereas others have rejected them to keep themselves included among the Muslims. (T)

Considering all these statements, it was termed as a general misguided innovator there, which also includes the blasphemous innovation (bid'at-e-mukaffira). Peace be upon those who deserve honor.

Issue 100: From Mandi Ram Nagar, District Nainital, sent by Mr. Bashir Ahmad, Rajab al-Murajab 1338 AH.

A person once, in a state of illness and for the purpose of getting well, called some Hindus to his house one day and had the 'Dabru' (a drum-like instrument) played. According to Hindu customs, he performed the worship of a deity, meaning he had a goat and a chicken killed by Hindus (making them carrion/not halal) and danced to the 'Dabru'. Upon performing this unlawful and forbidden act, the Muslims of the area expelled this person from the community and stopped social interaction (Haqqa-pani) with him. After some time, this idol-worshipping person told the Muslims, "My life was leaving me, so I did these things. Such a mistake won't happen again." Then, the local Muslims, after accepting his apology and repentance for the future, imposed a fine of one hundred rupees, made him repent, and restored social interaction. After some days, this person secretly sent his wife and daughter to a Hindu's house at night and had the 'Dabru' played. Their daughter danced, meaning a deity (Masan) possessed her body through the 'Dabru' playing, and that deity demanded a goat and a chicken. So, the 'Dabru' player sacrificed the chicken and

goat as carrion and performed the worship. No one found out about this act again. Now, for the third time, this person called a Hindu to his house, gave him a chicken, and that Hindu, according to his customs, took the chicken to their cemetery at night, made it carrion, and buried it in a grave. He also went to another cemetery and worshipped stones. Upon learning of this, the Muslims here again stopped social interaction with him and said, "You have repeatedly performed the same act..."

---

1 Al-Mustanad al-Mu'tamad, Ta'liqat al-Muntaqid al-Mu'taqid, Issue: Prophethood is not acquired. Maktaba Hamidiyah Lahore, p. 115.

फ़तावा रज़विया, जिल्द 14

(बक्से में अरबी पाठ): [पैगंबर] (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) इस धरती के खातिम (अंतिम) हैं, और उनमें से कुछ कहते हैं कि वे अपनी-अपनी धरती के खातिम हैं, और हमारे नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) खातिमुल खवातिम (सभी खातिमों के खातिम) हैं। उनमें से सबसे घोर कुफ्र और ढिठाई वाले वे हैं जो स्पष्ट रूप से कहते हैं कि वे नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के समान हैं और उनके सभी पूर्ण गुणों में उनके भागीदार हैं, जबकि अन्य लोगों ने खुद को मुसलमानों में शामिल रखने के लिए उन्हें अस्वीकार कर दिया है।

(अरबी का उर्दू अनुवाद): नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) इस धरती के खातिम हैं। कुछ का कहना है कि वे अपनी-अपनी धरती के खातिम हैं, और हमारे नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) खातिमुल खवातिम हैं। उनमें से बदतर कुफ्र वाले वे हैं जिन्होंने यह स्पष्ट किया है कि वे सभी खातिमों—हमारे नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम)—के सभी पूर्ण गुणों में भागीदार और उनके समान हैं, जबकि दूसरों ने खुद को मुसलमानों में शामिल रखने के लिए उनका खंडन किया है। (त)

इन सभी बयानों के आधार पर, वहाँ सामान्य गुमराह नवाचारी (मुब्तदी' ज़ाल) के रूप में परिभाषित किया गया जिसमें कुफ्र वाला नवाचार (बिदअत-ए-मुकफिरा) भी शामिल है। सम्मान के पात्र लोगों पर सलाम हो।

मसला 100: मंडी राम नगर, जिला नैनीताल से, प्रेषक जनाब बशीर अहमद साहब, रजब अल-मुरज्जब 1338 हिजरी।

एक व्यक्ति ने एक बार अपनी बीमारी की स्थिति में ठीक होने के उद्देश्य से एक दिन कुछ हिंदुओं को अपने घर बुलाया और 'डबरू' (एक वाद्य यंत्र) बजवाया और हिंदू रीति-रिवाजों के अनुसार देवता की पूजा की, यानी हिंदुओं से बकरी और मुर्गा मरवाया (अर्थात हराम/मुरदार कराया) और डबरू पर नाचा। इस अवैध और हराम काम को करने पर यहाँ के मुसलमानों ने उस व्यक्ति को बिरादरी से बाहर निकाल दिया और हुक्का-पानी बंद कर दिया। कुछ दिनों बाद उस मूर्तिपूजक व्यक्ति ने मुसलमानों से कहा, "मेरी जान निकल रही थी, इस वजह से मैंने ये काम कराए, भविष्य में मुझसे ऐसी गलती नहीं होगी।" तब यहाँ के मुसलमानों ने उसकी माफ़ी मांगने और भविष्य के लिए तौबा करने पर उससे एक सौ रुपये का जुर्माना लेकर और तौबा करवाकर हुक्का-पानी बहाल कर दिया। कुछ दिनों के बाद उस व्यक्ति ने गुप्त रूप से रात को एक हिंदू के यहाँ अपनी पत्नी और लड़की को

भेजकर डबरू बजवाया और उनकी लड़की नाची, यानी लड़की के शरीर पर डबरू बजने से देवता (मसान) आया और उसी ने यानी देवता ने बकरी और मुर्गा माँगा, तो डबरू बजाने वाले ने मुर्गे और बकरे को मुरदार करके पूजा कर दी। इस हरकत की दोबारा किसी को खबर नहीं हुई। अब तीसरी बार उस व्यक्ति ने एक हिंदू को अपने घर बुलाकर उसे एक मुर्गा दिया, उस हिंदू ने अपने रीति-रिवाजों के अनुसार मुर्गे को अपने कब्रिस्तान में ले जाकर रात को मुरदार करके कब्र में दबा दिया और एक कब्रिस्तान में जाकर पत्थरों को पूजा। इस काम को करने पर यहाँ के मुसलमानों ने फिर उसका हुक्का बंद कर दिया और कहा कि तुमने बार-बार वही काम किया है...

---

1 अल-मुस्तनद अल-मु'तमद, तालीकात अल-मुन्तक़िद अल-मुअतक़िद, मसला: नबुवत (पैगंबरी) अर्जित नहीं की जा सकती। मकतबा हामिदिय्या लाहौर, पृ. 115।

فتاوٰی رضویہ، جلد چہار دہم (۱۴)

(عربی عبارت در باکس): صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم خاتم ھذہ الارض، ومنھم من یقول انھم خواتم اراضیھم ونبینا صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم خاتم الخواتم والاکفر الاوقح منھم یصرح بانھم مماثلون للنبی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم وشرکاء لہ فی جمیع صفاتہ الکمالیۃ ویردہ اخرون ابقاء علی انفسھم من المسلمین۔

(اردو ترجمہ عربی عبارت): نبی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم اس زمین کے خاتم ہیں بعض کا قول یہ ہے کہ وہ اپنی اپنی زمینوں کے خاتم ہیں اور ہمارے نبی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم خاتم الخواتم ہیں ان میں سے بدتر کفر والے وہ ہیں جنہوں نے یہ تصریح کی ہے کہ وہ تمام خاتم۔ ہمارے نبی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کی تمام صفات کمالیہ میں شریک اور ہم مثل ہیں اور جبکہ دوسروں نے اپنے آپ کو مسلمانوں میں شامل رکھنے کے لئے ان کا رد کیا ہے۔(ت)

ان سب اقوال کے لحاظ سے وہاں عام مبتدع ضال سے تعبیر کیا کہ بدعت مکفرہ کو بھی شامل ہے، والسلام مع الاکرام۔

مسئلہ ۱۰۰: از منڈی رام نگر ضلع نینی تال مرسلہ جناب بشیر احمد صاحب رجب المرجب ۱۳۳۸ھ

ایک شخص نے ایک مرتبہ اپنی حالت بیماری میں اپنے اچھا ہونے کی غرض سے ایک روز کچھ ہنود کو اپنے مکان پر بلا کر ڈبر وبجوایا اور موافق رسم ہنود کے دیوتا کی پوجا یعنی بکری اور مرغا ہندووں سے مروایا یعنی مردار کرایا اور ڈبرو پر ناچا، اس ناجائز حرام کام کرنے پر یہاں کے مسلمان لوگوں نے اس شخص کو برادری سے نکال باہر کر دیا اور حقہ بند کر دیا، کچھ دنوں بعد اس بت پرست شخص نے مسلمانوں سے کہا میری جان جا رہی تھی اس وجہ سے میں نے یہ

کام کرائے آئندہ مجھ سے ایسا قصور نہ ہو گا تب یہاں کے مسلمانوں نے اس کی معافی مانگنے اور آئندہ کو توبہ کرنے سے اس کا ایک سو روپیہ جرمانہ لے کر اور توبہ کروا کر حقہ کھول دیا بعد کچھ دنوں کے پھر اس شخص نے پوشیدہ طور رات کو ایک ہندو کے یہاں اپنی بیوی اور لڑکی کو بھیج کر ڈبرو بجوایا اور ان کی لڑکی ناچی یعنی لڑکی کے بدن پر ڈبرو بجانے سے دیوتا مسان آیا اور اسی نے یعنی دیوتا نے بکری اور مرغا مانگا تو ڈبرو بجانے والے نے مرغا اور بکرا کو مردار کرکے پوجا کر دی دوبارہ اس حرکت کی کسی کو خبر نہ ہوئی اب سہ بارہ اس شخص نے ایک ہندو کو اپنے مکان پر بلا کے ایک مرغا اس کو یعنی اس ہندو کو دیا اس نے موافق اپنے رسوم کے مرغے کو اپنے قبرستان میں لے جا کر رات کو مردار کر کے قبر میں دبا دیا اور ایک قبرستان میں جا کر پتھروں کو پوجا اس کام کے کرنے پر یہاں مسلمانوں نے پھر اس کا حقہ بند کر دیا اور کہا کہ تو نے مکرر سہ کرر اسی کام کو

---

1 المستند المعتمد تعلیقات المنتقد المعتقد مسئلہ النبوۃ لیست کسبیۃ مکتبہ حامد یہ لاہور ص ۱۱۵

صفحہ 363 کا 712

...and if he does, he is a disbeliever (Kafir). In response, an idol-worshipper says that this act is permissible in case of extreme necessity, meaning he has learned this from some Maulvis. Therefore, it is requested to write the summary of this issue, whether this act is permissible according to our Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) or if they did such a thing, and if it is not permissible, what punishment should be given to the one who does this?

The Answer: In the situation described, he is a disbeliever (Kafir), and he is slandering the scholars (Maulvis). No scholar can say such a thing. And even if some namesake scholar has made the worship of other than Allah permissible for the sake of recovery from illness, he too is a disbeliever. Since this person has done this three times, Muslims should never associate with him, even if he outwardly shows repentance, for he is a liar and a deceiver. Allah Almighty says:

"Indeed, those who have believed then disbelieved, then believed then disbelieved, and then increased in disbelief..."[1] "Never will their repentance be accepted, and they are the ones astray."[2] Indeed, those who believed, then disbelieved, then believed, then disbelieved, and then increased in disbelief. Their repentance will never be accepted, and they are the ones who are astray. And Allah Almighty knows best.

And Allah Almighty knows best.

Problem 101: From Cuttack, Mohalla Bakhshi Bazar, sent by Wali Muhammad Sahib, 9 Rabi al-Awwal 1337 AH What do the scholars of the manifest religion say about this matter: Maulvi Ijabutullah Bengali Chatgami has written a treatise in which he considers prostrating to one's spiritual guide (Pir) besides Allah as permissible. He has blackened many pages with arguments and has attributed the Ahl-e-Hadith scholars to the Ismaili sect and called them misguided. He has also included the Deobandi scholars in the same sect. In his estimation, he has justified this prostration from the Holy Quran and considers the Hadith that proves the prohibition of prostration to be baseless. He claims that solitary (Ahad) Hadiths cannot abrogate the Quran. He also considers the Hadith of Abu Dawud, which prohibits prostration, to be of the same category. He categorizes prostration into two types: Greeting (Tahiyat) and Worship (Ta'abbudi). He considers Tahiyat to be permissible and Ta'abbudi to be prohibited. Maulana Ishaq Sahib, a teacher at the Madrasa-e-Aliya in Calcutta (who also previously taught at the Kanpur Madrasa), wrote something about

the prohibition of prostration. This person calls him misguided and a misleader. Also, Maulana Shah Abdul Aziz Sahib...

[1] Al-Quran al-Kareem 4/137 [2] Al-Quran al-Kareem 3/90

...और अगर वह ऐसा करता है तो काफ़िर है। इसके उत्तर में एक मूर्तिपूजक कहता है कि अत्यधिक आवश्यकता में यह कार्य जायज़ है, यानी उसने मौलवियों से यह मालूम किया है। इसलिए निवेदन है कि इस मसले का सार लिखिये कि हमारे रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के यहाँ यह कार्य जायज़ है या उन्होंने यह कार्य किया है। अगर यह कार्य जायज़ नहीं है, तो इसे करने वाले को क्या सज़ा होनी चाहिए?

उत्तर: पूछी गई स्थिति में वह काफ़िर है, और वह मौलवियों पर तोहमत लगा रहा है। कोई मौलवी ऐसा नहीं कह सकता। और अगर किसी नाम के मौलवी ने बीमारी से शिफा के लिए गैर-खुदा की पूजा को जायज़ ठहराया हो, तो वह भी काफ़िर है। और चूंकि यह व्यक्ति तीन बार ऐसा कर चुका है, इसलिए मुसलमान अब उसे कभी अपने साथ न मिलाएँ, भले ही वह पश्चाताप (तौबा) ज़ाहिर करे, क्योंकि वह झूठा है और धोखा देता है। अल्लाह तआला फरमाता है:

"बेशक वे लोग जो ईमान लाए फिर काफ़िर हुए फिर ईमान लाए फिर काफ़िर हुए फिर कुफ्र में और बढ़ गए..."[1] "उनकी तौबा हरगिज़ कुबूल न होगी और वही लोग गुमराह हैं।"[2] बेशक वे लोग जो ईमान लाए फिर काफ़िर हुए फिर ईमान लाए फिर काफ़िर हुए फिर और कुफ्र में बढ़े। उनकी तौबा हरगिज़ कुबूल न होगी और वही हैं बहके हुए। और अल्लाह तआला सबसे बेहतर जानता है।

और अल्लाह तआला सबसे बेहतर जानता है।

मसला 101: कटक, मोहल्ला बख्शी बाज़ार से, प्रेषक वली मुहम्मद साहब, 9 रबी-उल-अव्वल शरीफ 1337 हिजरी दीन-ए-मुबीन के उलेमा इस मसले में क्या फ़रमाते हैं: मौलवी इजाबत उल्लाह बंगाली चाटगामी ने एक रिसाला (पुस्तिका) लिखा है जिसमें वह अल्लाह के सिवा अपने पीर को सजदा करने को जायज़ समझता है और दलीलों में कई पन्ने काले किए हैं। उसने अहल-ए-हदीस उलेमा को इस्माइलिया फिरके से जोड़ा है और उन्हें गुमराह कहा है। उसने देवबंदी उलेमा को भी इसी फिरके में गिना है। अपने गुमान में उसने इस सजदे को कुरान शरीफ से साबित किया है और जिस हदीस से सजदे की मनाही साबित होती है, उसे वह बेबुनियाद समझता है। उसका कहना है कि 'अहादीस-ए-अहाद' कुरान को मंसूख (रद्द) नहीं कर सकतीं। वह अबू दाऊद की उस हदीस को भी, जिसमें सजदे की मनाही है, इसी श्रेणी का समझता है। वह सजदे की दो किस्में बताता है: तहियत (सम्मान) और ता'अब्बुदी (इबादत)। वह तहियत को जायज़ समझता है और ता'अब्बुदी को मना

करता है। मौलाना इसहाक साहब, जो कलकत्ता मदरसा आलिया में मुदर्रिस (शिक्षक) हैं और शुरू में कानपुर मदरसे में भी पढ़ाते थे, उन्होंने सजदे की मनाही के बारे में कुछ लिखा था। यह व्यक्ति उन्हें गुमराह और गुमराह करने वाला कहता है। और मौलाना शाह अब्दुल अज़ीज़ साहब...

[1] अल-कुरान अल-करीम 4/137 [2] अल-कुरान अल-करीम 3/90

पृष्ठ 364/712

کرا اور کرتا ہے تو کافر ہے، اس کے جواب میں بت پرست مسلمان کہتا ہے ضرورت شدید میں یہ کام جائز ہے یعنی مولوی لوگوں سے معلوم کر لیا ہے لہذا عرض کہ اس مسئلہ کو خلاصہ تحریر کیجئے کہ ہمارے رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کے یہاں یہ کام جائز ہے یا انہوں نے یہ کام کرے اگر یہ کام جائز ہے، نہیں تو اس کام کے کرنے والے کو مسئلہ سے کیا سزا ہونا چاہئے؟

الجواب: صورت مستفسرہ میں وہ کافر ہے، اور وہ مولویوں پر افترا کرتا ہے، کوئی مولوی ایسا نہیں کہہ سکتا اور اگر کسی نام کے مولوی نے مرض سے شفا کے واسطے غیر خدا کی پوجا جائز کر دی ہو تو وہ بھی کافر ہے اور یہ شخص جب کہ تین بار ایسا کر چکا اب مسلمان اسے ہر گز نہ ملائیں اگر چہ توبہ ظاہر کرے کہ وہ جھوٹا ہے اور فریب دیتا ہے، اللہ تعالیٰ عزوجل فرماتا ہے:

"اِنَّ الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا ثُمَّ کَفَرُوْا ثُمَّ اٰمَنُوْا ثُمَّ کَفَرُوْا ثُمَّ ازْدَادُوْا کُفْرًا" 1 "لَنْ تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ وَاُولٰٓئِکَ هُمُ الضَّآلُّوْنَ" 2

بیشک وہ لوگ جو ایمان لائے پھر کافر ہوئے پھر ایمان لائے پھر کافر ہوئے پھر اور کفر میں بڑھے۔ ان کی توبہ ہرگز قبول نہ ہوگی اور وہی ہیں بہکے ہوئے۔ واللہ تعالیٰ اعلم (ت)

واللہ تعالیٰ اعلم۔

مسئلہ ۱۰۱: از کٹک محلہ بخشی بازار مرسلہ ولی محمد صاحب ۹ ربیع الاول شریف ۱۳۳۷ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین مبین اس مسئلہ میں، مولوی اجابت اللہ بنگالی چاٹگامی نے ایک رسالہ لکھا ہے جس میں اللہ کے سوا اپنے پیر کو سجدہ کرنے کو جائز سمجھتا ہے اور دلائل میں کئی اوراق سیاہ فرمائے اور علمائے اہلحدیث کو نسبت دی ہے فرقہ اسمعیلیہ سے، اور ان کو گمراہ کہا ہے، اور علمائے دیوبند کو اسی فرقہ سے شمار کیا ہے اور اپنے گمان میں اس سجدہ کو قرآن شریف

سے مدلل کیا ہے اور جس حدیث سے سجدہ کی ممانعت ثابت ہوتی ہے، اس کو بے اصل سمجھتا ہے اور کہتا ہے کہ احادیث احاد قرآن کو منسوخ نہیں کر سکتیں اور حدیث ابوداؤد کو جس میں سجدہ کی ممانعت ہے اس کو بھی اسی قسم سے سمجھتا ہے، اور سجدہ کی دو قسمیں ٹھہراتا ہے: تحیت اور تعبدی۔ تحیت کو جائز سمجھتا ہے اور تعبدی کو منع کرتا ہے، مولانا اسحاق صاحب کلکتہ مدرسہ عالیہ میں مدرس ہیں جو شروع میں مدرسہ کانپور میں بھی تعلیم دیتے تھے، انہوں نے سجدہ کی ممانعت کے بارے میں کچھ لکھا تھا، ان کو یہ شخص گمراہ اور گمراہ کنندہ کہتا ہے اور مولانا شاہ عبدالعزیز صاحب ...

1 القرآن الکریم ۴ / ۱۳۷ 2 القرآن الکریم ۳ / ۹۰

Fatawa Rizwia Volume 14

...claims that based on Dehlvi's fatwa, prostration is permissible and claims Durr-e-Mukhtar is baseless because it belongs to the sixth category of books. He has written this treatise citing Imam Fakhruddin Razi and says it's in the first volume of Tafsir Kabir that prostrating to someone other than Allah is permissible. Now the question is: Is such a person who considers it permissible to prostrate to someone other than Allah a Kafir (infidel) or a Muslim?

The Answer: One who considers prostration of respect (Sajda-e-Tahiyat) to someone other than God as permissible is by no means a Kafir. Those who now call themselves 'Ahle-Hadith' are certainly Isma'ili and misguided, and the Deobandis are even more misguided than them and are clear apostates. The scholars of the Two Holy Harams (Makkah and Madinah) have explicitly stated regarding them:

"Whoever doubts their disbelief has himself disbelieved." (1)

One who, after knowing their statements, does not consider them infidels but even doubts their disbelief, is also an infidel. Regarding prostration, the truth and research is that prostrating as worship to anyone but God is disbelief (Kufr), and prostrating as a greeting (Tahiyat) is forbidden (Haraam). This is explicitly stated in books of Fiqh, and today there is no Mujtahid (independent legal scholar) who should attempt to derive a ruling against the consensus of the Imams' teachings. Both extremes are reprehensible. And Allah is the Guide, and Allah Almighty knows best.

Mas'ala 102: From Bareilly City, Madrasa Manzar al-Islam, Asked by Hashmat Ali Sahib, 16 Rabi' al-Akhir 1337 AH.

What do the scholars of religion say regarding this matter: Zaid admits that the Deobandi sect has committed disbelief (Kufr), but says that he will not call them Kafirs with his own tongue. Upon inquiry, he said that in reality, the Deobandis have uttered blasphemies, but if we look, disbelief might apply to us as well because there are two types of Kufr:

(1) Kufr Qawli (Verbal Disbelief) (2) Kufr Fi'li (Disbelief through action)

Verbal disbelief is when someone says something that denies the essential tenets of religion, such as the blasphemies uttered by the Deobandis against God and the Prophet (may peace and blessings of Allah be upon him).

And action-based disbelief is that which signifies a denial of religious essentials, such as wearing a sacred thread (zunnar), prostrating to an idol, etc. Now look, Allah Almighty says:

---

1 Husam al-Haramayn Minha al-Wahhabiyah, Maktabah Nabawiyyah, Lahore, p. 21

फ़तवा रिज़विया जिल्द चौदह (14)

...देहलवी के फतवे से सजदे को जायज़ साबित करता है और 'दुर्र-ए-मुख्तार' को बे-अस्ल (निराधार) साबित करता है क्योंकि यह छठे दर्जे की किताब है। इमाम फखरुद्दीन राजी के हवाले से इस रिसाले को लिखा है और कहता है कि तफ़सीर-ए-कबीर की पहली जिल्द में है कि अल्लाह के सिवा दूसरे को सजदा करना जायज़ है। अब सवाल यह है कि ऐसा शख्स जो खुदा के सिवा दूसरे को सजदा करना जायज़ समझे, तो ऐसा शख्स काफिर है या मुसलमान?

जवाब: अल्लाह के सिवा किसी और को सजदा-ए-तहियत (सम्मान का सजदा) जायज़ मानने वाला हरगिज़ काफिर नहीं है। और अब जो 'अहले-हदीस' कहलाते हैं, वे ज़रूर इस्माइली और गुमराह हैं और देवबंदी उनसे भी ज़्यादा गुमराह और स्पष्ट मुर्तद (धर्मत्यागी) हैं। हरमैन शरीफैन (मक्का और मदीना) के उलेमा ने उनके बारे में स्पष्ट फरमाया है कि:

"जिसने उनके कुफ्र (अविश्वास) में शक किया, उसने कुफ्र किया।" (1)

जो उनके बयानों से अवगत होने के बाद उन्हें काफिर न समझे बल्कि उनके कुफ्र में शक ही करे, वह भी काफिर है। सजदे के बारे में सत्य और शोध यह है कि अल्लाह के सिवा किसी की इबादत के लिए सजदा करना कुफ्र है और सम्मान के लिए सजदा करना हराम (वर्जित) है। फिक़्ह (इस्लामी न्यायशास्त्र) की किताबों में इसकी स्पष्ट व्याख्या है, और आज कोई ऐसा मुज्तहिद नहीं है जो इमामों के सर्वसम्मत निर्देशों के खिलाफ दलील देकर मसला निकालना चाहे। दोनों ही अतिवाद निंदनीय हैं। अल्लाह ही राह दिखाने वाला है, और अल्लाह तआला ही बेहतर जानता है।

मसला 102: शहर बरेली, मदरसा मंज़र-ए-इस्लाम, प्रेषक हशमत अली साहिब, 16 रबीउल आखिर 1337 हिजरी।

दीन के विद्वान इस मामले में क्या फरमाते हैं कि जैद देवबंदी फिरके का कुफ्र का अपराधी होना स्वीकार करता है, लेकिन कहता है कि अपनी जुबान से उन्हें काफिर नहीं कहूँगा। पूछने पर कहा कि असल में देवबंदियों ने कुफ्र बका है, लेकिन देखा जाए तो खुद हम पर कुफ्र लागू होता है क्योंकि कुफ्र की दो किस्में हैं:

(1) कुफ्र-ए-कौली (बोलने वाला कुफ्र) (2) कुफ्र-ए-फ़ेअली (काम वाला कुफ्र)

कुफ्र-ए-कौली यह है कि किसी ने ऐसी बात कही जिसमें दीन की ज़रूरी चीज़ों का इनकार हो, जैसे देवबंदियों ने अल्लाह और रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) की शान में गुस्ताखी की।

और कुफ्र-ए-फ़ेअली यह है जो दीन की ज़रूरतों के इनकार का प्रतीक हो जैसे जन्नार (पवित्र धागा) बाँधना, मूर्ति को सजदा करना आदि। अब देखिए अल्लाह तआला फरमाता है:

---

1 हुसामुल हरमैन मिन्हा अल-वहाबिया, मकतबा नबविया लाहौर, पृ. 21 पृष्ठ 365/712

دہلوی کے فتوے سے سجدہ کو جائز ثابت کرتا ہے اور درِ مختار کو بے اصل ثابت کرتا ہے کیونکہ چھٹے طبقہ کی کتاب ہے۔ امام فخر الدین رازی کے حوالہ سے اس رسالہ کو لکھا ہے اور کہتا ہے کہ تفسیر کبیر کی پہلی جلد میں ہے سجدہ کرنا اللہ کے سوا دوسرے کو جائز ہے، اب سوال یہ ہے کہ ایسا شخص جو خدا کے سوا دوسرے کو سجدہ کرنا جائز سمجھے تو ایسا شخص کافر ہے یا مسلمان؟

الجواب: غیر خدا کو سجدہ تحیت کا جائز کرنے والا ہر گز کافر نہیں اور اب جو اہل حدیث کہلاتے ہیں ضرور اسمعیلی و گمراہ ہیں اور دیو بندیہ ان سے گمراہ تر صریح مرتدین ہیں، علمائے حرمین شریفین نے ان کی نسبت تصریح فرمائی کہ:

من شک فی کفرہ فقد کفر ۱ جس نے اس کے کفر میں شک کیا اس نے کفر کیا۔(ت)

جو ان کے اقوال پر مطلع ہو کر انہیں کافر نہ جانے بلکہ ان کے کفر میں شک ہی کرے وہ بھی کافر ہے۔ درباره سجدہ حق و تحقیق یہ ہے کہ غیر خدا کو سجدہ عبادت کفر اور سجدہ تحیت حرام، کتب فقہ میں اس کی تصریح ہے اور آج کوئی مجتہد نہیں کہ متفق علیہ ارشاداتِ ائمہ کے خلاف دلیل سے مسئلہ نکالنا چاہے افراط و تفریط دونوں مذموم ہیں واللہ الہادی، واللہ تعالٰی اعلم۔

مسئلہ ۱۰۲: از شہر بریلی مدرسہ منظر الاسلام مسئولہ حشمت علی صاحب ۱۶ ربیع الآخر ۱۳۳۷ھ

کیا فرماتے ہیں علمائے دین اس مسئلہ میں کہ زید فرقہ دیوبندیہ کا مرتکب کفر ہونا تسلیم کرتا ہے، لیکن کہتا ہے کہ اپنی زبان سے ان کو کافر نہ کہوں گا، دریافت کرنے پر کہا کہ فی الواقع

دیوبندیوں نے کفر بکا ہے، لیکن دیکھا جائے تو خود ہم پر کفر عائد ہوتا ہے کیونکہ کفر کی دو قسمیں ہیں:

(۱) کفرِ قولی (۲) کفرِ فعلی

کفرِ قولی یہ کہ کسی نے ایسی بات کہی جس میں ضروریاتِ دین کا انکار ہو، جیسے دیوبندیوں نے توہینِ خدا اور رسول (جل وعلا وصلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم) کی بکی۔

اور کفرِ فعلی یہ کہ جو انکارِ ضروریاتِ دین پر امارت ہو جیسے زنار باندھنا، بت کو سجدہ کرنا وغیرہ، اب دیکھئے اللہ تعالیٰ فرماتا ہے:

---

۱ حسام الحرمین منها الوہابیہ مکتبہ نبویہ لاہور ص ۲۱ Page 365 of 712

Fatawa Razwiya Volume 14

"But no, by your Lord, they will not [truly] believe until they make you, [O Muhammad], judge concerning that over which they dispute among themselves and then find within themselves no discomfort from what you have judged and submit in [full, willing] submission." (Quran 4:65) Translation: So O beloved! By the oath of your Lord, they shall not be Muslims until they make you judge in their mutual disputes, then whatever you command, they find no hindrance in their hearts from it and accept it heartily. (T)

It is stated under oath that they can never be Muslims until they settle their disputes according to Hadiths and verses, and then no resentment or aversion remains in the heart. Now tell us, we settle our cases through English laws instead of verses and Hadith, so we are worse than the Deobandis. It is as if the Quranic text is declaring our Takfeer (declaring us disbelievers). When such is our own condition, how can we call others kafir? We are ourselves involved in disbelief (Kufr). End of his speech. Now the query is, what is the ruling regarding Zaid? And what is the correct interpretation of the noble verse?

The Answer: Those claimants who are on the right path do not seek arbitration, rather they want to extract their right which cannot be obtained without the power of the government. And the defendant who is on the right is compelled; if he does not respond, a one-sided decree will be passed. If this noble verse were applicable to both these parties, then not only in India but all over the world, for hundreds of years, the claimant, defendant, lawyer, and witness would all be kafirs, because general governments have derived many of their laws separate from the pure Sharia. And the claimant who is false, who wrongly wants to snatch others' property, for which he takes help from the government through his eloquence, litigation, or false witnesses; similarly, the false defendant who does not want to give back the property given by others and takes help from these false means; these things are sins, but calling a sin Kufr is the creed of the Kharijites. The verse is about the one who considers the Sharia ruling as false and considers the non-Sharia ruling as truth, or when the Sharia ruling is against him, he genuinely dislikes that ruling from his heart, not just the discomfort of the base self (Nafs-e-Ammara). Such people are kafirs. This applies not only to legal cases but also to worship. Ramadan fasts, especially in summer, and prayers, especially Fajr and Isha in winter, are hard on the base self. One does not become a kafir because of this, as long as one knows the rulings to be true and beneficial from the heart. Yes, if one considers prayer as forced

labor and fasting as a useless hunger strike from the heart, then he is surely a kafir. The following noble verse makes this meaning very clear:

1. Al-Quran al-Karim 4/65 Page 366 of 712

फ़तावा रज़विया जिल्द 14

"फला वरब्बिका ला युमिनूना हत्ता युहक्किमूका फ़ीमा शजरा बैनहुम सुम्मा ला यजीदू फी अन्फुसिहिम हरजम मिम्मा क़ज़ैता व युसल्लिमू तस्लीमा।" अनुवाद: तो ऐ महबूब! तुम्हारे रब की क़सम वे मुसलमान न होंगे जब तक अपने आपसी झगड़ों में तुम्हें हाकिम न बनायें फिर जो कुछ तुम हुक्म फ़रमा दो अपने दिलों में उससे रुकावट न पायें और जी से मान लें। (त)

क़सम खाकर फ़रमाया जाता है कि हरगिज़ मुसलमान नहीं हो सकते जब तक अपने इख़्तिलाफ़ात (विवादों) को अहादीस और आयात के मुताबिक़ तय न करें फिर कोई रंजिश या कराहत भी दिल में न रहे। अब बताइये हम लोग अपने मुक़दमात का बजाये आयात व अहादीस के अंग्रेज़ी क़वानीन से तय कराते हैं तो हम तो देवबंदियों से बदतर हैं गोया नसे क़ुरानी हमारी तकफ़ीर फ़रमा रही है जब हमारा ख़ुद यह हाल है तो दूसरों को क्योंकर काफ़िर कहें, हम तो ख़ुद ही कुफ्र में मुब्तला हैं। (उसकी बात ख़त्म हुई)। अब इस्तफ़्ता (सवाल) यह है कि ज़ैद का क्या हुक्म है? और आयह करीमा की सही तफ़सीर क्या है?

उत्तर: जो मुद्दई (दावा करने वाला) हक़ पर हैं वे तहकीम (मध्यस्थता) नहीं करते बल्कि अपना हक़, जो बिना हुकूमत के ज़ोर के नहीं मिल सकता, निकलवाना चाहते हैं और मुद्दालैह (प्रतिवादी) जो हक़ पर है वह मजबूर ही है, अगर जवाबदेही न करे तो एकतरफ़ा डिक्री हो जाएगी। इन दोनों फ़रीक़ (पक्षों) पर अगर आयह करीमा वारिद (लागू) हो तो हिंदुस्तान ही नहीं बल्कि तमाम दुनिया में आज से नहीं सैकड़ों साल से मुद्दई, मुद्दालैह, वकील, गवाह सब काफ़िर होंगे क्योंकि आम सल्तनतों ने शरअ मुतहर (पवित्र शरीयत) से जुदा अपने बहुत से क़ानून निकाल लिए हैं। और जो मुद्दई झूठा है वह नाहक़ दूसरों का माल मसलन छीनना चाहता है जिस पर अपनी चर्ब ज़बानी या मुक़दमा साज़ी या झूठे गवाहों के ज़रिये हुकूमत से मदद लेता है, यूँ ही झूठा मुद्दालैह मसलन दूसरे का दिया हुआ माल देना नहीं चाहता और वही मदद इन ज़राये काज़िबा (झूठे माध्यमों) से लेता है; ये बातें गुनाह हैं मगर गुनाह को कुफ्र कहना ख़ारजियों का मज़हब है। आयत उसके बारे में है जो हुक्मे शरीयत को बातिल (झूठा) जाने और ग़ैर शरई हुक्म को हक़ या शरई हुक्म जब उसके ख़िलाफ़ हो तो न नफ़्से अम्मारा (नीच इच्छा) की नागवारी बल्कि वाक़ई दिल से उस हुक्म को बुरा जाने, ये लोग काफ़िर हैं। यह न सिर्फ़ मुक़दमात बल्कि इबादत में भी जारी है। रमज़ान के रोज़े बिलख़ुसूस गर्मियों में और नमाज़ बिलख़ुसूस जाड़ों में सुबह व ईशा की नफ़्से अम्मारा पर शाक़ (भारी) होती है, इससे काफ़िर नहीं होता जबकि दिल से अहकाम को हक़ व नाफ़े(लाभदायक) जानता है। हाँ, अगर दिल से नमाज़ को

बेगार और रोज़े को मुफ़्त का फ़ाक़ा जाने तो ज़रूर काफ़िर है, अगली आयह करीमा इस मायने को ख़ूब वाज़ेह (स्पष्ट) फ़रमाती है:

1. अल-कुरान अल-करीम 4/65 पृष्ठ 366/712

"فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا" ترجمہ: تو اے محبوب تمہارے رب کی قسم وہ مسلمان نہ ہوں گے جب تک اپنے آپس کے جھگڑے میں تمہیں حاکم نہ بنائیں پھر جو کچھ تم حکم فرما دو اپنے دلوں میں اس سے رکاوٹ نہ پائیں اور جی سے مان لیں۔ (ت)

قسم کھا کر فرمایا جاتا ہے کہ ہر گز مسلمان نہیں ہو سکتے جب تک اپنے اختلافات کو موافق احادیث و آیات نہ طے کریں پھر کوئی رنجش یا کراہت بھی دل میں نہ رہے۔ اب بتایئے ہم لوگ اپنے مقدمات کا بجائے آیات واحادیث کے انگریزی قوانین سے طے کراتے ہیں تو ہم تو دیوبندیوں سے بدتر ہیں گویا نص قرآنی ہماری تکفیر فرما رہی ہے جب ہمارا خود یہ حال ہے تو دوسروں کو کیونکر کافر کہیں، ہم تو خود ہی کفر میں مبتلا ہیں انتمی کلامہ، اب استفتاء یہ ہے کہ زید کا کیا حکم ہے؟ اور آیہ کریمہ کی صحیح تفسیر کیا ہے؟

الجواب: جو مدعی حق پر ہیں وہ تحکیم نہیں کرتے بلکہ اپنا حق کہ بے زور حکومت نہیں مل سکتا نکلوانا چاہتے ہیں اور مدعا علیہ کہ حق پر ہے وہ مجبور ہی ہے جوابدہی نہ کرے تو یک طرفہ ڈگری ہو جائے ان دونوں فریق پر اگر آیہ کریمہ وارد ہو تو ہندوستان ہی نہیں بلکہ تمام دنیا میں آج سے نہیں صد ہا سال سے مدعی مدعا علیہ وکیل گواہ سب کافر ہوں کہ عام سلطنتوں نے شرع مطہر سے جدا اپنے بہت سے قانون نکال لئے ہیں اور جو مدعی جھوٹا ہے وہ ناحق دوسروں کا مال مثلاً چھیننا چاہتا ہے جس پر اپنی چرب زبانی یا مقدمہ سازی یا جھوٹے گواہوں کے ذریعہ حکومت سے مدد لیتا ہے یونہی جھوٹا مدعا علیہ مثلاً دوسرے کا دیا ہوا مال دینا نہیں چاہتا اور وہی مددان ذرائع کا ذبہ سے لیتا ہے یہ باتیں گناہ ہیں مگر گناہ کو کفر کہنا خارجیوں کا مذہب ہے، آیت

اس کے بارے میں ہے جو حکم شریعت کو باطل جانے اور غیر شرعی حکم کو حق یا شرعی حکم جب اس کے خلاف ہو تو نہ نفس امارہ کی ناگواری بلکہ واقعی دل سے اس حکم کو برا جانے، یہ لوگ کافر ہیں، یہ نہ فقط مقدمات بلکہ عبادات میں بھی جاری ہے، رمضان خصوصاً گرمیوں کے روزے نماز خصوصاً جاڑوں میں صبح و عشا کی نفس امارہ پر شاق ہوتی ہے اس سے کافر نہیں ہوتا جبکہ دل سے احکام کو حق و نافع جانتا ہے، ہاں اگر دل سے نماز کو بیگار اور روزے کو مفت کا فاقہ جانے تو ضرور کافر ہے اگلی آیہ کریمہ اس معنی کو خوب واضح فرماتی ہے:

1 القرآن الکریم ۴/ ۶۵ Page 366 of 712

Fatawa Rizvia Volume 14 (14)

Allah the Almighty said: "And if We had decreed for them, 'Kill yourselves' or 'Leave your homes,' they would not have done it, except for a few of them." [1] Allah the Almighty said: If We had commanded them to kill themselves or to leave their homes, they would not have done it, except for a few of them. (T)

It is evident that not doing this is solely because these commands are difficult for the self. Thus, it is proven that a command being difficult for the self, even to the extent of abstaining from fulfilling the command due to it, is not disbelief (Kufr). God forbid, this would mean that the noble companions were also Muslims only in name, as He says: "they would not have done it, except for a few of them." [2] (They would not have done it except a few of them. - T) whereas the Lord Almighty testifies in various places to their being true and sincere believers, even stating here:

"But Allah has endeared the faith to you and has beautified it in your hearts and has made hateful to you disbelief, defiance and disobedience. Those are the [rightly] guided. [It is] as bounty from Allah and favor. And Allah is Knowing and Wise." [3] O companions of the Beloved! Allah has made faith dear to you and beautified it in your hearts, and made disbelief, lawlessness, and disobedience hateful to you; these very people are on the right path, by the grace of Allah and His bounty, and Allah is All-Knowing, All-Wise.

This is the love of the heart which is the pivot of faith and the perfection of faith, and that dislike of the self on which the increase of reward is based. It is stated in the Hadith:

"The best of worship is that which is most difficult (for the self)." [4] The greatest reward among all is for that worship which is most laborious for the self.

In any case, this person who confesses to his own disbelief is definitely a disbeliever. It is stated in Fatawa Alamgiri:

A Muslim who said "I am an atheist (Mulhid)" becomes a disbeliever (Kafir), and even if he said "I did not know that it is disbelief," he will not be excused from it. [5] And Allah Almighty (knows best). If a Muslim said "I am an atheist," he will become a disbeliever, and (even if he) said "I did not know that saying this..."

[1] Al-Quran Al-Karim 4/66 [2] Al-Quran Al-Karim 4/66 [3] Al-Quran Al-Karim 49/7-8 [4] Al-Asrar al-Marfu'ah fi al-Akhbar al-Mawdu'ah, Hadith 208, Dar al-Kutub al-Ilmiyyah

Beirut, p. 61; Kashf al-Khafa by al-Ajluni 1/175 [5] Fatawa Hindiyyah, Chapter: Causes of Disbelief, Types; Noorani Kutub Khana Peshawar 2/279

फ़तावा रिज़विया खंड 14 (१४)

अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "व लौ अन्ना कतबना अलैहिम अनि-क़्तुलू अन्फ़ुसकुम अवि-ख़ुजू मिन दियारिकुम मा फ़अलुहू इल्ला क़लीलुन मिन्हुम" [1] अल्लाह तआला ने फ़रमाया: अगर हम उन्हें हुक्म देते कि अपने आप को क़त्ल कर दो या अपने घरों से निकल जाओ तो वे इसे न करते मगर उनमें से थोड़े। (त)

ज़ाहिर है कि यह न करना उन अहकाम (आदेशों) के नफ़्स (स्वयं) पर शाक़ (कठिन) होने ही के कारण है। तो साबित हुआ कि हुक्म का नफ़्स पर शाक़ होना यहाँ तक कि उसके कारण हुक्म की तामील से बाज़ रहना कुफ़्र (अविश्वास) नहीं है। मा'अज़-अल्लाह (अल्लाह की पनाह) यह ठहरेगा कि सहाबा किराम भी गिनती ही के मुसलमान थे कि फ़रमाता है: "मा फ़अलुहू इल्ला क़लीलुन मिन्हुम" [2] (वे इसे न करते मगर उनमें से थोड़े। - त) हालाँकि रब अज़्ज़वजल जगह-जगह उनके सच्चे और पक्के मोमिन होने की शहादत देता है यहाँ तक कि यहाँ फ़रमाता है:

"व लाकिन्नल्लाहा हब्बबा इलैकमुल् ईमाना व ज़य्यनहू फ़ी क़ुलूबिकुम व कर्रहा इलैकमुल् कुफ़्रा वल फ़ुसूक़ा वल इस्यान, उला-इका हुमुर-राशदून। फ़ज़लम-मिनल्लाहि व नि'मतन, वल्लाहु अलीमुन हकीम" [3] ऐ महबूब के सहाबियों! अल्लाह ने तुम्हें ईमान प्यारा कर दिया और उसे तुम्हारे दिलों में ज़ीनत (सुंदरता) दी और कुफ़्र, बे-हुक्मी और नाफ़रमानी तुम्हें नागवार कर दी, यही लोग राह पर हैं अल्लाह के फ़ज़ल और उसकी नेमत से और अल्लाह जानने वाला हिकमत वाला है।

यह दिल की मुहब्बत है जो मदार-ए-ईमान (ईमान का आधार) और कमाल-ए-ईमान (ईमान की पूर्णता) है और वह नफ़्स की नागवारी जिस पर सवाब (पुण्य) की अधिकता की बुनियाद है। हदीस में फ़रमाया:

"अफ़ज़लुल इबादति अहमदुलहा" [4] सब में ज़्यादा सवाब उस इबादत का है जो नफ़्स पर ज़्यादा शाक़ (भारी) हो।

बहरहाल यह शख़्स जो अपने कुफ़्र का मुक़िर (स्वीकार करने वाला) है क़तई काफ़िर है, फ़तावा आलमगीरी में है:

मुस्लिम क़ाला अना मुलहिदुन युक्फ़रु व लौ क़ाला मा अलिमतो अन्नहू कुफ़्रुन ला युअज़रू मिन्हु [5] वल्लाहु तआला। अगर किसी मुसलमान ने कहा मैं मुलहिद (नास्तिक) हूँ तो वह काफ़िर हो जाएगा, और कहा मैं नहीं जानता था कि यह कहना...

[1] अल-क़ुरआन अल-करीम ४/६६ [2] अल-क़ुरआन अल-करीम ४/६६ [3] अल-क़ुरआन अल-करीम ४९/७-८ [4] अल-असरार अल-मर्फ़ूआ फ़िल अख़बार अल-मौज़ूआ, हदीस २०८, दारुल किताबुल इल्मिया बेरूत, पृ. ६१; कश्फ़ुल ख़फ़ा लिल-अजलूनी १/१७५ [5] फ़तावा हिंदिया, बाब: मुजीबातुल कुफ़्र, अनवा, नूरानी कुतुब ख़ाना पेशावर २/२७९

فتاوٰی رضویہ جلد چہاردہم (۱۴)

قال اللہ تعالٰی: "وَلَوْ اَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ اَنِ اقْتُلُوْا اَنْفُسَكُمْ اَوِ اخْرُجُوْا مِنْ دِيَارِكُمْ مَّا فَعَلُوْهُ اِلَّا قَلِيْلٌ مِّنْهُمْ" 1۔ اللہ تعالٰی نے فرمایا: اگر ہم انہیں حکم دیتے ہیں کہ اپنے آپ کو قتل کردو یا اپنے گھروں سے نکل جاؤ تو اسے نہ کرتے مگر ان میں تھوڑے۔ (ت)

ظاہر ہے کہ یہ نہ کرنا ان احکام کے نفس پر شاق ہونے ہی کے سبب ہے تو ثابت ہوا کہ حکم کا نفس پر شاق ہونا یہاں تک کہ اس کے سبب بجا آوری حکم سے باز رہنا کفر نہیں معاذ اللہ یہ ٹھہرے گا کہ صحابہ کرام بھی گنتی ہی کے مسلمان تھے کہ فرماتا ہے: "مَّا فَعَلُوْهُ اِلَّا قَلِيْلٌ مِّنْهُمْ" 2 (اسے نہ کرتے مگر ان میں تھوڑے۔ت) حالانکہ رب عزوجل جا بجا ان کے سچے پکے مومن ہونے کی شہادت دیتا ہے یہاں تک کہ فرماتا ہے:

"وَلٰكِنَّ اللّٰهَ حَبَّبَ اِلَيْكُمُ الْاِيْمَانَ وَزَيَّنَهٗ فِيْ قُلُوْبِكُمْ وَكَرَّهَ اِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوْقَ وَالْعِصْيَانَ ؕ اُولٰٓئِكَ هُمُ الرّٰشِدُوْنَ ۙ فَضْلًا مِّنَ اللّٰهِ وَنِعْمَةً ؕ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ" 3۔ اے محبوب کے صحابیو! اللہ نے تمہیں ایمان پیارا کر دیا اور اسے تمہارے دلوں میں زینت دی اور کفر وبے حکمی ونافرمانی تمہیں ناگوار کردی، یہی لوگ راہ پر ہیں اللہ کا فضل اور اس کی نعمت اور اللہ جانتا ہے حکمت والا ہے۔

یہ دل کی محبت ہے کہ مدارِ ایمان وکمالِ ایمان ہے اور وہ نفس کی ناگواری جس پر زیادت ثواب کی بناء ہے۔ حدیث میں فرمایا: افضل العبادات احمزھا 4۔ سب میں زیادہ ثواب اس عبادت کا ہے جو نفس پر زیادہ شاق ہو۔

بہر حال یہ شخص جو اپنے کفر کا مقر ہے قطعاً کافر ہے، فتاویٰ عالمگیری میں ہے: مسلم قال انا ملحد یکفر ولو قال ما علمت انه کفر لا یعذر منه 5، واللہ تعالیٰ اگر کسی مسلمان نے کہا میں ملحد ہوں تو وہ کافر ہو جائے گا، اور کہا میں نہیں جانتا تھا کہ یہ کہنا

1 القرآن الکریم ۴ / ۶۶ 2 القرآن الکریم ۴ / ۶۶ 3 القرآن الکریم ۴۹ / ۷-۸ 4 الاسرار المرفوعہ فی الاخبار الموضوعہ حدیث ۲۰۸ دار الکتاب العلمیہ بیروت ص ۶۱، کشف الخفاء للعجلونی ۱ / ۱۷۵ 5 فتاوی ہندیہ باب موجبات الکفر انواع نورانی کتب خانہ پشاور ۲ / ۲۷۹

Fatawa Razawiyya Volume 14

Know that. If a Muslim said "I am an atheist," he would become a disbeliever. And if he said "I did not know that saying this was disbelief," his excuse will not be acceptable. And Allah Almighty knows best. (T)

Problem 103: From Post Office Angus Jute Mill Gurehti district Hooghly school Angus, questioned by Muhammad Saleem Khan Master School 18 Dhu al-Qi'dah 1339 AH What do the scholars of religion say in this matter that a person used to write his spiritual guide's son as "Nabi Zada" (descendant of the Prophet). What is the ruling in Shariah for him and those who are pleased with it? Explain and be rewarded. The Answer: If his spiritual guide is a Sayyid and in that sense he writes him as Nabi Zada, then it is correct. And if he is not a Sayyid but rather by considering the guide a prophet he writes his son as Nabi Zada, then he is also a disbeliever and all those who are pleased with it are also [disbelievers]. And Allah Almighty knows best.

Problem 104: From Purulia district Manbhum, questioned by Khalifa Muhammad Jan 18 Dhu al-Qi'dah 1339 AH What do the scholars of religion say in this matter that on April 16 and April 13, 1921, the Muslims who went on strike and participated in the meeting, have their wives become forbidden or not? Explain and be rewarded. The Answer: Whoever went on strike due to being forced by people, that charge [of disbelief] is not upon him, although there is a charge for pretending to be forced without a valid Sharia necessity. And whoever wanted to go along with a chaotic situation and had no intention beyond that, he has sinned but that charge is not upon him. And whoever went on strike to mourn for disbelievers and to honor the command of a polytheist, the ruling for him is to renew Islam and then renew the marriage. "Because honoring a disbeliever is disbelief"1, as mentioned in al-Zahiriyya, al-Ashbah, al-Durr, etc., because honoring a disbeliever is disbelief, as it is in well-known books such as al-Zahiriyya, al-Ashbah, al-Durr etc., from brilliant books. And Allah Almighty knows best. (T)

Problem 105: From Maunath Bhanjan, district Azamgarh, Mohalla Allah Dad Pura, questioned by Hakim Sabir Hussain Sahib, 7 Ramadan al-Mubarak 1339 AH What do the scholars of religion say about a person who, for the sake of pleasing a Hindu, [mocks] his religion Islam...

1. Durr al-Mukhtar, Book of Prohibition and Permission, Chapter on Sale, Mujtabai Press Delhi 2/251 Page 368 of 712

ज्ञात हो। अगर किसी मुसलमान ने कहा कि "मैं नास्तिक हूँ", तो वह काफ़िर हो जाएगा, और अगर उसने कहा कि "मैं नहीं जानता था कि यह कहना कुफ्र (अधर्म) है", तो उसका बहाना स्वीकार नहीं किया जाएगा। और अल्लाह तआला बेहतर जानता है। (त)

मसला 103: डाकखाना अंगस जूट मिल गुरहटी जिला हुगली स्कूल अंगस, प्रश्नकर्ता मुहम्मद सलीम खान मास्टर स्कूल 18 ज़िल-क़ादा 1339 हिजरी। धर्म के विद्वान इस मामले में क्या कहते हैं कि एक व्यक्ति अपने पीर (आध्यात्मिक गुरु) के बेटे को 'नबी ज़ादा' (पैगंबर की संतान) लिखा करता है, उसके लिए और जो लोग इसे अच्छा समझकर खुश होते हैं उनके लिए शरीयत का क्या हुक्म है? स्पष्ट करें और पुण्य प्राप्त करें। जवाब: अगर उसका पीर सैय्यद है और इस अर्थ में वह उसे नबी ज़ादा लिखता है तो सही है, और अगर वह सैय्यद नहीं है बल्कि पीर को नबी मानकर उसके लड़के को नबी ज़ादा लिखता है तो वह भी काफ़िर है और जितने इस पर खुश होते हैं वे भी। और अल्लाह तआला बेहतर जानता है।

मसला 104: पुरुलिया जिला मानभूम से, प्रश्नकर्ता खलीफा मुहम्मद जान 18 ज़िल-क़ादा 1339 हिजरी। धर्म के विद्वान इस मसले में क्या कहते हैं कि 16 अप्रैल, 13 अप्रैल 1921 में जिन मुसलमानों ने हड़ताल की है और सभा में शामिल हुए हैं, क्या उनकी पत्नियाँ हराम (अवैध) हो गईं या नहीं? स्पष्ट करें और पुण्य प्राप्त करें। जवाब: जिसने लोगों के मजबूर करने पर हड़ताल की, उस पर वह आरोप नहीं है, हालाँकि बिना शरीई मजबूरी के मजबूर बन जाने का आरोप हो सकता है। और जिसने केवल एक उथल-पुथल की स्थिति का साथ देना चाहा और इसके अलावा कोई नियत नहीं थी, उसे गुनाह हुआ लेकिन वह आरोप उस पर नहीं है। और जिसने काफ़िरों का मातम मनाने और मुशरिक (मूर्तिपूजक) के हुक्म का सम्मान करने के लिए हड़ताल की, उस पर इस्लाम का नवीनीकरण (तजदीद-ए-इस्लाम) और फिर निकाह का नवीनीकरण (तजदीद-ए-निकाह) करने का हुक्म है। "क्योंकि काफ़िर का सम्मान करना कुफ्र है"1, जैसा कि ज़हीरिया और अशबाह में है, क्योंकि काफ़िर की ताज़ीम कुफ्र है, जैसा कि ज़हीरिया, अशबाह, दर्र आदि प्रसिद्ध पुस्तकों में वर्णित है। और अल्लाह तआला बेहतर जानता है। (त)

मसला 105: मऊनाथ भंजन, जिला आज़मगढ़, मोहल्ला अल्लाह दाद पुरा से, प्रश्नकर्ता हकीम साबिर हुसैन साहब 7 रमज़ानुल मुबारक 1339 हिजरी। धर्म के विद्वान क्या कहते हैं कि जो व्यक्ति किसी हिंदू को खुश करने के लिए अपने मज़हब इस्लाम की...

1. दुर्रे मुख्तार, किताबुल हज़र वल इबाहा, फुसल फिल बय, मुत्बा मुजतबाई दिल्ली 2/251 पृष्ठ 368 / 712

اعلم۔ اگر کسی مسلمان نے کہا میں ملحد ہوں تو وہ کافر ہو جائے گا، اور کہا میں نہیں جانتا تھا کہ یہ کہنا کفر تھا اس کا عذر قابل قبول نہ ہوگا واللہ تعالٰی اعلم (ت)

مسئلہ ۱۰۳: از ڈاکخانہ انگس جوٹ مل گورہٹی ضلع ہگلی اسکول انگس مسئولہ محمد سلیم خاں ماسٹر اسکول ۱۸ ذیقعدہ ۱۳۳۹ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین اس مسئلہ میں کہ ایک شخص اپنے پیر کے لڑکے کو نبی زادہ لکھا کرتا ہے، اس کا اور جو لوگ اسے اچھا سمجھ کر خوش ہوتے ہیں ان کا شرع شریف میں کیا حکم ہے؟ بینوا توجروا۔ الجواب: اگر اس کا مرشد سید ہے بایں معنی اسے نبی زادہ لکھتا ہے تو بجا ہے، اور اگر وہ سید نہیں بلکہ مرشد کو نبی ٹھہرا کر اس کے لڑکے کو نبی زادہ لکھتا ہے تو وہ بھی کافر اور جتنے اس پر خوش ہوتے ہیں وہ بھی، وھو تعالٰی اعلم۔

مسئلہ ۱۰۴: از پورولیا ضلع مان بھوم مسئولہ خلیفہ محمد جان ۱۸ ذی القعدہ ۱۳۳۹ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین اس مسئلہ میں کہ ۱۶ اپریل، ۱۳ اپریل ۱۹۲۱ء میں جن مسلمانوں نے ہڑتال کی ہے اور جلسے میں شریک ہوئے ہیں ان کی بیبیاں حرام ہوئیں یا نہیں؟ بینوا توجروا۔ الجواب: جس نے لوگوں کے مجبور کرنے سے ہڑتال کی اس پر وہ الزام نہیں اگرچہ بلا مجبوری شرعی مجبور بن جانے کا الزام ہو، اور جس نے ایک طوفان بے تمیزی کی موافقت چاہی اس سے زائد کچھ نیت نہ تھی اس پر گناہ ہوا مگر وہ الزام اس پر نہیں اور جس نے کافروں کا سوگ منانے اور حکم مشرک کی تعظیم بجالانے کے لئے ہڑتال کی اس پر تجدید اسلام پھر تجدید نکاح کا حکم ہے، لان تبجیل الکافر کفر1، کما فی الظھیریۃ والاشباہ و کیونکہ کافر کی تعظیم کفر ہے، جیسا کہ ظہیر یہ، اشباہ، در وغیرہ الدر وغیرہ من الاسفار الغر، وھو تعالٰی اعلم۔ معروف کتب میں ہے۔ وھو تعالٰی اعلم۔ (ت)

مسئلہ ۱۰۵: از متو ناتھ بھنجن ضلع اعظم گڑھ محلہ اللہ داد پورہ مسئولہ حکیم صابر حسین صاحب ۷ رمضان المبارک ۱۳۳۹ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین کہ جو شخص ہندو کے خوش کرنے کے واسطے اپنے مذہب اسلام کی

1 درمختار کتاب الحظر والاباحة فصل فی البیع مطبع مجتبائی دہلی ۲ / ۲۵۱ Page 368 of 712

Fatawa Rizvia Volume 14

...if one does not care [for Islam] and supports their religion, then what crime has this person committed? Please explain and be rewarded.

The Answer: The person who, for the pleasure of Hindus, does not care for the religion of Islam and supports the religion of Hindus, if this is truly the case, then there is no doubt about the decree of infidelity (kufr) being mandatory upon him. And Allah Almighty knows best.

Problem 106: From Chak 244 near Lyallpur, Khanqah-e-Chisht, Dargah-e-Sabiri, asked by Maulvi Nizamuddin Sahib, 7th Rabi' al-Akhir 1337 AH. What do the scholars of religion and jurists of the firm Sharia say in response to this issue: that on the right side of the mihrab (arch) of a new mosque, a calligrapher wrote "Ya Allah" and on the other side "Ya Muhammad" was inscribed. Then a non-conformist (Ghair-Muqallid) came and said, "Why have you written these idols? Erase them." He had the mason erase it. Muslims were very aggrieved by this act of his, and then had the blessed name of the Prophet (PBUH) rewritten. Upon this, the non-conformist started saying, "It would be better if you wrote the name of Guru Gobind Singh or placed some idol." Has this person committed disrespect towards the Prophet or not? And with such insolence, can he remain a Muslim or not? Please explain and be rewarded.

The Answer:

There is no god but Allah, there is no god but Allah, there is no god but Allah, Muhammad is the Messenger of Allah. | There is no god but Allah, there is no god but Allah, there is no god but Allah, Muhammad is the Messenger of Allah. Muhammad is the Messenger of Allah, Muhammad is the Messenger of Allah, peace and blessings of Allah be upon him. | Muhammad is the Messenger of Allah, Muhammad is the Messenger of Allah, peace and blessings of Allah be upon him. Peace and blessings of Allah be upon him, peace and blessings of Allah be upon him, the curse of Allah is upon the wrongdoers. | Peace and blessings of Allah be upon him, peace and blessings of Allah be upon him, behold the curse of Allah is upon the wrongdoers. The curse of Allah is upon the wrongdoers, the curse of Allah is upon the wrongdoers. | Behold the curse of Allah is upon the wrongdoers, behold the curse of Allah is upon the wrongdoers.

The mentioned person is an infidel, infidel, infidel, an apostate, apostate, apostate. "Whoever doubts his infidelity has indeed committed infidelity."^1 One who doubts his being a káfir [is himself a káfir].

1 Majma' al-Anhur Sharh Multaqa al-Abhur, Chapter on Rules of Jizya, Dar Ihya al-Turath al-Arabi, Beirut, 1/771 Page 369 of 712

फ़तावा रिज़विया जिल्द 14

...परवाह न करे और उनके धर्म का समर्थन करे तो यह व्यक्ति किस चीज़ का अपराधी होगा? स्पष्ट करें और पुण्य प्राप्त करें।

उत्तर: जो व्यक्ति हिंदुओं की प्रसन्नता के लिए इस्लाम धर्म की परवाह न करे और हिंदुओं के धर्म का समर्थन करे, यदि यह वास्तव में ऐसा ही है, तो उस पर कुफ़्र (अधर्म) का हुक्म लाज़िम होने में कोई संदेह नहीं। और अल्लाह तआला बेहतर जानता है।

मसअला 106: चक 244, लायलपुर के पास खानकाह-ए-चिश्त, दरगाह-ए-साबरी से, मौलवी निज़ामुद्दीन साहब द्वारा पूछा गया, 7 रबी-उल-आख़िर 1337 हिजरी। दीन के विद्वान और शरीअत के मुफ़्ती इस मसअले के जवाब में क्या फ़रमाते हैं कि एक नई मस्जिद के मेहराब के दाईं ओर कातिब (लेखक) ने "या अल्लाह" लिखा और दूसरी ओर "या मुहम्मद" उत्कीर्ण किया। तो एक ग़ैर-मुक़ल्लिद ने आकर कहा कि ये बुत (मूर्तियाँ) क्यों लिखे हैं, इन्हें मिटा दो। उसने राजमिस्त्री से उसे मिटवा दिया। उसकी इस हरकत से मुसलमान बहुत दुखी हुए और फिर हुज़ूर का मुबारक नाम लिखवा दिया। इस पर वह ग़ैर-मुक़ल्लिद कहने लगा, "अगर गुरु गोबिंद सिंह का नाम लिख दो या कोई बुत खड़ा कर दो तो बेहतर है।" क्या इस व्यक्ति ने हुज़ूर की बेअदबी की है या नहीं? और इस बदज़ुबानी के साथ क्या यह मुसलमान रह सकता है या नहीं? स्पष्ट करें और पुण्य प्राप्त करें।

उत्तर:

ला इलाहा इल्लल्लाह ला इलाहा इल्लल्लाह ला इलाहा इल्लल्लाह मुहम्मदुर रसूलुल्लाह | अल्लाह के सिवा कोई माबूद नहीं, अल्लाह के सिवा कोई माबूद नहीं, अल्लाह के सिवा कोई माबूद नहीं, हज़रत मुहम्मद अल्लाह के रसूल हैं, मुहम्मदुर रसूलुल्लाह मुहम्मदुर रसूलुल्लाह सल्लल्लाहु तआला अलैहि | हज़रत मुहम्मद अल्लाह के रसूल हैं, हज़रत मुहम्मद अल्लाह के रसूल हैं, अल्लाह तआला की तरफ़ से उन पर सलात-ओ-सलाम, वसल्लम सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम सल्लल्लाहु तआला अलैहि | अल्लाह तआला की तरफ़ से उन पर सलात-ओ-सलाम, अल्लाह तआला की तरफ़ से उन पर सलात-ओ-सलाम, वसल्लम, अल-लानतुल्लाहि अलल ज़ालिमीन अल-लानतुल्लाहि अलल | सुनो ज़ालिमों पर अल्लाह की लानत, सुनो ज़ालिमों पर अल्लाह की लानत, ज़ालिमीन अल-लानतुल्लाहि अलल ज़ालिमीन। | सुनो ज़ालिमों पर अल्लाह की लानत। (त)

उक्त व्यक्ति काफ़िर, काफ़िर, काफ़िर, मुर्तद, मुर्तद, मुर्तद है। "जिसने उसके कुफ़्र में संदेह किया, उसने स्वयं कुफ़्र किया।"^1 जो उसके काफ़िर होने में शक करे।

1 मजमा-अल-अनहुर शरह मुल्तक़ा अल-अब्हुर, बाब अहकाम अल-जिज़्या, दार इहया-उत-तुरास अल-अरबी, बेरूत, 1/771 पृष्ठ 369/712

پروا نہ کرے اور ان کے مذہب کی تائید کرے تو یہ شخص کس چیز کا مرتکب ہوگا؟ بینوا توجروا

الجواب: جو شخص خوشنودی ہنود کے لئے دین اسلام کی پروا نہ کرے اور مذہبِ ہنود کی تائید کرے اگر یہ بات واقعی یونہی ہے تو اس پر حکم کفر لازم ہونے میں کوئی شبہ نہیں۔ واللہ تعالٰی اعلم۔ مسئلہ ۱۰۶: از چک ۲۴۴ متصل لائل خانقاہ چشت دربار صابری مسئولہ مولوی نظام الدین صاحب ۷ ربیع الآخر ۱۳۳۷ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین و مفتیان شرع متین اس مسئلہ کے جواب میں کہ ایک نئی مسجد کے محراب کے دائیں طرف کاتب نے لکھا یا اللہ اور دوسری طرف یا محمد نقش کر دیا تو ایک غیر مقلد نے آکر کہا کہ یہ بت کیوں لکھا ہے اس کو مٹادو، معمار سے وہ مٹوا دیا، اس کی اس حرکت سے مسلمان بہت رنجیدہ ہوئے اور پھر حضور کا نام مبارک لکھوا دیا، اس پر وہ غیر مقلد کہنے لگا اگر گورو گوبند سنگھ کا نام لکھ دو یا کوئی بت کھڑا کر دو تو بہتر ہے، کیا اس شخص نے حضور کی بے ادبی کی ہے یا نہ؟ اور اس دریدہ دہنی سے یہ مسلمان رہ سکتا ہے یا نہ؟ بینوا توجروا۔ الجواب:

لا الہ الا اللہ لا الہ الا اللہ لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ | اللہ کے سوا کوئی معبود نہیں، اللہ کے سوا کوئی معبود نہیں، اللہ محمد رسول اللہ محمد رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ | کے سوا کوئی معبود نہیں، حضرت محمد اللہ کے رسول ہیں، وسلم صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم صلی اللہ تعالٰی علیہ | حضرت محمد اللہ کے رسول ہیں، حضرت محمد اللہ کے رسول وسلم، اللعنۃ اللہ علی الظالمین اللعنۃ اللہ علی | ہیں، اللہ تعالٰی کی طرف سے ان پر صلوٰۃ و سلام، اللہ تعالٰی کی الظالمین اللعنۃ اللہ علی الظالمین۔ | طرف سے ان پر صلوٰۃ و سلام، اللہ تعالٰی کی طرف سے ان پر صلوٰۃ و سلام، سنو ظالموں پر اللہ کی لعنت، سنو ظالموں پر اللہ کی لعنت، سنو ظالموں پر اللہ کی لعنت۔ (ت)

شخص مذکور کافر کافر مرتد مرتد مرتد ہے من شك في كفره فقد كفر ١ جو اس کے کافر ہونے میں شک

١ مجمع الانهر شرح ملتقى الابحر باب احكام الجزيہ دار احياء التراث العربى بيروت ١ / ٧٧١

Fatawa Ridawiyya, Volume 14

...one who does so is himself a disbeliever (kafir). It is forbidden for Muslims to socialize with him, it is forbidden to greet or speak with him, forbidden to sit near him, and forbidden to allow him to sit near oneself. If he falls ill, it is forbidden to visit him. If he dies, it is forbidden to wash and shroud him like a Muslim, forbidden to perform his funeral prayer, forbidden to bury him in Muslim graveyards, and forbidden to visit his grave.

Allah the Almighty says: "And if Satan causes you to forget, then do not sit after the remembrance with the wrongdoing people." [Quran 6:68] And Allah the Almighty says: "And do not incline toward those who do wrong, lest you be touched by the Fire." [Quran 11:113] And Allah the Almighty says: "And do not pray [the funeral prayer, O Muhammad], over any of them who has died - ever - or stand at his grave." [Quran 9:84]

Muslims should see the enmity the Wahhabis have for Muhammad, the Messenger of Allah, peace and blessings of Allah be upon him, yet simple-minded people consider them a sect of Muslims. There is no power and no strength except in Allah, the Most High, the Most Magnificent. One thing to remember is that the holy name of the Noble Prophet, peace and blessings of Allah be upon him, should not be taken alone; rather, it should be "Ya Rasool Allah". Instead of engraving it on walls, it is better to write it on a mirror and install it. And Allah knows best.

Issue 710: From Deogarh, Mewar, sent by Qazi Abdul Aziz Sahib, 19th Rabi al-Akhir 1337 AH.

What do the scholars of religion and jurists of the firm Sharia say regarding this issue: A group, neither Hindu nor Muslim, constant drinkers of alcohol, polytheists, open thieves, travel through countries and it is unknown how they deceitfully or through theft bring back thousands of rupees worth of gold, silver, jewelry, etc. They act upon the Gita and Bhagwat, and perform rituals of Holi, Diwali, and Ganga, etc. When they call out, they invoke Ramchandra Bhagwat and also swear by them. Their names and clothing are like those of Hindus. They do not remember the Kalima (declaration of faith), are completely unacquainted with Islam, yet they adhere to marriage and funeral prayers. Sometimes during their travels, they also burn their dead in fire. If from them...

1. Quran Al-Kareem 6/68

2. Quran Al-Kareem 11/113
3. Quran Al-Kareem 9/84

फ़तावा रिज़विया, खंड चौदह (14)

...करने वाला स्वयं काफ़िर है, मुसलमानों के लिए उससे मेल-जोल हराम है, उससे सलाम-कलाम हराम है, उसके पास बैठना हराम है, उसे अपने पास बैठने देना हराम है, बीमार पड़े तो उसे पूछने जाना हराम है, मर जाए तो उसे मुसलमानों की तरह ग़ुस्ल और कफ़न देना हराम है, उसके जनाज़े पर नमाज़ हराम है, उसे मुसलमानों के कब्रिस्तानों में दफ़न करना हराम है, उसकी कब्र पर जाना हराम है।

अल्लाह तआला ने फ़रमाया: और अगर शैतान तुझे भुला दे, तो याद आने के बाद ज़ालिमों के पास न बैठ। [कुरान 6/68] और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: और ज़ालिमों की तरफ़ न झुको कि तुम्हें आग छुएगी। [कुरान 11/113] और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: और उनमें से किसी की मैयत पर कभी नमाज़ न पढ़ना और न उसकी कब्र पर खड़े होना। [कुरान 9/84]

मुसलमान देखें कि वहाबियों को मुहम्मद रसूलुल्लाह सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम से यह दुश्मनी है, और फिर भोले-भाले लोग उन्हें मुसलमानों का एक फ़िर्क़ा समझते हैं। ला हौल वला .कुव्वत इल्ला बिल्लाहिल अलीय्यिल अज़ीम। एक यह बात याद रहे कि हुज़ूरे अक़दस सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम का पाक नाम लेकर नहीं पुकारना चाहिए, बल्कि उसकी जगह "या रसूलुल्लाह" कहना चाहिए और दीवार पर उत्कीर्ण करने से बेहतर यह है कि आईने में लिखकर स्थापित करें। वल्लाहु तआला आलम।

मसला 710: देवगढ़ मेवाड़ से प्रेषित क़ाज़ी अब्दुल अज़ीज़ साहब, 19 रबी-उल-आख़िर 1337 हिजरी।

क्या फ़रमाते हैं उलेमा-ए-दीन और मुफ़्तियान-ए-शरअ मतीन इस मसले में कि एक समूह जो न हिंदू है न मुस्लिम, हमेशा शराब पीने वाला, मुशरिक, खुलेआम चोरी करने वाला, देशों में सैर-सपाटा करके न मालूम किस तरह धोखे से या चोरी करके हज़ारों रुपयों का सोना-चांदी और ज़ेवरात वगैरह ले आते हैं और गीता व भागवत पर अमल करने वाले और होली, दिवाली और गंगा आदि की पूजा करने वाले, जब पुकारते हैं तो रामचंद्र भगवत ही को पुकारते हैं और कसम भी उनकी खाते हैं। उनके नाम और लिबास भी हिंदुओं जैसे हैं, जिन्हें कलमा याद नहीं, इस्लाम से बिल्कुल अनभिज्ञ हैं,

फिर भी निकाह और नमाज़-ए-जनाज़ा के पाबंद हैं। कभी-कभी यात्रा के दौरान वे अपने मुर्दों को आग में भी जलाते हैं। अगर उनसे...

1. अल-कुरान अल-करीम 6/68
2. अल-कुरान अल-करीम 11/113
3. अल-कुरान अल-करीम 9/84

पृष्ठ 370 का 712

کرے خود کافر ہے، مسلمانوں کو اس سے میل جول حرام ہے، اس سے سلام و کلام حرام اس کے پاس بیٹھنا حرام، اسے اپنے پاس بیٹھنے دینا حرام، بیمار پڑے تو اسے پوچھنے جانا حرام، مر جائے تو اسے مسلمانوں کی طرح غسل و کفن دینا حرام، اس کے جنازہ پر نماز حرام، اسے مسلمانوں کے مقابر میں دفن کرنا حرام، اس کی قبر پر جانا حرام۔

قال اللہ تعالی "وَ اِمَّا یُنْسِیَنَّكَ الشَّیْطٰنُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرٰی مَعَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِیْنَ" اللہ تعالی نے فرمایا: اور جو کہیں تجھے شیطان بھلادے تو یاد آئے پر ظالموں کے پاس نہ بیٹھ۔

وقابل تعالیٰ "وَ لَا تَرْكَنُوْۤا اِلَى الَّذِیْنَ ظَلَمُوْا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ" اور اللہ تعالی نے فرمایا: اور ظالموں کی طرف نہ جھکو کہ تمہیں آگ چھوئے گی۔

وقال تعالیٰ "وَ لَا تُصَلِّ عَلٰۤى اَحَدٍ مِّنْهُمْ مَّاتَ اَبَدًا وَّ لَا تَقُمْ عَلٰى قَبْرِهٖۤ" اللہ تعالی نے فرمایا: اور ان میں سے کسی کی میت پر کبھی نماز نہ پڑھنا اور نہ اس کی قبر پر کھڑے ہونا۔ (ت)

مسلمان دیکھیں وہابیہ کو یہ دشمنی ہے محمد رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وسلم سے، اور پھر سادہ لوح ان کو مسلمانوں کا ایک فرقہ سمجھتے ہیں لا حول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم، ایک یہ بات یاد رہے کہ حضور اقدس صلی اللہ تعالی علیہ وسلم کا نام پاک لے کر ندا نہ چاہئے بلکہ اس کی جگہ یا رسول اللہ ہو اور دیوار پر کندہ کرنے سے بہتر یہ ہے کہ آئینہ میں لکھ کر نصب کریں۔ واللہ تعالیٰ اعلم۔

مسئلہ ۷۱۰: از دیو گڑھ میواڑہ مرسلہ قاضی عبدالعزیز صاحب ۱۹ ربیع الآخر ۱۳۳۷ھ

کیا فرماتے ہیں علمائے دین و مفتیانِ شرع متین اس مسئلہ میں کہ ایک گروہ نہ ہندو نہ مسلم دائم شارب الخمر، مشرک، سارق علانیہ، ملکوں میں سیاحی کرکے نہ معلوم کس طرح سے فریب کرکے یا سرقہ کرکے ہزاروں روپوں کا سونا چاندی و زیورات وغیرہ لے آتے ہیں اور گیتا و بھاگوت پر عمل کرنے والے اور ہولی و دیوالی و گنگو وغیرہ کی پرستش کرنے والے، جب نام لینا رام چندر بھگوت ہی کو پکارنا اور قسم بھی ان کی کھانا اسماء و لباس بھی اہل ہنود کا سا کلمہ جن کو یاد نہیں اسلام سے بالکل نا آشنا محض نکاح و نماز جنازہ کے پابند ہیں بعض اوقات سیاحی میں مردوں کو بھی آگ میں جلاتے ہیں اگر ان سے...

1 القرآن الکریم ۶/ ۶۸ 2 القرآن الکریم ۱۱/ ۱۱۳ 3 القرآن الکریم ۹/ ۸۴

Fatawa Razawiyya Volume 14

Question: It is said to them, "Adopt the way of Islam and abstain from polytheism (shirk) and alcohol," and they reply, "We cannot give these up; this path has been followed by our ancestors." They completely refuse to recite the Kalimah (creed) and do not acknowledge it as required. For years, efforts have been made for their guidance, but this community does not desist from its improper actions. In such a state, is the funeral prayer or marriage (nikah) etc., of these polytheists, alcoholics, and thieves permissible, or how? Similarly, those who bring gold from somewhere in a short period – is it permissible to use its money for building a mosque, celebrating Mawlid, or for other charitable works? And what is the status of this wealth for Muslims? Will the person officiating the marriage and the one accepting this wealth be sinners or not? Please write in detail. May the Lord of Honor grant the noble master the best reward in both worlds.

The Answer: If these people call themselves Muslims despite these actions, then they are apostates (murtad); otherwise, they are polytheist infidels (kafir mushrik). In any case, marrying them is forbidden (haram) and considered adultery (zina), and their funeral prayer is absolutely forbidden (haram qat'i). Any conduct towards them like that towards Muslims is forbidden. As for officiating their marriage, if they belong to the first category (apostates), then their marriage to anyone is impossible – neither with a Muslim, nor with an infidel, nor with a fellow apostate, whether male or female. And if they belong to the second category (original infidels), then the marriage of a Muslim woman to them or a Muslim man to such a woman is null and void (batil) and forbidden (haram). In these cases, the one officiating the marriage is like a solicitor for adultery. Even if they are original infidels (not apostates) and their marriage could take place with some male or female infidel, a Muslim should not officiate it. Regarding the gold they bring quickly: if it is known or there is a strong presumption (guman-e-ghalib) that they brought it by stealing or cheating, then taking it is also forbidden (haram), and spending it on a mosque, blessed Mawlid, or any charitable work is also forbidden (haram). If there is no strong presumption but only a doubt, then it is better to avoid it; however, if taken and used, it is not a sin.

[Boxed Text] Arabic: Qala Muhammadun bihi na'khudhu ma lam na'rif shay'an haraman li-'aynihi. (Zakhirah, Hindiyyah. And Allah Almighty knows best.) Urdu: Imam Muhammad says, "We act upon this [principle] as long as we do not know something to be inherently forbidden (haram bi-aynihi)." (Zakhirah, Hindiyyah. And Allah Almighty knows best.)

[Footnote] 1. Fatawa Hindiyyah, Kitab al-Karahiyah, Chapter Two on Gifts and Hospitality, Noorani Kutub Khana Peshawar, 5/242.

फ़तावा रजविया जिल्द 14

प्रश्न: उनसे कहा जाता है कि इस्लाम के तरीके पर आ जाओ और शिर्क व शराब से परहेज़ करो, तो वे कहते हैं कि "हम ये नहीं छोड़ सकते, हमारे बाप-दादा से यही तरीका चला आ रहा है।" वे कलमा पढ़ने से पूरी तरह इनकार करते हैं और जैसा हक़ है वैसा इकरार नहीं करते। बरसों से उन्हें सही रास्ता दिखाने की कोशिश की जा रही है, लेकिन यह कौम अपनी बुरी हरकतों से बाज़ नहीं आती। ऐसी हालत में उन मुशरिकों, शराबियों और चोरों की नमाज़-ए-जनाज़ा और निकाह वगैरह जायज़ है या नहीं? इसी तरह जो लोग थोड़े समय में कहीं से सोना ले आते हैं, क्या उसके पैसे को मस्जिद की तामीर (निर्माण), मिलाद या किसी नेक काम में लगाना जायज़ है या नहीं? और मुसलमानों के लिए यह माल कैसा है? क्या निकाह पढ़ाने वाला और यह माल लेने वाला गुनहगार होगा या नहीं? विस्तार से लिखें, रब्ब-ए-इज़्ज़त नामवर आका को दोनों जहाँ में बेहतरीन बदला अता फ़रमाए।

उत्तर: ये लोग अगर इन हरकतों के बावजूद खुद को मुसलमान कहते हैं तो ये मुर्तद (धर्मत्यागी) हैं, वरना काफ़िर-मुशरिक हैं। बहरहाल, इनसे शादी-ब्याह हराम और ज़िना (व्यभिचार) है, और इनके जनाज़े की नमाज़ कतई (पूर्णत:) हराम है। इनके साथ मुसलमानों जैसा बर्ताव करना भी हराम है। जहाँ तक निकाह पढ़ाने का सवाल है, अगर वे पहली सूरत (मुर्तद) के हैं, तो उनका निकाह किसी से भी मुमकिन नहीं - न मुसलमान से, न काफ़िर से, न अपने जैसे किसी मुर्तद से, चाहे वह मर्द हो या औरत। और अगर वे दूसरी सूरत (मूल काफ़िर) के हैं, तो मुसलमान औरत का उनसे या मुसलमान मर्द का ऐसी औरत से निकाह बातिल (अमान्य) और हराम है। इन सूरतों में निकाह पढ़ाने वाला ज़िना का दलाल है। अगर वे मुर्तद नहीं बल्कि मूल काफ़िर हैं, तो चाहे उनका निकाह किसी काफ़िर मर्द या औरत से हो सकता हो, फिर भी मुसलमान को उसे नहीं पढ़ाना चाहिए। वह सोना जो वे जल्दी ले आते हैं: अगर मालूम हो या प्रबल संभावना (गुमान-ए-ग़ालिब) हो कि वे उसे चोरी या धोखाधड़ी से लाए हैं, तो उसे लेना भी हराम है और उसे मस्जिद, मिलाद-ए-मुबारक या किसी भी नेक काम में खर्च करना भी हराम है। अगर प्रबल संभावना नहीं बल्कि केवल संदेह (शक) है, तो बचना बेहतर है; लेकिन अगर ले लें और इस्तेमाल करें तो गुनाह नहीं।

[बॉक्स का पाठ] अरबी: क़ाला मुहम्मदुन बिही ना'खुज़ु मा लम ना'रिफ़ शैअन हरामन लि-ऐनिही। (ज़ख़ीरा, हिंदिया। और अल्लाह तआला बेहतर जानता है।) हिन्दी: इमाम मुहम्मद फ़रमाते हैं, "हम इस पर अमल करते हैं जब तक कि हम किसी चीज़ को उसकी जात (अस्तित्व) के लिहाज़ से हराम न जान लें।" (ज़ख़ीरा, हिंदिया। और अल्लाह तआला बेहतर जानता है।)

[पाद-टिप्पणी] 1. फतावा हिंदिया, किताब-उल-कराहीया, अध्याय दो: उपहार और आतिथ्य पर, नूरानी कुतुब खाना पेशावर, 5/242।

فتاوٰی رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

سوال: کہا جاتا ہے کہ طریقہ اسلام پر ہو جاؤ اور شرک و شراب سے اجتناب کرو، تو کہتے ہیں کہ یہ ہم سے چھوٹ نہیں سکتے ہیں، ہمارے آباء واجداد سے یہ طریقہ جاری ہے اور کلمہ پڑھنے سے پورا انکار ہے نہ کما حقہ اقرار۔ برسوں سے ان کی راہ ہدایت کی کوشش کی جا رہی ہے لیکن یہ قوم اپنی حرکاتِ ناشائستہ سے باز نہیں آتی، ایسی حالت میں ان مشرکوں، شراب خوروں، دزدوں کی نماز جنازہ و نکاح وغیرہ جائز ہے یا کیونکر؟ اسی طرح جو تھوڑے عرصہ میں کہیں سے سونا لے آتے ہیں اس کے روپے کو مسجد کی تعمیر و میلا و مصرفِ کارِ خیر میں لگانا جائز ہے یا نہیں؟ اور مسلمانوں کو یہ مال کیسا ہے؟ تو نکاح پڑھانے والا اور اس مال کا لینے والا گنہگار ہو گا یا نہیں؟ بالتفصیل ارقام فرمائیں، رب العزت آقائے نامدار کو فی الدارین جزائے خیر عطا فرمائے۔

الجواب: یہ لوگ اگر باوصف ان حرکات کے اپنے آپ کو مسلمان کہتے ہیں تو مرتد ہیں ورنہ کافر مشرک، بہر حال سے شادی بیاہ حرام وزنا اور ان کے جنازہ کی نماز حرام قطعی، اور ان سے کوئی برتاؤ مسلمانوں کا سا رکھنا حرام، رہا نکاح پڑھانا اگر پہلی صورت کے ہیں جب تو ان کا نکاح کسی سے ممکن ہی نہیں، نہ مسلمان سے نہ کافر سے، نہ اس کے ہم مذہب مرتد سے، نہ اس کے مردکا نہ عورت کا۔ اور اگر دوسری صورت کے ہیں تو مسلمان عورت کا ان سے یا مسلمان مرد کا ایسی عورت سے نکاح باطل و حرام ہے ان صورتوں میں نکاح پڑھانے والا زنا کا دلال ہے اور اگر وہ مرتد نہیں اصلی کافر ہیں تو ان کے عورت و مرد کا نکاح اگرچہ کسی کافر یا کافرہ سے ہو سکے مگر مسلمان کو اس کا پڑھانا نہ چاہئے وہ سونا کو جلد لے آتے ہیں اگر معلوم یا گمان غالب ہو کہ چرا کر یا ٹھگ کر لاتے ہیں تو اس کا لینا بھی حرام اور اسے مسجد یا میلاد مبارک یا

کسی کارِ خیر میں صرف کرنا بھی حرام، اگر اس کا گمانِ غالب نہیں شک ہے تو بچنا بہتر اور لیں اور لگائیں تو گناہ نہیں۔

[خانہ] قال محمد به ناخذ مالم نعرف شیئاً حراماً لعینه، ذخیره، ہندیہ۔ واللہ تعالٰی اعلم۔ امام محمد فرماتے ہیں ہم اس پر عمل پیرا ہیں، جب تک کسی شیئ کو ہم حرام بعینہ نہ جان لیں، ذخیرہ، ہندیہ۔ واللہ تعالٰی اعلم۔

[حاشیہ] ۱ فتاوٰی ہندیہ کتاب الکراہیۃ الباب الثانی فی الھدایا والضیافات نورانی کتب خانہ پشاور ۵ / ۲۴۲

Fatawa Razawiyya Volume 14

Issue 108: From Meerut, office of Risala Khayal, Bazaar Bazaza, sent by Hafiz Syed Nazir Hussain Chishti Sabri Abidi, Syed Aziz Ahmed Chishti Sabri Abidi, and Sharaf-ud-Din Ahmed Sufi Wari Qadri Razzaqi, 4 Rabi al-Awwal 1337 AH.

What do the scholars of religion say regarding this matter: A follower of Ashraf Ali Sahib Thanvi wrote about his state in dream and wakefulness, as detailed below, and sent it to Thanvi. Thanvi replied to it in the journal Al-Imdad, month of Safar 1336 AH, in the following words. The point of inquiry is: to what extent is his answer correct and right according to the noble Sharia? Furthermore, according to the school of thought of Imam-e-Azam Abu Hanifa (may Allah be pleased with him), what ruling of Sharia is issued regarding Thanvi Sahib?

Summary of Dream: Instead of the second part of the Kalima Tayyiba, I say it like this: I take Thanvi's name in place of the noble name of the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him). Although I intend otherwise, only this comes out from my tongue. After waking up, I wanted to recite Durood Sharif to make amends for this mistake, but there too, Thanvi's name involuntarily comes onto my tongue.[1]

Answer to Dream: There is solace in this incident that the one to whom you are turning is a follower of the Sunnah.[2]

The Reply (Al-Jawab):

My master Imam Busiri (may his secret be sanctified), the author of Burda Sharif, states in Imam-ul-Qura: "Ma 'ala mithlihi ba'dal khata"[3] (After an error, there is nothing like it upon me - T). The disbelief of the Deobandis has crossed the limit, the details of which are evident from the excellent book "Husam al-Haramayn al-Sharif." These people have severely insulted Allah and His Messenger (Exalted and Almighty, and peace and blessings of Allah be upon him) and still persist in it. The scholars of the Two Holy Sanctuaries unanimously excommunicated (takfir) all of them by name and clearly stated:

"Whoever doubts his disbelief and punishment has surely disbelieved."[4] Whoever is aware of their statements and still doubts their being disbelievers is himself a disbeliever (T). Then what is there to complain about anything such people say? Their elder Qasim Nanotwi clearly wrote in Tahdhir an-Nas: "Supposing if a prophet were to be born after the prophetic era (of Muhammad, peace be upon him), even then there would be no difference in the finality of Muhammad."[5]

[1] Risala al-Imdad, printed in Thana Bhawan, p. 35 [2] Risala al-Imdad, printed in Thana Bhawan, p. 35 [3] Al-Qasida al-Hamziyya fi al-Madh al-Nabawiyya with Hashiya al-Futuhat al-Ahmadiyya, Al-Maktaba al-Tijariyya al-Kubra, Egypt, p. 39 [4] Majma' al-Anhur Sharh Multaqa al-Abhur, Chapter on Rulings of Jizya, Dar Ihya al-Turath al-Arabi, Beirut, 1/677; Husam al-Haramayn, Maktaba Nabawiyya, Lahore, p. 31 [5] Tahdhir an-Nas, Kutub Khana Imdadiyya, Deoband, p. 24

फ़तावा रज़विया, खंड 14

मसला 108: मेरठ से, रिसाला ख़्याल का कार्यालय, बाज़ार बज़ाज़ा, प्रेषक हाफ़िज़ सैयद नाज़िर हुसैन चिश्ती साबरी आबिदी, सैयद अज़ीज़ अहमद चिश्ती साबरी आबिदी और शर्फ़ुद्दीन अहमद सूफी वारसी क़ादरी रज़्ज़ाक़ी, 4 रबी उल अव्वल 1337 हिजरी।

धर्म के विद्वान इस मामले में क्या कहते हैं कि अशरफ अली साहब थानवी के एक अनुयायी ने अपने सपने और जागृत अवस्था का हाल, जैसा कि नीचे दिया गया है, लिखकर थानवी के पास भेजा। थानवी ने इसका जवाब रिसाला अल-इमदाद, माह सफ़र 1336 हिजरी में निम्नलिखित शब्दों में दिया। पूछताछ की बात यह है कि उनका यह जवाब शरीयत के अनुसार कहाँ तक सही और दुरुस्त है? इसके अलावा, इमाम-ए-आज़म अबू हनीफ़ा (रज़ियल्लाहु अन्हु) के मसलक के अनुसार थानवी साहब के बारे में शरीयत का क्या हुक्म जारी हुआ है?

सपने का सारांश: कलिमा तैयबा के दूसरे भाग के बजाय, मैं उसे इस तरह पढ़ता हूँ कि हुज़ूर अक़दस (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के पवित्र नाम की जगह थानवी का नाम लेता हूँ। हालांकि मैं सही करने का इरादा करता हूँ, लेकिन ज़बान से यही निकलता है। जागने के बाद इस गलती की भरपाई के लिए दुरूद शरीफ पढ़ना चाहा तो उसमें भी अनायास थानवी का नाम ज़बान पर आ जाता है।[1]

सपने का जवाब: इस घटना में तसल्ली है कि जिसकी ओर तुम रुजू (ध्यान) कर रहे हो, वह सुन्नत का अनुयायी है।[2]

अल-जवाब:

मेरे आका इमाम बोसीरी (अल्लाह उनके रहस्य को पवित्र करे), बुर्दा शरीफ के लेखक, इमाम-उल-क़ुरा में फरमाते हैं: 'मा अला मिस्लिही बा'दल खता' [3] (गलती के बाद मुझ पर इसकी मिसाल नहीं है - त)। देवबंदियों के कुफ्र का पानी उनके सिर से गुज़र गया है, जिसका हाल बेहतरीन किताब "हुसामुल हरमैन शरीफ" से ज़ाहिर है। ये लोग अल्लाह और रसूल (जल्ल व अला व सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) को गंभीर गालियाँ दे चुके हैं और अब तक उस पर कायम हैं। हरमैन शरीफैन के उन विद्वानों ने सर्वसम्मति से नाम-ब-नाम उन सबकी तकफीर (काफ़िर घोषित करना) की और साफ़ फ़रमाया:

"जो उसके कुफ़्र और अज़ाब (दंड) में संदेह करे, वह भी काफ़िर है।" [4] जो उनके बयानों से अवगत होकर भी उनके काफ़िर होने में संदेह करे, वह खुद काफ़िर है (त)। फिर ऐसे लोगों की किसी बात की क्या शिकायत, उनके बड़े कासिम नानोतवी ने तहज़ीरुन नास में साफ़ लिख दिया कि "अगर मान लिया जाए कि नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के युग के बाद भी कोई नबी पैदा हो, तो भी मुहम्मदी ख़त्मियत (नबूवत की समाप्ति) में कोई फ़र्क नहीं आएगा"।[5]

[1] रिसाला अल-इमदाद, मुद्रित थाना भवन, पृ. 35 [2] रिसाला अल-इमदाद, मुद्रित थाना भवन, पृ. 35 [3] अल-क़सीदा अल-हमज़िया फ़िल मदह अन-नबविया साथ हाशिया अल-फ़ुतूहात अल-अहमदिया, अल-मकतबा अल-तिजारिया अल-कुबरा, मिस्र, पृ. 39 [4] मजमा अल-अन्हुर शरह मुल्तका अल-अबहुर, जिज़्या के नियमों का अध्याय, दार इहया अल-तुरास अल-अरबी, बेरूत, 1/677; हुसामुल हरमैन, मकतबा नबविया, लाहौर, पृ. 31 [5] तहज़ीरुन नास, कुतुब खाना इमदादिया, देवबंद, पृ. 24

فتاوٰی رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

مسئلہ ۱۰۸: از میرٹھ دفتر رسالہ خیال دفتر رسالہ خیال بازار بزازہ مرسلہ حافظ سید ناظر حسین چشتی صابری عابدی و سید عزیز احمد چشتی صابری عابدی و شرف الدین احمد صوفی وارثی قادری رزاقی ۴ ربیع الاول ۱۳۳۷ھ

کیا فرماتے ہیں علمائے دین اس مسئلہ میں کہ اشرف علی صاحب تھانوی کے ایک معتقد نے اپنے خواب و بیداری کا حال جو ذیل میں درج ہے لکھ کر تھانوی کے پاس بھیجا جس کا جواب انہوں نے رسالہ الامداد ماہ صفر ۱۳۳۶ھ میں حسب ذیل الفاظ میں دیا، دریافت طلب امر یہ ہے کہ یہ جواب ان کا بموجب شرع شریف کہاں تک درست اور صحیح ہے؟ نیز حضرت امام اعظم ابو حنیفہ رضی اللہ تعالٰی عنہ کے مسلک کے مطابق تھانوی صاحب کی نسبت حکم شرع شریف کا کیا صادر ہوا ہے؟

خلاصہ خواب: بجائے کلمہ طیبہ کے دوسرے جز کے یوں پڑھتا ہوں کہ حضور اقدس صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کے نام نامی کی جگہ تھانوی کا نام لیتا ہوں ہر چند قصد کرتا ہوں لیکن یہی زبان سے نکلتا ہے بعد بیداری اس غلطی کی تلافی میں درود شریف پڑھنا چاہا تو اس میں بھی بے اختیار تھانوی کا نام زبان پر آجاتا ہے۔[1]

جواب خواب: اس واقعہ میں تسلی ہے کہ جس کی طرف رجوع کرتے ہو وہ متبع سنت ہے۔[2]

الجواب:

سیدی امام بوصیری قدس سرہ صاحبِ بردہ شریف امام القری میں فرماتے ہیں: ما علی مثلہ بعد الخطاء [3] (خطا کے بعد اس کی مثل مجھ پر نہیں-ت) دیوبندیوں کے کفر کا پانی ان کے سر سے گزر گیا ہے جس کا حال کتاب مستطاب "حسام الحرمین شریف" سے ظاہر ہے یہ لوگ اللہ اور

رسول جل و علا و صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کو شدید گالیاں دے چکے اور ان پر اب تک قائم ہیں، ان علمائے حرمین شریفین نے بالاتفاق نام بنام ان سب کی تکفیر کی اور صاف فرمایا:

من شك في كفره وعذابه فقد كفر [4] جس نے ان کے کفر و عذاب میں شک کیا وہ بھی کافر ہے (ت) جوان کے اقوال پر مطلع ہو کر ان کے کافر ہونے میں شک بھی کرے وہ خود کافر، پھر ایسوں کی کسی بات کی شکایت کیا، ان کے بڑے قاسم نانوتوی نے تحذیر الناس میں صاف لکھ دیا کہ "اگر بالفرض بعد زمانہ نبوی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کوئی نبی پیدا ہو تو پھر بھی خاتمیت محمدی میں کچھ فرق نہ آئے گا"۔[5]

[1] رسالہ الامداد مطبوعہ تھانہ بھون ص ۳۵ [2] رسالہ الامداد مطبوعہ تھانہ بھون ص ۳۵ [3] القصیدۃ الہمزیۃ فی المدح النبویۃ مع حاشیۃ الفتوحات الاحمدیۃ المکتبۃ التجاریۃ الکبری مصر ص ۳۹ [4] مجمع الانہر شرح ملتقی الابحر باب احکام الجزیۃ دار احیاء التراث العربی بیروت ۱/ ۶۷۷، حسام الحرمین مکتبہ نبویہ لاہور ص ۳۱ ۵ تحذیر الناس کتب خانہ امدادیہ دیوبند ص ۲۴

Fatawa Rizviya Volume 14

This is a clear denial of the finality of the Prophethood of the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him), and it contradicts the noble verse: "...but he is the Messenger of Allah and the Last of the prophets."[1] And but for the clear denial by these people of the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) and his finality of prophethood—what could be a greater distance than a Muslim hearing such a thing that makes him tremble and call it an act of infidelity? For that wretch not to close his mouth in disbelief, and for you to comfort him and record his registry [of sins]—

"And those who have wronged are going to know to what [kind of] return they will be returned."[2] By Allah, now it will be known which way the wrongdoers will turn. Allah Almighty knows best. (T) Allah Almighty knows best. (T)

Issue 109 to 120: Question from Muhammad Khaliluddin Sahib Siddiqui Barelvi from Kanpur, Amin Ganj No. 48. What do the scholars of religion and the muftis of the clear Shari'ah say regarding an 'independent' person whose description is as follows? Following such an 'independent' person in prayer is abandoned; is he worthy of following or blameworthy? (1) An independent person who calls himself 'Sadr-ul-Ulama' and 'Sheikh-ush-Shuyukh'. He is famous for knowing ancient and modern science, chemistry, Sanskrit, and English. He claims to be a guide for inner light and a debater/preacher of Islam and calls himself Sheikh-ul-Islam. However, he treats the Fiqh-e-Hanafiyyah with contempt. He explains Quranic verses and Prophetic Hadiths based on his own opinion. He considers Imam Ghazali and Imam Razi as foolish and weak compared to himself. He considers Shibli Nomani and the companions (Sahaba) and scholars of Hadith (Muhadditheen) and commentators (Mufassireen) as liars, God forbid. (2) He grows the hair of his upper lip like Sikhs. (3) During winter, he performs Tayammum instead of Ghusl (ritual bath) after Janabat (ritual impurity) many times. (4) He sits in a mosque and understands that medicine mixed with spirit or spirit itself is not haram or impure. (5) He gives interest on rupees and considers taking interest as permissible. (6) During Ramadan, without any valid illness or travel, he considers it sufficient to give fidyah (compensation) instead of fasting, quoting 'yutiqunahu' [for those who can endure it with difficulty].

[1] Al-Quran Al-Karim 33/40 [2] Al-Quran Al-Karim 26/227

फतावा रिज़विया जिल्द चौदहवीं (14)

यह हुज़ूर अकदस सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम की खत्म-ए-नुबुव्वत (पैग़म्बरी की समाप्ति) से साफ इनकार है और आयते करीमा "लेकिन अल्लाह के रसूल और नबियों के खातिम हैं"[1] की स्पष्ट झुठलाई है। अगर लोग साफ तौर पर नुबुव्वत और रिसालत का दावा करें तो उनसे क्या उम्मीद की जाए? एक मुसलमान ऐसी बात सुनकर कांप जाता है और इसे कुफ्र कहता है, जबकि उस दुष्ट ने अपना मुंह बंद नहीं किया और कुफ्र किया, और आपने उसे तसल्ली दी और उसकी रजिस्ट्री (पाप) दर्ज की—

"और ज़ुल्म करने वाले बहुत जल्द जान लेंगे कि वे किस करवट पलटेंगे।"[2] अल्लाह की कसम, अब जाना चाहते हैं कि ज़ालिम किस करवट पलटा खाएंगे। अल्लाह तआला बेहतर जानता है। (त) अल्लाह तआला बेहतर जानता है। (त)

मसला 109 से 120: सवाल मुहम्मद खलील उद्दीन साहब सिद्दीकी बरेलवी, कानपुर अमीन गंज नंबर 48 से। क्या फरमाते हैं उलमा-ए-दीन और मुफ़्तियान-ए-शरअ-ए-मतीन इस मसले में कि एक 'आज़ाद' (स्वतंत्र) शख्स जिसकी विशेषताएं नीचे दी गई हैं? क्या ऐसे आज़ाद शख्स के पीछे नमाज़ पढ़ने से परहेज़ किया जाता है? क्या वह पैरवी के काबिल है या निंदा के योग्य? (1) एक आज़ाद शख्स जो खुद को 'सद्रुल उलमा' और 'शैखुल शुयूख' कहता है। वह प्राचीन और आधुनिक विज्ञान, रसायन विज्ञान, संस्कृत और अंग्रेजी जानने के लिए प्रसिद्ध है। वह अंतर्मन के प्रकाश का मार्गदर्शक और इस्लाम का बहस करने वाला/प्रचारक होने का दावा करता है और खुद को शैखुल इस्लाम कहता है। हालांकि, वह हनफी न्यायशास्त्र (फ़िक्ह-ए-हनफिया) को हिकारत की दृष्टि से देखता है। वह कुरान की आयतों और नबवी हदीसों की व्याख्या अपनी निजी राय से करता है। वह इमाम गज़ाली और इमाम राजी को अपने मुकाबले में मूर्ख और कमजोर समझता है। वह शिबली नोमानी और सहाबा (नबी के साथी), मुहद्दिसीन और मुफस्सिरीन को अल्लाह की पनाह, झूठा समझता है। (2) वह अपने ऊपर के होंठ के बाल सिखों की तरह बढ़ाता है। (3) सर्दियों के मौसम में, जनाबत (अशुद्धि) के बाद ग़ुस्ल (स्नान) के बजाय कई बार तयम्मुम करके नमाज़ पढ़ाता है। (4) वह मस्जिद में बैठकर समझता है कि स्पिरिट वाली दवा या स्पिरिट हराम और नापाक नहीं है। (5) वह रुपये पर ब्याज देता है और ब्याज लेने को जायज़ समझता है। (6) रमज़ान के दौरान, बिना किसी वैध बीमारी या यात्रा के उपवास रखने के बजाय फ़िदिया (मुआवज़ा) देना पर्याप्त समझता है, और 'युतिकूनहू' का हवाला देता है।

[1] अल-कुरान अल-करीम 33/40 [2] अल-कुरान अल-करीम 26/227

یہ حضور اقدس صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کی خاتمیت سے صاف انکار ہے اور آیہ کریمہ "وَلٰكِنْ رَّسُوْلَ اللهِ وَ خَاتَمَ النَّبِيّٖنَ" ط ۱ (اور لیکن آپ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم اللہ کے رسول اور آخری نبی ہیں۔ت) کی صریح تکذیب ہے پھر یہ لوگ اگر صاف صاف ادعائے نبوت و رسالت کریں تو ان سے کیا بعید ہے، مسلمان ہوتا تو ایسی بات سن کر لرز جاتا اور اس کفر بکنے والے سے کہتا کہ خبیث منہ بند کر کفر نہ بک، نہ کہ اسے اور تسلی دی اور اس کی رجسٹری کردی،

"وَسَيَعْلَمُ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْٓا اَيَّ مُنْقَلَبٍ يَّنْقَلِبُوْنَ" ط ۲- واللہ اب جانا چاہتے ہیں کہ ظالم کس کروٹ پلٹا کھائیں گے۔ واللہ تعالٰی اعلم۔ تعالٰی اعلم۔ (ت) مسئلہ ۱۰۹ تا ۱۲۰: مسئولہ محمد خلیل الدین صاحب صدیقی بریلوی از کان پور امین گنج نمبر ۴۸ کیا فرماتے ہیں علمائے دین متین و مفتیان شرع مبین اس مسئلہ میں کہ ایک مقلد شخص ایک آزاد شخص کی کہ جس کی تعریفات ذیل میں لکھی جاتی ہیں نماز میں اقتدا نہیں کرتا کیا بوجہ ترک اقتدا ایسے آزاد شخص کی یہ شخص مقلد قابل ملامت ہے۔

(۱) شخص آزاد اپنے آپ کو صدرالعلماء اور شیخ الشیوخ مشہور کرتا ہے، فلسفہ قدیم و جدید سائنس و کسٹری، سنسکرت و انگریزی کا ماہر و استاد و پیر روشن ضمیر اور مناظر و داعی اسلام ہونے کا دعوٰی کرتا ہے اور شیخ الاسلام ہند ہونے کا متمنی و امیدوار ہے، لیکن فقہ حنفیہ کی تحقیر عملاً کرتا ہے، اور آیات قرآنی و احادیث نبوی کے معانی و تفسیر اپنی رائے سے بیان کرتا ہے، امام غزالی اور امام رازی کو اپنے مقابلہ میں احمق و سفیہ کہتا ہے اور شبلی نیچری کی طرح صحابہ و محدثین و مفسرین رضی اللہ تعالٰی عنہم کو جھوٹا سمجھتا ہے۔ (۲) اپنے لب بالا کے بال سکھوں کی طرح بڑھائے رکھتا ہے۔ (۳) موسم سرما میں بعد جماع کے غسل جنابت اور وضو کے بجائے تیمم کر کے بارہا امامت کی۔ (۴) مسجد میں بیٹھ کر مسجد کے ظروف گلی میں اسپرٹ آمیز

دوا پی، اسپرٹ کو حرام و ناپاک نہیں سمجھتا ہے۔ (۵) سود پر روپیہ دیتا ہے اور سود لینا جائز سمجھتا ہے۔ (۶) رمضان میں بلا عذر علالت و مسافرت روزوں کے بجائے فدیہ دے دینا کافی سمجھتا ہے یطیقونہ

۱ القرآن الکریم ۳۳ / ۴۰ ۲ القرآن الکریم ۲۶ / ۲۲۷

Fatawa Ridawiyya, Volume 14

I do not accept the removal of the source or the deletion of 'la' (negation).

(7) Establishing a relationship with a chaste woman, deceiving her husband into divorcing her, and then taking her for his own use.

(8) His distant relatives have casual, unreserved interactions with his wives behind his back and in front of him, and he does not stop them. His wife hurls extreme and obscene insults at his parents, and he listens in silence.

(9) Once, while praying Maghrib prayer, he performed salam after two units (rak'ahs). When informed, he claimed he did it as 'qasr' (shortening prayer) due to being a traveler.

(10) Once, during Isha prayer, he recited Ayat al-Kursi in one rak'ah but missed a few words. When alerted, he said that after reciting the equivalent of three verses, it is not necessary to repeat the prayer if a mistake occurs.

(11) In a gathering of thousands of Muslims, while explaining a verse, he interpreted the word 'rijal' (men) to include women as well, stating that the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) was not the father of any man, nor was he the father of any woman.

(12) He says about his spiritual guide (pir) that he is like Prophet Yahya (John the Baptist), peace be upon him, and describes himself as being like Prophet Isa (Jesus), peace be upon him. He says that when his pir takes someone as a disciple, it means he is taking allegiance (bay'ah) for him, and those who join other spiritual leaders are also entering his allegiance. In this way, he indirectly claims prophethood and messengership.

The Answer:

(1) Despising Hanafi jurisprudence is misguidance. Comparing oneself to Imam Ghazali and Imam Razi using such derogatory words is extreme arrogance, and the abode of the arrogant is Hell.

"Is there not in Hell an abode for the arrogant?" [1] Is not the abode of the proud in Hell? (T)

One who considers the Sahaba (Companions of the Prophet) to be liars is a misguided heretic. And if he considers all Sahaba in general to be such, then he is certainly a disbeliever.

(2) Keeping the mustache hair beyond the limit is contrary to the Sunnah and resembles the disbelievers.

---

[1] The Holy Quran 39/60 Page 374 of 712

फ़तावा रज़विया, खंड १४

मैं स्रोत को हटाने या 'ला' (नकार) को हटाने को स्वीकार नहीं करता।

(७) एक पतिव्रता महिला से संबंध बनाना, उसके पति को धोखा देकर तलाक दिलवाना और फिर उसे अपने अधिकार में लेना।

(८) उसके दूर के रिश्तेदार उसकी पत्नियों के साथ उसकी पीठ पीछे और उसके सामने बेझिझक घुलते-मिलते हैं और वह उन्हें नहीं रोकता। उसकी पत्नी उसके माता-पिता को अत्यंत गंदी और अश्लील गालियां देती है और वह चुपचाप सुनता रहता है।

(९) एक बार मग्रिब की नमाज़ में दो रकअत पढ़कर सलाम फेर दिया। सूचित किए जाने पर कहा कि मुसाफ़िर (यात्री) होने की स्थिति में कसर (नमाज़ छोटी करना) के तौर पर ऐसा किया।

(१०) एक बार ईशा की नमाज़ में एक रकअत में आयतुल कुर्सी पढ़ी लेकिन कुछ शब्द छोड़ दिए। आगाह करने पर कहा कि तीन आयतों के बराबर पढ़ने के बाद गलती हो जाने से नमाज़ दोबारा पढ़ना ज़रूरी नहीं।

(११) हज़ारों मुसलमानों की एक सभा में एक आयत की व्याख्या करते हुए 'रिजाल' (पुरुषों) के अर्थ में महिलाओं को भी शामिल बताया और कहा कि हज़रत नबी सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम न तो किसी पुरुष के पिता थे और न ही किसी महिला के पिता थे।

(१२) अपने पीर के बारे में कहता है कि वह हज़रत यह्या अलैहिस्सलाम के समान हैं और अपने आप को हज़रत ईसा अलैहिस्सलाम के समान बताता है। वह कहता है कि जब मेरा पीर किसी को मुरीद बनाता है, तो उसका मतलब है कि वह मेरी बैअत (निष्ठा) ले रहा है, और जो अन्य मशायख (आध्यात्मिक गुरुओं) के मुरीद होते हैं वे भी मेरी बैअत में शामिल होते हैं। इस प्रकार वह परोक्ष रूप से नबूवत (पैगंबरी) और रिसालत का दावा भी करता है।

उत्तर:

(१) हनफी न्यायशास्त्र (फिकह) को नीचा समझना गुमराहियत है। इमाम गज़ाली और इमाम राज़ी के मुक़ाबले में अपने लिए ऐसे घटिया शब्दों का प्रयोग करना घोर अहंकार है, और अहंकारियों का ठिकाना जहन्नम (नरक) है।

"क्या जहन्नम में अहंकारियों का ठिकाना नहीं है?" [१] क्या मगरूर का ठिकाना जहन्नम में नहीं? (त)

सहाबा इकराम को झूठा समझने वाला गुमराह और बेदीन है। और अगर वह आम तौर पर सभी सहाबा को ऐसा समझता है, तो वह निश्चित रूप से काफिर है।

(२) मूंछ के बालों को सीमा से अधिक बढ़ाना सुन्नत के खिलाफ है और काफिरों के साथ समानता है।

---

[१] अल-कुरान अल-करीम ३९/६० पृष्ठ ३७४ / ७१२

میں سلب ماخذ یا حذف لا کو نہیں مانتا۔

(۷) ایک محصنہ عورت سے ربط و ضبط پیدا کر کے اس کے شوہر کو دھوکا دے کر طلاق دلوا کر اپنے تصرف میں لایا۔

(۸) اس کے دور کے رشتہ دار اس کی جوروؤں کے ساتھ اس کے پیچھے اور اس کے سامنے بے تکلف مخالطت رکھتے ہیں اور وہ منع نہیں کرتا، اس کی جورو اس کے ماں باپ کو مغلظات فحش گالیاں دیتی ہے اور وہ خاموش سنتا رہتا ہے۔

(۹) ایک مرتبہ نماز مغرب میں دو رکعت پڑھ کر سلام پھیر دیا، آگاہ کرنے پر کہا کہ بحالت مسافرت قصراً ایسا کیا۔

(۱۰) ایک مرتبہ نماز عشاء میں ایک رکعت میں آیت الکرسی پڑھی لیکن چند الفاظ چھوڑ گیا متنبہ کرنے پر کہا تین آیت کی مقدار پڑھنے کے بعد غلطی ہو جانے سے نماز کا اعادہ ضروری نہیں۔

(۱۱) ہزار ہا مسلمانوں کے ایک جلسہ میں ایک آیت کی تفسیر میں رجال کے معنی میں عورتوں کو بھی شامل کر کے بیان کیا کہ حضرت نبی صلی اللہ تعالی علیہ وسلم نہ کسی مرد کے باپ تھے اور نہ کسی عورت کے باپ تھے۔

(۱۲) اپنے پیر کو کہتا ہے کہ وہ بمنزلہ حضرت یحییٰ علیہ السلام کے ہے اور اپنے آپ کو بمنزلہ حضرت عیسیٰ علیہ السلام کے بتاتا ہے اور کہتا ہے کہ میرا پیر جب کسی کو مرید کرتا ہے، اس سے مراد ہے کہ میری بیعت لیتا ہے اور جو دوسرے مشائخ مرید کرتے ہیں وہ بھی میری بیعت میں داخل ہوتے ہیں اس طرح کنایۃً دعوی نبوت و رسالت بھی کرتا ہے۔

الجواب

(۱) فقہ حنفی کی تحقیر ضلالت ہے۔ تفسیر بالرائے حرام امام غزالی اور امام رازی کو اپنے مقابلہ میں ایسے الفاظ سخیف سے یاد کرنا سخت تکبر ہے اور متکبروں کا ٹھکانا جہنم ہے،

" اَلَیْسَ فِیْ جَھَنَّمَ مَثْوًی لِّلْمُتَکَبِّرِیْنَ ﴿۶۰﴾" ۱۔ کیا مغرور کا ٹھکانا جہنم میں نہیں (ت)

صحابہ کرام کو جھوٹا سمجھنے والا گمراہ بد دین ہے۔ اور اگر سب صحابہ کو عموماً ایسا سمجھے تو کافر بالیقین ہے۔

(۲) لب بالا کے بال حد سے متجاوز رکھنا سنت کی مخالفت اور کافروں سے تشبہ ہے۔

---

۱ القرآن الکریم ۳۹/ ۶۰ صفحہ ۳۷۴ از ۷۱۲

Fatawa Razawiyya Volume 14

(3) If water does not cause harm, then performing Tayammum solely out of fear of cold is prohibited (haram), and the prayer is void. The prayer of everyone behind such a person is also void, and such a person is a severe sinner (fasiq). (4) Spirit is not only prohibited but also impure (najis). Drinking it oneself—nowadays everyone chooses to consume prohibited and impure things—but to make the vessels of the mosque impure so that the clothes and bodies of Muslims become impure and their ablution and prayer become void, this is clear evidence that this person is extremely audacious and reckless towards the Shariah. (5) Considering the taking of interest (riba) as permissible (halal) is explicit disbelief (kufr). And knowing it is prohibited yet consuming one dirham of interest is equivalent to committing adultery with one's own mother 36 times,

---

| من اكل درهم رباً و هو يعلم فكانما زنى بامّہ ستّاً و | He who intentionally consumes one dirham of interest, | | ثلثين مرّة ١ـ | has committed adultery with his mother thirty-six (36) times. (T) |

---

(6) Not keeping fasts in Ramadan without the excuse of illness or travel and considering fidyah (compensation) sufficient is a distortion of the Great Quran, the invention of a new Shariah, and deserving of the Great Hell.

| نُوَلِّہ مَا تَوَلّٰی وَ نُصْلِہ جَہَنَّمَ وَ سَائَتْ مَصِیْراً" ٢ـ" | We will leave him to his state and enter him into Hell; | | and what a wretched destination it is. (T) |

---

(7) The questioner wrote 'to bring into use' in an absolute sense. If it's without marriage or during the waiting period ('iddah) with marriage, then it is adultery. Otherwise, on deception, the Master of both worlds, may Allah's peace and blessings be upon him, said:

| ٣۔ من غشنا فليس منا | He who commits adulteration/ deception is not from among us. (T) |

(8) One who lacks protective jealousy (ghayrah) over his wedded wife is a cuckold (dayyuth). One who hears his wife use foul language towards his parents and remains silent is a disobedient child ('aq). It has been stated that both the dayyuth and the 'aq will not enter Paradise. (9) Shortening (qasr) prayer in the West is an invention of a new Shariah and a slander against Allah Almighty.

| "اِنَّ الَّذِيْنَ يَفْتَرُوْنَ عَلَى اللهِ الْكَذِبَ" | Indeed, those who bind lies upon Allah, they will [not] prosper. |

1 Musnad Imam Ahmad bin Hanbal, Hadith of Hadrat Abdullah bin Hanzalah (may Allah be pleased with him), Dar al-Fikr Beirut, 5/225 2 Al-Quran al-Karim, 4/115 3 Sahih Muslim, Kitab al-Iman, Bab Qawl al-Nabi (PBUH) "Man ghashshana falaysa minna", Qadimi Kutub Khana Karachi, 1/70

(३) यदि पानी नुकसान न पहुँचाता हो, तो केवल ठंड के डर से तयम्मुम करना हराम (निषिद्ध) है और नमाज़ बातिल (शून्य) है, और उसके पीछे सबकी नमाज़ बातिल है। ऐसा करने वाला घोर फ़ासिक़ (पापी) है। (४) स्पिरिट न केवल हराम है बल्कि नजिस (अपवित्र) भी है। इसे स्वयं पीना—आजकल हर व्यक्ति को हराम और नजिस चीजें खाने-पीने का अधिकार है—लेकिन मस्जिद के बर्तनों को नजिस कर देना ताकि मुसलमानों के कपड़े और शरीर नापाक हो जाएँ और वज़ू व नमाज़ बातिल हो जाएँ यह इस बात का स्पष्ट प्रमाण है कि यह व्यक्ति शरीयत के प्रति अत्यंत साहसी और लापरवाह है। (५) ब्याज लेने को हलाल (वैध) समझना खुला कुफ्र (अविश्वास) है, और इसे हराम जानकर एक दिरहम ब्याज खाना अपनी माँ के साथ ३६ बार ज़िना (व्यभिचार) करने के बराबर है,

---

| मन् अकल दिरहम रिबन व हुवा या'लमु फ़कअन्नमा ज़ना बि-उम्मीही | जिसने जानबूझकर एक दिरहम ब्याज खाया, उसने अपनी माँ से | | सित्तन व सलसी-न मर्रह १। | छत्तीस ३६ बार ज़िना किया। (त) |

---

(६) बीमारी या यात्रा के बहाने के बिना रमज़ान के रोज़े न रखना और फ़िद्या (क्षतिपूर्ति) को पर्याप्त समझना महान कुरान की तहरीफ़ (विकृति) और एक नई शरीयत का आविष्कार है और बड़ी जहन्नुम (नरक) का हकदार होना है।

| "नुवल्लिही मा तवल्ला व नुसलिही जहन्नमा व साअत मसीरा" २। | हम उसे उसके हाल पर छोड़ देंगे और उसे दोज़ख़ में दाखिल करेंगे; | | | और क्या ही बुरी लौटने की जगह है। (त) |

---

(७) पूछने वाले ने 'इस्तेमाल में लाना' स्पष्ट रूप से लिखा है। यदि यह बिना निकाह के या इद्दत के दौरान निकाह के साथ है, तो यह ज़िना है, अन्यथा धोखा देने पर दो आलम के मालिक सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम ने फ़रमाया:

| मन् ग़श-शना फलै-स मिन्ना ३। | जिसने मिलावट (धोखा) की वह हममें से नहीं। (त) |

(८) अपनी पत्नी पर गैरत (मर्यादा की रक्षा का भाव) न करने वाला दय्यूत है, और माता-पिता को पत्नी से अपशब्द सुनकर चुप रहने वाला आक़ (अवज्ञाकारी) है, और दोनों, दय्यूत और आक़ के बारे में फ़रमाया गया है कि वे जन्नत में नहीं जाएँगे। (९) पश्चिम में नमाज़ क़स्र (छोटा) करना एक नई शरीयत निकालना और अल्लाह तआला पर झूठ मढ़ना है।

| "इन्नल लज़ी-न यफ़्तरू-न अलाल लाहिल कज़िब" | बेशक जो अल्लाह पर झूठ बाँधते हैं उनका भला [नहीं होगा]। |

१ मसनद इमाम अहमद बिन हंबल, हदीस हज़रत अब्दुल्ला बिन हनज़ला (रज़ियल्लाहु अन्हु), दारुल फ़िक्र बेरूत ५/२२५ २ अल-कुरान अल-करीम ४/११५ ३ सही मुस्लिम, किताबुल ईमान, बाब क़ौलुन नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) "मन् ग़श-शना फलै-स मिन्ना", कदीमी कुतुब खाना कराची १/७०

पृष्ठ ३७५/७१२

(۳) پانی اگر ضرر نہ کرتا ہو تو صرف خوفِ سردی سے تیمم کرنا حرام ہے اور نماز باطل اور اس کے پیچھے سب کی نماز باطل ایسا کرنے والا اشد فاسق۔ (۴) اسپرٹ حرام ہی نہیں بلکہ نجس بھی ہے، اپنے ہی منہ میں پینا، تو حرام و نجس چیز کھانے پینے کا آج کل ہر شخص کو اختیار ہے، مگر مسجد کے برتن نجس کئے کہ مسلمانوں کے جامہ و بدن ناپاک اور وضو و نماز باطل ہوں، یہ صاف دلیل ہے کہ یہ شخص شریعت پر سخت جری و بیباک ہے۔ (۵) سود لینے کو حلال جاننا کفر صریح ہے اور حرامِ جان کر ایک درہم سود کھانا اپنی ماں سے ۳۶ بار زنا کے برابر ہے،

| من اکل درھم رباً و ھو یعلم فکانما زنی بامّہ ستّاً و | جس نے عمداً ایک درہم سود کھایا اس نے اپنی ماں سے | | ثلثین مرّۃ ۱۔ | چھتیس ۳۶ دفعہ زنا کیا۔ (ت) |

---

(۶) بے عذرِ مرض و سفر روزے رمضان کے نہ رکھنا اور فدیہ کافی جاننا قرآنِ عظیم کی تحریف اور نئی شریعت کا ایجاد اور جہنمِ کبرٰی کا استحقاق ہے۔

| "نُوَلِّہٖ مَا تَوَلّٰی وَ نُصْلِہٖ جَہَنَّمَ وَ سَائَتْ مَصِیْراً" ۲۔ | ہم اسے اس کے حال پر چھوڑ دیں گے اور اسے دوزخ میں | | | داخل کریں گے اور کیا ہی بری جگہ پلٹنے کی۔ (ت) |

---

(۷) سائل نے تصرف میں لانا مطلق لکھا اگر بلا نکاح یا عدت کے اندر نکاح کے ساتھ ہے تو زنا ہے، ورنہ دھوکا دینے پر سرکارِ دو عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم نے فرمایا:

| من غشنا فلیس منا ۳۔ | جس نے ملاوٹ کی وہ ہم میں سے نہیں۔ (ت) |

(۸) اپنی منکوحہ پر غیرت نہ کرنے والا دیوث ہے اور ماں باپ کو فحش گالیاں جورو سے سن کر خاموش رہنے والا عاق ہے اور دیوث و عاق دونوں کو فرمایا کہ وہ جنت میں نہ جائیں گے۔ (۹) مغرب میں قصر کرنا نئی شریعت کا نکالنا اور اللہ تعالیٰ پر افتراء ہے،

| "اِنَّ الَّذِیْنَ یَفْتَرُوْنَ عَلَی اللّٰہِ الْکَذِبَ" | بیشک جو اللہ پر جھوٹ باندھتے ہیں انکا بھلا |

1 مسند امام احمد بن حنبل حدیث حضرت عبداللہ بن حنظلہ رضی اللہ تعالی عنہ دارالفکر بیروت ۵/ ۲۲۵ 2 القرآن الکریم ۴/ ۱۱۵ 3 صحیح مسلم کتاب الایمان باب قول النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم من غشنا فلیس منا قدیمی کتب خانہ کراچی ۱/ ۷۰

Fatawa Rizvia Volume 14

"...they will not succeed"[1] will not be. (T) (10) Leaving out a few words in the middle of Ayat-al-Kursi, although according to one school of thought is absolutely a prayer-invalidating act if only Ayat-al-Kursi is being recited; however, when a word is missed and the verse is not completed, according to the dominant school of thought, as long as the meaning is not corrupted, the prayer is not invalidated, and the obligation will also be fulfilled provided that a portion equivalent to three verses remains. But the ruling that after reciting an amount equal to three verses, no mistake invalidates the prayer is merely false. (11) This is an explicit denial of the holy verse: "O Prophet! Tell your wives and your daughters..."[2] (O Prophet! Tell your wives and daughters. -T) and denying a verse is disbelief (Kufr). (12) In this saying, there is complete arrogance and it falls under the holy verse: "They have surely become arrogant within themselves and have transgressed with great insolence."[3] (Indeed, they thought too highly of themselves and crossed the limit in great rebellion. -T). And [the claim] that whoever takes an oath of allegiance (bay'at), takes it for me alone, is a hidden claim to messengership and prophethood, or at least to the 'Great Ghouse-hood' (Ghausiyat-e-Uzma). In short, the aforementioned actions and words revolve around sin, deviance, and disbelief. Prayer behind such a person is completely void. A Muslim who avoids following him does very well; blaming him is like blaming the truth. He who prays behind him is the one deserving of blame, rather, he is deserving of severe punishment, and refuge is sought with Allah. And Allah the Almighty knows best.

Issue 121: From the city of Pune, Ghorpadi Bazaar, adjacent to the mosque, House No. 72, Bholi Bakhsh Baloor. What do the scholars of religion and the muftis of the firm Sharia say on this issue: There is a woman who was previously from the Chamar community. After becoming a Muslim, she married a Muslim man. Before this, she had been married within the same community because she has a son. Now that woman wants to go back to her community, and her family members and her son are enticing her, saying, 'Come back to your community, we will keep you well.' That woman is employed at my place as a cook, and she also wants to go. Now, what does the noble Sharia command us, in what way should we keep her? There is no weakness in her Islam, and we have to...

[1] Al-Quran al-Kareem 69/10 [2] Al-Quran al-Kareem 59/33 [3] Al-Quran al-Kareem 21/25

फतावा रज़विया जिल्द चौदह (14)

"...वे सफल नहीं होंगे"[1] नहीं होगा। (त) (10) आयत-अल-कुरसी के बीच में से कुछ शब्दों को छोड़ देना, हालाँकि एक पंथ के अनुसार पूर्णतः नमाज़ फासिद (अमान्य) कर देने वाला है जब केवल आयत-अल-कुरसी ही पढ़ी गई हो। और जब कोई शब्द छूट गया और आयत पूरी न हुई, तो प्रबल (राजिह) मज़हब में अर्थ बिगड़े बिना नमाज़ फासिद नहीं होती, और वाजिब भी अदा हो जाएगा بشرۃ (शर्त यह है) कि बाकी तीन आयत की मात्रा मौजूद हो। लेकिन यह मसला कि तीन आयत की मात्रा पढ़ने के बाद कोई गलती नमाज़ फासिद नहीं करती, महज़ बातिल (झूठा) है। (11) यह स्पष्ट रूप से आयते करीमा "ऐ नबी! अपनी बीवियों और साहबज़ादियों से फ़रमा दो..."[2] की तकज़ीब (झुठलाना) है और आयत को झुठलाना कुफ्र है। (12) इस कथन में पूर्ण अहंकार है और वह आयते करीमा "बेशक उन्होंने अपने जी में बहुत ही ऊँची खींची और बड़ी सरकशी पर आए।"[3] में सम्मिलित होता है। और यह कि जो बैत (शपथ) लेता है मेरे ही लिए लेता है, परोक्ष रूप से रिसालत व नुबुवत या कम से कम ग़ौसियत-ए-उज़्मा का दावा है। संक्षेप में, उपर्युक्त कार्य और कथन फिस्क (पाप), गुमराही और कुफ्र के इर्द-गिर्द घूमते हैं। ऐसे व्यक्ति के पीछे नमाज़ पढ़ना बिलकुल बातिल है। जो मुसलमान उसके पीछे नमाज़ पढ़ने से बचता है वह बहुत अच्छा करता है, उस पर मलामत करना हक़ पर मलामत करना है। जो इसके पीछे नमाज़ पढ़े वही मलामत का हकदार है, बल्कि वह कठोर दंड का पात्र है, और अल्लाह की पनाह। और अल्लाह तआला ही बेहतर जानता है।

मसला 121: शहर पुणे, घोरपड़ी बाज़ार, मस्जिद के पास, मकान नंबर 72, भोली बख्श बलूर से। दीन के उलेमा और शरीयत के मुफ़्ती इस मसले में क्या फ़रमाते हैं कि एक औरत है, वह पहले चमार समुदाय से थी, बाद में मुसलमान होकर एक मुसलमान मर्द से निकाह कर लिया। इससे पहले उसी समुदाय में उसकी शादी हो चुकी थी क्योंकि उसका एक लड़का है। अब वह औरत अपनी कौम में जाना चाहती है और उसके परिवार के लोग और उसका बेटा उसे बहला-फुसला रहे हैं कि तू अपनी कौम में वापस आ जा, हम तुझे अच्छी तरह रखेंगे। वह औरत मेरे यहाँ खाना पकाने पर मुलाज़िम (नौकर) है और वह औरत भी जाना चाहती है। तो अब शरीयत-ए-शरीफ़ हमें क्या हुक्म देती है कि हम उसे किस तरह रखें? उसके इस्लाम में तो कोई कमज़ोरी नहीं है और हमें उसे...

[1] अल-क़ुरआन अल-करीम 69/10 [2] अल-क़ुरआन अल-करीम 59/33 [3] अल-क़ुरआन अल-करीम 21/25

"لَا یُفْلِحُوْنَ"[1] نہ ہوگا۔ (ت) (۱۰) آیۃ الکرسی میں چند الفاظ کا بیچ میں سے چھوڑ جانا اگرچہ ایک مذہب پر مطلقاً مفسد نماز ہے جبکہ صرف آیۃ الکرسی ہی پڑھی ہو اور جب کوئی لفظ چھوٹ گیا آیت پوری نہ ہوئی، مذہب راجح میں بے فساد معنی فساد نماز نہیں، اور واجب بھی ادا ہوجائے گا جبکہ باقی تین آیت کی قدر ہو، مگر یہ مسئلہ کہ تین آیت کی قدر پڑھنے کے بعد کوئی غلطی مفسد نماز نہیں ہوتی محض باطل۔ (۱۱) یہ صراحۃً آیہ کریمہ "یٰٓاَیُّہَا النَّبِیُّ قُلْ لِّاَزْوَاجِكَ وَبَنٰتِكَ"[2] (اے نبی! اپنی بیویوں اور صاحبزادیوں سے فرمادو۔ت) کی تکذیب ہے اور آیت کی تکذیب کفر۔ (۱۲) اس قول میں کمال تکبر ہے اور وہ آیہ کریمہ "لَقَدِ اسْتَكْبَرُوْا فِیْٓ اَنْفُسِہِمْ وَ عَتَوْ عُتُوًّا كَبِیْرًا"[3] (بیشک اپنے جی میں بہت ہی اونچی کھینچی اور بڑی سرکشی پر آئے ۔ ت) میں داخل ہوتا ہے اور یہ کہ جو بیعت لیتا ہے میری ہی لئے لیتا ہے در پردہ رسالت و نبوت یا کم از کم غوثیتِ عظمیٰ کا ادعا ہے، بالجملہ افعال و اقوال مذکورہ فسق وضلال و کفر میں دائر ہیں ایسے شخص کے پیچھے نماز باطل محض ہے، جو مسلمان اس کی اقتداء سے بچتا ہے وہ بہت اچھا کرتا ہے اس پر ملامت حق پر ملامت ہے، جو اس کے پیچھے نماز پڑھے وہی مستحق ملامت، بلکہ سزاوارِ عذابِ شدید ہے، والعیاذ باللہ۔ واللہ تعالیٰ اعلم۔ مسئلہ ۱۲۱: از شہر پونہ گھوڑپوڑی بازار متصل مسجد مکان نمبر ۷۲ بھولی بخش بالور کیا فرماتے ہیں علمائے دین و مفتیان شرع متین اس مسئلہ میں کہ ایک عورت ہے، وہ پیشتر قوم چمار تھی، بعد میں مسلمان ہو کر ایک مرد مسلمان سے اس نے نکاح کرلیا، اس سے پہلے اسی قوم میں شادی ہوچکی تھی، کیونکہ اس کے ایک لڑکا ہے، اب وہ عورت اپنی قوم میں جانا چاہتی ہے اور اس کے خاندان کے لوگ اور اس کا بیٹا اس کو ورغلا رہے ہیں کہ تو اپنی قوم میں آجا تجھ کو اچھی طرح رکھیں گے، اور وہ عورت میرے یہاں کھانا پکانے پر ملازم ہے

اور وہ عورت بھی جانا چاہتی ہے، تو اب ہم کو شرع شریف کیا حکم دیتی ہے کہ ہم کس طریقہ سے اس کو رکھیں اور اس کے اسلام میں تو کوئی ضعف نہیں ہے اور ہم کو اسے

[1] القرآن الکریم ۶۹/۱۰ [2] القرآن الکریم ۵۹/۳۳ [3] القرآن الکریم ۲۱/۲۵

Fatawa Ridawiyya Volume (14)

...what kind of help should be given? And she is also in my custody, and we have kept her by explaining things, otherwise she would have joined her people by now. Only.

The Answer: When she wants to join the infidels and become an infidel, she has become an infidel. She cannot become a Muslim by being forcibly restrained. Yes, if it is thought that by this restraint the desire for infidelity will leave her heart and she will then become a Muslim with a sincere heart, then she should be restrained, otherwise let her go. And Allah Almighty knows best.

Problem 122: From Roadak Khana Khas, District Nainital, sent by Abdullah, 6 Shaban-ul-Mu'azzam 1337 AH. What do the scholars of religion say regarding this matter: Some people consider your (referring to the author/Imam) beliefs to be very good and better, and they consider the beliefs of Deobandi scholars to be very bad, and they are staunch Sunnis. However, due to lack of knowledge and ignorance, they pray (Salah) behind them. They do not have enough interest in your writings to distinguish between truth and falsehood. Can prayer be performed behind them or not? And many people are afflicted with this ailment.

The Answer: One who knows that the Deobandis have insulted the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him), and then prays behind them, shall not be called a Muslim. For praying behind them is an outward proof that he considers them Muslims, and to consider one who insults the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) a Muslim is disbelief (Kufr). This is why the scholars of the Two Holy Sanctuaries (Haramayn Sharifayn) unanimously declared Deobandis as apostate disbelievers (Kafir Murtad) and clearly stated:

"Whoever doubts their disbelief and punishment, indeed he has committed disbelief." - (He who doubted their disbelief and punishment is also a disbeliever) (T)

He who, being aware of their beliefs, let alone considering them Muslims, even doubts their disbelief, is also a disbeliever. And those who are not aware of this but generally know that these are bad people with evil beliefs and wrong doctrines, they are severely sinful for praying behind them, and their prayers are all void and useless. And Allah Almighty knows best.

Problem 123: From Bakhshi Bazar, Cuttack, sent by Muhammad Abdul Razzaq, 12 Ramadan 1338 AH. What do the scholars of religion say regarding this matter: A

person's belief is that Allah and the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him)...

---

1. Majma' al-Anhur Sharh Multaqa al-Abhur, Chapter of Rulings of Jizya, Dar Ihya al-Turath al-Arabi Beirut 1/677; Husam al-Haramayn, Maktaba Nabawiyya Lahore p. 31. Page 377 of 712

फ़तावा रज़विया जिल्द (14)

...कैसी मदद देनी चाहिए और वह मेरे कब्ज़े में भी है और हमने उसे समझा-बुझाकर रखा है वरना वह अब तक अपनी कौम में शामिल हो जाती, फकत।

उत्तर: जब वह काफ़िरों में जा मिलना और काफ़िर होना चाहती है तो वह काफ़िर हो गई, ज़बरदस्ती रोक रखने से मुसलमान नहीं हो सकती। हाँ, अगर यह समझा जाए कि इस रोकने से कुफ्र (अधर्म) की इच्छा उसके दिल से निकल जाएगी और फिर वह सच्चे दिल से मुसलमान हो जाएगी तो रोका जाए, वरना दूर किया जाए। वल्लाह तआला आलम (और अल्लाह तआला बेहतर जानता है)।

मसला 122: रूडाक खाना खास, ज़िला नैनीताल से अब्दुल्ला द्वारा प्रेषित, 6 शाबान-उल-मुअज़्ज़म 1337 हिजरी। धर्म के विद्वान इस मसले में क्या कहते हैं: कुछ लोग हुज़ूर (लेखक) के अकीदों (विश्वासों) को बहुत अच्छा और बेहतर समझते हैं और देवबंदी मौलवियों के अकीदों को बहुत बुरा समझते हैं और वे कट्टर सुन्नी (सुन्नत जमात) हैं। लेकिन अज्ञानता और नादानी के कारण वे उनके पीछे नमाज़ पढ़ लेते हैं। उन्हें हुज़ूर की तहरीरों (लेखों) में इतनी रुचि नहीं कि वे सत्य और असत्य को जान सकें। क्या उनके पीछे भी नमाज़ पढ़ी जाए या नहीं? और इस बीमारी में बहुत से लोग ग्रस्त हैं।

उत्तर: जिसे यह मालूम हो कि देवबंदियों ने अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) की तौहीन (अपमान) की है और फिर भी उनके पीछे नमाज़ पढ़ता है, उसे मुसलमान नहीं कहा जाएगा। क्योंकि पीछे नमाज़ पढ़ना इसका स्पष्ट प्रमाण है कि उसने उन्हें मुसलमान समझा, और अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) की तौहीन करने वाले को मुसलमान समझना कुफ्र है। इसीलिए हरमैन शरीफ़ैन (मक्का और मदीना) के विद्वानों ने सर्वसम्मति से देवबंदियों को काफ़िर और मुरतद (धर्मत्यागी) लिखा है और स्पष्ट रूप से कहा है कि:

"मन शक फी कुफरिहि व अज़ाबिहि फकद कफ़र" - जिसने उनके कुफ्र और अज़ाब में शक किया, वह भी काफ़िर है। (त)

जो उनके अकीदों से अवगत होकर उन्हें मुसलमान मानना तो दूर, उनके कुफ्र में शक ही करे, वह भी काफ़िर है। और जिन्हें इसकी खबर नहीं है, बस इतना मालूम है कि ये बुरे लोग, बद-अकीदा और बद-मज़हब हैं, वे उनके पीछे नमाज़ पढ़ने से बहुत गंभीर गुनहगार होते हैं और उनकी वे नमाज़ें सब बातिल (अमान्य) और बेकार हैं। वल्लाह तआला आलम।

मसला 123: बख्शी बाज़ार, कटक से मोहम्मद अब्दुल रज्ज़ाक द्वारा प्रेषित, 12 रमज़ान 1338 हिजरी। धर्म के विद्वान इस मसले में क्या कहते हैं: एक व्यक्ति का अकीदा यह है कि अल्लाह और अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम)...

---

1. मजमा अल-अन्हुर शरह मुल्तका अल-अबहुर, बाब अहकाम अल-जिज़िया, दार इहया अल-तुराथ अल-अरबी बेरूत 1/677; हुसाम अल-हरमैन, मकतबा नबविया लाहौर पृ. 31। पृष्ठ 377 का 712

کیسی امداد دینی چاہئے اور وہ میرے قبضہ میں بھی ہے اور اس کو ہم نے سمجھا سمجھا کر رکھا ہے ورنہ وہ اب تک اپنی قوم میں شریک ہو جاتی، فقط

الجواب: جب وہ کافروں میں جاملنا اور کافر ہونا چاہتی ہے تو وہ کافر ہو گئی جبراً روک رکھنے سے مسلمان نہیں ہوسکتی، ہاں اگر یہ سمجھا جائے کہ اس روکنے سے وہ خواہش کفر اس کے دل سے نکل جائے گی اور پھر صدق دل سے مسلمان ہوجائے گی تو روکا جائے ورنہ دور کیا جائے۔ واللہ تعالٰی اعلم۔

مسئلہ ۱۲۲: از رُوڈاک خانہ خاص ضلع نینی تال مرسلہ عبداللہ ۶ شعبان المعظم ۱۳۳۷ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین اس مسئلہ میں کہ کچھ آدمی حضور کے عقائد کو بہت اچھا اور بہتر جانتے ہیں اور دیوبندی مولویوں کے عقائد کو بہت برا جانتے ہیں اور بڑے پکے سنت جماعت ہیں لیکن بہ سبب بے علمی اور نادانی کے ان کے پیچھے نماز پڑھ لیتے ہیں، حضور کی تحریروں سے اتنا شوق نہیں جو حق اور ناحق معلوم کریں، آیا ان کے پیچھے بھی نماز پڑھی جائے یا نہیں؟ اور اس مرض میں بہت مخلوق مبتلا ہے۔

الجواب: جسے یہ معلوم ہو کہ دیوبندیوں نے رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کی توہین کی ہے پھر ان کے پیچھے نماز پڑھتا ہے اسے مسلمان نہ کہا جائے گا کہ پیچھے نماز پڑھنا اس کی ظاہر دلیل ہے کہ ان کو مسلمان سمجھا اور رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کی توہین کرنے والے کو مسلمان سمجھنا کفر ہے اسی لئے علمائے حرمین شریفین نے بالاتفاق دیوبندیوں کو کافر مرتد لکھا اور صاف فرمایا کہ:

من شک في کفرہ وعذابہ فقد کفر - جس نے ان کے کفر و عذاب میں شک کیا وہ بھی کافر ہے (ت)

جو ان کے عقائد پر مطلع ہو کر انہیں مسلمان جاننا درکنار ان کے کفر میں شک ہی کرے وہ بھی کافر اور جن کو اس کی خبر نہیں اجمالاً اتنا معلوم ہے کہ یہ برے لوگ بد عقیدہ بد مذہب ہیں وہ ان کے پیچھے نماز پڑھنے سے سخت اشد گنہگار ہوتے ہیں اور ان کی وہ نمازیں سب باطل وبیکار، واللہ تعالٰی اعلم۔

مسئلہ ۱۲۳: از بخشی بازار کٹک مرسلہ محمد عبدالرزاق ۱۲ رمضان ۱۳۳۸ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین اس مسئلہ میں کہ ایک شخص کا عقیدہ ہے اللہ ورسول اللہ صلی اللہ تعالٰی

---

۱ مجمع الانہر شرح ملتقی الابحر باب احکام الجزیہ داراحیاء التراث العربی بیروت ۱/ ۶۷۷، حسام الحرمین مکتبہ نبویہ لاہور ص ۳۱ Page 377 of 712

Fatawa Ridawiyya, Volume 14

...[peace and blessings be upon him]'s knowledge is equal, and another person says that the unseen knowledge of the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) was a gift; compared to the knowledge of God, the Prophet's knowledge is less than a drop compared to millions of oceans. The first person considers the second person to be an infidel (kafir), a polytheist (mushrik), and a Wahhabi, whether he is a scholar or ignorant. We have heard that there is no scholar equal to Maulvi Ahmad Raza Khan Sahib, and you are the Renewer (Mujaddid) of the current century. The first person considers the fixing of days for 'Isal-e-Thawab' (transfer of reward), as practiced by common people, as part of the obligatory duties, and calls anyone who performs 'Isal-e-Thawab' without fixing a day as mistaken and outside the fold of Ahl-e-Sunnat. He considers fixing days for 'Isal-e-Thawab' as a Sunnah and claims that this is also the belief of the current Mujaddid. What is the truth in this? And among these two, who is the infidel and who is the Muslim?

The Answer: The claim of equality with Divine knowledge is indeed false and rejected, yet declaring someone an infidel (takfir) is not possible even on this, as long as it is accepted as a Divine gift. Undoubtedly, the truth is that the collective knowledge of all Prophets, Messengers, Archangels, and the first and last of creation, combined, cannot have that relation to the knowledge of the Creator which one ten-millionth of a drop has to millions of oceans. As for fixing a date for 'Isal-e-Thawab', it is undoubtedly permissible and is a practice of the Muslims (Sunnat-e-Muslimeen), meaning their established path; however, to consider it obligatory (wajib) is absolute falsehood, as is considering it a Sunnah of the Prophet's leadership (Sarkar-e-Risalat). And Allah Almighty knows best.

Problem 124: From Garhhinglaj Post Office, District Kolhapur, Jamia Masjid, sent by Adam Shah, Imam, 4 Ramadan 1338 AH. A person from a good family intentionally and deliberately does not follow the principles of religion and laws of Sharia, and is stubborn in his words and actions. That is, he knowingly eats from the unlawful (haram) earnings of his daughter and keeps her in his home until the delivery of an unlawful pregnancy, maintaining all kinds of interactions and not listening to anyone's advice. What kind of treatment do the scholars of religion ordain for such a troublesome person?

The Answer: Such a person is wicked, rejected, and a cuckold (dayyuth). According to the Hadith, Paradise is forbidden for him, and according to the Great Quran, sitting with him is not permissible.

Allah Almighty said: "And if Satan should cause you to forget, then do not sit after the reminder with the wrongdoing people." (Quran 6:68)

1. Al-Quran Al-Karim 6/68 Page 378 of 712

फ़तावा रज़विया, जिल्द 14

...[सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम] का इल्म बराबर है और दूसरा शख़्स यह कहता है कि रसूल अल्लाह सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम के मुग़ैयबात अतिया थे, ख़ुदा के इल्म के मुक़ाबले में हज़रत का इल्म करोड़हा समंदर के मुक़ाबले में एक क़तरे से भी कम है, और शख़्स-ए-अव्वल शख़्स-ए-दोयम को काफ़िर व मुश्रिक व वहाबी जानता है, ख़्वाह आलिम हो या जाहिल। हम लोगों ने यह सुना है कि मौलवी अहमद रज़ा ख़ां साहब के बराबर कोई आलिम नहीं है, और मुजद्दिद-ए-माइत-ए-हाज़िरा आप ही हैं। और शख़्स-ए-अव्वल ईसाले सवाब को जो अवामुन्नास दिन मुक़र्रर करते हैं वाजिबात में से जानता है, और जो ईसाले सवाब को बिला ताय्युन करता है उसको ख़ाती कहता है और अहल-ए-सुन्नत से ख़ारिज, और ईसाले सवाब के वास्ते दिन मुक़र्रर करने को सुन्नत समझता है और कहता है मुजद्दिद-ए-माइत-ए-हाज़िरा का भी यही अक़ीदा है। इसमें हक़ क्या है? और इन दोनों में कौन काफ़िर है कौन मुसलमान?

अल-जवाब: इल्म-ए-इलाही से मसावात का दावा बेशक बातिल व मरदूद है मगर तकफ़ीर इस पर भी नहीं हो सकती जब कि अता-ए-इलाही माने। और बिला शुबा हक़ यही है कि तमाम अंबिया व मुर्सलीन व मलायका मुक़र्रबीन व अव्वलीन ओ आख़िरीन के मजमूआ इल्म मिलकर इल्म-ए-बारी से वह निस्बत नहीं रख सकते जो एक बूंद के करोड़ोंवें हिस्से को करोड़ों समंदरों से है। और ईसाले सवाब के लिये ताय्युन-ए-तारीख़ बिला शुबा जाइज़ है और सुन्नत-ए-मुस्लिमीन, यानी उनका तरीक़ा-ए-मसलूका है मगर इसे वाजिब जानना बातिल महज़ है यूंही सरकार-ए-रिसालत की सुन्नत समझना। वल्लाहु तआला आलम।

मसला 124: अज़ गढ़हिंग्लज डाकख़ाना ज़िला कोल्हापुर जामि मस्जिद मुर्सला आदम शाह पेश इमाम, 4 रमज़ान 1338 हि. एक ख़ानदानी शख़्स आईन-ए-दीन व क़वानीन-ए-शरीअत को क़स्दन व अमदन नहीं मानता और अपने ही क़ौल व फ़ेल पर हट धर्मी करता हो यानी क़तई जान बूझ कर अपनी लड़की के हराम की कमाई खाता हो और वज़-ए-हम्ल हराम होने तक अपने घर में रख कर हर क़िस्म का बर्ताव करता और किसी की नसीहत भी न मानता हो ऐसे मूज़ी शख़्स के बारे में उलमा-ए-दीन किस क़िस्म के बर्ताव का हुक्म देते हैं?

अल-जवाब: ऐसा शख़्स ख़बीस व मरदूद दय्यूथ है बहुक़्म हदीस इस पर जन्नत हराम है और बहुक़्म क़ुरान अज़ीम इसके पास बैठना जाइज़ नहीं।

अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "और जो कहीं तुझे शैतान भुला दे तो याद आए पर ज़ालिमों के पास न बैठ।" (क़ुरान 6:68)

1. अल-क़ुरान अल-करीम 6/68 पेज 378 / 712

علیہ وسلم کا علم برابر ہے اور دوسرا شخص یہ کہتا ہے کہ رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کے مغیبات عطیہ تھے، خدا کے علم کے مقابلے میں حضرت کا علم کروڑہا سمندر کے مقابلہ میں ایک قطرہ سے بھی کم ہے، اور شخص اول شخص دوم کو کافر و مشرک و وہابی جانتا ہے، خواہ عالم ہو یا جاہل ہم لوگوں نے یہ سنا ہے کہ مولوی احمد رضا خاں صاحب کے برابر کوئی عالم نہیں ہے، اور مجدد مائتہ حاضرہ آپ ہی ہیں، اور شخص اول ایصال ثواب کو جو عوام الناس دن مقرر کرتے ہیں واجبات میں سے جانتا ہے، اور جو ایصال ثواب کو بلا تعین کرتا ہے اس کو خاطی کہتا ہے اور اہلسنت سے خارج، اور ایصال ثواب کے واسطے دن مقرر کرنے کو سنت سمجھتا ہے اور کہتا ہے مجدد مائتہ حاضرہ کا بھی یہی عقیدہ ہے، اس میں حق کیا ہے؟ اور ان دونوں میں کون کافر ہے کون مسلمان؟

الجواب: علم الٰہی سے مساوات کا دعویٰ بیشک باطل و مردود ہے مگر تکفیر اس پر بھی نہیں ہوسکتی جب کہ عطائے الٰہی مانے، اور بلا شبہ حق یہی ہے کہ تمام انبیاء و مرسلین و ملائکہ مقربین و اولین آخرین کے مجموعہ علوم مل کر علم باری سے وہ نسبت نہیں رکھ سکتے جو ایک بوند کے کروڑویں حصہ کو کروڑوں سمندروں سے ہے، اور ایصال ثواب کے لئے تعینِ تاریخ بلا شبہ جائز ہے اور سنت مسلمین، یعنی ان کا طریقہ مسلوکہ ہے مگر اسے واجب جاننا باطل محض ہے یونہی سرکار رسالت کی سنت سمجھنا، واللہ تعالٰی اعلم۔

مسئلہ ۱۲۴: از گڑھنگ لج ڈاکخانہ ضلع کولہاپور جامع مسجد مرسلہ آدم شاہ پیش امام ۴ رمضان ۱۳۳۸ھ ایک خاندانی شخص آئینِ دین و قوانینِ شریعت کو قصداً و عمداً نہیں مانتا اور اپنے ہی قول

و فعل پر ہٹ دھرمی کرتا ہو یعنی قطعی جان بوجھ کر اپنی لڑکی کے حرام کی کمائی کھاتا ہو اور وضع حمل حرام ہونے تک اپنے گھر میں رکھ کر ہر قسم کا برتاؤ کرتا اور کسی کی نصیحت بھی نہ مانتا ہو ایسے موذی شخص کے بارے میں علمائے دین کس قسم کے برتاؤ کا حکم دیتے ہیں؟

الجواب: ایسا شخص خبیث و مردود دیوث ہے بحکم حدیث اس پر جنت حرام ہے اور بحکم قرآن عظیم اس کے پاس بیٹھنا جائز نہیں،

قال اللہ تعالیٰ "وَإِمَّا يُنسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرَىٰ مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ"۔ ۱ اللہ تعالٰی نے فرمایا: اور جو کہیں تجھے شیطان بھلا دے تو یاد آئے پر ظالموں کے پاس نہ بیٹھ۔ (ت)

۱۔ القرآن الکریم ۶/ ۶۸ Page 378 of 712

Fatawa Razawiyya Volume 14 (14)

Muslims should abandon him at once and stop greeting, speaking, or socializing with him until he repents with a sincere heart. What more punishment could there be here? And Allah Almighty knows best.

Problem 125: From Sarai Chhabila, District Bulandshahr, sent by Allah Sahib, Imam of Jamia Mosque, 19 Ramadan 1338 AH. Zaid says that the meaning of 'sood' (usury) is different and the meaning of 'byaj' (interest) is different, and we don't take much. He openly consumes interest and tells others that they don't know the meaning of interest, and says it's permissible. What is the Shariah ruling on his persistence?

The Answer: Interest (Riba) is absolutely forbidden, whether it's a lot or a little. Allah Almighty has said: "And [He] has forbidden interest"[1] (Allah Almighty said: and made interest unlawful. -T). For Zaid to call it lawful and persist in its permissibility is a cause of disbelief (kufr). Repentance is obligatory for him; he should become a Muslim anew. Then, if his wife agrees, he should perform a new marriage (nikah). If he does not comply, Muslims must abandon him completely; it is forbidden to sit or associate with him.

Allah Almighty said: "And if the devil causes you to forget, then do not sit with the wrongdoing people after the reminder."[2] And Allah Almighty knows best. Allah Almighty said: And if the devil makes you forget, then after the remembrance, do not sit with the unjust people. And Allah Almighty knows best.

Problem 126: From village Pratap Pur, Pargana and District Bareilly, sent by Mahbub Alam Sahib, 18 Rabi al-Akhir Sharif 1338 AH. What do the scholars of religion say regarding this matter: Zaid is a disciple (mureed) in the noble Madaria family, he is observant of prayers and fasting, and recites the Kalimah 'La ilaha illa Allah Muhammadur Rasulullah' with a sincere heart. He believes in God as the Truth and the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) as the Truth, and adheres to the creed of the Ahl al-Sunnah wa al-Jama'ah. Therefore, it is requested from your blessed presence whether, according to Shariah, such a person is a Muslim and a person of faith or not?

The Answer: When he knows Allah and His Messenger to be the truth, believes in all articles of faith with a sincere heart, and no word or deed of denial or insult originates from him, and he does not consider the Shariah as trivial like the ignorant Madaris, etc., then undoubtedly he is a Muslim. And Allah Almighty knows best.

[1] Holy Quran 2/285 [Referencing 2:275] [2] Holy Quran 6/68

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदहवाँ (14)

मुसलमानों को चाहिए कि उसे एकबारगी छोड़ दें और जब तक वह सच्चे दिल से तौबा न कर ले, उससे सलाम-कलाम, मेल-जोल सब तर्क कर दें। इससे अधिक यहाँ और क्या सज़ा हो सकती है? और अल्लाह तआला बेहतर जानता है।

मसाला 125: सराए छबीला, जिला बुलंदशहर से, प्रेषक अल्लाह साहब, इमाम मस्जिद जामिअ, 19 रमज़ान 1338 हिजरी। ज़ैद कहता है कि सूद के मायने और हैं और ब्याज के मायने और, हम बहुत नहीं लेते हैं। वह खुलेआम सूद खाता है और दूसरों से कहता है कि तुम सूद के मायने नहीं जानते, और उसे जायज़ कहता है। उसके इस हठ पर शरीयत का क्या हुक्म है?

जवाब: सूद (ब्याज) पूर्णतः हराम है, चाहे वह बहुत हो या कम। अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "और सूद को हराम किया।"[1] (अल्लाह तआला ने फ़रमाया: और हराम किया सूद। -त)। ज़ैद का इसे हलाल कहना और इसकी हलालियत पर अड़ना कुफ़्र (अधर्म) का कारण है। उस पर तौबा करना फ़र्ज़ है, वह नए सिरे से मुसलमान हो। फिर अगर उसकी पत्नी राज़ी हो तो उससे निकाह जदीद (नया विवाह) करे। और अगर वह न माने तो मुसलमान उसे कतई छोड़ दें, उसके पास बैठना-उठना हराम है।

अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "और अगर तुझे शैतान भुला दे, तो याद आने पर ज़ालिमों के पास न बैठो।"[2] और अल्लाह तआला बेहतर जानता है। अल्लाह तआला ने फ़रमाया: और जो कहीं तुझे शैतान भुला दे तो याद आने पर ज़ालिमों के पास न बैठो। और अल्लाह तआला बेहतर जानता है।

मसाला 126: मौज़ा प्रताप पुर, परगना व जिला बरेली से, प्रेषक महबूब आलम साहब, 18 रबी-उल-आख़िर शरीफ़ 1338 हिजरी। दीन के विद्वान इस मसले में क्या फ़रमाते हैं कि: ज़ैद खानदान-ए-आलिया मदारिया में मुरीद है और नमाज़ व रोज़े का पाबंद है, और सच्चे दिल से कलिमा 'ला इलाहा इल्लल्लाह मुहम्मदुर रसूलुल्लाह' पढ़ता है। वह ख़ुदा को हक़ और अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) को बरहक़ मानता है, और अहल-ए-सुन्नत व जमाअत के अक़ीदे का पाबंद है। अतः आपकी मुबारक खिदमत में अर्ज़ है कि शरीयत की नज़र में ऐसा व्यक्ति मुसलमान और साहिब-ए-ईमान है या नहीं?

जवाब: जब वह अल्लाह और उसके रसूल को हक़ जानता है और तमाम ईमान के अक़ीदों का सच्चे दिल से मानने वाला है, और उससे इनकार या अपमान का कोई बोल या काम प्रकट नहीं होता, और

वह जाहिल मदारियों की तरह शरीयत को बेकार नहीं समझता, तो बेशक वह मुसलमान है। और अल्लाह तआला बेहतर जानता है।

[1] अल-क़ुरआन 2/285 [2:275 के संदर्भ में] [2] अल-क़ुरआन 6/68

पृष्ठ 379/712

فتاویٰ رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

مسلمان اسے یک لخت چھوڑ دیں اور اس سے سلام کلام، میل جول، سب ترک کر دیں جب تک صدق دل سے توبہ نہ کرلے، اس سے زیادہ یہاں کیا سزا ہو سکتی ہے۔ واللہ تعالیٰ اعلم۔

مسئلہ ۱۲۵: از سرائے چھبیلہ ضلع بلند شہر مرسلہ اللہ صاحب امام مسجد جامع ۱۹ رمضان ۱۳۳۸ھ زید کہتا ہے کہ سود کے معنی اور ہیں اور بیاج کے معنی اور ہم بہت نہیں لیتے ہیں اور کھلم کھلا سود کھاتا ہے اور اوروں کو کہتا ہے کہ تم سود کے معنی نہیں جانتے، اور جائز کہتا ہے، اس کے اصرار پر شرع کا کیا حکم ہے؟

الجواب: سود مطلقاً حرام ہے بہت ہو یا تھوڑا ، قال اللہ تعالیٰ "وَحَرَّمَ الرِّبٰوا" 1 (اللہ تعالیٰ نے فرمایا: اور حرام کیا سود۔ ت) زید کا اسے حلال کہنا اس کی حلت پر اصرار کرنا موجب کفر ہے، اس پر توبہ فرض ہے، ازسر نو مسلمان ہو پھر اگر عورت راضی ہو تو اس سے نکاح جدید کرے، اور اگر نہ مانے تو مسلمان اسے قطعاً چھوڑ دیں اس کے پاس بیٹھنا اٹھنا حرام ہے،

قال تعالٰی "وَإِمَّا يُنسِيَنَّكَ الشَّيْطٰنُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرٰى مَعَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِيْنَ" 2- واللہ تعالیٰ اعلم۔ اللہ تعالیٰ نے فرمایا: اور جو کہیں تجھے شیطان بھلا دے تو یاد آئے پر ظالموں کے پاس نہ بیٹھو۔ واللہ تعالیٰ اعلم۔

مسئلہ ۱۲۶: از موضع پرتاب پور پرگنہ وضلع بریلی مرسلہ محبوب عالم صاحب ۱۸ ربیع الآخر شریف ۱۳۳۸ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین اس مسئلہ میں کہ زید مرید خاندان عالیہ مداریہ میں ہے اور نماز وروزہ کا پابند ہے اور بصدق دل کلمہ لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ پڑھتا ہے، خدا کو حق

اور رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کو برحق اور عقیدہ اہل سنت وجماعت کا پابند ہے لہذا خدمت با برکت میں مستدعی ہے کہ عند الشرع ایسا شخص مسلمان اور صاحب ایمان ہے یا نہیں؟

الجواب: جب وہ اللہ ورسول کو برحق جانتا ہے اور تمام عقائد ایمانیہ کا سچے دل سے معتقد ہے اور کوئی قول یا فعل تکذیب یا توہین کا اس سے صادر نہیں ہوتا، جاہل مداریوں وغیرہ ہم کی طرح شریعت کو لغو نہیں سمجھتا تو بیشک وہ مسلمان ہے۔ واللہ تعالیٰ اعلم۔

1 القرآن الکریم ۲/۲۸۵ 2 القرآن الکریم ۶/۶۸

Fatawa Rizvia, Volume 14

Issues 127 to 129: Queried by Adam Ibrahim Sahab from Anjar, Kutch district, Bhuj Bhom Pir. (1) A person says that 'La ilaha illallah' is mandatory (Fard) and 'Muhammadur Rasulullah' is necessary (Wajib) because the complete Kalima (declaration of faith) is not established in one place within a single Quranic verse, though it is certainly established from Hadiths. Is this wrong or right? (2) A person says that we have no need for the Quran and Hadith; you should turn its pages yourself, you should pray yourself, who will perform [certain tasks/rituals]? What should be said to such people and how should one pledge allegiance (bay'at) to them? Their claim is that the Quran was made by scholars (moulvis) and one should not follow the Quran of the scholars. (3) A person states under oath: "I am a Muslim, not a Wahabi; I believe Allah is One, I recognize the Messenger of Allah as the true Prophet and regard the eminent saints (Awliya) with high esteem. I believe in miracles (karamat) and follow the Hanafi school." If people still do not trust him, what should be done? What should be said to those who do not believe in the Quran and Allah? Explain and be rewarded.

The Answer: (1) That person lies and slanders the pure Sharia. Believing in both 'La ilaha illallah' and 'Muhammadur Rasulullah' is the greatest of obligations and equally mandatory. Both are present in the Holy Quran. Why would the obligation of one cease just because they are not mentioned together in one place? In fact, the obligation to believe in them precedes even the belief in the Holy Quran, as belief in the Holy Quran is dependent on believing in them. Moreover, the first phrase is useless without the second, and by believing in the second phrase, belief in the first is automatically included. One cannot become a Muslim by only reciting 'La ilaha illallah', whereas sincerely believing in 'Muhammadur Rasulullah' is sufficient for Islam; it is impossible for someone who believes in him not to believe in 'La ilaha illallah'. It is stated in Durr-e-Mukhtar:

"The deceased should be prompted with both testimonies (of faith) because the first (testimony of Monotheism) is not accepted without the second (testimony of Prophethood)."

If the speaker is unaware of the distinction between Fard (mandatory) and Wajib (necessary) and merely knows from hearsay that Fard has a higher status, then the ruling is that he is a liar, audacious, and a slanderer of Sharia, deserving of hellfire. Repentance is obligatory for him. However, if he says this while knowing the

difference, meaning that Muhammadur Rasulullah (Hazrat Muhammad, peace and blessings of Allah be upon him)... [text continues]

---

1. Durr-e-Mukhtar, Chapter on Funeral Prayers, Mujtabai Press, Delhi, 1/119. Page 380 of 712

फ़तावा रिज़विया, जिल्द 14

मसला 127 से 129: मुस्तफ़्ती (प्रश्नकर्ता): आदम इब्राहिम साहब, अंजार, ज़िला कच्छ भुज भोम पीर से। (1) एक व्यक्ति कहता है कि 'ला इलाहा इल्लल्लाह' फ़र्ज़ है और 'मुहम्मदुर रसूलुल्लाह' वाजिब है क्योंकि क़ुरआनी आयत से पूरा कलिमा एक जगह साबित नहीं है, हाँ हदीसों से यक़ीनन साबित है। यह ग़लत है या सही? (2) एक व्यक्ति कहता है कि हमें क़ुरआन और हदीस की ज़रूरत नहीं है, तुम ख़ुद ही उसके पन्ने पलटो, नमाज़ तुम ही पढ़ो, [अस्पष्ट शब्द] कौन करेगा, ऐसे लोगों के बारे में क्या कहना चाहिए और उनसे बैअत (दीक्षा) कैसे करनी चाहिए? उनका दावा है कि 'क़ुरआन मौलवियों ने बनाया है, मौलवियों के क़ुरआन को नहीं मानना चाहिए।' (3) एक व्यक्ति शपथ लेकर कहता है कि "मैं मुसलमान हूँ वहाबी नहीं; अल्लाह को एक मानता हूँ, रसूलुल्लाह को सच्चा नबी और बड़े औलिया-ए-कराम को बराबर (सम्मानित) जानता हूँ, करामात का क़ायल हूँ, हनफ़ी मज़हब का पाबंद हूँ।" अगर लोग फिर भी भरोसा न करें तो क्या किया जाए? क़ुरआन और अल्लाह पर यक़ीन न करने वालों को क्या कहा जाए? बयान करें और पुण्य कमाएं।

अल-जवाब: (1) वह व्यक्ति झूठ बोलता है और शरीअते मुतहरा (पवित्र शरीयत) पर तोहमत लगाता है। 'ला इलाहा इल्लल्लाह' और 'मुहम्मदुर रसूलुल्लाह' दोनों को मानना सबसे बड़ा फ़र्ज़ और एक जैसा फ़र्ज़ है। दोनों क़ुरआन मजीद में मौजूद हैं। एक साथ न होने की वजह से एक की फ़र्ज़ियत कैसे ख़त्म हो गई? बल्कि उनकी फ़र्ज़ियत तो क़ुरआन मजीद को मानने से भी पहले है, क्योंकि क़ुरआन मजीद को मानना उन दोनों को मानने पर टिका है। असल में पहला जुमला दूसरे जुमले के बिना बेकार है, और दूसरे जुमले को मानने में पहले को मानना ख़ुद-ब-ख़ुद आ जाता है। केवल 'ला इलाहा इल्लल्लाह' कहने से कोई मुसलमान नहीं हो सकता, जबकि सच्चे दिल से 'मुहम्मदुर रसूलुल्लाह' को मानना इस्लाम के लिए काफ़ी है; जो इसे माने, यह मुमकिन ही नहीं कि वह 'ला इलाहा इल्लल्लाह' को न माने। दुर्रे मुख्तार में है:

"(मृतक को) दोनों शहादतों (गवाहियों) की तलक़ीन (शिक्षा) दी जाए क्योंकि पहली शहादत (तौहीद) दूसरी शहादत (रिसालत) के बिना स्वीकार्य ही नहीं है।"

यह कहने वाला अगर फ़र्ज़ और वाजिब के फ़र्क़ से बेख़बर है और सुनी-सुनाई बातों के आधार पर इतना जानता है कि फ़र्ज़ का दर्जा ऊँचा है, तो उसके लिए हुक्म यह है कि वह कज़्ज़ाब (झूठा) है, निडर है, शरीयत पर इफ़्तरा (आरोप) लगाने वाला है और जहन्नम की आग का हक़दार है, उस पर

तौबा फ़र्ज़ है। और अगर वह फ़र्क़ जानकर कहता है कि मुहम्मदुर रसूलुल्लाह (हज़रत मुहम्मद सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम)... [पाठ जारी है]

---

1. दुर्रे मुख्तार, बाबू सलातुल जनाइज़, मतबअ मुज्तबाई दिल्ली, 1/119। पेज 380/712

فتاویٰ رضویہ ، جلد چہاردہم (۱۴)

مسئلہ ۱۲۷ تا ۱۲۹: مسئولہ آدم ابراہیم صاحب از کچھ انجار ضلع کچھ بھوج بھوم پیر (۱) ایک شخص کہتا ہے کہ لا الہ الا اللہ فرض ہے محمد رسول اللہ واجب ہے کیونکہ قرآنی آیت سے تو پورا کلمہ ایک جگہ ثابت نہیں ، ہاں احادیث سے ضرور ثابت ہے ، غلط ہے یا صحیح ؟ (۲) ایک شخص کہتا ہے کہ ہم کو قرآن وحدیث سے ضرور نہیں ، تم آپ ہی اس کے ورق لوٹا کرو ، نماز تم ہی پڑھو ، سرمیشے اور چوتر اوپر کون کرے ، ایسے لوگوں کا کیا کہنا چاہئے اور بیعت ان سے کرنا کس طرح ہے ؟ زعم یہ ہے کہ قرآن مولویوں نے بنایا ہے مولویوں کے قرآن کو نہ ماننا چاہئے۔ (۳) ایک شخص بروئے حلف یہ کہے کہ میں مسلمان ہوں وہابی نہیں ، اللہ کو ایک جانتا ہوں رسول اللہ کو نبی برحق اور اولیا ئے عظام کو برابر جانتا ہوں، کرامت کا قائل ہوں ، حنفی مذہب کا پابند ہوں ، جو لوگ پھر بھی اعتبار نہ کریں تو کیا کیا جائے ، قرآن اور اللہ پر یقین نہ کرنے والوں کو کیا کہا جائے ؟ بینوا توجروا ۔

الجواب: (۱) وہ شخص جھوٹ کہتا ہے، شریعتِ مطہرہ پر افترا کرتا ہے لا الہ الا اللہ، محمد رسول اللہ دونوں کا ماننا فرض سے اعظم فرض اور یکساں فرض ہے، دونوں قرآن مجید میں ہیں، یکجا نہ ہونے سے ایک کی فرضیت کیوں جاتی رہی ، بلکہ ان کی فرضیت تو قرآن مجید ماننے سے بھی مقدم ہے، قرآن مجید کا ماننا ان کے ماننے پر موقوف ہے بلکہ ان میں بھی پہلا جملہ بغیر دوسرے جملہ کے بیکار ہے اور دوسرے جملہ کے ماننے میں پہلے کا ماننا خود آگیا صرف لا الہ الا اللہ سے مسلمان نہیں ہو سکتا اور صرف محمد رسول اللہ سچے دل سے ماننا اسلام کے لئے کافی ہے، جو اسے مانے محال ہے کہ لا الہ الا اللہ نہ مانے۔ درمختار میں ہے:

یلقن بذکر الشہادتین لان الاول لا تقبل بدون الثانیۃ ۱۔ | (میت کو) دونوں شہادتوں کی تلقین کی جائے کیونکہ پہلی شہادت (توحید) دوسری شہادت (رسالت) کے بغیر مقبول ہی نہیں۔ (ت)

یہ کہنے والا اگر فرقِ فرض و واجب سے غافل ہے یونہی سنی سنائی اتنا جانتا ہے کہ فرض کا مرتبہ زیادہ ہے جب تو اسی قدر حکم ہے کہ کذاب ہے بیباک ہے شریعت پر مفتری ہے، مستحق عذاب نار ہے اس پر توبہ فرض ہے، اور اگر فرق جان کر کہتا ہے کہ محمد رسول اللہ (حضرت محمد صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم [جاری ہے...]

---

۱ درمختار باب صلوۃ الجنائز مطبع مجتبائی دہلی ۱/ ۱۱۹ Page 380 of 712

Fatawa Razawiyya, Volume 14

...are the Messenger of Allah (T). Believing this is not definitely mandatory but only presumptive, then he is absolutely an infidel and apostate. (2) This contains three cursed phrases, all three of which are pure disbelief (kufr). What does it mean to give allegiance (bay'ah) to the hand of an infidel apostate! Whoever is aware of these statements and considers him a Muslim or doubts his disbelief is also an infidel. It is stated in Al-Bazzaziyya, Majma' al-Anhur, Durr-e-Mukhtar, etc.:

Whoever doubts his disbelief and punishment has indeed committed disbelief.[1]	Whoever doubted their disbelief and punishment, he too is an infidel (T)

(3) If no element of Wahhabism is seen in it, nor any strong reason for suspicion, then undoubtedly one should not suspect; bad suspicion is forbidden. And if Wahhabism is found in it, then the proven fact will not be refuted by his oaths; Wahhabis often swear such oaths,

Allah Almighty said: "They swear by Allah that they did not say [it], while they had indeed said the word of disbelief and disbelieved after their Islam."[2]	Allah Almighty said: They swear by Allah that they did not say it. And surely they certainly said the word of disbelief and became infidels after entering Islam. (T)

No reliance on their oaths.

Allah Almighty said: "Indeed, their oaths are nothing [to them]."[3]	Allah Almighty said: Surely their oaths are nothing.

And if there is suspicion for some reason, do not be content with only these oaths, but rather inquire of him: what does he think of Ismail Dehlvi, Nazir Hussain Dehlvi, Rashid Ahmad Gangohi, Qasim Nanotwi, Ashraf Ali Thanwi, and their books Taqwiyat-ul-Iman, Mi'yar al-Haq, Barahin-e-Qati'ah, Tahzir-un-Nas, Hifz-ul-Iman, Behishti Zewar, etc.? If he says clearly that these people are irreligious and misguided, and these books are full of disbelief and misguidance, then apparently he is not a Wahhabi; otherwise, he certainly is a Wahhabi. Not relying on the oath of liars is not the same as not relying on the Quran and Allah,

"When the hypocrites come to you, [O Muhammad], they say, 'We testify that	When hypocrites present themselves in your presence, they say that we testify that

you are the Messenger of Allah.' And Allah knows..."	your presence is surely and certainly Allah's [Messenger]...

1 Durr-e-Mukhtar, Chapter on the Apostate, Mujtabai Press, Delhi, 1/356 2 Al-Quran Al-Karim, 9/74 3 Al-Quran Al-Karim, 9/12

फ़तावा रज्विया, भाग 14

...अल्लाह के रसूल हैं। (त)) मानना निश्चित रूप से अनिवार्य नहीं है, केवल काल्पनिक है, तो वह निश्चित रूप से काफ़िर और मुर्तद (धर्मत्यागी) है। (2) इसमें तीन अभिशप्त शब्द हैं और तीनों शुद्ध कुफ़्र (अविश्वास) हैं। काफ़िर मुर्तद के हाथ पर बैत (निष्ठा की शपथ) करने का क्या अर्थ! जो इन कथनों से अवगत होने के बाद उसे मुसलमान माने या उसके कुफ़्र में संदेह करे, वह भी काफ़िर है। बज़ाज़िया, मजमा-उल-अनहुर और दुर्रे मुख्तार आदि में है:

जिसने उनके कुफ़्र और अज़ाब में संदेह किया, उसने वास्तव में कुफ़्र किया।[1]	जिसने उनके कुफ़्र और अज़ाब में शक किया वह भी काफ़िर है (त)

(3) यदि इसमें वहाबियत की कोई बात नहीं देखी गई, न ही संदेह का कोई ठोस कारण है, तो निस्संदेह संदेह नहीं किया जाना चाहिए; बदगुमानी (बुरा सोचना) हराम है। और यदि उसमें वहाबियत पाई गई, तो प्रमाणित तथ्य उसकी कसमों से दूर नहीं होगा; वहाबी अक्सर ऐसी कसमें खाते हैं,

अल्लाह तआला ने फरमाया: "वे अल्लाह की कसम खाते हैं कि उन्होंने नहीं कहा, जबकि उन्होंने वास्तव में कुफ़्र की बात कही और इस्लाम लाने के बाद काफ़िर हो गए।"[2]	अल्लाह तआला ने फरमाया: अल्लाह की कसम खाते हैं कि उन्होंने नहीं कहा। और बेशक ज़रूर उन्होंने कुफ़्र की बात कही और इस्लाम में आने के बाद काफ़िर हो गए। (त)

उनकी कसमों का कोई भरोसा नहीं।

अल्लाह तआला ने फरमाया: "बेशक उनकी कसमों का कोई महत्व नहीं।"[3]	अल्लाह तआला ने फरमाया: बेशक उनकी कसमें कुछ नहीं हैं।

और यदि किसी कारण से संदेह है, तो केवल इन कसमों पर संतोष न करें बल्कि उससे पूछें कि वह इस्माइल देहलवी, नज़ीर हुसैन देहलवी, रशीद अहमद गंगोही, कासिम नानौतवी और अशरफ अली थानवी और उनकी किताबों तक़वियतुल ईमान, मेयारुल हक, बराहीन-ए-क़ातिआ, तहज़ीरुन नास, हिफ़्ज़ुल ईमान और बहिश्ती ज़ेवर आदि को कैसा मानता है? यदि वह स्पष्ट रूप से कहे कि ये लोग बेदीन और गुमराह हैं और ये किताबें कुफ़्र और गुमराहियों से भरी हुई हैं, तो ज़ाहिर है कि वह वहाबी नहीं है, वरना वह ज़रूर वहाबी है। झूठों की कसम पर विश्वास न करना, कुरान और अल्लाह पर विश्वास न करना नहीं है,

"जब मुनाफ़िक (पाखंडी) आपके पास आते हैं, तो वे कहते हैं, 'हम गवाही देते हैं कि आप अल्लाह के रसूल हैं।' और अल्लाह जानता है..."

जब मुनाफ़िक आपके हुज़ूर हाज़िर होते हैं, तो कहते हैं कि हम गवाही देते हैं कि हुज़ूर बेशक यकीनन अल्लाह के[रसूल हैं]...

1 दुर्रे मुख्तार, बाबुल मुर्तद, मतबा मुजतबाई दिल्ली, 1/356 2 अल-क़ुरआन अल-करीम, 9/74 3 अल-क़ुरआन अल-करीम, 9/12

فتاوی رضویہ، جلد چہاردہم (۱۴)

اللہ کے رسول ہیں۔ ت) کا ماننا یقینی لازم نہیں صرف ظنی ہے، تو قطعاً کافر مرتد ہے۔ (۲) اس میں تین الفاظ ملعونہ اور تینوں کفر خالص ہے کافر مرتد کے ہاتھ پر بیعت کیا معنی! جو ان اقوال پر مطلع ہو کر اسے مسلمان جانے یا اس کے کفر میں شک کرے وہ بھی کافر ہے۔ بزازیہ و مجمع الانہر و در مختار وغیرہما میں ہے:

من شك في كفره وعذابه فقد كفر[1]۔ جس نے ان کے کفر و عذاب میں شک کیا وہ بھی کافر ہے (ت)

(۳) اگر اس میں کوئی بات وہابیت کی نہ دیکھی، نہ کوئی قوی وجہ شبہ کی ہے تو بلاشبہ شبہ نہ کیا جائے بد گمانی حرام ہے، اور اگر اس میں وہابیت پائی گئی تو ثابت شدہ بات اس کی قسموں سے دفع نہ ہو جائے گی، وہابی اکثر ایسی قسمیں کھایا کرتے ہیں،

قال اللہ تعالی "يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُوا وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَ كَفَرُوا بَعْدَ اِسْلَامِهِمْ" [2]۔

اللہ تعالی نے فرمایا: اللہ کی قسمیں کھاتے ہیں کہ انہوں نے نہ کہا۔ اور بیشک ضرور انہوں نے کفر کی بات کہی اور اسلام میں آکر بعد میں کافر ہو گئے۔(ت)

نہ ان کی قسموں کا اعتبار۔

قال اللہ تعالی "إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ" [3]۔ اللہ تعالی نے فرمایا: بیشک ان کی قسمیں کچھ نہیں۔

اور اگر کسی وجہ سے شبہ ہے تو صرف ان قسموں پر قناعت نہ کریں بلکہ اس سے دریافت کریں کہ تواسمعیل دہلوی و نذیر حسین دہلوی ورشید احمد گنگوہی وقاسم نانوتوی واشرف علی تھانوی اور ان کی کتابوں تقویۃ الایمان و معیار الحق و براہین قاطعہ و تحذیر الناس وحفظ الایمان و بہشتی زیور و غیرہا کو کیسا جانتا ہے، اگر صاف کہے کہ یہ لوگ بے دین گمراہ ہیں اور یہ کتابیں کفر و

ضلالت سے بھری ہوئی ہیں، تو ظاہر یہ ہے کہ وہابی نہیں ورنہ ضرور وہابی ہے، جھوٹوں کی قسم پر اعتبار نہ کرنا قرآن اور اللہ پر اعتبار نہ کرنا نہیں،

"إِذَا جَاءَكَ الْمُنْفِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللهِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ" جب منافق تمہارے حضور حاضر ہوتے ہیں کہتے ہیں کہ ہم گواہی دیتے ہیں کہ حضور بیشک یقیناً اللہ کے (رسول ہیں)

1 در مختار باب المرتد مطبع مجتبائی دہلی ۱/ ۳۵۶ 2 القرآن الکریم ۹/ ۷۴ 3 القرآن الکریم ۹/ ۱۲

Fatawa Ridawiyya Volume 14 (14)

اِنَّكَ لَرَسُوْلُهٗ ط وَاللّٰهُ يَشْهَدُ اِنَّ الْمُنٰفِقِيْنَ لَكٰذِبُوْنَ۝ اِتَّخَذُوْا اَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوْا عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ اِنَّهُمْ سَآءَ مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ1۝

[Truly you are His Messenger,] and Allah knows that you are indeed His Messenger, and Allah bears witness that the hypocrites are indeed liars. They have made their oaths a shield and so they turn (people) away from the path of Allah. Evil indeed is that which they have been doing. And Allah knows best. (T)

Issue 130: What do the scholars of religion and the jurists of the clear Sharia say about those people who neither act upon nor accept the fatwas (edicts) of the honored scholars, but rather speak ill of the honored scholars—who are the heirs of the Prophets—merely out of malice because they point out their actions as unlawful?

The Answer: That which is being sought is also a fatwa; what effect will it have on those who do not believe in fatwas? There is a fear of disbelief (Kufr) in harboring apparent malice towards a religious scholar without cause, let alone when that malice is towards their religious fatwa. It is stated in Munh al-Rawd etc.:

من ابغض عالماً بغير سبب ظاہر خیف علیہ الکفر 2

"Whoever harbors hatred for a scholar without an apparent reason, disbelief is feared for him." (T)

Insulting a religious scholar is the act of an open hypocrite, and in jurisprudence, the ruling of disbelief (Kufr) applies to them. The Noble Messenger (Peace and blessings of Allah be upon him) says:

ثلثة لا يستخف بحقهم الامنافق بين النفاق ذو العلم و ذوالشيبة فی الاسلام و امام مقسط 3

"Three (kinds of) people, none treats their rights lightly except a manifest hypocrite: the possessor of knowledge, the one who has grown old in Islam, and a just ruler." (T)

In Majma' al-Anhur, it is:

1. The Holy Quran 63:1-2
2. Munh al-Rawd al-Azhar Sharh al-Fiqh al-Akbar, section on Knowledge and Scholars, Mustafa al-Babi Egypt, p. 173
3. Al-Mu'jam al-Kabir, Hadith 8197 / Al-Maktaba al-Faysaliyya Beirut 8 / 238, Kanz al-Ummal Hadith 43811, Mu'assasat al-Risala Beirut 16 / 32

फ़तावा रज़विया जिल्द 14 (14)

اِنَّكَ لَرَسُوْلُهٗ ط وَاللّٰهُ يَشْهَدُ اِنَّ الْمُنٰفِقِيْنَ لَكٰذِبُوْنَ۝ اِتَّخَذُوْا اَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوْا عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ اِنَّهُمْ سَآءَ مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ1۝

[निश्चय ही आप उसके रसूल हैं,] और अल्लाह जानता है कि आप वास्तव में उसके रसूल हैं, और अल्लाह गवाही देता है कि पाखंडी (मुनाफ़िक़) निश्चित रूप से झूठे हैं। उन्होंने अपनी शपथों को एक ढाल बना लिया है और इस प्रकार वे (लोगों को) अल्लाह की राह से रोकते हैं। वास्तव में वे जो कुछ कर रहे हैं वह बुरा है। और अल्लाह बेहतर जानता है। (त)

प्रश्न 130: धर्म के विद्वान और स्पष्ट शरीयत के मुफ़्ती उन लोगों के बारे में क्या कहते हैं जो न तो सम्मानित विद्वानों के फ़तवों पर अमल करते हैं और न ही उन्हें मानते हैं, बल्कि सम्मानित विद्वानों को —जो पैगंबरों के वारिस हैं—सिर्फ इस नफरत के कारण बुरा-भला कहते हैं कि वे उनके कामों को नाजायज़ क्यों बताते हैं?

उत्तर: जो कुछ मांगा जा रहा है वह भी तो फ़तवा ही होगा; उन लोगों पर इसका क्या प्रभाव पड़ेगा जो फ़तवे नहीं मानते? बिना किसी स्पष्ट कारण के किसी धार्मिक विद्वान के प्रति स्पष्ट विद्वेष रखने पर कुफ़्र (ईश्वर के इनकार) का डर है, न कि तब जब वह विद्वेष उनके शरीयत के फ़तवे के प्रति हो। 'मुन्ह अल-रौद' आदि में लिखा है:

من ابغض عالماً بغير سبب ظاہر خيف عليہ الكفر 2

"जिसने बिना किसी स्पष्ट कारण के किसी विद्वान से द्वेष रखा, उस पर कुफ़्र का डर है।" (त)

किसी धार्मिक विद्वान का अपमान करना एक खुले पाखंडी का काम है, और न्यायशास्त्र (फ़िक्ह) में उन पर कुफ़्र का हुक्म है। हुज़ूर अकदस सैय्यद-ए-आलम (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) फरमाते हैं:

ثلثة لا يستخف بحقهم الامنافق بين النفاق ذو العلم و ذوالشيبة فى الاسلام و امام مقسط 3

"तीन तरह के लोग ऐसे हैं जिनके अधिकारों को एक खुला पाखंडी ही तुच्छ समझता है: विद्वान (इल्म वाला), इस्लाम में बूढ़ा होने वाला और न्यायप्रिय शासक।" (त)

मजमा अल-अन्हुर में है:

1. अल-कुरान अल-करीम 63/1-2

2. मुन्ह अल-रौद अल-अज़हर शरह अल-फ़िक्ह अल-अकबर, ज्ञान और विद्वानों का अध्याय, मुस्तफ़ा अल-बाबी मिस्र, पृष्ठ 173
3. अल-मुअजम अल-कबीर हदीस 8197 / अल-मक्तबा अल-फ़ैसलिया बेरूत 8/238, कंज़ अल-उम्माल हदीस 43811 मुअस्ससतुत रिसाला बेरूत 16/32

पृष्ठ 382/712

اِنَّكَ لَرَسُوْلُهٗ ط وَاللّٰهُ يَشْهَدُ اِنَّ الْمُنٰفِقِيْنَ لَكٰذِبُوْنَ ۝ اِتَّخَذُوْٓا اَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوْا عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ اِنَّهُمْ سَآءَ مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ1 ۝

رسول ہیں، اور اللہ جانتا ہے کہ تم اس کے رسول ہو، اور اللہ گواہی دیتا ہے کہ منافق ضرور جھوٹے ہیں، اور انہوں نے اپنی قسموں کو ڈھال ٹھہرالیا تو اللہ کی راہ سے روکا، بیشک وہ ہی برے کام کرتے ہیں۔ واللہ تعالٰی اعلم (ت)

مسئلہ ۱۳۰: کیا فرماتے ہیں علمائے دین و مفتیانِ شرعِ متین ان لوگوں کے بارے میں جو نہ تو علمائے کرام کے فتاوٰی پر عمل کریں اور نہ مانیں بلکہ علمائے کرام ورثۃ الانبیاء کو محض اس بغض پر کہ ان کے کاموں کو کیوں ناجائز بتلاتے ہیں، برا کہیں۔

الجواب: یہ جو طلب کیا جاتا ہے وہ بھی تو فتوٰی ہی ہو گا جو فتوٰی نہیں مانتے ان پر اس کا کیا اثر ہوگا، عالم دین سے بلا وجہ ظاہر بغض رکھنے پر خوف کفر ہے نہ کہ جب کہ وہ بغض ان کا فتوٰی شرعی ہو۔ منح الروض وغیرہ میں ہے:

من ابغض عالماً بغیر سبب ظاہر جس نے سبب ظاہری کے بغیر کسی عالم سے بغض رکھا اس خیف علیہ الکفر 2 پر کفر کا خوف ہے (ت)

عالم دین کی توہین کھلے منافق کا کام ہے اور فقہ میں ان پر حکم کفر۔ حضور اقدس سید عالم صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم فرماتے ہیں:

ثلثۃ لا یستخف بحقھم الامنافق بین النفاق ذو العلم و ذوالشیبۃ فی الاسلام و امام مقسط 3

تین آدمیوں کی بے ادبی و توہین کرنے والا اعلانیہ منافق ہے: صاحب علم، مسلمان بوڑھا اور عادل حاکم۔ (ت)

مجمع الانہر میں ہے:

1. القرآن الکریم ۶۳ / ۲-۱
2. منح الروض الازہر شرح الفقہ الاکبر فصل فی العلم والعلماء مصطفی البابی مصر ص ۱۷۳
3. المعجم الکبیر حدیث ۸۱۹۷ / المکتبۃ الفیصلیۃ بیروت ۸ / ۲۳۸، کنز العمال حدیث ۴۳۸۱۱ مؤسسۃ الرسالۃ بیروت ۱۶ / ۳۲

Fatawa Razvia Volume 14

[Box 1] Arabic: Disrespecting the nobles (descendants of the Prophet) and the scholars is disbelief (kufr). Whoever addresses a scholar as 'Uwaylim' (a lowly scholar) or an Alawi (Sayyid) as 'Aliwi' with the intention of disrespect and mockery has committed disbelief. [Footnote 1] Urdu: To insult the Sayyids and the scholars is disbelief (kufr). One who calls a scholar 'Uwaylim' (a minor scholar) or an Alawi 'Aliwi' with the intention of insolence and disrespect has committed disbelief. (T)

But what complaint can be made there, where the life of the Quran and Hadith is sacrificed for idol worship?

[Box 2] Arabic: Glory be to the Turner of hearts and eyes. 'Our Lord, let not our hearts deviate after You have guided us and grant us from Yourself mercy. Indeed, You are the Bestower.' [Footnote 2] Urdu: Pure is the Being who changes hearts and gazes. O our Sustainer! Do not make our hearts crooked after granting us Your guidance, and bestow mercy upon us from Your presence; undoubtedly, You alone are the Bestower. And Allah Almighty knows best. (T)

And Allah Almighty knows best.

Problem 131 to 133: Referred by Mir Fida Ali Sahib, from Old City, Tax Inspector, 27 Dhu al-Hijjah 1338 AH: What do the scholars of religion and the jurists of the clear Sharia say in this matter: (1) Zaid daily performs prayers behind a student of a Wahhabi sect scholar and follows the mentioned scholar, whether his doing so is for some apparently good work, and he himself goes to him for advice, and also attends the service of the Ahl-e-Sunnat scholar, even if this attendance is for some good work, and he calls himself a Sunni. In such a situation, according to Sharia, can he be called Ahl-e-Sunnat wa Jama'at or not? (2) Amr performs prayers behind a student of a Wahhabi sect scholar and calls himself a Sunni. When objected to, he replies that these are disputes among scholars; they call others bad and others call them bad, our prayer will be valid behind everyone; scholars' matters are for scholars to know. In such a case, can Amr be called a Sunni? (3) Or not? And is such a reply of his correct or not? Bakr calls himself a Sunni and regarding the matter of the Wahhabi sect and the Non-Conformists (Ghair-Muqallids), he says that all of these are followers of the Quran and Hadith, disputes should not be raised, all are on the truth. In such...

1 Majma' al-Anhur Sharh Multaqa al-Abhur, Chapter of Words of Disbelief, Dar Ihya al-Turath al-Arabi, Beirut, 1/295 2 Al-Quran Al-Kareem 3/8

फ़तावा रज़विया जिल्द 14

[बॉक्स 1] अरबी: कुलीन वंशजों (सादात) और विद्वानों (उलेमा) का अपमान कुफ़्र (अधर्म) है। जिसने अनादर और गुस्ताखी की नीयत से किसी विद्वान को 'उवेमिल' (तुच्छ विद्वान) या किसी अलवी (सैयद) को 'अलीवी' कहा, उसने कुफ़्र किया। [फुटनोट 1] उर्दू: सादात और उलेमा का अपमान करना कुफ़्र है। जिसने बेअदबी और गुस्ताखी की नीयत से किसी आलिम को 'उवेमिल' (छोटा आलिम) या किसी अलवी को 'अलीवी' कहा, उसने कुफ़्र किया। (त)

मगर वहाँ क्या शिकायत की जाए जहाँ कुरान और हदीस की उम्र मूर्तिपूजा पर न्योछावर की जाती हो।

[बॉक्स 2] अरबी: दिलों और नज़रों को बदलने वाली पाक ज़ात के लिए प्रशंसा है। 'ऐ हमारे रब! हमें मार्गदर्शन देने के बाद हमारे दिलों को टेढ़ा न होने दे और हमें अपनी ओर से रहमत प्रदान कर, निःसंदेह तू ही प्रदान करने वाला है।' [फुटनोट 2] उर्दू: पाक है वह ज़ात जो दिल और निगाह को बदल देती है। ऐ हमारे परवरदिगार! हमें अपनी हिदायत देने के बाद हमारे दिलों को टेढ़ा न कर और हमें अपनी तरफ से रहमत (कृपा) अता फरमा, बेशक तू ही अता करने वाला है। वल्लाह तआला आलम (त)

वल्लाह तआला आलम।

मसला 131 से 133: प्रेषित मीर फिदा अली साहब, शहर-ए-कुहना चुंगी इंस्पेक्टर, 27 ज़िल-हिज्जा 1338 हिजरी: धर्म के विद्वान और शरीयत-ए-मतीन के मुफ़्ती इस मसले में क्या फ़रमाते हैं कि: (1) ज़ैद वहाबी फ़िरक़े के शागिर्द के पीछे रोज़ाना नमाज़ पढ़ता है और उक्त विद्वान को मानता है, चाहे उसका यह कहना किसी भी प्रकार से ज़ाहिरी तौर पर नेक काम के लिए हो और वह खुद भी मशवरे के लिए उसके पास जाता है, साथ ही वह अहल-ए-सुन्नत के विद्वानों की सेवा में भी उपस्थित होता है चाहे यह उपस्थिति किसी नेक काम के लिए हो और अपने आप को सुन्नी भी कहता है। ऐसी स्थिति में शरीयत के अनुसार उसे अहल-ए-सुन्नत व जमाअत कहा जा सकता है या नहीं? (2) अम्र वहाबी फ़िरक़े के शागिर्द के पीछे नमाज़ पढ़ता है और अपने आप को सुन्नी कहता है और आपत्ति होने पर यह जवाब देता है कि ये उलेमा के झगड़े हैं, वे इनको बुरा कहें वे उनको बुरा कहें, हमारी नमाज़ सबके पीछे हो जाएगी, उलेमा की बातें उलेमा जानें। ऐसी सूरत में अम्र को सुन्नी कहा जा सकता है? (3) या नहीं? और उसका ऐसा जवाब देना ठीक है या नहीं? बक्र अपने आप को सुन्नी कहता है और

वहाबी फ़िरक़े और गैर-मुक़ल्लिदीन के मामले में कहता है कि ये सब कुरान और हदीस को मानने वाले हैं, झगड़े की बातें नहीं निकालनी चाहिए, सब हक़ पर हैं। ऐसी...

---

1 मजमा-उल-अनहर शरह मुल्तक़ा अल-अब्हुर, बाब अल्फ़ाज़ अल-कुफ़्र, दारुल अहयाउत तुरास अल-अरबी, बेरूत 1/295 2 अल-कुरान अल-करीम 3/8

पेज 383/712

[Box 1] الاستخفاف بالاشراف والعلماء کفر ومن قال للعالم عویلم اولعلوی علیوی قاصدابہ الاستخفاف کفر ۱ ۔ سادات اور علمائے کی توہین کفر ہے، جس نے بے ادبی و گستاخی کی نیت سے کسی عالم کو عویلم (ادنی عالم) یا کسی علوی کو علیوی کہا اس نے کفر کیا(ت)

مگر وہاں کیا جائے شکایت جہاں قرآن و حدیث کی عمر نثار کی جاتی ہو۔

[Box 2] سبحان مقلب القلوب والابصار۔ "رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ اِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَّدُنْكَ رَحْمَةً ۚ اِنَّكَ اَنْتَ الْوَهَّابُ" ۲- پاک ہے وہ ذات جو دل و نگاہ کو بدل دیتی ہے اے ہمارے پروردگار! ہمیں اپنی ہدایت عطا کرنے کے بعد ہمارے دلوں کو ٹیڑھا نہ فرما اور ہمیں اپنی طرف سے رحمت عطا فرما، بلا شبہ تو ہی عطا کرنے والا ہے۔ واللہ تعالٰی اعلم (ت)

واللہ تعالٰی اعلم۔

مسئلہ ۱۳۱ تا ۱۳۳: مسئولہ میر فدا علی صاحب از شہر کہنہ انسپکٹر چونگی ۲۷ ذی الحجہ ۱۳۳۸ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین و مفتیان شرع متین اس مسئلہ میں کہ: (۱) زید عالم فرقہ وہابیہ کے شاگرد کے پیچھے روزانہ نماز پڑھتا ہے اور عالم مذکور کو مانتا ہے خواہ وہ کہنا اس کا کسی طور پر بظاہر نیک کام کے واسطے ہو اور خود بھی مشورہ کے لئے اس کے پاس جاتا ہے نیز عالم اہل سنت کی خدمت حاضر ہوتا ہے خواہ یہ حاضری کسی نیک کام کے لئے ہو اور اپنے آپ کو سنی بھی کہتا ہے، ایسی حالت میں بموجب شریعت اسے اہل سنت و جماعت کہا جا سکتا ہے یا نہیں؟ (۲) عمرو عالم فرقہ وہابیہ کے شاگرد کے پیچھے نماز پڑھتا ہے اور اپنے آپ کو سنی کہتا ہے اور اعتراض ہونے پر یہ جواب دیتا ہے کہ یہ علماء کے جھگڑے ہیں یہ ان کو برا کہیں وہ ان

کو برا کہیں ہماری نماز سب کے پیچھے ہو جائے گی، علماء کی باتیں علماء جانیں، ایسی صورت میں عمرو سنی کہا جا سکتا ہے۔ (۳) یا نہیں، اور ایسا جواب دینا اس کا ٹھیک ہے یا نہیں؟ بکر اپنے آپ کو سنی کہتا ہے اور فرقہ وہابیہ اور غیر مقلدوں کے معاملہ میں کہتا ہے کہ یہ سب قرآن وحدیث کے ماننے والے ہیں، جھگڑے کی باتیں نہیں نکالنا چاہئے، سب حق پر ہیں، ایسی

---

۱ مجمع الانہر شرح ملتقی الابحر باب الفاظ الکفر انواع داراحیاء التراث العربی بیروت ۱/ ۲۹۵ ۲ القرآن الکریم ۸/۳

Volume 14 Fatawa Ridawiyyah

...In such a state, can Bakr be called a Sunni or not? State the ruling and be rewarded.

The Answer: (1) If a student of a Wahhabi is himself a Wahhabi, and he (Bakr) knows him to be a Wahhabi, yet considers him worthy of leadership (Imamat)—the summary is that anyone who knows a Wahhabi to be a Wahhabi but does not consider them a disbeliever (kafir), cannot be a Sunni, nor even a Muslim. (2) In such a case, 'Amr is not even a Muslim, let alone a Sunni, because in his view, Islam and disbelief are equal, and the rejection of disbelief is merely a quarrel. (3) In such a state, Bakr is purely a disbeliever and an apostate. And Allah Almighty knows best.

Problem 134: From the city, behind the police station, asked by Wilayat Hussain and Abdul Rahman, 9 Muharram al-Haram 1339 AH. What do the scholars of the religion say about this matter: I say with faith and take an oath that I was neither a Qadiyani before, nor am I one now. I curse the Qadiyanis; I belong to the Ahl al-Sunnat wa'l-Jama'at. If anyone accuses me after I have repented, will they be held accountable or not? Or if anyone proves my association with those people at any time, I will be accountable to all; I consider Qadiyanis to be disbelievers. The servant, Wilayat Hussain. Witnesses: Abdul Rahman (signed himself), Masihullah (signed himself), Qadir Hussain (signed himself), Amanat Hussain (signed himself), Maulvi Muhammad Raza Khan (signed himself), Sadiq Hussain (signed himself), Muhammad Mohsin (signed himself), Liaqat Hussain (signed himself), Faqir Muhammad Hashmat Ali Khan Ridawi, Faqir Ayub Ali Ridawi (signed himself), Qana'at Ali Qadri Ridawi (signed himself).

The Answer: Allah Almighty accepts repentance, and after repentance, no sin remains. The Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) said: "The one who repents from a sin is like one who has no sin at all." [1] Regarding association with Qadiyanis, he had repented previously in a gathering, and today again he repented in a gathering. Then he came with a group whose signatures are above and repented again. After repentance, anyone who baselessly levels an accusation against them will be a severe sinner. And if they associate [with them] again after repentance, the burden of a great sin will be upon them, but without cause, after repentance...

[1] Sunan Ibn Majah, Book of Asceticism, Chapter on the Mention of Repentance, H.M. Saeed Company Karachi, p. 323. Page 384 of 712

...स्थिति में बक्र को सुन्नी कहा जा सकता है या नहीं? स्पष्ट करें, आपको पुण्य मिलेगा।

उत्तर: (१) यदि वहाबी का शिष्य वहाबी है और वह (बक्र) उसे वहाबी जानता है, फिर भी उसे इमामत (नेतृत्व) के योग्य मानता है—सारांश यह है कि जो किसी वहाबी को वहाबी जानकर उसे काफ़िर नहीं मानता, वह सुन्नी क्या मुसलमान भी नहीं हो सकता। (२) ऐसी स्थिति में अम्र न केवल सुन्नी नहीं बल्कि मुसलमान भी नहीं है, क्योंकि उसके नज़दीक इस्लाम और कुफ़्र (अधर्म) समान हैं और कुफ़्र का खंडन करना एक झगड़ा है। (३) ऐसी स्थिति में बक्र विशुद्ध रूप से काफ़िर और मुर्तद (धर्मत्यागी) है। और अल्लाह तआला बेहतर जानता है।

मसअला १३४: शहर से, कोतवाली के पीछे से, विलायत हुसैन और अब्दुल रहमान द्वारा पूछा गया, ९ मुहर्रम-उल-हराम १३३९ हिजरी। दीन (धर्म) के विद्वान इस विषय में क्या कहते हैं: मैं ईमान के साथ कहता हूँ और कसम खाता हूँ कि मैं न तो पहले क़ादियानी था और न ही अब हूँ, मैं क़ादियानी पर लानत भेजता हूँ, मैं अहल-ए-सुन्नत वल जमाअत से हूँ। यदि कोई व्यक्ति तौबा (पश्चाताप) करने के बाद मुझ पर आरोप लगाता है, तो क्या वह जवाबदेह होगा या नहीं? या यदि कोई किसी भी समय उन लोगों के साथ मेरा मेल-जोल साबित कर दे, तो मैं सभी लोगों का जवाबदेह हूँगा; मैं क़ादियानी को काफ़िर जानता हूँ। सेवक, विलायत हुसैन। गवाह: अब्दुल रहमान (स्वयं के कलम से), मसीह अल्लाह (स्वयं के कलम से), कादिर हुसैन (स्वयं के कलम से), अमानत हुसैन (स्वयं के कलम से), मौलवी मुहम्मद रज़ा खान (स्वयं के कलम से), सादिक हुसैन (स्वयं के कलम से), मुहम्मद मोहसिन (स्वयं के कलम से), लियाकत हुसैन (स्वयं के कलम से), फ़क़ीर मुहम्मद हशमत अली खान रज़वी, फ़क़ीर अय्यूब अली रज़वी (स्वयं के कलम से), कनाअत अली कादरी रज़वी (स्वयं के कलम से)।

उत्तर: अल्लाह तआला तौबा स्वीकार करता है और तौबा के बाद गुनाह बाकी नहीं रहता, नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) फ़रमाते हैं: "गुनाह से तौबा करने वाला ऐसा है जैसे कि उसने गुनाह किया ही न हो।" [1] क़ादियानियों के साथ मेल-जोल के संबंध में, उन्होंने पहले भी एक सभा में तौबा की थी और आज फिर एक सभा में तौबा की। फिर एक समूह के साथ आए जिनके हस्ताक्षर ऊपर हैं और दोबारा तौबा की। तौबा के बाद उन पर बिना वजह जो कोई आरोप लगाएगा, वह कठोर गुनहगार होगा। और यदि वे तौबा के बाद फिर से मेल-जोल करेंगे, तो उन पर भारी गुनाह का भार होगा, लेकिन बिना कारण तौबा के बाद...

[1] सुनन इब्न माजह, किताब-उज़-ज़ुहद, बाब ज़िक्र-उत-तौबा, एच.एम. सईद कंपनी कराची, पृ. ३२३। पृष्ठ ३८४/७१२

کیفیت میں بکر کو سنی کہا جا سکتا ہے یا نہیں؟ بینوا توجروا۔ الجواب: (۱) اگر وہابی کا شاگرد وہابی ہے اور یہ اسے وہابی جانتا ہے پھر اسے قابل امامت مانتا ہے خلاصہ یہ کہ کسی وہابی کو وہابی جان کر کافر نہیں جانتا وہ سنی کیا مسلمان بھی نہیں ہو سکتا۔ (۲) ایسی صورت میں عمرو سنی کیا مسلمان بھی نہیں کہ اس کے نزدیک اسلام و کفر یکساں ہیں اور کفر کا رد جھگڑا ہے۔ (۳) ایسی صورت میں بکر کافر و مرتد محض ہے۔ واللہ تعالٰی اعلم۔

مسئلہ ۱۳۴: از شہر عقب کوتوالی مسئولہ ولایت حسین و عبد الرحمن ۹ محرم الحرام ۱۳۳۹ھ علمائے دین کیا فرماتے ہیں اس مسئلہ میں کہ میں ایمان سے کہتا ہوں اور قسم کھاتا ہوں کہ میں نہ تو پہلے قادیانی تھا اور نہ اب ہوں، قادیانی پر لعنت کرتا ہوں، میں اہل سنت و جماعت ہوں اگر کوئی شخص مجھ پر بعد توبہ کرنے کے الزام دے تو وہ مواخذہ دار ہوگا یا نہیں؟ یا اگر میرا میل کسی وقت ان لوگوں سے کوئی ثابت کرے تو میں سب لوگوں کا مواخذہ دار ہوں گا، قادیانی کو کافر جانتا ہوں۔ العبد ولایت حسین گواہان: عبد الرحمن بقلم خود، مسیح اللہ بقلم خود، قادر حسین بقلم خود، امانت حسین بقلم خود، مولوی محمد رضا خاں بقلم خود، صادق حسین بقلم خود، محمد محسن بقلم خود، لیاقت حسین بقلم خود، فقیر محمد حشمت علی خان رضوی، فقیر ایوب علی رضوی بقلم خود، قناعت علی قادری رضوی بقلم خود۔

الجواب: اللہ تعالٰی توبہ قبول فرماتا ہے اور بعد توبہ کے گناہ باقی نہیں رہتا، نبی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم فرماتے ہیں: التائب من الذنب کمن لا ذنب لہ۔ [1] گناہ سے توبہ کرنے والا ایسا ہوتا ہے کہ گویا گناہ کیا ہی نہیں۔ قادیانیوں کے ساتھ میل جول سے انہوں نے پہلے بھی ایک مجمع میں توبہ کی تھی اور آج پھر ایک مجمع میں توبہ کی تھی پھر ایک مجمع کے ساتھ آئے جن کے دستخط اوپر ہیں اور

دوبارہ توبہ کی، توبہ کے بعد ان پر بلاوجہ جو کوئی الزام رکھے گا وہ سخت گناہگار ہوگا اور توبہ کے بعد اگر پھر یہ میل جول کریں گے تو ان پر گناہ عظیم کا بار ہوگا مگر بلاوجہ توبہ کے

[1] سنن ابن ماجہ کتاب الزہد باب ذکر التوبہ ایچ ایم سعید کمپنی کراچی ص ۳۲۳ Page 384 of 712

Volume 14 - Fatawa Razawiyya

To keep [someone] after an accusation is a severe crime, and Allah Almighty knows best.

Problem 135: From Nowshera, Tehsil Jampur, District Dera Ghazi Khan, asked by Abdul Ghafoor Sahib, 14 Muharram al-Haram 1339 AH.

A Mirza'i Qadiyani questions that there is a Hadith in Ibn Majah, the Messenger of Allah (may Allah peace and blessings be upon him) said: After every century, a Mujaddid (Renewer) will surely come. Mirza Sahib is the Mujaddid of the time. O Excellency! This group has corrupted people a lot, please send some pamphlet etc. as proof so they can be saved from misguidance.

The Answer: It is necessary for a Mujaddid to be at least a Muslim, and the Qadiyani was such an infidel apostate that all the scholars of the Two Holy Sanctuaries (Makkah and Madinah) wrote in consensus: "Whoever doubts his infidelity and punishment has surely committed infidelity" (Man shakka fi kufrihi wa 'adhabihi faqad kafar)[1]. (He who doubts his being an infidel and subject to punishment is also an infidel.) A filthy party of would-be leaders has been formed who consider the polytheist Gandhi as their guide, leader, and imam of religion; neither can Gandhi be an imam, nor can the Qadiyani be a Mujaddid. Order 'As-Su' wal 'Iqab', 'Qahr-ul-Dayyan', and 'Husam al-Haramayn' from the Ahle Sunnat press, Bareilly. And Allah Almighty knows best.

Problem 136: From the city, Shahabad locality, asked by Sheikh Altaf Ahmad Sahib Razvi, 18 Muharram al-Haram 1339 AH.

What do the scholars of religion and jurists of the clear Sharia say in this matter that I said to Maulana Sahib of Jani Mosque that if a Rafidhi (Shia) comes to your congregation and says the Takbir, will the Takbir be counted or not? He said: The Takbir of a Rafidhi will not be counted because they are not Muslims. I said: If a Wahhabi says the Takbir, will that Takbir be counted or not? He said: Are they not considered Muslims, what is the harm? I said: They are not considered Muslims. The reply was: How wonderful! Besides this, the Imam of the mentioned mosque also associates with them, so in such a situation, if one does not pray behind him, was it good or bad? Should the one not praying repent and ask for forgiveness, or the Imam? Explain and be rewarded.

[1] Durr-ul-Mukhtar, Chapter of the Apostate, Mujtabai Press Delhi 1/356, Husam al-Haramayn Maktaba Nabawiyya Lahore p. 31

जिल्द चौदहवीं (14) - फतावा रज़विया

आरोप के बाद रखना सख्त अपराध है, और अल्लाह तआला बेहतर जानता है।

मसला 135: नौशेरा, तहसील जामपुर, जिला डेरा गाजी खां से, अब्दुल गफूर साहब द्वारा पूछा गया, 14 मुहर्रम अल-हराम 1339 हिजरी।

एक मिर्ज़ाई कादियानी का सवाल है कि इब्न माजा की हदीस है, रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) ने फरमाया: हर सदी के बाद एक मुजद्दिद (पुनरुद्धारकर्ता) ज़रूर आएगा। मिर्ज़ा साहब वक़्त के मुजद्दिद हैं। आली जाह! इस कौम ने लोगों को बहुत खराब किया है, प्रमाण के लिए कोई रिसाला (पुस्तिका) आदि भेजें ताकि लोग गुमराह होने से बचें।

अल-जवाब (उत्तर): मुजद्दिद होने के लिए कम से कम मुसलमान होना तो ज़रूरी है और कादियानी ऐसा काफिर और मुर्तद (धर्मत्यागी) था कि हरमैन शरीफैन के तमाम उलमा ने सर्वसम्मति से लिखा है कि: "जिसने उसके कुफ्र और अज़ाब में शक किया, वह भी काफिर हो गया।" (मन् शक्का फी कुफरिही व अज़ाबिही फ़क़द कफ़र)[1]। (जो इसके काफिर और अज़ाब होने में शक करे वो भी काफिर।) लीडर बनने वालों की एक नापाक पार्टी बनी है जो मुशरिक गांधी को अपना रहबर, दीन का इमाम और पेशवा मानती है; न गांधी इमाम हो सकता है और न कादियानी मुजद्दिद। 'अस-सूअ वल इक़ाब', 'क़हर-उद-दयान' और 'हुसाम अल-हरमैन' मतबा अहले सुन्नत बरेली से मंगवाएं। और अल्लाह तआला बेहतर जानता है।

मसला 136: शहर, शाहबाद मोहल्ला से, शेख अल्ताफ अहमद साहब रज़वी द्वारा पूछा गया, 18 मुहर्रम अल-हराम 1339 हिजरी।

उलमा-ए-दीन और शरीअत के मुफ्ती इस मसले में क्या फरमाते हैं कि मैंने जानी मस्जिद के मौलाना साहब से कहा कि अगर कोई राफज़ी (शिया) आपकी जमाअत में आकर तकबीर कहे तो वह तकबीर गिनी जाएगी या नहीं? उन्होंने कहा: राफज़ी की तकबीर नहीं गिनी जाएगी क्योंकि वे मुसलमान नहीं हैं। मैंने कहा: अगर वहाबी तकबीर कहे तो क्या वह तकबीर गिनी जाएगी या नहीं? उन्होंने कहा: तो क्या उन्हें मुसलमान नहीं माना जाता, इसमें क्या हर्ज है? मैंने कहा: उन्हें मुसलमान नहीं माना जाता। जवाब मिला: बहुत खूब! इसके अलावा, उक्त मस्जिद के इमाम का उनके साथ उठना-बैठना भी है, तो ऐसी स्थिति में अगर उनके पीछे नमाज़ न पढ़ी जाए तो यह अच्छा हुआ या

बुरा? नमाज़ न पढ़ने वाले को तौबा करनी चाहिए और माफी मांगनी चाहिए या इमाम को? बयान करें और सवाब पायें।

[1] दुर्रे मुख्तार, बाबुल मुर्तद, मतबा मुज्तबाई दिल्ली 1/356, हुसाम अल-हरमैन मक्तबा नबविया लाहौर पृ. 31

بعد الزام رکھنا سخت جرم ہے، واللہ تعالٰی اعلم۔

مسئلہ ۱۳۵: از نوشہرہ تحصیل جام پور ضلع ڈیرہ غازی خاں مسئولہ عبدالغفور صاحب ۱۴ محرم الحرام ۱۳۳۹ھ

ایک مرزائی قادیانی کا سوال ہے کہ ابن ماجہ کی حدیث ہے، رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم نے فرمایا: ہر صدی کے بعد مجدد ضرور آئے گا۔ مرزا صاحب مجدد وقت ہے۔ عالی جاہ! اس قوم نے لوگوں کو بہت خراب کیا ہے، ثبوت کے لئے کوئی رسالہ وغیرہ ارسال فرمائیں تاکہ گمراہی سے بچیں۔

الجواب: مجدد کا کم از کم مسلمان ہونا تو ضرور ہے اور قادیانی کافر مرتد تھا ایسا کہ تمام علمائے حرمین شریفین نے بالاتفاق تحریر فرمایا کہ: مَنْ شَکَّ فِیْ کُفْرِہٖ وَ عَذَابِہٖ فَقَدْ کَفَرَ ۱۔ (جو اس کے کافر اور عذاب ہونے میں شک کرے وہ بھی کافر۔) لیڈر بننے والوں کی ایک ناپاک پارٹی قائم ہوئی ہے جو گاندھی مشرک کو رہبر، دین کا امام و پیشوا مانتے ہیں، نہ گاندھی امام ہو سکتا ہے نہ قادیانی مجدد، السوء والعقاب وقہر الدیان وحسام الحرمین مطبع اہلسنت بریلی سے منگائیں۔ واللہ تعالٰی اعلم۔

مسئلہ ۱۳۶: از شہر محلہ شاہ آباد مسئولہ شیخ الطاف احمد صاحب رضوی ۱۸ محرم الحرام ۱۳۳۹ھ

کیا فرماتے ہیں علمائے دین و مفتیانِ شرع متین اس مسئلہ میں کہ میں نے مولانا صاحب مسجد جانی سے کہا کہ اگر رافضی تکبیر تمہاری جماعت میں آکر کہے تو تکبیر شمار کی جائے گی یا نہیں؟ کہا: رافضی کی تکبیر شمار نہیں کی جائے گی کیونکہ وہ مسلمان نہیں ہیں: میں نے کہا: اگر

وہابی تکبیر کہے تو وہ تکبیر شمار ہوگی یا نہیں؟ کہا: تو کیا یہ مسلمان نہیں سمجھے جاتے ہیں کیا حرج ہے، میں نے کہا: یہ مسلمان نہیں سمجھے جاتے۔ جواب ملا: کیا خوب۔ علاوہ اس کے امام مسجد مذکورہ کی نشست بھی رہتی ہے، لہذا ایسی صورت میں اگر اس کے پیچھے نماز نہ پڑھی تو اچھا کیا یا برا؟ نماز نہ پڑھنے والا توبہ کرے اور معافی چاہے یا امام؟ بینوا توجروا۔

۱ درمختار باب المرتد مطبع مجتبائی دہلی ۱/ ۳۵۶، حسام الحرمین مکتبہ نبویہ لاہور ص ۳۱

صفحہ 712 کا 385

The Answer: In the aforementioned case, prayer behind such a person is not permissible. The one who did not pray behind him did very well. No blame lies on him. It is mandatory for this Imam to repent and become a Sunni. Allah the Almighty knows best.

Problem 73: From the city, Mohalla Kankar Tola, asked by Syed Farhat Ali Sahib, 18 Muharram-ul-Haram 1339 AH. What do the scholars of Ahl-e-Sunnat say regarding this issue: Zaid wants to become the leader of a group of Muslims, but he speaks well of Wahhabi scholars and says they are religious scholars, listens to their sermons, takes fatwas from them, acts upon them, prays Fajr prayer while it is still dark, often omits Sunnah prayers in most prayers, arrives after the standing (Qiyam) in Meelad Sharif or stands beforehand, and sometimes does not even attend. He says Meelad Sharif should not be recited for so long that the morning prayer becomes missed (Qaza) because prayer takes precedence over Meelad. Muslims became suspicious of Zaid, so Zaid said: I know Allah, recognize His Messenger, understand the Companions, and am devoted to the Ahl-e-Bayt. So the Muslims said: fine, then perform Giyarween Sharif or Meelad Sharif. He replied: I don't have money; you do it and I will even carry it on my head and eat it. In such a situation, should Muslims accept Zaid as their leader, act upon his words, and maintain social relations with him or not? And what is the ruling for the Muslims who accept him as a leader or meet him and follow his words? And by what decree can Zaid enter our group of Ahl-e-Sunnat, and then should he still be considered a leader? State the ruling and be rewarded.

The Answer: Whoever considers Deobandis to be Muslims or doubts their disbelief, according to the fatwa of the scholars of the Two Holy Sanctuaries (Makkah and Madinah), such a person is himself a disbeliever, for: *"Whoever doubts his [the disbeliever's] disbelief and punishment, has indeed disbelieved."*[1] (Whoever doubts his disbelief and punishment is also a disbeliever (T)). Then how can he be a leader of Muslims? Eating the offering (Niyaz) of Giyarween Sharif is not evidence of being a Muslim; even prominent staunch Wahhabis, who call it haraam and shirk, are the first to run to eat it. The repentance of such a person cannot be valid until he openly declares the Wahhabis, and specifically those Deobandis whom the scholars of the Two Holy Sanctuaries have labeled as disbelievers by name, as disbelievers. Allah the Almighty knows best.

---

[1] Durr-e-Mukhtar, Chapter of the Apostate, Mujtabai Press, Delhi, 1/356; Hussam al-Haramayn, Maktaba Nabawiya Lahore, p. 31.

उत्तर: उपरोक्त स्थिति में ऐसे व्यक्ति के पीछे नमाज़ जायज़ नहीं है। जिसने उसके पीछे नमाज़ नहीं पढ़ी, उसने बहुत अच्छा किया। उस पर कोई आरोप नहीं है। इस इमाम पर अनिवार्य है कि वह तौबा करे और सुन्नी बने। अल्लाह तआला बेहतर जानता है।

मसला ७३: शहर मोहल्ला कांकर टोला से, प्रेषक सैयद फ़रहत अली साहब, १८ मुहर्रम-उल-हराम १३३९ हिजरी। अहले सुन्नत के विद्वान इस मसले में क्या कहते हैं: ज़ैद मुसलमानों के एक समूह का सरदार बनना चाहता है, लेकिन वह वहाबी विद्वानों को अच्छा कहता है और कहता है कि वे धार्मिक विद्वान हैं, उनके उपदेश सुनता है, उनसे फतवे लेता है, उन पर अमल करता है, फज्र की नमाज़ अंधेरे में पढ़ता है, अक्सर नमाज़ों में सुन्नतें छोड़ देता है, मीलाद शरीफ़ में कयाम के बाद आता है या पहले से खड़ा हो जाता है, और कभी आता भी नहीं, और कहता है कि मीलाद शरीफ़ इतनी देर तक नहीं पढ़नी चाहिए कि सुबह की नमाज़ कज़ा हो जाए क्योंकि नमाज़ मीलाद से पहले है। मुसलमानों को ज़ैद पर संदेह हुआ तो ज़ैद ने कहा: मैं अल्लाह को जानूँ, उसके रसूल को पहचानूँ, सहाबा को समझूँ, आल (वंश) पर फ़िदा हूँ। तो मुसलमानों ने कहा कि ठीक है, तुम ग्यारहवीं शरीफ़ करो या मीलाद शरीफ़ करो। उसने कहा मेरे पास पैसा नहीं है, तुम करो मैं भी सिर पर रखकर खा लूँगा। ऐसी स्थिति में क्या मुसलमान ज़ैद को अपना सरदार मानें और उसकी बातों पर अमल करें और उससे मेल-जोल रखें या नहीं? और जो मुसलमान उसे सरदार मानें या उससे मिलें और उसकी बातों पर अमल करें, उन पर क्या हुक्म है? और ज़ैद हमारे अहले सुन्नत के समूह में किस हुक्म से दाखिल हो सकता है, फिर क्या उसे सरदार माना जाए या नहीं? बयान करें, पुण्य (सवाब) पाएँ।

उत्तर: जो व्यक्ति देवबंदियों को मुसलमान ही समझे या उनके कुफ़्र में संदेह करे, हरमैन शरीफ़ैन (मक्का और मदीना) के विद्वानों के फतवे के अनुसार ऐसा व्यक्ति स्वयं काफिर है, क्योंकि: "मन् शक्का फ़ी कुफ़्रिही व अज़ाबिही फ़क़द कफ़र"[1] (जो उसके कुफ़्र और अज़ाब में शक करे, वह भी काफ़िर है (त))। फिर वह मुसलमानों का सरदार कैसे हो सकता है? ग्यारहवीं शरीफ़ की नियाज़ खा लेना इस्लाम का प्रमाण नहीं है; बड़े-बड़े कट्टर वहाबी जो इसे हराम और शिर्क कहते हैं, खाने के लिए सबसे पहले दौड़-दौड़ कर जाते हैं। ऐसे व्यक्ति की तौबा तब तक सही नहीं हो सकती जब तक वह वहाबियों और विशेष रूप से उन देवबंदियों को, जिन्हें हरमैन शरीफ़ैन के विद्वानों ने नाम-ब-नाम काफ़िर लिखा है, खुल्लम-खुल्ला काफ़िर न कहे। अल्लाह तआला बेहतर जानता है।

---

१ दुर्र-ए-मुख्तार, बाबुल मुर्तद, मतबा मुजतबाई दिल्ली १/३५६; हुसामुल हरमैन, मक्तबा नबविया लाहौर, पृ. ३१।

पृष्ठ ३८६ / ७१२

الجواب: صورتِ مذکورہ میں ایسے شخص کے پیچھے نماز جائز نہیں، اس کے پیچھے نماز نہ پڑھنے والے نے بہت اچھا کیا؟ اس پر کچھ الزام نہیں، اس امام پر لازم ہے کہ توبہ کرے اور سنی ہو۔ واللہ تعالیٰ اعلم۔

مسئلہ ۷۳: از شہر محلہ کانکر ٹولہ مسئولہ سید فرحت علی صاحب، ۱۸ محرم الحرام ۱۳۳۹ھ کیا فرماتے ہیں علمائے اہلسنت اس مسئلہ میں کہ زید مسلمانوں کے ایک گروہ کا سردار بننا چاہتا ہے، لیکن علمائے وہابیہ کو اچھا کہتا اور کہتا ہے کہ وہ علمائے دین ہیں، ان کے وعظ سنتا ہے، ان سے فتوے لیتا ہے، ان پر عمل کرتا ہے، نماز فجر کی اندھیرے سے پڑھتا ہے، اکثر نماز میں سنتیں ترک کرتا ہے، میلاد شریف میں قیام کے بعد آتا ہے یا پہلے سے کھڑا ہو جاتا ہے، اور کبھی آتا بھی نہیں، اور کہتا ہے کہ میلاد شریف اتنی دیر نہ پڑھنی چاہئے کہ نماز صبح کی قضا ہو جائے کیونکہ میلاد سے نماز مقدم ہے۔ زید سے مسلمانوں کو بد گمانی ہوئی تو زید نے کہا کہ میں اللہ کو جانوں، اس کے رسول کو پہچانوں، صحابہ کو سمجھوں، آل پر فدا ہوں۔ تو مسلمانوں نے کہا کہ اچھا تم گیارہویں شریف کرو یا میلاد شریف کرو۔ کہا میرے پاس پیسہ نہیں تم کرو میں بھی سر پر رکھ کر کھالوں گا۔ ایسی صورت میں مسلمان زید کو اپنا سردار مانیں اور اس کی باتوں پر عمل کریں اور اس سے میل جول رکھیں یا نہیں؟ اور جو مسلمان سردار مانیں یا اس سے ملیں اس کی باتوں پر عمل کریں ان پر کیا حکم ہے؟ اور زید ہمارے اہلسنت کے گروہ میں کس حکم سے داخل ہو سکتا ہے پھر اس حکم پر بھی اسکو سردار مانا جائے یا نہیں؟ بینوا توجروا۔

الجواب: جو شخص دیوبندیوں کو مسلمان ہی جانے یا ان کے کفر میں شک کرے بفتوائے علمائے حرمین شریفین ایسا شخص خود کافر ہے کہ: من شك في كفره وعذابه فقد كفر 1- جو اس کے کفر وعذاب میں شک کرے وہ بھی کافر ہے (ت)۔ پھر وہ سردار مسلمانان کیسے ہو سکتا ہے، گیارہویں شریف کی نیاز کھا لینا دلیلِ اسلام نہیں بڑے بڑے کٹر وہابی جو اسے حرام و شرک کہتے ہیں کھانے کو آپ سب سے پہلے دوڑ دوڑ کر جاتے ہیں، ایسا شخص جب تک وہابیہ اور خصوصاً ان دیوبندیوں کو جنہیں علمائے حرمین شریفین نے کافر لکھا نام بنام بالاعلان کافر نہ کہے اس کی توبہ صحیح نہیں ہو سکتی۔ واللہ تعالیٰ اعلم۔

---

1 درمختار باب المرتد مطبع مجتبائی دہلی ۱ / ۳۵۶، حسام الحرمین مکتبہ نبویہ لاہور ص ۳۱

Fatawa-e-Razvia Volume (14)

Issue 128 to 153: From Old City, Mohalla Rohilla Tola, Petitioner Muhammad Khaliluddin Ahmed Sahib - 19 Muharram 1339 AH

Just as in Iran, new sects like Babi and Bahai were created by making Bab and Baha predecessors, and in India, Guru Nanak, Kabir, Syed Ahmed Jaunpur, Syed Ahmed Raebareli, Syed Ahmed Koli, Aga Khan, and Mirza Qadiani were made spiritual guides, Mahdis, leaders, prophets, and gods to form new sects. Similarly, at this time, some so-called Muslim leaders and scholars have created a new sect by making a Hindu leader, Mr. Gandhi, their guide. Regarding them, the following matters have become known through newspapers, magazines, advertisements, observations, and hearsay:

(1) One Maulana writes that the Master of the World (peace and blessings of Allah be upon him) took a disbeliever as a guide during a journey, so in the same way, we have made Mr. Gandhi our guide, and clearly wrote that our condition is the embodiment of this couplet: 'A life spent on verses and traditions has passed, It went and was sacrificed to idol worship.' (That life which was spent in Quranic verses and Hadiths has ended and has been offered to idol worship.)

(2) They say that the Master of the World (peace and blessings of Allah be upon him) had alliances (muwalat) with the pagan tribes of Arabia, so we maintain alliances with the disbelievers of India.

(3) Hindus were made to deliver lectures from the pulpits in mosques, and it was said that delegations of disbelievers used to stay in the Prophet's Mosque and performed worship in their own way, and that the entry of disbelievers into Masjid al-Haram was prohibited only for a specific time.

(4) Some leaders, who have been given the title of 'Maulana', went to temples and had 'tilaks' applied to their foreheads by Hindus. They say that the 'qashqa' (sectarian mark) is not a symbol of disbelief or contrary to Islam.

(5) The said Maulana of the mentioned party published in 'Hamdam' that our group is considering creating such a religion that will remove the distinction between Hindus and Muslims and make the Sangam Prayag a sacred place. The mentioned party accepted this and no one raised any objection.

(6) The said Maulana of the mentioned party published that if today you please your Hindu brothers, you will please your God.

फ़तावा रिज़विया खंड (14)

मसला 128 से 153: पुराना शहर, मोहल्ला रोहेली टोला से, प्रार्थी मुहम्मद खलील उद्दीन अहमद साहब - 19 मुहर्रम 1339 हिजरी।

जिस प्रकार ईरान में बाब और बहा को अग्रदूत बनाकर बाबी और बहाई नए संप्रदाय बनाए गए, और भारत में गुरु नानक, कबीर, सैयद अहमद जौनपुर, सैयद अहमद रायबरेली, सैयद अहमद कोली, आगा खान और मिर्जा कादियानी को पेशवा, महदी, नेता, नबी और खुदा बनाकर नए संप्रदाय बनाए गए। उसी तरह इस समय केवल नाम मात्र के मुस्लिम नेताओं और मौलवियों ने एक हिंदू नेता मिस्टर गांधी को अपना पेशवा बनाकर एक नया संप्रदाय बनाया है, और उनके बारे में अब तक समाचार पत्रों, पत्रिकाओं, विज्ञापनों, अवलोकनों और सुनी-सुनाई बातों के माध्यम से निम्नलिखित बातें ज्ञात हुई हैं:

(1) एक मौलवी साहब लिखते हैं कि हज़रत सरवर-ए-आलम (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने एक यात्रा में एक काफिर को अपना मार्गदर्शक बनाया था, इसी तरह हमने मिस्टर गांधी को अपना मार्गदर्शक बनाया है, और स्पष्ट लिख दिया कि हमारी स्थिति इस शेर (कविता) की परिचायक है: 'उम्र जो आयतों और हदीसों में गुजरी, वह खत्म हुई और बुतपरस्ती (मूर्ति पूजा) की भेंट चढ़ गई।' (वह उम्र जो आयतों और हदीसों में गुजरी है, वह समाप्त हो गई और मूर्ति पूजा की भेंट चढ़ा दी गई।)

(2) वे कहते हैं कि हज़रत सरवर-ए-आलम (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने अरब के काफिर कबीलों से मेल-जोल (मुवालात) किया था, इसलिए हम भारत के काफिरों से मेल-जोल करते हैं।

(3) मस्जिद में हिंदुओं से मिंबर (मंच) पर भाषण दिलवाए गए और कहा गया कि मस्जिद-ए-नबवी में काफिरों के प्रतिनिधिमंडल ठहरते थे और अपने तरीके से इबादत (पूजा) भी करते थे, और काफिरों का प्रवेश मस्जिद-अल-हराम में एक विशेष समय के लिए मना था।

(4) कुछ नेता, जिन्हें 'मौलाना' की उपाधि भी दी गई है, मंदिरों में गए और हिंदुओं से अपने माथे पर तिलक लगवाए। वे कहते हैं कि तिलक (क़शक़ा) लगाना कुफ्र (अधर्म) का प्रतीक या इस्लाम के विरुद्ध नहीं है।

(5) उल्लेखित पार्टी के इस मौलाना ने 'हमदम' में छपवाया है कि हमारा समूह एक ऐसा धर्म बनाने का विचार कर रहा है जो हिंदू-मुस्लिम भेदभाव को मिटा देगा और संगम प्रयाग को पवित्र स्थान बनाएगा। उल्लेखित पार्टी ने इसे स्वीकार किया और किसी ने कोई आपत्ति नहीं की।

(6) उल्लेखित पार्टी के इस मौलाना ने प्रकाशित किया है कि यदि आज तुमने हिंदू भाइयों को प्रसन्न कर लिया तो अपने ईश्वर को प्रसन्न कर लोगे।

पृष्ठ 387 का 712

فتاویٰ رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

مسئلہ ۱۲۸تا ۱۵۳: از شہر کہنہ محلہ روہیلی ٹولہ مسئولہ محمد خلیل الدین احمد صاحب ۱۹ محرم ۱۳۳۹ھ

جس طرح کہ ایران میں باب اور بہاؤ کو پیشرو بنا کر بابی و بہائی جدید فرقے بنائے گئے اور ہندوستان میں گرو نانک، کبیر، سید احمد جونپور، سید احمد رائے بریلوی، سید احمد کولی، آغا خاں اور مرزائی قادیانی کو پیشوا، مہدی، لیڈر، نبی اور خدا بنا کر جدید فرقے بنائے گئے۔ اسی طرح اس وقت محض برائے نام مسلمان لیڈروں اور مولویوں نے ایک ہندو لیڈر مسٹر گاندھی کو اپنا پیشوا بنا کر ایک جدید فرقہ بنایا ہے اور ان کی نسبت اب تک بذریعہ اخبارات، رسالہ جات، اشتہارات، مشاہدات اور مسموعات امور ذیل معلوم ہوتے ہیں :

(۱) ایک مولوی صاحب لکھتے ہیں کہ حضرت سرورِ عالم صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم نے ایک سفر میں ایک کافر کو اپنا رہنما بنایا تھا اسی طرح ہم نے مسٹر گاندھی کو اپنا ہادی بنایا ہے، اور صاف لکھ دیا کہ ہمارا حال اس شعر کا مصداق ہے عمرے کے بآیات و احادیث گزشت رفتنے و نثارِ بت پرستی کردے (وہ عمر جو آیات و احادیث میں گزری ہے وہ ختم ہوگئی اور وہ بت پرستی کی نذر کردی)

(۲) کہتے ہیں کہ حضرت سرورِ عالم صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم نے عرب کے کافر قبائل سے موالات کی تھی ہم کفار ہند سے موالات کرتے ہیں۔

(۳) مسجد میں ہندوؤں سے منبر پر لکچر دلوائے گئے اور کہا گیا کہ مسجد نبوی میں وفودِ کفار قیام کرتے تھے اور اپنے طریقے پر عبادت بھی کرتے تھے، اور کفار کا داخلہ مخصوص بمسجد الحرام ایک خاص وقت کے واسطے منع تھا۔

(۴) بعض لیڈروں نے جن کو مولانا کا بھی خطاب دے دیا گیا ہے مندروں میں جا کر اپنے ماتھوں پر ہندوؤں سے ٹیکے لگوائے۔ کہتے ہیں کہ قشقہ شعار کفر اور منافی اسلام نہیں ہے۔

(۵) پارٹی مذکور کے اس مولانا نے ہمدم میں چھاپ دیا ہے کہ ہماری جماعت ایک ایسا مذہب بنانے کی فکر میں ہے جو ہندو مسلم امتیاز اٹھادے گا اور سنگم پریاگ کو مقدس مقام بنائے گا پارٹی مذکور نے اسے مقبول رکھا اور کسی نے چوں و چرا نہ کیا۔

(۶) پارٹی مذکور کے اس مولانا نے شائع کیا ہے کہ اگر آج تم نے ہندو بھائیوں کو راضی کرلیا تو اپنے خدا کو راضی کرو گے۔

Fatawa Razawiyya Volume Fourteen (14)

(7) Carrying a Hindu's funeral bier on their shoulders, shouting slogans in his praise, they went bareheaded to the cremation ground; an idol was lifted and paraded through the streets with people bareheaded and shouting slogans. (8) To mourn him, people gathered bareheaded in mosques, gave advertisements for prayers for his forgiveness and funeral prayers and acted upon them; mosques were kept unlit in his mourning. (9) In the guise of Holi celebrations, Hindus insulted and humiliated the elders of Islam; Muslims, keeping Hindu-Muslim unity in mind, did not object and turned a blind eye. (10) Fasts were observed according to the command of Mr. Gandhi; on his orders, voluntary (Nafl) prayers were offered and businesses were closed and remained suspended. (11) On the command of a Hindu leader, a palanquin (Dola) was decorated, and placing the Holy Quran, Bible, and Ramayana in it, they were taken to a temple for worship. (12) For the purpose of pleasing and satisfying Mr. Gandhi and his community, the permissible and legislated act of cow sacrifice was forbidden and abandoned, thus covertly restraining Muslims from a symbol of Islam, and a Halal matter was declared Haram. Sacrificing one goat was considered sufficient for an entire family (even if it consisted of sixty or seventy people), and sacrificing on behalf of the Master of the Universe (peace and blessings of Allah be upon him) was declared unnecessary. (13) Under the pretext of artificial support for the Khilafat, thousands of Muslims were encouraged to migrate to Afghanistan and engage in Jihad, leaving them homeless, ruined, and distressed. (14) The Hindus of Katarpur committed severe atrocities against Muslims over cow sacrifice, slaughtered them mercilessly, and burnt them with fire. When some of them were arrested and proof was complete, this 'pro-Islam' party passed resolutions for their pardon, sent telegrams to the government for their release, and ignored the horrific atrocities. (15) Under the pretext of artificial support for the Khilafat, millions of rupees from Muslims are spent on traveling across India and Europe for sightseeing and entertainment. (16) Under the pretext of artificial support for the Khilafat, non-cooperation and boycott of Christians are enforced through impossible plans and proposals, while brotherhood and alliance are established with the polytheists of India, leading to the adoption of certain symbols of disbelief and the abandonment of certain symbols of Islam, despite all these matters...

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदह (14)

(7) एक हिंदू की अर्थी अपने कंधों पर उठाकर उसकी जयकार करते हुए नंगे सिर श्मशान तक ले गए; एक मूर्ति उठाई गई और उसके साथ नंगे सिर जयकार करते हुए सड़कों पर गश्त की गई। (8) उसके मातम के लिए नंगे सिर मस्जिदों में जमा हुए और उसके लिए मग़फ़िरत (क्षमा) की दुआ और नमाज़ के विज्ञापन दिए और उन पर अमल किया, उसके मातम में मस्जिदों में चिराग नहीं जलाए गए। (9) होली के स्वांग में हिंदुओं ने इस्लाम के बुज़ुर्गों की तौहीन और अपमान किया; मुसलमानों ने हिंदू-मुस्लिम एकता को ध्यान में रखते हुए कोई विरोध नहीं किया और आँखें मूँद लीं। (10) मिस्टर गांधी के फरमान के अनुसार रोज़े रखे गए; उनके आदेश पर नफ्ल नमाज़ें पढ़ी गईं और कारोबार बंद करके निलंबित रहे। (11) एक हिंदू नेता के आदेश से एक डोला सजाया गया और उसमें क़ुरआन मजीद, बाइबिल और रामायण रखकर उनकी पूजा कराते हुए मंदिर ले गए। (12) मिस्टर गांधी और उनकी कौम को खुश और राज़ी करने के उद्देश्य से एक जायज़ और शरीयत सम्मत कार्य 'गौ-क़ुरबानी' को वर्जित और त्याग कर परोक्ष रूप से मुसलमानों को इस्लाम के एक प्रतीक से रोका गया और एक हलाल चीज़ को हराम करार दिया गया। एक बकरी की क़ुरबानी पूरे खानदान (चाहे उसमें साठ-सत्तर लोग हों) की ओर से जायज़ समझी गई और सरकार-ए-आलम (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) की ओर से क़ुरबानी करना अनावश्यक बताया गया। (13) खिलाफत के कृत्रिम समर्थन के बहाने हज़ारों मुसलमानों को अफगानिस्तान हिजरत और जिहाद की प्रेरणा देकर उन्हें घर-बार से बेदखल, बर्बाद और परेशान किया गया। (14) कटारपुर के हिंदुओं ने गौ-क़ुरबानी को लेकर मुसलमानों पर भीषण अत्याचार किए, उन्हें बेरहमी से ज़िब्ह किया, उन्हें आग से जलाया। जब उनमें से कुछ गिरफ्तार हुए और अपराध सिद्ध हो गया, तो इस 'इस्लाम प्रेमी' पार्टी ने उनकी माफी के प्रस्ताव पारित किए और सरकार को उनकी रिहाई के लिए तार भेजे और उन भयानक अत्याचारों से आँखें फेर लीं। (15) खिलाफत के कृत्रिम समर्थन के बहाने मुसलमानों के लाखों रुपये भारत और यूरोप की सैर-सपाटे और मनोरंजन में खर्च किए जाते हैं। (16) खिलाफत के कृत्रिम समर्थन के बहाने ईसाइयों से असहयोग और संबंधों के विच्छेद के असंभव कार्यक्रमों और प्रस्तावों पर अमल कराया जाता है, और भारत के मुशरिकों (बहुदेववादियों) के साथ भाईचारा और संबंध स्थापित करके कुफ्र के कुछ प्रतीकों को अपनाया जा रहा है और इस्लाम के कुछ प्रतीकों को त्याग दिया गया है, इन सब बातों के बावजूद...

पृष्ठ 388/712

(۷) ایک ہندو کی ٹکٹی اپنے کاندھوں پر اٹھا کر اس کی جے پکارتے ہوئے سر برہنہ مر گھٹ تک لے گئے ایک بت اٹھایا گیا اس کے ساتھ سر برہنہ جے پکارتے سڑکوں پر گشت کیا گیا۔ (۸) اس کے ماتم کے لئے سر برہنہ مساجد میں جمع ہوئے اور اس کے لئے دعائے مغفرت اور نماز کے اشتہار دئے اور اس پر کاربند ہوئے، اس کے ماتم میں مسجد میں بے چراغ رکھی گئیں۔ (۹) ہولی کے سوانگ میں ہندوؤں نے بزرگانِ اسلام کی تحقیر و توہین کی، مسلمانوں نے ہندو مسلم اتحاد کو مد نظر رکھ کر کچھ تعرض نہ کیا اور چشم پوشی کی۔ (۱۰) مسٹر گاندھی کے فرمان کے بموجب روزے رکھے گئے اس کے حکم پر نفل نمازیں پڑھی گئیں اور کاروبار بند کر کے معطل رہے۔ (۱۱) ایک ہندو لیڈر کے حکم سے ایک ڈولا سجایا گیا اور اس میں قرآن مجید، بائیبل اور رامائن رکھ کر ان کی پوجا کراتے مندر میں لے گئے۔ (۱۲) مسٹر گاندھی اور اس کے قوم کو خوش اور راضی کرنے کی غرض سے ایک جائز مشروع فعل قربانی گاؤ کو ممنوع اور ترک کر کے در پردہ ایک شعارِ اسلام سے مسلمانوں کو باز رکھا گیا اور ایک امر حلال کو حرام قرار دیا گیا، ایک بکری کی قربانی ایک خاندان (اگرچہ ساٹھ ستر آدمیوں کا ہو) کی طرف سے جائز سمجھی گئی اور حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کی طرف سے قربانی کرنا غیر ضروری بتایا گیا۔ (۱۳) خلافت کی مصنوعی حمایت کے حیلہ سے ہزار ہا مسلمانوں کو ہجرت افغانستان اور جہاد کی ترغیب دے کر خانماں برباد ویران و پریشان بنایا گیا۔ (۱۴) کٹار پور کے ہندوؤں نے قربانی گاؤ کے پیچھے مسلمانوں پر شدید ظلم توڑے، انہیں بے دریغ ذبح کیا، انہیں آگ سے جلایا، اس پر ان میں سے بعض گرفتار ہوئے جن پر ثبوت کامل ہو گیا اس خیر خواہ اسلام پارٹی نے ان کی معافی کے ریزولیوشن پاس اور گورنمنٹ کو ان کی رہائی کے لئے تارے دئے اور مظالم ہولانڈھ سے

چشم پوشی و بے اعتنائی کی گئی۔ (۱۵) خلافت کی مصنوعی حمایت کے حیلہ سے مسلمانوں کا لاکھوں روپیہ اقطاع ہندوستان اور یورپ کی سیر و سیاحت اور تفریح و تفنن میں صرف کیا جاتا ہے۔ (۱۶) خلافت کی مصنوعی حمایت کے حیلہ سے عیسائیوں سے ترک موالات اور عدم تعاون، عمل کے غیر ممکن العمل منصوبوں اور تجاویز پر عملدرآمد کرایا جاتا ہے اور مشرکین ہند کے ساتھ مواخات و موالات قائم کر کے بعض شعارِ کفر اختیار اور بعض شعارِ اسلام ترک کرائے جا رہے ہیں، با وجود ان سب امور کے

Fatawa-e-Razvia (Volume 14)

They call themselves Muslims and label those who do not follow them as infidels. Therefore, concerning this Gandhian sect and its predecessors and followers—who have become 'Abdu'l-Gandhi instead of 'Abdu'llah and are making others 'Abdu'l-Gandhi—please clearly explain the Sharia rulings regarding social interaction, marriage, and prayer, so that you may be rewarded by Allah and thanked by the people.

The Answer:

(1) Dedicating the entire substance of the Quran and Hadith to idol worship, God forbid, is a severe insult to the Quran and Hadith and a great glorification of cursed idol worship. If this is not disbelief (kufr), then nothing in the world is disbelief. Where is taking a polytheist along to show the way in an unknown land, and where, God forbid, is making him a guide and leader of one's religion? Can there be any parallel to this? That someone's spiritual guide (Sheikh), leader (Imam), and religious guide—even the rider of a coach—be an infidel? Some of this imam's followers make a polytheist their leader in prayer and cite the action of their guide as proof, saying: "Look, the coachman was sitting in front of the infidels; we have placed this infidel in front of us in prayer, so what is the harm?" Moreover, this incident occurred at a time when the command for Jihad had not yet been revealed. The practice was based on: "For you is your religion, and for me is my religion."[1] [Quran 109:6]. Then, gradually, severity towards disbelievers increased, and the final, eternal, decisive command was revealed:

"O Prophet! Strive hard against the disbelievers and the hypocrites, and be harsh against them. Their abode is Hell, and an evil destination it is."[2] O Prophet (giver of news of the unseen)! wage Jihad against the disbelievers and the hypocrites, and be strict with them, and their final home is Hell, and it is a very bad place to return to. (T)

Bringing proof from earlier incidents, if done by an ignorant person, is extreme ignorance, and if by a man of knowledge, it is a wicked deception and far-reaching misguidance.

(2) This is a sheer fabrication against the Messenger of Allah, peace and blessings of Allah be upon him. The Holy Prophet, peace and blessings of Allah be upon him, never maintained friendly intimacy (muwalat) with any infidel. How could he, when his Lord, the Mighty and Sublime, says:

"And whoever among you takes them as allies, then surely he is one of them."[3] Whoever among you befriends them is surely one of them. (T)

[1] The Holy Quran 109/6 [2] The Holy Quran 9/73 [3] The Holy Quran 5/51

वे खुद को मुसलमान कहते हैं और जो उनका अनुसरण नहीं करते उन्हें काफ़िर कहते हैं। अत; सुन्नी विद्वानों (उलेमा-ए-अहले सुन्नत व जमाअत) से निवेदन है कि वे इस गांधीवादी संप्रदाय और उनके पूर्ववर्तियों और अनुयायियों के संबंध में—जो अब्दुल्लाह के स्थान पर अब्दुल-गांधी बन गए हैं और दूसरों को भी अब्दुल-गांधी बना रहे हैं—सामाजिक मेल-मिलाप, विवाह और नमाज़ के बारे में शरीयत के आदेशों को स्पष्ट रूप से स्पष्ट करें, ताकि वे अल्लाह के पास प्रतिफल पाएं और लोगों के आभारी हों।

उत्तर:

(1) अल्लाह की पनाह, कुरान और हदीस की शिक्षाओं को मूर्तिपूजा के चरणों में समर्पित करना कुरान और हदीस का घोर अपमान और शापित मूर्तिपूजा का अत्यधिक महिमामंडन है। यदि यह कुफ्र (अधर्म) नहीं है, तो दुनिया में कुछ भी कुफ्र नहीं है। कहाँ किसी अपरिचित भूमि पर रास्ता बताने के लिए किसी मुशरिक (बहुदेववादी) को साथ लेना, और कहाँ, माज़अल्लाह, उसे अपने धर्म का पथ-प्रदर्शक और नेता बनाना। क्या इसका कोई उदाहरण हो सकता है? कि किसी का शेख, इमाम और धार्मिक मार्गदर्शक, यहाँ तक कि कोचवान भी काफ़िर हो? इस इमाम के कुछ मुरीद एक मुशरिक को नमाज़ में अपना इमाम बनाते हैं और अपने उसी मार्गदर्शक के कार्य को प्रमाण के रूप में लाते हैं कि देखो, कोचवान काफ़िरों के आगे बैठा था, हमने भी इस काफ़िर को नमाज़ में अपने आगे कर लिया तो क्या हर्ज हुआ? इसके अलावा, यह उस समय की बात है जब तक जिहाद का आदेश अवतरित नहीं हुआ था। तब "तुम्हारे लिए तुम्हारा दीन (धर्म) और मेरे लिए मेरा दीन"[1] [कुरान 109:6] के सिद्धांत पर अमल था। फिर धीरे-धीरे काफ़िरों के प्रति कठोरता बढ़ती गई और अंत में वह शाश्वत और निर्णायक आदेश अवतरित हुआ कि:

"ऐ नबी! काफ़िरों और मुनाफ़िक़ों (पाखंडियों) के विरुद्ध जिहाद करें और उन पर सख्ती करें। उनका ठिकाना जहन्नुम (नरक) है और वह लौटने का अत्यंत बुरा स्थान है।"[2] ऐ ग़ैब (परोक्ष) की ख़बरें देने वाले (नबी)! काफ़िरों और मुनाफ़िक़ों पर जिहाद फ़रमाएँ और उन पर सख्ती बरतें, उनका ठिकाना जहन्नुम है और वह बहुत ही बुरा ठिकाना है। (त)

पिछली घटनाओं से दलील देना यदि किसी जाहिल (अज्ञानी) द्वारा हो तो वह घोर अज्ञानता है, और यदि किसी विद्वान द्वारा हो तो वह घृणित छल और गंभीर पथभ्रष्टता है।

(2) यह अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) पर निराधार मिथ्यारोप है। हुज़ूर अकदस (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने कभी किसी काफ़िर से मेल-जोल (मुआलात) नहीं रखा। और वे ऐसा कैसे कर सकते थे, जबकि उनका रब (स्वामी), जो सर्वशक्तिमान और महिमामय है, फ़रमाता है:

"और तुम में से जो कोई उनसे दोस्ती करेगा, वह निश्चित रूप से उन्हीं में से है।"[3] तुम में से जो उनसे मेल-जोल रखेगा, वह निस्संदेह उन्हीं में से है। (त)

[1] अल-कुरान अल-करीम 109/6 [2] अल-कुरान अल-करीम 9/73 [3] अल-कुरान अल-करीम 5/51

وہ اپنے کو مسلمان کہتے ہیں اور جو ان کی پیروی نہ کرے اس کو کافر کہتے ہیں، لہٰذا علمائے اہلسنت و جماعت اس فرقہ گاندھویہ اور اس کے پیشروان و پیروان کی نسبت جو عبداللہ کے بجائے عبدالگاندھی بن گئے ہیں اور دوسروں کو عبدالگاندھی بنا رہے ہیں صاف صاف احکام شرعی درباره معاشرت و مناکحت مصاہرت و نماز ظاہر و واضح فرماکر عنداللہ ماجور اور عندالناس مشکور ہوں۔

الجواب:

(۱) قرآن و حدیث کی عمر کو معاذاللہ بت پرستی پر نثار کرنا قرآن وحدیث کی شدید توہین اور بت پرستی ملعونہ کی عظیم تعظیم ہے، یہ اگر کفر نہ ہو تو دنیا میں کوئی چیز کفر نہیں، کہاں زمین غیر معروف کا راستہ بتانے کے لئے کسی مشرک کو ساتھ لینا اور کہاں معاذاللہ اپنے دین کا اسے ہادی و رہبر بنانا، اس کی نظیر بھی ہو سکتی ہے کہ کسی کا شیخ و امام و ہادی دین، بلکہ میں سوار ہویکہ بان کافر ہو، اس امام کے بعض مرید بننے والے مشرک کو نماز میں اپنا امام کریں اور اسی شیخ مقتدا کے فعل سے سند لائیں کہ دیکھویکہ بان کافران کے آگے بیٹھا تھا ہم نے اس کافر کو نماز میں اپنے آگے کر لیا تو کیا حرج ہوا، پھر یہ بھی اس وقت کا واقعہ ہے کہ ہنوز حکم جہاد نازل نہ ہوا، "لَكُمْ دِيْنُكُمْ وَلِيَ دِيْنِ" ۱ (تمہارے لئے تمہارا دین اور میرے لئے میرا دین۔ ت) پر عمل تھا۔ پھر بتدریج کفار پر تغلیظ بڑھتی گئی اور اخیر حکم ابدی ناطق وہ نازل ہوا کہ:

"یٰٓاَیُّهَا النَّبِیُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنٰفِقِیْنَ وَاغْلُظْ عَلَیْهِمْؕ وَمَاْوٰىهُمْ جَهَنَّمُؕ وَبِئْسَ الْمَصِیْرُ" ۲ اے غیب کی خبریں دینے والے (نبی) جہاد فرماؤ کافروں اور منافقوں پر، اور ان پر سختی کرو اور ان کا ٹھکانا دوزخ ہے اور کیا ہی بری جگہ پلٹنے کی۔ (ت)

پہلے واقعات سے سند لانا اگر جاہل سے ہو تو جہل شدید ہے اور ذی علم سے تو مکر خبیث وضلال بعید۔

(۲) یہ رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم پر افتراءِ محض ہے۔ حضور اقدس صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم نے کبھی کسی کافر سے موالات نہیں فرمائی اور کیونکر فرما سکتے حالانکہ ان کا رب عزوجل فرماتا ہے:

"وَمَنْ یَّتَوَلَّهُمْ مِّنْكُمْ فَاِنَّهٗ مِنْهُمْؕ" ۳ تم میں جو ان سے موالات کرے وہ بیشک انہیں میں سے ہے۔ (ت)

۱ القرآن الکریم ۱۰۹ / ۶ ۲ القرآن الکریم ۹ / ۷۳ ۳ القرآن الکریم ۵ / ۵۱

Fatawa-e-Razviya Volume 14

The initial command of the Lord to the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) was: "Therefore, proclaim openly what you are commanded, and turn away from the polytheists." 1 Proclaim with announcement what you are commanded and turn away from the polytheists.

And the final command was this: "O Prophet! Strive against the disbelievers and the hypocrites and be stern with them." 2 O Prophet! Conduct Jihad against all the disbelievers and hypocrites and be harsh and severe with them.

Allah forbid, when was the time for 'muwalat' (closeness/friendship with disbelievers)? Surah 'Nun' is a Meccan surah, in it He says: "They wish that you should compromise (in religion) out of courtesy, then they (too) would compromise." 3 The disbelievers desire that you might show some leniency, so they too would become soft. At that time, even 'mudahanat' (compromise/fawning) was not allowed, let alone 'muwalat' (friendship), God forbid. The leaders of religion have declared 'kufr' (disbelief) upon one who attributes 'mudahanat' to the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him), let alone the slanderer of 'muwalat'. It is stated in Ash-Shifa of Imam Qadi 'Iyad:

"The second aspect is that the speaker may not intend insult, but spoke a word of disbelief by attributing what is not permissible to him, such as attributing the commission of a major sin or compromise in conveying the message or in judging between people. The ruling for this aspect is the same as the ruling for the first." 4 (Summary)

The second reason is that the intention of the speaker might not be to insult, but he spoke such a word of disbelief and attributed such a thing to you (peace and blessings of Allah be upon him) which was not suitable for your status, for example, attributing the commission of a major sin or compromise in delivering the commands of prophethood or in deciding between people. So its ruling is also like the previous ruling. (T)

It is a great deprivation and audacity that someone's fault is criticized, and to ward off the blame from himself, he cites a Prophet as a witness that such an event happened with them too, even if apparently that act took place, and due to his blindness, he did not see the difference and compared angels to a tanner. It is stated in Ash-Shifa of Imam Qadi 'Iyad:

1 Al-Quran al-Karim 15/94 2 Al-Quran al-Karim 9/73 3 Al-Quran al-Karim 68/9 4 Ash-Shifa bi Ta'rif Huquq al-Mustafa, chapter 'Qala al-Qadi', published by Sharikat Sahafiya in Balad al-Uthmaniya, Turkey, 2/222-223

फ़तावा-ए-रज़विया जिल्द 14

हुज़ूर अक़दस सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम को उनके रब का इब्तिदाई हुक्म यह था: "तो जो हुक्म तुम्हें दिया जाता है उसे खुलकर सुना दो और मुशरिकों से मुँह फेर लो।" 1 एलान के साथ फ़रमा दो जो तुम्हें हुक्म दिया जाता है और मुशरिकों से मुँह फेर लो।

और इन्तिहाई हुक्म यह हुआ: "ऐ नबी! काफ़िरों और मुनाफ़िक़ों से जिहाद करो और उन पर सख़्ती करो।" 2 ऐ नबी! तमाम काफ़िरों और मुनाफ़िक़ों से जिहाद फ़रमा और उन पर सख़्ती व दरुश्ती कर।

मआज़ अल्लाह मुवालात का वक़्त कौन सा था, सूरह 'न' शरीफ़ मक्की है इसमें फ़रमाता है: "वे तो चाहते हैं कि काश तुम कुछ नर्मी करो तो वे भी नर्म पड़ जाएँ।" 3 काफ़िर इस तमन्ना में हैं कि कहीं तुम कुछ नर्मी करो तो वे भी नर्म पड़ जाएँ। उस वक़्त में मुदाहनत (चापलूसी/ढिलाई) तो रवा रखी न गई न कि मआज़ अल्लाह मुवालात (दोस्ती)। अइम्म-ए-दीन ने हुज़ूर अक़दस सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम की तरफ़ मुदाहनत की निस्बत करने वाले पर कुफ़्र का फ़तवा दिया है, फिर मुफ़्तरी मुवालात (दोस्ती का इलज़ाम लगाने वाला) का क्या कहना। शिफ़ा शरीफ़ इमाम क़ाज़ी अयाज़ में है:

الوجه الثانی ان یکون القائل غیر قاصد للسب ولکنه تکلم بکلمة الکفر من اضافة مالایجوز علیه مثل ان ینسب الیه اتیان کبیرة اومداهنة فی تبلیغ الرسالة او فی حکم بین الناس فحکم هذا الوجه حکم الاول 4۔ (ملخصاً)

दूसरी वजह यह है कि कहने वाले का मक़सद सब (गाली/बुराई) न हो लेकिन उसने ऐसा कलिम-ए-कुफ़्र बोला और ऐसी चीज़ की आप सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम की तरफ़ निस्बत की जो आपकी शान के मुनासिब न थी मसलन कबीरा के इर्तिकाब या अहकाम-ए-रिसालत के पहुँचाने में या लोगों के दरमियान फ़ैसला फ़रमाने में मुदाहनत की निस्बत की तो उसका हुक्म भी पहले के हुक्म की तरह ही है। (त)

सख़्त महरूमी व बेबाकी है, यह कि आदमी के किसी ऐब पर नुक्ताचीनी हो और वह अपने ऊपर से दफ़-ए-इल्ज़ाम के लिए किसी नबी से इस्तशहाद (हवाला) करे कि उनसे भी ऐसा वाक़े हुआ अगरचे ज़ाहिरन वह फ़ेल वुक़ूअ में आया हो और उसने अपनी नाबीनाई से फ़र्क़ न देखा और मलायका (फ़रिश्तों) को चमार पर क़ियास किया। शिफ़ा शरीफ़ इमाम क़ाज़ी अयाज़ में है:

1 अल-क़ुरआन अल-करीम 15/ 94 2 अल-क़ुरआन अल-करीम 9/ 73 3 अल-क़ुरआन अल-करीम 68/ 9 4 अश्-शिफ़ा बि-तारीफ़ हुक़ूक़ अल-मुस्तफ़ा, फ़स्ल 'क़ाल अल-क़ाज़ी', मतबअ' शिरकत सहाफ़िया फ़ी बलद अल-उस्मानिया तुर्की 2/ 222-223

حضور اقدس صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کو ان کے رب کا ابتدائی حکم یہ تھا: "فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَاَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِيْنَ ۞ " 1 اعلان کے ساتھ فرما دو جو تمہیں حکم دیا جاتا ہے اور مشرکوں سے منہ پھیر لو۔

اور انتہائی حکم یہ ہوا۔ "يٰٓاَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَ الْمُنٰفِقِيْنَ وَ اغْلُظْ عَلَيْهِمْ ؕ" 2 اے نبی! تمام کافروں اور منافقوں سے جہاد فرما اور ان پر سختی و درشتی کر۔

معاذ اللہ موالات کا وقت کون سا تھا، سورہ ن شریف مکیہ ہے اس میں فرماتا ہے: "وَدُّوْا لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُوْنَ ۞" 3 کافر اس تمنا میں ہیں کہ کہیں تم کچھ نرمی کرو تو وہ بھی نرم پڑیں۔ اس وقت میں مداہنت تو روا رکھی نہ گئی نہ کہ معاذ اللہ موالات۔ ائمہ دین نے حضور اقدس صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کی طرف نسبت مداہنت کرنے والے کی تکفیر فرمائی ہے چہ جائے مفتری موالات، شفاء شریف امام قاضی عیاض میں ہے:

الوجه الثانی ان یکون القائل غیر قاصد للسب ولکنه تکلم بکلمة الکفر من اضافة مالایجوز علیه مثل ان ینسب الیه اتیان کبیرة اومداهنة فی تبلیغ الرسالة او فی حکم بین الناس فحکم هذا الوجه حکم الاول 4۔ (ملخصاً)

دوسری وجہ یہ ہے کہ کہنے والے کا مقصد سب نہ ہو لیکن اس نے ایسا کلمہ کفر بولا اور ایسی شیئ کی آپ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کی طرف نسبت کی جو آپ کی شان کے مناسب نہ تھی مثلاً کبیرہ کے ارتکاب یا احکام رسالت کے پہنچانے میں یا لوگوں کے درمیان فیصلہ فرمانے میں مداہنت کی نسبت کی تو اس کا حکم بھی پہلے کے حکم کی طرح ہی ہے۔ (ت)

سخت محرومی و بیباکی ہے، یہ کہ آدمی کے کسی عیب پر نکتہ چینی ہو اور وہ اپنے اوپر سے دفع الزام کے لئے کسی نبی سے استشہاد کرے کہ ان سے بھی ایسا واقع ہوا اگرچہ ظاہرًا وہ فعل وقوع میں آیا ہو اور اس نے اپنی نابینائی سے فرق نہ دیکھا اور ملائکہ کو چمار پر قیاس کیا۔ شفاء شریف امام قاضی عیاض میں ہے:

1 القرآن الکریم ۱۵/ ۹۴ 2 القرآن الکریم ۹/ ۷۳ 3 القرآن الکریم ۶۸/ ۹ 4 الشفاء بتعریف حقوق المصطفی فصل قال القاضی تقدم الکلام مطبع شرکت صحافیه فی بلد العثمانیه ترکی ۲/ ۲۳۔ ۲۲۲

Fatawa Rizvia Volume 14

[Arabic Box]: هذه كلها وان لم تتضمن سباً ولا قصد قائلها ازراء فما وقر النبوة ولا عظم الرسالة ولا عز حرمة الاصطفاء صلى الله تعالىٰ عليہ وسلم حتى شبه من شبه فى معرة قصد الانتفاء منها بمن عظم الله خطره و نهى عن جهر القول له و رفع الصوت عنده فحق هذا ان درى عنه القتل السجن وقوة تعزيره ١- (ملخصاً)

[Urdu Translation Box]: All these words, even if they do not contain insults or the speaker's intention of disparagement, nevertheless, they do not honor the station of Prophethood and Messengership, nor do they acknowledge the sanctity of being the Chosen One (Peace and blessings be upon him). In the flow of his speech, the poet, while intending to portray his praised one as free from flaws, compared him to that being whose status and rank Allah the Almighty has made great. One can gauge this from the fact that the Lord of the worlds forbade speaking loudly in his presence. Although the punishment for this disrespect is not death, rigorous imprisonment is necessary. (Summary) (T)

[Middle Text]: Attributing such impossible things to the Master of Messengers (peace and blessings of Allah be upon him) and seeking justification for one's own impurity is an extreme wickedness and highly deserving of a curse. Would not that unworthy son of a religious scholar be considered extremely disobedient if his father's students criticized him for drinking bhang (cannabis drink), and to deflect the criticism, he falsely accused his father, saying, "Did your teacher not smoke charas (hashish)?" Then compare where the father is and where the Master of Messengers (peace and blessings of Allah be upon him) is! (3) To say that the prohibition of disbelievers from Masjid al-Haram was for a specific time—if it is meant that it no longer applies, then it is a clear fabrication against Allah the Mighty and Sublime.

[Quranic Verse Box]: [Arabic]: قال الله تعالٰى "اِنَّمَا الْمُشْرِكُوْنَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هٰذَاۚ " ٢ [Urdu Translation]: Allah the Almighty says: "Indeed, the polytheists are unclean, so let them not approach al-Masjid al-Haram after this, their [final] year." (T)

[Bottom Text]: Likewise, to say that delegations of disbelievers used to worship in their own way in the Prophet's Mosque (peace and blessings of Allah be upon him) is a pure lie, and suggesting that the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) allowed it through poems of the presence...

[Footnotes]: 1. Al-Shifa bi-Ta'rif Huquq al-Mustafa, chapter 'The Judge Said...', previously discussed, Matba' Shirkat Sahafiya in the Ottoman Lands, Turkey, 2/230. 2. The Holy Quran 9/28.

फ़तवा रिज़विया खंड १४

[अरबी बॉक्स]: هذه كلها وان لم تتضمن سباً ولا قصد قائلها ازراء فما وقر النبوة ولا عظم الرسالة ولا عز حرمة الاصطفاء صلى الله تعالىٰ عليہ وسلم حتى شبه من شبه فى معرة قصد الانتفاء منها بمن عظم الله خطره و نهى عن جهر القول له و رفع الصوت عنده فحق هذا ان درى عنه القتل السجن وقوة تعزيره ١- (ملخصاً)

[उर्दू अनुवाद बॉक्स]: यह सारा कथन यद्यपि अपशब्दों को समाहित नहीं करता और न ही कहने वाले का इरादा अपमान का था, फिर भी इसने न तो नबी और रसूल के पद का सम्मान किया और न ही 'चुने हुए' (शांति और आशीर्वाद उन पर हो) की पवित्रता को स्वीकार किया। यहाँ तक कि अपनी कविता के प्रवाह में, कवि ने अपने प्रशंसित व्यक्ति को दोषों से मुक्त बताने के इरादे से उसकी तुलना उस महान हस्ती से कर दी जिसकी गरिमा और पद को स्वयं अल्लाह तआला ने महान बताया है। इसका अंदाज़ा इस बात से लगाया जा सकता है कि ब्रह्मांड के स्वामी ने उनकी बारगाह में ऊँची आवाज़ में बोलने की मनाही फ़रमाई है। यद्यपि इस अभद्रता की सज़ा मृत्यु नहीं है, तथापि सश्रम कारावास की सज़ा देना आवश्यक है। (सारांश) (त)

[मध्य पाठ]: सैयदुल मुरसलीन (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) पर ऐसी नामुमकिन चीज़ें थोपना और अपनी अपवित्रता का औचित्य साबित करना, कितनी बड़ी धूर्तता और लानत का कारण है। क्या किसी धार्मिक विद्वान का वह अयोग्य पुत्र घोर विद्रोही नहीं माना जाएगा जिसके भांग पीने पर उसके पिता के शिष्यों ने आपत्ति जताई, और उसने खुद पर से आपत्ति हटाने के लिए अपने पिता पर ही सरासर झूठ और आरोप लगा दिया कि "क्या तुम्हारे उस्ताद चरस नहीं पीते थे?" फिर कहाँ वह पिता और कहाँ सैयदुल मुरसलीन (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम)! (३) यह कहना कि मस्जिद अल-हराम शरीफ़ से काफ़िरों को रोकना केवल एक विशेष समय के लिए था—यदि इसका मतलब यह है कि अब यह प्रतिबंध नहीं रहा, तो यह अल्लाह अज्ज़-व-जल्ल पर स्पष्ट झूठ है।

[क़ुरआनी आयत बॉक्स]: [अरबी]: "اِنَّمَا الْمُشْرِكُوْنَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هٰذَا ۲ " الله تعالٰی مقال [उर्दू अनुवाद]: अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "बेशक मुशरिक (मूर्तिपूजक) अपवित्र हैं, तो इस साल के बाद वे मस्जिद-ए-हराम के पास न आने पाएँ।" (त)

[निचला पाठ]: इसी तरह यह कहना कि काफ़िरों के प्रतिनिधिमंडल मस्जिद-ए-नबवी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) में अपने तरीके से इबादत करते थे, सरासर झूठ है, और नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) द्वारा इसे जायज़ ठहराने का ज़िक्र करने वाली हुज़ूर अकदस की कविताएँ..

[पादलेख]: १. अल-शिफ़ा बि-तारीफ़ हुक़ूक़ अल-मुस्तफ़ा, अध्याय 'क़ाज़ी ने कहा...', पहले चर्चा की गई, मतबा शिरकत सहाफ़िया, उस्मानी साम्राज्य, तुर्की, २/२३०। २. पवित्र क़ुरआन ९/२८।

هذه كلها وان لم تتضمن سباً ولا قصد قائلها ازراء فما وقر النبوة ولا عظم الرسالة ولا عز حرمة الاصطفاء صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم حتی شبه من شبه فی معرة قصد الانتفاء منها بمن عظم اللہ خطره و نهی عن جهر القول له و رفع الصوت عنده فحق هذا ان دری عنه القتل السجن وقوة تعزیره ۱- (ملخصاً) یہ تمام کلام اگر چہ سب وشتم کو متضمن نہیں اور نہ ہی قائل نے اس سے کسی عیب کا قصد کیا ہے بہر حال اس نے نہ تو منصب نبوت ورسالت کا خیال رکھا ہے نہ ہی حرمت کا اقرار کیا ہے حتی کہ روانی کلام میں شاعر نے اپنے ممدوح کو عیب سے پاک ہونے کا قصد کرتے ہوئے اس ذات سے تشبیہ دی جس کی قدر و منزلت کو اللہ تعالٰی نے عظیم فرمایا، اور اس کا اندازہ اس سے کیا جا سکتا ہے کہ رب العالمین نے ان کی بارگاہ میں بلند آواز سے بولنے کی ممانعت فرمائی، اس سوء ادبی کی سزا اگر چہ قتل نہیں ہے تاہم قید با مشقت کی سزا دینا ضروری ہے (ملخصاً) (ت)

سید المرسلین صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم پر معاذ اللہ انہونی جوڑ نا اور اس نے اپنی ناپاکی کا جواز چاہیں، کتنی سخت خباثت اور کس قدر شدید موجب لعنت ہے، کیا کسی عالم دین کا وہ ناہنجار بیٹا سخت نا خلف نہ قرار پائے گا جس کے بھنگ پینے پر اس کے باپ کے شاگرد اعتراض کریں اور وہ اپنے اوپر سے دفع اعتراض کے لئے محض جھوٹ بہتان اپنے باپ پر رکھ دے کہ کیا تمہارے استاد چرس نہ پیتے تھے، پھر کہاں باپ اور کہاں سید المرسلین صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم ! (۳) یہ کہنا کہ مسجد الحرام شریف سے کفار کا منع ایک خاص وقت کے واسطے تھا اگر یہ مراد کہ اب نہ رہا تو اللہ عز وجل پر صریح افتراء ہے،

قال اللہ تعالٰی "اِنَّمَا الْمُشْرِکُوْنَ نَجَسٌ فَلَا یَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِہِمْ ھٰذَا ۲ " ۲ اللہ تعالٰی نے فرمایا: مشرک نرے ناپاک ہیں تو اس برس کے بعد وہ مسجد حرام کے پاس نہ آنے پائیں۔(ت)

یونہی یہ کہنا کہ وفود کفار مسجد نبوی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم میں اپنے طریقے پر عبادت کرتے تھے محض جھوٹ ہے، اور نبی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کے اسے جائز رکھنے کا اشعار حضور اقدس صلی اللہ تعالٰی

۱ الشفا بتعریف حقوق المصطفی فصل قال القاضی تقدم الکلام مطبع شرکت صحافیہ فی بلاد العثمانیہ ترکی ۲/ ۲۳۰ ۲ القرآن الکریم ۹/ ۲۸

Fatawa Ridawiyya Volume 14

It is a slander by the wicked against him (PBUH). God forbid that the Prophet of the weighted word would allow worship of idols or Christ in any mosque, let alone in the sacred Masjid of Medina, and that too in the presence of the Holy Prophet (PBUH) himself. Do you know what their intention is by this? It is that Muslims are already so angry that a polytheist was made to stand higher than Muslims in the mosque and made a preacher for them. They are prepared to give Hindus the right to install idols in mosques, perform prostrations (dandwat), ring bells, and blow conch shells, because according to these slanderers, in the mosque of the Holy Prophet (PBUH) himself, right before him, the disbelievers used to worship according to their own ways.

"Woe unto you! Forge not a lie against Allah, lest He destroy you with a punishment." [1] Woe to you! Do not invent a lie against Allah, lest He destroy you with a torment. (T)

For the Holy Prophet (PBUH), there was no sitting place other than the Masjid Karima. Whoever came to visit, came there. The presence of any disbeliever, God forbid, was not by way of dominance or superiority, but rather as one humbled and abased, either to embrace Islam or to listen to the preaching of Islam. Where is this, and where is what the ill-wishers of Islam did—taking a polytheist into the mosque by way of honoring him, making him stand higher than Muslims, making him a preacher and guide for Muslims? In this, there was desecration of the mosque, and desecrating a mosque is forbidden (haram); there was humiliation of Muslims, and humiliating Muslims is haram; there was honoring of a polytheist, and honoring a polytheist is haram; there was ill-will towards Muslims, rather ill-will towards Islam. Then to compare it to that is what severe misguidance and error! The irony is that they keep saying verbally that a polytheist's entry into the mosque by way of dominance is certainly haram, yet they do not see that this entry was indeed by way of dominance.

"For indeed, it is not the eyes that are blinded, but blinded are the hearts which are within the breasts." [2] So these eyes do not go blind, but it is the hearts in the chests that go blind. (T)

Due to this very blindness, these deceivers of Muslims present the controversial issue between the Hanafis and Shafi'is—whether a disbeliever's entry into the mosque is haram or not—just to deceive, regardless of what the research into this matter is.

Firstly, prohibition is found in the reliable books of the Hanafi school itself. Secondly, it is evident from the statement of the founder of the school, our master Imam Muhammad (may Allah be pleased with him). Thirdly, what happened to the respect for scholars and the righteous? Differences in circumstances of time and customs of a people are always inclined towards either honor or humiliation.

[1] Al-Qur'an al-Karim 20:61 [2] Al-Qur'an al-Karim 22:46

फ़तावा रिज़विया खंड चौदह (14)

उन (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) पर दुष्टों का यह लांछन है। ईश्वर न करे कि अल्लाह के रसूल किसी भी मस्जिद में, विशेष रूप से मदीना की पाक मस्जिद में, और वह भी स्वयं पवित्र नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) की उपस्थिति में, मूर्तियों या मसीह की पूजा की अनुमति दें। क्या आप जानते हैं कि इससे उनका क्या उद्देश्य है? यह कि मुसलमान तो इसी बात पर इतने क्रोधित हैं कि एक मुशरिक (बहुदेववादी) को मस्जिद में मुसलमानों से ऊँचा खड़ा करके उन्हें उपदेशक बना दिया गया। वे तो हिंदुओं को यह अधिकार देने की तैयारी में हैं कि वे मस्जिद में मूर्तियां स्थापित करें, दंडवत करें, घंटियाँ बजाएँ, शंख फूँकें, क्योंकि इन कलंक लगाने वालों के अनुसार, स्वयं पवित्र नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) की मस्जिद में, उनके सामने ही काफ़िर अपने तरीके से इबादत करते थे।

"धिक्कार है तुम पर! अल्लाह पर झूठ मत गढ़ो, कहीं वह तुम्हें अज़ाब (दंड) से विनष्ट न कर दे।" [1] तुम्हारे लिए बर्बादी हो, अल्लाह पर झूठ न बाँधो कि वह तुम्हें अज़ाब से हलाक कर दे। (त)

पवित्र नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के लिए मस्जिद-ए-करीमा के अलावा कोई बैठने का स्थान न था। जो कोई भी हाज़िर होता, यहीं हाज़िर होता। किसी काफ़िर की उपस्थिति, ईश-निंदा से शरण, प्रभुत्व या श्रेष्ठता के तौर पर नहीं थी, बल्कि ज़लील और ख्वार होकर या इस्लाम लाने के लिए या इस्लाम का प्रचार सुनने के लिए थी। कहाँ यह और कहाँ वह जो इस्लाम के शत्रुओं ने किया कि एक मुशरिक को सम्मान के तौर पर मस्जिद में ले गए, उसे मुसलमानों से ऊँचा खड़ा किया, उसे मुसलमानों का उपदेशक और मार्गदर्शक बनाया। इसमें मस्जिद का अपमान हुआ और मस्जिद का अपमान हराम (वर्जित) है, मुसलमानों का तिरस्कार हुआ और मुसलमानों का तिरस्कार हराम है, मुशरिक का सम्मान हुआ और मुशरिक का सम्मान हराम है, मुसलमानों की बुराई हुई बल्कि इस्लाम की बुराई। फिर उसकी तुलना इससे करना कितनी घोर पथभ्रष्टता और गुमराह है! विडंबना यह है कि वे मौखिक रूप से कहते जाते हैं कि मुशरिक का प्रभुत्व के तौर पर मस्जिद में आना निश्चित रूप से हराम है, और वे यह नहीं देखते कि यह आना प्रभुत्व के तौर पर ही था।

"वास्तव में आँखें अंधी नहीं होतीं, बल्कि वे दिल अंधे हो जाते हैं जो सीनों में हैं।" [2] तो ये आँखें अंधी नहीं होतीं, बल्कि वे दिल अंधे होते हैं जो सीनों में हैं। (त)

इसी अंधेपन के आधार पर, मुसलमानों को धोखा देने वाले यहाँ हनफ़ी और शाफ़ई विद्वानों के बीच के विवादास्पद मुद्दे को पेश करते हैं कि मस्जिद में काफ़िर का प्रवेश हराम है या नहीं, सिर्फ़ धोखा

देने के लिए, चाहे इस मामले में वास्तविक शोध कुछ भी हो। सर्वप्रथम, स्वयं विश्वसनीय हनफ़ी पुस्तकों से इसकी मनाही सिद्ध है। द्वितीय, स्वयं इस मज़हब के प्रणेता सैय्यदना इमाम मोहम्मद (रज़ियल्लाहु अन्हु) के कथन से स्पष्ट है। तृतीय, विद्वानों और नेक लोगों का सम्मान कहाँ गया? समय की परिस्थितियों और कौम की आदतों का अंतर हमेशा सम्मान और अपमान की ओर झुकाव रखता है।

[1] अल-क़ुरान अल-करीम 20/61 [2] अल-क़ुरान अल-करीम 22/46

علیہ وسلم پر افترائے فجار ، حاشاک اللہ کار سولِ گوبار فرمائے کہ کسی مسجد ، نہ کہ خاص مسجد مدینہ کریمہ میں نہ کہ خود حضور اقدس صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کے سامنے بتوں یا مسیح کی عبادت کی جائے ، جانتے ہو کہ اس سے ان کا مقصود کیا ہے ، یہ کہ مسلمان تو اسی قدر پر ناراض ہوئے ہیں کہ مشرک کو مسجد میں مسلمانوں سے اونچا کھڑا کر کے ان کو واعظ بنایا وہ تو اس تہیہ میں ہیں کہ ہندوؤں کو حق دیں کہ مسجد میں بت نصب کر کے ان کی ڈنڈوت کریں ، گھنٹے بجائیں ، سنکھ پھونکیں کیونکہ ان مفتریوں کے نزدیک خود حضور اقدس صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کی مسجد میں خود حضور کے سامنے کفار اپنے طریقہ کی عبادت کرتے تھے۔

"وَیْلَکُمْ لَا تَفْتَرُوْا عَلَی اللہِ کَذِبًا فَیُسْحِتَکُمْ بِعَذَابٍ" 1۔ تمہیں خرابی ہو اللہ پر جھوٹ نہ باندھو کہ وہ تمہیں عذاب سے ہلاک کردے۔ (ت)

حضور اقدس صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کے لئے مسجد کریمہ کے سوا کوئی نشست گاہ نہ تھی جو حاضر ہوتا یہیں حاضر ہوتا کسی کافر کی حاضری معاذ اللہ بطور استیلا و استعلاء نہ تھی بلکہ ذلیل وخوار ہو کر یا اسلام لانے کے لئے یا تبلیغ اسلام سننے کے واسطے ، کہاں یہ اور کہاں وہ جو بد خواہان اسلام نے کیا کہ مشرک کو بروجہ تعظیم مسجد میں لے گئے اسے مسلمانوں سے اونچا کھڑا کیا اسے مسلمانوں کو واعظ و ہادی بنایا اس میں مسجد کی توہین ہوئی اور توہین مسجد حرام ، مسلمانوں کی تذلیل ہوئی اور تذلیلِ مسلمین حرام ، مشرک کی تعظیم ہوئی اور تعظیمِ مشرک حرام ، بد خواہی مسلمین ہوئی بلکہ بدخواہی اسلام ، پھر اسے اس پر قیاس کرنا کیسی سخت ضلالت و

گمراہی ہے طرفہ یہ کہ زبانی کہتے جاتے ہیں کہ مشرک کا بطور استعلاء مسجد میں آنا ضرور حرام ہے، اور نہیں دیکھتے کہ یہ آنا بطور استعلاء ہی تھا،

"فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ وَلٰكِنْ تَعْمَى الْقُلُوْبُ الَّتِي فِي الصُّدُوْرِ" 2 تو یہ آنکھیں اندھی نہیں ہوتیں بلکہ وہ دل اندھے ہوتے ہیں جو سینوں میں ہیں۔ (ت)

اسی نابینائی کی بناء پر یہ مسلمان کو دھوکا دینے والے یہاں ، حنفیہ و شافعیہ کا اختلافی مسئلہ کہ مسجد میں دخول کافر حرام ہے یا نہیں محض دھوکا دینے کو پیش کرتے ہیں، قطع نظر اس سے کہ اس مسئلہ میں تحقیق کیا ہے۔ اولاً خود کتب معتمدہ حنفیہ سے ممانعت پیدا ہے، ثانیاً خود محرر مذہب سیدنا امام محمد رضی اللہ تعالیٰ عنہ کے ارشاد سے ہویدا ہے۔ ثالثاً علماء و صلحاء کا ادب کیا رہا ہے اختلاف احوال زمانہ و عادات قوم ہمیشہ مائلِ تعظیم و توہین میں

1 القرآن الکریم ۲۰/۶۱ 2 القرآن الکریم ۲۲/۴۶

فتاوىٰ رضويہ (Fatawa Rizvia) Volume 14

...has an influence.

Fourthly, in a non-Islamic state and amidst a large number of non-Muslims, to propagate permission for this and to dedicate mosques to be trampled by disbelievers—to what extent is this well-wishing for Islam?

Fifthly, that impure nation upon whom the verdict of impurity is based on the text of the Qur'an, and they call Muslims 'Mlechha' (impure), consider them like sweepers, and if they sell something, they keep it at a distance and place it in the hand—for their impure bodies and filthy feet, you dedicate your mosques. To what extent is this deeply colored in the guise of Islamic expediency? Regardless of all this, what remedy can there be for these heinous acts?

He thought that I did as he did, How can that contentious one see the difference?

(He imagined that I acted like him, whereas how can a person seeking conflict sense this difference?)

It is narrated in Sahih Bukhari from the Commander of the Faithful, Faruq al-A'zam (may Allah be pleased with him):

قَال كَانَتِ الْكِلَابُ تُقْبِلُ وَتُدْبِرُ فِي الْمَسْجِدِ فِي زَمَانِ رَسُولِ اللہِ صَلَّى اللہُ تَعَالٰى عَلَيْہِ وَسَلَّمَ [1]۔	He said: In the time of the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him), in the Sacred Mosque, dogs used to come and go (T).

Dogs used to come and go in the Sacred Mosque during the time of the Prophetic mission. Now, you yourself take dogs into your mosques and the Masjid al-Haram or the Prophet's Mosque (peace and blessings of Allah be upon him) and seat two dogs on the pulpit to the right and left of the Imam on Friday. Your analogy extends only this far: saying, "Did dogs not come and go in the mosque during the holy era? We took them and seated them on the pulpit, so what happened?" And closing one's eyes to the difference between coming and going versus taking them in and seating them on the pulpit—just as eyes were closed here. Which eye? The eye of the heart. For, "But it is the hearts which are within the breasts that are blind."[2] (Hearts are blind which are in the chests. - T). Nay, if God gives you reason and justice, then this too is not a precedent for your action. If you seat dogs on the pulpit around the

preacher, those dogs will not become preachers, and you have [treated] the polytheists...

---

[1] Sahih al-Bukhari, Book of Wudu, Chapter on when a dog drinks from a vessel, Qadimi Kutub Khana, Karachi 1/29. [2] The Holy Quran, 22/46.

फ़तावा रज़विया (Fatawa Rizvia) जिल्द 14

...प्रभाव रखता है।

चौथा, एक गैर-इस्लामी राज्य में और गैर-मुसलमानों की बहुलता में, इसकी अनुमति का प्रचार करना और मस्जिदों को काफिरों द्वारा रौंदे जाने के लिए वक्फ (समर्पित) करना इस्लाम के प्रति किस हद तक शुभचिंतक होना है?

पांचवां, वह अपवित्र जाति जिस पर कुरान के पाठ के आधार पर अपवित्रता का निर्णय है और वे मुसलमानों को 'मलेच्छ' कहते हैं, उन्हें भंगियों के समान समझते हैं, यदि वे कोई सौदा बेचते हैं तो उसे दूर से हाथ में रख देते हैं, उनके अपवित्र शरीर और अशुद्ध पैरों के लिए तुम अपनी मस्जिदों को वक्फ कर दो—यह किस हद तक इस्लाम की भलाई के गहरे रंग में डूबा हुआ है? इन सबसे परे, इन घृणित कार्यों का इससे क्या इलाज हो सकता है?

उसने सोचा कि मैंने वैसा ही किया जैसा उसने किया था, वह झगड़ालू व्यक्ति अंतर को कैसे देख सकता है?

(उसने गुमान किया कि मैंने उसके समान किया, जबकि लड़ाई की तलाश करने वाला उस अंतर को कैसे महसूस कर सकता है?)

सहीह बुखारी शरीफ में अमीरुल मोमिनीन फारूक-ए-आज़म (रज़ीअल्लाहु तआला अन्हु) से वर्णित है:

قَال كَانَتِ الْكِلَابُ تُقْبِلُ وَتُدْبِرُ فِي الْمَسْجِدِ فِي زَمَانِ	फरमाया: अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम) के समय में मस्जिद
رَسُولِ اللہ صَلَّى اللہُ تَعَالٰی عَلَيْہِ وَسَلَّمَ-1.	शरीफ में कुत्ते आते-जाते थे (त)

रिसालत के ज़माने में मस्जिद शरीफ में कुत्ते आते-जाते थे। अब तुम खुद कुत्तों को अपनी मस्जिदों और मस्जिद अल-हराम शरीफ या मस्जिद-ए-नबवी (सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम) में ले जाओ और जुमे के दिन इमाम के दाएं-बाएं मिम्बर (मंच) पर दो कुत्ते बैठाओ। तुम्हारे तर्क की मिसाल तो यहीं तक हुई, यह कह देना कि क्या पवित्र युग में कुत्ते मस्जिद में नहीं आते-जाते थे, हम ले गए और उन्हें मिम्बर पर बैठाया तो क्या हुआ? और वह जो आने-जाने और इस तरह ले जाने और मिम्बर पर

बैठाने का अंतर है, उससे आँखें मूंद लेना जैसा कि यहाँ मूंद ली गईं। कौन सी आँख? दिल की आँख। क्योंकि "लेकिन वे दिल अंधे होते हैं जो सीनों में हैं।"[2] (दिल अंधे होते हैं जो सीनों में हैं। - त) बल्कि खुदा तुम्हें बुद्धि और न्याय दे, तो यह भी तुम्हारे कृत्य का उदाहरण नहीं है। तुम खतीब (उपदेशक) के आसपास मिम्बर पर कुत्ते बैठाओ, उससे वे कुत्ते खतीब नहीं हो जाएंगे, और तुमने मुशरिकों (बहुदेववादियों) को...

---

[1] सहीह अल-बुखारी, किताबुल वज़ू, बाब जब कुत्ता बर्तन में पीए, कदीमी कुतुब खाना कराची 1/29।
[2] अल-कुरान अल-करीम 22/46।

पृष्ठ 393/712

دخل رکھتا ہے۔ رابعاً غیر اسلامی سلطنت اور نامسلموں کی کثرت میں اجازت کی اشاعت اور مساجد کو پامالی کفار کے لئے وقف کرنا کس قدر بہی خواہی اسلام ہے۔ خامساً وہ نجس قوم کہ بنصِ قرآن اس پر حکم نجاست ہے اور وہ مسلمانوں کو ملیچھ کہے، بھنگی کے مثل سمجھے سودا بیچنے تو دور سے ہاتھ میں رکھ دے، اس کے نجس بدن، ناپاک پاؤں کے لئے تم اپنی مساجد کو وقف کرو یہ کس قدر مصلحتِ اسلام کے گہرے رنگ میں ڈوبا ہوا ہے، ان سب سے قطع نظر ان حرکاتِ شنیعہ کا اس سے کیا علاج ہو سکتا ہے۔ اوگماں بردہ کہ من کردم چواد فرق را کہ بیند آں استیزہ جو (اس نے گمان کیا کہ میں نے اس کی مثل کیا حالانکہ وہ لڑائی کی جستجو کرنے والا اس فرق کو کیسے محسوس کر سکتا ہے) صحیح بخاری شریف میں امیر المومنین فاروقِ اعظم رضی اللہ تعالٰی عنہ سے مروی ہے:

قَال کَانَتِ الْکِلَابُ تُقْبِلُ وَتُدْبِرُ فِي الْمَسْجِدِ فِي فرمایا: رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کے زمانہ

زَمَانِ میں مسجد

رَسُولِ اللہِ صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَسَلَّمَ ۱۔ شریف میں کتے آتے جاتے تھے (ت)

زمانہ رسالت میں مسجد شریف میں کتے آتے جاتے تھے اب تم خود کتے اپنی مسجدوں اور مسجد الحرام شریف یا مسجد نبوی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم میں لے جاؤ اور جمعہ کے دن امام کے دہنے بائیں منبر پر دو کتے بٹھاؤ تمہارے استدلال کی نظیر تو یہیں تک ہو گئی، کہہ دینا کیا زمانہ اقدس میں کتے مسجد میں نہ آتے جاتے تھے، ہم لے گئے اور منبر پر انہیں بٹھایا تو کیا ہوا، اور وہ جو آنے جانے اور یوں لے جانے اور منبر پر بٹھانے کا فرق ہے اس سے آنکھ بند کر لینا جیسے یہاں

بند کرلی، کون سی آنکھ، دل کی کہ "وَلٰكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ" ۲ (دل اندھے ہوتے ہیں جو سینوں میں ہیں۔ت) بلکہ خدا تمہیں عقل و انصاف دے تو یہ بھی تمہارے فعل کی نظیر نہیں، تم خطیب کے آس پاس منبر پر کتے بٹھاؤ اس سے وہ کتے خطیب نہ ہو جائیں گے، اور تم نے مشرکین کو

۱ صحیح البخاری کتاب الوضوء باب اذا شرب الکلب فی الاناء قدیمی کتب خانہ کراچی ۱/ ۲۹ ۲ القرآن الکریم ۲۲/ ۴۶

Fatawa Razawiyya, Volume 14

...made them the preacher of Muslims. Therefore, if you want to seek closeness through your actions, train these dogs so that when the Imam sits down after finishing the first sermon, they start barking and crying loudly so that everyone outside knows it's time for the gathering and prayer. Similarly, at the time of prayer, place four dogs in each row at intervals of eight to ten rows so that they scream at the time of Takbir-e-Intiqal and do the work of preaching more than the Mukabbirs. And present this Hadith of Bukhari as an argument that look, dogs used to come and go in the sacred era, whereas their coming had no benefit, but we brought dogs for this religious benefit; therefore, it is permissible to a greater degree. Up to that point, it was analogy (Qiyas), but this is the indication of the text (Dalalat al-Nass). And do not look at the filth of your reasoning in this, because it has been established that: "But it is the hearts which are within the breasts that are blind." - (1) (4) Qashqa (a mark on the forehead) is definitely a symbol of infidelity (Kufr) and contrary to Islam, like the sacred thread (Zunnar), rather even more so because that is a separate string from the body which often remains hidden under clothes, while this is specifically on the body, and where on the body? On the face, and where on the face? On the forehead, which shines all the time and shows clearly on the face from afar as if written in bold letters that "This is from the infidels". It is written in reliable books like Khulasah, Zahiriyyah, Muheet, Minah al-Rawd al-Azhar, etc.:

[Boxed Content] Left (Arabic): And the wording for this in Al-Khulasah: whoever wears the zunnar of the Jews and Christians, even if he does not enter their churches, commits kufr. And whoever ties a rope around his waist and says, "This is a zunnar," commits kufr. In Al-Zahiriyyah: his wife becomes forbidden to him. In Al-Muheet: because this is an explicit declaration of what is kufr. In Al-Zahiriyyah: whoever puts the cap of the Magians on his head and it is said to him [to remove it], and he replies, "The heart should be sound," commits kufr. - (Summarized) Right (Urdu): The text of Khulasah is: He who wears the sacred thread of Jews and Christians, even if he has not entered their church, is a disbeliever. He who tied a rope around his waist and said it is a sacred thread has committed infidelity. It is in Zahiriyyah that his wife became unlawful for him. It is in Muheet because this is explicitly infidelity. It is in Zahiriyyah that he who put the hat of Magians on his head, when told, started saying "just the heart should be right", he is a disbeliever. (T)

(5) The distinction between Muslim and Hindu is the distinction between Islam and Kufr, and it cannot be suspended as long as Muslims are Muslims and Kafir are Kafir.

And this cannot be the meaning of this speech that all Hindus will be made Muslims, for which some new...

1. Al-Qur'an al-Karim 22/46
2. Minah al-Rawd al-Azhar Sharh al-Fiqh al-Akbar, Chapter on Knowledge and Scholars, Mustafa al-Babi, Egypt, p. 185 Page 394 of 712

फतावा रज़विया, जिल्द 14

...मुसलमानों का खतीब बनाया। इसलिए, यदि आप अपने कार्यों से निकटता चाहते हैं, तो इन कुत्तों को प्रशिक्षित करें ताकि जब इमाम पहला खुतबा समाप्त करके बैठे, तो वे बहुत ज़ोर से भौंकना और रोना शुरू कर दें ताकि बाहर के सभी लोगों को पता चल जाए कि यह सभा और प्रार्थना का समय है। इसी तरह, प्रार्थना के समय, हर आठ से दस पंक्तियों के अंतराल पर पंक्तियों में चार-चार कुत्ते खड़े करें ताकि वे तकबीर-ए-इंतकाल के समय चिल्लाएँ और मुकब्बिरीन से अधिक प्रचार का काम करें। और बुखारी की इसी हदीस को तर्क के रूप में प्रस्तुत करें कि देखो, पवित्र युग में कुत्ते मस्जिद में आते-जाते थे, जबकि उनके आने का कोई लाभ नहीं था, लेकिन हम कुत्तों को इस धार्मिक लाभ के लिए लाए हैं, तो यह और भी अधिक जायज़ हुआ। यहाँ तक तो कयास (अनुमान) था, यह दलातल अन्नस (पाठ का संकेत) हुआ। और इसमें अपने तर्क की गंदगी मत देखो, क्योंकि यह स्थिर हो चुका है कि: "लेकिन वे हृदय अंधे हैं जो सीनों के भीतर हैं।" - (1) (4) कशका (माठे पर तिलक) निश्चित रूप से कुफ्र (अविश्वास) का प्रतीक है और इस्लाम के विपरीत है, जैसे ज़ुन्नार (जनेऊ), बल्कि उससे भी बढ़कर क्योंकि वह शरीर से अलग एक धागा है जो अक्सर कपड़ों के नीचे छिपा रहता है, और यह विशेष रूप से शरीर पर है, और शरीर में भी कहाँ? चेहरे पर, और चेहरे में किस जगह? माथे पर, जो हर समय चमकता है और दूर से चेहरे पर स्पष्ट अक्षरों में लिखा दिखाता है कि "यह काफ़िरों में से है"। खुलासा, ज़हीरिय्याह, मुहीत, मिनह अल-रौद अल-अज़हर आदि विश्वसनीय पुस्तकों में है:

[बॉक्स सामग्री] बायां (अरबी): और इसके लिए अल-खुलासा में शब्द हैं: जिसने यहूदियों और ईसाइयों का ज़ुन्नार पहना, भले ही वह उनके गिरजाघरों में प्रवेश न किया हो, उसने कुफ्र किया। और जिसने अपनी कमर में एक रस्सी बांधी और कहा, 'यह ज़ुन्नार है', उसने कुफ्र किया। अल-ज़हीरिय्याह में है: उसकी पत्नी उस पर हराम हो गई। अल-मुहीत में है: क्योंकि यह स्पष्ट रूप से कुफ्र का इज़हार है। अल-ज़हीरिय्याह में है: जिसने अपने सिर पर मजूसियों की टोपी रखी और उससे [हटाने को] कहा गया, तो उसने कहा, 'बस दिल सही होना चाहिए', उसने कुफ्र किया। - (संक्षिप्त) दायां (उर्दू): खुलासा की इबारत यह है कि जिसने यहूदियों और ईसाइयों का ज़ुन्नार पहना, चाहे वह उनके गिरजाघर में न गया हो, वह काफ़िर है। जिसने अपनी कमर में रस्सी बांधी और कहा कि यह ज़ुन्नार है, उसने कुफ्र किया। ज़हीरिय्याह में है कि उस पर पत्नी हराम हो गई। मुहीत में है क्योंकि यह स्पष्ट रूप से कुफ्र है। ज़हीरिय्याह में है कि जिसने मजूसियों की टोपी सिर पर रखी, उसे बताया गया तो कहने लगा बस दिल सही होना चाहिए, वह काफ़िर है। (त)

(5) मुस्लिम और हिंदू के बीच भेद इस्लाम और कुफ्र का भेद है और वह तब तक समाप्त नहीं हो सकता जब तक मुस्लिम मुस्लिम हैं और काफ़िर काफ़िर हैं। और इस बात का यह मतलब नहीं हो सकता कि सभी हिंदुओं को मुसलमान बना लेंगे कि इसके लिए किसी नए...

1. अल-कुरान अल-करीम 22/46
2. मिनह अल-रौद अल-अज़हर शरह अल-फिक्ह अल-अकबर, इल्म और उलमा का अध्याय, मुस्तफा अल-बाबी, मिस्र, पृष्ठ 185 पेज 394 of 712

خطیب مسلمین بنایا لہٰذا اگر قدرے اپنے فعل سے تقریب چاہو تو ان کتوں کو سدھاؤ کہ جب امام پہلا خطبہ پڑھ کر بیٹھے وہ نہایت بلند آواز سے بھونکنا اور رونا شروع کر دیں کہ باہر تک کے سب لوگوں کو خبر ہو جائے کہ جلسہ و دعا کا وقت ہے، یونہی نماز کے وقت آٹھ آٹھ دس دس صفوں کے فاصلے سے چار چار کتے صف میں کھڑے کرو کہ تکبیر انتقال کے وقت چیخیں اور مکبروں سے زیادہ تبلیغ کا کام دیں اور یہی حدیث بخاری حجت میں پیش کر دینا کہ دیکھو زمانہ اقدس میں کتے مسجد میں آتے جاتے تھے بلکہ ان کے آنے سے کوئی فائدہ نہ تھا اور ہم کتے اس نفع دینی کے لئے لے گئے، تو بدرجہ اولٰی یہ جائز ہوا، وہاں تک تو قیاس تھا یہ دلالۃ النص ہوئی اور اس میں جو تمہارے استدلال کی خباثت ہے نہ دیکھنا، کیونکہ ٹھہر گئی ہے کہ "وَلَكِن تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ" - (1) (۴) قشقہ ضرور شعار کفر منافی اسلام ہے جیسے زنار بلکہ اس سے زائد کہ وہ جسم سے جدا ایک ڈورا ہے جو اکثر کپڑوں کے نیچے چھپا رہتا ہے اور یہ خاص بدن پر اور بدن میں بھی کہاں چہرے پر، اور چہرے میں کس جگہ، ماتھے پر، جو ہر وقت چمکتا اور دور سے کھلے حرفوں میں منہ پر لکھا دکھائے کہ ھذا من الکافرین (یہ کفار میں سے ہے۔ت) خلاصہ وظہیر یہ و محیط و منح الروض الازہر وغیرہ کتب معتمدہ میں ہے:

[باکس میں متن] بائیں جانب (عربی): واللفظ لهذا في الخلاصة من تزنر بزنار اليهود و النصارى وان لم يدخل كنيستهم كفر. ومن شد على وسطه حبلا وقال هذا زنار كفر. وفى الظهيرية وحرم الزوج، وفي المحيط لان هذا تصريح بما هو كفر، وفى الظهيرية من وضع قلنسوة المجوس على راسه فقيل له فقال ينبغي ان يكون القلب سويا كفر - (ملخصاً) دائیں جانب (اردو ترجمہ): خلاصہ کی عبارت یہ ہے جس نے یہود و نصاریٰ کا زنار پہنا اگرچہ وہ ان کے کنیہ میں نہیں گیا وہ کافر ہے، جس نے اپنی

کمر میں رسی باندھی اور کہا یہ زنار ہے اس نے کفر کیا۔ ظہیر یہ میں ہے اس پر بیوی حرام ہو گئی۔ محیط میں ہے کیونکہ یہ صراحتہ کفر ہے۔ ظہیر یہ میں ہے جس نے مجوس کی ٹوپی سر پر رکھی اسے بتایا گیا تو کہنے لگا بس دل صحیح ہونا چاہئے، وہ کافر ہے۔ (ت)

(۵) مسلم و ہندو میں امتیاز اسلام و کفر کا امتیاز ہے اور وہ موقوف نہیں ہو سکتا جب تک مسلم مسلم اور کافر کافر ہیں اور یہ اس کلام کی مراد نہیں ہو سکتی کہ سب ہندوؤں کو مسلمان کر لیں گے کہ اس کے لئے کسی نئے

1 القرآن الکریم ۲۲/۴۶ 2 منح الروض الازہر شرح الفقہ الاکبر فصل فی العلم والعلماء مصطفی البابی مصر ص ۱۸۵

What is the need for a religion? It must surely mean that they will invent a religion that keeps neither a Hindu as a Hindu nor a Muslim as a Muslim. And that will be nothing but infidelity (Kufr), for whatever is besides Islam is all Kufr. Similarly, the sanctification of Prayag and Sangam cannot be meant in the same way as the Sultans of Islam—may Allah Almighty be pleased with them—took possession of the places of worship of the infidels and turned them into mosques, for which no new religion had to be created. Inevitably, it means that they remain places of worship for infidels and are still considered sacred, and this too is Kufr. And Allah Almighty knows best.

(Note: Answers from 6 to 46 were not available)

Problem 154 to 162: From Lahore, Begum Shahi Mosque, questioned by Sufi Ahmed Din Sahib, 29 Muharram-ul-Haram 1339 AH.

Praise be to Allah, and sufficient is He, and peace be upon His servants whom He has chosen. To proceed: O scholars of the nation and trustees of the Ummah! Bestow upon us your knowledge, may your blessings continue. All praise is for Allah, and He is sufficient. Peace be upon His chosen servants. O scholars of the nation and the trustworthy of the Ummah! Grant us the bounty of your knowledge. May Allah Almighty keep your blessings ongoing. (T)

(1) What is the ruling regarding this tyrannical group whose first leader rebelled against the Sultan of the time and usurped Makkah al-Mu'azzamah—may Allah increase its honor—massacred the scholars there without hesitation, turned the shrines of saints into toilets, termed the sacred tomb of the Prophet—peace and blessings be upon him—as the "greatest idol," considered the leading jurists, scholars, and followers as the manifestation of "*they went astray and led others astray*" (T), made his own whims the criterion for truth and falsehood, belittled the honor of the Radiant Presence, the Forgiver, the Intercessor of the Day of Resurrection—peace and blessings of Allah Almighty be upon him—through various expressions and styles, and instilled this same evil belief in his offspring and followers. He considered everyone except his followers as polytheists. He felt great pain upon hearing the recitation of Durood Sharif (invoking blessings), to the extent that he martyred a blind man on a minaret for reciting Salat and Salam after the Azan and said:

"The sound of a rabab (musical instrument) in the house of a sinful woman, meaning an adulteress, is less of a sin than calling out Salat upon the Prophet, peace and blessings of

Allah Almighty be upon him, etc." Playing a rabab in an adulteress's house is a lesser sin than reciting Salat and Salam upon the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) in a loud voice, etc. (T)

His followers would insult and degrade the Prophet—peace be upon him—in various ways, and he would be pleased to hear it, to the point that: *"Some of his followers used to say, 'This staff of mine...'"* Some of his followers would say, "This is my staff..."

---

1. *Ad-Durar as-Saniyyah fi Radd al-Wahhabiyyah*, Maktabat al-Haqiqiyyah, Istanbul, Turkey, p. 41.

मज़हब की क्या ज़रूरत, तो ज़रूर यह मुराद है कि एक ऐसा मज़हब ईजाद करेंगे जो न हिन्दू को हिन्दू रखे न मुसलमान को मुसलमान, और वह न होगा मगर कुफ़्र कि इस्लाम के सिवा जो कुछ है सब कुफ़्र है, यूँ ही प्रयाग व संगम की तक़्दीस (पवित्रता) यूँ मुराद नहीं हो सकती जैसे सलातीने इस्लाम (इस्लाम के सुल्तानों) – अल्लाह तआला उनसे राज़ी हो – ने माबिदे कुफ़्फ़ार (काफ़िरों के इबादतगाहों) पर क़ब्ज़ा फ़रमा कर उनको मसाजिद बनाया कि इसके लिए भी नया मज़हब बनाना न हुआ, लाजरम (अनिवार्य रूप से) यह मुराद है कि वो रहें माबिदे कुफ़्फ़ार और फिर मुक़द्दस माने जाएँ और यह भी कुफ़्र है। वल्लाहु तआला आलम (और अल्लाह तआला बेहतर जानता है)।

(नोट: 6 से 46 तक के जवाब दस्तयाब नहीं हुए)

मसला 154 से 162: अज़ लाहौर, मस्जिद बेगम शाही, मसूला सूफ़ी अहमद दीन साहब, 29 मुहर्रम-उल-हराम 1339 हिजरी।

अलहम्दु लिल्लाहि व कफ़ा व सलामून अला इबादिहिल्ल ज़ीनस्तफ़ा। अम्मा बाद या उलेमाअल मिल्लती व उम्ना अल उम्मती अफ़ीज़ू अलैना मिन उलूमिकुम दामा फ़ुयूज़ुकुम। तमाम तारीफ़ अल्लाह के लिए और वही काफ़ी है, सलाम उसके मुंतख़ब बंदों पर हो, ऐ उलेमा-ए-मिल्लत और अमीन-ए-उम्मत! हमें अपने उलूम का फ़ैज़ अता कीजिये अल्लाह तआला तुम्हारे फ़ैज़ को जारी व सारी रखे। (त)

(1) इस ज़ालिम गिरोह का क्या हुक्म है जिनके इमाम-ए-अव्वल ने सुल्तान-ए-वक़्त से बाग़ी होकर मक्का मुअज़्ज़मा – ज़ादल्लाहु तआला शरफ़न – पर तग़ल्लुब (कब्ज़ा) किया, वहाँ के उलेमा को तहे तेग़ बे-दरेग़ किया (बेधड़क क़त्ल किया), मज़ारात-ए-औलिया पर पाख़ाना बनाया, हुज़ूर अलैहिस्सलाम के रौज़ा-ए-मुबारक को "सनम-ए-अकबर" (सबसे बड़ा बुत) से ताबीर किया, अइम्मा मुजतहिदीन और फ़ुक़्हा व मुक़ल्लिदीन को "इन्नहुम ज़ल्लू व अज़ल्लू" (वो गुमराह हैं और उन्होंने दूसरों को गुमराह किया। त) का मिस्दाक़ (उदाहरण) बताया, अपनी ख़्वाहिशात को हक़ व बातिल का मियार क़रार दिया, मुख़्तलिफ़ इबारात व पैराये से हुज़ूर पुरनूर, अफ़ू-ग़फ़ूर, शफ़ी-ए-यौम-उन-नुशूर सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम की तनक़ीस-ए-शान (शान में गुस्ताख़ी) करता था और इसी बद-अक़ीदा पर अपनी ज़ुर्रियात व अज़नाब (औलाद और अनुयायियों) को लगाता था, अपने मुत्तबेईन (अनुयायियों) के सिवा सबको मुशरिक जानता था, दरूद शरीफ़ पढ़ने से बहुत ईज़ा (तकलीफ़) पाता

था, यहाँ तक कि एक नाबीना (अंधे) को मीनार पर बाद अज़ान सलात व सलाम पर शहीद कर दिया और बोला:

"इन्नर रबाबता फ़ी बैतिल ख़ातिअति यानी अज़ ज़ानियति अक़ल्लु इस्मन मिम्मन युनादी बस सलाति अलन्नबिय्यि सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम इलख़।" ज़ानिया (व्यभिचारिणी) के घर रबाब (एक वाद्य यंत्र) बजाना इससे कम गुनाह है कि नबी अकरम सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम पर बुलंद आवाज़ से सलात व सलाम पढ़ा जाए इलख़। (त)

उसके मुत्तबेईन तरह-तरह से हुज़ूर अलैहिस्सलाम की तहक़ीर व तौहीन करते और वो सुनकर ख़ुश होता यहाँ तक कि: "इन्ना बाज़ा अत्बाइही काना यक़ूलु असाया हाज़िही" उसके बाज़ मानने वाले कहते हैं यह मेरी लाठी...

---

1. अद-दुरर अस-सनिय्या फ़ी रद अल-वहाबिया, मकतबतुल हक़ीक़िया, इस्तांबुल, तुर्की, पृ. 41.

مذہب کی کیا حاجت، تو ضرور یہ مراد ہے کہ ایک ایسا مذہب ایجاد کریں گے جو نہ ہندو کو ہندو رکھے نہ مسلمان کو مسلمان، اور وہ نہ ہوگا مگر کفر کہ اسلام کے سوا جو کچھ ہے سب کفر ہے، یو نہی پر یاگ و سنگم کی تقدیس یوں مراد نہیں ہو سکتی جیسے سلاطین اسلام شکر اللہ تعالٰی عنہم نے معابد کفار پر قبضہ فرما کر ان کو مساجد بنایا کہ اس کے لئے بھی نیا مذہب بنانا نہ ہوا، لاجرم یہ مراد ہے کہ وہ رہیں معابد کفار اور پھر مقدس مانے جائیں ، اور یہ بھی کفر ہے۔ واللہ تعالٰی اعلم۔

(نوٹ : ۶ سے ۴۶ تک کے جواب دستیاب نہ ہوئے)

مسئلہ ۱۵۴تا ۱۶۲ : ازلاہور مسجد بیگم شاہی مسئولہ صوفی احمد دین صاحب ۲۹ محرم الحرام ۱۳۳۹ھ

الحمد للہ وکفی وسلام علی عبادہ الذین اصطفی۔ اما بعد یا علماء الملۃ وامناء الامۃ افیضوا علینا من علومکم دام فیوضکم۔ تمام تعریف اللہ کے لئے اور وہی کافی ہے ، سلام اس کے منتخب بندوں پر ہو، اے علماء ملت اور امین امت! ہمیں اپنے علوم کا فیض عطا کیجئے اللہ تعالٰی تمہارے فیض کو جاری وساری رکھے۔ (ت)

(۱) اس ظالم گروہ کا کیا حکم ہے جن کے امام اول نے سلطان وقت سے باغی ہو کر مکہ معظمہ زاد اللہ تعالٰی شرفاً پر تغلب کیا، وہاں کے علماء کو تہ تیغ بے دریغ کیا، مزارات اولیاء پر پاخانہ بنائے، حضور علیہ الصلوٰۃ والسلام کے روضہ مبارک کو صنم اکبر سے تعبیر کیا، ائمہ مجتہدین اور فقہاء ومقلدین کو انھم ضلو وا ضلو ا (وہ گمراہ ہیں اور انہوں نے دوسروں کو گمراہ کیا۔ ت) کا مصداق بتایا، اپنی خواہشات کو حق و باطل کا معیار قرار دیا، مختلف عبارات و پیرا یہ سے حضور

پر نور عفو غفور شفیع یوم النشور صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کی تنقیص شان کرتا تھا اور اسی بد عقیدہ پر اپنی ذریات واذناب کو لگاتا تھا، اپنے متبعین کے سوا سب کو مشرک جانتا تھا، درود شریف پڑھنے سے بہت ایذا پاتا تھا، حتی کہ ایک نابینا کو منارہ پر بعد اذان صلوٰۃ وسلام پر شہید کردیا اور بولا :

ان الربابة في بيت الخاطئة يعنى الزانية اقل اثماً ممن ينادي بالصلوة على النبي صلى الله تعالى عليه وسلم الخ۔ زانیہ کے گھر رباب بجانا اس سے کم گناہ ہے کہ نبی اکرم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم پر بلند آواز سے صلوۃ وسلام پڑھا جائے الخ (ت)

اس کے متبعین طرح طرح سے حضور علیہ السلام کی تحقیر و توہین کرتے اور وہ سن کر خوش ہوتا یہاں تک ان بعض اتباعه كان يقول عصاى هذه اس کے بعض ماننے والے کہتے ہیں یہ میری لاٹھی

---

1 الدرر السنية في رد الوهابية مكتبة الحقيقية استنبول ترکی ص ۴۱

[Arabic Quote]: "[It is] better than Muhammad (peace and blessings of Allah be upon him) because it is useful for killing snakes and the like, while Muhammad (peace and blessings of Allah be upon him) has died and no benefit remains in him at all; he was just a wanderer who has passed away..." 1 [Urdu Translation]: "It is better than Muhammad (peace be upon him) because it serves the purpose of killing snakes, etc., and Muhammad (peace be upon him) has passed away; now no benefit can be derived from him at all. He was deaf and has passed away. etc. (Translator)" Kitab al-Durar al-Saniyya fi Radd al-Wahhabiyya, pp. 41-42.

Apparently, he posed as a Hanbali, but in reality, he had no connection to Imam Ahmad ibn Hanbal (may Allah have mercy on him). He aspired to claim prophethood, but before he could explicitly declare it, death overtook him, and he met his just end. He became the full embodiment of the verse: "Indeed, those who abuse Allah and His Messenger - Allah has cursed them in this world and the Hereafter" 2 (Al-Ahzab 33:57). Indeed, those who cause pain to Allah and His Messenger, Allah's curse is upon them in this world and the Hereafter. (The Verse)

(2) Their second leader wrote an Urdu commentary on the first leader's work, named 'Taqwiyat al-Iman'. He named his sect 'Muwahhid' (Monotheist), and following in his leader's footsteps, he declared the entire Ummah as infidels and polytheists. He insulted the Holy Prophet (peace and blessings be upon him) and other Prophets (peace be upon them), and even Almighty Allah Himself. He left no stone unturned in verbal abuse, comparing the Prophets (peace be upon them) to sweepers, cobblers, and weak and useless people 3 (Taqwiyat al-Iman, pp. 10, 19, 29). He deemed it permissible for flaws and impurities to be attributed to the noble attributes of Allah Almighty. He believed that avoiding falsehood was only for the purpose of self-exaltation and fear of disclosure (Yak-Rozi, pp. 44 and 154). He stated that thinking of the Prophet (peace and blessings be upon him) during prayer is many times worse than being completely immersed in the thought of one's bull or donkey 4 (Sirat-e-Mustaqim, p. 95). He laid the foundations and set the stage for claiming prophethood, establishing preambles such as that some people receive specific and general Shariah rulings directly without the mediation of Prophets (peace be upon them) through the light of their hearts...

1 Al-Durar al-Saniyya fi Radd al-Wahhabiyya, Maktaba al-Haqiqiyya, Istanbul, Turkey, p. 42. 2 Al-Qur'an al-Karim 33:57. 3 Taqwiyat al-Iman, Matba' Alimi, outside Lohari

Gate, Lahore, pp. 10, 19, 29. 4 Sirat-e-Mustaqim (Persian), Second Guidance, regarding locations of worship, Maktaba Salafiyya, Lahore, p. 86.

जिल्द चौदहवीं (14) | फतावा-ए-रज़विया

[अरबी उद्धरण]: "मुहम्मद (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) से बेहतर है क्योंकि यह सांप आदि मारने के काम आती है, जबकि मुहम्मद (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) मर चुके हैं और उनमें अब कोई लाभ शेष नहीं रहा; वह तो बस एक राहगीर थे जो गुजर गए..." 1 [उर्दू अनुवाद]: "मुहम्मद (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) से बेहतर है क्योंकि यह सांप वगैरह मारने का काम देती है, और मुहम्मद (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) फौत हो गए अब उनसे बिल्कुल कोई नफा नहीं उठाया जा सकता, वे बहरे थे जो गुजर गए। (अनुवादक)" किताब अल-दुरर अल-सनिया फी रद अल-वहाबिया, पृष्ठ 41-42.

जाहिरा तौर पर वह हंबली बनता था मगर असल में हजरत इमाम अहमद हंबल (रहमतुल्लाह अलैहि) से बिल्कुल बे-ताल्लुक था। वह नबूवत के दावे का तमन्नाई था, मगर साफ तौर पर इजहार करने से पहले ही मौत का शिकार होकर अपने किए की सजा को पहुंचा। वह इस आयत का पूरी तरह से मिसदाक (सटीक उदाहरण) बना: "बेशक जो ईज़ा (कष्ट) देते हैं अल्लाह और उसके रसूल को, उन पर अल्लाह की लानत है दुनिया और आखिरत में।" 2 (अल-अहज़ाब 33:57)। बेशक जो लोग अल्लाह और उसके रसूल को दुख पहुँचाते हैं, उन पर दुनिया और आखिरत में अल्लाह की लानत है। (आयत)

(2) उनके दूसरे इमाम ने पहले इमाम की हिंदी (उर्दू) शरह लिखी जिसका नाम 'तक़वियतुल ईमान' रखा। अपने फिरके का नाम 'मुवह्हिद' रखा, और अपने इमाम के पदचिन्हों पर चलते हुए पूरी उम्मत को काफिर और मुशरिक करार दिया। हुजूर (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) और अन्य नबियों (अलैहिमुस्सलाम), बल्कि खुद अल्लाह तआला की तौहीन की। अपशब्द कहने में कोई कसर नहीं छोड़ी। नबियों (अलैहिमुस्सलाम) की तुलना चमारों और कमजोर व बेकार लोगों से की 3 (तक़वियतुल ईमान, पृष्ठ 10, 19, 29)। अल्लाह तआला की पाक जात में ऐब और दोष आने को जायज माना। झूठ से बचना सिर्फ बड़ाई और पोल खुलने के डर से माना (यक-रोज़ी, पृष्ठ 44 और 154)। नमाज में हुजूर (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) का ख्याल आना अपने बैल और गधे के ख्याल में पूरी तरह डूब जाने से कहीं ज्यादा बुरा बताया 4 (सिराते मुस्तकीम, पृष्ठ 95)। नबूवत के दावे के लिए बुनियादें खोदीं, तैयारियां कीं और इस तरह की भूमिकाएं बांधीं कि कुछ लोगों को शरीयत के छोटे-बड़े हुक्म बिना किसी नबी के माध्यम के सीधे अपने दिल के नूर से प्राप्त होते हैं...

1 अल-दुरर अल-सनिया फी रद अल-वहाबिया, मकतबा अल-हकीकिया, इस्तांबुल, तुर्की, पृष्ठ 42. 2 अल-कुरआन अल-करीम 33:57. 3 तक़वियतुल ईमान, मतबा अलीमी, लोहारी गेट के बाहर, लाहौर, पृष्ठ 10, 19, 29. 4 सिराते मुस्तकीम (फारसी), हिदायत सानिया, इबादतों के स्थानों के उल्लेख में, मकतबा सलफ़िया, लाहौर, पृष्ठ 86.

خیر من محمد(صلی اللہ تعالی علیہ وسلم)لانہا ینتفع بہا فی قتل الحیۃ ونحوھا ومحمد(صلی اللہ تعالی علیہ وسلم)قد مات ولم یبق فیہ نفع اصلا وانما ھو طارش وقدمضی الخ 1 محمد(صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم) سے بہتر ہے کیونکہ یہ سانپ وغیرہ مارنے کا کام دیتی ہے ، اور محمد(صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم) فوت ہو گئے اب ان سے بالکل کوئی نفع نہیں اٹھایا جاسکتا وہ بہرے تھے جو گزر گئے۔ الخ(ت) کتاب الدررالسنیۃ فی ردالوہابیہ ص۴۲، ۴۱۔

بظاہر حنبلی بنتا تھا مگر دراصل حضرت امام احمد حنبل رحمۃ اللہ علیہ سے بالکل بے تعلق تھا، دعوی نبوت کا متمنی تھا مگر قبل از صریح اظہار طعمہ اجل ہو کر اپنے کیفر کردار کو پہنچا اور آیہ : "اِنَّ الَّذِیْنَ یُؤْذُوْنَ اللہَ وَ رَسُوْلَہٗ لَعَنَہُمُ اللہُ فِی الدُّنْیَا وَ الْاٰخِرَۃِ" 2 بیشک جو ایذا دیتے ہیں اللہ اور اس کے رسول کو ان پر اللہ کی لعنت ہے دنیا اور آخرت میں۔ الایۃ (ت) کا پورا پورا مصداق بنا۔ (۲) ان کے امام ثانی نے پہلے امام کی ہندی شرح المسمی بہ تقویۃ الایمان لکھی، اپنے فرقہ کا نام موحد رکھا، اور اپنے امام کے قدم بقدم ہو کر سب امت کو کافر و مشرک بنایا، حضور علیہ الصلوٰۃ والسلام و دیگر انبیاء علیہم السلام بلکہ خود خدائے تعالیٰ جل وعلا شانہ کی توہین کی ، دشنام دہی میں کوئی دقیقہ فروگزاشت نہ کیا ، انبیاء علیہم الصلوٰۃ والسلام کو چوہڑے چمار اور عاجز و ناکارہ لوگوں سے تمثیل دی 3 (تقویۃ الایمان ص ۲۹، ۱۹، ۱۰) اللہ تعالیٰ کی ذات والا صفات میں عیب و آلائش کا آجانا جائز رکھا ، وقوع کذب سے صرف بغرض ترفع و بخوف اطلاع بچنا مانا (یکروزی ص ۴۴ و ۱۵۴)، نماز میں حضور علیہ الصلوٰۃ والسلام کا خیال آنا اپنے بیل اور گدھے کے خیال میں ہمہ تن ڈوب جانے سے بدرجہا بدتر بتایا 4 (صراط مستقیم ص ۹۵) دعوی نبوت کے لئے

بنیادیں کھودیں پڑیاں جمائیں اور یوں تمہیدیں باندھیں بعض لوگوں کو احکام شرعیہ جزئیہ وکلیہ بلا واسطہ انبیاء علیہم الصلوٰۃ والسلام اپنے نور قلب سے

1 الدرر السنیۃ فی رد الوہابیۃ مکتبۃ الحقیقیۃ استنبول ترکی ص ۴۲ 2 القرآن الکریم ۳۳ / ۵۷ 3 تقویۃ الایمان مطبع علیمی بیرون لوہاری گیٹ لاہور ص ۱۰، ۱۹، ۲۹ 4 صراط مستقیم فارسی ہدایت ثانیہ در ذکر محلات عبادات مکتبہ سلفیہ لاہور ص ۸۶

...they also reach there, those prophets and our teacher as well, summarized (Sirat-e-Mustaqim, p. 39). Eventually, in the intoxication of seeking status and territorial conquest, after a confrontation with the Sikhs and the shame of fleeing from the battlefield, he faced the deadly swords of the Afghans and saw the path of destruction, upon him be what is upon him.

(3) When the death of the Imam of the Indian Wahhabis and his master proved all their nonsensical talks and prophecies false, then from his followers and descendants, a person emerged in the guise of national progress and reform. He denied all books of exegesis, jurisprudence, and Hadith, turned away from all necessities of religion, and blabbered that there is no resurrection, no gathering, no hell, no paradise, no angel, no Gabriel, no bridge (Sirat). [He claimed] 'angel' is the name of power; hell, paradise, resurrection, and gathering are spiritual, not physical. Miracles and wonders are all nothing. Anyone can become a prophet through effort. According to him, even God is bound by the chains of nature. For him, the name of the ultimate degree of sorrow was hell. So he reached the lowest of the low through his own acknowledged path of hell. This happened in such a way that his treasurer and custodian embezzled a lot of his accumulated money. Upon learning this, he became extremely saddened, stopped eating and drinking, and finally perished from this very shock.

(4) From among his hangers-on, the Dajjal of Qadian (Mirza Ghulam Ahmad) appeared as the promised Messiah. He claimed prophethood and applied the glad tidings of the name 'Ahmad' (peace and blessings of Allah be upon him) mentioned in Surah As-Saff to himself. Traversing the depths of hell, he reached the lowest abyss and uttered these blasphemous words:

Whatever cup was given to every prophet / That cup was given to me in full Earth and time were filled with my light / While your head is still in the sky out of malice Fighting with God, alas! / What oppression and cruelty you commit, alas!

(Whatever cup was bestowed upon every prophet, all those were bestowed upon me. Earth and time were filled with my light and even now my [light] is in the sky. You are fighting with God, alas! What injustice and excess you are committing. - Translator) (Nuzul-e-Masih) On the birth of a boy, he began to say: 'It is as if Allah descended from heaven.' (Translator) Then he said: 'I received inspiration from God: "You are to Me like My children. You are from Me and I am from you."' (You are My...)

[1] Sirat-e-Mustaqim Persian, Fourth Guidance regarding the fruits of faith, Maktaba Salafiya Lahore, pp. 35-36.

फ़तावा रज़विया खंड चौदह (14)

...वहाँ पहुँचते हैं, वे अंबिया और हमारे उस्ताद भी, संक्षेप में (सिराते मुस्तकीम, पृष्ठ 39)। अंततः पद-प्रतिष्ठा और राज्य विस्तार के नशे में सिखों से मुठभेड़ और युद्धक्षेत्र से भागने की शर्म के बाद, अफ़गानों की घातक तलवारों से विनाश का मार्ग देखा, उस पर वही हो जो उस पर है।

(3) जब भारतीय वहाबियों के इमाम और उनके पीर की मृत्यु ने उनकी सारी निरर्थक बातों और भविष्यवाणियों को झूठा सिद्ध कर दिया, तो उनके अनुयायियों और संतानों में से एक व्यक्ति राष्ट्रीय प्रगति और सुधार का चोला पहनकर निकला। उसने तफ़्सीर, फ़िक़्ह और हदीस की सभी पुस्तकों को नकार दिया, धर्म की सभी अनिवार्यताओं से मुँह मोड़ लिया और बकवास की कि न प्रलय है न पुनरुत्थान, न नरक है न स्वर्ग, न फरिश्ता है न जिब्रईल और न ही सिरात। फरिश्ता शक्ति का नाम है; नरक, स्वर्ग, प्रलय और पुनरुत्थान आध्यात्मिक हैं, शारीरिक नहीं। करामात और चमत्कार सब व्यर्थ हैं। हर कोई कोशिश करके नबी बन सकता है। उसके अनुसार, ईश्वर भी प्रकृति की बेड़ियों में जकड़ा हुआ है। उसके निकट अत्यधिक शोक का नाम नरक था। अतः वह अपने ही माने हुए नरक के रास्ते से सबसे निचले स्तर (अस्फ़लुस्साफ़िलीन) पर पहुँच गया। यह इस तरह हुआ कि उसके खज़ांची और अमीन ने उसके संचित धन में बहुत गबन किया। पता चलने पर वह अत्यंत दुखी हुआ, खाना-पीना छोड़ दिया और अंततः इसी सदमे से मर गया।

(4) उसी के पिछलग्गुओं में से कादियानी दज्जाल मसीह पैदा हुआ, उसने नबी होने का दावा किया और सूरह सफ़ में हुज़ूर (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के नाम 'अहमद' की जो शुभ सूचना है, उसे अपने ऊपर मढ़ लिया। इसी तरह नरक की गहराइयों को पार करता हुआ सबसे निचले रसातल में पहुँचकर ऐसे कुफ़्र भरे बोल बोले:

जो प्याला हर नबी को दिया गया था / वह प्याला मुझे पूर्णतः दिया गया धरती और समय मेरे नूर से भर गए / जबकि तुम्हारा सिर द्वेषवश अब भी आसमान पर है ईश्वर के साथ युद्ध कर रहे हो, हाय! / यह तुम कैसा ज़ुल्म और अत्याचार कर रहे हो, हाय!

(हर नबी को जो प्याला प्रदान किया गया था, वे सभी मुझे प्रदान किए गए। मेरे नूर से धरती और समय भर गए और अभी भी मेरा [नूर] आसमान पर है। तुम ईश्वर के साथ युद्ध कर रहे हो, अफ़सोस! तुम यह कैसा ज़ुल्म और ज़्यादती कर रहे हो। - अनुवादक) (नुज़ूले मसीह) एक लड़का पैदा होने पर कहने लगा: 'मानो अल्लाह आसमान से उतर आया हो।' (अनुवादक) फिर कहा कि मुझे अल्लाह की

ओर से इल्हाम हुआ है: "तुम मेरे लिए मेरी औलाद की तरह हो। तुम मुझसे हो और मैं तुमसे हूँ।" (तुम मेरे...)

---

[1] सिराते मुस्तकीम फ़ारसी, हिदायत राबेआ, ईमान के प्रेम के फलों के वर्णन में, मकतबा सलफ़िया लाहौर, पृ. 35-36।

بھی پہنچتے ہیں وہ انبیاء اور ہم استاد بھی ملخصاً (صراط مستقیم ص ۳۹) بالاخر جاہ طلبی و ملک گیری کے نشہ میں سکھوں سے مڈھ بھیڑ اور عار فرار من الر جف کے بعد افغانوں کی موذی کش تلوار سے راہ فنا دیکھی علیہ ما علیہ۔

(۳) جب ہندی وہابیہ کے امام و اس کے پیر کی موت ان کی سب یا وہ گوئیوں اور پیشینگوئیوں کی مبطل ہوئی تو اس کے اذناب وذریات سے ایک شخص قومی ترقی قومی اصلاح کا بہروپ بدل کر نکلا، جملہ کتب تفسیر و فقہ وحدیث سے انکار کیا، تمام ضروریات دین سے منہ موڑا اور بکا کہ، نہ حشر ہے نہ نشر، نہ دوزخ نہ بہشت، نہ فرشتہ ہے نہ جبریل نہ صراط، فرشتہ قوت کا نام ہے، دوزخ و بہشت و حشر، نشر روحانی ہیں، نہ جسمانی کرامات و معجزات سب ہیچ ہیں، ہر کوئی کوشش کرنے سے نبی ہو سکتا ہے، خدا بھی نیچر کی زنجیروں میں جکڑا ہوا ہے اس کے نزدیک غایت درجہ کی غمی کا نام دوزخ تھا۔ سو وہ اپنی اسی مسلمہ دوزخ کے راستہ سے اسفل السافلین میں پہنچا اور وہ اس طرح ہوا کہ اس کے خازن و امین نے بہت سا روپیہ اندوختہ اس کا غبن کیا، معلوم ہونے پر نہایت غمگین ہوا، کھانا پینا ترک کیا، آخر اسی صدمہ سے ہلاک ہوا۔

(۴) اسی کے دم چھلوں میں سے مسیح قادیانی دجال پیدا ہوا، دعوی نبوت کیا، سورہ صف میں جو حضور علیہ الصلوٰۃ والسلام کی بشارت اسم احمد (صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم) سے ہے اس کو اپنے اوپر چسپاں کیا، اسی طرح درکات جہنم طے کرتا ہوا درک اسفل میں پہنچ کر یوں کفری بول بولا:

آنچہ دا دست ہر نبی را جام / داد آں جام را مرا بہ تمام پر شد از نور من زمان وزمیں / سر ہنوزت بہ آسماں از کیں با خدا جنگا کئی ہیہات / ایں چہ جور و جفاکنی ہیہات

(ہر نبی کو جو جام عطا کیا گیا وہ تمام مجھے عطا کئے گئے، میرے نور سے زمین و زمان پر ہو گئے اور ابھی میرا آسمان پر ہے، تو خدا کے ساتھ جنگ کر رہا ہے افسوس! یہ تو کیا ظلم وز یادتی کر رہا ہے۔ت) (نزول مسیح) لڑکا پیدا ہونے پر کہنے لگا کان اللہ نزل من السماء (گویا اللہ آسمان سے اتر آیا۔ت) پھر کہا مجھے الہام ہوا ہے خدا کی طرف سے انت منی بمنزلۃ اولادی انت منی وانا منک (تو میری

---

۱ صراط مستقیم فارسی ہدایت رابعہ دربیان ثمرات حب ایمانی مکتبہ سلفیہ لاہور ص ۳۶-۳۵

Fatawa Razawiyyah Volume 14

...is like offspring, then you are from me and I am from you. (T) (Waqi-ul-Balad p. 76, 7) In short, he left no stone unturned in fabrication and denial of Divine words and insulting prophets, peace be upon them, especially giving filthy, rotten abuses to Prophet Jesus, upon our Prophet and upon him be peace and blessings. (Supplement to Anjam-e-Atham) Eventually, the promised Divine punishment, i.e., the disease of cholera:

"Then they will not be able to make a will, nor will they return to their people."[1] - They will neither be able to make a will nor return to their homes. (T)

became his fate, and in front of the scholars who denied and opposed him, that helpless Pharaoh reached Hell; in front of the Muslims,

"And We drowned the people of Pharaoh while you were looking on."[2] (And We drowned the people of Pharaoh while you were watching. T) was the scene created. From all four sides, not only Muslims but even Hindus raised slogans of cursing his vile corpse; there was a spray of excrement and urine from every side, and "Those are they upon whom is the curse of Allah and of angels and of all mankind."[3] (Upon them is the curse of Allah and of the angels and of all men.) the image was fixed in the eyes, "So take warning, O you who have eyes."[4] (So take a lesson, O people of sight. T)

(5) A follower of the second Imam was born in Bhopal, who exerted all his efforts in promoting Wahhabism. By offering various temptations and distributing free books, he accepted direction, space, and body etc., for God Almighty (Risala al-Ihtawa). In abusing the jurists and followers (Muqallids), he surpassed his seniors. His statement was worse than urine: "This is the source of all lies, vileness, and deceits, and the mine of all frauds and treacheries is the science of Fiqh and opinion, and the great net for all these evils is the conversation of the jurists and Muqallids." (Tarjuman-e-Wahhabia p. 46, 35) And eventually, being dismissed and stripped of his errors, he took the path of non-existence and became the manifestation of "He loses this world and the Hereafter."[5] (Loss of both this world and the Hereafter. T). He generally called the companions of the Prophet and specifically Sayyidina Hazrat Umar (may Allah be pleased with him) the inventors of bad innovations (Inqad-ur-Rajim).

(6) When the misguidance and innovation of the Wahhabis and non-conformists (Ghair-Muqallids) became fully apparent and books were written in their refutation

from every land and city, then the descendants of the second Imam played another trick, showing themselves to be Hanafi and Muqallid on the creed of Taqwiyat al-Iman.

[1] Al-Quran Al-Karim 36/50 [2] Al-Quran Al-Karim 2/50 [3] Al-Quran Al-Karim 2/161 [4] Al-Quran Al-Karim 59/2 [5] Al-Quran Al-Karim 22/11

फ़तावा रज़विया जिल्द 14

...संतान की तरह है, तो तुम मुझसे हो और मैं तुमसे हूँ। (त) (वाक़ि-उल-बलद पृ. 76, 7) संक्षेप में, ईश्वरीय शब्दों के निर्माण और खंडन में और नबियों के अपमान में, विशेष रूप से पैगंबर ईसा (अलैहिस्सलाम) को गंदी, सड़ी गालियाँ देने में कोई कसर नहीं छोड़ी। (परिशिष्ट अंजाम-ए-आथम) अंतत; वादा किया हुआ ईश्वरीय दंड, यानी हैजा की बीमारी:

"फिर वे न तो कोई वसीयत कर सकेंगे और न ही अपने घर वालों के पास लौट सकेंगे।"[1] - न वे वसीयत कर सकेंगे और न ही अपने घरों को लौट सकेंगे। (त)

उनका भाग्य बन गया, और उन विद्वानों के सामने जिन्होंने उनका खंडन और विरोध किया था, वह असहाय फिरौन नर्क पहुँच गया; मुसलमानों के सामने,

"और हमने फिरौन के लोगों को डुबो दिया और तुम देख रहे थे।"[2] (और हमने फिरौन के लोगों को तुम्हारी आँखों के सामने डुबो दिया। त) का दृश्य बन गया। चारों तरफ से न केवल मुसलमानों बल्कि हिंदुओं ने भी उसके घृणित शव पर लानत के नारे लगाए; हर तरफ से मल-मूत्र की बौछार हुई, और "यही वे लोग हैं जिन पर अल्लाह, फ़रिश्तों और तमाम इंसानों की लानत है।"[3] (उन पर अल्लाह और फरिश्तों और सभी मनुष्यों की लानत है) का चित्र आँखों में जम गया, "तो ऐ आँख वालों! इबरत (शिक्षा) हासिल करो।"[4] (तो हे दृष्टि वालो, सबक लो। त)

(5) द्वितीय इमाम का एक अनुयायी भोपाल में पैदा हुआ, जिसने वहाबियत को बढ़ावा देने में अपनी पूरी ताकत लगा दी। विभिन्न प्रलोभन देकर और मुफ्त किताबें बाँटकर, ईश्वर सर्वशक्तिमान के लिए दिशा, स्थान और शरीर आदि को माना (रिसाला अल-इह्तवा)। न्यायविदों (फ़क़ीहों) और अनुयायियों (मुक़ल्लिदीन) को गाली देने में, वह अपने बड़ों से भी आगे निकल गया। उसका बयान पेशाब से भी बदतर था: "यह सभी झूठों, नीचताओं और धोखों का स्रोत है, और सभी धोखाधड़ी और विश्वासघात की खान फ़िक़्ह और राय का विज्ञान है, और इन सभी बुराइयों के लिए महान जाल फ़क़ीहों और मुक़ल्लिदीन की बातचीत है।" (तर्जुमान-ए-वहाबिया पृ. 46, 35) और अंतत; बर्खास्त और अपनी गलतियों से वंचित होकर, उसने शून्यता का मार्ग लिया और "उसने दुनिया और आख़िरत दोनों खो दीं"[5] (दुनिया और आख़िरत दोनों का घाटा। त) का प्रतीक बन गया। उसने आम तौर पर नबी के साथियों और विशेष रूप से सैय्यदिना हज़रत उमर (रज़ियल्लाहु अन्हु) को बुरी बिदअतों का आविष्कारक ठहराया (इन्क़ाद-उर-रजीम)।

(6) जब वहाबियों और ग़ैर-मुक़ल्लिदीन की गुमराही और बिदअत पूरी तरह से ज़ाहिर हो गई और हर देश और शहर से उनके खंडन में किताबें लिखी गईं, तो द्वितीय इमाम की संतानों ने एक और चाल चली, तक़्वियतुल ईमान के अक़ीदे पर अपना हनफ़ी और मुक़ल्लिद होना ज़ाहिर किया।

[1] अल-क़ुरान अल-करीम 36/50 [2] अल-क़ुरान अल-करीम 2/50 [3] अल-क़ुरान अल-करीम 2/161 [4] अल-क़ुरान अल-करीम 59/2 [5] अल-क़ुरान अल-करीम 22/11

اولاد کی مانند ہے، تو مجھ سے اور میں تجھ سے ہوں۔ت) (واقع البلد ص ۷۶ و۷) الغرض افتراء وتکذیب کلام الٰہی و توہین انبیاء علیہم الصلوٰۃ والسلام خصوصاً حضرت عیسٰی علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام کو گندی سڑی گالی دینے میں کوئی کسر نہ اٹھا رکھی (ضمیمہ انجام آتھم) انجام کار اپنے مسلمہ عذاب یعنی مرض بیضہ سے وعدہ الٰہی:

"فَلَا یَسْتَطِیعُونَ تَوْصِیَةً وَّلَآ اِلٰٓی اَھْلِھِمْ یَرْجِعُونَ ۝" 1 - تو نہ وصیت کرسکیں گے اور نہ اپنے گھر پلٹ کر جائیں۔ (ت)

کا مورد بنا اور اپنے منکر ومخالف علماء کے روبرو وہ فرعون بے عون جہنم رسید ہوا، مسلمان کے سامنے

"وَاَغْرَقْنَآ اٰلَ فِرْعَوْنَ وَاَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ۝" 2 (اور فرعون والوں کو ہم نے تمہاری آنکھوں کے سامنے ڈبو دیا۔ت) کا سماں بندھ گیا چاروں طرف سے مسلمانوں بلکہ ہندوؤں نے اس کی نعش خبیث پر نفرین کے نعرے بلند کئے ہر طرف سے بول وبراز کی بو چھاڑ ہوئی اور "اُولٰٓئِكَ عَلَیْھِمْ لَعْنَةُ اللهِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالنَّاسِ اَجْمَعِیْنَ ۝" 3 (ان پر لعنت ہے اللہ اور فرشتوں اور آدمیوں سب کی) کا نقشہ آنکھوں میں جم گیا، "فَاعْتَبِرُوْا یٰٓاُولِی الْاَبْصَارِ ۝" 4 (تو عبرت لو اے نگاہ والو۔ت)

(۵) امام ثانی کے اذناب سے ایک بھو پالی پیدا ہوا، ترویج وہابیت میں ایڑی چوٹی کا زور لگایا طرح طرح کے لالچ دے کر مفت کتابیں بانٹ کر خدائے تعالٰی کے لئے جہت ومکان و جسم وغیرہ مانا (رسالہ الاحتواء) فقہاء ومقلدین کو دشنام دینے میں اپنے بڑوں سے سبقت لے گیا اس کا قول بدتر از بول "یہ ہے سر چشمہ سارے جھوٹوں خبیثوں اور مکروں کا اور کان تمام فریبیوں اور

دغابازیوں کی علمِ فقہ ورائے ہے اور مہاجال ان سب خرابیوں کا فقہاء اور مقلدین کی بول چال ہے" (ترجمان وہابیہ ص ۴۶، ۳۵) و انجام کار معزول و مسلوب الخطاء ہو کر عدم کی راہ لی اور "خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةَ" 5 (دنیا اور آخرت دونوں کا گھاٹا) کا مصداق بنا، صحابہ کرام کو عموماً اور سیدنا حضرت عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ کو خصوصاً مخترعِ بدعت سیئہ ٹھہرایا (انقاد الرجیم)

(۶) وہابیہ و غیر مقلدین کی ضلالت و بدعت جب پورے طور ظاہر ہو چکی اور ہر دیار و امصار سے ان کے رد میں کتابیں لکھی گئیں تو ذریاتِ امام ثانی نے ایک اور مکر کھیلا، اپنا حنفی و مقلد ہونا ظاہر کیا عقیدہ تقویۃ الایمان پر

1 القرآن الکریم ۵۰/۳۶ 2 القرآن الکریم ۵۰/۲ 3 القرآن الکریم ۱۶۱/۲ 4 القرآن الکریم ۵۹/۲ 5 القرآن الکریم ۱۱/۲۲

He maintained this and supported these blasphemies in every way, and in practice, he pretended to be a Hanafi, exactly like his primary leader used to pretend to be a Hanbali. He ostensibly wrote books in rebuttal of the non-conformists (Ghayr-Muqallideen), but at the same time, he wrote that disagreement in these matters has existed since the time of the Sahaba (may Allah be pleased with them all). Therefore, it is impermissible to taunt or revile the non-conformists and Wahhabis (Sabeel-ur-Rashad etc.). He acknowledged the knowledge of Satan to be more than the knowledge of the Holy Prophet ﷺ (Baraheen-e-Qatiya). In matters of the unseen (Ilm-e-Ghayb), he compared the Holy Prophet ﷺ to every child and madman (Risalah Hifz-ul-Iman and Ilm-e-Ghayb etc.). He babbled that the Holy Prophet ﷺ did not know what was behind a wall; refuge is sought with Allah, he did not know his own end. Numerous books were published in their rebuttal, especially by the uprooter of innovations, the supporter of the Sunnah, the possessor of conclusive arguments, the Renewer of the present century, Hazrat Maulana Ahmed Raza Khan Sahab Barelvi (may Allah Almighty extend his lofty shadow), who crushed them as they deserved.

(7) Among the followers of the Bhopali was born a Hindu child. Although he was illiterate, he had a few books written by some literate Wahhabis like 'Zafar-ul-Mubeen' in which he taunted Imam-e-Humam (may Allah be pleased with him) and his analogies. He declared the followers of the four Imams and the adherents of the four paths to be polytheists and infidels, God forbid (Zafar-ul-Mubeen, pages 89, 10, 22, 33 etc.). Ultimately, he was afflicted with such a disease of the bowels that for five to seven consecutive days, feces continued to come out of his mouth. At the time of death, he willed that he should not be buried in the cemetery of polytheists (Hanafis). Finally, he died a dog's death and was buried on the banks of a sewer at the gate of Lahore. The filthy water of the sewer kept seeping into his grave, until his grave was also obliterated and merged into the sewer. "So take warning, O you of insight"[1] (Quran 59/2).

(8) Another person emerged from among the followers of this Bhopali, disabled from walking and unable to read or write. He claimed to be of the 'Ahl-e-Quran' (People of the Quran), rejected all books of jurisprudence, exegesis, and hadith, saying they were all against the Quran and (God forbid) made by hypocrites. He claimed that in the verse "Obey the Messenger"[2] (Quran 4/59), the 'Messenger' refers to the Holy Quran. And in "Whatever the Messenger gives you"[3] (Quran 59/7), 'Messenger' also refers to the Holy Quran. If the Holy Prophet ﷺ is meant, then this command was

regarding spoils of war and not a general command. He even invented a new way of prayer called 'Salat-ul-Quran bi-Ayat-ul-Furqan', and a commentary...

---

1 Al-Quran al-Karim 59/2 2 Al-Quran al-Karim 4/59 3 Al-Quran al-Karim 59/7

फ़तावा रिज़विया खंड चौदह (14)

उन्होंने इसे कायम रखा और हर तरह से इन कुफ़्रों का समर्थन करते रहे, और व्यवहार में स्वयं को हनफ़ी ज़ाहिर किया, ठीक उसी तरह जैसे उनके पहले इमाम हनबली मज़हब के होने का ढोंग करते थे। स्पष्ट रूप से ग़ैर-मुक़ल्लिदीन के खंडन में किताबें भी लिखीं, लेकिन साथ ही यह भी लिख दिया कि इन मसलों में सहाबा किराम (अल्लाह उन सब से राजी हो) के समय से ही मतभेद चला आ रहा है। इसलिए ग़ैर-मुक़ल्लिदों और वहाबियों पर ताना-कशी और बुरा-भला कहना नाजायज है (सबील-उर-रशाद आदि)। हुज़ूर सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम के इल्म (ज्ञान) से शैतान का इल्म अधिक माना (बराहिन-ए-क़ातिआ)। इल्म-ए-ग़ैब (परोक्ष ज्ञान) में हुज़ूर सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम की तुलना हर बच्चे और पागल से की (रिसाला हिफ़्ज़-उल-ईमान और इल्म-ए-ग़ैब आदि) और बके कि हुज़ूर सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम को दीवार के पीछे का हाल मालूम नहीं, माज़अल्लाह, अपने अंत का हाल मालूम नहीं। उनके खंडन में भी बहुतायत में पुस्तकें प्रकाशित हुईं, विशेष रूप से बिदअत मिटाने वाले, सुन्नत के समर्थक, ठोस दलीलों वाले, वर्तमान सदी के मुजद्दिद, हज़रत मौलाना अहमद रज़ा खां साहब बरेलवी (अल्लाह उनकी छाया को लम्बा करे) ने उनकी ऐसी सरकोबी की कि क्या कहने।

(7) भोपाली के पिछलग्गुओं में से एक हिंदू बच्चा पैदा हुआ। हालाँकि वह अनपढ़ था, लेकिन उसने कुछ पढ़े-लिखे वहाबियों से कुछ किताबें लिखवाईं जैसे 'ज़फ़र-उल-मुबीन' जिसमें इमाम-ए-हुमाम (अल्लाह उन पर प्रसन्न हो) पर ताना कसा और इमाम के कयासों पर हमला किया। उसने चारों इमामों के अनुयायियों और चारों सिलसिलों के मानने वालों को, माज़अल्लाह, मुशरिक और काफिर बनाया (ज़फ़र-उल-मुबीन पृष्ठ 89, 10, 22 और 33 आदि)। अंततः वह 'इबलाऊस' की बीमारी में ऐसा फंसा कि लगातार पांच-सात दिनों तक उसके मुंह से पाखाना निकलता रहा। मरते समय वसीयत की कि मुझे मुशरिकों (हनफ़ियों) के कब्रिस्तान में दफ़न न किया जाए। अंत में कुत्ते की मौत मरा और लाहौर की एक नाली के किनारे दफ़न हुआ। नाली का गंदा पानी उसकी कब्र में रिसता रहा, यहाँ तक कि उसकी कब्र भी नेस्त-ओ-नाबूद होकर नाली में मिल गई। "तो इबरत (शिक्षा) लो ऐ देखने वालो"[1] (कुरान 59/2)।

(8) इस भोपाली के पिछलग्गुओं में से एक और व्यक्ति निकला, जो चलने-फिरने से लाचार और लिखने-पढ़ने से अयोग्य था। उसने 'अहल-ए-कुरान' होने का दावा किया, फ़िक़्ह, तफ़सीर और हदीस की सभी किताबों को नकार दिया और कहा कि ये सब कुरान के खिलाफ हैं और (माज़अल्लाह)

मुनाफ़िक़ों की बनाई हुई हैं। "अ़तीउर्रसूल"[2] (और रसूल का हुक्म मानो) में 'रसूल' से मुराद कुरान मजीद है, और "मा आ़ताकुमु र्रसूल"[3] (और जो कुछ तुम्हें रसूल अता फरमाएं) में भी 'रसूल' से मुराद कुरान मजीद है। यदि हुज़ूर सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम ही मुराद लिए जाएं तो यह हुक्म माल-ए-गनीमत के बारे में था न कि कोई सामान्य हुक्म। उसने नमाज़ में भी नई ईजाद की, जिसका नाम 'सलात-उल-कुरान बि-आयात-उल-फुरकान' रखा, और एक तफ़सीर...

---

1 अल-कुरान अल-करीम 59/2 2 अल-कुरान अल-करीम 4/59 3 अल-कुरान अल-करीम 59/7

قائم رکھا اور ہر طرح سے ان کفریات کی حمایت کرتے رہے، اور عملیات میں حنفی ہونا ظاہر کیا، ٹھیک اسی طرح جس طرح ان کا امام اول حنبلی المذہب بنتا تھا، بظاہر غیر مقلدین کے رد میں کتابیں بھی لکھیں، مگر ساتھ ساتھ یہ بھی لکھ دیا کہ ان مسائل میں صحابہ کرام رضوان اللہ تعالیٰ علیہم اجمعین کے وقت سے اختلاف چلا آتا ہے، لہٰذا غیر مقلدوں و وہابیوں پر طعن و تشنیع ناجائز (سبیل الرشاد وغیرہ)، حضور علیہ الصلوۃ والسلام کے علم سے شیطان کا علم زیادہ مانا (براہین قاطعہ) علم غیب میں حضور علیہ الصلوۃ والسلام کو ہر صبی و مجنون سے تمثیل دی (رسالہ حفظ الایمان و علم غیب وغیرہ) اور بکے کہ حضور علیہ الصلوۃ والسلام کو دیوار کے پیچھے کا حال معلوم نہیں، معاذ اللہ اپنے خاتمہ کا حال معلوم نہیں۔ ان کے رد میں بھی بکثرت کتابیں شائع ہوئیں خصوصاً قامع بدعت حامی سنت صاحب حجت قاہرہ مجدد مائہ حاضرہ، حضرت مولانا احمد رضا خاں صاحب بریلوی مد اللہ تعالیٰ ظلہم العالی نے ان کی وہ سر کوبی کی کہ باید شاید۔

(۷) بھوپالی کے دم چھلوں میں سے ایک ہندو بچہ پیدا ہوا آپ اگرچہ ناخواندہ تھا مگر بعض خواندہ وہابیہ سے چند ایک کتابیں مثل ظفر المبین طعن امام ہمام (رضی اللہ تعالیٰ عنہ) اور قیاسات امام پر لکھیں چاروں اماموں کے مقلدین اور چاروں طریقوں کے متبعین کو معاذ اللہ مشرک و کافر بنایا (ظفر المبین ص ۸۹، ۱۰، ۲۲ و ۳۳ وغیرہ) انجام کار مرض ابلاؤس میں ایسا گرفتار ہوا کہ متواتر پانچ سات دن اس کے منہ سے پاخانہ نکلتا رہا، مرتے وقت وصیت کی کہ مجھے مشرکوں (حنفیوں) کے قبرستان میں نہ دفن کیا جائے، بالآخر کتے کی موت مرا اور لاہور کی دروازہ بدرو کے کنارہ دفن ہوا، بدرو کا گندہ پانی اس کی قبر میں سرایت کرتا رہا، حتی کہ اس کی قبر بھی نیست و نابود ہو کر بدرو میں مل گئی۔ "فَاعْتَبِرُوْا یٰٓاُولِی الْاَبْصَارِ" ۱ (تو عبرت لو اے نگاہ والو۔ت)

(۸) اس بھوپالی کے دم چھلوں میں سے ایک اور شخص نکلا، چلنے پھرنے سے معذور، اور لکھنے پڑھنے سے عاری، اس نے اہل قرآن ہونے کا دعویٰ کیا، کل کتب فقہ، تفسیر و حدیث سے انکار کیا اور کہا یہ سب مخالف قرآن ہیں اور (معاذ اللہ) منافقوں کی بنائی ہوئی ہیں، "اَطِیْعُوا الرَّسُوْلَ" ۲ (اور حکم مانو رسول کا۔ت) میں رسول سے مراد قرآن مجید ہے، اور "مَآ اٰتٰىكُمُ الرَّسُوْلُ" ۳ (اور جو کچھ تمہیں رسول عطا فرمائیں۔ت) میں بھی رسول سے مراد قرآن مجید ہے، اگر حضور علیہ الصلوۃ والسلام ہی مراد لئے جائیں تو یہ حکم مال غنیمت میں تھا نہ کہ عام حکم، نماز میں بھی نئی اختراع کی، المسمیٰ بہ صلوٰۃ القرآن بآیات الفرقان، اور ایک تفسیر

---

۱ القرآن الکریم ۵۹ / ۲ ۲ القرآن الکریم ۴ / ۵۹ ۳ القرآن الکریم ۵۹ / ۷

Fatawa Razawiyya (Volume 14)

...had a few sections written by someone and named it 'Tafsir al-Qur'an bi Ayat al-Rahman' and used to say that the Holy Prophet (peace and blessings be upon him) was merely a messenger. He had no right to his own interpretations or explanations in his role as a messenger (God forbid). Finally, he was humiliated and expelled from Lahore. A few atheistic modernists and most ignorant Wahhabis became his followers. He went to Multan and engaged in spreading his misguidance. Eventually, he was caught committing adultery, was severely beaten, and died from the shock, ending up in Sijjin (Hell).

(9) From among the followers of the Bhupali, a man named Mulla Qasuri and an illiterate Punjabi poet emerged. The former published a treatise of the anthropomorphist Ibn Taymiyyah called 'Ali al-Arsh Istawa'. With great care against the Sufi masters, he wrote the book 'Haqiqat al-Bai'ah wal-Ilham' and spoke words of disbelief, saying: 'The prevalent allegiance (Bai'at), i.e., master and disciple relationship, has caused such turmoil and corruption in Islam that it is impossible to count them. It contains polytheism (shirk) in Divinity, shirk in Lordship, and shirk in Supplication. All types of shirk originate from it.' (p. 28) 'Not all actions of the Holy Prophet (peace and blessings be upon him) are commendable, and absolute infallibility is not established for him.' (pp. 44, 45, 47). The latter versified 'Taqwiyat al-Iman' in Punjabi and named it 'Hisn al-Iman wa Zinah al-Islam'. He also gave Bhupali's treatise 'Tariqah Muhammadiyah' a Punjabi poetic form and named it 'Anwa-e Muhammadi'. In Punjab, every commoner, weaver, cobbler, carder, etc., who knew two words of Punjabi, started reading these books and calling themselves 'Ahle Sunnat wa Jama'at' and labeling the opponents of their misinterpretation of Quran and Hadith as innovators and polytheists. They deceived people by quoting Hazrat Imam-e-Azam (may Allah be pleased with him) saying:

"If a hadith is authentic, that is my school of thought. And leave my word against the narration of the Mustafa (peace and blessings be upon him)."	**"A sahih hadith is my religion, and leave my saying against the hadith of the Mustafa (peace and blessings be upon him)."**

So, in reality, we are the true and solid 'Ahle Hadith' and Hanafis, not these jurists and followers. This unworthy descendant, worse than a snake, refuted his own venerable father's book of jurisprudence and said that at that time knowledge was less, like a small pond, but now the ocean of knowledge has overflowed and books of Hadith

have been published everywhere. In short, for fear of being long and tedious, it is not possible to encompass all these evils, nor is the total number of their sects known. Eventually, they will be among those who join the Dajjal. Now, your Excellency, the query is whether these Wahhabi sects are like other deviated sects such as Rawafidh (Shiites) and Khawarij etc., or is it according to the texts that:

"They are the worst of creatures."[1]	**...are the worst among all creatures,**
"They..."	**they.**

[1] Al-Qur'an al-Karim 98/6 Page 400 of 712

फतावा रज़विया (खंड 14)

...उसने कुछ पारे (खंड) किसी से लिखवाए जिसका नाम 'तफसीर अल-कुरआन बि-आयात अर-रहमान' रखा और कहता था कि हुज़ूर (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) केवल एक संदेशवाहक थे। उन्हें अपनी संदेवाही (पैगंबरी) में व्याख्या और अर्थ बताने का कोई अधिकार नहीं है (अल्लाह की पनाह)। अंततः वह अपमानित और लज्जित होकर लाहौर से निकाला गया। कुछ नास्तिक आधुनिकतावादी और अत्यंत अज्ञानी वहाबी उसके अनुयायी बने। मुल्तान जाकर वह अपनी बद-मज़हबी (बुरा धर्म) फैलाने में व्यस्त हो गया। अंततः वह व्यभिचार करते हुए पकड़ा गया, बहुत पीटा गया और उसी सदमे से उसकी मौत हो गई और वह सिज्जीन (नरक) में जा पहुँचा।

(9) भोपालियों के अनुयायियों में से एक मुल्ला क़सूरी और एक अनपढ़ पंजाबी कवि उभरा। प्रथम व्यक्ति ने 'मुजसिमिया' (परमेश्वर को साकार मानने वाले) इब्न तैमिया के शोध पत्र 'अली अल-अर्श इस्तवा' को प्रकाशित किया। सूफी संतों के खंडन में बड़ी लगन से 'हक़ीक़तुल बैअत वल-इल्हाम' पुस्तक लिखी और इस प्रकार कुफ़्र (नास्तिकता) की बातें कीं: 'प्रचलित बैअत यानी पीर-मुरीदी ने इस्लाम में इतना विकार और फसाद पैदा कर दिया है कि उसकी गिनती करना असंभव है। इसमें अल्लाह की उलूहियत (ईश्वरत्व), रुबूबियत (पालनहारता) और दुआ (प्रार्थना) में शिर्क(बहुदेववाद) है। शिर्क के जितने भी प्रकार हैं, वे सब इसी से उत्पन्न हुए हैं।' (पृष्ठ 28) 'नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के सभी कार्य सराहनीय नहीं हैं और आपके लिए पूर्ण मासूमियत (इस्मते मुतलक़ा) सिद्ध नहीं है।' (पृष्ठ 44, 45, 47)। बाद वाले व्यक्ति ने 'तक़वियतुल ईमान' को पंजाबी कविता में ढाला और उसका नाम 'हिसनुल ईमान व ज़ीनतुल इस्लाम' रखा। और भोपाली के शोध पत्र 'तरीक़ा-ए-मुहम्मदिया' को पंजाबी पद्य का रूप दिया और उसका नाम 'अनवा-ए-मुहम्मदी' रखा। पंजाब में हर आम आदमी, जुलाहा, मोची, धुनिया आदि जिसे पंजाबी के दो अक्षर आते थे, इन किताबों को पढ़कर स्वयं को 'अहले सुन्नत व जमाअत' कहने लगा और कुरान व हदीस के विरोधियों को बिदअती (नवाचारी) और मुशरिक (बहुदेववादी) कहने लगा। उन्होंने लोगों को यह कहकर गुमराह किया कि हज़रत इमाम-ए-आज़म (रज़ियल्लाहु अन्हु) फरमाते हैं:

"इज़ा सह-हल हदीस फ़हुवा मज़हबी व-तरुकू क़ौली बि-ख़बरिल मुस्तफ़ा (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम)"	**"सही हदीस ही मेरा मज़हब है और मेरे कथन को मुस्तफ़ा (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) की हदीस के सामने छोड़ दो।" (त)**

अतः वास्तव में हम ही सच्चे और पक्के 'अहले हदीस' और हनफी हैं, न कि ये फ़ुक़हा (न्यायविद) और अनुयायी। इस नालायक वंशज ने, जो सांप से भी बुरा है, अपने पूज्य पिता की न्यायशास्त्र (फ़िक़्ह) की पुस्तक का खंडन किया और कहा कि उस समय ज्ञान कम था, जैसे कोई छोटा तालाब हो, पर अब ज्ञान का समुद्र उमड़ आया है और हर तरफ हदीस की किताबें प्रकाशित हो गई हैं। संक्षेप में, विस्तार और उबाऊपन के डर से, इन सभी बुराइयों को पूरी तरह समाहित करना संभव नहीं है, और न ही उनके संप्रदायों की कुल संख्या ज्ञात है। अंततः वे भी उन्हीं में से होंगे जो दज्जाल के साथ जा मिलेंगे। अब हुज़ूर से प्रार्थना है कि क्या ये वहाबी संप्रदाय अन्य गुमराह संप्रदायों जैसे रवाफ़िज़ (शिया) और ख़वारिज आदि की तरह हैं, या फिर पवित्र लेखों (नुसूस) के अनुसार:

"उला-इ-का हुम शर-रुल बरी-यती"[1] "उला-इ-का..."

...वे ही तमाम मख्लूक़ (सृष्टि) में बदतर हैं, वे।

[1] अल-कुरआन अल-करीम 98/6 पृष्ठ 400 का 712

چند ایک سیپارہ کی کسی سے لکھوائی جس کا نام "تفسیر القرآن بآیات الرحمن" رکھا اور کہتا تھا کہ حضور علیہ الصلوۃ والسلام محض ایلچی تھے اپنی ایلچی کو نام و پیام کیا تشریح و مطلب آرائی میں کوئی حق نہیں (معاذ اللہ منھا) آخر ذلیل و رسوا ہو کر لاہور سے نکالا گیا، چند ایک ملاحدہ نیا چرہ اور اجہل ترین وہابیہ سے اس کے پیرو گئے، ملتان میں جاکر اپنی بد مذہبی کی اشاعت میں مصروف ہوا، انجام کار بدکاری کرتا ہوا پکڑا گیا خوب زد وکوب ہوئی اور اسی صدمہ سے ہلاک ہوا اور سجین میں پہنچا۔

(9) بھوپالی کے متبعین سے ایک شخص ملا قصوری اور ایک حافظ شاعر پنجابی پیدا ہوئے، اول الذکر نے ابن تیمیہ مجسمیہ کے رسالہ "علی العرش استوی" کی اشاعت کی، صوفیائے کرام کے رد میں بڑے اہتمام سے کتاب "حقیقۃ البیعۃ والالھام" لکھی اور یوں کفری بولی بولے : بیعت مروجہ یعنی پیرو مریدی سے دین اسلام میں اس قدر فتور اور فسادات پڑے ہیں کہ جن کا شمار امکان سے باہر ہے، شرک فی الالوہیت و شرک فی الربوبیۃ و شرک فی الدعاء جس قدر اقسام شرک کے ہیں سب اس سے پیدا ہوئے (ص ۲۸) سب افعال آنحضرت صلی اللہ تعالی علیہ وسلم کے محمود نہیں اور آپ کے لیے عصمت مطلقہ ثابت نہیں۔ (ص ۴۴، ۴۵، ۴۷) آخر الذکر نے تقویۃ الایمان کو پنجابی میں نظم کیا اور اس کا نام "حصن الایمان وزینت الاسلام" رکھا اور بھوپالی کے رسالہ "طریقہ محمدیہ" کو پنجابی نظم کا جامہ پہنایا اور اس کا نام "انواع محمدی" رکھا، پنجاب میں ہر کس وناکس جولا ہا موچی دھنا وغیرہ جسے دو حرف پنجابی کے آتے تھے یہ کتابیں پڑھ کر اہل سنت وجماعت کو مخالف قرآن و حدیث بدعتی ومشرک کہنے لگے اور تلبیس کی کہ حضرت امام اعظم رضی اللہ تعالی عنہ فرماتے ہیں :

اذا صح الحدیث فھو مذھبی واترکوا قولی بخبر المصطفیٰ (صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم)

حدیث صحیح میرا مذہب ہے اور میرے قول کو مصطفیٰ (صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم) کی حدیث کے مقابل چھوڑدو۔ (ت)

پس دراصل ہم اہلحدیث ہی سچے اور پکے حنفی ہیں نہ کہ فقہاء و مقلدین، اس خلف ناہنجار بد تر ازمار نے اپنے پدر بزرگوار کی کتاب فقہ کا رد کیا اور کہا کہ اس وقت علم کم تھاب دریا علم کا اچھلا اور ہر طرف سے کتب احادیث کی اشاعت ہوئی الغرض بخوف طوالت و ملالت اس قدر پر کفالت نہ ان قبائح کا استیعاب ممکن اور نہ ہی ان کے فرقوں کا حصر معلوم، آخر وہ بھی تو انہیں میں سے ہونگے جو دجال کے ساتھ جا ملیں گے، اب آپ کے جناب سے استغناء یہ ہے کہ آیا یہ فرق وہابیہ مثل دیگر فرق ضال روافض وخوارج وغیرہ کے ہیں یا نہیں اور نصوص سے :

"أُولٰئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ" [1] "أُولٰئِكَ" وہی تمام مخلوق میں بدتر ہیں، وہ

[1] القرآن الکریم ۹۸/۶

Fatawa Razawiyya Volume 14 (13)

Arabic Text	Translation
"كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ" [1] "فَمَثَلُهٗ كَمَثَلِ الْكَلْبِ ۚ اِنْ تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ اَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَثْ ؕ" [2]	[They are] like cattle, nay, they are even more astray. So his likeness is as the likeness of a dog: if you attack him he pants with his tongue out, and if you leave him he pants with his tongue out. (T)

And similar Hadiths: | Arabic Text | Translation | | :--- | :--- | | اهل البدع شر الخلق والخليقة واهل البدع كلاب اهل النار [3] - | People of innovation are the worst of all creation, and people of innovation are the dogs of Hellfire. (T) |

Are they the manifestation of this or not? What is the ruling regarding following them, studying their books, and socializing with them? What is the instruction for someone who loves them and considers them scholars and followers of the Sunnah? Rejection of clear texts, causing harm to the entire Ummah, declaring Sunnis as disbelievers or transgressors, claiming omniscience and ego, tendency towards rebellion and revolt, and contempt and insult towards the status of Prophethood are present more or less in all these sects. Explain and you will be rewarded.

The Answer:

Arabic Text	Translation
"رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ ۙ وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِ ؕ" [4] -	O my Lord! I seek Your refuge from the whispers of the devils, and O my Lord! I seek Your refuge from them coming near me. (T)

Is this question in need of an answer? It is itself its own correct answer. The accursed statements quoted by the learned questioner (may he be safe) from these wicked people, the clear misguidance of all of them and the clear disbelief and apostasy of most of them is itself a necessity of religion and obvious to Muslims.

Arabic Text	Translation
"وَسَيَعْلَمُ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْٓا اَيَّ مُنْقَلَبٍ يَّنْقَلِبُوْنَ ۧ" [5] " اَلَا لَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الظّٰلِمِيْنَ ۙ" [6] "وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ لَيَقُوْلُنَّ اِنَّمَا كُنَّا نَخُوْضُ وَنَلْعَبُ ؕ قُلْ اَبِاللّٰهِ وَاٰيٰتِهٖ وَرَسُوْلِهٖ"	Now the wrongdoers will soon know to which side they will be turned. (T) Behold! The curse of Allah is upon the wrongdoers. And O Beloved (Prophet), if you ask them, they will say, 'We were just talking and playing.' Say, 'Was it about Allah and His verses and His Messenger...?'

[1] Al-Quran al-Karim 7/179 [2] Al-Quran al-Karim 7/176 [3] Al-Kanz al-Ummal Hadith 95-1093, Muassasat al-Risalah Beirut 1/218 [4] Al-Quran al-Karim 23/97 [5] Al-Quran al-Karim 26/227 [6] Al-Quran al-Karim 11/18

फ़तावा रज़विया खंड 14 (13)

अरबी पाठ	अनुवाद
"كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ" [1] "فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ ۚ اِنْ تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ اَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَثْ ۭ" [2]	वे मवेशियों की तरह हैं बल्कि उनसे भी बढ़कर गुमराह। तो उसका हाल कुत्ते की तरह है, यदि तुम उस पर हमला करो तो वह जीभ निकालता है और यदि उसे छोड़ दो तो भी जीभ निकालता है। (त)

और वैसी ही हदीसें: | अरबी पाठ | अनुवाद | | :--- | :--- | | اهل البدع شر الخلق والخليقة - واهل البدع كلاب اهل النار [3] | बिदअत करने वाले पूरी सृष्टि से बदतर होते हैं और बिदअत करने वाले नरक के कुत्ते हैं। (त) |

क्या वे इसके उदाहरण हैं या नहीं? उनके पीछे इत्तेबा (अनुसरण), उनकी पुस्तकों का अध्ययन और उनसे मेलजोल का क्या हुक्म है? जो उनसे प्रेम करता है और उन्हें विद्वान और सुन्नत का अनुयायी समझता है, उसके लिए क्या निर्देश है? स्पष्ट पाठों (नसूस) का खंडन, पूरी उम्मत को कष्ट पहुँचाना, अहले सुन्नत व जमात को काफ़िर या पापी ठहराना, सर्वज्ञता और अहंकार का दावा, विद्रोह और बगावत की प्रवृत्ति, और नुबुव्वत (पैगंबरी) की शान की अवमानना और अपमान इन सभी समूहों में कमोबेश मौजूद हैं। स्पष्ट करें, आपको पुण्य मिलेगा।

अल-जवाब (उत्तर):

अरबी पाठ	अनुवाद
"رَّبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ" - وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِ ۭ" [4]	ऐ मेरे रब! मैं शैतानों के वसवसों से तेरी पनाह माँगता हूँ, और ऐ मेरे रब! मैं तेरी पनाह माँगता हूँ कि वे मेरे पास आएं। (त)

क्या यह प्रश्न उत्तर का मोहताज है? यह स्वयं अपना सही उत्तर है। आदरणीय प्रश्नकर्ता (ईश्वर उन्हें सुरक्षित रखे) ने इन दुष्टों से जो शापित कथन उद्धृत किए हैं, उन सबका स्पष्ट पथभ्रष्टता होना और उनमें से अधिकांश का कुफ्र (अविश्वास) और स्पष्ट धर्मत्याग (इरतिदाद) होना स्वयं धर्म की अनिवार्यता है और मुसलमानों के लिए स्पष्ट है।

अरबी पाठ	अनुवाद
"وَسَيَعْلَمُ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْٓا اَيَّ مُنْقَلَبٍ يَّنْقَلِبُوْنَ ۧ" [5] " اَلَا لَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الظّٰلِمِيْنَ ۙ" [6] "وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ لَيَقُوْلُنَّ اِنَّمَا كُنَّا نَخُوْضُ وَنَلْعَبُ ۭ قُلْ اَبِاللّٰهِ وَاٰيٰتِهٖ وَرَسُوْلِهٖ"	अब ज़ालिम जानना चाहते हैं कि वे किस करवट पलटेंगे। (त) अरे, ज़ालिमों पर खुदा की लानत। और ऐ महबूब (पैगंबर), अगर तुम उनसे पूछो तो कहेंगे कि हम तो यूँ ही हँसी-खेल में थे। तुम फरमाओ, 'क्या अल्लाह और उसकी आयतों और उसके रसूल के साथ...?'

[1] अल-क़ुरान अल-करीम 7/179 [2] अल-क़ुरान अल-करीम 7/176 [3] अल-कन्ज़ अल-उम्माल हदीस 95-1093, मुअस्सासत अल-रिसाला बेरूत 1/218 [4] अल-क़ुरान अल-करीम 23/97 [5] अल-क़ुरान अल-करीम 26/227 [6] अल-क़ुरान अल-करीम 11/18

عربی متن	ترجمہ
"كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ" [1] "فَمَثَلُهٗ كَمَثَلِ الْكَلْبِ ۚ اِنْ تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ اَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَثْ ؕ" [2]	چوپایوں کی طرح ہیں بلکہ ان سے بڑھ کر گمراہ تو اس کا حال کتے کی طرح ہے تو اس پر حملہ کرے تو زبان نکالے اور چھوڑ دے تو زبان نکالے (ت)

اور احادیث مثل: | عربی متن | ترجمہ | | :--- | :--- | | اهل البدع شر الخلق والخليقة واهل البدع كلاب اهل النار [3] - | اہل بدعت تمام مخلوق سے بدتر ہوتے ہیں واہل بدعت اہل دوزخ کے کتے ہیں (ت) |

کے مصداق ہیں یا نہیں؟ ان کے پیچھے اقتداء ان کی کتب کا مطالعہ اور ان سے میل جول کا کیا حکم ہے جو ان سے محبت رکھے اور ان کو عالم اور پیر وان سنت سے سمجھے اس کے واسطے کیا ارشاد ہے تکذیب نصوص، ایذائے جمیع امت، تکفیر و تفسیق اہل سنت وجماعت ، دعوٰی ہمہ دانی وانانیت ، مادہ خروج و بغاوت ، تحقیر و توہین شان نبوت ان سب فرق میں کم وبیش موجود ۔ بینوا توجروا ۔

الجواب :

عربی متن	ترجمہ
"رَّبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ ۙ وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِ ؕ" [4] -	اے میرے رب تیری پناہ شیاطین کے وسوسوں سے ، اور اے میرے رب تیری پناہ کہ وہ میرے پاس آئیں (ت)

یہ سوال کیا محتاج جواب ہے خود ہی اپنا جواب با صواب ہے ، سائل فاضل سلمہ نے جو اقوال ملعونہ ان خبثاء سے نقل کئے ہیں ان سب کا ضلال مبین اور اکثر کا کفر اور ارتداد مبین ہونا خود ضروری فی الدین وبد یہی عند المسلمین،

عربی متن	ترجمہ
"وَسَيَعْلَمُ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا اَيَّ مُنْقَلَبٍ يَّنْقَلِبُوْنَ ۔ "[5] " اَلَا لَعْنَةُ اللهِ عَلَى الظّٰلِمِيْنَ "[6]	اب جانا چاہتے ہیں ظالم کہ کس کروٹ پر پلٹا کھائینگے ۔ (ت) ارے ظالموں پر خدا کی لعنت ۔ اور اے محبوب اگر تم
"وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ لَيَقُوْلُنَّ اِنَّمَا كُنَّا نَخُوْضُ وَنَلْعَبُ ؕ قُلْ اَبِاللهِ وَاٰيٰتِهٖ وَرَسُوْلِهٖ"	ان سے پوچھو تو کہیں گے کہ ہم تو یونہی ہنسی کھیل میں تھے ، تم فرماؤ کیا اللہ اور اس کی آیتوں اور رسول...

[1] القرآن الکریم ۷/ ۱۷۹ [2] القرآن الکریم ۷ / ۱۷۶ [3] الکنز العمال حدیث ۹۵ - ۱۰۹۳ موسسۃ الرسالہ بیروت ۱ / ۲۱۸ [4] القرآن الکریم ۲۳ / ۹۷ [5] القرآن الکریم ۲۶ / ۲۲۷ [6] القرآن الکریم ۱۱ / ۱۸

Fatawa-e-Razvia (Volume 14)

- "...[you] were mocking? Make no excuse; you have disbelieved after your belief." [1]
- "...You laugh at His Messenger; do not make excuses. You have become disbelievers after your faith."
- "They swear by Allah that they did not say [anything], while they had said the word of disbelief and disbelieved after their [pretense of] Islam." [2] Allah's oath is taken that they did not say it, and undoubtedly, they spoke the word of disbelief and became disbelievers after accepting Islam.
- "Allah has cursed them for their disbelief, so little is it that they believe." [3] Allah cursed them because of their disbelief, so only a few of them believe.
- "And those who annoy the Messenger of Allah - for them is a painful punishment." [4] And those who cause pain to the Messenger of Allah, for them is a painful punishment.
- "Indeed, those who annoy Allah and His Messenger - Allah has cursed them in this world and the Hereafter and has prepared for them a humiliating punishment." [5] Indeed, those who cause pain to Allah and His Messenger, Allah's curse is upon them in this world and the hereafter, and Allah has prepared a humiliating punishment for them. (T)

The essence of these noble verses is that for those who oppress common Muslims, there is an evil return, their abode is Hell, and Allah's curse is upon them. What then of those who oppress the saints (Awliya), or the Prophets, or specifically insult the virtues and high status of the Master of the Universe himself (Peace and Blessings of Allah be upon him)? How severe will be the divine curse upon them, and their place will be in the foulest level of Hell. And if you ask them why they uttered such cursed blasphemies, they will fabricate excuses, make baseless false interpretations, and when nothing else works, they will say, "Our intention was not to insult; we just said it in jest and play." The One, the Subduer (Allah), says: O Beloved! Tell them, "Was it Allah and His verses and His Messenger you were mocking? Make no excuse; you have disbelieved after your belief." When no excuse works, the last trick of these filthy liars will be to say, "By God, we never said these things, nor are they in our books; it is a false accusation against us." They play this trick before the ignorant. The One, the Subduer (Allah), says: Certainly, they uttered the word of disbelief and became disbelievers after their Islam. That is, do not trust their oaths. "Indeed, their oaths are nothing." [6] The oaths of these leaders of disbelief are meaningless. "They

have taken their oaths as a cover, so they averted [people] from the way of Allah; for them is a humiliating punishment." [7] They use their oaths as a shield to block people from the path of Allah; inevitably, for them is a debasing and humiliating punishment.

[1] Al-Quran Al-Kareem 9/65-66 [2] Al-Quran Al-Kareem 9/74 [3] Al-Quran Al-Kareem 4/46 [4] Al-Quran Al-Kareem 9/61 [5] Al-Quran Al-Kareem 33/57 [6] Al-Quran Al-Kareem 9/12 [7] Al-Quran Al-Kareem 58/16

फ़तावा-ए-रज़विया (खण्ड 14)

- "...[क्या तुम] हँसी उड़ा रहे थे? बहाने मत बनाओ, तुम अपने ईमान के बाद काफ़िर हो चुके हो।" [1]
- "...उसके रसूल سے ہنستے हो, बहाने न बनाओ तुम काफ़िर हो चुके अपने ईमान के बाद।"
- "वे अल्लाह की क़सम खाते हैं कि उन्होंने [ऐसा] नहीं कहा, जबकि उन्होंने कुफ़्र की बात कही थी और अपने [दिखावे के] इस्लाम के बाद काफ़िर हो गए।" [2] अल्लाह की क़सम खाते हैं कि उन्होंने नहीं कहा और बेशक़ ज़रूर उन्होंने कुफ़्र की बात कही और इस्लाम के बाद काफ़िर हो गए।
- "अल्लाह ने उनके कुफ़्र के कारण उन पर लानत की है, इसलिए वे बहुत कम ईमान लाते हैं।" [3] अल्लाह ने उन पर लानत की उनके कुफ़्र के कारण, तो उनमें से थोड़े ही ईमान लाते हैं।
- "और जो अल्लाह के रसूल को सताते हैं, उनके लिए दुखद अज़ाब है।" [4] और जो रसूल अल्लाह को ईज़ा (दुख) देते हैं उनके लिए दर्दनाक अज़ाब है।
- "बेशक़ जो अल्लाह और उसके रसूल को सताते हैं, अल्लाह ने उन पर दुनिया और आख़िरत में लानत की है और उनके लिए अपमानजनक अज़ाब तैयार किया है।" [5] बेशक़ जो ईज़ा देते हैं अल्लाह और उसके रसूल को उन पर अल्लाह की लानत है दुनिया और आख़िरत में, और अल्लाह ने उनके लिए ज़िल्लत का अज़ाब तैयार कर रखा है। (त)

इन आयत-ए-करीमा का हासिल यह है कि जो आम मुसलमानों पर ज़ुल्म करें उनके लिए बुरा ठिकाना है, उनका ठिकाना जहन्नुम है, उन पर अल्लाह की लानत है। तो उन पर कैसी अश्शद (कठोर) लानत-ए-इलाही होगी जो औलिया पर ज़ुल्म करें, न कि नबियों पर, न ही स्वयं हुज़ूर सैयदे आलम (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के फ़ज़ाइल और उनकी उच्च शान-ए-अक़दस पर। उन पर कैसी कड़ी ईश्वरीय लानत होगी और उनका ठिकाना दोज़ख़ का सबसे खबीस (गंदा) हिस्सा होगा। और अगर तुम उनसे पूछो कि ये कैसे मलऊन (शापित) कुफ़्रियात तुमने बके, तो वे हीले (बहाने) गढ़ेंगे, बे-सरोपा झूठी तावीलें (व्याख्याएं) करेंगे और जब कुछ न बन पड़ेगा तो कहेंगे कि हमारा मक़सद तौहीन (अपमान) नहीं था, हमने तो यूँ ही हँसी-खेल में कह दिया था। वाहिद क़ह्हार (अल्लाह) फ़रमाता है: ऐ महबूब! उनसे फ़रमा दो, क्या अल्लाह और उसकी आयतों और उसके रसूल से ठट्ठा (मज़ाक) करते थे? बहाने न बनाओ, तुम काफ़िर हो चुके अपने ईमान के बाद। जब कोई हीला (बहाना) नहीं चलेगा तो कज़्ज़ाब (बड़े झूठे) ख़बीसों की आख़िरी चाल यह होगी कि ख़ुदा की क़सम

हमने तो ये बातें नहीं कहीं और न ही हमारी किताबों में हैं, हम पर इफ़्तरा (झूठा आरोप) है। वे ना-वाक़िफ़ लोगों के सामने यही चाल चलते हैं। वाहिद क़ह्हार फ़रमाता है: बेशक़ ज़रूर उन्होंने कुफ़्र का बोल बोला और इस्लाम के बाद काफ़िर हो गए। यानी उनकी क़समों का एतबार न करो। "बेशक़ उनकी क़समों का कोई महत्व नहीं है।" [6] इन पेशवायान-ए-कुफ़्र (कुफ़्र के सरदारों) की क़समें कुछ भी नहीं हैं। "उन्होंने अपनी क़समों को ढाल बना लिया है, फिर उन्होंने अल्लाह की राह से रोका, तो उनके लिए अपमानजनक अज़ाब है।" [7] वे अपनी क़समों को ढाल बनाकर अल्लाह की राह से रोकते हैं; यक़ीनन उनके लिए ज़लील और ख्वार करने वाला अज़ाब है।

[1] अल-क़ुरआन अल-करीम 9/65-66 [2] अल-क़ुरआन अल-करीम 9/74 [3] अल-क़ुरआन अल-करीम 4/46 [4] अल-क़ुरआन अल-करीम 9/61 [5] अल-क़ुरआन अल-करीम 33/57 [6] अल-क़ुरआन अल-करीम 9/12 [7] अल-क़ुरआन अल-करीम 58/16

पृष्ठ 402/712

فتاوٰی رضویہ (جلد چہار دہم (۱۴))

- "كُنتُمْ تَسْتَهْزِئُونَ (۶۵) لَا تَعْتَذِرُوا قَدْ كَفَرْتُم بَعْدَ إِيمَانِكُمْ (۶۶)" ۱ اس کے رسول سے ہنستے ہو، بہانے نہ بناؤ تم کافر ہو چکے اپنے ایمان کے بعد،
- "يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُوا وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَكَفَرُوا بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ" ۲ اللہ کی قسم کھاتے ہیں کہ انہوں نے نہ کہا اور بیشک ضرور انہوں نے کفر کی بات کہی اور اسلام کے بعد کافر ہو گئے۔
- "لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلًا مَّا يُؤْمِنُونَ" ۳ اللہ نے ان پر لعنت کی ان کے کفر کے سبب تو ان میں تھوڑے ایمان لاتے ہیں۔
- "وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ رَسُولَ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ" ۴ اور جو رسول اللہ کو ایذا دیتے ہیں ان کے لئے دردناک عذاب ہے۔
- "إِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا مُّهِينًا" ۵ بیشک جو ایذا دیتے ہیں اللہ اور اس کے رسول کو ان پر اللہ کی لعنت ہے دنیا اور آخرت میں، اور اللہ نے ان کے لئے ذلت کا عذاب تیار کر رکھا ہے۔ (ت)

ان آیات کریمہ کا حاصل یہ ہے کہ جو عام مسلمانوں پر ظلم کریں ان کے لئے بری بازگشت ہے، ان کا ٹھکانا جہنم ہے، ان پر اللہ کی لعنت ہے، نہ کہ وہ جو اولیاء پر ظلم کریں نہ کہ انبیاء پر نہ کہ خود حضور سید عالم صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کے فضائل وعلو شان اقدس پر، ان پر کیسی اشد لعنت الہی ہو گی اور ان کا ٹھکانا دوزخ کا اخبث طبقہ، اور اگر تم ان سے پوچھو کہ یہ کیسے کفریات ملعونہ تم نے بکے تو حیلے گھڑیں گے بے سروپا جھوٹی تاویلیں کریں گے اور کچھ نہ بنے تو یوں کہیں گے کہ ہماری مراد توہین نہ تھی ہم نے تو یوں ہی ہنسی کھیل میں کہہ دیا تھا،

واحد قہار جل وعلا فرماتا ہے: اے محبوب! ان سے فرمادو کیا اللہ اور اس کی آیتوں اور اس کے رسول سے ٹھٹھا کرتے تھے، بہانے نہ بناؤ تم کافر ہو چکے اپنے ایمان کے بعد۔ جب کوئی حیلہ نہ چلے گا تو کذاب خبیثوں کا پچھلا داؤ چلیں گے کہ خدا کی قسم ہم نے تو یہ باتیں نہ کہیں نہ ہماری کتابوں میں ہیں، ہم پر افترا ہے ناواقف کے سامنے یہی جل کھیلتے ہیں، اللہ واحد قہار جل وعلا فرماتا ہے: بیشک ضرور وہ کفر کا بول بولے اور اسلام کے بعد کافر ہو گئے یعنی ان کی قسموں کا اعتبار نہ کرو "إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ" ۶ ان پیشوایان کفر کی قسمیں کچھ نہیں "اتَّخَذُوا أَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ فَلَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ" ۷ وہ اپنی قسموں کو ڈھال بنا کر اللہ کی راہ سے روکتے ہیں لاجرم ان کے لئے ذلیل وخوار کرنے والا۔

۱ القرآن الکریم ۹ / ۶۵-۶۶ ۲ القرآن الکریم ۹ / ۷۴ ۳ القرآن الکریم ۴ / ۴۶ ۴ القرآن الکریم ۹ / ۶۱ ۵ القرآن الکریم ۳۳ / ۵۷ ۶ القرآن الکریم ۹ / ۱۲ ۷ القرآن الکریم ۵۸ / ۱۶

Fatawa Razawiyya Volume Fourteen (14)

...is a punishment. Because of their disbelief, Allah Almighty has cursed them, so they believe very little. Those who annoy the Messenger of Allah, for them is a painful punishment. Verily, those who annoy Allah and His Messenger, Allah has cursed them in this world and the hereafter and has prepared for them a humiliating punishment. The aforementioned groups of Wahabis, Necharis, Qadianis, etc., followers and Deobandis, and Chakralwis—may Allah Almighty forsake them all—are certainly and definitely the embodiments of these noble verses and are absolutely apostate disbelievers. Although one or two among them might have been legal (fiqhi) disbelievers and hundreds of charges of disbelief were applicable to them, like Dehlvi number 2, now among their followers and successors, there is absolutely no one who is not definitely, certainly, and by consensus a theological (kalami) disbeliever. So much so that "whoever is aware of their cursed sayings and doubts their disbelief, is also a disbeliever" (1). And the hadiths mentioned in the question undoubtedly apply to all of them, the former and the latter, the followers and the followed. Certainly, they are all innovators (bid'atis) deserving of the fire of Hell and are the dogs of Hell. However, calling them like the Kharijites and Rafidites is an injustice to the Rafidites and Kharijites and an understatement of the filthiness of these Wahabis. The intentional insolence of the Rafidites and Kharijites is limited to the noble Companions and the great Ahl al-Bayt (Allah be pleased with them). The actual target of their (Wahabis') insolence is the noble Prophets and the luminous Presence himself, the Intercessor of the Day of Resurrection, may Allah Almighty bless him and grant him peace.

Yehi tafaawat-e-rah az kujast ta ba-kuja (Look at the difference in the path, from where it starts and where it ends.)

Detailed explanations of all these points and much more are in the humble servant's treatises: "Sall al-Suyuf", "Kawkaba Shahabiyya", "Subhan al-Subbuh", "Fatawa al-Haramayn", "Husam al-Haramayn", "Tamheed-e-Iman", "Anba al-Mustafa", "Khalis al-I'tiqad", "Qasidah al-Istimdad" and its commentary "Kashf-e-Dhalal Deobandiya" and many other comprehensive, perfect, and decisive works, praise be to Allah. Following them in prayer is sheer falsehood, as we have established in "Al-Nahy al-Akid" (As we have discussed in detail in "Al-Nahy al-Akid"). Studying any of their books is forbidden, except for a scholar for the purpose of refutation. To socialize with them is absolutely forbidden, to greet and talk to them is forbidden, to let them sit nearby is forbidden, to sit with them is forbidden, if they fall ill, to visit them is forbidden, if

they die, to give them a Muslim-like bath and shroud is forbidden, to carry their funeral is forbidden, to pray funeral prayers over them is forbidden, to bury them in Muslim graveyards is forbidden, to visit their graves is forbidden, to convey spiritual rewards (Isal-e-Thawab) to them is forbidden, just like the funeral prayer [is forbidden due to their] disbelief. Allah Almighty has said:

---

1. Durr al-Mukhtar, Chapter on the Apostate, Mujtabai Press, Delhi, 1/356.

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदह (14)

...सज़ा है। उनके कुफ़्र के कारण अल्लाह तआला ने उन पर लानत की है, इसलिए वे बहुत कम ईमान लाते हैं। जो रसूलुल्लाह को तकलीफ़ देते हैं, उनके लिए दर्दनाक अज़ाब है। बेशक जो अल्लाह और उसके रसूल को ईज़ा (दुख) पहुँचाते हैं, अल्लाह ने दुनिया और आख़िरत में उन पर लानत फ़रमाई है और उनके लिए अपमानजनक सज़ा तैयार कर रखी है। उपरोक्त समूह वहाबिया, नेचरिया, क़ादियानिया आदि मुक़ल्लिदीन और देवबंदिया और चकरालविया—अल्लाह तआला उन सबको रुसवा करे—इन पाक आयतों के निश्चित रूप से और कतई तौर पर पात्र (मिसदाक़) और पूर्णतः धर्मत्यागी काफ़िर हैं। यद्यपि उनमें से इक्का-दुक्का फ़िक़्ही (कानूनी) काफ़िर थे और उन पर सैकड़ों कुफ़्र लाज़िम थे जैसे नंबर 2 वाले देहलवी, लेकिन अब उनके अनुयायियों और वारिसों में असल में कोई ऐसा नहीं है जो निश्चित रूप से, यकीनन और इजमाई (सर्वसम्मति से) कलामी काफ़िर न हो। यहाँ तक कि "जो उनके शापित कथनों से अवगत होकर उनके कुफ़्र में संदेह करे, वह भी काफ़िर है" (1)। और जो हदीसें सवाल में ज़िक्र की गई हैं, निस्संदेह वे सब उनके अगले-पिछलों, अनुयायियों और अगुआओं पर लागू होती हैं। निश्चित रूप से वे सब बिदअती हैं और जहन्नम की आग के हक़दार और जहन्नम के कुत्ते हैं। लेकिन उन्हें ख़ारजियों और राफ़िज़ियों के समान कहना राफ़िज़ियों और ख़ारजियों पर ज़ुल्म है और इन वहाबियों की खबासत (गंदगी) की शान में कमी है। राफ़िज़ियों और ख़ारजियों की जानबूझकर की गई गुस्ताखियाँ सहाबा किराम और अहले बैत अज़ाम (अल्लाह उन सब से राज़ी हो) तक सीमित हैं। उनकी (वहाबियों की) गुस्ताखियों का असली निशाना हज़रात-ए-अम्बिया किराम और स्वयं हुज़ूर पुरनूर शाफ़े यौमुल नशूर (क़यामत के दिन शफ़ाअत करने वाले) सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम हैं।

यहीं तफावत रह अज़ कजास्त ता बकजा (रास्ते का अंतर देखो कहाँ से कहाँ तक है।)

इन तमाम मक़ासिद और इनसे कहीं ज़्यादा की तफ़सील फ़क़ीर के रिसालों "सल्लुस सुयूफ़", "कौकबा शहाबिया", "सुब्हानस सुब्बूहु", "फ़तावा अल-हरमैन", "हुसामुल हरमैन", "तमहीदे ईमान", "अनबाउल मुस्तफ़ा", "ख़ालिसुल एतिकाद", "क़सीदह अल-इस्तिम्दाद" और उसकी शरह (व्याख्या) "कश्फ़े ज़लाल देवबंदिया" आदि बहुत सारे, व्यापक, पूर्ण, निवारक और निर्णायक कार्यों में है, अल्लाह का शुक्र है। उनके पीछे नमाज़ पढ़ना पूरी तरह बातिल (अमान्य) है जैसा कि हमने "अन-नह्युल अकीद" में इस पर विस्तार से चर्चा की है। उन सब की किताबों का मुताला (अध्ययन) हराम है सिवाय एक आलिम के लिए रद्द (खंडन) के उद्देश्य से। उनसे मेल-जोल कतई हराम है, उन्हें सलाम

करना और उनसे बातचीत करना हराम है, उन्हें अपने पास बिठाना हराम है, उनके पास बैठना हराम है, अगर वे बीमार पड़ें तो उनकी मिज़ाजपुर्सी (हालचाल पूछना) हराम है, अगर वे मर जाएँ तो उन्हें मुसलमानों जैसा ग़ुस्ल और कफ़न देना हराम है, उनका जनाज़ा उठाना हराम है, उन पर नमाज़ पढ़ना हराम है, उन्हें मुसलमानों के कब्रिस्तानों में दफ़न करना हराम है, उनकी कब्रों पर जाना हराम है, उन्हें ईसाले सवाब करना हराम है, जैसे नमाज़-ए-जनाज़ा [उनके] कुफ़्र के कारण [हराम है]। अल्लाह तआला ने फ़रमाया:

---

1. दुर्र-ए-मुख्तार, बाबुल मुर्तद, मतबा मुजतबाई देहली, 1/356।

عذاب ہے۔ ان کے کفر کے سبب اللہ تعالیٰ نے ان پر لعنت کی تو بہت کم ایمان لاتے ہیں وہ جو رسول اللہ کو ایذا دیتے ہیں ان کے لئے دردناک عذاب ہے، بیشک جو اللہ ورسول کو ایذا دیتے ہیں اللہ نے دنیا وآخرت میں ان پر لعنت فرمائی اور ان کے لئے تیار کر رکھا ذلت دینے والا عذاب۔ طوائف مذکورین وہابیہ و نیچریہ و قادیانیہ وغیرہ مقلدین و دیوبندیہ و چکڑالویہ خذلہم اللہ تعالی اجمعین ان آیات کریمہ کے مصداق بالیقین اور قطعاً یقیناً کفار مرتدین ہیں، ان میں ایک آدھ اگرچہ کافر فقہی تھا اور صدہا کفر اس پر لازم تھے جیسے نمبر ۲ والا دہلوی مگر اب اتباع واذناب میں اصلاً کوئی ایسا نہیں جو قطعاً یقیناً اجماعاً کافر کلامی نہ ہو ایسا کہ من شک فی کفرہ فقد کفر ۱ جوان کے اقوال ملعونہ پر مطلع ہو کر ان کے کفر میں شک کرے وہ بھی کافر ہے۔ اور احادیث کہ سوال میں ذکر کیں بلاشبہ ان کے اگلے پچھلے تابع متبوع سب ان کے مصداق ہیں، یقیناً وہ سب بدعتی اور استحقاق نار جہنمی اور جہنم کے کتے ہیں مگر انہیں خوارج و روافض کے مثل کہنا روافض وخوارج پر ظلم اور ان وہابیہ کی کسرِ شان خباثت ہے۔ رافضیوں خارجیوں کی قصدی گستاخیاں صحابہ کرام واہلبیت عظام رضی اللہ تعالیٰ عنہ پر مقصور ہیں ان کی گستاخیوں کی اصل مطمح نظر حضراتِ انبیائے کرام اور خود حضور پر نور شافع یوم النشور ہیں صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم ع

ییں تفاوت رہ از کجاست تا بکجا (راستے کا تفاوت دیکھ کہاں سے کہاں تک ہے ت)

ان تمام مقاصد اور ان سے بہت زائد کی تفصیل فقیر کے رسائل "سل السیوف وکوکبة شهابية وسبحان السبوح و فتاوی الحرمین وحسام الحرمین و تمہیدِ ایمان و انباء المصطفی و خالص الاعتقاد وقصیدة الاستمداد اور اس کی شرح کشف کُشف ضلال دیوبندیہ" وغیر ہا کثیرہ تیرہ، حافلہ کاملہ،

شافعہ وافیہ، قاطعہ قامعہ، میں ہے وللہ الحمد، ان کے پیچھے اقتداء باطل محض ہے کما حققناہ فی النھی الاکید (جیسا کہ ہم نے "النھی الاکید" میں اس پر تفصیلاً گفتگو کی ہے۔ ت) ان سب کی کتب کا مطالعہ حرام ہے مگر عالم کو بغرضِ رد۔ ان سے میل جول قطعی حرام، ان سے سلام وکلام حرام، انہیں پاس بٹھانا حرام، ان کے پاس بیٹھنا حرام، بیمار پڑیں تو ان کی عیادت حرام، مر جائیں تو مسلمانوں کا سا انہیں غسل وکفن دینا حرام، ان کا جنازہ اٹھانا حرام، ان پر نماز پڑھنا حرام، انہیں مقابرِ مسلمین میں دفن کرنا حرام، ان کی قبر پر جانا حرام، انہیں ایصالِ ثواب کرنا حرام، مثلِ نماز جنازہ کفرِ قال اللہ تعالٰی :

---

۱ درمختار باب المرتد مطبع مجتبائی دہلی ۱ / ۳۵۶

Fatawa Rizwia Volume 14

"And if Satan causes you to forget, then do not sit after the remembrance with the wrongdoing people." [1] Translation: If Satan makes you forget, then do not sit with those wrongdoers after you remember.

And He says: "And do not incline toward those who do wrong, lest you be touched by the Fire." [2] Translation: And do not incline towards the wrongdoers, lest the fire of Hell touch you.

The Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) says: "So beware of them and let them beware of you, lest they mislead you and lest they lead you into trial (fitnah)." [3] Translation: Run away from them and keep them away from you, lest they lead you astray and cast you into trial.

In another Hadith it is mentioned: "Do not sit with them, do not eat with them, do not drink with them, and if they fall ill, do not visit them, and if they die, do not attend their funerals, do not pray over them, and do not pray with them." [4] Translation: Do not sit with them, do not eat with them, do not drink with them; if they fall ill, do not visit them; if they die, do not attend their funeral; do not pray (Janazah) over them nor pray with them.

Lord Almighty says: "And never pray [funeral prayer] over any of them who has died, ever, nor stand at his grave." [5] Translation: Never offer funeral prayer for any of them who dies, nor stand by his grave.

Whoever, being aware of their sayings, loves them, he is a disbeliever like them, Allah Almighty said: "And whoever among you takes them as allies - then indeed, he is [one] of them." [6] Translation: Whoever among you keeps friendship with them, he is surely one of them.

[1] Al-Quran Al-Karim 6/68 [2] Al-Quran Al-Karim 11/113 [3] Sahih Muslim, Chapter on Prohibition of Narration, Qadeemi Kutub Khana Karachi 1/10 [4] Kanzul Ummal, Chapter on Virtues of Companions, Hadith 32268, 32278, 32529, 32532, Muassasatul Risala Beirut 11/42, 40, 529 [5] Al-Quran Al-Karim 9/84 [6] Al-Quran Al-Karim 5/51

फतवा-ए-रज़विया जिल्द 14

"और अगर शैतान तुम्हें भुला दे, तो याद आने के बाद उन ज़ालिम लोगों के पास मत बैठो।" [1] अनुवाद: अगर शैतान तुम्हें भुला दे, तो याद आने पर उन ज़ालिमों के पास न बैठो।

और वह फरमाता है: "और ज़ालिमों की तरफ मत झुको, वर्ना तुम्हें दोज़ख की आग छुएगी।" [2] अनुवाद: और ज़ालिमों की ओर न झुको, नहीं तो तुम्हें नरक की आग छुएगी।

नबी सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम फरमाते हैं: "उनसे बचो और उन्हें खुद से दूर रखो, कहीं वे तुम्हें गुमराह न कर दें और तुम्हें फितने (आज़माइश) में न डाल दें।" [3] अनुवाद: उनसे दूर भागो और उन्हें अपने से दूर करो, कहीं वे तुम्हें गुमराह न कर दें और तुम्हें फितने में न डाल दें।

दूसरी हदीस में है: "न उनके पास बैठो, न उनके साथ खाओ, न उनके साथ पियो, अगर बीमार पड़ें तो उनकी अयादत न करो, अगर मर जाएं तो उनके जनाज़े में शामिल न हो, न उन पर नमाज़ पढ़ो और न उनके साथ नमाज़ पढ़ो।" [4] अनुवाद: न उनके पास बैठो, न उनके साथ खाओ, न उनके साथ पियो; बीमार पड़ें तो उनकी अयादत (हाल-चाल पूछने) न जाओ; मर जाएं तो उनके जनाज़े पर न जाओ; न उन पर नमाज़ पढ़ो और न उनके साथ नमाज़ पढ़ो।

रब अज़्ज़वजल फरमाता है: "उनमें से जो कोई मर जाए, कभी उसकी जनाज़े की नमाज़ न पढ़ना और न उसकी कब्र पर खड़ा होना।" [5] अनुवाद: उनमें से जो कोई मर जाए, उस पर कभी नमाज़ (जनाज़ा) न पढ़ना और न उसकी कब्र पर खड़े होना।

जो उनके कथनों से अवगत होने के बाद भी उनसे प्रेम करता है, वह उन्हीं की तरह काफिर है, अल्लाह तआला ने फरमाया: "तुम में से जो उनसे दोस्ती रखेगा, वह बेशक उन्हीं में से है।" [6] अनुवाद: तुम में से जो उनसे दोस्ती रखेगा, वह निश्चित रूप से उन्हीं में से है।

[1] अल-कुरान अल-करीम 6/68 [2] अल-कुरान अल-करीम 11/113 [3] सहीह मुस्लिम, बाब नहीं अन-रिवैया, कदीमी कुतुब खाना कराची 1/10 [4] कंजुल उम्माल, बाब फज़ाइल सहाबा, हदीस 32268, 32278, 32529, 32532, मुअस्ससातुर रिसाला बेरूत 11/42, 40, 529 [5] अल-कुरान अल-करीम 9/84 [6] अल-कुरान अल-करीम 5/51

पृष्ठ 404/712

"وَإِمَّا يُنسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرَىٰ مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ" 1 اگر تجھے شیطان بھلا دے تو یاد آئے پر ان ظالموں کے پاس نہ بیٹھ۔

اور فرماتا ہے: "وَلَا تَرْكَنُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ" 2 اور نہ میل کرو ظالموں کی طرف کہ تمہیں دوزخ کی آگ چھوئے گی۔

نبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم فرماتے ہیں : "فإیاکم و ایاھم لا یضلونکم و لا یفتنونکم" 3 ان سے دور بھاگو اور انہیں اپنے سے دور کرو کہیں وہ تمہیں گمراہ نہ کر دیں وہ تمہیں فتنے میں نہ ڈال دیں۔

دوسری حدیث میں ہے : "لا تجالسوھم ولا تؤاکلوھم ولا تشاربوھم و اذا مرضوا لا تعودوھم واذا ماتوا فلا تشھدوھم ولا تصلوا علیھم ولا تصلوا معھم" 4 نہ ان کے پاس بیٹھو، نہ ان کے ساتھ کھانا کھاؤ، نہ ان کے ساتھ پیو، بیمار پڑیں تو ان کی عیادت نہ کرو، مر جائیں تو ان کے جنازہ پر نہ جاؤ، نہ ان پر نماز پڑھو نہ ان کے ساتھ نماز پڑھو۔

رب عزوجل فرماتا ہے : "وَلَا تُصَلِّ عَلَىٰ أَحَدٍ مِّنْهُم مَّاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَىٰ قَبْرِهِ" 5 ان میں کبھی کسی کے جنازہ کی نماز نہ پڑھنا نہ اس کی قبر پر کھڑا ہونا۔

جو ان کے اقوال پر مطلع ہو کر ان سے محبت رکھے وہ انہیں کی طرح کافر ہے، قال تعالٰی :
"وَمَن يَتَوَلَّهُم مِّنكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ" 6 تم میں سے جو ان سے دوستی رکھے وہ بیشک انہیں میں سے ہے۔

1 القرآن الکریم ۶/ ۶۸ 2 القرآن الکریم ۱۱/ ۱۱۳ 3 صحیح مسلم باب نہی عن الروایہ قدیمی کتب خانہ کراچی ۱/ ۱۰ 4 کنز العمال باب فضائل صحابہ حدیث ۳۲۲۶۸، ۳۲۲۷۸، ۳۲۵۲۹، ۳۲۵۳۲ موسسۃ الرسالہ بیروت ۱۱/ ۴۲، ۴۰، ۵۲۹ 5 القرآن الکریم ۹/ ۸۴ 6 القرآن الکریم ۵/ ۵۱

Fatawa Rizvia, Volume 14

And his resurrection will be with those disbelievers. The Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) says: "Whoever loves a people, Allah will resurrect him in their group."^1 Whoever loves a community, Allah Almighty will resurrect him along with them.

And he says: "Whoever follows the path of disbelievers, he is with the disbelievers."^2 Anyone who considers them a scholar of religion or a spiritual guide (Pir) and practitioner of Sunnah is definitely a disbeliever (Kafir) and an apostate (Murtad). In the reliable books like Ash-Shifa of Imam Qadi Iyad, Dhakheerat al-Uqba, Bahr al-Raiq, Majma' al-Anhur, Fatawa Bazzaziya, and Durr al-Mukhtar etc., it is stated: "Whoever doubts their punishment and disbelief, has indeed disbelieved."^3 When even doubting their disbelief—let alone considering them Muslims—is a cause of disbelief, then, Allah forbid, how severe an evil disbelief it must be to consider them scholars of religion or spiritual guides! "And that is the recompense of the wrongdoers."^4 May Allah Almighty grant refuge from the evil of all wicked people, open the eyes of Muslim brothers, and grant them the sense to distinguish between friend and foe. Oh! Whose friends and whose enemies? The friends and enemies of Muhammad, the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him). Alas! A thousand times alas! That a person recognizes their own (personal) friends and enemies, flees from their enemy's shadow, and their eyes turn bloodshot upon seeing their face; yet, they maintain ties, socialize, and share meals with the enemies of Muhammad, the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him), with those who speak ill of him, those who publish insults against him, and with their co-religionists and companions. Will the Day of Judgment not come? Will there be no resurrection? Do you not have to face the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him)? Do you not have to extend your hands before him for intercession? O Muslims! Fear Allah and have shame before the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him). May Allah Almighty grant guidance. Ameen! And Allah Almighty knows best.

Problem 163 to 169: From City, Mohalla Rohili Tola, questioned by Haji Muhammad Khalil-ud-Din Ahmed Sahib, 1st Safar 1339 AH.

What do the scholars of religion say regarding this matter: (1) Is alliance and friendship with polytheists (Mushrikeen) permissible or not? (2) How is it to make a polytheist one's leader, i.e., guide, Imam, and mentor in religious needs?

1. Al-Mu'jam al-Kabir of al-Tabarani, Hadith 2519, Al-Maktabah al-Faysaliyyah, Beirut, 3/19.
2. Majma' al-Zawa'id, Chapter: Every soul is resurrected on its desire, Dar al-Kitab, Beirut, 1/113.
3. Durr al-Mukhtar, Chapter: The Apostate, Mujtabai Press, Delhi, 1/356.
4. The Noble Qur'an, 5/29.

फ़तावा रज़विया, जिल्द 14

और उसका हश्र उन्हीं काफ़िरों के साथ होगा। रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) फ़रमाते हैं: "मन् अहब्बा क़ौमन हशरहुल्लाहु फ़ी ज़ुमरतिहिम।"^1 जो किसी क़ौम से मोहब्बत रखेगा, अल्लाह तआला उसे उसी क़ौम के साथ उठाएगा।

और फ़रमाते हैं: "मन् हवल कफ़रता फ़हुवा मअल कफ़रह।"^2 जो काफ़िरों से मोहब्बत रखेगा वह उन्हीं के साथ होगा और जो उनको आलिमे दीन या पीर व सुन्नत समझे, वह क़तई काफ़िर और मुर्तद है। इमाम क़ाज़ी अयाज़ की 'शिफ़ा', 'ज़ख़ीरतुल उक़्बा', 'बहरुर राइक़', 'मज्मउल अनहुर', 'फ़तावा बज़्ज़ाज़िया' और 'दुर्रे मुख़्तार' वगैरह मोतबर (विश्वसनीय) किताबों में है: "मन् शक्का फ़ी अज़ाबिही व कुफ़्रिही फ़क़द कफ़र।"^3 (जो उनके अज़ाब और कुफ़्र में शक करे, वह भी काफ़िर है)। जब उन्हें मुसलमान समझना तो दूर, उनके कुफ़्र में शक करना कुफ़्र का कारण है, तो माज़ल्लाह उन्हें आलिमे दीन या पीर व सुन्नत समझना किस क़दर गंदा कुफ़्र होगा! "और ज़ालिमों का यही बदला है।"^4 अल्लाह अज़्ज़ व जल्ल तमाम ख़बीसों के शर से पनाह दे और मुसलमान भाइयों की आँखें खोले और दोस्त-दुश्मन पहचानने की तमीज़ अता फ़रमाए। अरे! किसके दोस्त और दुश्मन? मुहम्मद रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) के दोस्त और दुश्मन। अफ़सोस, हज़ार बार अफ़सोस कि इंसान अपने दोस्त और दुश्मन को पहचाने, अपने दुश्मन के साये से भागे, उसकी सूरत देखकर आँखों में ख़ून उतर आए; और मुहम्मद रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) के दुश्मनों, उन्हें बुरा कहने वालों, उन्हें गालियाँ लिखकर छापने वालों और उन ख़बीसों के हम-मज़हबों और साथियों से मेल-जोल रखे, क्या क़यामत नहीं आएगी, क्या हश्र नहीं होगा, क्या रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) को मुँह नहीं दिखाना है, क्या उनके आगे शफ़ाअत (सिफ़ारिश) के लिए हाथ नहीं फैलाना है! मुसलमानों! अल्लाह से डरो, रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) से हया करो। अल्लाह अज़्ज़ व जल्ल तौफ़ीक़ दे। आमीन! वल्लाहु तआला आलम।

मसला 163 से 169: शहर मोहल्ला रोहिली टोला, सायल हाजी मोहम्मद ख़लील उद्दीन अहमद साहब, 1 सफ़र 1339 हिजरी।

उलमा-ए-दीन इस मसले में क्या फ़रमाते हैं कि: (1) मुशरिकों (बहुदेववादियों) से इत्तेहाद (एकता) और वदाद (दोस्ती) हलाल है या नहीं? (2) मुशरिक को अपनी दीनी ज़रूरतों में अपना लीडर यानी हादी, इमाम और रहबर बनाना कैसा है?

1. अल-मुअजमुल कबीर लित-तबरानी, हदीस 2519, अल-मकतबतुल फ़ैसलिया, बैरुत, 3/19.
2. मज्मउज़ ज़वाइद, बाब: हर नफ़्स अपने शौक पर उठाया जाएगा, दारुल किताब, बैरुत, 1/113.
3. दुर्रे मुख़्तार, बाबुल मुर्तद, मतबा मुजतबाई, दिल्ली, 1/356.
4. अल-क़ुरआनुल करीम, 5/29.

पेज 405/712

اور اس کا حشر انہیں کافروں کے ساتھ ہوگا۔ رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم فرماتے ہیں : من احب قوما حشرہ اللہ فی زمرتھم۔ ۱۸ جو کسی قوم سے محبت رکھے گا اللہ تعالٰی اسی قوم کے ساتھ اس کا حشر کرے گا۔

اور فرماتے ہیں : من ھوی الکفرۃ فھو مع الکفرۃ ۲۸ جو کافروں سے محبت رکھے گا وہ انہیں کے ساتھ ہوگا اور جوان کو عالم دین یا پیر وسنت سمجھے قطعاً کافر و مرتد ہے۔ شفائے امام قاضی عیاض و ذخیرۃ العقبٰی بحر الرائق و مجمع الانہر و فتاوٰی بزازیہ و در مختار وغیرہا معتمدات اسفار میں ہے: من شك فی عذابہ و کفرہ فقد کفر ۳۸ (جو ان کے کفر میں شک کرے وہ بھی کافر ہے۔ جب ان کو مسلمان سمجھنا در کنار ان کے کفر میں شک کرنا موجب کفر ہے تو معاذ اللہ انہیں عالم دین یا پیر و سنت سمجھنا کس قدر اخبث کفر ہو گا " وَذٰلِكَ جَزٰؤُا الظّٰلِمِیْنَ" ۴۸ (اور ظالموں کی یہی جزا ہے۔ت) اللہ عزوجل سب خبیثوں کے شر سے پناہ دے اور مسلمان بھائیوں کی آنکھیں کھولے اور دوست دشمن پہچاننے کی تمیز دے، ارے کس کے دوست دشمن، محمد رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کے دوست و دشمن، افسوس افسوس ہزار افسوس کہ آدمی اپنے دوست دشمن کو پہچانے، اپنے دشمن کے سایہ سے بھاگے، اس کی صورت دیکھ کر آنکھوں میں خون اترے اور محمد رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کے دشمنوں، ان کے بد گویوں، انہیں گالیاں لکھ کر شائع کرنے والوں اور ان خبیثوں کے ہم مذہبوں ہم پیالوں ہم نوالوں سے میل جول رکھے، کیا قیامت نہ آئے گی، کیا حشر نہ ہوگا، کیا رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کو منہ دکھانا نہیں، کیا ان کے آگے شفاعت کے لئے ہاتھ پھیلانا نہیں! مسلمانوں! اللہ سے ڈرو رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم سے حیا کرو۔ اللہ عزوجل توفیق دے۔ آمین! واللہ تعالٰی اعلم

مسئلہ ۱۶۳ تا ۱۶۹: از شہر محلہ روہیلی ٹولہ مسئولہ حاجی محمد خلیل الدین احمد صاحب یکم صفر ۱۳۳۹ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین اس مسئلہ میں کہ: (۱) مشرکین سے اتحاد و وداد حلال ہے یا نہیں؟ (۲) مشرک کو اپنی حاجت دینیہ میں اپنا لیڈر یعنی ہادی و امام و رہبر بنانا کیسا ہے؟

---

1 المعجم الکبیر للطبرانی حدیث ۲۵۱۹ المکتبۃ الفیصلیہ بیروت ۳/ ۱۹ 2 مجمع الزوائد باب تحشر کل نفس علی ھواہا دار الکتاب بیروت ۱/ ۱۱۳ 3 درمختار باب المرتد مطبع مجتبائی دہلی ۱/ ۳۵۶ 4 القرآن الکریم ۵/ ۲۹

Fatawa Razawiyyah (Volume 14)

(3) What is the ruling on saying about a polytheist (Mushrik) that he has come to purify the soil of our city? (4) Is acknowledging a high status and respect for a polytheist according to Islam or not? (5) And the act of Muslims going to make his reception grand and honoring the polytheist, (6) And chanting slogans of victory (Jai) for him, (7) And what is the ruling on calling him a 'Mahatma'? State the verdict and be rewarded.

The Answer: (1) Unity with polytheists is out of the question; even friendship is strictly prohibited (Haram Qat'i). Allah the Almighty says: "You will not find a people who believe in Allah and the Last Day having affection for those who oppose Allah and His Messenger, even if they were their fathers or their sons or their brothers or their kindred. Those - He has decreed within their hearts faith and supported them with spirit from Him." (The Holy Quran 58/22)[1] Translation: You will not find those who believe in Allah and the Last Day befriending those who oppose Allah and His Messenger, even if they are their fathers, sons, brothers, or kinsmen. These are the ones in whose hearts Allah has inscribed faith and has helped them with a spirit from Himself.

And He, the Majestic and Exalted, says: "And whoever is an ally to them among you - then indeed, he is [one] of them." (The Holy Quran 5/51)[2] Translation: Whoever among you makes friends with them, then surely he is one of them.

These are the testimonies of the Great Quran that friendship and unity with them is disbelief (Kufr), and only a disbeliever would commit such an act. O Muslims! Whose verdict is greater than that of the Holy Quran? "And who is more truthful in statement than Allah?" (The Holy Quran 4/87)[3] "Who is more truthful in speech than Allah." (2) To make a polytheist a guide or an Imam in religious matters is an explicit denial of the Great Quran. In the Great Quran...

---

[1] The Holy Quran 58/22 [2] The Holy Quran 5/51 [3] The Holy Quran 4/87

फ़तावा रज़विया (जिल्द चौदहवीं (14))

(3) मुश्रिक (बहुदेववादी) के संबंध में यह कहना कि वे हमारे शहर की धूल को पवित्र करने के लिए आए हैं, क्या हुक्म रखता है? (4) मुश्रिक के लिए बड़ा मर्तबा और इज़्ज़त मानना इस्लाम के अनुकूल है या नहीं? (5) और उसके इस्तक़बाल (स्वागत) को शानदार बनाने के लिए मुसलमानों का जाना और मुश्रिक का सम्मान करना, (6) और उसकी जय बोलना, (7) और उसे 'महात्मा' कहना कैसा है? स्पष्ट करें, पुण्य प्राप्त होगा।

उत्तर: (1) मुश्रिकों से एकता तो दूर की बात है, प्रेम/मैत्री करना भी क़तई हराम है। अल्लाह तआला फ़रमाता है: "तुम उन लोगों को जो अल्लाह और परलोक के दिन पर विश्वास रखते हैं, कभी ऐसा न पाओगे कि वे उनसे प्रेम करें जो अल्लाह और उसके रसूल के शत्रु हैं, चाहे वे उनके पिता हों, या उनके पुत्र हों, या उनके भाई हों, या उनके नाते-रिश्तेदार हों। ये वे लोग हैं जिनके दिलों में अल्लाह ने ईमान (आस्था) लिख दी है और अपनी ओर की रूह (सामर्थ्य) से उनकी सहायता की है।" (अल-क़ुरआन अल-करीम 58/22)[1] अनुवाद: तुम उन लोगों को नहीं पाओगे जिन्हें अल्लाह और प्रलय के दिन पर विश्वास है कि वे अल्लाह और उसके रसूल के विरोधियों से दोस्ती करें, भले ही वे उनके पिता या बेटे या भाई या निकट संबंधी हों। ये वे लोग हैं जिनके दिलों में अल्लाह ने ईमान लिख दिया है और अपनी ओर से एक रूह के माध्यम से उनकी मदद की है।

और वह महान और उच्च फ़रमाता है: "और तुम में से जो कोई उन्हें अपना मित्र बनाएगा, वह निस्संदेह उन्हीं में से है।" (अल-क़ुरआन अल-करीम 5/51)[2] अनुवाद: तुममें से जो कोई उनसे दोस्ती करेगा, वह निश्चित रूप से उन्हीं में से होगा।

ये महान क़ुरआन की गवाहियां हैं कि उनके साथ मैत्री और एकता कुफ़्र है और इसके दोषी केवल काफ़िर ही होंगे। ऐ मुसलमानों! क़ुरआन-ए-करीम से बढ़कर किसका फ़तवा हो सकता है? "और अल्लाह से बढ़कर किसकी बात सच्ची है?" (अल-क़ुरआन अल-करीम 4/87)[3] "अल्लाह से बढ़कर सत्य बोलने वाला कौन है।" (2) मुश्रिक को धार्मिक मामलों में मार्गदर्शक या इमाम बनाना महान क़ुरआन को स्पष्ट रूप से झुठलाना है। महान क़ुरआन में...

---

[1] अल-क़ुरआन अल-करीम 58/22 [2] अल-क़ुरआन अल-करीम 5/51 [3] अल-क़ुरआन अल-करीम 4/87

فتاویٰ رضویہ (جلد چہار دہم (۱۴))

(۳) مشرک کی نسبت یہ کہنا کہ وہ ہمارے شہر کی خاک کو پاک کرنے کے لئے تشریف لائے ہیں، کیا حکم رکھتا ہے؟ (۴) مشرک کے لئے بڑا مرتبہ اور عزت ماننا مطابقِ اسلام ہے یا نہیں؟ (۵) اور اس کے استقبال کو شاندار بنانے کے لئے مسلمانوں کا جانا اور مشرک کی تعظیم، (۶) اور اس کی جے بولنا، (۷) اور اس کو مہاتما کہنا کیسا ہے؟ بینوا توجروا۔

الجواب: (۱) مشرکین سے اتحاد در کنار وداد حرام قطعی ہے۔ قال اللہ تعالیٰ: "لَا تَجِدُ قَوْمًا یُّؤْمِنُوْنَ بِاللّٰہِ وَالْیَوْمِ الْاٰخِرِ یُوَآدُّوْنَ مَنْ حَآدَّ اللّٰہَ وَرَسُوْلَہٗ وَلَوْ کَانُوْٓا اٰبَآءَ ہُمْ اَوْ اَبْنَآءَ ہُمْ اَوْ اِخْوَانَہُمْ اَوْ عَشِیْرَتَہُمْ اُولٰٓئِکَ کَتَبَ فِیْ قُلُوْبِہِمُ الْاِیْمَانَ وَاَیَّدَہُمْ بِرُوْحٍ مِّنْہُ" (القرآن الکریم ۲۲/۵۸)[1] تو نہ پائے گا ان لوگوں کو جنہیں اللہ اور قیامت پر ایمان ہے کہ اللہ اور رسول کے مخالف سے دوستی کریں اگرچہ وہ ان کے باپ یا بیٹے یا بھائی یا عزیز ہوں یہ ہیں وہ لوگ جن کے دلوں میں ایمان اللہ نے لکھ دیا ہے اور اپنی طرف کی روح سے ان کی مدد فرمائی۔

اور فرماتا ہے جل وعلا: "وَمَنْ یَّتَوَلَّہُمْ مِّنْکُمْ فَاِنَّہٗ مِنْہُمْ" (القرآن الکریم ۵/۵۱)[2] تم میں جو ان سے دوستی کرے گا وہ بیشک انہیں میں سے ہے۔

یہ ہیں قرآنِ عظیم کی شہادتیں کہ ان سے وداد و اتحاد کفر ہے اور یہ کہ اس کے مرتکب نہ ہوں گے مگر کافر۔ مسلمانو! قرآنِ کریم سے بڑھ کر کس کا فتویٰ ہے، "وَمَنْ اَصْدَقُ مِنَ اللّٰہِ حَدِیْثًا" (القرآن الکریم ۴/۸۷)[3] "اللہ سے بڑھ کر کس کی بات سچی ہے۔" (۲) مشرک کو حاجت دینیہ میں ہادی بنانا امام ٹھہرانا قرآنِ عظیم کی صریح تکذیب ہے، قرآنِ عظیم میں

---

[1] القرآن الکریم ۲۲/۵۸ [2] القرآن الکریم ۵/۵۱ [3] القرآن الکریم ۴/۸۷

Fatawa Razawiyya Volume 14 (14)

Thousands of verses are resounding that they are astray, completely alienated from guidance, until He said: "They are only like cattle; nay, they are even farther astray from the Path."[1] They are not just mindless like cattle, but even more severely astray.

So whoever makes them a guide and leader will certainly deny the Great Quran and will certainly find the path of destruction.

If a crow is the guide of a people, It will lead them on the path of the perished. (When the leader of any nation is a crow, he will lead them on the path of destruction. T)

And on the Day of Resurrection, such a group will be called by the name of this polytheist; Allah Almighty said: "(Remember) the Day when We will call every people with their Imam (leader)."[2] On the day we will call every group with their leader.

(3) La ilaha illa Allah (There is no god but Allah), it is strange of them that they claim to be Muslims and pose as full claimants of Islam; have they resolved to reject the Great Quran? The One, the Subduer (Allah) says: "Verily, the polytheists are impure."[3] Polytheists are nothing but pure filth, indeed, the very essence of impurity. It is strange that impurity and the Purifier exist together. Yes, once they have adopted Hinduism, then it is no wonder if there is cow dung and urine. By Allah, it is a thousand times worse than that. There is a difference of opinion among the Imams regarding the impurity of cow dung, but on the impurity of the polytheist, the text of the Holy Quran is clear. And in terms of polluting the earth by its arrival, inner impurity is ten million times worse than outer impurity. Outer impurity can be cleaned with a single stream of water, but inner impurity cannot be washed away by ten million oceans until one brings faith with a sincere heart.

The more you wash it, the more impure it becomes. (The more it is washed, the more impure it will become. T)

(4) Have they sworn an oath that they will not leave any sentence of the Great Quran intact? There is absolutely no honor for a polytheist, and far from being great, they have no status, not even the lowest or smallest. The One, the Subduer, Exalted and High, says: "But honor belongs to Allah, and to His Messenger, and to the believers, but..." Honor belongs only to Allah, His Messenger, and the believers.

---

[1] Al-Quran al-Karim 25/44 [2] Al-Quran al-Karim 17/71 [3] Al-Quran al-Karim 9/28 Page 407 of 712

फ़तावा रज़विया जिल्द 14 (१४)

हज़ारों आयतें गूँज रही हैं कि वे गुमराह हैं, हिदायत से बिलकुल बेगाना हैं, यहाँ तक कि फ़रमाया: "वे तो बस चौपायों की तरह हैं, बल्कि वे उनसे भी अधिक गुमराह हैं।"1 वे चौपायों की तरह केवल निर्बुद्धि ही नहीं बल्कि उनसे भी कहीं अधिक गुमराह हैं।

तो जो उन्हें मार्गदर्शक और इमाम बनाएगा, वह निश्चित रूप से महान क़ुरआन को झुठलाएगा और विनाश का मार्ग पाएगा।

यदि किसी क़ौम का मार्गदर्शक कौवा हो, तो वह उन्हें विनाश के मार्ग पर ले जाएगा। (जब किसी जाति का नेता कौवा हो, तो वह उन्हें विनाश के मार्ग पर चलाएगा। त)

और क़यामत के दिन ऐसा समूह इसी मुशरिक के नाम से पुकारा जाएगा; अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "जिस दिन हम हर समूह को उनके इमाम (नेता) के साथ पुकारेंगे।"2 जिस दिन हम हर समूह को उनके इमाम के साथ पुकारेंगे।

(३) ला इलाहा इल्लल्लाह, आश्चर्य है उनसे कि इस्लाम के दावेदार हों और इस्लाम के पूर्ण दावेदार बन बैठें, क्या महान क़ुरआन को झुठलाने का ही संकल्प लिया है? वह अकेला प्रभु (अल्लाह) फ़रमाता है: "निश्चित रूप से मुशरिक (बहुदेववादी) अपवित्र हैं।"3 मुशरिक तो कुछ नहीं बल्कि निरे गंदे हैं, बल्कि साक्षात् अपवित्रता हैं। आश्चर्य है कि अपवित्रता और पवित्र करने वाला एक साथ? हाँ, जब हिंदू धर्म ही अपना लिया तो आश्चर्य नहीं कि गोबर और पेशाब, खुदा की कसम इससे भी हज़ार गुना बदतर। गोबर की अपवित्रता पर इमामों के बीच मतभेद है, लेकिन मुशरिक की अपवित्रता पर क़ुरआन करीम का स्पष्ट आदेश है। और पृथ्वी को अपवित्र करने में आंतरिक अपवित्रता बाहरी अपवित्रता से करोड़ों गुना बदतर है। बाहरी अपवित्रता पानी की एक धार से साफ़ हो जाती है, लेकिन आंतरिक अपवित्रता करोड़ों समुद्रों से भी नहीं धुल सकती जब तक कि सच्चे दिल से ईमान न लाएँ।

जितना अधिक इसे धोओगे, उतना ही अधिक यह अपवित्र होगा। (जितना इसे धोया जाएगा, उतना ही अधिक अपवित्र होगा। त)

(४) क्या कसम खाई है कि महान क़ुरआन का कोई भी वाक्य सुरक्षित न रहने देंगे? मुशरिक के लिए कोई इज़्ज़त नहीं है, और महानता तो दूर की बात, छोटे से छोटा कोई दर्जा भी नहीं है। वह अकेला

प्रभु, महान और उच्च, फ़रमाता है: "लेकिन इज़्ज़त तो अल्लाह, उसके रसूल और ईमान वालों के लिए है, लेकिन..." इज़्ज़त तो केवल अल्लाह, उसके रसूल और ईमान वालों के लिए ही है।

---

1 अल-क़ुरआन अल-करीम 25/44 2 अल-क़ुरआन अल-करीम 17/71 3 अल-क़ुरआन अल-करीम 9/28 पृष्ठ 407 का 712

فتاوٰی رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

ہر زار ہا آیتیں گونج رہی ہیں کہ وہ گمراہ ہیں، ہدایت سے بالکل بیگانہ ہیں، یہاں تک کہ فرمایا: "اِنْ هُمْ اِلَّا كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ سَبِيْلًا"1 وہ چوپایوں کی طرح نرے بے عقل ہی نہیں بلکہ ان سے بھی سخت تر گمراہ۔

تو جو انہیں ہادی وامام بنائے گا قطعاً قرآن عظیم کو جھٹلائے گا اور قطعاً راہ ہلاک پائے گا۔

اذا کان الغراب دلیل قوم سیھدیھم طریق الھالکینا (جب کسی قوم کا رہنما کوا ہو تو وہ ان کو ہلاکت کی راہ چلائے گا۔ت)

اور روزِ قیامت ایسا گروہ اس مشرک ہی کے نام سے پکارا جائے گا قال اللہ تعالٰی: "يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ اُنَاسٍ بِاِمَامِهِمْ"2 جس دن ہر گروہ کو ہم اس کے امام کے ساتھ پکاریں گے۔

(۳) لا الہ الا اللہ عجب ان سے کہ مدعی اسلام ہوں اور اسلام کے پورے مدعی بن بیٹھیں، کیا قرآن عظیم کے رد ہی پر کمر باندھی ہے، واحدِ قہار فرماتا ہے: "اِنَّمَا الْمُشْرِكُوْنَ نَجَسٌ"3 مشرک تو نہیں مگر نرے گندے، بلکہ عین نجاست عجب کہ نجاست اور مطہر، ہاں جب ہندو دھرم ہی اختیار کیا تو عجب نہیں کہ گوبر اور پوترا، لا واللہ اس سے بھی ہزار درجہ بدتر گوبر کی نجاست میں ائمہ کو اختلاف ہے اور مشرک کی نجاست پر قرآن کریم کا نص صاف ہے اور آمد سے زمین ناپاک کرنے میں نجاستِ باطن نجاستِ ظاہر سے کروڑ درجہ بدتر ہے، نجاستِ ظاہر ایک دھار پانی سے پاک ہو جاتی ہے اور نجاستِ باطن کروڑ سمندروں سے نہیں دھل سکتی جب تک صدقِ دل سے ایمان نہ لائے، ع

ہر چہ شوئی پلید تر باشد (جتنا دھوئے گا اتنا ہی زیادہ پلید ہوگا۔ت)

(۴) کیا قسم کھائی کہ قرآن عظیم کا کوئی جملہ سلامت نہ رکھیں، مشرک کے لئے ہرگز کوئی عزت نہیں اور بڑا در کنار ادنیٰ سے ادنیٰ، چھوٹے سے چھوٹا کوئی رتبہ نہیں، واحدِ قہار جل وعلا فرماتا ہے: "وَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ وَ لِرَسُوْلِهٖ وَلِلْمُؤْمِنِيْنَ وَلٰكِنَّ" عزت تو صرف اللہ اور اس کے رسول اور ایمان والوں

---

1 القرآن الکریم ۲۵/ ۴۴ 2 القرآن الکریم ۱۷/ ۷۱ 3 القرآن الکریم ۹/ ۲۸ Page 407 of 712

Fatawa Rizvia Volume 14 (14)

"But the hypocrites do not know. (1)" is for [them], but the hypocrites are unaware. The Mighty and Powerful (Glorious and Exalted be He) says: "Indeed, those who oppose Allah and His Messenger are among the most humiliated. (2)" Verily, all those who oppose Allah and His Messenger are more wretched than the lowliest of the lowly. The Mighty Avenger, Whose Majesty is Exalted, says: "They are the worst of creatures. (3)" They are worse than all of God's creation. Among the creation are dogs and pigs as well. The Great Quran bears witness that the polytheists are even worse than them; then what is the meaning of status and honor! (5) To honor them is a most severe major sin and a fierce opposition to the Great Quran. It is mentioned in the Hadith that the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) says: "Whoever honors an innovator has assisted in the demolition of Islam. (4)" Whoever honors someone following a misguided innovation has aided in the tearing down of Islam. This is the ruling on honoring an innovator; imagine to what extent honoring a polytheist would be the uprooting of Islam! "But the hypocrites do not know. (5)" (But the hypocrites are unaware. - Translator's note) Going to make a grand reception is pure honoring, which is blatant opposition to the Great Quran; participation in this unfamiliar procession is anyway forbidden. The Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) says: "Whoever increases the number of a people is one of them. (6)" Whoever joins the group of a people is among them. In another Hadith, it says: "Whoever increases the crowd of a people is among them. (7)" Whoever increases the gathering of a people is among them.

---

1. Al-Quran al-Karim 63/8
2. Al-Quran al-Karim 58/20
3. Al-Quran al-Karim 98/6
4. Kanz al-Ummal Hadith 1102, Mu'assasat al-Risalah Beirut 1/219, Al-Mu'jam al-Awsat Hadith 6768, Maktabat al-Ma'arif Riyadh 7/396
5. Al-Quran al-Karim 63/8
6. Kanz al-Ummal Hadith 34681, Mu'assasat al-Risalah Beirut 9/10
7. Nasb al-Rayah li Ahadith al-Hidayah, referenced from Musnad Abu Ya'la, Al-Maktabah al-Islamiyyah Riyadh 4/346, Kanz al-Ummal Hadith 24735, Mu'assasat al-Risalah Beirut 9/22

"लेकिन मुनाफ़िक़ों को खबर नहीं। (1)" के लिए है मगर मुनाफ़िक़ों को खबर नहीं। अज़ीज़ मुक़्तदिर जल व अला फ़रमाता है: "बेशक जो लोग अल्लाह और उसके रसूल का विरोध करते हैं, वे सबसे अपमानित लोगों में से हैं। (2)" बेशक अल्लाह और रसूल के जितने विरोधी हैं, वे सब हर ज़लील से बदतर ज़लीलों में हैं। अज़ीज़ मुन्तक़िम, अज़ जलालुहू फ़रमाता है: "वे तमाम मख्लूक़ात में सबसे बुरे हैं। (3)" वे तमाम ईश्वरीय सृष्टि से बदतर हैं। मख्लूक़ (सृष्टि) में कुत्ता भी है, सुअर भी है। क़ुरान-ए-अज़ीम गवाही देता है कि मुशरिक (बहुदेववादी) उनसे भी बदतर हैं, फिर उनके लिए पद और सम्मान के क्या मायने! (5) उनका सम्मान करना अत्यंत गंभीर कबीरा गुनाह है और क़ुरान-ए-अज़ीम का घोर विरोध है। हदीस में है, अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) फ़रमाते हैं: "जिसने किसी बिदअती (नवाचारी) का सम्मान किया, उसने इस्लाम को ढाने में मदद की। (4)" जो किसी बिदअती बद-मज़हब का सम्मान करे, उसने इस्लाम को गिराने में मदद दी। बिदअती के सम्मान पर यह हुक्म है, तो मुशरिक का सम्मान इस्लाम की किस हद तक जड़ काटने वाला होगा! "लेकिन मुनाफ़िक़ों को खबर नहीं। (5)" (मगर मुनाफ़िक़ों को खबर नहीं। - अनुवादक की टिप्पणी) स्वागत को भव्य बनाने के लिए जाना तो साक्षात सम्मान है, जो क़ुरान-ए-अज़ीम का खुला विरोध है; इस अपरिचित जुलूस में शामिल होना वैसे भी हराम (निषिद्ध) है। अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) फ़रमाते हैं: "जो किसी कौम की भीड़ बढ़ाता है, वह उन्हीं में से है। (6)" जो किसी कौम के जत्थे में शामिल हुआ, वह उन्हीं में से है। दूसरी हदीस में है: "जो किसी कौम के मजमे (भीड़) को बढ़ाता है, वह उन्हीं में से है। (7)" जो किसी कौम का मजमा बढ़ाए, वह उन्हीं में से है।

---

1. अल-क़ुरान अल-करीम 63/8
2. अल-क़ुरान अल-करीम 58/20
3. अल-क़ुरान अल-करीम 98/6
4. कंज़ुल उम्माल हदीस 1102, मुअस्ससतुर रिसाला बेरूत 1/219, अल-मुअजम अल-औसत हदीस 6768, मकतबतुल माआरिफ रियाद 7/396
5. अल-क़ुरान अल-करीम 63/8
6. कंज़ुल उम्माल हदीस 34681, मुअस्ससतुर रिसाला बेरूत 9/10

7. नसबुर राया लि-अहादीसिल हिदाया, हवालह मुसनद अबू यअला, अल-मकतबतुल इस्लामिया रियाद 4/346, कंज़ुल उम्माल हदीस 24735, मुअस्ससतुर रिसाला बेरूत 9/22

"الْمُنٰفِقِیْنَ لَا یَعْلَمُوْنَ ع ۝ 1" کے لئے ہے مگر منافقوں کو خبر نہیں۔ عزیز مقتدر جل وعلا فرماتا ہے: "اِنَّ الَّذِیْنَ یُحَآدُّوْنَ اللّٰہَ وَ رَسُوْلَہٗ اُولٰٓئِکَ فِی الْاَذَلِّیْنَ ۝ 2" بیشک اللہ ورسول کے جتنے مخالف ہیں سب ہر ذلیل سے بدتر ذلیلوں میں ہیں۔ عزیز منتقم، عز جلالہ فرماتا ہے: "ہُمْ شَرُّ الْبَرِیَّۃِ ۝ 3" وہ تمام مخلوق الہی سے بدتر ہیں۔ مخلوق میں کتا بھی ہے سور بھی ہے۔ قرآن عظیم شہادت دیتا ہے کہ مشرکین ان سے بھی بدتر ہیں، پھر رتبہ و عزت کے کیا معنی! (۵) اس کی تعظیم سخت سے سخت کبیرہ اور قرآن عظیم کی مخالفت شدید ہے۔ حدیث میں ہے رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم فرماتے ہیں: من وقر صاحب بدعۃ فقد اعان علی ھدم الاسلام 4۔ جو کسی بدعتی بد مذہب کی تعظیم کرے اس نے اسلام کے ڈھادینے پر مدد دی۔ مبتدع کی تعظیم پر حکم یہ ہے مشرک کی تعظیم کس درجہ بیخ کنی اسلام ہوگی "وَلٰکِنَّ الْمُنٰفِقِیْنَ لَا یَعْلَمُوْنَ ۝ 5" (مگر منافقوں کو خبر نہیں۔ ت) استقبال کو شاندار بنانے کے لئے جانا تو عین تعظیم ہے جو صریح مخالفت قرآن عظیم ہے، اس جلوس نامانوس میں ویسے بھی شرکت حرام ہے۔ رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم فرماتے ہیں: من سود مع قوم فھو منھم 6 جو کسی قوم کے جتھے میں شامل ہوا وہ انہیں میں سے ہے۔ دوسری حدیث میں ہے: من کثر سواد قوم فھو منھم 7 جو کسی قوم کا مجمع بڑھائے وہ انہیں میں سے ہے۔

---

1 القرآن الکریم ۸/۶۳ 2 القرآن الکریم ۲۰/۵۸ 3 القرآن الکریم ۶/۹۸ 4 کنز العمال حدیث ۱۱۰۲ موسسۃ الرسالۃ بیروت ۱/ ۲۱۹، المعجم الاوسط حدیث ۶۷۶۸ مکتبۃ المعارف الریاض ۷/ ۳۹۶ 5 القرآن الکریم ۸/۶۳ 6 کنز العمال حدیث ۳۴۶۸۱ موسسۃ الرسالۃ بیروت ۹/ ۱۰ 7 نصب الرایہ لاحادیث الھدایہ بحوالہ مسند ابو یعلی المکتبۃ الاسلامیۃ الریاض ۴/ ۳۴۶، کنز العمال حدیث ۲۴۷۳۵ موسسۃ الرسالۃ بیروت ۹/ ۲۲

In the third Hadith it is mentioned:

[Whoever joins the polytheist and lives with him, he is indeed like him.][1] | [Whoever comes with the polytheist and stays with him, he is indeed like him.]

(6) None will hail a polytheist except a polytheist. In the Hadith, the Master of the Universe (peace and blessings of Allah be upon him) says:

[When a sinner is praised, the Lord becomes angry and the Divine Throne trembles due to it.][2] | [When a sinner (Fasiq) is praised, the Lord becomes angry and the Divine Throne trembles.]

When this is the ruling for praising a sinner, then what of a polytheist! How much more would his praise cause the severe anger of the Lord Almighty! (7) The meaning of 'Mahatma' is "Great Spirit," which is a special title for our master Gabriel the Trustworthy (peace and blessings be upon him). Addressing a polytheist by this title is open opposition to Allah and His Messenger. In the Hadith, the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) says:

[Do not say 'O Leader' to a hypocrite, for if he is your leader, you have indeed earned the wrath of your Lord Almighty.][3] | [Do not say 'O Leader' to a hypocrite, for indeed if he is your leader, you have taken the wrath of your Lord Almighty upon yourself.]

Now look at the difference between a hypocrite and a polytheist here, and compare 'Leader' (Sayyid) with 'Great Spirit' (Rooh-e-Azam). Because of these associations, Allah Almighty's anger towards him is even more severe. We seek refuge in Allah, the Lord of the worlds. May Allah Almighty open the eyes of Muslims, make them Muslims, keep them as Muslims, grant them death as Muslims, and raise them as Muslims. There is no power or strength except with Allah, the Most High, the Most Great. And Allah Almighty knows best.

---

[1] Sunan Abi Dawud, end of the Book of Jihad, Aftab-e-Alam Press, Lahore, 2/29. [2] Shu'ab al-Iman, Hadith 3886, Dar al-Kutub al-Ilmiyyah, Beirut, 3/230; Ithaf al-Sadah, chapter on the 18th calamity: Praise, Dar al-Fikr, Beirut, 7/571. [3] Sunan Abi Dawud, Book of Manners, chapter on what is said to the owned, etc., Aftab-e-Alam Press, Lahore, 2/324; Musnad Imam Ahmad bin Hanbal, Hadith from Buraydah al-Aslami, Dar al-Fikr, Beirut, 5/366-367.

जिल्द चौदहवीं (14) | फ़तावा रज़विया

तीसरी हदीस में है:

[मन जामा-उल-मुशरिका व सकना म-अहु फ़-इन्नहु मिसलुहु।][1] | [जो मुशरिक (मूर्तिपूजक) के साथ आए और उसके साथ रहे, वह वास्तव में उसी के समान है।]

(6) मुशरिक की जय केवल मुशरिक ही बोलेगा। हदीस में है कि सैय्यदे आलम (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) फरमाते हैं:

[इज़ा मुदिहल फ़ासिकु ग़दिबर-रब्बु वह-तज़्ज़ा लि-ज़ालिकल अर्श।][2] | [जब फासिक (पापी) की प्रशंसा की जाती है, तो रब क्रोधित होता है और उसके कारण अर्शे इलाही (ईश्वर का सिंहासन) कांप उठता है।]

जब फासिक की प्रशंसा पर यह हुक्म है, तो मुशरिक का क्या कहना! उसकी प्रशंसा रब अज़्ज़वजल के कितने प्रचंड क्रोध का कारण होगी! (7) 'महात्मा' का अर्थ है "महान आत्मा" (रूह-ए-आज़म), जो हमारे स्वामी जिब्रील अमीन (अलैहिस्सलाम) की विशेष उपाधि है। मुशरिक को इससे संबोधित करना अल्लाह और उसके रसूल का स्पष्ट विरोध है। हदीस में है कि रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) फरमाते हैं:

[ला तक़ूलू लिल-मुनाफ़िक़ि या सैय्यदु फ़-इन्नहु इन यकुन सैय्यदकुम फ़क़द असखत-तुम रब्बकुम अज़्ज़वजल।][3] | [मुनाफ़िक़ (पाखंडी) को "ऐ सरदार" मत कहो, क्योंकि यदि वह तुम्हारा सरदार है, तो तुमने अपने रब अज़्ज़वजल का क्रोध मोल लिया है।]

अब यहाँ मुनाफ़िक़ और मुशरिक के बीच का अंतर देखें और उधर 'सरदार' और 'रूह-ए-आज़म' (महान आत्मा) की तुलना करें। इन संबंधों के कारण उस पर अल्लाह अज़्ज़वजल का क्रोध और भी तीव्र है। हम अल्लाह, जो दुनिया का रब है, की शरण लेते हैं। अल्लाह तआला मुसलमानों की आँखें खोले, उन्हें मुसलमान बनाए, मुसलमान रखे, मुसलमान के रूप में मृत्यु दे, और मुसलमान के रूप में उठाए। अल्लाह के अलावा कोई शक्ति या सामर्थ्य नहीं है, जो सबसे ऊँचा और सबसे महान है। और अल्लाह तआला ही बेहतर जानता है।

---

[1] सुनन अबी दाऊद, आखिर किताबुल जिहाद, आफ़ताबे आलम प्रेस, लाहौर, 2/29 [2] शुअबुल ईमान, हदीस 3886, दारुल कुतुब अल-इल्मिया, बेरुत, 3/230; इत्हाफ़ुस सादा, बाबुल आफ़तुस

सामिनता अशरा अल-मदह, दारुल फ़िक्र, बेरुत, 7/571 ³ सुनन अबी दाऊद, किताबुल अदब, बाबू यक़ूलुल मम्लूक अलख, आफ़ताबे आलम प्रेस, लाहौर, 2/324; मुसनद इमाम अहमद बिन हंबल, हदीस हज़रत बुरैदा अल-अस्लमी, दारुल फ़िक्र, बेरुत, 5/366-367

تیسری حدیث میں ہے:

من جامع المشرک وسکن معہ فانہ مثلہ ۔[1] | جو مشرک کے ساتھ آئے اور اس کے ساتھ رہے وہ بیشک اسی کے مثل ہے۔

(۶) مشرک کی جے نہ بولے گا مگر مشرک۔ حدیث میں ہے سید عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم فرماتے ہیں:

اذا مدح الفاسق غضب الرب واہتز لذلک العرش[2]۔ | جب فاسق کی مدح کی جاتی ہے رب غضب فرماتا ہے اور عرش الٰہی کانپ جاتا ہے۔

جب فاسق کی مدح پر یہ حکم ہے تو مشرک کہاں، اس کی مدح کس درجہ باعث غضب شدید رب عزوجل ہوگی ! (۷) مہاتما کے معنی ہیں "روح اعظم" جو خاص لقب سیدنا جبریل امین علیہ الصلوۃ والسلام کا ہے، مشرک کو اس سے تعبیر کرنا صریح مخالفت خدا اور رسول ہے۔ حدیث میں ہے رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم فرماتے ہیں:

لا تقولوا للمنافق یا سید فانہ ان یکن سید کم فقد اسخطتم ربکم عزوجل[3]۔ | منافق کو "اے سردار" نہ کہو بیشک اگر وہ تمہارا سردار ہے، تو تم نے اپنے رب عزوجل کا غضب لیا۔

اب ادھر تو منافق و مشرک کا فرق دیکھو اور ادھر سردار و روح اعظم کا موازنہ کرو، انہیں نسبتوں سے اس پر اللہ عزوجل کا غضب اشد ہے، والعیاذ باللہ رب العالمین، اللہ تعالیٰ مسلمانوں کی آنکھیں کھولے مسلمان کرے، مسلمان رکھے، مسلمان مارے، مسلمان اٹھائے ولاحول ولاقوۃ الا باللہ العلی العظیم، واللہ تعالیٰ اعلم۔

[1] سنن ابی داؤد آخر کتاب الجہاد آفتاب عالم پریس لاہور ۲/ ۲۹ [2] شعب الایمان حدیث ۳۸۸۶ دار الکتب العلمیہ بیروت ۳/ ۲۳۰، اتحاف السادۃ باب الآفۃ الثامنہ عشر المدح دار الفکر بیروت ۷/ ۵۷۱ [3] سنن ابی داؤد کتاب الادب باب یقول المسلوک الخ آفتاب عالم پریس لاہور ۲/ ۳۲۴، مسند امام احمد بن حنبل حدیث حضرت بریدۃ الاسلمی دار الفکر بیروت ۵/ ۳۶۶۔ ۳۶۷

Fatawa Razawiyya, Volume 14

Problem 170: From the village of Khurd Mattoo, Post Office Badu Sarai, District Barabanki, asked by Syed Safdar Ali Sahib, 2 Safar 1339 AH.

What do the scholars of religion say regarding this matter: It is often heard as a rumor that many people have been and are becoming such that through spiritual exercises they become "reached unto God" (Wasil bi-Allah) to the extent that they abandon prayer and fasting. (While it is clearer than the sun that no one has been or can be closer to God than the Messenger of Allah, peace and blessings of Allah be upon him, and the Messenger of Allah, peace and blessings of Allah be upon him, used to perform prayer and fasting to the highest degree of perfection). And people believe in their sainthood; for instance, it is written in Tarikh Farishta (Urdu) Volume II that "Sheikh Ahmad, mercy of Allah be upon him, did not pray in a state of spiritual absorption (jadhb)." Now, the matter to be inquired is, what is the ruling in the Holy Quran and Noble Hadith regarding such people who abandon prayer and fasting? Is one who abandons prayer and fasting worthy of being called a friend of Allah (Wali Allah), and is he one or not? And is there any level in Shariah, Tariqah, or Ma'rifah reaching where a person who abandons fasting and prayer is not considered a sinner?

The Answer: No person can reach such a position where the Shariah rulings like prayer, fasting, etc., are dropped as long as sanity remains. Allah Almighty says:

"And worship your Lord until the certainty (death) comes to you." 1 | Worship your Lord until the moment of death.

It was submitted to the leader of the group, Junayd al-Baghdadi (may Allah be pleased with him): Some people have emerged who have abandoned worship like prayer, etc., and say that Shariah is only a path, and we have reached the destination, we no longer need the path. He said: "They spoke the truth, indeed they have reached, but where to? To the Fire (Hell)." Then he said: If I were given a life of a hundred years, I would never abandon not just the obligatory (fard), but even the voluntary (nafl) prayers I have set for myself. The complete explanation of this issue is in our treatise "Maqal-e-Urfa." In the state of spiritual absorption (jadhb), sanity is not intact, like madness; at that time, he is not accountable (mukallaf). One who, despite having sanity and ability, intentionally abandons prayer or fasting is never a friend of Allah but a friend of Satan; in Quran and Hadith, such a person is even called a mushrik (polytheist) and a kafir (disbeliever).

Allah Almighty said: "Establish prayer and do not be of the polytheists." 2 | Allah Almighty said: Maintain prayer and do not be among the polytheists.

1 Holy Quran 15/99 2 Holy Quran 30/31

फ़तावा-ए-रज़विया, खंड १४

मसाला १७०: ग्राम खुर्द मट्टू डाकखाना बदू सराय, जिला बाराबंकी से, सैयद सफदर अली साहब द्वारा पूछा गया, २ सफर १३३९ हिजरी।

धर्म के विद्वान इस विषय में क्या कहते हैं: यह अफवाहों में सुना जाता है कि अक्सर लोग ऐसे हुए हैं और हो रहे हैं जो साधना (रियाज़त) करके खुदा से ऐसे जुड़ जाते हैं (वासिल बिल-अल्लाह) कि नमाज़ और रोज़ा छोड़ देते हैं। (जबकि यह बात सूर्य के समान स्पष्ट है कि अल्लाह के रसूल सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम से अधिक अल्लाह के निकट कोई नहीं हुआ और न हो सकता है, और अल्लाह के रसूल सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम नमाज़ और रोज़ा पूरी पूर्णता के साथ अदा करते थे)। और लोग उनकी विलायत (संत होने) को मानते हैं; उदाहरण के लिए, 'तारीख फरिश्ता' (उर्दू) खंड २ में लिखा है कि "शेख अहमद रहमतुल्लाह अलैहि 'जज्ब' की स्थिति में नमाज़ नहीं पढ़ते थे"। अब प्रश्न यह है कि नमाज़ और रोज़ा छोड़ने वालों के बारे में कुरान मजीद और हदीस शरीफ में क्या आदेश है? क्या नमाज़ और रोज़ा छोड़ने वाला 'वली-अल्लाह' कहलाने के योग्य हो सकता है, और है या नहीं? और क्या शरीयत, तरीक़त या मारिफत में ऐसा कोई स्तर है जहाँ पहुँचने पर रोज़ा और नमाज़ छोड़ने वाला पापी न कहलाए?

जवाब: कोई भी व्यक्ति ऐसे मुकाम (स्तर) तक नहीं पहुँच सकता जहाँ से नमाज़, रोज़ा आदि जैसे शरीयत के आदेश समाप्त हो जाएँ, जब तक कि बुद्धि (विवेक) शेष है। अल्लाह तआला फरमाता है:

"और अपने रब की इबादत करो यहाँ तक कि तुम्हें यक़ीन (मृत्यु) आ जाए।" 1 | मरते दम तक अपने रब की इबादत कर।

सैय्यद-उत-ताइफा जुनैद बगदादी रज़ियल्लाहु अन्हु से निवेदन किया गया: कुछ लोग पैदा हुए हैं जिन्होंने नमाज़ आदि इबादतें छोड़ दी हैं और कहते हैं कि शरीयत तो रास्ता है और हम मंजिल पर पहुँच गए हैं, हमें अब रास्ते की ज़रूरत नहीं। उन्होंने फरमाया: "उन्होंने सच कहा, वे पहुँच तो गए हैं, पर कहाँ तक? जहन्नुम (नरक) तक।" फिर फरमाया: अगर मुझे सौ साल की उम्र दी जाए, तो मैं न केवल फर्ज, बल्कि अपने द्वारा तय किए गए नफ़्ल (स्वैच्छिक) इबादतों को भी कभी नहीं छोड़ूँगा। इस मसले का पूरा विवरण हमारे शोधपत्र "मक़ाल-ए-उर्फ़ा" में है। जज्ब (अध्यात्मिक तल्लीनता) की स्थिति में, पागलपन की तरह, बुद्धि स्वस्थ नहीं रहती, उस समय वह व्यक्ति जवाबदेह (मुकल्लफ) नहीं होता। जो व्यक्ति बुद्धि और सामर्थ्य होने के बावजूद जानबूझकर नमाज़ या रोज़ा छोड़ता है, वह

कभी अल्लाह का वली नहीं हो सकता, बल्कि शैतान का वली है; कुरान और हदीस में उसे मुशरिक और काफिर तक कहा गया है।

अल्लाह तआला ने फरमाया: "नमाज़ कायम रखो और मुशरिकों (बहुदेववादियों) में से न हो जाओ।" 2 | अल्लाह तआला ने फरमाया: नमाज़ कायम रखो और मुशरिकों से न हो जाओ।

1 कुरान करीम १५/९९ 2 कुरान करीम ३०/३१

فتاویٰ رضویہ جلد چہاردہم (۱۴)

مسئلہ ۱۷۰: از موضوع خورد مٹو ڈاکخانہ بدو سرائے ضلع بارہ بنکی مسئولہ سید صفدر علی صاحب ۲ صفر ۱۳۳۹ھ

کیا فرماتے ہیں علمائے دین اس مسئلہ میں کہ افواہا سنا جاتا ہے کہ اکثر لوگ ایسے ہوئے ہیں اور ہوتے جاتے ہیں کہ ریاضت کرتے ایسے واصل بخدا ہو جاتے ہیں کہ نماز روزہ ترک کردیتے ہیں (جبکہ اظہر من الشمس ہے کہ رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم سے زیادہ کوئی مقرب تر نہیں ہوا اور نہ ہو سکتا ہے اور رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم نماز روزہ بدرجہ اتم ادا فرماتے تھے) اور لوگ ان کی ولایت کے قائل ہوتے ہیں، چنانچہ تاریخ فرشتہ (اردو) جلد دوم میں لکھا ہے کہ "شیخ احمد رحمۃ اللہ تعالیٰ علیہ حالت جذب میں نماز نہیں پڑھتے تھے"۔ اب دریافت طلب یہ امر ہے کہ ایسے تارک نماز روزہ کے نسبت قرآن مجید و حدیث شریف میں کیا حکم ہے؟ آیا تارک نماز روزہ ولی اللہ کہے جانے کے لائق ہو سکتا ہے اور ہے یا نہیں اور کوئی درجہ شریعت، طریقت، معرفت میں ایسا ہے کہ جہاں پہنچ کر روزہ نماز کا تارک گنہگار نہ ہو؟

الجواب: کوئی شخص ایسے مقام تک نہیں پہنچ سکتا جس سے نماز و روزہ وغیرہ احکام شرعیہ ساقط ہو جائیں جب تک عقل باقی ہے، اللہ عزوجل فرماتا ہے:

"وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ" 1 | مرتے دم تک اپنے رب کی عبادت کر۔

سید الطائفہ جنید بغدادی رضی اللہ تعالیٰ عنہ سے عرض کی گئی: کچھ لوگ پیدا ہوئے کہ نماز وغیرہ عبادات چھوڑ دی ہے اور کہتے ہیں کہ شریعت تو راستہ ہے ہم پہنچ گئے، ہمیں راہ کی حاجت نہیں فرمایا: "صدقوا القد وصلوا لکن الی این الی النار" وہ سچ کہتے ہیں ضرور پہنچ گئے

مگر کہاں تک، جہنم تک۔ پھر فرمایا: اگر مجھے صد برس کی عمر دی جائے تو فرض تو فرض جو نفل مقرر کر لئے ہیں ہر گز نہ چھوڑوں۔ اس مسئلہ کا کامل بیان ہمارے رسالہ "مقال عرفاء" میں ہے، حالت جذب میں مثل جنون عقل سلامت نہیں رہتی، اس وقت وہ مکلف نہیں، جو باوصف بقائے عقل واستطاعت قصداً نماز یا روزہ ترک کرے ہرگز ولی اللہ نہیں ولی الشیطان ہے قرآن و حدیث میں اسے مشرک وکافر تک فرمایا۔

قال اللہ تعالیٰ: "أَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُشْرِكِينَ" 2 | اللہ تعالیٰ نے فرمایا: نماز قائم رکھو اور مشرکوں سے نہ ہو جاؤ۔

1 القرآن الکریم ۹۹/۱۵ 2 القرآن الکریم ۳۱/۳۰

Fatawa Razawiyya Volume 14

And he (Allah's peace and blessings be upon him) said: "Whoever intentionally leaves the prayer has openly committed disbelief." Translation: The Noble Prophet (Allah's peace and blessings be upon him) said: "Whoever left the prayer intentionally, he became an open disbeliever." (T)

Problem 171: From the city, Kohara Peer neighborhood, asked by Yusuf Ali Beg, 5 Safar 1339 AH. What do the scholars of religion say on this matter: is it permissible for the people of Sunnah and the community (Ahl-e-Sunnat wa Jama'at) to socialize, eat, drink, and trade with the Rafidis? And what is the Shari'a ruling regarding a person who, while being a Sunni, does so? Is that person excluded from the circle of Ahl-e-Sunnat wa Jama'at or not? And should all Muslims sever their religious and worldly relations with the aforementioned person or not?

The Answer: The Rafidis of this era are generally apostates, as we have explained in 'Radd al-Rafidah' (as we have described in Refuting the Rafidis). It is not lawful to have any dealings with them like those with Muslims. Socializing, sitting, meeting, greeting, and talking with them is all forbidden. Allah Almighty said: "And if the Devil causes you to forget, then after the reminder, do not sit with the wrongdoing people." (Quran 6:68) Translation: Allah Almighty said: "And if the Devil should ever cause you to forget, then after the reminder, do not sit with the wrongdoing people." (T)

It is stated in the Hadith that the Prophet (Allah's peace and blessings be upon him) says: "Soon a people will come with a bad nickname, they will be called Al-Rafidah. They will slander the predecessors (Salaf) and will not attend Friday prayers or congregational prayers. Do not sit with them, do not eat with them, do not drink with them, do not marry with them, and if they fall ill, do not visit them, and if they die, do not attend their funerals, do not pray over them, and do not pray with them." Translation: Soon some people are coming, they will have an evil title, they will be called Rafidi. They will slander the pious predecessors and will not be present in Friday and congregational prayers. Do not sit with them, do not eat food with them, do not drink water with them, do not marry with them, if they fall ill do not go to ask after them, if they die do not go to their funeral, do not offer prayer over them, and do not offer prayer with them.

1. Majma al-Zawa'id, Chapter on Abandoning Prayer, Dar al-Kitab Beirut, 1/295.

2. The Holy Quran, 6/68.
3. Kanz al-Ummal, Hadith 3123, 32524, 32529, 32668, 32467, Mu'assasah al-Risalah Beirut, 11/25, 520-522, 529, 324.

फ़तावा रज़विया खंड 14

और उन्होंने (अल्लाह की उन पर शांति और आशीर्वाद हो) कहा: "जिसने जानबूझकर नमाज़ छोड़ी, उसने खुले तौर पर कुफ़्र किया।" अनुवाद: नबी अकरम (अल्लाह की उन पर शांति और आशीर्वाद हो) ने फरमाया: "जिसने जानबूझकर नमाज़ छोड़ी वह खुले तौर पर काफ़िर हो गया।" (त)

मसला 171: शहर से, कोहारा पीर मोहल्ला, यूसुफ अली बेग द्वारा पूछा गया, 5 सफ़र 1339 हिजरी। क्या फरमाते हैं विद्वान इस मसले में कि अहले सुन्नत व जमात का राफ़िज़ियों से मिलना-जुलना, खाना-पीना और राफ़िज़ियों से सामान खरीदना या बेचना जायज़ है या नहीं? और जो व्यक्ति सुन्नी होकर ऐसा करता है, उसके बारे में शरई हुक्म क्या है? क्या वह व्यक्ति अहले सुन्नत व जमात के दायरे से बाहर है या नहीं? और क्या सभी मुसलमानों को उक्त व्यक्ति से अपने धार्मिक और सांसारिक संबंध तोड़ लेने चाहिए या नहीं?

जवाब: इस ज़माने के राफ़िज़ी आम तौर पर धर्मत्यागी (मुर्तद) हैं, जैसा कि हमने 'रद्द अल-राफ़िदा' में बयान किया है। उनसे मुसलमानों जैसा कोई भी मामला करना हलाल नहीं है। उनसे मेल-जोल, उठना-बैठना, सलाम और बातचीत सब हराम है। अल्लाह तआला ने फरमाया: "और यदि शैतान तुम्हें भुला दे, तो याद आने के बाद ज़ालिमों के साथ मत बैठो।" (कुरान 6:68) अनुवाद: अल्लाह तआला ने फरमाया: "और जो कहीं तुझे शैतान भुला दे तो याद आने पर ज़ालिमों के पास न बैठ।" (त)

हदीस में है कि नबी (अल्लाह की उन पर शांति और आशीर्वाद हो) फरमाते हैं: "जल्द ही एक ऐसी क़ौम आएगी जिसका एक बुरा नाम होगा, उन्हें राफ़िज़ी कहा जाएगा। वे पूर्वजों (सलफ़) पर आक्षेप करेंगे और जुमा और जमात में उपस्थित नहीं होंगे। उनके साथ मत बैठो, उनके साथ खाना मत खाओ, उनके साथ पानी मत पियो, उनके साथ निकाह मत करो, और जब वे बीमार पड़ें तो उन्हें पूछने मत जाओ, और जब वे मर जाएं तो उनके जनाज़े में मत जाओ, उन पर नमाज़ न पढ़ो और न उनके साथ नमाज़ पढ़ो।" अनुवाद: अनक़रीब कुछ लोग आने वाले हैं उनका एक बुरा लक़ब होगा उन्हें राफ़िज़ी कहा जाएगा। वे सलफ़ सालेहीन पर आक्षेप करेंगे और जुमा व जमात में उपस्थित नहीं होंगे, उनके पास न बैठना, न उनके साथ खाना खाना, न उनके साथ पानी पीना, न उनके साथ शादी-

ब्याह करना, बीमार पड़ें तो उन्हें पूछने न जाना, मर जाएं तो उनके जनाज़े पर न जाना, न उन पर नमाज़ पढ़ना और न उनके साथ नमाज़ पढ़ना।

1. मजमा अल-ज़वाइद, नमाज़ छोड़ने के अध्याय में, दार अल-किताब बेरुत, 1/295।
2. अल-कुरान अल-करीम, 6/68।
3. कंज़ अल-उम्माल, हदीस 3123, 32524, 32529, 32668, 32467, मुअस्ससा अल-रिसाला बेरुत, 11/25, 520-522, 529, 324।

فتاوٰی رضویہ جلد چہاردہم (۱۴)

وقال صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم من ترك الصلوۃ متعمدا فقد کفر جھاراً نبی اکرم صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم نے فرمایا: جس نے قصداً نماز چھوڑی وہ علانیہ کافر ہو گیا (ت)

مسئلہ ۱۷۱: از شہر محلہ کوہاڑا پیر مسئولہ یوسف علی بیگ ۵ صفر ۱۳۳۹ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین اس مسئلہ میں کہ اہل سنت و جماعت کو رافضیوں سے ملنا جلنا اور کھانا پینا اور رافضیوں سے سود سلف خریدنا جائز ہے یا نہیں؟ اور جو شخص سنی ہو کر ایسا کرتا ہے اس کی نسبت شرعاً کیا حکم ہے؟ آیا وہ شخص دائرہ اہل سنت و جماعت سے خارج ہے یا نہیں؟ اور شخص مذکورہ بالا سے تمام مسلمانوں کو اپنے دینی و دنیوی تعلقات منقطع کرنا چاہئیں یا نہیں؟

الجواب: روافض زمانہ علی العموم مرتد ہیں کما بیناہ فی ردالرفضۃ (جیسا کہ ہم نے اسے ردالرفضہ میں بیان کیا ہے) ان سے کوئی معاملہ اہل اسلام کا سا کرنا حلال نہیں، ان سے میل جول نشست و برخاست سلام کلام سب حرام ہے، قال اللہ تعالٰی: "وَاِمَّا یُنْسِیَنَّكَ الشَّیْطٰنُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرٰی مَعَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِیْنَ" - 2 اللہ تعالٰی نے فرمایا: اور جو کہیں تجھے شیطان بھلادے تو یاد آنے پر ظالموں کے پاس نہ بیٹھ (ت)

حدیث میں ہے نبی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم فرماتے ہیں : سیأتی قوم لھم نبز یقال لھم الرافضۃ یطعنون السلف ولا یشھدون جمعۃ ولا جماعۃ فلا تجالسوھم ولا تؤاکلوھم ولا تشاربوھم ولا تناکحوھم و اذا مرضوا فلا تعودوھم واذا ماتوا فلا تشھدوھم ولا تصلوا علیھم ولا تصلوا معھم - 3 عنقریب کچھ لوگ آنے والے ہیں ان کا ایک بدلقب ہوگا انہیں رافضی کہا جائے گا سلف صالحین پر طعن کرینگے اور جمعہ و جماعت میں حاضر نہ ہوں گے ، ان کے پاس نہ بیٹھنا، نہ ان کے ساتھ کھانا کھانا، نہ

ان کے ساتھ پانی پینا، نہ ان کے ساتھ شادی بیاہ کرنا، بیمار پڑیں تو انہیں پوچھنے نہ جانا، مر جائیں تو ان کے جنازے پر نہ جانا، ان پر نماز پڑھنا، نہ ان کے ساتھ نماز پڑھنا۔

1 مجمع الزوائد باب فی تارک الصلوٰۃ دار الکتاب بیروت ۱/ ۲۹۵ 2 القرآن الکریم ۶/ ۶۸ 3 کنز العمال حدیث ۳۱۲۳، ۳۲۵۲۴، ۳۲۵۲۹، ۳۲۶۶۸، ۳۲۴۶۷ موسسۃ الرسالہ بیروت ۱۱/ ۲۵، ۵۲۲-۵۲۰، ۵۲۹، ۳۲۴

Fatawa Rizvia Volume 14

A Sunni who maintains relations with them, if not a Rafidi himself, is at least a severe transgressor (Fasiq). Muslims are ordered to boycott them as well. And Allah Almighty knows best.

Issue 172: From Shehar Bazar Sandal Khan, petitioner Niaz Ali Khan, 6 Safar 1339 AH. What do the scholars of religion say regarding this matter: A Sharia fatwa was issued stating that participating in a procession honoring a polytheist (Mushrik) or attending a lecture gathering where a preacher has been made for Muslims is forbidden (Haram). Upon this, a person said that this is not correct at all, it's a baseless fabrication and an act of forceful imposition. Is it permissible for a Muslim to marry such a person? Is it permissible for such a person to call the Adhan (call to prayer) in a mosque? Are greetings, interaction, and calling him a Muslim permissible? Is eating and drinking at his place permissible? If it is permissible, let it be clarified; if not, let it be clarified.

Answer: In the mentioned situation, this person has insulted the command of Sharia, and insulting Sharia is blasphemy (Kufr). His wife is out of his marriage contract (nikah). It is obligatory for him to become a Muslim again, repent, and recite the Kalimah of Islam. After that, if the woman agrees, he can remarry her. If he does not repent, then social interaction with him is forbidden, marriage is purely adultery, his Adhan is invalid, greeting him or talking to him is not permissible, nor is it permissible to call him a Muslim. It is mentioned in Fatawa Alamgiri:

[Boxed text left]: A man said that the knowledge they teach are stories they teach, or he said what he says is a lie, or he said I deny the knowledge of legal stratagems. This is a word of disbelief as in Al-Muhit. And Allah Almighty knows best. [Boxed text right]: A person says that the knowledge they taught is all stories, or says that whatever has been stated is all deception, or says I am a denier of the knowledge of legal stratagems (Hilah), then this is a word of disbelief, as mentioned in Al-Muhit. And Allah Almighty knows best. (T)

Issue 173: From Delhi Bazar Chitli Qabar, Chhatta Mom Garan, petitioner Muhammad Sulaiman Khan Sadikar, 6 Shawwal 1339 AH. What do the scholars of religion say regarding these issues: (1) Qadianis, Non-Muqallids, Ahl-ul-Quran, Rafidis, etc., and all other sects besides Sunnis, with them...

1 Fatawa Hindiyya, Chapter of the Apostate, Noorani Kutub Khana Peshawar, 2/270

फतावा रिज़विया जिल्द चौदह (14)

जो सुन्नी होकर उनके साथ मेल जोल रखे अगर खुद राफ़ज़ी नहीं तो कम से कम अशुद फासिक है, मुसलमानों को उनसे भी मेल जोल तर्क करने का हुक्म है। वल्लाहु तआला आलम।

मसला 172: अज़ शहर बाज़ार संदल खां मसऊला नियाज़ अली खां, 6 सफ़र 1339 हिजरी। क्या फरमाते हैं उलमा-ए-दीन इस मसले में कि शरीअत से फतवा हुआ है कि मुशरिक की ताज़ीम के जुलूस और उसके लेक्चर के जलसे में जिसमें से वाइज़ मुस्लिमों बनाया गया हो शिरकत हराम है, इस पर एक शख़्स ने कहा कि यह बिल्कुल ठीक नहीं और फुज़ूल घड़ंत और ज़बरदस्ती का लठ चलाना है। ऐसे शख़्स से ब्याह शादी करना मुसलमान को जायज़ है या नहीं? और ऐसा शख़्स मस्जिद में अज़ान कहे तो जायज़ है या नहीं? सलाम व कलाम, मेल जोल रखना और मुसलमान कहना जायज़ है या नहीं? खाना पीना उसके यहाँ जायज़ है या नहीं? अगर जायज़ हो तो मोहर कर दी जाए और नाजायज़ हो तो मोहर कर दी जाए।

अल-जवाब: सूरते मुस्तफ़सरह में इस शख़्स ने हुक्मे शरीअत की तौहीन की और शरीअत की तौहीन कुफ़्र है, औरत उसके निकाह से निकल गई, उस पर फ़र्ज़ है कि अज़ सर-ए-नौ मुसलमान होकर तौबा करे कलमा-ए-इस्लाम पढ़े, इसके बाद अगर औरत राज़ी हो तो उससे दोबारा निकाह कर सकता है, और अगर तौबा न करे तो उससे मेल जोल हराम है और ब्याह शादी महज़ ज़िना, और उसकी अज़ान नाजायज़, न उससे सलाम व कलाम जायज़, न उसे मुसलमान कहना जायज़। फतावा आलमगीरिया में है:

[बाएं बॉक्स]: एक आदमी कहता है जो इल्म उन्होंने सिखाया है वह तमाम कहानियाँ हैं या कहता है जो उसे बयान किया है वह तमाम फरेब है या कहता है मैं इल्म-ए-हीला का मुनकिर हूँ, तो यह कलमा-ए-कुफ़्र है, जैसा कि मुहीत में है। वल्लाहु तआला आलम। [दाएं बॉक्स]: एक आदमी कहता है जो इल्म उन्होंने सिखाया है वह तमाम कहानियाँ हैं या कहता है जो उसे बयान किया है वह तमाम फरेब है या कहता है मैं इल्म-ए-हीला का मुनकिर हूँ, तो यह कलमा-ए-कुफ़्र है, जैसा कि मुहीत में है। वल्लाहु तआला आलम (त)

मसला 173: अज़ दिल्ली बाज़ार चितली क़बर छत्ता मोम गरां मसऊला मुहम्मद सुलेमान खां सादिक़कार, 6 शव्वाल 1339 हिजरी। क्या फरमाते हैं उलमा-ए-दीन इन मसलों में कि: (1)

कादियानी, ग़ैर मुक़ल्लिद, अहल-ए-क़ुरआन, राफ़ज़ी वग़ैरह वग़ैरह इलावा सुन्नियों के जितने फ़िरक़े हैं उनके साथ...

---

1 फ़तावा हिन्दिया बाब अल-मुर्तद नूरानी कुतुब खाना पेशावर 2/270 पेज 412 ऑफ 712

جو سنی ہو کر ان کے ساتھ میل جول رکھے اگر خود رافضی نہیں تو کم از اشد فاسق ہے، مسلمانوں کو ان سے بھی میل جول ترک کرنے کا حکم ہے۔ واللہ تعالٰی اعلم۔

مسئلہ ۱۷۲: از شہر بازار صندل خاں مسئولہ نیاز علی خاں ۶ صفر ۱۳۳۹ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین اس مسئلہ میں کہ شرع سے فتوٰی ہوا ہے کہ مشرک کی تعظیم کے جلوس اور اس کے لکچر کے جلسے میں جس میں سے واعظ مسلمین بنایا گیا ہو شرکت حرام ہے اس پر ایک شخص نے کہا کہ یہ بالکل ٹھیک نہیں اور فضول گھڑنت اور زبردستی کا لٹھ چلانا ہے ایسے شخص سے بیاہ شادی کرنا مسلمان کو جائز ہے یا نہیں؟ اور ایسا شخص مسجد میں اذان کہے تو جائز ہے یا نہیں؟ سلام و کلام، میل جول رکھنا اور مسلمان کہنا جائز ہے یا نہیں؟ کھانا پینا اس کے یہاں جائز ہے یا نہیں؟ اگر جائز ہو تو مہر کر دی جائے اور ناجائز ہو تو مہر کر دی جائے۔

الجواب: صورت مستفسرہ میں اس شخص نے حکم شریعت کی توہین کی اور شریعت کی توہین کفر ہے، عورت اس کے نکاح سے نکل گئی اس پر فرض ہے کہ از سر نو مسلمان ہو کر توبہ کرے کلمہ اسلام پڑھے، اس کے بعد اگر عورت راضی ہو تو اس سے دوبارہ نکاح کر سکتا ہے، اور اگر توبہ نہ کرے تو اس سے میل جول حرام ہے اور بیاہ شادی محض زنا، اور اس کی اذان ناجائز، نہ اس سے سلام و کلام جائز، نہ اسے مسلمان کہنا جائز۔ فتاوٰی عالمگیریہ میں ہے:

[دائیں باکس]: رجل قال انہا کہ علم آموزند داستانہا است کہ می آموزند او قال باد است آنچہ می گوید او قال تزویر است او قال من علم حیلہ را منکرم ہذا کلمہ کفر کذا فی المحیط واللہ تعالٰی اعلم۔ [بائیں باکس]: ایک آدمی کہتا ہے جو علم انہوں نے سکھایا ہے وہ تمام کہانیاں ہیں یا کہتا ہے جو اسے

بیان کیا ہے وہ تمام فریب ہے یا کہتا ہے میں علم حیلہ کا منکر ہوں، تو یہ کلمہ کفر ہے، جیسا کہ محیط میں ہے۔ واللہ تعالٰی اعلم (ت)

مسئلہ ۱۷۳: از دہلی بازار چتلی قبر چھتا موم گران مسئولہ محمد سلیمان خاں سادیکار ۶ شوال ۱۳۳۹ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین ان مسئلوں میں کہ: (۱) قادیانی غیر مقلد، اہل قرآن، رافضی و غیرہ و غیرہ علاوہ سنیوں کے جتنے فرقے ہیں ان کے ساتھ

---

1 فتاوٰی ہندیہ باب المرتد نورانی کتب خانہ پشاور ۲/ ۲۷۰ Page 412 of 712

Fatawa-e-Rizvia Volume 14

Is it permissible to eat, drink, exchange greetings, or seek employment [with certain groups]? Some scholars state there's a Hadith of the Messenger of Allah saying if someone says a hundred things where ninety-nine are of disbelief and one is of Islam, they should not be called a disbeliever. (2) We work for and meet with Hindus, English, etc. What is the difference between them and Qadianis and other sects? State and be rewarded.

THE ANSWER: (1) These sects, and similarly Deobandis and Necharis, basically anyone who denies any essential part of the faith (Durooriyat-e-Deen), are all apostate disbelievers (Murtad Kafir). Eating, drinking, greeting, or any form of Islamic social interaction with them in life or death is forbidden (Haraam). It is not permitted to work for them, nor to employ them, as the command is to stay away from them and keep them away from oneself. The Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) says:

“Beware of them and keep them away, lest they mislead you or put you into trial (fitna).” (T)[1]

The Hadith mentioned in the question is a sheer lie, pure fabrication, and a clear slander against the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him). On the contrary, the command of the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) and the Holy Quran is that even if someone does a thousand things of Islam but utters one word of disbelief (Kufr), he becomes a disbeliever. Allah Almighty says:

“They swear by Allah that they said nothing [bad], but they surely uttered the word of disbelief and became disbelievers after their [acceptance of] Islam.”[2]

The demand of both religion and reason is that if you put one drop of urine in ninety-nine drops of rose water, it all becomes urine. But the ideology of these wicked people is that if you put a tola of rose water in ninety-nine tolas of urine, it all becomes rose water, pure, and lawful—go ahead and use it. (2) Hindus and Christians are original disbelievers (Kaafir-e-Asli), whereas these sects are apostate disbelievers (Kaafir-e-Murtad). In the pure Sharia, the ruling for an apostate is much stricter than for an original disbeliever. And Allah Almighty knows best.

[1] Sahih Muslim, Introduction, Chapter on Prohibiting Reporting from... Qadeemi Kutub Khana, Karachi, 1/10. [2] Al-Quran Al-Karim, 9/74.

फ़तावा-ए-रिज़विया जिल्द चौदहवीं (14)

क्या [कुछ समूहों के साथ] खाना-पीना, सलाम-दुआ करना या नौकरी करना जायज़ है? कुछ विद्वान कहते हैं कि अल्लाह के रसूल की एक हदीस है कि जिसमें सौ में से निन्यानवे बातें कुफ़्र (अविश्वास) की हों और एक बात इस्लाम की हो, तो उसे काफिर नहीं कहना चाहिए। (2) हम हिंदू, अंग्रेज़ आदि के यहाँ नौकरी करते हैं और उनसे मिलते हैं। उनमें और क़ादियानी तथा अन्य फ़िरक़ों में क्या अंतर है? बयान करें और पुण्य पायें।

उत्तर: (1) ये फ़िरक़े और इसी तरह देवबंदी और नेचरी, संक्षेप में जो कोई भी धर्म की अनिवार्यताओं (ज़रूरियात-ए-दीन) में से किसी भी चीज़ का इनकार करे, वे सभी धर्मत्यागी काफ़िर (मुर्तद काफ़िर) हैं। उनके साथ खाना-पीना, सलाम करना, उनके जीवन या मृत्यु में किसी भी प्रकार का इस्लामी व्यवहार करना सब हराम है। न उनके यहाँ नौकरी करने की अनुमति है, न उन्हें नौकर रखने की अनुमति है, क्योंकि उनसे दूर रहने और उन्हें अपने से दूर करने का आदेश है। अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) फ़रमाते हैं:

"उनसे बचो और उन्हें दूर रखो, ताकि वे तुम्हें न गुमराह करें और न ही फ़ितने (परीक्षण) में डाल सकें।" (त)[1]

सवाल में वर्णित हदीस सरासर झूठ, कोरी बनावट और अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) पर स्पष्ट आरोप (इफ़्तरा) है। इसके विपरीत, अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) और क़ुरान हकीम का आदेश यह है कि यदि कोई इस्लाम की हज़ार बातें करे और कुफ़्र का एक शब्द कहे, तो वह काफ़िर हो जाएगा। अल्लाह अज़्ज़वजल फ़रमाता है:

"वे अल्लाह की क़सम खाते हैं कि उन्होंने वह बात नहीं कही, जबकि निश्चित रूप से उन्होंने कुफ़्र का शब्द कहा और इस्लाम स्वीकार करने के बाद काफ़िर हो गए।"[2]

दीन (धर्म) और अक़्ल (बुद्धि) दोनों की माँग तो यह है कि यदि निन्यानवे बूंद गुलाब जल में पेशाब की एक बूंद डाल दी जाए, तो वह सब पेशाब हो जाएगा। लेकिन इन दुष्टों का मत यह है कि निन्यानवे तोला पेशाब में एक तोला गुलाब जल डाल दो, तो वह सब गुलाब जल हो जाएगा, पाक (शुद्ध) है, हलाल है, पी लो। (2) हिंदू और ईसाई मूल काफ़िर (काफ़िर-ए-असली) हैं, जबकि ये फ़िरक़े धर्मत्यागी काफ़िर (काफ़िर-ए-मुर्तद) हैं। शरीयत-ए-मुतहरा (पवित्र कानून) में मुर्तद का नियम असली काफ़िर से कहीं अधिक सख्त है। और अल्लाह तआला ही बेहतर जानता है।

[1] सहीह मुस्लिम, मुक़द्दमा अल-किताब, पुराने पुस्तकालय कराची 1/10 [2] अल-क़ुरान अल-करीम 9/74

کھانا پینا، سلام علیک کرنا، نوکری کرنا جائز ہے یا نہیں؟ بعض علماء فرماتے ہیں کہ رسول خدا کی حدیث ہے کہ جس میں سو میں ننانوے باتیں کفر کی ہوں اور ایک بات اسلام کی ہو تو اس کو کافر نہیں کہنا چاہیے۔ (۲) ہندو انگریز وغیرہ ہم کی ہم نوکری کرتے ہیں اور ملتے ہیں ان میں اور قادیانی و دیگر فرقوں میں کیا فرق ہے؟ بینوا توجروا۔

الجواب: (۱) یہ فرقے اور اسی طرح دیوبندی و نیچری غرض جو بھی ضروریات دین سے کسی شے کا منکر ہو سب مرتد کافر ہیں، ان کے ساتھ کھانا پینا، سلام علیک کرنا، ان کی موت و حیات میں کسی طرح کا کوئی اسلامی برتاؤ کرنا سب حرام، نہ ان کی نوکری کرنے کی اجازت، نہ انہیں نوکر رکھنے کی اجازت کہ ان سے دور بھاگنے اور انہیں اپنے سے دور کرنے کا حکم ہے۔ رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم فرماتے ہیں:

إیاکم وإیاھم لا یضلونکم ولا یفتنونکم[1] - ان سے بچو، انہیں دور رکھو تا کہ وہ تمہیں نہ گمراہ کریں نہ فتنہ میں ڈال سکیں۔ (ت)

وہ حدیث جو سوال میں لکھی محض جھوٹ اور نری بناوٹ اور رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم پر صریح افتراء ہے بلکہ رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم اور قرآن حکیم کا حکم یہ ہے کہ ہزار باتیں اسلام کی کرتا ہو اور ایک کلمہ کفر کہے وہ کافر ہوجائے گا۔ اللہ عزوجل فرماتا ہے:

"یَحْلِفُوْنَ بِاللّٰہِ مَا قَالُوْا ط وَلَقَدْ قَالُوْا کَلِمَۃَ الْکُفْرِ وَ کَفَرُوْا بَعْدَ اِسْلَامِھِمْ"[2] - اللہ کی قسم کھاتے ہیں کہ انہوں نے یہ بات نہ کہی اور بیشک ضرور انہوں نے کفر کا لفظ کہا اور اس کے سبب مسلمان ہونے کے بعد کافر ہوگئے۔

دین و عقل دونوں کا مقتضیٰ تو یہ ہے کہ ننانوے قطرے گلاب میں ایک بوند پیشاب کی ڈال دو سب پیشاب ہوجائے گا، مگر ان خبیثوں کا مذہب یہ ہے کہ ننانوے تولے پیشاب میں تولہ بھر ڈال دو سب گلاب ہوجائے گا، پاک ہے، حلال ہے چڑھاجاؤ۔ (۲) ہندو اور نصاریٰ کافران اصلی ہیں اور یہ فرقے کافران مرتد اور شریعت مطہرہ میں مرتد کا حکم اصلی سے سخت تر ہے۔ واللہ تعالیٰ اعلم۔

[1] صحیح مسلم مقدمة الکتاب باب نهی عن الروایۃ قدیمی کتب خانہ کراچی ۱/ ۱۰ [2] القرآن الکریم ۹/۷۴

Volume 14 Fatawa Rizvia

Issue 175: From Banaras, Mohalla Nawab Ganj, submitted by Sheikh Fareedan Sudagar, 22 Ramadan 1339 AH. What do the scholars of religion say regarding this matter: if, in a battle against disbelievers, the army of Islam is defeated, and Zaid congratulates the disbelievers on their victory and expresses joy and happiness, what is the ruling on this according to Sharia? Explain and be rewarded.

The Answer: If it is indeed true that he, refuge is sought in Allah, desired the victory of disbelief and the defeat of Islam, then there is no doubt about his disbelief (kufr). Allah Almighty says: "If good touches you, it distresses them; but if misfortune strikes you, they rejoice at it." (1) "If any good reaches you, it grieves them, and if any evil reaches you, they rejoice at it." (T) Otherwise, there is no doubt that he has committed a most severe major sin, and renewal of Islam is mandatory, followed by the ruling of renewal of marriage. It is stated in Alamgiri: "If a wicked person drinks wine, and his relatives come and shower money over him, they become disbelievers; and even if they do not shower money but say 'congratulations,' they also become disbelievers." (2) And Allah Almighty knows best. If a transgressor drank wine, his relatives came and they showered money on him, they would become disbelievers. And if they did not shower money but gave congratulations, even then they would become disbelievers. And Allah Almighty knows best. (T)

Issue 176: From G.I.P. Railway Station Bhusawal, submitted by Abdul Basit, 11 Ramadan 1339 AH. A person calls himself a Muslim but does not observe fasting, Hajj, or Zakat; furthermore, he is a Freemason and goes to the Freemason lodge with Englishmen every week or ten days and participates in whatever happens there. Should Muslims invite such a person to eat at their home or not, and should they accept his invitation or not? Should he be buried in the Muslim cemetery after his death or not? Explain and be rewarded.

The Answer: It is neither permissible to invite him nor permissible to eat his invitation, nor should he be buried in the cemetery of Muslims, nor should any dealing of life or death be done with him as a Muslim, for a Freemason becomes an apostate from Islam. And Allah Almighty knows best.

(1) The Holy Quran 3 / 120 (2) Fatawa Hindiyyah, Chapter on the Apostate, Nurani Kutub Khana Peshawar 2 / 272

जिल्द चौदहवीं (14) फ़तावा रज़विया

मसला 175: बनारस, मोहल्ला नवाबगंज से, प्रेषक शेख फरीदन सौदागर, 22 रमज़ान 1339 हिजरी। धर्म के विद्वान इस विषय में क्या कहते हैं कि जब काफ़िरों के मुकाबले में इस्लाम की सेना को हार हो जाए, तो ज़ैद काफ़िरों को उनकी जीत पर बधाई दे और खुशी व प्रसन्नता व्यक्त करे, शरीयत के अनुसार इसका क्या हुक्म है? स्पष्ट करें और पुण्य प्राप्त करें।

उत्तर: यदि यह सच है कि वह, अल्लाह की पनाह, कुफ्र की जीत और इस्लाम की हार चाहता था, तो उसके काफ़िर होने में कोई संदेह नहीं है। अल्लाह तआला फरमाता है: "إِنْ تَمْسَسْكُمْ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَإِنْ تُصِبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَا" (1)। तुम्हें कोई भलाई पहुँचे तो उन्हें बुरा लगे और अगर तुम्हें कोई बुराई पहुँचे तो उस पर खुश हों। (त) अन्यथा, इसमें कोई संदेह नहीं कि उसने अत्यंत गंभीर बड़ा पाप किया है और इस्लाम का नवीनीकरण (तजदीद-ए-इस्लाम) अनिवार्य है, इसके बाद निकाह के नवीनीकरण का हुक्म है। आलमगीरिया में है: "यदि कोई फासिक (पापी) शराब पिए और उसके रिश्तेदार आएं और उस पर पैसे न्योछावर करें, तो वे काफ़िर हो जाएंगे; और अगर वे पैसे न्योछावर न करें लेकिन 'बधाई' कहें, तब भी वे काफ़िर हो जाएंगे।" (2) और अल्लाह तआला बेहतर जानता है। अगर किसी फासिक ने शराब पी, उसके रिश्तेदार आए और उन्होंने उस पर पैसे वारे तो वे काफ़िर हो जाएंगे और अगर पैसे न वारे मगर मुबारकबादी दी तब भी काफ़िर हो जाएंगे। और अल्लाह तआला बेहतर जानता है। (त)

मसला 176: जी.आई.पी. रेलवे स्टेशन भुसावल से, प्रेषक अब्दुल बासित, 11 रमज़ान 1339 हिजरी। एक व्यक्ति खुद को मुसलमान कहता है लेकिन रोज़ा, हज, ज़कात का पाबंद नहीं है, इसके अलावा वह फ्रीमेसन (Freemason) भी है, और अंग्रेज़ों के साथ फ्रीमेसन के घर में हर हफ्ते-दस दिन जाकर वहाँ जो कुछ होता है उसमें शामिल रहता है। क्या मुसलमान ऐसे व्यक्ति को अपने घर खाने पर बुलाएँ या नहीं, और उसकी दावत स्वीकार करें या नहीं? क्या उसे मरने के बाद मुसलमानों के कब्रिस्तान में दफ़न करें या नहीं? स्पष्ट करें और पुण्य प्राप्त करें।

उत्तर: न उसकी दावत करना जायज़ है और न उसकी दावत खाना जायज़ है, न उसे मुसलमानों के कब्रिस्तान में दफ़न करें, न उसके साथ मौत और जीवन का कोई भी मामला मुसलमान के तौर पर करें, क्योंकि फ्रीमेसन इस्लाम से मुर्तद (धर्मत्यागी) हो जाता है। और अल्लाह तआला बेहतर जानता है।

(1) अल-कुरान अल-करीम 3 / 120 (2) फतावा हिन्दिया, बाब अल-मुर्तद, नूरानी कुतुब खाना पेशावर 2/ 272

पृष्ठ 414 / 712

مسئلہ ۱۷۵: از بنارس محلہ نواب گنج مسئولہ شیخ فریدن سوداگر ۲۲ رمضان ۱۳۳۹ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین اس مسئلہ میں کہ مقابلہ کفار میں جب لشکرِ اسلام کو شکست ہو تو زید کفار کو ان کی فتح پر مبارکباد دے اور مسرت و خوشی کا اظہار کرے عند الشرع اس کا کیا حکم ہے؟ بینوا توجروا الجواب: اگر یہ بات واقعی ہے کہ وہ معاذ اللہ کفر کی فتح اور اسلام کی شکست چاہتا تھا تو اس کے کفر میں شک نہیں، قال اللہ تعالیٰ "إِنْ تَمْسَسْكُمْ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَإِنْ تُصِبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَا" (۱)۔ تمہیں کوئی بھلائی پہنچے تو انہیں برا لگے اور اگر تمہیں کوئی برائی پہنچے تو اس پر خوش ہوں ۔ (ت) ورنہ مرتکب اشد کبیرہ ہونے میں شک نہیں اور تجدید اسلام لازم، اس کے بعد تجدید نکاح کا حکم۔ عالمگیریہ میں ہے: لو فاسق شرب الخمر فجاء اقاربہ ونثروا الدراھم علیہ کفروا ولو لم ینثروا ولکن قالوا مبارکباد کفروا ایضاً (۲)۔ واللہ تعالیٰ اعلم۔ اگر کسی فاسق نے شراب پی اس کے رشتہ دار آئے اور انہوں نے اس پر روپے وارے تو وہ کافر ہو جائیں گے اور اگر پیسے نہ وارے مگر مبارکبادی تب بھی کافر ہو جائیں گے۔ واللہ تعالیٰ اعلم۔ (ت)

مسئلہ ۱۷۶: از جی آئی پی ریلوے اسٹیشن بھساول مسئولہ عبدالباسط ۱۱ رمضان ۱۳۳۹ھ ایک شخص مسلمان کہلاتا ہے مگر پابندِ روزہ حج زکوۃ نہیں، اس کے علاوہ فری میسن بھی ہے، اور انگریزوں کے ہمراہ فری میسن کے مکان میں ہفتہ عشرہ جا کر وہاں جو کچھ ہوتا ہے اس میں شامل رہتا ہے، ایسے شخص کو مسلمان اپنے گھر کھانے کی دعوت کریں یا نہ کریں اور اس کی دعوت قبول کریں یا نہیں؟ مسلمانوں کے قبرستان میں اسے مرنے کے بعد دفن کریں یا نہیں؟ بینوا توجروا۔ الجواب: نہ اسکی دعوت کرنا جائز نہ اس کی دعوت کھانا جائز، نہ اسے مسلمانوں کے

قبرستان میں دفن کریں، نہ اس کے ساتھ کوئی معاملہ موت وحیات اسلام کریں کہ فری میسن اسلام سے مرتد ہو جاتا ہے، واللہ تعالیٰ اعلم۔

(۱) القرآن الکریم ۳ / ۱۲۰ (۲) فتاویٰ ہندیہ باب المرتد نورانی کتب خانہ پشاور ۲/ ۲۷۲

Fatawa Razawiyya Volume 14

Issue 177 to 181: From Raipur Gol Bazar, Central Provinces, inquired by Mirza Muhammad Ismail Sahib Baig, 24 Shaban 1339 AH.

In the name of Allah, the Most Beneficent, the Most Merciful. To the foremost of the theologians, the leader of the perfected ones of religion, the Junayd of the age, the Shibli of the era, the supporter of Sharia, the eradicator of innovation, the reviver of the current century, the supporter of the pure nation, Hazrat Maulana Sahib Qiblah (may Allah extend his shadow over the distinguishing believers). After the Islamic greeting, it has been a long time since any letter was sent to your noble presence, but I have often been inquiring about your health and disposition from Kathiawari friends in Jabalpur and other places. I heard the speeches of speakers on the current turmoil of Non-Cooperation and Hindu-Muslim unity and always thought that due to the participation of Deobandis and other misguided sects, you are avoiding this path. And praise be to Allah, my thought was correct. A few pamphlets arrived from Jabalpur, and in 'Tahqiqat-e-Qadiriyah', regarding the verse "Allah only forbids you..." [Al-Quran 60:9], the research you conducted and the detailed and reasoned fatwa you sent to Hakim Ali Sahib B.A. of Dalailpur master sahib regarding the abandonment of cooperation (Tark-e-Muwalat) passed before my eyes exactly as it was. I am an unlearned person, but by the grace of Allah, I am and will remain established on the creed of Ahl-e-Sunnat wa-Jama'at, God willing. After seeing all these pamphlets and advertisements, I have decided that even the opponents must admit to your research and broadness of vision, even though they apparently oppose you. However, one doubt still remains in my heart, because of which this letter in the form of a request for a fatwa is sent for guidance:

(1) It has been proven from all these pamphlets and advertisements that alliance/ friendship (muwalat) with every disbeliever and polytheist is absolutely forbidden, whether they are from India, China, Japan, or any part of the world. But to maintain the honor and power of the Caliphate, what course of action should the Muslims of India in particular, and the Muslims of the world in general, adopt that remains within the limits of Sharia and does not exceed them? (2) What is the means for the survival and protection of the Caliphate or the Islamic Empire? (3) Please inform me of your research on the Hadith 'Al-A'immatu min al-Quraish' (The Imams are from the Quraish).

1. The Holy Quran 60:9

2. Musnad Imam Ahmad bin Hanbal, Hadith of Hazrat Anas bin Malik (may Allah be pleased with him), Dar al-Fikr Beirut 3/129.

फ़तावा रज़विया खंड 14

मसला 177 से 181: रायपुर गोल बाज़ार, मध्य प्रांत से, प्रेषक मिर्ज़ा मुहम्मद इस्माइल साहब बेग, 24 शाबान 1339 हिजरी।

बिस्मिल्लाह हिर्रहमान निर्रहीम। धर्मशास्त्रियों के अग्रणी, धर्म के सिद्ध पुरुषों के प्रमुख, युग के जुनैद, काल के शिबली, शरीयत के समर्थक, नवाचार (बिदअत) के उन्मूलनकर्ता, वर्तमान शताब्दी के पुनरुद्धारकर्ता, शुद्ध राष्ट्र के समर्थक हज़रत मौलाना साहब क़िबला (अल्लाह प्रतिष्ठित विश्वासियों पर उनकी छाया लंबी करे)। इस्लामी अभिवादन के बाद, एक लंबा अरसा बीत गया कि आपकी सेवा में कोई पत्र नहीं भेजा, लेकिन मैं अक्सर जबलपुर और अन्य स्थानों के काठियावाड़ी मित्रों से आपके स्वास्थ्य और मिज़ाज के बारे में पूछताछ करता रहा। असहयोग आंदोलन और हिंदू-मुस्लिम एकता की वर्तमान उथल-पुथल पर वक्ताओं के भाषण सुने और आपकी खामोशी पर हमेशा यही सोचता रहा कि देवबंदी और अन्य गुमराह गुटों की भागीदारी के कारण आप इस रास्ते से दूर हैं। और अल्लाह का शुक्र है कि मेरा यह विचार सही निकला। जबलपुर से कुछ पर्चे आए और 'तहक़ीक़ात-ए-क़ादिरिया' में आयत "अल्लाह तुम्हें केवल उन लोगों से रोकता है..." [अल-क़ुरआन 60:9] पर जो शोध आपने किया और दलेलपुर के हाकिम अली साहब बी.ए. मास्टर साहब को असहयोग के संबंध में जो विस्तृत और तर्कपूर्ण फ़तवा भेजा, वह अक्षरश: मेरी नज़रों से गुज़रा। मैं एक अनपढ़ व्यक्ति हूँ लेकिन अल्लाह के फ़ज़ल से अब तक अहल-ए-सुन्नत व-जमाअत के अक़ीदे पर क़ायम हूँ और इंशाअल्लाह रहूँगा। इन सभी पर्चों और विज्ञापनों को देखने के बाद मैंने यह तय कर लिया है कि विरोधियों को भी आपके शोध और आपकी व्यापक दृष्टि को स्वीकार करना होगा, भले ही वे प्रत्यक्ष रूप से आपका विरोध करते हों। फिर भी मेरे दिल में एक चुभन बाकी है जिसके कारण मार्गदर्शन प्राप्त करने के लिए यह पत्र फ़तवे के रूप में भेजा जा रहा है:

(1) इन सभी पर्चों और विज्ञापनों से यह तो सिद्ध हो चुका है कि हर काफ़िर और मुशरिक से मेल-जोल (मुवालात) पूर्णतः हराम है, चाहे वह भारत, चीन, जापान या दुनिया के किसी भी हिस्से का क्यों न हो। लेकिन खिलाफत के सम्मान और अधिकार को बनाए रखने के लिए विशेष रूप से भारत के मुसलमानों को और सामान्य रूप से दुनिया के मुसलमानों को कौन सा तरीका अपनाना चाहिए जो शरीयत की सीमाओं के भीतर हो और उनसे आगे न बढ़े? (2) खिलाफत या इस्लामी साम्राज्य के

अस्तित्व और सुरक्षा का क्या साधन है? (3) 'अल-अइम्मतु मिन अल-क़ुरैश' (इमाम क़ुरैश में से होंगे) की हदीस पर अपनी शोध से अवगत कराएं।

1. अल-क़ुरआन अल-करीम 60:9
2. मुसनद इमाम अहमद बिन हनबल, हदीस हज़रत अनस बिन मालिक (रज़ियल्लाहु अन्हु), दारुल फ़िक्र बेरूत 3/129।

فتاویٰ رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

مسئلہ ۱۷۷تا ۱۸۱ : از رائے پور گول بازار ممالک متوسط مسئولہ مرزا محمد اسماعیل صاحب بیگ ۲۴ شعبان ۱۳۳۹ھ

بسم اللہ الرحمن الرحیم، سر آمد علمائے متکلمین سرخیل کملائے دین جنید عصر شبلی دہر ، حامی شریعت ماحی بدعت، مجدد مائتہ حاضرہ مؤید ملت طاہرہ حضرت مولانا صاحب قبلہ مدظلم اللہ تعالیٰ علی الفارقین المعتقدین، پس از سلام سنت اسلام آنکہ عرصہ دراز سے کوئی عریضہ ارسال خدمت اقدس نہیں کیا مگر اکثر اوقات حضور کی صحوری اور مزاج کی کیفیت کا جبل پور و دیگر مقامات کے کاٹھیاواڑی احباب سے جویاں رہا، موجودہ شورش نان کو آپریشن و ہندو مسلم اتحاد پر مقررین کی تقریریں سنیں اور حضور کے سکوت پر ہمیشہ یہی خیال کرتا رہا کہ دیوبندی اور دیگر فرق ضالہ کی شرکت کی وجہ سے حضور اس روش سے کنارہ کش ہیں اور بحمد اللہ کہ میرا یہ خیال صحیح ہوا، چند رسالے جبل پور سے آئے اور تحقیقات قادریہ میں آیہ "إِنَّمَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ" 'جو تحقیق حضور نے فرمائی وہ حاکم علی صاحب بی اے دلائل پور والے ماسٹر صاحب کو ترک موالات کے متعلق جو مفصل و مدلل فتویٰ ارسال فرمایا من وعن میری نظر سے گزرا میں ایک جاہل شخص ہوں لیکن اب تک الحمدللہ عقیدہ اہل سنت وجماعت پر قائم ہوں اور رہوں گا ان شاء اللہ تعالیٰ ، ان تمام رسائل اور اشتہارات کے دیکھنے کے بعد میں نے یہ فیصلہ کر لیا ہے کہ حضور کی تحقیق اور حضور کی وسعت نظر کا مخالفین کو بھی ضرور اعتراف ہوگا، گو بظاہر وہ حضور کا خلاف کرتے ہیں، لیکن اب تک ایک خلش میرے دل میں اور باقی رہی جس کی وجہ سے یہ عریضہ بصورت استفتاء بغرض طلب ہدایت ارسال خدمت ہے:

(۱) ان تمام رسائل اور اشتہارات سے یہ تو ثابت ہو چکا کہ موالات ہر کافر و مشرک سے قطعاً حرام ہے خواہ وہ ہندو، چین، جاپان، غرض کہ دنیا کے کسی حصہ کا کیوں نہ ہو لیکن اعزاز واقتدار خلافت قائم رکھنے کے لئے مسلمانان ہند کو خصوصاً اور مسلمانانِ دنیا کو عموماً کون سا طرزِ عمل اختیار کرنا چاہئے جو حدودِ شرعیہ کے اندر ہو اور اس سے تجاوز نہ کرتا ہو۔ (۲) خلافت یا سلطنت اسلام کی بقا اور تحفظ کا کیا ذریعہ ہے؟ (۳) الائمة من القریش (امام قریش میں سے ہوں گے۔ت) کی حدیث پر حضور اپنی تحقیق سے مطلع فرمائیں ۔

۱ القرآن الکریم ۹/۶۰ ۲ مسند امام احمد بن حنبل حدیث حضرت انس بن مالك رضی اللہ عنہ دارالفکر بیروت ۳/ ۱۲۹

Volume Fourteen (14) Fatawa Razawiyya

(4) From news, advertisements, and eyewitness accounts, it is evident that the Sharif of Mecca has dishonored or caused the dishonor of the Haramain Sharifain (may Allah increase them in honor and majesty), and has accepted the entry of disbelievers and polytheists into the Arabian Peninsula. In this situation, how should Muslims treat the Sharif of Mecca, and what is the ruling of the pure Sharia regarding such a person? (5) The holy sites are under the direct or indirect control of disbelievers; what should be the course of action for the expulsion of these disbelievers? I seek your concise or detailed research on these few matters. I do not have as much concern with other scholars as I do with you. Ever since I reached maturity, I have considered you my guide on the path of truth. Not only I, but also my late respected father, Mirza Fitrat Beg Sahib, Police Inspector, dissociated from the membership of Nadwa upon your guidance, as is clear from the letter published in 'Maktubat-e-Ulama wa Kalam-e-Ahl-e-Safa' addressed to the late Hafiz Yaqin-ud-Din Sahib. Therefore, I am proud to be guided by the one who was the guide of my late father. I was immensely pleased by the establishment of 'Anjuman Raza-e-Mustafa (Sallallahu Alaihi Wa Sallam)'. God willing, I will propagate it in this city, but there will be some hindrance due to a Deobandi named Muhammad Yasin. This is the same person against whose madrasa the Ahl-e-Sunnat here established a madrasa and, through your mediation, invited Maulvi Syed Misbah-ul-Qayyum Sahib Zaidi al-Wasti. Maulvi Sahib is a very pious man, and his research is limited to the aforementioned matters. Therefore, it is requested that upon receiving answers to these five questions from you, God willing, I will strive as much as possible to propagate the said Anjuman here as well. Thus, I request that you grace me with a correct answer as soon as possible. Clarify and be rewarded; only with due respect!

The Answer: My respected benefactor, may Allah Almighty honor you, and peace be upon you, and the mercy of Allah and His blessings. "The leaders (Imams) shall be from the Quraish"1 is a Sahih and Mutawatir (mass-transmitted) Hadith, and there is a consensus (ijma) of the Sahaba, the great Tabi'un, and the renowned Imams—the entire Ahl-e-Sunnat—on its content. Books of creed, hadith, and jurisprudence are full of clear explanations on this issue. Wishing well for every Islamic state, every Islamic group, and every individual Muslim is obligatory upon every Muslim. The Messenger of Allah (Sallallahu Alaihi Wa Sallam) says: "Religion is sincere well-wishing for every Muslim"2 (Religion is for every Muslim...

1 Musnad Imam Ahmad bin Hanbal, Hadith of Hazrat Anas bin Malik (may Allah be pleased with him), Dar al-Fikr Beirut, 3/ 129 2 Sahih al-Bukhari, Chapter 'Ad-Deen an-Nasiha', Qadeemi Kutub Khana Karachi, 1/ 13

जिल्द चौदहवीं (14) फ़तावा रज़विया

(4) समाचारों, विज्ञापनों और प्रत्यक्षदर्शी घटनाओं से यह स्पष्ट है कि शरीफ़ मक्का ने हरमैन शरीफ़ैन (अल्लाह उनकी प्रतिष्ठा और सम्मान बढ़ाए) का अनादर किया या करवाया, जज़ीरतुन अरब (अरब प्रायद्वीप) में काफ़िरों और मुशरिकों के प्रवेश को स्वीकार कर लिया। इस स्थिति में मुसलमानों को शरीफ़ मक्का के साथ कैसा व्यवहार करना चाहिए और ऐसे व्यक्ति के संबंध में पवित्र शरीअत का क्या हुक्म है? (5) पवित्र स्थान प्रत्यक्ष या परोक्ष रूप से काफ़िरों के कब्जे में हैं, इन काफ़िरों के निष्कासन के लिए कार्यप्रणाली क्या होनी चाहिए? इन कुछ मामलों पर मुझे आपकी संक्षिप्त या विस्तृत शोध की आवश्यकता है और अन्य विद्वानों से मेरा उतना वास्ता नहीं है जितना आपसे। जब से मैंने होश संभाला है, मैं आपको ही सत्य के मार्ग का मार्गदर्शक मानता रहा हूँ। न केवल मैं, बल्कि मेरे आदरणीय पिता मरहूम जनाब मिर्ज़ा फ़ितरत बेग साहब, पुलिस निरीक्षक, आपकी ही हिदायत पर नदवा की सदस्यता से अलग हुए थे, जैसा कि उस पत्र से स्पष्ट है जो 'मक्तूबात-ए-उलेमा व कलाम-ए-अहल-ए-सफ़ा' में मरहूम हाफ़िज़ यक़ीन-उद-दीन साहब के नाम प्रकाशित किया गया है। इसलिए मुझे गर्व है कि मैं उनसे निर्देशित हूँ जो मेरे स्वर्गीय पिता के मार्गदर्शक थे। 'अंजुमन रज़ा-ए-मुस्तफ़ा (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम)' की स्थापना से अपार प्रसन्नता हुई। इंशा अल्लाह, मैं इस शहर में इसका प्रचार-प्रसार करूँगा, लेकिन एक देवबंदी मुहम्मद यासीन के कारण इसमें कुछ बाधा होगी। यह वही व्यक्ति है जिसके मदरसे के मुक़ाबले यहाँ के अहले सुन्नत ने एक मदरसा स्थापित करके आपके माध्यम से मौलवी सैयद मिस्बाह-उल-क़य्यूम साहब ज़ैदी अल-वास्ती को बुलाया है। मौलवी साहब बहुत नेक आदमी हैं और उनकी शोध उपरोक्त मामलों तक सीमित है। इसलिए निवेदन है कि इन पाँचों प्रश्नों के उत्तर आपकी ओर से आने पर, इंशा अल्लाह, मैं यथासंभव प्रयास करूँगा कि उक्त अंजुमन का यहाँ भी प्रचार हो। अतः निवेदन है कि सही उत्तर से यथाशीघ्र अनुगृहीत करें। स्पष्ट करें, आपको पुण्य मिलेगा। बस, सम्मान सहित!

उत्तर: मेरे सम्मानित और कृपाशील मित्र, अल्लाह ताला आप पर कृपा करे, और आप पर भी शांति और अल्लाह की दया और उसकी बरकतें हों। "इमाम (शासक) क़ुरैश में से होंगे"1 यह हदीस सहीह और मुतवातिर है और इसकी विषयवस्तु पर सहाबा-ए-किराम, ताबिईन-ए-इज़ाम और प्रसिद्ध इमामों, यानी समस्त अहल-ए-सुन्नत का इज्मा (आम सहमति) है। अक़ीदा, हदीस और फ़िक़्ह की पुस्तकें इस मसले के स्पष्टीकरण से भरी पड़ी हैं। हर इस्लामी सल्तनत, हर इस्लामी जमाअत और हर मुसलमान व्यक्ति की भलाई चाहना हर मुसलमान पर फ़र्ज़ है। अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम)

फ़रमाते हैं: "दीन (धर्म) हर मुसलमान के लिए खैरख्वाही (भलाई चाहना) है"2 (दीन हर मुसलमान के लिए...

---

1 मुसनद इमाम अहमद बिन हंबल, हदीस हज़रत अनस बिन मालिक रज़ियल्लाहु अन्हु, दार-उल-फ़िक्र बेरुत, 3/ 129 2 सहीह बुखारी, बाब अद-दीन अन-नसीहा, क़दीमी कुतुब ख़ाना कराची, 1/ 13

(۴) اخبار واشتہار و چشم دید واقعات سے یہ ظاہر ہے کہ شریف مکہ نے حرمین شریفین زادہما اللہ شرفاً وتعظیماً کی بے حرمتی کی یا کرائی، جزیرہ العرب میں کفار و مشرکین کا داخلہ قبول کر لیا اس صورت میں شریف مکہ کے ساتھ کیا سلوک مسلمانوں کو کرنا چاہئے اور شریعت مطہرہ کا ایسے شخص کی نسبت کیا حکم ہے؟ (۵) مقامات مقدسہ کفار کے قبضہ میں بالواسطہ یا بلاواسطہ ہیں ان کفار کے اخراج کے لئے کیا طریقہ عمل ہونا چاہئے؟ ان چند امور پر حضور کی اجمالی یا تفصیلی تحقیق مجھے مطلوب ہے اور دیگر علماء سے مجھے کوئی اتنا زیادہ سروکار نہیں جتنا حضور سے، میں نے جب سے ہوش سنبھالا حضور ہی کو اپنا راہبر راہ حق سمجھتا رہا، نہ صرف یہی بلکہ میرے والد بزرگوار جناب مرزا فطرت بیگ صاحب مرحوم انسپکٹر پولیس حضور ہی کی ہدایت پر ندوہ کی ممبری سے علیحدہ ہوئے جو اس خط سے واضح ہے جو مکتوبات علماء و کلام اہل صفا میں بنام حافظ یقین الدین صاحب مرحوم شائع کر دیا گیا ہے، اس لئے مجھے فخر ہے کہ میں اس سے ہدایت یافتہ ہوں جو میرے والد مرحوم کے راہبر ہیں، انجمن رضائے مصطفیٰ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کے قیام سے بیحد خوشی حاصل ہوئی اس شہر میں اس کی اشاعت کروں گا ان شاء اللہ تعالیٰ، لیکن ایک دیوبندی محمد یسین کی وجہ سے اس میں کچھ رکاوٹ ہوگی، یہ وہی شخص ہے جس کے مدرسہ کے مقابل یہاں کے اہل سنت نے ایک مدرسہ قائم کر کے حضور کے توسط سے مولوی سید مصباح القیوم صاحب زیدی الواسطی کو بلایا ہے، مولوی صاحب نہایت نیک آدمی ہیں اور ان کی تحقیق مندرجہ بالا امور میں محدود ہے، اس لئے عرض ہے کہ ان پانچ سوالات کے جوابات حضور کے پاس سے آنے پر ان شاء اللہ میں حتی الامکان کوشش کروں گا کہ

انجمن مذکور کی ترویج یہاں بھی ہو، پس عرض ہے کہ جواب باصواب سے جلد تر سرفراز فرمائیں: بینوا توجروا فقط حد ادب !

الجواب: مکرمی کرم فرما اکرمکم اللہ تعالیٰ، وعلیکم السلام ورحمۃ اللہ وبرکاتہ. الائمۃ من القریش ۱ (امام قریش میں سے ہوں گے۔ت) حدیث صحیح متواتر ہے اور اس کے مضمون پر صحابہ کرام و تابعین عظام وائمہ اعلام تمام اہلسنت کا اجماع ہے کہ کتب عقائد و حدیث وفقہ اس مسئلہ کی روشن تصریحات سے مالا مال ہیں، ہر سلطنت اسلام نہ سلطنت ہر جماعت اسلام نہ جماعت ہر فرد اسلام کی خیر خواہی ہر مسلمان پر فرض ہے، رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم فرماتے ہیں: الدین النصح لکل مسلم ۲ (دین ہر مسلمان کے لئے

---

1 مسند امام احمد بن حنبل حدیث حضرت انس بن مالک رضی اللہ عنہ دارالفکر بیروت ۳/ ۱۲۹ 2 صحیح البخاری باب الدین النصیحۃ قدیمی کتب خانہ کراچی ۱/ ۱۳

Fatawa Rizvia Volume Fourteen (14)

It is pure well-wishing. T) Every obligation is according to capability and every command is conditional on capacity,

Allah the Almighty says: "Allah does not burden any soul beyond its capacity." (1) | Allah the Almighty said: Allah the Almighty does not burden any soul beyond its capacity. (T)

The person who has the capacity for the protection of Islam, the Islamic state, and sacred places and does not do it out of laziness is a committer of a major sin; or for the flattery and pleasure of disbelievers, then he is deserving of curse; or if he likes harm to Islam from his heart, then he is a disbeliever. And he who does not have the capacity is excused. Sharia commands that work which is legally permissible, habitually possible, and rationally beneficial. Prohibited, impossible, or futile actions cannot be the command of Sharia. Therefore:

(1) There is absolutely no command of Jihad for the Muslims of India. This has been made clear in 'Al-Mahajjat al-Mu'tamannah', to the extent that it is stated in Maulvi Abdul Bari's own treatise 'Hijrat', page 27: "I consider bloodshed, especially in the form of a collective attack as an army does, to be useless because its means are not gathered; it is not obligatory on those who are incapable. They can do it with the intention of ill-will, but its harm will follow."

(2) India is 'Dar-ul-Islam' (Abode of Islam). My (the poor's) treatise 'I'lam al-A'lam' has been published on this for a long time, and it is stated in Maulvi Abdul Bari's own treatise 'Hijrat', page 17: "Our path is that India is Dar-ul-Islam."

And there is no doubt that the Pure Sharia never commands general migration from Dar-ul-Islam, nor is it habitually possible nor useful that all Muslims leave their properties just like that for the Christians or sell them for pennies to the Hindus and themselves descend upon millions of naked, hungry Muslims of the country, making their well-being difficult or die of hunger and leave their mosques and shrines of saints to be trampled by disbelievers and polytheists. Even if all this were endured, what benefit would it bring to the Islamic state, and what profit for the sacred places? And the uselessness of the migration of some was already known rationally, now the experience has also become well-known. So, apart from the lack of resources, vagrancy, distress, regret, and remorse of those poor Muslims, no other benefit resulted.

(3) Financial aid, however, is a thing, although Maulvi Abdul Bari is a denier of that too. (Treatise 'Hijrat', page 5)

1 Quran al-Karim 2/286

फ़तावा रिज़विया खंड चौदह (14)

यह पूरी तरह से शुभचिंतक है। (त) हर कर्तव्य क्षमता के अनुसार है और हर आदेश सामर्थ्य पर सशर्त है।

अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "अल्लाह किसी जान पर उसकी ताक़त से ज़्यादा बोझ नहीं डालता।" (1) | अल्लाह तआला ने फ़रमाया: अल्लाह तआला किसी नफ़्स (जान) को उसकी वक़्त (सामर्थ्य) से ज़्यादा तकलीफ़ नहीं देता। (त)

जो व्यक्ति इस्लाम की रक्षा, इस्लामी सल्तनत और पवित्र स्थानों की रक्षा की सामर्थ्य रखता है और आलस्य के कारण नहीं करता, वह महापाप (कबीरा गुनाह) का अपराधी है; या काफ़िरों की चापलूसी और प्रसन्नता के लिए करता है, तो वह लानत का पात्र है; या यदि वह दिल से इस्लाम की हानि पसंद करता है, तो वह काफ़िर है। और जिसके पास सामर्थ्य नहीं है, वह क्षमायोग्य है। शरीअत उस काम का आदेश देती है जो शरीअत के अनुसार जायज़, आदतन संभव और तर्कसंगत रूप से लाभदायक हो। हराम, असंभव या व्यर्थ कार्य शरीअत के आदेश नहीं हो सकते। इसलिए:

(1) भारत के मुसलमानों के लिए जिहाद का कोई आदेश नहीं है। 'अल-महज्जत अल-मुतमन्ना' में इसे स्पष्ट कर दिया गया है, यहाँ तक कि स्वयं मौलवी अब्दुल बारी के रिसाला 'हिजरत', पृष्ठ 27 में है: "मैं रक्तपात को, विशेष रूप से सामूहिक हमले के रूप में जैसा कि एक सेना करती है, अनुपयोगी समझता हूँ क्योंकि उसके साधन एकत्रित नहीं हैं; जो सक्षम नहीं हैं उन पर यह अनिवार्य नहीं है। वे दुर्भावना के इरादे से ऐसा कर सकते हैं, लेकिन इसका नुकसान होगा।"

(2) भारत 'दारुल इस्लाम' है। इस विषय पर फ़क़ीर (लेखक) का रिसाला 'इलाम अल-अलाम' लंबे समय से प्रकाशित है, और स्वयं मौलवी अब्दुल बारी के रिसाला 'हिजरत', पृष्ठ 17 में है: "हम लोगों का मलक (रास्ता) यह है कि भारत दारुल इस्लाम है।"

और इसमें कोई संदेह नहीं है कि शुद्ध शरीअत कभी भी दारुल इस्लाम से सामान्य हिजरत (पलायन) का आदेश नहीं देती, न ही यह आदतन संभव है और न ही कुछ उपयोगी कि सभी मुसलमान अपनी संपत्तियां ईसाइयों के लिए छोड़ दें या उन्हें हिंदुओं को कौड़ियों के भाव बेच दें और स्वयं करोड़ों नंगे, भूखे देश के मुसलमानों पर बोझ बन जाएं उनकी कुशलता को भी तंग करें या भूखे मर जाएं और अपनी मस्जिदों और संतों की दरगाहों को काफ़िरों और मुशरिकों के पैरों तले कुचले जाने के लिए छोड़ दें। और अगर यह सब कुछ सहन भी कर लिया जाए, तो इससे इस्लामी सल्तनत को क्या

फ़ायदा होगा, और पवित्र स्थानों को क्या लाभ? और कुछ लोगों के हिजरत का निरर्थक होना तर्क से तो ज्ञात था ही, अब अनुभव भी प्रसिद्ध हो गया। अतः उन गरीब मुसलमानों की बेसहारा स्थिति, आवारागर्दी, परेशानी, पछतावे और अफ़सोस के अलावा और कोई फ़ायदा नहीं हुआ।

(3) वित्तीय सहायता अलबत्ता एक चीज़ है, हालाँकि मौलवी अब्दुल बारी इसके भी इंकारी हैं। (रिसाला 'हिजरत', पृष्ठ 5)

1 अल-क़ुरान अल-करीम 2/286

سراپا خیر خواہی ہے۔ ت) ہر فرض بقدر قدرت ہے اور ہر حکم مشروط بہ استطاعت،

قال اللہ تعالٰی "لَا یُکَلِّفُ اللّٰہُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَہَا" -1 | اللہ تعالٰی نے فرمایا: اللہ تعالٰی کسی نفس کو اس کی وسعت سے بڑھ کر تکلیف نہیں دیتا(ت)

جو شخص حفاظتِ اسلام و سلطنتِ اسلام و اماکنِ مقدسہ کی استطاعت رکھتا ہے اور کاہلی سے نہ کرے مرتکب کبیرہ ہے یا کفار کی خوشامد وخوشنودی کے لئے تو مستوجب لعنت ہے یا دل سے ضررِ اسلام پسند کرنے کے سبب تو کافر ہے اور جو استطاعت نہیں رکھتا معذور ہے، شریعت اس کام کا حکم فرماتی ہے جو شرعاً جائز اور عادۃً ممکن اور عقلاً مفید ہو، حرام یا ناممکن یا عبث، افعال حکم شرع نہیں ہو سکتے لہٰذا:

(۱) مسلمانانِ ہند کو جہاد کا ہرگز حکم نہیں، المحجۃ المؤتمنہ میں اسے واضح کر دیا ہے حتیٰ کہ خود مولوی عبدالباری کے رسالہ ہجرت ص ۲۷ میں ہے: " میں کشت و خون کو خصوصاً مجتمع حملہ کی صورت جیسا کہ لشکر کرتا ہے غیر مفید سمجھتا ہوں کیونکہ اس کے اسباب مجتمع نہیں غیر قادرین پر فرض نہیں بدسگالی کی غرض سے کر سکتے ہیں اس کا ضرر ہو گا۔"

(۲) ہندوستان دار الاسلام ہے، اس میں فقیر کا رسالہ اعلام الاعلام مدتوں سے شائع ہے اور خود مولوی عبدالباری کے رسالہ ہجرت ص ۱۷ میں ہے: " ہم لوگوں کا مسلک یہ ہے کہ ہندوستان دارالاسلام ہے۔"

اور شک نہیں کہ دارالاسلام سے ہجرت عامہ کا حکم ہرگز شرع مطہر نہیں فرماتی، نہ عادۃً وہ ممکن نہ کچھ مفید کہ سب مسلمان اپنی جائدادیں یونہی نصاریٰ کے لئے چھوڑ جائیں یا کوڑیوں کے

مول ہندوؤں کو دی جائیں اور خود کروڑوں ننگے بھوکے اور ملک کے مسلمانوں پر ڈھٹی دیں ان کی عافیت بھی تنگ کریں یا بھوکے مر جائیں اور اپنی مساجد و مزارات اولیاء پامالیِ کفار و مشرکین کے لئے چھوڑ جائیں اور یہ سب کچھ اوڑھ بھی لیا جائے تو اس سے سلطنتِ اسلام کو کیا فائدہ، اور اماکنِ مقدسہ کا کیا نفع اور ہجرت بعض کا بے سود ہونا بھی عقلاً تو معلوم تھا ہی، اب تجربہ بھی مشہور بھی ہو لیا سو ان غریب مسلمانوں کی بے سرو سامانی و آوارگی و پریشانی و حسرت و پشیمانی کے اور بھی کوئی فائدہ مترتب ہوا۔

(۳) مالی امداد البتہ ایک چیز ہے اگرچہ مولوی عبدالباری اس کے بھی منکر ہیں۔ رسالہ ہجرت ص ۵

1 القرآن الکریم ۲/۲۸۶

Fatawa Razawiyya, Volume 14

...it states: "We do not consider financial assistance to be obligatory upon the Muslims of India at this time due to lack of capability." Whatever this excuse may be, it is absolutely essential for the means of collection to be available and for there to be confidence and satisfaction regarding the collection. It should not be like the situation where millions were collected in donations and despite frequent demands... they haven't provided accounts until now.

(4) Abandoning forbidden dealings (Haram) was always obligatory and they did not do it; now they are making the abandonment of permissible dealings (Halal/Jaiz) obligatory. This is an excess upon the Shari'ah. Nevertheless, abandoning the permissible is allowed at any time as long as it does not lead to something prohibited (Mahzoor). See its ineffectiveness in 'Al-Mahajjat-ul-Mu'tamannah', pages 87 to 92. Those things are being proposed which the entire country will never implement, not even all Muslims. And if for the sake of argument, all Muslims were to agree, then instead of benefit, it would be harmful. Furthermore, if public action based on falsehood and unexpected outcomes is even imagined, it would require a long and extended period, whereas the need is immediate, like 'Antidote from Iraq' (meaning it's too late).

(5) The ineffectiveness of spreading sedition and discord is apparent; what has been achieved until now except humiliations? And this clear aspect makes it Shari'ah-wise impermissible too. The Hadith states: "It is not permissible for a Muslim to present himself for humiliation." It is written in Maulvi Abdul Bari's treatise 'Hijrat', page 7: "There is no doubt that destroying one's life unnecessarily is not permissible; we have an excuse for not doing those things which the law prohibits."

(6) As for mere shouting and screaming, it is clearer than the sun that it is purely futile and useless. A country is not returned by shouting and screaming, especially one so vast, and that too one belonging to the crescent (Islam), and that too from the cross (Christianity/British rule). Otherwise, the previous scholars and saints would have reclaimed India just by shouting. Or would Maulvi Abdul Bari's elders have reclaimed just the small area of Lucknow by shouting? Did they not have pain for Islam? They did, but they also had wisdom that nothing would be gained from meaningless noise and clamor. In Abul Kalam Azad's 'Al-Hilal', Volume 12, page 16, it says: "The forms of lamenting and crying with the tongue are only for as long as a resolution of the matter is possible through them."

(7) Well, whatever was there was until here; the dam of Judgment Day is that taking the name of support for the Caliphate and the Holy Places...

फ़तावा-ए-रज़विया, जिल्द 14

...पर है: "हम इस समय भारत के मुसलमानों पर वित्तीय सहायता को सामर्थ्य की कमी के कारण अनिवार्य (फ़र्ज़) नहीं समझते।" यह बहाना कैसा भी हो, लेकिन वसूली के साधनों का उपलब्ध होना और वसूली पर भरोसे के साथ इत्मीनान मिलना बहुत ज़रूरी है। ऐसा नहीं होना चाहिए कि लाखों का चंदा इकट्ठा हुआ और बार-बार माँगने के बावजूद... अभी तक हिसाब भी नहीं दिया।

(4) हराम (वर्जित) लेन-देन को छोड़ना हमेशा से वाजिब (अनिवार्य) था और उन्होंने ऐसा नहीं किया; अब वे जायज़ (अनुमेय) चीज़ों को छोड़ने को भी फ़र्ज़ कर रहे हैं। यह शरीयत पर ज़्यादती है। फिर भी, जायज़ को छोड़ना हर समय जायज़ है जब तक कि वह किसी वर्जित (महज़ूर) चीज़ की ओर न ले जाए। इसकी निरर्थकता 'अल-महज्जतुल मुतमन्ना' के पृष्ठ 87 से 92 तक देखी जा सकती है। ऐसी बातें बताई जा रही हैं जिन पर पूरा देश कभी अमल नहीं करेगा, न केवल सभी मुसलमान। और यदि तर्क के लिए मान भी लें कि सभी मुसलमान मान जाएँ तो लाभ के बजाय हानि होगी। इसके अलावा, यदि असत्य और अप्रत्याशित परिणामों पर आधारित जन-कार्रवाई की कल्पना भी की जाए, तो इसके लिए बहुत लंबा समय चाहिए, जबकि ज़रूरत तत्काल है, जो 'इराक़ से विषनाशक' (यानी बहुत देर हो जाना) की तरह है।

(5) फ़ितना और फ़साद फैलाने की निरर्थकता स्पष्ट है; अब तक अपमान के अलावा क्या हासिल हुआ है? और यह स्पष्ट पहलू इसके शरीयत के अनुसार भी नाजायज़ होने का प्रमाण है। हदीस में है: "मुसलमान के लिए यह उचित नहीं है कि वह अपने आप को अपमान के लिए पेश करे।" स्वयं मौलवी अब्दुल बारी के ग्रंथ 'हिजरत' के पृष्ठ 7 में है: "इसमें कोई शक नहीं कि बिना ज़रूरत जान गँवाना जायज़ नहीं है; कानून जिन कामों को रोकता है, उन्हें न करने में हमारे पास बहाना है।"

(6) जहाँ तक केवल चीखने-चिल्लाने की बात है, तो यह सूरज की तरह साफ़ है कि यह पूरी तरह व्यर्थ और बेकार है। देश चिल्लाने से वापस नहीं मिलता, वह भी इतना विशाल, वह भी हिलाल (इस्लाम) का, वह भी सलीब (ईसाइयत/ब्रिटिश शासन) से। अन्यथा, पिछले उलेमा और बुजुर्गों ने भारत को चिल्ला-चिल्ला कर ही वापस ले लिया होता। या क्या मौलवी अब्दुल बारी के पूर्वजों ने चिल्लाकर ही लखनऊ का छोटा सा हिस्सा ले लिया होता? क्या उन्हें इस्लाम का दर्द नहीं था? था, लेकिन उनके पास बुद्धि भी थी कि व्यर्थ के शोर-शराबे से क्या हासिल होगा। स्वयं आज़ाद के'अल-

हिलाल' जिल्द 12, पृष्ठ 16 में है: "ज़बान से आह-ओ-फ़रियाद करने के तरीक़े केवल तब तक के लिए हैं जब तक उनसे काम निकलना संभव हो।"

(7) खैर, यहाँ तक तो जो कुछ था सो था, क़यामत का बांध तो यह है कि खिलाफ़त के समर्थन और पवित्र स्थानों का नाम लेकर...

پر ہے : "ہم اس وقت اعانت بمال کو مسلمانانِ ہند پر فرض نہیں سمجھتے بوجہ عدم استطاعت"۔ یہ عذر کیسا بھی ہو مگر ذرائع وصول مہیا ہونا اور وصول پر وثوق کے ساتھ اطمینان ملنا بہت ضرور ہے نہ ایسا کہ لاکھوں کے چندے ہوئے اور باوصفِ کثرتِ تقاضا۔۔۔ اب تک حساب بھی نہیں دیتے۔

(۴) معاملتِ حرام کا ترک ہمیشہ سے واجب تھا اور نہ کیا اب جائز کا ترک بھی فرض کر رہے ہیں، یہ شرع پر زیادتی ہے پھر بھی جائز کا ترک ہر وقت جائز ہے جب کہ کسی محظور کی طرف منجر نہ ہو اس کا نامفید ہونا المحجہ الموتمنہ ص ۸۷ سے ۹۲ تک ملاحظہ ہو ، باتیں وہ بتائی جاتی ہیں جن پر تمام ملک ہرگز کاربند نہ ہوگا ، نہ صرف تمام مسلمان اور بفرضِ غلط سب مسلمان مان بھی لیں تو بجائے نفعِ مضر ، پھر باطل و نامتوقع پر عام عمل اگر متخیل بھی ہو تو مدید و طویل مدتیں درکار ، اور حاجت اس وقت فوری تاتریاق از عراق کی مثل ہے۔

(۵) فتنہ و فساد پھیلانے کی نامفیدی ظاہر ، اب تک سوا بجز ذلتوں کے کیا حاصل ہوا اور یہ کھلا پہلو اس کے شرعاً بھی ناجائز ہونے کا ہے، حدیث میں ہے: "مسلمان کو روا نہیں کہ اپنے آپ کو ذلت پر پیش کرے"۔ خود مولوی عبدالباری کے رسالہ ہجرت ص ۷ میں ہے: "اس میں شک نہیں کہ اہلاکِ نفس بلا ضرورت جائز نہیں ، قانون جن امور کو روکتا ہے ان کو نہ کرنے میں ہم کو عذر ہے"۔

(۶) رہی خالی چیخ پکار ، آفتاب سے زیادہ آشکار کہ محض بے سود و بیکار ، ملک چیخنے پکارنے سے واپس نہیں ہوتا وہ بھی اتنا وسیع ، وہ بھی ہلال کا ، وہ بھی صلیب سے ، ورنہ اگلے

علماء و مشائخ نے ہندوستان ہی چلا چلا کر پھیر لیا ہوتا ، یا مولوی عبدالباری کے بزرگوں نے چیخ پکار کر ہی ذرا سی لکھنؤ کی پڑیا ، کیا ان کو دردِ اسلام نہ تھا، تھا مگر عقل بھی تھی کہ مہمل شور و غل سے کیا حاصل ہوگا ، خود آزاد کے الہلال جلد ۱۲ ص ۱۶ میں ہے : " زبان سے نالہ و فریاد کرنے کی صورتیں اسی وقت تک کے لئے ہیں جب تک ان سے کشودِ کار ممکن ہو"۔

(۷) خیر یہاں تک تو تھا جو کچھ تھا ، قیامت کا بند تو ہے کہ خلافت کی حمایت و اماکنِ مقدسہ کا نام لے کر

Fatawa Rizvia Volume 14

Those who call themselves Muslims have perished among the polytheists (Mushrikeen); they made a polytheist their leader and became his followers, accepting whatever he says. They sacrificed their entire lives' devotion to the Quran and Hadith for this. They brought disrepute to the concept of 'Tark-e-Muwalaat' (disassociation from enemies of God), and instead showed affection, love, and unity —even slavery and submission—towards the polytheist enemies of Allah. To please them, they suppressed the symbols of Islam. To justify these abominations, they distorted the verses (of the Quran), committed heresy in the Shariah, and invented a new Shariah from their own hearts. You will find an account of this in 'Al-Mahajja-tul-Mutaminnah'. This is explicitly slaughtering Islam with a blunt knife; calling this 'protection of Islam' is an extreme and clear deception and misguidance. There was already a lament over the participation of heretics in the Nadwa; though they were ostensibly sayers of the Kalimah, these people have completely set aside the Kalimah, or rather, thrown it behind their backs. They made polytheists into the 'Great Spirit', made them 'Moses', called them 'Prophets in potential', and 'Reminders sent from Allah'. They included their praise in the Friday sermon (Khutbah). In their praise, they sang a verse of Divine words:

Khamooshi az sana-e-tu had-e-sana-e-tust (Translation: To remain silent from your praise is the peak of your praise. -T)

What more infidelities and delusions did they adopt, examples of which you will find on pages 46 to 54 of 'Al-Mahajja-tul-Mu'taminah'. The residence of infidels in the Arabian Peninsula has existed since the time of previous Sultans. Christian missions have been established in the British army in Aden etc. for a long time. I have no knowledge of any disrespect towards the two holy sanctuaries (Harmain) originating from the Sharif. I see in newspapers and advertisements daily regarding my own case that they publish utter lies and slanders, intentionally inviting the curse of Allah upon themselves. They are backed by the eye-witness testimonies of liars, while Allah and His Messenger know, and they themselves know in their hearts, that they are talking absolute nonsense and fabrication. "And Allah bears witness that the hypocrites are indeed liars." (Allah testifies that they are liars. -T) If disrespect is factually proven, then whoever is proven responsible, to whatever extent, will deserve the legal ruling (Hukm-e-Shari) accordingly, whoever it may be. Only. 24 Shaban 1339 AH.

[1] Al-Quran Al-Karim 59/11

फतवा रज़विया जिल्द 14

मुसलमान कहलाने वाले मुशरिकों (बहुदेववादियों) में विलीन हो गए; उन्होंने एक मुशरिक को अपना नेता बना लिया और आप उनके अनुयायी बन गए, जो वे कहें वही मानते हैं। उन्होंने इसके लिए कुरान और हदीस की पूरी उम्र की शिक्षाओं को न्योछावर कर दिया। 'तर्कए-मवालात' (ईश्वर के दुश्मनों से संबंध विच्छेद) के नाम को बदनाम किया और अल्लाह के मुशरिक दुश्मनों के साथ प्रेम, लगाव और एकता, यहाँ तक कि गुलामी और आज्ञाकारिता दिखाई। उनकी खुशी के लिए इस्लाम के प्रतीकों को दबा दिया गया। इन घिनौनी बातों को जायज ठहराने के लिए उन्होंने आयतों में हेरफेर किया, शरीयत में कुफ्र (पाखंड) किया और अपने मन से एक नई शरीयत ईजाद की। इसका विवरण आपको 'अल-महज्जतुल मुअतमिनह' में मिलेगा। यह स्पष्ट रूप से इस्लाम को कुंद छुरी से ज़िबह करना है; इसे 'इस्लाम का समर्थन' कहना कितनी बड़ी और स्पष्ट धोखाधड़ी और गुमराह करना है। नदवा में तो सिर्फ गुमराहों की शिरकत का दुख था, जो कम से कम कलमा तो पढ़ते थे, लेकिन इन्होंने तो सिरे से कलमे को ही उठाकर ताक पर रख दिया, बल्कि पीछे फेंक दिया। मुशरिकों को 'रूहे आजम' (महान आत्मा) बनाया, 'मूसा' बनाया, उन्हें 'शक्तिशाली नबी' बताया, 'अल्लाह की तरफ से भेजे गए उपदेशक' बनाया और उनकी प्रशंसा को जुमे के खुतबे (धर्मोपदेश) में शामिल किया। उनकी तारीफ में खुदा के कलाम का यह मिसरा (पंक्ति) पढ़ा:

खामोशी अज़ सना-ए-तू हद-ए-सना-ए-तुस्त (अनुवाद: तुम्हारी प्रशंसा से चुप रहना ही तुम्हारी प्रशंसा की पराकाष्ठा है। -त)

उन्होंने और क्या-क्या कुफ्र और गुमराहियाँ अपनायीं, जिनके नमूने आपको 'अल-महज्जतुल मुअतमिनह' के पेज 46 से 54 पर मिलेंगे। जजीरा-ए-अरब (अरब प्रायद्वीप) में काफिरों का निवास पिछले सुल्तानों के समय से है। अदन में ब्रिटिश फौज वगैरह में ईसाई मिशन लंबे समय से हैं। हरमैन शरीफैन (पवित्र मक्का और मदीना) के साथ 'शरीफ' द्वारा किसी बेअदबी का मुझे ज्ञान नहीं है। मैं अखबारों और विज्ञापनों में रोजाना अपने मामले में देख रहा हूँ कि वे मेरे बारे में केवल झूठ और तोहमतें छापते हैं और जानबूझकर खुद पर अल्लाह की लानत (धिक्कार) ले रहे हैं। और उनका समर्थन करने के लिए झूठे गवाह होते हैं, जबकि अल्लाह और उसके रसूल जानते हैं और वे खुद अपने दिल में जानते हैं कि वे सिर्फ झूठ और मनगढ़ंत बातें बोल रहे हैं। "और अल्लाह गवाही देता है कि मुनाफिक (पाखंडी) यकीनन झूठे हैं।" (अल्लाह गवाही देता है कि वे झूठे हैं। -त) यदि वास्तव में

बेअदबी साबित हो जाए, तो जिसकी जितनी भागीदारी साबित होगी, वह शरीयत के उस स्तर के हुक्म का हकदार होगा, चाहे वह कोई भी हो। फकत 24 शाबान 1339 हिजरी।

आई.टी. मज्लिस ऑफ दावत-ए-इस्लामी

---

[1] अल-कुरान अल-करीम 59/11

مسلمان کہلانے والے مشرکوں میں فنا ہوگئے، مشرک کو پیشوا بنالیا آپ پس رو بنے، جو وہ کہے وہی مانیں، قرآن وحدیث کی تمام عمر اس پر نثار کردی، ترک موالات کا نام بدنام اور اللہ کے دشمن مشرکوں سے وداد محبت و اتحاد بلکہ غلامی و انقیاد، ان کی خوشی کے لئے شعارِ اسلام کا انسداد، ان شناعات کے حلال کرنے کو آیات میں تحریف شریعت میں الحاد، نئی نئی شریعت کا دل سے ایجاد، جس کا بیان آپ کو المحجہ الموتمنہ میں ملے گا، یہ تو صراحتۃً اسلام کو کند چھری سے ذبح کرنا ہے اس کا نام حمایت اسلام رکھنا کس درجہ صریح مغالطہ واغوا ہے، ندوہ میں بد مذہبوں ہی کی شرکت کا رونا تھا بظاہر کلمہ گو تو تھے انہوں نے سرے سے کلمہ ہی کو اٹھا کر بالائے طاق رکھ دیا، نہیں نہیں، بلکہ پس پشت پھینک دیا، مشرکوں کو روح اعظم بنایا، موسیٰ بنایا نبی بالقوہ بنایا، مذکر مبعوث من اللہ بنایا، اس کی مدح خطبہ جمعہ میں داخل کی، اس کی تعریف میں کلام الہی کا مصرعہ :

خاموشی از ثنائے تو حد ثنائے تست (تیری تعریف سے خاموش رہنا تیری تعریف کی انتہا ہے۔ت)

گایا اور کیا کیا کفر وکفریات و ضلالات اختیار کئے جن کا نمونہ آپ کو المحجۃ المؤتمنہ کے ص ۴۶ تا ۵۴ پر ملے گا جزیرۃ العرب میں کفار کی سکونت پچھلے سلاطین کے زمانے سے ہے، عدن میں انگریزی فوج وغیرہ میں نصرانی سفارتوں کے قیام مدتوں سے ہیں، حرمین محترمین کی بے ادبی شریف سے ہونے کا مجھے علم نہیں، اخباروں اشتہاروں کو میں خود اپنے معاملہ میں روزانہ دیکھ رہا ہوں کہ میری نسبت محض جھوٹ محض بہتان شائع کرتے اور قصداً لعنت الہی اپنے اوپر لے رہے ہیں اور ان کی تائید میں کذابین کی عینی شہادتیں ہوتی ہیں حالانکہ اللہ ورسول جانتے ہیں اور وہ خود دل میں جان رہے ہیں کہ محض جھوٹ بکتے اور افترا بکتے ہیں۔ "وَاللّٰہُ یَشْہَدُ اِنَّ

الْمُنٰفِقِینَ لَکٰذِبُونَ" (اللہ گواہی دیتا ہے کہ وہ جھوٹے ہیں۔ت) اگر بے ادبی حقیقتہ ثابت ہو تو جس حیثیت کی جس کی نسبت ثبوت پائے وہ اس قدر کے حکم شرعی کا مستحق ہوگا کسے باشد۔ فقط

۲۴ شعبان ۱۳۳۹ھ

I.T. Majlis of Dawateislami

---

[1] القرآن الکریم ۱۱/۵۹

Fatawa Razawiya Volume 14 (XIV)

Al-Mahajjat al-Mu'tamannah fi Ayat al-Mumtahanah 1339 AH (The middle path regarding the noble verse of Surah al-Mumtahanah)

Question 182: From the correspondence of Maulana Hakim Ali Sahab B.A. Hanafi Naqshbandi Mujaddidi, Professor of Science, Islamia College Lahore, 14 Safar 1339 AH. Allah Almighty has forbidden us from the 'Tawalli' (allegiance/friendship) of disbelievers and Jews and Christians, but Abu al-Kalam forcefully declares the meaning of 'Tawalli' as 'dealings' (muamalat) and 'Tark-e-Muwalat' (abandoning friendship/loyalty) as 'Tark-e-Muamalat' (Non-Cooperation). This is an explicit imposition being committed against the Holy Word of Allah Almighty. The aforementioned person came to the committee of the General Council on October 20, 1920, and made the declaration that until the aid to Islamia College Lahore is stopped and its affiliation with the University is severed, non-cooperation with the British cannot take place. He issued a fatwa to the boys of Islamia College that if this does not happen, then leave the college. Thus, such unrest was spread in the college that a severe loss of studies began to occur. This fatwa of the aforementioned scholar is wrong. University...

Copy of the letter of the Maulvi Sahab: To the renowned master, supporter of the pure nation, our Maulana and most excellent leader, Mr. Shah Ahmad Raza Khan Sahab, may his shadow be prolonged. Peace be upon you, and the mercy of Allah and His blessings. On the back of this (rest on the next page).

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदहवीं (14)

अल-महज्जत अल-मुअतमन्ना फ़ी आयत अल-मुमतहना 1339 हिजरी (सूरह मुमतहना की आयत-ए-करीमा के बारे में दरमियानी रास्ता)

मसला 182: मौलवी हाकिम अली साहब बी.ए. हनफ़ी नक्शबंदी मुजद्दिदी, प्रोफेसर साइंस इस्लामिया कॉलेज लाहौर द्वारा प्रेषित, 14 सफ़र 1339 हिजरी। अल्लाह तआला ने हमें काफ़िरों और यहूद व नसारा के'तवल्ली' (दोस्ती/समर्थन) से मना फ़रमाया है, लेकिन अबुल कलाम ज़बरदस्ती 'तवल्ली' के मायने "मामलत" (लेन-देन) और 'तर्कए-मुवालात' (दोस्ती छोड़ना) को "तर्कए-मुआमलात" (नॉन-कोऑपरेशन/असहयोग) करार देते हैं और यह स्पष्ट ज़बरदस्ती है जो अल्लाह तआला के कलाम-ए-पाक के साथ की जा रही है। उक्त व्यक्ति ने 20 अक्टूबर 1920 ई. की जनरल काउंसिल की कमेटी में आकर यह एलान कर दिया कि जब तक इस्लामिया कॉलेज लाहौर की इमदाद (सहायता) बंद न की जाए और यूनिवर्सिटी से उसका सम्बंध विच्छेद न किया जाए, तब तक अंग्रेजों से तर्कए-मुवालात (असहयोग) नहीं हो सकती। और इस्लामिया कॉलेज के लड़कों को फ़तवा दे दिया कि अगर ऐसा न हो तो कॉलेज छोड़ दो, लिहाज़ा इस तरह से कॉलेज में बेचैनी फैला दी कि फिर पढ़ाई का सख्त नुक़सान होना शुरू हो गया। अल्लामा उक्त का यह फ़तवा गलत है। यूनिवर्सिटी...

नक़ल खत मौलवी साहब: आक़ा-ए-नामदार मुअय्यद मिल्लत-ए-ताहिरा मौलाना व बा-फ़ज़्ल औलीना जनाब शाह अहमद रज़ा ख़ाँ साहब दाम ज़िल्लुहुम, अस्सलामु अलैकुम व रहमतुल्लाहि व बरकातुहू, इसके पीछे(बाकी अगले पन्ने पर)।

فتاویٰ رضویہ جلد چہاردہم (۱۴)

المحجة المؤتمنة فی أیة الممتحنة ۱۳۳۹ھ (سورہ ممتحنہ کی آیت کریمہ کے بارے میں درمیانی راستہ)

مسئلہ ۱۸۲: از مرسلہ مولوی حاکم علی صاحب بی اے حنفی نقشبندی مجددی پروفیسر سائنس اسلامیہ کالج لاہور ۱۴ صفر ۱۳۳۹ھ اللہ تعالیٰ نے ہمیں کافروں اور یہود و نصاریٰ کے تولی سے منع فرمایا ہے مگر ابو الکلام زبردستی تولی کے معنی "معاملت" اور ترک موالات کو "ترک معاملت" (نان کو آپریشن) قرار دیتے ہیں اور یہ صریح زبردستی ہے جو اللہ تعالیٰ کے کلام پاک کے ساتھ کی جارہی ہے، مذکور نے ۲۰ اکتوبر ۱۹۲۰ء کی جنرل کونسل کی کمیٹی میں تشریف لا کر اطلاق یہ کردیا کہ جب تک اسلامیہ کالج لاہور کی امداد بند نہ کی جائے اور یونیورسٹی سے اس کا قطع الحاق نہ کیا جائے تب تک انگریزوں سے ترک موالات نہیں ہوسکتی اور اسلامیہ کالج کے لڑکوں کو فتویٰ دے دیا کہ اگر ایسا نہ ہو تو کالج چھوڑ دو، لہذا اس طرح سے کالج میں بے چینی پھیلا دی کہ پھر پڑھائی کا سخت نقصان ہونا شروع ہو گیا۔ علامہ مذکور کا یہ فتویٰ غلط ہے یونیورسٹی

نقل خط مولوی صاحب: آقائے نامدار مؤید ملت طاہرہ مولینا و بافضل اولینا جناب شاہ احمد رضا خاں صاحب دام ظلہم السلام علیکم ورحمتہ اللہ وبرکاتہ، پشت ہذا (باقی بر صفحہ آئندہ)

Fatawa Razawiyya, Volume 14

...by remaining affiliated with [it] and taking aid, a transactional relationship (Muamalat) is maintained, not allegiance (Mualat), which means love and not work. As per the meaning of Muamalat, Islamia College is being destroyed due to the aforementioned coercion. Maulvi Mahmood Hasan Sahib and Maulvi Abdul Hai Sahib are of Deobandi views; they give fatwas forcibly according to their own agenda. Therefore, I issue a fatwa that affiliation with the university and taking aid is permissible. Have my fatwa validated by those who are not Deobandi, for example, from the pure nation, Hazrat Maulana Maulvi Shah Ahmad Raza Khan Qari Sahib Barelvi of Rohilkhand region, and Maulvi Ashraf Ali Thanwi of the Western and Northern Provinces.

The Answer:

There is a world of difference between allegiance (Mualat) and mere transaction (Muamalat). In worldly transactions where there is no harm to religion, it is not forbidden with anyone, including the likes of Wahhabis, Deobandis, and similar groups. In terms of transaction, a 'Dhimmi' (non-Muslim citizen) is like a Muslim:

[Boxed Text]: "Lahum Ma-lana Wa-'Alayhim Ma-'Alayna." (For them is what is for us, and upon them is what is upon us.) For them is that which is for us, and what is upon them is upon us.

(Remaining footnote from the previous page): I am sending the fatwa for your esteemed study, requesting that you correct it on the back of the second copy and return it to this humble servant by post if possible, or at least the next day. The General Council meeting of Anjuman Himayat-e-Islam is to be held on Sunday, October 31, 1920. It is to be presented there that Deobandis and Necharis (Naturalists) have not hesitated to destroy Muslims. They have established 'Mualat' (allegiance) with Hindus and Gandhi and have resolved to obstruct the work of Muslims. For God's sake, save the Hanafi world from their hands and be rewarded by God. Your humble and prayerful, Hakim Ali B.A., Moti Bazaar Lahore, 25 October 1920.

Reply to Maulvi Sahib's Letter: Respected benefactor, Mr. Maulvi Hakim Ali Sahib B.A. (may he be safe), after the Sunnah greeting, your fatwa arrived at eleven o'clock yesterday morning. From that time until twelve midnight, due to important tasks, I did not have the chance to write a single letter. Today morning after recitations, I

dictated this answer. It is hoped that after copying the collection of fatwas, it will be sent by today's post, and the Almighty Lord is capable of it reaching you tomorrow. It is expected that you will inform me upon its timely receipt. Peace. Humble Mustafa Raza Qadri Noori (may he be forgiven), 15 Safar-ul-Muzaffar 1329 AH [Note: likely 1339 AH].

फ़तावा रज़विय्या, जिल्द 14

...[संस्थान] के साथ जुड़ाव बने रहने और सहायता लेने से लेन-देन का व्यवहार (मुआमलात) बना रहता है, न कि 'मुआलात' (मैत्री/निष्ठा), जिसका अर्थ प्रेम है, न कि काम। मुआमलात के अर्थ के अनुसार, उपर्युक्त ज़बर्दस्ती के कारण इस्लामिया कॉलेज बर्बाद हो रहा है। मौलवी महमूद हसन साहब और मौलवी अब्दुल हई साहब देवबंदी विचारों के हैं; वे अपनी बात के अनुसार ज़बरदस्ती फ़तवे देते हैं। इसलिए मैं फ़तवा देता हूँ कि विश्वविद्यालय के साथ जुड़ाव और सहायता लेना जायज़ है। मेरे फ़तवे की पुष्टि उन लोगों से कराएँ जो देवबंदी नहीं हैं, उदाहरण के लिए मिल्लत-ए-ताहिरा से हज़रत मौलाना मौलवी शाह अहमद रज़ा खान क़ारी साहब बरेलवी (रुहेलखंड क्षेत्र) और मौलवी अशरफ़ अली थानवी (पश्चिमी और उत्तरी प्रांत)।

उत्तर:

मुआलात (निष्ठा) और केवल मुआमलात (लेन-देन) में ज़मीन-आसमान का फ़र्क है। सांसारिक लेन-देन में, जिससे धर्म को कोई हानि न हो, किसी से भी मना नहीं है, यहाँ तक कि वहाबी, देवबंदी और उनके जैसों से भी। लेन-देन के मामले में 'ज़िम्मी' (गैर-मुस्लिम नागरिक) एक मुसलमान के समान है:

[बॉक्स]: "लहुम माला-ना व अलैहिम मा-अलैना।" (उनके लिए वही है जो हमारे लिए है, और उन पर वही है जो हम पर है।) उनके लिए वह है जो हमारे लिए है और जो उन पर है वह हम पर है।

(पिछले पृष्ठ की शेष पाद-टिप्पणी): मैं आपके अध्ययन के लिए फ़तवा भेज रहा हूँ और विनती करता हूँ कि दूसरी प्रति के पीछे इसे सही करके यथासंभव वापसी डाक से, या कम से कम अगले दिन इस विनम्र सेवक के नाम भेज दें। अंजुमन हिमायत-ए-इस्लाम की जनरल काउंसिल की बैठक रविवार, 31 अक्टूबर 1920 को आयोजित की जानी है। वहाँ यह पेश करना है कि देवबंदियों और नीचरियों ने मुसलमानों को तबाह करने में कोई कसर नहीं छोड़ी है। उन्होंने हिंदुओं और गांधी के साथ मैत्री (मुआलात) स्थापित कर ली है और मुसलमानों के कामों में बाधा डालने की ठान ली है। अल्लाह के लिए हनफ़ी जगत को उनके हाथों से बचाएँ और ईश्वर से पुण्य प्राप्त करें। आपका विनम्र और दुआ-गो, हकीम अली बी.ए., मोती बाज़ार लाहौर, 25 अक्टूबर 1920।

मौलवी साहब के पत्र का उत्तर: आदरणीय और कृपापात्र जनाब मौलवी हकीम अली साहब बी.ए. (ईश्वर उनकी रक्षा करे), सुन्नत के अनुसार सलाम पेश करने के बाद, निवेदन है कि कल ग्यारह बजे आपका फ़तवा प्राप्त हुआ। उस समय से रात बारह बजे तक महत्वपूर्ण व्यस्तताओं के कारण एक

अक्षर भी लिखने की फ़ुरसत नहीं मिली। आज सुबह वज़ाइफ़ (पाठ) के बाद यह उत्तर लिखवाया गया है। आशा है कि फ़तवों के संग्रह की प्रतिलिपि के बाद इसे आज की डाक से भेज दिया जाएगा, और मौला तआला समर्थ है कि कल ही आप तक पहुँच जाए। अपेक्षा है कि समय पर प्राप्त होने की सूचना देंगे। वस्सलाम, फ़क़ीर मुस्तफ़ा रज़ा क़ादरी नूरी (ईश्वर उन्हें क्षमा करे), 15 सफ़र-उल-मुज़फ़्फ़र 1329 हिजरी।

पृष्ठ 421 / 712

کے ساتھ الحاق قائم رہنے سے اور امداد لینے سے معاملت قائم رہتی ہے نہ کہ موالات جس کے معنی محبت کے ہیں نہ کہ کام کے۔ جو کہ معاملت کے معنی ہیں، مذکور کی اس زبردستی سے اسلامیہ کالج تباہ ہو رہا ہے مولوی محمود حسن صاحب مولوی عبدالحئی صاحب تو دیوبندی خیالات کے ہیں زبردستی فتوے اپنے مدعا کے مطابق دیتے ہیں لہذا میں فتوے دیتا ہوں کہ یونیورسٹی کے ساتھ الحاق اور امداد لینا جائز ہے میرے فتوے کی تصحیح، ان اصحاب سے کرائیں جو دیوبندی نہیں مثلاً ملت طاہرہ حضرت مولانا مولوی شاہ احمد رضا خان قاری صاحب بریلوی علاقہ روہیل کھنڈ اور مولوی اشرف علی تھانوی ممالک مغربی و شمالی

الجواب:

موالات و مجرد معاملت میں زمین و آسمان کا فرق ہے دنیوی معاملت میں جس سے دین پر ضرر نہ ہو سو امر تدین مثل وہابیہ دیوبندیہ وامثالہم کے کسی سے ممنوع نہیں۔ ذمی تو معاملت میں مثل مسلم ہے:

[باکس]: لھم مالنا و علیھم ماعلینا۔ ان کے لئے ہے جو ہمارے لئے اور جو ان پر ہے ہم پر۔

(بقیہ حاشیہ صفحہ گزشتہ) پر کا فتوی مطالعہ گرامی کے لئے ارسال کر کے التجا کرتا ہوں کہ دوسری نقل کی پشت پر اس کی تصحیح فرما کر احقر نیاز مند کے نام بواپسی ڈاک اگر ممکن ہو سکے یا کم از کم دوسرے روز بھیج دیں، انجمن حمایت اسلام کی جنرل کونسل کا اجلاس بروز اتوار بتاریخ ۳۱ اکتوبر ۱۹۲۰ء کو منعقد ہوتا ہے اس میں پیش کرنا ہے کہ دیوبندیوں اور نیچریوں نے مسلمانوں کو تباہ کرنے میں کوئی تامل نہیں کیا ہے ہندوؤں اور گاندھی کے ساتھ موالات قائم

کر لی ہے اور مسلمانوں کے کاموں میں روڑہ اٹکانے کی ٹھان لی ہے للہ عالم حنفیہ کو ان کے ہاتھوں سے بچائیں اور عنداللہ ماجور ہوں۔ نیاز مند و دعا گو حاکم علی بی اے موتی بازار لاہور ۲۵ اکتوبر ۱۹۲۰ء

جواب خط مولوی صاحب: مکرم کرم فرما جناب مولوی حاکم علی صاحب بی اے سلمہم بعد اہدائے ہدیہ مسنونہ ملتمس کل گیارہ بجے آپ کا فتویٰ آیا اس وقت سے شب کے بارہ بجے تک اہم ضروریات کے سبب ایک حرف لکھنے کی فرصت نہ ہوئی، آج صبح بعد وظائف یہ جواب املا فرمایا امید کہ مجموعہ فتاوی کی نقل کے بعد آج ہی کی ڈاک سے مرسل ہو، اور مولیٰ تعالیٰ قادر ہے کہ کل ہی آپ کو پہنچ جائے، مامول کہ وقت پر موصول ہونے سے مطلع فرمائیں والسلام فقیر مصطفی رضا قادری نوری عفی عنہ ۱۵ صفر المظفر ۱۳۲۹ھ

صفحہ 421 از 712

(Meaning, in worldly benefits, they will also be given a share like us, and the worldly accountability on them will be the same as it is for a Muslim). And buying and selling from a non-Dhimmi, hiring and leasing, gifting and receiving gifts provided they are permissible, and buying every property absolutely that is valuable for a Muslim, and selling every permissible thing in which there is no assistance in war or insult to Islam; to keep him as a servant in a job where there is no work against Sharia; to do his permissible service in which there is no superiority over a Muslim; similarly, taking work from him on wages in such matters or doing his work according to Sharia interest; giving him a gift in which there is no honoring of any custom of disbelief; accepting his gift from which there is no objection to the religion, even marrying a Kitabiyah (Woman from the people of the Book) is lawful in itself; if they lean towards peace, then to make peace, but not that peace which makes the lawful unlawful or the unlawful lawful; likewise, making a treaty and promise to a certain extent; and whatever permissible covenant has been made, its fulfillment is obligatory, and treachery is prohibited, up to other such rulings. It is mentioned in Durr-ul-Mukhtar:

Arabic Text	English Translation
The female apostate shall be imprisoned forever and shall not be sat with or eaten with until she submits (to Islam), and she shall not be killed. [1] I say: this is the reason for these rulings, that she is left to remain and not destroyed. And in our times and our lands, this has included the male apostate because killing (the apostate) is prevented.	The apostate woman will be imprisoned for life and no one will sit with her nor will anyone eat with her until she accepts Islam and she will not be killed. I say this is the reason for these rulings that she is left alive and not destroyed, and now in this country, this has also applied to the male apostate that he cannot be killed.

It is mentioned in Muheet:

Arabic Text	English Translation
When he goes out for trade to enemy territory with safe conduct, then if the matter is such that no fear is felt for him, and they are a people who fulfill covenants and are known for that, and	When one goes to an enemy city for trade with safe conduct, if the matter is such that there is no fear for him, and those non-believers are famous for fulfilling covenants and there is profit for him in going there, then there is no harm.

Arabic Text	English Translation
there is benefit for him in that, then there is no harm. [2]	

It is mentioned in Hindiyyah:

Arabic Text	English Translation
When a Muslim intends to enter the Abode of War (Dar al-Harb)...	When a Muslim wants to go to the Abode of War (Dar al-Harb) with safe conduct...

1. Durr-ul-Mukhtar, Chapter of the Apostate, Mujtabai Press Delhi, 1/360
2. Fatawa Hindiyyah with reference to Muheet, Book of Repugnance, Chapter Twenty-Six, Noorani Kutub Khana Peshawar, 5/365

(यानी दुनियावी फ़ायदों में हमारी तरह उन्हें भी हिस्सा दिया जाएगा और दुनियावी पकड़ उन पर भी वही होगी जो एक मुसलमान पर की जाएगी) और ग़ैर-ज़िम्मी से भी ख़रीद-ओ-फ़रोख़्त, इजारा-ओ-इस्तिजार, हिबा-ओ-इस्तियाब बशर्ते कि वे जाइज़ हों और हर उस माल को मुतलक़न ख़रीदना जो मुसलमान के हक़ में मुतक़व्विम (क़ीमती) हो, और हर जाइज़ चीज़ को बेचना जिसमें जंग की मदद या इस्लाम की तौहीन न हो; उसे नौकर रखना जिसमें कोई काम शरीयत के ख़िलाफ़ न हो, उसकी जाइज़ नौकरी करना जिसमें मुसलमान पर उसकी बढ़तरी न हो, ऐसे ही मामलात में उजरत (मजदूरी) पर उससे काम लेना या उसका काम करना शरीयत की मसलेहत के मुताबिक़; उसे तोहफ़ा देना जिसमें कुफ़्र की किसी रस्म की ताज़ीम न हो, उसका तोहफ़ा क़बूल करना जिससे दीन पर कोई एतराज़ न हो यहाँ तक कि किताबिया (अहले किताब की औरत) से निकाह करना भी फ़ी नफ़्सिही (अपने आप में) हलाल है, वे सुलह की तरफ़ झुकें तो सुलह करना मगर वह सुलह जो हलाल को हराम करे या हराम को हलाल, इसी तरह एक हद तक मुआहदा (अनुबंध) और वादा करना भी, और जो जाइज़ अहद (वचन) कर लिया उसकी वफ़ा (पूरा करना) फ़र्ज़ है, और ग़दर (धोखाधड़ी) हराम है और इसी तरह के अन्य अहकाम। दुर्रे-मुख़्तार में है:

अरबी पाठ	**हिंदी अनुवाद**
मुर्तद (धर्म त्यागने वाली) औरत को हमेशा के लिए क़ैद किया जाएगा और न उसके पास कोई बैठेगा और न कोई उसके साथ खाएगा जब तक कि वह इस्लाम न ले आए और उसे क़त्ल नहीं किया जाएगा। [1] मैं कहता हूँ यही इन अहकाम का सबब है कि वह बाक़ी छोड़ दी जाती है और फ़ना (नष्ट) नहीं की जाती और अब हमारे ज़माने और हमारे शहरों में यह मुर्तद मर्द को भी शामिल हो गया है क्योंकि क़त्ल ममनू (वर्जित) है।	मुर्तद औरत उम्र क़ैद की जाएगी और न उसके पास कोई बैठे और न उसके साथ कोई खाए यहाँ तक कि वह इस्लाम ले आए और क़त्ल न की जाएगी, मैं कहता हूँ यही इन अहकाम का सबब है कि वह बाक़ी छोड़ दी जाती है और फ़ना नहीं की जाती और अब इस मुल्क में यह सब मुर्तद को भी शामिल हो गया कि क़त्ल नहीं किया जा सकता।

मुहीत में है:

अरबी पाठ

जब वह अमन लेकर दुश्मन की ज़मीन की तरफ़ तिजारत के लिए निकले, तो अगर मामला ऐसा हो कि उस पर कोई डर न हो और वे ऐसी क़ौम हों जो अहद (वचन) पूरा करने वाले हों और इसी के लिए मशहूर हों और उसमें उसका नफ़ा (फ़ायदा) हो तो कोई हर्ज नहीं। [2]

हिंदी अनुवाद

जब दुश्मन के शहर को अमान (सुरक्षा) लेकर तिजारत के लिए जाए, अगर मामला ऐसा हो कि उस पर इससे अंदेशा नहीं और वे काफ़िर अहद पूरा करने में मशहूर हों और उसे वहाँ जाने में नफ़ा हो तो हर्ज नहीं।

हिन्दिया में है:

अरबी पाठ

जब मुसलमान दारुल-हरब में दाख़िल होने का इरादा करे...

हिंदी अनुवाद

जब मुसलमान दारुल-हरब में अमान लेकर जाना चाहे...

1. दुर्रे-मुख़्तार, बाबुल-मुर्तद, मतबा मुजतबाई देहली १/ ३६०
2. फ़तावा हिन्दिया बहवाला मुहीत, किताबुल-कराहीया, अल-बाब-अस्सादिस-व-अल्-अशरून, नूरानी कुतुब ख़ाना पेशावर ५/ ३६५

पेज ७१२ का ४२२

(یعنی دنیاوی منافع میں ہماری طرح ان کو بھی حصہ دیا جائے گا اور دنیوی مواخذہ ان پر بھی وہی ہوگا جو ایک مسلمان پر کیا جائے گا) اور غیر ذمی سے بھی خرید و فروخت، اجارہ و استیجار، ہبہ و استیہاب بشرطہا جائز اور خریدنا مطلقاً ہر مال کا کہ مسلمان کے حق میں متقوم ہو اور بیچنا ہر جائز چیز کا جس میں اعانت حرب یا اہانت اسلام نہ ہو اسے نوکر رکھنا جس میں کوئی کام خلاف شرع نہ ہو، اس کی جائز نوکری کرنا جس میں مسلم پر اس کا استعلاء نہ ہو، ایسے ہی امور میں اجرت پر اس سے کام لینا یا اس کا کام کرنا بمصلحت شرعی اسے ہدیہ دینا جس میں کسی رسم کفر کا اعزاز نہ ہو، اس کا ہدیہ قبول کرنا جس سے دین پر اعتراض نہ ہو حتی کہ کتابیہ سے نکاح کرنا بھی فی نفسہ حلال ہے، وہ صلح کی طرف جھکیں تو مصالحت کرنا مگر وہ صلح کہ حلال کو حرام کرے یا حرام کو حلال، یونہی ایک حد تک معاہدہ و مواعدت کرنا بھی، اور جو جائز عہد کرلیا اس کی وفا فرض ہے، اور غدر حرام الی غیر ذلک من الاحکام۔ در مختار میں ہے:

عربی عبارت	اردو ترجمہ
والمرتدة تحبس ابداً ولا تجالس ولا تؤاکل حتی تسلم ولا تقتل اھ1 قلت وھو العلة فانھا تبقی ولا تفنی وقد شملت المرتد فی اعصارنا و امصارنا لامتناع القتل۔	مرتد عورت دائم الحبس کی جائے گی اور نہ اس کے پاس کوئی بیٹھے نہ اس کے ساتھ کوئی کھائے یہاں تک کہ وہ اسلام لائے اور قتل نہ کی جائے گی، میں کہتا ہوں یہی ان احکام کا سبب ہے کہ وہ باقی چھوڑ دی جاتی ہے اور فنا نہیں کی جاتی اور اب اس ملک میں یہ سب مرتد کو بھی شامل ہو گیا کہ قتل نہیں کیا جاسکتا۔

محیط میں ہے:

عربی عبارت	اردو ترجمہ
اذا خرج للتجارة الی ارض العدو بأمان فان کان امر الا یخاف علیہ منہ وکانوا قوماً یوفون بالعھد یعرفون بذلک و لہ فی ذلک منفعة فلا باس2۔	جب دشمن کے شہر کو امان لے کر تجارت کے لئے جائے اگر معاملہ ایسا ہو کہ اس پر اس سے اندیشہ نہیں اور وہ کافر عہد پورا کرنے میں مشہور ہوں اور اسے وہاں جانے میں نفع ہو تو حرج نہیں۔

ہندیہ میں ہے:

عربی عبارت	اردو ترجمہ
اذا اراد المسلم ان یدخل دار الحرب	جب مسلمان دارالحرب میں امان لے کر جانا چاہے

1 الدرالمختار باب المرتد مطبع مجتبائی دہلی ۱/ ۳۶۰ 2 فتاوی ہندیہ بحوالہ محیط کتاب الکراہیة الباب السادس والعشرون نورانی کتب خانہ پشاور ۵/ ۳۶۵

Fatawa Razawiya Volume 14 (14)

[Table Header] [Left Column: Arabic Text] | [Right Column: Urdu Translation]

[Box 1] For the purpose of trade, he is not prohibited from that, and similarly if he wants to carry goods to them by sea in a ship.[1] | So he will not be prohibited from this, and likewise when he takes some goods towards them in a ship during a sea journey.

In the same source:

[Box 2] Imam Muhammad said: There is no harm for a Muslim to carry whatever trade goods he wants to the people of war (Dar al-Harb), except horses and weapons. If it consists of silk scarves or thin garments made of silk, then there is no harm in taking them to them. And there is no harm in taking brass and zinc to them because these are not used for weapons.[2] (Abridged) | Imam Muhammad stated that a Muslim may take any trade goods he wishes to the Harbis (people of war), except for horses and weapons. If they are silk scarves or fine silk clothes, then there is no harm in taking them there. And there is no harm in taking brass and zinc towards them, as weapons are not made from them. (Abridged)

In the same source:

[Box 3] There is no prohibition against bringing mules, donkeys, oxen, and camels.[3] | There is no harm in taking mules, donkeys, oxen, and camels into Dar al-Harb.

It is stated in Fatawa Imam Tahir Bukhari:

[Box 4] A Muslim hiring himself out to a Magian (fire-worshipper) is acceptable.[4] | If a Muslim works for a Magian, there is no harm.

It is stated in Hidayah:

[Box 5] One who sends his Magian hireling or servant and he buys meat, then says: I bought it from a Jew, a Christian, or a Muslim... | One who sent his Magian servant or slave to the market, and he bought meat and said, "I bought it from a Jew, a Christian, or a Muslim," then for eating it...

[Footnotes] [1] Fatawa Hindiyyah, Chapter Six regarding the Musta'min (one granted safe passage), Section One, Nurani Kutub Khana Peshawar, 2/233 [2] Fatawa Hindiyyah, Chapter Six regarding the Musta'min, Section One, Nurani Kutub Khana Peshawar, 2/233 [3] Fatawa Hindiyyah, Chapter Six regarding the Musta'min, Section One, Nurani

Kutub Khana Peshawar, 2/233 [4] Khulasa al-Fatawa, Book of Hires (Ijarat), Chapter Ten, Maktaba Habibiyah Quetta, 3/159

फतावा रज़विया जिल्द चौदह (१४)

[तालिका शीर्षक] [बायाँ कॉलम: अरबी पाठ] | [दायाँ कॉलम: उर्दू अनुवाद]

[बॉक्स 1] व्यापार के उद्देश्य से उसे इससे नहीं रोका जाएगा, और इसी तरह यदि वह जहाज़ में समुद्र के रास्ते उनके पास माल ले जाना चाहता है।[1] | तो उसे इससे मना नहीं किया जाएगा और इसी तरह जब वह समुद्री यात्रा में उनकी ओर किश्ती में कुछ सामान ले जाए।

इसी में है:

[बॉक्स 2] इमाम मुहम्मद ने कहा: एक मुसलमान के लिए हर्बियों (युद्धरत लोगों) के पास जो चाहे व्यापारिक सामान ले जाने में कोई बुराई नहीं है, सिवाय घोड़ों और हथियारों के। यदि वह रेशमी स्कार्फ या रेशम के महीन कपड़े हों, तो उन्हें उनके पास ले जाने में कोई हर्ज नहीं है। और उनके पास पीतल और जस्ता ले जाने में कोई बुराई नहीं है क्योंकि इनका उपयोग हथियारों के लिए नहीं किया जाता है।[2] (संक्षिप्त) | इमाम मुहम्मद ने फरमाया कि मुसलमान जो व्यापारिक माल चाहे हर्बियों की ओर ले जा सकता है, सिवाय घोड़ों और हथियारों के। तो अगर वे रेशमी दुपट्टे या रेशम के बारीक कपड़े हों, तो उन्हें उनकी ओर ले जाने में कोई हर्ज नहीं है। और पीतल और जस्ता उनकी ओर ले जाने में कोई हर्ज नहीं है क्योंकि इनसे हथियार नहीं बनते। (संक्षिप्त)

इसी में है:

[बॉक्स 3] खच्चर, गधे, बैल और ऊंट लाने पर कोई रोक नहीं है।[3] | खच्चर, गधे, बैल और ऊंट दारुल हर्ब में ले जाने में कोई हर्ज नहीं है।

फतावा इमाम ताहिर बुखारी में है:

[बॉक्स 4] एक मुसलमान का मजूसी (अग्नि-पूजक) के यहाँ मज़दूरी करना स्वीकार्य है।[4] | मुसलमान किसी मजूसी के यहाँ मज़दूरी करे तो हर्ज नहीं।

हिदाया में है:

[बॉक्स 5] जिसने अपने मजूसी नौकर या गुलाम को भेजा और उसने मांस खरीदा और कहा: मैंने इसे यहूदी, ईसाई या मुसलमान से खरीदा है... | जिसने अपना नौकर या गुलाम मजूसी बाज़ार को भेजा उसने मांस खरीदा और कहा मैंने यहूदी या ईसाई या मुसलमान से खरीदा है उसे इसके खाने की...

[फ़ुटनोट्स] [1] फतावा हिन्दिया, बाब अल-सादिस (अध्याय छह) मुस्तअमिन के संबंध में, फ़स्ल अव्वल (धारा एक), नूरानी कुतुब खाना पेशावर, २/ २३३ [2] फतावा हिन्दिया, बाब अल-सादिस मुस्तअमिन के संबंध में, फ़स्ल अव्वल, नूरानी कुतुब खाना पेशावर, २/ २३३ [3] फतावा हिन्दिया, बाब अल-सादिस मुस्तअमिन के संबंध में, फ़स्ल अव्वल, नूरानी कुतुब खाना पेशावर, २/ २३३ [4] खुलासा अल-फतावा, किताब अल-इजारात, फ़स्ल अल-आशिर, मकतबा हबीबिया क्वेटा, ३/ १५९

فتاوٰی رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

[جدول کا عنوان] [بایاں کالم: عربی عبارت] | [دایاں کالم: اردو ترجمہ]

[باکس 1] بامان للتجارة لم یمنع ذلك منه و كذٰلك اذا اراد حمل الامتعة الیهم فی البحر فی السفینة۔[1] | تو اس سے منع نہ کیا جائے گا اور یونہی جب کچھ اسباب دریائی سفر میں ان کی طرف کشتی میں لے جائے۔

اسی میں ہے:

[باکس 2] قال محمد لاباس بان یحمل المسلم الی اهل الحرب ماشاء الا الكراع و السلاح فان كان خمراً من ابریسم او ثیاباً رقاقاً من القز فلاباس بادخالها الیهم ولا بأس بادخال الصفر و الشبه الیهم لان هٰذا لا یستعمل للسلاح[2] (ملخصاً) | امام محمد نے فرمایا مسلمان جو مالِ تجارت چاہے حربیوں کی طرف لے جاسکتا ہے مگر گھوڑے اور ہتھیار، تو اگر ریشمی دوپٹے یا دیبا کے باریک کپڑے ہوں تو انھیں ان کی طرف لے جانے میں حرج نہیں اور پیتل اور جست ان کی طرف لے جانے میں مضائقہ نہیں کہ ان سے ہتھیار نہیں بنتے۔ (ملخصاً)

اسی میں ہے:

[باکس 3] لا یمنع من ادخال البغال و الحمیر و الثور والبعیر۔[3] | خچر اور گدھے اور بیل اور اونٹ دار الحرب میں لے جانا مضائقہ نہیں رکھتا۔

فتاوٰی امام طاہر بخاری میں ہے :

[باکس 4] مسلم اجر نفسه من مجوسی لابأس به۔[4] | مسلمان کسی مجوسی کے یہاں مزدوری کرے تو حرج نہیں۔

ہدایہ میں ہے:

[باکس 5] من ارسل اجیرالہ مجوسیا او خادماً فاشتري لحماً فقال اشتریته من یهودی او نصرانی او مسلم | جس نے اپنا نوکر یا غلام مجوسی بازار کو بھیجا اس نے گوشت خریدا اور کہا میں نے یہودی یا نصرانی یا مسلمان سے خریدا ہے اسے اس کے کھانے کی

[حواشی] [1] فتاویٰ ہندیہ الباب السادس فی المستأمن الفصل الاول نورانی کتب خانہ پشاور ۲/ ۲۳۳ [2] فتاویٰ ہندیہ الباب السادس فی المستأمن الفصل الاول نورانی کتب خانہ پشاور ۲/ ۲۳۳ [3] فتاویٰ ہندیہ الباب السادس فی المستأمن الفصل الاول نورانی کتب خانہ پشاور ۲/ ۲۳۳ [4] خلاصۃ الفتاویٰ کتاب الاجارات الفصل العاشر مکتبہ حبیبیہ کوئٹہ ۳/ ۱۵۹

Fatawa-e-Razawiyya Volume (14)

There is scope for it (that the statement of a non-believer is acceptable in transactional matters).

It is in Durr-ul-Mukhtar: "A non-believer can be appointed to the judiciary to judge between the people of dhimma (protected non-Muslim subjects). Al-Zayla'i mentioned it in the chapter of arbitration." Explanation: If an Islamic ruler appoints a non-believer as a judge to settle the cases of dhimmi non-believers, it is permissible. Al-Zayla'i mentioned this in the chapter of arbitration.

It is in Al-Muhit: Imam Muhammad said: There is no harm in accepting a gift sent by an enemy king to the commander of the Muslim army or to the Supreme Imam while he is with the army. It will become common property (Fay) for all Muslims. Similarly, if their king sends a gift to one of the Muslim military commanders who has an army under his command. However, if he sends it to one of the prominent Muslims who does not have an army with him at that time, then the gift will belong exclusively to that leader.

It is also in the same: If a Muslim army enters the 'Dar-al-Harb' (abode of war) and their army commander sends a gift to the enemy king, there is no harm in it. Similarly, if a border commander sends a gift to the enemy king, and the enemy king sends a gift to him.

1. Al-Hidayah, Kitab al-Karahiyah, Matba' Yusufi Lucknow 4/451
2. Al-Durr al-Mukhtar, Kitab al-Qada, Matba' Mujtabai Delhi 2/71
3. Fatawa Hindiya, with reference to Al-Muhit, Chapter 6, Section 3, Noorani Kutub Khana Peshawar 2/236
4. Fatawa Hindiya, with reference to Al-Muhit, Chapter 6, Section 3, Noorani Kutub Khana Peshawar 2/236

फ़तावा-ए-रज़विया जिल्द (14)

इसकी गुंजाइश है (कि लेन-देन के मामलों में काफ़िर का बयान स्वीकार्य है)।

दुर्र-उल-मुख्तार में है: "एक काफ़िर को धिम्मी लोगों के बीच न्याय करने के लिए न्यायपालिका में नियुक्त किया जा सकता है। अल-ज़ैलाई ने मध्यस्थता (तहकीम) के अध्याय में इसका उल्लेख किया है।" व्याख्या: यदि कोई इस्लामी शासक किसी काफ़िर को काज़ी नियुक्त करता है ताकि वह धिम्मी काफ़िरों के मामलों का फ़ैसला कर सके, तो यह जायज़ है। अल-ज़ैलाई ने इसका उल्लेख 'बाब-ए-तहकीम' में किया है।

अल-मुहीत में है: इमाम मुहम्मद ने फ़रमाया: दुश्मन के बादशाह द्वारा मुसलमानों के सेनापति या खलीफ़ा को भेजे गए उपहार को स्वीकार करने में कोई हर्ज नहीं है जब वह सेना के साथ हो। वह सभी मुसलमानों के लिए साझा (फ़ै) हो जाएगा। इसी तरह, यदि उनका बादशाह मुसलमानों के किसी ऐसे सैन्य कमांडर को उपहार भेजता है जिसके पास सेना है। लेकिन अगर उसने मुसलमानों के किसी ऐसे प्रमुख व्यक्ति को उपहार भेजा जिसके पास उस समय सेना नहीं है, तो वह उपहार विशेष रूप से उसी सरदार की संपत्ति होगा।

उसी में है: यदि मुसलमानों की कोई सेना 'दार-उल-हर्ब' में प्रवेश करती है और सेना का कमांडर दुश्मन के बादशाह को कुछ उपहार भेजता है, तो इसमें कोई हर्ज नहीं है। और इसी तरह अगर सरहदों का कमांडर दुश्मन के बादशाह को कोई उपहार भेजे और दुश्मन का बादशाह उसे उपहार भेजे।

1. अल-हिदाया, किताब अल-कराहिया, मतबा यूसुफी लखनऊ 4/451
2. अद-दुर अल-मुख्तार, किताब अल-कज़ा, मतबा मुजतबाई दिल्ली 2/71
3. फ़तावा हिंदिया, अल-मुहीत के हवाले से, अध्याय 6, खंड 3, नूरानी कुतुब खाना पेशावर 2/236
4. फ़तावा हिंदिया, अल-मुहीत के हवाले से, अध्याय 6, खंड 3, नूरानी कुतुब खाना पेशावर 2/236

पृष्ठ 712 में से 424

فتاوٰی رضویہ جلد چہاردہم (۱۴)

وسعه اکلہ۸1 - گنجائش ہے (کہ معاملات میں کافر کا قول مقبول ہے)

در مختار میں ہے: الكافر يجوز تقليده القضاء ليحكم بين اهل الذمة ذكره الزيلعي في التحكيم۸2 - بادشاہ اسلام اگر کسی کافر کو قاضی بنائے کہ ذمی کافروں کے مقدمے فیصل کرے تو جائز ہے اسے زیلعی نے باب تحکیم میں ذکر کیا۔

محیط میں ہے: قال محمد مايبعثه ملك العدو من الهدية الى امير جيش المسلمين اوالى الامام الاكبر وهومع الجيش فانه لاباس بقبولها ويصير فيئًا للمسلمين وكذلك اذا اهدى ملكهم الى قائد من قواد المسلمين له منعة ولوكان اهدى الى واحد من كبار المسلمين ليس له منعة يختص هو بها۸3 - امام محمد نے فرمایا دشمنوں کا بادشاہ جو ہدیہ مسلمانوں کے سپہ سالار یا خلیفہ حاضر لشکر کو بھیجے اس کے قبول میں حرج نہیں تو وہ سب مسلمانوں کے لئے مشترک ہو جائے گا یونہی جب ان کا بادشاہ مسلمان کے کسی فوجی سردار کو ہدیہ بھیجے جس کے پاس فوج ہوا گر کسی اسلامی سردار کو بھیجا جس کے پاس اس وقت فوج نہیں تو ہدیہ خاص اسی سردار کی ملک ہوگا۔

اسی میں ہے: لوان عسكراً من المسلمين دخلوا دار الحرب فاهدى اميرهم الى ملك العدو هدية فلاباس به وكذلك لو ان امير الثغور اهدى الى ملك العدو هدية واهدى ملك العدو اليه هدية۸4 - اگر مسلمانوں کا کوئی لشکر دار الحرب میں داخل ہو اور سردار لشکر کچھ ہدیہ دشمنوں کے بادشاہ کو بھیجے اس میں حرج نہیں اور یونہی اگر سرحدوں کا سردار دشمنوں کے بادشاہ کو کوئی ہدیہ بھیجے اور دشمنوں کا بادشاہ اسے ہدیہ بھیجے۔

1 الهداية كتاب الكراهية مطبع يوسفی لکهنؤ ۴/ ۴۵۱ 2 الدرالمختار كتاب القضاء مطبع مجتبائی دہلی ۲/ ۷۱ 3 فتاوٰی ہندیہ بحوالہ المحیط الباب السادس الفصل الثالث نورانی کتب خانہ پشاور ۲/ ۲۳۶ 4 فتاوٰی ہندیہ بحوالہ المحیط الباب السادس الفصل الثالث نورانی کتب خانہ پشاور ۲/ ۲۳۶

Fatawa Rizvia Volume 14

[Table Header] Arabic Text | Urdu Translation

[Table Row 1] Allah Almighty said: "And [lawful in marriage are] chaste women from among the believers and chaste women from among those who were given the Scripture before you, when you have given them their due compensation."[1] | Allah the Almighty has said: And chaste women from among the believers and from among those who were given the Book before you are lawful for you when you give them their dowers.

[Table Row 2] (And its complete investigation is in our Fatawa) And Allah the Almighty said: "And if they incline to peace, then incline to it [also]."[2] - And Allah the Almighty said: | (And the full research of this issue is in our Fatawas). And if they lean towards peace, you also lean towards it.

[Table Row 3] "Excepted are those with whom you made a treaty among the polytheists and then they have not been deficient toward you in anything or supported anyone against you; so complete for them their treaty until their term [has ended]. Indeed, Allah loves the righteous."[3] And He said: | Kill all the infidels [referring to context of preceding verses] except those polytheists with whom you have a treaty, then they have not failed you in anything regarding your rights and have not helped anyone against you, so fulfill their treaty until the appointed term; surely Allah loves the righteous.

[Table Row 4] "And fulfill [every] commitment. Indeed, the commitment is ever [that about which one will be] questioned."[4] And from him (may Allah's peace and blessings be upon him) : "Reconciliation is permissible among Muslims except a reconciliation that makes a forbidden thing lawful or a lawful thing forbidden."[5] And the Messenger of Allah (may Allah's peace and blessings be upon him) said: "Do not commit treachery."[6] | Fulfill the covenant; surely the covenant will be questioned. And it is narrated from the Prophet (may peace and blessings of Allah be upon him) that reconciliation is permissible among Muslims except for that reconciliation which makes a forbidden thing lawful or a lawful thing forbidden. And the Prophet (may peace and blessings of Allah be upon him) said: Do not be unfaithful to covenants.

[Paragraph below table] That joining and taking of aid, if not conditioned by any matter contrary to Islam and against Sharia, nor leading towards it, then there is no dispute regarding its permissibility; otherwise, it will surely be impermissible and

forbidden. However, this lack of permissibility will be due to that condition or necessity, not on the basis of an absolute prohibition of dealings, for which there is no original basis in Sharia at all. And the conduct of these prohibitors themselves is a witness to the falsehood of their claim; is benefiting from rail, telegraph, and post not a dealing? The difference is that in taking aid, wealth...

[Footnotes] [1] Al-Quran Al-Kareem 5/5 [2] Al-Quran Al-Kareem 8/61 [3] Al-Quran Al-Kareem 9/4 [4] Al-Quran Al-Kareem 17/34 [5] Sunan Abi Dawud, Kitab al-Qada, Chapter on Reconciliation, Aftab Alam Press Lahore 2/150 [6] Sahih Muslim, Kitab al-Jihad wa al-Siyar, Qadimi Kutub Khana Karachi 2/82

फ़तावा रज़विया जिल्द 14

[तालिका शीर्षक] अरबी पाठ | उर्दू अनुवाद

[तालिका पंक्ति 1] अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "और [विवाह में जायज़ हैं] ईमान वाली पाकबाज़ औरतें और उन लोगों में से पाकबाज़ औरतें जिन्हें तुमसे पहले किताब दी गई, जब तुम उन्हें उनके महर अदा कर दो।"[1] | अल्लाह तआला ने फ़रमाया: और तुम्हारे लिए ईमान वाली पाकबाज़ औरतें और उन लोगों में से पाकबाज़ औरतें हलाल हैं जिन्हें तुमसे पहले किताब दी गई, जब तुम उन्हें उनके महर अदा कर दो।

[तालिका पंक्ति 2] (और इसकी पूरी तहक़ीक़ हमारे फ़तावा में है) और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "और अगर वे सुलह की तरफ़ झुकें तो तुम भी उसकी तरफ़ माइल हो जाओ।"[2] - और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: | (और इस मसले की पूरी तहक़ीक़ हमारे फ़तावा में है)। और अगर वे सुलह की तरफ़ झुकें तो तुम भी उसकी तरफ़ झुकाव करो।

[तालिका पंक्ति 3] "उन मुशरिकों के सिवा जिनसे तुम्हारा मुआहदा हुआ, फिर उन्होंने तुम्हारे हक़ में कोई कमी नहीं की और तुम्हारे ख़िलाफ़ किसी की मदद नहीं की, तो उनका अहद तयशुदा मुद्दत तक पूरा करो, बेशक अल्लाह परहेज़गारों को दोस्त रखता है।"[3] और उसने फ़रमाया: | सब काफ़िरों को क़त्ल करो [संदर्भ के अनुसार] मगर वह मुशरिक जिनसे तुम्हारा मुआहदा हो लिया, फिर उन्होंने तुम्हारे हक़ में कोई कोताही नहीं की और तुम पर किसी की मदद नहीं की तो उनका अहद ठहरी हुई मुद्दत तक पूरा करो बेशक अल्लाह परहेज़गारों को दोस्त रखता है।

[तालिका पंक्ति 4] "और अहद पूरा करो, बेशक अहद के बारे में पूछा जाएगा।"[4] और नबी सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम से रिवायत है: "मुसलमानों के बीच सुलह जायज़ है सिवाय उस सुलह के जो किसी हराम को हलाल या हलाल को हराम करे।"[5] और नबी सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम ने फ़रमाया: "वादा-खिलाफ़ी न करो।"[6] | अहद पूरा करो बेशक अहद पूछा जाएगा, और नबी सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम से रिवायत है मुसलमानों में सुलह जायज़ है मगर वह सुलह जो किसी हराम को हलाल या हलाल को हराम न करे, और नबी सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम ने फ़रमाया: वादा-खिलाफ़ी न करो।

[तालिका के नीचे का पैराग्राफ] वह जुड़ाव और सहायता प्राप्त करना यदि इस्लाम के विपरीत और शरीअत के विरुद्ध किसी बात पर शर्त न हो और न ही उस ओर ले जाए, तो उसकी वैधता में कोई

संदेह नहीं है; अन्यथा, वह निश्चित रूप से नाजायज़ और हराम होगा। लेकिन यह अमान्यता उस शर्त या आवश्यकता के कारण होगी, न कि व्यवहार के पूर्ण निषेध के आधार पर, जिसके लिए शरीअत में कोई मूल आधार नहीं है। और स्वयं इन निषेध करने वालों का आचरण उनके झूठे दावे का गवाह है; क्या रेल, तार और डाक से लाभ उठाना कोई व्यवहार नहीं है? अंतर यह है कि सहायता प्राप्त करने में धन...

[पाद टिप्पणियां] [1] अल-कुरान अल-करीम 5/5 [2] अल-कुरान अल-करीम 8/61 [3] अल-कुरान अल-करीम 9/4 [4] अल-कुरान अल-करीम 17/34 [5] सुनन अबी दाऊद, किताब अल-क़दा, सुलह का अध्याय, आफ़ताब आलम प्रेस लाहौर 2/150 [6] सहीह मुस्लिम, किताब अल-जिहाद व अल-सियर, क़दीमी कुतुब ख़ाना कराची 2/82

فتاوٰی رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

وقال اللہ تعالی "وَالْمُحْصَنٰتُ مِنَ الْمُؤْمِنٰتِ وَالْمُحْصَنٰتُ مِنَ الَّذِیْنَ اُوْتُوا الْکِتٰبَ مِنْ قَبْلِکُمْ اِذَا اٰتَیْتُمُوْھُنَّ اُجُوْرَھُنَّ" 1 | اللہ تعالیٰ نے فرمایا: اور حلال ہیں تمہارے لئے پارسا عورتیں ایمان والیوں میں سے اور ان میں سے جن کو تم سے پہلے کتاب دی گئی جب تم ان کے مہر دو (وتمام تحقیقہ فی فتاونا) وقال اللہ تعالیٰ "وَاِنْ جَنَحُوْا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَھَا" 2 ۔ وقال اللہ تعالیٰ | (اور اس مسئلہ کی پوری تحقیق ہمارے فتاوٰی میں ہے) اور اگر وہ صلح کی طرف جھکیں تو تم بھی اس کی طرف میل کرو۔ "اِلَّا الَّذِیْنَ عٰھَدْتُّمْ مِّنَ الْمُشْرِکِیْنَ ثُمَّ لَمْ یَنْقُصُوْ کُمْ شَیْئًا وَّ لَمْ یُظٰھِرُوْا عَلَیْکُمْ اَحَدًا فَاَتِمُّوْا اِلَیْھِمْ عَھْدَھُمْ اِلٰی مُدَّتِھِمْ ط اِنَّ اللہَ یُحِبُّ الْمُتَّقِیْنَ" 3 وقال تعالیٰ | سب کافروں کو قتل کرو مگر وہ مشرک جن سے تمہارا معاہدہ ہولیا، پھر انھوں نے تمہارے حق میں کوئی تقصیر نہ کی اور تم پر کسی کو مدد نہ دی تو ان کا عہد ٹھہری ہوئی مدت تک پورا کرو بیشک اللہ پر ہیز گاروں کو دوست رکھتا ہے "وَاَوْفُوْا بِالْعَھْدِ اِنَّ الْعَھْدَ کَانَ مَسْئُوْلًا" 4 وعنہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم) الصلح جائز بین المسلم الاصلاحا احل حراما او حرم حلالا 5۔ وقال صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم لا تغدروا 6 ۔ | عہد پورا کرو بیشک عہد پوچھا جائے گا، اور نبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم سے روایت ہے مسلمانوں میں صلح جائز ہے مگر وہ صلح جو کسی حرام کو حلال یا حلال کو حرام نہ کرے، اور نبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم نے فرمایا: بد عہدی نہ کرو۔

وہ الحاق واخذ امداد اگر نہ کسی امر خلاف اسلام ومخالف شریعت سے مشروط نہ اس کی طرف منجر، تو اس کے جواز میں کلام نہیں، ورنہ ضرور ناجائز وحرام ہو گا مگر یہ عدم جواز اس شرط یالازم کے سبب سے ہوگا نہ بر بنائے تحریم مطلق معاملت جس کے لیے شرع میں اصلاً اصل نہیں

اور خود ان مانعین کا طرز عمل ان کے کذب دعویٰ پر شاہد، ریل تار ڈاک سے تمتع کیا معاملت نہیں ہے، فرق یہ ہے کہ اخذ امداد میں مال

1 القرآن الکریم 5/5 2 القرآن الکریم 8/61 3 القرآن الکریم 9/4 4 القرآن الکریم 17/34 5 سنن ابی داؤد کتاب القضاء باب فی الصلح آفتاب عالم پریس لاہور 2/ 150 6 صحیح مسلم کتاب الجہاد والسیر قدیمی کتب خانہ کراچی 2/ 82

Fatawa Razawiya, Volume 14

...to take, and it is strange to give for their use; that in boycotting, giving money is permissible and taking it is forbidden. The answer given to this is that rail, telegraph, and post were made in our own country with our own money. Glory be to Allah! Does the money for educational aid come from England? That too is from here. So the result is that in boycott, reaching profit from one's own wealth is prescribed, while taking profit for oneself is prohibited. What is the cure for this twisted intellect? But what complaint against this nation which has overturned not only the Sharia but the very soul of Islam. Friendship with polytheists, rather union, rather slavery and submissiveness were made obligatory. For the pleasure of Hindus, the symbols of Islam were suppressed and the symbols of disbelief (kufr) were held high on foreheads. Calling out "Victory" (Jai) to polytheists and shouting slogans of their praise; making them their leaders and guides in this religious necessity which they consider not only a duty but the axis of faith, to the extent that they pass decrees of disbelief on those who do not participate in it; taking a polytheist into mosques, placing him higher than Muslims and making him a preacher to Muslims; carrying the bier of a polytheist on shoulders to the cremation ground; making mosques his mourning places; putting up advertisements for prayers for his forgiveness and funeral prayers, etc., etc. Unspeakable actions leading to disbelief and causing misguidance. They went so far as to write clearly that if you please your Hindu brothers, you will please your God. It was clearly written that we are thinking of making such a religion that will remove the distinction between Hindu and Muslim and will consider Sangam and Prayag as sacred symbols. It was clearly written that we have sacrificed our whole life's study of the Quran and Hadith for idol worship. This is 'muwalat' (closeness/friendship), this is forbidden, these are blasphemies, this is complete misguidance. Glory be to the Turner of hearts and sights, and there is no power nor strength except with Allah, the One, the Subduer. And Allah Almighty knows best.

[Stamp Text]: Faqir Ahmad Raza, may he be forgiven. Muhammad Wasi Hanafi Qadri, by the order of Mustafa, hand of protection. In Rabi al-Awwal 1329 AH. Abdul Mustafa Ahmad Khan.

Answer (Note): The [decree of] Imam of Ahl-e-Sunnat is absolute truth. The speech of the Imam is the Imam of speech. To forbid seeking legal opinions from Deobandis is right and proper. The exception of Thanvi Sahib is the wonder of wonders; he is the head and leader of Deoband. The situation of "killing the snake and keeping its

young" (protecting the offspring while killing the parent) is not known, but "killing the young and leaving the snake" (is what's happening). And Allah Almighty knows best. - Faqir Mustafa Raza Qadri, Manager Darul Iftaa Ahl-e-Sunnat-o-Jamaat, Bareilly. 14 Safar 1339 AH.

Note: Praise be to Allah Almighty for the religiousness of the Maulvi Sahib that he accepted this advice and published this content in the fatwa of the original Jamiyat Ulama-e-Hind, pages 4 and 5: "Praise and grace be to Allah that on 1st November 1920, the fatwa of the Honorable Supporter of the Pure Nation, Ala Hazrat مولانا Shah Ahmad Raza Khan Sahib Qadri Bareilly was received. From it, I correctly found out that Maulvi Ashraf Ali Sahib is indeed the head and leader of Deoband. O Allah! I repent, this mistake was made for me by a friend of mine. I seek forgiveness from Allah, my Lord, from every sin." 12.

फतावा रज़विया, खंड 14

...लेना है और उनके इस्तेमाल में देना अजीब कि बहिष्कार (مقاطعت) में माल देना हलाल हो और लेना हराम, इसका यह जवाब दिया जाता है कि रेल, तार, डाक हमारे ही देश में हमारे ही रुपयों से बने हैं। सुब्हान अल्लाह! शिक्षा सहायता का रुपया क्या इंग्लैंड से आता है? वह भी यहीं का है। तो परिणाम वही निकला कि बहिष्कार में अपने माल से लाभ पहुँचाना शरीयत सम्मत (مشروع) और स्वयं लाभ लेना वर्जित (ممنوع) है। इस उल्टी बुद्धि का क्या इलाज? लेकिन उस कौम से क्या शिकायत जिसने न केवल शरीयत बल्कि इस्लाम की आत्मा को ही पलट दिया। मुशरिकों (बहुदेववादियों) से दोस्ती ही नहीं बल्कि एकता, बल्कि गुलामी और आज्ञाकारिता को फर्ज़ (अनिवार्य) करार दिया। हिंदुओं की प्रसन्नता के लिए इस्लाम के प्रतीकों को बंद किया और कुफ्र (अधर्म) के प्रतीकों का माथे पर परचम बुलंद किया। मुशरिकों की 'जय' पुकारना, उनकी प्रशंसा के नारे लगाना; उन्हें अपनी इस धार्मिक आवश्यकता में - जिसे वे न केवल फर्ज़ बल्कि ईमान का आधार मानते हैं - अपना इमाम और मार्गदर्शक बनाना; मस्जिदों में मुशरिक को ले जाकर मुसलमानों से ऊँचा बैठाकर मुसलमानों का उपदेशक (वाइज़) बनाना; मुशरिक की टिकटी (अर्थी) कंधों पर उठाकर श्मशान (मरघट) ले जाना; मस्जिदों को उसका शोक स्थल बनाना; उसके लिए क्षमा-प्रार्थना और जनाजे की नमाज के विज्ञापन लगाना आदि-आदि। ये अकथनीय कार्य कुफ्र का कारण और पथभ्रष्टता के जनक हैं। यहाँ तक कि साफ लिख दिया कि अगर अपने हिंदू भाइयों को खुश कर लोगे तो अपने खुदा को खुश कर लोगे। साफ लिख दिया कि हम ऐसा धर्म बनाने की सोच रहे हैं जो हिंदू-मुस्लिम का भेदभाव मिटा देगा और संगम व प्रयाग को पवित्र प्रतीक मानेगा। साफ लिख दिया कि हमने कुरान और हदीस की पूरी उम्र मूर्ति पूजा पर न्योछावर कर दी। यह है 'मुवालात' (प्रगाढ़ मित्रता), यह हराम है, ये कुफ्र की बातें हैं, यह पूर्ण पथभ्रष्टता है। पवित्र है वह जो दिलों और निगाहों को पलटने वाला है, और अल्लाह - जो एक और सब पर हावी है - के सिवा न कोई शक्ति है न बल। और अल्लाह तआला सबसे बेहतर जानता है।

[स्टाम्प का पाठ]: फकीर अहमद रज़ा, खुदा उन्हें माफ करे। मोहम्मद वसी हनफी कादरी, मुस्तफा के आदेश से, सुरक्षा का हाथ। रबी-उल-अव्वल 1329 हिजरी। अब्दुल मुस्तफा अहमद खान।

उत्तर (नोट): इमाम अहले सुन्नत (का फतवा) पूर्णतः सत्य है। इमाम का कलाम, कलाम का इमाम है। देवबंदियों से मशविरा लेने की मनाही सही और उचित है। थानवी साहब का अपवाद आश्चर्यजनक है, वह देवबंदियों के सरगना हैं। "साँप को मारना और उसके बच्चों को पालना" (यानी साँप को मारना

और उसके बच्चों की हिफाजत करना) का हाल तो मालूम नहीं, लेकिन "बच्चों को मारना और साँप को छोड़ देना" (यही हो रहा है)। और अल्लाह तआला सबसे बेहतर जानता है। - फ़क़ीर मुस्तफा रज़ा क़ादरी, प्रबंधक दारुल इफ़्ता अहले सुन्नत व जमाअत, बरेली। 14 सफर 1339 हिजरी।

नोट: अल्लाह तआला का लाख-लाख शुक्र है मौलवी साहब की दीनदारी का कि उन्होंने इस नसीहत को स्वीकार किया और 'फतावा-ए-अस्ल जमीअत उलेमा-ए-हिंद' के पृष्ठ 4 और 5 पर यह लेख छापा: "अल्लाह का शुक्र और कृपा है कि 1 नवंबर 1920 को माननीय शुद्ध राष्ट्र के समर्थक, आला हजरत मौलाना शाह अहमद रज़ा खाँ साहब क़ादरी बरेलवी का फतवा प्राप्त हुआ। इससे मुझे सही पता चला कि मौलवी अशरफ अली साहब तो देवबंदियों के सरगना हैं। या अल्लाह! मेरी तौबा, मुझसे यह गलती मेरे एक दोस्त ने करवा दी थी। मैं अपने रब अल्लाह से हर गुनाह के लिए क्षमा माँगता हूँ।"
12.

पृष्ठ 426 का 712

لینا ہے اور ان کے استعمال میں دینا عجب کہ مقاطعت میں مال دینا حلال ہو اور لینا حرام اس کا یہ جواب دیا جاتا ہے کہ ریل تار ڈاک ہمارے ہی ملک میں ہمارے ہی روپے سے بنے ہیں۔ سبحان اللہ امداد تعلیم کا روپیہ کیا انگلستان سے آتا ہے وہ بھی یہیں کا ہے۔ تو حاصل وہی ٹھہرا کہ مقاطعت میں اپنے مال سے نفع پہنچانا مشروع اور خود نفع لینا ممنوع۔ اس الٹی عقل کا کیا علاج، مگر اس قوم سے کیا شکایت جس نے نہ صرف شریعت بلکہ نفس اسلام کو پلٹ دیا مشرکین سے وداد بلکہ اتحاد بلکہ غلامی و انقیاد فرض کیا، خوشنودی ہنود کے لئے شعار اسلام بند اور شعار کفر کا ماتھوں پر علم بلند، مشرکین کی جے پکارنا ان کی حمد کے نعرے مارنا، انہیں اپنی اس حاجت دینی میں میں جسے نہ صرف فرض بلکہ مدار ایمان ٹھہراتے ہیں یہاں تک کہ اس میں شریک نہ ہونے والوں پر حکم کفر لگاتے ہیں، اپنا امام وہادی بنانا مساجد میں مشرک کو لے جاکر مسلمانوں سے اونچا کرکے واعظ مسلمین ٹھہرانا، مشرک کی ٹکٹکی کندھوں پر اٹھاکر مرگھٹ میں لے جانا، مساجد کو اس کے ماتم گاہ بنانا، اس کے لئے دعا مغفرت و نماز جنازے کے اشتہار لگانا وغیرہ وغیرہ ناگفتہ بہ افعال موجب کفر ومورث ضلال، یہاں تک کہ صاف لکھ دیا کہ اگر اپنے ہندو بھائیوں کو راضی کرلو تو اپنے خدا کو راضی کرلو گے، صاف لکھ دیا کہ ہم ایسامذہب بنانے کی فکر میں ہیں جو ہندو مسلم کا امتیاز اٹھادے گا اور سنگم و پریاگ کو مقدس علامت ٹھہرائے گا صاف لکھ دیا کہ ہم نے قرآن وحدیث کی تمام عمر بت پرستی پر نثار کردی، یہ ہے موالات، یہ ہے حرام، یہ ہیں کفریات، یہ ہیں ضلال تام، فسبحن مقلب القلوب والابصار ولا حول ولا قوۃ الا باللہ الواحد القہار۔ واللہ تعالیٰ اعلم۔

[Stamp]: فقیر احمد رضا غفرلہ ، محمد وصی حنفی قادری ، بامر مصطفٰے دستِ امان ، فی ربیع الاول ۱۳۲۹ھ ، عبدالمصطفیٰ احمد خاں

جواب عہ امام اہلسنت عین حق ہے کلام الامام امام الکلام دیوبندیوں سے منع استصواب حق وصواب، تھانوی صاحب کا استثناء عجب العجائب یہ سروسر غنہ دیوبند ہیں، افعی را کشتن و بچہ اش رانگاہ داشتن (سانپ کو مارنا اور اس کے بچے کی حفاظت کرنا ت) کا حال معلوم نہ کہ بچگان کشتن وافعی گزاشتن (بچوں کو مارنا اور سانپ کو چھوڑ دینا ت) واللہ تعالیٰ اعلم۔ فقیر مصطفیٰ رضا قادری مہتمم دارالافتاء اہلسنت وجماعت بریلی۔ ۱۴ صفر ۱۳۳۹ھ

عہ : بحمد اللہ تعالیٰ مولوی صاحب کی دین پرستی کہ انھوں نے اس نصیحت کو قبول کیا اور فتوائے اصل جمعیت علمائے ہند ص ۴ و ۵ پر یہ مضمون چھاپ دیا، الحمد والمنۃ کہ یکم نومبر ۱۹۲۰ء عالیجناب موید ملت طاہرہ اعلیحضرت مولانا شاہ احمد رضا خاں صاحب قادری بریلوی کا فتویٰ موصول ہوا اس سے مجھے ٹھیک پتا لگا کہ مولوی اشرف علی صاحب تو سروسر غنہ دیوبند ہیں یا اللہ ! میری توبہ، مجھ سے یہ غلطی میرے ایک دوست نے کرادی استغفراللہ تعالیٰ ربی من کل ذنب ۱۲۔

Fatawa Rizvia Volume 14 (14)

Exceptional amazement, these are the leaders of Deoband. "Killing the snake but keeping its offspring" (killing the snake and protecting its young - Translator's note) is not known to be like "killing the children and leaving the snake" (killing the children and letting the snake go - Translator's note). And Allah Almighty knows best. The humble Mustafa Raza Qadri, Manager of Dar-ul-Ifta, Ahl-e-Sunnat wa Jamaat, Bareilly. 4 Safar 1339 AH.

In the name of Allah, the Most Gracious, the Most Merciful. We praise Him and send blessings upon His Noble Messenger.

Problem 183: From Lahore, Badi Bisat Lakkarhara Akbari Mandi, inquired by Chaudhary Aziz-ur-Rahman Sahab BA, former Headmaster of Islamia High School Lyallpur, 12 Rabi-ul-Akhir 1339 AH.

Honorable Hazrat Qibla wa Kaaba, Mujaddid (Reviver) of the Age, Hazrat Ahmad Raza Khan Sahab (may Allah keep him safe)! Peace be upon you, and the mercy and blessings of Allah. After praise and blessings, it is requested that your noble opinion be made clear. This humble servant was greatly surprised to read the fatwa that your presence sent in response to the letter from Mr. Hakim Ali BA, Professor of Mathematics at Islamia College Lahore. This humble one, like millions in Punjab and India of the Ahl-e-Sunnat wa Jamaat, considers your presence as the Mujaddid of the time, and since gaining consciousness, by the grace of God, I have remained on this belief, which you and other elders and scholars of the nation hold or have held. However, seeing this fatwa, a great unrest has arisen in my heart, and I have dared to inquire in detail from you that in such a time when Muslims are being attacked from all sides, internal and external enemies are bent on destroying Islam, and the holy places of Muslims have been seized by rebels (Sharif of Makkah) with the help of disbelievers, and the disbelievers are firmly entrenched in the Arabian Peninsula (Jeddah, Aden, etc.), and the Khilafat (Caliphate) has been torn to pieces, and the Prime Minister of a major empire openly states in his speech that this fight in Iraq Arab against the Muslims was a religious war, and now we have cleansed Bait-ul-Maqdis from their filth...

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदहवीं (14)

अजीब ताज्जुब है, ये देवबंद के बड़े नेता हैं। "सांप को मारना और उसके बच्चे की हिफाज़त करना" (सांप को मारना और उसके बच्चे को पालना) का हाल मालूम नहीं कि "बच्चों को मारना और सांप को छोड़ देना" जैसा हो। और अल्लाह तआला ही बेहतर जानता है। फ़क़ीर मुस्तफ़ा रज़ा क़ादरी, मुहतमिम दारुल इफ़्ता, अहल-ए-सुन्नत व जमाअत, बरेली। 4 सफ़र 1339 हिजरी।

बिस्मिल्लाहिर रहमानिर रहीम हम उनकी हम्द करते हैं और उनके मुक़द्दस रसूल पर दुरूद भेजते हैं।

मसाला 183: लाहौर से, बड़ी बिसात लकड़हारा अकबरी मंडी, मुस्तफ़सीर (पूछने वाले) चौधरी अज़ीज़ुर रहमान साहब बीए, साबिक (पूर्व) हेड मास्टर इस्लामिया हाई स्कूल लायलपुर, 12 रबी-उल-आख़िर 1339 हिजरी।

जनाब हज़रत क़िबला व काबा मुजद्दिद-ए-दौरां हज़रत अहमद रज़ा ख़ां साहब सल्लमहू अल्लाह तआला! अस्सलामु अलैकुम व रहमतुल्लाहि व बरकातुहू। हम्द व सलात के बाद वाज़ेह राय आली हो कि हुज़ूर का फ़तवा जो मिस्टर हाकिम अली बीए, प्रोफ़ेसर रियाज़ी (गणित) इस्लामिया कॉलेज लाहौर के ख़त के जवाब में हुज़ूर ने इरसाल फ़रमाया, पढ़ कर ख़ाकसार को बड़ी हैरत हुई क्योंकि ख़ाकसार हुज़ूर को जैसा कि लाखों करोड़ों पंजाब व हिन्दुस्तान के सुन्नत व जमाअत मुजद्दिद-ए-वक़्त मानते हैं, इस ज़माने का मुजद्दिद मानता है। और जब से होश संभाला इसी अक़ीदे पर बफ़ज़्ल-ए-ख़ुदा रहा जिस पर आप और दीगर बुज़ुर्गान-ए-क़ौम व उलमा-ए-किराम हैं या होते आए हैं। लेकिन इस फ़तवे को देख कर मेरे दिल में बड़ा इज़्तिराब (बेचैनी) पैदा हुआ है और मैंने ये जुरअत की है कि जनाब से मुफ़स्सल (विस्तार से) तौर पर दरियाफ़्त कर लूं कि ऐसे ज़माने में जबकि मुसलमानों पर हर तरफ़ से हमले हो रहे हैं, अंदरूनी व बैरूनी दुश्मन इस्लाम को तबाह करने पर तुले हुए हैं और मुसलमानों के मक़ामात-ए-मुक़द्दसा कुफ़्फ़ार की मदद से बाग़ियों (शरीफ़ मक्का) ने छीन लिये हैं और कुफ़्फ़ार जज़ीरतुल अरब (जेद्दा व अदन वग़ैरह) में अपना क़दम जमाए बैठे हैं और ख़िलाफ़त रेज़ा-रेज़ा (टुकड़े-टुकड़े) की गई है और एक बड़ी सल्तनत का वज़ीर-ए-आज़म अपनी तक़रीर में साफ़ खुले लफ़्ज़ों में बरमला कहता है कि ये लड़ाई जो इराक़-ए-अरब में मुसलमानों से हुई मज़हबी लड़ाई थी और अब हमने बैतुल मुक़द्दस को उनकी गंदगी से पाक...

استثناء عجب العجاب یہ سروسر غنئہ دیوبند ہیں۔ افعی را کشتن و بچہ اش را نگاہ داشتن (سانپ کو مارنا اور اس کے بچے کی حفاظت کرنا۔ ت) کا حال معلوم نہ کہ بچگان کشتن واقعی گذاشتن (بچوں کو مارنا اور سانپ کو چھوڑ دینا۔ ت) واللہ تعالٰی اعلم۔ فقیر مصطفٰی رضا قادری مہتمم دارالافتاء اہل سنت و جماعت بریلی۔ ۴ صفر ۱۳۳۹ھ

بسم اللہ الرحمن الرحیم نحمدہ ونصلی علی رسولہ الکریم مسئلہ ۱۸۳: از لاہور بری بساط لکڑہارا اکبری منڈی مسئولہ چودھری عزیز الرحمن صاحب بی اے سابق ہیڈ ماسٹر اسلامیہ ہائی اسکول لائلپور ۱۲ ربیع الآخر ۱۳۳۹ھ جناب حضرت قبلہ وکعبہ مجددِ دوراں حضرت احمد رضا خاں صاحب سلمہ اللہ تعالٰی! السلام علیکم ورحمۃ اللہ وبرکاتہ، بعد حمد وصلوۃ واضح رائے عالی ہو کہ حضور کا فتوٰی جو مسٹر حاکم علی بی اے پروفیسر ریاضی اسلامیہ کالج لاہور کے خط کے جواب میں حضور نے ارسال فرمایا پڑھ کر خاکسار کو بڑی حیرت ہوئی کیونکہ خاکسار آں حضور کو جیسا کہ لاکھوں کروڑوں پنجاب و ہندوستان کے سنت و جماعت مجدد وقت مانتے ہیں اس زمانے کا مجدد مانتا ہے اور جب سے ہوش سنبھالا اسی عقیدے پر بفضلِ خدا رہا جس پر آپ اور دیگر بزرگانی قوم و علمائے کرام ہیں یا ہوتے آئے ہیں لیکن اس فتوے کو دیکھ کر میرے دل میں بڑا اضطراب پیدا ہوا ہے اور میں نے یہ جرات کی ہے کہ جناب سے مفصل طور پر دریافت کرلوں کہ ایسے زمانے میں جبکہ مسلمانوں پر ہر طرف سے حملے ہو رہے ہیں اندرونی وبیرونی دشمن اسلام کو تباہ کرنے پر تلے ہوئے ہیں اور مسلمانوں کے مقاماتِ مقدسہ کفار کی مدد سے باغیوں (شریف مکہ) نے چھین لئے ہیں اور کفار جزیرہ العرب (جدہ و عدن وغیرہ) میں اپنا قدم جمائے بیٹھے ہیں اور خلافت ریزہ ریزہ کی گئی ہے اور ایک بڑی سلطنت کا وزیر اعظم اپنی تقریر میں

صاف کھلے لفظوں میں برملا کہتا ہے کہ یہ لڑائی جو عراق عرب میں مسلمانوں سے ہوئی مذہبی لڑائی تھی اور اب ہم نے بیت المقدس ان کی گندگی سے پاک

Fatawa Rizwia, Volume 14 (14)

...has done, etc., etc. In short, at a time when the enemies of Allah have left no stone unturned in their efforts to uproot the honor and glory of Islam; Iraq, Palestine, and Syria, which the Companions and Successors (may Allah be pleased with them) conquered by shedding rivers of blood, have again become the playground for the rival ambitions of the disbelievers. The Caliph of the Muslims has become helpless, trapped in the clutches of the enemies. Those who say "La ilaha illAllah Muhammadur Rasulullah" are being forcibly evicted from their homes (Thrace, Smyrna, etc.) and fertile regions. Mosques are being forcibly occupied. Muslim scholars are telling Quranic rulings with great fear; even mentioning Jihad on the tongue feels like the end of the world. In such a time, does Islamic honor and self-respect desire that some issue arises that pleases British officers and destroys Muslims? Mr. Hakim Ali, through a policy, asked for a fatwa from your presence in a strange manner to please the British principal, other British officers, and traitorous Muslims. And your presence sent a correct and precise decision in response according to its content. It is absolutely correct that there is a vast difference between loyalty (muwalat) and mere dealing (muamalat), but where is worldly dealing permissible at the cost of religious harm? Your presence gave a vague answer by making it conditional on many terms, but at this time, there is a need for such a fatwa which is written in clear words, keeping in view the current situation without any conditions, so that every scholar and commoner who follows you can read and know immediately that it is now necessary for him to do so. The current situation is well-known to your presence, and I have described a little above. Is it permissible for Muslims to enlist in the army to expel Muslims from their homes and make them slaves, and for other clerks to go for employment in Iraq, Syria, etc., to assist them? If it is not permissible to go, then why are elders like you sitting silently? Why don't you publish such fatwas and why do you fear worldly power in expressing the truth? The current time is not for trying to prove the permissibility of having relations with and assisting the disbelievers through far-fetched arguments, but to stand firm and fearlessly show people the Straight Path. Your presence wrote that affiliation and accepting aid is permissible if not conditional on any matter against Islam and contrary to Sharia. Excellency! The aid that the government gives to schools and colleges is given with specific purposes in mind, and I think all the facts will be clear to your presence. But if there is ignorance in this regard, I submit that firstly, in the aid, there is certainly a condition of this kind that the principal of the

college and one or two professors should be British. Secondly, the prescribed course should be taught, in which it is often seen that there are matters against Islam; in fact, in some, derogatory words are written in the honor of the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him). Thirdly, religious education...

...कर दिया है वगैरह-वगैरह, सारांश यह कि ऐसे समय में जब अल्लाह के दुश्मनों ने इस्लाम के सम्मान और प्रताप को जड़ से उखाड़ने की कोशिशों में कोई कसर नहीं छोड़ी है; इराक, फिलिस्तीन और सीरिया, जिन्हें सहाबा और ताबिईन (अल्लाह उन पर प्रसन्न हो) ने खून की नदियां बहाकर फतह किया था, फिर से काफिरों की प्रतिस्पर्धी महत्वाकांक्षाओं का अखाड़ा बन गए हैं। मुसलमानों के खलीफा दुश्मनों के चंगुल में फंसकर लाचार हो चुके हैं। "ला इलाहा इल्लल्लाह मुहम्मदुर रसूलुल्लाह" कहने वालों को उनके घरों (थ्रेस, स्मिर्ना आदि) और उपजाऊ क्षेत्रों से जबरन निकाला जा रहा है, और मस्जिदों पर जबरन कब्जा किया जा रहा है। मुसलमानों के विद्वान कुरान के हुक्मों को बहुत डरते-डरते बता रहे हैं, जिहाद का नाम जुबान पर लाना तो कयामत के समान है। क्या ऐसे समय में इस्लामी गैरत और सम्मान यह चाहता है कि कोई न कोई ऐसा मामला निकल आए जिससे अंग्रेज अधिकारी खुश हो जाएं और मुसलमान बर्बाद हो जाएं? मिस्टर हाकिम अली ने एक नीति के तहत अंग्रेज प्रिंसिपल और दूसरे अंग्रेज अफसरों तथा गद्दार मुसलमानों को खुश करने के लिए हुज़ूर (आप) से एक अजीब अंदाज़ में फतवा पूछा और हुज़ूर ने उसके विषय के अनुसार सही-सही फैसला जवाब में भेज दिया। यह बिल्कुल सही है कि 'मुवालात' (वफादारी) और केवल 'मुआमलत' (लेन-देन) में जमीन-आसमान का अंतर है, लेकिन धर्म का नुकसान करके दुनियावी लेन-देन कहां जायज है? हुज़ूर ने बहुत सी शर्तों के साथ एक गोल-मोल जवाब दिया है, लेकिन इस समय ज़रूरत ऐसे फतवे की है जो साफ-साफ शब्दों में वर्तमान हालात पर नज़र रखते हुए बिना किसी शर्त के लिखा जाए ताकि हर विद्वान और साधारण व्यक्ति जो आपका अनुयायी है, फौरन पढ़कर जान ले कि उसके लिए अब ऐसा करना ज़रूरी है। वर्तमान हालात हुज़ूर पर भली-भांति स्पष्ट हैं और कुछ थोड़ा सा मैंने ऊपर बयान किया है। क्या मुसलमानों का सेना में भर्ती होकर मुसलमानों को उनके घरों से निकालने और गुलाम बनाने के लिए जाना और दूसरे क्लर्कों का उनकी सहायता के लिए इराक व सीरिया आदि में नौकरी पर जाना जायज है? अगर जाना जायज नहीं है, तो फिर आप जैसे बुजुर्ग क्यों चुपचाप बैठे हैं? क्यों नहीं ऐसे फतवे प्रकाशित करते और सत्य को प्रकट करने में दुनियावी ताकत से क्यों डरते हैं? वर्तमान समय खींच-तान कर काफिरों से संबंध रखने और उनकी सहायता करने की वैधता साबित करने का नहीं है, बल्कि डटकर और निडर होकर लोगों को सीधा रास्ता दिखाने का है। हुज़ूर ने जो लिखा है कि साथ जुड़ना और सहायता लेना जायज है, बशर्ते कि वह इस्लाम के खिलाफ और शरीयत के विपरीत किसी शर्त पर आधारित न हो। महामहिम! सरकार स्कूलों और कॉलेजों को जो

सहायता देती है, वह विशेष उद्देश्यों को ध्यान में रखकर दी जाती है और मेरा ख्याल है कि हुज़ूर को सब हाल स्पष्ट होगा। लेकिन अगर इस बारे में अनभिज्ञता हो, तो मैं निवेदन करता हूँ कि पहली बात तो यह है कि सहायता में इस प्रकार की शर्त ज़रूर होती है कि कॉलेज का प्रिंसिपल और एक-दो प्रोफेसर अंग्रेज हों। दूसरी बात, निर्धारित पाठ्यक्रम पढ़ाया जाए, जिसमें अक्सर देखा गया है कि इस्लाम विरोधी बातें होती हैं, बल्कि कुछ में तो अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) की शान में गुस्ताखी भरे शब्द लिखे होते हैं। तीसरी बात, धार्मिक शिक्षा...

کر دیا ہے وغیرہ وغیرہ ، غرض کہ ایسے وقت جبکہ اعداء اللہ اسلام کی عزت اور شوکت کی بیخ کنی میں کوشش کا کوئی دقیقہ اٹھا نہیں رکھا، عراق، فلسطین اور شام جن کو صحابہ اور تابعین رضی اللہ تعالی عنہم نے خون کی ندیاں بہا کر فتح کیا تھا، پھر کفار کی حریفانہ حوصلہ مندیوں کی جولانگاہ بن گئے ہیں خلیفۃ المسلمین دشمنوں کے نرغے میں پھنس کر بے دست و پا ہو چکے ہیں لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ کہنے والے اپنے گھروں (تھریس سمرنا وغیرہ) اور زرخیز علاقوں سے زبردستی نکالے جارہے ہیں، اور مسجدوں پر زبردستی قبضہ کر لیا جاتا ہے اور مسلمانوں کے علماء قرآنی احکام ڈرتے ڈرتے بتاتے ہیں، جہاد کا تو نام ہی منہ پر آنا بس قیامت ہے، کیا ایسے وقت میں اسلامی حمیت و غیرت یہ چاہتی ہے کہ کوئی نہ کوئی ایسا مسئلہ نکل آئے جس سے انگریز افسر خوش ہو جائیں اور مسلمان تباہ ہو جائیں، مسٹر حاکم علی نے ایک پالیسی سے انگریز پرنسپل اور دوسرے انگریز افسروں اور غدار مسلمانوں کو خوش کرنے کے واسطے حضور سے ایک عجیب طرز میں فتویٰ پوچھا اور حضور نے اس کے مضمون کے مطابق صحیح صحیح فیصلہ جواب میں بھیج دیا، یہ بالکل درست ہے کہ موالات و مجرد معاملت میں زمین و آسمان کا فرق ہے لیکن دین کا نقصان کر کے دنیوی معاملت کہاں جائز ہے حضور نے بہت سی شرائط سے مشروط کر کے گول مول جواب عنایت فرمایا ہے لیکن اس وقت ضرورت ہے ایسے فتوے کی جو صاف صاف لفظوں میں حالات حاضرہ پر نظر کر کے بغیر کسی شرط کے لکھا جائے تاکہ ہر عالم و جاہل جو آپ کا پیرو ہے فوراً پڑھ کر جان لے کہ اس کے واسطے اب ایسا کرنا ضروری ہے، حالات حاضرہ حضور پر بخوبی روشن ہیں اور کچھ تھوڑے سے میں نے اوپر بیان کئے ہیں، کیا مسلمانوں کا بھرتی ہو کر فوج میں مسلمانوں کو ان کے گھروں سے نکالنے اور

غلام بنانے کے لئے جانا اور دوسرے کلرکوں کا ان کی امداد کے لئے عراق و شام وغیرہ میں ملازمت ہو کر جانا جائز ہے، اگر جانا جائز نہیں تو پھر آپ جیسے بزرگ کیوں چپ چاپ بیٹھے ہیں۔ کیوں نہیں ایسے فتوے شائع کرتے اور اظہار حق میں دنیوی طاقت سے کیوں ڈرتے ہیں، موجودہ وقت کھینچ تان کر کفار سے تعلق رکھنے اور ان کی اعانت کرنے کا جواز ثابت کرنے کا نہیں ہے بلکہ سینہ سپر ہو کر بے خوف و خطر لوگوں کو صراط مستقیم بتانے کا ہے، حضور نے جو لکھا ہے کہ الحاق اور اخذ امداد جائز ہے، اگر کسی امر خلاف اسلام و مخالف شریعت سے مشروط نہ ہو، عالیجاہ! گورنمنٹ جو امداد سکولوں اور کالجوں کو دیتی ہے وہ خاص اغراض کو مد نظر رکھ کر دی جاتی ہے اور میرا خیال ہے کہ حضور کو سب حال روشن ہوگا لیکن اگر اس بارے میں ناواقفیت ہو تو میں عرض کرتا ہوں کہ اول تو امداد میں اس قسم کی شرط ضرور ہوتی ہے کہ کالج کا پرنسپل اور ایک دو پروفیسر انگریز ہوں، دوسرے مقررہ کورس پڑھائے جائیں جن میں اکثر دیکھا گیا ہے کہ خلاف اسلام باتیں ہوتی ہیں بلکہ بعض میں تو رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وسلم کی شان میں گستاخانہ الفاظ لکھے ہوئے ہوتے ہیں تیسرے دینی تعلیم

Fatawa Rizvia, Volume 14

It is not mandatory whether someone reads it or not, but where religious education is taught, more time than a specific duration should not be given, because for university education, four hours must be spent. If it is less than four hours, no aid will be received. Furthermore, the teacher who teaches divinity will not be given aid. Then, a student must definitely take certain subjects; otherwise, he cannot participate in the examination. Then, regarding drill etc., and sports in which every student must participate, the drills being taught nowadays involve strangely immoral things. To receive aid and maintain affiliation with the university, it is necessary that the same drill be conducted in all schools. In sports, you see that strange, immodest clothing is worn. The shorts worn in football and hockey keep the legs bare above the ankles. In short, what can I say? For the sake of this affiliation and aid, the teachers and students try their best to memorize English lessons even during the hour designated for the Holy Quran and divinity, because the inspector has to hear English, not the Holy Quran. In the promotions given in classes, the same thing is kept in mind: whether the boy knows English or not. Even if he cannot read the Holy Quran by sight, doesn't know a single word of prayer, but he will keep passing tenth grade, F.A., and B.A. I am talking about Islamic schools and colleges; we have no concern with other schools and colleges. Why is all this happening? It is for the sake of maintaining affiliation with the university and receiving government aid. If this consideration were not there, the situation would completely change; students would become firm Muslims, religious honor and dignity would be born in them, their character would be corrected, the influence of naturalism and atheism would be removed from their hearts, they would be freed from the slavery of the English, and they would be released from imitating Christians in every matter like dress, fashion, etc. In short, thousands of blessings would be obtained. My writing anything is like "a small mouth talking big," the master (Huzoor) knows everything. I seek this fatwa from you; please favor me with a correct answer so that this humble servant may be thankful and rewarded by Allah.

What do the scholars of religion say regarding this: looking at the current situations, is non-cooperation (Tark-e-Muwalaat) with the government an Islamic command or not? And in these circumstances, should Islamic schools and colleges take aid from the government and maintain affiliation with the university or not? I shall be rewarded by Allah and thankful to people for a correct answer. Only, and peace.

The Answer: In the name of Allah, the Most Gracious, the Most Merciful. We praise Him and send blessings upon His Noble Messenger. Honored kind Muslim friend, and upon you be peace and the mercy of Allah and His blessings. The Lord, Mighty and Majestic, says:

यह अनिवार्य नहीं है कि कोई पढ़े या न पढ़े, लेकिन जहाँ धार्मिक शिक्षा दी जाती है, वहाँ एक विशेष समय से अधिक समय न दिया जाए, क्योंकि विश्वविद्यालय की शिक्षा के लिए चार घंटे का समय निश्चित रूप से खर्च होना चाहिए। यदि यह चार घंटे से कम होगा, तो कोई सहायता नहीं मिलेगी। फिर, जो शिक्षक धर्मशास्त्र पढ़ाएगा, उसे सहायता नहीं दी जाएगी। इसके बाद, छात्र को अमुक-अमुक विषय निश्चित रूप से लेने चाहिए, अन्यथा वह परीक्षा में शामिल नहीं हो सकता। फिर ड्रिल आदि और खेलों की ओर, जिनमें प्रत्येक छात्र का भाग लेना अनिवार्य होता है, आजकल जो ड्रिल सिखाई जा रही है उसमें अजीब अनैतिक बातें की जा रही हैं। सहायता प्राप्त करने और विश्वविद्यालय से संबद्धता बनाए रखने के लिए यह आवश्यक है कि सभी स्कूलों में वही ड्रिल कराई जाए। खेलों में आप देखते हैं कि अजीब निर्लज्ज कपड़े पहने जाते हैं। फ़ुटबॉल और हॉकी में पहने जाने वाले निकर टखनों से ऊपर तक नग्न रखते हैं। संक्षेप में, मैं क्या कहूँ? इसी संबद्धता और सहायता के लिए शिक्षकों और छात्रों का यही प्रयास रहता है कि पवित्र कुरान और धर्मशास्त्र के लिए रखे गए घंटे में भी अंग्रेजी का ही पाठ याद करा दें क्योंकि इंस्पेक्टर को अंग्रेजी तो सुननी है, पवित्र कुरान नहीं सुनना है। कक्षाओं में दी जाने वाली पदोन्नति में भी इसी बात का ध्यान रखा जाता है कि लड़का अंग्रेजी जानता है या नहीं। भले ही वह पवित्र कुरान देख कर भी न पढ़ सके नमाज का एक शब्द भी न जानता हो, लेकिन वह दसवीं और एफ.ए. और बी.ए. पास करता चला जाएगा। मैं यह इस्लामी स्कूलों और कॉलेजों की बात कर रहा हूँ, हमें दूसरे स्कूलों और कॉलेजों से कोई सरोकार नहीं है। यह सब किसलिए हो रहा है? इसी वास्ते कि हम विश्वविद्यालय से संबद्धता रखना चाहते हैं और सरकारी सहायता लेना चाहते हैं। यदि यह विचार न हो तो स्थिति बिल्कुल बदल जाए, छात्र पक्के मुसलमान बन जाएं उनमें धार्मिक गौरव और प्रतिष्ठा पैदा हो जाए, उनके चरित्र सुधर जाएं उनके दिलों से प्रकृतिवाद और नास्तिकता का प्रभाव दूर हो जाए, वे अंग्रेजों की गुलामी से आजाद हो जाएं और वे पहनावे, फैशन आदि हर बात में ईसाइयों की नकल करने से बच जाएं। संक्षेप में, हजारों प्रकार की बरकतें प्राप्त होंगी। मेरा कुछ लिखना "छोटा मुँह बड़ी बात" है, हुज़ूर (महोदय) पर सब हाल स्पष्ट है। मैं हुज़ूर से यह फ़तवा माँगता हूँ; कृपया उचित उत्तर देकर इस विनम्र सेवक को कृतज्ञ करें और अल्लाह के यहाँ पुरस्कृत हों।

धर्म के विद्वान इस बारे में क्या कहते हैं कि वर्तमान परिस्थितियों को देखते हुए सरकार के साथ असहयोग (तर्कए-मुवालात) करना इस्लामी आदेश है या नहीं? और क्या इन परिस्थितियों में इस्लामी

स्कूलों और कॉलेजों को सरकार से सहायता लेनी चाहिए और विश्वविद्यालय से संबद्धता रखनी चाहिए या नहीं? उचित उत्तर के लिए मैं अल्लाह का शुक्रगुज़ार और लोगों का आभारी रहूँगा। केवल, और सलाम।

उत्तर: अल्लाह के नाम से, जो अत्यंत दयालु और कृपाशील है। हम उसकी प्रशंसा करते हैं और उसके सम्मानित रसूल पर दरूद भेजते हैं। आदरणीय दयालु मुस्लिम मित्र, और आप पर भी शांति और अल्लाह की दया और उसकी बरकतें हों। रब अज़्ज़ व जल्ल फ़रमाता है:

لازمی نہیں کوئی پڑھے یا نہ پڑھے لیکن جہاں دینی تعلیم پڑھائی جائے خاص وقت سے زیادہ نہ دیا جائے کیونکہ یونیورسٹی کی تعلیم کے لئے چار گھنٹے وقت ضرور خرچ ہوا گر چار گھنٹے سے کم ہوگا تو امداد نہیں ملے گی، پھر جو استاد دینیات پڑھائے گا اس کو امداد نہیں دی جائے گی پھر فلاں فلاں مضمون ضرور طالب علم کو لینے چاہئیں ورنہ امتحان میں شامل نہیں ہوسکتا، پھر ڈرل وغیرہ اور کھیلوں کی طرف جن میں ہر ایک طالب علم کو حصہ لینا ضروری ہوتا ہے آج کل جو ڈرل سکھائی جارہی ہے اس میں عجیب مخرب اخلاق باتیں کی جارہی ہیں امداد لینے اور الحاق یونیورسٹی سے رکھنے کے لئے ضروری ہے وہی ڈرل تمام اسکولوں میں کرائی جائے، کھیلوں میں آپ دیکھتے ہیں کہ عجب بے پردہ لباس پہنا جاتا ہے۔ فٹ بال اور ہاکی میں جو نیکر پہنے جاتے ہیں وہ ٹخنوں سے اوپر تک ننگارکھتے ہیں، غرضیکہ کیا عرض کروں اسی الحاق وامداد کی خاطر معلمین و متعلمین کی یہی کوشش ہوتی ہے کہ قرآن شریف ودینیات کا جو گھنٹہ رکھا ہوا ہے اس میں بھی انگریزی ہی کا سبق یاد کرادوں کیونکہ انسپکٹر نے انگریزی تو سننی ہے قرآن مجید تو نہیں سننا، جماعتوں میں جو ترقی دی جاتی ہے اس میں بھی اسی بات کا خیال رکھا جاتا ہے کہ انگریزی لڑکا جانتا ہے یا نہیں قرآن شریف خواہ ناظرہ بھی نہ پڑھ سکتا ہو نماز کا ایک حرف نہ جانتا ہو لیکن دسویں اور ایف اے اور بی اے پاس کرتا چلا جائے گا۔ یہ میں اسلامیہ اسکولوں اور کالجوں کا ذکر کر رہا ہوں دوسرے سکولوں اور کالجوں سے ہمیں کوئی تعلق نہیں یہ سب کس واسطے ہو رہا ہے، اسی واسطے کہ ہم یونیورسٹی سے الحاق رکھنا چاہتے ہیں اور سرکاری امداد لینا چاہتے ہیں، اگر یہ خیال نہ ہو تو بالکل حالت بدل جائے کہ طالب علم پکے مسلمان بن جائیں ان میں حمیت وغیرت مذہبی پیدا ہو جائے ان کے اخلاق درست ہو جائیں نیچریت

اور دہریت کا اثر ان کے دلوں سے دور ہو جائے، انگریزوں کی غلامی سے آزاد ہو جائیں اور لباس اور فیشن وغیرہ ہر بات میں تقلید نصاریٰ کر رہے ہیں اس سے چھوٹ جائیں غرض کہ ہزاروں طرح کی برکات حاصل کریں، میرا کچھ لکھنا چھوٹا منہ بڑی بات ہے، حضور پر سب حال روشن ہے میں حضور سے یہ فتویٰ مانگتا ہوں، برائے مہربانی جواب با صواب سے خاکسار کو مشکور و ممنون فرما کر عند اللہ ماجور ہوں

کیا فرماتے ہیں علمائے دین اس بارے میں کہ حالات حاضرہ پر نظر کرتے ہوئے گورنمنٹ سے ترک موالات (عدم تعاون) کرنا اسلامی حکم ہے یا نہیں اور گورنمنٹ سے اسلامیہ اسکولوں اور کالجوں کو امداد لینی اور یونیورسٹی سے الحاق کرنا اندریں حالات چاہئے یا نہیں؟ جواب با صواب سے عند اللہ ماجور اور عند الناس مشکور ہوں۔ فقط والسلام الجواب: بسم اللہ الرحمن الرحیم نحمدہ و نصلی علی رسولہ الکریم مکرم کرم فرما مسلمہ و علیکم السلام و رحمۃ اللہ و برکاتہ، رب عز و جل فرماتا ہے:

Fatawa Ridawiyya Volume 14

"So give good tidings to My servants Who listen to speech and follow the best of it. Those are the ones Allah has guided, and those are people of understanding."[1]

What is the reality of you and me? There have been several ways of the antagonists against the Noble Prophets (peace and blessings be upon them):

First: Not listening to the words at all, as in: "Do not listen to this Qur'an and speak noisily during [the recitation of] it that perhaps you will overcome."[2]

Second: After listening, opening the mouth for deceitful denial: "You are nothing but liars."[3]

Third: Declaring the guidance to be self-interested and purposeless: "Indeed, this is something intended."[4] Meaning, there must be some hidden motive in this.

Fourth: Opposing the truth with falsehood: "And those who disbelieve dispute by [using] falsehood to [attempt to] refute thereby the truth and have taken My signs and what they are warned of in ridicule."[5]

It is obligatory for a Muslim to avoid all these ways and act upon the path his Lord pointed out in the first verse of glad tidings. He should listen attentively, with a mind free from all bias and partiality. If he finds it to be the truth in fairness, he should follow it, so he may receive the title of guidance and wisdom from the Court of Honor. Otherwise, discarding it is always in his power. And Allah is the Guider and the Patron of favors.

Types of Schools and the Rulings on Taking Aid for Them: (1) This question came from Kacchi Bagh, Banaras, on 10 Muharram 1339 AH: "Madrasa Islamia Arabia..."

---

[1] Al-Qur'an al-Karim 39/18 [2] Al-Qur'an al-Karim 41/26 [3] Al-Qur'an al-Karim 36/15 [4] Al-Qur'an al-Karim 38/6 [5] Al-Qur'an al-Karim 18/56

फ़तावा रज़विया जिल्द 14

"तो मेरे उन बंदों को खुशखबरी दो जो कान लगाकर बात सुनते हैं फिर उनमें जो सबसे बेहतर हो उसका अनुसरण करते हैं। यही वे लोग हैं जिन्हें अल्लाह ने हिदायत दी है और यही अक्ल वाले हैं।"[1]

मेरी और तुम्हारी क्या हक़ीक़त है? अंबिया-ए-किराम (उन पर सलाम हो) के साथ विरोधियों के कुछ तरीके रहे हैं:

पहला: शुरू से ही बात न सुनना कि: "इस क़ुरआन को मत सुनो और उसमें शोर-गुल मचाओ ताकि तुम ग़ालिब आ जाओ।"[2]

दूसरा: सुनकर चालाकी से झुठलाने के लिए मुँह खोल देना कि: "तुम तो बस झूठे हो।"[3]

तीसरा: हिदायत को व्यर्थ और स्वार्थपूर्ण बताना कि: "इसमें तो ज़रूर कुछ मतलब (छिपा) है।"[4]

चौथा: सत्य का असत्य से मुक़ाबला करना: "और काफ़िर बातिल (असत्य) के साथ झगड़ते हैं ताकि उससे हक़ (सत्य) को मिटा दें और उन्होंने मेरी आयतों और चेतावनियों का मज़ाक बना लिया है।"[5]

मुसलमान पर फ़र्ज़ है कि इन सब तरीक़ों से परहेज़ करे और उस रास्ते पर चले जो उसके रब ने पहली बशारत (ख़ुशखबरी) वाली आयत में बताया है। उसे हर तरह के पक्षपात और तरफ़दारी से पाक होकर कान लगाकर बात सुननी चाहिए। अगर इंसाफ़ की नज़र में सत्य पाए तो उसका अनुसरण करे ताकि बारगाह-ए-इज़्ज़त से हिदायत और दानिशमंदी (बुद्धिमत्ता) का ख़िताब मिले, वरना उसे ठुकरा देना तो हर वक़्त उसके अख़्तियार में है। अल्लाह ही हिदायत देने वाला और नेमतों का मालिक है।

मदरसों की किस्में और उनमें इमदाद (सहायता) लेने के अहकाम (नियम): (१) १० मुहर्रम १३३९ हिजरी को बनारस कच्ची बाग से यह सवाल आया: "मदरसा इस्लामिया अरबिया..."

---

[1] अल-क़ुरआन अल-करीम ३९/१८ [2] अल-क़ुरआन अल-करीम ४१/२६ [3] अल-क़ुरआन अल-करीम ३६/१५ [4] अल-क़ुरआन अल-करीम ३८/६ [5] अल-क़ुरआन अल-करीम १८/५६

فتاویٰ رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

"فَبَشِّرْ عِبَادِ الَّذِیْنَ یَسْتَمِعُوْنَ الْقَوْلَ فَیَتَّبِعُوْنَ اَحْسَنَہٗ اُولٰٓئِكَ الَّذِیْنَ ھَدٰىھُمُ اللّٰہُ وَاُولٰٓئِكَ ھُمْ اُولُوا الْاَلْبَابِ"[1]

خوشخبری دو میرے ان بندوں کو جو کان لگا کر بات سنتے پھر سب میں بہتر کی پیروی کرتے ہیں یہی لوگ ہیں جن کو اللہ تعالیٰ نے ہدایت فرمائی اور یہی عقل والے ہیں

من وتو کی کیا حقیقت انبیائے کرام علیہم الصلوٰۃ والسلام کے ساتھ معاندین کے چند طریقے رہے ہیں: اول سرے سے بات نہ سننا کہ: "لَا تَسْمَعُوْا لِھٰذَا الْقُرْاٰنِ وَالْغَوْا فِیْہِ لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُوْنَ"[2] یہ قرآن سنو ہی نہیں اور اس میں بیہودہ غل کرو شاید تم غالب آؤ۔

دوم سن کر مکارانہ تکذیب کا منہ کھول دینا کہ: "اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا تَكْذِبُوْنَ"[3] تم تو نہیں مگر جھوٹے۔

سوم ہدایت کو معطل بالغرض بتانا کہ: "اِنْ ھٰذَا لَشَیْءٌ یُّرَادُ"[4] اس میں تو ضرور کچھ مطلب ہے۔

چہارم حق کا باطل سے معارضہ کرنا: "وَیُجَادِلُ الَّذِیْنَ كَفَرُوْا بِالْبَاطِلِ لِیُدْحِضُوْا بِہِ الْحَقَّ وَاتَّخَذُوْا اٰیٰتِیْ وَمَا اُنْذِرُوْا ھُزُوًا"[5] کافر باطل کے ساتھ جھگڑتے ہیں کہ اس سے حق کو زائل کر دیں اور انہوں نے میری آیتوں اور ڈراؤں کو ہنسی بنا لیا ہے۔

مسلمان پر فرض ہے کہ ان سب طرق سے پرہیز کرے اور اس پر عامل ہو جو راستہ پہلی آیت بشارت میں اس کے رب نے بتایا ہر تعصب وطرفداری سے خالی الذہن ہو کر کان لگا کر بات سنے اگر انصافاً حق پائے اتباع کرے بارگاہ عزت سے ہدایت و دانشمندی کا خطاب ملے ورنہ پھینک دینا تو ہر وقت اختیار میں ہے واللہ الھادی و ولی الایادی۔

مدارس کے اقسام اور ان میں امداد لینے کے احکام: (۱) ۱۰ محرم ۱۳۳۹ھ کی بنارس کچی باغ سے یہ سوال آیا: "مدرسہ اسلامیہ عربیہ...

[1] القرآن الكريم ٣٩/ ١٨ [2] القرآن الكريم ٤١/ ٢٦ [3] القرآن الكريم ٣٦/ ١٥ [4] القرآن الكريم ٣٨/ ٦ [5] القرآن الكريم ١٨/ ٥٦

Fatawa Razawiyyah, Volume 14

In which a monthly grant of one hundred rupees from the government has been fixed for twenty-five years, where books of Fiqh, Hadith, and Quran are taught. Members of the Khilafat Committee have proposed that the aid should not be taken. So, the inquiry is whether taking this aid is permissible or not? In this madrasa, except for religious education, not a single letter of any other nation or language is taught.

The answer to this would have been absolute permissibility, but still, as a precaution in the form of a condition, it was stated: "As long as that madrasa is only for religious studies and English etc. have not been introduced into it on account of the aid, there is no harm in taking it according to Sharia. Stopping the aid that was reaching religious education is purely without reason. Allah Almighty knows best."

On 22 Safar 1339 AH, this question came from Karachi Sabz Bazar: "In a province where nearly fifty percent of the population consists of Muslim farmers, from whose annual revenues a portion is collected under the heading of educational aid and distributed proportionally to current aided madrasas, is it permissible or impermissible to benefit from this? Especially for those madrasas which are running under complete Islamic management, whose religious education is not objected to by the government authorities in any way, and whose government-mandated portion of the curriculum is also pure and free from even the slightest trace of Shariah prohibitions?"

The answer given was: "Madrasas that are purely Islamic in every way and in which Wahhabism, Nechariyyat (Naturalism), etc., have no entry, keeping them running is a cause for great reward. For such madrasas, if the government provides aid from itself, it would have been permissible to take it, let alone when that aid is actually from the wealth of the subjects (citizens) themselves. Allah Almighty knows best."

Nadwa also used to receive aid from the government, and as far as I think, there were no such restrictions on it as you mentioned. And there are certainly some madrasas where aid is tied to matters contrary to Sharia or leads towards them; those are undoubtedly impermissible. Even if it is only a condition for things like immodesty or acts contrary to modesty and destructive of morals in sports, especially the situation you described where such books are fixed in the curriculum that contain anti-Islamic matters, to the extent that, God forbid, there is insult to the Prophethood (Risalat) in them, then besides being forbidden, it is outright infidelity (Kufr) of the

time. We seek refuge in Allah Almighty. There was no detail in the writing of Moulvi Hakim Ali Sahib, therefore it became necessary to give this answer: "If that affiliation and taking of aid is not conditioned upon any matter against Islam and contrary to Sharia, nor does it lead to it, then there is no dispute about its permissibility; otherwise, it will surely be impermissible and forbidden." This answer covers both situations and is unchangeable. There has been no change in any branch of this due to current circumstances, nor can any absolute unconditional answer be given here.

फ़तावा रज़विया, जिल्द 14

जिसमें पच्चीस साल से सरकार की ओर से एक सौ रुपये मासिक सहायता नियत है, जहाँ फ़िक़्ह, हदीस और क़ुरान की किताबों की शिक्षा दी जाती है। खिलाफत कमेटी के सदस्यों ने प्रस्ताव दिया है कि यह सहायता नहीं लेनी चाहिए। अतः प्रश्न यह है कि यह सहायता लेना जायज़ है या नहीं? इस मदरसे में धार्मिक शिक्षा के अलावा किसी अन्य समुदाय या भाषा का एक अक्षर भी नहीं पढ़ाया जाता है।

इसका उत्तर पूर्णतः वैधता का होता, लेकिन फिर भी सावधानी के तौर पर एक शर्त के रूप में यह कहा गया कि: "जब तक वह मदरसा केवल दीनियात (धार्मिक शिक्षा) का है और सहायता के कारण उसमें अंग्रेजी आदि शामिल नहीं की गई है, तो इसे लेने में शरीयत के अनुसार कोई हर्ज नहीं है। दीनियात की शिक्षा को मिलने वाली सहायता को बंद करना पूरी तरह से निराधार है। अल्लाह तआला बेहतर जानता है।"

22 सफ़र 1339 हिजरी को कराची सब्ज़ बाज़ार से यह सवाल आया: "एक ऐसे प्रांत में जहाँ लगभग पचास प्रतिशत आबादी मुस्लिम किसानों की है, जिनके वार्षिक राजस्व का एक हिस्सा शैक्षिक सहायता के तहत वसूल किया जाता है और प्रचलित सहायता प्राप्त मदरसों में आनुपातिक रूप से वितरित किया जाता है, क्या इससे लाभ उठाना जायज़ है या नाजायज़? विशेष रूप से उन मदरसों के लिए जो पूर्णतः इस्लामी प्रबंध के तहत चल रहे हैं, जिनकी धार्मिक शिक्षा पर सरकार के अधिकारी किसी भी तरह से आपत्ति नहीं करते हैं और जिनके पाठ्यक्रम का सरकारी हिस्सा भी शरीयत की मनाही के थोड़े से भी संकेत से पूरी तरह पाक और साफ है।"

इसका उत्तर दिया गया: "जो मदरसे हर तरह से शुद्ध इस्लामी हैं और जिनमें वहाबियत, नेचरियत (प्रकृतिवाद) आदि का कोई प्रवेश नहीं है, उन्हें जारी रखना बड़े सवाब का काम है। ऐसे मदरसों के लिए यदि सरकार अपनी ओर से सहायता करती है तो उसे लेना जायज़ होता, और यहाँ तो वह सहायता स्वयं जनता के ही धन से है। अल्लाह तआला बेहतर जानता है।"

नदवा को भी सरकार से सहायता मिलती थी और जहाँ तक मेरा विचार है, उस पर ऐसे प्रतिबंध नहीं थे जैसा कि आपने उल्लेख किया। और निश्चित रूप से कुछ मदरसे ऐसे भी हैं जहाँ सहायता शरीयत के विरुद्ध मामलों से जुड़ी है या उनकी ओर ले जाती है; वे निस्संदेह नाजायज़ हैं। भले ही खेल में केवल नग्नता या हया के विरुद्ध और नैतिकता को बिगाड़ने वाली बातों की शर्त हो, विशेष रूप से वह

स्थिति जो आपने वर्णित की है कि पाठ्यक्रम में ऐसी पुस्तकें निर्धारित हों जिनमें इस्लाम विरोधी बातें हों, यहाँ तक कि अल्लाह न करे, उनमें ईशनिंदा (तौहीन-ए-रिसालत) हो, तो हराम होने के साथ-साथ यह तत्कालीन कुफ्र (अधर्म) है। अल्लाह तआला की पनाह। मौलवी हाकिम अली साहब के लेख में कोई विस्तार नहीं था, इसलिए यह उत्तर देना आवश्यक हुआ: "यदि वह संबद्धता और सहायता लेना इस्लाम के विरुद्ध और शरीयत के विपरीत किसी बात पर सशर्त नहीं है और न ही उसकी ओर ले जाता है, तो इसकी वैधता में कोई विवाद नहीं है; अन्यथा यह निश्चित रूप से नाजायज़ और हराम होगा।" यह उत्तर दोनों स्थितियों को समाहित करता है और अपरिवर्तनीय है। वर्तमान परिस्थितियों के कारण इसके किसी भी हिस्से में कोई बदलाव नहीं आया है, और न ही यहाँ कोई बिना शर्त पूर्ण उत्तर दिया जा सकता है।

पृष्ठ 431 / 712

جس میں پچیس سال سے گورنمنٹ سے امداد ماہوار ایک سو روپیہ مقرر ہے جس میں کتب فقہ و احادیث و قرآن کی تعلیم ہوتی ہے، ممبران خلافت کمیٹی نے تجویز کیا کہ امداد نہ لینا چاہئے، پس استفسار ہے کہ یہ امداد لینا جائز ہے یا نہیں؟ مدرسہ ہذا میں سوا تعلیم دینیات کے ایک حرف کسی غیر ملت و غیر زبان کی تعلیم نہیں ہوتی فقط

اس کا جواب مطلق جواز ہوتا مگر پھر بھی احتیاطاً شکلِ شرط میں دیا گیا کہ "جبکہ وہ مدرسہ صرف دینیات کا ہے اور امداد کی بناء پر انگریزی وغیرہ اس میں داخل نہ کی گئی تو اس کے لینے میں شرعاً کوئی حرج نہیں تعلیم دینیات کو جو مدد پہنچتی تھی اس کا بند کرنا محض بے وجہ ہے۔ واللہ تعالیٰ اعلم۔"

۲۲ صفر ۱۳۳۹ھ کو کراچی سبز بازار سے یہ سوال آیا: "ایک ایسے صوبے میں جس کی قریباً پچاس فیصدی آبادی اسلامی کاشتکاروں پر مشتمل ہے جس کے سالانہ محاصل کا ایک حصہ تعلیمی امداد کے ذیل وصول کر کے حصہ رسدی مدارس مروجہ امدادیہ کو تقسیم کیا جاتا ہے اس سے استفادہ جائز ہے یا ناجائز؟ خصوصاً ایسے مدارس کے لئے جو کامل اسلامی اہتمام کے ماتحت جاری ہیں جن کی دینی تعلیم پر اربابِ حکومت کسی نہج معترض نہیں ہوتے اور جن کی نصاب تعلیم کا سرکاری حصہ مروجہ تعلیم بھی خفیف سے خفیف شائبہ موانع شرعیہ سے جڑا و گلا پاک ہے فقط"

اس کا جواب دیا گیا: "جو مدارس ہر طرح سے خالص اسلامی ہوں اور ان میں وہابیت، نیچریت وغیرہما کا دخل نہ ہو ان کا جاری رکھنا موجب اجرِ عظیم ہے، ایسے مدارس کے لئے گورنمنٹ

اگر اپنے پاس سے امداد کرتی لینا جائز تھا نہ کہ جب وہ امداد بھی رعایا ہی کے مال سے ہے، واللہ تعالیٰ اعلم"

ندوہ کو بھی گورنمنٹ سے امداد ملتی تھی اور جہاں تک میرا خیال ہے اس پر ایسے قیود نہ تھے جو آپ نے ذکر کئے اور ضرور کچھ مدارس وہ بھی ہیں جن پر امداد امورِ خلافِ شرع سے مقید یا ان کی طرف منجر ہو وہ بلاشبہ ناجائز اگرچہ صرف اسی قدر کھیل میں بے ستری یا خلافِ حیاء و مخرب اخلاق باتوں کی شرط ہو خصوصاً وہ صورت جو آپ نے بیان کی کہ نصاب میں وہ کتابیں مقرر ہوں جن میں خلافِ اسلام باتیں ہوں حتیٰ کہ معاذ اللہ توہینِ رسالت اس میں حرمت در کنار کفرِ نقد و وقت ہے والعیاذ باللہ تعالیٰ مولوی حاکم علی صاحب کی تحریر میں کوئی تفصیل نہ تھی لہذا یہ جواب دینا ضرور ہوا: "وہ الحاق واخذِ امداد اگر نہ کسی امرِ خلافِ اسلام و مخالفِ شریعت سے مشروط نہ اس کی طرف منجر، تو اس کے جواز میں کلام نہیں ورنہ ضرور ناجائز و حرام ہوگا" یہ جواب دونوں صورتوں کو حاوی اور ناقابل تبدیل ہے حالات حاضرہ سے اس کی کسی شق میں تغیر نہ ہوا نہ یہاں کوئی جواب مطلق بلا شرط ہو سکتا ہے۔

Leaders stop aid and are still persistent in religion-destroying teachings:

(2) Freedom from imitating the British and their fashion etc., and salvation from atheism and "nature-ism" (Nechariya) are very heart-pleasing words. May God make it so. But these cannot be achieved merely by giving up aid and affiliation. They will be achieved by extinguishing the fire that Syed Ahmed Khan lit, and whose flames are still raging in many leaders. Those useless English teachings that waste time, which serve no purpose for religion nor for the world, were established only so that boys remain occupied with trivialities and nonsense, neglectful of religion, so that the spark of religious zeal is never born in them. They shouldn't even know who they are and what their religion is. As is commonly known and accustomed, unless these are abandoned and the focus is turned towards the education and completion of true beliefs and authentic sciences, the uprooting of atheism and Nechariya is impossible. Are the leaders striving in this regard? Not at all. They only make people give up aid and affiliation, which are external ties, and they do not break the deep ties of education, nor will they be broken. Aren't there people among them who, when asked why they didn't teach the Quran to their sons, would mockingly reply, "Do you want them to study for parched chickpeas (of rituals)?" Have their thoughts changed now? Have they found another Sustainer (Razzaq) besides the British? Will they no longer answer, "What will they eat by learning old sciences?" Have they now forgotten Shibli's verses?

The planets now have a new shine; the grandeur of the heavens has changed. Now the state of the country and religion is new; the heavens are new, the earth is new. Everyone has forgotten the previous lessons; the heavens have turned over the leaf. The assembly that was, exists no more; this currency is no longer in circulation. In short, this fact was accepted; that is, the education of new sciences. If there is a plan for healing, it is this; if there is a medicine for this pain, it is this. Give up the old calendar; enter the circle of civilization. Learn those new meanings and principles that are being taught in Europe. That heavy treasure of knowledge and art; that new philosophy of Bacon. The subtle insights of Kepler; the certain propositions of Newton.

And even if it were wrongly assumed so, what use would most leaders be, who became leaders on the strength of these very superfluous teachings, when those [teachings] are rejected and they themselves are expelled? At that time, wouldn't this verse of Hali be a representation of their state?...

लीडर इमदाद छुड़ाते हैं और धर्म-नाशक शिक्षाओं पर अब तक कायम हैं:

(2) अंग्रेजों के अनुकरण और फैशन आदि से आजादी और नास्तिकता (दहृयत) तथा प्रकृतिवाद (नेचरियत) से मुक्ति बहुत सुखद शब्द हैं। खुदा ऐसा ही करे। लेकिन ये केवल सहायता और संबद्धता छोड़ने से हासिल नहीं हो सकते। ये उस आग को बुझाने से मिलेंगे जो सैयद अहमद खान ने लगाई थी और अब भी बहुत से लीडरों में उसकी लपटें भड़की हुई हैं। वह अंग्रेजी और बेकार समय बर्बाद करने वाली शिक्षाएं जिनसे न तो दीन (धर्म) का कोई काम निकलता है और न ही दुनिया का, जो सिर्फ इसलिए रखी गई हैं कि लड़के व्यर्थ की बातों और बकवास में व्यस्त रहकर धर्म से बेखबर रहें, ताकि उनमें धार्मिक गैरत का जज्बा ही पैदा न हो। वे यह जान ही न सकें कि हम क्या हैं और हमारा धर्म क्या है। जैसा कि आमतौर पर प्रसिद्ध और ज्ञात है, जब तक इन्हें छोड़ा नहीं जाता और शिक्षा एवं सच्चे अकीदों की पूर्ति तथा सच्चे ज्ञान की ओर रुख नहीं मोड़ा जाता, तब तक नास्तिकता और नेचरियत को जड़ से उखाड़ना असंभव है। क्या लीडर इसमें प्रयास कर रहे हैं? बिल्कुल नहीं। वे केवल इमदाद (सहायता) और इल्हाक (संबद्धता) छुड़वाते हैं जो बाहरी संबंध हैं, और शिक्षा के गहरे संबंधों को नहीं छुड़ाते, न ही वे छूटेंगे। क्या उनमें वे लोग नहीं हैं जिनसे पूछा जाता कि साहबज़ादों को कुरान क्यों नहीं पढ़ाया, तो जवाब देते कि क्या उनसे 'सूम के चने' (मामूली धार्मिक रस्मों की शिक्षा) पढ़वाने हैं? क्या अब उनके विचार बदल गए हैं? क्या अब उन्होंने अंग्रेजी के अलावा किसी और को रिज़्क देने वाला (रज़्ज़ाक) समझ लिया है? क्या अब वे यह जवाब नहीं देंगे कि पुराने ज्ञान सीखकर क्या खाएंगे? क्या अब वे शिबली के शेर भूल गए?

सितारे हैं अब नई चमक के, वो ठाठ बदल गए फलक के। अब सूरत-ए-मुल्क-ओ-दीन नई है, अफ़लाक नए ज़मीं नई है। सब भूल गए हैं मा-सबक़ को, गर्दूँ ने उलट दिया वरक़ को। क़ायम जो वो अंजुमन नहीं है, इस नक़्द का अब चलन नहीं है। अल-क़िस्सा ये बात की थी तस्लीम, यानी कि उलूम-ए-नौ की तालीम। तदबीर-ए-शिफ़ा जो है तो ये है, इस दुख की दवा जो है तो ये है। तक़वीम-ए-कुहन से हाथ उठाएं, तहज़ीब के दायरे में आएं। सीखें वो मतालिब-ए-नौ आएँ, यूरोप में जो हो रहे हैं तलक़ीं। वो गंज-ए-गिराँ दानिश-ओ-फ़न, वो फ़ल्सफ़ा-ए-जदीद बेकन। केपलर की वो नुक़्ता-आफ़रीनी, न्यूटन के मसायल यक़ीनी।

और गलत मान लेने पर भी, अक्सर लीडर जो इन्हीं व्यर्थ की शिक्षाओं के बल पर लीडर बने हैं, वे किस काम के रहेंगे जब वे (शिक्षाएं) तिरस्कृत और ये खुद निष्कासित होंगे? क्या उस वक्त हाली का यह शेर उनकी स्थिति का तर्जुमान (प्रतिनिधि) नहीं होगा?...

पेज 432 का 712

لیڈرامداد چھڑاتے ہیں اور مخرب دین تعلیموں پر اب تک قائم ہیں:

(۲) انگریزوں کی تقلید و فیشن وغیرہ سے آزادی اور دہریت و نیچریت سے نجات بہت دل خوش کن کلمات ہیں خدا ایسا ہی کرے مگر یہ صرف ترک امداد و الحاق سے حاصل نہیں ہو سکتے اس آگ کے بجھانے سے ملیں گے جو سید احمد خان نے لگائی اور اب تک بہت سے لیڈروں میں اس کی لپیٹیں مشتعل ہیں انگریزی اور وہ بے سود و تضییع اوقات تعلیمیں جن سے کچھ کام دین تو دین دنیا میں بھی نہیں پڑتا جو صرف اس لئے رکھی گئی ہیں کہ لڑکے این واں آں و مہملات پر مشغول رہ کر دین سے غافل رہیں کہ ان میں حمیت دینی کا مادہ ہی پیدا نہ ہو ، وہ یہ جانیں ہی نہیں کہ ہم کیا ہیں اور ہمارا دین کیا۔ جیسا کہ عام طور پر مشہور و معہود ہے، جب تک یہ نہ چھوڑی جائیں اور تعلیم و تکمیل عقائد حقہ و علوم صادقہ کی طرف باگیں نہ موڑی جائیں دہریت و نیچریت کی بیخ کنی ناممکن ہے، کیا لیڈر اس میں ساعی ہیں؟ ہر گز نہیں صرف امداد والحاق ترک کراتے ہیں جو ظاہری تعلق ہیں اور تعلیمات کے گہرے تعلقات نہ چھڑاتے ہیں نہ چھوٹیں گے کیا انھیں میں وہ لوگ جن سے پوچھا جاتا کہ صاحبزادوں کو قرآن نہ پڑھایا تو جواب دیتے کیا ان سے سوم کے چنے پڑھوانے ہیں، کیا اب ان کے خیالات بدل گئے ، کیا اب انھوں نے انگریزی کے سوا اور رزاق سمجھ لیا، کیا اب یہ جواب نہ دیں گے کہ پرانے علوم سیکھ کر کیا کھائیں گے، کیا اب انھیں شبلی کے شعر بھول گئے۔

سیارے ہیں اب نئی چمک کے وہ ٹھاٹھ بدل گئے فلک کے اب صورت ملک و دین نئی ہے افلاک نئے زمیں نئی ہے سب بھول گئے ہیں ما سبق کو گردوں نے الٹ دیا ورق کو قائم جو وہ انجمن نہیں

ہے اس نقد کا اب چلن نہیں ہے القصہ یہ بات کی تھی تسلیم یعنی کہ علوم نو کی تعلیم تدبیر شفا جو ہے تو یہ ہے اس دکھ کی دوا جو ہے تو یہ ہے تقویم کہن سے ہاتھ اٹھائیں تہذیب کے دائرے میں آئیں سیکھیں وہ مطالب نو آئیں یورپ میں جو ہو رہے ہیں تلقیں وہ گنج گراں دانش فن وہ فلسفہ جدید بیکن کپلر کی وہ نکتہ آفرینی نیوٹن کے مسائل یقینی

اور بفرض غلط ایسا ہو بھی تو اکثر لیڈر کہ انھیں تعلیمات فارغہ کے بل پر لیڈر بنے ہیں کس مصرف کے رہیں گے جب وہ مردود یہ خود مطرود، کیا اس وقت یہ شعر حالی ان کا ترجمان حال نہ ہوگا...

Fatawa Razawiyyah Volume 14

Whether he is a porter or an individual, he might be of some use But in which account should they be settled?[1]

Leaders are leaving partial slavery to Christians but celebrating complete slavery to polytheists: (3) This slavery to Christians, of which these leaders of the 'Nature' sect are now verbally complaining but remain old supporters at heart—its results were not just the imitation of appearance, belittling of Shariah, spread of atheism, and promotion of 'Nature' philosophy in a direct sense, but rather obligatory. If now, after the ruin of sight, their eyes have opened and they wish to leave it, then congratulations, and may God make it true and bring it to the right path. But for God's sake be just; that slavery was partial. Syed Ahmad Khan never explicitly wrote any priest or Christian as his Imam and guide in matters of religion; he did not spend his whole life sacrificing verses and Hadiths at the altar of the church or the cross. He did not make any priest a preacher and guide for Muslims in mosques. He did not make the pleasure of Christianity the pleasure of God, nor did he potentially make any priest a prophet. But now, complete slavery to polytheists is occurring. Along with them, all this and much more is being done. What kind of religion is this? Avoiding partial slavery to Christians while being drowned in complete slavery to polytheists. "Escaped from the rain and stood under the drainpipe." They stood under the drainpipe, having fled from the rain.

Alliance (Muwalat) with every disbeliever is forbidden: (4) Alliance (Muwalat) is absolutely forbidden with every disbeliever and every polytheist, even if they are Dhimmis (non-Muslim citizens) submissive to Islam, and even if it be one's own father, son, brother, or near relative. Allah Almighty says: "You will not find a people who believe in Allah and the Last Day having friendship with those who oppose Allah and His Messenger, even if they were their fathers or their sons or their brothers or their kindred."[2] (Translation: You will not find those who believe in Allah and the Last Day making friendship with those who oppose Allah and His Messenger, even if they were their fathers, sons, brothers, or their clan.)

Rulings on apparent alliance (muwalat suriyah): To the extent that the pure Shariah has placed even the apparent (alliance) under the ruling of the real one. Allah Almighty says:

[1] Musaddas-e-Hali, published by Naval Kishore, Lahore, p. 64. [2] Al-Quran Al-Karim 58/22.

फ़तावा रज़विय्या जिल्द चौदह (१४)

क़ुली या नफ़र हो तो कुछ काम आए मगर इन को किस मद में कोई खपाए[1]

नेता ईसाइयों की अधूरी गुलामी छोड़ रहे हैं और मुशरिकों (बहुदेववादियों) की पूरी गुलामी मना रहे हैं: (३) ईसाइयों की यह गुलामी, जिसके बारे में ये 'नेचर' पंथ के नेता अब मौखिक रूप से शिकायत कर रहे हैं लेकिन दिल से पुराने समर्थक हैं—इसके परिणाम केवल वेशभूषा की नकल, शरीयत का अपमान, नास्तिकता का प्रसार और 'नेचर' दर्शन का प्रचार सीधे तौर पर नहीं थे, बल्कि अनिवार्य थे। यदि अब, दृष्टि खराब होने के बाद, उनकी आँखें खुल गई हैं और वे इसे छोड़ना चाहते हैं, तो बधाई हो, और ईश्वर इसे सच करे और सही रास्ते पर लाए। लेकिन ईश्वर के लिए न्याय करें; वह गुलामी अधूरी थी। सैयद अहमद खान ने कभी भी धर्म के मामलों में किसी पादरी या ईसाई को अपना इमाम और मार्गदर्शक स्पष्ट रूप से नहीं लिखा था; उन्होंने जीवन भर चर्च या क्रॉस पर आयतों और हदीसों को कुर्बान नहीं किया था। उन्होंने मस्जिदों में मुसलमानों के लिए किसी पादरी को उपदेशक और मार्गदर्शक नहीं बनाया था। उन्होंने ईसाइयत की इच्छा को ईश्वर की इच्छा नहीं बनाया था, और न ही किसी पादरी को संभावित रूप से नबी बनाया था। लेकिन अब, मुशरिकों की पूरी गुलामी हो रही है। उनके साथ यह सब और उससे भी बहुत अधिक किया जा रहा है। यह कौन सा धर्म है? ईसाइयों की अधूरी गुलामी से बचना और मुशरिकों की पूरी गुलामी में डूबना। "बारिश से भागे और परनाले के नीचे खड़े हो गए।" बारिश से भागकर परनाले के नीचे आ खड़े हुए।

मुवालात (मैत्री/गठबंधन) हर काफ़िर से हराम है: (४) मुवालात हर काफ़िर और हर मुशरिक से पूर्णतः हराम है, चाहे वह इस्लाम के अधीन ज़िम्मी हो, चाहे वह अपना पिता, पुत्र, भाई या करीबी रिश्तेदार ही क्यों न हो। अल्लाह तआला फ़रमाता है: "तुम उन लोगों को नहीं पाओगे जो अल्लाह और परलोक के दिन पर विश्वास रखते हैं कि वे उन लोगों से दोस्ती करें जो अल्लाह और उसके रसूल का विरोध करते हैं, चाहे वे उनके पिता हों या उनके बेटे या उनके भाई या उनके कुनबे वाले हों।"[2] (अनुवाद: तुम उन लोगों को नहीं पाओगे जो अल्लाह और कयामत पर ईमान रखते हैं कि वे अल्लाह और उसके रसूल के विरोधियों से दोस्ती करें, चाहे वे उनके बाप, बेटे, भाई या कुनबे वाले हों।)

दिखावटी मुवालात (मुवालात सूरिया) के नियम: यहाँ तक कि शरीअत-ए-मुतह्हरा ने दिखावटी (मुवालात) को भी हक़ीक़ी (वास्तविक) के हुक्म में रखा है। अल्लाह तआला फ़रमाता है:

[1] मुसद्दस-ए-हाली, नवल किशोर प्रेस, लाहौर द्वारा प्रकाशित, पृष्ठ ६४। [2] अल-क़ुरान अल-करीम ५८/२२।

पृष्ठ ७१२ का ४३३

فتاوی رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

قلی یا نفر ہو تو کچھ کام آئے مگر ان کو کس مد میں کوئی کھپائے [1]

لیڈر نصاری کی ادھوری غلامی چھوڑتے اور مشرکین کی پوری غلامی مناتے ہیں: (۳) نصاری کی یہ غلامی کہ یہ پیر نیچرے تمامی لیڈر جس کے اب زبانی شاکی ہیں اور دل سے پرانے حامی، اس کے نتائج تشبہ وضع و تحقیر شرع و شیوع دہریت و فروغ نیچریت مطابقہ نہ تھے بلکہ التزامی اب اگر بعد خرابی بصر وآ نکھیں کھلیں اور اسے چھوڑ نا چاہتے ہیں مبارک ہو اور خدا سچ کرے اور راست لائے مگر للہ انصاف، وہ غلامی ادھوری تھی سید احمد خاں نے کسی پادری یا نصرانی کو امور دین میں صراحۃً اپنا امام و پیشوا نہ لکھا تھا آیاتِ احادیث کی تمام عمر کو چرچ یا صلیب پر نثار کرنا نہ کہا تھا کسی پادری کو مساجد میں مسلمانوں کا واعظ و ہادی نہ بنایا تھا نصرانیت کی رضا کو خدا کی رضا یا کسی پادری کو نبی بالقوہ نہ بنایا تھا اور اب مشرکین کی پوری غلامی ہورہی ہے ان کے ساتھ یہ سب کچھ اور ان سے بہت زائد کیا جارہا ہے یہ کون سا دین ہے نصاری کی ادھوری سے اجتناب اور مشرکین کی پوری میں غرقاب، فرمن المطر ووقف تحت المیزاب ع چلتے پر نالے کے نیچے ٹھہرے مینہ سے بھاگ کر

موالات ہر کافر سے حرام ہے: (۴) موالات مطلقاً ہر کافر ہر مشرک سے حرام ہے اگرچہ ذمی مطیع اسلام ہو اگرچہ اپنا باپ یا بیٹا یا بھائی یا قریبی ہو ، قال تعالٰی: "لَا تَجِدُ قَوْمًا یُّؤْمِنُوْنَ بِاللّٰہِ وَالْیَوْمِ الْاٰخِرِ یُوَآدُّوْنَ مَنْ حَآدَّ اللّٰہَ وَرَسُوْلَہٗ وَلَوْ کَانُوْٓا اٰبَآءَھُمْ اَوْ اَبْنَآءَھُمْ اَوْ اِخْوَانَھُمْ اَوْ عَشِیْرَتَھُمْ ط ۲" تو نہ پائے گا ان لوگوں کو جو ایمان رکھتے ہیں اللہ اور قیامت پر کہ دوستی کریں اللہ ورسول کے مخالفوں سے اگرچہ وہ ان کے باپ بیٹے یا بھائی یا کنبے والے ہوں۔

موالات صوریہ کے احکام: حتی کہ صوریہ کو بھی شرعِ مطہر نے حقیقی کے حکم میں رکھا۔ قال تعالٰی:

[1] مسدس حالی مطبوعہ نولکشور لاہور ص ۶۴ [2] القرآن الکریم ۲۲/۵۸

Fatawa Razawiya Volume 14 (14)

"O you who have believed, do not take My enemies and your enemies as allies, extending to them affection while they have disbelieved in what came to you of the truth." 1 O believers! Do not make My and your enemies your friends; you cast looks of love towards them, while they are denying the truth that has come to you.

This friendship was definitely not real because the revelation of this verse was regarding Hazrat Hatib bin Abi Balta'ah, one of the companions of Badr (may Allah be pleased with him and them), as it is in the Sahihain 2 (Bukhari and Muslim). It is mentioned in the Tafsir of Allama Abu Sa'ud:

"In it is a severe rebuke for the believers against showing the appearance of friendship towards them, even if it is not friendship in reality." 3 In this noble verse, there is a stern warning to Muslims against saying things to disbelievers that appear as love, even if there is no friendship in reality.

However, formal/apparent necessity, especially under compulsion, is allowed. Allah Almighty said:

"Except when you take a precaution against them in fear." 4 Except when you have a real fear of them.

And He Almighty said:

"Except for one who is forced [to renounce his religion] while his heart is secure in faith." 5 Except for the one who is completely forced, and his heart remains firm on faith.

Ruling on mere dealings: And mere dealing with every disbeliever, except apostates, is permissible as long as there is no assistance in disbelief or sin, nor harm to Islam and Sharia; otherwise, such dealing is forbidden even with a Muslim, let alone a disbeliever. Allah Almighty said:

"And do not cooperate in sin and aggression." 6 Do not help each other in sin and oppression.

1 The Holy Quran 60/1 2 Sahih Bukhari, Book of Tafsir, Chapter: Do not take My enemies and your enemies..., Qadimi Kutub Khana Karachi 2/267 3 Irshad al-Aql al-Salim (Tafsir Abi Sa'ud), Surah 60/15, Dar Ihya al-Turath al-Arabi Beirut 2/48 4 The Holy Quran 3/28 5 The Holy Quran 16/106 6 The Holy Quran 5/2

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदहवीं (14)

"हे ईमान वालो! मेरे और अपने दुश्मनों को दोस्त न बनाओ, तुम उनकी तरफ़ मोहब्बत की निगाह डालते हो और वो उस हक़ से कुफ़्र (इन्कार) कर रहे हैं जो तुम्हारे पास आया।" 1 ऐ ईमान वालो! मेरे और अपने दुश्मनों को अपना दोस्त न बनाओ; तुम तो उनकी ओर मुहब्बत का पैग़ाम भेजते हो, जबकि उन्होंने उस हक़ का इन्कार किया है जो तुम्हारे पास आया है।

यह दोस्ती निश्चित रूप से वास्तविक नहीं थी क्योंकि इस आयत का नुज़ूल (अवतरण) हज़रत हातिब बिन अबी बल्तअ रज़ियल्लाहु अन्हु के बारे में हुआ जो बद्री सहाबी थे, जैसा कि सहीहैन 2 (बुखारी और मुस्लिम) में है। तफ़सीर अल्लामा अबू सऊद में है:

"इसमें ईमान वालों के लिए सख़्त चेतावनी है कि वे उनके प्रति दोस्ती का दिखावा न करें, भले ही वह वास्तव में दोस्ती न हो।" 3 इस आयते करीमा में मुसलमानों को सख़्त झिड़क है इस बात से कि काफ़िरों से वह बात करें जो ज़ाहिरी तौर पर मुहब्बत हो, हालांकि हक़ीक़त में दोस्ती न हो।

मगर मजबूरी में दिखावे के तौर पर जायज़ है, अल्लाह तआला ने फ़रमाया:

"मगर यह कि तुम्हें उनसे वाक़ई पूरा डर हो।" 4 सिवाय इसके कि तुम्हें उनसे कोई डर (ख़तरा) हो।

और फ़रमाया:

"मगर वह जिसे मजबूर किया जाए और उसका दिल ईमान पर जमा हो।" 5 मगर वह जो पूरा मजबूर कर दिया जाए और उसका दिल ईमान पर क़ायम हो।

मामूली लेनदेन का हुक्म: और हर काफ़िर के साथ मामूली लेनदेन (मुआमलत) जायज़ है, सिवाय मुर्तदीन (धर्मत्यागी) के, जब तक कि इसमें कुफ़्र या गुनाह की मदद न हो और न ही इस्लाम व शरीयत को नुक़सान हो; वरना ऐसा लेनदेन तो मुसलमान से भी हराम है, काफ़िर का तो क्या ज़िक्र। अल्लाह तआला ने फ़रमाया:

"और गुनाह और ज़ुल्म पर एक दूसरे की मदद न करो।" 6 पाप और ज़्यादती के कामों में एक दूसरे का सहयोग न करो।

1 अल-क़ुरआन अल-करीम 60/1 2 सहीह बुखारी किताबुत तफ़सीर बाब ला तत्तखिज़ू अदुव्वी व अदुव्वकुम क़दीमी कुतुब ख़ाना कराची 2/267 3 इरशादुल अक़्लिस सलीम (तफ़सीर अबी सऊद)

सूरह 60/15 दार इहयाउत तुराथ अल-अरबी बैरुत 2/48 4 अल-क़ुरआन अल-करीम 3/28 5 अल-क़ुरआन अल-करीम 16/106 6 अल-क़ुरआन अल-करीम 5/2

पृष्ठ 434 का 712

فتاوٰی رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

"يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ تُلْقُونَ إِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَاءَكُمْ مِنَ الْحَقِّ"

1 اے ایمان والو ! میرے اور اپنے دشمنوں کو دوست نہ بناؤ تم تو ان کی طرف محبت کی نگاہ ڈالتے ہو اور وہ اس حق سے کفر کررہے ہیں جو تمہارے پاس آیا۔

یہ موالات قطعاً حقیقیہ نہ تھی کہ نزول کریمہ درباره سیدنا حاطب بن ابی بلتعہ احد اصحاب البدر رضی اللہ تعالٰی عنہ و عنہم ہے کما فی الصحیح 2 البخاری و مسلم (جیسا کہ صحیح بخاری و مسلم میں ہے۔ت) تفسیر علامہ ابوالسعود میں ہے :

فيه زجر شديد للمؤمنين عن اظهار صورة الموالاة لهم وان لم تكن موالاتا في الحقيقة 3 - اس آیہ کریمہ میں مسلمانوں کو سخت جھڑک ہے اس بات سے کہ کافروں سے وہ بات کریں جو بظاہر محبت ہو اگرچہ حقیقت میں دوستی نہ ہو۔

مگر صوریہ ضروریہ خصوصاً باکراہ، قال تعالٰی:

"إِلَّا أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقَاةً" 4 - مگر یہ کہ تمہیں ان سے واقعی پورا ڈر ہو۔

وقال تعالٰی:

"إِلَّا مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ" 5 - مگر وہ جو پورا مجبور کیا جائے اور اس کا دل ایمان پر برقرار ہو۔

مجرد معاملات کا حکم : اور معاملت مجردہ سوائے مرتدین ہر کافر سے جائز ہے جبکہ اس میں نہ کوئی اعانت کفر یا معصیت ہو نہ اضرارِ اسلام و شریعت ورنہ ایسی معاملت مسلم سے بھی حرام ہے چہ جائیکہ کافر ، قال تعالٰی :

"وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ" 6 گناہ و ظلم پر ایک دوسرے کی مدد نہ کرو۔

1 القرآن الکریم ۱/۶۰ 2 صحیح بخاري کتاب التفسیر باب لا تتخذ واعدوی وعدو کم قدیمی کتب خانہ کراچی ۲/ ۲۶۷ 3 ارشاد العقل السلیم (تفسیر ابي السعود) سورۃ ۶۰/ ۱۵ داراحیاء التراث العربي بیروت ۲/ ۴۸ 4 القرآن الکریم ۳/ ۲۸ 5 القرآن الکریم ۱۰۶/ ۱۶ 6 القرآن الکریم ۲/ ۵

Fatawa Razawiyya (Volume 14)

A summary detail regarding the permissibility of dealings with non-Muslim nations has already been observed by you in this fatwa note. With every dealing, that condition has been attached after which there is no possibility of religious loss. These Sharia rulings have not been altered by changing circumstances, nor is this Sharia subject to change.

"Falsehood cannot come to it from before it or from behind it; [it is] a revelation from a [Lord who is] Wise and Praiseworthy."[1] [Translation: Falsehood cannot reach it from its front nor from behind it; it is sent down from the All-Wise, the All-Praised.]

Pulling and Stretching Like Leaders in Divine Commands, Or Rather a Complete Reversal:

(5) For God's sake, be just. What 'pulling and stretching' is there in this? Whatever has been said are clear and explicit Sharia rulings and specific textual details. The time for altering Sharia rulings by 'pulling and stretching' is not now for a servant of the Sharia, nor was it ever before, nor will it ever be. Yes, for the servants of Gandhi, it is time not just for 'pulling and stretching' but for a complete reversal of the Word of God and Divine commands to maintain the obligation of friendship (muwalat) with disbelievers. They would extract a controversial issue regarding the permissibility of a suppressed dhimmi (non-Muslim subject) entering a mosque with humility and degradation, and use it as a shield to take a polytheist into the mosque in a state of superiority, making him a preacher and guide for Muslims, and seating him on the pulpit of the Master of the Universe (peace and blessings of Allah be upon him). They would show the issue of the permissibility of taking some superior service or armor on loan from a suppressed, pleading, and powerless polytheist, and use it to justify clinging to the garments of arrogant, selfish, powerful, and bloodthirsty polytheists, seeking refuge under their shadow, and convincing others to surrender themselves to the opinions of these clear ill-wishers—covenanted disbelievers or, according to some, those who fight by nature.

Note: The compiler of the school of thought himself, Sayyiduna Imam Muhammad (may Allah be pleased with him), says in *Kitab al-Athar*: "Abu Hanifa informed us from Hammad, from Ibrahim, who said regarding a merchant who goes to the land of war (Dar al-Harb): there is no harm in that as long as he does not carry weapons or horses to them. Muhammad said: and we take this, and it is the view of Abu Hanifa."[2] That is, the Great Imam informed us from Imam Hammad bin Abi Sulayman, who

informed from Imam Ibrahim Nakha'i that the coming and going of a merchant to Dar al-Harb for trade is permissible as long as weapons, horses, or prisoners are not taken to them. Imam Muhammad said we adopt this, and this is the view of the Great Imam. Also, a text from *Muwatta* (Shariat) appears stating that there is no harm in sending a gift to a combatant polytheist as long as it is not weapons or armor. And this is the view of the Great Imam and our general jurists.[3] End. 12 [From the author].

---

[1] Al-Quran Al-Karim 41/42 [2] Kitab al-Athar Imam Muhammad, Chapter: Carrying Trade to the Land of War, Hadith 151, Idarat al-Quran Karachi, p. 167 [3] Muwatta Imam Muhammad, Chapter: What is disliked of silk and brocade, Aftab Alam Press Lahore, p. 217

फतावा रज़विया (खंड 14)

गैर-मुस्लिम देशों के साथ लेन-देन की वैधता का संक्षिप्त विवरण आप इस फतवे के नोट में पहले ही देख चुके हैं। हर लेन-देन के साथ वह शर्त लगा दी गई है जिसके बाद धर्म के नुकसान की कोई संभावना नहीं रहती। इन शरीयत के नियमों को बदलते हालातों ने नहीं बदला है, और न ही यह शरीयत बदलने वाली है।

"उसके सामने से और न ही उसके पीछे से असत्य उसके पास आ सकता है; (यह) हकीम (बुद्धिमान) और हमीद (प्रशंसनीय) की ओर से उतारा गया है।"[1] [अनुवाद: असत्य उसके पास न उसके आगे से आ सकता है न उसके पीछे से, उतारा हुआ है हिकमत वाले सराहे गए का।]

ईश्वरीय आदेशों में नेताओं की तरह खींचतान, बल्कि पूरी तरह कायापलट:

(5) अल्लाह के लिए न्याय करें, इसमें कौन सी खींचतान है? जो कुछ भी कहा गया है वे स्पष्ट और सुस्पष्ट शरीयत के हुक्म और विशिष्ट पाठ्य विवरण हैं। शरीयत के हुक्मों में खींचतान करके बदलाव करने का समय न तो अब शरीयत के सेवक के लिए है, न कभी था और न कभी होगा। हाँ, गांधी के सेवकों के लिए न केवल खींचतान बल्कि अल्लाह के कलाम और ईश्वरीय आदेशों को पूरी तरह उलट-पुलट कर काफिरों से दोस्ती (मुवालात) के दायित्व को निभाने का समय है। वे किसी दबे हुए ज़िम्मी के अपमान और अधीनता के साथ मस्जिद में आने की अनुमति के विवादास्पद मुद्दे को निकालेंगे और एक मुशरिक (बहुदेववादी) को मस्जिद में वर्चस्व के साथ ले जाने, उसे मुसलमानों का उपदेशक और मार्गदर्शक बनाने और उसे सैय्यद-ए-आलम (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के मिम्बर पर बिठाने के लिए इसे ढाल बनाएंगे। वे एक दबे हुए, विनती करने वाले और बेबस मुशरिक से कोई श्रेष्ठ सेवा या कवच उधार लेने की अनुमति का मुद्दा दिखाएंगे और इसके ज़रिए अहंकारी, स्वार्थी, शक्तिशाली और खून के प्यासे मुशरिकों का दामन थामना, उनकी छाया में शरण लेना और इन स्पष्ट विरोधियों की राय पर अपने आप को सौंप देने के लिए लोगों को मनाएंगे—चाहे वे संधि वाले काफिर हों या कुछ के अनुसार स्वभावतः युद्ध करने वाले।

नोट: स्वयं संप्रदाय के लेखक सैय्यदना इमाम मुहम्मद (रज़ियल्लाहु अन्हु) किताब अल-आसार में फ़रमाते हैं: "इमाम अबू हनीफ़ा ने हमें हम्माद से, उन्होंने इब्राहिम से बताया कि दारुल हरब (युद्ध की भूमि) में व्यापार के लिए व्यापारी का आना-जाना जायज़ है जब तक कि उनके पास हथियार या घोड़े न ले जाए जाएं। इमाम मुहम्मद ने कहा: हम इसी को अपनाते हैं और यही इमाम आज़म का विचार

है।"[2] यानी हमें इमाम आज़म ने इमाम हम्माद बिन अबी सुलेमान से बताया, उन्होंने इमाम इब्राहिम नखई से खबर दी कि व्यापार के लिए दारुल हरब में व्यापारी का आना-जाना जायज़ है जब तक कि उनकी तरफ हथियार या घोड़े या कैदी न ले जाए जाएं। इमाम मुहम्मद ने फ़रमाया हम इसी को लेते हैं और यही इमाम आज़म का विचार है। साथ ही मोत्ता शरीयत का पाठ आता है कि युद्ध करने वाले मुशरिक को उपहार भेजने में कोई हर्ज नहीं जब तक कि हथियार या कवच न भेजा जाए। और यही इमाम आज़म और हमारे सामान्य फकीहों का विचार है।[3] समाप्त। 12 (लेखक की ओर से)।

---

[1] अल-कुरान अल-करीम 41/42 [2] किताब अल-आसार इमाम मुहम्मद, अध्याय: दारुल हरब में व्यापार ले जाना, हदीस 151, इदारतुल कुरान कराची, पृष्ठ 167 [3] मुवत्त इमाम मुहम्मद, अध्याय: रेशम और ब्रोकेड में से क्या नापसंद है, आफताब आलम प्रेस लाहौर, पृष्ठ 217

غیر قوموں کے ساتھ جواز معاملت کی مجمل تفصیل اس عہ فتوے میں آپ ملاحظہ فرما چکے ہیں ہر معاملت کے ساتھ وہ قید لگا دی ہے جس کے بعد نقصان دین کا احتمال نہیں، ان احکام شرعیہ کو بھی حالات دائرہ نے کچھ نہ بدلا، نہ یہ شریعت بدلنے والی ہے۔ "لَّا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِۖ تَنزِيلٌ مِّنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ"[1] باطل نہیں آسکتا نہ اس کے آگے نہ اس کے پیچھے سے، اتارا ہوا ہے حکمت والے سراہے گئے کا۔

احکام الٰہیہ میں لیڈروں کی طرح کھینچ تان بلکہ کایا پلٹ:

(۵) للہ انصاف، اس میں کون سی کھینچ تان ہے، جتنی بات کہی گئی صاف صریح احکام شرعیہ و جزئیات منصوصہ ہیں کھینچ تان کر احکام شرعیہ میں تغیر کا وقت خادم شرع کے لئے نہ اب ہے نہ کبھی تھانہ کبھی ہو، ہاں خادمان گاندھی کے لئے نہ صرف کھینچ تان بلکہ کلام الٰہی واحکام الٰہی کو یکسر کایا پلٹ کر کے فرضیت موالات کفار نباہنے کا وقت ہے، مسجد میں کسی دبے ہوئے ذمی کے ذلت خواری کے ساتھ آنے کے جواز کا اختلافی مسئلہ نکالیں اور مشرک کو بروجہ استعلاء مسجد میں لے جانا اور مسلمانوں کا واعظ و ہادی بنانا، مسند سید عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم پر جمانا اس پر ڈھالیں دبے ہوئے ملتجی بے قابو مشرک سے کوئی بالائی خدمت یا زرہ خود بکتر عاریۃً لینے کے جواز کا مسئلہ دکھائیں اور اس سے خود سر خود غرض، زبردست، خونخوار مشرکوں کے دامن پکڑنا، ان کے سایہ میں پناہ لینا، ان صریح بد خواہوں کی رائے پر اپنے آپ کو سپرد کردینا منائیں کفار معاہدین یا بعض کے نزدیک قتال سے بالذات

عہ: خود محرر مذہب سیدنا امام محمد رضی اللہ تعالیٰ عنہ کتاب الاثار میں فرماتے ہیں: اخبرنا ابوحنیفه عن حماد عن ابراهیم انه قال في التاجر یختلف الی ارض الحرب انه لا بأس بذلك مالم یحمل الیهم سلاحاً او کراعاً۔ وقال محمد و به نأخذ وهو قول ابی حنیفة [2] یعنی ہمیں امام اعظم نے امام حماد بن ابی سلیمان انہوں نے امام ابراہم نخعی سے خبر دی کہ تجارت کے لئے دارالحرب میں تاجر کی آمد ورفت جائز ہے جب تک ان کی طرف ہتھیار یا گھوڑے یا قیدی نہ لے جائیں، امام محمد نے فرمایا اسی کو ہم لیتے ہیں اور یہی قول امام اعظم کا ہے، نیز موطا شریعت کی عبارت آتی ہے کہ مشرک مقاتل کو ہدیہ بھیجنے میں حرج نہیں جب تک ہتھیار یا زرہ کا بھیجنانہ ہو۔ اور یہی قول امام اعظم اور ہمارے عام فقہاء کا ہے[3] انتھی ۱۲ منه

---

[1] القرآن الکریم ۴۱ / ۴۲ [2] کتاب الاثار امام محمد باب حمل التجارة الی ارض الحرب حدیث ۱۵۱ ادارة القرآن کراچی ص ۶۷ ۱ [3] موطا امام محمد باب مایکره من لیس الحریر والدیباج آفتاب عالم پریس لاہور ص ۲۱۷

Fatawa Rizvia Volume 14

Recite the verse regarding a little financial dealing with the weak, and make it a proof not just for permission but for the greatest obligation of unity, affection, and even slavery and subjection to the bloodthirsty polytheists, the fierce enemies of Islam and Muslims. The explanation of all this will soon come by the grace of Allah; you will judge for yourselves who has manipulated the text. Not just manipulation, but with extreme audacity, the divine commands have been completely overturned, sacrificing the life of the Quran and Hadith at the altar of idol-worship.

"And those who have wronged will come to know by what overturning they will be overturned." (1) And now [the oppressors] want to know on which side they will turn.

Accepting aid for education and the religious state of leaders; Islam was not their priority then, nor is it now:

(6) And accepting aid from the government for religious education, which is not conditioned upon or leading to anything contrary to Sharia, is a benefit without harm. There is absolutely no evidence from the pure Sharia for its prohibition. Remain steadfast in religion but do not exceed in religion. Did not the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) and the Rightly Guided Caliphs (may Allah be pleased with them) accept gifts from infidel kings? Regarding the reasons for the spread [of harm] that you mentioned in those madrasas, that matters contrary to Islam, even including teaching that insults the Leader of Mankind (may the best of prayers and peace be upon him), are included in the curriculum—of course, in such schools or colleges, not only taking aid but both teaching and learning are absolutely forbidden, rather, they entail disbelief (Kufr). You say I am talking about Islamic schools and colleges, so what then of non-Islamic ones? But alas, deep regret, most of the leaders you see today will be found as sycophants of those very schools and colleges, their spokespeople. They will have obtained high degrees like MA and BA from them. Were these evils not present in them at that time? Surely they were, but they were acceptable and approved by these gentlemen. And now that their eyes have opened, it's only towards one corner of the British, and that too with exaggeration against Sharia, claiming that mere dealing with them is absolutely forbidden, even disbelief. Meanwhile, towards the polytheists, it has become even more subservient than before—that affection and unity with them are obligatory, rather, slavery and subjection to them are a duty. If they have pleased them, they have pleased God. So it is proven that Islam was not their priority then, otherwise

they would have fled from such religious educations, nor is it now, otherwise the fitna of unity and subjection to polytheists would not have arisen.

Neither is the beginning better, nor the end good.

There is no power or might except with Allah, the Most High, the Supreme.

1. The Holy Quran 26 / 227

कमज़ोरों के साथ थोड़े वित्तीय व्यवहार वाली आयत सुनाएं और इसे खून के प्यासे मुशरिकों, इस्लाम और मुसलमानों के कट्टर दुश्मनों के साथ एकता, प्रेम और यहाँ तक कि गुलामी और अधीनता की न केवल अनुमति बल्कि महानतम कर्तव्य का प्रमाण बनाएं। इन सब का वर्णन अल्लाह की कृपा से अभी आने वाला है; आप खुद न्याय करेंगे कि किसने तोड़-मरोड़ की है। न केवल तोड़-मरोड़, बल्कि अत्यधिक साहस के साथ ईश्वरीय आदेशों को पूरी तरह से पलट दिया गया है, कुरान और हदीस के जीवन को मूर्तिपूजा की वेदी पर कुर्बान कर दिया गया।

"और ज़ुल्म करने वालों को जल्द ही पता चल जाएगा कि वे किस करवट पलटेंगे।" (1) और अब [अत्याचारी] जानना चाहते हैं कि वे किस तरफ़ पलटेंगे।

शिक्षा के लिए सहायता लेना और नेताओं की धार्मिक स्थिति; इस्लाम न तब उनकी प्राथमिकता थी और न अब है:

(6) और धार्मिक शिक्षा के लिए सरकार से सहायता स्वीकार करना, जो शरीयत के खिलाफ किसी बात पर आधारित न हो और न ही उस ओर ले जाए, यह बिना किसी नुकसान के लाभ है। इसके निषेध पर पवित्र शरीयत से कोई प्रमाण नहीं है। धर्म पर अडिग रहो लेकिन धर्म में अति न करो। क्या पैगंबर (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) और ख़ुलफ़ा-ए-राशिदीन (रज़ियल्लाहु अन्हुम) ने काफिर राजाओं से उपहार स्वीकार नहीं किए? आपने उन मदरसों में प्रसार के जो कारण लिखे हैं कि इस्लाम विरोधी बातें, यहाँ तक कि मानवता के नेता (उन पर सर्वोत्तम प्रार्थनाएँ और शांति हो) का अपमान करने वाली शिक्षा पाठ्यक्रम में शामिल है—बेशक, ऐसे स्कूलों या कॉलेजों में न केवल सहायता लेना बल्कि पढ़ाना और सीखना दोनों पूरी तरह से हराम हैं, बल्कि वे कुफ्र (अविश्वास) को अनिवार्य करते हैं। आप कहते हैं कि मैं इस्लामी स्कूलों और कॉलेजों की बात कर रहा हूँ, तो फिर गैर-इस्लामी का क्या कहना? लेकिन अफ़सोस, गहरा अफ़सोस, आज आपको जितने नेता दिखाई देंगे, वे आम तौर पर उन्हीं स्कूलों और कॉलेजों के चापलूस, उन्हीं के प्रवक्ता मिलेंगे। उन्होंने उन्हीं से एम.ए. और बी.ए. जैसी बड़ी डिग्रियाँ हासिल की होंगी। क्या उस समय उनमें ये बुराइयाँ नहीं थीं? निश्चित रूप से थीं, लेकिन वे इन सज्जनों को स्वीकार और मान्य थीं। और अब जब उनकी आँखें खुली हैं, तो केवल अंग्रेजों के एक कोने की ओर, और वह भी शरीयत के खिलाफ अतिशयोक्ति के साथ, यह दावा करते हुए कि उनके साथ मात्र व्यवहार भी पूरी तरह हराम है, बल्कि कुफ्र है। इस बीच, मुशरिकों

(बहुदेववादियों) की ओर झुकाव पहले से भी अधिक हो गया है—कि उनके साथ स्नेह और एकता अनिवार्य है, बल्कि उनकी गुलामी और अधीनता एक कर्तव्य है। यदि उन्होंने उन्हें प्रसन्न कर लिया है, तो उन्होंने ईश्वर को प्रसन्न कर लिया है। तो यह सिद्ध हो गया कि इस्लाम न तब उनकी प्राथमिकता थी, अन्यथा वे ऐसी धार्मिक शिक्षाओं से भाग जाते, और न ही अब है, अन्यथा मुशरिकों के साथ एकता और अधीनता का फ़ितना (उपद्रव) उत्पन्न नहीं होता।

न आगाज़ बेहतर न अंजाम अच्छा।

अल्लाह के सिवा कोई शक्ति या सामर्थ्य नहीं है, जो सबसे ऊँचा और महान है।

1. पवित्र कुरान 26 / 227

عاجزین کے ساتھ کچھ مالی سلوک کی رخصت والی آیت سنائیں اور اسے خونخوار مشرکین سخت اعدائے اسلام و مسلمین کے ساتھ اتحاد ووداد بلکہ غلامی وانقیاد کی نہ صرف رخصت بلکہ اعظم فرضیت کی دلیل بنائیں، ان سب کا بیان بعونہ تعالٰی ابھی آتا ہے آپ انصاف کرلیں گے کس نے کھینچ تان کی، حاشانہ صرف کھینچ تان بلکہ کمال جسارت سے احکام الہیہ کایا پلیٹ کر کے قرآن وحدیث کی عمر بت پرستی پر قربان کی۔

"وَسَیَعْلَمُ الَّذِیْنَ ظَلَمُوْٓا اَیَّ مُنْقَلَبٍ یَّنْقَلِبُوْنَ ﴿۲۲۷﴾" 1 اور اب جاننا چاہتے ہیں ظالم کس کروٹ پر پلٹا کھائیں گے۔

تعلیم کے لئے امداد لینا اور لیڈروں کی دینی حالت کہ اسلام ان کو نہ جب مد نظر نہ تھا نہ اب ہے:

(۶) اور تعلیم دین کے لئے گورنمنٹ سے امداد قبول کرنا جو مخالف شرع سے مشروط نہ اس کی طرف منجر ہو یہ تو نفع بے غائلہ ہے جس کی تحریم پر شرع مطہر سے اصلا کوئی دلیل نہیں۔ دین پر قائم رہو مگر دین میں زیادہ نہ کرو۔ کیا نبی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم و خلفائے راشدین رضی اللہ تعالٰی عنہم نے سلاطین کفار کے ہدایا قبول نہ فرمائے، جو وجوہِ شاعت آپ نے ان مدارس میں لکھیں کہ امور مخالف اسلام حتٰی کہ توہین حضور سید الانام علیہ افضل الصلوۃ والسلام کی تعلیم داخل نصاب ہے بیشک جو اس قسم کے اسکول یا کالج ہوں ان میں نہ فقط اخذ امداد بلکہ تعلیم و تعلم سب حرام قطعی بلکہ مستلزم کفر ہے، آپ فرماتے ہیں یہ میں اسلامیہ اسکولوں اور کالجوں کا ذکر کر رہا ہوں پھر غیر اسلامیہ کا کیا پوچھنا، مگر افسوس اور سخت افسوس یہ کہ آج آپ کو جتنے لیڈر دکھائی دیں گے وہ ان کے بازو اور ان کے ہم زبان عام طور پر انہیں اسکولوں کالجوں کے

کاسہ لیس ملیں گے، انہیں سے بڑی بڑی ڈگریاں ایم اے، بی اے کی پائے ہوئے ہوں گے، کیا اس وقت تک ان میں یہ خباثتیں نہ تھیں، ضرور تھیں مگر ان صاحبوں کو مقبول اور منظور تھیں، اور اب بھی جو آنکھ کھلی تو صرف ایک گوشہ انگریزوں کی طرف کی اور وہ بھی شریعت پر زیادت کے ساتھ کہ ان سے مجرد معاملت بھی حرام قطعی بلکہ کفر اور مشرکوں کی طرف کی پہلے سے بھی زیادہ پٹ ہو گئی کہ ان سے وداد و اتحاد واجب بلکہ ان کی غلامی و انقیاد و فرض انہیں راضی کر لیا تو خدا کو راضی کر لیا تو ثابت ہوا کہ اسلام ان حضرات کو نہ جب مدنظر تھا ورنہ ایسی دین تعلیموں سے بھاگتے، نہ اب مد نظر ہے ورنہ مشرکوں کے اتحاد و انقیاد کے فتنے نہ جاگتے ع

نہ آغاز بہتر نہ انجام اچھا

لاحول ولاقوۃ الا باللہ العلی العظیم۔

1 القرآن الکریم ۲۶ / ۲۲۷

Fatawa Razawiya Volume Fourteen (14)

Discussion on Muwalat (Loyalty/Alliance) (7) Turning the cessation of dealings into the cessation of Muwalat, verses of the Great Quran regarding the cessation of Muwalat came to mind. However, they applied an exception for polytheists (mushrikeen) from Mr. Gandhi's fatwas, saying that although the verses are general, they do not apply to Hindus. According to them, Hindus are the guides of Islam. These verses supposedly only concern Christians (Nasara), and even then, not all Christians but only the British, and even the British were not the subject of these verses until yesterday; they became so due to current circumstances. Such amendment of Sharia, changing of rulings, and alteration of Islam has been named "well-wishing for Islam." Regarding the cessation of Muwalat, the Great Quran did not suffice with emphasizing it once, twice, ten, or twenty times; rather, it abundantly and repeatedly opened ears and proclaimed the teaching of truth, warning: "We have certainly made clear to you the signs, if you will use reason." 1 "We have clearly explained the verses to you if you have intellect."

But alas, where is the intellect and where are the ears? All of this is sacrificed for the sake of Hindus. Consequently, to exclude Hindus from all these, big "independent" leaders have committed distortions in the Great Quran, joined patches in the verses, and offered "corrections" before the One and All-Powerful Himself. If the details were reported, it would fill a long registry.

Clear Explanation of the Verse from Surah Al-Mumtahanah One noble verse shall be the basis of my explanation, as it is the centerpiece of the assembly for all these minor and major leaders, namely the noble verse of Al-Mumtahanah: "Allah does not forbid you..." (Al-Ayah). Regarding this, most exegetes (interpreters), including the Sultan of Commentators, our master Abdullah bin Abbas (may Allah be pleased with them both), say: "It refers to the Banu Khuza'ah, with whom the Noble Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) had a treaty for a period of time. The Lord Almighty and Majestic said that until the end of their treaty period, you are not forbidden from showing some good treatment towards them." Imam Mujahid, the greatest student of our master Abdullah bin Abbas (may Allah be pleased with them both), whose commentary is also considered as the commentary of our master Abdullah bin Abbas himself, says: "This refers to those Muslims who had not yet migrated from Makkah al-Mukarramah. The Lord Almighty and Majestic says that showing good treatment to them is not prohibited." Some commentators said: "It refers to the women and children of the disbelievers who do not have the capability

to fight." The argument for the majority view is the Hadith of Bukhari, Muslim, Ahmad, etc., that our master Asma bint Abi Bakr al-Siddiq (may Allah be pleased with them both) was visited by her mother, Qutaylah, while she was still in a state of disbelief, and she brought some gifts. She (Asma) neither accepted her gifts nor allowed her to enter, until...

1 Al-Quran al-Karim 3/118 Page 437 of 712

फ़तावा रज़विया खंड चौदह (14)

मुआलात (मैत्री/वफादारी) की चर्चा (7) लेनदेन छोड़ने को 'मुआलात' (मैत्री) छोड़ना बनाकर क़ुरआन मजीद की वो आयतें सूझीं जो मुआलात छोड़ने के बारे में हैं। लेकिन मिस्टर गांधी के फ़तवों से उन सब में मुशरिकों (बहुदेववादियों) को अलग रखने का बहाना ढूँढ लिया कि आयतें चाहे आम हों लेकिन हिंदुओं के बारे में नहीं हैं। उनके अनुसार हिंदू तो इस्लाम के मार्गदर्शक हैं; आयतें केवल ईसाइयों के बारे में हैं, और वे भी सभी ईसाइयों के बारे में नहीं बल्कि केवल अंग्रेज़ों के बारे में, और अंग्रेज़ भी कल तक इनका विषय नहीं थे, वर्तमान परिस्थितियों के कारण हुए हैं। शरीअत के ऐसे संशोधन, आदेशों के बदलाव और इस्लाम के परिवर्तन का नाम 'इस्लाम की खैरख्वाही' रखा गया है। मुआलात के परित्याग के बारे में क़ुरआन मजीद ने एक-दो या दस-बीस जगह कड़ी ताकीद पर ही बस नहीं किया, बल्कि जगह-जगह कान खोल-खोल कर हक़ की तालीम सुनाई और इस पर चेतावनी दी कि: "हमने तुम्हारे लिए आयतें साफ़ तौर पर बयान कर दी हैं, यदि तुम अक़्ल रखते हो।" 1 लेकिन अफ़सोस, न अक़्ल है न कान, यह सब तो हिंदुओं की प्रशंसा पर कुर्बान है। नतीजतन, उन सब से हिंदुओं को बाहर रखने के लिए बड़े-बड़े 'आज़ाद' नेताओं ने क़ुरआन मजीद में तहरीफ़ें(हेरफेर) कीं, आयतों में पैबंद लगाए, और स्वयं उस वाहिद कहार (अल्लाह) के सामने सुधार पेश किए। यदि इनका विवरण दिया जाए तो एक लंबा दफ़्तर तैयार हो जाए।

सूरह अल-मुमतहिना की आयत का स्पष्ट विवरण मैं एक ही करीमा आयत के वर्णन पर संतोष करूँगा क्योंकि वही इन सब छोटे-बड़े नेताओं की सभाओं का मुख्य आधार है, यानी सूरह मुमतहिना की करीमा आयत: "अल्लाह तुम्हें मना नहीं करता..." (पूरी आयत)। इसके बारे में अधिकांश व्याख्याकार (मुफ़स्सिर), जिनमें सुल्तानुल मुफ़स्सरीन सैयदना अब्दुल्लाह बिन अब्बास (रज़ियल्लाहु अन्हुमा) भी शामिल हैं, फ़रमाते हैं: "इससे मुराद बनू खुज़ाआ हैं जिनके साथ हुज़ूर अकदस (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) का एक निश्चित समय तक का समझौता था। रब्ब-ए-अज़्वजल ने फ़रमाया कि उनके समझौते की अवधि तक उनसे कुछ अच्छा व्यवहार करने की तुम्हें मनाही नहीं।" इमाम मुजाहिद, जो हज़रत अब्दुल्लाह बिन अब्बास (रज़ियल्लाहु अन्हुमा) के सबसे बड़े शिष्य हैं और जिनकी व्याख्या को हज़रत अब्दुल्लाह बिन अब्बास की ही व्याख्या माना जाता है, फ़रमाते हैं: "इससे मुराद वे मुसलमान हैं जिन्होंने अभी मक्का मुकर्रमा से हिजरत नहीं की थी, रब्ब-ए-अज़्वजल फ़रमाता है कि उनके साथ अच्छा व्यवहार करना मना नहीं।" कुछ व्याख्याकारों ने कहा: "मुराद काफ़िरों की औरतें और बच्चे हैं जिनमें लड़ने की क्षमता ही नहीं है।" बहुसंख्यक राय की दलील

बुखारी, मुस्लिम, अहमद आदि की हदीस है कि सैयदा अस्मा बिन्त अबी बक्र सिद्दीक (रज़ियल्लाहु अन्हुमा) के पास उनकी माँ कुतैला कुफ़्र की हालत में आईं और कुछ उपहार लाईं। उन्होंने न तो उनके उपहार स्वीकार किए और न ही उन्हें अंदर आने दिया, यहाँ तक कि...

1 अल-क़ुरआन अल-करीम 3/118 पृष्ठ 437 / 712

موالات کی بحث (۷) ترک معاملت کو ترک موالات بنا کر قرآن عظیم کی آیتیں کہ ترک موالات میں ہیں سوجھیں، مگر فتاوائے مسٹر گاندھی سے ان سب میں استثنائے مشرکین کی پچر لگالی کہ آیتیں اگرچہ عام ہیں مگر ہندوؤں کے بارے میں نہیں ، ہندو تو ہادیان اسلام ہیں، آیتیں صرف نصاریٰ کے بارے میں ہیں اور نہ کل نصاریٰ فقط انگریز، اور انگریز بھی کل تک ان کے مورد نہ تھے حالت حاضرہ سے ہوئے ، ایسی ترمیم شریعت و تغییر احکام و تبدیل اسلام کا نام خیر خواہی اسلام رکھا ہے ، ترک موالات قرآن عظیم نے ایک دو ، دس بیس جگہ تاکید شدید پر اکتفاء نہ فرمائی بلکہ بکثرت جابجا کان کھول کھول کر تعلیم حق سنائی اور اس پر تنبیہ فرمادی کہ : "قَدْ بَیَّنَّا لَکُمُ الْاٰیٰتِ اِنْ کُنْتُمْ تَعْقِلُوْنَ" 1 ہم نے تمہارے لیے آیتیں صاف کھول دی ہیں اگر تمہیں عقل ہو۔

مگر توبہ، کہاں عقل اور کہاں کان، یہ سب تودادِ ہنود پر قربان ، لاجرم ان سب سے ہندوؤں کا استثناء کرنے کے لیے بڑے بڑے آزاد لیڈروں نے قرآن عظیم میں تحریفیں کیں ، آیات میں پیوند جوڑے، پیش خویش واحد قہار کو اصلاحیں دیں ان کی تفصیل گزارش ہو تو دفتر طویل نگارش ہو۔

آیۃ ممتحنہ کا روشن بیان ایک آیہ کریمہ کے بیان پر اقتصار کروں کہ وہی ان سب چھوٹے بڑے لیڈروں کی نقل مجلس ہے یعنی کریمہ ممتحنہ " لَا یَنْھٰکُمُ اللّٰہُ " الایۃ " اس میں اکثر اہل تاویل جن میں سلطان المفسرین سید نا عبداللہ بن عباس رضی اللہ تعالیٰ عنہما بھی ہیں فرماتے ہیں : اس سے مراد بنو خزاعہ ہیں جن سے حضور اقدس صلی اللہ علیہ وسلم کا ایک مدت تک معاہدہ تھا۔ رب عزوجل نے فرمایا ان کی مدت عہد تک ان سے بعض نیک سلوک کی تمہیں ممانعت نہیں۔ امام مجاہد تلمیذ اکبر حضرت عبداللہ بن عباس رضی اللہ تعالیٰ عنہما کہ ان کی تفسیر بھی تفسیر حضرت عبداللہ بن عباس ہی سمجھی جاتی ہے ، فرماتے ہیں: اس سے مراد وہ مسلمان ہیں جنھوں نے مکہ مکرمہ

سے ابھی ہجرت نہ کی تھی ، رب عزوجل فرماتا ہے ان کے ساتھ نیک سلوک منع نہیں۔ بعض مفسرین نے کہا: مراد کافروں کی عورتیں اور بچے ہیں جن میں لڑنے کی قابلیت ہی نہیں ۔ قول اکثر کی حجت حدیث بخاری و مسلم واحمد وغیرہ ہے کہ سید تنا اسماء بنت ابی بکر صدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہما کے پاس ان کی والدہ قتیلہ بحالت کفر آئی اور کچھ ہدایا لائی، انھوں نے نہ اس کے ہدیے قبول کئے نہ آنے دیا کہ تم

1 القرآن الکریم ۳/ ۱۱۸ Page 437 of 712

Fatawa Ridawiyya, Volume 14

Even if she is a disbeliever (Kafira), until permission is obtained from the Prophet (peace be upon him), you cannot come to me. It was submitted to the Holy Presence, and upon this, the noble verse was revealed stating that there is no prohibition from them. This incident relates to the period of peace and treaty, especially since it was a matter concerning a mother. Regarding parents, there is an absolute command: "And accompany them in this world with kindness" (Quran 31:15), meaning, treat them well in worldly affairs. It is evident that according to the view of Imam Mujahid, the noble verse has no connection with disbelievers at all; it is specifically about Muslims. Nor is it in any way subject to abrogation (naskh) now. As for the third view, regarding the intention of women and children, even if it were not abrogated, it does not benefit those who maintain friendship with Hindus because those with whom they seek friendship and unity are not women and children. Even according to the first view—that the verse is for the people of the covenant (ahd) and protection (dhimma), which is the majority view—there is no need to accept abrogation in the noble verse. Consequently, most exegetes consider it a decisive (muhkam) ruling.

The Hanafite School regarding the verse of Al-Mumtahanah:

And our Hanafite Imams relied on this: that the verse "Allah does not forbid you..." refers to the protected people (dhimmis), and the verse "Allah only forbids you..." refers to those at war (harbis). On this basis, authoritative books like Al-Hidayah, Al-Durar, etc., state: A will (wasiyah) for a dhimmi disbeliever is permissible, but for a harbi, it is void and prohibited. The verse "Allah does not forbid you..." permitted kindness towards a dhimmi, and the verse "Allah only forbids you..." prohibited kindness towards a harbi. The text of Al-Hidayah is as follows:

(Arabic Text)

It is permissible for a Muslim to make a will for a disbeliever and for a disbeliever to make one for a Muslim. The first is based on His word: "Allah does not forbid you from those who did not fight you because of religion..." until the end of the verse. Secondly, because by the contract of protection (dhimma), they became equal to Muslims in dealings; for this

(Urdu Text)

It is permissible for a Muslim to make a will for a (dhimmi) disbeliever and for a disbeliever to make one for a Muslim. Firstly, based on the proof that Allah Almighty forbids you from those who fight you because of religion, until the end of the verse. Secondly, because due to being a dhimmi, they became equal to Muslims in dealings; for this reason, they

(Arabic Text)

reason, voluntary gifts were permitted between both sides during life, and similarly after death. In Al-Jami' al-Saghir, it is stated that a will for the people at war (harbi) is void because the Almighty says: "Allah only forbids you from those who fought you because of religion..." until the end of the verse.

(Urdu Text)

can perform financial kindness towards each other during life, and similarly after death. In Al-Jami' al-Saghir, it says a will for the harbis is void because Allah Almighty states: Allah only forbids you from those who fight you because of religion... until the end of the verse.

1. Al-Quran Al-Kareem 31/15
2. Al-Hidayah, Book of Wills, Yusufi Press, Lucknow 4/253

फतावा रज़विया, जिल्द 14

चाहे वह काफ़िरा ही क्यों न हो, जब तक सरकार (नबी सल्ल.) से अनुमति न मिले, तुम मेरे पास नहीं आ सकते। हुज़ूर की बारगाह में अर्ज़ की गई, तो इस पर यह पाक आयत उतरी कि उनसे मनाही नहीं है। यह वाकया सुलह और मुआहदे (संधि) के ज़माने का है, ख़ास तौर पर यह माँ का मामला था, माँ-बाप के लिए मुतलक (निरपेक्ष) इरशाद है: "और दुनिया में उनके साथ नेकी से रहो" 1 (कुरान 31:15), यानी दुनियावी मामलों में उनके साथ अच्छी तरह रहो। ज़ाहिर है कि इमाम मुजाहिद के कौल (कथन) के अनुसार, इस पाक आयत का काफ़िरों से कोई संबंध ही नहीं है, यह ख़ास तौर पर मुसलमानों के बारे में है, और न ही अब यह किसी तरह मंसूख (रद्द) होने के काबिल है। और तीसरा कौल, यानी औरतों और बच्चों के इरादे पर भी अगर मंसूख न हो, तो उन हिन्दुओं के दोस्तों को कोई फ़ायदा नहीं देता, क्योंकि जिनसे वे दोस्ती और एकता बना रहे हैं, वे औरतें और बच्चे नहीं हैं। पहले कौल के अनुसार भी, कि आयत अहल-ए-अहद और ज़िम्मा (संरक्षित) के लिए है, और यही अक्सर जम्हूर (बहुमत) का कौल है; आयत में नसख (रद्द) मानने की कोई ज़रूरत नहीं है। लाज़िम है कि अक्सर अहल-ए-तावील इसे मोहकम (अटल) मानते हैं।

सूरह मुमतहिना में हनफिया का मसलक:

और इसी पर हमारे अइम्मा-ए-हनफिया ने भरोसा किया कि आयत "ला यन्हाकुमुल्लाह" ज़िम्मियों (संरक्षित गैर-मुस्लिमों) के बारे में है और आयत "इन्नमा यन्हाकुमुल्लाह" हरबियों (युद्धरत काफ़िरों) के बारे में है। इसी बिना पर हिदाया और दुर्र वगैरह मोतमिद (प्रामाणिक) किताबों में फ़रमाया गया है: काफ़िर ज़िम्मी के लिए वसीयत जायज़ है और हरबी के लिए बातिल (अमान्य) व हराम है। आयत "ला यन्हाकुमुल्लाह" ने ज़िम्मी के साथ एहसान को जायज़ करार दिया और आयत "इन्नमा यन्हाकुमुल्लाह" ने हरबी के साथ एहसान को हराम। हिदाया की इबारत यह है:

(अरबी इबारत)	**(उर्दू अनुवाद)**
जायज़ है कि मुसलमान काफ़िर के लिए वसीयत करे और काफ़िर मुसलमान के लिए। पहले तो इस दलील से कि अल्लाह तआला का इरशाद है: "अल्लाह तुम्हें उनसे मना नहीं करता जो तुमसे दीन में नहीं लड़े..." आयत के अंत तक। दूसरा इसलिए	जायज़ है कि मुसलमान (ज़िम्मी) काफ़िर के लिए वसीयत करे और काफ़िर मुसलमान के लिए। पहले तो इस दलील से कि अल्लाह तआला तुम्हें उनसे मना करता है जो तुमसे दीन में लड़ें, आयत के अंत तक। दूसरा इसलिए कि

(अरबी इबारत)

कि अक़्द-ए-ज़िम्मा (सुरक्षा संधि) के कारण वे लेन-देन के मामलों में मुसलमानों के बराबर हो गए, इसलिए जीवन में दोनों पक्षों के बीच स्वेच्छा से दान जायज़ था, और इसी तरह मृत्यु के बाद भी। और जामिअ सगीर में है कि हरबियों के लिए वसीयत बातिल है क्योंकि अल्लाह तआला फ़रमाता है: "अल्लाह तो तुम्हें केवल उनसे मना फ़रमाता है जो तुमसे दीन में लड़े..." आयत के अंत तक।

(उर्दू अनुवाद)

वे ज़िम्मी होने के कारण लेन-देन के मामलों में मुसलमानों के बराबर हो गए, इसीलिए जीवन में एक-दूसरे के साथ माली नेक सुलूक कर सकते हैं, तो वैसे ही मौत के बाद भी। और जामिअ सगीर में है कि हरबियों के लिए वसीयत बातिल है क्योंकि अल्लाह तआला फ़रमाता है: अल्लाह तो तुम्हें उनसे मना फ़रमाता है जो तुमसे दीन में लड़ें, आयत के अंत तक।

1. अल-कुरान अल-करीम 31/15
2. अल-हिदाया किताबुल वसाया, मतबा युसुफी लखनऊ 4/253

کافرہ ہو جب تک سرکار سے اذن نہ ملے تم میرے پاس نہیں آسکتیں۔ حضور میں عرض کی، اس پر آیہ کریمہ اتری کہ ان سے ممانعت نہیں، یہ واقعہ زمانہ صلح و معاہدہ کا ہے خصوصاً یہ تو ماں کا معاملہ تھا ماں باپ کے لیے مطلقاً ارشاد ہے "وَصَاحِبْهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا" 1 "دنیوی معاملوں میں ان کے ساتھ اچھی طرح رہ۔ ظاہر ہے کہ قول امام مجاہد پر تو آیہ کریمہ کو کفار سے تعلق ہی نہیں خاص مسلمانوں کے بارے میں ہے اور نہ اب وہ کسی طرح قابل نسخ، اور قول سوم یعنی ارادہ نساء وصبیان پر بھی اگر منسوخ نہ ہو ان دوستانِ ہنود کو نافع نہیں کہ یہ جن سے وداد و اتحاد منارہے ہیں وہ عورتیں اور بچے نہیں، قول اول پر بھی کہ آیت اہلِ عہد و ذمہ کے لیے ہے، اور یہی قول اکثر جمہور ہے آیہ کریمہ میں نسخ ماننے کی کوئی حاجت نہیں، لاجرم اکثر اہل تاویل اسے محکم مانتے ہیں،

آیۃ ممتحنہ میں حنفیہ کا مسلک:

اور اسی پر ہمارے ائمہ حنفیہ نے اعتماد فرمایا کہ آیہ "لَا يَنْهٰكُمُ اللّٰهُ" در بارہ اہل ذمہ اور آیہ "اِنَّمَا يَنْهٰكُمُ اللّٰهُ" حربیوں کے بارے میں ہے۔ اسی بنا پر ہدایہ و درر وغیرہما کتب معتمدہ میں فرمایا: کافر ذمی کے لیے وصیت جائز ہے اور حربی کے لیے باطل و حرام، آیہ "لَا يَنْهٰكُمُ اللّٰهُ" نے ذمی کے ساتھ احسان جائز فرمایا اور آیہ "اِنَّمَا يَنْهٰكُمُ اللّٰهُ" نے حربی کے ساتھ احسان حرام۔ عبارت ہدایہ یہ ہے :

(عربی عبارت)

يجوز ان يوصى المسلم للكافر والكافر للمسلم فالا ول لقوله "لَا يَنْهٰكُمُ اللهُ عَنِ الَّذِيْنَ لَمْ يُقَاتِلُوْ كُمْ فِي الدِّيْنِ" الاية . والثانى لانهم بعقد الذمة ساووا المسلمين في المعاملات ولهذا جاز التبرع من الجانبين في حالة الحياة فكذا بعد الممات وفي الجامع الصغير الوصية لاهل الحرب باطلة لقوله تعالى "إِنَّمَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ قَتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ" الآية۔ 2

(اردو ترجمہ)

جائز ہے کہ مسلمان (ذمی) کافر کے لیے وصیت کرے اور کافر مسلمان کے لیے، اول تو اس دلیل سے کہ اللہ تعالیٰ تمھیں ان سے منع کرتا جو تم سے دین میں لڑیں آخر آیت تک، اور دوم اس لیے کہ وہ ذمی ہونے کے سبب معاملات میں مسلمانوں کے برابر ہو گئے اسی لیے زندگی میں ایک دوسرے کے ساتھ مالی نیک سلوک کر سکتا ہے تو یوں ہی بعد موت بھی، اور جامع صغیر میں ہے حربیوں کے لیے وصیت باطل ہے اس لیے کہ اللہ تعالیٰ فرماتا ہے اللہ تو تمھیں ان سے منع فرماتا ہے جو تم سے دین میں لڑیں آخر آیت تک،

1 القرآن الکریم ۳۱/ ۱۵ 2 الهدايه كتاب الوصايا مطبع يوسفى لكهنؤ ۴/ ۲۵۳

Fatawa Razawiyya (Volume 14)

By "Kafir (Note)" specifically a "Dhimmi" (non-Muslim citizen) is meant, due to the evidence of the statement "because they are under the contract of Dhimmah (protection)". For this reason, Imam Akmal explained it in Al-'Inaya as follows:

Arabic: Wasiyyat al-Muslim lil-Kafir al-Dhimmi wa 'aksuha ja'iza - 1	**Urdu: It is permissible for a Muslim to make a will for a Dhimmi Kafir and vice versa.**

Imam Itqani said in Ghayat al-Bayan:

Arabic: Arada bil-kafiri al-dhimmi lianna al-harbiya la tajuzu lahu al-wasiyya 'ala ma nubayyin - 2	**Urdu: In the texts of Hidaya, Kafir means Dhimmi because a will is not permissible for a Harbi, as we will shortly explain.**

Similarly, it is stated in Al-Jawhara etc. and in Al-Mustasfa. In Kifaya, it is stated:

Arabic: Arada bihi al-dhimmi bi-dalil al-ta'lil wa riwayat al-Jami' al-Saghir anna al-wasiyya li-ahl al-harb batila - 3	**Urdu: The author of Hidaya meant Dhimmi by Kafir. Firstly, his reasoning stands as a witness to this, where he stated that they become equal to Muslims in dealings due to being Dhimmis. Secondly, the narration of Jami' al-Saghir states that a will for Harbis is void.**

This has been expressed in the texts of Al-Wafi, Kanz, Tanwir and others as follows:

Arabic: Yajuzu an yusa al-Muslim lil-dhimmi wa bil-'aksi - 4	**Urdu: It is permissible for a Muslim to make a will for a Dhimmi and vice versa. 12**

Tafsir Ahmadi states:

Arabic: Wal-hasilu anna al-ayata al-ula in kanat	**Urdu: The conclusion is that the first verse, which mentions good conduct...**

Note: From here, the severe ignorance of some extremely ignorant Muftis is revealed, who applied the text of Hidaya to the polytheists of India. The irony is that they did not even understand the text they themselves quoted, "because they are under the contract of Dhimmah". Why should this not be deemed an intentional act of deceiving the general public? 12. - Hashmat Ali Lakhnawi, may he be forgiven.

1. Al-'Inaya Sharh al-Hidaya, on the margin of Fath al-Qadir, Kitab al-Wasaya, Maktaba Nooria Razawiyya Sukkur, 9/455.

2. Al-Jawhara al-Nayira (contextual meaning), Kitab al-Wasaya, Maktaba Imdadia Multan, 2/491.
3. Al-Kifaya with Fath al-Qadir, Kitab al-Wasaya, Maktaba Nooria Razawiyya Sukkur, 9/455.
4. Kanz al-Daqaiq, Kitab al-Wasaya, H.M. Saeed Company Karachi, p. 414.

फ़तावा रज़विया (खण्ड 14)

'काफ़िर (टिप्पणी)' से विशेष रूप से 'ज़िम्मी' (मुस्लिम राष्ट्र का गैर-मुस्लिम नागरिक) अभिप्रेत है, इसका प्रमाण 'अन्नहुम बि-अक्दिज़्ज़िम्माह' (वे संरक्षण की संधि के तहत हैं) कथन है। इसी कारण इमाम अकमल ने 'इनाया' में इसकी व्याख्या इस प्रकार की है:

अरबी: वसीय्यतुल मुस्लिमि लिल्-काफ़िरिज़्-ज़िम्मी व अक्सुहा जाइज़ा - 1	**उर्दू: मुसलमान का काफ़िर ज़िम्मी के लिए वसीयत करना और उसका उल्टा जायज़ है।**

इमाम अत्कानी ने 'ग़ायतुल बयान' में फ़रमाया:

अरबी: अरादा बिल-काफ़िरिज़्-ज़िम्मी लियनल हर्बिय्या ला तज़ूज़ु लहुल वसीय्यतु अला मा नुबय्यिन - 2	**उर्दू: हिदाया के वाक्यों में काफ़िर से ज़िम्मी मुराद है क्योंकि हर्बी के लिए वसीयत जायज़ नहीं है जैसा कि हम शीघ्र ही बयान करेंगे।**

ऐसा ही 'जौहरा' आदि और 'मुस्तस्फ़ा' में है, 'किफ़ाया' में फ़रमाया:

अरबी: अरादा बिहिज़्-ज़िम्मी बि-दलीलित्-ता'लील व रिवायतुल जामि' अस्-सग़ीर अन्नल वसीय्यता लि-अह्लिल हर्ब बातिलतुन - 3	**उर्दू: साहिबे हिदाया ने काफ़िर से ज़िम्मी मुराद लिया, एक तो उनकी दलील इस पर गवाह है कि फ़रमाया वे ज़िम्मी होने के कारण लेन-देन के मामलों में मुसलमानों के बराबर हो गए, दूसरे 'जामिअ सग़ीर' की रिवायत कि हर्बियों के लिए वसीयत बातिल है।**

इसी को वाफ़ी, कन्ज़, तनवीर आदि ग्रंथों में इस तरह व्यक्त किया गया है:

अरबी: यज़ूज़ु अन यूसा अल-मुस्लिमु लिज़्-ज़िम्मी व बिल-अक्सि - 4	**उर्दू: जायज़ है कि मुसलमान ज़िम्मी के लिए वसीयत करे और इसका उल्टा भी। 12**

'तफ़्सीर अहमदी' में है:

अरबी: वल-हासिलु अन्नल आयतुल ऊला इन कानत	**उर्दू: हासिल यह है कि पहली आयत जिसमें नेक सुलूक (सदाचार) की...**

टिप्पणी: यहाँ से कुछ अत्यंत अज्ञानी मुफ़्तियों की घोर अज्ञानता प्रकट हुई जिन्होंने हिदाया के इबारत (पाठ) को भारत के मुशरिकों (बहुदेववादियों) पर लागू कर दिया। विडंबना यह है कि अपनी ही

उद्धृत की गई इबारत 'लिअन्नहुम बि-अक्दिज़्ज़िम्माह' की समझ नहीं आई। क्यों न इसे आम जनता को धोखा देने का इरादा माना जाए? 12. - हशमत अली लखनवी, उन पर कृपा हो।

1. अल-इनाया शरह अल-हिदाया, फ़त्हुल क़दीर के हाशिए पर, किताबुल वसाया, मकतबा नूरिया रज़विया सक्कर, 9/455.
2. अल-जौहरा अन-नय्यिरा (भावार्थ), किताबुल वसाया, मकतबा इमदादिया मुल्तान, 2/491.
3. अल-किफ़ाया साथ में फ़त्हुल क़दीर, किताबुल वसाया, मकतबा नूरिया रज़विया सक्कर, 9/455.
4. कन्ज़ुद्दक़ाइक़, किताबुल वसाया, एच.एम. सईद कंपनी कराची, पृ. 414.

کافر عہ سے خاص ذمی مراد ہے بدلیل قولہ انہم بعقد الذمة ولھذا امام اکمل نے عنایہ میں اس کی شرح یوں فرمائی:

وصية المسلم للكافر الذمى وعكسها جائزة - 1 **مسلمان کا کافر ذمی کے لئے وصیت کرنا اور اس کا عکس جائز ہے۔**

امام اتقانی نے غایة البیان میں فرمایا:

اراد بالكافر الذمى لان الحربى لاتجو زله الوصية على مانيبين - 2 **عباراتِ ہدایہ میں کافر سے ذمی مراد ہے اس لئے کہ حربی کے لئے وصیت جائز نہیں جیسا کہ ہم عنقریب بیان کریں گے۔**

ایسا ہی جو ہرہ وغیرہ میں و مستصفٰی میں ہے کفایہ میں فرمایا:

اراد به الذمى بدليل التعليل وروايةالجامع الصغير ان الوصية لاهل الحرب باطلة - 3 **صاحبِ ہدایہ نے کافر سے ذمی مراد لیا ایک تو ان کی دلیل اس پر گواہ ہے کہ فرمایا وہ ذمی ہونے کے سبب معاملات میں مسلمانوں کے برابر ہو گئے دوسرے جامع صغیر کی روایت کہ حربیوں کے لئے وصیت باطل ہے۔**

اسی کو وافی و کنز و تنویر و غیر ہا متون میں یوں تعبیر فرمایا:

يجوز ان يوصى المسلم للذمى وبالعكس - 4 **جائز ہے کہ مسلمان ذمی کے لئے وصیت کرے اور اس کا عکس بھی ۱۲**

تفسیر احمدی میں ہے:

والحاصل ان الآیۃ الاولی ان کانت حاصل یہ ہے کہ پہلی آیت جس میں نیک سلوک کی

عہ: یہاں سے بعض مفتیانِ اجہل کی جہالتِ شدیدہ ظاہر ہوئی جنھوں نے عبارتِ ہدایہ کو مشرکینِ ہند پر جمایا طرفہ یہ کہ اپنی ہی نقل کردہ عبارت نہ سوجھی لانہم بعقد الذمۃ سو جھی، کیوں نہیں قصد عوام کو دھوکے دینے کی ٹھہرائی ۱۲۔ حشمت علی لکھنوی عفی عنہ۔

1 العنایۃ شرح الھدایۃ علی ھامش فتح القدیر کتاب الوصایا مکتبہ نوریہ رضویہ سکھر ۹/ ۴۵۵ 2 الجوھرۃ النیرۃ (مفھوما) کتاب الوصایا مکتبہ امدادیہ ملتان ۲/ ۴۹۱ 3 الکفایۃ مع فتح القدیر کتاب الوصایا مکتبہ نوریہ رضویہ سکھر ۹/ ۴۵۵ 4 کنز الدقائق کتاب الوصایا ایچ ایم سعید کمپنی کراچی ص ۴۱۴

Fatawa Razawiyya, Volume 14

[Arabic Column Text:] Concerning the Dhimmi, and the second regarding the Harbi, as is apparent, and most scholars agree on this. It indicates the permissibility of doing good to the Dhimmi but not the Harbi. For this reason, the author of *Al-Hidayah* held in the chapter of Wills that a will for a Dhimmi is permissible but not for a Harbi, because it is a type of benevolence. For the same reason, he stated in the chapter of Zakat that voluntary charity (Sadaqah Nafilah) may be given to a Dhimmi but not to a Harbi. (1)

It is stated in *Nihayah* of Imam Saghnaqi, *Ghayat al-Bayan* of Imam Itqani, *Al-Bahr al-Ra'iq*, and *Ghuniyah* of Allamah Shurunbulali:

And the wording is from *Al-Bahr*: "It is valid to give other than Zakat to a Dhimmi due to the saying of Allah the Almighty: 'Allah does not forbid you from those who do not fight you because of religion...' [until the end of the verse]. He restricted it to the Dhimmi because all charities—whether obligatory (Fard), necessary (Wajib), or voluntary (Nafilah)—are not permissible for a Harbi by consensus, as stated in *Ghayat al-Bayan*, due to the saying of Allah the Almighty: 'Allah forbids you from those who fought you because of religion...' He used it unconditionally, thus including the Musta'min (a non-Muslim entering Islamic territory under protection). This has been explicitly stated in *Al-Nihayah*." (2)

[Urdu Column Text:] The gist is that the first verse, which grants permission for good treatment, refers to the Dhimmi, and the second, which forbids those who fight, refers to the Harbi, as is apparent. This is the position of most Imams. Thus, these verses serve as evidence that good conduct with a Dhimmi is permissible, while it is forbidden with a Harbi. Therefore, the author of *Al-Hidayah* stated in the chapter of Wills, citing these verses, that it is a form of benevolence. For this reason, in the chapter of Zakat, he said that giving voluntary charity to a Dhimmi is lawful, but to a Harbi, it is unlawful. 12

Charities other than Zakat can be given to a Dhimmi. Allah the Almighty says: "Allah does not forbid you from those who do not fight you in religion." The restriction of "Dhimmi" was placed because all charities are forbidden for a Harbi—whether they are Fard, Wajib, or Nafilah. This is stated in *Ghayat al-Bayan*. This is because Allah the Almighty says: "Allah forbids you from those who fight you in religion." The term "Harbi" was used generally, so it also includes the Musta'min (one who seeks

protection from the Muslim ruler and comes to the Abode of Islam); it is not permissible to give them any kind of charity. This is explicitly clarified in *Al-Nihayah*.

[Footnotes:] 1. *Al-Tafsirat al-Ahmadiyya*, Surah al-Mumtahina, Al-Matba' al-Karimi, Bombay, pp. 699-700. 2. *Al-Bahr al-Ra'iq*, Chapter of Consumption (Al-Masraf), H.M. Saeed Company, Karachi, 2/232.

फ़तावा रज़विया, खंड 14

[अरबी कॉलम पाठ:] ज़िम्मी के बारे में, और दूसरा हर्बी के बारे में, जैसा कि ज़ाहिर है, और अधिकांश विद्वान इसी पर हैं। यह ज़िम्मी के साथ अच्छा व्यवहार करने की अनुमति का संकेत देता है, न कि हर्बी के साथ। इसी कारण अल-हिदाया के लेखक ने वसीयत के अध्याय में यह माना कि ज़िम्मी के लिए वसीयत जायज़ है, हर्बी के लिए नहीं, क्योंकि यह एक प्रकार का परोपकार है। इसी कारण उन्होंने ज़कात के अध्याय में कहा कि ज़िम्मी को नफ़ली सदक़ा देना जायज़ है, हर्बी को नहीं। (1)

इमाम सघनाक़ी की निहाया, इमाम इतक़ानी की ग़ायत अल-बयान, अल-बहर अर-राइक़, और अल्लामा शूरुनबलाली की ग़ुनिया में लिखा है:

और शब्द अल-बहर के हैं: "ज़कात के अलावा अन्य ज़िम्मी को देना सही है, अल्लाह तआला के इस कथन के कारण: 'अल्लाह तुम्हें उन लोगों से नहीं रोकता जिन्होंने धर्म के कारण तुमसे युद्ध नहीं किया...' [आयत के अंत तक]। उन्होंने इसे ज़िम्मी तक सीमित किया क्योंकि सभी सदक़ात—चाहे फ़र्ज़ हों, वाजिब हों या नफ़ली—सर्वसम्मति से हर्बी के लिए जायज़ नहीं हैं, जैसा कि ग़ायत अल-बयान में है, अल्लाह तआला के इस कथन के कारण: 'अल्लाह तुम्हें उन लोगों से रोकता है जिन्होंने धर्म के कारण तुमसे युद्ध किया...' उन्होंने इसे बिना शर्त इस्तेमाल किया, इसलिए इसमें मुस्तमिन (वह गैर-मुस्लिम जो सुरक्षा लेकर इस्लामी क्षेत्र में आया हो) भी शामिल है। यह अत-निहाया में स्पष्ट रूप से बताया गया है।" (2)

[उर्दू कॉलम पाठ:] निष्कर्ष यह है कि पहली आयत जिसमें अच्छे व्यवहार की अनुमति है, ज़िम्मी के बारे में है, और दूसरी जिसमें युद्ध करने वालों से मना किया गया है, हर्बी के बारे में है, जैसा कि स्पष्ट है। यही अधिकांश इमामों का मत है। अतः ये आयतें प्रमाण होंगी कि ज़िम्मी के साथ अच्छा व्यवहार जायज़ है, और हर्बी के साथ हराम। इसीलिए हिदाया के लेखक ने वसीयत के अध्याय में इन्हीं आयतों के प्रमाण से फ़रमाया कि वह एक तरह का परोपकार है। और इसी कारण ज़कात के अध्याय में फ़रमाया कि नफ़ली सदक़ा ज़िम्मी को देना हलाल और हर्बी को देना हराम है। 12

ज़कात के अलावा और सदक़ात ज़िम्मी को दे सकते हैं, अल्लाह अज़्ज़वजल फ़रमाता है: तुम्हें अल्लाह उनसे मना नहीं फ़रमाता जो दीन में तुमसे न लड़ें। ज़िम्मी की शर्त इसलिए लगाई गई क्योंकि हर्बी के लिए सभी सदक़ात हराम हैं, चाहे फ़र्ज़ हों या वाजिब या नफ़ल। जैसा कि ग़ायत अल-बयान

में है। इसलिए कि अल्लाह अज़्ज़वजल फ़रमाता है: अल्लाह तुम्हें उनसे मना फ़रमाता है जो दीन में तुमसे लड़ें। हर्बी को सामान्य रखा तो मुस्तमिन को भी शामिल हुआ जो सुल्तान-ए-इस्लाम से पनाह लेकर दारुल-इस्लाम में आया, उसे भी किसी किस्म का सदक़ा देना जायज़ नहीं। और निहाया में इसकी साफ़ तसरीह (स्पष्टीकरण) है।

[पादलेख:] 1. अत-तफ़सीरात अल-अहमदिया, सूरा अल-मुमतहिना, अल-मतबा अल-करीमी, बंबई, पृ. 699-700। 2. अल-बहर अर-राइक़, बाब अल-मसरफ़, एच.एम. सईद कंपनी, कराची, 2/232।

[عربی کالم متن:] فی الذمی والثانیة فی الحربی کما ھو لظاھر وعلیہ الاکثرون کان دالاعلی جواز الاحسان الی الذمی دون الحربی، ولھذا اتمسک صاحب الھدایة فی باب الوصیة ان الوصیة للذمی جائزة دون الحربی لانہ نوع احسان و لھذا المعنی قال فی باب الزکواۃ ان الصدقة النافلة یجوز اعطاء ھاللذمی دون الحربی ۱ ۔

نہایہ امام سغناقی و غایۃ البیان امام اتقانی و بحرالرائق و غنیہ علامہ شرنبلالی میں ہے:

واللفظ للبحر صح دفع غیر الزکوۃ الی الذمی لقولہ تعالٰی "لا یَنْھٰکُمُ اللّٰہُ عَنِ الَّذِیْنَ لَمْ یُقَاتِلُوْکُمْ فِی الدِّیْنِ" الأٰیة وقیّد بالذمی لان جمیع الصدقات فرضا کانت او واجبة او تطوعا لا تجوز للحربی اتفاقا کما فی غایة البیان لقولہ تعالٰی یَنْھٰکُمُ اللّٰہُ عَنِ الَّذِیْنَ قَاتَلُوْکُمْ فِی الدِّیْنِ واطلقہ فشمل المستامن وقد صرّح بہ فی النھایة ۲ ۔

[اردو کالم متن:] حاصل یہ ہے کہ پہلی آیت جس میں نیک سلوک کی رخصت ہے اگر دوبارہ ذمی ہو اور دوسری جس میں مقاتلین سے ممانعت ہے دوبارہ حربی جیسا کہ یہی ظاہر ہے اور یہی مذہب اکثر ائمہ ہے تو آیتیں دلیل ہوں گی کہ ذمی کے ساتھ نیک سلوک جائز ہے۔ اور حربی کے ساتھ حرام، ولہذا صاحب ہدایہ نے باب الوصیہ میں انھیں آیتوں کی سند سے فرمایا کہ وہ ایک طرح کا احسان ہے اور اسی کے سبب باب الزکوۃ میں فرمایا کہ نفلی صدقہ ذمی کو دینا حلال اور حربی کو دینا حرام ۱۲

زکوٰۃ کے سوا اور صدقات ذمی کو دے سکتے ہیں، اللہ عزوجل فرماتا ہے: تمھیں اللہ ان سے منع نہیں فرماتا جو دین میں تم سے نہ لڑیں، ذمی کی قید اس لئے لگائی کہ حربی کے لئے جملہ صدقات

حرام ہیں، فرض ہوں یا واجب یا نفل۔ جیسا کہ غایۃ البیان میں ہے۔ اس لئے کہ اللہ عزوجل فرماتا ہے: اللہ تمھیں ان سے منع فرماتا ہے جو دین میں تم سے لڑیں، حربی کو مطلق رکھا تو مستامن کو بھی شامل ہوا جو سلطان اسلام سے پناہ لے کر دارالاسلام میں آیا اسے بھی کسی قسم کا صدقہ دینا جائز نہیں۔ اور نہایہ میں اس کی صاف تصریح ہے۔

[حواشی:] ۱ التفسیرات الاحمدیۃ سورۃ الممتحنہ المطبع الکریمی بمبئی ص ۷۰۰ - ۶۹۹ ۲ البحر الرائق باب المصرف ایچ ایم سعید کمپنی کراچی ۲ / ۲۳۲

In Tabyin al-Haqa'iq of Imam Zayla'i, then Fathullah al-Mubin of Syed Azhari, it is stated:

[Arabic]: It is not permissible to give Zakat to a Dhimmi (non-Muslim citizen). Imam Zufar said it is permissible because Allah the Almighty says, 'Allah does not forbid you from those who do not fight you because of religion'. This applies to all types of charities for them, unlike a Harbi (enemy non-Muslim), even if he is a Musta'min (under safe passage), as it is not lawful to give him any kind of charity because Allah the Almighty says, 'Allah only forbids you from those who fight you because of religion'. There is a consensus among the leaders of the Ummah that Harbi paupers are excluded from the general category of 'paupers' mentioned for charities in the Great Quran. (Summary)

[Urdu Translation]: It is not permissible to give Zakat to a Dhimmi. And Imam Zufar said that all kinds of charities can be given because Allah Almighty says: 'Allah does not prevent you from those who do not fight you in matters of religion.' On the contrary, for a Harbi, even if he is a Musta'min, it is not lawful to give him any kind of charity because Allah Almighty says: 'Allah prevents you from those who fight you in matters of religion.' And there is a consensus among the Imams of the Ummah that the Harbi poor are excluded from the charities mentioned for the poor in the Great Quran.

In Al-Jawhara al-Nayyirah, it is stated:

[Arabic]: A bequest (Wasiyyah) is permissible for a Dhimmi and not permissible for a Harbi because Allah the Almighty says: 'Allah does not forbid you from those who do not fight you because of religion and do not expel you from your homes - from being righteous toward them.' Then He said: 'Allah only forbids you from those who fight you because of religion...' [The Verse].

[Urdu Translation]: A bequest is specifically permissible for a Dhimmi and forbidden for a Harbi because Allah Almighty says: 'Allah Almighty does not forbid you from being kind to those who do not fight you in matters of religion, nor expelled you from your homes.' Then He said: 'Allah forbids you from those who fight you in matters of religion.'

In Al-Kafi, it is stated:

[Arabic]: It is permissible to give charities other than Zakat to a Dhimmi. Imam Abu Yusuf and al-Shafi'i (referred to here as Shami) said it is not permissible just like Zakat. Our evidence is the word of Allah Almighty 'Allah does not forbid you from...'

[Urdu Translation]: Charities other than Zakat can be given to a Dhimmi, but Imam Abu Yusuf and Imam Shafi'i said that other charities also cannot be given to a Dhimmi, just like Zakat. Our evidence...

---

1. Tabyin al-Haqa'iq, Bab al-Masraf, Al-Matba'at al-Kubra, Bulaq, Egypt, 1/300
2. Al-Jawhara al-Nayyirah, Kitab al-Wasaya, Maktaba Imdadia, Multan, 2/391

जिल्द चौदह (14) | फ़तावा रज़विया

इमाम ज़ैलाई की तब्यीन अल-हक़ाएक़, फिर सैयद अज़हरी की फ़तहुल्लाह अल-मुबीन में है:

[उर्दू अनुवाद]: ज़म्मी को ज़कात देना जायज़ नहीं। और इमाम ज़ुफ़र ने फ़रमाया कि तमाम क़िस्म के सदक़ात दे सकते हैं क्योंकि अल्लाह तआला फ़रमाता है: अल्लाह तुम्हें उन लोगों से नहीं रोकता जो दीन में तुमसे न लड़ें। इसके विपरीत हर्बी, चाहे वह मुस्तमिन ही क्यों न हो, उसे किसी भी क़िस्म का सदक़ा देना हलाल नहीं क्योंकि अल्लाह तआला फ़रमाता है: अल्लाह तुम्हें उन लोगों से रोकता है जो तुमसे दीन में लड़ें। और अइम्मा-ए-उम्मत का इजमा (आम सहमति) है कि क़ुरआन अज़ीम में जो सदक़ात फ़ुक़रा (ग़रीबों) के लिए बताए गए हैं, हर्बी फ़क़ीर उनसे बाहर हैं।

जौहरा नय्यिरा में है:

अरबी: ज़म्मी के लिए वसीयत जायज़ है और हर्बी के लिए जायज़ नहीं है क्योंकि अल्लाह तआला फ़रमाता है: 'अल्लाह तुम्हें उन लोगों से नहीं रोकता जो दीन के मामले में तुमसे नहीं लड़े और तुम्हें तुम्हारे घरों से नहीं निकाला - कि तुम उनके साथ नेकी करो।' फिर उसने फ़रमाया: 'अल्लाह तुम्हें केवल उन लोगों से रोकता है जो दीन के मामले में तुमसे लड़ते हैं...' [पूरी आयत]।

[उर्दू अनुवाद]: ख़ास ज़म्मी के लिए वसीयत जायज़ और हर्बी के लिए हराम इस वजह से है कि अल्लाह तआला फ़रमाता है: अल्लाह तआला तुम्हें उनसे नेक सुलूक करने से मना नहीं फ़रमाता जो तुमसे दीन में न लड़ें, और तुम्हें घरों से न निकाला। फिर फ़रमाया: अल्लाह तुम्हें उनसे मना करता है जो तुमसे दीन में लड़ें।

काफ़ी में है:

अरबी: ज़म्मी को ज़कात के अलावा अन्य सदक़ात देना जायज़ है। इमाम अबू यूसुफ़ और शाफ़ई (यहाँ शामी के नाम से) ने कहा कि ज़कात की तरह ही यह भी जायज़ नहीं है। हमारी दलील अल्लाह तआला का यह कौल है 'अल्लाह तुम्हें उनसे नहीं रोकता...'

[उर्दू अनुवाद]: ज़कात के सिवा और सदक़ात ज़म्मी को दे सकते हैं और इमाम अबू यूसुफ़ और इमाम शाफ़ई ने फ़रमाया कि और सदक़ात भी ज़म्मी को नहीं दे सकता जैसे ज़कात हमारी दलील...

---

1. तब्यीन अल-हक़ाएक़, बाब अल-मसरफ़, अल-मतबअतुल कुबरा, बोलाक़, मिस्र, 1/300

2. अल-जौहरातुन नय्यिरा, किताबुल वसाया, मकतबा इमदादिया, मुल्तान, 2/391

تبیین الحقائق امام زیلعی پھر فتح اللہ المبین سید ازہری میں ہے:

لا یجوز دفع الزکوٰۃ الی ذمی و قال زفر یجوز لقولہ تعالٰی "لَا یَنْہٰکُمُ اللّٰہُ عَنِ الَّذِیْنَ لَمْ یُقَاتِلُوْکُمْ فِی الدِّیْنِ" صرف الصدقات کلھا الیھم بخلاف الحربی المستامن حیث لا یجوز دفع الصدقۃ الیہ لقولہ تعالٰی "اِنَّمَا یَنْہٰکُمُ اللّٰہُ عَنِ الَّذِیْنَ قٰتَلُوْکُمْ فِی الدِّیْنِ" واجمعوا علی ان فقراء اھل الحرب خرجوا من عموم الفقراء (ملخصاً)

ذمی کو زکوٰۃ دینا جائز نہیں۔ اور امام زفر نے فرمایا تمام قسم کے صدقات دے سکتے ہیں کہ اللہ تعالیٰ فرماتا ہے اللہ تمہیں ان سے نہیں روکتا جو دین میں تم سے نہ لڑیں۔ بخلاف حربی اگر چہ مستامن ہو کہ اسے کسی قسم کا صدقہ دینا حلال نہیں کہ اللہ تعالیٰ فرماتا ہے اللہ تمہیں ان سے روکتا ہے جو تم سے دین میں لڑیں، اور ائمہ امت کا اجماع ہے کہ قرآن عظیم میں جو صدقات فقراء کے لئے بتائے حربی فقیر ان سے خارج ہیں۔

جوہرہ نیرہ میں ہے:

انما جازت الوصیۃ للذمی ولم تجز للحربی لقولہ تعالٰی "لَا یَنْہٰکُمُ اللّٰہُ عَنِ الَّذِیْنَ لَمْ یُقَاتِلُوْکُمْ فِی الدِّیْنِ وَلَمْ یُخْرِجُوْکُمْ مِّنْ دِیَارِ کُمْ اَنْ تَبَرُّوْھُمْ"۔ ثم قال "اِنَّمَا یَنْہٰکُمُ اللّٰہُ عَنِ الَّذِیْنَ قٰتَلُوْکُمْ فِی الدِّیْنِ"۔ ۲ الایۃ

خاص ذمی کے لئے وصیت جائز اور حربی کے لئے حرام اس وجہ سے کہ اللہ تعالیٰ فرماتا ہے اللہ تعالیٰ تمہیں ان سے نیک سلوک کو منع نہیں فرماتا جو تم سے دین میں نہ لڑیں، اور تمہیں گھروں سے نہ نکالا پھر فرمایا اللہ تمہیں ان سے منع کرتا ہے جو تم سے دین میں لڑیں۔

کافی میں ہے:

یجوز ان یدفع غیر الزکوٰۃ الی ذمی وقال ابو یوسف والشامی لا یجوز کالزکوٰۃ ولنا قولہ تعالٰی لَا یَنْہٰکُمُ اللّٰہُ عَنْ

زکوٰۃ کے سوا اور صدقات ذمی کو دے سکتے ہیں اور امام ابو یوسف و امام شافعی نے فرمایا اور صدقات بھی ذمی کو نہیں دے سکتا جیسے زکوٰۃ ہماری دلیل

۱ تبیین الحقائق باب المصرف المطبعۃ الکبریٰ بولاق مصر ۱/ ۳۰۰ ۲ الجوھرۃ النیرۃ کتاب الوصایا مکتبہ امدادیہ ملتان ۲/ ۳۹۱

Fatawa-e-Razawiyyah (Volume 14)

"Allah does not forbid you from being kind to those who did not fight you because of religion and did not drive you out of your homes." 1 - It is the command of Allah Almighty that Allah does not forbid you from doing good to those who do not fight you in religion.

In Fath al-Qadir, it is stated: "The term 'the poor' in the Book (Quran) is general, from which the 'Harbi' (hostile non-Muslim at war) is excluded by consensus, relying on the words of the Almighty: 'Allah only forbids you from those who fought you because of religion...'" 2. In the Great Quran, the word 'Fuqara' (poor) is general; by the consensus of the Ummah, the 'Harbi' are excluded from it. The authority for this consensus is the command of Allah Almighty that Allah forbids you from those who fight you in religion.

The passages from 'Inaya', 'Mi'raj al-Diraya', 'Muhit al-Burhani', 'Judi Zada', 'Sharh al-Bilali', 'Bada'i', and 'Siyar al-Kabir' of Imam Muhammad will follow shortly. This is the path (maslak) of the Hanafi Imams, which those leaders who claim to be Hanafi try to destroy with the wall of distortion and abrogation (maskh o naskh), and through it, they do not only show financial favor to the 'Harbi' polytheists but even boast of friendship and unity with them.

Opinions on Abrogation (Naskh) in the Verse "They distort it after they had understood it while they knew." 3. They deliberately change the matter from its place after understanding it.

One opinion regarding the noble verse is that it refers to absolute disbelievers who do not fight Muslims. According to them, it is certainly abrogated by the verses of fighting and severity. Prominent Imams of the Tabi'un, such as Imam 'Ata bin Abi Rabah, the teacher of Imam al-A'zam Abu Hanifa—about whom Imam al-A'zam says: "I have not seen anyone better than 'Ata"—and Abdul Rahman bin Zaid bin Aslam, the freed slave of the Leader of the Faithful Umar Farooq al-A'zam, as well as Qatadah and the special student of Hazrat Anas, the special servant of the Master of the World (peace and blessings be upon him and may Allah be pleased with them), have explicitly stated its abrogation. In Tafsir al-Kabir, it is said:

"They differed regarding the meaning of 'those who did not fight you.' Most are of the opinion that they are the people of the covenant (Ahl al-'Ahd)." There was

disagreement as to who is meant by "those who do not fight you in religion." Most scholars of interpretation (Ahl al-Ta'wil) hold this view.

1 Kafi Sharh Wafi 2 Fath al-Qadir, Chapter on those to whom Sadaqah may be given, Maktabah Razawiyyah Sukkur, 2/207 3 Al-Quran al-Karim, 2/75 Page 442 of 712

फ़तावा-ए-रज़विया (जिल्द 14)

"अल्लाह तुम्हें उन लोगों के साथ भलाई करने से नहीं रोकता जिन्होंने धर्म के कारण तुमसे युद्ध नहीं किया और तुम्हें तुम्हारे घरों से नहीं निकाला।" 1 - अल्लाह अज़्ज़वजल का इरशाद है कि अल्लाह तुम्हें उन लोगों के साथ भलाई करने से मना नहीं फरमाता जो दीन (धर्म) में तुम से न लड़ें।

फ़तह अल-क़दीर में है: "किताब (क़ुरआन) में 'फ़ुक़रा' (गरीब) शब्द आम है, जिससे उम्मत की सहमति (इज्मा) के साथ 'हर्बी' (युद्धरत गैर-मुस्लिम) बाहर हैं, जो सर्वशक्तिमान के इस कथन पर आधारित है: 'अल्लाह केवल तुम्हें उन लोगों से मना करता है जिन्होंने दीन के मामले में तुमसे युद्ध किया...'" 2। क़ुरआन अज़ीम में फ़ुक़रा का लफ्ज़ आम है, इज्मा-ए-उम्मत से हर्बी इससे ख़ारिज हैं। इज्मा की सनद अल्लाह अज़्ज़वजल का इरशाद है कि अल्लाह तुम्हें उनसे मना फरमाता है जो दीन में तुम से लड़ें।

'इनाया', 'मेराज अद-दिराया', 'मुहित अल-बुरहानी', 'जुदी ज़ादा', 'शरह अल-बिलाली', 'बदाए' और इमाम मुहम्मद की 'सियार अल-कबीर' के उद्धरण जल्द ही आएंगे। यह हनफी इमामों का मकलक है जिसे हनफी बनने वाले नेता मस्क (विकृति) और नस्ख (निरसन) की दीवार से मारते हैं और इससे हर्बी मुशरिकों के साथ न केवल माली एहसान करते हैं बल्कि उनसे दोस्ती और एकता की डींगें मारते हैं।

आयत में नस्ख (निरसन) के बारे में विचार "वे इसे समझने के बाद जानते हुए भी बदल देते हैं।" 3। वे जानबूझकर बात समझकर उसे उसकी जगह से फेर देते हैं।

आयत-ए-करीमा के बारे में एक विचार यह है कि इससे मुतलक (पूर्ण) काफिर मुराद हैं जो मुसलमानों से न लड़ें। उनके नज़दीक वह निश्चित रूप से क़िताल (युद्ध) और सख्ती की आयतों से मन्सूख (निरस्त) है। ताबिईन के प्रमुख इमाम जैसे इमाम अता बिन अबी रबाह, जो इमाम-ए-आज़म अबू हनीफा के उस्ताद थे—जिनके बारे में इमाम-ए-आज़म फरमाते हैं: "मैंने अता से बेहतर किसी को नहीं देखा"—और अब्दुल रहमान बिन ज़ैद बिन असलम जो अमीरुल मोमिनीन उमर फारूक-ए-आज़म के आज़ाद करदा ग़ुलाम थे, तथा क़तादा और हज़रत अनस के खास शागिर्द जो हुज़ूर सैय्यद-ए-आलम (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के खास खादिम थे (अल्लाह उन सब से राज़ी हो), उन्होंने इसके मन्सूख होने की तस्दीक फरमाई है। तफ़्सीर-ए-कबीर में है:

"उन्होंने 'उन लोगों के बारे में जिन्होंने तुमसे युद्ध नहीं किया' के अर्थ में मतभेद किया है। अधिकांश का विचार है कि वे अहले अहद (संधि वाले लोग) हैं।" इसमें मतभेद हुआ कि "वे जो तुम से दीन में न लड़ें" से कौन लोग मुराद हैं, अक्सर अहल-ए-तावील इसी पर हैं।

1 काफ़ी शरह वाफ़ी 2 फ़तह अल-क़दीर, अध्याय: जिन्हें सदका देना जायज़ है, मकतबा रज़विया सुक्कुर, 2/207 3 अल-क़ुरआन अल-करीम, 2/75 पृष्ठ 442 का 712

فتاویٰ رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

"لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ" 1 اللہ عزوجل کا ارشاد ہے کہ اللہ تمہیں بھلائی میں ان سے منع نہیں فرماتا جو دین میں تم سے نہ لڑیں۔

فتح القدیر میں ہے: الفقراء في الكتاب عام خص منه الحربي بالاجماع مستندين الى قوله تعالى "إِنَّمَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ قَتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ" 2۔ قرآن عظیم میں فقراء کا لفظ عام ہے باجماع امت حربی اس سے خارج ہیں اجماع کی سند اللہ عزوجل کا ارشاد ہے کہ اللہ تمہیں ان سے منع فرماتا ہے جو دین میں تم سے لڑیں۔

عنایہ و معراج الدرایہ و محیط برہانی و جودی زادہ و شرحبلالی بدائع و سیر کبیر امام محمد کی عبارتیں عنقریب آتی ہیں، یہ ہے مسلک ائمہ حنفیہ جسے حنفی بننے والے لیڈر یوں مسخ و نسخ کی دیوار سے مارتے ہیں اور اس سے حربی مشرکوں کے ساتھ نہ احسان مالی نہیں بلکہ و داد اتحاد بگھارتے ہیں۔

آیت میں نسخ کے اقوال "يُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ" 3۔ دیدہ دانستہ بات سمجھ کر اس کی جگہ سے پھیرتے ہیں۔

آیہ کریمہ میں ایک قول یہ ہے کہ مطلق کفار مراد ہیں جو مسلمانوں سے نہ لڑے ان کے نزدیک وہ ضرور آیات قتال و غلظت سے منسوخ ہے اجلہ ائمہ تابعین مثلاً امام عطا بن ابی رباح استاذ امام اعظم ابو حنیفہ جن کی نسبت امام اعظم فرماتے ہیں: "ما رأيت افضل من عطا" میں نے عطا سے افضل کسی کو نہ دیکھا۔ و عبدالرحمن بن زید بن اسلم مولیٰ امیر المومنین عمر فاروق اعظم و قتادہ

و تلمیذ خاص حضرت انس خادم خاص حضور سید عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم ورضی اللہ تعالیٰ عنہم نے اس کے منسوخ ہونے کی تصریح فرمائی، تفسیر کبیر میں ہے:

اختلفوا في المراد من "الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ" فالاكثر على انهم اهل العهد اس میں اختلاف ہوا کہ "وہ جو تم سے دین میں نہ لڑیں" ان سے کون لوگ مراد ہیں، اکثر اہل تاویل اس پر ہیں

1 کافی شرح وافی 2 فتح القدیر باب من یجوز دفع الصدقة الخ مکتبہ رضویہ سکھر ۲ / ۲۰۷ 3 القرآن الکریم ۲ / ۷۵

Fatawa Razawiya, Volume 14

[Arabic Box Text]: "Those who made a covenant with the Messenger of Allah, peace and blessings of Allah be upon him, regarding abstaining from fighting and showing hostility, and they were the Banu Khuza'ah. They had covenanted with the Messenger not to fight him nor expel him. So the Messenger, peace and blessings be upon him, commanded kindness and fulfillment of the covenant until the end of their term. This is the opinion of Ibn Abbas, Muqatil ibn Hayyan, Muqatil ibn Sulayman, and Muhammad ibn Sa'ib al-Kalbi. Mujahid said: 'Those who believed in Makkah and did not migrate.' It is also said: 'They were women and children.' And from Abdullah ibn al-Zubayr, it was revealed regarding Asma bint Abi Bakr, whose mother Qutaylah came to her while she was a polytheist with gifts, but she did not accept them nor did she grant her permission to enter. Then the Prophet, peace and blessings of Allah be upon him, commanded her to let her enter, accept from her, honor her, and be kind to her. It is also said: 'The verse is about the polytheists.' Qatadah said: 'It was abrogated by the verse of fighting.'"

[Urdu Box Text]: "These refer to the people of the covenant who had made a pact with the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) that they would neither fight the Prophet nor assist the enemy. They were the Banu Khuza'ah, who had promised the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) that they would not fight nor would they expel the Muslims from Makkah al-Mukarramah. The Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) was commanded to treat them well and fulfill their covenant until the promised period. This is the saying of Hazrat Abdullah bin Abbas, Muqatil bin Hayyan, Muqatil bin Sulayman, and Muhammad bin Sa'ib al-Kalbi. Imam Mujahid said: 'They refer to those Muslims of Makkah who had not yet migrated.' Others said they were women and children. It is narrated from Abdullah bin Zubair (may Allah be pleased with them) that this noble verse was revealed concerning Hazrat Asma bint Siddiq (may Allah be pleased with her). Her mother, Qutaylah, came to her with some gifts while in a state of disbelief. She did not accept the gifts nor did she allow her to enter. Then the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) commanded her to let her in, accept her gifts, and treat her with kindness and hospitality for her sake. Some said the verse is regarding the polytheists, and Qatada said that verse of jihad was abrogated."

In Sahih Muslim Sharif, it is narrated from Asma bint Siddiq (may Allah be pleased with her):

1. Mafatih al-Ghayb (al-Tafsir al-Kabir) under the verse 'La yanhakumullah...' (Allah does not forbid you...), al-Matba'ah al-Bahiyyah al-Misriyyah, Egypt, 29/4-303. Page 443 of 712

फ़तावा रज़विया, खंड 14

[अरबी बॉक्स पाठ]: "वे जिन्होंने अल्लाह के रसूल, सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम के साथ लड़ाई और शत्रुता न दिखाने का समझौता किया था, और वे बनू ख़ुज़आह थे। उन्होंने रसूल के साथ यह समझौता किया था कि वे न उनसे लड़ेंगे और न ही उन्हें निकालेंगे। इसलिए रसूल, उन पर शांति और आशीर्वाद हो, ने उनकी अवधि समाप्त होने तक दयालुता और वादे को पूरा करने का आदेश दिया। यह इब्न अब्बास, मुक़ातिल इब्न हय्यान, मुक़ातिल इब्न सुलेमान और मुहम्मद इब्न साइब अल-कल्बी की राय है। मुजाहिद ने कहा: 'वे जो मक्का में विश्वास लाए और प्रवास नहीं किया।' यह भी कहा गया है: 'वे महिलाएँ और बच्चे थे।' और अब्दुल्ला इब्न अल-ज़ुबैर से रिवायत है कि यह अस्मा बिन्त अबी बक्र के बारे में अवतरित हुआ, जिनकी माँ क़ुतैला उनके पास आईं जबकि वे एक उपहारों के साथ बहुदेववादी थीं, लेकिन उन्होंने उन्हें स्वीकार नहीं किया और न ही उन्हें प्रवेश करने की अनुमति दी। तब पैगंबर, अल्लाह की शांति और आशीर्वाद उन पर हो, ने उन्हें अंदर आने देने, स्वीकार करने, उनका सम्मान करने और उनके प्रति दयालु होने का आदेश दिया। यह भी कहा गया है: 'आयत बहुदेववादियों के बारे में है।' क़तादा ने कहा: 'इसे युद्ध की आयत द्वारा निरस्त कर दिया गया था।'"

[उर्दू बॉक्स पाठ]: "इनसे मुराद संधि वाले वे लोग हैं जिन्होंने अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) से यह वादा किया था कि वे न तो हुज़ूर से लड़ेंगे और न ही दुश्मन की मदद करेंगे। वे बनी ख़ुज़आ हैं, उन्होंने अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) से वादा किया था कि वे न तो लड़ेंगे और न ही मुसलमानों को मक्का मुअज़्ज़मा से निकालेंगे। नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) को आदेश दिया गया कि वे उनके साथ अच्छा व्यवहार करें और उनके वादे को नियत समय तक पूरा करें। हज़रत अब्दुल्ला बिन अब्बास, मुक़ातिल बिन हय्यान, मुक़ातिल बिन सुलेमान और मुहम्मद बिन साइब अल-कल्बी का यही मत है। इमाम मुजाहिद ने फ़रमाया: 'उनसे मुराद मक्का के वे मुसलमान हैं जिन्होंने अभी हिजरत (प्रवास) नहीं की थी।' और कुछ ने कहा कि उनसे मुराद स्त्रियाँ और बच्चे हैं। अब्दुल्ला बिन ज़ुबैर (रज़ियल्लाहु अन्हुमा) से रिवायत है कि यह आयत-ए-करीमा हज़रत अस्मा बिन्त सिद्दीक़ (रज़ियल्लाहु अन्हुमा) के बारे में उतरी। उनकी माँ क़ुतैला कुफ़्र की स्थिति में उनके पास कुछ उपहार लेकर आईं। अस्मा ने न तो उपहार स्वीकार किए और न ही उन्हें आने की अनुमति दी। तब नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने उन्हें आदेश दिया कि उन्हें आने दें, उनके उपहार स्वीकार करें और उनके लिए और उनके साथ नेक व्यवहार करें। कुछ ने कहा कि आयत मुशरिकों

(बहुदेववादियों) के बारे में है, और क़तादा ने कहा कि वह जिहाद की आयत द्वारा निरस्त कर दी गई थी।"

सहीह मुस्लिम शरीफ़ में हज़रत अस्मा बिन्त सिद्दीक़ (रज़ियल्लाहु अन्हुमा) से वर्णित है:

1. मफ़ातीह अल-ग़ैब (अल-तफ़सीर अल-कबीर) आयत 'ला यन्हाकुमुल्लाह...' के अंतर्गत, अल-मत्बा अल-बहिया अल-मिसरिया, मिस्र, 29/4-303. पृष्ठ 443 of 712

فتاوٰی رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

[عربی باکس]: الذین عاھدوا رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وسلم علی ترك القتال والمظاھرۃ فی العداوۃ، وھم خزاعۃ کانوا عاھدوا الرسول علی ان لایقاتلوہ ولا یخرجوہ، فامر الرسول علیہ الصلوۃ والسلام بالبر والوفاء الی مدۃ اجلھم، وھذا قول ابن عباس ومقاتل ابن حیان ومقاتل ابن سلیمن ومحمد ابن سائب الکلبی، وقال مجاہد الذین اٰمنوا بمکۃ ولم یھاجروا وقیل ھم النساء والصبیان، وعن عبداللہ بن الزبیر انھا نزلت فی اسماء بنت ابی بکر قدمت امھا قتیلۃ علیھا وھی مشرکۃ بھدایا فلم تقبلھا ولم تأذن لھا بالدخول فامرھا النبی صلی اللہ تعالی علیہ وسلم ان تدخلھا وتقبل منھا وتکرمھا وتُحسن الیھا، وقیل الایۃ فی المشرکین وقال قتادۃ نسختھا اٰیۃ القتال۱۔

[اردو باکس]: کہ ان سے اہل عہد مراد ہیں جنھوں نے رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم سے عہد کیا تھا کہ نہ حضور سے لڑیں گے نہ دشمن کی مدد کریں گے، اور وہ بنی خزاعہ ہیں انھوں نے رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم سے عہد کیا تھا کہ نہ لڑیں گے نہ مسلمانوں کو مکہ معظمہ سے نکالیں گے نبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کو حکم ہوا کہ ان کے ساتھ نیک سلوک فرمائیں اور ان کا عہد مدت موعود تک پورا کریں، حضرت عبداللہ بن عباس ومقاتل بن حیان ومقاتل بن سلیمن ومحمد بن سائب کلبی کا یہی قول ہے اور امام مجاہد نے فرمایا: وہ مسلمانان مکہ مراد ہیں جنھوں نے ابھی ہجرت نہ کی تھی۔ اور بعض نے کہا عورتیں اور بچے مراد ہیں عبداللہ بن زبیر رضی اللہ تعالیٰ عنہما سے روایت ہے کہ یہ آیت کریمہ حضرت اسماء بنت صدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہما کے بارے میں اتری ان کی ماں قتیلہ بحالت کفر ان کے پاس کچھ ہدیے لے کر آئیں انھوں نے نہ ہدیے کو قبول کئے نہ انھیں آنے کی اجازت دی تو نبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم نے انھیں حکم فرمایا کہ

اسے آنے دیں اور اس کے ہدیے قبول کریں اور اس کی خاطر اور اس کے ساتھ نیک سلوک کریں، اور بعض نے کہا آیت درباره مشرکین ہے، قتادہ نے کہا وہ آیت جہاد منسوخ ہوگئی۔

صحیح مسلم شریف میں اسماء بنت صدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہما سے ہے:

۱ مفاتیح الغیب (التفسیر الکبیر) زیر اٰیۃ لَا یَنْھٰکُمُ اللہ الخ المطبعۃ البھیۃ المصریۃ مصر ۲۹ / ۴۔ ۳۰۳

Fatawa Razawiyya Volume 14

(Arabic Text)

My mother came to me while she was a polytheist during the time of the treaty with the Quraysh. I sought a ruling from the Messenger of Allah (may peace and blessings of Allah be upon him), saying: 'My mother has come to me seeking favor; should I maintain ties with her?' He said, 'Yes, maintain ties with your mother.'[1]

(Urdu Translation)

My mother, who was a polytheist, came to me during the time when there was a treaty with the disbelievers. I asked the Holy Prophet (may peace and blessings of Allah be upon him) for a religious decree, 'My mother has come to me with expectation; should I treat my mother with some kindness?' He said, 'Yes, treat your mother well.'

In [Tafsir al-] Jaml from Qurtubi, it is stated:

(Arabic Text)

This is specific to those who believed but did not emigrate. It is also said to refer to women and children because they are not among those who fight, so Allah permitted kindness towards them; this was narrated by some exegetes. Most of the people of interpretation (ta'wil) said the verse is definitive (muhkam) and argued that Asma bint Abi Bakr asked the Prophet (may peace and blessings of Allah be upon him) whether she should maintain ties with her mother when she visited her while being a polytheist. He said, 'Yes.' This was recorded by Bukhari and Muslim.[2]

(Urdu Translation)

This verse is specific to those who believed and did not emigrate. Some said that women and children are meant by it because they are not capable of fighting, so Allah Almighty allowed financial kindness towards them; some exegetes reported this. And most of the people of interpretation said the verse is definitive, and they provided evidence that Asma bint Abi Bakr (may Allah be pleased with both of them) asked the Prophet (may peace and blessings of Allah be upon him), 'Should I show some kindness to my mother when she came to me in a state of polytheism?' He replied, 'Yes.' It was narrated by Bukhari and Muslim.

In Tafsir Dur al-Manthur, it is stated:

(Arabic Text)

Abd bin Humaid and Ibn al-Mundhir narrated from Mujahid regarding the word of Allah, "Allah does not forbid you

(Urdu Translation)

Abd bin Humaid and Ibn al-Mundhir narrated from Imam Mujahid regarding the noble verse "Allah does not forbid

(Arabic Text)	(Urdu Translation)
from those who did not fight you..." the verse. He said, "It means that you seek forgiveness for them, be kind to them, and be just towards them..."	you..." etc., saying the meaning of the verse is that Allah does not forbid you from praying for their forgiveness and showing kindness and justice to them.

[1] Sahih Muslim, Book of Zakat, Chapter on the Virtue of Spending and Charity on Relatives, Qadimi Kutub Khana Karachi, 1/322 [2] Al-Futuhat al-Ilahiyya (known as al-Jaml) under the verse 'Allah does not forbid you...', Mustafa al-Babi Egypt, 4/328

फतावा रज़विया जिल्द 14

(अरबी पाठ)

मेरी माँ मेरे पास आईं जबकि वे मुशिका (बुतपरस्त) थीं, कुरैश के साथ संधि के दौरान। मैंने अल्लाह के रसूल (उन पर अल्लाह की शांति और आशीर्वाद हो) से फतवा माँगा, कहा, 'मेरी माँ मेरे पास कुछ पाने की आशा में आई हैं, क्या मैं उनके साथ संबंध बनाए रखूँ?' उन्होंने उत्तर दिया, 'हाँ, अपनी माँ के साथ संबंध बनाए रखो।'[1]

(उर्दू अनुवाद)

मेरी माँ जो मुशिका थीं, उस समय मेरे पास आईं जब काफिरों से संधि थी। मैंने हुज़ूर सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम से फतवा पूछा कि मेरी माँ लालच लेकर मेरे पास आई हैं, क्या मैं अपनी माँ से कुछ अच्छा व्यवहार करूँ? फरमाया: हाँ, अपनी माँ से अच्छा व्यवहार कर।

[तफ़सीर अल-] जुमल में कुर्तुबी से है:

(अरबी पाठ)

यह उन लोगों के लिए विशिष्ट है जिन्होंने ईमान लाया और हिजरत (प्रवास) नहीं की। यह भी कहा गया है कि इससे मुराद औरतें और बच्चे हैं क्योंकि वे लड़ने वालों में से नहीं हैं, इसलिए अल्लाह ने उनके साथ भलाई करने की अनुमति दी। इसे कुछ मुफ़स्सिरों (व्याख्याकारों) ने बयान किया है। लेकिन अधिकांश व्याख्याकारों ने कहा कि आयत मोहकम (निश्चित) है और उन्होंने यह दलील दी कि अस्मा बिन्त अबी बक्र ने नबी सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम से पूछा था कि क्या वह अपनी माँ के साथ संबंध बनाए रखें जब वह मुशिका होने की स्थिति में उनके पास आई थीं। उन्होंने कहा, 'हाँ।' इसे बुखारी और मुस्लिम ने रिवायत किया है।[2]

(उर्दू अनुवाद)

यह आयत खास है उनके बारे में जो ईमान लाए और हिजरत न की, और बाज़ ने कहा इससे औरतें और बच्चे मुराद हैं इसलिए कि वे लड़ने के काबिल नहीं, तो अल्लाह तआला ने उनके साथ माली नेक सुलूक की इजाज़त दी, इसे बाज़ मुफ़स्सिरों ने नक्ल किया। और अक्सर अहले तावील ने कहा आयत मोहकम है, और इससे सनद लाए कि अस्मा बिन्त अबी बक्र रज़ियल्लाहु तआला अन्हुमा ने नबी सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम से सवाल किया क्या अपनी माँ से कुछ नेक सुलूक करें जब वह उनके पास बहालते शिर्क आई थीं? फरमाया: हाँ, इसे बुखारी व मुस्लिम ने रिवायत किया।

तफ़सीर दुर्र-ए-मंसूर में है:

(अरबी पाठ)

अब्द बिन हुमैद और इब्नुल मुन्ज़िर ने मुजाहिद से रिवायत किया अल्लाह के कलाम 'अल्लाह तुम्हें उन लोगों से नहीं रोकता जिन्होंने तुमसे लड़ाई नहीं की...' के बारे में। उन्होंने कहा, 'इसका मतलब है कि तुम उनके लिए मगफिरत (क्षमा) की दुआ करो, उनके साथ अच्छा व्यवहार करो और उनके प्रति न्यायपूर्ण रहो...'

(उर्दू अनुवाद)

अब्द बिन हुमैद और इब्नुल मुन्ज़िर ने इमाम मुजाहिद से तफ़सीर करीमा 'ला यन्हाकुमु...' आदि में रिवायत किया, फरमाया आयत के मायने ये हैं कि अल्लाह तुम्हें मना नहीं फरमाता कि तुम उनकी मगफिरत की दुआ करो और उनसे नेक सुलूक व इन्साफ का।

[1] सहीह मुस्लिम, ज़कात की किताब, रिश्तेदारों पर खर्च और दान की फज़ीलत का अध्याय, कदीमी कुतुब खाना कराची, 1/322 [2] अल-फुतूहात अल-इलाहिया (अल-जुमल के नाम से प्रसिद्ध) आयत 'ला यन्हाकुमुल्लाह...' के तहत, मुस्तफा अल-बाबी मिस्र, 4/328

(عربی عبارت)

قدمت علی امی وہی مشرکة فی عہد قریش اذ عاہدھم فاستفتیت رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وسلم قلت قدمت علی امی وہی راغبة افاصل امی قال نعم صل امک ۱ ۔

(اردو ترجمہ)

میری ماں کہ مشرکہ تھی اس زمانہ میں کہ کافروں سے معاہدہ تھا میرے پاس آئی میں نے حضور صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم سے فتوی پوچھا کہ میری ماں طمع لے کر میری پاس آئی ہیں کیا میں اپنی ماں سے کچھ نیک سلوک کروں؟ فرمایا: ہاں اپنی ماں سے نیک سلوک کر۔

جمل میں قرطبی سے ہے :

(عربی عبارت)

ہی مخصوصة بالذین امنوا ولم یھاجروا وقیل یعنی بہ النساء الصبیان لانہم من لایقاتل فاذن اللہ فی برہم حکاہ بعض المفسرین وقال اکثر اھل التاویل ہی محکمة واحتجوا بان اسماء بنت ابی بکر سألت النبی صلی اللہ تعالی علیہ وسلم ھل تصل امھا حین قدمت علیھا مشرکة قال نعم ، اخرجہ البخاری ومسلم ۲ ۔

(اردو ترجمہ)

یہ آیت خاص ہے ان کے بارے میں جو ایمان لائے اور ہجرت نہ کی، اور بعض نے کہا اس سے عورتیں اور بچے مراد ہیں اس لئے کہ وہ لڑنے کے قابل نہیں، تو اللہ تعالیٰ نے ان کے ساتھ مالی نیک سلوک کی اجازت دی، اسے بعض مفسرین نے نقل کیا۔ اور اکثر اہل تاویل نے کہا آیت محکم ہے، اور اس سے سند لائے کہ اسماء بنت ابی بکر رضی اللہ تعالیٰ عنہما نے نبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم سے سوال کیا کیا اپنی ماں سے کچھ نیک سلوک کرے جب

(عربی عبارت)	(اردو ترجمہ)
	وہ ان کے پاس بحالت شرک آئی تھیں؟ فرمایا: ہاں، اسے بخاری و مسلم نے روایت کیا۔

تفسیر در منشور میں ہے :

(عربی عبارت)	(اردو ترجمہ)
اخرج حمید وابن المنذر عن مجاہد فی قولہ "لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ" الآية قال ان تستغفروا و تبروہم وتقسطوا الیہم ہم	عبد بن حمید اور ابن المنذر نے امام مجاہد سے تفسیر کریمہ " لَا يَنْهٰكُمُ " الخ میں روایت کیا، فرمایا معنی آیت یہ ہیں کہ اللہ تمہیں منع نہیں فرماتا کہ تم ان کی مغفرت کی دعا کرو اور ان سے نیک سلوک وانصاف کا

١ صحیح مسلم کتاب الزکوٰۃ باب فضل النفقۃ والصدقۃ علی الاقربین قدیمی کتب خانہ کراچی ١ / ٣٢٢ ٢ الفتوحات الالہیہ (الشہیر بالجمل) زیر آیۃ لا ینہکم اللہ الخ مصطفی البابی مصر ٤ / ٣٢٨

Fatawa Razawiyya Volume 14 (14)

"Those who believed in Makkah and did not migrate..."[1]	Treatment. Who are these people? They are those who believed in Makkah but did not perform Hijrah (migration).

In the commentary 'Jami' al-Bayan', with a sound chain of narration:

Yunus narrated to me, saying: Ibn Wahb informed us, saying: Ibn Zaid said, and I asked him about the word of Allah, the Almighty and Sublime, "Allah does not forbid you..." [60:8]. He said: This has been abrogated; the verse of fighting (Qital) has abrogated it.[2]	Yunus narrated to me that Ibn Wahb informed him, saying: When I asked Imam Ibn Zaid about the blessed verse "Allah does not forbid you...", he said: This is abrogated; the command for Jihad has abrogated it.

In the commentary 'Durr-e-Mansur':

Abu Dawud narrated in his 'Tarikh' and Ibn al-Mundhir from Qatadah regarding the verse "Allah does not forbid you...", that it was abrogated by the verse "So kill the polytheists wherever you find them" [9:5].[3]	Abu Dawud in his 'History' and Ibn al-Mundhir in his commentary narrated from Qatadah that the blessed verse "Allah does not forbid you..." was abrogated by this verse which says, "Kill the polytheists wherever you find them."

In the same [source]:

Ibn Abi Hatim and Abu al-Sheikh narrated from Muqatil regarding the words of Allah, the Exalted, "And fight the polytheists all together" [9:36]: He said: This verse has abrogated every verse that contained a concession.[4]	Ibn Abi Hatim and Abu al-Sheikh narrated in their commentaries from Muqatil that Allah the Mighty and Sublime's command to "fight all the polytheists" has abrogated all previous verses that contained some concessions.

In the commentary 'Irshad al-'Aql al-Salim', under the blessed verse "O Prophet! Strive against the disbelievers and the hypocrites and be harsh with them" [9:73]:

Ata said: This verse abrogated every...	Imam Ata (may Allah be pleased with him) said: [Regarding] the disbelievers...

Note: Here the ignorance of that foolish Mufti is exposed who said about the noble verse "Allah does not forbid you..." that no one has mentioned it was abrogated by "and be harsh with them". - Hashmat Ali Lucknawi, may Allah forgive him.

---

[1] Ad-Durr al-Manthur (Tafsir), under the verse 'Allah does not forbid you from those who...', Published by Maktaba Ayatollah al-Uzma, Qom, Iran, 6/205. [2] Jami' al-Bayan by Ibn Jarir al-Tabari, under the verse 'Allah does not forbid you from those who...', Maymaniyya Press, Egypt, 28/61. [3] Ad-Durr al-Manthur, under the verse 'Allah does not forbid you from those who...', Published by Maktaba Ayatollah al-Uzma, Qom, Iran, 6/205. [4] Ad-Durr al-Manthur, under the verse 'And fight the polytheists all together...', Published by Maktaba Ayatollah al-Uzma, Qom, Iran, 3/236.

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदहवीं (14)

"जिन्होंने मक्का में ईमान लाया और हिजरत नहीं की..."[1]

सुलूक। इससे मुराद कौन लोग हैं? वे जो मक्का में ईमान लाए थे और हिजरत न की।

तफ़सीर 'जामे अल-बयान' में सही सनद के साथ है:

मुझसे यूनुस ने हदीस बयान की कि मुझे इब्न वहब ने खबर दी, कहा कि इब्न ज़ैद ने कहा, और मैंने उनसे अल्लाह अज़्ज़-ओ-जल्ल के इर्शाद "अल्लाह तुम्हें नहीं रोकता..." के बारे में पूछा, तो उन्होंने कहा: यह मन्सूख (निरस्त) हो चुका है; क़िताल (युद्ध) की आयत ने इसे निरस्त कर दिया है।[2]

मुझसे यूनुस ने हदीस बयान की कि मुझे इब्न वहब ने खबर दी, कहा जब मैंने इमाम इब्न ज़ैद से करीमा "अल्लाह तुम्हें नहीं रोकता..." के बारे में पूछा, तो फ़रमाया यह मन्सूख है; जिहाद के हुक्म ने इसे मन्सूख फ़रमा दिया।

तफ़सीर 'दुर्रे मनसूर' में है:

अबू दाऊद ने अपनी 'तारीख़' में और इब्न अल-मुन्ज़िर ने क़तादा से आयत "अल्लाह तुम्हें नहीं रोकता..." के बारे में रिवायत किया कि इसे आयत "मुशरिकों को जहाँ पाओ क़त्ल करो" ने मन्सूख कर दिया।[3]

अबू दाऊद ने अपनी तारीख़ और इब्न अल-मुन्ज़िर ने तफ़सीर में क़तादा से रिवायत किया कि करीमा "अल्लाह तुम्हें नहीं रोकता..." को इस आयत ने मन्सूख फ़रमाया कि "मुशरिकों को जहाँ पाओ क़त्ल करो।"

उसी में है:

इब्न अबी हातिम और अबू अल-शैख़ ने मुक़ातिल से अल्लाह तआला के इर्शाद "और सब मुशरिकों से लड़ो" के बारे में रिवायत किया: उन्होंने कहा: इस आयत ने हर उस आयत को मन्सूख कर दिया जिसमें कोई रियायत थी।[4]

इब्न अबी हातिम और अबू अल-शैख़ ने अपनी तफ़सीरों में मुक़ातिल से रिवायत किया कि अल्लाह अज़्ज़-ओ-जल्ल के इस इर्शाद ने कि "सब मुशरिकों से क़िताल (युद्ध) करो", इससे पहले जितनी आयतों में कुछ रुख़सतें (रियायतें) थीं, उन सबको मन्सूख फ़रमा दिया।

तफ़सीर 'इर्शाद अल-अक़्ल अल-सलीम' में करीमा "ऐ नबी! काफ़िरों और मुनाफ़िक़ों से जिहाद करो और उन पर सख़्ती करो" [9:73] के तहत है:

अता ने कहा: इस आयत ने हर चीज़ को मन्सूख कर दिया...

इमाम अता रज़ियल्लाहु तआला अन्हु ने फ़रमाया काफ़िरों के..

टिप्पणी: यहाँ से उस जाहिल मुफ़्ती की जहालत ज़ाहिर हो गई जिसने आयत-ए-करीमा "अल्लाह तुम्हें नहीं रोकता..." के बारे में कहा कि इसे "और उन पर सख़्ती करो" से किसी ने मन्सूख नहीं बताया। - हशमत अली लखनवी, अफ़ी अन्हु।

---

[1] अद-दुर्र अल-मनसूर (तफ़सीर), आयत 'ला यन्हाकुमुल्लाह' के तहत, मकतबा आयतुल्लाह अल-उज़्मा, क़ोम, ईरान, 6/205। [2] जामे अल-बयान इब्न ज़रीर अल-तबरी, आयत 'ला यन्हाकुमुल्लाह' के तहत, मैमनिय्या प्रेस, मिस्र, 28/61। [3] अद-दुर्र अल-मनसूर, आयत 'ला यन्हाकुमुल्लाह' के तहत, मकतबा आयतुल्लाह अल-उज़्मा, क़ोम, ईरान, 6/205। [4] अद-दुर्र अल-मनसूर, आयत 'व क़ातिलू अल-मुशरिकीन' के तहत, मकतबा आयतुल्लाह अल-उज़्मा, क़ोम, ईरान, 3/236।

الذین امنوا بمکۃ ولم یھاجرواھ ۱۔ برتاؤ۔ برتو اس سے مراد کون لوگ ہیں وہ جو مکہ میں ایمان لائے تھے اور ہجرت نہ کی۔

تفسیر جامع البیان میں بہ سند صحیح ہے :

حدثنی یونس قال اخبرنا ابن وھب قال مجھ سے یونس نے حدیث بیان کی کہ مجھ کو ابن وہب نے قال ابن زید وسألتہ عن قول اللہ عزوجل "لَا یَنْھٰکُمُ اللّٰہُ" الایۃ فقال ھذا قد نسخ نسخہ القتال ۲۔ خبر دی کہا جب میں نے امام ابن زید سے کریمہ "لَا یَنْھٰکُمُ اللّٰہُ" کے بارے میں پوچھا، فرمایا یہ منسوخ ہے حکم جہاد نے اسے نسخ فرما دیا۔

تفسیر درمنثور میں ہے :

اخرج ابوداؤد فی تاریخہ وابن المنذر عن قتادۃ "لَا یَنْھٰکُمُ اللّٰہُ" الایۃ نسختھا "فَاقْتُلُوا الْمُشْرِکِیْنَ حَیْثُ وَجَدْتُمُوْھُمْ" ۳۔ ابو داؤد نے اپنی تاریخ اور ابن المنذر نے تفسیر میں قتادہ سے روایت کیا کریمہ "لَا یَنْھٰکُمُ اللّٰہُ" کو اس آیت نے منسوخ فرمایا کہ مشرکوں کو جہاں پاؤ قتل کرو۔

اسی میں ہے :

ابن ابی حاتم وابوالشیخ عن مقاتل فی قولہ تعالی "وَ قَاتِلُوا الْمُشْرِکِیْنَ کَاَفَّۃً " قال نسخت ھذہ الآیۃ کل آیۃ فیھا رخصۃ ۴۔ ابن ابی حاتم وابوالشیخ نے اپنی تفسیروں میں مقاتل سے روایت کیا کہ اللہ عزوجل کے اس ارشاد نے کہ سب مشرکوں سے قتال کرو اس سے پہلے جتنی آیتوں میں کچھ رخصتیں تھیں سب منسوخ فرمادیں۔

تفسیر ارشاد العقل السلیم میں زیر کریمہ "یٰۤاَیُّهَا النَّبِیُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَ الْمُنٰفِقِیْنَ وَ اغْلُظْ عَلَیْهِمْ" ہے :

قال عطاء نسخت هذه الاية كل امام عطار رضی اللہ تعالیٰ عنہ نے فرمایا کافروں کے

عہ: یہاں سے اس جاہل مفتی کی جہالت ظاہر ہو گئی جس نے آیہ کریمہ "لَا یَنْهٰىكُمُ اللّٰهُ" کو کہا کہ "وَ اغْلُظْ عَلَیْهِمْ" سے اس کو کسی نے منسوخ نہیں بتایا۔ حشمت علی لکھنوی عفی عنہ

---

۱ الدر المنثور (تفسیر) زیر آیہ لا ینهکم اللہ عن الذین الخ منشورات مکتبہ آیۃ اللہ العظمی قم ایران ۶ / ۲۰۵ ۲ جامع البیان لابن جریر الطبری زیر آیہ لا ینهکم اللہ عن الذین الخ مطبعہ میمنہ مصر ۲۸ / ۳۶۱ ۳ الدر المنثور زیر آیہ لا ینهکم اللہ عن الذین الخ منشورات مکتبہ آیۃ اللہ العظمی قم ایران ۶ / ۲۰۵ ۴ الدر المنثور زیر آیہ وقاتلو المشرکین کافة الخ منشورات مکتبہ آیۃ اللہ العظمی قم ایران ۳ / ۲۳۶

Fatawa Razawiyya (Volume 14)

Something of forgiveness and pardoning[1] - All the permissions for forgiveness and pardoning that existed were abrogated by this noble verse.

In the exegesis 'Inayat al-Qadi' under the verse "Allah does not forbid you": This verse is abrogated by the words of the Almighty: "Then kill the polytheists" the verse[2] - This verse is abrogated by this command of Allah Almighty: "Slay the polytheists wherever you find them."

In the exegesis of Khatib al-Shirbini and then in 'Futuhat al-Ilahiyyah', it is stated: This ruling, which is the permissibility of befriending the disbelievers who did not fight [against Muslims], was at the beginning of Islam during the truce and the abandonment of the command to fight. Then it was abrogated by the words of the Almighty: "Then kill the polytheists wherever you find them"[3] - This ruling that "some kind treatment may be shown to those disbelievers who do not fight against Muslims" was at the beginning when fighting was halted and there was no command for Jihad. Then this ruling was abrogated by the same noble verse: "Slay the polytheists wherever you find them."

In Jalalayn Sharif: This is in contrast to the command for Jihad[4] - This permission was until the command for Jihad was given.

In its preface, it says: This is the completion of the exegesis of the Holy Quran, which Imam Jalaluddin al-Mahalli authored in his style, mentioning what makes the word of Allah Almighty understood and relying on the most preponderant opinions[5] (Summary) - This completion of Imam Jalaluddin al-Mahalli's exegesis is in the same style, providing enough explanation so that the Word of Allah is understood, and the most preferred opinion is relied upon. (Summary)

In Al-Jamal, it is stated:

---

1. Irshad al-'Aql al-Salim, Verse: O Prophet, strive against the disbelievers, Dar Ihya al-Turath al-Arabi, Beirut, 4/84.
2. 'Inayat al-Qadi 'ala Tafsir al-Baydawi, Verse: Allah does not forbid you from those, Dar Sadr, Beirut, 8/188.
3. Al-Futuhat al-Ilahiyyah (known as Al-Jamal), Verse: Allah does not forbid you from those, Mustafa al-Babi, Egypt, 3/328.

4. Tafsir al-Jalalayn, Verse: Allah does not forbid you from those, Mujtabai Press, Delhi, Second half, p. 455.
5. Tafsir al-Jalalayn, Book Preface, Mujtabai Press, Delhi, First half, p. 2.

फतावा रज़विया (खंड 14)

क्षमा और दरगुज़र की कुछ बातें[1] - क्षमा और दरगुज़र की जितनी भी अनुमतियाँ थीं, वे सब इस पवित्र आयत द्वारा निरस्त (मंसूख़) कर दी गईं।

तफ़्सीर इनायत अल-क़ाज़ी में आयत "अल्लाह तुम्हें नहीं रोकता" के तहत है: यह आयत सर्वशक्तिमान अल्लाह के इस कथन "तो मुशरिकों (बहुदेववादियों) को मार डालो" से निरस्त है[2] - यह आयत अल्लाह अज़्ज़वजल के इस निर्देश से निरस्त है कि मुशरिकों को जहाँ पाओ तलवार के घाट उतार दो।

तफ़्सीर ख़तीब शिरबीनी और फिर फ़ुतूहात अल-इलाहिया में है: यह आदेश, जो कि उन काफ़िरों (अविश्वासियों) के साथ मित्रता करने की अनुमति है जिन्होंने इस्लाम की शुरुआत में युद्ध नहीं किया था, सुलह और युद्ध के आदेश को त्यागने के बारे में था। फिर इसे सर्वशक्तिमान अल्लाह के कथन "तो मुशरिकों को मार डालो जहाँ भी तुम उन्हें पाओ" द्वारा निरस्त कर दिया गया[3] - यह आदेश कि "जो काफ़िर मुसलमानों से न लड़ें उनके साथ कुछ नेक सुलूक किया जाए" शुरुआत में था जब लड़ाई रुकी हुई थी और जिहाद का आदेश नहीं था। फिर यह आदेश उसी पवित्र आयत से निरस्त हो गया कि मुशरिकों को जहाँ पाओ गर्दन मार दो।

जलालैन शरीफ़ में है: यह जिहाद के आदेश के विपरीत है[4] - यह अनुमति उस समय तक थी जब तक जिहाद का आदेश नहीं हुआ था।

इसी के प्रस्तावना (ख़ुत्बा) में है: यह पवित्र कुरान की तफ़्सीर की पूर्णता है जिसे इमाम जलालुद्दीन अल-महल्ली ने अपनी शैली में लिखा था, जिसमें उस बात का उल्लेख है जिससे अल्लाह तआला के वचन को समझा जा सके और सबसे अधिक मान्य राय पर भरोसा किया जाए[5] (संक्षेप में) - यह इमाम जलालुद्दीन महल्ली की तफ़्सीर का पूरक उसी अंदाज़ में है कि उतनी बात बयान की जाए जिससे अल्लाह का कलाम समझ में आ जाए और जो बात सबसे ज़्यादा सही (राजह) है उस पर भरोसा किया जाए। (संक्षेप में)

अल-जमल में है:

---

1. इरशाद अल-अक्ल अल-सलीम, आयत: ऐ नबी, काफ़िरों के विरुद्ध जिहाद करो, दार इहया अल-तुरात अल-अरबी, बेरूत, 4/84.

2. इनायत अल-क़ाज़ी अला तफ़्सीर अल-बैज़ावी, आयत: अल्लाह तुम्हें उन लोगों से नहीं रोकता, दार सादिर, बेरूत, 8/188.
3. अल-फ़ुतूहात अल-इलाहिया (अल-जमल के नाम से प्रसिद्ध), आयत: अल्लाह तुम्हें उन लोगों से नहीं रोकता, मुस्तफ़ा अल-बाबी, मिस्र, 3/328.
4. तफ़्सीर जलालैन, आयत: अल्लाह तुम्हें उन लोगों से नहीं रोकता, मुजतबाई प्रेस, दिल्ली, दूसरा भाग, पृष्ठ 455.
5. तफ़्सीर जलालैन, पुस्तक प्रस्तावना, मुजतबाई प्रेस, दिल्ली, पहला भाग, पृष्ठ 2.

شیئ من العفو والصفح 1- ساتھ معافی و درگزر کی جتنی اجازتیں تھیں سب اس آیہ کریمہ نے منسوخ فرما دیں۔

تفسیر عنایہ القاضی میں زیرِ کریمہ "لَا يَنْهَاكُمُ اللهُ" ہے: هذه الآية منسوخة بقوله تعالى "فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِيْنَ" الآية 2- یہ آیت اللہ عزوجل کے اس ارشاد سے منسوخ ہے کہ مشرکوں کو جہاں پاؤ تلوار کے گھاٹ اتارو۔

تفسیر خطیب شربینی میں پھر فتوحات الالہیہ میں ہے: كان هذا الحكم وهو جواز موالاة الكفار الذين لم يقاتلوا فى اول الاسلام عنه الموادعة وترك الامر بالقتال ثم نسخ بقوله تعالى "فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِيْنَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ" 3- یہ حکم کہ "جو کفار مسلمانوں سے نہ لڑیں ان کے ساتھ کچھ نیک سلوک کیا جائے" ابتداء میں تھا کہ لڑائی موقوف تھی اور جہاد کا حکم نہ تھا، پھر یہ حکم اسی آیہ کریمہ سے منسوخ ہوگیا کہ مشرکوں کو جہاں پاؤ گردن مارو۔

جلالین شریف میں ہے: هذا مقابل الامر بالجهاد 4- یہ اجازت اس وقت تک تھی کہ جہاد کا حکم نہیں ہوا تھا۔

اسی کے خطبہ میں ہے: هذا تكملة تفسير القرآن الكريم الذى الفه الامام جلال الدين المحلى على نمطه من ذكر ما يفهم به كلام الله تعالى والاعتماد على ارجح الاقوال 5 (ملخصاً) - یہ امام جلال الدین محلی کی تفسیر کا تکملہ اسی انداز پر ہے کہ اتنی بات بیان کی جائے جس سے کلام اللہ سمجھ میں آجائے اور جو قول سب سے راجح ہے اس پر اعتماد کیا جائے۔ (ملخصاً)

جمل میں ہے:

1 ارشاد العقل السلیم آیة یا ایها النبی جاهد الکفار دار احیاء التراث العربی بیروت ۴/ ۸۴ 2 عنایة القاضی علی تفسیر البیضاوی آیة لاینهکم الله عن الذین دار صادر بیروت ۸/ ۱۸۸ 3 الفتوحات الالهیہ (الشهیر بالجمل) آیة لاینهکم الله عن الذین مصطفی البابی مصر ۳/ ۳۲۸ 4 تفسیر جلالین آیة لاینهکم الله عن الذین مطبع مجتبائی دہلی نصف ثانی ص ۴۵۵ 5 تفسیر جلالین خطبہ کتاب مطبع مجتبائی دہلی نصف اول ص ۲

Fatawa Rizvia, Volume 14

Arabic	Urdu Translation
i.e., restricting to the most preferred opinions.	That is, only that statement will be mentioned which is the most preferred of all.

In Zarqani 'ala al-Mawahib, it is stated:

| Al-Jalal has committed to restricting to the most authentic (opinion). | Imam Jalal has made it mandatory to only write the opinion which is the most correct. |

Here, Muslims are not commanded to engage in Jihad; those who call them towards it are ill-wishers of Muslims: Necessary Warning: This noble verse which scholars and Imams have recited to explain abrogation, saying "kill the polytheists wherever you find them," and other verses of this subject, as well as passages from Hidaya etc. coming shortly, stating that initiating Jihad is obligatory, they pertain to the Sultans of Islam, the armies of Islam, those in charge of treasuries, weapons, and capability, not to others besides them. Allah Almighty says:

| "Allah does not burden a soul beyond that it can bear." | Allah Almighty does not burden any soul except to the extent of its capacity. |

And He, the Almighty, says:

| "Allah does not burden any soul except with what He has given it." | Allah does not burden any soul except to the extent of the capability He has granted it. |

And He, the Almighty, says:

| "And do not throw [yourselves] with your [own] hands into destruction." | Do not throw yourselves into destruction with your own hands. |

In Mujtaba, Jami' al-Rumuz, and Durr al-Mukhtar, it is stated:

| It is obligatory upon the Imam to send... | It is obligatory upon the Great Sultan of Islam that every year... |

---

1 Al-Futuhat al-Ilahiyya (known as Al-Jamal) sermon, Book by Mustafa al-Bani Egypt 1 / 7 2 Sharh al-Zarqani 'ala al-Mawahib al-Laduniyya, Second Objective, First Chapter, Dar al-Ma'rifa Beirut 3 / 171 3 The Holy Quran 2 / 286 4 The Holy Quran 65 / 7 5 The Holy Quran 2 / 195

फतावा रज़विया, खंड चौदह (14)

अरबी	उर्दू अनुवाद
यानी केवल सबसे पसंदीदा कथनों तक सीमित रहना।	यानी केवल वही कथन बयान करेंगे जो सब से श्रेष्ठ (पसंदीदा) है।

ज़रकानी अलल मवाहब में है:

| अल-जलाल ने सबसे सही (कथन) तक सीमित रहने की प्रतिबद्धता जताई है। | इमाम जलाल ने यह अनिवार्य किया है कि केवल वही कथन लिखेंगे जो सबसे अधिक सही है। |

यहाँ मुसलमानों को जिहाद का हुक्म नहीं, जो इसकी तरफ बुलाते हैं वे मुसलमानों के शुभचिंतक नहीं हैं: आवश्यक चेतावनी: यह पवित्र आयत जिसे विद्वानों और इमामों ने मंसूख (निरस्त) करने के वर्णन के लिए पढ़ा है कि "मुशरिकों (बहुदेववादियों) को जहाँ पाओ मार डालो", और इस विषय की अन्य आयतें तथा हिदाया आदि के वे उद्धरण जो आगे आने वाले हैं कि जिहाद की पहल करना वाजिब (अनिवार्य) है, उनका संबंध इस्लाम के सुल्तानों, इस्लाम की सेनाओं, खज़ानों, हथियारों और सामर्थ्य रखने वालों से है, न कि उनके अलावा दूसरों से। अल्लाह तआला ने फरमाया:

| "अल्लाह किसी जान को तकलीफ नहीं देता मगर उसकी ताकत भर।" | अल्लाह तआला किसी जान को तकलीफ नहीं देता मगर उसकी सामर्थ्य के अनुसार। |

और अल्लाह तआला ने फरमाया:

| "अल्लाह किसी जान को तकलीफ नहीं देता मगर उतनी ही जितना सामर्थ्य उसे दिया है।" | अल्लाह किसी जान को तकलीफ नहीं देता मगर उतनी ही जिस कदर की सामर्थ्य उसे दी है। |

और अल्लाह तआला ने फरमाया:

| "अपने हाथों अपने आप को हलाकत (विनाश) में न डालो।" | अपने हाथों अपने आप को हलाकत में न डालो। |

मुजतबा, जामेउर रमूज़ और दुर्रे मुख्तार में है:

| इमाम पर अनिवार्य है कि वह भेजे... | सुल्तान-ए-आज़म इस्लाम पर फर्ज है कि हर साल... |

1 अल-फुतूहात अल-इलाहिया (अश-शहीर बिल जमल) खुतबा किताब मुस्तफा अल-बानी मिस्र 1 / 7 2 शरह अज़-ज़रकानी अलल मवाहिब अल-लदुनिय्या अल-मकसद अस-सानी अल-फस्ल अल-अव्वल दारुल मारिफ़ा बेरूत 3 / 171 3 अल-कुरान अल-करीम 2 / 286 4 अल-कुरान अल-करीम 65 / 7 5 अल-कुरान अल-करीम 2 / 195

पृष्ठ 447 / 712

عربی عبارت **اردو ترجمہ**

ای الاقتصار علی ارجح الاقوال - 1 یعنی صرف وہ قول بیان کریں گے جو سب سے راجح ہے۔

زرقانی علی المواہب میں ہے:

| الجلال قد التزام الاقتصار علی الاصح - 2 | امام جلال نے التزام فرمایا ہے کہ صرف وہ قول لکھیں گے جو سب سے زیادہ صحیح ہے۔ |

یہاں مسلمانوں کو جہاد کا حکم نہیں جو اس کی طرف بلاتے ہیں مسلمانوں کے بدخواہ ہیں: تنبیہ ضروری: یہ آیہ کریمہ کہ یہاں علماء وائمہ نے بیان ناسخ کے لئے تلاوت کی کہ مشرکوں کو جہاں پاؤ قتل کرو۔ اور اس مضمون کی اور آیات نیز وہ عبارات ہدایہ وغیرہما قریب آنے والیاں کہ جہاد میں پہل واجب ہے ان کا تعلق سلاطین اسلام و عساکر اسلام اصحاب خزائن واسلحہ واستطاعت سے ہے نہ کہ ان کے غیر سے، قال اللہ تعالیٰ:

| لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا - 3 | اللہ تعالیٰ کسی جان کو تکلیف نہیں دیتا مگر اس کی طاقت بھر۔ |

وقال تعالیٰ:

| " لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَا آتَاهَا " - 4 | اللہ کسی جان کو تکلیف نہیں دیتا مگر اتنے کی جس قدر کی استطاعت اسے دی ہے۔ |

وقال تعالیٰ:

| " لَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ " - 5 | اپنے ہاتھوں اپنے آپ کو ہلاکت میں نہ ڈالو۔ |

مجتبٰی وجامع الرموز ودرالمختار میں ہے:

| یجب علی الامام ان یبعث | سلطان اعظم اسلام پر فرض ہے کہ ہر سال |

---

1 الفتوحات الالھیہ (الشھیر بالجمل) خطبہ کتاب مصطفیٰ البانی مصر ۱ / ۷ 2 شرح الزرقانی علی المواہب اللدنیہ المقصد الثانی الفصل الاول دارالمعرفۃ بیروت ۳ / ۱۷۱ 3 القرآن الکریم ۲ / ۲۸۶ 4 القرآن الکریم ۶۵ / ۷ 5 القرآن الکریم ۲ / ۱۹۵

Fatawa Rizvia, Volume 14

[Box 1] Arabic: Sending an army to the Dar al-Harb once or twice every year is obligatory upon the subjects, unless tribute (kharaj) has been taken. If the Sultan does not send the army, all the sin is upon him. This is when he has a strong presumption that they will be sufficient for them; otherwise, initiating combat against them is not permissible. 1 Urdu Translation: Send an army to the land of war (Dar al-Harb) once or twice, and its support is mandatory for the subjects. If land tax (kharaj) has not been taken from them, then if the Sultan does not send an army, the entire sin lies on his head. All this is in the case where he has a prevailing belief that he will not be less than the disbelievers in power; otherwise, initiating a fight against them is illegitimate.

Especially in India, where if ten Muslims kill one polytheist, God forbid, all ten would be hanged, in such a place, one who declares Jihad obligatory for Muslims is a slanderer against Sharia and an ill-wisher of Muslims. Our objective was that if the noble verse of Al-Mumtahanah applies generally to all non-combatant polytheists, then it is certainly abrogated; and that has been proven, praise be to God, in the best possible way. The proof of the abrogation of this verse is evident from the Great Quran itself, if it were to be considered general for every person who is non-combatant in practice.

And I say, and success is from Allah the Almighty: (And I say and success is from Allah the Almighty. - T) If those prominent Tabi'in had not explicitly stated its abrogation and this exalted Imam had not preferred and authenticated it, the Great Quran itself would be a witness that the verse "Allah does not forbid you" if it applies generally to all non-combatant polytheists in practice, then it is definitely abrogated. The revelation of Al-Mumtahanah is certainly before Surah al-Bara'at. Even if there were no explicit statement from the Imams, its noble verses themselves show that until its revelation, Makkah the Great was in the possession of the disbelievers, and the commands of the noble Surah at-Tawbah are shining forth that its revelation occurred after the conquest of the Holy City and the complete dominance of the religion of Islam, and praise be to Allah. In Surah al-Bara'at, He said:

[Box 2] Arabic: "O Prophet! Fight against the disbelievers and the hypocrites and be harsh upon them. And their refuge is Hell, and wretched is the destination." 2 Urdu Translation: O Prophet! Perform Jihad against the disbelievers and the hypocrites and

deal with them strictly; their destination is Hell, and what an evil place to return to it is.

Then in the same Surah, He said:

[Box 3] Arabic: "O you who have believed, fight those [disbelievers] who are near you..." Urdu Translation: O you who believe! Fight those of the disbelievers who are near you.

1. Jami' al-Rumuz, Kitab al-Jihad, Maktabah Islamiyyah, Gunbad-e-Qamus, Iran, 4/555.
2. The Holy Quran 9/73.

फ़तावा रज़विया, खंड 14

[बॉक्स 1] अरबी: दार अल-हर्ब में साल में एक या दो बार सेना भेजना प्रजा पर अनिवार्य है, जब तक कि उनसे खराज (कर) न लिया गया हो। यदि सुल्तान सेना नहीं भेजता है, तो सारा पाप उसी पर है। यह तब है जब उसे प्रबल संभावना हो कि वे उनके लिए पर्याप्त होंगे; अन्यथा, उनके खिलाफ युद्ध शुरू करना अनुमेय नहीं है। 1 उर्दू अनुवाद: दार अल-हर्ब पर साल में एक या दो बार लश्कर (सेना) भेजे और प्रजा पर इसकी मदद फर्ज (अनिवार्य) है। अगर उनसे खराज (भूमि कर) न लिया गया हो, तो सुल्तान अगर लश्कर न भेजे तो सारा गुनाह उसी के सर है। यह सब उस सूरत में है कि उसे ग़ालिब गुमान (प्रबल संभावना) हो कि वह ताकत में काफिरों से कम न रहेगा, वरना उनसे लड़ाई की पहल नाजायज है।

विशेष रूप से भारत में जहाँ यदि दस मुसलमान एक मुशरिक (मूर्तिपूजक) को मारें तो, अल्लाह न करे, दसों को फाँसी हो, ऐसी जगह मुसलमानों पर जिहाद फर्ज बताने वाला शरीयत पर मुफ़्तरी (झूठ गढ़ने वाला) और मुसलमानों का बदख्वाह (अहित चाहने वाला) है। हमारा मक़सद इस कदर था कि करीमा मुम्तहना (सूरह मुम्तहना की आयत) अगर जुमला मुशरिकीन गैर-मुहारिबीन (सभी गैर-लड़ाकू मुशरिकों) को आम है तो ज़रूर मंसूख (रद्द) है, वह बहमदहि तआला (अल्लाह की प्रशंसा से) बेहतरीन तरीके से साबित हो गया। खुद कुरान-ए-अजीम से इस आयत की मंसूखी (निरस्तीकरण) का सबूत है, अगर इसे हर गैर-मुहारिब बिल-फ़ेल (वास्तव में गैर-लड़ाकू) के लिए आम माना जाए।

और मैं कहता हूँ, और तौफीक अल्लाह तआला से है: (त) अगर वे अकाबिर ताबईन (महान ताबईन) इसके नख (रद्द होने) की तसरीह (स्पष्टीकरण) न करते और यह इमाम-ए-जलील इसकी तरजीह व तसहीह (प्राथमिकता और प्रमाणीकरण) न फरमाते, तो कुरान-ए-अजीम खुद गवाह था कि आयत "ला यन्हाकुम" (अल्लाह तुम्हें मना नहीं करता) अगर जुमला मुशरिकीन गैर-मुहारिबीन बिल-फ़ेल को आम है तो कतई मंसूख है। मुम्तहना का नुजूल (अवतरण) सूरह बरात (तौबा) से यकीनन पहले है। अगर अइम्मा (इमामों) की तसरीह न भी होती, तो खुद इसकी आयत-ए-करीमा बता रही है कि नुजूल तक मक्का मुअज्ज़मा काफिरों के कब्जे में था और सूरह तौबा शरीफ के इरशादात जगमगा रहे हैं कि इसका नुजूल फतह-ए-बलद-उल-हराम (मक्का की विजय) और दीन-ए-इस्लाम के मुकम्मल तसल्लुत (वर्चस्व) के बाद हुआ है, और अल्लाह की प्रशंसा है। सूरह बरात में इरशाद फरमाया:

[बॉक्स 2] अरबी: "یٰۤاَیُّهَا النَّبِیُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنٰفِقِیْنَ وَاغْلُظْ عَلَیْهِمْ ؕ وَمَاْوٰىهُمْ جَهَنَّمُ ؕ وَبِئْسَ الْمَصِیْرُ" 2 उर्दू अनुवाद: ऐ नबी! काफिरों और मुनाफिकों पर जिहाद फरमाइए और उनके साथ सख्ती से पेश आइए और उनका ठिकाना दोजख (नरक) है और वह क्या ही बुरा लौटने का ठिकाना है।

फिर इसी सूरह में इरशाद फरमाया:

[बॉक्स 3] अरबी: "یٰۤاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا قَاتِلُوا الَّذِیْنَ..." उर्दू अनुवाद: ऐ ईमान वालो! अपने पास के काफिरों से लड़ो।

1. जामिउर रुमूज़, किताबुल जिहाद, मकतबा इस्लामिया, गुंबद-ए-कामूस, ईरान, 4/555।
2. अल-कुरान अल-करीम, 9/73।

पृष्ठ 712 का 448

[Box 1] سریة الی دارالحرب کل سنة مرة اومرتین وعلی الرعیة الا اذا اخذ الخراج فان لم یبعث کان کل الاثم علیه وهذا اذا غلب علی ظنه انه یکافیهم والا فلایباح قتالهم 1۔ ایک یا دو بار دارالحرب پر لشکر بھیجے اور رعیت پر اس کی مدد فرض ہے اگر ان سے خراج نہ لیا ہو تو سلطان اگر لشکر نہ بھیجے تو سارا گناہ اسی کے سر ہے، یہ سب اس صورت میں ہے کہ اسے غالب گمان ہو کہ طاقت میں کافروں سے کم نہ رہے گا ورنہ اسے ان سے لڑائی کی پہل ناجائز ہے۔

خصوصاً ہندوستان میں جہاں اگر دس مسلمان ایک مشرک کو قتل کریں تو معاذاللہ دسوں کو پھانسی ہو ایسی جگہ مسلمانوں پر جہاد فرض بتانے والا شریعت پر مفتری اور مسلمانوں کا بدخواہ ہے، ہمارا مقصود اس قدر تھا کہ کریمہ ممتحنہ اگر جملہ مشرکین غیر محاربین کو عام ہے تو ضرور منسوخ ہے وہ بحمدہ تعالیٰ بروجہ احسن ثابت ہو گیا۔ خود قرآن عظیم سے اس آیت کی منسوخی کا ثبوت اگر ہر غیر محارب بالفعل کو عام مانی جائے۔

وانا اقول: وباللہ التوفیق (اور میں کہتا ہوں اور توفیق اللہ تعالیٰ سے ہے۔ت) اگر وہ اکابر تابعین اس کے نسخ کی تصریح اور یہ امام جلیل اس کی ترجیح و تصحیح نہ فرماتے تو قرآن عظیم خود شاہد تھا کہ آیہ "لَا یَنْهٰکُمُ" اگر جملہ مشرکین غیر محاربین بالفعل کو عام ہے تو قطعاً منسوخ ہے، ممتحنہ کا نزول سورہ براءت سے یقیناً پہلے ہے تصریح ائمہ نہ ہوتی تو خود اس کی آیہ کریمہ بتا رہی ہیں کہ نزول تک مکہ معظمہ قبضہ کفار میں تھا اور سورہ توبہ شریف کے ارشادات جگمگا رہے ہیں کہ اس کا نزول بعد فتح بلدالحرام و تسلط تام دین اسلام ہے وللہ الحمد، سورہ براءت میں ارشاد فرمایا:

[Box 2] ”یٰۤاَیُّهَا النَّبِیُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنٰفِقِیْنَ وَاغْلُظْ عَلَیْهِمْؕ وَمَاْوٰىهُمْ جَهَنَّمُؕ وَبِئْسَ الْمَصِیْرُ“ 2۔ اے نبی ! کافروں اور منافقوں پر جہاد فرمائیے اور ان کے ساتھ سختی سے پیش آئیے اور ان کا ٹھکانا دوزخ ہے اور وہ کیا ہی بری پھرنے کی جگہ ہے۔

پھر اسی سورہ میں ارشاد فرمایا:

[Box 3] ”یٰۤاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا قَاتِلُوا الَّذِیْنَ اے ایمان والو! اپنے پاس کے کافروں سے لڑو

1 جامع الرموز کتاب الجہاد مکتبہ اسلامیہ گنبد قاموس ایران ۴/ ۵۵۵ 2 القرآن الکریم ۹/ ۷۳

Fatawa-e-Razviya, Volume 14

[Arabic: Yaloona-kum minal kuffari wal yajidu feekum ghilzatan][1] And it is obligatory upon you that they find harshness in you.

This command is also general for all disbelievers. The wisdom behind it is that those nearby should be subjugated first. When Islamic dominance is established there, then those who were close to them become the "nearby" ones; they should be subjugated. Thus, this process continues from East to West until the ends of the earth. Praise be to Allah, this is how it happened, and by the help of the Almighty, it will happen in the most complete and perfect manner during the era of the promised Imam (may Allah be pleased with him). Fighting and harshness are commanded against all disbelievers, even if they are not actively at war. The specification of fighting only those who are actively at war has been abrogated:

[Arabic: "Hatta la takoona fitnatun wa yakoonad deenu kulluhu lillah"][2] Until there is no more fitna (strife) and the religion is entirely for Allah.

Here, the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) was commanded to be harsh with the disbelievers. The believers were commanded to be severe with the disbelievers. In this, there is no division, no hesitation, no specification, and no following of past ways. Every rational person knows that good treatment and severity/harshness are mutually exclusive. Previously, good treatment was permitted; now that harshness and severity are commanded, that permission is certainly abrogated. There is a consensus of the Ummah that Jihad is not specific to those disbelievers who are actively fighting; it is absolutely both defensive and offensive. The restriction of permission to only defensive action existed previously, but it was then completely abrogated. This is stated in Mabsut by Shams al-A'imma al-Sarakhsi, Kifaya, Inaya, Tabyeen, Bahr al-Ra'iq, Radd al-Muhtar, etc.:

(Arabic Text)	(Urdu Translation)
The wording is by Babarti regarding the saying of Allah the Almighty: "If they fight you, kill them" is abrogated. Its explanation is that the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) was initially commanded to overlook and turn away from the	This instruction, that if they fight you, kill them, is abrogated. The explanation is that the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) was initially commanded to overlook and turn away from the polytheists. The instruction was to overlook them gracefully and turn

(Arabic Text)

polytheists by His saying: "Pardon them with a gracious pardoning" (15:85) and "Turn away from the polytheists" (6:94) - the verse. Then he was commanded to call to the religion through preaching and debate.

(Urdu Translation)

away from the polytheists. Then the Prophet was commanded to call them to the religion by explaining and establishing proof with goodness, as the instruction was: Call to the way of your Lord with wisdom. Then...

[1] The Holy Quran 9/123 [2] The Holy Quran 8/39

फ़तावा-ए-रज़विया, जिल्द 14

[अरबी: यलूना-कुम मिलल कुफ़्फ़ारी वल यजीदू फ़ीकुम ग़िलज़तन][1] और तुम पर फ़र्ज़ है कि वो तुम में सख़्ती पाएँ।

यह हुक्म भी तमाम काफ़िरों के लिए आम है। हिकमत यही है कि पहले पास वालों को ज़ेर किया जाए। जब वहाँ इस्लाम का ग़लबा हो जाए, तो अब जो उनसे नज़दीक हैं वो पास वाले हो गए, उन्हें ज़ेर किया जाए। यूँ ही यह सिलसिला पूरब से पश्चिम तक ज़मीन की इन्तेहा तक पहुँचे। और अल्हम्दुलिल्लाह ऐसा ही हुआ, और अल्लाह की मदद से इसी तरह कामिल तौर पर ज़माना-ए-इमाम मौऊद (रज़ियल्लाहु अन्हु) में होने वाला है। सब काफ़िरों से क़िताल (युद्ध) और सख़्ती का हुक्म है, चाहे वो फ़िलहाल जंग न कर रहे हों। जंग करने वालों की विशिष्टता अब मन्सूख़ (निरस्त) हो गई है:

[अरबी: "हत्ता ला तकूना फ़ित्नातुन व यकूनद दीनू कुल्लुहू लिल्लाह"][2] यहाँ तक कि कोई फ़ित्ना बाक़ी न रहे और सारा दीन अल्लाह ही के लिए हो जाए।

यहाँ नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) को इरशाद हुआ कि काफ़िरों पर सख़्ती करो। मोमिनों को हुक्म हुआ कि काफ़िरों पर सख़्ती करो। इसमें न कोई तक़सीम है, न तरदीद, न तख़्सीस और न तक़लीद। हर अक़्लमंद जानता है कि नेक सुलूक और सख़्ती व दरुश्ती एक दूसरे के उलट हैं। पहले नेक सुलूक की इजाज़त थी, अब सख़्ती और दरुश्ती का हुक्म हुआ तो वो इजाज़त ज़रूर मन्सूख़ हो गई। उम्मत का इज्मा (आम सहमति) है कि जिहाद सिर्फ़ जंग करने वाले काफ़िरों तक महदूद नहीं है, बल्कि डिफ़ेंसिव और ऑफ़ेंसिव दोनों तरह से है। इजाज़त का सिर्फ़ डिफ़ेंसिव में होना पहले था, फिर वो क़तई तौर पर मन्सूख़ हो गया। मबस्त शम्सुल आइम्मा सरख़सी, किफ़ाया, इनाया, तबीन, बहरुल राइक़ और रद उल मुहतार वगैरह में है:

(अरबी पाठ)

अल्फ़ाज़ बबरती के हैं, अल्लाह तआला का क़ौल: "अगर वो तुमसे लड़ें तो उन्हें क़त्ल करो" मन्सूख़ है। इसका बयान यह है कि रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) इब्तिदा में मुशरिकों से दरगुज़र और एतराज़ करने पर मामूर थे, अल्लाह के क़ौल "पस अच्छी तरह

(उर्दू अनुवाद)

यह इरशाद कि अगर वो तुमसे लड़ें तो उनको क़त्ल करो मन्सूख़ है। बयान इसका यह है कि रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) को इब्तिदा में यह हुक्म था कि मुशरिकों से दरगुज़र और रूह-गर्दानी फ़रमाएँ। इरशाद था अच्छी तरह दरगुज़र करो और मुशरिकों से मुँह फेर लो। फिर हुज़ूर को हुक्म हुआ

(अरबी पाठ)	(उर्दू अनुवाद)
दरगुज़र करो" (15:85) और "मुशरिकों से मुँह मोड़ लो" (6:94) के ज़रिए। फिर हुक्म हुआ कि हिकमत और मुजादला के साथ दीन की तरफ़ दावत दें।	कि समझाने और ख़ूबी के साथ दलील क़ायम फ़रमाने से दीन की तरफ़ बुलाओ, जैसा कि इरशाद था अपने रब की राह की तरफ़ हिकमत के साथ बुलाओ। फिर...

[1] अल-क़ुरआन अल-करीम 9/123 [2] अल-क़ुरआन अल-करीम 8/39

يَلُوْنَكُمْ مِّنَ الْكُفَّارِ وَ لْيَجِدُوْا فِيْكُمْ غِلْظَةً ط 1 اور تم پر فرض ہے کہ وہ تم میں درشتی پائیں

یہ حکم بھی جمیع کفار کو عام ہے حکمت یہی ہے کہ پہلے پاس والوں کو زیر کیا جائے جب وہاں اسلام کا تسلط ہو جائے تو اب جو اس سے نزدیک ہیں وہ پاس والے ہوئے وہ زیر ہو جائیں تو اب جو ان سے قریب ہیں یو نہی یہ سلسلہ شرقا غربا منتہائے زمین تک پہنچے اور بحمداللہ ایسا ہی ہوا اور بعونہ تعالیٰ ایسا ہی بر وجہ اتم و کمال زمانہ امام موعود رضی اللہ تعالیٰ عنہ میں ہونے والا ہے سب کافروں سے قتال و غلظت کا حکم ہے اگرچہ محارب بالفعل نہ ہوں محارب بالفعل کی

تخصیص منسوخ ہوگئی:

"حَتّٰى لَا تَكُوْنَ فِتْنَةٌ وَّيَكُوْنَ الدِّيْنُ كُلُّهٗ لِلّٰهِ" 2- یہاں تک کہ کوئی فتنہ نہ رہے اور سارا دین اللہ ہی کے لئے ہو جائے۔

یہاں نبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کو ارشاد ہوا کہ کفار پر درشتی کرو۔ مومنین کو حکم ہوا کافروں پر سختی کرو۔ اس میں نہ کوئی تقسیم ہے نہ تردید، نہ تخصیص نہ تقلید، اور ہر عاقل جانتا ہے کہ نیک سلوک اور سختی و درشتی باہم متنافی ہیں، پہلے نیک سلوک کی اجازت تھی اب درشتی و سختی کا حکم ہوا تو وہ اجازت ضرور منسوخ ہوگئی، اجماع امت ہے کہ جہاد کفار محاربین بالفعل سے مخصوص نہیں مدافعانہ و جارحانہ قطعاً دونوں طرح ہے اجازت کا مدافعانہ میں حصر پہلے تھا پھر قطعاً منسوخ ہو گیا، مبسوط شمس الائمہ سرخسی و کفایہ و عنایہ و تبیین و بحر الرائق و رد المحتار و غیرہا میں ہے:

(عربی عبارت)

واللفظ للببرتی قوله تعالی فان قاتلوکم فاقتلوهم منسوخ وبیانہ ان رسول الله صلی الله تعالی علیہ وسلم کان فی الابتداء مأمور بالصفح والاعراض عن المشرکین بقولہ "فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَمِيْلَ ⑮" و "وَ اَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِيْنَ (9)" الایة ثم امر بالدعاء الی الدین بالموعظة والمجادلة

(اردو ترجمہ)

یہ ارشاد کہ اگر وہ تم سے لڑیں تو ان کو قتل کرو منسوخ ہے، بیان اس کا ہے کہ رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کو ابتداء میں یہ حکم تھا کہ مشرکوں سے در گزر اور روگردانی فرمائیں ارشاد تھا اچھی طرح در گزر کرو اور مشرکوں سے منہ پھیر لو۔ پھر حضور کو حکم ہوا کہ سمجھانے اور خوبی کے ساتھ دلیل قائم فرمانے سے دین کی طرف بلاؤ کہ ارشاد تھا اپنے رب کی راہ کی طرف حکمت کے ساتھ بلاؤ۔ پھر

1 القرآن الکریم ۹/ ۱۲۳ 2 القرآن الکریم ۸/ ۳۹

Fatawa Rizvia Volume 14

| (Calling people) in the best manner, as Allah Almighty says: "Invite to the way of your Lord with wisdom..." (the verse). Then permission for fighting was given if the initiation was from them, by the words of Allah Almighty: "Permission [to fight] has been given to those who are being fought..." (the verse) and by His words: "But if they fight you, then kill them" (the verse). Then initiating fighting was commanded in certain times by His words: "And when the sacred months have passed, then kill the polytheists" (the verse). Then initiating fighting was commanded absolutely in all times and all places entirely, so Allah Almighty said: "And fight them until there is no more fitnah" (the verse), "Fight those who do not believe in Allah nor in the Last Day" (the verse). | Permission was granted that if the initiation of fighting is from their side, then fight. It was commanded that permission is granted to those who are being fought against. And it was commanded that if they fight you, then kill them. Then, at some times, the command for initiating fighting was given. It was commanded: when the sacred months have passed, then kill the polytheists. Then, the command for initiating fighting was given absolutely for all times and in all places. It was commanded: fight them until no fitnah (persecution/disbelief) remains, and fight those who do not believe in Allah and the Last Day. |

In Kanz: | Jihad is a communal obligation (Fard al-Kifaya) initially. | Initiating Jihad is a communal obligation. |

In Bahr al-Raiq: | It is beneficial for its obligation even if they do not start against us, due to the general nature [of the commands]. As for the word of the Almighty 'if they fight you then kill them', it is abrogated. | This text provides the benefit that Jihad is obligatory even if the disbeliever does not initiate it, because the verses are general. And that which was said, that if they fight you then kill them, that is abrogated. |

In Hidayah: | Fighting the disbelievers is obligatory even if they do not initiate, due to the general nature [of the commands]. | Fighting disbelievers is obligatory even if they do not initiate, because the rulings are general. |

---

[1] Kifayah and Inayah with Fath al-Qadir, Kitab al-Siyar, Maktaba Nooria Rizvia, Sukkur, 5/193 [2] Kanz al-Daqaiq, Kitab al-Siyar wa al-Jihad, H.M. Saeed Company Karachi, p. 183 [3] Bahr al-Raiq, Kitab al-Siyar, H.M. Saeed Company Karachi, 5/71 [4] Al-Hidayah, Kitab al-Siyar, Al-Maktaba al-Arabia Karachi, 2/239

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदहवाँ (14)

| अल्लाह तआला के इस कथन के साथ कि "अपने रब के रास्ते की ओर हिकमत (बुद्धिमत्ता) के साथ बुलाओ..." (आयत)। फिर लड़ाई की अनुमति दी गई यदि शुरुआत उनकी ओर से हो, अल्लाह तआला के इस कथन द्वारा: "उन लोगों को अनुमति दी गई है जिनसे लड़ाई की जा रही है..." (आयत) और उनके कथन द्वारा: "लेकिन अगर वे तुमसे लड़ें, तो उन्हें मार डालो"। फिर कुछ समय में लड़ाई शुरू करने का आदेश दिया गया उनके इस कथन द्वारा: "और जब पवित्र महीने बीत जाएं तो मुशरिकों को मार डालो" (आयत)। फिर हर समय और हर स्थान पर पूर्ण रूप से लड़ाई शुरू करने का आदेश दिया गया, तो अल्लाह तआला ने फरमाया: "और उनसे लड़ो जब तक कि कोई फितना न रह जाए" (आयत), "उनसे लड़ो जो अल्लाह और कयामत के दिन पर ईमान नहीं लाते" (आयत)। | अनुमति दी गई कि यदि उनकी ओर से लड़ाई की शुरुआत हो तो लड़ें। आदेश था कि जिन्हें युद्ध के लिए मजबूर किया गया है, उन्हें अनुमति है। और आदेश था कि यदि वे तुमसे लड़ें तो उन्हें मार डालो। फिर कुछ समय में लड़ाई शुरू करने का आदेश दिया गया। आदेश हुआ: जब पवित्र महीने बीत जाएं तो मुशरिकों (बहुदेववादियों) को मार डालो। फिर हर समय और हर स्थान पर पूर्ण रूप से लड़ाई शुरू करने का आदेश दिया गया। आदेश हुआ कि उनसे लड़ो यहाँ तक कि कोई फ़ितना न रहे, और फरमाया उनसे लड़ो जो अल्लाह और कयामत पर ईमान नहीं लाते। |

कन्ज़ में है: | जिहाद शुरू में फ़र्ज़-ए-किफ़ाया है। | जिहाद की पहल करना फ़र्ज़-ए-किफ़ाया है। |

बहरुर्राइक़ में है: | यह इसकी अनिवार्यता के लिए फायदेमंद है भले ही वे हम पर हमला न करें, सामान्य आदेशों के कारण। जहाँ तक सर्वशक्तिमान के इस कथन का प्रश्न है 'यदि वे तुमसे लड़ें तो उन्हें मार डालो', तो वह निरस्त (मन्सूख) है। | यह इबारत फ़ायदा देती है कि जिहाद फ़र्ज़ है चाहे काफ़िर पहल न करें क्योंकि आयतें आम हैं और वह जो फरमाया था कि अगर वे तुम से लड़ें तो उन्हें कत्ल करो, वह मन्सूख़ है। |

हिदाया में है: | काफिरों से लड़ना वाजिब है चाहे वे शुरुआत न करें, सामान्य आदेशों के कारण। | काफिरों से लड़ना वाजिब है चाहे वे पहल न करें क्योंकि हुक्म आम हैं। |

---

[1] किफ़ाया व इनाया मा फ़तह अल-क़दीर, किताब अल-सियर, मकतबा नूरिया रज़विया, सुक्कुर, 5/193 [2] कन्ज़ अल-दक़ाइक़, किताब अल-सियर व अल-जिहाद, एच.एम. सईद कंपनी कराची, पृष्ठ

183 [3] बहर अल-रैइक, किताब अल-सियर, एच.एम. सईद कंपनी कराची, 5/71 [4] अल-हिदाया, किताब अल-सियर, अल-मकतबा अल-अरबिया कराची, 2/239

पृष्ठ 450 का 712

فتاوٰی رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

| بالاحسن بقولہ تعالٰی "ادْعُ إِلٰی سَبِیْلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ" الآیۃ۔ ثم اذن بالقتال اذا کانت البدائۃ منھم بقولہ تعالٰی "اُذِنَ لِلَّذِینَ یُقَاتَلُونَ" الآیۃ وبقولہ "فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوھُمْ" ط ثم امر بالقتال ابتداء فی بعض الازمان بقولہ تعالٰی "فَإِذَا انْسَلَخَ الْاَشْھُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِیْنَ" الآیۃ ثم امر بالبدائۃ بالقتال مطلقا فی الازمان کلھا وفی الاماکن باسرھافقال تعالٰی "وَ قَاتِلُوھُمْ حَتّٰی لَا تَكُوْنَ فِتْنَةٌ " الآیۃ، "قَاتِلُوا الَّذِینَ لَا یُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَلَا بِالْیَوْمِ الْاٰخِرِ" الآیۃ۔ | اجازت فرمائی گئی کہ ان کی طرف سے قتال کی ابتدا ہو تو لڑو، ارشاد تھا کہ جن سے قتال کیا جائے انھیں پروانگی ہے، اور ارشاد تھا کہ اگر وہ تم سے لڑیں تو انھیں قتل کرو۔ پھر بعض اوقات ابتدا قتال کا حکم ہوا ارشاد فرمایا جب حرمت والے مہینے نکل جائیں تو مشرکوں کو قتل کرو پھر مطلقاً ابتداء بالقتال کا حکم ہوا سب زمانوں اور سب مکانوں میں ارشاد ہوا ان سے لڑو یہاں تک کہ کوئی فتنہ نہ رہے، اور فرمایا ان سے لڑو جو اللہ اور قیامت پر ایمان نہیں لاتے۔ |

کنز میں ہے: | الجھاد فرض کفایۃ ابتداء[2]۔ | جہاد کی پہل کرنا فرضِ کفایہ ہے۔ |

بحر الرائق میں ہے: | مفید لافترضہ وان لم یبدو نا للعمومات واما قولہ تعالٰی فان قتلوکم فاقتلوھم فمنسوخ[3]۔ | یہ عبارت فائدہ دیتی ہے کہ جہاد فرض ہے اگرچہ کافر پہل نہ کریں کہ آیتیں عام ہیں اور وہ جو فرمایا تھا کہ اگر وہ تم سے لڑیں تو انھیں قتل کرو وہ منسوخ ہے۔ |

ہدایہ میں ہے: | قتال الکفار واجب وان لم یبد واللعمومات[4]۔ | کافروں سے لڑنا واجب ہے اگرچہ وہ پہل نہ کریں کہ احکام عام ہیں۔ |

---

[1]کفایۃ وعنایہ مع فتح القدیر کتاب السیر مکتبہ نوریہ رضویہ سکھر ۵/ ۱۹۳ [2]کنز الدقائق کتاب السیر والجہاد ایچ ایم سعید کمپنی کراچی ص ۱۸۳ [3]بحر الرائق کتاب السیر ایچ ایم سعید کمپنی کراچی ۵/ اے [4]الہدایہ کتاب السیر المکتبۃ العربیہ کراچی ۲/ ۲۳۹

Page 450 of 712

Fatawa Rizvia, Volume 14

In Fath al-Qadir, it is mentioned:

[Arabic quote]: The explicit statement of the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) in the Sahihayn and others, "I have been commanded to fight the people until they say 'There is no god but Allah'..." This entire hadith, upon slight reflection, makes it obligatory for us to initiate fighting against them. (End of quote).

[Urdu translation/explanation]: In Sahihayn and others, the clear instruction of the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) says: "I have been commanded to fight against people until they say 'There is no god but Allah'". The complete hadith, upon minimal reflection, makes it obligatory to initiate battle against them. The excerpt from Fath al-Qadir ends here. And I say that similarly is the command of the Lord of Honor: "And fight them until there is no more fitnah (persecution) and religion is all for Allah" (Quran 8:39). Then in Inayah, I saw the same reasoning as mentioned before.

Also in it, under the hadith where the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) saw a slain woman and said: "Ah! she was not one to fight" (The Prophet (peace be upon him) saw a woman and said she was not capable of fighting):

[Arabic quote]: The hadith is authentic according to the criteria of the two Shaykhs (Bukhari & Muslim). The Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) reasoned it by fighting. Thus, it is proven that the reason (for killing) is combat (haraba). Therefore, it is necessary to kill those suspected of it, unlike those who are not.

[Urdu translation/explanation]: This hadith is authentic on the criteria of Bukhari and Muslim. The Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) explained that the cause (illah) for killing is combat (qital). So it is proven that only those who are capable of fighting should be killed. Thus, whoever is deemed fit for combat, their killing becomes mandatory in Sharia, unlike those who are not capable of it.

Note: In Mabsut of Imam Shams al-A'imma Sarakhsi, it is written: [Arabic] Their physical build does not exclude them from being fit for combat, even if they are not actively engaged in it, such as those among them engaged in trade and agriculture, unlike women and children. [Urdu] Even if disbelievers are not fighting in practice, their physical stature is fit for combat, like their merchants and farmers, unlike women and children. (12 Minhu Ghaffaralahu).

Footnotes: 1. Fath al-Qadir, Kitab al-Siyar, Maktaba Nooria Razvia, Sukkur, 5/193. 2. Al-Quran al-Karim, 8/39. 3. [Empty reference] 4. Fath al-Qadir, Bab Kayfiyat al-Qital, Maktaba Nooria Razvia, Sukkur, 5/203. 5. Al-Mabsut by al-Sarakhsi, Bab Akhar fil-Qimah, Dar al-Ma'rifah, Beirut, Part 10, p. 173.

फ़तावा रज़विया, जिल्द 14

फ़तह अल-क़दीर में है:

[अरबी]: सहीहैन और अन्य में नबी (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) का स्पष्ट इरशाद है: "मुझे आदेश दिया गया है कि मैं लोगों से युद्ध करूँ यहाँ तक कि वे 'ला इलाहा इल्लल्लाह' कहें..." यह पूरी हदीस ज़रा से विचार से यह अनिवार्य करती है कि हम उनसे युद्ध की शुरुआत करें। (फ़तह अल-क़दीर का उद्धरण समाप्त)।

[उर्दू अनुवाद/व्याख्या]: सहीहैन आदि में नबी (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) का साफ़ इरशाद है: "मुझे हुक्म हुआ कि लोगों से कत्ल (युद्ध) फ़रमाऊँ यहाँ तक कि वे ला इलाहा इल्लल्लाह कहें"। पूरी हदीस अदना गौर से वाजिब फ़रमाता है कि हम उनसे कत्ल की पहल करें। फ़तह अल-क़दीर की इबारत समाप्त हुई। और मैं कहता हूँ कि इसी तरह रब्बुल इज़्ज़त का इरशाद है: "उनसे लड़ो यहाँ तक कि कोई फ़ितना न रहे और सारा दीन अल्लाह ही के लिए हो जाए" (क़ुरआन 8:39)। फिर मैंने इनाया में वही दलील देखी जैसा कि गुज़र चुका है।

इसी में इस हदीस के तहत भी है कि नबी (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) ने एक मरी हुई औरत को देखा तो फ़रमाया: "अरे! यह तो लड़ने के क़ाबिल न थी" (नबी (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) ने एक औरत देखी तो फ़रमाया इसे यह तो लड़ने के क़ाबिल न थी):

[अरबी]: यह हदीस शेख़ैन (बुखारी और मुस्लिम) की शर्त पर सही है। नबी (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) ने कत्ल (लड़ाई) की वजह बयान फ़रमाई। अतः यह सिद्ध हुआ कि कत्ल की वजह युद्धाभ्यास (हरबा) है। इसलिए उसे मारना अनिवार्य है जो इसके योग्य होने की आशंका में हो, उसके विपरीत जो ऐसा न हो।

[उर्दू अनुवाद/व्याख्या]: यह हदीस बुखारी व मुस्लिम की शर्त पर सही है, तो नबी (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) ने बयान फ़रमाया कि कत्ल की इल्लत (वजह) कत्ल (युद्ध) है, तो साबित हुआ कि कत्ल वही किया जाए जो लड़ने के क़ाबिल शख़्स है। तो जिसे लड़ने के क़ाबिल समझा जाए, शरीअत में उसका कत्ल लाज़िम हुआ, इसके बरखिलाफ़ उसके जो इसके लायक ही न हो।

नोट: इमाम शम्सुल आइम्मा सरख़सी की 'मबसूत' में है: [अरबी] उनकी शारीरिक बनावट उन्हें युद्ध के योग्य होने से बाहर नहीं करती, भले ही वे वर्तमान में युद्ध में शामिल न हों, जैसे कि उनके बीच

व्यापार और कृषि में लगे लोग, महिलाओं और बच्चों के विपरीत। [उर्दू] काफ़िर भले ही वास्तव में न लड़ें, उनके बदन की बनावट तो लड़ने के क़ाबिल है जैसे उनके सौदागर और किसान, इसके बरखिलाफ़ औरतों और बच्चों के। (12 मिन्हु गुफ़रा लहू)

पादलेख: 1. फ़तह अल-क़दीर, किताबुस सियर, मकतबा नूरिया रज़विया सक्कर, 5/193 2. अल-क़ुरआन अल-करीम 8/39 3. [खाली] 4. फ़तह अल-क़दीर, बाबु कैफ़ियतुल क़िताल, मकतबा नूरिया रज़विया सक्कर, 5/203 5. अल-मबसूत लिस-सरख़सी, बाबु आख़र फ़िल-क़ीमा, दारुल मआरिफ़ा बैरूत, भाग 10, पृष्ठ 173

فتح القدیر میں ہے:

صریح قولہ صلی اللہ تعالی علیہ وسلم في الصحیحین وغیرھما امرت ان اقاتل الناس حتی یقولوا لا الہ الا اللہ الحدیث یوجب ان نبدأھم بادنی تأمل ۱ اہ اقول وکذا قولہ تعالی قاتلوھم حتی لا تکون فتنۃ ویکون الدین کلہ للہ ۲ الآیۃ ثم في العنایۃ رأیت کما تقدم عہ- صحیحین وغیرہ میں نبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کا صاف ارشاد مجھے حکم ہوا کہ لوگوں سے قتال فرماؤں یہاں تک کہ وہ لا الہ الا اللہ کہیں پوری حدیث ادنیٰ غور سے واجب فرماتا ہے کہ ہم ان سے قتال کی پہل کریں، فتح القدیر کی عبارت تمام ہوئی اور میں کہتا ہوں یونہی رب العزت کا ارشاد کہ ان سے لڑو یہاں تک کہ کوئی فتنہ نہ رہے اور سارا دین اللہ ہی کے لئے ہو جائے، پھر میں نے عنایہ میں اسی دلیل کو دیکھا جیسا کہ گزر چکا۔

نیز اسی میں زیر حدیث رأی صلی اللہ تعالی علیہ وسلم امرأۃ مقتولہ فقال ھاہ ما کانت ھذہ تقاتل ۳ (نبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم نے ایک عورت دیکھی تو فرمایا اسے یہ تو لڑنے کے قابل نہ تھی) ہے :

الحدیث صحیح علی شرط الشیخین فقد علل صلی اللہ تعالی علیہ وسلم بالمقاتلۃ فثبت انہ معلول بالحرابۃ فلزم قتل ما کان مظنۃ لہ بخلاف ما لیس ایاہ ۴- یہ حدیث بخاری و مسلم کی شرط پر صحیح ہے تو نبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم نے بیان فرمایا کہ قتل کی علت قتال ہے تو ثابت ہوا کہ قتل وہی کیا جائے جو لڑنے کے قابل شخص ہے تو جسے لڑنے کے قابل سمجھا جائے شریعت میں اس کا قتل لازم ہوا بخلاف اس کے جو اس کے لائق ہی نہ ہو۔

عہ: مبسوط امام شمس الائمہ سرخسی میں ہے: لا تخرج بنیتھم من ان تکون صالحة للمحاربة وان کانوا لا یشتغلون بالمحاربة کالمشتغلین بالتجارة والحراثة منھم بخلاف النساء والصبیان کافر اگر چہ بالفعل نہ لڑیں ان کے بدن کی بناوٹ تو لڑنے کے قابل ہے جیسے ان کے سودا گر اور کسان بخلاف زنان واطفال ۱۲ منہ غفرلہ

۱۔ فتح القدیر کتاب السیر مکتبہ نوریہ رضویہ سکھر ۵ / ۱۹۳ ۲۔ القرآن الکریم ۸/ ۳۹ ۳۔ ۴۔ فتح القدیر باب کیفیة القتال مکتبہ نوریہ رضویہ سکھر ۵ / ۲۰۳ ۵۔ المبسوط للسرخسی باب آخر في القیمة دارالمعرفة بیروت الجزء العاشر ص ۱۷۳

Fatawa Razawiyya Volume Fourteen (14)

Every humble servant of jurisprudence knows that a 'Harbi' (one from a land at war) is the opposite of a 'Dhimmi' (protected non-Muslim), and not just someone specifically engaged in actual combat. If we look at the statements from Al-Hidayah and others, the verse definitively includes all Harbis, whether they have actually initiated fighting or not. However, the exception of those under treaty is among the necessities of religion, on which decisive texts are clear, and it is so firmly rooted in the minds of Muslims that it doesn't even need mention. Likewise, regarding the rulings on Jihad and fighting, even the proponents of the third view agree by consensus that those under treaty and their progeny are not the objects of Jihad; thus, the words "strive against" (jahid) and "kill them" (uqtulu) do not bring them to mind. It is stated in Fath al-Qadir:

There is no thought other than that the prohibition of killing women and children is a matter of consensus. **[Arabic Text]**

Footnote 1: Fath al-Qadir, Chapter: Manner of Fighting, Maktaba Nooria Razawiyya, Sukkur, 5/202

In short, those under treaty, Dhimmis, women, and children were not included in the text regarding fighting from the start, so there was no need for specific exclusion. It is stated in Al-Bahr al-Ra'iq:

The text itself, from the beginning, did not pertain to them because it is restricted to those who are capable of fighting, as in Allah's command: 'And fight the polytheists collectively.' Thus, the verse does not include women. **[Arabic Text]**

Footnote 2: Al-Bahr al-Ra'iq, Kitab al-Siyar, H.M. Saeed Company, Karachi, 5/70

The remaining research will follow shortly, God willing. In summary, there are two opinions regarding this noble verse: 1. The opinion of most commentators is that not all non-combatant disbelievers are meant, but rather specific people under treaty and covenant, or children and women, or non-migrant Muslims. On this premise, the

noble verse cannot in any way include the polytheists of India with whom unity and friendship are being celebrated, as they are neither people of protection (Dhimmis), nor women, children, or Muslims. 2. The second opinion of some is that all non-combatant disbelievers were meant.

First response to the leaders: In this way, it is certainly abrogated (mansukh) first and foremost, and acting upon an abrogated command is misguidance and error. Would anyone allow drinking wine, giving daughters to disbelievers, or marrying one's own sister?

"For it was non-existent even in ancient times." (Meaning this indecency was not permitted even in the era of pre-Islamic ignorance. - T)

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदहवीं (14)

फ़िक़्ह (न्यायशास्त्र) का हर मामूली सेवक जानता है कि 'हरबी' (युद्धरत देश का निवासी) 'ज़िम्मी' (संरक्षित गैर-मुस्लिम) का विपरीत है, न कि केवल वह जो वास्तव में युद्ध कर रहा हो। हिदाया आदि के उद्धरण अभी गुज़रे हैं, तो आयत निश्चित रूप से उन सभी हरबियों को शामिल करती है चाहे उन्होंने वास्तव में युद्ध शुरू किया हो या नहीं। हाँ, संधि करने वालों का अपवाद धर्म की अनिवार्यताओं में से है, जिस पर ठोस प्रमाण स्पष्ट हैं, और यह मुसलमानों के मन में इतना बैठा हुआ है कि इसे अलग से उल्लेख करने की आवश्यकता ही नहीं है। इसी तरह, जिहाद और युद्ध के आदेशों के संबंध में, तीसरे विचार के समर्थकों के बीच भी यहाँ आम सहमति है कि संधि करने वाले और उनकी संतान जिहाद के पात्र ही नहीं हैं, इसलिए 'जाहिद' (संघर्ष करो) और 'उक़्तुलू' (उन्हें मारो) शब्दों से उनका ध्यान नहीं आता। फ़तह अल-क़दीर में है:

महिलाओं और बच्चों की हत्या के हराम (प्रतिबंधित) होने पर आम सहमति के अलावा कोई और विचार नहीं है। **[अरबी पाठ]**

पाद-टिप्पणी 1: फ़तह अल-क़दीर, बाब: कैफ़ियत अल-क़िताल, मकतबा नूरया रज़विया, सुक्कुर, 5/202

संक्षेप में, संधि करने वाले, ज़िम्मी, महिलाओं और बच्चों को युद्ध के पाठ में शुरू से ही शामिल नहीं किया गया था कि उनके लिए विशेष छूट की आवश्यकता हो। अल-बहर अल-राईक़ में है:

पाठ स्वयं शुरू से ही उनसे संबंधित नहीं था क्योंकि यह उन लोगों तक सीमित है जो लड़ने में सक्षम हैं, जैसे कि अल्लाह का आदेश: 'और सभी मुशरिकों (बहुदेववादियों) से लड़ो।' अतः इस आयत में महिलाएँ शामिल नहीं हैं। **[अरबी पाठ]**

पाद-टिप्पणी 2: अल-बहर अल-राईक़, किताब अल-सियर, एच.एम. सईद कंपनी, कराची, 5/70

बाकी शोध शीघ्र ही आएगा, इंशा-अल्लाह। कुल मिलाकर, इस आयत के बारे में दो मत हैं: 1. अधिकांश टीकाकारों का मत है कि सभी गैर-युद्धरत काफिरों से मतलब नहीं है, बल्कि संधि और वादे वाले विशिष्ट लोग, या बच्चे और महिलाएँ, या वे मुसलमान जो प्रवास नहीं कर पाए। इस आधार पर, यह आयत किसी भी तरह से भारत के मुशरिकों को शामिल नहीं कर सकती जिनके साथ एकता और मित्रता मनाई जा रही है, क्योंकि वे न तो ज़िम्मी हैं, न महिलाएँ, न बच्चे और न ही मुसलमान। 2. कुछ लोगों का दूसरा मत है कि सभी गैर-युद्धरत मुशरिकों से मतलब था।

नेताओं को पहला जवाब: इस तरह, वह निश्चित रूप से सबसे पहले निरस्त (मनसूख) है और निरस्त पर अमल करना पथभ्रष्टता और गुमराह होना है। क्या कोई इसे जायज़ मानेगा कि शराब पिए, काफिरों को बेटियाँ दे और अपनी सगी बहन से निकाह करे?

"क्योंकि यह प्राचीन काल में भी अस्तित्वहीन था।" (अर्थात् यह बेशर्मी तो अज्ञानता के प्राचीन काल में भी जायज़ नहीं मानी गई थी। - त)

पृष्ठ 452 का 712

ہر ادنیٰ خادم فقہ جانتا ہے کہ حربی مقابل ذمی ہے نہ کہ خاص محارب بالفعل۔ ہدایہ وغیرہا کی عبارات ابھی گزریں تو آیت قطعاً تمام حربوں کو شامل خواہ بالفعل مصدرِ قتال ہوئے ہوں یا نہیں۔ البتہ معاہدین کا استثناء ضروریات دین سے ہے جس پر نصوص قاطعہ ناطق، اور وہ اذہان مسلمین میں ایسا مرتکز کہ اصلاً محتاج ذکر نہیں، یو نہی حکم جہاد و قتال کے اعتبار سے اصحاب قول سوم کو بھی یہاں گنجائش اجماع واتفاق ہے کہ معاہدین وذراری محل جہاد ہی نہیں تو کلمہ جاہد و اقتلوا سے ان کی طرف ذہن نہیں جائے گا۔ فتح القدیر میں ہے:

وما الظن الا ان حرمۃ قتل النساء والصبیان اجماعٌ

گمان اس کے سوا کسی کی طرف نہیں جاتا کہ عورتوں اور بچوں کا قتل حرام ہونے پر اجماع ہے۔

۱ فتح القدیر باب کیفیۃ القتال مکتبہ نوریہ رضویہ سکھر ۵/ ۲۰۲

غرض معاہد و ذمی و نساء و صبیان کو نص قتال ابتدا ہی شامل نہ ہوا کہ تخصیص کی حاجت ہو، بحر الرائق میں ہے:

نفس النص ابتداء لم یتعلق به لانه مقید بمن بحیث یحارب کقوله تعالی "وقاتلوا المشرکین کافةً" الآیة فلم تدخل المرأة.

سرے سے خود نص اسے متعلق نہ ہوا کہ وہ خاص ایسے کے بارے میں ہے جو لڑنے کے قابل ہو جیسے ارشاد الٰہی: سب مشرکوں سے لڑو تو یہ عورت کو شامل نہیں ہے۔

۲ البحر الرائق کتاب السیر ایچ ایم سعید کمپنی کراچی ۵/ ۷۰

باقی تحقیق عنقریب آتی ہے ان شاء اللہ تعالیٰ، بالجملہ آیہ کریمہ میں دو قول ہیں: ایک قول اکثر اہل تاویل کہ سب کفار غیر محاربین بالفعل مراد نہیں بلکہ خاص اہل عہد و پیمان یا اطفال و زنان یا غیر مہاجر مسلمان، اس تقدیر پر آیہ کریمہ مشرکین ہند کو جن سے اتحاد و وداد منایا جا رہا ہے کسی طرح شامل ہی نہیں ہو سکتی کہ وہ نہ اہل ذمہ ہیں نہ عورتیں، بچے نہ مسلمان۔ دوسرا قول بعض کہ سب مشرکین غیر محاربین بالفعل مراد تھے۔

لیڈروں کو پہلا جواب: اس طور پر وہ اولا یقینا منسوخ ہے اور منسوخ پر عمل کرنا ضلالت و گمراہی، کیا کوئی روا رکھے کہ شراب پئے اور کافروں کو بیٹیاں دے اور اپنی سگی بہن سے نکاح کرے ع

کہ بعہد قدیم نابودست (کہ یہ بے حیائی تو زمانہ (قدیم) جہالت میں روا نہیں رکھی گئی۔ ت)

Fatawa Razvia Volume (14)

It is a great oppression by those becoming leaders that they included Hindus based on a secondary opinion, and took its non-abrogation from a primary opinion. By combining two contradictory positions, they are deceiving the poor ignorant people.

Second Answer to the Leaders:

Secondly: Even if, by a false assumption, their contradictory behavior is accepted, to consider the general polytheists of India as the subject of "who did not fight you in religion" is to put a shard of pottery over the eye of faith. Did they not fight us over religion? Have their severe oppressive riots over cow sacrifice become old news? Have the impure and horrific atrocities of Katarpur, Arrah, and many other places, which are still fresh, been erased from hearts? Innocent Muslims were slaughtered with extreme cruelty, burnt by pouring kerosene oil, the impure ones demolished pure mosques, tore and burnt the pure pages of the Holy Quran, and such things that mention of them makes the heart come to the mouth. "Unquestionably, the curse of Allah is upon the wrongdoers."

"Unquestionably, the curse of Allah is upon the wrongdoers." (1) Listen! The curse of Allah is upon the oppressors. Now, can any grief-stricken Muslim say to these leaders or not: O you who pose as Muslims on stages, O you who weave threads of sympathy for Islam! If there is any shame left, go drown in the Ganges of the Hindus. Are these perpetrators of such oppression against Islam, Muslims, mosques, and the Quran your brothers, your darlings, your beloveds?

Note 1: From here, the state of this ignorant fatwa is revealed in which, by citing the mentioned phrase from al-Jamal "Most of the people of interpretation said it is decisive (muhkama)" etc., and the phrase from Ruh al-Bayan in al-Fath al-Rahman "Its abrogation is 'kill the polytheists', and the majority is that it is not abrogated" (3), they established the noble verse as non-abrogated in the majority opinion and applied it to Hindus. Now, who will understand that according to the majority opinion, Hindus are in no way included in this, and if by an erroneous assumption they could be included in the other opinion, then it is certainly abrogated. - Hashmat Ali, may he be forgiven.

Note 2: This discourse should be well preserved, for it clearly highlights the ignorance and audacity, rather the cunning and craftiness, of those most ignorant muftis who said that "the common Hindus of India do not engage in religious

fighting against the people of Islam, whereas the common Christians are perpetrators and supporters of religious fighting." The astonishing thing is that they added the word 'supporter' on the side of Christians so they could apply it to common Christians, and removed it on the side of Hindus so that common Hindus would not be included. - Hashmat Ali Lakhnavi, may he be forgiven.

1. The Holy Quran 11/18.
2. Al-Futuhat al-Ilahiyya, known as al-Jamal, verse "La yanhakum Allah" etc., Mustafa al-Babi Egypt, 4/328.
3. Ruh al-Bayan, verse "La yanhakum Allah" etc., al-Maktaba al-Islamiyya for its owner al-Riyadh, Part 28, p. 481.

फतावा रज़विया जिल्द (१४)

नेता बनने वालों का यह बड़ा ज़ुल्म है कि उन्होंने दूसरे मत के आधार पर हिंदुओं को शामिल कर लिया, और पहले मत के आधार पर इसके मंसूख़ (निरस्त) न होने को ले लिया। दो विरोधाभासी बातों को मिलाकर वे बेचारे अज्ञानी लोगों को धोखा दे रहे हैं।

नेताओं को दूसरा जवाब:

दूसरे: अगर ग़लत फर्ज़ के तौर पर उनके इस दोगलेपन को मान भी लिया जाए, तो भारत के आम मुशरिकों (बहुदेववादियों) को "उन्होंने तुमसे दीन (धर्म) के मामले में लड़ाई नहीं की" का पात्र मानना ईमान की आँख पर ठिकरी रख लेना है। क्या वे हमसे दीन पर नहीं लड़े? क्या गाय की कुर्बानी पर उनके ज़ालिमानी दंगे पुराने हो गए? क्या कटारपुर, आरा और न जाने कहाँ-कहाँ के नापाक और भयानक ज़ुल्म जो अभी ताज़ा हैं, दिलों से मिट गए? बेगुनाह मुसलमान निहायत सख्ती से ज़बह किए गए, मिट्टी का तेल डालकर जलाए गए, नापाकों ने पाक मस्जिदें ढहाईं, कुरआन करीम के पाक पन्ने फाड़े और जलाए, और ऐसी ही बातें जिनका नाम लेने से कलेजा मुँह को आए। "सुनो! ज़ालिमों पर अल्लाह की लानत है।"

"सुनो! ज़ालिमों पर अल्लाह की लानत है।" (१) सुनो! अल्लाह की लानत ज़ालिमों पर। अब क्या कोई दुखी मुसलमान इन नेताओं से यह कह सकता है या नहीं कि: ऐ मंचों पर मुसलमान बनने वालों, इस्लाम की हमदर्दी का ताना-बाना बुनने वालों! अगर कुछ शर्म बाकी है तो हिंदुओं की गंगा में डूब मरो। इस्लाम, मुसलमानों, मस्जिदों और कुरआन पर यह ज़ुल्म ढहाने वाले क्या यही तुम्हारे भाई, तुम्हारे चहेते, तुम्हारे प्यारे हैं?

नोट १: यहाँ से इस जाहिलाना फतवे का हाल खुल गया जिसमें अल-जमल की इबारत "अकसर मुफ़स्सिरों ने कहा कि यह मोहकम (अटल) है" आदि और रूह अल-बयान की इबारत "इसका नासिख 'मुशरिकों को कत्ल करो' है और अक्सरीयत इस पर है कि यह मंसूख़ नहीं है" (३) से दलील पकड़कर आयत-ए-करीमा का कौल-ए-अकसर में गैर-मंसूख़ होना बताकर उसे हिंदुओं पर थोप दिया। अब यह कौन समझे कि कौल-ए-अकसर पर किसी तरह हिंदू इसमें शामिल नहीं और दूसरे कौल पर अगर ग़लत फर्ज़ के तौर पर शामिल हो सकते हैं तो यकीनन मंसूख़ है। - हशमत अली, अल्लाह उन्हें माफ़ करे।

नोट २: इस तहरीर को अच्छी तरह याद रखना चाहिए कि इससे उन निहायत जाहिल मुफ्ती साहिबान की जहालत और बेबाकी, बल्कि अय्यारी और चालाकी अच्छी तरह ज़ाहिर होती है जिन्होंने कहा कि "हिंदुस्तान के आम हिंदू इस्लाम वालों से दीनी लड़ाई नहीं करते और आम ईसाई दीनी लड़ाई के अपराधी और मददगार हैं।" अचरज की बात यह है कि ईसाइयों की तरफ 'मददगार' शब्द बढ़ा लिया ताकि आम ईसाइयों पर इसे थोप सकें और हिंदुओं की तरफ से इसे उड़ा दिया ताकि आम हिंदू इसमें न आ सकें। - हशमत अली लखनवी, अल्लाह उन्हें माफ़ करे।

1. अल-कुरआन अल-करीम ११/१८
2. अल-फुतुहात अल-इलाहिया जो अल-जमल के नाम से मशहूर है, आयत 'ला यन्हाकुम अल्लाह' आदि, मुस्तफा अल-बाबी मिस्र ४/३२८
3. रूह अल-बयान आयत 'ला यन्हाकुम अल्लाह' आदि, अल-मकतबा अल-इस्लामिया रियाज़, भाग २८, पृ. ४८१

पृष्ठ ४५३/७१२

لیڈر بننے والوں کا یہ ظلمِ عظیم ہے کہ ہندوؤں کو شامل کرلیا قولِ ثانی سے، اور اس کا غیر منسوخ ہونا لیا قولِ اول سے جمع بین المنافیین کر کے بیچارے جاہلوں کو دھوکا دیتے ہیں۔

لیڈروں کو دوسرا جواب:

ثانیاً: اگر بفرضِ باطل ان کی یہ شتر گربگی مان بھی لی جائے تو عام ۲ مشرکین ہند کو " لَمْ یُقَاتِلُوکُمْ فِي الدِّینِ " کا مصداق ماننا ایمان کی آنکھ پر ٹھیکری رکھ لینا ہے، کیا وہ ہم سے دین پر نہ لڑیں، کیا قربانی گاؤ پر ان کے سخت ظالمانہ فساد پرانے پڑ گئے، کیا کٹار پور و آرہ اور کہاں کہاں کے ناپاک و ہولناک مظالم جو ابھی تازے ہیں دلوں سے محو ہوگئے، بے گناہ مسلمان نہایت سختی سے ذبح کئے گئے، مٹی کا تیل ڈال کر جلائے گئے، ناپاکوں نے پاک مسجدیں ڈھائیں قرآن کریم کے پاک اوراق پھاڑے جلائے، اور ایسی ہی وہ باتیں جن کا نام لئے کلیجہ منہ کو آئے، "اَ لَا لَعْنَةُ اللهِ عَلَی الظّٰلِمِیْنَ۝"

"اَ لَا لَعْنَةُ اللهِ عَلَی الظّٰلِمِیْنَ۝" ۱ سن لو اللہ کی لعنت ظالموں پر، اب کوئی دردر سیدہ مسلمان ان لیڈروں سے یہ کہہ سکتا ہے یا نہیں کہ اے اسٹیجوں پر مسلمان بننے والو، ہمدردیِ اسلام کا تانا تنے والو! کچھ حیا کا نام باقی ہے تو ہندوؤں کی گنگا میں ڈوب مرو، اسلام و مسلمین و مساجد و قرآن پر یہ ظلم توڑنے والے کیا یہی تمہارے بھائی، تمہارے چہیتے تمہارے پیارے۔

ح ۱: یہاں سے اس فتوائے جاہلانہ کا حال کھل گیا جس میں عبارت مذکورہ جمل "قال اکثر اھل التاویل ھي محکمة" الخ اور عبارت روح البیان فی الفتح الرحمن نسختھا فاقتلو المشرکین والاکثر علی انھا غیر منسوخة ۳ سے استناد کر کے آیہ کریمہ کا قولِ اکثر میں غیر منسوخ ہونا بتا کر اسے

ہندوؤں پر جمادیا اب یہ کون سمجھے کہ قولِ اکثر پر کسی طرح ہندو اس میں داخل نہیں اور قولِ دیگر پر بفرضِ غلط اگر داخل ہو سکتے ہیں تو یقیناً منسوخ ہے حشمت علی عفی عنہ

ح ۲: اس تقریر کو خوب محفوظ رکھنا چاہئے کہ اس سے ان مفتیانِ اجہل کی جہالت و بیباکی بلکہ عیاری و چالاکی خوب روشن ہوتی ہے جنھوں نے کہا کہ "ہندوستان کے عام ہندو اہل اسلام سے مقاتلہ فی الدین نہیں کرتے اور عامہ نصاری مقاتلہ فی الدین کے مرتکب و معاون ہیں۔ طرفہ تریہ کہ جانب نصاری میں معاون کا لفظ بڑھالیا کہ عامہ نصاری پر جما سکیں اور جانب ہندو میں اسے اڑا دیا کہ عام ہندو اس میں نہ آسکیں۔ حشمت علی لکھنوی عفی عنہ۔

۱ القرآن الکریم ۱۱/ ۱۸ ۲ الفتوحات الالھیة الشھیر بالجمل آیة لا ینھکم اللہ الخ مصطفی البابی مصر ۴/ ۳۲۸ ۳ روح البیان آیة لا ینھکم اللہ الخ المکتبة الاسلامیة لصاحبھا الریاض. الجزء الثامن والعشرون ص ۴۸۱

Fatawa Razawiyya, Volume 14

Your leaders, your chiefs, your helpers, your sympathizers are not the polytheists of India, into whose hands you are being sold today, whose slavery you sing songs of, Ugh, ugh, ugh, fie, fie, fie.

"Indeed, Allah will gather the hypocrites and disbelievers together in Hell." (1) - 1. Indeed, Allah the Almighty will gather the hypocrites and disbelievers in Hell.

And faithless and weak in faith would be the one who, completely turning his back on the One Almighty, says that these cursed atrocities were committed only by some disbelievers of some cities, this does not mean all of them have become "your killers in religion". O ill-witted and ill-natured ones! No nation as a whole fights.

All polytheists of India are actual combatants and the investigation into the meaning of 'actual combatant':

The disbelievers of the prophetic era, regarding whom the command was given: "And kill them wherever you overtake them." (2) And the command was: "And fight against the disbelievers collectively as they fight against you collectively." (3) "Fight all the polytheists just as they all fight you." Did every single individual of theirs come to the battlefield? Fighting is observed; if those who fight have a specific personal motive in which the whole nation does not participate, then that fight will be attributed specifically to those who committed it. For example, if there is a fight with some people over a bull dedicated to a cow, it belongs to them and not the whole nation. But if the fight is religious, then it belongs to all adherents of that religion, because the rest will be helpers through money, physical effort, or words, and if nothing else, they will be pleased [with the actions] and if their religion triumphs they will be happy, and if the other side triumphs they will be grieved. Allah Almighty says:

"If good touches you, it distresses them; but if evil strikes you, they rejoice at it." (4) If good reaches you, they feel bad, and if evil reaches you, they are happy about it.

So they are all actual combatants, whether by hand, tongue, or heart. This issue of cow sacrifice is just like that. Which Hindu is there whose heart does not catch fire upon hearing its name? Which Hindu tongue is there that does not chant the rosary of 'Gauraksha' (cow protection)?

1. Al-Quran al-Kareem 4/140
2. Al-Quran al-Kareem 2/191 and 2/91

3. Al-Quran al-Kareem 9/36
4. Al-Quran al-Kareem 3/120

फ़तावा रज़विया, खंड 14

तुम्हारे सरदार, तुम्हारे नेता, तुम्हारे मददगार, तुम्हारे हमदर्द भारत के मुशरिक (बहुदेववादी) नहीं हैं, जिनके हाथों आज तुम बिक रहे हो, जिनकी गुलामी के तुम गीत गाते हो, उफ़, उफ़, उफ़, थू, थू, थू।

"बेशक अल्लाह मुनाफ़िकों (पाखंडियों) और काफ़िरों (अविश्वासियों) को जहन्नुम में एक साथ इकट्ठा करेगा।" (1) - 1. वास्तव में, अल्लाह सर्वशक्तिमान पाखंडियों और अविश्वासियों को नरक में इकट्ठा करेगा।

और वह व्यक्ति बेईमान और कमज़ोर ईमान वाला होगा जो उस एक कहार (शक्तिशाली ईश्वर) से पूरी तरह मुँह मोड़कर कहेगा कि ये शापित अत्याचार तो कुछ शहरों के कुछ काफ़िरों ने किए थे, इससे वे सब "दीन (धर्म) में तुम्हारे हत्यारे" नहीं बन गए। ओ मंदबुद्धि और दुर्बुद्धि लोगो! कोई भी कौम पूरी की पूरी नहीं लड़ती।

भारत के सभी मुशरिक (बहुदेववादी) वास्तव में युद्धरत (महारेब बिल-फेल) हैं और 'महारेब बिल-फेल' के अर्थ की जांच:

रिसालत (पैग़म्बर) के युग के काफ़िर, जिनके बारे में हुक्म हुआ था: "और उन्हें जहाँ भी पाओ, कत्ल करो।" (2) और हुक्म हुआ था: "और मुशरिकों से सामूहिक रूप से लड़ो जैसे वे तुमसे सामूहिक रूप से लड़ते हैं।" (3) "सभी मुशरिकों से लड़ो जैसे वे सब तुमसे लड़ते हैं।" क्या उनका हर एक व्यक्ति युद्ध के मैदान में आया था? लड़ाई को देखा जाता है; यदि लड़ने वालों का कोई विशेष व्यक्तिगत स्वार्थ है जिसमें पूरी कौम शामिल नहीं है, तो वह लड़ाई विशेष रूप से उन्हीं की ओर मँढी जाएगी जिन्होंने वह काम किया, उदाहरण के लिए यदि किसी गाय के समर्पित बैल पर कुछ लोगों से लड़ाई होती है, तो वह उन्हीं की है न कि पूरी कौम की। लेकिन अगर लड़ाई धार्मिक है, तो वह उस धर्म के सभी लोगों की है क्योंकि बाकी लोग धन, शरीर या शब्दों से मददगार होंगे, और कुछ नहीं तो वे [कार्यों से] सहमत होंगे और यदि उनके धर्म की विजय होती है तो वे खुश होंगे, और यदि दूसरे की विजय होती है तो वे दुखी होंगे। अल्लाह तआला फ़रमाता है:

"यदि तुम्हें कोई भलाई पहुँचती है तो उन्हें बुरा लगता है, और यदि तुम्हें कोई बुराई पहुँचती है तो वे उस पर खुश होते हैं।" (4) यदि तुम्हें भलाई पहुँचे तो उन्हें बुरा लगे और तुम्हें बुराई पहुँचे तो उस पर खुश हों।

तो वे सभी वास्तव में युद्धरत हैं चाहे हाथ से, ज़बान से या दिल से। यह गाय की कुर्बानी का मसला ऐसा ही है, कौन सा हिंदू है जिसके दिल में इसका नाम सुनकर आग नहीं लगती, कौन सी हिंदू ज़बान है जो गोरक्षा की माला नहीं जपती।

1. अल-कुरान अल-करीम 4/140
2. अल-कुरान अल-करीम 2/191 और 2/91
3. अल-कुरान अल-करीम 9/36
4. अल-कुरान अल-करीम 3/120

पृष्ठ 454 का 712

تمہارے سردار، تمہارے پیشوا، تمہارے مددگار، تمہارے غمگسار مشرکینِ ہند نہیں جن کے ہاتھ آج تم بکے جاتے ہو، جن کی غلامی کے گیت گاتے ہو، اُف اُف اُف تُف تُف تُف۔

"اِنَّ اللّٰہَ جَامِعُ الْمُنٰفِقِیْنَ وَالْکٰفِرِیْنَ فِیْ جَھَنَّمَ جَمِیْعًا ۙ ۱" - ۱۔ بیشک اللہ تعالی منافقوں اور کافروں کو جہنم میں اکٹھا کرے گا۔

اور بے ایمان اور کچے بے ایمان ہو گا وہ جو واحد قہار کو یکسر پیٹھ دے کر کہے یہ ملعون مظالم تو بعض بعض شہر کے بعض کفار نے کئے، اس سے سب تو "قَتْلُوْکُمْ فِی الدِّین" نہیں ہوگئے، بد عقلو بد منشو! کوئی قوم ساری کی ساری نہیں لڑتی۔

تمام مشرکینِ ہند محارب بالفعل ہیں اور محارب بالفعل کے معنی کی تحقیق:

کفار زمانہ رسالت جن کی نسبت حکم ہوا: "وَاقْتُلُوْھُمْ حَیْثُ ثَقِفْتُمُوْھُمْ" ۲ انہیں جہاں پاؤ قتل کرو۔ اور حکم ہوا:

"وَقَاتِلُوا الْمُشْرِکِیْنَ کَاَفَّۃً کَمَا یُقَاتِلُوْنَکُمْ کَاَفَّۃً" ۳ "سب مشرکوں سے لڑو جیسے وہ سب تم سے لڑتے ہیں۔ کیا ان کا ہر ہر فرد میدانِ جنگ میں آیا تھا، لڑائی دیکھی جاتی ہے اگر جو لڑے ان کی خاص کوئی ذاتی غرض ہے جس میں ساری قوم شریک نہیں تو وہ لڑائی خاص انھیں کی طرف منسوب ہوگی جو اس کے مرتکب ہوئے مثلاً کسی گاؤ کے دھرے مینڈھے پر بعض لوگوں سے جنگ ہو تو وہ انھیں کی ہے نہ تمام قوم کی، اور اگر لڑائی مذہبی ہے تو ان سب اہل مذہب کی ہے کہ باقی دامے درمے قدمے سخنے معین ہوں گے اور کچھ نہ ہو تو راضی ہوں گے اور اپنے مذہب کی فتح ہو تو خوش ہوں گے اور دوسرے کی فتح ہو تو رنجیدہ ہوں گے۔ قال تعالیٰ:

"اِنْ تَمْسَسْكُمْ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ ۖ وَ اِنْ تُصِبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَّفْرَحُوْا بِهَا ۭ" ۴ اگر تمھیں بھلائی پہنچے تو انھیں بری لگے اور تمھیں برائی پہنچے تو اس پر شاد ہوں۔

تو وہ سب محاربین بالفعل ہیں خواہ ہاتھ سے یا زبان سے یا دل سے، یہ قربانی گاؤ کا مسئلہ ایسا ہی ہے کون سا ہندو ہے جس کے دل میں اس کا نام سن کر آگ نہیں لگتی کون سی ہندو زبان ہے جو گورکھشا کی مالا

۱ القرآن الکریم ۴ / ۱۴۰ ۲ القرآن الکریم ۲ / ۱۹۱ و ۲ / ۹۱ ۳ القرآن الکریم ۹ / ۳۶ ۴ القرآن الکریم ۳ / ۱۲۰

Fatawa Razawiyya Volume 14

...does not work. In which city are its assemblies, its members, or those who contribute to it not present? Are these bloodstains of the sacred innocent, these martyrdoms of pure mosques, these insults to the Great Quran, not the results of those impure Rakha-taun (oppressors) and those collective bloodthirsty assemblies? If not, then so be it.

Hand bracelet needs no mirror (meaning: what is obvious needs no proof)

Now, in whichever city, town, or village you wish, try it out—slaughter a cow for your religious sacrifice. At that moment, these very ones born of your left rib, these very blood brothers of yours, these very self-proclaimed elders of yours, these very masters and leaders of yours—are they ready to break your bones or not? Collecting these miscellaneous things will also lead to hell; today he is the manifest Imam and inner King of all Hindus, and not just Hindus, but of all you Hindu-worshippers—that is, Gandhi—has he not clearly said that if Muslims do not give up cow sacrifice, we will make them give it up by the force of the sword? Is there still any doubt that all the polytheists of India are at war with us regarding religion? To include them in [the category of] "those who did not fight you concerning religion" (LUM YUQATILUKUM FID-DEEN), is it not sheer shamelessness or even blatant dishonesty? Religious warfare for every nation is based on what it considers foul and forbidden according to its religion; a fight ensues to eradicate it. And the eradication of forbidden acts is of three types: if there's an opportunity, then by hand; otherwise by tongue; otherwise by heart. The Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) says:

"Whoever among you sees something contrary to Sharia (evil), let him change it with his hand; and if he is not able to do so, then with his tongue; and if he is not able to do so, then with his heart."

He among you who sees anything against Sharia, it is obligatory for him to reject it with his hand, then if it is not possible, with his tongue, and if that too is not possible, with his heart.

All these three forms are for eradication and change, and all are indeed forms of warfare against the belligerents. Taking up weapons in reality is not a condition, the proof of which has passed above. And if it were settled that even if the fight is with the consent of the nation's leader and all individuals, yet only those will be included in "they fought you concerning religion" who took up arms in the field, then please

ask about the nature of your boycott with the British. Did every Englishman go to the battlefield against the Turks? Not at all; there must be millions or perhaps tens of millions who never even saw the face of that field, especially the civil English in India. So, did they all become those who "did not fight you concerning religion"? And your general issue of non-cooperation is a blatant lie from your own mouth.

[1] Musnad Ahmad bin Hanbal, narrated by Abu Sa'id al-Khudri, Dar al-Fikr Beirut 3/10; Sahih Muslim, Kitab al-Iman, Qadimi Kutub Khana Karachi 1/51.

...नहीं चलती। वह कौन सा शहर है जहाँ उसकी सभा या उसके सदस्य या उसमें चंदा देने वाले नहीं हैं? क्या ये पवित्र बेगुनाहों के खून, ये पाक मस्जिदों की शहादतें, ये कुरान-ए-अज़ीम की बेअदबियाँ उन नापाक रक्खा-टाओं और उन सामूहिक हिंसक सभाओं के परिणाम नहीं हैं? यदि नहीं, तो न सही।

हाथ कंगन को आरसी क्या है (अर्थात् प्रत्यक्ष को प्रमाण की आवश्यकता नहीं)

अब जिस शहर, जिस कस्बे, जिस गाँव में चाहो आज़मा देखो, अपनी धार्मिक कुर्बानी के लिए गाय का वध करो। उस वक्त यही तुम्हारी बाईं पसली से निकले हुए, यही तुम्हारे सगे भाई, यही तुम्हारे मुँहबोले बुजुर्ग, यही तुम्हारे आका, यही तुम्हारे पेशवा तुम्हारी हड्डी-पसली तोड़ने को तैयार होते हैं या नहीं? इन विविध चीजों को जमा करना भी जहन्नुम में डालना है; आज वह तमाम हिंदुओं के, और न सिर्फ हिंदुओं के बल्कि तुम सब हिंदू-परस्तों के ज़ाहिरी इमाम और बातिनी बादशाह हैं, यानी गाँधी— क्या उन्होंने साफ नहीं कह दिया कि अगर मुसलमान गौ-कुर्बानी नहीं छोड़ेंगे तो हम तलवार के ज़ोर से छुड़वा देंगे? क्या अब भी कोई शक रहा कि तमाम भारत के मुशरिक (मूर्तिपूजक) दीन के मामले में हमसे बरसर-ए-पैक़ार (युद्धरत) हैं? फिर उन्हें "जिन्होंने दीन के मामले में तुमसे लड़ाई नहीं की" (लम युकातिलूकुम फ़िद्दीन) की श्रेणी में शामिल करना क्या निरी बेशर्मी या स्पष्ट बेईमानी नहीं है? हर कौम का धार्मिक युद्ध उस बात पर होता है जिसे वह अपने दीन के अनुसार बुरा और वर्जित (मुनकर) मानती है, उसी को खत्म करने के लिए लड़ाई होती है। और बुराई को रोकना तीन प्रकार का है: यदि अवसर हो तो हाथ से, अन्यथा ज़बान से, अन्यथा दिल से। नबी सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम फरमाते हैं:

"तुममें से जो कोई किसी बुराई को देखे, उसे चाहिए कि उसे अपने हाथ से बदल दे; और यदि वह ऐसा करने की शक्ति न रखे, तो अपनी ज़बान से; और यदि वह इसकी भी शक्ति न रखे, तो अपने दिल से।"

तुममें से जो कोई शरीयत के खिलाफ कोई बात देखे, उस पर लाज़िम है कि उसे अपने हाथ से रद्द करे, फिर अगर ऐसा न हो सके तो ज़बान से, और अगर यह भी न हो सके तो दिल से।

ये तीनों सूरतें बुराई को दूर करने और बदलाव लाने की हैं और सभी युद्धरत लोगों के खिलाफ युद्ध ही हैं। वास्तव में हथियार उठाना शर्त नहीं है, जिसका सबूत ऊपर गुज़र चुका है। और अगर यही तय

हो कि भले ही लड़ाई राष्ट्र के मुखिया और सभी व्यक्तियों की सहमति से हो, लेकिन "उन्होंने दीन के मामले में तुमसे लड़ाई की" में केवल वही शामिल होंगे जिन्होंने मैदान में हथियार उठाए, तो ज़रा अंग्रेजों के साथ अपने बहिष्कार (बायकॉट) के मिज़ाज के बारे में पूछ लीजिए। क्या हर अंग्रेज तुर्कों के साथ युद्ध के मैदान में गया था? हरगिज़ नहीं; लाखों या शायद करोड़ों होंगे जिन्होंने उस मैदान का चेहरा तक नहीं देखा, विशेष रूप से भारत में रहने वाले सिविल अंग्रेज। तो क्या वे सब ऐसे हो गए "जिन्होंने दीन के मामले में तुमसे लड़ाई नहीं की"? और तुम्हारा असहयोग का यह सामान्य मसला तुम्हारे अपने मुँह से सरासर झूठ है।

[1] मुसनद अहमद बिन हंबल, रिवायत अबू सईद अल-खुद़री, दार अल-फ़िक्र बेरुत 3/10; सहीह मुस्लिम, किताब अल-ईमान, कदीमी कुतुब खाना कराची 1/51।

نہیں چلتی۔ کون سا شہر ہے جہاں اس کی سبھا یا اس کے ارکان یا اس میں چندہ دینے والے نہیں، کیا یہ مقدس بیگناہوں کے خون، یہ پاک مساجد کی شہادتیں، یہ قرآن عظیم کی اہانتیں انھیں ناپاک رکھا ٹاؤں انھیں مجموعی سفاک سبھاؤں کے نتائج نہیں، نہ سہی ع

ہاتھ کنگن کو آرسی کیا ہے

اب جس شہر جس قصبہ جس گاؤں میں چاہو آزما دیکھو، اپنی مذہبی قربانی کے لئے گائے پچھاڑو۔ اس وقت یہی تمہاری بائیں پسلی کے نکلے، یہی تمہارے سگے بھائی، یہی تمہارے منہ بولے بزرگ یہی تمہارے آقائی یہی تمہارے پیشوا تمہاری ہڈی پسلی توڑنے کو تیار ہوتے ہیں یا نہیں ۔ ان متفرقات کا جمع کرنا بھی جہنم میں ڈالنے وہ آج تمام ہندوؤں اور نہ صرف ہندوؤں تم سب ہندو پرستوں کا امام ظاہر و بادشاہ باطن ہے یعنی گاندھی صاف نہ کہہ چکا کہ مسلمان اگر قربانی گاؤنہ چھوڑیں گے تو ہم تلوار کے زور سے چھڑادیں گے، اب بھی کوئی شک رہا کہ تمام مشرکین ہند دین میں ہم سے محارب ہیں پھر انھیں "لَمْ یُقَاتِلُوْ کُمْ فِي الدِّیْنِ" میں داخل کرنا کیا نری بے حیائی ہے یا صریح بے ایمانی بھی، محاربہ مذہبی ہر قوم کا اس بات پر ہوتا ہے جسے وہ اپنے دین کی رو سے زشت و منکر جانے ، اسی کے ازالہ کے لئے لڑائی ہوتی ہے، اور ازالہ منکر تین قسم ہے کہ موقع ہو تو ہاتھ سے ورنہ زبان سے ورنہ دل سے۔ نبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم فرماتے ہیں :

مَنْ رَأَی مِنْکُمْ مُنْکَرًا فَلْیُغَیِّرْہُ بِیَدِہٖ فَإِنْ لَمْ یَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِہٖ فَإِنْ لَمْ یَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِہٖ[1]۔

تم میں جو کوئی کچھ خلاف شرع بات دیکھے اس پر لازم ہے کہ اسے اپنے ہاتھ سے رد کرے، پھر اگر نہ ہو سکے تو زبان سے، اور یہ بھی نہ ہو سکے تو دل سے۔

یہ تینوں صورتیں ازالہ و تغییر کی ہیں اور سب اہل محاربہ سے محاربہ ہی ہیں بالفعل ہتھیار اٹھانا شرط نہیں جس کا ثبوت اوپر گزرا، اور اگر یہی ٹھہرے کہ اگرچہ لڑائی سرتاج قوم اور تمام افراد کی رضا سے ہو مگر "تُلُوْكُمْ فِي الدِّيْنِ" میں صرف وہی داخل ہوں گے جنہوں نے میدان میں ہتھیار اٹھائے تو ذرا انگریزوں کے ساتھ اپنے بائیکاٹ کا مزاج پوچھ لیجئے، کیا ہر انگریز ترکوں کے ساتھ میدان جنگ میں گیا تھا ہرگز نہیں، لاکھوں یا شاید کروڑوں ہوں جنہوں نے اس میدان کی صورت تک نہ دیکھی خصوصاً ہندوستان میں سول کے انگریز، تو یہ سب "لَمْ يُقَاتِلُوْ كُمْ فِي الدِّيْنِ" ہوئے، اور تمہارا یہ ترک تعاون کا عام مسئلہ تمہارے ہی منہ سخت جھوٹا

[1] مسند احمد بن حنبل روایت ابو سعید الخدری دار الفکر بیروت ۳/ ۱۰، صحیح مسلم کتاب الایمان قدیمی کتب خانہ کراچی ۱/ ۵۱

Fatawa Razawiyya Volume 14

And it was considered a fabrication against the Shari'ah to say that if you boycott, then exclude those few from them who fought the Turks in the field. In short: Neither your branches became firm, nor your principles. Shame on you before God and before the Prophet. (Neither your secondary matters remain established nor your fundamental principles; have shame before God and the Messenger.)

Refutation of leaders' claims through the Great Quran. Great Warning: I say: The noble verse "And fight the polytheists altogether as they fight you altogether"[1] (And fight the polytheists at all times just as they fight you at all times. T) - which we just recited - is absolutely, in every aspect and every way, a severe refutation against the stubborn leaders and followers of the Hindus. Their claim consists of two points: First, that among Hindus, 'fighters in religion' are only those who committed those atrocities; therefore, only those are fighters who have actually taken up arms and come to kill, so that the common Hindus can be saved from [the ruling regarding] "fighting you in religion". Second, that it is not obligatory to express enmity towards those who are not actual combatants, so that a way for friendship and unity can be found through smooth talk. Now, there are four possibilities in the noble verse: First: Both instances of "kaaffatan" (altogether) refer to the Muslims, meaning all Muslims should fight the polytheists just as they fight all of you. Second: Both refer to the polytheists, meaning fight all the polytheists just as they all fight you. Third: The first "kaaffatan" refers to the polytheists and the second to the believers, meaning you all fight all the polytheists just as they fight all of you. This view is narrated from Abdullah ibn Abbas (may Allah be pleased with them). Fourth: The reverse of this, meaning all Muslims should fight the polytheists just as all the polytheists fight the Muslims. This is preferred in [Tafsir al-] Kabir and restricted to in [Tafsir al-] Lubab. Imam Nasafi indicated all four possibilities. It is stated in Mafatih al-Ghayb: Regarding the words of the Almighty 'Kaffatan', there are two opinions. The first is... | In the divine guidance regarding 'Kaffatan', there are two opinions. The first is intended to mean...

[1]The Holy Quran 9/36 Page 456 of 712

फ़तावा रज़विया जिल्द 14

और शरीयत पर इफ़्तरा (आरोप) ठहराया गया कि मुक़ातआ (बहिष्कार) करो तो उन्हें उन गिने-चुने लोगों में से कर दो जिन्होंने मैदान में तुर्कों से लड़ाई की, अल-ग़रज़ (संक्षेप में): न तेरे फ़रूह (शाखाएँ) मज़बूत हुईं, न तेरे उसूल (सिद्धांत)। तुझे अल्लाह और रसूल से शर्म आनी चाहिए। (न तेरे फ़रूह क़ायम रहे न उसूल, तो ख़ुदा और रसूल से शर्म कर।)

क़ुरान-ए-अज़ीम के ज़रिए नेताओं के दावों का खंडन तन्बीह-ए-जलील (महान चेतावनी): मैं कहता हूँ: आयत-ए-करीमा "और मुशरिकों (मूर्तिपूजकों) से सब मिलकर लड़ो जैसे वे तुमसे सब मिलकर लड़ते हैं"[1] (और मुशरिकों से हर वक़्त लड़ो जैसा वो तुम से हर वक़्त लड़ते हैं। त) - जिसकी अभी हमने तिलावत की है - अपने हर पहलू और हर लिहाज़ से उन हठधर्मी नेताओं और हिंदुओं के पीछे चलने वालों पर सख़्त रद (खंडन) है। उनके दावे के दो हिस्से हैं: पहला यह कि हिंदुओं में 'दीन के मुक़ाबिल' (धर्म के विरुद्ध लड़ने वाले) सिर्फ वही हैं जिन्होंने वे अत्याचार किए; इसलिए केवल वे ही लड़ाके हैं जिन्होंने वास्तव में हथियार उठाए और मारने आए, ताकि आम हिंदुओं को "तुम्हारे दीन (धर्म) के कारण तुमसे लड़ें" [वाली आयत के हुक्म] से बचा लिया जाए। दूसरा यह कि जो वास्तव में लड़ाके नहीं हैं, उनसे शत्रुता का इज़हार करना फ़र्ज़ नहीं है, ताकि ज़बान के ज़ोर से उनसे मित्रता और एकता का रास्ता निकाला जा सके। अब इस आयत-ए-करीमा में चार संभावनाएं(इहतिमाल) हैं: पहला: दोनों "काफ़्फ़तन" (सब मिलकर) मुसलमानों के लिए हों, यानी तुम सब मुसलमान मुशरिकों से लड़ो जिस तरह वे तुम सब से लड़ते हैं। दूसरा: दोनों "काफ़्फ़तन" मुशरिकों के लिए हों, यानी सब मुशरिकों से लड़ो जिस तरह वे सब तुमसे लड़ते हैं। तीसरा: पहला "काफ़्फ़तन" मुशरिकों के लिए हो और दूसरा मोमिनों (ईमान वालों) के लिए, यानी तुम सब भी सब मुशरिकों से लड़ो जिस तरह वे तुम सब से लड़ते हैं। यह क़ौल (कथन) अब्दुल्लाह इब्न अब्बास (रज़ियल्लाहु अन्हुमा) से वर्णित है। चौथा: इसका उल्टा, यानी सब मुसलमान मुशरिकों से लड़ें जिस तरह वे सब मुशरिक मुसलमानों से लड़ते हैं। [तफ़सीर-ए-] कबीर में इसी को प्राथमिकता दी गई है और [तफ़सीर-ए-] लुबाब में इसी पर इक़्तिसार (सीमित) किया गया है। इमाम नसफ़ी ने चारों संभावनाओं की ओर संकेत किया है। मफ़ातीह-अल-ग़ैब में है: अल्लाह तआला के इरशाद 'काफ़्फ़तन' के बारे में दो क़ौल हैं, पहला... | अल्लाह के इरशाद 'काफ़्फ़तन' में दो क़ौल हैं, पहला मतलब यह है...

[1]अल-क़ुरान अल-करीम 9/36 पृष्ठ 456 (712 में से)

اور شریعت پر افتراء ٹھہرا کہ مقاطعہ کرو تو انہیں معدود سے کرد جو میدان میں ترکوں سے لڑے، غرض ـہ نے فروعَت محکم آمد نے اصول شرم بادت از خدا و از رسول (نہ تیرے فروع قائم رہیں نہ اصول تو خدا اور رسول سے شرم کھات)

قرآن عظیم سے مزعومات لیڈران کارد تنبیہ جلیل: اقول: کریمہ "وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً"[1] (اور مشرکوں سے ہر وقت لڑو جیسا وہ تم سے ہر وقت لڑتے ہیں۔ ت) کہ ابھی ہم نے تلاوت کی قطعاً اپنی ہر وجہ ہر پہلو پر لیڈران عنود پس روان ہنود پر ردِ شدید ہے، ان کا مزعوم دو فقرے ہیں: اول یہ کہ ہنود میں مقاتل فی الدین صرف وہی ہے جنھوں نے وہ مظالم کئے تو مقاتل نہیں مگر مقاتل بالفعل جس نے ہتھیار اٹھایا اور قتل کو آیا تاکہ عامہ ہنود کو "قَتَلُوْكُمْ فِي الدِّيْنِ" سے بچالیں دوم یہ کہ جو مقاتل بالفعل نہیں اس سے اظہارِ عداوت فرض نہیں تاکہ بزور زبان ان سے وداد واتحاد کی راہ نکالیں۔ اب آیہ کریمہ میں چار احتمال ہیں: اول: دونوں "کافۃ" مسلمانوں سے حال ہوں یعنی سب مسلمانوں مشرکوں سے لڑو جس طرح وہ تم سب سے لڑتے ہیں۔ دوم: دونوں "کافۃ" مشرکین سے حال ہوں یعنی سب مشرکین سے لڑو جس طرح وہ سب تم سے لڑتے ہیں۔ سوم: پہلا "کافۃ" مشرکین سے حال ہوا اور دوسرا مومنین سے یعنی تم بھی سب مشرکین سے لڑو جس طرح وہ تم سب سے لڑتے ہیں۔ یہ قول عبد اللہ ابن عباس رضی اللہ تعالٰی عنہما سے منقول ہے۔ چہارم: اس کا عکس یعنی سب مسلمان مشرکوں سے لڑیں جس طرح وہ سب مشرک مسلمانوں سے لڑتے ہیں، کبیر میں اسی کو ترجیح دی اور لباب میں اسی پر اقتصار کیا، اور امام نسفی نے چاروں احتمالوں کا اشعار کیا، مفاتیح الغیب میں ہے: فی قولہ تعالٰی کافۃ قولان، الاول | ارشاد الہی کافۃ میں دو قول ہیں، اول مراد یہ ہے

Fatawa Razawiya Volume 14

[Table content] Arabic Text: It means let all of you together fight them, uniting against their fighting, just as they fight you in this manner. He intends: cooperate and assist each other in that, do not desert each other, do not sever ties with each other, and be servants of Allah, united and in agreement in fighting the enemies. The second [opinion] said by Ibn Abbas is: fight them in their entirety and do not show favoritism to any of them by abandoning the fight, just as they deem it permissible to fight all of you. The first opinion is closer so that the comparison of one side to the other remains valid. Urdu Translation: That you all agree on fighting them and fight them as they fight you like this. He says: help each other in fighting the polytheists and do not leave each other helpless, nor cut off mutual relations, and become servants of Allah, being of one heart and one opinion in fighting the enemies. The second saying of Ibn Abbas (may Allah be pleased with them both) is: fight all polytheists and do not show leniency to any of them by leaving the fight, just as they consider fighting all of you permissible. And the first saying is closer so that the comparison of one group with the other is correct.

In 'Khazin' it is stated: Arabic Text: Meaning fight the polytheists all together, uniting against their fighting, just as they fight you in this manner. Urdu Translation: Meaning all join together and, being of agreed opinion on fighting the polytheists, fight them as they fight you like this.

In 'Madarik' it is stated: Arabic Text: 'Kaffatan' is a state (haal) for the subject or the object. Urdu Translation: 'Kaffatan' is a state (haal) for the subject or from the object.

Based on this fourth possibility, both sentences of the noble verse reject the first statement of the leaders. It is obvious that all polytheists did not come into the battlefield, nor did they all take up arms; rather, some were listeners, some helpers, and some were pleased [with the situation]. And the verse states that they all fight you, so it is known that all types [of people] are combatants in religion. Similarly, all Hindus certainly [are considered so] as the source of oppression is the 'Kunwar Khasha' [historical context], and everyone is a participant in it. Then, the Muslims were told: 'you all fight'. If 'fighting' (qital) were specific to physical combat (with hands), then Jihad would absolutely become an individual obligation (Fard-e-Ain), and this is invalid by consensus (ijma'). Furthermore, based on this estimation, this command has never been fulfilled by the Sahaba (companions) until today. On which day did all Muslims of the world enter the battlefield with weapons? Then, God

forbid, the consensus of the Sahaba and the entire Ummah would be on misguidance and sin.

1. Mafatih al-Ghayb (al-Tafsir al-Kabir), under the verse 'Fight the polytheists...', al-Matba'ah al-Bahiyyah al-Misriyyah, Egypt, 16/52.
2. Lubab al-Ta'wil fi Ma'ani al-Tanzil (Tafsir al-Khazin), under the verse 'Fight the polytheists...', Mustafa al-Babi, Egypt, 3/90.
3. Madarik al-Tanzil (Tafsir al-Nasafi), under the verse 'Fight the polytheists...', Dar al-Kitab al-Arabi, Beirut, 2/25.

फ़तावा रज़विया जिल्द 14

[तालिका सामग्री] अरबी पाठ: इसका अर्थ है कि तुम सब मिलकर उनसे लड़ो, उनके विरुद्ध लड़ने के लिए एकजुट होकर, जैसे वे तुम पर इस तरह हमला करते हैं। उनका अभिप्राय है: इस पर एक-दूसरे की सहायता और मदद करें, एक-दूसरे को न छोड़ें, एक-दूसरे से संबंध न तोड़ें, और अल्लाह के बंदे बनें, दुश्मनों से लड़ने में एकजुट और सहमत हों। दूसरा मत इब्न अब्बास ने कहा है: उन सभी से लड़ो और लड़ाई छोड़कर उनमें से किसी के प्रति पक्षपात न दिखाओ, जैसे वे तुम सभी से लड़ना जायज़ समझते हैं। पहला मत अधिक निकट है ताकि एक पक्ष की दूसरे से तुलना सही रहे। उर्दू अनुवाद: कि तुम सब उनके कत्ल पर इत्तेफाक करके उनसे लड़ो जिस तरह वो तुम से यूं ही लड़ते हैं, फरमाता है कत्ल मुशरेकीन में सब आपस में एक दूसरे की मदद करो और एक दूसरे को बे यार न छोड़ो न बाहम अलाका कता करो और सब अल्लाह के बंदे हो जाओ, दुश्मनों के कत्ल पर यक दिल व यक राए होकर। दूसरा कौल इब्न अब्बास रज़ियल्लाहु तआला अन्हुमा का कि सब मुशरिकों से लड़ो और उनमें किसी से तर्कए-कत्ल में मुहाबा न करो जिस तरह वो तुम सब से कत्ल रवा रखते हैं और पहला कौल ज्यादा करीब है ताकि एक फरीक का दूसरे पर कयास सही हो।

'खाज़िन' में है: अरबी पाठ: यानी मुशरिकों से सब मिलकर लड़ो, उनके खिलाफ लड़ने के लिए एकजुट होकर, जैसे वे तुम पर इस तरह हमला करते हैं। उर्दू अनुवाद: यानी सब मिल कर कत्ल मुशरेकीन पर मुत्तफिक-उल-राए हो कर उनसे लड़ो जिस तरह वो तुम से यूं ही लड़ते हैं।

'मदारिक' में है: अरबी पाठ: 'काफ़तन्' फाइल (कर्ता) या मफ़ऊल (कर्म) के लिए एक हाल (स्थिति) है। उर्दू अनुवाद: काफ़तन् फाइल से हाल है या मफ़ऊल से।

इस चौथे एहतमाल (संभावना) पर आयत-ए-करीमा के दोनों जुमले लीडरों के पहले फिकरे का रद्द हैं। जाहिर है कि सब मुशरिक मैदान में न आए, सब ने हथियार न उठाए, बल्कि कुछ सामी (सुनने वाले) थे, कुछ मुआवीन (सहायक), कुछ राजी (सहमत), और आयत में फरमाया कि वो सब तुम से लड़ते हैं तो मालूम हुआ कि सभी प्रकार के लोग दीन में मुकातिल (लड़ाके) हैं। यूं ही कतई तौर पर तमाम हनूद (हिंदू) कि मंशा-ए-मज़ालिम 'कुंवर खशा' है और इसमें सब शरीक हैं। फिर मुसलमानों को फरमाया 'तुम सब लड़ो'। अगर कत्ल 'कत्ल-बिल-यैद' (हाथ से युद्ध) के साथ खास हो तो जिहाद मुतलकन फर्ज-ए-ऐन हो जाए और यह बिल-इज्मा (सर्वसम्मति से) बातिल है। नीज़ इस तकदीर पर यह हुक्म सहाबा-ए-कराम से आज तक कभी बजा न लाया गया। कौन से दिन दुनिया के सब

मुसलमान हथियार लेकर मैदान में आए? तो मआज़ल्लाह सहाबा-ए-कराम व जमीअ उम्मत का इज्मा ज़लालत व मासियत पर होगा।

1. मफातीह अल-ग़ैब (अल-तफ़सीर अल-कबीर), आयत 'मुशरिकों से लड़ो...' के तहत, अल-मतबा अल-बहिय्या अल-मिसरिया, मिस्र, 16/52।
2. लुबाब अल-तावील फी मा'आनी अल-तंज़ील (तफ़सीर अल-खाज़िन), आयत 'मुशरिकों से लड़ो...' के तहत, मुस्तफ़ा अल-बाबी, मिस्र, 3/90।
3. मदारिक अल-तंज़ील (तफ़सीर अल-नस्फ़ी), आयत 'मुशरिकों से लड़ो...' के तहत, दार अल-किताब अल-अरबी, बेरूत, 2/25।

ان یکون المراد قاتلوھم باجمعکم مجتمعین علی قتالھم، کما انھم یقاتلونکم علی ھذہ الصفۃ، یرید تعاونوا وتناصروا علی ذلک ولا تتخاذلوا ولا تتقاطعوا وکونوا عباد اللہ مجتمعین متوافقین فی مقاتلۃ الا عداء، والثانی قال ابن عباس قاتلوھم بکلیتھم ولا تحابوا بعضھم بترک القتال کما انھم یستحلون قتال جمیعکم، والقول الاول اقرب حتی یصح قیاس احد الجانبین علی الاخر 1۔ کہ تم سب ان کے قتال پر اتفاق کر کے ان سے لڑو جس طرح وہ تم سے یونہی لڑتے ہیں، فرماتا ہے قتال مشرکین میں سب آپس میں ایک دوسرے کی مدد کرو اور ایک دوسرے کو بے یار نہ چھوڑو نہ باہم علاقہ قطع کرو اور سب اللہ کے بندے ہو جاؤ، دشمنوں کے قتال پر یک دل و یک رائے ہو کر دوسرا قول ابن عباس رضی اللہ تعالٰی عنہما کا کہ سب مشرکوں سے لڑو اور ان میں کسی سے ترک قتال میں محابہ نہ کرو جس طرح وہ تم سب سے قتال روا رکھتے ہیں اور پہلا قول زیادہ قریب ہے تاکہ ایک فریق کا دوسرے پر قیاس صحیح ہو۔

خازن میں ہے : یعنی قاتلوا المشرکین باجمعکم مجتمعین علی قتالھم کما انھم یقاتلونکم علی ھذہ الصفۃ 2۔ یعنی سب مل کر قتال مشرکین پر متفق الرائے ہو کر ان سے لڑو جس طرح وہ تم سے یونہی لڑتے ہیں۔

مدارک میں ہے : کافۃ حال من الفاعل او المفعول 3۔ کافتہ فاعل سے حال ہے یا مفعول سے۔

اس احتمال چہارم پر آیہ کریمہ کے دونوں جملے لیڈروں کے پہلے فقرے کا رد ہیں ظاہر ہے کہ سب مشرک میدان میں نہ آئے سب نے ہتھیار نہ اٹھائے بلکہ کچھ سماعی تھے کچھ معاون کچھ راضی، اور آیت میں فرمایا کہ وہ سب تم سے لڑتے ہیں تو معلوم ہوا کہ جمیع اقسام مقاتل فی الدین

ہیں یونہی قطعاً تمام ہنود کہ منشا مظالم کنور کھشا ہے اور اس میں سب شریک، پھر مسلمانوں کو فرمایا تم سب لڑو اگر قتال قتال بالید سے خاص ہو تو جہاد مطلقاً فرض عین ہو جائے اور یہ بالاجماع باطل ہے نیز اس تقدیر پر یہ حکم صحابہ کرام سے آج تک کبھی بجانہ لایا گیا کون سے دن دنیا کے سب مسلمان ہتھیار لے کر میدان میں آئے تو معاذ اللہ صحابہ کرام و جمیع امت کا اجماع ضلالت و معصیت پر۔

1 مفاتیح الغیب (التفسیر الکبیر) تحت آیہ قاتلوا المشرکین الخ المطبعۃ البہیۃ المصریہ مصر ۱۶ / ۵۲

2 لباب التاویل فی معانی التنزیل (تفسیر الخازن) تحت آیۃ قاتلوا المشرکین الخ مصطفی البابی مصر ۳ / ۹۰ 3 مدارک التنزیل (تفسیر النسفی) تحت آیۃ قاتلوا المشرکین الخ دار الکتاب العربی بیروت ۲/ ۲۵

Fatawa Razawiyya Volume (14)

...and this is even more false and severe infidelity (kufr-e-ba'il) than the first. Therefore, the command for fighting (qital), assistance, and approval is general for all. Now, undoubtedly, its ruling includes the entirety of Islam's rulings. Similarly, on the first possibility, both sentences of the noble verse are in refutation of the first paragraph; the explanation of the first was just given, and for the others, when all polytheists are fighters against Muslims, then all Muslims are fighters against the polytheists because 'mufā'alah' (reciprocal action) is from both sides. It is only in the way that the actor, the helper, and the one who is pleased are all fighters, exactly according to this discourse, the second and third possibilities are also not hidden from the perceptive. In short, from every aspect, every sentence of the noble verse is a refutation of their first paragraph, and on the second and third possibilities, the first sentence of the noble verse is also a refutation of the second paragraph of the leaders, for it was commanded generally: fight all the polytheists. And what is a greater expression of enmity than killing and fighting? Thus, it is proven that whether a polytheist is an active combatant (muqatil-bil-yad) or not, expressing enmity towards each one is obligatory (fard) and friendship and unity are forbidden (haram).

"Say: Truth has come and falsehood has perished. Indeed, falsehood was bound to perish."[1] | Say: Truth has come and falsehood's breath is broken, surely falsehood was destined to lose its breath. "Nay, We hurl the truth against falsehood, and it knocks out its brains, and behold, falsehood perishes! Ah! Woe be to you for the (false) things ye ascribe (to Us)."[2] | Rather, We cast truth upon falsehood, so it knocks out its brains, then it perishes, and for you is ruin because of what you fabricate.

The most correct opinion of the majority is that the noble verse of prohibition (mumtanah) is only about the people of the covenant (mu'ahideen):

Second Caution: I say, it becomes clear from here that the majority's opinion is the most preferred and correct regarding the verse of prohibition. "Those who did not fight against you in religion" can only be those who are people of the covenant and dhimma (protected subjects), because their covenant has explicitly separated them from the combatants. "Explicit statement surpasses implicit indication" (al-sarih yafuq al-dalalah)—explicit text is preferred over implication. All other 'Harbi' (hostile) disbelievers are combatants in religion even if they have not taken up arms. The reason for the final opinion being the most correct is that the word is general. When it is proven that it applies only to the people of the covenant and dhimma, then

generalizing it to 'Harbis' is unjustified. Likewise, there is no reason for specifying it to women and children. The consideration is for the generality of the word, not the specificity of the occasion. Otherwise, only permission for kind treatment towards parents or, at most, maintaining ties of kinship would emerge, not the acceptable generalization to all women and children. For although they are exempt from the command of fighting, they are not exempt from the command of severity. The women and children of the people of covenant and dhimmis will remain under their ruling, and the women and children of non-covenanting Harbis are under their [the Harbis'] ruling. Allah Almighty said: "Whether male or female, you are of one another."[3] | "Whether a man or a woman, you are one among yourselves."

[1] Al-Quran Al-Karim 17/81 [2] Al-Quran Al-Karim 21/18 [3] Al-Quran Al-Karim 195/3

फतावा रज़विया जिल्द (14)

...और यह पहले से भी अधिक असत्य और कठोर कुफ्र (कुफ्र-ए-बैल) है। लाज़िम है कि क़िताल (युद्ध), सहायता और रज़ामंदी सभी के लिए सामान्य है। अब निस्संदेह इसका हुक्म इस्लाम के समस्त हुक्मों में शामिल है। इसी तरह पहली संभावना पर, आयत-ए-करीमा के दोनों वाक्य पहले पैराग्राफ के खंडन में हैं; पहले का वर्णन अभी हुआ, और दूसरों के लिए जब सभी मुशरिक (बहुदेववादी) मुसलमानों के विरुद्ध युद्धरत हों, तो सभी मुसलमान मुशरिकों के विरुद्ध युद्धरत हैं क्योंकि 'मुफाअ़ला' दोनों पक्षों से है। यह केवल इसी तरह है कि कर्ता, सहायक और प्रसन्न होने वाला सभी युद्धरत हैं, बिल्कुल इसी विवेचन से दूसरी और तीसरी संभावना भी बुद्धिमानों पर छिपी नहीं है। संक्षेप में, हर पहलू से आयत-ए-करीमा का प्रत्येक वाक्य उनके पहले पैराग्राफ का खंडन है, और दूसरी और तीसरी संभावना पर आयत-ए-करीमा का पहला वाक्य नेताओं के दूसरे पैराग्राफ का भी खंडन है क्योंकि सामान्य रूप से आदेश दिया गया: सभी मुशरिकों से युद्ध करो। और हत्या और युद्ध से बड़ा शत्रुता का प्रकटीकरण क्या है? तो सिद्ध हुआ कि मुशरिक प्रत्यक्ष योद्धा हो या न हो, प्रत्येक से शत्रुता प्रकट करना फर्ज़ (अनिवार्य) है और मित्रता तथा एकता हराम (वर्जित) है।

"कह दो कि सत्य आ गया और असत्य मिट गया, निस्संदेह असत्य तो मिटने वाला ही था।"[1] | कहो सत्य आया और असत्य का दम टूटा, निस्संदेह असत्य तो दम तोड़ने ही को था। "बल्कि हम सत्य को असत्य पर दे मारते हैं तो वह उसका सिर कुचल देता है, फिर वह उसी समय मिट जाता है। और तुम्हारे लिए तबाही है उन बातों से जो तुम गढ़ते हो।"[2] | बल्कि हम सत्य को असत्य पर फेंकते हैं कि वह असत्य का भेजा निकाल देता है तभी वह फ़ना हो जाता है और तुम्हारे लिए खराबी है उन बातों से जो बनाते हो।

अधिकांश का सबसे सही मत यह है कि निषेध की आयत (करीमा मुमतनह) केवल संधि करने वालों (मुआहिदीन) के बारे में है:

दूसरी चेतावनी: मैं कहता हूँ, यहाँ से स्पष्ट हुआ कि निषेध की आयत में अधिकांश का मत ही श्रेष्ठ और सबसे सही है। "जिन्होंने धर्म के मामले में तुमसे युद्ध नहीं किया" वही हो सकते हैं जो संधि और ज़िम्मा वाले (अहल-ए-अहद व ज़िम्मा) हैं, क्योंकि उनके अनुबंध ने उन्हें स्पष्ट रूप से योद्धाओं से अलग कर दिया है। "स्पष्ट कथन संकेत से बढ़कर है" (अस-सरीह यफूक़ अद-दलाला) - स्पष्ट पाठ संकेत पर वरीयता रखता है। शेष सभी हरबी (शत्रुतापूर्ण) काफिर धर्म के मामले में योद्धा हैं चाहे

उन्होंने हथियार न उठाए हों। अंतिम मत के सबसे सही होने का कारण यही है कि शब्द सामान्य है। और जब सिद्ध हो गया कि वह केवल संधि और ज़िम्मा वालों पर ही लागू होता है, तो हरबियों के लिए सामान्यीकरण अनुचित है। इसी तरह स्त्रियों और बच्चों के साथ विशेष करने का कोई कारण नहीं है। विचार शब्द की व्यापकता का है, न कि कारण की विशिष्टता का। अन्यथा केवल माता-पिता के साथ सद्व्यवहार या अधिक से अधिक नातेदारी निभाने की अनुमति निकलेगी, न कि सभी स्त्रियों और बच्चों के लिए स्वीकृत व्यापकता। क्योंकि यद्यपि वे युद्ध के आदेश से मुक्त हैं, लेकिन वे कठोरता के आदेश से मुक्त नहीं हैं। संधि और ज़िम्मी लोगों की स्त्रियाँ और बच्चे उनके हुक्म में रहेंगे, और बिना संधि वाले हरबियों की स्त्रियाँ और बच्चे उनके(हरबियों के) हुक्म में हैं। अल्लाह तआला ने फरमाया: "चाहे पुरुष हो या स्त्री, तुम एक-दूसरे में से हो।"[3] | "मर्द हो या औरत तुम आपस में एक हो।"

[1] अल-क़ुरआन अल-करीम 17/81 [2] अल-क़ुरआन अल-करीम 21/18 [3] अल-क़ुरआन अल-करीम 195/3

ہوا اور یہ اول سے بڑھ کر باطل وکفرِ بائل (سخت) ہے لاجرم قتال معاونت ورضا سب کو عام ہے اب بیشک اس کا حکم شامل جملہ حکم اسلام ہے، اسی طرح احتمال اول پر آیہ کریمہ کے دونوں جملے فقرہ اولیٰ کے رد میں، پہلے کا ابھی بیان ہوا اور دوسروں کے جب مشرکین سب مسلمانوں سے مقاتل ہوں تو سب مسلمان مشرکوں کے مقاتل کہ مفاعلہ جانبین سے ہے اور وہ نہیں مگر اسی طرح پر کہ فاعل و معاون و راضی سب مقاتل ہوں بعینہ اسی تقریر سے احتمال دوم و سوم بھی جیسا کہ فہیم پر مخفی نہیں۔ بالجملہ ہر پہلو پر آیہ کریمہ کا ہر جملہ ان کے فقرہ اولیٰ کا رد ہے اور احتمال دوم و سوم پر کریمہ کا پہلا جملہ لیڈروں کے فقرہ دوم کا بھی رد ہے کہ عام فرمایا گیا سب مشرکوں سے قتال کرو، اور قتل و قتال سے بڑھ کر اظہارِ عداوت کیا ہے تو ثابت ہوا کہ مشرک مقاتل بالید ہو یا نہ ہر ایک سے اظہارِ عداوت فرض اور وداد و اتحاد حرام،

"قُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ ؕ اِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا" [1] | کہو حق آیا باطل کادم ٹوٹا، بیشک باطل تو دم توڑنے ہی کو تھا "بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهٗ فَاِذَا هُوَ زَاهِقٌ ؕ وَلَكُمُ الْوَيْلُ مِمَّا تَصِفُوْنَ" [2] | بلکہ ہم حق کو باطل پر پھینکتے ہیں کہ وہ باطل کا بھیجا نکال دیتا ہے جبھی وہ فنا ہو جاتا ہے اور تمھارے لئے خرابی ہے ان باتوں سے جو بناتے ہو۔

اصح قول اکثر ہے کہ کریمہ ممتنہ صرف معاہدین کے بارے میں ہے:

تنبیہ دوم: اقول یہاں سے روشن ہوا کہ آیہ ممتنہ میں قول اکثر ہی راجح و اصح ہے "لَمْ يُقَاتِلُوْكُمْ فِى الدِّيْنِ" وہی ہو سکتے ہیں جو اہل عہد و ذمہ ہیں کہ ان کے عہد نے صراحتہً انھیں مقاتلین سے جدا کر لیا، "والصریح یفوق الدلالة" تصریح دلالت پر مرجح ہے۔ باقی تمام حربی کفار مقاتل فی الدین

ہیں اگرچہ ہتھیار نہ اٹھائے ہوئے ہوں۔ قول آخر کے اصح ہونے کی وجہ یہی ہوئی کہ لفظ عام ہے اور جب ثابت ہوا کہ وہ اہل عہد و ذمہ ہی پر صادق ہے تو حربیوں کی تعمیم ناموجہ ہے یونہی نساء و صبیان سے تخصیص کی وجہ نہیں، اعتبار عموم لفظ کا ہے نہ خصوص سبب کا، ورنہ صرف صلہ مادر و پدر یا غایت درجہ صلہ رحم کی اجازت نکلے نہ جملہ نساء وصبیان کو تعمیم مقبول کہ اگر چہ وہ حکم قتال سے مستثنیٰ ہیں مگر حکم غلظت سے مستثنیٰ نہیں، اہل عہد و ذمی کی عورتیں بچے ان کے حکم میں رہیں گے اور غیر معاہد حربیوں کے زنان و اطفال ان کے حکم میں ہیں، قال تعالی "مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى ؕ بَعْضُكُمْ مِّنْۢ بَعْضٍ" [3] | "مرد ہو یا عورت تم آپس میں ایک ہو۔"

[1] القرآن الکریم ۸۱/۱۷ [2] القرآن الکریم ۱۸/۲۱ [3] القرآن الکریم ۱۹۵/۳

Fatawa Razawiyyah Volume 14

Giving alms to any non-Muslim (Kafir) poor person here is also not permissible: In the Sahah Sitta, it is narrated from Sa'b bin Jathama (may Allah be pleased with him) that the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) said regarding the women and children of the disbelievers: 'They are of them'[1]. Therefore, our noble Imams did not exempt their women or children from the prohibition of giving optional charity (Sadaqah Nafilah) to a 'Harbi' (one at war with Muslims); they gave a general ruling. Passages from authoritative books such as Jami' al-Saghir by Imam Muhammad, Bidayah, Durar, 'Inayah, Kifayah, Jawaharah, Mustasfa, Nihayah, Ghayat al-Bayan, Fath al-Qadir, Bahr al-Ra'iq, Kafi, Tabyin, Tafsir Ahmadi, Fath Allah al-Mu'in, and Ghunyah Dhawi al-Ahkam have been mentioned above. In Mi'raj al-Dirayah, it is stated:

Arabic	Urdu Translation
Maintaining ties with him is not legally (Shari'ah-wise) considered an act of kindness; therefore, giving him voluntary charity is also prohibited.	صلته لا يكون برا شرعاً ولذالك لم يجز التطوع اليه[2] -

In 'Inayah of Imam Akmal, it is stated:

Arabic	Urdu Translation
Giving them charity is a form of mercy and empathy towards them, and this is contrary to the requirement of the Quranic verse.	التصدق عليهم مرحمة لهم ومواساة وهى منافية لمقتضى الآية[3] -

Imam Burhan al-Din, author of Dhakhirah, then in Muhit, then Allama Juwayzadah, then Allama Shurunbulali in Ghunyah stated:

Arabic	Urdu Translation
Showing kindness to a 'Harbi' is forbidden for a Muslim.	لا يجوز للمسلم بر الحربى[4] -

By the grace of Allah Almighty, the vision of our Imams is so profound and meticulous that whenever a complete examination is conducted, the truth they researched blooms forth. This is how the investigation should be. And Allah Almighty is the Grantor of success.

Investigation of the issue of gifts and bequests for a 'Musta'min' (a non-Muslim under protection): Third Caution: Various statements regarding the 'Musta'min' have appeared in abundance...

[1] Sahih Muslim, Chapter on the Permissibility of Killing Women and Children, etc., Qadimi Kutub Khana, Karachi, 12/84. [2] Radd al-Muhtar citing Mi'raj al-Dirayah, Chapter on Distribution (al-Masrif), Dar Ihya al-Turath al-Arabi, Beirut, 2/68. [3] Al-'Inayah Sharh al-Hidayah with Fath al-Qadir, Chapter on those to whom Sadaqah may be given, etc., Maktabah Nuriyyah Razawiyyah, Sukkur, 2/207. [4] Ghunyah Dhawi al-Ahkam Marginalia on al-Durar al-Hukkam, Book of Wills, Ahmadi Press, Complete, located in Dar al-Sa'adah, Egypt, 2/429.

फ़तावा रज़विया जिल्द 14

यहाँ के किसी काफ़िर फ़क़ीर को भीख देना भी जायज़ नहीं है: सिहाह सित्ता में सा'ब बिन जस्सामा (रज़ियल्लाहु अन्हु) से मरवी है कि नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने काफ़िरों की औरतों और बच्चों के बारे में फ़रमाया: 'वे उन्हीं में से हैं'[1]। लिहाज़ा हमारे अइम्मा-ए-किराम ने हर्बी (युद्धरत काफ़िर) को सदक़ा-ए-नाफ़िला देने की मनाही से उनकी औरतों और बच्चों में से किसी को भी मुस्तस्ना (अपवाद) नहीं किया, बल्कि आम हुक्म दिया। जामि-उस्-सग़ीर इमाम मुहम्मद, बिदायह, दुरर, इनायह, किफ़ायह, जौहरह, मुस्तस्फ़ी, निहायह, ग़ायतुल बयान, फ़तहुल क़दीर, बहरुर रैक़, काफ़ी, तबीइन, तफ़्सीर अहमदी, फ़तहुल्लाह अल-मुईन और ग़ुन्यह ज़वी अल-अहकाम जैसी मो'तमिद किताबों की इबारतें ऊपर गुज़र चुकी हैं। मे'राजुद्दिरयाह में है:

अरबी	उर्दू अनुवाद
हर्बी के साथ नेक सुलूक शरई तौर पर कोई नेकी नहीं है, इसलिए उसे नफ़्ल ख़ैरात देना भी हराम है।	صلته لا يكون برا شرعاً ولذالك لم يجز التطوع اليه[2] -

इनायह इमाम अकमल में है:

अरबी	उर्दू अनुवाद
उन्हें ख़ैरात देना उन पर एक तरह की मेहरबानी और उनकी ग़मख़्वारी है, और यह हुक्म क़ुरआन मजीद के ख़िलाफ़ है।	التصدق عليهم مرحمة لهم ومواساة وهى منافية لمقتضى الآية[3] -

इमाम बुरहानुद्दीन साहब 'ज़ख़ीरा' ने, फिर 'मुहीत' ने, फिर अल्लामा जुवैज़ादह ने, फिर अल्लामा शुरुनबुलाली ने 'ग़ुन्यह' में फ़रमाया:

अरबी	उर्दू अनुवाद
हर्बी के साथ नेक सुलूक मुसलमान के लिए हराम है।	لا يجوز للمسلم بر الحربى[4] -

अल्हम्दुलिल्लाह, हमारे अइम्मा की नज़र इतनी गहरी और बारीकबीन है कि जब कभी पूरी तहक़ीक़ की जाती है, तो उनके द्वारा की गई तहक़ीक़ ही सच साबित होती है। तहक़ीक़ इसी तरह होनी चाहिए। और अल्लाह तआला ही तौफ़ीक़ देने वाला है।

मुस्तअमिन के लिए तोहफ़ा (हिबा) और वसीयत के मसले की तहक़ीक़: तीसरी चेतावनी: मुस्तअमिन के बारे में मुख़्तलिफ़ और कसीर इबारतें आई हैं...

[1] सहीह मुस्लिम, बाब जवाज़ क़त्ल-उन-निसा वस-सिबयान अलख, क़दीमी कुतुब खाना, कराची, 12/84. [2] रद्दुल मुहतार बहवाला मे'राजुद्दिरयाह, बाबुल मसरिफ, दार एहया-उत्-तुरास अल-अरबी, बेरूत, 2/68. [3] अल-इनायह शरह अल-हिदायह मा फ़तहुल क़दीर, बाब मन यजूज़ु दफ़'अस-सदक़ा इलैहि अलख, मकतबा नूरिया रज़विया, सुक्कुर, 2/207. [4] ग़ुन्यह ज़वी अल-अहकाम हाशियत-उद-दुरर अल-हुक्काम, किताबुल वसाया, मतबा अहमदी, कामिल, दारुस-सआदत, मिस्र, 2/429.

یہاں کے کسی کافر فقیر کو بھیک دینا بھی جائز نہیں: صحاح ستہ میں صعب بن جثامہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ سے ہے نبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم نے زنان و صبیان کفار کے بارے میں فرمایا: ھم منھم[1] وہ انھیں میں سے ہیں، ولہذا ہمارے ائمہ کرام نے حربی کو صدقہ نافلہ دینے کی ممانعت سے ان کی عورتوں بچوں کسی کو مستثنیٰ نہ فرمایا حکم عام دیا، جامع الصغیر امام محمد و بدایہ ودرر وعنایہ وکفایہ وجوہرہ ومستصفیٰ پر نہایہ وغایۃ البیان و فتح القدیر وبحر الرائق وکافی و تبیین و تفسیر احمدی و فتح اللہ المعین وغنیہ ذوی الاحکام کتب معتمدہ کی عبارتیں اوپر گزریں، معراج الدایہ میں ہے:

عربی	اردو
صلته لا یکون برا شرعاً ولذالك لم یجز التطوع الیه[2] -	حربی سے نیک سلوک شرعاً کوئی نیکی نہیں اس لئے اسے نفل خیرات دینا بھی حرام ہے۔

عنایہ امام اکمل میں ہے:

عربی	اردو
التصدق علیهم مرحمة لهم ومواساة وهی منافیة لمقتضی الآیة[3] -	انھیں خیرات دینا ان پر ایک طرح کی مہربانی اور ان کی غمخواری ہے اور یہ حکم قرآن مجید کے خلاف ہے۔

امام برہان الدین صاحب ذخیرہ نے محیط پھر علامہ جوی زادہ پھر علامہ شرنبلالی نے غنیہ میں فرمایا:

عربی **اردو**

لا یجوز للمسلم بر الحربی[4] - حربی کے ساتھ نیک سلوک مسلمان کو حرام ہے۔

بحمد اللہ تعالیٰ ہمارے ائمہ کی نظر ایسی ہی غائر و دقیقہ رس ہے جب کبھی تنقیح تام کی جاتی ہے جو انھوں نے تحقیق فرمایا وہی گل کھلتا ہے هكذا ينبغى التحقيق والله تعالى ولي التوفيق۔

مستامن کے لئے مسئلہ ہبہ و وصیت کی تحقیق: تنبیہ سوم: مستامن کے بارے میں عبارات مختلف آئیں کثیر

[1] صحیح مسلم باب جواز قتل النساء والصبیان الخ قدیمی کتب خانہ کراچی ۱۲/ ۸۴ [2] ردالمحتار بحوالہ معراج الدرایۃ باب المصرف داراحیاء التراث العربی بیروت ۲/ ۶۸ [3] العنایہ شرح الہدایہ مع فتح القدیر باب من یجوز دفع الصدقہ الیہ الخ مکتبہ نوریہ رضویہ سکھر ۲/ ۲۰۷ [4] غنیہ ذوی الاحکام حاشیۃ الدرر الحکام کتاب الوصایا مطبعۃ احمدی کامل الکائنۃ دار السعادت مصر ۲/ ۴۲۹

Fatawa Razawiya Volume 14

In the aforementioned narrations, there is a general prohibition against treating a 'Harbi' (an enemy alien from a land at war with Muslims) with kindness, which also includes a 'Musta'min' (a non-Muslim residing in a Muslim land under safe conduct). Clear prohibitions were previously mentioned in passages from Al-Nihayah, Al-Tabyin, Al-Bahr al-Raiq, and Abu Sa'ud. However, some narrations establish a concession for this. In Fatawa al-Alamgiri, it is stated:

There is no harm if a Muslim man treats a polytheist with financial kindness, whether he is a relative or a stranger, a 'Harbi' or a 'Dhimmi' (a non-Muslim citizen). By 'Harbi', he meant a 'Musta'min'. But if he is not a 'Musta'min', it is not fitting for a Muslim to treat him with any kindness. The same is stated in Al-Muhit.	**There is no harm if a Muslim treats a polytheist with financial kindness, whether he is a relative or a stranger, a 'Harbi' or a 'Dhimmi'. By 'Harbi', a 'Musta'min' is meant, and if he is not a 'Musta'min', it is not worthy of a Muslim to treat him with any kindness. The same is mentioned in Al-Muhit.**

Imam Malik al-Ulama, in Al-Badai', cited the permissibility of a will for a 'Musta'min' from Al-Mabsut, then stated: "It is narrated from Imam Azam (may Allah be pleased with him) that it is not permissible. This narration is more consistent with the view of our scholars, as they prohibit charities (sadaqat) for a 'Musta'min', and likewise a will." He then said: "Some have stated that regarding its permissibility or impermissibility in charities, there are two narrations from our companions. Therefore, the will will also follow those two narrations." The text regarding the conditions of the will concerning the beneficiary states:

And among them [the conditions] is that he should not be a 'Harbi' who is not a 'Musta'min'. If he is, then a will for him from a Muslim or a 'Dhimmi' is not valid. If he is a 'Musta'min', it is mentioned in Al-Asl that it is permissible because he is under our covenant and thus resembles a 'Dhimmi'. It is narrated from Abu Hanifa (may Allah be pleased with him) that it is not permissible, and this narration is more aligned with the saying of our companions (may Allah Almighty have mercy on them), for they said it is not permissible to give expiation (kaffarah), vows (nazr), fitrah charity (sadaqah al-fitr), or sacrificial meat (udhiya) to a 'Musta'min', though it is permissible to give them [to a Dhimmi]...

One condition for the validity of a will is that the person should not be a 'Harbi' who is not a 'Musta'min'. In such a case, a will for him is void, whether made by a Muslim or a 'Dhimmi'. And if the person is a 'Harbi Musta'min', Imam Muhammad mentioned in Al-Mabsut that it is permissible because he is also under our treaty, so he is like a 'Dhimmi'. However, it is narrated from Imam Azam (may Allah be pleased with him) that a will is not permissible even for a 'Harbi Musta'min', and this narration is more consistent with the view of our scholars, for they state that it is not permissible to give a 'Harbi Musta'min' vows, expiation, fitrah charity, or sacrificial meat. And [to a] Dhimmi...

[1] Fatawa Hindiyyah, Chapter Fourteen regarding the People of the Covenant (Ahl al-Dhimmah), etc., Maktaba Nurani Kutub Khana Peshawar, 2/347. Page 460 of 712

फ़तावा रज़विया जिल्द 14

उपर्युक्त रिवायतों में सामान्य रूप से 'हर्बी' (युद्धरत गैर-मुस्लिम) के साथ दयालु व्यवहार करने की मनाही है, जिसमें 'मुस्तमिन' (सुरक्षा प्राप्त गैर-मुस्लिम) भी शामिल है। अल-निहाया, अल-तब्यीन, अल-बहर अल-रैक और अबू सऊद के उद्धरणों में इस प्रतिबंध का स्पष्ट उल्लेख है। हालाँकि, कुछ रिवायतों से इसके लिए छूट सिद्ध होती है। फ़तावा-ए-आलमगीरी में है:

इसमें कोई हर्ज नहीं है कि एक मुसलमान पुरुष किसी मुशरिक (बहुदेववादी) के साथ आर्थिक रूप से दयालु व्यवहार करे, चाहे वह रिश्तेदार हो या अजनबी, हर्बी हो या ज़िम्मी। हर्बी से तात्पर्य 'मुस्तमिन' से है। लेकिन यदि वह मुस्तमिन नहीं है, तो एक मुसलमान के लिए यह शोभा नहीं देता कि वह उसके साथ किसी भी तरह का दयालु व्यवहार करे। ऐसा ही 'मुहित' में कहा गया है।

इसमें कोई हर्ज नहीं कि मुसलमान मुशरिक के साथ कोई वित्तीय व्यवहार करे, चाहे वह रिश्तेदार हो या अजनबी, हर्बी हो या ज़िम्मी। हर्बी से मुराद मुस्तमिन है, और अगर वह मुस्तमिन न हो, तो मुसलमान को यह शोभा नहीं देता कि वह उसके साथ कोई नेक व्यवहार करे। ऐसा ही मुहित में है।

इमाम मलिक अल-उलमा ने 'बदाए' में 'मुस्तमिन' के लिए वसीयत की अनुमति 'मबसूत' से उद्धृत की, फिर कहा: "इमाम आज़म (रज़ियल्लाहु अन्हु) से इसके जायज़ न होने की रिवायत है और यही रिवायत हमारे उलेमा के कौल (कथन) के अधिक अनुकूल है कि वे मुस्तमिन के लिए सदकात को हराम मानते हैं, और वसीयत को भी। फिर उन्होंने कहा: 'कुछ लोगों ने कहा है कि सदकात में इसके जायज़ होने या न होने के बारे में हमारे साथियों से दो रिवायतें हैं, इसलिए वसीयत भी उन्हीं दो रिवायतों पर आधारित होगी।' वसीयत की शर्तों के तहत 'मूसा-लहू' (वसीयत पाने वाला) के बारे में इबारत (पाठ) में कहा गया है:

और उनमें से [शर्तों में से] एक यह है कि वह ऐसा हर्बी न हो जो मुस्तमिन न हो। यदि ऐसा है, तो किसी मुसलमान या ज़िम्मी द्वारा उसके लिए की गई वसीयत सही नहीं है। यदि वह मुस्तमिन है, तो 'अल-अस्ल' में उल्लेख है कि यह जायज़ है क्योंकि वह हमारे समझौते के अधीन है, इसलिए वह ज़िम्मी जैसा हुआ। अबू हनीफा (रज़ियल्लाहु अन्हु) से रिवायत है कि यह जायज़ नहीं है, और यह रिवायत हमारे साथियों (अल्लाह उन पर रहम करे) के कथन के अधिक अनुकूल है, क्योंकि उन्होंने कहा है कि कफ़्फ़ारा, नज़्र, सदका-ए-फित्र और कुर्बानी का मांस मुस्तमिन को देना जायज़ नहीं है, जबकि इसे [ज़िम्मी को] देना जायज़ है...

वसीयत के जायज़ होने की एक शर्त यह है कि हर्बी व्यक्ति मुस्तमिन न हो। यदि ऐसा हो, तो उसके लिए वसीयत बातिल (अमान्य) है, चाहे मुसलमान करे या ज़िम्मी। और अगर हर्बी मुस्तमिन हो, तो इमाम मुहम्मद ने मबसूत में उल्लेख किया है कि यह जायज़ है क्योंकि वह भी हमारे समझौते में है, तो वह ज़िम्मी जैसा हुआ। और इमाम आज़म (रज़ियल्लाहु अन्हु) से रिवायत है कि हर्बी मुस्तमिन के लिए भी वसीयत जायज़ नहीं है और यही रिवायत हमारे उलेमा के कौल के अधिक अनुकूल है क्योंकि वे फरमाते हैं कि हर्बी मुस्तमिन को भी नज़्र, कफ़्फ़ारा, सदका-ए-फित्र और कुर्बानी का मांस देना जायज़ नहीं है। और ज़िम्मी...

[1] फ़तावा हिन्दिया, अध्याय चौदह, अहले ज़िम्मा आदि के बारे में, मकतबा नूरानी कुतुब खाना पेशावर, 2/347। पृष्ठ 460/712

روایات مذکورہ میں مطلقاً حربی سے نیک سلوک کی ممانعت ہے جس میں مستامن بھی داخل، اور نہایہ و تبیین و بحر الرائق و ابوالسعود کی عبارات میں اس سے ممانعت کی صاف تصریح گزری لیکن بعض روایات سے اس کے لئے رخصت ثابت، فتاویٰ عالمگیری میں ہے:

لا بأس بأن يصل الرجل المسلم المشرك قريباً كان او بعيداً محارباً كان او ذمياً و اراد بالمحارب المستامن واما اذا كان غير المستامن فلا ينبغي للمسلم ان يصله بشيئ كذا في المحيط

کوئی حرج نہیں کہ مسلمان مشرک سے کوئی مالی سلوک کرے خواہ رشتہ دار ہو یا اجنبی، حربی ہو یا ذمی ہو اور حربی سے مراد مستامن ہے اور اگر غیر مستامن ہو تو مسلمان کو سزاوار نہیں کہ اس کے ساتھ کوئی نیک سلوک کرے، ایسا ہی محیط میں ہے۔

امام ملک العلماء نے بدائع میں مستامن کے لئے وصیت کا جواز مبسوط سے نقل کیا پھر فرمایا، امام اعظم رضی اللہ تعالیٰ عنہ سے عدم جواز مروی ہوا اور یہی روایت ہمارے ائمہ کے قول سے موافق تر ہے کہ وہ مستامن کے لئے صدقات حرام فرماتے ہیں، یونہی وصیت بھی، پھر فرمایا بعض نے کہا اس کے لئے جواز و عدم جواز صدقات میں ہمارے اصحاب سے دو روایتیں ہیں تو وصیت بھی انھیں دونوں روایتوں پر ہوگی، عبارت یہ ہے شرائط وصیت باعتبار موصی لہ میں فرمایا:

ومنها ان لایکون حربیاً غیر مستأمن فان کان لا تصح الوصیة له من مسلم او ذمی وان کان مستأمنا ذکر فی الاصل انه یجوز لانه فی عهدنا فاشبه الذمی، وروی عن ابی حنیفه رضی الله تعالی عنه انه لایجوز و هذه الروایة بقول اصحابنا رحمهم الله تعالی اشبه فانهم قالوا لایجوز صرف الکفارة والنذر وصدقة الفطر والاضحیة الی المستأمن ویجوز صرفها

ایک شرط جواز وصیت کی یہ ہے کہ حربی غیر مستامن نہ ہو ایسا ہو تو اس کے لئے وصیت باطل ہے مسلمان کرے خواہ ذمی، اور اگر حربی مستامن ہو تو امام محمد نے مبسوط میں ذکر فرمایا کہ جائز ہے اس لئے کہ وہ بھی ہمارے معاہدہ میں ہے تو ذمی سا ہوا اور امام اعظم رضی اللہ تعالیٰ عنہ سے روایت ہے کہ حربی مستامن کے لئے بھی وصیت جائز نہیں اور یہی روایت ہمارے ائمہ کے قول سے زیادہ موافق ہے اس لئے کہ وہ فرماتے ہیں کہ حربی مستامن کو بھی نذر و کفارہ و صدقہ فطر و قربانی کا گوشت دینا جائز نہیں۔ اور ذمی

[1] فتاویٰ ہندیہ الباب الرابع عشر فی اہل الذمہ الخ مکتبہ نورانی کتب خانہ پشاور ۲/۳۴۷ Page of 712 460

Fatawa-e-Razvia Volume 14

[Table Header] To the dhimmi (non-Muslim citizen), for we have not been forbidden from being kind to the people of dhimma (non-Muslim citizens of a Muslim state) because Allah the Almighty says: 'Allah does not forbid you from those who do not fight you because of religion' [Quran 60:8]. It was said that regarding giving gifts or charity to a musta'min harbi (a foreigner from a non-Muslim state under protection) during one's lifetime, there are two narrations from our scholars. Therefore, the will for him will also be based on those two narrations as well. (Summary)[1]

All the discussion, criticism, and refinement on this are mentioned in our marginalia Jadd al-Mumtar on Radd al-Muhtar, so there is no need for lengthiness here. Permissibility was cited from Siyar al-Kabir for a harbi (one from a non-Muslim state at war), but it specifically mentions a harbi in their own territory (dar-al-harb). Then Qazi Zadah cited this text from al-Muhit:

[Table Middle] If a Muslim makes a will for a harbi while the harbi is in the territory of war (Dar al-Harb), it is not valid. Then, if the harbi for whom the will was made comes into the territory of Islam (Dar al-Islam) with protection (aman) and wants to take his bequest, he shall receive nothing from it, even if the heirs give permission. Because the will was invalid from the beginning, the permission of the heirs will not be effective in it.[2]

I say: Yes, the restriction of 'in their territory' (fi darihi) and the context of the speech suggest permissibility for a musta'min (protected foreigner). 'As it is not hidden, and by this, the objection of al-Muhit and then Nata'ij al-Afkar upon them is dispelled.' (As it is not hidden, with this the objection of Muhit and then Nata'ij al-Afkar on them ended.) This points towards the same reconciliation that Allama Mulla Khusraw made in 'Durar' and 'Tanwir' adopted in the main text: that it is valid for a musta'min and invalid for a non-musta'min. In 'Durar', it was treated as a discussion within 'Durar' itself, whereas it is actually explicitly stated (mansoos). The same 'Hidayah' which was previously mentioned states that a will for a harbi is void.

Footnotes: [1] Bada'i al-Sana'i, Kitab al-Wasaya, Section: And as for the conditions of the pillar etc., H.M. Saeed Company Karachi 7/341 [2] Nata'ij al-Afkar by Qazi Zadah (Commentary of Hidayah, completion of Fath al-Qadir, Chapter: On the quality of the will etc., Nooriya Razvia Sukkur 9/355

फ़तावा-ए-रज़विया जिल्द 14

[टेबल हेडर] ज़िम्मी (गैर-मुस्लिम नागरिक) को, क्योंकि हमें ज़िम्मियों के साथ एहसान करने से मना नहीं किया गया है, क्योंकि अल्लाह तआला फ़रमाता है: 'अल्लाह तुम्हें उन लोगों से मना नहीं करता जिन्होंने तुमसे दीन के मामले में लड़ाई नहीं की' [क़ुरान 60:8]। और कहा गया है कि जीवन के दौरान हरबी मुस्तामिन (सुरक्षित विदेशी) को कुछ दान या उपहार देने के बारे में हमारे विद्वानों से दो कथन हैं। इसलिए उसके लिए वसीयत भी उन्हीं दो कथनों पर आधारित होगी। (सारांश)[1]

इस पर पूरी चर्चा और विश्लेषण रद अल-मुह्तार पर हमारे हाशिये जद्द अल-मुम्तार में उल्लेखित है, इसलिए यहाँ विस्तार की आवश्यकता नहीं है। 'सियर अल-कबीर' से हरबी के लिए अनुमति उद्धृत की गई है, लेकिन इसमें 'हरबी फ़ी दारिही' (अपने क्षेत्र में रहने वाला हरबी) के लिए स्पष्टता है। फिर क़ाज़ी ज़ादा ने 'अल-मुहीत' से यह इबारत उद्धृत की:

[टेबल मिडिल] यदि किसी मुसलमान ने किसी हरबी के लिए वसीयत की और हरबी दार-अल-हरब (युद्ध क्षेत्र) में था, तो यह जायज़ नहीं है। फिर यदि वह हरबी जिसके लिए वसीयत थी, शरण (अमान) लेकर दार-अल-इस्लाम (इस्लामी क्षेत्र) में आए और अपनी वसीयत लेना चाहे, तो उसे उसमें से कुछ नहीं मिलेगा, भले ही वारिस अनुमति दे दें। क्योंकि वसीयत मूल रूप से ही बातिल (अमान्य) हुई थी, तो वारिसों की अनुमति उसमें क्या काम देगी।[2]

मैं कहता हूँ: हाँ, 'अपने क्षेत्र में' की शर्त और बातचीत के संदर्भ से मुस्तामिन (सुरक्षित विदेशी) के लिए अनुमति का पता चलता है। "जैसा कि छिपा नहीं है और इससे अल-मुहीत और फिर नताइज अल-अफ़कार की उन पर आपत्ति दूर हो गई।" (जैसा कि छिपा नहीं है, इससे अल-मुहीत और फिर नताइज अल-अफ़कार की उन पर आपत्ति समाप्त हो गई।) तो यह उसी समाधान की ओर संकेत करता है जो अल्लामा मुल्ला खुसरो ने 'दुरर' में किया और 'तन्वीर' ने इसे मुख्य पाठ (मत्न) में लिया कि मुस्तामिन के लिए सही है और गैर-मुस्तामिन के लिए नाजायज़। 'दुरर' में इसे 'दुरर' की अपनी बहस माना गया, जबकि यह स्पष्ट रूप से प्रमाणित (मंसूस) है। वही 'हिदाया' जिससे गुज़रा कि हरबी के लिए वसीयत बातिल है।

पाद-टिप्पणियाँ: [1] बदाए अल-सनाए, किताब अल-वसाया, खंड: और जहां तक रुकन की शर्तों का संबंध है आदि, एच.एम. सईद कंपनी कराची 7/341 [2] नताइज अल-अफ़कार क़ाज़ी ज़ादा (हिदाया

की व्याख्या, फ़तह अल-क़दीर की पूर्णता, अध्याय: वसीयत के गुण पर आदि, नूरैया रज़विया सुक्कुर 9/355

पृष्ठ 461 of 712

الی الذمی لانا ما نھینا عن براھل الذمۃ لقولہ تعالی "لَا یَنْھٰکُمُ اللّٰہُ عَنِ الَّذِیْنَ لَمْ یُقَاتِلُوْ کُمْ فِي الدِّیْنِ" وقیل ان فی التبرع علیہ فی حال الحیاۃ بالصدقۃ و الھبۃ روایتین عن اصحابنا فالوصیۃ لہ علی تلك الروایتین ایضا (ملخصا)[1] کو جائز ہے اس لئے کہ ذمیوں کے ساتھ احسان کی ہمیں ممانعت نہ فرمائی گئی، اللہ تعالیٰ فرماتا ہے اللہ تمھیں ان سے منع نہیں فرماتا جو تم سے دین میں نہ لڑیں، اور کہا گیا کہ زندگی میں حربی مستامن کو کچھ ہبہ یا خیرات دینے میں ہمارے ائمہ سے دور روایتیں ہیں تو اس کے لئے وصیت بھی انہیں دور روایتوں پر رہے گی۔(ملخصا)[1]

اس پر تمام کلام و نقض وابرام ردالمحتار پر ہمارے حاشیہ جدالممتار میں مذکور جس سے اطالت کی یہاں حاجت نہیں سیر کبیر سے حربی کے لئے اشعار جواز نقل کیا گیا مگر اس میں حربی فی دارہ کے لئے تصریح ہے محیط پھر قاضی زادہ نے اس کی عبارت یہ نقل کی :

لواوصی مسلم لحربی و الحربي فی دار الحرب لاتجوز فان خرج الحربي الموصی لہ الی دارالاسلام بامان واراد اخذ وصیتہ لم یکن لہ من ذلك شیئ وان اجازت الورثۃ لان الوصیۃ وقعت بصفۃ البطلان فلا تعمل اجازۃ الورثۃ فیھا[2]۔ اگر مسلمان نے کسی حربی کے لئے وصیت کی اور حربی دارالحرب میں تھا جائز نہیں پھر اگر جس حربی کے لئے وصیت تھی امان لے کر دارالاسلام میں آئے اور اپنی وصیت لینا چاہے اسے اس میں سے کچھ نہ ملے گا اگرچہ وارث اجازت بھی دے دیں کہ وصیت سرے سے باطل واقع ہوئی تو وارثوں کی اجازت اس میں کیا کام دے گی،[2]

اقول: ہاں فی دارہ کی قید اور سیاق کلام سے مستامن کے لئے جواز نکلتا ہے "کما لا یخفی و بہ اندفع ایراد المحیط ثم نتائج الافکار علیھم" (جیسا کہ مخفی نہیں اس سے محیط پھر نتائج الافکار کا

ان پر اعتراض ختم ہو گیا ت) تو یہ اسی توفیق کی طرف مشیر جو علامہ مولیٰ خسرو نے درر میں کی اور تنویر نے اسے متن میں لیا کہ مستامن کے لئے صحیح اور غیر مستامن کے لئے ناجائز، درر میں اسے بحث درر ٹھہرایا حالانکہ منصوص ہے، وہی ہدایہ جس سے گزرا کہ حربی کے لئے وصیت باطل

[1] بدائع الصنائع کتاب الوصایا فصل و اما شرائط الرکن الخ ایچ ایم سعید کمپنی کراچی ۷/ ۳۴۱ [2] نتائج الافکار قاضی زادہ (شرح ہدایہ تکملہ فتح القدیر باب فی صفة الوصیة الخ نوریہ رضویہ سکھر ۹/ ۳۵۵

Fatawa Rizwia, Volume 14 (14)

In the same [source], in the correct chapter concerning 'The Will of a Dhimmi' for a Mustamin [one granted safe passage], it is stated:

[Boxed Text] Arabic: If a Harbi [a non-Muslim from an enemy territory] enters our abode with a guarantee of safety (aman) and a Muslim makes a bequest for him, it is permissible. This is because as long as he is in the Abode of Islam (Dar al-Islam), he is like a Dhimmi [protected non-Muslim citizen] in dealings. (Summarized) Urdu: When a Harbi enters Dar al-Islam with a guarantee of safety and a Muslim makes a bequest for him at that time, it is permissible. This is because as long as he is in Dar al-Islam, he is like a Dhimmi in dealings.

I say: This is the essence of the two noble tested verses, that there is a concession for those with a treaty and a prohibition for those without a treaty. Similarly, a Mustamin is also like a Dhimmi who has a treaty, even if his treaty is temporary as mentioned before from Al-Bada'i and Al-Hidayah[1] (as it passed from Bada'i and Hidayah). There is no reason for distinction between a bequest and charity (Sadaqah) as both are forms of kindness. Especially since the noble verse "Allah does not forbid you..." was revealed regarding a Mustamin, how can such a specification be valid that negates the original cause? Furthermore, how can the general statement in Sharh Siyar al-Kabir, which implies permissibility for every kind of Harbi, be acceptable? It is clearly contrary to the noble verse "Allah only forbids you..." and it is claimed[2] that this refers to a prohibition of loyalty (muwalat) and not kindness (silah).

I say: This is purely meaningless. Loyalty is forbidden with every disbeliever. If kindness were permissible for every Harbi as well, what difference remains between the two groups? Whereas the explicit revelation of the two noble verses is to establish a difference. Therefore, certainly in the second noble verse[3], kindness itself has been termed as loyalty and forbidden. Inevitably, its correct interpretation is what has just passed from Al-Muhit and Al-Hindiyyah: that by Harbi, a Mustamin i.e., one under treaty is meant. Inevitably, it is stated in the same Hindiyyah from Tatar Khaniyah:

[Boxed Text] Arabic: Imam Rukn al-Islam al-Sughdi mentioned: If he was a Harbi in the Abode of War (Dar al-Harb) and the situation was one of peace and reconciliation, then there is no harm in providing kindness (silah) to him. Urdu: Imam Rukn al-Islam Ali Sughdi said: When a Harbi is in Dar al-Harb and it is a time of peace treaty or truce, there is no harm in financial kindness towards him.

Footnote 1: Alluding to what is in Radd al-Muhtar. 12 [dated] from him, may Allah forgive him. Footnote 2: Alluding to what is in some commentaries (Tafasir). 12 from him, may Allah forgive him. Footnote 3: The texts of the commentaries Ma'alim, Khazin, Kabir, and Tafsir Ibn Abbas are coming soon.

1. Al-Hidayah, Chapter on the Will of a Dhimmi, Matba' Yusufi, Lucknow, 2/286
2. Fatawa Hindiyyah, Chapter Fourteen regarding the People of Dhimmah, etc., Nurani Kutub Khana, Peshawar, 5/377

फतावा रज़विया, खंड चौदह (14)

इसी में मुस्तामिन (अमान प्राप्त गैर-मुस्लिम) के लिए 'ज़िम्मी की वसीयत' के सही अध्याय में फ़रमाया है:

[बॉक्स किया हुआ पाठ] अरबी: यदि कोई हर्बी (युद्धरत गैर-मुस्लिम) अमान लेकर हमारे क्षेत्र में प्रवेश करता है और कोई मुसलमान उसके लिए वसीयत करता है, तो यह जायज़ है। क्योंकि जब तक वह दारुल इस्लाम (इस्लामी क्षेत्र) में है, वह लेन-देन के मामलों में ज़िम्मी के समान है। (संक्षिप्त) उर्दू: जब हर्बी अमान लेकर दारुल इस्लाम में आए और उस वक्त मुसलमान उसके लिए कुछ वसीयत करे तो जायज़ है इसलिए कि वह जब तक दारुल इस्लाम में है मामलात में ब-मन्ज़िला ज़िम्मी है।

अक़ूल: और यही उन दो पवित्र परखी गई आयतों का सार है, कि संधि करने वालों के लिए रियायत और बिना संधि वालों के लिए मनाही है। मुस्तामिन भी ज़िम्मी की तरह संधिबद्ध होता है, भले ही उसकी संधि अस्थायी हो, जैसा कि पहले अल-बदाई और अल-हिदाया[1] से गुज़र चुका है (जैसा कि बदाइ और हिदाया से उद्धृत है)। वसीयत और सदक़ा (दान) के बीच अंतर का कोई कारण नहीं है क्योंकि दोनों ही दयालुता के रूप हैं। विशेष रूप से चूंकि पवित्र आयत "अल्लाह तुम्हें नहीं रोकता..." मुस्तामिन के बारे में उतरी थी, तो ऐसा विशेषीकरण कैसे मान्य हो सकता है जो मूल कारण को ही नकार दे? इसके अलावा, शरह सियर अल-कबीर के उस सामान्य कथन को कैसे स्वीकार किया जा सकता है, जिससे हर प्रकार के हर्बी के लिए अनुमति का आभास होता है? यह स्पष्ट रूप से पवित्र आयत "अल्लाह तो केवल तुम्हें रोकता है..." के विपरीत है और यह दावा किया जाता है[2] कि इसमें मैत्री (मुवालात) से मना किया गया है न कि दयालुता (सिलाह) से।

अक़ूल: यह पूरी तरह से अर्थहीन है। मैत्री हर काफ़िर के साथ वर्जित है। यदि हर हर्बी के लिए दयालुता भी जायज़ होती, तो फिर दोनों समूहों के बीच क्या अंतर रह जाता? जबकि दोनों पवित्र आयतों के उतरने का स्पष्ट उद्देश्य ही अंतर स्थापित करना है। इसलिए, निश्चित रूप से दूसरी पवित्र आयत[3] में दयालुता को ही मैत्री कहा गया है और उसे वर्जित किया गया है। अनिवार्य रूप से, इसकी सही व्याख्या वही है जो अभी अल-मुहीत और अल-हिन्दिया से गुज़री है: कि हर्बी से तात्पर्य मुस्तामिन यानी संधिबद्ध व्यक्ति से है। अनिवार्य रूप से, उसी हिन्दिया में तातार खानिया से उद्धृत है:

[बॉक्स किया हुआ पाठ] अरबी: इमाम रुकन अल-इस्लाम अल-सुग़दी ने उल्लेख किया: यदि वह दारुल हर्ब (युद्ध क्षेत्र) में हर्बी था और स्थिति शांति और सुलह की थी, तो उसे दयालुता (सिलाह) प्रदान

करने में कोई बुराई नहीं है। उर्दू: इमाम रुकनुल इस्लाम अली सुग़दी ने फ़रमाया: जब हर्बी दारुल हर्ब में हो और वह वक्त सुलह मुआहदा इल्तवा-ए-जंग का वक्त हो तो उससे माली सुलूक में हर्ज نہیں۔

पाद टिप्पणी 1: रद अल-मुह्तार में जो उल्लेख है उसकी ओर संकेत। 12 [दिनांकित] उनकी ओर से, अल्लाह उन्हें क्षमा करे। पाद टिप्पणी 2: कुछ तफ़सीरों (व्याख्याओं) में जो उल्लेख है उसकी ओर संकेत। 12 उनकी ओर से, अल्लाह उन्हें क्षमा करे। पाद टिप्पणी 3: तफ़सीर मआलिम, ख़ाज़िन, कबीर और तफ़सीर इब्न अब्बास के पाठ शीघ्र ही आ रहे हैं।

1. अल-हिदाया, ज़िम्मी की वसीयत का अध्याय, मतबा यूसुफ़ी, लखनऊ, 2/286
2. फतावा हिन्दिया, ज़िम्मी लोगों के संबंध में चौदहवाँ अध्याय, आदि, नूरानी कुतुब खाना, पेशावर, 5/377

فتاویٰ رضویہ ، جلد چہار دہم (۱۴)

اسی میں ہے کہ مستامن کے لئے صحیح باب وصیۃ الذمی میں فرمایا:

اذا دخل الحربي دارنا بأمان فأوصى له مسلم بوصية جاز لانه مادام في دار الاسلام فهو في المعاملات بمنزله الذمی (ملخصاً) | جب حربی امان لے کر دار الاسلام میں آئے اور اس وقت مسلمان اس کے لئے کچھ وصیت کرے تو جائز ہے اس لئے کہ وہ جب تک دارالاسلام میں ہے معاملات میں بمنزلہ ذمی ہے۔

اقول: اور یہی مفاد کریمتین ممتَحنہ ہے کہ معاہد کے لئے رخصت اور غیر معاہد سے ممانعت اور مستامن بھی مثل ذمی معاہد ہے اگرچہ اس کا عہد موقت ہے کما تقدم عن البدائع والہدایۃ عہ۱ (جیسا کہ بدائع اور ہدایہ سے گزرات) اور وصیت و صدقہ میں فرق کی کچھ وجہ نہیں کہ دونوں بروصلہ ہیں خصوصاً کریمہ "لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ" کا نزول ہی درباره مستامن ہوا تو ایسی تخصیص کہ اصل سبب کی نفی کردے کیونکر روا ہو جس طرح شرح سیر کبیر کا اطلاق کہ ہر گونہ حربی کے لئے جواز کا موہم ہے کیونکر مقبول ہو سکتا ہے کہ کریمہ "إِنَّمَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ" کا صاف منافی ہے اور عہ۲ یہ کہنا کہ اس میں موالات سے ممانعت ہے نہ کہ صلہ سے۔

اقول: یہ محض بے معنی ہے موالات ہر کافر سے حرام ہے اگرچہ صلہ ہر حربی کے لئے بھی جائز ہو تو فریقین میں فرق کیا رہا حالانکہ صریح نزول کریمتین اثبات فرق کے لئے ہے، تو قطعاً عہ۳ کریمہ ثانیہ میں صلہ ہی کو موالات فرمایا اور اسی سے منع کیا۔ لاجرم اس کی صحیح تاویل وہی ہے جو ابھی محیط و ہندیہ سے گزری کہ حربی سے مستامن یعنی معاہد مراد ہے، لاجرم اسی ہندیہ میں تاتار خانیہ سے ہے:

ذكر الامام ركن الاسلام على السغدى اذا كان حربيا فى دار الحرب وكان الحال حال صلح ومسالمة فلا بأس بان يصله | امام ركن الاسلام على سغدى نے فرمايا: جب حربى دار الحرب ميں ہو اور وہ وقت صلح معاہدہ التوائے جنگ كا وقت ہو تو اس سے مالى سلوك ميں حرج نہيں۔

عہ۱: تعريض بما في ردالمحتار ۱۲ منہ غفر لہ عہ۲: تعريض بما في بعض التفاسير ۱۲ منہ غفر لہ عہ۳: تفاسير معالم وخازن و كبير و تفسير ابن عباس كے نصوص ابھى آتے ہيں۔

۱ الہداية باب وصية الذمى مطبع يوسفى لكھنئو ۲/ ۲۸۶ ۲ فتاوىٰ ہنديہ الباب الرابع عشر فى اہل الذمہ الخ نورانى كتب خانہ پشاور ۵/ ۳۷۷

Fatawa Rizwia, Volume 14

Through this investigation, many statements have been reconciled which absolutely prohibit [wills] for a Harbi (a non-Muslim in a state of war), such as the guidance in Jami' al-Saghir and numerous other books. In these, a Harbi who is not under a treaty is intended. Consequently, Kafi, then Durar, then Nata'ij al-Afkar have quoted the text of Jami' al-Saghir as follows:

[Table/Box 1] Arabic: Al-Wasiyyatu lil-harbiyyi wa huwa fi dar al-harbi batilatun li-annaha birrun wa silatun wa qad nuhina 'an birri man yuqatiluna li-qawlihi Ta'ala: 'Innama yanhakumullahu 'anilladhina qatalukum fid-din...' (1) Urdu: A legacy for a Harbi who is in the land of war (Dar al-Harb) is void, because it is an act of kindness and connection, and we have been forbidden from showing kindness to those who fight us. For Allah Almighty says: 'Allah only forbids you from those who fight you because of religion...'

Several copies of the noble Jami' al-Saghir are present; its wording is only this much:

[Table/Box 2] Arabic: Al-Wasiyyatu li-ahlil harbi batilatun. (2) Urdu: A legacy for the people of war is void.

And the same is quoted from it in the text of Hidaya. There is neither an explanation in it nor is the phrase 'who is in their land' necessary. This is the wording of some commentaries of Jami', which Kafi, according to the habit of scholars, attributed to Jami'. The commentator applied the general term of Jami' to non-Musta'min (non-residents). And in those works where there is absolute permissibility, such as the text of the commentary of Siyar al-Kabir, which Muhit attributed to Siyar al-Kabir based on that same habit, Musta'min and those under treaty are intended, as Muhit itself clarified: 'He intended the belligerent.'

[Table/Box 3] Arabic: Note: Do not be concerned by what occurred in the book of Zakat in Shami (Radd al-Muhtar) attributed to Imam Muhammad (RA) regarding Siyar al-Kabir. For in the chapter of legacies in Shami, a correct and sound statement is quoted from Allama Juy Zada that their intention from what indicates permissibility is the argument mentioned in Imam Sarakhsi's commentary on Siyar al-Kabir. From him, may Allah forgive him. (3) Urdu: Note: Do not let what is mentioned in Shami's Book of Zakat regarding Siyar al-Kabir, attributed to Imam Muhammad (may Allah have mercy on him), confuse you. Because in the chapter on legacies in Shami, a correct and sound statement is quoted from Allama Juy Zada that their intention

behind indicating permissibility is the argument mentioned in Imam Sarakhsi's commentary on Siyar al-Kabir. From him, may Allah forgive him (T).

Footnotes: 1. Al-Durar al-Hukkam Sharh Ghurar al-Ahkam, Book of Legacies, Ahmad Kamil Printing House, Dar al-Sa'adah, Egypt, 2/429; Nata'ij al-Afkar Takmilla fil Qadir, Chapter on the Attribute of Legacy, what is permissible therein, Maktabah Nooriya Rizwiya Sukkur 9/355 2. Al-Jami' al-Saghir, Chapter on Legacy of one-third of wealth, Yusufi Printing Press Lucknow, p. 170 3. Radd al-Muhtar, printed in Quetta, 2/37 4. Radd al-Muhtar, printed in Quetta, 5/463

फ़तावा रिज़विया, खंड 14

इस शोध से कई ऐसे बयानों में सामंजस्य स्थापित हो गया है जिनमें हर्बी (शत्रु गैर-मुस्लिम) के लिए वसीयत को पूरी तरह प्रतिबंधित किया गया है, जैसे जामे सगीर और कई अन्य पुस्तकों का मार्गदर्शन। इनमें बिना संधि वाले हर्बी का तात्पर्य है। अतः'काफ़ी', फिर 'दुरर', फिर 'नताइज अल-अफ़कार' ने जामे सगीर के शब्दों को इस प्रकार उद्धृत किया है:

[बॉक्स 1] अरबी: अल-वसीयतु लिल-हर्बिय्यि व हुवा फ़ी दार अल-हर्बि बातिलतुन लि-अन्नहा बिर्रुन व सिलतुन व क़द नुहीना 'अन बिर्रि मन युकातिलुना लि-क़ौलिहि तआला: 'इन्नमा यन्हाकुमुल्लाहु 'अनिल्लज़ीना क़ातलुकुम फ़िद-दीन...' (1) उर्दू: दारुल हर्ब में रहने वाले हर्बी के लिए वसीयत बातिल (अमान्य) है क्योंकि यह एहसान और नेकी का बर्ताव है, और हमें उन लोगों के साथ नेकी करने से मना किया गया है जो हमसे लड़ते हैं। जैसा कि अल्लाह अज़वजल फरमाता है: अल्लाह तुम्हें केवल उन लोगों से रोकता है जो दीन के मामले में तुमसे लड़े।

जामे सगीर शरीफ़ के कई नुस्खे मौजूद हैं; उसके शब्द केवल इतने हैं:

[बॉक्स 2] अरबी: अल-वसीयतु लि-अह्लिल हर्बि बातिलतुन। (2) उर्दू: हर्बियों के लिए वसीयत बातिल है।

और यही बात हिदाया के मूल पाठ में भी उद्धृत है। इसमें न तो कोई तर्क(इलत) है और न ही 'हुवा फ़ी दारिहिम' (जो उनके देश में हो) शब्द अनिवार्य हैं। यह जामे की कुछ शरहों (व्याख्याओं) के शब्द हैं, जिसे 'काफ़ी' ने विद्वानों की आदत के अनुसार जामे की ओर मंसूब किया। व्याख्याकार ने जामे के सामान्य उल्लेख को गैर-मुस्तमिन (बिना सुरक्षा प्राप्त) पर लागू किया। और जिनमें पूर्ण अनुमति है, जैसे सैर-ए-कबीर की शरह की इबारत जिसे 'मुहीत' ने उसी आदत के आधार पर सैर-ए-कबीर की ओर मंसूब किया, उनमें मुस्तमिन और मुआहिद (संधि वाले) मुराद हैं, जैसा कि खुद 'मुहीत' ने स्पष्ट किया कि: 'अरदा बिल मुहारिब' (उसने युद्धरत मुराद लिया)।

[बॉक्स 3] अरबी: नोट: शामी (रद अल-मुह्तार) की किताबुज़ ज़कात में सैर-ए-कबीर के हवाले से जो इमाम मुहम्मद (रह.) की ओर मंसूब है, वह तुम्हें विचलित न करे। क्योंकि शामी के वसाया (वसीयत के अध्याय) में अल्लामा जुई ज़ादा से सही और दुरुस्त इबारत मन्कूल है कि जवाज़ (वैधता) पर दलालत करने से उनकी वह दलील मुराद है जो इमाम सरख़सी की शरह सैर-ए-कबीर में वर्णित है। मिन्हु गुफ़िरलहु। (3) उर्दू: नोट: शामी की किताबुज़ ज़कात में सैर-ए-कबीर के हवाले से जो इमाम

मुहम्मद रहमतुल्लाह अलैह की ओर मंसूब है, वह तुम्हें भ्रम में न डाले। क्योंकि शामी के वसाया में अल्लामा जुई ज़ादा से सही और दुरुस्त इ़ाऱत मन्कूल है कि जवाज़ पर दलालत करने से उनकी वह दलील मुराद है जो इमाम सरख़सी की शरह सैर-ए-कबीर में वर्णित है। मिन्हु गुफ़िरलहु (त)।

पादलेख: 1. अल-दुरर अल-हुक्काम शरह ग़ुरर अल-अहकाम, किताबुल् वसाया, अहमद कामिल प्रेस, मिस्र, 2/429; नताइज अल-अफ़कार, 9/355 2. अल-जामे अल-सगीर, बाबुल वसीयत, यूसुफ़ी प्रेस लखनऊ, पृ. 170 3. रद अल-मुह्तार, क्वेटा, 2/37 4. रद अल-मुह्तार, क्वेटा, 5/463

اس تحقیق سے بہت عبارات میں توفیق ہو گئی جن میں حربی کے لئے مطلقاً ممانعت ہے جیسے ارشادِ جامع صغیر و کتب کثیرہ ان میں حربی غیر معاہد مراد ہے، لاجرم کافی پھر درر پھر نتائج الا فکار نے کلام جامع صغیر یوں نقل کیا:

الوصية للحربي و هو فی دار الحرب باطلة لأنها بر وصلة و قد نهينا عن بر من يقاتلنا لقوله تعالیٰ انما ينهكم الله عن الذين قاتلو كم فی الدين ۱۔ | حربی کہ دارالحرب میں ہو اس کے لئے وصیت باطل ہے اس لئے کہ وہ احسان و نیک سلوک ہے اور حربی کے ساتھ نیک سلوک سے ہمیں منع فرمایا گیا کہ اللہ عزوجل فرماتا ہے اللہ تمہیں ان سے منع فرماتا ہے جو دین میں تم سے لڑے۔

جامع صغیر شریف کے متعدد نسخے حاضر، اس کی عبارت صرف اس قدر ہے:

الوصية لاهل الحرب باطلة ۲۔ | حربیوں کے لئے وصیت باطل ہے۔

اور یہی اس سے بدایہ متن ہدایت میں منقول، نہ اس میں تعلیل ہے، نہ لفظ "هو فی دارهم" ضرور، یہ بعض شروح جامع کی عبارت ہے جسے کافی نے حسب عادتِ علماءِ جامع کی طرف نسبت فرمایا تو شارح نے اطلاقِ جامع کو غیر مستامن پر حمل کیا اور جن میں مطلق جواز ہے جیسے عبارتِ شرحِ سیرِ کبیر جس کو محیط نے اسی عہ عادت کی بناء پر سیرِ کبیر کی طرف نسبت کیا ان میں مستامن و معاہد مقصود، جس طرح خود محیط نے تصریح کی کہ: اراد بالمحارب

عہ: فلا عليك مما وقع فی زكوٰة ۳ش من عزوه لمحمد فی السير الكبير فقد ابان الصواب فی الوصايا ناقلا عن العلامة جوی زاده ان مرادهم ما يدل علی الجواز ما ذكر فی شرح السير الكبير ۴ للامام السرخسی منہ غفرلہ۔ | شامی کی کتاب الزکوٰۃ میں سیرِ کبیر کے حوالہ سے جو امام محمد رحمۃ اللہ

تعالیٰ کی طرف منسوب ہے وہ تجھے اشتباہ نہ دے اس لئے کہ شامی کے وصایا میں علامہ جوی زادہ سے درست و صحیح عبارت منقول ہے کہ جواز پر دلالت کرنے سے ان کی وہ دلیل مراد ہے جو امام سرخسی کی شرحِ سیرِ کبیر میں مذکور ہے۔ منہ غفرلہ (ت)

۱ الدر الحکام شرح غرر الاحکام کتاب الوصایا مطبعہ احمد کامل الکائنۃ دار سعادت مصر ۲/ ۴۲۹، نتائج الا فکار تکملہ فی القدیر باب صفۃ الوصیۃ ما یجوز من ذلک مکتبہ نوریہ رضویہ سکھر ۹/ ۳۵۵ ۲ الجامع الصغیر باب الوصیۃ بثلث المال مطبع یوسفی لکھنو ص ۱۷۰ ۳ ردالمحتار مطبوعہ کوئٹہ ۲/ ۳۷ ۴ ردالمحتار مطبوعہ کوئٹہ ۵/ ۴۶۳

Volume 14 (14) Fatawa Razawiyya

The word 'Mustamin'[1] was taken to mean a Harbi Mustamin. Similarly, the text from Imam Muhammad's Muwatta is as follows:

Arabic Text	Urdu Translation
There is no harm in giving a gift to a polytheist warrior (Harbi Mushrik) as long as no weapon or armor is sent to him. This is the opinion of Abu Hanifa and the general body of our jurists.[2]	There is no harm in giving a gift to a Harbi Mushrik as long as weapons or armor are not sent to him. This is also the opinion of Imam Abu Hanifa and our general jurists.

A bequest (wasiyyat) is also a form of gift because it involves granting ownership of something for free. Imam Muhammad has clearly stated in Al-Jami' al-Saghir that since a bequest to them is void, how can a gift be permissible? However, the distinction is that it is permissible for a Mu'ahid (one under a treaty) and impermissible for a non-Mu'ahid. Just as the Imam himself mentioned in Siyar al-Kabir and in Kitab al-Asl, the Imam's statement clearly revealed the truth: he stated that for a Harbi it is void, then stated: it is permissible for a Mustamin. It is stated in Radd al-Muhtar:

Arabic Text	Urdu Translation
Muhammad explicitly stated in Al-Asl about the non-permissibility of a bequest for a Harbi.[3]	Imam Muhammad has explicitly clarified in Al-Asl that a bequest for a Harbi is not permissible.

From Bada'i' of Imam Malik al-Ulama, it has been mentioned:

Arabic Text	Urdu Translation
If he is a Mustamin, it is mentioned in Al-Asl that it is permissible.[4]	Imam Muhammad stated in Al-Asl that if the non-believer is a Mustamin, then a bequest for him is permissible.

In Khaniya of Imam Faqih al-Nafs, it says:

Arabic Text	Urdu Translation
If a Muslim makes a bequest of one-third of his property to a Harbi Mustamin, it is mentioned in Al-Asl that it is permissible. It is said that this is the opinion of	A Muslim bequeathed one-third of his wealth to a Harbi Mustamin. In Al-Mabsut, it is stated: this is permissible. Some said this is the opinion of Imam

Arabic Text	Urdu Translation
Muhammad. From Abu Hanifa, there is a narration that it is not permissible. If the Harbi is not a Mustamin, it is impermissible according to all of them.[5]	Muhammad. In one narration from Imam Azam, it is not permissible. If he is not a Harbi Mustamin, it is impermissible by consensus.

[1] Al-Muhit al-Burhani [2] Muwatta Imam Muhammad, Chapter: What is disliked regarding wearing silk and brocade, Aftab-e-Alam Press Lahore, p. 371 [3] Radd al-Muhtar, Kitab al-Wasaya, Maktaba Rashidiya Quetta, 5/463 [4] Bada'i' al-Sana'i', Kitab al-Wasaya, H.M. Saeed Company Karachi, 7/341 [5] Fatawa Qazi Khan, Section on those for whom a bequest is permissible and those for whom it is not, Naval Kishore Lucknow, 2/83

जिल्द चौदह (14) फ़तावा रज़विया

'मुस्तमिन'[1] से मुराद हर्बी मुस्तमिन लिया गया है, इसी तरह इमाम मुहम्मद की मुवत्ता की इबारत है:

अरबी इबारत	उर्दू अनुवाद
हर्बी मुशरिक को हदिया (उपहार) देने में कोई हर्ज नहीं है जब तक कि उसे हथियार या ढाल न भेजी जाए। यही इमाम अबू हनीफ़ा और हमारे आम फ़ुक़हा (विधिवेत्ताओं) का कहना है।[2]	हर्बी मुशरिक को हदिया देने में कोई हर्ज नहीं जब तक हथियार या ज़िरह (कवच) का भेजना न हो और यही क़ौल इमाम अबू हनीफ़ा और हमारे आम फ़ुक़हा का है।

वसीयत भी एक प्रकार का उपहार (हदिया) ही है क्योंकि यह किसी चीज़ का मालिकाना हक़ मुफ़्त में देना है। इमाम मुहम्मद 'जामे सगीर' में साफ़ फ़रमा चुके हैं कि जब उनके लिए वसीयत बातिल (अमान्य) है, तो हदिया कैसे जायज़ हो सकता है? लेकिन इस फ़र्क के साथ कि मुआहिद (संधि करने वाला) के लिए जायज़ है और गैर-मुआहिद के लिए नाजायज़। जैसा कि खुद इमाम ने 'सियर कबीर' में इशारतन फ़रमाया और 'किताबुल असल' में इमाम के इरशाद ने तो पर्दा ही उठा दिया कि फ़रमाया हर्बी के लिए बातिल है, फिर फ़रमाया: मुस्तमिन के लिए जायज़ है। 'रद्दुल मुहतार' में है:

अरबी इबारत	उर्दू अनुवाद
इमाम मुहम्मद ने 'असल' में हर्बी के लिए वसीयत के जायज़ न होने पर स्पष्ट रूप से टिप्पणी की है।[3]	इमाम मुहम्मद ने 'असल' में साफ़ तौर पर स्पष्ट किया है कि हर्बी के लिए वसीयत जायज़ नहीं।

इमाम मलिक उल उलेमा की 'बदाइ' से गुज़रा:

अरबी इबारत	उर्दू अनुवाद
और अगर वह मुस्तमिन हो, तो 'असल' में ज़िक्र है कि यह जायज़ है।[4]	इमाम मुहम्मद ने 'असल' में फ़रमाया कि काफ़िर अगर मुस्तमिन हो तो उसके लिए वसीयत जायज़ है।

इमाम फ़क़ीह-उन-नफ़्स की 'ख़ानिया' में है:

अरबी इबारत	उर्दू अनुवाद
अगर किसी मुसलमान ने हर्बी मुस्तमिन के लिए अपने एक तिहाई माल की वसीयत की, तो 'असल' में उल्लेख है कि यह जायज़ है। कहा गया कि यह	किसी मुसलमान ने हर्बी मुस्तमिन के लिए अपने एक तिहाई माल की वसीयत की, 'मबसूत' में फ़रमाया गया: यह जायज़ है। कुछ

अरबी इबारत	उर्दू अनुवाद
इमाम मुहम्मद का विचार है। और इमाम अबू हनीफ़ा से एक रिवायत में है कि यह जायज़ नहीं है। और अगर वह हर्बी मुस्तमिन न हो तो उनके कथनानुसार जायज़ नहीं है।[5]	ने कहा: यह इमाम मुहम्मद का क़ौल है। और इमाम आज़म से एक रिवायत में है कि जायज़ नहीं और अगर हर्बी मुस्तमिन न हो तो सर्वसम्मति से नाजायज़ है।

---

[1] अल-मुहीत अल-बुरहानी [2] मुवत्ता इमाम मुहम्मद, अध्याय: रेशम और दीबाज़ पहनने के बारे में क्या नापसंद है, आफ़ताब-ए-आलम प्रेस लाहौर, पृष्ठ 371 [3] रद्दुल मुहतार, किताबुल वसाया, मकतबा रशीदिया क्वेटा, 5/463 [4] बदाइ-उस-सनाइ, किताबुल वसाया, एच.एम. सईद कंपनी कराची, 7/341 [5] फ़तावा क़ाज़ी खान, उन लोगों के बारे में खंड जिनके लिए वसीयत जायज़ है और जिनके लिए नहीं, नवल किशोर लखनऊ, 2/83

المستامن[1] حربی سے مستامن مراد لیا ، اسی طرح عبارت موطا ئے امام محمد :

عربی عبارت	اردو ترجمہ
لاباس بالهدية الى المشرك المحارب مالم يهداليه سلاح او درع وهو قول ابي حنيفة والعامة من فقهائنا[2] -	حربی مشرک کو ہدیہ دینے میں حرج نہیں جب تک ہتھیار یا زرہ کا بھیجنا نہ ہو اور یہی قول امام ابو حنیفہ اور ہمارے عام فقہاء کا ہے۔

وصیت بھی ہدیہ ہی ہے کہ تملیک عین مجانا ہے ، اور امام محمد جامع صغیر میں صاف فرما چکے کہ ان کے لئے وصیت باطل تو ہدیہ کیسے جائز ہو سکتا ہے مگر اسی فرق سے کہ معاہد کے لئے جائز اور غیر معاہد کے لئے ناجائز ، جس طرح خود امام نے سیر کبیر میں اشعار فرمایا اور کتاب الاصل میں ارشاد امام نے تو بالکل کشف حجاب فرما دیا کہ فرمایا حربی کے لئے باطل ، پھر فرمایا: مستامن کے لئے جائز ، ردالمختار میں ہے:

عربی عبارت	اردو ترجمہ
نص محمد فی الاصل علی عدم جواز الوصية للحربي صريحاً[3] -	امام محمد نے اصل میں روشن تصریح فرمائی کہ حربی کے لئے وصیت جائز نہیں۔

بدائع امام ملک العلماء سے گزرا:

عربی عبارت	اردو ترجمہ
وان كان مستامنا ذكر فى الاصل امام محمد نے اصل میں فرمایا کہ کافر اگر مستامن ہو تو اس کے انه يجوز[4] -	لئے وصیت جائز ہے۔

خانیہ امام فقیہ النفس میں ہے:

عربی عبارت	اردو ترجمہ
اوصی مسلم لحربی مستامن بثلث ماله ذکر فی الاصل انه تجوز وقیل هذا قول محمد وعن ابی حنیفة فی روایة لا تجوز وان لم یکن الحربی مستامنا لا تجوز فی قولهم[5] -	کسی مسلمان نے حربی مستامن کے لئے اپنے تہائی مال کی وصیت کی، مبسوط میں فرمایا: یہ جائز ہے، بعض نے کہا: یہ قول امام محمد کا ہے، اور امام اعظم سے ایک روایت میں ہے کہ جائز نہیں اور اگر حربی مستامن نہ ہو تو بالا تفاق ناجائز ہے۔

---

[1] المحیط البرہانی [2] مؤطا امام محمد باب ما یکرہ من لبس الحریر والدیباج آفتاب عالم پریس لاہور ص ۳۷۱ [3] ردالمحتار کتاب الوصایا مکتبہ رشیدیہ کوئٹہ ۵/ ۴۶۳ [4] بدائع الصنائع کتاب الوصایا ایچ ایم سعید کمپنی کراچی ۷/ ۳۴۱ [5] فتاویٰ قاضی خان فعل فیمن تجوز وصیة وفیمن لا تجوز وصیة الخ نولکشور لکھنؤ ۲/ ۸۳

Fatawa Ridawiyyah Volume 14 (14)

As for the reasoning in Sharh al-Sarakhsi that during the famine in Makkah al-Mu'azzamah, the Messenger of Allah, Mercy for the Worlds (peace and blessings of Allah be upon him), gave five hundred gold coins to Abu Sufyan and Safwan bin Umayyah to distribute among the poor of Makkah, I say: A specific event does not establish a general rule. It is possible that it was a time of peace and treaty. Furthermore, both Abu Sufyan and Safwan (may Allah be pleased with them) were from the 'Mu'allafah al-Qulub' (those whose hearts were being reconciled). It is possible they were given from that fund. Nevertheless, the other texts remain which explicitly state the impermissibility even for a 'Musta'min' (a non-Muslim granted safe passage). Similarly, the permission for a non-treaty 'Harbi' (hostile non-Muslim) is what is inferred from them. It is stated in Al-Hindiyah from Al-Muhit:

If an army of Muslims enters the territory of war (Dar al-Harb) and their commander sends a gift to the king of the enemy, there is no harm in it.

If a Muslim army enters the territory of war and the commander sends some gift to the king of the enemies, there is no harm.

لو ان عسكرا من المسلمين دخلوا دار الحرب فأهدى أميرهم الى ملك العدو هدية فلا بأس به۔[1]

Severe punishment for the leaders (imams):

It is clear that 'Fai' is that wealth which is taken from the disbelievers by force without fighting, and if taken by fighting, it is 'Ghanimah'. And gifts during treaty days are not by force. It is stated in Sharh al-Siyar al-Kabir:

If the Imam makes a peace treaty with a group of people from the territory of war for a year in exchange for wealth they give him, it is permissible if it is better for the Muslims. Then this wealth is neither Fai nor Ghanimah, such that it would not be subject to the one-fifth (Khums) tax. Rather, it is like Kharaj (land tax) to be placed in the public treasury (Bayt al-Mal), because Ghanimah is the name for wealth acquired by the galloping of horses and riders (i.e., through battle), and Fai is the name for what returns to our hands from their wealth by way of force (overpowering), while this returns to us by way of mutual agreement.

If the Sultan of Islam makes peace with a group of hostiles for a year and takes some wealth from them, if this is better for the Muslims, it is permissible. Then this wealth is neither Fai nor Ghanimah, to the extent that one-fifth will not be taken from it. Yes, it is like Kharaj and will be entered into the treasury of the Muslims. This is because Ghanimah is the name of that wealth which is obtained by running horses and camels, i.e., through fighting, and Fai is the name of that wealth which comes to us as a result of victory, and this we obtained through mutual consent.

لو وادع الامام قوما من أهل الحرب سنة على مال دفعوه اليه جاز لو خيرا للمسلمين ثم هذا المال ليس بفيئ ولا غنيمة حتى لا يخمس، ولكنه كالخراج يوضع فى بيت المال لأن الغنيمة اسم لمال يصاب بإيجاف الخيل والركاب والفيئ اسم لما يرجع من اموالهم الى ايدينا بطريق القهر وهذا يرجع الينا بطريق المراضات۔[2]

The views of the leaders were eradicated by this elegant success. These two categories are most severe against them and are a very strong refutation of both their claims. The first category declared even a small financial dealing with a treaty-bound Harbi as prohibited, even giving alms to their poor beggars...

---

[1] Fatawa Hindiyah, Kitab al-Siyar, Al-Fasl al-Thalith, Maktabah Noorani Kutub Khana Peshawar, 2/236 [2] Sharh al-Siyar al-Kabir

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदह (14)

जहाँ तक शरह सरख्सी में इस तर्क का सम्बन्ध है कि मक्का मुअज्जमा में अकाल के दौरान रहमत-ए-आलम सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम ने अबू सुफ़ियान और सफ़वान बिन उमैया को पाँच सौ अशर्फियाँ दीं ताकि वे मक्का के गरीबों में वितरित करें, मैं कहता हूँ: किसी विशिष्ट घटना से सामान्य नियम नहीं बनता। संभव है कि वह संधि और समझौते का समय रहा हो। इसके अतिरिक्त, अबू सुफ़ियान और सफ़वान (रज़ियल्लाहु अन्हुमा) दोनों 'मुअल्लफ़तुल कुलूब' (वे जिनके दिलों को इस्लाम की ओर आकर्षित किया जा रहा था) में से थे, मुमकिन है कि उन्हें इसी मद से दिया गया हो। फिर भी वे इबारतें मौजूद हैं जिनमें मुस्तामिन के लिए भी स्पष्ट रूप से मनाही है, इसी प्रकार वे इबारतें जिनसे ग़ैर-मुआहिद हर्बी के लिए अनुमति का पता चलता है। हिन्दिया में मुहीत से उद्धृत है:

यदि मुसलमानों की कोई सेना दारुल-हर्ब (युद्ध क्षेत्र) में प्रवेश करे और उनका सेनापति शत्रु के राजा को कोई उपहार भेजे, तो इसमें कोई हर्ज नहीं है।

अगर मुसलमानों का कोई लश्कर दारुल-हर्ब में दाख़िल हुआ और सिपह-सालार (सेनापति) दुश्मनों के बादशाह को कुछ हदीया (उपहार) भेजे तो कुछ मुज़ाइक़ा (हर्ज) नहीं।

لو ان عسكرا من المسلمين دخلوا دار الحرب فأهدى أميرهم الى ملك العدو هدية فلا بأس به۔[1]

इमामों (नेताओं) पर अत्यंत कठोर दंड:

स्पष्ट है कि 'फ़ै वह माल है जो काफ़िर से बिना लड़े ज़बरदस्ती लिया जाए, और यदि लड़कर लिया जाए तो वह 'ग़नीमत' है। और संधि के दिनों के उपहार ज़बरदस्ती के नहीं होते। शरह सियर कबीर में है:

यदि इमाम (शासक) दारुल-हर्ब के कुछ लोगों से एक वर्ष के लिए धन के बदले में संधि कर ले, तो यदि यह मुसलमानों के लिए बेहतर हो तो जायज़ है। फिर यह धन न तो 'फ़ै है और न ही 'ग़नीमत', यहाँ तक कि इसमें से खुम्स (पाँचवाँ हिस्सा) नहीं लिया जाएगा। बल्कि यह ख़राज की तरह है जिसे बैतुल-माल (सार्वजनिक कोष) में रखा जाएगा, क्योंकि ग़नीमत उस धन का नाम है जो घोड़ों और ऊंटों को दौड़ाकर यानी लड़कर प्राप्त हो, और फ़ै उस धन का नाम है जो हमें उनके धन से जीत के माध्यम से प्राप्त हो, और यह हमें आपसी सहमति से प्राप्त हुआ है।

अगर सुल्तान-ए-इस्लाम ने हर्मियों के किसी गिरोह से साल भर के लिए सुलह कर ली और उस पर कुछ माल उनसे ले लिया तो अगर यह मुसलमानों के हक़ में बेहतर हो तो जायज़ है। फिर यह माल न फ़ै है न ग़नीमत, यहाँ तक कि इसमें से खुम्स न लिया जाएगा, हाँ वह ख़राज की तरह है, मुसलमानों के ख़ज़ाने में दाख़िल किया जाएगा। इसलिए कि ग़नीमत उस माल का नाम है जो घोड़े ऊंट दौड़ाकर यानी लड़कर मिले और फ़ै उस माल का नाम है जो हमें उनसे बतौर ग़ल्बा (जीत) हाथ आए और यह तो हमें बतौर रज़ामंदी (सहमति) हासिल हुआ।

لو وادع الامام قوما من أهل الحرب سنة على مال دفعوه اليه جاز لو خيرا للمسلمين ثم هذا المال ليس بفيئ ولا غنيمة حتى لا يخمس، ولكنه كالخراج يوضع فى بيت المال لأن الغنيمة اسم لمال يصاب بإيجاف الخيل والركاب والفيئ اسم لما يرجع من اموالهم الى ايدينا بطريق القهر وهذا يرجع الينا بطريق المراضات۔[2]

इन नेताओं के विचारों का इस बेहतरीन तौफ़ीक़ से उन्मूलन हो गया। ये दोनों क़िस्में उन पर बहुत भारी हैं और उनके दोनों दावों का कड़ा खंडन हैं। पहली क़िस्म ने संधिबद्ध हर्बी के साथ भी मामूली वित्तीय व्यवहार को हराम क़रार दिया, यहाँ तक कि उनके गरीब भिखारियों को भीख देना...

---

[1] फ़तावा हिन्दिया, किताबुस सियर, अल-फ़सलुस सालिस, मक्तबा नूरानी कुतुब ख़ाना पेशावर 2/236 [2] शरह अल-सियर अल-कबीर

رہا شرح سرخسی میں یہ استدلال کہ قحط مکہ معظمہ میں حضور رحمت عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم نے پانچ سو اشرفیاں ابو سفیان و صفوان بن امیہ کو عطا فرمائیں کہ فقرائے مکہ پر تقسیم کریں، اقول: واقعہ عین کے لئے عموم نہیں ہوتا۔ ممکن کہ وہ زمانہ صلح و معاہدہ ہو معہذا ابو سفیان و صفوان رضی اللہ تعالیٰ عنہما دونوں مؤلفۃ القلوب سے تھے، ممکن کہ اس مد سے عطا فرمائی ہوں پھر بھی وہ عبارات باقی رہیں جن میں مستامن کے لئے بھی عدم جواز کا صریح ارشاد ہے یونہی وہ کہ حربی غیر معاہد کے لئے بھی جواز ان کا مفاد ہے، ہندیہ میں محیط سے ہے:

لو ان عسکرا من المسلمین دخلوا دار الحرب فأهدى أميرهم الى ملك العدو هدية فلا بأس به۔[1]

اگر مسلمانوں کا کوئی لشکر دارالحرب میں داخل ہوا اور سپہ سالار دشمنوں کے بادشاہ کو کچھ ہدیہ بھیجے کچھ مضائقہ نہیں۔

ائمہ لیڈروں پر سخت اشد عذاب:

ظاہر ہے کہ فے وہی مال ہے کہ کافر سے بے لڑے قہراً لیا جائے اور لڑ کر لیں تو غنیمت، اور ایام معاہدہ کے ہدایا قہر نہیں، شرح سیر کبیر میں ہے:

لو وادع الامام قوما من أهل الحرب سنة على مال دفعوه اليه جاز لو خيرا للمسلمين ثم هذا المال ليس بفيئ ولا غنيمة حتى لا يخمس، ولكنه كالخراج يوضع فی بيت المال لأن الغنيمة اسم لمال يصاب بإيجاف الخيل والركاب والفيئ اسم لما يرجع من اموالهم الى ايدينا بطريق القهر وهذا يرجع الينا بطريق المراضات۔[2]

اگر سلطانِ اسلام نے حربیوں کے کسی گروہ سے سال بھر کے لئے صلح کرلی اور اس پر کچھ مال ان سے لے لیا تو اگر یہ مسلمانوں کے حق میں بہتر ہو تو جائز ہے پھر یہ مال نہ فے ہے نہ غنیمت، یہاں تک کہ اس سے خمس نہ لیا جائے گا، ہاں وہ خراج کی طرح ہے خزانہ مسلمین میں داخل کیا جائے گا، اس لئے کہ غنیمت اس مال کا نام ہے جو گھوڑے اونٹ دوڑا کر یعنی لڑ کر ملے اور فے اس مال کا نام ہے جو ہمیں ان سے بطور غلبہ ہاتھ آئے اور یہ تو ہم کو بطور رضامندی حاصل ہوا۔

خیالات لیڈر ان کا قلع قمع اس توفیق انیق ہی سے ہو گیا، یہ دونوں قسمیں ان پر اشد ہیں ان کے دونوں مزعوم کا سخت تر رد ہیں، قسم اول نے حربی معاہد کے ساتھ بھی ذرا سا سلوک مالی حرام فرمایا ان کے فقیر گداگر کو بھیک۔۔۔

---

۱ فتاوی ہندیہ کتاب السیر الفصل الثالث مکتبہ نورانی کتب خانہ پشاور ۲/ ۲۳۶ ۲ شرح السیر الکبیر

Fatawa Razawiyya, Volume 14

...they even declared it forbidden to give [alms/gifts], while leaders celebrated friendship and unity with non-treaty polytheists, rather they brought the stain of slavery and submission to them. The second group itself declared it permissible to give and take gifts from warring and non-treaty enemies, and the claim of the obligation of absolute non-cooperation by leaders was set ablaze. Anyway, leave them to their various conflicts and disputes, and turn the reins towards success.

Types of Financial Conduct (Suluk-e-Mali) I say: Financial conduct is of three types: Mercy (Marhamat), Honor (Makramat), Deception/Strategy (Makeedat)

First: Where the sole intention is to benefit or do good to them. This is forbidden even for a protected (musta'min) or treaty-bound (mu'ahid) person. Safety and treaties are to prevent harm, not for intentionally delivering benefit to the enemies of Allah.

Second: Some financial conduct for one's own personal interest, such as reciprocating a favor or out of compassion. This is permissible for a treaty-bound person but prohibited for a non-treaty one.

Third: A strategic move for the welfare of Islam and Muslims. This is permissible even towards a warring enemy (harbi), as it has no relation to true friendship.

Classification of 'Mualat' (Alliance/Friendship) and its Rulings: The research on the matter is that Mualat is of two types: First, Real Mualat (Haqiqiyah): Its lowest degree is the inclination of the heart, then friendship, then unity, then submission out of one's own will without fear or greed, then total devotion. This is absolutely forbidden from every non-believer in all circumstances for all reasons.

The Ruling on Natural Inclination Allah Almighty says: "And do not incline toward those who do wrong, lest you be touched by the Fire."[1] However, natural inclination, such as towards parents, children, or a beautiful wife, which is involuntary, does not fall under this ruling. Still...

Note: When mere inclination of the heart is declared forbidden and a cause for the punishment of fire, then how severe would be the major sins of friendship, unity, submission, and total devotion, leading to even more intense punishment? The leaders are themselves accepting friendship, unity, and submission. We seek refuge in Allah Almighty. 12

[1] The Holy Quran 11/113

फ़तावा रज़विया, जिल्द 14

...यहाँ तक कि देने से मना बताया और लीडरों ने गैर-मुआहिद मुशरिकों (बिना संधि वाले बहुदेववादियों) से मेल-मिलाप और एकता मनाई, बल्कि उनकी गुलामी और अधीनता का कलंक लगाया। दूसरी श्रेणी ने स्वयं युद्धरत और बिना संधि वाले दुश्मनों को उपहार देना-लेना जायज़ ठहराया, लीडरों के पूर्ण असहयोग की अनिवार्यता के दावे को आग लगा दी। खैर, उन्हें इसी तरह हर तरफ की बहस-मुबाहिसा और मतभेद में छोड़ दें, तौफीक (सफलता) की ओर लगाम मोड़ें।

वित्तीय व्यवहार (सुलूक-ए-माली) के प्रकार: मैं कहता हूँ: वित्तीय व्यवहार तीन प्रकार के होते हैं: कृपा (मरहमत), सम्मान (मक़रमत), चाल/रणनीति (मकीदत)

पहला: जहाँ उद्देश्य केवल उन्हें लाभ पहुँचाना या भलाई करना हो। यह एक संरक्षित (मुस्तअमिन) या संधि वाले (मुआहिद) के लिए भी हराम (निषिद्ध) है। सुरक्षा और संधि नुकसान को रोकने के लिए होती है, न कि अल्लाह के दुश्मनों को जानबूझकर लाभ पहुँचाने के लिए।

दूसरा: अपने व्यक्तिगत हित के लिए कुछ वित्तीय व्यवहार, जैसे एहसान का बदला चुकाना या दया के कारण। यह संधि वाले के लिए जायज़ है, लेकिन बिना संधि वाले के लिए वर्जित है।

तीसरा: इस्लाम और मुसलमानों के कल्याण के लिए एक युद्धरत चाल हो। यह युद्धरत दुश्मन (हरबी) के लिए भी जायज़ है क्योंकि इसका वास्तविकता में दोस्ती से कोई संबंध नहीं है।

मुआलात (मैत्री/गठबंधन) का वर्गीकरण और उसके नियम: विषय की जाँच यह है कि मुआलात दो प्रकार के होते हैं: पहला, वास्तविक मुआलात (हक़ीक़िया): जिसका सबसे निचला स्तर दिल का झुकाव है, फिर दोस्ती, फिर एकता, फिर अपनी इच्छा से बिना किसी डर या लालच के अधीनता, फिर पूर्ण समर्पण। यह सभी कारणों से हर काफिर से हर हाल में बिल्कुल हराम है।

प्राकृतिक झुकाव (मेल-ए-तबई) का हुक्म अल्लाह तआला ने फरमाया: "और उन लोगों की ओर न झुको जिन्होंने ज़ुल्म किया, वरना तुम्हें (जहन्नम की) आग छुएगी।"[1] लेकिन प्राकृतिक झुकाव जैसे माता-पिता, बच्चों या सुंदर पत्नी की ओर, जो कि विवश (बे-इख्तियार) होने के कारण नियम के अधीन नहीं है, फिर भी...

नोट: जब दिल के मात्र झुकाव को हराम और आग के अज़ाब का कारण बताया गया, तो दोस्ती, एकता, अधीनता और समर्पण जैसे कितने गंभीर पाप और भी भयानक अज़ाब का कारण होंगे?

लीडर खुद दोस्ती, एकता और अधीनता को स्वीकार कर रहे हैं। हम अल्लाह तआला की पनाह माँगते हैं। 12

[1] अल-क़ुरआन अल-करीम 11/113

دینے تک منع بتایا اور لیڈروں نے غیر معاہد مشرکوں سے وداد و اتحاد منایا بلکہ ان کی غلامی وانقیاد کا کلنک لگایا۔ قسم دوم نے خود محارب و نامعاہد حربیوں کو ہدیہ دینا لینا جائز ٹھہرایا، لیڈروں کے مطلقاً ترک تعاون کی فرضیت کا دربہ جلایا۔ خیر انھیں اسی طرح ہر طرف کی ضرب وجرح وردو طرح میں چھوڑئے، جانب توفیق باگ موڑئیے،

سلوک مالی کی اقسام فاقول: سلوک مالی تین طرح ہیں: مرحمت، مکرمت، مکیدت

اول یہ کہ محض اسے نفع دینا خیر پہنچانا مقصود ہو یہ مستامن معاہد کے لئے بھی حرام ہے، امان و معاہدہ کفِ ضرر کے لئے ہے نہ کہ اعداء اللہ کو بالقصد ایصالِ خیر کے واسطے۔

دوم یہ کہ اپنی ذاتی مصلحت مثل مکافات احسان ولحاظِ رحم کے لئے کچھ مالی سلوک، یہ معاہد سے جائز نامعاہد سے ممنوع۔ سوم یہ کہ مصلحتِ اسلام و مسلمین کے لئے محار بانہ چال ہو، یہ حربی محارب کے واسطے بھی جائز کہ حقیقت بروصہ سے اسے علاقہ نہیں۔

موالات کی تقسیم اور اس کے احکام: تحقیقِ مقام یہ ہے کہ موالات دو قسم ہیں: اول حقیقیہ: جس کا ادنیٰ رکن یعنی میلانِ قلب ہے، پھر وداد پھر اتحاد پھر اپنی خواہش سے بے خوف و طمع انقیاد پھر تبتل یہ بجمعیع وجوہ ہر کافر سے مطلقاً ہر حال میں حرام ہے۔

میل طبعی کا حکم قال اللہ تعالیٰ: "وَلَا تَرْكَنُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ" - ۱ ظالموں کی طرف میل نہ کرو کہ تمہیں آگ چھوئے۔ مگر میلِ طبعی جیسے ماں باپ اولاد یا زنِ حسینہ کی طرف کہ جس طرح بے اختیار ہو زیرِ حکم نہیں پھر بھی

عہ: جب مجرد میلانِ قلب کو حرام و موجبِ عذابِ نار فرمایا تو وداد و اتحاد وانقیاد و تبتل کس قدر سخت کبیرہ موجبِ عذابِ اشد ہوں گے لیڈر وداد و اتحاد وانقیاد سب خود قبول کر رہے ہیں، والعیاذ باللہ تعالیٰ ۱۲

۱ القرآن الکریم ۱۱/ ۱۱۳

Fatawa Razawiya Volume (14)

With the realization that they are the enemies of Allah and His Messenger, friendship with them is prohibited. To the extent of one's ability, it is mandatory to suppress it, even to the point of annihilating it if possible. This is because the ruling for the continuation of a thing is the same as its commencement; events are renewed every moment. Coming was involuntary moment by moment, while going—meaning the removal of power—is within choice. Thus, maintaining loyalty becomes a matter of choice, and this is categorically forbidden. Therefore, in those involuntary actions whose origins were created by choice, one will not be excused. Just as with wine, where the loss of intellect is not by choice, but since it was drunk by choice, the loss of intellect and whatever ensues from it is all considered to be by his choice. Allah Almighty says:

"O you who have believed, do not take your fathers and your brothers as allies if they have preferred disbelief over belief. And whoever among you takes them as allies - then those are the wrongdoers."[1]

It is stated in Tafsir Kabir, Nishapuri, Khazin, Jamal, etc.:

[Arabic]: Indeed, He (Allah) Almighty commanded the believers to disassociate from the polytheists and was firm in making it obligatory. They said, "How is this complete severance possible between a man and his father, mother, and brother?" So Allah Almighty mentioned that severance from fathers, children, and brothers is mandatory due to disbelief.[2] [Urdu]: When Allah Almighty commanded the Muslims to disassociate from the polytheists and made it a strictly emphasized obligation, some Muslims said, "How is such complete severance of a man from his father, mother, and brother possible?" Thereupon, the Lord, Mighty and Sublime, declared that complete severance from fathers, children, and brothers is indeed necessary because of their disbelief.

Rulings on Apparent Loyalty (Mawalat-e-Suriyah):

Second, Apparent: That the heart is not inclined towards them at all, but the conduct is such that it outwardly suggests love and inclination. This is absolutely permissible in cases of necessity and compulsion, but only to the extent of that necessity and compulsion. Allah Almighty says:

"...except when you fear a danger from them [and are forced to protect yourselves]."[3]

To the extent of necessity means, for instance, if merely not showing enmity serves the purpose, then one should limit oneself to that much and not express love.

[1] Al-Quran al-Karim 9/23 [2] Mafatih al-Ghayb (Tafsir al-Kabir), under the verse "Say: If your fathers...", Al-Matba'ah al-Bahiyyah al-Misriyyah, Egypt 16/18 [3] Al-Quran al-Karim 3/28

फ़तावा रज़विया जिल्द (१४)

इस धारणा के साथ कि ये अल्लाह और उसके रसूल के दुश्मन हैं, उनसे दोस्ती हराम (निषिद्ध) है। अपनी शक्ति के अनुसार इसे दबाना, यहाँ तक कि संभव हो तो इसे समाप्त कर देना अनिवार्य है। क्योंकि किसी चीज़ के बने रहने का हुक्म वही है जो उसकी शुरुआत के लिए है; घटनाएँ हर क्षण नई होती हैं। आना पल-पल अनैच्छिक था, जबकि जाना—अर्थात शक्ति का हटना—इच्छा के अधीन है। इस प्रकार, वफ़ादारी बनाए रखना चयन का मामला हो जाता है, और यह निश्चित रूप से हराम है। इसलिए, उन अनैच्छिक कार्यों में जिनके मूल का निर्माण स्वेच्छा से किया गया था, व्यक्ति को क्षमा नहीं किया जाएगा। जैसे शराब के मामले में, जहाँ बुद्धि का खोना स्वेच्छा से नहीं है, लेकिन चूँकि इसे स्वेच्छा से पिया गया था, इसलिए बुद्धि का खोना और उससे उत्पन्न होने वाला सब कुछ उसी की पसंद माना जाता है। अल्लाह तआला फ़रमाता है:

"ऐ ईमान वालों! अपने पिताओं और अपने भाइयों को मित्र न बनाओ यदि उन्होंने ईमान के ऊपर कुफ़्र (अविश्वास) को चुना हो। और तुममें से जो कोई उन्हें मित्र बनाएगा, तो वे ही अत्याचारी होंगे।" १

तफ़्सीर कबीर, निशापुरी, ख़ाज़िन, जमल आदि में उल्लेख है:

[अरबी]: वास्तव में, अल्लाह तआला ने ईमान वालों को मुशरिकों (बहुदेववादियों) से अलग होने का आदेश दिया और इसे अनिवार्य बनाने में सख्ती दिखाई। उन्होंने कहा, "किसी व्यक्ति और उसके पिता, माता और भाई के बीच यह पूर्ण विच्छेद कैसे संभव है?" तो अल्लाह तआला ने उल्लेख किया कि पिताओं, संतानों और भाइयों से कुफ़्र के कारण विच्छेद अनिवार्य है। २ [उर्दू]: जब अल्लाह तआला ने मुसलमानों को मुशरिकों से विरक्ति का आदेश दिया और इसे अत्यधिक बल देकर अनिवार्य कर दिया, तो कुछ मुसलमानों ने कहा, "एक व्यक्ति का अपने पिता, माता और भाई से ऐसा पूर्ण विच्छेद कैसे संभव है?" इस पर रब-ए-अज़्ज़-ओ-जल्ल ने फ़रमाया कि पिता, संतान और भाइयों से उनके कुफ़्र के कारण पूर्ण विच्छेद ही आवश्यक है।

दिखावटी मैत्री (मवालात-ए-सूरिया) के नियम:

दूसरा, दिखावटी: कि हृदय उनकी ओर बिल्कुल भी प्रवृत्त न हो, लेकिन व्यवहार ऐसा हो जो ऊपरी तौर पर प्रेम और झुकाव का संकेत देता हो। आवश्यकता और विवशता की स्थिति में केवल आवश्यकता और विवशता की सीमा तक यह पूर्णतः अनुमेय है। अल्लाह तआला फ़रमाता है:

"...मगर यह कि तुम्हें उनसे पूरा वास्तविक भय हो।" ३

आवश्यकता की सीमा तक यह है कि, उदाहरण के लिए, यदि केवल शत्रुता न दिखाने से काम चल जाता हो, तो उसी सीमा तक सीमित रहें और प्रेम प्रकट न करें।

१ अल-क़ुरआन अल-करीम ९/२३ २ मफ़ातीह अल-ग़ैब (तफ़्सीर अल-कबीर), आयत "कुल इन काना आबाउकुम..." के तहत, अल-मत्बा'त अल-बहिय्या अल-मिसरिया, मिस्र १६/१८ ३ अल-क़ुरआन अल-करीम ३/२८

اس تصور سے کہ یہ اللہ ورسول کے دشمن ہیں ان سے دوستی حرام ہے، بقدرِ قدرت اس کا دبانا یہاں تک کہ بن پڑے تو فنا کر دینا لازم ہے کہ شے مستمر میں بقاء کے لئے حکم ابتدا ہے کہ اعراض ہر آن متجدد ہیں آناً فآناً بے اختیار تھا اور جانا یعنی ازالہ قدرت میں ہے تو رکھنا اختیار مولات ہوا اور یہ حرام قطعی ہے ولہٰذا جس غیر اختیاری کے مبادی اس نے باختیار پیدا کئے اس میں معذور نہ ہوگا جیسے شراب کہ اس سے زوال عقل اس کا اختیاری نہیں مگر جبکہ اختیار سے پی تو زوال عقل اور اس پر جو کچھ مرتب ہو سب اسی کے اختیار سے ہوا، قال تعالٰی:

"یٰٓاَیُّہَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا لَا تَتَّخِذُوْٓا اٰبَآءَکُمْ وَ اِخْوَانَکُمْ اَوْلِیَآءَ اِنِ اسْتَحَبُّوا الْکُفْرَ عَلَی الْاِیْمَانِ ؕ وَ مَنْ یَّتَوَلَّہُمْ مِّنْکُمْ فَاُولٰٓئِکَ ہُمُ الظّٰلِمُوْنَ" ۱۔ (اے ایمان والو! اپنے باپ بھائیوں کو دوست نہ بناؤ اگر وہ ایمان پر کفر پسند کریں اور تم میں جو ان سے دوستی رکھے گا وہی پکا ظالم ہوگا۔)

تفسیر کبیر و نیشاپوری و خازن و جمل و غیر ہما میں ہے :

انہ تعالی امر المومنین بالتبری عن المشرکین و بالغ فی ایجابہ ، قالوا کیف تمکن ھذہ المقاطعۃ التامۃ بین الرجل وبین ابیہ وامہ واخیہ، فذکر اللہ تعالٰی ان الانقطاع من الآباء والاولاد والاخوان واجب بسبب الکفر۔ ۲ (جب اللہ تعالٰی نے مسلمانوں کو مشرکوں سے بیزاری کا حکم دیا اور بتاکید شدید واجب فرمایا تو بعض مسلمانوں نے کہا آدمی کا اس کے باپ اور ماں اور بھائی سے یہ پورا انقطاع کیونکر ممکن ہے، اس پر رب عز و جل نے فرمایا کہ باپ اور اولاد اور بھائیوں سے ان کے کفر کے سبب پورا انقطاع ہی لازم ہے۔)

مولات صور یہ کے احکام:

دوم صوریہ: کہ دل اس کی طرف اصلاً مائل نہ ہو مگر برتاؤ وہ کرے جو بظاہر محبت و میلان کا پتا دیتا ہو ، یہ بحالت ضرورت و بمجبوری صرف بقدر ضرورت و مجبوری مطلقاً جائز ہے۔ قال تعالیٰ:

"اِلَّآ اَنۡ تَتَّقُوۡا مِنۡہُمۡ تُقٰىۃً " ۳۔ (مگر یہ کہ تمہیں ان سے پورا واقعی خوف ہو۔)

بقدر ضرورت یہ کہ مثلاً صرف عدم اظہارِ عداوت میں کام نکلتا ہو تو اسی قدر پر اکتفا کرے اور اظہارِ محبت کی

۱ القرآن الکریم ۹/ ۲۳ ۲ مفاتیح الغیب (تفسیر الکبیر) آیہ قل ان کان آباء کم الخ کے تحت المطبعۃ البھیۃ المصریہ مصر ۱۶ / ۱۸ ۳ القرآن الکریم ۳/ ۲۸

Fatawa Razvia (Volume 14)

If there is a need, one should speak in ambiguous terms as much as possible; explicit [pro-disbeliever] statements are not permitted. If there is no other way to save oneself and the heart remains firm in faith, then there is a concession for even that, though abstaining remains a matter of great resolve. Ibn Jarir, Ibn Mundhir, and Ibn Abi Hatim narrated from Hazrat Abdullah bin Abbas (may Allah be pleased with them):

Arabic: Allah forbade the believers from being soft towards the disbelievers and from taking them as confidants instead of the believers, unless the disbelievers are dominant over them as rulers. In that case, they may show them kindness while opposing them in religion. This is according to Allah's saying: "unless you guard yourselves against them as a precaution."[1] Urdu: Allah Almighty has forbidden Muslims from showing softness to disbelievers and from making any of them confidants besides Muslims, except when the disbelievers are dominant and the rulers of the land. In such a time, they may show outward kindness while maintaining opposition in religious matters. This is the command of the Lord: "except if you truly and fully fear them."

It is in Madarik:

Arabic: Meaning, unless the disbeliever has authority over you such that you fear for your life and property. In that case, it is permissible for you to show friendship outwardly while concealing enmity inwardly.[2] Urdu: Meaning, unless a disbeliever has sovereignty over you and you fear for your life and property from him. At that time, it is permissible for you to show friendship and hide enmity.

It is in Kabir:

Arabic: And that is by not showing enmity with the tongue; rather, it is also permissible to speak words that suggest love and friendship, but on the condition that he harbors the opposite in his heart and uses ambiguous expressions in everything he says.[3] Urdu: This is such that one does not express enmity with the tongue, but it is also permissible to say such words that give the impression of love and friendship, provided that in the heart it is the opposite, and whatever he says, he says in an ambiguous manner.

The highest form of formal pretense is 'Mudaahanat' (compromising in religion), which is only permitted in cases of dire necessity and compulsion. The lower form is

'Mudaarat' (social courtesy), which is permissible even for general welfare. Allah Almighty said:

[1] Jami al-Bayan (Tafsir Ibn Jarir), discussion on the verse 'Let not the believers take the disbelievers...', Al-Matba'ah al-Maymanah, Egypt, 3/120. [2] Madarik al-Tanzil (Tafsir al-Nasafi), verse 3/28, Dar al-Kitab al-Arabi, Beirut, 1/153. [3] Mafatih al-Ghayb (Tafsir al-Kabir), verse 3/28, Al-Matba'ah al-Bahiyyah, Egypt, 8/12.

फ़तावा-ए-रज़विया (जिल्द 14)

यदि आवश्यकता हो, तो यथासंभव गोल-मोल (अस्पष्ट) बात कहनी चाहिए; स्पष्ट बात की अनुमति नहीं है। यदि इसके बिना जान बचाना संभव न हो और हृदय ईमान पर स्थिर हो, तो इसकी भी छूट है, फिर भी इसे छोड़ना ही बेहतर है। इब्न जरीर, इब्न मुंधिर और इब्न अबी हातिम ने हजरत अब्दुल्ला बिन अब्बास (अल्लाह उन दोनों से प्रसन्न हो) से रिवायत की है:

अरबी: अल्लाह ने ईमान वालों को काफ़िरों के साथ नरमी बरतने और ईमान वालों के अलावा उन्हें अपना राज़दार बनाने से मना किया है, सिवाय इसके कि काफ़िर उन पर शासक के रूप में हावी हों। तब वे उनके प्रति नरमी दिखा सकते हैं जबकि धर्म में उनका विरोध करते रहें। और यही अल्लाह तआला का फ़रमान है: "सिवाय इसके कि तुम उनसे बचने के लिए एहतियात बरतने लगो।"[1] उर्दू: अल्लाह तआला ने मुसलमानों को मना फ़रमाया है कि काफ़िरों से नरमी करें और मुसलमानों के सिवा उनमें से किसी को राज़दार बनाएँ मगर यह कि काफ़िर उन पर ग़ालिब और मुल्क के शासक हों। तो उस वक्त उनसे नरमी का इज़हार करें और दीन में मुख़ालिफ़त रखें, और यह है मौला तआला का इर्शाद "मगर यह कि तुम को उनसे वाक़ई पूरा ख़ौफ़ हो"।

'मदारिक' में है:

अरबी: यानी जब तक काफ़िर का आप पर अधिकार न हो कि आप अपनी जान और माल के लिए उससे डरें। तब आपके लिए दोस्ती ज़ाहिर करना और दुश्मनी छिपाना जायज़ है।[2] उर्दू: यानी मगर यह कि काफ़िर की तुझ पर सल्तनत हो तो तुझे उससे अपनी जान व माल का ख़ौफ़ हो, उस वक्त तुझे जायज़ है कि उससे दोस्ती ज़ाहिर करे और दुश्मनी छुपाए।

'कबीर' में है:

अरबी: और वह यह कि ज़बान से दुश्मनी ज़ाहिर न करे, बल्कि यह भी जायज़ है कि ऐसी बात कहे जिससे मुहब्बत और दोस्ती का भ्रम हो, लेकिन इस शर्त के साथ कि दिल में उसके ख़िलाफ़ हो और वह जो कुछ भी कहे उसमें अस्पष्टता रखे।[3] उर्दू: यह यूँ है कि ज़बान से दुश्मनी ज़ाहिर न करे बल्कि यह भी जायज़ है कि ऐसा कलाम कहे जो मुहब्बत व दोस्ती का वहम दिलाए, मगर शर्त यह है कि दिल में उसके ख़िलाफ़ हो और जो कुछ कहे पहलू-दार बात कहे।

दिखावे का उच्चतम स्तर 'मुदाहनत' है, जिसकी अनुमति केवल मजबूरी और ज़बरदस्ती की स्थिति में ही है। और निम्नतम स्तर 'मुदारात' है, जो भलाई के लिए भी जायज़ है। अल्लाह तआला ने फ़रमाया:

[1] जामी उल-बयान (तफ़सीर इब्न जरीर), आयत 'ला यत्तखिज़ अल-मुमिनून अल-काफ़िरीन' की व्याख्या, अल-मतबा अल-मयमाना, मिस्र, 3/120। [2] मदारिक अल-तन्ज़ील (तफ़सीर अन-नसफ़ी), आयत 3/28, दार अल-किताब अल-अरबी, बेरुत, 1/153। [3] मफ़ातीह अल-ग़ैब (तफ़सीर कबीर), आयत 3/28, अल-मतबा अल-बहिया, मिस्र, 8/12।

ضرورت ہو تو حتی الامکان پہلو دار بات کہے صریح کی اجازت نہیں اور بے اس کے نجات نہ ملے اور قلب ایمان پر مطمئن ہو تو اس کی بھی رخصت اور اب بھی ترک عزیمت، ابناء جریر و منذر وابن حاتم نے حضرت عبد اللہ بن عباس رضی اللہ تعالٰی عنہما سے روایت کی :

نھی اللہ المومنین ان یلاطفوا الکفار و یتخذوھم ولیجۃ من دون المؤمنین الا ان یکون الکفار علیھم ظاھرین اولیاء فیظھرون لھم اللطف ویخالفونھم في الدین وذلك قولہ تعالٰی الا ان تتقوا منھم تقۃ[1] اللہ تعالٰی نے مسلمانوں کو منع فرمایا کہ کافروں سے نرمی کریں اور مسلمانوں کے سوا ان میں سے کسی کو راز دار بنائیں مگر یہ کہ کافران پر غالب و والیانِ ملک ہوں تو اس وقت ان سے نرمی کا اظہار کریں اور دین میں مخالفت رکھیں اور یہ ہے مولٰی تعالٰی کا ارشاد مگر یہ کہ تم کو ان سے واقعی پورا خوف ہو۔

مدارک میں ہے۔

ای الا ان یکون للکافر علیك سلطان فتخافہ علی نفسك ومالك فحینئذ یجوز لك اظھار الموالاۃ و ابطان المعاداۃ[2] یعنی مگر یہ کہ کافر کی تجھ پر سلطنت ہو تو تجھے اس سے اپنے جان و مال کا خوف ہو اس وقت تجھے جائز ہے کہ اس سے دوستی ظاہر کرے اور دشمنی چھپائے۔

کبیر میں ہے:

وذلك بان لا یظھر العداوۃ باللسان، بل یجوز ایضا ان یظھر الکلام الموھم للمحبۃ والموالاۃ، ولکن بشرط ان یضمر خلافہ وان یعرض في کل ما یقول[3]۔ یہ یوں ہے کہ زبان سے دشمنی ظاہر نہ کرے بلکہ یہ

بھی جائز ہے کہ ایسا کلام کہے جو محبت ودوستی کا وہم دلائے مگر شرط یہ ہے کہ دل میں اس کے خلاف ہو اور جو کچھ کہے پہلو دار بات کہے۔

صوریہ کی اعلیٰ قسم مداہنت ہے اس کی رخصت صرف بحالت مجبوری واکراہ ہی ہے اور ادنیٰ قسم مدارات یہ مصلحتاً بھی جائز، قال اللہ تعالیٰ:

[1] جامع البیان (تفسیر ابن جریر) القول فی تأویل قولہ لا یتخذ المومنون الکفرین الخ المطبعۃ المیمنہ مصر ۳ / ۱۲۰ [2] مدارك التنزيل (تفسیر النسفی) آیہ ۳ / ۲۸ دار الكتاب العربي بیروت ۱ / ۱۵۳ [3] مفاتیح الغیب (تفسیر کبیر) آیہ ۳ / ۲۸ المطبعۃ البھیۃ مصر ۸ / ۱۲

"And if any one of the polytheists seeks your protection, then grant him protection so that he may hear the words of Allah. Then deliver him to his place of safety." (1) [Translation]: If any polytheist seeks protection from you, give him protection so that he may hear the divine word, then reach him to his place of safety.

It is obvious that at such a time, harshness and severity would be contrary to the purpose.

Explanation of Mudaraat (Kindness/Affability)

'Mudaraat' is simply the name for giving up harshness. The expression of affection and desire will then fall into some higher category and be governed accordingly. Between 'Mudaraat' and 'Mudaahanat' (compromising faith), there are two other types of apparent 'Muwalaat' (friendship/association): fair dealing (Birr) and social interaction (Mu'asharat). These nine forms are of 'Muwalaat', and the tenth complete one is purely transactional, not based on nor leading to inclination. This is permissible with a non-apostate disbeliever as long as it does not lead to any Sharia-prohibited matter. Under 'Mu'asharat' are numerous actions: greeting (Salam) and speaking, shaking hands, sitting together, living together, eating together and participating in events, visiting the sick, offering condolences, helping, seeking help, consultation, etc. A detailed explanation of all their forms and branches, along with rulings and proofs for each case, would require an independent treatise. Here the discussion is about 'Birr-o-Silah' (kindness and kinship), which we have divided into three categories. The first category, where the intention is to purposely deliver benefit and goodness without any personal valid motive, is inconceivable without inner inclination and desire. Thus, it is 'Muwalaat-e-Haqiqiyah' (real friendship/ allegiance) and is absolutely, categorically forbidden. The remaining two categories, where the objective is personal gain or religious wisdom, are mild forms of 'Muwalaat-e-Suriyah' (apparent friendship), though they involve more than just the mere cessation of harshness. The difference between these two is that the second category, although far from real Muwalaat and having no strong evidence even in appearance, does not inherently negate or oppose it. The third category is actually enmity and the intent to cause harm, hence it is permissible even with a combatant enemy (Harbi Muharib), as the outward appearance becomes a stratagem and a ploy. 'War is deception' (2). (War is deceit. - Translator) How severe a sin and major transgression it is to turn one's back and flee from the disbelievers! But if, for

example, it is done so that they follow and there is an Islamic ambush ahead, and when they pass it, the hidden army comes out from behind them and these [fleeing soldiers] turn back and attack from the front so the disbelievers are surrounded, then such a retreat is very commendable. Outwardly it is a retreat (farar), but in meaning it is a bold attack (karrar). Allah the Almighty said:

"And whoever turns his back to them on such a day, unless maneuvering for battle or joining a company, has certainly incurred..." (3) [Translation]: On the day of Jihad, whoever shows their back to the disbelievers, except for the one who moves aside for battle or takes a place in his group...

---

1. Al-Quran Al-Karim 9/6
2. Sahih Al-Bukhari, Chapter: War is Deception, Qadimi Kutub Khana Karachi 1/425
3. [Referencing the verse from Quran 8:16]

"और अगर मुशरिकों में से कोई आपसे पनाह मांगे, तो उसे पनाह दें ताकि वह अल्लाह का कलाम सुन सके फिर उसे उसकी अमन की जगह पहुँचा दें।" (1) [अनुवाद]: अगर कोई मुशरिक तुमसे पनाह चाहे तो उसे पनाह दो ताकि वह अल्लाह का कलाम सुन सके फिर उसे उसकी अमन की जगह पहुँचा दो।

ज़ाहिर है कि उस वक़्त सख़्ती और ख़ुरदरापन मक़सद के खिलाफ़ होगा।

मुदारात का बयान (शिष्टता और दयालुता का वर्णन)

'मुदारात' केवल उस सख़्ती को छोड़ने का नाम है। मुहब्बत और चाहत का इज़हार फिर किसी ऊंचे दर्जे में जाएगा और उसी का हुक्म पाएगा। मुदारात और मुदाहनत (धार्मिक समझौता) के बीच 'मुवालात' (मैत्री/सम्बन्ध) की दो और किस्में हैं: नेक सुलूक (बिर) और मेल-जोल (मुआशरत)। ये मुवालात की नौ सूरतें हुईं और दसवीं मुकम्मल तौर पर महज़ मामलात है, न कि लगाव पर मबनी और न उससे पैदा होने वाली। यह मुरतद न होने वाले काफ़िर के साथ जायज़ है जब तक कि किसी शरई मनाही की तरफ़ न ले जाए। मुआशरत के तहत बहुत से काम हैं: सलाम और बातचीत, मुसाफ़ा (हाथ मिलाना), साथ बैठना, साथ रहना, साथ खाना और तक़रीबों में शिरकत, बीमार पुर्सी, तअज़ियत (शोक व्यक्त करना), मदद करना, मदद मांगना, मशविरा वग़ैरा। इन सब की सूरतों और शाखाओं की तफ़सील और हर सूरत पर हुक्म और दलील के लिए एक स्वतंत्र ग्रंथ (रिसाला) चाहिए होगा। यहाँ 'बिर-ओ-सिला' पर बहस है जिसे हमने तीन क़िस्मों में बयान किया है। पहली क़िस्म यह है कि बिना किसी अपने सही मक़सद के जानबूझकर नफ़ा और भलाई पहुँचाना मंज़ूर हो, यह दिल के लगाव और झुकाव के बिना मुमकिन नहीं, तो यह 'मुवालात-ए-हक़ीक़िया' (वास्तविक मैत्री) है और मुतलक़न क़तअन हराम है। बाक़ी दो किस्में जिसमें अपनी ज़ाती गर्ज़ या दीनी मसलेहत मक़सद हो, तो ये 'मुवालात-ए-सूरिया' (दिखावटी मैत्री) की हल्की किस्में हैं, अगरचे इनमें महज़ सख़्ती छोड़ने से ज़्यादा है। इन दोनों में फ़र्क यह है कि दूसरी क़िस्म अगरचे हक़ीक़त-ए-मुवालात से दूर है और ज़ाहिरी तौर पर भी कोई मज़बूत दलील नहीं है, मगर इसमें इसकी नफ़ी या इसके उलट होने का भी कोई मफ़हूम नहीं है। और तीसरी क़िस्म हक़ीक़त में दुश्मनी और नुक़सान पहुँचाने का इरादा है, लिहाज़ा यह हर्बी मुहारिब (जंग लड़ने वाले काफ़िर) के साथ भी जायज़ हुई कि अब वह ज़ाहिरी सूरत धोखा और चाल रह गई। 'जंग धोखा है' (2)। (लड़ाई फरेब है - अनुवादक) काफ़िरों को पीठ दिखाकर

भागना कितना सख़्त हराम और कबीरा गुनाह है! लेकिन अगर मिसाल के तौर पर इसलिए हो कि वे पीछे-पीछे आएं और आगे इस्लामी घात (कमिन) हो, जब वे उससे गुज़रें तो पीछे से घात लगाए लश्कर निकले और आगे से ये पलट पड़ें और काफ़िर घिर जाएं तो ऐसा फ़रार (भागना) बहुत पसंदीदा है कि यह दिखने में फ़रार है पर असल में हमला (कर्रार) है। अल्लाह तआला ने फ़रमाया:

"और जो कोई उस दिन उन्हें अपनी पीठ दिखाएगा, सिवाय इसके कि वह जंग के लिए दाँव-पेंच बदल रहा हो या अपनी जमात में शामिल होने के लिए जगह बना रहा हो, तो वह यक़ीनन लौटा..." (3) [अनुवाद]: जिहाद के दिन जो कोई काफ़िरों को पीठ दिखाएगा सिवाय उसके जो लड़ाई के लिए किनारा करने या अपने जत्थे में जगह...

---

1. अल-क़ुरआन अल-करीम 9/6
2. सहीह अल-बुखारी, बाबुल हर्ब खुदा-ए, क़दीमी कुतुब ख़ाना कराची 1/425
3. [क़ुरआन 8:16 का संदर्भ]

"وَاِنْ اَحَدٌ مِّنَ الْمُشْرِكِيْنَ اسْتَجَارَكَ فَاَجِرْهُ حَتّٰى يَسْمَعَ كَلٰمَ اللهِ ثُمَّ اَبْلِغْهُ مَأْمَنَهٗ۔" 1 اگر کوئی مشرک تم سے پناہ چاہے تو اسے پناہ دو تاکہ کلام الٰہی سنے پھر اسے اس کی امن کی جگہ پہنچادو۔

ظاہر ہے کہ اس وقت غلظت و خشونت منافی مقصود ہوگی۔

مدارات کا بیان

مدارات صرف اس ترک غلظت کا نام ہے اظہار الفت ورغبت پھر کسی قسم اعلیٰ میں جائے گا اور اسی کا حکم پائے گا، مدارات ومداہنت کے بیچ میں موالات صور یہ کی دو قسمیں اور ہیں:
برواقساط اور معاشرت، یہ نو صورتیں موالات کی ہوئیں اور دس کی مکمل مجرد معاملت ہے، نہ کہ میلان پر مبنی نہ اس سے منبی، یہ سوائے مرتد ہونے کافر سے جائز ہے جب تک کسی محظور شرعی کی طرف منجر نہ ہو معاشرت کے نیچے افعال کثیرہ ہیں، سلام و کلام، مصافحہ، مجالست، مساکنت، مواکلت و تقریبوں میں شرکت، عیادت، تعزیت، اعانت، استعانت، مشورت وغیرہ ان سب کے صور وشقوق کی تفصیل اور ہر صورت پر بیان حکم و دلیل ایک مستقل رسالہ چاہے گا، یہاں بر وصلہ سے بحث ہے جس کی ہم نے تین قسمیں بیان کیں، قسم اول کہ بے اپنی کسی غرض صحیح کے بالقصد ایصال نفع و خیر منظور ہو یہ بے رغبت و میلان قلب متصور نہیں، تو موالات حقیقیہ ہے اور مطلقا قطعاً حرام قطعی، باقی دو قسمیں کہ اپنی غرض ذاتی یا مصلحت دینی مقصود ہو تو موالات صوریہ کی ایک ہلکی قسمیں ہیں اگرچہ مجرد ترک غلظت پر ان میں سے زائد ہے، ان دو میں فرق یہ ہے کہ قسم دوم بھی اگرچہ حقیقت موالات سے برکراں ہے اور صورۃً بھی کوئی قوی دلیل نہیں مگر معنی کچھ اس کی نفی و ضد بھی نہیں، اور سوم حقیقۃً معادات وقصد اضرار

ہے، لہٰذا حربی محارب سے بھی جائز ہوئی کہ اب وہ ظاہری صورت خدعہ اور چال رہ گئی والحرب خدعة 2 (لڑائی فریب ہے۔ت) کفار کو پیٹھ دے کر بھاگنا کیسا اشد حرام و کبیرہ ہے لیکن اگر مثلا اس لئے ہو کہ وہ تعاقب کرتے چلے آئیں گے اور آگے اسلامی کمین ہے جب اس سے گزریں ان کے پیچھے سے کمین کا لشکر نکلے اور آگے سے یہ لوٹ پڑیں اور کافر گھر جائیں تو ایسا فرار بہت پسندیدہ ہے کہ یہ صورۃً قرار معنیً کرّار ہیں، قال تعالیٰ:

"وَمَنْ يُّوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهٗٓ اِلَّا مُتَحَرِّفًا لِّقِتَالٍ اَوْ مُتَحَيِّزًا اِلٰى فِئَةٍ فَقَدْ بَآءَ" 3 جہاد کے دن جو کوئی کافروں کو پیٹھ دکھائے گا سوا اس کے جو لڑائی کے لئے کنارہ کرنے یا اپنے جتھے میں جگہ

---

1 القرآن الکریم ۶/۹ 2 صحیح البخاری باب الحرب خدعة قدیمی کتب خانہ کراچی ۱/۴۲۵ 3 [اشارہ بہ آیتِ قرآنی]

Fatawa Razawiyya (Volume 14)

"...shall incur the wrath of Allah, and his abode is Hell; and what an evil destination it is!" (1)

Even the apparent form of friendship (Mualat) with a non-covenanting belligerent (Harbi) is forbidden: And secondly, it is not permissible for them because it is devoid of the reality of enmity, and the apparent form of friendship is only for those under a covenant, "to treat people according to their status," to keep every person in their respective rank. For non-covenanters, even this is a forbidden friendship. As mentioned above, the Almighty Lord has forbidden even the formal/ apparent one like the real one and named it affection (Mawaddat) as well: "You convey to them [news] with affection, and you secretly send them messages of love." (2) (You reach out to them with friendship, you send them a secret message of love. - Translator's note). This is the refined truth that ensures guidance and reconciliation, and praise be to Allah for the excellent guidance.

What is meant by 'Birr' (good conduct) and dealings in the verses of Surah Al-Mumtahanah: Through this research, it became clear that in the verse "Allah does not forbid you," 'Birr' refers only to the middle path, as it is forbidden even with a high-ranking covenanter and permissible even with a low-ranking non-covenanter. The verse was revealed to distinguish between them. It also became apparent that in the verse "Allah only forbids you," "turning towards them" refers to this same 'Birr' and connection (Silah) so that the contrast between them is clear. Naturally, it is mentioned in Tafsir Ma'alim and Tafsir Kabir:

Arabic Text: Then He mentioned those whom He forbids from maintaining relations with them, saying: "Allah only forbids you..." the verse. (3) **Urdu Text:** Then Allah Almighty mentioned those people with whom good conduct is prohibited, saying: Allah forbids you from those who fought against you in religion.

In Tanwir al-Miqbas, from Hadhrat Abdullah bin Abbas (may Allah be pleased with them both):

Arabic Text: (Allah only forbids you from those) from maintaining relations with those (that you should take them as allies) that you should have a connection with them. (4) (Summarized) **Urdu Text:** Allah forbids you from them, meaning from doing good towards them, that you should have 'Mualat' with them, i.e., act kindly towards them.

1. The Holy Quran 8/16
2. The Holy Quran 60/1
3. Mafatih al-Ghayb (Al-Tafsir al-Kabir) under the verse 'Innama Yanhakumullah...', Al-Matba'ah al-Bahiyyah al-Misriyyah, Egypt 29/304
4. Tanwir al-Miqbas from the Tafsir of Ibn Abbas, The Holy Quran 'Innama Yanhakumullah...', Mustafa al-Babi, Egypt p.351

फ़तावा रज़विया (खंड 14)

"...वह अल्लाह के प्रकोप का पात्र होगा और उसका ठिकाना जहन्नम है, और वह बहुत बुरा ठिकाना है।" (1)

एक युद्धरत गैर-अनुबंधित (हरबी गैर-मुआहिद) के साथ दोस्ती (मुआलात) का केवल बाहरी रूप भी हराम है: और दूसरा उनके लिए जायज़ नहीं है क्योंकि यह शत्रुता की वास्तविकता से खाली है, और दोस्ती का बाहरी रूप केवल उन लोगों के लिए है जिनके साथ अनुबंध है "लोगों को उनके पदों के अनुसार रखने के लिए"। और गैर-अनुबंधितों के लिए, यह भी वर्जित दोस्ती है। जैसा कि ऊपर उल्लेख किया गया है, अल्लाह तआला ने दिखावटी दोस्ती को भी वास्तविक के समान ही मना किया है और उसका नाम भी 'मौद्दत' (स्नेह) रखा है: "तुम उन्हें दोस्ती से खबरें पहुँचाते हो, तुम उन्हें प्यार का गुप्त संदेश पहुँचाते हो।" (2) (तुम उन्हें दोस्ती से ख़बरें पहुँचाते हो, तुम उन्हें प्यार का गुप्त संदेश पहुँचाते हो। - अनुवादक)। यह वह सूक्ष्म सत्य है जो मार्गदर्शन और सामंजस्य सुनिश्चित करता है, और उत्कृष्ट मार्गदर्शन के लिए अल्लाह की स्तुति हो।

सूरह मुमतहना की आयतों में 'बिर' (नेक व्यवहार) और लेन-देन से क्या तात्पर्य है: इस शोध से यह स्पष्ट हो गया कि आयत "अल्लाह तुम्हें नहीं रोकता" में 'बिर' से केवल मध्य मार्ग का तात्पर्य है, क्योंकि यह उच्च श्रेणी के अनुबंधित के साथ भी हराम है और निम्न श्रेणी के गैर-अनुबंधित के साथ भी जायज़ है। यह आयत अंतर बताने के लिए उतरी है। यह भी स्पष्ट हुआ कि आयत "अल्लाह तो तुम्हें केवल रोकता है" में "तवलूहुम" (उनके साथ दोस्ती) से यही 'बिर' और मेलजोल (सिला) मुराद है ताकि अंतर स्पष्ट हो सके। ज़ाहिर है, तफ़सीर मालिम और तफ़सीर कबीर में है:

अरबी पाठ: फिर अल्लाह तआला ने उन लोगों का वर्णन किया जिनके साथ अच्छा व्यवहार मना है, तो फ़रमाया 'अल्लाह तो तुम्हें केवल रोकता है...' [आयत]। (3) **उर्दू पाठ:** फिर अल्लाह तआला ने उन लोगों का ज़िक्र फ़रमाया जिनसे नेक व्यवहार की मनाही है कि फ़रमाया, अल्लाह तुम्हें उनसे रोकता है जो तुमसे दीन के बारे में लड़े।

तनवीरुल मिक़्बास में हज़रत अब्दुल्ला बिन अब्बास (अल्लाह उन दोनों से प्रसन्न हो) से है:

अरबी पाठ: (अल्लाह तो तुम्हें केवल उन लोगों से रोकता है) उनके साथ मेलजोल से (कि तुम उनके साथ दोस्ती करो) कि तुम उनके साथ अच्छे संबंध रखो। (4) (संक्षिप्त) **उर्दू पाठ:** अल्लाह तुम्हें उनसे मना फ़रमाता है यानी उनके साथ नेक सुलूक करने से कि उनसे मुआलात यानी नेक सुलूक करो।

---

1. अल-क़ुरान अल-करीम 8/16
2. अल-क़ुरान अल-करीम 60/1
3. मफ़ातीहुल ग़ैब (तफ़सीर कबीर) आयत 'इन्नमा यन्हाकुमल्लाह...' के अंतर्गत, अल-मत्बा अल-बहिया अल-मिस्रिया, मिस्र 29/304
4. तनवीरुल मिक़्बास, इब्न अब्बास की तफ़सीर से, अल-क़ुरान अल-करीम 'इन्नमा यन्हाकुमल्लाह...', मुस्तफ़ा अल-बाबी, मिस्र पृष्ठ 351

"بِغَضَبٍ مِّنَ اللهِ وَمَاْوٰہُ جَھَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِیْرُ" (1) لینے کو جائے وہ بیشک اللہ کے غضب میں پڑا اور اس کا ٹھکانا جہنم ہے اور وہ کیا ہی بری پھرنے کی جگہ ہے۔

حربی غیر معاہد سے موالات کی حالی صورت بھی حرام ہے: اور دوم ان سے جائز نہیں کہ حقیقت معادات سے خالی اور صورت موالات حالی یہ صرف معاہدین کے لئے ہے "تنزیلا للناس منازلھم" ہر شخص کو اس کے مرتبے پر رکھنے کے لئے۔ اور غیر معاہد کے لئے یہ بھی موالات ممنوعہ ہی ہے اوپر گزرا کہ مولیٰ عزوجل نے ان سے صوریہ کو بھی مثل حقیقیہ منع فرمایا اور اس کا نام بھی مودت ہی رکھا کہ "تلقون الیھم بالمودۃ تسرون الیھم بالمودۃ" (2) (تم انہیں خبریں پہنچاتے ہو دوستی سے تم انہیں محبت کا خفیہ پیغام پہنچاتے ہو۔ت) یہ ہے حقیقت انیق متکفل توفیق و تطبیق و الحمد للہ علی حسن التوفیق۔

آیات ممتحنہ میں برومعاملات سے کیا مراد: اس تحقیق سے روشن ہوا کہ کریمہ "لَا یَنْھٰکُمُ" میں بر سے صرف اوسط مراد ہے کہ اعلیٰ معاہد سے بھی حرام اور ادنیٰ غیر معاہد سے بھی جائز، اور آیت فرق کے لئے اتری ہے نیز ظاہر ہوا کہ کریمہ "اِنَّمَا یَنْھٰکُمُ" میں "تولوھم" سے یہی برو صلہ مراد ہے تاکہ مقابلہ فرق ظاہر ہو لا جرم تفسیر معالم و تفسیر کبیر میں ہے:

عربی متن: ثم ذکر الذین ینھاھم عن صلتھم فقال "اِنَّمَا یَنْھٰکُمُ اللّٰہُ" الایۃ (3)۔ **اردو ترجمہ:** پھر اللہ تعالیٰ نے ان لوگوں کا بیان فرمایا جن سے نیک سلوک کی ممانعت ہے کہ فرمایا اللہ تمھیں ان سے منع کرتا ہے جو تم سے دین میں لڑیں۔

تنویر المقیاس میں حضرت عبد اللہ بن عباس رضی اللہ تعالیٰ عنہما سے ہے:

عربی متن: (اِنَّمَا یَنْھٰکُمُ اللّٰہُ عَنِ الَّذِیْنَ) عن صلة الذین(ان تولوھم) ان تصلوھم (4) (ملخصاً) **اردو ترجمہ:** اللہ تمھیں ان سے منع فرماتا ہے یعنی ان کے ساتھ نیک سلوک کرنے سے کہ ان سے موالات یعنی نیک سلوک کرو۔

---

1. القرآن الکریم ۸/۱۶
2. القرآن الکریم ۱/۶۰
3. مفاتیح الغیب (التفسیر الکبیر) زیر آیة انما ینھکم اللہ عن الذین الخ المطبعة البھیة المصریة مصر ۲۹/۳۰۴
4. تنویر المقباس من تفسیر ابن عباس القرآن الکریم انما ینھکم اللہ عن الذین الخ مصطفی البابی مصر ص۳۵۱

Fatawa Razawiyya Volume 14

Investigation into the meaning of 'Iqsat':

Fourth Warning: Commentators have differed on three points regarding the meaning of 'Iqsat':

First: In Kashaf, Madarik, Baydawi, Abu al-Saud, and Jalalayn, it is taken in the sense of justice (adl). In the first few, it was clarified as 'and do not wrong them' (wa la tazlimuhum). Imam Abu Bakr ibn al-Arabi raised an objection to this, stating that the command for justice and the prohibition of oppression is not specific to those under a treaty; it is absolutely general even for combatant enemies, and it is not just a permission but a definitive obligation. Allah Almighty said:

| "And let not the hatred of a people prevent you from | "وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ عَلَىٰ أَلَّا تَعْدِلُوا ۚ اعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ" [1] | | being just. Be just; that is nearer to righteousness. | | And fear Allah." | |

This discourse is an objection, and al-Qurtubi, Khatib Shirbini, and then al-Jamal upheld it.

Second: By justice, it only means the fulfillment of a treaty. This is quoted from Muqatil in [Tafsir] Kabir, and the same is narrated in Tanwir from Hazrat Ibn Abbas (may Allah be pleased with him):

| He permits 'Iqsat' with them, meaning fulfill the | (ان تقسطوا اليهم) تعدلوا بينهم بوفاء العهد (ان الله يحب | | treaty made with them. This is justice. Indeed, Allah | المقسطين) العادلين بوفاء العهد۔ [2] | | Almighty loves those who act with 'Iqsat', who do | | | justice by fulfilling the covenant. | |

If it is said that fulfilling the treaty with the covenanter is also obligatory, not just a permission, I say: fulfillment is obligatory, but completing the term is not obligatory. If there is a benefit (maslahat), then termination (nabdh) is permissible. Allah Almighty said: "throw back [their treaty] to them [so as to be] on equal terms." [3] (Throw it back to them in an equal state [Note A]). Now the objection remains no more, and 'birr' and 'qist' became two separate things, and "Indeed, Allah loves those who are just" applies here too without any difficulty.

Note A: Those disbelievers with whom there is a treaty for a term, and the interest of Islam requires its termination, it is obligatory to inform them: "Be alert, now we do not want to maintain the treaty with you." This is called 'nabdh'. In this, it is obligatory that if they are not in a place of safety at that time, they should be given enough respite to reach their place of safety, and if (continued on next page).

---

[1] Al-Quran al-Karim 5/8 [2] Tanwir al-Miqyas from Tafsir Ibn Abbas, under the verse "La yanhakum Allah 'an alladhina..." etc., Mustafa al-Babi, Egypt, p. 351. [3] Al-Quran al-Karim 8/58

फ़तावा रज़विया जिल्द 14

'इक़सात' के अर्थ का शोध:

चौथी चेतावनी: 'इक़सात' के अर्थ के बारे में मुफ़स्सिरों (टीकाकारों) में तीन मत हैं:

पहला: कशाफ़, मदारिक, बैज़ावी, अबू अल-सऊद और जलालयन में इसे 'न्याय' (अदल) के अर्थ में ही लिया गया है। पहले वालों में यह स्पष्ट कर दिया गया कि "और उन पर ज़ुल्म न करो" (वला तज़्लिमुहुम)। इमाम अबू बक्र इब्न अल-अरबी ने इस पर आपत्ति की कि न्याय का आदेश और उत्पीड़न की मनाही केवल संधि करने वालों तक सीमित नहीं है; यह युद्धरत शत्रुओं (हरबी मुहारिब) के लिए भी पूरी तरह से सामान्य है, और यह केवल एक अनुमति नहीं बल्कि एक अनिवार्य कर्तव्य है। अल्लाह तआला ने फ़रमाया:

| किसी कौम की दुश्मनी तुम्हें इस बात पर न उकसाए कि तुम | "وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ عَلَىٰ أَلَّا تَعْدِلُوا ۚ اعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ" [1] | न्याय न करो। न्याय करो, यह परहेज़गारी के अधिक निकट | है। और अल्लाह से डरो। | |

यह विमर्श एक आपत्ति है और इसे अल-क़ुर्तुबी, खतीब शिरबिनी और फिर अल-जमल ने स्थापित रखा।

दूसरा: न्याय से केवल संधि का पालन करना मुराद है। इसे 'कबीर' में मुक़ातिल से उद्धृत किया गया है और यही 'तन्वीर' में हज़रत इब्न अब्बास (रज़ियल्लाहु अन्हु) से वर्णित है:

| वह उनके साथ 'इक़सात' की अनुमति देता है, अर्थात उनके| (ان تقسطوا اليهم تعدلوا بينهم) साथ जो संधि हुई है उसे पूरा करो। यही न्याय है। बेशक | (ان الله يحب العادل المقسطين) [2] بوفاء العهد | | अल्लाह तआला 'इक़सात' करने वालों को पसंद करता है जो | | | संधि के पालन के माध्यम से न्याय करते हैं। | |

यदि यह कहा जाए कि संधि करने वाले के साथ संधि का पालन करना भी अनिवार्य है, न कि केवल अनुमति, तो मैं कहता हूँ: पालन अनिवार्य है, लेकिन अवधि पूरा करना अनिवार्य नहीं है। यदि कोई हित (मसलहत) हो, तो संधि विच्छेद (नब्ज़) जायज़ है। अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "तो उनकी संधि उनकी ओर बराबरी के आधार पर फेंक दो।" [3] (उनकी ओर समान स्थिति पर संधि विच्छेद कर दो

[नोट 'अ'])। अब कोई आपत्ति नहीं रही और 'बर' और 'क़िस्त' दो अलग चीज़ें हो गईं, और "बेशक अल्लाह न्याय करने वालों को पसंद करता है" यहाँ भी बिना किसी संकोच के लागू होता है।

नोट 'अ': वे काफ़िर जिनके साथ एक निश्चित अवधि तक संधि हो और इस्लाम का हित उसे तोड़ने में हो, तो यह फ़र्ज़ है कि उन्हें सूचित कर दिया जाए: "होशियार हो जाओ, अब हम तुम्हारे साथ संधि रखना नहीं चाहते।" इसे 'नब्ज़' कहा जाता है। इसमें यह अनिवार्य है कि यदि उस समय वे सुरक्षित स्थान पर न हों, तो उन्हें इतनी मोहलत दी जाए कि वे अपने सुरक्षित स्थान पर पहुँच जाएँ और यदि (बाकी अगले पृष्ठ पर)।

---

[1] अल-क़ुरआन अल-करीम 5/8 [2] तन्वीर अल-मिक़यास, तफ़्सीर इब्न अब्बास से, आयत "ला यन्हाकुम अल्लाह अन अल्लज़ीना..." आदि के तहत, मुस्तफ़ा अल-बाबी, मिस्र, पृ. 351। [3] अल-क़ुरआन अल-करीम 8/58

فتاویٰ رضویہ جلد چہاردہم (۱۴)

معنی اقساط کی تحقیق:

تنبیہ چہارم: معنی اقساط میں مفسرین تین وجہ پر مختلف ہوئے:

اول: کشاف و مدارک و بیضاوی و ابوالسعود و جلالین میں اسے بمعنی عدل ہی لیا اولین میں اور واضح کردیا کہ ولا تظلموھم، امام ابوبکر ابن العربی نے اس پر ایراد کیا کہ عدل و منع ظلم کا حکم معاہد سے خاص نہیں حربی محارب کو بھی قطعاً عام ہے اور وہ صرف رخصت نہیں بلکہ قطعاً واجب۔ قال تعالیٰ:

| کسی قوم کی عداوت تمھیں عدل نہ کرنے پر باعث نہ ہو عدل | "وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلٰٓى أَلَّا تَعْدِلُوا ۚ اعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ | | کرو وہ پرہیزگاری سے نزدیک تر ہے۔ | لِلتَّقْوٰى ۖ وَاتَّقُوا اللّٰهَ ۚ" [1] |

یہ تقریر ایراد ہے اور اسے قرطبی خطیب شربینی پھر جمل نے مقرر رکھا۔

دوم: عدل سے صرف وفائے عہد مراد ہے اسے کبیر میں مقاتل سے نقل کیا اور یہی تنویر میں حضرت ابن عباس رضی اللہ تعالیٰ عنہ سے مروی:

| ان کے ساتھ اقساط کی اجازت فرماتا ہے یعنی جو معاہدہ ان | (ان تقسطوا الیھم) تعدلوا بینھم بوفاء العھد (ان اللہ یحب | | کے ساتھ ہوا اسے پورا کرو یہ عدل ہے بیشک اللہ تعالیٰ | المقسطین) العادلین بوفاء العھد۔ [2] | | اقساط والوں کو دوست رکھتا ہے جو وفائے عہد سے عدل کرتے ہیں۔ | |

اگر کہئے معاہد سے وفائے عہد بھی واجب ہے نہ صرف رخصت اقول وفا واجب ہے اتمام مدت واجب نہیں، مصلحت ہو تو نبذ جائز، قال تعالیٰ: "فَانْبِذْ إِلَيْهِمْ عَلَىٰ سَوَاءٍ" [3] (ان کی طرف یکساں حالت پر نبذ کردو عہ)۔ اب ایراد بھی نہ رہا اور بر وقسط دو جدا چیزیں ہوگئیں، اور "إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ" یہاں بھی بلا تکلف ہے۔

عہ: جن کفار سے ایک مدت تک معاہدہ ہو اور مصلحت اسلام اس کا ترک چاہے، فرض ہے کہ ان کو اطلاع کردی جائے ہوشیار ہوجاؤ اب ہم تم سے معاہدہ رکھنا نہیں چاہتے اس کا نام نبذ ہے اس میں فرض ہے کہ اگر اس وقت وہ امن کی جگہ نہ ہوں تو اتنی مہلت دی جائے کہ وہ اپنی امان کی جگہ پہنچ جائیں، اور اگر (باقی اگلے صفحہ پر)

---

[1] القرآن الکریم ۵/۸ [2] تنویر المقیاس من تفسیر ابن عباس زیر آیہ لاینھکم اللہ عن الذین الخ مصطفیٰ البابی مصر ص ۳۵۱ [3] القرآن الکریم ۸/۵۸

Fatawa Rizvia, Volume 14

...and it also has the honor of being a reported (ma'thur) tradition, even if its chain of narration is weak, this is the safest and strongest view. Thirdly, 'Adl' (justice) here refers only to 'Adl bil-Birr' (justice with kindness). In Ibn Jarir, Ma'alim, and Khazin, it is stated: "Treat them with justice through benevolence and kindness." Ibn al-Arabi, Qurtubi, Shirbini, Nishapuri, and Jamal have explained it this way: 'iqsaat' derived from 'qist' means a share, i.e., giving something from one's own wealth. I say (and success is from Allah Almighty): It is possible that by 'Adl', 'Adl fil-Birr' is meant, not 'bil-Birr'. The mother of Asma bint Siddiq (may Allah be pleased with them) came during a period of treaty; she asked the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) about maintaining ties with her. Upon this, this noble verse was revealed. If she brought no gift and Asma initiated the kindness, or if she gave more than what the mother brought—then the whole or the extra portion would be 'Ihsan' (benevolence) from her side, which is 'Birr' (goodness). If she gave the same amount, there would be 'Adl' (justice) in giving, meaning equality; this is 'iqsaat'. The noble verse permitted both scenarios with the treaty-bound people. Now, this verse, in allowing both increase and equality and mentioning the increase first, would be similar to the verse of greeting: "And when you are greeted with a greeting, greet [in return] with one better than it or [at least] return it [in a like manner]" (Quran 4:86). "When you are greeted, respond with better words or the same amount." And Allah Almighty knows best His intent. This is by the grace of Allah Almighty; such a comprehensive discourse on the interpretation of the verse in Surah al-Mumtahanah will not be found elsewhere in these pages. Praise be to Allah, abundant, pure, and blessed praise therein. And may the blessings of Allah Almighty be upon our Master and Leader, and his family and kin. Amen. And praise be to Allah, the Lord of the worlds. In summary, the essence of the imams' teachings and the result of important investigations is that in the noble verse of Mumtahanah, if fighting...

(Remaining footnote from the previous page) With the assurance of a treaty, if they have already damaged their fortresses, it is obligatory that they be given enough time to repair their fortresses. From here, the meaning of 'equal status' becomes clear, i.e., it should not be that you prepare your affairs and then renounce the treaty

while they are in neglect, not giving them time to arrange their affairs. This is the justice of Islam. And praise be to Allah. 12 (Signed) May he be forgiven.

1. Jami' al-Bayan (Tafsir Ibn Jarir), under the verse 'Layan-hakum Allahu 'anilladhina...', Al-Matba'ah al-Maymaniyyah, Egypt, 28/40.
2. Al-Quran al-Karim 4/86.

फ़तावा रिज़विया, खंड 14

...और इसे 'माथुर' (पारंपरिक रूप से वर्णित) होने का गौरव भी प्राप्त है, भले ही इसकी सनद (प्रमाणिकता की कड़ी) कमज़ोर हो, तो यही सबसे सुरक्षित और मज़बूत दृष्टिकोण है। तीसरा, 'अदल' (न्याय) से तात्पर्य केवल 'अदल बिल-बिर' (भलाई के साथ न्याय) है। इब्न जरीर, मआलिम और खाज़िन में उल्लेख है: "उनके साथ परोपकार और भलाई के साथ न्याय करो।" इब्न अल-अरबी, क़ुर्तुबी, शिरबिनी, निशापुरी और जमल ने इसकी व्याख्या इस प्रकार की है: 'इक़साात' शब्द 'क़िस्त' से बना है जिसका अर्थ हिस्सा होता है, यानी अपनी संपत्ति से कुछ देना। मैं कहता हूँ (और सफलता अल्लाह तआला की ओर से है): यह संभव है कि 'अदल' से 'अदल फ़िल-बिर' मुराद हो न कि 'बिल-बिर'। हज़रत अस्मा बिन्त सिद्दीक़ (रज़ियल्लाहु अन्हा) की माँ संधि के काल में आईं, उन्होंने हुज़ूर अकदस (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) से उनसे संबंध बनाए रखने के बारे में पूछा, इस पर यह आयत उतरी। यदि वह कोई उपहार न लातीं और यह अपनी तरफ से उपहार देतीं, या जितना वह लाई थीं उससे अधिक देतीं—तो वह सब या वह अतिरिक्त भाग उनकी ओर से 'इहसान' (परोपकार) होता, यही 'बिर' (भलाई) है। यदि वह उतना ही देतीं तो देने में 'अदल' यानी बराबरी होती, यही 'इक़साात' है। आयत-ए-करीमा ने संधि करने वालों के साथ दोनों स्थितियों की अनुमति दी। अब यह आयत वृद्धि और बराबरी दोनों की अनुमति देने और उनमें वृद्धि का उल्लेख पहले करने में 'तहियत' (सलाम) की आयत के समान होगी: "और जब तुम्हें सलाम किया जाए, तो उससे बेहतर शब्दों में जवाब दो या उतना ही लौटा दो।" (क़ुरान 4:86)। "जब तुम्हें सलाम किया जाए, तो उससे ज़्यादा शब्दों में जवाब दो या उतने ही शब्दों में।" अल्लाह तआला ही अपने उद्देश्य को बेहतर जानता है। यह अल्लाह तआला की तौफ़ीक़ से है; सूरह मुमतहना की आयत की व्याख्या में इतना व्यापक विवरण इन पन्नों के अलावा कहीं नहीं मिलेगा। और तमाम प्रशंसा अल्लाह के लिए है, बहुत अधिक, पवित्र और बरकत वाली प्रशंसा। और अल्लाह तआला की रहमत हो हमारे आका और मौला पर और उनकी आल और अहल-ए-बैत पर। आमीन। और तमाम प्रशंसा अल्लाह के लिए है जो तमाम जहानों का रब है। संक्षेप में, इमामों के उपदेशों का सार और महत्वपूर्ण शोध का निष्कर्ष यह है कि सूरह मुमतहना की आयत में यदि युद्ध से...

(पिछले पृष्ठ का शेष फुटनोट) संधि के भरोसे, यदि उन्होंने अपने किलों को नष्ट कर दिया है, तो यह अनिवार्य है कि उन्हें इतना समय दिया जाए कि वे अपने किले ठीक कर सकें। यहाँ से 'समान स्थिति' का अर्थ स्पष्ट हो गया, यानी ऐसा न हो कि आप अपनी तैयारी ठीक कर लें और उनकी लापरवाही की

स्थिति में संधि तोड़ दें और उन्हें अपनी तैयारी ठीक करने का अवसर न दें। यही इस्लाम का न्याय है। और तमाम प्रशंसा अल्लाह के लिए है। 12 (हस्ताक्षर) अल्लाह उन्हें क्षमा करे।

1. जामि अल-बयान (तफसीर इब्न जरीर), आयत 'ला यनहाकुमुल्लाहु अनिल-लज़ीना...' के तहत, अल-मतबअतुल मयमनिय्या, मिस्र, 28/40।
2. अल-क़ुरान अल-करीम 4/86।

पृष्ठ 472 / 712

اور اسے ماثور ہونے کا بھی شرف حاصل اگرچہ سند ضعیف ہے تو یہی اسلم واقوٰی ہے۔ سوم عدل سے مراد صرف عدل بالبر ہے، ابن جریر و معالم و خازن میں ہے: تعدلوا فیہم بالاحسان والبر (ان سے انصاف کا برتاؤ کرو بھلائی اور نیکی کے ساتھ) ابن العربی و قرطبی و شربینی و نیشاپوری و جمل نے اس کی یوں توجیہ کی اقساط قط بمعنی حصہ سے یعنی اپنے مال سے کچھ دینا۔ وانااقول: وباللہ التوفیق (میں کہتا ہوں اور توفیق اللہ تعالٰی سے ہے۔ت) ممکن ہے کہ عدل سے عدل فی البر مراد ہو نہ کہ بالبر اسماء بنت صدیق رضی اللہ تعالٰی عنہما کی ماں عہد معاہدہ میں آتی ہے یہ حضور اقدس صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم سے اس سے صلہ کا مسئلہ پوچھتی ہیں اس پر یہ آیہ کریمہ اترتی ہے وہ اگر کچھ ہدیہ نہ لاتی یہ اپنی طرف سے صلہ کرتیں یا جتنا وہ لاتی اس سے زائد یہ دیتیں تو کل یا قدر زائد ۔ ان کی طرف سے احسان ہوتا یہ بر ہے، اتنا ہی دیتیں تو دینے میں عدل یعنی مساوات ہوتی، یہ اقساط ہے ،آیہ کریمہ نے معاہد سے دونوں صورتوں کی اجازت فرمائی اب یہ آیت زیادت و مساوات دونوں کی اجازت اور ان میں تقدیم ذکر زیادت میں آیت تحیت کی نظیر ہو گی "وَاِذَا حُیِّیْتُمْ بِتَحِیَّۃٍ فَحَیُّوْا بِاَحْسَنَ مِنْھَا اَوْ رُدُّوْھَا " "جب تمھیں سلام کیا جائے تو اس سے زیادہ الفاظ جواب میں کہو یا اتنے ہی، واللہ تعالٰی اعلم بمرادہ، یہ ہے بتوفیق اللہ تعالٰی، تفسیر کریمہ ممتحنہ میں تمام کلام کہ ان اوراق کے غیر میں نہ ملے گا والحمد للہ حمدا کثیرا طیبا مبارکا فیہ وصلی اللہ تعالٰی علی سیدنا و مولانا و الہ و ذویہ امین والحمد للہ رب العالمین۔ بالجملہ عطر ارشادات ائمہ و نتیجہ تنقیحات مہمہ یہ ہوا کہ کریمہ ممتحنہ میں اگر قتال سے

(بقیہ حاشیہ صفحہ گزشتہ) باطمینان معاہدہ وہ اپنے قلعے خراب کر چکے ہوں تو فرض ہے کہ اتنی مدت دی جائے جس میں وہ اپنے قلعے درست کر لیں یہاں سے یکساں حالت کے معنی کھل

گئے یعنی یہ نہ ہو کہ اپنا سامان ٹھیک کر کے ان کی غفلت میں نبذ کر دو اور انھیں درستی سامان کی مہلت نہ دو، یہ ہے اسلام کا انصاف والحمد للہ ۱۲ منہ غفر لہ۔

1 جامع البیان (تفسیر ابن جریر) زیر آیہ لاینھکم اللہ عن الذین الخ المطبعۃ المیمنۃ مصر ۲۸/ ۴۰ 2 القرآن الکریم ۴/ ۸۶

Fatawa Razvia, Volume 14

If 'actual fighting' is meant, then it is certainly abrogated by numerous verses, the clear explanations of which, in addition to the aforementioned, have been supplemented by the texts of Mabsut, Inaya, Kifaya, Tabyin, Bahr al-Raiq, and Radd al-Muhtar. This was the first answer. And if 'absolute fighting' is intended, which exists in every non-treaty combatant, then surely it is a decisive (muhkam) verse, and not including the polytheists of India in it is severe oppression and tyranny; this was the second answer. This is the creed of the majority, the victorious path, and the way of the leading Hanafi Imams. The Hindu-worship masquerading as 'Muslim-Hanafi' has maintained neither Hanafism nor true faith (Hunifiyyat), nor has it upheld the religion or the Sharia. "That is indeed the manifest loss." "And there is no power nor might except with Allah, the Most High, the Most Supreme." So, these were two answers.

Third Answer to the Leaders

Thirdly: Alas for the plight of Islam and justice! Is there no one to tell them that you still claimed enmity even towards the actual Hindu combatants? These are 'elephant's tusks' – some for eating and some for showing. Are you not aware that when those combatants, killers, oppressors, and disbelievers were captured and piles of evidence of their severest crimes were presented, your hearts throbbed, your maternal instincts fluttered, you were agitated, restless, and flustered, just as a mother feels pain upon hearing of her only son's hanging? Immediately, a 'piping hot, steaming resolution' was passed saying, "Alas, alas, these are our dear ones. They are the apples of our eyes. They slaughtered Muslims, burnt them, incinerated them, demolished mosques, tore up the Quran – this was just a domestic misunderstanding between us, we don't care at all. These are our blood relatives, not step-relatives. A fight between mother and daughter is like cream in milk; pots just rattle against each other. We faint repeatedly out of pain for them. If even a hair of theirs is harmed, our livers split. May Allah forgive them, may they be pardoned immediately." This is your action on the Verse of Al-Mumtahinah. This is your 'war and strife' against "those who fought you because of religion." This is your turning your back on the One Subduer (Al-Qahhar). This is your 'sweetening' from the Word of the Mighty (Al-Jabbar). Those 'kinsmen' of yours tore up the Quran; you trampled its commands underfoot. They demolished mosques; you crushed the commands and instructions of the Lord of the Mosque. You abandoned the Quran, turned away

from Mustafa (peace and blessings of Allah be upon him), and forged ties with his enemies and adversaries. This is the 'reward' you got for Islam.

Note: Let some unjust muftis see this, who had written: "If any Hindu is against it, then even in that case the same ruling applies, that it is impermissible with a combatant at that time."

This was the same affirmation, the same statement, the same promise. Etc. Hashmat Ali (may he be pardoned).

Page 473 of 712

यदि 'वास्तविक युद्ध' का अर्थ है, तो निश्चित रूप से यह कई आयतों द्वारा निरस्त (मन्सूख़) है, जिसके निरस्तीकरण पर उपरोक्त स्पष्टीकरणों के अलावा मबसूत, इनाया, किफ़ाया, तबयीन, बहर-उल-राईक़ और रद्द-उल-मुहतार के ग्रंथों द्वारा और इज़ाफ़ा हुआ। यह पहला उत्तर था। और यदि 'पूर्ण युद्ध' का उद्देश्य है, जो हर उस गैर-मुआहिद (जिससे संधि न हो) काफिर में मौजूद है जो युद्ध की स्थिति में है, तो निश्चित रूप से आयत मोहकम (अटल) है और भारत के मुशरिकों (बहुदेववादियों) को इसमें शामिल न करना घोर अन्याय और ज़ुल्म है; यह दूसरा उत्तर था। और यही बहुमत का पंथ, विजयी मार्ग और अग्रणी हनफ़ी इमामों का रास्ता है। 'मुस्लिम-हनफ़ी' बनने वाले हिंदू-परस्ती (हिंदू पूजा) ने न हनफ़ियत को बनाए रखा और न हनीफ़ियत (सच्चे ईमान) को, न ही धर्म और शरीयत को बरकरार रखा। "वही तो स्पष्ट घाटा है।" "और अल्लाह के सिवा कोई शक्ति और सामर्थ्य नहीं है, जो सबसे ऊँचा और सबसे महान है।" तो, ये दो उत्तर हुए।

नेताओं को तीसरा जवाब

तीसरा: अफ़सोस इस्लाम और इंसाफ़ की लाचारी पर! क्या कोई उन्हें यह बताने वाला नहीं कि हिंदुओं के जो वास्तव में युद्ध करने वाले (मुहारिबीन) हैं, उनसे भी तुम्हारा दुश्मनी का दावा था? ये तो 'हाथी के दांत' हैं, खाने के और दिखाने के और। क्या तुम्हें होश नहीं कि जब वे मुहारिबीन, क़ातिल, ज़ालिम और काफ़िर पकड़े गए और उनके घोर अपराधों के सबूतों के ढेर लग गए, तो तुम्हारा सीना धड़कने लगा, तुम्हारी ममता फड़फड़ाने लगी, तुम घबरा गए, छटपटाने लगे, जैसे इकलौते बेटे की फाँसी की खबर सुनकर माँ को दर्द होता है? तुरंत एक 'तपती हुई, धुआँधार रेज़ोल्यूशन' (प्रस्ताव) पास किया गया कि "हाय-हाय, ये हमारे प्यारे हैं। ये हमारी आँखों के तारे हैं। उन्होंने मुसलमानों को ज़बह किया, जलाया, फूँका, मस्जिदें ढहाईं, क़ुरान फाड़ा - यह हमारी और उनकी आपसी नाराज़गी थी, हमें इसकी ज़रा भी परवाह नहीं। ये हमारे सगे हैं, कोई सौतेले नहीं। माँ-बेटी की लड़ाई दूध की मलाई है; बर्तन तो एक-दूसरे से टकरा ही जाते हैं। उनके दर्द से हमें बार-बार बेहोशी आती है। अगर उनका बाल भी बांका हुआ तो हमारा कलेजा फट जाएगा। अल्लाह उन्हें माफ़ करे, उन्हें तुरंत दरगुज़र किया जाए।" यह है आयह-ए-मुम्तहिना पर तुम्हारा अमल। यह है "उन लोगों के साथ जिन्होंने तुमसे धर्म के कारण युद्ध किया" से तुम्हारा युद्ध और संघर्ष। यह है एक क़हार (अल्लाह) की तरफ़ पीठ फेरना, यह है जब्बार (अल्लाह) के कलाम से तुम्हारा मीठा बोलना। तुम्हारे उन 'सगे-संबंधियों' ने क़ुरान मजीद फाड़ा; तुमने उसके आदेशों को पैरों तले कुचल डाला। उन्होंने मस्जिदें

ढहाईं; तुमने मस्जिद के रब के आदेशों और शिक्षाओं को रौंद डाला। क़ुरान छोड़ दिया, मुस्तफ़ा (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) से मुँह मोड़ लिया और उनके दुश्मनों, उनके विरोधियों से रिश्ता जोड़ लिया। यह तुम्हें इस्लाम का बदला मिला।

नोट: कुछ नाइंसाफ़ मुफ़्ती इसे देखें जिन्होंने लिखा था: "अगर कोई हिंदू इसके ख़िलाफ़ हो तो उस स्थिति में भी यही हुक्म है कि मुहारिब से उस वक्त मना है।"

यही इक़रार, यही क़ौल, यही वादा था। आदि। हशमत अली (अल्लाह उन्हें माफ़ करे)।

पृष्ठ 473 का 712

قتال بالفعل مراد ہو تو یقینا آیات کثیرہ سے منسوخ جس کے نسخ پر تصریحات جلیلہ مذکورہ کے علاوہ مبسوط و عنایہ و کفایہ و تبیین و بحر الرائق و ردالمحتار کے نصوص کا اور اضافہ ہوا، یہ جواب اول تھا اور اگر مطلق قتال مقصود کہ ہر حربی غیر معاہد میں موجود، تو ضرور آیت محکم اور مشرکین ہند کو اس میں داخل نہ کرنا شدید ظلم و ستم یہ جواب دوم ہوا، اور یہی مذہب جمہور و مشرب منصور و مسلک ائمہ حنفیہ صدور ہے مسلم حنفی بننے والی ہندو پرستی نے نہ حنفیت قائم رکھی نہ حنیفیت، نہ مذہب ہی برقرار رکھا نہ شریعت، "ذٰلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِيْنُ" "ولا حول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم، دو جواب تو ہوئے۔

لیڈروں کو تیسرا جواب

ثالثاً: وائے غربت اسلام و انصاف، کیا کوئی ان سے اتنا کہنے والا نہیں کہ ہندوؤں کے بالفعل محاربین سے بھی تمھیں عداوت کا اقرار رہا ہاتھی کے دانت ہیں، کھانے کے اور دکھانے کے اور، کیا تمھیں نہیں ہو کہ جب وہ محاربین قاتلین ظالمین کافرین گرفتار ہوئے ان پر ثبوت اشد جرائم کے انبار ہوئے تمھاری چھاتی دھڑکی، تمھاری مامتا کی پھڑکی، گھبرائے، تلملائے، سپٹائے، جیسے اکلوتے کی پھانسی سن کر ماں کو درد آئے، فورا گرما گرم دھواں دھار ریزولیوشن پاس کیا ہے کہ ہے ہے یہ ہمارے پیارے ہیں۔ یہ ہماری آنکھ کے تارے ہیں، انھوں نے مسلمانوں کو ذبح کیا، جلایا پھونکا، مسجدیں ڈھائیں، قرآن پھاڑے، یہ ہماری ان کی خانگی شکر رنجی تھی، ہمیں اس کی مطلق پرواہ نہیں، یہ ہمارے سگے ہیں کوئی سوتیلا وہ نہیں، ماں بیٹی کی لڑائی دودھ کی ملائی، برتن ایک دوسرے سے کھڑک ہی جاتا ہے ان کے درد سے ہمیں غش پر غش آتا ہے۔ ان کا بال بیکا ہوا

اور ہمارا کلیجہ پھٹا، اللہ ان کو معافی دی جائے، فورا ان سے درگزر کی جائے، یہ ہے آیہ ممتحنہ پر تمہارا عمل، یہ ہے "الَّذِيْنَ قٰتَلُوْكُمْ فِي الدِّيْنِ" سے تمہاری جنگ وجدل۔ یہ ہے واحد قہار کو تمہارا پیٹھ دینا، یہ ہے کلام جبار سے تمہارا میٹھا لینا ان تمہارے سگوں نے قرآن مجید پھاڑے، تم نے اس کے احکام پاؤں تلے مل ڈالے، انھوں نے مسجدیں ڈھائیں، تم نے رب المسجد کے ارشاد و ولتیوں سے کچل ڈالے، قرآن چھوڑا مصطفیٰ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم سے منہ موڑا اور ان کے دشمنوں ان کے اعداء سے رشتہ جوڑا، یہ تمھیں اسلام کا بدلا ملا۔

عہ: بعض مفتیان بے انصاف اسے دیکھیں جنھوں نے لکھا تھا "اگر کوئی ہندو اس کے خلاف ہو تو اس صورت میں بھی یہی حکم ہے کہ محارب سے بروقت نا جائز۔ ع

یہی اقرار یہی قول، یہی وعدہ تھا۔ الخ حشمت علی عفی عنہ

Fatawa Razawiyya Volume Fourteen (14)

Box 1: "Wretched is the exchange for the wrongdoers."[1] Alas for you, what a bad substitute the wrongdoers have found.

Paragraph 1: It has become as clear as the sun that what right do you have to recite the verse of Al-Mumtahanah? Your recitation is certainly the manifestation of "Many a reciter of the Quran is cursed by the Quran"[2] (There are many who recite the Quran while the Quran is cursing them). Is it not the completion of this verse:

Box 2: "And whoever among you takes them as allies - then those are [indeed] the wrongdoers."[3] Whoever among you maintains friendship with them, then they are the definite wrongdoers.

Paragraph 2: Whoever shows affinity (muwalat) to them is a wrongdoer. You have shown affinity to specific actual combatants who fight in religion, so according to the decree of the Quran, have you become wrongdoers or not? And this is what the Quran says:

Box 3: "Unquestionably, the curse of Allah is upon the wrongdoers."[4] Listen, the curse of Allah is upon the wrongdoers.

Paragraph 3: So, according to the decree of the Quran, have such people become cursed or not? Now give two verdicts; now look at the claim of the verse of Al-Mumtahanah:

Box 4: "And Allah does not guide the wrongdoing people."[5] And Allah Almighty does not show the way to the wrongdoers. Some people say, "We believe in Allah and the Last Day," but they are not believers. They [think to] deceive Allah and those who believe, but they deceive not except themselves and perceive [it] not. In their hearts is a disease, so Allah has increased their disease; and for them is a painful punishment because they used to lie.[6]

Heading: Fourth Answer to the Leaders:

Paragraph 4: Fourthly: Ask these gentlemen as well that leave everything else, let the noble verse "He does not forbid you" be general for every non-combatant polytheist and remain firm, and suppose no polytheist in India is an actual combatant for now, look what you have in your hand from the Quran; it is empty.

Footnotes: [1] Al-Quran Al-Kareem 18/50 [2] Al-Madkhal by Ibn al-Hajj, Discussion on the collection of the Quran, Dar al-Kutub al-Arabi Beirut 1/85 and 2/302 [3] Al-Quran Al-Kareem 9/23 [4] Al-Quran Al-Kareem 11/18 [5] Al-Quran Al-Kareem 9/109 [6] Al-Quran Al-Kareem 2/8 to 10

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदहवीं (14)

बॉक्स 1: "अफ़सोस है उन ज़ालिमों पर जिन्होंने क्या ही बुरा बदला पाया।"[1]

पैराग्राफ 1: यह सूरज की तरह साफ़ हो गया है कि तुम्हें 'आयते मुम्तहिना' पढ़ने का क्या हक़ है? तुम्हारा पढ़ना यकीनन इस कौल का मिस्दाक है: "रब्बे ताली अल-कुरान वल-कुरान यल-अुन्हु"[2] (बहुत से ऐसे हैं जो कुरान पढ़ते हैं और कुरान उन पर लानत भेजता है)। क्या इसी आयत का बाकी हिस्सा यह नहीं है:

बॉक्स 2: "और तुम में से जो उनसे दोस्ती रखे, तो वही पक्के ज़ालिम हैं।"[3] तुम में जो इन से दोस्ती रखे तो वही पक्के ज़ालिम हैं।

पैराग्राफ 2: जो उनसे दोस्ती (मुवालात) रखे, वही ज़ालिम है। तुमने खास उन जंगजूओं से दोस्ती की जो धर्म के मामले में लड़ रहे हैं, तो कुरान के हुक्म के मुताबिक़ तुम ज़ालिम हुए या नहीं? और यही कुरान फरमाता है:

बॉक्स 3: "सुन लो, ज़ालिमों पर अल्लाह की लानत है।"[4] सुन लो ज़ालिमों पर अल्लाह की लानत।

पैराग्राफ 3: तो कुरान के हुक्म से ऐसे लोग लानती हुए या नहीं? अब दो फतवे, अब 'आयते मुम्तहिना' के दावे को देखो:

बॉक्स 4: "और अल्लाह तआला ज़ालिमों को राह नहीं दिखाता।"[5] और अल्लाह तआला ज़ालिमों को राह नहीं दिखाता। कुछ लोग कहते हैं, "हम अल्लाह और कयामत पर ईमान लाए," जबकि वे ईमान वाले नहीं हैं। वे अल्लाह और ईमान वालों को धोखा देते हैं, लेकिन हकीकत में वे खुद को ही धोखा दे रहे हैं और उन्हें इसकी खबर नहीं। उनके दिलों में बीमारी है, तो अल्लाह ने उनकी बीमारी और बढ़ा दी और उनके लिए दर्दनाक अज़ाब है, उनके झूठ के बदले।[6]

हेडिंग: लीडरों को चौथा जवाब:

पैराग्राफ 4: चौथा: इन साहबों से यह भी पूछ देखिए कि सब छोड़ो, करीमा "ला यन्हाकुमु" हर गैर-मुहारिब मुशरिक के लिए आम होकर मुहकम ही सही, और हिन्द के मुशरिकों में कोई भी फिलहाल मुहारिब न सही, अब देखो तुम्हारे हाथ में कुरान से क्या है; खाली हवा।

फुटनोट्स: [1] अल-कुरान अल-करीम 18/50 [2] अल-मदखल इब्न अल-हाज, अल-कलाम अला जम' अल-कुरान, दार अल-कुतुब अल-अरबी बैरुत 1/85 और 2/302 [3] अल-कुरान अल-करीम 9/23 [4] अल-कुरान अल-करीम 11/18 [5] अल-कुरान अल-करीम 9/109 [6] अल-कुरान अल-करीम 2/8 से 10

فتاویٰ رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

اف "بِئْسَ لِلظّٰلِمِیْنَ بَدَلًا" 1 اف ہے تم پر ظالموں نے کیا ہی برا عوض پایا۔

آفتاب کی طرح روشن ہوا کہ تمھیں آیہ ممتحنہ پڑھنے کا کیا منہ ہے تمھارا پڑھنا یقیناً مصداق "رب تالی القرآن و القرآن یلعنہ" 2 (بہتیرے وہ ہیں کہ وہ تو قرآن پڑھتے ہیں اور قرآن انھیں لعنت فرما رہا ہے) ہے کیا اسی آیت کا تتمہ نہیں:

"وَمَنْ یَّتَوَلَّهُمْ مِّنْكُمْ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ" 3 تم میں جو ان سے دوستی رکھے تو وہی پکے ظالم ہیں

جو ان سے موالات کرے وہی ظالم ہے تم نے خاص محاربین بالفعل مقاتلین فی الدین سے موالات کی تو تم بحکم قرآن ظالمین ہوئے یا نہیں، اور یہی قرآن فرماتا ہے:

"اَلَا لَعْنَةُ اللهِ عَلَی الظّٰلِمِیْنَ" 4 سن لو ظالموں پر اللہ کی لعنت۔

تو بحکم قرآن ایسے لوگ لعین ہوئے یا نہیں اب دو فتوے اب کرو آیہ ممتحنہ کا دعویٰ:

"وَاللهُ لَا یَهْدِی الْقَوْمَ الظّٰلِمِیْنَ" 5 اور اللہ تعالیٰ ظالموں کو راہ نہیں دکھاتا کچھ لوگ کہتے ہیں ہم

"وَمِنَ النَّاسِ مَنْ یَّقُوْلُ اٰمَنَّا بِاللهِ وَ بِالْیَوْمِ الْاٰخِرِ وَ مَا هُمْ بِمُؤْمِنِیْنَ۔ یُخٰدِعُوْنَ اللهَ وَالَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَ مَا یَخْدَعُوْنَ اِلَّآ اَنْفُسَهُمْ وَ مَا یَشْعُرُوْنَ۔ فِیْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ فَزَادَهُمُ اللهُ مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِیْمٌ بِمَا كَانُوْا یَكْذِبُوْنَ" 6 اللہ اور قیامت پر ایمان لائے اور انھیں ایمان نہیں، اللہ تعالیٰ اور مسلمانوں سے فریب کرتے ہیں اور حقیقت میں وہ اپنی ہی جانوں کو فریب میں ڈالتے ہیں اور انھیں خبر نہیں، ان کے دلوں میں بیماری ہے تو اللہ نے ان کی بیماری اور بڑھائی اور ان کے لئے دردناک عذاب ہے ان کے جھوٹ کا بدلا۔

لیڈروں کو چوتھا جواب:

رابعاً: ان صاحبوں سے یہ بھی پوچھ دیکھئے کہ سب جانے دو کریمہ "لَا يَنْهٰكُمُ" ہر مشرک غیر محارب کو عام ہو کر محکم ہی سہی اور مشرکین ہند میں کوئی بھی محارب بالفعل نہ سہی، اب دیکھو تمہارے ہاتھ میں قرآن سے کیا ہے، خالی ہوا ۔

1 القرآن الکریم ۱۸/ ۵۰ 2 المدخل لابن الحاج الکلام علی جمع القرآن دارالکتب العربی بیروت ۱ / ۸۵ و ۲ / ۳۰۲ 3 القرآن الکریم ۹/ ۲۳ 4 القرآن الکریم ۱۱/ ۱۸ 5 القرآن الکریم ۹/ ۱۰۹ 6 القرآن الکریم ۲/ ۸ تا ۱۰

Fatawa Rizvia, Volume 14

"And their hearts are void"[1] [Quran 14:43].

The noble verse "La yanhakum" (Allah does not forbid you...) allowed only some good treatment and financial sympathy; did it say to make them your helpers, become their bosom friends, make their Taghut (idols/false gods) the leaders of your religion, shout "Jai" (victory) for them, raise slogans in their praise, take them with respect and honor into the mosques of Muslims to the pulpit of Mustafa (peace and blessings of Allah be upon him) and make them preachers and guides for Muslims, carry their dead carcasses on your shoulders with a stretcher and "Jai" on your tongue thus reaching the cremation ground, make mosques their places of mourning, announce prayers for their forgiveness and funeral prayers, close markets on their death and observe mourning, have them apply sectarian marks (tilak) on your foreheads, stop Islamic rituals for their happiness, declare eating beef a sin, call those who eat it base, count it like the sin of eating pork, sing "Ram Duhai" instead of swearing by God, create deviation in the names of the One All-Subduing (Al-Qahhar), and call Him, God forbid, Ram^Note (i.e., pervading everything, incarnated in every object).

Note: From here, the clear misguidance of those ignorant muftis is evident who said, "What is the harm in it, Ram is just what they call God." And when warned about which Ram among Ram, Lakshman, and Sita-Ram, they wrote, "Apparently, Hindus call God Ram, and it is permissible to cry out for God's help." This is the effect of celebrating unity that what is a severe insult to the Lord of Honor is accepted and as easy as mother's milk to them. They turned God into Ram; would they also allow themselves to be called 'Pandit' instead of 'Maulvi', 'Ramdas' instead of 'Abd' followed by one of the names of Allah, 'Shivala' for their mosque, and 'Pathshala' for their madrasa? Would Maulvi Abd... Sahib give permission for a sermon in the mosque of his madrasa to be announced like this: "Pandit Ramdas Ji gave a discourse in the Shivala of his Pathshala"? Or at least, would they allow themselves to be addressed as 'Pandit Ji, Namaskar' instead of 'Maulvi Sahib, Assalamu Alaikum'? And not just that, would they cry "Ram Ram Sat Hai" instead of the Kalimah Tayyibah with their funerals, since according to Hindus, Ram is indeed God, and God is certainly the Truth? If they won't give permission, then why is it permissible to call Allah "Ram"? For you, translating in such a way seemed forbidden, yet the sense of your own greatness in your heart is more, far more than the greatness of Allah Almighty. This chain of translation goes very far, but this much is the punishment for the disrespectful. 12 Hashmat Ali Lakhnawi (may he be forgiven).

[1] Al-Quran al-Karim 14:43 Page 475 of 712

फ़तावा रज़विया, जिल्द 14

"और उनके दिल उड़े हुए (खाली) हैं।"[1] [कुरान 14:43]

करीमा (आयत) "ला यन्हाकुम" (अल्लाह तुम्हें मना नहीं करता...) ने कुछ नेक बर्ताव और वित्तीय सहानुभूति की तो इजाजत दी; क्या यह फ़रमाया कि उन्हें अपना मददगार बनाओ, उनके गहरे यार-ए-गार (जिगरी दोस्त) बन जाओ, उनके तागुत (बुत/झूठे खुदा) को अपने दीन का इमाम बनाओ, उनके नाम की 'जय' पुकारो, उनकी प्रशंसा के नारे लगाओ, उन्हें मुसलमानों की मस्जिदों में अदब और ताज़ीम के साथ पहुँचाकर मुस्तफ़ा (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के मिम्बर पर ले जाकर उन्हें मुसलमानों का वाइज़ (प्रचारक) और हादी (मार्गदर्शक) बनाओ, उनके मुर्दा शव उठाओ, कंधों पर अर्थी और ज़ुबान पर 'जय' पुकारते हुए इस तरह श्मशान घाट पहुँचाओ, मस्जिदों को उनका मातमगाह बनाओ, उनके लिए दुआ-ए-मग़फ़िरत और नमाज़-ए-जनाज़ा का ऐलान करो, उनकी मौत पर बाज़ार बंद करो और शोक मनाओ, उनसे अपने माथे पर तिलक (क़शक़ा) लगवाओ, उनकी खुशी के लिए इस्लाम के तौर-तरीकों को बंद कराओ, गाय का मांस खाना गुनाह ठहराओ, खाने वालों को कमीना बताओ, इसे सुअर के मांस के गुनाह जैसा गिनो, खुदा की कसम की जगह 'राम दुहाई' गाओ, वाहिद क़हार (एक वर्चस्वशाली) के नामों में बिगाड़ पैदा करो, उसे माज़अल्लाह 'राम'^टिप्पणी (यानी हर चीज़ में समाया हुआ, हर चीज़ में हलूल किया हुआ) कहो।

टिप्पणी: यहाँ से उन जाहिल मुफ़्तियों की स्पष्ट गुमराह प्रकट हुई जिन्होंने कहा कि "इसमें क्या हर्ज है, राम खुदा ही को तो कहते हैं।" और जब चेतावनी दी गई कि राम, लक्ष्मण और सीता-राम में से कौन, तो लिखा कि "जाहिर है हिंदुओं के यहाँ खुदा को राम कहते हैं और खुदा की दुहाई देना जायज़ है।" यह एकता मनाने का असर है कि वह जो रब्बुल इज़्ज़त को दी जाने वाली गंभीर गाली है, वह उनके यहाँ स्वीकार्य और माँ के दूध (शीरे-मादर) जैसी आसान है। खुदा को तो राम बना लिया, क्या अपने आप को भी मौलवी की जगह पंडित और अल्लाह के किसी नाम के साथ जुड़े हुए 'अब्द' के बदले 'रामदास' और अपनी मस्जिद को शिवाला और अपने मदरसे को पाठशाला कहना जायज़ समझेंगे? क्या मौलवी अब्दुल... साहब अपने मदरसे की मस्जिद में इस तरह से वाज़ (भाषण) देने की अनुमति देंगे कि "पंडित रामदास जी ने अपनी पाठशाला के शिवाले में कथा सुनाई"? या कम से कम इतना कि अपने लिए 'मौलवी साहब, अस्सलामु अलैकुम' के बदले 'पंडित जी, नमस्कार' कहना जायज़ रखेंगे? और यही नहीं, अपने जनाज़ों के साथ कलमा तय्यबा की जगह 'राम राम सत्य है' पुकारेंगे क्योंकि आख़िर हिंदुओं के नज़दीक राम खुदा ही तो है और खुदा सच और हक़ है? अगर

इजाजत नहीं देंगे तो फिर अल्लाह को राम कहना क्यों जायज़ है? और तुम्हारे लिए वैसा ही अनुवाद करना हराम मालूम हुआ, अल्लाह अज़्ज़-व-जल्ल की अज़मत (महानता) से अपनी अज़मत दिल में ज़्यादा और बहुत ज़्यादा है। यह अनुवाद का सिलसिला तो बहुत आगे तक चलता है, मगर बे-अदबों की इतनी ही सज़ा है। 12 हशमत अली लखनवी (माफ़ किए गए)।

[1] अल-कुरान अल-करीम 14/43 पृष्ठ 475/712

"وَ اَفْئِدَتُهُمْ هَوَاءٌ" ۱ اور ان کے دل اڑے ہوئے ہیں۔

کریمہ " لَا یَنْهٰىكُمُ" نے کچھ نیک برتاؤ مالی مواسات ہی کی تو رخصت دی یا یہ فرمایا کہ انھیں اپنا انصار بناؤ، ان کے گہرے یار غار ہو جاؤ، ان کے طاغوت کو اپنے دین کا امام ٹھہراؤ، ان کی جے پکارو، ان کی حمد کے نعرے مارو، انھیں مساجد مسلمین میں بادب و تعظیم پہنچا کر مسند مصطفی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم پر لے جا کر وعظ و ہادی مسلمان بناؤ، ان کا مردار جیفہ اٹھاؤ، کندھے پر ٹکٹکی زبان پر جے یوں مرگھٹ میں پہنچاؤ، مساجد کو ان کا ماتم گاہ بناؤ، ان کے لئے دعائے مغفرت و نماز جنازہ کے اعلان کرو، ان کی موت پر بازار بند کرو سوگ مناؤ، ان سے اپنے ماتھے پر قشقہ لگواؤ، ان کی خوشی کو شعار اسلام بند کراؤ، گائے کا گوشت کھانا گناہ ٹھہراؤ، کھانے والوں کو کمینہ بتاؤ، اسے مثل سور کے گناؤ، خدا کی قسم کی جگہ رام دہائی گاؤ، واحد قہار کے اسماء میں الحاد رچاؤ، اسے معاذ اللہ رام عہ یعنی ہر چیز میں رما ہوا ہر شے میں حلول کئے ہوا ٹھہراؤ۔

عہ: یہاں سے صریح گمراہی ظاہر ہوئی ان جاہل مفتیوں کی جنھوں نے کہا کہ "اس میں کیا حرج ہے رام خدا ہی کو تو کہتے ہیں" اور جب تنبیہ کی گئی کہ رام لچھمن اور سیتا رام میں کون سے لکھا کہ "بظاہر رام ہنود کے یہاں خدا کو کہتے ہیں اور خدا کی دہائی دینا جائز ہے" اتحاد منانے کا اثر ہے کہ وہ جو شدید گالی رب العزت کو دینے میں مقبول و شیر مادر ہے، خدا کو تو رام بنا لیا کیا اپنے آپ کو بھی مولوی کی جگہ پنڈت اور عبد مضاف باحد اسماء الہیہ کے بدلے رامد اس اور اپنی مسجد کو شوالہ اور اپنے مدرسہ کو پاٹ شالا کہنا روا رکھیں گے، کیا ان لفظوں کی جگہ مولوی عبد.... صاحب نے اپنے مدرسہ کی مسجد میں وعظ فرمایا یوں کہنے کی اجازت دیں گے کہ

پنڈت رام داس جی نے اپنے پاٹ شالا کے شوالے میں کتھا بگھائی یا کم از کم اتنا کہ اپنے لئے مولوی صاحب السلام علیکم کے بدلے پنڈت جی نمتکار کہنا روا رکھیں گے، اور یہی نہیں اپنے جنازوں کے ساتھ کلمہ طیبہ کی جگہ رام رام ست پکاریں گے کہ آخر ہنود کے نزدیک رام خدا ہی تو ہے اور خدا ضر و حق ہے، نہ اجازت دیں گے تو کیوں اللہ کو رام کہنا جائز، اور تمہارے لئے ویسے ہی ترجمعہ کرنا حرام معلوم ہوا، اللہ عزوجل کی عظمت سے اپنی عظمت دل میں زائد اور بہت زائد ہے، یہ ترجمہ کا سلسلہ تو بہت اونچا چلتا ہے مگر بے ادبوں کی اسی قدر سزا ہے ۱۲ حشمت علی لکھنوی عفی عنہ۔

Fatawa Rizvia Volume 14

"Take the Holy Quran along with the Ramayana in one litter", "Perform worship of both", "Tell their leader that God has sent them to you as a 'Muzakkir' (reminder), thus establish the meaning of Prophethood. Allah Almighty said to the Master of Prophets (peace and blessings of Allah be upon him): 'You are only a reminder (Muzakkir)' [1]. You are nothing but a 'Muzakkir'. And God has sent him as a 'Muzakkir'; he has drawn the complete map of messengership, yes, he saved the word." It was shown as if Prophethood had not ended, Gandhi ji would have been a prophet, "and as for the Imam and leader and in place of the promised Mahdi, it was clearly stated, rather they went so high in his praise that they said: 'Silence from your praise is the limit of your praise' [29]. It was clearly said that 'Today if you have pleased Hindu brothers, you have pleased your God.' It was clearly said that 'We are concerned with making such a religion that will remove the distinction between Hindus and Muslims.' It was clearly said that 'We want such a religion that would make Sangam and Prayag sacred symbols.' It was clearly said that 'We have sacrificed the entire life of the Holy Quran and Hadith for idolatry.' Did the noble verse 'He will not destroy you' give permission for these curses and blasphemies?"

"Woe unto you! Forge not a lie against Allah, lest He destroy you by a punishment" [2]. Your ruin be upon you, do not forge a lie against Allah lest He roast you in punishment. And who is more unjust than he who forges a lie against Allah? These are they who shall be brought before their Lord, and the witnesses shall say...

"And who is more unjust than he who invents a lie against Allah? Such will be brought before their Lord, and the witnesses will say: 'These are...'"

Footnote: From here, it became clear about those ignorant Muftis who wrote: "Muzakkir is used in the sense of reminding, so if someone is called Muzakkir, meaning one who reminds of something, it is permissible." O Muslims! For God's sake, where is the justice? Where is someone reminding of something and where is this saying that "God has sent them to you as a Muzakkir"? It was not Gandhi who was sent as a leader, but nature sent him as a statesman to teach you a lesson. This eloquence belongs to Mr. Abdul Majid Badayuni, who spoke at the Jamiat Ulema-e-Hind session in Delhi, and it was published in the newspaper Fateh Delhi on 24th November. In his support is that fatwa of the aforementioned Mufti. But it is not known whether there is justification for calling Maulvi Abdul Majid 'Pandey Shri Das' in the book of knowledge of that Mufti Jurist or in the Vidya Pustak of Pandit Ram Das

Ji Shastri like him, or is only the court of the Self-Sufficient Subduer for them to play with? 12 Hamshat Ali Lakhnawi, may he be forgiven.

1 Al-Quran al-Karim 21/88 2 Al-Quran al-Karim 61/20

फ़तावा रिज़विया जिल्द 14

"पवित्र कुरान को रामायण के साथ एक पालकी में ले जाओ", "दोनों की पूजा करवाओ", "उनके सरगना से कहो कि खुदा ने उन्हें तुम्हारे पास मुज़क्किर (याद दिलाने वाला) बनाकर भेजा है, इस तरह नुबुव्वत (पैगम्बरी) के अर्थ स्थापित करो। अल्लाह अज़्ज़ व जल्ल ने सैय्यद अल-अम्बिया (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) से तो यही फ़रमाया: 'आप तो केवल एक याद दिलाने वाले (मुज़क्किर) हैं' [1]। आप और कुछ नहीं बल्कि मुज़क्किर हैं। और खुदा ने मुज़क्किर बनाकर भेजा है, उसने रिसालत का पूरा नक्शा खींच दिया, हाँ लफ्ज़ (शब्द) बचा लिया।" इसे इस तरह दिखाया गया कि अगर नुबुव्वत खत्म न होती तो गांधी जी नबी होते, "और इमाम व पेशवा व महदी-ए-मौऊद के बजाय तो साफ़ कह दिया बल्कि " उनकी प्रशंसा में यहाँ तक ऊँचे उड़े कि "तेरी प्रशंसा से मौन रहना ही तेरी प्रशंसा की सीमा है" [29]। साफ़ कह दिया कि "आज अगर तुमने हिंदू भाइयों को खुश कर लिया तो अपने खुदा को राज़ी कर लिया", साफ़ कह दिया कि "हम ऐसा मज़हब बनाने की फिक्र में हैं जो हिंदू-मुस्लिम का भेदभाव मिटा देगा", साफ़ कह दिया कि "हम ऐसा मज़हब चाहते हैं जो संगम और प्रयाग को पवित्र प्रतीक ठहराए", साफ़ कह दिया कि "हमने कुरान मजीद और हदीस का पूरा जीवन बुतपरस्ती (मूर्तिपूजा) पर न्यौछावर कर दिया"। क्या आयत-ए-करीमा 'वह तुम्हें हलाक नहीं करेगा' में इन लानतों और कुफ़्र की बातों की इजाज़त दी गई थी?

"तबाही हो तुम्हारी! अल्लाह पर झूठ मत गढ़ो, वरना वह तुम्हें अज़ाब (दंड) से भून देगा" [2]। तुम्हारी तबाही हो, अल्लाह पर झूठ न बांधो कि वह तुम्हें अज़ाब में भून डाले। और उससे बढ़कर ज़ालिम कौन जो अल्लाह पर झूठ बाँधे? ये वे लोग हैं जो अपने रब के सामने पेश किए जाएँगे और गवाह कहेंगे...

"और उससे बढ़कर ज़ालिम कौन है जो अल्लाह पर झूठ गढ़े? वे अपने रब के सामने पेश किए जाएँगे और गवाह कहेंगे: 'यही वे लोग हैं जिन्होंने...'"

हाशिया (नोट): यहाँ से उन जाहिल मुफ़्तियों की असलियत साफ़ ज़ाहिर हो गई जिन्होंने लिखा "मुज़क्किर याद दिलाने के अर्थ में बोला जाता है, इसलिए अगर किसी को मुज़क्किर यानी कोई बात याद दिलाने वाला कहा जाए तो जायज़ है।" ऐ मुसलमानों! खुदा के लिए इंसाफ कहाँ? कहाँ कोई बात याद दिलाने वाला और कहाँ यह कि "खुदा ने उन्हें मुज़क्किर बनाकर तुम्हारे पास भेजा है"? गांधी को पेशवा नहीं बल्कि कुदरत ने तुम्हें सबक सिखाने वाला मुदब्बिर बनाकर भेजा है। यह बयानबाजी नए

लीडर बनने वाले जनाब अब्दुल माजिद बदायुनी की है, जो दिल्ली में जमीअत उलेमा-ए-हिंद के जलसे में हुई और 24 नवंबर के अख़बार फतेह दिल्ली में छपी। उन्हीं के समर्थन में उन मुफ़्ती साहब का वह फ़तवा है। लेकिन पता नहीं उन मुफ़्ती साहब फकीह की इल्म की किताब में या उनके जैसे पंडित राम दास जी शास्त्री की विद्या पुस्तक में मौलवी अब्दुल माजिद को 'पांडे श्री दास' कहने का भी कोई औचित्य है, या सिर्फ अल्लाह की बारगाह ही उनके खेलने के लिए रह गई है? 12 हमशद अली लखनवी, अफ़ि अन्हु।

1 अल-कुरान अल-करीम 21/88 2 अल-कुरान अल-करीम 61/20

पेज 476/712

فتاوٰی رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

"قرآن مجید کو رامائن کے ساتھ ایک ڈولے میں لے جاؤ"، "دونوں کی پوجا کراؤ"، "ان کے سرغنہ کو کہو خدا نے ان کو تمہارے پاس مذکر بنا کر بھیجا ہے، یوں معنی نبوت جماؤ، اللہ عزوجل عہ نے سید الانبیاء صلی اللہ تعالی علیہ وسلم سے تو یہی فرمایا "إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ" 1 "تم تو نہیں مگر مذکر۔ اور خدا نے مذکر بنا کر بھیجا ہے اس نے معنی رسالت کا پورا نقشہ کھینچ دیا، ہاں لفظ بچا لیا" اسے یوں دکھایا نبوت ختم نہ ہوتی تو گاندھی جی نبی ہوتے "اور امام و پیشوا و بجائے مہدی موعود تو صاف کہہ دیا بلکہ " اس کی حمد میں یہاں تک کہ اونچے اڑے کہ "خاموشی از ثنائے تو حد ثنائے تست" 29 "صاف کہہ دیا کہ "آج اگر تم نے ہندو بھائیوں کو خوش کر لیا تو اپنے خدا کو راضی کر لیا، صاف کہہ دیا کہ "ہم ایسا مذہب بنانے کی فکر میں ہیں جو ہندو مسلم کا امتیاز اٹھا دے گا، "صاف کہہ دیا کہ "ایسا مذہب چاہتے ہیں جو سنگم و پریاگ کو مقدس علامت ٹھہرائے گا" "صاف کہہ دیا کہ "ہم نے قرآن مجید و حدیث کی تمام عمر بت پرستی پر نثار کر دی "کیا کریمہ "لَا يُهْلِكُكُمْ" میں ان ملعونات و کفریات کی اجازت دی تھی۔

"وَيْلَكُمْ لَا تَفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا فَيُسْحِتَكُمْ بِعَذَابٍ" 2 تمہاری خرابی ہو اللہ پر جھوٹ نہ باندھو کہ وہ تمہیں عذاب میں بھون دے اور اس سے بڑھ کر ظالم کون جو اللہ پر جھوٹ باندھے یہ ہیں وہ لوگ کہ اپنے رب کے حضور پیش کئے جائیں گے اور گواہ کہیں گے

"وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أُولَئِكَ يُعْرَضُونَ عَلَى رَبِّهِمْ وَيَقُولُ الْأَشْهَادُ هَؤُلَاءِ"

عہ: یہاں سے صاف ظاہر ہوئی ان جاہل مفتیوں کی جنھوں نے لکھا "مذکر یاد دلانے کے معنی میں بولا جاتا ہے پس اگر کسی کو مذکر یعنی کوئی بات یاد دلانے کہا جائے تو جائز ہے "مسلمانو ! للہ انصاف کہاں تو کوئی بات یاد دلانے والا اور کہاں یہ کہ "خدا نے ان کو مذکر بنا کر تمہارے پاس

بھیجا ہے گاندھی کو پیشوا نہیں بلکہ قدرت نے تم کو سبق پڑھانے والا مدبر بنا کر بھیجا، یہ گلفشانی جدید لیڈر بننے والے جناب عبدالمجد بدایونی کی ہے جو جلسہ جمیعت علمائے ہند دہلی میں ہوئی اور اخبار فتح دہلی ۲۴ نومبر میں چھپی انھیں کی حمایت میں مفتی مذکور کا وہ فتویٰ ہے مگر معلوم نہیں ان مفتی صاحب فقیہ کی کتاب علم یا ان کے طور پر پنڈت رام داس جی شاستری کی ودیاپشتک میں مولوی عبدالمجد کو پانڈے شری داس کہنے کا بھی جواز ہے یا ان کے کھیلنے کے لئے صرف بارگاہ قہار بے نیاز ہے ۱۲ حمشت علی لکھنوی عفی عنہ۔

1 القرآن الکریم ۲۱/۸۸ 2 القرآن الکریم ۶۱/۲۰

Volume Fourteen (14) Fatawa Razawiyya

"Those are the ones who lied about their Lord. Behold! The curse of Allah is upon the wrongdoers (18) Those who hinder from the path of Allah and seek to make it crooked, and they are disbelievers in the Hereafter (19)" [1] These are the ones who lied about their Lord; listen, the curse of Allah is upon the wrongdoers who prevent others from the path of Allah and seek crookedness in it, and they are the deniers of the Hereafter.

You have seen your face in the mirror of the tested ones: "And that is the recompense of the wrongdoers (29)" [2] "Such is the punishment; and the punishment of the Hereafter is greater, if they only knew (33)" [3] This is the punishment for the wrongdoers; punishment is like this, and surely the punishment of the Hereafter is very great; how good it would be if they knew.

Important question for leaders: Question: To the necessary leaders and the party, it is now clear that they have certainly celebrated friendship and unity with the enemies of Allah and His Messenger, and none of their lame excuses worked for them. Now state your ruling from the Holy Quran; the noble verse was recited above: "You will not find a people who believe in Allah and the Last Day having friendship with those who oppose Allah and His Messenger" [4] You will not find those who believe in Allah and the Day of Judgment making friends with the opponents of Allah and His Messenger.

It is stated in other verses: "You see many of them becoming allies of those who disbelieved. Wretched is that which their souls have sent forth for them, that Allah has become angry with them, and in the punishment they will abide eternally (80). And if they had believed in Allah and the Prophet and what was revealed to him, they would not have taken them as allies; but many of them are defiantly disobedient (81)" [5] You will see many of them befriending the disbelievers. Indeed, what a bad thing they have prepared for themselves, that Allah's wrath fell upon them and they will remain in punishment forever. And if they had faith in Allah, the Prophet, and the Quran, they would not make friends with the disbelievers, but the fact is that many of them are transgressors.

[1] Al-Quran al-Karim 11 / 18 & 19 [2] Al-Quran al-Karim 5 / 29 [3] Al-Quran al-Karim 68 / 33 [4] Al-Quran al-Karim 58 / 22 [5] Al-Quran al-Karim 5 / 80, 81

जिल्द चौदहवीं (14) फ़तावा रज़विया

"वे जिन्होंने अपने रब पर झूठ बोला। सुन लो! ज़ालिमों पर अल्लाह की लानत है (18)। वे जो अल्लाह की राह से रोकते हैं और उसमें टेढ़ापन चाहते हैं और वे ही आख़िरत के मुनकिर (इनकार करने वाले) हैं (19)।" [1] ये हैं वे जिन्होंने अपने रब पर झूठ बांधा था सुन लो ज़ालिमों पर अल्लाह की लानत है वे जो अल्लाह की राह से रोकते हैं और उसमें कजी (टेढ़ापन) चाहते हैं और वही आख़िरत के मुनकिर हैं।

आपने आइना-ए-मुमतहना (परखे हुओं के आईने) में अपनी सूरत देखी: "और यही ज़ालिमों का बदला है (29)" [2] "ऐसा ही अज़ाब (दण्ड) होता है; और यक़ीनन आख़िरत का अज़ाब बहुत बड़ा है, काश वे जानते (33)" [3] यह सज़ा है ज़ालिमों की, अज़ाब ऐसा होता है और बेशक आख़िरत का अज़ाब बहुत बड़ा है क्या अच्छा होता अगर वो जानते।

लीडरों से ज़रूरी सवाल: सवाल: ज़रूरी लीडरान और पार्टी को अब तो खुल गया कि उन्होंने यक़ीनन अल्लाह और रसूल के दुश्मनों से विदाद व इत्तेहाद (दोस्ती और एकता) मनाया और उनका कोई उज़्र-ए-बारिद (ठंडा बहाना) उनके काम न आया, अब क़ुरान करीम से अपना हुक्म बताइये, ऊपर आयत-ए-करीमा तिलावत हुई: "तुम उन लोगों को नहीं पाओगे जो अल्लाह और आख़िरत के दिन पर ईमान रखते हैं कि वे उन लोगों से दोस्ती करें जो अल्लाह और उसके रसूल का विरोध करते हैं" [4] तुम न पाओगे जो अल्लाह और क़यामत पर ईमान रखते हैं कि मुखालेफ़ान-ए-खुदा व रसूल (अल्लाह और रसूल के विरोधियों) से विदाद (दोस्ती) करें।

दूसरी आयतों में फ़रमाया: "तुम उनमें से बहुतों को देखोगे कि वे काफ़िरों से दोस्ती करते हैं। यक़ीनन बहुत ही बुरी चीज़ है जो उन्होंने अपने लिए पहले भेजी है कि अल्लाह उन पर नाराज़ हुआ और वे अज़ाब में हमेशा रहेंगे (80)। और अगर उन्हें अल्लाह और नबी और जो उन पर नाज़िल किया गया (क़ुरान) पर ईमान होता तो वे काफ़िरों को अपना दोस्त न बनाते, लेकिन उनमें से बहुत से फ़ासिक़ हैं (81)।" [5] तुम उनमें बहुत को देखोगे कि काफ़िरों से दोस्ती करते हैं बेशक क्या ही बुरी चीज़ है जो खुद उन्होंने अपने लिए तैयार की, ये कि उन पर अल्लाह का ग़ज़ब उतरा और वो हमेशा अज़ाब में रहेंगे और अगर उन्हें अल्लाह व नबी व क़ुरान पर ईमान होता तो काफ़िरों को दोस्त न बनाते मगर है कि उनमें बहुत से फ़ासिक़ हैं।

[1] अल-क़ुरान अल-करीम 11 / 18 व 19 [2] अल-क़ुरान अल-करीम 5 / 29 [3] अल-क़ुरान अल-करीम 68 / 33 [4] अल-क़ुरान अल-करीम 58 / 22 [5] अल-क़ुरान अल-करीम 5 / 80, 81

الَّذِیْنَ کَذَبُوْا عَلٰی رَبِّهِمْ ؕ اَلَا لَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَی الظّٰلِمِیْنَ ﴿۱۸﴾ الَّذِیْنَ یَصُدُّوْنَ عَنْ سَبِیْلِ اللّٰهِ وَیَبْغُوْنَهَا عِوَجًا وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ کٰفِرُوْنَ ﴿۱۹﴾ س۱ یہ ہیں وہ جنہوں نے اپنے رب پر جھوٹ باندھا تھا سن لو ظالموں پر اللہ کی لعنت وہ جو اللہ کی راہ سے روکتے ہیں اور اس میں کجی چاہتے ہیں اور وہی آخرت کے منکر ہیں۔

دیکھی تم نے آئینہ ممتحنہ میں اپنی صورت: "وَذٰلِكَ جَزٰٓؤُا الظّٰلِمِیْنَ ﴿۲۹﴾" ۲ "کَذٰلِكَ الْعَذَابُ ؕ وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَكْبَرُ ؕ لَوْ كَانُوْا یَعْلَمُوْنَ ﴿۳۳﴾" ۳ یہ سزا ہے ظالموں کی، عذاب ایسا ہوتا ہے اور بیشک آخرت کا عذاب بہت بڑا ہے کیا اچھا ہوتا اگر وہ جانتے۔

لیڈروں سے ضروری سوال: سوال ضروری لیڈران اور پارٹی کو اب تو کھلا کہ انھوں نے یقیناً دشمنانِ خدا ورسول سے وداد واتحاد منایا اور ان کا کوئی عذرِ بارد انھیں کام نہ آیا اب قرآن کریم سے اپنا حکم بتائیں، اوپر آیہ کریمہ تلاوت ہوئی: "لَا تَجِدُ قَوْمًا یُّؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ وَالْیَوْمِ الْاٰخِرِ یُوَادُّوْنَ مَنْ حَآدَّ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ" ۴ تم نہ پاؤ گے جو اللہ اور قیامت پر ایمان رکھتے ہیں کہ مخالفانِ خدا ورسول سے وداد کریں۔

دوسری آیات میں فرمایا: "تَرٰی كَثِیْرًا مِّنْهُمْ یَتَوَلَّوْنَ الَّذِیْنَ كَفَرُوْا ؕ لَبِئْسَ مَا قَدَّمَتْ لَهُمْ اَنْفُسُهُمْ اَنْ سَخِطَ اللّٰهُ عَلَیْهِمْ وَفِی الْعَذَابِ هُمْ خٰلِدُوْنَ ﴿۸۰﴾ وَلَوْ كَانُوْا یُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ وَالنَّبِیِّ وَمَآ اُنْزِلَ اِلَیْهِ مَا اتَّخَذُوْهُمْ اَوْلِیَآءَ وَلٰكِنَّ كَثِیْرًا مِّنْهُمْ فٰسِقُوْنَ ﴿۸۱﴾" ۵ تم ان میں بہت کو دیکھو گے کہ کافروں سے دوستی کرتے ہیں بیشک کیا ہی بری چیز ہے جو خود انھوں نے اپنے لئے تیار کی، یہ کہ ان پر اللہ کا غضب اترا اور وہ

ہمیشہ عذاب میں رہیں گے اور اگر انہیں اللہ ونبی وقرآن پر ایمان ہوتا تو کافروں کو دوست نہ بناتے مگر ہے کہ ان میں بہت سے فاسق ہیں۔

1 القرآن الکریم ۱۱ / ۱۸ و ۱۹ 2 القرآن الکریم ۵ / ۲۹ 3 القرآن الکریم ۶۸ / ۳۳ 4 القرآن الکریم ۵۸ / ۲۲ 5 القرآن الکریم ۵ / ۸۰، ۸۱

Fatawa Razawiyya Volume 14

Extremes and Deficiencies of Leaders in the Issue of Severing Ties (Tark-e-Muwalaat):

Tell me, is Allah, the One, the Subduer, truthful in saying that those who seek friendship and unity with Hindus are by no means Muslims and have no faith in Allah, His Prophet, and the Quran? Or, God forbid, are these people truthful who say, "We are the authentic Muslims, we are the leaders and reformers of the nation"? A Muslim will only say that Allah is truthful: "And who is more truthful than Allah in speech?" In short, the extreme in severing ties is that mere dealing is considered absolutely forbidden (Haram), and the deficiency is that friendship and unity with Hindus is considered obligatory (Wajib), rather their slavery and submission is considered a religious duty, even the pivot of faith.

Glory be to Him Who turns hearts and eyes. | Pure is He who turns the hearts and the eyes.

The first involves making the permissible (Halal) forbidden, and the second involves making the forbidden (Haram) permissible, or even obligatory. The ruling on both is clear and evident.

The False Accusation Card to Please the British: For God's sake, be just! Did the people of truth raise the issue of destroying Muslims, God forbid, to please the British? Or did the people of falsehood trample upon the clear words and commands of Allah just to please the polytheists (Mushrikeen)? A Muslim should speak the truth for the sake of God. The fatwas issued by the Ahl-e-Sunnat to free people from the slavery of Hindus, explaining the Word and commands of God—were these meant to please the British in their view? Those who, in the era of 'Sir Nature' (Sir Syed Ahmad Khan), were caught in the slavery of Christianity, are now, after half a century, sitting and crying as 'leaders'. Did the scholars of Ahl-e-Sunnat not refute this? For whose pleasure was that? Were numerous treatises and issues not written in its refutation? Even more than fifty treatises were published against its offspring, Nadwa, which included extensive refutations of this semi-Christianity in various places. For whose pleasure was that? Was it not in "Samsam-e-Hasan"?

Nature-worshippers (Necharis) have directly caught God in a lasso --- Nature and law are bound at their feet. The head cannot pull the chain --- Saturday (Seencher) draws a line across his divinity. Who is Seencher? It is 'Se-val-een-ai-st' (Civilize) --- Following words, nature has become low. When that deceitful one became the star of India ---

He appeared ominous and high like Saturn (Zuhal). Throne and Firmament, Jinn and Angel, Resurrection of the body --- Fire (Hell) and Paradise, he turned them all into false suppositions. Who is a Prophet? One who speaks with a heart full of passion --- What is revelation? It is just the talk of his passion. He has upended everything, both root and branch --- He brought a new religion and a new Sharia. Beard is forbidden and the tail (turban cloth) of the head is obligatory --- Hajj is towards England by traversing the earth. He said, "Come, my nation, listen my nation --- Look towards honor, run my nation."

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदहवीं (14)

तर्कए-मवालात (संबंध विच्छेद) में लीडरों की अति और कमी:

बताइए, क्या अल्लाह वाहिद-ओ-क़हार सच्चा है कि हिंदुओं से दोस्ती और एकता मनाने वाले हरगिज़ मुसलमान नहीं, उन्हें अल्लाह, नबी और क़ुरआन पर ईमान नहीं? या माज़अल्लाह ये सच्चे हैं कि हम तो टकसारी मुसलमान हैं, हम तो क़ौम के लीडर और रिफ़ॉर्मर हैं? मुसलमान तो वही कहेगा कि अल्लाह सच्चा है: "और अल्लाह से ज़्यादा सच्ची बात किसकी हो सकती है"। संक्षेप में, तर्कए-मवालात में अति (इफ़रात) तो यह है कि महज़ लेन-देन को क़तई हराम समझना, और कमी (तफ़रीत) यह है कि हिंदुओं से दोस्ती और एकता वाजिब है, बल्कि उनकी ग़ुलामी और आज्ञापालन फ़र्ज़ बल्कि ईमान का आधार है।

फ़सुब्हान मुक़ल्लिबुल क़ुलूबि वल अब्सार। | पाकी है उसे जो दिलों और आँखों को पलट देता है।

पहले में हलाल को हराम करना है, दूसरे में हराम को हलाल बल्कि फ़र्ज़ करना, और इन दोनों का हुक्म ज़ाहिर और स्पष्ट है। अंग्रेज़ों को खुश करने के लिए तोहमत भरा इल्ज़ाम कार्ड: अल्लाह इंसाफ़ करे! क्या यहाँ अहल-ए-हक़ ने अंग्रेज़ों को खुश करने के लिए, माज़अल्लाह, मुसलमानों को तबाह करने वाला मसला निकाला? या अहल-ए-बातिल ने मुशरिकों को खुश करने के लिए अल्लाह के स्पष्ट कलाम और अहकाम को पैरों तले रौंद डाला? मुसलमान को अल्लाह के लिए सच कहना चाहिए। हिंदुओं की ग़ुलामी से छुड़ाने के लिए अहल-ए-सुन्नत ने जो फ़तवे दिए, अल्लाह का कलाम और अहकाम बयान किए—क्या वे उनके दीन में अंग्रेज़ों को खुश करने के लिए थे? वे जो 'पीर नेचर' (सर सैय्यद अहमद खान) के दौर में ईसाइयत की ग़ुलामी में फँसे थे, जिन्हें अब आधी सदी के बाद 'लीडर' बनकर रोना आ रहा है। क्या अहल-ए-सुन्नत के उलमा ने इसका खंडन नहीं किया? वह किसको खुश करने के लिए था? क्या इसके खंडन में बहुत से रिसाले और मसाइल नहीं लिखे गए? यहाँ तक कि उसके बच्चे 'नदवा' के खंडन में पचास से ज़्यादा रिसाले प्रकाशित हुए, जिनमें जगह-जगह इस आधी ईसाइयत का भी ज़ोरदार खंडन है। यह किसके खुश करने को था? क्या 'समसाम-ए-हसन' में नहीं था?

नेचरियाँ रास्त ख़ुदा दर कमंद --- नेचर ओ क़ानून वरा पाए बंद सर नतवानद कि ज़ंजीर कशद --- ख़त ब-ख़ुदाइश सीनचर कशद कीस्त सीनचर सी वालीं आई स्त --- गोल ब-क़ौल आमदह नेचर पस्त चूँ शुदह सितारह-ए-हिंद आँ दग़ल --- नहस ओ बुलंद आमदह हमचूँ जुहल अर्श ओ फ़लक जिन्न ओ

मलक हश्र-ए-तन --- नार ओ जनान जुमला ग़लत कर्दो ज़न कीस्त नबी पर दिल-ए-पुरजोश-ए-गो --- वही चे बाशद सुख़न-ए-जोश-ए-ओ बर ज़दह बर हम हमा अज़ अस्ल-ओ-फ़र' --- दीन-ए-नौ आवर्द ओ नौ आवर्द शर' रीश हराम अस्त ओ दम-ए-फ़र्क़ फ़र्ज़ --- हज सू-ए-इंग्लैंड बूद क़त-ए-अर्ज़ गुफ़्त बिया क़ौम शुनो क़ौम-ए-मन --- हीं सू-ए-ए'ज़ाज़ बदौ क़ौम-ए-मन

ترکِ موالات میں لیڈروں کی افراط و تفریط:

فرمایئے اللہ واحد قہار سچا کہ ہندوؤں سے وداد واتحاد منانے والے ہر گز مسلمان نہیں انھیں اللہ ونبی و قرآن پر ایمان نہیں، یا معاذ اللہ یہ سچے کہ ہم تو ٹکسالی مسلمان ہیں ہم تو قوم کے لیڈران وریفرمران ہیں، مسلمان تو وہی کہے گا کہ اللہ سچا "ومن اصدق من اللہ حدیثا"، غرض ترکِ موالات میں افراط کی تو وہ کہ مجرد معاملت حرام قطعی اور تفریط کی تو یہ کہ ہندوؤں سے وداد واتحاد واجب بلکہ ان کی غلامی وانقیاد فرض بلکہ مدارِ ایمان۔

فسبحن مقلب القلوب والابصار۔ | پاکی ہے اسے جو دلوں اور آنکھوں کو پلٹ دیتا ہے۔

اول میں تحریم حلال کی، دوم میں تحلیلِ حرام بلکہ افتراضِ حرام اور ان دونوں کے حکم ظاہر و تشت از بام۔ انگریزوں کو خوش کرنے کے لئے بہتانی الزام کارڈ: اللہ انصاف! کیا یہاں اہلِ حق نے انگریزوں کے خوش کرنے کو معاذ اللہ مسلمانوں کا تباہ کرنے والا مسئلہ نکالا یا ان کے اہل باطل نے مشرکین کے خوش کرنے کو صراحۃً کلام اللہ و احکام اللہ کو پاؤں کے نیچے مل ڈالا، مسلمان کو خدا لگتی کہنی چاہئے، ہندوؤں کی غلامی سے چھڑانے کو جو فتویٰ اہلسنت نے دیئے کلام الٰہی واحکام الٰہی بیان کئے یہ تو ان کے دھرم میں انگریزوں کو خوش کرنے کے ہوئے وہ جو پیر نیچر کے دور میں نصرانیت کی غلامی اچی تھی جسے اب آدھی صدی کے بعد لیڈر، رونے بیٹھے ہیں۔ کیا اس کا رد علمائے اہل سنت نے نہ کیا، وہ کس کو خوش کرنے کو تھا، کیا بکثرت رسائل و مسائل اس کے رد میں نہ لکھے گئے، حتیٰ کہ اس کے بچے ندوے کے رد میں پچاس سے زائد

رسائل شائع کئے جن میں جابجا اس نیم نصرانیت کا بھی ردِ بلیغ ہے، یہ کس کے خوش کرنے کو تھا، کیا صمصام حسن میں نہ تھا۔

نیچریاں راست خدادر کمند --- نیچر و قانون ورا پائے بند سر نتواند کہ زنجیر کشد --- خط بخدائیش سینچر کشد کیست سینچر سی والیں آئی ست --- گول بکول آمدہ نیچر پست چوں شدہ استارہ ہند آن دغل --- نحس و بلند آمدہ ہمچوں زحل عرش و فلک جن و ملک حشر تن --- نار و جنان جملہ غلط کرد و ظن کیست نبی پر دلِ پر جوشِ گو --- وحی چہ باشد سخن جوش او بر زدہ بر ہم ہمہ از اصل وفرع --- دین نو آورد و نو آورد شرع ریش حرام ست و دم فرق فرض --- حج سوئے انگلینڈ بود قطع ارض گفت بیا قوم شنو قوم من --- ہیں سوئے اعزاز بدو قوم من

Your humiliation lies in following the Muslim faith; woe to the one who is not a Christian. (Translation: God is captive to the 'Necheris' (naturalists); Nature (disposition) and Law bind Him; He cannot turn away from Nature. Saturn draws a line on His divinity; who is Saturn? It's C.S.I. [Star of India award]. A foolish nature-worshipper (Sir Syed) came to Aligarh. Since that counterfeit person became 'Star of India' (received the medal), he has become ominous and elevated like Saturn. He has declared the Divine Throne, the Heavens, angels, physical resurrection, Heaven, and Hell all to be wrong and conjectural. According to him, who is a Prophet? A brave and fiery orator. He has disrupted all principles and branches, brought a new religion and a new Sharia. A beard is forbidden, and a (crooked) hair parting is obligatory. Pilgrimage (Hajj) is the name of a journey towards England. He said, 'O my nation! Come and listen, O my nation! Run towards honor. The religion of Islam is your humiliation. Alas for the person who is not a Christian.') Whose pleasure was this aimed at? Was it not in the holy East?

The Nadwis show off in speeches and lectures; when they reach the Sunnah, they do something else (i.e., oppose it). Sometimes they place the crown of God's grace on the heads of Rafidis; sometimes they elevate priests to the stage of scholars. Look at the fate and equipment of the stage of religion, that with those who shave their beards, they make brothers of priests, Scotsmen, and 'Misters'. The Mufti got this honor for free, that they make him sit with imams, judges, agents, and collectors. Look at the pride and style of the scholars, look at the system of the religious assembly; they make tables, stages, ticket halls, and clubhouses. Why weep over these sycophants, that these rebellious people appoint the British Governor as ruler and judge. (Translation: The Nadwa people who show off in speeches and lectures, when it comes to the Sunnah, they do the opposite. Sometimes they place the crown of Allah's grace on the heads of the Rafidis, and sometimes they seat priests on the stage of the scholars. Look at the fate and arrangements of the stage of religion, where they make brothers out of shaven-bearded men along with priests, Scotsmen, and 'Misters'. The Mufti got this honor for free, being seated among imams, judges, agents, and collectors. Look at the airs and graces of the scholars, see the system of religious gatherings; they set up tables, stages, ticket halls, and club houses. What use is it to weep over these sycophants who appoint a British Governor as their ruler and judge?) Whose pleasure was this for? Maulvi Abdul Bari Sahib, the servant of the Kaaba, as a sample of his work, turned the Kanpur mosque into a public road, leaving

it to be trampled forever by the impure, infidels, and polytheists. With great audacity, he declared it a Sharia issue. In refutation of this, 'Ibanat al-Mutawari' was written, in which it was said to them:

I know you will not reach the Kaaba, O traveler with your back to the path; For the road you are traveling leads to England. (O traveler walking with your back towards the Kaaba! I know you will not reach the Kaaba because the path you are on is the road to England. - Translator)

तुम्हारा अपमान मुस्लिम धर्म का पालन करने में है; उस व्यक्ति पर अफ़सोस है जो ईसाई नहीं है। (अनुवाद: ईश्वर 'नैचरियों' (प्रकृतिवादियों) की कैद में है, प्रकृति और कानून उसे बांधने वाले हैं, वह प्रकृति से विमुख नहीं हो सकता। शनि उसकी ईश्वरीय सत्ता पर लकीर खींच देता है; शनि कौन है? वह सी.एस.आई. [स्टार ऑफ इंडिया पुरस्कार] है। एक मूर्ख प्रकृति-पूजक (सर सैयद) अलीगढ़ में आया। जब से वह जाली व्यक्ति 'सितारा-ए-हिंद' हुआ (उसे पदक मिला), वह शनि की तरह अशुभ और उच्च हो गया है। उसने अर्श, आकाश, फ़रिश्ते, शारीरिक प्रलय, स्वर्ग और नर्क सबको गलत और काल्पनिक करार दिया है। उसके अनुसार नबी कौन है? एक बहादुर और ओजस्वी वक्ता। उसने सभी सिद्धांतों और शाखाओं को तितर-बितर कर दिया है, एक नया धर्म लाया है और नई शरीयत लाया है। दाढ़ी हराम है और (टेढ़ी) मांग रखना फ़र्ज़ है। हज इंग्लैंड की यात्रा का नाम है। उसने कहा, 'ऐ मेरी कौम! आओ और सुनो, ऐ मेरी कौम! सम्मान की ओर दौड़ो। इस्लाम धर्म तुम्हारा अपमान है। अफ़सोस उस व्यक्ति पर जो ईसाई नहीं है।') यह किसकी खुशी के लिए था, क्या यह पवित्र पूर्व में नहीं था?

नदवा वाले भाषण और व्याख्यान में जलवा दिखाते हैं; जब सुन्नत की बात आती है तो दूसरा ही काम करते हैं (अर्थात सुन्नत का विरोध करते हैं)। कभी वे राफ़ज़ियों के सिर पर अल्लाह की कृपा का ताज रखते हैं; कभी पादरियों को विद्वानों के मंच पर बिठाते हैं। धर्म के मंच की किस्मत और साज़ो-सामान देखें कि दाढ़ी मुंडवाने वालों के साथ वे पादरियों, स्कॉट और 'मिस्टर' को भाई बनाते हैं। मुफ्ती को मुफ्त में यह सम्मान मिल गया कि उसे इमामों, जजों, एजेंटों और कलेक्टरों का सहचर बना दिया। विद्वानों का नाज़-ओ-अंदाज देखें, धार्मिक सभा की व्यवस्था देखें; वे मेज़, मंच, टिकट हॉल और क्लब हाउस बनाते हैं। इन चापलूसों पर क्या रोना कि ये विद्रोही लोग ब्रिटिश गवर्नर को शासक और न्यायाधीश नियुक्त करते हैं। (अनुवाद: नदवा वाले जो भाषण और व्याख्यान में जलवा दिखाते हैं, जब सुन्नत तक पहुँचते हैं तो दूसरा काम करते हैं (यानी सुन्नत का विरोध)। ये कभी राफ़ज़ियों के सिर पर अल्लाह तआला के लुत्फ़-ओ-करम का ताज रखते हैं, कभी पादरियों को उलेमा के मंच पर बिठाते हैं। दीन के स्टेज की किस्मत और सामान देखें कि दाढ़ी मुंडवाने वालों के साथ पादरी, स्कॉट और मिस्टर को (अपना) भाई बनाते हैं। मुफ्ती को मुफ्त में यह सम्मान मिल गया कि उसे इमामों, जजों, एजेंटों और कलेक्टरों का हमनशीन बना दिया। उलेमा के नाज़-ओ-अंदाज देखें, धार्मिक मजलिस का निज़ाम देखें; मेज़, स्टेज, टिकट हॉल और क्लब घर बनाते हैं। इन चापलूसों पर क्या रोना कि ये

सरकश लोग ब्रिटिश गवर्नर को हाकिम और मुंसिफ मुकर्रर करते हैं।) यह किसकी खुशी के लिए था? मौलवी अब्दुल बारी साहब खादिम-ए-काबा ने अपनी एक बानगी के तौर पर कानपुर की मस्जिद को आम सड़क बना दिया और उसे हमेशा के लिए जुनुब, हाइज़, काफिर और मुशरिक के रौंदने के लिए छोड़ आए। बड़े साहस के साथ उन्होंने इसे शरीयत का मसला ठहराया। इसके खंडन में 'इबानतुल मुतवारी' लिखा गया जिसमें उनसे कहा गया:

मुझे पता है कि तुम काबा नहीं पहुँचोगे, ओ मार्ग से पीठ फेरने वाले; क्योंकि जिस रास्ते पर तुम चल रहे हो वह इंग्लैंड की ओर जाता है। (काबा की ओर पीठ करके चलने वाले! मैं जानता हूँ कि तुम काबा नहीं पहुँच सकोगे क्योंकि जिस रास्ते पर तुम चल रहे हो वह इंग्लैंड का रास्ता है। - अनु.)

पृष्ठ 479/712

ذلت تان دین مسلمانی ست / وائے برانکس کہ نہ نصرانی ست (ترجمہ: خدا نیچریوں کی قید میں ہے، نیچر (طبیعت) اور قانون اس کو پابند کر نیوالے ہیں، وہ نیچر سے سر نہیں پھر سکتا۔ سنچر اس کو خدائی پر لکیر کھینچ دیتا ہے، سنچر کون؟ سی، ایس آئی ہے، ایک بیوقوف نیچر پرست (سرسید) کول میں آیا ہے، جب سے وہ کھوٹا شخص ستارہ ہند ہوا (اسے تمغہ ملا ہے) زحل کی طرح منحوس اور بلند ہو گیا ہے، اس نے عرش آسمان، فرشتے، حشر جسمانی، جنت دوزخ سب کو غلط اور ظنی قرار دیا ہے، (اس کے نزدیک) نبی کون ہے؟ بہادر اور شعلہ بیان خطیب ہے تمام اصول اور فروع کو اس نے درہم برہم کر دیا ہے، دین نیا لایا ہے اور شریعت نئی لایا ہے، داڑھی حرام ہے اور (ٹیڑھی) مانگ کی دم فرض ہے، حج انگلینڈ کی طرف سفر کا نام ہے، اس نے کہا اے میری قوم! آؤ اور سن، اے میری قوم! عزت کی طرف دوڑ، دین اسلام تمہاری ذلت ہے، افسوس اس شخص پر جو نصرانی (عیسائی) نہیں ہے) یہ کس کی خوشی کو تھا، کیا مشرقیستان اقدس میں نہ تھا۔

ندیا کیں جلوہ در اسٹیج ولکچر می کنند / چوں بہ سنت می رسند آں کار دیگری می کنند گہ روافض را بر سر، تاج لطف اللہ نہند / گہ پودر را بہ تحت عالماں بر می کنند بخت و رخت تخت دیں میں جلوہ با صدرش براں / پادری و سکاٹ با مسٹر ہی برادر می کنند مفت مفتی یافت ایس عزت کہ اورا ہمتنشیں / با اماماں حج وجنٹ و کلکٹر می کنند ساز و ناز عالماں میں نظم بزم دیں بدیں / میز واسٹیج و ٹکٹ ہال و کلب گھر می کنند زیں سگا لشتا چہ نالشا کہ خود ایں سرکشا / داور واد را برا برٹش گور نرمے کنند (ترجمہ: ندوہ والے جو تقریر اور لیکچر میں جلوہ دکھاتے ہیں جب سنت تک پہنچتے ہیں تو دوسرا کام کرتے ہیں، (یعنی سنت کی مخالفت)۔ یہ کبھی رافضیوں کے سر پر اللہ

تعالیٰ کے لطف و کرم کا تاج رکھتے ہیں کبھی پادریوں کو علماء کے اسٹیج پر بٹھاتے ہیں۔ دین کے اسٹیج کی قسمت اور ساز و سامان دیکھئے کہ سوداڑھی منڈوں کے ساتھ پادری و سکاٹ اور مسٹر کو (अपना) بھائی بناتے ہیں، مفتی کو مفت میں یہ عزت مل گئی کہ اسے اماموں، ججوں، جنٹوں، اور کلکٹروں کا ہم نشین بنا دیتے ہیں، علماء کے ناز وانداز دیکھئے، مجلس دینی کا نظام دیکھئے، میز، اسٹیج، ٹکٹ ہال اور کلب گھر بناتے ہیں، ان خوشامدیوں پر کیا رونا کہ یہ سرکش لوگ برٹش گورنر کو حاکم اور منصف مقرر کرتے ہیں) یہ کس کی خوشی کو تھا، مولوی عبد الباری صاحب خدام کعبہ کی بانگی کے لئے مسجد کانپور کو عام سڑک اور ہمیشہ کے لئے جنب و حائض وکافر ومشرک کی پامال کرا آئے اور بکمال جرات اسے مسئلہ شرعیہ ٹھہرایا اس کے رد میں ابانۃ المتواری لکھا جس میں ان سے کہا گیا۔

دانم نہ رسی بکعبہ اے پشت براہ / کیں رہ کہ تو میروی بانگلستانست (کعبہ کی طرف پشت کرکے چلنے والے! میں جانتا ہوں تو کعبہ نہیں پہنچ سکے گا کہ جس راہ پر تو چل رہا ہے وہ انگلستان کا راستہ ہے۔ ت)

Furthermore, 'Qati-ul-Wahiyaat' was published to uproot their baseless doubts. For whose pleasure was this? The point is:

[Arabic Quote]: A person measures others by himself.

[Urdu Verse]: A man judges based on his own circumstances.

The leaders and their party have, until today, imitated and served Christianity for the pleasure of Christians. Now that things have soured with them, they have taken up the slavery of Hindus many times more to seek their pleasure. They think that, God forbid, the servants of Sharia must also be doing the same. However, Allah and His Messenger know that the servants of Sharia do not aim for the pleasure of any creature by expressing religious matters; their only aim is the pleasure of Allah Almighty and conveying His commands to His servants. Praise be to Allah, we say: may thousands upon thousands of curses from the One, the Subduer (Allah), His Messengers, and all people be upon whoever formulated a ruling that ruins Muslims to please the British. No, no! Also upon whoever stated the correct ruling not for the pleasure of God and His Messenger, nor to warn and inform Muslims, but with the aim and objective of seeking the pleasure of Christians. And also say: may thousands upon thousands of curses from Allah, the One, the Subduer, His Messengers, angels, and all people be upon those who, to please polytheists, extracted rulings from their hearts that ruin Islam, who completely distorted the Word and commands of Allah Almighty, who shut down the hallmarks of Islam and preferred the hallmarks of infidelity, who made polytheists their leaders and guides, and celebrated friendship and unity with them. And may all the leaders together say 'Amen' to this; their 'Amen' shall not go in vain, God willing, even if it is not a prayer from deep within the heart —'except in error' (Quranic quote).

Description of the Treaty with Polytheists and a Stinging Rebuttal of Leaders

(8) The leaders who are determined to completely change the laws of Islam and deceive the poor common people by telling them false, fabricated rulings, have moved in this direction solely for deception, claiming that since an agreement of accord has now been made between the Hindus and us, it is mandatory for us to fulfill it. This is a pure fabrication against the Sharia. Firstly, in which Sharia is there an 'agreement of accord' with polytheists? A Sharia-sanctioned treaty with disbelievers is a commitment to postpone combat for a period for a Sharia-compliant

benefit, not an 'accord' [in the sense of religious harmony/unity], the response to which is that it is forbidden by definitive texts.

Second Rebuttal to Leaders:

Secondly, not only accord, but leaders state that if there is a Sharia benefit, then creating unity is also not prohibited.

Note: The previous text and all these texts appearing in this discussion which are underlined, are from the presidential address of Maulvi Abdul Bari Sahib at the meeting of Anjuman-e-Ulama Subah-e-Muttahida, 12 Rajab 1338 AH at Kanpur. 12 Hashmat Ali (may he be forgiven).

फ़तावा-ए-रज़विया, खंड १४

इसके अलावा, उनके आधारहीन संदेहों को जड़ से मिटाने के लिए 'क़ाते-उल-वाहियात' प्रकाशित किया गया था। यह किसकी ख़ुशी के लिए था? बात यह है:

[अरबी उद्धरण]: आदमी दूसरों को अपने जैसा ही समझता है।

[उर्दू छंद]: इंसान अपनी ही स्थिति के आधार पर दूसरों का आकलन करता है।

नेताओं और उनकी पार्टी ने आज तक ईसाइयों की ख़ुशी के लिए ईसाइयत की नकल और गुलामी की है। अब जबकि उनके साथ संबंध बिगड़ गए हैं, तो उन्होंने उनकी (ईसाइयों की) तुलना में कई गुना अधिक हिंदुओं की गुलामी और उनकी ख़ुशी प्राप्त करना अपना लिया है। वे समझते हैं कि, खुदा न करे, शरीयत के सेवक भी ऐसा ही करते होंगे। जबकि अल्लाह और उसके रसूल जानते हैं कि शरीयत के सेवकों का उद्देश्य धार्मिक मसलों को व्यक्त करने में किसी जीव की ख़ुशी प्राप्त करना नहीं होता, बल्कि केवल अल्लाह तआला की रज़ा और उसके बंदों तक उसके आदेश पहुँचाना होता है। अल्लाह का शुक्र है, हम कहते हैं: उस व्यक्ति पर अल्लाह, उसके रसूलों और सभी इंसानों की हज़ारों-हज़ार लानतें हों, जिसने अंग्रेजों को खुश करने के लिए मुसलमानों की बर्बादी का मसला निकाला हो। नहीं, नहीं! बल्कि उस पर भी जिसने सही मसला इसलिए नहीं बताया कि खुदा और रसूल राज़ी हों, न ही मुसलमानों को सचेत करने के लिए, बल्कि उसका उद्देश्य और लक्ष्य ईसाइयों की ख़ुशी प्राप्त करना हो। और साथ ही यह भी कह लीजिए कि अल्लाह, उसके रसूलों, फरिश्तों और सभी इंसानों की हज़ारों-हज़ार लानतें उन लोगों पर हों, जिन्होंने मुशरिकों (बहुदेववादियों) को खुश करने के लिए दिल से इस्लाम को बर्बाद करने वाले मसले निकाले, अल्लाह तआला के कलाम और आदेशों में बदलाव और हेरफेर करके काया पलट दी, इस्लाम के प्रतीकों को बंद किया और कुफ्र (अविश्वास) के प्रतीकों को पसंद किया, मुशरिकों को अपना इमाम और मार्गदर्शक बनाया, उनके साथ दोस्ती और एकता का उत्सव मनाया। और इस पर सभी नेता मिलकर 'आमीन' कहें, इंशाअल्लाह उनकी यह आमीन खाली नहीं जाएगी, भले ही दिल की गहराई से दुआ न हो—'मगर गुमराह करने के लिए' (कुरानी उद्धरण)।

मुशरिकों के साथ संधि का विवरण और नेताओं का कड़ा खंडन

(८) जो नेता इस्लाम के आदेशों को पूरी तरह बदलने और गरीब जनता को झूठे मनगढ़ंत आदेश सुनाकर धोखा देने पर उतारू हैं, वे केवल छल-कपट के लिए इस ओर बढ़े हैं कि अब जबकि हिंदुओं

और हमारे बीच सहमति का समझौता हो गया है, तो हमारे लिए इसे पूरा करना अनिवार्य है। यह शरीयत पर निरा झूठ है। पहली बात तो यह कि किस शरीयत में मुशरिकों के साथ 'सहमति का समझौता' है? काफिरों के साथ शरीयत-सम्मत संधि, एक निश्चित अवधि तक किसी शरई लाभ के लिए युद्ध स्थगित करने का समझौता है, न कि 'सहमति' का, जिसका उत्तर यह है कि कतई दलीलों (नसूस-ए-कतईया) के अनुसार यह हराम (वर्जित) है।

नेताओं पर दूसरा खंडन:

दूसरा, केवल सहमति ही नहीं, बल्कि नेता कहते हैं कि यदि कोई शरई लाभ हो तो एकता स्थापित करना भी वर्जित नहीं है।

पाद-टिप्पणी: पिछला लेख और इस चर्चा में आने वाले वे सभी लेख जिन पर रेखा अंकित है, अंजुमन-ए-उलेमा सुबा-ए-मुत्ताहिदा के जलसे में मौलवी अब्दुल बारी साहब के अध्यक्षीय भाषण से लिए गए हैं, जो १२ रजब १३३८ हिजरी को कानपुर में हुआ था। १२ हशमत अली (अल्लाह उन्हें माफ करे)।

पेज ४८० ऑफ़ ७१२

نیز ان کے شبہاتِ واہیہ کے قلع قمع کو قاطع الواہیات شائع ہوا، یہ کس کی خوشی کو تھا، بات یہ ہے ع المرء یقیس علی نفسہ ع آدمی اپنے ہی احوال پہ کرتا ہے قیاس لیڈروں اور ان کی پارٹی نے آج تک نصرانیت کی تقلید وغلامی، خوشنودیِ نصاریٰ کو کی اب کہ ان سے بگڑی اس سے بدرجہا بڑھ کر خوشنودیِ ہنود کو ان کی غلامی لی، سمجھتے ہیں کہ معاذ اللہ خادمانِ شرع بھی ایسا ہی کرتے ہوں گے حالانکہ اللہ و رسول جانتے ہیں کہ اظہارِ مسائل سے خادمانِ شرع کا مقصود کسی مخلوق کی خوشی نہیں ہوتا صرف اللہ عزوجل کی رضا اور اس کے بندوں کو اس کے احکام پہنچانا اور وللہ الحمد سنتے ہم کہیں واحد قہار اور اس کے رسولوں اور آدمیوں سب کی ہزار در ہزار لعنتیں جس نے انگریزوں کے خوش کرنے کو تباہیِ مسلمین کا مسئلہ نکالا ہو، نہیں نہیں، بلکہ اس پر بھی جس نے حق مسئلہ نہ رضائے خدا اور رسول نہ تنبیہ و آگاہیِ مسلمین کے لئے بتایا بلکہ اس سے خوشنودیِ نصاریٰ اس کا مقصد ومدعا ہو اور ساتھ ہی یہ بھی کہہ لیجئے کہ اللہ واحد قہار اور اس کے رسولوں اور ملائکہ اور آدمیوں سب کی ہزار در ہزار لعنتیں ان پر جنھوں نے خوشنودیِ مشرکین کے لئے تباہیِ اسلام کے مسائل دل سے نکالے اللہ عزوجل کے کلام اور احکام تحریف و تغییر سے کایا پلٹ کر ڈالے شعارِ اسلام بند کئے شعارِ کفر پسند کئے، مشرکوں کو امام و ہادی بنایا، ان سے وداد واتحاد منایا اور اس پر سب لیڈر مل کر کہیں آمین، ان کی یہ آمین ان شاء اللہ تعالیٰ خالی نہ جائے گی اگرچہ دل میں بہت کی دعا نہ ہو "الا فی ضلل"۔

مشرکین سے معاہدہ کا بیان اور لیڈروں کا ردِ بلیغ

(۸) لیڈر کہ احکامِ اسلام کو یکسر بدلنے اور بیچارے عوام کو جھوٹے من گھڑت احکام سنا کر چھلنے پر تلے ہیں محض فریب دہی کے لئے اس طرف چلے ہیں کہ ہندوؤں سے اور ہم سے اب جبکہ عہدِ موافقت ہو گیا تو ہم کو اس کا پورا کرنا لازمی ہے یہ شریعت پر محض افتراء ہے، اول کون سی شریعت میں ہے کہ مشرکوں سے عہدِ موافقت، کافروں سے معاہدہ شرعیہ ایک مدت تک بمصلحتِ شرعی التوائے قتال کا عہد ہے، نہ کہ موافقت کا جواب نصوصِ قطعیہ حرام ہے۔

لیڈران پر دوسرا رد:

دوم صرف موافقت ہی نہیں بلکہ لیڈران فرماتے ہیں اگر شرعی مصلحت ہو تو اتحاد پیدا کرنا بھی ممنوع نہیں۔

عہ: عبارتِ گزشتہ اور یہ سب عبارات کہ اس بحث میں آتی ہیں جن پر خط ہے خطبہ صدارت مولوی عبدالباری صاحب جلسہ انجمن علمائے صوبہ متحدہ ۱۲ رجب ۱۳۳۸ھ بمقام کانپور کی ہیں ۱۲ حشمت علی عفی عنہ

Volume Fourteen (14) | Fatawa Rizvia

Alliance with Polytheists: Allah is the greatest! Polytheist and alliance - until this polytheist or that Muslim becomes one, how is an alliance between two opposites possible? It is clear that they did not become Muslims, nor did these [people] unite with them by accepting them as Muslims, so necessarily it is the reverse case: that they accepted polytheism. O leaders! Is it forbidden or not? This is not your personal domestic dispute. "The command is for none but Allah." (1) There is no command except for Allah's sake. The leaders themselves say that it is not permissible to make anyone other than God a ruler - "No command except Allah's" - and they went so far in this that if obedience to the Messenger is necessary, it is only in the case where there is no opposition to Divine commands; otherwise, the famous [hadith] "Obedience is only in what is good" applies.

According to the leaders, the Messenger of Allah can also give commands contrary to God: Allah is the One, the Subduer, yet He says: "He who obeys the Messenger has indeed obeyed Allah" (2). Whoever obeyed the Messenger certainly obeyed Allah. But the leaders say that obedience to the Messenger is only as long as he does not oppose Divine commands. When the Messenger gives a command against God, he is not to be obeyed. Well, when this is the status of the Messenger with you, then is obedience to you mandatory on the nation in every way, even if you give a command against God and the Quran? Just now you said that there is no command except for God's sake; now, if you do not claim divinity, then show where God has said that creating an alliance with polytheists out of expediency is not forbidden.

"Bring your proof, if you are truthful." (3) | Bring your proof if you are truthful.

The pages of the Great Quran are echoing with the prohibition of alliance and friendship with polytheists. O leaders! "Do you know better or does Allah?" (4) Do you know religious expediency better, or Allah Who says:

"O you who believe! Do not take into your intimacy those outside your ranks: they will not fail to corrupt you. They only desire your ruin." (5) | Do not make any non-Muslim your confidant; they will not fail to wish you ill; their heartfelt desire is for you to fall into hardship.

1. Al-Quran Al-Karim 6/57, 12/40, and 12/67
2. Al-Quran Al-Karim 4/80
3. Al-Quran Al-Karim 2/111

4. Al-Quran Al-Karim 2/140
5. Al-Quran Al-Karim 3/118

जिल्द चौदह (14) | फतावा रिज़विया

मुशरिकों (बहुदेववादियों) से गठबंधन: अल्लाह सबसे बड़ा है! मुशरिक और गठबंधन - जब तक यह मुशरिक या वह मुस्लिम न हो जाए, दो विपरितों का गठबंधन कैसे संभव है? यह स्पष्ट है कि वे मुसलमान नहीं हुए और न ही ये उन्हें मुसलमान मानकर उनसे एकजुट हुए, तो निश्चित रूप से स्थिति इसके विपरीत है कि उन्होंने ही शिर्क(बहुदेववाद) को स्वीकार कर लिया। ऐ नेताओं! क्या यह वर्जित है या नहीं? यह आपका व्यक्तिगत घरेलू मामला नहीं है। "हुक्म (आदेश) केवल अल्लाह का है।" (1) अल्लाह के अलावा किसी का हुक्म नहीं। नेता स्वयं कहते हैं कि ईश्वर के अलावा किसी और को शासक बनाना उचित नहीं है - "ला हुक्म इल्ला लिल्लाह" (अल्लाह के अलावा कोई हुक्म नहीं) - और वे इसमें यहाँ तक बढ़ गए कि यदि रसूल की आज्ञाकारिता आवश्यक है, तो केवल उस स्थिति में जब ईश्वरीय आदेशों का विरोध न हो, अन्यथा प्रसिद्ध है "आज्ञाकारिता केवल भलाई के कार्यों में है"।

नेताओं के अनुसार, अल्लाह के रसूल भी ईश्वर के विरुद्ध आदेश दे सकते हैं: अल्लाह एक और प्रबल है, फिर भी वह फरमाता है: "जिसने रसूल की आज्ञा मानी, उसने वास्तव में अल्लाह की आज्ञा मानी" (2)। जिसने रसूल का पालन किया, उसने निश्चित रूप से अल्लाह का पालन किया। लेकिन नेता कहते हैं कि रसूल की आज्ञाकारिता तभी तक है जब तक वह ईश्वरीय आदेशों का विरोध न करे। जब रसूल ईश्वर के विरुद्ध आदेश दे, तो उसका पालन नहीं किया जाना चाहिए। खैर, जब आपके यहाँ रसूल का यह दर्जा है, तो क्या राष्ट्र पर आपका पालन हर तरह से अनिवार्य है, भले ही आप ईश्वर और कुरान के विरुद्ध आदेश दें? अभी आपने कहा कि हुक्म केवल खुदा के लिए है; अब अगर आप ईश्वरीय दावा नहीं करते, तो दिखाएँ कि खुदा ने कहाँ फरमाया है कि मुशरिकों से गठबंधन करना किसी भी हित में वर्जित नहीं है।

"अपना प्रमाण लाओ, यदि तुम सच्चे हो।" (3) | अपना प्रमाण लाओ यदि तुम सच्चे हो।

महान कुरान के पन्ने मुशरिकों के साथ गठबंधन और मित्रता को हराम (वर्जित) करने की आवाज़ से गूंज रहे हैं। ऐ नेताओं! "क्या तुम अधिक जानते हो या अल्लाह?" (4) क्या तुम धार्मिक हित को अल्लाह से ज्यादा जानते हो, जो फरमाता है:

"अपने अलावा किसी और (गैर-मुस्लिम) को अपना राज़दार न बनाओ, वे तुम्हारी बुराई करने में कोई कसर नहीं छोड़ेंगे। उनकी दिली तमन्ना है कि तुम मुसीबत में पड़ो।" (5) | किसी गैर-मुस्लिम को

अपना गहरा मित्र न बनाओ, वे तुम्हें नुकसान पहुँचाने में कोई कसर नहीं छोड़ेंगे; उनकी हार्दिक इच्छा है कि तुम कठिनाई में पड़ो।

1. अल-कुरान अल-करीम 6/57, 12/40 और 12/67
2. अल-कुरान अल-करीम 4/80
3. अल-कुरान अल-करीम 2/111
4. अल-कुरान अल-करीम 2/140
5. अल-कुरान अल-करीम 3/118

पृष्ठ 712 का 481

مشرکوں سے اتحاد: اللہ اکبر مشرک اور اتحاد جب تک یہ مشرک یا وہ مسلم نہ ہوجائیں دو ضدوں کا اتحاد کیونکر ممکن، ظاہر ہے کہ وہ مسلمان نہ ہوئے نہ یہ ان کو مسلمان مان کر ان سے متحد ہوئے تو ضرور صورت عکس ہے کہ انھیں نے شرک قبول کیا، لیڈر صاحبو! ممنوع ہے یا نہیں تمھاری خانگی پنچیاتی بات نہیں "اِنِ الْحُکْمُ اِلَّا لِلّٰہِ" ۱ حکم نہیں مگر اللہ کے لئے، خود لیڈر ان فرماتے ہیں خدا کے سوا کسی کو حاکم بنانا روا نہیں "لاحکم الّا للہ"، اور اس میں یہاں تک بڑھے کہ اگر رسول کی اطاعت لازم ہے تو اس صورت میں جبکہ مخالفت احکام الہیہ نہ ہو ورنہ "انما الطاعۃ فی المعروف" مشہور ہے۔

لیڈران کے نزدیک رسول اللہ بھی خلافِ خدا حکم فرما سکتے ہیں: اللہ اکبر واحد قہار تو یہ فرمائے کہ "مَنْ یُّطِعِ الرَّسُوْلَ فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰہَ" ۲ جس نے رسول کی اطاعت کی بیشک اس نے اللہ کی اطاعت کی، اور لیڈر ان فرمائیں رسول کی اطاعت اسی وقت تک ہے جب تک وہ احکام الٰہی کی مخالفت نہ کرے۔ جب رسول خلافِ خدا حکم دے تو اس کی اطاعت نہیں، خیر ، جب آپ کے یہاں رسول کا یہ مرتبہ ہے تو کیا قوم پر آپ کی اطاعت ہر طرح لازم ہے اگرچہ خلافِ خدا و قرآن حکم دیجئے ، ابھی تو آپ نے کہا کہ حکم نہیں مگر خدا کے لئے اب اگر خدائی دعویٰ تمھیں نہیں تو دکھاؤ خدا نے کہاں فرمایا ہے کہ مشرکوں سے اتحاد پیدا کرنا بمصلحت ممنوع نہیں۔

"ھَاتُوْا بُرْھَانَکُمْ اِنْ کُنْتُمْ صٰدِقِیْنَ" ۳ | لاؤ اپنی برہان اگر تم سچے ہو۔

قرآن عظیم کے صفحات مشرکین سے اتحاد ووداد حرام کرنے سے گونج رہے ہیں لیڈرو! "ءَاَنْتُمْ اَعْلَمُ اَمِ اللّٰہُ" ۴ مصلحت شرعی تم زیادہ جانو یا اللہ جو فرماتا ہے۔

"لَا تَتَّخِذُوْا بِطَانَةً مِّنْ دُوْنِكُمْ لَا يَاْلُوْنَكُمْ خَبَالًا وَّدُّوْا مَا عَنِتُّمْ" ۵ | کسی غیر مسلم کو اپنا راز دار نہ بناؤ وہ تمہاری بدخواہی میں کمی نہ کریں گے ان کی دلی تمنا ہے تمہارا مشقت میں پڑنا۔

۱ القرآن الکریم ۶/ ۵۷ و ۱۲ / ۴۰ و ۶۷ ۲ القرآن الکریم ۴ / ۸۰ ۳ القرآن الکریم ۲/ ۱۱۱ ۴ القرآن الکریم ۲ / ۱۴۰ ۵ القرآن الکریم ۳/ ۱۱۸

Fatawa Razawiyya Volume 14

Allah is Great! Such a blatant fabrication against the One, the Almighty. Allah, the Mighty and Majestic, says: "And do not say about what your tongues assert of untruth, 'This is lawful and this is forbidden,' so as to invent falsehood about Allah. Indeed, those who invent falsehood about Allah will not succeed. [It is but] a brief enjoyment, and they will have a painful punishment." [1] Do not say with the false fabrications of your tongues that this is lawful and this is forbidden, so as to forge a lie against Allah. Indeed, those who forge a lie against Allah will never succeed. They may have a brief enjoyment in this world, but for them is a painful punishment.

Third Refutation of the Leaders: The leaders say, "We have kept the love of God in mind even in this alliance." According to the leaders, there is love of God in joining with the enemies of God: Allah is Great! Unity with the enemies of Allah and claiming it to be the love of God. Truly, in their view, what could be a greater love for Allah than to unite with Allah's enemies? The Commander of the Faithful, Maula Ali (may Allah honor his countenance), says: "Enemies are of three types: your enemy, the enemy of your friend, and the friend of your enemy." [2] Enemies are three: one is your own enemy, second is the enemy of your friend, and third is the friend of your enemy.

Allah, the Mighty and Majestic, says: "Then surely Allah is an enemy to the disbelievers." [3] Indeed, Allah is the enemy of disbelievers. Since you have united with His enemies, how could you not be enemies of Allah?

"You hold affection for my enemy, then you claim that I am Your friend? Folly is not far from you." (You have love for my enemy and then you talk nonsense that I am your friend? Foolishness is not far from you.)

[1] Al-Quran Al-Kareem 16/116, 117 [2] Nahj al-Balagha with Commentary of Ibn Abi'l-Hadid, Part 19, Dar Ihya al-Turath al-Arabi Beirut 4/384 [3] Al-Quran Al-Kareem 2/98

फ़तावा रज़विया खंड चौदह (14)

अल्लाह महान है! ईश्वर, जो कि एक और अत्यंत शक्तिशाली है, पर ऐसा खुला आरोप। अल्लाह (अज़्वजल) फरमाता है: "और अपनी ज़बानों के झूठ की वजह से मत कहो कि 'यह हलाल है और यह हराम है' ताकि अल्लाह पर झूठ बांधो। बेशक जो लोग अल्लाह पर झूठ बांधते हैं वे सफल नहीं होंगे। [उनके लिए] थोड़ा सा आनंद है और उनके लिए दर्दनाक सज़ा है।" [1] अपनी ज़बानों की झूठी बनावट से यह न कहो कि यह हलाल है और यह हराम है ताकि अल्लाह पर झूठ बांधो। बेशक जो अल्लाह पर झूठ बांधते हैं वे कभी सफल नहीं होंगे। वे दुनिया में थोड़े दिनों के लिए लाभ उठा लें, फिर उनके लिए दर्दनाक अज़ाब है।

नेताओं पर तीसरा खंडन: नेता कहते हैं, "हमने इस एकता में भी ईश्वर के प्रति प्रेम का ध्यान रखा है।" नेताओं के अनुसार, ईश्वर के शत्रुओं के साथ एकता में ईश्वर का प्रेम है: अल्लाह महान है! अल्लाह के दुश्मनों से एकता और इसमें खुदा की मुहब्बत का दावा। वास्तव में उनके नज़दीक अल्लाह की मुहब्बत इससे बढ़कर और क्या हो सकती है कि अल्लाह के दुश्मनों से मिल कर एक हो जाएं। अमीरुल मोमिनीन मौला अली (कर्रमल्लाहु वज्हहुल करीम) फरमाते हैं: "दुश्मन तीन प्रकार के होते हैं: आपका दुश्मन, आपके दोस्त का दुश्मन और आपके दुश्मन का दोस्त।" [2] दुश्मन तीन हैं: एक आपका अपना दुश्मन, दूसरा आपके दोस्त का दुश्मन, तीसरा आपके दुश्मन का दोस्त।

अल्लाह (अज़्वजल) फरमाता है: "तो बेशक अल्लाह काफिरों का दुश्मन है।" [3] बेशक अल्लाह काफिरों का दुश्मन है। तुम जो उसके दुश्मनों के साथ एकजुट हो गए, तो अल्लाह के दुश्मन क्यों न हुए?

"तुम मेरे दुश्मन से प्यार रखते हो और फिर दावा करते हो कि मैं तुम्हारा दोस्त हूँ? मूर्खता तुमसे दूर नहीं है।" (तुम मेरे दुश्मन से मुहब्बत रखते हो फिर यह बकवास करते हो कि मैं तुम्हारा दोस्त हूँ? तुम्हारी बेवकूफी तुमसे दूर नहीं है।)

[1] अल-कुरान अल-करीम 16/ 116, 117 [2] नहजुल बलागा मआ शरह इब्न अबिल हदीद, भाग 19, दार इहया अत-तुरास अल-अरबी बैरुत 4/384 [3] अल-कुरान अल-करीम 2/98

पृष्ठ 482 का 712

فتاویٰ رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

اللہ اکبر ایسا کھلا افتراء اور واحد قہار پر، اللہ عزوجل فرماتا ہے: "وَلَا تَقُوْلُوْا لِمَا تَصِفُ اَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هٰذَا حَلٰلٌ وَّ هٰذَا حَرَامٌ لِّتَفْتَرُوْا عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ اِنَّ الَّذِیْنَ یَفْتَرُوْنَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ لَا یُفْلِحُوْنَۚ مَتَاعٌ قَلِیْلٌ وَّ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِیْمٌ" ۱ اپنی زبانوں کی جھوٹی بناوٹ سے نہ کہو کہ یہ حلال اور یہ حرام ہے تا کہ اللہ پر جھوٹ باندھو بیشک جو اللہ پر جھوٹ باندھتے ہیں فلاح نہ پائیں گے تھوڑے دنوں دنیا میں برت لیں اور ان کے لئے دردناک عذاب ہے۔

لیڈران پر تیسرا رد: لیڈران فرماتے ہیں ہم نے خدا کی محبت کو اس اتحاد میں بھی ملحوظ رکھا ہے۔ لیڈران کے نزدیک دشمنانِ خدا سے اتحاد میں خدا کی محبت ہے: اللہ اکبر اللہ کے دشمنوں سے اتحاد اور اس میں محبت خدا کا ادعاء واقعی ان کے نزدیک اللہ کی محبت اس سے بڑھ کر اور کیا ہو سکتی ہے کہ اللہ کے دشمنوں سے مل کر ایک ہو جائیں، امیر المومنین مولیٰ علی کرم اللہ وجہہ فرماتے ہیں: الاعداء ثلثة عدوك وعدو صديقك وصديق عدوك ۲ دشمن تین ہیں: ایک خود تیرا دشمن، دوسرا تیرے دوست کا دشمن، تیسرا تیرے دشمن کا دوست،

اللہ عزوجل فرماتا ہے: "فَاِنَّ اللّٰهَ عَدُوٌّ لِّلْكٰفِرِیْنَ" ۳ بیشک اللہ کافروں کا دشمن ہے تم کہ اس کے دشمنوں سے متحد ہوئے کیونکر اللہ کے دشمن نہ ہوئے

تود عدوی ثم تزعم اننی صدیقک لیس النوك عنك بعارب (تو میرے دشمن سے محبت رکھتا ہے پھر یہ جھک مارتا ہے کہ میں تیرا دوست ہوں حماقت تجھ سے دور نہیں)

۱ القرآن الکریم ۱۶/ ۱۱۶، ۱۱۷ ۲ نہج البلاغۃ مع شرح ابن ابی الحدید الجزء التاسع عشر داراحیاء التراث العربی بیروت ۴/ ۳۸۴ ۳ القرآن الکریم ۲/ ۹۸

Fatawa Rizvia Volume 14

Fourth Rebuttal to the Leaders: Fourthly, a Sharia-compliant treaty with disbelieving polytheists is only permissible when, God forbid, Muslims are in need and necessity for it. Imam Malik ul-Ulama states in Bada'i':

Arabic	Urdu
The pillar of 'Muwada'ah' (truce) is the word Muwada'ah, Musalamah, Musalahat, or Mu'ahadah, or whatever conveys the meaning of these expressions. Its condition is necessity; therefore, it is not permissible in the absence of necessity. (Summary)	The constituent elements of a peace treaty are these words: Muwada'at, Musalamat, Musalahat, Mu'ahadah, and any word that conveys these meanings. The condition for a treaty is necessity; it is forbidden without necessity.

But the leaders do not accept their grave crime—that it was not necessity that inclined us towards the union with the brethren of India. Even if your treaty, for the sake of argument, were in the form of a Sharia-compliant treaty, inclining towards them without necessity would still be forbidden. In any case, it has made you a disobedient of the One, All-Powerful God and a clear ill-wisher of Muslims and the religion of Muslims.

Fifth Rebuttal to the Leaders: Fifthly, a Sharia-compliant treaty with disbelievers is a form of 'Aman' (safety/protection). The condition of Aman is that the disbelievers must have fear of being killed or fought by the granter of safety, and he should be dominant over them, even if, relative to their own group, their side is heavier. In a war between two leaders, even the dominant one experiences fear. For one from whom they do not fear being killed, his granting of safety is void and making a treaty is rejected. It states in Malik ul-Ulama's Bada'i':

Arabic	Urdu
As for the ruling on a truce treaty, it is the same as the well-known ruling on 'Aman' (protection), because it is also a contract of safety.	The ruling on a treaty is the same as the well-known ruling on protection, because a treaty is also a contract of protection.

It is stated in al-Hidayah:

Arabic	Urdu
Because he is from the people of combat, so they fear him, since he	Because the granter of safety is from those who engage in combat, the disbelievers will

Arabic

belongs to a people of strength (defense). Thus, protection is established from him as it meets its appropriate place.

Urdu

fear him because he has a supportive group. Thus, his granting of safety will be correct and appropriately placed.

1. Bada'i' as-Sana'i', Kitab as-Siyar, Matlab: Wa amma hukm al-Muwada'ah etc., H.M. Saeed Company, Karachi, 7/108
2. Bada'i' as-Sana'i', Kitab as-Siyar, Matlab: Wa amma hukm al-Muwada'ah etc., H.M. Saeed Company, Karachi, 7/109
3. Al-Hidayah, Bab al-Muwada'ah: Man yajuzu amanuhu, Al-Maktabah al-Arabiyah, Karachi, 2/544

फतवा रिज़विया खंड 14

नेताओं पर चौथा खंडन: चौथा, काफ़िरों और मुशरिकों (बहुदेववादियों) के साथ शरिया संधि केवल तभी वैध है जब, अल्लाह न करे, मुसलमानों को इसकी ज़रूरत और आवश्यकता हो। इमाम मलिक उल-उलेमा 'बदई' में फरमाते हैं:

अरबी	उर्दू
सुलह संधि का स्तंभ 'मुवादाअह', 'मुसालिमाह', 'मुसालिहाह' या 'मुआहादह' शब्द हैं, या जो इन अभिव्यक्तियों का अर्थ व्यक्त करे। इसकी शर्त ज़रूरत है; अतः ज़रूरत के अभाव में यह जायज़ नहीं है। (संक्षेप)	शांति संधि के स्तंभ ये शब्द हैं: मुवादाअत, मुसालामत, मुसालाहत, मुआहादा, और वह शब्द जो इन अर्थों को व्यक्त करे। संधि की शर्त आवश्यकता है; आवश्यकता के बिना यह हराम (वर्जित) है।

लेकिन नेता अपने भारी अपराध को स्वीकार नहीं करते कि हमें आवश्यकता ने भारत के भाइयों (हिंदू नेताओं) के साथ एकता की ओर प्रेरित नहीं किया। यदि आपका समझौता, गलत धारणा के आधार पर, शरिया समझौते के रूप में भी होता, तब भी आवश्यकता के बिना उनकी ओर झुकना हराम था। बहरहाल, इसने आपको एक सर्वशक्तिमान ईश्वर का अवज्ञाकारी और मुसलमानों और उनके धर्म का स्पष्ट अनिष्ट चाहने वाला बना दिया है।

नेताओं पर पाँचवाँ खंडन: पाँचवाँ, काफ़िरों के साथ शरिया संधि एक प्रकार की 'अमान' (सुरक्षा) है। अमान की शर्त यह है कि काफ़िरों को अमान देने वाले से वध और युद्ध का भय हो, और वह उन पर हावी हो, भले ही उनके समूह के संदर्भ में उनका पलड़ा अपेक्षाकृत भारी हो। दो सरदारों के बीच युद्ध में दबदबे वाले को भी भय होता है। जिससे उन्हें अपने वध का भय न हो, उसका अमान देना बातिल (अमान्य) और समझौता करना रद्द है। मलिक उल-उलेमा की 'बदई' में है:

अरबी	उर्दू
जहाँ तक सुलह समझौते के नियम का सवाल है, तो यह वही है जो अमान का प्रसिद्ध नियम है क्योंकि यह भी अमान का एक अनुबंध है।	समझौते का नियम वही है जो अमान का प्रसिद्ध नियम है क्योंकि समझौता भी एक अमान अनुबंध है।

हिदाया में है:

अरबी

क्योंकि वह युद्ध करने वालों में से है, इसलिए वे उससे डरते हैं, क्योंकि वह सामर्थ्य रखने वालों में से है। अतः उससे अमान की पुष्टि हो जाती है क्योंकि वह अपने उचित स्थान पर है।

उर्दू

क्योंकि वह अमान देने वाला युद्ध करने वालों में से है, इसलिए काफ़िर उससे डरेंगे क्योंकि वह एक समर्थक समूह रखता है। अतः उसका अमान देना सही होगा और अपने स्थान पर घटित होगा।

1. बदई अस-सानी, किताब अस-सियर, मतलह: वा अम्मा हुक्म अल-मुवादाह आदि, एच.एम. सईद कंपनी, कराची, 7/108
2. बदई अस-सानी, किताब अस-सियर, मतलह: वा अम्मा हुक्म अल-मुवादाह आदि, एच.एम. सईद कंपनी, कराची, 7/109
3. अल-हिदाया, बाब अल-मुवादाह: मन यजुज़ु अमानुहु, अल-मकतबा अल-अरबिया, कराची, 2/544

فتاویٰ رضویہ جلد چہاردہم (۱۴)

لیڈر ان پر چوتھا رد: چہارم کافروں مشرکوں سے معاہدہ شرعیہ صرف اس وقت روا ہے جب معاذ اللہ مسلمانوں کو اس کی احتیاج و ضرورت ہو، امام ملک العلماء بدائع میں فرماتے ہیں:

عربی	اردو
الموادعة رکنها فهو لفظ الموادعة او المسالمة او المصالحة والمعاهدة او ما یؤدی معنی هذه العبارات وشرطها الضرورة فلا تجوز عند عدم الضرورة (ملخصاً)	معاہدہ صلح کا رکن یہ الفاظ ہیں موادعت، مسالمت، مصالحت، معاہدہ اور جو لفظ ان معنی کو ادا کرے اور معاہدہ کی شرط ضرورت ہے بے ضرورت حرام ہے۔

لیکن لیڈر ان اپنا بھاری جرم خود قبول نہیں کرتے ہیں کہ ہم کو احتیاج نے اتحاد بردارانِ ہند کی جانب مائل نہیں کیا تمہارا معاہدہ اگر بفرض غلط معاہدہ شرعیہ کی شکل میں ہوتا جب بھی بے ضرورت ان کی طرف مائل ہونا حرام تھا بہر حال اس نے تمھیں واحد قہار کا نافرمان اور صریح بدخواہِ مسلمانان و دینِ مسلمانان کر دیا۔

لیڈر ان پر پانچواں رد: پنجم کفار سے معاہدہ شرعیہ ایک قسم امان ہے اور شرط امان یہ ہے کہ کفار کو امان دہندہ سے خوفِ قتل و قتال ہو اور یہ ان پر قاہر ہو اگرچہ اپنی جماعت کے لحاظ سے اگرچہ نسبتاً پلہ انہیں کا بھاری ہو جنگ دوسر دار وحرب میں چرب کو بھی خوف ہوتا ہے جس سے انھیں اپنے قتل کا خوف نہ ہو اس کا امان دینا باطل اور معاہدہ کرنا مردود، بدائع ملک العلماء میں ہے:

عربی	اردو
اما حکم الموادعة فما هو حکم الامان المعروف لانها عقد امان ایضا	معاہدہ کا حکم وہی ہے جو امان کا مشہور حکم ہے اس لئے کہ معاہدہ بھی ایک عقد امان ہے۔

ہدایہ میں ہے:

عربی	اردو
انه من اهل القتال فیخافونه اذ هو من اهل المنعة فیتحقق الامان منه لملاقاته محله	اس لئے کہ وہ امان دہندہ اہل قتال سے ہے تو کافر اس سے ڈریں گے اس لئے کہ وہ حمایتی گروہ رکھتا ہے تو اس کا امان دینا ٹھیک ہوگا اپنے محل پر واقع ہوا۔

۱ بدائع الصنائع کتاب السیر مطلب و اما حکم الموادعۃ الخ ایچ ایم سعید کمپنی کراچی ۷/ ۱۰۸ ۲ بدائع الصنائع کتاب السیر مطلب و اما حکم الموادعۃ الخ ایچ ایم سعید کمپنی کراچی ۷/ ۱۰۹ ۳ الہدایہ باب الموادعۃ من یجوز امانہ المکتبۃ العربیہ کراچی ۲/ ۵۴۴

Fatawa Razawiya, Volume 14

It is in the same [book]: "The granting of protection (aman) by a prisoner or a merchant who has entered enemy territory (Dar-al-Harb) for trade is not valid, because they do not fear them (the enemies), and protection is specific to the place of fear." (Summary) | The protection granted by a prisoner or a merchant who has gone to the enemy territory for trade is not valid because they will not fear the infidels, and protection can only be valid where there is fear. (Summary)

It is in the same [book]: "And whoever embraces Islam in enemy territory and does not migrate to us, his granting of protection is not valid for what we have explained."[2] | Whoever became a Muslim in enemy territory and did not migrate to the land of Islam, his granting of protection is also not valid, for the same reason we have already stated.

In 'Fath al-Qadir': "Because of what we explained, that protection is specific to the place of fear, and there is no fear of him while he is residing in their land, having no protection and no power of defense."[3] | Our stated reason is that granting protection is valid from someone who is feared, and there is no fear of him as long as he resides in their country; he has no group to support him nor the strength to repel the infidels.

In 'Inayah' by Imam Akmal: "The condition for the validity of protection is faith, and its cause is fear, because fear only arises from someone who possesses strength and resistance."[4] | The condition for protection to be valid is faith, and its cause is fear, because fear is only from someone who has power and can protect himself.

In the words of Imam Nasafi: "His protection is valid because he is of the people of fighting." | His granting of protection is correct because he is of the [people of] fighting.

1 Al-Hidayah, Chapter on Truce, Who May Grant Protection, Al-Maktabah al-Arabiyyah, Karachi, 2/525 2 Al-Hidayah, Chapter on Truce, Who May Grant Protection, Al-Maktabah al-Arabiyyah, Karachi, 2/525 3 Fath al-Qadir, Chapter on Truce, Who May Grant Protection, Maktabah Nooriyah Razawiyah, Sukkur, 5/213 4 Inayah with Fath al-Qadir, Chapter on Truce, Who May Grant Protection, Maktabah Nooriyah Razawiyah, Sukkur, 5/213

फ़तावा रज़विया, जिल्द 14

इसी में है: "एक कैदी या व्यापारी द्वारा सुरक्षा (अमान) देना जो व्यापार के लिए दार-अल-हर्ब (शत्रु देश) गया हो, जायज़ नहीं है, क्योंकि वे उनसे नहीं डरते, और सुरक्षा डर की जगह के लिए विशिष्ट है।" (संक्षिप्त) | कैदी या व्यापारी जो व्यापार के लिए दार-अल-हर्ब गया हो, उसकी अमान (सुरक्षा) सही नहीं है क्योंकि वे काफिरों से नहीं डरेंगे, और अमान वहीं हो सकती है जहाँ डर हो। (संक्षिप्त)

इसी में है: "और जो दार-अल-हर्ब में मुसलमान हुआ और हमारी ओर हिजरत (प्रवास) नहीं की, उसका सुरक्षा देना उस वजह से सही नहीं है जो हमने बयान किया।"[2] | जो दार-अल-हर्ब में मुसलमान हुआ और दार-उल-इस्लाम में हिजरत करके नहीं आया, उसका अमान देना भी सही नहीं है, इसी दलील से जो हम बयान कर चुके हैं।

'फ़त्हुल क़दीर' में है: "जैसा कि हमने बयान किया कि अमान (सुरक्षा) डर के स्थान के साथ विशिष्ट है, और उससे कोई डर नहीं है जबकि वह उनकी भूमि में निवास कर रहा है, न तो उसका कोई बचाव है और न ही रक्षा की शक्ति।"[3] | हमारी बयान की हुई दलील यह है कि अमान देना उसका सही है जिससे डर हो, और इससे डर नहीं है कि यह उन्हीं के मुल्क में रहता है, इसके पास न अपनी हिमायत करने वाला कोई गिरोह है और न काफिरों के मुकाबले की ताकत।

'इनाया' इमाम अकमल में है: "अमान के जायज़ होने की शर्त ईमान है और उसका कारण डर है, क्योंकि डर केवल उसी से होता है जिसके पास शक्ति और प्रतिरोध की क्षमता हो।"[4] | अमान जायज़ होने की शर्त ईमान है और इसकी वजह डर है, क्योंकि डर उसी से होता है जो ज़ोर रखता हो और अपने आप को बचा सकता हो।

इमाम नसफी के कलाम में है: "उसकी अमान सही है क्योंकि वह युद्ध करने वालों में से है।" | इसकी अमान सही है इसलिए कि वह कत्ल (युद्ध) के[लोगों में से है]।

1 अल-हिदाया, बाबुल मुआदआ, किसका अमान देना जायज़ है, अल-मकतबतुल अरबीय्या, कराची 2/525 2 अल-हिदाया, बाबुल मुआदआ, किसका अमान देना जायज़ है, अल-मकतबतुल अरबीय्या, कराची 2/525 3 फ़त्हुल क़दीर, बाबुल मुआदआ, किसका अमान देना जायज़ है, मकतबा नूरिया रज़विया, सक्खर 5/213 4 इनाया मआ फ़त्हुल क़दी़र, बाबुल मुआदआ, किसका अमान देना जायज़ है, मकतबा नूरिया रज़विया, सक्खर 5/213

اسی میں ہے: لایجوز امان اسیر ولاتاجر دخل علیھم لانھما لایخافونھا والامان یختص بمحل الخوف (ملخصاً) | قیدی یا تاجر کہ دارالحرب میں تجارت کو گیا ہو ان کی امان صحیح نہیں اس لئے کہ کافران سے نہ ڈریں گے اور امان وہیں ہو سکتی ہے جہاں خوف ہو۔ (ملخصاً)

اسی میں ہے: ومن اسلم فی دارالحرب ولم یھاجر الینا لایصح امانہ لمابینا2 | جو دارالحرب میں مسلمان ہوا اور دارالاسلام میں ہجرت کرکے نہ آئے اس کا امان دینا بھی صحیح نہیں اسی دلیل سے کہ ہم بیان کر چکے۔

فتح القدیر میں ہے: لما بینا من ان الامان یختص بمحل الخوف ولا خوف منہ حال کونہ مقیماً في دارھم لا منعة لہ ولا قوة دفاع3 | ہماری بیان کی ہوئی دلیل یہ ہے کہ امان دینا اس کا صحیح ہے جس سے خوف ہو اور اس سے خوف نہیں کہ یہ انہیں کے ملک میں رہتا ہے، اس کے پاس نہ اپنی حمایت کرنے والا کوئی گروہ ہے نہ مدافعت کفار کی قوت۔

عنایہ امام اکمل میں ہے: شرط جواز الامان ھوالایمان وعلتہ ھوالخوف لان الخوف انما یحصل ممن لہ قوة وامتناع4 ۔ | امان جائز ہونے کی شرط ایمان ہے اور اس کی علت خوف اس لئے کہ خوف اسی سے ہوتا ہے جو زور رکھتا ہو اور اپنے آپ کو بچا سکتا ہو۔

کلام امام نسفی میں ہے: صح امانہ لانہ من اھل القتال | اس کی امان صحیح ہے اس لئے کہ وہ قتال کے

1 الہدایة باب الموادعة من یجوز امانہ المکتبة العربیہ کراچی ۲/ ۵۲۵ 2 الہدایة باب الموادعة من یجوز امانہ المکتبة العربیہ کراچی ۲/ ۵۲۵ 3 فتح القدیر باب الموادعة من یجوز امانہ مکتبہ نوریہ

رضویہ سکھر ۵/ ۲۱۳ 4 عنایة مع فتح القدیر باب الموادعة من یجوز امانہ مکتبہ نوریہ رضویہ سکھر ۵/ ۲۱۳

Fatawa Razawiyyah Volume 14

- [Arabic]: "...and the might of Islam, so they fear it. Then the 'Aman' (protection/ safety), which is the removal of fear, will be executed through it."
- [Urdu]: It is worthy, and for its own protection it has an Islamic group so that the disbelievers will fear it. Thus, 'Aman' (safety), which is the name for removing fear, will be implemented through it.

It is stated in the same [book]: - [Arabic]: "It is not permissible to grant safety by a prisoner, or a merchant who entered amongst them, or a Muslim who embraced Islam in Dar-ul-Harb and did not migrate, because safety is based on fear, and they have no fear of him." - [Urdu]: The granting of safety by a prisoner, or a merchant who entered Dar-ul-Harb, or an enemy (Harbi) who embraced Islam there and did not migrate towards Dar-ul-Islam, is not valid because safety exists where there is fear, and the disbelievers will not fear them.

It is stated in 'Tabyin' by Imam Zayla'i: - [Arabic]: "If a Muslim enters the camp of the people of war in Dar-ul-Islam and gives them safety, his safety is not valid unless it is given by those who can resist them. This is contrary to a case where he gives safety to twenty or similar numbers in Dar-ul-Islam, where his safety is not permissible because one person, although overwhelmed in terms of himself as he cannot resist them, is dominant and unreachable through the power of Muslims. Thus, he is legally dominant over them." - [Urdu]: An army of enemies (Harbis) has come into Dar-ul-Islam, and a Muslim goes into their camp and gives them safety; this safety is not valid. Yes, when so many Muslims give them safety who can resist that army [then it is valid]. Contrary to this, if for example twenty or twenty-five enemies come into Dar-ul-Islam and one Muslim goes among them and gives them safety, this safety became valid because although one is overwhelmed by twenty and cannot resist them, he is dominant over them by the strength of Muslims. So, legally the dominance will be his. (Summary)

It is stated in the same [book]: - [Arabic]: "Safety is the removal of fear, and he who does not..." - [Urdu]: Safety is the name of removing fear, and he who [does not have the power of] combat...

---

1. Kafi Sharh Wafi by Al-Nasafi.
2. Kafi Sharh Wafi by Al-Nasafi.

3. Tabyin al-Haqa'iq, Kitab al-Siyar, Al-Matba'ah al-Kubra al-Amiriyyah, Bulaq, Egypt, 3/24.

फ़तावा रज़विया खंड 14

- [अरबी]: "...और इस्लाम की शक्ति, जिससे वे डरते हैं। फिर 'अमान' (सुरक्षा), जो भय को दूर करना है, इसके माध्यम से लागू किया जाएगा।"
- [उर्दू]: वह योग्य है, और अपनी रक्षा के लिए उसके पास एक इस्लामी समूह है ताकि काफ़िर उससे डरें। तो अमान, जो भय दूर करने का नाम है, इसके माध्यम से लागू किया जाएगा।

उसी में है: - [अरबी]: "किसी कैदी, या उनके बीच प्रवेश करने वाले व्यापारी, या दार-उल-हर्ब में इस्लाम स्वीकार करने वाले और हिजरत न करने वाले मुस्लिम द्वारा दी गई सुरक्षा अनुमेय नहीं है, क्योंकि सुरक्षा भय पर आधारित होती है, और उन्हें उससे कोई भय नहीं है।" - [उर्दू]: किसी कैदी या व्यापारी, जो दार-उल-हर्ब में प्रवेश कर गया हो, या कोई हर्बी (शत्रु) जिसने वहाँ इस्लाम स्वीकार कर लिया और दार-उल-इस्लाम की ओर हिजरत नहीं की, उनके द्वारा दी गई सुरक्षा मान्य नहीं है क्योंकि सुरक्षा वहाँ होती है जहाँ भय हो, और काफ़िर उनसे नहीं डरेंगे।

इमाम ज़ैला'ई की 'तबीन' में है: - [अरबी]: "यदि कोई मुस्लिम दार-उल-इस्लाम में युद्ध के लोगों के शिविर में प्रवेश करता है और उन्हें सुरक्षा देता है, तो उसकी सुरक्षा मान्य नहीं है जब तक कि यह उनके द्वारा न दी जाए जो उनका विरोध कर सकते हैं। इसके विपरीत यदि वह दार-उल-इस्लाम में बीस या इसी तरह की संख्या को सुरक्षा देता है, जहाँ उसकी सुरक्षा अनुमेय नहीं है क्योंकि एक व्यक्ति, हालांकि खुद के मामले में विवश है क्योंकि वह उनका विरोध नहीं कर सकता, लेकिन मुसलमानों की शक्ति के माध्यम से प्रबल और सुरक्षित है। इस प्रकार वह कानूनी रूप से उन पर प्रभावी है।" - [उर्दू]: हर्बियों की एक सेना दार-उल-इस्लाम में आई है, और एक मुसलमान उनके शिविर में जाकर उन्हें सुरक्षा दे देता है; यह सुरक्षा मान्य नहीं है। हाँ, जब इतने मुसलमान उन्हें सुरक्षा दें जो उस सेना का मुकाबला कर सकें[तो मान्य है]। इसके विपरीत, यदि उदाहरण के तौर पर बीस या पच्चीस हर्बी दार-उल-इस्लाम में आएं और एक मुसलमान उनके बीच जाकर उन्हें सुरक्षा दे दे, तो यह सुरक्षा मान्य हो गई क्योंकि भले ही एक बीस से दब जाए और उनका मुकाबला न कर सके लेकिन वह मुसलमानों की शक्ति से उन पर प्रबल है। तो, कानूनी तौर पर प्रभुत्व उसी का होगा। (संक्षेप)

उसी में है: - [अरबी]: "अमान भय को दूर करना है और जो नहीं..." - [उर्दू]: अमान भय दूर करने का नाम है, और वह जो [लड़ाई की शक्ति नहीं...]

1. काफी शरह वाफी लिन-नसाफी।
2. काफी शरह वाफी लिन-नसाफी।
3. तबीन अल-हक़ाएक, किताब अल-सियर, अल-मतबअ अल-कुबरा अल-अमीरिया, बुलाक, मिस्र, 3/24।

ومنة الاسلام فیخافونه فینفذ منه الامان الذی هو ازالة الخوف[1]- لائق ہے اور اپنی حمایت کے لئے اسلامی گروہ رکھتا ہے تو کافر اس سے ڈریں گے تو امان کہ خوف زائل کرنے کا نام ہے اس سے نفاذ پائے گی۔

اسی میں ہے: لا یجوز امان اسیر و تاجر دخل علیهم و مسلم اسلم في دار الحرب و لم یهاجر لان الامان یکون علی خوف و لا خوف لهم منه [2]- قیدی یا تاجر کہ دارالحرب میں داخل ہوا یا حربی کہ وہاں اسلام لایا اور دارالاسلام کی طرف ہجرت نہ کی ان کا امان دینا صحیح نہیں کہ امان ڈر میں ہوتی ہے اور کافر ان سے نہ ڈریں گے۔

تبیین امام زیلعی میں ہے: لو دخل مسلم في عسکر اهل الحرب في دار الاسلام و امنهم لا یصح امانه الا اذا امنهم من یقاومهم بخلاف ما اذا امن عشرین او نحوهم في دار الاسلام حیث لا یجوز امانه لان الواحد و ان کان مقهور اباعتبار نفسه حیث لا یقاومهم لکنه قاهر ممتنع بقوة المسلمین فکان قاهر الهم حکماً - (ملخصاً) حربیوں کا لشکر دارالاسلام میں آیا ہوا ہے اور کوئی مسلمان ان کے لشکر میں جا کر امان دے آئے یہ امان صحیح نہیں ہاں جب اتنے مسلمان انہیں امان دیں جو اس لشکر کی مقاومت کر سکتے ہوں بخلاف اس کے مثلاً بیس پچیس حربی دارالاسلام میں آئے اور ایک مسلمان نے ان میں جا کر انہیں امان دے دی ، یہ امان صحیح ہو گئی کہ ایک اگر چہ بیں سے مغلوب ہے ان کی مقاومت نہیں کر سکتا مگر وہ مسلمانوں کے زور سے ان پر غالب ہے تو حکماً غلبہ اسی کا ہوگا ۔ (ملخصاً)

اسی میں ہے: الامان ازالة الخوف و من لم امان خوف زائل کرنے کا نام ہے اور وہ جو قتال

[1] كافى شرح وافى للنسفى [2] كافى شرح وافى للنسفى [3] تبيين الحقائق كتاب السير المطبعة الكبرى الاميريه بولاق مصر ٣ / ٢٤

Fatawa Razawiya Volume 14

[Arabic Passage]: If he engages in fighting, they do not fear him, so how can his grant of security be valid? - [Urdu Translation]: If the disbeliever does not fear him, how can his grant of security be correct. Tell me honestly, were you dominant over the Hindus? Were you capable of killing them? Did they fear being killed by you, such that your grant of security removed that fear? And when none of this was true, and certainly it was not, then your treaty, even if mistakenly assumed to be in the form of a Sharia-compliant treaty, was absolutely null and void. And to declare the fulfillment of a void treaty as mandatory is even more void than the original.

Sixth Rebuttal on Leaders: Sixthly, a major condition in a Sharia-compliant treaty with disbelievers is that for whatever duration it lasts, they must maintain the intent for battle and not neglect the preparation and maintenance of equipment. Because the primary purpose of delaying through a treaty is this very preparation; otherwise, they would be abandoners of an important obligation and deserving of the fire of Hell, may Allah protect us. It is stated in 'Bada'i' of Imam Malik al-Ulama:

[Table Context]: [Arabic]: The condition of a treaty is necessity, and that is the necessity of preparing for battle. Because making peace is the abandonment of obligatory fighting, so it is not permissible except in a situation where it becomes a means to fighting. [Urdu]: The condition for a treaty to be permissible is necessity, and that necessity is that during this period, battle equipment is prepared. Because Jihad is obligatory and a treaty is the abandonment of this obligation, it can only be permissible in a situation where it serves as a means for Jihad.

Say with honesty, are you in a state of preparation for battle against the Hindus, and is it for this reason that you have made a treaty with them for a period—so that in this window of time you may prepare the means for their killing? Why do you deceive Muslims? Rather, you take the path of deception even with the Knower of the unseen and of hearts.

"And they deceive not except themselves and they perceive [it] not." (Quran 2:9) - And they do not deceive anyone but their own souls, though they realize it not. It has been proven in various ways that your treaty, even if mistakenly assumed to be in the form of a Sharia-compliant treaty, even then...

1. Tabayin al-Haqa'iq, Kitab as-Siyar, before the chapter on Spoils, Al-Matba'ah al-Kubra al-Amiriyyah, Bulaq Egypt, 3/248.

2. Bada'i al-Sana'i, Kitab as-Siyar, Second Type which is Security etc., H.M. Saeed Company Karachi, 7/108.
3. Al-Quran al-Karim, 2/9.

फ़तावा रज़विया खंड 14

[अरबी पाठ]: यदि वह युद्ध में लगा है, तो वे उससे नहीं डरते; फिर उसकी सुरक्षा प्रदान करना कैसे मान्य हो सकता है? - [उर्दू अनुवाद]: यदि काफ़िर उससे न डरें, तो उसकी अमान (सुरक्षा) कैसे सही हो सकती है। ईमानदारी से कहें, क्या आप हिंदुओं पर हावी थे? क्या आप उन्हें मारने में सक्षम थे? क्या उन्हें आपसे मारे जाने का डर था, जिसे आपकी अमान ने दूर कर दिया? और जब ऐसा कुछ नहीं था, और निश्चित रूप से नहीं था, तो आपका समझौता, भले ही गलत तरीके से शरीयत के समझौते के रूप में मान लिया जाए, तब भी पूरी तरह से शून्य और खारिज था। और खारिज को पूरा करना अनिवार्य बताना उससे भी बड़ा खारिज (गलत) है।

नेताओं पर छठा खंडन: छठा, काफ़िरों के साथ शरीयत के समझौते में सबसे बड़ी शर्त यह है कि वह जितने समय के लिए भी हो, उसमें युद्ध का इरादा रखें और उसकी तैयारी और उपकरणों की दुरुस्ती से गफ़लत न करें। क्योंकि समझौते के टालने का असली मक़सद यही है, वरना वे एक महत्वपूर्ण कर्तव्य के त्यागी होंगे और नरक की आग के पात्र होंगे, अल्लाह इससे बचाए। इमाम मलिक उल-उलमा की 'बदाए' में है:

[तालिका सामग्री]: [अरबी]: समझौते की शर्त ज़रूरत है, और वह ज़रूरत युद्ध की तैयारी की है। क्योंकि शांति करना अनिवार्य युद्ध को छोड़ना है, इसलिए यह केवल उस स्थिति में स्वीकार्य है जहाँ यह युद्ध का साधन बने। [उर्दू]: समझौता जायज़ होने की शर्त ज़रूरत है और वह ज़रूरत यह है कि इस अवधि में युद्ध का सामान दुरुस्त करें, क्योंकि जिहाद फ़र्ज़ है और समझौता इस फ़र्ज़ का त्याग है, तो इस स्थिति में हलाल हो सकता है कि यह जिहाद के लिए साधन बने।

ईमानदारी से कहें, क्या आप हिंदुओं से युद्ध की तैयारी में हैं और इसीलिए एक अवधि तक उनसे समझौता किया है कि इस अवसर में उनके वध का सामान जुटा लें? मुसलमानों को धोखा क्यों देते हो, बल्कि ग़ैब और दिलों को जानने वाले (अल्लाह) के साथ फरेब की राह अपनाते हो।

"और वे केवल अपने आप को ही धोखा देते हैं और उन्हें इसका एहसास नहीं है।" (कुरान 2:9) - और वे फरेब नहीं देते मगर अपनी जानों को और उन्हें इसका अहसास नहीं। तरह-तरह से साबित हुआ

कि आपका यह समझौता अगर ग़लत फ़र्ज़ के तौर पर शरीयत के समझौते की शक्ल में भी होता, तब भी...

1. तबयीन अल-हक़ाएक़, किताब अस-सियर, बाब अल-ग़नाइम से पहले, अल-मतबअ अल-कुबरा अल-अमीरिया, बुलाक़ मिस्र, 3/248।
2. बदाए अस-सनाए, किताब अस-सियर, दूसरी किस्म जो अमान है, एच.एम. सईद कंपनी कराची, 7/108।
3. अल-कुरान अल-करीम, 2/9।

पृष्ठ 486/712

یباشر القتال لایخافونہ فکیف یصح امانہ ۱- نہ کرے کافر اس نہ ڈریں گے تو اس کی امان کیسے صحیح ہو۔ ایمان سے کہنا کیا تم ہندوؤں پر قاہر تھے کیا ان کے قتل پر قادر تھے کیا ان کو تم سے خوفِ قتل تھا جس نے تمھاری امان نے زائل کیا، اور جب یہ کچھ نہ تھا اور بیشک نہ تھا تمھارا معاہدہ اگر بفرضِ باطل، معاہدہ شرعیہ کی شکل میں ہوتا جب بھی قطعاً باطل و مردود تھا، اور مردود کو پورا کرنا لازمی بتانا اس سے بڑھ کر مردود۔

لیڈران پر چھٹا رد: ششم کفار سے معاہدہ شرعیہ میں شرطِ اعظم یہ ہے کہ جتنی مدت تک ہو اس میں تہیہ قتال رکھیں اور اس کی آمادگی و درستی سامان سے غفلت نہ کریں کہ التواء معاہدہ سے اصل مقصود یہی ہے ورنہ تارکِ فرضِ اہم ہوں گے اور مستحقِ نارِ جہنم، والعیاذ باللہ تعالٰی، بدائع امام ملک العلماء میں ہے:

المعاھدۃ شرطھا الضرورۃ وھی ضرورۃ استعداد القتال لان الموادعۃ ترک القتال المفروض فلا یجوز الا فی حال یقع وسیلۃ الی القتال ۲- | معاہدہ جائز ہونے کی شرط ضرورت ہے اور وہ ضرورت یہ ہے کہ اس مدت میں سامانِ قتال درست کریں اس لئے کہ جہاد فرض ہے اور معاہدہ اس فرض کا ترک ہے تو اس حال میں حلال ہوسکتا ہے کہ یہ جہاد کے لئے وسیلہ پڑے۔

ایمان سے کہنا کیا تم ہندوؤں سے آمادگیِ قتال میں ہو اور اسی لئے ایک مدت تک ان سے معاہدہ کیا ہے کہ اس فرصت میں ان کے قتل کا سامان مہیا کرلو کیوں مسلمانوں کو دھوکا دیتے ہو، بلکہ عالم الغیب والقلب کے ساتھ فریب کی راہ لیتے ہو۔

"وَمَا يَخْدَعُوْنَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُوْنَ ٣" اور فریب نہیں دیتے مگر اپنی جانوں کو اور انہیں شعور نہیں۔ طرح طرح ثابت ہوا کہ تمہارا یہ معاہدہ اگر بفرضِ غلط معاہدہ شرعیہ کی شکل میں بھی ہوتا جب بھی

١ تبیین الحقائق کتاب السیر قبیل باب الغنائم المطبعة الکبری الامیریة بولاق مصر ٣ / ٢٤٨ ٢ بدائع الصنائع کتاب السیر مطلب وامانوع الثانی وھو الامان الخ ایچ ایم سعید کمپنی کراچی ٧ / ١٠٨ ٣ القرآن الکریم ٢ / ٩

[It] became forbidden, rejected, and contrary to Sharia. Now, why shouldn't the leaders remember their own saying that "At God's place, even a ruse for a treaty is effective"? Or see what answer is received; if someone even claims a treaty, how can a treaty contrary to Sharia be acceptable, because the Treaty of Hudaybiyyah has been abrogated and the exception "except that treaty which makes the forbidden permissible or the permissible forbidden"[1] is a permanent ruling.

Seventh Refutation of the Leaders: Seventh: The leaders' great effort is to hide the severe atrocities of the polytheists of India and, however possible, make them fall under [the category of] "those who did not fight you in religion" so that they can bring them under the ruling of "Allah does not forbid you". This clearly states that the excuse of a treaty is merely a lie. A treaty with combatants is permissible even during specific times of fighting according to Sharia necessity. Then, if there were a treaty, what would be the need for this stretching [of facts]? It is known that they tell lies and speak intentionally, and in their hearts, they understand well that they are speaking utter lies. "And Allah knows the wrongdoers well."[2] (And Allah knows the oppressors well. - T)

The Real Motives of the Leaders' Treaty with Polytheists: (9) Leaders, far from it, your treaty with the Hindus was not for the postponement of fighting, nor was there any mention of it, nor were you dominant over them, nor did they fear being killed by you. Rather, both are oppressed in the hands of a third [party]. Never during this treaty period are you preparing to kill Hindus, nor is it your intention, nor can you ever do such a thing. In short, it is as far from a Sharia treaty as polytheists are from monotheism, or as you are from the glorious Sharia. Rather, the impure treaty was for four things:

It is forbidden to become brothers with polytheists: First: A contract of brotherhood with polytheists, [calling them] "countrymen Hindu brothers". Allah Almighty says, "Indeed, the believers are brothers"[3] i.e., Muslims are brothers among themselves. You say, "We and the polytheists are brothers," while Allah the Almighty's command is:

---

[1] Sunan Ibn Majah, Book of Rulings, Chapter on Reconciliation, H.M. Saeed Company, Karachi, p. 171. [2] Al-Quran Al-Karim, 2/95. [3] Al-Quran Al-Karim, 49/10.

[यह] हराम, अस्वीकृत और शरीयत के खिलाफ हो गया। अब नेता अपना ही वह कथन क्यों न याद करें कि "ईश्वर के यहाँ संधि का बहाना भी कारगर होता है"? या देखें कि क्या जवाब मिलता है; यदि कोई संधि का दावा भी करे, तो शरीयत के विरुद्ध संधि कैसे स्वीकार्य होगी, क्योंकि सुलह-ए-हुदैबिया निरस्त हो चुकी है और "सिवाय उस संधि के जो हराम को हलाल और हलाल को हराम बना दे"[1] का अपवाद एक स्थायी आदेश है।

नेताओं पर सातवां खंडन: सातवाँ: नेताओं का बड़ा प्रयास इसमें है कि वे भारत के मुशरिकों (बहुदेववादियों) के भीषण अत्याचारों को छुपाएँ और उन्हें जैसे भी बने 'लम् युकातिलूकुम फ़िद-दीन' (जिन्होंने धर्म के मामले में तुमसे युद्ध नहीं किया) में शामिल ठहराएँ ताकि वे उन्हें 'ला यन्हाकुमुल्लाह' (अल्लाह तुम्हें नहीं रोकता) के हुक्म के तहत ला सकें। यह स्पष्ट कह रहा है कि संधि का बहाना मात्र एक झूठ है। शरीयत की ज़रूरत के अनुसार युद्ध करने वालों से विशेष समय पर संधि भी जायज़ है। फिर अगर संधि होती तो इस खींचतान की क्या ज़रूरत पड़ती? पता चला कि वे झूठ बोलते हैं और जानबूझकर बकते हैं और दिल में खूब समझ रहे हैं कि निरा झूठ बोल रहे हैं। "और अल्लाह ज़ालिमों को खूब जानता है।"[2] (और अल्लाह ज़ालिमों को खूब जानता है। - त)

मुशरिकों के साथ नेताओं की संधि के वास्तविक उद्देश्य: (9) नेताओं, हाशा! (कदापि नहीं) तुम्हारा हिंदुओं के साथ समझौता न तो युद्ध स्थगित करने के लिए था, न ही उसमें इसका कोई उल्लेख था, न ही तुम उन पर हावी थे, न ही उन्हें तुमसे अपने वध का भय था। बल्कि दोनों ही किसी तीसरे के हाथों प्रताड़ित हो। न ही तुम इस संधि अवधि में हिंदुओं को मारने का सामान कर रहे हो, न ही तुम्हारी नीयत है, न ही तुम कभी ऐसा कर सकते हो। संक्षेप में, यह शरिया संधि से उतना ही दूर है जितना मुशरिक तौहीद (एकेश्वरवाद) से या तुम गौरवशाली शरीयत से। बल्कि यह नापाक संधि चार बातों के लिए हुई:

मुशरिकों का भाई बनना हराम है: पहला: मुशरिकों के साथ भाईचारे का अनुबंध कि "वतन के भाई हिंदू भाई"। अल्लाह अज़्ज़-व-जल्ल फ़रमाता है, 'इन्नमल मुमिनीना इख्वतुन'[3] (निश्चय ही मोमिन आपस में भाई-भाई हैं)। तुम कहो 'नहनु वल मुशरिकूना इख्वतुन' (हम और मुशरिक आपस में भाई हैं), जबकि अल्लाह तआला का इरशाद है:

[1] सुनन इब्न माजाह, अबवाब अल-अहकाम, बाब अस-सुलह, एच.एम. सईद कंपनी, कराची, पृ. 171। [2] अल-क़ुरआन अल-करीम, 2/95। [3] अल-क़ुरआन अल-करीम, 49/10।

حرام و مردود و خلاف شرع ہوا، اب کیوں نہ یاد کریں لیڈران اپنا ہی قول کہ "خدا کے یہاں معاہدہ کا حیلہ بھی کار گر ہوتا ہے" یا دیکھئے کیا جواب ملتا ہے کوئی اگر معاہدہ کا دعویٰ بھی کرے تو خلاف شرع معاہدہ کیونکر مسلم ہوگا کیونکہ صلح حدیبیہ منسوخ ہو چکی ہے اور الا ما احل بہ حراما او حرم بہ حلالاً[1] (مگر وہ معاہدہ جو حرام کو حلال اور حلال کو حرام بنائے ۔ ت) کا استثناء حکم مستقل ہے۔

لیڈران پر ساتوں رد: ہفتم لیڈران کی بڑی کوشش اس میں ہے کہ مشرکین ہند کے شدید مظالم چھپائیں اور ان کو جیسے بنے "لَمْ یُقَاتِلُوْکُمْ فِي الدِّیْنِ" میں داخل ٹھہرائیں تاکہ انہیں زیر حکم "لَا یَنْھٰىکُمُ اللّٰہُ" لائیں یہ صاف کہہ رہا ہے کہ معاہدہ کا عذر محض جھوٹا ہے معاہدہ تو حسب ضرورت شرعیہ مقاتلین سے خاص وقت قتال بھی جائز ہے پھر اگر معاہدہ ہوتا تو اس کھینچ تان کی کیا ضرورت پڑتی معلوم ہوا کہ جھوٹ کہتے ہیں اور قصداً بکتے ہیں اور دل میں خوب سمجھ رہے ہیں کہ نرا جھوٹ بکتے ہیں "وَاللّٰہُ عَلِیْمٌ بِالظّٰلِمِیْنَ"[2] (اور اللہ خوب جانتا ہے ظالموں کو۔ ت)

مشرکوں سے معاہدہ لیڈران کے اصل اغراض (۹) لیڈران حاشا تمہارا معاہدہ ہنود سے نہ التوائے قتال کے لئے ہوا نہ اس کا کچھ ذکر تھا نہ تم ان پر قاہر تھے نہ انہیں تم سے اپنے قتل کا خوف تھا بلکہ دونوں تیسرے کے ہاتھ میں مقہور ہو، نہ ہرگز اس مدت معاہدہ میں تم قتل ہنود کا سامان کر رہے ہو نہ ہرگز تمہاری نیت نہ ہرگز تم ایسا کر سکتے ہو غرض معاہدہ شرعیہ سے ایسا ہی دور ہو جیسے مشرکین توحید سے یا تم شرع مجید سے بلکہ ناپاک معاہدہ چار باتوں کے لئے ہوا :

مشرکوں کا برادر بننا حرام ہے : یکم: مشرکین سے عقد مواخات بھائی چارہ کہ برادرانِ وطن ہند و بھائی، اللہ عزوجل فرمائے "اِنَّمَا الْمُؤْمِنُوْنَ اِخْوَةٌ"[3] مسلمان آپس میں بھائی ہیں۔ تم کہو "نحن والمشرکون اخوة" ہم اور مشرکین آپس میں بھائی ہیں، جیسے اللہ تعالیٰ کا ارشاد ہے :

---

[1] سنن ابن ماجہ ابواب الاحکام باب الصلح ایچ ایم سعید کمپنی کراچی ص ۱۷۱ [2] القرآن الکریم ۹۵/۲ [3] القرآن الکریم ۱۰/۴۹

Fatawa Ridawiyyah Volume Fourteen (14)

"To their brethren who disbelieved: 'Have you not seen those who are hypocrites, they say...'"[1]	**Have you not seen the hypocrites who say to their disbelieving brothers.**

There it was "from the People of the Book", here it is even more, "from the polytheists".

Those who unite with disbelievers are disbelievers according to the command of the Quran: Second: Uniting with them, although the Great Quran has called it rejected and cursed and has clearly stated in various places that those who do so are among them, "And whoever takes them as allies among you, then indeed he is [one] of them."[2] Those who do so are not Muslims.

"You will not find a people who believe in Allah and the Last Day having affection for those who oppose Allah and His Messenger"[3]. Such people do not have faith in Allah, His Messenger, and the Quran. "And if they had believed in Allah and the Prophet and what was revealed to him, they would not have taken them as allies"[4].

To become an ally of disbelievers is forbidden: Third: To become allies of polytheists and to make them one's allies, even though making allies has been abrogated. The Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) says:

"There is no making of alliances in Islam."[5] Narrated by Imam Ahmad in Al-Musnad and Muhammad bin Isa in Al-Jami' from 'Amr bin al-'Aas (may Allah be pleased with him) with a good (hasan) chain of narration.	**Now do not create any alliance in Islam. This hadith was narrated by Imam Ahmad in Al-Musnad and Imam Muhammad bin Isa in Al-Jami' from Hadrat 'Amr bin al-'Aas (may Allah be pleased with him) with a good chain of narration.**

They are acting upon abrogated matters; tomorrow they will even make alcohol permissible, and God knows how far they will go. The Lord (Mighty and Majestic) says:

[1] Al-Quran Al-Karim 59/11 [2] Al-Quran Al-Karim 5/51 [3] Al-Quran Al-Karim 58/22 [4] Al-Quran Al-Karim 5/81 [5] Jami' at-Tirmidhi, Chapters on Military Expeditions, Chapter on what has been narrated regarding alliances, Amin Company Kutub Khana Rashidiyah

Delhi 1/192; Musnad Ahmad bin Hanbal, Musnad Abdullah bin Amr bin al-Aas, Dar al-Fikr Beirut 2/207-213

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदहवीं (14)

"अपने उन भाइयों से जो काफ़िर हो गए: 'क्या तुमने उन लोगों को नहीं देखा जो मुनाफ़िक़ (पाखंडी) हैं, वे कहते हैं...'"[1]	**क्या आपने उन मुनाफ़िक़ों को नहीं देखा जो अपने काफ़िर भाइयों से कहते हैं।**

वहाँ "अहले किताब में से" था, यहाँ इससे बढ़कर "मुशरिकों में से" हुआ।

काफ़िरों से गठबंधन करने वाले कुरान के आदेशानुसार काफ़िर हैं: दूसरा: उनसे गठबंधन, हालाँकि कुरान ए अज़ीम में इसे रद्द और लानत वाला बताया गया है और जगह-जगह साफ़ तौर पर फरमाया गया है कि ऐसा करने वाले उन्हीं में से हैं, "और तुममें से जो कोई उन्हें अपना दोस्त बनाएगा, वह निश्चित रूप से उन्हीं में से है।"[2] ऐसा करने वाले मुसलमान नहीं हैं।

"तुम उन लोगों को नहीं पाओगे जो अल्लाह और क़ियामत के दिन पर ईमान रखते हैं कि वे उनसे दोस्ती करें जो अल्लाह और उसके रसूल का विरोध करते हैं"[3]। ऐसे लोगों का अल्लाह, उसके रसूल और कुरान पर ईमान नहीं है। "और अगर वे अल्लाह और नबी पर और उस पर जो उनकी तरफ़ उतारा गया ईमान रखते, तो वे उन्हें (काफ़िरों को) अपना दोस्त न बनाते।"[4]

काफ़िरों का सहयोगी बनना हराम है: तीसरा: मुशरिकों का सहयोगी बनना और उन्हें अपना सहयोगी बनाना, जबकि सहयोगी बनाना मंसूख (निरस्त) हो चुका है। रसूलुल्लाह सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम फरमाते हैं:

"इस्लाम में कोई नया गठबंधन (हलफ़) नहीं है।"[5] इमाम अहमद ने मसनद में और मुहम्मद बिन ईसा ने जामे में हज़रत अम्र बिन अल-आस रज़ियल्लाहु अन्हु से हसन सनद के साथ रिवायत किया।	**अब इस्लाम में कोई गठबंधन पैदा न करो। यह हदीस इमाम अहमद ने मसनद में और इमाम मुहम्मद बिन ईसा ने जामे में हज़रत अम्र बिन अल-आस रज़ियल्लाहु अन्हु से हसन सनद के साथ रिवायत की।**

ये निरस्त किए गए कार्यों पर ही (अमल) कर रहे हैं, कल को शराब भी हलाल कर लेंगे और खुदा जाने कहाँ-कहाँ तक बढ़ेंगे, रब्ब ए अज़्वजल फरमाता है:

[1] अल-कुरान अल-करीम 59/11 [2] अल-कुरान अल-करीम 5/51 [3] अल-कुरान अल-करीम 58/22 [4] अल-कुरान अल-करीम 5/81 [5] जामे अत-तिर्मिज़ी, किताबुस सियर, हज़रत अम्र बिन अल-आस से रिवायत, अमीन कंपनी दिल्ली 1/192; मसनद अहमद बिन हंबल, दारुल फिक्र बेरुत 2/207-213।

पृष्ठ 712 का 488

"لِاِخْوَانِهِمُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ نَافَقُوْا يَقُوْلُوْنَ" 1

کیا تم نے نہ دیکھا کہ منافقوں کو کہ اپنے بھائی کافروں سے کہتے ہیں۔

وہاں "من اھل الکتاب" تھا یہاں اس سے بڑھ کر "من المشرکین" ہوا۔

کافروں سے اتحاد کرنے والے بحکم قرآن کافر ہیں: دوم: ان سے اتحاد، حالانکہ قرآن عظیم میں اسے مردود و ملعون فرمایا چکا اور جابجا صاف ارشاد فرما دیا کہ ایسا کرنے والے انھیں میں سے ہیں، "وَ مَنْ يَّتَوَلَّهُمْ مِّنْكُمْ فَاِنَّهٗ مِنْهُمْ" 2 ایسا کرنے والے مسلمان نہیں

"لَا تَجِدُ قَوْمًا يُّؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ وَ الْيَوْمِ الْاٰخِرِ يُوَآدُّوْنَ مَنْ حَآدَّ اللّٰهَ وَ رَسُوْلَهٗ" 3 ایسا کرنے والوں کو اللہ و رسول و قرآن پر ایمان نہیں۔ "وَلَوْ كَانُوْا يُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ وَالنَّبِيِّ وَمَآ اُنْزِلَ اِلَيْهِ مَا اتَّخَذُوْهُمْ اَوْلِيَآءَ" 4۔

کافروں کا حلیف بننا حرام ہے: سوم: مشرکین کے حلیف بننا انھیں اپنا حلیف بنانا، حالانکہ حلیف بنانا منسوخ ہو چکا ہے۔ رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم فرماتے ہیں:

"لا تحدثوا في الاسلام حلفاً" 5 رواہ الامام احمد فی المسند ومحمد بن عیسی فی الجامع عن عمرو بن العاص رضی اللہ تعالٰی عنہ بسند حسن۔

اب اسلام میں کوئی حلف پیدا نہ کرو۔ یہ حدیث امام احمد نے مسند اور امام محمد بن عیسی نے جامع میں حضرت عمرو بن العاص رضی اللہ تعالٰی عنہ سے بسند حسن روایت کی۔

یہ منسوخات ہی کے عمل پر ہیں کل کو شراب بھی حلال کر لیں گے اور خدا جانے کہاں کہاں تک بڑھیں گے ، رب عزوجل فرماتا ہے:

1 القرآن الكريم ٥٩/ ١١ 2 القرآن الكريم ٥/ ٥١ 3 القرآن الكريم ٥٨/ ٢٢ 4 القرآن الكريم ٥/ ٨١ 5 جامع الترمذی ابواب السیر باب ماجاء فی الحلف امین کمپنی کتب خانہ رشیدیہ دہلی ١/ ١٩٢، مسند احمد بن حنبل مسند عبد الله بن عمرو بن عاص دار الفكر بيروت ٢/ ٢٠٧-٢١٣

Fatawa Ridawiyya Volume 14

"O you who have believed, take not those who have taken your religion in ridicule and amusement among the ones who were given the Scripture before you nor the disbelievers as allies. And fear Allah, if you should be believers." (Quran 5:57)

O believers! Do not take those as friends who make a mockery and play of your religion from among those who were given the Book before you and the rest of the disbelievers. And fear Allah if you are truly believers.

In Tafsir Ibn Jarir, under this noble verse, it is mentioned:

The Lord Almighty says, O Muslims! Do not take disbelievers as helpers, brothers, or allies. They will spare no effort to harm you, even if they show friendship and intimacy towards you.

The great Imam of Fiqh and Hadith, Abu Ja'far al-Tahawi (may Allah have mercy on him), in his work 'Mushkil al-Athar', conducted research stating that seeking help from polytheists may be prohibited even for People of the Book. He raised an objection based on a third Hadith (mentioned later) that the Messenger of Allah (peace be upon him) turned back six hundred Jewish allies of the hypocrite Ibn Ubayy and called them polytheists. See, the Prophet counted Jews among polytheists and treated seeking their help as seeking help from polytheists. In response, he stated that the reason was their alliance with that polytheistic hypocrite. Those who enter into an alliance accept the ways and agreement of those they ally with. By becoming allies of a polytheist, they no longer remained People of the Book but became apostates, and thus like polytheists. The text is:

"Our answer is that the reason for the statement of the Messenger of Allah (peace be upon him) regarding these Jews and Ibn Ubayy the hypocrite, concerning the alliance and mutual swearing, is that an alliance implies agreement of the allies with those they ally with. Thus, they went out from being People of the Book and became apostates from what they were on, and became polytheists like the polytheists of the Arabs." (Summarized)

Imam Abu al-Walid al-Baji in 'Mukhtasar' and then Allama Yusuf al-Dimashqi in 'Mu'aqqir' maintained this position.

1. Al-Quran al-Karim 5/57

2. Jami' al-Bayan (Tafsir Ibn Jarir) under Verse 5/57, Al-Matba'ah al-Maymaniyah, Egypt 2/166
3. Mushkil al-Athar by al-Tahawi, Book of Jihad, Chapter on explaining difficult narrations from the Messenger of Allah, Dar Sadir, Beirut 3/241

फ़तावा रज़विया जिल्द 14

"ऐ ईमान वालों! उन लोगों को दोस्त न बनाओ जिन्होंने तुम्हारे धर्म को हँसी-खेल बना रखा है, उनमें से जिन्हें तुमसे पहले किताब दी गई और काफ़िरों को। और अल्लाह से डरो यदि तुम मोमिन हो।" (कुरान 5:57)

ऐ ईमान वालो! वे जो तुम्हारे दीन को हँसी और खेल ठहराते हैं, जिन्हें तुमसे पहले किताब दी गई और बाकी सब काफ़िर, उनमें से किसी को दोस्त न बनाओ और अल्लाह तआला से डरो अगर तुम मुसलमान हो।

तफ़सीर इब्न ज़रीर में इस आयत-ए-करीमा के तहत लिखा है:

रब अज़्ज़-ओ-जल्ल फरमाता है ऐ मुसलमानों! काफ़िरों को मददगार या भाई और हलीफ (सहयोगी) न बनाओ। वे तुम्हारी क्षति पहुँचाने में कोई कमी नहीं करेंगे, चाहे वे तुमसे दोस्ती और यारानी का दिखावा करें।

फ़िक़्ह और हदीस के महान इमाम अबू जाफ़र तह़ावी (रह़मतुल्लाहि अलैहि) ने 'मुश्किल अल-आसार' में यह तहक़ीक़ (शोध) फरमाई कि मुशरिकों से मदद माँगना अहल-ए-किताब (किताबी) से भी हराम हो सकता है। इस पर तीसरी हदीस का एतराज़ (आपत्ति) किया कि रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने इब्न उबै मुनाफ़िक़ के छह सौ यहूदी सहयोगियों को वापस कर दिया और उन्हें 'मुशरिक' कहा। देखो, हुज़ूर ने यहूदियों को भी मुशरिकों में गिना और उनसे मदद लेने को मुशरिकों से मदद लेने के समान ठहराया। इसके जवाब में फ़रमाया कि इसकी वजह उनका उस मुशरिक मुनाफ़िक़ के साथ हलीफ़ (अनुबंध) होना है, क्योंकि अनुबंध करने वाले जिससे अनुबंध करते हैं, उसकी सहमति स्वीकार करते हैं। तो मुशरिक के हलीफ़ होकर वे किताबी न रहे बल्कि मुर्तद (धर्मत्यागी) हो गए और मुशरिकों की तरह हो गए। इबारत यह है:

"हमारा जवाब यह है कि इन यहूदियों और इब्न उबै मुनाफ़िक़ के बीच हलीफ़ और मुहालफ़ा (अनुबंध) के बारे में रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के कौल का कारण यह है कि मुहालफ़ा अनुबंध करने वालों की दूसरे पक्ष के साथ सहमति है। इस कारण वे अहल-ए-किताब के दायरे से बाहर निकल गए और अपने पिछले दीन से मुर्तद होकर अरब के मुशरिकों की तरह मुशरिक बन गए।" (संक्षिप्त)

इमाम अबू अल-वलीद बाजी ने 'मुख़्तसर' में और फिर अल्लामा यूसुफ़ दमिश्क़ी ने 'मुअक़्क़िर' में इसे यथावत रखा।

1. अल-कुरान अल-करीम 5/57
2. जामी अल-बयान (तफ़सीर इब्न ज़रीर) आयत 5/57 के तहत, अल-मतबआ अल-मय्मनिया मिस्र 2/166
3. मुश्किल अल-आसार तह़ावी, किताब अल-जिहाद, बाब बयान मुश्किल मा रवाया अन रसूलुल्लाह, दार सादिर बेरुत 3/241

पेज 489/712

"یٰۤاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِیْنَ اتَّخَذُوْا دِیْنَكُمْ هُزُوًا وَّ لَعِبًا مِّنَ الَّذِیْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَالْكُفَّارَ اَوْلِیَاءَ وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِیْنَ ۝" 1 اے ایمان والو! وہ جو تمہارے دین کو ہنسی کھیل ٹھہراتے ہیں جنہیں تم سے پہلے کتاب دی گئی اور باقی سب کافر ان میں سے کسی کو دوست نہ بناؤ اور اللہ تعالیٰ سے ڈرو اگر تم مسلمان ہو۔ تفسیر ابن جریر میں اس آیہ کریمہ کے تحت میں ہے: یقول لا تتخذوھم ایھا المؤمنون انصاراً او اخواناً او حلفاء فانھم لا یألونکم خبالاً وان اظھروا لکم مودۃ وصداقۃ - 2 رب عزوجل فرماتا ہے اے مسلمانو! کافروں کو مددگار یا بھائی اور حلیف نہ بناؤ وہ تمہاری ضرر رسانی میں کمی نہ کریں گے اگرچہ تم سے دوستی و یارانہ ظاہر کریں۔ فقہ و حدیث کے حاوی امام اجل ابو جعفر طحاوی رحمۃ اللہ تعالیٰ نے مشکل الآثار میں یہ تحقیق فرما کر کہ مشرکوں سے استعانت حرام کتابی سے ہو سکتی ہے اس پر حدیث سوم کہ فائدہ ثانیہ میں آتی ہے کہ رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم نے ابن اُبی منافق کے چھ سو حلیف یہودیوں کو واپس کر دیا اور انھیں مشرکین فرمایا اعتراض وارد کی کہ دیکھو حضور نے یہود کو بھی مشرکین سے گنا اور ان سے استعانت کو بھی مشرکین سے استعانت قرار دیا اس کے جواب میں فرمایا اس کی وجہ ان کا اس مشرک منافق سے حلف ہے کہ حلف کرنے والے جس سے حلف کرتے ہیں اس کی موافقت قبول کرتے ہیں تو مشرک کے حلیف ہو کر وہ کتابی نہ رہے مرتد ہو گئے اور اسی طرح مشرک، عبارت یہ ہے: جوابنا ان وجہ قول رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم لھؤلاء الیھود و بین ابن ابی المنافق من الحلف والمحالفۃ ھي الموافقۃ من الحالفین للمحالفین فکانوا بذلك خارجین من اھل الکتاب مرتدین عما کانوا علیہ وصاروا مشرکین کمشرکي العرب 3 (ملخصاً) امام ابو الولید باجی نے مختصر پھر علامہ یوسف دمشقی نے معقر میں اسے مقرر رکھا،

1 القرآن الكريم ۵/۵۷ 2 جامع البيان (تفسير ابن جرير) تحت آية ۵/۵۷ المطبعة الميمنة مصر ۲/ ۱۶۶ 3 مشكل الآثار للطحاوى كتاب الجهاد باب بيان مشكل ما روى عن رسول الله الخ دارصادر بيروت ۳/ ۲۴۱

Fatawa Rizvia Volume 14

“Indeed, these Banu Qaynuqa, by opposing the servants of Allah, became like apostates. Thus, they left the status of 'People of the Book' and became like the polytheists (mushrikeen), and the same ruling applied to them. For this reason, the Hadith forbade them and named them polytheists.” (Summary)

The Jews of Banu Qaynuqa, by becoming allies of Ibn Ubayy, became like apostates; thus, they were no longer under the ruling of the 'People of the Book' but became like polytheists, and the same ruling applied to them as to the polytheists. This is why the Hadith forbade them and named them polytheists. (Summary)

Subhan Allah! The Jews, by becoming allies of polytheists, ceased to be 'People of the Book' and became apostates and polytheists, even though "Unbelief (Kufr) is one nation." However, the 'Kalimah'-reciting leaders, by becoming allies and submissive slaves of the polytheists of India, became neither apostates nor polytheists; they remained robust Muslims.

The Jews became mushriks by making a covenant with mushriks, While these slaves of mushriks remained Muslims.

I say: When an alliance (halaf) occurs between two equal groups, both parties are equal. But when a defeated and weak group seeks refuge in another and becomes its ally, the entire burden of conformity lies upon it; from the other side, there is only the acceptance of refuge. Ibn Ubayy, the wretched, had acquired great power, even to the extent that a crown was being prepared for him and it was imminent that he be made king. Thus, the alliance of the Jews of Banu Qaynuqa was meant only to benefit from his majesty. Therefore, the Imam said: “It is the conformity of the oath-takers with those they ally with” (Meaning: the one taking the oath accepts conformity with the one they ally with. - translator's note) and not as the summary suggests, “conformity between the allies” (Meaning: mutual conformity between both parties. - translator's note). Furthermore, regarding religions, the ruling is that a mere intention of downward conformity causes one to fall, but for the opposite, mere intention is not enough. If a Muslim, God forbid, intends disbelief (kufr), he will become a disbeliever. But a disbeliever will not become a Muslim merely by the intention of Islam until he accepts Islam. Similarly, a person of the Book can become a polytheist by mere intention of conformity with polytheists, but a polytheist cannot become a person of the Book by mere intention. Therefore, those Jews became

polytheists, but Ibn Ubayy, the wretched, did not become a 'Person of the Book'. The same applies to the allies of the polytheists of India.

1. Al-Mu'tasar min al-Mukhtasar, Kitab al-Jihad, Bab fi al-Isti'ana bi al-Mushrik, Da'irat al-Ma'arif al-Uthmaniya, Hyderabad Deccan, 1/230.
2. Mushkil al-Athar li al-Tahawi, Bab Bayan Mushkil ma Ruwiya fi al-Isti'ana min al-Kuffar, Dar Sadir, Beirut, 3/241.
3. Al-Mu'tasar min al-Mukhtasar, Kitab al-Jihad, Bab fi al-Isti'ana bi al-Mushrik, Da'irat al-Ma'arif al-Uthmaniya, Hyderabad Deccan, 1/230.

फ़तावा रज़विया खंड 14

"वास्तव में, ये बनू कैनुका अल्लाह के बंदों का विरोध करके धर्मत्यागियों (मुर्तद) के समान हो गए। इस प्रकार वे 'अहले किताब' (किताबियों) के नियम से बाहर हो गए और मुशरिकों के समान हो गए, और उन पर वही नियम लागू हुआ जो मुशरिकों का था। इसी कारण हदीस ने उन्हें मना किया और उन्हें मुशरिक का नाम दिया।" (संक्षिप्त)

बनू कैनुका के यहूदी इब्न उबैय के सहयोगी बनकर मुर्तदों के समान हो गए, तो वे किताबियों के नियम में नहीं रहे और मुशरिकों की तरह हो गए, तो उनके लिए वही नियम हुआ जो मुशरिकों का था। इसी कारण हदीस ने उन्हें मना किया और उनका नाम मुशरिक रखा। (संक्षिप्त)

सुभान अल्लाह! यहूदी मुशरिक के सहयोगी बनकर किताबी नहीं रहे, मुर्तद और मुशरिक हो गए, हालांकि "कुफ़्र एक राष्ट्र है।" मगर कलमा पढ़ने वाले नेता हिंद के मुशरिकों के सहयोगी और गुलाम बनकर न मुर्तद हुए न मुशरिक, हट्टे-कट्टे मुसलमान ही बने रहे।

मुशरिक है अहद बांध के मुशरिक हुए यहूद, ये मुशरिकों के अब्द (गुलाम) मुसलमान ही रहे।

मैं कहता हूँ: जब गठबंधन (हलफ़) दो समान समूहों के बीच हो, तो दोनों पक्ष बराबर होते हैं। लेकिन जब एक पराजित और कमज़ोर समूह दूसरे की शरण लेकर उसका सहयोगी बनता है, तो पूर्ण अनुकूलता का भार उसी पर होता है; दूसरी ओर से केवल शरण की स्वीकृति होती है। इब्न उबैय खबीस ने बहुत दबदबा बना लिया था, यहाँ तक कि उसके लिए ताज तैयार किया जा रहा था और उसे राजा बनाया जाने वाला था। तो यहूद बनू कैनुका का गठबंधन केवल उसकी शान-शौकत से लाभ उठाने के लिए था। इसलिए इमाम ने फरमाया: "यह गठबंधन करने वालों की उन लोगों के साथ अनुकूलता है जिनसे वे गठबंधन करते हैं" (यानी गठबंधन करने वाला जिससे गठबंधन करता है उसकी अनुकूलता स्वीकार करता है। - अनुवादक) न कि संक्षेप की तरह "गठबंधन करने वालों के बीच अनुकूलता" (यानी दोनों पक्षों के बीच आपसी अनुकूलता। - अनुवादक)। फिर धर्मों के बारे में नियम यह है कि पतन की मात्र इच्छा ही पतन करा देती है, लेकिन इसके विपरीत के लिए मात्र इच्छा पर्याप्त नहीं है। यदि कोई मुसलमान, अल्लाह न करे, कुफ्र का इरादा करेगा तो वह काफ़िर हो जाएगा। लेकिन एक काफ़िर केवल इस्लाम के इरादे से मुसलमान नहीं होगा जब तक कि वह इस्लाम स्वीकार न कर ले। इसी तरह, एक किताबी मुशरिकों के साथ अनुकूलता के मात्र इरादे से मुशरिक हो सकता है, लेकिन मुशरिक केवल इरादे से किताबी नहीं हो जाएगा। इसलिए वे यहूदी मुशरिक हो

गए, इब्न उबैय खबीस किताबी नहीं हुआ। यही बात हिंद के मुशरिकों के सहयोगियों पर भी लागू होती है।

1. अल-मुअतसर मिन अल-मुख्तसर, किताब अल-जिहाद, बाब फ़ी अल-इस्तिआना बि अल-मुशरिक, दाइरत अल-मआरिफ़ अल-उस्मानीया, हैदराबाद दक्कन, 1/230
2. मुश्किल अल-आसार लि अल-तहावी, बाब बयान मुश्किल मा रुविया फ़ी अल-इस्तिआना मिन अल-कुफ़्फ़ार, दार सादिर, बेरूत, 3/241
3. अल-मुअतसर मिन अल-मुख्तसर, किताब अल-जिहाद, बाब फ़ी अल-इस्तिआना बि अल-मुशरिक, दाइरत अल-मआरिफ़ अल-उस्मानीया, हैदराबाद दक्कन, 1/230

ان بنی قینقاع بمخالفتھم عباد اللہ صاروا کالمرتدین فخرجوا بہ عن حکم اھل الکتاب فصاروا کالمشرکین فکان لھم حکمھم فلذلک منعوا وسموا مشرکین (ملخصاً) بنی قینقاع کے یہودی ابن اُبی کے حلیف بن کر مرتدوں کے مثل ہوگئے تو کتابیوں کے حکم میں نہ رہے اور مشرکوں کی طرح ہوگئے تو ان کا وہی حکم ہوا جو مشرکوں کا، اسی واسطے حدیث نے انھیں منع فرمایا اور ان کا نام مشرک رکھا۔ (ملخصاً)

سبحان اللہ! یہودی مشرک کے حلیف بن کر کتابی نہ رہے مرتد ومشرک ہوگئے حالانکہ "الکفر ملۃ واحدۃ" مگر کلمہ گو لیڈر مشرکین ہند کے حلیف پس رو غلام بن کر نہ مرتد ہوئے نہ مشرک، ہٹے کٹے مسلمان ہی بنے رہے۔

مشرک ہے عہد باندھ کے مشرک ہوئے یہود یہ مشرکوں کے عبد مسلمان ہی رہے

اقول: حلف جب دو مساوی گروہوں میں ہو فریقین یکساں ہیں اور جب مغلوب وضعیف گروہ دوسرے کی پناہ لے کر اس کا حلیف بنے تو پوری موافقت کا بار اسی پر ہے اس کی طرف سے صرف قبول پناہ وہی ہے، ابن ابی خبیث نے بڑی سطوت پیدا کر لی تھی یہاں تک کہ اس کے لئے تاج تیار کیا جاتا تھا قریب تھا کہ اسے بادشاہ بنایا جائے تو یہود بنی قینقاع کا حلف اس کی شوکت سے مستفید ہی ہونے کو تھا، ولہذا امام نے فرمایا: ھی الموافقۃ من الحالفین للمحالفین ۲ (حلف کرنے والے جس سے حلف کرتے ہیں اس کی موافقت قبول کرتے ہیں۔ت) نہ اختصار کی طرح الموافقۃ بین المتحالفین ۳ (حلف کرنے والوں کے درمیان موافقت۔ت) پھر در بارہ ادیان حکم یہ ہے کہ نازل سے مجرد ارادہ موافقت نازل کر دیتا ہے اور ضد کے لئے صرف ارادہ کافی نہیں، مسلمان اگر

معاذ اللہ ارادہ کفر کرے گا تو کافر ہو جائے گا۔ لیکن کافر محض ارادہ اسلام سے مسلمان نہ ہوگا جب تک اسلام قبول نہ کرے، یوں ہی کتابی صرف ارادہ موافقت مشرکین سے مشرک ہو سکے گا مشرک نرے ارادے سے کتابی نہ ہو جائے گا لہذا وہ یہودی مشرک ہوگئے، ابن ابی خبیث کتابی نہ ہوا، یونہی حلیفان مشرکین ہند پر۔

1 المعتصر من المختصر کتاب الجهاد باب في الاستعانة بالمشرك دائرة المعارف العثمانیه حیدرآباد دکن ۱/ ۲۳۰ 2 مشکل الآثار للطحاوی باب بیان مشکل ماروی فی الاستعانة من الکفار دار صادر بیروت ۳/ ۲۴۱ 3 المعتصر من المختصر کتاب الجهاد باب فی الاستعانة بالمشرك دائرة المعارف العثمانیه حیدرآباد دکن ۱/ ۲۳۰

Fatawa Razawiyya Volume 14

The Imam's order will be implemented. The polytheists of India will become Muslims.

The real objective is self-government; the mention of holy places and Turks is just a pretext:

Fourth: The real objective is self-government, which big leaders have clearly stated. Seeing their weakness or rather helplessness in this, they have held onto the skirts of polytheists, making them their friends and supporters. Leaving others, leaders who are counted among scholars say, "We consider the independence of India an Islamic duty; for this, general unity is needed and the objective should be achieved with full effort." Even though such seeking of help from polytheists is against the explicit text of the Quran and absolutely forbidden, rather it is a clear denial of the Holy Quran. We will clarify this discussion with the help of Allah through several points:

The grand discussion on seeking help from polytheists:

First point from the noble verses: The Holy Quran has commanded the prohibition of friendship with disbelievers in many verses; they all prohibit making them helpers. This is the highest level of friendship. Therefore, great commentators have translated 'wali' as helper and 'wilayah' as help, assistance, and support in various places. However, we will limit ourselves here to only those few verses which, by their context or reason for revelation, particularly serve this purpose:

Quranic verses on the prohibition of seeking help from polytheists:

Verse number 1: "O you who have believed, do not take as intimates those other than yourselves, for they will not spare you [any] ruin. They wish you would have hardship. Hatred has already appeared from their mouths, and what their breasts conceal is greater. We have certainly made clear to you the signs, if you will use reason." 1

O believers! Do not make strangers your confidants; they will not lack in wishing you ill. Their heart's desire is for you to be in difficulty. Enmity has already been expressed from their mouths, and that which is hidden in their chests is even greater. Certainly, We have clearly explained the signs to you, if you have sense.

Note 1: Like Shaukat Ali, Muhammad Ali, and Abul Kalam Azad. 12 Hashmat Ali, may Allah forgive him. Note 2: The same presidential address by Maulana Abdul Bari. 12 Hashmat Ali, may Allah forgive him.

1 Al-Quran al-Karim 3/118 Page 491 of 712

फ़तावा रज़विया जिल्द 14

इमाम का यह हुक्म लागू होगा। हिंद के मुशरिक (मूर्तिपूजक) मुसलमान हो जाएंगे।

असली मकसद स्वशासन (सेल्फ-गवर्नमेंट) है, पवित्र स्थानों और तुर्कों का नाम तो सिर्फ एक बहाना है:

चौथा: असली मकसद स्वशासन है, जिसकी बड़े-बड़े नेताओं ने स्पष्ट व्याख्या कर दी है। इसमें अपनी कमजोरी या यूं कहें कि लाचारी देखकर उन्होंने मुशरिकों का दामन थाम लिया और उन्हें अपना दोस्त और मददगार बना लिया। दूसरों को छोड़कर मौलवियों में गिने जाने वाले नेता फरमाते हैं "हम हिंदुस्तान की आजादी को एक इस्लामी फर्ज समझते हैं, इसके लिए जरूरी है कि आम एकता हो और पूरी कोशिश से मकसद हासिल किया जाए।" हालांकि मुशरिकों से ऐसी मदद मांगना कुरान के स्पष्ट पाठ के खिलाफ और पूरी तरह हराम है, बल्कि यह कुरान-ए-करीम को झुठलाना है। हम इस चर्चा को अल्लाह की मदद से कुछ फायदों में स्पष्ट करेंगे:

मुशरिकों से मदद मांगने पर महान चर्चा:

पहला फायदा - पाक आयतें: कुरान-ए-करीम ने कई आयतों में काफिरों से दोस्ती की मनाही फरमाई है, वो सब उन्हें मददगार बनाने से रोकती हैं। यह दोस्ती का सबसे ऊंचा दर्जा है। इसीलिए बड़े मुफस्सिरों (टीकाकारों) ने कई जगह 'वली' का अर्थ मददगार और 'विलायत' का अर्थ मदद और सहायता किया है। मगर हम यहाँ सिर्फ उन कुछ आयतों पर इक्तसार (संक्षेप) करेंगे जो अपने संदर्भ या शान-ए-नज़ूल (अवतरण के कारण) से खास तौर पर इस मकसद को पूरा कर रही हैं:

मुशरिकों से मदद माँगने के हराम होने पर कुरआनी आयतें:

आयत नंबर 1: "या अय्युहल्लज़ी-न आ-मनू ला तत्तखिज़ू बिता-न-तम्मिन दूनिकुम ला यअ-लूनकुम खबाला, वद्दू मा अनित्तुम कद् ब-दतिल बग़ज़ाओ मिन अफ़वाह-िहिम व मा तुख़्फ़ी सुदूरुहुम अक्बर, कद् बय्यन्ना लकुमुल आयाति इन कुन्तुम तअकिलून" 1

ऐ ईमान वालो! अपने गैरों को राज़दार न बनाओ वे तुम्हारी बदख्वाही में कमी न करेंगे, उनकी दिली तमन्ना है तुम्हारा मशक्कत में पड़ना, दुश्मनी उनके मुँह से ज़ाहिर हो चुकी है और वो जो उनके सीनों में दबी हुई है और बड़ी है, बेशक हमने तुम्हारे सामने निशानियाँ साफ़ बयान फरमा दीं अगर तुम्हें अक्ल हो।

हवाला 1: जैसे शौकत अली, मोहम्मद अली और अबुल कलाम आजाद। 12 हशमत अली, अल्लाह उन्हें माफ करे। हवाला 2: वही मौलवी अब्दुल बारी साहब का सदारती खुत्बा। 12 हशमत अली, अल्लाह उन्हें माफ करे।

1 अल-क़ुरआन अल-करीम 3/118 पेज 712 का 491

امام کا یہ حکم نافذ ہوگا۔ مشرکینِ ہند مسلمان ہو جائیں گے۔

اصل مقصود سلف گورنمنٹ ہے اماکنِ مقدسہ اور ترکوں کا نام ٹٹی ہے:

چہارم: اصل مقصود سلف گورنمنٹ ہے جس کی صاف تصریح بڑے بڑے عہدہ داروں نے کر دی اس میں اپنی کمزوری بلکہ عجز دیکھ کر مشرکوں کا دامن پکڑا اپنا یار و انصار بنایا اوروں کو چھوڑے مولویوں میں گنے جانے والے لیڈر فرماتے ہیں "ہم عہدہ تو ہندوستان کی آزادی کو ایک فرضِ اسلامی سمجھتے ہیں اس کے لئے ضرورت ہے کہ عام اتحاد ہو اور پوری کوشش سے مقصد حاصل کیا جائے حالانکہ مشرکوں سے ایسی استعانت نصِ قرآنی کے خلاف اور قطعاً حرام بلکہ صراحتہً قرآن کریم کی تکذیب ہے۔ ہم اس بحث کو بعونہ چند فوائد میں روشن کریں:

مشرکوں سے استعانت کی بحث جلیل ہے:

فائدہ اولیٰ آیاتِ کریمہ: قرآن کریم نے منعِ موالاتِ کفار کو بکثرت آیات میں ارشاد فرمایا وہ سب ان کو مددگار بنانے سے ممانعت ہیں یہ اعلیٰ درجہ موالات میں ہے، ولہذا کبار مفسرین نے جابجا ولی کو ناصر اور ولایت کو نصرت و معونت و مظاہرت سے تفسیر کیا، مگر ہم یہاں صرف ان بعض آیات پر اقتصار کریں جو اپنے سوقِ نظم یا شانِ نزول سے اس مقصود کو بالخصوص افادہ فرما رہی ہیں:

استعانت بمشرکین کے حرام ہونے پر آیاتِ قرآنیہ:

آیت نمبر ۱: "یَا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِّن دُونِكُمْ لَا یَأْلُونَكُمْ خَبَالًا وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ ۚ قَدْ بَیَّنَّا لَكُمُ الْآیَاتِ ۖ إِن كُنتُمْ تَعْقِلُونَ" ۱

اے ایمان والو! اپنے غیروں کو رازدار نہ بناؤ وہ تمہاری بدخواہی میں کمی نہ کریں گے ان کی دلی تمنا ہے تمہارا مشقت میں پڑنا، دشمنی ان کے مونہوں سے ظاہر ہو چکی ہے اور وہ جو ان کے سینوں میں دبی ہوئی ہے اور بڑی ہے بیشک ہم نے تمہارے سامنے نشانیاں صاف بیان فرمادیں اگر تمہیں عقل ہو۔

عہ ۱: مثل شوکت علی و محمد علی و ابو الکلام آزاد ۱۲ حشمت علی غفرلہ عہ ۲: وہی خطبہ صدارت مولوی عبدالباری صاحب ۱۲ حشمت علی غفرلہ

۱ القرآن الکریم ۱۱۸/۳ Page 491 of 712

Fatawa Razawiya, Volume 14 (14)

How the leaders rejected and denied this noble verse in various ways: This noble verse, through each of its sentences, refutes the storm of insolence that the leaders are today exhibiting towards the polytheists of India: 1. In a state of weakness and helplessness, whoever is appealed to for help, it is necessary to make them a confidant. And the Lord, the Mighty and Sublime, says: Do not make any disbeliever a confidant; this is disobedience to the One, the Subduer. b. It is obvious that they were considered well-wishers, for no one would seek shelter in the garment of an ill-wisher. And the Lord, the Mighty and Sublime, says: They will not fail to corrupt you; this is a denial of Allah the Almighty. c. In times of distress, appeals and seeking assistance will only be made to one who is believed will save us from hardship. And the Lord, the Mighty and Sublime, says: Their hearts' desire is your falling into hardship; this is a second denial. d. A hidden enemy, whose effects of enmity never became manifest, may deceive a person. But one from whose mouth hatred has already become apparent must be strictly avoided. The Lord, the Mighty and Sublime, had stated that enmity has already appeared from their mouths, yet their love made them so blind and deaf that they neither listened to Allah the Almighty nor remembered what spilled from their (the enemies') mouths. e. If there were a slight degree of opposition and resentment manifest, and there was assurance that there was no more than that in the heart, then there might be some room for thinking that they are not ill-wishers to such an extent that they would not stand by us in such heavy distress. The Lord, the Mighty and Sublime, refuted this lowly thought with those three sentences: that they are no mild opponents, they will not fail to corrupt you. Do not imagine that they will have any mercy on you in the severest of troubles; their heart's desire is that you fall into hardship. It wasn't just some slight resentment that appeared from their mouths, but rather hatred and full enmity, malice, and hostility. And upon this, the fourth sentence was stated: do not think it ends there; what is hidden in their hearts is even more severe. But they did not listen to the One, the Subduer, the Generous, the Kind Lord, and determined to deny every single sentence. And there is no power or strength except through Allah, the High, the Great.

Verse Number 2: "Give tidings to the hypocrites that for them is a painful punishment." O Beloved! Give the glad tidings to the hypocrites that for them...

Al-Quran al-Kareem 4 / 138

फतावी रज़विया, जिल्द चौदहवीं (14)

नेताओं ने इस आयत-ए-करीमा को कैसे-कैसे रद्द किया और किस-किस तरह झुठलाया: यह आयत-ए-करीमा अपने एक-एक जुमले से उस बदतमीजी के तूफान को रद्द करती है जो आज के नेता हिंद के मुशरिकों (बहुदेववादियों) के साथ बरत रहे हैं: १. कमजोरी और लाचारी की हालत में मदद के लिए जिसकी ओर गुहार लगाई जाए, जरूरी है कि उसे अपना राज़दार (भेदिया) बनाया जाए। और रब अज़-व-जल्ल फरमाता है: किसी काफ़िर को राज़दार न बनाओ; यह वाहिद कह्हार (एकमात्र प्रभुत्वशाली) की नाफरमानी हुई। ब. ज़ाहिर है कि उसे अपना खैरख्वाह (शुभचिंतक) समझा गया, क्योंकि बदख्वाह (शत्रु) के पनाह में कोई नहीं छिपता। और रब अज़-व-जल्ल फरमाता है: वे तुम्हारी बुराई चाहने में कोई कमी नहीं करेंगे; यह अल्लाह तआला को झुठलाना हुआ। ज. मुसीबत में पुकार और मदद उसी से माँगी जाएगी जिसे जाना जाए कि वह हमें मशक्कत (कठिनाई) से बचाएगा। और रब अज़-व-जल्ल फरमाता है: उनकी दिली तमन्ना है तुम्हारा मशक्कत में पड़ना; यह दूसरी बार झुठलाना हुआ। द. छुपा हुआ दुश्मन, जिसकी दुश्मनी का असर कभी ज़ाहिर न हुआ हो, आदमी उसके धोखे में आ सकता है। और जिसके मुँह से नफरत ज़ाहिर हो चुकी, उससे तो कतई परहेज़ करना चाहिए। रब अज़-व-जल्ल ने फरमाया था कि दुश्मनी उनके मुँह से ज़ाहिर हो चुकी है, फिर भी उनकी मुहब्बत ने उन्हें ऐसा अंधा-बहरा कर दिया कि न अल्लाह तआला की सुनी न उनके मुँह से निकली हुई बातें याद रहीं। ह. अगर ज़रा सी मुखालफत और रंजिश ज़ाहिर होती और यकीन होता कि दिल में इससे ज्यादा नहीं है, तो कुछ गुंजाइश हो सकती थी कि ये हमारे उस हद तक बदख्वाह नहीं हैं जो इतनी भारी मुसीबत में साथ न दें। इस घटिया ख्याल को रब अज़-व-जल्ल ने उन तीनों जुमलों से रद्द कर दिया कि वे कोई हल्के विरोधी नहीं हैं, वे तुम्हारी बुराई चाहने में कोई कमी नहीं करेंगे। यह गुमान न करना कि वे किसी कठिन से कठिन मुसीबत में तुम पर कोई तरस खाएंगे; उनकी दिली तमन्ना है कि तुम मुसीबत में पड़ो। कोई हल्की रंजिश उनके मुँह से ज़ाहिर नहीं हुई बल्कि बुग्ज़ (द्वेष) और पूरी दुश्मनी, बैर और अदावत ज़ाहिर हुई। और इस पर चौथा जुमला यह इरशाद फरमाया कि इसी पर बस न समझो, जो उनके दिलों में दबा है वह और भी सख्त है। मगर उन्होंने उस वाहिद कह्हार, करीम, मेहरबान परवरदिगार की एक न मानी और हर जुमले को झुठलाने की ही ठानी। और अल्लाह के सिवा कोई शक्ति और सामर्थ्य नहीं है, जो सर्वोच्च और महान है।

आयत नंबर २: "मुनाफिकों (कपटियों) को खुशखबरी सुना दो कि उनके लिए दर्दनाक अज़ाब (दंड) है।" ऐ महबूब! खुशखबरी दो मुनाफिकों को कि उनके लिए...

अल-कुरआन अल-करीम ४ / १३८

لیڈر ان نے اس آیتِ کریمہ کو کیسا کیسا رد کیا کس کس طرح جھٹلایا: یہ آیتِ کریمہ اپنے ایک ایک جملے سے اس طوفانِ بد تمیزی کو جو آج مشرکینِ ہند سے لیڈر ان برت رہے ہیں رد فرماتی ہے: ۱۔ حالتِ کمزوری و عجز میں مدد کے لئے جس کسی کی طرف التجا لائی جائے ضرور ہے کہ اسے اپنا راز دار بنایا جائے اور ربِ عز وجل فرماتا ہے: کسی کافر کو راز دار نہ بناؤ، یہ واحد قہار کی نافرمانی ہوئی، ب۔ ظاہر ہے کہ اسے اپنا خیر خواہ سمجھا گیا کہ بدخواہ کے دامن میں کوئی نہ چھپے گا اور ربِ عز وجل فرماتا ہے: وہ تمہاری بدخواہی میں کمی نہ کریں گے، یہ اللہ تعالیٰ کی تکذیب ہوئی۔ ج۔ مصیبت میں التجا واستمداد اسی سے ہو گی جسے جانا جائے کہ ہمیں مشقت سے بچائے گا، اور ربِ عز وجل فرماتا ہے: ان کی دلی تمنا ہے تمہارا مشقت میں پڑنا، یہ دوسری تکذیب ہوئی۔ د۔ چھپا دشمن جس سے اثرِ عداوت کبھی ظاہر نہ ہوا آدمی اس کے دھوکے میں آسکتا ہے اور جس کے منہ سے بغض کھل چکا اس سے قطعی احتراز کرے گا، ربِ عز وجل نے فرما دیا تھا کہ دشمنی ان کے منہ سے ظاہر ہو چکی پھر بھی ان کی محبت نے وہ اندھا بہرا کردیا کہ نہ اللہ تعالیٰ کی سنی نہ ان کے منہ سے چھلکی یاد رہی۔ ۵۔ اگر ایک خفیف حد کی مخالفت ورنجش ظاہر ہوتی اور اطمینان ہوتا کہ دل میں اس سے زائد نہیں تو کچھ گنجائش ہو سکتی کہ یہ ہمارا اس حد کا بدخواہ نہیں جو ایسی بھاری مصیبت میں ساتھ نہ دے اس خیالِ ارذل کو ربِ عز وجل نے ان تینوں جملوں سے رد فرما دیا کہ وہ کوئی ہلکے مخالف نہیں تمہاری بدخواہی میں کمی نہ کریں گے، یہ گمان نہ کرنا کہ وہ کسی سخت سے سخت مصیبت میں تم پر کچھ ترس کریں گے ان کی دلی تمنا ہے کہ تم مشقت میں پڑو کوئی خفیف رنجش ان کے منہ سے ظاہر نہ ہوئی بلکہ بغض اور پوری دشمنی بیر عداوت، اور اس پر چوتھا جملہ یہ ارشاد فرما دیا کہ اس پر بس نہ جانو

کہ ان کے دلوں کی دبی اور سخت تر ہے مگر انھوں نے اس واحد قہار کریم مہربان پروردگار کی ایک نہ مانی اور جملے جملے کی تکذیب ہی ٹھانی ولاحول ولاقوۃ الا باللہ العلی العظیم۔

آیت نمبر ۲: "بَشِّرِ الْمُنٰفِقِيْنَ بِاَنَّ لَهُمْ عَذَابًا اَلِيْمَا ۙ﴿۱۳۸﴾ الَّذِيْنَ" اے محبوب! خوشخبری دو منافقوں کو کہ ان کے لئے

القرآن الکریم ۴ / ۱۳۸

Fatawa Razawiyya Volume (14)

Quranic Verse: "...[Those who] take the disbelievers as allies instead of the believers. Do they seek honor with them? Indeed, all honor belongs to Allah." (1) [Urdu translation from page]: There is a painful punishment for those who take the disbelievers as helpers instead of the believers. Do they seek honor from them? All honor is in the possession of Allah.

Explanation: It is evident that seeking someone's help in a state of weakness means hoping that their strength will empower us, and our weakness and humiliation will be replaced by dominance and honor. Allah Almighty says: This is their lack of wisdom; the desire for dominance and honor through the help of disbelievers is a false craving. And He says that those who do this are hypocrites and for them is a painful punishment. In the commentary 'Irshad al-Aql al-Salim', under this noble verse, it is stated:

[Arabic Text]: An explanation of the failure of their hopes. Do they seek power and dominance by befriending the disbelievers? (Indeed, all honor belongs to Allah). This is the reasoning for the futility of their opinion. For indeed, the confinement of all forms of honor to His presence, the Exalted and Sublime, is such that it is attained only by His friends. He said, "And to Allah belongs honor, and to His Messenger, and to the believers." This dictates the futility of seeking honor from others and the impossibility of benefiting from them. (Briefly) (2)

[Urdu Translation of the above Arabic]: This verse describes the disappointment of those who seek assistance from disbelievers. It asks: Do they seek dominance and power through friendship with disbelievers? All honor belongs to Allah alone. In this, evidence is provided for their flawed opinion: since all honors are reserved for the Divine Presence such that they cannot be attained by anyone except His friends—as Allah Almighty says: Honor is only for Allah Almighty, His Messenger, and the believers—it follows that seeking honor from others is false and obtaining benefit from them is impossible. (Briefly)

Verse Number 3: "Let not the believers take the disbelievers as allies instead of the believers. And whoever does that has no connection with Allah..." (3) [Urdu translation from page]: Muslims should not take disbelievers as helpers instead of believers, and whoever does so will have no connection with Allah.

In the commentary 'Lubab al-Ta'wil' it is mentioned: Indeed, Ubadah bin al-Samit had allies among the Jews, so on the Day of Ahzab (Battle of the Trench) he said, "O Messenger of Allah..."

Footnotes: 1. Al-Quran al-Karim 4/139 2. Irshad al-Aql al-Salim (Tafsir of Abi Saud) under verse 4/139, 138, Dar Ihya al-Turath al-Arabi Beirut 2/244 3. Al-Quran al-Karim 3/28

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदह (14)

क़ुरआनी आयत: "...[वो] जो मुसलमानों को छोड़कर काफ़िरों को अपना दोस्त बनाते हैं, क्या वे उनके पास इज़्ज़त तलाश करते हैं? तो बेशक इज़्ज़त सब अल्लाह ही के लिए है।" (1) [पेज का उर्दू अनुवाद]: दर्दनाक अज़ाब है, वह जो मुसलमानों के सिवा काफ़िरों को मददगार बनाते हैं, क्या उनके पास इज़्ज़त ढूँढते हैं? इज़्ज़त तो सारी अल्लाह के कब्ज़े में है।

व्याख्या: ज़ाहिर है कि कमज़ोरी की हालत में किसी की मदद चाहने का यही मतलब होता है कि उसकी शक्ति से हमें बल मिलेगा, हमारी कमज़ोरी और ज़िल्लत, प्रभुत्व और सम्मान में बदल जाएगी। अल्लाह अज्ज़वजल फ़रमाता है: यह उनकी बुद्धिहीनता है; काफ़िरों की मदद से प्रभुत्व और सम्मान की इच्छा एक झूठी लालसा है। और फ़रमाता है कि ऐसा करने वाले मुनाफ़िक़ (पाखंडी) हैं और उनके लिए दर्दनाक अज़ाब है। तफ़सीर 'इरशाद-उल-अक़्ल-उस-सलीम' में इसी आयत-ए-करीमा के तहत उल्लेख है:

[अरबी पाठ]: उनकी उम्मीदों की विफलता का वर्णन। क्या वे काफ़िरों की मित्रता के माध्यम से शक्ति और प्रभुत्व चाहते हैं? (बेशक इज़्ज़त तो पूरी तरह अल्लाह के लिए है)। यह उनकी राय की व्यर्थता का प्रमाण है। क्योंकि इज़्ज़त के सभी प्रकार केवल अल्लाह पाक की ज़ात के लिए विशिष्ट हैं, इस तरह कि उन्हें केवल उसके मित्र ही प्राप्त कर सकते हैं। उसने फ़रमाया, "और अल्लाह ही के लिए इज़्ज़त है और उसके रसूल के लिए और मोमिनों के लिए।" यह अन्य लोगों के माध्यम से सम्मान प्राप्त करने की व्यर्थता और उनसे लाभ उठाने की असंभवता को सिद्ध करता है। (संक्षेप में) (2)

[उपरोक्त अरबी का उर्दू अनुवाद]: इस आयत में उनकी निराशा का वर्णन है जो काफ़िरों से सहायता माँगते हैं। फ़रमाता है: क्या काफ़िरों की दोस्ती से प्रभुत्व और शक्ति चाहते हैं? इज़्ज़त तो सारी अल्लाह के लिए है। इसमें उनकी राय के ग़लत होने की दलील दी गई है कि जब तमाम इज़्ज़तें अल्लाह तआला के लिए विशेष हैं और उसके दोस्तों के सिवा किसी को नहीं मिल सकतीं—जैसा कि अल्लाह तआला फ़रमाता है: इज़्ज़त सिर्फ़ अल्लाह तआला, उसके रसूल और मुसलमानों के लिए है—तो इससे यह अनिवार्य हुआ कि दूसरों से इज़्ज़त चाहना व्यर्थ है और उनसे लाभ पहुँचना असंभव है। (संक्षेप में)

आयत नंबर 3: "मोमिनों को चाहिए कि मोमिनों को छोड़कर काफ़िरों को अपना दोस्त न बनाएँ और जो ऐसा करेगा उसका अल्लाह से कोई संबंध नहीं..." (3) [पेज का उर्दू अनुवाद]: मुसलमान,

मुसलमानों के सिवा काफ़िरों को मददगार न बनाएँ और जो ऐसा करेगा उसे अल्लाह से कुछ सरोकार नहीं।

तफ़सीर 'लुबाब-उत-तावील' में उल्लेख है: बेशक उबादा बिन सामित के यहूदियों के साथ कुछ समझौते थे, तो जंग-ए-अहज़ाब के दिन उन्होंने कहा, "या रसूल अल्लाह..."

पाद-लेख (Footnotes): 1. अल-क़ुरआन अल-करीम 4/139 2. इरशाद-उल-अक़्ल-उस-सलीम (तफ़सीर अबी सऊद) आयत 4/139, 138 के तहत, दार एहया-उत-तुरास-उल-अरबी बेरूत 2/244 3. अल-क़ुरआन अल-करीम 3/28

یَتَّخِذُوْنَ الْكٰفِرِیْنَ اَوْلِیَآءَ مِنْ دُوْنِ الْمُؤْمِنِیْنَؕ اَیَبْتَغُوْنَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ فَاِنَّ الْعِزَّةَ لِلّٰهِ جَمِیْعًاؕ (۱۳۹) ۱ دردناک عذاب ہے، وہ جو مسلمانوں کے سوا کافروں کو مددگار بناتے ہیں، کیا ان کے پاس عزت ڈھونڈتے ہیں عزت تو ساری اللہ کے قبضے میں ہے۔

ظاہر ہے کہ کمزوری میں کسی کی مدد چاہنے کا یہی مطلب ہوتا ہے کہ اس کے بل بازو سے ہمیں قوت ملے گی ہماری کمزوری وذلت، غلبہ وعزت سے بدلے گی، اللہ عزوجل فرماتا ہے: یہ ان کی بد عقلی ہے کافروں کی مدد سے غلبہ وعزت کی تمنا ہوس باطل ہے۔ اور فرماتا ہے کہ ایسا کرنے والے منافق ہیں اور ان کے لئے دردناک عذاب ہے۔ تفسیر ارشاد العقل السلیم میں اسی آیہ کریمہ کے تحت ہے:

بیان لخیبة رجائهم ایطلبون بموالاة الکفر القوة و الغلبة (فَإِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِیعًا) تعلیل لبطلان رأیهم فان انحصار جمیع افراد العزة فی جنابه عزوعلا بحیث لا ینالها الا اولیاءه قال "وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِینَ " یقضی ببطلان التعزز بغیره واستحالة الانتفاع به (مختصرا) ۲ اس آیت میں ان کی نامرادی کا بیان ہے جو کافروں سے استعانت کرتے ہیں، فرماتا ہے کیا کافروں کی دوستی سے غلبہ وقوت چاہتے ہیں عزت تو ساری اللہ کے لئے ہے اس میں ان کی رائے فاسد ہونے پر دلیل فرمائی کہ جب تمام عزتیں حضرت عزت کے لئے خاص ہیں کہ اس کے دوستوں کے سوا کسی کو نہیں مل سکتیں کہ اللہ تعالیٰ فرماتا ہے عزت صرف اللہ تعالیٰ ورسول اور مسلمانوں کے لئے ہے تو اس سے واجب ہوا کہ غیروں سے عزت چاہنا باطل اور ان سے نفع پہنچنا محال (مختصراً)

آیت نمبر ۳: "لَا یَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُوْنَ الْكٰفِرِیْنَ اَوْلِیَآءَ مِنْ دُوْنِ الْمُؤْمِنِیْنَ ۚ وَ مَنْ یَّفْعَلْ ذٰلِكَ فَلَیْسَ مِنَ اللّٰهِ فِیْ شَیْءٍ " ۳ مسلمان، مسلمانوں کے سوا کافروں کو مددگار نہ بنائیں اور جو ایسا کرے گا اسے اللہ سے کچھ علاقہ نہیں۔

تفسیر لباب التاویل میں ہے: ان عبادة بن الصامت كان له حلفاء من اليهود فقال يوم الاحزاب يا رسول الله

۱ القرآن الکریم ۴/ ۱۳۹ ۲ ارشاد العقل السلیم (تفسیر ابی السعود) تحت آیۃ ۴/ ۱۳۹، ۱۳۸ دار احیاء التراث العربی بیروت ۲/ ۲۴۴ ۳ القرآن الکریم ۳/ ۲۸

Fatawa-e-Razvia Volume 14

"I have five hundred Jews with me and I considered seeking their assistance against the enemy. Then this verse was revealed: '(Let not the believers take...)' [Al-Imran: 28]. This means [don't take them as] helpers or supporters (from other than the believers), i.e., from among non-believers. The meaning is that a believer should not grant his friendship/allegiance to one who is not a believer. Allah forbade the believers from befriending the disbelievers, or being lenient towards them due to kinship, affection, or social interaction. Love for the sake of Allah and hatred for the sake of Allah is a great door and a fundamental principle of faith." ^1

Meaning, Hazrat Ubada bin Samit (may Allah be pleased with him) had some Jewish allies. During the Battle of the Ahzab, he said: "O Messenger of Allah! I have five hundred Jews with me; my opinion is to take help from them against the enemy." Upon this, this noble verse was revealed, stating that Muslims should not make non-Muslims their helpers, as this is not lawful for Muslims. Allah Almighty forbade Muslims from befriending disbelievers due to relationships, friendship, or mere social contact, or from dealing with them with affection and gentleness. Love for the sake of Allah and enmity for the sake of Allah is a great chapter and the root of faith.

It is stated in Madarik Sharif, Part 6: "Meaning, do not take them as allies, helping them, seeking help from them, befriending them like brothers, and socializing with them as you socialize with believers." ^2

Meaning, the Lord Almighty says: "Do not make the disbelievers friends so that you become their helpers, seek help from them for yourselves, make them brothers, or maintain worldly conduct with them like that with Muslims." He forbids all of this.

In Tafsir Kabir, Part 6, it is stated: "The intent is that Allah Almighty has commanded the Muslim not to take a beloved friend or a helper except from among the Muslims." ^3

Meaning, the purpose of the verse is that Allah Almighty commands Muslims to make only Muslims their friends and helpers. In it is also:

---

^1 Lubab al-Ta'wil (Tafsir al-Khazin), under verse 3/28, Mustafa al-Babi Egypt, 1/336. ^2 Madarik al-Tanzil (Tafsir al-Nasafi), under the verse 'Do not take the Jews etc.', Dar al-Kutub al-Arabi Beirut, 1/287. ^3 Mafatih al-Ghayb (al-Tafsir al-Kabir), under the

verse 'Your ally is only Allah and His Messenger etc.', Al-Matba'at al-Bahiyya al-Misriyya Egypt, 12/30.

फ़तावा-ए-रज़विया जिल्द चौदहवीं (14)

"मेरे साथ पाँच सौ यहूदी हैं और मैंने सोचा कि दुश्मन के खिलाफ उनकी मदद ली जाए। तब यह आयत उतरी और उनका फरमान है '(ईमान वाले न बनाएं..)' यानी सहायक और मददगार (मोमिनों के अलावा) यानी जो ईमान वाले नहीं हैं। इसका अर्थ यह है कि एक मोमिन को अपनी दोस्ती/वफादारी उसके लिए नहीं रखनी चाहिए जो मोमिन नहीं है। अल्लाह ने मोमिनों को काफिरों से दोस्ती करने, या उनके साथ रिश्तेदारी, प्यार या मेल-जोल की वजह से नरमी बरतने से मना फरमाया है। अल्लाह के लिए मुहब्बत और अल्लाह के लिए नफरत (बुग्ज़) ईमान का एक महान द्वार और एक बुनियादी सिद्धांत है।" ^1

यानी हज़रत उबादा बिन सामित (रज़ियल्लाहु अन्हु) के कुछ यहूदी साथी थे। जंगे अहज़ाब में उन्होंने अर्ज़ की: ऐ अल्लाह के रसूल! मेरे साथ पाँच सौ यहूदी हैं, मेरी राय है कि दुश्मन के खिलाफ उनसे मदद लूँ। इस पर यह आयत करीमा नाज़िल हुई कि मुसलमान गैर-मुस्लिम को मददगार न बनाएं क्योंकि यह मुसलमानों के लिए जायज़ नहीं है। अल्लाह तआला ने मुसलमानों को मना फरमाया कि वे रिश्तों, दोस्ती या सिर्फ मेल-जोल के कारण काफिरों से दोस्ताना बर्ताव करें या उनके साथ प्यार और नरमी से पेश आएं। अल्लाह के लिए मुहब्बत और अल्लाह के लिए दुश्मनी एक महान अध्याय और ईमान की जड़ है।

मदारिक शरीफ पारा 6 में है: "यानी उन्हें अपना वली (दोस्त) न बनाओ कि तुम उनकी मदद करो, उनसे मदद चाहो, उन्हें भाई बनाओ और उनके साथ वैसा ही बर्ताव करो जैसा मोमिनों के साथ किया जाता है।" ^2

यानी रब अज़्ज़-व-जल्ल फरमाता है कि काफिरों को दोस्त न बनाओ कि तुम उनके सहायक बनो, और उनसे अपने लिए मदद चाहो, उन्हें भाई बनाओ, दुनियावी बर्ताव उनके साथ मुसलमानों जैसा रखो, वह इन सब से मना फरमाता है।

तफसीर कबीर पारा 6 में है: "मकसद यह है कि अल्लाह तआला ने मुसलमान को हुक्म दिया है कि वह मोमिनों के अलावा किसी और को अपना महबूब दोस्त और मददगार न बनाए।" ^3

यानी आयत का मतलब यह है कि अल्लाह तआला मुसलमानों को हुक्म देता है कि वे केवल मुसलमानों को ही अपना दोस्त और मददगार बनाएं। इसी में है:

^1 लुबाब अल-तावील (तफसीर अल-ख़ाज़िन), आयत 3/28 के तहत, मुस्तफा अल-बाबी मिस्र, 1/336। ^2 मदारिक अल-तन्ज़ील (तफसीर अल-नसफ़ी), आयत 'यहूदियों को (दोस्त) न बनाओ' के तहत, दार अल-कुतुब अल-अरबी बेरुत, 1/287। ^3 मफ़ातीह अल-ग़ैब (तफ़सीर अल-कबीर), आयत 'तुम्हारा वली केवल अल्लाह और उसका रसूल है' के तहत, अल-मतबअत अल-बहिया अल-मिस्रिया मिस्र, 12/30।

فتاویٰ رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

معی خمسمائة من الیهود وقدرأیت ان استظهر بهم علی العدو فنزلت هذه الآیة وقوله (لَا یَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُوْنَ) الآیة یعنی انصاراً واعواناً (مِنْ دُوْنِ الْمُؤْمِنِیْنَ) یعنی من غیر المؤمنین و المعنی لا یجعل المؤمن ولایته لمن هو غیر مؤمن نهی الله المؤمنین ان یوالوا الکفار اویلا طفوهم لقرابة بینهم اومحبة او معاشرة والمحبة في الله والبغض فی الله باب عظیم و اصل من اصول الایمان ۱۸-

یعنی عبادہ بن صامت رضی اللہ تعالیٰ عنہ کے کچھ یہودی حلیف تھے غزوہ احزاب میں انھوں نے عرض کی : یا رسول اللہ ! میرے ساتھ پانچ سو یہودی ہیں میری رائے ہوتی ہے کہ دشمن پر ان سے مدد لوں، اس پر یہ آیہ کریمہ اتری کہ مسلمان غیر مسلم کو مدد گار نہ بنائیں کہ یہ مسلمانوں کو حلال نہیں اللہ تعالیٰ نے مسلمانوں کو منع فرمایا کہ رشتے، خواہ یارانے، خواہ نرے میل کے باعث کافروں سے دوستانہ برتیں یا ان سے لطف ونرمی کے ساتھ پیش آئیں اور اللہ تعالیٰ کے لئے محبت اور اللہ تعالیٰ کے لئے عداوت ایک عظیم باب اور ایمان کی جڑ ہے۔

مدارک شریف پارہ ۶ میں ہے: ای لا تتخذوهم اولیاء تنصرونهم تستنصرونهم وتؤاخیونهم وتُعاشرونهم معاشرة المؤمنین ۲۸-

یعنی رب عز و جل فرماتا ہے کافروں کو دوست نہ بناؤ کہ تم ان کے معاون ہو، اور ان سے اپنے لئے مدد چاہو انھیں بھائی بناؤ، دنیوی برتاؤ ان کے ساتھ مسلمانوں کا سا رکھو، اس سب سے منع فرماتا ہے۔

تفسیر کبیر پارہ ۶ میں ہے: المراد ان اللہ تعالیٰ امر المسلم ان لایتخذ الحبیب والناصر الا من المسلمین ۳۸-

یعنی مرادِ آیت یہ ہے کہ اللہ تعالیٰ مسلمانوں کو حکم فرماتا ہے کہ صرف مسلمانوں ہی کو اپنا دوست و مددگار بنائیں۔ اسی میں ہے:

---

1۸ لباب التاویل (تفسیر الخازن) تحت آیت ۸/ ۳، ۲۸ مصطفی البابی مصر ۱/ ۳۳۶ 2۸ مدارک التنزیل (تفسیر النسفی) تحت آیة لا تتخذوا الیهود الخ دار الکتب العربی بیروت ۱/ ۲۸۷ 3۸ مفاتیح الغیب (التفسیر الکبیر) تحت آیة انما ولیکم الله ورسوله الخ المطبعة البهیة المصریة مصر ۱۲ / ۳۰

Fatawa Razawiyya Volume 14

That is: "Do not take them as allies, meaning do not rely on seeking their help nor befriend them."[1] That is, the meaning of the verse is: Do not rely on the help and assistance of the disbelievers. In the Tafsir of Abi al-Sa'ud and Tafsir Futuhat al-Ilahiyya, under the mentioned verse, it is written: "They were forbidden from allying with them due to kinship, pre-Islamic friendship, or any other cause of friendship and association, and from seeking their help in battle and other religious matters."[2] Meaning Muslims were forbidden from the friendship of disbelievers, whether it be due to kinship, pre-Islamic friendship, or any other reason for friendship or interaction; and they were forbidden from seeking assistance from them in Jihad or any religious work.

Verse No. 4:

Quranic Verse	**Translation**
"But if they turn away, then seize them and kill them wherever you find them and take not from among them as ally or helper."[3]	If the disbelievers turn away from accepting faith, then seize them and kill them wherever you find them, and do not take any of them as a friend or a helper.

In this noble verse, the word 'Nasir' (helper) along with 'Wali' (ally) clearly indicates that considering them friends is forbidden, and making them helpers is also forbidden. It is stated in Tafsir Madarik al-Tanzil:

Tafsir (Arabic Text)	**Urdu Explanation**
(But if they turn away) from faith (then seize them and kill them wherever you find them and take not from among them as ally or helper). And even if they offer you friendship and help, do not accept it from them (Except those who join a people) and connect with them. This exception is from the statement 'seize them and kill them', not from the friendship.[4]	If they turn away from faith, then seize them and kill them wherever you find them, and do not make any of them a friend or a helper. And even if they offer their friendship and help without compensation, do not accept it; except for those who join a people with whom you have a treaty. This is an exception from seizing and killing, not from friendship, as that is absolutely forbidden with every disbeliever.

[1] Mafatih al-Ghayb (Al-Tafsir al-Kabir), under the verse 'Do not take the Jews etc.', Al-Matba'a al-Bahiyya al-Misriyya, Egypt 12 / 16 [2] Irshad al-Aql al-Salim (Tafsir of Abi al-

Sa'ud), under the verse 'The believers should not take the disbelievers as allies etc.', Dar Ihya al-Turath al-Arabi, Beirut 2 / 32 [3] The Holy Quran 4 / 89 [4] Madarik al-Tanzil (Tafsir al-Nasafi), under verse 4 / 89, Dar al-Kutub al-Arabi, Beirut 1 / 242

फतवा-ए-रज़विया जिल्द चौदह (14)

अर्थात: "उन्हें वली (मित्र) न बनाओ, यानी उनकी सहायता मांगने पर भरोसा न करो और न ही उनसे मित्रता करो।"[1] यानी आयत का अर्थ यह है कि काफिरों की सहायता और यारी पर भरोसा मत करो। तफसीर-ए-अबी अल-सऊद और तफसीर फ़ुतुहात-ए-इलाहिया में उल्लिखित आयत के तहत लिखा है: "उन्हें उनकी रिश्तेदारी या जाहिलियत (इस्लाम पूर्व) की मित्रता या मित्रता और मेलजोल के समान कारणों से वली बनाने से मना किया गया है, और युद्ध तथा अन्य धार्मिक मामलों में उनसे सहायता लेने से भी मना किया गया है।"[2] अर्थात मुसलमानों को काफिरों की मित्रता से मना किया गया है, चाहे वह रिश्तेदारी के कारण हो या इस्लाम से पहले की मित्रता हो, या मित्रता और मेलजोल का कोई अन्य कारण हो; और उन्हें जिहाद या किसी भी धार्मिक कार्य में काफिरों से सहायता लेने से मना किया गया है।

आयत नंबर 4:

कुरान की आयत	**अनुवाद**
"किन्तु यदि वे मुँह फेर लें, तो उन्हें पकड़ो और जहाँ भी उन्हें पाओ मार डालो, और उनमें से किसी को न मित्र बनाओ और न सहायक।"[3]	यदि काफिर ईमान लाने से मुँह फेर लें, तो उन्हें पकड़ो और जहाँ पाओ कत्ल करो, और उनमें से किसी को न दोस्त बनाओ न मददगार।

इस आयत-ए-करीमा में 'वली' के साथ 'नसीर' (सहायक) शब्द स्वयं ही स्पष्ट रूप से कहता है कि उन्हें दोस्त मानना भी हराम है और मददगार बनाना भी हराम है। तफसीर मदरिक अल-तंज़ील में है:

तफसीर (अरबी पाठ)	**उर्दू व्याख्या**
(किन्तु यदि वे मुँह फेर लें) ईमान से (तो उन्हें पकड़ो और जहाँ भी उन्हें पाओ मार डालो, और उनमें से किसी को न मित्र बनाओ और न सहायक)। और यदि वे तुम्हें मित्रता और सहायता की पेशकश करें, तो उनसे स्वीकार न करें (सिवाय उन लोगों के जो किसी ऐसी जाति से जा मिलें) और उनके साथ जुड़ें। यह अपवाद	यदि वे ईमान लाने से मुँह फेर लें, तो उन्हें पकड़ो और जहाँ पाओ मारो, और उनमें से किसी को न दोस्त बनाओ न मददगार। और यदि वे बिना किसी बदले के भी तुम्हारी दोस्ती और मदद का दिखावा करें, तब भी स्वीकार न करो; सिवाय उन लोगों के जो समझौते वाले लोगों से जा मिलें। यह पकड़ने और कत्ल करने से अपवाद है, न कि

तफसीर (अरबी पाठ)	उर्दू व्याख्या
'पकड़ो और कत्ल करो' के आदेश से है, न कि मित्रता से।[4]	दोस्ती से, क्योंकि वह तो हर काफिर से पूर्णतः हराम है।

[1] मफातीह अल-ग़ैब (अल-तफ़सीर अल-कबीर), आयत 'यहूदियों को मत लो आदि' के तहत, अल-मतबा अल-बहिया अल-मिसरिया, मिस्र 12 / 16 [2] इरशाद अल-अक्ल अल-सलीम (तफसीर अबी अल-सऊद), आयत 'मोमिन काफिरों को वली न बनाएं आदि' के तहत, दार इह्या अल-तुराथ अल-अरबी, बेरुत 2 / 32 [3] अल-कुरान अल-करीम 4 / 89 [4] मदरिक अल-तंज़ील (तफसीर अल-नसफी), आयत 4 / 89 के तहत, दार अल-कुतुब अल-अरबी, बेरुत 1 / 242

یعنی لا تتخذوھم اولیاء ای لا تعتمد و علی الاستنصار بھم ولا تتودد والیھم۔[1] یعنی مراد آیت یہ ہے کہ کافروں کی مدد ویاری پر اعتماد نہ کرو۔ تفسیر ابی السعود و تفسیر فتوحات الہیہ میں زیر آیہ مذکورہ ہے: نھوا عن موالاتھم لقرابة او صداقة جاھلیة و نحوھما من اسباب المصادقة والمعاشرة وعن الاستعانة بھم فی الغزو وسائر الامور الدینیة۔[2] یعنی مسلمان منع کئے گئے کافروں کی دوستی سے خواہ وہ رشتہ داری ہی ہو یا اسلام سے پہلے کا یا رانہ یا کسی سبب یاری خواہ میل جول کے سبب اور منع کئے گئے اس سے کہ جہاد یا کسی دینی کام میں کافروں سے استعانت کریں۔ آیت نمبر ۴:

قرآنی آیت	**ترجمہ**
"فَاِنْ تَوَلَّوْا فَخُذُوْھُمْ وَاقْتُلُوْھُمْ حَیْثُ وَجَدْتُّمُوْھُمْ وَلَا تَتَّخِذُوْا مِنْھُمْ وَلِیًّا وَّلَا نَصِیْرًا"[3]	اگر کافر ایمان لانے سے منہ پھیریں تو انہیں پکڑو اور جہاں پاؤ قتل کرو اور ان میں کسی کو دوست نہ بناؤ نہ مددگار۔

اس آیہ کریمہ میں ولی کے ساتھ لفظ نصیر خود ہی صاف ارشاد ہے کہ انھیں دوست ٹھہرانا بھی حرام اور مددگار بنانا بھی حرام ہے۔ تفسیر مدارک التنزیل میں ہے:

تفسیر (عربی عبارت)	**اردو وضاحت**
(فَاِنْ تَوَلَّوْا) عن الایمان (فَخُذُوْھُمْ وَاقْتُلُوْھُمْ حَیْثُ وَجَدْتُّمُوْھُمْ وَلَا تَتَّخِذُوْا مِنْھُمْ وَلِیًّا وَّلَا نَصِیْرًا) وان بذلو الکم الولایة والنصرة فلا تقبلوا منھم (اِلَّا الَّذِیْنَ یَصِلُوْنَ اِلٰی قَوْمٍ)	اگر وہ ایمان لانے سے منہ پھیریں تو انھیں پکڑو اور جہاں پاؤ مارو اور ان میں کسی کونہ دوست بناؤ نہ مددگار۔ اور اگر وہ بلا معاوضہ بھی تمھاری دوستداری و مددگاری بگھاریں جب بھی قبول نہ کرو مگر جو اہل

تفسیر (عربی عبارت)	اردو وضاحت
ویتصلون بهم والاستثناء من قوله فخذوهم واقتلوهم دون الموالاة۔[4]	معاہدہ سے ملے یہ پکڑنے اور قتل کرنے سے استثناء ہے نہ دوستی سے کہ وہ تو ہر کافر سے مطلقاً حرام ہے۔

1 مفاتیح الغیب (التفسیر الکبیر) زیر آیہ لا تتخذوا الیهود الخ المطبعة البهية المصرية مصر ۱۲ / ۱۶

2 ارشاد العقل السلیم (تفسیر ابی السعود) زیر آیه لا یتخذ المؤمنون الکافرین اولیاء الخ دار احیاء التراث العربی بیروت ۲ / ۳۲ 3 القرآن الکریم ۴ / ۸۹ 4 مدارک التنزیل (تفسیر النسفی) زیر آیة ۴ / ۸۹ دار الکتب العربی بیروت ۱ / ۲۴۲

In Tafsir al-Baydawi: "That is, avoid them completely and do not accept from them alliance or support." 1 — Meaning, stay completely away from them and do not accept any of their friendship or help.

In Tafsir Abi al-Su'ud: "That is, avoid them with a total avoidance and never accept from them alliance or support." 2 — Meaning, remain completely detached from the disbelievers and never accept their friendship and help.

In Tafsir al-Futuhat al-Ilahiyya: "This is an exception from seizing and killing. As for alliance (muwalat), it is absolutely forbidden and not permissible in any circumstance." 3 — This exception refers to capturing and killing; as for alliance with a disbeliever, it is absolutely forbidden and not permissible in any state.

In Tafsir al-Khazin: "This exception refers back to killing, not to alliance, because alliance with disbelievers and hypocrites is not permissible in any circumstance." 4 — This exception pertains to killing, not to alliance, because alliance with disbelievers and hypocrites is not lawful in any state.

In Tafsir al-Karkhi: "It is an exception from the object of 'so kill them,' not from His saying 'and do not take from among them an ally or a helper,' even if it is the closer mentioned, because taking an ally from among them is forbidden without exception, unlike killing them." 5 — The exception of those who join people under a treaty is from those concerning whom it was commanded 'kill them.' It is not an exception from the command 'do not take among them any friend or helper,' even though this [command] is mentioned closer [to the exception]. This is because making friends with disbelievers is forbidden without exception, unlike killing them, which...

1. Anwar al-Tanzil wa Asrar al-Ta'wil (Baydawi), under Verse 4/89, Mustafa al-Babi Egypt, 1/93
2. Irshad al-Aql al-Salim (Tafsir Abi al-Su'ud), under Verse 4/89, Dar Ihya al-Turath al-Arabi Beirut, 2/213
3. Al-Futuhat al-Ilahiyya (known as Al-Jamal), under Verse 4/89, Mustafa al-Babi Egypt, 1/409
4. Lubab al-Ta'wil (Tafsir al-Khazin), under Verse 4/89, Mustafa al-Babi Egypt, 1/571
5. Tafsir Karkhi

फ़तावा-ए-रिज़विया | जिल्द चौदहवीं (14)

तफ़्सीर-ए-बैज़ावी में है: "ای جانبواهم راسا ولا تقبلوا منهم ولاية ولانصرة- 1" — यानी उनसे बिल्कुल दूर रहो और उनकी दोस्ती और मदद कुछ भी स्वीकार न करो।

तफ़्सीर-ए-अबी अल-सऊद में है: "ای جانبواهم مجانبة كلية ولا تقبلوا منهم ولاية ولانصرة ابدا- 2" — यानी काफिरों से बिल्कुल किनाराकश रहो और कभी उनकी दोस्ती और मदद स्वीकार न करो।

तफ़्सीर-ए-फ़ुतुहात अल-इलाहिया में है: "هذا مستثنى من الاخذ والقتل اما الموالاة فحرام مطلقا لا تجوز بحال۔ 3" — यह अपवाद (इस्तस्ना) गिरफ्तारी और हत्या से संबंधित है, जहाँ तक काफिर से दोस्ती (मुवालात) की बात है, वह तो पूर्णतः वर्जित (हराम) है, किसी भी स्थिति में जायज़ नहीं है।

तफ़्सीर-ए-ख़ाज़िन में है: "هذا الاستثناء يرجع الى القتل لا الى الموالات لان موالاة الكفار والمنافقين لا تجوز بحال۔ 4" — यह अपवाद हत्या की ओर जाता है न कि मुवालात (दोस्ती) की ओर, क्योंकि काफिरों और मुनाफिकों (पाखंडियों) से मुवालात किसी भी स्थिति में हलाल (वैध) नहीं है।

तफ़्सीर-ए-करखी में है: "استثناه من مفعول فاقتلوهم لا من قوله ولا تتخذوا منهم وليا ولا نصيرا وان كان اقرب مذكورا لان اتخاذ الولى منهم حرام بلا استثناء بخلاف قتلهم۔ 5" — समझौतों से जुड़ने वालों का अपवाद उन लोगों से है जिनके बारे में आदेश दिया गया था कि उन्हें मार डालो। यह इस बात का अपवाद नहीं है कि 'उनमें से किसी को दोस्त या मददगार न बनाओ,' भले ही यह उल्लेख में सबसे करीब हो। ऐसा इसलिए है क्योंकि काफ़िरों को दोस्त बनाना बिना किसी अपवाद के हराम है, जबकि उनकी हत्या के विपरीत...

1. अनवार-उत-तन्ज़ील मआ अल-क़ुरआन अल-करीम (बैज़ावी) ज़ेर-ए-आयत 4/89 मुस्तफ़ा अल-बाबी मिस्र 1/93
2. इरशाद अल-अक़्ल अस-सलीम (तफ़्सीर अबी अल-सऊद) ज़ेर-ए-आयत 4/89 दार इहया अत-तुरास अल-अरबी बैरूत 2/213

3. अल-फ़ुतूहात अल-इलाहिया (अश-शहीर बिल-जमल) ज़ेर-ए-आयत 4/89 मुस्तफ़ा अल-बाबी मिस्र 1/409
4. लुबाब अत-तावील (तफ़्सीर अल-ख़ाज़िन) ज़ेर-ए-आयत 4/89 मुस्तफ़ा अल-बाबी मिस्र 1/571
5. तफ़्सीर करखी

تفسیر بیضاوی میں ہے: ای جانبواھم راسا ولا تقبلوا منھم ولایۃ ولانصرۃ- 1 — یعنی ان سے بالکل دور رہو اور ان کی دوستی و مدد کچھ نہ قبول کرو۔

تفسیر ابی السعود میں ہے: ای جانبواھم مجانبۃ کلیۃ ولا تقبلوا منھم ولایۃ ولانصرۃ ابدا- 2 — یعنی کافروں سے بالکل کنارہ کش رہو اور کبھی ان کی دوستی و مدد قبول نہ کرو۔

تفسیر فتوحات الہیہ میں ہے: ھذا مستثنی من الاخذ والقتل اما الموالاۃ فحرام مطلقا لا تجوز بحال۔ 3 — یہ استثناء گرفتاری و قتل سے ہے، رہی کافر سے موالات وہ تو مطلقا حرام ہے کسی حال میں جائز نہیں۔

تفسیر خازن میں ہے: ھذا الاستثناء یرجع الی القتل لا الی الموالات لان موالاۃ الکفار والمنافقین لا تجوز بحال۔ 4 — یہ استثناء قتل کی طرف پھرتا ہے نہ کہ موالات کی جانب، اس لئے کہ کافروں اور منافقوں سے موالات تو کسی حال میں حلال نہیں۔

تفسیر کرخی میں ہے: استثناہ من مفعول فاقتلوھم لا من قولہ ولا تتخذوا منھم ولیا ولا نصیرا وان کان اقرب مذکورا لان اتخاذ الولی منھم حرام بلا استثناء بخلاف قتلھم۔ 5 — معاہدوں سے ملنے والوں کا استثناء ان سے ہے جن کی بابت حکم فرمایا تھا کہ انہیں قتل کرو، اس ارشاد سے استثناء نہیں کہ ان میں نہ کسی کو دوست بناؤ نہ مددگار اگر چہ ذکر میں یہی قریب تر ہے اس واسطے کہ کافروں سے کسی کو دوست بنانا بلا استثناء حرام ہے بخلاف ان کے قتل کے کہ

1 انوار التنزیل مع القرآن الکریم (بیضاوی) زیر آیہ ۴/ ۸۹ مصطفٰی البابی مصر ۱/ ۹۳ 2 ارشاد العقل السلیم (تفسیر ابی السعود) زیر آیہ ۴/ ۸۹ دار احیاء التراث العربي بیروت ۲/ ۲۱۳ 3 الفتوحات

الہیہ (الشهير بالجمل) زیر آیہ ۴/ ۸۹ مصطفٰی البابی مصر ۱/ ۴۰۹ 4 لباب التاویل (تفسیر الخازن) زیر آیہ ۴/ ۸۹ مصطفٰی البابی مصر ۱/ ۵۷۱ 5 تفسیر کرخی

Fatawa Razawiyya Volume 14

Allies are exempt from this. It is stated in the interpretation of 'Inayat al-Qadi':

| Al-Tibi said: There is no exception from the prohibition of taking them as friends or helpers, although it (the pronoun) is closer; because taking a friend from among them is absolutely forbidden, even if he is an ally. (1) | Tibi said: There is no exception from the prohibition of making them friends or helpers, even though it is closer, because making a friend from among the disbelievers is absolutely forbidden even if he is a treaty-holder. |

I say: The context of the noble verse itself indicates that only the prohibition and permission of killing and fighting are mentioned. Similarly, the generality of the ruling implies the core of the exception, that those who are openly connected with the allies and the neutral allies of both sides are exempted. And Allah the Almighty knows best.

Authentic Hadiths on the Prohibition of Seeking Help from Mushrikeen (Polytheists):

Second Benefit: Authentic Hadiths are conclusive.

Hadith 1: It is narrated in Sahih Muslim, the four Sunan books, and 'Mushkil al-Athar' of Imam Tahawi from the Mother of the Believers, Siddiqah (may Allah be pleased with her), that when the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) set out for Badr, at the rocky terrain of Wabrah (which is four miles from Medina the Pure), a man whose courage and bravery were well-known arrived. The Companions were happy to see him. He said: 'I have come so that I may accompany the Messenger and get a share from whatever spoils are gained from the Quraysh.' The Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) asked: "Atu’minu billahi wa rasulih" (Do you believe in Allah and His Messenger?). He replied: 'No.' The Prophet said: "Farji' falan nasta'eena bi mushrik" (Go back, for we shall never seek help from a polytheist). Then the Prophet proceeded, and when they reached Dhul Hulayfah (which is six miles from Medina), the man appeared again. The Companions were happy that he had returned. He made the same request, and the Prophet gave the same reply: 'Do you believe in Allah and His Messenger?' He said: 'No.' The Prophet said: "Farji' falan nasta'eena bi mushrik" (Go back, for we shall never seek help from a polytheist). Then the Prophet proceeded, and when they reached the valley, he came again, and the Companions were happy. He made the same request. The Prophet

asked: 'Do you believe in Allah and His Messenger?' He replied: 'Yes.' The Prophet said: "Fana'am" (Then yes/come along).

1. Inayat al-Qadi on Tafsir al-Baydawi, under verse 4/89, Dar Sader Beirut, 3/165

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदह (14)

इससे मुआहिदीन (संधि करने वाले) मुस्तस्ना (अपवाद) हैं। तफ़सीर इनायत अल-क़ाज़ी में है:

| अल-तिबी ने कहा: 'दोस्त या मददगार बनाने की मनाही से कोई छूट नहीं है, हालाँकि वह (ज़मीर) ज़्यादा क़रीब है, क्योंकि काफ़िरों में से किसी को भी दोस्त बनाना मुतलक़न (पूर्णत:) हराम है, चाहे वह मुआहिद (संधि करने वाला) ही क्यों न हो।' (1) | तिबी ने कहा दोस्त या मददगार बनाने की मनाही से इस्तिस्ना (छूट) नहीं अगरचे वह क़रीब तर है इस लिए कि काफ़िरों में से किसी को दोस्त बनाना मुतलक़न हराम है अगरचे मुआहिद (संधि-धारक) हो। |

अक़ूल (मैं कहता हूँ): स्वयं पाक आयत का सियाक़ (संदर्भ) इस बात की दलील है कि यहाँ केवल क़त्ल और क़िताल (युद्ध) की मनाही और इजाज़त का ज़िक्र है। इसी तरह हुक्म की उमूमियत (व्यापकता) नफ़्स-ए-इस्तस्ना (अपवाद के सार) का मफ़ाद (लाभ) है कि मुजाहिरीन जो मुआहिदीन से जुड़े हुए हैं और दोनों तरफ़ के ग़ैर-जानिबदार (तटस्थ) मुआहिदीन मुस्तस्ना हैं। वल्लाहु तआला आलम (और अल्लाह बेहतर जानता है)।

मुशरिकों से मदद माँगने की तह़रीम (मनाही) पर सह़ीह ह़दीसें:

फ़ायदा सानिया: सह़ाह़ ह़दीसें नातिक़ (स्पष्ट बोलने वाली) हैं।

ह़दीस 1: सह़ीह मुस्लिम, सुनन अरबा और इमाम तह़ावी की 'मुश्किलुल आसार' में उम्मुल मोमिनीन सिद्दीक़ा (रज़ियल्लाहु तआला अन्हा) से रिवायत है कि जब हुज़ूर (सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम) बद्र के लिए तशरीफ़ ले चले, संगिस्तान-ए-वबरा में (जो मदीना तैयबा से चार मील की दूरी पर है) एक शख़्स जिसकी जुर्रत और बहादुरी मशहूर थी हाज़िर हुआ। सहाबा-ए-किराम उसे देखकर ख़ुश हुए। उसने अर्ज़ किया: 'मैं इसलिए हाज़िर हुआ हूँ ताकि हुज़ूर के साथ रहूँ और क़ुरैश से जो माल हाथ लगे उसमें से मैं भी हिस्सा पाऊँ।' हुज़ूर अनवर (सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम) ने फ़रमाया: "अ-तु'मिनु बिल्लाहि व रसूलिह?" (क्या तुम अल्लाह और उसके रसूल पर ईमान रखते हो?) उसने कहा: 'नहीं।' फ़रमाया: "फ़र्रजि' फ़लन नस्त-ईन बि मुशरिक" (तो लौट जाओ, हम हरगिज़ किसी मुशरिक से मदद नहीं चाहेंगे)। फिर हुज़ूर आगे बढ़े, जब ज़ुल-हुलैफ़ा पहुँचे (जो मदीना से छह मील है) वह फिर हाज़िर हुआ। सहाबा ख़ुश हुए कि वापस आया, उसने वही पहली बात अर्ज़ की और हुज़ूर ने वही जवाब इरशाद फ़रमाया: 'क्या तुम अल्लाह और रसूल पर ईमान लाते हो?' उसने कहा: 'नहीं।' फ़रमाया: "फ़र्रजि' फ़लन नस्त-ईन बि मुशरिक" (वापस जाओ, हम हरगिज़ किसी मुशरिक से

मदद न लेंगे)। फिर हुज़ूर आगे बढ़े, जब वादी में पहुँचे वह फिर आया और सहाबा ख़ुश हुए, उसने वही अर्ज़ की। हुज़ूर ने फ़रमाया: 'क्या तुम अल्लाह और रसूल पर ईमान लाते हो?' अर्ज़ की: 'हाँ।' फ़रमाया: "फ़न-अम" (तो ठीक है/आ जाओ)।

1. इनायत अल-क़ाज़ी अलतफ़सीर अल-बैज़ावी, आयत 4/89 के तहत, दार सादिर बेरुत, 3/165

اس سے معاہدین مستثنیٰ ہیں۔ تفسیر عنایۃ القاضی میں ہے:

| قال الطیبی لامن الضمیر فی ولاتتخذوا و ان کان اقرب | طیبی نے کہا دوست یا مددگار بنانے کی ممانعت سے استثناء نہیں | | لان اتخاذالولی منہم حرام مطلقاً ۱- | اگرچہ وہ قریب تر ہے اس لئے کہ کافروں میں سے کسی کو دوست بنانا مطلقاً حرام ہے اگرچہ معاہد ہو۔ |

اقول: اس پر خود سیاق کریمہ دال کہ قتل و قتال ہی کے منع و رخصت کا ذکر ہے یونہی عموم حکم نفس استثناء کا مفاد کہ مجاہرین متصلین بالمعاہدین و معاہدین غیر جانبدار طرفین مستثنیٰ فرمائے واللہ تعالیٰ اعلم۔

استعانت بمشرکین کی تحریم پر صحیح حدیثیں:

فائدہ ثانیہ: صحاح احادیث ناطق۔

حدیث ۱: صحیح مسلم و سنن اربعہ و مشکل الآثار امام طحاوی میں ام المومنین صدیقہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا سے ہے جب حضور صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم بدر کو تشریف لے چلے سنگستان وبرہ میں (کہ مدینہ طیبہ سے چار میل ہے) ایک شخص جس کی جرات و بہادری مشہور تھی حاضر ہوا، اصحاب کرام اسے دیکھ کر خوش ہوئے، اس نے عرض کی: میں اس لئے حاضر ہوا کہ حضور کے ہمراہ رکاب رہوں اور قریش سے جو مال ہاتھ لگے اس میں سے میں بھی پاؤں، حضور اقدس صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم نے فرمایا: "اتؤمن باللہ ورسولہ" کیا تم اللہ ورسول پر ایمان رکھتا ہے؟ کہا: نہیں۔ فرمایا: "فارجع فلن نستعین بمشرک" تو پلٹ جا ہم ہر گز کسی مشرک سے مدد نہ چاہیں گے۔ پھر حضور تشریف لے چلے جب ذوالحلیفہ پہنچے (کہ مدینہ سے چھ میل ہے) وہ

پھر حاضر ہوا، صحابہ خوش ہوئے کہ واپس آیا وہی پہلی بات عرض کی اور حضور نے وہی جواب ارشاد فرمایا کہ کیا تو اللہ ورسول پر ایمان لاتا ہے؟ کہا: نہ فرمایا: "فارجع فلن نستعین بمشرک" واپس جا ہم ہر گز کسی مشرک سے مدد نہ لیں گے، پھر حضور تشریف لے چلے جب وادی میں پہنچے وہ پھر آیا اور صحابہ خوش ہوئے اس نے وہی عرض کی۔ حضور نے فرمایا: کیا تو اللہ و رسول پر ایمان لاتا ہے؟ عرض کی: ہاں۔ فرمایا: "فنعم"۔

۱ عنایۃ القاضی علی تفسیر البیضاوی زیر آیۃ ۴/ ۸۹ دار صادر بیروت ۳/ ۱۶۵

Fatawa Razawiyya Volume 14 (14)

Permission 1: Yes, now proceed.

Hadith 2: Imam Ahmad and Imam Ishaq bin Rahwayh in their Musnads, Imam Bukhari in his Tarikh, Abu Bakr bin Abi Shaybah in his Musannaf, Imam Tahawi in Mushkil al-Athar, Tabarani in Mu'jam al-Kabir, and Hakim in Al-Mustadrak 'ala al-Sahihayn narrate from Khubayb bin Isaf (may Allah be pleased with him): The Noble Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) was going on an expedition [Note 1]. I and a man from my tribe presented ourselves. I said: "O Messenger of Allah [Note 2]! We feel ashamed that our tribe should go to a battlefield and we stay behind." (They were from the Khazraj tribe, which is a large group among the Ansar). The Noble Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) asked: "Have you both embraced Islam?" They replied: "No." He said: "Indeed, we do not seek help from polytheists against polytheists." Consequently, both of us embraced Islam and participated in the Jihad alongside him [2].

Hakim said: "This Hadith has a sound chain (sahih al-isnad)." Similarly, the reliability of its narrators was confirmed in At-Tanqeeh.

Hadith 3: Imam Waqidi in Maghazi, Imam Ishaq bin Rahwayh in his Musnad, Imam Tahawi in Mushkil al-Athar, and Tabarani in Mu'jam al-Kabir and Mu'jam al-Awsat narrate from Abu Humayd as-Sa'idi (may Allah be pleased with him): The Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) was going on the day of Uhud. When he moved forward from Thaniyyat al-Wada', he observed a large army and asked, "Who are they?" It was said, "The Jews of Bani Qaynuqa', the people of Abdullah bin Salam, allies of Abdullah bin Ubay." (These are the words of Tahawi. In Ibn Rahwayh's version, it was said, "This is Abdullah bin Ubay with his allies, who are the Jews from the people of Abdullah bin Salam." In Waqidi's version, it says, "These are the Jewish allies of Ibn Ubay." And in Tabarani's version, it says, "This is Abdullah bin Ubay with six hundred Jews who are with him...")

Note 1: This expedition was the Battle of Badr, as mentioned in Usd al-Ghabah. 12. May he be forgiven. Note 2: I say: This word is in Mustadrak, and not in Mushkil al-Athar and Musnad Ahmad. Him saying this before Islam would be according to the custom of Muslims, or perhaps there was conviction even then, although the formal submission (idhaan) happened later. 12. May he be forgiven.

1 Sahih Muslim, Kitab al-Jihad wa'l-Siyar, Bab Karahiya al-Isti'ana fi'l-Ghazw, etc., Qadimi Kutub Khana, Karachi, 2/118; Mushkil al-Athar of Tahawi, Bab Bayan Mushkil ma Ruwiya fi'l-Isti'ana min al-Kuffar, Dar Sadir, Beirut, 3/237. 2 Mushkil al-Athar of Tahawi, Bab Bayan Mushkil ma Ruwiya fi'l-Isti'ana min al-Kuffar, Dar Sadir, Beirut, 3/237.

फ़तावा रज़विय्या जिल्द 14 (१४)

इजाज़त १: हाँ, अब चलो।

हदीस २: इमाम अहमद और इमाम इसहाक़ बिन राहवैया अपनी मुसनद में, इमाम बुखारी तारीख़ में, अबू बक्र बिन अबी शैबा मुसन्नफ़ में, इमाम तहावी मुश्किल अल-आसार में, तबरानी मोजमुल कबीर में और हाकिम मुस्तदरक में खुबैब बिन इसाफ़ (रज़ियल्लाहु अन्हु) से रिवायत करते हैं: हुज़ूर अक़दस (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) एक ग़ज़वे [नोट १] पर तशरीफ़ ले जा रहे थे। मैं और मेरी क़ौम का एक शख़्स हाज़िर हुए। मैंने अर्ज़ की: ऐ अल्लाह के रसूल [नोट २]! हमें शर्म आती है कि हमारी क़ौम किसी जंग में जाए और हम न जाएँ(ये खज़रज क़बीले से थे जो अंसार का एक बड़ा गिरोह है)। हुज़ूर अक़दस (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने फ़रमाया: "क्या तुम दोनों मुसलमान हो चुके हो?" उन्होंने कहा: "नहीं।" आप ने फ़रमाया: "हम मुशरिकों के खिलाफ मुशरिकों से मदद नहीं चाहते।" इस पर हम दोनों इस्लाम लाए और हुज़ूर के साथ जिहाद में शरीक हुए [२]।

हाकिम ने कहा: यह हदीस सही सनद वाली है। इसी तरह अत-तनक़ीह में इसके रावियों की तौसीक़ (पुष्टि) की गई है।

हदीस ३: इमाम वाक़िदी मग़ाज़ी में, इमाम इसहाक़ बिन राहवैया मुसनद में, इमाम तहावी मुश्किल अल-आसार में और तबरानी मोजमुल कबीर और मोजमुल औसत में अबू हुमैद सादी (रज़ियल्लाहु अन्हु) से रिवायत करते हैं: अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ओहुद के दिन तशरीफ़ ले जा रहे थे। जब आप सानियातुल वदा से आगे बढ़े, तो एक बड़े लश्कर को देखा और पूछा: "ये कौन हैं?" अर्ज़ किया गया: "ये बनी क़ैनुक़ा के यहूदी हैं, अब्दुल्लाह बिन सलाम की क़ौम, जो अब्दुल्लाह बिन उबई के हलीफ़ (सहयोगी) हैं।" (ये तहावी के शब्द हैं। इब्ने राहवैया के लफ़्ज़ों में यूँ अर्ज़ की गई: "ये अब्दुल्लाह बिन उबई है अपने हलीफ़ों के साथ जो अब्दुल्लाह बिन सलाम की क़ौम के यहूदी हैं।" वाक़िदी में है: "ये इब्ने उबई के हलीफ़ यहूदी हैं।" और तबरानी में है: "ये अब्दुल्लाह बिन उबई है छह सौ यहूदियों के साथ जो उसके साथ हैं...")

नोट १: यह ग़ज़वा, ग़ज़वा-ए-बद्र है जैसा कि उस्दुल ग़ाबा में है। १२। अल्लाह उनकी मग़फ़िरत फ़रमाए। नोट २: मैं कहता हूँ: यह शब्द मुस्तदरक में है और मुश्किल अल-आसार व मुसनद अहमद में नहीं है। इस्लाम से पहले उनका ऐसा कहना मुसलमानों की रस्म के ऐतबार से होगा, या शायद उस वक्त भी यक़ीन था हालाँकि इक़रार (इज़आन) बाद में हुआ। १२। अल्लाह उनकी मग़फ़िरत फ़रमाए।

१ सही मुस्लिम, किताब अल-जिहाद वस-सियर, बाब कराहीयतु अल-इस्तिआनह फ़िल ग़ज़्व आदि, क़दीमी कुतुब ख़ाना, कराची, २/११८; मुश्किल अल-आसार लित-तहावी, बाब बयान मुश्किल मा रुविया फ़िल इस्तिआनह मिनल कुफ्फ़ार, दार सादिर, बेरुत, ३/२३७। २ मुश्किल अल-आसार लित-तहावी, बाब बयान मुश्किल मा रुविया फ़िल इस्तिआनह मिनल कुफ्फ़ार, दार सादिर, बेरुत, ३/२३७।

اذن ۱ ہاں اب چلو۔

حدیث ۲: امام احمد و امام اسحق بن راہویہ مسانید اور امام بخاری تاریخ اور ابوبکر بن ابی شیبہ مصنف میں اور امام طحاوی مشکل الآثار اور طبرانی معجم کبیر اور حاکم صحیح مستدرک میں خبیب بن اساف رضی اللہ تعالٰی عنہ سے راوی حضور اقدس صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم ایک غزوہ عہ ۱ کو تشریف لئے جاتے تھے میں اور میری قوم سے ایک شخص حاضر ہوئے میں نے عرض کی: یا رسول اللہ عہ ۲ ! ہمیں شرم آتی ہے کہ ہماری قوم کسی معرکہ میں جائے اور ہم نہ جائیں (یہ قوم خزرج سے تھے کہ انصار سے ایک بڑا گروہ ہے) حضور اقدس صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم نے فرمایا: کیا تم دونوں مسلمان ہوئے کہا: نہ۔ فرمایا: فانا لا نستعین بالمشرکین علی المشرکین تو ہم مشرکوں سے مشرکوں پر مدد نہیں چاہتے۔ اس پر ہم دونوں اسلام لائے اور ہمراہ رکاب اقدس شریک جہاد ہوئے ۲۔

حاکم نے کہا: یہ حدیث صحیح الاسناد ہے۔ یونہی تنقیح میں اس کے رجال کی توثیق کی۔

حدیث ۳: امام واقدی مغازی اور امام اسحق بن راہویہ مسند اور امام طحاوی مشکل الآثار اور طبرانی معجم کبیر و معجم اوسط میں ابوحمید ساعدی رضی اللہ تعالٰی عنہ سے راوی رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم روزِ احد تشریف لے چلے جب ثنیۃ الوداع سے آگے بڑھے ایک بھاری لشکر ملاحظہ فرمایا ارشاد ہوا: یہ کون ہیں؟ عرض کی گئی: یہودی بنی قینقاع قوم عبداللہ بن سلام حلفائے عبداللہ بن ابی (یہ لفظ طحاوی ہیں اور لفظ ابن راہویہ یوں ہی عرض کی گئی یہ عبداللہ بن ابی ہے اپنے حلیفوں کے ساتھ کہ قوم عبداللہ بن سلام کے یہودی ہیں، اور لفظ واقدی میں ہے یہ ابن

ابی کے حلیف یہودی ہیں اور لفظ طبرانی میں ہے یہ عبداللہ بن ابی ہے چھ سو یہودیوں کے ساتھ کہ اس کے

عہ ۱: یہ غزوہ غزوہ بدر ہے کما فی اسد الغابہ ۱۲ منہ غفر لہ عہ ۲: اقول: یہ لفظ مستدرک میں ہے اور مشکل الآثار و مسند احمد میں نہیں قبلِ اسلام اس کا کہنا باعتبار عرف مسلمین ہو گا یا یوں کہ اس وقت بھی ایقان تھا اگرچہ اذعان بعد کو ہوا ۱۲ منہ غفر لہ

۱ صحیح مسلم کتاب الجہاد والسیر باب کراہیۃ الاستعانۃ فی الغزو الخ قدیمی کتب خانہ کراچی ۲ / ۱۱۸ ، مشکل الآثار للطحاوی باب بیان مشکل ماروی فی الاستعانۃ من الکفار دار صادر بیروت ۳ / ۲۳۷ ۲ مشکل الآثار للطحاوی باب بیان مشکل ماروی فی الاستعانۃ من الکفار دار صادر بیروت ۳ / ۲۳۷

He (an ally) came; He (the Prophet peace be upon him) asked: 'Have you come for Islam?' He replied: 'No, he is on his own religion.' He (the Prophet) said:

| (Arabic) Say to them to return, for we do not seek help from polytheists against polytheists[1]. | Tell them to go back; we do not seek help from polytheists against polytheists. |

I say: This Hadith is also Hasan Sahih (fairly authentic). In Musnad Imam Ishaq, its chain of narration is as follows:

| (Arabic) Al-Fadl bin Musa narrated to us from Muhammad bin 'Amr bin 'Alqama from Sa'd bin al-Mundhir from Abu Humayd as-Sa'idi (may Allah be pleased with him)[2]. | Fadl bin Musa informed us from Muhammad bin 'Amr bin 'Alqama, who narrated from Sa'd bin Mundhir, who narrated from Abu Humayd Sa'idi (may Allah be pleased with him). |

Fadl bin Musa and Muhammad bin 'Amr bin 'Alqama are both narrators of all the Sihah Sitta (six authentic books of Hadith) and are reliable (Thiqat), established, and truthful. This Sa'd bin Mundhir bin Abi Humayd as-Sa'idi is as mentioned in 'Mushkil al-Athar'; Ibn Hibban mentioned him among the reliable narrators, and in 'At-Taqrib' he is called acceptable. It says in 'Tahdhib al-Tahdhib':

| (Arabic) He narrated from his grandfather and Hamza bin Abi Asid, and from him Muhammad bin 'Amr bin 'Alqama and 'Abd al-Rahman bin Sulayman bin al-Ghasil narrated. Ibn Hibban mentioned him in 'at-Thiqat'[3]. | He gained knowledge from his grandfather, Hazrat Abu Humayd Sa'idi (may Allah be pleased with him) and Hamza bin Asid, and Muhammad bin 'Amr bin 'Alqama and 'Abd al-Rahman bin Sulayman bin (Hazrat Ghaseel al-Mala'ikah, may Allah be pleased with him) narrated from him. Ibn Hibban included him among the reliable narrators. |

Inevitably, Zarqani mentions in 'al-Mawahib':

| (Arabic) At-Tabarani narrated in al-Kabir and al-Awsat with reliable narrators from Abu Humayd as-Sa'idi the Hadith (Note 4). | This Hadith was narrated by at-Tabarani in 'Mu'jam al-Kabir' and 'Mu'jam al-Awsat' with an authentic chain from Abu Humayd Sa'idi (may Allah be pleased with him). |

Hadith 4: 'Abd bin Humayd, Abu Ya'la, the sons of Jarir and Mundhir, Abu Hatim, and Bayhaqi in 'Shu'ab al-Iman'...

Note: This was narrated by at-Tabarani in 'Mu'jam al-Kabir' and 'Mu'jam al-Awsat' with an authentic chain from Abu Humayd Sa'idi (may Allah be pleased with him).

[1] Mushkil al-Athar by at-Tahawi, Chapter: Explanation of difficulties in narrating seeking help from disbelievers, Dar Sader, Beirut, 3/241. [2] Nasb ar-Rayah, with reference to Ishaq bin Rahwayh in his Musnad, Kitab as-Siyar, Kutub Khana Rashidiya, Delhi, 3/424. [3] Tahdhib al-Tahdhib, Biography 899 Sa'd bin Mundhir, Da'irat al-Ma'arif an-Nizamiyya, Hyderabad Deccan, 3/483. [4] Sharh az-Zarqani 'ala al-Mawahib, Section One: Battle of Uhud, Dar al-Ma'rifa, Beirut, 2/25.

वे (एक सहयोगी) आए; आप (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने पूछा: 'क्या इस्लाम के लिए आए हो?' उन्होंने उत्तर दिया: 'नहीं, वह अपने धर्म पर हैं।' आपने फ़रमाया:

| (अरबी) उनसे कह दो कि वे लौट जाएँ क्योंकि हम मुशरिकों के विरुद्ध मुशरिकों से सहायता नहीं लेते।[1] | उनसे कह दो कि लौट जाएँ हम मुशरिकों के खिलाफ मुशरिकों से मदद नहीं लेते। |

मैं कहता हूँ: यह हदीस भी हसन सहीह है। मुसनद इमाम इसहाक में इसकी सनद (सूत्र) इस प्रकार है:

| (अरबी) हमें अल-फ़ज़ल बिन मूसा ने मुहम्मद बिन अम्र बिन अलक़मा से, उन्होंने साद बिन अल-मुन्ज़िर से, उन्होंने अबू हुमैद अस-सादी (रज़ियल्लाहु अन्हु) से रिवायत की है।[2] | हमें फ़ज़ल बिन मूसा ने मुहम्मद बिन अम्र बिन अलक़मा से खबर दी, उन्होंने साद बिन मुन्ज़िर से, उन्होंने अबू हुमैद सादी रज़ियल्लाहु तआला अन्हु से रिवायत की। |

फ़ज़ल बिन मूसा और मुहम्मद बिन अम्र बिन अलक़मा दोनों सिहाह सित्ता (छह प्रामाणिक हदीस पुस्तकें) के रावी (वर्णनकर्ता) हैं, वे विश्वसनीय (सिक़ह) और सच्चे हैं। और यह साद बिन मुन्ज़िर बिन अबी हुमैद अस-सादी हैं, जैसा कि 'मुश्किल अल-आसार' में है; इब्न हिब्बान ने उन्हें विश्वसनीय लोगों में उल्लेख किया है, और 'तक़रीब' में उन्हें स्वीकार्य कहा गया है। 'तहज़ीब अत-तहज़ीब' में है:

| (अरबी) उन्होंने अपने दादा और हमज़ा बिन अबी असिद से रिवायत की, और उनसे मुहम्मद बिन अम्र बिन अलक़मा और अब्दुर्रहमान बिन सुलेमान बिन अल-ग़सील ने रिवायत की। इब्न हिब्बान ने उन्हें 'अत-सिक़ात' में उल्लेख किया है।[3] | उन्होंने अपने दादा हज़रत अबू हुमैद सादी रज़ियल्लाहु तआला अन्हु और हमज़ा बिन असिद से इल्म हासिल किया, और उनसे मुहम्मद बिन अम्र बिन अलक़मा और अब्दुर्रहमान बिन सुलेमान बिन हज़रत ग़सील उल-मलाइका रज़ियल्लाहु तआला अन्हु ने रिवायत की। इब्न हिब्बान ने उन्हें विश्वसनीय लोगों में ज़िक्र किया है। |

निश्चित रूप से ज़रक़ानी 'अल-मवाहिब' में कहते हैं:

| (अरबी) अत-तबरानी ने अल-कबीर और अल-औसत में विश्वसनीय रावियों के माध्यम से अबू हुमैद अस-सादी से इस हदीस को रिवायत किया है (नोट 4)। | यह हदीस तबरानी ने 'मोजम कबीर' और

'मोजम औसत' में सहीह सनद के साथ अबू हुमैद सादी रज़ियल्लाहु तआला अन्हु से रिवायत की है। |

हदीस ४: अब्द बिन हुमैद, अबू याला, जहीर और मुन्ज़िर के बेटे, अबू हातिम और बैहक़ी 'शुअबल ईमान' में...

नोट: यह तबरानी ने 'मोजम कबीर' और 'मोजम औसत' में सहीह सनद के साथ अबू हुमैद सादी रज़ियल्लाहु तआला अन्हु से रिवायत की है।

[1] मुश्किल अल-आसार लि-तहवी, बाब: काफ़िरों से मदद लेने के बारे में कठिन रिवायतों का स्पष्टीकरण, दार सादिर, बेरुत, ३/२४१। [2] नसब अर-राया, मुसनद इमाम इसहाक बिन राहवैह के हवाले से, किताबुस सियर, कुतुब खाना रशीदिया, दिल्ली, ३/४२४। [3] तहज़ीब अत-तहज़ीब, जीवनी ८९९ साद बिन मुन्ज़िर, दाइरतुल मारिफ़ अन-निज़ामिया, हैदराबाद दकन, ३/४८३। [4] शरह अज़-ज़रक़ानी अलल मवाहिब, पहला मक़सद: गज़वा-ए-उहुद, दारुल मारिफ़ा, बेरुत, २/२५।

पृष्ठ ४९९ / ७१२

حلیف ہیں فرمایا: کیا اسلام لئے آئے؟ عرض کی: نہ۔ وہ اپنے دین پر ہیں۔ فرمایا:

| قل لھم فلیرجعوا فانا لانستعین بالمشرکین علی المشرکین[1]۔ | ان سے کہہ دو لوٹ جائیں ہم مشرکوں پر مشرکوں سے مدد نہیں لیتے۔ |

اقول: یہ حدیث بھی حسن صحیح ہے مسند امام اسحق میں اس کی سند یوں ہے:

| اخبرنا الفضل بن موسی عن محمد بن عمرو بن علقمۃ عن سعد بن المنذر عن ابی حمید الساعدی رضی اللہ تعالی عنہ[2]۔ | ہمیں خبر دی فضل بن موسیٰ نے محمد بن عمرو بن علقمہ سے انھوں نے سعد بن منذر سے انھوں نے ابو حمید ساعدی رضی اللہ تعالیٰ عنہ سے۔ |

فضل بن موسیٰ و محمد بن عمرو بن علقمہ دونوں رجالِ جمیع صحاح ستہ سے ہیں ثقہ ثبت و صدوق اور یہ سعد بن منذر بن ابی حمید الساعدی ہیں کما فی مشکل الآثار، ابن حبان نے انھیں ثقات میں ذکر کیا، تقریب میں کہا مقبول ہیں۔ تہذیب التہذیب میں ہے:

| روی عن جدہ وحمزۃ بن ابی اسید وعنہ محمد بن عمرو بن علقمۃ وعبدالرحمن بن سلیمان بن الغسیل ذکرہ ابن حبان في الثقات[3]۔ | انھوں نے اپنے دادا حضرت ابو حمید ساعدی رضی اللہ تعالیٰ عنہ اور حمزہ بن اسید سے علم حاصل کیا اور ان سے محمد بن عمرو بن علقمہ اور عبدالرحمن بن سلیمان بن حضرت غسیل الملائکہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ نے ابن حبان نے انھیں ثقات میں ذکر کیا۔ |

لاجرم زرقانی علی المواہب میں ہے:

| قدروى الطبراني في الكبير والاوسط برجال ثقات عن ابي حميد الساعدى الحديث (عه[4]۔ | یہ حدیث طبرانی نے معجم کبیر و معجم اوسط میں بہ سند صحیح ابو حمید ساعدی رضی اللہ تعالیٰ عنہ سے روایت کی۔ |

حدیث ۴: عبد بن حمید وابویعلیٰ وابنا جریر و منذر وابی حاتم اور بیہقی شعب الایمان میں

عہ: یہ طبرانی نے معجم کبیر و معجم اوسط میں بہ سند صحیح ابو حمید ساعدی رضی اللہ تعالیٰ عنہ سے روایت کی۔

[1] مشکل الآثار للطحاوی باب بیان مشکل ماروی فی الاستعانۃ من الکفار دار صادر بیروت ۳/ ۲۴۱ [2] نصب الرایہ بحوالہ اسحاق بن راہویہ فی مسندہ کتاب السیر کتب خانہ رشیدیہ دہلی ۳/ ۴۲۴ [3] تہذیب التہذیب ترجمہ ۸۹۹ سعد بن منذر دائرۃ المعارف النظامیہ حیدر آباد دکن ۳/ ۴۸۳ [4] شرح الزرقانی علی المواہب المقصد الاول غزوہ احد دار المعرفۃ بیروت ۲/ ۲۵

Fatawa Rizvia Volume 14

It is narrated from Anas (may Allah be pleased with him) that the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) said: "Do not seek light from the fire of the polytheists." Imam Hasan al-Basri (may Allah be pleased with him) was asked about its meaning, he said: "Do not consult polytheists in any of your matters." Al-Hasan said: "And the confirmation of that is in the Book of Allah: 'O you who believe! Take not as (your) Bitanah (advisors, consultants, protectors, helpers, friends) those outside your religion (pagans, Jews, Christians, and hypocrites) since they will not fail to do their best to corrupt you.'" This means do not seek advice from polytheists in any matter. Then he said its confirmation is in the Word of Allah itself, where He said: "O believers! Do not make outsiders your confidants, they will not fall short in doing you harm."

I say: This Hadith is also 'Hasan' (good) according to the principles of the Hanafi masters. Its chain of narration according to al-Tabari is as follows:

Arabic Original	**Urdu Translation**
Abu Kuraib and Yaqub bin Ibrahim told us, they said: Hushaim told us, al-Awam bin Haushab informed us, from al-Azhar bin Rashid, from Anas bin Malik (may Allah be pleased with him) 3.	Abu Kuraib and Yaqub bin Ibrahim narrated the Hadith to us and said: Hushaim narrated to us, he said: Al-Awam bin Haushab narrated to us from Azhar bin Rashid, he from Anas bin Malik (may Allah be pleased with him) narrated. (T)

From Abu Kuraib to al-Awam bin Haushab, all are prominent, famous, reliable, and upright figures from among the narrators of the Six Books of Sahih (al-Sihah al-Sittah). And Azhar bin Rashid is from the narrators of Sunan al-Nasa'i and the Tabi'in. No criticism (Jarh) is proven against them from any reliable Imam.

Note: As for Ibn Ma'in's declaration of weakness, it is for Azhar bin Rashid al-Kahili, not for this Basri narrator who narrates from Anas. Ibn Ma'in distinguished between the two and declared al-Kahili weak, not this one, as clarified by Hafiz al-Mizzi in his "Tahdhib" and Al-Hafiz (continued on next page).

1. Shu'ab al-Iman, Hadith 5793, Dar al-Kutub al-Ilmiyyah, Beirut 7/40
2. Shu'ab al-Iman, Hadith 5793, Dar al-Kutub al-Ilmiyyah, Beirut 7/40
3. Jami' al-Bayan (Tafsir Ibn Jarir), under the verse 'La tattakhidhu bitanah etc.', al-Matba'at al-Maymaniyyah, Egypt 3/38

फ़तावा रज़विया जिल्द 14

अनस रज़ियल्लाहु अन्हु से रिवायत है कि रसूलुल्लाह सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम ने फ़रमाया: "मुशरिकों की आग से रोशनी न लो।" इमाम हसन बसरी रज़ियल्लाहु अन्हु से इसका अर्थ पूछा गया, तो उन्होंने कहा: "अपने किसी भी मामले में मुशरिकों से सलाह न लो।" हसन ने कहा: "और इसकी पुष्टि अल्लाह की किताब में है: 'ऐ ईमान वालो! अपनों के सिवा किसी को राज़दार न बनाओ, वे तुम्हारी तबाही में कोई कसर नहीं छोड़ेंगे।'" हदीस के इरशाद का अर्थ यह है कि मुशरिकों से अपने किसी भी मामले में मशविरा न लो। फिर फ़रमाया कि इसकी पुष्टि ख़ुद कलामुल्लाह (अल्लाह के कलाम) में मौजूद है जहाँ फ़रमाया गया: 'ऐ ईमान वालो! गैरों को अपना राज़दार न बनाओ, वे तुम्हारी बदख़्वाही में कमी नहीं करेंगे।'

अक़ूल (मैं कहता हूँ): यह हदीस हनफ़ी विद्वानों के सिद्धांतों के अनुसार 'हसन' (उत्तम) है। तबरी के यहाँ इसकी सनद (सूत्र) इस प्रकार है:

अरबी मूल	**उर्दू अनुवाद**
हमें अबू कुरैब और याकूब बिन इब्राहिम ने बताया, उन्होंने कहा: हमें हुशैम ने बताया, हमें अल-अवाम बिन हौशब ने अल-अज़हर बिन राशिद से, उन्होंने अनस बिन मालिक रज़ियल्लाहु अन्हु से बताया। 3.	अबू कुरैब और याकूब बिन इब्राहिम ने हमें हदीस बयान की और कहा कि हमें हुशैम ने बताया, उन्होंने कहा कि हमें अवाम बिन हौशब ने अज़हर बिन राशिद से और उन्होंने अनस बिन मालिक रज़ियल्लाहु अन्हु से रिवायत की। (त)

अबू कुरैब से लेकर अवाम बिन हौशब तक सभी प्रतिष्ठित, प्रसिद्ध, विश्वसनीय और न्यायप्रिय व्यक्ति हैं, जो सिहाह सित्ता (छह सही किताबों) के रावी (वर्णनकर्ता) हैं। और अज़हर बिन राशिद सुनन-ए-नसाई और ताबिईन के रावी हैं। उन पर किसी भी विश्वसनीय इमाम से कोई जरह (आलोचना) साबित नहीं है।

नोट: जहाँ तक इब्न मईन द्वारा ज़ईफ़ (कमज़ोर) कहे जाने का सवाल है, तो उन्होंने अज़हर बिन राशिद अल-काहिली को ज़ईफ़ कहा है, न कि इस बसरी राशिद को जो अनस रज़ियल्लाहु अन्हु से रिवायत करता है। इब्न मईन ने दोनों के बीच अंतर करते हुए काहिली को ज़ईफ़ कहा है, इसे नहीं,

जैसा कि हाफ़िज़ अल-मिज़्ज़ी ने अपनी तहज़ीब में स्पष्ट किया है और अल-हाफ़िज़ ने (अगले पृष्ठ पर जारी)...

1. शुअब अल-ईमान, हदीस 5793, दार अल-कुतुब अल-इल्मिया, बेरुत 7/40
2. शुअब अल-ईमान, हदीस 5793, दार अल-कुतुब अल-इल्मिया, बेरुत 7/40
3. जामे अल-बयान (तफ़सीर इब्न जरीर), आयत 'ला तत्तख़िधु बितानह' के अंतर्गत, अल-मतबअतुल मयमानिया, मिस्र 3/38

انس رضی اللہ تعالٰی عنہ سے راوی رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم نے فرمایا: لا تستضیئوا بنار المشرکین "مشرکوں کی آگ سے روشنی نہ لو۔ امام حسن بصری رضی اللہ تعالٰی عنہ سے اس کے معنی پوچھے گئے، فرمایا: لا تستشیروا المشرکین فی شئ من اموركم قال الحسن وتصدیق ذلك فی کتاب اللہ "یَاَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِّن دُونِكُمْ لَا یَأْلُونَكُمْ خَبَالًا" ۲ارشادِ حدیث کے یہ معنی ہیں کہ مشرکوں سے اپنے کسی معاملہ میں مشورہ نہ لو، پھر فرمایا اس کی تصدیق خود کلام اللہ میں موجود ہے کہ فرمایا اے ایمان والو! غیروں کو اپنا راز دار نہ بناؤ وہ تمہاری بدخواہی میں کمی نہ کریں گے۔

اقول: یہ حدیث بھی اصولِ حنفیہ کرام پر حسن ہے، طبری کے یہاں اس کی سند یہ ہے:

عربی متن	اردو ترجمہ
حدثنا ابو کریب ویعقوب بن ابراہیم قالا حدثنا ھشیم اخبرنا العوام بن حوشب عن الازہر بن راشد عن انس بن مالك رضی اللہ تعالٰی عنہ ۳۔	ابو کریب اور یعقوب بن ابراہیم نے ہمیں حدیث بیان کی اور کہا ہمیں ہشیم نے انھوں نے کہا ہمیں عوام بن حوشب نے ازہر بن راشد سے انھوں نے انس بن مالک رضی اللہ تعالٰی عنہ سے روایت کی۔ (ت)

ابو کریب سے عوام بن حوشب تک سب اجلہ مشاہیر ثقہ عدول، رجالِ جملہ صحاح ستہ سے ہیں اور ازہر بن راشد رجالِ سننِ نسائی و تابعین سے ہیں ان پر کسی عام امامِ معتمد سے کوئی جرح ثابت نہیں اور

عربی متن (عہ)	اردو وضاحت
عہ: اما تضعیف ابن معین فلازہر بن راشد الکاھلی لافی ھذا البصری الراوی عن انس وقد فرق بینھما ابن معین فضعف الکاھلی لاھذا کما بینہ الحافظ المزی فی تھذیبہ والحافظ (باقی بر صفحہ آئندہ)	لیکن ابن معین نے ضعیف کہا ہے تو ازہر بن راشد کاہلی کو کہا ہے اس بصری راشد کو جو انس رضی اللہ تعالیٰ عنہ سے راوی ہے کی بابت نہیں کہا، ابن معین نے دونوں میں فرق کرتے ہوئے کاہلی کو ضعیف کہا ہے اس کو نہیں جیسا کہ حافظ مزی نے اپنی تہذیب (باقی بر صفحہ آئندہ)

۱ شعب الایمان حدیث ۵۷۹۳ دار الکتب العلمیۃ بیروت ۷ / ۴۰ ۲ شعب الایمان حدیث ۵۷۹۳ دار الکتب العلمیۃ بیروت ۷ / ۴۰ ۳ جامع البیان (تفسیر ابن جریر) زیر آیہ لا تتخذوا بطانۃ الخ المطبعۃ المیمنیۃ مصر ۳ / ۳۸

Fatawa Razawiyya (Volume 14)

That the narrator from him is only Awwam bin Haushab, on the basis of which he has been called 'Majhul' (unknown) in 'Taqrib' according to the terminology of Hadith scholars. For us, this is not a criticism at all, especially regarding the Successors (Tabi'in). It is mentioned in 'Muslim al-Thubut':

[Arabic Box 1] Arabic: La jarha bi-anna lahu rawiyan wahidan wa huwa majhul al-'ayn[1]. (Multaqatan) English: "There is no criticism in the fact that he has only one narrator, and he is 'Majhul al-Ayn' (unknown of identity)." (Excerpted). Urdu Translation: This is not a matter of criticism that only one person has narrated from him or he is called 'Majhul al-Ayn'. [End Box 1]

It is in 'Fawatih al-Rahamut':

[Arabic Box 2] Arabic: Wa qila la yuqbalu 'inda al-muhaddithin wa huwa tahakkum[2]. English: "And it was said he is not accepted by the Hadith scholars, and this is arbitrary." Urdu Translation: And some said such a narrator is not accepted by Hadith scholars, and this is sheer high-handedness. [End Box 2]

It is in 'Fusul al-Badai'':

[Arabic Box 3] Arabic: Al-'adalatu fima bayna ruwati al-hadith hiya al-aslu bi-barakatihi wa huwa al-ghalibu baynahum fi al-waqi'i kama nushahidu fa-lidha qabilna majhula al-qurun al-thalathati fi al-riwaya[3]. English: "Integrity among the narrators of Hadith is the origin by its blessing, and it is the majority among them in reality as we witness. Therefore, we accepted the 'Majhul' (unknown) narrators of the three generations in narration." Urdu Translation: Integrity is the fundamental trait among Hadith narrators due to the blessing of the Hadith, and observation testifies that being trustworthy is predominant among them. For this reason, our Imams accept the narrations of the 'Majhul' (unknown) narrators of the first three generations. [End Box 3]

The status of some narrations presented regarding seeking help (Istianat):

Benefit Three: Some narrations presented against these authentic Hadiths, or rather clear verses, contain nothing correct that serves the opponent's claim. Researcher.

[Footnote block] Arabic: (Baqiyyatu hashiyati safhati guzashta) ...al-'Asqalani fi Taqribihi wa amma qawlu al-Azdi munkar al-hadith fa-al-Azdi nafsuhu majruhun da'ifun bi-tashdid al-ta'annuti fi al-rijali ma'rufun thumma qawluhu munkar al-hadith

jarhun mubhamun ghayru mufassarin kama nassu 'alayhi 12 minhu ghafara lahu. English: (Remaining footnote from previous page) ...Al-Asqalani in his Taqrib. As for the statement of Al-Azdi 'Munkar al-Hadith', Al-Azdi himself is criticized, weak, and known for excessive harshness against men [narrators]. Furthermore, his statement 'Munkar al-Hadith' is an ambiguous, unexplained criticism, as scholars of criticism have explicitly stated. 12 [dated], may he be forgiven. Urdu Translation: ...in, and Hafiz Asqalani has stated in his 'Taqrib'. However, Al-Azdi calling him 'Munkar al-Hadith' is not reliable because Al-Azdi himself is criticized, weak, and famous for disparaging Hadith narrators. Moreover, calling someone 'Munkar al-Hadith' is a vague and ambiguous criticism, as the scholars of Hadith criticism have clarified. 12, may he be forgiven. (T)

1 Muslim al-Thubut, Issue of Knowing Justice by Fame, Ansari Press Delhi, p. 192. 2 Fawatih al-Rahamut Commentary on Muslim al-Thubut, alongside Al-Mustasfa, Issue of Majhul al-Hal, Manshurat al-Sharif al-Radi, Qom Iran, 2/149. 3 Fusul al-Badai'.

फ़तावा रज़विया (जिल्द 14)

यह कि उनसे रावी सिर्फ़ अवाम बिन हौशब हैं, जिसकी बिना पर 'तक़रीब' में मुहद्दिसीन की इस्तलाह के मुताबिक़ उन्हें 'मजहूल' (अज्ञात) कहा गया है। हमारे नज़दीक यह सिरे से कोई जरह (आलोचना) नहीं है, ख़ुसूसन ताबईन के मामले में। 'मुस्लिम अल-सुबूत' में है:

[बॉक्स 1] अरबी: ला जरह़ा बि-अन्ना लहू रावियन वाह़िदन वा हुवा मजहूल अल-'ऐन[1]। (मुल्तक़तन) हिन्दी: "इसमें कोई जरह नहीं कि उनका सिर्फ़ एक रावी है और वह 'मजहूल अल-ऐन' है।" (संक्षिप्त)। उर्दू अनुवाद: यह कोई जरह की बात नहीं कि उससे सिर्फ़ एक ही शख़्स ने रिवायत की या उसे मजहूल अल-ऐन कहते हैं। [बॉक्स 1 समाप्त]

'फ़वातिह अल-रहमूत' में है:

[बॉक्स 2] अरबी: वा क़ीला ला युक़बलु 'इन्दा अल-मुह़द्दिसीन वा हुवा तह़क्कुम[2]। हिन्दी: "और कहा गया कि वह मुहद्दिसीन के नज़दीक मक़बूल नहीं है, और यह ज़बरदस्ती है।" उर्दू अनुवाद: और बाज़ ने कहा कि ऐसा रावी मुहद्दिसीन के नज़दीक मक़बूल नहीं है और यह कोरी ज़बरदस्ती है। [बॉक्स 2 समाप्त]

'फ़ुसूल अल-बदाई' में है:

[बॉक्स 3] अरबी: अल-'अदालतु फ़ीमा बयना रुवाति अल-ह़दीस हिया अल-अस्लु बि-बरकतिहि वा हुवा अल-ग़ालिबु बयनाहुम फ़ी अल-वाक़ि'इ कमा नुशाहिदु फ़ा-लिज़ा क़बिल्ना मजहूला अल-क़ुरून अल-सलासति फ़ी अल-रिवाया[3]। हिन्दी: "ह़दीस के रावीयों के दरमियान उसकी बरकत से अदालत (ईमानदारी) ही असल है, और वाक़ई उनके दरमियान यही ग़ालिब है जैसा कि हम देखते हैं। इसीलिए हमने रिवायत में पहले तीन दौर (क़ुरून-ए-सलासा) के'मजहूल' को क़बूल किया।" उर्दू अनुवाद: राविया‌न-ए-ह़दीस में ह़दीस की बरकत से अदालत ही असल है और मुशाहदा गवाह है कि वाक़ई उनमें सिक़ा (विश्वसनीय) होना ही ग़ालिब है, इसलिए हमारे अइम्मा क़ुरून-ए-सलासा के मजहूल की रिवायत क़बूल करते हैं। [बॉक्स 3 समाप्त]

इस्तिआनत (मदद मांगने) के बारे में पेश की जाने वाली बाज़ रिवायतों का हाल:

फ़ायदा तीसरा: बाज़ रिवायतें जो इन सही ह़दीसों, बल्कि साफ़ आयतों के मुक़ाबले में पेश की जाती हैं, उनमें कोई सही और मुफ़िद बात नहीं जो मुख़ालिफ़ के दावे को साबित करे। मोह़क़्क़िक़ (शोधकर्ता)।

[पादलेख ब्लॉक] अरबी: (बक़ीयतु ह़ाशियति सफ़ह़ति गुज़श्ता) ...अल-अस्क़लानी फ़ी तक़रीबिहि वा अम्मा क़वलु अल-अज़दी मुनकर अल-ह़दीस फ़ा-अल-अज़दी नफ़्सुहु मजह़रू़हुन द़ईफ़ुन बि-तशदीद अल-तअन्नुति फ़ी अल-रिजालि मअ़रूफ़ुन सुम्मा क़वलुहु मुनकर अल-ह़दीस जरहुन मुबहम्युन ग़ैरु मुफ़स्सरिन कमा नस्सू 'अलयहि 12 मिन्हु ग़फ़रा लहू। हिन्दी: (पिछला पृष्ठ शेष) ...अल-अस्क़लानी अपनी तक़रीब में। जहाँ तक अल-अज़दी के'मुनकर अल-ह़दीस' कहने का सवाल है, तो अल-अज़दी ख़ुद मजह़रू़ह़ (आलोचित), कमज़ोर और रावीयों पर सख़्त ऐतराज़ करने के लिए मशहूर हैं। फिर 'मुनकर अल-ह़दीस' कहना एक गैर-वाज़ेह और मुबहम जरह है जैसा कि नक़्द (समीक्षा) के उलेमा ने तसरीह की है। 12, अल्लाह उनकी मग़फ़िरत करे। उर्दू अनुवाद: ...में, और हाफ़िज़ अस्क़लानी ने अपनी 'तक़रीब' में बयान किया है। लेकिन अज़दी का इसको 'मुनकर अल-ह़दीस' कहना मोतबर नहीं क्योंकि अज़दी ख़ुद मजह़रू़ह़, कमज़ोर और रिज़ाल-ए-ह़दीस पर तअन (आलोचना) करने वाला मशहूर है। फिर 'मुनकर अल-ह़दीस' कहना यह ग़ैर-वाज़ेह मुबहम जरह है जैसा कि उलेमा-ए-नक़्द ने तसरीह की है। 12 मिन्हु ग़फ़र-लहु (त)।

1 मुस्लिम अल-सुबूत, मसला मारिफ़त अल-अदालत बिश-शुहरा, मतबा अंसारी देहली, पेज 192। 2 फ़वातिह अल-रहमूत शराह मुस्लिम अल-सुबूत, बि-ज़ैल अल-मुस्तसफ़ा, मसला मजहूल अल-हाल, मंशूरात अल-शरीफ़ अल-रज़ी, क़ुम ईरान, 2/149। 3 फ़ुसूल अल-बदाई।

فتاویٰ رضویہ (جلد چہار دہم ۱۴)

یہ کہ ان سے راوی صرف عوام بن حوشب ہیں جس کی بناء پر تقریب میں حسب اصطلاح محدثین نے مجہول کہا ہمارے نزدیک اصلاً جرح نہیں خصوصاً تابعین میں، مسلم الثبوت میں ہے:

[باکس ۱] عربی: لا جرح بأن له راوياً واحداً وهو مجهول العين[1]. (ملتقطاً) اردو: یہ کوئی جرح کی بات نہیں کہ اس سے ایک ہی شخص نے روایت کی یا اسے مجہول العین کہتے ہیں۔ [باکس ۱ ختم]

فواتح الرحموت میں ہے:

[باکس ۲] عربی: وقيل لا يقبل عند المحدثين وهو تحكم[2]. اردو: اور بعض نے کہا ایسا روای محدثین کے نزدیک مقبول نہیں اور یہ نری زبردستی ہے۔ [باکس ۲ ختم]

فصول البدائع میں ہے:

[باکس ۳] عربی: العدالة فيما بين رواة الحديث هي الأصل ببركته وهو الغالب بينهم في الواقع كما نشاهده فلذا قبلنا مجهول القرون الثلثة في الرواية[3]. اردو: راویانِ حدیث میں حدیث کی برکت سے عدالت ہی اصل ہے اور مشاہدہ شاہد کہ واقع میں ثقہ ہونا ہی ان میں غالب ہے اس لئے قرونِ ثلاثہ کے مجہول کی روایت ہمارے ائمہ قبول کرتے ہیں۔ [باکس ۳ ختم]

بعض روایات کہ استعانت میں پیش کی جاتی ہیں ان کا حال:

فائدہ ثالثہ: بعض روایات کہ ان احادیث صحیحہ بلکہ آیاتِ صریحہ کے مقابل پیش کی جاتی ہیں ان میں کوئی صحیح و مفید مدعائے مخالف نہیں۔ محقق

[حاشیہ کا حصہ] عربی: (بقیہ حاشیہ صفحہ گزشتہ) العسقلانی فی تقریبه واما قول الازدی منکر الحدیث فالازدی نفسه مجروح ضعیف بتشدید التعنت فی الرجال معروف ثم قوله منکر الحدیث جرح مبهم غیر مفسر کما نصوا علیه ۱۲ منه غفرله۔ اردو: ...میں اور حافظ عسقلانی نے اپنی تقریب میں بیان کیا ہے لیکن ازدی کا اس کو منکر الحدیث کہنا معتبر نہیں اس لئے کہ ازدی خود مجروح، ضعیف اور رجالِ حدیث پر طعن کرنیوالا مشہور ہے پھر منکر الحدیث کہنا یہ غیر واضح مبہم جرح ہے جیسا کہ علماء نقد نے تصریح کی ہے ۱۲ منہ غفرلہ (ت)

1 مسلم الثبوت مسلئہ معرف العدالة الشهرة مطبع انصاری دہلی ص ۱۹۲ 2 فواتح الرحموت شرح مسلم الثبوت بذیلا المستصفی مسئله مجهول الحال منشورات الشریف الرضی قم ایران ۲/ ۱۴۹ 3 فصول البدائع

Ali al-Itlaq, mentioning them in Fath al-Qadir, said: "There is no doubt that these (narrations) do not match the narrations of prohibition in strength, so how can they oppose them?" Abu Bakr Hazimi Shafi'i himself, after narrating the Sahih Muslim hadith regarding the prohibition in 'Kitab al-I'tibar', said: "And what opposes it does not equal it in authenticity and establishment, making it impossible to claim abrogation (of the prohibition)." This summary answer is sufficient. The detail of the concise point is that two incidents are presented here through which the narrations of prohibition are claimed to be abrogated: the incidents of Badr and Uhud. In the Battle of Khaybar, which took place several years later, the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) sought assistance from some Jews of Banu Qaynuqa against the Jews of Khaybar. Then in 8 AH during the Battle of Hunayn, he sought assistance from Safwan bin Umayya, who was a polytheist at that time. If in those earlier incidents, the Prophet's (peace and blessings of Allah be upon him) rejection of the polytheist or polytheists was based on the fact that he had the choice to accept or reject, then there is no contradiction in the hadiths at all. And if it was because seeking assistance from a polytheist was impermissible, then it is obvious that the later hadith abrogated them. This entire discourse belongs to Imam Shafi'i (may Allah be pleased with him), which was quoted from him into 'Fath' and from 'Fath' into 'Radd al-Muhtar', and those who were unaware did not understand it. This very point is narrated from Imam Shafi'i in 'Kitab al-I'tibar' by Hazimi Shafi'i:

[Table] Arabic: Where he said: "I read to Rauh bin Badr that Ahmed bin Muhammad bin Ahmed informed you in his book from Abu Saeed al-Sayrafi, who told us that Abu al-Abbas told us that Rabi' told us that Imam Shafi'i told us..." Urdu: "I read to Rauh bin Badr that Ahmed bin Muhammad bin Ahmed informed you in his book from Abu Saeed al-Sayrafi, who said: 'Abu al-Abbas informed us that Rabi' informed us that Imam Shafi'i informed us...'"

1. Fath al-Qadir, Kitab al-Siyar, Chapter on the Method of Distribution, Maktaba Nooria Razawiya, Sukkur, 5/223.
2. Nasb al-Raya, citing Al-Hazimi in Kitab al-Nasikh wal-Mansukh, Chapter on the Method of Distribution, Kutub Khana Rashidya Delhi, 3/424.

अली अल-इतलाक़ ने 'फ़तह अल-क़दीर' में इनका उल्लेख करते हुए फ़रमाया: "इसमें कोई संदेह नहीं कि ये (रिवायतें) शक्ति में मनाही की हदीसों के बराबर नहीं हैं, तो वे उनका विरोध कैसे कर सकती हैं?" स्वयं अबू बक्र हाज़िमी शाफ़ई ने 'किताब अल-इतिबार' में मनाही के संबंध में सहीह मुस्लिम की हदीस रिवायत करने के बाद कहा: "और जो इसके विपरीत है वह प्रामाणिकता और सिद्धि में इसके बराबर नहीं है, इसलिए (मनाही के) निरस्त होने का दावा करना नामुमकिन है।" यह संक्षिप्त उत्तर पर्याप्त है। और संक्षिप्त विवरण यह है कि यहाँ दो घटनाएँ पेश की जाती हैं जिनसे मनाही की हदीसों को निरस्त (मनसूख़) बताया जाता है: वे बद्र और उहुद की घटनाएँ हैं। नबी (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) ने खैबर के युद्ध में, जो कि कई वर्षों बाद हुआ, खैबर के यहूदियों के विरुद्ध बनू क़ैनुक़ा के कुछ यहूदियों से सहायता मांगी। फिर 8 हिजरी में हुनैन के युद्ध में सफ़वान बिन उमैया से सहायता मांगी, जो उस समय मुशरिक (मूर्तिपूजक) थे। यदि उन पिछली घटनाओं में नबी (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) का मुशरिक या मुशरिकों को अस्वीकार करना इस आधार पर था कि हुज़ूर को स्वीकार या अस्वीकार करने का अधिकार था, तो हदीसों में कोई विरोध ही नहीं है। और यदि इस वजह से था कि मुशरिक से सहायता लेना नाजायज़ था, तो ज़ाहिर है कि बाद की हदीस ने उन्हें निरस्त कर दिया। यह पूरा कलाम इमाम शाफ़ई (रज़ियल्लाहु अन्हु) का है, जिसे उनसे 'फ़तह' में और 'फ़तह' से 'रद्द अल-मुह्तार' में उद्धृत किया गया है, और अनभिज्ञ लोग इसे नहीं समझ सके। यह बात हूबहू हाज़िमी शाफ़ई की 'किताब अल-इतिबार' में इमाम शाफ़ई से वर्णित है:

[तालिका] अरबी: जहाँ उन्होंने कहा: "मैंने रूह बिन बद्र पर पढ़ा कि अहमद बिन मुहम्मद बिन अहमद ने अपनी किताब में अबू सईद अल-सैरफ़ी से आपको सूचित किया कि उन्होंने हमसे कहा: 'हमें अबू अल-अब्बास ने सूचित किया कि हमें रबीअ ने सूचित किया कि हमें इमाम शाफ़ई ने सूचित किया...'" उर्दू: "मैंने रूह बिन बद्र पर पढ़ा कि अहमद बिन मुहम्मद बिन अहमद ने अपनी किताब में अबू सईद अल-सैरफ़ी से आपको सूचित किया कि उन्होंने हमसे कहा: 'हमें अबू अल-अब्बास ने सूचित किया कि हमें रबीअ ने सूचित किया कि हमें इमाम शाफ़ई ने सूचित किया...'"

1. फ़तह अल-क़दीर, किताब अल-सियार, फ़सल फ़ी कैफ़ियत अल-क़िस्मा, मकतबा नूरियह रज़विया सुक्कुर, 5/223।

2. नसब अल-राया, हाज़िमी के हवाले से 'किताब अल-नासिख़ वल-मनसूख़' में, फ़सल फ़ी कैफ़ियत अल-क़िस्मा, कुतुब ख़ाना रशीदिया दिल्ली, 3/424।

पृष्ठ 502/712

علی الاطلاق نے فتح القدیر میں انہیں ذکر کر کے فرمایا: ولا شك ان هذه لا تقاوم احادیث المنع فی القوة فکیف تعارضها۔ کوئی شک نہیں کہ یہ روایتیں قوت میں احادیث منع کو نہیں پہنچتیں تو کیونکر انکے معارض ہو سکتی ہیں۔ خود ابو بکر حازمی شافعی نے کتاب الاعتبار میں حدیث صحیح مسلم درباره ممانعت روایت کر کے کہا: وما یعارضه لا یوازیه فی الصحة والثبوت فتعذر ادعاء النسخ۔ اور اس کا خلاف جن روایتوں میں آیا ہے وہ صحت و ثبوت میں ان کے برابر نہیں تو ممانعت استعانت کو منسوخ ماننے کا ادعاء ناممکن ہے۔ یہ اجمالی جواب بس ہے، اور مجمل کی تفصیل یہ کہ یہاں دو واقعے پیش کئے جاتے ہیں جن سے احادیث منع کو منسوخ بتاتے ہیں کہ وہ واقعہ بدر و احد ہیں اور نبی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم نے غزوہ خیبر میں کہ ان کے کئی برس بعد ہے بعض یہودِ بنی قینقاع سے یہودِ خیبر پر استعانت فرمائی پھر سنہ ۸ ہجری غزوہ حنین میں صفوان بن امیہ سے اور وہ اس وقت مشرک تھے تو اگر ان پہلے واقعات میں نبی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کا مشرک یا مشرکوں کو رد فرمانا اس بناء پر تھا کہ حضور کو رد قبول کا اختیار تھا جب تو حدیثوں میں کوئی مخالفت ہی نہیں اور اگر اس وجہ سے تھا کہ مشرک سے استعانت ناجائز تھی تو ظاہر ہے کہ بعد کی حدیث نے ان کو منسوخ کردیا یہ تمام و کمال کلام امام شافعی رضی اللہ تعالٰی عنہ کا ہے کہ ان سے فتح اور فتح سے ردالمحتار میں نقل کیا اور ناواقفوں نے نہ سمجھا یہ بعینہ کتاب الاعتبار حازمی شافعی میں امام شافعی سے مروی ہے :

[جدول] عربی: حیث قال قرأت علی روح بن بدر اخبرك احمد بن محمد بن احمد فی کتابه عن ابی سعید الصیر فی اخبرنا ابو العباس انا الربیع انا الشافعی قال اردو: میں نے روح بن بدر پر پڑھا کہ آپ

کو احمد بن محمد بن احمد نے اپنی کتاب میں ابوسعید صیرفی سے خبر دی کہ انھوں نے کہا ہمیں ابوالعباس نے خبر دی کہ ہمیں ربیع نے خبر دی کہ ہمیں امام شافعی نے خبر دی

1 فتح القدیر کتاب السیر فصل فی کیفیۃ القسمۃ مکتبہ نوریہ رضویہ سکھر ۵ / ۲۲۳ 2 نصب الرایۃ بحوالہ الحازمی فی کتاب الناسخ والمنسوخ فصل فی کیفیۃ القسمۃ کتب خانہ رشیدیہ دہلی ۳ / ۴۲۴

Fatawa Razawiya, Volume 14

The narration mentioned by Malik is the same as he reported: The Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) turned back a polytheist (mushrik) or polytheists during the Battle of Badr and refused to seek help except from a Muslim. Later, after Badr, during the Battle of Khaybar, the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) sought assistance from some Jews of the Banu Qaynuqa' as they were powerful. He also sought help from Safwan bin Umayyah during the Battle of Hunayn in the year 8 AH while Safwan was still a polytheist.

Therefore, the initial rejection, if it was because the Prophet had the choice to either seek help from a polytheist or refuse it—just as he has the choice to refuse a Muslim due to fear or hardship—then there is no contradiction between the two traditions. However, if the rejection was because the Prophet considered seeking help from a polytheist to be impermissible, then the subsequent event where he employed polytheists abrogated that ruling. There is no harm in seeking help from polytheists to fight other polytheists if they join of their own free will. They should be given a small amount (razkh) from the spoils of war, not a full share (sahm), as it is not established from the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) that he ever granted them a full share. Intahi (This entire discourse belongs to Imam Shafi'i).

Following this, the sentence found in 'Fath' also falls under 'Ash-Shafi'i said,' and it is his statement as narrated by al-Bayhaqi al-Shafi'i from him. It is stated in 'Nasb al-Rayah':

1 Nasb al-Rayah with reference to al-Hazimi in the Book of the Abrogator and the Abrogated, chapter on the manner of distribution, Maktabah Rashidiya Delhi 3/424.

फतावा रजविया, भाग 14

मालिक द्वारा उल्लेखित रिवायत वैसी ही है जैसा उन्होंने बताया: अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने बद्र के युद्ध में एक मुशरिक या मुशरिकों को वापस भेज दिया और एक मुस्लिम के अलावा किसी और से मदद लेने से इनकार कर दिया। बाद में, बद्र के बाद, खैबर के युद्ध में, अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने बनू कैनुका के कुछ यहूदियों से मदद ली क्योंकि वे शक्तिशाली थे। उन्होंने हिजरी वर्ष 8 में हुनैन के युद्ध के दौरान सफवान बिन उमय्या से भी मदद ली, जबकि सफवान उस समय एक मुशरिक थे।

इसलिए, प्रारंभिक अस्वीकृति, यदि इसलिए थी क्योंकि पैगंबर के पास मुशरिक से मदद लेने या उसे अस्वीकार करने का विकल्प था—ठीक वैसे ही जैसे उनके पास डर या कठिनाई के कारण किसी मुस्लिम को वापस भेजने का विकल्प है—तो दोनों रिवायतों के बीच कोई विरोधाभास नहीं है। हालाँकि, यदि अस्वीकृति इसलिए थी क्योंकि पैगंबर ने मुशरिक से मदद लेना वर्जित माना था, तो बाद की घटना जिसमें उन्होंने मुशरिकों की सेवा ली, ने उस हुक्म को निरस्त (मनसूख) कर दिया। अन्य मुशरिकों से लड़ने के लिए मुशरिकों से मदद लेने में कोई हर्ज नहीं है यदि वे अपनी मर्जी से साथ चलें। उन्हें युद्ध की लूट (गनीमत) में से एक छोटा हिस्सा (रज़ख) दिया जाना चाहिए, पूरा हिस्सा (सहम) नहीं, क्योंकि नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) से यह साबित नहीं है कि उन्होंने कभी उन्हें पूरा हिस्सा दिया हो। इन्तहा (यह सारा कथन इमाम शाफ़ई का है)।

इसके बाद, 'फतह' में पाया जाने वाला वाक्य भी 'अश-शाफ़ई ने कहा' के अंतर्गत आता है, और यह उनका ही कथन है जैसा कि बैहकी शाफ़ई ने उनसे रिवायत किया है। 'नस्ब अल-राया' में उल्लेख है:

1 नस्ब अल-राया अल-हाज़मी के हवाले से 'किताब अल-नासिह व अल-मनसूख' में, वितरण की विधि पर अध्याय, कुतुब खाना रशीदिया दिल्ली 3/424।

पेज 503 of 712

الذی روی مالک کما روی رد رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم مشرکا ومشرکین فی غزوۃ بدر وابی ان یستعین الا بمسلم ثم استعان رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم بعد بدر فی غزوۃ خبیر بیھود من بنی قینقاع کانوا اشداء واستعان رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم فی غزوۃ حنین سنۃ ثمان بصفوان بن امیۃ وھو مشرك فالرد الاول ان کان بأن لہ الخیار بأن یستعین بمشرك و ان یردہ کمالہ رد المسلم "من معنی مخافۃ اولشدۃ بہ فلیس واحد من الحدیثین مخالفاً للاخر وان کان ردہ لانہ لم یر ان یستعین بمشرك فقد نسخہ ما بعدہ من استعانتہ بالمشرکین اذا خرجوا طوعاً ویرضخ لھم ولا یسھم لھم ولا یثبت عن النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم انہ اسھم لھم انتھی 1۔

کہ وہ جو امام مالک نے روایت فرمایا وہ ویسا ہی ہے جیسا انھوں نے روایت فرمایا، غزوہ بدر میں رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم نے ایک مشرک اور دو مشرکوں کو واپس فرمادیا اور غیر مسلم سے استعانت کرنا قبول نہ فرمایا، پھر نبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم نے غزوہ بدر کے بعد غزوہ خیبر میں بنی قینقاع کے کچھ یہودیوں سے کام لیا کہ زور آور تھے اور سنہ ۸ ہجری غزوہ حنین میں نبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم نے صفوان بن امیہ سے جس وقت میں کہ وہ مشرک تھے کچھ امداد لی تو پہلا رد فرمادینا اگر اس بنا پر تھا کہ حضور اقدس صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کو اختیار تھا کہ کسی مشرک سے کام لیں یا اسے واپس فرما دیں جیسا کہ انھیں مسلمان کے واپس فرمادینے کا اختیار ہے اس پر کسی خوف یا مشقت کے باعث، جب تو حدیثوں میں باہم کچھ اختلافات ہی نہیں اور اگر وہ واپس فرما دینا اس بناء پر تھا کہ حضور نے مشرک سے مدد لینا ناجائز جانا تو بعد کے واقعہ نے کہ مشرکوں سے کام لیا اسے منسوخ کردیا اور اس میں کوئی حرج نہیں کہ مشرکوں سے لڑنے میں مشرکوں سے مدد لے جبکہ وہ اپنی خوشی سے لڑنے کو چلیں

اور غنیمت میں سے انھیں کچھ تھوڑا سا دیا جائے پورا حصہ نہ دیا جائے اور نبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم سے ثابت نہیں کہ حضور نے انھیں پورا حصہ دیا ہو ا نتہی (یہ تمام کلام امام شافعی کا ہے)۔

اس کے بعد جو فقرہ فتح میں ہے وہ بھی زیر قال الشافعی داخل، اور انھیں کا قول ہے جسے بیہقی شافعی نے ان سے روایت کیا۔ نصب الرایہ میں ہے:

1 نصب الراية بحواله الحازمي في كتاب الناسخ والمنسوخ فصل في كيفية القسمة كتب خانه رشيديہ دہلی ۳/ ۴۲۴

Fatawa-e-Razvia Volume 14 (14)

Imam Shafi'i said: Perhaps the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) returned the polytheist who was returned in the Battle of Badr in the hope that he would embrace Islam. Imam Shafi'i added: It is permissible for the Sultan of Islam either to return the polytheist or to grant him permission [to participate]. This entire statement of Imam Shafi'i was narrated by al-Bayhaqi from him.

Five answers regarding seeking assistance from the Jews: The answer to the incident of the Jews of Banu Qaynuqa' is clear, as mentioned by the Absolute Researcher and al-Hazimi al-Shafi'i himself. Is that narration worthy of being presented against authentic hadiths? Its chain of transmission is: Al-Hasan ibn 'Amara, from Al-Hakam, from Miqsam, from Ibn Abbas. Regardless of the interruption (inqita'), for Al-Hakam heard only four hadiths from Miqsam, and this is not among them. According to Imam Shafi'i, a broken (munqati') narration is rejected. Al-Hasan ibn 'Amara is 'matruk' (abandoned), as stated in 'al-Taqrib'. Moreover, the 'mursal' narration of Al-Zuhri, recorded in 'Jami' al-Tirmidhi' and 'Marasil Abi Dawud', is firstly 'mursal', which is neglected according to Imam Shafi'i. I say: Furthermore, in the chain of 'Marasil', there is a break between Haywa ibn Shurayh and Al-Zuhri. It is stated in 'Tahdhib al-Tahdhib' from Imam Ahmad: "Haywa did not hear anything from Al-Zuhri."

Secondly, it is a 'mursal' of Al-Zuhri, which hadith scholars describe as having no weight (pa-bar-hava). Thirdly, it is weak, as mentioned in 'Al-Fath'. Similarly, Al-Bayhaqi said: "Its chain is weak and interrupted."

It is stated in 'Nasb al-Rayah': "They are all weak." I say, even if there is nothing else, there is this fact:

1. Nasb al-Rayah, Kitab al-Tafsir, chapter on the manner of distribution, Maktaba Rashidiya, Delhi, 3/424.
2. Tahdhib al-Tahdhib, biography 135, Haywa ibn Shurayh, Dairat al-Ma'arif al-Nizamia, Hyderabad Deccan, India, 3/70.
3. Nasb al-Rayah with reference to Al-Bayhaqi, Kitab al-Siyar, chapter on the manner of distribution, Al-Maktaba al-Islamiya, Riyadh, 3/422.
4. Nasb al-Rayah with reference to Al-Bayhaqi, Kitab al-Siyar, chapter on the manner of distribution, Al-Maktaba al-Islamiya, Riyadh, 3/423.

फ़तावा-ए-रज़विया जिल्द चौदहवीं (14)

इमाम शाफ़ई ने फ़रमाया कि शायद नबी सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम ने उस मुशरिक (मूर्तिपूजक) को जिसे ग़ज़वा-ए-बद्र में वापस भेज दिया था, इस उम्मीद पर वापस भेजा हो कि वह इस्लाम कबूल कर लेगा। और इमाम शाफ़ई ने फ़रमाया कि इस्लामी शासक (सुल्तान-ए-इस्लाम) के लिए यह गुंजाइश है कि वह मुशरिक को वापस कर दे या उसे अनुमति दे दे। इमाम शाफ़ई का यह पूरा बयान बैहक़ी ने उनसे रिवायत किया है।

यहूदियों से मदद मांगने के पांच जवाब: बनू क़ैनुक़ा के यहूदियों की घटना का जवाब तो स्पष्ट है, जिसका ज़िक्र मुक़क़िक़-ए-अली-उल-इतलाक और खुद हाज़मी शाफ़ई ने किया है। क्या वह रिवायत इस लायक है कि उसे सही हदीसों के सामने पेश किया जाए? उसका सूत्र (सनद) है: अल-हसन बिन अमारा, हकम से, हकम मिक़्सम से, मिक़्सम इब्न अब्बास से। इस बात को छोड़ भी दें कि हकम ने मिक़्सम से केवल चार हदीसें सुनीं जिनमें यह शामिल नहीं है, और इमाम शाफ़ई के नज़दीक 'मुनक़ति' (टूटी हुई सनद वाली) हदीस अस्वीकार्य है। हसन बिन अमारा 'मतरूक' (त्यागा हुआ) है जैसा कि 'तक़रीब' में है। इसके अलावा जुहरी की 'मुर्सल' रिवायत जो 'जामे तिरमिज़ी' और 'मरासील अबी दाऊद' में है, पहली बात तो यह कि वह 'मुर्सल' है जो इमाम शाफ़ई के नज़दीक महत्वहीन है। मैं कहता हूँ: और 'मरासील' की सनद में हयवा बिन शुराह और जुहरी के बीच एक अंतराल है। 'तहज़ीब-उत-तहज़ीब' में इमाम अहमद से उद्धृत है: "हयवा ने जुहरी से कोई हदीस नहीं सुनी।"

दूसरी बात यह कि यह जुहरी की 'मुर्सल' रिवायत है जिसे मुहादिसीन निराधार (पा-बर-हवा) कहते हैं। तीसरी बात यह कि वह कमज़ोर (ज़ईफ़) है जैसा कि 'अल-फ़तह' में है। इसी तरह बैहक़ी ने कहा: "इसकी सनद ज़ईफ़ और बीच से कटी हुई है।"

'नस्ब-उर-राया' में है: "ये सभी रिवायतें ज़ईफ़ हैं।" मैं कहता हूँ, अगर और कुछ न भी हो, तो इसमें यह तो है कि:

1. नस्ब-उर-राया, किताब-उत-तफ़्सीर, तक़्सीम के तरीके का अध्याय, मकतबा रशीदिया, दिल्ली, 3/424।
2. तहज़ीब-उत-तहज़ीब, जीवनी 135, हयवा बिन शुराह, दाइरतुल मआरिफ़ अल-निज़ामिया, हैदराबाद दक्कन, भारत, 3/70।

3. नस्ब-उर-राया, बैहक़ी के हवाले से, किताब-उस-सियर, तक़्सीम के तरीके का अध्याय, अल-मकतब-तुल-इस्लामिया, रियाद, 3/422।
4. नस्ब-उर-राया, बैहक़ी के हवाले से, किताब-उस-सियर, तक़्सीम के तरीके का अध्याय, अल-मकतब-तुल-इस्लामिया, रियाद, 3/423।

قال الشافعی ولعلہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم انمارد المشرک الذی ردہ فی غزوۃ بدر رجاء اسلامہ وقال و ذلک واسع للامام ان یرد المشرک اویاذن لہ انتھی و کلام الشافعی کلہ نقلہ البیہقی عنہ۔ امام شافعی نے فرمایا کہ وہ مشرک جسے نبی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم نے غزوہ بدر میں واپس فرمایا تھا شاید یہ اس امید کی بنا پر ہو کہ وہ اسلام لے آئے گا اور امام شافعی نے کہا سلطانِ اسلام کو گنجائش ہے چاہے مشرک کو واپس کردے یا اجازت دے انتھی اور امام شافعی کا یہ سارا کلام بیہقی نے ان سے روایت کیا۔

یہود سے استعانت کے پانچ جواب: واقعہ یہودِ بنی قینقاع کا جواب تو واضح ہے جو محقق علی الاطلاق اور خود حازمی شافعی نے ذکر کیا کہ وہ روایت کیا اس قابل ہے کہ احادیث صحیحہ کے سامنے پیش کی جائے اس کا مخرج الحسن بن عمارۃ عن الحکم عن مقسم عن ابن عباس ہے قطع نظر انقطاع سے کہ حکم نے مقسم سے صرف چار حدیثیں سنیں جن میں یہ نہیں، اور امام شافعی کے نزدیک منقطع مردود ہے، حسن بن عمارہ متروک ہے کما فی التقریب، اور مرسل زہری مروی جامع الترمذی و مراسیل ابی داؤد ایک تو مرسل کہ امام شافعی کے یہاں مہمل اقول: اور سندِ مراسیل میں ایک انقطاع حیوۃ بن شریح وزہری کے درمیان ہے، تہذیب التہذیب میں امام احمد سے ہے: لم یسمع حیوۃ من الزہری۔ حیوۃ نے زہری سے کوئی حدیث نہ سنی۔

دوسرے مرسل بھی زہری کا جسے محدثین پابر ہوا کہتے ہیں تیسرے ضعیف بھی کما فی الفتح (جیساکہ فتح میں ہے۔ت) یونہی بیہقی نے کہا: اسناد ہ ضعیف و منقطع۔ اس کی سند ضعیف اور بیچ میں کٹی ہوئی ہے۔

نصب الرایہ میں ہے:انھا ضعیفہ یہ سب روایتیں ضعیف ہیں۔ اقول اور کچھ نہ ہو اس میں یہ تو ہے کہ:

1 نصب الرایہ کتاب التفسیر فصل فی کیفیة القسمة مکتبہ رشیدیہ دہلی ۳/ ۴۲۴ 2 تہذیب التہذیب ترجمہ ۱۳۵ حیوة بن شریح دائرة المعارف النظامیہ حیدرآباد دکن بھارت ۳/ ۷۰ 3 نصب الرایہ بحوالہ البیہقی کتاب السیر فصل فی کیفیة القسمة المکتبة الاسلامیہ ریاض ۳/ ۴۲۲ 4 نصب الرایہ بحوالہ البیہقی کتاب السیر فصل فی کیفیة القسمة المکتبة الاسلامیہ ریاض ۳/ ۴۲۳

Fatawa Razawiyya Volume 14

"The Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) assigned shares [of spoils] to a group of Jews who fought alongside him."[1] The Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) granted a share to those Jews who fought along with his blessed company.

How is 'seeking assistance' (istianat) proven from this? It is possible they fought of their own accord. And the fifth answer comes from Imam Tahawi, which fundamentally cuts off the basis of such reliance.

Clear answers regarding seeking assistance from Safwan bin Umayya: As for the incident of Safwan (may Allah be pleased with him), his presence along with the blessed company in the Battle of Hunain before his conversion to Islam is certainly proven. However, it is never reported that he fought, nor did the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) command him to fight. It's only that a hundred coats of mail—and in one narration, four hundred—were taken from him as a loan. By the generous nature of the Master of the World (the Prophet), as he was among those whose hearts were being reconciled (Mu'allafat-ul-Qulub), he joined the victorious army. His purpose was fulfilled and Islam also became firmly rooted in his heart. The Noble Master (peace and blessings of Allah be upon him) bestowed so much from the spoils upon him that he involuntarily exclaimed: "By Allah, none but a Prophet's soul would be so generous with such gifts."[2] By God, giving such bounties with such a cheerful heart is not the work of anyone but a Prophet. "I bear witness that there is no god but Allah, and I bear witness that Muhammad is His servant and Messenger (peace and blessings of Allah be upon him)." Imam Ibn Sa'd in 'Tabaqat' and then the great scholar of Hadith, Al-Asqalani in 'Al-Isabah fi Tamyiz al-Sahabah', state regarding the same Safwan (may Allah be pleased with him): "It has not reached us that he fought alongside the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him)."[3] No narration has reached us stating that he participated in Jihad in the company of the Noble Prophet (peace and blessings of Allah be upon him).

Imam Tahawi states in 'Mushkil al-Athar': "Safwan was with him, not because he (the Prophet) sought his help..." That is, Safwan himself was with the Noble Prophet (peace and blessings of Allah be upon him)...

---

[1] Nasab al-Raya, Kitab al-Siyar, Chapter on the Method of Distribution, Kutub Khana Rashidiyah Delhi, 3/422 [2] Al-Isabah fi Tamyiz al-Sahabah, Chapter 'Sa-Fa', Biography

4073, Dar Sader Beirut, 2/187 [3] Al-Isabah fi Tamyiz al-Sahabah, Chapter 'Sa-Fa', Biography 4073, Dar Sader Beirut, 2/188

फ़तावा रज़विया जिल्द 14

"नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने उन यहूदियों के लिए हिस्सा मुक़र्रर किया जिन्होंने उनके साथ जंग लड़ी थी।"[1] नबी सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम ने उन यहूदियों को हिस्सा अता फ़रमाया जिन्होंने रकाब-ए-अकदस (हुज़ूर के साथ) में लड़ाई की थी।

इससे इस्तिआनत (मदद लेना) कहाँ साबित होता है? मुमकिन है कि उन्होंने अपनी मर्ज़ी से लड़ाई की हो। और पाँचवाँ जवाब इमाम तहावी की तरफ़ से आता है जो बुनियाद से ही इस दलील को ख़त्म कर देता है।

सफ़वान बिन उमैया से इस्तिआनत के मुताल्लिक़ साफ़ जवाब: रहा सफ़वान (रज़ियल्लाहु अन्हु) का मामला, इस्लाम लाने से पहले ग़ज़वा-ए-हुनैन में हुज़ूर के साथ उनका शरीक होना ज़रूर साबित है, लेकिन उनसे लड़ाई करना हरगिज़ मन्क़ूल नहीं और न ही हुज़ूर सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम ने उन्हें लड़ने का हुक्म दिया। सिर्फ़ इतना है कि उनसे सौ ज़िरहें (कवच) — और एक रिवायत में चार सौ — उधार ली गई थीं। सरकार-ए-आलम के फ़ैयाज़ मिज़ाज की वजह से, चूँकि वह 'मुअल्लफ़तुल कुलूब' (जिनके दिलों को इस्लाम की तरफ़ मोड़ना हो) में से थे, वह लश्कर के साथ हो लिए। उनकी मुराद भी पूरी हुई और इस्लाम भी दिल में गहरा उतर गया। सरकार-ए-अकदस सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम ने ग़नीमत के माल में से उन्हें इतना अता फ़रमाया कि वह बेअख़्तियार कह उठे: "अल्लाह की क़सम, एक नबी के सिवा किसी और का दिल इन अताओं से ख़ुश नहीं हो सकता।"[2] ख़ुदा की क़सम! इतनी अताएँ ख़ुशदिली से देना नबी के सिवा किसी और का काम नहीं। "मैं गवाही देता हूँ कि अल्लाह के सिवा कोई माबूद नहीं और मैं गवाही देता हूँ कि मुहम्मद (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) अल्लाह के बंदे और उसके रसूल हैं।" इमाम इब्ने साद 'तबात' में और फिर हाफ़िज़-ए-शफ़क़त अस्क़लानी 'अल्-इसाबा' में उन्हीं सफ़वान (रज़ियल्लाहु अन्हु) के बारे में फ़रमाते हैं: "हमें यह बात नहीं पहुँची कि उन्होंने नबी सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम के साथ जंग की हो।"[3] हमें ऐसी कोई रिवायत नहीं मिली कि उन्होंने हुज़ूर सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम की हमराही में जिहाद किया हो।

इमाम तहावी 'मुश्किलुल आसार' में फ़रमाते हैं: "सफ़वान उनके साथ थे, न कि इसलिए कि हुज़ूर ने उनसे मदद माँगी थी..." यानी सफ़वान ख़ुद ही हुज़ूर सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम के साथ...

[1] नसबुर राया, किताबुस सियर, फ़स्लुन फ़ी कैफ़ियतुल क़िस्मा, कुतुब ख़ाना रशीदिया दिल्ली 3/422 [2] अल्-इसाबा फ़ी तमीज़िस सहाबा, बाब सा-फ़ा, तर्जुमा 4073, दार सादिर बेरुत 2/187 [3] अल्-इसाबा फ़ी तमीज़िस सहाबा, बाब सा-फ़ा, तर्जुमा 4073, दार सादिर बेरुत 2/188

اسھم النبی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم لقوم من الیہود قاتلوا معہ۔[1] نبی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم نے ان یہودیوں کو جنھوں نے ہمراہ رکاب اقدس قتال کیا تھا حصہ عطا فرمایا۔

اس سے استعانت کہاں ثابت، ممکن کہ انھوں نے بطور خود قتال کیا ہو، اور پانچواں جواب امام طحاوی سے آتا ہے کہ سرے سے قاطع استناد ہے۔

صفوان بن امیہ سے استعانت کے روشن جواب: رہا قصہ صفوان رضی اللہ تعالٰی عنہ ان کا قبل از اسلام غزوہ حنین شریف میں ہمراہ رکاب اقدس ہونا ضرور ثابت ہے مگر ہر گز نہ ان سے قتال منقول نہ یہی کہ حضور صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم نے ان سے قتال کو فرمایا ہو صرف اس قدر ہے کہ سو زرہ خود بختر اور ایک روایت میں چار سو ان سے عاریۃً لئے اور وہ بطبع پرورش سرکار عالم مدار کہ مؤلفۃ القلوب سے تھے ہمراہ لشکر ظفر پیکر ہوئے ان کی مراد بھی پوری ہوئی اور اسلام بھی پختہ راسخ ہو گیا سرکار اقدس صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم نے غنائم سے اتنا عطا فرمایا اتنا عطا فرمایا کہ یہ بے اختیار کہہ اٹھے: واللہ ماطابت بھذا الانفس نبی[2] خدا کی قسم اتنی عطائیں خوش دلی سے دینا نبی کے سوا کسی کا کام نہیں۔ اشھدان لا الہ الا اللہ واشھد ان محمدا عبدہ ورسولہ(صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم) امام ابن سعد طبقات پھر حافظ الشان عسقلانی اصابہ فی تمییز الصحابہ میں انہی صفوان رضی اللہ تعالٰی عنہ کی نسبت فرماتے ہیں: لم یبلغنا انہ غزا مع النبی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم[3] ہمیں روایت نہ پہنچی کہ انھوں نے حضور اقدس صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کی ہمراہی میں جہاد کیا ہو۔

امام طحاوی مشکل الآثار میں فرماتے ہیں: صفوان کان معه لابا ستعانته اياه منه فی یعنی صفوان خود ہی حضور اقدس صلی اللہ تعالیٰ

---

[1] نصب الراية كتاب السير فصل فی كيفية القسمة كتب خانہ رشیدیہ دہلی ۳ / ۴۲۲ [2] الاصابة فی تمییز الصحابة باب ص ف ترجمہ ۴۰۷۳ دار صادر بیروت ۲ / ۱۸۷ [3] الاصابة فی تمییز الصحابة باب ص ف ترجمہ ۴۰۷۳ دار صادر بیروت ۲ / ۱۸۸

[Arabic Text]: This contains evidence that he (peace and blessings be upon him) only abstained from seeking assistance from him and those like him, and he did not prevent them from fighting alongside him of their own choice. [Footnote 1] [Urdu Translation]: [The companions] were with him (peace and blessings be upon him), but the Prophet did not seek help from them. This serves as proof that the Prophet avoided seeking help from polytheists, yet if they chose to fight alongside him of their own accord, he did not forbid them.

It is mentioned in the same work: [Arabic Text]: Abu Umayya narrated to us, saying: Bishr ibn Umar al-Zahrani narrated to us, saying: I said to [Imam] Malik: "Did not Ibn Shihab used to narrate that Safwan ibn Umayya traveled with the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) and witnessed [the battles of] Hunayn and Ta'if while he was a disbeliever?" He replied: "Yes, but he traveled with the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) [of his own accord], and the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) did not command him to do so." [Footnote 2] [Urdu Translation]: Abu Umayya narrated a Hadith to us that Bishr bin Umar Zahrani narrated a Hadith to us saying: I requested Imam Malik (may Allah be pleased with him), "Did not Zuhri used to narrate this Hadith that Safwan bin Umayya accompanied the Messenger of Allah (peace and blessings be upon him) and was present in the battles of Hunayn and Ta'if while in a state of disbelief?" He replied, "Yes, but he accompanied the Messenger of Allah (peace and blessings be upon him) of his own accord; the Messenger of Allah (peace and blessings be upon him) had not commanded him to do so."

Allama Jalaluddin Abul Mahasin Yusuf Hanafi states in 'Mu'aqar': [Arabic Text]: There is no contradiction between the Hadith of Safwan and his saying (peace and blessings of Allah be upon him): "We do not seek help from a polytheist." This is because Safwan's fighting was of his own choice without the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) seeking help from him. Verily, seeking help from a polytheist is not permissible. [Urdu Translation]: That is, there is no contradiction between the Hadith of Safwan and the saying of the Messenger of Allah (peace and blessings be upon him) that "We do not take help from any polytheist," because Safwan's going to fight was of his own choice, not that the Messenger of Allah (peace and blessings be upon him) sought assistance from him. Seeking help from a polytheist is forbidden, but if they fight on their own, then let them fight.

1 Mushkil al-Athar by al-Tahawi, Chapter: Explanation of difficult reports regarding seeking help from disbelievers, Dar Sader Beirut, 3/239 2 Mushkil al-Athar by al-Tahawi, Chapter: Explanation of difficult reports regarding seeking help from disbelievers, Dar Sader Beirut, 3/237

[अरबी पाठ]: इसमें इस बात का प्रमाण है कि उन्होंने (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) केवल उससे और उसके जैसों से सहायता माँगने से परहेज़ किया, और उन्होंने उन्हें अपनी पसंद से अपने साथ लड़ने से नहीं रोका। [फुटनोट 1] [उर्दू अनुवाद]: [सहाबा] उनके(सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) साथ थे, लेकिन हुज़ूर ने उनसे मदद नहीं माँगी। यह इस बात की दलील है कि हुज़ूर मुशरिकों से मदद माँगने से बचते थे, लेकिन अगर वे अपनी मर्ज़ी से साथ मिलकर लड़ते थे, तो आप उन्हें मना नहीं फ़रमाते थे।

इसी में है: [अरबी पाठ]: अबू उमय्या ने हमें बताया, उन्होंने कहा: बिश्र बिन उमर अल-ज़हरानी ने हमें बताया, उन्होंने कहा: मैंने [इमाम] मालिक से कहा: "क्या इब्न शिहाब यह बयान नहीं करते थे कि सफ़वान बिन उमय्या अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के साथ गए और कुफ़्र की हालत में हुनैन और ताइफ़ की लड़ाइयों में शामिल हुए?" उन्होंने कहा: "हाँ, लेकिन वह स्वयं अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के साथ गए थे, अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने उन्हें ऐसा करने का आदेश नहीं दिया था।" [फुटनोट 2] [उर्दू अनुवाद]: हमसे अबू उमय्या ने हदीस बयान की कि हमसे बिश्र बिन उमर ज़ाहरानी ने हदीस बयान की कि मैंने इमाम मालिक (अल्लाह उनसे राज़ी हो) से गुज़ारिश की, "क्या ज़ुहरी यह हदीस बयान नहीं करते थे कि सफ़वान बिन उमय्या रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के साथ रकाब-ए-अकदस में चलकर हुनैन और ताइफ़ के ग़ज़वों में कुफ़्र की हालत में हाज़िर हुए?" उन्होंने फ़रमाया, "हाँ, मगर वह खुद रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के हम-रकाब हुए थे; रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने उनसे (ऐसा करने को) नहीं फ़रमाया था।"

अल्लामा जलालुद्दीन अबुल महासिन यूसुफ हनफी 'मुअकर' में फ़रमाते हैं: [अरबी पाठ]: सफ़वान की हदीस और उनके(सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) इस फ़रमान के बीच कोई विरोध नहीं है: "हम किसी मुशरिक से मदद नहीं माँगते।" ऐसा इसलिए है क्योंकि सफ़वान का लड़ना उनकी अपनी पसंद से था, न कि नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने उनसे मदद माँगी थी। वास्तव में, मुशरिक से मदद माँगना जायज़ नहीं है। [उर्दू अनुवाद]: यानी सफ़वान की हदीस और रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के इस इरशाद में कि "हम किसी मुशरिक से मदद नहीं लेते", कोई विरोध नहीं है क्योंकि सफ़वान का जंग के लिए जाना उनकी अपनी पसंद से था, न कि यह कि रसूलुल्लाह

(सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने उनसे मदद माँगी थी। मुशरिक से मदद माँगना हराम है, लेकिन अगर वे खुद लड़ें तो लड़ने दें।

---

1 मुश्किल अल-आसार लि-तहावी, बाब: काफ़िरों से मदद लेने के बारे में कठिन रिवायतों का स्पष्टीकरण, दार सादिर बेरुत, 3/239 2 मुश्किल अल-आसार लि-तहावी, बाब: काफ़िरों से मदद लेने के बारे में कठिन रिवायतों का स्पष्टीकरण, दार सादिर बेरुत, 3/237

ذلك ففي هذا ما يدل على انه انما امتنع من الاستعانة به و با مثاله و لم يمنعهم من القتال معه باختيارهم لذلك ۱۔ علیہ وسلم کے ساتھ ہوئے تھے حضور نے ان سے استعانت نہ فرمائی، اس میں دلیل ہے اس پر کہ حضور مشرکوں سے استعانت سے باز رہتے تھے اور وہ اپنے اختیار سے ہمراہی میں لڑیں تو اس میں منع نہ فرماتے تھے۔

اسی میں ہے: حدثنا ابوامية قال حدثنا بشر بن عمر الزہرانی قال قلت لما لك اليس ابن شہاب كان يحدث ان صفوان بن امية سار مع رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم فشهد حنينا والطائف وهو كافر قال بلى ولكن هو سار مع رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم ولم يأمره رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم بذلك ۲ ہم سے ابوامیہ نے حدیث بیان کی کہ ہم سے بشر بن عمر زاہرانی نے حدیث بیان کی کہ میں نے امام مالک رضی اللہ تعالیٰ عنہ سے گزارش کی کیا زہری یہ حدیث بیان نہ کرتے تھے کہ صفوان بن امیہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کے ہمراہ رکاب اقدس چل کر حنین وطائف کے غزوں میں بحالت کفر حاضر ہوئے، فرمایا ہاں مگر وہ خود رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کے ہمرکاب ہوئے تھے رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم نے ان سے نہ فرمایا تھا۔

علامہ جلال الدین ابوالمحاسن یوسف حنفی معقر میں فرماتے ہیں: لامخالفة بين حديث صفوان و بين قوله صلى الله تعالى عليه وسلم لامنستعين بمشرك لان صفوان قتاله كان باختياره دون ان يستعين به النبى صلى الله تعالى عليه وسلم وان الاستعانة بالمشرك غير جائزة يعنى حدیث صفوان اور رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کے اس ارشاد میں کہ ہم کسی مشرک سے مدد نہیں لیتے کچھ مخالفت

نہیں کہ صفوان کا قتال کو جانا اپنے اختیار سے تھا، نہ یہ کہ رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم نے ان سے استعانت فرمائی ہے مشرک سے استعانت حرام ہے لیکن وہ خود لڑیں تو لڑنے دینا

---

1 مشکل الآثار للطحاوی باب بیان مشکل ما روی فی الاستعانة من الکفار دار صادر بیروت ۳ / ۲۳۹

2 مشکل الآثار للطحاوی باب بیان مشکل ما روی فی الاستعانة من الکفار دار صادر بیروت ۳ / ۲۳۷

Fatawa Razawiyya Volume 14

"But leaving them to fight is permissible because Allah Almighty said, 'Do not take as intimates those other than yourselves.' Seeking assistance is taking an intimate, and their fighting without seeking assistance is different from that." - (Abridged) [Footnote 1] It is permissible because the Lord Almighty said, "Do not make outsiders your confidants." Seeking help from a polytheist means making him a confidant, and there is no such thing in his fighting by himself without seeking help. (Abridged)

If seeking assistance is permissible, it is only from a Dhimmi (non-Muslim citizen); from a Harbi (enemy non-Muslim), it is absolutely forbidden. Fourth Benefit: I say, this issue is that if a Dhimmi fights alongside Muslims or shows the way, the Sultan should give him something from the spoils of war which is less than the share of the Muslims, and for showing the way, an amount equal to wages. All texts like Hidaya, Wiqaya, Tuhfat al-Fuqaha, Kanz, Wafi, Mukhtar, Islah, Ghurar, Multaqa, Tanwir, and other books in which this is mentioned, such as Khizanat al-Muftin, Ashbah wan-Naza'ir, etc., all restrict it to the Dhimmi. Even Allama Muhammad bin Abdur Rahman Dimashqi in Rahmat al-Ummah and Imam Abdul Wahhab Sha'rani in Mizan al-Shari'ah mentioned it from the four Imams (may Allah be pleased with them) with this same restriction. The text of Rahmat al-Ummah is:

"They agreed that whoever is present at the distribution of spoils, whether a slave, a woman, a boy, or a Dhimmi, they should be given a small gift (Radkh)." [Footnote 2] Scholars agree that a slave, a woman, a boy, or a Dhimmi who is present at the spoils should be given something, not a full share.

Some commentators deduced the issue of seeking assistance from this. The fatwa issued by leadership quoted this text from Durr al-Mukhtar: "Its meaning is the permissibility of seeking help from a disbeliever at the time of need." [Footnote 3] From this, it was understood that it is permissible to take help from a disbeliever at the time of need.

And they left out the text of the original work (Matn) which indicates the referent of the pronoun in "its meaning" (mufaduhu), showing what this is the meaning of. That text is: "Not for a slave, a boy, a woman, or a Dhimmi; rather, a gift (radkh) for them." For the slave, the boy, the woman, and the Dhimmi, [it is] the spoils.

Majlis of Dawateislami

1 Al-Mu'tasar min al-Mukhtasar fi al-Isti'anah bi al-Mushrik, Da'irat al-Ma'arif al-Uthmaniyyah, Hyderabad Deccan, 1/229. 2 Rahmat al-Ummah fi Ikhtilaf al-Aimmah, Book of Siyar, Section: "The Imams differed on whether the disbelievers own, etc.", Qatar National Press, Qatar, p. 38. 3 Al-Durr al-Mukhtar, Section on the Method of Division, Mujtabai Press, Delhi, 1/343.

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदहवीं (14)

"लेकिन उन्हें लड़ने के लिए छोड़ देना जायज़ है क्योंकि अल्लाह तआला ने फरमाया, 'अपनों के अलावा किसी को राज़दार न बनाओ।' सहायता माँगना राज़दार बनाना है, और बिना सहायता माँगे उनका स्वयं लड़ना इससे अलग है।" - (संक्षिप्त) [फुटनोट 1] जायज़ है क्योंकि रब्ब-ए-अज़वजल ने फरमाया कि गैरों को अपना राज़दार न बनाओ। मुशरिक से सहायता लेना उसे राज़दार बनाना है और बिना सहायता के खुद उसके लड़ने में यह बात नहीं। (संक्षिप्त)

सहायता लेना अगर जायज़ है, तो वह केवल ज़िम्मी (गैर-मुस्लिम नागरिक) से है; हर्बी (दुश्मन गैर-मुस्लिम) से यह पूर्णतः हराम है। चौथा लाभ: मैं कहता हूँ, यह मसला है कि यदि कोई ज़िम्मी मुसलमानों के साथ मिलकर युद्ध करे या रास्ता दिखाए, तो सुल्तान उसे गनीमत (युद्ध में प्राप्त धन) से कुछ हिस्सा दे जो मुसलमानों के हिस्से से कम हो, और रास्ता दिखाने के बदले में मज़दूरी के बराबर। सभी मूल ग्रंथ जैसे 'हिदाया', 'विक़ाया', 'तोहफतुल फुक़हा', 'कन्ज़', 'वाफ़ी', 'मुख़्तार', 'इसलाह', 'गुरर', 'मुल्तका', 'तन्वीर' और इनके अलावा जिन-जिन किताबों में इसका उल्लेख है जैसे 'ख़ज़ानतुल मुफ़्तीन', 'अश्बाह वन-नज़ायर' आदि, उन सभी में इसे ज़िम्मी के साथ ही सीमित रखा गया है। यहाँ तक कि अल्लामा मुहम्मद बिन अब्दुर्रहमान दमिश्की ने 'रहमतुल उम्मा' में और इमाम अब्दुल वहाब शेरानी ने 'मीज़ानुल शरीआ' में इसे चारों इमामों (अल्लाह उन पर प्रसन्न हो) से इसी पाबंदी के साथ उल्लेख किया है। 'रहमतुल उम्मा' की इबारत यह है:

"वे इस बात पर सहमत हुए कि जो कोई गनीमत के समय उपस्थित हो, चाहे वह गुलाम हो, स्त्री हो, बालक हो या ज़िम्मी, तो उन्हें 'रदख़' (एक छोटा उपहार) दिया जाए।" [फुटनोट 2] विद्वानों का इत्तेफाक है कि गुलाम या औरत या लड़का या ज़िम्मी जो गनीमत में हाज़िर हो, तो उन्हें कुछ दिया जाएगा, पूरा हिस्सा नहीं।

कुछ व्याख्याकारों ने इसी से सहायता लेने का मसला निकाला। लीडरी द्वारा प्रकाशित फ़तवे ने 'दुर्रे मुख़्तार' की यह इबारत तो उद्धृत की: "इसका अर्थ ज़रूरत के समय काफिर से सहायता लेना जायज़ होना है।" [फुटनोट 3] इससे यह समझा गया कि ज़रूरत के वक्त काफिर से मदद लेना जायज़ है।

और मूल ग्रंथ की वह इबारत छोड़ दी जो 'मुफ़ाद' (अर्थ) के ज़मीर (सर्वनाम) का संदर्भ बताती है कि यह किस चीज़ का अर्थ है। वह इबारत यह है: "गुलाम, बालक, स्त्री और ज़िम्मी के लिए नहीं, बल्कि उनके लिए 'रदख़' (उपहार) है।" गुलाम और लड़के और औरत और ज़िम्मी के लिए गनीमत।

मजलिस-ए-दावत-ए-इस्लामी

1 अल-मुअतसर मिनल मुख़्तसर फ़िल इस्तिआनह बिल मुशरिक, दायरा अल-मआरिफ़ अल-उस्मानीया, हैदराबाद दकन, 1/229। 2 रहमतुल उम्मा फ़ी इख़्तिलाफ़िल अइम्मा, किताबुस सियर, फ़स्ल: "क्या काफिर मालिक होते हैं..." क़तर नेशनल प्रेस, क़तर, पृ. 38। 3 अद-दुर्रुल मुख़्तार, फ़स्ल: तक़सीम का तरीका, मुजतबाई प्रेस, दिल्ली, 1/343।

पृष्ठ 507 का 712

لکن تخلیتھم للقتال جائزۃ لقولہ تعالی لاتتخذوا بطانۃ من دونکم والاستعانۃ اتخاذ بطانۃ وقتالھم دون استعانۃ بخلاف ذلك 1 ۔ (مختصرا) جائز ہے اس لئے کہ رب عزوجل نے فرمایا غیروں کو اپنا راز دار نہ بناؤ مشرک سے استعانت کرنا اسے راز دار بنانا ہے اور بلا استعانت خود اس کے لڑنے میں یہ بات نہیں۔ (مختصرا)

استعانت جائز ہے تو صرف ذمی سے ہے حربی سے مطلقاً حرام فائدہ رابعہ: اقول یہ مسئلہ کہ ذمی اگر مسلمانوں کے ہمراہ قتال کرے یا راستہ بتائے تو سلطان اسے غنیمت سے کچھ عطا فرمائے جو مسلمانوں کے حصہ سے کم ہو اور راہ بتانے میں بقدر اجرت تمام متون مثل ہدایہ و وقایہ و تحفۃ الفقہاء و کنز و وافی و مختار و اصلاح و غرر و ملتقٰی و تنویر اور ان کے سوا جن جن کتب میں اس کا ذکر ہے جیسے خزانتہ المفتین واشباہ والنظائر و غیر ہا سب میں ذمی کے ساتھ مقید ہے حتی کہ علامہ محمد بن عبدالرحمن دمشقی نے رحمۃ الامہ اور امام عبدالوہاب شعرانی نے میزان الشریعہ میں اسے ائمہ اربعہ رضی اللہ تعالیٰ عنہم سے اسی قید کے ساتھ ذکر کیا، رحمۃ الامہ کی عبارت یہ ہے:

اتفقوا علی ان من حضر الغنیمۃ من مملوك او امرأۃ او صبی او ذمی فلھم الرضخ 2 ۔ علماء کا اتفاق ہے کہ غلام یا عورت یا لڑکا یا ذمی جو غنیمت میں حاضر ہو تو انہیں کچھ دیا جائے گا پورا حصہ نہیں۔

بعض شارح نے اسی سے مسئلہ استعانت استنباط کیا، فتوائے شائع کردہ لیڈری نے درمختار کی یہ عبارت تو نقل کی: مفاده جواز الاستعانة بالكافر عند الحاجة 3 ۔ اس سے سمجھا گیا کہ حاجت کے وقت کافر سے مدد لینی جائز ہے۔

اور متن کی عبارت چھوڑ دی جو ضمیر مفادہ کا مرجع بتاتی کہ یہ کا ہے کا مفاد ہے وہ عبارت یہ ہے: لالعبد وصبی و امرأة و ذمی ورضخ لهم غلام اور لڑکے اور عورت اور ذمی کے لئے غنیمت

Majlis of Dawateislami

1 المعتصر من المختصر في الاستعانة بالمشرك"دائرة المعارف العثمانية حيدرآباد دكن ١/ ٢٢٩ 2 رحمۃ الامۃ فی اختلاف الائمہ کتاب السیر فصل اختلف الائمة هل يملك الكفار الخ مطابع قطر الوطنية قطر ص ٣٨ 3 الدرالمختار فصل فی کیفیۃ القسمۃ مطبع مجتبائی دہلی ١/ ٣٤٣

Fatawa-e-Razawiyya Volume Fourteen (14)

[Arabic Quote]: If they engage in fighting or if the woman takes care of the interests of the sick, or if a Dhimmi (protected non-Muslim) points out the way. [Urdu Translation]: ...will not have a share; however, something will be given if they fight, or if a woman nurses the sick, or if a Dhimmi shows the path.

Immediately following that is the passage from Durr-ul-Mukhtar. Thus, the word 'Kafir' (disbeliever) mentioned in the text refers absolutely to a Dhimmi, meaning a Harbi (one in war with Muslims) is not included in its meaning, based on which generalization could be made through superiority or equality. A similar example has just passed from the texts of Quduri and Hidaya, where the word 'Kafir' was used, and all the elders explicitly stated that 'Kafir' refers to a Dhimmi.

Seeking help from a Kitabi (person of the book) among the Dhimmis is permissible, but it is absolutely forbidden from a Mushrik (polytheist): Benefit Five: The great Imam, the ornament of Hanafism, our master Ahmad Tahawi (may Allah be pleased with him), made further specification in this regard and described it as the creed of our master Imam-e-Azam and all the Hanafi Imams. The issue of seeking help is specific to a Kitabi; in Jihad, at the time of need, one can take help from a subdued Jew or Christian. It is not permissible at all from a Mushrik. In Mushkil al-Athar, he narrated hadiths prohibiting seeking help from polytheists, then raised a hadith regarding seeking help from Jews as an objection, and then replied to it by saying:

[Arabic Quote]: There is nothing in that which contradicts anything we have narrated in this chapter, because the Jews are not among the polytheists about whom the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) said in the earlier narrations that we do not seek their help. Those are idol-worshippers, while these are People of the Book. Superiority over them belongs to us because we are superior to them and they are our followers. And this is their ruling now according to many of the people of knowledge, among them Abu Hanifa and his companions (may Allah be pleased with them), who say there is no harm in it.

[Urdu Translation]: The hadiths that we mentioned in this chapter, this narration does not have any contradiction with them because Jews are not polytheists, regarding whom the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) said in the previous hadiths that we do not seek help from them; they are idol-worshippers and these are Kitabis. And this dominance over them is for us, that we are superior to them and they are subordinate to us. And even now, according to most scholars, this is the

ruling for them, including Imam Abu Hanifa and his companions (may Allah be pleased with them).

1 Durr-ul-Mukhtar, Chapter on the Method of Division, Mujtabai Press, Delhi, 1/343

फ़तावा-ए-रज़विया जिल्द चौदहवीं (14)

[अरबी उद्धरण]: यदि वे युद्ध में भाग लें या यदि महिला बीमारों की देखभाल करे, या यदि कोई धिम्मी (संरक्षित गैर-मुस्लिम) रास्ता दिखाए। [उर्दू अनुवाद]: ...हिस्सा नहीं होगा; हाँ, कुछ दिया जाएगा यदि वे लड़ें या महिला बीमारों की तीमारदारी करे या धिम्मी रास्ता बताए।

इसके ठीक बाद दुर्रे मुख्तार की वह इबारत है। तो काफ़िर से मुतलकन वही मुराद है जो मतन (मूल पाठ) में मज़कूर (वर्णित) है यानी धिम्मी, कि हरबी हरगिज़ इसके मायने में नहीं, जिसके सबब दलीले औलवियत या मसावात से तामीम (सामान्यीकरण) कर ली जाए। इसकी नज़ीर (उदाहरण) अभी इबारत-ए-कुदूरी और हिदाया से गुज़री जिनमें लफ्ज़ काफ़िर था और तमाम अकाबिर (बुजुर्गों) ने तसरीह (स्पष्टीकरण) फरमा दी कि काफ़िर से मुराद धिम्मी है।

धिम्मी में भी खास किताबी से इस्तआनत (सहायता माँगना) जायज़ है, मुशरिक से मुतलकन हराम है: फ़ायदा पंजुम: इमाम-ए-अजल, ज़ीनत-ए-हनफ़ियत सैयदुना अहमद तहावी रज़ियल्लाहु अन्हु ने इसमें और तख़सीस (विशिष्टता) फरमाई और इसी को हज़रत सैयदुना इमाम-ए-आज़म और जुमला अइम्मा-ए-हनफिया का मज़हब बताया कि मसला-ए-इस्तआनत किताबी से खास है, जिहाद में वक़्त-ए-हाजत दबे हुए यहूदी या नस्रानी (ईसाई) से मदद ले सकते हैं, मुशरिक से असलन (बिल्कुल) जायज़ नहीं। मुश्किलुल आसार में इस्तआनत-ब-मुशरिक से मुमानिअत (मनाही) की हदीसें रिवायत फरमाईं फिर इस्तआनत-ब-यहूद की हदीस एतिराज़न वारिद की फिर उससे जवाब में फरमाया:

[अरबी उद्धरण]: इसमें ऐसा कुछ नहीं है जो इस अध्याय में हमारे द्वारा वर्णित किसी भी चीज़ के विरुद्ध हो, क्योंकि यहूदी उन बहुदेववादियों (मुशरिकों) में से नहीं हैं जिनके बारे में अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने पहले के विवरणों में कहा था कि हम उनसे सहायता नहीं मांगते। वे मूर्तिपूजक हैं, जबकि ये अहले किताब (किताब वाले) हैं। उन पर श्रेष्ठता हमारी है क्योंकि हम उनके ऊपर हैं और वे हमारे अनुयायी हैं। और ज्ञान के कई लोगों के अनुसार अब भी उनका यही नियम है, उनमें से अबू हनीफा और उनके साथी (अल्लाह उन पर प्रसन्न हो) कहते हैं कि इसमें कोई हर्ज नहीं है।

[उर्दू अनुवाद]: वो हदीसें जो इस बाब (अध्याय) में हमने ज़िक्र कीं, यह रिवायत उनसे कुछ मुख़ालफ़त (विरोध) नहीं रखती इसलिए कि यहूद मुशरिक नहीं हैं जिनके बारे में नबी सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम ने अगली हदीसों में फरमाया कि हम उनसे इस्तआनत नहीं करते, वो

बुतपरस्त (मूर्तिपूजक) हैं और ये किताबी हैं और यह ग़लबा (वर्चस्व) उन पर हमें को है कि हम उन पर बालादस्त हैं और वो हमारे ताबे (अधीन) हैं और अब भी अक्सर उलमा के नज़दीक उनका यही हुक्म है, अज़-आँ-जुमला (उनमें से) इमाम अबू हनीफा और उनके अस्हाब (साथी) रज़ियल्लाहु तआला अन्हुम।

1 दुर्रे मुख्तार, फ़स्ल फी कैफ़ियतुल क़िस्मत, मतबा मुजतबाई देहली, 1/343

اذا باشروا القتال او کانت المرأة تقوم بمصالح المرضی او دل الذمی علی الطریق۔ کا حصہ نہیں ہاں کچھ دیا جائے گا اگر لڑیں یا عورت مریضوں کی تیمار داری کرے یا ذمی راستہ بتائے۔

اس کے متصل بلا فصل درمختار کی وہ عبارت ہے تو کافر سے مطلقاً وہی مراد جو متن میں مذکور ہے یعنی ذمی کہ حربی ہر گز اس کے معنی میں نہیں جس کے سبب بدلیل الویت یا مساوات تعمیم کرلی جائے اس کی نظیر ابھی عبارت قدوری و ہدایہ سے گزری جن میں لفظ کافر تھا اور تمام اکابر نے تصریح فرمادی کہ کافر سے مراد ذمی ہے۔

ذمی میں بھی خاص کتابی سے استعانت جائز ہے مشرک سے مطلقاً حرام ہے: فائدہ خمسہ: امام اجل زینت حنفیت سیدنا احمد طحاوی رحمہ اللہ تعالیٰ عنہ نے اس میں اور تخصیص فرمائی اور اسی کو حضرت سیدنا امام اعظم وجملہ ائمہ حنفیہ کا مذہب بتایا کہ مسئلہ استعانت کا کتابی سے خاص ہے، جہاد میں وقتِ حاجت دبے ہوئے یہودی یا نصرانی سے مدد لے سکتے ہیں مشرک سے اصلاً جائز نہیں مشکل الآثار میں استعانت بمشرک سے ممانعت کی حدیثیں روایت فرمائیں پھر استعانت بہ یہود کی حدیث اعتراضاً وارد کی پھر اس سے جواب میں فرمایا:

لیس فی ذلك مایخالف شیئا مما رویناہ فی ھذا الباب لان الیھود لیسوا من المشرکین الذین قال رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم فی الاثار الاول انہ لا نستعین بھم اولئك عبدة الاوثان وھؤلاء اھل الکتب والغلبة لنا لانا الاعلون علیھم وھم اتباع لنا وھکذا حکمھم الان عند کثیر من اھل العلم منھم ابوحنیفة واصحابہ رضی اللہ تعالیٰ عنھم یقولون لاباس

وہ حدیثیں کہ اس باب میں ہم نے ذکر کیں یہ روایت ان سے کچھ مخالفت نہیں رکھتی اس لئے کہ یہود مشرک نہیں ہیں جن کے بارے میں نبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم نے اگلی حدیثوں میں فرمایا کہ ہم ان سے استعانت نہیں کرتے وہ بت پرست ہیں اور یہ کتابی ہیں اور یہ غلبہ ان پر ہمیں کو ہے کہ ہمیں ان پر بالادست ہیں اور وہ ہمارے تابع ہیں اور اب بھی اکثر علماء کے نزدیک ان کا یہی حکم ہے از انجملہ امام ابوحنیفہ اور ان کے اصحاب رضی اللہ تعالیٰ عنہم

۱ الدرالمختار فصل فی کیفیة القسمة مطبع مجتبائی دہلی ۱/۳۴۳

Fatawa Razawiyya, Volume 14

Regarding seeking help from the People of the Book in fighting those other than them, when our command is dominant, they say there is no harm. And they consider it impermissible to seek help from the People of the Book when the situation is otherwise, meaning they are not subordinate and followers to us, and we seek refuge in Allah from such a state.[1]

It is mentioned in 'Mu'tasar' by Allama Yusuf Hanafi:

It is prohibited to seek help from a polytheist, and Jews are not among the polytheists. This is their ruling according to Imam Azam (Abu Hanifa) and his companions, provided that our command is dominant, unlike the case where, God forbid, our command is not dominant over them.[2] (Excerpted)

फ़तावा रज़विया, जिल्द 14

उनके अलावा अन्य लोगों से लड़ने में अहले किताब (किताब वाले) से मदद लेने के बारे में, जब हमारा हुक्म (शासन) प्रभावी हो, तो वे कहते हैं कि इसमें कोई हर्ज नहीं है। और वे अहले किताब से मदद लेने को तब नाजायज़ मानते हैं जब स्थिति इसके विपरीत हो, अर्थात वे हमारे अधीन और अनुयायी न हों, और हम ऐसी स्थिति से अल्लाह की पणाह माँगते हैं।[1]

अल्लामा यूसुफ हनफी के'मुअतसर' में उल्लेखित है:

मुशरिक (बहुदेववादी) से सहायता मांगना वर्जित है, और यहूदी मुशरिकों में से नहीं हैं। इमाम आज़म (अबू हनीफ़ा) और उनके साथियों के अनुसार यही हुक्म है, बशर्ते कि हमारा हुक्म प्रभावी हो, इसके विपरीत अगर, खुदा न करे, हमारा हुक्म उन पर प्रभावी न हो।[2] (संक्षेपित)

بالاستعانة باهل الكتاب فى قتال من سواهم اذا كان حكمنا هوالغالب ويكرهون ذلک اذا كان احكامنا بخلاف ذلک ونعوذ بالله من تلك الحال ۱-

وہ فرماتے ہیں کہ غیر کتابی کے مقابلہ میں کتابیوں سے مدد لینے میں حرج نہیں جبکہ ہمارا ہی حکم غالب ہو اور کتابیوں سے بھی مدد لینے کو ناجائز رکھتے ہیں جبکہ حالت اس کے خلاف ہو یعنی وہ ہمارے تابع و پیرو نہ ہوں اور اس حالت سے اللہ کی پناہ۔

معتصر علامہ یوسف حنفی میں ہے:

الممتنع الاستعانة بالمشرك واليهود ليسوا من المشركين هكذا حكمهم عند ابي حنيفة واصحابه اذا كان حكمنا هو الغالب بخلاف ما اذا لم يكن غالبا نعوذ بالله ۲ (ملتقطا)

مشرک سے استعانت ناجائز ہے اور یہود مشرک نہیں امام اعظم اور ان کے تلامذہ کے نزدیک یہی حکم ہے جبکہ ہمارا ہی حکم غالب ہو بخلاف اس کے کہ معاذ اللہ ہمارا حکم ان پر غالب نہ ہو۔ (ملتقطاً)

Fatawa Rizvia Volume 14

...is not forced in hand and can express ill-will towards us. It is in this same case that, despite his self-will, making him a helper will not be untrustworthy. These two situations with disbelievers are certainly and definitively prohibited by definitive Quranic texts, for whose prohibition the first and second two verses are sufficient and enough. No Muslim can ever call them permissible. Employment (Istikhdam): This means the disbeliever is under our pressure, his lock of hair is in our hand, he is in no way capable against us. Although he will certainly be our ill-wisher due to his disbelief, he is helpless, and he has fear and greed towards us. Due to intense fear, he will not be able to express ill-will, rather because of greed, he will have a good opinion about Muslims. Alhamdu lillah! This discourse was written by 'Ghafara-lahul-Qadeer' (may the Almighty forgive him) for understanding. Then I saw the commentary of 'Siyar-e-Sagheer' of Imam Muhammad (may Allah be pleased with him) by Imam Shams al-A'immah al-Sarakhsi, and found great and glorious support. In 'Fa'idah Khamsah' (Fifth Benefit), we have already heard the statements of Imam Tahawi and Allama Yusuf Hanafi that permissibility exists when our command is dominant. And the saying of Imam Abu Ja'far that we should be high and exalted and they should be subordinate to us. This very same condition is in 'Siyar-e-Sagheer', which is from the books of 'Zahir al-Riwayah', where Imam Muhammad narrated from our master Imam-e-A'zam (may Allah be pleased with him) that he said:

سالته عن المسلمين يستعينون باهل الشرك على اهل الحرب، قال لابأس بذالك اذا كان حكم الاسلام هو الظاهر الغالب- (1)	**I submitted: How is it if Muslims take help from polytheists against the combatants? He said: There is no harm, provided that the command of Islam is prominent and powerful.**

"Polytheists" refers to Dhimmis (protected non-Muslim subjects), for he stated two pages earlier:

لاباس بان يستعين اهل العدل بقوم من اهل البغى واهل الذمة على الخوارج اذا كان حكم اهل العدل ظاهرا- (2)	**There is no harm for the people of justice to take help against the Kharijites from rebels and Dhimmis, provided that the rule of the people of justice is dominant. (T)**

Here, he mentioned "employment", but the reasoning he gave portrayed the full picture of employment and also explained its nature, what kind of employment it should be.

(1) Al-Mabsut by Sarakhsi, Chapter: Akhir fi al-Ghanimah, Dar al-Ma'rifah, Beirut, 10/138. (2) Al-Mabsut by Sarakhsi, Chapter: al-Khawarij, Dar al-Ma'rifah, Beirut, 10/134.

फ़तावा रज़विया जिल्द 14

...हाथ में मजबूर नहीं और हमारे साथ इज़हारे बदख़्वाही कर सकता है, इसी शक़ में है कि बा-वस्फ़ ख़ुद-सरी इसे नासिर बनाना बे-एतमाद न होगा। ये दोनों सूरतें कुफ़्फ़ार के साथ यक़ीनन क़तअन नसूसे क़तइया क़ुरआनिया से हराम क़तई हैं जिनकी तहरीम को पहली और दूसरी दो ही आयतें काफ़ी-ओ-वाफ़ी हैं। हरगिज़ कोई मुसलमान उन्हें हलाल नहीं कह सकता। इस्तिख़दाम (सेवा लेना): यह कि काफ़िर हमसे दबा हुआ हो, उसकी चोटी हमारे हाथ में हो, किसी तरह हमारे ख़िलाफ़ पर क़ादिर न हो, वह अगरचे अपने कुफ़्र के बाइस यक़ीनन हमारा बदख़्वाह होगा मगर बे-दस्त-ओ-पा है, हमसे ख़ौफ़-ओ-तमा रखता है। ख़ौफ़े शदीद के बाइस इज़हारे बदख़्वाही न कर सकेगा बल्कि तमा के सबब मुसलमान के बारे में नेक राय होगा। अल्हम्दुलिल्लाह! यह तक़रीर 'ग़फ़रा-लहुल-क़दीर' ने तफ़क़्क़ुहन लिखी थी, फिर इमाम शम्सुल आइम्मा सरख़सी की शरह सियरे सग़ीर इमाम मोहम्मद रज़ियल्लाहु तआला अन्हु देखी, अज़ीम-ओ-जलील ताईद मिली। फ़ाइदा ख़मसा में इमाम तहावी व अल्लामा यूसुफ़ हनफ़ी की इबारतें सुन चुके कि जवाज़ उस वक़्त है जब हमारा ही हुक्म ग़ालिब हो और इमाम अबू जाफ़र का इर्शाद कि हमें बुलंद-ओ-बाला हों और वह हमारे ताबे, बऐनही यही शर्त सियरे सग़ीर में कि कुतुबे ज़ाहिरुर रिवायत से है इमाम मोहम्मद ने सैयदुना इमाम आज़म रज़ियल्लाहु तआला अन्हु से रिवायत की कि फ़रमाया:

سالته عن المسلمين يستعينون باهل الشرك على اهل الحرب، قال لابأس بذالك اذا كان حكم الاسلام هو الظاهر الغالب- (١)	**मैंने अर्ज़ की कि मुसलमान अगर हरबियों पर मुशरिकों से मदद लें तो कैसा है? फ़रमाया मुज़ाइक़ा नहीं बशर्तेकि इस्लाम ही का हुक्म रौशन-ओ-ज़बरदस्त हो।**

मुशरिकों से ज़िम्मी मुराद हैं कि इससे दो वरक़ पहले फ़रमाया:

لاباس بان يستعين اهل العدل بقوم من اهل البغى واهل الذمة على الخوارج اذا كان حكم اهل العدل ظاهرا- (٢)	**अहल-ए-अदल का बाग़ियों और ज़िम्मियों से ख़वारिज के ख़िलाफ़ मदद लेने में कोई हर्ज नहीं है बशर्तेकि अहल-ए-अदल का हुक्म ग़ालिब हो। (त)**

यहाँ तो इस्तिख़दाम बताया था मगर उसकी तालील वो फ़रमाई जिसने इस्तिख़दाम की पूरी तस्वीर भी खींच दी और उसकी नूइयत भी बता दी कि किस तरह का इस्तिख़दाम हो।

(1) अल-मबसूत लिस-सरख़सी, बाब आख़िर फ़िल ग़नीमत, दारुल मारिफ़त बैरुत, 10/138 (2) अल-मबसूत लिस-सरख़सी, बाबुल ख़वारिज, दारुल मारिफ़त बैरुत, 10/134

पृष्ठ 510/712

ہاتھ میں مجبور نہیں اور ہمارے ساتھ اظہار بد خواہی کرسکتا ہے اسی شق میں ہے کہ با وصف خود سری اسے ناصر بنانا بے اعتماد نہ ہوگا۔ یہ دونوں صورتیں کفار کے ساتھ یقیناً قطعاً نصوص قطعیہ قرآنیہ سے حرام قطعی ہیں جن کی تحریم کو پہلی اور دوسری دو ہی آیتیں کافی وافی ہیں ہر گز کوئی مسلمان انہیں حلال نہیں کہہ سکتا۔ استخدام: یہ کہ کافر ہم سے دبا ہوا اس کی چٹیا ہمارے ہاتھ میں ہو کسی طرح ہمارے خلاف پر قادر نہ ہو، وہ اگرچہ اپنے کفر کے باعث یقیناً ہمارا بد خواہ ہوگا مگر بے دست و پا ہے ہم سے خوف و طمع رکھتا ہے خوف شدید کے باعث اظہار بد خواہی نہ کر سکے گا بلکہ طمع کے سبب مسلمان کے بارے میں نیک رائے ہوگا۔ الحمد للہ! یہ تقریر غفر لہ القدیر نے تفقہا لکھی تھی پھر امام شمس الائمہ سرخسی کی شرح سیر صغیر امام محمد رضی اللہ تعالٰی عنہ دیکھی عظیم و جلیل تائید ملی، فائدہ خمسہ میں امام طحاوی و علامہ یوسف حنفی کی عبارتیں سن چکے کہ جواز اس وقت ہے جب ہمارا ہی حکم غالب ہو اور امام ابو جعفر کا ارشاد کہ ہمیں بلند و بالا ہوں اور وہ ہمارے تابع، بعینہ یہی شرط سیر صغیر میں کہ کتب ظاہر الروایت سے ہے امام محمد نے سیدنا امام اعظم رضی اللہ تعالٰی عنہ سے روایت کی کہ فرمایا:

سالته عن المسلمین یستعینون باهل الشرك علی اهل الحرب، قال لابأس بذالك اذا كان حكم الاسلام هو الظاهر الغالب۔ (۱)

میں نے عرض کی کہ مسلمان اگر حربیوں پر مشرکوں سے مدد لیں تو کیسا ہے فرمایا مضائقہ نہیں بشرطیکہ اسلام ہی کا حکم روشن وزبردست ہو۔

مشرکوں سے ذمی مراد ہیں کہ اس سے دو ورق پہلے فرمایا:

لاباس بان یستعین اھل العدل بقوم من اھل اہل عدل کا باغیوں اور ذمیوں سے خوارج کے خلاف البغی واھل الذمۃ علی الخوارج اذا کان حکم مدد لینے میں کوئی حرج نہیں ہے بشرطیکہ اہل عدل اھل العدل ظاھرا۔ (۲) کا حکم غالب ہو۔ (ت)

یہاں تو استخدام بتایا تھا مگر اس کی تعلیل وہ فرمائی جس نے استخدام کی پوری تصویر بھی کھینچ دی اور اس کی نوعیت بھی بتادی کہ کس طرح کا استخدام ہو۔

(1) المبسوط للسرخسی باب آخر فی الغنیمۃ دار المعرفۃ بیروت ۱۰/ ۱۳۸ (2) المبسوط للسرخسی باب الخوارج دار المعرفۃ بیروت ۱۰/ ۱۳۴

Seeking assistance from a disbeliever by treating them like a dog is permissible when they are subdued in our hands like a dog: It was stated: "Because fighting them in this manner is for the honor of religion, and seeking help against them from people of polytheism is like seeking help with dogs."[1] Two pages earlier, it was stated: "And seeking help from the people of the covenant (dhimmi) is like seeking help with dogs."[2] (Meaning, because when they are in this state, their fighting will be for the honor of our religion, and seeking help from these dhimmi polytheists against combatants will be like taking help from dogs in hunting; secondly, they are subdued in our hands like dogs so that their actions are for us and for the honor of our religion.) When is seeking help from a dog in hunting permissible? It is when, at the time of hunting, it performs all the work for us and takes nothing from it for itself. If it kills the prey and eats even a tiny bit of its meat, the prey is forbidden. Thus, usage is described, and that too in the most degrading manner, i.e., like taking service from a dog, and the condition was made that they should completely abandon self-will and become mere tools for us. This will not occur except in the way we have clarified, and praise be to Allah.

Seeking help from degraded and few disbelievers will be allowed, not from a large multitude: I say: And for this, it is necessary that they be a few, degraded, and small in number. If it were a large group, it is possible that upon reaching the battlefield and seeing the army of disbelievers, they might resort to mischief and show their fangs. It is possible that this was the wisdom that on the day of Uhud, six hundred Jews were sent back because it was a large group, especially in the situation where Muslims were only seven hundred (as per one narration) or even just six hundred in Maghatai's narration, and in the Battle of Khaybar, as per Waqidi's narration, only ten Jews were ordered to accompany because the Muslims were one thousand four hundred (1400).

Marginal Note: Note: Waqidi narrated in his Maghazi from... | Waqidi in his Maghazi

(continued on next page)

[1] Al-Mabsut by al-Sarakhsi, Chapter on Spoils, Dar al-Ma'rifa, Beirut, 10/138. [2] Al-Mabsut by al-Sarakhsi, Book of Siyar, Chapter on Kharijites, Dar al-Ma'rifa, Beirut, 10/132.

काफ़िर को कुत्ता बना कर मदद लेना जायज़ है जब वह हमारे हाथ में कुत्ते की तरह वशीभूत हो: इरशाद हुआ: "क्योंकि इस तरह से उनसे लड़ना धर्म की प्रतिष्ठा के लिए है, और मुशरिकों (बहुदेववादियों) से उनके खिलाफ मदद मांगना कुत्तों से मदद मांगने के समान है।"[1] दो पन्ने पहले फ़रमाया: "और ज़िम्मियों (संधि वाले लोगों) से मदद लेना कुत्तों से मदद लेने के समान है।"[2] (यानी इसलिए कि जब वे इस हालत में हों, तो उनका लड़ना हमारे ही धर्म की प्रतिष्ठा के लिए होगा और युद्धरत काफ़िरों के विरुद्ध इन ज़िम्मी मुशरिकों से सहायता लेना वैसा ही होगा जैसे शिकार में कुत्तों से मदद लेते हैं; दूसरे यह कि वे हमारे हाथों में कुत्तों की तरह वशीभूत हों ताकि उनका कार्य हमारे लिए हो और हमारे धर्म की प्रतिष्ठा के लिए हो।) शिकार में कुत्ते से मदद लेना कब जायज़ होता है? जब शिकार के समय वह सारा काम हमारे लिए ही करे और उसमें से अपने लिए कुछ न करे। अगर उसने शिकार मारा और ज़रा सा भी मांस खुद खा लिया, तो शिकार हराम है। इस प्रकार उपयोग करना बताया गया, और वह भी सबसे अपमानजनक तरीके से, यानी जैसे कुत्ते से सेवा लेते हैं, और यह शर्त रखी गई कि वे अपनी मनमर्जी पूरी तरह छोड़ दें और केवल हमारे लिए एक औजार बन जाएं। यह केवल उसी सूरत में मुमकिन होगा जैसा हमने स्पष्ट किया है, और तमाम प्रशंसा अल्लाह के लिए है।

अपमानित और थोड़े काफ़िरों से मदद लेने की अनुमति होगी, न कि बहुत बड़ी भीड़ से: मैं कहता हूँ: और इसके लिए यह आवश्यक है कि वे गिनती के कुछ अपमानित और कम संख्या वाले हों। यदि वे एक बड़ा समूह हुए, तो संभव है कि युद्ध के मैदान में पहुँचकर काफ़िरों की सेना को देखकर वे शरारत पर उतर आएं और अपने दांत दिखाएं। संभव है यही हिकमत (बुद्धिमत्ता) हो कि उहुद के दिन छह सौ यहूदियों को वापस भेज दिया गया क्योंकि यह एक बड़ा जत्था था, विशेष रूप से उस स्थिति में जब मुसलमान केवल सात सौ (एक रिवायत के अनुसार) या मुग़ताई की रिवायत में केवल छह सौ ही थे। और खैबर के युद्ध में, वाक़िदी की रिवायत के अनुसार, केवल दस यहूदियों को साथ जाने का हुक्म फ़रमाया क्योंकि मुसलमान एक हज़ार चार सौ (1400) थे।

हाशिया: नोट: वाक़िदी ने अपने मगाज़ी में... | वाक़िदी ने अपने मगाज़ी में (शेष अगले पृष्ठ पर)

[1] अल-मबसूत लिस-सरखसी, गनीमत का अध्याय, दार अल-मआरिफ़ा बेरुत, 10/138. [2] अल-मबसूत लिस-सरखसी, किताब अल-सियर, खारजियों का अध्याय, दार अल-मआरिफ़ा बेरुत, 10/132.

کافر کو کتا بنا کر استعانت جائز ہے جب وہ ہمارے ہاتھ میں کتے کی طرح مسخر ہو: ارشاد ہوا: لان قتالہم بہذہ الصفۃ لاعزاز الدین والاستعانۃ علیہم باھل الشرک کالاستعانۃ بالکلاب ۱۔ دو ورق پہلے فرمایا: والاستعانۃ باھل الذمۃ کالاستعانۃ بالکلاب ۲۔ (یعنی اس لیے کہ جب وہ اس حالت پر ہوں تو ان کا لڑنا ہمارے ہی دین کے اعزاز کو ہوگا اور حربیوں پر ان ذمی مشرکوں سے استعانت ایسی ہوگی جیسے شکار میں کتوں سے مدد لیتے ہیں دوسرے یہ کہ وہ ہمارے ہاتھ میں کتوں کی طرح مسخر ہوں کہ ان کا فعل ہمارے ہی لئے ہو ہمارے ہی دین کے اعزاز کے واسطے ہو) کتے سے شکار میں استعانت کب جائز ہوتی ہے جبکہ وہ وقت شکار سارا کام ہمارے ہی لئے کرے اس میں سے اپنے واسطے کچھ نہ کرے اگر شکار مارا اور ماشہ بھر اس کا گوشت کھا لیا شکار حرام ہے ، تو استخدام بتایا اور وہ بھی سب سے ذلیل تر یعنی جیسے کتے سے خدمت لیتے ہیں اور شرط فرمادی کہ وہ خود سری سے یکسر نکل کر محض ہمارے لئے آلہ بن گئے ہوں یہ نہ ہوگا مگر اسی صورت میں کہ ہم نے منقح کی وللہ الحمد۔

ذلیل و قلیل کافروں سے استعانت کی اجازت ہوگی نہ کہ انبوہ کثیرہ سے: اقول: اور اس کے لئے ضرور ہے کہ وہ معدودے چند ذلیل قلیل ہوں کہ بڑا گروہ ہوا تو ممکن کہ میدان میں پہنچ کر کافروں کا لشکر دیکھ کر شرارت پر آئے اور پھن دکھائے ممکن کہ یہی حکمت ہو کہ روز احد چھ سو یہود کو واپس فرما دیا کہ یہ بڑا جتھا ہوا خصوصا اس حالت میں کہ مسلمان صرف سات سو ع اور مغطائی کی روایت میں چھ سو ہی سو تھے اور غزوہ خیبر میں حسب ع روایت واقدی صرف دس یہود کو ہمراہی کا حکم فرمایا کہ مسلمان ایک ہزار چار سو ۱۴۰۰ تھے

عہ: اخرج الواقدی فی مغازیہ عن | واقدی نے اپنے مغازی میں (باقی بر صفحہ آئندہ)

١ المبسوط للسرخسی باب آخر فی الغنیمة دارالمعرفة بیروت ١٠/ ١٣٨ ٢ المبسوط للسرخسی کتاب السیر ١٠/ ٢٣ باب الخوارج دارالمعرفة بیروت ١٠/ ١٣٢

Fatawa-e-Razvia Volume Fourteen (14)

And in the Battle of Hunayn, even if you accept seventy, eighty, or 80 like Safwan, they were nothing, as the divine army was twelve thousand, the abundance of which is mentioned in the Great Quran itself. This is an indication that our scholars write 'Dhimmi' and 'Kafir' in the singular form in these matters, not in the plural.

There are four forms of employment and their rulings. Making a Kafir a confidant is absolutely forbidden (Haram): Now there are four forms: First is such seeking of assistance in which they become our confidants and partners in affairs; this is absolutely forbidden, for which the first blessed verse is sufficient. Furthermore, He (Exalted and Almighty) says:

[Quranic Verse]: "Do you think that you would be left alone while Allah has not yet made evident those among you who strive [for His cause] and do not take any as an intimate [friend] other than Allah, His Messenger, and the believers? And Allah is Acquainted with what you do." (1) [Translation]: Do you think you will be left in this delusion just like that, while those people have not yet been openly revealed who among you strive in Jihad and do not make anyone except Allah, His Messenger, and the Muslims their confidant and partner in affairs? And Allah Almighty is aware of your deeds.

Prohibition of hiring non-believers as scribes: Therefore, in the fourth Hadith, taking advice from them was declared impermissible. In Tafsir Kabir, under the first noble verse, it is stated: "Indeed, the Muslims used to consult them and be friendly with them because of foster-relationships between them."

(Remaining footnote from the previous page): Narrated from Haram bin Sa'd bin Muhayisah that he said: The Holy Prophet (peace and blessings be upon him) took ten Jews of Madinah with him to the Battle of Khaybar. 12 May he be forgiven. (T) Haram bin Sa'd bin Muhayisah narrated that the Messenger of Allah (peace and blessings be upon him) went out with ten Jews of Madinah to fight with them in Khaybar (2). May he be forgiven.

1. The Holy Quran 9/16
2. Kitab al-Maghazi by al-Waqidi, Battle of Khaybar, Publications of Al-Alami Foundation for Publications, Beirut 3/284

फ़तावा-ए-रिज़विया जिल्द चौदह (१४)

और ग़ज़वा-ए-हुनैन में तो सफ़वान जैसे सत्तर, अस्सी, ८० भी मान लीजिये तो वे कुछ नहीं थे क्योंकि ईश्वरीय सेना बारह हज़ार थी जिसकी कसरत का ज़िक्र खुद क़ुरआन-ए-अज़ीम में है। इसी ओर इशारा है कि हमारे उलमा इन मसलों में 'ज़िम्मी' और 'काफ़िर' एकवचन में लिखते हैं न कि बहुवचन में।

इस्तख़दाम (सेवा लेने) के चार रूप और उनके हुक्म। काफ़िर को राज़दार बनाना मुतलक़न (पूर्णत:) हराम है: अब चार सूरतें हैं: पहली उनसे ऐसी मदद माँगना जिसमें वह हमारा राज़दार और कार्यों में भागीदार बने; यह मुतलक़न हराम है जिसके लिए पहली आयत-ए-करीमा काफ़ी है। साथ ही, अल्लाह तआला फ़रमाता है:

[क़ुरआन की आयत]: "क्या तुमने यह समझ रखा है कि तुम यूँ ही छोड़ दिए जाओगे, जबकि अल्लाह ने अभी उन्हें जाना ही नहीं जिन्होंने तुममें से जिहाद किया और अल्लाह और उसके रसूल और मोमिनों के सिवा किसी को गहरा दोस्त (राज़दार) नहीं बनाया? और अल्लाह तुम्हारे कर्मों से पूरी तरह अवगत है।" (१) [अनुवाद]: क्या तुम इस घमंड में हो कि यूँ ही छोड़ दिए जाओगे और अभी वे लोग खुले तौर पर ज़ाहिर नहीं हुए जो तुममें से जिहाद करें और अल्लाह व रसूल व मुसलमानों के सिवा किसी को अपना राज़दार और कार्यों में भागीदार न बनाएँ? और अल्लाह तआला तुम्हारे कामों से ख़बरदार है।

काफ़िरों को मुहर्रिरी (क्लर्क/लेखक) पर नौकर रखने की मनाही: लिहाज़ा चौथी हदीस में उनसे मशविरा लेना नाजायज़ फ़रमाया। तफ़सीर-ए-कबीर में पहली आयत-ए-करीमा के तहत है: "बेशक मुसलमान उनसे मशविरा करते थे और उनसे घनिष्ठता रखते थे क्योंकि उनके बीच रज़ाअत (दूध का रिश्ता) था।"

(पिछले पृष्ठ का शेष फुटनोट): हराम बिन साद बिन मुहयिसा से रावी कि उन्होंने कहा कि हुज़ूर अलैहिस्सलाम मदीना के दस यहूदियों को ग़ज़वा-ए-खैबर में साथ ले गए। १२ अल्लाह उनकी मग़फ़िरत फ़रमाए। (त) हराम बिन साद बिन मुहयिसा ने रिवायत की कि अल्लाह के रसूल

(सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) मदीना के दस यहूदियों के साथ खैबर की जंग के लिए निकले। (२) अल्लाह उनकी मग़फ़िरत फ़रमाए।

1. अल-क़ुरआन अल-करीम ९/१६
2. किताब अल-मगाज़ी लिल-वाक़िदी, ग़ज़वा-ए-ख़ैबर, मन्शूरात मुअस्सस अल-आलमी लिल-मत्बूआत, बेरूत ३/२८४

पृष्ठ ५१२ का ७१४

اور غزوہ حنین میں تو صفوان جیسے ستر ، اسی ، ۸۰ بھی مان لیجئے تو کچھ نہ تھے کہ الٰہی لشکر بارہ ہزار تھا جس کی کثرت کا ذکر خود قرآن عظیم میں ہے اسی طرف اشارہ ہے کہ ہمارے علماء ان مسائل میں ذمی وکافر بصیغہ مفرد لکھتے ہیں نہ بصیغہ جمع۔ استخدام کی چار صورتیں اور ان کے احکام کافر کو رازدار بنانا مطلقاً حرام ہے: اب چار صورتیں ہیں: اول اس سے ایسی استعانت جس میں وہ ہمارا راز دار و دخیل کار بنے یہ مطلقاً حرام ہے جس کے لئے پہلی آیہ کریمہ بس ہے، نیز فرماتا ہے جل و علا :

"اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تُتْرَکُوْا وَ لَمَّا یَعْلَمِ اللّٰہُ الَّذِیْنَ جٰھَدُوْا مِنْکُمْ وَ لَمْ یَتَّخِذُوْا مِنْ دُوْنِ اللّٰہِ وَ لَا رَسُوْلِہٖ وَ لَا الْمُؤْمِنِیْنَ وَلِیْجَۃً وَ اللّٰہُ خَبِیْرٌۢ بِمَا تَعْمَلُوْنَ" ۱ کیا اس گھمنڈ میں ہو کہ یونہی چھوڑ دئے جاؤ گے اور ابھی وہ لوگ علانیہ ظاہر نہ ہوئے جو تم میں سے جہاد کریں اور اللہ و رسول و مسلمین کے سوا کسی کو اپنا راز دار و دخیل کار بنائیں اور اللہ تعالی تمہارے کاموں سے خبر دار ہے۔

کافروں کو محرری پر نوکر رکھنے کی ممانعت: ولہذا حدیث چہارم میں ان سے مشورہ لینا نا جائز فرمایا، تفسیر کبیر میں کریمہ اولٰی کے تحت میں ہے: ان المسلمین کانوا یشاورونھم و یؤانسونھم لمکان بینھم من الرضاع (بقیہ حاشیہ صفحہ گزشتہ) حرام بن سعد بن محیصہ سے راوی کہ انھوں نے کہا کہ حضور علیہ الصلاۃ والسلام مدینہ کے دس یہود کو غزوہ خیبر میں ہمراہ لے گئے ۱۲ من غفر لہ (ت) حرام بن سعد بن محیصہ قال خرج رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وسلم بعشرۃ من یھود المدینۃ غزا بھم الی خیبر ۲ من غفرلہ

١ القرآن الكريم ١٦/٩ ٢ كتاب المغازى للواقدى غزوه خيبر منشورات موسسة الاعلمى للمطبوعات بيروت ٣/ ٢٨٤

Fatawa Razawiyya Volume 14

...and swearing by an oath thinking that although they differ from them in religion, they would advise them in matters of livelihood. So, Allah Almighty forbade them through this verse. Thus, He prohibited the believers from taking confidants from among the non-believers. This constitutes a prohibition regarding all disbelievers. Allah Almighty says: "O you who have believed, do not take My enemies and your enemies as allies." Supporting this is what has been narrated: it was said to Umar (may Allah be pleased with him) that there is a Christian man here from the people of Al-Hirah who is unparalleled in memory and beautiful speech; if you see fit, appoint him as a scribe. Umar (RA) refused and said, "Then I would have taken a confidant from among the non-believers."[1]

That is, some Muslims used to consult with certain Jews in their matters and socialize with them because of partnerships in livestock or alliances. They used to think that although they were against them in religion, they would be well-wishers in worldly matters. In this noble verse, the Lord of Might, Majestic and Exalted, forbade them and commanded not to make any non-Muslim your confidant. So this prohibition was not just for Jews, but for all disbelievers. And Allah Almighty said: "O you who have believed! Do not make my enemies and your enemies friends." This is supported by the Hadith narrated from the Commander of the Faithful, Umar Farooq the Great (may Allah be pleased with him), that it was suggested to him: "There is a Christian in the city of Hirah whose memory and excellent handwriting are unparalleled. If your Excellency agrees, we should make him a scribe." The Commander of the Faithful did not accept it and said, "If it were so, I would be considered one who takes a non-Muslim as a confidant." It is in Tafsir Lubab al-Ta'wil etc., Part 6:

It is narrated that Abu Musa al-Ash'ari (may Allah be pleased with him) said: I said to Umar ibn al-Khattab (may Allah be pleased with him), "I have a Christian scribe." He said, "What is wrong with you? May Allah guide you! Why did you not take a sincere one, meaning a Muslim? Have you not heard the words of Allah Almighty: 'O you who have believed, do not take the Jews and the

This means it was narrated from Abu Musa al-Ash'ari (may Allah be pleased with him) that I said to the Commander of the Faithful, Umar Farooq the Great, "I have a Christian scribe." He said, "What concern do you have with him? May God guide you, why was not a sincere Muslim made a scribe? Have you not heard this divine command: 'O you who have believed! Do not make Jews and Christians friends.' I

Christians as allies'?" I said to him, "His religion is for him, and I only use his scribe services." He said, "I will not honor them..."

said, 'His religion is for him, I am only concerned with his clerical work.' He said, 'I...'"

[1] Mafatih al-Ghayb (al-Tafsir al-Kabir) under the verse "Do not take confidants..." etc., Al-Matba'ah al-Bahiyyah al-Misriyyah, Egypt, 8/10 and 209. **Page 513 of 712**

फ़तावा रज़विया जिल्द 14

...और इस धारणा के साथ शपथ लेते हुए कि यद्यपि वे धर्म में उनके विरोधी हैं, वे आजीविका के मामलों में उन्हें अच्छी सलाह देंगे। तो अल्लाह तआला ने इस आयत के माध्यम से उन्हें मना कर दिया। इस प्रकार, उसने ईमान वालों को गैर-मुसलमानों में से किसी को राज़दार बनाने से रोक दिया। यह सभी काफिरों के बारे में एक निषेध है। अल्लाह तआला ने फरमाया: "ऐ ईमान वालों! मेरे और अपने दुश्मनों को दोस्त न बनाओ।" इसे पुष्ट करने वाली बात वह है जो रिवायत की गई है कि हज़रत उमर (रज़ियल्लाहु अन्हु) से कहा गया कि यहाँ अल-हीरा के लोगों में से एक ईसाई व्यक्ति है जिसकी याददाश्त और बेहतरीन बातचीत बेमिसाल है; अगर आप चाहें तो उसे मुहर्रिर (लेखक) बना लें। हज़रत उमर ने इससे इनकार कर दिया और फरमाया, "फिर तो मैं गैर-मुसलमानों में से किसी को राज़दार बनाने वाला बन जाऊँगा।"[1]

अर्थात्, कुछ मुसलमान अपने मामलों में कुछ यहूदियों से मशविरा करते और आपस में मेल-जोल रखते थे क्योंकि किसी के साथ दूध की साझेदारी थी या कोई किसी का सहयोगी (हलीफ) था। वे यह समझते थे कि भले ही वे धर्म में हमारे खिलाफ हों, लेकिन दुनियावी मामलों में तुम्हारी खैर-ख्वाही (भलाई) करेंगे। इस आयत-ए-करीमा में रब्ब-ए-इज़्ज़त (अल्लाह) ने उन्हें मना फरमाया और हुक्म दिया कि किसी गैर-मुस्लिम को अपना राज़दार न बनाओ। तो यह न केवल यहूदियों के लिए, बल्कि सभी काफिरों के लिए मनाही हुई। और अल्लाह तआला ने फरमाया: "ऐ ईमान वालों! मेरे और अपने दुश्मन को दोस्त न बनाओ।" इसकी ताईद (पुष्टि) उस हदीस से होती है जो अमीर-उल-मोमिनीन हज़रत उमर फारूक-ए-आजम (रज़ियल्लाहु अन्हु) से रिवायत की गई है कि उनसे अर्ज़ किया गया कि हीराह शहर में एक ईसाई है, जिसकी याददाश्त और बेहतरीन लिखावट किसी और की नहीं देखी गई। हुज़ूर की राय हो तो हम उसे मुहर्रिर बना लें। अमीर-उल-मोमिनीन ने इसे स्वीकार नहीं फरमाया और इरशाद किया कि ऐसा हो तो मैं गैर-मुस्लिम को राज़दार बनाने वाला ठहरूँगा। तफ़सीर लुबाब अल-तावील आदि पारा 6 में है:

रिवायत है कि हज़रत अबू मूसा अशअरी (रज़ियल्लाहु अन्हु) ने कहा: मैंने उमर इब्न अल-खत्ताब (रज़ियल्लाहु अन्हु) से कहा कि मेरा एक ईसाई मुहर्रिर (लेखक) है। उन्होंने फरमाया, "तुझे

यानी अबू मूसा अशअरी (रज़ियल्लाहु अन्हु) से रिवायत है कि मैंने अमीर-उल-मोमिनीन हज़रत उमर फारूक-ए-आजम से अर्ज़ किया कि मेरा एक मुहर्रिर ईसाई है। फरमाया, "तुम्हें उससे

क्या हो गया है? अल्लाह तुझे हिदायत दे! तूने किसी हनीफ यानी मुसलमान को मुहर्रिर क्यों नहीं बनाया? क्या तूने अल्लाह तआला का यह कौल नहीं सुना: 'ऐ ईमान वालों! यहूद और नसारा को दोस्त न बनाओ'?" मैंने उनसे कहा, "उसका दीन उसके लिए है और मुझे तो उसकी लिखावट से काम है।" उन्होंने फरमाया, "मैं उनका सम्मान नहीं करूँगा..."

क्या सरोकार? खुदा तुम्हें समझाए, क्यों न किसी सच्चे मुसलमान को मुहर्रिर बनाया गया? क्या तुमने यह ईश्वरीय आदेश नहीं सुना कि 'ऐ ईमान वालों! यहूद और नसारा को दोस्त न बनाओ'। मैंने अर्ज़ किया, 'उसका धर्म उसके लिए है, मुझे तो उसकी मुहर्रिरी से काम है।' फरमाया, 'मैं...'"

[1] मफ़ातीह अल-ग़ैब (अत-तफ़सीर अल-कबीर) आयत "ला तत्तखिजू बिता-नतन" आदि के तहत, अल-मतबअ अल-बहिय्या अल-मिसरिया, मिस्र, 8/10 और 209। **पृष्ठ 712 का 513**

واللحلف ظناً منهم انهم وان خالفهم فی الدین فهم ینصحون لهم فی اسباب المعاش فنهاهم الله تعالی بهذه الآیة عنه فمنع المؤمنین ان یتخذوا بطانة من غیر المؤمنین فیکون ذلك نهیا عن جمیع الکفار وقال تعالی "یأیها الذین آمنوا لا تتخذوا عدوی و عدوکم اولیاء" ومما یؤکد ذلك ماروی انه قیل لعمر رضی الله تعالی عنه ههنا رجل من اهل الحیرة نصرانی لا یعرف اقوی حفظا واحسن خطابا منه فان رأیت ان تتخذه کاتباً فامتنع عمر من ذلك وقال اذن اتخذت بطانة من غیر المؤمنین 1۔

یعنی کچھ مسلمان بعض یہود سے اپنے معاملات میں مشورہ کرتے اور باہم دل بہلاتے کہ کسی سے دودھ کی شرکت تھی کوئی کسی کا حلیف تھا یہ گمان کرتے تھے کہ وہ اگرچہ دین میں ہمارے خلاف ہیں دنیوی باتوں میں تمہاری خیر خواہی کریں گے اس آیہ کریمہ میں رب العزت جل وعلا نے انہیں منع فرمایا اور حکم دیا کہ کسی غیر مسلم کو اپنا راز دار نہ بناؤ، تو یہ نہ صرف یہود بلکہ جملہ کفار سے ممانعت ہوئی اور اللہ تعالیٰ عزوجل نے فرمایا: "اے ایمان والو! میرے اور اپنے دشمن کو یار نہ بناؤ" اور اس کی تائید اس حدیث سے ہوتی ہے جو امیر المومنین عمر فاروق اعظم رضی اللہ تعالیٰ عنہ سے مروی ہوئی کہ ان سے عرض کی گئی کہ شہر حیرہ میں ایک نصرانی ہے اس کا ساحافظہ اور عمدہ خط کسی کا معلوم نہیں حضور کی رائے ہو تو ہم اسے محرر بنائیں امیر المومنین نے اسے قبول نہ فرمایا اور ارشاد کیا کہ ایسا ہو تو میں غیر مسلم کو راز دار بنانے والا ٹھہروں گا۔ تفسیر لباب التاویل وغیرہ پارہ ۶ میں ہے:

روی ان ابا موسی الاشعری رضی الله تعالی عنه قال قلت لعمر بن الخطاب

یعنی ابو موسیٰ اشعری رضی اللہ تعالیٰ عنہ سے مروی ہوا کہ میں نے امیر المومنین عمر فاروق اعظم سے

رضی اللہ تعالی عنہ ان لی کاتبا نصرانیا عرض کی کہ میرا ایک محرر نصرانی ہے، فرمایا تمہیں

فقال مالك وله قاتلك الله الا اتخذت حنيفا اس سے کیا علاقہ خدا تمہیں سمجھائے کیوں نہ کسی

یعنی مسلما اما سمعت قول اللہ عزوجل " کھرے مسلمان کو محرر بنایا گیا تم نے یہ ارشاد الٰہی نہ

يَأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ سنا کہ اے ایمان والو! یہود و نصاریٰ کو یار نہ بناؤ، میں

وَالنَّصَارَى أَوْلِيَاءَ " قلت له دينه ولى كتابته نے عرض کی اس کا دین اس کے لئے ہے مجھے تو اس

فقال لا اكرمهم کی محرری سے کام ہے، فرمایا میں

[1] مفاتيح الغيب (التفسير الكبير) آیہ لا تتخذوا بطانة الخ کے تحت المطبعة البهية المصرية مصر 8 / 10 و 209

[Arabic Box Text]: "If Allah has humiliated them, I shall not honor them. If Allah has debased them, I shall not grant them glory. If Allah has distanced them, I shall not bring them close." I [Abu Musa al-Ash'ari] said: "The affairs of Basra will not be completed without him [a Christian scribe]." He [Umar ibn al-Khattab] replied: "The Christian has died, and peace be upon you." This means: "Assume he has died; what would you do after him? Whatever you would do after his death, do it now and suffice yourself with someone else from the Muslims."[1]

[Urdu Box Text]: "I shall not honor the infidels while Allah has humiliated them, nor shall I give them respect while Allah has debased them, nor shall I bring them close while Allah has distanced them." I submitted: "The work of Basra cannot be completed without him." He replied: "The Christian has died, peace be upon him," meaning assume he has died, then what will you do? Do now what you would do then, and appoint a Muslim and become independent of him.

Honoring an Infidel is Prohibited: Secondly, assigning them any post or rank in which they have authority over a Muslim, for example, making them an officer of a Muslim army contingent, is also prohibited. You have just heard the saying of the Commander of the Faithful Farooq-e-Azam (may Allah be pleased with him): "Allah has humiliated them, I will not honor them. Allah has given them disgrace, I will not give them respect." In the books of Hadith, it is mentioned that when Abu Musa al-Ash'ari (may Allah be pleased with him) appointed one as a scribe, the Commander of the Faithful (may Allah be pleased with him) wrote to him in a decree:

[Arabic Box Text]: "It is not for us to trust them while Allah has deemed them treacherous, nor to elevate them while Allah has lowered them, nor to honor them while we have been commanded that they pay the Jizya (poll tax) with their hands in a state of humiliation."[2]

[Urdu Box Text]: "It is not permissible for us to make infidels trustees while Allah Almighty calls them treacherous, or for us to give them elevation while Allah Subhanah has given them lowliness, or to give them honor while we are commanded that the infidel should present Jizya with his own hands in disgrace and humiliation."

In 'Durr al-Mukhtar' it is stated: "He should be prohibited from being appointed as a scribe or any direct role through which he would be honored among Muslims. The completion of this is in 'Al-Fath'. In 'Al-Hawi' it is said: It is necessary that humiliation

be maintained between him and the Muslim in everything. Based on this, he should be forbidden from sitting while a Muslim is standing near him (Bahr), and honoring him is prohibited."[3]

[1] Lubab al-Ta'wil (Tafsir al-Khazin) under the verse 'Do not take Jews and Christians as allies', Mustafa al-Babi Egypt 2 / 62 [2] [3] Al-Durr al-Mukhtar, Chapter on Jizya, Matba' Mujtabai Delhi 1 / 352

[अरबी बॉक्स पाठ]: "जब अल्लाह ने उन्हें अपमानित किया है, तो मैं उनका सम्मान नहीं करूँगा। जब अल्लाह ने उन्हें नीचा दिखाया है, तो मैं उन्हें महिमा प्रदान नहीं करूँगा। जब अल्लाह ने उन्हें दूर कर दिया है, तो मैं उन्हें करीब नहीं लाऊँगा।" मैंने (अबू मूसा अशअरी ने) कहा: "बसरा के मामले उसके बिना पूरे नहीं होंगे।" उन्होंने (उमर फारूक ने) उत्तर दिया: "वह ईसाई मर गया, और तुम पर शांति हो।" इसका अर्थ है: "मान लो कि वह मर गया है; उसकी मृत्यु के बाद तुम क्या करोगे? जो तुम तब करते, वह अब करो और किसी मुसलमान को नियुक्त करके उससे बेपरवाह हो जाओ।"[1]

[उर्दू बॉक्स पाठ]: "मैं काफ़िरों का सम्मान नहीं करूँगा जबकि अल्लाह ने उन्हें अपमानित किया है, न उन्हें इज़्ज़त दूँगा जबकि अल्लाह ने उन्हें ज़लील किया है, न उन्हें पास लाऊँगा जबकि अल्लाह ने उन्हें दूर किया है।" मैंने अर्ज़ की: "बसरा का काम उसके बिना पूरा नहीं होगा।" फरमाया: "ईसाई मर गया, वसलाम," यानी फर्ज़ कर लो कि वह मर गया, तो उसके बाद क्या करोगे? जो तब करोगे अब कर लो और किसी मुसलमान को नियुक्त करके उससे बेपरवाह हो जाओ।

काफ़िर का सम्मान हराम है: दूसरा, उन्हें किसी ऐसे पद या ओहदे पर नियुक्त करना जिसमें मुसलमानों पर उनका दबदबा हो, उदाहरण के लिए मुसलमान सेना की किसी टुकड़ी का अफ़सर बनाना भी हराम है। अभी आप अमीर-उल-मोमिनीन फ़ारूक़-ए-आज़म (रज़ियल्लाहु अन्हु) का कथन सुन चुके कि "अल्लाह ने उन्हें अपमानित किया है मैं उनका सम्मान नहीं करूँगा, अल्लाह ने उन्हें ज़िल्लत दी है मैं उन्हें इज़्ज़त नहीं दूँगा।" हदीस की किताबों में यह उल्लेख है कि जब अबू मूसा अशअरी (रज़ियल्लाहु अन्हु) ने एक (ईसाई) को मुंशी नियुक्त किया, तो अमीर-उल-मोमिनीन (रज़ियल्लाहु अन्हु) ने उन्हें एक फरमान में लिखा:

[अरबी बॉक्स पाठ]: "हमारे लिए यह जायज़ नहीं है कि हम उन्हें अमानतदार बनाएँ जबकि अल्लाह ने उन्हें विश्वासघाती ठहराया है, न ही हम उन्हें ऊँचा उठाएँ जबकि अल्लाह ने उन्हें नीचा दिखाया है, और न ही हम उनका सम्मान करें जबकि हमें आदेश दिया गया है कि वे अपने हाथों से अपमान की स्थिति में जज़िया अदा करें।"[2]

[उर्दू बॉक्स पाठ]: "हमें यह शोभा नहीं देता कि काफ़िरों को अमीन बनाएँ जबकि अल्लाह तआला उन्हें खाइन (धोखेबाज़) बताता है, या हम उन्हें बुलंदी दें जबकि अल्लाह सुब्हानहू ने उन्हें पस्ती दी, या

उन्हें इज़्ज़त दें जबकि हमें हुक्म है कि काफ़िर ज़िल्लत व ख्वारी के साथ अपने हाथ से जज़िया पेश करें।"

'दुर्र-ए-मुख़्तार' में है: "उसे मुंशी बनाने या किसी ऐसे सीधे काम से रोका जाए जिसमें मुसलमानों के बीच उसका सम्मान हो। इसका पूरा विवरण 'अल-फ़तह' में है। 'अल-हावी' में कहा गया है: यह आवश्यक है कि हर चीज़ में उसके और मुसलमान के बीच हीनता बनी रहे। इसी आधार पर, मुसलमान के पास खड़े होने की स्थिति में उसे बैठने से रोका जाना चाहिए (बहर), और उसका सम्मान करना हराम है।"[3]

[1] लुबाब अल-तावील (तफ़्सीर अल-खाज़िन), आयत 'यहूदियों और ईसाइयों को दोस्त न बनाओ' के तहत, मुस्तफा अल-बाबी मिस्र 2/62 [2] [3] अल-दुर्र अल-मुख़्तार, जज़िया का अध्याय, मतबा मुजतबाई दिल्ली 1/352

पेज 514 का 712

[Arabic Box]: اذا اھانھم اللہ ۔ ولا اعزھم اذا اذلھم اللہ ولا ادنیھم اذا ابعدھم اللہ۔ قلت انہ لا یتم امر البصرۃ الا بہ فقال مات النصرانی والسلام یعنی ھب انہ مات فما تصنع بعدہ فما تعملہ بعد موتہ فاعلمہ الآن واستغن عنہ بغیرہ من المسلمین ۔[1] [Urdu Box]: کافروں کو گرامی نہ کروں گا جبکہ انہیں اللہ نے خوار کیا نہ انہیں عزت دوں گا جبکہ اللہ نے انہیں ذلیل کیا نہ ان کو قرب دوں گا جبکہ اللہ نے انہیں دور کیا، میں نے عرض کی بصرہ کا کام بے اس کے پورا نہ ہوگا۔ فرمایا مر گیا نصرانی والسلام یعنی فرض کر لو کہ وہ مر گیا تو اس کے بعد کیا کرو گے جو جب کرو گے اب کر لو اور کسی مسلمان کو مقرر کر کے اس سے بے پروا ہو جاؤ۔

کافر کی تعظیم حرام ہے: دوم اسے بعض مسلمانوں پر کوئی عہدہ و منصب دینا جس میں مسلم پر اس کا استعلاء ہو مثلاً مسلمان فوج کے کسی دستے کا افسر بنانا یہ بھی حرام ہے، ابھی امیر المومنین فاروق اعظم رضی اللہ تعالیٰ عنہ کا ارشاد سن چکے کہ اللہ نے انہیں خوار کیا میں گرامی نہ کروں گا اللہ نے انہیں ذلت دی میں عزت نہ دوں گا، کتب حدیث میں یوں ہے کہ جب ابو موسیٰ اشعری رضی اللہ تعالیٰ عنہ نے اسے محرری پر مقرر کیا امیر المومنین رضی اللہ تعالیٰ عنہ نے انہیں فرمان میں لکھا:

[Arabic Box]: لیس لنا ان نأتمنھم وقد خونھم اللہ ولا ان نرفعھم وقد وضعھم اللہ ولان نعزھم وقد امرنا بأن یعلم الجزیۃ عن ید وھم صاغرون ۔[2] [Urdu Box]: ہمیں روا نہیں کہ کافروں کو امین بنائیں حالانکہ اللہ تعالیٰ انہیں خائن بتاتا ہے یا ہم انہیں رفعت دیں حالانکہ اللہ سبحنہ نے انہیں پستی دی، یا انہیں عزت دیں حالانکہ ہمیں حکم ہے کہ کافر ذلت و خواری کے ساتھ اپنے ہاتھ سے جزیہ پیش کریں۔

در مختار میں ہے: یمنع من استکتاب ومباشرة یکون بها معظماً عند المسلمین وتمامہ فی الفتح وفی الحاوی ینبغی ان یلازم الصغار بینہ وبین المسلم، فی کل شیئ و علیہ فیمنع من القعود حال قیام المسلم عنده بحر، ویحرم تعظیمہ [3]

[1] لباب التاویل (تفسیر الکبیر) زیر آیہ لا تتخذوا الیهود والنصاری اولیاء مصطفی البابی مصر ۲ / ۶۲

[2] [3] الدرالمختار فصل فی الجزیة مطبع مجتبائی دہلی ۱ / ۳۵۲

Fatawa Rizwia Volume 14

That is, it is not permissible to make a Dhimmi Kafir a confidant or to assign him any task through which he gains superiority among Muslims. The complete detail of this is in Fath al-Qadir; al-Hawi states that he should remain subordinate and humbled in every matter with a Muslim; so long as a Muslim is standing near him, they shall not let him sit. This is in al-Bahr al-Raiq, and honoring him is forbidden. It is stated in al-Hidaya:

Arabic	Urdu Translation
They (scholars) said: It is more appropriate not to let them ride except out of necessity, and if they ride out of necessity, they should dismount in gatherings of Muslims. 1	Scholars stated: It is proper not to allow them to ride at all except due to helplessness (illness, etc.). Then, if they must ride out of necessity, it is mandatory that they dismount in a gathering of Muslims.

Seeking help from a Kafir is only permissible at the time of need, even with disregard:

Thirdly, seeking help from him without need is also impermissible. In the fatwa published by the leaders themselves, it is cited from Durr al-Mukhtar:

Arabic	Urdu Translation
Its implication is the permissibility of seeking help from a Kafir at the time of need. 2	From this text, it is understood that seeking help from a Kafir (Dhimmi) is permissible at the time of need.

In the same, from Radd al-Muhtar it is stated:

Arabic	Urdu Translation
But without it (need), it is not allowed because his betrayal cannot be ruled out. 3	If there is no need, it is not permissible because there is no assurance that he will not commit treachery.

Seeking help from a Kafir is only permissible in this specific case:

Fourthly, now one case remains: seeking help from a suppressed and conquered Kafir on the condition of necessity, in a way that he is neither made a confidant nor involved in core affairs, nor does he gain superiority over any Muslim. This is what our scholars and Imam Shafi'i (may Allah be pleased with them) have granted permission for.

1 Al-Hidaya, Chapter on Jizya, Al-Maktaba al-Arabiyya, Karachi, 2/578 2 Ad-Durr al-Mukhtar, Chapter on the Method of Division, Matba' Mujtabai, Delhi, 1/343 3 Radd al-Muhtar, Chapter on the Method of Division, Maktaba Majidiya, Quetta, 3/257

फ़तावा रिज़विया खंड 14

यानी ज़िम्मी काफ़िर को राज़दार बनाना या उसे कोई ऐसा काम सौंपना जिससे मुसलमानों में उसकी बड़ाई हो, जायज़ नहीं है। इसका पूरा विवरण 'फ़तह अल-क़दीर' में है। 'हावी' में है कि वह मुसलमान के साथ हर मामले में दबा हुआ और अपमानित रहे; जब तक उसके पास कोई मुसलमान खड़ा हो, उसे बैठने नहीं दिया जाएगा। यह 'बह्र अल-राइक़' में है, और उसका सम्मान करना हराम है। 'हिदाया' में है:

अरबी	उर्दू अनुवाद
उन्होंने (विद्वानों ने) कहा: उचित यह है कि उन्हें सवारी न करने दी जाए सिवाय ज़रूरत के, और यदि वे ज़रूरतवश सवारी करें तो मुसलमानों की सभाओं में उतर जाएँ। 1	विद्वानों ने फ़रमाया: सज़ावार तो यह है कि उन्हें सवार होने ही न दें, सिवाय लाचारी (बीमारी आदि) के। फिर जब मजबूरी में सवार हों, तो ज़रूरी है कि मुसलमानों के मजमे में उतर लें।

अपमान के साथ भी काफ़िर से सहायता माँगना केवल आवश्यकता के समय ही जायज़ है:

तीसरा, बिना आवश्यकता के उससे सहायता माँगना भी नाजायज़ है। स्वयं नेताओं द्वारा प्रकाशित फ़तवे में 'दुर्र अल-मुख्तार' से उद्धृत है:

अरबी	उर्दू अनुवाद
इसका अर्थ आवश्यकता के समय काफ़िर से सहायता लेने की अनुमति है। 2	इस इबारत से यह समझा गया कि ज़रूरत के समय काफ़िर (ज़िम्मी) से सहायता लेना जायज़ है।

उसी में 'रद्द अल-मुह्तार' से है:

अरबी	उर्दू अनुवाद
परंतु इसके बिना (ज़रूरत के बिना) नहीं, क्योंकि उसके विश्वासघात से निश्चिंत नहीं रहा जा सकता। 3	ज़रूरत न हो तो जायज़ नहीं है क्योंकि कोई इत्मीनान नहीं कि वह वादाख़िलाफ़ी नहीं करेगा।

काफ़िर से केवल इस रूप में सहायता माँगना जायज़ है:

चौथा, अब एक सूरत यह है कि दबे हुए, विजित काफ़िर से ज़रूरत की शर्त पर ऐसी सहायता ली जाए जिसमें न तो उसे राज़दार बनाना हो और न ही कामों में दख़ल देना हो, और न ही किसी

मुसलमान पर उसकी श्रेष्ठता हो। यही वह है जिसकी अनुमति हमारे विद्वानों और इमाम शाफ़ई (अल्लाह उन पर प्रसन्न हो) ने दी है।

1 अल-हिदाया, बाब अल-जिज़्या, अल-मकतबा अल-अरबिया, कराची, 2/578 2 अद-दुर्र अल-मुख्तार, फ़स्ल फ़ी कैफ़ियत अल-किस्मा, मतबा मुज्तबाई, दिल्ली, 1/343 3 रद्द अल-मुह्तार, फ़स्ल फ़ी कैफ़ियत अल-किस्मा, मकतबा माजिदिया, क्वेटा, 3/257

یعنی ذمی کافر کو محرم بنانا یا اور کوئی عمل ایسا سپرد کرنا جس سے مسلمانوں میں اس کی بڑائی ہو جائز نہیں، اس کا پورا بیان فتح القدیر میں ہے، حاوی میں ہے وہ مسلمان کے ساتھ ہر معاملہ میں دبا ہوا ذلیل رہے تو جب تک اس کے پاس کوئی مسلمان کھڑا ہو اسے بیٹھنے نہ دیں گے ، یہ بحر الرائق میں ہے، اور اس کی تعظیم حرام ہے۔ ہدایہ میں ہے:

Arabic	Urdu Translation
قالوا الاحق ان لا یترکوا ان یرکبوا الا لضرورۃ واذا رکبوا للضرورۃ فلینزلوا فی مجامع المسلمین 1	علماء نے فرمایا: سزاوار تو یہ ہے کہ انہیں سوار ہونے ہی نہ دیں مگر (مرض وغیرہ کی) ناچاری سے پھر جب مجبوری کو سوار ہو تو ضرور ہے کہ مسلمانوں کے مجمع میں اتر لیں۔

بے تعظیمی کے ساتھ بھی کافر سے استعانت صرف وقت حاجت جائز ہے:

سوم بے حاجت اس سے استعانت کرنا یہ بھی ناجائز ہے، خود فتوائے شائع کردہ لیڈران میں در مختار سے ہے:

Arabic	Urdu Translation
مفادہ جواز الاستعانۃ بالکافر عند الحاجۃ 2	اس عبارت سے سمجھا گیا کہ حاجت کے وقت کافر (ذمی) سے استعانت جائز ہے۔

اسی میں ردالمحتار سے ہے:

Arabic	Urdu Translation
اما بدونها فلا لانه لا یؤمن غدره 3	حاجت نہ ہو تو جائز نہیں کہ کچھ اطمینان نہیں کہ وہ بد عہدی نہ کرے گا۔

کافر سے صرف اس صورت کی استعانت جائز ہے:

چہارم اب ایک صورت یہ رہی کہ دبے ہوئے مقہور کافر سے بشرط حاجت ایسی استعانت جس میں نہ اسے راز دار و دخیل کار بنانا ہو نہ کسی مسلمان پر اس کا استعلاء ہو یہ ہے وہ جس کی ہمارے علماء اور امام شافعی رضی اللہ تعالیٰ عنہم نے رخصت [دی]۔

1 الهداية باب الجزية المكتبة العربية كراچی ۵۷۸/۲ 2 الدرالمختار فصل فی كيفية القسمة مطبع مجتبائی دہلی ۳۴۳/۱ 3 ردالمحتار فصل فی كيفية القسمة مكتبه ماجديه كوئٹہ ۲۵۷/۳

Fatawa Ridawiyya Volume 14

The previous two restrictions do not await proof, nor do they even require explanation; they are known by necessity from the firm religion, some explanation of which has just passed. Their precedent is like the condition of ablution (Wudu) for prayer; when explaining a ruling on prayer, it is not necessary to say, "provided it is performed with Wudu." Regarding the first two [conditions], just like our Imams, Imam Shafi'i also mentioned them. The great Imam Abu Zakariya Nawawi Shafi'i states in the Commentary of Sahih Muslim:

[Table Content] (Arabic): The saying of the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him), "Return, for I will never seek help from a polytheist (Mushrik)." It has appeared in another Hadith that the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) sought help from Safwan bin Umayyah before his conversion to Islam. Thus, a group of scholars took the first Hadith as absolute. Shafi'i and others said that if the non-believer has a good opinion of Muslims and there is a need to seek their help, then help may be sought; otherwise, it is disliked. Imam Shafi'i reconciled the two Hadiths based on these two situations. (1)

(Urdu Translation): The command of the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) was "Go back, we will never seek help from any polytheist." And in another Hadith, it is mentioned that the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) took help from Safwan bin Umayyah while he had not yet become a Muslim. So, one group of scholars adopted the absolute ruling of the first Hadith, while Shafi'i and some others said that if a non-believer holds a good opinion of Muslims and there is a need for their help, then help should be taken; otherwise, it is forbidden. Imam Shafi'i applied these two Hadiths to these two different situations.

The condition of need was clearly mentioned, and the first condition was alluded to such that if a non-believer's opinion regarding Muslims is good, then seeking help from them is permissible. Hazmi mentioned this condition as follows:

[Table Content] (Arabic): And the second [condition] is that they should be among those who are trusted, so that their malice is not feared. Thus, whenever these two conditions are absent, it is not permissible for the Imam to seek help from them. (2)

(Urdu Translation): That is, along with the need, the second condition is that there should be trust in those non-believers so that there is no apprehension of their

mischief. If either of these two conditions is lacking, it will not be permissible for the Sultan of Islam to seek help from non-believers.

I say: Allah Almighty says—and Allah is the truest of speakers—: "They will spare no effort to corrupt you."

---

1. Sharh Sahih Muslim ma'a Muslim, Kitab al-Jihad wa al-Siyar, Chapter: Karahiya al-Isti'ana fi al-Ghazwa bi Kafir, etc. Qadimi Kutub Khana, Karachi, 2/118.
2. Al-Nasikh wa al-Mansukh by al-Hazmi.

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदह (१४)

पिछली दो पाबंदियां तो सबूत का इंतज़ार नहीं करतीं, बल्कि वे बयान की मोहताज भी नहीं हैं, वे दीन-ए-मतीन से ज़रूरी तौर पर मालूम हैं, जिनका कुछ बयान अभी गुज़रा है। उनकी मिसाल नमाज़ के लिए वज़ू की शर्त की तरह है; जब नमाज़ का मसला बताया जाए तो यह कहना ज़रूरी नहीं कि बशर्ते कि वज़ू के साथ पढ़ी जाए। रही पहली दो शर्तें, तो हमारे इमामों की तरह इमाम शाफ़ई ने भी उन्हें बताया है। अज़मत वाले इमाम अबू ज़करिया नववी शाफ़ई 'शरह सहीह मुस्लिम' में फ़रमाते हैं:

[तालिका सामग्री] (अरबी): नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) का फरमान है, "वापस जाओ, मैं किसी मुशरिक (मूर्तिपूजक) से कभी सहायता नहीं मांगूंगा।" और दूसरी हदीस में आया है कि नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने सफ़वान बिन उमैया के इस्लाम लाने से पहले उनसे सहायता ली थी। तो विद्वानों के एक समूह ने पहली हदीस को उसके पूर्ण अर्थ में लिया है। इमाम शाफ़ई और अन्य ने कहा कि यदि काफ़िर मुसलमानों के बारे में अच्छी राय रखता हो और उसकी सहायता की आवश्यकता हो, तो उससे सहायता ली जाए, अन्यथा यह नापसंद (मक़रूह) है। इमाम शाफ़ई ने इन दोनों हदीसों को इन दो स्थितियों पर लागू किया है। (१)

(उर्दू अनुवाद): नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) का इरशाद कि वापस जा, हम हरगिज़ किसी मुशरिक से सहायता (इस्तिआनत) नहीं करेंगे। और दूसरी हदीस में आया है कि नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने सफ़वान बिन उमैया से उस हाल में मदद ली कि वे अभी मुसलमान नहीं हुए थे। तो विद्वानों की एक जमात ने पहली हदीस का मुतलक (पूर्ण) हुक्म इख्तियार किया और शाफ़ई और कुछ अन्यों ने कहा कि काफ़िर अगर मुसलमानों के हक में नेक राय रखता हो और उससे मदद की ज़रूरत पड़े तो मदद ली जाए, वरना मना है। इमाम शाफ़ई ने इन दोनों हदीसों को इन दोनों हालतों पर लागू (महमूल) किया।

ज़रूरत की शर्त तो साफ़ तौर पर बयान कर दी गई और पहली शर्त का इस तरह इशारा किया गया कि किसी काफ़िर की राय मुसलमानों के बारे में अच्छी हो तो उससे सहायता लेना जायज़ है। इसी शर्त को हाज़मी ने इस तरह ज़िक्र किया है:

[तालिका सामग्री] (अरबी): और दूसरी शर्त यह है कि वे उन लोगों में से हों जिन पर भरोसा किया जा सके ताकि उनकी शरारत का डर न रहे। अतः जब भी ये दो शर्तें मौजूद न हों, तो इमाम के लिए उनसे सहायता लेना जायज़ नहीं है। (२)

(उर्दू अनुवाद): यानी हाजत (ज़रूरत) के साथ दूसरी शर्त यह है कि उन काफ़िरों पर भरोसा (वसूक़) हो ताकि उनकी शरारत का अंदेशा न रहे। इन दोनों शर्तों में से कोई भी कम होगी तो सुल्तान-ए-इस्लाम को काफ़िरों से मदद लेना जायज़ न होगा।

मैं कहता हूँ: अल्लाह अज़्वजल फ़रमाता है—और अल्लाह सबसे ज़्यादा सच्चा है—: "वे तुम्हें नुकसान पहुँचाने में कोई कसर नहीं छोड़ेंगे।"

---

1. शरह सहीह मुस्लिम मअ मुस्लिम, किताबुल जिहाद वस् सियर, बाब: कराहीयतुल इस्तिआनत फ़िल ग़ज़वा बिक़ाफ़िर आदि, क़दीमी कुतुब खाना कराची, २/ ११८
2. अन-नाि़सिख वल मंसूख, अल-हाज़मी

पृष्ठ ५१६ / ७१२

دی پچھلی دو قیدیں تو منتظر ثبوت بلکہ محتاج بیان بھی نہیں دین متین سے ضرورۃً معلوم ہیں جن کا کچھ بیان ابھی گزرا تو ان کی نظیر نماز کے لئے شرط وضو ہے کسی نماز کا مسئلہ بتائے تو یہ کہنا کچھ ضرور نہیں کہ بشرطیکہ باوضو پڑھی جائے، رہیں پہلی دو، وہ ہمارے ائمہ کی طرح امام شافعی نے بھی بتائیں امام اجل ابو زکریا نووی شافعی شرح صحیح مسلم میں فرماتے ہیں:

قولہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم فارجع فلن استعین بمشرک، وقد جاء فی الحدیث الاخر ان النبی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم استعان بصفوان بن امیۃ قبل اسلامہ فاخذ طائفۃ من العلماء بالحدیث الاول علی اطلاقہ، وقال الشافعی واخرون ان کان الکافر حسن الرأی فی المسلمین ودعت الحاجۃ الی الاستعانۃ بہ استعین بہ والا فیکرہ حمل الحدیثین علی ھذین الحالین -1

نبی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کا ارشاد کہ واپس جا ہم ہرگز کسی مشرک سے استعانت نہ کریں گے، اور دوسری حدیث میں آیا ہے کہ نبی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم نے صفوان بن امیہ سے اس حال میں امداد لی کہ وہ ابھی مسلمان نہ ہوئے تھے تو ایک جماعت علماء نے پہلی حدیث کا مطلق حکم اختیار کیا اور شافعی اور کچھ اوروں نے کہا کافر اگر مسلمانوں کے حق میں نیک رائے رکھتا ہو اور اس سے استعانت کی حاجت پڑے تو استعانت کی جائے ورنہ منع ہے، امام شافعی نے ان دونوں حدیثوں کو ان دونوں حالوں پر محمول کیا۔

شرط حاجت تو صاف ذکر فرمائی اور شرط اول کا یوں اشعار کیا کہ کسی کافر کی رائے مسلمانوں کے بارے میں اچھی ہو تو اس سے اس استعانت جائز ہے، اسی شرط کو حازمی نے یوں ذکر کیا:

والثانی ان یکونوا ممن یوثق بھم فلا تخشی نائرتھم فمتی فقد ھذان الشرطان لم یجز للامام ان یستعین بھم-2

یعنی حاجت کے ساتھ دوسری شرط یہ ہے کہ ان کافروں پر وثوق ہو کہ ان کی شرارت کا اندیشہ نہ رہے ان دونوں شرطوں میں سے کوئی کم ہوگی تو سلطان اسلام کو کافروں سے استعانت جائز نہ ہوگی۔

اقول: اللہ عزوجل فرماتا ہے: اور اللہ سب سے زیادہ سچا ہے "لَا یَاْلُوْنَکُمْ خَبَالاً"

---

1 شرح صحیح مسلم مع مسلم کتاب الجہاد والسیر کراہیۃ الاستعانۃ فی الغزو بکافر الخ قدیمی کتب خانہ کراچی ۲/ ۱۱۸ 2 الناسخ والمنسوخ للحازمی

Fatawa Ridawiyya Volume 14

"They will not spare any effort to corrupt you. They desire that which causes you suffering." (1) Disobedient disbelievers will never have good intentions for Muslims, nor can their well-wishing be trusted. Their being disobedient disbelievers is in itself a complete cause for distrust. The absolute researcher (Muhaqqiq al-ala al-itlaq) in 'Fath al-Qadir', chapter of 'Al-Muwada'ah' (Truce), states: "Perhaps the fear of betrayal is inherent in the knowledge of their disbelief and their status as combatants against us." (2) It is expected that the fear of betrayal is necessary because their being disbelievers and in combat with us is known.

Thus, they cannot be well-wishers of Muslims or trustworthy, except for a few humiliated, meager, forced, and suppressed disbelievers who have no power for rebellion. Therefore, all scholars restricted the issue of 'Radkh' (sharing booty) to 'Dhimmi' (protected non-Muslim subjects) and mentioned it as a separate case.

Then I say: Taking help from them, subject to these conditions and restrictions, does neither mean making them confidants and insiders (which would go against the first verse), nor seeking honor from them (which would go against the second verse). Who would seek honor from such a meager, humiliated few? Nor would anyone make them a guardian (Wali) or helper (Nasir), which would go against other verses. If this assistance is not like 'I wrote with a pen' (Katabtu bil-qalam), it is certainly like people rounding up 'chamars' (low-caste cobblers) for forced labor; rather, when they are given some money, it is like paying a 'chamar' to mend shoes. Would anyone say he made the 'chamar' his guardian and helper? Inevitably, the words of the scholars are not contrary to the verses. Praise be to Allah; this is how investigation should be. And Allah Almighty is the Grantor of success.

How leaders changed the rulings of Sharia: Seventh Benefit: This was the Sharia ruling, the research and clarification of which, by the grace of Allah Almighty, has been done in such a magnificent way that it will not be found elsewhere. Now, let the leaders see their distortions, how much they changed the religious rulings. For example, how a Sharia issue was handled: Firstly, the mention was of a 'Dhimmi', but they rushed to apply it to a 'Harbi' (a non-Muslim from a state at war). Secondly, according to the narration of Imam Tahtawi, according to Imam Azam, Imam Abu Yusuf, Imam Muhammad, and all the Hanafi Imams (may Allah be pleased with them), it was specific to 'Kitabi' (People of the Book); these people rushed to apply it

to 'Mushrik' (polytheists). Note: These were the Sharia rulings regarding seeking assistance.

---

1. The Holy Quran 3/118
2. Fath al-Qadir, Chapter of Al-Muwada'ah, Maktabah Nooriya Rizviya Sukkur 5/206

फ़तवा रिज़विया जिल्द 14

"वे तुम्हारी बुराई चाहने में कोई कसर नहीं छोड़ेंगे, वे तुम्हें संकट में देखना पसंद करते हैं।" (1) अवज्ञाकारी काफिर मुसलमानों के लिए कभी अच्छी राय नहीं रखेंगे, न ही उनकी शुभचिंतकता पर भरोसा किया जा सकता है। उनका अवज्ञाकारी काफिर होना ही उनके प्रति अविश्वास का पर्याप्त कारण है। 'फ़तह अल-क़दीर', अध्याय 'अल-मुवादअह' (संधि) में मुहक़्क़िक अल-अतलाक फरमाते हैं: "शायद विश्वासघात का डर उनके कुफ्र और हमारे साथ युद्धरत होने के ज्ञान में निहित है।" (2) उम्मीद है कि विश्वासघात का डर अपरिहार्य है क्योंकि उनका काफिर होना और हमसे युद्ध करना ज्ञात है।

तो वे मुसलमानों के शुभचिंतक और विश्वसनीय नहीं हो सकते, सिवाय उन कुछ अपमानित, अल्प, मजबूर और दबे हुए काफिरों के जिन्हें विद्रोह की कोई गुंजाइश नहीं है। इसीलिए तमाम उलेमा ने 'रज़ख़' (माल-ए-ग़नीमत में हिस्सा) के मसले को 'ज़िम्मी' (संरक्षित गैर-मुस्लिम नागरिक) के साथ सीमित किया और इसे एक अलग विषय के रूप में वर्णित किया।

फिर मैं कहता हूँ: इन शर्तों और सीमाओं के साथ उनसे सहायता लेने का अर्थ न तो उन्हें राज़दार और कार्यों में शामिल करना है (जो पहली आयत के विरुद्ध होगा), और न ही उनसे सम्मान चाहना है (जो दूसरी आयत के विपरीत होगा)। इतने कम और अपमानित लोगों से कौन सम्मान चाहेगा? और न ही कोई उन्हें अपना संरक्षक (वली) या सहायक (नासिर) बनाएगा (जो बाकी आयतों के विरुद्ध होगा)। यदि यह सहायता 'मैंने कलम से लिखा' (कतब्तु बिल-क़लम) जैसी नहीं है, तो यह निश्चित रूप से वैसी है जैसे लोग चमारों को पकड़कर बेगार लेते हैं; बल्कि जब उन्हें कुछ पैसा दिया जाता है, तो यह वैसा ही है जैसे किसी चमार को पैसे देकर जूता जुड़वाना। क्या कोई कहेगा कि उसने चमार को अपना वली और नासिर बना लिया? अनिवार्य रूप से उलेमा के शब्द आयतों के विपरीत नहीं हुए। अल्लाह का शुक्र है; इसी तरह शोध होना चाहिए। और अल्लाह तआला ही सफलता देने वाला है।

नेताओं ने शरीयत के नियमों को कैसे बदला: सातवाँ लाभ: यह था शरीयत का हुक्म, जिसका शोध और स्पष्टीकरण अल्लाह तआला की कृपा से इस शानदार तरीके से हुआ है जो इन पंक्तियों के अलावा कहीं नहीं मिलेगा। अब नेता अपनी विकृतियाँ देखें कि उन्होंने दीन के नियमों को कितना बदल दिया। उदाहरण के तौर पर, एक शरीयत का मसला कैसा था, मसलन: पहला, उल्लेख 'ज़िम्मी' का था, पर वे 'हर्बी' (युद्धरत गैर-मुस्लिम) के पीछे दौड़ पड़े। दूसरा, इमाम तहतावी के वर्णन के

अनुसार, इमाम आज़म, इमाम अबू यूसुफ, इमाम मोहम्मद और तमाम हनफ़ी इमामों (अल्लाह उन सब से प्रसन्न हो) के नज़दीक यह केवल 'किताबी' (अहल-ए-किताब) के लिए विशेष था; ये लोग 'मुशरिक' के पीछे दौड़ पड़े। नोट: सहायता लेने के संबंध में शरीयत के नियम तो ये थे।

---

1. अल-कुरान अल-करीम 3/118
2. फ़तह अल-क़दीर, बाब अल-मुवादअह, मकतबा नूरिया रिज़विया सुक्कुर 5/206

خَبَالاً وَدُّوْا مَاعَنِتُّمْ۱ "کافر تمہاری بدخواہی میں کمی نہ کریں گے تمہارا مشقت میں پڑنا ان کی دلی تمنا ہے۔ تو محال ہے کہ خود سر کافر مسلمانوں کے لئے کوئی اچھی رائے رکھیں ان کی خیر خواہی پر وثوق ہو سکے ان کا خود سر کافر ہونا ہی ان پر بے اطمینانی کا پورا موجب ہے، محقق علی الاطلاق فتح القدیر باب الموادعۃ میں فرماتے ہیں: لعل خوف الخیانۃ لازم لعلم بکفر ہم وکونہم حربا علینا۲۔ امید ہے کہ خوف خیانت آپ ہی لازم ہے کہ ان کا کافر اور ہم سے مقاتل ہونا معلوم ہے۔

تو مسلمانوں کے خیر خواہ و قابل وثوق نہیں ہو سکتے مگر معدود چند ذلیل قلیل مجبور مقہور کافر جن کو سر کشی کی مجال نہیں ولہذا تمام علماء نے مسئلہ رضخ کو ذمی کے ساتھ مقید فرمایا اور اسے مفرد ذکر کیا۔

ثم اقول: ان کا شروط و قیود سے مشروط استعانت سے نہ ان کو راز دار و دخیل کار بنانا ہے کہ آیت اولٰی کے خلاف ہو ، نہ ان سے عزت چاہنا کہ آیت دوم کے مخالف ہوں، ذیل قلیل سے کون عزت چاہے گا، نہ اسے کوئی ولی و نصیر بنائے گا کہ باقی آیات کے خلاف ہو۔ یہ استعانت اگر ایسی نہیں جیسے کتبت بالقلم (میں نے قلم کی مدد سے لکھات) میں سے تو ایسی ضرور ہے جیسے لوگ چماروں کو پکڑ ا کر بیگار لیتے ہیں بلکہ جب انہیں کچھ مال دیا جاتا ہے تو ایسی جیسے چمار کو پیسہ دے کر جوتا گنٹھوالینا، کیا اسے کوئی کہے گا کہ چمار کو ولی و ناصر بنایا۔ لاجرم کلمات علماء مخالف آیات نہ ہوئے عہ واللہ الحمد، ھکذا ینبغی التحقیق واللہ تعالٰی ولی التوفیق۔

لیڈروں نے احکام شریعت کو کیسے بدلا : فائدہ سابعہ : یہ تھا حکم شرعی جس کی تحقیق و تنقیح بحمدہ تعالٰی اس وجہ جلیل پر ہوئی کہ ان سطور کے غیر میں نہ ملے گی، اب لیڈران اپنی تحریفیں دیکھیں احکام دین کو کتنا کتنا بدلا، شرعی مسئلہ کیسا کیسا مثلا، اولا ذکر تھا ذمی کا، لے دوڑے حربی۔ ثانیا بروایت امام طحطاوی حضرت امام اعظم و امام ابویوسف امام محمد جملہ ائمہ حنفیہ رضی اللہ تعالی عنہم کے نزدیک جواز کتابی سے خاص تھا یہ لے دوڑے مشرک۔

عہ : درباره استعانت احکام شریعت تو یہ تھے۔

---

۱ القرآن الکریم ۳/ ۱۱۸ ۲ فتح القدیر باب الموادعۃ مکتبہ نوریہ رضویہ سکھر ۵/ ۲۰۶

Fatawa Razawiyya Volume 14 (14)

Thirdly: The permissibility by consensus of those who advocate necessity was restricted by it, and he himself admits his crime that we (Note 1) were not inclined towards the alliance with the brothers of India by necessity.

Fourthly: Making them confidants and involve them in affairs was strictly forbidden (haram qat'i); it was far more certain that he sold himself to them, made them his imams and leaders, and adopted those (Note 2) as his guides who say, "I believe whatever they say; my state presently is according to this couplet:"

‘A lifetime that passed with verses and hadiths You went and sacrificed it at the altar of idol worship.’ (The lifetime that was spent with Quranic verses and Hadiths has ended and been offered to idol worship. - Translator)

"Thus Allah seals every heart that is arrogant and tyrannical." (1) Allah thus places a seal upon the heart of every arrogant oppressor.

Fifthly: Honoring them and giving them superiority over Muslims was strictly forbidden. They only avoided outward prostration for some strategic reason, otherwise, they left no stone unturned in honoring and elevating polytheists. Those calling themselves Muslims shouted slogans for them, became oxen and pulled the carriages of the cow-worshippers, committed exaggeration and excess in their praise, even to the extent of saying about Gandhi:

"Silence from your praise is the limit of praise." (Note 3) (Remaining silent from your praise is the height of your praise. - Translator)

"If prophethood (Note 4) had not ended, Gandhi Ji would have been a prophet." A delight-seeker (Note 5) chirps on the stage in a gathering of thousands, "If Allah Almighty had sent him (pointing towards Gandhi) as a 'Mozhir' (manifestation) for you."

Note 1: Presidential address of Maulvi Abdul Bari p. 5. Hashmat Ali (may he be forgiven). Note 2: Letter of Maulvi Abdul Bari Sahib, the photo of which was published by Hasan Nizami. 12 Hashmat Ali (may he be pardoned). Note 3: Testimonial for Gandhi from Anjuman Islamia, verse 18. Hashmat Ali. Note 4: Speech by Zafar-ul-Mulk at Rafah-e-Aam Lucknow, "If prophethood had not ended, Mahatma Gandhi would have been a prophet." Akhbar Ittefaq Delhi 7, 12 October and Badaba Sikandaria 1st November and Paisa Akhbar 18 November 12 Hashmat Ali. Note 5:

Speech by Abdul Majid Badauni, meeting of Jamiat-ul-Ulama Hind Delhi, Fatah Akhbar Delhi Volume 2 Number 242. 12 Hashmat Ali (may he be pardoned).

---

1 Al-Qur'an al-Kareem 40/35 Page 518 of 712

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदह (१४)

तीसरा: आवश्यकता के आधार पर अनुमति देने वालों की सर्वसम्मति से इसे आवश्यकता तक सीमित रखा गया था, और उन्होंने स्वयं अपने अपराध को स्वीकार किया कि हम (नोट १) आवश्यकता के कारण भारत के भाइयों के साथ गठबंधन की ओर प्रवृत्त नहीं हुए।

चौथा: उन्हें राज़दार बनाना और कार्यों में शामिल करना निश्चित रूप से हराम (वर्जित) था। यह इससे कहीं अधिक निश्चित था कि उन्होंने स्वयं को उनके हाथों बेच दिया, उन्हें अपना इमाम और पेशवा बना लिया, उन (नोट २) को अपना मार्गदर्शक बना लिया जो कहते हैं, "वे जो कहते हैं मैं वही मानता हूँ; मेरी स्थिति फिलहाल इस शेर के अनुसार है:"

‘उम्र जो आयतों और हदीसों के साथ गुज़री तूने जाकर उसे बुतपरस्ती (मूर्ति पूजा) की भेंट चढ़ा दिया।’ (वह उम्र जो आयतों और हदीसों के साथ बीती थी, समाप्त हो गई और बुतपरस्ती की भेंट चढ़ गई। - अनुवादक)

"इसी प्रकार अल्लाह हर अहंकारी और अत्याचारी के दिल पर मुहर लगा देता है।" (१) अल्लाह इसी तरह हर अहंकारी ज़ालिम के दिल पर छाप लगा देता है।

पाँचवाँ: उनका सम्मान करना और उन्हें मुसलमानों पर वर्चस्व देना स्पष्ट रूप से हराम था। उन्होंने केवल किसी रणनीति के कारण बाहरी सजदे से परहेज किया, अन्यथा मुशरिकों (बहुदेववादियों) के सम्मान और उत्थान में कोई कसर नहीं छोड़ी। खुद को मुसलमान कहने वालों ने उनके पक्ष में नारे लगाए, बैल बनकर गाय पूजकों की गाड़ियाँ खींचीं, उनकी प्रशंसा में अतिशयोक्ति की यहाँ तक कि गांधी के बारे में कह डाला:

"तेरी प्रशंसा से खामोश रहना ही तेरी प्रशंसा की सीमा है।" (नोट ३) (तेरी प्रशंसा से चुप रहना तेरी प्रशंसा की पराकाष्ठा है। - अनुवादक)

"यदि नबूवत (नोट ४) समाप्त न हुई होती, तो गांधी जी नबी (पैगंबर) होते।" एक आनंद लेने वाला (नोट ५) हजारों की भीड़ में मंच पर चहकते हुए कहता है, "अगर अल्लाह तआला ने उन्हें (गांधी की ओर इशारा करते हुए) तुम्हारे लिए मज़हर बनाकर भेजा है।"

नोट १: मौलवी अब्दुल बारी का अध्यक्षीय भाषण पृष्ठ ५। हशमत अली (अल्लाह उन्हें क्षमा करे)। नोट २: मौलवी अब्दुल बारी साहब का पत्र जिसका फोटो हसन निज़ामी ने प्रकाशित किया। १२ हशमत

अली (अल्लाह उन्हें क्षमा करे)। नोट ३: अंजुमन इस्लामिया की ओर से गांधी का प्रशंसा पत्र, शेर १८। हशमत अली। नोट ४: जफर-उल-मुल्क का भाषण रफ़ाह-ए-आम लखनऊ में "अगर नबूवत खत्म न हुई होती तो महात्मा गांधी नबी होते" अखबार इत्तेफाक दिल्ली ७, १२ अक्टूबर और बदबा सिकंदरिया १ नवंबर और पैसा अखबार १८ नवंबर १२ हशमत अली। नोट ५: अब्दुल माजिद बदायूँनी का भाषण, जमीअतुल उलमा हिंद दिल्ली का अधिवेशन, फतह अखबार दिल्ली जिल्द २ नंबर २४२। १२ हशमत अली (अल्लाह उन्हें क्षमा करे)।

---

१ अल-कुरान अल-करीम ४०/ ३५ पृष्ठ ५१८/७१२

ثالثاً: جواز باجماع قائلین حاجت سے مقید تھا اور یہ خود اپنا جرم قبولے کہ ہم عہد۱ کو احتیاج نے اتحاد برادران ہند کی جانب مائل نہیں کیا۔

رابعاً: انھیں راز دار و دخیل کار بنانا حرام قطعی تھا یہ اس سے بھی بدرجہا بڑھ کر ان کے ہاتھ بک گئے انھیں اپنا امام و پیشوا بنا لیا ان عہد۲ کو اپنا رہنما بنا لیا ہے جو وہ کہتے ہیں "وہی مانتا ہوں میرا حال تو سردست اس شعر کے موافق ہے: "

عمرے کہ بآیات واحادیث گزشت رفتی و شار بت پرستی کر دی (وہ عمر کہ آیات و احادیث کے ساتھ گزری ختم ہو گئی ، اور بت پرستی کی نذر کردی۔ت)

" كَذٰلِكَ يَطْبَعُ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ قَلْبِ مُتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ﴿۳۵﴾ " 1 اللہ یونہی چھاپ لگا دیتا ہے ہر مغرور ستمگر کے دل پر۔

خامساً: ان کی تعظیم انھیں مسلمانوں پر استعلاء دینا حرام قطعی تھا، انھوں نے صرف ظاہری سجدہ کسی مصلحت سے بچارکھا باقی کوئی دقیقہ مشرکوں کی تعظیم واعلاء میں نہ چھوڑا مسلمان کہلانے والوں نے ان کی جیئیں پکاریں، بیل بن کر گؤ پتروں کی گاڑیاں کھینچیں، ان کی مدح میں غلو و اغراق کئے حتی کہ گاندھی کو کہہ بھاگے ع

"خاموشی از ثنائے تو حد ثنائے ست " عہد۳ (تیری تعریف سے خاموش رہنا تیری تعریف کی انتہا ہے۔ت)

"نبوت عہد٤ ختم نہ ہوتی تو گاندھی جی نبی ہوتے " ایک متلذذ عہد٥ ہزاروں کے مجمع میں اسٹیج پر چہکتا ہے کہ "اگر اللہ تعالیٰ نے ان کو (گاندھی کی طرف اشارہ کرکے کہا) تمھارے لئے مژ کر بنا کر بھیجا ہے"

عہد١: خطبہ صدارت مولوی عبدالباری ص ۵۔ حشمت علی غفرلہ عہد٢: خط مولوی عبدالباری صاحب جس کا فوٹو حسن نظامی نے چھاپا۔ ١٢ حشمت علی عفی عنہ عہد٣: انجمن اسلامیہ کی طرف سے گاندھی کا سپاسنامہ شعر ١٨۔ حشمت علی عہد٤: تقریر ظفر الملک در رفاہ عام لکھنؤ "اگر نبوت ختم نہ ہو گئی ہوتی تو مہاتما گاندھی نبی ہوتے " اخبار اتفاق دہلی ٧ ١٢ اکتوبر و بدبہ سکندریہ یکم نومبر و پیسہ اخبار ١٨ نومبر ١٢ حشمت علی عہد٥: تقریر عبدالمجید بدایونی جلسہ جمعیۃ العلماء ہند دہلی فتح اخبار دہلی جلد ٢ نمبر ٢۴٢۔ ١٢ حشمت علی عفی عنہ

---

1 القرآن الکریم ۴۰/ ۳۵ Page 518 of 712

Fatawa Razawiyya, Volume 14

Refutation of including the praise of Gandhi in the Friday sermon: Second Note 1: He reads the Friday sermon in Urdu; no, instead of a sermon, he gives a lecture. In it, instead of the Rightly Guided Caliphs, Hasan and Husain (may Allah be pleased with them), he sings the praises of Gandhi with words like 'holy being' (Muqaddas Zaat), 'highly praised attributes' (Sutoodah Sifaat), and so on. Allah Almighty says: 'Indeed, the polytheists are unclean' [Quran 9:28]. He says he is not just a polytheist but impure. Yet, they call him a 'holy being'. Allah says: 'They are the worst of creatures' [Quran 98:6]. They call him 'possessing praised attributes'. In short, what was the Friday sermon but a rejection of the Great Quran? Today this happened in the Friday sermon; tomorrow in prayer, instead of 'Guide us to the straight path' (Ihdinas Siratal Mustaqim), they will recite 'Guide us to the path of Gandhi'. And why wouldn't they? When they believe that Allah Almighty has sent that 'holy being with praised attributes' as a warner, they would naturally seek his path. And even if they don't change it, they must have included Gandhi in 'the path of those upon whom You have bestowed favor' (Siratallazina an’amta ‘alayhim). For someone whom Allah makes a 'holy being with praised attributes' and sends as a warner to creation, His favor upon them is complete and perfect. The Quran’s description of 'those upon whom Allah has bestowed favor' [Quran 4:69] is 'the prophets, the steadfast affirmers of truth, the martyrs, and the righteous' [Quran 4:69]. These are all holy beings with praised attributes. If Allah did not send millions of martyrs and righteous people as warners, then Gandhi ji becomes the number one among 'those upon whom favor was bestowed'. But the Quran declares His wrath and curse upon the disbelievers and calls them worse than every creature and more humiliated than every humiliated one. If this is called a favor, then surely there are no 'recipients of favor' greater than the disbelievers. 'May Allah destroy them; how are they deluded?' [Quran 9:30 & 63:4]. A polytheist is made the preacher for Muslims in the congregational mosque, placed higher than thousands of Muslims on the pulpit of the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him). Is this the issue of seeking help (Istianat)...

Note 1: Akhbar Mashriq Gorakhpur, 13 January '21, and eyewitness testimony of Maulana Ahmad Mukhtar Sahab Siddiqui Meeruthi, member of the Khilafat Committee. 12 Hashmat Ali. Note 2: This is the statement of Maulana Sahab as an eyewitness, and in Akhbar Mashriq it is 'holy being, pure thoughts'. 12 Hashmat Ali. 1

Al-Quran Al-Karim 9/28 2 Al-Quran Al-Karim 98/6 3 Al-Quran Al-Karim 4/69 4 Al-Quran Al-Karim 4/69 5 Al-Quran Al-Karim 9/30 & 63/4

फ़तावा रज़विया, जिल्द 14

जुमे के खुत्बे में गांधी की प्रशंसा शामिल करने का खंडन: दूसरी टिप्पणी 1: वह जुमे का खुत्बा उर्दू में पढ़ता है; नहीं, खुत्बे की जगह लेक्चर देता है। उसमें खुलफ़ा-ए-राशिदीन और हसन व हुसैन (रज़ियल्लाहु अन्हुम) के बजाय गांधी की प्रशंसा 'पवित्र अस्तित्व' (मुक़द्दस ज़ात), 'सराहनीय गुण' (स्तुत सिफ़ात) जैसे शब्दों के साथ गाता है। अल्लाह तआला फ़रमाता है: 'बेशक मुशरिक (मूर्तिपूजक) नापाक हैं' [क़ुरआन 9:28]। वह कहते हैं कि वह केवल मुशरिक नहीं बल्कि अपवित्र हैं। फिर भी ये उसे 'पवित्र अस्तित्व' कहते हैं। अल्लाह फ़रमाता है: 'वे तमाम मख्लूक़ (सृष्टि) से बदतर हैं' [क़ुरआन 98:6]। ये उसे 'सराहनीय गुणों वाला' कहते हैं। संक्षेप में, जुमे का खुत्बा क्या था, महान क़ुरआन का खंडन था। आज जुमे के खुत्बे में यह हुआ, कल नमाज़ में 'इहदिनस सिरातल मुस्तक़ीम' (हमें सीधे रास्ते पर चला) की जगह 'इहदिनस सिरातुल गांधी' पढ़ेंगे। और क्यों न पढ़ें? जब वे मानते हैं कि अल्लाह तआला ने उस 'पवित्र अस्तित्व और सराहनीय गुणों वाले' को सचेतक (मुंज़िर) बनाकर भेजा है, तो वे उसका ही रास्ता मांगना चाहेंगे। और मान लीजिए कि वे इसे नहीं बदलते, तो उन्होंने गांधी को 'उन लोगों के रास्ते' (सिरातल्लज़ीना अनअम्ता अलैहिम) में ज़रूर शामिल मान लिया होगा। जिसे अल्लाह पवित्र अस्तित्व और सराहनीय गुणों वाला बनाए और सृष्टि के लिए सचेतक बनाकर भेजे, उस पर अल्लाह का इनाम (कृपा) पूर्ण और संपूर्ण है। क़ुरआन ने 'जिन पर अल्लाह ने इनाम किया' [क़ुरआन 4:69] का विवरण 'नबियों, सिद्दीक़ों, शहीदों और नेक लोगों' [क़ुरआन 4:69] के रूप में दिया है। ये सभी पवित्र अस्तित्व और सराहनीय गुणों वाले हैं। अगर अल्लाह ने लाखों शहीदों और नेक लोगों को सचेतक बनाकर नहीं भेजा, तो गांधी जी नंबर एक के'अनअम्ता अलैहिम' (कृपा प्राप्त) हो गए। मगर क़ुरआन तो काफ़िरों पर अपना ग़ुस्सा और लानत बताता है और उन्हें हर मख्लूक़ से बदतर और हर ज़लील से ज़्यादा ज़लील फ़रमाता है। अगर इसका नाम इनाम है, तो ज़रूर काफ़िरों से बढ़कर कोई 'अनअम्ता अलैहिम' नहीं हैं। 'अल्लाह उन्हें मार डाले; वे कहाँ औंधे हुए जा रहे हैं?' [क़ुरआन 9:30 और 63:4]। एक मुशरिक को जामा मस्जिद में मुसलमानों का उपदेशक बनाया जाता है, हज़ारों मुसलमानों से ऊँचा खड़ा करके रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के मसनद पर बिठाया जाता है। क्या यह मदद मांगने (इस्तिआनत) का मसला है...?

नोट 1: अख़बार मशरिक गोरखपुर, 13 जनवरी '21, और मौलवी अहमद मुख़्तार साहब सिद्दीक़ी मेरठी, खिलाफत कमेटी के सदस्य की चश्मदीद गवाही। 12 हशमत अली। नोट 2: यह मौलवी साहब चश्मदीद गवाह का बयान है और अख़बार मशरिक में 'पवित्र अस्तित्व, पाकीज़ा ख़यालात' है।

12 हशमत अली। 1 अल-कुरान अल-करीम 9/28 2 अल-कुरान अल-करीम 98/6 3 अल-कुरान अल-करीम 4/69 4 अल-कुरान अल-करीम 4/69 5 अल-कुरान अल-करीम 9/30 और 63/4

خطبہ جمعہ میں گاندھی کی تعریف داخل کرنے کارد: دوسرا عہ۱ جمعہ کا خطبہ اردو میں پڑھتا ہے، نہیں نہیں خطبہ کی جگہ لکچر دیتا ہے اور اس میں خلفائے راشدین و حسن و حسین رضی اللہ تعالیٰ عنہم کے بدلے گاندھی کی مدح مقدس ذات ستودہ عہ۲ صفات وغیر ہا لفظیوں کے ساتھ گاتا ہے، اللہ تعالیٰ فرمائے: "اِنَّمَا الْمُشْرِکُوْنَ نَجَسٌ" ۱ مشرک تو نہیں مگر ناپاک۔ یہ کہیں مقدس ذات۔ اللہ فرمائے: "اُولٰٓئِکَ ھُمْ شَرُّ الْبَرِیَّۃِ" ۲ وہ تمام مخلوق سے بدتر ہیں۔ یہ کہیں ستودہ صفات۔ غرض خطبہ جمعہ کیا تھا قرآن عظیم کا رد تھا۔ آج خطبہ جمعہ میں یہ ہوا کل نماز میں "اِھْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِیْمَ" کی جگہ "اھدنا الصراط الکاندھی" پڑھیں گے اور کیوں نہ پڑھیں جسے جانیں کہ اس مقدس ذات ستودہ صفات کو اللہ تعالیٰ نے منذر بنا کر مبعوث فرمایا ہے اس کی راہ آپ ہی طلب کیا چاہیں اور بالفرض یہ تبدیل نہ کریں، تو "صِرَاطَ الَّذِیْنَ اَنْعَمْتَ عَلَیْھِمْ" میں تو گاندھی کو ضرور داخل مان چکے۔ اللہ جسے مقدس ذات ستودہ صفات کرے اور خلق کے لئے منذر بنا کر بھیجے اس پر انعام الہی تام و کامل ہے، "الَّذِیْنَ اَنْعَمَ اللّٰہُ عَلَیْھِمْ" ۳ (وہ جن پر اللہ نے احسان کیا) کا بیان قرآن کریم نے "مِنَ النَّبِیّٖنَ وَالصِّدِّیْقِیْنَ وَالشُّھَدَآءِ وَالصّٰلِحِیْنَ" ۴ (وہ کون ہیں نبی اور صدیق اور شہید اور نیک لوگ) فرمایا ہے۔ یہ سب مقدس ذات ستودہ صفات ہیں لاکھوں شہداء وصالحین کو اللہ تعالیٰ نے منذر بنا کر مبعوث نہ فرمایا تو گاندھی جی اول نمبر کے "انعمت علیھم" ہوئے مگر قرآن تو کفار پر اپنا غضب اور لعنت بتاتا اور انھیں ہر مخلوق سے بدتر ہر ذلیل سے ذلیل تر فرماتا ہے اگر اس کا نام انعام ہے تو ضرور کفار سے بڑھ کر کوئی "انعمت علیھم" ہیں۔ "قٰتَلَھُمُ اللّٰہُ اَنّٰی یُؤْفَکُوْنَ" ۵ (اللہ انھیں مارے کہاں اوندھے جاتے ہیں۔ت) مشرک کو مسجد جامع میں مسلمانوں کا واعظ بنایا جاتا ہے ہزارہا

مسلمانوں سے اونچا کھڑا کر کے مسند رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پر جمایا جاتا ہے کیا مسئلہ استعانت

عہ۱: اخبار مشرق گوکھپور ۱۳ جنوری ۲۱ء و عینی شہادت مولوی احمد مختار صاحب صدیقی میرٹھی رکن خلافت کمیٹی ۱۲ حشمت علی۔ عہ۲: یہ مولوی صاحب شاہد عینی کا بیان ہے اور اخبار مشرق میں مقدس ذات پاکیزہ خیالات ہے۔ ۱۲ حشمت علی۔ ۱ القرآن الکریم ۹/ ۲۸ ۲ القرآن الکریم ۹۸/ ۶ ۳ القرآن الکریم ۴/ ۶۹ ۴ القرآن الکریم ۴/ ۶۹ ۵ القرآن الکریم ۹/ ۳۰ و ۶۳/ ۴

Fatawa Razawiyya, Volume 14

...was this the meaning? Was its permissibility written in Durr al-Mukhtar? If permission was granted, it was for employment (istikhdam), and that too like a dog that has been completely tamed. You performed opposite service, rather slavery, "And those who do wrong will come to know by what overturning they will be overturned" (1) (And now the wrongdoers will know to which side they will be turned. T).

Sixthly: Relying on polytheists was absolutely forbidden, rather a denial of the Divine Word, the explanation of which passed under the first verse. Far from reliance, they absolutely pleaded. See their forms engraved in the mirror of the meanings of pleading and reliance that have passed. Is it possible to make 23 crore Hindus your friends and helpers without complete reliance on their heartfelt goodwill? If you want to mock the obviousness of reason, listen to the songs of the leaders which they have sung considering the polytheists as their heartfelt well-wishers: "Their [Note 1] sympathy was revealed at the time of our calamity, when even the reciters of the Kalima were avoiding helping the truth. Their hand of unity extended towards us when friends turned into strangers. I do not want to diminish the status of the brothers of the homeland by paying for their sympathy. That brave nation, by sympathizing with sincerity at the time of our trouble, wants us to make them our heartfelt friends; it is not dependent on our verbal gratitude. Their sincerity [Note 2] has made a home in our hearts." See how openly they denied the Quran! Now the Muslims will see whether they are truthful or Allah, the One, the Subduer, is truthful: "They will not spare you any harm" (2) "They will not fall short in your ruin." Say, Allah has spoken the truth. "And for the wrongdoers there are no helpers" (3).

Regarding seeking help (istianat), the death of the leaders is in the Fatwa [Note 3].

Seventhly: Leave everything else, even the mufti leaders admit this much that if there is a need for them and there is security from their treachery, then seeking help is correct. That is, if there is no need, it is forbidden, and from their treachery...

Note 1: Presidential address of Maulvi Abdul Bari Sahib 5-6-12 Hashmat Ali Lakhnawi, may he be forgiven. Note 2: Treatise on Cow Sacrifice by Maulvi Abdul Bari 12 Hashmat Ali, may he be forgiven. Note 3: The fatwa regarding seeking help which the Shahjahanpur leaders published contains their own death, but the leaders do not realize it.

(1) Al-Quran al-Kareem 26 / 227 (2) Al-Quran al-Kareem 3 / 118 (3) Al-Quran al-Kareem 2 / 270

फतावा रज़विया, खंड 14

...क्या इसका यही अर्थ था? क्या दुर्रे मुख्तार में इसकी अनुमति लिखी थी? यदि अनुमति थी भी, तो वह काम लेने (इस्तख़दाम) के लिए थी, और वह भी वैसे ही जैसे किसी पालतू कुत्ते से। तुमने तो उल्टी सेवा की, बल्कि गुलामी की। 'और ज़ालिम जल्द ही जान लेंगे कि वे किस करवट पलटेंगे' (1) (और अब ज़ालिमों को पता चल जाएगा कि वे किस ओर मुड़ेंगे। त)

छठा: मुशरिकों (मूर्तिपूजकों) पर भरोसा करना कतई हराम था, बल्कि ईश्वरीय वाणी का झुठलाना था, जिसका वर्णन पहली आयत के अंतर्गत गुज़रा। उन्होंने भरोसा तो दूर, कतई इल्तिजा (प्रार्थना) की। इल्तिजा और भरोसे के जो अर्थ गुज़रे हैं, उनके आईने में उनकी तस्वीरें खुदी हुई देख लीजिए। क्या 23 करोड़ हिंदुओं को अपना मित्र और सहायक बनाना उनकी दिली भलाई पर पूर्ण भरोसे के बिना संभव है? यदि बुद्धि की स्पष्टता को झुठलाना है, तो उन नेताओं के गीत सुन लीजिए जो मुशरिकों को अपना दिली शुभचिंतक समझते हुए गाए गए हैं: 'उनकी [हशियत 1] सहानुभूति हमारी विपदा के समय प्रकट हुई, जब कलिमा पढ़ने वाले भी सत्य की सहायता से कतरा रहे थे। उनकी एकता का हाथ हमारी ओर तब बढ़ा जब मित्र अजनबी हो गए। मैं वतन के भाइयों की सहानुभूति की कीमत चुकाकर उनके पद को घटाना नहीं चाहता। वह बहादुर कौम हमारी मुसीबत के वक्त ईमानदारी के साथ सहानुभूति दिखाकर हमें अपना दिली दोस्त बनाना चाहती है; वह हमारी केवल ज़ुबानी शुक्रगुज़ारी की मोहताज नहीं है। उनके इखलास (निष्ठा) [हशियत 2] ने हमारे दिल में घर कर लिया है।' देखिए कैसी खुल कर कुरआन की तकज़ीब (झुठलाना) की गई! अब मुसलमान देख लेंगे कि वे सच्चे हैं या अल्लाह, जो एक और ज़बरदस्त है, सच्चा है: 'वे तुम्हारी बुराई चाहने में कोई कमी नहीं करेंगे' (2)। कहो, अल्लाह ने सच कहा है। 'और ज़ालिमों का कोई मददगार नहीं' (3)।

इस्तआनत (सहायता माँगने) के बारे में फतवे में नेताओं की मौत है [हशियत 3]

सातवां: सब छोड़ो, इतना तो मुफ़्ती नेताओं को भी स्वीकार है कि यदि उनकी आवश्यकता पड़े और उनके विश्वासघात से सुरक्षा हो तो सहायता माँगना उचित है। यानी यदि आवश्यकता न हो तो हराम है और उनके विश्वासघात से...

हशियत 1: मौलवी अब्दुल बारी साहब का अध्यक्षीय भाषण 5-6-12 हशमत अली लखनवी, क्षमा हो। हशियत 2: रिसाला क़ुरबानी-ए-गाओ (गाय की कुर्बानी पर पुस्तिका) मौलवी अब्दुल बारी 12 हशमत

अली, क्षमा हो। हशियत 3: इस्तआनत के बारे में जो फतवा शाहजहाँपुर के नेताओं ने प्रकाशित किया, उसमें स्वयं उनकी मौत है, मगर नेताओं को समझ नहीं आता।

(1) अल-कुरआन अल-करीम 26 / 227 (2) अल-कुरआन अल-करीम 3 / 118 (3) अल-कुरआन अल-करीम 2 / 270

पृष्ठ 520 / 712

کا یہ مطلب تھا کیا در مختار میں اس کا جواز لکھا تھا، اجازت تھی تو استخدام کی، وہ بھی ایسا جیسے کتے سے جو پورا مسخر ہو لیا ہو۔ تم نے الٹی خدمت گاری بلکہ غلامی کی "وَسَیَعْلَمُ الَّذِیْنَ ظَلَمُوْٓا اَیَّ مُنْقَلَبٍ یَّنْقَلِبُوْنَ" (۱) (اور اب جانا چاہتے ہیں ظالم کہ کس کروٹ پلٹا کھائیں گے۔ ت)

سادسا: مشرکوں پر اعتماد حرام قطعی بلکہ تکذیب کلام الہی تھا جس کا بیان زیرِ آیت اولٰی گزرا انھوں نے اعتماد درکنار قطعاً التجاکی، التجاء و اعتماد کے جو معنی گزرے ان کے آئینہ میں ان کی صورتیں منقوش دیکھ لیجئے ۲۳ کروڑ ہندوؤں کو اپنا یار و یاور بنانا کیا دلی خیر خواہی پر پورے اعتماد کے بغیر ممکن ہے بداہت عقل کو مکرائے تو لیڈران کے گیت سن لیجئے جو مشرکین کو اپنا دلی خیر خواہ سمجھنے کے گائے ہیں "ان عہ ۱ کی ہمدردی ہماری مصیبت کے وقت ظاہر ہوئی جس وقت کلمہ گو بھی معاونت حق سے گریزاں تھے ان کا دست اتحاد ہماری طرف بڑھا جب یار اغیار ہو گئے ہیں برداران وطن کو ان کی ہمدردی کی اجرت دے کر ان کے مرتبہ کو گھٹانا نہیں چاہتا وہ بہادر قوم ہماری مصیبت کے وقت خلوص کے ساتھ ہمدردی کر کے ہم ان کو اپنا دلی دوست بنانا چاہتی ہے نہ ہماری لفظی شکر گزاری کی محتاج ہے ہمارے دل میں ان کے اخلاص عہ ۲ نے گھر کر لیا ہے۔" دیکھئے کیسی دل کھول کر قرآن کی تکذیب کیں، اب اتنا مسلمان دیکھ لیں گے کہ یہ سچے یا اللہ واحد قہار سچا کہ "لَا یَاْلُوْنَکُمْ خَبَالًا" (۲) وہ تمھاری بد خواہی میں کمی نہ کریں گے قل صدق اللہ "وَمَا لِلظّٰلِمِیْنَ مِنْ اَنْصَارٍ" (۳)۔

درباره استعانت فتوی میں لیڈران کی موت عہ ۳

سابعاً: سب جانے دو اتنا تو مفتی لیڈران کو بھی مسلم کہ اگر ان کی طرف حاجت پڑے اور ان سے غدر کا امن ہو تو استعانت درست یعنی حاجت نہ ہو تو حرام اور ان کے غدر سے

عہ ۱: خطبہ صدارت مولوی عبدالباری صاحب ۵- ۶- ۱۲ حشمت علی لکھنوی عفی عنہ۔ عہ ۲: رسالہ قربانی گاؤ مولوی عبدالباری ۱۲ حشمت علی عفی عنہ۔ عہ ۳: دربارہ استعانت جو فتوی شاہجہانپور لیڈران نے شائع کیا اس میں خود ان کی موت ہے مگر لیڈران کو نہیں سوجھتی۔

۱ القرآن الکریم ۲۶ / ۲۲۷ ۲ القرآن الکریم ۳ / ۱۱۸ ۳ القرآن الکریم ۲ / ۲۷۰

Fatawa Ridawiyyah Volume 14

If there is no peace, the leaders themselves deny the forbidden need, and what proof have they established for peace based on their betrayal? Is it just a bare promise? And Allah Almighty says:

"Satan promises them nothing but delusion." (1) | Satan gives them no promise except through deception.

Or have they sworn oaths to remain your well-wishers? Allah Almighty says: "Verily, their oaths are nothing" (2) - their oaths mean nothing. Or has revelation come to you that these mortal enemies, these religious foes, these bloodthirsty ill-wishers will never deceive? And Allah Almighty says:

"And who is more unjust than one who invents a lie against Allah or says, 'It has been revealed to me,' while nothing has been revealed to him?" (3) | Who is more unjust than him who fabricates a lie against Allah or says "Revelation has come to me" while nothing was revealed to him.

The only way to ensure peace from their betrayal was if they were so humiliated and few in number, forced and oppressed in our hands, that they had no power to rebel. Are these 23 crore Hindus in your hands like that? Lie, lie, lie, and a full 23 crore lies. See, the very fatwa published by you has reached your homes and by charging you in this assistance, it has deemed you perpetrators of a forbidden act. The fools publish it and make it their authority, not knowing that it is a rebuttal against them. Our friend the Mufti gave them a document like a smooth page, similar to Marwan's secret letter, which contains their death, and they carry it around happily. No, no, they are not just unidentified individuals who don't understand, rather the purpose is to change the religion, crush the rulings, and trick the masses. The ignorant poor will only see that "permitted" is written. Now who has the understanding that what is written as permitted has no connection to the assistance of the leaders, and their assistance is never written as permitted in the fatwa; instead, it clearly indicated non-permissibility.

Guidance for Muftis: Yes, when the Mufti knows the facts, even if the fatwa is termed correct in itself, writing such a misleading thing is blameworthy, which the people of falsehood use for their falsehood and from it...

---

1. The Holy Quran 4/120

2. The Holy Quran 9/12
3. The Holy Quran 6/93

फतावा रिज़विया जिल्द 14

यदि शांति न हो तो हराम (निषिद्ध) ज़रूरत का इनकार खुद नेता कर रहे हैं, और उनके विश्वासघात से शांति पर क्या प्रमाण स्थापित किया गया है? क्या यह सिर्फ एक कोरा वादा है? और अल्लाह तआला फरमाता है:

"शैतान उन्हें धोखे के सिवा कोई वादा नहीं देता।" (1) | शैतान उन्हें धोखे के साथ ही वादा देता है।

या उन्होंने तुम्हारे शुभचिंतक बने रहने की कसम खाई है? अल्लाह तआला फरमाता है: "बेशक उनकी कसमों का कोई एतबार नहीं" (2) - उनकी कसमों की कोई हैसियत नहीं है। या तुम्हें कोई वली (ईश्वरीय संदेश) आया है कि ये जानी दुश्मन, ये दीन के दुश्मन, ये खून के प्यासे शुभचिंतक कभी धोखा नहीं देंगे? और अल्लाह तआला फरमाता है:

"और उस व्यक्ति से बड़ा ज़ालिम कौन है जो अल्लाह पर झूठ गढ़े या कहे कि मुझ पर वह्य (ईश्वरीय वाणी) उतरी है, जबकि उस पर कुछ भी वह्य नहीं उतरी?" (3) | उससे बड़ा ज़ालिम कौन है जो अल्लाह पर झूठ बांधे या कहे कि मुझ पर वह्य हुई है, जबकि उसे कुछ भी वह्य न हुई हो।

उनके विश्वासघात से शांति की केवल एक ही सूरत थी कि वे हमारे हाथों में इतने अपमानित और कम संख्या में होते, मजबूर और दबे हुए होते कि विद्रोह करने की शक्ति ही न रखते। क्या ये 23 करोड़ हिंदू तुम्हारे हाथों में ऐसे ही हैं? झूठ, झूठ, झूठ और पूरे 23 करोड़ झूठ। देखो, तुम्हारे द्वारा प्रकाशित फतवे ने ही तुम्हें घर तक पहुँचा दिया और इस सहायता में तुम पर आरोप पत्र लगाकर हराम का अपराधी ठहरा दिया। बेवकूफ इसे प्रकाशित करवाते हैं और अपना प्रमाण मानते हैं, और नहीं जानते कि वह उन्हीं पर पलट वार है। हमारे मित्र मुफ्ती साहब ने मरवान के गुप्त पत्र की तरह एक चिकना सा कागज़ उनके हाथ में दे दिया जिसमें उनकी मौत छिपी है और वे इसे खुशी-खुशी लिए फिरते हैं। नहीं, नहीं, वे कोरे अनजान नहीं हैं जो नहीं समझते, बल्कि उद्देश्य ही दीन को बदलना, अहकाम (नियमों) को कुचलना और अवाम (जनता) को धोखा देना है। अज्ञानी बेचारे इतना ही देख लेंगे कि देखो "जायज़" लिखा है। अब इतनी समझ किसे कि जिसे जायज़ लिखा है, नेताओं की सहायता से उसका कोई संबंध नहीं, और उनकी सहायता को फतवे में हरगिज़ जायज़ नहीं लिखा गया बल्कि साफ तौर पर ना-जायज़ होने का इशारा किया गया है।

मुफ़्तियों को हिदायत: हाँ, जब मुफ़्ती को घटना का पता हो, तो फतवा अगरचे अपने आप में सही कहलाए, फिर भी ऐसा भ्रामक लिखना निंदनीय है जिसे बातिल (झूठे) लोग अपने बातिल के लिए इस्तेमाल करें और उससे...

---

1. अल-क़ुरआन अल-करीम 4/120
2. अल-क़ुरआन अल-करीम 9/12
3. अल-क़ुरआन अल-करीम 6/93

पृष्ठ 521/712

فتاویٰ رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

امن نہ ہو تو حرام حاجت کا انکار خود لیڈران کو ہے اور ان کے غدر سے امن پر کیا دلیل قائم کرلی۔ کیا نرا وعدہ، اور اللہ تعالیٰ فرماتا ہے:

"وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا" ۱ | شیطان تو انہیں وعدہ نہیں دیتا مگر فریب سے۔

یا انھوں نے تمھارے خیر خواہ بنے رہنے کی قسمیں کھائی ہیں۔ اللہ تعالیٰ فرماتا ہے۔ "إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ" ۲ ان کی قسمیں کچھ نہیں، یا تمھیں وحی آئی کہ یہ جانی دشمن یہ دینی اعداء یہ خونخوار بدخواہ یہ کبھی دغا نہ کریں گے، اور اللہ تعالیٰ فرماتا ہے:

"وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللهِ كَذِبًا أَوْ قَالَ أُوحِيَ إِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ إِلَيْهِ شَيْءٌ" ۳ | اس سے بڑھ کر ظالم کون جو اللہ پر جھوٹ باندھے یا کہے مجھے وحی ہوئی حالانکہ اسے کچھ بھی وحی نہ ہوئی ۔

ان کے غدر سے امن کی تو ایک وہی صورت تھی کہ وہ ایسے ذلیل و قلیل ہمارے ہاتھ میں مجبور و مقہور ہوں کہ سرتابی کی قدرت ہی نہ رکھیں، کیا یہ ۲۳ کروڑ ہندو تمھارے ہاتھ میں ایسے ہی ہیں۔ جھوٹ جھوٹ جھوٹ اور پورے ۲۳ کروڑ جھوٹ، دیکھو تمھارے ہی شائع کردہ فتوے نے تمھیں گھر تک پہنچا دیا اور اس استعانت میں تم پر فرد قرارداد جرم لگا کر مرتکب حرام ٹھہرا دیا احمق اسے شائع کروانے اور اپنی سند ٹھہراتے ہیں، اور نہیں جانتے کہ وہ انھیں پر رد ہے۔ ہمارے دوست مفتی صاحب نے مروان کے خفیہ خط کی طرح ملمس کا سا صحیفہ ان کے ہاتھ میں دے دیا جس میں ان کی موت ہے اور یہ خوشی خوشی لئے پھرتے ہیں، نہیں نہیں نرے نا مشخص نہیں سمجھتے ہیں مگر مقصود ہی دین کو بدلنا احکام کو کچلنا عوام کو چھلنا ہے، جاہل بیچارے اتنا دیکھ لیں گے کہ دیکھو "ج ائی ز" لکھا ہے اب اتنی سمجھ کسے کہ جسے جائز لکھا ہے لیڈران کی

استعانت کو اس سے مس نہیں اور ان کی استعانت ہے فتوے میں ہرگز اسے جائز نہ لکھا بلکہ صاف عدم جواز کا اشعار کیا۔

مفتیوں کو ہدایت : ہاں جب مفتی کو واقعہ معلوم، تو فتویٰ اگر چہ بجائے خود صحت سے موسوم ایسا غلط انگیز لکھنا مذموم جسے اہل باطل اپنے باطل پر ڈھالیں اور اس سے

---

۱ القرآن الکریم ۴/ ۱۲۰ ۲ القرآن الکریم ۹/ ۱۲ ۳ القرآن الکریم ۶/ ۹۳

Fatawa Razawiyya (Volume 14, Part 12)

Seeking ways for their own strengthening, they should understand that the opposite meaning of the fatwa is that the possibility of peace due to their excuse is not conceivable here; it is not available to the common ignorant people. It is stated in al-'Uqud ad-Durriyah:

"When the Mufti knows the reality of the matter, it is not appropriate for him to write for the questioner according to his reference, lest he be an assistant to him in falsehood." 1

The Mufti, upon knowing the real incident, should not write a fatwa according to the questioner's version, so that he does not become a helper in falsehood.

In the same [source], it is mentioned from his teacher of teachers, Shaykh Abdul Qadir Safuri:

"Some people of falsehood, when they get a fatwa in their hands, use it to attack their opponent, saying, 'The Mufti has given a fatwa for me against you as such,' and the ignorant or weak-minded person cannot argue with him whether its text corresponds to the actual situation or not." 2

Some people of falsehood, when they obtain a fatwa, use it to attack their opposing party and say that the Mufti has given a fatwa in my favor against you. An unlearned or weak person cannot debate with them whether the wording of the fatwa matches the actual situation or not.

May the Lord Almighty protect us and our loved ones from falsehood, aiding falsehood, and mixing with people of falsehood, and grant us complete steadfastness upon the truth. Praise be to Allah, Lord of the worlds.

Refutation of polytheists entering mosques:

(10) Leaders have committed severe injustices against the pure Shari'ah regarding the issue of a disbeliever entering a mosque.

Firstly: This issue, in all fundamental texts like Tuhfat al-Fuqaha, Hidayah, Wiqayah, Kanz, Wafi, Mukhtar, Islah, Ghurar, Multaqa, Tanwir, and besides them, Muhit Sarakhsi, Ashbah wan-Naza'ir, Wajiz, Kardari, Khizanat al-Muftin, and Fatawa Hindiyyah, is restricted to the Dhimmi (non-Muslim citizen). Even the fatwa published by the leaders found no leeway in Durr al-Mukhtar, and they had to quote: "It is

permissible for a Dhimmi to enter the mosque." 3 The entry of a Dhimmi into the mosque is permissible. Most importantly and grandly, the compiler of the madhhab, Imam Muhammad, states in Jami' al-Saghir: "Muhammad from Ya'qub from Abu Hanifa: There is no harm in the people of Dhimmah entering Masjid al-Haram." 4 That is, Imam Muhammad narrates from Imam Abu Yusuf.

---

1 Al-'Uqud ad-Durriyah fi Tanqih al-Fatawa al-Hamidiyyah, before the Book of Purification, Haji Abdul Ghaffar and Sons, Kandahar Afghanistan, 1/3 2 Al-'Uqud ad-Durriyah fi Tanqih al-Fatawa al-Hamidiyyah, before the Book of Purification, Haji Abdul Ghaffar and Sons, Kandahar Afghanistan, 1/3 3 Ad-Durr al-Mukhtar, Book of Prohibition and Permission, Chapter on Sale, Mujtabai Press Delhi, 2/246 4 Jami' al-Saghir, issues from the Book of Dislike, Yusufi Press Lucknow, p. 153

फ़तावा रज़विया (खण्ड 14, भाग 12)

अपनी मज़बूती के रास्ते तलाशते हुए, उन्हें यह समझ लेना चाहिए कि फ़तवे का विपरीत अर्थ यह है कि उनके बहाने से यहाँ शांति की स्थिति की कल्पना नहीं की जा सकती; यह आम अज्ञानियों के लिए उपलब्ध नहीं है। अल-उक़ूद अद-दुर्रियाह में है:

"जब मुफ्ती को मामले की हकीकत मालूम हो जाए, तो उसके लिए उचित नहीं है कि वह पूछने वाले के हवाले के अनुसार फ़तवा लिखे, ताकि वह असत्य में उसका सहायक न बन जाए।" 1

मुफ्ती को जब वास्तविक घटना का पता हो, तो उसे पूछने वाले के बयान के अनुसार फ़तवा नहीं देना चाहिए, ताकि वह असत्य में उसका मददगार न बने।

उसी में अपने उस्तादों के उस्ताद शेख अब्दुल कादिर सफूरी से उद्धृत है:

"कुछ असत्य पर चलने वाले लोग, जब उनके हाथ में फ़तवा आता है, तो वे उसका उपयोग अपने प्रतिद्वंद्वी पर हमला करने के लिए करते हैं और कहते हैं, 'मुफ्ती ने मेरे लिए तुम्हारे खिलाफ ऐसा फ़तवा दिया है,' और अज्ञानी या कमजोर व्यक्ति उनसे इस बात पर बहस नहीं कर पाता कि उसका पाठ वास्तविक स्थिति के अनुरूप है या नहीं।" 2

कुछ असत्य वाले लोग जब फ़तवा प्राप्त कर लेते हैं, तो वे अपनी विरोधी पार्टी पर हमला करते हैं और कहते हैं कि मुफ्ती ने मेरे पक्ष में तुम्हारे विरुद्ध फ़तवा दिया है। एक अनपढ़ या कमजोर व्यक्ति उनसे यह बहस नहीं कर सकता कि फ़तवे की इबारत (शब्दावली) वास्तविक स्थिति के अनुसार है या नहीं।

मौला तआला हमें और हमारे चाहने वालों को असत्य, असत्य की सहायता और असत्य वालों के साथ मेलजोल से बचाए और सत्य पर पूर्ण दृढ़ता प्रदान करे। समस्त प्रशंसा अल्लाह के लिए है, जो सारे जहान का पालनहार है।

मस्जिदों में मुशरिकों (बहुदेववादियों) के प्रवेश का खंडन:

(10) नेताओं ने काफिर के मस्जिद में प्रवेश के मुद्दे पर शरीयत-ए-मुताहरा पर इसी तरह के घोर अत्याचार किए हैं।

प्रथम: यह मुद्दा सभी बुनियादी ग्रंथों जैसे तोहफ़तुल फुक़हा, हिदाया, विक़ाया, कंज़, वाफ़ी, मुख़्तार, इस्लाह, ग़ुरर, मुल्तका, तनवीर और इनके अलावा मुहित सरख़्सी, अश्बाह वन-नज़ायर, वजीज़,

करदरी, ख़ज़ानतुल मुफ़्तीन और फ़तावा हिंदिया, सब में 'ज़िम्मी' (गैर-मुस्लिम नागरिक) के साथ सीमित है। नेताओं द्वारा प्रकाशित फ़तवे में भी उन्हें 'दुर्रे मुख़्तार' की इबारत में कोई गुंजाइश नहीं मिली, तो उन्हें यूँ ही उद्धृत करना पड़ा कि: "ज़िम्मी का मस्जिद में प्रवेश जायज़ है।" 3 ज़िम्मी का मस्जिद में जाना जायज़ है। सबसे महान और श्रेष्ठ स्वयं मज़हब के संकलनकर्ता इमाम मुहम्मद 'जामे सगीर' में फ़रमाते हैं: "मुहम्मद, याकूब से, वे अबू हनीफ़ा से: ज़िम्मी लोगों के मस्जिद अल-हरम में प्रवेश करने में कोई हर्ज नहीं है।" 4 अर्थात इमाम मुहम्मद, इमाम अबू यूसुफ से रिवायत करते हैं।

---

1 अल-उक़ूद अद-दुर्रियाह फ़ी तन्क़ीह अल-फ़तावा अल-हामिदिया, किताबुल तहारत से पहले, हाजी अब्दुल गफ्फार एंड संस, कंधार अफगानिस्तान, 1/3 2 अल-उक़ूद अद-दुर्रियाह फ़ी तन्क़ीह अल-फ़तावा अल-हामिदिया, किताबुल तहारत से पहले, हाजी अब्दुल गफ्फार एंड संस, कंधार अफगानिस्तान, 1/3 3 अद-दुर्रुल मुख़्तार, किताबुल हज़्र वल इबाहा, फस्ल फिल बैय, मुज्तबाई प्रेस दिल्ली, 2/246 4 जामे सगीर, किताबुल कराहिया के मसाइल, यूसुफी प्रेस लखनऊ, पृष्ठ 153

पृष्ठ 522/712

اپنی تقویت کی راہ نکالیں یہ سمجھ لینا کہ فتوے کا مفہوم مخالف یہ ہے کہ ان کے غدر سے امن کی صورت یہاں متصور نہیں عوام جاہلوں کو میسر نہیں، عقودالدریہ میں ہے:

اذا علم المفتی حقیقۃ الامر ینبغی لہ ان لایکتب للسائل لئلایکون معینا لہ علی الباطل ۱۔

مفتی کو جب اصل واقعہ معلوم ہو تو اسے سزاوار نہیں کہ سائل کو اس کے حوالے کے موافق فتویٰ لکھ دے تاکہ باطل پر اس کا مددگار نہ ہو۔

اسی میں اپنے شیخ المشائخ شیخ عبدالقادر صفوری سے ہے:

ان بعض المبطلین اذا صار بیدہ فتوی صال بھا علی خصمہ وقال المفتی افتی لی علیك بکذا، والجاھل ا وضعیف الحال لایمکنہ منازعۃ فی کون نصہ مطابقا اولا ۲۔

بعض اہل باطل کے ہاتھ میں جب فتویٰ آجاتا ہے اپنے فریق پر اس سے حملہ کرتا ہے اور کہتا ہے مفتی نے میرے لئے تجھ پر فتویٰ دیا اور بے علم یا کمزور اس سے یہ بحث نہیں کر سکتا کہ اس کی عبارت صورت واقعہ سے مطابق بھی ہے یا نہیں۔

مولیٰ تعالیٰ ہمیں اور ہمارے احباب کو باطل و اعانت باطل و اختلاط اہل باطل سے بچائے اور حق پر استقامت تامہ عطا فرمائے والحمد للہ رب العالمین۔

مساجد میں مشرک کے لئے جانے کا رد:

(۱۰) لیڈران نے شریعت مطہرہ پر ایسے ہی شدید ظلم مسئلہ دخول کافر بمسجد میں کئے ہیں،

اولا : یہ مسئلہ تمام متون مثل تحفۃ الفقہاء و ہدایہ و وقایہ و کنز و وافی و مختار و اصلاح و غرر و ملتقٰی و تنویر اور ان کے سوا محیط سرخسی و اشباہ والنظائر و وجیز و کردری و خزانۃ المفتین و فتاوٰی ہندیہ سب میں ذمی کے ساتھ مقید ہے فتوٰی شائع کردہ لیڈران نے بھی یہاں عبارت در مختار میں گنجائش نہ پائی یونہی نقل کرنی پڑی کہ جاز دخول الذمی مسجدا ۳ ذمی کا مسجد میں جانا جائز ہے۔ سب سے اجل و اعظم خود محرر مذہب امام محمد کا جامع صغیر میں ارشاد ہے: محمد عن یعقوب عن ابی حنیفہ لاباس بان یدخل اھل الذمۃ المسجد الحرام ۴۔ یعنی امام محمد امام ابو یوسف سے راوی

---

۱ العقود الدریہ فی تنقیح الفتاوٰی الحامدیہ قبیل کتاب الطہارۃ حاجی عبدالغفار پسران قندھار افغانستان ۱ / ۳ ۲ العقود الدریہ فی تنقیح الفتاوٰی الحامدیہ قبیل کتاب الطہارۃ حاجی عبدالغفار پسران قندھار افغانستان ۱ / ۳ ۳ الدرالمختار کتاب الحظر والاباحۃ فصل فی البیع مطبع مجتبائی دہلی ۲ / ۲۴۶ ۴ جامع الصغیر مسائل من کتاب الکراھیۃ مطبع یوسفی لکھنو ص ۱۵۳

Fatawa-e-Razviya Volume Fourteen (14)

That Imam-e-Azam said (may Allah be pleased with them) that there is no harm in the Dhimmis entering the Masjid al-Haram. It is possible that "Dhimmi" is intended and expressed as "Kafir"; it is not far-fetched as Dhimmis are also disbelievers. References were given above that "By Kafir, the Dhimmi is intended." Similarly, it could be that the Mustamin (one with a permit) is intended and expressed as "Harbi" (from an enemy land); it is not surprising as a Mustamin is also technically a Harbi. References from Muheet and Alamgiri were cited above that "By Muharib (one at war), the Mustamin is intended." However, if they say "Dhimmi" and mean "Harbi" as well, how is this narrated? Now, the specific mention of Dhimmi would be meaningless and a cause of misunderstanding because a Harbi can never fall under the meaning of Dhimmi. Consequently, Allama Sayyid Ahmad Tahtawi and Allama Sayyid Muhammad, commentators of Durr-e-Mukhtar, were hesitant about whether the permission applies to the Mustamin as well. Even after bringing proof from the reasoning of the scholars of Hadith, they did not reach a final decision and ordered further research from other books. The text from both books is as follows:

Arabic Text	**Urdu Translation in Source**
Consider whether the Mustamin and the messenger of the enemy people are like him (the Dhimmi). The requirement of their argument for permission—by the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) hosting the delegation of Thaqif in the mosque—is its permissibility. This needs further examination. 1	It is worth considering whether the Mustamin and the envoy of the Harbis—who is also a Mustamin—are like the Dhimmis in this ruling. The scholars who brought proof for permissibility from the fact that the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) hosted the delegation of Thaqif in the noble mosque, this implies permission for the Mustamin. The matter is still under investigation.

I say: An indication for the Mustamin can be derived from the Great Qur'an itself:

Arabic Text	**Urdu Translation in Source**
"And if any one of the polytheists seeks your protection, then grant him protection so that he may hear the words of Allah. Then deliver him to his place of safety." 2	O Beloved! If any polytheist seeks refuge from you, then give him refuge so that he may hear the Word of Allah, then convey him to his place of safety.

There was no assembly for the Noble Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) except the noble Mosque; therefore, delegations would present themselves here. This does not contradict the core texts. It was mentioned from Hidaya that as long as a Mustamin is in the Islamic domain (Dar al-Islam), he is like a Dhimmi. Protection (Dhimmah) can be both perpetual and temporary. In Kafi of Imam Nasafi, in the chapter on security (Aman), it states:

Arabic Text	Urdu Translation in Source
What is meant by "Dhimmah" is a covenant, whether it is temporary or perpetual, and that is security and the contract of protection. 3	By "Dhimmah," a covenant is intended, whether for a specific period or forever; this is security and the contract of protection.

1 Radd al-Muhtar, Book of Prohibition and Permission, Section on Sale, Majidiya Library, Quetta, 5/274 2 Al-Qur'an al-Karim, 9/6 3 Kafi by Al-Nasafi

फतावा-ए-रजविया, जिल्द चौदहवीं (14)

जैसा कि इमाम-ए-आज़म ने फरमाया (अल्लाह उन पर प्रसन्न हो) कि जिम्मियों का मस्जिद-ए-हराम में जाना कोई हर्ज की बात नहीं है। यह मुमकिन है कि यहाँ "जिम्मी" मुराद हो और उसे "काफ़िर" कहकर व्यक्त किया गया हो; यह दूर की बात नहीं है क्योंकि जिम्मी भी काफ़िर ही है। ऊपर इसके प्रमाण दिए जा चुके हैं कि "काफ़िर से मुराद जिम्मी है।" इसी प्रकार, मुस्तमिन (अनुमति प्राप्त) मुराद हो और उसे "हरबी" कहा गया हो; यह भी आश्चर्य की बात नहीं है क्योंकि मुस्तमिन भी तकनीकी रूप से हरबी है। मुहीत और आलमगीरी के संदर्भ ऊपर गुज़रे कि "मुहारिब से मुराद मुस्तमिन है।" लेकिन अगर वे "जिम्मी" कहें और उससे "हरबी" भी मुराद लें, तो यह कैसे वर्णित है? अब जिम्मी का विशिष्ट उल्लेख निरर्थक और गलतफहमी का कारण होगा क्योंकि हरबी कभी भी जिम्मी के अर्थ में नहीं आता। फलस्वरूप, अल्लामा सैयद अहमद तहतावी और अल्लामा सैयद मोहम्मद, जो 'दुर्रे मुख्तार' के टीकाकार हैं, इस बारे में हिचकिचाते रहे कि क्या मुस्तमिन के लिए भी अनुमति है या नहीं। हदीस के विद्वानों के तर्क से प्रमाण लाने के बाद भी वे किसी अंतिम निर्णय पर नहीं पहुंचे और अन्य पुस्तकों से शोध करने का आदेश दिया। दोनों पुस्तकों का पाठ इस प्रकार है:

अरबी पाठ	**स्रोत में उर्दू अनुवाद**
विचार करें कि क्या मुस्तमिन और शत्रु सेना का दूत उसके(जिम्मी के) समान हैं। अनुमति के लिए उनके तर्क की आवश्यकता—नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) द्वारा मस्जिद में सफ़ीफ़ के प्रतिनिधिमंडल को ठहराने से—इसकी अनुमति है। यह अभी और शोध का विषय है। 1	विचार करने योग्य बात यह है कि क्या मुस्तमिन और हरबियों का दूत—जो स्वयं भी मुस्तमिन होता है—इस हुक्म में जिम्मियों के समान है या नहीं। जिन विद्वानों ने अनुमति के लिए इस बात से प्रमाण लिया कि नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने कबीला-ए-सक़ीफ़ के प्रतिनिधिमंडल को मस्जिद-ए-नबवी में ठहराया, इससे मुस्तमिन के लिए अनुमति सिद्ध होती है। मामला अभी शोध के अधीन है।

मैं कहता हूँ: मुस्तमिन के लिए स्वयं कुरान-ए-अज़ीम से संकेत निकाला जा सकता है कि:

अरबी पाठ	**स्रोत में उर्दू अनुवाद**
"और यदि मुशरिकों (बहुदेववादियों) में से कोई आपसे शरण माँगे, तो उसे शरण दें ताकि वह अल्लाह की	ऐ महबूब! अगर कोई मुशरिक आपसे पनाह चाहे तो उसे पनाह दो ताकि वह अल्लाह का

अरबी पाठ	स्रोत में उर्दू अनुवाद
वाणी सुन सके। फिर उसे उसके सुरक्षित स्थान पर पहुँचा दें।" 2	कलाम सुने, फिर उसे उसकी अमन की जगह पहुँचा दो।

हुज़ूर अनवर (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के लिए मस्जिद-ए-करीम के अलावा कोई अन्य सभा स्थल नहीं था, इसलिए प्रतिनिधिमंडल यहीं उपस्थित होते थे। यह मूल ग्रंथों (मतून) के विरुद्ध नहीं है। 'हिदाया' के हवाले से बताया गया कि जब तक मुस्तमिन दारुल इस्लाम में है, वह जिम्मी के समान है। ज़िम्मा (सुरक्षा) स्थायी और अस्थायी दोनों प्रकार की होती है। इमाम नसफ़ी की 'काफ़ी' के'फस्ल-ए-अमान' (सुरक्षा का अध्याय) में है:

अरबी पाठ	स्रोत में उर्दू अनुवाद
ज़िम्मा से तात्पर्य वचन (अहद) है, चाहे वह अस्थायी हो या स्थायी, और वही सुरक्षा और सुरक्षा का अनुबंध है। 3	ज़िम्मा से मुराद अहद है, चाहे एक निश्चित अवधि के लिए हो या हमेशा के लिए, यही सुरक्षा और सुरक्षा का अनुबंध है।

1 रद्दुल मुह्तार, किताबुल हज़्र वल इबाहत, फस्ल फिल बैय, मकतबा माजदिया क्वेटा 5/274 2 अल-कुरान अल-करीम 9/6 3 काफ़ी लिल नसफ़ी

पृष्ठ 523/712

کہ امام اعظم نے فرمایا رضی اللہ تعالٰی عنہم ذمیوں کا مسجدِ حرام میں جانا مضائقہ نہیں "ذمی مراد ہو اور کافر سے تعبیر کریں کیا بعید ہے ذمی بھی کافر ہی ہے اطلاق کی سندیں اوپر گزریں کہ "اراد بالکافر الذمی" کافر سے ذمی مراد ہے۔ یونہی مستامن مراد ہو اور حربی سے تعبیر کریں کیا عجب ہے مستامن بھی حربی ہے اطلاق کی سند محیط و عالمگیریہ سے گزری کہ "اراد بالمحارب المستامن" حربی سے مستامن مراد ہے۔ مگر ذمی بولیں اور اس سے حربی بھی مراد ہو یہ کس طرح منقول کہ اب تخصیص ذمی محض بے معنی و موجب غلط فہمی ہوگی کہ حربی ہر گز معنی ذمی میں نہیں، لاجرم علامہ سید احمد طحطاوی و علامہ سید محمد محشیان در مختار کو اس میں تردد ہوا کہ مستامن کے لئے بھی جواز ہے یا نہیں پھر اس استدلال علماء بالحدیث سے سند لاکر بھی جزم نہ کیا اور کتب سے تحقیق کرنے کا حکم دیا دونوں کتابوں کی عبارت یہ ہے:

عربی عبارت	**اردو ترجمہ**
انظر هل المستأمن ورسول اهل الحرب مثله و مقتضى استدلالهم على الجواز بانزال رسول الله صلى الله تعالٰى عليه وسلم وفد ثقيف فى المسجد جوازه ويحرر 1۔	غور طلب ہے کہ مستامن اور حربیوں کا ایلچی بھی کہ وہ بھی مستامن ہوتا ہے اس حکم میں ذمیوں کے مثل ہے یا نہیں۔ علماء کہ جواز پر اس سے دلیل لائے کہ نبی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم نے وفد ثقیف کو مسجد شریف میں اتارا یہ مستامن کے لئے جواز چاہتا ہے بات ہنوز تحقیق طلب ہے۔

اقول: مستامن کے لئے خود قرآن عظیم سے اشارہ نکال سکتے ہیں کہ:

عربی عبارت	اردو ترجمہ
"وَاِنْ اَحَدٌ مِّنَ الْمُشْرِكِيْنَ اسْتَجَارَکَ فَاَجِرْهُ حَتّٰى يَسْمَعَ كَلٰمَ اللهِ ثُمَّ اَبْلِغْهُ مَاْمَنَهٗ" 2-	اے محبوب! اگر کوئی مشرک تم سے پناہ چاہے تو اسے پناہ دو کہ اللہ کا کلام سنے پھر اسے اس کی امن کی جگہ پہنچادو۔

حضور انور صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کے لئے کوئی مجلس نہ تھی سوا مسجد کریم کے ولہذا وفود یہیں حاضر ہوتے اور اس میں متون کا خلاف نہیں، ہدایہ سے گزرا کہ مستامن جب تک دارالاسلام میں ہے بمنزلہ ذمی ہے ذمہ مؤبدہ و موقتہ دونوں طرح ہوتے ہیں، کافی امام نسفی فصل امان میں ہے:

عربی عبارت	اردو ترجمہ
المراد بالذمة العهد مؤقتا كان او مؤبدا وذلك الامان و عقد الذمة 3-	ذمہ سے عہد مراد ہے ایک میعاد معین تک ہو یا ہمیشہ کے لئے، یہ امان و عقد ذمہ ہے۔

1 ردالمحتار کتاب الحظر والاباحة فصل فی البیع مکتبہ ماجدیہ کوئٹہ ۵ / ۲۷۴ 2 القرآن الکریم ۹ / ۶ 3 کافی للنسفی

Fatawā Razawiyyah (Volume 14)

One can only say that the Dhimmī (non-Muslim citizen) and the Harbī (non-Muslim in a state of war) are equal, meaning the Musta'min (non-Muslim with temporary safe passage) for whom there is also protection for a period. In short, the special permissibility was for the Dhimmī, and this Harbī rushed to claim it.

Secondly, here too, the narration from great figures like Imam Badr al-Din Mahmud al-Ayni and others is that according to the school of our Imam of the Madhhab, Sayyiduna al-Imam al-A'zam (may Allah be pleased with him), permissibility among the Dhimmīs is only for the Kitābī (People of the Book). This polytheist Harbī rushed to claim it. It is stated in 'Umdat al-Qārī, the commentary of Sahīh al-Bukhārī:

Abū Hanīfah said: It is permissible for a Kitābī but not for others, and he argued from what Ahmad narrated in his Musnad with a chain [of narration]...	Imam Abu Hanifa said: The entry of a Kitābī (Dhimmī) into the mosque is permissible, but not for other disbelievers, and the Imam [relies] on this...

Annotation: The saying of Imam al-Ayni with a good (jayyid) chain. I say: That is, according to our principles, and it is not for us to leave our principles for the principles of the Hadith scholars, let alone for the saying of a later Shafi'i scholar. So do not worry about what is in 'al-Taqrīb'. This is because Ash'ath bin Sawar narrated this from al-Hasan, from Jabir (may Allah be pleased with him). And Ash'ath is among the senior teachers of Shu'bah, al-Thawri, Yazid bin Harun, and other prominent figures. The selectivity of Shu'bah regarding those he narrates from is well-known. Al-Dhahabi said: Due to Ash'ath's greatness, Abu Ishaq al-Sabi'i, who is among his teachers, narrated hadith from him [1]. Sufyan said Ash'ath is more reliable than Mujālid, and Ibn Mahdī said he is higher than Mujālid, while Mujālid is counted among the narrators of Sahih Muslim. And (continued on the next page).

---

1. Mizān al-I'tidal by al-Dhahabi, biography 996 Ash'ath bin Sawar, Dar al-Ma'rifah, Beirut, 1/262.

यही कह सकते हैं कि ज़िम्मी और हर्बी बराबर हैं, यानी मुस्तमिन जिसके लिए एक समय तक ज़िम्मा (सुरक्षा) है। कुल मिलाकर, अनुमति विशेष रूप से ज़िम्मी के लिए थी, और इस हर्बी ने इसे अपना लिया।

दूसरे, यहाँ भी इमाम बद्रुद्दीन महमूद ऐनी और अन्य बड़ों का वर्णन यह है कि हमारे इमाम मज़हब सैयदुना इमाम आज़म (रज़ियल्लाहु अन्हु) के मज़हब में ज़िम्मियों में अनुमति केवल किताबी के लिए है। यह मुशरिक हर्बी इसे ले भागा। 'उमदतुल कारी' शरह सहीह बुखारी में है:

अबू हनीफ़ा ने कहा: किताबी के लिए जायज़ है, दूसरों के लिए नहीं, और उन्होंने दलील दी उस चीज़ से जिसे अहमद ने अपनी मुस्नद में एक सनद के साथ रिवायत किया...

इमाम अबू हनीफ़ा ने फ़रमाया: मस्जिद में किताबी (ज़िम्मी) का आना जायज़ है और काफ़िरों का नहीं, और इमाम इस पर...

टिप्पणी: इमाम ऐनी का कथन एक अच्छी (जय्यिद) सनद के साथ है। मैं कहता हूँ: यानी हमारे नियमों के अनुसार, और हमारे लिए यह उचित नहीं है कि हम अपने नियमों को हदीस विशेषज्ञों के नियमों के लिए छोड़ दें, एक बाद के शाफ़ई विद्वान के कथन की तो बात ही क्या है। तो 'अल-तक़रीब' में जो है उसकी चिंता न करें। यह इसलिए कि हसन से हज़रत जाबिर (रज़ियल्लाहु अन्हु) के माध्यम से इस हदीस को निकालने वाले अशअथ बिन सवार हैं, जबकि अशअथ, शुअबा, थौरी, यज़ीद बिन हारून और अन्य प्रतिष्ठित लोगों के बड़े गुरुओं में से हैं। शुअबा की उन लोगों के प्रति चयनात्मकता जिनसे वे वर्णन करते हैं, ज्ञात है। ज़हबी ने कहा कि अशअथ की महानता के कारण उनके गुरुओं में से अबू इसहाक़ सबीई ने उनसे हदीस रिवायत की है [1]। और सुफ़यान ने कहा कि अशअथ मुजालिद की तुलना में अधिक मज़बूत हैं, और इब्न महदी ने कहा कि वे मुजालिद से श्रेष्ठ हैं, जबकि मुजालिद सहीह मुस्लिम के रावियों (वर्णनकर्ताओं) में गिने जाते हैं। और (बाकी अगले पृष्ठ पर)।

---

1. मीज़ानुल एतदाल लिज़-ज़हबी, जीवनी 996, अशअथ बिन सवार, दारुल मारिफ़ा, बेरूत, 1/262.

یہی کہہ سکتے ہیں کہ ذمی و حربی برابر ہیں یعنی مستامن کہ اس کے لئے بھی ایک وقت تک ذمہ ہے بالجملہ جواز خاص ذمی کے لئے تھا اور یہ حربی لے دوڑے۔

ثانیاً یہاں بھی امام بدر الدین محمود عینی وغیرہ اکابر کی روایت یہ ہے کہ ہمارے امام مذہب سید نا امام اعظم رضی اللہ تعالیٰ عنہ کے مذہب میں ذمیوں میں جواز صرف کتابی کے لئے ہے یہ مشترک حربی لے دوڑے۔ عمدۃ القاری شرح صحیح بخاری میں ہے:

قال ابو حنیفة یجوز الکتابی دون غیرہ امام ابو حنیفہ نے فرمایا مسجد میں کتابی(ذمی)کا آنا

واحتج بما رواہ احمد فی مسندہ بسندہ عہ جائز ہے اور کفار کا نہیں اور امام اس پر اس

عہ: قول الامام العینی بسند جید اقول: ای علی اصولنا و مالنا ان نترک اصولنا الی اصول المحدثین فضلا عن قول عالم متاخر شافعی فلا علیک مما فی التقریب و ذلک ان مخرجہ اشعث بن سوار عن الحسن عن جابر رضی اللہ تعالیٰ عنہ واشعث من شیوخ شعبة و الثوری و یزید بن ہارون و غیرہم من الاجلاء و انتفاء شعبة فی من یأخذ منہ معلوم قال الذہبی و حدث من اشعث لجلالتہ من شیوخ ابو اسحق السبیعی ۱ اھ وقد قال سفین اشعث اثبت من مجالد وقال ابن مہدی ہو ارفع من مجالد و مجالد من رجال صحیح مسلم وقال ابن معین اشعث احب الی من

امام عینی کا قول جید سند سے اقول: (میں کہتا ہوں) کہ یہ سند ہمارے قاعدہ پر جید ہے اور ہم محدثین کے اصول کی خاطر اپنے اصول نہ چھوڑیں گے چہ جائیکہ ایک متاخر شافعی عالم کے قول کی خاطر چھوڑیں تو تقریب میں مذکور بیان تمہارے خلاف نہیں ہے یہ اس لئے کہ حضرت جابر رضی اللہ تعالیٰ عنہ سے بواسطہ حسن اس حدیث کی تخریج کرنے والے اشعث بن سوار ہیں

جبکہ اشعث، شعبہ، ثوری، یزید بن ہارون وغیرہ ہم کے اکابر شیوخ میں سے ہیں اور شعبہ کا انتخاب ان میں جن سے انہوں نے روایت کی ہے وہ معروف ہے ذہبی نے کہا اشعث کی جلالت شان کی وجہ سے اس کے شیوخ میں سے ابو اسحق سبیعی نے اس سے حدیث روایت کی ہے اھ اور سفیان نے کہا کہ اشعث مجالد کی نسبت زیادہ قوی ہے، اور ابن مہدی نے کہا وہ مجالد سے بلند ترین ہے جبکہ مجالد صحیح مسلم کے راویوں میں شمار ہیں اور (باقی بر صفحہ آئندہ)

---

۱ میزان الاعتدال للذہبی ترجمہ ۹۹۶ اشعث بن سوار دارالمعرفة بیروت ۱/ ۲۶۲

Fatawa Rizvia, Volume 14

[Top Box]: Excellent (Jayyid) from Jabir (may Allah be pleased with him), who said: The Messenger of Allah (may Allah's blessings and peace be upon him) said: "No one shall enter this mosque of ours after this year of ours." A Hadith brought with an authentic chain of narration by Imam Ahmad in his Musnad from Jabir (may Allah be pleased with him) that the Messenger of Allah (may Allah's blessings and peace be upon him) [said this].

[Main Body - Two Columns]: (Arabic Text/Urdu Translation): (Continuation of the footnote from the previous page) Ibn Ma'in said: "In my view, Ash'ath is more beloved to me than Isma'il bin Muslim." Imam Ahmad and Al-'Ajli said: "He is more acceptable in Hadith than Muhammad bin Salim." Ibn al-Dawraqi narrated from Ibn Ma'in that Ash'ath is trustworthy (thiqah). Uthman said: "He is extremely truthful (saduq)." Ibn Shahin mentioned him among the trustworthy narrators. Ibn 'Adi said: "I did not find anything rejected (munkar) in the texts narrated by him." Al-Bazzar said: "We do not know of anyone who abandoned his Hadith except someone with little knowledge." The variation in Ibn Ma'in's statement about a person who is below 'trustworthy' but above 'weak' (da'if) - and this is the condition for a 'good' (hasan) Hadith. Al-Dhahabi said regarding Muhammad bin Hafsah: "There is some weakness in him; hence Ibn Ma'in authenticated him at times, called him righteous (salih) at others, and at other times said he is 'not strong' (laysa bi-al-qawi) or 'weak' (da'if)." (End of quote). This Muhammad is among the narrators of the two Sahihs (Bukhari and Muslim). In summary, Ash'ath was authenticated and was never targeted with any valid criticism; rather, there is absolutely no detailed disparagement (jarh mufassar) against him. Therefore, his Hadith is 'good' (hasan), so it is undoubtedly the truth to call his chain 'excellent' (jayyid). And Allah knows best. 12 [Dated]. May he be forgiven. (T)

[Footnote]: 1. Mizan al-I'tidal by al-Dhahabi, Biography 4629, Muhammad ibn Abi Hafsah, Dar al-Ma'rifah, Beirut, 3/525.

Page 525 of 712

फ़तावा रज़विया, खंड 14

[ऊपरी बॉक्स]: जाबिर (रज़ियल्लाहु अन्हु) से एक उत्कृष्ट (जय्यिद) हदीस है, उन्होंने कहा: अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने फ़रमाया: "इस साल के बाद हमारे इस मस्जिद में कोई प्रवेश नहीं करेगा।" इमाम अहमद ने अपनी मुसनद में एक खरी (प्रामाणिक) सनद के साथ जाबिर (रज़ियल्लाहु अन्हु) से रिवायत की है कि अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने [यह कहा]।

[मुख्य भाग - दो कॉलम]: (अरबी पाठ / उर्दू अनुवाद): (पिछले पृष्ठ के फुटनोट का शेष भाग) इब्न मईन ने कहा: "मेरे नज़दीक अश्अथ, इस्माइल बिन मुस्लिम से अधिक प्रिय हैं।" इमाम अहमद और इज्ली ने कहा: "वह हदीस में मुहम्मद बिन सालिम से अधिक स्वीकार्य हैं।" इब्न अल-दौरकी ने इब्न मईन से रिवायत की कि अश्अथ विश्वसनीय (सिक़ह) हैं। उस्मान ने कहा कि वह अत्यंत सच्चे (सदूक़) हैं। इब्न शाहीन ने उन्हें विश्वसनीय लोगों में उल्लेख किया। इब्न अदी ने कहा: "मैंने उनके द्वारा रिवायत किए गए मतन (पाठ) में कोई भी अस्वीकार्य (मुनकर) चीज़ नहीं पाई।" अल-बज़ार ने कहा: "हम ऐसे किसी व्यक्ति को नहीं जानते जिसने उनकी हदीस को छोड़ा हो, सिवाय उसके जिसे स्वयं हदीस की कम समझ हो।" इब्न मईन का उस व्यक्ति के बारे में अलग-अलग राय होना जो विश्वसनीय से नीचे और कमज़ोर (ज़ईफ़) से ऊपर हो - और यही 'हसन' हदीस की शर्त है। अज़-ज़हबी ने मुहम्मद बिन हफ़्सा के बारे में कहा: "उनमें कुछ कमज़ोरी है; इसीलिए इब्न मईन ने कभी उनकी तौसीक (पुष्टि) की, कभी उन्हें नेक (सालेह) कहा, कभी 'लीसा बिल-क़वी' (मज़बूत नहीं) कहा और कभी कमज़ोर (ज़ईफ़) कहा।" (उद्धरण समाप्त)। यह मुहम्मद उन लोगों में से हैं जो बुखारी और मुस्लिम (सहीहैन) के रावी हैं। सारांश यह है कि अश्अथ की तौसीक की गई और उन पर कभी कोई गंभीर आक्षेप नहीं लगाया गया, बल्कि उन पर कोई भी सविस्तार जरह (आलोचना) नहीं हुई। इसलिए उनकी हदीस 'हसन' है, तो निश्चित रूप से उनकी सनद को 'जय्यिद' (उत्कृष्ट) कहना ही सत्य है। और अल्लाह बेहतर जानता है। 12 [तारीख]। अल्लाह उन्हें क्षमा करे। (त)

[फुटनोट]: 1. मीज़ान अल-एतेदाल, अज़-ज़हबी, जीवनी 4629, मुहम्मद इब्न अबी हफ़्सा, दारुल मारिफ़ा, बेरूत, 3/525।

पृष्ठ 525 का 712

[اوپری خانہ]: جید عن جابر رضی اللہ تعالٰی عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم لا یدخل مسجدنا ھذا بعد عامنا ھذا حدیث سے سند لائے جو امام احمد نے اپنی مسند میں کھری اسناد کے ساتھ جابر رضی اللہ تعالٰی عنہ سے روایت کی کہ رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم نے [یہ فرمایا]۔

[بقیہ حصہ - دو کالم]: (بقیہ حاشیہ صفحہ گزشتہ) اسمعیل بن مسلم، وقال الامام احمد والعجلی ھو امثل فی الحدیث من محمد بن سالم وروی ابن الدورقی عن ابن معین انہ ثقۃ وقال عثمن بن ابی شیبۃ صدوق وذکرہ ابن شاھین فی الثقات وقال ابن عدی لم اجد لہ فیما یرویہ متنامنکرا وقال البزار لا نعلم احدا ترک حدیثہ الامن ھو قلیل المعرفۃ واختلاف قول ابن معین فی رجل یکون انہ دون الثقۃ وفوق الضعیف و ھذا ھو شرط الحسن قال الذھبی فی محمد بن حفصۃ فیہ شیئ و لہذا وثقہ ابن معین مرۃ وقال مرۃ صالح ومرۃ لیس بالقوی ومرۃ ضعیف ۱ اھ ومحمد ھذا من رجال الصحیحین و بالجملۃ وقد وثق اشعث ولم یرم بقادح قط بل لیس فیہ جرح مفسرا اصلا فحدیثہ حسن ولاشك لاجرم ان حکم العینی علی اسنادہ انہ جید حق واللہ تعالٰی اعلم ۱۲ منہ غفر لہ (ت)

ابن معین نے کہا میرے نزدیک اشعث زیادہ محبوب ہیں اسمعیل بن مسلم سے، اور امام محمد اور عجلی نے کہا وہ محمد بن سالم سے حدیث میں زیادہ مقبول ہے، اور ابن دورقی نے ابن معین سے روایت کی کہ اشعث ثقہ ہے اور عثمان نے کہا وہ نہایت صادق ہے ابن شاہین نے اس کو ثقہ لوگوں میں ذکر کیا اور ابن عدی نے کہا میں نے اس کے روایت کردہ متن کو منکر نہیں پایا اور بزار نے کہا کہ اس کی مروی حدیث کو ترک کرنیوالا صرف وہی ہے جو خود معرفت میں کمزور ہے اور ابن معین کا اس شخص کے بارے میں اختلاف ہے جو ثقہ نہ ہو اور ضعف سے بالاتر ہو اور یہی

حدیث حسن کی شرط ہے، ذہبی نے محمد بن حفصہ کے متعلق کہا کہ اس میں کچھ ضعف ہے اس لئے ابن معین نے کبھی اس کی توثیق کی اور کبھی صالح کہا اور کبھی "لیس قوی" کہا اور کبھی ضعیف کہا اھ اور یہ محمد نامی صحیحین کے رجال میں رہے، خلاصہ یہ ہے کہ اشعث کی توثیق کی گئی اور کسی اعتراض کا نشانہ ہر گز نہیں بنایا گیا بلکہ کوئی مفسر جرح اس پر قطعاً نہ ہوئی لہذا اس کی حدیث حسن ہے تو بیشک لازم طور پر یعنی اس کی سند کو جید کہنا حق ہے واللہ تعالٰی اعلم ۱۲ منہ غفر لہ (ت)

[حاشیہ]: ۱ میزان الاعتدال للذہبی ترجمہ ۴۶۲۹ محمد ابن ابی حفصہ دارالمعرفۃ بیروت ۳ / ۵۲۵

صفحہ 712 کا 525

Fatawa Razawiyya Volume 14

[Box 1] [Arabic]: Except for the polytheist from the people of the covenant and their servants - 1 [Urdu]: It was said, after this year, let no polytheist enter this mosque of ours except for the Dhimmis and their slaves.

In 'Ghamz al-Uyun wal-Basair' it is stated: [Box 2] [Arabic]: The Dhimmi person of the book shall not be prevented from entering the mosque, unlike others. The Great Imam (Abu Hanifa), may Allah Almighty have mercy on him, argued based on what Ahmad narrated from Jabir, may Allah be pleased with him - 2 [Urdu]: A Dhimmi from the People of the Book will not be barred from entering the mosque, unlike other disbelievers. Imam-e-Azam (the Great Imam) derived evidence for this from the Hadith narrated by Imam Ahmad from Jabir (may Allah be pleased with him).

In 'Ghayat al-Bayan' by Allama Itqani, the Book of Judgment, it is stated: [Box 3] [Arabic]: Shams al-A'immah al-Sarakhsi said in 'Sharh Adab al-Qadhi': It was mentioned in 'al-Siyar al-Kabir' that polytheism prevents entry into the mosque, acting upon the words of Allah the Almighty: 'Verily the polytheists are impure' - 3 [Urdu]: Imam Shams-ul-A'immah al-Sarakhsi said in 'Sharh Adab-ul-Qadi' that Imam Muhammad stated in 'Siyar Kabir' that polytheists will not be allowed to enter the mosque, to act upon the divine decree that polytheists are absolutely impure.

If it is argued that the Hadith mentions the exception of Dhimmis in general, where is the specification for the People of the Book? I say: (It is my contention) that it was not permissible to make the polytheists of Arabia Dhimmis; only two options were available for them: embrace Islam or face the sword. So, there were no Dhimmis there except the People of the Book, thus the exception is specific. Furthermore, we saw in Musnad, and towards the end of Musnad of Jabir (may Allah be pleased with him), the Hadith is as cited, and 72 pages before that, it is stated thus: [Box 4] [Arabic]: No polytheist shall enter this mosque of ours after this year of ours except the People of the Book and their servants - 4 [Urdu]: After this year, let no polytheist enter this mosque of ours except for the People of the Book and their servants.

So here, the 'People of the Book' are explicitly mentioned.

---

1. 'Umdat al-Qari', Chapter of Ritual Bathing upon converting to Islam, Idarah al-Tiba'ah al-Muniriyyah, Beirut, 4 / 237
2. 'Ghamz al-Uyun wal-Basair' with 'al-Ashbah wan-Naza'ir', Third Art: Rulings for Dhimmis, Idarah al-Quran, Karachi, 2 / 76, 77 and 57, 58

3. 'Ghayat al-Bayan', Book of Judgment
4. 'Musnad Imam Ahmad bin Hanbal', narrated from Jabir (may Allah be pleased with him), Dar al-Fikr, Beirut, 3 / 339

फ़तावा रज़विया जिल्द 14

[बॉक्स 1] [अरबी]: मुशरिक (बहुदेववादी) को छोड़कर जो अहद (संधि) वाले हैं और उनके खादिम (सेवक) - 1 [उर्दू]: फ़रमाया इस साल के बाद हमारी इस मस्जिद में कोई मुशरिक न आने पाए सिवाय धिम्मियों और उनके गुलामों के।

'ग़म्ज़ुल उयून वल बसायर' में है: [बॉक्स 2] [अरबी]: धिम्मी किताबी (अहले किताब) को मस्जिद में आने से नहीं रोका जाएगा, अन्य के विपरीत। इमाम (अबू हनीफा), अल्लाह उन पर रहम करे, ने उस हदीस से दलील पेश की जिसे अहमद ने जाबिर रज़ियल्लाहु अन्हु से रिवायत किया - 2 [उर्दू]: धिम्मी किताबी को मस्जिद में आने से नहीं रोका जाएगा, अन्य काफिरों के विपरीत। इमाम-ए-आज़म (अबू हनीफा) ने इस पर उस हदीस से दलील पेश की जिसे इमाम अहमद ने जाबिर रज़ियल्लाहु अन्हु से रिवायत किया।

अल्लामा इत्क़ानी की किताब 'ग़ायतुल बयान', किताब-उल-क़ज़ा में है: [बॉक्स 3] [अरबी]: शम्सुल अइम्मा सरख्सी ने 'शरह अदबुल क़ाज़ी' में कहा: और 'सियर कबीर' में ज़िक्र किया गया है कि शिर्क मस्जिद में प्रवेश से रोकता है, अल्लाह तआला के इस फरमान पर अमल करते हुए: 'बेशक मुशरिक नापाक हैं' - 3 [उर्दू]: इमाम शम्स-उल-अइम्मा सरख्सी ने 'शरह अदबुल क़ाज़ी' में फ़रमाया कि इमाम मोहम्मद ने 'सियर कबीर' में फ़रमाया कि मुशरिकों को मस्जिद में न आने दिया जाएगा, इस इरशाद-ए-इलाही पर अमल के लिए कि मुशरिक कोरा नापाक हैं।

अगर कहा जाए कि हदीस में तो मुतलक़ (सामान्य) धिम्मी का इस्तिस्ना (छूट) फ़रमाया, किताबी की तख़्सीस (विशिष्टता) कहाँ है? अक़ूल (मैं कहता हूँ): अरब के मुशरिकों को धिम्मी बनाना जायज़ न था, उन पर सिर्फ दो ही हुक्म थे: इस्लाम लाएँ या तलवार, तो वहाँ धिम्मी न थे सिवाय किताबी के, तो इस्तिस्ना मुनक़ते (विशेष) है। बल्कि हमने मुसनद में देखा और आख़िर मुसनद-ए-जाबिर रज़ियल्लाहु अन्हु में हदीस इसी तरह है जो ज़िक्र हुई और इससे 72 वर्क़ पहले यूँ है: [बॉक्स 4] [अरबी]: हमारे इस साल के बाद कोई मुशरिक हमारी इस मस्जिद में दाख़िल न हो सिवाय अहले किताब और उनके खादिमों के- 4 [उर्दू]: इस साल के बाद हमारी इस मस्जिद में कोई मुशरिक न आने पाए सिवाय किताबी और उनके गुलाम के।

तो यहाँ खुद किताबी की तसरीह (स्पष्ट व्याख्या) है।

1. उम्दतुल क़ारी, बाब अल-इ़ितिसाल इज़ा असलम, इदारा अल-तिबा अल-मुनीरिया, बेरुत, 4 / 237
2. ग़म्ज़ुल उयून वल बसायर मअ अल-अशबाह वन-नज़ायर, अल-फन्न अल-सालिस अहकाम अल-धिम्मी, इदारा अल-कुरान कराची, 2 / 76, 77 और 57, 58
3. ग़ायतुल बयान किताबुल क़ज़ा
4. मुसनद इमाम अहमद बिन हंबल, रिवायत जाबिर रज़ियल्लाहु अन्हु, दारुल फिक्र बेरुत, 3 / 339

[پہلا خانہ] [عربی]: مشرك الا اهل العهد وخدمهم - 1 [اردو]: فرمایا اس سال کے بعد ہماری اس مسجد میں کوئی مشرک نہ آنے پائے سوائے ذمیوں اور ان کے غلاموں کے۔

غمز العیون والبصائر میں ہے : [دوسرا خانہ] [عربی]: لا یمنع من دخول المسجد الذمی الکتابي بخلاف غیرہ واحتج الامام رحمہ اللہ تعالی بما رواہ احمد عن جابر رضی اللہ تعالی عنہ - 2 [اردو]: ذمی کتابی کو مسجد میں آنے سے نہ روکا جائے گا بخلاف اور کافر کے اور اس پر امام اعظم اس حدیث سے سند لائے جو امام احمد نے جابر رضی اللہ تعالی عنہ سے روایت کی۔

غایۃ البیان علامہ اتقانی کتاب القضاء میں ہے : [تیسرا خانہ] [عربی]: قال شمس الائمۃ السرخسی فی شرح ادب القاضي و قد ذکر فی السیر الکبیر ان الشرك یمنع من دخول المسجد عملا بقولہ تعالی انما المشرکون نجس - 3 [اردو]: امام شمس الائمہ سرخسی نے شرح ادب القاضی میں فرمایا کہ امام محمد نے سیر کبیر میں فرمایا کہ مشرکوں کو مسجد میں نہ آنے دیا جائے گا اس ارشاد الہی پر عمل کے لئے کہ مشرک نرے ناپاک ہیں۔

اگر کہئے حدیث میں تو مطلق ذمی کا استثناء فرمایا کتابی کی تخصیص کہاں ہے۔ اقول : (میں کہتا ہوں۔ت) مشرکین عرب کو ذمی بنانا روا نہ تھا ان پر صرف دو حکم تھے اسلام لائیں ورنہ تلوار تو وہاں ذمی نہ تھے مگر کتابی ، تو استثناء منقطع ہے بلکہ ہم نے مسند میں دیکھا اور اخر مسند جابر رضی اللہ تعالی عنہ میں حدیث اس طرح ہے کہ مذکور ہوئی اور اس سے ۷۲ ورق پہلے یوں ہے : [چوتھا خانہ] [عربی]: لا یدخل مسجد نا ھذا مشرك بعد عامنا ھذا غیر اھل الکتاب وخدمھم - 4

[اردو]: اس سال کے بعد ہماری اس مسجد میں کوئی مشرک نہ آنے پائے سوائے کتابی اور ان کے غلام کے۔

تو یہاں خود کتابی کی تصریح ہے۔

---

1. عمدة القاری باب الاغتسال اذا أسلم ادارة الطباعة المنيرية بيروت ۴ / ۲۳۷
2. غمز العيون والبصائر مع الاشباه والنظائر الفن الثالث احكام الذمی اداره القرآن كراچی ۲/ ۷۶، ۷۷ اور ۵۷، ۵۸
3. غاية البيان كتاب القضاء
4. مسند امام احمد بن حنبل مروی از جابر رضی الله تعالی عنہ دار الفكر بيروت ۳/ ۳۳۹

Thirdly, I say: (I say - T) Praise be to Allah, this Hasan Hadith clearly states that any permission previously granted to a polytheist or a non-Zimmi infidel was revoked, as it says "after this year of ours" (meaning after this year, no polytheist should enter the mosque except for the Zimmis). No matter how many narrations the opponents present, it is incumbent upon them to prove that those incidents occurred after this instruction. Otherwise, apart from all other answers, this simple reply is sufficient: that it has been abrogated, and they can never provide proof of it. Especially, the phrase "after this year of ours" indicates that this command was issued after the revelation of Surah Bara'at. This wording is likely derived from the holy divine command: "Indeed, the polytheists are unclean; so let them not approach al-Masjid al-Haram after this year of theirs."[1] (The polytheists are purely impure, so after this year, they should not come near the Sacred Mosque - T). Therefore, presenting events from before this is mere ignorance. But the leaders are seeking out and acting upon revoked matters because they see their own protection in it. "And there, the followers of falsehood lost."[2] (And there, those who followed falsehood were the losers - T).

The Leaders' Alleged Well-wishing for Islam: Fourthly: Even if this is not the case, the differences in the circumstances of the times and the customs of nations always play a complete role in matters of respect and desecration. Furthermore, in a non-Islamic empire and with a large population of infidels, how is it an act of well-wishing for Islam to permit and propagate this, and to dedicate mosques to be trampled upon by infidels?

(O traveler walking with your back towards the destination, be alert!)

The Leaders' Islamic Honor: Fifthly: Truly, when poor servitude becomes slavery to Hindus, then where is the honor and self-respect? They consider you untouchable (Mlechha), treat you like outcasts (Bhangi); anything your pure hand touches becomes dirty. If they sell something, they drop it into your hand from a distance; if they take money, it's from a distance; or they ask you to place it on a fan etc. presented to them, even though according to the Quran, they themselves are impure. And you take these impure people into the holy and pure House of Allah, which is the place for you to prostrate your forehead, and let their dirty feet be placed there. You have lost all Islamic sense; the love for polytheists has made you blind and deaf.

[1] Al-Quran al-Karim 28/9 [2] Al-Quran al-Karim 78/40

जिल्द चौदहवीं (14) फतावा रज़विया

तीसरा, मैं कहता हूँ: (मैं कहता हूँ - त) अल्हम्दुलिल्लाह, इस हसन हदीस ने साफ़ तौर पर इरशाद फरमाया कि इससे पहले जो किसी मुशरिक (मूर्तिपूजक) या काफ़िर गैर-ज़िम्मी के लिए इजाज़त थी, वह मंसूख़ (निरस्त) हो गई, क्योंकि फरमाया "हमारे इस साल के बाद" (यानी इस साल के बाद कोई मुशरिक मस्जिद में न आने पाए सिवाय ज़िम्मियों के)। मुखालिफ़ीन (विरोधी) जितनी भी रिवायतें (वर्णन) पेश करें, उनके ज़िम्मे लाज़िम है कि इस घटना का इस इरशाद के बाद होने का सुबूत दें, वर्ना सब जवाबों से कतई नज़र एक सीधा सा यही जवाब काफी है कि वह मंसूख़ हो चुका है और वे हरगिज़ इसका सुबूत नहीं दे सकते। विशेष रूप से "हमारे इस साल के बाद" के शब्द इरशाद फरमा रहे हैं कि यह इरशाद सूरह बरात के अवतरण के बाद है। संभवतः इसका यह शब्द इस पाक इरशाद-ए-इलाही "बेशक मुशरिक निपट नापाक हैं, तो इस साल के बाद वे मस्जिदुल हराम के करीब न आएं"[1] से लिया गया है। (मुशरिक शुद्ध रूप से अपवित्र हैं, इसलिए इस साल के बाद वे पवित्र मस्जिद के पास न आएं- त)। तो पहले की घटनाओं को पेश करना महज नादानी है, लेकिन लीडर तो ढूँढ-ढूँढ कर मंसूख़ात (निरस्त आदेशों) पर ही अमल कर रहे हैं क्योंकि वे इसमें अपना बचाव देखते हैं। "और वहाँ बातिल (झूठ) वाले घाटे में रहे।"[2] (और वहाँ असत्य का अनुसरण करने वालों को हानि हुई - त)।

लीडरों की इस्लाम के प्रति शुभचिंतन: चौथा: अगर यह न भी हो, ज़माने के हालात और कौम की आदतों का अंतर हमेशा सम्मान और अपमान के मसलों में पूरा दखल रखता है। फिर गैर-इस्लामी शासन और काफ़िरों की बहुतायत में इसकी इजाज़त देना और इसका प्रचार करना और मस्जिदों को काफ़िरों द्वारा रौंदने के लिए समर्पित कर देना, इस्लाम के लिए कितनी बड़ी शुभचिंतन है!

(ऐ मंज़िल की तरफ पीठ करके चलने वाले! सावधान हो!)

लीडरों की इस्लामी गैरत (स्वाभिमान): पांचवां: हकीकत में जब लाचारी हिंदुओं की गुलामी ठहर गई, तो फिर कहाँ की गैरत और कहाँ की खुद्दारी? वे तुम्हें म्लेच्छ समझें, भंगी मानें; तुम्हारे पाक हाथ जिस चीज़ को लग जाएँ वह गंदी हो जाए। सौदा बेचें तो दूर से हाथ में डाल दें, पैसे लें तो दूर से, या पंखा वगैरह पेश करके उस पर रखवाएं हालांकि कुरान के हुक्म से वे खुद नापाक हैं। और तुम इन नापाकों को पवित्र और पाकीज़ा अल्लाह के घर (बैतुल्लाह) में ले जाओ, जो तुम्हारे माथा टेकने की

जगह है, वहाँ उनके गंदे पाँव रखवाओ। तुम्हें इस्लामी अहसास ही नहीं रहा, मुशरिकों के प्रति प्रेम ने तुम्हें अंधा और बहरा कर दिया है।

[1] अल-कुरान अल-करीम 28/9 [2] अल-कुरान अल-करीम 78/40

ثالثاً اقول: (میں کہتا ہوں ۔ ت) وللہ الحمد اس حدیث حسن نے صاف ارشاد فرمایا کہ اس سے پہلے جو کسی مشرک یا کافر غیر ذمی کے لئے اجازت تھی منسوخ ہو گئی کہ فرمایا "بعد عامنا ہذا" (اس سال کے بعد کوئی مشرک مسجد میں نہ آنے پائے سوا ذمیوں کے) مخالفین جتنی روایات پیش کریں ان کے ذمہ لازم ہے کہ اس واقعہ کے اس ارشاد کے بعد ہونے کا ثبوت دیں ورنہ سب جوابوں سے قطع نظر ایک سیدھا سا یہی جواب بس ہے کہ وہ منسوخ ہو چکا اور وہ ہرگز اس کا ثبوت نہیں دے سکتے "خصوصاً بعد عامنا ہذا" کا لفظ ارشاد فرما رہا ہے کہ یہ ارشاد بعد نزول سورہ برات ہے غالباً اس کا یہ لفظ اس پاک ارشادِ الہی " اِنَّمَا الْمُشْرِکُوْنَ نَجَسٌ فَلَا یَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِہِمْ ھٰذَا"[1] (مشرک نرے ناپاک ہیں تو اس برس کے بعد وہ مسجد حرام کے پاس نہ آنے پائیں ۔ ت) سے ماخوذ ہے تو پہلے کے وقائع پیش کرنا محض نادانی لیکن لیڈران تو ڈھونڈھ کر منسوخات ہی پر عمل کر رہے ہیں کہ اس میں اپنا بچاؤ دیکھتے ہیں " وَ خَسِرَ ھُنَالِکَ الْمُبْطِلُوْنَ"[2] (اور باطل والوں کا وہاں خسارہ ۔ ت)

لیڈران کی بہی خواہی اسلام : رابعاً: یہ نہ سہی اختلاف احوال زمانہ و عادات قوم کو ہمیشہ مسائل تعظیم و توہین میں دخل تام ہے پھر غیر اسلامی سلطنت اور کافروں کی کثرت میں اس کی اجازت اور اس کی اشاعت اور مساجد کو پامالی کفار کے لئے وقف کرنا کس قدر بہی خواہی اسلام ہے ع اے راہ رو پشت بمنزل ہشدار (اے منزل کی طرف پشت کر کے چلنے والے ! ہوش کر ۔ ت)

لیڈران کی اسلامی غیرت: خامساً: واقعی بندگی بیچارہ گی جب ہندوؤں کی غلامی ٹھہری پھر کہاں کی غیرت اور کہاں کی خودداری، وہ تمہیں ملیچھ جائیں، بھنگی مانیں، تمہارا پاک ہاتھ جس چیز کو لگ جائے گندی ہو جائے سودا بیچیں تو دور سے ہاتھ میں ڈال دیں، پیسے لیں تو دور سے، یا

پنکھا وغیرہ پیش کر کے اس پر رکھوائیں حالانکہ بحکم قرآن خود وہی نجس ہیں اور تم ان نجسوں کو مقدس مطہر بیت اللہ میں لے جاؤ جو تمھارے ماتھا رکھنے کی جگہ ہے وہاں ان کے گندے پاؤں رکھواؤ تم کو اسلامی حس ہی نہ رہا محبتِ مشرکین نے اندھا بہرا کردیا۔

[1] القرآن الکریم ۲۸/۹ [2] القرآن الکریم ۷۸/۴۰

Fatawa Razawiyya Volume 14

Leaders mention the issue of entry into mosques merely for deception; what they did is absolutely haraam (forbidden) by consensus:

Sixthly: What can be said to those upon whom the state of "Your love for something makes you blind and deaf"^1 has overcome? Leave all those things aside, one has to face God too, or do you intend to always remain under the shadow of the polytheists? If there were permissibility, it would be for a weak, humiliated, and wretched disbeliever coming to the mosque, for example, to embrace Islam, to listen to Islamic preaching, or to receive an Islamic ruling. Was there permission to take arrogant polytheists and filth-worshippers into the mosque as preachers for Muslims, seat them on the pulpit of Mustafa (peace and blessings of Allah be upon him), and make them preachers while Muslims stand below them? Can you find any Hadith or jurisprudential report for the permissibility of this? Never, then never by Allah! Fairness! Is this not stepping ahead of Allah and His Messenger, fabricating lies against the pure Shariah, intentionally changing divine commands, and swallowing a pig by calling it a goat? Abu Nu'aym in 'Hilyat al-Awliya' narrates from Jabir bin Abdullah (may Allah be pleased with them):

| نهى رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم ان يصافح المشركون او يكنوا اوير حب بهم^2۔ |
The Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) forbade shaking hands with polytheists, or calling them by their honorific titles (kunya), or welcoming them by saying "Marhaba" (welcome) when they arrive. |

This is the lowest degree of respect—not calling them by name but saying "father of so-and-so," or saying "please come" to give them a place upon arrival. Allah is Great! The Hadith forbids even this. And the Imams of the religion have already stated rulings of contempt and humiliation regarding the protected non-Muslim subjects (Dhimmi), an example of which just passed: that making him a scribe is forbidden, assigning him any work that elevates him among Muslims is forbidden, his veneration is forbidden. If a Muslim is standing, he is not permitted to sit. If out of necessity like illness he is on a ride, he must immediately dismount where a gathering of Muslims appears.

Let the aspiring leaders from Badaun see the rulings of the noble Imams concerning themselves.

So much so that in Fatawa Zahiriyya, Ashbah wa-Naza'ir, Tanwir al-Absar, Durr al-Mukhtar, and other reliable books, it is stated:

---

1 Musnad Ahmad bin Hanbal, Hadith of Abu al-Darda (may Allah be pleased with him), Dar al-Fikr Beirut, 5/192 2 Hilyat al-Awliya, biography 466, Ishaq bin Ibrahim al-Hanzali, Dar al-Fikr Beirut, 9/236

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदहवीं (14)

नेता केवल गुमराह करने के लिए मस्जिदों में प्रवेश के मसले का नाम लेते हैं; उन्होंने जो किया वह सर्वसम्मति से पूर्णतः हराम (वर्जित) है:

छठा: उन बातों का उन लोगों से क्या कहना जिन पर 'किसी चीज़ से तुम्हारा प्रेम तुम्हें अंधा और बहरा कर देता है'^1 का रंग चढ़ गया है। सब जाने दो, खुदा को भी मुँह दिखाना है या हमेशा मुशरिकों (बहुदेववादियों) की छाया में ही रहना है? अगर अनुमति होती, तो वह किसी कमज़ोर, अपमानित और ज़लील काफ़िर के लिए होती जो मस्जिद में आता, उदाहरण के लिए इस्लाम लाने, या इस्लामी उपदेश सुनने, या इस्लामी हुक्म लेने के लिए। क्या इसकी अनुमति थी कि अभिमानी मुशरिकों और नजासत के पुजारियों को मुसलमानों के लिए उपदेशक बना कर मस्जिद में ले जाओ, उन्हें मुस्तफ़ा (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के मिम्बर (मंच) पर बिठाओ, और मुसलमानों को उनके नीचे खड़ा करके उन्हें उपदेशक बनाओ? क्या तुम्हें इसके औचित्य के लिए कोई हदीस या कोई फ़िक़ही रिवायत मिल सकती है? कदापि नहीं, फिर अल्लाह की कसम कदापि नहीं! इंसाफ! क्या यह अल्लाह और उसके रसूल से आगे बढ़ना, शरीअत-ए-मुतह्हरा पर झूठा आरोप गढ़ना, जानबूझकर ईश्वरीय आदेशों को बदलना और सुअर को बकरी बताकर निगलना नहीं होगा? अबू नुऐम 'हिल्यतुल औलिया' में जाबिर बिन अब्दुल्लाह (रज़ियल्लाहु अन्हुमा) से रिवायत करते हैं:

| نهی رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم ان یصافح المشرکون او یکنوا اویر حب بهم^2۔ | अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने मना फ़रमाया कि मुशरिकों से मुसाफ़हा (हाथ मिलाना) किया जाए या उन्हें कुनियत (जैसे फ़लां के पिता) से याद करें या आते वक्त मरहबा (स्वागत) कहें। |

यह सम्मान का सबसे निचला स्तर है कि नाम लेकर न पुकारा जाए, 'फ़लां का बाप' कहा जाए या आते समय जगह देने के लिए 'आइये' कहा जाए। अल्लाह अकबर! हदीस इससे भी मना फ़रमाती है। और दीन के इमामों ने ज़िम्मी काफ़िर के बारे में अपमान और तिरस्कार के वे हुक्म बयान कर दिए हैं जिनका उदाहरण अभी गुज़रा कि उसे मुहर्रिर (लेखक) बनाना हराम है, कोई ऐसा काम सौंपना जिससे मुसलमानों में उसकी बड़ाई हो हराम है, उसकी ताज़ीम हराम है। अगर मुसलमान खड़ा हो तो उसे बैठने की इजाज़त नहीं। बीमारी आदि की विवशता के कारण अगर वह सवारी पर हो, तो जहाँ मुसलमानों का जमघट आए, तुरंत उतर पड़े।

बदायूँ के नेता बनने वाले अपने हक़ में इमामों के हुक्म देखें।

यहाँ तक कि फ़तावा ज़हीरिया, अश्बाह वन-नज़ायर, तनवीरुल अबसार, दुर्र-ए-मुख्तार और अन्य विश्वसनीय ग्रंथों में है:

---

1 मुसनद अहमद बिन हंबल, हदीस अबी दरदा (रज़ियल्लाहु अन्हु), दारुल फ़िक्र बेरूत, 5/192 2 हिल्यतुल औलिया, तर्जुमा 466, इसहाक बिन इब्राहीम अल-हंज़ली, दारुल फ़िक्र बेरूत, 9/236

فتاوی رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

لیڈران محض اغوا کے لئے مسئلہ دخول مساجد کا نام لیتے ہیں انہوں نے جو کیا بالا جماع حرام قطعی ہے:

سادسا: ان باتوں کا ان سے کیا کہنا جس پر حبک الشیئ یعمی و یصم^1 (تیرا کسی چیز سے محبت کرنا اندھا اور بہرا کر دیتا ہے) کا رنگ پھر گیا سب جانے دو خدا کو بھی منہ دکھانا ہے یا ہمیشہ مشرکین ہی کی چھاؤں میں رہنا ہے جواز تھا تو یوں کوئی کافر دبلا، ذلیل و خوار مثلا اسلام لانے یا اسلامی تبلیغ سننے یا اسلامی حکم لینے کے لئے مسجد میں آئے یا اس کی اجازت تھی کہ خود سر مشرکوں نجس پرستوں کو مسلمانوں کو واعظ بنا کر مسجد میں لے جاؤ اسے مسند مصطفیٰ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم پر بٹھاؤ مسلمانوں کو نیچا کھڑا کر کے اس کا واعظ بناؤ، کیا اس کے جواز کی کوئی حدیث یا کوئی فقہی روایت تمہیں مل سکتی ہے حاشا ثم حاشا للہ انصاف! کیا یہ اللہ ورسول سے آگے بڑھنا شرع مطہر پر افتراء گھڑنا احکام الہی دانستہ بدلنا سور کو بکری بتا کر نگلنا نہ ہو گا۔ ابونعیم حلیۃ الاولیاء میں جابر بن عبد اللہ رضی اللہ تعالیٰ عنہما سے روایت کرتے ہیں:

| نھی رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وسلم ان یصافح المشرکون او یکنوا اویر حب بھم^2۔ | رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم نے منع فرمایا کہ مشرکوں سے مصافحہ کیا جائے یا انہیں کنیت سے یاد کریں یا آتے وقت مرحبا کہیں۔ |

یہ ادنی درجہ تکریم کا ہے کہ نام لے کر نہ پکارا، فلاں کا باپ کہا یا آتے وقت جگہ دینے کو آئیے کہا اللہ اکبر حدیث اس سے بھی منع فرماتی ہے اور ائمہ دین ذمی کافر کی نسبت وہ احکام تحقیر و

تذلیل فرما چکے جن کا نمونہ ابھی گزرا کہ اسے محرر بنانا حرام کوئی کام ایسا سپرد کرنا جس سے مسلمانوں میں اس کی بڑائی ہو حرام اس کی تعظیم حرام، مسلمان کھڑا ہو تو اسے بیٹھنے کی اجازت نہیں، بیماری وغیرہ ناچاری کے باعث سواری پر ہو تو جہاں مسلمانوں کا مجمع آئے فوراً اتر پڑے۔ بد ایونی لیڈر بننے والے اپنے حق میں احکام ائمہ کرام دیکھیں۔ حتی کہ فتاوی ظہیر یہ واشباہ والنظائر و تنویر الابصار و در مختار و غیرہا معتمدات اسفار میں ہے:

1^$ مسند احمد بن حنبل حدیث ابی الدرداء رضی اللہ تعالی عنہ دارالفکر بیروت ۵/ ۱۹۲ $2^$

حلیۃ الاولیاء ترجمہ ۴۶۶ اسحق بن ابراہیم الحنظلی دارالفکر بیروت ۹/ ۲۳۶

Fatawa Razawiyya Volume (14)

If one greets a Dhimmi (non-Muslim citizen) with respect, he commits disbelief (kufr), because honoring a disbeliever is disbelief. In the Fatawa of Imam Zahir al-Din, Al-Ashbah, Durr al-Mukhtar, etc., it is stated: If someone addresses a Majusi (Zoroastrian) as "O Teacher" (ustad) out of respect, he becomes a disbeliever.

And here, such great honor is being given to a warring polytheist, and he is being elevated and preferred over Muslims, and yet their disbelief is ignored, and even the validity of their actions is not questioned. Fatwas and treatises are being written to justify this absolute prohibition by dressing it up as lawful. One who addresses a Majusi as "Teacher" out of respect becomes a disbeliever, but what about someone who stands on a stage and says about a polytheist idol-worshipper that "God has sent them to help you"? Gandhi is being portrayed not as a leader but as a mentor sent by divine power to teach you a lesson. They are presenting him as a staunch Muslim; a teacher whose lesson is not of any worldly trade, but rather they clearly stated he is there to remind you of your religious duty. So, the teacher taught religious knowledge, and that too not of some recommended act, but as a teacher of a specific religious obligation. If anyone has a brain in their head and sense in their brain, a heart in their chest and value for Islam in their heart, let them look at these words: "God has sent them to help you." Truth be told, how is this claim any less than a claim of prophethood? What kind of Islam do these people who want to become leaders have?

Like the firm ablution (Wudu) of Bibi Tamyiz. (This is just like the firm ablution of Bibi Tamyiz. - Translator)

How could it break, when it doesn't even have a crack? "And those who have wronged will soon know to what [kind of] return they will be returned." (26:227) (Now the oppressors are about to know which way they will be overturned. - Translator)

Note: See the newspaper 'Fath Delhi', Volume 2, No. 242, the speech of Maulana Abdul Majid Badayuni at the Jamiat Ulama-e-Hind conference, page 4, column 1, 12 Hashmat Ali.

1. Al-Durr al-Mukhtar, Kitab al-Hazr wa al-Ibahah, Chapter on Sale, Matba' Mujtabai Delhi, 2/251
2. Al-Durr al-Mukhtar, Kitab al-Hazr wa al-Ibahah, Chapter on Sale, Matba' Mujtabai Delhi, 2/251

3. The Holy Quran 26/227

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदहवीं (14)

यदि कोई किसी धिम्मी (गैर-मुस्लिम नागरिक) को सम्मान के साथ सलाम करता है, तो वह काफ़िर हो जाता है, क्योंकि काफ़िर का सम्मान करना कुफ़्र है। फ़तावा इमाम ज़हीर उद्दीन, अल-अशबाह, दुर्रुल मुख़्तार आदि में है: यदि किसी ने मजूसी (पारसी) को सम्मानपूर्वक 'ऐ उस्ताद' कहा, तो वह काफ़िर हो गया।

और यहाँ एक युद्धरत मुशरिक (मूर्तिपूजक) का इतना सम्मान किया जा रहा है और उसे मुसलमानों पर तरजीह दी जा रही है, और फिर भी उनका कुफ़्र तो दूर, उनके कार्यों की वैधता पर भी आंच नहीं आती। इस पूर्णतः हराम कार्य को हलाल का चोला पहनाकर फतवे और रिसाले (लेख) लिखे जा रहे हैं। मजूसी को सम्मानवश ज़बान से 'उस्ताद' कह देने वाला काफ़िर हो जाए, लेकिन मुशरिक बुतपरस्त (मूर्तिपूजक) के बारे में स्टेज पर खड़े होकर यह कहने वाला कि "ईश्वर ने उन्हें तुम्हारी मदद के लिए भेजा है" - गांधी को केवल नेता नहीं बल्कि कुदरत ने तुम्हें सबक सिखाने वाला शिक्षक बनाकर भेजा है - ऐसे लोगों को सच्चा मुसलमान बनाया जा रहा है। सबक सिखाने वाला और सबक भी किसी दुनियावी काम का नहीं, बल्कि साफ़ कहा कि तुम्हारा धार्मिक फ़र्ज़ याद दिलाने के लिए। तो उस्ताद ने दीन का ज्ञान सिखाया, और वह भी किसी मुस्तहब (पसंदीदा) कार्य का नहीं, बल्कि विशेष धार्मिक फ़र्ज़ का शिक्षक उस्ताद बनाया। और जिसके सिर में दिमाग और दिमाग में अक्ल हो, सीने में दिल और दिल में इस्लाम की कद्र हो, तो वह इन शब्दों को देखे कि "ईश्वर ने उन्हें तुम्हारी मदद के लिए भेजा है"। खुदा की कसम, यह कहना रिसालत (पैग़म्बरी) के दर्जे से कितना कम है? इन नेता बनने वालों का इस्लाम क्या है?

जैसे बीबी तमीज़ का पक्का वज़ू। (यही जैसे बीबी तमीज़ का पक्का वज़ू। - त)

कि किस तरह टूटना क्या, उसमें दरार तक नहीं पड़ती? "और ज़ुल्म करने वालों को जल्द ही पता चल जाएगा कि वे किस ओर पलटे जाएंगे।" (26:227) (अब ज़ालिम जानना चाहते हैं कि किस करवट पलटा खाएंगे। - त)

नोट: देखें अखबार 'फ़तह दिल्ली', जिल्द 2, नंबर 242, जमीअतुल उलेमा-ए-हिंद के जलसे में मौलाना अब्दुल माजिद बदायूँनी का भाषण, पृष्ठ 4, कॉलम 1, 12 हशमत अली।

1. अल-दुर्रुल मुख़्तार, किताब अल-हज़र वल इबाहह, फ़स्ल फ़िल बैय, मतबा मुजतबाई दिल्ली, 2/251
2. अल-दुर्रुल मुख़्तार, किताब अल-हज़र वल इबाहह, फ़स्ल फ़िल बैय, मतबा मुजतबाई दिल्ली, 2/251
3. अल-क़ुरआन अल-करीम 26/227

لو سلم علی الذمی تبجیلا یکفر لان تبجیل الکافر کفر ۔ اگر ذمی کو تعظیماً سلام کرے کافر ہو جائے گا کہ کافر کی تعظیم کفر ہے۔ فتاوٰی امام ظہیر الدین واشباہ در مختار وغیرہما میں ہے: لو قال لمجوسی یا استاذ تبجیلا کفر ۔ اگر مجوسی کو بطور تعظیم "اے استاد" کہا کافر ہو گیا۔

اور یہاں حربی مشرک کی یہ کچھ تعظیم یہ کچھ مسلمانوں پر اس کی رفعت و تقدیم ہورہی ہے اور پھر کفر بالائے طاق ان کے جواز کو بھی ٹھیس نہیں لگتی، اس حرام قطعی کو حلال کی کھال پہن کر فتوے اور رسالے لکھے جارہے ہیں، مجوسی کو تعظیماً زبان سے استاد کہہ دینے والا کافر ہو لیکن مشرک بت پرست کو اسٹیج پر کھڑے ہو کر کہنے والا "کہ خدا نے ان عہ کو مدد کرنا کر تمہارے پاس بھیجا ہے" گاندھی کو پیشوا نہیں بلکہ قدرت نے تم کو سبق پڑھانے والا مدبر بنا کر بھیجا ہے ٹھیٹ مسلمان بنارہے ہیں سبق پڑھانے والا اور سبق بھی کسی دنیوی حرفت کا نہیں بلکہ صاف کہا کہ تمہارا فرض دینی یاد دلانے کو تو استاذ نے علم دین بتایا اور علم دین بھی کسی مستحب وغیرہ کا نہیں بلکہ خاص فرض دینی کا معلم استاذ بنایا اور کسی کے سر میں دماغ اور دماغ میں عقل۔ پہلو میں دل اور دل میں اسلام کی قدر ہو تو وہ ان لفظوں کو دیکھے کہ "خدا نے ان کو مدد کرنا کر تمہارے پاس بھیجا ہے" خدا لگتی کہنا یہ رسالت سے کیسی ٹھی نیچے رہا ان لیڈر بننے والوں کا اسلام کیا ہے؟ ع چوں وضوے محکم بی بی تمیز (یہی جیسے بی بی تمیز کا محکم وضو۔ ت) کہ کس طرح ٹوٹنا کیا اس میں دراڑ تک نہ پڑتی "وَسَیَعْلَمُ الَّذِینَ ظَلَمُوا أَیَّ مُنْقَلَبٍ یَنْقَلِبُونَ" (اب جانا چاہتے ہیں ظالم کہ کس کروٹ پلٹا کھائیں گے۔ ت) عہ: دیکھو اخبار فتح دہلی جلد ۲ نمبر ۲۴۲ جلسہ جمعیۃ العلماء ہند میں مولانا عبد الماجد بدایونی کی تقریر ص ۴ کالم اول ۱۲ حشمت علی

1 الدرالمختار کتاب الحظر والاباحة فصل فی البیع مطبع مجتبائی دہلی ۲/ ۲۵۱ 2 الدرالمختار کتاب الحظر والاباحة فصل فی البیع مطبع مجتبائی دہلی ۲/ ۲۵۱ 3 القرآن الکریم ۲۶/ ۲۲۷

Fatawa Razawiyya Volume 14 (14)

The Shahjahanpuri fatwa presented by the leaders regarding mosques is a rebuttal against them: Seventh: The Imams of religion have clearly stated that it is absolutely forbidden (haram) for a disbeliever to enter a mosque in a manner of superiority (istilaa). It is mentioned in Hidaya: [Arabic Box 1]: The verse is interpreted as being present for the purpose of domination and superiority. (1) [Urdu Explanation]: The verse is interpreted to mean they should not come in a manner of dominance and highness. It is mentioned in Kafi Imam Nasafi: [Arabic Box 2]: The verse is interpreted as preventing them from entering while being dominant and overbearing against the people of Islam. (2) [Urdu Explanation]: The meaning of the verse is established as preventing their entry in such a way that they come with dominance and act superior to Muslims. But what is the use of mentioning Hidaya and Kafi to those who do not listen to the clear texts of the Great Quran? Yes, say that if they accept the truth, it's the leaders' good fortune, otherwise, it's the ill-fate of hard times that the fatwa published by the leaders themselves, citing Radd al-Muhtar, quoted this very text from Hidaya that the Great Quran has forbidden the polytheist (mushrik) from entering the mosque in a manner of superiority. Our friend, the Mufti, has handed them this second 'Mutanimmas' scroll like a Marwani letter. The Marwani letter was in their hand and the Mutanimmas scroll was closed; they handed them an open fatwa and didn't realize their own downfall, publishing it to delude and distract the common people. Advice to the Mufti: Yes, there is this much friendly complaint to the Mufti sahib as well: leaving aside the application of the ruling for Dhimmi (non-Muslim subjects) to Harbis (those in a state of war), people of the book, or polytheists, if the aspect of 'superiority' was known to be a public matter, he should not have given the fatwa into the hands of followers of falsehood, knowing well that they would mislead the public and try to make what is strictly forbidden (haram), even worse, appear lawful. What's more surprising is that omitting the condition of 'non-superiority' in the statement of the ruling made it sound like absolute permission, even though the text of the book had a general application. How would the common people understand the Arabic text of the book? The leaders found a way to lead them astray. We ask Allah for pardon and well-being, and there is no power or strength except with Allah.

(1) Al-Hidaya, Kitab al-Karahiyah, Miscellaneous Matters, Matba' Yusufi Lucknow, Vol. 4, p. 274/4 (2) Kafi Imam al-Nasafi

फ़तावा रज़विया जिल्द 14 (14)

मस्जिदों के संबंध में नेताओं द्वारा पेश किया गया शाहजहांपुरी फतवा खुद उन्हीं के खिलाफ है: सातवां: धर्म के इमामों ने स्पष्ट रूप से कहा है कि काफ़िर का 'इस्तिला' (श्रेष्ठता) के तौर पर मस्जिद में जाना पूरी तरह से हराम है। हिदाया में लिखा है: [अरबी बॉक्स 1]: आयत को प्रभुत्व और श्रेष्ठता के लिए उपस्थिति पर आधारित किया गया है। (1) [उर्दू व्याख्या]: आयत का अर्थ यह लिया गया है कि वे प्रभुत्व और उच्चता के रूप में न आएं। काफी इमाम नसफी में है: [अरबी बॉक्स 2]: आयत का अर्थ उन्हें प्रवेश करने से रोकना है जबकि वे इस्लाम के लोगों पर प्रभावी और श्रेष्ठ हों। (2) [उर्दू व्याख्या]: आयत का यह अर्थ तय किया गया है कि उन्हें इस तरह आने से रोका जाता है कि वे प्रभुत्व के साथ आएं और मुसलमानों पर श्रेष्ठ बनें। मगर हिदाया और काफी का उन लोगों के सामने ज़िक्र करना क्या, जो कुरान-ए-अज़ीम के स्पष्ट आदेशों को नहीं सुनते। हाँ, यह कहिए कि अगर वे सच स्वीकार करें तो यह नेताओं का सौभाग्य है, वरना बदकिस्मती का आलम यह है कि खुद नेताओं द्वारा प्रकाशित फतवे ने 'रद्द अल-मुह्तार' के हवाले से हिदाया की यही इबारत उद्धृत की है कि कुरान-ए-अज़ीम ने मुशरिक का 'इस्तिला' के तौर पर मस्जिद में आना हराम ठहराया है। हमारे दोस्त मुफ्ती साहब ने यह दूसरा 'मुतनिम्मस का पत्र' मरवानी पत्र की तरह उनके हाथ में थमा दिया। मरवानी पत्र उनके हाथ में था और मुतनिम्मस का पत्र बंद था; उनके हाथ में खुला हुआ फतवा दे दिया और उन्हें अपनी मौत (पतन) का एहसास नहीं हुआ, इसे प्रकाशित करवाकर वे जनता को बहला-फुसला रहे हैं। मुफ्ती को नसीहत: हाँ, मुफ्ती साहब से इतनी दोस्ताना शिकायत भी है कि 'ज़िम्मी' (गैर-मुस्लिम प्रजा) के हुक्म को 'हर्बियों' या 'किताबियों' या 'मुशरिकों' पर लागू करने की बात तो अलग, अगर 'इस्तिला' (श्रेष्ठता) की सूरत ज़ाहिर थी, तो यह जानते हुए भी उसे बातिल-परस्तों (असत्य के अनुयायियों) के हाथ में फतवा नहीं देना चाहिए था, जिससे वे जनता को गुमराह करें और कतई हराम, बल्कि उससे भी बदतर चीज़ को हलाल कर दिखाएं। फिर ताज्जुब की बात यह है कि हुक्म बयान करने में 'अदम-ए-इस्तिला' (श्रेष्ठता का न होना) की शर्त छूट जाने से ऐसा लगा जैसे पूर्ण अनुमति हो, हालांकि किताब की इबारत आम तौर पर आई थी। किताब की अरबी इबारत को आम जनता क्या समझेगी? नेताओं को उन्हें गुमराह करने का रास्ता मिल गया। हम अल्लाह से माफ़ी और सलामती की दुआ करते हैं, और अल्लाह के सिवा कोई शक्ति और सामर्थ्य नहीं है।

(1) अल-हिदाया, किताब अल-कराहिया, विविध मामले, मतबा यूसुफी लखनऊ, भाग 4, पृष्ठ 274/4
(2) काफी इमाम अल-नसफी

درباره مساجد لیڈران کا پیش کرده شاہجہاں پوری فتویٰ خود انہیں پر رد ہے: سابعاً: ائمہ دین نے صاف تصریحیں فرمائیں کہ کافر کا بطور استعلاء مسجد میں جانا مطلقاً حرام ہے ، ہدایہ میں ہے: الآیة محمولة علی الحضور استیلاء واستعلاء ۱ - آیت اس پر محمول کی گئی ہے کہ وہ غلبہ وبلندی کے طور پر نہ آئیں۔ کافی امام نسفی میں ہے: الآیة محمولة علی منعهم ان یدخلوها مستولین و علی اهل اسلام مستعلین ۲ - آیت کے یہ معنی قرار دیئے گئے ہیں کہ ان کے ایسے آنے سے منع کیا جاتا ہے کہ بطور غلبہ آئیں اور مسلمانوں پر بلند ہوں۔ مگر ہدایہ وکافی کا ان لوگوں کے سامنے ذکر کیا جو قرآنِ عظیم کے نصوصِ قاہرہ نہیں سنتے، ہاں یہ کہئے کہ اگر حق مانیں تو لیڈران کی خوبی قسمت ورنہ سخت نصیبوں کی شامت کہ خود لیڈری شائع کرده فتوے نے بحوالہ ردالمحتار یہی عبارت ہدایہ نقل کردی کہ قرآنِ عظیم نے مشرک کا بطورِ استعلاء مسجد میں آنا حرام فرمایا ہے، ہمارے دوست مفتی صاحب نے یہ دوسرا متنمس کا صحیفہ مروانی خط کی طرح ان کے ہاتھ میں دے دیا ، مروانی خط ان کے ہاتھ تھا اور متنمس کا صحیفہ بند، ان کے ہاتھ میں کھلا ہوا فتویٰ دے دیا اور ان کو اپنی موت نہ سوجھی اسے شائع کراتے عوام کو بہلاتے بھلاتے ہیں۔ مفتی کو ہدایت: اہاں اتنی شکایت دوستانہ مفتی صاحب سے بھی ہے کہ ذمی کا حکم حربیوں یا کتابی یا مشرکوں پر ڈھالنا در کنار صورتِ استعلاء اگر معلوم تھی کہ طشت از بام ہے تو اسے جانتے ہوئے باطل پرستوں کے ہاتھ میں فتویٰ دینا نہ چاہئے تھا جس سے وہ عوام کو بہکائیں اور اپنے حرامِ قطعی بلکہ اس سے بھی اشد کو حلال کردکھلائیں، پھر عجب یہ کہ بیانِ حکم میں عدمِ استعلاء کی قید رہ جانے نے مطلقاً جواز کی سنائی اگرچہ عبارت کتاب سے اطلاق پر آئی کتاب کی عربی عبارت

عوام کیا سمجھیں انھیں گمراہ کر لینے کی لیڈروں نے راہ پائی نسأل اللہ العفو والعافیۃ ولا حول ولا قوۃ الا باللہ۔

۱ - الھدایہ کتاب الکراھیۃ مسائل متفرقۃ مطبع یوسفی لکھنؤ الجزء الرابع ۲۷۴/۴ ۲ - کافی امام النسفی

Volume 14 (14) Fatawa Rizvia

The state of leaders with respect to Sharia: Muslims! You have seen the state of the religion of these who aspire to be leaders; how they change and trample upon the Sharia like sandals under their feet, and how they deceive Muslims by appearing as well-wishers of Islam. Friendship with polytheists (Mushrikeen) is one, treaties with Mushrikeen are two, seeking help from Mushrikeen is three, exalting Mushrikeen in the mosque is four. In all these, without exaggeration, certainly and absolutely, the leaders have made wearing pigskin permissible (halal); they have trampled upon the Divine religion. And then they are leaders, reformers, and great guides for Muslims; anyone who does not agree with them is not even a Muslim. Until they slaughter Islam with a blunt knife, there is no faith.

"My Lord! I seek refuge in You from the promptings of the devils, and I seek refuge in You, my Lord, lest they be present with me." O my Lord, I seek Your protection from the whispers of the devils, and O my Lord, I seek Your protection from their presence with me.

Alas, alas, alas! We belong to Allah and to Him we shall return.

I have shared a little of my heart's grief before you, fearing your heart might be aggrieved; otherwise, there is much to be said. (I have presented a little of my heart's sorrow before you, I fear your heart will be distressed, otherwise, there are many things to say. - Translator)

Important representation that must be considered: I know my words will be disliked by them, and as per the custom of investigating the truth and manifesting the commands of the Lord of Mankind, it will always be labeled as 'abuse'. The helpless have always hidden their helplessness like this, by calling the commands of Truth 'harshness' and 'abuse' as a pretext to avoid answering. Therefore, it is requested with folded hands that for a while, you step down from 'Nechari' (modernist) etiquette and, having faith in those verses recited at the beginning of the fatwa, listen carefully to these scientific discussions and Divine commands. If, for the sake of argument, there is a misunderstanding on our part, tell us with truth and justice. By the grace of Allah, you will never find us among those who, after understanding, persist in falsehood, refuse the truth, and choose disgrace upon disgrace. And if you understand—what will you understand? Your intelligent ones already understand that they are deliberately clashing with the Truth. This is dressing up Haram as Halal and Halal as Haram, and presenting Islam as Kufr and Kufr as Islam. You have the

choice to accept or not, and reward, accountability, and the lifting of veils will happen on the Day of Reckoning.

1. The Holy Quran 23/97 & 98. Page 531 of 712

खंड चौदह (14) फ़तावा रिज़विया

शरीयत के साथ नेताओं की स्थिति: मुसलमानों! तुमने उन नेताओं की हालत देखी है जो धर्म के नेता बनते हैं, कैसे वे शरीयत को पैरों के जूतों की तरह बदलते हैं, पैरों तले कुचलते हैं, और इस्लाम के खैर-ख्वाह बनकर मुसलमानों को छलते हैं। मुशरिकों (बहुदेववादियों) से मेल-मिलाप एक, मुशरिकों से संधि दो, मुशरिकों से सहायता माँगना तीन, मस्जिद में मुशरिकों का गुणगान चार; इन सब में बिना किसी अतिशयोक्ति के इन नेताओं ने निश्चित रूप से सूअर की खाल पहनना हलाल कर लिया है, ईश्वरीय धर्म को पैरों तले रौंदा है। और फिर वे मुसलमानों के नेता, सुधारक और बड़े मार्गदर्शक हैं, जो उनकी हाँ में हाँ न मिलाए वह मुसलमान ही नहीं, जब तक इस्लाम को कुंद छुरी से ज़िबह न करें, ईमान ही नहीं।

"हे मेरे रब! मैं शैतानों के वसवसों (उकसावों) से तेरी पनाह माँगता हूँ, और हे मेरे रब! तेरी पनाह माँगता हूँ कि वे मेरे पास आएँ।" ऐ मेरे रब! तेरी पनाह शैतानों के वसवसों से, और ऐ मेरे रब! तेरी पनाह कि वे मेरे पास आएँ।

आह आह आह! हम अल्लाह के हैं और हमें उसी की ओर लौटकर जाना है।

मैंने आपके सामने अपने दिल का थोड़ा सा दुख रखा है, इस डर से कि कहीं आपका दिल दुखी न हो जाए; वरना कहने को तो बहुत कुछ है। (आपके सामने थोड़ा सा ग़म-ए-दिल पेश किया है, मुझे डर है कि आपका दिल आहत होगा, वरना बातें बहुत हैं। - त)

महत्वपूर्ण और ध्यान देने योग्य निवेदन: मैं जानता हूँ कि मेरी बातें उन्हें बुरी लगेंगी, लेकिन शोधपूर्ण सत्य और रब के आदेशों को प्रकट करने की मेरी आदत के अनुसार इसे हमेशा 'गालियाँ' कहा जाएगा। मजबूर लोगों ने हमेशा अपनी लाचारी को इसी तरह छिपाया है, सत्य के आदेशों को 'सख्ती' और 'गालियाँ' बताकर जवाब देने से बचने का बहाना बनाया है। इसलिए निवेदन है कि थोड़ी देर के लिए 'नीचरी' (आधुनिकतावादी) तहज़ीब से हटकर उन आयतों को सुनें जो इस फ़तवे की शुरुआत में पढ़ी गईं; यदि आप उन पर ईमान रखते हैं, तो इन वैज्ञानिक चर्चाओं और ईश्वरीय आदेशों को ध्यान से सुनें। यदि तर्क के तौर पर हमारी कोई गलतफहमी है, तो सच्चाई और न्याय के साथ हमें बताएं। अल्लाह की कृपा से, आप हमें कभी उन लोगों में नहीं पाएंगे जो सत्य को समझ लेने के बाद भी असत्य पर अड़े रहते हैं, सत्य का इनकार करते हैं और अपमान पर अपमान चुनते हैं। और यदि आप समझ जाएं—क्या खाक समझेंगे? आपके बुद्धिमान लोग समझ रहे हैं कि वे जानबूझकर सत्य से

उलझ रहे हैं। यह हराम को हलाल और हलाल को हराम का लिबास पहनाना है, इस्लाम को कुफ्र और कुफ्र को इस्लाम बनाकर दिखाना है। मानना या न मानना आपका अधिकार है; प्रतिफल, दंड और पर्दा उठना न्याय के दिन ही होगा।

1. पवित्र कुरान 23/97 और 98. पृष्ठ 531 का 712

شریعت کے ساتھ لیڈروں کی حالت: مسلمانو! تم نے دیکھا یہ حالت ہے ان لیڈر بننے والوں کے دین کی، کیسا کیسا شریعت کو بدلتے مسلتے، پاؤں کے نیچے کچلتے، اور خیر خواہ اسلام بن کر مسلمانوں کو چھلتے ہیں، موالاتِ مشرکین ایک، معاہدۂ مشرکین دو، استعانت بمشرکین تین، مسجد میں اعلائے مشرکین چار، ان سب میں بلا مبالغہ یقیناً قطعاً لیڈروں نے خنزیر کی کھال پہننا حلال کیا ہے، دین الٰہی کو پامال کیا ہے، اور پھر لیڈر ہیں، ریفارمر ہیں، مسلمانوں کے بڑے راہبر ہیں، جو ان کی ہاں میں ہاں نہ ملائے مسلمان ہی نہیں، جب تک اسلام کو کند چھری سے ذبح نہ کرے ایمان ہی نہیں۔

"رَبِّ اَعُوْذُ بِكَ مِنْ هَمَزٰتِ الشَّیٰطِیْنِ ۙ وَ اَعُوْذُ بِكَ رَبِّ اَنْ یَّحْضُرُوْنِ" اے میرے رب تیری پناہ شیاطین کے وسوسوں سے، اور اے میرے رب تیری پناہ کہ وہ میرے پاس آئیں۔

آہ آہ آہ! انا للہ وانا الیہ راجعون ع

اندکے پیش تو گفتم دل ترسیدم کہ دل آزردہ شوی ورنہ سخن بسیار است (آپ کے سامنے تھوڑا سا غم دل پیش کیا ہے، مجھے ڈر ہے کہ آپ کا دل آزردہ ہوگا ورنہ باتیں بہت ہیں۔ت)

ضروری عرض واجب اللحاظ میں جانتا ہوں کہ میرا کلام انھیں برا لگے گا اور حسب معمول تحقیق حق واظہار احکام رب الانام کا نام گالیاں رکھا جائیگا ہمیشہ عاجزوں نے اپنا عجز یونہی چھپایا ہے احکام حق کو سختی بتا کر گالیاں ٹھہرا کر جواب سے گریز کا حیلہ بنایا ہے لہذا دست بستہ معروض کہ تھوڑی دیر نیچری تہذیب سے تنزل فرما کر وہ آیتیں کہ شروع فتویٰ میں تلاوت ہوئیں ان پر ایمان لا کر ان مباحث علمیہ واحکام الہیہ کو بغور سن لیجئے اگر بفرض باطل ہماری غلط

فہمی ہے حق وانصاف سے بتا دیجئے ہمیں بحمد اللہ ہرگز وہ نہ پائے گا جو سمجھ لینے کے بعد باطل پر اصرار حق سے انکار عار پر عار اختیار کر رہے ہیں، اور اگر سمجھ جاؤ سمجھ کیا جاؤ گے تمہارے سمجھ والے سمجھ رہے ہیں کہ دیدہ ودانستہ حق سے الجھ رہے ہیں یہ حرام کو حلال، حلال کو حرام کا جامع پہنایا، اسلام کو کفر، کفر کو اسلام بنا کر دکھایا ہے تو ماننے نہ ماننے کا تمھیں اختیار ہے اور جزاء وحساب وکشف حجاب روزِ شمار۔

۱ القرآن الکریم ۲۳/ ۹۷ و ۹۸ Page 531 of 712

Fatawa Razawiyya, Volume 14

"The Day when secrets shall be tested, then man will have no power and no helper." (1) | On the day when all hidden matters will be put to the test, man will have no strength nor any helper.

A look at the abandonment of dealings:

(11) The leaders have caused the greatest uproar on the issue of 'Mualat' (dealings/ loyalty). Others went to extremes (excess or negligence) on only one side, but in this case, both shades were present. The extreme (ifrat) was declaring even mere dealings with Christians as absolutely forbidden (Haram Qati'), and the negligence (tafreet) was considering unity with Hindus, or rather their servitude, as a religious obligation (Farz-e-Shari'). Yet, there is a difference in their extremes: the second one (negligence) destroyed religion itself, while practicing the first one (excess) in itself had no harm for Islam. If someone leaves something permissible (Mubah) considering it forbidden, there is no harm in that abandonment since it was just permissible, not obligatory. However, the error lies in the belief of its prohibition. But making it a duty to consider a definite forbidden thing as an obligation is destructive to both faith and action and ruins Islam in every aspect. Therefore, there was no need for debate on the first point; the ruling was stated. The enmity of the antagonists is with them, but from a practical perspective as well, Muslims are seen to suffer great losses in this regard. They face severe difficulties, the solution to which those self-proclaimed deep-sighted and far-sighted leaders might have thought of. Looking at the acts and conditions, the intellect in no way believes that because of their clamor, all Muslims in India, Sindh, Bengal, Burma, Africa, Java, and even Aden would suddenly give up all their jobs, employments, landholdings, and trades. These disturbances have been around for two days, while hundreds (*) of prohibited jobs have been held by people for a long time; they don't leave those, yet they are talking about leaving permissible jobs and...

- e.g., service in warfare is not permissible for any Muslim king except for the exaltation of the Word of Allah. Likewise, service involving ruling against what Allah has revealed. Similarly, jobs involving taking or giving interest, accounting for it, or being a scribe or witness to an interest-based document. In short, any job involving a forbidden act or assistance in a forbidden act is prohibited even in an Islamic state or kingdom. Performing such tasks without employment is

even more prohibited according to Sharia. The same applies to employment in colleges and their teaching and learning where the education is contrary to Sharia and Islam, even if it is called 'Islamic'. Learning such things is prohibited, and any form of assistance for it is forbidden. However, a religious person who remains in religious education such that he protects the beliefs of students and explains the falsehood of misguidances to them, he will be greater than one who remembers Allah in a marketplace, about whom the Hadith said he is like a living person among the dead.

- Al-Quran Al-Karim 86/9 and 10. Page 532 of 712

फ़तावा रज़विया, खंड 14

"जिस दिन छिपे हुए राज़ों की जाँच की जाएगी, तो (इन्सान के) पास न कोई शक्ति होगी और न कोई सहायक।" (1) | जिस दिन सब छिपी बातें जाँच में आएंगी तो आदमी को न कुछ ज़ोर होगा न कोई मददगार।

लेनदेन के बहिष्कार पर एक नज़र:

(11) नेताओं ने 'मुआलात' (लेन-देन/वफादारी) के मुद्दे पर सबसे ज़्यादा शोर मचाया। दूसरों में अति (इफ़रात) या कमी (तफ़रीत) एक ही पहलू पर रही, लेकिन इसमें दोनों के रंग घुले मिले थे। अति (इफ़रात) यह थी कि ईसाइयों के साथ मामूली व्यवहार को भी पूरी तरह हराम (हराम-ए-क़तई) घोषित कर दिया गया, और कमी (तफ़रीत) यह कि हिंदुओं से एकता, बल्कि उनकी गुलामी को धार्मिक कर्तव्य (फ़र्ज़-ए-शरई) मान लिया गया। फिर भी, उनकी इन अतियों में इतना अंतर है कि दूसरे ने स्वयं धर्म को ही बर्बाद कर दिया, जबकि पहले वाले पर अमल करने में स्वयं इस्लाम को कोई नुकसान नहीं था। यदि कोई किसी जायज़ (मुबाह) चीज़ को हराम समझकर छोड़ दे, तो उस छोड़ने में कोई हर्ज नहीं क्योंकि वह महज़ जायज़ थी, अनिवार्य नहीं। गुमराह तो उस हराम होने के विश्वास में है। लेकिन किसी निश्चित हराम चीज़ को फ़र्ज़ मानना ईमान और अमल दोनों के लिए विनाशकारी है और हर पहलू से इस्लाम को बर्बाद करने वाला है। इसलिए पहले वाले पर बहस की ज़रूरत नहीं थी, हुक्म बता दिया गया। विरोधियों की शत्रुता उनके साथ है, लेकिन व्यावहारिक रूप से भी इस मामले में मुसलमानों को बहुत नुकसान पहुँचता दिखाई देता है। उन्हें कठिन समस्याओं का सामना है, जिसका समाधान उन खुद को गहरी नज़र वाला और परिणाम को समझने वाला मानने वाले नेताओं ने कुछ सोच रखा होगा। इबादतों और स्थितियों को देखते हुए, बुद्धि किसी तरह यह स्वीकार नहीं करती कि उनके शोर-शराबे से पूरे हिंद, सिंध, बंगाल, बर्मा, अफ्रीका, जावा यहाँ तक कि अदन तक के मुसलमान अचानक अपनी सभी नौकरियाँ, रोज़गार, ज़मींदारियाँ और व्यापार छोड़ देंगे। ये हंगामे तो दो दिन से हैं, जबकि सैकड़ों (*) हराम नौकरियाँ लोग पहले से ही कर रहे हैं, वे तो उन्हें छोड़ते नहीं, और जायज़ नौकरियाँ और...

- जैसे युद्ध की नौकरी अल्लाह के शब्द की बुलंदी (एला-ए-कलमतुल्लाह) के अलावा किसी मुस्लिम राजा के लिए भी जायज़ नहीं है। इसी तरह अल्लाह के उतारे हुए हुक्म के ख़िलाफ़ हुक्म देने की नौकरी। इसी तरह जिसमें ब्याज (सूद) लेना-देना हो या हिसाब करना हो या ब्याज

के दस्तावेज़ का लेखक या गवाह बनना पड़े। संक्षेप में, हराम काम या हराम में सहायता की नौकरी इस्लामी रियासत में भी हराम है और बिना नौकरी के ऐसे कामों को अंजाम देना शरीयत की दृष्टि में और भी बुरा है। यही हाल कॉलेजों की नौकरियों और उनके शिक्षण का है, जहाँ शरीयत और इस्लाम के विरुद्ध शिक्षा दी जाती हो, चाहे वह इस्लामी ही क्यों न कहलाती हो, ऐसी शिक्षा प्राप्त करना हराम है और उसकी किसी भी प्रकार की सहायता हराम है। लेकिन जो धर्मनिष्ठ व्यक्ति दीनियात की शिक्षा पर इस तरह रहे कि छात्रों के अक़ीदे (विश्वासों) की रक्षा करे और उन्हें गुमराहियों की निरर्थकता बताए, वह बाज़ार में अल्लाह का ज़िक्र करने वाले से भी बेहतर होगा, जिसके बारे में हदीस ने फ़रमाया कि वह मुर्दों में ज़िंदा की तरह है।

- अल-क़ुरान अल-करीम 86/ 9 और 10। पृष्ठ 532/712

"یَوْمَ تُبْلَی السَّرَائِرُ ۞ فَمَا لَهُ مِنْ قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍ ۞" (1) | جس دن سب چھپی باتیں جانچ میں آئیں گی تو آدمی کو نہ کچھ زور ہوگا نہ کوئی مددگار۔

ترکِ معاملات پر ایک نظر:

(۱۱) حضرات لیڈر نے مسئلہ موالات میں سب سے بڑھ کر اودھم مچائی اوروں میں افراط یا تفریط ایک ہی پہلو پر گئے، اس میں دونوں کی رنگت رچائی ، افراط وہ کہ نصاریٰ سے نری معاملت بھی حرام قطعی، اور تفریط یہ کہ ہندوؤں سے اتحاد بلکہ ان کی غلامی فرضِ شرعی، پھر بھی ان کے اس افراط و تفریط میں اتنا فرق ہے کہ دوم نے بذاتہ دین کو برباد کر دیا، اور اول پر عمل میں فی نفسہ ضرر اسلام نہ تھا ، مباح کو کوئی حرام جان کر چھوڑے تو اس چھوڑنے میں کچھ حرج نہیں کہ مباح ہی تھا نہ کہ واجب ، ضلالت ہے اس اعتقادِ تحریم میں ، لیکن حرام قطعی کو فرض منانا ایمان و عمل دونوں کا تباہ کن ہوا اور اپنے ہر پہلو سے اسلام کا برباد کرنے والا ، لہذا اول سے بحث ضرور نہ تھی حکم بتادیا معاندوں کا عناد ان کے ساتھ ہے لیکن عملی حیثیت سے بھی اس خصوص میں مسلمانوں کو بہت ضرر پہنچتے دکھائی دیتے ہیں سخت مشکلات کا سامنا ہے جن کا حل ان بزعم خود گہری نگاہ والے انجام شناس لیڈر الناس نے کچھ سوچ رکھا ہوگا ، نظرِ بعبادات و حالات کسی طرح عقل باور نہیں کرتی کہ ان کی چیخ پکار سے تمام ہند و سندھ و بنگال و برہما و افریقہ و جاوہ حتیٰ کہ عدن تک کے مسلمان سب نوکریاں ، ملازمتیں ، زمینداریاں ، تجارتیں یکلخت چھوڑ دیں، یہ شورشیں تو دو دن سے ہیں صدہا عہ حرام نوکریاں پہلے ہی سے کر رہے ہیں وہ تو چھوڑیں نہیں مباح نوکریاں اور

عہ: مثلاً حظر کی نوکری اعلاء کلمۃ اللہ کے سوا کسی مسلمان بادشاہ کی بھی جائز نہیں ، یونہی خلافِ ما انزل اللہ حکم کرنے کی، یونہی جس میں سود کا لینا دینا یا حساب کرنا ہو یا دستاویزِ سود کا کاتب یا شاہد بننا پڑے، بالجملہ حرام کام یا خود اعانتِ حرام کی ملازمت کی کہ اسلامی سلطنت و ریاست کی بھی حرام ہے اور بلا ملازمت ایسے کاموں کا انجام دینا اور زیادہ شرع پر اجرت، یہی حال کالجوں کی ملازمت اور ان کے تعلیم و تعلم کا ہے ، جہاں تعلیمِ مخالفِ شرع و اسلام ہو اگرچہ اسلامی کہلائے تعلم حرام، اور اس کی کسی طرح امداد حرام مگر جو دین رکھنے والا تعلیمِ دینیات پر یوں رہے کہ طلبہ کے عقائد کی حفاظت کرے ضلالتوں کا بطلان انھیں بتایا کرے وہ بازار میں ذکرِ الہی کرنے والے سے بھی زائد ہو گا جسے حدیث نے فرمایا مردوں میں زندوں کی طرح ہے۔

1 القرآن الکریم 86/ 9 و 10

Fatawa Razawiyya, Volume 14

How will lawful trades and agriculture be abandoned? Even if a hundred or two leave jobs, or ten or twenty leave trades, or one or two leave agriculture due to these rallies, riots, and preaching outcries, what benefit did it bring to the Turks[1] or what loss to the English? Thousands of rupees of the poor and destitute Muslims' earnings are being and will be wasted in these preachings, completely futile and unsuccessful. Yes, the travel expenses for the leaders' and preachers' excursions and the pilau and korma of the meetings and stays have been and will be provided. If this is a benefit, then it is certainly immediate, and the secret of the account of the European tours will only be revealed on the Day of Judgment.

"The day when the secrets will be tested, then he will have no power nor any helper."[1] (The day all hidden secrets will be examined, man will have neither power nor any helper). Will the leader gentlemen show a list of how much benefit was achieved in these years and in the waste of millions of rupees—how many left jobs, how many left trades, how many left agriculture?

Why don't they stop newspapers and reading? Curiously, their hot-blooded supporters, the newspapers 'Hamdam' and 'Mahram'[2], are [suffering] greatly on this non-cooperation...

[1] **Warning, Warning, Warning:** O Muslims! Supporting the Turks, protecting the holy places, and aiding the Islamic Sultanate were all just for show, so that excitement could be incited among Muslims and donations of millions of rupees could be collected. Otherwise, it is clearly reported from the major striving leaders, the Ali brothers, that "Settle the Khilafat issue now, think about the independence of India. We are Hindu nationalists; it is our duty that even if Turkey attacks India, we will raise swords against them. Our goal is to achieve self-rule for the Sultanate; non-cooperation is just a means for it." It was reported from Abul Kalam Azad: "The fight is to get self-rule for India. Even if the Khilafat issue is settled satisfactorily, our struggle will continue until we liberate the sacred land of Ganga and Jamuna." O Muslims! If your eyes still do not open and you continue to be deceived by the pretext of Khilafat and holy places, then God be your protector. Hashmat Ali, may he be forgiven.

[2] Especially the daily 'Hamdam' Lucknow, on the forehead of every issue of which this weightless quatrain was written:

Though remain bound by your own desires, Do not be a supporter of any bad conspiracy. If benefit is to be taken from the law, Remain loyal subjects of the British.
(Continued on the next page)

[1] Al-Quran Al-Kareem 86/9-10 Page 533 of 712

फ़तावा रज़विया, खंड 14

हलाल व्यापार, ज़मींदारियाँ किस तरह छोड़ देंगे? इन जलसों, हंगामों, प्रचारों और शोर-शराबे से अगर सौ-दो सौ ने नौकरियाँ, या दस-बीस ने व्यापार, या एक-दो ने ज़मींदारियाँ छोड़ भी दीं, तो इससे तुर्कों[1] का क्या फ़ायदा हुआ या अंग्रेज़ों का क्या नुकसान? ग़रीब बेसहारा मुसलमानों की कमाई के हज़ारों रुपये इन प्रचारों में बर्बाद हो रहे हैं और होते रहेंगे, और महज़ बेकार और असफल रहेंगे। हाँ, नेताओं और प्रचारकों की सैर-सपाटे के यात्रा खर्च और जलसों और ठहरने के दौरान पुलाव-कोरमे का इंतज़ाम ज़रूर हो गया और होता रहेगा। अगर यह फ़ायदा है तो यकीनन यह तुरंत मिलने वाला है, और यूरोप की सैर के खातों का राज़ तो कयामत के दिन ही खुलेगा।

"जिस दिन सब छुपी हुई बातें जांची जाएँगी, तो आदमी के पास न कोई शक्ति होगी और न कोई मददगार।"[1] (जिस दिन सब छिपे हुए भेद खोले जाएंगे, तो मनुष्य के पास न कोई शक्ति होगी और न कोई सहायक)। क्या नेता साहिबान कोई सूची दिखाएंगे कि इन सालों की अवधि और लाखों रुपयों की बर्बादी में इतना फ़ायदा हुआ—इतनों ने नौकरियाँ छोड़ीं, इतनों ने व्यापार छोड़े, इतनों ने ज़मींदारियाँ छोड़ीं?

समाचार पत्र और अध्ययन क्यों नहीं बंद करते? विडंबना यह है कि उनके जोश से भरे समर्थक 'हमदम' और 'महरम'[2] समाचार पत्र इस असहयोग पर बड़े...

[1] **चेतावनी, चेतावनी, चेतावनी:** ऐ मुसलमानों! तुर्कों का समर्थन, पवित्र स्थलों की सुरक्षा, इस्लामी सल्तनत की सहायता, ये सब दिखाने के दाँत थे ताकि किसी तरह मुसलमानों में उत्तेजना पैदा हो और लाखों रुपयों का चंदा हाथ आए। वरना प्रमुख संघर्षरत नेताओं अली भाइयों से स्पष्ट रूप से उद्धृत है कि "खिलाफत का मसला अब तय कर लो, हिंदुस्तान की आज़ादी की फिक्र करो। हम हिंदू राष्ट्रवादी हैं; हमारा कर्तव्य है कि अगर तुर्की भी हिंदुस्तान पर हमला करे, तो हम उनके खिलाफ तलवार उठाएंगे। हमारा उद्देश्य सल्तनत का स्वशासन प्राप्त करना है; असहयोग इसका एक जरिया है।" अबुल कलाम आज़ाद से उद्धृत है: "लड़ाई हिंदुस्तान को स्वशासन दिलाने के लिए है। अगर खिलाफत का संतोषजनक फैसला हो भी जाए, फिर भी हमारा संघर्ष जारी रहेगा जब तक कि हम गंगा और जमुना की पवित्र भूमि को आज़ाद न करा लें।" ऐ मुसलमानों! अब भी तुम्हारी आँखें न खुलीं और खिलाफत और पवित्र स्थानों के बहाने धोखे में रहे, तो खुदा ही हाफिज़। हशमत अली, खुदा उन्हें माफ़ करे।

[2] विशेष रूप से दैनिक 'हमदम' लखनऊ, जिसके हर अंक के माथे पर यह बेमेल रुबाई लिखी होती थी:

चाहे अपनी इच्छाओं के अधीन रहो, किसी बुरी साजिश के समर्थक न रहो। अगर कानून से फायदा उठाना है, तो ब्रिटिश के वफादार नागरिक बने रहो। (शेष अगले पृष्ठ पर)

[1] अल-कुरान अल-करीम 86/9-10 पेज 533/712

حلال تجارتیں، زمینداریاں کس طرح چھوڑ دیں گے، ان جلسوں ہنگاموں ، تبلیغوں کہراموں سے اگر سو دوسونے نوکریاں یا دس بیس نے تجارتیں یا دوا ایک نے زمینداریاں چھوڑ بھی دیں تو اس سے تُرکوں ۱؎ کا کیا فائدہ یا انگریزوں کا کیا نقصان ، غریب نادار مسلمان کی کمائی کا ہزار ہاروپیہ ان تبلیغوں میں برباد جارہا ہے اور جائے گا اور محض بیکار و نامراد جارہا ہے اور جائے گا، ہاں لیڈروں مبلغوں کی سیر وسیاحت کے سفر خرچ اور جلسہ واقامت کے پلاؤ قورمے سیدھے ہو گئے اور ہوں گے ، اگر یہ فائدہ ہے تو ضرور نقد وقت ہے اور سیر یورپ کے حساب کا راز تو روزِ حساب ہی کھلے گا،

"یَوْمَ تُبْلَی السَّرَائِرُ فَمَا لَهُ مِنْ قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍ" ۱ (جس دن سب چھپی باتیں جانچ میں آئیں گی تو آدمی کو نہ کچھ زور ہو گا نہ کوئی مددگار ت) کیا لیڈر صاحبان فہرست دکھائیں گے کہ ان برسوں کی مدت اور لاکھوں روپے کی اضاعت میں اتنا فائدہ مرتب ہوا، اتنوں نے نوکریاں چھوڑیں اتنوں نے تجارتیں اتنوں نے زمینداریاں۔

اخبارات و مطالع کیوں نہیں بند کرتے: طرفہ یہ کہ ان کے خون گرم حامی ہمدم و محرم ۲؎ اخبارات اس ترکِ تعاون پر بڑے بڑے

۱؎ تنبیہ، تنبیہ، تنبیہ: مسلمانوں ! ترکوں کی حمایت اماکن مقدسہ کی حفاظت سلطنتِ اسلامی کی اعانت یہ سب دکھانے کے دانت تھے کہ کسی طرح مسلمانوں میں اشتعال ہو لاکھوں روپے کا چندہ ہاتھ آئے ورنہ بڑے ساعی لیڈروں علی برادروں سے صاف منقول ہوا کہ "مسئلہ خلافت اب طے کر رکھو، ہندوستان کی آزادی کی فکر کرو ہم ہندو قوم پرست ہیں ہمارا فرض ہے کہ اگر ترکی بھی

ہندوستان پر چڑھائی کرے تو ہم ان کے خلاف تلوار اٹھائیں ہمارا نصب العین سلطنت کی خود اختیاری حاصل کرنا ہے ترک موالات اس کا ذریعہ ہے " ابوالکلام آزاد سے منقول ہوا: "لڑائی ہندوستان کو خود اختیاری حکومت دلانے کے لئے ہے اگر خلافت کا خاطر خواہ فیصلہ ہو بھی جائے تاہم ہماری جدوجہد جاری رہے گی اس وقت تک کہ ہم گنگا و جمنا کی مقدس زمین کو آزاد نہ کرالیں " مسلمانو ! اب بھی تمہاری آنکھیں نہ کھلیں اور خلافت و اماکن مقدسہ کے حیلہ پر فریب کھاتے رہو تو خدا حافظ، حشمت علی عفی عنہ

۲ـہ خصوصاً روزنامہ ہمدم لکھنو جس کے ہر پرچہ کی پیشانی پر یہ ساقط الوزن رباعی لکھی ہوتی ہے،

پابند اگر چہ اپنی خواہش کے رہو حامی نہ کسی خراب سازش کے رہو قانون سے فائدہ اٹھانا ہے اگر لائل سبجکٹ تم برٹش کے رہو (باقی بر صفحہ آئندہ)

۱ القرآن الکریم ۸۶/ ۹۔ ۱۰ Page 533 of 712

Fatawa Razawiyya Volume 14 (12)

They are putting in effort, why don't they close their own newspapers and printing presses? Their deep relations with the British through these sectors - will other sectors be reduced? For others there is noise and lamentation, and for themselves there is joyful drinking.

Leaders call others towards non-cooperation while their own actions are against it:

And what will one newspaper and press do? Those who aspire to be big leaders are afflicted with the same disease: "Advising others, bringing disgrace upon oneself." I am amazed by the wise man of the assembly, ask him again: Why do those who command repentance, repent so little themselves? (I am amazed, ask the wise man of the gathering again, those who advise repentance repent very little themselves. - T) They raised a hue and cry about migration (Hijrat) and did not stir themselves. What happened to those afflicted by calamity, happened; these people lived peacefully with their wives and children, without any cost or effort. Even in non-cooperation, does any leader or preacher not have landownership or some kind of trade? Is none of them employed in any British-run princely state? Then why don't they leave them? Did the One, the Subduer, not say:

| "[1]﴿لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ ﴿٢﴾ كَبُرَ مَقْتًا عِندَ اللَّهِ أَن تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ ﴿٣﴾ | Why do you say that which you do not do? Most hateful it is in the sight of Allah that you say that which you do not do. |

(Remaining footnote from previous page) Permission was given to follow whims, which leads astray from the path of Allah. Allah the Almighty says: "And follow not desire, that it beguile thee from the way of Allah."[2] Do not be a slave to your desires lest they lead you away from God's path. Well, misguidance is a very easy, rather a most beloved thing for these gentlemen. But take the fatwa of your leaders and committee on the previous hemistich, in which it was said: remain loyal to the British, live under their command. And there was such emphasis that it is renewed on every forehead. Why was boycott not made obligatory against this? Why was he not expelled from the party, or rather from Islam? Yes, perhaps for making it fall out of meter, he might have spent some nights, meaning it should be like this for the British to see, and for the leaders to hear that "Don't you see there is no weight in it at all, it's like this":

Remain not Loyal Subjects of Britishers. - Hashmat Ali, may he be forgiven.

[1] The Holy Quran 61/ 2, 3 [2] The Holy Quran 38/ 26

फतावा रज़विया जिल्द चौदह (12)

वे पूरा ज़ोर लगा रहे हैं, अपने अख़बारों और छापाखानों को बंद क्यों नहीं करते? इन विभागों का अंग्रेजों से जो गहरा संबंध है, क्या दूसरे विभागों में कमी आएगी? औरों के लिए शोर-ओ-ग़ुल और अपने लिए ऐश-ओ-आराम।

लीडर दूसरों को असहयोग (तरक-ए-ताउन) की ओर बुलाते हैं और खुद उनका अपना अमल इसके खिलाफ है:

और एक अख़बार और छापाखाना भी क्या करेगा? बड़े-बड़े लीडर बनने वाले इसी बीमारी में गिरफ्तार हैं: दूसरों को नसीहत और खुद को फज़ीहत। मुझे सभा के बुद्धिमान पर आश्चर्य है, उससे फिर पूछो: तौबा (पश्चाताप) की सलाह देने वाले खुद तौबा बहुत कम क्यों करते हैं? (मुझे आश्चर्य है, सभा के बुद्धिमान से फिर पूछो, तौबा का मशविरा देने वाले खुद बहुत कम तौबा करते हैं। - त) हिजरत (देशांतरण) का शोर मचाया और खुद अपनी जगह से टस से मस न हुए। उन मुसीबत के मारे लोगों पर जो बीती सो बीती, ये सब अपने बीवी-बच्चों के साथ मज़े में रहे, बिना किसी खर्च और मेहनत के। और असहयोग में भी क्या किसी लीडर या उपदेशक के पास ज़मींदारी या किसी प्रकार का व्यापार नहीं है? क्या उनमें से कोई भी किसी अंग्रेज़ी रियासत में नौकर नहीं है? फिर वे उन्हें क्यों नहीं छोड़ते? क्या वाहिद क़हार (अद्वितीय दमनकारी) ने नहीं फ़रमाया:

| "[1]"﴿٣﴾ لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ ﴿٢﴾ كَبُرَ مَقْتًا عِندَ اللَّهِ أَن تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ | तुम वह क्यों कहते हो जो करते नहीं, अल्लाह के नज़दीक यह बात बहुत सख़्त नापसंद है कि वह कहो जो न करो। |

(पिछले पृष्ठ के हाशिये का शेष भाग) मनमानी (नफ़्स की पैरवी) की अनुमति दी गई जो अल्लाह के रास्ते से गुमराह करने वाली है, अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "अपनी इच्छा का पालन न करना कि वह तुम्हें अल्लाह के मार्ग से भटका दे"[2]। अपनी इच्छा के गुलाम न बनो कि वह तुम्हें अल्लाह की राह से गुमराह कर दे। खैर, गुमराह होना तो इन साहबों के यहाँ बहुत आसान बल्कि बहुत पसंदीदा चीज़ है। मगर पिछले मिसरे (पद्य की पंक्ति) पर अपने लीडरों और कमेटी का फतवा लें जिसमें कहा गया कि अंग्रेजों के वफादार रहो, उनके हुक्म के नीचे चलने वाले रहो और इतनी ताकीद (ज़ोर) है कि हर माथे पर इसी का नवीनीकरण है। इससे असहयोग (बॉयकॉट) क्यों फ़र्ज़ नहीं हुआ? उसे पार्टी बल्कि इस्लाम से क्यों नहीं निकाला गया? हाँ, शायद बहर (छंद) से गिराने में उसने अपने लिए कुछ रातें

लगाई हों, यानी अंग्रेजों को दिखाने के लिए इस तरह हो और लीडरों को सुनाने के लिए यह कि आप देखते नहीं इसमें वज़न (भार) ही कहाँ है, यूँ है:

लायल सब्जेक्ट (वफादार प्रजा) तुम न रहो ब्रिटिश के। - हशमत अली, अल्लाह उन्हें क्षमा करे।

[1] अल-कुरआनुल करीम 61/ 2, 3 [2] अल-कुरआनुल करीम 38/ 26

زور لگا رہے ہیں خود اپنے اخبارات و مطالع کیوں نہیں بند کرتے ، ان صیغوں کو تو انگریزوں سے جو گہرے تعلقات ہیں دوسرے صیغوں کو کم ہوں گے کیا اوروں کے لئے شور و غاں اور اپنے لئے نوشباں ،

لیڈر ان اوروں کو ترک تعاون کی طرف بلاتے ہیں اور خود ان کا عمل اس کے خلاف ہے:

اور ایک اخباری و مطالع بھی کیا کریں گے بڑے بڑے لیڈر بننے والے اسی مرض میں گرفتار ہیں دیگراں را نصیحت خود را فضیحت ع حیرتے دارم زدانشمند مجلس باز پرس توبہ فرمایا چرا خود توبہ کمتر می کنند (مجھے حیرت ہے، مجلس کے دانشمند سے پھر پوچھو توبہ کا مشورہ دینے والے خود بہت کم توبہ کرتے ہیں۔ ت) ہجرت کا غل مچایا اور اپنے آپ ایک نہ سر کا جو ابھارنے میں آگئے ان مصیبت زدوں پر جو گزری سو گزری یہ سب اپنے جو رو بچوں میں چین سے رہے، ہر الگا نہ پھٹکری، اور ترک تعاون میں بھی کیا کسی لیڈر یا مبلغ کے پاس زمینداری یا کسی قسم کی تجارت نہیں۔ نہ ان کا کوئی انگریزی یار یاست میں ملازم ہے پھر انہیں کیوں نہیں چھوڑتے، کیا واحد قہار نے نہ فرمایا:

| "لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ ﴿۲﴾ كَبُرَ مَقْتًا عِندَ اللَّهِ أَن تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ ﴿۳﴾"[1] | کیوں کہتے ہو وہ جو نہیں کرتے، کیسی سخت ناپسند ہے اللہ کو وہ بات کہ وہ کہو جو نہ کرو۔ |

(بقیہ حاشیہ صفحہ گزشتہ) اتباع ہوا کی اجازت دی جو اللہ کی راہ سے گمراہ کرنے والی ہے، قال تعالٰی: "وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوٰى فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللهِ"[2] اپنی خواہش کا پابند نہ ہو کہ وہ تجھے اللہ کی راہ سے گمراہ کر دے گی، خیر گمراہی تو ان صاحبوں کے یہاں بہت آسان بلکہ محبوب تر چیز ہے، مگر

پچھلے مصرع پر اپنے لیڈروں اور کمیٹی کا فتویٰ لیں جس میں کہا کہ انگریزوں کے وفادار ، ان کے حکم کے نیچے چلنے والے رہو اور اتنی تاکید ہے کہ ہر پیشانی پر اسی کی تجدید ہے اس سے مقاطعہ کیوں نہ فرض ہوا، اسے پارٹی بلکہ اسلام سے کیوں نہ خارج کیا، ہاں شاید ساقط الوزن کرنے میں اس نے اپنے لئے کچھ رات لگا رکھی ہو یعنی انگریزوں کے دکھانے کو اس طرح ہو اور لیڈروں کے سنانے کو یہ کہ آپ دیکھتے نہیں اس میں وزن ہی کہاں ہے یوں ہے: ع

لائل سبجکٹ تم نہ رٹش کے رہو حشمت علی عفی عنہ

[1] القرآن الکریم ۶۱/ ۲، ۳ [2] القرآن الکریم ۳۸/ ۲۶

Fatawa Razawiyya Volume 14

Do you think it is easy to become a severe enemy of God? Has it not been hidden from you (Note 12) that "if any Muslim leader, out of pressure or flattery, takes such an action which proves that they are siding with the enemies of Islam, then they will immediately be counted among the apostates, and everyone knows what the punishment for an apostate is in the laws of Islam." Is any state, in your view, exempt from this? Is the exalted Sultanate of Deccan not the foremost among them? Have its orders and hidden decrees not been observed? Are there not stipendiaries among your leaders? Did those receiving eleven rupees daily as aid and charity stop their daily allowance? Do you happily consume what you declare forbidden (haram) for others?

Boycott of leaders by leaders is mandatory: Woe to them, they did not refrain from being close to forbidden (haram) things, and who silenced the mouths of the leaders? Was it not obligatory for those leaders to boycott them? Or do they change the Holy Quran and forge commands from their hearts? How are they not following the leaders while blaming others? These are the general exceptions of the law. And when the leader himself does not act upon his own words, how will his outcry make others act? (Persian Couplet): He himself is lost, whom can he lead? (Translation: He is lost himself, how can he lead anyone else?) Granted that there might be some among you who are free from these three flaws: neither landownership, nor trade, nor permission such that land revenue, taxes, or tolls have to be paid, creating a relationship of cooperation with the British and incurring the ruling of absolute prohibition (hurmat qat'iya). Let's assume they themselves are pure from this, being merely poor, needy, and without helpers. But here, the general means of livelihood are these; they surely don't make alchemy. They must be living off others. Their wealth will be from those very reasons which, according to you, are absolutely forbidden (haram). So, they either ate haram or earned haram. They remained entangled in haram in every way. Show the way to salvation first, then sing of the obligation of boycotting transactions. And this money spent in these gatherings...

Note 12: See the presidential speech of Sheikh Mushir Husain Kidwai, Barrister-at-Law, Taluqdar of Gadia, printed in Lucknow, page 49. He is also the leader and followed in these matters by Maulana Abdul Bari Sahab Farangi Mahalli. See the presidential address of Maulana Abdul Bari, printed in Lucknow, page 110: "I never advise against Mushir Husain Sahab in these matters." You are both a barrister and a

taluqdar; what connection do you have with the British? Therefore, he only declared the Islamic states as apostates. - Hashmat Ali Lakhnawi (may he be forgiven).

Page 535 of 712

फतावा रज़विय्या जिल्द चौदहवीं (14)

क्या आपने ईश्वर का घोर शत्रु बनना आसान समझ लिया है? क्या आपसे यह नहीं छिपा (हाशिया 12) कि "यदि किसी मुस्लिम शासक ने दबाव या चापलूसी में आकर ऐसी कोई कार्यवाही की जिससे यह सिद्ध हो कि वे इस्लाम के शत्रुओं का साथ दे रहे हैं, तो तुरंत उनकी गणना धर्मत्यागियों (मुर्तदीन) में होगी और इस्लाम के कानून में धर्मत्यागी की क्या सजा है, यह हर कोई जानता है।" क्या आपकी दृष्टि में कोई रियासत इससे मुक्त है? क्या इसमें सबसे आगे दक्कन की आलीशान सल्तनत नहीं है? क्या उसके आदेश और छिपे हुए फरमान देखे नहीं गए? क्या आपके नेताओं में उसी के वेतनभोगी नहीं हैं? क्या सहायता और दान से ग्यारह-ग्यारह रुपये प्रतिदिन पाने वालों ने अपना दैनिक भत्ता बंद कर दिया? जिसे आप दूसरों के लिए हराम (वर्जित) बताते हैं, उसे आप स्वयं खुशी-खुशी खाते हैं।

नेताओं पर नेताओं का बहिष्कार अनिवार्य है: अफ़सोस है उन पर, हराम उनके मुँह लगा तो उनसे छूटा नहीं, और नेताओं का मुँह किसने बंद किया? क्या उन पर उन नेताओं का बहिष्कार अनिवार्य नहीं था? या वे पवित्र कुरान को बदलकर अपने मन से आदेश गढ़ते हैं? वे किस तरह नेताओं के पीछे नहीं हैं और दूसरों पर आरोप लगा रहे हैं? ये कानून के सामान्य अपवाद हैं। और जब नेता स्वयं ही अपनी बात पर अमल नहीं करता, तो उसका चिल्लाना दूसरों से क्या अमल कराएगा? (फ़ारसी शेर): ओ ख्वेशतन गुम अस्त करा रहबरी कुनद (वह तो स्वयं खोया हुआ है, वह किसका मार्गदर्शन करेगा?) माना कि आप में वे भी होंगे जो इन तीन दोषों से मुक्त हैं: न ज़मींदारी, न व्यापार, न अनुमति कि लगान या कर या चुंगी देनी पड़े और अंग्रेजों से सहयोग का संबंध पैदा होकर पूर्ण वर्जना (हुरमत-ए-कतईया) का आदेश लागू हो। मान लिया कि वे स्वयं इससे पाक हैं, मात्र निर्धन और असहाय हैं, फिर भी यहाँ आजीविका के सामान्य साधन तो यही हैं। वे कीमिया (कीमियागरी) तो नहीं करते होंगे, दूसरों के सिर खाते होंगे। उनका धन उन्हीं कारणों से होगा जो आपके निकट पूर्णतः हराम हैं। तो उन्होंने हराम ही खाया या हराम ही कमाया। हर तरह से हराम में ही फँसे रहे। पहले मुक्ति का मार्ग दिखाओ, फिर लेन-देन बंद करने की अनिवार्यता का राग अलापो। और यह रुपया जो इन जलसों में खर्च होता है...

हाशिया 12: देखें शेख मुशीर हुसैन किदवई, बैरिस्टर-एट-लॉ, तालुकदार गदिया का अध्यक्षीय भाषण, लखनऊ में मुद्रित, पृष्ठ 49। मौलवी अब्दुल बारी साहब फरंगी महली भी इन मामलों में उनके अनुयायी हैं। देखें मौलवी अब्दुल बारी का अध्यक्षीय भाषण, लखनऊ में मुद्रित, पृष्ठ 110: "मैं इन मामलों में कभी मुशीर हुसैन साहब के खिलाफ सलाह नहीं देता।" आप बैरिस्टर भी हैं और

तालुकदार भी; अंग्रेजों से आपका क्या संबंध है? अतः उन्होंने केवल इस्लामी रियासतों को धर्मत्यागी (मुर्तद) कहा। - हशमत अली लखनवी (क्षमा प्रार्थी)।

पृष्ठ 535 का 712

کیا خدا کا سخت دشمن بننا آسان سمجھا ہے کیا تمہارے یہاں سے نہ چھپا ۱۲ـہ کہ "اگر کسی مسلمان رئیس نے دباؤ یا خوشامد سے کوئی ایسی کارروائی کی جس سے ثابت ہو کہ وہ دشمنان اسلام کا ساتھ دیتے ہیں تو فوراً ان کا شمار مرتدین میں ہوگا اور مرتد کی سزا اسلام کے آئین میں کیا ہے ہر شخص کو معلوم ہے" کیا کوئی ریاست آپ کے نزدیک اسی سے بری ہے کیا اس میں سب سے پیش قدم سلطنت علیہ دکن نہیں، کیا اس کے احکام اور چھپے ہوئے فرمان ملاحظہ نہ ہوئے، کیا آپ کے لیڈروں میں اسی کے وظیفہ خوار نہیں، کیا مدد خیرات سے گیارہ گیارہ روپے یومیہ پانے والوں نے اپنا یومیہ بند کرالیا، کیا جسے اوروں کے لئے حرام بتاتے ہو آپ خوشی سے کھاتے ہو۔

لیڈروں پر لیڈروں سے مقاطعہ فرض ہے: بلا پس ہو ان کے منہ لگا حرام ان سے نہ چھوٹا، اور لیڈروں کا منہ کس نے بند کیا ان پر ان لیڈروں سے مقاطعہ واجب تھا یا قرآن مجید بدل کر جو احکام دل سے گڑھتے ہیں وہ کس طرح لیڈروں کے لگ بھگ نہیں اوروں کے سر پڑے ہیں یہ قانون کے مستثنیات عامہ ہیں، اور جب لیڈر خود ہی اپنے کہے پر عامل نہیں تو ان کی چیخ و پکار اوروں سے کیا عمل کرائے گی۔ ع او خویشتن گم ست کرا رہبری کند (وہ تو خود گم ہے کس کی کیارہبری کرے۔ ت) مانا کہ تم میں وہ بھی ہوں جو ان تینوں علتوں سے بری ہیں، نہ زمینداری نہ تجارت نہ اجازت کہ مالگزاری یا ابواب یا ٹیکس یا چنگی دینی پڑے اور انگریزوں سے تعلق تعاون پیدا ہو کر حرمت قطعیہ کا حکم جڑے ، فرض کردم کہ خود اس سے پاک ہیں نرے مفلس محتاج بے نواز ہیں پھر یہاں تو عام ذرائع رزق یہی ہیں، کیمیا تو نہ بناتے ہوں گے ، اوروں کے سر کھاتے ہوں گے، ان کا مال انھیں وجوہ سے ہوگا جو تمہارے نزدیک علی الاطلاق حرام ہے، تو

حرام ہی کھایا یا حرام ہی کمایا۔ ہر طرح گرفتار حرام ہی رہے، نجات کی صورت بتائے پھر ترک معاملت کی فرضیت گائے ، اور یہ روپیہ کہ ان جلسوں میں صرف...

۱۲ــہ : دیکھو تقریر صدارت شیخ مشیر حسن قدوائی بیرسٹرایٹ لاء تعلقدار گدیا مطبوعہ لکھنؤ ص ۴۹ یہ بھی مولوی عبدالباری صاحب فرنگی محلی کے ان مسائل میں امام و متبوع ہیں، دیکھو خطبہ صدارت مولوی عبدالباری مطبوعہ لکھنؤ ص ۱۱۰ "میں ان مسائل میں کبھی مشیر حسن صاحب کے خلاف مشورہ نہیں کرتا " آپ بیرسٹر بھی ہیں اور تعلقدار بھی، بھلا انگریزوں سے آپ کو کیا تعلق لہذا صرف اسلامی ریاستوں کو مرتد فرمایا۔ حشمت علی لکھنوی عفی عنہ

...doing this, this too is from that haram (unlawful). Tell the truth, have you understood it in your heart even if you don't say it with your tongue that: "Haram wealth went to a haram place." And what about the railway, telegraph, post; is that not dealing with the British? Everyone, big and small, is involved in this. If you say they have been kept for convenience, then announce that for us, haram is permissible for the sake of convenience. If you say, "if we leave landlordship and trade, what will we eat?", then if employees leave their jobs, what will they eat? Whatever your answer is, it applies to everyone. In short, this logic cannot hold, nor have you acted upon it yourself, nor can you. Its full picture is just this: "They are now doing what they had neither done nor would do." Then what is the use of meaningless shouting, except that: "He ate our brain and tore his own throat." (He bothered us much and exhausted himself. - Translation)

A grain of rice from the pot of compatibility with Hindus: And even if we assume, wrongly and falsely, that all Muslims were to abandon all landholdings, trades, jobs, and all connections at once, would your bosom-friend well-wishers, the Hindus, also do the same and become utterly naked and hungry like you? Never, ever! Absolutely not! And whoever claims so is the greatest liar and deceiver. You are deluded by false pretenses of unity and affection, and elated by hypocritical mingling. If you are truthful, then show me a comparison: if one Muslim has abandoned something, then over there, fifty Hindus should have left their jobs, trade, or landholding, because the financial ratio here is the same or even less. If you cannot show this, then it is revealed that: "Whatever was seen was a dream, whatever was heard was a fable." Inevitably, what will be the result? That all assets, total worldly wealth, all honors, and all positions of prestige will remain only in the hands of Hindus, and Muslims will be needy for every single grain, begging and not even receiving it. The Hindus who are now ready to 'cook' them, will then chew them raw without any fear. This is the well-wishing of the 'leaders', this is their sacrifice in support of Islam. And there is no power nor strength except with Allah, the High, the Great.

Why have Hindus joined? The secret behind it: In one of my speeches, I had explained the secret behind this Hindu-love and Gandhi-inclination, which some friends have put into writing. Repeating it would be beneficial. The Lord of the Muslims, the Majestic and Exalted, says:

फतावा-ए-रज़विया जिल्द चौदह (14)

...कर रहे हो यह भी तो उसी हराम का है, सच कहना क्या दिल में समझ लिया है अगरचे ज़बान से न कहो कि: "हराम माल हराम जगह ही गया।" और रेल, तार, डाक क्या अँग्रेजों से मामला नहीं? इसमें तो सब छोटे-बड़े मुब्तला (शामिल) हैं। अगर कहो उन्हें सहूलियत के लिए रख छोड़ा है तो ऐलान कर दो कि हमारे यहाँ सहूलियत के लिए हराम जायज़ है। अगर कहो कि ज़मींदारी और तिजारत छोड़ें तो खाएंगे क्या, तो मुलाज़िम अगर मुलाज़मतें छोड़ें तो खाएंगे क्या? जो जवाब तुम्हारा है वही सबका है, ग़रज़ यह (दलील) चल नहीं सकती, न तुमने खुद इस पर अमल किया, न कर सकते हो, इसकी पूरी तस्वीर यही है कि: "वो करते हैं अब जो न किया था न करेंगे।" फिर बे-मतलब की चीख-पुकार से क्या हासिल सिवा इसके कि: "मग़ज़ हमारा खाया और हलक़ अपना फाड़ लिया।" (हमें बहुत परेशान किया और खुद भी थक गया।)

हिंदुओं की देग-ए-मुवाफ़क़त से बाँगी (नमूने) का चावल: और बिलफ़र्ज़-ए-ग़लत और बिलफ़र्ज़-ए-बातिल (गलत तौर पर मान भी लिया जाए) अगर सब मुसलमान ज़मींदारियाँ, तिजारतें, नौकरियाँ तमाम ताल्लुक़ात यकसर छोड़ दें तो क्या तुम्हारे जिगरी खैरख्वाह तमाम हिंदू भी ऐसा ही करेंगे और तुम्हारी तरह निरे नंगे-भूखे रह जाएंगे? हरगिज़ नहीं, कतई नहीं! और जो दावा करे उससे बढ़कर कोई झूठा नहीं, मक्कार नहीं। तुम इत्तेहाद और प्यार के झूठे झाँसों में आ गए हो, मुनाफ़िक़ाना मेल-जोल पर फूले नहीं समा रहे हो। अगर सच्चे हो तो मुवाज़ना (तुलना) दिखाओ कि अगर एक मुसलमान ने तर्क किया है तो उधर पचास हिंदुओं ने नौकरी, तिजारत, ज़मींदारी छोड़ दी हो, क्योंकि यहाँ माली तनासुब (अनुपात) यही या इससे भी कम है। अगर नहीं दिखा सकते तो खुल गया कि: "ख़्वाब था जो कुछ कि देखा जो सुना अफ़साना था।" लाजिम है कि इसका नतीजा क्या होगा? यही कि तमाम जायदादें, कुल दुनियावी दौलत, तमाम एज़ाज़ और शोहरत सिर्फ हिंदुओं के हाथ में रह जाएगी और मुसलमान दाने-दाने को मोहताज होकर भीख मांगेंगे और उन्हें भीख भी नहीं मिलेगी। हिंदू जो अब उन्हें पकाए डाल रहे हैं (पका कर खाने को तैयार हैं), तब निडर होकर कच्चा ही चबा जाएंगे। यह है लीडर साहबान की खैरख्वाही, यह है हिमायत-ए-इस्लाम में जाँफ़िशानी। वला हौल वला कुव्वत इल्ला बिल्लाहिल अलीय्यिल अज़ीम।

हिंदू क्यों मिले हैं, इसका राज़: मैंने अपनी एक तक़रीर में इस हिंदू-उल्फ़त और गाँधी-रग़बत का राज़ बयान किया था जिसे कुछ दोस्तों ने तहरीर (लिख) लिया था, इसका दोहराना फ़ायदेमंद होगा। मुसलमानों का रब अज़्ज़ व जल्ल फरमाता है:

کررہے ہو یہ بھی تو اس حرام کا ہے، سچ کہنا کیا دل میں سمجھ لئے ہوا گر چہ زبان سے نہ کہو کہ ع مال حرام بود بجائے حرام رفت اور ریل تار، ڈاک کیا انگریزوں سے معاملہ نہیں اس میں تو سب چھوٹے بڑے مبتلا ہو اگر کہو انھیں سہولت کے لئے رکھ چھوڑا ہے تو اعلان کردو کہ ہمارے یہاں سہولت کے لئے حرام روا ہے ، اگر کہو کہ زمینداری و تجارت چھوڑیں تو کھائیں کیا، تو ملازم اگر ملازمتیں چھوڑیں تو کھائیں کیا ، جو جواب تمھارا ہے وہ سب کا ہے، غرض یہ نہ چل نہ چل سکتی ہے، نہ تم نے خود اس پر عمل کیا ، نہ کر سکتے ہو، اس کی پوری تصویر یہی ہے کہ ع وہ کرتے ہیں اب جو نہ کیا تھانہ کریں گے پھر بے معنی چیخ و پکار سے کیا حاصل سو اس کے کہ ع مغز ما خورد و حلق خود بدرید (مغز ہمارا کھایا اور حلق اپنا پھاڑ لیا۔ ت)

ہندوؤں کی دیگ موافقت سے بانگی کا چاول: اور بفرض غلط و بفرض باطل اگر سب مسلمان زمینداریاں تجارتیں نوکریاں تمام تعلقات یکسر چھوڑ دیں تو کیا تمھارے جگری خیر خواہ جملہ ہنود بھی ایسا ہی کریں گے اور تمھاری طرح نرے ننگے بھوکے رہ جائیں گے ، حاشا ہر گز نہیں، زنہار نہیں، اور جو دعوٰی کرے اس سے بڑھ کر کاذب نہیں مکار نہیں ، اتحاد و وداد کے جھوٹے بھروں پر بھولے ہو منافقانہ میل پر پھولے ہو سچے ہو تو موازنہ نہ دکھاؤ کہ اگر ایک مسلمان نے ترک کی ہو تو ادھر پچاس ہندوؤں نے نوکری تجارت زمینداری چھوڑ دی ہو کہ یہاں مالی نسبت یہی یا اس سے بھی کم ہے ، اگر نہیں دکھا سکتے تو کھل گیا کہ ع خواب تھا جو کچھ کہ دیکھا جو سنا افسانہ تھا لا جرم نتیجہ کیا ہو گا یہ کہ تمام اموال کل دولتیں دنیاوی جمیع اعزاز جملہ وجاہتیں صرف ہندوؤں کے ہاتھ میں رہ جائیں اور مسلمان دانے دانے کو محتاج بھیک مانگیں اور نہ پائیں ،

ہند و کہ اب انھیں پکائے ڈالتے ہیں جب بے خوف وخطر کچاہی چبائیں، یہ ہے لیڈر صاحبوں کی خیر خواہی یہ ہے حمایت اسلام میں جانبکا ہی، ولا حول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم۔

ہند و کیوں ملے ہیں، اس کا راز: میں نے اپنی ایک تقریر میں اس ہندو الفت وگاندھی رغبت کا راز بیان کیا تھا جسے بعض احباب نے تحریر میں لیا ، اس کا اعادہ موجب افادہ۔ مسلمانوں کا رب جل وعلا فرماتا ہے:

Fatawa Ridawiyya Volume 14

"O you who have believed, do not take as intimates those other than yourselves, for they will not spare you [any] ruin. They wish you would have hardship. Hatred has already appeared from their mouths, and what their breasts conceal is greater. We have certainly made clear to you the signs, if you will use reason."[1] O believers! Do not make any disbeliever your confidant; they will not fall short in harming you. Their heart's desire is that you fall into hardship. Enmity has already been manifested through their mouths, and that which is hidden in their chests is even greater. Certainly, We have clearly explained the signs to you if you possess intellect.

The Great Quran is a witness, and who is a better witness than Allah? "And who is more truthful than Allah in statement."[2] (T) That the polytheists will never wish well for us; well-wishing aside, they will never fall short in ill-wishing. Then making them friends and helpers, celebrating love and unity with them, and hoping for benefit from their association—is this not a denial of the clear text of the Great Quran or not? Indeed, it is. "But you do not see."[3] (T) Come, now we show you the confirmation of the Great Quran and tell you the secret of this association from their side. An enemy desires three things for his enemy:

First: His death, so that the quarrel itself ends. Second: If not that, then his exile, so that he is not near him. Third: If even that is not possible, then at the final level, his powerlessness, so that he remains helpless.

The adversary has applied all these three levels to them, yet their eyes do not open; they are considered well-wishers.

Firstly: Signals of Jihad were given, the clear result of which was the annihilation of the Muslims of India. Secondly: When that did not work, the idea of Hijrah (migration) was instilled so that they might be expelled in some way and the country remains for us to dominate, they leave their properties to us for pennies or for nothing. In any case, they should come into our hands, their mosques and shrines of saints remain for our desecration. Thirdly: When even that did not hold, through the false pretext of 'Tark-e-Muwalaat' (Non-cooperation), they were urged to boycott dealings—to leave jobs, not to enter any council or committee, not to pay land revenue or taxes, and to return titles. This last point is only so that even outward name, fame, and worldly honor do not remain for any Muslim, and the first three are for...

[1] The Holy Quran 3/118 [2] The Holy Quran 4/122 [3] The Holy Quran 56/85

फ़तावा रज़विया जिल्द 14

"ऐ ईमान वालों! किसी काफ़िर को अपना राज़दार न बनाओ, वे तुम्हारे नुक़सान में कोई कसर नहीं छोड़ेंगे। वे चाहते हैं कि तुम मुसीबत में पड़ो। उनके मुँह से दुश्मनी ज़ाहिर हो चुकी है और जो उनके सीनों में छिपा है वह और भी बड़ा है। हमने तुम्हारे लिए निशानियाँ साफ़ कर दी हैं अगर तुम अक़्ल से काम लो।"[1] ऐ ईमान वालो! किसी काफ़िर को अपना हमराज़ न बनाओ वे तुम्हारी नुक़सान रसानी में कमी न करेंगे, उनकी दिली तमन्ना है तुम्हारा मशक़्क़त में पड़ना, दुश्मनी उनके मुहों से खुल चुकी है और वह जो उनके सीनों में दबी है बहुत बड़ी है बेशक हमने तुम्हें साफ़-साफ़ निशानियाँ बता दीं अगर अक़्ल रखते हो।

क़ुरआन-ए-अज़ीम गवाह है और उससे बेहतर गवाह कौन हो सकता है 'और अल्लाह से ज़्यादा किसकी बात सच्ची है।'[2] (त) कि मुशरिक़ीन हरगिज़ हमारी ख़ैरख़्वाही न करेंगे, ख़ैरख़्वाही दरकिनार कभी बदख़्वाही में कमी न करेंगे, फिर उन्हें यार व अंसार बनाना उनसे विदाद व इत्तेहाद (प्रेम और एकता) मनाना उनके मेल से नफ़ा की उम्मीद रखना सराहत क़ुरआन-ए-अज़ीम की तकज़ीब (झुठलाना) है या नहीं है, और ज़रूर है, 'मगर तुम्हें निगाह नहीं।'[3] (त) आओ अब हम तुम्हें क़ुरआन-ए-अज़ीम की तस्दीक़ (पुष्टि) दिखाएं और उनकी तरफ़ से इस मेल और मिलाप का राज़ बताएं दुश्मन अपने दुश्मन के लिए तीन बातें चाहता है:

पहला: उसकी मौत कि झगड़ा ही ख़त्म हो। दूसरा: यह न हो तो उसकी जलावतनी (निकाला) कि अपने पास न रहे। तीसरा: यह भी न हो सके तो अख़ीर दर्जा उसकी बे-परी (लाचारी) कि आजिज़ कर रहे।

मुख़ालिफ़ ने ये तीनों दर्जे उन पर तय कर दिए और उनकी आँखें नहीं खुलतीं ख़ैरख़्वाही समझे जाते हैं।

अव्वलन: जेहाद के इशारे हुए इसका खुला नतीजा हिंदुस्तान के मुसलमानों का फ़ना होना था। सानियन: जब यह न बनी हिजरत का भरवा दिया कि किसी तरह ये दफ़ा हों मुल्क हमारी कबड्डीयाँ खेलने को रह जाए, ये अपनी जायदादें कौड़ियों के मोल हमें या यूँ ही छोड़ जाएँ बहरहाल हमारे हाथ आएं उनकी मस्जिदें व मज़ारत-ए-औलिया हमारी पामाली को रह जाएं। सानिसन: जब यह भी न निभी तो 'तर्कए-मुवालात' (असहयोग) का झूठा हीला करके तर्कए-मुआमलात पर उभारा है कि नौकरियाँ छोड़ दो, किसी काउंसिल कमेटी में दाख़िल न हो, मालगुज़ारी टैक्स कुछ न दो, ख़िताबत

(उपाधियाँ) वापस कर दो। अम्र-ए-अख़ीर तो सिर्फ़ इसलिए है कि ज़ाहिरी नाम काम दुनियावी एज़ाज़ (सम्मान) भी किसी मुसलमान के लिए न रहे और पहले तीन इसलिए...

[1] अल-क़ुरआन अल-करीम 3/118 [2] अल-क़ुरआन अल-करीम 4/122 [3] अल-क़ुरआन अल-करीम 56/85

पृष्ठ 537/712

"يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ" 1 اے ایمان والو! کسی کافر کو اپنا ہم راز نہ بناؤ وہ تمہارے نقصان رسانی میں کمی نہ کریں گے، ان کی دلی تمنا ہے تمہارا مشقت میں پڑنا، دشمنی ان کے مونہوں سے کھل چکی ہے اور وہ جو ان کے سینوں میں دبی ہے بہت بڑی ہے بیشک ہم نے تمہیں صاف صاف نشانیاں بتادیں اگر عقل رکھتے ہو۔

قرآن عظیم گواہ ہے اور اس سے بہتر کون گواہ 'وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ قِيلًا' 2 (اور اللہ سے زیادہ کس کی بات سچی ہے۔ت) کہ مشرکین ہرگز ہماری خیر خواہی نہ کریں گے، خیر خواہی درکنار کبھی بدخواہی میں کمی نہ کریں گے، پھر انہیں یار و انصار بنانا ان سے وداد و اتحاد منانا ان کے میل سے نفع کی امید رکھنا صراحت قرآن عظیم کی تکذیب ہے یا نہیں ہے، اور ضرور ہے، 'وَلَكِنْ لَا تُبْصِرُونَ' 3 (مگر تمہیں نگاہ نہیں۔ت) آؤ اب ہم تمہیں قرآن عظیم کی تصدیق دکھائیں اور ان کی طرف سے اس میل اور میل کا راز بتائیں، دشمن اپنے دشمن کے لئے تین باتیں چاہتا ہے:

اول: اس کی موت کہ جھگڑا ہی ختم ہو۔ دوم: یہ نہ ہو تو اس کی جلا وطنی کہ اپنے پاس نہ رہے۔ سوم: یہ بھی نہ ہو سکے تو اخیر درجہ اس کی بے پری کہ عاجز کر رہے۔

مخالف نے یہ تینوں درجے ان پر طے کر دئے اور ان کی آنکھیں نہیں کھلتیں خیر خواہی سمجھے جاتے ہیں

اولاً: جہاد کے اشارے ہوئے اس کا کھلا نتیجہ ہندوستان کے مسلمانوں کا فنا ہونا تھا، ثانیاً: جب یہ نہ بنی ہجرت کا بھرادیا کہ کسی طرح یہ دفع ہو ملک ہماری کبڈیاں کھیلنے کو رہ جائے یہ اپنی

جائدادیں کوڑیوں کے مول ہمیں یا یوں ہی چھوڑ جائیں، بہر حال ہمارے ہاتھ آئیں ان کی مساجد و مزارات اولیاء ہماری پامالی کو رہ جائیں، ثالثاً: جب یہ بھی نہ نبھی تو ترک موالات کا جھوٹا حیلہ کرکے ترک معاملت پر ابھارا ہے کہ نوکریاں چھوڑ دو کسی کونسل کمیٹی میں داخل نہ ہو، مالگزاری ٹیکس کچھ نہ دو خطا بات واپس کردو امر اخیر تو صرف اس لئے ہے کہ ظاہری نام کام دنیوی اعزاز بھی کسی مسلمان کے لئے نہ رہے اور پہلے تین اس لئے

1 القرآن الکریم ۳/ ۱۱۸ 2 القرآن الکریم ۴/ ۱۲۲ 3 القرآن الکریم ۵۶/ ۸۵

Fatawa-e-Razviyah (Volume 14)

That in every department and office only Hindus should remain. Where Hindus predominate, what happens to the rights of Islam is obvious. When only they remain, what can be estimated of that time? Will the British sit quietly on non-payment of land revenue etc.? Certainly not, there will be confiscations, attachments, properties will be auctioned and Hindus will buy them. The result will be that Muslims will remain only as coolies. This is the third stage. Have you seen the command of the Great Quran that "They will not spare any effort to corrupt you"? Their heart's desire is that you fall into hardship. And refuge is sought with Allah the Almighty.

In what condition is the rejection and denial of evil (Munkar) obligatory, and where is it not commanded:

(12) It is certainly obligatory to eradicate evil according to its three stages, of which the third stage, i.e., changing with the heart, meaning to consider it bad with the heart, is absolutely an individual obligation (Fard-e-Ayn) in every state. The first two are communal obligations (Fard-e-Kifayah) subject to ability, in order. However, the second one, i.e., changing with the tongue, is not at all obligatory in the state where the perpetrator is himself aware of its ugliness, has committed it intentionally, and there is no strong hope that he will refrain upon being forbidden. In such a state, rejection and denial by tongue or pen—which is also a tongue—does not remain obligatory at all, especially when there is a suspicion of fitna (trial/discord) and disturbance. It is stated in Fatawa Imam Qazi Khan and Fatawa Alamgiriyah:

- (Arabic) Verily, enjoining good is only obligatory when it is known that they will listen. -> (Urdu translation) Enjoining good is only obligatory when it is known that they will listen attentively.
- In Nisab-ul-Ihtisab, it says:
- (Arabic) The purpose of it is compliance, so when that is missed, it is not obligatory. -> (Urdu translation) The purpose of enjoining good is that people should obey; when there is no hope of that, it is not obligatory.
- In Bustan Imam Faqih Abu al-Layth, al-Muhit, al-Hindiyyah, etc., it says:
- (Arabic) If he knows by his overwhelming opinion that if he enjoins good they will accept that from him and... -> (Urdu translation) If he knows from his predominant suspicion that if he enjoins good, these people will accept and from the evil matter...

1 Fatawa Hindiyyah, Chapter 17 on Singing and Amusement etc., Noorani Kutub Khana Peshawar, 5/353 2 Nisab-ul-Ihtisab

कि हर विभाग और हर कार्यालय में केवल हिंदू रह जाएं जहाँ हिंदुओं का वर्चस्व होता है, वहाँ इस्लाम के अधिकारों पर क्या गुज़रती है, यह ज़ाहिर है। जब अकेले वही रह जाएंगे तो उस समय का अंदाज़ा क्या हो सकता है? क्या अंग्रेज़ मालगुज़ारी वगैरह न देने पर चुप बैठे रहेंगे? हरगिज़ नहीं, कुर्कीयाँ होंगी, ज़ब्तियाँ होंगी, जायदादें नीलाम होंगी और हिंदू खरीदेंगे। नतीजा यह कि मुसलमान सिर्फ कुली बनकर रह जाएंगे। यह तीसरा दर्जा है। क्या तुमने महान कुरान का इरशाद देखा कि "वे तुम्हारी बदख्वाही में कोई कमी नहीं करेंगे", उनकी दिली तमन्ना है कि तुम मशक्कत (कठिनाई) में पड़ो। अल्लाह तआला की पनाह।

बुराई (मुनकर) को रोकना और उस पर इनकार किस हालत में फ़र्ज़ है और कहाँ उसका हुक्म नहीं है:

(12) बुराई का खात्मा करना अपने तीन स्तरों पर ज़रूर फ़र्ज़ है, जिनमें से तीसरा स्तर यानी दिल से उसे बुरा जानना (तग़य्युर बिल-क़ल्ब) हर हाल में फर्ज़-ए-ऐन (व्यक्तिगत अनिवार्य) है। और पहले दो (हाथ और ज़बान से रोकना) सामर्थ्य की शर्त के साथ क्रमवार फर्ज़-ए-किफ़ाया (सामुदायिक अनिवार्य) हैं। लेकिन दूसरा यानी ज़बान से बदलना उस स्थिति में हरगिज़ फर्ज़ नहीं है जब अपराधी खुद उसकी बुराई से वाकिफ हो, जानबूझकर उसका अपराधी बना हो और यह पुख्ता उम्मीद न हो कि मना करने से बाज़ आ जाएगा। ऐसी स्थिति में ज़बान या कलम से—जो कि एक ज़बान ही है—अस्वीकार और विरोध करना मूलतः वाजिब नहीं रहता, विशेष रूप से जब फ़ितना और हंगामे का डर हो। फतावा इमाम क़ाज़ी ख़ान और फतावा आलमगीरिया में है:

- (अरबी) बेशक भलाई का हुक्म देना उसी वक़्त वाजिब है जब यह मालूम हो कि वे सुनेंगे। -> (उर्दू अनुवाद) भलाई का हुक्म देना उसी वक़्त वाजिब है जब यह जाने कि वे कान लगाकर सुनेंगे।
- निसाबुल एहतसाब में है:
- (अरबी) इससे मक़सद हुक्म मानना है, सो जब वह फ़ौत हो जाए तो वाजिब नहीं। -> (उर्दू अनुवाद) भलाई के हुक्म से मक़सद तो यह है कि लोग मानें, जब इसकी उम्मीद न हो तो वह वाजिब नहीं।
- बुस्तान इमाम फ़क़ीह अबुल लैस व मुहीत व हिंदिया वगैरह में है:

- (अरबी) अगर वह अपने ग़ालिब गुमान (प्रबल धारणा) से जानता हो कि अगर वह भलाई का हुक्म देगा तो वे उससे यह स्वीकार कर लेंगे और... -> (उर्दू अनुवाद) अगर अपने ग़ालिब गुमान से जानता हो कि भलाई का हुक्म करेगा तो ये लोग मान लेंगे और बुरी बात से...

1 फ़तावा हिंदिया, अध्याय 17, गायन और मनोरंजन आदि, नूरानी कुतुब खाना पेशावर 5/353 2 निसाबुल एहतसाब

पृष्ठ 538 का 712

کہ ہر صیغہ و ہر محکمہ میں صرف ہندو رہ جائیں ، جہاں ہنود کا غلبہ ہوتا ہے حقوق اسلام پر جو گزرتی ہے ظاہر ہے ، جب تنہا وہی رہ جائیں گے تو اس وقت کا اندازہ کیا ہو سکتا ہے، مالگزاری وغیرہ نہ دینے پر کیا انگریز چپ بیٹھے رہیں گے؟ ہر گز نہیں ، قرقیاں ہوں گی تعلیقے ہوں گے ، جائدادیں نیلام ہوں گی اور ہندو خریدیں گے، نتیجہ یہ کہ مسلمان صرف قلی بن کر رہ جائیں، یہ تیسرا درجہ ہے، دیکھا تم نے قرآنِ عظیم کا ارشاد کہ "وہ تمھاری بدخواہی میں کمی نہ کریں گے" ان کی دلی تمنا ہے کہ تم مشقت میں پڑو والعیاذ باللہ تعالیٰ۔

منکر پر رد و انکار کس حالت میں فرض ہے اور کہاں اس کا حکم نہیں:

(۱۲) منکر کا ازالہ ضرور فرض ہے اپنے مراتب ثلاثہ پر جن میں تیسرا مرتبہ کہ تغییر بالقلب ہے یعنی دل سے اسے برا جاننا مطلقاً ہر حال میں فرضِ عین ہے ، اور پہلے دونوں بشرطِ قدرت علی الترتیب فرضِ کفایہ مگر دوسرا یعنی تغییر باللسان اس حالت میں ہر گز فرض نہیں کہ مرتکب اس کی شناعت سے خود آگاہ ہو جان بوجھ کر اس کا مرتکب ہوا اور امید واثق نہ ہو کہ منع کئے سے باز رہے گا ایسی حالت میں اس زبان یا قلم سے کہ وہ بھی ایک زبان ہے رد و انکار اصلاً واجب نہیں رہتا خصوصاً جبکہ مظنہ فتنہ و شورش ہو۔ فتاویٰ امام قاضی خاں و فتاویٰ عالمگیریہ میں ہے:

- انما یجب الامر بالمعروف اذا علم انہم یستمعون -> امر بالمعروف اسی وقت واجب ہے جب یہ جانے کہ وہ کان لگا کر سنیں گے۔
- نصاب الاحتساب میں ہے:

- المقصود منہ الائتمار فاذافات ذلک لا یجب -> امر بالمعروف سے مقصود تو یہ ہے کہ لوگ مانیں جب اس کی امید نہ ہو تو وہ واجب نہیں۔
- بستان امام فقیہ ابواللیث و محیط و ہندیہ و غیرہما میں ہے:
- ان کان یعلم باکبر رأیہ انہ لو امر بالمعروف یقبلون ذلک منہ و -> اگر اپنے غالب گمان سے جاتا ہو کہ امر بالمعروف کرے گا تو یہ لوگ مان لیں گے اور بُری بات سے

1 فتاویٰ ہندیہ الباب السابع عشر فی الغناء و اللھوالخ نورانی کتب خانہ پشاور ۵/ ۳۵۳ 2 نصاب الاحتساب

[Box 1] (Arabic): They refrain from evil, so commanding [right] is obligatory, he cannot leave it. Even if he knows by his greater opinion that if he commands them with that, they would accuse and insult him, then leaving it is better. And if he knows they will not accept from him and he does not fear beating or insult, then he has a choice, and commanding is better. - (Summarized) (Urdu translation): If they will refrain, then commanding right (Amr bil Ma'roof) is obligatory; there is no leeway to abandon it. And if he knows by his strong conjecture that if he commands right, these people will throw stones or hurl abuse, then at that time not commanding right is better. And if he knows they won't accept but there is no fear of abuse from them, then he has a choice whether to command right or not, and doing it is better.

In Wajeez Imam Kardari and Alamgiriyah, it is mentioned:

[Box 2] (Arabic): Melody [incorrect recitation] is prohibited without disagreement. So when one recites with melodies and a person hears him, if he knows that if he teaches him the correct way, distress will not enter him, he should teach him. And if distress enters him, then he has leeway not to teach him. For every command of right that entails a wrong, its obligation falls away. (Urdu translation): Incorrect recitation of the Great Quran is unanimously prohibited. So if a person is reciting incorrectly and another listener knows that if he tells him the correct way, it will not cause him distress, then he should tell him. And if telling causes him distress, then he has leeway not to tell him, because any command of right that entails a wrong, its obligation is dropped.

For example, which Muslim does not know that the unjust killing or looting of a Muslim is prohibited and causes the punishment of fire? Who does not know that any kind of assistance in it is absolutely prohibited and invites the wrath of the Mighty? Who does not know that adultery is prohibited? Who does not know that drinking alcohol is a very foul deed? And thousands and millions are guilty of it; yet, it would never have been heard that scholars or their writings patrol every distillery. Never at all in the whole world is any scholar, or even any sane person, a proponent of this. And among those leaders themselves who are in the garb of religious scholars, they too are not practitioners of this. Finally, this is because those people are committing these acts knowingly, and it is not expected that they will stop upon prohibition; rather, there is a greater probability of commotion and evil in such places. When change by hand is not possible, change by tongue is not necessary. Making such an

unnecessary noise, and to top it off, it being useless, becoming a useful shield for groundless religious commotions—which Shariah has considered this obligatory? For such occasions, the Divine command is:

1. Fatawa Hindiyyah, Chapter Seven on Singing and Amusement, etc., Noorani Kutub Khana Peshawar, 5/352-353
2. Fatawa Hindiyyah, Book of Disliked Matters, Chapter Four on Prayer, etc., Noorani Kutub Khana Peshawar, 5/317

[बॉक्स १] (अरबी): वे बुराई से रुकें तो आदेश देना अनिवार्य है, वह इसे छोड़ नहीं सकता। भले ही वह अपने प्रबल विचार से जानता हो कि यदि वह उन्हें इसका आदेश देगा, तो वे उस पर आरोप लगाएंगे और उसे अपशब्द कहेंगे, तो उसे छोड़ना बेहतर है। और यदि वह जानता है कि वे उससे स्वीकार नहीं करेंगे और उसे पिटाई या अपशब्दों का डर नहीं है, तो उसे विकल्प है, और आदेश देना बेहतर है। - (संक्षेप में) (उर्दू अनुवाद): यदि वे बाज़ आ जाएंगे तो अम्र बिल मारूफ (भलाई का आदेश देना) वाजिब है, इसे छोड़ने की गुंजाइश नहीं। और अगर अपने ग़ालिब गुमान (प्रबल अनुमान) से जानता हो कि अम्र बिल मारूफ करेगा तो ये लोग पत्थर फेंकेंगे, गाली देंगे, तो उस वक्त अम्र बिल मारूफ न करना ही अफ़ज़ल (बेहतर) है। और अगर जाने कि नहीं मानेंगे मगर उनसे गाली का भी अंदेशा नहीं तो इख़्तियार है चाहे अम्र बिल मारूफ करे या न करे और करना बेहतर है।

वजीज़ इमाम करदरी और आलमगीरिया में है:

[बॉक्स २] (अरबी): बिना किसी मतभेद के[गलत] लय के साथ पढ़ना हराम है। इसलिए जब कोई धुनों के साथ पढ़ता है और कोई व्यक्ति उसे सुनता है, यदि वह जानता है कि यदि वह उसे सही सिखाता है तो उसे घबराहट महसूस नहीं होगी, तो उसे सिखाना चाहिए। और यदि उसे घबराहट होती है, तो उसे न सिखाने की छूट है। क्योंकि प्रत्येक भलाई का आदेश जिसमें बुराई शामिल हो, उसकी अनिवार्यता समाप्त हो जाती है। (उर्दू अनुवाद): क़ुरान-ए-अज़ीम का गलत पढ़ना बिल-इत्तिफ़ाक़ (सर्वसम्मति से) हराम है, तो अगर कोई शख़्स ग़लत पढ़ रहा हो और दूसरा सुनने वाला जानता है कि उसे सही बताऊंगा तो उसे वहशत (घबराहट) पैदा न होगी, तो बताए। और अगर बताने से उसे वहशत पैदा हो तो उसे गुंजाइश है कि न बताए कि जो अम्र बिल मारूफ किसी मुनकर (बुराई) को मुतज़म्मन (शामिल) हो उसका वजूद साक़ित (समाप्त) हो जाता है।

मसलन कोई मुसलमान नहीं जानता कि नाहक क़त्ल या ग़ारत-ए-मुस्लिम हराम और मोजिब-ए-अज़ाब-ए-नार (नरक की आग की सज़ा का कारण) है? कौन नहीं जानता कि इसमें किसी तरह की एआनत (सहायता) मुतलक़न हराम और मुस्तौजिव-ए-ग़ज़ब-ए-जब्बार (ईश्वर के क्रोध का पात्र) है? कौन नहीं जानता कि ज़िना (व्यभिचार) हराम है? कौन नहीं जानता कि शराब पीना सख़्त ख़बीस (गंदा) काम है? और हज़ारों लाखों इसके मुर्तकिब (दोषी) हैं, फिर कभी न सुना होगा कि उलमा या उनकी तहरीरें हर भट्टी का गश्त करें। अस्लन (बिल्कुल) हरगिज़ तमाम जहान में कोई आलिम बल्कि

कोई आक़िल (बुद्धिमान) इसका क़ायल नहीं। और खुद उन लीडरों में जो जामा-ए-मौलवियत (मौलवी के वेश) में हैं वे भी इसके आमिल नहीं। आख़िर यह इसलिए कि वे लोग दानस्ता (जानबूझकर) मुर्तकिब हैं, और मज़नून (उम्मीद) नहीं कि मना करने से मानें बल्कि शोरिश-ओ-शर (उपद्रव और बुराई) का एहतेमाल (संभावना) बेश्तर (ज़्यादा) है। ऐसी जगह जब तग़य्युर-बिल-यद (हाथ से बदलाव) मक़दूर (संभव) नहीं, तग़य्युर-बिल-लिसान (ज़बान से बदलाव) कुछ ज़रूर नहीं। ग़ैर-ज़रूरी और उस पर तुर्रा यह कि नामुफ़ीद (बेकार) ऐसा शोर मचाना और बिला वजह-ए-शरई (बिना धार्मिक कारण) शोरिशों (उपद्रवों) के लिए मुफ़ीद सिपर (उपयोगी ढाल) हो जाना कौन सी शरीअत ने वाजिब माना? ऐसे ही मवाक़े(अवसरों) के लिए इरशाद-ए-इलाही है:

1. फतावा हिन्दिया, बाब-ए-साबे' फ़िल-ग़िना वल-लहव आदि, नूरानी कुतुब खाना पेशावर ५ / ३५२ - ३५३
2. फतावा हिन्दिया, किताबुल-कराहिया, बाब-ए-राबे' फ़िस-सलात आदि, नूरानी कुतुब खाना पेशावर ५ / ३१७

पृष्ठ ७१२ का ५३९

[Box 1] (Arabic): يمتنعون عن المنكر فالأمر واجب لا يسعه تركه ولو علم بأكبر رأيه أنه لو امرهم بذلك قذفوه وشتموه فتركه أفضل ولو علم انهم لا يقبلون منه ولا يخاف منه ضربا ولا شتما فهو بالخيار والأمر أفضل - (ملخصاً) (Urdu): باز آئیں گے تو امر بالمعروف واجب ہے اسے چھوڑنے کی گنجائش نہیں اور اگر اپنے غالب گمان سے جانتا ہو کہ امر بالمعروف کرے گا تو یہ لوگ پتھر پھینکیں گے گالی دیں گے تو اس وقت امر بالمعروف نہ کرنا ہی افضل ہے اور اگر جانیں مانیں گے تو نہیں مگر ان سے گالی کا بھی اندیشہ نہیں تو اختیار ہے چاہے امر بالمعروف کرے یا نہ کرے اور کرنا بہتر ہے۔

وجیز امام کردری و عالمگیریہ میں ہے:

[Box 2] (Arabic): اللحن حرام بلا خلاف فاذا قرأ بالألحان وسمعه انسان ان علم انه ان لقنه الصواب لا يدخل الوحشة يلقنه وان دخله الوحشة فهو في سعة ان لا يلقنه۔ فان كل امر بمعروف يتضمن منكرا يسقط وجوبه - (Urdu): قرآنِ عظیم کا غلط پڑھنا بالاتفاق حرام ہے تو اگر کوئی شخص غلط پڑھ رہا ہو اور دوسرا سننے والا اسے جانتا ہے کہ اسے صحیح بتاؤں گا تو اسے وحشت پیدا نہ ہو گی تو بتائے، اور اگر بتانے سے اسے وحشت پیدا ہو تو اسے گنجائش ہے کہ نہ بتائے کہ جو امر بالمعروف کسی منکر کو متضمن ہو اس کا وجوب ساقط ہو جاتا ہے۔

مثلاً کوئی مسلمان نہیں جانتا کہ ناحق قتل یا غارت مسلم حرام و موجب عذاب نار ہے، کون نہیں جانتا کہ اس میں کسی طرح کی اعانت مطلقاً حرام و مستوجب غضب جبار ہے، کون نہیں جانتا کہ زنا حرام ہے، کون نہیں جانتا کہ شراب پینا سخت خبیث کام ہے اور ہزاروں لاکھوں اس کے

مرتکب ہیں، پھر کبھی نہ سنا ہو گا کہ علماء یا ان کی تحریریں ہر بھٹی کا گشت کریں اصلاً ہر گز تمام جہان میں کوئی عالم بلکہ کوئی عاقل اس کا قائل نہیں، اور خود ان لیڈروں میں جو جامہ مولویت میں ہیں وہ بھی اس کے عامل نہیں، آخر یہ اس لئے کہ وہ لوگ دانستہ مرتکب ہیں، اور مظنون نہیں کہ منع سے مانیں بلکہ شورش و شر کا احتمال بیشتر کا ایسی جگہ جب تغییر بالید مقدور نہیں تغییر باللسان کچھ ضرور نہیں، غیر ضروری اور اس پر طرہ یہ کہ نامفید ایسا شور مچانا اور بلاوجہ شرعی شورشوں کے لئے مفید سپر ہو جانا کون سی شریعت نے واجب مانا، ایسے ہی مواقع کے لئے ارشاد الٰہی ہے:

1 فتاوٰی ہندیہ الباب السابع فی الغناء واللہو الخ نورانی کتب خانہ پشاور ۵ / ۳۵۲-۳۵۳ 2 فتاوٰی ہندیہ کتاب الکراہیۃ الباب الرابع فی الصلوٰۃ الخ نورانی کتب خانہ پشاور ۵ / ۳۱۷

Fatawa Razawiyya Volume 14

"O you who have believed, upon you is [responsibility for] yourselves. Those who have gone astray will not harm you when you have been guided." [1] O people of faith! Take care of yourselves; the deviation of others will not harm you as long as you are on the right path.

Yes, if the misguided and misguiding ones form a group over a matter prohibited by Sharia and forcibly, through lies and slander, try to dress it up as something established in Sharia, and for this purpose, resort to distorting and misinterpreting verses, Hadiths, and the sayings of Imams, overturning divine laws to present haram as halal and halal as haram—as is currently being done by the Gandhi cult and the Gandhian followers regarding issues like alliance with polytheists, treaties with polytheists, seeking help from polytheists, and their entry into mosques etc.—then at that time, eradicating these major evils and great absurdities becomes the greatest obligation. Khatib Baghdadi narrates in 'Al-Jami' that the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) said:

"When trials appear—or he said innovations—it is mandatory for the scholar to manifest his knowledge. Whoever does not do so, upon him is the curse of Allah, the angels, and all people. Allah will not accept from him any obligatory or voluntary act [of worship]." [2] When trials or, as he said, heresies appear, it is obligatory for a scholar to reveal his knowledge, and whoever does not do so, upon him is the curse of Allah, the angels, and all mankind; Allah will neither accept his obligatory prayers nor his voluntary ones.

This effort is not for those antagonists who are deliberately changing the word of Allah and altering His commands, but rather to uncover those doubts through which they change divine commands and deceive the common Muslims, in the hope that if the Lord Almighty wills, those who have fallen into their deception may return to the truth, and those who have not yet been affected by their fraud may find protection and refuge by the help of the Almighty. "Indeed, that is easy for Allah." [3] "Indeed, Allah is over all things powerful." [4] (Surely this is easy for Allah; indeed, Allah has power over everything. T) The radiant Presence, the Master of the Day of Resurrection (peace and blessings of Allah be upon him), says:

"By Allah, that Allah guides a man through you..." By God, indeed this matter that Allah guides through your means...

1. Al-Quran al-Karim 5/105
2. Al-Jami' li-Akhlaq al-Rawi wa Adab al-Sami', Hadith 1265, Dar al-Kutub al-Ilmiyah, Beirut, p. 308.
3. Al-Quran al-Karim 29/19
4. Al-Quran al-Karim 20/29

फ़तावा रज़विया जिल्द 14

"ऐ ईमान वालो! तुम अपनी फ़िक्र करो। जब तुम हिदायत पर हो, तो जो गुमराह हो गया वह तुम्हें कोई नुकसान नहीं पहुँचा सकता।" [1] ऐ ईमान वालो! तुम अपने आप को संभाले रहो, दूसरों का गुमराह होना तुम्हें नुकसान न देगा जब तुम राह पर हो।

हाँ, अगर किसी शरीयत के मना किए हुए मामले पर गुमराह और गुमराह करने वाले गिरोहबंदी करें और उसे ज़ुबान और ज़ोर-ओ-बहतान के ज़रिए शरीयत के मारूफ़ का जामा पहनाएँ, और इसके लिए आयतों, हदीसों और इमामों के अक़वाल में हेर-फेर और बदलाव करें, अल्लाह के अहकाम का कायापलट करके हराम को हलाल और हलाल को हराम दिखाएँ—जैसा कि अब गांधी मत और गांधीवादी उम्मत मुशरिकों से दोस्ती, मुशरिकों से मुआहिदा, मुशरिकों से मदद माँगने और मुशरिकों के मस्जिदों में दाखिले वगैरह के मसाइल में कर रही है—तो उस वक़्त इन बड़े मुनकिरात और बड़ी वाहीयात को दूर करना सबसे बड़ा फ़र्ज़ (फ़र्ज़-ए-आज़म) होगा। खतीब बग़दादी 'अल-जामे' में रिवायत करते हैं कि अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने फ़रमाया:

"जब फ़ितने ज़ाहिर हों—या फ़रमाया बिदतें—तो आलिम के लिए लाज़िम है कि वह अपना इल्म ज़ाहिर करे। जो ऐसा न करे, उस पर अल्लाह, फ़रिश्तों और तमाम इंसानों की लानत है। अल्लाह न उसका फ़र्ज़ क़ुबूल करेगा न नफ़्ल।" [2] जब फ़ितने या फ़रमाया बद-मज़हबियाँ ज़ाहिर हों तो फ़र्ज़ है कि आलिम अपना इल्म ज़ाहिर करे और जो ऐसा न करे उस पर अल्लाह और फ़रिश्तों और आदमियों सब की लानत, अल्लाह न उसका फ़र्ज़ क़ुबूल करे न नफ़्ल।

यह कोशिश उन दुश्मनों के लिए नहीं है जो जानबूझकर कलाम-ए-इलाही में बदलाव और अल्लाह के अहकाम को तब्दील कर रहे हैं, बल्कि उन शुबहात को दूर करने के लिए है जिनसे वे ईश्वरीय आदेशों को बदलते हैं और आम मुसलमानों को धोखा देते हैं, इस उम्मीद पर कि अगर मौला अज़्ज़-ओ-जल्ल चाहे तो जो उनके धोखे में आ गए हैं वे हक़ की तरफ़ वापस आ जाएँ, और जिन पर अब तक उनका फ़रेब नहीं चला, वे अल्लाह की मदद से हिफ़ाज़त और पनाह में रहें। "बेशक यह अल्लाह के लिए आसान है।" [3] "बेशक अल्लाह हर चीज़ पर क़ादिर है।" [4] (बेशक यह अल्लाह को आसान है, बेशक अल्लाह सब कुछ कर सकता है। त) हुज़ूर पुर नूर, सैयदे यौम-उन-नुशूर (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) फ़रमाते हैं:

"अल्लाह की क़सम! अगर अल्लाह तेरे ज़रिए किसी एक शख़्स को हिदायत दे दे..." ख़ुदा की क़सम बेशक यह बात कि अल्लाह तेरे सबब से...

1. अल-क़ुरान अल-करीम 5/105
2. अल-जामे ली-अख़लाक़ अर-रावी व आदाब अस-सामे हदीस 1265 दारुल कुतुब अल-इल्मिया बेरूत पृ. 308
3. अल-क़ुरान अल-करीम 29/19
4. अल-क़ुरान अल-करीम 20/29

"يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنفُسَكُمْ ۖ لَا يَضُرُّكُم مَّن ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ ۚ" ۱ اے ایمان والو! تم اپنے آپ کو سنبھالے رہو دوسروں کا گمراہ ہونا تمھیں نقصان نہ دے گا جب تم راہ پر ہو۔

ہاں اگر کسی منکر شرعی پر گمراہانِ گمراہ گر فرقہ بندی کریں اور اسے بزور زبان وزور وبہتان معروف شرعی کا جامہ پہنائیں اور اس کے لئے آیات و احادیث و اقوالِ ائمہ کی تحریف وتصیف منائیں احکام الہیہ کو کایا پلٹ کرکے حرام کو حلال حلال کو حرام دکھائیں، جیسا اب گاندھی مت اور گاندھوی امت مسائل موالات مشرکین، ومعاہدہ مشرکین واستعانت مشرکین، ودخول مشرکین فی المساجد وغیرہا میں کر رہی ہے، تو اس وقت ان منکراتِ کبریٰ و واہیات عظمیٰ کا ازالہ فرض اعظم ہوگا، خطیب بغدادی جامع میں راوی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرماتے ہیں:

اذا ظهرت الفتن اوقال البدع فليظهر العالم علمه ومن لم يفعل ذلك فعليه لعنة الله والملئكة والناس اجمعين۔ لا يقبل الله منه صرفا ولا عدلا۔ ۲ جب فتنے یا فرمایا بد مذہبیاں ظاہر ہوں تو فرض ہے کہ عالم اپنا علم ظاہر کرے اور جو ایسا نہ کرے اس پر اللہ اور فرشتوں اور آدمیوں سب کی لعنت، اللہ نہ اس کا فرض قبول کرے نہ نفل۔

یہ سعی ان معاندوں کے لئے نہیں جو دانستہ تغیر کلام اللہ و تبدیل احکام اللہ کر رہے ہیں بلکہ ان شبہات کے کشف کو ہے جن سے وہ احکام الہیہ کو بدلتے اور عوام مسلمین کو چھلتے ہیں اس امید پر کہ مولیٰ عزوجل چاہے تو جو ان کے دھوکے میں آگئے حق کی طرف واپس آئیں اور جن پر ہنوز ان کا فریب نہ چلا بعونہ تعالیٰ حفظ و پناہ پائیں "إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ" ۳۔ "إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ

شَيْءٍ قَدِيرٌ" ۴ (بیشک یہ اللہ کو آسان ہے، بیشک اللہ سب کچھ کر سکتا ہے۔ ت) حضور پر نور سید یوم النشور صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم فرماتے ہیں:

واللہ لان یھدی اللہ بك رجلا خدا کی قسم بیشک یہ بات کہ اللہ تیرے سبب سے

۱ القرآن الکریم ۵/ ۱۰۵ ۲ الجامع لاخلاق الراوي و آداب السامع حدیث ۱۲۶۵ دارالکتب العلمیہ بیروت ص ۳۰۸ ۳ القرآن الکریم ۱۹/ ۲۹ ۴ القرآن الکریم ۲۹/ ۲۰

Fatawa Ridawiyya | Volume Fourteen (14)

[Arabic Section]: "واحد اخير لك من ان يكون لك حمر النعم ١- رواه البخارى ومسلم عن سهل بن سعدى رضى اللہ تعالى عنه جعل اللہ لنا السهل والسعدى فى القبل والبعد وصلى اللہ تعالى على سيدنا وآله وصحبه وابنه وحزبه وبارك وسلم۔"

[Urdu Translation of the above]: "That one person is guided (by you) is better for you than owning red camels. This Hadith has been narrated by Bukhari and Muslim from Sahl bin Sa'di, may Allah Almighty be pleased with him. (May Allah make ease [Sahl] and happiness [Sa'di] for us in our past and future, and may Allah Almighty send blessings and peace upon our Master, his family, his companions, his son, and his party, and grant them blessings and peace. - T)"

Mention of the Rulings and Types of Armed (Sanani) Jihad Caution: The greatest aspect of Jihad is the elimination of evil; it has three types: (1) Janani [of the heart] (2) Lisani [of the tongue] (3) [Sanani / of the spear]

Jihad Janani: Meaning to detest disbelief, innovation, and wickedness in one's heart, which is required against every disbeliever, innovator, and sinner, and every Muslim steadfast in Islam does this. However, those who have said 'Salam' [goodbye] to Islam and made themselves slaves of polytheists and disbelievers, their path is separate; their religion is other than the religion of God.

Lisani [Jihad]: That is refutation through tongue and pen, which you have just heard is most important and emphasized for such [misguided groups]. By the grace of Allah Almighty, the servants of Sharia have always been doing this and, with the help of Allah and His Messenger, will continue until their last breath. Whether it be (1) Wahhabis, (2) Nechariya [Naturalists], (3) Deobandis, (4) Qadianis, (5) Rawafid [Shias], (6) Ghair Muqallidin, (7) Nadwis, (8) Aryas, (9) Christians, etc., and now even with these 'Gandhuiyas' [followers of Gandhi], the same struggle continues, calling towards the truth, exposing falsehood as false, and protecting Muslims from the evil of the misguiders. Praise be to Allah, guidance is ultimately in the hands of the Lord Almighty.

Regarding Jihad Sanani [Armed Jihad]: We have already stated above that these texts of the Great Quran do not command us, the Muslims of India, to establish [armed] Jihad, and anyone declaring it obligatory is a manifest ill-wisher of Muslims.

Muslims here are not commanded to perform Jihad, and leaders' reliance on the incident of Karbala is to mislead Muslims: Those who mislead present the incident of Karbala here; this is purely their deception. Firstly, in this battle, Hazrat...

---

1. Sahih al-Bukhari, Kitab al-Jihad, Qadimi Kutub Khana Karachi 1/514, 422; Sahih Muslim, Bab min Fadha'il Ali ibn Abi Talib, Qadimi Kutub Khana Karachi 2/279.

फतावा रज़विया | खंड चौदह (14)

[अरबी खंड]: "واحد اخیر لك من ان یکون لك حمر النعم ١- رواه البخاری ومسلم عن سهل بن سعدی رضی اللہ تعالی عنه جعل اللہ لنا السهل والسعدی فی القبل والبعد وصلی اللہ تعالی علی سیدنا وآله وصحبه وابنه وحزبه وبارك وسلم۔"

[उपरोक्त का उर्दू अनुवाद]: "एक व्यक्ति को हिदायत मिल जाना तुम्हारे लिए सुर्ख़ (लाल) ऊंटों का मालिक होने से बेहतर है। यह हदीस बुखारी और मुस्लिम ने सहल बिन सादी (रज़ियल्लाहु अन्हु) से रिवायत की है। (अल्लाह तआला उन्हें हमारे अगले-पिछलों के लिए सहल (आसान) और मुबारक बनाए और अल्लाह तआला हमारे आक़ा, उनकी आल, असहाब, फर्ज़ंद और जमाअत पर दुरूद व सलाम नाज़िल फरमाए। -त)"

सशस्त्र जिहाद (सन्नानी जिहाद) के नियमों और प्रकारों का उल्लेख सावधानी: जिहाद का सबसे बड़ा पहलू बुराई का उन्मूलन है; इसके तीन प्रकार हैं: (1) जनानी [दिल का] (2) लिसानी [ज़ुबान का] (3) [सन्नानी / शस्त्र का]

जिहाद जनानी: यानी कुफ्र, बिदअत और फिस्क को दिल से बुरा जानना, जो हर काफिर, बिदअती और फासिक के खिलाफ ज़रूरी है, और हर मुसलमान जो इस्लाम पर कायम है वह ऐसा करता है। लेकिन जिन्होंने इस्लाम को सलाम [विदाई] कह दिया और खुद को मुशरिकों और काफिरों का गुलाम बना लिया, उनकी राह अलग है; उनका दीन खुदा के दीन के अलावा कुछ और है।

लिसानी [जिहाद]: यानी ज़ुबान और कलम से रद (खंडन), जैसा कि आपने अभी सुना कि ऐसे लोगों के लिए यह सबसे महत्वपूर्ण और ताकीदी है। अल्लाह तआला के फज़ल से शरीअत के खादिम हमेशा से यह कर रहे हैं और अल्लाह और उसके रसूल की मदद शामिल रही तो आखिरी सांस तक करेंगे। चाहे वे (1) वहाबिया, (2) नेचरिया, (3) देवबंदिया, (4) कादियानिया, (5) रवाफिज़, (6) गैर-मुक़ल्लिदीन, (7) नदविया, (8) आर्या, (9) नसारा (ईसाई) आदि हों, और अब इन 'गांधविया' (गांधी के अनुयायियों) के साथ भी वही संघर्ष जारी है, जो हक की तरफ बुलाते हैं और बातिल को बातिल साबित करते हैं और मुसलमानों को गुमराह करने वालों के शर से बचाते हैं। अल्हम्दुलिल्लाह, आगे हिदायत रब अज़्ज़वजल के हाथ में है।

सशस्त्र जिहाद (सन्नानी) की बात रही: तो हम ऊपर बयान कर चुके हैं कि अज़मत वाले कुरान की ये आयतें हम हिंद के मुसलमानों को जिहाद बरपा करने का हुक्म नहीं देतीं, और इसे वाजिब बताने वाला मुसलमानों का खुला दुश्मन है।

यहाँ के मुसलमानों को जिहाद का हुक्म नहीं और वाकया-ए-कर्बला से लीडरों का हवाला देना मुसलमानों को गुमराह करना है: बहकाने वाले यहाँ वाकया-ए-कर्बला पेश करते हैं, यह महज़ उनका धोखा है। अव्वल तो इस लड़ाई में हरगिज़ हज़रत...

---

1. सहीह अल-बुखारी, किताब अल-जिहाद, कदीमी कुतुब खाना कराची 1/514, 422; सहीह मुस्लिम, बाब मिन फ़ज़ाइल अली इब्न अबी तालिब, कदीमी कुतुब खाना कराची 2/279.

واحد اخیر لك من ان یکون لك حمر النعم ۱- رواہ البخاری ومسلم عن سھل بن سعدی رضی اللہ تعالی عنہ جعل اللہ لنا السھل والسعدی فی القبل والبعد وصلی اللہ تعالی علی سیدنا وآلہ وصحبہ وابنہ وحزبہ وبارك وسلم۔

ایک شخص کو ہدایت فرما دے تیرے لئے سرخ اونٹوں کا مالک ہونے سے بہتر ہے، یہ حدیث بخاری ومسلم نے سہل بن سعد رضی اللہ تعالیٰ عنہ سے روایت کی (اللہ تعالیٰ انھیں ہمارے اگلے پچھلوں کے لئے سہل اور مبارک بنائے وصلی اللہ تعالیٰ علی سیدنا وآلہ وصحبہ وابنہ وحزبہ وبارک وسلم۔ت)

سنانی جہاد کے احکام و اقسام کا ذکر تنبیہ: جہاد کا اعظم وجوہ ازالہ منکر ہے اس کی تین قسمیں ہیں: (۱) جنانی (۲) لسانی (۳)

جہاد جنانی: یعنی کفر وبدعت و فسق کو دل سے برا جاننا جو ہر کافر مبتدع وفاسق سے ہے اور ہر مسلمان کہ اسلام پر قائم ہو یہ کرتا ہے مگر جنھوں نے اسلام کو سلام اور اپنے آپ کو مشرکین و کفار کا غلام کیا ان کی راہ جدا ہے ان کا دین غیر دین خدا ہے۔

لسانی: کہ زبان و قلم سے رد، وہ ابھی سن چکے کہ ایسوں ہی پر سب سے اہم وآکد، یہ بحمد اللہ تعالیٰ خادمان شرع ہمیشہ سے کر رہے ہیں اور اللہ ورسول کی مدد شامل ہو تو دم آخر تک کریں گے، ۱ وہابیہ، ۲ نیچرہ، ۳ دیوبندیہ، ۴ قادیانیہ، ۵ روافض، ۶ غیر مقلدین، ۷ ندویہ، ۸ آریہ ۹ نصاریٰ وغیرہ ہم سے کیا اور اب ان گاندھویہ سے بھی وہی بر سر پیکار ہیں حق کی طرف بلاتے

اور باطل کو باطل کر دکھاتے اور مسلمانوں کو گمراہ گروں کے شر سے بچاتے ہیں واللہ الحمد آگے ہدایت رب عزوجل کے ہاتھ ہے۔

رہا جہاد سنانی: ہم اوپر بیان کر چکے ہیں کہ یہ نصوص قرآن عظیم ہم مسلمانان ہند کو جہاد برپا کرنے کا حکم نہیں اور اس کا واجب بتانے والا مسلمان کا بدخواہ مبین۔

یہاں کے مسلمانوں کو جہاد کا حکم نہیں اور واقعہ کربلا سے لیڈران کا استناد اغوائے مسلمین: بہکانے والے یہاں واقعہ کربلا پیش کرتے ہیں یہ ان کا محض اغوا ہے۔ اولا اس لڑائی میں ہر گز حضرت

---

۱ صحیح البخاری کتاب الجہاد قدیمی کتب خانہ کراچی ۱ / ۵۱۴۔ ۴۲۲، صحیح مسلم باب من فضائل علی ابن ابی طالب قدیمی کتب خانہ کراچی ۲ / ۲۷۹

Fatawa Razviya Volume 14

There was no initiation [of conflict] from the side of Imam (may Allah be pleased with him). The Imam had intended [to go to Kufa] based on the promise of the wicked Kufans; when those traitors committed breach of faith, he intended to return, and from the start until the beginning of the war, he expressed this repeatedly to both friends and enemies alike.

(1) When Hur bin Yazid al-Riyahi al-Tamimi (may Allah have mercy on him) first obstructed the exalted Imam (may Allah be pleased with him) with a thousand horsemen, the Imam delivered a sermon: "O people! I have come because you called me, your emissaries and letters came [saying] that you should come, for we are without an Imam. I have come; now if you stand by the promise, then I shall grace your city." "And if you do not do so and you are averse to my arrival, I shall return from you to the place from which I came to you." They remained silent.

(b) Then after the Asr prayer, he delivered a sermon and at its end also made the same statement: "If you dislike us, I shall return from you." Hur said, "We are commanded not to separate from you until we have brought you to Ibn Ziyad in Kufa."

(c) Upon this, the Imam ordered his companions to turn back; they mounted with the intention of returning, but Hur did not let them return.

(d) When they reached Nineveh, a letter from the wicked Ibn Ziyad reached Hur [saying] that [you should] make Husayn dismount in a barren field where there is no water, and this emissary of mine will remain with you [to see] whether you carry out my order or not. Hur informed Hazrat Imam of the content of the foul letter and forced him to dismount at such a place. From among the devotees of the Imam, Zuhayr bin al-Qayn (may Allah have mercy on him) requested: "O son of the Messenger of Allah! The armies that are to come ahead are much more than these; give us permission to fight them." He replied: "I am not to initiate the fighting."

(5) When the wicked son of Tayyib, i.e., Ibn Sa'd, arrived with his army, he inquired from Hazrat Imam why he had come. He replied: "The people of your city had invited me." "Now that they dislike me, I am going back." Ibn Sa'd wrote this statement to Ibn Ziyad; that wicked one did not agree, may Allah slay him.

(f) At night, there was a conversation with Ibn Sa'd in private, in which Hazrat Imam also said: "Leave me."

Footnotes: 1. Tarikh al-Tabari, then entered the year sixty-one, Dar al-Qalam Beirut, Part Six, 2/228 2. Tarikh al-Tabari, then entered the year sixty-one, Dar al-Qalam Beirut, Part Six, 2/228 3. Tarikh al-Tabari, then entered the year sixty-one, Dar al-Qalam Beirut, Part Six, 2/232 4. Tarikh al-Tabari, then entered the year sixty-one, Dar al-Qalam Beirut, Part Six, 2/234

इमाम (अल्लाह उन पर प्रसन्न हो) की ओर से कोई पहल नहीं थी। इमाम ने कुटिल कूफ़ियों के वादे पर जाने का इरादा किया था; जब उन गद्दारों ने वादाखिलाफी की, तो उन्होंने वापस लौटने का इरादा किया, और युद्ध की शुरुआत तक उन्होंने बार-बार मित्रों और शत्रुओं दोनों के सामने इसका इज़हार किया।

(१) जब हुर्र बिन यज़ीद रियाही तमीमी (रहमतुल्लाह अलैहि) पहली बार एक हज़ार घुड़सवारों के साथ हज़रत इमाम आली मक़ाम (रज़ियल्लाहु अन्हु) के सामने बाधा बनकर आए, तो इमाम ने खुतबा दिया: "ऐ लोगों! मैं तुम्हारे बुलावे पर आया हूँ, तुम्हारे दूत और पत्र आए थे कि तशरीफ़ लाइए हम बिना इमाम के हैं। मैं आ गया हूँ, अब अगर तुम वादे पर कायम हो तो मैं तुम्हारे शहर में जलवा अफ़रोज़ होऊँगा।" "और अगर तुम ऐसा नहीं करते और मेरे आने को नापसंद करते हो, तो मैं तुमसे उस जगह वापस चला जाऊँगा जहाँ से मैं तुम्हारे पास आया था।" वे खामोश रहे।

(ब) फिर अस्र की नमाज़ के बाद खुतबा दिया और उसके अंत में भी वही बात कही: "अगर तुम हमें नापसंद करते हो, तो मैं तुमसे वापस चला जाऊँगा।" हुर्र ने कहा, "हमें तो यह आदेश है कि जब तक इब्न ज़ियाद के पास कूफ़ा न पहुँचा दें, आपसे अलग न हों।"

(ज) इमाम ने इस पर भी साथियों को वापस लौटने का आदेश दिया। वे वापसी के इरादे से सवार हुए, लेकिन हुर्र ने उन्हें वापस नहीं जाने दिया।

(द) जब नैनवा पहुँचे, तो हुर्र के नाम खबीस इब्न ज़ियाद का पत्र आया कि हुसैन को एक सुनसान मैदान में उतारो जहाँ पानी न हो, और यह मेरा दूत तुम्हारे साथ रहेगा कि तुम मेरे आदेश का पालन करते हो या नहीं। हुर्र ने हज़रत इमाम को उस नापाक पत्र की बात सुनाई और उन्हें ऐसी ही जगह उतरने पर मजबूर किया। इमाम के जाँनिसारों में से ज़ुहैर बिन अल-क़ैन (रहमतुल्लाह अलैहि) ने अर्ज़ की: "ऐ अल्लाह के रसूल के बेटे! आगे जो लश्कर आने वाले हैं वे इनसे बहुत ज़्यादा हैं, हमें अनुमति दें कि हम इनसे लड़ें।" फरमाया: "मैं उनसे युद्ध की पहल करने वाला नहीं हूँ।"

(५) जब खबीस इब्न तैयब यानी इब्न साद अपना लश्कर लेकर पहुँचा, उसने हज़रत इमाम से पूछा कि आप कैसे आए? फरमाया: "तुम्हारे शहर वालों ने बुलाया था।" "अब चूँकि वे मुझे नापसंद करते हैं, मैं वापस जाता हूँ।" इब्न साद ने यह बात इब्न ज़ियाद को लिखी, उस खबीस ने नहीं माना, अल्लाह उसे हलाक करे।

(व) रात को इब्न साद से एकांत में बातचीत हुई, उसमें भी हज़रत इमाम ने फरमाया: "मुझे छोड़ दो।"

पाद-टिप्पणियाँ: १. तारीख़ अल-तबरी, वर्ष ६१ हिजरी की घटनाएँ, दार अल-क़लम बेरूत, भाग ६, २/२२८ २. तारीख़ अल-तबरी, वर्ष ६१ हिजरी की घटनाएँ, दार अल-क़लम बेरूत, भाग ६, २/२२८ ३. तारीख़ अल-तबरी, वर्ष ६१ हिजरी की घटनाएँ, दार अल-क़लम बेरूत, भाग ६, २/२३२ ४. तारीख़ अल-तबरी, वर्ष ६१ हिजरी की घटनाएँ, दार अल-क़लम बेरूत, भाग ६, २/२३४

पृष्ठ ७१२ का ५४२

امام رضی اللہ تعالٰی عنہ کی طرف سے پہل نہ تھی امام نے خبیث کوفیوں کے وعدہ پر قصد فرمایا تھا جب ان غداروں نے بد عہدی کی قصد رجوع فرمایا اور جب سے شروع جنگ تک اسے بار بار احباب و اعداء سب پر اظہار فرمایا۔

(۱) جب حر بن یزید ریاحی تمیمی رحمہ اللہ تعالٰی اول بار ہزار سواروں کے ساتھ حضرت امام عالی مقام رضی اللہ تعالٰی عنہ کے مزاحم ہوئے امام نے خطبہ فرمایا: "اے لوگو! میں تمہارا بلایا آیا ہوں، تمہارے ایلچی اور خطوط آئے کہ تشریف لائیے ہم بے امام ہیں، میں آیا اب تم اگر عہد پر قائم ہو تو میں تمہارے شہر میں جلوہ فرما ہوں" وان لم تفعلوا و کنتم بمقدمي کارھین انصرفت عنکم الی المکان الذی اقبلت منه الیکم" اور اگر تم عہد پر نہ رہو یا میرا تشریف لانا تمہیں ناپسند ہو تو میں جہاں سے آیا ہوں واپس جاؤں" وہ خاموش رہے۔

(ب) پھر بعد نماز عصر خطبہ فرمایا اور اس کے آخر میں بھی وہی ارشاد کیا کہ "ان انتم کرھتمونا انصرفت عنکم" اگر تم ہمیں ناپسند رکھتے ہو میں واپس جاؤں، حر نے کہا ہمیں تو یہ حکم ہے کہ آپ سے جدا نہ ہوں جب تک ابن زیاد کے پاس کوفہ نہ پہنچا دیں۔

(ج) امام نے اس پر بھی ہمراہیوں کو معاودت کا حکم دیا وہ بقصد واپسی سوار ہوئے حر نے واپس نہ ہونے دیا۔

(د) جب نینوٰی پہنچے حر کے نام ابن زیاد خبیث کا خط آیا کہ حسین کو پیٹیٹر میدان میں اتارو جہاں پانی نہ ہو اور یہ میرا ایلچی تمہارے ساتھ رہے گا کہ تم میرا حکم بجالاتے ہو یا نہیں۔ حر نے حضرت امام کو ناپاک خط کا مضمون سنایا اور ایسی ہی جگہ اترنے پر مجبور کیا، فدائیاں امام

سے زہیر بن القین رحمہ اللہ تعالیٰ نے عرض کی: اے ابن رسول اللہ ! آگے جو لشکر آنے والے ہیں وہ ان سے بہت زائد ہیں، ہمیں اذن دیجئے کہ ان سے لڑیں، فرمایا: "ما کنت لابداہم بالقتال" میں ان سے قتال کی پہل کرنے کو نہیں۔

(۵) جب خبیث ابن طیب یعنی ابن سعد اپنا لشکر لے پہنچا حضرت امام سے دریافت کیا کیسے آئے؟ فرمایا: تمہارے شہر والوں نے بلایا تھا " فاما اذ کرھونی فانی انصرف عنھم" اب کہ انہیں ناگوار ہوں واپس جاتا ہوں، ابن سعد نے یہ ارشاد ابن زیاد کو لکھا، اس خبیث نے نہ مانا، قاتلہ اللہ۔

(و) شب کو ابن سعد سے خلوت میں گفتگو ہوئی اس میں بھی حضرت امام نے فرمایا: "دعونی"

حواشی: 1 تاریخ الطبری ثم دخلت سنة احدی وستین دار القلم بیروت الجزء السادس ۲/ ۲۲۸ 2 تاریخ الطبری ثم دخلت سنة احدی وستین دار القلم بیروت الجزء السادس ۲/ ۲۲۸ 3 تاریخ الطبری ثم دخلت سنة احدی وستین دار القلم بیروت الجزء السادس ۲/ ۲۳۲ 4 تاریخ الطبری ثم دخلت سنة احدی وستین دار القلم بیروت الجزء السادس ۲/ ۲۳۴

Fatawa Ridawiyyah Volume 14 (14)

"Return to the place from whence I came."[1] "Leave me so that I may return to Madinah Tayyibah." Ibn Sa'd wrote this to Ibn Ziyad; he was initially agreeable, but the accursed, wretched Shimr prevented him. (z) He said in the middle of the battlefield before the speech:

Arabic	Urdu
O people! Since you do not like me, let me go to my place of safety on earth.[2]	O people! Since you do not like me, leave me so that I may go to my place of peace.

The wretched ones did not agree. In short, from then on there was a constant intention to return, but it was not possible as the Lord's will was such. Paradise was adorned, waiting for its bridegroom. The moment of meeting the True Beloved had arrived. So, there was never any initiation of fighting from the Imam's side; those wretches forced it. Now there were two options: either, for fear of life, that accursed allegiance to that vile person would be accepted—which would mean obeying Yazid's command even if it was against the Quran and Sunnah. This was a 'Rukhsat' (dispensation); there was no merit in it. Almighty Allah says: "...except for him who is forced [to renounce his faith] while his heart is at rest in faith."[3] —Meaning, for one who is forced, yet his heart remains firm in faith. Or, life would be given up and that impure allegiance would not be made. This was 'Azimat' (steadfastness/firmness), and upon it was a great reward. And this alone was worthy of his exalted status; he chose this. What relevance does [the other argument] have here! Secondly, even if for argument's sake it were initiated by the Imam in this state of resourcefulness, there is a great difference here, which this ignorant, negligent person... For a Sultan of Islam upon whom establishing Jihad is obligatory, an attack on transgressors to remove evil is permissible even if he is alone and they are thousands, while for them (commoners) it is prohibited to initiate combat against disbelievers when they are not capable of facing them. The previously mentioned passage from Mujtaba, Sharh al-Niqayah, and Radd al-Muhtar is:

Arabic	Urdu
This is when he strongly believes that he is a match for them, otherwise fighting them is not permissible.	This is when there is a strong presumption that he is capable of confronting them, otherwise fighting them is not lawful. (T)

...is followed by: "...unlike 'Amr bil Ma'ruf' [commanding the good]."[4] (The ruling for commanding the good is contrary to this. T). In Sharh al-Siyar, the reason for this is stated:

Arabic	Urdu
Indeed, Muslims follow what they are commanded to...	In commanding the good, whatever command is given to Muslims, they [will follow it] from the heart...

Note: And the condition of capability (power) is never separated from defense, nor from any Islamic obligation, by definitive texts and the consensus of the blessed Ummah.

[1] Al-Kamil fi al-Tarikh, Account of the Killing of Hussain, Dar Sadr Beirut, 2/554 [2] Tarikh al-Tabari, then entered the year sixty-one, Dar al-Qalam Beirut, Part Six / 243 [3] Al-Quran al-Karim, 16/106 [4] Jami' al-Rumuz, Kitab al-Jihad, Gunbad Qamus Iran, 2/555

फतावा रज़विया जिल्द चौदह (14)

"मैं जहाँ से आया हूँ, वहीं वापस लौट जाऊँ।"[1] "मुझे छोड़ दो कि मैं मदीना तय्यबा वापस चला जाऊँ" इब्ने साद ने इब्ने ज़ियाद को लिखा, वह राजी हो गया था मगर मरदूद ख़बीस शिम्र ने रोक दिया। (ज़) ऐन मारके(मैदान-ए-जंग) में कलाम से पहले फ़रमाया:

अरबी	उर्दू
ऐ लोगों! चूंकि तुम मुझे पसंद नहीं करते, तो मुझे छोड़ दो कि मैं अपनी अमन की जगह चला जाऊं।[2]	ऐ लोगो! जब तुम मुझे पसंद नहीं करते तो छोड़ो कि अपनी अमन की जगह चला जाऊँ।

बदबख़्तों ने न माना, गरज़ तब से बराबर वापसी का इरादा रहा मगर मुमकिन न हुआ कि रब का मंज़ूर यूँ ही था, जन्नत आरास्ता (सजी) हो चुकी थी, अपने दूल्हे का इंतज़ार कर रही थी, विसाल-ए-महबूब-ए-हक़ीक़ी की घड़ी आ गई थी। तो हरगिज़ लड़ाई में इमाम की तरफ़ से पहल न थी, उन ख़बीसों ही ने मजबूर किया। अब दो सूरतें थीं: या जान के ख़ौफ़ से उस पलीद (गंदे) की वह मलऊन बैअत क़बूल की जाती कि यज़ीद का हुक्म मानना होगा अगरचे वह क़ुरआन व सुन्नत के ख़िलाफ़ हो। यह रुख़सत थी, इसमें सवाब कुछ न था। अल्लाह तआला का फ़रमान है: "मगर वह जिसे मजबूर किया जाए और उसका दिल ईमान पर जमा रहे"[3]। यानी जो मजबूर किया जाए और उसका दिल ईमान पर बरक़रार हो। या जान दे दी जाती और वह नापाक बैअत न की जाती, यह अज़ीमत (दृढ़ संकल्प) थी और इस पर अज़ीम सवाब, और यही उनकी शाने रफ़ीअ (उच्च पद) के शायान थी, उसी को इख्तियार फ़रमाया, इसे यहाँ से क्या ताल्लुक़! सानियन (दूसरे), बिल-फ़र्ज़ (मान लें) इस बे-सरोसामानी में इमाम की तरफ़ से पहल भी सही, तो यहाँ एक बड़ा फ़र्क़ है जिससे यह जाहिल ग़ाफ़िल... फ़ासिकों पर बुराई मिटाने के लिए हमला करना जाइज़ है चाहे वह तन्हा हों और वे हज़ारों हों, और सुल्तान-ए-इस्लाम जिस पर जिहाद क़ायम करना फ़र्ज़ है, उसे भी काफ़िरों से पहल हराम है जबकि वह उनके मुक़ाबले के क़ाबिल न हो। मुजतबा, शरह-ए-निक़ाया और रदुल-मुह्तार की इबारत गुज़िश्ता:

अरबी	उर्दू
यह तब है जब उसे ग़ालिब गुमान हो कि वह उनका मुक़ाबला कर सकता है, वरना उनसे लड़ना जाइज़ नहीं।	यह उस वक़्त है जब गुमान-ए-ग़ालिब हो कि उनके मुक़ाबले के क़ाबिल है वरना उनसे लड़ना हलाल नहीं। (त)

...के बाद है: "अम्र बिल मारूफ़ के बरअक्स"[4] (नेकी का हुक्म देने का हुक्म इसके ख़िलाफ़ है। त)। शरह-ए-सियर में इसकी वजह बयान फ़रमाई:

अरबी	उर्दू
बेशक मुसलमान जिस बात का हुक्म दिया जाए, उसका एतिकाद रखते हैं...	अम्र बिल मारूफ़ में मुसलमानों को जो हुक्म देगा वह दिल से...

नोट: और क़ुदरत (शक्ति) की शर्त तो दिफ़ा (बचाव) बल्कि किसी इस्लामी फ़र्ज़ से कभी अलग नहीं होती, नसूसे क़तइया और उम्मत-ए-मर्हूमा के इज्मा (सर्वसम्मति) से।

[1] अल-कामिल फ़ी अल-तारीख़, हुसैन की शहादत का ज़िक्र, दार सादिर बेरुत, 2/554 [2] तारीख़ अल-तबरी, फिर इकसठवां साल शुरू हुआ, दार अल-क़लम बेरुत, भाग छः / 243 [3] अल-क़ुरआन अल-करीम, 16/106 [4] जामि' अल-रुमूज़, किताब अल-जिहाद, गुंबद क़ामूस ईरान, 2/555

ارجع الی المکان الذی اقبلت منه 1 "مجھے چھوڑو کہ میں مدینہ طیبہ واپس جاؤں ، ابنِ سعد نے ابنِ زیاد کو لکھا اس بار وہ راضی ہوا تھا کہ شمر مردود خبیث نے باز رکھا۔" (ز) عین معرکہ میں قال سے پہلے فرمایا:

عربی	اردو
ایھاالناس اذکرھتبونی فدعونی انصرف الی مأمنی من الارض 2-	اے لوگو ! جبکہ تم مجھے پسند نہیں کرتے تو چھوڑو کہ اپنی امن کی جگہ چلا جاؤں۔

اشقیاء نے نہ مانا ، غرض جب سے برابر قصد عود رہا مگر ممکن نہ ہوا کہ منظور رب یو نہی تھا ، جنت آراستہ ہو چکی تھی اپنے دولہا کا انتظار کر رہی تھی ، وصال محبوب حقیقی کی گھڑی آگئی تھی تو ہر گز لڑائی میں امام کی طرف سے پہل نہ تھی ان خبیثوں ہی نے مجبور کیا ، اب دو صورتیں تھیں یا بخوفِ جان اس پلید کی وہ ملعون بیعت قبول کی جاتی کہ یزید کا حکم ماننا ہوگا اگرچہ خلافِ قرآن و سنت ہو۔ یہ رخصت تھی ثواب کچھ نہ تھا قال تعالیٰ: " إِلَّا مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ " 3- مگر جو مجبور کیا جائے اور اس کا دل ایمان پر برقرار ہو۔ یا جان دے دی جاتی اور وہ ناپاک بیعت نہ کی جاتی ، یہ عزیمت تھی اور اس پر ثواب عظیم ، اور یہی ان کی شانِ رفیع کے شایان تھی ، اسی کو اختیار فرمایا ، اسے یہاں سے کیا علاقہ ! ثانیا بالفرض اس بے سروسامانی میں امام کی طرف سے پہل بھی سہی تو یہاں ایک فرقِ عظیم ہے جس سے یہ جاہل غافل ، فاسقوں پر ازالہ منکر میں حملہ جائز اگرچہ یہ تنہا ہو اور وہ ہزاروں اور سلطان اسلام جس پر اقامت جہاد فرض ہے اسے بھی کافروں سے پہل حرام جبکہ ان عہ کے مقابلہ کے قابل نہ ہو ، مجتبیٰ و شرح نقایہ وردا لمحتار کی عبارت گزشتہ :

عربی	اردو
هذا اذا غلب علی ظنه انه یکافیهم والافلایباح قتالهم۔	یہ اس وقت ہے جب گمانِ غالب ہو کہ ان کے مقابلہ کے قابل ہے ورنہ ان سے لڑنا حلال نہیں۔ (ت)

کے بعد ہے بخلاف الامر بالمعروف 4 (امر بالمعروف کا حکم اس کے خلاف ہے ۔ ت) شرح سیر میں اس کی وجہ بیان فرمائی :

عربی	اردو
ان المسلمین یعتقدون ما یأمر به فلابد امر بالمعروف میں مسلمانوں کو جو حکم دے گا وہ دل سے	

عہ : اور شرط قدرت تو دفاع بلکہ کسی فرض اسلامی سے کبھی منفق نہیں بنصوصِ قطعیہ و اجماعِ امت مرحومہ۔

1 الکامل فی التاریخ ذکر مقتل حسین دار صادر بیروت ۲ / ۵۵۴ 2 تاریخ الطبری ثم دخلت سنة احدی وستین دار القلم بیروت الجزء السادس / ۲۴۳ 3 القرآن الکریم ۱۶ / ۱۰۶ 4 جامع الرموز کتاب الجہاد گنبد قاموس ایران ۲ / ۵۵۵

"His action being influential in their inward state, unlike the disbelievers."[1] If they know it to be true, they will surely be affected by his action in their hearts, unlike the disbelievers.

See what the Imam did and what you are doing, why do you mix Islam and infidelity (Kufr):

Thirdly: One should have felt ashamed while taking the holy name of Hazrat Imam (may Allah be pleased with him). Did the Imam, or even a slave of his, or even a dog of his doorstep, seek help from polytheists (God forbid)? Did he hold the hem of any polytheist's garment, did he follow any polytheist, did he shout cheers for polytheists, did he form an alliance with polytheists, did he become an ally of polytheists, or did he strive to shut down the symbols of Islam just to flatter them? Did he sacrifice a whole life of teachings from the Great Quran and Hadith on idol worship, etc.? He faced thousands of profligates with many more virtues. You take the Imam's name, but are there not even 'better Muslims' among you? Only when twenty-three crore (230 million) polytheists are with you, will the number of better Muslims among you be complete? O you who turn your backs on the Quran! Why do you take the Imam's name? O you who walk backwards from Islam! Why do you deceive Muslims? A fatwa was printed in Delhi stating that Jihad is obligatory at this time; the answer to the lack of resources was given by citing the Imam's example. Yet the situation is such that to escape a little sunlight, you are seeking the shade of the 'cow-sons' (cowherds). Have you not, by your own fatwa, not only abandoned an obligation and committed a forbidden act, but also became content with the dominance of infidelity and the humiliation of Islam? The Imam's trust was in Allah, while your trust is in the enemies of Allah. Be certain that Allah is true, and Allah's word is true: 'They will spare no effort to corrupt you.' The polytheists will not lessen their ill-will towards you. That false fatwa and this absurd reliance, and then being angry at the servants of Sharia for why they remained silent and why they did not become a shield - this is your 'well-wishing' for Islam. These are your self-made commands, for which there is neither the witness of Sharia nor the support of reason. If you claim to be Muslims, then come into the fold of Islam. Stop altering the commands of the Most Merciful and inventing the commands of Satan. Break the alliance with polytheists, leave the company of Deobandis and other such apostates, so that the pure hem of Muhammad, the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him), may

take you under his shadow. Even if worldly gain is not attained, at least the religion may be attained for their sake.

"O you who have believed, enter into Islam completely [and perfectly] and do not follow the footsteps of Satan. Indeed, he is to you a clear enemy." O you who believe! Enter into Islam completely, do not follow the footsteps of Satan, for he is surely your open enemy.

[1] Sharh as-Siyar al-Kabir

फ़तावा रिज़विया जिल्द 14

"उनका कार्य उनके आंतरिक भाग में प्रभावी होगा, काफिरों के विपरीत।"[1] यदि वे इसे सत्य जानते हैं, तो वे निश्चित रूप से अपने दिल में उनके कार्य से प्रभावित होंगे, काफिरों के विपरीत।

देखो इमाम ने क्या किया और तुम क्या कर रहे हो, क्यों इस्लाम और कुफ़्र को मिलाते हो:

तीसरा: हज़रत इमाम रज़ियल्लाहु अन्हु का पवित्र नाम लेते समय शर्म आनी चाहिए थी। क्या इमाम तो इमाम, उनके गुलामों में से या उनके दर के किसी कुत्ते ने माअज़ल्लाह मुशरिकों (बहुदेववादियों) से मदद मांगी? क्या किसी मुशरिक का दामन थामा, क्या किसी मुशरिक के अनुयायी बने, क्या मुशरिकों के जयकारे लगाए, क्या मुशरिकों से गठबंधन किया, क्या मुशरिकों के सहयोगी बने, क्या उनकी चापलूसी में इस्लाम के प्रतीकों को बंद करने के लिए प्रयासरत हुए? क्या उन्होंने कुरान-ए-अज़ीम और हदीस की पूरी उम्र बुतपरस्ती (मूर्ति पूजा) पर न्यौछावर कर दी वगैरह वगैरह। उन्होंने हज़ारों पापियों का मुकाबला कई और श्रेष्ठ गुणों के साथ किया। इमाम का नाम लेते हो, तो क्या तुम में 'बेहतर मुसलमान' भी नहीं हैं? जब तेईस करोड़ मुशरिक तुम्हारे साथ होंगे, तभी क्या तुम में बेहतर मुसलमानों की संख्या पूरी होगी? ऐ कुरान को पीठ दिखाने वालों! तुम इमाम का नाम क्यों लेते हो? ऐ इस्लाम से उलटा चलने वालों! तुम मुसलमानों को क्यों धोखा देते हो? दिल्ली में फतवा छपवा दिया कि इस समय जिहाद वाजिब है; संसाधनों की कमी का जवाब इमाम का उदाहरण देकर दिया गया। मगर स्थिति यह है कि ज़रा सी धूप से बचने के लिए तुम 'गोपुत्रों' (चरवाहों) की छाया ढूंढ रहे हो। क्या तुम अपने ही फतवे से न केवल फर्ज़ छोड़ने वाले और हराम करने वाले हुए, बल्कि कुफ़्र के वर्चस्व और इस्लाम के अपमान पर सहमत नहीं हुए? इमाम का भरोसा अल्लाह पर था और तुम्हारा भरोसा अल्लाह के दुश्मनों पर। यकीन जानो कि अल्लाह सच्चा है, अल्लाह का कलाम सच्चा है 'ला यालूनकुम खबाला' (वे तुम्हें भ्रष्ट करने में कोई कसर नहीं छोड़ेंगे)। मुशरिक तुम्हारी बदख्वाही (बुरा चाहने) में कमी नहीं करेंगे। वह झूठा फतवा और यह बेतुका भरोसा और शरीअत के खादिमों पर उल्टा गुस्सा कि वे खामोश क्यों रहे, वे ढाल क्यों नहीं बने - यह है तुम्हारी इस्लाम के लिए खैरख्वाही (भलाई)। ये तुम्हारे दिल के गढ़े हुए हुक्म हैं, जिन पर न शरीअत गवाह है न अक्ल मददगार। अगर मुसलमान होने का दावा है तो इस्लाम के दायरे में आओ। रहमान के हुक्मों को बदलने और शैतान के हुक्मों को गढ़ने से हाथ उठाओ। मुशरिकों से गठबंधन तोड़ो, देवबंदी वगैरह जैसे धर्मत्यागियों का साथ छोड़ो ताकि मुहम्मद रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) का पाक दामन तुम्हें अपनी छाया में ले ले। चाहे दुनिया न मिले, कम से कम दीन तो उनके सदके में मिल जाए।

"ऐ ईमान वालों! इस्लाम में पूरे दाखिल हो जाओ और शैतान के पदचिन्हों पर मत चलो, बेशक वह तुम्हारा खुला दुश्मन है।" ऐ ईमान वालों! इस्लाम में पूरे दाखिल हो जाओ, शैतान के पीछे न चलो, बेशक वह तुम्हारा खुला दुश्मन है।

[1] शरह अस-सियर अल-कबीर

ان یکون فعلہ مؤثرا فی باطنہم بخلاف الکفار۔[1] اسے حق جانتے ہیں تو ضرور اپنے دل میں اس کے فعل سے متاثر ہوں گے بخلاف کفار،

دیکھو امام نے کیا کیا اور تم کیا کر رہے ہو، کیوں اسلام و کفر ملاتے ہو:

ثالثاً: حضرت امام رضی اللہ تعالیٰ عنہ کا نام پاک لیتے ہوئے شرم چاہنے تھی، کیا امام تو امام ان کے غلام ان کے در کے کسی کتے نے معاذ اللہ مشرکوں سے مدد مانگی، کیا کسی مشرک کا دامن تھاما، کیا کسی مشرک کے پس رو بنے، کیا مشرکوں کی جے پکاری، کیا مشرکوں سے اتحاد گانٹھا، کیا مشرکوں کے حلیف بنے، کیا ان کی خوشامد کے شعار اسلام بند کرنے میں کوشاں ہوئے، کیا قرآن عظیم وحدیث کی تمام عمر بت پرستی پر نثار کردی وغیرہ وغیرہ شنائع کثیرہ بہتر تن سے ہیں ہزار فجار کا مقابلہ فرمایا۔ امام کا نام لیتے ہو تو کیا تم میں بہتر مسلمان بھی نہیں جب تئیس کروڑ مشرکین تمہارے ساتھ ہوں گے اس وقت تم میں بہتر مسلمانوں کا عدد پورا ہوگا، قرآن کو پیٹھ دینے والو! کیوں امام کا نام لیتے ہو، اسلام سے الٹے چلنے والو! کیوں مسلمانوں کو دھوکے دیتے ہو، دہلی میں فتویٰ چھاپ دیا کہ اس وقت جہاد واجب ہے بے سروسامانی کے جواب کو امام کی نظیر پیش ہو گئی اور حالت یہ کہ ذرا سی دھوپ سے بچنے کو گوپتروں کی چھاؤں ڈھونڈھ رہے ہیں، کیا تم اپنے ہی فتوے سے نہ صرف تارک فرض و مرتکب حرام بلکہ راضی بہ غلبہ کفر وذلت اسلام نہ ہوئے، امام کا تو کل اللہ پر تھا اور تمہارا اعتماد اعداء اللہ پر، یقین جانو کہ اللہ سچا، اللہ کا کلام سچا 'لَا یَاْلُوْنَکُمْ خَبَالاً' مشرکین تمہاری بدخواہی میں کمی نہ کریں گے وہ جھوٹا فتویٰ اور یہ پوچ بھروسا اور خادمان شرع پر الٹا غصہ کہ کیوں خاموش رہے کیوں سینہ سپر نہ ہوئے، یہ ہے تمہاری خیر خواہی اسلام یہ ہیں تمہارے دل ساختہ احکام، جن پر نہ شرع شاہد نہ

عقل مساعد، مسلمان ہونے کا دعویٰ ہے تو اسلام کے دائرے میں آؤ، تبدیل احکام الرحمن و اختراع احکام الشیطان سے ہاتھ اٹھاؤ، مشرکین سے اتحاد توڑو، دیو بندیہ وغیرہ ہم مرتدین کا ساتھ چھوڑو کہ جسے محمد رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کا دامن پاک اپنے سایہ میں لے، دنیا نہ ملے نہ ملے دین تو ان کے صدقے میں ملے۔

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا ادْخُلُوْا فِي السِّلْمِ كَآفَّةً ۠ وَ لَا تَتَّبِعُوْا خُطُوٰتِ الشَّيْطٰنِ ؕ اِنَّهٗ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِيْنٌ اے ایمان والو! اسلام میں پورے داخل ہو جاؤ شیطان کے پس رونہ ہو بیشک وہ تمہارا کھلا دشمن ہے

[1] شرح السیر الکبیر

Fatawa Razawiya, Volume 14 (14)

Quranic Verses and Translation: "But if you slip after clear proofs have come to you, then know that Allah is Exalted in Might and Wise. (209) Do they await but that Allah should come to them in covers of clouds and the angels [as well] and the matter is [then] decided? And to Allah [all] matters are returned. (210)" Translation: "Then if your feet slip after clear proofs have come to you, know that Allah is All-Mighty, All-Wise. What are they waiting for except that Allah's punishment and the angels should come to them in the shadows of thick clouds and the matter be finished? And to Allah all matters return."

Supplication: "Our Lord, upon You we have relied, and to You we have returned, and to You is the destination. Our Lord, make us not [objects of] trial for the disbelievers and forgive us, our Lord. Indeed, it is You who is the Exalted in Might, the Wise. Our Lord, judge between us and our people in truth, and You are the best of judges. Amen, O Most Merciful of the merciful. And may Allah Almighty send blessings upon our master, our leader, our refuge, and our shelter, Muhammad, and upon his family and all his companions, forever and ever, to the number of every atom, a thousand thousand times in every moment and time. And praise be to Allah, Lord of the worlds. And Allah Subhanu wa Ta'ala knows best, and His knowledge, glorified be His glory, is most complete and most perfect."

Faqir Ahmad Raza Qadri, may he be forgiven.

[Reference: Al-Quran al-Kareem 2/208 to 210] Page 545 of 712

फतावा रजविया, खंड चौदह (14)

क़ुरआनी आयतें और अनुवाद: "फिर यदि तुम स्पष्ट प्रमाण आने के बाद भी डगमगा जाओ, तो जान लो कि अल्लाह प्रभुत्वशाली, तत्वदर्शी है। (209) क्या वे इसी बात की प्रतीक्षा कर रहे हैं कि अल्लाह बादलों की छाया में उनके सामने आ जाए और फ़रिश्ते भी, और मामला निपटा दिया जाए? और अल्लाह ही की ओर सब मामले लौटाए जाते हैं। (210)" अनुवाद: "फिर यदि रोशन दलीलें आने पर तुम्हारे कदम डगमगा जाएँ तो जान लो कि अल्लाह प्रभुत्वशाली, हिकमत वाला है। वे किस चीज़ का इंतज़ार कर रहे हैं सिवाय इसके कि अल्लाह का अज़ाब और फ़रिश्ते बादलों के सायों में आएँ और काम तमाम हो जाए? और अल्लाह ही की तरफ़ तमाम काम लौटते हैं।"

प्रार्थना: "ऐ हमारे रब! हमने तुझी पर भरोसा किया और तेरी ही ओर रुजू किया और तेरी ही ओर वापस लौटना है। ऐ हमारे रब! हमें इनकार करने वालों के लिए एक आज़माइश न बना और ऐ हमारे रब! हमें क्षमा कर दे। निस्संदेह तू प्रभुत्वशाली, तत्वदर्शी है। ऐ हमारे रब! हमारे और हमारी क़ौम के बीच हक़ के साथ फ़ैसला कर दे, और तू सबसे अच्छा फ़ैसला करने वाला है। आमीन, ऐ सबसे बड़े रहम करने वाले। और अल्लाह तआला की रहमतें हों हमारे आका, हमारे मौला, हमारे ठिकाने और हमारी पनाहगाह मुहम्मद पर और उनकी आल और उनके तमाम सहाबा पर, हमेशा-हमेशा के लिए, हर ज़र्रे की संख्या के बराबर, लाख-लाख बार, हर घड़ी और हर पल। और तमाम तारीफ़ें अल्लाह के लिए हैं जो तमाम जहानों का रब है। और अल्लाह सुब्हानहू व तआला बेहतर जानता है, और उसका इल्म, जिसकी शान महान है, सबसे कामिल और सबसे पक्का है।"

फ़क़ीर अहमद रज़ा क़ादरी, अल्लाह उसे क्षमा करे।

[संदर्भ: अल-क़ुरआन अल-करीम 2/208 से 210] पृष्ठ 712 में से 545

جلد چہاردم (۱۴) فتاوٰی رضویہ

قرآنی آیات و ترجمہ: فَإِن زَلَلْتُم مِّنۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْكُمُ الْبَيِّنٰتُ فَاعْلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ۝ هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّآ أَن يَأْتِيَهُمُ ٱللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِّنَ الْغَمَامِ وَالْمَلَٰٓئِكَةُ وَقُضِىَ الْأَمْرُ ۚ وَإِلَى ٱللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ۝ پھر اگر روشن دلیلیں آنے پر تمہارے قدم لغزش کریں تو جان لو اللہ غالب حکمت والا ہے کا ہے کے انتظار میں ہیں سوا اس کے کہ گھٹا ٹوپ بادلوں میں اللہ کا عذاب اور فرشتے آئیں اور کام تمام ہو اور اللہ ہی کی طرف سب کام پھرتے ہیں۔

دعائیہ کلمات: ربنا علیك توكلنا والیك انبنا والیك المصیر ہ ربنا لا تجعلنا فتنة للذین كفروا واغفر لنا ربنا انك انت العزیز الحكیم ہ ربنا افتح بیننا وبین قومنا بالحق وانت خیر الفاتحین ہ امین یا ارحم الراحمین ہ وصلی اللہ تعالی علی سیدنا و مولانا و ملجأنا و مأوانا محمد و آلہ و صحبہ اجمعین دائما ابدا الأبدین ، عدد كل ذرة الف الف مرة في كل آن و حین والحمد للہ رب العلمین، واللہ سبحانہ وتعالی اعلم و علمہ جل مجدہ اتم واحكم ۔

فقیر احمد رضا قادری غفر لہ

القرآن الكریم ۲ / ۲۰۸ تا ۲۱۰ Page 545 of 712

Volume Fourteen (14) Fatawa Razawiyya

Anfus al-Fikr fi Qurban al-Baqr 1298 AH (The best method regarding the sacrifice of a cow)

Problem 184: Ajeebah 1298 AH from Muradabad, Shawwal 1298 AH What do the scholars of the Hanafi school of thought say about this matter: Is cow slaughter such an act that by not performing it, a person is excluded from the religion of Islam? Or, if someone believes in the permissibility of slaughtering but has not sacrificed a cow or eaten cow meat, even though they consider eating it permissible, will there be no difference in their Islam and will they remain a complete Muslim? Is cow slaughter an obligatory (wajib) act such that the one who omits it becomes a sinner? Or if...

Note: Important Clarification: (A sample and manifestation of 'That is the grace of Allah which He bestows upon whom He wills') This is the last quarter of the year 1298 AH, the luminous month of Shawwal-ul-Mukarram. Therefore, ten months have passed since the demise of the Khatim-ul-Muhaqqiqin Imam-ul-Mudaqqiqin, the noble father of the honorable author (may his shadow be prolonged and his secret be sanctified). Due to the necessity of managing livelihood, attention had to be given to the estate for a few days in the beginning. Thus, the honorable author (may his shadow be prolonged) was staying in his village when this question reached him there. At that time, while inspecting the fields, a person presented this question there. At the first instance... (Remaining on the next page)

जिल्द चौदहवीं (14) फ़तावा रज़विया

अन्फ़ुस अल-फ़िक्र फ़ी क़ुर्बान अल-बक़र 1298 हिजरी (गाय की क़ुर्बानी के बारे में बेहतरीन तरीका)

मसला 184: अजीबा 1298 हिजरी अज़ मुरादाबाद, शव्वाल 1298 हिजरी हनफ़ी पंथ के धर्मगुरु इस मामले में क्या कहते हैं कि क्या गोकशी (गाय की हत्या) कोई ऐसा कार्य है जिसे न करने से कोई व्यक्ति इस्लाम धर्म से बाहर हो जाता है? या यदि कोई व्यक्ति वध की अनुमति में विश्वास रखता है लेकिन उसने कोई गाय नहीं काटी है या गाय का मांस नहीं खाया है, हालाँकि वह इसे खाना जायज़ मानता है, तो क्या उसके इस्लाम में कोई फर्क नहीं पड़ेगा और वह एक पूर्ण मुसलमान बना रहेगा? क्या गोकशी कोई ऐसा अनिवार्य (वाजिब) कार्य है जिसके न करने वाला गुनहगार होता है? या अगर...

नोट: महत्वपूर्ण स्पष्टीकरण: ('यह अल्लाह का अनुग्रह है जिसे वह चाहता है उसे देता है' का नमूना और उदाहरण) यह 1298 हिजरी वर्ष की अंतिम तिमाही है, शव्वाल-उल-मुकर्रम का उज्ज्वल महीना है। इसलिए, खातिम-उल-मुहक्किीन इमाम-उल-मुदक्किीन, माननीय लेखक के पूज्य पिता (अल्लाह उनकी छाया बनाए रखे और उनकी रूह को पवित्र करे) के निधन को दस महीने बीत चुके हैं। आजीविका के प्रबंधन की आवश्यकता के कारण, शुरुआत में कुछ दिनों के लिए जायदाद की ओर ध्यान देना पड़ा। इसलिए, माननीय लेखक (अल्लाह उनकी छाया बनाए रखे) अपने गाँव में ठहरे हुए थे जब यह प्रश्न वहाँ पहुँचा। उस समय खेतों का निरीक्षण चल रहा था, तभी एक व्यक्ति ने वहाँ यह सवाल पेश किया। पहली नज़र में... (बाकी अगले पेज पर)

पेज 546/712

انفس الفکر فی قربان البقر ۱۲۹۸ھ (گائے کی قربانی کے بارے میں بہترین طریقہ)

مسئلہ ۱۸۴: عجیبہ ۱۲۹۸ھ از مراد آباد شوال ۱۲۹۸ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین مذہب حنفیہ اس مسئلہ میں کہ گاؤکشی کوئی ایسا امر ہے جس کے نہ کرنے سے کوئی شخص دین اسلام سے خارج ہو جاتا ہے، یا اگر کوئی معتقد اباحت ذبح ہو مگر کوئی گائے اس نے ذبح نہ کی ہو یا گائے کا گوشت نہ کھایا ہو، ہر چند کہ اکل اس کا جائز جانتا ہے، تو اس کے اسلام میں کچھ فرق نہ آئے گا اور وہ کامل مسلمان رہے گا، گاؤکشی کوئی واجب فعل ہے کہ جس کا تارک گنہگار ہوتا ہے، یا اگر

عہ : اہم وضاحت: (ذلک فضل اللہ یؤتیہ من یشاء کا نمونہ ومصداق) ۱۲۹۸ھ ہجری کا ربع اخیر ہے شوال مکرم کا ماہ منیر ہے، اس لئے خاتمۃ المحققین امام المدققین والد ماجد حضرت مصنف علام مدظلہ وقدس سرہ الشریف کے وصال کو دس مہینے ہوئے ہیں بضرورت انتظام معاش جانب جائیداد چند روز ابتدا میں توجہ کرنی ہوئی ہے اس لئے حضرت مصنف مد ظلہ اپنے دیہات میں تشریف رکھتے ہیں کہ وہیں یہ سوال پہنچا اس وقت کھیتوں کا معائنہ تھا آدمی نے وہیں یہ سوال پیش کیا، بنگاہ اولین (باقی بر صفحہ آئندہ)

Fatawa Rizvia Volume 14 (14)

If a person does not perform cow slaughter but merely believes in his heart that slaughtering is permissible, then he will not be a sinner. Where, without reason, for this act... (Continuation of the footnote from the previous page) ...recognized its internal purpose that although some Muslims sent it here, the actual questioners are Hindus, and immediately realized what they want from it and how they intend to harm the people of Islam. It was the time of Asr (afternoon prayer), he said: "The answer will be given in the morning." There were no books in the rural areas. The next day he wrote down the answer which the readers have observed, which, by the grace of Allah Almighty, reduced the cunning of the deceivers to dust. Hazrat Hami-e-Sunnat Maulana Maulvi Muhammad Irshad Hussain Rampuri (mercy of Allah Almighty be upon him) and the scholars of Rampur wrote endorsements on it. And the late Maulana mentioned, having recognized the objectives, wrote in the endorsement: "The critic is insightful." This evaluator has eyes, meaning his vision is enlightened with divine light, so he reached the depth of the hidden cunning of the deceivers and eradicated it. "That is the favor of Allah, which He bestows upon whom He wills, and Allah is the possessor of great bounty." (Al-Quran 57:21) (This is Allah's grace, He gives it to whom He wills. Allah is of great bounty. - Translator) When the fatwa of Janab Maulana Abdul Hayy Sahab Lakhnawi from 1305 AH was seen in print, it was known that this question had also reached him in that same month and year. Here it came from Moradabad, there it went from Mirzapur, and it is not surprising that it was sent from various places to other scholars too. What others answered is not known, but the answer of Lakhnawi Sahab was printed, which revealed that the trick of the cunning people worked on him. He did not consider what the tone of the question was, who the questioner should be, and what his purpose was with it. He wrote a simple, straightforward answer: "Cow slaughter is not obligatory; the one who abandons it will not be a sinner. Cow slaughter should not be done with the intention of inciting fitna (strife); rather, where there is a strong suspicion of fitna, avoidance is better. Sacrificing a camel is superior. 2 - Muhammad Abdul Hayy." Two other gentlemen from there stamped it. Thereupon, it became necessary for Muslims to alert the Muftis, show them the state of the world and the colors of the country, and show them the way to steer their own answers towards the correct meaning. Therefore, two questions were posed on this: Question 1: "It is inquired from the honorable scholars whose seals are affixed on this document, whether your meaning

by this sentence in the answer is that the initiation of fitna should not be from the side of the people of Islam, meaning..." (Continued on the next page)

---

1 Al-Quran Al-Karim 57/21 2 Majmua-e-Fatawa Kitab-ul-Adhiya, Matba-e-Yousufi Lucknow 2/ 282 and 283

कोई व्यक्ति गौ-हत्या न करे, केवल वध (ज़ब्ह) की अनुमति का दिल से कायल हो तो वह गुनहगार नहीं होगा। जहाँ बिना किसी कारण के इस कृत्य के.. (पिछले पृष्ठ के फुटनोट का शेष भाग) ...उसके आंतरिक उद्देश्य को पहचान लिया कि यद्यपि यहाँ कुछ मुसलमानों ने भेजा है, लेकिन वास्तविक पूछने वाले हिंदू हैं, और तुरंत जान लिया कि वे इससे क्या चाहते हैं और इस्लाम के लोगों को कैसे नुकसान पहुँचाने का इरादा रखते हैं। अस्र का समय था, उन्होंने फरमाया: "जवाब सुबह दिया जाएगा।" देहातों में किताबें नहीं थीं। अगले दिन उन्होंने वह जवाब लिखकर दिया जिसे पाठकों ने देखा, जिसने अल्लाह तआला के अनुग्रह से धोखेबाजों की चाल को मिट्टी में मिला दिया। हजरत हामी-ए-सुन्नत मौलाना मौलवी मुहम्मद इरशाद हुसैन रामपुरी (रहमतुल्लाह अलैह) और रामपुर के विद्वानों ने इस पर तस्दीक (अनुमोदन) लिखी। और मरहूम मौलाना ने उद्देश्यों को पहचानकर तस्दीक में लिखा कि "समीक्षक दूरदर्शी है।" परखने वाले की आँखें हैं, अर्थात उसकी दृष्टि ईश्वरीय प्रकाश से आलोकित है कि वह धोखेबाजों के छिपे हुए मकर की गहराई तक पहुँच गया और उसका जड़ से सफाया कर दिया। "यह अल्लाह का फ़ज़्ल है, जिसे वह चाहता है देता है, और अल्लाह बड़े फ़ज़्ल वाला है।" (अल-क़ुरआन 57/21) (यह अल्लाह का अनुग्रह है जिसे वह चाहे देता है। अल्लाह महान अनुग्रह वाला है। - अनुवादक) जब जनाब मौलवी अब्दुल हई साहब लखनवी का फतवा 1305 हिजरी में छपा हुआ देखा गया, तो पता चला कि यह सवाल उसी महीने और साल में उनके पास भी गया था। यहाँ मुरादाबाद से आया, वहाँ मिर्ज़ापुर से गया था, और ताज्जुब नहीं कि विभिन्न स्थानों से अन्य विद्वानों के पास भी भेजा गया हो। दूसरों का जवाब तो क्या पता, लेकिन लखनवी साहब का जवाब छपा जिससे ज़ाहिर हुआ कि चालबाजों का धोखा उन पर चल गया। उन्होंने इस पर गौर नहीं किया कि सवाल के तेवर क्या हैं, इसका पूछने वाला कौन होना चाहिए, और इससे उसका क्या मक़सद है। उन्होंने एक सीधा-सादा जवाब लिख दिया कि: "गौ-कुशी (गाय का वध) वाजिब नहीं है, उसे छोड़ने वाला गुनहगार नहीं होगा। फितना (अशांति) भड़काने के इरादे से गौ-कुशी नहीं करनी चाहिए, बल्कि जहाँ फितना का प्रबल अंदेशा हो, वहाँ उससे बचना ही बेहतर है। ऊँट की कुर्बानी बेहतर है। 2- मुहम्मद अब्दुल हई।" वहीं के दो और सज्जनों ने मुहर लगाई। इस पर मुसलमानों को ज़रूरत महसूस हुई कि फतवा देने वालों को सावधान करें, उन्हें दुनिया की स्थिति और देश के हालात दिखाएं, उन्हें अपने जवाब को सही अर्थ की ओर मोड़ने का रास्ता बताएं। इसलिए इस पर दो सवाल किए गए: पहला सवाल: "उन विद्वानों से जिनकी मुहरें इस दस्तावेज़ पर लगी हैं, यह पूछा

जाता है कि जवाब में आपके इस वाक्य का मतलब यह है कि फितना की शुरुआत इस्लाम के लोगों की तरफ से न हो, यानी..." (बाकी अगले पृष्ठ पर)

---

1 अल-क़ुरआन अल-करीम 57/21 2 मजमुआ-ए-फ़तावा किताबुल अज़हिया मत्तबा-ए-यूसुफी लखनऊ 2/ 282 और 283

کوئی شخص گاؤ کشی نہ کرے صرف اباحت ذبح کا دل سے معتقد ہو تو وہ گنہگار نہ ہوگا۔ جہاں بلاوجہ اس فعل کے (بقیہ حاشیہ صفحہ گزشتہ) اس کے اندرونی مقصد کو پہچان لیا کہ اگرچہ یہاں بعض مسلمانوں نے بھیجا مگر اصل سائل ہنود ہیں اور فوراً معلوم کیا کہ وہ اس سے کیا چاہتے ہیں، اور اہل اسلام کو کیسے نقصان پہنچانے کا ارادہ کرتے ہیں، عصر کا وقت تھا، فرمایا : صبح جواب دیا جائے گا، دیہات میں کتابیں نہ تھیں ، دوسرے دن وہ جواب تحریر فرمادیا، جو ناظرین نے ملاحظہ فرمایا، جس نے بحمداللہ تعالٰی فریب دینے والوں کے مکر کو خاک میں ملایا، والاشحضرت حامی سنت مولانا مولوی محمد ارشاد حسین رامپوری رحمۃ اللہ تعالٰی علیہ اور علمائے رامپور نے اس پر تصدیقیں لکھیں، اور حضرت مولانا موصوف مرحوم نے مقاصد کو پہچان کر تصدیق میں تحریر فرمایا کہ "الناقد بصیر" یہ پرکھنے والا آنکھیں رکھتا ہے یعنی اس کا دیدہ بصیرت نور الٰہی سے منور ہے کہ مکاروں کے خفی مکر کی تہہ تک پہنچ گیا اور اس کا قلع قمع کیا، "ذٰلِكَ فَضْلُ اللهِ يُؤْتِيْهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ" (یہ اللہ کا فضل ہے جسے چاہے دے اللہ بڑے فضل والا ہے۔ ت) جب جناب مولوی عبدالحی صاحب لکھنوی کا فتوٰی ۱۳۰۵ھ میں چھپاس کے دیکھنے سے معلوم ہوا کہ یہ سوال اسی ماہ وسال میں ان کے پاس بھی گیا تھا، یہاں مراد آباد سے آیا، وہاں مرزاپور سے گیا تھا، اور عجب نہیں کہ مختلف مقامات سے اور علماء کے پاس بھی بھیجا ہوا، اوروں کا جواب تو کیا معلوم مگر جناب لکھنوی صاحب کا جواب چھپا جس سے ظاہر ہوا کہ عیاروں کا دھوکا ان پر چل گیا انہوں نے غور نہ فرمایا کہ سوال کے تیور کیا ہیں اس کا سائل کون ہونا چاہئے، اس سے اس کی غرض کیا ہے، سیدھا سادہ پاؤں تلے کا جواب لکھ دیا کہ: "گاؤ کشی واجب نہیں، تارک گنہگار نہ ہوگا، بقصد اثارت فتنہ گاؤ کشی نہ چاہئے بلکہ جہاں فتنہ کا

ظن غالب ہو احتراز اولیٰ ہے قربانی اونٹ کی بہتر ہے ۲۔ محمد عبدالحی" وہیں کے اور دو صاحبوں نے مہر کی، اس پر مسلمانوں کی ضرورت ہوئی کہ اہل افتا کو ہوشیار کریں انہیں دنیا کی حالت ملک کی رنگت دکھائیں خود اپنے جواب کو صحیح معنی کی طرف پھیرنے کی راہ بتائیں، لہذا اس پر دو سوال ہوئے: سوال اول: "حضرت علماء سے جن کی مواہیر اس پرچہ پر ثبت ہیں استفسار ہے کہ جواب میں آپ کی مراد اس جملہ سے آیا یہ ہے کہ ابتدائے فتنہ اہل اسلام کی طرف سے نہ ہو یعنی (باقی اگلے صفحہ پر)

---

1 القرآن الکریم ۲۱/۵۷ 2 مجموعہ فتاویٰ کتاب الاضحیہ مطبع یوسفی لکھنؤ ۲/ ۲۸۲ و ۲۸۳

Fatawa Razawiyya Volume (14)

...that its commission leads to the eruption of fitna (mischief) and corruption, and results in harm to the people of Islam, and no benefit arises from this action; and under the jurisdiction... (Remaining footnote from the previous page) "...where there is Hindu rule, they should not perform cow slaughter with the intention of inciting mischief, or in the lands of India etc., where Muslims have always slaughtered cows and it was never intended to incite mischief, but rather the execution of the Shari'ah command. Now, if Muslims slaughter cows in these lands and Hindus prevent it out of prejudice, then Muslims should desist from it." [1] There was a natural inclination towards the truth; this question brought about realization, and the noble scholars wrote this answer: "Although slaughtering a cow is permissible (mubah) and not obligatory (wajib), it is not such a permissible act that its practice is limited to a specific time or land. Rather, it is an ancient practice from the time of the Holy Prophet (PBUH) [Note A] and the Companions, the Followers, and all the righteous predecessors across all lands and cities. There is a consensus (ijma) of all Muslims on its permissibility. If Hindus prevent such an ancient traditional Shari'ah matter, it is not correct for Muslims to desist from it. On the contrary, whenever Hindus strive to abolish an ancient Shari'ah matter, it becomes obligatory (wajib) for Muslims to strive for its preservation and execution. If they abandon this act at the behest of Hindus, they will be sinners. The intended meaning of the sentence in the previous answer is that cow slaughter should not be done with the intention of inciting fitna and corruption. For example, where there is Hindu rule, Muslims should not slaughter cows merely to show their freedom or purposely go near a Hindu's house during Eid-ul-Adha and slaughter with the thought of starting a riot. In such cases, one should not commit such acts; rather, desisting is preferable (awla). However, in lands like India etc., desisting is not preferable; instead, striving for its preservation is obligatory." [2]

[Box Text]: Muhammad Abdul Hayy Abul Hasanat

Question was received from India before as well, but it was not considered at that time. (To be continued on the next page) [Note A]: I seek forgiveness from Allah; rather, (it should be) Peace and Blessings of Allah be upon Him. - Scribe

[1] Majmu'a Fatawa Abdul Hayy, Kitab al-Adhiya, Matba' Yusufi Lucknow 2/ 83-282 [2] Majmu'a Fatawa Abdul Hayy, Kitab al-Adhiya, Matba' Yusufi Lucknow 2/ 283

फ़तावा रज़विया जिल्द (14)

...कि इसके करने से फ़ितना और फ़साद भड़क उठे और इस्लाम के मानने वालों को नुकसान पहुँचे, और इस काम से कोई फ़ायदा न हो; और हुकूमत के तहत... (पिछली फ़ुटनोट का शेष भाग) "...जहाँ हिंदुओं की हुकूमत हो वहाँ फ़ितना फैलाने के इरादे से गौ-वध न करें, या यह कि हिंदुस्तान आदि के उन इलाकों में जहाँ मुसलमान हमेशा से गाय ज़िबह करते आए हैं और कभी उनका मक़सद फ़ितना फैलाना नहीं रहा बल्कि शरीअत के हुक्म पर अमल करना रहा, अब अगर मुसलमान उन इलाकों में गाय ज़िबह करें और हिंदू कट्टरता के कारण रोकें तो मुसलमान इससे रुक जाएँ।" [1] सत्य की ओर मुड़ने का स्वाभाविक झुकाव था; इस सवाल से चेतावनी मिली और विद्वानों ने यह जवाब लिखा: "गाय ज़िबह करना अगरचे मुबाह (जायज़) है, वाजिब (अनिवार्य) नहीं, लेकिन यह ऐसा मुबाह नहीं कि किसी ख़ास ज़माने या इलाकों में ही इसका चलन हो, बल्कि यह प्राचीन तरीका हुज़ूर सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम [नोट अ] के ज़माने से और सहाबा, ताबेईन और तमाम नेक बुज़ुर्गों से तमाम शहरों और मुल्कों में चला आ रहा है और इसकी इजाज़त पर तमाम मुसलमानों का इज्मा (सहमति) है। अगर हिंदू शरीअत के ऐसे पुराने तरीके को रोकें तो मुसलमानों के लिए इससे रुकना सही नहीं है, बल्कि जब भी हिंदू शरीअत के किसी पुराने काम को मिटाने की कोशिश करें, तो मुसलमानों पर वाजिब है कि उसकी हिफ़ाज़त और उसे जारी रखने की कोशिश करें। अगर हिंदुओं के कहने पर वे इस काम को छोड़ देंगे तो गुनहगार होंगे। पिछले जवाब में जो बात कही गई थी उसका मतलब यह है कि फ़ितना और फ़साद भड़काने की नीयत से गौ-वध नहीं करना चाहिए। मिसाल के तौर पर, जहाँ हिंदुओं का शासन हो, वहाँ मुसलमान केवल आज़ादी दिखाने के लिए जानबूझकर ज़िबह न करें या ईद-उल-अज़हा के मौके पर किसी हिंदू के घर के करीब जाकर इस सोच के साथ ज़िबह न करें कि फ़ितना खड़ा हो। ऐसी सूरतों में यह काम नहीं करना चाहिए बल्कि छोड़ देना ही बेहतर है। लेकिन हिंदुस्तान जैसे मुल्कों में छोड़ देना बेहतर नहीं है बल्कि उसे बचाए रखने की कोशिश करना वाजिब है।" [2]

[बॉक्स टेक्स्ट]: मुहम्मद अब्दुल हई अबुल हसनात

सवाल तो पहले भी हिंदुस्तान ही से आया था मगर उस वक़्त गौर नहीं किया गया। (बाकी अगले सफ़े पर) [नोट अ]: मैं अल्लाह से माफ़ी माँगता हूँ; बल्कि (कहा जाना चाहिए) अल्लाह उन पर रहमत और सलामती भेजे। - कातिब

[1] मजमुआ फ़तावा अब्दुल हई, किताबुल अज़हिया, मतबा यूसुफ़ी लखनऊ 2/ 83-282 [2] मजमुआ फ़तावा अब्दुल हई, किताबुल अज़हिया, मतबा यूसुफ़ी लखनऊ 2/ 283

पृष्ठ 548 का 712

ارتکاب سے ثورانِ فتنہ و فساد ہو اور مفضی بہ ضررِ اہل اسلام ہو ، اور کوئی فائدہ اس فعل پر مرتب نہ ہو اور عملداری (بقیہ حاشیہ صفحہ گزشتہ) جہاں عملداری ہنود کی ہو وہاں بقصد فتنہ انگیزی گاؤ کشی نہ کریں یا یہ کہ بلاد ہند وغیرہ میں جہاں ہمیشہ سے اہل اسلام گائے ذبح کرتے آئے اور کبھی ان کو مقصود فتنہ انگیزی نہ ہوئی بلکہ اجرائے حکم شریعت اب اگر مسلمان ان بلاد میں گائے ذبح کرے اور ہندو بنظر تعصب منع کریں تو مسلمان اس سے باز رہے" 1 طبیعت میں حق کی طرف رجوع کا مادہ تھا اس سوال سے تنبہ ہوا اور حضرات علماء نے یہ جواب تحریر فرمایا: "گائے ذبح کرنا اگرچہ مباح ہے واجب نہیں، مگر ایسا مباح نہیں کہ کسی زمانہ یا بلاد خاص میں اس کارواج ہو بلکہ یہ طریقہ قدیمہ ہے زمان آنحضرت صلعم عہ و صحابہ وتابعین وجملہ سلف صالحین سے تمام بلاد وامصار میں اور اسکی اباحت پر اجماع ہے تمام اہل اسلام کا، ایسے امر شرعی ماثور قدیم سے اگر ہنود روکیں تو مسلمان کو اس سے باز رہنا نہیں درست ہے بلکہ ہرگاہ ہنود کا ایک امر شرعی قدیم کے ابطال میں کوشش کریں، اہل اسلام پر واجب ہے کہ اس کے ابقاء واجراء میں سعی کریں، اگر ہنود کے کہنے سے اس فعل کو چھوڑ دیں گے تو گنہگار ہوں گے ، اور مقصود اس جملہ میں جو جواب سابق میں ہے یہ ہے کہ بقصد برانگیختہ کرنے فتنہ وفساد کے گاؤ کشی نہ چاہئے مثلاً جہاں عملداری ہنود کی ہو وہاں مسلمان بقصد ابتدائے مردم آزادی خواہ مخواہ ذبح کریں یا عید الاضحیٰ میں کسی ہندو کے مکان کے قریب جاکے بایں خیال ذبح کریں کہ فتنہ قائم ہو ایسی صورتوں کا ارتکاب نہ چاہئے بلکہ ایسی حالت میں ترک، اولیٰ ہے اور بلاد ہندوستان وغیرہ میں ترک اولیٰ نہیں بلکہ اس کے ابقا میں سعی واجب ہے ہے" 2

[باکس ٹیکسٹ]: محمد عبدالحی ابوالحسنات

سوال تو پہلے بھی ہندوستان ہی سے آیا تھا مگر اس وقت غور نہ فرمایا گیا۔ (باقی بر صفحہ آئندہ)

عہ : استغفراللہ بلکہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم ۱۲ کاتب۔

1 مجموعہ فتاویٰ عبدالحی کتاب الاضحیہ مطبع یوسفی لکھنو ۲/ ۸۳-۲۸۲ 2 مجموعہ فتاویٰ عبدالحی کتاب الاضحیہ مطبع یوسفی لکھنو ۲/ ۲۸۳

Fatawa Ridawiyya, Volume 14 (14)

...even if Islam is not present there, is it permissible for someone to refrain from this act for this reason, or is it that without cause in such a state... (Continuation of footnote from previous page) "In reality, in these cities, it is necessary to strive to maintain cow slaughter among Muslims. The meaning of this sentence is that where there is the specific rule of Hindus and cow slaughter never takes place, it is not preferable to openly slaughter cows there due to the concern of fitna (unrest/ mischief)."[1] [Muhammad Abdul Wahab]

"In reality, the intention of the previous sentence is that with the aim of inciting mischief, in areas specifically ruled by Hindus where cows are not sacrificed, open cow slaughter should not take place. Or, in the neighborhood of Hindus, open slaughter with the aim of mischief should not occur. In cities and settlements in India where the custom of cow slaughter has been ongoing, and now some Hindu is obstructing it out of prejudice, then it is necessary for Muslims, for the sake of Islamic honor, to make strenuous efforts to maintain cow slaughter. They must never abandon it. Cow slaughter is a hallmark of Islam. If there is a possibility of unrest, it should be resolved through the authorities. Maintaining the old custom is obligatory. Out of fear of Hindu unrest, they should never refrain from cow slaughter. Slaughtering cows is among the rites of Islam; neglecting it without a valid reason is not permissible."[2] [Abul Hayy Muhammad Abdul Haleem]

"Yes, initially, there should be no inciting of fitna, and this is the meaning of the previous answer's sentence. Therefore, in the cities where cow slaughter is prevalent, if Hindus prevent it, it would be an incitement of fitna and mischief on their part. It is necessary for Muslims to remove this."[3] [Abul Fattah Muhammad Abdul Haleem 1093]

Second Question: From Bhagalpur, Shawwal 1298 AH "If a Muslim wants to sacrifice a cow or slaughter a cow for food, and Hindus, out of prejudice or with the intent to insult Islam, try to stop them, should Muslims refrain from sacrificing or slaughtering cows, or what should they do? If there is a possibility of mischief from the side of Hindus, but its prevention is possible through the authorities, should they refrain only due to the mentioned fitna, or what should they do? It is evident that camels are few in these lands (to be continued on next page)..."

[1] Majmu'ah Fatawa Abdul Hayy, Kitab al-Adhiyah, Matba' Yusufi Lucknow 2 / 283 [2] Majmu'ah Fatawa Abdul Hayy, Kitab al-Adhiyah, Matba' Yusufi Lucknow 2 / 284 [3] Majmu'ah Fatawa Abdul Hayy, Kitab al-Adhiyah, Matba' Yusufi Lucknow 2 / 284-85

फ़तावा रिज़विया, खंड चौदह (१४)

...यहाँ तक कि अगर वहाँ इस्लाम न हो, तो क्या इस वजह से इस कार्य से बचना जायज़ है, या फिर बिना किसी कारण के ऐसी स्थिति में... (पिछले पृष्ठ के फुटनोट का शेष भाग) "वास्तव में इन शहरों में मुसलमानों के लिए गौ-वध को जारी रखने का प्रयास करना आवश्यक है। इस वाक्य का अर्थ यह है कि जहाँ विशेष रूप से हिंदुओं का शासन है और वहाँ गौ-वध कभी नहीं होता, वहाँ दंगे (फ़ितना) के डर से खुले तौर पर गौ-वध करना उचित नहीं है।"[1] [मुहम्मद अब्दुल वहाब]

"वास्तव में पिछली पंक्ति का उद्देश्य यह है कि दंगा भड़काने के इरादे से हिंदुओं के विशेष शासन वाले क्षेत्रों में, जहाँ गायों की बलि नहीं दी जाती, वहाँ सार्वजनिक रूप से गौ-वध नहीं करना चाहिए। या हिंदुओं के पड़ोस में फसाद के इरादे से सार्वजनिक रूप से वध नहीं करना चाहिए। भारत के जिन शहरों और बस्तियों में गौ-वध की परंपरा चली आ रही है और अब कोई हिंदू पक्षपात के कारण इसमें बाधा डाल रहा है, तो मुसलमानों के लिए इस्लामी गैरत के नाते गौ-वध को बनाए रखने के लिए कड़ी मेहनत करना अनिवार्य है। वे इसे कभी न छोड़ें। गौ-वध इस्लामी पहचान का हिस्सा है। यदि फसाद की आशंका हो, तो अधिकारियों के माध्यम से इसे दूर करना और पुरानी परंपरा को बनाए रखना वाजिब है। हिंदुओं के फसाद के डर से गौ-वध से कभी पीछे न हटें। गौ-वध इस्लाम के प्रतीकों में से है; बिना किसी ठोस कारण के इसकी उपेक्षा करना जायज़ नहीं है।"[2] [अबुल हय मुहम्मद अब्दुल हलीम]

"हाँ, शुरुआत में फसाद नहीं भड़काना चाहिए, और पिछले उत्तर की पंक्ति का यही अर्थ है। इसलिए जिन शहरों में गौ-वध प्रचलित है, वहाँ हिंदुओं द्वारा इसे रोकना उनकी ओर से फसाद और दंगे की शुरुआत होगी। मुसलमानों के लिए इसे दूर करना आवश्यक है।"[3] [अबुल फत्ताह मुहम्मद अब्दुल हलीम १०९३]

दूसरा प्रश्न: भागलपुर से, शव्वाल १२९८ हिजरी "अगर कोई मुसलमान गाय की कुर्बानी देना चाहे या खाने के लिए गाय का वध करना चाहे और हिंदू पक्षपात के कारण या इस्लाम के अपमान की दृष्टि से उसे रोकें, तो क्या मुसलमानों को गाय की कुर्बानी या वध से रुक जाना चाहिए या क्या करना चाहिए? अगर हिंदुओं की ओर से फसाद की आशंका है लेकिन अधिकारियों के माध्यम से इसे रोकना संभव है, तो क्या केवल उक्त फसाद के डर से रुक जाना चाहिए या क्या करना चाहिए? यह बात स्पष्ट है कि इन देशों में ऊँट कम हैं (बाकी अगले पृष्ठ पर)..."

[1] मजमुआ फ़तावा अब्दुल हय, किताबुल अज़हिया, मतबा यूसुफी लखनऊ २ / २८३ [2] मजमुआ फ़तावा अब्दुल हय, किताबुल अज़हिया, मतबा यूसुफी लखनऊ २ / २८४ [3] मजमुआ फ़तावा अब्दुल हय, किताबुल अज़हिया, मतबा यूसुफी लखनऊ २ / २८४-८५

فتاویٰ رضویہ، جلد چہار دہم (۱۴)

اسلام بھی نہ ہو تو وہاں بدیں وجہ اس فعل سے کوئی باز رہے تو جائز ہے یا یہ کہ بلا سبب ایسی حالت میں (بقیہ حاشیہ صفحہ گزشتہ) "فی الواقع ان بلاد میں مسلمانوں کو گاؤ کشی باقی رکھنے میں کوشش لازم ہے اور مراد اس فقرہ سے یہ ہے کہ جہاں عملداری خاص ہنود کی ہے اور گاؤ کشی وہاں زینہار نہیں ہوتی اس جگہ باعلان گاؤ کشی کرنا بنظر فتنہ اولیٰ نہیں"[1] [محمد عبدالوہاب]

"فی الواقع مقصود جملہ سابق سے یہ ہے کہ بارادہ برانگیختہ کرنے فساد کے عملداری خاص ہنود میں جہاں گائے ذبح نہ ہوتی ہو گاؤ کشی باعلان نہ چاہئے یا ہندو کے ہمسایہ میں علانیہ ذبح کرنا بارادہ فساد نہ چاہئے جن بلاد و مواضعات ہند میں رواج گاؤ کشی چلا آیا ہے اب کوئی ہندو بپاس تعصب مانع ہے تو مسلمانوں کو بپاس حمیت اسلامی ابقائے گاؤ کشی میں کوشش بلیغ لازم ہے زینہار ترک نہ کریں گاؤ کشی شعار مسلمانی ہے احتمال فساد ہو تو بذریعہ حکام رفع کرنا اس کا با بقائے رواج قدیم واجب ہے بخوف فساد ہنود ذبح گائے سے زینہار باز نہ رہیں ، ذبح گاؤ شعائر اسلام سے ہے اہمال اس کا بلاوجہ وجیہ جائز نہیں"[2] [ابو الحی محمد عبدالحلیم]

"ہاں ابتداءً اثارت فتنہ نہ چاہئے اور یہی معنی ہیں فقرہ جواب سابق کے پس جن بلاد میں ذبح گاؤ مروج ہے منع کرنا ہنود کا ان کی جانب سے اثارت فتنہ و فساد ہوگا اس کو رفع کرنا مسلمان کو ضرور ہے"[3] [ابوالفتاح محمد عبدالحلیم ۱۰۹۳]

سوال دوم : از بھاگل پور شوال ۱۲۹۸ھ "اگر مسلمان گائے کی قربانی یا واسطے کھانے گائے ذبح کرنا چاہے اور ہنود بوجہ تعصب یا بنظر توہین اسلام روکیں تو مسلمانوں کو گائے کی قربانی یا

گائے کے ذبح سے رکنا چاہئے یا کیا کرے ، اگر از جانب ہنود فساد کا احتمال ہے مگر اس کا دفع بذریعہ حکام ممکن تو صرف بلحاظ فتنہ مذکور باز آنا چاہئے یا کیا کرے ، یہ امر ظاہر ہے کہ اونٹ ان ملکوں میں کم ہیں (باقی بر صفحہ آئندہ)

[1] مجموعہ فتاویٰ عبدالحی کتاب الاضحیہ مطبع یوسفی لکھنؤ ۲ / ۲۸۳ [2] مجموعہ فتاویٰ عبدالحی کتاب الاضحیہ مطبع یوسفی لکھنؤ ۲ / ۲۸۴ [3] مجموعہ فتاویٰ عبدالحی کتاب الاضحیہ مطبع یوسفی لکھنؤ ۲ / ۸۵-۲۸۴

Fatawa Rizwiya (Volume 14)

...for the purpose of spreading mischief and disorder, its commission is obligatory. Is it better to sacrifice a camel or... even if they are available, it is at a very high price. It is also evident that the price of seven sheep is more than one cow. If Hindus say, "Do not sacrifice a cow, sacrifice a camel or sheep," is it obligatory to accept this or not? Explain and you will be rewarded.

Answer: The permissibility of slaughtering a cow is proven from the Quran and Hadith. The Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) and the Companions slaughtered it during the time of the Holy Prophet (PBUH) and after him. There is a consensus among all Muslims on its meat being Halal and its slaughter being permissible, whether on the day of Eid or any other day. It is not right for a Muslim to desist from it. Accepting the prohibition by Hindus is not permissible. Accepting it would lead to the strengthening and promotion of their false beliefs, which is in no way permissible in Shariah. Although a camel is better than a cow, no one can be forced into it, especially when Hindus, out of prejudice, say "necessarily do camel or goat." It is essential for Muslims not to accept the word of Hindus and not to abandon cow slaughter, which is an ancient practice of Islam. One should not refrain from slaughtering a cow due to the possibility of Hindu rioting.

"Sacrificing a cow is a hallmark of Islam; stopping it because of Hindu prohibition is a sin."

[Boxed Signatures:] Abu al-Hasanat Muhammad Abdul Hai | Abu al-Hiyam Muhammad Habib al-Haleem "Sacrificing a cow is a hallmark of Islam; stopping it because of Hindu prohibition is a sin." Abdul Wahab | Abu al-Fazail Muhammad Abdul Haleem | Abu al-Ahya Muhammad Haider | Abu al-Makram Muhammad Akram

This is an excerpt from Majmu'ah Fatawa Vol. 2, 1st edition, pp. 128-155. Praise be to Allah that in the end, the same conclusion had to be reached as the Honorable Author (may his shadow be prolonged) had envisioned at first sight. "That is the grace of Allah which He bestows upon whom He wills, and Allah is the possessor of great bounty." The purpose of quoting these fatwas is also to make some supports for the Honorable Author's (may his shadow be prolonged) ruling of obligation clear, so that some of the general public may gain more satisfaction. And success is from Allah.

Written by: Abu al-Ula Amjad Ali al-A'zami May he be forgiven through Muhammad, the Unlettered Prophet Peace and blessings of Allah be upon him.

Note 1: I say, peace and blessings of Allah be upon him. Note 2: I say, peace and blessings of Allah be upon him.

---

1. Majmu'ah Fatawa Abdul Hai, Kitab al-Azhiya, Matba' Yusufi, Lucknow 2/285
2. Majmu'ah Fatawa Abdul Hai, Kitab al-Azhiya, Matba' Yusufi, Lucknow 2/285-86

फ़तावा रज़विया (खंड 14)

...फ़ितना और फ़साद (उपद्रव) फैलाने के उद्देश्य से इसका करना वाजिब है। और ऊँट की कुर्बानी बेहतर है या... अगर वे उपलब्ध भी हों तो बहुत ऊँची क़ीमत पर। यह भी स्पष्ट है कि सात भेड़ों की क़ीमत एक गाय से अधिक होती है। यदि हिंदू कहें, "गाय की कुर्बानी मत करो, ऊँट या भेड़ की कुर्बानी करो," तो क्या इसे मानना अनिवार्य (वाजिब) है या नहीं? स्पष्ट करें, आपको पुण्य मिलेगा।

उत्तर: गाय को ज़िबह (बलि) करने की वैधता क़ुरान और हदीस से प्रमाणित है। हज़रत नबी-ए-करीम (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) और सहाबा (उनके साथियों) ने नबी-ए-करीम के समय में और उनके बाद भी इसे ज़िबह किया है। इसके मांस के हलाल होने और इसे ज़िबह करने के जायज़ होने पर सभी मुसलमानों की सहमति है, चाहे वह ईद का दिन हो या कोई और दिन। मुसलमान के लिए इससे रुकना सही नहीं है। हिंदुओं की रोक को स्वीकार कर लेना जायज़ नहीं है। इसे स्वीकार करना उनके झूठे विश्वासों को मज़बूती और बढ़ावा देने का कारण बनेगा, जो शरीयत में किसी भी तरह जायज़ नहीं है। हालाँकि गाय से ऊँट बेहतर है, लेकिन किसी को इसके लिए मजबूर नहीं किया जा सकता, विशेष रूप से तब जब हिंदू कट्टरता के कारण कहें कि "हर हाल में ऊँट या बकरी की कुर्बानी करो।" मुसलमानों के लिए यह ज़रूरी है कि वे हिंदुओं की बात न मानें और गाय की कुर्बानी को न छोड़ें, जो इस्लाम का एक प्राचीन तरीका है। हिंदुओं के दंगों की आशंका के कारण गाय ज़िबह करने से नहीं हिचकिचाना चाहिए।

"गाय की कुर्बानी इस्लाम का एक प्रतीक (शार-ए-इस्लाम) है; हिंदुओं की रोक के कारण इसे रोकना गुनाह है।"

[कोषस्थ हस्ताक्षर:] अबू अल-हसनात मुहम्मद अब्दुल हई | अबू अल-हियाम मुहम्मद हबीब अल-हलीम "गाय की कुर्बानी इस्लाम का एक प्रतीक है; हिंदुओं की रोक के कारण इसे रोकना गुनाह है।" अब्दुल वहाब | अबू अल-फ़ज़ाइल मुहम्मद अब्दुल हलीम | अबू अल-अहया मुहम्मद हैदर | अबू अल-मक़रम मुहम्मद अकरम

यह मजमुआ फ़तावा खंड 2, प्रथम संस्करण, पृष्ठ 128 से 155 का एक उद्धरण है। अल्लाह का शुक्र है कि अंत में वही बात समझनी पड़ी जो माननीय लेखक (उनका साया बना रहे) ने पहली दृष्टि में सोची थी। "यह अल्लाह का अनुग्रह है जिसे वह चाहता है उसे प्रदान करता है, और अल्लाह बड़े अनुग्रह वाला है।" इन फ़तवों को उद्धृत करने का उद्देश्य माननीय लेखक के'वाजिब' होने के

आदेश के कुछ समर्थन स्पष्ट करना भी है, ताकि आम जनता को अधिक संतुष्टि मिल सके। और सफलता अल्लाह की ओर से है।

लिखा गया: अबू अल-उला अमजद अली अल-आज़मी उनकी क्षमा हो मुहम्मद, उम्मी नबी के माध्यम से अल्लाह की उन पर शांति और कृपा हो।

नोट 1: मैं कहता हूँ, अल्लाह की उन पर शांति और कृपा हो। नोट 2: मैं कहता हूँ, अल्लाह की उन पर शांति और कृपा हो।

---

1. मजमुआ फ़तावा अब्दुल हई, किताब अल-अज़हिया, मतबा यूसुफ़ी, लखनऊ 2/285
2. मजमुआ फ़तावा अब्दुल हई, किताब अल-अज़हिया, मतबा यूसुफ़ी, लखनऊ 2/285-86

पृष्ठ 550 / 712

میں بقصد اشاعت فتنہ و فساد ارتکاب اس کا واجب ہے ، اور قربانی اونٹ کی بہتر ہے یا اگر دستیاب بھی ہوئے تو بہت قیمت سے اور یہ بھی ظاہر ہے کہ سات بھیڑ کی قیمت ایک گائے سے زیادہ ہوتی ہے اور اگر ہنود کہیں تم گائے مت کرو اونٹ بھیڑ قربانی کرو، تو اس کو مان لینا واجب ہے یا نہیں؟ بینوا توجروا جواب: گائے ذبح کرنے کا جواز قرآن وحدیث سے ثابت ہے، آنحضرت صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم اور صحابہ نے زمانہ آنحضرت ص عہ۱ میں اور بعد آنحضرت صلعم عہ۲ کے اس کو ذبح کیا ہے اس کے گوشت حلال اور ذبح جائز ہونے پر اتفاق ہے تمام مسلمانوں کا خواہ بروز عید ہو یا اور روز تو مسلمان کو باز آنا نہیں درست ہے ، اور ہنود کی ممانعت تسلیم کر لینا نہیں جائز ہے ، تسلیم کرنا موجب ان کے اعتقاد باطل کی تقویت و ترویج ہوگا، یہ کسی طرح شرع میں جائز نہیں۔ اونٹ اگر چہ گائے سے اولیٰ ہے مگر کوئی شخص اس پر مجبور نہیں کیا جاسکتا علی الخصوص جب ہنود بغرض تعصب کہیں کہ خواہ مخواہ اونٹ یا بکری کرو، مسلمانوں کو ضرور ہے کہ قول ہنود تسلیم نہ کریں اور گاؤ کشی کو کہ اسلام کا طریقہ قدیمہ ہے ترک نہ کریں بوجہ احتمال فساد ہنود گائے ذبح کرنے سے رکنانہ چاہئے" "قربانی گائے کی شعار اسلام ہے اس کا موقوف کرنا بسبب ممانعت ہنود معصیت ہے"

[خانہ بند دستخط:] ابو الحسنات محمد عبد الحی | ابوالہیام محمد حبیب الحلیم "قربانی گائے کی شعار اسلام ہے اس کا موقوف کرنا بسبب ممانعت ہنود معصیت ہے" عبد الوہاب | ابوالفضائل محمد عبدالحلیم | ابوالاحیا محمد حیدر | ابو المکرم محمد اکرم

یہ مجموعہ فتاویٰ جلد دوم طبع اول ص ۱۲۸ تا ص ۱۵۵ کا اقتباس ہے، الحمد للہ کہ آخر میں وہی سمجھنا پڑا جو حضرت مصنف مدظلہ نے بنگاہ اولین خیال فرمالیا، ذلک فضل اللہ یؤتیہ من یشاء

واللہ ذوالفضل العظیم۔ ان فتاویٰ کی نقل سے یہ بھی مقصود ہے کہ حضرت مصنف مدظلہ کے حکم وجوب کی بعض تائیدات واضح ہوں تاکہ بعض عوام کو زیادت اطمینان ملے وباللہ التوفیق۔ کتبہ ابو العلا امجد علی الاعظمی عفی عنہ بمحمد النبی الامی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم

عہ ۱: اقول صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم عہ ۲: اقول صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم

---

1 مجموعہ فتاویٰ عبد الحی کتاب الاضحیہ مطبع یوسفی لکھنو ۲ / ۲۸۵ 2 مجموعہ فتاویٰ عبد الحی کتاب الاضحیہ مطبع یوسفی لکھنو ۲ / ۸۶-۲۸۵

Fatawa Razawiyya Volume 14

[Regarding] a cow? State the ruling and be rewarded.

The Answer: Allah, the Glorified, is the granter of truth and correctness. In the name of Allah, the Most Gracious, the Most Merciful. O Allah, send blessings, peace, and benedictions upon our master Muhammad, his family, and all his companions. O Allah, in You we seek help.

Before answering the actual issue, it is necessary to keep two matters in mind: First: That our pure Sharia is of the highest degree of wisdom, gravity, and consideration for the subtleties of public interest. Rulings based on custom and interests revolve around these things and change with their change in different ages and regions. All such rulings are considered rulings of the Sharia. For example, in the blessed time of the Master of the Universe (Peace and blessings of Allah be upon him), due to the abundance of goodness, the scarcity of fitna (mischief), the intensity of piety, and the strength of the fear of Allah, covering (satar) was mandatory for women but not veiling (hijab). Muslim women used to attend the five daily prayers in the mosques for congregations. After the time of the Prophet, when the nature of the times changed slightly, Umm al-Mu'minin Aisha Siddiqa (may Allah be pleased with her) said:

"If the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) had seen what women have introduced (in their way of life) after him, he would have forbidden them from going to the mosque, just as the women of the Children of Israel were forbidden." (Narrated by Ahmad, Bukhari, and Muslim).

Meaning: If the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) were to observe the women of our time, he would have prohibited them from going to mosques, just as the Children of Israel had prohibited their women. (Narrated by Imam Ahmad, Imam Bukhari, and Muslim).

When the time became further distant from the prophetic era, the Imams of the religion forbade young women. When mischief spread even further, the scholars did not keep permission for anyone, whether young or old. It is stated in Durr al-Mukhtar:

"It is disliked for women to attend the congregation, even for Friday prayers, Eid, or sermons, absolutely, even for an old woman at night, according to the fatwa-issued position of the school, due to the corruption of the times."

Meaning: It is disliked (Makruh) for women, even if they are old, to be present in the congregation at night. And if it is a gathering for Friday, Eid, or a sermon, it is absolutely disliked according to the fatwa-issued position of the school, due to the corruption of the times. (t)

1. Musnad Ahmad bin Hanbal, narrated by Aisha (may Allah be pleased with her), Dar al-Fikr, Beirut, 6/91; Sahih Bukhari, Chapter: Women going out to mosques at night, Qadimi Kutub Khana, Karachi, 1/120; Sahih Muslim, Chapter: Women going out to mosques, Qadimi Kutub Khana, Karachi, 1/183.
2. Durr al-Mukhtar, Chapter: Imamat, Matba' Mujtabai, Delhi, 1/83.

फ़तावा रज़विय्या खंड 14

गाय की? बयान करें तो पुण्य पाएँ।

उत्तर (अल-जवाब): अल्लाह सुब्हानहु सच्चाई और सही बात की तौफीक देने वाला है। अल्लाह के नाम से, जो अत्यंत दयालु और बहुत कृपालु है। ऐ अल्लाह, हमारे आका मुहम्मद और उनके परिवार और उनके सभी साथियों पर रहमत, शांति और बरकत नाज़िल फ़रमा। ऐ अल्लाह, हम तुझसे ही मदद माँगते हैं।

मूल समस्या के उत्तर से पहले दो बातें ज़हननशीं करना ज़रूरी है: पहला: यह कि हमारी शरीअत-ए-मुतह्हरा हिकमत, गंभीरता और जनहित की बारीकियों के पालन के उच्चतम स्तर पर है। और जो हुक्म रस्म-ओ-रिवाज़ और हितों पर आधारित होते हैं, वे इन्हीं चीज़ों के साथ घूमते रहते हैं, और ज़मानों और शहरों में उनके बदलाव से बदल जाते हैं, और वे सभी अहकाम शरीअत के ही अहकाम माने जाते हैं। उदाहरण के लिए, हुज़ूर सरवर-ए-आलम (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के बरकत वाले ज़माने में भलाई की कसरत, फ़ितने की कमी, तक़वा की शिद्दत और अल्लाह के खौफ की ताकत के कारण औरतों पर 'सतर' (शरीर ढंकना) वाजिब था न कि 'हिजाब' (पर्दा), और मुस्लिम औरतें पाँचों वक्त की नमाज़ के लिए मस्जिदों में जमातों के लिए हाज़िर होती थीं। हुज़ूर के बाद जब ज़माने का रंग थोड़ा बदला, तो उम्मुल मोमिनीन आयशा सिद्दीक़ा (रज़ियल्लाहु अन्हा) ने फरमाया:

"अगर रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) देख लेते जो औरतों ने (अपने तौर-तरीकों में) नया पैदा कर लिया है, तो आप उन्हें मस्जिद जाने से मना फ़रमा देते, जैसे बनी इसराइल की औरतों को मना कर दिया गया था।" (इसे अहमद, बुखारी और मुस्लिम ने रिवायत किया है)।

अर्थात्: अगर रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) हमारे ज़माने की औरतों को देखते, तो उन्हें मस्जिदों में जाने से मना फ़रमा देते जैसे बनी इसराइल ने अपनी औरतों को मना कर दिया था। (इसे इमाम अहमद, इमाम बुखारी और मुस्लिम ने रिवायत किया)।

जब ज़माना रिसालत से और दूर हुआ, तो दीन के इमामों ने जवान औरतों को मना कर दिया। जब और फ़साद (बुराई) फैला, तो उलेमा ने किसी के लिए इजाज़त न रखी, चाहे वह जवान हो या बूढ़ी। दुर्र-ए-मुख़्तार में है:

"औरतों का जमात में हाज़िर होना मकरूह है, चाहे जुमा, ईद या वाज़ की महफ़िल हो, बिल्कुल, यहाँ तक कि बूढ़ी औरत के लिए भी रात में, मुफ़्ता-बिह (जिस पर फ़तवा है) मज़हब के अनुसार, ज़माने के बिगाड़ के कारण।"

अर्थात्: रात को औरतों का, चाहे वे बूढ़ी हों, जमात में हाज़िर होना मकरूह है, और अगर जुमा, ईद और वाज़ की महफ़िल हो, तो मुफ़्ता-बिह मज़हब में बिल्कुल मकरूह है, ज़माने के बिगाड़ (फ़साद) की वजह से। (त)

1. मुसनद अहमद बिन हंबल, हज़रत आयशा (रज़ियल्लाहु अन्हा) से वर्णित, दारुल फिक्र बेरुत 6/91; सहीह बुखारी, बाब: औरतों का रात में मस्जिदों की ओर निकलना, क़दीमी कुतुब खाना कराची 1/120; सहीह मुस्लिम, बाब: औरतों का मस्जिदों की ओर निकलना, क़दीमी कुतुब खाना कराची 1/183।
2. दुर्र-ए-मुख़्तार, बाबुल इमामत, मतबा मुजतबाई दिल्ली 1/83।

पृष्ठ 712 का 551

فتاویٰ رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

گائے کی؟ بینوا توجروا

الجواب: واللہ سبحانہ موفق الصدق والصواب، بسم اللہ الرحمن الرحیم، اللھم صل وسلم وبارک علی سیدنا محمد وآلہ وصحبہ اجمعین، اللھم بك نستعین۔

اصل مسئلہ کے جواب سے پہلے دو امر ذہن نشین کرنا لازم : اول: یہ کہ ہماری شریعت مطہر اعلیٰ درجہ حکمت و متانت و مراعات دقائق مصلحت میں ہے، اور جو حکم عرف و مصالح پر مبنی ہوتا ہے انھیں چیزوں کے ساتھ دائر رہتا ہے، اور اعصار وامصار میں ان کے تبدل سے متبدل ہو جاتا ہے، اور وہ سب احکام احکام شرع ہی قرار پاتے ہیں، مثلاً زمانِ برکت نشان حضور سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم میں بوجہ کثرت خیر ونایابیِ فتنہ و شدتِ تقویٰ وقوت خوف خدا عورتوں پر ستر واجب تھا نہ حجاب، اور زنانِ مسلمین برائے نماز پنجگانہ مساجد میں جماعتوں کے لئے حاضر ہوتیں، بعد حضور کے جب زمانے کا رنگ قدرے متغیر ہوا ام المومنین عائشہ صدیقہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا نے فرمایا:

لو ان رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وسلم رأی من النساء ما رأینا لمنعھن من المسجد کما منعت بنو اسرائیل نسائھا۔ رواہ احمد وبخاری ومسلم۔

یعنی رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم ہمارے زمانے کی عورتوں کو ملاحظہ فرماتے تو انھیں مساجد جانے سے ممانعت کرتے جیسے بنی اسرائیل نے اپنی عورتوں کو منع کر دیا تھا (اسے امام احمد وامام بخاری و مسلم نے روایت کیا ت)

جب زمانہ رسالت سے اور بُعد ہوا ائمہ دین نے جوان عورتوں کو ممانعت فرمادی، جب اور فساد پھیلا، علماء نے جوان و غیر جوان کسی کے لئے اجازت نہ رکھی، درمختار میں ہے:

یکرہ حضور من الجماعۃ ولو لجمعۃ وعید ووعظ مطلقا لوعجوز الیلا علی المذہب المفتی بہ لفساد الزمان۔

رات کو عورتوں کا خواہ بوڑھی ہوں جماعت میں حاضر ہونا مکروہ ہے اور اگر جمعہ، عید اور وعظ کی مجلس ہو تو مفتی بہ مذہب میں مطلقاً مکروہ ہے زمانہ کے فساد کی وجہ سے۔ (ت)

1 مسند احمد بن حنبل مروی عائشہ رضی اللہ تعالٰی عنہا دارالفکر بیروت ۶/ ۹۱، صحیح بخاری باب خروج النساء الی المساجد باللیل قدیمی کتب خانہ کراچی ۱/ ۱۲۰، صحیح مسلم باب خروج النساء الی المساجد قدیمی کتب خانہ کراچی ۱/ ۱۸۳ 2 درمختار باب الامامۃ مطبع مجتبائی دہلی ۱/ ۸۳

Fatawa Rizvia (Volume 14)

It is stated in Fath al-Qadir: Arabic: عمم المتأخرون المنع العجائز والشواب في الصلوات كلها لغلبة الفساد في سائر الاوقات. [1] English Translation: Due to the dominance of corruption, later scholars have forbidden the exit of both elderly and young women for prayers at all times. (T)

However, in a Sahih Hadith, the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) said: Arabic: اذا استأذنت احدكم امرأته الى المسجد فلا يمنعها [2] English Translation: When the wife of any of you asks for permission to go to the mosque, do not forbid her. (Narrated by Ahmad, Bukhari, Muslim, and Nasa'i from Ibn Umar (RA). (T))

It is stated in another Hadith: Arabic: لا تمنعوا اماء الله مساجد الله [3] رواه احمد ومسلم عن ابن عمر واحمد وابوداؤد عن ابى هريرة رضى الله تعالى عنه English Translation: Do not stop the female servants of Allah from the mosques of Allah. (Narrated by Imam Ahmad and Muslim from Ibn Umar, and by Ahmad and Abu Dawood from Hazrat Abu Huraira (RA). (T))

Then these rulings of the leading scholars were by no means against the sacred command, but rather were found to be exactly in accordance with the objective of the Sharia. In this way, gradually the bearers of the Sharia and the wise men of the Ummah gave the command of the veil (hijab) and made covering the face obligatory, which was not obligatory in the early period. It is stated in Al-Nihayah: Arabic: سدل الشيئ على وجهها واجب عليها [4] English Translation: Hanging a veil over the face is obligatory for the woman. (T)

[1] Fath al-Qadir, Chapter of Imamate, Maktaba Nooria Rizvia Sukkur 1/371 [2] Sahih Bukhari, Chapter of the Woman Asking Her Husband's Permission to Go Out to the Mosque, Qadeemi Kutub Khana Karachi 1/120; Sahih Muslim, Chapter of Women Going Out to Mosques, Qadeemi Kutub Khana Karachi 1/183 [3] Sahih Muslim, Chapter of Women Going Out to Mosques, Qadeemi Kutub Khana Karachi 1/183; Sunan Abi Dawood, Chapter of Women Going Out to Mosques, Aftab Alam Press Lahore 1/84 [4] Al-Maslak al-Mutaqassit 'ala Lubab al-Manasik, citing Al-Nihayah, with Irshad al-Sari, with a section on the Ihram of the woman, Dar al-Kitab al-Arabi Beirut, p. 78

फ़तावा रज़विया (जिल्द 14)

फ़तह अल-कादिर में कहा गया है: अरबी: عمم المتأخرون المنع العجائز والشواب في الصلوات كلها لغلبة الفساد في سائر الاوقات. [1] हिन्दी अनुवाद: भ्रष्टाचार की अधिकता के कारण, बाद के विद्वानों ने सभी समय की नमाज़ों के लिए बूढ़ी और युवा महिलाओं के बाहर निकलने से मना किया है। (त)

हालाँकि, एक सहीह हदीस में पवित्र पैगंबर (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) ने फरमाया: अरबी: اذا استأذنت احدكم امرأته الى المسجد فلا يمنعها [2] हिन्दी अनुवाद: जब तुम में से किसी की औरत मस्जिद जाने की इजाजत मांगे तो उसे मना न करे। (इसे अहमद, बुखारी, मुस्लिम और नसाई ने इब्न उमर (रज़ियल्लाहु अन्हुमा) से रिवायत किया है। त)

दूसरी हदीस में फरमाया: अरबी: لا تمنعوا اماء الله مساجد الله [3] رواه احمد ومسلم عن ابن عمر واحمد وابوداؤد عن ابى هريرة رضى الله تعالى عنه हिन्दी अनुवाद: अल्लाह की दासियों को अल्लाह की मस्जिदों से न रोको। (इसे इमाम अहमद और मुस्लिम ने इब्न उमर से और अहमद और अबू दाऊद ने हज़रत अबू हुरैरा (रज़ियल्लाहु अन्हुम) से रिवायत किया है। त)

फिर इन विद्वान इमामों के ये आदेश पवित्र आदेश के खिलाफ नहीं ठहरे, बल्कि शरीयत के उद्देश्य के बिल्कुल अनुरूप पाए गए। इस प्रकार धीरे-धीरे शरीयत के वाहकों और उम्मत के बुद्धिमानों ने हिजाब का आदेश दिया और चेहरा ढंकना वाजिब कर दिया, जो शुरुआती काल में वाजिब नहीं था। 'निहाया' में है: अरबी: [4] سدل الشيئ على وجهها واجب عليها हिन्दी अनुवाद: चेहरे पर पर्दा लटकाना औरत पर वाजिब है। (त)

[1] फ़तह अल-कादिर, बाब अल-इमामा, मकतबा नूरिया रज़विया सुक्कुर 1/371 [2] सहीह बुखारी, मस्जिद जाने की इजाजत मांगने का बाब 1/120; सहीह मुस्लिम, मस्जिद जाने का बाब 1/183 [3] सहीह मुस्लिम 1/183; सुनन अबू दाऊद 1/84 [4] अल-मसलक अल-मुतकास्सित अला लुबाब अल-मनासिक, बहवाला निहाया, दार अल-किताब अल-अरबी बेरुत, पृ. 78

पृष्ठ 552 का 712

فتاوٰی رضویہ (جلد چہار دہم (۱۴))

فتح القدیر میں فرمایا: عمم المتأخرون المنع العجائز والشواب في الصلوات کلها لغلبة الفساد في سائر الاوقات۔ 1 غلبہ فساد کی وجہ سے تمام اوقات کی نمازوں میں عموماً بوڑھی اور جوان عورتوں کا نکلنا متاخرین علماء نے منع فرمایا ہے۔ (ت)

حالانکہ صحیح حدیث میں حضور اقدس صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم نے فرمایا: اذا استأذنت احدکم امرأته الی المسجد فلا یمنعها 2 جب تم میں کسی کی عورت مسجد جانے کی اجازت مانگے تو اسے منع نہ کرے (اسے احمد، بخاری، مسلم اور نسائی نے ابن عمر رضی اللہ تعالٰی عنہما سے روایت کیا۔)

دوسری حدیث میں فرمایا: لا تمنعوا اماء اللہ مساجد اللہ 3 رواہ احمد ومسلم عن ابن عمر واحمد وابوداؤد عن ابی هریرة رضی اللہ تعالی عنه اللہ کی کنیزوں کو اللہ کی مسجدوں سے نہ روکو، (اسے امام احمد اور مسلم نے ابن عمر سے اور احمد و ابو داؤد نے حضرت ابوہریرہ رضی اللہ تعالٰی عنہم سے روایت کیا۔)

پھر ان ائمہ علماء کے یہ احکام ہر گز حکم اقدس کے خلاف نہ ٹھہرے بلکہ عین مطابق مقصود شرع قرار پائے، اس طرح رفتہ رفتہ حاملان شریعت و حکمائے امت نے حکم حجاب دیا اور چہرہ چھپانا کہ صدر اول میں واجب نہ تھا واجب کردیا۔ نہایہ میں ہے: سدل الشیئ علی وجهها واجب علیها 4 چہرے پر پردہ لٹکانا عورت پر واجب ہے۔ (ت)

1 فتح القدیر باب الامامة مکتبہ نوریہ رضویہ سکھر ۱/ ۳۷۱ 2 صحیح بخاری باب استیذان المرأة زوجها بالخروج الی المسجد قدیمی کتب خانہ کراچی ۱/ ۱۲۰، صحیح مسلم باب خروج النساء الی

المساجد قدیمی کتب خانہ کراچی ۱/ ۱۸۳ 3 صحیح مسلم باب خروج النساء الی المساجد قدیمی کتب خانہ کراچی ۱/ ۱۸۳، سنن ابی داؤد باب خروج النساء الی المساجد آفتاب عالم پریس لاہور ۱/ ۸۴ 4 المسلك المتقسط على لباب المناسك بحواله النهايه مع ارشاد الساري مع فصل في احرام المرأة دار الكتاب العربي بيروت ص ۷۸

Fatawa Razawiyya - Volume 14

In Sharh-ul-Lubab, it is stated: [Box - Arabic] "Dallat al-mas'alatu 'ala annal-mar'ata manhiyyatun 'an izhari wajhiha lil-ajanibi bila dharurah." [Box - Urdu] This ruling indicates that it is forbidden for a woman to reveal her face to non-mahram strangers without necessity. (T)

In Tanwir, it is stated: [Box - Arabic] "Tumna'u min kashfil-wajhi bayna rijalin likhawfil-fitnah." [Box - Urdu] A woman should be prevented from uncovering her face among men for fear of temptation (fitnah). (T)

There are hundreds of such rulings in our Sharia. "Wa min al-qawa'id al-muqarrarati fi Shari'atina al-muttaharati annal-hukma yaduru ma'a 'illatihi" (One of the established principles of our purified Sharia is that a ruling revolves with its cause). (T)

Secondly, obligations (wajibat) and prohibitions (muharramat) in our Sharia are of two types: First, 'li-'aynihi' (intrinsic), meaning those whose requirement for obligation or prohibition exists within their own essence, such as the obligation to worship God and the prohibition of idol worship. Second, 'li-ghayrihi' (extrinsic), meaning those where external matters necessitate their obligation or prohibition, even though no such meaning exists in their own essence. For example, the obligation to learn grammar (Sarf and Nahw) because the Book of our Lord Almighty and the words of our Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) are in the Arabic language, and understanding them is impossible without this knowledge; therefore, it was made mandatory. Another example is the prohibition of intoxicants like opium and cannabis because consuming them destroys a blessing—intellect—which attracts every good and protects from every trial and evil. Similarly, regarding symbols (shi'ar), for instance, the right-sided flap of an 'angarkha' (a traditional tunic) is not mandatory in our original Sharia. In fact, our Lawgiver (peace and blessings of Allah be upon him) never wore an angarkha, nor was it customary in His country. However, now that in the country of India it has become a symbol of Muslims and the left-sided flap became a symbol of non-believers, choosing the left flap over the right is undoubtedly forbidden. Similarly, due to custom and the established practice of cities and countries, if a permissible act signifies the honor and glory of Islam, and abandoning it is considered an insult to Islam and the dominance of disbelief, then Sharia rules certainly prohibit refraining from it. The basis of this is the consideration

of benefits, recognition of custom, and regard for the requirements of external matters, as we have explained in both previous preambles.

---

1 Al-Maslak al-Mutaqassit 'ala Lubab al-Manasik with reference to al-Nihayah with Irshad al-Sari, chapter on a woman's Ihram, Dar al-Kutub al-Arabi, Beirut, p. 68. 2 Durr al-Mukhtar Sharh Tanwir al-Absar, chapter on conditions of prayer, Mujtabai Press, Delhi, 1/66.

फ़तावा रज़विया - जिल्द 14

शरह-लुबाब में है: [बॉक्स - अरबी] "दल्लत अल-मसअलतु अला अन्नल-मरअता मनहिय्यतुन अन इज़्हारी वजहिहा लिल-अजानिबि बिला दरूरह।" [बॉक्स - उर्दू] यह मसला इस बात पर दलालत करता है कि औरत को बिना ज़रूरत अजनबी लोगों पर अपना चेहरा खोलना मना है। (त)

तन्वीर में है: [बॉक्स - अरबी] "तुमनाउ मिन कशफ़िल-वज्हि बयना रिजालिन लिख़ौफ़िल-फ़ित्ना।" [बॉक्स - उर्दू] फ़ितना के ख़ौफ़ से मर्दों में औरत को चेहरा खोलने से रोका जाए। (त)

इसी किस्म के सैकड़ों हुक्म हमारी शरीयत में हैं। "व मिन अल-क़वाइद अल-मुक़र्ररति फ़ी शरीअतिना अल-मुतहरति अन्नल-हुक्मा यदुरु मअ इल्लतिहि" (हमारी शरीयत मुतहरा के मुसल्लमा क़ायदों में से एक यह है कि हुक्म अपनी इल्लत के साथ दायर होता है। त)

दूसरा, वाजिबात और मुहर्रमात हमारी शरीयत में दो किस्म के हैं: एक 'ले-ऐनिही' (स्वयं में) यानी वह जिसकी अनिवार्यता या निषेध की माँग उसकी अपनी ज़ात में मौजूद है, जैसे ईश्वर की इबादत की फर्ज़ियत और मूर्ति पूजा का निषेध (हुरमत)। दूसरा 'ले-ग़ैरिही' यानी वह कि बाहरी मामलों का लिहाज़ उनकी अनिवार्यता और निषेध की माँग करता है, भले ही उसकी अपनी ज़ात में ऐसा कोई अर्थ न हो। जैसे सर्फ़ और नह्व (अरबी व्याकरण) सीखने का वाजिब होना, क्योंकि हमारे रब तआला की किताब और हमारे नबी (सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम) का कलाम अरबी भाषा में है, और इस ज्ञान के बिना उसे समझना असंभव है, इसलिए इसे वाजिब किया गया। और अफ़ीम तथा भांग जैसे नशों की हुरमत कि उनका सेवन बुद्धि जैसी नेमत को नष्ट कर देता है, जो हर भलाई को लाने वाली और हर फ़ितने और बुराई से बचाने वाली है। इसी श्रेणी से 'शिआर' (प्रतीक) है, जैसे उदाहरण के लिए अंगरखे का सीधा पर्दा (दाहिनी तरफ का पल्ला) हमारी मूल शरीयत में वाजिब नहीं है। बल्कि हमारे शारै (सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम) ने कभी अंगरखा नहीं पहना और न ही हुज़ूर के देश में इसका रिवाज था। मगर अब चूँकि भारत देश में यह मुसलमानों का प्रतीक बन गया है और उल्टा पर्दा काफ़िरों का प्रतीक हुआ, तो अब सीधा पर्दा छोड़कर उल्टा अपनाना निस्संदेह हराम है। इसी तरह, उरफ़ (प्रथा) और शहरों तथा देशों के रिवाज के कारण, जिस जायज़ काम का करना इस्लाम के गौरव और प्रताप को दर्शाता हो, और उसे छोड़ देने को इस्लाम का अपमान और कुफ़्र का प्रभुत्व समझा जाए, तो शरई क़ायदे निश्चित रूप से उससे बाज़ रहने को हराम करार देते हैं। इसका आधार

वही मक़ासिद (उद्देश्यों) पर नज़र, उरफ़ का एतबार और बाहरी मामलों की आवश्यकताओं का लिहाज़ है, जैसा कि हम पिछले दोनों प्रस्तावनाओं में बता चुके हैं।

---

1 अल-मस्लक अल-मुतक़स्सित अला लुबाब अल-मनासिक, निहाया और इरशाद अल-सारी के हवाले से, औरत के एहराम का अध्याय, दार अल-कुतुब अल-अरबी बेरूत, पृ. 68। 2 दुर्र-ए-मुख़्तार शरह तन्वीर अल-अबसार, नमाज़ की शर्तों का अध्याय, मुज्तबाई प्रेस दिल्ली, 1/66।

شرح لباب میں ہے: [باکس - عربی] دلت المسئلة علی ان المرأة منهیة عن اظهار وجهها للاجانب بلا ضرورة ۱۔ [باکس - اردو] یہ مسئلہ اس بات پر دلالت کرتا ہے کہ عورت کو بلا ضرورت اجنبی لوگوں پر اپنا چہرہ کھولنا منع ہے۔ (ت)

تنویر میں ہے: [باکس - عربی] تمنع من کشف الوجہ بین رجال لخوف الفتنة ۲۔ [باکس - اردو] فتنہ کے خوف سے مردوں میں عورت کو چہرہ کھولنے سے روکا جائے۔ (ت)

اسی قسم کے صدہا احکام ہماری شریعت میں ہیں "ومن القواعد المقررة في شریعتنا المطهرة ان الحکم یدور مع علته" (ہماری شریعت مطہرہ کے مسلمہ قواعد میں سے ایک یہ ہے کہ حکم اپنی علت کے ساتھ دائر ہوتا ہے۔ ت)

دوم واجبات و محرمات ہماری شریعت میں دو قسم ہیں: ایک لعینہ یعنی جس کی نفس ذات میں مقتضی ایجاب و تحریم موجود ہے، جیسے عبادت خدا کی فرضیت اور بت پرستی کی حرمت۔ دوسرے لغیرہ یعنی وہ کہ امور خارجہ کا لحاظ ان کی ایجاب و تحریم کا اقتضا کرتا ہے اگرچہ نفس ذات میں کوئی معنی اس کو مقتضی نہیں، جیسے تعلم صرف و نحو کا وجوب کہ ہمارے رب تعالی کی کتاب اور ہمارے نبی صلی اللہ تعالی علیہ وسلم کا کلام زبان عربی میں ہے اور اس کا فہم بے اس علم کے متعذر، لہذا واجب کیا گیا، اور افیون اور بھنگ وغیرہ ہما مسکرات کی حرمت کہ ان کا پینا ایک ایسی نعمت یعنی عقل کو زائل کر دیتا ہے جو ہر خیر کی جالب اور ہر فتنہ و شر سے بچانے والی ہے، اسی قبیل سے ہے شعار کہ مثلاً انگ رکھے کا سیدھا پردہ ہماری اصل شریعت میں واجب نہیں۔ بلکہ ہمارے شارع صلی اللہ تعالی علیہ وسلم نے کبھی انگر کھا نہ پہنا، نہ حضور

کے ملک میں اس کا رواج تھا، مگر اب کہ ملک ہندوستان میں شعار مسلمین قرار پایا اور الٹا پردہ کفار کا شعار ہوا، تو اب سیدھا پردہ چھوڑ کر الٹا اختیار کرنا بلا شبہ حرام، اسی طرح بوجہ عرف و قرار داد امصار و بلاد جس مباح کا فعل عزت و شوکت اسلام پر دلالت کرے اور اسے چھوڑ دینے میں اسلام کی توہین اور کفر کا غلبہ سمجھا جائے، قواعد شرعیہ بالیقین اس سے باز رہنے کی تحریم کرتے ہیں، اور مبنی اس کا وہی نظر مصالح و اعتبار عرف و مراعات اقتضائے امور خارجہ ہے، جسے ہم دونوں مقدمہ سابقہ میں بیان کر آئے۔

---

1 المسلك المتقسط على لباب المناسك بحوالہ النهاية مع ارشاد الساری فصل فی احرام المرأة دار الكتب العربي بيروت ص ۶۸ 2 درمختار شرح تنوير الابصار باب شروط الصلوة مطبع مجتبائی دہلی ۱/ ۶۶

Fatawa Rizvia - Volume 14

When these matters have been clarified, now take the answer to the actual problem.

Although cow slaughter is not specifically obligatory in itself, nor is the one who abandons it a sinner by looking at the act itself despite believing in its permissibility; nor is eating any specific thing an individual obligation in our Sharia. However, from these reasons, only this much was proven: that continuing cow slaughter is not 'obligatory in itself' (wajib-li-ainihi), and abandoning it is not 'forbidden in itself' (haram-li-ainihi). That is, there is nothing in the essence of these acts that demands them to be obligatory or forbidden. But our religious rulings are not limited only to such types of obligations and prohibitions; rather, just as performing those obligations and avoiding those prohibitions is necessary and definitive, similarly, the compliance and avoidance of 'obligations and prohibitions due to external factors' (wajib/muharramat li-ghairihi) is also extremely necessary, from which we Muslims have no escape. And to forcibly restrain us from them is indeed a humiliation of our religion, which even the rulers of the time cannot allow.

We ask the wise people of our religion and nation: even if cow slaughter is shut down in a city and—out of regard for the displeasure of Hindus—this act, which our Sharia never commands us to refrain from, is completely halted, then would not a humiliation of Islam be imaginable in this? Would it not be considered the degradation and defeat of Muslims? Would Hindus not get an opportunity to gloat over our religion and its people by stretching their necks over us and expressing extreme happiness at their high-handedness? Does our Sharia permit us to adopt such vileness and humiliation for ourselves without a compelling reason and to let others laugh at our religious defeat? Far from it! Never. Our Sharia never desires our humiliation, nor is it expected that the rulers of the time would favor only one side and allow the insult and degradation of the other side. The questioner uses the word 'abandonment' (tark); this is merely a fallacy and a deception. He did not distinguish between 'tark' (not doing) and 'kaff' (deliberately refraining). Not doing an act is one thing, and intentionally refraining from it is another. We ask, on what reason will a complete prohibition of this custom, which has hundreds of benefits, be based? And the reason will be nothing except fulfilling the obstinacy of the Hindus, and creating scarcity and hardship in the means of livelihood for not only Muslims but all human beings. For us Muslims, since the beginning of the era, the major food towards which our natures are naturally inclined, and in which there are thousands of benefits for

us, and regarding which our Creator, Blessed and Exalted be He, has mentioned His favor upon us in various places in the Noble Quran, is meat.

Arabic	Urdu
Our Lord, Blessed and Exalted, said: "And of the cattle (cows/oxen) two, say: Has He forbidden the two males..."	Our Lord, Blessed and Exalted, said: He made for you two from the camels (male and female).

फ़तावा रिज़विया - जिल्द चौदहवीं (14)

जब ये बातें स्पष्ट हो गईं, तो अब मूल प्रश्न का उत्तर लीजिए।

यद्यपि गो-वध (गाय की कुर्बानी) विशेष रूप से अपने आप में अनिवार्य (वाजिब) नहीं है, और न ही इसे छोड़ने वाला केवल स्वयं उस कृत्य को देखने के आधार पर गुनहगार है, जबकि वह इसे जायज़ मानता हो; और न ही हमारी शरीयत में किसी विशेष चीज़ का खाना व्यक्तिगत रूप से अनिवार्य है। लेकिन इन कारणों से केवल इतना ही सिद्ध हुआ कि गो-वध जारी रखना 'स्वयं में अनिवार्य' (वाजिब लि-ऐनिही) नहीं है, और इसे छोड़ना 'स्वयं में हराम' (हराम लि-ऐनिही) नहीं है। अर्थात, उनके अस्तित्व में ऐसी कोई बात नहीं है जो उन्हें अनिवार्य या हराम बनाने की मांग करे। लेकिन हमारे धार्मिक आदेश केवल इस प्रकार के अनिवार्य और निषिद्ध कार्यों तक ही सीमित नहीं हैं, बल्कि जैसे उन अनिवार्यताओं को करना और उन निषेधों से बचना आवश्यक और निश्चित है, वैसे ही 'बाहरी कारणों से अनिवार्य और निषिद्ध' (वाजिब व मुहर्रमात लि-गैरिही) कार्यों का पालन करना और उनसे बचना भी अत्यंत आवश्यक है, जिससे हम मुसलमानों के लिए कोई बचाव नहीं है। और उनसे जबरन रोकना निस्संदेह हमारे धर्म का अपमान है, जिसे समय के शासक भी अनुमति नहीं दे सकते।

हम अपने धर्म और राष्ट्र के बुद्धिमान लोगों से पूछते हैं: यदि किसी शहर में गो-वध बंद कर दिया जाए और—हिंदुओं की नाराजगी के कारण—इस कार्य को, जिसे हमारी शरीयत हमें कभी छोड़ने का आदेश नहीं देती, पूरी तरह रोक दिया जाए, तो क्या इसमें इस्लाम का अपमान नहीं माना जाएगा? क्या इसमें मुसलमानों की बेइज्जती और हार नहीं समझी जाएगी? क्या इस कारण से हिंदुओं को हम पर अपनी गर्दनें तानने और अपनी जबरदस्ती पर अत्यधिक खुशी व्यक्त करके हमारे धर्म और धर्म वालों के साथ मज़ाक उड़ाने का मौका नहीं मिलेगा? क्या बिना किसी ठोस कारण के अपने लिए ऐसी नीचता और अपमान को अपनाना और दूसरों को अपनी धार्मिक पराजय पर हंसाना हमारी शरीयत जायज़ ठहराती है? कदापि नहीं! हमारी शरीयत कभी भी हमारा अपमान नहीं चाहती, और न ही यह अपेक्षित है कि समय के शासक केवल एक पक्ष का पक्ष लें और दूसरी तरफ के धर्म का अपमान और अनादर होने दें। पूछने वाले ने 'छोड़ने' (तर्क) शब्द का प्रयोग किया है; यह केवल एक भ्रम और धोखा है। उसने 'तर्क (न करना) और 'कफ़' (जानबूझकर परहेज करना) के बीच अंतर नहीं किया। किसी कार्य को न करना एक बात है और जानबूझकर उससे रुकना दूसरी बात। हम पूछते हैं कि इस प्रथा पर, जिसमें सैकड़ों लाभ हैं, पूर्ण प्रतिबंध किस आधार पर होगा? और इसका कारण हिंदुओं की जिद पूरी करने और न केवल मुसलमानों बल्कि सभी मनुष्यों की आजीविका के साधनों में कमी और तंगी

लाने के अलावा और कुछ नहीं होगा। हम मुसलमानों के लिए, इस्लाम के प्रारंभ से ही, सबसे बड़ा भोजन जिसकी ओर हमारी प्रकृति मूलतः आकर्षित है और जिसमें हमारे लिए हजारों लाभ हैं और जिसके बारे में हमारे रचयिता, जो बरकत और महानता वाला है, ने पवित्र कुरान में बार-बार हम पर उपकार जताया है, वह मांस है।

अरबी	**उर्दू**
हमारे रब मुबारक और बुलंद ने फरमाया: "और गायों में से दो, कहो: क्या उसने दोनों नर हराम किए हैं..."	हमारे रब मुबारक और बुलंद ने फरमाया: उसने तुम्हारे लिए ऊँट से दो (नर और मादा) बनाए।

पृष्ठ 554/712

جب یہ امور منقح ہوئے تو اب اصل مسئلہ کا جواب لیجئے۔

گاؤ کشی اگرچہ بالخصوص اپنے نفس ذات کے لحاظ سے واجب نہیں نہ اس کا تارک باوجود اعتقاد اباحت بنظر نفس ذات فعل گنہ گار، نہ ہماری شریعت میں کسی خاص شیئ کا کھانا بالتعیین فرض، مگر ان وجوہ سے صرف اس قدر ثابت ہوا کہ گاؤ کشی جاری رکھنا واجب لعینہ، اور اس کا ترک حرام لعینہ نہیں، یعنی ان کے نفس ذات میں کوئی امر ان کے واجب یا حرام کرنے کا مقتضی نہیں، لیکن ہمارے احکام مذہبی صرف اسی قسم کے واجبات و محرمات میں منحصر نہیں، بلکہ جیسا ان واجبات کو کرنا اور ان محرمات سے بچنا ضروری و حتمی ہے یو ہیں واجبات و محرمات لغیر ہا میں بھی امتثال و اجتناب اشد ضروری ہے، جس سے ہم مسلمانوں کو کسی طرح مفر نہیں، اور ان سے بالجبر باز رکھنے میں بیشک ہماری مذہبی توہین ہے جسے حکام وقت بھی روا نہیں رکھ سکتے۔

ہم مذہب وملت کے عقلاء سے دریافت کرتے ہیں اگرچہ کسی شہر میں گاؤ کشی بند کر دی جائے اور بلحاظ ناراضی ہنود اس فعل کو کہ ہماری شرع ہرگز اس سے باز رہنے کا ہمیں حکم نہیں دیتی، یک قلم موقوف کیا جائے، تو کیا اس میں ذلت اسلام متصور نہ ہوگی۔ کیا اس میں خواری و مغلوبی مسلمین نہ سمجھی جائے گی، کیا اس وجہ سے ہنود کو ہم پر گردنیں دراز کرنے اور اپنی چیرہ دستی پر اعلیٰ درجہ کی خوشی ظاہر کرکے ہمارے مذہب واہل مذہب کے ساتھ شماتت کا موقع ہاتھ نہ آئے گا، کیا بلا وجہ وجیہ اپنے لئے ایسی دنائت و ذلت اختیار کرنا اور دوسروں کو دینی مغلوبی سے اپنے اوپر ہنسوانا ہماری شرع جائز فرماتی ہے؟ حاشا و کلا ہرگز نہیں، ہماری شرع

ہرگز ہماری ذلت نہیں چاہتی، نہ یہ متوقع کہ حکام وقت صرف ایک جانب کی پاسداری کریں، اور دوسری طرف لفظ کی توہین و تذلیل روا رکھیں۔ سائل لفظ ترک لکھتا ہے، یہ صرف مغالطہ اور دھوکا ہے، اس نے "ترك" اور "كف" میں فرق نہ کیا، کسی فعل کا نہ کرنا اور بات ہے اور اس سے بالقصد باز رہنا اور بات، ہم پوچھتے ہیں کہ اس رسم سے جس میں صدہا منافع ہیں، یک قلم امتناع آخر کسی وجہ پر مبنی ہوگا، اور وجہ سوا اس کے کچھ نہیں کہ ہنود کی ہٹ پوری کرنا، اور مسلمانوں نہ صرف مسلمانوں بلکہ تمام انسانوں کے اسباب معیشت میں کمی و تنگی کردینا، ہم اہل اسلام کی ابتدائے عہد سے بڑی غذا جس کی طرف ہماری طبیعتیں اصل خلقت میں راغب اور اس میں ہمارے لئے ہزاروں منافع اور اس سے ہمارے خالق تبارک و تعالیٰ نے قرآن عزیز میں جابجا ہم پر منت رکھی، گوشت ہے۔

عربی	اردو
قال ربنا تبارک وتعالیٰ "وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ قُلْ آلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ	ہمارے رب تبارک و تعالیٰ نے فرمایا: اس نے تمہارے لئے بنائے اونٹ سے دو (نر و مادہ)

Fatawa Ridawiyya, Volume 14

"...Or the two females? Or that which the wombs of the two females contain?"[1] And from the cows, two. Say (to those disbelievers), "Has Allah forbidden both males, or both females, or that which is in the wombs of the two females?" And Allah Almighty said: "Do they not see that We have created for them from what Our hands have made, cattle, and [then] they are their owners? And We have subjected them to them, so some of them they ride and some of them they eat. And for them therein are [other] benefits and drinks, so will they not be grateful?"[2] And Allah Almighty said: Do they not realize that We have created for them cattle among the things Our power has fashioned, and they are their masters? And We have made those cattle subservient to them; so some of them provide them rides and the meat of others they eat. And in them there are other benefits for them and things to drink. Will they not then give thanks? [Up to the end of] other such verses. And in the Hadith of our Prophet (may Allah's peace and blessings be upon him), meat is declared the master of all foods in this world and the hereafter, and the most excellent and best of all.[3]

And the Hadith is narrated through numerous paths from several of the noble companions (may Allah Almighty be pleased with them all).

This Hadith has been extracted from multiple Sahaba (may Allah Almighty be pleased with them) through various routes. (T)

And indeed, goat meat is not available to every rich and poor person among us, especially the Muslims of India, where wealth is very scarce and poverty is dominant. The poor cannot survive without beef. The books of wisdom also testify that meat is the primary food for humans: elements are food for plants, plants are food for animals, and animals are food for humans. And indeed, the benefits, bodily repairs, and strengthening of our faculties derived from these foods cannot be obtained from anything else. The degree of its desirability is such that everyone can know from their own intuition that no matter how delicious a food is, after eating it continuously for a few days, the heart becomes satiated and...

[1] Quran Al-Kareem 6/144 [2] Quran Al-Kareem 36/71 to 73 [3] Sunan Ibn Majah, Book of Foods, Chapter on Meat, H.M. Saeed Company Karachi, p. 145

फ़तावा रिज़विया, खंड 14

"...या दो मादाओं को? या उस (गर्भ) को जिसे दो मादाओं के गर्भाशय ने घेर रखा है?"[1] और गायों में से दो। (उन काफ़िरों से) कह दीजिये, क्या अल्लाह ने दोनों नर हराम किए हैं या दोनों मादा या वह जो दोनों मादाओं के पेट में है? और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "क्या उन्होंने नहीं देखा कि हमने उनके लिए, जो हमारे हाथों ने बनाया, चौपाये पैदा किए तो वे उनके मालिक हैं? और हमने उन्हें उनके वश में कर दिया, तो उनमें से कुछ उनकी सवारियां हैं और कुछ का वे गोश्त खाते हैं। और उनके लिए उनमें (अन्य) लाभ और पीने की चीज़ें हैं, तो क्या वे शुक्र नहीं करेंगे?"[2] और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: क्या वे नहीं देखते कि हमने अपनी कुदरत से बनाई हुई चीज़ों में से उनके लिए चौपाये पैदा किए, तो वे उनके मालिक हैं? और हमने उन चौपायों को उनके लिए अधीन कर दिया, तो उनमें से किसी पर वे सवार होते हैं और किसी का गोश्त खाते हैं। और उनके लिए उनमें और भी लाभ हैं और पीने की चीज़ें, तो क्या वे शुक्र अदा नहीं करेंगे? इसी तरह की अन्य आयतें। और हमारे नबी सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम की हदीस में गोश्त को दुनिया और आख़िरत के तमाम खानों का सरदार और सबसे अफ़ज़ल व बेहतर फ़रमाया गया है।[3]

और हदीस कई सहाबा किराम (रज़ियल्लाहु तआला अन्हुम अजमईन) से कई तरीक़ों से रिवायत की गई है।

यह हदीस कई सहाबा किराम (रज़ियल्लाहु अन्हुम) से कई सनदों के साथ आई है। (त)

और बेशक बकरी का गोश्त हमारे हर अमीर और फ़क़ीर को मयस्सर नहीं हो सकता, ख़ासकर हिन्दुस्तान के मुसलमान कि उनमें दौलत बहुत कम और ग़रीबी ज़्यादा है, ग़रीबों का गुज़ारा गाय के गोश्त के बिना नहीं होता। हिकमत की किताबें भी गवाह हैं कि इंसान की असली ग़िज़ा गोश्त है: अनासिर (तत्व) पौधों की ग़िज़ा हैं, पौधे जानवरों की ग़िज़ा हैं और जानवर इंसान की ग़िज़ा हैं। और बेशक इसके खानों में जो फ़ायदे, हमारे जिस्म की मरम्मत और हमारी ताक़तों की बढ़ोत्तरी है, वह इसके सिवा किसी और चीज़ से हासिल नहीं हो सकती। इसकी पसंद का यह आलम है कि हर शख़्स अपने तजुर्बे से जान सकता है कि खाना कितना ही लज़ीज़ क्यों न हो, चंद दिन लगातार खाने से तबीयत उससे भर जाती है और...

[1] अल-क़ुरआन अल-करीम 6/144 [2] अल-क़ुरआन अल-करीम 36/71 से 73 [3] सुनन इब्न माजह, अबवाब अल-अतइमा, बाब अल-लहम, एच.एम. सईद कंपनी कराची, पृ. 145

اَمِ الْاُنْثَیَیْنِ اَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَیْہِ اَرْحَامُ الْاُنْثَیَیْنِ ط[1] اور گائے میں سے دو (ان کافروں سے) فرمادو اللہ تعالٰی نے دونوں نر حرام کئے ہیں یا دونوں مادہ یا وہ جو دونوں مادہ کے پیٹ میں ہیں۔ وقال تعالٰی "اَوَلَمْ یَرَوْا اَنَّا خَلَقْنَا لَھُمْ مِّمَّا عَمِلَتْ اَیْدِیْنَا اَنْعَامًا فَھُمْ لَھَا مٰلِکُوْنَ ۝ وَ ذَلَّلّٰنٰھَا لَھُمْ فَمِنْھَا رَکُوْبُھُمْ وَ مِنْھَا یَاْکُلُوْنَ ۝ وَ لَھُمْ فِیْھَا مَنَافِعُ وَ مَشَارِبُ ط اَفَلَا یَشْکُرُوْنَ ۝"[2] اور اللہ تعالٰی نے فرمایا: کیا انھیں نہیں سوجھتا کہ ہم نے اپنی قدرتی بنائی ہوئی چیزوں میں سے ان کے لئے چوپائے پیدا فرمائے تو وہ ان کے مالک ہیں اور ہم نے ان چوپاؤں کو ان کا مسخر کردیا تو ان میں کسی پر سوار ہوتے ہیں اور کسی کا گوشت کھاتے ہیں، اور ان کے لئے ان میں منافع ہیں اور پینے کی چیز تو کیا شکر نہ کریں گے الی غیر ذلک من الآیات۔ اور ہمارے نبی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کی حدیث میں گوشت کو دنیا و آخرت کے سب کھانوں کا سردار اور سب سے افضل و بہتر فرمایا۔[3]

والحدیث مخرج بطریق عدیدۃ من عدۃ من الصحابۃ الکرام رضوان اللہ تعالٰی علیہم اجمعین۔ **یہ حدیث متعدد صحابہ کرام رضوان اللہ تعالٰی علیہم اجمعین سے متعدد طرق سے تخریج شدہ ہے۔ (ت)**

اور بیشک بکری کا گوشت دونا ہمارے ہر امیر و فقیر کو دستیاب نہیں ہوسکتا، خصوصاً مسلمانان ہند وستان کہ ان میں ثروت بہت کم اور افلاس غالب ہے، غریبوں کی گزر بے گوشت گاؤ کے نہیں، اور کتب حکمت بھی شاہد کہ اصل غذا انسان کی گوشت ہے، عناصر غذائے نباتات، نباتات غذائے حیوانات، حیوانات غذائے انسان، اور بیشک اس کے کھانوں میں جو منفعتیں اور ہمارے جسم کی اصلاحیں اور ہمارے قوٰی کی افزائش ہیں اس کے غیر سے حاصل نہیں، اور مرغوبی کی یہ کیفیت کہ ہر شخص اپنے وجدان سے جان سکتا ہے کہ کیسا ہی لذیذ کھانا ہو، چند روز متواتر کھانے سے طبیعت اس سے سیر ہو جاتی ہے اور

[1] القرآن الکریم ۶/ ۱۴۴ [2] القرآن الکریم ۳۶ / ۷۱ تا ۷۳ [3] سنن ابن ماجہ ابواب الاطعمہ باب اللحم

ایچ ایم سعید کمپنی کراچی ص ۱۴۵

Fatawa-e-Razvia Volume 14

...if many days pass, one starts to feel aversion, unlike wheat bread and meat, which if eaten for a lifetime, one does not get tired of. God forbid, the thousands of types of benefits obtained from cowhide, etc., in which Hindus are also partners with us, and the trade and apparent means of livelihood for several communities are a result of cow slaughter.

So, the questioner's statement that "no benefit is derived from this act" is purely a wrong perception. Sacrifice of the cow is specifically among our religious symbols; our Master and Lord, Blessed and Exalted is He, explicitly states:

"And the sacrificial camels and cows We have appointed for you as among the symbols of Allah." 1

And it is certainly known that in our country, camels cannot suffice for our food and the fulfillment of the obligatory sacrifice. Firstly, they are very expensive; secondly, compared to cows, they are extremely scarce. If cow slaughter is stopped and reliance is placed on camels, within a few days, the price of a camel will increase tenfold. This general benefit that reaches our poor people is not expected from it at all. And it wouldn't be surprising if, due to the scarcity, camels gradually become as rare as the mythical Anqa bird; then, fulfilling the permanent need from them would not be expected. Also, goat meat is available only to a few people. For sacrifice, too, every person would have to sacrifice a separate goat that is not less than a year old and whose limbs are free from defect and injury. This is contrary to this poor-supporting animal, i.e., the cow, in which, according to our Sharia ruling, seven persons can participate. Undoubtedly, seven goats are always more expensive than one cow. God forbid that its permissibility in our religion and its prohibition among Hindus be considered on the same level. Its permissibility exists in our fundamental Sharia; it is in the Holy Quran:

"Indeed, Allah commands you to slaughter a cow." 2 (T) For us,

"...and the laws of those before us, when Allah the Almighty relates them to us without rejection, they become laws for us 3 (summarized), as is explicitly stated in the books of Principles (Usul)." (T)

1. Al-Quran Al-Karim 22/36
2. Al-Quran Al-Karim 2/67

3. Usul al-Bazdawi, Chapter: Laws of those before us, Noor Muhammad Karkhana Tijarat Kutub Karachi p. 232

फ़तावा-ए-रज़विया जिल्द चौदह (14)

...ज़्यादा दिन गुज़रें तो नफरत होने लगती है, इसके विपरीत गेहूँ की रोटी और गोश्त कि उम्र भर खाए तो उससे नफरत नहीं होती। मआज़ अल्लाह, गाय की खाल वगैरा से जो हज़ारों किस्म के लाभ मिलते हैं और उन लाभों में हिन्दू भी हमारे साथ साझीदार होते हैं, और कई कौमों की तिजारत और उनकी रोज़ी के बाहरी सामान गौ-कशी का परिणाम हैं।

तो पूछने वाले का यह कहना कि "कोई लाभ इस कार्य पर आधारित न हो" पूर्णतः गलत अवधारणा है और गाय की कुर्बानी विशेष रूप से हमारे धार्मिक प्रतीकों में से है, हमारा मालिक व मौला तबारक व तआला स्पष्ट निर्देश देता है:

"और ऊंट और गाय को हमने तुम्हारे लिए खुदा की निशानियों में से बनाया है।" 1

और निश्चित रूप से ज्ञात है कि हमारे देश में ऊंट हमारे भोजन और अनिवार्य कुर्बानी की अदायगी के लिए पर्याप्त नहीं हो सकते। पहले तो वे अत्यंत महंगे हैं, दूसरे गाय की तुलना में वे बहुत दुर्लभ हैं, और यदि गौ-कशी रोककर ऊंट पर ही निर्भर रहा जाए, तो कुछ ही दिनों में ऊंट की कीमत दस गुना हो जाएगी, और यह सामान्य लाभ जो हमारे गरीबों को पहुँचता है, उसकी ऊंटों से बिल्कुल भी उम्मीद नहीं है। और इसमें कोई आश्चर्य नहीं कि धीरे-धीरे कमी के कारण ऊंट अन्का (दुर्लभ पक्षी) की तरह हो जाएं तो फिर उनसे स्थायी आवश्यकता पूरी होने की उम्मीद नहीं की जा सकती। बकरी का गोश्त भी कम लोगों को ही मिल पाता है, और कुर्बानी के लिए भी हर व्यक्ति को एक अलग बकरी देनी होगी जो एक साल से कम की न हो, और उसके अंग भी दोष और क्षति से मुक्त हों। इसके विपरीत यह निर्धन-पोषक पशु अर्थात् गाय है, जिसमें हमारे शरई मसले के अनुसार सात व्यक्ति भाग ले सकते हैं, और निस्संदेह सात बकरियां हमेशा एक गाय से महंगी पड़ती हैं। मआज़ अल्लाह हमारे धर्म में इसकी अनुमति और हिन्दुओं के यहाँ इसकी मनाही एक ही तराजू में नहीं है। हमारी मूल शरीयत में इसकी अनुमति मौजूद है, कुरान मजीद में है:

"बेशक अल्लाह तुम्हें हुक्म देता है कि गाय ज़िब्ह करो।" 2 (त) हमसे

"...और हमसे पहले वालों की शरीअतें, जब अल्लाह तआला उन्हें बिना किसी इनकार के बयान फरमाए, तो वे हमारे लिए भी शरीअत हो जाती हैं 3 (संक्षेप में), जैसा कि उसूल (सिद्धांतों) की किताबों में उल्लिखित है।" (त)

1. अल-कुरान अल-करीम 22/36
2. अल-कुरान अल-करीम 2/67
3. उसूल अल-बज़दवी, अध्याय: शरा-ए-मन क़बलना, नूर मुहम्मद कारख़ाना तिजारत कुतुब कराची पृ. 232

पृष्ठ 556 का 712

زیادہ دن گزریں تو نفرت کرنے لگتی ہے، بخلاف نان گندم و گوشت کہ عمر بھر کھائے تو اس سے تنفر نہیں ہوتا۔ معاذ اللہ گائے کی کھال وغیرہ سے جو ہزارہا قسم کے منافع ملتے اور ان منفعتوں میں ہنود بھی ہمارے شریک ہوتے ہیں، اور چند اقوام کی تجارتیں اور ان کے رزق کے ظاہری سامان گاؤ کشی کا نتیجہ ہیں۔

تو سائل کا یہ قول کہ "کوئی فائدہ اس فعل پر مرتب نہ ہو" محض تصویر غلط ہے اور گائے کی قربانی خاص ہمارے شعائر دین سے ہے، ہمارا مالک و مولی تبارک و تعالیٰ صریح ارشاد فرماتا ہے:

"وَالْبُدْنَ جَعَلْنٰهَا لَكُمْ مِّنْ شَعَآئِرِ اللّٰهِ" 1 اور اونٹ اور گائے کو کیا ہم نے تمہارے لئے خدا کے شعاروں میں سے۔

اور یقینا معلوم کہ ہمارے ملک میں اونٹ ہماری غذا و ادائے واجب قربانی کے لئے کفایت نہیں کر سکتے۔ اول تو سخت گراں، دوسرے بہ نسبت گاؤ نہایت قلیل الوجود، اور اگر گاؤ کشی موقوف کر کے اونٹ پر کفایت کی جائے تو چند روز میں اونٹ کی قیمت دہ چند ہو جائے گی، اور یہ نفع عام جو ہمارے غرباء کو پہنچتا ہے ہرگز اس سے متوقع نہیں، اور عجب نہیں کہ رفتہ رفتہ بوجہ قلت اونٹ حکم عنقا کا پیدا کرے، تو رفع حاجت دائمہ اس سے متوقع نہیں، اور بکری کا گوشت کھانے کے لئے بھی تھوڑے لوگوں کو ملتا ہے، اور قربانی کے واسطے بھی ہر شخص ایک بکری جداگانہ کرے کہ سال بھر سے کم کی نہ ہو، اور اس کے اعضاء بھی عیب و نقصان سے پاک ہوں۔ بخلاف اس غریب پرور جانور یعنی گائے کے کہ ہمارے مسئلہ شرعیہ سے اس میں سات شخص

شریک ہو سکتے ہیں، اور بیشک سات بکریاں ایک گائے سے ہمیشہ گراں رہتی ہیں۔ معاذ اللہ ہمارے مذہب میں اس کا جواز اور ہنود کے یہاں ممانعت ایک پلہ میں نہیں، ہماری اصل شریعت میں اس کا جواز موجود، قرآن مجید میں ہے:

"اِنَّ اللّٰہَ یَأْمُرُکُمْ اَنْ تَذْبَحُوْا بَقَرَۃً" 2 بیشک اللہ تمھیں حکم دیتا ہے کہ گائے ذبح کرو۔ (ت) ہم سے

"... وَ شَرَائِعُ مَنْ قَبْلَنَا اِذَا قَصَّھَا اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْنَا مِنْ دُوْنِ اِنْکَارٍ شَرَائِعُ لَنَا 3 (ملتقطاً) کَمَا نَصَّ عَلَیْہِ فِي کُتُبِ الْأُصُوْلِ۔ پہلی شریعتوں کو جب اللہ تعالیٰ بیان فرما کر منع نہ فرمائے تو وہ ہماری شریعت ہو جاتی ہے (ملتقطاً) جیسا کہ کتب اصول میں منصوص ہے (ت)

1 القرآن الکریم ۲۲ / ۳۶ 2 القرآن الکریم ۲ / ۶۷ 3 اصول البزدوی باب شرائع من قبلنا نور محمد کارخانہ تجارت کتب کراچی ص ۲۳۲

Fatawa Razawiya Volume Fourteen (14)

And there is no prohibition of it anywhere in the original religion of the Hindus; the later ones have unnecessarily taken its prohibition upon themselves. In fact, Hindu books testify that even the leaders of the Hindus did not refrain from tasting the flavor of beef. For details, one should study the refutation of Hinduism in books like "Sawt Allah al-Jabbar," etc. Furthermore, we find that the prohibition among Hindus here is reasonable for only two reasons: One is that it involves the unjust agony and killing (hatya) of an animal. We ask, don't many Hindu communities eat goat, chicken, and fish? Are they not animals? Is their life not life? Is their suffering not forbidden? Is their killing not 'hatya'? And as proven from the Hindu books themselves that Rama, Lakshmana, and Krishna were hunters, what is the remedy for that 'hatya'? And if we consider the displeasure of Hindus in such a way, if they were to make the rule of 'hatya' universal, then would the pure Shariah prevent us from slaughtering and killing every animal? And would a snake, which is an enemy to human life and a deity for Hindus, never be killed? And would the means of livelihood for Muslims be lost and the doors of well-being for humans be closed? Far from it, our Shariah never gives such a command, nor would the rulers of the time tolerate such absurdities. What an interesting point: some groups among Hindus consider the killing of any animal absolutely forbidden and a 'hatya'; in fact, some are so extreme and rigid that they keep a cloth tied over their mouths at all times so that a fly or insect does not enter their throat and die. Meanwhile, other groups of Hindus do not care for these people or their religion; they enjoy eating goat, chicken, fish, etc., and imitating Muslims, they enjoy the flavor of seasoned pots. When this is the state among themselves, why should it be mandatory for us to consider the Hindus and their religion and issue a fatwa to stop cow slaughter? "This is nothing but sheer injustice or ugly ignorance." The second reason is that the cow is venerable among them, and they do not want their venerable one to be killed. We say that: Firstly: As soon as the eyes of 'Gau Mata' close, the state of the veneration of these 'fortunate' ones is revealed; they hand it over with their own hands to the leather-workers (Chamars) to tear and rip it apart. And they arrange for water-bags for themselves, to make shoes from the hide and wear them. Whatever hide remains from the shoes is used for drums and percussion for use in weddings, to be slapped all night long. Secondly: Even if, for the sake of a flawed argument, there is veneration, it is restricted only to the cow. We see with our own eyes that Hindus themselves do not respect the bull at all; rather, they treat it with extreme severity. They yoke them to plows, drive them in

carts, use them for riding, load them with burdens, and beat them severely without reason so that their bodies are wounded in many places. We have personally seen that some Hindus loaded so much weight onto transport carts that the bulls' livers ruptured, and they died after vomiting blood. Thus, it is known that for them, the bull...

और हिंदुओं के मूल धर्म में कहीं इसकी मनाही नहीं है, बाद के लोगों ने अकारण ही इसकी मनाही को अपने ऊपर थोप लिया है, बल्कि हिंदू पुस्तकें गवाही देती हैं कि हिंदुओं के अगुआ भी गाय का स्वाद चखने से वंचित नहीं रहे। इसके विवरण के लिए "सत्तुल्लाह अल-जब्बार" आदि पुस्तकों में हिंदू धर्म के खंडन का अध्ययन करना चाहिए। इसके अलावा, हम यहाँ हिंदुओं के बीच इसकी मनाही के केवल दो ही उचित कारण पाते हैं: एक यह कि यह जानवर की अन्यायपूर्ण पीड़ा और हत्या है। हम पूछते हैं कि क्या हिंदुओं के अधिकांश समुदाय बकरी, मुर्गी, मछली नहीं खाते? क्या वे जानवर नहीं हैं, क्या उनकी जान जान नहीं है, क्या उनकी पीड़ा हराम नहीं है, क्या उनकी हत्या 'हत्या' नहीं है? और स्वयं हिंदू पुस्तकों से जो राम, लक्ष्मण और कृष्ण का शिकारी होना सिद्ध है, उस 'हत्या' का क्या इलाज है? और यदि हिंदुओं की नाराजगी का ऐसा ही विचार किया जाए, तो यदि वे हत्या के नियम को सामान्य कर दें, तो क्या शरीयत-ए-मुतह्हरा हमें हर जानवर के ज़ब्ह और कत्ल से रोक देगी? और सांप, जो मानव जीवन का शत्रु है और हिंदुओं का देवता है, क्या उसे कभी नहीं मारा जाएगा? और क्या मुसलमानों के जीविकोपार्जन के साधन लुप्त हो जाएंगे और मनुष्यों के कल्याण के द्वार बंद कर दिए जाएंगे? हरगिज़ नहीं, हमारी शरीयत कभी ऐसा आदेश नहीं देती, और न ही समय के शासक इन बेतुकी बातों को बर्दाश्त करेंगे। कितनी मजे की बात है: हिंदुओं में कुछ समुदाय ऐसे हैं जो किसी भी जानवर की हत्या को पूर्णतः वर्जित और 'हत्या' मानते हैं; यहाँ तक कि कुछ तो इतने कट्टर और कठोर हैं कि हर समय मुँह पर कपड़ा बाँधे रहते हैं ताकि कोई मक्खी या कीड़ा गले में जाकर मर न जाए। जबकि हिंदुओं के अन्य समुदाय इन लोगों और उनके धर्म का कोई लिहाज़ नहीं करते, वे मज़े से बकरी, मुर्गी, मछली आदि का सेवन करते हैं और मुसलमानों की देखा-देखी देगचियों के बघार का लुत्फ़ उठाते हैं। जब उनके आपस में यह स्थिति है, तो हम पर हिंदुओं का लिहाज़ और उनके धर्म का ऐसा विचार करना क्यों अनिवार्य हो कि गौ-कशी बंद करने का फतवा दिया जा सके? "यह स्पष्ट अन्याय या घृणित अज्ञानता के अलावा और कुछ नहीं है।" दूसरा कारण यह है कि गाय उनके यहाँ पूजनीय (मुअज़्ज़म) है और वे अपने पूजनीय का विनाश नहीं चाहते। हम कहते हैं कि: पहला: जैसे ही 'गऊ माता' की आँखें बंद होती हैं, इन 'भाग्यशाली' लोगों की श्रद्धा का हाल खुल जाता है; वे अपने ही हाथों उसे चमारों के हवाले कर देते हैं कि उसे चीरें-फाड़ें। और अपने लिए मशकें बनवा लेते हैं, खाल के जूते बनाकर पहनते हैं। जो खाल जूतों से बच जाती है, वह ढोल और नगाड़े के काम आती है ताकि शादी-ब्याह में रात भर थप्पड़ खाए। दूसरा: यदि गलत तर्क के लिए

मान भी लिया जाए कि सम्मान है, तो वह केवल गाय तक सीमित है। हम अपनी आँखों से देखते हैं कि हिंदू स्वयं बैल का कोई सम्मान नहीं करते, बल्कि उस पर घोर अत्याचार करते हैं। उन्हें हल में जोतते हैं, गाड़ी में चलाते हैं, सवारी के काम लेते हैं, उन पर बोझ लादते हैं, अकारण उन्हें बेरहमी से पीटते हैं जिससे जगह-जगह उनके शरीर घायल हो जाते हैं। हमने स्वयं देखा है कि कुछ हिंदुओं ने माल ढोने वाली गाड़ियों में इतना बोझ लाद दिया कि बैलों का जिगर फट गया और वे खून की उल्टियाँ करके मर गए। तो पता चला कि बैल उनके लिए...

पृष्ठ 557/712

اور ہنود کے اصل مذہب میں کہیں اس کی ممانعت نہیں، متاخرین نے خواہ مخواہ اس کی تحریم اپنے سر باندھ لی، بلکہ کتبِ ہنود گواہی دیتی ہیں کہ پیشوایانِ ہنود بھی گائے کا مزہ چکھنے سے محروم نہ گئے جس کی تفصیل دیکھنی ہو "سوط اللہ الجبار" وغیرہ کتب میں ردِ ہنود کا مطالعہ کرے۔ علاوہ بریں ہم دریافت کرتے ہیں اس کی تحریم ہنود کے یہاں دو ہی وجہ سے معقول: ایک یہ کہ جانور کی ناحق ایذا اور ہتھیا ہے، ہم کہتے ہیں اکثر اقوامِ ہنود بکری، مرغی، مچھلی کھاتے ہیں؟ کیا وہ جانور نہیں، کیا ان کی جان جان نہیں، کیا ان کی ایذا حرام نہیں، کیا ان کا قتل ہتھیا نہیں، اور خود کتبِ ہنود سے جو رام و لکشمن و کرشن کا شکاری ہونا ثابت، اس ہتھیا کا کیا علاج، اور ایسا ہی ناراضی ہنود کا خیال کیجئے، تو اگر وہ ہتھیا کے حکم کو عام کردیں تو کیا شرعِ مطہر ہمیں ہر جانور کے ذبح و قتل سے باز رکھے گی، اور سانپ کہ انسان کی جان کا دشمن اور ہندؤوں کا دیوتا ہے ہر گز نہ مارا جائے گا، اور مسلمانوں کے اسباب و معیشت مفقود اور انسانوں کے ابوابِ عافیت مسدود کر دئے جائیں گے، حاشا و کلا ہماری شرع ہر گز ایسا حکم نہیں فرماتی، نہ حکامِ وقت ان خرافات کو روارکھیں کیا مزے کی بات ہے، ہندؤوں میں بعض قومیں ایسی ہیں کہ مطلقاً ہر جانور کا قتل حرام اور ہتھیا جانتی ہیں، بلکہ بعض کو تو اس قدر غلو و تشدد ہے کہ ہر وقت منہ پر کپڑا باندھے رہتے ہیں کہ مکھی یا بھنگا حلق میں جاکر مر نہ جائے، اور باقی طوائفِ ہنود ان لوگوں کا خیال اور ان کے مذہب کا لحاظ نہیں کرتے، مزے سے بکری، مرغی، مچھلی وغیرہ وغیرہ نوشِ جان کرتے اور مسلمانوں کی دیکھا دیکھی دیگچیوں کے بگھار کا لطف اڑاتے ہیں، جب ان کے آپس میں یہ کیفیت ہے تو ہم پر کیوں ہنود کا لحاظ اور ان کے مذہب کا ایسا خیال واجب کرکے گاؤ کشی بند کرنے کا فتویٰ دیا جاسکتا ہے ان ھذا الا ظلم صریح او جھل قبیح (یہ نہیں

مگر نرا صریح ظلم یا قبیح جہالت۔ت) دوسری وجہ کہ گائے ان کے یہاں معظم ہے اور اپنے معظم کا ہلاک نہیں چاہتے۔ ہم کہتے ہیں کہ: اولا: گؤ ماتا کی آنکھیں بند ہوتے ہی ان سعادت مندوں کی تعظیم کا حال کھل جاتا ہے اپنے ہاتھوں چماروں کے حوالے کرتے ہیں کہ چیریں پھاڑیں، اور چرسوا اپنے لئے ٹھرالیتی ہیں کہ کھال کی جوتیاں بنا کر پہنیں جو جوتوں سے بچی وہ ڈھول کر کٹھنی کہ شادی بیاہ میں کام آئے، رات بھر تپانچے کھائے ثانیا: بغرضِ غلط اگر تعظیم ہے بھی تو صرف گائے پر مقتصر ہے، ہم بچشم خود دیکھتے ہیں کہ ہنود آپ بیل کی ہر تعظیم نہیں کرتے بلکہ اس پر سخت تشدد کرتے ہیں ہل میں جوتیں، گاڑی میں چلائیں، سواریاں لیں، بوجھ لدوائیں، وجہ بے وجہ سخت ماریں کہ جابجا ان کے جسم زخمی ہو جاتے ہیں، ہم نے خود دیکھا ہے کہ بعض ہنود نے باربرداری کی گاڑیوں میں اس قدر بوجھ بھرا کہ بیلوں کا جگر پھٹ گیا، اور خون ڈال کر مر گئے، تو معلوم ہوا کہ بیل ان کے

Here, it is not respected; if this prohibition is based on respect, then they should happily allow the slaughter of oxen, otherwise it is their clear stubbornness and obstinacy. As for the petitioner's statement that "committing this act would incite fitna (strife) and chaos," we say that in places like markets and public thoroughfares etc., where cow slaughter is legally prohibited, if a Muslim slaughters a cow there, the provocation of fitna and chaos can certainly be attributed to him, and he will be considered a legal criminal. Our pure Sharia also does not approve of this matter, as it leads to the accountability or punishment of Muslims. Indeed, the person committing such an act brings insult to Islam. An example of this is reviling the false deities of the polytheists, which the Sharia has forbidden, even though in most places it was not inherently objectionable. "And do not insult those they invoke other than Allah, lest they insult Allah in enmity without knowledge."[1] And do not abuse those whom they worship besides Allah, for they might out of transgression and ignorance, show disrespect towards the majesty of Allah. (T) And in places where there is no legal prohibition, if fitna and chaos arise, it will inevitably be from the side of the Hindus. The crime lies with them, for they do not allow slaughter even where it is permitted. Can we abandon our religious customs because of their crime? This ruling is exactly like someone saying to you, "Your collecting wealth is a cause for the eruption of fitna, chaos, and distress to God's creation, so neither should you collect wealth, nor will thieves come to steal it, nor will they face severe punishments of imprisonment." In response to this fool, it will be said that stealing is the thief's crime; why should we be prohibited from collecting wealth because of it? If such a consideration of Hindu fitna and chaos were to make it obligatory for us according to Sharia, then the Hindus would find an easy way to abolish this custom everywhere. Wherever they wish, they will incite fitna and chaos, and under the pretext of 'chaos,' the Sharia would supposedly make us abandon an obligation. Moreover, they could stop any of our religious customs they dislike by using their fitna and chaos as a shield, and this incident would become a precedent for them. In such a situation, abandoning your custom would become religiously obligatory for you. Note: Currently, the situation is that various governments have declared the slaughter of cows absolutely illegal in their respective provinces; therefore, one should refrain. 12 Abdul Mannan.

[1] Al-Quran al-Karim 6/108

यहाँ आदरणीय नहीं है, यदि यह प्रतिबंध सम्मान पर आधारित है, तो उन्हें खुशी-खुशी बैलों के ज़बह (बलि) की अनुमति देनी चाहिए, अन्यथा यह उनकी स्पष्ट हठधर्मिता और ज़िद है। रही बात याचिकाकर्ता के इस कथन की कि "इस कार्य को करने से फ़ितना और फसाद (उपद्रव और अराजकता) भड़केगा", तो हम कहते हैं कि जिन स्थानों पर जैसे कि बाज़ार और सार्वजनिक मार्गों आदि में गो-वध कानूनी रूप से प्रतिबंधित है, वहाँ जो मुसलमान गाय ज़बह करेगा, तो निस्संदेह फ़ितना और फसाद का भड़काना उसी की ओर आरोपित किया जा सकता है, और वह कानूनी अपराधी माना जाएगा। हमारा पवित्र शरीयत भी इस बात की अनुमति नहीं देता कि ऐसी वजह से मुसलमानों पर मुकदमा चलाया जाए या उन्हें दंडित किया जाए। वास्तव में, ऐसा कार्य करने वाला इस्लाम का अपमान करता है। इसका उदाहरण मुशरिकों (बहुदेववादियों) के झूठे देवताओं को बुरा-भला कहना है, जिससे शरीयत ने मना किया है, हालाँकि अधिकांश स्थानों पर यह अपने आप में कोई आपत्तिजनक बात नहीं थी। "और उन्हें गाली न दो जिन्हें वे अल्लाह के सिवा पुकारते हैं, कहीं वे अज्ञानता में शत्रुता वश अल्लाह को गाली न देने लगें।"[1] और उन्हें बुरा-भला न कहो जिन्हें वे अल्लाह के अलावा पूजते हैं, क्योंकि वे अल्लाह की शान में उल्लंघन और अज्ञानता से गुस्ताखी करेंगे। (त) और जहाँ कानूनी प्रतिबंध नहीं है, वहाँ यदि फ़ितना और फसाद होगा, तो निश्चित रूप से वह हिंदुओं की ओर से होगा। और अपराध उन्हीं का है कि जहाँ ज़बह करने की अनुमति है, वहाँ भी वे ज़बह नहीं करने देते। क्या हम उनके अपराध के कारण अपनी धार्मिक रीतियों को छोड़ सकते हैं? यह आदेश ठीक वैसा ही है जैसे कोई व्यक्ति आपसे कहे कि "आपका धन इकट्ठा करना फ़ितना, फसाद और अल्लाह की रचना को कष्ट पहुँचाने का कारण है, इसलिए न तो तुम धन इकट्ठा करो, न चोर चोरी करने आएँगे और न ही उन्हें जेल की सख्त सजाएँ मिलेंगी।" इस मूर्ख के जवाब में यही कहा जाएगा कि चोरी चोर का अपराध है; उसके कारण हमें धन इकट्ठा करने से क्यों रोका जाए? और यदि हिंदुओं के फ़ितना और फसाद का ऐसा ही विचार शरीयत हम पर अनिवार्य कर दे, तो हिंदुओं को हर जगह इस रीति को समाप्त करने का एक आसान तरीका मिल जाएगा। जहाँ वे चाहेंगे, वे फ़ितना और फसाद पैदा करेंगे और 'उपद्रव' के बहाने शरीयत हमसे एक अनिवार्य कार्य छुड़वा देगी। इसके अलावा, वे हमारी जिस भी धार्मिक रीति को चाहें, अपने फ़ितना और फसाद की आड़ में बंद करवा देंगे, और यही घटना उनके लिए एक मिसाल बन जाएगी। ऐसी स्थिति में, तुम पर अपनी रीति का त्याग करना शरई तौर पर अनिवार्य हो जाएगा। नोट: वर्तमान में स्थिति यह है कि विभिन्न सरकारों ने

अपने-अपने प्रांतों में गो-वध को पूर्णतः अवैध घोषित कर दिया है; इसलिए इससे बचना चाहिए। 12 अब्दुल मन्नान।

[1] अल-कुरान अल-करीम 6/108

یہاں معظم نہیں، اگر یہ ممانعت بر بنائے تعظیم ہے تو چاہئے کہ بخوشی بیلوں کے ذبح کی اجازت دیں، ورنہ ان کا صریح مکابرہ اور ہٹ دھرمی ہے۔ باقی رہا سائل کا یہ کہنا کہ "اس فعل کے ارتکاب سے ثوران فتنہ و فساد ہو" ہم کہتے ہیں جن مواضع میں مثل بازار و شارع عام وغیرہ ہما گائے کشی کی قانوناً ممانعت ع ہے وہاں جو مسلمان گائے ذبح کرے گا البتہ اشارت فتنہ و فساد اس کی طرف منسوب ہوسکتی ہے اور قانوناً مجرم قرار پائے گا، اور اس امر کو ہماری شریعت مطہرہ بھی روا نہیں رکھتی کہ ایسی وجہ سے مسلمانوں پر مواخذہ ہے یا انھیں سزا ہو ناہی بیشک توہینِ اسلام ہے جن کا مرتکب یہ شخص ہوا، نظیر اس کی سب و شتم آلہہ باطلہ مشرکین ہے کہ شرع نے اس سے ممانعت فرمائی، اگرچہ اکثر جگہ فی نفسہ حرج متفق نہ تھا۔ "وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ "۔1 اور انھیں گالی نہ دو جن کو وہ اللہ کے سوا پوجتے ہیں کہ وہ اللہ کی شان میں بے ادبی کریں گے زیادتی اور جہالت سے۔ (ت) اور جہاں قانوناً ممانعت نہیں وہاں اگر ثوران فتنہ و فساد ہو گا تو لاجرم ہنود کی جانب سے ہوگا، اور جرم انھیں کا ہے کہ جہاں ذبح کرنے کی اجازت ہے وہاں بھی ذبح نہیں کرنے دیتے۔ کیا ان کے جرم کے سبب ہم اپنی رسوم مذہبی ترک کرسکتے ہیں، یہ حکم بعینہ ایسا ہوا کہ کوئی شخص اعتبار سے کہے تمہارا مال جمع کرنا باعث ثوران فتنہ وفساد و ایذائے خلق اللہ ہے، کہ نہ تم مال جمع کرو نہ چور چرانے آئیں نہ وہ قید و بند کی سخت سخت سزایں پائیں، اس احمق کے جواب میں یہی کہا جائے گا کہ چوری چور کا جرم ہے، اس کے سبب ہمیں جمع مال سے کیوں ممانعت ہونے لگی، اور اگر ایسا ہی خیال ہنود کے فتنہ و فساد کا شرع ہم پر واجب کرے گی تو ہر جگہ ہنود کو قطعاً اس رسم کے اٹھا دینے کی سہل تدبیر ہاتھ آئے گی، جہاں چاہیں گے فتنہ و فساد برپا کریں گے اور بزعمِ جہاں شرع ہم پر ترک

واجب کر دے گی، اور اس کے سوا ہماری جس رسم مذہبی کو چاہیں گے اپنے فتنہ و فساد کی پناہ پر بند کرادیں گے، اور یہی واقعہ ان کے لئے نظیر ہو جائے گا، ایسی صورت میں تم پر اپنی رسم کا ترک شرعاً واجب ہوتا ہے۔ عہ: فی الحال یہی صورت حال ہے کہ مختلف حکومتوں نے اپنے اپنے صوبے میں ذبیحہ گائے کا مطلقاً خلاف قانون قرار دیا ہے لہذا باز رہا جائے۔ ۱۲ عبدالمنان

1 القرآن الکریم ۶ / ۱۰۸

Fatawa Razawiyya (Volume 14)

In summary, the crux of the answer is that where it is legally prohibited in markets and public thoroughfares, committing cow slaughter out of ignorance is indeed presenting Islam for humiliation and disgrace, as it is forbidden by Sharia. Furthermore, even where there is no prohibition, it is absolutely not permissible to abandon this practice and completely abolish this custom just to accommodate the undue stubbornness of Hindus. Rather, this leads to the same harms and humiliations mentioned earlier, which the pure Sharia never tolerates, nor can any just ruler approve. And Allah knows best.

Issue 185: From Muslim League, District Bareilly, sent by Syed Abdul Wadud, Joint Secretary of the said League, Jumada al-Ula 1329 AH.

We praise Him and pray (for blessings).

What do the scholars of religion and jurists of the firm Sharia say regarding this: that nowadays, intense efforts are being made by Hindus to have the custom of cow slaughter abolished in India? For this purpose, they have prepared a massive petition to be presented to the government, on which signatures of millions of residents of India are being collected. Some short-sighted Muslims are also signing this petition at the behest of Hindus. What is the ruling of the noble Sharia regarding such Muslims? And are those who assist in stopping this religious custom, which is among the symbols (Sha'air) of Islam, sinners and accountable before Allah or not? Please explain the answer in detail. And Allah guides whom He wills to the straight path.

The Answer:

Sacrificing a cow is among the symbols (Sha'air) of Islam.

"And the camels and cattle We have appointed for you as among the symbols of Allah." And camels, cows, and bulls, We have made them for you among the signs of Allah.

It is impermissible and forbidden for Muslims to join Hindus in the prevention of this matter. And Allah knows best.

Written by Ubaid-un-Nabi Nawab Mirza, may he be forgiven for the sake of the Chosen One (Al-Mustafa), peace and blessings of Allah be upon him. [Seal: Qadri Nawab Mirza Ubaid-un-Nabi Barelvi]

1. Al-Quran al-Karim 22/36 Page 559 of 712

कुल मिलाकर, उत्तर का सार यह है कि जहाँ बाज़ार और सार्वजनिक मार्गों पर कानूनी रूप से प्रतिबंध है, वहां अज्ञानता वश गोकशी करना निस्संदेह इस्लाम के अपमान और ज़िल्लत के लिए पेश करना है, क्योंकि यह शरई तौर पर हराम है। इसके अलावा, जहाँ प्रतिबंध नहीं है, वहाँ से भी पीछे हटना और हिंदुओं की अनुचित ज़िद पूरी करने के लिए इस प्रथा को पूरी तरह खत्म कर देना कतई जायज़ नहीं है। बल्कि यह उन्हीं नुकसानों और अपमानों का कारण है जिनका ज़िक्र हम पहले कर चुके हैं, जिन्हें पवित्र शरीयत कभी बर्दाश्त नहीं करती और न ही कोई न्यायप्रिय शासक इसे पसंद कर सकता है। और अल्लाह बेहतर जानता है।

मसला 185: मुस्लिम लीग ज़िला बरेली से, प्रेषक सैयद अब्दुल वदूद, संयुक्त सचिव उक्त लीग, जमादी-उल-उला 1329 हिजरी।

हम उसकी प्रशंसा करते हैं और (नबी पर) दरूद भेजते हैं।

दीन के विद्वान और सुदृढ़ शरीयत के मुफ्ती इस बारे में क्या कहते हैं कि आजकल हिंदुओं की ओर से इस बात के लिए कड़े प्रयास किए जा रहे हैं कि भारत से गोकशी की रस्म बंद करा दी जाए? इस उद्देश्य के लिए उन्होंने सरकार को प्रस्तुत करने के लिए एक बहुत बड़ा प्रार्थना-पत्र तैयार किया है, जिस पर भारत के करोड़ों निवासियों के हस्ताक्षर कराए जा रहे हैं। कुछ अदूरदर्शी मुसलमान भी हिंदुओं के कहने-सुनने पर इस प्रार्थना-पत्र पर हस्ताक्षर कर रहे हैं। ऐसे मुसलमानों के बारे में शरीयत का क्या हुक्म है? और जो लोग इस धार्मिक रस्म को, जो इस्लाम के प्रतीकों (शआर) में से है, बंद कराने में मदद दे रहे हैं, क्या वे गुनहगार और अल्लाह के सामने जवाबदेह हैं या नहीं? उत्तर विस्तार से स्पष्ट करें। और अल्लाह जिसे चाहता है सीधे रास्ते की ओर मार्गदर्शन करता है।

उत्तर:

गाय की कुर्बानी इस्लाम के प्रतीकों (शआर) में से है।

"और ऊँट तथा गाय-बैल हमने उन्हें तुम्हारे लिए अल्लाह की निशानियों में से बनाया है।" और ऊँट, गाय, बैल हमने उन्हें तुम्हारे लिए अल्लाह की निशानियों में से बनाया है।

इस मामले की रोकथाम में मुसलमानों का हिंदुओं के साथ शामिल होना नाजायज़ और हराम है। और अल्लाह बेहतर जानता है।

लेखक: उबैद-उन-नबी नवाब मिर्ज़ा, उन पर क्षमा हो मुस्तफ़ा (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) के वसीले से। [मुहर: क़ादरी नवाब मिर्ज़ा उबैद-उन-नबी बरेलवी]

1. अल-क़ुरआन अल-करीम 22/36 पृष्ठ 712 में से 559

با لجلہ خلاصہ جواب یہ ہے کہ بازار و شارع عام میں جہاں قانونا ممانعت ہے، براہ جہالت ذبح گاؤ کا مرتکب ہونا بیشک اسلام کی توہین و ذلت کے لئے پیش کرنا ہے، کہ شرعا حرام اور اس کے سوا جہاں ممانعت نہیں وہاں سے بھی باز رہنا اور ہنود کی بیجا ہٹ بجارکھنے کے لئے یک قلم اس رسم کو اٹھادینا ہرگز جائز نہیں بلکہ انھیں مضرات و ہنذلات کا باعث ہے جن کا ذکر ہم اول کر آئے جنھیں شرع مطہر پر ہرگز گوارا نہیں فرماتی نہ کوئی ذی انصاف حاکم پسند کر سکے۔ واللہ تعالٰی اعلم۔

مسئلہ ۱۸۵: از مسلم لیگ ضلع بریلی مرسلہ سید عبدالودود جوائنٹ سیکرٹری لیگ مذکور جمادی الاولٰی ۱۳۲۹ھ

نحمدہ و نصلی

کیا فرماتے ہیں علمائے دین و مفتیان شرع متین اس بارے میں کہ آج کل ہنود کی طرف سے نہایت سخت کوشش اس امر کی ہورہی ہے کہ ہندوستان سے گاؤ کشی کی رسم موقوف کرادی جائے اور اس غرض سے انھوں نے ایک بہت بڑی عرضداشت گورنمنٹ میں پیش کرنے کے لئے تیار کی ہے جس پر کروڑوں باشندگان ہندوستان کے دستخط کرائے جارہے ہیں، بعض ناعاقبت اندیش مسلمان بھی اس عرضداشت پر ہنود کے کہنے سننے سے دستخط کر رہے ہیں، ایسے مسلمانوں کے بابت شرع شریف کا کیا حکم ہے؟ اور اس مذہبی رسم جو شعائر اسلام میں سے ہے کے بند کرانے میں مدد دینے والے گنہگار اور عند اللہ مواخذہ دار ہیں یا نہیں؟ بینوا التواب بالتفصیل واللہ یہدی من یشاء الی سواء السبیل۔

الجواب:

گائے کی قربانی شعائر اسلام سے ہے۔

"وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا لَكُم مِّن شَعَائِرِ اللَّهِ" اور اونٹ گائے بیل ہم نے ان کو کیا تمہارے لیے اللہ کی نشانیوں سے۔

مسلمانوں کو ہندوؤں کے ساتھ اس معاملہ کے انسداد میں شرکت ناجائز و حرام ہے واللہ تعالیٰ اعلم۔

کتبہ عبیدالنبی نواب مرزا عفی عنہ بجاہ المصطفٰی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم [مہر: قادری نواب مرزا عبیدالنبی بریلوی]

١ القرآن الكريم ٢٢ / ٣٦ Page 559 of 712

Fatawa Razvia - Volume 14

In reality, cow slaughter is a religious act for us Muslims, the command for which is present in multiple places in our holy and blessed book, the Quran, the word of the Lord of Lords. No one who wishes for the aid of Hindus and strives for their own religious harm and restriction of legal freedom will do so, except for one who is an ill-wisher of Muslims. And Allah Almighty knows best.

[Seal: Servant Ahmad Raza Qadri (May Allah forgive him)... Muhammadi Hanafi Qadri... Lover of the dust of the feet... Family of the Messenger... Al-Mustafa Ahmad Raza Khan]

Allah Almighty says:

Arabic	**Urdu**
"Indeed, Allah commands you to slaughter a cow."[1] "The laws of those before us, when Allah Almighty narrates them to us without rejecting them, become our laws."[2] (Summarized) as stated in the books of principles.	"Indeed, Allah commands you to slaughter a cow. (T) When Allah Almighty narrates previous laws to us and does not forbid them, they become our law. (Summarized) As is stipulated in the books of principles. (T)"

On the pretext of agriculture, Hindus not only want to interfere in our religious custom but to completely abolish it, and the irony is that they cite religious freedom for this. Does religious freedom mean that to make one party's views successful, the religious customs of the other party should be stopped? Thousands of cows are slaughtered daily in India; what harm has been caused to agriculture so far that is expected in the future? It is a rule of nature that whatever is in high demand, it produces more of it. Stopping cow slaughter cannot bring any benefit to agriculture, except that if there are ten now eating the ready crops in the fields, there will be a hundred then. Yes, the loss to meat [availability] will be immense. Muslims and Christians, and even some Hindu communities, are medically accustomed to a meat diet. Forcing them to be content with just lentils and greens will certainly disturb their well-being, and their physical health can never remain sound. Apart from this, common needs will suffer a severe blow, for example, "shoes". Are Hindus not in need of them? Few people wear pure fabric shoes, and when leather ones are unavailable, the poor won't be able to wear them at all, and for the rich, the price will increase fourfold. Besides this, thousands of jobs upon which leather factories are based, and trade worth millions of rupees, and thousands...

[1] Al-Quran al-Kareem 2/67 [2] Usul al-Bazdawi, Chapter: 'Laws of those before us', Nur Muhammad Karkhana Tijarat Kutub Karachi p. 232

फतवा रज़विया - खंड 14

वास्तव में गोकशी हम मुसलमानों का धार्मिक कार्य है जिसका आदेश हमारी पवित्र मुबारक पुस्तक कलाम-ए-मजीद रब्ब-उल-अरबाब में कई स्थानों पर मौजूद है। इसमें हिंदुओं की मदद और अपनी धार्मिक क्षति के प्रयास में कानूनी स्वतंत्रता का प्रतिबंध वह नहीं करेगा जो मुसलमानों का शुभचिंतक हो, बल्कि वही करेगा जो मुसलमानों का बुरा चाहने वाला है, वल्लाह तआला आलम।

[मुहर: फकीर अहमद रज़ा कादरी (अल्लाह उसे क्षमा करे)... मुहम्मदी हनफी कादरी... चरणों की धूल का प्रेमी... आल-ए-रसूल... अल-मुस्तफा अहमद रज़ा खान]

अल्लाह अज़-व-जल फरमाता है:

अरबी	**उर्दू**
"बेशक अल्लाह तुम्हें हुक्म देता है कि गाय ज़बह करो।"[1] "हमसे पहले की शरीयतें जब अल्लाह तआला हमें बयान फरमाए और मना न फरमाए तो वे हमारी शरीयत हो जाती हैं।"[2] (संक्षिप्त रूप में) जैसा कि उसूल की किताबों में वर्णित है।	"बेशक अल्लाह तुम्हें हुक्म देता है कि गाय ज़बह करो। (त) हमसे पहली शरीयतों को जब अल्लाह तआला बयान फरमा कर मना न फरमाए तो वह हमारी शरीयत हो जाती है। (संक्षिप्त रूप में) जैसा कि उसूल की किताबों में वर्णित है। (त)"

खेती के बहाने हिंदू हमारी धार्मिक रस्म में न केवल हस्तक्षेप बल्कि उसे पूरी तरह समाप्त करना चाहते हैं, और विडंबना यह है कि इस पर धार्मिक स्वतंत्रता का हवाला देते हैं। क्या धार्मिक स्वतंत्रता का यह अर्थ है कि एक पक्ष के विचारों को सफल बनाने के लिए दूसरे पक्ष की धार्मिक रस्मों को बंद कर दिया जाए? भारत में रोज़ाना हज़ारों गायें ज़बह होती हैं, आज तक खेती को कौन सा नुकसान पहुँचा है जो भविष्य में पहुँचने की उम्मीद हो? कुदरत का नियम है कि जिस चीज़ की माँग ज़्यादा होती है, उसे ज़्यादा पैदा फरमाती है। गोकशी बंद होने से खेती को तो कोई फायदा नहीं पहुँच सकता, सिवाय इसके कि खेत में गिरकर तैयार फसल खाने वाले अब अगर दस हैं तो तब सौ होंगे। हाँ, मांस को बहुत बड़ा नुकसान पहुँचेगा। मुसलमान और ईसाई बल्कि हिंदुओं की कुछ कौमें भी चिकित्सीय रूप से मांस के आहार की आदी हैं। इसे बंद करके उन्हें सिर्फ दाल-साग पर संतुष्ट करना निश्चित रूप से उनकी सेहत में बाधा डालेगा और उनकी शारीरिक सेहत कभी ठीक नहीं रह सकती। और इसके अलावा आम ज़रूरतों को भारी नुकसान पहुँचेगा, उदाहरण के लिए "जूता" है। क्या हिंदू इसके मोहताज नहीं हैं? कम ही लोग हैं जो केवल शुद्ध कपड़े के जूते पहनते हों, और जब चमड़े के

जूते मिलना बंद हो जाएंगे तो गरीब तो पहन ही नहीं सकेंगे और अमीरों के लिए कीमत चार गुना हो जाएगी। और इसके अलावा हज़ारों काम जिन पर चमड़े के कारखाने आधारित हैं, और लाखों रुपयों का व्यापार है और हज़ारों...

---

[1] अल-कुरान अल-करीम 2/67 [2] उसूल अल-बज़दवी, अध्याय: 'हमसे पहले की शरीयतें', नूर मुहम्मद कारख़ाना तिजारत कुतुब कराची पृष्ठ 232

فی الواقع گاؤ کشی ہم مسلمانوں کا مذہبی کام ہے جس کا حکم ہماری پاک مبارک کتاب کلام مجید رب الارباب میں متعدد جگہ موجود ہے، اس میں ہندوؤں کی امداد اور اپنی مذہبی مضرت میں کوشش اور قانونی آزادی کی بندش نہ کرے گا مگر وہ جو مسلمانوں کا بدخواہ ہے، واللہ تعالیٰ اعلم۔

فقیر احمد رضا قادری غفر لہ محمدی حنفی قادری محب دست بدھان آلِ رسول المصطفیٰ احمد رضا خان

اللہ عزوجل فرماتا ہے:

عربی	اردو
"اِنَّ اللّٰہَ یَاْمُرُکُمْ اَنْ تَذْبَحُوْا بَقَرَۃً"[1] "شرائع من قبلنا اذا قصھا اللہ تعالی علینا من دون انکار شرائع لنا"[2] (ملتقطاً) کما نص في کتب الاصول۔	بیشک اللہ تمھیں حکم دیتا ہے کہ گائے ذبح کرو۔ (ت) ہم سے پہلی شریعتوں کو جب اللہ تعالیٰ بیان فرما کر منع نہ فرمائے تو وہ ہماری شریعت ہو جاتی ہے۔ (ملتقطاً) جیسا کہ کتب اصول میں منصوص ہیں۔ (ت)

زراعت کے بہانے سے ہنود ہماری مذہبی رسم میں نہ صرف دست اندازی بلکہ اس کا پورا انسداد چاہتے ہیں، اور طرّہ یہ کہ اس پر مذہبی آزادی سے استناد کرتے ہیں، کیا مذہبی آزادی کے یہ معنی ہیں کہ ایک فریق کے خیالات کو کامیاب کرنے کے لئے دوسرے فریق کی دینی مذہبی رسوم بند کردی جائیں، ہندوستان میں روزانہ ہزاروں گائے ذبح ہوتی ہیں آج تک زراعت کو کون سا نقصان پہنچا جو آئندہ پہنچنے کی امید ہو، قدرت کا قاعدہ ہے کہ جس چیز کی مانگ زیادہ ہوتی ہے اسے زیادہ پیدا فرماتی ہے، گاؤ کشی بند ہونے سے زراعت کو تو کوئی فائدہ نہیں پہنچ سکتا سو اس کے

کہ کھیت میں پڑ کر تیار کھیت کو کھا جانے والے اب دس ہیں تو جب سو ہونگے ، ہاں گوشت کو نقصان عظیم پہنچے گا، مسلمان اور عیسائی بلکہ ہنود کی بعض اقوام بھی طبی طور پر غذائے گوشت کے عادی ہیں، اسے بند کر کے صرف دال ساگ پر انھیں قانع کرنا ضرور ان کی عافیت میں خلل انداز ہوگا اور ہرگز ان کی صحت جسمانی ٹھیک نہیں رہ سکتی اور اس کے سوا عام حاجتوں کو سخت نقصان پہنچے گا، مثلاً "جوتا" ہے، کیا ہنود اس کے محتاج نہیں، کم لوگ ہیں کہ نری استر کا پہنتے ہوں، اور جب ادھوری استر کا بند ہو جائیگا تو غرباء تو پہن ہی نہ سکیں گے اور امراء کے لئے چہار چند قیمت ہو جائے گی، اور اس کے علاوہ ہزاروں کام جن پر چمڑے کے کارخانوں کی بنا ہے، اور لاکھوں روپے کی تجارت ہے اور ہزاروں

---

[1] القرآن الکریم ۲ / ۶۷ [2] اصول البزدوی باب شرائع من قبلنا نور محمد کارخانہ تجارت کتب کراچی ص ۲۳۲

Fatawa Razawiyya Volume 14

The livelihood of people and millions of taxes for the government treasury—all these matters will completely stop, and a general revolution will occur in the country's welfare and comfort, the harm of which will be felt not only by Muslims but by all nations. And Allah knows best.

Written by Abul Ala Amjad Ali al-A'zami, may he be forgiven, by the praise of the Unlettered Prophet, may Allah bless him and grant him peace. That is so, Mustafa Raza Khan Qadri, Al-ur-Rahman Muhammad known as Abu al-Barakat Muhyiddin Jilani.

Issue 186: From the Council of Redress for Muslims, Bareilly, Rabi' al-Awwal Sharif 1312 AH.

In response to the claim of sacrifice, the Hindus have presented their statement that this act is not permitted in the Holy Quran. The basis of the claimant's religion is upon the Holy Quran, and the said book does not give instructions for the sacrifice of a cow. The claimant, contrary to this, under the pretext of religion and with the intention of hurting the feelings of the Hindu religion—which is strictly prohibited in the Dharmshastra—wants to perform this act without entitlement. Since this statement of theirs relates to the Holy Quran and religious issues, it is a request for a fatwa from the scholars as to whether this statement of the Hindus is correct or wrong?

Answer: The statement of the Hindus is completely wrong. From the heavenly book of Muslims, the Holy Quran, and the sayings of our true Prophet (peace and blessings of Allah be upon him), the permission for the sacrifice of a cow is well-established:

(1) Allah Almighty says in the seventeenth part, twenty-second Surah Al-Hajj, in the fifth Ruku:

"And the sacrificial camels and cattle We have made for you as among the symbols of Allah; for you therein is much good. So mention the name of Allah over them when they are lined up [for sacrifice]; and when they are [lifeless] on their sides, then eat from them and feed the needy [who do not ask] and the beggar. Thus have We subjected them to you that you may be grateful." (Urdu Translation in image): And the large sacrificial animals We have made for you as symbols of Allah, for you in them is good. So mention the name of Allah over them while they are standing. Then

when their sides fall down, eat from them yourself and feed the content and the beggar. Thus We have subjected them to you that you may be grateful.

Large animals for sacrifice are camels and cows. Tafseer-e-Qadri, which was commissioned and copyrighted by a respected Hindu chief, Munshi Naval Kishore C.I.E., and printed in his press...

1 Al-Quran Al-Kareem 22/36 Page 561 of 712

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदह (14)

लोगों की आजीविका, और सरकारी खजाने के लिए लाखों का कर, ये सभी मामले पूरी तरह से बंद हो जाएंगे, और देश के कल्याण और आराम में एक सामान्य क्रांति आएगी, जिसका नुकसान न केवल मुसलमानों को होगा बल्कि सभी देशों को होगा। और अल्लाह सबसे बेहतर जानता है।

लिखित अबुल अला अमजद अली अल-आज़मी, अल्लाह उन पर कृपा करे, उम्मी नबी की प्रशंसा से, अल्लाह उन पर अपनी कृपा और शांति बरसाए। वैसा ही है, मुस्तफ़ा रज़ा खान क़ादरी, आल-उर-रहमान मुहम्मद जिन्हें अबू अल-बर्कात मुहयिद्दीन जिलानी के नाम से जाना जाता है।

मसला 186: काउंसिल ऑफ रिड्रेस फॉर मुस्लिम्स, बरेली, रबी-उल-अव्वल शरीफ 1312 हिजरी।

कुर्बानी के दावे के जवाब में हिंदुओं ने अपना यह बयान पेश किया है कि कुरान शरीफ में इस कार्य की अनुमति नहीं है। वादी के धर्म का आधार कुरान शरीफ पर है, और उक्त पुस्तक गाय की कुर्बानी का निर्देश नहीं देती है। वादी इसके विपरीत, धर्म के बहाने और हिंदू धर्म की भावनाओं को आहत करने के इरादे से - जो धर्मशास्त्र में सख्ती से वर्जित है - बिना हक के यह कार्य करना चाहता है। चूंकि उनका यह बयान कुरान शरीफ और धर्म के मुद्दों से संबंधित है, इसलिए विद्वानों की सेवा में इस्तेफ़्ता (फतवे का अनुरोध) है कि क्या हिंदुओं का यह बयान सही है या गलत?

उत्तर: हिंदुओं का बयान पूरी तरह गलत है। मुसलमानों की आसमानी किताब कुरान मजीद और हमारे सच्चे नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के इरशादात से गाय की कुर्बानी की इजाजत बखूबी साबित है:

(1) अल्लाह तआला कुरान मजीद के सत्रहवें पारे, बाईसवीं सूरह हज के पांचवें रुकू में फरमाता है:

"और हमने कुर्बानी के डील-डौल वाले जानवरों (ऊंटों और गायों) को तुम्हारे लिए अल्लाह की निशानियों में से बनाया है, तुम्हारे लिए उनमें भलाई है। तो उन पर खड़े होने की स्थिति में अल्लाह का नाम लो; फिर जब उनके पहलू जमीन पर गिर जाएं(यानी वे वध हो जाएं), तो उनमें से खुद भी खाओ और संतोष करने वाले (जो नहीं मांगते) और मांगने वाले को भी खिलाओ। इसी तरह हमने उन्हें तुम्हारे वश में कर दिया है ताकि तुम शुक्रगुज़ार बनो।" (छवि में उर्दू अनुवाद): और कुर्बानी के डील-डौल वाले जानवरों को हमने तुम्हारे लिए अल्लाह की निशानियों के तौर पर बनाया है, तुम्हारे लिए उनमें भलाई है, तो उन पर खड़े हुए अल्लाह का नाम लो, फिर जब उनके पहलू गिर जाएं तो खुद

खाओ, और सब्र से बैठने वाले और माँगने वाले को खिलाओ, इसी तरह हमने इन जानवरों को तुम्हारे वश में कर दिया है कि तुम अहसान मानो।

क़ुर्बानी के डील-डौल वाले जानवर ऊंट और गाय हैं। तफ़सीर-ए-क़ादरी, जिसे हिंदुओं के एक सम्मानित रईस मुंशी नवल किशोर सी.आई.ई. ने अपनी फरमाइश से मुतबा (प्रेस) की ओर से लिखवाया और रजिस्ट्री कराकर अपने प्रेस में छपवाया...

1 अल-कुरान अल-करीम 22/36 पृष्ठ 561 का 712

آدمیوں کا رزق، اور گورنمنٹ خزانے کے لئے لاکھوں کا محصول، یہ سب امور یکسر بند ہو جائیں گے، اور ملک کی رفاہ و آسائش میں عام انقلاب واقع ہو گا، جس کا ضرر نہ صرف مسلمانوں کو ہوگا بلکہ تمام اقوام کو پہنچے گا، واللہ تعالٰی اعلم۔

کتبہ ابوالعلاء امجد علی الاعظمی عفی عنہ بحمد النبی الامی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم ذلک کذلک مصطفٰی رضا خاں قادری آل الرحمن محمد عرف ابو البرکات محی الدین جیلانی

مسئلہ ۱۸۶: از مجلس دادخواہی مسلمانان بریلی ربیع الاول شریف ۱۳۱۲ھ

دعوٰی قربانی کے جواب میں ہنود نے اپنا یہ بیان پیش کیا ہے کہ قرآن شریف میں اس فعل کی اجازت نہیں، بنیاد مذہب مدعی کی اوپر قرآن شریف کے ہے، کتاب مذکور میں قربانی گاؤ کی ہدایت نہیں کرتا ہے، مدعی خلاف اس کے بحیلہ مذہب بغرض دل دکھانے مذہب ہنود کے جس کی دھرم شاستر میں سخت ممانعت ہے یہ فعل خلاف استحقاق کرنا چاہتا ہے فقط، چونکہ یہ بیان ان کا متعلق قرآن شریف و مسائل مذہب کے ہے، لہذا علماء کی خدمت میں استفتاء ہے کہ آیا یہ بیان ہنود صحیح ہے یا غلط؟

الجواب: بیان ہنود سراسر غلط ہے۔ مسلمانوں کی آسمانی کتاب قرآن مجید اور ہمارے سچے نبی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کے ارشادات سے قربانی گاؤ کی اجازت بخوبی ثابت ہے:

(۱) اللہ تعالٰی قرآن مجید کے سترھویں پارہ، بائیسویں سورہ حج کے پانچویں رکوع میں فرماتا ہے:

"وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا لَكُم مِّن شَعَائِرِ اللَّهِ لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ ۖ فَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا صَوَافَّ ۖ فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ ۚ كَذَٰلِكَ سَخَّرْنَاهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ" اور قربانی کے ڈیل دار جانوروں کو

کیا ہم نے تمہارے لئے اللہ کی نشانیاں تمہارے لئے، ان میں بھلائی ہے، تو اللہ کا نام لو ان پر کھڑے ہوئے، پھر جب ان کی کروٹیں گر جائیں تو خود کھاؤ، اور صبر سے بیٹھنے والے اور مانگنے والے کو کھلاؤ، یونہیں ہم نے ان جانوروں کو تمہارے بس میں کر دیا ہے کہ تم احسان مانو،

قربانی کے ڈیل دار جانور اونٹ اور گائے ہیں، تفسیر قادری جو ہنود کے ایک معزز رئیس منشی نولکشور سی آئی ای نے اپنی فرمائش سے منجانب مطبع تصنیف کرائی اور داخل رجسٹری کرا کر اپنے مطبع میں چھپار

1 القرآن الکریم ۲۲ / ۳۶ صفحہ 561 از 712

Fatawa Razawiyya, Volume 14

In the second volume, eighth edition, last line of page 79 and first line of page 80, the translation of these words of the verse is written as: "AND THE [SACRIFICIAL] CAMELS - and camels and cows which are driven for sacrifice - 'We have made them for you' - We made them, i.e., their slaughter for you, 'among the symbols of Allah' - from the signs of Allah's religion." And indeed, this is the school of thought (Madhab) of all three Imams of us Hanafis, i.e., Imam Abu Hanifa, Imam Abu Yusuf, and Imam Muhammad (may Allah Almighty have mercy on them), and all their followers, that 'Budnah', i.e., large-bodied sacrificial animals, includes both camels and cows. The Madhab of these Imams is prevalent in all cities of India, and fatwa and practice here follow their Madhab. Famous books like Hidaya, Durr-e-Mukhtar, Qazi Khan, Alamgiri, etc., are all on this Madhab. In Durr-e-Mukhtar, it says:

Budnatun hiya al-iblu wal-baqaru summiyat bihi li-dhakhamatiha^2 | Budnah refers to camels and cows; they are named so because of their large size.

In Hidaya, it says:

Al-Budnatu hiya al-iblu wal-baqaru, qala al-Shafi'i minal-ibli lana anna al-budnata tunbi'u 'anil-badanah wa hiya al-dhakhamatu wa qad ishtaraka fi hadhal-ma'na wa lihadha yujzi'u kullu wahidin minhuma 'an sab'ah^3 (End of summary). | Camels and cows both are 'Budnah'. Shafi'i said: [only] from camels. Our argument is that 'Budnah' signifies being large-bodied, and in this regard, camels and cows are equal. Therefore, each of them suffices on behalf of seven persons.

In Fatawa Alamgiri, it says: 'Al-Budn minal-ibli wal-baqar'^4 (Budnah consists of camels and cows). Budnah consists of both camels and cows, and this subject is also proven from Hadith which will be mentioned shortly.

(2) Allah Almighty says at the beginning of the same Ruku' (section): "And for every nation We have appointed a rite [of sacrifice] that they may mention the name of Allah..." | And for every group We have appointed sacrifice so that [they mention] the name of Allah.

---

1 Tafsir Qadri under the verse 'Wa al-budna ja'alnaha lakum', Naval Kishore Lucknow 2/ 79, 80 2 Durr-e-Mukhtar, Kitab al-Udhiya, Mujtabai Press Delhi 2/ 231 3 Al-Hidaya, Chapter on matters related to standing, Al-Maktabah al-Arabiyyah Karachi 1/ 236-3 4 Fatawa Hindiyya, Chapter 16 regarding al-Hady, Noorani Kutub Khana Karachi 1/ 261

फ़तावा रज़विया, जिल्द चौदह (14)

छपाई, नीची, इसकी जिल्द दोम तबअ हश्तम सतर अखीर सफ़्हा 79 और सतर अव्वल सफ़्हा 80 में आयत के इन लफ़्ज़ों का तर्जुमा यूँ लिखा: "वल्-बुद्ना और ऊंट और गाय जो क़ुरबानी के वास्ते हांके लिए जाते हैं 'जअलनाहा लकुम' कर दिया हमने उन्हें, यानी उनके ज़बह को तुम्हारे वास्ते 'मिन् शआरिल्लाह' दीन-ए-इलाही की निशानियों में से।" और बेशक हम हनफ़ी मज़हब वालों के तीनों इमाम यानी इमाम अबू हनीफ़ा और इमाम अबू यूसुफ़ और इमाम मुहम्मद (रहमतुल्लाह तआला अलैहिम) और उनके सब पैरोकारों का यही मज़हब है कि 'बदना' यानी क़ुरबानी के डील-डौल (भारी शरीर) वाले जानवर में ऊंट और गाय दोनों दाखिल हैं। इन्हीं इमामों का मज़हब हिन्दुस्तान के तमाम शहरों में राइज है, और यहाँ इन्हीं के मज़हब पर फ़तवा व अमल होता है। हिदाया, दुर्रे मुख़्तार, क़ाज़ी खां, आलमगीरी वगैरह मशहूर किताबें इसी मज़हब की हैं। दुर्रे मुख़्तार में है:

بدنة هی الابل والبقر سمیت به لضخامتها^2 | बदना ऊंट और गाय है, उनके डील-डौल (विशाल शरीर) होने के कारण उनका यह नाम पड़ा।

हिदाया में है: البدنة هی الابل والبقر، قال الشافعي من الابل لنا ان البدنة تنبئ عن البدانة وهی الضخامة وقد اشترکا فی هذا المعنی ولهذا یجزئ کل واحد منهما عن سبعة^3 اھ ملخصاً। | ऊंट और गाय दोनों बदना हैं। शाफ़ई ने कहा ऊंट, हमारी दलील यह है कि बदना डील-डौल होने से ख़बर देता है, और इस बात में ऊंट और गाय बराबर हैं, इसलिए वो दोनों सात आदमियों की तरफ़ से किफ़ायत करते हैं।

फ़तावा आलमगीरी में है: اَلْبُدْن من الابل والبقر^4। बदना ऊंट और गाय दोनों से है, और यह मज़मून हदीस से भी साबित है जो अनक़रीब ज़िक्र होगी।

(2) अल्लाह तआला इसी रुकूअ के शुरू में फ़रमाता है: "وَلِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا لِيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ।" | और हर गिरोह के लिए हमने मुक़र्रर कर दी क़ुरबानी कि अल्लाह का

---

1 तफ़्सीर क़ादरी आयत वल् बुद्ना जअलनाहा लकुम के तहत नवल किशोर लखनऊ 2/ 79, 80 2 दुर्रे मुख़्तार किताब अल-अज़हिया मतबा मुज्तबाई दिल्ली 2/ 231 3 अल-हिदाया फ़स्ल मा यतअल्लकु बिल-वक़ूफ़ अल-मक़्तबतुल अरबिया कराची 1/ 236-3 4 फ़तावा हिन्दिया अल-बाब अस्-सादिसा अश्-शरा फ़िल हदी नूरानी कुतुब ख़ाना कराची 1/ 261

فتاویٰ رضویہ، جلد چہار دہم (۱۴)

چھپائی، نیچی، اس کی جلد دوم طبع ہشتم سطر اخیر ص ۷۹ و سطر اول ص ۸۰ میں آیت کے ان لفظوں کا ترجمہ یوں لکھا: "وَالْبُدْنَ اور اونٹ اور گائے جو قربانی کے واسطے ہانکے لیے جاتے ہیں "جعلْنٰھا لکم" کر دیا ہم نے انھیں، یعنی ان کے ذبح کو تمھارے واسطے مِنْ شَعَائِرِ اللہ دین الٰہی کے نشانیوں میں سے " اور بیشک ہم حنفی مذہب والوں کے تینوں امام یعنی امام ابوحنیفہ اور امام ابویوسف اور امام محمد رحمتہ اللہ تعالیٰ علیہم اور ان کے سب پیرووں کا یہی مذہب ہے بدنہ یعنی قربانی کے ڈیل ڈار جانور میں اونٹ اور گائے دونوں داخل ہیں۔ انھیں اماموں کا مذہب ہندوستان کے تمام شہروں میں رائج ہے، اور یہاں انھیں کے مذہب پر فتویٰ و عمل ہوتا ہے، ہدایہ، درمختار، قاضی خاں، عالمگیری و غیرہ مشہور کتابیں اسی مذہب کی ہیں، در مختار میں ہے:

بدنة ھی الابل والبقر سمیت به لضخامتھا۸2 | بدنہ اونٹ اور گائے ہے، ان کے ڈیل ڈار ہونے کے سبب ان کا یہ نام ہوا۔

ہدایہ میں ہے: البدنة ھی الابل والبقر، قال الشافعي من الابل لنا ان البدنة تنبئ عن البدانة وھی الضخامة وقد اشترکا فی ھذا المعنی ولھذا یجزئ کل واحد منھما عن سبعة۸3 اھ ملخصاً۔ | اونٹ اور گائے دونوں بدنہ ہیں۔ شافعی نے کہا اونٹ، ہماری دلیل یہ ہے کہ بدنہ ڈیل ڈار ہونے سے خبر دیتا ہے، اور اس بات میں اونٹ اور گائے برابر ہیں، اس لئے وہ دونوں سات آدمیوں کی طرف سے کفایت کرتے ہیں۔

فتاویٰ عالمگیری میں ہے: الْبُدْن من الابل والبقر۸4 بدنہ اونٹ اور گائے دونوں سے ہے، اور یہ مضمون حدیث سے بھی ثابت ہے کہ عنقریب مذکور ہو گی۔

(۲) اللہ تعالیٰ اسی رکوع کے شروع میں فرماتا ہے: "وَلِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا لِيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ" | اور ہر گروہ کے لئے ہم نے مقرر کر دی قربانی کہ اللہ کا

---

1 تفسیر قادری آیۃ والبدن جعلنھا لکم کے تحت نولکشور لکھنؤ ۲/ ۷۹، ۸۰ 2 درمختار کتاب الاضحیۃ مطبع مجتبائی دہلی ۲/ ۲۳۱ 3 الھدایۃ فصل مایتعلق بالوقوف المکتبۃ العربیۃ کراچی ۱/ ۲۳۶-۳ 4 فتاویٰ ہندیۃ الباب السادس عشر فی الھدی نورانی کتب خانہ کراچی ۱/ ۲۶۱

صفحہ 562 کا 712

Fatawa Ridawiyya Volume 14

[Arabic Verse]: "...over what He has provided them of [sacrificial] animals." (1) [Translation]: Take the name (of Allah) upon the slaughter of the quadrupeds that Allah has given them. Here it is stated that Allah Almighty has designated quadrupeds for sacrifice, and in the eighth Parah (Juz), sixth Surah Al-An'am, seventeenth Ruku, the details of quadrupeds are stated as follows: [Arabic Verse]: "[They are] eight mates - of the sheep, two and of the goats, two... (up to the words of the Almighty) ...and of the camels, two and of the cattle, two. Say, 'Is it the two males He has forbidden or the two females or that which the wombs of the two females contain?'" (2) [Translation]: There are eight head of cattle, male and female: two from sheep, and two from goats, two from camels, and two from cows. So say, has Allah forbidden the two males, or the two females, or that which the wombs of the two females contain? From these verses, it is clearly understood that Allah Almighty has specified the sacrifice of camels, cows, sheep, and goats. Therefore, in the mentioned commentary (Tafsir) requested by Munshi Naval Kishore, Volume 2, page 78, lines 11 and 12, the commentary on taking Allah's name over quadrupeds states: "By 'speechless quadrupeds' it means camels, cows, and goats; it refers to sacrifice, meaning slaughtering them in the name of God." And from the previous verse, it is also clear that eating cows, bulls, heifers, and calves is permissible (halal), as its permissibility is explicitly mentioned in the Holy Quran itself: (3) Allah Almighty says in the first Parah, second Surah Al-Baqarah, eighth Ruku: [Arabic Verse]: "And [recall] when Moses said to his people, 'Indeed, Allah commands you to slaughter a cow.'" [Translation]: And when Moses said to his people, "Indeed, Allah commands you that you should slaughter a cow." And in the seventh Parah, sixth Surah Al-An'am, tenth Ruku, after mentioning Prophets Moses, Aaron, and others (peace be upon them), He commands the Muslims:

1 Al-Quran Al-Karim 22/34 2 Al-Quran Al-Karim 6/143-144 3 Tafsir Qadri Ayah 22/28 Naval Kishore Lucknow 3/78 4 Al-Quran Al-Karim 2/67 Page 563 of 712

फ़तावा रिज़विया खंड चौदह (14)

[अरबी आयत]: "...ताकि वे उन मवेशियों पर अल्लाह का नाम लें जो उसने उन्हें दिए हैं।" (1) [अनुवाद]: उन चौपायों के ज़िबह पर अल्लाह का नाम लें जो अल्लाह ने उन्हें दिए हैं। यहाँ फ़रमाया गया कि चौपायों को अल्लाह तआला ने क़ुर्बानी के लिए बनाया है और आठवें पारे, छठी सूरह अनआम के सत्रहवें रुकू में चौपायों का विवरण इस प्रकार दिया गया है: [अरबी आयत]: "आठ जोड़े हैं - भेड़ के दो और बकरी के दो... (अल्लाह के इस कथन तक) ...और ऊँट के दो और गाय के दो। कह दो, 'क्या उसने दोनों नर हराम किए हैं या दोनों मादा, या वह जो दोनों मादाओं के गर्भ में है?'" (2) [अनुवाद]: चौपाया आठ नर और मादा हैं: भेड़ से दो, और बकरी से दो, ऊँट से दो, और गाय से दो। तो कहो, क्या अल्लाह ने दोनों नरों को हराम किया है या दोनों मादाओं को, या उसे जिसे दोनों मादाओं ने अपने पेट में रखा है? इन आयतों से साफ़ ज्ञात हुआ कि ऊँट, गाय, भेड़, बकरी सभी की क़ुर्बानी अल्लाह तआला ने बताई है, इसलिए उक्त तफ़्सीर (व्याख्या) फ़रमाइशी मुंशी नवल किशोर के खंड दो, पृष्ठ 78, पंक्ति 11 और 12 में चौपायों पर अल्लाह का नाम लेने की व्याख्या में लिखा है: "बेज़ुबान चौपायों से तात्पर्य ऊँट, गाय, बकरा है, इससे क़ुर्बानी मुराद है कि ख़ुदा के नाम पर ज़िबह करें।" और पिछली आयत से यह भी साफ़ हो गया कि गाय, बैल, बछिया, बछड़ा इनका खाना हलाल है, जिसकी हलाल होने का उल्लेख स्वयं क़ुरआन शरीफ़ में स्पष्ट रूप से है: (3) अल्लाह तआला पहले पारे, दूसरी सूरह अल-बक़रह के आठवें रुकू में फ़रमाता है: [अरबी आयत]: "और जब मूसा ने अपनी क़ौम से कहा, 'बेशक अल्लाह तुम्हें हुक्म देता है कि एक गाय ज़िबह करो'।" [अनुवाद]: और जब मूसा ने अपनी क़ौम से कहा, "बेशक अल्लाह तुम्हें हुक्म फ़रमाता है कि गाय ज़िबह करो।" और सातवें पारे, छठी सूरह अनआम के दसवें रुकू में मूसा और हारून और अन्य नबियों (अलैहिमुस्सलाम) का ज़िक्र करके मुसलमानों को हुक्म देता है:

1 अल-क़ुरआन अल-करीम 22/34 2 अल-क़ुरआन अल-करीम 6/143-144 3 तफ़्सीर क़ादरी आयत 22/28 नवल किशोर लखनऊ 3/78 4 अल-क़ुरआन अल-करीम 2/67 पृष्ठ 563 का 712

عَلٰی مَا رَزَقَھُمْ مِّنْ بَھِیْمَۃِ الْاَنْعَامِؕ ۱ نام لیں چوپایوں کے ذبح پر جو اللہ نے انہیں دئے۔ یہاں فرمایا کہ چوپایوں کو اللہ تعالٰی نے قربانی کے لئے بنایا ہے اور آٹھویں پارہ چھٹی سورہ انعام کے سترھویں رکوع میں چوپایوں کی تفصیل یہ بیان فرمائی : ثَمٰنِیَۃَ اَزْوَاجٍ ؕ مِنَ الضَّاْنِ اثْنَیْنِ وَ مِنَ الْمَعْزِ اثْنَیْنِؕ (الٰی قولہ تعالٰی) "وَ مِنَ الْاِبِلِ اثْنَیْنِ وَ مِنَ الْبَقَرِ اثْنَیْنِؕ قُلْ ءٰٓالذَّکَرَیْنِ حَرَّمَ اَمِ الْاُنْثَیَیْنِ اَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَیْہِ اَرْحَامُ الْاُنْثَیَیْنِؕ " ۲ چوپائے آٹھ نر و مادہ میں بھیڑ سے دو، اور بکری سے دو، اونٹ سے دو، اور گائے سے دو، تو کہہ کیا اللہ نے دونوں نر حرام کئے ہیں یا دونوں مادہ، یا وہ جسے اپنے پیٹ میں رکھا دونوں مادہ نے، ان آیتوں سے صاف معلوم ہوا کہ اونٹ، گائے، بھیڑ، بکری سب کی قربانی اللہ تعالٰی نے بتائی ہے، اس لئے تفسیر مذکور فرمائشی منشی نولکشور کی جلد دوم ص ۷۸ سطر ۱۱ و ۱۲ میں چوپایوں پر اللہ کا نام لینے کی تفسیر میں لکھا: "بے زبان چوپایوں سے یعنی اونٹ گائے بکرا، اس سے قربانی مراد ہے کہ خدا کے نام پر ذبح کریں" اور پچھلی آیت سے یہ بھی کھل گیا کہ گائے بیل، بچھیا، بچھڑا اس کا کھانا حلال ہے جس کی حلت خود قرآن شریف میں صراحۃً مذکور ہے : (۳) اللہ تعالٰی پہلے پارے دوسری آیت سورت سورہ بقرہ کے آٹھویں رکوع میں فرماتا ہے: " وَ اِذْ قَالَ مُوْسٰی لِقَوْمِہٖٓ اِنَّ اللّٰہَ یَاْمُرُکُمْ اَنْ تَذْبَحُوْا بَقَرَۃً " اور جب کہا موسٰی نے اپنی قوم سے بیشک اللہ تمھیں حکم فرماتا ہے کہ گائے ذبح کرو۔ اور ساتویں پارے چھٹی سورت سورہ انعام کے دسویں رکوع میں موسٰی و ہارون و غیرہما انبیاء علیہم الصلوٰۃ والسلام کا ذکر کر کے مسلمانوں کو حکم دیتا ہے :

۱ القرآن الکریم ۲۲ / ۳۴ ۲ القرآن الکریم ۶ / ۱۴۳-۱۴۴ ۳ تفسیر قادری آیہ ۲۲ / ۲۸ نولکشور لکھنؤ ۳/ ۷۸ ۴ القرآن الکریم ۲ / ۶۷ Page 563 of 712

Fatawa Razawiyya, Volume 14

"Those are the ones whom Allah has guided, so follow their guidance."[1] These are the people whom Allah has guided to the right path, so follow their path.

From this verse, it is understood that whatever was in the laws of previous prophets is also for us as long as our Shariah has not abrogated it. Thus, the permission to sacrifice a cow was established for us in this way too, and it was also known that the slaughter of cows by the command of Allah Almighty is not just of today but has been going on since previous Shariahs. In the mentioned commentary (Tafsir Nawalkishore, Vol. 1, p. 17, last line and p. 18, first line), the wisdom of this divine command to slaughter cows is written as follows: "The subtle point in slaughtering it was to rebuke the calf-worshipers, to show them that what you worshiped is fit for slaughter, not worthy of worship and praise."[2]

(4) In addition to all these, suppose if the name of cow and sacrifice had not appeared in the Holy Quran, even then the sacrifice of a cow was well established from the Holy Quran. The Holy Quran has not based the religion of Islam only on those commands whose specific mention has appeared in the Holy Quran, but the Holy Quran itself has based Islam on both its commands and the sayings of the Prophet. Allah Almighty says:

"And whatever the Messenger gives you, take it; and whatever he forbids you, abstain from it."[3] Take whatever the Messenger gives you, and refrain from whatever he forbids you.

And He says: "He who obeys the Messenger has obeyed Allah."[4] He who obeyed the Messenger has indeed obeyed Allah.

And He says: "Nor does he speak from [his own] inclination. It is not but a revelation revealed."[5] This Prophet does not say anything of his own desire; it is only the command of God that is sent to him.

[1] Al-Qur'an al-Kareem 6/90 [2] Tafsir Qadri, verse 2/67, Nawalkishore Lucknow / p.18 [3] Al-Qur'an al-Kareem 59/7 [4] Al-Qur'an al-Kareem 4/80 [5] Al-Qur'an al-Kareem 53/3, 4

फतावा रजविया, खंड 14

"वे ही हैं जिन्हें अल्लाह ने राह दिखाई है, तो तुम भी उनके मार्ग का अनुसरण करो।"[1] ये वे लोग हैं जिन्हें अल्लाह ने ठीक रास्ता दिखाया है, तो तुम उन्हीं की राह चलो।

इस आयत से यह मालूम हुआ कि पिछले नबियों की शरीयत में जो कुछ था, वह हमारे लिए भी है जब तक कि हमारी शरीयत ने उसे मंसूख (निरस्त) न कर दिया हो। तो गाय की कुर्बानी की अनुमति हमें इस प्रकार भी प्राप्त हुई और यह भी ज्ञात हुआ कि अल्लाह तआला के आदेश से गाय का ज़बह किया जाना आज का नहीं बल्कि पिछली शरीयतों से चला आ रहा है। उल्लेखित तफ़सीर (तफ़सीर नवलकिशोर, खंड 1, पृष्ठ 17, अंतिम पंक्ति और पृष्ठ 18, प्रथम पंक्ति) में ज़बह-ए-गऊ (गाय के वध) के इस ईश्वरीय आदेश की हिकमत इस प्रकार लिखी है: "इसके ज़बह करने में सूक्ष्म बिंदु यह था कि बछड़ा-पूजकों की भर्त्सना हो, उन्हें दिखा दिया जाए कि जिसे तुम पूजते थे वह ज़बह करने के योग्य है, इबादत और प्रशंसा के योग्य नहीं।"[2]

(4) इन सबके अलावा, मान लीजिए कि अगर कुरान मजीद में गाय और कुर्बानी का नाम तक न आया होता, तब भी गाय की कुर्बानी कुरान मजीद से अच्छी तरह साबित थी। कुरान मजीद ने इस्लाम धर्म की बुनियाद केवल उन आदेशों पर नहीं रखी जिनका विशेष उल्लेख कुरान मजीद में आया है, बल्कि स्वयं कुरान मजीद ने इस्लाम की बुनियाद अपने आदेशों और नबी के इरशादात (वचनों) दोनों पर रखी है। अल्लाह तआला फ़रमाता है:

"और जो कुछ रसूल तुम्हें दें उसे ले लो, और जिससे तुम्हें रोक दें उससे रुक जाओ।"[3] जो कुछ रसूल तुम्हें दें वह लो, और जिससे रोकें उससे बचो।

और फ़रमाता है: "जिसने रसूल की आज्ञा का पालन किया, उसने अल्लाह की आज्ञा का पालन किया।"[4] जिसने रसूल की आज्ञा मानी, उसने अल्लाह की आज्ञा मानी।

और फ़रमाता है: "और वह अपनी इच्छा से कुछ नहीं बोलता। यह तो बस एक वह्य (प्रकाशना) है जो उसकी ओर भेजी जाती है।"[5] यह नबी अपनी इच्छा से कुछ नहीं कहता, वह केवल ईश्वर का आदेश है जो उसे भेजा जाता है।

[1] अल-कुरान अल-करीम 6/90 [2] तफ़सीर कादरी, आयत 2/67, नवलकिशोर लखनऊ / पृष्ठ 18 [3] अल-कुरान अल-करीम 59/7 [4] अल-कुरान अल-करीम 4/80 [5] अल-कुरान अल-करीम 53/3, 4

"أُولَٰئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَبِهُدَاهُمُ اقْتَدِهْ" 1 یہ وہ لوگ ہیں جنہیں اللہ نے ٹھیک راستہ چلایا تو تو انہیں کی راہ چل۔

اس آیت سے معلوم ہوا کہ اگلے انبیاء کی شریعت میں جو کچھ تھا وہ ہی ہمارے لئے بھی ہے جب تک ہماری شریعت منسوخ نہ فرمادے، تو گائے کی قربانی کرنے کی ہمیں اجازت یوں بھی ثابت ہوئی اور یہ بھی معلوم ہوا کہ اللہ تعالیٰ کے حکم سے گائے کا ذبح کیا جانا آج کا نہیں بلکہ اگلی شریعتوں سے چلا آتا ہے۔ تفسیر مذکور فرمائشی نولکشور جلد اول کے ص ۱۷ سطر اخیر و ص ۱۸ سطر اول میں اسی حکم الہی ذبح گاؤ کی حکمت یوں لکھی: "اس کے ذبح کرنے میں نکتہ یہ تھا کہ گوسالہ پرستوں کی سرزنش ہو، انہیں دکھا دیا کہ جسے تم نے پوجا وہ ذبح کرنے کے قابل ہے، عبادت اور مدح کے لائق نہیں" 2۔

(۴) ان سب کے علاوہ اگر فرض کیجئے کہ قرآن مجید میں گائے اور قربانی کا نام تک نہ آیا ہوتا جب بھی گائے کی قربانی قرآن مجید سے بخوبی ثابت تھی، قرآن مجید نے مذہب اسلام کی بنیاد صرف انہیں احکام پر نہیں رکھی جس کا خاص خاص بیان قرآن مجید میں آ چکا، بلکہ خود قرآن مجید نے اپنے احکام اور نبی کے ارشادات دونوں پر بنائے اسلام رکھی، اللہ تعالیٰ فرماتا ہے:

"مَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانتَهُوا" 3 جو کچھ رسول تمھیں دے وہ لو، اور جس سے روکے اس سے بچو۔

اور فرماتا ہے: "مَن يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ" 4 جس نے رسول کی اطاعت کی اس نے اللہ کی اطاعت کی۔

اور فرماتا ہے: "وَمَا يَنطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ" 5 یہ نبی اپنی خواہش سے کچھ نہیں کہتا وہ صرف خدا کا حکم ہے جو اسے بھیجا جاتا ہے۔

1 القرآن الکریم 6/ 90 2 تفسیر قادری آیہ 2/ 67 نولکشور لکھنؤ / ص18 3 القرآن الکریم 59/ 7

4 القرآن الکریم 4/ 80 5 القرآن الکریم 53/ 3 و 4

Fatawa Razawiyya (Volume 14)

And the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) himself sacrificed a cow, and he commanded the Muslims to have seven people participate in the sacrifice of a single cow. In the religion of Islam, there are six books containing the commands of the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) which are the most famous, known as the Sahah Sitta. This subject is explicitly mentioned in all these books. In Sahih Bukhari Sharif, it is narrated from Hazrat Umm al-Mu'minin Aisha Siddiqa (may Allah be pleased with her) that she said:

[Arabic Table]: The Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) sacrificed cows on behalf of his wives. [Translation Table]: The Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) sacrificed a cow on behalf of his wives.

In Sahih Bukhari, Sahih Muslim, and Sunan Abi Dawud, it is narrated from Hazrat Jabir bin Abdullah (may Allah be pleased with them) that:

[Arabic Table]: The Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) commanded us to share in camels and cows, seven of us for each sacrificial animal (Badanah). [Translation Table]: The Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) ordered us that seven people should share in every camel and cow meant for sacrifice.

In Sahih Muslim Sharif, it is narrated from him:

[Arabic Table]: We participated with the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) in Hajj and Umrah, seven people sharing in one sacrificial animal. A man asked Jabir, 'Can as many people share in a cow as share in a camel?' He replied, 'A cow is also included among the sacrificial animals (Badan).' [Translation Table]: In Hajj and Umrah, we shared with the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) in every large sacrificial animal, seven people each. Someone asked Jabir (may Allah be pleased with him) if as many could share in a cow as in a camel. He said: A cow is also considered a 'Badanah' (large animal for sacrifice).

In Tirmidhi, Nasa'i, and Ibn Majah, it is narrated from Abdullah bin Abbas (may Allah be pleased with them):

[Arabic Table]: He said, 'We were with the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him)...' [Translation Table]: We were with the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) on a journey...

1. Sahih al-Bukhari, Chapter on who slaughtered the sacrifice of another, Qadimi Kutub Khana Karachi 2/834
2. Sahih Muslim, Chapter on the permissibility of sharing in the sacrificial animal, etc., Qadimi Kutub Khana Karachi 1/424
3. Sahih Muslim, Chapter on the permissibility of sharing in the sacrificial animal, etc., Qadimi Kutub Khana Karachi 1/424

और नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने स्वयं गाय की कुर्बानी की, और मुसलमानों को एक-एक गाय की कुर्बानी में सात-सात व्यक्तियों के शामिल होने का आदेश दिया। इस्लाम धर्म में नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के आदेशों की छह पुस्तकें सबसे प्रसिद्ध हैं जिन्हें 'सिहाह सित्ता' कहा जाता है। इन सभी पुस्तकों में यह विषय स्पष्ट रूप से मौजूद है। सहीह बुखारी शरीफ में उम्मुल मोमिनीन हजरत आयशा सिद्दीका (रज़ियल्लाहु अन्हा) से वर्णित है कि उन्होंने कहा:

[अरबी सारणी]: अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने अपनी पत्नियों की ओर से गाय की कुर्बानी दी। [अनुवाद सारणी]: अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने अपनी पत्नियों की ओर से गाय की कुर्बानी की।

सहीह बुखारी, सहीह मुस्लिम और सुनन अबी दाऊद में हजरत जाबिर बिन अब्दुल्ला (रज़ियल्लाहु अन्हुमा) से वर्णित है कि:

[अरबी सारणी]: अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने हमें ऊंट और गाय में साझा करने का आदेश दिया, हम में से सात लोग प्रत्येक 'बदना' (कुर्बानी के बड़े जानवर) में शामिल हों। [अनुवाद सारणी]: हमें अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने आदेश दिया कि ऊंट और गाय के प्रत्येक 'बदना' में सात-सात व्यक्ति शामिल हो जाएं।

सहीह मुस्लिम शरीफ में उन्हीं से वर्णित है:

[अरबी सारणी]: हमने नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के साथ हज और उमराह में कुर्बानी के एक-एक बड़े जानवर में सात-सात लोग हिस्सा लिया। एक व्यक्ति ने जाबिर से पूछा, 'क्या गाय की कुर्बानी में भी उतने ही लोग शामिल हो सकते हैं जितने ऊंट में?' उन्होंने कहा, 'गाय भी तो 'बदना' में ही शामिल है'। [अनुवाद सारणी]: हज और उमराह में हम नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के साथ कुर्बानी के प्रत्येक बड़े जानवर में सात-सात व्यक्ति शामिल हुए। किसी ने हजरत जाबिर (रज़ियल्लाहु अन्हु) से पूछा कि क्या गाय की कुर्बानी में भी उतने ही हिस्सा ले सकते हैं जितने ऊंट में, उन्होंने फरमाया: गाय भी तो 'बदना' ही है।

तिर्मिज़ी, नसाई और इब्न माजाह में अब्दुल्ला बिन अब्बास (रज़ियल्लाहु अन्हुमा) से वर्णित है:

[अरबी सारणी]: उन्होंने कहा, 'हम नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के साथ थे...' [अनुवाद सारणी]: हम नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के साथ एक यात्रा पर थे...

1. सहीह अल-बुखारी, अध्याय: जिसने दूसरे की कुर्बानी ज़ब्ह की, कदीमी कुतुब खाना कराची 2/834
2. सहीह मुस्लिम, अध्याय: कुर्बानी के जानवर में साझा करने की अनुमति, आदि, कदीमी कुतुब खाना कराची 1/424
3. सहीह मुस्लिम, अध्याय: कुर्बानी के जानवर में साझा करने की अनुमति, आदि, कदीमी कुतुब खाना कराची 1/424

اور نبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم نے خود گائے کی قربانی کی، اور مسلمانوں کو ایک ایک گائے کی قربانی میں سات سات آدمیوں کے شریک ہونے کا حکم فرمایا، مذہب اسلام میں نبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کے احکام کی چھ کتابیں زیادہ مشہور ہیں جنھیں صحاح ستہ کہتے ہیں، ان سب کتابوں میں یہ مضمون صراحۃً موجود ہے، صحیح بخاری شریف میں حضرت ام المومنین عائشہ صدیقہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا سے روایت ہے کہ انھوں نے فرمایا:

ضحی رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم عن نسائہ بالبقر ۱۔ | رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم نے اپنی بیویوں کی طرف سے گائے کی قربانی کی۔

صحیح بخاری و صحیح مسلم وسنن ابی داؤد میں حضرت جابر بن عبد اللہ رضی اللہ تعالیٰ عنہما سے روایت ہے کہ:

امرنا رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم ان نشترک فی الابل والبقر کل سبعۃ منا فی بدنۃ ۲۔ | ہمیں رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم نے حکم دیا کہ اونٹ اور گائے ہر بدنہ میں سات سات آدمی شریک ہو جائیں۔

صحیح مسلم شریف میں انھیں سے روایت ہے:

اشترکنا مع النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم فی الحج والعمرۃ کل سبعۃ فی بدنۃ فقال رجل لجابر أیشترک فی البقر ما یشترک فی الجزور، فقال ما ھی الا من البدن ۳۔ | حج و عمرہ میں ہم نبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کے ساتھ قربانی کے ایک ایک ڈیل دار جانور میں سات سات آدمی شریک

ہوئے، کسی نے جابر رضی اللہ تعالیٰ عنہ سے پوچھا کیا گائے کی قربانی میں بھی اتنے ہی شریک ہو سکتے ہیں جتنے اونٹ میں، فرمایا: گائے بھی تو بدنہ ہی میں داخل ہے،

ترمذی و نسائی وابن ماجہ میں عبد اللہ بن عباس رضی اللہ تعالیٰ عنہما سے ہے:

قال کنا مع النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم۔ | ہم نبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کے ساتھ ایک سفر

1 صحیح البخاری باب من ذبح ضحیۃ غیرہ قدیمی کتب خانہ کراچی ۲/ ۸۳۴ 2 صحیح مسلم باب جواز الاشتراك في الهدي الخ قدیمی کتب خانہ کراچی ۱/ ۴۲۴ 3 صحیح مسلم باب جواز الاشتراك في الهدي الخ قدیمی کتب خانہ کراچی ۱/ ۴۲۴

Fatawa Rizwia Volume Fourteen (14)

[Arabic Quote]: ...and he (the Prophet) was on a journey when the time for sacrifice (Eid al-Adha) arrived. We shared one cow among seven individuals. — 1 [Translation]: We were on a journey when Eid al-Adha came, so we sacrificed a cow on behalf of seven people.

Subhan Allah! What our Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) did himself and commanded us to do, to consider it against the religion of Islam, or to not accept its permission and guidance within the religion of Islam, is such blatant stubbornness.

(5) A major injustice in this statement is that proof was sought only from our divine book. Which we have clearly provided. Why didn't they grasp the hem of their own Shastras and name the Vedas, which they claim are divine books? If they are truthful, let them prove the prohibition of cow sacrifice from their own Vedas. And if they base their religion on Shastras, then they should also consider our books of Fiqh (jurisprudence) as the basis of religion. Look at Hidayah, Durr-ul-Mukhtar, Qazi Khan, Alamgiri, and thousands, tens of thousands of other books as you wish, in which the chapter on sacrifice is mentioned. In all of them, cow sacrifice is written very explicitly; so, to call it against the religion is a clear deception.

(6) It is also worth remembering that this statement by the Hindus has well-proven that idol worship, ringing bells before idols, blowing conches, dripping water on Mahadev, Holi, Diwali, etc., and hundreds of other things that Hindus have established as their religion, of which there is no mention in their Vedas, are all against their religion. The book on which the foundation of the Hindu religion is based does not give any trace of them; later Hindus have merely turned them into religious practices through various pretexts.

(7) More than anything else, the Vedas, upon which the Hindu religion is founded, itself clearly gives permission for cow sacrifice. In the newspaper 'Pioneer', page 7, column 4, published on April 10, 1894, an article was printed titled: "Cow Sacrifice in Ancient India". In it, it quoted from the Veda: "O Agni! We present this pure offering from a sincere heart in the form of a song before you, and we desire that these bulls and cows be pleasing to you." In Rigveda 6: 16-47, I will heartily praise Agni, the creator, who drinks the juice of Soma, to whom horses, bulls, oxen, cows, and rams of vows are offered. Rig 10: 91-14.

1 Jami' at-Tirmidhi, Chapters of Sacrifices, Kutubkhana Rashidiya Amin Company Delhi, 1/181.

फ़तावा रिज़विया जिल्द चौदहवीं (१४)

[अरबी उद्धरण]: ...और वह (नबी) एक यात्रा पर थे जब क़ुर्बानी (ईद-उल-अज़हा) का समय आया। हमने सात व्यक्तियों की ओर से एक गाय में साझा किया। — १ [अनुवाद]: हम यात्रा पर थे कि बक़र-ईद आई तो हमने सात आदमियों की तरफ़ से एक गाय ज़िबह की।

सुब्हान अल्लाह! जो काम खुद हमारे नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने किया और हमें उसका हुक्म दिया, उसे मज़हब-ए-इस्लाम के खिलाफ़ समझना, या मज़हब-ए-इस्लाम में इसकी इजाज़त और हिदायत न मानना कैसी खुली हठधर्मी है।

(५) इस बयान में एक बड़ी नाइंसाफ़ी यह है कि हमसे तो सिर्फ़ आसमानी किताब से सुबूत माँगा गया, जो हम साफ़ तौर पर पेश कर चुके हैं। उन्होंने अपने लिए शास्त्रों का दामन क्यों न पकड़ा और वेदों का नाम क्यों न लिया जिसे वे अपने यहाँ आसमानी किताब बताते हैं? अगर वे सच्चे हैं, तो अब अपने वेदों से गाय की क़ुर्बानी की मनाही साबित करें। और अगर वे शास्त्रों पर धर्म का आधार रखते हैं, तो हमारी भी फ़िक़्ह (धर्मशास्त्र) की किताबों को धर्म का आधार समझें। हिदाया, दुर्रे-मुख़्तार, क़ाज़ी ख़ान, आलमगीरी और अन्य हज़ारों-दस हज़ारों किताबें जो चाहें देख लें, जिनमें क़ुर्बानी का अध्याय मौजूद है। उन सबमें गाय की क़ुर्बानी का ज़िक्र निहायत साफ़ तौर पर लिखा है; इसलिए इसे मज़हब के खिलाफ़ बताना एक साफ़ धोखा है।

(६) यह बात भी याद रखने योग्य है कि हिंदुओं के इस बयान ने अच्छी तरह साबित कर दिया कि मूर्ति पूजा, मूर्तियों के सामने घंटा बजाना, शंख फूँकना, महादेव पर जल चढ़ाना, होली, दिवाली इत्यादि सैकड़ों बातें जिन्हें हिंदुओं ने अपना धर्म बना लिया है, जिनका ज़िक्र उनके वेदों में नहीं है, वे सब उनके धर्म के विरुद्ध हैं। जिस किताब पर उनके धर्म की नींव है, वह इनका कोई पता नहीं देती; बाद के हिंदुओं ने महज़ बहानों के ज़रिए इन्हें धार्मिक बना रखा है।

(७) सबसे बढ़कर यह है कि वेद, जिस पर हिंदू धर्म की बुनियाद है, खुद साफ़-साफ़ गाय की क़ुर्बानी की अनुमति दे रहा है। अख़बार 'पायनियर' पेज ७, कॉलम ४, १० अप्रैल १८९४ को प्रकाशित एक लेख में छपा है: "प्राचीन भारत में गाय की क़ुर्बानी"। उसी में वेदों से उद्धृत किया गया है: "हे अग्नि! यह पवित्र भेंट हम सच्चे दिल से गीत के रूप में तेरे सामने पेश करते हैं, और हमारी कामना है कि ये साँड़ और गायें तुझे पसंद आएँ।" ऋग्वेद ६: १६-४७ में, मैं सच्चे दिल से सोमा का रस पीने वाली अग्नि

स्रष्टा की स्तुति करूँगा, जिसे घोड़े, साँड़, बैल, गायें और मन्नत की भेड़ें चढ़ाई जाती हैं। ऋग्वेद १०: ९१-१४।

---

१ जामि' अत-तिर्मिज़ी, क़ुर्बानी के अध्याय, कुतुबख़ाना रशीदिया अमीन कंपनी दिल्ली, १/१८१।

وسلم فی سفر فحضر الاضحٰی اشترکنا فی البقرۃ عن سبعۃ۱۔ میں تھے کہ بقر عید آئی تو ہم نے سات آدمیوں کی طرف سے ایک گائے ذبح کی۔

سبحان اللہ! جو کام خود ہمارے نبی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم نے کیا اور ہمیں اس کا حکم دیا، اسے مذہب اسلام کے خلاف جاننا، یا مذہب اسلام میں اس کی اجازت و ہدایت نہ ماننا کیسی کھلی ہٹ دھرمی ہے۔

(۵) اس بیان میں ایک بڑی ناانصافی یہ ہے کہ ہماری تو صرف کتاب آسمانی سے ثبوت چاہا۔ جو ہم روشن طور پر ادا کر چکے اور اپنے لئے شاستر کا دامن پکڑا اوید کا نام کیوں نہ لیا جسے اپنے نزدیک کتاب آسمانی بتاتے ہیں، اگر سچے ہیں تو اب اپنے وید سے قربانی گاؤ کی ممانعت ثابت کریں، اور شاستر پر بنائے مذہب رکھتے ہیں، تو ہماری بھی کتب فقہ کو بنائے مذہب جانیں، ہدایہ، درمختار، قاضی خاں، عالمگیری و غیر ہم ہزاروں دس ہزار کتابیں جو چاہیں دیکھ لیں جس میں قربانی کا باب مذکور ہے۔ ان سب میں قربانی گاؤ نہایت صریح طور پر مسطور ہے، تو اسے خلاف مذہب بتانا صریح دھوکا دینا ہے۔

(۶) یہ بات بھی یاد رکھنے کے قابل ہے کہ اس بیان ہنود نے خوب ثابت کردیا کہ مورتی پوجن اور بتوں کے آگے گھنٹا بجانا، سنکھ پھونکنا، مہادیو پر پانی ٹپکانا، ہولی دیوالی وغیرہ وغیرہ صدہا باتیں کہ ہنود نے اپنی مذہب ہی ٹھہرا رکھی ہیں جن کا ذکر ان کے وید میں نہیں سب ان کے خلاف مذہب ہیں کہ جس کتاب پر بنیاد مذہب ہے ہنود ہے ان کا پتا نہیں دیتی پچھلے ہنود نے محض براہ حیلہ انہیں مذہبی بنا رکھا ہے۔

(۷) سب سے زائد یہ ہے کہ وید جس پر مذہب ہنود کی بنا ہے خود صاف صاف قربانی گاؤ کی اجازت دے رہا ہے، اخبار پانیر ص ۷ کالم ۴ مطبوعہ ۱۰ اپریل ۱۸۹۴ء میں ایک مضمون چھپا ہے کہ : "ہندوستان قدیم میں گائے کی قربانی" اسی میں وید سے نقل کیا: "اے اگنی! یہ پاک نذر صدق دل سے راگ کی صورت میں تیرے حضور پیش کرتے ہیں، اور تمنا ہے کہ یہ سانڈ اور گمنیاں تجھے پسند آئیں۔" رگ وید ۶ : ۱۶- ۴۷ میں تہہ دل سے سوما کا عرق پینے والی اگنی خالق کی، جسے گھوڑے اور سانڈ اور بیل اور گھنیاں اور منت کے مینڈھے چڑھائے جاتے ہیں ستائش کروں گا۔ رگ ۱۰ : ۹۱- ۱۴۔

---

۱ جامع الترمذی ابواب الاضاحی کتب خانہ رشیدیہ امین کمپنی دہلی ۱/ ۱۸۱

Fatawa Razawiyya - Volume 14

In this same newspaper, it has been thoroughly proven from Hindu scriptures like Brahmana Purana, Satyarth Prakash, and Trahna (Volume 3, Chapter 8), and Manu Smriti (5:41), etc., that Hindus used to slaughter cows. Similarly, this matter is also proven from the Mahabharata, etc. In the High Court judgment of Sacrifice Case No. 687, the High Court judges established from ancient Hindu history that earlier Hindus used to perform 'Gau Eid,' i.e., cow sacrifice, in their religious rituals, and the sages of the Hindus among their believers used to emphasize it. Thus, it is proven that Hindus, contrary to their own Vedas, religious books, and earlier leaders, under the pretext of religion and solely for the purpose of hurting the feelings of Muslims—whose religion clearly and explicitly permits cow sacrifice—wish to wrongfully interfere in a religious matter without any right. According to reason, custom, and law, they have no authority over this in any way. And Allah (Glorified and Exalted be He) knows best, and His knowledge is most complete and perfect.

Problem 187: From Banaras, Chauk Jadeed, asked by Haji Muhammad Amir and Abdul Karim Sahiban (Gilt Sellers), 29 Safar-ul-Muzaffar 1331 AH.

Query: What do our Sunni Hanafi scholars (may Allah have mercy on them) say regarding this: Is it permissible or not for us, the Muslims of India, to permanently abandon cow sacrifice for the purpose and benefit of collecting royal donations/ contributions from Hindus alone, despite their efforts to eliminate cow sacrifice? And is it permissible to state and publish this abandonment through written and verbal means in public gatherings for the aforementioned purpose?

The Answer: Cow sacrifice in India is among the greatest symbols (Sha'air) of Islam:

Allah Almighty said: "And the large-bodied animals of sacrifice (camels and cows) We have made for you among the signs of Allah." (T)

And we have proven in our Fatwas that its sacrifice is mandatory (wajib) here, and abandoning it for the sake of Hindus is impermissible. Firstly, taking donations from disbelievers for any religious work is prohibited in itself and highly reprehensible. The Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) says: "We do not seek help from a polytheist." Therefore, scholars state clearly...

1. The Holy Quran 22/36

2. Sunan Abu Dawud, chapter regarding a polytheist being given a share, Aftab-e-Alam Press Lahore 2/19; Sunan Ibn Majah, chapter on seeking help from polytheists, H.M. Saeed Company Karachi, p. 208.

इसी समाचार पत्र में ब्राह्मण पुराण, और सत्यार्थ प्रकाश और तराहना खंड 3 अध्याय 8, और मनु स्मृति 5:41 आदि हिंदू धर्म की पुस्तकों से हिंदुओं का गायों का वध करना अच्छी तरह सिद्ध किया गया है। इसी प्रकार यह बात महाभारत आदि से भी सिद्ध है। कुर्बानी केस नंबर 687 के उच्च न्यायालय के फैसले में, उच्च न्यायालय के न्यायाधीशों ने प्राचीन हिंदू इतिहास से सिद्ध किया है कि पिछले हिंदू अपने धार्मिक अनुष्ठानों में 'गऊ ईद' यानी गाय की बलि दिया करते थे, और उनके बीच के हिंदू ऋषियों ने इस पर जोर दिया था। अतः यह सिद्ध हुआ कि हिंदू अपने वेदों, धार्मिक पुस्तकों और पिछले नेताओं के विरुद्ध, धर्म के बहाने और केवल मुसलमानों का दिल दुखाने के उद्देश्य से—जिनके धर्म में गाय की बलि की स्पष्ट अनुमति है—धार्मिक मामले में बिना किसी अधिकार के गलत तरीके से हस्तक्षेप करना चाहते हैं। तर्क, परंपरा और कानून के अनुसार उन्हें किसी भी तरह से इसका अधिकार नहीं है। और अल्लाह (सुभानहु व ता'आला) सबसे बेहतर जानता है, और उसका ज्ञान सबसे पूर्ण और सबसे सटीक है।

मसाला 187: बनारस, चौक जदीद से, हाजी मोहम्मद अमीर और अब्दुल करीम साहिबान (गिल्ट विक्रेता) द्वारा पूछा गया, 29 सफ़र-उल-मुज़फ़्फ़र 1331 हिजरी।

प्रश्न: हमारे सुन्नी हनफ़ी विद्वान (उन पर अल्लाह की रहमत हो) इस बारे में क्या कहते हैं कि क्या हम भारत के मुसलमानों के लिए, हिंदुओं द्वारा गाय की बलि को समाप्त करने के प्रयासों के बावजूद, केवल हिंदुओं से शाही चंदा प्राप्त करने के उद्देश्य और हित में हमेशा के लिए गाय की बलि छोड़ देना, और उपरोक्त उद्देश्य के लिए सार्वजनिक सभाओं में लिखित और मौखिक रूप से इसे छोड़ने का बयान देना और प्रकाशित करना जायज़ है या नहीं?

उत्तर: भारत में गाय की कुर्बानी इस्लाम के महान प्रतीकों (शआर) में से एक है:

अल्लाह तआला ने फरमाया: "और हमने तुम्हारे लिए कुर्बानी के बड़े शरीर वाले जानवरों ऊंटों और गायों को अल्लाह की निशानियों में से बनाया है।" (त)

और हमने अपने फतवों में सिद्ध किया है कि यहाँ इसकी कुर्बानी वाजिब है और हिंदुओं के कारण इसे छोड़ना नाजायज़ है। किसी भी धार्मिक कार्य के लिए काफ़िरों से चंदा लेना पहले तो अपने आप

में मना है और बहुत ही बुरा है, अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) फरमाते हैं: "हम किसी मुशरिक (मूर्तिकुजक) से मदद नहीं लेते।" इसलिए विद्वान स्पष्ट रूप से कहते हैं...

1. अल-कुरान अल-करीम 22/36
2. सुनन अबू दाऊद, मुशरिक को हिस्सा देने का अध्याय, आफ़ताब-ए-आलम प्रेस लाहौर 2/19; सुनन इब्न माजाह, मुशरिकों से मदद लेने का अध्याय, एच.एम. सईद कंपनी कराची, पृ. 208।

اسی اخبار میں برہمنہ پران، اور ستیارتھ پرکاش اور ترہنا جلد ۳ باب ۸، اور منو کی سامرتی ۵ : ۴۱ وغیرہ کتب میں مذہب ہنود سے ہندوؤں کا گائیں ذبح کرنا بخوبی ثابت کیا ہے، اسی طرح یہ امر مہا بھارت وغیرہ سے بھی ثابت، فیصلہ ہائی کورٹ مقدمہ قربانی نمبر ۶۸۷ میں تاریخ ہنود زمانہ پیشیں سے حکام ہائی کورٹ نے ثابت کیا ہے کہ اگلے ہندو اپنی دینی رسوم میں گؤ عید یعنی گائے کی قربانی کیا کرتے تھے، اور معتقد میں حکمائے ہنود نے اس کی تاکید کی تھی، تو ثابت ہوا کہ ہندو اپنے وید اور مذہبی کتابوں اور اگلے پیشواؤں سب کے خلاف بحیلہ مذہب صرف بغرض دل دکھانے مسلمانوں کے جن کے مذہب میں قربانی گاؤ کی صاف صریح اجازت ہے، امر مذہبی میں مزاحمت بیجا خلاف استحقاق کرنا چاہتے ہیں جس کا عقلاً عرفاً قانوناً کسی طرح انہیں اختیار نہیں، واللہ سبحانہ و تعالٰی اعلم و علمہ اتم واحکم۔

مسئلہ ۱۸۷: از بنارس چوک جدید مسئولہ حاجی محمد امیر و عبدالکریم صاحبان گلٹ فروش ۲۹ صفر المظفر ۱۳۳۱ھ

ہمارے سنی حنفی علماء رحمہم اللہ تعالیٰ اس میں کیا فرماتے ہیں کہ ہم مسلمانان ہند کو باوجود کفار کے گاؤ کی قربانی کے مٹانے پر کمر بستہ رہنے کے صرف ہندوؤں سے سلطانی چندہ وصول کرنے کی غرض و مصلحت سے گائے کی قربانی کو ہمیشہ کے لئے ترک کر دینا، اور بغرض مذکور اس کے ترک کر دینے کو تحریراً و تقریراً عام جلسوں میں یہ بیان کرنا اور شائع کرنا جائز ہے یا نہیں؟

الجواب: گائے کی قربانی ہندوستان میں اعظم شعائر اسلام سے ہے :

اللہ تعالیٰ نے فرمایا: "اور قربانی کے ڈیل ڈار جانور اونٹ اور گائے ہم نے تمہارے لئے اللہ کی نشانیوں سے کئے۔ (ت)"

اور ہم نے اپنے فتاویٰ میں ثابت کیا ہے کہ یہاں اس کی قربانی واجب ہے اور بلحاظِ ہنود اس کا ترک ناجائز، کسی دینی کام کے لئے کفار سے چندہ لینا اول تو خود ہی ممنوع اور سخت معیوب ہے، رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم فرماتے ہیں : انا لانستعین بمشرک 2 ہم کسی مشرک سے مدد نہیں لیتے، ولہٰذا علماء تصریح

1 القرآن الکریم ۲۲/ ۳۶ 2 سنن ابوداؤد باب فی المشرک یسھم لہ آفتاب عالم پریس لاہور ۲/ ۱۹ ، سنن ابن ماجہ باب الاستعانۃ بالمشرکین ایچ ایم سعید کمپنی کراچی ص ۲۰۸

Fatawa Razviya Volume 14

It is stated that having a sacrificial animal slaughtered by a Kitabi (person of the book) non-believer is Makruh (disliked), even though the slaughter of a Kitabi is permissible. It is mentioned in Tanweer al-Absar: "Slaughtering by a Kitabi is Makruh." It is mentioned in Radd al-Muhtar:

"Because it (sacrifice) is an act of closeness (worship), and it is not appropriate to seek help from a non-believer in matters of religion." - (T) 2

Imam Nasafi says in Al-Kafi:

"If a Muslim orders a Kitabi to slaughter a sacrificial animal, it is permissible because he is among the people of slaughter. The act of closeness comes from the Muslim through authorization and intention. And it is disliked because this is among the acts of closeness, and his (the Kitabi's) action is not an act of closeness." 3 - (T)

So, taking donations from a polytheist for Muslim Mujahideen and thus making Islam appear needy and disgraced in his eyes, giving his false religion victory over one's own faith, and closing down a great symbol of Islam, can only be the work of someone who is extremely foolish and an ignorant friend of Islam, or a clear hypocrite and a clever enemy of Islam. And refuge is sought in Allah the Almighty. And Allah Almighty knows best.

Problem 188: Asked by Hafiz Khursheed Ali Sahib from Madrasa Khair al-Ma'ad Rohtak, 13 Jumada al-Ula 1342 AH

In the name of Allah, the Most Gracious, the Most Merciful. We praise Him and send blessings upon His Noble Prophet.

"O Lord, 'Our Lord! let not our hearts swerve after Thou hast guided us, and bestow on us mercy from Thee; surely Thou art the Bestower.' 4" O our Lord, let not our hearts swerve after Thou hast guided us, and bestow on us mercy from Thee; surely Thou art the Bestower. - (T)

Note: (ah) It was not possible to compare with Al-Kafi, so some words might be missing here. And Allah Almighty knows best.

1. Durr al-Mukhtar, Book of Sacrifice, Mujtabai Press, Delhi, 2/234
2. Radd al-Muhtar, Book of Sacrifice, Dar Ihya al-Turath al-Arabi, Beirut, 5/208
3. Al-Kafi, Imam Nasafi

4. The Holy Quran, 3/8

फतावा रज़विया खंड 14

यह कहा गया है कि किसी किताबी काफिर (अहले किताब) से कुर्बानी का जानवर ज़बह करवाना मकरूह (नापसंदीदा) है, हालांकि किताबी का ज़बीहा जायज़ है। तनवीरुल अबसार में है: "किताबी का ज़बह करना मकरूह है।" रद-उल-मुहतार में है:

"क्योंकि यह (कुर्बानी) इबादत है और दीनी मामलों में काफिर से मदद लेना मुनासिब नहीं है।" - (टी) 2

इमाम नसफी 'काफी' में फरमाते हैं:

"यदि एक मुसलमान ने किसी किताबी काफिर को कुर्बानी का जानवर ज़बह करने का हुक्म दिया तो जायज़ है क्योंकि किताबी लोग ज़बह के अहल हैं। (मुसलमान की तरफ से) इबादत तो उसकी नियत और उसकी तरफ से प्रतिनिधित्व है। और यह मकरूह है क्योंकि यह इबादत है और उसका (किताबी का) कार्य इबादत नहीं है।" 3 - (टी)

तो मुशरिक (मूर्तिपूजक) से मुस्लिम मुजाहिदीन के लिए चंदा लेकर उसकी नज़र में इस्लाम को (अल्लाह की पनाह) मोहताज और ज़लील ठहराना, उसके झूठे मज़हब को अपने दीन पर फतह दिलाना और इस्लाम के एक बड़े शआर (प्रतीक) को बंद कर देना उसी का काम हो सकता है जो सख्त बेवकूफ और इस्लाम का नादान दोस्त हो, या स्पष्ट मुनाफिक और इस्लाम का चालाक दुश्मन हो। अल्लाह तआला की पनाह। और अल्लाह तआला बेहतर जानता है।

मसला 188: हाफ़िज़ खुर्शीद अली साहिब, मदरसा खैर अल-माद रोहतक, 13 जमादी अल-उला 1342 हिजरी।

बिस्मिल्लाह हिर्रहमान निर्रहीम। हम उसकी प्रशंसा करते हैं और उसके महान पैगंबर पर दुरूद भेजते हैं।

ऐ अल्लाह! "ऐ हमारे रब! हमारे दिल टेढ़े न कर इसके बाद कि तूने हमें हिदायत दी और हमें अपने पास से रहमत अता कर, बेशक तू ही बड़ा देने वाला है। 4" ऐ हमारे रब हमारे दिल टेढ़े न कर बाद इसके कि तूने हमें हिदायत दी और हमें अपने पास से रहमत अता कर, बेशक तू है बड़ा देने वाला। - (टी)

नोट: (अह) 'काफी' से तुलना नहीं की जा सकी, इसलिए शायद यहाँ कुछ शब्द रह गए हों। अल्लाह तआला बेहतर जानता है।

1. दुर्रुल मुख़्तार, किताबुल उज़हिया, मुजतबाई प्रेस, दिल्ली, 2/234
2. रद-उल-मुहतार, किताबुल उज़हिया, दार इहया अल-तुराथ अल-अरबी, बेरूत, 5/208
3. काफी, इमाम नसफी
4. अल-क़ुरान अल-करीम, 3/8

فتاوٰی رضویہ جلد چہاردہم (۱۴)

فرماتے ہیں کہ کسی کتابی کافر سے قربانی کا ذبح کرانا مکروہ ہے اگر چہ کتابی کا ذبیحہ جائز ہے، تنویر الابصار میں ہے: کرہ ذبح الکتابی (کتابی کا ذبیحہ مکروہ ہے۔ ت) ردالمحتار میں ہے:

لانھا قربۃ ولاینبغی ان یستعان بالکافر فی امور الدین کیونکہ یہ عبادت ہے اور دینی امور میں کافر سے مدد لینا مناسب نہیں۔(ت) 2 -

امام نسفی کافی میں فرماتے ہیں:

امرالمسلم کتابیا بان یذبح اضحیۃ جاز، لانہ من اھل الذبائح والقربۃ عہ ابا نابتہ ونیتہ ویکرہ لان ھذا من عمل القرب وفعلہ لیس بقربۃ 3 - مسلمانوں نے کسی کتابی کافر کو قربانی کے جانور کو ذبح کرنے کا حکم دیا تو جائز ہے کیونکہ کتابی لوگ ذبح کے اہل ہیں۔ (ت)

تو مشرک سے مسلمان مجاہدوں کے لئے چندہ لے کر اس کی نگاہ میں اسلام کو معاذ اللہ محتاج و ذلیل ٹھہرانے کے لئے اس کے مذہب باطل کو اپنے دین پر فتح دینا اور اسلام کا ایک بڑا شعار بند کر دینا اسی کا کام ہو سکتا ہے جو سخت احمق اور اسلام کا نادان دوست یا صریح منافق اور اسلام کا چالاک دشمن ہو، والعیاذ باللہ تعالٰی۔ واللہ تعالٰی اعلم۔

مسئلہ ۱۸۸: مسئولہ حافظ خورشید علی صاحب از مدرسہ خیر المعاد رہتک ۱۳ جمادی الاولٰی ۱۳۴۲ھ

بسم اللہ الرحمن الرحیم۔ نحمدہ ونصلی علی نبیہ الکریم۔

اللھم "رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ 4" اے رب ہمارے دل ٹیڑھے نہ کر بعد اس کے کہ تو نے ہمیں ہدایت دی اور ہمیں اپنے پاس سے رحمت عطا کر، بیشک تو ہے بڑا دینے والا۔ (ت)

عہ: کافی سے مقابلہ نہ ہو سکا اس لئے یہاں کا کچھ لفظ رہ گیا ہو، واللہ تعالٰی اعلم۔

1 درمختار کتاب الاضحیۃ مطبع مجتبائی دہلی ۲/ ۲۳۴ 2 ردالمحتار کتاب الاضحیۃ دار احیاء التراث العربی بیروت ۵/ ۲۰۸ 3 کافی امام نسفی 4 القرآن الکریم ۳/ ۸

Fatawa Razawiyya Volume 14 (13)

What do the scholars of the manifest religion and the muftis of the firm Sharia say on this issue: that a group of Muslims, in order to harm and cause trouble to other Muslims, have strengthened a bond of love and brotherhood with Hindus and Aryas, and under pressure from the infidels, merely for their pleasure and to achieve their own purpose, declared in a public panchayat (council) that "We will never perform cow sacrifice because cow sacrifice is not mentioned anywhere." Now the inquiry is whether the aforementioned group, by this contract, according to the Divine Verse:

"O you who have believed, do not take your fathers and your brothers as allies if they have preferred disbelief over belief. And whoever among you takes them as allies - it is those who are the wrongdoers."[1]	**O believers! Do not consider your fathers and your brothers as friends if they prefer disbelief over faith, and whoever among you befriends them, it is they who are the wrongdoers. (T)**

And the Hadith of the Prophet: "Whoever imitates a people is one of them"[2] (whether the imitation is in beliefs, practices, or both), have they become infidels or not? Furthermore, by stubbornly persisting in what they have done out of spite for Muslims, and by insisting on it despite it being a major sin, have they become infidels? And by creating division among Muslims, speaking ill of the scholars, and insulting the Muhammadan Sharia, have these people become infidels or not?

The Answer: In the situation enquired about, those people are guilty of a very severe, most foul, and most heinous major sin. Cow sacrifice is undoubtedly proven from the Great Quran; there are numerous verses for its permissibility. For example:

Allah the Almighty says: "Indeed, Allah commands you to slaughter a cow."[3]	**The blessed saying of Allah the Almighty is: Indeed, Allah commands you to slaughter a cow.**

[1] Al-Quran Al-Karim 9/23 [2] Sunan Abi Dawood, Chapter on Wearing Fame-seeking Clothes, Aftab-e-Alam Press Lahore 2/203, Musnad Ahmad bin Hanbal narrated from Abdullah bin Umar, Dar al-Fikr Beirut 2/50 [3] Al-Quran Al-Karim 2/67

फ़तावा-ए-रज़विया जिल्द 14 (13)

दीन-ए-मुबीन के उलेमा और शर-ए-मतीन के मुफ़्ती इस मसले में क्या फ़रमाते हैं कि मुसलमानों के एक गिरोह ने दूसरे मुसलमानों को ईज़ा (दुख) पहुँचाने और तकलीफ़ देने के लिए हिंदुओं और आर्यों से दोस्ती और भाईचारे का मज़बूत रिश्ता कायम किया, और काफ़िरों के दबाव में आकर महज़ उनकी खुशनूदी और अपना मक़सद हासिल करने के लिए आम पंचायत में कह दिया कि 'हम गाय की कुर्बानी हरगिज़ नहीं करेंगे क्योंकि गाय की कुर्बानी का कहीं ज़िक्र नहीं आया है।' अब सवाल यह है कि मज़कूर गिरोह इस अहद (समझौते) से अल्लाह के इस हुक्म के मुताबिक:

"ऐ ईमान वालो! अपने बाप और अपने भाइयों को दोस्त न समझो अगर वे ईमान पर कुफ़्र को पसंद करें और तुममें से जो कोई उनसे दोस्ती करेगा तो वही ज़ालिम हैं।"[1]

ऐ ईमान वालो! अपने बाप और अपने भाइयों को दोस्त न समझो अगर वो ईमान पर कुफ़्र पसंद करें और तुम में जो कोई उनसे दोस्ती करेगा तो वही ज़ालिम हैं। (त)

और हदीस-ए-रसूल: "जिसने किसी कौम की मुशाबहत (नक़ल) की, वह उन्हीं में से है"[2] (चाहे वह मुशाबहत अक़ीदे में हो या अमल में, या दोनों में), क्या वे काफ़िर हुए या नहीं? इसके अलावा मुसलमानों की ज़िद में अपने किए पर अड़े रहने और बड़े गुनाह होने की सूरत में उस पर इसरार (ज़िद) करने से काफ़िर हुए या नहीं? और मुसलमानों में फूट डालने, और उलेमा की शान में बुरा-भला कहने और शरीयत-ए-मोहम्मदिया की तौहीन (अपमान) करने से क्या ये लोग काफ़िर हुए हैं या नहीं?

अल-जवाब: पूछी गई सूरत में, वे लोग बहुत सख्त, निहायत गंदे और घिनौने बड़े गुनाह (गुनाह-ए-कबीरा) के मुर्तकिब (दोषी) हैं। गाय की कुर्बानी निस्संदेह क़ुरआन-ए-अज़ीम से साबित है, इसके जायज़ होने के लिए तो बहुत सी आयतें हैं। मिसाल के तौर पर:

अल्लाह तआला फ़रमाता है: "बेशक अल्लाह तुम्हें हुक्म देता है कि गाय ज़िबह करो।"[3]

अल्लाह तआला का इरशाद-ए-मुबारक है: बेशक अल्लाह तआला तुम्हें हुक्म देता है कि गाय ज़िबह करो।

[1] अल-क़ुरआन अल-करीम 9/23 [2] सुनन अबू दाऊद, बाब फ़ी लब्सुश-शौहरत, आफ़ताब-ए-आलम प्रेस लाहौर 2/203, मुसनद अहमद बिन हंबल, अब्दुल्लाह बिन उमर से रिवायत, दारुल फ़िक्र बेरूत 2/50 [3] अल-क़ुरआन अल-करीम 2/67

فتاویٰ رضویہ جلد چہارم (۱۳)

کیا فرماتے ہیں علمائے دین مبین و مفتیان شرع متین اس مسئلہ میں کہ مسلمانوں کے ایک گروہ نے دوسرے مسلمانوں کی ایذا دہی اور تکلیف رسانی کے لئے ہندوؤں اور آریوں سے عقد محبت اور بھائی بندی مضبوط کیا، اور کافروں کے دباؤ سے محض ان کی خوشنودی اور اپنی غرض حاصل کرنے کے لئے علی الاعلان پنچایت میں کہہ دیا کہ ہم گائے کی قربانی ہر گز نہیں کریں گے کیونکہ گائے کی قربانی کہیں نہیں آئی ہے۔ اب استفسار یہ ہے کہ گروہ مذکور اس عقد سے موافق آیہ ربانی:

"یَا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا آبَاءَکُمْ وَإِخْوَانَکُمْ أَوْلِیَاءَ إِنِ اسْتَحَبُّوا الْکُفْرَ عَلَی الْإِیمَانِ ۚ وَمَن یَتَوَلَّهُم مِّنکُمْ فَأُولَٰئِکَ هُمُ الظَّالِمُونَ ۝"[1]

اے ایمان والو! اپنے باپ اور اپنے بھائیوں کو دوست نہ سمجھو اگر وہ ایمان پر کفر پسند کریں اور تم میں جو کوئی ان سے دوستی کرے گا تو وہی ظالم ہیں۔ (ت)

اور حدیث رسول: من تشبہ بقوم فھو منہم[2] (جو کسی قوم کی مشابہت اختیار کرے گا وہ انھیں میں سے ہوگا۔ ت) خواہ تشبہ اعتقادیات میں ہو یا عملیات میں، یادونوں میں کافر ہوا یا نہیں؟ علاوہ ازیں مسلمانوں کی ضد میں اپنے کئے پر جم جانے اور بر تقدیر گناہ کبیرہ ہونے کے اس پر اصرار کرنے سے کافر ہوا یا نہیں؟ اور مسلمانوں میں تفرقہ ڈالنے، اور علماء کی شان میں کلمات بد کہنے، اور شریعتِ محمدیہ کی توہین سے یہ لوگ کافر ہوئے ہیں یا نہیں؟

الجواب: صورتِ مستفسرہ میں وہ لوگ سخت اشد اخبث اشنع کبیرہ کے مرتکب ہیں گائے کی قربانی بلاشبہ قرآنِ عظیم سے ثابت ہے، جواز کے لئے تو آیاتِ کثیرہ ہیں۔ مثلاً:

قال اللہ تعالیٰ "اِنَّ اللہَ یَاْمُرُکُمْ اَنْ اللہ تعالیٰ کا ارشاد مبارک ہے: بیشک اللہ تعالیٰ تمھیں حکم دیتا

تَذْبَحُوْا بَقَرَۃً"[3] ہے کہ گائے ذبح کرو۔

[1] القرآن الکریم ۹/ ۲۳ [2] سنن ابوداؤد باب فی لبس الشہرۃ آفتاب عالم پریس لاہور ۲/ ۲۰۳، مسند احمد بن حنبل مروی از عبداللہ بن عمر دارالفکر بیروت ۲/ ۵۰ [3] القرآن الکریم ۲/ ۶۷

Fatawa Razawiyya Volume (14)

And He (Allah) says:

"And of the camels two and of the cattle two. Say, 'Is it the two males He has forbidden or the two females or that which the wombs of the two females contain?'" 1 Translation: Two of the camels and two of the cattle. Say, has Allah forbidden the camel and the bull, or the she-camel and the cow, or that which is in the wombs of the two females?

That is, He did not forbid any of these; all are lawful for you. And specifically regarding the act of worship, the sacrifice, He says:

"And the camels and cattle We have appointed for you as among the symbols of Allah." 2 Translation: We have made the sacrificial camels and cattle for you from the symbols of Allah.

Especially in India, where cow sacrifice is particularly among the Shariah obligations, as we have clearly proven with evidence in our treatise "Anfus al-Fikr fi Qurban al-Baqr". One who refrains from it for the pleasure of Hindus is undoubtedly a well-wisher of the enemies of Islam and Muslims. One who befriends the enemies of religion is an enemy of religion, and on the Day of Judgment, he will be tied with them in the same rope.

Allah Almighty said: "And whoever among you takes them as allies, then indeed he is [one] of them." 3 Translation: Allah Almighty said: Whoever among you keeps friendship with them is one of them.

The Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) says: "A person will be with those whom he loves." 4 A man will be with the one he loves. And he (peace and blessings of Allah be upon him) says: "You will be with those whom you loved." 5 So you will be with those with whom you kept friendship. And in a Hadith, he stated under oath:

"No man loves a people but Allah will resurrect him in their group," 6 or as the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) said. Translation: Whoever keeps friendship with a nation, Allah Almighty will surely gather him with them on the Day of Resurrection.

1 Al-Quran al-Karim 6 / 144 2 Al-Quran al-Karim 22 / 36 3 Al-Quran al-Karim 5 / 51 4 Sahih al-Bukhari, Chapter on the Signs of Love for Allah, Qadimi Kutub Khana Karachi

2/ 911 5 Sahih al-Bukhari, Chapter on the Virtues of Umar bin al-Khattab, Qadimi Kutub Khana Karachi 1 / 521 6 Al-Mu'jam al-Kabir, Hadith 2519, Al-Maktaba al-Faysaliyya Beirut 3 / 19

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदह (14)

और फ़रमाता है:

"वमिनल इबिलि इस्नैनि वमिनल बक़रि इस्नैनि क़ुल आ-ज़्ज़करैनि हर्रमा अमिल उनसयैनि अम्माश्तमलत अलैहि अरहामुल उनसयैनि" 1 अनुवाद: ऊँटों में से दो, और गायों में से दो। आप कहिए: क्या अल्लाह ने ऊँट और बैल हराम किए हैं, या ऊँटनी और गाय, या वह जो दोनों मादाओं के गर्भाशय में है?

यानी इनमें से कुछ हराम नहीं फ़रमाया, सब तुम्हारे लिए हलाल हैं, और विशेष इबादत कुर्बानी के लिए फ़रमाता है:

"वल् बुदना जअल्नाहा लकुम मिन शआइरिल्लाह" 2 अनुवाद: कुर्बानी के ऊँट और गाय हमने तुम्हारे लिए अल्लाह की निशानियों में से बनाए।

विशेष रूप से हिंदुस्तान में, जहाँ गाय की कुर्बानी विशेष तौर पर शरई वाजिबात में से है, जैसा कि हमने अपने रिसाले "अन्फुसुल फ़िक्र फ़ी क़ुर्बानिल बक़्र" में दलीलों के साथ स्पष्ट रूप से सिद्ध किया है। हिन्दुओं की ख़ुशी के लिए इससे रुकने वाला निस्संदेह इस्लाम और मुसलमानों का बुरा चाहने वाला है। दीन के दुश्मनों से दोस्ती करने वाला दीन का दुश्मन होता है, और क़यामत के दिन उनके साथ एक ही रस्सी में बाँधा जाएगा।

अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "व मय यतवल्लहुम मिन्कुम फ़-इन्नहू मिन्हुम" 3 अनुवाद: अल्लाह तआला ने फ़रमाया: जो तुम में से उनसे दोस्ती रखेगा, वह उन्हीं में से है।

रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम) फ़रमाते हैं: "अल-मरउ मआ मन अहब्ब" 4 आदमी उसी के साथ होगा जिससे वह मोहब्बत रखे। और आप (सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम) फ़रमाते हैं: "अन्ता मआ मन अहबब्ता" 5 तू उसी के साथ होगा जिसके साथ तूने दोस्ती रखी। और एक हदीस में क़सम खाकर फ़रमाया:

"मा अहब्बा रजुलुन क़ौमन इल्ला हशरहुल्लाह फ़ी ज़ुमरातिहिम" 6 या जैसा कि रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम) ने फ़रमाया। अनुवाद: जो किसी क़ौम के साथ दोस्ती रखेगा, अल्लाह तआला ज़रूर उसे उन्हीं के साथ उठाएगा (हश्र करेगा)।

1 अल-क़ुरआनुल करीम 6 / 144 2 अल-क़ुरआनुल करीम 22 / 36 3 अल-क़ुरआनुल करीम 5 / 51 4 सहीह अल-बुख़ारी, बाब अलामतुल हुब्ब फ़िल्लाह, क़दीमी कुतुब ख़ाना कराची 2 / 911 5 सहीह अल-बुख़ारी, बाब मनाक़िब उमर बिन अल-ख़त्ताब, क़दीमी कुतुब ख़ाना कराची 1 / 521 6 अल-मुअजम अल-कबीर, हदीस 2519, अल-मक्तबतुल फ़ैसलिया बैरूत 3 / 19

فتاویٰ رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

اور فرماتا ہے:

"وَمِنَ الْاِبِلِ اثْنَیْنِ وَ مِنَ الْبَقَرِ اثْنَیْنِ قُلْ آلذَّکَرَیْنِ حَرَّمَ اَمِ الْاُنْثَیَیْنِ اَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَیْہِ اَرْحَامُ الْاُنْثَیَیْنِ ط" 1 اونٹ میں سے دو، اور گائے میں سے دو تم فرماؤ کیا اللہ نے اونٹ اور بیل حرام کئے ہیں، یا اونٹنی اور گائے یا بوتا اور بچھڑا۔

یعنی ان میں سے کچھ حرام نہ فرمایا، سب تمہارے لئے حلال ہیں، اور خاص عبادت قربانی کے لئے فرماتا ہے:

"وَالْبُدْنَ جَعَلْنٰھَا لَکُمْ مِّنْ شَعَآئِرِ اللہِ" 2 قربانی کے اونٹ اور گائے ہم نے تمہارے لئے اللہ کی نشانیوں سے بنائے۔

خصوصاً ہندوستان میں کہ یہاں تو بالخصوص گائے کی قربانی واجبات شرعیہ سے ہے جیسے ہم نے اپنے رسالہ "انفس الفکر فی قربان البقر" میں بدلائل واضح ثابت کیا ہے، خوشی ہنود کے لئے اس سے باز رہنے والا بلاشبہ بدخواہ اسلام و مسلمین ہے، دشمنان دین سے دوستی کرنے والا دشمنِ دین ہوتا ہے، اور روزِ قیامت ان کے ساتھ ایک رسی میں باندھا جاتا ہے،

قال تعالی "وَ مَنْ یَّتَوَلَّھُمْ مِّنْکُمْ فَاِنَّہٗ مِنْھُمْ ط" 3 اللہ تعالیٰ نے فرمایا: جو تم میں سے ان سے دوستی رکھے وہ انھیں میں سے ہے۔

رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم فرماتے ہیں: المرء مع من احب 4 آدمی اس کے ساتھ ہوگا جس سے محبت رکھے۔ اور فرماتے ہیں صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم: انت مع من احببت 5 تو اس کے ساتھ ہوگا جس کے ساتھ دوستی رکھے۔ اور ایک حدیث میں ہے قسم کھا کر ارشاد فرمایا:

ما احب رجل قوما الاحشره الله فی زمرتهم 6 او کما قال صلی الله تعالیٰ علیہ وسلم۔ جو کسی قوم کے ساتھ دوستی رکھے گا ضرور الله تعالیٰ انھیں کے ساتھ اس کا حشر کریگا۔

1 القرآن الکریم ۶ / ۱۴۴ 2 القرآن الکریم ۲۲ / ۳۶ 3 القرآن الکریم ۵ / ۵۱ 4 صحیح البخاری باب علامة الحب فی الله قدیمی کتب خانہ کراچی ۲ / ۹۱۱ 5 صحیح البخاری باب مناقب عمر بن الخطاب قدیمی کتب خانہ کراچی ۱ / ۵۲۱ 6 المعجم الکبیر حدیث ۲۵۱۹ المکتبۃ الفیصلیۃ بیروت ۳ / ۱۹

Fatawa Razawiya Volume 14

Persistence in major sins (Kabira), though not disbelief (kufr) in itself, yet friendship with the enemies of religion, if it does not lead to kufr today, then God forbid, it may lead one to die as a disbeliever, so that they are resurrected with them. And to revile the scholars of religion in general, or any scholar of religion because of their being a scholar, or to commit the slightest insult to the pure Sharia—this is certainly and definitely disbelief and apostasy. And Allah Almighty knows best.

Problem 189 to 194: From Rae Bareli, Madrasa Rahmaniya Arabiya, asked by the Muslims of Rae Bareli, 20 Jumada al-Ula 1338 AH. What do the scholars of religion say regarding this matter: that the leaders of the nation, who are ignorant of the knowledge of Sharia and devoid of its rulings, held a meeting on January 7, 1910 AD at the Town Hall, gathering the city's inhabitants. They presented their sympathy for the Hindu community as highly significant for Islam and its followers. Despite the disagreement of local scholars and the lack of consensus, they strongly insisted that cow sacrifice should be completely abandoned as a gesture of sympathy for the Hindu community, because it causes them great distress and acts as an obstacle to mutual agreement and unity. They argued that their love and sympathy are extremely necessary at this time, especially regarding the matters of Turkey and the Ottoman Caliphate. Being with them in these matters is absolutely beneficial, and separation from them is absolutely harmful. They also stated that Sharia has given us the choice to sacrifice cows, goats, sheep, etc., whichever we wish, and in fact, the sacrifice of a ram is superior. Therefore, while having a superior option, cow sacrifice, which causes heart-ache to the Hindu community, should never be performed. Accordingly, the chief of Indian scholars, Maulana Abdul Bari, and other scholars of Punjab have issued a similar fatwa. They also explained that for the poor, who for example used to sacrifice a cow costing ten rupees on behalf of seven people, arrangements would now be made to take ten rupees from them and provide seven goats or sheep, and the extra cost would be covered by themselves. Alternatively, they would purchase sheep and goats at market rates, say four or five rupees each, and provide them to the poor for one rupee each. For this purpose, some donations have also been collected. However, no property has been endowed for this, nor is there any permanent registry. Since there is full confidence that these people will not be able to sustain this great burden forever, it is certain and most likely that they will surely take secret or explicit aid from the Hindu community in this matter.

The national leaders' view is that aid will only be given to those who sacrificed cows in previous years, and those who wish to perform new sacrifices will not be given aid. Also, those people who...

फतावा रज़विया खंड चौदह (14)

बड़े गुनाहों (गुनाह-ए-कबीरा) पर अड़े रहना हालांकि कुफ़्र (अधर्म) नहीं है, लेकिन धर्म के दुश्मनों से दोस्ती अगर आज कुफ़्र नहीं है, तो अल्लाह न करे, मरते समय वह काफ़िर बनाकर उठाएगी ताकि उनके साथ ही हश्र (पुनरुत्थान) हो। और सामान्यतः धर्म के विद्वानों (उलमा) या किसी धार्मिक विद्वान को उनके विद्वान होने के कारण बुरा कहना, या पवित्र शरिया का ज़रा सा भी अपमान करना, यह तो निश्चित रूप से और पूर्णतः कुफ़्र और इर्तदाद (धर्मत्याग) है। और अल्लाह तआला ही बेहतर जानता है।

मसला 189 से 194: रायबरेली के मदरसा रहमानिया अरबिया से, रायबरेली के मुसलमानों द्वारा पूछा गया, 20 जमादी-उल-उला 1338 हिजरी। धर्म के विद्वान इस मामले में क्या कहते हैं कि राष्ट्र के नेता, जो शरीयत के ज्ञान से अनभिज्ञ हैं और शरीयत के आदेशों से बेखबर हैं, उन्होंने 7 जनवरी 1910 ईस्वी को टाउन हॉल में एक बैठक आयोजित की और शहर के निवासियों को इकट्ठा किया। उन्होंने हिंदू समुदाय के प्रति सहानुभूति को इस्लाम और मुसलमानों के लिए अत्यंत महत्वपूर्ण बताते हुए, स्थानीय विद्वानों की असहमति और सर्वसम्मति न होने के बावजूद, इस बात पर ज़ोर दिया कि हिंदू समुदाय की सहानुभूति के बदले में गाय की कुर्बानी पूरी तरह से छोड़ दी जानी चाहिए। क्योंकि यह उनके लिए गहरी पीड़ा का कारण है और आपसी तालमेल और एकता के रास्ते में बाधा है। उन्होंने तर्क दिया कि इस समय उनका प्रेम और सहानुभूति विशेष रूप से तुर्की और उस्मानी खिलाफत के मामलों में अत्यंत आवश्यक है। इन मामलों में उनके साथ रहना पूरी तरह फायदेमंद है, और उनसे अलग होना पूरी तरह हानिकारक होगा। उन्होंने यह भी कहा कि शरीयत ने हमें यह विकल्प दिया है कि हम गाय, बकरी, भेड़ आदि जिसकी चाहें कुर्बानी करें, बल्कि मेंढे की कुर्बानी श्रेष्ठ है। इसलिए, श्रेष्ठ विकल्प होने के बावजूद, गाय की कुर्बानी, जिससे हिंदू समुदाय का दिल दुखता है, कभी नहीं की जानी चाहिए। तदनुसार, भारत के विद्वानों के प्रमुख मौलाना अब्दुल बारी साहब और पंजाब के अन्य विद्वानों ने भी ऐसा ही फतवा दिया है। उन्होंने यह भी स्पष्ट किया कि वे गरीब लोग जो, उदाहरण के लिए, सात लोगों की ओर से दस रुपये की गाय लेकर कुर्बानी करते थे, अब उनके लिए यह व्यवस्था की जाएगी कि उनसे दस रुपये लेकर सात बकरे या भेड़ें हम लोग उपलब्ध कराएंगे और अतिरिक्त पैसा हम खुद लगाएंगे। या फिर, हम बाजार दर पर, उदाहरण के लिए, चार-पांच रुपये प्रति पशु के हिसाब से भेड़ और बकरी खरीदकर उपलब्ध कराएंगे और गरीबों को एक रुपया प्रति पशु के हिसाब से देंगे। इसके लिए कुछ चंदा भी किया गया है। लेकिन इसके लिए न तो कोई संपत्ति वक्फ की गई है

और न ही स्थायी रूप से कोई रजिस्ट्री है। चूंकि इस बात का पूरा भरोसा है कि ये लोग इस भारी बोझ को हमेशा नहीं उठा पाएंगे, इसलिए यह निश्चित और बहुत हद तक संभव है कि वे इस मामले में हिंदू समुदाय से गुप्त या स्पष्ट रूप से सहायता ज़रूर लेंगे।

राष्ट्र के नेताओं का विचार है कि सहायता केवल उन्हीं लोगों को दी जाएगी जिन्होंने पिछले वर्षों में गाय की कुर्बानी दी है, और जो लोग नई कुर्बानी करना चाहेंगे उन्हें सहायता नहीं दी जाएगी। साथ ही, जो लोग...

گناہِ کبیرہ پر اصرار اگرچہ کفر نہیں، مگر دشمنانِ دین کی دوستی اگر آج کفر نہ ہو تو معاذ اللہ مرتے وقت کافر اٹھاتی ہے کہ انھیں کے ساتھ حشر ہو، اور مطلقاً علمائے دین یا کسی عالمِ دین کی ان کے عالم ہونے کے سبب برا کہنا، یا شریعتِ مطہرہ کی ادنیٰ توہین کرنا، یہ تو یقیناً قطعاً کفر و ارتداد ہے، واللہ تعالیٰ اعلم۔

مسئلہ ۱۸۹ تا ۱۹۴: از رائے بریلی مقام مدرسہ رحمانیہ عربیہ مسئولہ مسلمانان رائے بریلی ۲۰ جمادی الاولیٰ ۱۳۳۸ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین اس مسئلہ میں کہ لیڈران قوم جو علمِ شریعت سے ناواقف اور احکامِ شریعت سے بے بہرہ ہیں، انھوں نے ۷ جنوری ۱۹۱۰ء کو بمقام ٹاؤن ہال ایک میٹنگ منعقد کرکے اہالیانِ شہر کو جمع کیا اور قومِ ہنود کی ہمدردی کو اسلام اور اہلِ اسلام کے ساتھ نہایت پُر زور تقریر و تائید میں دکھلاتے ہوئے باوجود مقامی عالمِ دین کے اختلاف و متفق الرائے نہ ہونے کے اس امر پر بے حد مصر ہوئے کہ قومِ ہنود کی ہمدردی کے صلہ میں گائے کی قربانی جو ان کے سخت دل آزاری کا سبب، اور باہمی اتفاق اور اتحاد کے لئے سدِ باب اور رخنہ انداز ہے قطعاً چھوڑ دینا چاہئے کیونکہ اس وقت ان کی محبت اور ہمدردی بالخصوص معاملتِ ترکی و خلافتِ عثمانیہ کے بارے میں بیحد ضروری ہے ان کی معیت معاملاتِ مذکورہ میں قطعاً مفید، اور ان کی علیحدگی قطعاً مضر ہوگی، اور یہ بھی بیان کیا کہ شریعت نے ہم کو اختیار دیا ہے کہ گائے بکری، بھیڑ وغیرہ جس کی چاہیں قربانی کریں بلکہ مینڈھا کی قربانی افضل ہے، لہٰذا افضل کے ہوتے ہوئے گائے کی قربانی جس میں دل آزاری قومِ ہنود کی ہے ہر گز نہ کرنا چاہئے، چنانچہ افسرِ علمائے ہند جناب مولانا عبدالباری صاحب نیز دیگر علمائے پنجاب نے ایسا ہی فتویٰ دے دیا ہے اور یہ بھی ظاہر کیا کہ وہ غرباء جو مثلاً دس روپے کی گائے لے کر سات

آدمیوں کی طرف سے قربانی کرلیا کرتے تھے اب ان کے لئے یہ انتظام کیا جائے گا کہ ان سے دس روپیہ لے کر سات بکرا یا بھیڑ ہم لوگ بہم پہنچا دیا کریں گے اور زائد روپیہ ہم لوگ اپنے پاس سے لگا دیا کریں گے، یا بھیڑ اور بکری بہ نرخِ بازار مثلاً چار پانچ روپیہ راس ہم لوگ خرید کر فراہم رکھیں گے اور غرباء کو مثلاً ایک روپیہ راس دیا کرینگے، جس کے لئے کچھ چندہ بھی کیا گیا ہے، مگر اس کے لئے نہ کوئی جائیداد وقف کرتے ہیں اور نہ ہمیشہ کے لئے کوئی رجسٹری کی صورت ہے، چونکہ اس امر پر پورا اعتماد ہے کہ یہ لوگ اس بارِ عظیم کو ہمیشہ نہ نباہ سکیں گے، لہٰذا ضرور اور اغلب ہے کہ اس میں قومِ ہنود سے خفیہ یا صراحتہً ضرور امداد لیں گے۔

لیڈرانِ قوم کا خیال ہے کہ جس قدر قربانیاں سالہائے گزشتہ میں گائے کی لوگوں نے کی ہیں انھیں کو امداد دی جائے گی، اور جو لوگ جدید قربانی کرنا چاہیں گے ان کو امداد نہ دی جائے گی، نیز جو لوگ

Fatawa Ridawiyya Volume (14)

They used to perform sacrifices on behalf of the Prophet (peace be upon him) or their other elders. Since this is without necessity, no aid should be given to them. There is also an idea that why should it be limited to sacrifice alone? Rather, in all occasions of joy and sorrow, etc., cows should not be slaughtered; instead, goat meat, etc., should be used. There has been an experience in Raebareli that in places where cow sacrifices used to take place, if sacrifice is not performed for one year, severe obstacles arise for sacrifices in that place in future years, and it cannot happen. An example of this exists. On such occasions, no legal expert leader is reached who could get it implemented according to the law; instead, the poor are silenced by being intimidated with words like 'fitna' (discord) and 'fasad' (mischief). Therefore, the following matters are sought: (1) Is it permissible or impermissible under Sharia to give up cow sacrifice for the sake of maintaining mutual unity and as a reward for the past and future sympathy of the Hindu community? (2) Should one rely on the vague promises of these people mentioned above? And will it be correct to perform sacrifice, whether obligatory or recommended, on one's own behalf by taking aid from the funds collected by them? (3) Will it be permissible or impermissible to perform sacrifice with funds collected by these people, in which there is a strong suspicion that Hindu funds are also included? (4) In reality, if a fatwa has been issued by Maulana Abdul Bari Sahib and others regarding this, should it be followed or not? (5) And should one participate in the committee of such initiators or not? And will its initiators and perpetrators be rewarded by Allah or be sinners? (6) What is the meaning of being authorized by Sharia regarding cows, buffaloes, goats, camels, etc.? Explain and be rewarded.

Answer: (1) Cow sacrifice is an emblem of Islam. Allah Almighty says: "And the camels [and cattle] We have appointed for you as among the symbols of Allah."[1] Allah Almighty said: We have made the camels and cows of sacrifice for you from the signs of Allah. (T)

---

[1] The Holy Quran 22/36 Page 572 of 712

वे पैगंबर (उन पर शांति हो) या अपने अन्य बड़ों की ओर से कुर्बानी दिया करते थे। चूंकि यह बिना ज़रूरत है, इसलिए उन्हें कोई सहायता नहीं दी जानी चाहिए। यह भी विचार है कि कुर्बानी ही क्यों सीमित रहे? बल्कि शादी और गम आदि के तमाम अवसरों पर गाय का वध नहीं किया जाना चाहिए; इसके बजाय बकरी आदि के मांस का उपयोग किया जाना चाहिए। रायबरेली में यह अनुभव रहा है कि जिन स्थानों पर गाय की कुर्बानियां हुआ करती थीं, वहां एक साल कुर्बानी न होने से भविष्य के वर्षों में उस स्थान पर कुर्बानी में भारी रुकावटें पैदा हो जाती हैं, और यह नहीं हो सकता। इसका उदाहरण मौजूद है। ऐसे मौकों पर किसी कानूनी माहिर नेता तक पहुंच नहीं हो पाती जो इसे कानून के मुताबिक लागू करवा सके, बल्कि 'फ़ितना' और 'फ़साद' जैसे शब्दों से डरा-धमका कर गरीबों को खामोश कर दिया जाता है। इसलिए निम्नलिखित बातें पूछनी हैं: (1) क्या हिंदू समुदाय की पिछली और भविष्य की सहानुभूति के बदले में और आपसी एकता बनाए रखने के उद्देश्य से गाय की कुर्बानी छोड़ देना शरीयत के अनुसार जायज़ है या नाजायज़? (2) क्या इन लोगों के उपरोक्त अस्पष्ट वादों पर भरोसा करना चाहिए या नहीं? और उनके द्वारा एकत्रित चंदे से सहायता लेकर अपनी ओर से कुर्बानी (चाहे अनिवार्य हो या ऐच्छिक) करना सही होगा या नहीं? (3) क्या इन लोगों द्वारा एकत्रित चंदे से कुर्बानी करना जायज़ होगा या नाजायज़, जिसमें गहरा संदेह है कि हिंदुओं की राशि भी शामिल होगी? (4) वास्तव में, यदि इस संबंध में मौलाना अब्दुल बारी साहब आदि द्वारा कोई फतवा जारी किया गया है, तो उसका पालन किया जाना चाहिए या नहीं? (5) और क्या ऐसे प्रेरकों की समिति में भाग लेना चाहिए या नहीं? और इसके प्रेरक और अपराधी अल्लाह के यहाँ पुरस्कृत होंगे या पापी? (6) शरीयत की ओर से गाय, भैंस, बकरी, ऊंट आदि के संबंध में अधिकृत होने का क्या अर्थ है? स्पष्ट करें और पुण्य प्राप्त करें।

उत्तर: (1) गाय की कुर्बानी इस्लाम का एक प्रतीक (शार) है। अल्लाह तआला फरमाता है: "और हमने तुम्हारे लिए कुर्बानी के ऊंटों [और मवेशियों] को अल्लाह की निशानियों में से बनाया है।"[1] अल्लाह तआला ने फरमाया: कुर्बानी के ऊंट और गाय हमने तुम्हारे लिए अल्लाह की निशानियों में से बनाए हैं। (त)

---

[1] पवित्र कुरान 22/36 पृष्ठ 572 का 712

پیغمبر علیہ السلام یا اپنے دیگر بزرگوں کی طرف سے قربانیاں کیا کرتے تھے چونکہ یہ بلا ضرورت ہے اس لئے ان کو امداد نہ دی جائے، اور یہ بھی خیال ہے کہ قربانی ہی پر کیا منحصر ہے، بلکہ جملہ شادی و غمی وغیرہ وغیرہ میں گائے ذبح نہ کی جائے، بجائے اس کے بکری وغیرہ کا گوشت استعمال کیا جائے، اور رائے بریلی میں اس امر کا تجربہ بھی ہو چکا ہے کہ جن مقامات میں گائے کی قربانیاں ہوا کرتی ہیں اس جگہ ایک سال قربانی نہ ہونے سے پھر آئندہ سال اس جگہ قربانی میں سخت رکاوٹ پیدا ہو جاتی ہے، اور نہیں ہو سکتی، چنانچہ اس کی نظیر موجود ہے، اس موقع پر کسی قانون دان لیڈر کو جس تک نہیں ہوتی کہ اس کو بمقتضائے قانون جاری کرا دیوے، بلکہ فتنہ و فساد کے الفاظ سے مرعوب کر کے غرباء کو خاموش کر دیا جاتا ہے۔ لہذا امور ذیل دریافت طلب ہیں: (۱) قومِ ہنود کی ہمدردی گزشتہ و آئندہ کے صلہ میں اور باہمی اتحاد قائم رکھنے کی غرض سے گائے کی قربانی ترک کر دینا شرعاً جائز ہے یا ناجائز؟ (۲) اور ان لوگوں کے وعدہ موہومہ مذکورہ پر بھروسہ کرنا چاہئے یا نہیں؟ اور ان کے فراہم کردہ چندہ سے امداد لے کر اپنی طرف سے وجوباً خواہ استحباباً قربانی کرنا درست ہو گا یا نہیں؟ (۳) ان لوگوں کے فراہم کردہ چندہ سے جس میں شبہ قوی ہے کہ رقومِ ہنود بھی شامل ہوں گی قربانی کرنا جائز ہو گا یا ناجائز؟ (۴) فی الواقع اگر مولوی عبدالباری صاحب وغیرہ کا اس کے متعلق فتویٰ ہو چکا ہے اس پر عمل کرنا چاہئے یا نہیں؟ (۵) اور ایسے محرکین کی کمیٹی میں شرکت کرنا چاہئے یا نہیں؟ اور اس کے محرک اور مرتکب عند اللہ ماجور ہوں گے یا گنہگار؟ (۶) گائے بھینس بکری اونٹ وغیرہ میں منجانب شریعت مختار ہونا، اس کے کیا معنی ہیں؟ بینوا توجروا الجواب: (۱)

گائے کی قربانی شعارِ اسلام ہے، قال اللہ تعالیٰ "وَالْبُدْنَ جَعَلْنٰهَا لَكُمْ مِّنْ شَعَآىِٕرِ اللّٰهِ"[1] اللہ تعالیٰ نے فرمایا: قربانی کے اونٹ اور گائے ہم نے تمہارے لئے اللہ کی نشانیوں میں سے بنائے۔ (ت)

---

[1] القرآن الکریم ۲۲ / ۳۶ Page 572 of 712

Fatawa Razawiyya Volume 14 (4)

To stop observing the symbols of Islam in order to celebrate unity with the enemies of religion is ill-will towards Islam. (2) The promise of these gentlemen is not from themselves but is an instigation from Satan.

[Table/Box 1] Left Column: And Allah the Almighty said: "And Satan promises them nothing but delusion."[1] - Right Column: Allah the Almighty said: Satan gives no promise except by way of deception.

Taking financial help from them and abandoning the sacrifice of cows is to let Satan's trick succeed; Satan has deceived a few, but Muslims should keep their eyes open. (3) The answer to this appeared in the second reply. And from that, it became even clearer that this is Satan's deception; the disbelievers will never wish well for your religion. Allah the Almighty said: "They will not spare you any ruin."[2] (They do not fall short in doing you harm. - T) It is certain that what they are striving for involves harm to your religion.

[Table/Box 2] Left Column: Allah the Almighty said: "They desire what causes you suffering."[3] - Right Column: Allah the Almighty said: It is their desire that harm reaches you. (T)

To be elated by their verbal unity is to forget the Great Quran.

[Table/Box 3] Left Column: Allah the Almighty said: "Hatred has already appeared from their mouths, and what their breasts conceal is greater."[4] - Right Column: Allah the Almighty said: A glimpse of it [hatred] has appeared from their words, and what they hide in their chests is even greater. (T)

Look at the one-sided applause of this unity; you stop your religious symbols, by which you become completely hidden from them, and they do not even do as much as to stop blowing conch shells in those temples for a few hours, from where those detestable and heart-wrenching sounds reach you or at least some mosque. They do not give up that public announcement, and you refrain even from what is hidden. This is the 'Islam-friendliness' of these leaders. (4) The father of Maulana Abdul Bari Sahib, the late Maulana Abdul Wahab Sahib, and his teacher Maulana Abdul Hayy Sahib and other scholars of Firangi Mahal, their fatwa has already been published in the collection of fatwas of Maulana Abdul Hayy Sahib that stopping cow sacrifice for the sake of Hindus is a sin and is impermissible. Keeping it ongoing is obligatory. I am sending "Anfus al-Fikr"; action should be taken upon it.

[1] Al-Quran al-Kareem 4/120 [2] Al-Quran al-Kareem 3/118 [3] Al-Quran al-Kareem 3/118 [4] Al-Quran al-Kareem 3/118

फ़तावा रज़विया खंड 14 (4)

धर्म के दुश्मनों के साथ एकता मनाने के लिए इस्लाम के प्रतीकों को बंद करना इस्लाम के प्रति दुर्भावना है। (2) इन सज्जनों का वादा उनकी अपनी ओर से नहीं है, बल्कि शैतान का उकसावा है।

[टेबल/बॉक्स 1] बायां कॉलम: और अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "शैतान उन्हें धोखे के अलावा कोई वादा नहीं देता।"[1] - दायां कॉलम: अल्लाह तआला ने फ़रमाया: शैतान तो धोखे के सिवा कोई वादा नहीं देता।

उनसे चंदा लेकर मदद लेना और गाय की कुर्बानी छोड़ना, शैतान की चाल को सफल होने देना है; शैतान ने कुछ लोगों को धोखा दिया है, लेकिन मुसलमानों को अपनी आँखें खुली रखनी चाहिए। (3) इसका जवाब दूसरे जवाब में आ चुका है। और उससे यह और भी स्पष्ट हो गया कि यह शैतान का धोखा है; काफ़िर कभी भी तुम्हारे दीन की भलाई नहीं चाहेंगे। अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "वे तुम्हारी बुराई में कोई कमी नहीं करते।"[2] (वे तुम्हारी हानि करने में कोई कसर नहीं छोड़ते। - टी) यह निश्चित है कि वे जिस चीज़ के लिए प्रयासरत हैं, उसमें तुम्हारे दीन का नुकसान है।

[टेबल/बॉक्स 2] बायां कॉलम: अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "वे तुम्हारी तकलीफ चाहते हैं।"[3] - दायां कॉलम: अल्लाह तआला ने फ़रमाया: उनकी इच्छा है कि तुम्हें कष्ट पहुंचे। (टी)

उनकी मौखिक एकता पर फूलना महान क़ुरआन को भूलना है।

[टेबल/बॉक्स 3] बायां कॉलम: अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "नफरत उनके मुँह से ज़ाहिर हो चुकी है और जो उनके सीनों में छिपा है वह इससे भी बड़ा है।"[4] - दायां कॉलम: अल्लाह तआला ने फ़रमाया: उनकी बातों से [नफरत की] झलक नज़र आई है और जो वे अपने सीनों में छिपाए हुए हैं, वह और भी बड़ा है। (टी)

इस एकता की एकतरफ़ा ताली तो देखो, तुम अपने दीन के प्रतीकों को बंद कर दो जिससे तुम उनसे पूरी तरह छिप जाओ, और वे इतना भी नहीं करते कि उन मंदिरों से शंख बजाना कुछ घंटों के लिए बंद कर दें, जहाँ से तुम्हें या कम से कम किसी मस्जिद को वे घृणित और दिल दहला देने वाली आवाज़ें सुनाई देती हैं। वे उस सार्वजनिक घोषणा को नहीं छोड़ते, और तुम गुप्त चीज़ों से भी बाज़ आ जाते हो। इन नेताओं की तरफ से यही इस्लाम-दोस्ती है। (4) मौलवी अब्दुल बारी साहब के दिवंगत पिता मौलाना अब्दुल वहाब साहब, और उनके उस्ताद मौलवी अब्दुल हई साहब और फिरंगी महल

के अन्य विद्वानों का फतवा मौलवी अब्दुल हई साहब के फतवा संग्रह में छप चुका है कि हिंदुओं की खातिर गाय की कुर्बानी बंद करना पाप है, नाजायज़ है। इसे जारी रखना वाजिब (अनिवार्य) है। मैं "अनफ़ुसुल फ़िक्र" भेज रहा हूँ, इस पर अमल किया जाना चाहिए।

---

[1] अल-क़ुरआन अल-करीम 4/120 [2] अल-क़ुरआन अल-करीम 3/118 [3] अल-क़ुरआन अल-करीम 3/118 [4] अल-क़ुरआन अल-करीम 3/118

دشمنان دین سے اتحاد منانے کو شعار اسلام بند کرنا بدخواہی اسلام ہے۔ (۲) ان صاحبوں کا وعدہ اپنی طرف سے نہیں بلکہ القائے شیطان ہے۔

[ٹیبل/باکس 1] بایاں کالم: وقال اللہ تعالٰی "وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا" 1- دایاں کالم: اللہ تعالٰی نے فرمایا: شیطان تو وعدہ نہیں دیتا مگر فریب سے۔

ان سے چندہ سے مدد لے کر گائے کی قربانی چھوڑنا، شیطان کا داؤں چلا لینا ہے، دو چار کو شیطان نے دھوکا دے لیا، اور مسلمان تو اپنی آنکھیں کھلی رکھیں (۳) اس کا جواب جواب دوم میں آگیا۔ اور اس سے اور بھی کھل گیا کہ یہ شیطان کا فریب ہے ہرگز کفار تمہارے دین کی خیر خواہی نہ کریں گے، قال اللہ تعالٰی "لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا" 2(وہ تمہاری برائی میں کمی نہیں کرتے۔ ت) ضرور ہے کہ جس میں وہ ساعی ہیں اس میں تمہارے دین کا ضرر ہے۔

[ٹیبل/باکس 2] بایاں کالم: قال اللہ تعالٰی "وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ" 3- دایاں کالم: اللہ تعالٰی نے فرمایا: ان کی آرزو ہے کہ ایذا تمھیں پہنچے۔ (ت)

ان کے زبانی اتحاد پر پھولنا قرآن عظیم کو بھولنا ہے۔

[ٹیبل/باکس 3] بایاں کالم: قال اللہ تعالٰی "قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ" 4- دایاں کالم: اللہ تعالٰی نے فرمایا: پیران کی باتوں سے جھلک اٹھا اور وہ جو سینے میں چھپائے ہیں بڑا ہے۔ (ت)

اس اتحاد کی یک طرفہ تالی تو دیکھو، تم اپنا شعار دین بند کرو جس سے تم ان سے بالکل مخفی کرتے ہو، اور وہ اتنا بھی نہ کریں کہ اتنے گھنٹے سنکھ ان مندروں سے بند کردیں، جہاں سے

تمھیں یا کم از کم کسی مسجد کو وہ مکروہ و دلخراش آوازیں جائیں وہ اعلان نہ چھوڑیں اور تم مخفی سے بھی باز آؤ، یہ انھیں لیڈروں سے اسلام دوستی ہے۔ (۴) مولوی عبدالباری صاحب کے والد مرحوم مولانا عبد الوہاب صاحب، اور ان کے استاذ مولوی عبدالحہ صاحب اور دیگر علمائے فرنگی محل کا فتویٰ خود مجموعہ فتاوی مولوی عبدالحہ صاحب میں چھپ چکا ہے کہ بخاطر ہنود قربانی گاؤ بند کرنا معصیت ہے، ناجائز ہے، اس کا جاری رکھنا واجب ہے، "انفس الفکر" بھیجتا ہوں اس پر عمل چاہئے۔

---

1 القرآن الکریم ۱۲۰/۴ 2 القرآن الکریم ۱۱۸/۳ 3 القرآن الکریم ۱۱۸/۳ 4 القرآن الکریم ۱۱۸/۳

(5) The state of the agitators has become clear from the verses of the Great Quran above; they are caught in the deception of Satan. Whether unknowingly or some of them knowingly, they are acting as ill-wishers of Islam. Participating in this committee is forbidden (Haram) because it is a gathering where the Great Quran is turned away from.

Allah Almighty says: "And if Satan causes you to forget, then after the reminder, do not sit with the wrongdoing people." (1) - And Allah Almighty said: "Then do not sit with them until they enter into another conversation. Indeed, you would then be like them." (2)	**QAL ALLAHU TA'ALA WA IMMA YUNSIYANNAKASH SHAITANU FALA TAQ'UD BA'DADH DHIKRA MA'AL QAUMIZ ZALIMEEN (1) - WA QALA TA'ALA FALA TAQ'UDU MA'AHUM HATTA YAKHUDU FI HADITHIN GHAIRIHI INNAKUM IDHAM MITHLUHUM (2)**

(6) Its detail will be known from "Anfus al-Fikr". You have the choice of sacrifice, but you never have the choice to stop the rituals of Islam for the sake of the opponents of Islam.

And Allah says the truth, and He guides to the [right] way. (3)	**"WALLAHU YAQULUL HAQQA WA HUWA YAHDI SABEEL" (3)**

Issue 195 & 196: From Fatehpur, Iranian Quarter, sent by Hakim Syed Niamatullah Sahib | 11 Dhu al-Hijjah 1335 AH

Honorable Maulana, Peace be upon you and the mercy of Allah and His blessings! Nowadays, scholars have published in newspapers that there is a strategic need to agree with Hindus, and instead of cow sacrifice, sacrifice goats or sheep. So, what does your excellence say regarding this? How is it for someone who sacrifices a cow to not do so nowadays for this strategic reason? (2) In reality, is the sacrifice of a goat/sheep superior or that of a cow? That is all.

The Answer:

Here, it is obligatory (Wajib) to maintain the sacrifice of cows, and abandoning this act for this impure strategic reason is forbidden (Haram). Cow sacrifice is a ritual (Sha'ir) of Islam, and only an ill-wisher of Islam would attempt to stop the rituals of Islam. Such a person cannot be a scholar but is an oppressor (Zalim). And upon

whom is the oppression being committed? Upon Islam. And the kind of unity being celebrated with Hindus is forbidden, absolutely forbidden; it is forbidden according to the texts of the Great Quran. And the consequences that are emerging...

---

1. The Holy Quran 6/68
2. The Holy Quran 4/140
3. The Holy Quran 33/4

फतावा रज़विया | जिल्द १४

(५) उत्तेजकों (आंदोलनकारियों) की स्थिति ऊपर पवित्र कुरान की आयतों से स्पष्ट हो चुकी है कि वे शैतान के धोखे में हैं, अनजाने में या उनमें से कुछ जानबूझकर इस्लाम के प्रति दुर्भावना रख रहे हैं। इस समिति में भाग लेना हराम (वर्जित) है क्योंकि यह महान कुरान को पीठ दिखाने (उसकी अवहेलना करने) वाली सभा है।

अल्लाह तआला ने फरमाया: "और यदि शैतान तुम्हें भुला दे, तो याद आने के बाद ज़ालिम (अन्यायी) लोगों के साथ न बैठो।" (१) - और अल्लाह तआला ने फरमाया: "तो उनके साथ न बैठो जब तक कि वे किसी और बात में मग्न न हो जाएं, वरना तुम भी उन्हीं जैसे हो जाओगे।" (२)	**क़ाल अल्लाहू तआला व इम्मा युन्सियन्नकश शैतानु फ़ला तक़'उद बा'दध धिकरा म'अल क़ौमिज़ ज़ालिमीन (१) - व क़ाला तआला फ़ला तक़'उदू म'अहुम हत्ता यख़ुज़ू फ़ी हदीथिन ग़ैरिही इन्नकुम इधम मिथलुहुम (२)**

(६) इसका विवरण "अनफुसुल फिक्र" से ज्ञात होगा। तुम्हें कुर्बानी का अधिकार है, लेकिन इस्लाम के विरोधियों की खातिर इस्लाम के प्रतीकों (शआर) को बंद करने का अधिकार तुम्हें कभी नहीं है।

और अल्लाह सत्य कहता है और वही सही मार्ग दिखाता है। (३)	**"वल्लाहु यक़ूलुल हक़्क़ा व हुवा यहदी सबील" (३)**

मसला १९५ और १९६: फतेहपुर, ईरानी मोहल्ला से हकीम सैयद नेमतुल्लाह साहब द्वारा प्रेषित | ११ जुल हिज्जा १३३५ हिजरी

आदरणीय मौलाना, अस्सलामु अलैकुम व रहमतुल्लाही व बरकातहू! आजकल अखबारों में उलेमाओं ने प्रकाशित किया है कि रणनीतिक रूप से हिंदुओं के साथ सहमत होने की आवश्यकता है, और गाय की कुर्बानी के बजाय बकरी या भेड़ की कुर्बानी की जाए। तो श्रीमान इस बारे में क्या फरमाते हैं कि जो गाय की कुर्बानी करता है, उसके लिए आजकल इस रणनीति के कारण गाय की कुर्बानी न करना कैसा है? (२) वास्तव में बकरी/भेड़ की कुर्बानी बेहतर है या गाय की? बस इतना ही।

जवाब:

यहाँ गाय की कुर्बानी को बनाए रखना वाजिब (अनिवार्य) है और इस नापाक रणनीति के लिए इस काम को छोड़ना हराम है। गाय की कुर्बानी इस्लाम का एक प्रतीक (शआर) है, और इस्लाम के

प्रतीकों को बंद करने की कोशिश वही करेगा जो इस्लाम का दुश्मन हो। ऐसा व्यक्ति आलिम (विद्वान) नहीं हो सकता बल्कि ज़ालिम है। और किस पर ज़ुल्म हो रहा है? इस्लाम पर। और हिंदुओं के साथ जिस तरह की एकता मनाई जा रही है, वह हराम है, कतई हराम है, कुरान मजीद के स्पष्ट आदेशों (नुसूस) के अनुसार हराम है। और इसके जो परिणाम निकल रहे हैं...

---

1. अल-कुरान अल-करीम ६/६८
2. अल-कुरान अल-करीम ४/१४०
3. अल-कुरान अल-करीम ३३/४

(۵) محرکین کا حال قرآن عظیم کی آیتوں سے اوپر ظاہر ہو چکا کہ شیطان کے فریب میں ہیں، نادانستہ خواہ ان کے بعض دانستہ بد خواہِ اسلام کر رہے ہیں، اس کمیٹی میں شرکت حرام ہے کہ قرآن عظیم کو پیٹھ دینے کا مجمع ہے۔

قَالَ اللہُ تَعَالٰی وَ اِمَّا یُنْسِیَنَّكَ الشَّیْطٰنُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرٰی مَعَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِیْنَ۝ (۱) - وَ قَالَ تَعَالٰی فَلَا تَقْعُدُوْا مَعَهُمْ حَتّٰی یَخُوْضُوْا فِیْ حَدِیْثٍ غَیْرِهٖۤ اِنَّكُمْ اِذًا مِّثْلُهُمْ ط (۲)

اللہ تعالٰی نے فرمایا: اور جو کہیں تجھے شیطان بھلادے تو یاد آنے پر ظالموں کے پاس نہ بیٹھ، (ت)

اللہ تعالٰی نے فرمایا: تو ان لوگوں کے ساتھ نہ بیٹھو جب تک وہ اور بات میں مشغول نہ ہوں ورنہ تم بھی انھیں جیسے ہو۔ (ت)

(۶) اس کی تفصیل "انفس الفکر" سے معلوم ہوگی، قربانی کا تمہیں اختیار ہے، مگر مخالفان اسلام کی خاطر سے شعائر اسلام بند کرنے کا کسی وقت تم کو اختیار نہیں۔

"وَاللہُ یَقُوْلُ الْحَقَّ وَهُوَیَهْدِی السَّبِیْلَ۝" (۳)

اور اللہ جسے حق فرماتا ہے اور وہی راہ دکھاتا ہے۔ (ت)

مسئلہ ۱۹۵ و ۱۹۶: از فتحپور محلہ ایرانیان مرسلہ حکیم سید نعمت اللہ صاحب | ۱۱ ذی الحجہ ۱۳۳۵ھ

مولانا المعظم، السلام علیکم ورحمۃ اللہ وبرکاتہ! آج کل اخباروں میں علماء نے شائع فرمایا ہے کہ مصلحتاً ضرورت ہے کہ ہندوؤں سے اتفاق کیا جائے اور بجائے گائے کی قربانی کے بکری بھیڑ کی قربانی کی جائے، تو جناب والا اس کی نسبت کیا فرماتے ہیں کہ جو قربانی گائے کی کرتا ہے

اس کو آجکل اس مصلحت سے گائے کی قربانی نہ کرنا کیسا ہے؟ (۲) اصل میں بکری بھیڑ کی قربانی افضل ہے یا گائے کی، فقط

الجواب:

یہاں گائے کی قربانی قائم رکھنا واجب ہے اور اس ناپاک مصلحت کے لئے اس کام کا چھوڑنا حرام، گائے کی قربانی اسلام کا شعار ہے، اور شعار اسلام بند کرنے کی وہی کوشش کرے گا جو اسلام کا بدخواہ ہے، ایسا شخص عالم نہیں ہوسکتا بلکہ ظالم ہے، اور کس پر ظلم ہوتا ہے، اسلام پر اور ہندوؤں سے جیسا اتحاد منایا جا رہا ہے حرام ہے قطعی حرام ہے، نصوص قرآن عظیم سے حرام ہے اور اس کے جو نتائج ہو رہے ہیں

---

۱ القرآن الکریم ۶/ ۶۸ ۲ القرآن الکریم ۴/ ۱۴۰ ۳ القرآن الکریم ۳۳/ ۴

Fatawa-e-Razviya Volume 14

...that Muslims applied sectarian marks (qashqa). They offered flowers to Ram and Lakshman, carried the coffin of a polytheist on their shoulders while shouting his praise and took it to the cremation ground. They took the Great Quran in a palanquin to a temple while performing Ramayana worship; their great leader sacrificed a lifetime of Quran and Hadith for idol worship. Are these scandals not open infidelity? This outcome was inevitable from uniting with polytheists. The Holy Quran clearly states that whoever among you takes them for friends is indeed one of them. A refutation of the noble verse cannot be written; this is its translation. Then how was it possible that those uniting with polytheists would not become polytheists? This is what it is here, and if they do not repent from the bottom of their hearts and refrain, the Sahih Hadiths state that their gathering (on the Day of Judgement) will also be with the idolaters. May Allah the Almighty grant refuge from His wrath and not turn hearts after guidance. May He not turn eyes back after showing the way. 'Protect us, O Turner of hearts and eyes!' (O Turner of hearts and eyes! protect us.) And Allah knows best.

Issue 179: From Lucknow Cantonment Road, Kothi 33, asked by Maulana Abdul Hamid Sahib, 5 Rabi-ul-Awwal 1339 AH.

Excellency, respected Maulana Sahib, may Allah increase your blessings, Peace, mercy, and blessings of Allah be upon you. Nowadays, Hindus are trying to ban cow slaughter through municipalities in various places. Consequently, in Faizabad, Hathras, and Lucknow, Hindu municipal members have passed a law against cow slaughter despite the opposition of all Muslim members due to their numerical majority. God forbid, if cow slaughter is legally banned, ordinary Muslims will not only face severe difficulties in their daily lives but also approximately all non-affording Muslims, who are more than ninety percent in number, will not be able to perform sacrifice on Eid-ul-Adha. This is because poor Muslims cannot afford to buy a goat individually for fifteen to twenty rupees every year. Therefore, it is asked whether ordinary Muslims should remain silent at such a time or should they also make all possible efforts against the ban on cow slaughter? And what is their religious duty?

This is a formal request for a religious decree (istifta). Please provide an answer soon for the sake of Allah and the Holy Messenger (peace and blessings of Allah be upon

him), so that your Sharia ruling can be read out to everyone in the general meeting of Muslims which is to be held in just five or six days.

...कि मुसलमानों ने तिलक (क़श्क़ा) लगवाए। राम और लक्ष्मण पर फूल चढ़ाए, एक मुशरिक (मूर्तिपूजक) की अर्थी को अपने कंधों पर उठाकर उसकी जय-जयकार करते हुए श्मशान ले गए। वे एक पालकी में महान क़ुरआन को रामायण की पूजा कराते हुए मंदिर ले गए; उनके बड़े नेता ने क़ुरआन और हदीस की पूरी उम्र मूर्तिपूजा पर न्यौछावर कर दी। क्या ये अपमानजनक कृत्य खुले कुफ़्र (अविश्वास) नहीं हैं? मुशरिकों के साथ गठबंधन का यही परिणाम होना निश्चित था। पवित्र क़ुरआन में साफ़ तौर पर कहा गया है कि तुम में से जो भी उन्हें अपना मित्र बनाएगा, वह उन्हीं में से होगा। इस पवित्र आयत का खंडन नहीं लिखा जा सकता, इसका अनुवाद यही है। फिर यह कैसे संभव था कि मुशरिकों से मेलजोल रखने वाले मुशरिक न बन जाएं यह बात यहाँ है, और यदि वे सच्चे दिल से तौबा (प्रायश्चित) करके बाज़ नहीं आते, तो सही हदीसों का फ़रमान है कि उनका हश्र भी मूर्तिपूजकों के साथ होगा। अल्लाह अज़्ज़-ओ-जल्ल अपने क्रोध से पनाह दे, और हिदायत (मार्गदर्शन) देने के बाद दिलों को न पलटे। राह दिखाने के बाद आँखें न फेर ले। 'ऐ दिलों और आँखों को पलटने वाले, हमारी रक्षा कर!' (ऐ दिलों और आँखों को पलटने वाले! हमारी रक्षा कर।) और अल्लाह ही सबसे बेहतर जानता है।

मसला १७९: लखनऊ छावनी रोड, कोठी ३३ से मौलवी अब्दुल हमीद साहब द्वारा ५ रबी-उल-अव्वल १३३९ हिजरी को पूछा गया।

महामहिम, सम्मानित मौलाना साहब, अल्लाह आपकी बरकतों को बनाए रखे, अस्सलामु अलैकुम व रहमतुल्लाहि व बरकातुहू। आजकल हिंदू लोग नगरपालिकाओं के माध्यम से जगह-जगह गौ-हत्या (गाय की कुर्बानी) रोकने की कोशिश कर रहे हैं। इसी कड़ी में फैज़ाबाद, हाथरस और लखनऊ शहर में हिंदू नगरपालिका सदस्यों ने अपनी संख्याबल के कारण सभी मुस्लिम सदस्यों के विरोध के बावजूद गौ-हत्या रोकने का कानून पारित कर दिया है। खुदा न करे, यदि गौ-हत्या को कानूनी रूप से प्रतिबंधित कर दिया गया, तो आम मुसलमानों को न केवल अपने दैनिक जीवन में भारी कठिनाइयों का सामना करना पड़ेगा, बल्कि लगभग सभी आर्थिक रूप से असमर्थ मुसलमान, जिनकी संख्या नब्बे प्रतिशत से भी अधिक है, ईद-उल-अज़हा पर कुर्बानी नहीं दे पाएंगे। ऐसा इसलिए है क्योंकि गरीब मुसलमान हर साल पंद्रह-बीस रुपये का बकरा व्यक्तिगत रूप से खरीदने की सामर्थ्य नहीं रखते। अतः यह पूछा जा रहा है कि ऐसे समय में आम मुसलमानों को चुप्पी साधे रखनी चाहिए या

उन्हें गौ-हत्या पर प्रतिबंध के खिलाफ हर संभव प्रयास करना चाहिए? और उन पर धार्मिक रूप से क्या अनिवार्य (वाजिब) है?

यह एक इस्तफ़्ता (धार्मिक प्रश्न) है जिसका उत्तर कृपया अल्लाह और रसूल-ए-अकरम (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के वास्ते जल्द से जल्द प्रदान करें ताकि मुसलमानों की आम सभा में, जो केवल पांच-छह दिनों में होने वाली है, आपके शरीयत के हुक्म को सबको पढ़कर सुनाया जा सके।

पेज ५७५ / ७१२

کہ مسلمانوں نے قشقے لگوائے۔ رام لچھمن پر پھول چڑھائے ، مشرک کی ٹھکٹی اپنے کندھوں پر اٹھا کر اس کی جے بولتے ہوئے مرگھٹ میں لے گئے ۔ قرآن عظیم ایک ڈولے میں رامائن کی پوجا کراتے مندر میں لے گئے ، ان کے بڑے لیڈر نے قرآن و حدیث کی تمام عمر بت پرستی پر نثار کر دی ، یہ فضائح کھلے ہوئے کفر نہیں رہے ؟ مشرک سے اتحاد ہو کر یہ نتیجہ آپ ہی ضرور تھا، قرآن کریم میں صاف ارشاد فرمایا کہ تم میں جو ان سے دوستی رکھے گا، وہ سب انہیں میں سے ہے، آیہ کریمہ کا ردّ پر نہیں لکھی جاسکتی ، ترجمہ اس کا یہی ہے ، پھر کیونکر ممکن تھا کہ مشرکوں سے اتحاد کرنے والے مشرک نہ ہو جاتے یہ یہاں ہے ، اور اگر سچے دل سے تائب ہو کر باز نہ آئے تو صحیح حدیثوں کا ارشاد ہے کہ ان کا حشر بھی بت پرستوں کے ساتھ ہوگا ، مولیٰ عزوجل اپنے غضب سے پناہ دے، ہدایت فرما کر دل نہ الٹے ۔ راہ دکھا کر آنکھیں نہ پلٹیں، احفظنا یا مقلب القلوب و الابصار (اے دلوں اور آنکھوں کو بدلنے والے ! ہماری حفاظت فرما۔ ت) و ھو تعالیٰ اعلم۔

مسئلہ ۱۷۹: از لکھنؤ کنٹونمنٹ روڈ کوٹھی ۳۳ مسئولہ مولوی عبدالحمید صاحب ۵ ربیع الاول ۱۳۳۹ھ

عالیجناب معلی القاب مولانا صاحب قبلہ ادام اللہ برکاتہم ، السلام علیکم ورحمۃ اللہ وبرکاتہ ، آج کل اہل ہنود جگہ جگہ میونسپلٹی کے ذریعہ سے انسدادِ گاؤ کشی کی کوشش کر رہے ہیں، چنانچہ فیض آباد، ہاتھرس اور شہر لکھنو میں ہندو ممبران میونسپلٹی نے اپنی زیادتی تعداد کی وجہ سے تمامی مسلمانوں ممبروں کے خلاف انسدادِ گاؤ کشی کا قانون پاس کر دیا ہے، اگر خدانخواستہ گاؤ کشی

قانونا ممنوع قرار دی گئی تو عام مسلمانوں کو صرف اسی قدر نہیں کہ روز مرہ کی زندگی میں ان کو سخت مصائب کا سامنا کرنا پڑے گا بلکہ تقریبا تمام غیر مستطیع مسلمان جو تعداد میں نوے فیصدی سے بھی زائد ہیں ان سب کو عید الاضحیٰ میں قربانی کرنا بھی نصیب نہ ہوگا اس لیے کہ غریب مسلمان کسی طرح اس کی مقدرت نہیں رکھتے کہ وہ فردا فردا پندرہ بیس روپے کا بکرا ہر سال خرید سکیں ، لہذا دریافت طلب یہ ہے کہ ایسے وقت میں عام مسلمانوں کو خاموشی اختیار کرنی چاہئے یا انسدادِ گاؤ کشی کے خلاف ان کو بھی امکانی جد وجہد کرنی چاہئے ، اور مذہبی ان پر کیا واجب ہے ؟

یہ ایک استفتائ ہے جس کا جواب براہ کرم وبرائے خدا و رسول اکرم (صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم) جلد تر عطا فرمائیں تاکہ مسلمانوں کے عام جلسہ میں جو کہ صرف پانچ چھ یوم میں ہونے والا ہے آنجناب کا شرعی حکم پھر سب کو پڑھ کر سنا دیا جائے۔

Fatawa Razawiyya Volume 14

The Answer: Our honorable and glorious master, may Allah honor you, and peace be upon you, and the mercy of Allah and His blessings. This issue is indeed worthy of questioning; it is mentioned in the Hadith that the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) said: "Whoever wishes to know his rank with Allah, let him see what rank Allah has in his heart. For indeed, Allah accords the servant a rank in accordance with the rank the servant gives Him in himself." (Narrated by Al-Hakim in Al-Mustadrak, Al-Daraqutni in Al-Afrad from Anas, and Abu Nu'aym in Al-Hilya from Abu Hurayrah and Samurah bin Jundab, may Allah be pleased with them.) Whoever desires to know how much his status is in the sight of Allah should see what the value of Allah is in his heart. Because the greatness of Allah that exists in the servant's heart, Allah gives him a rank worthy of that with Him. (Imam Hakim narrated it in Mustadrak, Dar Qutni in Afrad from Anas, and Abu Nu'aym in Hilya from Abu Hurayrah and Samurah bin Jundab, may Allah be pleased with them - Translator).

If a person considers the matter of Allah and His Messenger equal to his personal matters, that would be sufficient for his religious fervor. We see how hard a person works and exerts effort for a small drain or waterway's ownership, or even a simple right. He takes the case to the ultimate level, leaves no stone unturned, spends thousands of rupees, and cannot tolerate his defeat against a worldly opponent in any way. Cow slaughter is a religious right of a Muslim, and what kind of right? A special symbol of Islam. Allah Almighty says: "And the camels and cattle We have appointed for you as among the symbols of Allah." (Quran 22:36) We have made the sacrifice of camels and cows among the symbols of the divine religion for you.

Imam Muhammad says in Jam'i-us-Saghir: "Al-Budn (sacrificial animals) are from camels and cows." (Camels and cows are Budnah - Translator). And if you do not consider the symbols of Islam even equal to your own drain, especially against the enemies of Islam, then know that Allah is the One, the Subduer; what is your worth here? Even if the necessity and harm mentioned in the question did not exist, effort to the best of one's ability was mandatory. It is in the Hadith: "He is not from us who gave..."

Footnotes: 1. Al-Mustadrak lil-Hakim, Kitab al-Du'a, Dar al-Fikr, Beirut, 1/95, 494. 2. The Holy Quran, 22/36. 3. Al-Jami' al-Saghir, Bab Taqleed al-Budn, Matba' Yusufi, Lucknow, p. 31. Page 576 of 712

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदह (14)

जवाब: हमारे सम्मानित और महिमामय मौलाना, अल्लाह आपको सम्मानित करे, और आप पर सलामती हो और अल्लाह की रहमत और उसकी बरकतें हों। यह मसला भी काफी पूछने योग्य है, हदीस में है कि नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) फरमाते हैं: "जो यह जानना चाहे कि अल्लाह के नज़दीक उसका क्या मर्तबा है, तो वह यह देखे कि उसके दिल में अल्लाह का क्या मर्तबा है। क्योंकि अल्लाह बंदे को अपने यहाँ वही मर्तबा देता है जो मर्तबा बंदा अल्लाह को अपने दिल में देता है।" (इसे हाकिम ने अल-मुस्तदरक में, दार-कुतनी ने अल-अफ़राद में अनस से, और अबू नुऐम ने अल-हिलया में अबू हुरैरा और समरा बिन जुंदब रज़ियल्लाहु अन्हुम से रिवायत किया है।) जो यह जानना पसंद करे कि अल्लाह के नज़दीक उसका मर्तबा कितना है, वह यह देखे कि उसके दिल में अल्लाह की कद्र कैसी है। क्योंकि बंदे के दिल में अल्लाह की जितनी अज़मत होती है, अल्लाह उसे उसी के लायक अपने यहाँ मर्तबा देता है। (इसे हाकिम ने मुस्तदरक में और दार कुतनी ने अफ़राद में अनस से और अबू नुऐम ने हिलया में अबू हुरैरा और समरा बिन जुंदब रज़ियल्लाहु अन्हुम से रिवायत किया। -अनुवादक)

इंसान अगर अल्लाह और रसूल के मामले को अपने निजी मामले के बराबर ही रखे, तो दीन में उसकी सरगर्मी के लिए बस है। हम देखते हैं कि इंसान ज़रा सी नाली या परनाले के मालिकाना हक या मामूली हक के लिए किस कदर जान तोड़ मेहनत करता है, उसके मुकदमे को आखिरी मुकाम तक पहुँचाता है, कोई कसर नहीं छोड़ता, हज़ारों रुपये खर्च कर देता है, दुनियावी पक्ष के मुकाबले किसी तरह अपनी हार बर्दाश्त नहीं करता। गाय की कुर्बानी मुसलमान का मज़हबी हक है, और हक भी कैसा, इस्लाम की खास निशानी (शआर)। अल्लाह तआला फरमाता है: "और ऊंटों तथा गायों की कुर्बानी को हमने तुम्हारे लिए अल्लाह की निशानियों में से बनाया है।" (कुरान 22:36) ऊंट और गाय की कुर्बानी को हमने तुम्हारे लिए ईश्वरीय धर्म की निशानियों में से बनाया।

इमाम मुहम्मद जामिउल सगीर में फरमाते हैं: "वल्-बुद्र मिनल इबिलि वल-बक़रि" (ऊंट और गाय 'बुदन' यानी कुर्बानी के जानवर हैं - अनुवादक)। और अगर इस्लाम की निशानियों को, खासतौर पर इस्लाम के दुश्मनों के मुकाबले में, अपनी एक नाली के बराबर भी न समझो, तो जान लो कि अल्लाह एक है और सब पर गालिब है; यहाँ तुम्हारी क्या कद्र है? अगर वे ज़रूरतें और नुकसान जो सवाल में ज़िक्र हुए हैं, न भी होते, तो भी अपनी शक्ति के अनुसार कोशिश करना लाज़िमी था। हदीस में है: "वह हममें से नहीं जिसने दिया..."

फुटनोट्स: 1. अल-मुस्तदरक लिल-हाकिम, किताबुद्दुआ, दारुल फिक्र, बेरुत, 1/95, 494। 2. अल-कुरानुल करीम, 22/36। 3. अल-जामिउल सगीर, बाबू तक्लीदिल बुदन, मत्तबा यूसुफी, लखनऊ, पृष्ठ 31। पेज 576/712

الجواب: مولنا المکرم و ذوالمجد والکرم اکرمکم وعلیکم السلام ورحمۃ اللہ وبرکاتہ۔ یہ مسئلہ بھی کچھ قابلِ سوال ہے، حدیث میں ہے نبی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم فرماتے ہیں: من کان یحب ان یعلم منزلتہ عند اللہ فلینظر کیف منزلۃ اللہ عندہ۔ فان اللہ ینزل العبد منہ حیث انزلہ من نفسہ ۱۔ رواہ الحاکم فی المستدرک و الدار قطنی فی الافراد عن انس وابو نعیم فی الحلیۃ عن ابی ہریرۃ وعن سمرۃ بن جندب رضی اللہ تعالٰی عنہم۔ جو یہ جاننا پسند کرے کہ اللہ کے نزدیک اس کا مرتبہ کتنا ہے وہ یہ دیکھے کہ اس کے دل میں اللہ کی قدر کیسی ہے کہ بندے کے دل میں جتنی عظمت اللہ کی ہوتی ہے اللہ اسی کے لائق اپنے یہاں اسے مرتبہ دیتا ہے (اسے حاکم نے مستدرک میں اور دار قطنی نے افراد میں انس وابو نعیم نے حلیہ میں ابوہریرہ اور سمرہ بن جندب رضی اللہ تعالٰی عنہم سے روایت کیا۔ت)

آدمی اگر اللہ ورسول کے معاملہ کو اپنے ذاتی معاملہ کے برابر ہی رکھے، تو دین میں اس کی سرگرمی کے لئے بس ہے، ہم دیکھتے ہیں کہ انسان ذراسی نالی یا پرنالے کی ملک بلکہ مجرد حق کے لئے کس قدر جان توڑ عرق ریزیاں کرتا ہے اس کا مقدمہ منتہا تک پہنچاتا ہے، کوئی دقیقہ فروگزاشت نہیں کرتا، پیسہ کے مال پر ہزاروں اٹھادیتا ہے، دنیوی فریق کے مقابل کسی طرح اپنی دہتی گوارا نہیں کرتا، گائے کشی مسلمان کا دینی حق ہے، اور حق بھی کیسا، خاص شعارِ اسلام، اللہ عزوجل فرماتا ہے: "وَا لْبُدْنَ جَعَلْنٰہَا لَکُمْ مِّنْ شَعَآئِرِ اللہِ" ۲۔ اونٹ اور گائے کی قربانی کو ہم نے تمہارے لئے دین الہی کے شعاروں سے کیا۔

امام محمد جامعِ صغیر میں فرماتے ہیں: وَا لْبُدْنَ مِنَ الْاِ بِلِ وَالْبَقَرِ ۳ (اونٹ اور گائے بُد نہ ہیں۔ ت)

اور اگر شعارِ اسلام کو اور بھی خاص اعدائے اسلام کے مقابلہ میں اپنی ایک نالی کے برابر بھی

نہ سمجھو، تو جان لو کہ اللہ واحدِ قہار ہے یہاں تمہاری قدر کتنی ہے اگر وہ ضرورت و ضرر جو سوال میں مذکور ہوئے نہ بھی ہوتے بقدرِ قدرت کوشش لازم تھی، حدیث میں ہے: لیس منا من اعطی

۱ المستدرک للحاکم کتاب الدعاء دار الفکر بیروت ۱ / ۹۵۔ ۴۹۴ ۲ القرآن الکریم ۲۲ / ۳۶ ۳ الجامع الصغیر باب تقلید البدن مطبع یوسفی لکھنؤ ص ۳۱ Page 576 of 712

Fatawa Razawiyya Volume 14 (14)

"Baseness in our religion" is not from our group, who allows weakness in the matters of our religion despite these needs and necessities. Surely, one who shows indifference and turns a blind eye in this matter, and does not help the religion according to his capacity, and allows the symbols of Islam to be harmed, will be caught in severe questioning on the Day of Resurrection. His recompense is that Allah Almighty will leave him friendless and helpless at the time of his dire need on the Day of Judgment, just as he turned away from helping the religion. Allah Almighty said: "And thus this Day you will be forgotten." [Quran 20:126]. It will be said to him on the Day of Judgment, just as you forgot the religion, so today you will be forgotten such that no one will inquire about you. We seek refuge in Allah Almighty, and Allah Almighty knows best.

Problem 198: From Purulia, district Manbhum, asked by Khalifa Muhammad Jan Shab, 19 Dhu al-Qi'dah 1339 AH. What do the scholars of religion say about whether giving up cow slaughter or giving up cow sacrifice considering it a worldly expediency causes religious harm or not?

The Answer: Cow slaughter is absolutely permissible. Stopping it for the sake of polytheists is to let the word of polytheism prevail. And cow sacrifice is a symbol of Islam; stopping it for the sake of polytheists is prohibited (Haram). And Allah Almighty knows best.

Problem 199: From Bareilly city, Sadar Bazaar, house 897, sent by Hafiz Bane Khan Sahib, dated 7 Dhu al-Hijjah 1338 AH. What do our scholars of religion say regarding cow sacrifice? Explain and you will be rewarded.

The Answer: In India, it is obligatory to continue cow sacrifice, and stopping it to please Hindus is prohibited (Haram). "And Allah and His Messenger have more right that they should please Him, if they are believers." [Quran 9:62]. Allah and His Messenger are more deserving that you please them if you are Muslims.

---

1. Sahih Bukhari, Chapter: Conditions in Jihad, 1/380; Musnad Ahmad ibn Hanbal, "We did not give baseness in our religion", 4/330.
2. Al-Quran al-Karim, 20/126.
3. Al-Quran al-Karim, 9/62.

फतावा रज़विया जिल्द चौदह (14)

"हमारे धर्म में नीचता" हमारे समूह से नहीं है, जो हमारे धर्म के मामले में इन ज़रूरतों के होते हुए भी ढिलाई बरतने दे। बेशक जो इसमें लापरवाही और अनदेखी बरतेगा और अपनी शक्ति के अनुसार धर्म की सहायता नहीं करेगा, और इस्लाम के प्रतीकों को नुकसान पहुँचने देगा, वह कयामत के दिन कठिन पूछताछ में पकड़ा जाएगा। उसका बदला यह है कि अल्लाह तआला कयामत में उसकी गंभीर ज़रूरत के समय उसे बेयारो-मददगार छोड़ देगा, जैसा कि उसने धर्म की मदद से मुँह मोड़ा था। अल्लाह तआला ने फरमाया: "और इसी तरह आज तुझे भुला दिया जाएगा।" [कुरान 20:126]। कयामत में उससे कहा जाएगा, जैसे तूने धर्म को भुला दिया था, वैसे ही आज तुझे भुला दिया जाएगा कि कोई तेरी ख़बर न लेगा। अल्लाह की पनाह, और अल्लाह तआला बेहतर जानता है।

मसला 198: पुरुलिया, जिला मानभूम से, खलीफा मुहम्मद जान शब द्वारा पूछा गया, 19 ज़िल-कादह 1339 हिजरी। धर्म के विद्वान क्या कहते हैं कि समय की नज़ाकत (मसलहत) को समझते हुए गोकशी (गाय का वध) या गाय की कुर्बानी छोड़ देना धार्मिक नुकसान है या नहीं?

उत्तर: गोकशी पूर्णतः जायज़ (मुबाह) है। मुशरिकों (बहुदेववादियों) की खातिर इसे बंद करना शिर्क का बोलबाला करना है। और गाय की कुर्बानी इस्लाम का एक प्रतीक (शआर) है; मुशरिकों की खातिर इसे बंद करना हराम (निषिद्ध) है। वल्लाहु तआला आलम।

मसला 199: बरेली शहर, सदर बाज़ार, मकान 897 से, हाफ़िज़ बने ख़ाँ साहब द्वारा भेजा गया, दिनांक 7 ज़िल-हिज्जाह 1338 हिजरी। गाय की कुर्बानी के संबंध में हमारे धर्म के विद्वान क्या कहते हैं? बयान करें और पुण्य प्राप्त करें।

उत्तर: भारत में गाय की कुर्बानी जारी रखना वाजिब (अनिवार्य) है और हिंदुओं की प्रसन्नता के लिए इसे बंद करना हराम है। "और अल्लाह और उसका रसूल इस बात के अधिक हकदार हैं कि वे उन्हें प्रसन्न करें, यदि वे ईमान वाले हैं।" [कुरान 9:62]। अल्लाह और उसके रसूल इस बात के अधिक हकदार हैं कि उन्हें राज़ी किया जाए, अगर तुम मुसलमान हो।

---

1. सहीह बुखारी, बाब अल-शुरुत फिल जिहाद 1/380, मुसनद अहमद बिन हंबल "हमने अपने धर्म में नीचता नहीं दी" 4/330।
2. अल-कुरान अल-करीम, 20/126।

3. अल-कुरान अल-करीम, 9/62।

पृष्ठ 712 में से 577

الدنیة فی دیننا۱ ہمارے گروہ سے نہیں جو ہمارے دین کے معاملہ میں دبتی رکھنے دے کہ ان ضرورتوں اور ضرورتوں کے ہوتے ہوئے بیشک جو اس میں بے پروائی و چشم پوشی برتے گا اور حسب طاقت دین کی مدد نہ کرے گا اور شعار اسلام کو نقصان پہنچنے دے گا، روز قیامت سخت باز پرس میں پکڑا جائے گا اور اس کی جزا یہ ہے کہ اللہ تعالیٰ قیامت میں اس کی شدید حاجت کے وقت اسے بے یار و مددگار چھوڑے، جیسا اس نے دین کی مدد سے منہ موڑا، قال اللہ تعالیٰ "وَ كَذٰلِكَ الْيَوْمَ تُنْسٰى"۲ اس سے قیامت میں فرمایا جائے گا جیسا تو نے دین کو بھلا دیا تھا تو ایسا ہی آج تو بھلا دیا جائے گا کہ کوئی تیری خبر نہ لے گا، والعیاذ باللہ تعالیٰ، واللہ تعالیٰ اعلم۔

مسئلہ ۱۹۸: از پرولیا ضلع مان بھوم مسئولہ خلیفہ محمد جان شب ۱۹ ذی القعدہ ۱۳۳۹ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین کہ ترک گاؤ کشی یا ترک قربانی گاؤ مصلحت وقت سمجھ کر چھوڑ دیا جائے اس پر مذہبی نقصان ہے یا نہیں؟

الجواب: گاؤ کشی مباح قطعی ہے، مشرکین کی خاطر اسے بند کرنا مشرک کا بول بالا کرنا ہے، اور قربانی گاؤ شعار اسلام ہے، مشرکین کی خاطر اس کا بند کرنا حرام ہے، وھو تعالٰی اعلم

مسئلہ ۱۹۹: از شہر بریلی صدر بازار مکان ۸۹۷ مرسلہ حافظ بنے خاں صاحب مورخہ ۷ ذی الحجہ ۱۳۳۸ھ قربانی گاؤ کے متعلق ہمارے علمائے دین کیا فرماتے ہیں؟ بینوا توجروا

الجواب: ہندوستان میں قربانی گاؤ کا جاری رکھنا واجب ہے اور خوشنودی ہنود کے لئے اس کا بند کرنا حرام ہے، "وَ اللّٰهُ وَ رَسُوْلُهٗۤ اَحَقُّ اَنْ يُّرْضُوْهُ اِنْ كَانُوْا مُؤْمِنِيْنَ"۳ اللہ و رسول زیادہ اس سے مستحق ہیں کہ انہیں راضی کرو اگر تم مسلمان ہو۔

١ صحیح بخاری باب الشروط فی الجہاد ١/ ٣٨٠، مسند احمد بن حنبل فلم نعط الدنیہ فی دیننا ۴/ ٣٣٠

٢ القرآن الکریم ٢٠/ ١٢۶ ٣ القرآن الکریم ٩/ ۶٢

Fatawa Razawiyya Volume 14

The detail is in our treatise "Anfus al-Fikr fi Qurban al-Baqr" (The detail is in our treatise "Anfus al-Fikr fi Qurban al-Baqr". -Translator) And Allah Almighty knows best.

Problem 200 & 201: From Aonla, District Bareilly, sent by Chaudhary Rahim Bakhsh Sahib, dated 7 Dhu al-Hijjah 1338 AH. What do the scholars of religion and jurists of the clear Sharia say about this matter: Zaid bought a cow for sacrifice. Since cow sacrifice causes distress to Hindus, Zaid wants to exchange the purchased cow for a bull or buffalo etc., for the sake of pleasing Hindus. Is this exchange correct according to Sharia or not? And is it correct to stop cow sacrifice for the sake of unity? (2) Just to please Hindus, instead of three days for sacrifice, if they fix only one day, is this correct or not? And what is the Sharia ruling for those who fix one day? State and be rewarded.

The Answer: (1) A cow purchased with the intention of sacrifice cannot even be exchanged for another cow, because after making an intention for Allah, exchanging it is impermissible. And unity with Hindus is Haram (forbidden), and stopping cow sacrifice for this reason is Haram. Such Haram acts invite the wrath of the Almighty and the punishment of fire. Those who do so will be resurrected with the Hindus; it is stated in a Hadith, "I can swear that whoever maintains unity with a people will be resurrected with them." And Allah Almighty knows best. (2) This is also Haram. It is not the work of Muslims to restrict the command of Allah and His Messenger for the pleasure of Hindus. And Allah Almighty knows best.

---

1 Al-Mu'jam al-Kabir, Hadith 2519, Al-Maktaba al-Faysaliyya Beirut 3/19 Page 578 of 712

फ़तावा रज़विया जिल्द 14

विस्तार हमारे शोध पत्र "अन्फ़ुस अल-फ़िक्र फ़ी क़ुर्बान अल-बक़र" में है (विस्तार हमारे शोध पत्र "अन्फ़ुस अल-फ़िक्र फ़ी क़ुर्बान अल-बक़र" में है। -अनुवादक) और अल्लाह तआला बेहतर जानता है।

मसला 200 और 201: आँवला, ज़िला बरेली से चौधरी रहीम बख़्श साहिब द्वारा भेजा गया, दिनांक 7 ज़ुल-हिज्जा 1338 हिजरी। दीन के विद्वान और शरीअत के मुफ़्ती इस मसले में क्या फ़रमाते हैं कि: ज़ैद ने क़ुर्बानी के लिए गाय खरीदी। चूँकि गाय की क़ुर्बानी हिंदुओं के लिए कष्टदायक होगी, इसलिए ज़ैद हिंदुओं की प्रसन्नता के लिए खरीदी हुई गाय को बैल या भैंस आदि से बदलकर क़ुर्बानी करना चाहता है। क्या शरीअत के अनुसार यह बदलना सही है या नहीं? और क्या एकता के कारण गाय की क़ुर्बानी रोकना सही है या नहीं? (2) केवल हिंदुओं की प्रसन्नता के लिए क़ुर्बानी के तीन दिनों के बजाय एक ही दिन तय करना सही है या नहीं? और एक दिन तय करने वालों के लिए शरीअत का क्या हुक्म है? बयान करें, पुण्य पाएँ।

जवाब: (1) जिस गाय को क़ुर्बानी की नीयत से खरीदा गया, उसे दूसरी गाय से बदलना भी वर्जित है, क्योंकि अल्लाह के लिए नीयत करने के बाद फिर उसे बदलना नाजायज़ है। और हिंदुओं से एकता हराम है, और इसकी वजह से गाय की क़ुर्बानी रोकना हराम है। और हराम काम सर्वशक्तिमान (अल्लाह) के क्रोध और आग के दंड का कारण है। ऐसा करने वालों का हश्र हिंदुओं के साथ होगा। हदीस में फ़रमाया गया, "मैं कसम खाकर कह सकता हूँ कि जो जिससे एकता रखेगा, उसका हश्र उसी के साथ होगा।" और अल्लाह तआला बेहतर जानता है। (2) यह भी हराम है। हिंदुओं की प्रसन्नता के लिए अल्लाह और उसके रसूल के हुक्म में संकोच करना मुसलमानों का काम नहीं है। और अल्लाह तआला बेहतर जानता है।

---

1 अल-मुअजम अल-कबीर हदीस 2519 अल-मकतबा अल-फ़ैसलिया बेरूत 3/19 पृष्ठ 578 of 712

والتفصیل فی رسالتنا "انفس الفکر في قربان البقر" (تفصیل ہمارے رسالے "انفس الفکر في قربان البقر" میں ہے۔ ت) واللہ تعالٰی اعلم۔

مسئلہ ۲۰۰ و ۲۰۱: از آنولہ ضلع بریلی مرسلہ چودھری رحیم بخش صاحب مورخہ ۷ ذی الحجہ ۱۳۳۸ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین و مفتیان شرع متین اس مسئلہ میں کہ زید گائے قربانی کے واسطے خریدی، چونکہ قربانی گائے کی اہل ہنود کے واسطے باعث دل آزاری ہو گی اس لئے زید خوشنودی اہل ہنود کے واسطے گائے خرید کردہ سے بیل یا بھینس وغیرہ بدل کر قربانی کرنا چاہتا ہے تو عندالشرع یہ بدلنا درست ہے یا نہیں؟ اور گائے کی قربانی بوجہ اتحاد کے موقوف کر دینا درست ہے یا نہیں؟ (۲) محض خوشنودی اہل ہنود کے لئے قربانی بجائے تین روز کے ایک ہی دن مقرر کریں، درست ہے یا نہیں؟ اور ایک دن مقرر کر لینے والوں کو عندالشرع کیا حکم ہے؟ بینوا توجروا۔

الجواب: (۱) وہ گائے کہ بہ نیت قربانی خریدی، اس کا دوسری گائے سے بدلنا بھی منع ہے کہ اللہ کے واسطے اس کی نیت کرکے پھر بدلنا ناجائز ہے، اور ہندوؤں سے اتحاد حرام، اور اس کی وجہ سے گائے کی قربانی موقوف کرنا حرام، اور حرام موجب غضب جبار وعذاب نار، ایسا کرنے والوں کو حشر ہندوؤں کے ساتھ ہوگا، حدیث میں ارشاد ہوا کہ " میں قسم کھا کر فرما سکتا ہوں کہ جو جس سے اتحاد رکھے گا اس کا حشر اسی کے ساتھ ہوگا" واللہ تعالٰی اعلم۔ (۲) یہ بھی حرام ہے، ہنود کی خوشنودی کے لئے اللہ و رسول کے حکم میں تنگی کرنا مسلمانوں کا کام نہیں، واللہ تعالٰی اعلم۔

Fatawa Razawiyya, Volume 14

Mas'ala 202: Questioned by Hafiz Saleem Ullah, Behari Pur Bareilly, 18 Jamadi al-Akhir 1339 AH. What do the scholars of religion and the muftis of the clear Shari'ah say regarding this matter? Zaid makes women his disciples (mureed) without a veil (purdah) and makes those unveiled women sit near him, speaks with them, and instead of ordering to keep a beard, orders them to shave it closely (khashkhashi). He backbites against scholars. He hears the Azan, Salah, and Takbir with his own ears but does not come to the mosque for prayer. He says that the spiritual guide (pir) does not take one to the Prophet but directly to God. What ruling does our Shari'ah give for such a Pir? How is it to become a disciple of such a Pir, and what ruling does our Shari'ah of Ahl-e-Sunnat wal-Jama'at give for those who are his followers and for such a Pir? Nothing is contrary [to facts].

The Answer: If these things are factual, then it is not permissible to take an oath of allegiance (bay'ah) at the hands of such a person. Such a person and all his followers are misguided. And to say that the Pir does not take one to the Prophet but reaches God directly, its apparent meaning is without the mediation of the Prophet. If this is intended, then it is explicit disbelief (Kufr). And Allah Almighty knows best.

Mas'ala 203: From Bilanda, district Pilibhit, questioned by Muhammad Hussain Sahib, 4 Rabi al-Akhir 1339 AH. What do the scholars of religion say in this matter? Three people of the town were converted to Islam. Upon this, a Muslim of that town said that if there is such power in the Kalima (Islamic creed) of Muslims that they can make pig-eaters Muslims by making them recite the Kalima, then in such a case why don't they recite the Kalima over a pig and eat it? What ruling does the Shari'ah apply to him in such a situation? That person does not offer prayers, does not observe fasts, is a Muslim only in name, and says that we have nothing to do with Muslims, we have business with Hindus, and our livelihood is such. And when forbidden from this, he became ready for violence.

The Answer: If this statement is factual, then that person has become an infidel (Kafir). His wife is out of his marriage contract (Nikah). It is forbidden (Haram) for Muslims to have social interactions, greetings, or conversation with him. And Allah Almighty knows best.

Mas'ala 204: From the old city, Mohalla Rohilli Tola, questioned by Muhammad Khaliluddin Sahib, 7 Safar 1339 AH. Issue questioned by Syed Irfan Ali Sahib, member of Anjuman Khadim al-Sajideen, Rabri Tola Bareilly, on 2 Safar 1339 AH, regarding the

meaning and purpose of the noble verse: "Whoever intercedes with a good intercession..." (until "Muqita"). Logical arguments on this matter.

1. Al-Quran Al-Karim 4/85 Page 579 of 712

फ़तावा रज़विया, जिल्द 14

मसला 202: प्रशनकर्ता हाफ़िज़ सलीम उल्लाह, बहारी पुर बरेली, 18 जमादी अल-आखिर 1339 हिजरी। मजहबी विद्वान और शरीयत-ए-मतीन के मुफ्ती इस मसले में क्या कहते हैं कि ज़ैद बिना पर्दा औरतों को मुरीद बनाता है और उन बे-पर्दा औरतों को अपने पास बिठाता है, बातें भी करता है, दाढ़ी रखने के बजाय उसे बहुत छोटा (खशखशी) करने का हुक्म देता है, आलिमों (विद्वानों) की गीबत (चुगली) करता है, अज़ान और नमाज़ और तकबीर अपने कानों से सुनने के बावजूद नमाज़ के लिए मस्जिद नहीं आता है और कहता है कि पीर रसूल तक नहीं बल्कि सीधे खुदा तक पहुँचा देगा। ऐसे पीर के लिए हमारी शरीयत क्या हुक्म देती है? ऐसे पीर का मुरीद होना कैसा है और जो उसके अनुयायी हैं उनके लिए और ऐसे पीर के लिए हमारी अहले सुन्नत वल जमात की शरीयत क्या हुक्म देती है? कोई बात (वर्णन में) हकीकत के खिलाफ नहीं है।

उत्तर: अगर ये बातें वास्तव में हैं तो ऐसे व्यक्ति के हाथ पर बैत (दीक्षा) लेना जायज़ नहीं है। ऐसा व्यक्ति और उसके सभी अनुयायी गुमराह (भटके हुए) हैं। और यह कहना कि पीर रसूल तक नहीं बल्कि सीधे अल्लाह तक पहुँचा देता है, इसके ज़ाहिरी (प्रत्यक्ष) मायने यह हैं कि बिना रसूल के माध्यम (वसीला) के। अगर यही मुराद (इरादा) है तो यह स्पष्ट कुफ्र (ईश-निंदा/अविश्वास) है। और अल्लाह तआला बेहतर जानता है।

मसला 203: बिलंडा जिला पीलीभीत से, प्रशनकर्ता मुहम्मद हुसैन साहब, 4 रबी अल-आखिर 1339 हिजरी। दीन के आलिम इस मसले में क्या फरमाते हैं कि बस्ती के तीन लोगों को मुसलमान बनाया गया, इस पर उस बस्ती के एक मुसलमान ने कहा कि मुसलमानों के कलमा में यह ताक़त है कि सूअर खाने वालों को कलमा पढ़ाकर मुसलमान कर लेते हैं, तो ऐसी हालत में सूअर पर कलमा पढ़कर क्यों नहीं खा लेते? ऐसी हालत में शरीयत उस पर क्या हुक्म लगाती है? वह व्यक्ति नमाज़ नहीं पढ़ता, रोज़ा नहीं रखता, केवल नाम का मुसलमान कहलाता है और कहता है कि हमारा मुसलमानों से कोई वास्ता नहीं है, हमारा हिंदुओं से काम है और वास्ता है, हमारा रोजगार ऐसा है। और जब इस पर मना किया गया तो वह फौजदारी (हिंसा) पर उतारू हो गया।

उत्तर: अगर यह बयान हकीकत है तो वह शख्स काफिर हो गया। उसकी पत्नी उसके निकाह से बाहर हो गई। मुसलमानों के लिए उससे मिलना-जुलना, सलाम-दुआ करना हराम है। और अल्लाह तआला बेहतर जानता है।

मसला 204: पुराने शहर, मोहल्ला रोहिली टोला से, प्रशनकर्ता मुहम्मद खलील उद्दीन साहब, 7 सफर 1339 हिजरी। सैयद इरफ़ान अली साहब, सदस्य अंजुमन खादिम-उस-साजिदीन, रबड़ी टोला बरेली द्वारा 2 सफर 1339 हिजरी को कुरान की आयत "मं यश्फ़अ शफ़ाअतन हसुनतन" (अंत तक) के अर्थ और उद्देश्य के बारे में पूछे गए मसले पर तार्किक दलीलें।

1. अल-कुरान अल-करीम 4/85 पृष्ठ 579 / 712

مسئلہ ۲۰۲: مسئولہ حافظ سلیم اللہ بہاری پور بریلی ۱۸ جمادی الاخرہ ۱۳۳۹ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین و مفتیان شرع متین اس مسئلہ میں کہ زید بغیر پردہ عورتوں کو مرید کرتا ہے اور ان بے پردہ کو اپنے پاس بٹھلاتا ہے، بات بھی کرتا ہے بجائے داڑھی منڈانے کے خشخشی کرنے کا حکم دیتا ہے، عالموں کی غیبت کرتا ہے، اذان اور صلوۃ اور تکبیر اپنے کانوں سے سنے مگر نماز کے لئے مسجد میں نہیں آتا ہے اور کہتا ہے کہ پیر رسول تک نہیں بلکہ خدا تک براہِ راست پہنچا دے گا، ایسے پیر کے واسطے ہماری شریعت کیا حکم دیتی ہے، ایسے پیر کا مرید ہونا کیسا ہے اور جو اس کے پیروکار ہیں ان کے واسطے اور ایسے پیر کے واسطے ہماری شریعت اہل سنت والجماعت کیا حکم دیتی ہے؟ کوئی بات خلاف نہیں ہے۔ الجواب: اگر یہ باتیں واقعی ہیں تو ایسے شخص کے ہاتھ پر بیعت جائز نہیں، ایسا شخص اور اس کے پیرو سب گمراہ ہیں، اور یہ کہنا کہ پیر رسول تک نہیں بلکہ براہ راست اللہ تک پہنچا دیتا ہے اس کے ظاہر معنی یہ ہیں کہ بے واسطہ رسول، اگر یہی مراد ہے تو صریح کفر ہے، واللہ تعالیٰ اعلم۔

مسئلہ ۲۰۳: از بلنڈا ضلع پیلی بھیت مسئولہ محمد حسین صاحب ۴ ربیع الاخر ۱۳۳۹ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین اس مسئلہ میں کہ تین شخصوں کو جو بستی کے تھے مسلمان کیا، اس پر اس بستی کے ایک مسلمان نے کہا کہ مسلمانوں کے کلمہ میں یہ طاقت ہے کہ سور کھانے والوں کو کلمہ پڑھا کر مسلمان کر لیتے ہیں تو ایسی حالت میں سور پر کلمہ پڑھ کر کیوں نہیں کھا لیتے، ایسی حالت میں شرع اس پر کیا حکم لگاتی ہے، وہ شخص نماز نہیں پڑھتا روزہ نہیں رکھتا ہے نام کا مسلمان کہلاتا ہے اور کہتا ہے کہ ہم کو مسلمانوں سے واسطہ نہیں ہے ہم کو ہندوؤں سے کام ہے اور واسطہ ہے ہمارا روزگار ایسا ہے اور اس پر منع کیا گیا تو فوجداری پر آمادہ ہو گیا۔ الجواب:

اگر یہ بیان واقعی ہے تو وہ شخص کافر ہو گیا۔ اس کی عورت اس کے نکاح سے نکل گئی، مسلمانوں کو اس سے میل جول سلام کلام حرام ہے، واللہ تعالیٰ اعلم۔

مسئلہ ۲۰۴: از شہر کہنہ محلہ روہیلی ٹولہ مسئولہ محمد خلیل الدین صاحب ۷ صفر ۱۳۳۹ھ مسئلہ مسئولہ سید عرفان علی صاحب رکن انجمن خادم الساجدین ربڑی ٹولہ بریلی ۲ صفر ۱۳۳۹ھ میں جو درباره مطلب و معنی آیہ شریفہ " مَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً " ۱ (الی مقیتا) ہے اس بات پر منطقی دلائل

۱ القرآن الکریم ۴/ ۸۵ صفحہ 579/712

Fatawa Razawiyya Volume 14 (12)

...by establishing [it], a long debate can be held that such and such Muslim or non-Muslim is making a great effort for the support and protection of such and such oppressed kingdom and the oppressed Muslims of such and such country. Participation in their meetings and processions, attending their sermons and speeches, and honoring, praising, and following them is all permissible, even necessary. Anyone who refrains from this or objects to it is acting against the noble verse and is a sinner. Whoever stops or prevents others from the aforementioned matters is guilty of the latter part of the noble verse, i.e., "shafa'at sayyiah" (evil intercession). Hopeful for a clear explanation and clarification regarding this, and may you be rewarded and thanked.

The Answer: Such a doubt regarding the noble verse is merely an induction of the accursed Satan. In the Great Quran, a general scale and criterion for good (hasanah) and evil (sayyiah) deeds has been established, which is observed and maintained in all subsidiary matters. Allah, the Mighty and Sublime, says: "And whoever desires the Hereafter and strives for it with the effort due to it while he is a believer - it is those whose effort will be appreciated." (1) One who desires the hereafter and makes the effort worthy of it, and the condition is that he must be a Muslim, then the effort of such people will be appreciated. Regarding disbelievers, He says: "And We will regard what they have done of deeds and make them as dust dispersed." (2) Meaning, whatever deed a disbeliever does, We have destroyed and ruined it. No good deed (hasanah) is accepted from a disbeliever at all; rather, no good deed is even conceivable or reasonable from him. In the generalities of matters regarding reward (thawab), it is always only the people of Islam who are meant. The Lord, Mighty and Sublime, says: "Who is it that will lend Allah a goodly loan so He will multiply it for him and he will have a noble reward?" (3) Who is there who will give a 'qard-e-hasan' (goodly loan) for Allah, so Allah may grant him manifold in return, and for him is an honorable reward.

Can anyone say that if a disbeliever gives one or two rupees as an interest-free loan to someone, he is included in this verse and there is an honorable reward for him? The situation in question is neither intercession nor good intercession (shafa'at hasanah), but rather, evidently, it is severe evil intercession (shafa'at sayyiah). Those who call themselves Muslims have adopted friendship, even unity, and even slavery and submission to polytheists; they are striving to restrict Islamic symbols and are accepting the symbols of disbelief...

(1) Al-Quran Al-Karim 17:19 (2) Al-Quran Al-Karim 25:23 (3) Al-Quran Al-Karim 57:11

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदहवीं (14)

...कायम करके एक लंबी बहस की जा सकती है कि फलां मुस्लिम या गैर-मुस्लिम फलां मजलूम सल्तनत और फलां मुल्क के मजलूम मुसलमानों की हिमायत और हिफ़ाज़त की भरपूर कोशिश कर रहा है। उसके जलसे और जुलूस और वाज़ व बयान में शिरकत और उसकी ताज़ीम व मदह (सम्मान और प्रशंसा) और उसकी इक़्तेदा और पैरवी सब जायज़ बल्कि ज़रूरी है। और जो इस बात से परहेज़ करे या इस पर एतराज़ (आपत्ति) करे, तो वह आयते शरीफ़ा के खिलाफ काम करता है और गुनहगार है। जो दूसरों को ऊपर बताए गए मामलों से रोकता है, वह आयते शरीफ़ा के आखिरी हिस्से यानी "शफ़ाअते सय्यिया" (बुरी सिफ़ारिश) का अपराधी हुआ। उम्मीद है कि इस बारे में स्पष्ट व्याख्या और स्पष्टीकरण फ़रमाकर अज्र और शुक्रिया के पात्र होंगे।

जवाब: आयते करीमा के बारे में ऐसा वसवसा (संदेह) महज़ मरदूद शैतान की ओर से डाला गया है। क़ुरआने अज़ीम में नेक (हसना) और बद (सय्यिया) आमाल (कर्मों) का एक आम पैमाना और मानदंड तय किया गया है, जो तमाम उप-शाखाओं में ध्यान में रखा जाता है। अल्लाह जल्ल व अला इरशाद फ़रमाता है: "और जो आख़िरत चाहता है और उसके लिए वैसी कोशिश करता है जैसी कि होनी चाहिए और वह मोमिन (आस्तिक) है, तो यही वे लोग हैं जिनकी कोशिश की कद्र की जाएगी।" (1) जो आख़िरत चाहे और उसके लायक कोशिश करे, और शर्त यह है कि वह मुसलमान हो, तो ऐसे लोगों की कोशिश सराहनीय होगी। और काफ़िरों के बारे में फ़रमाता है: "और उन्होंने जो भी अमल किया होगा, हम उसकी ओर बढ़ेंगे और उसे उड़ती हुई धूल (धुंध) बना देंगे।" (2) यानी काफ़िर कोई भी अमल करे, हमने उसे तबाह और बर्बाद कर दिया है। काफ़िर से कोई भी नेकी (हसना) कतई क़बूल नहीं है, बल्कि उससे किसी नेकी का तसव्वुर (कल्पना) ही नहीं किया जा सकता। सवाब के आम मामलों में हमेशा सिर्फ़ अहल-ए-इस्लाम (मुसलमान) ही मुराद (अभिप्रेत) होते हैं। रब्बे अज़्ज़ व जल्ल फ़रमाता है: "कौन है जो अल्लाह को कर्ज़े हसना (अच्छा ऋण) दे, तो वह उसे उसके लिए कई गुना बढ़ा दे और उसके लिए एक सम्मानित सवाब है।" (3) कौन ऐसा है जो अल्लाह के लिए कर्ज़े हसना दे, अल्लाह उसे दोगुना-तिगुना अता फ़रमाए और उसके लिए इज़्ज़त वाला सवाब है।

क्या कोई कह सकता है कि अगर कोई काफ़िर किसी को एक-दो रुपये ब्याज मुक्त ऋण दे दे, तो वह इस आयत में शामिल है और उसके लिए इज़्ज़त का सवाब है? विचाराधीन स्थिति न तो शफ़ाअत (सिफ़ारिश) है और न ही शफ़ाअते हसना (नेक सिफ़ारिश), बल्कि स्पष्ट रूप से यह सख्त शफ़ाअते सय्यिया (बुरी सिफ़ारिश) है। मुसलमान कहलाने वालों ने मुशरिकों (बहुदेववादियों) से दोस्ती, बल्कि

एकता, यहाँ तक कि गुलामी और अधीनता स्वीकार कर ली है; वे इस्लामी प्रतीकों (शाआर) को रोकने की कोशिश कर रहे हैं, और कुफ़्र के प्रतीकों को अपनाने पर...

(1) अल-क़ुरआन अल-करीम 17/ 19 (2) अल-क़ुरआन अल-करीम 25/ 23 (3) अल-क़ुरआन अल-करीम 57/ 11

قائم کر کے ایک بحث طویل کی جاسکتی ہے کہ فلاں مسلم یا نامسلم فلاں سلطنت مظلومہ اور فلاں ملک کے مظلوم مسلمانوں کی حمایت اور حفاظت کی کوشش بلیغ کر رہا ہے اس کے جلسہ و جلوس اور وعظ و بیان کی شرکت اور اس کی تعظیم و مدح اور اس کی اقتداء و پیروی سب جائز بلکہ ضروری ہے اور جو اس بات سے احتراز کرے یا اس پر اعتراض کرے تو وہ آیہ شریفہ کے خلاف کام کرتا ہے اور گنہ گار ہے جو دوسروں کو امور متذکرہ بالا سے منع کرتا ہے یاروکتا ہے وہ آیہ شریفہ کے حصہ آخر یعنی شفاعت سیئہ کا مرتکب ہوا، امید کہ اس کی نسبت تصریح و وضاحت فرماکر ماجور و مشکور ہوں۔ الجواب: آیہ کریمہ کی نسبت ایسا وسوسہ محض القائے شیطان رجیم ہے، قرآن عظیم میں اعمال حسنہ و سیئہ کی ایک عام میزان و معیار مقرر فرمائی ہے کہ تمام فروع میں ملحوظ و مرعی ہے اللہ جل و علاارشاد فرماتا ہے: "وَمَنْ اَرَادَ الْاٰخِرَةَ وَسَعٰی لَـهَا سَعْیَـهَا وَ هُوَ مُؤْمِنٌ فَاُولٰٓئِكَ كَانَ سَعْیُـهُمْ مَّشْكُوْرًا" (۱) جو آخرت چاہے اور اس کے قابل کوشش کرے اور شرط یہ ہے کہ ہو مسلمان تو ان لوگوں کی کوشش مشکور ہوگی۔ اور کافروں کی نسبت فرماتا ہے: "وَقَدِمْنَا اِلٰی مَا عَمِلُوْا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنٰهُ هَبَآءً مَّنْثُوْرًا" (۲) یعنی کافر کچھ بھی عمل کرے ہم نے اس کو تباہ و برباد کر دیا ہے، کافر سے اصلاً کوئی حسنہ قبول نہیں بلکہ اس سے کوئی حسنہ منصور و معقول نہیں، امور ثواب کے عمومات میں ہمیشہ صرف اہل اسلام مراد ہیں، رب عزوجل فرماتا ہے: "مَنْ ذَا الَّذِیْ یُقْرِضُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا فَیُضٰعِفَهٗ لَهٗ وَ لَهٗ اَجْرٌ كَرِیْمٌ" (۳) کون ایسا ہے جو اللہ کے لئے قرض حسن دے اللہ اسے دونا دون عطا فرمائے اور اس کے لئے عزت والا ثواب ہے۔

کیا کوئی کہہ سکتا ہے کہ کافر اگر کسی کو دو ایک روپے بے سود قرض دے دے وہ اس آیت میں داخل ہے اور اس کے لئے عزت کا ثواب ہے، صورت دائرہ نہ صورت شفاعت ہے نہ شفاعت

حسنہ بلکہ بداہیہ سخت شفاعت سیئہ ہے، مسلمان کہلانے والوں نے مشرکین سے وداد بلکہ اتحاد بلکہ غلامی و انقیاد اختیار کیا، شعائر اسلام کی بندش میں کوشاں ہیں، اور شعار کفر قبول کرنے پر

(١) القرآن الكريم ١٧/ ١٩ (٢) القرآن الكريم ٢٥/ ٢٣ (٣) القرآن الكريم ٥٧/ ١١

proudly, the glorification of polytheists which is happening in stark opposition to the Great Quran; their slogans are raised, they are made leaders and guides in their presumed religious needs, all verses and traditions throughout life are sacrificed for idol-worship, polytheists are taken into mosques and made preachers for Muslims, the bier of a polytheist was carried on shoulders to the cremation ground, advertisements for funeral prayers and prayers for forgiveness were given for them which is explicit disbelief, it was clearly stated that today if you have pleased your Hindu brothers, you have pleased your God, and that by holding the rope of God firmly, even if religion is not attained, the world will certainly be attained, it was openly published that we are planning to create such a religion which will abolish the distinction between Hindus and Muslims and make Sangam and Prayag sacred symbols; here the meaning of that statement which was said regarding the rope of God was revealed, 'Hablullah' (the rope of Allah) is the Great Quran, it is impossible that holding it firmly would not lead to religion, but this religion which makes the places of worship of infidels sacred and removes the distinction between Muslim and infidel, certainly cannot be found from the Great Quran; the Great Quran is its eradicator.

"Indeed, the religion in the sight of Allah is Islam."[1] "And whoever desires other than Islam as religion - never will it be accepted from him, and he, in the Hereafter, will be among the losers."[2] [Translation in box]: Indeed, the true religion near Allah is only Islam. And whoever seeks any other religion besides Islam, it will never be accepted from him and that person will be among the losers in the Hereafter.

Therefore, it was clarified that by holding the Great Quran firmly, even if religion is not attained, and to what extent should their actions and words be mentioned whose hearts Allah has inverted and whose eyes have been turned, then Glory be to the Turner of hearts and eyes. (t) Other matters regarding the prohibition of honoring polytheists etc. have been explained many times. And Allah Almighty knows best. Problem 205: From Lahore, Bazaar Katra College Shar-u-Nawala, petitioner Servant of Islam Mulla Muhammad Bakhsh Hanafi Chishti, former manager of Akhbar-e-Hunar, 9 Safar 1339 AH. What do the scholars of religion say in this matter: does any person have the power to make a Shari'a-sanctioned (Mashroo') and permissible (Mubah) matter into a Shari'a-prohibited (Haram) and religiously forbidden matter? On a non-sanctioned matter, can any person [make it] sanctioned and...

[1] The Holy Quran 3/19 [2] The Holy Quran 3/85

फतावा रज़विया जिल्द 14

शान से, मुशरिकों (बहुदेववादियों) का सम्मान जो कि महान कुरान के कड़े विरोध के साथ हो रहा है; उनके जयकारे लगाए जाते हैं, उन्हें उनकी कल्पित धार्मिक आवश्यकताओं में नेता और मार्गदर्शक बनाया जाता है, आयतों और हदीसों को जीवन भर मूर्ति पूजा पर न्योछावर किया जाता है, मुशरिकों को मस्जिदों में ले जाकर मुसलमानों का उपदेशक बनाया जाता है, मुशरिक की अर्थी को कंधों पर उठाकर श्मशान घाट तक ले जाया गया, उनके लिए मगफिरत (क्षमा) की दुआ और नमाज़-ए-जनाज़ा के विज्ञापन दिए गए जो स्पष्ट कुफ्र (अधर्म) है, साफ कह दिया गया कि आज अगर तुमने अपने हिंदू भाइयों को खुश कर लिया तो अपने खुदा को खुश कर लिया और यह कि खुदा की रस्सी मज़बूती से थामने से भले ही दीन (धर्म) न मिले, दुनिया तो ज़रूर मिलेगी, खुलेआम छाप दिया गया कि हम ऐसा धर्म बनाने की फिक्र में हैं जो हिंदू और मुसलमान के भेद को खत्म कर देगा और संगम तथा प्रयाग को पवित्र प्रतीक बनाएगा; यहाँ इस कथन का अर्थ स्पष्ट हो गया जो खुदा की रस्सी के बारे में कहा गया था, 'हब्लुल्लाह' (खुदा की रस्सी) महान कुरान है, यह असंभव है कि उसे मज़बूती से थामने से दीन न मिले, लेकिन यह दीन जो काफिरों के इबादतगाहों को पवित्र बनाए और मुस्लिम तथा काफिर के भेद को मिटाए, यकीनन महान कुरान से नहीं मिल सकता, महान कुरान तो इसका जड़ से सफाया करने वाला है।

"निस्संदेह अल्लाह के निकट दीन केवल इस्लाम ही है।"[1] "और जो इस्लाम के अतिरिक्त किसी अन्य दीन को चाहेगा, तो वह उससे कदापि स्वीकार नहीं किया जाएगा और वह आख़िरत (परलोक) में घाटा उठाने वालों में से होगा।"[2] [बॉक्स में अनुवाद]: बेशक अल्लाह के नज़दीक सच्चा दीन सिर्फ इस्लाम है। और जो इस्लाम के सिवा कोई भी दूसरा दीन चाहेगा वह हरगिज़ कुबूल न होगा और वह शख्स आख़िरत में नुकसान उठाने वालों में से होगा।

इसलिए यह स्पष्ट कर दिया गया कि महान कुरान को मज़बूती से थामने से भले ही दीन न मिले, और कहाँ तक उनके कार्यों और कथनों का वर्णन किया जाए जिनके दिलों को अल्लाह ने उलट दिया और आँखें पलट दीं, पस पाक है वह ज़ात जो दिलों और आँखों को पलटने वाला है। (त) मुशरिकों के सम्मान की मनाही आदि से संबंधित अन्य मामले कई बार वर्णित किए जा चुके हैं। और अल्लाह तआला ही बेहतर जानता है। मसला 205: लाहौर बाज़ार कटरा कॉलेज शर-उ-नवाला से, पुछवैया: खादिम-ए-इस्लाम मुल्ला मोहम्मद बख्श हनफी चिश्ती, पूर्व मैनेजर अखबार-ए-हुनर, 9 सफर 1339 हिजरी। उलेमा-ए-दीन इस मसले में क्या फरमाते हैं कि क्या कोई व्यक्ति शरीअत के अनुसार जायज़

(मशरूअ) और वैध (मुबाह) कार्य को शरीअत के खिलाफ हराम और धार्मिक रूप से निषिद्ध बनाने की शक्ति रखता है या नहीं? गैर-मशरूअ पर कोई व्यक्ति मशरूअ और...

[1] कुरान अल-करीम 3/19 [2] कुरान अल-करीम 3/85

نازاں، مشرکوں کی تعظیم کہ سخت مخالفت قرآن عظیم کے ساتھ ہورہی ہے ان کی جے پکاری جاتی ہے ، انھیں اپنی مزعوم حاجت دینیہ میں پیشوا اور رہنما بنایا جاتا ہے آیات واحادیث کی تمام عمر بت پرستی پر نثار کی جاتی ہے ، مشرکوں کو مساجد میں لے جاکر مسلمانوں کا واعظ بنایا جاتا ہے مشرک کی ٹکٹکی کندھوں پر اٹھا کر مرگھٹ تک لے گئے اس کے لئے دعائے مغفرت و نماز جنازہ کے اشتہار دئے جو صریح کفر ہے ، صاف کہہ دیا کہ آج تم نے اگر اپنے ہندو بھائیوں کو راضی کرلیا تو اپنے خدا کو راضی کرلیا اور یہ کہ خدا کی رسی مضبوط تھامنے سے اگر چہ دین نہ ملے دنیا تو ضرور ملے گی ، علانیہ چھاپ دیا کہ ہم ایسا مذہب بنانے کی فکر میں ہیں جو ہندو مسلم کا امتیاز موقوف کر دے گا اور سنگم و پریاگ کو مقدس علامت بنائے گا، یہاں اس قول کے معنی کھلے جو خدا کی رسی کی نسبت کہا تھا، حبل اللہ قرآن عظیم ہے محال ہے کہ اسے مضبوط تھامنے سے دین نہ ملے ، مگر یہ دین جو معابد کفار کو مقدس بنائے اور مسلم و کافر کا امتیاز اٹھائے البتہ قرآن عظیم سے نہیں مل سکتا، قرآن عظیم تو اس کا بیخ کن ہے۔

"اِنَّ الدِّیْنَ عِنْدَ اللہِ الْاِسْلَامُ قف" 1 "وَمَنْ یَّبْتَغِ غَیْرَ الْاِسْلَامِ دِیْنًا فَلَنْ یُّقْبَلَ مِنْہُ وَھُوَ فِي الْاٰخِرَۃِ مِنَ الْخٰسِرِیْنَ ﴿۸۵﴾" 2 بیشک اللہ کے نزدیک سچا دین صرف اسلام ہے۔ اور جو اسلام کے سوا کوئی بھی دوسرا دین چاہے وہ ہرگز قبول نہ ہوگا اور وہ شخص آخرت میں زیاں کار رہے گا۔

لہذا تصریح کردی کہ قرآن عظیم کو مضبوط تھامنے سے اگر چہ دین نہ ملے اور کہاں تک ان کے افعال و اقوال ذکر کئے جائیں جن کے دل اللہ نے الٹ دئے اور آنکھیں پلٹ دیں فسبحن مقلب القلوب والابصار (پاک و منزہ ہے وہ ذات جو دلوں اور آنکھوں کو پلٹ دیتی ہے ت) باقی امور تحریم تعظیم مشرکین وغیرہ بارہا بیان ہو چکے ۔ واللہ تعالیٰ اعلم۔ مسئلہ ۲۰۵: از لاہور بازار کٹرہ کالج

شرو نوالہ مسئولہ خادم اسلام ملا محمد بخش حنفی چشتی سابق منیجر اخبار ہنر ۹ صفر ۱۳۳۹ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین اس مسئلہ میں کہ امر مشروع اور مباح شرعی کو کوئی شخص حرام شرعی اور ممنوع مذہبی بنانے کی طاقت رکھتا ہے یا نہیں؟ غیر مشروع پر کوئی شخص مشروع اور

1 القرآن الکریم ۳ / ۱۹ 2 القرآن الکریم ۳ / ۸۵

Volume 14 (14) Fatawa Razawiyyah

Question: Can a person make something lawful (halal) according to Sharia into unlawful? For example, cow sacrifice is a prescribed and lawful practice in Sharia. Can any community leader declare it forbidden by Sharia? Similarly, participating in the festivals of Hindus is forbidden and unlawful according to Sharia. Can such participation become permissible and lawful based on the opinion of leaders or not? Please explain and be rewarded.

Answer: This pure religion was sent down by Allah, the One, the Subduer, upon Muhammad, the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him), for the entire world until the Day of Resurrection.

“Blessed is He who sent down the Criterion upon His Servant that he may be to the worlds a warner.”[1] “Say, [O Muhammad], 'O mankind, indeed I am the Messenger of Allah to you all...'”[2] Urdu Translation from page: Most Blessed is He Who sent down the Quran upon His bondman so that he may be a warner to all the worlds. Say, O people! I am the Messenger of Allah to all of you. (T)

And He closed the door of prophethood with him; it is impossible for there to ever be a new prophet until the end of time. “...but [he is] the Messenger of Allah and the Last [seal] of the prophets. And ever is Allah, of all things, Knowing.”[3] Urdu Translation from page: Yes, he is the Messenger of Allah, and the last of all prophets, and Allah knows everything. (T)

It is impossible for even a single letter of his Book or any command of his Sharia to ever change. “Falsehood cannot approach it from before it or from behind it; [it is] a revelation from a [Lord who is] Wise and Praiseworthy.”[4] Urdu Translation from page: Falsehood has no way towards it, neither from its front nor from its back; it is sent down from the All-Wise, Worthy of all praise.

Anyone who declares something lawful of his Sharia as unlawful, or something unlawful as lawful, that thing will not become unlawful or lawful, but rather the person saying so will become an infidel instead. “And do not say about what your tongues assert of untruth, 'This is lawful and this is forbidden,' to invent falsehood about Allah. Indeed, those who invent falsehood about Allah...” Urdu Translation from page: And do not say what your tongues lie about, that this is halal and this is haram, so as to invent a lie against Allah. Indeed, those who invent a lie against Allah...

[1] Al-Quran al-Kareem 25/1 [2] Al-Quran al-Kareem 7/158 [3] Al-Quran al-Kareem 33/40 [4] Al-Quran al-Kareem 41/42

खंड चौदह (14) फतावा रज़विया

प्रश्न: क्या कोई शरीयत में हलाल चीज़ को हराम बना सकता है या नहीं? जैसे कि गाय की कुर्बानी शरीयत में जायज़ और मुबाह है, क्या कोई कौमी लीडर उसे शरीयत की दृष्टि से प्रतिबंधित करा सकता है? हिंदुओं के त्योहारों में शामिल होना शरीयत में मना और हराम है, क्या लीडरों की राय से वह शिरकत जायज़ और हलाल हो सकती है या नहीं? बयान करें, सवाब पाएं।

उत्तर: यह पाक दीन अल्लाह वाहिद-ओ-क़हार ने मुहम्मद रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) पर कयामत तक के लिए पूरी दुनिया के वास्ते उतारा है।

"बड़ी बरकत वाला है वह जिसने उतारा फ़ुरक़ान (क़ुरआन) अपने बंदे पर ताकि वह सारे जहान को डराने वाला हो।"[1] "कहो, ऐ लोगो! मैं तुम सब की तरफ़ अल्लाह का रसूल हूँ।"[2] पृष्ठ से उर्दू अनुवाद: बड़ी बरकत वाला है वह जिसने उतारा क़ुरआन अपने बंदे पर जो सारे जहान को डर सुनाने वाला हो, तुम फरमाओ ऐ लोगो! मैं तुम सब की तरफ अल्लाह का रसूल हूँ। (त)

और उन पर नुबुव्वत (पैग़ंबरी) का दरवाज़ा बंद फ़रमा दिया, यह नामुमकिन है कि अब क़यामत तक कोई नया नबी आए। "लेकिन वह अल्लाह के रसूल हैं और तमाम नबियों में आख़िरी हैं, और अल्लाह हर चीज़ का जानने वाला है।"[3] पृष्ठ से उर्दू अनुवाद: हाँ अल्लाह के रसूल हैं, और सब नबियों में आख़िरी, और अल्लाह सब कुछ जानता है। (त)

यह मुमकिन ही नहीं कि उनकी किताब का एक हर्फ़ या उनकी शरीयत का कोई हुक्म कभी बदल सके। "बातिल (झूठ) इसके पास नहीं आ सकता, न इसके सामने से और न इसके पीछे से; यह उतारी हुई है उस हिकमत वाले की तरफ़ से जो सब खूबियों वाला है।"[4] पृष्ठ से उर्दू अनुवाद: बातिल को इसकी तरफ राह नहीं, न इसके आगे से न इसके पीछे से; उतारा हुआ है हिकमत वाले सब खूबियों सराहे का।

उनकी शरीयत के किसी हलाल को जो हराम बताए या किसी हराम को हलाल बताए, वह हलाल हराम या हराम हलाल तो नहीं होगा, बल्कि ऐसा कहने वाला ख़ुद काफ़िर हो जाएगा। "और अपनी ज़बानों से झूठी बातें न बनाओ कि यह हलाल है और यह हराम, ताकि अल्लाह पर झूठ बांधो। बेशक जो लोग अल्लाह पर झूठ बांधते हैं..." पृष्ठ से उर्दू अनुवाद: और न कहो उसे जो तुम्हारी बातें झूठ बयान करती हैं कि यह हलाल है और यह हराम है कि अल्लाह पर झूठ बांधो, बेशक जो अल्लाह पर झूठ बांधते हैं उनका...

[1] अल-क़ुरआन अल-करीम 25/1 [2] अल-क़ुरआन अल-करीम 7/158 [3] अल-क़ुरआन अल-करीम 33/40 [4] अल-क़ुरआन अल-करीम 41/42

جلد چہار دہم (۱۴) فتاوٰی رضویہ

حلال شرعی بنا سکتا ہے یا نہیں؟ جیسے کہ گائے کی قربانی مشروع اور مباح شرعی ہے کیا اس کو کوئی لیڈر قوم ممنوع شرعی کرا سکتا ہے، ہنود کی مجالس اعیاد میں شرکت جو ممنوع اور حرام شرعی ہے کیا لیڈروں کی رائے سے وہ شرکت جائز اور حلال ہو سکتی ہے یا نہیں؟ بینوا توجروا

الجواب: یہ دین پاک اللہ واحد قہار نے محمد رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم پر تمام جہان کے لئے قیامت تک کے واسطے اتارا ہے۔ "تَبٰرَكَ الَّذِیْ نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلٰی عَبْدِهٖ لِیَكُوْنَ لِلْعٰلَمِیْنَ نَذِیْرَا"[1] "قُلْ یٰۤاَیُّهَا النَّاسُ اِنِّیْ رَسُوْلُ اللّٰهِ اِلَیْكُمْ جَمِیْعًا"[2] بڑی برکت والا ہے وہ کہ جس نے اتارا قرآن اپنے بندہ پر جو سارے جہان کو ڈر سنانے والا ہو، تم فرماؤ اے لوگو! میں تم سب کی طرف اللہ کا رسول ہوں۔ (ت)

اور ان سے نبوت کا دروازہ بند فرما دیا، محال ہے کہ ابدا لآ باد تک اب کوئی جدید نبی ہو۔ "وَّ لٰكِنْ رَّسُوْلَ اللّٰهِ وَ خَاتَمَ النَّبِیّٖنَ وَ كَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَیْءٍ عَلِیْمًا"[3] ہاں اللہ کے رسول ہیں، اور سب نبیوں میں پچھلے، اور اللہ سب کچھ جانتا ہے۔(ت)

محال ہے کہ ان کی کتاب کا ایک حرف یا ان کی شریعت کا کوئی حکم کبھی بدل سکے "لَا یَاْتِیْهِ الْبَاطِلُ مِنْۢ بَیْنِ یَدَیْهِ وَ لَا مِنْ خَلْفِهٖؕ تَنْزِیْلٌ مِّنْ حَكِیْمٍ حَمِیْدٍ"[4] باطل کو اس کی طرف راہ نہیں، نہ اس کے آگے سے نہ اس کے پیچھے سے، اتارا ہوا ہے حکمت والے سب خوبیوں سراہے کا۔

ان کی شریعت کے کسی حلال کو جو حرام بتائے یا کسی حرام کو حلال بتائے وہ حلال حرام یا حرام حلال تو نہ ہو جائے گا بلکہ یہی کہنے والا الٹا کافر ہو جائے گا۔ "وَ لَا تَقُوْلُوْا لِمَا تَصِفُ اَلْسِنَتُكُمُ

الْكَذِبَ هٰذَا حَلٰلٌ وَّ هٰذَا حَرَامٌ لِّتَفْتَرُوْا عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ ؕ اِنَّ الَّذِيْنَ يَفْتَرُوْنَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ" اور نہ کہو اسے جو تمہاری باتیں جھوٹ بیان کرتی ہیں یہ حلال ہے اور یہ حرام ہے کہ اللہ پر جھوٹ باندھو، بیشک جو اللہ پر جھوٹ باندھتے ہیں ان کا

[1] القرآن الکریم ۱ / ۲۵ [2] القرآن الکریم ۷ / ۱۵۸ [3] القرآن الکریم ۳۳ / ۴۰ [4] القرآن الکریم ۴۱ / ۴۲

- "They will not succeed" (116). "[It is but] a brief enjoyment; then their ultimate abode is Hell, and wretched is the resting place" (197). - They will not prosper; it is a small enjoyment, their destination is Hell, and what an evil bed it is.
- "Say, 'Has Allah permitted you [to do so], or do you invent [something] about Allah?'" (59). - Say, has Allah given you permission for this or do you forge a lie against Allah?
- "Woe to you! Do not invent a lie against Allah, lest He destroy you with a punishment. And he who invents [a lie] has failed" (61). - Woe to you, do not forge a lie against Allah, He will destroy you with punishment, and indeed he who forged a lie has failed. (T)

The permissibility of cow sacrifice and the prohibition of participating in Hindu religious festivals are both among the essentials of the faith. Whoever calls it forbidden or permissible commits slander against Allah and His Messenger, and according to the Quran, their abode is Hell, and the ruling of disbelief (Kufr) is mandatory and binding upon them.

- "And those who have wronged are going to know to what [kind of] return they will be returned" (227). - Now the oppressors will want to know which way they will turn. (T)
- We ask Allah for forgiveness and well-being, and there is no power or strength except with Allah, the High, the Great. And Allah knows best. - Now the oppressors will want to know how they will escape. We ask Allah Almighty for forgiveness and well-being. Without the power and guidance of Allah the Most High and Great, man can neither turn away from evil nor perform good deeds. (T) And Allah knows best.

Issue 206: From the town of Hafiz Ganj, district Bareilly, petitioner Abdullah Rizwi alias Chhangey, 13 Safar 1339 AH. What do the scholars of religion and jurists of the clear Sharia say regarding this issue? In the town of Hafiz Ganj, the 'Jal Bahara' (a Hindu festival procession) used to take place. But this time they wanted to pass by the path near the mosque. All the Ahl-e-Sunnat wa Jama'at said that it does not pass from in front of our mosque. Amru, who considers Deoband as his leader, accompanied the Hindus and told the police station that it passes from in front of the

mosque. In this situation, is Amru worthy of being part of the community? Is he a Muslim?

1. Al-Quran al-Karim 16/116
2. Al-Quran al-Karim 3/197
3. Al-Quran al-Karim 10/59
4. Al-Quran al-Karim 20/61
5. Al-Quran al-Karim 26/227

फतावा रज़विया, खंड 14

- "वे सफल नहीं होंगे" (116)। "[यह] थोड़ा सा उपभोग है; फिर उनका ठिकाना जहन्नुम है, और वह बहुत बुरा बिछौना है" (197)। - वे फलेंगे-फूलेंगे नहीं, यह थोड़ा सा आनंद है, उनका ठिकाना जहन्नुम है और वह क्या ही बुरा बिछौना है।
- "कहो, 'क्या अल्लाह ने तुम्हें इसकी अनुमति दी है या तुम अल्लाह पर झूठ गढ़ते हो?'" (59)। - क्या अल्लाह ने तुम्हें इसकी अनुमति दी है या अल्लाह पर झूठ बांधते हो।
- "तुम्हारे लिए तबाही हो! अल्लाह पर झूठ न गढ़ो, अन्यथा वह तुम्हें किसी अज़ाब से नष्ट कर देगा। और वह निश्चित रूप से विफल रहा जिसने झूठ गढ़ा" (61)। - तुम्हें खराबी हो, अल्लाह पर झूठ न बांधो, वह तुम्हें अज़ाब से हलाक (नष्ट) कर देगा और बेशक वह नाकाम रहा जिसने झूठ बांधा। (त)

गाय की बलि की हलालियत (अनुमेयता) और हिंदुओं के त्योहारों की सभाओं में भाग लेने की हुरमत (निषेध) दोनों ही दीन की ज़रूरतों में से हैं। जो इसे हराम या हलाल कहे, वह अल्लाह और उसके रसूल पर इफ़्तरा (झूठ) करता है और कुरान के हुक्म के अनुसार उसका ठिकाना जहन्नुम है और कुफ़्र का हुक्म उस पर लाज़िम व अल्ज़म (अनिवार्य) है।

- "और ज़ुल्म करने वालों को जल्द ही पता चल जाएगा कि वे किस ओर पलटने वाले हैं" (227)। - अब ज़ालिम जानना चाहते हैं कि वे किस करवट बदलेंगे। (त)
- हम अल्लाह से माफ़ी और आफ़ियत (कल्याण) मांगते हैं और अल्लाह, जो महान और बुलंद है, के सिवा न कोई ताक़त है और न कोई शक्ति। और अल्लाह ही बेहतर जानता है। - अब ज़ालिम जानना चाहते हैं कि वे किस तरह छुटकारा पाएंगे, हम अल्लाह तआला से माफ़ी और आफ़ियत मांगते हैं। अल्लाह तआला की बुलंद और अज़ीम ताक़त और तौफीक के बिना इंसान न बुराई से फिर सकता है और न ही कोई नेक काम कर सकता है। (त) और अल्लाह तआला बेहतर जानता है।

मसला २०६: कस्बा हाफ़िज़गंज, ज़िला बरेली से मुस्तौलिह अब्दुल्ला रिज़वी उर्फ़ छंग्गे, १३ सफर १३३९ हिजरी। दीन के विद्वान और शरिया के मुफ़्ती इस मसले में क्या फ़रमाते हैं कि कस्बा हाफ़िज़गंज में हिंदुओं की 'जल बहारा' (एक हिंदू त्योहार का जुलूस) निकलती थी। मगर इस बार

उन्होंने मस्जिद के करीब के रास्ते से गुजरना चाहा। तमाम अहले सुन्नत व जमात ने कहा कि यह हमारी मस्जिद के सामने से नहीं निकलती है। अम्र ने, जो देवबंद को अपना पेशवा (नेता) मानता है, हिंदुओं के साथ होकर थाने में कह दिया कि यह मस्जिद के सामने से निकलती है। इस हालत में क्या अम्र बिरादरी (समाज) में रहने के क़ाबिल है? क्या वह मुसलमान है?

1. अल-कुरान अल-करीम 16/116
2. अल-कुरान अल-करीम 3/197
3. अल-कुरान अल-करीम 10/59
4. अल-कुरान अल-करीम 20/61
5. अल-कुरान अल-करीम 26/227

لَا يُفْلِحُونَ (۱۱۶) "مَتَاعٌ قَلِيلٌ ثُمَّ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ ۚ وَبِئْسَ الْمِهَادُ (۱۹۷)" - بھلانہ ہوگا، تھوڑا برتنا ہے، ان کا ٹھکانا دوزخ ہے اور کیا ہی برا بچھونا۔ "قُلْ آللَّهُ أَذِنَ لَكُمْ أَمْ عَلَى اللَّهِ تَفْتَرُونَ (۵۹)" - کیا اللہ نے اس کی تمہیں اجازت دی ہے یا اللہ پر جھوٹ باندھتے ہو۔ "وَيْلَكُمْ لَا تَفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا فَيُسْحِتَكُم بِعَذَابٍ ۖ وَقَدْ خَابَ مَنِ افْتَرَىٰ (۶۱)" - تمہیں خرابی ہو اللہ پر جھوٹ نہ باندھو وہ تمہیں عذاب سے ہلاک کردے اور بیشک نامراد رہا جس نے جھوٹ باندھا۔ (ت)

قربانی گائو کی حلت اور مجالس اعیادِ ہنود میں شرکت کی حرمت دونوں ضروریاتِ دین میں سے ہیں جو اسے حرام یا حلال کہے وہ اللہ ورسول پر افتراء کرتا ہے اور بحکم قرآن اس کا ٹھکانا جہنم ہے اور حکم کفر اس پر لازم والزم۔

"وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنقَلَبٍ يَنقَلِبُونَ (۲۲۷)" - اب جانا چاہتے ہیں ظالم کہ کس کروٹ پلٹا کھائیں گے۔ (ت) نَسْأَلُ اللہَ الْعَفْوَ وَالْعافِيَةَ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللہِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ۔ واللہ تعالٰی اعلم۔ - اب جانا چاہتے ہیں ظالم کہ کس طرح چھٹکارا پائیں گے، ہم اللہ تعالٰی سے معافی اور عافیت مانگتے ہیں، اللہ تعالٰی بلند و عظیم کی طاقت و توفیق کے بغیر انسان نہ برائی سے پھر سکتا ہے اور نہ نیکی بجا لاسکتا ہے۔ (ت) واللہ تعالٰی اعلم۔

مسئلہ ۲۰۶: از قصبہ حافظ گنج ضلع بریلی مسئولہ عبداللہ رضوی عرف چھنگے ۱۳ صفر ۱۳۳۹ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین و مفتیانِ شرع متین اس مسئلہ میں کہ قصبہ حافظ گنج میں ہندوؤں کی جل بہارا اٹھتی تھی مگر اب کی مرتبہ مسجد کے قریب کے راستہ سے گزرنا چاہا تھا تمام اہلسنت و جماعت نے کہا کہ ہماری مسجد کے سامنے سے نہیں نکلتی ہے، عمرو نے جو دیوبند کو اپنا

پیشوا مانتا ہے ہندوؤں کے ہمراہ ہو کر تھانہ میں کہہ دیا کہ مسجد کے سامنے سے نکلتی ہے اس حالت میں عمرو برادری کے قابل ہے مسلمان؟

1 القرآن الکریم ۱۶/ ۱۱۶ 2 القرآن الکریم ۳/ ۱۹۷ 3 القرآن الکریم ۱۰/ ۵۹ 4 القرآن الکریم ۲۰/ ۶۱ 5 القرآن الکریم ۲۶/ ۲۲۷

Fatawa Rizvia Volume 14 (14)

[Question:] Should it be accepted or not? And if the wife of Amr goes with a Hindu to the Ram Leela fair, does her marriage remain valid according to Sharia or not?

The Answer: Going to a fair is forbidden (Haraam) anyway, even if no marriage is performed there. Providing false testimony for disbelievers, and that too in such an impure matter, and causing the desecration of a mosque because of it, is close to disbelief (Kufr), even if an absolute ruling of disbelief is not applied to it. However, if he is a believer in the Deobandis, then that itself is sufficient for his disbelief. The verdict of the scholars of the Two Holy Sanctuaries (Haramain Sharifain) regarding Deobandis is: "Whoever doubts their disbelief and their punishment, has indeed disbelieved." (1) - One who doubts their being disbelievers and their punishment is also a disbeliever.

In any case, Amr's wife is out of his marriage, and interacting with her is forbidden. It is obligatory to exclude him from the community. However, if he accepts Islam, repents for his disbelief and those major sins, and considers the Deobandis, other Wahhabis, and all disbelievers as disbelievers, then at that time he can be included in the community. And Allah Almighty knows best.

Problem 207: From the city, Mohalla Saudagaran, enquired by Ehsan Ali Sahib, student of knowledge. 18 Safar 1339 AH. What do the scholars of religion say in this matter that Zaid says, God forbid, "I will become a Christian or a Wahhabi or a disbeliever", he named a sect, will he be among them or not? Or if he says "I wish to become a Non-Mughallid" or "My heart desires to become a Non-Mughallid", how is this statement, even if said for the purpose of teasing someone or as a joke? Give an answer, you shall be rewarded.

The Answer: Whoever takes the name of a sect, becomes a part of that sect, whether said in jest or for any other reason. And Allah Almighty knows best.

Problem 208 to 212: From the town of Tilhar, district Shahjahanpur, Mohalla Hindu Patti, enquired by Zia-ud-Din Sahib. 18 Safar 1339 AH. In the name of Allah, the Most Gracious, the Most Merciful. We praise Him and send blessings and peace upon His Noble Messenger. What do the noble scholars and great Muftis (may their grace from the Great Master continue) say in these matters? Give an answer, you shall be rewarded.

(1) Durr al-Mukhtar, Chapter: The Apostate, Mujtabai Press, Delhi, 1/356 Page 584 of 712

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदहवीं (14)

[सवाल:] माना जाए या नहीं, और बीबी अम्र की हिंदू के साथ मेला रामलीला को जाए शरीयत से उसका निकाह जायज़ रहा या नहीं?

अल-जवाब: मेले में जाना तो हराम ही है चाहे उससे निकाह न किया जाए और कुफ़्फ़ार के लिए झूठी गवाही देनी और वह भी ऐसी नापाक बात में, और उसके सबब मस्जिद की तौहीन करानी कुफ़्र के करीब है अगरचे उस पर कुफ़्र-ए-मुतलक़ का हुक्म न भी हो, मगर जब वह देवबंदियों का मोतकिद (आस्थावान) है तो इतना ही उसके कुफ़्र के लिए काफ़ी है, हरमैन शरीफ़ैन के उलमा का फ़तवा देवबंदियों के बारे में है: "मन शक फी कुफ़्रिही व अज़ाबिही फ़क़द कफ़र" - (1) जो उनके काफ़िर होने और उनके अज़ाब के बारे में शक करे वह भी काफ़िर है।

बहरहाल अम्र की औरत उसके निकाह से बाहर है, और उससे मेल-जोल हराम है, और उसे बिरादरी से खारिज करना फ़र्ज़ है, मगर जब इस्लाम लाए और अपने कुफ़्र और उन कबाएर (बड़े गुनाहों) से तौबा करे, और देवबंदिया व दीगर वहाबिया व जुमला कुफ़्फ़ार को काफ़िर माने उस वक़्त बिरादरी में शामिल किया जा सकता है। वल्लाहु तआला आलम।

मसाला 207: शहर मोहल्ला सौदागरां से, मस्ऊला एहसान अली साहब तालिब-ए-इल्म, 18 सफ़र 1339 हिजरी। क्या फ़रमाते हैं उलेमा-ए-दीन इस मसले में कि ज़ैद मआज़ल्लाह यह कहे कि "मैं ईसाई या वहाबी या काफ़िर हो जाऊँगा", एक फ़िरक़े का नाम लिया, आया वह उन्हीं में से होगा या नहीं? या यह कहे कि "जी चाहता है कि ग़ैर-मुक़ल्लिद हो जाऊँ या यह कहे कि "ग़ैर-मुक़ल्लिद होने का जी चाहता है", यह क़ौल कैसा है, अगरचे किसी को छेड़ने या मज़ाक़ की ग़रज़ से कहे, बय्यिनू तुजरू।

अल-जवाब: जिसने जिस फ़िरक़े का नाम लिया वह उसी फ़िरक़े का हो गया मज़ाक़ से कहे या किसी दूसरी वजह से। वल्लाहु तआला आलम।

मसाला 208 ता 212: क़स्बा तिलहर ज़िला शाहजहाँपुर मोहल्ला हिंदू पट्टी से, मस्ऊला ज़ियाउद्दीन साहब, 18 सफ़र 1339 हिजरी। बिस्मिल्लाह हिर्रहमान निर्रहीम। नहमदुहु व नुसल्ली व नुसल्लिमु अला रसूलिहिल करीम। क्या फ़रमाते हैं उलेमा-ए-किराम व मुफ़्तियान-ए-इज़ाम (अदाम फ़ैज़हुमुल मौलल अल्लाम) इन मसाइल में, बय्यिनू तुजरू।

(1) दुर्र-ए-मुख़्तार बाबुल मुर्तद मतबा मुज्तबाई दिल्ली 1/356 पेज 584 of 712

مانا جائے یا نہیں، اور بی بی عمرو کی ہندو کے ہمراہ میلہ رام لیلا کو جائے شریعت سے اس کا نکاح جائز رہا یا نہیں؟

الجواب: میلہ میں جانا تو حرام ہی ہے اگرچہ اس سے نکاح نہ کیا جائے اور کفار کے لئے جھوٹی گواہی دینی اور وہ بھی ایسی ناپاک بات میں، اور اس کے سبب مسجد کی توہین کرانی قریب بہ کفر ہے اگرچہ اس پر کفر مطلق کا حکم نہ بھی ہو، مگر جب وہ دیوبندیوں کا معتقد ہے تو اسی قدر اس کے کفر کے لئے کافی ہے، فتوٰی علمائے حرمین شریفین میں دیوبندیوں کی نسبت ہے: من شك فی کفرہ وعذابہ فقد کفر - (۱) جو ان کے کافر ہونے اور ان کے عذاب کے بارے میں شک کرے وہ بھی کافر ہے۔

بہر حال عمرو کی عورت اس کے نکاح سے باہر ہے، اور اس سے میل جول حرام ہے، اور اسے برادری سے خارج کرنا فرض، مگر جب اسلام لائے اور اپنے کفر اور ان کبائر سے توبہ کرے، اور دیوبندیہ و دیگر وہابیہ و جملہ کفار کو کافر مانے اس وقت برادری میں شامل کیا جا سکتا ہے۔ واللہ تعالٰی اعلم۔

مسئلہ ۲۰۷: از شہر محلہ سوداگراں مسئولہ احسان علی صاحب طالب علم ۱۸ صفر ۱۳۳۹ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین اس مسئلہ میں کہ زید معاذ اللہ یہ کہے کہ میں عیسائی یا وہابی یا کافر ہو جاؤں گا، نام ایک فرقہ کا لیا آیا وہ انھیں میں سے ہوگا یا نہیں؟ یا یہ کہے کہ جی چاہتا ہے کہ غیر مقلد ہو جاؤں یا یہ کہے کہ غیر مقلد ہونے کا جی چاہتا ہے، یہ قول کیسا ہے، اگرچہ کسی کو چھیڑنے یا مذاق کی غرض سے کہے، بینوا توجروا

الجواب: جس نے جس فرقہ کا نام لیا اس فرقہ کا ہو گیا مذاق سے کہے یا کسی دوسری وجہ سے، واللہ تعالیٰ اعلم۔

مسئلہ ۲۰۸ تا ۲۱۲: از قصبہ تلہر ضلع شاہجہاں پور محلہ ہندو پٹی مسئولہ ضیاء الدین صاحب ۱۸ صفر ۱۳۳۹ھ بسم اللہ الرحمن الرحیم۔ نحمدہ و نصلی و نسلم علی رسولہ الکریم۔ کیا فرماتے ہیں علمائے کرام و مفتیان عظام ادام فیضہم المولی العلام ان مسائل میں، بینوا توجروا

(۱) در مختار باب المرتد مطبع مجتبائی دہلی ۱/ ۳۵۶ Page 584 of 712

Fatawa Razawiyyah, Volume 14

(1) One person named Maulvi Ashraf Ali, resident of Tulsar town, district Shahjahanpur, and another person, Hakim Abdullah, resident of Tulsar. Hakim Sahib's statement is that "Yazid was not a transgressor and profligate; he should not be spoken ill of, and our Master Imam Hussain (Allah be pleased with him) should not have gone to him. Why did he go? And this was a territorial/political war." Secondly, after Fajr prayer, Muslims wanted to shake hands with him, but he did not shake hands and declared it an innovation (bid'at). Is this statement of Hakim Sahib not entirely wrong? Did he not commit insolence against the exalted and high status of the Master of Martyrs (Allah be pleased with him)? Did he not present falsehood? Does his withdrawal and refusal from shaking hands not prove that his intention by 'innovation' is 'evil innovation' (bid'at-e-sayyi'ah) and this act of his is Wahhabi-like?

(2) The first-mentioned Maulvi Sahib has been a teacher for some time at the madrasah of Maulvi Yaseen located in Bareilly, Sarai Kham neighborhood. Is his Wahhabism not sufficient enough that he stayed employed in the madrasah of a person of a bad-sect, followed the code of conduct for teaching, and gave instruction? Let alone the misleading talks and claims of the Wahhabis regarding the knowledge of the unseen (Ilm-e-Ghayb) of the Beloved of God, the Master of both worlds (upon him be the best salutations and praise). Any person of correct belief who considers the knowledge of the Prophet (a personification of light) to encompass every single thing from the first day to the Day of Judgment, in totality and in detail, and believes in the knowledge of 'what was and what will be' (ma kana wa ma yakoon) for him, and accepts the knowledge of the five unknowns (ghuyoob-e-khamsa)—that person, according to this Maulvi Sahib, is a misleader, astray, and deserving of punishment and expulsion. These [opponents] use absurd words and inappropriate language against the great scholars of Ahl-e-Sunnat (may Allah increase their number), in whose praise and admiration the grand Muftis and honorable scholars of the two holy sanctuaries (Mecca and Medina), Rome, Syria, etc., go to great lengths and call them the leaders and chiefs of the scholars of Ahl-e-Sunnat. In all the attributes of this person, with the exception of the mentioned madrasah, the mentioned Hakim Sahib is also a participant and like-minded. Both these gentlemen consider Maulvi Qasim Nanotvi, the founder of the Madrasah of Deoband, Maulvi Rashid Ahmad Gangohi, and Maulvi Ashraf Ali Thanwi as their leaders and the crown of the Ahl-e-Sunnat. Are both of them not at least innovators

and of a bad-sect? Should one not act with them according to those hadiths and sayings mentioned in 'Fatawa al-Haramayn' printed in Bombay?

| In Sahih Muslim, from Abu Hurairah (may Allah be pleased with him), from the Prophet (may Allah's peace and blessings be upon him): Beware of them and let them beware of you, lest they mislead you and put you into tribulation (fitna). | In Sahih Muslim Sharif, it is narrated from Hazrat Abu Hurairah (may Allah be pleased with him) that the Prophet (may Allah's peace and blessings be upon him) said: Stay away from them and keep them away from yourselves, lest they lead you astray or cast you into tribulation. |

1 Sahih Muslim, Chapter on the Prohibition of Narrating from the Weak, Qadimi Kutub Khana, Karachi, 1/10 Page 585 of 712

फ़तावा रज़विया, जिल्द 14

(1) एक साहब जिनका नाम मौलवी अशरफ़ अली है, जो कस्बा तल्सर, ज़िला शाहजहाँपुर के निवासी हैं, और दूसरे साहब हकीम अब्दुल्लाह हैं जो तल्सर में रहते हैं। हकीम साहब का बयान है कि "यज़ीद फ़ासिक़-ओ-फ़ाजिर (पापी और अनाचारी) नहीं था, उसे बुरा नहीं कहना चाहिए, और सैयदुना इमाम हुसैन (रज़ियल्लाहु तआला अन्हु) को उसके यहाँ नहीं जाना चाहिए था, क्यों गए? और यह एक मुल्की (देशीय/क्षेत्रीय) जंग थी।" दूसरा यह कि नमाज़-ए-फ़ज्र के बाद मुसलमानों ने उनसे मुसाफ़हा (हाथ मिलाना) करना चाहा, उन्होंने मुसाफ़हा नहीं किया और उसे बिदअत (नवाचार) बता दिया। क्या हकीम साहब का यह बयान पूरी तरह गलत नहीं है? क्या उन्होंने हज़रत सैयदुश-शुहदा (रज़ियल्लाहु तआला अन्हु) की अज़मत और बुलंद मकाम की शान में गुस्ताखी नहीं की? क्या उन्होंने सरासर झूठ नहीं बोला? क्या मुसाफ़हा से इंकार यह साबित नहीं करता कि बिदअत से उनकी मुराद 'बिदअत-ए-सय्यिआ' (बुरी बिदअत) है और उनका यह कृत्य वहाबियों जैसा है?

(2) पहले ज़िक्र किए गए मौलवी साहब एक लम्बे समय तक मौलवी यासीन के मदरसा (सराय खाम, बरेली) में शिक्षक रहे हैं। क्या उनका वहाबी होना इसी बात से साबित नहीं हो जाता कि वे एक बद-मज़हब शख्स के मदरसा में मुलाज़िम रहे और उस मदरसे के नियमों का पालन करते हुए शिक्षा दी? कहाँ तक कहें कि अल्लाह के महबूब, दोनों जहाँ के सरदार (उन पर बेहतरीन दुरूद और सलाम हो) के इल्म-ए-ग़ैब (परोक्ष ज्ञान) के बारे में वहाबियों के गुमराह करने वाले तर्क और बातें हैं। जो कोई सही अक़ीदे वाला शख्स हुज़ूर (नूर का पैकर) के इल्म को पहले दिन से क़यामत तक की हर एक चीज़, ज़र्रे-ज़र्रे को कुल और जुज़ के तौर पर घेरे हुए (व्यापक) माने और उनके लिए 'मा काना व मा यकून' (जो हो चुका और जो होगा) का इल्म माने और 'ग़ुयूब-ए-खम्सा' (पाँच परोक्ष बातें) के इल्म का क़ायल हो, वह शख्स इन मौलवी साहब के नज़दीक गुमराह, पथभ्रष्ट और सज़ा व निष्कासन के लायक है। अहल-ए-सुन्नत के बड़े उलेमा (अल्लाह उनकी तादाद बढ़ाए) जिनकी प्रशंसा में मक्का-मदीना, रोम, शाम आदि के बड़े मुफ़्ती और सम्मानित विद्वान कोई कसर नहीं छोड़ते और उन्हें अहल-ए-सुन्नत के उलेमा का नेता और सरदार बताते हैं, यह साहब उनके बारे में बेहूदा अल्फ़ाज़ और अभद्र भाषा का इस्तेमाल करते हैं। इस शख्स के तमाम गुणों में, सिवाय उस मदरसे के ऊपर बताए गए हकीम साहब भी बराबर के साझीदार और हमखयाल हैं। ये दोनों साहब मौलवी क़ासिम नानोतवी (मदरसा देवबंद के संस्थापक), मौलवी रशीद अहमद गंगोही और मौलवी अशरफ अली थानवी को अपना पेशवा और अहल-ए-सुन्नत का सरताज मानते हैं। क्या ये दोनों साहब कम से कम

बिदअती और बद-मज़हब नहीं हैं? क्या उनके साथ उन हदीसों और कथनों के अनुसार व्यवहार नहीं किया जाना चाहिए जो 'फ़तावा-अल-हरमैन' (बॉम्बे संस्करण) में दर्ज हैं?

| सहीह मुस्लिम में हज़रत अबू हुरैरा (रज़ियल्लाहु अन्हु) से रिवायत है कि नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने फ़रमाया: अपने आप को उनसे बचाओ और उन्हें अपने से दूर रखो, कहीं वे तुम्हें गुमराह न कर दें और तुम्हें फ़ितने में न डाल दें। | सहीह मुस्लिम शरीफ़ में हज़रत अबू हुरैरा रज़ियल्लाहु तआला अन्हु से है कि नबी सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम ने फ़रमाया: उनसे अलग रहो, उन्हें अपने से दूर रखो, कहीं वे तुम्हें बहका न दें, वे तुम्हें फ़ितने में न डाल दें। |

1 सहीह मुस्लिम, बाब अन-नह्य अनिर-रिवायति अनज़-ज़ुआफ़ा, क़दीमी कुतुब खाना, कराची 1/10 पेज 585/712

(۱) ایک صاحب مسمّی مولوی اشرف علی ساکن قصبہ تلسر ضلع شاہجہانپور دوسرے صاحب حکیم عبداللہ مقیم تلسر ہیں، حکیم صاحب کا بیان ہے کہ "یزید فاسق فاجر نہ تھا اس کو برا نہ کہا جائے اور سیدنا امام حسین رضی اللہ تعالیٰ عنہ کو اس کے یہاں جانا نہ چاہئے تھا، کیوں گئے، اور یہ ملکی جنگ تھی" دوسرے یہ کہ نماز فجر کے بعد مسلمانوں نے ان سے مصافحہ کرنا چاہا انھوں نے مصافحہ نہ کیا اور بدعت بتادیا، کیا حکیم صاحب کا یہ بیان سراسر غلط نہیں۔ کیا انھوں نے حضرت سید الشہداء رضی اللہ تعالیٰ عنہ کی شان ارفع و اعلیٰ میں گستاخی نہ کی؟ داد کذب بیانی نہ دی؟ کیا مصافحہ سے دست کشی و انکار اس امر کو ثابت نہیں کرتا کہ اس کی مراد بدعت سے بدعتِ سیئہ ہے اور ان کا یہ فعل وہابیانہ ہے؟ ۱

(۲) اول الذکر مولوی صاحب ایک زمانہ تک مدرسہ مولوی یسین واقع بریلی محلہ سرائے خام کے مدرس رہ چکے ہیں، کیا ان کی وہابیت کو اسی قدر کافی نہیں کہ ایک بد مذہب کے مدرسہ میں ملازم رہ کر اس مدرسہ کے دستور العمل درس تعلیم کی پابندی کرکے درس دیا چہ جائیکہ علم غیب حبیب خدا سیدِ ہر دو سرا علیہ افضل التحیۃ والثناء میں وہابیہ کا خیال مغویانہ قیل و قال، جو کوئی شخص صحیح العقیدہ علم حضور سراپا نور کو روز اول سے قیامت تک کے تمام اشیاء ذرہ ذرہ کو کلیۃً وجزیۃً محیط جانے اور ان کے واسطے ماکان ومایکون کا علم مانے اور قائل علم غیوب خمسہ ہو وہ شخص ان مولوی صاحب کے نزدیک مضل وضال قابل عقاب و نکال، اکابر علمائے اہلسنت کثر ہم اللہ تعالیٰ کی شان میں جن کی مدح و ستائش میں مفتیان عظام و علمائے ذوی الاحترام حرمین طیبین و روم و شام و غیر ہم مبالغہ فرمائیں اور ان کو پیشوا اور سردار علمائے اہلسنت بتائیں، یہ صاحب بیہودہ الفاظ و ناشائستہ کلمات زبان پر لائیں، ان صاحب کے تمام اوصاف

میں باستثنائے مدرسہ مذکورہ حکیم صاحب مذکور بھی شریک و ہمخیال یہ دونوں صاحب مولوی قاسم نانوتوی بانی مدرسہ دیوبند و مولوی رشید احمد گنگوہی و مولوی اشرف علی تھانوی کو اپنا پیشوا جانتے اور سرتاج اہلسنت مانتے ہیں، کیا دونوں صاحب کم سے کم بدعتی و بد مذہب نہیں؟ کیا ان کے ساتھ ان احادیث و اقوال کے مطابق عمل نہ کیا جائے جو فتاوی الحرمین طبع بمبئی میں مذکور ہیں :

| في صحيح مسلم عن ابي هريرة رضي الله تعالى عنه عن النبي صلى الله تعالى عليه وسلم اياكم واياهم لايضلونكم ولا يفتنونكم۔ |

صحیح مسلم شریف میں حضرت ابوہریرہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ سے ہے نبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم نے فرمایا ان سے الگ رہو انھیں اپنے سے دور رکھو کہیں وہ تمھیں بہکا نہ دیں وہ تمھیں فتنے میں نہ ڈال دیں۔ |

۱ صحیح مسلم باب النهي عن الرواية عن الضعفاء قدیمی کتب خانہ کراچی ۱/ ۱۰ Page 585 of 712

Fatawa Ridawiyyah Volume 14 (14)

Arabic Text

And for Abu Dawud, on the authority of Ibn Umar (may Allah be pleased with them both), from the Prophet (may Allah's peace and blessings be upon him): "If they fall ill, do not visit them, and if they die, do not attend their funerals." (1)

And Ibn Majah added on the authority of Jabir (may Allah be pleased with him), from the Prophet (may Allah's peace and blessings be upon him): "And if you meet them, do not greet them with Salam." (2)

And according to Al-Uqayli, on the authority of Anas (may Allah be pleased with him), from the Prophet (may Allah's peace and blessings be upon him): "Do not sit with them, do not drink with them, do not eat with them, and do not marry with them." (3)

And Ibn Hibban added from him: "Do not pray over them and do not pray with them." (4)

Al-Daylami narrated from Mu'adh (may Allah be pleased with him) from the Prophet (may Allah's peace and blessings be upon him): "I am free of them and they are free of me; jihad against them is like jihad against the Turks and Daylam (disbelievers)." (5)

Urdu Translation

In the Hadith of Abu Dawud, it is narrated from Abdullah bin Umar (may Allah be pleased with them both) that the Prophet (may Allah's peace and blessings be upon him) said: "If they fall ill, do not go to visit them; if they die, do not attend their funeral."

Ibn Majah added this much more on the narration of Jabir (may Allah be pleased with him): "When you meet them, do not greet them. Do not eat with them, do not marry into them."

Al-Uqayli narrated from Anas (may Allah be pleased with him) that the Prophet (may Allah's peace and blessings be upon him) said: "Do not sit with them, do not drink water with them." Along with this, Ibn Hibban added to the same narration: "Do not pray their funeral prayer, and do not pray with them."

Al-Daylami narrated from Mu'adh (may Allah be pleased with him) that the Prophet (may Allah's peace and blessings be upon him) said: "I am weary of them and they are detached from me. Jihad against them is just like jihad against the disbelievers of Turk and Daylam."

1 Sunan Abi Dawud, Kitab al-Sunnah, Bab fi al-Qadr, Aftab-e-Alam Press, Lahore, 3/288 2 Sunan Ibn Majah, Bab fi al-Qadr, HM Saeed Company, Karachi, p. 10 3 Al-Du'afa al-Kabir, translation of Ahmad bin Imran, Dar al-Kutub al-Ilmiyyah, Beirut, 1/126 4 Kanz al-Ummal, Hadith 32529, Mu'assasatu al-Risalah, Beirut, 11/520; Mizan al-I'tidal, translation 1203, Bashir bin Ubaidullah al-Qaisar, Dar al-Ma'rifah, Beirut, 1/320 5 Firdaws al-Akhbar, Hadith 3252, Mu'adh bin Jabal, Dar al-Kutub al-Arabi, Beirut, 2/449

फ़तावा रज़विया ज़िल्द 14 (14)

अरबी इबारत

अबू दाऊद के लिए इब्न उमर (रज़ियल्लाहु अन्हुमा) से रिवायत है कि नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने फ़रमाया: "अगर वे बीमार हों तो उनकी इयादत न करो और अगर वे मर जाएँ तो उनके जनाज़े में शरीक न हो।" (1)

और इब्न माजा ने जाबिर (रज़ियल्लाहु अन्हु) से रिवायत बढ़ाई कि नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने फ़रमाया: "अगर तुम उनसे मिलो तो उन्हें सलाम न करो।" (2)

और अक़ीली के यहाँ अनस (रज़ियल्लाहु अन्हु) से रिवायत है कि नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने फ़रमाया: "उनके पास न बैठो, उनके साथ न पियो, उनके साथ न खाओ और उनसे निकाह न करो।" (3)

और इब्न हिब्बान ने उनसे बढ़ाया: "न उनकी नमाज़े जनाज़ा पढ़ो और न उनके साथ नमाज़ पढ़ो।" (4)

दैलमी ने मुआज़ (रज़ियल्लाहु अन्हु) से रिवायत की कि नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने फ़रमाया: "मैं उनसे बेज़ार हूँ और वे मुझसे बे-तअल्लुक़ हैं, उनके खिलाफ जिहाद वैसा ही है जैसा तुर्क और दैलम (काफिरों) पर जिहाद।" (5)

उर्दू अनुवाद

अबू दाऊद की हदीस में अब्दुल्लाह इब्न उमर (रज़ियल्लाहु अन्हुमा) से है कि नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने फ़रमाया: "वे बीमार पड़ें तो उन्हें पूछने न जाओ, मर जाएँ तो जनाज़े पर हाज़िर न हो।"

इब्न माजा ने जाबिर (रज़ियल्लाहु अन्हु) की रिवायत से इस कदर और बढ़ाया: "जब उन्हें मिलो तो सलाम न करो। खाना न खाओ, शादी ब्याह न करो।"

अक़ीली ने अनस (रज़ियल्लाहु अन्हु) से रिवायत की कि नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने फ़रमाया: "उनके पास न बैठो, साथ पानी न पियो। साथ ही इब्न हिब्बान ने उन्हीं की रिवायत से और बढ़ाया कि उनके जनाज़े की नमाज़ न पढ़ो, उनके साथ नमाज़ न पढ़ो।"

दैलमी ने मुआज़ (रज़ियल्लाहु अन्हु) से रिवायत की कि नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने फ़रमाया: "मैं उनसे बेज़ार हूँ और वे मुझसे बे-तअल्लुक़ हैं, उन पर जिहाद वैसा ही है जैसा कि काफ़िरान-ए-तुर्क व दैलम पर।"

1 सुनन अबू दाऊद, किताबुस सुन्नत, बाबू फिल कद्र, आफ़ताबे आलम प्रेस, लाहौर, 3/288 2 सुनन इब्न माजा, बाबू फिल कद्र, एच एम सईद कंपनी, कराची, पेज 10 3 अज़-ज़ुआफ़ाउल कबीर, अहमद बिन इमरान का अनुवाद, दारुल कुतुबुल इल्मिया, बैरूत, 1/126 4 कन्जुल उम्माल, हदीस 32529, मुअस्ससतुर रिसाला, बैरूत, 11/520; मिज़ानुल एतदाल, अनुवाद 1203, बशीर बिन उबैदुल्लाह अल-कैसर, दारुल मारिफ़ा, बैरूत, 1/320 5 फिरदौसुल अख़बार, हदीस 3252, मुआज़ बिन जबल, दारुल कुतुबुल अरबी, बैरूत, 2/449

पेज 586 का 712

عربی متن

و لأبي داؤد عن ابن عمر رضي الله تعالى عنهما عن النبي صلى الله تعالى عليه وسلم وان مرضوا فلا تعودوهم وان ماتوا فلا تشهدوهم -1

وزاد ابن ماجة عن جابر رضي الله تعالى عنه عن النبي صلى الله تعالى عليه وسلم وان لقيتموهم فلا تسلموا عليهم -2

و عند العقيلي عن انس رضي الله تعالى عنه عن النبي صلى الله تعالى عليه وسلم لا تجالسوهم ولا تشاربوهم ولا تواكلوهم ولا تناكحوهم -3

وزاد ابن حبان عنه لا تصلوا عليهم ولا تصلوا معهم -4

اردو ترجمہ

ابوداؤد کی حدیث میں عبداللہ ابن عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہما سے ہے نبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم نے فرمایا وہ بیمار پڑیں تو پوچھنے نہ جاؤ، مر جائیں تو جنازے پر حاضر نہ ہو۔

ابن ماجہ نے بروایت جابر رضی اللہ تعالیٰ عنہ اس قدر اور بڑھایا: جب انہیں ملو تو سلام نہ کرو۔ کھانا نہ کھاؤ، شادی بیاہ نہ کرو۔

عقیلی نے انس رضی اللہ تعالیٰ عنہ سے روایت کی نبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم نے فرمایا ان کے پاس نہ بیٹھو، ساتھ پانی نہ پیو، ساتھ ابن حبان نے انہیں کی روایت سے زائد کیا ان کے جنازے کی نماز نہ پڑھو، ان کے ساتھ نماز نہ پڑھو۔

دیلمی نے معاذ رضی اللہ تعالیٰ عنہ سے روایت کی نبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم نے فرمایا: میں ان سے بیزار ہوں

عربی متن **اردو ترجمہ**

الديلمي عن معاذ رضي الله تعالى عنه

عن النبي صلى الله تعالى عليه وسلم وہ مجھ سے بے علاقہ ہیں ان پر جہاد ایسا ہے جیسا کہ

اني برئ منهم وهم براء منى جهادهم کافران ترک و دیلم پر۔

كجهاد الترك والديلم -5

1 سنن ابی داؤد کتاب السنہ باب فی القدر آفتاب عالم پریس لاہور ۳/ ۲۸۸ 2 سنن ابن ماجہ باب فی القدر ایچ ایم سعید کمپنی کراچی ص ۱۰ 3 الضعفاء الکبیر ترجمہ احمد بن عمران دار الکتب العلمیہ بیروت ۱/ ۱۲۶ 4 کنز العمال حدیث ۳۲۵۲۹ موسسۃ الرسالہ بیروت ۱۱/ ۵۲۰، میزان الاعتدال ترجمہ ۱۲۰۳ بشیر بن عبیداللہ القیصر دار المعرفۃ بیروت ۱/ ۳۲۰ 5 فردوس الاخبار حدیث ۳۲۵۲ معاذ بن جبل دار الکتب العربی بیروت ۲/ ۴۴۹

Fatawa Ridawiyya (Volume 14)

Ibn Asakir narrates from Anas (may Allah be pleased with him) that the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) said: "When you see an innovator (bid'ati), show aversion and frown at them, for Allah hates every innovator. None of them will cross the Bridge (Sirat); instead, they will fall into the Fire in pieces, just as locusts and flies fall."[1]

(Tabarani and others narrate from Abdullah bin Bashir (may Allah be pleased with him) that the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) said:) "Whoever honors an innovator has assisted in the destruction of Islam."[2]

Furthermore, Tabarani in Mu'jam al-Kabir and Abu Nu'aym in Hilya narrate from Mu'adh (may Allah be pleased with him) that the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) said: "Whoever walks towards an innovator to honor him has aided in the destruction of Islam."[3] There are other such hadiths. Scholars in books of theology (aqidah), like Sharh al-Maqasid etc., state that the ruling regarding an innovator is to have hatred for them, humiliate them, refute them, and drive them away.[4]

Footnotes: [1] Tadhkirat al-Mawdu'at by al-Fatni, Chapter on the Ummah splitting into 73 sects, Kutubkhana Majidiyya Multan, p. 15. [2] Al-Mu'jam al-Awsat, narrated from Lady Aisha (may Allah be pleased with her), Hadith 7628, Maktabat al-Ma'arif Riyadh 7/396; Hilyat al-Awliya translation 7/317, from Khalid bin Ma'dan, Dar al-Kutub al-Ilmiyya Beirut 5/218. [3] Al-Mu'jam al-Kabir from Mu'adh bin Jabal (may Allah be pleased with him), Hadith 188, al-Maktabat al-Faysaliyya Beirut 20/96; Hilyat al-Awliya translation 335-36, Dar al-Arabi Beirut 7/97. [4] Sharh al-Maqasid, Fourth Chapter on Imamate, Dar al-Ma'arif al-Nu'maniyya Lahore 2/270.

फ़तावा-ए-रिज़विया (खंड 14)

इब्न असाकिर ने अनस (अल्लाह उनसे प्रसन्न हो) से रिवायत की है कि नबी (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) ने फरमाया: "जब तुम किसी बिदअती (नवाचारी) को देखो, तो उससे नफरत ज़ाहिर करो और तेवरी चढ़ाओ, क्योंकि अल्लाह हर बिदअती को नापसंद करता है। उनमें से कोई भी पुल-सिरात पार नहीं कर पाएगा, बल्कि वे आग में टुकड़े-टुकड़े होकर गिर जाएंगे जैसे टिड्डियां और मक्खियाँ गिरती हैं।"[1]

(तबरानी और अन्य ने अब्दुल्ला बिन बशीर (अल्लाह उनसे प्रसन्न हो) से रिवायत की है कि पवित्र नबी (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) ने फरमाया:) "जिसने किसी बिदअती का सम्मान किया, उसने इस्लाम को ढहाने में मदद की।"[2]

इसके अलावा, तबरानी ने मुअजमुल कबीर में और अबू नुएम ने हिल्या में मुआज़ (अल्लाह उनसे प्रसन्न हो) से रिवायत की है कि अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) ने फरमाया: "जो किसी बिदअती के पास उसका सम्मान करने के लिए गया, उसने इस्लाम को ढहाने में सहायता की।"[3] और इसके अतिरिक्त अन्य हदीसें भी हैं। अक़ीदा (धर्मशास्त्र) की किताबों, जैसे शरह अल-मक़ासिद आदि में विद्वानों का कहना है कि बिदअती के बारे में हुक्म यह है कि उससे नफरत की जाए, उसे अपमानित किया जाए, उसका खंडन किया जाए और उसे दूर भगाया जाए।[4]

पाद टिप्पणियाँ: 1. तज़किरतुल मौज़ूआत, अल-फ़तनी, उम्मत के73 फिरकों में बँटने का अध्याय, कुतुबखाना मजीदिया मुल्तान, पृष्ठ 15। 2. अल-मुअजमुल औसत, हज़रत आयशा (अल्लाह उनसे प्रसन्न हो) से रिवायत, हदीस 7628, मकतबतुल मआरिफ रियाद 7/396; हिल्या-तुल-औलिया अनुवाद 7/317, हज़रत खालिद बिन मादान से, दार अल-कुतुब अल-अरबी बेरूत 5/218। 3. मुआज़ बिन जबल (अल्लाह उनसे प्रसन्न हो) से अल-मुअजमुल कबीर, हदीस 188, अल-मकतबतुल फ़ैसलिया बेरूत 20/96; हिल्या-तुल-औलिया अनुवाद 335-36, दार अल-अरबी बेरूत 7/97। 4. शरह अल-मक़ासिद, इमामत पर चौथा अध्याय, दार अल-मआरिफ़ अल-नुमानिया लाहौर 2/270।

पृष्ठ 587 का 712

ولابن عساکر عن انس رضی اللہ تعالیٰ عنہ عن النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم اذا رأیتم صاحب بدعۃ فاکھروا في وجھہ فان اللہ یبغض کل مبتدع ولایجوز احد منھم علی الصراط لکن یتھا فتون في النار مثل الجراد والذباب [1]۔ ابن عساکر انس رضی اللہ تعالیٰ عنہ سے راوی نبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم فرماتے ہیں جب کسی بد مذہب کو دیکھو تو اس کے بُرو اس سے ترش روئی کرو اس لئے کہ اللہ تعالیٰ ہر بد مذہب کو دشمن رکھتا ہے ان میں کوئی پل صراط پر گزر نہ پائے گا بلکہ ٹکڑے ٹکڑے ہو کر آگ میں گر پڑیں گے جیسے ٹڈی اور مکھیاں گرتی ہیں۔

وللطبرانی وغیرہ عن عبداللہ بن بشیر رضی اللہ تعالیٰ عنہ عن النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم من وقرصاحب بدعۃ فقد اعان علی ھدم الاسلام [2]۔ (طبرانی وغیرہ عبد اللہ بن بشیر رضی اللہ تعالیٰ عنہ سے راوی نبی کریم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم نے فرمایا ت) جو کسی بد مذہب کی توقیر کرے اس نے اسلام کے ڈھانے میں مدد دی۔

ولہ فی الکبیر ولابی نعیم فی الحلیۃ عن معاذ رضی اللہ تعالیٰ عنہ عن النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم من مشی الی صاحب بدعۃ لیوقرہ فقد اعان علی ھدم الاسلام [3] وغیرہ من الاحادیث، نیز طبرانی معجم کبیر اور ابونعیم نے حلیہ میں معاذ رضی اللہ تعالیٰ عنہ سے روایت کی کہ رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم فرماتے ہیں جو کسی بد مذہب کی طرف اس کی توقیر کرنے کو چلے اس نے اسلام کے ڈھانے میں اعانت کی، اور اس کے سوا اور حدیثیں ہیں،

قال العلماء فی کتب العقائد کشرح المقاصد وغیرہ ان حکم المبتدع البغض والاھانۃ والرد والطرد [4]۔

علماء کتب عقائد مثل شرح مقاصد وغیرہ میں فرماتے ہیں کہ بد مذہب کا حکم اس سے بغض رکھنا اسے ذلت دینا اس کا رد کرنا اسے دور ہانکنا ہے۔

حواشی: 1 تذکرۃ الموضوعات للفتنی باب افتراق الامۃ علی ثلاث وسبعین فرقۃ کتب خانہ مجیدیہ ملتان ص ۱۵ 2 المعجم الاوسط مروی حضرت عائشہ رضی اللہ تعالیٰ عنھا حدیث ۷۶۲۸ مکتبۃ المعارف الریاض ۷/ ۳۹۶، حلیۃ الاولیاء ترجمہ ۳۱۷/۷ حضرت خالد بن معدان دار الکتب العربی بیروت ۵/ ۲۱۸ 3 المعجم الکبیر از معاذ بن جبل رضی اللہ تعالیٰ عنہ حدیث ۱۸۸ المکتبۃ الفیصلیۃ بیروت ۲۰/ ۹۶، حلیۃ الاولیاء ترجمہ ۳۶-۳۳۵ دارالعر بی بیروت ۷/ ۹۷ 4 شرح المقاصد الفصل الرابع فی الامامۃ دارالمعارف النعمانیۃ لاہور ۲/ ۲۷۰

Fatawa Razawiyya Volume 14

Arabic Text	Urdu Translation
And in "Ghunyat al-Talibin", Fudayl ibn Iyad said: Whoever loves an innovator (bid'ati), Allah will nullify his deeds and take the light of faith out of his heart. And when Allah, the Exalted and Majestic, knows that a man hates an innovator, I hope that Allah, the Exalted, will forgive his sins even if his deeds are few. And when you see an innovator on a path, take another path. End - 1	In "Ghunyat al-Talibin", Fudayl ibn Iyad said: Whoever loves a person of a bad sect (misguided), his deeds will be nullified and the light of faith will leave his heart. And when Allah the Exalted knows about any of His servants that he bears hatred towards a person of a bad sect, then I hope that the Lord, glorified and exalted is He, will forgive his sins even if his deeds are few. And when you see any person of a bad sect coming on a path, take another path. End as needed.

(3) When the pure Sharia has inculcated such a degree of hatred and expressed such evil towards such people, is it not the religious duty of Muslims to stop them from entering the mosque, to cut off all ties with them, especially that person who handles the affairs of Muslims and whom Muslims acknowledge and look upon with respect and dignity, whether due to knowledge, or due to being a spiritual guide, or considering him wealthy, etc.? It is strictly necessary to prevent them from entering the mosque to the best of one's ability and to stop Muslims from socializing with them. A person who, being aware of the false ideas and corrupt conditions of this Maulvi Sahib and Hakim Sahib, makes both of them Imams and prays behind them and says, "These are disputes of the Maulvis, what concern do we have with them, after all, both are scholars," is that person not a wrongdoer and among those corrupters of religion, and is his prayer not void and rejected? While concerning those three mentioned scholars whom these two gentlemen consider as leaders, the Muftis and scholars of Makkah al-Mukarramah and Madinah al-Munawwarah have given this ruling as mentioned in the Fatwa of Husam al-Haramayn:

Arabic Text	Urdu Translation
Indeed, these groups mentioned in the question—Ghulam Ahmad al-Qadiyani, Rashid Ahmad, and whoever follows him like Khalil al-Anbahtawi, Ashraf Ali, and others—there is no doubt in their	Undoubtedly, these groups mentioned in the question—Ghulam Ahmad Qadiyani, Rashid Ahmad, and those who follow him like Khalil Ahmad Ambethwi, Ashraf Ali, etc.—there is no doubt in their disbelief

Arabic Text	Urdu Translation
disbelief (kufr) without any room for doubt; rather, there is no doubt regarding whoever doubts [it].	(kufr) nor is there any room for doubt; rather, one who doubts their disbelief, rather...

1 Ghunyat al-Talibin, Chapter on the Belief of the Ahl al-Sunnah that the Ummah of Muhammad (peace and blessings of Allah be upon him), etc., Mustafa al-Babi, Egypt, 1/80.

फ़तावा रज़विया खंड चौदह (14)

अरबी पाठ

और "ग़ुन्यत अल-तालिबीन" में फ़ुज़ैल इब्न अयाज़ ने कहा: जो कोई किसी बिदअती (नवाचारी) से प्यार करता है, अल्लाह उसके कर्मों को नष्ट कर देगा और उसके दिल से ईमान की रोशनी निकाल लेगा। और जब अल्लाह, महान और प्रतापी, यह जानता है कि कोई व्यक्ति बिदअती से नफ़रत करता है, तो मुझे उम्मीद है कि अल्लाह उसके गुनाहों को माफ़ कर देगा, भले ही उसके कर्म कम हों। और जब तुम किसी बिदअती को रास्ते में देखो, तो दूसरा रास्ता अपना लो। अंत - 1

उर्दू अनुवाद

ग़ुन्यत अल-तालिबीन में है कि फ़ुज़ैल इब्न अयाज़ ने फ़रमाया: जो किसी बद-मज़हब (भटके हुए पंथ वाले) से मुहब्बत रखेगा, उसके नेक काम बर्बाद हो जाएंगे और ईमान का नूर उसके दिल से निकल जाएगा। और जब अल्लाह तआला अपने किसी बंदे के बारे में जाने कि वह बद-मज़हब से बुग़्ज़ (घृणा) रखता है, तो मुझे उम्मीद है कि मौला सुब्हानहू तआला उसके गुनाह बख़्श दे, चाहे उसके नेक काम थोड़े ही हों। और जब किसी बद-मज़हब को रास्ते में आते देखो, तो तुम दूसरा रास्ता अख्तियार करो। ज़रूरत के मुताबिक अंत।

(3) जब शरीयत-ए-मुतहहरा ने ऐसे लोगों से इस दर्जे की नफ़रत दिलाई और इस क़दर बुराई बयान फ़रमाई, तो क्या मुसलमानों का धार्मिक फ़र्ज़ नहीं है कि उन्हें मस्जिद में आने से रोकें, उनसे हर तरह का नाता तोड़ लें, विशेष रूप से वह व्यक्ति जिसके हाथ में मुसलमानों के काम हों और मुसलमान उसे मानते हों और इज़्ज़त व वक़ार की नज़र से देखते हों, चाहे इल्म (ज्ञान) की वजह से या पीरी-मुरीदी की वजह से या दौलतमंद समझकर, इत्यादि? उस पर यह सख़्त ज़रूरी है कि उन्हें खुद मस्जिद में दाखिल होने से यथाशक्ति रोके और मुसलमानों को उनके साथ मेल-जोल से बाज़ रखे। जो व्यक्ति इन मौलवी साहब और हकीम साहब के झूठे ख्यालात और भ्रष्ट स्थितियों से वाकिफ़ होने के बावजूद उन दोनों को इमाम बनाए और उनके पीछे नमाज़ पढ़े और कहे कि ये मौलवियों के झगड़े हैं, हमें उनसे क्या सरोकार, आख़िर ये दोनों आलिम (विद्वान) तो हैं, क्या वह व्यक्ति नुक़सान उठाने वाला और उन दीन में फसाद फैलाने वालों में से नहीं है और क्या उसकी नमाज़ बातिल (अमान्य) और खारिज नहीं है? जबकि जिन तीन उक्त विद्वानों को ये दोनों साहब अपना पेशवा (नेता) मानते हैं, उनके बारे में मक्का मुकर्रमा और मदीना मुनव्वरा के मुफ्ती और आलिमों ने यह हुक्म दिया है जैसा कि फ़तावा हुसाम अल-हरमैन में वर्णित है:

अरबी पाठ	उर्दू अनुवाद
बेशक, सवाल में बताए गए ये गिरोह—ग़ुलाम अहमद क़ादियानी, रशीद अहमद, और जो कोई उनका अनुसरण करता है जैसे ख़लील अल-अन्बहतवी, अशरफ़ अली, और अन्य—उनके कुफ़्र (अविश्वास) में बिना किसी गुंजाइश के कोई संदेह नहीं है; बल्कि, जो कोई [उनके कुफ़्र] पर संदेह करता है, उसके बारे में भी कोई संदेह नहीं है।	बेशक ये टोलियां जिनका ज़िक्र सवाल में हुआ है—ग़ुलाम अहमद क़ादियानी और रशीद अहमद और जो उसके मानने वाले हों जैसे ख़लील अहमद अंमेठवी और अशरफ़ अली वग़ैरह—उनके काफ़िर होने में कोई शक नहीं और न ही शक की कोई गुंजाइश है, बल्कि जो उनके काफ़िर होने में शक करे, बल्कि...

1 ग़ुन्यत अल-तालिबीन, फ़स्ल अहले सुन्नत के अक़ीदे में कि उम्मते मुहम्मद (सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम) आदि, मुस्तफा अल-बाबी, मिस्र, 1/80।

عربی متن

وفی "غنیة الطالبین قال فضیل بن عیاض من احب صاحب بدعة احبط الله عمله واخرج نورالایمان من قلبه واذا علم الله عزوجل من رجل انه مبغض صاحب بدعه رجوت الله تعالی ان یغفر ذنوبه وان قل عمله واذارأیت مبتدعا فی طریق فخد طریقا آخر اھ ۱-

اردو ترجمہ

غنیۃ الطالبین میں ہے فضیل بن عیاض نے فرمایا جو کسی بد مذہب سے محبت رکھے اس کے عمل حبط ہوجائیں گے اور ایمان کا نور اسکے دل سے نکل جائے گا اور جب اللہ تعالیٰ اپنے کسی بندے کو جانے کہ وہ بد مذہب سے بغض رکھتا ہے تو مجھے امید ہے کہ مولیٰ سبحانہ تعالیٰ اس کے گناہ بخش دے اگرچہ اس کے عمل تھوڑے ہوں اور جب کسی بد مذہب کو راہ میں آتا دیکھو تو تم دوسری راہ لو، انتہی بقدر الضرورۃ-

(۳) جب شرع مطہر نے ایسے لوگوں سے اس درجہ نفرت دلائی اور اس قدر برائی بیان فرمائی تو کیا مسلمانوں کا فرض مذہبی نہیں کہ ان کو مسجد میں آنے سے روکیں، ان سے ہر قسم کا قطع تعلق کرلیں، علی الخصوص وہ شخص جس کے ہاتھ میں مسلمانوں کا کام ہو اور مسلمان اس کو مانتے ہوں اور عزت و وقار کی نظر سے دیکھتے ہوں خواہ باعث علم یا بجہت پیری مریدی یا بخیال تونگری وغیرہ اس پر سخت ضروری کہ ان کو خود دخول مسجد سے حتی الوسع روکے اور ان کے ساتھ میل جول سے مسلمانوں کو باز رکھے، جو شخص ان مولوی صاحب و حکیم صاحب کے خیالات باطلہ و حالات فاسدہ پر مطلع ہو کر ان دونوں کو امام بنائے اور ان کے پیچھے نماز پڑھے اور کہے یہ مولویوں کے جھگڑے ہیں ہمیں ان سے کیا سروکار آخریہ دونوں عالم تو ہیں، کیا وہ شخص زیاں کار اور انھیں مفسدین فی الدین سے نہیں اور وہ نماز اس کی باطل و مردود نہیں؟

حالانکہ جن تین علمائے مذکورین کو یہ دونوں صاحب پیشوا جانتے ہیں ان کے بارے میں مفتیان و علمائے مکہ مکرمہ و مدینہ منورہ نے یہ حکم دیا جیسا کہ فتاویٰ حسام الحرمین میں مذکور ہے:

عربی متن	اردو ترجمہ
ان هؤلاء الفرق الواقعين فی السؤال غلام احمد القادیانی ورشید احمد و من تبعه کخلیل الانبهتی واشرف علی وغیرهم لاشبهة فی کفرهم بلامجال بل لاشبهة فی من شك بل في	بیشک یہ طائفے جن کا تذکرہ سوال میں واقع ہے غلام احمد قادیانی اور رشید احمد اور جو اس کے پیرو ہوں جیسے خلیل احمد انبیٹھوی اور اشرف علی وغیرہ ان کے کفر میں کوئی شبہ نہیں اور نہ شک کی مجال، بلکہ جو ان کے کفر میں شک کرے بلکہ

---

۱ غنیة الطالبین فصل فی اعتقاد اہل السنة ان امة محمد صلی اللہ تعالی علیہ وسلم الخ مصطفی البابی مصر ۱/ ۸۰

Fatawa Ridawiyya Volume Fourteen (14)

| [1]۔ من توقف فی کفرھم بحال من الاحوال | If one hesitates to call them disbelievers in any way or any situation, there is no doubt about his own disbelief either. |

It is mentioned therein:

| (Arabic Text): He exposed their vile scandals in 'Al-Mu'tamad al-Mustanad', leaving none of their corrupt outcomes without a clear, crushing, and magnificent refutation. Especially for the one who confronts the banner of this deviant sect called Wahhabiyya, among whom is the claimant to prophethood, Ghulam Ahmad Qadiyani, and the other deviants who diminish the status of Divinity and Messengership, like Qasim Nanotwi, Rashid Ahmad Gangohi, Khalil Ahmad Anbetvi, and Ashraf Ali Thanvi, and those who follow their path.[2] Finished as much as necessary. | (Urdu Translation): The author, in his book 'Al-Mu'tamad al-Mustanad', has revealed the evil disgraces of this group, so he did not leave even one of their corrupt beliefs without thorough investigation. So, O addressee, it is mandatory for you to hold onto this luminous treatise which the author wrote quickly; you will find in it every manifest, bright, and crushing proof in refuting these groups. Especially for someone who intends to uncover the banners raised by this group that has exited the religion. Who is that group which has exited the religion? It is called 'Wahhabiyya', and among them is the claimant to prophethood, Ghulam Ahmad Qadiyani. Others exiting the religion are those who diminish the status of Divinity and Messengership: Qasim Nanotwi, Rashid Ahmad Gangohi, Khalil Ahmad Anbetvi, and Ashraf Ali Thanvi, and whoever follows their lead. Finished as much as necessary. |

It is also mentioned therein: In conclusion, all these groups are disbelievers, apostates, and have exited from Islam according to the consensus of Muslims. It is stated in 'Bazzaziyya', 'Durar wa Ghurar', 'Fatawa Khayriyya', 'Majma al-Anhur', 'Durr al-Mukhtar', and other reliable works regarding such disbelievers: 'Whoever doubts their disbelief and their punishment, has indeed disbelieved.' It is stated in 'Al-Shifa al-Sharif': 'We declare as a disbeliever anyone who does not declare as a disbeliever those who follow a religion other than Islam, or hesitates or doubts concerning them.' And it is stated in 'Bahr al-Ra'iq' and others regarding those who praise the speech of the people of desires (innovators) and claim it has a spiritual or a correct meaning, that if that speech was disbelief from the speaker, the one who praised it also becomes a disbeliever. And Imam Ibn Hajar said:

[1] Hussam al-Haramain, Commendation of Ismail bin Khalil, Maktaba Nabawiya Lahore, p. 49 [2] Hussam al-Haramain, Commendation of Mufti Tajuddin Ilyas, Maktaba Nabawiya Lahore, p. 107

फ़तावा रज़विया, खंड चौदह (14)

| [1]- من توقف فی کفرهم بحال من الاحوال | किसी भी तरह किसी भी हाल में उन्हें काफिर कहने में हिचकिचाहट करे, उसके काफिर होने में भी कोई संदेह नहीं। |

इसी में है:

| (अरबी पाठ): उन्होंने 'अल-मुअतमद अल-मुस्तनद' में उनके घृणित कारनामों को उजागर किया, जिससे उनके किसी भी भ्रष्ट परिणाम को स्पष्ट, कुचलने वाली और भव्य दलीलों के बिना नहीं छोड़ा। विशेष रूप से उस व्यक्ति के लिए जो 'वहाबिया' नामक इस पथभ्रष्ट संप्रदाय के झंडे को गिराने की कोशिश करता है, जिसमें नबी होने का दावा करने वाला गुलाम अहमद कादियानी है, और अन्य पथभ्रष्ट जो दिव्यता और रिसालत (पैग़म्बरी) की शान में कमी करने वाले हैं, जैसे कासिम नानोतवी, रशीद अहमद गंगोही, खलील अहमद अंबेतवी और अशरफ अली थानवी, और वे जो उनके मार्ग पर चलते हैं।[2] आवश्यकतानुसार समाप्त। | (उर्दू अनुवाद): लेखक ने अपनी पुस्तक 'मुअतमद अल-मुस्तनद' में इस समूह की बुरी रुसवाइयां (अपमानजनक बातें) ज़ाहिर कीं, फिर उनके भ्रष्ट अकीदों (विश्वासों) में से एक को भी बिना जांच-परख के नहीं छोड़ा। तो हे पाठक, तुझ पर लाज़िम है कि इसी रोशन रिसाले (चमकती हुई पुस्तक) का दामन पकड़े जिसे लेखक ने तेज़ी से लिखा है, तो इन समूहों के खंडन में हर ज़ाहिर, रोशन और कुचलने वाली दलील पाएगा। विशेष रूप से वह जो दीन से बाहर इस समूह द्वारा लगाए गए निशानों को खोलने का इरादा करे। वह दीन से बाहर होने वाला समूह कौन है? जिसे 'वहाबिया' कहा जाता है और उनमें नबूवत का दावा करने वाला गुलाम अहमद कादियानी है। और दीन से दूसरा निकलने वाला उलूहीयत (दिव्यता) और रिसालत की शान घटाने वाला कासिम नानोतवी और रशीद अहमद गंगोही और खलील अहमद अंबेतवी और अशरफ अली थानवी और जो उनकी चाल चला। आवश्यकतानुसार समाप्त। |

इसी में है: कुल मिलाकर, ये सभी समूह मुसलमानों की आम सहमति (इज्मा) के अनुसार काफिर, धर्मत्यागी और इस्लाम से बाहर हैं। 'बज़ज़िया', 'दुरर व ग़ुरर', 'फ़तावा खैरिया', 'मजमा-उल-अनहर' और 'दुर-ए-मुख्तार' आदि विश्वसनीय ग्रंथों में ऐसे काफिरों के बारे में कहा गया है कि: 'जिसने उनके कुफ्र (अधर्म) और उनकी सज़ा में शक किया, वह खुद काफिर हो गया।' और 'शिफ़ा शरीफ़' में कहा गया है: 'हम उसे काफिर करार देते हैं जो इस्लाम के अलावा किसी अन्य धर्म के मानने वालों को काफिर न कहे, या उनके बारे में हिचकिचाए या शक करे।' और 'बहर-ए-राइक' आदि में कहा गया

है कि जिसने अहले-अहवा (इच्छाओं के गुलामों/नवाचारियों) की बातों को अच्छा बताया और कहा कि इसका कोई आध्यात्मिक या सही अर्थ है, यदि वह बात बोलने वाले की ओर से कुफ्र थी, तो उसे अच्छा बताने वाला भी काफिर हो गया। और इमाम इब्ने हजर ने कहा:

[1] हुसामुल हरमैन, इस्माइल बिन खलील की प्रशंसा, मकतबा नबविया लाहौर, पृष्ठ 49 [2] हुसामुल हरमैन, मुफ्ती ताजुद्दीन इलियास की प्रशंसा, मकतबा नबविया लाहौर, पृष्ठ 107

فتاوٰی رضویہ جلد چہارم (۱۴)

| من توقف فی کفرھم بحال من الاحوال ۔[1] | کسی طرح کسی حال میں انہیں کافر کہنے میں توقف کرے اس کے کفر میں بھی شبہ نہیں۔ |

اسی میں ہے:

| اظھر فضا ئحھم القبیحۃ فی المعتمد المستند فلم یبق من نتائجھم الفاسدۃ بکل واضحۃ دامغۃ جلیلۃ لاسیما المتصدی لحل رایۃ ھذہ الفرقۃ المارقۃ التی تدعی بالوھابیۃ ومنھم مدعی النبوۃ غلام احمد قادیانی والمارق الاخر المنقص لشان الالوھیۃ والرسالۃ قاسم النانوتوی ورشید احمد الکنکوھی وخلیل احمد الانبھتی واشرف علی التانوی ومن حذا حذوھم ۔[2] انتہی بقدر الضرورۃ۔ | مصنف نے اپنی کتاب معتمد المستند میں اس گروہ کی بری رسوائیاں ظاہر کیں پس ان کے فاسد عقیدوں سے ایک بھی بغیر پوچھ لچھ کئے نہ چھوڑا تو اے مخاطب تجھ پر لازم ہے کہ اسی روشن رسالہ کا دامن پکڑے جسے مصنف نے بزودی لکھ دیا تو ان گروہوں کے رد میں ہر ظاہر و روشن و سرکوب دلیل پائے گا خصوصاً جو اس گروہ خارجی از دین کے باندھے ہوئے نشان کھول دینے کا قصد کرے، وہ گروہ خارج از دین کون ہے جسے وہابیہ کہا جاتا ہے اور ان میں مدعی نبوت غلام احمد قادیانی ہے اور دین سے دوسرا نکلنے والا شان الوہیت ورسالت گھٹانے والا قاسم نانوتوی اور رشید احمد گنگوہی اور خلیل احمد انبیٹھی اور اشرف علی تھانوی اور جو ان کی چال چلا، انتہی بقدر الضرورۃ۔ |

اسی میں ہے: وبالجملۃ ھؤلاء الطوائف کلھم کفار مرتدون خارجون عن الاسلام باجماع المسلمین وقد قال فی البزازیۃ والدرر والغرر والفتاوٰی الخیریۃ ومجمع الانھر والدر المختار وغیرھا من معتمدات

الاسفار فی مثل هؤلاء الکفار من شک فی کفره وعذابه فقد کفر اه وقال فی الشفاء الشریف ونکفر من لم یکفر من دان بغیر ملة الاسلام من الملل او وقف فیهم شک اه وقال فی بحر الرائق وغیره من حسن کلام اهل الاهواء وقال معنوی او کلام له معنی صحیح ان کان ذلک کفر امن القائل کفر المحسن اه وقال؛ الامام ابن حجر

[1] حسام الحرمین تقریظ اسمعیل بن خلیل مکتبہ نبویہ لاہور ص ۴۹ [2] حسام الحرمین تقریظ مفتی تاج الدین الیاس مکتبہ نبویہ لاہور ص ۱۰۷

Fatawa Rizwiya Volume 14 (14)

In 'Al-I'lam', in the chapter on disbelief (Kufr) agreed upon by our prominent Imams: "Whoever utters disbelief becomes a disbeliever, and whoever deems it good or is pleased with it, also becomes a disbeliever."

The summary of the discourse is that all these groups (Isma'iliyah, Naziriyah, Amiriyah, Qasimiyah, Mirzaiyah, Rashidiyah, Ashrafiyah) are apostates. By the consensus (Ijma) of the Ummah, they are outside the fold of Islam. Indeed, in reliable books like Bazzaziyah, Durar-o-Ghurar, Fatawa Khayriyah, Majma' al-Anhur, Durr-e-Mukhtar, etc., it is stated regarding such disbelievers that whoever doubts their disbelief and punishment is himself a disbeliever. In 'Shifa Sharif', it is said: We call him a disbeliever who does not call a person a disbeliever who holds a belief in any path other than the religion of Islam, or pauses or doubts about them. And in 'Bahr al-Raiq' etc., it is stated that whoever praises the speech of the heretics, or says it holds some meaning, or that there is some correct meaning to this speech; if that speech of the speaker was disbelief, then this person who praises it will also become a disbeliever. Imam Ibn Hajar, in that chapter of the book 'Al-I'lam' where he lists the matters upon which our leading Imams agree as being disbelief, stated: Whoever says a word of disbelief is a disbeliever, and whoever calls that word good or is pleased with it is also a disbeliever. End quote.

Therefore, according to the guidance of the scholars of Makkah al-Mukarramah and Madinah, and according to the verdict of 'Al-Mu'tamad al-Mustanad', Nazir Husain Dehlwi, Amir Ahmad Sahswani, Qasim Nanotwi, Mirza Ghulam Ahmad Qadiyani, Rashid Ahmad Gangohi, and Ashraf Ali Thanwi, and all their followers, adherents, successors, and admirers, by the consensus of leading scholars, are disbelievers. And whoever does not consider them disbelievers or doubts their disbelief is also undoubtedly a disbeliever, let alone considering them leaders and chiefs. And refuge is sought with Allah, the Generous. And He "guides whom He wills to a straight path." (He guides whom He wills to the straight path - Translation). Since we intended brevity, therefore, those cursed and rejected statements of these misguided ones, misleaders, and disbelievers, upon which the ruling of transgression (fisq) and disbelief (kufr) was applied, have not been quoted at all. Only five or ten of the many rulings that the scholars of the two holy cities (Haramayn) applied to these statements have been written. Those who wish to be informed about the statements of these false sects, their consequences, and these rulings of the perfect scholars should study 'Fatawa al-Haramayn' and 'Husam al-Haramayn'.

(4) In such critical times, when attacks on the true religion are happening from all four sides and the root-cutters are collectively...

---

1. Husam al-Haramayn, Kitab al-Mu'tamad al-Mustanad, Maktabah Nabawiyyah Lahore, p. 31.
2. Al-Qur'an al-Karim 2/142, 2/213, and 10/25.

फतवा रिज़विया जिल्द 14 (14)

'अल-इलाम' में, हमारे प्रमुख इमामों के बीच सहमत कुफ्र (अविश्वास) के अध्याय में: "जो कोई कुफ्र का उच्चारण करता है वह काफिर हो जाता है, और जो कोई इसे अच्छा समझता है या इससे प्रसन्न होता है, वह भी काफिर हो जाता है।"

प्रवचन का सारांश यह है कि ये सभी समूह (इस्माइलिया, नज़ीरिया, अमीरिया, कासिमिया, मिर्ज़ाइया, रशीदिया, अशरफ़िया) मुर्तद (धर्मत्यागी) हैं। उम्मत की सर्वसम्मति (इज्मा) से, वे इस्लाम के दायरे से बाहर हैं। वास्तव में, बज़ाज़िया, दुर्र-ओ-ग़ुर्र, फ़तावा खैरिया, मजमा अल-अन्हूर, दुर्र-ए-मुख़्तार आदि जैसी विश्वसनीय पुस्तकों में ऐसे काफिरों के संबंध में कहा गया है कि जो कोई उनके कुफ्र और दंड में संदेह करता है, वह स्वयं काफिर है। 'शिफ़ा शरीफ़' में कहा गया है: हम उसे काफिर कहते हैं जो ऐसे व्यक्ति को काफिर नहीं कहता जिसने इस्लाम धर्म के अलावा किसी अन्य मार्ग में विश्वास रखा हो, या उनके बारे में रुकता है या संदेह करता है। और 'बह्र अल-रैक' आदि में कहा गया है कि जो कोई विधर्मियों के भाषण की प्रशंसा करता है, या कहता है कि इसका कुछ अर्थ है, या इस भाषण का कोई सही अर्थ है; यदि वक्ता की वह बात कुफ्र थी, तो यह व्यक्ति जो इसकी प्रशंसा करता है वह भी काफिर हो जाएगा। इमाम इब्न हजर ने पुस्तक 'अल-इलाम' के उस अध्याय में जहाँ उन्होंने उन मामलों को सूचीबद्ध किया है जिन पर हमारे प्रमुख इमाम कुफ्र होने पर सहमत हैं, कहा: जो कोई कुफ्र की बात कहता है वह काफिर है, और जो उस बात को अच्छा बताता है या उससे प्रसन्न होता है वह भी काफिर है। इति।

अतः, मक्का मुकर्रमा और मदीना के विद्वानों के मार्गदर्शन के अनुसार, और 'अल-मुअतमद अल-मुस्तनद' के आदेश के अनुसार, नज़ीर हुसैन देहलवी, अमीर अहमद सहसवानी, कासिम नानोतवी, मिर्ज़ा गुलाम अहमद कादियानी, रशीद अहमद गंगोही और अशरफ अली थानवी, और उनके सभी मुकल्लिद (अनुयायी), अनुयायी, उत्तराधिकारी और प्रशंसक, प्रमुख विद्वानों की सर्वसम्मति से काफिर हो गए हैं। और जो उन्हें काफिर नहीं जानता या उनके कुफ्र में संदेह करता है वह भी निस्संदेह काफिर है, उन्हें नेता और सरदार मानना तो दूर की बात है। और अल्लाह करीम की पनाह। और वह "जिसे चाहता है सीधे रास्ते पर चलाता है।" (वह जिसे चाहता है सीधे रास्ते पर चलाता है - त)। चूंकि हमें संक्षिप्तता पसंद थी, इसलिए उन गुमराहों, गुमराह करने वालों और काफिरों के उन शापित और खारिज बयानों को, जिन पर फिस्क (उल्लंघन) और कुफ्र का हुक्म लगाया गया था, बिल्कुल उद्धृत नहीं किया गया है। हरमैन (दो पवित्र शहरों) के विद्वानों ने उन बयानों पर जो हुक्म लगाए हैं, उनमें से

केवल दस-पाँच ही लिखे गए हैं। जो सज्जन इन झूठे फिरकों के बयानों, उनके परिणामों और पूर्ण विद्वानों के इन हुक्मों के बारे में जानकारी चाहते हैं, वे 'फ़तावा अल-हरमैन' और 'हुसाम अल-हरमैन' का अध्ययन करें।

(4) ऐसे नाजुक समय में, जब चारों ओर से सच्चे धर्म पर हमले हो रहे हैं और जड़ काटने वाले एक साथ...

---

1. हुसाम अल-हरमैन, किताब अल-मुअतमद अल-मुस्तनद, मकतबा नबविया लाहौर, पृ. 31।
2. अल-क़ुरान अल-करीम 2/142, 2/213 और 10/25।

في الاعلام فی فصل الکفر المتفق علیه بین ائمتنا الاعلام من تلفظ الکفر یکفر وکل من استحسنه اورضی به یکفراه-

خلاصہ کلام یہ ہے کہ یہ طائفے سب کے سب (اسماعیلیہ، نذیریہ، امیریہ، قاسمیہ، مرزائیہ، رشیدیہ، اشرفیہ) مرتد ہیں، باجماع امت اسلام سے خارج ہیں اور بیشک بزازیہ اور درر غرر اور فتاوٰی خیریہ اور مجمع الانہر اور درمختار وغیرہا معتمد کتابوں میں ایسے کافروں کے حق میں فرمایا کہ جو ان کے کفر و عذاب میں شک کرے خود کافر ہے، اور شفا شریف میں فرمایا ہم اسے کافر کہتے ہیں جو ایسے کو کافر نہ کہے جس نے ملت اسلام کے سوا کسی ملت کا اعتقاد کیا یا ان کے بارے میں توقف کرے یا شک کرے، اور بحرالرائق وغیرہ میں فرمایا جو بد دینوں کی بات کی تحسین کرے یا کہے کچھ معنی رکھتی ہے یا اس کلام کے کوئی صحیح معنی ہیں اگر اس کہنے والے کی وہ بات کفر تھی تو یہ جو اس کی تحسین کرتا ہے یہ بھی کافر ہوجائے گا، اور امام ابن حجر نے کتاب الاعلام کی اس فصل میں جس میں وہ باتیں گنائی ہیں جن کے کفر ہونے پر ہمارے ائمہ اعلام کا اتفاق ہے فرمایا جو کفر کی بات کہے وہ کافر ہے اور جو اس بات کو اچھا بتائے یا اس پر راضی ہو وہ بھی کافر ہے انتھی۔

تو موافق ارشاد علمائے مکہ مکرمہ و مدینہ و مطابق حکم معتمد المستند نذیر حسین دہلوی و امیر احمد سہسوانی و قاسم نانوتوی و مرزا غلام احمد قادیانی و رشید احمد گنگوہی واشرف علی تھانوی اور ان سب کے مقلدین و متبعین و پیروان و مدح خوان باتفاق علمائے اعلام کافر ہوئے اور جو ان کو کافر نہ جانے ان کے کفر میں شک کرے وہ بھی بلاشبہ کافر ہے چہ جائیکہ پیشوا اور سردار جانیں والعیاذ باللہ الکریم ۔ وھو " یَهْدِي مَن یَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُّسْتَقِیمٍ " (وہ جسے چاہتا ہے سیدھی راہ

چلاتا ہے۔ ت) ہم کو چونکہ اختصار منظور تھا لہذا ان گمراہوں گمراہ گروں کافروں کے وہ اقوال ملعونہ و مردودہ جن پر حکم فسق و کفر لگایا گیا بالکل نقل نہیں کئے، اور ان اقوال پر علمائے حرمین نے جس قدر احکام لگائے ہیں ان میں صرف دس پانچ تحریر ہوئے، جو صاحب ان فرق باطلہ کے اقوال عقوبت مال اور ان احکام علمائے اہل کمال پر اطلاع چاہیں وہ فتاوئ الحرمین وحسام الحرمین مطالعہ فرمائیں۔

(۴) ایسے نازک وقت میں کہ ہر چہار طرف سے دین حق پر حملے ہو رہے ہیں اور بیخ کنان سخت یکبارگی

---

1. حسام الحرمین کتاب المعتمد المستند مکتبہ نبویہ لاہور ص ۳۱
2. القرآن الکریم ۲/۱۴۲ و ۲/۲۱۳ و ۱۰/۲۵

Fatawa Razawiyya Volume (14)

...are falling upon [the nation], is it not obligatory for the scholars of Ahl-e-Sunnat to manifest their knowledge, enter the field, and through writing and speech, revive the Sunnah, suppress innovation (Bid'ah), and assist the nation? If they do not do so and maintain silence and quietude, will they not be subject to the noble Hadith mentioned in Fatawa al-Haramayn?

Arabic Text	Urdu Translation
Imam Ibn Hajar al-Makki states in 'al-Sawa'iq al-Muhriqah': The reason and cause that motivated me to author this work, even though I fall short of the realities therein, is the Hadith narrated by al-Khatib al-Baghdadi in 'al-Jami' and others besides him from the scholars of Hadith, that the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) said: "When tribulations appear, or he said innovations, and my companions are insulted, let the scholar manifest his knowledge. Whoever does not do that, upon him is the curse of Allah, the angels, and all of mankind. Allah will not accept from him any obligatory (Sarf) or supererogatory (Adl) act."	Imam Ibn Hajar al-Makki states in 'al-Sawa'iq al-Muhriqah': Let it be clear that the cause and reason for this authorship for me, even though my hand falls short of the realities here, is the Hadith which al-Khatib al-Baghdadi narrated in 'al-Jami' and other Hadith scholars besides them have narrated, that the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) said: "When tribulations or innovations appear and my companions are spoken ill of, it is obligatory for the scholar to manifest his knowledge. Whoever does not do so, upon him is the curse of Allah and the angels and all people. Allah the Almighty will not accept his obligatory acts nor his supererogatory ones."

(5) Regarding the person who comes into the mosque and causes distress to people with his tongue, there is a command to expel such a person from the mosque. Is this statement of 'Durr al-Mukhtar' regarding his expulsion a clear text (Nass-e-Sareeh) or not?

Arabic Text	Urdu Translation
"...and eating things like garlic, he is to be prevented from it, and likewise, one who	Meaning, one who eats foul-smelling things like raw garlic should be prevented from entering the mosque, and similarly, every person who causes

Arabic Text	Urdu Translation
causes harm even with his tongue."	distress, even if it is with the tongue, should be prevented from entering the mosque.

In 'Radd al-Muhtar', under the statement "and eating things like garlic", it is said:

Arabic Text	Urdu Translation
"Meaning like onions and their like from what has an offensive odor, due to the authentic Hadith prohibiting the one who eats garlic and onions from approaching the mosque."	Meaning like onions etc., from those things in which there is a bad smell. This ruling is according to the authentic Hadith which is regarding the prohibition of entry into the mosque for one who eats raw garlic and onions.

1. Fatawa al-Haramayn, Answer to Question 9, Maktaba Hamidiya Lahore, p. 71
2. Durr al-Mukhtar, Chapter on what invalidates prayer and what is disliked, Mujtabai Press Delhi, 1/95

फ़तावा रज़विया जिल्द (14)

...टूट पड़े हैं क्या उलेमा-ए-अहले सुन्नत पर वाजिब नहीं कि अपने इल्म को ज़ाहिर करें और मैदान में आकर तहरीरी व तक़रीरी तौर पर सुन्नत को ज़िंदा करें, बिदअत को मिटाएं और कौम की मदद करें? अगर वे ऐसा नहीं करते और खामोश रहते हैं, तो क्या वे उस हदीस शरीफ़ के दायरे में नहीं आएंगे जिसका ज़िक्र फ़तावा अल-हरमैन में है?

अरबी पाठ

इमाम इब्न हजर मक्की 'अस-सवाइक अल-मुहरिका' में फ़रमाते हैं: इस किताब को लिखने का मेरा कारण, भले ही मेरी पहुंच हकीकतों तक कम हो, वह हदीस है जिसे खतीब बगदादी ने 'अल-जामि' में और उनके अलावा अन्य मुहद्दिसीन ने बयान किया है कि अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने फ़रमाया: "जब फ़ित्ने ज़ाहिर हों, या फ़रमाया बिदअतें ज़ाहिर हों और मेरे सहाबा को बुरा कहा जाए, तो आलिम को चाहिए कि अपना इल्म ज़ाहिर करे। जो ऐसा नहीं करेगा उस पर अल्लाह, फ़रिश्तों और तमाम इंसानों की लानत है। अल्लाह उसका कोई फ़र्ज़ या नफ़्ल कुबूल नहीं फ़रमाएगा।"

उर्दू अनुवाद

इमाम इब्न हजर मक्की 'सवाइक-ए-मुहरिका' में फ़रमाते हैं: वाज़ेह हो कि इस त़ालीफ़ पर मेरे लिये बाइस व सबब अगरचे मेरा हाथ यहाँ के हक़ाएक़ से कोताह है वह हदीस हुई जो ख़तीब बग़दादी ने जामे में और उन के सवा और मुहद्दिसीन ने रिवायत की कि रसूल अल्लाह सल्लल्लाहु त़आला अलैहि वसल्लम ने फ़रमाया जब फ़ित्ने या फ़रमाया बद मज़हबियां ज़ाहिर हों और मेरे सहाबा को बुरा कहा जाए तो वाजिब है कि आलिम अपना इल्म ज़ाहिर करे जो ऐसा न करेगा उस पर अल्लाह और फ़रिश्तों और आदमियों सब की लानत है अल्लाह त़आला न उस का फ़र्ज़ क़ुबूल फ़रमाए न नफ़्ल।

(5) जो शख़्स मस्जिद में आकर अपनी ज़बान से लोगों को तकलीफ़ देता हो, उस शख़्स को मस्जिद से निकालने का हुक्म है। उसे निकालने के बारे में 'दुर्रे मुख़्तार' का यह कौल नस-ए-सरीह (स्पष्ट प्रमाण) है या नहीं?

अरबी पाठ

"...और लहसुन जैसी चीज़ खाना, उसे उससे रोका जाए, और इसी

उर्दू अनुवाद

यानी मस्जिद में दाख़िल होने से बदबूदार चीज़ें जैसे कच्चा लहसुन खाने वाले को मना किया जाए, और इसी तरह हर

अरबी पाठ	उर्दू अनुवाद
तरह तकलीफ़ देने वाला, चाहे अपनी ज़बान से ही हो।"	तकलीफ़ देने वाले को, चाहे वह अपनी ज़बान से ही तकलीफ़ दे रहा हो, मस्जिद में प्रवेश करने से रोका जाए।

'रद्दुल मुहतार' में कथन 'और लहसुन जैसी चीज़ खाना' के तहत फ़रमाया:

अरबी पाठ	उर्दू अनुवाद
"अर्थात् प्याज़ और उसके जैसी चीज़ें जिनमें अप्रिय गंध हो, उस सही हदीस के अनुसार जो लहसुन और प्याज़ खाने वाले को मस्जिद के पास आने से मना करती है।"	यानी जैसे प्याज़ वगैरह उन चीज़ों में से जिनमें बदबू हो, यह हुक्म उस सही हदीस के मुताबिक़ है जो कच्चा लहसुन और प्याज़ खाने वाले की मस्जिद में प्रवेश की मनाही के बारे में है।

1. फ़तावा अल-हरमैन, नौवें सवाल का जवाब, मकतबा हामिदिया लाहौर, पृ. 71
2. दुर्रे मुख़्तार, नमाज़ को ख़राब करने वाली और नापसंद चीज़ों का बाब, मुज्तबाई प्रेस दिल्ली, 1/95

ٹوٹ پڑے ہیں کیا علمائے اہلسنت پر واجب نہیں کہ اپنے علم کو ظاہر کریں اور میدان میں آکر تحریراً و تقریراً احیاءِ سنت امامتِ بدعت و نصرتِ ملت فرمائیں اگر ایسانہ کریں سکوت و خاموشی سے کام لیں تو کیا اس حدیث شریف کے مورد نہ ہوں گے جو فتاوٰی الحرمین میں مذکور ہے۔

عربی عبارت

قال الامام ابن حجر المکی فی الصواعق المحرقة ان الحامل الداعی لی علی التالیف فی ذلک وان کنت قاصرا عن حقائق ماھنالک ما اخرجہ الخطیب البغدادی فی الجامع وغیرہ انہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم قال اذا ظہرت الفتن او قال البدع وسب اصحابی فلیظھر العالم علمہ فمن لم یفل ذلک فعلیہ لعنة اللہ والملئکة والناس اجمعین لایقبل اللہ منہ صرفاً ولاعدلا۔ اھ

اردو ترجمہ

امام ابن حجر مکی صواعقِ محرقة میں فرماتے ہیں واضح ہو کہ اس تالیف پر میرے لئے باعث و سبب اگرچہ میرا ہاتھ یہاں کے حقائق سے کوتاہ ہے وہ حدیث ہوئی جو خطیب بغدادی نے جامع میں اور ان کے سوا اور محدثین نے روایت کی کہ رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم نے فرمایا جب فتنے یا فرمایا بد مذہبیاں ظاہر ہوں اور میرے صحابہ کو برا کہا جائے تو واجب ہے کہ عالم اپنا علم ظاہر کرے جو ایسا نہ کرے گا اس پر اللہ اور فرشتوں اور آدمیوں سب کی لعنت ہے اللہ تعالٰی نہ اس کا فرض قبول فرمائے نہ نفل۔

(۵) جو شخص مسجد میں آکر اپنی زبان سے لوگوں کو ایذا دیتا ہو اس شخص کو مسجد سے نکالنے کا حکم ہے، اس کے نکالنے کے بارے میں درمختار کا یہ قول نصِ صریح ہے یا نہیں؟

عربی عبارت	اردو ترجمہ
واکل نحو ثوم ویمنع منہ وکذا اکل موذ و لو بلسانہ	یعنی مسجد میں داخل ہونے سے بدبودار چیزوں مثل کچا لہسن کھانے والے کو منع کیا جائے اور اسی طرح ہر ایذا دینے والا اگرچہ زبان سے دیتا ہو دخول مسجد سے روکا جائے۔

ردالمحتار میں تحت قول واکل نحو ثوم فرمایا:

عربی عبارت	اردو ترجمہ
ای کبصل و نحوہ مما لہ رائحۃ کریھۃ للحدیث الصحیح فی النھی عن قربان اکل الثوم والبصل المسجد ، قال	یعنی جیسے پیاز وغیرہ ان چیزوں سے جن میں بدبو ہو یہ حکم موافق حدیث صحیح ہے جو کچا لہسن اور پیاز کھانے والے کی ممانعت دخولِ مسجد میں ہے،

1 فتاوٰی الحرمین جواب سوال تاسع مکتبہ حامدیہ لاہور ص ۷۱ 2 درمختار باب ما یفسد الصلوٰۃ و یکرہ مطبع مجتبائی دہلی ۱/ ۹۵

Fatawa-e-Razvia, Volume 14

Imam al-Ayni in his commentary on Sahih al-Bukhari said: "I say the reason for prohibition (from entering the mosque) is causing annoyance to the angels and the Muslims." [Footnote 1] — Imam al-Ayni stated in his commentary on Sahih al-Bukhari, "I say that the cause of the prohibition from entering the mosque is causing distress to the angels and the Muslims."

All praise is due to Allah, Lord of the worlds, and the best prayers and most perfect greetings upon the noblest of Prophets and Messengers, and upon his family, his companions, and all who follow them.

The Answer:

Praise be to Allah alone, and prayers and peace be upon him after whom there is no prophet, and upon his noble family and companions with him, and all the Muslims following his guidance. — All praise is for Allah Almighty who is unique, blessings and peace be upon the personality after whom there is no prophet and upon his family and companions who are honored in His presence and upon all the remaining Muslims who follow his bliss. (T)

The respected questioner, or rather respondent—may the Close Responder (Allah) keep him safe—this question of yours is itself the correct and right answer: "So what is after truth except error" [Footnote 2] (After truth there is only misguidance. T). We are not concerned with the personalities of Zaid or Amr; Sharia rulings are general. Whoever this act emanates from, this is the ruling for it, be it anyone, whether it be dust or straw. We will speak in this generality; if so-and-so person fits this description, then they are certainly deserving of these rulings, otherwise they apply to whoever is truthful, deserving, and worthy.

"And Allah says the truth, and He guides to the way" [Footnote 3] — And Allah says the truth and He shows the way, and Allah is sufficient for us, and what an excellent Disposer of affairs.

"Allah is sufficient for us, and an excellent Disposer of affairs" [Footnote 4].

(1) Yazid the impure, may he receive from the Mighty and Glorious what he deserves, was definitely and certainly, by the consensus of the Ahl al-Sunnah, a sinner, profligate, and daring in committing major sins. On this much there is agreement among the leaders of Ahl al-Sunnah. They only differed in declaring him a disbeliever

(Takfir) and cursing him. Imam Ahmad bin Hanbal (may Allah be pleased with him) and his followers and supporters call him a disbeliever and curse him by name specifically, and they bring evidence against him from this noble verse:

1. Radd al-Muhtar, Chapter on what invalidates prayer and what is disliked, Dar Ihya al-Turath al-Arabi, Beirut, 1/444.
2. Al-Quran al-Karim, 10:32.
3. Al-Quran al-Karim, 33:4.
4. Al-Quran al-Karim, 3/173.

फ़तावा-ए-रज़विया, खंड 14

इमाम अल-ऐनी ने सहीह अल-बुखारी पर अपनी टिप्पणी में कहा: "मैं कहता हूँ कि (मस्जिद में प्रवेश से) मनाही का कारण फ़रिश्तों और मुसलमानों को कष्ट पहुँचाना है।" [1] — इमाम अल-ऐनी ने सहीह अल-बुखारी पर लिखी गई अपनी व्याख्या में कहा, "मैं कहता हूँ कि मस्जिद में प्रवेश की मनाही का कारण स्वर्गदूतों (फ़रिश्तों) और मुसलमानों को कष्ट पहुँचाना है।"

तमाम प्रशंसा अल्लाह के लिए है जो संसारों का पालनहार है, और सबसे अच्छी प्रार्थनाएं और सबसे पूर्ण अभिवादन नबियों और रसूलों में सबसे महान पर, और उनके परिवार, उनके साथियों और उन सभी पर जो उनका अनुसरण करते हैं।

उत्तर:

प्रशंसा अकेले अल्लाह के लिए है, और उस पर दुआएं और शांति हो जिसके बाद कोई नबी नहीं है, और उसके साथ उसके महान परिवार और साथियों पर, और सभी मुसलमानों पर जो उसके मार्गदर्शन का पालन कर रहे हैं। — सभी प्रशंसा अल्लाह सर्वशक्तिमान के लिए है जो अद्वितीय है, आशीर्वाद और शांति उस व्यक्तित्व पर हो जिसके बाद कोई नबी नहीं है और उसके परिवार और साथियों पर जो उसकी उपस्थिति में सम्मानित हैं और बाकी सभी मुसलमानों पर जो उसके सुख का अनुसरण करते हैं। (T)

सम्मानित प्रश्नकर्ता, या यूँ कहें उत्तरदाता—निकट उत्तर देने वाला (अल्लाह) उन्हें सुरक्षित रखे—आपका यह प्रश्न स्वयं ही सही और सटीक उत्तर है: "तो सत्य के बाद सिवाय पथभ्रष्टता के और क्या है" [2] (सत्य के बाद केवल पथभ्रष्टता ही होती है। T)। हमें ज़ैद या अम्र के व्यक्तित्व से कोई सरोकार नहीं है; शरीयत के हुक्म सामान्य होते हैं। जिससे भी यह कार्य हो, उसके लिए यही हुक्म है, चाहे वह कोई भी हो, मिट्टी हो या तिनका। हम इसी सामान्यता में बात करेंगे; यदि फलां व्यक्ति इस पर खरा उतरता है, तो वे निश्चित रूप से इन हुक्मों के हकदार हैं, अन्यथा जो भी सच्चा, हकदार और योग्य हो।

"और अल्लाह सत्य कहता है, और वह रास्ता दिखाता है" [3] — और अल्लाह सच कहता है और वही रास्ता दिखाता है, और अल्लाह हमारे लिए काफी है, और वह क्या ही अच्छा कार्यसाधक है।

"अल्लाह हमारे लिए पर्याप्त है, और एक उत्कृष्ट कार्यसाधक है" [4]।

(1) यजीद नापाक, उसे सर्वशक्तिमान और प्रतापी से वह मिले जिसका वह हकदार है, निश्चित रूप से और यकीनन, अहल-ए-सुन्नत की आम राय से, एक पापी, व्यभिचारी और बड़े गुनाह करने में निर्भीक था। इतनी बात पर अहल-ए-सुन्नत के इमामों की सहमति और इत्तिफ़ाक़ है। उन्होंने केवल उसे काफ़िर कहने (तकफ़ीर) और उस पर लानत भेजने में मतभेद किया। इमाम अहमद बिन हंबल (रज़ियल्लाहु अन्हु) और उनके अनुयायी और समर्थक उसे काफ़िर कहते हैं और विशेष रूप से नाम लेकर उस पर लानत भेजते हैं, और इस पवित्र आयत से उस पर प्रमाण लाते हैं:

1. रद्द अल-मुह्तार, अध्याय उन चीज़ों पर जो नमाज़ को ख़राब करती हैं और जो नापसंद हैं, दार इह्या अल-तुराथ अल-अरबी, बेरूत, 1/444।
2. अल-क़ुरान अल-करीम, 10/32।
3. अल-क़ुरान अल-करीम, 33/4।
4. अल-क़ुरान अल-करीम, 3/173।

الامام العینی فی شرحہ علی صحیح البخاری قلت علۃ النھی اذی الملئکۃ واذی المسلمین ۱۔ امام عینی نے اپنی شرح میں جو صحیح بخاری پر لکھی ہے فرمایا کہ میں کہتا ہوں دخول مسجد سے ممانعت کا سبب ایذائے ملائکہ و ایذائے مسلمانان ہے۔

والحمد للہ رب العلمین وافضل الصلوات واکمل التسلیمات علی اشرف الانبیاء والمرسلین وعلی صحبہ وآلہ ومن تبعھم اجمعین۔

الجواب:

الحمد للہ وحدہ والصلوۃ والسلام علی من لانبی بعدہ وآلہ وصحبہ المکرمین عندہ وسائر المسلمین المتبعین سعدہ۔ سب تعریف اللہ تعالٰی کے لئے جو اکیلا ہے، صلوٰۃ وسلام اس ذات پر جس کے بعد نبی نہیں اور اس کے آل واصحاب پر جو اس کے ہاں عزت والے ہیں اور باقی تمام مسلمانوں پر جو اس کی سعادت کے پیروکار ہیں۔(ت)

فاضل سائل بلکہ مجیب سلمہ القریب المجیب کا یہ سوال خود ہی جواب حق وصواب ہے "فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلٰلُ" (۲) (حق کے بعد گمراہی ہوتی ہے۔ت) ہمیں زید وعمرو کی شخصیت سے کام نہیں احکام شرعیہ عام ہوتے ہیں جس سے یہ امر صادر ہو اس کا یہ حکم ہے کیسے باشد خاک بود یا خسی باشد (خواہ کوئی ہو مٹی ہو یا تنکا۔ت) اسی عموم کے طور پر ہم کلام کریں گے اگر فلاں وفلاں اس کے مصداق تو ضرور وہی ان احکام کے استحقاق ہیں ورنہ جس پر صادق و مستحق ولائق۔

"وَاللّٰہُ یَقُوْلُ الْحَقَّ وَہُوَ یَہْدِی السَّبِیْلَ (۳)" اور اللہ حق فرماتا ہے اور وہی راہ دکھاتا ہے اور اللہ ہم کو بس ہے اور کیا اچھا کار ساز ہے۔ و "حَسْبُنَا اللّٰہُ وَ نِعْمَ الْوَکِیْلُ (۴)۔"

(۱) یزید پلید علیہ مایستحقہ من العزیز المجید قطعاً یقیناً باجماع اہلسنت فاسق وفاجر وجری علی الکبائر تھا اس قدر پر ائمہ اہل سنت کا اطباق واتفاق ہے، صرف اس کی تکفیر ولعن میں اختلاف فرمایا۔ امام احمد بن حنبل رضی اللہ تعالیٰ عنہ اور ان کے اتباع وموافقین اسے کافر کہتے اور بہ تخصیص نام اس پر لعن کرتے ہیں اور اس آیہ کریمہ سے اس پر سند لاتے ہیں:

۱ ردالمحتار باب مائیفسد الصلوۃ ویکرہ داراحیاء التراث العربی بیروت ۱/ ۴۴۴ ۲ القرآن الکریم ۱۰/ ۳۲ ۳ القرآن الکریم ۳۳/ ۴ ۴ القرآن الکریم ۳/ ۱۷۳

Fatawa Rizvia Volume 14

"So would you perhaps, if you turned away, cause corruption on earth and sever your [ties of] kinship? Those [who do so] are the ones that Allah has cursed, so He deafened them and blinded their vision." [1]- What is likely is that if you become the rulers of the land, you would spread corruption on the earth and sever your blood ties. These are the ones whom Allah the Almighty has cursed, so He made them deaf and destroyed their eyes.

There is no doubt that Yazid, after becoming the ruler of the country, spread corruption on earth. He severely desecrated the two holy sanctuaries (Haramain Tayyibain), the Kaaba itself, and the purified tomb (Rawdah Tayyibah). He stabled horses in the noble Mosque (Masjid-e-Kareem), and their dung and urine fell on the pure pulpit. For three days, the Mosque of the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) remained without Adhan and prayer. In Mecca, Medina, and Hijaz, thousands of innocent companions (Sahaba) and followers (Tabi'in) were martyred. Stones were hurled at the Kaaba, and its noble covering (Ghilaf-e-Sharif) was torn and burnt. For three nights, he permitted his wicked army to violate the chaste and pious women of Medina. He kept the beloved of the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) without food and water for three days and then slaughtered him and his companions with the sword of oppression while they were thirsty. On the delicate body of the one raised in the lap of Mustafa (peace and blessings of Allah be upon him), horses were trampled after his martyrdom until all his blessed bones were crushed. The noble head, which was the kissing place of Muhammad (peace and blessings of Allah be upon him), was severed, mounted on a spear, and paraded through various stages. The respected ladies of the household of prophethood were imprisoned and brought with disrespect into the court of that wicked person. What could be a greater severing of kinship and corruption on earth than this? Cursed is he who does not recognize these accursed actions as transgressions and debauchery. The Great Quran explicitly states about such people: "Allah has cursed them" [2] (Upon them is Allah's curse). Therefore, Imam Ahmad and his followers curse him. Our Imam Azam (may Allah be pleased with him) maintained a cautious silence regarding cursing and declaring him an infidel (Takfir), because while his transgressions and debauchery are established by frequent reports (mutawatir), his disbelief (kufr) is not. Moreover, even in the case of major sins, cursing is not permissible if there is a possibility of repentance, as the threat of punishment is conditional upon not repenting. As Allah Almighty says: "But they will

meet evil, except those who repent..." [3] (Soon they will find the forest of Ghee in Hell, except those who repented). Repentance is accepted until the last breath, and there is no certainty about its absence. This is the more cautious and safer path. However, denying his transgressions and debauchery and blaming the oppressed Imam (Husayn) is surely against the tenets of the Ahl al-Sunnah and is clear misguidance and heresy. Indeed, such a thing cannot be imagined from a heart that has even a trace of love for the Master of the Universe (peace and blessings of Allah be upon him).

[1] Quran al-Karim 47/ 22-23 [2] Quran al-Karim 33/ 57 [3] Quran al-Karim 19/ 59

फ़तावा रिज़विया जिल्द 14

"तो क्या तुमसे यह अपेक्षित है कि यदि तुम सत्ता पाओ तो पृथ्वी पर उपद्रव मचाओ और अपने नातों को काट डालो? यही वे लोग हैं जिन पर अल्लाह ने लानत (फटकार) की है, फिर उसने उन्हें बहरा कर दिया और उनकी आँखों को अंधा कर दिया।" [1]- क्या करीब है कि अगर तुम मुल्क के शासक बनो तो ज़मीन में फ़साद करो और अपने रक्ती रिश्तों को तोड़ दो? यही वे लोग हैं जिन पर अल्लाह तआला ने लानत फरमाई, तो उन्हें बहरा कर दिया और उनकी आँखें फोड़ दीं।

इसमें कोई संदेह नहीं कि यज़ीद ने मुल्क का शासक बनकर धरती पर फ़साद (उपद्रव) फैलाया। उसने हरमैन तय्यिबीन, ख़ुद काबा मुअज़्ज़मा और रौज़ा-ए-तय्यिबा की सख्त बेअदबी की। मस्जिद-ए-करीम में घोड़े बाँधे, उनकी लीद और पेशाब मिम्बर-ए-अतहर पर गिरे। तीन दिन तक मस्जिद-ए-नबवी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) बिना अज़ान और नमाज़ के रही। मक्का, मदीना और हिजाज़ में हज़ारों निर्दोष सहाबा और ताबिईन को शहीद किया गया। काबा मुअज़्ज़मा पर पत्थर बरसाए गए, ग़िलाफ़-ए-शरीफ़ को फाड़ा और जलाया गया। मदीना तय्यिबा की पाक-दामन महिलाओं को तीन रातों के लिए अपनी ख़बीस सेना के लिए हलाल कर दिया। अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के जिगर के टुकड़े को तीन दिन तक बिना अन्न-जल के रखकर साथियों समेत ज़ुल्म की तलवार से प्यासा ज़बह किया। मुस्तफ़ा (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) की गोद के पाले हुए नाज़ुक शरीर पर शहादत के बाद घोड़े दौड़ाए गए, यहाँ तक कि उनकी तमाम मुकद्दस हड्डियाँ चूर-चूर हो गईं। वह नूरानी सिर जिसे हज़रत मुहम्मद (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) चूमा करते थे, काटकर नेज़े (भाले) पर चढ़ाया गया और जगह-जगह घुमाया गया। नुबुव्वत के घर की सम्मानित महिलाओं को क़ैदी बनाया गया और बेअदबी के साथ उस ख़बीस के दरबार में लाया गया। इससे बड़ा सिला-रहमी (नाता तोड़ना) और ज़मीन पर फ़साद और क्या होगा? वह व्यक्ति मलऊन (अभिशप्त) है जो इन मलऊन हरकतों को फिस्क़-ओ-फुजूर (पाप और अनाचार) न समझे। क़ुरान-ए-अज़ीम में इस पर स्पष्ट रूप से "[2] "اللّٰہ۔ لَعَنَھُمُ (उन पर अल्लाह की लानत है) कहा गया है। इसलिए इमाम अहमद और उनके अनुयायी उन पर लानत करते हैं। और हमारे इमाम-ए-आज़म (रज़ियल्लाहु अन्हु) ने सावधानीवश लानत और तकफ़ीर (काफ़िर कहना) से ख़ामोशी अख्तियार की, क्योंकि उनके पाप और अनाचार तो मुतवातिर (लगातार प्रमाणों से सिद्ध) हैं लेकिन कुफ्र (नास्तिकता) मुतवातिर नहीं है। और बड़े गुनाहों के मामले में भी लानत जायज़ नहीं है यदि तौबा (प्रायश्चित) की संभावना हो, क्योंकि सज़ा की धमकियाँ तौबा न करने की शर्त पर आधारित हैं। जैसा कि अल्लाह तआला का फ़रमान है:

"فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ[3] "إِلَّا مَنْ تَابَ ﴿٥٩﴾ غَيًّا (तो वे जल्द ही दोज़ख़ में ग़ाय का जंगल पाएँगे, सिवाय उसके जो तौबा कर ले)। तौबा मौत की हिचकी आने तक स्वीकार की जाती है, और उसके न होने पर कोई निश्चित राय नहीं दी जा सकती। यही रास्ता अधिक सुरक्षित और एहतियात वाला है। लेकिन उसके पापों और अनाचारों से इंकार करना और मज़लूम इमाम पर इल्ज़ाम लगाना निश्चित रूप से अहले सुन्नत के पंथ के विरुद्ध है और स्पष्ट पथभ्रष्टता और अधर्म है। बल्कि, ऐसे दिल से यह कल्पना भी नहीं की जा सकती जिसमें सैयदे आलम (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) की मोहब्बत का एक अंश भी हो।

[1] अल-क़ुरान अल-करीम 47/ 22-23 [2] अल-क़ुरान अल-करीम 33/ 57 [3] अल-क़ुरान अल-करीम 19/ 59

पृष्ठ 593/ 712

"فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتُقَطِّعُوا أَرْحَامَكُمْ ﴿۲۲﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فَأَصَمَّهُمْ وَأَعْمَىٰ أَبْصَارَهُمْ ﴿۲۳﴾" ۱- کیا قریب ہے کہ اگر والی ملک ہو تو زمین میں فساد کرو اور اپنے نسبی رشتہ کاٹ دو، یہ ہیں وہ لوگ جن پر اللہ تعالٰی نے لعنت فرمائی تو انہیں بہرا کر دیا اور ان کی آنکھیں پھوڑ دیں۔

شک نہیں کہ یزید نے والی ملک ہو کر زمین میں فساد پھیلایا، حرمین طیبین و خود کعبہ معظمہ و روضہ طیبہ کی سخت بے حرمتیاں کیں، مسجد کریم میں گھوڑے باندھے، ان کی لید اور پیشاب منبر اطہر پر پڑے، تین دن مسجد نبوی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم بے اذان و نماز رہی، مکہ و مدینہ و حجاز میں ہزاروں صحابہ و تابعین بے گناہ شہید کئے، کعبہ معظمہ پر پتھر پھینکے، غلاف شریف پھاڑا اور جلایا۔ مدینہ طیبہ کی پاکدامن پارسائیں تین شبانہ روز اپنے خبیث لشکر پر حلال کر دیں، رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کے جگر پارے کو تین دن بے آب و دانہ رکھ کر مع ہمراہیوں کے تیغ ظلم سے پیاسا ذبح کیا، مصطفی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کے گود کے پالے ہوئے تن نازنین پر بعد شہادت گھوڑے دوڑائے گئے کہ تمام استخوان مبارک چور ہوگئے، سر انور کہ محمد صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کا بوسہ گاہ تھا کاٹ کر نیزہ پر چڑھایا اور منزلوں پھرایا۔ حرم محترم مخدرات مشکوئے رسالت قید کئے گئے اور بے حرمتی کے ساتھ اس خبیث کے دربار میں لائے گئے، اس سے بڑھ کر قطع رحم اور زمین میں فساد کیا ہوگا، ملعون ہے وہ جو ان ملعون حرکات کو فسق و فجور نہ جانے، قرآن عظیم میں صراحتہً اس پر "لَعَنَهُمُ اللَّهُ" ۲ (ان پر اللہ کی لعنت ہے۔ ت) فرمایا۔ لہذا امام احمد اور ان کے موافقین ان پر لعنت فرماتے ہیں اور ہمارے امام اعظم رضی اللہ تعالٰی عنہ نے لعن و تکفیر سے احتیاطاً سکوت فرمایا کہ اس سے فسق و فجور

متواتر ہیں اور کفر متواتر نہیں، اور بحال احتمال نسبت کبیرہ بھی جائز نہیں نہ کہ تکفیر اور امثال وعیدات مشروط بعدم توبہ ہیں لقولہ تعالیٰ: "فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ غَيًّا ﴿۵۹﴾ إِلَّا مَنْ تَابَ" ۳ (تو عنقریب دوزخ میں غی کا جنگل پائیں گے مگر جو تائب ہوگئے۔ ت) اور توبہ تادمِ غرغرہ مقبول ہے اور اس کے عدم پر جزم نہیں اور یہی احوط و اسلم ہے، مگر اس کے فسق و فجور سے انکار کرنا اور امامِ مظلوم پر الزام رکھنا ضرور باتِ مذہب اہل سنت کے خلاف ہے اور ضلالت و بدمذہبی صاف ہے، بلکہ انصاف یہ اس قلب سے متصور نہیں جس میں محبت سید عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کا شمہ ہو۔

۱ القرآن الکریم ۴۷/ ۲۲۔ ۲۳ ۲ القرآن الکریم ۳۳/ ۵۷ ۳ القرآن الکریم ۱۹/ ۵۹

Fatawa Razawiyya, Volume 14

"And those who do wrong will come to know by what a (great) reverse they will be overturned."[1] (Now the wrongdoers will soon know to what kind of return they will be returned.) There is no doubt that the one who says this is a rejected Nasibi and an enemy of the Ahl al-Sunnah. Complaining about the issue of shaking hands with such a misguided person is useless; the most that can be said is that he went against the correct opinion and, without any Shariah-compliant reason, hurt a Muslim by withdrawing his hand. However, through those cursed words, he has already hurt the hearts of Lady Batool Zahra, Ali Murtaza, and the Master of Prophets ﷺ himself. He has indeed caused pain to Allah, the One, the Subduer.

"And those who harm the Messenger of Allah, for them is a painful punishment."[2]	And those who cause pain to the Messenger of Allah, for them is a painful punishment.
"Indeed, those who harm Allah and His Messenger - Allah has cursed them in this world and the Hereafter and has prepared for them a humiliating punishment."[3]	Verily, those who cause pain to Allah and His Messenger, Allah's curse is upon them in this world and the hereafter, and Allah has prepared for them a humiliating punishment.

(2) Here too, the question has definitively joined circumstantial evidence. When there is definitive evidence, what is the point of discussing hidden circumstantial evidence? Whether it's a job in some school or locality, or discussions regarding knowledge of what was and what will be, or the five hidden things, or insulting the scholars of Ahl al-Sunnah, these are details that are not essentially needed. Especially when the scholars of the two holy sanctuaries (Haramayn Tayyibayn) - may Allah increase them in honor and respect - have explicitly stated by name regarding Nanotvi, Gangohi, and Thanvi that they are all apostate disbelievers. And also that "Whoever doubts their disbelief and punishment, indeed himself becomes a disbeliever."[4] "He who doubts their disbelief is also a disbeliever, let alone considering them as leaders and masters of Ahl al-Sunnah. Undoubtedly, anyone who considers them as such is not just an innovator or a person of bad sect, but is absolutely a disbeliever and an apostate. He is the subject of all those narrations mentioned in the question from Fatawa al-Haramayn. Undoubtedly, fleeing from him, keeping him away, hating him, insulting him, and rejecting him is obligatory (Fard). Honoring him is forbidden (Haram) and destructive to Islam. Greeting him or sitting with him is Haram. Eating

or drinking with him is Haram. Intermarrying with him is Haram and any intimacy is pure adultery. If he falls ill, visiting him is Haram. If he dies, participating in his funeral is Haram. Giving him a Muslim burial shroud and bath is Haram. Performing the funeral prayer for him is Haram, rather it is disbelief. Taking his funeral..."

[1] Al-Quran Al-Kareem 26/227 [2] Al-Quran Al-Kareem 9/61 [3] Al-Quran Al-Kareem 33/57 [4] Durr-e-Mukhtar, Chapter on Apostates, Matba' Mujtabai Delhi 1/356

फ़तावा रज़विया, खंड 14

"और ज़ुल्म करने वालों को जल्द ही पता चल जाएगा कि वे किस करवट पलटेंगे।"[1] (अब ज़ालिम जानना चाहते हैं कि वे किस करवट पलटेंगे।) इसमें कोई संदेह नहीं कि ऐसा कहने वाला एक तिरस्कृत नासिबी और अहले सुन्नत का दुश्मन है। ऐसे गुमराह व्यक्ति से हाथ मिलाने के मसले पर शिकायत करना बेकार है; अधिक से अधिक यही कहा जा सकता है कि उसने सही राय के खिलाफ काम किया और बिना किसी शरीयत के कारण के अपना हाथ खींचकर एक मुसलमान का दिल दुखाया। हालाँकि, उन शापित शब्दों के ज़रिए वह पहले ही हज़रत बतूल ज़हरा, अली मुर्तज़ा और स्वयं नबियों के सरदार ﷺ का दिल दुखा चुका है। उसने वास्तव में अल्लाह, जो एक और क़हार है, को कष्ट पहुँचाया है।

"और जो अल्लाह के रसूल को कष्ट देते हैं, उनके लिए दुखद दंड है।"[2]	और जो अल्लाह के रसूल को कष्ट देते हैं, उनके लिए दर्दनाक अज़ाब है।
"बेशक जो अल्लाह और उसके रसूल को कष्ट देते हैं, उन पर दुनिया और आख़िरत में अल्लाह की लानत है और अल्लाह ने उनके लिए अपमानजनक दंड तैयार कर रखा है।"[3]	बेशक जो अल्लाह और उसके रसूल को ईज़ा देते हैं, उन पर दुनिया और आख़िरत में अल्लाह की लानत है और अल्लाह ने उनके लिए ज़िल्लत का अज़ाब तैयार कर रखा है।

(2) यहाँ भी सवाल ने निश्चितता के साथ साक्ष्यों को जोड़ा है। जब निश्चित प्रमाण मौजूद हों, तो छिपे हुए साक्ष्यों पर चर्चा करने का क्या मतलब? चाहे वह किसी मदरसे या मोहल्ले में नौकरी का मामला हो, या 'मा काना व मा यकून' (जो था और जो होगा) के ज्ञान या 'ग़ुयूब-ए-ख़मसा' (पाँच छिपी हुई चीज़ें) पर चर्चा हो, या अहले सुन्नत के विद्वानों को अपशब्द कहना हो, ये विवरण हैं जिनकी वास्तव में आवश्यकता नहीं है। विशेष रूप से जब हरमैन तैयबैन के विद्वानों ने - अल्लाह उनके सम्मान में वृद्धि करे - नानोतवी, गंगोही और थानवी के बारे में नाम-ब-नाम स्पष्ट कर दिया है कि ये सभी काफ़िर और मुर्तद (धर्मत्यागी) हैं। और यह भी कि "जिसने उनके कुफ्र और अज़ाब में संदेह किया, वह स्वयं काफ़िर हो गया।"[4] "जो उनके कुफ्र में संदेह करे वह भी काफ़िर है, उन्हें अहले सुन्नत का पेशवा और सरताज मानना तो दूर की बात है। निस्संदेह, जो ऐसा मानता है वह न केवल बिदअती और बद-मज़हब है, बल्कि निश्चित रूप से काफ़िर और मुर्तद है। वह उन सभी हदीसों का पात्र है जो सवाल में 'फ़तावा अल-हरमैन' से उद्धृत की गई हैं। निस्संदेह, उससे दूर भागना, उसे अपने से दूर रखना,

उससे घृणा करना, उसका अपमान करना और उसे नकारना फ़र्ज़ है। उसका सम्मान करना हराम और इस्लाम को नष्ट करने वाला है। उसे सलाम करना या उसके पास बैठना हराम है। उसके साथ खाना-पीना हराम है। उसके साथ विवाह करना हराम है और कोई भी निकटता शुद्ध व्यभिचार (ज़िना) है। यदि वह बीमार पड़ जाए तो उसे देखने जाना हराम है। यदि वह मर जाए तो उसके जनाज़े में शामिल होना हराम है। उसे मुसलमानों की तरह ग़ुस्ल और कफ़न देना हराम है। उस पर नमाज़-ए-जनाज़ा पढ़ना हराम है, बल्कि कुफ़्र है। उसका जनाज़ा अपने..."

[1] अल-क़ुरआन अल-करीम 26/227 [2] अल-क़ुरआन अल-करीम 9/61 [3] अल-क़ुरआन अल-करीम 33/57 [4] दुर्रे मुख़्तार, बाबुल मुर्तद, मतबा मुज्तबाई दिल्ली 1/356

पृष्ठ 594/712

"وَسَیَعْلَمُ الَّذِیْنَ ظَلَمُوْٓا اَیَّ مُنْقَلَبٍ یَّنْقَلِبُوْنَ"[1] (اب جانا چاہتے ہیں ظالم کہ کس کروٹ پر پلٹا کھائیں گے۔ ت) شک نہیں کہ اس کا قائل ناصبی مردود اور اہل سنت کا عدو وعنود ہے، ایسے گمراہ بددین سے مسئلہ مصافحہ کی شکایت بے سود ہے، اس کی غایت اسی قدر کہ اس نے قولِ صحیح کا خلاف کیا اور بلا وجہ شرعی دست کشی کر کے ایک مسلمان کا دل دکھایا مگر وہ تو ان کلماتِ ملعونہ سے حضرت بتول زہرا و علی مرتضٰی اور خود حضور سید الانبیاء علیہ وعلیہم افضل الصلوٰۃ والسلام کا دل دکھا چکا ہے، اللہ واحد قہار کو ایذا دے چکا ہے،

"وَ الَّذِیْنَ یُؤْذُوْنَ رَسُوْلَ اللّٰہِ لَھُمْ عَذَابٌ اَلِیْمٌ"[2] اور جو رسول اللہ کو ایذا دیتے ہیں ان کے لئے دردناک عذاب ہے۔

"اِنَّ الَّذِیْنَ یُؤْذُوْنَ اللّٰہَ وَ رَسُوْلَہٗ لَعَنَھُمُ اللّٰہ فِي الدُّنْیَا وَ الْاٰخِرَۃِ وَ اَعَدَّ لَھُمْ عَذَابًا مُّھِیْنًا"[3] بیشک جو ایذا دیتے ہیں اللہ اور اس کے رسول کو ان پر اللہ کی لعنت ہے دنیا اور آخرت میں اور اللہ نے ان کے لئے ذلت کا عذاب تیار کر رکھا ہے۔

(۲) سوال نے یہاں بھی قطعیت کے ساتھ قرائن کو ضم کیا قطعی کے ہوتے قرینی باطنی کی کیا بحث کسی مدرسہ محلہ سرائے خام کی نوکری یا علم ماکان و مایکون یا غیوب خمسہ میں کلام یا علماء اہل سنت کو سب و دشنام تفاصیل رکھتے ہیں جن کی اصلاً حاجت نہیں جب علمائے حرمین طیبین زادھما اللہ شرفاً و تکریماً نانوتوی و گنگوہی و تھانوی کی نسبت نام بنام تصریح فرما چکے ہیں کہ یہ سب کفار مرتدین ہیں اور یہ کہ "من شک فی کفرہ و عذابہ فقد کفر"[4] "جو ان کے کفر میں شک کرے وہ بھی کافر، نہ کہ ان کو پیشوا و سرتاج اہلسنت جاننا، بلاشبہ جو ایسا جانے ہرگز ہرگز

صرف بدعتی و بد مذہب نہیں قطعاً کافر و مرتد ہے اور ان تمام احادیث کا کہ سوال میں فتاویٰ الحرمین سے منقول ہوئیں مورد ہے، بلاشبہ اس سے دور بھاگنا، اور اسے اپنے سے دور کرنا، اس سے بغض، اس کی اہانت، اس کا رد فرض ہے، اور توقیر حرام وہدم اسلام اسے سلام کرنا اس کے پاس بیٹھنا حرام، اس کے ساتھ کھانا پینا حرام، اس کے ساتھ شادی بیاہت حرام اور قربت زنائے خالص، اور بیمار پڑے تو اسے پوچھنے جانا حرام، مر جائے تو اس کے جنازے میں شرکت حرام، اسے مسلمانوں کا سا غسل و کفن دینا حرام، اس پر نماز جنازہ پڑھنا حرام بلکہ کفر، اس کا جنازہ اپنے

[1] القرآن الکریم ۲۶ / ۲۲۷ [2] القرآن الکریم ۹ / ۶۱ [3] القرآن الکریم ۳۳ / ۵۷ [4] در مختار باب المرتد مطبع مجتبائی دہلی ۱ / ۳۵۶

Fatawa Ridawiyya, Volume 14

Carrying them on shoulders, following their funeral is prohibited (haram), burying them in Muslim graveyards is haram, standing over their grave is haram, praying for their forgiveness or conveying reward (Isal-e-Thawab) to them is haram, rather it is disbelief (kufr). We seek refuge in Allah, the Lord of the worlds.

(3) It has been clarified in the previous answer that severing all ties with them is mandatory (fard). When they are disbelievers (kafir) and apostates (murtad) according to the unanimous fatwa of all the scholars of the Haramayn Sharifayn, what right do they have in the mosque? The Hadith of Ibn Hibban mentioned in Fatawa al-Haramayn says: "Do not pray with them."1 Do not offer prayers with them. Praying behind them is absolutely void; even their standing in the row is not permissible because their prayer is not prayer at all. So, in the middle of prayer, they are completely outside of the prayer. Their standing causes a break in the row, as a non-performer of prayer is an obstacle, and breaking the row is haram. The Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) says: "Whoever cuts a row, Allah cuts him off."2 So, it is mandatory for the one who is a leader among Muslims and has the power to prevent them without causing strife and disorder to stop them from entering the mosque and protect the Muslims' prayer from being spoiled. Muslims should be treated with kindness and explanation, and those who do not listen should be restrained from socializing with them through every permissible strictness and rigor, for this is "forbidding evil" (Nahi 'an al-Munkar). Forbidding evil to the extent of one's ability is a definitive obligation (fard qat'i). And whoever does not do so becomes a companion of that same criminal in his punishment. When the divine punishment descended upon the People of the Sabbath, saying: "Be you apes, despised,"3 we said to them, be you apes, despised. Those who did not forbid them were also turned into apes along with them; only those who forbade them found salvation. Whoever, being aware of their thoughts and conditions, considers them scholars or worthy of leadership and prays behind them, is also a disbeliever and apostate like them, for: "Whoever doubts his disbelief and punishment has indeed disbelieved."4 Those phrases of Husam al-Haramayn mentioned in the third question are sufficient for this. Similarly, one who says regarding the essential commandments of Islam that these are just clerical disputes is also a disbeliever. It is in Al-Muhit and Al-Alamgiriyah:

A man said that those who learn knowledge are learning stories	A person says these seekers of knowledge are learning stories or
Or said with his hand what they say	says what they say is all a lie

1 Fatawa al-Haramayn, Answer to Question 10, Hamidia Library, Lahore, p. 19 2 Sunan Abi Dawud, Book of Prayer, Chapter on Straightening Rows, Aftab-e-Alam Press, Lahore, 1/97 3 Al-Quran Al-Karim, 2/65 4 Durr-e-Mukhtar, Chapter on the Apostate, Mujtabai Press, Delhi, 1/356

फतावा रज़विया, खंड 14

कंधों पर उठाना, उनके जनाज़े के साथ चलना हराम है, उन्हें मुसलमानों के कब्रिस्तानों में दफ़न करना हराम है, उनकी कब्र पर खड़ा होना हराम है, उनके लिए मग़फ़िरत (क्षमा) की दुआ या ईसाल-ए-सवाब हराम है बल्कि कुफ़्र (अधर्म) है। अल्लाह, जो तमाम जहानों का रब है, उससे पनाह मांगते हैं।

(3) पिछले उत्तर में यह स्पष्ट हो चुका है कि उनसे हर तरह का संबंध तोड़ना फ़र्ज़ (अनिवार्य) है। और जब वे हरमैन शरीफैन के तमाम विद्वानों के सर्वसम्मत फ़तवे के अनुसार काफ़िर और मुर्तद (धर्मत्यागी) हैं, तो मस्जिद में उनका क्या अधिकार? इब्ने हिब्बान की हदीस, जिसका उल्लेख फतावा अल-हरमैन में है, कहती है: "उनके साथ नमाज़ न पढ़ो।"1 उनके साथ नमाज़ न पढ़ें। उनके पीछे नमाज़ तो बिल्कुल ही बेकार (बातिल) है; सफ़ (कतार) में उनका खड़ा होना भी जायज़ नहीं है क्योंकि उनकी नमाज़ नमाज़ ही नहीं है, तो वे नमाज़ के बिल्कुल बाहर हैं। उनके खड़े होने से सफ़ टूट जाती है क्योंकि एक गैर-नमाज़ी रुकावट बन जाता है, और सफ़ तोड़ना हराम है। नबी सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम फरमाते हैं: "जो सफ़ को तोड़े, अल्लाह उसे काट दे।"2 अतः जो मुसलमानों का नेतृत्व करता है और फ़ितना-ओ-फ़साद के बिना उन्हें रोकने की शक्ति रखता है, उस पर यह फ़र्ज़ है कि वह उन्हें मस्जिद में आने से रोके और मुसलमानों की नमाज़ को खराब होने से बचाए। मुसलमानों के साथ नरमी और समझाइश से काम लिया जाए, और जो न माने उसे हर जायज़ सख्ती और कड़ाई के साथ उनके मेल-जोल से दूर रखा जाए, क्योंकि यह 'नही अनुल मुनकर' (बुराई से रोकना) है। और अपनी शक्ति भर बुराई से रोकना फ़र्ज़-ए-क़तई (निश्चित अनिवार्य कार्य) है। और जो ऐसा नहीं करता, वह उस मुजरिम के साथ उसके अज़ाब (दंड) में साझीदार है। जब सब्त वालों (असह़ाब-ए-सब्त) पर ईश्वरीय दंड उतरा कि "तुम दुत्कारे हुए बंदर हो जाओ,"3 हमने उनसे कहा कि तुम दुत्कारे हुए बंदर हो जाओ। तो जो उन्हें नहीं रोकते थे, वे भी उनके साथ बंदर बना दिए गए; केवल रोकने वालों ने ही मुक्ति पाई। जो व्यक्ति उनके विचारों और स्थितियों से अवगत होकर उन्हें आलिम (विद्वान) समझे या इमामत के योग्य माने और उनके पीछे नमाज़ पढ़े, वह भी उन्हीं की तरह काफ़िर और मुर्तद है क्योंकि "जिसने उसके कुफ़्र और अज़ाब में शक किया, उसने स्वयं कुफ़्र किया।"4 इसके लिए हुसामुल हरमैन की वे इबारतें (उद्धरण), जिनका उल्लेख तीसरे सवाल में हुआ, पर्याप्त हैं। इसी तरह जो इस्लाम की ज़रूरी बातों के बारे में कहे कि ये मौलवियों के झगड़े हैं, वह भी काफ़िर है। अल-मुह़ीत और अल-आलमगीरिया में है:

रजल काल आन्हा के इल्म आमोज़ंद दास्ताँहा	कोई आदमी कहता है ये इल्म सीखने वाले
अस्त के मी आमोज़ंद	कहानियाँ सीख रहे हैं या
ओ काल बादस्त आंचे मी गोयंद	कहता है जो कहते हैं ये तमाम झूठ है

1 फतावा अल-हरमैन, दसवें सवाल का जवाब, मकतबा हामिदिया लाहौर, पृष्ठ 19 2 सुनन अबू दाऊद, किताबुस सलात, बाब तस्वियतुल सुफूफ, आफताब-ए-आलम प्रेस लाहौर, 1/97 3 अल-कुरआन अल-करीम, 2/65 4 दुर्रे मुख्तार, बाबुल मुर्तद, मतबा मुजतबाई दिल्ली, 1/356

کندھوں پر اٹھانا، اس کے جنازے کی مشایعت حرام، اسے مسلمانوں کے مقابر میں دفن کرنا حرام، اس کی قبر پر کھڑا ہونا حرام، اس کے لئے دعائے مغفرت یا ایصالِ ثواب حرام بلکہ کفر، والعیاذ باللہ رب العالمین۔

(۳) جواب سابق میں واضح ہو چکا کہ ان سے ہر قسم کا قطع تعلق فرض ہے، اور جب وہ تمام علمائے حرمین شریفین کے متفق علیہ فتوے سے کافر و مرتد ہیں تو مسجد میں ان کا کیا حق، حدیث ابن حبان مذکور فتاوی الحرمین میں ہے : "لا تصلوا معہم" ۱ ان کے ساتھ نماز نہ پڑھو۔ ان کے پیچھے تو نماز باطل محض ہی ہے صف میں ان کا کھڑا ہونا بھی جائز نہیں کہ ان کی نماز نماز ہی نہیں، تو عین نماز میں بالکل خارج از نماز ہیں تو ان کے کھڑے ہونے سے صف قطع کہ غیر نمازی حائل اور صف قطع کرنا حرام نبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم فرماتے ہیں : من قطع صفاً قطعہ اللہ ۲ جو صف قطع کرے اللہ اسے کاٹ دے، تو جو مسلمانوں میں سربراہ وہ ہو جو ان کے منع پر بلافتنہ و فساد قدرت رکھتا ہو اس پر فرض ہے کہ انھیں مسجد میں آنے سے روکے اور مسلمانوں کی نماز کو خراب ہونے سے بچائے، مسلمانوں کو نرمی و تفہیم اور جو نہ مانے اسے ہر جائز سختی و تشدد کے ساتھ ان کے میل جول سے باز رکھے کہ یہ نہی عن المنکر ہے اور نہی عن المنکر تا قدر قدرت فرض قطعی ہے اور جو نہ کرے وہ اسی مجرم کا اس کے عذاب میں ساتھی، اصحابِ سبت پر جب عذاب الہی نازل ہوا کہ "فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ" ۳ ہم نے ان سے فرمایا ہو جاؤ بندر دھتکارے ہوئے۔ جو انھیں منع نہ کرتے تھے وہ بھی ان کے ساتھ بندر کر دیئے گئے منع کرنے والوں نے نجات پائی جو ان کے خیالات و حالات پر مطلع ہو کر انھیں عالم جانے یا قابل امامت مانے ان کے پیچھے نماز پڑھے وہ بھی انھیں کی طرح کافر و مرتد ہے کہ "من شك

في كفره وعذابه فقد كفر" ۴ جوان کے کفر و عذاب میں شک کرے خود کافر ہے۔ ت) اس کے لئے حسام الحرمین کی وہ عبارتیں کہ سوال سوم میں مذکور ہوئیں کافی ہیں یو نہی جوان احکام ضروریات اسلام کو کہے کہ یہ مولوی کے جھگڑے ہیں وہ بھی کافر ہے، محیط و عالمگیر یہ میں ہے :

رجل قال آنہا کہ علم آموزند داستانہا است کہ می آموزند — کوئی آدمی کہتا ہے یہ علم سیکھنے والے کہانیاں سیکھ رہے ہیں یا

او قال بادست آنچہ می گویند — کہتا ہے جو کہتے ہیں یہ تمام جھوٹ ہے

۱ فتاوٰی الحرمین جواب سوال عاشر مکتبہ حامدیہ لاہور ص ۲۱۹ سنن ابوداؤد کتاب الصلوٰۃ باب تسویۃ الصفوف آفتاب عالم پریس لاہور ۱ / ۹۷ ۳ القرآن الکریم ۲ / ۶۵ ۴ در مختار باب المرتد مطبع مجتبائی دہلی ۱ / ۳۵۶

Fatawa Razawiya, Volume 14

[Arabic Quote]: Or if he says it is a fabrication, or says "I deny the science of legal stratagems (Hilah)", all of this is disbelief (Kufr). | Translation: Or says, "I am a denier of the science of stratagems," all this is Kufr. (T) 1 _____

(53) Undoubtedly, for the scholars of the Ahl-e-Sunnat, supporting the Sunnah and opposing heresy (bid'at) through writing or speech to the best of their ability is a most important and greatest obligation. It is mandatory (wajib) to remove every troublemaker from the mosque if one has the power, especially those who cause harm by spreading deviance and misguidance among Muslims. The ahadith and narrations mentioned by the learned questioner are sufficient evidence for this. And Allah Almighty knows best.

Mas'alah 213, 214: From Station Bhojipura R.K.R., submitted by Muhammad Siddiq, shopkeeper of cigarettes and general goods, 28 Safar 1339 AH. What do the scholars of religion say regarding this matter: a person serves as an Imam, is educated, teaches boys, and knows some religious issues. He calls himself a member of the Ahl-e-Sunnat wa Jama'at. He participated in a meeting held in Bareilly on October 17, 1920, under the name of 'Khilafat-e-Islamiya,' where Shaukat Ali, Muhammad Ali, Maulana Abul Kalam Azad, Mr. Gandhi, and others gave speeches. He praises that meeting greatly and says: (1) "The discourse in this meeting was very good. Scholars were present. In it, the circumstances of the loss and seizure of the Turkish Caliphate from Makkah, Madinah, and the Arab lands were described. It was also stated that befriending Hindus is proven from the Holy Quran. Their statements had a great impact on the attendees; many were weeping. There was a huge gathering of thousands of people; Hindus were also participants and were supporting the Muslims. Everything was proceeding with unity." He also used to say: (2) "A proclamation has been made against friendship with the English, their employment, and studying in their schools, and in favor of opening Islamic madrasas." He also says: (3) "The Ala Hazrat of Bareilly has issued a fatwa that the Turkish Khilafat is not correct," and he also says that Ala Hazrat gave a fatwa that: (4) "Whoever joins a Khilafat procession or meeting, his wife will be out of the bond of marriage (talaq will occur) and he will become a kafir (infidel)." When questioned about Deoband, he says: (5) "I am not its disciple nor do I speak ill of it." He praises the Deoband Madrasa and the book 'Bahishti Zewar'.

1 Fatawa Hindiyyah, Book of Apostates, Noorani Kutub Khana, Peshawar, 2/270. Page 596 of 712

फतावा रज़विया, जिल्द 14

[अरबी उद्धरण]: या अगर वह कहे कि यह जालसाज़ी है, या कहे कि 'मैं हीला (कानूनी युक्तियों) के इल्म का मुनकिर हूँ', यह सब कुफ्र है। | अनुवाद: या कहता है, "मैं इल्म-ए-हीला का मुनकिर हूँ," यह सब कुफ्र है। (त) 1 _____

(53) निस्संदेह, सुन्नत की सहायता करना और बिदअत (नवाचार) का अपमान/विरोध करना अपनी सामर्थ्य के अनुसार लिखकर या बोलकर अहले सुन्नत के उलेमा के लिए सबसे महत्वपूर्ण और महानतम कर्तव्य है। हर उपद्रवी को मस्जिद से बाहर निकालना वाजिब (अनिवार्य) है बशर्ते कि सामर्थ्य हो, विशेष रूप से वे जो मुसलमानों में कुमार्ग और गुमराह फैलाकर कष्ट पहुँचाते हैं। विद्वान प्रश्नकर्ता द्वारा उल्लेखित हदीसें और रिवायतें इसके प्रमाण के लिए पर्याप्त हैं। और अल्लाह तआला ही बेहतर जानता है।

मसला 213, 214: स्टेशन भोजीपुरा आर.केआर. से, प्रेषक मुहम्मद सिद्दीक, सिगरेट और बिसात खाना (जनरल स्टोर) दुकानदार, 28 सफर 1339 हिजरी। धर्म के विद्वान इस मामले में क्या कहते हैं: एक व्यक्ति इमामत करता है और शिक्षित भी है, लड़कों को पढ़ाता भी है और कुछ मसले-मसाएल भी जानता है, स्वयं को अहले सुन्नत व जमाअत कहता है। बरेली में 17 अक्टूबर 1920 को 'खिलाफत-ए-इस्लामिया' के नाम से जो जलसा (सम्मेलन) हुआ, जिसमें शौकत और मुहम्मद अली, मौलाना अबुल कलाम आज़ाद और मिस्टर गांधी आदि ने भाषण दिए, वह उस जलसे में शरीक हुआ। वह उस जलसे की बहुत तारीफ करता है और कहता है कि: (1) "उस जलसे में बहुत अच्छा बयान हुआ, उस जलसे में उलेमा थे। उसमें मक्का शरीफ़, मदीना शरीफ़ और अरब शरीफ़ से तुर्कों की खिलाफत चले जाने और छिन जाने के हालात बयान किए गए और यह भी बयान हुआ कि हिंदुओं से दोस्ती करना कुरान पाक से साबित है। उनके बयानों का जलसे के लोगों पर बहुत असर हुआ, अक्सर रो रहे थे। सारी खलकत हज़ारों आदमियों का जमावड़ा था, हिंदू भी शरीक थे और मुसलमानों का साथ दे रहे थे, सब एकता के साथ कार्रवाई हो रही थी।" और यह भी कहता था कि: (2) "अंग्रेज़ों से दोस्ती, उनकी नौकरी और उनके स्कूलों में पढ़ने की मनाही और इस्लामी मदरसे खोलने की मुनादी हो गई है।" वह यह भी कहता है कि: (3) "बरेली के आला हज़रत ने फतवा दिया है कि तुर्कों की खिलाफत सही नहीं है" और वह यह भी कहता है कि आला हज़रत ने फतवा दिया है कि: (4) "जो कोई खिलाफत के जलूस या जलसे में जाएगा, उसकी बीवी निकाह से बाहर हो जाएगी और वह

काफिर हो जाएगा।" जब देवबंद के बारे में पूछा गया तो कहता है कि: (5) "मैं न उसका मुरीद हूँ और न बुरा कहता हूँ।" वह देवबंद मदरसे और किताब 'बहिश्ती ज़ेवर' की तारीफ करता है।

1 फतावा हिन्दिया, बाबुल मुर्तद (धर्मत्यागी का अध्याय), नूरानी कुतुब खाना, पेशावर, 2/270. पेज 596 का 712

او قال تزویرست او قال من علم حیلہ رامنکر م ھذا کلہ کفر | یا کہتا ہے میں علم حیلہ کا منکر ہوں، یہ تمام کفر ہے۔ (ت) 1 _____

(۵۳) بلا شبہ علمائے اہلسنت پر اعانت سنت واہانت بدعت تحریراً او تقریراً بقدر قدرت فرضِ اہم واعظم ہے اور ہر موذی کو مسجد سے نکالنا بشرطِ استطاعت واجب بلکہ اگرچہ صرف زبان سے ایذا دیتا ہو خصوصاً وہ جس کی ایذا مسلمانوں میں بد مذہبی پھیلانا اور اضلال واغوا ہو ان کی سند میں وہی احادیث وروایات کہ سائل فاضل نے ذکر کیں کافی ہیں۔ واللہ تعالٰی اعلم۔

مسئلہ ۲۱۳، ۲۱۴: از اسٹیشن بھوجی پورہ آر کے۔ آر مسئولہ محمد صدیق دکاندار سگریٹ وبساط خانہ ۲۸ صفر ۱۳۳۹ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین اس مسئلہ میں کہ ایک شخص امامت کرتا ہے اور پڑھا لکھا بھی ہے، لڑکوں کو پڑھاتا بھی ہے کچھ مسئلہ مسائل بھی جانتا ہے اپنے آپ کو اہل سنت وجماعت کہتا ہے۔ بریلی میں جو جلسہ ۱۷ اکتوبر ۱۹۲۰ء کو خلافت اسلامیہ کے نام سے ہوا جس میں شوکت ومحمد علی ومولانا ابوالکلام آزاد ومسٹر گاندھی وغیرہ نے تقریریں کیں اس جلسہ میں وہ شریک ہوا، اس جلسہ کی وہ بہت تعریف کرتا ہے اور کہتا ہے کہ : (۱) اس جلسہ میں بہت اچھا بیان ہوا اس جلسہ میں علماء تھے اس میں مکہ شریف مدینہ شریف اور عرب شریف سے ترکوں کی خلافت چلے جانے اور چھن جانے کے حالات بیان ہوئے اور یہ بھی بیان ہوا کہ ہندوؤں کی دوستی کرنا قرآن پاک سے ثابت ہے اور ان کے بیانات کا جلسہ کے لوگوں پر بہت اثر ہوا اکثر روتے تھے ساری خلقت ہزاروں آدمیوں کا جماؤ تھا، ہندو بھی شریک تھے اور مسلمانوں کا ساتھ دے رہے تھے، سب ایکہ کے ساتھ کارروائی ہو رہی تھی، اور یہ بھی کہتا تھا کہ (۲) انگریزوں سے دوستی اور ان کی نوکری اور ان کے اسکولوں میں پڑھنے کی اور اسلامی مدرسے کھولنے

کی منادی ہوگئی، یہ بھی کہتا ہے کہ (۳) بریلی کے اعلیحضرت نے فتویٰ دیا ہے کہ ترکوں کی خلافت صحیح نہیں ہے اور یہ بھی کہتا ہے کہ اعلیحضرت نے فتویٰ دیا ہے کہ (۴) جو کوئی جلوس وجلسہ خلافت میں جائے گا اس کی بیوی نکاح سے باہر ہو جائے گی وہ کافر ہو جائے گا، جب دیوبند کی بابت سوال کیا گیا تو کہتا ہے کہ (۵) میں نہ اس کا مرید ہوں اور نہ برا کہتا ہوں دیوبند کے مدرسہ کی تعریف کرتا ہے، بہشتی زیور

1 فتاویٰ ہندیہ باب المرتد نورانی کتب خانہ پشاور ۲/ ۲۷۰ Page 596 of 712

Fatawa Ridawiyya Volume 14

...and other books are present with him. Now the question to the scholars is: What is the status of a person who considers the Turkish Caliphate as valid and considers the Sharif Sahab to be bad for separating from the Turks? And how is it to be associated with someone whose words and thoughts have been described above? Which thoughts and beliefs of this person are bad, and what is the ruling according to Allah and His Messenger for someone with such thoughts? Please provide a detailed written answer so that Sunni Jama'at can try to avoid his bad thoughts. The answer should be stamped and signed.

The Answer:

A person who is educated and praises the Madrasa of Deoband and says regarding Deobandis that "I do not call them bad," this much is enough for him to not be a Muslim. The noble scholars of the Haramin Tayyibayn have unanimously written that these people are apostate disbelievers. And they said: *"Whoever doubts their punishment and their disbelief has himself committed disbelief."* (1) He who doubts their being disbelievers is also a disbeliever. He says, "Friendship with Hindus is proven from the Quran," whereas the Great Quran speaks against it in many places. Prayer behind such a person is completely void, and it is mandatory to remove him from leadership (Imamat). And Allah Almighty knows best.

Answer to Problem: Asked by Hazrat Maulana Syed Sulaiman Ashraf Ali Sahib Bihari, Professor of Theology, Aligarh College, 13 Rabi-ul-Awwal 1339 AH.

(1) Mu'amalah (Dealing), (2) Mudarat (Courtesy), (3) Birr-o-Iqsat (Goodness and Justice), (4) Mu'asharat (Socialization), (5) Mudahanat (Compromising in religion), (6) Rukun (Inclination), (7) Widad (Love), (8) Ittihad (Unity), (9) Inqiyad (Submission), (10) Tabattul (Total devotion).

In these ten stages, every subsequent one is greater than the previous, and in every former one, the negation of the condition of the latter is considered. The first is at the level of 'bi-shart-la-shay' (with the condition of nothingness) and the second is at the level of 'bi-shart-shay' (with the condition of something).

Mualat (Alliance/Friendship) has two types: Real (Haqiqi) and Formal (Suri). There are five types of Real Mualat from 'Rukun' to the end; these are absolutely and always forbidden with every disbeliever and will always remain forbidden. And there are four types of Formal Mualat from 'Mudarat' to 'Mudahanat'.

1. Durr-ul-Mukhtar, Chapter of the Apostate, Mujtabai Press, Delhi 1/356.

फतावा रज़विया जिल्द 14

...और अन्य पुस्तकें उसके पास मौजूद हैं। अब विद्वानों से प्रश्न यह है कि वह व्यक्ति जो तुर्की खिलाफत को सही मानता है और शरीफ साहब को तुर्कों से अलग होने के कारण बुरा समझता है, और जिसकी बातें और विचार ऊपर बताए गए हैं, वह कैसा है? उपरोक्त समूह में शामिल होना कैसा है? इस व्यक्ति के कौन-कौन से विचार और विश्वास बुरे हैं? ईश्वर और उसके रसूल के निकट ऐसे विचार रखने वाले का क्या हुक्म है? विस्तृत लिखित उत्तर दें ताकि सुन्नी जमात उसके बुरे विचारों से बचने की कोशिश करे। उत्तर मुहर और हस्ताक्षर के साथ होना चाहिए।

उत्तर:

जो व्यक्ति शिक्षित होकर मदरसा देवबंद की प्रशंसा करे और देवबंदियों के संबंध में कहे कि "मैं उन्हें बुरा नहीं कहता", इतना ही उसके मुसलमान न होने के लिए पर्याप्त है। हरमैन तय्यबैन के सम्मानित विद्वानों ने सर्वसम्मति से लिखा है कि ये लोग काफ़िर और धर्मत्यागी (मुरतद) हैं। और कहा: "जिसने उनकी सजा और उनके कुफ्र में संदेह किया, उसने स्वयं कुफ्र किया।" (1) जो उनके काफ़िर होने में संदेह करे, वह भी काफ़िर है। वह कहता है, "हिंदुओं के साथ दोस्ती कुरान से सिद्ध है", जबकि महान कुरान कई स्थानों पर इसके विरुद्ध बोलता है। ऐसे व्यक्ति के पीछे नमाज़ पूरी तरह से बातिल (अमान्य) है और उसे इमामत से हटाना अनिवार्य है। और अल्लाह तआला बेहतर जानता है।

समस्या का उत्तर: हज़रत मौलाना सैयद सुलेमान अशरफ अली साहब बिहारी, धर्मशास्त्र के प्रोफेसर, अलीगढ़ कॉलेज, 13 रबी-उल-अव्वल 1339 हिजरी द्वारा पूछा गया।

(1) मुआमला (लेन-देन), (2) मुदारात (शिष्टाचार), (3) बिर्र-ओ-इक़साात (भलाई और न्याय), (4) मुआशरत (सामाजिक मेलजोल), (5) मुदाहनत (धर्म में समझौता), (6) रुकून (झुकाव), (7) विवाद (प्रेम), (8) इत्तेहाद (एकता), (9) इंकियाद (आधीनता), (10) तबत्तुल (पूर्ण समर्पण)।

इन दस चरणों में, प्रत्येक बाद वाला पहले से अधिक है, और प्रत्येक पहले में दूसरे की शर्त का अभाव देखा जाता है। पहला 'बि-शर्ते-ला-शय' के स्तर पर है और दूसरा 'बि-शर्ते-शय' के स्तर पर।

मुवालात (दोस्ती/वफादारी) की दो किस्में हैं: हकीकी (वास्तविक) और सूरी (दिखावटी)। हकीकी मुवालात की पांच किस्में 'रुकून' से अंत तक हैं; ये हर काफ़िर के साथ निरपेक्ष रूप से हमेशा हराम

(वर्जित) हैं और हमेशा हराम रहेंगी। और सूरी मुवालात की चार किस्में 'मुदारात' से 'मुदाहनत' तक हैं।

---

1. दुर्रे मुख्तार, बाबुल मुरतद, मतबा मुजतबाई, दिल्ली, 1/356।

पृष्ठ 597/712

وغیرہ کتابیں اس کے پاس موجود ہیں تو اب علماء سے سوال یہ ہے کہ شخص جو کہ خلافت ترکی صحیح مانتا ہے اور شریف صاحب کو بوجہ ترکوں سے جدا ہونے کے برا سمجھتا ہے اور جس کی باتیں اور خیالات اوپر بیان ہوئے کیسا ہے، اس جملہ مذکورہ بالا میں شریک ہونا کیسا ہے اور اس شخص کے کون کون سے خیالات و عقیدے برے ہیں، خدا و خدا کے رسول کے نزدیک ایسے خیالات رکھنے والے کا کیا حکم ہے؟ مفصل تحریر فرمائیں تاکہ جو خیالات اس کے برے ہوں ان سے اہل سنت و جماعت بچنے کی کوشش کریں، جواب مہری و دستخطی ہونا چاہئے۔

الجواب:

جو شخص پڑھا لکھا ہو کر مدرسہ دیوبند کی تعریف کرے اور دیوبندیوں کی نسبت کہے کہ میں ان کو برا نہیں کہتا۔ اس قدر اس کے مسلمان نہ ہونے کو بس ہے، علمائے کرام حرمین طیبین نے بالاتفاق تحریر فرمایا ہے، کہ یہ لوگ کفار مرتد ہیں، اور فرمایا: من شك في عذابه وكفره فقد كفر (۱) جو ان کے کافر ہونے میں شک کرے وہ بھی کافر، "ہندوؤں کی دوستی کرنا قرآن سے ثابت ہے" حالانکہ قرآن عظیم جابجا اس کے خلاف پر ناطق ہے ایسے شخص کے پیچھے نماز باطل محض ہے اور اسے امامت سے علیحدہ کرنا فرض ہے، واللہ تعالیٰ اعلم۔

جواب مسئلہ: مسئولہ حضرت مولانا سید سلیمان اشرف علی صاحب بہاری پروفیسر دینیات علی گڑھ کالج ۱۳ ربیع الاول ۱۳۳۹ھ

(۱) معاملہ (۲) مدارات (۳) بر واقساط (۴) معاشرت (۵) مداہنت (۶) رکون (۷) وواد (۸) اتحاد (۹) انقیاد (۱۰) تبتل

ان مدارج عشرہ میں ہر دوسرا پہلے سے زائد ہیں اور ہر پہلے میں دوسرے کی شرط کا انتفاء ملحوظ ہے، پہلا بشرط لا شئی کے مرتبہ اور دوسرا بشرط شئی کے مرتبہ میں۔

موالات کی دو قسمیں ہیں: حقیقی و صوری۔ حقیقی کی پانچ قسمیں رگون سے آخر تک یہ مطلقاً ہمیشہ حرام ہیں ہر کافر سے، اور ہمیشہ حرام رہیں گی، اور صوری کی چار قسمیں مدارات سے مداہنت تک۔

---

۱ در مختار باب المرتد مطبع مجتبائی دہلی ۱/ ۳۵۶

Fatawa Razawiya Volume 14

Participating in a procession honoring polytheists is certainly forbidden (haram); its prohibition is presented here. And it is a fabrication to say that the marriage of anyone who participates is absolutely void. But why be surprised at this fabrication when the fabricator himself likes that gathering and is the narrator of his own fabrication? Among them, it was considered permissible with various types of treaty-holders and forbidden with hostile non-treaty individuals; or according to some, it was once kept permissible with hostile non-combatants, then forbidden, and now it is forbidden forever. The fourth type, compromise (mudahanat), was never permissible at any time. At the time of extreme weakness and exhaustion, it was revealed: "They wish that you should compromise (in religion) out of courtesy, then they (too) would compromise. 1" (T: They desire that you should soften somehow so they too would soften). But in a state of coercion, there will be a concession: "Except for him who is forced [to renounce his faith] while his heart is at rest in faith. 2" (T: Except for him who is forced, while his heart is firm in faith). Socializing out of necessity or compulsion is permissible, otherwise forbidden. For the permissibility of courtesy (mudaraat), necessity or compulsion is not required; wisdom/expediency alone is sufficient. This is a matter outside of all these categories of friendship (muwalat), which is permissible with every disbeliever at all times except for apostates. And Allah Almighty knows best.

Problem 218: He now states that "I have seen the Maulana's fatwa in Kota; according to it, God forbid, infidelity (kufr) is not attributed to me because of those statements." He says, "I only uttered those words to discover the secrets of the Aryas. War is deception 3 (Al-Harbu Khud'atun)." (T: War is deception). And these were attached to a topic containing an attack on the Aryas and their religion, from which it could be known that I did not say them out of consent. Based on these reasons, will kufr be proven from them or not? And regardless, what is the ruling regarding marriage? If it is not renewed, is the previous marriage still valid in any case or not? I hope you will inform me of the answers to these issues and the copy of the fatwa sent to Kota. With many regards, Muhammad Miyan Qadri Barkati, may Allah forgive him, from Lucknow. (Note: The initial part of the question was not available).

The Answer: Respected sir, may your blessings continue, and peace be upon you, and the mercy of Allah and His blessings. This humble servant has been afflicted by calamities here. On the night of the 20th of Dhu al-Hijjah, Tuesday night after sunset, my real nephew, Maulvi Hafiz Wajid Ali Khan, deceased, passed away after a two-

month illness. On the third day after that, the 22nd of Dhu al-Hijjah, Thursday at noon, my real nephew, the righteous young man Maulvi Farooq Raza Khan, deceased, passed away at the age of seventeen after being ill for only two days due to an epidemic.

1. Al-Quran Al-Karim 68/9
2. Al-Quran Al-Karim 16/106
3. Sahih Bukhari, Chapter: War is Deception, Qadimi Kutub Khana Karachi, 1/525

फ़तावा रज़विया खंड चौदह (14)

मुशरिक (बहुदेववादी) के जुलूस में शामिल होना निश्चित रूप से हराम है, यहाँ इसकी मनाही पेश की गई है। और यह एक मनगढ़ंत बात है कि शामिल होने वाले का निकाह पूर्णतः अमान्य बताया गया। लेकिन इस मनगढ़ंत बात पर आश्चर्य क्या है जब वह मनगढ़ंत बातें करने वाला स्वयं उस सभा को पसंद करता है और अपनी ही मनगढ़ंत बात का वर्णन करने वाला है। उनमें से, विभिन्न प्रकार के संधि करने वालों के साथ इसे जायज़ और बिना संधि वाले युद्धरत लोगों के साथ हराम माना गया, या कुछ के अनुसार एक समय में गैर-लड़ाकू युद्धरत लोगों के साथ इसे हलाल रखा गया था, फिर हराम घोषित कर दिया गया और अब यह हमेशा के लिए हराम है। और चौथा प्रकार, 'मुदाहनत' (समझौता), किसी भी समय जायज़ नहीं था। अत्यंत कमजोरी और शिथिलता के समय आदेश हुआ था: "वे तो इस चाहत में हैं कि तुम किसी तरह नरमी करो तो वे भी नरम पड़ जाएँ। 1" (त: वे चाहते हैं कि तुम किसी तरह समझौता करो तो वे भी नरम हो जाएँ)। लेकिन विवशता की स्थिति में इसकी छूट होगी: "सिवाय उसके जिसे मजबूर किया जाए और उसका दिल ईमान पर जमा हुआ हो। 2" (त: सिवाय उसके जिसे विवश किया जाए, जबकि उसका दिल ईमान में दृढ़ हो)। आवश्यकता और मजबूरी में मेलजोल जायज़ है अन्यथा हराम। और शिष्टाचार (मुदारात) की अनुमति के लिए आवश्यकता या मजबूरी की ज़रूरत नहीं, केवल हिकमत/हित ही पर्याप्त है। यह दोस्ती (मुवालत) की इन सभी श्रेणियों से बाहर का मामला है, जो हर काफिर के साथ हर समय जायज़ है सिवाय धर्मत्यागियों (मुरतदीन) के। और अल्लाह सबसे बेहतर जानता है।

मसला 218: वह अब यह बयान करते हैं कि "मैं कोटा में मौलाना का फतवा देख आया हूँ, उस हिसाब से मुझ पर उन कथनों के कारण, अल्लाह न करे, कुफ्र (अधर्म) लागू नहीं होता।" वह कहते हैं कि "मैंने ये कथन केवल आर्यों के भेद जानने के लिए कहे थे, युद्ध एक धोखा है 3 (अल-हर्बु खुद्अतुन)।" (त: युद्ध धोखा है)। और ये एक ऐसे विषय के साथ जुड़े थे जिसमें आर्यों और उनके धर्म पर हमला था जिससे यह पता चल सकता था कि मैंने ये रजामंदी से नहीं कहे। इन कारणों के आधार पर, क्या उनसे कुफ्र साबित होगा या नहीं? और बहरहाल, निकाह के बारे में क्या हुक्म है? यदि नवीनीकरण न किया जाए, तो क्या पिछला निकाह किसी भी स्थिति में बहाल है या नहीं? मुझे आशा है कि आप इन समस्याओं के उत्तर और कोटा भेजे गए फतवे की नकल से मुझे सूचित करेंगे। बहुत-बहुत आदाब, मुहम्मद मियां कादरी बरकाती, अल्लाह उन्हें क्षमा करे, लखनऊ से। (नोट: प्रश्न का प्रारंभिक भाग उपलब्ध नहीं हो सका)

उत्तर: आदरणीय श्रीमान, आपकी बरकतें बनी रहें, और आप पर शांति हो और अल्लाह की दया और उसकी कृपा हो। यह फकीर यहाँ विपत्तियों में घिरा रहा। 20 ज़ुल-हिज्जा की रात, मंगलवार की शाम मगरिब के बाद, मेरे सगे भांजे मौलवी हाफ़िज़ वाजिद अली खान का दो महीने की बीमारी के बाद निधन हो गया। उनके निधन के तीसरे दिन, 22 ज़ुल-हिज्जा, गुरुवार को दोपहर के समय, मेरे सगे भतीजे नेक युवा मौलवी फ़ारूक़ रज़ा खान का सत्रह वर्ष की आयु में महामारी के कारण केवल दो दिन बीमार रहकर निधन हो गया।

1. अल-क़ुरआन अल-करीम 68/9
2. अल-क़ुरआन अल-करीम 16/106
3. सहीह बुखारी, अध्याय: युद्ध धोखा है, क़दीमी कुतुब खाना कराची, 1/525

تعظیمِ مشرک کے جلوس میں شریک ہونا ضرور حرام ہے، اس کی یہاں سے ممانعت پیش کی گئی اور یہ افتراء ہے کہ مطلقاً شریک ہونے والے کا نکاح باطل بتایا گیا مگر اس افتراء کا عجب کیا ہے جبکہ وہ خود اس مفتری جلسہ کو پسند کرتا ہے اور اس کے افتراء کا خود ناقل ہے کہ ان میں باقسام معاہدین سے جائز حربی غیر معاہد سے حرام، یا بعض کے نزدیک ایک وقت میں حربی غیر محاربین سے حلال رکھا گیا تھا پھر حرام فرمادیا اور اب ابداً حرام ہے، اور چوتھی قسم مداہنت کسی وقت بھی حلال نہ تھی، غایۃ ضعف اضمحلال کے وقت ارشاد ہوا تھا: "وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُوْنَ 1" (وہ تو اس آرزو میں ہیں کہ کسی طرح تم نرمی کرو تو وہ بھی نرم پڑ جائیں۔ ت) مگر حالتِ اکراہ میں اس کی رخصت ہو گی "اِلَّا مَنْ اُكْرِهَ وَقَلْبُهٗ مُطْمَئِنٌّۢ بِالْاِيْمَانِ 2" (سوا اس کے جو مجبور کیا جائے اور اس کا دل ایمان پر جما ہوا ہو۔ ت) اور معاشرت بضرورت و بمجبوری جائز ورنہ حرام، اور جوازِ مدارات کے لئے ضرورت مجبوری درکار نہیں مصلحت ہی کافی ہے، یہ اقسامِ موالات میں ان سب سے خارج معاملہ ہے کہ ہر کافر سے ہر وقت جائز ہے مگر مرتدین سے ، واللہ تعالٰی اعلم۔

مسئلہ ۲۱۸: وہ اب یہ بیان کرتے ہیں کہ میں کوٹہ میں مولانا کا فتوٰی دیکھ آیا اس کی رو سے مجھ پر ان اقوال کی وجہ سے معاذ اللہ کفر عائد نہیں ہوتا وہ کہتے ہیں میں نے یہ اقوال صرف آریہ کا بھید لینے کو کہے تھے الحرب خدعۃ 3 (جنگ دھوکا ہے۔ت) اور یہ ایک ایسے مضمون کے ساتھ ملحق تھے جس میں آریوں اور ان کے مذہب پر حملہ تھا جس کی وجہ سے معلوم ہوسکتا تھا کہ یہ میں نے رضامندی سے نہیں کہے ان وجہوں کی بنا پر آیا ان سے کفر ثابت ہوگا یا نہیں؟ اور بہر تقدیر نکاح کے بارے میں کیا حکم ہے اگر تجدید نہ کی جائے تو بھی نکاح سابق کسی صورت میں

بحال ہے یا نہیں؟ میں امید کرتا ہوں کہ ان مسائل کے جواب اور اس فتویٰ کی نقل سے جو کوٹہ روانہ کیا جناب مجھ کو مطلع کریں گے، زیادہ آداب، محمد میاں قادری برکاتی عفی عنہ از لکھنؤ

(نوٹ: سوال کا ابتدائی حصہ دستیاب نہ ہوا)

الجواب: حضرت گرامی دامت برکاتہم وعلیکم السلام ورحمۃ اللہ وبرکاتہ، فقیر ادھر مبتلائے حوادث رہا، شبِ بستم ذی الحجہ لیلۃ الثلثاء بعدِ مغرب میرے حقیقی بھانجے مولوی حافظ واجد علی خاں مرحوم نے دو مہینے کی علالت میں انتقال کیا، ان کے تیسرے دن بست و دوم ذی الحجہ یوم الخمیس وقتِ ظہر میرے حقیقی بھتیجے نوجوان صالح مولوی فاروق رضا خاں مرحوم نے سترہ برس کی عمر میں بعارضہ وبائی صرف دو روز علیل رہ کر مفارقت

1 القرآن الکریم ۹/۶۸ 2 القرآن الکریم ۱۰۶/۱۶ 3 صحیح بخاری باب الحرب خدعۃ قدیمی کتب خانہ کراچی ۱/۵۲۵

Fatawa Rizvia Volume 14

On the night of the 25th of Muharram al-Haram, Tuesday night after Maghrib, my most beloved friend and dearest companion, a righteous young man, pious, abstinent, a lover of Sunnah and the Ahl-e-Sunnah, an enemy of innovation and its followers, a steadfast Sunni who stood as a manifestation of "they do not fear the blame of a critic" (He does not fear the blame of any critic. T), the late forgiven Dilawar Hussain, resident of Jawaharpura, aged 37, passed away after being ill for only ten 'pehr' (watches) due to an epidemic disease, leaving behind the sorrow of separation.

[Box Content] (Arabic Part): To Allah we belong and to Him we return. To Allah we belong and to Him we return. To Allah we belong and to Him we return. For Allah is what He took and for Him is what He gave, and everything with Him has an appointed time. O Allah, forgive us and them, and have mercy on us and them, and do not deprive us of their rewards, nor put us in trial after them, and have mercy on all Muslim men and women, O Most Merciful of the merciful. Amen, by the honor of the one whom You sent as a mercy and appointed as a blessing. May blessings, peace, and benediction be upon you along with the family, companions, and the nation, to the count of every creation and word. Amen. And all praise is due to Allah, the Lord of the worlds.

(Urdu Translation Part): We belong to Allah and to Him we are to return (three times). Whatever Allah takes away and whatever He bestows is His will. For everything, there is a fixed time with Him. O Allah! Forgive us and these deceased ones, have mercy on us and on them too. Do not deprive us of their reward, do not put us into trial after them, O Most Merciful of the merciful! Have mercy on all Muslim women and men and accept this by the means of that personality whom You sent as a mercy and made his advent a great blessing. Send blessings, peace, and benedictions upon your person, your family, companions, and nation, in the quantity of all creation and the word 'Amen'. All praise is for Allah, the Lord of all the worlds. (T)

The fatwa that this humble person sent to Quetta is presented as a copy. In which of its words is there salvation from the ruling of disbelief (kufr) for them? It was divided into two parts: First, that words were spoken from the heart; regarding this, it was written that "when its disbelief is explicit, apparent, and clear, in which even an ignorant person cannot hesitate." Its inverse implication is only to the extent that if not spoken from the heart, then the disbelief is not so clear that even an ignorant

person could not hesitate; it does not mean that if not spoken from the heart, there is no disbelief at all. Disbelief is certainly present, although not at such a degree of intense manifestation that any ignorant person could not hesitate. Rather, what is apparent from this is that even if not spoken from the heart, an ignorant person might still hesitate regarding his disbelief; no person of knowledge could hesitate, and among the ignorant, not all, but some might. And even that is not a certainty but a possibility; meaning, in the state of not saying it from the heart, there is a possibility that perhaps some ignorant person...

---

1. The Holy Quran 5/54

फ़तावा रिज़विया खंड 14

मुहर्रम अल-हराम की 25वीं रात, मंगलवार की रात मग़रिब के बाद, मेरे सबसे प्रिय मित्र और आदरणीय साथी, एक नेक युवा, संयमी और परहेज़गार, सुन्नत और अहले सुन्नत के प्रेमी, बिदअत और बिदअतियों के शत्रु, एक दृढ़ सुन्नी, "वे किसी मलामत करने वाले की मलामत से नहीं डरते" (कुरान 5:54) के साक्षात स्वरूप (वह किसी भी निंदक की निंदा से नहीं डरते - त), स्वर्गीय दिलावर हुसैन, निवासी जवाहरपुरा, आयु 37 वर्ष, महामारी की बीमारी के कारण केवल दस पहर बीमार रहकर जुदाई का दाग दे गए।

[बॉक्स सामग्री] (अरबी भाग): हम अल्लाह के हैं और उसी की ओर लौटने वाले हैं। हम अल्लाह के हैं और उसी की ओर लौटने वाले हैं। हम अल्लाह के हैं और उसी की ओर लौटने वाले हैं। अल्लाह का है जो उसने ले लिया और उसी का है जो उसने दिया, और उसके पास हर चीज़ का एक निश्चित समय है। ऐ अल्लाह, हमें और उन्हें क्षमा कर, और हम पर और उन पर दया कर, और हमें उनके प्रतिफलों से वंचित न कर, और उनके बाद हमें किसी फ़ितने (परीक्षण) में न डाल, और सभी मुसलमान पुरुषों और महिलाओं पर दया कर, ऐ सबसे बड़े दयालु। आमीन, उस हस्ती के सम्मान में जिसे आपने रहमत (करुणा) बनाकर भेजा और नेमत (अनुग्रह) के रूप में नियुक्त किया। आप पर, आपके परिवार, साथियों और उम्मत पर हर रचना और शब्द की संख्या के बराबर दुरूद, सलाम और बरकतें हों। आमीन। और सारी प्रशंसा अल्लाह के लिए है, जो सारे संसार का पालनहार है।

(उर्दू अनुवाद भाग): हम अल्लाह के हैं और उसकी ओर लौटकर जाने वाले हैं (तीन बार)। अल्लाह जो चाहे ले ले और जो चाहे प्रदान करे, हर चीज़ का उसके यहाँ समय निश्चित है। ऐ अल्लाह! हमें माफ़ कर दे और इन मरहूमों (दिवंगतों) को भी, हम पर रहम फ़रमा और उन पर भी, उनके अज्र (प्रतिफल) से हमें महरूम (वंचित) न फ़रमा, उनके बाद हमें फ़ितने में न डाल, ऐ सबसे बड़े रहम करने वाले! तमाम मुसलमान औरतों और मर्दों पर रहम फ़रमा और इसे क़बूल फ़रमा उस ज़ात (हस्ती) के वसीले से जिसे तूने रहमत बनाकर भेजा है और जिनकी बेअसत (नबी बनाकर भेजे जाने) को अज़ीम नेमत बनाया। आपकी ज़ात पर सलात-ओ-सलाम और बरकतों का नुज़ूल फ़रमा, आपके अहल (परिवार), सहाबा और उम्मत पर तमाम मख़लूक़ (सृष्टि) और कलिमा 'आमीन' की मात्रा के बराबर। तमाम हम्द (प्रशंसा) अल्लाह के लिए है जो तमाम जहानों का परवर्डिगार (पालनहार) है। (त)

फतवा जो इस फ़क़ीर (विनम्र व्यक्ति) ने क्रेटा भेजा था उसकी नक़ल हाज़िर है। इसके कौन से शब्द में उनके लिए कुफ़्र (अधर्म) के हुक्म से नजात (मुक्ति) है? इसमें दो भाग किए गए: पहला यह कि शब्द दिल से कहे, इस पर यह लिखा कि "जब इसका कुफ़्र स्पष्ट, प्रकट और साफ़ है जिसमें किसी जाहिल (अज्ञानी) को भी संदेह नहीं हो सकता", इसका विपरीत अर्थ केवल इतना है कि अगर दिल से न कहे तो कुफ़्र इतना स्पष्ट नहीं है जिसमें किसी जाहिल को भी संदेह न हो सके यह नहीं कि दिल से न कहे तो कुफ़्र ही नहीं है। कुफ़्र ज़रूर है यद्यपि उस हद तक स्पष्ट नहीं है कि कोई जाहिल भी संदेह न कर सके। बल्कि इससे ज़ाहिर यह है कि जब दिल से न कहे तब भी उसके कुफ़्र में कोई जाहिल संदेह कर सके किसी विद्वान को संदेह नहीं हो सकता और जाहिलों में भी सबको नहीं बल्कि किसी को, और वह भी निश्चित रूप से नहीं बल्कि संभावना के तौर पर, यानी दिल से न कहने की स्थिति में संभावना है कि शायद कोई जाहिल...

---

1. अल-कुरान अल-करीम 5/54

पृष्ठ 599/712

کی اب شب بست و پنجم محرم الحرام لیلۃ الثلاثاء بعد مغرب میرے احب احباب واعز اصحاب جوان صالح صاحب ورع، متقی، محب سنت واہل سنت عدو بدعت واہل بدعت سنی مستقل قائم مصداق "لَا یَخَافُونَ لَوْمَۃَ لَائِمٍ" (وہ کسی ملامت کرنے والے کی ملامت سے نہیں ڈرتے۔ ت) دلاور حسین مرحوم مغفور ساکن جواہر پورہ بعمر ۳۷ سال بعارضہ وبائی صرف دس پہر علیل رہ کر داغِ فراق دیا۔

[Box Content] انا للہ وانا الیہ راجعون۔ انا للہ وانا الیہ راجعون۔ انا للہ وانا الیہ راجعون للہ ما اخذ ولہ ما اعطی وکل شئ عندہ باجل مسمی اللھم اغفرلنا ولھم وارحمنا وارحمھم ولا تحرمنا اجورھم ولا تفتنا بعدھم و ارحم المسلمین والمسلمات جمیعا یا ارحم الراحمین، آمین بجاہ من ارسلتہ رحمۃ وبعثتہ نعمۃ صل وسلم وبارك علیك مع الاھل والصحب والامۃ عدد کل خلق وکلمۃ آمین، والحمد للہ رب العالمین۔

ہم اللہ کے ہیں اور اس کی طرف لوٹ کر جانے والے ہیں (تین دفعہ) اللہ تعالٰی جو چاہے لے لے اور جو چاہے عطا فرمائے ہر شے کا اس کے ہاں وقت مقرر ہے، اے اللہ! ہمیں معاف فرما دے اور ان مرحومین کو، ہم پر رحم فرما اور ان پر بھی، ان کے اجر سے ہمیں محروم نہ فرما، ان کے بعد ہمیں فتنہ میں نہ ڈال اے ارحم الراحمین! تمام مسلمان عورتوں اور مردوں پر رحم فرما اور اسے قبول فرما بوسیلہ اس ذات کے جسے تو نے رحمت بنا کر بھیجا ہے اور ان کی بعثت کو عظیم نعمت بنایا، آپ کی ذات پر صلوۃ و سلام اور برکات کا نزول فرما، آپ کے اہل، صحابہ اور امت پر تمام مخلوق کی اور کلمہ آمین کی مقدار تمام حمد اللہ کے لئے جو تمام جہانوں کا پروردگار ہے۔(ت)

فتویٰ کہ فقیر نے کوئٹہ بھیجا تھا اس کی نقل حاضر ہے اس کے کون سے حرف میں ان کے لئے حکم کفر سے نجات ہے اس میں دو شقیں کیں: اول یہ کہ کلمات دل سے کہے اس پر یہ لکھا کہ "جب تو اس کا کفر صریح ظاہر واضح ہے جس میں کسی جاہل کو بھی تامل نہیں ہو سکتا" اس کا مفہوم مخالف صرف اس قدر کہ اگر دل سے نہ کہے تو کفر ایسا واضح نہیں جس میں کسی جاہل کو بھی تامل نہ ہو سکے نہ یہ کہ دل سے نہ کہے تو کفر ہی نہیں کفر ضرور ہے اگرچہ اس درجہ شدت ظہور پر نہیں کہ کوئی جاہل بھی تامل نہ کر سکے بلکہ اس سے ظاہر یہ ہے کہ دل سے نہ کہے جب بھی اس کے کفر میں کوئی جاہل تامل کر سکے کسی اہل علم کو تامل نہیں ہو سکتا اور جاہلوں میں سب کو نہیں کسی کو، اور وہ بھی یقیناً نہیں امکاناً یعنی دل سے نہ کہنے کی حالت میں احتمال ہے کہ شاید کوئی جاہل

---

١ القرآن الکریم ٥ / ٥٤

Fatawa Razawiyya Volume (14)

...even if one hesitates regarding his infidelity and says it from the heart, there is not even that much possibility.

The second point is that [he says] he used it to deceive the Arya, but in his heart, he does not like these cursed words. This is the very excuse they are now stating. Even before their statement, a refutation exists in the fatwa that "the excuse of deception is merely a lie and falsehood." When those sentences were attached with it, to which the Arya were unable to respond, they are not so insane as not to see their own death and recognize the attacker, understanding that truly this person is a lover of the Vedas from the heart, restless for the Vedic Dharma, and considers being an Arya an honor, pride, and elevation. Ultimately, it was seen that they didn't listen to a single thing and deprived the "restless lover" of honor, pride, and elevation. If they had been deceived even a little, then regarding such a person who is famous as a scholar among the common people, a bold preacher, from such a high noble family, and even shows property worth a hundred rupees a month, they would have fallen on him like flies on honey, clung to him, worshipped his feet, performed Dandvat, carried him on their shoulders through the market playing music, taken him to Gurukul, and made him deliver a lecture on that same subject. But they didn't even pay attention to him. His faith was lost and the deception didn't work either. In reality, the cursed Iblis deceived him and took away his faith; the infidel (Arya) was not deceived by him, but he fell into the deception of that cursed-for-eternity infidel. And assuming, even if incorrectly, that the Arya were deceived by it, is it necessary to deceive them in such a way that causes one to openly spout blasphemy?

وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَّبِّكُمْ فَمَنْ شَآءَ فَلْيُؤْمِنْ وَّمَنْ شَآءَ فَلْيَكْفُرْ" 1	**And say: "The truth is from your Lord. Then whoever wills, let him believe; and whoever wills, let him disbelieve." (T)**

Does a person not become an infidel by voluntarily spouting blasphemy without necessity, even if it is not from the heart? The hypocrites have already presented this excuse of "not from the heart" and received a decree of infidelity from the One, the Subduer (Allah).

وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ قُلْ اَبِاللّٰهِ وَاٰيٰتِهٖ وَرَسُوْلِهٖ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِءُوْنَ۝٦٥ لَا تَعْتَذِرُوْا قَدْ كَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيْمَانِكُمْ ط 2	**And O beloved, if you ask them, they will say: "We were just joking and playing." You say: "Were you laughing at Allah Almighty and His verses and His Messenger? Do not make excuses; you have become infidels after being Muslims."**

From here, the answer to the lack of consent also became clear, that even in jest and mockery, there is no lack of consent to the ruling.

1. Al-Quran al-Karim 18/29
2. Al-Quran al-Karim 9/65 & 66

फ़तावा रज़विया जिल्द (14)

...उसके कुफ़्र (नास्तिकता) में संकोच करना और दिल से कहना तो इतना भी संभव नहीं है।

दूसरी बात यह कि [वह कहता है] आर्यों को धोखा देने के लिए इसका इस्तेमाल किया, दिल से इन शापित शब्दों को पसंद नहीं करता; यही वह बहाना है जो वे अब बयान कर रहे हैं। उनके बयान से पहले ही फ़तवे में इसका खंडन मौजूद है कि "धोखे का बहाना निरा झूठ और बातिल (अमान्य) है"। जब उसके साथ वे वाक्य जुड़े हुए थे जिनका उत्तर देने में आर्य असमर्थ थे, तो वे इतने पागल नहीं हैं कि उन्हें अपनी मौत न सूझे और हमला करने वाले को समझ लें कि वास्तव में यह व्यक्ति दिल से वेदों का प्रेमी है, वैदिक धर्म के लिए बेचैन है और आर्य होने को सम्मान, गौरव और उन्नति समझता है। अंततः देखा गया कि उन्होंने एक न सुनी और उस "बेचैन प्रेमी" को सम्मान, गौरव और उन्नति से वंचित रखा। यदि वे थोड़े भी धोखे में आते, तो ऐसे व्यक्ति के साथ जो आम जनता में विद्वान के रूप में प्रसिद्ध है, एक मुखर उपदेशक है, इतने ऊँचे कुलीन परिवार से है और महीने के सौ रुपये की संपत्ति भी दिखाता है, तो वे उस पर शहद पर मक्खियों की तरह गिरते, लिपटते, पैर पूजते, दंडवत करते, कंधों पर बिठाकर बाजे-गाजे के साथ बाजार में घुमाते, गुरुकुल ले जाते और उसी विषय पर व्याख्यान दिलवाते। लेकिन उन्होंने मुँह भी नहीं लगाया। ईमान भी चला गया और धोखा भी नहीं हुआ। वास्तव में, शापित इब्लिस (शैतान) ने उसे धोखा देकर उसका ईमान छीन लिया; वह काफ़िर (आर्य) तो उसके धोखे में नहीं आया, लेकिन यह उस हमेशा के लिए शापित काफ़िर के धोखे में आ गया। और यदि गलत भी मान लें कि इसमें आर्यों को धोखा हुआ भी, तो धोखा देना क्या ऐसा अनिवार्य है जिसके कारण खुलेआम कुफ़्र बका जाए?

"وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَّبِّكُمْ فَمَنْ شَآءَ فَلْيُؤْمِنْ وَّمَنْ شَآءَ فَلْيَكْفُرْ" 1	**और कह दो कि सत्य तुम्हारे रब की ओर से है, तो जो चाहे ईमान लाए और जो चाहे कुफ़्र करे। (त)**

क्या बिना आवश्यकता के अपनी इच्छा से कुफ़्र बकने से व्यक्ति काफ़िर नहीं हो जाता, भले ही वह दिल से न हो? इस "दिल से न होने" का बहाना मुनाफ़िक़ीन (पाखंडी) पहले ही पेश कर चुके हैं और उस पर वाहिद कहार (अल्लाह) की ओर से कुफ़्र का फ़तवा पा चुके हैं।

وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ لَيَقُوْلُنَّ اِنَّمَا كُنَّا نَخُوْضُ وَنَلْعَبُ قُلْ اَبِاللّٰهِ وَاٰيٰتِهٖ وَرَسُوْلِهٖ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِءُوْنَ۝۶۵ لَا تَعْتَذِرُوْا قَدْ كَفَرْتُمْ بَعْدَ اِيْمَانِكُمْ ط 2

और ऐ महबूब, अगर तुम उनसे पूछो तो कहेंगे कि हम तो यूँ ही हँसी-खेल में थे, तुम कह दो क्या अल्लाह तआला और उसकी आयतों और उसके रसूल से हँसते हो? बहाने न बनाओ तुम काफ़िर हो चुके मुसलमान होकर।

यहीं से सहमति न होने का उत्तर भी स्पष्ट हो गया कि हँसी-मजाक और उपहास में भी हुक्म (आदेश) के प्रति असहमति मान्य नहीं है।

1. अल-कुरान अल-करीम 18/29
2. अल-कुरान अल-करीम 9/65 और 66

اس کے کفر میں تامل کرے اور دل سے کہے تو اتنا احتمال بھی نہیں۔

دوسری شق یہ کہ آریہ کو دھوکا دینے کے لئے استعمال کئے، دل سے ان کلمات ملعونہ کو پسند نہیں کرتا یہی وہ عذر ہے جو وہ اب بیان کرتے ہیں، ان کے بیان سے پہلے ہی فتوے میں اس کا رد موجود ہے کہ "دھوکے کا عذر محض جھوٹ اور باطل ہے" جب اس کے ساتھ وہ جملے ملحق تھے جن کے جواب سے آریہ عاجز ہیں تو وہ ایسے پاگل نہیں کہ اپنی موت انہیں نہ سوجھے اور کرے حملے کرنے والے کو سمجھ لیں کہ واقعی یہ دل سے وید کا عاشق اور ویدک دھرم کے لئے بے چین اور آریہ ہونے کو عزت وفخر وسرفرازی جاننے والا ہے آخر نہ دیکھا کہ انہوں نے ایک نہ سنی اور عاشق بے چین کو عزت وفخر وسرفرازی سے محروم رکھا اگر وہ ذرا بھی دھوکا کھاتے تو ایسے شخص کو جو عوام میں عالم مشہور اور دھڑلے کا واعظ اور اتنے اونچے عالی خاندان سے اور سور روپے ماہوار کی جائداد بھی دکھائے، شہد پر مکھیوں کی طرح گرتے لپٹتے پیاں پوجتے، ڈنڈوت کرتے، کندھوں پر چڑھا کر سربازار باجا بجاتے گروکل لے جاتے اور اسی مضمون کا لکچر دلواتے مگر انہوں نے منہ بھی نہ لگایا ایمان بھی گیا اور دھوکا بھی نہ ہوا حقیقۃً ابلیس لعین نے اسے دھوکا دے کر ایمان لے لیا کافر تو اس کے دھوکے میں نہ آئے مگر یہ اس کافر ملعون ابد کے دھوکے میں آگیا، اور بفرضِ غلط اگر اس میں آریہ کو دھوکا ہوتا بھی تو دھوکا دینا کیا ایسا ضرور ہے جس کے سبب کھلے کفر بکے :

"وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَّبِّكُمْ فَمَنْ شَآءَ فَلْيُؤْمِنْ وَّمَنْ شَآءَ فَلْيَكْفُرْ" 1

اور فرمادو کہ حق تمہارے رب کی طرف سے ہے، تو جو چاہے ایمان لائے اور جو چاہے کفر کرے۔ (ت)

کیا بلا ضرورت باختیار خود کفر بکنے سے آدمی کافر نہیں ہوتا جب کہ دل سے نہ ہو، اس دل سے نہ ہونے کا عذر منافقین پیش کرچکے اور اس پر واحد قہار سے فتوائے کفر پاچکے،

وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ لَيَقُوْلُنَّ اِنَّمَا كُنَّا نَخُوْضُ	**اور اے محبوب اگر تم ان سے پوچھو تو کہیں گے کہ ہم**
وَنَلْعَبُ قُلْ اَبِاللّٰهِ وَاٰيٰتِهٖ وَرَسُوْلِهٖ كُنْتُمْ	**تو یونہی ہنسی کھیل میں تھے، تم فرماؤ کیا اللہ تعالیٰ**
تَسْتَهْزِءُوْنَ ﴿۶۵﴾ لَا تَعْتَذِرُوْا قَدْ كَفَرْتُمْ بَعْدَ	**اور اس کی آیتوں اور اس کے رسول سے ہنستے ہو۔**
اِيْمَانِكُمْ ط 2	**بہانے نہ بناؤ تم کافر ہو چکے مسلمان ہو کر۔**

یہیں سے رضامندی نہ ہونے کا بھی جواب واضح ہو گیا کہ ہزل استہزاء میں بھی رضا بالحکم نہیں

1 القرآن الکریم ۱۸/ ۲۹ 2 القرآن الکریم ۹/ ۶۵ و ۶۶

Fatawa Razawiyya, Volume 14

...otherwise it would not be seriousness nor a jest. In 'Radd al-Muhtar', regarding a jester, it is said:

(Arabic) Indeed, he spoke the cause intentionally, therefore its ruling is binding upon him, even if he was not pleased with it.	**He intentionally uttered the cause; therefore, the ruling will be binding upon him, even though he was not pleased with it. (T)**

And even if, hypothetically, it were necessary to deceive, necessity does not save one from disbelief (kufr). In this way, those who become Christians for the sake of their naked, hungry bellies would also have to be called non-infidels because they chose disbelief out of necessity. Here, only that necessity is valid which reaches the limit of Shariah-compliant coercion (Ikrah). It is obvious that even if deceiving were necessary, it could by no means reach the limit of coercion. If the speaker had not deceived, would anyone have killed him, cut off his hands or feet, or poked out his eyes? Nothing would have happened; not even a single hair on his body would have been harmed. Therefore, he certainly uttered those words of disbelief without coercion. The One, The Overpowering (Allah), Glory be to Him, has exempted only those under coercion from becoming disbelievers for uttering words of disbelief, as He says:

(Arabic) "Except for him who is forced [to renounce his faith] while his heart is secure in faith."	**Except for him who is compelled, and his heart is firm in faith. (T)**

Here, leave alone coercion, not even a single hair was harmed, not even a pebble moved from its place. And he uttered those words which are not just signs of disbelief but are in fact pure disbelief themselves. So, it was certainly an open utterance of disbelief with an open heart. According to the definitive text of the Quran, it is certainly disbelief. Therefore, whoever utters words of disbelief without coercion, regardless of intention, is absolutely, certainly, and by consensus, a disbeliever. His wife immediately leaves the marriage contract. Unless he accepts Islam anew and performs sincere repentance and disavowal from his cursed words, marriage can never be contracted with him. If he accepts Islam, repents, and then takes the woman as a wife based on the previous marriage, it is strictly pure adultery. It is stated in 'Fatawa Imam Qazi Khan' and 'Fatawa Alamgiri':

(Arabic) A man who commits disbelief with his tongue voluntarily while his heart is content with faith is a disbeliever and is not a believer before Allah Almighty.	**A person expressed disbelief with his tongue in a state of happiness even though his heart was on faith; he is a disbeliever and he is not a believer in the sight of Allah Almighty. (T)**

In 'Al-Hawi' it is stated:

---

1. Radd al-Muhtar, Book of Divorce, Dar Ihya al-Turath al-Arabi, Beirut, 2/425.
2. The Holy Quran, 16/106.
3. Fatawa Hindiyyah, Chapter on the Apostate, Noorani Kutub Khana, Peshawar, 2/283.

फतावा रज़विया, खंड चौदह (14)

...वरना वह न गंभीरता होती और न ही मज़ाक। 'रद्द अल-मुह्तार' में मज़ाक करने वाले के संबंध में है:-

(अरबी) उसने इरादतन कारण बोला, इसलिए उसका हुक्म उस पर अनिवार्य होगा, भले ही वह उससे सहमत न हो।	**उसने जानबूझकर कारण का उल्लेख किया, इसलिए उस पर हुक्म लागू होगा, चाहे वह इससे राजी न था। (त)**

और मान लीजिए कि अगर धोखा देना ज़रूरी भी हो, तो ज़रूरत कुफ़्र (अविश्वास) से नहीं बचाती। इस तरह तो जो भूखे-नंगे पेट की खातिर ईसाई बन जाते हैं, उन्हें भी काफ़िर न कहिए कि उन्होंने ज़रूरत के तहत कुफ़्र अपनाया। यहाँ वह ज़रूरत मान्य है जो शरीयत की मजबूरी (इकराह) की सीमा तक पहुँचे। और यह ज़ाहिर है कि धोखा देना ज़रूरी भी हो, फिर भी वह किसी तरह मजबूरी की सीमा तक नहीं पहुँच सकता। क्या अगर बोलने वाला यह धोखा न देता तो कोई उसे जान से मार देता, या हाथ-पैर काट देता, या आँखें फोड़ देता? कुछ भी न होता, उसके एक रोंगटे को भी नुकसान न पहुँचता। तो यकीनन उसने बिना किसी मजबूरी के कुफ़्र के शब्द कहे। और वाहिद-ओ-क़हार (अल्लाह) ने कुफ़्र के शब्द कहने पर काफ़िर होने से केवल उस व्यक्ति को छूट दी है जो मजबूरी (इकराह) में मुब्तिला हो, जैसा कि वह फरमाता है:-

(अरबी) "सिवाय उसके जिसे मजबूर किया जाए जबकि उसका दिल ईमान पर जमा हुआ हो।"	**सिवाय उसके जिसे मजबूर किया जाए और उसका दिल ईमान पर जमा हुआ हो। (त)**

यहाँ मजबूरी तो दूर की बात है, एक रोंगटे को भी कोई नुकसान नहीं पहुँच रहा था, एक ढेला भी अपनी जगह से नहीं हिला था। और उसने वे शब्द कहे जो केवल कुफ़्र की निशानी नहीं हैं, बल्कि वास्तव में शुद्ध कुफ़्र हैं। तो यह निश्चित रूप से दिल खोलकर कुफ़्र बोलना हुआ। और कुरान की स्पष्ट आयत के अनुसार, यह निश्चित रूप से कुफ़्र है। इसलिए जो बिना किसी मजबूरी के कुफ़्र के शब्द बोले, वह नीयत के अंतर के बिना, पूरी तरह से और आम सहमति (इज्मा) के साथ काफ़िर है। उसकी पत्नी तुरंत उसके निकाह (विवाह) से बाहर हो जाती है। जब तक वह नए सिरे से इस्लाम न लाए और अपने शापित शब्दों से सच्ची तौबा (पश्चाताप) और अलगाव न करे, तब तक उससे निकाह नहीं हो सकता। और अगर वह इस्लाम ले आए, तौबा कर ले और फिर पिछले निकाह के आधार पर

औरत को पत्नी बनाए, तो वह निश्चित रूप से शुद्ध व्यभिचार (ज़िना) है। 'फ़तावा इमाम काज़ी ख़ान' और 'फ़तावा आलमगीरी' में है:-

(अरबी) एक आदमी जिसने अपनी मर्जी से अपनी ज़ुबान से कुफ़्र किया जबकि उसका दिल ईमान से संतुष्ट था, वह काफ़िर है और अल्लाह तआला के नज़दीक मोमिन नहीं है।

एक व्यक्ति ने खुशी की स्थिति में अपनी ज़ुबान से कुफ़्र का इज़हार किया, जबकि उसका दिल ईमान पर था, तो वह काफ़िर है और वह अल्लाह तआला के यहाँ मोमिन नहीं है। (त)

'हावी' में है:-

---

1. रद्द अल-मुह्तार, किताबुत तलाक, दारु इहयाइत तुरासिल अरबी, बेरूत, 2/425।
2. अल-क़ुरान अल-करीम, 16/106।
3. फ़तावा हिंदीया, बाबुल मुरतद, नूरानी कुतुब खाना, पेशावर, 2/283।

ہوتی ورنہ جد ہو نہ ہزل۔ ردالمحتار میں ہازل کی نسبت ہے:۔

انہ تکلم بالسبب قصد افیلزمہ حکمہ اس نے قصداً سبب کا تکلم کیا لہٰذا اس پر حکم لازم ہوگا

وان لم یرض بہ۔ اگرچہ وہ اس سے راضی نہ تھا۔ (ت)

اور بفرض غلط اگر دھوکا دینا ضرور بھی ہو تو بہر ضرورت کفر سے نہیں بچاتی، یوں تو جو ننگے بھوکے پیٹ کی خاطر عیسائی ہوجاتے ہیں انھیں بھی کہئے کافر نہ ہوئے کہ بضرورت کفر اختیار کیا، یہاں وہ ضرورت معتبر ہے کہ حد اکراہِ شرعی تک پہنچی اور یہ بداہتۂ ظاہر کہ دھوکا دینا ضروری بھی سہی تاہم حدِ اکراہ تک کسی طرح نہیں پہنچ سکتا، کیا قائل اگر یہ دھوکا نہ دیتا تو کوئی اسے قتل کردیتا یا ہاتھ پاؤں کاٹ دیتا یا آنکھیں پھوڑ دیتا، کچھ بھی نہ ہوتا اس کے ایک رونگٹے کو بھی ضرر نہ پہنچتا تو یقیناً اس نے بلا اکراہ وہ کلماتِ کفر بکے اور واحد قہار عزجلالہ نے کلمہ کفر بکنے میں کافر ہونے سے صرف مبتلائے اکراہ کا استثناء فرمایا ہے کہ ارشاد فرماتا ہے:

"اِلَّا مَنْ اُکْرِہَ وَ قَلْبُہٗ مُطْمَئِنٌّ بِالْاِیْمَانِ" سوا اس کے جو مجبور کیا جائے اور اس کا دل ایمان پر جما ہوا ہو۔ (ت)

یہاں اکراہ در کنار ایک رونگٹے کو بھی کچھ نقصان نہ پہنچتا تھا ایک ڈھیلا بھی گڑھ سے نہ جاتا تھا اور بکے وہ کلمات کہ مجرد علامتِ کفر نہیں، بلکہ حقیقۃً خود کفرِ خالص ہیں تو قطعاً دل کھول کر کفر بکنا ہوا اور یقیناً بنصِ قطعی قرآن کفر ہے لہٰذا جو بلا اکراہ کلمہ کفر بکے بلا فرق نیت مطلقاً قطعاً یقیناً اجماعاً کافر ہے عورت اس کی نکاح سے فوراً نکل جاتی ہے جب تک از سر نو

اسلام نہ لائے اور اپنے کلماتِ ملعونہ سے براءت و توبہِ صادقہ نہ کرے ہر گز اس سے نکاح نہیں ہوسکتا اور اگر اسلام لے آئے توبہ کرے اور پھر نکاحِ سابق کی بنا پر عورت کو زوجہ بنائے تو قطعاً زنائے خالص ہے، فتاوٰی امام قاضی خاں وفتاوٰی عالمگیری میں ہے:

رجل کفر بلسانه طائعا وقلبه مطمئن بالایمان یکون کافرا ولا یکون عند الله تعالی مؤمنا-

ایک شخص نے زبان سے حالتِ خوشی میں کفر کا اظہار کیا حالانکہ اس کا دل ایمان پر تھا تو وہ کافر ہے اور وہ اللہ تعالٰی کے ہاں مومن نہیں ہے۔ (ت)

حاوی میں ہے:

---

1. ردالمحتار کتاب الطلاق داراحیاء التراث العربی بیروت ۲/ ۴۲۵
2. القرآن الکریم ۱۶/ ۱۰۶
3. فتاوٰی ہندیہ باب المرتد نورانی کتب خانہ پشاور ۲/ ۲۸۳

Arabic Text	Urdu Translation
Whoever commits disbelief with the tongue while his heart is content with faith, he is a disbeliever and he is not a believer in the sight of Allah Almighty.[1]	Whoever utters disbelief with the tongue even though his heart was firm on faith, then he is a disbeliever and he is not a believer even in the sight of Allah Almighty. (T)

In Jawahir al-Akhlati and Majma' al-Anhur it is written:

Arabic Text	Urdu Translation
Whoever commits disbelief with his tongue voluntarily while his heart is content with faith, he is a disbeliever in our view and in the sight of Allah Almighty.[2]	Whoever expresses disbelief with the tongue in a state of happiness (willingly) while his heart was firm on faith, then he is a disbeliever and he is not a believer even in the sight of Allah Almighty. (T)

In Sharh Fiqh al-Akbar it is written:

Arabic Text	Urdu Translation
The tongue is the interpreter of the heart, so it is the evidence of affirmation or its absence. Thus, when he changes it to something else at a time when he is able to manifest it (faith), he becomes a disbeliever. But if his ability to manifest it is removed by coercion, then he does not become a disbeliever.[3]	The tongue is the interpreter of the heart, so it will be the evidence for the heart's affirmation or non-affirmation. Thus, when he expresses non-affirmation despite having the power to express faith, he becomes a disbeliever. However, when due to some coercion there is no power of expression, then he will not be a disbeliever. (T)

In Tariqah Muhammadiyah and Hadiqah Nadiyah it is written:

Arabic Text	Urdu Translation
Its ruling - meaning speaking the word of disbelief - if it is voluntary, meaning no one coerced him, without a slip of the tongue towards it, is the nullification of	If speaking the word of disbelief is done willingly, meaning there is no coercion or compulsion of any kind, and it's not a slip of the tongue, then its ruling is that (good) deeds are wasted and the marriage will end. (T)

Arabic Text **Urdu Translation**

(good) deeds and the annulment of marriage.[4]

This is the explanation of my words; say, which of these is an escape for them? Yes, may Allah forgive me, there was certainly this fault that the tone was soft, because of which a suspicion of leeway occurred. Let those senseless people take a lesson from here who cry out "harshness, harshness". The condition of the era is such that the result of slightly soft words is this. One more thing is worth mentioning that the Hadith...

---

[1] Hawi [2] Majma' al-Anhur Sharh Multaqa al-Abhur, Chapter of the Apostate, Dar Ihya al-Turath al-Arabi, Beirut, 1/288 [3] Minah al-Rawd al-Azhar Sharh al-Fiqh al-Akbar, Chapter: Faith is Affirmation and Verification, Mustafa al-Babi, Egypt, p. 86 [4] Al-Hadiqah al-Nadiyyah, Chapter: The Word of Disbelief, Maktaba Nooria Razvia, Lyallpur, 2/98-197

अरबी पाठ

जिसने ज़बान से कुफ्र किया जबकि उसका दिल ईमान पर मुतमईन था, तो वह काफिर है और अल्लाह तआला के नज़दीक मोमिन नहीं।[1]

उर्दू अनुवाद

जिसने ज़बान से कुफ़्र किया हालांकि दिल ईमान पर था तो वह काफिर है और वह अल्लाह तआला के यहाँ भी मोमिन नहीं। (त)

जवाहर अल-अख्लाती और मजमा अल-अन्हुर में है:

अरबी पाठ

जिसने अपनी ज़बान से अपनी इच्छा से कुफ़्र किया जबकि उसका दिल ईमान पर मुतमईन था, तो वह हमारे नज़दीक और अल्लाह तआला के नज़दीक काफिर था।[2]

उर्दू अनुवाद

जिसने ज़बान से खुशी की हालत में कुफ़्र का इज़हार किया हालांकि उसका दिल ईमान पर था तो वह काफिर और अल्लाह तआला के यहाँ भी मोमिन नहीं। (त)

शरह फिक्ह अकबर में है:

अरबी पाठ

ज़बान दिल की तरजुमान (अनुवादक) है, तो वह तस्दीक (पुष्टि) या अदम-ए-तस्दीक की दलील होगी। पस जब उसने इसे किसी दूसरी चीज़ से बदल दिया उस वक्त जब वह इसके इज़हार पर कादिर (सक्षम) था, तो वह काफिर हो गया। लेकिन जब इकरा (जबरदस्ती) की वजह से उसके इज़हार की कुदरत खत्म हो जाए, तो वह काफिर नहीं होगा।[3]

उर्दू अनुवाद

ज़बान दिल की तरजुमान है तो यह दिल की तस्दीक या अदम-ए-तस्दीक पर दलील होगी तो जब वह इज़हार-ए-ईमान पर कुदरत के बावजूद अदम-ए-तस्दीक का इज़हार करता है तो वह काफिर हो गया अलबत्ता जब किसी जब्र की वजह से कुदरत-ए-इज़हार पर न हो तो अब काफिर न होगा। (त)

तरीक़ा मुहम्मदिया और हदीक़ा नदिया में है:

अरबी पाठ

उसका हुक्म - यानी कलिमा-ए-कुफ़्र बोलना - अगर स्वेच्छा से हो यानी किसी ने उस पर दबाव नहीं डाला, बिना ज़बान फिसलने के, तो (उसका

उर्दू अनुवाद

अगर कलिमा-ए-कुफ़्र का तकल्लुम खुशी से है यानी किसी चीज़ का इकरा व जब्र नहीं जबकि सबक़त-ए-लिसानी न हो, तो उसका हुक्म यह है

अरबी पाठ	उर्दू अनुवाद
नतीजा) आमाल की बर्बादी और निकाह का खत्म होना है।[4]	कि अमल ज़ाया और निकाह खत्म हो जाएगा। (त)

यह शरह (व्याख्या) है मेरे उन अल्फाज़ की, कहिये इसमें कौन सी उनके लिए मफ़र (बचने की जगह) है, हाँ अल्लाह मुझे माफ करे इतना कुसूर ज़रूर हुआ कि लहजा नर्म था जिसके सबब गुंजाइश का वहम गुज़रा वह बे-अक्ल यहाँ से सबक़ लें जो सख्ती सख्ती पुकारते हैं ज़माना की हालत यह है कि ज़रा नर्म लफ़्ज़ों का नतीजा यह होता है, एक बात और भी क़ाबिल-ए-गुज़ारिश है कि हदीस...

---

[1] हावी [2] मजमा अल-अन्हुर शरह मुल्तका अल-अबहुर, बाबुल मुर्तद, दार इहया अल-तुराथ अल-अरबी, बेरूत, 1/288 [3] मिनह अल-रौज़ अल-अज़हर शरह अल-फिक्ह अल-अकबर, बाब अल-ईमान हुवल इक़रार वत-तस्दीक, मुस्तफा अल-बाबी, मिस्र, पृ. 86 [4] अल-हदीक़ा अन-नदिया, बाब कलिमा अल-कुफ़्र, मकतबा नूरिया रज़विया, लायलपुर, 2/98-197

متنِ عربی	**ترجمہ اردو**
من کفر باللسان وقلبه مطمئن بالایمان فهو کافر وبلیس بمومن عند الله تعالیٰ۔[1]	جس نے زبان سے کفر کیا حالانکہ دل ایمان پر تھا تو وہ کافر ہے اور وہ اللہ تعالیٰ کے ہاں بھی مومن نہیں۔ (ت)

جواہر الاخلاطی اور مجمع الانہر میں ہے:

متنِ عربی	**ترجمہ اردو**
من کفر بلسانه طائعاً وقلبه مطمئن بالایمان کان کافراً عندنا وعند الله تعالیٰ۔[2]	جس نے زبان سے حالتِ خوشی میں کفر کا اظہار کیا حالانکہ اس کا دل ایمان پر تھا تو وہ کافر اور اللہ تعالیٰ کے ہاں بھی مومن نہیں۔ (ت)

شرح فقہ اکبر میں ہے:

متنِ عربی	**ترجمہ اردو**
اللسان ترجمان الجنان فیکون دلیل التصدیق وجوداً وعدماً فإذا بدل بغیره في وقت یکون متمکناً من اظهاره کان کافراً واما اذا زال تمکنه من الاظهار بالاکراه لم یصر کافراً۔[3]	زبان دل کی ترجمان ہے تو یہ دل کی تصدیق یا عدم تصدیق پر دلیل ہوگی تو جب وہ اظہارِ ایمان پر قدرت کے باوجود عدم تصدیق کا اظہار کرتا ہے تو وہ کافر ہو گیا البتہ جب کسی جبر کی وجہ سے قدرتِ اظہار پر نہ ہو تو اب کافر نہ ہوگا۔ (ت)

طریقہ محمدیہ و حدیقہ ندیہ میں ہے:

متنِ عربی **ترجمہ اردو**

حکمہ ای التکلم بکلمۃ الکفر ان کان طوعاً اگر کلمہ کفر کا تکلم خوشی سے ہے یعنی کسی چیز کا ای لم یکرھہ احد من غیر سبق لسان الیہ اکراہ و جبر نہیں جبکہ سبقتِ لسانی نہ ہو، تو اس کا حکم احباط العمل و انفساخ النکاح۔[4] یہ ہے کہ عمل ضائع اور نکاح ختم ہو جائے گا۔ (ت)

یہ شرح ہے میرے ان الفاظ کی، کہیے اس میں کون سی ان کے لئے مفر ہے، ہاں اللہ مجھے معاف کرے اتنا قصور ضرور ہوا کہ لہجہ نرم تھا جس کے سبب گنجائش کا وہم گزرا وہ بے عقل یہاں سے سبق لیں جو سختی سختی پکارتے ہیں زمانہ کی حالت یہ ہے کہ ذرا نرم لفظوں کا نتیجہ یہ ہوتا ہے، ایک بات اور بھی قابل گزارش ہے کہ حدیث...

---

[1] حاوی [2] مجمع الانھر شرح ملتقی الابحر باب المرتد دار احیاء التراث العربی بیروت ۱ / ۲۸۸ [3] منح الروض الازہر شرح الفقہ الاکبر باب الایمان ھو الاقرار والتصدیق مصطفی البابی مصر ص ۸۶ [4] الحدیقۃ الندیۃ باب کلمۃ الکفر مکتبہ نوریہ رضویہ لائلپور ۲ / ۹۸-۱۹۷

Fatawa Razawiyya, Volume 14

It is stated:

| If you commit a bad deed, then perform repentance for it. Repent for a secret sin in secret and for a public sin publicly. (Narrated by Al-Tabarani in Al-Mu'jam Al-Kabir from Mu'adh ibn Jabal, may Allah be pleased with him).[1] | If you happen to do something wrong, repent for it. For a hidden sin, repent secretly, and for an open sin, repent openly. (Imam Al-Tabarani narrated this in Al-Mu'jam Al-Kabir from Hazrat Mu'adh ibn Jabal, may Allah be pleased with him. - T) |

With a good (Hasan) chain of narration, the command is to repent publicly for public sins. And they declared it to the extent of publishing it in the newspaper. May Allah grant guidance. Peace.

Problem 219: Sent by Hazrat Maulana Syed Muhammad Mian Sahib from Marehra Sharif, on Sunday, 5th Jumada al-Ula 1333 AH.

Honorable and respected Maulana, may your glory endure. After respectful greetings, it is submitted that these words came from a woman's mouth: "Allah Mian did not know, the angels came to take out the soul." She says she meant by this that Allah Mian had given the command to seize someone else's soul and they mistakenly came to seize this one's soul. She did not mean, God forbid, that Allah Mian is ignorant. What is the Sharia ruling regarding this? Is this sentence acceptable with this meaning? Whatever the ruling is, please inform me immediately. It's urgent, so a reply card is being sent. Peace.

The Answer:

Respected Hazrat, may your blessings continue. After greetings, it is submitted that these words are words of disbelief (Kufr) in any case, in fact, explicit Kufr. Their clear meaning is the denial of [Allah's] knowledge, and its being pure Kufr is evident. The interpretation she stated has no connection with these words. Even then, it would mean that the one whose soul they came to seize, the command was for that person, but they mistakenly went to someone else of which He [Allah] had no knowledge. So now it has become double Kufr. One is the denial of the knowledge of the Lord Almighty, and the second is attributing to the angels the act of going against the command by mistake. And even if, for the sake of argument, the first part is set aside, she herself admits the second part in her interpretation. Is that not Kufr?

| Allah Almighty said: "And they do what they are commanded."[2] | Allah Almighty said: And they do only what they (are commanded. - T) |

[1] Al-Mu'jam Al-Kabir, Hadith 331, Maktaba al-Faysaliya Beirut 20/159, Kanz al-Ummal Hadith 15180, Mu'assasat ar-Risala Beirut 4/209. [2] The Holy Quran 16/50.

फतावा रजविया, जिल्द 14

इरशाद फरमाया:

| यदि तुम कोई बुरा काम करो, तो उसके लिए पश्चाताप (तौबा) करो। गुप्त पाप के लिए गुप्त रूप से और सार्वजनिक पाप के लिए सार्वजनिक रूप से तौबा करो। (अल-तबरानी ने अल-मुअजम अल-कबीर में मुआज इब्न जबल, अल्लाह उनसे प्रसन्न हो, से रिवायत की है)।[1] | यदि तुम से कोई बुराई हो जाए, तो उसके लिए तौबा करो। गुप्त पाप पर गुप्त रूप से और सार्वजनिक पाप पर सार्वजनिक रूप से तौबा करो। (इमाम तबरानी ने अल-मुअजम अल-कबीर में इसे हज़रत मुआज इब्न जबल रज़ियल्लाहु अन्हु से रिवायत किया। - त) |

हसन सनद के साथ, सार्वजनिक पाप के लिए सार्वजनिक तौबा का आदेश है। और उन्होंने इसका यहाँ तक ऐलान किया कि इसे अखबार में प्रकाशित कराया। अल्लाह हिदायत दे। वसलाम।

मसाला २१९: हज़रत मौलाना सैयद मुहम्मद मियाँ साहब, मारहरा शरीफ की ओर से, रविवार ५ जुमादा अल-उला १३३३ हिजरी।

सम्मानित और आदरणीय मौलाना, आपकी महिमा बनी रहे। अदब और सलाम के बाद अर्ज़ है कि एक औरत के मुँह से ये शब्द निकले: "अल्लाह मियाँ को खबर नहीं, फरिश्ते आए रूह निकालने को।" वह कहती है कि मेरा मतलब इससे यह था कि अल्लाह मियाँ ने किसी और की रूह कब्ज़ करने का हुक्म दिया था और वे गलती से इसकी रूह कब्ज़ करने आ गए। उसका मतलब यह नहीं था कि, माज़ अल्लाह, अल्लाह मियाँ जाहिल (अनजान) हैं। इसके बारे में शरीयत का क्या हुक्म है? क्या यह जुमला इस अर्थ के साथ कैसा है? बहरहाल, जो भी हुक्म हो, उससे तुरंत सूचित करें। जल्दी ज़रूरत है, इसलिए जवाबी कार्ड भेजा जा रहा है। वसलाम।

अल-जवाब (उत्तर):

हज़रत ए गिरामी, आपकी बरकतें बनी रहें। तस्लीम (सलाम) के बाद अर्ज़ है कि यह शब्द हर हाल में कुफ़्र (अधर्म) का शब्द है, बल्कि स्पष्ट कुफ़्र है। इसका साफ़ मतलब इल्म (ज्ञान) का इनकार है और इसका विशुद्ध कुफ़्र होना ज़ाहिर है। और जो तावील (व्याख्या) उसने बयान की, उसका इन शब्दों से कोई संबंध नहीं है। फिर भी बात यही बनेगी कि जिसकी रूह कब्ज़ करने आए थे, हुक्म तो उसका था, लेकिन वे अपनी गलती से दूसरे के पास चले गए जिसकी उन्हें (अल्लाह को) खबर नहीं थी। तो

अब यह दोहरा कुफ़्र हो गया। एक मौला अज़्वजल के इल्म का इनकार, दूसरा फरिश्तों की तरफ गलती से हुक्म के खिलाफ काम करने का श्रेय देना। और अगर मान भी लें कि पहले वाले को छोड़ दिया जाए, तो दूसरे का तो वह खुद अपनी तावील में इकरार करती है, क्या यह कुफ़्र नहीं है?

| अल्लाह तआला ने फरमाया: "और वे वही करते हैं जिसका उन्हें हुक्म दिया जाता है।"[2] | अल्लाह तआला ने फरमाया: और वे वही करते हैं जो उन्हें (हुक्म मिला। - त) |

[1] अल-मुअजम अल-कबीर हदीस ३३१ मकतबा अल-फैयासलिया बेरुत २०/ १५९, कंज़ुल उम्माल हदीस १५१८० मुअस्ससातुर रिसाला बेरुत ४/ २०९ [2] अल-कुरान अल-करीम १६/ ५०

فتاویٰ رضویہ، جلد چہار دہم (۱۴)

میں ارشاد فرمایا:

| اذ عملت سيئة فأحدث عندها توبة السر بالسر و العلانية بالعلانية رواه الطبراني في الكبير عن معاذ بن جبل رضي الله تعالى عنه 1- | اگر کوئی برائی کر بیٹھو تو اس سے توبہ کرو، مخفی گناہ پر مخفی اور اعلانیہ گناہ پر اعلانیہ توبہ کرو (امام طبرانی نے المعجم الکبیر میں اسے حضرت معاذ بن جبل رضی اللہ تعالیٰ عنہ سے روایت کیا۔ت) |

بسندِ حسن اعلانیہ گناہ کی علانیہ توبہ کا حکم ہے اور انھوں نے اس کا یہاں تک اعلان کیا کہ اخبار میں شائع کرایا، اللہ تعالیٰ ہدایت دے والسلام

مسئلہ ۲۱۹: مرسلہ حضرت مولانا سید محمد میاں صاحب از مارہرہ شریف، بروز یک شنبہ ۵ جمادی الاولی ۱۳۳۳ھ مولانا المعظم والمکرم دام مجد ھم، پس از آدابِ سلام نیاز معروض ایک عورت کے منہ سے یہ کلام نکلا "اللہ میاں کو خبر نہیں فرشتے آئے روح نکالنے کو" وہ کہتی ہے میں نے اس سے مراد یہ لیا تھا کہ اللہ میاں نے حکم اور کی قبض روح کا دیا تھا یہ اور کی روح قبض کرنے کو غلطی سے آگئے، یہ مراد نہیں لیا تھا کہ معاذ اللہ اللہ میاں جاہل ہیں، اس کی نسبت شرعی حکم کیا ہے؟ آیا یہ کلمہ اس مراد پر کیسا ہے؟ بہر حال جو حکم ہو اس سے فوراً مطلع فرمایا جاؤں، جلد ضرورت ہے اس وجہ سے جوابی کارڈ روانہ ہے۔ والسلام

الجواب: حضرت گرامی دامت برکاتہم بعد ادائے تسلیم معروض یہ لفظ بہر حال کلمہ کفر ہے بلکہ صریح کفر ہے، اس کے صاف معنی نفی علم ہیں اور اس کا کفر خالص ہونا ظاہر، اور تاویل کہ اس نے بیان کی وہ ان لفظوں سے علاقہ نہیں رکھتی وہ بھی یونہی بنے گی کہ جس کی روح قبض

کرنے آئے اس کا حکم تو تھا یہ اپنی غلطی سے دوسرے کے پاس گئے جس کی اسے خبر نہیں، تو اب دوہرا کفر ہوگیا۔ ایک نفی علم مولیٰ عزوجل دوسرا ملائکہ کی طرف براہِ غلط خلافِ حکم کرنے کی نسبت، اور اگر بالفرض اس سے قطع نظر بھی ہو تو اس دوم کا تو وہ خود اپنی تاویل میں اقرار کرتی ہے یہ کیا کفر نہیں۔

| قال اللہ تعالٰی "وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ" 2- | اللہ تعالٰی نے فرمایا اور وہ وہی کرتے ہیں جو انہیں (حکم ملا۔ت) |

1 المعجم الکبیر حدیث ۳۳۱ مکتبۃ الفیصلیہ بیروت ۲۰/ ۱۵۹، کنز العمال حدیث ۱۵۱۸۰ موسسۃ الرسالہ بیروت ۴/ ۲۰۹ 2 القرآن الکریم ۱۶/ ۵۰

Fatawa Razawiyya Volume 14

Allah the Almighty said: "They do not precede Him in speech, and they act by His command." (27) — It is commanded, and Allah the Almighty has said, they do not precede Him in speech and they are steadfast in acting upon His command. (T)

It is obligatory that she repents and enters Islam; if she has a husband, she must renew the marriage (Nikah). And Allah Almighty knows best.

Problem 220: 25 Dhu al-Qi'dah 1334 AH What do the scholars of the religion and the clear Shariah say regarding this matter? Zahid's daughter kept some money with Zahid as a trust. After a few days, when she needed it and requested it, Zahid refused, saying, "I will not give you the money." The poor girl, out of necessity, went to a Molvi Sahib for a recommendation. The Molvi Sahib recommended her case. Molvi Sahib came and told Zahid, "Pay the girl her money." Zahid said, "I will not listen to you, even if God says it, I will not listen." What is the ruling on this person? Clarify and you will be rewarded. The Answer: Zahid must embrace Islam anew, repent, recite the Kalima Tayyiba, and after renewing his Islam, renew his marriage (Nikah). And Allah Almighty knows best.

Problem 221: From Banaras Cantonment, Mohalla Dethori Mahal, Police Station Sakrour, Molvi Abdul Wahhab, Wednesday, 21 Safar 1334 AH. Is it permissible according to the noble Shariah to write or say the term "Yazid Paleed" (filthy Yazid) regarding Yazid? Is it correct to say "Rahmathullah alayh" (May Allah's mercy be upon him) regarding Yazid? That is all. The Answer: Yazid was indeed filthy (paleed); it is permissible to call and write him as filthy. And no one will say "Rahmathullah alayh" for him except a Nasibi (hater of the Prophet's family), for he is an enemy of the people of the household of the Prophethood (Ahl al-Bayt). We seek refuge with Allah Almighty.

Problem 222: From British Guiana, Demerara, Peters Hall, East Bank, requested by Abdul Ghafoor, 24 Safar al-Muzaffar 1334 AH. And the one who said, "You people are absolute Yazidis and those people are Muslims," then regarding this statement, what... [sentence ends abruptly]

[1] The Holy Quran 21 / 27 Page 604 of 712

फ़तावा रज़विया जिल्द 14

अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "वे बात में उससे पहल नहीं करते और वे उसके हुक्म पर कारबंद होते हैं।" (27) — हुक्म हो, और अल्लाह तआला ने फ़रमाया, बात में उसे सबक़त नहीं करते और वे उसके हुक्म पर कारबंद होते हैं। (त)

फ़र्ज़ है कि ताइब होकर इस्लाम लाये, अगर शौहर रखती है तो तजदीद-ए-निकाह करे। वल्लाह तआला आलम।

मसला 220: 25 ज़ुल-क़ादा 1334 हिजरी उलेमा-ए-दीन और शरह-ए-मतीन इस मसले के बारे में क्या फ़रमाते हैं? ज़ाहिद की लड़की ने ज़ाहिद के पास कुछ रुपये अमानत के तौर पर रखे। कुछ दिनों के बाद ज़रूरत के वक़्त मांगे, ज़ाहिद ने इनकार कर दिया कि तुम्हें रुपये नहीं दूँगा। बेचारी मजबूर होकर मौलवी साहब के पास सिफ़ारिश के लिए गई। मौलवी साहब ने आकर ज़ाहिद से फ़रमाया कि लड़की के रुपये अदा कर दो। ज़ाहिद ने कहा, "आपकी बात नहीं सुनूँगा, ख़ुदा कहे तब भी नहीं सुनूँगा।" इस शख़्स पर क्या हुक्म है? बयान करें, अज्र पाएँ। अल-जवाब: ज़ाहिद नए सिरे से इस्लाम लाये, तौबा करे, कलमा तय्यबा पढ़े, और तजदीद-ए-इस्लाम के बाद तजदीद-ए-निकाह करे। वल्लाह तआला आलम।

मसला 221: बनारस छावनी, मोहल्ला डेठोरी महल, थाना सकरौर, मौलवी अब्दुल वहाब से, बुधवार 21 सफ़र 1334 हिजरी। क्या यज़ीद के लिए 'यज़ीद पलीद' (गंदा यज़ीद) लफ़्ज़ लिखना या कहना शरह शरीफ़ की रूह से जाइज़ है या नहीं? यज़ीद के लिए 'रहमतुल्लाहि अलैहि' कहना दुरुस्त है या नहीं? फ़क़त। अल-जवाब: यज़ीद बेशक पलीद था, उसे पलीद कहना और लिखना जाइज़ है। और उसे 'रहमतुल्लाहि तआला अलैहि' कोई नहीं कहेगा सिवाय नासिबी के, क्योंकि वह अहल-ए-बैत रिसालत का दुश्मन है। वल-इयाज़ु बिल्लाह तआला।

मसला 222: ब्रिटिश गयाना, डेमेरारा, पीटर्स हॉल, ईस्ट बैंक, अब्दुल गफ़ूर की ओर से, 24 सफ़र अल-मुज़फ़्फ़र 1334 हिजरी। और जिसने कहा कि "तुम लोग पक्के यज़ीदी हो और वो लोग मुसलमान हैं" तो इस कलमे पर क्या... [अधूरा वाक्य]

[1] अल-क़ुरआन अल-करीम 21 / 27 पृष्ठ 604 / 712

قَالَ تَعَالٰی "لَا یَسْبِقُوْنَهٗ بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِاَمْرِهٖ یَعْمَلُوْنَ ﴿۲۷﴾" ۱- حکم ہو، اور اللہ تعالٰی نے فرمایا، بات میں اسے سبقت نہیں کرتے اور وہ اس کے حکم پر کاربند ہوتے ہیں۔ (ت)

فرض ہے کہ تائب ہو کر اسلام لائے ، اگر شوہر رکھتی ہے تجدید نکاح کرے۔ واللہ تعالٰی اعلم۔

مسئلہ ۲۲۰: ۲۵ ذوالقعدہ ۱۳۳۴ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین شرع متین اس مسئلے کے بارے میں، زاہد کی لڑکی نے زاہد کے پاس چند روپیہ امانتاً رکھا، چند روز کے بعد وقت ضرورت طلب کیا، زاہد نے انکار کیا تم کو روپیہ نہیں دوں گا، بے چاری مجبور ہو کر مولوی صاحب کے پاس سفارش کو گئی، مولوی صاحب سے سفارش کیا، مولوی صاحب نے آ کر زاہد کو فرمایا لڑکی کا روپیہ ادا کر دو، زاہد نے کہا آپ کی بات نہیں سنوں گا خدا کہے جب بھی نہیں سنوں گا، اس شخص پر کیا حکم ہے؟ بینوا توجروا الجواب: زاہد نئے سرے سے اسلام لائے توبہ کرے، کلمہ طیبہ پڑھے، بعد تجدید اسلام تجدید نکاح کرے۔ واللہ تعالٰی اعلم۔

مسئلہ ۲۲۱: از بنارس چھاؤنی محلہ ڈیٹھوری محل تھانہ سکرور مولوی عبدالوہاب بروز چہار شنبہ ۲۱ صفر ۱۳۳۴ھ یہ کہ یزید کی نسبت لفظ یزید پلید کا لکھنا یا کہنا از روئے شرع شریف جائز ہے یا نہیں؟ یزید کی نسبت رحمۃ اللہ علیہ کہنا درست ہے یا نہیں؟ فقط الجواب: یزید بیشک پلید تھا، اسے پلید کہنا اور لکھنا جائز ہے، اور اسے رحمۃ اللہ تعالٰی علیہ نہ کہے گا مگر ناصبی کہ اہل بیت رسالت کا دشمن ہے، والعیاذ باللہ تعالٰی

مسئلہ ۲۲۲: از برٹش گائنا ڈ مرارا پترس ہال وچ ایسٹ بنک مسئولہ عبدالغفور ۲۴ صفر المظفر ۱۳۳۴ھ اور جس نے کہا کہ تم لوگ سید یزید ہو اور وہ لوگ مسلمان ہیں تو اس کلمہ پر کیا

Fatawa Razawiya Volume 14 (4)

...is the ruling? Only.

The Answer: If said without a valid Sharia-compliant reason, it is a grave sin.

Arabic	Urdu
The Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) said: "Whoever harms a Muslim has harmed me, and whoever harms me has harmed Allah."[1]	The Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) said: "Whoever caused pain to a Muslim, he caused pain to me, and whoever caused pain to me, he caused pain to Allah." And Allah Almighty knows best.

Problem 223: Questioned by Naban Khan, servant of A'la Hazrat Qibla, 20 Rabi-ul-Awwal Sharif 1334 AH. What do the scholars of religion say regarding this matter: if someone says these words about Sharia matters, "What is Sharia? Nowadays, who follows Sharia? This Sharia too is just a debate they've started." What is the status of such a person according to Sharia? Explain and be rewarded.

The Answer: If he said these words literally [meaning to disparage Sharia itself], he has become a disbeliever (Kafir). But if he said it to taunt the people, meaning "Nowadays people have made Sharia like this," then he is a grave sinner because he spoke generally, and the words used also suggest disbelief. And Allah Almighty knows best.

Problem 224: From Karachi Bandar Gari Khata, Aram Bagh, Hujra Islamiya, Maulvi Ahmad Siddique Naqshbandi, 26 Rabi-ul-Awwal 1336 AH. Zaid has authored a book in the beginning of which he has written the following Arabic text: "In the name of Allah, the Most Gracious, the Most Merciful. Our God is Muhammad and He is the worshipped, glorious is His state and powerful His proof; and our Messenger is Muhammad and he is the praised one, peace and blessings of Allah be upon him." Is any interpretation of these words possible or not? If not, what is the Sharia ruling on such a writer? What is the ruling on socializing with him, praying behind him, and having marriages etc. performed by someone with such beliefs? Explain and provide the answer along with supporting texts.

The Answer: Our Imams have ruled that if a statement has ninety-nine possibilities of disbelief and one of Islam, then...

---

[1] Al-Mu'jam al-Awsat, Hadith 3632, Maktabat al-Ma'arif, Riyadh, 4/473.

फतावा रज़विया जिल्द 14 (4)

...हुक्म है? फ़क़त।

अल-जवाब: अगर बिना शरई वजह के कहा तो सख़्त गुनहगार हुआ।

अरबी	उर्दू अनुवाद
नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने फ़रमाया: "जिसने किसी मुसलमान को तकलीफ़ दी उसने मुझे तकलीफ़ दी और जिसने मुझे तकलीफ़ दी उसने अल्लाह को तकलीफ़ दी।"[1]	रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने फ़रमाया: "जिसने किसी मुसलमान को ईज़ा (दुख) दी उसने मुझे ईज़ा दी और जिसने मुझे ईज़ा दी उसने अल्लाह को ईज़ा दी।" वल्लाहु तआला आलम।

मसला २२३: मस्ऊला नबन ख़ां मुलाज़िम आलाहज़रत क़िबला, २० रबी-उल-अव्वल शरीफ़ १३३४ हिजरी। क्या फ़रमाते हैं उलेमा-ए-दीन इस मसले में कि अगर कोई शख़्स उमूर-ए-शरई (शरिया मामलों) के बारे में ये अल्फ़ाज़ कहे कि "शरअ क्या चीज़ है। आज कल शरअ पर कौन अमल करता है, ये शरअ भी एक बहस निकाल रखी है"। वो शख़्स इंदल-शरअ (शरिया की नज़रों में) कैसा है? बयान फ़रमाएं सवाब पायें।

अल-जवाब: अगर उसने वाक़ई तौर पर ये अल्फ़ाज़ कहे तो काफ़िर हो गया और अगर लोगों पर तअ़न (ताना मारने) के तौर पर कहा यानी "आज कल लोगों ने शरअ को ऐसा समझ रखा है" तो सख़्त गुनहगार हुआ कि आम कहा और लफ़्ज़ भी मअ़नी-ए-कुफ़्र (कुफ़्र के अर्थ) का वहम पैदा करते हैं, वल्लाहु तआला आलम।

मसला २२४: अज़ कराची बंदर गाड़ी खाता, आराम बाग़ हुजरा इस्लामिया, मौलवी अहमद सिद्दीक़ नक़्शबंदी, २६ रबी-उल-अव्वल १३३६ हिजरी। ज़ैद ने एक किताब तस्नीफ़ (रचना) की है जिसके शुरू में अरबी इबारत में इस तरह लिखा है: "बिस्मिल्लाह हिर्रहमान निर्रहीम, इलाहुना मुहम्मदुन व हुवा मअबुदुन जल्ला शानुहू व अज्जा बुरहानुहू व रसुलुना मुहम्मदुन व हुवा महमूदुन सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम"। इन अल्फ़ाज़ की कोई तावील (व्याख्या) हो सकती है या नहीं? अगर नहीं तो ऐसे लिखने वाले पर शरअन क्या हुक्म है और उससे मेल-जोल रखना और उसके पीछे नमाज़ पढ़ना और

ऐसे एतकाद (विश्वास) वाले से निकाह वग़ैरा पढ़वाना शरअन कैसा है? बयान फ़रमाएं और इबारतों के साथ जवाब तहरीर फ़रमाएं।

अल-जवाब: हमारे अइम्मा (इमामों) ने हुक्म दिया है कि अगर किसी कलाम में निन्यानवे एहतेमाल (संभावनाएं) कुफ़्र के हों और एक इस्लाम का तो...

---

[1] अल-मोजमुल औसत हदीस ३६३२, मकतबतुल माआरिफ़ रियाज़ ४/४७३।

فتاویٰ رضویہ جلد چہارم (۱۴)

حکم ہے؟ فقط

الجواب: اگر بلاوجہ شرعی کہا سخت گنہ گار ہوا،

عربی	اردو
قال صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم من اذٰی مسلما فقد اذانی ومن اذانی فقد اذی اللہ - 1	رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم نے فرمایا: جس نے کسی مسلمان کو ایذا دی اس نے مجھ کو ایذا دی اور جس نے مجھے ایذا دی اس نے اللہ کو ایذا دی۔ واللہ تعالٰی اعلم۔

مسئلہ ۲۲۳: مسئولہ نبن خاں ملازم اعلیٰحضرت قبلہ ۲۰ ربیع الاول شریف ۱۳۳۴ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین اس مسئلہ میں کہ اگر کوئی شخص امورِ شرعی کی بابت یہ الفاظ کہے کہ شرع کیا چیز ہے۔ آج کل شرع پر کون عمل کرتا ہے، یہ شرع بھی ایک بحث نکال رکھی ہے وہ شخص عندالشرع کیسا ہے؟ بینوا توجروا

الجواب: اگر اس نے واقعی طور پر یہ الفاظ کہے تو کافر ہو گیا اور اگر لوگوں پر طعن کے طور پر کہا یعنی آج کل لوگوں نے شرع کو ایسا سمجھ رکھا ہے تو سخت گنہگار ہوا کہ عام کہا اور لفظ بھی معنی کفر کو موہم ہیں، واللہ تعالٰی اعلم۔

مسئلہ ۲۲۴: از کراچی بندرگاڑی کھاتہ آرام باغ حجرہ اسلامیہ مولوی احمد صدیق نقشبندی ۲۶ ربیع الاول ۱۳۳۶ھ زید نے ایک کتاب تصنیف کی ہے جس کے شروع میں عربی عبارت میں اس طرح لکھا ہے: بسم اللہ الرحمٰن الرحیم الہنا محمد وہو معبود جل شانہ وعز برہانہ ورسولنا محمد و ہو محمود صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم۔ ان الفاظ کی کوئی تاویل ہو سکتی ہے یا نہیں؟ اگر نہیں تو ایسے

لکھنے والے پر شرعاً کیا حکم ہے اور اس سے میل جول رکھنا اور اس کے پیچھے نماز پڑھنا اور ایسے اعتقاد والے سے نکاح وغیرہ پڑھوانا شرعاً کیسا ہے؟ بینوا توجروا۔ جواب مع عبارات تحریر فرمائیں۔

الجواب: ہمارے ائمہ نے حکم دیا ہے کہ اگر کسی کلام میں نانوے احتمال کفر کے ہوں اور ایک اسلام کا تو

---

1 المعجم الاوسط حدیث ۳۶۳۲ مکتبۃ المعارف الریاض ۴/ ۷۳ ۴

Fatawa-e-Razawiyya Volume 14 (14)

It is obligatory that a speech be interpreted in favor of Islam as long as the contrary is not proven. Why should "Muhammad" be read with a Fathah on the Meem in the first sentence? It should be read as "Muhammid" with a Kasrah on the Meem, meaning the Master of the Universe, peace and blessings of Allah be upon him, is Muhammad (the Praised One) — peace and blessings of Allah be upon him — having been praised and lauded repeatedly and abundantly, and his Lord, Almighty and Majestic, is his Muhammid (the Praiser), Who praises and commends him repeatedly and abundantly. Now these meanings are correct, and the word is completely removed from the realm of blasphemy. And even if it is read with a Fathah on the Meem and the literal meaning is intended, i.e., "our Lord has been praised abundantly," even then it will not be blasphemy in the sight of Allah, but there will only be a difference of intention. In any case, there is no doubt about it being impermissible. It is stated in Radd al-Muhtar: "The mere illusion of an impossible meaning is sufficient for prohibition." [1] Merely the suspicion of an impossible meaning is enough for prohibition. (T)

The author should repent and be warned; there is no need for more than this unless a special circumstance requires it. And Allah Almighty knows best.

Issue 225: Asked by Mueen-ud-Din Ahmed Memon Singhi, Bengal, Post Nikla, resident of Jigatla, 7 Rabi' al-Awwal 1337 AH. What do the scholars of religion and the muftis of the firm Shariah say about this issue? If a person, in a state of anger, insults and disparages the scholars and says that "learned people (Ulama) have ruined the country," even though many common people and one Maulvi Sahab were also present in that gathering and conversation, then the Maulvi Sahab asked the mentioned person, "You have attributed the ruin to all scholars; do you say this with faith?" The mentioned person replied, "Learned people have ruined the country." Then the Maulvi Sahab asked again, "Do you say this with faith?" Then the aforementioned person replied, "I say it with faith." And this same person says that "this scholar started this issue, so I didn't say anything; this scholar is my sister's husband. If some other scholar had started the issue, I would not have let him go safely." And if he says any such word of vilification, does marriage end with such things or not? Please write with reference to authentic books; you will be rewarded by Allah.

The Answer: Insulting the scholars of religion is disbelief (kufr). It is stated in Majma' al-Anhur: "Whoever calls a scholar 'uwaylim' (a derogatory term) in a way [of disrespect]..." One who disrespectfully calls a scholar "Uwaylim".

[1] Radd al-Muhtar, Kitab al-Hazr, Section on Sale, Dar Ihya al-Turath al-Arabi, Beirut, 5/253. Page 606 of 712

फ़तावा-ए-रज़विया जिल्द चौदहवीं (१४)

यह वाजिब है कि किसी कलाम (भाषण) को इस्लाम की संभावना पर महमूल (व्याख्यायित) किया जाए जब तक कि उसके विपरीत साबित न हो। पहले जुमले में 'मुहम्मद' मीम पर फ़तह (जबर) के साथ क्यों पढ़ा जाए? 'मुहम्मिद' मीम के नीचे कस्रह (ज़ेर) के साथ कहा जाए, यानी हुज़ूर सैयदे आलम सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम 'मुहम्मद' (प्रशंसित) हैं — सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम — जिनकी बार-बार बहुत प्रशंसा और स्तुति की गई, और उनका रब अज़्ज़ वजल्ल उनका 'मुहम्मिद' (प्रशंसा करने वाला) है, जो बार-बार बहुत उनकी प्रशंसा और तारीफ करने वाला है। अब ये अर्थ सही हो गए और शब्द पूरी तरह कुफ्र (नास्तिकता) से निकल गया। और अगर मीम पर फ़तह के साथ ही पढ़ें और शाब्दिक अर्थ मुराद हों, यानी "हमारे रब की बहुत प्रशंसा की गई है", तब भी अल्लाह के नज़दीक कुफ्र न होगा, लेकिन अब सिर्फ नियत (इरादे) का फर्क होगा। बहरहाल, इसके नाजायज़ होने में कोई संदेह नहीं। रद-उल-मुहतार में है: "मज्रद इबहाम-उल-मअना-उल-मुहाल काफी फ़िन-मन्अ १" सिर्फ असंभव अर्थ का भ्रम भी निषेध के लिए पर्याप्त है। (त)

लेखक को तौबा करनी चाहिए और उसे सचेत किया जाना चाहिए, इससे ज्यादा की ज़रूरत नहीं है जब तक कि कोई विशेष स्थिति इसके लिए प्रेरित न करे। वल्लाहु तआला आलम (और अल्लाह तआला बेहतर जानता है)।

मसला २२५: प्रार्थी मुईन-उद-दीन अहमद मेमन सिंघी, बंगाल, पोस्ट निकला, निवासी जिगातला, ७ रबी-उल-अव्वल १३३७ हिजरी। उलेमा-ए-दीन और मुफ़्तियान-ए-शरा मुतीन इस मसले में क्या फरमाते हैं कि अगर कोई व्यक्ति क्रोधित होकर उलेमा (विद्वानों) का अपमान और तिरस्कार करे और कहे कि "आलिम लोगों ने देश बर्बाद कर दिया है", जबकि उस सभा और बातचीत में बहुत से आम लोग और एक मौलवी साहब भी उपस्थित थे, तो मौलवी साहब ने उक्त व्यक्ति से पूछा कि "तुमने खराबी का संबंध सभी उलेमा से जोड़ा है, क्या तुम यह ईमान (आस्था) के साथ कहते हो?" तो उक्त व्यक्ति ने उत्तर दिया कि "आलिम लोगों ने देश बर्बाद कर दिया", फिर मौलवी साहब ने पूछा कि "क्या तुम यह बात ईमान के साथ कहते हो?" तो उस वर्णित व्यक्ति ने उत्तर दिया कि "मैं ईमान के साथ कहता हूँ।" और यही व्यक्ति कहता है कि "इस आलिम ने यह मसला शुरू किया, इसलिए मैंने कुछ नहीं कहा, यह आलिम मेरी बहन का पति है, अगर कोई दूसरा आलिम मसला शुरू करता तो मैं उसे सुरक्षित जाने नहीं देता।" और अगर वह अपमान का कोई ऐसा शब्द कहे, तो क्या ऐसी

बातों से निकाह (विवाह) टूट जाता है या नहीं? विश्वसनीय पुस्तकों के संदर्भ के साथ लिखकर उत्तर दें, अल्लाह के यहाँ पुरस्कृत होंगे।

अल-जवाब: उलेमा-ए-दीन का अपमान कुफ्र है। मज्मअ-उल-अनहुर में है: "मन काला लि-आलिमिन उवैलिमिन अला वज्हिन" जिसने बेअ़बी करते हुए आलिम को 'उवैलिम' कहा।

1. रद-उल-मुहतार, किताब अल-हज़र, फस्ल फिल बैअ, दार इह्या अल-तुराथ अल-अरबी, बेरुत ५/२५३। ७१२ में से पृष्ठ ६०६

واجب ہے کہ احتمال اسلام پر کلام محمول کیا جائے جب تک اس کا خلاف ثابت نہ ہو، پہلے جملہ میں محمد بفتح میم کیوں پڑھا جائے مُحَمِّد بکسرِ میم کہا جائے یعنی حضور سیدِ عالم صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم محَمّد ہیں صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم بار بار بکثرت حمد و ثنا کئے گئے، اور ان کا رب عزوجل ان کا مُحَمِّد ہے بار بار بکثرت ان کی مدح و تعریف فرمانے والا، اب یہ معنی صحیح ہو گئے اور لفظ بالکل کفر سے نکل گیا اور اگر بفتح میم ہی پڑھیں اور معنی لغوی مراد ہیں یعنی ہمارا رب بکثرت حمد کیا گیا ہے جب بھی عنداللہ کفر نہ ہو گا مگر اب صرف نیت کا فرق ہو گا بہرحال ناجائز ہونے میں شبہ نہیں۔ ردالمحتار میں ہے: مجرد ایھام المعنی المحال کاف فی المنع ۱۔ محض معنی محال کا وہم بھی منع کے لئے کافی ہوتا ہے۔ (ت) مصنف کو توبہ چاہئے اور اسے متنبہ کیا جائے اس سے زیادہ کی ضرورت نہیں مگر یہ کہ کوئی حالت خاصہ داعی ہو، واللہ تعالٰی اعلم۔

مسئلہ ۲۲۵: مسئولہ معین الدین احمد میمن سنگھی بنگال پوسٹ نیکلا ساکن جیگاتلہ ۷ ربیع الاول ۱۳۳۷ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین ومفتیانِ شرع متین اس مسئلہ میں کہ اگر کسی شخص نے غضبناک ہو کر علماء کی توہین اور حقارت کرے اور کہے کہ عالم لوگوں نے دیس خراب کر دیا ہے حالانکہ اس جلسہ و گفتگو میں بہت سارے عوام الناس اور ایک مولوی صاحب بھی موجود تھے تو مولوی صاحب نے شخص مذکور سے دریافت کیا کہ تم نے خرابی کی نسبت تمام علماء کی طرف کی ہے یہ تم ایمان کے ساتھ کہتے ہو تو شخص مذکور نے جواب دیا کہ عالم لوگوں نے دیس خراب کر دیا، پھر مولوی صاحب نے دریافت کیا کہ یہ بات تم ایمان کے ساتھ کہتے ہو تو اس شخص مسطور نے جواب دیا کہ میں ایمان کے ساتھ کہتا ہوں اور یہی شخص کہتا ہے کہ اس عالم

نے مسئلہ ہذا کو جاری کیا، اس لئے کچھ نہیں کہا یہ عالم میری خواہر کا خاوند ہے اگر دوسرا کوئی عالم مسئلہ جاری کرتا تو سلامت جانے نہ دیتا اور کوئی ایسا ہی لفظ تشنیع کا کہے تو ایسی باتوں سے نکاح جاتا رہتا ہے یا نہیں؟ بحوالہ کتب معتبرہ کے تحریر فرما دیں عنداللہ ماجور ہوں گے۔

الجواب: علمائے دین کی توہین کفر ہے۔ مجمع الانہر میں ہے: من قال لعالم عویلم علی وجہ جس نے بے ادبی کرتے ہوئے عالم کو عویلم کہا

۱ ردالمحتار کتاب الحظر فصل فی البیع داراحیاء التراث العربی بیروت ۵ / ۲۵۳ Page 606 of 712

Fatawa Rizvia, Volume 14

Disdain is certainly disbelief[1] - He committed disbelief. (T)

Renewal of Islam is mandatory for this person, and after that, he should perform a new marriage with his wife. And Allah Almighty knows best.

Question 226 to 229: From Lucknow, Ihata Faqeer Muhammad Khan, adjacent to the shop of Zahoor Bakhsh fuel-seller, asked by Hazrat Muhammad Mian Sahib, 28 Rabi-ul-Akhir 1337 AH.

(1) A Muslim who used to pray much faster than usual was told by another Muslim as a rebuke, "Have you considered prayer a game?" Another person replied to this, "What else?", seemingly also as a rebuke. What is the ruling for him?

(2) Some people do not recite the full 'La Hawla wa la Quwwata illa Billahil Aliyyil Azeem', but when needed, they restrict it to just 'La Hawla' or 'La Hawla wa la Quwwata illa Billah' without reason. Although it is very ugly and heinous, does it involve disbelief in any way? Or is it permissible to consider the meaning of this entire sentence as only an entry of negation?

(3) Calling the courts of Christians etc. and the rulers of today's time 'Justice' or 'Just' is hard, and jurists have even given the ruling of disbelief. Refraining from it is necessary, but the matter to be inquired is whether this ruling of disbelief is a Mufta biha (authoritative) ruling such that those who use it become disbelievers? And if so, does definitive disbelief apply to them, and such a definitive one that even someone who does not consider them a disbeliever, their own faith becomes impaired?

(4) What is the ruling for a scribe who writes a book for a fee, and in that writing there is something contrary to religion, and those who print and publish it for a fee publish it? Or if someone does it without a fee just out of courtesy? Or if someone writes a piece for handwriting practice and copies such words? Or in all these cases, if they read it with their tongue, what is the ruling?

Answer:

(1) There is no blame on the one who said "What else?" when his intention was also to rebuke this thief of prayer.

(2) Restricting to just 'La Hawla wa la Quwwata illa Billah' at the time of need is ugly; it has no relation to disbelief because...

[1] Majma' al-Anhur Sharh Multaqa al-Abhur, Chapter 4 on Disdain for Knowledge, Dar Ihya al-Turath al-Arabi, Beirut, 1/695.

फ़तावा रज़विया, खंड 14

अपमान करना निश्चित रूप से कुफ्र है[1] - उसने कुफ्र किया। (त)

इस व्यक्ति पर इस्लाम का नवीनीकरण (तजदीद-ए-इस्लाम) अनिवार्य है और उसके बाद वह अपनी पत्नी से नया निकाह करे। और अल्लाह तआला सबसे बेहतर जानता है।

मसाला 226 से 229: लखनऊ, अहाता फ़क़ीर मुहम्मद ख़ान, ज़हूर बख़्श ईंधन विक्रेता की दुकान के पास से, हज़रत मुहम्मद मियां साहब द्वारा पूछा गया, 28 रबी-उल-आख़िर 1337 हिजरी।

(1) एक मुसलमान जो सामान्य से बहुत जल्दी नमाज़ पढ़ लेता था, उसे एक अन्य मुसलमान ने डाँटते हुए कहा, "क्या तुमने नमाज़ को खेल समझ रखा है?" इस पर एक दूसरे व्यक्ति ने कहा, "और क्या", ज़ाहिर तौर पर उसने भी डाँट के तौर पर कहा। उसके लिए क्या हुक्म है?

(2) कुछ लोग 'ला हौला वला कुव्वता इल्ला बिल्लाहिल अलिय्यिल अज़ीम' पूरा नहीं पढ़ते हैं, बल्कि ज़रूरत पड़ने पर बिना किसी कारण के सिर्फ'ला हौला' या 'ला हौला वला कुव्वता इल्ला बिल्लाह' पर ही संक्षिप्त कर देते हैं। हालाँकि यह बहुत बुरा और घृणित है, लेकिन क्या इसमें किसी भी तरह से कुफ्र (अधर्म) है? या इस पूरे वाक्य का ज्ञान केवल निषेध के प्रवेश के रूप में निर्धारित करना कैसा है?

(3) ईसाइयों आदि की अदालतों और आज के ज़माने के इन शासकों को 'अदालत' या 'न्यायप्रिय' (आदिल) कहना, हालाँकि यह कठिन है और न्यायविदों (फ़ुक़हा) ने कुफ्र तक का हुक्म फ़रमाया है। इससे बचना ज़रूरी है, लेकिन पूछने वाली बात यह है कि क्या कुफ्र का यह हुक्म मुफ़्ता बिहा (सम्मत) मसला है कि ऐसा उपयोग करने वाले काफ़िर हो जाते हैं? और अगर है, तो क्या उन पर कतई (निश्चित) कुफ्र लागू होता है, और वह भी ऐसा कतई कि जो दूसरा उन्हें काफ़िर न समझे, उसके ईमान में भी खराबी आ जाए?

(4) उस लेखक का क्या हुक्म है जो मज़दूरी पर किताबत (लेखन) करे और उस लेखन में धर्म के विरुद्ध कोई बात हो, और मज़दूरी पर छापने और प्रकाशित करने वाले उसे प्रकाशित करें? या कोई व्यक्ति बिना मज़दूरी के केवल शिष्टाचार (मुरव्वत) के नाते ऐसा करे? या कोई व्यक्ति लिखावट की सफाई के लिए कोई टुकड़ा आदि लिखे और उसमें ऐसे शब्द भी नकल कर जाए? या इन सभी स्थितियों में ज़बान से पढ़े तो क्या हुक्म है?

अल-जवाब (उत्तर):

(1) "और क्या" कहने वाले पर कोई दोष नहीं है, जबकि उसका उद्देश्य भी इस नमाज़ के चोर को डाँटना हो।

(2) ज़रूरत के समय सिर्फ'ला हौला वला कुव्वता इल्ला बिल्लाह' पर संक्षिप्त करना बुरा है, इसका कुफ्र से कोई संबंध नहीं है क्योंकि...

[1] मजमअ अल-अनहुर शरह मुल्तका अल-अबहुर, अध्याय 4 ज्ञान के अपमान के बारे में, दार इह्या अत-तुराथ अल-अरबी, बेरूत, 1/695।

فتاوٰی رضویہ، جلد چہار دہم (۱۴)

الاستخفاف فقد کفر[1] - اس نے کفر کیا۔ (ت)

اس شخص پر تجدید اسلام لازم ہے اور اس کے بعد اپنی عورت سے نکاح جدید کرے۔ واللہ تعالٰی اعلم۔

مسئلہ ۲۲۶ تا ۲۲۹: از لکھنؤ احاطہ فقیر محمد خاں متصل دکان ظہور بخش ہیزم فروش مسئولہ حضرت محمد میاں صاحب ۲۸ ربیع الآخر ۱۳۳۷ھ

(۱) ایک مسلم جو نماز خلاف معمول بہت جلدی سے پڑھ لیتا تھا اس کو زجراً ایک اور مسلم نے کہا کیا تو نے نماز کو کھیل سمجھ رکھا ہے، اس پر ایک دوسرے نے کہا اور کیا بظاہر اس نے بھی زجراً کہا اس کے لئے کیا حکم ہے؟

(۲) بعض لوگ لا حول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم پورا نہیں پڑھتے بلکہ عند الحاجت جب پڑھتے ہیں صرف لاحول یا لاحول ولا قوۃ الا باللہ پر بے وجہ اقتصار کرتے ہیں اگرچہ سخت قبیح و شنیع ہے مگر اس میں کفر تو کسی طرح بھی نہیں یا کیا اس پورے جملہ کا علم صرف جزو مدخول نفی مقرر کرنا کیسا ہے؟

(۳) نصاریٰ وغیرہ کی کچہریوں اور ان حکام آج کل کے زمانہ والوں کو عدالت یا عادل کہنا اگرچہ سخت ہے اور فقہاء نے حکم کفر تک فرمایا اس سے احتراز ضرور ہے مگر بات دریافت طلب یہ ہے کہ آیا یہ حکم کفر مسئلہ مفتی بہا ہے کہ ایسا استعمال کرنے والے کافر ہوجائیں اور اگر ہے تو کیا قطعی کفران پر عائد ہے اور قطعی بھی ایسا کہ جو دوسرا کافر نہ سمجھے اس کے بھی ایمان میں خلل آئے۔

(۴) کاتب جو اُجرت پر کتابت کرے اور اس کتابت میں امر مخالف دین ہو اور اُجرت پر چھاپنے شائع کرنے والے اسے شائع کریں یا کوئی شخص بے اُجرت محض مروت سے ایسا کرے تو اس کا کیا حکم ہے؟ یا کوئی شخص صفائی خط کے لئے کوئی قطعہ وغیرہ لکھے اور اس میں ایسے کلمات بھی نقل کر جائے یا ان سب صورتوں میں زبان سے پڑھے تو کیا حکم ہے؟

الجواب:

(۱) "اور کیا" کہنے والے پر الزام نہیں جب کہ اسے بھی اس سارق نماز پر زجر مقصود ہو۔

(۲) عند الحاجه صرف لا حول ولا قوة الا بالله پر اقتصار قبیح ہے کفر سے کوئی علاقہ نہیں کہ

[1] مجمع الانهر شرح ملتقى الابحر الفصل الرابع فى الاستخفاف بالعلم دار احياء التراث العربي بيروت ۱/ ۶۹۵

Fatawa-e-Razvia Volume (14)

...is for the negation of one's own power and strength; hence, just saying 'La hawla' is not harmful. (3) 'Adalat' (Justice) is prevalent as a term; its literal meaning is not intended, therefore Takfir (declaring someone an infidel) is impossible. However, calling someone 'Adil' (just) is certainly a word of disbelief (kufr), but this is merely for the sake of flattery, so renewal of Islam and marriage is sufficient. Yes, if one believes something contrary to what was revealed to be justice by conviction, then that is definitely disbelief, as 'Whoever doubts his disbelief has indeed disbelieved.' (He who doubts in his infidelity is also an infidel - T) (4) 'The pen is one of the two tongues' (Pen is also a language - T). Whatever judgments apply to what is spoken by the tongue also apply to the pen. Such wages are forbidden (Haram), its publication is forbidden, and such courtesy leads to hellfire. If it is not by conviction, then it is not disbelief (Kufr). And Allah Almighty knows best.

Problem 230: Question from Mirza Muhammad Usman Beg, from village Shahbazpur, post office Mahmoodpur, district Bareilly, 4 Jamadi-ul-Awwal 1334 AH. What do the scholars of religion and jurists of the firm Shariah say in this matter: a Muslim person intentionally said with his tongue, 'I do not know who God and the Messenger are, nor do I know what a mosque is,' and that person is an adult. So, what should be said about this person? Is his marriage intact or not? And is the animal slaughtered by him permissible or not? The Answer: The questioner has not written the full context of what the conversation was when he said this. If these words were spoken in contempt, then he is certainly a disbeliever (kafir) and an apostate (murtad). The wife is out of the marriage, and the animal slaughtered by him is forbidden. If he said it to express regret over his state and ignorance, meaning 'I am so ignorant that I have no recognition of God, no knowledge of the Messenger, nor do I have any appreciation for the mosque,' then there is no blame on him, except that the manner of expression is not good. And Allah Almighty knows best.

Problem 231: From Rahmat Ali, servant at the shrine of Shah Dana, via Maulvi Nizam-ud-Din, one of the students of Madrasa Ahl-e-Sunnat, Bareilly, Mohalla Sudagran, 8 Jamadi-ul-Awwal 1334 AH. What do the scholars of religion and jurists of the firm Shariah say in this matter: many people were coming towards the shrine of Shah Dana (mercy be upon him) while reciting Naat Sharif, and they had a shroud (chadar) with them, when a few people said that...

[1] Durr-e-Mukhtar, Chapter of the Apostate, Mujtabai Press, Delhi, 1/356.

फ़तवा-ए-रज़विया जिल्द (14)

...अपनी शक्ति और सामर्थ्य के निषेध के लिए है; इसलिए केवल 'ला हौला' कहना हानिकारक नहीं है। (3) 'अदालत' (न्याय) एक शब्द के रूप में प्रचलित है; इसका शाब्दिक अर्थ अभीष्ट नहीं होता, इसलिए तक़फ़िर (काफ़िर कहना) असंभव है। हालाँकि, उसे 'आदिल' (न्यायप्रिय) कहना निश्चित रूप से कुफ़्र का शब्द है, लेकिन यह केवल खुशामद के कारण होता है, इसलिए इस्लाम और निकाह का नवीनीकरण पर्याप्त है। हाँ, यदि कोई वही बात जिसे अल्लाह ने नहीं उतारा (खिलाफ़-ए-मानज़ल), उसे विश्वास (एतिकाद) के तौर पर न्याय समझे, तो वह निश्चित रूप से कुफ़्र है, जैसा कि कहा गया: 'जिसने उसके कुफ़्र में संदेह किया, वह स्वयं काफ़िर हो गया।' (जिसने उसके कुफ़्र में शक किया वह भी काफ़िर है - त) (4) 'कलम दो ज़बानों में से एक है' (कलम भी एक ज़बान है - त)। जो हुक्म ज़बान से कहने पर हैं, वही कलम पर भी हैं, और ऐसी मज़दूरी हराम है, उसका प्रकाशन हराम है, और ऐसी मुरव्वत (सौजन्यता) जहन्नम की आग में ले जाने वाली है। यदि यह विश्वास के साथ न हो तो कुफ़्र नहीं है। और अल्लाह ताला सबसे बेहतर जानता है।

मसला 230: मिर्ज़ा मोहम्मद उस्मान बेग, ग्राम शाहबाज़पुर, डाकखाना महमूदपुर, ज़िला बरेली, 4 जमादी-उल-अव्वल 1334 हिजरी की ओर से पूछा गया प्रश्न। धर्म के विद्वान और सुदृढ़ शरीयत के मुफ़्ती इस मसले में क्या कहते हैं कि एक मुसलमान व्यक्ति ने जानबूझकर अपनी ज़बान से कहा कि 'मैं नहीं जानता कि खुदा और रसूल कौन हैं और न ही मैं जानता हूँ कि मस्जिद क्या चीज़ है', और वह व्यक्ति वयस्क है। तो इस व्यक्ति के बारे में क्या कहना चाहिए? क्या उसका निकाह बरकरार रहा या नहीं? और क्या उसके हाथ का ज़बीहा (ज़बह किया हुआ जानवर) जायज़ है या नहीं? उत्तर: सवाल करने वाले ने पूरी बात नहीं लिखी कि किस बातचीत के दौरान उसने यह कहा। अगर ये शब्द अपमान के तौर पर कहे गए हैं, तो वह निश्चित रूप से काफ़िर और मुर्तद (धर्मत्यागी) है। पत्नी निकाह से बाहर हो गई और उसके हाथ का ज़बीहा हराम है। और अगर अपनी हालत पर अफ़सोस और अपनी अज्ञानता बताने के लिए कहा कि 'मैं इतना जाहिल हूँ कि न खुदा की पहचान है, न रसूल की मारिफ़त है, और न ही मस्जिद की कोई क़द्रदानी मुझे है', तो उस पर कोई इल्ज़ाम नहीं है, सिवाय इसके कि बात कहने का अंदाज़ अच्छा नहीं है। और अल्लाह ताला सबसे बेहतर जानता है।

मसला 231: रहमत अली, शाह दाना दरगाह के खादिम, मौलवी निज़ामुद्दीन के माध्यम से, जो मदरसा अहले सुन्नत, बरेली, मोहल्ला सौदागरान के छात्रों में से एक हैं, 8 जमादी-उल-अव्वल 1334 हिजरी। धर्म के विद्वान और सुदृढ़ शरीयत के मुफ़्ती इस मसले में क्या कहते हैं कि बहुत से लोग नात

शरीफ़ पढ़ते हुए शाह दाना (रहमतुल्लाहि अलैहि) के मज़ार की तरफ़ आ रहे थे और उनके साथ चादर थी, तब कुछ लोगों ने कहा कि...

[1] दुर्रे मुख्तार, बाबुल मुर्तद, मतबा मुज्तबाई दिल्ली, 1/356.

اپنے حول و قوت کی نفی کے لئے ہے علیٰ ہذا صرف لا حول کہنا حرج نہیں رکھتا۔ (۳) عدالت بطور علم رائج ہے معنی وضعی مقصود نہیں ہوتے لہٰذا تکفیر ناممکن ، البتہ عادل کہنا ضرور کلمہ کفر ہے مگر یہ محض بروجہ خوشامد ہوتا ہے لہٰذا تجدید اسلام و نکاح کافی، ہاں خلافِ ما نزل کو اعتقاداً عدل جانے تو قطعاً وہی کفر ہے کہ من شک فی کفرہ فقد کفر (جس نے اس کے کفر میں شک کیا وہ بھی کافر ہے ۔ ت) (۴) القلم احد اللسانین (قلم بھی ایک زبان ہے۔ ت) جو زبان سے کہے پر احکام ہیں، وہی قلم پر، اور ایسی اجرت حرام، اس کی اشاعت حرام، اور ایسی مروت فی النار، اعتقاداً نہ ہو تو کفر نہیں۔ واللہ تعالیٰ اعلم۔ مسئلہ ۲۳۰: مسئولہ مرزا محمد عثمان بیگ از موضع شہباز پور ڈاکخانہ محمود پور ضلع بریلی ۴ جمادی الاول ۱۳۳۴ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین ومفتیان شرع متین اس مسئلہ میں کہ ایک مسلمان شخص نے اپنی زبان سے قصداً کہا کہ میں خدا و رسول کو نہیں جانتا ہوں کہ کون ہیں اور نہ مسجد کو جانتا ہوں کہ کیا چیز ہے، اور وہ شخص عمر کا بھی بالغ ہے، پس اس شخص کو کیا کہنا چاہئے؟ اور اس کا نکاح قائم رہا یا نہیں؟ اور اس کے ہاتھ کا ذبیحہ درست ہے یا نہیں؟ الجواب: سائل نے پوری بات نہ لکھی کہ کیا گفتگو تھی جس پر اس نے یہ کہا، اگر یہ کلمات بطور تحقیر کہے ہیں تو یقیناً کافر و مرتد ہے، عورت اس نکاح سے نکل گئی اور اس کے ہاتھ کا ذبیحہ حرام، اور اگر اپنی حالت پر افسوس اور اپنے جہل کے بیان کے لئے کہا کہ میں ایسا جاہل کہ نہ خدا کی پہچان نہ رسول کی معرفت نہ مسجد ہی کی کوئی قدر شناسی مجھے ہوتی ہے تو اس پر الزام نہیں سوا اس کے کہ طرزِ ادا اچھی نہیں۔ واللہ تعالیٰ اعلم مسئلہ ۲۳۱: رحمت علی خادم درگاہ شاہ دانہ بتوسط مولوی نظام الدین یکے از طلباء مدرسہ اہلسنت۔ بریلی محلہ سوداگران ۸ جمادی الاول ۱۳۳۴ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین ومفتیان

شرع متین اس مسئلہ میں کہ بہت سے اشخاص نعت شریف پڑھتے ہوئے شاہ دانہ علیہ الرحمۃ کے مزار کی طرف آتے تھے اور ان کے ہمراہ چادر تھی کہ چند اشخاص نے کہا کہ

1 درمختار باب المرتد مطبع مجتبائی دہلی ۱ / ۳۵۶

Someone used an abusive phrase involving a daughter. What is the ruling of the Sharia for those who uttered this phrase, and how should they repent? Only.

Answer: Whoever uttered this impure phrase has committed a severe major sin (Guna-e-Kabira). It is obligatory for all of them to repent publicly, just as they said it publicly, and seek forgiveness from Muslims; otherwise, they will remain entangled in the violation of human rights (Haq-ul-Abd). In the pure Sharia, under an Islamic government, the punishment for those who say such things is eighty lashes each, and their testimony would be rejected forever. And Allah Almighty knows best.

Mas'alah 232: From Nizam Ali Khan son of Imam Ali Khan, Pargana Siwan, District Badaun, Bhawani Pur Kheru, 10 Jumada al-Ula 1334 AH. If a Muslim calls another Muslim an infidel (Kafir) in a riddle, what does the Sharia say about it?

Answer: The question should be clear; what is the point of speaking in riddles? The full statement should be written so an answer can be given—what was said, to whom it was said, and on what basis. Only.

Mas'alah 233: Sent by Mir Syed Amjad Ali, Sunni Hanafi, resident of Gorkhali area, currently in Bahraich district, Mohalla Bari Hat, house of Maulvi Abu Muhammad Sahib, 9 Jumada al-Ula 1334 AH. What do the scholars of religion and jurists of the firm Sharia say regarding a Sunni Hanafi Muslim named Gulzar Khan who developed an illegitimate relationship with a woman from the sweeper community? For a long time, he lived in that woman's house and shared meals with her. After some time, due to divine guidance or worldly shame, he broke off the relationship with the woman and repented for his past actions in a public gathering. After repenting, the nearby Muslims resumed eating and drinking with Gulzar without hesitation. Several people consider Gulzar and the Muslims associated with him as having exited Islam, and they influence the ignorant to share their view, stating that Gulzar Khan can in no way remain a Muslim and repentance is nothing.

Answer: These several people are purely in error and injustice. It is obligatory to accept the repentance of a Muslim brother. Allah Almighty Himself accepts the repentance of His servants. It is in the Great Quran: "It is He who accepts repentance from His servants" | It is Allah who accepts the repentance of His servants and [forgives] sins.

किसी ने बेटी से संबंधित एक अपमानजनक वाक्यांश का उपयोग किया है। उन व्यक्तियों के लिए शरीयत का क्या आदेश है जिन्होंने यह शब्द कहे हैं, और उन्हें किस तरह पश्चाताप (तौबा) करना चाहिए? केवल।

उत्तर: जिस किसी ने भी यह अपवित्र शब्द कहे हैं, उन सभी ने गंभीर महापाप (गुनाह-ए-कबीरा) किया है। उन सभी पर अनिवार्य है कि वे सार्वजनिक रूप से तौबा करें, जिस तरह उन्होंने सार्वजनिक रूप से यह कहा था, और मुसलमानों से माफ़ी माँगें; अन्यथा वे 'हक़-उल-अब्द' (मनुष्यों के अधिकारों का उल्लंघन) में फंसे रहेंगे। शरीयत-ए-मुताहरा में, इस्लामी शासन के तहत, ऐसा कहने वालों के लिए अस्सी-अस्सी कोड़ों की सजा का आदेश है, और फिर हमेशा के लिए उनकी गवाही अमान्य कर दी जाती है। और अल्लाह तआला सबसे बेहतर जानता है।

मसअला 232: निज़ाम अली खान वल्द इमाम अली खान, परगना सिवान, जिला बदायूँ, भवानीपुर खैरू से, 10 जुमादा अल-उला 1334 हिजरी। इस पहेली में यदि एक मुसलमान दूसरे को काफिर कहे, तो शरीयत इसके बारे में क्या कहती है?

उत्तर: सवाल साफ़ होना चाहिए; पहेली में बात करने का क्या मतलब? पूरी बात लिखी जानी चाहिए ताकि जवाब दिया जा सके—क्या कहा गया, किसे कहा गया और किस आधार पर कहा गया। केवल।

मसअला 233: प्रेषक मीर सैयद अमजद अली सुन्नी हनफी, निवासी गोरखाली क्षेत्र, हाल मुकाम जिला बहराइच, मोहल्ला बड़ी हाट, मकान मौलवी अबू मोहम्मद साहब, 9 जुमादा अल-उला 1334 हिजरी। धर्म के विद्वान और सुदृढ़ शरीयत के मुफ़्ती क्या कहते हैं कि एक सुन्नी हनफी मुसलमान, जिसका नाम गुलज़ार खान है, ने मेहतर जाति की एक महिला के साथ नाजायज संबंध बना लिए। वह काफी समय तक उस महिला के घर पर रहा और उसके साथ खान-पान करता रहा। कुछ समय बाद, दैवीय सहायता या दुनियावी शर्म के कारण, उसने उस महिला से नाता तोड़ लिया और एक सार्वजनिक सभा में अपने पिछले कार्यों से तौबा कर ली। तौबा करने के बाद, आस-पास के मुसलमानों ने बिना किसी हिचकिचाहट के गुलज़ार के साथ खान-पान जारी रखा। कई लोग ऐसे हैं जो गुलज़ार और उसके साथ शामिल मुसलमानों को इस्लाम से बाहर समझते हैं, और अज्ञानियों को

अपना हमख्याल बनाते हैं और बयान करते हैं कि गुलज़ार खान किसी भी तरह मुसलमान नहीं रह सकता और तौबा कोई चीज़ नहीं है।

उत्तर: ये कई लोग केवल गलती और ज़ुल्म पर हैं। मुसलमान भाई की तौबा स्वीकार करना वाजिब है। अल्लाह अज़्वजल खुद अपने बंदों की तौबा स्वीकार करता है। क़ुरआन-ए-अज़ीम में है: "वही है जो अपने बंदों की तौबा क़बूल फ़रमाता है" | अल्लाह ही है जो अपने बंदों की तौबा क़बूल करता है और गुनाहों [को माफ़ करता है]।

पेज 609 का 712

بیٹی چودوں نے چوپٹی سی مقرر کرلی ہے جو لئے پھرتے ہیں پس جن اشخاص نے یہ کلمہ کہا ہے ان پر شرع شریف میں کیا حکم ہے اور ان کو توبہ کس طرح پر چاہئے؟ فقط الجواب: جس جس نے یہ ناپاک کلمہ کہا سب سخت گناہ کبیرہ کے مرتکب ہوئے ان سب پر فرض ہے کہ علانیہ توبہ کریں جس طرح علانیہ یہ کہا ہے اور مسلمانوں سے معافی مانگیں ورنہ حق العبد میں گرفتار رہیں گے، شریعت مطہرہ میں سلطنت اسلام کے یہاں ایسے کہنے والوں پر اسی اسی کوڑوں کی سزا کا حکم ہے، پھر ہمیشہ کو ان کی گواہی مردود، واللہ تعالیٰ اعلم۔

مسئلہ ۲۳۲: از نظام علی خاں ولد امام علی خاں پرگنہ سیوان ضلع بدایوں بھوانی پور خیر و، ۱۰ جمادی الاولیٰ ۱۳۳۴ھ اس معمہ میں مسلمان ایک دوسرے کو کافر کہے تو شریعت اس کو کیا کہتی ہے؟ الجواب: سوال صاف کرنا چاہئے معمہ میں کہنے کا کیا معنی، بات پوری لکھی جائے تو جواب دیا جائے، کیا کہا اور کسے کہا اور کس بنا پر کہا۔ فقط

مسئلہ ۲۳۳: مرسلہ میر سید امجد علی سنی حنفی ساکن علاقہ گور کھالی وارد حال ضلع بہرائچ محلہ بڑی ہاٹ مکان مولوی ابو محمد صاحب ۹ جمادی الاولیٰ ۱۳۳۴ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین و مفتیانِ شرع متین کہ ایک مسلمان سنی حنفی مسمیٰ گلزار خاں نے ایک عورت قوم مہتر سے تعلق نا جائز پیدا کرلیا عرصہ تک اس عورت کے مکان پر رہ کر اکل و شرب اس کے ساتھ کرتا رہا، کچھ عرصہ بعد بوجہ تائید غیبی یا شرمِ دنیاوی عورت سے اس نے قطع تعلق کرکے پانے افعال سابقہ سے ایک مجمعِ عام میں تائب ہو گیا، تائب ہونے کے بعد مسلمانانِ قرب و جوار نے مسمیٰ گلزار کے ساتھ برابر بلا اکراہ مواکلت و مشاربت جاری کردی، متعدد لوگ ایسے ہیں جو گلزار اور اس کے ساتھ شریک مسلمانوں کو خارج از اسلام سمجھتے ہیں اور جہلا کو اپنا ہم خیال کرتے اور

بیان کرتے کہ گلزار خاں کسی طرح مسلمان نہیں رہ سکتا اور توبہ کوئی چیز نہیں۔ الجواب: یہ متعدد لوگ محض خطا و ظلم پر ہیں، مسلمان بھائی کی توبہ قبول کرنی واجب ہے، اللہ عزوجل خود اپنے بندوں کی توبہ قبول فرماتا ہے، قرآنِ عظیم میں ہے: "هُوَالَّذِی یَقْبَلُ التَّوْبَۃَ عَنْ عِبَادِہٖ" | اللہ ہے کہ اپنے بندوں کی توبہ قبول کرتا اور گناہوں

Fatawa-e-Razviya, Volume 14

- "And He pardons the sins." [1] ...He pardons them.
- And He says:
- "Do they not know that it is Allah who accepts repentance from His servants?" [2] Do they not know that Allah accepts the repentance of His servants?

It is stated in a noble Hadith that the Messenger of Allah (peace be upon him) said: - "Whoever has his Muslim brother come to him apologizing, it is mandatory for him to accept his excuse, whether he is right or wrong. If he does not accept the excuse, he will not be granted the privilege of coming before me at the Pond of Kauthar on the Day of Resurrection." [3] (Narrated by Al-Hakim from Abu Huraira, may Allah be pleased with him).

The claim of those people that repentance is of no value—if this refers specifically to Gulzar's repentance, implying he did not repent from his heart—then this is harboring bad suspicion against a Muslim, which is strictly forbidden. Allah Almighty says: - "O you who have believed, avoid much [negative] assumption. Indeed, some assumption is sin." [4] O you who believe! Avoid many suspicions, surely some suspicions are sins.

The Messenger of Allah (peace be upon him) says: - "Beware of suspicion, for suspicion is the falsest of speech." [5] (Narrated by the Imams Malik, Bukhari, Muslim, Abu Dawood, and Tirmidhi from Abu Huraira, may Allah be pleased with him).

1. Al-Quran Al-Karim 42:25
2. Al-Quran Al-Karim 09:104
3. Al-Mustadrak lil-Hakim, Book of Virtue and Kinship, Dar al-Fikr Beirut, 4/154
4. Al-Quran Al-Karim 49:12
5. Sahih al-Bukhari, Book of Manners, Chapter on the statement of Allah 'O you who have believed, avoid...', Qadimi Kutub Khana Karachi 2/896

फ़तावा-ए-रजविया, जिल्द 14

- "और वह गुनाहों को माफ़ फरमाता है।" [1] ...से दरगुज़र फरमाता है।
- और फरमाता है:
- "क्या उन्हें खबर नहीं कि अल्लाह अपने बंदों की तौबा क़बूल फरमाता है?" [2] क्या उन्हें खबर नहीं कि अल्लाह अपने बंदों की तौबा क़बूल फरमाता है।

हदीस शरीफ़ में है, रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) फरमाते हैं: - "जिसके पास उसका मुसलमान भाई माफ़ी माँगता हुआ आए, उस पर लाज़िम है कि उसका उज़्र (माफ़ी) क़बूल करे, चाहे वह हक़ पर हो या नाहक़ पर। अगर उज़्र क़बूल न करेगा तो रोज़-ए-क़यामत हौज़-ए-कौसर पर मेरे हुज़ूर हाज़िर होना नसीब न होगा।" [3] (इसे हाकिम ने हज़रत अबू हुरैरा रज़ियल्लाहु अन्हु से रिवायत किया।)

उन लोगों का यह कहना कि तौबा कोई चीज़ नहीं—अगर इससे ख़ास गुलज़ार की यह तौबा मक़सूद है यानी उसने दिल से तौबा नहीं की—तो यह मुसलमान पर बदगुमानी (बुरा गुमान) करना है और वह सख़्त हराम है। अल्लाह अज़्ज़वजल फरमाता है: - "ऐ ईमान वालो! बहुत से गुमानों से बचो, बेशक कुछ गुमान गुनाह हैं।" [4] ऐ ईमान वालो! बहुत से गुमानों से बचो, बेशक कुछ गुमान गुनाह हैं।

रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) फरमाते हैं: - "गुमान से दूर रहो, क्योंकि गुमान सबसे बढ़कर झूठी बात है।" [5] (इसे इमाम मालिक, बुखारी, मुस्लिम, अबू दाऊद और तिर्मिज़ी ने हज़रत अबू हुरैरा रज़ियल्लाहु अन्हु से रिवायत किया।)

1. अल-क़ुरआन अल-करीम 25/42
2. अल-क़ुरआन अल-करीम 09/104
3. अल-मुस्तदरक लिल-हाकिम, किताबुल बिर्र वस्-सिला, दारुल फ़िक्र बैरुत, 4/154
4. अल-क़ुरआन अल-करीम 49/12
5. सहीह अल-बुखारी, किताबुल अदब, बाब कौलुहु ता'आला 'या अय्युहल्लज़ीना आमनु इज्तनिबु...', क़दीमी कुतुब ख़ाना कराची 2/896

पेज 610 / 712

وَیَعْفُوْا عَنِ السَّیِّئَاتِ ۱ سے درگزر فرماتا ہے۔ اور فرماتا ہے: "اَلَمْ یَعْلَمُوْٓا اَنَّ اللہَ ھُوَ یَقْبَلُ التَّوْبَۃَ عَنْ عِبَادِہٖ" ۲ کیا انھیں خبر نہیں کہ اللہ اپنے بندوں کی توبہ قبول فرماتا ہے۔ حدیث شریف میں ہے رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم فرماتے ہیں: من اتاہ اخوۃ متنصلا فلیقبل ذلک منہ محقا کان او مبطلا فان لم یفعل لم یرد علی الحوض ۳ رواہ الحاکم عن ابی ھریرۃ رضی اللہ تعالٰی عنہ۔ جس کے پاس اس کا مسلمان بھائی معذرت کرتا ہوا آئے اس پر لازم ہے کہ اس کا عذر قبول کرے چاہے وہ حق پر ہو یا ناحق پر اگر عذر قبول نہ کرے گا تو روز قیامت حوض کوثر پر میرے حضور حاضر ہونا نصیب نہ ہوگا۔ (اسے حاکم نے حضرت ابوہریرہ رضی اللہ تعالٰی عنہ سے روایت کیا۔) ان لوگوں کا کہنا کہ توبہ کوئی چیز نہیں اگر اس سے خاص گلزار کی یہ توبہ مقصود ہے یعنی اس نے دل سے توبہ نہیں کی تو مسلمان پر بد گمانی ہے اور وہ سخت حرام ہے، اللہ عزوجل فرماتا ہے: "یٰٓاَیُّھَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوا اجْتَنِبُوْا کَثِیْرًا مِّنَ الظَّنِّ ۫ اِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ اِثْمٌ" ۴ اے ایمان والو! بہت سے گمانوں سے بچو بیشک کچھ گمان گناہ ہیں۔ رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم فرماتے ہیں: ایاکم والظن فان الظن اکذب الحدیث ۵ رواہ الائمۃ مالک والبخاری ومسلم وابو داؤد والترمذی عن ابی ھریرۃ رضی اللہ تعالٰی عنہ۔ گمان سے دور رہو کہ گمان سب سے بڑھ کر جھوٹی بات ہے۔ (اسے امام مالک، بخاری، مسلم، ابوداؤد اور ترمذی نے حضرت ابوہریرہ رضی اللہ تعالٰی عنہ سے روایت کیا۔)

۱ القرآن الکریم ۴۲/ ۲۵ ۲ القرآن الکریم ۹/ ۱۰۴ ۳ المستدرک للحاکم کتاب البر والصلۃ دار الفکر بیروت ۴/ ۱۵۴ ۴ القرآن الکریم ۴۹/ ۱۲ ۵ صحیح البخاری کتاب الادب باب قولہ تعالی یایھا الذین آمنوا اجتنبوا قدیمی کتب خانہ کراچی ۲/ ۸۹۶

Fatawa-e-Razvia (Volume 14)

And if it is meant that repentance is nothing at all, then God forbid, it is explicit disbelief (Kufr). Furthermore, considering Gulzar and his associates as excluded from Islam is an infidel thought, and to say that Gulzar Khan can in no way be a Muslim is a slander against Allah Almighty and the pure Shari'ah. It is obligatory upon these people to repent and seek forgiveness from Gulzar and his fellow Muslims; then they should renew their marriages with their wives after renewing their Islam. And Allah Almighty knows best.

Problem 2382 to 2387: What do the scholars of religion say regarding the group whose beliefs, words, and actions are as follows, according to Muhammad Qasim Khokhar (teacher at Madrasa Dhaamun Ki), Muhammad Iqbal (teacher at Madrasa Trahra), and Noor Muhammad (Imam of Masjid Darobki): (1) They forbid worshippers from praying and fasters from fasting; rather, they openly consume bhang and charas (cannabis) during the blessed month of Ramadan and mockingly make the call for breaking the fast before the actual time, saying 'O fasters, break your fast.' (2) Like polytheists, men adopt the appearance and fashion of women. (3) While sitting or standing, they address their spiritual guides by the names of Imam Mahdi, the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him), and Allah Almighty. (4) They insult scholars of religion with vulgar words (referring to sodomy) and also grant superiority to Hazrat Ali (may Allah honor him) over all companions and even over the Seal of Prophets (peace and blessings of Allah be upon him). (5) They deny the spiritual life of those prophets and saints who have passed away and hold the belief that as long as they do not see God and the Messenger with their own eyes, they will never be convinced of their existence. How should the people of Islam treat such individuals?

The Answer: All the matters mentioned in the question about these people are more than enough to establish their wickedness, immorality, devilry, and deserving of Hell. However, four of these matters are explicit disbelief (Kufr) and apostasy (Irtidad): first, calling their spiritual guides God and the Messenger; second, that cursed word regarding the pure Shari'ah; third, that saying of the Jews: 'We will never believe you until we see Allah plainly'[1]—that they will not believe in Allah and the Messenger until they see them with their eyes. Fourth, considering the Commander of the Faithful, Mawla Ali (may Allah honor him), superior to the noble prophets, especially the Leader of Prophets (upon him be the best of prayers and peace). Claiming Mawla Ali is superior to even a single prophet is itself Kufr, let alone over all prophets or the

Leader of Prophets (peace and blessings of Allah be upon him). There is no doubt that these people are infidels and apostates; Muslims [should avoid] them...

[1] Al-Quran Al-Karim 2/55 Page 611 of 712

फतवा-ए-रजविया (जिल्द चौदहवीं (14))

और अगर यह मुराद हो कि सिरे से तौबा कोई चीज़ नहीं तो मआज़ल्लाह (अल्लाह की पनाह) यह खुला कुफ्र है। इसके अलावा गुलज़ार और उसके साथियों को इस्लाम से बाहर समझना काफ़िराना ख्याल है। यह कहना कि गुलज़ार खान किसी तरह मुसलमान नहीं हो सकता, अल्लाह अज़्ज़वजल और शरीअत-ए-मुतह्हरा पर इफ़्तरा (झूठा आरोप) है। इन लोगों पर फ़र्ज़ है कि तौबा करें और गुलज़ार और उसके साथी मुसलमानों से माफ़ी माँगें। फिर उन्हें चाहिए कि तज़दीद-ए-इस्लाम (इस्लाम के नवीनीकरण) के बाद अपनी औरतों से तज़दीद-ए-निकाह (निकाह का नवीनीकरण) करें। वल्लाह तआला आलम (अल्लाह ही बेहतर जानता है)।

मसाला 2382 से 2387: मुहम्मद क़ासिम खोखर (शिक्षक मदरसा धामों की), मुहम्मद इक़बाल (शिक्षक मदरसा तराहड़ा) और नूर मुहम्मद (इमाम मस्जिद दरोबकी) क्या फ़रमाते हैं उलेमा-ए-दीन उस गिरोह के हक़ में जिनके अक़ाएद (मान्यताएँ), अक़वाल (कथन) और अफ़आल (कर्म) निम्नलिखित हैं: (1) नमाज़ी को नमाज़ पढ़ने और रोज़ेदार को रोज़ा रखने से मना करें, बल्कि रमज़ान-उल-मुबारक में खुलेआम भांग और चरस का इस्तेमाल करें और मज़ाक़ के तौर पर वक़्त से पहले इफ़्तार की पुकार लगाएँ कि 'ऐ रोज़ेदारों, इफ़्तार करो' । (2) मुशरिकों (बहुदेववादियों) की तरह मर्द औरतों जैसा रूप और वेशभूषा अपनाएँ। (3) उठते-बैठते अपने मुर्शिदों (आध्यात्मिक गुरुओं) को इमाम महदी, रसूल-ए-मक़बूल सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम और अल्लाह तआला के नामों से पुकारें। (4) उलेमा-ए-दीन (धार्मिक विद्वानों) की तौहीन इन शब्दों में करें कि हम उनकी मक़अद (गुदा) मारते हैं, और हज़रत अली करमल्लाहु वज्हहुल करीम को तमाम सहाबा बल्कि स्वयं ख़ातिम-ए-नुबुव्वत सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम पर फ़ज़ीलत (श्रेष्ठता) दें। (5) जो पैग़म्बर और औलिया विसाल (मृत्यु) कर चुके हैं, उनके रूहानी जीवन से इनकार करें और यह अक़ीदा (मान्यता) रखें कि जब तक ख़ुदा और रसूल को अपनी आँखों से न देख लेंगे, उनकी हस्ती को हरगिज़ न मानेंगे। ऐसों के साथ अहले-इस्लाम को कैसा बर्ताव करना चाहिए?

अल-जवाब: सवाल में इन लोगों की जितनी बातें ज़िक्र की गईं, वे उनके फ़िस्क़-ओ-फ़ुजूर (पाप और अनाचार), शैतानियत और जहन्नम के हक़दार होने के लिए बहुत काफ़ी हैं, मगर उनमें चार बातें स्पष्ट कुफ्र और इर्तिदाद (धर्मत्याग) हैं: पहली, अपने पीरों को ख़ुदा और रसूल कहना; दूसरी, शरीअत-ए-मुतह्हरा के बारे में वह मलऊन (अभिशप्त) शब्द; तीसरी, यहूदियों की वह बात "जब तक हम अल्लाह को खुल्लम-खुल्ला न देख लें, हम तुझ पर ईमान नहीं लाएँगे"[1] - यानी जब तक आँख से न

देख लें, अल्लाह और रसूल पर ईमान न लाएँगे। चौथी, अमीर-उल-मोमिनीन मौला अली करमल्लाहु वज्हहुल करीम को अंबिया-ए-किराम, विशेषकर सैयदुल अंबिया (पैग़म्बरों के सरदार) अलैहि अफ़ज़लुस सलातु वस्सलाम से अफ़ज़ल (श्रेष्ठ) मानना। मौला अली को किसी एक नबी से अफ़ज़ल बताना ही कुफ्र है, न कि सब अंबिया, न कि सैयदुल अंबिया सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम से। इसमें कोई शक नहीं कि ये लोग काफ़िर और मुर्तद हैं, मुसलमानों को उनसे...

[1] अल-कुरान अल-करीम 2/55 पेज 611 का 712

اور اگر یہ مراد ہو کہ سرے سے توبہ کوئی چیز نہیں تو معاذاللہ صریح کفر ہے نیز گلزار اور اس کے شریک مسلمانوں کو اسلام سے خارج سمجھنا کافرانہ خیال ہے اور یہ کہنا کہ گلزار خاں کسی طرح مسلمان نہیں ہو سکتا اللہ عزوجل و شرع مطہر پر افتراء ہے ان لوگوں پر فرض ہے کہ توبہ کریں اور گلزار اور اس کے ساتھی مسلمانوں سے معافی چاہیں پھر ان کو چاہئے کہ تجدید اسلام کے بعد اپنی عورتوں سے تجدید نکاح کریں۔ واللہ تعالٰی اعلم۔

مسئلہ ۲۳۸۲ تا ۲۳۸۷: محمد قاسم کھوکھر مدرس مدرسہ دھاموں کی، محمد اقبال مدرس مدرسہ تراہڑہ ونور محمد امام مسجد در وبکی کیا فرماتے ہیں علمائے دین اس طائفہ کے حق میں جن کے اعتقادات، اقوال، افعال حسب ذیل ہوں: (۱) مصلی کو نماز اور صائم کو روزہ رکھنے سے منع کریں بلکہ رمضان المبارک میں اعلانیہ بھنگ و چرس کا استعمال کریں اور بطور مسخری قبل از وقت افطار ندا کریں کہ صائمین افطار کریں۔ (۲) مشرکین کی طرح مرد عورتوں کی سی صورت اور وضع بنائیں (۳) اٹھتے بیٹھتے اپنے مرشدوں کو باسماء امام مہدی، رسول مقبول صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم، اللہ تعالیٰ موسوم کریں۔ (۴) علمائے دین کی توہین بائیں کلمات کریں کہ ہم ان کی مقعد مارتے ہیں، نیز حضرت علی کرم اللہ وجہہ کو تمام اصحاب بلکہ خود پیغمبر خاتم نبوت صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم پر فضیلت دیں (۵) جو پیغمبر واولیاء وصال کر چکے ہوں ان کی روحانی زندگی سے انکار کریں اور یہ اعتقاد رکھیں کہ جب تک خدا اور رسول کو اپنی آنکھوں سے نہ دیکھیں گے ان کی ہستی کے ہر گز قائل نہ ہوں گے، ایسوں سے اہل اسلام کو کیا برتاؤ کرنا چاہئے؟

الجواب: جتنی باتیں سوال میں ان لوگوں کی ذکر کیں وہ ان کے فسق و فجور وشیطنت واستحقاق جہنم کے لئے تو بہت کافی ہیں مگر ان میں چار باتیں صریح کفر وارتداد ہیں، اول اپنے پیروں کو

خدا اور رسول کہنا، دوسرے شریعت مطہرہ کی نسبت وہ ملعون کلمہ، تیسرے وہ یہودیوں کی بات "لَنْ نُّؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى نَرَى اللّٰهَ جَهْرَةً"[1] اللہ و رسول کو جب تک آنکھ سے نہ دیکھ لیں ایمان نہ لائیں گے۔ چوتھے امیر المومنین مولی علی کرم اللہ وجہہ کو انبیائے کرام خصوصاً سید الانبیاء علیہ افضل الصلوٰۃ والسلام سے افضل ماننا مولا علی کو کسی ایک نبی سے افضل بتانا ہی کفر ہے نہ کہ سب انبیاء نہ کہ سید الانبیاء صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم سے، شک نہیں کہ یہ لوگ کفار و مرتدین ہیں، مسلمانوں کو ان سے

[1] القرآن الکریم ۵۵/۲ Page 611 of 712

Fatawa Ridawiyya, Volume 14 (14)

Socializing is forbidden (haram), greetings and conversation are haram, participating in their death is haram, visiting them when ill is haram, giving them a funeral bath is haram, providing a shroud is haram, praying their funeral prayer is haram, burying them in Muslim graveyards is haram, until they repent and become Muslims. And Allah Almighty knows best.

Issue 239 & 241: Muhammad Abdul Hamid, resident of Rulushdah Madi Para, District Patra, Post Office Saifullah Kandi, 19 Rajab 1334 AH.

(1) Some chanters (dhakireen) call their spiritual guide (murshid) "God" with the intent that if the murshid does not guide, how will divine knowledge (ma'rifat) be attained? And many prostrate at the feet of the murshid. Are these actions permissible for them or not?

(2) Some ignorant people abuse scholars with contempt and also insult the pure Shariah. What is the legal ruling on this? And if one Muslim calls another Muslim a kafir (disbeliever) as an abuse, what is the ruling?

(3) A person who has some knowledge says to people about the mosque, "You people create conflict and disorder here over issues; the mosque itself is a place of disorder for you, go there and do what you want." And about repentance (tawba), he says that sin is not forgiven just by repentance, it never happens. And that person gives answers to religious issues without research, and about something disliked (makruh) he says, "It is just makruh, not haram; what will happen from makruh?" And if something is 'Makruh Tahrimi' (prohibitively disliked), he says, "Bring the 'Makruh Tahrimi', I will eat it." What is the legal ruling for such a person? Explain and be rewarded.

Answer: (1) He who calls his murshid "God" is a disbeliever (kafir), and if the murshid approves of it, he is also a kafir. Kissing the feet of a rightful murshid is Sunnah, and prostration (sajda) is forbidden (mamnu'). (2) He who insults the Shariah is a kafir.

Allah Almighty said, "Say, 'Is it Allah and His verses and His Messenger you were mocking?' Make no excuse; you have disbelieved after your belief." 1 (Surah At-Tawbah 9:65-66)

Similarly, insulting an orthodox (Sahih-ul-Aqeedah) Sunni religious scholar who calls people towards Allah is disbelief (kufr). It is stated in Majma' al-Anhur:

1 Holy Quran 9/65-66 Page 612 of 712

फतावा रज़विया, खंड चौदह (14)

मेल-जोल हराम, सलाम व कलाम हराम, उनकी मृत्यु में शामिल होना हराम, बीमार होने पर उनकी मिज़ाजपुर्सी हराम, मर जाएँ तो उन्हें गुसल देना हराम, कफ़न देना हराम, उनके जनाज़े की नमाज़ पढ़ना हराम, मुसलमानों के कब्रिस्तान में दफ़न करना हराम, जब तक तौबा करके मुसलमान न हो जाएँ। वल्लाहु तआला आलम।

मसला 239 व 241: मोहम्मद अब्दुल हमीद, निवासी रुलुशदह मदी पारा, जिला पतरा, डाकखाना सैफुल्लाह कंडी, 19 रजब 1334 हिजरी।

(1) कुछ ज़ाकिरीन अपने मुर्शिद को खुदा कहते हैं इस नीयत से कि अगर मुर्शिद रहनुमाई न करे तो मारिफते इलाही (ईश्वर का ज्ञान) कैसे प्राप्त होगा? और अक्सर मुर्शिद के कदम पर सज्दा करते हैं, क्या ये काम उनके लिए जायज़ हैं या नहीं?

(2) कुछ नादान उलेमा को हिकारत के साथ गाली दिया करते हैं और शरीयत-ए-मुतहरा की भी तौहीन करते हैं, तो इस पर शरई हुक्म क्या है? और अगर कोई मुसलमान दूसरे मुसलमान को काफिर कहकर गाली दे तो क्या हुक्म है?

(3) एक व्यक्ति जो कुछ ज्ञान रखता है, मस्जिद के बारे में लोगों से कहता है कि "तुम लोग मसलों को लेकर यहाँ झगड़ा फसाद करते हो, मस्जिद ही तुम्हारे लिए फसादगाह है, वहाँ जाकर जो करना है करो"। और वह तौबा के बारे में कहता है कि सिर्फ तौबा करने से गुनाह माफ़ हो जाता है, यह हरगिज़ नहीं होता। और वह व्यक्ति मसलों का जवाब बिना तहक़ीक़ (जाँच-पड़ताल) के दिया करता है और मकरूह के बारे में कहता है कि "यह तो मकरूह ही है, हराम तो नहीं, मकरूह से क्या होगा?" और अगर कोई चीज़ 'मकरूह-ए-तहरीमी' हो तो कहता है कि "लाओ मकरूह-ए-तहरीमी, मैं खा लूँगा।" ऐसे व्यक्ति पर शरई हुक्म क्या है? बयान फरमाएँ और सवाब पाएँ।

जवाब: (1) मुर्शिद को खुदा कहने वाला काफिर है और अगर मुर्शिद इसे पसंद करे तो वह भी काफिर है। सच्चे मुर्शिद के कदम चूमना सुन्नत है और सज्दा मना है। (2) शरीयत की तौहीन करने वाला काफिर है।

अल्लाह तआला ने फरमाया: "तुम कह दो, क्या तुम अल्लाह और उसकी आयतों और उसके रसूल के साथ मज़ाक कर रहे थे? बहाने मत बनाओ, तुम अपने ईमान लाने के बाद काफिर हो गए।" 1

इसी तरह एक सही अकीदा सुन्नी आलिम-ए-दीन, जो अल्लाह की तरफ बुलाने वाला हो, की तौहीन कुफ्र है। मजमउल अनहुर में है:

1 अल-कुरानुल करीम 9/65-66 पृष्ठ 612 का 712

میل جول حرام، سلام وکلام حرام، ان کی موت میں شرکت حرام، بیمار پڑیں ان کی عیادت حرام، مر جائیں تو انھیں غسل دینا حرام، کفن دینا حرام، ان کے جنازہ کی نماز پڑھنا حرام، مسلمانوں کے مقابر میں دفن کرنا حرام، جب تک توبہ کرکے مسلمان نہ ہوں گے واللہ تعالیٰ اعلم۔

مسئلہ ۲۳۹ و ۲۴۱: محمد عبد الحمید ساکن رولوشدہ مدی پارہ ضلع پترہ ڈاکخانہ سیف اللہ کندی ۱۹ رجب ۱۳۳۴ھ

(۱) بعضے ذاکرین اپنے مرشد کو خدا کہتے ہیں بایں نیت کہ مرشد اگر رہنمائی نہ کرے تو معرفت الٰہی کیسے حاصل ہو گی اور اکثر مرشد کے قدم پر سجدہ کرتے ہیں یہ فعل ان کے روا ہیں یا نہیں؟

(۲) بعضے نادان علماء کو حقارت کے ساتھ گالی دیا کرتے ہیں اور شریعت مطہرہ کی بھی اہانت کرتے ہیں تو اس پر شرعا کیا حکم ہے؟ اور اگر کوئی مسلمان دوسرے مسلمان کو کافر کہہ کر گالی دیوے تو کیا حکم ہے؟

(۳) ایک شخص جو کسی قدر علم رکھتا ہے مسجد کے بارے میں لوگوں کو کہتا ہے کہ تم لوگ مسئلہ کولے کر یہاں کا جھگڑا فساد کرتے ہو مسجد ہی تو تمہارے لئے فساد گاہ ہے وہاں جا کر جو کرنا ہے کرو، اور وہ توبہ کے بارے میں کہتا ہے کہ فقط توبہ ہی سے گناہ معاف ہو جاتا ہے، یہ ہر گز نہیں ہوتا، اور وہ شخص مسئلہ کا جواب بلا تحقیق دیا کرتا ہے اور مکروہ کے بارے میں کہتا ہے کہ یہ تو مکروہ ہی ہے حرام تو نہیں مکروہ سے کیا ہوگا اور کوئی چیز مکروہ تحریمی ہو تو

کہتا ہے کہ لاؤ مکروہ تحریمی کھالوں گا، ایسے شخص پر شرعاً کیا حکم ہے؟ بینوا توجروا (بیان کرواجر پائیے ۔ت)

الجواب: (۱) مرشد کو خدا کہنے والا کافر ہے اور اگر مرشد اسے پسند کرے تو وہ بھی کافر ، مرشد برحق کی قدم بوسی سنت ہے اور سجدہ ممنوع۔ (۲) شریعت کی توہین کرنے والا کافر ہے۔

قال اللہ تعالی، "قُلْ اَبِاللّٰهِ وَاٰيٰتِهٖ وَرَسُوْلِهٖ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِءُوْنَ۝ لَا تَعْتَذِرُوْا قَدْ كَفَرْتُمْ بَعْدَ اِيْمَانِكُمْ" 1۔ اللہ تعالٰی نے فرمایا: تو کہہ دے کیا تم اللہ سے اور اس کے کلام اور اس کے رسول سے ٹھٹھا کرتے ہو، بہانے مت بناؤ، تحقیق تم اپنے ایمان کے بعد کافر ہوگئے۔ (ت)

یونہی عالم دین سنی صحیح العقیدہ داعی الی اللہ کی توہین کفر ہے، مجمع الانہر میں ہے:

1 القرآن الکریم ۹ / ٦٥-٦٦ Page 612 of 712

Fatawa Ridawiyya, Volume 14 (14)

Disrespecting scholars and nobles is disbelief[1].	**Disrespecting scholars and Sayyids is disbelief.**

It is in the same [source]: "Whoever says 'Uwaylim' (little scholar) to a scholar with contempt, has committed disbelief"[2]. However, it has been mentioned above and is necessary to keep in mind that a religious scholar is only the one who is a Sunni with correct beliefs; the scholars of the misguided are not religious scholars. In this way, there are Pandits among the Hindus and priests among the Christians, and how great a scholar was Iblis, who was called 'the teacher of the angels'. Allah Almighty said, "Allah led him astray despite [his] knowledge."[3] (T: Allah Almighty said: Allah led him astray despite [his] knowledge.) Disrespecting such people is not disbelief but is obligatory to the extent of one's power; it is in the noble Hadith that the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) says:

Do you hesitate from mentioning the transgressor when people know him? Mention the transgressor with what is in him so that people may beware of him.[4]	**Do you hesitate to mention the transgressor when people know him? Mention the transgressor's wickedness so that people may remain safe from him. (T)**

(3) Giving an answer to a religious issue without investigation is forbidden, and it is 'Makruh Tahrimi' (prohibitively disliked) which is at the level of 'Wajib' (obligatory). To consider it trivial is misguidance and error. And the mentioned disrespect of Sharia issues and the mosque is disbelief. And this is also a slander against Sharia that sins are not forgiven through repentance. It is stated in the Hadith:

The one who repents from sin is like one who has no sin.[5]	**One who repents from sins becomes as if he had never committed a sin at all.**

Almighty Truth says:

"He is the One Who accepts repentance from His servants and forgives sins."	**Allah is the One who accepts the repentance of His servants and forgives sins.**
[6] And Allah knows best.	He forgives. And Allah Almighty knows best.

[1] Majma' al-Anhur Shara Multaqa al-Abhur, Chapter on Words of Disbelief, Dar Ihya al-Turath al-Arabi, Beirut, 1/ 295 [2] Majma' al-Anhur Shara Multaqa al-Abhur, Chapter on Words of Disbelief, Dar Ihya al-Turath al-Arabi, Beirut, 1/ 295 [3] The Holy Quran 45/ 23 [4] Sunan al-Kubra, Book of Testimonies, Dar Sader Beirut 10/ 210, Tarikh Baghdad biography 2547 / 3/ 51, Dar al-Kitab al-Arabi Beirut 7/ 268 & 262 [5] Sunan Ibn Majah, Book of Asceticism, Chapter on Mention of Repentance, H.M. Saeed Company Karachi, p. 323 [6] The Holy Quran 42/ 25

फ़तावा रिज़विया, जिल्द 14 (१४)

विद्वानों और संभ्रांतों का अपमान करना कुफ़्र है[1]।

विद्वानों और सादात (सैयदों) की तौहीन (अपमान) कुफ़्र है।

इसी में है: "जिसने किसी विद्वान को हिकारत (तिरस्कार) से 'मौलवी' (छोटा मौलवी) कहा, उसने कुफ़्र किया"[2]। मगर यह ऊपर बता दिया गया है और ध्यान रखने योग्य है कि धर्मगुरु (आलिम-ए-दीन) वही है जो सही अक़ीदा (आस्था) रखने वाला सुन्नी हो, कुमार्गगामी (गुमराह) लोगों के विद्वान धर्मगुरु नहीं हैं। वैसे तो हिंदुओं में पंडित और ईसाइयों में पादरी होते हैं, और इब्लीस कितना बड़ा विद्वान था जिसे 'मुअल्लिम-उल-मलकूत' (फ़रिश्तों का शिक्षक) कहा जाता था, अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "अल्लाहु अज़्ल्लहु अला इल्मिन"[3] (अल्लाह तआला ने फ़रमाया: अल्लाह ने उसे ज्ञान के बावजूद गुमराह कर दिया। -त) ऐसों का अपमान करना कुफ़्र नहीं बल्कि सामर्थ्य भर अनिवार्य (फ़र्ज़) है, हदीस शरीफ़ में है कि नबी सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम फ़रमाते हैं:

क्या तुम फ़ाजिर (दुराचारी) का ज़िक्र करने से हिचकिचाते हो जब लोग उसे जानते हों? फ़ाजिर की बुराइयों का ज़िक्र करो ताकि लोग उससे सावधान रहें[4]।

क्या तुम फ़ाजिर (दुराचारी) के ज़िक्र से घबराते हो जब लोग उसे जानते हों? फ़ाजिर की दुष्टता का ज़िक्र करो ताकि लोग उससे सुरक्षित रहें। (त)

(३) बिना शोध के किसी धार्मिक मसले का उत्तर देना हराम है, और मकरूह-ए-तहरीमी है जो वाजिब के स्तर पर है, इसे हल्का समझना गुमराह और पथभ्रष्टता है, और शरीयत के मसलों और मस्जिद का उक्त अपमान कुफ़्र है। और यह भी शरीयत पर उसका इफ़्तिरा (झूठा आरोप) है कि तौबा (पश्चाताप) से गुनाह माफ़ नहीं होते, हदीस में फ़रमाया:

गुनाह से तौबा करने वाला ऐसा है जैसे उसने कोई गुनाह किया ही न हो[5]।

गुनाहों से तौबा करने वाला ऐसा हो जाता है मानो उसने कभी गुनाह किया ही न था।

हक़ सुब्हानहु फ़रमाता है:

"वही है जो अपने बंदों की तौबा स्वीकार करता है और बुराइयों को क्षमा करता है"

अल्लाह वह है जो अपने बंदों की तौबा स्वीकार करता है और गुनाहों को माफ़ करता है।

[6] और अल्लाह बेहतर जानता है।

"वही है जो अपने बंदों की तौबा स्वीकार करता है और बुराइयों को क्षमा करता है"	**अल्लाह वह है जो अपने बंदों की तौबा स्वीकार करता है और गुनाहों को माफ़ करता है।** दरगुज़र (माफ़) करता है। और अल्लाह तआला बेहतर जानता है।

---

[1] मज्म-उल-अनहुर शरह मुल्तक़ल-अबहुर, बाब अल्फ़ाज़-उल-कुफ़्र, दार इह्या अत-तुरास अल-अरबी, बेरूत, 1/ 295 [2] मज्म-उल-अनहुर शरह मुल्तक़ल-अबहुर, बाब अल्फ़ाज़-उल-कुफ़्र, दार इह्या अत-तुरास अल-अरबी, बेरूत, 1/ 295 [3] अल-क़ुरआन अल-करीम 45/ 23 [4] सुनन अल-कुब्रा, किताबुश शहादात, दार सादिर बेरूत 10/ 210, तारीख़ बग़दाद अनुवाद 2547 / 3/ 51, दार अल-किताब अल-अरबी बेरूत 7/ 268 और 262 [5] सुनन इब्न माजह, किताबुज़ ज़ुहद, बाब ज़िक्रुत्तौबा, एच.एम. सईद कंपनी कराची, पृष्ठ 323 [6] अल-क़ुरआन अल-करीम 42/ 25

فتاوٰی رضویہ، جلد چہار دہم (۱۴)

الاستخفاف بالعلماء والاشراف کفر [1]۔ علماء اور سادات کی توہین کفر ہے۔

اسی میں ہے: من قال للعالم عویلم فقد کفر [2] جو کسی عالم کو حقارت سے "مولوی" کہے وہ کافر ہے۔ مگر یہ اوپر بتا دیا گیا اور واجب اللحاظ ہے کہ عالم دین وہی ہے جو سنی صحیح العقیدہ ہو، بد مذہبوں کے علماء علمائے دین نہیں۔ یوں تو ہندوؤں میں پنڈت اور نصاریٰ میں پادری ہوتے ہیں اور ابلیس کتنا بڑا عالم تھا جسے معلم الملکوت کہا جاتا ہے قال اللہ تعالٰی "أَضَلَّهُ اللَّهُ عَلَى عِلْمٍ" [3] (اللہ تعالٰی نے فرمایا: اللہ نے اسے باوصف علم کے گمراہ کیا۔ت) ایسوں کی توہین کفر نہیں بلکہ تاحّد مقدور فرض ہے، حدیث شریف میں ہے نبی صلی اللہ علیہ وسلم فرماتے ہیں :

اترعون عن ذکر الفاجر متی یعرفه کیا تم فاجر کے ذکر سے گھبراتے ہو جب لوگ اسے جانتے
الناس اذکروا الفاجر بما فیه یحذره ہوں فاجر کے فجور کا ذکر کرو تاکہ لوگ اس سے محفوظ
الناس [4]۔ رہیں۔(ت)

(۳) بے تحقیق مسئلہ کا جواب دینا حرام ہے، اور مکروہ تحریمی مرتبہ واجب میں ہے اس کا ہلکا جاننا گمراہی وضلالت ہے، اور مسائل شرعیہ و مسجد کی توہین مذکور کفر ہے، اور یہ بھی اس کا شریعت پر افتراء ہے کہ توبہ سے گناہ معاف نہیں ہوتے، حدیث میں فرمایا:

التائب من الذنب کمن لاذنب له گناہوں سے توبہ کرنے والا ایسا ہو جاتا ہے گویا گناہ کیا ہی نہ
[5]۔ تھا۔

حق سبحانہ فرماتا ہے:

"هُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَ يَعْفُو عَنِ السَّيِّئَاتِ"	**اللہ ہے کہ اپنے بندوں کی توبہ قبول فرماتا اور گناہوں سے درگزر کرتا ہے۔**
[6] واللہ اعلم۔	درگزر کرتا ہے۔ واللہ تعالٰی اعلم۔

---

[1] مجمع الانہر شرح ملتقی الابحر باب الفاظ الکفر داراحیاء التراث العربی بیروت ۱/ ۲۹۵ [2] مجمع الانہر شرح ملتقی الابحر باب الفاظ الکفر داراحیاء التراث العربی بیروت ۱/ ۲۹۵ [3] القرآن الکریم ۴۵/ ۲۳ [4] سنن الکبرٰی کتاب الشہادات دارصادر بیروت ۱۰/ ۲۱۰، تاریخ بغداد ترجمہ ۲۵۴۷ / ۵۱ ،۳ دار الکتاب العربی بیروت ۷/ ۲۶۸ و ۲۶۲ [5] سنن ابن ماجہ کتاب الزھد باب ذکر التوبہ ایچ ایم سعید کمپنی کراچی ص ۳۲۳ [6] القرآن الکریم ۴۲/ ۲۵

Fatawa Razawiyya, Volume 14

Issue 242: From Powapari Janazan, Mar Kowar Muhammad Habibullah, 20 Rajab 1334 AH. Question: Is the religion of Muhammad (may Allah's peace and blessings be upon him) a 'Naqli' (transmitted) religion or 'Asli' (original)? If it is original, what should be thought of someone who calls it transmitted? Answer: "Truly, the religion in the sight of Allah is Islam."[1] (Indeed, Islam is the only religion before Allah. - T) To Allah, this is the only religion, and no other religion besides it is acceptable. "And whoever desires other than Islam as religion - never will it be accepted from him, and he, in the Hereafter, will be among the losers."[2] And whoever seeks a religion other than Islam, it will never be accepted from him, and in the hereafter he will be among the losers. (T) So, this is the original religion, and it is also 'transmitted' in the sense that its rulings are narrated (transmitted) from the Lawgiver (peace and blessings be upon him). They are not intellectual whims like those of philosophers. If it is called 'transmitted' in this sense, it is correct. However, if 'transmitted' is used in contrast to 'original'—meaning, God forbid, it's not the real religion but an imitation—then the one saying so is an infidel (kafir). This distinction would be clear from the context of that time's idiom. If it's not clear, then as long as a correct meaning can be derived, we will not voluntarily assign an invalid meaning, and excommunication (takfir) will not be permissible. Allah Almighty knows best.

Issue 243 to 244: Asked by Muhammad Ahmed, student of Madrasa Ahl-e-Sunnat, 1st Shaban 1337 AH. What do the scholars of religion and jurists of the clear Shari'ah say regarding the following issues: (1) Is it permissible to use 'Miyan' and 'Sahib' for Allah, the Almighty, the Majestic—i.e., to say 'Allah Miyan' or 'Allah Sahib'? If permissible, then due to the absence of a prohibition, no proof is needed. If it is impermissible, then proof is required. In that case, what is the ruling of the pure Shari'ah for a person who likes and even takes pride in these words, saying they are among his specialities? (2) How is it to use 'Sahib' in the honor of the Master of the World (may Allah's peace and blessings be upon him), i.e., saying 'Muhammad Sahib'? Answer: It is permissible to apply the word 'Sahib' to Allah Almighty, the Majestic; in fact, it is mentioned in the Hadith:

[1] The Holy Quran 3/19 [2] The Holy Quran 3/85

फ़तावा रज़विया, खंड 14

मसला 242: पोवापारी जनानन, मार कोवार मुहम्मद हबीबुल्लाह से, 20 रजब 1334 हिजरी। प्रश्न: मुहम्मदी दीन (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) 'नक़ली' (नकल किया हुआ/प्रेषित) है या 'असली'? और अगर असली है, तो इसे 'नक़ली' कहने वाले के बारे में क्या समझना चाहिए? उत्तर: "बेशक, अल्लाह के नज़दीक दीन इस्लाम ही है।"[1] (बेशक अल्लाह के यहाँ इस्लाम ही दीन है। - त) अल्लाह के यहाँ यही एकमात्र दीन है, इसके अलावा कोई और दीन स्वीकार्य नहीं है। "और जो इस्लाम के अलावा कोई और दीन चाहेगा, तो उससे वह कभी स्वीकार नहीं किया जाएगा और वह आख़िरत में घाटा उठाने वालों में से होगा।"[2] और जो इस्लाम के अलावा कोई और दीन चाहेगा वह हरगिज़ उससे क़ुबूल नहीं किया जाएगा और वह आख़िरत में ज़ियाँकारों (घाटा उठाने वालों) में से होगा। (त) तो यही दीन 'असली' है और यह 'नक़ली' भी है इस अर्थ में कि इसके अहकाम शरीयत देने वाले (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) से नक़ल (प्रेषित) किए गए हैं, दार्शनिकों आदि की तरह मानसिक प्रलाप नहीं हैं। इस अर्थ में अगर 'नक़ली' कहा जाए तो सही है, और अगर 'नक़ली' को 'असली' के मुक़ाबले में कहा जाए यानी—अल्लाह की पनाह—कि यह वास्तविक दीन नहीं है बल्कि किसी की नकल की गई है, तो ऐसा कहने वाला काफ़िर है। यह बात उस समय के मुहावरों से स्पष्ट होगी। और अगर स्पष्ट न हो, तो जब तक कोई सही अर्थ निकल सकता हो, जानबूझकर गलत अर्थ नहीं निकाला जाएगा और कुफ़्र का फ़तवा देना (तकफ़ीर) जायज़ नहीं होगा। अल्लाह तआला बेहतर जानता है।

मसला 243 से 244: मुहम्मद अहमद, मदरसा अहले सुन्नत के छात्र द्वारा पूछा गया, 1 शाबान 1337 हिजरी। धर्म के विद्वान और शरीयत के मुफ़्ती निम्नलिखित मसलों पर क्या फ़रमाते हैं: (1) रब्बुल इज़्ज़त (अल्लाह) के लिए 'मियाँ' और 'साहब' कहना यानी 'अल्लाह मियाँ' और 'अल्लाह साहब' कहना जायज़ है या नहीं? अगर जायज़ है तो किसी मनाही के न होने के कारण प्रमाण की आवश्यकता नहीं है, और अगर नाजायज़ है तो प्रमाण चाहिए। इस स्थिति में, उस व्यक्ति के लिए शरीयत का क्या हुक्म है जो इसे पसंद करता है बल्कि इस पर गर्व करता है कि ये शब्द उसकी विशेषता हैं? (2) सैय्यद-ए-आलम (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) की शान में 'साहब' यानी 'मुहम्मद साहब' कहना कैसा है? उत्तर: रब्बुल इज़्ज़त पर 'साहब' शब्द का प्रयोग जायज़ है, बल्कि हदीस में आया है:

[1] अल-क़ुरआन अल-करीम 3/19 [2] अल-क़ुरआन अल-करीम 3/85

पृष्ठ 614/712

فتاویٰ رضویہ، جلد چہارم (۱۴)

مسئلہ ۲۴۲: از پواپاری جنازن مار قوار محمد حبیب اللہ ۲۰ رجب ۱۳۳۴ھ دینِ محمدی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم دینِ نقلی ہے یا اصلی؟ اور اصلی ہے تو نقلی کہنے والے کو کیا سمجھنا چاہئے؟

الجواب: "اِنَّ الدِّیْنَ عِنْدَ اللہِ الْاِسْلَامُ"[1] (بیشک اللہ کے یہاں اسلام ہی دین ہے۔ ت) اللہ کے یہاں یہی دین دین ہے اس کے سوا کوئی دین مقبول نہیں۔ "وَمَنْ یَبْتَغِ غَیْرَ الْإِسْلَامِ دِینًا فَلَنْ یُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِینَ"[2] اور جو اسلام کے سوا کوئی اور دین چاہے گا وہ ہرگز اس سے قبول نہ کیا جائے گا اور وہ آخرت میں زیاں کاروں سے ہے۔ (ت) تو یہی دین اصلی ہے اور یہ نقلی بھی ہے بایں معنی کہ اس کے احکام شارع علیہ الصلوٰۃ والسلام سے منقول ہیں، فلاسفہ وغیرہ کی طرح عقلی ڈھکوسلے نہیں، اس معنی پر اگر نقلی کہا تو صحیح کہا، اور اگر نقلی بمقابلہ اصلی کہا یعنی معاذ اللہ واقعی دین نہیں بلکہ کسی کی نقل اتاری گئی تو ایسا کہنے والا کافر، یہ بات اس وقت کے باہم محاورات سے واضح ہوگی، اور اگر واضح نہ ہو تو معنی صحیح بنتے ہوئے خواہی نخواہی معنی باطل پر حمل نہ کریں گے اور تکفیر جائز نہ ہوگی، واللہ تعالیٰ اعلم۔

مسئلہ ۲۴۳ تا ۲۴۴: مسئولہ محمد احمد طالب علم مدرسہ اہل سنت یکم شعبان ۱۳۳۷ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین و مفتیانِ شرع متین مسائل ذیل میں: (۱) رب العزت جل جلالہ و تعالیٰ شانہ کی نسبت میاں اور صاحب کہنا یعنی اللہ میاں اور اللہ صاحب جائز ہے یا نہیں؟ اگر جائز ہو جب تو لعدم المانع دلیل کی ضرورت نہیں، اور اگر ناجائز ہو تو دلیل درکار ہے، اس صورت میں جو اسے پسند کرے بلکہ فخر کرے کہ یہ الفاظ میرے مختصات میں سے ہیں، اس شخص کے واسطے شریعت مطہرہ میں کیا حکم ہے؟ (۲) سید عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کی شان میں صاحب یعنی محمد

صاحب کہنا کیسا ہے؟ الجواب: حضرت رب العزت عز جلالہ پر لفظ صاحب کا اطلاق جائز، بلکہ

حدیث میں وارد ہے:

[1] القرآن الکریم ۳/ ۱۹ [2] القرآن الکریم ۳/ ۸۵

Fatawa Rizvia (Volume 14)

“O Allah! You are the Companion in travel and the Deputy (Protector) over wealth and family.”[1] (T)

And the term "Miyan" should not be applied [to God], as it has three meanings, two of which are impossible for the Lord of Honor: "Miyan" as master and husband, and as a pimp for adultery among men and women; therefore, its application is prohibited and taking pride in it is ignorance.

(2) The application of "Sahib" to the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) is mentioned in the Great Quran itself: "By the star when it goes down (1), your companion has not strayed, nor has he erred (2)."[2] By this beloved shining star Muhammad, when he descended from the Mi'raj, your companion neither strayed nor went off course. (T)

However, attaching the word "Sahib" to the Holy name in this manner is the custom of Aryans and priests; they use it as common honorific as is prevalent for ordinary people like Zaid and Amr, such as Sheikh Sahib, Mirza Sahib, Padre Sahib, Pundit Sahib. Therefore, one should abstain from this. Yes, it can be said that the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) is our Sahib, our Master, our Owner, and our Protector. And Allah Almighty knows best.

Problem 225: Inquired by Hafiz Banu Ali, District Bhandara, Mohalla Kam Talab, Central Province, Nagpur, 4 Shawwal 1334 AH. What do the scholars of religion and muftis of the firm Shariah say about this matter: if a person recites Durood Sharif in this way: "Sallallahu Ta'ala 'ala Khayri Khalqihi wa Noori Arshihi Muhammadin wa Alihi wa Ashabihi Ajma'een" (May the peace and blessings of Allah Almighty be upon the best of His creation and the light of His Throne, Muhammad, and all his family and companions), and a person objects to this, saying that reciting "Noori Arshihi" is haram. Finis.

The Answer: Whoever calls it impermissible is fabricating a lie against the Shariah: "And do not say about what your tongues assert of untruth, 'This is lawful and this is forbidden,' to invent falsehood about Allah. Indeed, those who invent falsehood about Allah will not succeed."[3] Allah Almighty said: And do not say that which your tongues lie about, saying "this is halal and this is haram," so that you may forge a lie against Allah. Indeed, those who forge a lie against Allah will not prosper. (T)

[1] Sunan Abi Dawud, Kitab al-Jihad, Chapter on what a man says when he travels, Aftab-e-Alam Press Lahore 1/49-50; Sunan al-Kubra, Kitab al-Hajj, Chapter on what a man says when he mounts, Dar Sader Beirut 5/252. [2] Al-Quran Al-Karim 53/1-2. [3] Al-Quran Al-Karim 16/116.

फ़तावा रज़विया (खंड 14)

"हे अल्लाह! तू ही सफ़र में साथी है, और धन और परिवार का तू ही संरक्षक है।"[1] (त)

और "मियाँ" शब्द का प्रयोग (ईश्वर के लिए) नहीं किया जाना चाहिए क्योंकि इसके तीन अर्थ हैं, जिनमें से दो सम्माननीय प्रभु के लिए असंभव हैं: "मियाँ" का अर्थ स्वामी और पति है, और स्त्री-पुरुषों के बीच व्यभिचार का दलाल है; इसलिए इसका प्रयोग निषिद्ध है और इस पर गर्व करना अज्ञानता है।

(2) पवित्र पैगंबर (उन पर अल्लाह की शांति और आशीर्वाद हो) के लिए "साहब" शब्द का प्रयोग स्वयं महान कुरान में आया है: "शपथ है उस तारे की जब वह गिरे (1), तुम्हारे साथी न भटके और न बेराह चले (2)।"[2] इस प्रिय चमकते सितारे मुहम्मद की कसम, जब वे मेराज से उतरे, तो तुम्हारे साथी न भटके और न गुमराह हुए। (त)

लेकिन पवित्र नाम के साथ इस तरह "साहब" शब्द जोड़ना आर्यों और पादरियों का तरीका है; वे इसे सामान्य सम्मान के रूप में लाते हैं जो जैद और अम्र जैसे आम लोगों के लिए प्रचलित है जैसे शेख साहब, मिर्जा साहब, पादरी साहब, पंडित साहब। इसलिए इससे बचना चाहिए। हाँ, यह कहा जा सकता है कि हुज़ूर (उन पर अल्लाह की शांति और आशीर्वाद हो) हमारे साहब हैं, आका हैं, मालिक हैं, मौला हैं। अल्लाह ही बेहतर जानता है।

मसला 225: प्रश्नकर्ता हाफ़िज़ बनू अली, ज़िला भंडारा, मोहल्ला कम तालाब, मध्य प्रांत, नागपुर, 4 शव्वाल 1334 हिजरी। धर्म के विद्वान और मुफ्ती इस मामले में क्या कहते हैं कि यदि कोई व्यक्ति इस तरह दुरूद शरीफ़ पढ़ता है: "सल्लल्लाहु तआला अला ख़ैरे ख़ल्क़िही व नूरे अर्शिही मुहम्मदिन व आलिही व असहाबिही अजमईन" (अल्लाह तआला की शांति और आशीर्वाद हो उसकी सृष्टि के सर्वोत्तम और उसके अर्श के नूर मुहम्मद पर और उनके सभी परिजनों और साथियों पर), और एक व्यक्ति इस पर आपत्ति करता है कि "नूरे अर्शिही" पढ़ना हराम है। बस।

जवाब: जो इसे नाजायज बताता है वह शरीयत पर झूठ गढ़ता है: "और अपनी ज़बानों से झूठ मत कहो कि यह हलाल है और यह हराम है ताकि अल्लाह पर झूठ गढ़ो। बेशक जो लोग अल्लाह पर झूठ गढ़ते हैं वे कभी सफल नहीं होंगे।"[3] अल्लाह तआला ने फ़रमाया: और मत कहो जो तुम्हारी ज़बानें झूठ बयान करती हैं कि यह हलाल है और यह हराम है कि अल्लाह पर झूठ बाँधो, बेशक जो अल्लाह पर झूठ बाँधते हैं उनका भला न होगा। (त)

[1] सुनन अबी दाऊद, किताब अल-जिहाद, अध्याय: जब आदमी यात्रा करता है तो क्या कहता है, आफ़ताब-ए-आलम प्रेस लाहौर 1/49-50; सुनन अल-कुबरा, किताब अल-हज, अध्याय: जब आदमी सवारी करता है तो क्या कहता है, दार सादिर बेरूत 5/252। [2] अल-क़ुरान अल-करीम 53/1-2। [3] अल-क़ुरान अल-करीम 16/116।

पृष्ठ 615 / 712

اللھم انت الصاحب فی السفر والخلیفۃ فی الما ل وا لاھل[1]۔ اے اللہ ! تو ہی سفر میں صاحب ہے ، مال اور اہل کا تو ہی محافظ ہے۔(ت)

اور میاں کا اطلاق نہ کیا جائے کہ وہ تین معنی رکھتا ہے ان میں دورب العزت کے لئے محال ہیں، میاں آقا اور شوہر اور مرد عورت میں ، زنا کا دلال لہذا اطلاق ممنوع اور اس پر افتخار جہل۔

(۲) حضور اقدس صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم پر اطلاق صاحب خود قرآن عظیم میں وارد : "وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ ﴿۱﴾ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَىٰ ﴿۲﴾"[2] اس پیارے چمکتے تارے محمد کی قسم جب یہ معراج سے اترے ، تمھارے صاحب نہ بہکے نہ بے راہ چلے۔ (ت)

مگر نام اقدس کے ساتھ اس طور پر لفظ صاحب کا ملانا آریوں اور پادریوں کا شعار ہے وہ اسے معروف تعظیم میں لاتے ہیں جو زید وعمر کے لئے رائج ہے کہ شیخ صاحب ، مرزا صاحب ، پادری صاحب ، پنڈت صاحب ، لہذا اس سے احتراز چاہئے ، ہاں یوں کہا جائے کہ حضور صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم ہمارے صاحب ہیں آقا ہیں مالک ہیں مولٰی ہیں۔ واللہ تعالٰی اعلم۔

مسئلہ ۲۲۵: مستفسرہ حافظ بنو علی ضلع بھنڈارہ محلہ کم تالاب ملک متوسط ناگپور ۴ شوال ۱۳۳۴ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین ومفتیان شرع متین اس مسئلہ میں کہ کوئی شخص درود شریف اس طور پر پڑھے صلی اللہ تعالٰی علٰی خیر خلقہ ونور عرشہ محمد والہ واصحابہ اجمعین ، ایک صاحب اس میں یہ اعتراض کرتے ہیں کہ نور عرشہ پڑھنا حرام ہے۔ فقط

الجواب: جو اسے ناجائز بتاتا ہے شریعت پر افتراء کرتا ہے : "وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ أَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هَٰذَا حَلَالٌ وَهَٰذَا حَرَامٌ لِّتَفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ ۚ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ ﴿۱۱۶﴾"[3] اللہ

تعالیٰ نے فرمایا : اور نہ کہو اسے جو تمہاری زبانیں جھوٹ بیان کرتی ہیں یہ حلال ہے اور یہ حرام ہے کہ اللہ پر جھوٹ باندھو ، بیشک جو اللہ پر جھوٹ باندھتے ہیں ان کا بھلا نہ ہوگا۔ (ت)

[1] سنن ابی داؤد کتاب الجهاد باب ما یقول الرجل اذا سافر آفتاب عالم پریس لاہور ۱/ ۴۹-۵۰، سنن الکبریٰ کتاب الحج باب ما یقول الرجل اذا رکب دار صادر بیروت ۵/ ۲۵۲ [2] القرآن الکریم ۵۳/ ۱-۲ [3] القرآن الکریم ۱۶/ ۱۱۶

Fatawa Rizvia, Volume 14

Undoubtedly, the Holy Prophet (peace be upon him) is the light of the Throne of Allah; the Throne was created from his light and is illuminated by his light. (1)

As in the Hadith narrated by Abd ar-Razzaq in his Musannaf from Jabir bin Abdullah (may Allah be pleased with them both) from the Prophet (peace be upon him). And Allah knows best.	**As it is in the Hadith, Imam Abd ar-Razzaq has narrated in his Musannaf from Hazrat Jabir (may Allah be pleased with him) that the Messenger of Allah (peace be upon him) said. And Allah Almighty knows best.**

(T)

Problem 246: Asked by Habibullah Bengali, 15 Shawwal 1334 AH What do the scholars of religion and muftis of the firm Shariah say regarding this issue that a sect called Baha'u'llah has emerged which claims that the collection of the Holy Quran is abrogated? It also says that just as the Torah, Gospel (Injeel), and Psalms (Zabur) were abrogated, so is the Holy Quran. If it were not abrogated, why are the rulings according to the Holy Quran not implemented? For example, why are punishments (Hadd) not imposed on those who commit adultery, theft, or drink alcohol? A person from the Baha'u'llah sect is titled 'Mazhar-ullah' (Manifestation of God); he claims that the Almighty revealed the 'Kitab-ul-Aqdas' to me from the Preserved Tablet (Lawh-e-Mahfuz), and its ruling is currently in force, and he calls the Hadiths 'newsprint' and does not believe in them, and calls the four Imams liars. Is this sect a believer (Mu'min) or not? And:

"He regulates [every] affair from the heaven to the earth; then it will ascend to Him in a Day the extent of which is a thousand years of those which you count." (2)	**He ordains the matter from the heaven to the earth, then it shall ascend to Him on a day whose measure is a thousand years of your counting. (T)**

What is the reason for the revelation of the above verse, and is it an abrogator (Nasikh) or abrogated (Mansukh)? End.

The Answer: Any sect that holds these views is a cursed, apostate (Murtad) infidel (Kafir). So much so that whoever considers them a Muslim, or even doubts their disbelief, is himself a Kafir and Murtad. It is stated in Al-Bazzaziyyah, Majma' al-Anhur, and Durr al-Mukhtar:

"Whoever doubts their punishment and their disbelief, has indeed disbelieved." (3)

Whoever doubts their punishment and disbelief is also a Kafir. (T)

1. Al-Mawahib al-Ladhuniyyah, with reference to Abd ar-Razzaq, Al-Maqsad al-Awwal: Awwal al-Makhluqat, Al-Maktabat al-Islamiyyah Beirut, 1/71-73.
2. Al-Quran al-Karim 32:5.
3. Durr al-Mukhtar, Bab al-Murtad, Matba' Mujtabai Delhi, 1/356.

फ़तावा रज़्विया, जिल्द चौदहवीं (14)

निःसंदेह हुज़ूर सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम अल्लाह के अर्श का नूर हैं, अर्श उन्हीं के नूर से बना और उन्हीं के नूर से रोशन है। (1)

जैसा कि हदीस में है जिसे अब्दुर रज़्ज़ाक ने अपनी मुसन्निफ़ में जाबिर बिन अब्दुल्लाह (अल्लाह उन दोनों से राज़ी हो) से, नबी सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम से रिवायत किया है। और अल्लाह तआला बेहतर जानता है।

जैसा कि हदीस में है, इसे इमाम अब्दुर रज़्ज़ाक ने अपनी मुसन्निफ़ में हज़रत जाबिर रज़ियल्लाहु अन्हु से बयान किया कि रसूलुल्लाह सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम ने फ़रमाया। और अल्लाह तआला बेहतर जानता है।

(त)

मस्अला 246: मुस्तौल्हा हबीबुल्लाह बंगाली, 15 शव्वाल 1334 हिजरी धर्म के विद्वान और सुदृढ़ शरीयत के मुफ्ती इस मुद्दे में क्या कहते हैं कि बहाउल्लाह नाम का एक संप्रदाय निकला है जो पवित्र कुरान के संग्रह को मंसूख (निरस्त) कहता है? वह यह भी कहता है कि जिस तरह तौरात, इंजील और ज़बूर मंसूख हो गए, वैसे ही कुरान शरीफ भी मंसूख है। यदि यह मंसूख न होता, तो कुरान शरीफ के अनुसार इसके हुक्म क्यों लागू नहीं किए जाते? जैसे कि जो व्यभिचार करता है, चोरी करता है या शराब पीता है, उस पर हद्द (सज़ा) क्यों नहीं लगाई जाती? बहाउल्लाह संप्रदाय के एक व्यक्ति को 'मज़हर-उल्लाह' की उपाधि दी गई है; वह कहता है कि ईश्वर ने लौहे महफ़ूज़ से मुझ पर 'किताब-उल-अक़दस' नाज़िल फ़रमाई है और इस समय उसी का हुक्म जारी है, और वह हदीसों को 'खबरी कागज़' कहता है और उन्हें नहीं मानता, और चारों इमामों को झूठा कहता है। क्या यह संप्रदाय मोमिन है या नहीं? और:

"वह आकाश से पृथ्वी तक के कार्य का संचालन करता है, फिर वह एक ऐसे दिन उसकी ओर चढ़ेगा जिसकी अवधि तुम्हारी गणना के अनुसार एक हज़ार वर्ष है।" (2)

काम की तदबीर फरमाता है आसमान से ज़मीन तक फिर उसी की तरफ रुजू करेगा उस दिन कि जिस की मिकदार हज़ार बरस है तुम्हारी गिनती में। (त)

उपरोक्त आयत के उतरने का कारण क्या है और यह नासिख (निरस्त करने वाली) है या मंसूख (निरस्त)? बस।

उत्तर: जिस संप्रदाय के ये विचार हों, वह काफ़िर, मुर्तद और मलऊन है। इतना अधिक कि जो उसे मुसलमान समझे, बल्कि जो उसके कुफ्र (अविश्वास) में संदेह करे, वह स्वयं काफ़िर और मुर्तद है। बज़ाज़िया, मज्म-उल-अनहुर और दुर्रे मुख्तार में है:

"जिसने उनके अज़ाब और कुफ्र में शक किया, वह यकीनन काफ़िर हो गया।" (3)

जो उनके अज़ाब और कुफ्र में शक करे वह भी काफ़िर है। (त)

1. अल-मवाहिब अल-लदुन्निय्या, अब्दुर रज़्ज़ाक के हवाले से, अल-मक़सद अल-अव्वल: अव्वल अल-मख्लूक़ात, अल-मकतबत अल-इस्लामिया बेरुत, 1/71-73.
2. अल-कुरान अल-करीम 32:5.
3. दुर्रे मुख्तार, बाब अल-मुर्तद, मतबा मुज्तबाई दिल्ली, 1/356.

पृष्ठ 616 का 712

فتاوٰی رضویہ، جلد چہاردہم (۱۴)

بلاشبہ حضور صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم نورِ عرش اللہ ہیں عرش انہیں کے نور سے بنا اور انہیں کے نور سے منور ہے۔[1]

كما في حديث رواه عبدالرزاق فی مصنفہ عن جابر بن عبداللہ رضی اللہ تعالٰی عنہما عن النبی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم۔ واللہ تعالٰی اعلم۔

(ت)

جیسا کہ حدیث میں ہے اسے امام عبدالرزاق نے اپنی مصنف میں حضرت جابر رضی اللہ تعالٰی عنہ سے بیان کیا کہ رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم نے فرمایا۔ واللہ تعالٰی اعلم۔

مسئلہ ۲۴۶: مسئولہ حبیب اللہ بنگالی، ۱۵ شوال ۱۳۳۴ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین و مفتیانِ شرع متین اس مسئلہ میں کہ بہاء اللہ ایک فرقہ نکلا کہ مجموعہ قرآن مجید کو منسوخ کہتا ہے اور یہ بھی کہتا ہے کہ جیسے توریت اور انجیل اور زبور منسوخ ہو گئی ویسا ہی قرآن شریف بھی منسوخ ہے، اگر منسوخ نہ ہوتا اس کا حکم بموافق قرآن شریف کے جاری کیوں نہیں کیا جاتا ہے، جیسا کہ زنا کرتا ہے اور چوری کرتا ہے اور شراب پیتا ہے حد کیوں نہیں لگایا جاتا ہے، بہاء اللہ کے فرقہ سے ایک آدمی کا مظہر اللہ کر کے لقب ہے وہ کہتا ہے خداوند کریم نے لوح محفوظ سے میرے اوپر کتاب الاقدس نزول فرمایا ہے اس وقت اس کا حکم جاری ہے اور احادیث کو خبری کاغذ بتاتا ہے اور نہیں مانتا ہے، اور ائمہ اربعہ کو جھوٹ کہتا ہے یہ فرقہ مومن ہے یا نہیں؟ اور:

"يُدَبِّرُ الْأَمْرَ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ ثُمَّ يَعْرُجُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ أَلْفَ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ۲"

کام کی تدبیر فرماتا ہے آسمان سے زمین تک پھر اسی کی طرف رجوع کرے گا اس دن کہ جس کی مقدار ہزار برس ہے تمہاری گنتی میں۔ (ت)

آیہ بالا کی شان نزول کیا ہے اور ناسخ ہے یا منسوخ؟ فقط

الجواب: جس فرقہ کے یہ اقوال ہوں وہ کافر مرتد ملعون ہے ایسا کہ جو اسے مسلمان جانے بلکہ جو اس کے کفر میں شک کرے خود کافر ہے مرتد ہے، بزازیہ و مجمع الانہر و در مختار میں ہے:

من شك في عذابه وكفره فقد كفر ۳ جو ان کے عذاب و کفر میں شک کرے وہ بھی کافر ہے۔ (ت)

1. المواہب اللدنیہ بحوالہ عبدالرزاق المقصد الاول اول المخلوقات المکتبۃ الاسلامیہ بیروت ۱/ ۷۱-۷۳
2. القرآن الکریم ۵/۳۲
3. در مختار باب المرتد مطبع مجتبائی دہلی ۱/ ۳۵۶

Fatawa Razawiyya, Volume 14 (14)

The noble verse is in praise of God: The occasion of revelation is mentioned there which descends in a specific event; news cannot be abrogated. And Allah knows best.

Problem 477 to 482: Muhammad Zaheeruddin Sahib Thaman Burj, Wazirabad, Punjab. 3rd Dhu al-Qi'dah 1334 AH.

What do the scholars of religion and jurists of the firm Shariah say in this matter: A person who is a scholar of the Ghair-Muqallid (non-conformist) beliefs and practices departs from this mortal world to the eternal world. His funeral prayer is led by a Ghair-Muqallid, and behind this Ghair-Muqallid, a scholar of the Hanafi school of thought, considering the action of the deceased Ghair-Muqallid as good and the following (Iqtida) of the Ghair-Muqallid as permissible, offers the funeral prayer. Even though that Hanafi scholar previously used to forbid people from the beliefs of the Ghair-Muqallidin. So, in this situation, when the Hanafi scholar has performed the funeral prayer behind a Ghair-Muqallid imam, considering it permissible, what is written according to the Shariah of Muhammad (peace be upon him)? Is it permissible to follow such a Hanafi scholar without repentance and seeking forgiveness? The deceased Ghair-Muqallid scholar and the Ghair-Muqallid imam consider the derived issues and ijtihad of the four Imams (Mujtahidin) as contrary to Hadith, and mostly give fatwas and act against them, for example: (1) Tarawih prayer is not less than twenty rak'ahs according to any Imam, but he orders and practices eight rak'ahs. (2) The issue of triple talaq (divorce) pronounced in one breath and one sitting; he rules it as a revocable divorce and allows remarriage with the first husband without Nikah with a second husband. He allows remarriage after the Khula divorce after only one menstrual cycle of iddah. He completely rejects individual Taqlid (following a specific school of thought). Furthermore, he considers it permissible to say "Ameen" loudly, recite Surah Al-Fatiha behind the Imam, tie hands on the chest, and pronounce 'Zwad' (ض) like 'Zwa' (ظ) etc.

The Answer: The list provided by the questioner consists of some subsidiary false issues and corrupt actions of the Ghair-Muqallidin. Their beliefs are different and contain many blasphemies. Details of some of these are in the treatise 'Al-Kawkabat ash-Shahabiyya', in which the necessity of Kufr (infidelity) is proven against them and their leaders from seventy aspects according to the ruling of the noble jurists. For an ignorant person who has not been in their company, it's possible he's unaware of their accursed beliefs, and seeing the outward appearance of a Muslim, he followed

and prayed the funeral prayer. But one who claims to be a scholar and is aware of their beliefs, and used to forbid people from them, yet himself considers them good, prays their funeral prayer, and follows them, then surely there is corruption in his belief and a defect in his faith, and he too will be considered accused (mutaham).

Allah Almighty says: "And whoever among you takes them for friends..." Allah the Almighty said: And whoever among you is friends with them...

फतावा-ए-रज़विया, खंड १४ (१४)

आयत-ए-करीमा ईश्वरीय प्रशंसा में है: नुज़ूल की शान वहाँ बताई जाती है जो किसी विशेष घटना में अवतरित हो, समाचार निरस्त नहीं हो सकता। और अल्लाह ही बेहतर जानता है।

मसला ४७७ से ४८२: मुहम्मद ज़हीरउद्दीन साहब थमन बुर्ज, वजीराबाद, पंजाब। ३ ज़ुल-क़ादा १३३४ हिजरी।

धर्म के विद्वान और सुदृढ़ शरीयत के मुफ़्ती इस मामले में क्या कहते हैं: एक व्यक्ति जो गैर-मुक़ल्लिद (गैर-अनुयायी) अक़ीदे और अमल का आलिम है, वह इस नश्वर दुनिया से परलोक सिधार जाता है। उसका जनाज़ा एक गैर-मुक़ल्लिद पढ़ाता है, और उस गैर-मुक़ल्लिद के पीछे हनफ़ी मज़हब के एक आलिम ने मृतक गैर-मुक़ल्लिद के अमल को अच्छा और गैर-मुक़ल्लिद की पैरवी (इक़्तिदा) को जायज़ समझकर जनाज़े की नमाज़ पढ़ी। हालाँकि वह हनफ़ी आलिम इससे पहले लोगों को गैर-मुक़ल्लिदों के अक़ीदों से मना करता रहा हो। तो ऐसी स्थिति में जब हनफ़ी आलिम ने गैर-मुक़ल्लिद इमाम के पीछे जनाज़े की नमाज़ को जायज़ मानकर अदा की हो, तो मुहम्मदी शरीयत के अनुसार उस पर क्या लिखा जाता है? और क्या बिना तौबा और इस्तिग़फ़ार (क्षमा याचना) के ऐसे हनफ़ी आलिम की इक़्तिदा जायज़ है? मृतक गैर-मुक़ल्लिद आलिम और गैर-मुक़ल्लिद इमाम चारों मुजतहिद इमामों के मसायल-ए-इस्तिनबात और इज्तिहाद को हदीस के खिलाफ समझते हैं और अक्सर उनके विपरीत फतवा देते और अमल करते हैं, उदाहरण के लिए: (१) तरावीह की नमाज़ किसी भी इमाम के नज़दीक बीस रकअत से कम नहीं है, वह आठ रकअत का हुक्म देता और अमल करता है। (२) तीन तलाक़ का मसला जो एक ही शब्द और एक ही बैठक में कहा गया हो, वह उस तीन तलाक़ को रुजूई (वापसी योग्य) तलाक़ करार देता है और दूसरे पति से निकाह (हलाला) के बिना उसे निकाह करा देता है। और खुला वाली तलाक़ की इद्दत एक माहवारी आने के बाद निकाह करा देता है और तक़लीद-ए-शख़्सी (किसी एक इमाम की पैरवी) से बिल्कुल इनकार करता है। इसके अलावा आमीन ज़ोर से कहना, इमाम के पीछे अल-हम्द पढ़ना, सीने पर हाथ बांधना, सूरह फ़ातिहा में 'ज़ाद' (ض) की जगह 'ज़ो' (ظ) पढ़ना आदि जायज़ समझता हो।

जवाब: सवाल करने वाले ने जो सूची गिनाई है वह गैर-मुक़ल्लिदों के कुछ सहायक गलत मसायल और बुरे कर्मों की है। उनके अक़ीदे और हैं जिनमें बहुत से कुफ़्रयात (ईशनिंदात्मक बातें) हैं। उनमें से कुछ का विवरण 'अल-कौकबतुल शहाबिया' नामक पुस्तक में है, जिसमें प्रतिष्ठित फुक़हा

(न्यायशास्त्रियों) के आदेशानुसार सत्तर पहलुओं से उन पर और उनके नेताओं पर कुफ़्र का लागू होना साबित किया गया है। किसी अनपढ़ और उनकी सोहबत न पाने वाले व्यक्ति के बारे में यह संभावना हो सकती है कि वह उनके अभिशप्त अक़ीदों से वाकिफ नहीं है, और बाहरी तौर पर मुसलमान देखकर पैरवी कर ली और जनाज़े की नमाज़ पढ़ ली। लेकिन जो आलिम होने का दावा करता हो और उनके अक़ीदों से वाकिफ हो, लोगों को उनसे रोकता रहा हो, और खुद उन्हें अच्छा समझकर उनके जनाज़े की नमाज़ पढ़े और उनकी इक़्तिदा करे, तो यकीनन उसके अक़ीदे में बिगाड़ और उसके ईमान में खराबी आ गई है और वह भी संदिग्ध (मुत्तहम) माना जाएगा।

अल्लाह तआला ने फरमाया "وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ" अल्लाह तआला ने फरमाया: और तुम में से जो कोई उनसे दोस्ती...

فتاویٰ رضویہ، جلد چہار دہم (۱۴)

آیہ کریمہ حمد الٰہی میں ہے: شان نزول وہاں ذکر ہوتا ہے جو کسی حادثہ خاصہ میں اترے خبر منسوخ نہیں ہو سکتی واللہ تعالیٰ اعلم۔

مسئلہ ۴۷۷ تا ۴۸۲: محمد ظہیر الدین صاحب ثمن برج وزیر آباد پنجاب ۳ ذوالقعدہ ۱۳۳۴ھ

کیا فرماتے ہیں علمائے دین و مفتیان شرع متین اس مسئلہ میں کہ ایک شخص عالم غیر مقلد عقائد و عملیات، جو کہ اس دار فانی سے عالم جاودانی کو رحلت کر جائے، اور اس کی نماز جنازہ ایک غیر مقلد پڑھائے، اور اس غیر مقلد کے پیچھے ایک عالم حنفی المذہب نے غیر مقلد متوفی کے عمل کو اچھا اور غیر مقلد کے اقتداء کو جائز سمجھ کر نماز جنازہ پڑھی۔ حالانکہ وہ عالم حنفی المذہب قبل ازیں لوگوں کو عقائد غیر مقلدین سے منع کرتا رہا ہو پس اس حالت میں جب کہ عالم حنفی المذہب نے غیر مقلد کے نماز جنازہ غیر مقلد امام کے پیچھے جائز تصور کرکے ادا کی ہو تو اس پر از روئے شرع محمدی کیا تحریر ہوتی ہے اور کیا بلا توبہ و استغفار ایسے عالم حنفی کی اقتداء جائز ہے؟ عالم غیر مقلدین متوفی و امام غیر مقلد ائمہ اربعہ مجتہدین کے مسائل استنباط و اجتہاد یہ کو خلافِ حدیث سمجھتا اور اکثر ان کے بر عکس فتوے دیتا اور عمل کرتا ہو مثلاً: (۱) نماز تراویح بیس رکعات سے کم ہر گز کسی امام کے نزدیک نہیں وہ آٹھ رکعت کا حکم دیتا اور عمل کرتا۔ (۲) مسئلہ طلاق ثلاثہ جو کہ فی کلمتہ واحدۃ اور جلسہ واحدۃ کہی گئی ہو اس طلاق ثلاثہ کو حکم رجعی طلاق کا دے کر بدون نکاح شوہر ثانی اس کے ساتھ نکاح کرا دیتا ہو اور طلاق بالخلع کی عدت ایک حیض آنے کے بعد نکاح کرا دیتا ہو اور تقلید شخصی سے بالکل انکار کرتا ہو، علاوہ ازیں آمین بالجہر کہنا امام کے پیچھے الحمد کا پڑھنا ہاتھ سینہ پر باندھنا سورہ فاتحہ میں ض کی جگہ ظ پڑھنا وغیرہ وغیرہ جائز سمجھتا ہو۔

الجواب: سائل نے جو فہرست گنائی وہ غیر مقلد کے بعض فرعی مسائل باطلہ و اعمالِ فاسدہ کی ہے ان کے عقائد اور ہیں جن میں بکثرت کفریات ہیں ان میں سے بعض کی تفصیل رسالہ الکوکبۃ الشھابیۃ میں ہے، جس میں ستر وجہ سے ان پر اور ان کے پیشوا پر بحکم فقہاء کرام لزوم کفر ثابت کیا ہے کسی جاہل صحبت نا یافتہ کی نسبت احتمال ہو سکتا ہے کہ وہ ان کے عقائد ملعونہ سے آگاہ نہیں ظاہری صورت مسلمان دیکھ کر اقتدا کر لی اور نماز جنازہ پڑھ لی مگر جسے عالم ہونے کا دعویٰ ہو اور ان کے عقائد پر مطلع ہو لوگوں کو ان سے منع کرتا ہو اور خود انھیں اچھا جان کر ان کے جنازہ کی نماز پڑھے اور ان کی اقتدا کرے تو ضرور اس کے عقیدے میں فساد اور اس کے ایمان میں خلل آیا اور وہ بھی متہم شمار کیا جائے گا۔

قال اللہ تعالیٰ "وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ" اللہ تعالیٰ نے فرمایا: اور تم میں جو کوئی ان سے دوستی

Fatawa Rizvia Volume 14 (XIV)

“Verily, he is of them.” [Footnote 1] (Interpretation: He who keeps [their company] is among them. - T) Now, praying behind such a person is absolutely not permissible. It is mandatory for him to repent and renew his faith (Tajdid-e-Islam). If he has a wife, then after repenting and renewing his faith, he must also renew his marriage (Tajdid-e-Nikah).

“And Allah guides whom He wills to a straight path.” [Footnote 2] “And whoever turns away - then indeed, Allah is the Free of need, the Praiseworthy.” [Footnote 3] “And whoever disbelieves - then indeed, Allah is free of need from the worlds.” [Footnote 4] We ask Allah for forgiveness and well-being; there is no power nor strength except by Allah, the High, the Great. And Allah knows best.

And Allah Almighty blesses with guidance whomever He wills. And whoever is ungrateful, then surely Allah is independent, the Praiseworthy of all qualities. And whoever is a denier, then Allah Almighty is independent of all the worlds. We ask Allah Almighty for forgiveness and well-being, for without the power and divine support of Allah Almighty, the High and Great, one can neither be saved from evil nor perform good deeds. And Allah Almighty knows best. (T)

Problem 259, 229: From: Kathiawar region, place Urtiyan, Amin Ahmed, 19 Dhu al-Hijjah 1337 AH. (1) How is it to call a Hindu or a Christian a 'Kafir' (infidel)? (2) A Hindu has been sentenced to death. At that moment, he wants to become a Muslim. Will he be considered a Muslim or not?

The Answer: (1) Calling someone 'Kafir' as an insult is one thing, but in Shariah terminology, whoever is not a Muslim is called a Kafir. In this sense, anyone not in Islam is a Kafir according to Shariah. (2) If someone embraces Islam even a moment before execution, they become a Muslim. Performing their funeral rites (washing and shrouding) and offering their funeral prayer is mandatory for Muslims.

Problem 251: From: Imam Bakhsh Zaidi, Jampur, District Dera Ghazi Khan, 3 Muharram al-Haram 1335 AH. Is 'Wahdat al-Wujud' (Unity of Existence) the truth or not?

The Answer: Monotheism (Tawhid) is faith: "La ilaha illallah" (None is worthy of worship except Allah. - T) and Unity is Truth.

[Footnotes:] 1. Al-Quran 5/51 2. Al-Quran 2/213 3. Al-Quran 31/12 4. Al-Quran 3/97

फ़तावा रिज़विया खंड 14 (XIV)

"निश्चित रूप से वह उन्हीं में से है।" - 1 (व्याख्या: वह जो [उनकी संगति] रखेगा, वह उन्हीं में से है। - त) अब इस व्यक्ति के पीछे नमाज़ पढ़ना बिल्कुल जायज़ नहीं है। उस पर तौबा (पश्चाताप) और तजदीद-ए-इस्लाम (ईमान का नवीनीकरण) अनिवार्य है। और यदि उसकी पत्नी है, तो तौबा और तजदीद-ए-इस्लाम के बाद निकाह का नवीनीकरण (तजदीद-ए-निकाह) भी करना होगा।

"और अल्लाह जिसे चाहता है सीधे रास्ते की ओर मार्गदर्शन करता है।" [2] "और जो मुँह मोड़ ले - तो निश्चित रूप से अल्लाह ही बेपरवाह, प्रशंसा के योग्य है।" [3] "और जो कुफ्र (अस्वीकार) करे - तो निश्चित रूप से अल्लाह तमाम दुनिया वालों से बेपरवाह है।" [4] हम अल्लाह से माफ़ी और भलाई माँगते हैं; और अल्लाह, जो बहुत ऊँचा और महान है, उसकी शक्ति और मदद के बिना न तो बुराई से बचा जा सकता है और न ही भलाई की जा सकती है। और अल्लाह सबसे बेहतर जानता है।

और अल्लाह तआला जिसे चाहता है हिदायत (मार्गदर्शन) से नवाज़ता है। और जो नाशुक्री (कृतघ्नता) करे तो बेशक अल्लाह बेपरवाह है, सब खूबियों वाला सराहा गया है। और जो मुनकिर (इनकार करने वाला) हो तो अल्लाह तआला तमाम जहानों से बेपरवाह है। हम अल्लाह तआला से अफ़ू (माफ़ी) और आफ़ियत (भलाई) माँगते हैं कि बुलंद और अज़ीम (महान) अल्लाह तआला की कूवत (शक्ति) और तौफ़ीक के बग़ैर न बुराई से बचा जा सकता है और न ही नेकी को बजा लाया जा सकता है। और अल्लाह तआला बेहतर जानता है। (त)

मसला 259, 229: स्थान: मुल्क काठियावाड़, मकाम उड़तियाँ, अमीन अहमद, 19 ज़िलहिज्जा 1337 हिजरी। (1) हिंदू या ईसाई को 'काफ़िर' कहना कैसा है? (2) एक हिंदू को फाँसी का हुक्म हुआ है, वह उसी वक़्त मुसलमान होना चाहता है। क्या वह मुसलमान होगा या नहीं?

अल-जवाब (उत्तर): (1) गाली के तौर पर काफ़िर कहना और बात है, और शरीयत की शब्दावली यह है कि जो मुसलमान नहीं है उसे काफ़िर कहा जाता है। इस अर्थ में, जो कोई इस्लाम में नहीं है, वह शरीयत की नज़र में काफ़िर है। (2) फाँसी होने से एक क्षण पहले जो इस्लाम ले आए वह मुसलमान हो जाएगा, और उसका कफ़न-दफ़न और उसकी नमाज़-ए-जनाज़ा मुसलमानों पर फ़र्ज़ (अनिवार्य) होगी।

मसला 251: स्थान: इमाम बख्श ज़ैदी, जामपुर, ज़िला डेरा गाजी खान, 3 मुहर्रम-उल-हराम 1335 हिजरी। क्या 'वहदत-उल-वजूद' (अस्तित्व की एकता) सच है या नहीं?

अल-जवाब (उत्तर): तौहीद (एकेश्वरवाद) ईमान है: ला इलाहा इल्लल्लाह (अल्लाह के सिवा कोई माबूद/पूज्य नहीं है। - त) और वहदत हक़ है।

[पाद टिप्पणियाँ:] 1. अल-कुरान 5/51 2. अल-कुरान 2/213 3. अल-कुरान 31/12 4. अल-कुरान 3/97

पृष्ठ 618 / 712

فتاوٰی رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

فَاِنَّہٗ مِنْھُمْ " -1 رکھے گا تو وہ انھیں میں سے ہے۔ (ت) اب اس شخص کے پیچھے نماز ہر گز جائز نہیں اور اس پر توبہ و تجدید اسلام لازم ہے اور اگر عورت رکھتا ہے تو بعد توبہ و تجدید اسلام تجدید نکاح کرے۔

"وَاللّٰہُ یَھْدِیْ مَنْ یَّشَآءُ اِلٰی صِرَاطٍ مُّسْتَقِیْمٍ" -2 "وَمَنْ یَّتَوَلَّ فَاِنَّ اللّٰہَ ھُوَ الْغَنِیُّ الْحَمِیْدُ" -3 "وَمَنْ کَفَرَ فَاِنَّ اللّٰہَ غَنِیٌّ عَنِ الْعٰلَمِیْنَ" -4 نسأل اللہ العفو والعافیۃ ولا حول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم۔ واللہ تعالٰی اعلم۔

اور اللہ تعالٰی جسے چاہتا ہے ہدایت سے نوازتا ہے اور جو ناشکری کرے تو بیشک اللہ بے پروا ہے سب خوبیوں سراہا، اور جو منکر ہو تو اللہ تعالٰی تمام جہانوں سے مستغنی ہے، ہم اللہ تعالٰی سے عفو اور عافیت مانگتے ہیں کہ بلند و عظیم اللہ تعالٰی کی قوت اور توفیق کے بغیر نہ برائی سے بچا جاسکتا ہے اور نہ ہی نیکی کو بجا لایا جاسکتا ہے، واللہ تعالٰی اعلم۔ (ت)

مسئلہ ۲۵۹، ۲۲۹: از ملک کاٹھیا وار مقام اڑتیاں آمین احمد ۱۹ ذی الحجہ ۱۳۳۷ھ (۱) ہندو یا نصاریٰ اس کو کافر بولنا کیسا ہے؟ (۲) ایک ہندو کو پھانسی کا حکم ہوا وہ اسی وقت مسلمان ہونا چاہتا ہے یہ مسلمان ہوگا یا نہیں؟

الجواب: (۱) گالی کے طور پر کافر کہنا اور بات ہے اور شرع کی اصطلاح یہ ہے کہ جو مسلمان نہیں اسے کافر کہا جاتا ہے بایں معنیٰ جو کوئی اسلام میں نہ ہو شرع کے نزدیک کافر ہے۔ (۲) پھانسی ہو جانے سے ایک آن پہلے جو اسلام لائے مسلمان ہو جائے گا اور اس کی تجہیز و تکفین اور اس کے جنازہ کی نماز مسلمانوں پر فرض ہوگی۔

مسئلہ ۲۵۱: امام بخش زیدی از جام پور ضلع ڈیرہ غازی خان ۳ محرم الحرام ۱۳۳۵ھ وحدۃ الوجود حق ہے یا نہ؟

الجواب: توحید ایمان ہے لا الہ الا اللہ (اللہ کے سوا کوئی معبود نہیں۔ ت) اور وحدت حق

1 القرآن الکریم ۵/ ۵۱ 2 القرآن الکریم ۲/ ۲۱۳ 3 القرآن الکریم ۳۱/ ۱۲ 4 القرآن الکریم ۳/ ۹۷

Fatawa Rizvia Volume 14

"Everything is perishing except His Face."[1] (Except for His Essence, everyone is to perish. - T) Sawad bin Qarib (may Allah be pleased with him) submitted to the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him):

So I bear witness that there is no Lord besides Allah, And indeed you are a trusted one over every hidden thing.[2]

(I bear witness that surely there is no Lord besides Allah the Almighty and surely (O Messenger of Allah!) you are the trustee over every unseen. - T) And false union and believing in it is heresy:

"There is none in the heavens and the earth but that he comes to the Most Merciful as a servant."[3] | All who are in the heavens and the earth will come before Him as servants.

Existence is one and the Existent is one, all the rest are shadows and reflections,

"He is the First and the Last, the Manifest and the Hidden, and He is Knowing of all things."[4] | He is the First, He is the Last, He is the Manifest, He is the Hidden, and He knows everything. (T) And Allah Almighty knows best.

And Allah Almighty knows best.

Issue 252: Questioned by Syed Aulad Ali Sahab Moradabadi, 7 Muharram al-Haram 1335 AH.

What do the scholars of religion say regarding this issue that "Indeed, He is Knowing of all things."[5] (Surely He knows everything. - T) and "So wherever you [might] turn, there is the Face of Allah."[6] (Whichever way you turn, there is the Face of Allah (God's mercy is attentive towards you)).

---

[1] The Holy Quran 28:88 [2] Al-Mustadrak al-Hakim, Book of Knowledge of the Sahaba, Story of the Islam of Sawad bin Qarib, Dar al-Fikr Beirut 3/209; 'Umdat al-Qari Sharh Sahih Bukhari, Chapter of the Islam of Umar (may Allah be pleased with him), Idarat al-Tiba'at al-Muniriyyah Beirut 8/17; Mukhtasar Sirat al-Rasul by Abdullah bin Muhammad bin Abdul Wahhab Najdi, Al-Maktabah al-Salafiyyah Lahore p. 69. [3] The Holy Quran 19:93 [4] The Holy Quran 57:3 [5] The Holy Quran 42:12 [6] The Holy Quran 2:115

फतावा रिज़विया जिल्द 14

"हर चीज़ नाशवान है सिवाय उसकी ज़ात (चेहरे) के।"[1] (उसकी ज़ात के अलावा हर कोई फना होने वाला है। - त) सवाद बिन कारिब रज़ियल्लाहु अन्हु ने हुज़ूर अकदस सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम से अर्ज़ किया:

फअशहदु अन अल्लाह ला रब्ब गैरहु, व अन्नका मामूनुन अला कुल्लि ग़ाइबिन[2]

(मैं गवाही देता हूँ कि बेशक अल्लाह तआला के सिवा कोई रब नहीं और बेशक (या रसूल अल्लाह!) आप हर ग़ैब पर अमीन हैं। - त) और इत्तिहादे बातिल और उसे मानना इल्हाद है:

"आसमानों और ज़मीन में कोई ऐसा नहीं है जो रहमान के पास बंदा बनकर न आए।"[3] | आसमानों और ज़मीन में जितने हैं सब उसके हुज़ूर बंदे होकर हाज़िर होंगे।

वजूद वाहिद है और मौजूद वाहिद, बाकी सब ज़िल (परछाईं) और उकूस (प्रतिबिंब) हैं,

"वही अव्वल है और वही आख़िर, वही ज़ाहिर है और वही बातिन, और वही हर चीज़ का जानने वाला है।"[4] | वही अव्वल वही आख़िर वही ज़ाहिर वही बातिन, और वही सब कुछ जानता है। (त) वल्लाहु तआला आलम।

वल्लाहु तआला आलम।

मसअला 252: सायल सय्यद औलाद अली साहब मुरादाबादी, 7 मुहर्रमुल हराम 1335 हिजरी।

उलमा-ए-दीन इस मसअले में क्या फरमाते हैं कि "बेशक वह हर चीज़ का जानने वाला है।"[5] (बेशक वह सब कुछ जानता है। - त) और "तुम जिधर भी मुँह फेरो उधर ही अल्लाह का चेहरा है।"[6] (तुम जिधर मुँह करो उधर वजह अल्लाह (खुदा की रहमत तुम्हारी तरफ मुतवज्जह है))।

---

[1] अल-क़ुरान अल-करीम 28/88 [2] अल-मुस्तदरक लिल-हाकिम किताब मारफ़त-उस-सहाबा क़िस्सा इस्लाम सवाद बिन कारिब दारुल फ़िक्र बैरुत 3/209, उम्दतुल क़ारी शरह सहीह बुख़ारी बाब इस्लाम उमर रज़ियल्लाहु तआला अन्हु इदारातुल तिबाअतुल मुनीरिया बैरुत 8/17, मुख़्तसर सीरत-उर-रसूल अज़ अब्दुल्ला बिन मुहम्मद बिन अब्दुल वहाब नजदी अल-मक्तबा अस-सलफ़िया लाहौर सफ़्हा 69 [3] अल-क़ुरान अल-करीम 19/93 [4] अल-क़ुरान अल-करीम 57/3 [5] अल-क़ुरान अल-करीम 42/12 [6] अल-क़ुरान अल-करीम 2/115

فتاوٰی رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

"كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ" ۱ (اس کی ذات کے سوا ہر کوئی ہلاک ہونے والا ہے۔ ت) سواد بن قارب رضی اللہ تعالٰی عنہ نے حضور اقدس صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم سے عرض کی:

فاشھد ان اللہ لا رب غیرہ، وانک مأمون علی کل غائب ۲

(میں گواہی دیتا ہوں کہ بیشک اللہ تعالٰی کے سوا کوئی رب نہیں اور بیشک (یا رسول اللہ!) آپ ہر غیب پر امین ہیں۔ت) اور اتحاد باطل اور اس کا ماننا الحاد:

"إِنْ كُلُّ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ إِلَّا اٰتِي الرَّحْمٰنِ عَبْدًا" ۳ | آسمانوں اور زمین میں جتنے ہیں سب اس کے حضور بندے ہو کر حاضر ہوں گے۔

وجود واحد ہے اور موجود واحد، باقی سب ظل و عکوس،

هُوَ الْاَوَّلُ وَالْاٰخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ ۚ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ٤ | وہی اول وہی آخر وہی ظاہر وہی باطن، اور وہی سب کچھ جانتا ہے۔ (ت) واللہ تعالٰی اعلم۔

واللہ تعالٰی اعلم۔

مسئلہ ۲۵۲: مسئولہ سید اولاد علی صاحب مراد آبادی ۷ محرم الحرام ۱۳۳۵ھ

کیا فرماتے ہیں علمائے دین اس مسئلہ میں کہ "إِنَّهٗ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ" ۵ (بیشک وہ سب کچھ جانتا ہے۔ ت) اور "فَأَيْنَمَا تُوَلُّوْا فَثَمَّ وَجْهُ اللهِ" ۶ (تم جدھر منہ کرو اُدھر وجہ اللہ (خدا کی رحمت تمھاری طرف متوجہ))

١ القرآن الكريم ٨٨/٢٨ ٢ المستدرك للحاكم كتاب معرفة الصحابة قصہ اسلام سواد بن قارب دارالفكر بيروت ٣/ ٢٠٩، عمدة القارى شرح صحيح بخارى باب اسلام عمر رضى الله تعالىٰ عنہ ادارة الطباعة المنيريہ بيروت ١٧/ ٨، مختصر سيرة الرسول از عبدالله بن محمد بن عبدالوہاب نجدى المكتبہ السلفيه لاہور ص ٦٩ ٣ القرآن الكريم ١٩/ ٩٣ ٤ القرآن الكريم ٥٧/ ٣ ٥ القرآن الكريم ٤٢/ ١٢ ٦ القرآن الكريم ٢/ ١١٥

Fatawa Razawiyya, Volume 14

And from the verse "And We are closer to him than [his] jugular vein" (Quran 50:16), does it mean an encompassment and proximity of Essence (Dhati) or of Attributes (Sifati)? Zaid says that according to the majority of scholars, the meaning of these verses is that the knowledge and power of Allah, the Blessed and Exalted, encompass everything, not His Essence. Amr says that the Essence of Allah, the Blessed and Exalted, encompasses everything and is closer than the jugular vein; there is no place or corner where the Essence of God is not present, and God is omnipresent (Hazir o Nazir) everywhere. He argues that if attribute-based encompassment and proximity are meant by these verses, it would imply that God's attributes exceeded His Essence, and the Divine Essence would be limited and smaller than the attributes. He claims that whoever interprets these verses as attribute-based encompassment and proximity is a polytheist (mushrik), and even if all the scholars in the world say so, he would not listen to any of them and would call them all polytheists. In support of his argument, he presents the sayings of Shah Imdadullah Sahib, Maulana Rum Sahib, and Imam Ghazali (may Allah the Exalted have mercy on them). Between these two, whose statement is correct? And if Zaid is on the right path, what is the ruling of the pure Sharia for Amr? By his statement, is he guilty of any sin or not? Explain with evidence from the Book [Quran], and you will be rewarded by Allah, the Bestower. (T)

The Answer: "My Lord, I seek refuge in You from the incitements of the devils, and I seek refuge in You, my Lord, lest they be present with me." (Quran 23:97-98) O my Lord, [I seek] Your protection from the whispers of the devils, and O my Lord, [I seek] Your protection lest they come near me. (T)

Regarding ambiguous verses (Mutashabihat), there are two schools of thought among the Ahl-e-Sunnat (may Allah protect them): First: Tafwid (Consignment) - that we do not know their meaning, only Allah and His Messenger (Glory be to Him and Peace be upon him) know. Whatever meaning Allah intended, we believe in it. "We believe in it. All [of it] is from our Lord. And no one will be reminded except those of understanding." (Quran 3:7) We believe in it; all of it is from our Lord, and no one takes heed except the people of understanding. (T)

1. Al-Quran al-Karim 50/16
2. Al-Quran al-Karim 23/97-98
3. Al-Quran al-Karim 3/7

फ़तावा रज़विया, जिल्द 14

और आयत "और हम उसकी गर्दन की नस से भी अधिक उसके निकट हैं" (क़ुरआन 50:16) से क्या तात्पर्य है—आत्मगत (ध़ाती) व्याप्ति और निकटता या विशेषणात्मक (सिफ़ाती)? ज़ैद का कहना है कि अधिकांश विद्वानों के अनुसार इन आयतों का अर्थ यह है कि अल्लाह तबारक व तआला का ज्ञान और शक्ति हर चीज़ को घेरे हुए है, न कि उसकी ज़ात (अस्तित्व)। अम्र कहता है कि अल्लाह तबारक व तआला की ज़ात हर चीज़ को घेरे हुए है और गर्दन की नस से भी ज़्यादा करीब है। ऐसा कोई स्थान या कोना नहीं है जहाँ खुदा की ज़ात मौजूद न हो, और खुदा हर जगह हाज़िर-ओ-नाज़िर है। वह दलील देता है कि अगर इन आयतों से सिफ़ाती व्याप्ति और निकटता मुराद ली जाए, तो इसका मतलब होगा कि खुदा के गुण उसकी ज़ात से बढ़ गए और खुदा की ज़ात सीमित और गुणों से छोटी होगी। वह दावा करता है कि जो व्यक्ति इन आयतों से सिफ़ाती व्याप्ति और निकटता का अर्थ लेता है, वह मुशरिक (बहुदेववादी) है; अगर दुनिया भर के विद्वान भी ऐसा कहें, तो भी मैं किसी की नहीं मानूँगा और सबको मुशरिक कहूँगा। अपनी दलील में वह शाह इमदादुल्लाह साहब, मौलाना रूम साहब और इमाम ग़ज़ाली (रहमतुल्लाह अलैहिम) के कथनों को पेश करता है। इन दोनों में किसका कथन सही है? और यदि ज़ैद सही रास्ते पर है, तो अम्र के लिए शरीयत-ए-मुतहरा में क्या हुक्म है? क्या वह अपने इस कथन से किसी पाप का अपराधी है या नहीं? किताब (क़ुरआन) के प्रमाणों के साथ स्पष्ट करें, अल्लाह वहाब (दाता) आपको इसका प्रतिफल देगा। (त)

उत्तर: "ऐ मेरे रब! मैं शैतानों के वसवसों से तेरी पनाह माँगता हूँ। और ऐ मेरे रब! मैं तेरी पनाह माँगता हूँ कि वे मेरे पास आएँ।" (क़ुरआन 23:97-98) ऐ मेरे रब, तेरी पनाह शैतानों के वसवसों से और ऐ मेरे रब, तेरी पनाह कि वे मेरे पास आएँ। (त)

मुतशाबिहात (अस्पष्ट आयतों) के बारे में अहले सुन्नत (अल्लाह उनकी रक्षा करे) के दो पंथ (मसलक) हैं: पहला: तफ़वीज़ (सपुर्द करना)—कि हम उनका अर्थ कुछ नहीं जानते, अल्लाह और उसके रसूल (अल्लाह उन पर कृपा करे और शांति प्रदान करे) जानते हैं। जो अर्थ अल्लाह की मंशा है, हम उस पर ईमान लाए। "हम इस पर ईमान लाए, सब हमारे रब के पास से है। और बुद्धिमानों के सिवा कोई शिक्षा ग्रहण नहीं करता।" (क़ुरआन 3:7) हम इस पर ईमान लाए, सब हमारे रब के पास से है और नसीहत नहीं मानते मगर अक्ल वाले। (त)

1. अल-क़ुरआन अल-करीम 50/16

2. अल-क़ुरआन अल-करीम 23/97-98
3. अल-क़ुरआन अल-करीम 3/7

पृष्ठ 620 का 712

اور "نَحْنُ اَقْرَبُ اِلَیْہِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِیْدِ ۞" 1 (اور ہم دل کی رگ سے بھی اس سے زیادہ نزدیک ہیں۔ ت) سے احاطہ اور قرب ذاتی مراد ہے یا صفاتی زید کہتا ہے کہ جمہور علماء کے نزدیک ان آیات کا مطلب یہ ہے کہ اللہ تبارک وتعالی کا علم اور قدرت ہر شے کو محیط ہے نہ ذات، عمرو کہتا ہے کہ اللہ تبارک وتعالی کی ذات ہر شے کو محیط اور شہ رگ سے زیادہ قریب ہے کوئی مکان کوئی گوشہ ایسا نہیں جہاں ذات خدا موجود نہ ہو اور خدا ہر جگہ حاضر وناظر ہے اور اگر ان آیات سے احاطہ اور قرب صفاتی مراد لیا جائے گا تو گویا صفات خدا ذات باری سے بڑھ گئیں اور ذات باری محدود اور صفات سے چھوٹی ہوگی، اور جو شخص ان آیات سے احاطہ اور قرب صفاتی مراد لے وہ مشرک ہے اگر دنیا بھر کے عالم ایسا کہیں تو بھی ایک کی نہ مانوں گا اور سب کو مشرک کہوں گا اور اپنی دلیل میں شاہ امداداللہ صاحب اور مولانا روم صاحب اور امام غزالی رحمتہ اللہ تعالٰی علیہم کے اقوال پیش کرتا ہے، ان دونوں میں کس کا قول صحیح ہے؟ اور اگر زید حق پر ہے تو عمرو کے واسطے شریعت مطہرہ میں کیا حکم ہے وہ اپنے اس قول سے کسی گناہ کا مرتکب ہے یا نہیں؟ بینوا مع الدلائل من الکتاب توجروا من اللہ الوھاب (کتب سے دلائل کے ساتھ بیان کیجئے اور اللہ وہاب سے اجر پائیے۔ ت)

الجواب: "رَّبِّ اَعُوْذُ بِكَ مِنْ هَمَزٰتِ الشَّیٰطِیْنِ ۞ وَاَعُوْذُ بِكَ رَبِّ اَنْ یَّحْضُرُوْنِ ۞" 2 اے میرے رب تیری پناہ شیاطین کے وسوسوں سے اور اے میرے رب تیری پناہ کہ وہ میرے پاس آئیں۔ (ت)

آیات متشابہات میں اہل سنت حفظم اللہ تعالٰی کے دو مسلک ہیں: اول: تفویض کہ ہم ان کے معنی کچھ نہیں جانتے اللہ و رسول جانتے ہیں جل وعلا وصلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم جو معنی مراد الہی ہیں

ہم اس پر ایمان لائے، "اٰمَنَّا بِهٖ كُلٌّ مِّنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ اِلَّآ اُولُوا الْاَلْبَابِ ۞" 3 ہم اس پر ایمان لائے سب ہمارے رب کے پاس سے ہے اور نصیحت نہیں مانتے مگر عقل والے۔ (ت)

1 القرآن الکریم ۵۰/ ۱۶ 2 القرآن الکریم ۲۳/ ۹۷- ۹۸ 3 القرآن الکریم ۳/ ۷

Fatawa Razawiya Volume 14

This is the path of the predecessors (Salaf) and it is correct and reliable. On this basis, neither personal (dhati) encompassment nor qualitative (sifati) encompassment should be claimed; there should be no debate about the meaning at all. From the mother of the believers, Hazrat Umm Salama (may Allah be pleased with her), the meaning of "The Most Merciful rose over the Throne" (Quran 20:5) was asked. She said:

Al-Istiwa'u ma'lum, wal-kayfu majhul, wal-imanu bihi wajib, was-su'alu 'anhu bid'ah. — "Istiwa (rising over) is known, the manner (kayf) is unknown, believing in it is obligatory, and questioning it is an innovation (bid'ah)."

The same answer was given by our leader Imam Malik (may Allah be pleased with him). This is the path of our Greatest Imam (Abu Hanifa) and all the other early imams. Yes, we believe that Allah the Almighty is pure and free from body, direction, and place. He cannot be in any place, He cannot be in any spot, He cannot be in any direction. All directions were created by Him and are temporal (hadith), whereas He is Eternal (Qadeem). In eternity, He was not in any place or direction because place and direction did not exist. So even now, He is not in any place or direction; He is as He was. He did not change by creating place and direction; places and directions change, but He is free from change.

Second: Interpretation (Ta'wil), which is to apply such verses to a permissible linguistic meaning so that restless temperaments find peace and faith remains safe. This is the path of the later scholars (Khalaf). In this way, qualitative encompassment is intended. The meaning of Divine knowledge and power encompassing everything does not mean that His knowledge and power are located in every place, for being in a place or direction is a characteristic of bodies and materiality, and He and His attributes are transcendent above them. Rather, the meaning of the encompassment of knowledge is that every thing—whether necessary (wajib), possible (mumkin), or impossible (mumtani'), non-existent or existent, temporal or eternal—is known to Him. The meaning of the encompassment of power is that He has power over every possible thing. No one but a madman would say that the attributes exceed the Essence. Amr's statement that there is no place or corner where the Essence of God is not present is a word of disbelief (kufr), as it establishes a place for His Essence. Fatawa Tatarkhaniya, Tariqa Muhammadiyah, Hadiqa Nadiyyah, Fatawa Alamgiri, Jami' al-Fusulayn, etc., have pronounced the ruling of disbelief (kufr) on this. And

calling one who believes in qualitative encompassment His associate (mushrik) is a ruling of polytheism (shirk) against thousands of later imams.

---

1. Al-Qur'an al-Karim 20:5
2. Lubab al-Ta'wil (Tafsir al-Khazin) 7/52 under "Then He rose over the Throne", Mustafa al-Babi Egypt, 2/238; Durr al-Manthur cited from Mardawayh from Umm Salama (may Allah be pleased with her), 7/54, Publications of Ayatollah al-Uzma Qom Iran 3/91; Madarik al-Tanzil (Tafsir Nasafi) 20/5 Surah Taha, Dar al-Kutub al-Arabi Beirut 3/48.

यही सलफ़ (पूर्वजों) का मार्ग है और यही सही और विश्वसनीय है। इस आधार पर न तो व्यक्तिगत (ज़ाती) घेरा (अहाता) कहा जाए और न ही गुणात्मक (सिफ़ाती), अर्थ के बारे में कोई बहस ही न की जाए। उम्मुल मोमिनीन हज़रत उम्मे सलमा (रज़ियल्लाहु अन्हा) से "रहमान ने अर्श पर इस्तवा फ़रमाया" (क़ुरान 20:5) के अर्थ पूछे गए, तो उन्होंने फ़रमाया:

अल-इस्तवाउ मालूम, वल-कैफ़ु मजहूल, वल-ईमानु बिही वाजिब, वस-सुआलु अन्हु बिदअह — "इस्तवा ज्ञात है, उसका स्वरूप (कैफ़) अज्ञात है, उस पर ईमान लाना अनिवार्य है और उसके बारे में सवाल करना बिदअत है।"

यही जवाब हमारे सैय्यदना इमाम मालिक (रज़ियल्लाहु अन्हु) ने दिया। यही हमारे इमाम-ए-आज़म और अन्य सभी सलफ़ इमामों का मार्ग है। हाँ, हम ईमान लाए हैं कि अल्लाह तआला शरीर, दिशा और स्थान से पवित्र और मुक्त है। वह किसी स्थान में नहीं हो सकता, किसी जगह नहीं हो सकता, किसी दिशा में नहीं हो सकता। सभी दिशाएँ उसी की बनाई हुई हैं और वे अनित्य (हादिस) हैं, जबकि वह प्राचीन और अनादि (क़दीम) है। अनादि काल में वह किसी स्थान या दिशा में नहीं था क्योंकि स्थान और दिशा थे ही नहीं। तो अब भी वह किसी स्थान और दिशा में नहीं है; वह वैसा ही है जैसा तब था। स्थान और दिशा बनाकर वह बदल नहीं गया; स्थान और दिशा बदलते हैं, और वह बदलने से पवित्र है।

दूसरा: तावील (व्याख्या), कि ऐसी आयतों को मुहावरे के अनुसार ऐसे जायज़ अर्थ पर लिया जाए जिससे बेचैन स्वभावों को शांति मिले और ईमान सुरक्षित रहे। यह ख़लफ़ (बाद के विद्वानों) का मार्ग है। इस प्रकार गुणात्मक घेरा (अहाता-ए-सिफ़ाती) मुराद लिया जाएगा। ईश्वरीय ज्ञान और शक्ति का हर चीज़ को घेरने का यह अर्थ भी नहीं है कि उसका ज्ञान और शक्ति हर जगह स्थित (मुतमक्किन) हैं, क्योंकि जगह या दिशा में होना शरीर और शारीरिकता की विशेषता है, और वह और उसके गुण उनसे श्रेष्ठ (मुतआली) हैं। बल्कि ज्ञान के घेरे का अर्थ यह है कि हर चीज़—चाहे वह अनिवार्य (वाजिब) हो, संभव (मुमकिन) हो, या असंभव (मुमतनिअ), अस्तित्वहीन हो या मौजूद, अनित्य हो या प्राचीन—उसे ज्ञात है। शक्ति के घेरे का अर्थ यह है कि हर संभव चीज़ पर उसे शक्ति प्राप्त है। गुणों को सार (ज़ात) से बढ़ जाना कोई नहीं कहेगा सिवाय पागल के। अम्र का यह कहना कि कोई स्थान, कोई कोना ऐसा नहीं जहाँ ख़ुदा की ज़ात मौजूद न हो, कुफ़्र का शब्द है क्योंकि यह उसकी ज़ात के लिए

स्थान सिद्ध करना है। फ़तावा ततारख़ानिया, तरीक़ा मुहम्मदिया, हदीक़ा नदिया, फ़तावा आलमगीरी, जामेउल फ़ुसूलैन आदि में इस पर कुफ़्र का हुक्म फ़रमाया गया है। और गुणात्मक घेरे को मानने वाले को उसका मुशरिक कहना हज़ारों ख़लफ़ इमामों पर शिर्क का हुक्म लगाना है।

---

1. अल-क़ुरान अल-करीम 20/5
2. लुबाब अत-तावील (तफ़सीर अल-खाज़िन) 7/52 "सुम्मा इस्तवा अलल अर्श" के तहत, मुस्तफ़ा अल-बाबी मिस्र 2/238; दुर्रे मंसूर मरदुवैया के हवाले से उम्मे सलमा (रज़ियल्लाहु अन्हा) से 7/54, पब्लिकेशन आयतुल्ला अल-उज़मा क़ोम ईरान 3/91; मदारिक अत-तंज़ील (तफ़सीर नसफ़ी) 20/5 सूरह ता-हा, दारुल कुतुब अल-अरबी बैरूत 3/48।

یہی مسلک سلف ہے اور یہی صحیح و معتمد، اس تقدیر پر تو نہ احاطہ ذاتی کہا جائے نہ صفاتی کہا جائے، معنی سے کچھ بحث ہی نہ کی جائے، حضرت ام المومنین ام سلمہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا سے "اَلرَّحْمٰنُ عَلَی الْعَرْشِ اسْتَوٰی" 1 (رحمان نے عرش پر استواء فرمایا۔ ت) کے معنی دریافت کئے گئے فرمایا:

الاستواء معلوم والکیف مجھول والایمان بہ واجب والسوال عنہ بدعۃ 2 — استواء معلوم ہے اور کیف مجہول اور اس پر ایمان فرض اور اس کی تفتیش بدعت۔

یہی جواب سیدنا امام مالک رضی اللہ تعالیٰ عنہ نے دیا، یہی مسلک ہمارے امام اعظم اور سائر ائمہ سلف کا ہے، ہاں ہم ایمان لائے ہیں کہ اللہ تعالیٰ جسم و جہت و مکان سے پاک و منزہ ہے، کسی مکان میں نہیں ہوسکتا، کسی جگہ نہیں ہوسکتا، کسی طرف نہیں ہوسکتا، اور طرف سب اس کے بنائے ہوئے ہیں، اور حادث ہیں، اور قدیم ازلی، ازل میں کسی جگہ کسی طرف نہ تھا کہ جگہ اور طرف تھے ہی نہیں تو اب کسی جگہ اور طرف میں نہیں، جیسا جب تھا ویسا ہی اب ہے، جگہ اور طرف کو بنا کر بدل نہ گیا، جگہ اور طرف بدلیں گے اور وہ بدلنے سے پاک ہے۔

دوم: تاویل کہ ایسی آیات کو حسب محاورہ معنی جائز پر حمل کریں جس سے نہ چین لینے والی طبیعتوں کو تسکین ہو اور ایمان سلامت رہے یہ مسلک خلف کا ہے اور اس طور پر احاطہ صفاتی مراد لیں گے، علم و قدرت الٰہی ہر شے کو محیط ہونے کے بھی یہ معنی نہیں کہ اس کے علم و قدرت ہر جگہ متمکن ہیں کہ جگہ یا طرف میں ہونا جسم و جسمانیت کی شان ہے اور وہ اور اس کے صفات ان سے متعالی بلکہ احاطہ علم کے معنی یہ ہیں کہ ہر شے واجب یا ممکن یا ممتنع

معدوم یا موجود حادث یا قدیم اسے معلوم ہے، احاطہ قدرت کے معنی یہ ہیں کہ ہر ممکن پر اسے قدرت ہے، اس سے صفات کا ذات سے بڑھ جانا نہ کہے گا مگر مجنون، عمرو کا وہ کہنا کہ کوئی مکان کوئی گوشہ ایسا نہیں جہاں ذات خدا موجود نہ ہو کلمہ کفر ہے کہ اس کی ذات کے لئے جگہ ثابت کرنا ہے، فتاویٰ تاتارخانیہ و طریقہ محمدیہ و حدیقہ ندیہ و فتاویٰ عالمگیری و جامع الفصولین وغیرہ میں اس پر حکم کفر فرمایا اور احاطہ صفاتی ماننے والے کو اس کا مشرک کہنا ہزاروں ائمہ خلف پر حکم شرک ہے۔

---

1 القرآن الکریم ۵/ ۲۰ 2 لباب التاویل (تفسیر الخازن) ۷/ ۵۲ ثم استوی علی العرش کے تحت مصطفی البابی مصر ۲/ ۲۳۸، درمنثور بحوالہ مردویہ عن ام سلمہ رضی اللہ عنہا ۷/ ۵۴ منشورات مکتبہ آیۃ اللہ العظمی قم ایران ۳/ ۹۱، مدارک التنزیل (تفسیر نسفی) ۲۰/ ۵ سورہ طہ۔ دار الکتب العربی بیروت ۳/ ۴۸

Fatawa Razawiyya Volume 14 (14)

To claim, and his saying that "If all the scholars of the world say so, I will call them all polytheists (mushrik)," is a clear inclination towards disbelief (kufr). For not calling all the scholars of the world polytheists, but being ready for disbelief itself is disbelief. Repentance (tawba) is obligatory for Amr; he must repent from his false belief and recite the Kalima of Islam. If he has a wife, he must re-marry her after becoming a Muslim, provided she agrees. We are writing a few simple points; if Allah Almighty wishes to guide him, he will understand from these what a filthy thing he has said and what repulsive stains he has tried to cast upon his deity. If he does not look with an eye of justice and persists in prejudice and enmity, then Allah does not guide the wrongdoers. Let him close his eyes for a moment, bow his head in faith in the greatness of the Lord Almighty, and reflect on what a vile thing he has named God. Praise be to Allah, a Muslim's faith is in the Divine company, proximity, and encompassment, but not in the literal or customary sense that these words imply. Rather, they refer to what is intended by Allah and are beyond our intellects. God forbid, if these literal meanings were taken, such that it is said He is physically present in every place and every corner, then no greater flaw or insult could be attributed to Him.

(1) Since, according to him, his deity is physically present in every place and every corner and physically encompasses everything, he would also be in the toilet, surrounded by its filth, and would even have emerged with that filth from its worst source.

(2) That which physically encompasses another thing must be such that there is a cavity within the encompasser that surrounds the other thing, just as the sky encompasses the earth. Thus, his deity would be hollow with a cavity, whereas Allah is the One, the Subduer, the Eternal (As-Samad), who is free from any cavity.

(3) Encompassing all things in the sense that his imaginary deity is outside the entire universe and the universe remains inside it – if so, how is He closer than the jugular vein? Rather, He would be millions of stages away. And if it is such that He physically encompasses every single atom without an intermediary, then undoubtedly that which encompasses an atom in the East would be distinct from that which encompasses an atom in the West. Thus, based on the count of atoms, God would be divided into pieces, and He, the One, the Eternal, is exalted above that.

(4) When He physically encompasses everything, He would also encompass the earth. And as you walk and step with shoes, you would be stepping on your deity. The excrement and urine you pass would fall upon your deity. What a repulsive deity and what filthy worshippers!

"Feeble are the seeker and the sought." 1 (How weak is the seeker and the sought!)

---

1 Al-Quran al-Karim 22 / 73

लगाना है और उसका कहना कि "अगर तमाम दुनिया के आलिम ऐसा कहें तो मैं सब को मुशरिक कहूँगा" सरीह कुफ्र पर आमादगी है कि तमाम जहाँ के आलिमों को मुशरिक न कहेगा मगर काफ़िर और कुफ्र पर आमादगी कुफ्र है, अम्र पर तौबा फ़र्ज़ है अपने अक़ीदा बातिला से ताइब हो और कलमा-ए-इस्लाम पढ़े और औरत रखता हो तो बाद इस्लाम उससे फिर निकाह करे अगर वो राज़ी हो। हम चंद सहल सहल बातें लिखते हैं अगर अल्लाह तआला को उसे हिदायत करना है तो इन्हीं से वो समझ लेगा कि उसने कैसी नापाक बात कही और अपने माबूद को कैसे-कैसे घिनौने दाग़ लगाए और नज़र-ए-इंसाफ़ से न देखे और तअस्सुब व इनाद बरते तो अल्लाह राह नहीं देता है ज़ालिमों को, ज़रा आँखें बंद करके गर्दन झुका कर रब अज़्ज़ व जल्ल की अज़मत पर ईमान ला कर ग़ौर करे कि उसने कैसी ज़लील चीज़ का नाम ख़ुदा रखा है। अलहम्दुलिल्लाह मईयत व क़ुर्ब व इहाता-ए-इलाहिया पर मुसलमान का ईमान है मगर न उन मानी पर जो इन अल्फ़ाज़ से लग़वी व उर्फ़ी तौर पर समझ आते हैं बल्कि उन पर जो मुराद-ए-इलाही हैं और हमारी अक़्लों से वरा हैं। मुआज़अल्लाह अगर यही ज़ाहिरी मानी लिए जाएँ जिस पर ये कहा जाए कि वो बज़ातेह हर मकान हर गोशा में मौजूद है तो उससे ज़ाइद ज़लील तर कोई ऐब लगाना न होगा।

(१) जब कि उसके नज़दीक उसका वही माबूद बज़ातेह हर मकान हर गोशा में मौजूद और हर शय को बज़ातेह मुहीत है तो पाख़ाना में भी होगा, उसकी नजासत को लिपटा हुआ भी होगा, उस नजासत के साथ उसके बदतरीन मकाम से निकला भी।

(२) जो शय दूसरी शय को बज़ातेह मुहीत हो वो यूँही होगा कि मुहीत के अंदर जौफ़ हो जो उस दूसरी चीज़ को घेरे हुए है जैसे आसमान ज़मीन को मुहीत है तो उसका माबूद जौफ़ दार खोखला हुआ और अल्लाह वाहिद क़हार समद है जौफ़ से पाक है।

(३) सब अशिया को मुहीत होना बा-ईं मानी है कि उसका माबूद वहमी तमाम आलम के बाहर बाहर है और आलम उसके अंदर रहे जैसे फ़लक-उल-अफ़्लाक के अंदर बाक़ी करे जब तो शह रग से ज़्यादा क़रीब कैसे हुआ बल्कि लाखों मंज़िल दूर हुआ और अगर यूँ है कि हर ज़र्रा ज़र्रा को बज़ातेह बिला वास्ता मुहीत है तो बिला-शुबा वो शय कि मशरिक़ के किसी ज़र्रा को मुहीत हो क़तअन उसकी ग़ैर होगी जो मग़रिब के ज़र्रा को मुहीत है तो ज़र्रों की गिनती पर ख़ुदा या ख़ुदा के टुकड़े हुए और वो अहद समद उससे मुतआली है।

(४) जब कि वो हर शय को बज़ातेह मुहीत है तो ज़मीन को भी मुहीत होगा और ये जो तुम चलते हो और जूतियाँ पहन कर पाँव रखते हो वो तुम्हारे माबूद पर हुईं तुम जो पाख़ाना पेशाब फिरते हो वो तुम्हारे माबूद पर गिरा कैसा घिनौना माबूद और कैसे नापाक आबिद,

"ज़ओफ़त-त़ालिबु वल-मत़लूब" १ (कितना कमज़ोर चाहने वाला और चाहा जाने वाला)

---

१ अल-क़ुरआन अल-करीम २२ / ७३

لگانا ہے اور اس کا کہنا کہ "اگر تمام دنیا کے عالم ایسا کہیں تو میں سب کو مشرک کہوں گا" صریح کفر پر آمادگی ہے کہ تمام جہاں کے عالموں کو مشرک نہ کہے گا مگر کافر اور کفر پر آمادگی کفر ہے، عمرو پر توبہ فرض ہے اپنے عقیدہ باطلہ سے تائب ہو اور کلمہ اسلام پڑھے اور عورت رکھتا ہو تو بعد اسلام اس سے پھر نکاح کرے اگر وہ راضی ہو ہم چند سہل سہل باتیں لکھتے ہیں اگر اللہ تعالیٰ کو اسے ہدایت کرنا ہے تو انھیں سے وہ سمجھ لے گا کہ اس نے کیسی ناپاک بات کہی اور اپنے معبود کو کیسے کیسے گھناؤنے داغ لگائے اور نظر انصاف سے نہ دیکھے اور تعصب و عناد برتے تو اللہ راہ نہیں دیتا ہے ظالموں کو، ذرا آنکھیں بند کر کے گردن جھکا کر رب عز وجل کی عظمت پر ایمان لا کر غور کرے کہ اس نے کیسی ذلیل چیز کا نام خدا رکھا ہے الحمد للہ معیت و قرب واحاطہ الٰہیہ پر مسلمان کا ایمان ہے مگر نہ ان معنی پر جوان الفاظ سے لغوی و عرفی طور پر سمجھ آتے ہیں بلکہ ان پر جو مراد الٰہی ہیں اور ہمارے عقول سے وراء ہیں معاذ اللہ اگر یہی ظاہری معنی لئے جائیں جس پر یہ کہا جائے کہ وہ بذاتہ ہر مکان ہر گوشہ میں موجود ہے تو اس سے زائد ذلیل تر کوئی عیب لگانا نہ ہوگا۔

(۱) جب کہ اس کے نزدیک اس کا وہی معبود بالذات ہر مکان ہر گوشہ میں موجود اور ہر شے کو بالذات محیط ہے تو پاخانہ میں بھی ہوگا، اس کی نجاست کو لپٹا ہوا بھی ہوگا، اس نجاست کے ساتھ اس کے بدترین مقام سے نکلا بھی۔

(۲) جو شے دوسری شے کو بالذات محیط ہو وہ یونہیں ہوگا کہ محیط کے اندر جوف ہو جو اس دوسری چیز کو گھیرے ہوئے ہے جیسے آسمان زمین کو محیط ہے تو اس کا معبود جوف دار کھوکھلا ہوا اور اللہ واحد قہار صمد ہے جوف سے پاک ہے۔

(۳) سب اشیاء کو محیط ہونا بایں معنی ہے کہ اس کا معبود وہمی تمام عالم کے باہر باہر ہے اور عالم اس کے اندر رہے جیسے فلک الافلاک کے اندر باقی کرے جب تو شہ رگ سے زیادہ قریب کیسے ہوا بلکہ لاکھوں منزل دور ہوا اور اگر یوں ہے کہ ہر ذرہ ذرہ کو بذاتہ بلا واسطہ محیط ہے تو بلاشبہ وہ شے کہ مشرق کے کسی ذرہ کو محیط ہو قطعاً اس کی غیر ہوگی جو مغرب کے ذرہ کو محیط ہے تو ذروں کی گنتی پر خدا یا خدا کے ٹکڑے ہوئے اور وہ احد صمد اس سے متعالی ہے۔

(۴) جب کہ وہ ہر شے کو بالذات محیط ہے تو زمین کو بھی محیط ہوگا اور یہ جو تم چلتے ہو اور جوتیاں پہن کر پاؤں رکھتے ہو وہ تمہارے معبود پر ہوئیں تم جو پاخانہ پیشاب پھرتے ہو وہ تمہارے معبود پر گرا کیسا گھناؤنا معبود اور کیسے ناپاک عابد،

"ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ" ۱ (کتنا کمزور چاہنے والا اور والا اور)

---

۱ القرآن الکریم ۲۲ / ۷۳

...as was desired. (T) (5) For example, if some Zaid strikes some Amr with a shoe, then Amr's deity also encompasses him; will it remain established there at the time the shoe strikes, or will it move away? If it moves away, then it no longer encompasses every thing. If it remains established, then it was struck as well. (6) When Zaid lifted the shoe and it had not yet reached Amr's body, the distance between the shoe and Amr's body is also a 'thing' and a place. That imaginary deity would itself be present here as well, and the space from here to there would be filled with it. Now, as the shoe moves forward to approach Amr's body, in this movement, will that imaginary deity, which was filled from here to there, split like water or air so that the shoe passes through it? Then what a strange deity it is that was torn apart by a shoe! And if it does not split but rather contracts like a puffed-up bread contracts, then what kind of deity is it - a rubber one? And if it neither splits nor contracts, then it is necessary that it leaves the place upon seeing the shoe. Then where did the omnipresent place remain? (7) When every thing is encompassed by its essence, then just as the encompassing (deity) is above the thing, it is the same below it, under the feet, under the shoes. Then how can such a debased thing be called the Supreme Lord!

High is Allah above what the wrongdoers say, a great height. And there is no power nor strength except with Allah, the Most High, the Supreme. And may the blessings of Allah, the Most High, the Most Exalted, be upon the generous Master, his family, and his companions, and may He bless and grant peace forever, Ameen. And I seek forgiveness from Allah the Magnificent, and all praise is for Allah, the Lord of the worlds. And Allah Subhanu wa Ta'ala knows best.

(What the wrongdoers said, Allah Ta'ala is far above and greater than that. Performing good deeds and turning away from evil cannot happen without the guidance of Allah, the Exalted and Magnificent. And may the special mercies of the High and Exalted Allah Ta'ala be upon the generous Master, his family, and his companions. We seek forgiveness from Allah Ta'ala. All praise is for Allah, the Lord of the worlds. Allah Subhanu wa Ta'ala knows best. (T))

Issue 253: Sent by Mujeeb-ud-Din, resident of Maschoor, Post Topiri Baazi, District Dhaka. 6 Safar 1335 AH. Is the one who does not follow a Madhhab (school of thought) and Fiqh (jurisprudence) a Kitabi (person of the book) or a Khariji? Answer: He who calls himself a Muslim but does not believe in Fiqh at all is neither a Kitabi

nor a Khariji, but rather an apostate (Murtad) who is out of the fold of Islam. And if someone offers an interpretation/justification, then at the very least, he is irreligious and misguided.

Allah the Exalted said: "So why should not there go forth from every group..." Allah the Exalted said: Then why shouldn't it be that among them...

फतावा रज़विया जिल्द 14

...जैसा चाहा गया। (त) (5) उदाहरण के लिए, यदि किसी ज़ैद ने किसी अम्र को जूता मारा, तो अम्र का ईश्वर भी उसे घेरे हुए है; जूता पड़ते समय वह वहीं स्थित रहेगा या हट जाएगा? यदि हट गया तो वह हर चीज़ को घेरने वाला न रहा, और यदि स्थित रहा तो जूता उस पर भी पड़ा। (6) जिस समय ज़ैद ने जूता उठाया और अभी वह अम्र के शरीर तक नहीं पहुँचा, तो जूते और अम्र के शरीर के बीच की दूरी भी एक 'वस्तु' और एक स्थान है। वह काल्पनिक ईश्वर स्वयं यहाँ भी उपस्थित होगा और यहाँ से वहाँ तक का स्थान उससे भरा होगा। अब जूता आगे बढ़ा ताकि अम्र के शरीर के समीप हो, इस बढ़ने में वह काल्पनिक ईश्वर, जो यहाँ से वहाँ तक भरा हुआ था, क्या पानी या हवा की तरह फटेगा कि जूता उसमें से होकर गुज़र जाए? तब कैसा विचित्र ईश्वर है जिसे जूते ने फाड़ दिया! और यदि नहीं फटेगा बल्कि सिकुड़ेगा जैसे फूली हुई रोटी सिकुड़ती है, तो वह कैसा ईश्वर हुआ - क्या रबड़ का बना हुआ? और यदि वह न तो फटेगा और न ही सिकुड़ेगा, तो यह आवश्यक है कि वह जूते को देखकर स्थान छोड़ दे। फिर वह सर्वव्यापी स्थान कहाँ रहा? (7) जब हर वस्तु अपने सार (ज़ात) से घिरी हुई है, तो जैसे घेरने वाला (ईश्वर) वस्तु के ऊपर होता है, वैसे ही उसके नीचे पैरों के तले और जूतों के नीचे भी होगा। फिर ऐसी तुच्छ चीज़ को 'रब-ए-आला' (सर्वोच्च प्रभु) कैसे कहा जा सकता है!

अल्लाह उन बातों से बहुत ऊँचा और महान है जो ज़ालिम (अन्यायी) कहते हैं। और अल्लाह, जो बहुत ऊँचा और महान है, उसकी सहायता के बिना न तो कोई नेक काम करने की शक्ति है और न ही बुराई से बचने की। और अल्लाह तआला की विशेष कृपाएँ उस उदार स्वामी, उनके परिवार और उनके साथियों पर हों, और वह सदा उन पर बरकत और शांति अवतरित करे, आमीन। और मैं महान अल्लाह से क्षमा माँगता हूँ और सारी प्रशंसा अल्लाह के लिए है जो संसारों का पालनहार है। और अल्लाह सुब्हानहु व तआला ही बेहतर जानता है।

(ज़ालिमों ने जो कुछ कहा, अल्लाह तआला उससे कहीं ऊँचा और महान है। नेक काम करना और बुराई से बचना अल्लाह की तौफीक के बिना संभव नहीं है। और ऊँचे और महान अल्लाह तआला की विशेष कृपाएँ उदार मौला पर और उनके परिवार और साथियों पर हों। हम अल्लाह तआला से क्षमा के प्रार्थी हैं। समस्त प्रशंसा अल्लाह, संसारों के पालनहार के लिए है। अल्लाह सुब्हानहु व तआला ही बेहतर जानता है। (त))

मसला 253: प्रेषक मुजीब-उद-दीन, निवासी मसचूर, डाकखाना टोपीरी बाज़ी, जिला ढाका। 6 सफ़र 1335 हिजरी। जो मज़हब और फ़िक़्ह (इस्लामी न्यायशास्त्र) को नहीं मानने वाला है, वह किताबी है या ख़ारजी? उत्तर: जो स्वयं को मुसलमान कहकर फ़िक़्ह को बिल्कुल नहीं मानता, वह न तो किताबी है और न ही ख़ारजी, बल्कि वह मुर्तद (धर्मत्यागी) है और इस्लाम से बाहर है। और यदि कोई इसकी व्याख्या या दलील पेश करता है, तो वह कम से कम धर्महीन और गुमराह (भटका हुआ) है।

अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "तो क्यों न ऐसा हो कि उनके हर गिरोह में से..." अल्लाह तआला ने फ़रमाया: तो क्यों न हो कि उनमें से...

पृष्ठ 712 का 623

فتاویٰ رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

...جو چاہا گیا۔ت) (۵) مثلاً کسی زید نے کسی عمرو کو جوتا مارا تو عمرو کو بھی اس کا معبود محیط ہے، اس جوتے پڑتے وقت وہیں قائم رہے گا یا ہٹ جائے گا اگر ہٹ گیا تو ہر شے کو محیط نہ رہا اگر قائم رہا تو اسی پر پڑا، (۶) جس وقت زید نے جوتا اٹھایا اور ابھی عمرو کے بدن تک نہ پہنچا تو جوتے اور عمرو کے بدن میں جو فاصلہ ہے وہ بھی ایک شے اور وہ ایک جگہ ہے، وہ وہمی معبود بذات خود یہاں بھی موجود ہوگا یہاں سے وہاں تک جگہ اس سے بھری ہوئی ہے اب جوتا آگے بڑھا کہ بدن عمرو سے قریب ہو اس بڑھنے میں وہ وہمی معبود کہ یہاں سے وہاں تک بھرا ہوا تھا، پانی یا ہوا کی طرح چرے گا کہ جوتا اس میں ہوتا ہوا گزر جائے گا جب تو طرفہ معبود جسے جوتے نے پھاڑ دیا اور اگر نہ چرے گا بلکہ سمٹے گا جیسے پھولی ہوئی روٹی سمٹتی ہے تو معبود کیا ہوا ربڑا ہوا، اور اگر نہ چرے گانہ سمٹے گا تو ضرور ہے کہ جوتا دیکھ کر جگہ چھوڑ دے گا پھر جگہ موجود کہاں رہا؟ (۷) جب کہ ہر وہ شے کہ بذاتہ محیط ہے تو محیط جیسا شے کے اوپر ہوتا ہے ویسا ہی اس کے نیچے پاؤں کے تلے وہ جوتوں کے نیچے وہ پھر ایسے ذلیل کو رب اعلیٰ کیسے کہا جاسکتا ہے!

تعالٰی اللہ عما یقول الظالمون علو الکبیرا، ولا حول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم وصلی اللہ العلی الاعلی علی الکریم المولیٰ والہ وصحبہ وبارک وسلم ابداً امین، و استغفر اللہ العظیم والحمد للہ رب العالمین۔ واللہ سبحانہ وتعالی اعلم۔

جو کچھ ظالموں نے کہا اللہ تعالٰی اس سے کہیں بلند و بزرگ ہے نیکی بجالانا اور برائی سے پھرنا اللہ بلند و بزرگ کی توفیق کے بغیر نہیں ہو سکتا اور بلند و اعلیٰ اللہ تعالٰی کی خصوصی رحمتیں

ہوں کریم مولیٰ پر اور اس کی آل اور اصحاب پر بھی، ہم اللہ تعالٰی سے معافی کے طلب گار ہیں، تمام حمد اللہ رب العالمین کے لئے ہے، اللہ سبحانہ و تعالٰی ہی بہتر جانتا ہے۔ (ت)

مسئلہ ۲۵۳: مرسلہ مجیب الدین ساکن مسچور پوسٹ ٹو پیری بازی ضلع ڈھاکہ ۶ صفر ۱۳۳۵ھ جو مذہب اور فقہ کا نہیں ماننے والا کتابی ہے یا خارجی؟ الجواب: جو مسلمان کہلا کر فقہ کو اصلانہ مانے نہ کتابی ہے نہ خارجی بلکہ مرتد ہے اسلام سے خارج اور اگر کوئی تاویل کرتا ہے تو کم از کم بددین گمراہ۔

قال اللہ تعالٰی "فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ" اللہ تعالٰی نے فرمایا: تو کیوں نہ ہو کہ ان کے

Fatawa Rizvia, Volume 14 (XIV)

[Box text] "...so that they may obtain understanding of the religion" (1). And in the Hadith from him (Peace and blessings of Allah be upon him): "Whomsoever Allah intends good for, He grants him understanding of the religion" (2). And Allah Almighty knows best. (Translation): From every group, a party should go forth to gain understanding of the religion. (T) And the honorable saying of the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) is: Allah bestows understanding of the religion upon him for whom He intends good. And Allah Almighty knows best. (T)

Problem 254: Sent by Muhammad Ilyas Sahab, Preacher of Khorasani, Junagadh city, Kathiawar region, 16 Safar 1335 AH. What do the scholars of religion and muftis of the firm Shariah say about a person who holds the belief that Allah Blessed and Exalted consulted with the angels, although it was not necessary, but as an instruction so that we too may work with consultation? Is it beneficial to swear allegiance (baiah) to such a person with the hope of eternal salvation, or will those who have already become disciples (murids) not gain any benefit? Clarify it and be rewarded. (State it and get a reward - T)

The Answer: This point is not such that swearing allegiance at his hand becomes impermissible, especially since he clarified that there was no need for consultation, but He did so for the guidance of His servants. Thus, the doubt that arose from it was also dismissed by him. It is stated in a Hadith itself that the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) says: "My Lord consulted me thrice regarding my Ummah" (3). And Allah Almighty knows best.

Problem 255: Sent by Sakhawat Khan, Blind, River Mosque, Mehidpur town, Indore state, Malwa region, 1st Rabi-ul-Awwal 1335 AH. If someone from the Ahl-us-Sunnah wal-Jama'ah refuses to pray, and he is told that for prayer...

[Footnotes] 1. Al-Quran Al-Karim 9/122 2. Sahih al-Bukhari, Kitab al-Ilm, Chapter: Knowledge before word and action, Qadimi Kutub Khana Karachi, 1/16; Sahih Muslim, Kitab al-Imara, Chapter: Saying of him (peace and blessings of Allah be upon him), Qadimi Kutub Khana Karachi, 2/143; Al-Mu'jam al-Kabir, Hadith 911, Al-Maktaba al-Faysaliya Beirut, 19/389. 3. Musnad Ahmad bin Hanbal, Hadith of Hudhayfah bin al-Yaman, Dar al-Fikr Beirut, 5/393; Al-Khasa'is al-Kubra, Chapter on his (peace and blessings of Allah be upon him) distinction regarding Ummah etc., Maktaba Nuriya Rizvia Faisalabad, 2/206.

फ़तावा रिज़विया, जिल्द १४ (१४)

[बॉक्स का पाठ] "...ताकि वे दीन की समझ हासिल करें" (१)। और हदीस में उनके(सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) हवाले से है: "अल्लाह जिसके साथ भलाई का इरादा करता है, उसे दीन की समझ अता फरमाता है" (२)। और अल्लाह तआला बेहतर जानता है। (तर्जुमा): हर समूह में से एक जमात निकले ताकि दीन की समझ हासिल करें। (त) और अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) का इर्शाद-ए-गिरामी है: अल्लाह तआला जिसके साथ भलाई का इरादा फरमाता है, उसे दीन की समझ अता फरमाता है। और अल्लाह तआला बेहतर जानता है। (त)

मसअला २५४: मुरसिला मुहम्मद इलियास साहब, वाइज़ खुरासानी, शहर जूनागढ़, मुल्क काठियावाड़, १६ सफर १३३५ हि. उलमा-ए-दीन और मुफ़्तियान-ए-शरअ-ए-मतीन इस शख्स के बारे में क्या फरमाते हैं जिसका अकीदा यह हो कि अल्लाह तबारक व तआला ने फरिश्तों से मशविरा किया, अगरचे इसकी ज़रूरत नहीं थी मगर तालीमन कि हम तुम भी मशवरे से काम लें? क्या ऐसे शख्स से बा-उम्मीद-ए-नजात-ए-अबदी बैअत होना मुफीद है या जो मुरीद हो चुके हैं कुछ फायदा न उठाएंगे? बय्यिनू तूजरू (बयान करो सवाब पाओ - त)

अल-जवाब: इतनी बात ऐसी नहीं है जिसके सबब उसके हाथ पर बैअत नाजायज़ हो जाए, खुसूसन जबकि उसने तसरीह (स्पष्टीकरण) कर दी कि उसे हाजत-ए-मशविरा नहीं, बंदों के इर्शाद (मार्गदर्शन) के लिए ऐसा किया। तो जो वहम उससे पैदा होता था, वह भी उसने दफ़ा कर दिया। खुद हदीस में है, नबी सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम फरमाते हैं: "मुझसे मेरे रब ने मेरी उम्मत के बारे में तीन बार मशविरा चाहा" (३)। वल्लाहू तआला आलम।

मसअला २५५: मुरसिला सखावत खान, नाबीना (अंधे), मस्जिद नदी, कस्बा महदपुर, रियासत इंदौर, मुल्क मालवा, १ रबी-उल-अव्वल १३३५ हि. कोई शख्स सुन्नत व जमाअत में से नमाज़ से इनकार करे और उससे कहा जाए कि नमाज़ के लिए...

[फुटनोट] १. अल-कुरान अल-करीम ९/१२२ २. सहीह अल-बुखारी, किताब अल-इल्म, बाब: कोल और अमल से पहले इल्म, कदीमी कुतुब खाना कराची, १/१६; सहीह मुस्लिम, किताब अल-इमारा, बाब: कोलुहु (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम), कदीमी कुतुब खाना कराची, २/१४३; अल-मुअजम अल-कबीर, हदीस ९११, अल-मकतबा अल-फैयासलिया बेरूत, १९/३८९। ३. मुसनद अहमद बिन हंबल, हदीस-ए-हुजैफा बिन अल-यमान, दार अल-फिक्र बेरूत, ५/३९३; अल-खसाइस अल-कुबरा, बाब:

इख्तिसासहु (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) कि वह उम्मत आदि, मकतबा नूरिया रिज़विया फैसलाबाद, २/२०६।

पृष्ठ ७१२ का ६२४

[باکس تحریر] "لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ ۱ وفي الحديث عنه صلى الله تعالٰی علیه وسلم من یرد الله به خیرا یفقّهه في الدین ۲ والله تعالی اعلم۔" ہر گروہ میں سے ایک جماعت نکلے کہ دین کی سمجھ حاصل کریں۔ (ت) اور رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کا ارشاد گرامی ہے، اللہ تعالٰی جس سے بھلائی کا ارادہ فرماتا ہے اسے دین کی سمجھ عطا فرماتا ہے۔ واللہ تعالٰی اعلم۔ (ت)

مسئلہ ۲۵۴: مرسلہ محمد الیاس صاحب واعظ خراسانی شہر جوناگڑھ ملک کاٹھیاواڑ ۱۶ صفر ۱۳۳۵ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین ومفتیانِ شرع متین اس شخص کے بارہ میں جس کا عقیدہ یہ ہو کہ اللہ تبارک وتعالٰی نے فرشتوں سے مشورہ کیا اگرچہ اس کی ضرورت نہیں مگر تعلیماً کہ ہم تم بھی مشورہ سے کام لیں، کیا ایسے شخص سے بامید نجات ابدی بیعت ہونا مفید ہے یا جو مرید ہو چکے ہیں کچھ فائدہ نہ اٹھائیں گے، بینوا توجروا (بیان کرواجر پاؤ۔ت)

الجواب: اتنی بات ایسی نہیں جس کے سبب اس کے ہاتھ پر بیعت ناجائز ہوجائے خصوصاً کہ اس نے تصریح کردی کہ اسے حاجت مشورہ کی نہیں بندوں کے ارشاد کے لئے ایسا کیا تو جو اس سے وہم جاتا وہ بھی اس نے دفع کردیا، خود حدیث میں ہے نبی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم فرماتے ہیں: استشار نی ربی فی امتی ثلثا ۳ مجھ سے میرے رب نے میری امت کے بارہ میں تین بار مشورہ چاہا۔ واللہ تعالٰی اعلم۔

مسئلہ ۲۵۵: مرسلہ سخاوت خاں نابینا مسجد ندی قصبہ مہد پور ریاست اندور ملک مالوہ یکم ربیع الاول ۱۳۳۵ھ کوئی شخص سنت و جماعت میں سے نماز سے انکار کرے اور اس سے کہا جائے کہ نماز سے...

[حواشی] ۱ القرآن الکریم ۹ / ۱۲۲ ۲ صحیح البخاری کتاب العلم باب العلم قبل القول والعمل قدیمی کتب خانہ کراچی ۱ / ۱۶، صحیح مسلم کتاب الامارۃ باب قولہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم قدیمی کتب خانہ کراچی ۲ / ۱۴۳، المعجم الکبیر حدیث ۹۱۱ المکتبۃ الفیصلیۃ بیروت ۱۹ / ۳۸۹ ۳ مسند احمد بن حنبل حدیث حذیفہ بن الیمان دار الفکر بیروت ۵ / ۳۹۳، الخصائص الکبریٰ باب اختصاصہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم بآن امۃ الخ مکتبہ نوریہ رضویہ فیصل آباد ۲ / ۲۰۶

Fatawa Razawiya, Volume 14

Question: To deny is disbelief; in response, he says, "Fine, let me be a disbeliever." What is the ruling regarding such a person? Only.

The Answer: Denying prayer also includes saying "I do not pray" or "I will not pray." By this much, one does not become a disbeliever unless they deny the obligation of prayer or treat it with contempt. If the mentioned person's denial was not of that degree, then the one who issued a ruling of disbelief upon his denial was in error, and his excess led that person toward such a rejected statement. In any case, saying of oneself "let it be that I am a disbeliever," its outward meaning, God forbid, is acceptance of disbelief, and acceptance of disbelief is certainly disbelief. However, there is also the possibility of the meaning being "let it be so in your view," therefore a ruling of excommunication (Takfir) will not be given; however, the command for renewal of Islam and renewal of marriage will be given. And Allah Almighty knows best.

Problem 256 & 257: Sent by Haji Qasim Mian Sahib from Gondal region, Kathiawar, 17 Jamadi al-Akhir 1335 AH. What do the leaders of religion and the reliable scholars of Ahl-e-Sunnat (may Allah Almighty support and aid them) say regarding those members of the Kathiawar Muslim Educational Conference (whose meeting took place in Junagadh, Kathiawar on October 2 & 3, 1916 AD) who, acting as guides, stated the following sayings in their speeches? Also, state the ruling for those members who transcribed their sayings verbatim in the Gujarati language and printed and distributed them among Muslims? (1) Arrangements should be made for religious books in the Gujarati language, special Gujarati schools should be established for Muslim children in which "the legends (dant kathaon) of the Muslim religion are mentioned" and in which the praises of Muslim heroes are made; such books should be popularized. (Also) to abolish from schools shared with other communities those prevalent first-grade books in which "the legends (dant katha) of the religion of Muslim people" and those personalities whom they look upon with respect are mentioned with contempt. (Report of President's Speech, page 290) (2) We respect the feelings of our fellow countrymen, "the words of their deities," and their leaders, and we also hope they will hold the same respect toward us (Report of President's Speech, page 33). However, please note that the meaning of the word "dant katha" in the Gujarati language is an oral tradition, something for which there is no documentary evidence (sanad).

The Answer: The originators of such statements cannot be guides; rather, they are "Mudhill" (misleaders), meaning those who go astray and spread misguidance.

फतावा रज़विया, खंड 14

प्रश्न: इनकार करना कुफ्र (अविश्वास) है; इसके उत्तर में वह कहता है कि "मैं काफिर (अविश्वासी) ही सही", ऐसे व्यक्ति के बारे में क्या हुक्म है? केवल।

उत्तर: नमाज़ से इनकार यह भी है कि वह कहे "मैं नहीं पढ़ता" या "नहीं पढ़ूँगा"। इतने मात्र से कोई काफिर नहीं होगा जब तक कि वह नमाज़ की फर्ज़ियत (अनिवार्यता) से इनकार न करे या उसका अपमान न करे। यदि उक्त व्यक्ति का इनकार उस सीमा तक नहीं था, तो जिस व्यक्ति ने उसके इनकार पर कुफ्र का हुक्म लगाया वह गलत था, और उसकी ज़्यादती ही उस व्यक्ति को ऐसे अस्वीकार्य शब्द की ओर ले गई। बहरहाल, अपने बारे में यह कहना कि "काफिर ही सही", इसका बाहरी अर्थ, खुदा न करे, कुफ्र को स्वीकार करना है, और कुफ्र को स्वीकार करना निश्चित रूप से कुफ्र है। मगर इस अर्थ की भी संभावना है कि "तुम्हारे नज़दीक काफिर ही सही", इसलिए तकफीर (काफिर घोषित करने) का हुक्म नहीं दिया जाएगा, अलबत्ता इस्लाम के नवीनीकरण (तजदीद-ए-इस्लाम) और निकाह के नवीनीकरण (तजदीद-ए-निकाह) का हुक्म दिया जाएगा। और अल्लाह तआला बेहतर जानता है।

मसला 256 और 257: प्रेषक हाजी कासिम मियां साहब, गोंडल क्षेत्र, काठियावाड़, 17 जमादी अल-आखिर 1335 हिजरी। दीन के इमाम और अहले सुन्नत के विश्वसनीय विद्वान (अल्लाह तआला उनका समर्थन और सहायता करे) काठियावाड़ मुस्लिम एजुकेशनल कॉन्फ्रेंस (जिसका सत्र जूनागढ़, काठियावाड़ में 2 और 3 अक्टूबर 1916 ईस्वी को हुआ था) के उन सदस्यों के बारे में क्या फरमाते हैं, जिन्होंने मार्गदर्शक बनकर अपने भाषणों में निम्नलिखित बातें कहीं? और उन सदस्यों का हुक्म भी बयान फरमाएं जिन्होंने उनके इन कथनों को गुजराती भाषा में हूबहू नकल किया और छापकर मुसलमानों के बीच बांटा और बांट रहे हैं? (1) गुजराती भाषा में धार्मिक पुस्तकों का प्रबंध किया जाए, मुस्लिम बच्चों के लिए विशेष गुजराती मदरसे स्थापित किए जाएं जिनमें "मुस्लिम धर्म की दंत कथाओं का उल्लेख हो" और जिनमें मुस्लिम नायकों की प्रशंसा की गई हो, ऐसी पुस्तकें प्रचलित की जाएं। (साथ ही) "मुस्लिम लोगों के जिस धर्म की दंत कथा" और जिन हस्तियों को वे सम्मान की दृष्टि से देखते हों, उनका अपमान के साथ जिन प्रचलित पुस्तकों में उल्लेख किया गया हो, प्रथम श्रेणी की उन पुस्तकों को अन्य समुदायों के साथ मिले हुए मदरसों से समाप्त करना। (अध्यक्षीय भाषण की रिपोर्ट, पृष्ठ 290) (2) हम अपने देशवासियों की भावनाओं का, उनके"देवताओं की बातों का" और उनके नेताओं का सम्मान करते हैं और हम उनसे भी अपनी तरफ इसी तरह के सम्मान की उम्मीद रखते हैं

(अध्यक्षीय भाषण की रिपोर्ट, पृष्ठ 33)। लेकिन निवेदन यह है कि गुजराती भाषा में "दंत कथा" शब्द का अर्थ वह बात है जिसका कोई प्रमाण (सनद) न हो।

उत्तर: ऐसे कथनों के प्रणेता मार्गदर्शक नहीं हो सकते, बल्कि वे 'मुज़िल्ल' (गुमराह करने वाले) हैं, यानी खुद गुमराह होने वाले और गुमराही फैलाने वाले।

पृष्ठ 625 का 712

انکار کرنا کفر ہے اس کے جواب میں وہ کہے کہ میں کافر ہی سہی، ایسے شخص کی نسبت کیا حکم ہے؟ فقط الجواب: نماز سے انکار یہ بھی ہے کہ وہ کہے میں نہیں پڑھتا یا نہیں پڑھوں گا، اس قدر سے کافر نہ ہوگا جب تک نماز کی فرضیت سے انکار یا اس کا استخفاف نہ کرے، اگر شخص مذکور کا انکار اس حد کا نہ تھا تو جس نے اس کے انکار پر حکم کفر لگایا خاطی ہوا، اور اسی کی زیادتی اس شخص کو ایسے کلمہ مردودہ کی طرف لے گئی، بہر حال اپنے آپ کو یہ کہنا کہ کافر ہی سہی اس کا ظاہر معاذ اللہ قبولِ کفر ہے، اور قبولِ کفر یقیناً کفر ہے، مگر اس معنی کا بھی احتمال ہے کہ نزدیکِ کافر ہی سہی لہذا حکم تکفیر نہ کیا جائے گا البتہ تجدیدِ اسلام و تجدیدِ نکاح کا حکم دیا جائے گا۔ واللہ تعالٰی اعلم۔ مسئلہ ۲۵۶ و ۲۵۷: مرسلہ حاجی قاسم میاں صاحب از گونڈل علاقہ کاٹھیاوار ۱۷ جمادی الآخر ۱۳۳۵ھ کیا فرماتے ہیں ائمہ دین و علمائے معتمدین اہل سنت ایدہم اللہ تعالیٰ ونصرہم اللہ، کاٹھیاوار مسلم ایجوکیشنل کانفرنس (جس کا جلسہ بمقام جونا گڑھ کاٹھیا وار بتاریخ ۲ و ۳ اکتوبر ۱۹۱۶ء کو ہوا) کے ان اراکین کے حق میں ہادی بن کر اپنی تقریروں میں ذیل کے اقوال بیان کئے اور ان اراکین کا حکم بھی بیان فرمائیں جنھوں نے ان کے اقوال گجراتی زبان میں بعینہٖ نقل کئے اور چھاپ کر مسلمانوں میں تقسیم کئے اور کرتے ہیں؟ (۱) گجراتی زبان میں دینی کتابوں کا انتظام کیا جائے، مسلمان بچوں کے لئے خاص گجراتی مدارس قائم کئے جائیں جن میں "مسلمان دھرم کی دنت کتھاؤں کا ذکر ہو" اور جن میں مسلمان بیرتروں کی تعریفیں کی ہوں، ایسی کتابیں رائج کی جائیں (نیز) "مسلمان لوگ جس دھرم کی دنت کتھا" اور جن حضرات کو عزت کی نگاہ سے دیکھتے ہوں ان کا حقارت سے جس مروجہ کتب میں ذکر کیا گیا ہو اول درجہ کتب کو دیگر اقوام سے ملے ہوئے مدارس سے باطل کرنا (روداد تقریر صدر صفحہ ۲۹۰) (۲) ہم

ہمارے ملکی برادروں کے جذبات کو ان کے "دیوتا کی باتوں کو" ان کے پیشواؤں کو عزت دیتے ہیں اور وہ بھی ایسی ہی عزت ہماری طرف رکھیں ایسی بھی امید رکھتے ہیں (روداد تقریر صدر ص ۳۳) مگر گزارش آنکہ لفظ "دنت کتھا" کے معنی گجراتی زبان میں زبان کی بات وہ بات جس کی کوئی سند نہ ہوتی ہو، ہوتے ہیں۔ الجواب: ایسے اقوال کے قائم ہادی نہیں ہو سکتے بلکہ مضل ہیں یعنی گمراہ کرنے والے اور گمراہی پھیلانے والے

Fatawa Ridawiyya Volume 14

And those who call Muslims towards misguidance, and those who publish such statements, are lovers of spreading obscenity among Muslims and, like those speakers, deserve the wrath of the Almighty and the punishment of the Subduer. Calling the virtues of the elders of Islam a "dant katha" (fable), i.e., a baseless legend, was enough for misguidance. However, giving respect to the religious sentiments of disbelievers and their deities and leaders is an explicit word of disbelief (Kufr).

Allah the Almighty said: "But honor belongs to Allah, and to His Messenger, and to the believers; but the hypocrites do not know."[1]	**Allah the Almighty has stated that honor specifically belongs to Allah, His Messenger, and the believers, but the hypocrites are unaware.**

Let alone honoring their deities, leaders, and religious sentiments, anyone who even admires any of their actions is a disbeliever (kafir) by the consensus of the Imams. It is stated in Ghamz al-Uyun wal-Basa'ir:

Our scholars have agreed that whoever regards an action of the disbelievers as good has indeed committed disbelief (kafar).[2]	**Whoever considers any act of a disbeliever to be good is, by the consensus of the Shaikhs, a disbeliever. (T)**

It is obligatory for these people to repent from such matters, renew their Islam, and renew their marriage. And Allah the Almighty knows best.

Issue 258: From Akbarabad, Choti Gali Hakimun, through Dr. Muhammad Nafees Sahib, sent by Maulana Maulvi Deedar Ali Sahib Alwari, 4 Sha'ban 1335 AH.

What do the scholars of religion and the muftis of the firm Shariah say regarding this issue: during a sermon, Zaid used these words regarding the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him)—we seek refuge in Allah—that you were an orphan, poor, and helpless. When a few people went and explained that perhaps you did not say these words and it would be appropriate for you to express a denial, he began to say, "I did say this; Allah, glorified and exalted be He, says in the Great Quran 'And He found you lost.'"[3] Afterwards, when a newly arrived Maulvi Sahib inquired of him, he denied saying those words and said, "I said that you used to speak after thinking carefully; people misunderstood it as 'poor' (ghareeb)..."

[1] Al-Quran al-Kareem 63/8 [2] Ghamz al-Uyun wal-Basa'ir Sharh al-Ashbah wan-Naza'ir, Chapter of al-Siyar wal-Riddah, Idarat al-Quran Karachi, 1/295 [3] Al-Quran al-Kareem 93/7

फ़तावा रज़विया जिल्द 14

और मुसलमानों को गुमराही की तरफ बुलाने वाले, और जो ऐसे बयानों को प्रकाशित करते हैं, वे मुसलमानों के बीच अश्लीलता फैलाने के प्रेमी हैं और उन कहने वालों की तरह अल्लाह के क्रोध और सज़ा के पात्र हैं। इस्लाम के बुज़ुर्गों की महिमा को "दंत कथा" यानी निराधार कहानी कहना ही गुमराही के लिए काफी था, लेकिन काफिरों की धार्मिक भावनाओं और उनके देवताओं और नेताओं को सम्मान देना स्पष्ट रूप से कुफ्र (अविश्वास) का शब्द है।

अल्लाह तआला ने फरमाया: "और इज़्ज़त अल्लाह के लिए है और उसके रसूल के लिए और मोमिनों के लिए, लेकिन मुनाफिक (ढोंगी) नहीं जानते।"[1]

अल्लाह तआला ने फरमाया कि इज़्ज़त विशेष रूप से अल्लाह, उसके रसूल और मुसलमानों के लिए है, लेकिन मुनाफिकों को खबर नहीं।

उनके देवताओं, नेताओं और धार्मिक भावनाओं का सम्मान तो दूर की बात है, जो उनके किसी कार्य की प्रशंसा भी करे, वह इमामों की सहमति से काफिर है। 'ग़म्ज़ अल-उयून वल-बसायर' में है:

हमारे मशायख (विद्वानों) ने सहमति व्यक्त की है कि जिसने काफिरों के किसी कार्य को अच्छा माना, वह काफिर हो गया।[2]

जिसने किसी काफिर के काम को अच्छा समझा, वह मशायख की सहमति से काफिर है। (त)

इन लोगों पर अनिवार्य है कि वे ऐसी बातों से तौबा करें, अपने इस्लाम का नवीनीकरण करें, निकाह का नवीनीकरण करें, और अल्लाह तआला बेहतर जानता है।

मसला 258: अकबराबाद, छोटी गली हकीमों से, डॉ. मुहम्मद नफीस साहब के माध्यम से, मौलाना मौलवी दीदार अली साहब अलवरी द्वारा प्रेषित, 4 शाबान 1335 हिजरी।

धर्म के विद्वान और शरीयत के मुफ्ती इस मसले में क्या कहते हैं कि ज़ैद ने उपदेश के दौरान हुज़ूर (सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम) के बारे में इन शब्दों का प्रयोग किया—अल्लाह की पनाह—कि आप यतीम, गरीब और बेचारे थे। जब कुछ लोगों ने जाकर समझाया कि शायद आपने ये शब्द नहीं कहे होंगे, उचित है कि आप इससे इनकार कर दें, तो वह कहने लगा कि मैंने तो यही कहा है; अल्लाह जल्ला शानुहू तो कुरान ए अज़ीम में फरमाता है "और उसने तुम्हें राह भूला पाया।"[3] इसके बाद जब एक नए आए मौलवी साहब ने उनसे पूछा, तो उन्होंने उन शब्दों को कहने से इनकार कर

दिया और कहा कि मैंने तो यह कहा था कि आप सोच-विचार कर बात किया करते थे, लोगों ने उसे गरीब समझ लिया...

---

[1] अल-कुरान अल-करीम 8/63 [2] ग़म्ज़ अल-उयून वल-बसायर शरह अल-अशबाह वन-नज़ायर, बाब अस-सियर वर-रिद्दा, इदारातुल कुरान कराची 1/ 295 [3] अल-कुरान अल-करीम 7/93

اور مسلمانوں کو گمراہی کی طرف بلانے والے، اور جو ایسے اقوال کو شائع کرتے ہیں وہ مسلمانوں میں اشاعت فاحشہ کے محب اور ان قائلوں کی طرح غضب جبار و عذاب قہار کے مستوجب ہیں۔ بزرگان اسلام کے مناقب کو دنت کتھا یعنی بے اصل افسانہ کہنا ہی گمراہی کے لئے کافی تھا مگر کفار کے مذہبی جذبات اور ان کے دیوتاؤں اور پیشواؤں کو عزت دینا صریح کلمہ کفر ہے،

قال اللہ تعالٰی "وَلِلّٰہِ الْعِزَّۃُ وَلِرَسُوْلِہٖ وَلِلْمُؤْمِنِیْنَ وَلٰکِنَّ الْمُنٰفِقِیْنَ لَا یَعْلَمُوْنَ ع"۔[1]

اللہ تعالٰی نے فرمایا عزت تو خاص اللہ اور اس کے رسول اور مسلمانوں کے لئے ہے مگر منافقوں کو خبر نہیں۔

ان کے دیوتاؤں اور پیشواؤں اور مذہبی جذبات کا اعزاز در کنار جو ان کے کسی فعل کی تحسین ہی کرے بالاتفاق ائمہ کافر ہے، غمز العیون والبصائر میں ہے:

اتفق مشائخنا ان من رأی امر الکفار حسنا فقد کفر[2]

جس نے کسی کافر کے عمل کو اچھا گمان کیا وہ بالاتفاق مشائخ کافر ہے۔ (ت)

ان لوگوں پر فرض ہے کہ ایسی باتوں سے توبہ کریں، تجدید اسلام کریں، تجدید نکاح کریں، واللہ تعالٰی اعلم۔

مسئلہ ۲۵۸: از اکبر آباد چھوٹی گلی حکیموں کی معرفت ڈاکٹر محمد نفیس صاحب مرسلہ مولانا مولوی دیدار علی صاحب الوری ۴ شعبان ۱۳۳۵ھ

کیا فرماتے ہیں علمائے دین و مفتیان شرع متین اس مسئلہ میں کہ زید نے اثنائے وعظ میں حضور صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کی نسبت ان کلمات کا اطلاق کیا نعوذ باللہ آپ یتیم، غریب، بیچارے تھے اور جب چند اشخاص نے جاکر سمجھایا کہ غالبا آپ نے یہ الفاظ نہیں کہے ہوں گے، مناسب ہے کہ آپ اظہار انکار فرما دیں تو کہنے لگا کہ میں نے تو یہی کہا ہے، اللہ جل شانہ تو قرآن عظیم میں "وَوَجَدَكَ ضَآلًّا"[3] فرما رہا ہے، بعدہ جب ایک نووارد مولوی صاحب نے ان سے دریافت کیا تو ان الفاظ کے کہنے سے انکار کیا اور کہا کہ میں نے تو یہ کہا تھا کہ آپ سوچ بچار کر بات فرمایا کرتے تھے اس کو لوگوں نے غریب سمجھ لیا...

---

[1] القرآن الکریم ۸/۶۳ [2] غمز العیون والبصائر شرح الاشباہ والنظائر باب السیر والردۃ ادارۃ القرآن کراچی ۱/ ۲۹۵ [3] القرآن الکریم ۷/۹۳

Fatawa-e-Razvia Volume 14

The poor fellow said that the Molvi Sahib remarked it would likely be so, but you should write down that these words are a cause of insulting the dignity of the Prophethood and a cause of disbelief. Similarly, saying "And He found you lost"[1] on such an occasion; surely you became a denier from this writing and procrastinated with excuses. Is it permissible or not to listen to his sermon, meet him, exchange greetings, have him perform marriages for his assistants, and offer Eid prayers behind his assistants, and interact with them without him repenting? Explain and be rewarded, may Allah reward you. (t)

Answer: To apply the mentioned words to the exalted and sublime status of the Holy Presence, the Distributor of Bounties, the Master of the Earth and the necks of nations, the Giver, the Bestower, the Gatherer of good, the Sustainer, the Guardian, the Ruler, the High, the Elevated, the Dispeller of distress, the Raiser of ranks, the Sufficient Helper, the Faithful Protector, the Interceding Healer, the Pardoning Healer, the Beautiful Forgiver, the Mighty Exalted, the Generous Bestower, the Great Rich, the Absolute Caliph of the Lord, the Master of mankind and the Judge of Arabs, the Possessor of Grace and Manifest Excellence, the High Exemplar, the peerless one, peace and blessings of Allah be upon him, his family, and companions, and greatest honor, is impermissible and forbidden. In Khizanat al-Akmal al-Maqdisi and Radd al-Muhtar (end of miscellaneous matters), it is stated:

It is obligatory to mention him, peace and blessings of Allah be upon him, with magnificent names; therefore, it is not permissible to say that he is poor, a stranger, or needy[2].	**It is obligatory and necessary to mention the Holy Prophet, peace and blessings of Allah be upon him, with names of greatness; it is not permissible to call you, peace and blessings of Allah be upon him, poor, a stranger, or needy. (t)**

It is stated in Zurqani 'ala al-Mawahib: | Allah Almighty says: "And He found you in need and made you rich." This is a clear text that He enriched him after that, so that description [of need] was removed from him. Therefore, it is not permissible to describe him with it after that[3]. | The blessed command of Allah Almighty: "Allah Almighty found you (Peace be upon him) in need and made you rich" is a clear witness that Allah Almighty has made you rich, whereby the quality of being in need has vanished. Therefore, after this, to describe this quality of yours, peace and blessings of Allah be upon him [is not permissible]. | | :--- | :--- |

[1] The Holy Quran 93/7 [2] Radd al-Muhtar, Miscellaneous issues, Dar Ihya al-Turath al-Arabi, Beirut, 5/281 [3] Sharh al-Zurqani 'ala al-Mawahib

फ़तावा-ए-रज़विया जिल्द 14

बेचारे ने कहा कि मौलवी साहब ने फ़रमाया कि ग़ालिबन ऐसा ही होगा, लेकिन आप यह तो लिख दें कि ये शब्द रिसालत की शान में तौहीन का कारण और कुफ़्र का कारण हैं। और इसी तरह "और उसने आपको राह भूला हुआ पाया"[1] ऐसे अवसर पर कहता है कि बेशक तुम इस लेखन से मुनकिर (इनकारी) हो गए और हीले-बहाने करने लगे। क्या बिना तौबा के उसका वाज़ (उपदेश) सुनना, मिलना-जुलना, सलाम करना, उसके सहायकों से निकाह पढ़वाना और उसके सहायकों के पीछे ईद की नमाज़ पढ़ना और उनसे मिलना-जुलना जायज़ है या नहीं? बयान करें और सवाब पायें, अल्लाह आपको जज़ा अता फ़रमाए। (त)

जवाब: हुज़ूर अकदस कासिम-ए-नेअम, मालिक-ए-अर्ज़-ओ-रिकाब-उल-उमम, मोअती-ए-मुन्इम, कसम, कय्यूम, वली, वाली, अली, आली, काशिफ़-उल-करब, राफ़ेउर-रुतब, मुईन-ए-काफ़ी, हफ़ीज़-ए-वाफ़ी, शफ़ी-ए-शाफ़ी, अफ़ू-ए-आफ़ी, ग़फ़ूर-ए-जमील, अज़ीज़-ए-जलील, वहाब-ए-करीम, ग़नी-ए-अज़ीम, खलीफ़ा-ए-मुतलक हज़रत रब्ब, मालिक-उन-नास वदयान-उल-अरब, वली-उल-फ़ज़्ल जली-उल-अफ़ज़ाल, रफ़ी-उल-मिसल, मुम्तने-उल-अमसाल सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम व आलिही व सहबिही व शरफ़-ए-आज़म की शाने अर्फ़ओ-आला में उक्त शब्दों का प्रयोग नाजायज़ और हराम है। खज़ानत-उल-अकमल मक़दिसी और रद-उल-मुहतार (अवाखिर-ए-शत्ती) में है:

हुज़ूर सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम का ज़िक्र अज़मत वाले नामों के साथ करना वाजिब है; इसलिए यह कहना जायज़ नहीं कि वह फ़कीर, ग़रीब या मिस्कीन हैं[2]।	**हुज़ूर अकरम सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम का ज़िक्र अज़मत वाले नामों के साथ करना लाज़िम और फ़र्ज़ है, आपको सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम को फ़कीर, ग़रीब और मिस्कीन कहना जायज़ नहीं। (त)**

ज़रकानी अलल मवाहब में है: | अल्लाह तआला फ़रमाता है: "और उसने आपको हाजतमंद पाया तो ग़नी कर दिया।" यह इस बात पर स्पष्ट नस (प्रमाण) है कि उसने इसके बाद आपको ग़नी कर दिया, तो वह सिफ़त (हाजतमंदी) आपसे दूर हो गई, अतः इसके बाद आपको उस सिफ़त से याद करना जायज़ नहीं है[3]। | अल्लाह तआला का फ़रमान-ए-मुबारक "अल्लाह तआला ने आप सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम को मोहताज पाया तो ग़नी कर दिया" स्पष्ट रूप से गवाह है कि अल्लाह

तआला ने आपको ग़नी कर दिया है जिससे मोहताजी वाला वस्फ़ (गुण) ज़ाइल (ख़त्म) हो चुका है, लिहाज़ा इसके बाद आप सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम का यह वस्फ़ बयान करना [जायज़ नहीं]। | | :--- | :--- |

---

[1] अल-कुरआन उल-करीम 93/7 [2] रद-उल-मुहतार मसाइल-ए-शत्ती, दार इह्या अल-तुरास अल-अरबी, बेरुत, 5/281 [3] शरह अल-ज़रकानी अलल मवाहब

بیچارہ کرکے کہہ دیا مولوی صاحب نے فرمایا غالباً ایسا ہی ہوگا مگر آپ یہ تو لکھ دیں کہ یہ الفاظ موجب توہین شانِ رسالت اور موجب کفر ہیں اور اسی طرح "وَوَجَدَكَ ضَآلًّا"[1] ایسے موقع پر کہتا ہے کہ بیشک تو اس لکھنے سے منکر ہو گیا اور لیت و لعل میں ٹال دیا۔ آیا بلا توبہ اس کا وعظ سننا ملنا جلنا سلام علیک کرنا، اس کے معاونین سے نکاح پڑھوانا اور اس کے معاونین کے پیچھے نماز عید پڑھنا اور ان سے ملنا جلنا جائز ہے یا نہیں؟ بینوا توجروا جزاکم اللہ (بیان کرو اجر پاؤ اللہ تعالٰی تمہیں جزا عطا فرمائے۔ ت)

الجواب: حضور اقدس قاسمِ النعم، مالکِ الارضِ ورقابِ الامم، معطیِ منعم، قثم، قیم، ولی، والی، علی، عالی، کاشف الکرب، رافع الرتب، معین کافی، حفیظ وافی، شفیع شافی، عفو عافی، غفور جمیل، عزیز جلیل، وہاب کریم، غنی عظیم، خلیفہِ مطلق حضرت رب، مالک الناس ودیان العرب، ولی الفضل جلی الافضال، رفیع المثل، ممتنع الامثال صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم و آلہ وصحبہ وشرف اعظم کے شانِ ارفع و اعلٰی میں الفاظ مذکورہ کا اطلاق ناجائز و حرام ہے، خزانتہ الاکمل مقدسی وردالمحتار اواخر شتی میں ہے:

یجب ذکرہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم باسماء معظمہ فلا یجوز ان یقال انہ فقیر غریب مسکین[2]۔

حضور اکرم صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کا تذکرہ با عظمت اسماء کے ساتھ کرنا لازم و فرض ہے، آپ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کو فقیر، غریب اور مسکین کہنا جائز نہیں۔ (ت)

زرقانی علی المواہب میں ہے: | قال تعالٰی ووجدک عائلا فاغنٰی نص علی انہ اغناہ بعد ذلک فزالہ عنہ ذلک الوصف فلا یجوز وصفہ بہ بعد [3] | اللہ تعالٰی کا فرمانِ مبارک "اللہ تعالٰی نے آپ صلی اللہ

تعالیٰ علیہ وسلم کو محتاج پایا تو غنی کردیا" واضح طور پر شاہد ہے کہ اللہ تعالیٰ نے آپ کو غنی کردیا ہے جس سے محتاجی والا وصف زائل ہوچکا ہے، لہٰذا اس کے بعد آپ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کا یہ وصف بیان کرنا | | :--- | :--- |

---

[1] القرآن الکریم ۹۳/ ۷ [2] ردالمحتار مسائل شتی داراحیاء التراث العربی بیروت ۵ / ۲۸۱ [3] شرح الزرقانی علی المواہب

Fatawa Razawiyya Volume 14

It is absolutely not permissible. (T) In the same book, it is stated:

[Arabic]: Al-Yatim (the orphan) is from al-yutm, meaning the death of the father before the child reaches maturity, or from al-infirad (uniqueness) like a durratun yatimatun (a unique pearl). As was said regarding the statement of Allah Almighty: "Did He not find you an orphan?" (93:6), i.e., unique among the Quraysh, peerless. End. And the school of thought of Malik is that this name is not permissible for him[1].

[Urdu]: The word 'Yatim' is derived from 'yutm', which refers to the death of a father before a child reaches maturity. Or its meaning is being unique and peerless, like a 'Durr-e-Yatim' (a unique pearl). As commentators have said under Allah's sublime statement, "Did He not find you an orphan?" i.e., there is no match for you among the Quraysh, you are peerless. End. The fatwa and school of thought of Imam Malik (may Allah be pleased with him) is that applying this name (orphan) to you is not permissible. (T)

In Naseem al-Riyad, Volume 4, page 450, it is stated:

[Arabic]: Prophets, peace and blessings be upon them, are not described with poverty. It is not permissible to say about our Prophet, may Allah Almighty bless him and grant him peace, that he is poor. Their saying from him, "Poverty is my pride," has no basis, as preceded[2].

[Urdu]: All Prophets (peace and blessings be upon them) cannot be characterized by poverty. It is not permissible to call our Prophet and Master (may Allah's peace and blessings be upon him) poor. As for what is narrated about him, "Poverty is my pride," it has no basis as previously mentioned. (T)

On page 478 of the same book, it is stated:

[Arabic]: Al-Zarkashi said, like al-Subki: It is not permissible to say about him, may Allah Almighty bless him and grant him peace, that he is poor or needy, while he is the wealthiest of people through Allah Almighty, especially after His statement, the Most High: "And He found you in need and made you self-sufficient." (93:8). And his saying, may Allah Almighty bless him and grant him peace, "O Allah, make me live as a needy person," he intended by it humility.

[Urdu]: Imam al-Zarkashi, like Imam al-Subki, stated that it is absolutely not permissible to call the Holy Prophet (may Allah's peace and blessings be upon him)

poor or needy. Allah Almighty has made the Holy Prophet (may Allah's peace and blessings be upon him) wealthier than all people. Especially after this decree of Allah Almighty, there is no room for it at all: "He found you in need and then made you rich." As for you, O Messenger of Allah... [incomplete in original]

[1] Sharh al-Zurqani 'ala al-Mawahib [2] Naseem al-Riyad Sharh Shifa Qadi 'Iyad, Al-Wajh al-Khamis an la yaqsidu, Dar al-Fikr Beirut 2/405

फतावा रज़विया जिल्द 14

हरगिज़ जाइज़ नहीं। (त) इसी में है:

[अरबी]: अल-यतीम, युत्म से है यानी बच्चे के बालिग होने से पहले बाप का फ़ौत होना या अल-इनफिराद (एकाकीपन) से है जैसे दुर्रतुन यतीमतुन (बेमिसाल मोती)। जैसा कि अल्लाह तआला के कौल 'क्या उसने आपको यतीम नहीं पाया?' (93:6) के बारे में कहा गया यानी कुरैश में वाहिद (अकेले), बेमिसाल। इति। और मालिक का मज़हब यह है कि उन पर यह नाम जाइज़ नहीं है[1]।

[उर्दू]: लफ्ज़ 'यतीम', 'युत्म' से है यानी बच्चे के बालिग होने से पहले बाप का इंतकाल हो जाना, या इसका अर्थ है अकेला और बेमिसाल होना जैसे कहा जाता है 'दुर्रे यतीम' (बेमिसाल मोती)। जैसा कि अल्लाह तआला के इस पाक इरशाद 'क्या उसने आपको यतीम नहीं पाया?' के तहत मुफ़स्सिरीन ने कहा है यानी कुरैश में आपकी मिसाल नहीं मिलती, आप बेमिसाल हैं। इति। इमाम मालिक रज़ियल्लाहु अन्हु का फ़तवा और मज़हब यह है कि आप पर इस नाम (यतीम) का इत्लाक़ जाइज़ नहीं। (त)

नसीमुल रियाज़ जिल्द 4 सफ़्हा 450 में है:

[अरबी]: अंबिया अलैहिमुस्सलातु वस्सलाम को फ़क़्र (गरीबी) के साथ बयान नहीं किया जाता। हमारे नबी सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम के लिए फ़क़ीर कहना जाइज़ नहीं। और उनके बारे में जो कहा जाता है 'फ़क़्र मेरा फ़ख्र है', उसकी कोई असल नहीं जैसा कि पहले गुज़रा[2]।

[उर्दू]: तमाम अंबिया अलैहिमुस्सलातु वस्सलाम को फ़क़्र के साथ मंसूब नहीं किया जा सकता, हमारे नबी व आका सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम को फ़क़ीर कहना जाइज़ नहीं, बाक़ी आप सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम के बारे में जो नक़्ल किया गया है 'अल्-फ़क़्र फ़ख़री' (फ़क़्र मेरा फ़ख्र है) उसकी कोई असल नहीं जैसा कि पहले गुज़रा। (त)

इसी के सफ़्हा 478 में है:

[अरबी]: अल-ज़रक़ानी ने अल-सुबकी की तरह कहा: उनके लिए, सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम, फ़क़ीर या मिस्कीन कहना जाइज़ नहीं जबकि वह अल्लाह तआला के ज़रिए तमाम लोगों से ज़्यादा ग़नी (धनी) हैं, ख़ासकर अल्लाह तआला के इस कौल के बाद 'और उसने आपको

ज़रूरतमंद पाया तो ग़नी कर दिया' (93:8)। और नबी सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम का कौल 'ऐ अल्लाह! मुझे मिस्कीनियत की हालत में ज़िंदा रख', उससे आपकी मुराद आज़िज़ी थी।

[उर्दू]: इमाम ज़रकशी ने इमाम सुबकी की तरह फ़रमाया कि हुज़ूर सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम को फ़क़ीर या मिस्कीन कहना हरगिज़ जाइज़ नहीं, आप सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम को अल्लाह तआला ने तमाम लोगों से बढ़कर ग़नी बनाया है। ख़ासकर अल्लाह तआला के इस फ़रमान के बाद तो इसकी गुंजाइश ही नहीं 'पाया उसने आपको मोहताज तो ग़नी कर दिया'। बाक़ी आप सल्लल्लाहु... [स्रोत में अधूरा]

[1] शरह अल-ज़रक़ानी अलल मवाहिब [2] नसीमुल रियाज़ शरह शिफ़ा क़ाज़ी अयाज़, अल-वज्हुल ख़ामिस, दारुल फ़िक्र बैरूत 2/405

فتاوٰی رضویہ جلد چہاردہم (۱۴)

ہرگز جائز نہیں۔ (ت) اسی میں ہے:

الیتیم من الیتم موت الاب قبل بلوغ الولد اومن الانفراد کدرۃ یتیمۃ کما قیل في قولہ تعالی الم یجدك یتیماً ای واحداً فی قریش عدیم النظیر انتھی ومذھب مالك لایجوز علیہ ھذا الاسم[1]۔

لفظ یتیم، یتم سے ہے یعنی بچہ کے بالغ ہونے سے پہلے باپ کا فوت ہونا ، یا اس کا معنی منفرد اور یکتا ہونا ہے جیسے کہا جاتا ہے در یتیم (یکتا موتی) جیسا کہ اللہ تعالٰی کے اس ارشاد گرامی " کیا اس نے تجھے یتیم نہیں پایا" کے تحت مفسرین نے کہا ہے یعنی قریش میں آپ کی مثال نہیں ملتی یکتا ہیں انتہی، امام مالک رضی اللہ تعالٰی عنہ کا فتوٰی و مذہب یہ ہے کہ اس نام (یتیم) کا اطلاق آپ پر جائز نہیں۔ (ت)

نسیم الریاض جلد رابع ص ۴۵۰ میں ہے:

الانبیاء علیھم الصلوۃ والسلام لایوصفون بالفقرو لایجوز ان یقال لنبینا صلی اللہ تعالی علیہ وسلم فقیر وقولھم عنہ الفقر فخری لااصل لہ کما تقدم[2]۔

تمام انبیاء علیہم الصلوۃ والسلام کو فقر کے ساتھ متصف نہیں کیا جاسکتا، ہمارے نبی و آقا صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کو فقیر کہنا جائز نہیں، باقی آپ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کے بارے میں جو منقول ہے "الفقر فخری" (فقر میرا فخر ہے) اس کی کوئی اصل نہیں جیسا کہ گزرا۔ (ت)

اسی کے صفحہ ۴۷۸ میں ہے:

قال الزرکشی کالسبکی لایجوز ان یقال لہ صلی اللہ تعالی علیہ وسلم فقیر او مسکین وھو اغنی الناس باللہ تعالی لاسیما بعد قولہ تعالی "وَوَجَدَكَ عَائِلاً فَأَغْنَى" وقولہ صلی اللہ تعالی علیہ وسلم اللھم احینی مسکینا اراد بہ المسکنۃ

امام زرکشی نے امام سبکی کی طرح فرمایا حضور صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کو فقیر یا مسکین کہنا ہرگز جائز نہیں، آپ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کو اللہ تعالیٰ نے تمام لوگوں سے بڑھ کر غنی بنایا ہے خصوصاً اللہ تعالیٰ کے اس فرمان کے بعد تو اس کی گنجائش ہی نہیں " پایا اس نے آپ کو محتاج تو غنی کر دیا" باقی آپ صلی اللہ

[1] شرح الزرقانی علی المواہب [2] نسیم الریاض شرح شفا قاضی عیاض الوجہ الخامس ان لا یقصد دار الفکر بیروت ۲/ ۴۰۵

Fatawa Razawiyya - Volume Fourteen (14)

[Arabic Box 1]: Heartfelt humility and [the statement] 'Poverty is my pride' is false and has no basis as stated by Al-Hafiz Ibn Hajar al-Asqalani.

[Urdu Explanation 1]: The prayer of [the Prophet] (peace and blessings of Allah be upon him), 'O Allah! Keep me alive in a state of poverty,' refers to heartfelt humility and submissiveness. And the saying 'Poverty is my pride' is false; it has no basis, as Hafiz Ibn Hajar al-Asqalani stated. (T)

In Shifa Sharif of Imam-ul-Ajal Qazi Iyad, Chapter One, Fourth Category, it is stated:

[Arabic Box 2]: The jurists of Andalusia issued a fatwa for the execution and crucifixion of Ibn Hatim al-Mutafaqqah al-Tulaytuli based on the testimony against him regarding his belittling of the status of the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him). During a debate, he referred to him as an orphan and the father-in-law of Haydar [Ali], and claimed that his asceticism (peace and blessings be upon him) was not intentional, and that if he had the means to enjoy fine things, he would have surely partaken in them, along with other similar disrespectful statements.

[Urdu Explanation 2]: The jurists of Andalusia issued a fatwa for the execution and hanging of Ibn Hatim al-Mutafaqqah al-Tulaytuli. Testimony was found against him that during a debate, he disrespected the rank of the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) by calling him an orphan and the father-in-law of Haydar. His view was that the asceticism of the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) was not voluntary; if he had power over pure things, he would have definitely used them. Other similar disrespectful statements were also reported. (T)

In Sharh Ali al-Qari, it is stated:

[Arabic Box 3]: A single instance of these [statements] is sufficient for his excommunication (takfir) and execution.

[Urdu Explanation 3]: Just one of the mentioned things is enough for his excommunication and execution. (T)

Also in Shifa Sharif, it is stated:

[Arabic Box 4]: Abu al-Hasan al-Qabisi issued a fatwa for the execution of anyone who said about the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him): 'The camel-driver orphan of Abu Talib.'

[Urdu Explanation 4]: Imam Abu al-Hasan al-Qabisi gave a fatwa for the execution of anyone who says the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) is 'the orphan of Abu Talib who tends camels,' because this [disrespects] the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him)...

---

1. Naseem al-Riyadh, Sharh al-Shifa, Chapter regarding the explanation of what..., Dar al-Fikr, Beirut, 4/336.
2. Al-Shifa bi Ta'reef Huquq al-Mustafa, Part One, Chapter regarding the explanation of what..., Matba' Shirkat Sahafiyya, Turkey, 2/210.
3. Sharh al-Shifa by Mulla Ali al-Qari, Part One, Chapter regarding the explanation of what..., Al-Haj Muharram Afandi, 2/398.

फतावा रजविया - जिल्द चौदहवीं (14)

[अरबी बॉक्स 1]: दिल की आजिज़ी और [कथन] 'गरीबी मेरा गर्व है' बातिल है, इसकी कोई बुनियाद नहीं है, जैसा कि अल-हाफिज इब्न हजर अल-असकलानी ने कहा।

[उर्दू स्पष्टीकरण 1]: अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) की दुआ 'ऐ अल्लाह! मुझे मिस्कीनी की हालत में जीवित रख' से दिल की आजिज़ी और तवाज़ो मुराद है। और यह कथन 'गरीबी मेरा गर्व है' बातिल (असत्य) है, इसकी कोई बुनियाद नहीं है, जैसा कि हाफिज इब्न हजर असकलानी ने फरमाया। (त)

इमाम अजल काजी अयाज़ की 'शिफा शरीफ' के पहले अध्याय के चौथे भाग में है:

[अरबी बॉक्स 2]: अंडालूसिया (स्पेन) के न्यायविदों ने इब्न हातिम अल-मुतफ़क्का अल-तुलैतुली को मौत की सजा और फांसी का फतवा दिया। उसके खिलाफ यह गवाही मिली कि उसने नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के अधिकारों के अपमान के संबंध में गुस्ताखी की थी। एक बहस के दौरान, उसने उन्हें अनाथ और हैदर [अली] का ससुर कहा, और दावा किया कि उनका तप (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) स्वैच्छिक नहीं था, और यदि उनके पास अच्छी चीजों का साधन होता, तो वे निश्चित रूप से उनका उपयोग करते, साथ ही अपमान के अन्य समान कथन भी थे।

[उर्दू स्पष्टीकरण 2]: अंडालूसिया के न्यायविदों ने इब्न हातिम अल-मुतफ़क्का अल-तुलैतुली के कत्ल और फांसी पर लटकाने का फतवा दिया। उसके खिलाफ यह गवाही मिली कि उसने बहस के दौरान आप (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के पद का अपमान करते हुए आपको अनाथ और हैदर का ससुर कहा। उसका मानना था कि आप (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) का तप स्वैच्छिक नहीं था; यदि आप शुद्ध चीजों पर सक्षम होते, तो निश्चित रूप से उनका उपयोग करते। अपमान के ऐसे ही अन्य कथनों का उल्लेख किया गया। (त)

शर्ह अली कारी में है:

[अरबी बॉक्स 3]: उनकी तकफीर (काफिर घोषित करने) और हत्या के लिए इनमें से एक ही बात पर्याप्त है।

[उर्दू स्पष्टीकरण 3]: उसकी तकफीर और कत्ल के लिए इन उल्लेखित बातों में से एक ही काफी है। (त)

इसके अलावा शिफा शरीफ में है:

[अरबी बॉक्स 4]: अबू अल-हसन अल-काबिसी ने उस व्यक्ति की मौत की सजा का फतवा दिया जिसने नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के बारे में कहा: 'अबू तालिब का ऊंट चराने वाला अनाथ'।

[उर्दू स्पष्टीकरण 4]: इमाम अबुल हसन अल-काबिसी ने उसके कत्ल का फतवा दिया जो आप (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) को 'अबू तालिब का ऊंटों वाला अनाथ' कहे, क्योंकि यह आप (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के..

---

1. नसीम अल-रियाद शर्ह अल-शिफा, बाब मा हुवा अल-ख, दार अल-फिक्र बेरूत 4/336।
2. अल-शिफा बिता'रीफ हुकूक अल-मुस्तफा, बाब अव्वल, बाब मा हुवा अल-ख, मतबा शिरकत सहाफिया तुर्की 2/210।
3. शर्ह अल-शिफा मुल्ला अली कारी, बाब अव्वल, बाब मा हुवा अल-ख, अल-हाज मुहर्रम अफ़ंदी 2/398।

القلبیة بالخشوع والفقر فخری باطل لا اصل له کما قال الحافظ ابن حجر العسقلانی ۱۔ تعالٰی علیہ وسلم کی دعا "اے اللہ! مجھے حالتِ مسکینی میں زندہ رکھ" سے قلبی خشوع ومسکنت مراد ہے۔ اور یہ قول "فقر میرا فخر ہے" باطل ہے اس کی کوئی اصل نہیں جیسا کہ حافظ ابن حجر عسقلانی نے فرمایا۔ (ت)

شفاء شریف امام اجل قاضی عیاض صدر باب اول قسم رابع میں ہے:

افتی فقهاء الاندلس بقتل ابن حاتم المتفقة الطلیطلی وصلبه بما شهد علیه من استخفافه بحق النبی صلی اللہ تعالی علیه وسلم وتسمیته ایاه اثناء مناظرته بالیتیم وختن حیدر وزعمه ان زهده علیه الصلوة والسلام لم یکن قصدا ولو قدر علی الطیبات اکلها الی اشباه لهذا ۲۔ فقہاء اندلس نے ابن حاتم المتفقہ الطلیطلی کے قتل اور پھانسی لٹکانے کا فتوٰی دیا اس کے خلاف یہ شہادت ملی کہ اس نے دورانِ مناظرہ آپ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کے مقام کی بے ادبی کرتے ہوئے آپ کو یتیم اور حیدر کا سسر کہا، اور اس کا خیال یہ تھا کہ آپ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کا زہد اختیاری نہ تھا اگر آپ طیبات پر قادر ہوتے تو ضرور انہیں استعمال میں لاتے، اس کی مثل گستاخی کے دیگر اقوال۔ (ت)

شرح علی قاری میں ہے:

یکفی امر واحد منها فی تکفیره وقتله ۳۔ اس کی تکفیر اور قتل کے لئے ان مذکورہ اشیاء میں ایک ہی کافی ہے۔ (ت)

نیز شفاء شریف میں ہے:

افتی ابو الحسن القابسی فیمن قال فی النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم الجمال یتیم ابی طالب بالقتل امام ابوالحسن قابسی نے اس کے قتل کا فتویٰ دیا جو آپ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کو ابوطالب کا یتیم اونٹوں والا کہے کیونکہ یہ آپ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم

---

۱ نسیم الریاض شرح الشفاء باب فی بیان ماہو الخ دارالفکر بیروت ۴ / ۳۳۶ ۲ الشفاء بتعریف حقوق المصطفٰی الباب الاول فی بیان ماہو الخ مطبع شرکت صحافیہ ترکی ۲ / ۲۱۰ ۳ شرح الشفاء ملا علی قاری الباب الاول فی بیان ماہو الخ الحاج محرم آفندی ۲ / ۳۹۸

Fatawa Razawiyya Volume 14 (14)

Due to the manifestation of his insult in that [1]	**In his right is an insult. (T)**

In the commentary of Mulla Ali Qari, it is said:

Perhaps the combination of the two descriptions corresponds to the reality in the question, otherwise each one of them is sufficient for declaring the speaker an infidel [2]	The two things (possessor of camels, orphan of Abu Talib) were perhaps mentioned together because they were grouped in the question; otherwise, anyone who says even one of these is an infidel. (T)

Also, in Shifa Sharif, regarding the couplet of Ma'arri:

كنت موسى وافته بنت شعيب غير ان ليس فيكما من فقير [3] (You are like Moses to whom the daughter of Hazrat Shuaib came, but the only difference is that neither of you is a pauper. T) regarding it he [the author] stated:

The end of the verse is severe and enters into the realm of belittling and insulting the Prophet, peace and blessings be upon him, and preferring the state of another over him [4]	**The second hemistich of the second verse is extremely inappropriate and falls under the category of insolence because it contains belittlement and insult to the exalted status of the Prophet, peace and blessings of Allah be upon him, and gives preference to another over him. (T)**

In the commentary of Mulla Ali Qari:

That is, extreme weakness in ugliness upon reflection, because its content is the taunting of Moses, peace and blessings be upon him, for his poverty [5]	**Meaning, if one reflects on the last hemistich of this verse, there is severe ugliness in it because its meaning is that Hazrat Musa (Moses), peace and blessings be upon him, has been taunted by being called poor, which is a cause of vileness. (T)**

Also, in Shifa Sharif, after mentioning other verses which are milder than these, he said:

All of these, even if they do not include swearing or attribution [of faults]...	These all verses, even if [they do not include] insolence and angels and...

1. Ash-Shifa bi Ta'rif Huquq al-Mustafa, Part 1, in explanation of what is said about the Prophet (PBUH), Printing Press Shirkat Sahafiya Turkey, 2/209.
2. Sharh Ash-Shifa by Mulla Ali Qari, Part 1, Printing Press Al-Haj Muharram Afandi, 1/396.
3. Ash-Shifa bi Ta'rif Huquq al-Mustafa, Section: The Fifth Aspect, etc., Printing Press Shirkat Sahafiya Turkey, 2/229.
4. Ash-Shifa bi Ta'rif Huquq al-Mustafa, Section: The Fifth Aspect, etc., Printing Press Shirkat Sahafiya Turkey, 2/229.
5. Sharh Ash-Shifa by Mulla Ali Qari, Printing Press Al-Haj Muharram Afandi, 2/444. F: The underlined passage is not in the Shifa book printed by Shirkat Sahafiya. - Nazir Ahmed.

फ़तावा रज़विया जिल्द 14 (१४)

उसमें उसके अपमान के प्रकट होने के कारण [1]

उसके हक़ में अपमान है। (त)

शरह अली क़ारी में है:

शायद दो गुणों का मेल सवाल की वास्तविकता के अनुरूप है, अन्यथा उनमें से प्रत्येक बात कहने वाले को काफ़िर घोषित करने के लिए पर्याप्त है [2]

दो चीज़ों (ऊंटों वाला, अबू तालिब का यतीम) को शायद सवाल में एक साथ ज़िक्र किए जाने के कारण इकट्ठा कर दिया गया है, वरना इनमें से एक को भी कहने वाला काफ़िर है। (त)

साथ ही शिफ़ा शरीफ़ में बेत-ए-मआर्री पर:

كنت موسى وافته بنت شعيب غير ان ليس فيكما من فقير [3] (आप मूसा की तरह हैं जिनके पास हज़रत शुऐब की साहबज़ादी आई थीं, लेकिन बात सिर्फ इतनी है कि तुम दोनों कोई फ़क़ीर नहीं। त) पर इरशाद फ़रमाया:

शेर का पिछला हिस्सा (दूसरा मिसरा) अत्यंत अनुचित है और अपमान और गुस्ताखी के दायरे में आता है क्योंकि इसमें हुज़ूर सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम की शान-ए-अक़दस में तहक़ीर और तौहीन है और आप सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम पर दूसरे को फ़ज़ीलत दी गई है। [4]

शेर का पिछला हिस्सा (दूसरा मिसरा) अत्यंत अनुचित है और अपमान और गुस्ताखी के दायरे में आता है क्योंकि इसमें हुज़ूर सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम की शान-ए-अक़दस में तहक़ीर और तौहीन है और आप सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम पर दूसरे को फ़ज़ीलत दी गई है। (त)

शरह अली क़ारी में है:

यानी इस शेर के आख़िरी मिसरे में अगर ग़ौर किया जाए तो इसमें सख़्त बुराई है क्योंकि इसका अर्थ यह है कि हज़रत मूसा अलैहिस्सलाम को फ़क़ीर कहकर ताना दिया गया है जो कि बुराई का कारण है। [5]

यानी इस शेर के आख़िरी मिसरे में अगर ग़ौर किया जाए तो इसमें सख़्त बुराई है क्योंकि इसका अर्थ यह है कि हज़रत मूसा अलैहिस्सलाम को फ़क़ीर कहकर ताना दिया गया है जो कि बुराई का कारण है। (त)

साथ ही शिफ़ा शरीफ़ में और अशआर बयान किए जो इससे हल्के हैं, उनका ज़िक्र करके फ़रमाया:

ये तमाम अशआर हालाँकि गुस्ताखी और इज़ाफ़त को शामिल नहीं करते...

ये तमाम अशआर हालाँकि गुस्ताखी और फ़रिश्तों और...

---

1. अल-शिफ़ा बि-तारीफ़ हुक़ूक़ अल-मुस्तफ़ा, भाग 1, हुज़ूर (स.अ.व.) के बारे में जो कहा गया है उसके बयान में, प्रिंटिंग प्रेस शिरकत सहाफ़िया तुर्की, 2/209.
2. शरह अल-शिफ़ा मुल्ला अली क़ारी, भाग 1, प्रिंटिंग प्रेस अल-हाज मुहर्रम अफ़ंदी, 1/396.
3. अल-शिफ़ा बि-तारीफ़ हुक़ूक़ अल-मुस्तफ़ा, खंड: पांचवा पहलू, आदि, प्रिंटिंग प्रेस शिरकत सहाफ़िया तुर्की, 2/229.
4. अल-शिफ़ा बि-तारीफ़ हुक़ूक़ अल-मुस्तफ़ा, खंड: पांचवा पहलू, आदि, प्रिंटिंग प्रेस शिरकत सहाफ़िया तुर्की, 2/229.
5. शरह अल-शिफ़ा मुल्ला अली क़ारी, प्रिंटिंग प्रेस अल-हाज मुहर्रम अफ़ंदी, 2/444. फ़: रेखांकित पाठ शिरकत सहाफ़िया द्वारा मुद्रित शिफ़ा किताब में नहीं है। - नज़ीर अहमद।

فتاوٰی رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

لظھور استھانتہ فبذلک [1]_ کے حق میں توہین ہے۔ (ت)

شرح علی قاری میں ہے :

لعل الجمع بین الوصفین مطابق للواقع فی السوال والافکل واحد منھما یکفی فی تکفیر صاحب المقال [2]_ دو چیزوں (اونٹوں والا، ابوطالب کا یتیم) کو شاید سوال میں جمع ذکر کرنے کی وجہ سے اکٹھا کر دیا گیا ہے ورنہ ان دونوں میں سے ایک کا بھی قائل کافر ہے۔ (ت)

نیز شفاشریف میں بیت معری :

کنت موسی وافتہ بنت شعیب غیر ان لیس فیکما من فقیر [3] (آپ موسٰی کی طرح ہیں جن کے پاس حضرت شعیب کی صاحبزادی آئی تھیں مگر بات صرف اتنی ہے کہ تم دونوں کوئی فقیر نہیں۔ ت)

پر ارشاد فرمایا:

اخر البیت شدید وداخل فی باب الازراء والتحقیر بالنبی علیہ الصلوۃ والسلام وتفضیل حال غیرہ علیہ [4]_ دوسرے شعر کا مصرعہ ثانی نہایت نامناسب اور گستاخی کے باب میں داخل ہے کیونکہ اس میں حضور صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کی شان اقدس میں تحقیر و توہین ہے اور آپ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم پر دوسرے کو فضیلت دی گئی ہے۔ (ت)

شرح علی قاری میں ہے :

ای عجز شدید فی القبح عند تدبرہ لان مضمونہ التعییر لموسی علیہ الصلوۃ والسلام بفقرہ [5]_

یعنی اس شعر کے آخری مصرعہ میں اگر تدبر کیا جائے تو اس میں قباحت شدید ہے کیونکہ اس کا مفہوم یہ ہے کہ حضرت موسیٰ علیہ الصلوۃ والسلام کو فقیر کہہ کر عار دلائی گئی ہے جو کہ قباحت کا باعث ہے۔ (ت)

نیز شفاشریف میں اور اشعار بیاں بیاں جس سے ہلکے ہیں ذکر کر کے فرمایا:

ھذہ کلھا وان لم تتضمن سبا ولا اضافۃ یہ تمام اشعار اگرچہ گستاخی اور فرشتوں اور

---

1. الشفاء بتعریف حقوق المصطفی الباب الاول فی بیان مابو فی قول صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم مطبع شرکت صحافیہ ترکی ۲/ ۲۰۹
2. شرح الشفاء ملا علی قاری الباب الاول فی بیان مابو فی قول صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم مطبع الحاج محرم آفندی ۱/ ۳۹۶
3. الشفاء بتعریف حقوق المصطفی فصل الوجہ الخامس الخ مطبع شرکت صحافیہ ترکی ۲/ ۲۲۹
4. الشفاء بتعریف حقوق المصطفی فصل الوجہ الخامس الخ مطبع شرکت صحافیہ ترکی ۲/ ۲۲۹
5. شرح الشفاء ملا علی قاری الحاج محرم آفندی ۲/ ۴۴۴ ف: خط کشیدہ عبارت کتاب الشفاء مطبوعہ شرکت صحافیہ میں نہیں ہے۔ نذیر احمد

Fatawa Ridawiyya Volume 14 (14)

[Box 1] Arabic: إِلَى الْمَلَائِكَةِ وَالْأَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ الصَّلَوةُ وَالسَّلَامُ نَقْصًا وَلَسْتُ أَعْنِي عَجْزِي بَيْتِي الْمَعَرِّي وَلَا قَصَدَ قَائِلُهَا إِزْرَاءً وَغَضًا فَمَا وَقَّرَ النُّبُوَّةَ وَلَا عَظَّمَ الرِّسَالَةَ وَلَا عَزَّرَ حُرْمَةَ الْمُصْطَفٰى صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -[1] Urdu: It does not contain any deficiency regarding the Angels and Prophets (peace be upon them), nor do I consider the entirety of Ma'arri's poetry correct, nor did its author intend disrespect or slander. However, in these verses, there is no dignity of Prophethood, greatness of Messengership, or honoring of the sanctity of Mustafa (may Allah grant him peace and blessings). (T)

In the commentary of Ali Qari it is stated: [Box 2] Arabic: بِهَذِهِ النَّفْيِ (عَجْزِي (لَسْتُ أَعْنِي بَيْتِي الْمَعَرِّي) فَإِنَّهُ كُفْرٌ وَاضِحٌ وَإِلْحَادٌ لَائِحٌ -[2] Urdu: I am not (in this negation of deficiency and insolence) one who considers Ma'arri's verses correct, because this is clear disbelief and manifest heresy. (T)

Imam Ibn Hajar al-Makki, in the commentary of the blessed Hamziyah, under the saying of the author Imam Muhammad Busiri (may his secret be sanctified): [Poem] وسع العالمين علما وحلما ... فهو بحرلم تعيہ الاعياء مستقل دنياک ان ينسب ... الامساك منها اليہ والاعطاء[3] Urdu Translation: (You are superior to all the worlds in knowledge and forbearance; he is such an ocean that no fault-finder can find fault; you consider the world insignificant and lowly; it is all the same to you whether you withhold the world from the undeserving or bestow it upon the deserving. T)

He says: [Box 3] Arabic: فِي السَّيْفِ الْمَسْلُولِ لِلتَّقِيِّ السُّبْكِيِّ عَنِ الشِّفَاءِ وَأَقَرَّهُ أَنَّ فُقَهَاءَ الْأَنْدَلُسِ Urdu: Imam Taqi al-Subki has quoted from "Ash-Shifa" in "As-Saif al-Maslul" and confirmed it, that the jurists of Andalusia

[Footnotes] [1] Ash-Shifa bi-Ta'rifi Huquq al-Mustafa, Fasl al-Wajh al-Khamis etc., Matba' Shirkat Sahafiyya Turkey, 2/ 230 [2] Sharh ash-Shifa, Mulla Ali Qari, Fasl al-Wajh al-Khamis etc., Al-Haj Muharram Afandi, 2/ 445 [3] Matn al-Hamziyah, Sharh al-Futuhat al-Ahmadiyyah, Al-Maktabah al-Tijariyyah al-Kubra Egypt, p. 46

फ़तावा रिज़विया जिल्द चौदहवीं (१४)

[बॉक्स १] अरबी: ي بَيْتِيجإِلَى الْمَلَائِكَةِ وَالْأَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ الصَّلَوةُ وَالسَّلَامُ نَقْصًا وَلَسْتُ أَعْنِي عَجْ الْمَعَرِّي وَلَا قَصَدَ قَائِلُهَا إِزْرَاءً وَغَضًّا فَمَا وَقَّرَ النُّبُوَّةَ وَلَا عَظَّمَ الرِّسَالَةَ وَلَا عَزَّرَ حُرْمَةَ الْمُصْطَفٰى صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -[1] उर्दू: अम्बिया अलैहिमुस्सलाम की कमी पर आधारित नहीं है, और न ही मैं मुआर्री के पूरे कलाम को सही समझता हूँ, और न ही उसके कहने वाले ने बेअदबी और तानाज़नी का इरादा किया। अलबत्ता इन अशआर में नुबुव्वत का वक़ार, रिसालत की अज़मत और मुस्तफ़ा (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) की हुरमत का एज़ाज़ नहीं है। (त)

शरह अली क़ारी में है: [बॉक्स २] अरबी: بِهَذِهِ النَّفْيِ (عَجْزِي بَيْتِي الْمَعَرِّي) فَإِنَّهُ (لَسْتُ أَعْنِي) كُفْرٌ وَاضِحٌ وَإِلْحَادٌ لَائِحٌ -[2] उर्दू: मैं नहीं हूँ (उस नक़्स और गुस्ताख़ी की नफ़ी में) मुआर्री के शेरों को दुरुस्त करार देने वाला, क्योंकि यह वाज़ेह कुफ़्र और खुला इल्हाद है। (त)

इमाम इब्ने हजर मक्की शरह हमज़िया मुबारका में मातन इमाम मुहम्मद बुसीरी (क़ुद्दिस सिर्रहु) के कौल के तहत: [कविता] وسع العالمين علما وحلما ... فهو بحرلم تعیہ الاعیاء مستقل دنیاک ان ینسب ... الامساك منها الیہ والاعطاء [3] उर्दू अनुवाद: (आप इल्म व हिल्म में तमाम जहानों से बरतर हैं, वह ऐसा समन्दर है जिसे कोई ऐब लगाने वाला ऐब नहीं लगा सकता, आप दुनिया को हक़ीर व ज़लील जानते हैं, आपके नज़दीक ग़ैर मुस्तहक़ को दुनिया से रोकना और मुस्तहक़ को अता करना बराबर है। त)

फरमाते हैं: [बॉक्स ३] अरबी: فِي السَّيْفِ الْمَسْلُولِ لِلتَّقِيِّ السُّبْكِيِّ عَنِ الشِّفَاءِ وَأَقَرَّهُ أَنَّ فُقَهَاءَ الْأَنْدَلُسِ। उर्दू: इमाम तक़ी सुबकी ने "अस-सैफ़ुल मसलूल" में "अश-शिफ़ा" से नक़ल करके उसे साबित रखा है कि फ़ुक़हा-ए-अन्दलूस

[पाद टिप्पणियाँ] [1] अश-शिफ़ा बि-तारीफ़ि हुकूक अल-मुस्तफ़ा, फ़स्ल अल-वजह अल-खामिस आदि, मतबा शिरकत सहाफ़िया तुर्की, २/ २३० [2] शरह अश-शिफ़ा, मुल्ला अली क़ारी, फ़स्ल अल-वजह अल-खामिस आदि, अल-हाज मुहर्रम अफ़ंदी, २/ ४४५ [3] मतन अल-हमज़िया, शरह अल-फ़ुतुहात अल-अहमदिया, अल-मकतबा अल-तिजारिया अल-कुबरा मिस्र, पृ. ४६

पृष्ठ ७१२ का ६३१

فتاوٰی رضویہ جلد چہاردم (۱۴)

[باکس ۱] عربی: إِلَى الْمَلَائِكَةِ وَالْأَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ نَقْصًا وَلَسْتُ أَعْنِي عَجْزِي بَيْتِي الْمَعَرِّي وَلَا قَصَدَ قَائِلُهَا إِزْرَاءً وَغَضًا فَمَا وَقَّرَ النُّبُوَّةَ وَلَا عَظَّمَ الرِّسَالَةَ وَلَا عَزَّرَ حُرْمَةَ الْمُصْطَفٰى صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -[1] اردو: انبیاء علیہم الصلوۃ والسلام کے نقص پر مشتمل نہیں نہ ہی معری کے پورے کلام کو درست سمجھتا ہوں اور نہ ہی ان کے قائل نے بے ادبی اور طعن کا قصد کیا، تاہم ان اشعار میں نبوت کا وقار اور رسالت کی عظمت اور مصطفٰی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کا اعزاز نہیں ہے۔ (ت)

شرح علی قاری میں ہے: [باکس ۲] عربی: (لَسْتُ أَعْنِي) بِهَذِهِ النَّفْيِ (عَجْزِي بَيْتِي الْمَعَرِّي) فَإِنَّهُ كُفْرٌ وَاضِحٌ وَإِلْحَادٌ لَائِحٌ -[2] اردو: میں نہیں ہوں (اس نقص اور گستاخی کی) نفی میں معری کے شعروں کو درست قرار دینے والا کیونکہ یہ واضح کفر اور کھلا الحاد ہے۔ (ت)

امام ابن حجر مکی شرح ہمزیہ مبارکہ میں زیر قول ماتن امام محمد بوصیری قدس سرہ [شعر] وسع العالمین علما وحلما ... فهو بحرلم تعیہ الاعیاء مستقل دنیاک ان ینسب ... الامساك منها الیہ والاعطاء [3] اردو ترجمہ: (آپ علم و حلم میں تمام جہانوں سے برتر ہیں، وہ ایسا سمندر ہے جسے کوئی عیب لگانے والا عیب نہیں لگا سکتا، آپ دنیا کو حقیر وذلیل جانتے ہیں برابر ہے آپ کو غیر مستحق سے دنیا کو روکنا اور مستحق کو عطا کرنا۔ ت)

فرماتے ہیں: [باکس ۳] عربی: فِي السَّيْفِ الْمَسْلُولِ لِلتَّقِيِّ السُّبْكِيِّ عَنِ الشِّفَاءِ وَأَقَرَّهُ أَنَّ فُقَهَاءَ الْأَنْدَلُسِ اردو: امام تقی سبکی نے "السیف المسلول" میں "الشفاء" سے نقل کر کے اسے ثابت رکھا ہے کہ فقہاء اندلس

[حواشی] [1] الشفاء بتعریف حقوق المصطفٰی فصل الوجہ الخامس الخ مطبع شرکت صحافیہ ترکی ۲/ ۲۳۰ [2] شرح الشفاء ملا علی قاری فصل الوجہ الخامس الخ الحاج محرم آفندی ۲/ ۴۴۵ [3] متن الهمزیہ شرح الفتوحات الاحمدیۃ المکتبۃ التجاریۃ الکبری مصر ص ۴۶

Fatawa Razawiya, Volume 14

(Arabic text translated/explained in Urdu) The fatwa was issued for the execution of the person who, during a debate, called the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) poor and an orphan, and held the belief that the Prophet's asceticism was not voluntary; that if he had the means for fine things, he would have used them. Imam Badr al-Zarkashi quoted from some later jurists that they used to say: The venerable being of the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) was not poor in terms of wealth, nor was his state a state of poverty. Rather, Allah the Almighty made the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) wealthier than all people. He was not at all needy in any worldly matter concerning himself or his family. And he also said regarding the Prophet's saying, "O Allah! Keep me alive in a state of humbleness (maskini)," that it refers to the humility of the heart, not that poverty and neediness which is synonymous with destitution—that is, a needy person who does not have enough to sustain life. He would be severely displeased with anyone who held a contrary mind and belief. As for the matter of the Hadith "Poverty is my pride and I take pride in it," it is a fabricated and forged narration because it is correctly proven from the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) that he used to seek refuge from the trial of poverty just as he sought refuge from the trial of wealth. (T)

These statements are concurrent on these words being impermissible and forbidden, and in the fatwas of the jurists of Andalusia, Imam Abu al-Hasan Qabisi, and the discourses of Imam Qadi Iyad and Imam Taqi al-Milla wa al-Din Subki, and the explanations of Ali Qari, the ruling of disbelief (kufr) is applied to them. I say: And with Allah is success. A comprehensive harmony and brilliant research is that the application of these attributes by way of affirmation and establishment, whether in a deliberate ruling or in a descriptive title, if from the context (siyaq), preceding words (sabaq), flow (souq), or intent (musaq) of the speaker's words...

---

1. Sharh al-Hamziyyah by Imam Ibn Hajar Makki is not available. This passage can be found briefly in Al-Futuhat al-Ahmadiyya, p. 47, published by Al-Maktaba al-Tijariya, Egypt.

फतावा रज़विया, खंड 14

(अरबी पाठ का उर्दू में अनुवाद/व्याख्या) उस व्यक्ति की हत्या का फतवा जारी किया गया जिसने बहस के दौरान पैगंबर (उन पर अल्लाह की शांति और आशीर्वाद हो) को गरीब और अनाथ कहा और यह विश्वास रखा कि पैगंबर का वैराग्य स्वैच्छिक नहीं था; कि यदि उनके पास अच्छी चीजों के साधन होते, तो वे उनका उपयोग करते। इमाम बद्र अल-ज़रकशी ने कुछ बाद के न्यायविदों से उद्धृत किया कि वे कहा करते थे: पैगंबर (उन पर अल्लाह की शांति और आशीर्वाद हो) का आदरणीय अस्तित्व धन के मामले में गरीब नहीं था, और न ही उनकी स्थिति गरीबी की स्थिति थी। बल्कि, अल्लाह सर्वशक्तिमान ने पैगंबर (उन पर अल्लाह की शांति और आशीर्वाद हो) को सभी लोगों से अधिक समृद्ध बनाया। वे अपने या अपने परिवार से संबंधित किसी भी सांसारिक मामले में बिल्कुल भी जरूरतमंद नहीं थे। और उन्होंने पैगंबर के इस कथन के बारे में भी कहा, "हे अल्लाह! मुझे दीनता (मस्किनी) की स्थिति में जीवित रख", कि इसका तात्पर्य हृदय की विनम्रता से है, न कि उस गरीबी और आवश्यकता से जो कंगाली का पर्याय है—अर्थात, एक ऐसा जरूरतमंद व्यक्ति जिसके पास जीवन निर्वाह के लिए पर्याप्त न हो। वह किसी भी ऐसे व्यक्ति से अत्यधिक अप्रसन्न होते जो इसके विपरीत विचार और विश्वास रखता हो। जहाँ तक हदीस "गरीबी मेरा गौरव है और मैं इस पर गर्व करता हूँ" का मामला है, तो यह एक मनगढ़ंत और जाली वर्णन है क्योंकि पैगंबर (उन पर अल्लाह की शांति और आशीर्वाद हो) से यह सही ढंग से सिद्ध है कि वे गरीबी के परीक्षण से शरण मांगा करते थे जैसे कि वे धन के परीक्षण से शरण मांगते थे। (टी)

इन शब्दों के नाजायज और हराम होने पर ये कथन एकमत हैं, और अंडालूसिया के न्यायविदों के फतवों, इमाम अबू अल-हसन काबिसी, और इमाम काजी इयाद और इमाम तकी अल-मिल्लत व अल-दीन सुबकी के प्रवचनों, और अली कारी की व्याख्याओं में, उन पर कुफ्र (अविश्वास) का नियम लागू होता है। मैं कहता हूँ: और अल्लाह के साथ ही सफलता है। एक व्यापक सामंजस्य और शानदार शोध यह है कि इन गुणों का प्रयोग पुष्टि और स्थापना के तरीके से, चाहे वह जानबूझकर दिए गए निर्णय में हो या वर्णनात्मक शीर्षक में, यदि वक्ता के शब्दों के संदर्भ (सियाक), पूर्ववर्ती शब्दों (सबक), प्रवाह (सौक), या उद्देश्य (मसाक) से...

1. इमाम इब्न हजर मक्की की शराह अल-हमज़िया उपलब्ध नहीं है। यह उद्धरण संक्षिप्त में अल-फुतूहात अल-अहमदिया, पृष्ठ 47, अल-मकतबा अल-तिजारिया, मिस्र द्वारा प्रकाशित, में देखा जा सकता है।

افتوا باراقۃ دم من وصفہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم بالفقر فی اثناء مناظرتہ بالیتیسم ثم زعم ان زھدہ لم یکن قصد ا و لو قدر علی الطیبات اکلھا و ذکر البدر الزر کشی من بعض الفکھاء المتاخرین انہ کان یقول لم یکن النبی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم فقیر من المال ولا حالہ حال الفقر بل کان اغنی الناس باللہ تعالٰی قد کفی امر دنیا فی نفسہ و عیالہ و کان یقول فی قولہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم اللھم احینی مسکینا ان المراد استکانۃ القلب لا السکنۃ ہی ان لا یجد ما یقع لوقعاس کفایتہ و کان یشدد التکبر علی من یعتقد خلاف ذلک اھ و اما خبر الفقر فخری و بہ افتخر فموضوع و قد صح انہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم استعاذ من فتنۃ الفقر کما استعاذ من فتنۃ الغنیٰ۔

نے اس شخص کے قتل کا فتویٰ جاری فرمایا جس نے دورانِ مناظرہ آپ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کو فقیر و یتیم کہا اور یہ عقیدہ رکھا کہ آپ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کا زہد اختیاری نہ تھا اگر آپ اشیاء طیبہ پر قادر ہوتے تو انھیں استعمال میں لاتے ، امام بدر زرکشی نے بعض متاخرین فقہاء سے نقل کیا کہ فرمایا کرتے آپ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کی ذات گرامی مال کے اعتبار سے فقیر نہیں اور نہ آپ کا حال ، حالِ فقر ہے بلکہ اللہ تعالیٰ نے آپ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کو تمام لوگوں سے غنی بنایا ہے آپ اپنی ذات اور عیال میں دنیا کے کسی معاملہ میں ہرگز محتاج نہیں اور یہ بھی فرماتے آپ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کا جو ارشاد گرامی ہے "اے اللہ! مجھے حالتِ مسکینی میں زندہ رکھ" سے دل کی عاجزی مراد ہے نہ کہ وہ غریبی و محتاجی جو فقر کا مترادف ہے یعنی وہ محتاج جو قوت لایموت نہ رکھتا ہو، اور جو اس کے خلاف ذہن و عقیدہ رکھتا ہو اس پر سخت ناراض ہوتے ۔ رہا معاملہ حدیث "فقر میرا فخر ہے اور اس پر میں فخر کرتا ہوں" کا، تو یہ

موضوع اور من گھڑت روایت ہے کیونکہ آپ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم سے صحیح طور پر ثابت ہے کہ فقر کے فتنہ سے پناہ مانگا کرتے جیسے کہ مالداری کے فتنہ سے پناہ مانگتے ۔ (ت)

ان الفاظ کے ناجائز اور حرام ہونے پر یہ عبارات متظافرہ ہیں اور فتوائے فقہائے اندلس و امام ابوالحسن قابسی و تقریرات امام قاضی عیاض و امام تقی الملۃ والدین سبکی و توضیحات علی قاری میں ان پر حکم کفر ہے۔ اقول : وباللہ التوفیق ، توفیق جامع و تحقیق لامع یہ ہے کہ ان اوصاف کا اطلاق بروجہ تقریر و اثبات خواہ حکم قصدی میں ہو یا وصفِ عنوانی میں اگر قول قائل کے سیاق یا سباق یا سوق یا مساق سے

---

1 شرح الہمزیہ للامام ابن حجر مکی دستیاب نہیں یہ عبارت مختصراً الفتوحات الاحمدیہ ص ۴۷ مطبوعہ المکتبۃ التجاریۃ مصر پر ملاحظہ ہو۔

Fatawa Ridawiyya Volume 14 (14)

If the manner of disparagement is apparent and proven, it is certainly disbelief (kufr). If it is not so, and the speaker is ignorant, and it occurred rarely, and he is not persistent in it, then guide, warn, rebuke, and threaten him, and let the Islamic judge (hakim-e-shar'a) impose a suitable discretionary punishment (ta'zir), for he surely deserves punishment. However, if the speaker claims knowledge or is habitual in such words or remains persistent even after warning, then he is diseased of heart, irreligious, strayed, and deserving of severe torment. The Sultan of Islam shall execute him to cleanse the earth of his impure existence, and it is necessary for common Muslims to avoid his company and gatherings. Making him a preacher or an imam for prayer, listening to his sermon, or praying behind him is forbidden and unlawful.

[Table Content] Arabic: And this is what Imam Ibn Hajar al-Makki said and narrated in 'al-Nasim', reciting it upon mentioning the aforementioned fatwa of Imam Abu al-Hasan al-Qabisi. It is apparent that our school of thought does not reject that, because of what is in his expression of indication towards disparagement. For merely mentioning 'the orphan of Abu Talib' was not explicit in that, as it appears. Yes, if the context indicates disparagement, it would be as if the two terms were combined. End (1). Urdu: This is what Imam Ibn Hajar Makki said: the author of 'Naseem al-Riyad' narrated it along with the aforementioned fatwa of Imam Abu al-Hasan al-Qabisi and kept it supported and proven. It is apparent that our school of thought does not reject it because explicitly and apparently, there is no insult in just saying 'the orphan of Abu Talib'. Yes, when the background of the speech indicates insult, it will become an insult, as it happens in the case when both (the orphan of Abu Talib, the camel man) are combined. End (T).

Apart from speaking disrespectful words oneself, seeking refuge in Allah, even repeating what someone else said without the purpose of refutation and rejection, it is stated in 'al-Shifa al-Sharif':

[Table Content] Arabic: As for the permissibility of narrating his speech for purposes other than these two, I do not see it having a place in this chapter. For jesting at the expense of the Prophet, peace and blessings of Allah be upon him, is not permissible for anyone. Mentioning it in the form of stories, people's talk, and engaging in hearsay... Urdu: One aspect of being permissible could be that the speaker states his saying in a manner other than these two purposes. In my opinion, in this way, it will

no longer belong to those matters. So, it is not permissible for anyone to play with the honor of the Prophet, peace and blessings be upon him, with such words as a story or as people's talk or as a discussion of hearsay...

1. Naseem al-Riyadh Sharh Shifa Qadi Iyad, Chapter One, Dar al-Fikr Beirut, 4/342. Page 633 of 712

फ़तावा रिज़विया जिल्द चौदहवीं (१४)

यदि तिरस्कार का ढंग स्पष्ट और प्रमाणित है, तो यह निश्चित रूप से कुफ्र (अविश्वास) है। यदि ऐसा नहीं है और बोलने वाला अज्ञानी है और यह विरले ही हुआ है और वह इस पर अड़ा नहीं है, तो उसे मार्गदर्शन दें, चेतावनी दें, डांटें और धमकाएं और शरीयत का न्यायाधीश (हाकिम-ए-शर'अ) उसे उपयुक्त ताज़ीर (सजा) दे, क्योंकि वह निश्चित रूप से सजा का हकदार है। और यदि बोलने वाला ज्ञान का दावा करता है या ऐसे शब्दों का आदी है या चेतावनी के बाद भी उन पर अड़ा रहता है, तो वह हृदय का रोगी, अधर्मी, पथभ्रष्ट और भीषण दंड का पात्र है। इस्लाम का सुल्तान उसे मृत्युदंड देगा ताकि उसकी अपवित्र हस्ती से धरती को शुद्ध किया जा सके और सामान्य मुसलमानों के लिए उसकी संगति और सभाओं से बचना अनिवार्य है। उसे उपदेशक (वाइज़) या नमाज़ का इमाम बनाना, उसका उपदेश सुनना और उसके पीछे नमाज़ पढ़ना वर्जित और हराम है।

[तालिका सामग्री] अरबी/उर्दू अनुवाद: यह वह है जो इमाम इब्ने हजर मक्की ने कहा: 'नसीम अल-रियाद' के लेखक ने इसे इमाम अबुल हसन अल-काबिसी के उपर्युक्त फतवे के साथ उद्धृत किया और इसे समर्थित और सिद्ध रखा। स्पष्ट यही है कि हमारा पंथ इसे नकारता नहीं है क्योंकि केवल 'अबू तालिब का अनाथ' कहने में प्रत्यक्ष और स्पष्ट रूप से अपमान नहीं है। हाँ, जब कथन की पृष्ठभूमि अपमान की ओर संकेत करती हो, तो यह अपमान बन जाएगा, जैसा कि उस स्थिति में होता है जब दोनों (अबू तालिब का अनाथ, ऊंट वाला) को एक साथ जोड़ दिया जाए। (अंत)

अशिष्ट शब्दों को स्वयं कहना तो दूर की बात है, अल्लाह की पनाह, किसी दूसरे के कहे हुए को बिना खंडन और अस्वीकार के दोहराने पर 'शिफा शरीफ' में फरमाया गया:

[तालिका सामग्री] अरबी/उर्दू अनुवाद: जायज़ (अनुमेय) होने का एक पहलू यह भी हो सकता है कि वक्ता अपनी बात को इन दो उद्देश्यों के अलावा किसी और अंदाज़ में बयान करे। मेरे विचार के अनुसार, इस प्रकार इसका संबंध उन मामलों से नहीं रहेगा, तो हुज़ूर अलैहिस्सलाम की इज़्ज़त के साथ किसी का खेलना जायज़ नहीं है, ऐसे शब्दों का कहानी के रूप में या लोगों की बात के रूप में या चर्चा और बहस के रूप में प्रयोग करना...

1. नसीम अल-रियाद शरह शिफा काज़ी अयाज़, अध्याय एक, दारुल फिक्र बेरुत, ४/ ३४२ पृष्ठ ७१२ का ६३३

طرز تنقیص ظاہر وثابت ہو یقیناً کفر ہے، اور اگر ایسا نہیں اور قائل جاہل ہے اور اس سے صدور نادر ہوا اور وہ اس پر غیر مصر تو ہدایت وتنبیہ وزجر وتہدید کریں اور حاکم شرع اس کے مناسب حال تعزیر دے کہ وہ ضرور سزاوار سزا ہے۔ اور اگر قائل مدعی علم ہے یا ایسے کلمات کا عادی یا بعد تنبیہ بھی ان پر مصر تو مریض القلب بددین گمراہ و مستحق عذاب شدید ہے، سلطانِ اسلام اسے قتل کرے گا اور زمین کو اس کی ہستی ناپاک سے پاک اور عام مسلمانوں کو اس کی صحبت و مجالست سے احتراز لازم اور اسے واعظ یا امام نماز بنانا اس کا وعظ سننا اس کے پیچھے نماز ممنوع و حرام۔

[جدول] عربی: وهذا ما قال الامام ابن حجر المكى ونقله فى النسيم مقراعليه عند ذكر فتيا الامام ابى الحسن القابسى المذكورة الظاهر ان مذهبنا لايابى ذلك لمانى عبارته من الدلالة على الازراء فان ذكر يتيم ابى طالب فقد لم يكن صريحاً في ذلك فيما يظهر نعم ان كان السياق يدل على الازراء كان كما لو جمع بين اللفظين۔ اھ 1 اردو: یہ وہ ہے جو امام ابن حجر مکی نے فرمایا: صاحب نسیم الریاض نے اسے امام ابوالحسن القابسی کے فتوے مذکورہ کے ساتھ نقل کرکے اسے مؤید وثابت رکھا ظاہر یہی ہے کہ ہمارا مذہب اس کا انکار نہیں کرتا کیونکہ فقط یتیم ابوطالب کہنے میں ظاہراً وصراحتاً توہین نہیں ہے ہاں جب کلام کا پس منظر توہین پر دال ہوگا تو یہ توہین بنے گا جیسا کہ اس صورت میں بنتا ہے جب دونوں (یتیم ابوطالب، اونٹ والا) کو جمع کردیا گیا۔ اھ (ت)

کلمات بے ادبی کا معاذ اللہ خود کہنا در کنار دوسرے کا کہا ہوا بے غرض رد و انکار لوٹانے پر شفاء شریف میں فرمایا:

[جدول] عربی: اما الاباحة لحكاية قوله لغير هذين المقصدين فلا ارى لها مدخلا في هذا الباب فليس التفكه بعرض النبى صلى الله تعالى عليه وسلم لا حد بمباح وذكرها على وجه الحكايات و احاديث الناس والخوض في قيل و... اردو: مباح ہونے کا ایک پہلو یوں بھی ہوسکتا ہے کہ قائل اپنے مقولہ کو ان دونوں مقاصد کے علاوہ کسی اور انداز کے ساتھ بیان کرے میرے خیال کے مطابق اس طرح اس کا تعلق ان امور میں باقی نہ رہے گا، تو حضور علیہ الصلوۃ والسلام کی عزت سے کسی کو کھیلنا مباح نہیں ہے ایسے کلمہ کا بطور حکایت یا لوگوں کی بات یا بطور بحث قیل وقال...

1 نسیم الریاض شرح شفاء قاضی عیاض الباب الاول دارالفکر بیروت ۴/ ۳۴۲ Page 633 of 712

Fatawa Rizvia, Volume 14

[Box Content] (Arabic Text): He said, what is meaningless is forbidden, and some of it is more severe in prohibition and punishment. As for the one who narrates it without intention or knowledge of the extent of what he narrates, or if it is not his habit, or if the speech is not of such repulsiveness in itself and it does not appear that the narrator approves or deems it correct, then he should be rebuked for that and forbidden from returning to it. If he is corrected with some discipline, he is deserving of it. If the words are of extreme repulsiveness in themselves, the discipline should be more severe. If this narrator is accused in what he narrated that he fabricated it and attributed it to someone else, or if that is his habit, or if he shows approval for it, then the ruling for him is the ruling for the curser himself. He is held accountable for his words, and attributing it to someone else does not benefit him. So, haste should be made in killing him and casting him into the Abyss (Hell). (Summarized)

(Urdu Translation/Explanation): And mentioning without purpose is forbidden. Some manners of speech are more severe in prohibition and punishment. So if the narrator narrated without intention and without knowledge, or if it is not his habit, or if that statement is not open disrespect in such a way that he does not consider it liked and correct, then he shall be rebuked and forbidden from doing so in the future. And if he is given some punishment by way of discipline, then he is deserving of it. And if those words are open disrespect, then the punishment will be severe. And if the narrator is accused of being artificial while narrating and attributes it to another, or if such is his habit, or if that statement is liked by him, then his ruling will be the same as the ruling for abusing. It will be considered his own statement and attributing it to another will not save him from accountability. Therefore, he should be killed immediately and sent to Hell. (Summarized) (T)

[Main Paragraph] It is clear that Zaid, without constraint, about whose state the question is, if he falls into the first category, then the ruling of disbelief (Kufr) is certainly upon him. The questioner did not quote his full speech, the context of which would reveal the state. And even if he escapes from this category, it is certain that he falls into the third category because he claims to be a scholar and preaches, yet he did not desist even after Muslims guided him and remained adamant. All this is based on his three previous words. As for the word "Bechara" (poor/helpless soul), it is the most severe of all. A "Bechara" is one who is caught in what calamity, and is helpless, powerless, and friendless, finding no way out of it.

[Footnote] 1 Kitab al-Shifa, Chapter Six, Al-Matba'a al-Sharikat al-Sahafiya, Turkey 2/235-46 Page 634 of 712

फ़तावा रिज़विया, खंड 14

[बॉक्स की सामग्री] (अरबी पाठ): उन्होंने कहा, जो निरर्थक है वह वर्जित है, और उनमें से कुछ निषेध और दंड में अधिक कठोर हैं। जहाँ तक उसका सवाल है जो बिना किसी इरादे या उसके द्वारा वर्णित बात की सीमा के ज्ञान के वर्णन करता है, या यदि यह उसकी आदत नहीं है, या यदि शब्द अपने आप में इतने घिनौने नहीं हैं और यह स्पष्ट नहीं होता कि वर्णनकर्ता उसका समर्थन करता है या उसे सही मानता है, तो उसे इसके लिए फटकार लगाई जानी चाहिए और भविष्य में ऐसा करने से रोका जाना चाहिए। यदि उसे अनुशासन के तौर पर कुछ सजा दी जाती है, तो वह उसका पात्र है। यदि शब्द अपने आप में अत्यंत घिनौने हैं, तो अनुशासन अधिक कठोर होना चाहिए। यदि इस वर्णनकर्ता पर उसके द्वारा वर्णित बात में यह आरोप लगाया जाता है कि उसने इसे गढ़ा है और किसी अन्य के नाम कर दिया है, या यदि यह उसकी आदत है, या यदि वह इसके प्रति अपनी स्वीकृति दिखाता है, तो उसके लिए वही निर्णय होगा जो अपशब्द कहने वाले के लिए होता है। उसे उसके शब्दों के लिए उत्तरदायी ठहराया जाएगा, और किसी अन्य को इसका श्रेय देना उसे जवाबदेही से नहीं बचाएगा। इसलिए, उसे मारने और उसे गर्त (नरक) में डालने में जल्दी की जानी चाहिए। (संक्षिप्त)

(उर्दू अनुवाद/स्पष्टीकरण): और बिना किसी उद्देश्य के उल्लेख करना वर्जित है। बोलने के कुछ तरीके निषेध और दंड में अधिक कठोर होते हैं। अतः यदि वर्णनकर्ता ने बिना किसी इरादे और बिना ज्ञान के वर्णन किया, या यदि यह उसकी आदत नहीं है, या यदि वह कथन इस तरह से खुली बेअदबी नहीं है कि वह उसे पसंद और सही नहीं मानता, तो उसे झिड़का जाएगा और भविष्य में ऐसा करने से मना किया जाएगा। और यदि उसे अनुशासन के तौर पर कुछ सजा दी जाए, तो वह उसका हकदार है। और यदि वे शब्द खुली बेअदबी वाले हों, तो सजा सख्त होगी। और यदि वर्णनकर्ता पर आरोप हो कि वह वर्णन करते समय बनावट से काम लेता है और दूसरे की ओर श्रेय देता है, या यदि उसकी ऐसी आदत है, या यदि वह बात उसे पसंद है, तो उसका वही हुक्म होगा जो गाली देने वाले का है। यह उसकी अपनी ही बात मानी जाएगी और दूसरे की ओर श्रेय देना उसे पकड़ से नहीं बचा सकेगा। अतः उसे तुरंत मार दिया जाए और जहन्नुम पहुँचाया जाए। (संक्षिप्त) (त)

[मुख्य अनुच्छेद] स्पष्ट है कि ज़ैद, जिसके बारे में सवाल है, यदि वह पहली श्रेणी में आता है, तो निश्चित रूप से उस पर कुफ्र (ईश-निंदा) का हुक्म है। सवाल पूछने वाले ने उसका पूरा भाषण उद्धृत नहीं किया, जिसके संदर्भ से स्थिति स्पष्ट होती। और यदि वह इस श्रेणी से बच भी जाए, तो यह निश्चित है कि वह तीसरी श्रेणी में आता है क्योंकि वह विद्वान होने का दावा करता है और उपदेश देता है, फिर

भी मुसलमानों के मार्गदर्शन के बाद भी वह नहीं रुका और अड़ा रहा। यह सब उसके पिछले तीन शब्दों पर आधारित है। जहाँ तक "बेचारा" शब्द का सवाल है, वह इन सबसे अधिक कठोर है। "बेचारा" वह है जो किस मुसीबत में फँसा हो, और असहाय, विवश और बेसहारा हो, जिससे बाहर निकलने का उसे कोई रास्ता न सूझे।

[पाद-लेख] 1 किताब अल-शिफ़ा, अध्याय छठा, अल-मतबा अल-शरिकात अल-सहाफ़िया, तुर्की 2/235-46 पृष्ठ 634 का 712

[باکس کا متن] (عربی): قال و مالا یعنی فکل هذا ممنوع و بعضه اشد في المنع و العقوبة فما کان من الحاکی له علی غیر قصد او معرفة بمقدار ما حکاه اولم تکن عادته اولم تکن الکلام من البشاعة حیث هو ولم یظهر علی حاکیه استحسانه و استصوابه زجر عن ذلك ونهی عن العودة الیه وان قوم ببعض الادب فهو مستوجب له وان کان لفظه من البشاعة حیث هو کان الادب اشد وان اتهم هذا الحاکی فیما حکاه انه اختلفه و نسبه الی غیره او کانت تلك عادة له او اظهر استحسانه لذلك فحکم هذا حکم الساب نفسه یؤاخذ بقوله ولا تنفعه نسبته الی غیره فیبادر بقتله ویجعل الی الهاویة امه ۱ (ملخصاً)

(اردو تشریح): اور بے مقصد ذکر کرنا ممنوع ہے بعض طرزِ بیان ممانعت اور عقوبت میں زیادہ شدید ہے تو حکایت کرنے والے نے بے قصد اور بے علمی میں حکایت کی یا اس کی ایسی عادت نہیں یا وہ بات کھلی بے ادبی نہیں بایں طور کہ وہ اس کو پسند اور درست نہیں مانتا، تو اس کو زجر کیا جائے گا، اور آئندہ ایسا کرنے سے منع کیا جائے گا اور اگر بطور ادب اس کو کچھ سزا دی جائے تو وہ اس کا مستحق ہے اور اگر وہ الفاظ کھلی بے ادبی ہو تو سزا سخت ہوگی، اور اگر حکایت کرنے والا اس سے متہم ہو کر حکایت بیان کرتے ہوئے بناوٹ سے کام لیتا ہے اور غیر کی طرف منسوب کرتے ہوئے حکایت بیان کرے یا اس کی عادت ایسی ہے یا وہ بات اس کے ہاں پسندیدہ ہو تو اس کا حکم وہی ہوگا جو سب کرنے کا حکم ہے، یہ اسی کی بات تصور ہوگی اور غیر کی طرف منسوب کرنا اس کو مواخذہ سے نہ بچا سکے گا لہذا فوراً قتل کیا جائے اور واصل جہنم کیا جائے (ملخصا) (ت)

[اصل عبارت] ظاہر ہے کہ زید بے قید جس کے حال سے سوال ہے اگر قسم اول میں ہے تو ضرور اس پر حکم کفر ہے، سائل نے اس کا پورا کلام نقل نہ کیا جس کے سیاق و سباق سے حال

کھلتا ہے اور اگر اس قسم سے بچ بھی جائے تو قسم سوم سے ہونا یقینی کہ وہ مدعی علم بنتا و وعظ کہتا ہے پھر مسلمانوں کے ہدایت کرنے پر بھی باز نہ آیا مصر رہا، یہ سب اس کے تین الفاظ سابقہ پر ہے، رہا لفظ "بیچارہ" وہ ان سب سے سخت تر ، بیچارہ وہ کہ کس بلا میں گرفتار اور بیکس ، بے بس ، بے یار ہو جو اس سے خلاص کا کوئی حیلہ نہ پائے۔

[حاشیہ] ۱ کتاب الشفاء فصل الوجه السادس المطبعة الشركة الصحافية تركى ۲ / ۴۶-۲۳۵ Page of 712 634

Fatawa Razawiya Volume 14

This is surely a fabrication against the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) and his Lord, the Almighty, and a denial of the Great Quran, and a confirmation of the accursed disbelievers who babbled that 'Muhammad's Lord has forsaken him' (peace and blessings of Allah be upon him), upon which Surah Ad-Duha was revealed.

[Box 1] (Arabic): "By the morning brightness ﴿1﴾ and [by] the night when it covers with darkness ﴿2﴾ Your Lord has not taken leave of you, [O Muhammad], nor has He detested [you] ﴿3﴾ And the Hereafter is better for you than the first [life] ﴿4﴾" (Urdu Meaning): By your radiant face, O Beloved, and by your musk-scented tresses, your Lord has neither forsaken you nor is He displeased. That which is to come is better for you than the past, peace and blessings of Allah be upon him.

Will they, God forbid, be described by that impure word, when their Lord says:

[Box 2] (Arabic): "If you do not aid him - Allah has already aided him..." (3) (Urdu Meaning): If you do not help him, then Allah, the One, the Subduer, is his helper.

Will they, God forbid, be spoken of thus, for whom their Master, the Almighty, says:

[Box 3] (Arabic): "...then indeed Allah is his protector, and Gabriel and the righteous of the believers and the angels, moreover, are [his] assistants." (4) (Urdu Meaning): Indeed, Allah Almighty is his helper, and Gabriel and the righteous Muslims, and after that, the hosts of angels are present for his aid.

Will they, God forbid, be spoken of thus, who in that state of apparent loneliness while the whole world was in enmity and conflict, said to his companion in the cave: "Do not grieve; indeed Allah is with us."(5) So this accursed word is even more accursed and vile from these perspectives. Zaid himself knew that this was the worst, therefore, once he turned to fabrication, he made it a matter of deliberation, and even a thousand times more accursed than that is his impure, filthy, and vile statement that "I only said this, Allah Almighty is saying so." From this, it became clear that he is certainly a heretic, misguided, of corrupt belief, deficient in faith, rather, apparently and intentionally a perpetrator of insulting the Master of Mankind and Jinn, peace and blessings of Allah be upon him. Listening to his sermon is forbidden, sitting with him is forbidden, from him...

1 Jami' at-Tirmidhi, Chapters of Interpretation, Surah Ad-Duha, Amin Company, Kutub Khana Rashidiya, Delhi 2/170 2 Al-Quran Al-Karim 93/1 to 4 3 Al-Quran Al-Karim 9/40 4 Al-Quran Al-Karim 66/4 5 Al-Quran Al-Karim 9/40

फतावा रज़विया जिल्द चौदह (14)

यह निश्चित रूप से हुज़ूर अकदस (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) और उनके रब (अज़्ज़वजल) पर एक झूठा आरोप है और अज़ीम कुरान का झुठलाना है, और उन मलऊन काफ़िरों की पुष्टि है जिन्होंने बकवास की थी कि 'मुहम्मद (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) को उनके रब ने छोड़ दिया', जिस पर सूरह अद-दुहा शरीफ़ नाज़िल हुई।

[बॉक्स 1] (अरबी): "وَالضُّحٰی ﴿۱﴾ وَالَّیۡلِ اِذَا سَجٰی ﴿۲﴾ مَا وَدَّعَکَ رَبُّکَ وَ مَا قَلٰی ﴿۳﴾ وَ لَلۡاٰخِرَۃُ خَیۡرٌ لَّکَ مِنَ الۡاُوۡلٰی ﴿۴﴾" (उर्दू अनुवाद): ऐ प्यारे, आपके रौशन चेहरे की कसम, आपकी मुश्क जैसी जुल्फों की कसम, न तो आपको आपके रब ने छोड़ा और न ही वह बेज़ार हुआ। जो आगे आने वाला है वह आपके लिए पिछले से बेहतर है, सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम।

क्या माज़अल्लाह उन्हें उस नापाक शब्द से पुकारा जाएगा जिनके लिए उनका रब फरमाता है:

[बॉक्स 2] (अरबी): "(3) "اللّٰہُ اِلَّا تَنۡصُرُوۡہُ فَقَدۡ نَصَرَہُ (उर्दू अनुवाद): अगर तुम कोई उनकी मदद न करो तो अल्लाह अकेला कहर वाला उनका मददगार।

क्या माज़अल्लाह उनके बारे में ऐसा कहा जाएगा जिनके लिए उनका मौला (अज़्ज़वजल) फरमाता है:

[बॉक्स 3] (अरबी): "فَاِنَّ اللّٰہَ ھُوَ مَوۡلٰہُ وَ جِبۡرِیۡلُ وَ صَالِحُ الۡمُؤۡمِنِیۡنَ ۚ وَ الۡمَلٰٓئِکَۃَ بَعۡدَ ذٰلِکَ ظَھِیۡرٌ" (4) (उर्दू अनुवाद): बेशक अल्लाह तआला उनका मददगार है और जिब्रील और नेक मुसलमान और उसके बाद फरिश्तों की फौजें उनकी मदद के लिए हाज़िर हैं।

क्या माज़अल्लाह उनके बारे में ऐसा कहा जाएगा जो उस ज़ाहिरी तन्हाई और एक दुनिया के दुश्मनी व पर-खाश (विवाद) पर उतारू होने की हालत में अपने यार-ए-ग़ार से फरमाते थे: "لَا تَحۡزَنۡ اِنَّ اللّٰہَ مَعَنَا" "ग़म न करो, बेशक अल्लाह हमारे साथ है।"(5) तो यह मलऊन कलमा इन पहलुओं से और भी ज़्यादा मलऊन और ख़बीस है। ज़ैद खुद भी जानता था कि यह सबसे बुरा है, इसलिए एक बार जब वह बनावट पर आया तो इसी को सोच-विचार बनाया और उससे भी हज़ार गुना ज़्यादा मलऊन उसका वह नापाक, गंदा और ख़बीस कथन है कि "मैंने तो बस यही कहा है, अल्लाह तआला ऐसा फरमा रहा है।" इससे साफ़ हो गया कि वह यकीनन बद-दीन, गुमराह, गलत अकीदे वाला, ईमान से खाली, बल्कि ज़ाहिरी तौर पर जानबूझकर हुज़ूर सैय्यद-उल-इंस वल-जान (सल्लल्लाहु अलैहि

वसल्लम) की तौहीन करने वाला है। उसका वाज़ (प्रवचन) सुनना हराम है, उसके पास बैठना हराम है, उससे...

1 जामे अत-तिरमिज़ी, अबवाबुत-तफ़्सीर, सूरह अद-दुहा, अमीन कंपनी, कुतुब खाना रशीदिया, दिल्ली 2/170 2 अल-कुरान अल-करीम 93/1 से 4 3 अल-कुरान अल-करीम 9/40 4 अल-कुरान अल-करीम 66/4 5 अल-कुरान अल-करीम 9/40

فتاویٰ رضویہ جلد چہارم (۱۴)

یہ ضرور حضور اقدس صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم اور ان کے رب عزوجل پر افتراء اور قرآن عظیم کی تکذیب اور کفار ملعونہ کی تصدیق ہے جنھوں نے بکا تھا، ان محمد اودعه ربه 'محمد (صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم) کو ان کے رب نے چھوڑ دیا، جس پر سورہ والضحیٰ شریف نازل ہوئی۔

"وَالضُّحٰی ﴿۱﴾ وَالَّیْلِ اِذَا سَجٰی ﴿۲﴾ مَا وَدَّعَکَ رَبُّکَ وَ مَا قَلٰی ﴿۳﴾ وَ لَلْاٰخِرَةُ خَیْرٌ لَّکَ مِنَ الْاُوْلٰی ﴿۴﴾" 2 اے پیارے تمھارے روئے درخشاں کی قسم تمھاری زلف مشکیں کی قسم، نہ تمھیں تمھارے رب نے چھوڑا نہ بیزار ہوا، جو آج آگے آتی ہے تمھارے لئے گذشتہ آن سے بہتر ہے صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم،

کیا معاذاللہ ان کو اس ناپاک لفظ سے تعبیر کیا جائے گا جن کا رب فرماتا ہے: "اِلَّا تَنْصُرُوْهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللّٰهُ" 3 اگر تم کوئی ان کی مدد نہ کرو تو اللہ واحد قہار ان کا مددگار۔

کیا معاذاللہ ان کو کہا جائے گا جن کے لئے ان کا مولیٰ عزوجل فرماتا ہے: "فَاِنَّ اللّٰهَ هُوَ مَوْلٰهُ وَ جِبْرِیْلُ وَ صَالِحُ الْمُؤْمِنِیْنَ ۚ وَ الْمَلٰٓئِکَ بَعْدَ ذٰلِکَ ظَهِیْرٌ" 4۔ بیشک اللہ تعالیٰ ان کا مددگار ہے اور جبریل اور نیک مسلمان اور اس کے بعد فرشوں کی فوجیں ان کی مدد کو حاضر ہیں۔

کیا معاذاللہ ان کو کہا جائے گا جو اس ظاہری تنہائی اور ایک جہاں بر سر عداوت و پر خاش ہونے کی حالت میں اپنے یار غار سے فرماتے تھے : "لَا تَحْزَنْ اِنَّ اللّٰهَ مَعَنَا" 5 "غم نہ کرو بیشک اللہ ہمارے ساتھ ہے۔ تو یہ ملعون کلمہ ان پہلو سے بھی ملعون و خبیث تر ہے، زید بے قید خود بھی جانتا تھا کہ یہ سب سے بدتر ہے، ولہٰذا ایک بار کہ بناوٹ پر آیا اسی کو سوچ بچار بنایا اور اس سے بھی ہزار درجہ ملعون تر اس کا وہ ناپاک نجس گندا خبیث قول ہے کہ میں نے تو یہی کہا ہے ،

اللہ تعالیٰ یوں فرما رہا ہے، اس سے کھل گیا کہ وہ ضرور بددین گمراہ فاسد العقیدہ مختل الایمان بلکہ ظاہراً بالقصد مرتکب توہین حضور سید الانس والجان ہے صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم۔ اس کا وعظ سننا حرام اس کے پاس بیٹھنا حرام ، اس سے

1 جامع الترمذی ابواب التفسیر سورۃ والضحی امین کمپنی کتب خانہ رشیدیہ دہلی ۲/ ۱۷۰ 2 القرآن الکریم ۹۳ / ۱ تا ۴ 3 القرآن الکریم ۹ / ۴۰ 4 القرآن الکریم ۶۶/ ۴ 5 القرآن الکریم ۹ / ۴۰

Fatawa Razawiyyah Volume 14

...meeting him is prohibited (haram), saying 'Assalamu Alaikum' to him is haram, inviting him to one's ceremonies is haram, and entrusting him with any of one's religious work, even if it is only officiating a marriage, is haram.

Allah the Almighty said: "And if Satan causes you to forget, then do not sit, after the remembrance, with the wrongdoing people."[1] | Allah the Almighty said: And if Satan makes you forget, then after recollecting, do not sit with the wrongdoers. (T)

In this state, those who assist him in evil and misguidance are all like him, and the same rulings apply to all of them.

Allah the Almighty said: "And whoever among you takes them as friends, then surely he is one of them."[2] | Allah the Almighty said: And whoever among you makes friendship with them is one of them. (T)

May Allah purify the earth from their filth and the filth of those like them (Allah purify the earth from the filth of such people. T). And there is no power or strength except with Allah, the Most High, the Great. And may Allah's peace and blessings be upon our master and leader Muhammad, and upon his family and all his companions, Amen. And Allah the Almighty knows best.

Problem 259 to 260: From Kakori, Dargah Takiyah Sharif Kazmiyah, sent by Syed Sibt Ahmad Sahib, servant of the Dargah, 23 Ramadan 1335 AH. (1) If a Muslim, before the start of the blessed Ramadan, uses these words: "Had I been a Hindu, it would have been better, as then these thirty fasts wouldn't have to be kept." (2) Another person states such words with clarity that: "Holy Allah has made fasts for you, it is a complete imprisonment. They bring hunger and thirst, it is a great oppression (zulm). Ramadan's fasts are very oppressive, but the one who oppresses stays only for a few days."

The Answer: These two individuals are certainly disbelievers (kafir) and apostates (murtad). If they have wives, the wives have exited from their marriage (nikah). Women have the right to marry whomever they wish after their waiting period (iddah). If these disbelievers do not repent and do not embrace Islam anew, then for Muslims, meeting and socializing with them is haram, greeting or talking to them is haram, visiting them if they fall ill is haram, participating in their funeral if they die is haram, giving them the funeral bath (ghusl) is haram, performing funeral prayers over them is haram, and carrying their funeral on shoulders is haram.

[1] The Holy Quran 6/68 [2] The Holy Quran 5/51

फतावा रज़विया जिल्द चौदह (14)

...उनसे मिलना-जुलना हराम है, उन्हें 'अस्सलाम अलैकुम' कहना हराम है, उन्हें अपने समारोहों में आमंत्रित करना हराम है, और अपना कोई धार्मिक कार्य, भले ही वह केवल निकाह पढ़ाना हो, उन्हें सौंपना हराम है।

अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "और अगर शैतान तुम्हें भुला दे, तो याद आने के बाद ज़ालिमों के साथ न बैठो।"[1] | अल्लाह तआला ने फ़रमाया: और जो कहीं तुझे शैतान भुला दे तो याद आने पर ज़ालिमों के पास न बैठ। (त)

इस स्थिति में, जो बुराई और पथभ्रष्टता में उनके सहायक हैं, वे सब उन्हीं के समान हैं और उन सब के लिए यही हुक्म हैं।

अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "और तुममें से जो कोई उनसे दोस्ती रखेगा, तो वह उन्हीं में से है।"[2] | अल्लाह तआला ने फ़रमाया: और तुममें जो कोई उनसे दोस्ती रखेगा तो वह उन्हीं में से है। (त)

अल्लाह धरती को उनकी और उनके जैसों की नापाकी से पाक कर दे। (अल्लाह तआला ऐसे लोगों की नापाकी से ज़मीन को पाक कर दे। त)। और अल्लाह के बिना कोई शक्ति या सामर्थ्य नहीं है, जो सबसे ऊँचा और महान है। अल्लाह हमारे स्वामी और मौला मुहम्मद और उनके परिवार और उनके सभी साथियों पर अपनी रहमतें नाज़िल फ़रमाए, आमीन। और अल्लाह तआला बेहतर जानता है।

मसला 259 से 260: काकोरी दरगाह तकिया शरीफ़ काज़मिया से, सैयद सिब्त अहमद साहब, दरगाह के सेवक द्वारा भेजा गया, 23 रमज़ान 1335 हिजरी। (1) यदि कोई मुसलमान रमज़ान मुबारक शुरू होने से पहले ये शब्द इस्तेमाल करे कि "हिन्दू होते तो बेहतर था, कम से कम ये तीस रोज़े तो न रखने पड़ते।" (2) दूसरा व्यक्ति स्पष्ट रूप से यह बयान करे कि "अल्लाह पाक ने तुम्हारे लिए रोज़े बनाए हैं, यह पूरी कैद है। भूख और प्यास लाते हैं, बड़ा ज़ुल्म है, रमज़ान के रोज़े बड़े ज़ालिम हैं, लेकिन जो ज़ुल्म करता है वह थोड़े दिन ही रहता है।"

अल-जवाब (उत्तर): ये दोनों व्यक्ति निश्चित रूप से काफ़िर और मुर्तद (धर्मत्यागी) हैं। यदि उनकी पत्नियाँ हों, तो वे उनके निकाह से बाहर हो गईं। महिलाओं को अधिकार है कि इद्दत के बाद जिससे चाहें निकाह कर लें। यदि ये काफ़िर तौबा न करें और नए सिरे से इस्लाम न लाएँ तो मुसलमानों के लिए उनसे मेल-जोल हराम है, सलाम और बातचीत हराम है, बीमार पड़ें तो उन्हें पूछने जाना हराम

है, मर जाएँ तो उनके जनाज़े में शरीक होना हराम है, उन्हें ग़ुस्ल (स्नान) देना हराम है, उन पर जनाज़े की नमाज़ पढ़ना हराम है, उनका जनाज़ा कंधे पर रखना हराम है।

[1] अल-क़ुरआन अल-करीम 6/68 [2] अल-क़ुरआन अल-करीम 5/51

पृष्ठ 636/712

فتاوٰی رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

ملنا جلنا حرام، اسے سلام علیک کہنا حرام، اپنی تقریب میں اسے بلانا حرام، اپنا کوئی دینی کام اگرچہ صرف نکاح خوانی ہو اسے سپرد کرنا حرام،

قال اللہ تعالٰی "وَاِمَّا یُنْسِیَنَّكَ الشَّیْطٰنُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرٰی مَعَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِیْنَ" -1 | اللہ تعالٰی نے فرمایا: اور جو کہیں تجھے شیطان بھلا دے تو یاد آنے پر ظالموں کے پاس نہ بیٹھ۔ (ت)

اس حالت میں شر و ضلالت پر جو اس کے معاون ہیں سب اسی کی مثل ہیں اور ان سب کے یہی احکام۔

قال اللہ تعالٰی "وَمَنْ یَّتَوَلَّهُمْ مِّنْكُمْ فَاِنَّهٗ مِنْهُمْ" ط -2 | اللہ تعالٰی نے فرمایا: اور تم میں جو کوئی ان سے دوستی رکھے گا تو وہ انہیں میں سے ہے۔ (ت)

طھر اللہ الارض من خبثھم وخبث امثالھم (اللہ تعالٰی ایسے لوگوں کے خبث سے زمین کو پاک کر دے۔ت) ولاحول ولاقوۃ الاباللہ العلی العظیم ، وصلی اللہ تعالٰی علی سیدنا و مولانا محمد وآلہ و صحبہ اجمعین امین، واللہ تعالٰی اعلم۔

مسئلہ ۲۵۹ تا ۲۶۰: از کاکوروی درگاہ تکیہ شریف کاظمیہ مرسلہ سید سبط احمد صاحب خادم درگاہ ۲۳ رمضان ۱۳۳۵ھ (۱) اگر کوئی مسلمان قبل شروع رمضان المبارک یہ لفظ استعمال کرے کہ ہندو ہوتے تو بہتر یہ تمیں روزے تو نہ رکھنا پڑتے۔ (۲) دوسرا شخص ایسے لفظ بصراحت یہ بیان کرے کہ اللہ پاک نے تمہیں روزے بنائے ہیں پوری قید ہے۔ بھوک پیاس لے کر آتے ہیں، بڑا ظلم ہے، رمضان کے روزے بڑے ظالم ہیں، لیکن جو ظلم کرتا ہے تھوڑے دن رہتا ہے۔

الجواب: یہ دونوں شخص یقیناً کافر و مرتد ہیں اگر عورت رکھتے ہوں تو ان کے نکاح سے نکل گئیں، عورتوں کو اختیار ہے بعد عدت جس سے چاہیں نکاح کرلیں، یہ کافر اگر توبہ نہ کریں از سر نو اسلام نہ لائیں، تو مسلمانوں کو ان سے میل جول حرام، سلام کلام حرام، بیمار پڑیں تو انھیں پوچھنے جانا حرام، مر جائیں تو ان کے جنازے میں شرکت حرام، انھیں غسل دینا حرام، ان پر جنازہ پڑھنا حرام، ان کا جنازہ کندھے پر رکھنا

1 القرآن الکریم ۶/ ۶۸ 2 القرآن الکریم ۵/ ۵۱

Fatawa Rizvia Volume 14

...haram, to go with the funeral is prohibited (haram), burial in Muslim graveyards is prohibited. If their relatives follow Shariah law, then upon their death, for the disposal of the stench, have sweepers and scavengers put their corpses on carts and throw them like dogs into a pit separate from the graves of both Muslims and non-believers, and cover them from above. "And such is the recompense of the wrongdoers." (1) (And this is the punishment for the unjust. - T) And Allah Almighty knows best.

Issue 261: From Malukpur, sent by Maulvi Shafa'atullah Sahib, student of Madrasa Ahl-e-Sunnat, 9 Shawwal 1335 AH.

Zaid is the Imam of a mosque, and Bakr, due to mutual resentment, did not pray behind Zaid. The first reason for resentment was that Zaid used to trim his beard; second, Zaid maintained a hypocritical relationship with Bakr. This is because once several residents of the neighborhood and others mediated between Zaid and Bakr to resolve this resentment and had them reconcile, placing the Holy Quran between them. However, even after the Holy Quran was used, Zaid's malice did not leave, and he occasionally showed his malice through hypocritical behavior. But after this reconciliation, Zaid left his beard for a few days, so Bakr started praying behind Zaid. After a few days, Zaid leveled an accusation against Bakr, which the people of the neighborhood found to be false after investigation. On this, Bakr asked Zaid, "The Holy Word was placed between us, then why did you keep malice against me and why did you level an accusation against me?" To this, Zaid gave a clear answer that not only one Quran Sharif, even if two Quran Sharifs were placed between us, even then my malice towards you would not go. In such a situation, is praying behind Zaid permissible or not?

Answer: Love and malice are heart-related states and are not within human control.

Arabic Text	**Translation**
Because of his saying (peace and blessings of Allah be upon him): This is my division in what I own, so do not hold me accountable for what I do not own. (2)	It is the blessed saying of Prophet (peace and blessings of Allah be upon him), "This is my share in what I own, so do not take me to task for what I do not own." (T)

1 Al-Quran al-Karim 5/29 2 It'haf al-Sadah al-Muttaqin and as for the companions (peace be upon them), Abu Bakr (may Allah be pleased with him), Dar al-Fikr, Beirut 2/229

फतावा रिज़विया खंड 14

...हराम, जनाज़े के साथ जाना हराम, मुसलमानों के कब्रिस्तान में दफ़न करना हराम, उनके रिश्तेदार अगर शरीअत का हुक्म मानें तो उनकी मौत पर उनकी लाशें दुर्गंध दूर करने के लिए भंगियों और चमारों से ठेलों पर डलवाकर मुसलमानों और काफ़िरों सभी के मकबरों से अलग किसी गड्ढे में कुत्ते की तरह फिंकवा कर ऊपर से पटवा दें, "व ज़ालिका जज़ाउज़ ज़ालिमीन" (१) (और बेइंसाफों की यही सज़ा है। - त) वल्लाहु तआला आलम।

मसला २६१: मलूकपुर से, प्रेषित मौलवी शफ़ातुल्लाह साहब, मदरसा अहल-ए-सुन्नत के छात्र, ९ शव्वाल १३३५ हिजरी।

ज़ैद एक मस्जिद का इमाम है और बक्र आपसी अनबन के कारण ज़ैद के पीछे नमाज़ नहीं पढ़ता था। अनबन का पहला कारण यह है कि ज़ैद दाढ़ी कटवाता है; दूसरा यह कि ज़ैद बक्र से मुनाफ़िकाना (कपटी) रिश्ता रखता था, क्योंकि एक बार मोहल्ले के कुछ लोगों आदि ने ज़ैद और बक्र के बीच इस अनबन को दूर करके सुलह करा दी थी, और बीच में पवित्र कुरान रखा गया था। लेकिन कुरान रखने पर भी ज़ैद का द्वेष नहीं गया, और वह समय-समय पर अपने कपटी व्यवहार से अपना द्वेष प्रकट करता रहा। लेकिन इस सुलह के बाद ज़ैद ने कुछ दिनों के लिए दाढ़ी छोड़ दी, जिस पर बक्र ज़ैद के पीछे नमाज़ पढ़ने लगा। कुछ दिनों बाद ज़ैद ने बक्र पर एक आरोप लगाया, जिसे मोहल्ले के लोगों ने जांच के बाद झूठा पाया। इस पर बक्र ने ज़ैद से पूछा कि "मेरे और तुम्हारे बीच कलाम-ए-पाक रखा गया था, फिर तुमने मुझसे द्वेष क्यों रखा और मुझ पर आरोप क्यों लगाया?" इस पर ज़ैद ने स्पष्ट उत्तर दिया कि "एक कुरान शरीफ क्या, अगर दो कुरान शरीफ बीच में आ जाएं तब भी तुम्हारे प्रति मेरा द्वेष नहीं जाएगा।" ऐसी स्थिति में ज़ैद के पीछे नमाज़ जायज़ है या नहीं?

अल-जवाब: प्रेम और द्वेष हृदय की स्थितियाँ हैं जो मनुष्य के वश में नहीं हैं।

अरबी पाठ	**अनुवाद**
क्योंकि उन्होंने (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) कहा: यह मेरा बंटवारा है जिसमें मेरा अधिकार है, इसलिए उस चीज़ के लिए मेरी जवाबदेही न ठहराएं जिसमें मेरा अधिकार नहीं है। (२)	आपका (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) मुबारक फरमान है, यह उसमें मेरा हिस्सा है जिसका मैं मालिक हूँ, इसलिए उसमें मुआख़ज़ा (पूछताछ) न फरमा जिसका मैं मालिक नहीं हूँ। (त)

१ अल-कुरान अल-करीम ५/२९ २ इत्तेहाफुस सादतिल मुत्तकीन और जहाँ तक उनके (अलैहिस्सलाम) साथियों की बात है, तो अबू बक्र (रज़ियल्लाहु अन्हु), दारुल फ़िक्र बेरूत २/२२९

पृष्ठ ७१२ का ६३७

حرام، جنازے کے ساتھ جانا حرام، مقابر مسلمین میں دفن کرنا حرام، ان کے اقارب اگر حکم شریعت مانیں تو ان کی موت پر ان کی لاشیں دفع عفونت کے لئے بھنگی چماروں سے ٹھیلے پر ڈلواکر مسلمانوں اور کافروں سب کی مقابر سے جدا کسی گڑھے میں کتے کی طرح پھینکوا کر اوپر سے پاٹ دیں، "وَ ذٰلِكَ جَزٰٓؤُا الظّٰلِمِیْنَ" (۱) (اور بے انصافوں کی یہی سزا ہے۔ ت) واللہ تعالٰی اعلم۔

مسئلہ ۲۶۱: از ملوک پور مرسلہ مولوی شفاعت اللہ صاحب طالب علم مدرسہ اہل سنت ۹ شوال ۱۳۳۵ھ

زید ایک مسجد کا امام ہے اور بکر بوجہ باہم شکر رنجی زید کے پیچھے نماز نہیں پڑھتا تھا، بنائے شکر رنجی اول یہ ہے کہ زید داڑھی کترواتا ہے، دوم کہ زید بکر سے منافقانہ رسم رکھتا تھا کیونکہ ایک مرتبہ چند اہل محلہ وغیرہ ہم نے زید اور بکر کے درمیان اس شکر رنجی کو دفع کر کے صلح کرا دی تھی، اور قرآن پاک درمیان میں دیا تھا، مگر قرآن پاک دینے پر بھی زید کا بغض نہ گیا، اور وہ وقتا فوقتا اپنے منافقانہ برتاؤ سے اپنا بغض ظاہر کرتا رہا، مگر اس مصالحت کے بعد زید نے چند دنوں کے لئے داڑھی چھوڑ دی جس پر بکر زید کے پیچھے نماز پڑھنے لگا، چند روز کے بعد زید نے بکر پر ایک الزام لگایا جس کو اہل محلہ نے بعد تحقیق جھوٹا پایا، اس پر بکر نے زید سے دریافت کیا کہ میرے اور تمہارے درمیان کلام پاک دیا گیا تھا پھر تم نے مجھ سے کیوں بغض رکھا اور کیوں میرے اوپر تہمت لگائی، اس پر زید نے صریحاً جواب دیا کہ ایک قرآن

شریف کیا اگر دو قرآن شریف درمیان ہو جائیں گے تب بھی تیری جانب سے میرا بغض نہ جائے گا، ایسی صورت میں زید کے پیچھے نماز جائز ہے یا نہیں؟

الجواب: محبت و بغض قلبی حالت اختیار بشر میں نہیں۔

عربی متن	ترجمہ
لقولہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم ھذا قسمی فیما املك فلاتؤاخذنی فیما لا املك ۲۔	آپ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کا فرمانِ مبارک ہے، یہ اس میں میرا حصہ ہے جس کا میں مالک ہوں پس اس میں مواخذہ نہ فرما جس کا میں مالک نہیں۔ (ت)

۱ القرآن الکریم ۲۹/۵ ۲ اتحاف السادۃ المتقین و اما اصحاب علیہ السلام فابوبکر رضی اللہ عنہ دارالفکر بیروت ۲/ ۲۲۹

Fatawa Razawiyya (Volume 14)

Zaid's statement should be interpreted as saying "as long as my hatred does not go away," not "as long as I don't leave your hatred." Yes, if the hatred is without Sharia justification and he acts upon it, such as by making false accusations, and he is famous for this matter, then he is a manifest sinner (Fasiq Mu'lin). Praying behind him is prohibited (Makruh Tahrimi) and making him an Imam is a sin. And Allah the Almighty knows best.

Issue 262: Abdul Ghani, dyer, Bareilly, Mohalla Aqab Kotwali. 27 Dhu al-Qi'dah 1335 AH.

What do the scholars of religion say regarding this matter: what kind of belief should a disciple (murid) have towards his spiritual guide (pir)? Should it be said that "my forgiver is he," or that "through his mediation (wasila) one will be forgiven"? For instance, one person (Zaid) says that the forgiver and giver is the Pir himself. Another person (Amr) says that the Pir is not the forgiver, but rather through their mediation, their disciples will be forgiven, and without the mediation of the Pir, one cannot reach the court of God and His Messenger, peace and blessings of Allah be upon him. Zaid always disagrees with Amr on this matter. Now, please decide which of the two is on the side of truth and which is on the side of falsehood. And does the one who is not on the side of truth need to repent? Inform us and be rewarded.

Answer: Amr is on the side of truth. Zaid's words, "the Pir himself is the forgiver and giver," are very reprehensible in their literal sense. If the literal meaning is indeed the belief of the speaker, then it is explicit disbelief (Kufr). In any case, Zaid needs to repent. And Allah the Almighty knows best.

Issue 263: Lakhimpur, district Kheri, Mohalla Nai Basti, sent by Mr. Muhammad Ghufran-ul-Haq. 6 Dhu al-Hijjah 1335 AH.

What do the scholars of religion say regarding this matter: a woman said to her husband by way of conversation, "Did he know what was in your heart?", meaning "Did God know what was in your heart?" By saying this, did she deny God's attribute of knowledge or not? And by uttering this statement, did the woman become an apostate (leave the faith) or not? And because of being out of the fold of faith, did she remain in the marriage of this man, or due to denying the attribute of knowledge of God Almighty, did faith depart, and because faith departed, was she out of the marriage with her husband, who is a Muslim, or not? Now, after repenting, can she

remarry her husband without spending the days of iddah (waiting period) and without marrying another man? And will the husband have to pay the first dower (mahr), or is it void? Inform us and be rewarded.

फतावा रज़विया (खण्ड १४)

ज़ैद के इस कथन को इस पर आधारित माना जाना चाहिए कि उसने कहा है 'जब तक मेरी नफ़रत दूर न हो जाए', न कि 'जब तक मैं तुम्हारी नफ़रत न छोड़ दूँ। हाँ, यदि नफ़रत बिना किसी शरई (धार्मिक) कारण के है और वह उस पर अमल करता है जैसे झूठे इल्जाम लगाना और वह इस मामले में प्रसिद्ध है, तो वह 'फासिक मुअ्लिन' (खुला पापी) है और उसके पीछे नमाज़ पढ़ना मकरूह-ए-तहरीमी (कड़ाई से नापसंद) है और उसे इमाम बनाना गुनाह है। वल्लाहु तआला आलम (और अल्लाह तआला सबसे बेहतर जानता है)।

मसला २६२: अब्दुल गनी रंगसाज़, बरेली, मोहल्ला अक़ब कोतवाली। २७ ज़िल-क़ादा १३३५ हिजरी।

उलेमा-ए-दीन इस मसले में क्या फ़रमाते हैं कि एक मुरीद को अपने पीर के साथ कैसा अक़ीदा (विश्वास) रखना चाहिए? क्या यह कहना चाहिए कि 'मेरा बख्शने वाला वही है', या यह कि 'उनके वसीले (माध्यम) से बख्शा जाएगा'? जैसे कि एक व्यक्ति (ज़ैद) है, वह कहता है कि बख्शने वाला और देने वाला पीर ही है, और अम्र यह कहता है कि पीर बख्शने वाला नहीं है बल्कि उनके वसीले से उनके मुरीद बख्शे जाएंगे, और बिना पीर के वसीले के खुदा और रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम) के दरबार तक पहुँच नहीं हो सकती। इस मामले में ज़ैद हमेशा अम्र से मतभेद रखता है। अब फैसला कर दें कि दोनों में से कौन हक़ (सत्य) पर है और कौन नाहक़ (असत्य) पर? और जो हक़ पर नहीं है, क्या उसे तौबा करने की ज़रूरत है या नहीं? बयान फ़रमाएं और सवाब (पुण्य) पाएं।

अल-जवाब (उत्तर): अम्र हक़ पर है और ज़ैद के वे शब्द कि 'बख्शने वाला और देने वाला पीर ही है' अपने ज़ाहिरी अर्थों में बहुत घृणित हैं। और अगर इसका ज़ाहिरी अर्थ ही बोलने वाले का अक़ीदा (विश्वास) हो, तो यह स्पष्ट कुफ्र (अविश्वास) है। बहरहाल, ज़ैद को तौबा करनी चाहिए। वल्लाहु तआला आलम।

मसला २६३: लखीमपुर, ज़िला खीरी, मोहल्ला नई बस्ती, प्रेषक मुहम्मद ग़ुफ़रान-उल-हक़ साहब। ६ ज़िल-हिज्जा १३३५ हिजरी।

उलेमा-ए-दीन इस मसले में क्या फ़रमाते हैं कि एक औरत ने अपने पति से बातचीत के दौरान कहा, 'क्या उसे (ईश्वर को) खबर थी तुम्हारे दिल की?', यानी 'क्या खुदा जानता था तुम्हारे दिल की बात को?'। तो उसके यह कहने से क्या उसने खुदा की 'सिफ़त-ए-इल्म' (ज्ञान की विशेषता) से इनकार

किया या नहीं? और इस कलमे (वाक्य) के कहने पर वह औरत ईमान से खारिज (बाहर) हुई या नहीं? और ईमान से खारिज होने की वजह से क्या वह उस मर्द के निकाह में रही? या बारी तआला की सिफ़त-ए-इल्म का इनकार करने की वजह से ईमान जाता रहा, और ईमान जाने की वजह से अपने पति, जो कि मुसलमान है, के निकाह से बाहर हुई या नहीं? अब क्या वह औरत तौबा करके बिना इद्दत के दिन गुजारे और बिना किसी दूसरे मर्द से निकाह किए अपने पति से निकाह कर सकती है? और क्या पति को पहला मेहर देना होगा या वह साक़ित (रद्द) हो गया? बयान फ़रमाएं और सवाब पाएं।

पृष्ठ ६३८/७१२

زید کے اس قول کو اس پر محمول کرنا چاہئے کہ جب بھی میرا بغض نہ جائے گا کہا ہے نہ کہ جب بھی تیرا بغض نہ چھوڑوں گا، ہاں اگر بغض بلاوجہ شرعی ہے اور اس پر کارروائی کرتا ہے جیسے جھوٹی تہمتیں لگانا اور اس امر میں مشہور ہے تو فاسق معلن ہے اور اس کے پیچھے نماز مکروہ تحریمی اور اسے امام بنانا گناہ۔ واللہ تعالیٰ اعلم۔

مسئلہ ۲۶۲: عبدالغنی رنگ ساز بریلی محلہ عقب کوتوالی ۲۷ ذیقعدہ ۱۳۳۵ھ

کیا فرماتے ہیں علمائے دین اس مسئلہ میں کہ پیر کے ساتھ مرید کو کیسا عقیدہ رکھنا چاہئے، آیا یہ کہنا چاہئے کہ میرا بخشنے والا وہی ہے، یا یہ کہ اس کے وسیلہ سے بخشا جاوے گا جیسا کہ ایک شخص (زید) ہے وہ یہ کہتا ہے کہ بخشنے والا اور دینے والا پیر ہی ہے، اور عمرو یہ کہتا ہے کہ پیر بخشنے والا نہیں بلکہ ان کے وسیلہ سے ان کے مرید بخشے جائیں گے، اور بغیر وسیلہ پیر کے دربار خدا یار سول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم تک رسائی نہیں، اور اس امر میں زید ہمیشہ عمرو سے اختلاف رکھتا ہے اب فیصلہ فرمادیں کہ دونوں میں سے کون حق پر ہے اور کون ناحق پر؟ اور جو حق پر نہیں ہے اس کو توبہ کرنے کی ضرورت ہے یا نہیں؟ بینوا توجروا (بیان فرماؤ اور اجر پاؤ۔ت)

الجواب: عمرو حق پر ہے اور زید کے وہ الفاظ کہ بخشنے والا اور دینے والا پیر ہی ہے اپنے ظاہر پر بہت شنیع ہیں اور اگر اس کا ظاہر ہی اعتقادِ قائل ہو تو صریح کفر بہرحال زید کو توبہ چاہئے ، واللہ تعالیٰ اعلم۔

مسئلہ ۲۶۳: لکھیم پور ضلع کھیری محلہ نئی بستی مرسلہ محمد غفران الحق صاحب ۶ ذی الحجہ ۱۳۳۵ھ

کیا فرماتے ہیں علمائے دین اس مسئلہ میں کہ ایک عورت نے اپنے خاوند سے کہا بسبیل تذکرہ ، کیا اس کو خبر تھی تمھارے دل کی، یعنی کیا خدا جانتا تھا تمھارے دل کی بات کو۔ تو اس کے کہنے سے اس نے خدا کی صفتِ علم سے انکار کیا یا نہیں؟ اور اس کلمہ کے کہنے پر وہ عورت خارج از ایمان ہوئی یا نہیں؟ اور ایمان سے خارج ہونے کی وجہ سے اس مرد کے نکاح میں رہی یا منکرِ صفتِ علم باری تعالیٰ ہونے کی وجہ سے ایمان جاتا رہا، اور ایمان جانے کی وجہ سے اپنے خاوند کے جو کہ مسلمان ہے نکاح سے باہر ہوئی یا نہیں؟ اب وہ عورت توبہ کرکے بغیر عدت کے ایام گزارے اور بغیر دوسرے مرد سے نکاح کئے اپنے خاوند سے نکاح کر سکتی ہے؟ اور پہلا مہر خاوند کو دینا ہوگا یا ساقط ہوگیا؟ بینوا توجروا

صفحہ ۶۳۸ از ۷۱۲

The Answer: The questioner did not write the initial dialogue between that man and woman, which would have determined the meaning of the woman's statement. There is a possibility that it doesn't imply a denial of (God's) knowledge. For instance, if the man claimed that at a certain time he had something in his heart, and the woman said to him to make Allah Almighty a witness to what was in his heart at that time, and thus uttered those words; meaning, was your intention in your heart known to Allah's knowledge? In this case, there is no necessary prohibition. Allah Almighty says:

"And they attribute partners to Allah. Say, 'Name them. Or do you inform Him of that which He knows not upon the earth?'" 1	**And they set up partners for Allah, say you: Give their names, or do you inform Him of what He knows not in the earth.**

(T) Furthermore, it is possible that it is a rhetorical question, i.e., wanting to get an admission from him that Allah Almighty is 'All-Knowing of what is in the hearts'. When he admits, she would then proceed to elaborate, for example, saying, 'When He knows the news of the hearts, why do you bring a corrupt intention into your heart?' Therefore, on such a vague question, no ruling can be given. Yes, if it is proven and agreed upon that the woman said those words, God forbid, to deny knowledge, then undoubtedly they were words of disbelief. Based on the narration on which the fatwa is now given, she did not exit the marriage. If she repents and renews her Islam, then apparently according to the narration, they should renew the marriage in front of two witnesses. There is no need for more than this, and the first dowry was not forfeited in any case. And Allah Almighty knows best.

Issue 264: Sent by Syed Ayub Ali, resident of Bareilly, Muhalla Kasgaran, 13 Dhu al-Hijjah 1335 AH. What do the scholars of religion and jurists of the clear Shari'ah say on this issue: Zaid keeps a woman in his house without marriage. Several Muslims repeatedly told Zaid to get married. Zaid lied saying, "My marriage has already taken place, I will not do it now." No one has news of his marriage. The Muslims said, "You are not a Muslim since you do not obey the Shari'ah command." Zaid replied, "Yes, I am not a Muslim." Therefore, all the Muslims removed Zaid from their gathering. After some time, Zaid says, "You perform my marriage." Therefore, the question is, what is the ruling for Zaid according to the noble Shari'ah? Peace.

The Answer: All those people became sinners who told him that he is not a Muslim, and when he is keeping a woman as a wife...

---

1 Al-Quran al-Karim 13/33

उत्तर: प्रश्नकर्ता ने उस स्त्री और पुरुष के बीच की प्रारंभिक बातचीत नहीं लिखी है, जिससे स्त्री के कथन का अर्थ निर्धारित हो सके। इसमें वह पहलू भी निकलता है जिससे ज्ञान का अभाव सिद्ध नहीं होता। उदाहरण के लिए, यदि पुरुष ने दावा किया कि अमुक समय मेरे दिल में यह बात थी, और स्त्री ने उस पर पुरुष से यह कहा कि अल्लाह तआला को अपने दिल में उस समय यह बात होने का गवाह बनाओ, इसलिए ये शब्द कहे; यानी क्या तुम्हारे दिल में यह इरादा होना अल्लाह के ज्ञान में था? इस स्थिति में, निषेध का कोई अनिवार्य आधार नहीं है। अल्लाह अज़्ज़वजल फरमाता है:

وَجَعَلُوا لِلّٰهِ شُرَكَآءَ قُلْ" سَمُّوْهُمْ ؕ اَمْ تُنَبِّئُوْنَهٗ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِى الْاَرْضِ" ۔1	**और वह अल्लाह के शरीक (साझेदार) ठहराते हैं, तुम कहो कि उनके नाम तो लो या उसे वह बताते हो जो उसके ज्ञान में सारी ज़मीन में नहीं।**

(ت) इसके अलावा, यह संभव है कि यह एक प्रश्नवाचक प्रश्न (istifham-e-taqriri) हो, यानी उससे यह स्वीकार कराना चाहा हो कि अल्लाह तआला 'दिलों के भेदों को जानने वाला' (Aleem-biz-zat-is-sadoor) है। जब वह स्वीकार कर लेता, तो वह आगे विस्तार से कहती, जैसे कि 'जब वह दिलों की खबर रखता है, तो तुम अपने दिल में गलत इरादा क्यों लाते हो?' इसलिए ऐसे अस्पष्ट प्रश्न पर कोई हुक्म नहीं दिया जा सकता। हाँ, अगर यह सिद्ध और सर्वसम्मत हो कि स्त्री ने वे शब्द, खुदा न खास्ता, ज्ञान के इनकार के लिए कहे थे, तो निस्संदेह वे कुफ्र के शब्द थे। उस रिवायत के आधार पर जिस पर अब फतवा है, वह निकाह से बाहर नहीं निकली। अगर वह तौबा करे और इस्लाम का नवीनीकरण (tajdeed-e-Islam) करे, तो ज़ाहिरी रिवायत के अनुसार दो गवाहों के सामने निकाह का नवीनीकरण (tajdeed-e-nikah) कर लें, इससे अधिक की आवश्यकता नहीं है और पहला महर किसी भी हाल में समाप्त नहीं हुआ। वल्लाहु तआला आलम (और अल्लाह तआला बेहतर जानता है)।

मसला २६४: प्रेषित: सैयद अय्यूब अली, निवासी बरेली, मोहल्ला कसगरान, १३ ज़िलहिज्जा १३३५ हिजरी। धर्म के विद्वान और शरीयत के मुफ़्ती इस मसले में क्या कहते हैं कि ज़ैद बिना निकाह के एक औरत को अपने घर में रखता है। कई मुसलमानों ने ज़ैद से बार-बार कहा कि तू अपना निकाह कर ले, ज़ैद ने झूठ कहा कि मेरा निकाह हो चुका है, मैं अब नहीं करूँगा। और किसी को उसके निकाह की खबर नहीं है। मुसलमानों ने कहा कि तू मुसलमान नहीं है जो शरीयत का हुक्म नहीं

मानता। ज़ैद ने जवाब दिया कि हाँ मैं मुसलमान नहीं हूँ। इसलिए सब मुसलमानों ने ज़ैद को अपनी महफ़िल से निकाल दिया। कुछ समय बाद ज़ैद कहता है कि आप मेरा निकाह कर दें। इसलिए सवाल यह है कि शरीयत के अनुसार ज़ैद के लिए क्या हुक्म है? वस्सलाम।

उत्तर: वे सब लोग गुनहगार हुए जिन्होंने उससे कहा कि तू मुसलमान नहीं है, और जब वह एक औरत को पत्नी की तरह...

---

1 अल-क़ुरान अल-करीम १३/ ३३

الجواب: سائل نے ان زن وشو کا اول سے مکالمہ نہ لکھا جس سے اس قول زن کے معنی متعین ہوتے اس میں وہ پہلو بھی نکلتا ہے جس سے سلب علم نہ ہو مثلاً مرد نے دعوٰی کیا کہ فلاں وقت میرے دل میں یہ بات تھی عورت نے اس پر مرد سے یہ کہا کہ اللہ تعالٰی کو اپنے دل میں اس وقت یہ بات ہونے کا گواہ کرے لہذا یہ الفاظ کہے یعنی کیا تمہارے دل میں یہ ارادہ ہونا علم الہی میں تھا، اس صورت میں لزوم محظور نہیں، اللہ عزوجل فرماتا ہے:

"وَجَعَلُوا لِلّٰہِ شُرَکَآءَ قُلْ سَمُّوْھُمْ ؕ اَمْ تُنَبِّئُوْنَہٗ بِمَا لَا یَعْلَمُ فِی الْاَرْضِ" ۔1

اور وہ اللہ کے شریک ٹھہراتے ہیں، تم فرماؤ ان کا نام تو لو یا اسے وہ بتاتے ہو جو اس کے علم میں ساری زمین میں نہیں۔

(ت) نیز ممکن ہے کہ استفہام تقریری ہو یعنی اس سے اقرار لینا چاہا کہ اللہ تعالٰی علیم بذات الصدور ہے، جب وہ اقرار کرتا تو آگے اس پر تفریع کرتی مثلاً یہ کہ جب وہ دلوں کی خبر رکھتا ہے کیوں فاسد ارادہ دل میں لاتے ہو تو ایسے مجمل سوال پر کوئی حکم نہیں دے سکتا، ہاں اگر ثابت و متفق ہو کہ عورت نے وہ الفاظ معاذ اللہ نفی علم کے لئے کہے تو بے شک کلمہ کفر تھے، اس روایت کی بناء پر جس پر اب فتوٰی ہے نکاح سے نہ نکلی، اگر وہ توبہ اور تجدید اسلام کرے تو نظر بظاہر الروایۃ دو گواہوں کے سامنے تجدید نکاح کرلیں اس سے زیادہ کی حاجت نہیں اور پہلا مہر کسی حال میں ساقط نہ ہوا، واللہ تعالٰی اعلم۔

مسئلہ ۲۶۴: مرسلہ سید ایوب علی ساکن بریلی محلہ کسگران ۱۳ ذی الحجہ ۱۳۳۵ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین و مفتیان شرع متین اس مسئلہ میں کہ زید بلانکاحی عورت اپنے گھر میں رکھتا ہے

چند مسلمان نے زید سے ہر چند کہا کہ تو اپنا نکاح کرلے، زید نے جھوٹ کہا کہ میرا نکاح ہو چکا ہے میں اب نہیں کروں گا، اور کسی کو اس کے نکاح کی خبر نہیں ہے، مسلمانوں نے کہا کہ تو مسلمان نہیں ہے جو شرعی حکم نہیں مانتا ہے زید نے جواب دیا کہ ہاں میں مسلمان نہیں ہوں لہذا سب مسلمانوں نے زید کو اپنی محفل سے اٹھا دیا بعد چندے زید کہتا ہے کہ آپ میرا نکاح کردو، لہذا سوال ہے کہ از روئے شرع شریف زید کے واسطے کیا حکم ہے؟ والسلام

الجواب: وہ سب لوگ گنہ گار ہوئے جنھوں نے اسے کہا کہ تو مسلمان نہیں اور جب وہ ایک عورت کو بی بی کی

---

1 القرآن الکریم ۱۳/ ۳۳

Volume Fourteen (14) Fatawa Razawiyya

...kept him in the house and would say that my marriage has taken place, then there was no reason to deny it, nor did their not knowing about the marriage necessitate that the marriage did not occur. Those people, out of their ignorance, harassed him so much against the Sharia that finally, Satan made him say that yes, that person is not a Muslim. By saying this, his faith was lost and the marriage, even if it had taken place, became void. Now, after becoming a Muslim again, he should marry her with the woman's consent. And all those people should also repent who unjustly harassed him and brought the situation to this point. And Allah Almighty knows best. Problem 265 & 266: From the city, Zakira neighborhood, Niyariyan Mosque. Asked by Maulvi Muhammad Afzal Sahib, first-grade student of Madrasa Ahl-e-Sunnat wa Jamaat. 11 Muharram 1336 AH.

(1) The request is that a person said in a sermon that a martyr has five levels of excellence over a Prophet. Is this statement correct or not? Regarding Imam Hussain (may Allah be pleased with him), he spoke excessively, saying that the author of Abu al-Shakur has denied them, meaning that horses were run over their heads and blessed bodies, and the ladies were taken without veils, etc. Is this correct or not? And Abu al-Shakur stated in his book that Yazid killed twelve of his commanders, saying that I did not command you to kill him (Hussain).

(2) Secondly, he said that Imam Hasan (may Allah be pleased with him) was given an incomplete martyrdom and Imam Hussain (may Allah be pleased with him) was given a complete martyrdom. And the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) is not a martyr, and in describing this hadith, he said that a martyr has excellence over the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) - God forbid - through Imam Hussain. Please state whether this is correct or not?

Page 640 of 712

खंड चौदह (14) फ़तावा रज़विया

...घर में रखता था और कहता था कि मेरा निकाह हो चुका है, तो इसे झुठलाने की कोई वजह नहीं थी, न ही उन लोगों को निकाह न मालूम होने से निकाह न होना लाज़िम था। उन लोगों ने अपनी नादानी से शरीयत के खिलाफ उसे इतना तंग किया कि आखिरकार शैतान ने उससे कहलवा दिया कि हाँ, वह व्यक्ति मुसलमान नहीं है। यह कहने से उसका ईमान जाता रहा और निकाह अगर हुआ भी था तो बातिल (अमान्य) हो गया। अब वह फिर से मुसलमान होकर औरत की सहमति से उससे निकाह करे। और वे सभी लोग भी तौबा करें जिन्होंने अन्यायपूर्ण तरीके से तंग करके मामले को यहाँ तक पहुँचाया। और अल्लाह बेहतर जानता है। मसाला 265 और 266: शहर, मोहल्ला ज़ख़ीरा, मस्जिद नियारियाँ से। मौलवी मुहम्मद अफ़ज़ल साहब, प्रथम श्रेणी के छात्र, मदरसा अहल-ए-सुन्नत व जमात द्वारा पूछा गया। 11 मुहर्रम 1336 हिजरी।

(1) निवेदन यह है कि एक व्यक्ति ने उपदेश में कहा कि शहीद को नबी पर पाँच दर्जे अधिक श्रेष्ठता प्राप्त है। क्या यह बात सही है या नहीं? इमाम हुसैन (रज़ियल्लाहु अन्हु) के बारे में अत्यधिक वर्णन करते हुए कहा कि अबू अल-शुकूर के लेखक ने उनका खंडन किया है, यानी उनके सिर और पवित्र शरीर पर घोड़े दौड़ाए गए, महिलाओं को बिना पर्दे के ले जाया गया आदि। क्या यह सब सही है या गलत? अबू अल-शुकूर ने अपनी पुस्तक में यह भी बताया कि यज़ीद ने अपने बारह सरदारों को यह कहते हुए मरवा दिया कि मैंने तुम्हें हुसैन की हत्या का आदेश नहीं दिया था।

(2) दूसरा यह कि इमाम हसन (रज़ियल्लाहु अन्हु) को अधूरी शहादत दी गई और इमाम हुसैन (रज़ियल्लाहु अन्हु) को पूर्ण शहादत दी गई। और अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) शहीद नहीं हैं, और इस हदीस के वर्णन में उसने कहा कि हुज़ूर (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) पर शहीद को श्रेष्ठता प्राप्त है (माज़अल्लाह) इमाम हुसैन के माध्यम से। आप बताएँ कि क्या यह सही है या नहीं?

पृष्ठ 640/712

طرح گھر میں رکھتا اور کہتا تھا کہ میرا نکاح ہو چکا ہے تو اسے جھٹلانے کی کوئی وجہ نہ تھی، نہ ان لوگوں کو نکاح نہ معلوم ہونے سے نکاح نہ ہونا لازم تھا ان لوگوں نے اپنی نادانی سے برخلاف شرع اسے اتنا تنگ کیا کہ آخر شیطان نے اس سے کہلوادیا کہ ہاں وہ شخص مسلمان نہیں ہے، اس کہنے سے اس کا ایمان جاتا رہا اور نکاح اگر کیا بھی تھا باطل ہو گیا اب وہ پھر مسلمان ہو کر اس کے بعد عورت کی رضامندی سے اس سے نکاح کرے اور یہ سب لوگ بھی توبہ کریں جنہوں نے ناحق تنگ کر کے یہاں تک نوبت پہنچائی، واللہ تعالیٰ اعلم۔ مسئلہ ۲۶۵ و ۲۶۶: از شہر محلہ ذخیرہ مسجد نیاریاں مسئولہ مولوی محمد افضل صاحب طالبعلم درجہ اول مدرسہ اہل سنت و جماعت ۱۱ محرم ۱۳۳۶ھ

(۱) عرض یہ ہے کہ ایک آدمی نے وعظ میں کہا شہید کو نبی پر پانچ درجے زیادہ فضیلت ہے، یہ بات درست ہے یا نہیں؟ امام حسین رضی اللہ تعالیٰ عنہ کے متعلق زیادتی کرتے ہوئے کہا کہ ابوالشکور کے مصنف میں ان کی تکذیب کی گئی ہے یعنی ان کے سر اور لاشے پر گھوڑے دوڑائے گئے، خواتین کو بے پردہ کیا گیا یہ سب درست ہے یا غلط؟ ابوالشکور نے اپنے مصنف میں یہ بھی بیان کیا کہ یزید نے اپنے بارہ سردار یہ کہتے ہوئے قتل کروا دئے کہ میں نے تمہیں قتل حسین کا حکم نہیں دیا تھا۔

(۲) دوسرے یہ کہا امام حسن رضی اللہ تعالیٰ عنہ کو شہادت ناقص اور امام حسین رضی اللہ تعالیٰ عنہ کو شہادت کاملہ دی گئی، اور رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم شہید نہیں اور اس نے اس حدیث کے بیان میں کہا کہ حضور صلی اللہ علیہ وسلم پر شہید کو فضیلت ہے (معاذ اللہ) امام حسین کے واسطہ سے آپ بتائیں یہ درست ہے یا نہیں؟

Volume 14 | Fatawa Rizwia

The Answer:

(1) To give superiority to a non-prophet over a prophet is disbelief (Kufr). If partial excellence is intended, then it is disrespect, foul language, and ill-will towards Muslims, destroying religion and faith. Transgressing the limits is oppression. Hatred of them and other such acts are forbidden and lead to disbelief. Allah the Almighty says: "And whoever transgresses the limits of Allah has certainly wronged himself." (1) Similarly, unproven accursed atrocities, as well as the mentioned proven ones, are not free from being insults to the noble Ahl al-Bayt (the Prophet's household). Their virtues and merits should be propagated, not portrayed in a way that depicts them as helpless, unsupported, or in a wretched state.

I asked intellect, 'Tell me, what is faith?' Intellect whispered into my heart's ear, 'Faith is entirely respect (Adab).'

And we have no concern with the filthy Yazid and his oppressive actions and words; may Allah Almighty grant us refuge from him and his like.

(2) The first statement is disrespect and the second is disbelief. And Allah Almighty knows best. (T)

Issue 267: How is it to say, 'God is present everywhere'?

The Answer: Allah (Mighty and Sublime) is free from place. This phrase carries the potential for very bad meanings; it should be avoided.

---

1. The Holy Quran, 65/1 Page 641 of 712

उत्तर:

(1) गैर-नबी को नबी पर फज़ीलत (वरियता) देना कुफ्र है। यदि आंशिक श्रेष्ठता अभिप्रेत है, तो यह अपमान, अभद्र भाषा और मुसलमानों के प्रति दुर्भावना है, जो धर्म और ईमान को नष्ट करने वाला है। सीमा का उल्लंघन करना अन्याय है। उनके प्रति द्वेष आदि कुफ्र और हराम है। अल्लाह तआला का फरमान है: "और जो अल्लाह की सीमाओं को पार करता है, उसने निश्चित रूप से स्वयं पर अन्याय किया है।" (1) इसी प्रकार, अप्रामाणिक और वर्णित प्रामाणिक अत्याचार अहले-बैत (पैगंबर के परिवार) के अपमान से मुक्त नहीं हैं। उनके सद्गुणों और गुणों का प्रचार किया जाना चाहिए, न कि उन्हें इस तरह चित्रित किया जाना चाहिए कि वे असहाय, बेसहारा या दयनीय स्थिति में लगें।

मैंने अक्ल से पूछा, 'बताओ ईमान क्या है?' अक्ल ने मेरे दिल के कान में कहा, 'ईमान पूरी तरह से अदब (सम्मान) है।'

और हमें उस अपवित्र यजीद और उसके दमनकारी कृत्यों और शब्दों से कोई सरोकार नहीं है; अल्लाह तआला हमें उससे और उसके जैसों से पनाह दे।

(2) पहली बात बेअदबी है और दूसरी कुफ्र है। और अल्लाह तआला बेहतर जानता है। (त)

मसला 267: यह कहना कैसा है कि 'खुदा हर जगह मौजूद है'?

उत्तर: अल्लाह (अज़्वजल) स्थान की सीमाओं से मुक्त है। इस वाक्यांश में बहुत बुरे अर्थों की संभावना है; इसलिए इससे बचना चाहिए।

---

1. अल-कुरान अल-करीम, 65/1 पृष्ठ 641/712

الجواب:

(۱) غیر نبی کو نبی پر فضیلت دینا کفر ہے اگر جزئی فضیلت مراد ہو تو یہ بے ادبی، بد زبانی اور مسلمانوں کی بدخواہی اور دین و ایمان کو جلانا ہے اور حد سے تجاوز کرنا ظلم ہے ان کا بغض وغیرہ کفر و حرام ہے، اللہ تعالیٰ کا فرمان ہے "وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ" (۱) اسی طرح غیر ثابت مظالم ملعونہ اور ثابتہ مذکورہ اہل بیت کرام کی اہانت سے خالی نہیں، اہلبیت کے فضائل و مناقب کا بیان ہونا چاہئے نہ یہ کہ ان کو بیچارگاں اور بے سہارا اور خستہ حال ثابت کیا جائے۔

کردم از عقل سوالے کہ بگو ایمان چیست عقل در گوشِ دلم گفت کہ ایمان ادب است

اور ہمیں یزید پلید اور اس کے ظالمانہ افعال و اقوال سے کوئی سروکار نہیں اللہ تعالیٰ ہمیں اس سے اور اس کی امثال سے پناہ عطا فرمائے۔

(۲) پہلی بات بے ادبی اور دوسری کفر ہے۔ واللہ تعالیٰ اعلم۔ (ت)

مسئلہ ۲۶۷: خدا ہر جگہ حاضر کہنا کیسا ہے؟

الجواب: اللہ عزوجل جگہ سے پاک ہے، یہ لفظ بہت برے معنی کا احتمال رکھتا ہے اس سے احتراز۔

---

۱ القرآن الکریم ۶۵/۱ Page 641 of 712

Fatawa Razawiyya (Volume 14)

...is necessary. And Allah Almighty knows best.

Question 268: From Bahawalpur State, Faridabad, Post Office Ghauspur, sent by Maulana Noor Ahmad Sahib Faridi, 12th Rabi' al-Awwal 1336 AH.

He is the Truth. With the condition of the noble observation of Hazrat Maulana Maulvi Ahmad Raza Khan Sahib Barelvi (may his high shadow endure), the reviver of the present century. O Hazrat Aqdas, may your high blessings continue! Peace be upon you and the mercy of Allah and His blessings. After offering a hundred humble greetings, I present that there is severe disagreement among the scholars here regarding the issue of 'Wahdat al-Wujud' (Unity of Existence) and 'Sama' (listening to spiritual music). Zaid says that the issue of Wahdat al-Wujud is true and correct, which is the path (mashrab) of the Prophets (peace be upon them) and the great saints (may Allah be pleased with them), and Sama for those worthy of it is legally correct according to Sharia. Proof of both issues exists in Islamic books. Bakr is against this and gives a fatwa that all those on the path of Wahdat al-Wujud are infidels (kaafir), and Sama without any distinction is absolutely forbidden, and its practitioner is, God forbid, cursed and an infidel. He claims there is no proof of both issues in any Islamic book. Therefore, with utmost respect, it is requested that you honor the Ummah of Muhammad (peace be upon him) with a reply based on authentic books and your fatwa by return mail, as to who among them is on the truth and who is the liar, so that anxiety and danger to faith among Muslims do not arise. And the reward is with Allah. (The reward is with Allah. T)

The Answer: And upon you be peace and the mercy of Allah and His blessings. Here are three things: Tauheed (Monotheism), Wahdat (Unity), and Ittihad (Unification). Tauheed is the axis of faith, and doubting it is disbelief (kufr). Wahdat al-Wujud is the truth, proven from the Great Quran, Hadiths, and the sayings of the elders of religion, and calling its proponents infidels is itself a heinous, vile word of disbelief. As for Ittihad, it is undoubtedly heresy (zandaqa) and atheism (ilhad), and its proponent is certainly an infidel. The "Ittihadiya" who say "this is also God, that is also God, everything is God": "If you do not distinguish between levels (of existence), you are a heretic (zindiq)." (If you do not maintain the distinction between the ranks of Creator and creation, you become a heretic. T) Heaven forbid! Allah is Allah and the servant is a servant. Never can a servant be God, nor God be a servant. Wahdat al-Wujud means that He alone is the Sole Existent; everything else is shadows and

reflections. It is in the Holy Quran: "Everything will perish except His Face [i.e., His Self]." (1) Everything is perishable except His Essence. (T)

1 The Holy Quran 28:88 Page 642 of 712

फ़तावा रज़विया (खण्ड 14)

...लाज़िम है। और अल्लाह तआला ही बेहतर जानता है।

मसला 268: रियासत बहावलपुर, फ़रीदाबाद, डाकखाना ग़ौसपुर से मौलवी नूर अहमद साहब फ़रीदी द्वारा प्रेषित, 12 रबी-उल-अव्वल 1336 हिजरी।

वह सत्य है। हज़रत मौलाना मौलवी अहमद रज़ा ख़ाँ साहब बरेलवी (मद-ज़िल्लहुमुल आली), वर्तमान शताब्दी के मुजद्दिद, के उच्च अवलोकन की शर्त के साथ। ऐ हज़रत अक़दस, आपकी उच्च बरकतें जारी रहें! आप पर सलाम और अल्लाह की रहमत और उसकी बरकतें हों। सौ विनम्र अभिवादन के बाद, मैं निवेदन करता हूँ कि यहाँ के विद्वानों के बीच 'वहदत अल-वजूद' (अस्तित्व की एकता) और 'समा' (अध्यात्मिक संगीत) के मसले पर गहरा मतभेद है। ज़ैद कहता है कि वहदत अल-वजूद का मसला हक़ और सही है, जो अंबिया (अलैहिमुस्सलात वसल्लम) और औलिया-ए-किराम (रज़ियल्लाहु अन्हुम) का मशरब (रास्ता) है, और पात्र लोगों के लिए समा शरीयत के अनुसार दुरुस्त है। दोनों मसलों का प्रमाण इस्लामी किताबों में मौजूद है। बक्र इसके विपरीत है और फ़तवा देता है कि वहदत अल-वजूद के मशरब वाले सभी काफ़िर हैं और बिना किसी भेद के समा मुतलक़ (पूर्ण रूप से) हराम है, और इसका कर्ता, माज़अल्लाह, मलऊन और काफ़िर है। वह कहता है कि किसी भी इस्लामी किताब में इन दोनों मसलों का कोई सबूत नहीं है। इसलिए अत्यंत सम्मान के साथ निवेदन है कि प्रामाणिक पुस्तकों के हवाले और अपने फ़तवे से उम्मते मुहम्मदिया (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) को वापसी डाक से उत्तर देकर सम्मानित करें कि इनमें से कौन हक़ पर है और कौन झूठा, ताकि मुसलमानों के बीच बेचैनी और ईमान का ख़तरा पैदा न हो। और बदला अल्लाह पर है। (अल्लाह के पास बदला है। त)

जवाब: और आप पर सलाम और अल्लाह की रहमत और उसकी बरकतें हों। यहाँ तीन चीज़ें हैं: तौहीद, वहदत, और इत्तेहाद। तौहीद ईमान की धुरी है और इसमें शक करना कुफ़्र (अविश्वास) है। वहदतुल वजूद सत्य है, महान क़ुरआन, हदीसों और बुज़ुर्गों के कथनों से प्रमाणित है, और इसके मानने वालों को काफ़िर कहना स्वयं एक घृणित और घटिया कुफ़्र का शब्द है। जहाँ तक इत्तेहाद का सवाल है, वह निस्संदेह ज़न्दक़ा (पाखंड) और इल्हाद (नास्तिकता) है और उसका मानने वाला निश्चित रूप से काफ़िर है। इत्तेहादिया जो कहते हैं कि "यह भी ख़ुदा, वह भी ख़ुदा, सब ख़ुदा": "गर फ़र्क़े मरातिब न कुनी ज़न्दीक़ अस्त" (यदि तू मरातिब (स्तरों) में भेद न करे तो तू ज़न्दीक़ (पाखंडी/

नास्तिक) है। त) हाश लिल्लाह! अल्लाह अल्लाह है और बंदा बंदा, बंदा कभी इलाह (ईश्वर) नहीं हो सकता और न ही इलाह बंदा। वहदतुल वजूद यह है कि वह एकमात्र मौजूद (अस्तित्व) है, बाकी सब छाया और प्रतिबिंब (ज़िलाल व अक्स) हैं। क़ुरआन करीम में है: "कुल्लू शय-इन हालिकुन इल्ला वज-हहू" 1 "हर चीज़ फ़ानी (नष्ट होने वाली) है सिवाय उसकी ज़ात (स्वयं) के।" (त)

1 अल-क़ुरआन अल-करीम 28:88 पृष्ठ 642 / 712

لازم ہے۔ واللہ تعالیٰ اعلم۔

مسئلہ ۲۶۸: از ریاست بہاولپور مقام فرید آباد ڈاک خانہ غوث پور مرسلہ مولوی نور احمد صاحب فریدی ۱۲ ربیع الاول ۱۳۳۶ھ

ھوالحق بشرطِ ملاحظہ عالیہ جناب حضرت مولانا مولوی احمد رضا خاں صاحب بریلوی مدظلہم العالی مجددِ مائۃِ حاضرہ، یا حضرت اقدس دام فیوضاتکم العالیہ! السلام علیکم ورحمۃ اللہ وبرکاتہ، صد آداب نیاز مندانہ بجالا کر عارض ہوں کہ اس جگہ درباره مسئلہ وحدۃ الوجود سماع علماء میں سخت اختلاف ہے، زید کہتا ہے مسئلہ وحدۃ الوجود حق ہے اور صحیح ہے جو انبیاء علیہم الصلوٰۃ والسلام و اولیائے عظام علیہم الرضوان کا مشرب ہے اور سماع لاھلہ شرعاً درست ہے، ہر دو مسائل کا ثبوت کتبِ اسلامیہ سے موجود ہے، بکر اس کے برخلاف ہے اور فتویٰ دیتا ہے کہ مشربِ وحدۃ الوجود والے تمام کافر ہیں اور سماع بلا تخصیص مطلق حرام ہے اور اس کا مرتکب معاذ اللہ ملعون و کافر ہے، اور ہر دو مسائل کا ثبوت کسی کتابِ اسلامی میں نہیں، فلذا بکمالِ ادب معروض کہ بحوالہ کتبِ معتبرہ فتوائے خود سے امت محمدی علیہ الصلوٰۃ والسلام کو بواپسی جواب سرفرازی بخشیں کہ ان میں سے کون حق پر ہے اور کون کاذب تاکہ تشویش اور خطرہ ایمانی بین المسلمین نہ آئے، والاجر علی اللہ (اجر اللہ کے پاس ہے۔ ت)

الجواب: و علیکم السلام ورحمۃ اللہ وبرکاتہ، یہاں تین چیزیں ہیں، توحید، وحدت، اتحاد۔ توحید مدارِ ایمان ہے اور اس میں شک کفر ہے، اور وحدتِ وجود حق ہے، قرآنِ عظیم واحادیث وارشاداتِ اکابر دین سے ثابت، اور اس کے قائلوں کو کافر کہنا خود شنیع خبیث کلمہ کفر ہے، رہا اتحاد وہ

بیشک زندقہ و الحاد اور اس کا قائل ضرور کافر، اتحادیہ کہ یہ بھی خدا وہ بھی خدا سب خدا ع گر فرق مراتب نکنی زندیق است (اگر تو فرق مراتب نہ کرے تو زندیق ہے۔ت) حاش للہ اللہ ہے اور عبد عبد، ہر گز نہ عبد الہ ہو سکتا ہے نہ الہ عبد، اور وحدتِ وجود یہ کہ وہ صرف موجودِ واحد، باقی سب ظلال و عکس ہیں، قرآنِ کریم میں ہے: "كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ" (ط) 1 ہر چیز فانی ہے سوائے اس کی ذات کے۔(ت)

1 القرآن الکریم ۸۸/۲۸ Page 642 of 712

Fatawa Razawiyya Volume 14

It is in Sahih Bukhari, Sahih Muslim, and Sunan Ibn Majah from Abu Huraira (may Allah be pleased with him) that the Holy Prophet (peace and blessings be upon him) said:

[Arabic] The truest word spoken by a poet is the word of Labid: 'Verily, everything besides Allah is false.'[1] [Urdu] The truest thing any poet has ever said is the statement of Labid: 'Listen! Everything besides Allah Almighty, in its own essence, is purely unreal.'

In many detailed books, as well as in 'Al-Isaba' and 'Al-Musnad,' it is recorded that Sawad bin Qarib (may Allah be pleased with him) submitted to the Holy Prophet (peace and blessings be upon him):

[Arabic] I testify that there is no Lord besides Allah, and that you are trustworthy over every unseen.[2]

(I testify that there is no Lord besides Allah Almighty, and the Holy Prophet (peace and blessings be upon him) is trustworthy over all matters of the unseen). The Holy Prophet (peace and blessings be upon him) did not deny this.

I say: There are three groups here: First: The dry externalists (Ahl-e-Zahir) who are completely deprived of the truth and reality; they consider existence as shared between Allah and the creation. Second: The people of truth and reality (Ahl-e-Haqq-o-Haqiqat) who believe in the Unity of Existence (Wahdat-ul-Wajood) in the aforementioned sense. Third: The heretics and misguided ones who deny the difference between God and the creation and declare every person and thing as divine. Their ideas and statements will be clarified by this comparative example: A highly majestic king is manifesting himself in a hall of mirrors where mirrors of various types and qualities are installed. One who experiments with mirrors knows how differently the reflection of a single object appears in them: in some, the image is clear; in others, blurry; in some, upright; in others, inverted; in one, large; in another, small; in some, thin; in others, wide; in some, beautiful; in others, ugly. This difference belongs to their own capacities; otherwise, the form whose reflection is in them is itself one. Whatever states were produced in them, the one being reflected is free from them; his essence is not deficient because of their being inverted, ugly, or blurry. 'And for Allah is the highest attribute'[3] (and Allah's glory is above all. — Translator)

[1] Al-Jami' al-Sahih lil-Bukhari, Kitab al-Adab, Chapter: What is permissible of poetry and rajaz, Qadimi Kutub Khana Karachi, 4/908 [2] Al-Mustadrak lil-Hakim, Kitab Ma'rifat al-Sahaba, Story of the Islam of Sawad bin Qarib, Dar al-Fikr Beirut, 3/609 [3] The Holy Quran, 16:60

फ़तावा रज़विय्या जिल्द 14

सहीह बुख़ारी, सहीह मुस्लिम और सुनन इब्न माजा में अबू हुरैरा (रज़ियल्लाहु अन्हु) से रिवायत है कि हुज़ूर अकरम (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) फ़रमाते हैं:

[अरबी] कवि द्वारा कही गई सबसे सच्ची बात लबीद की बात है: 'सुनो, अल्लाह के अलावा हर चीज़ बातिल (अवास्तविक) है।'[1] [उर्दू] सब में सच्ची ज़्यादा बात जो किसी शायर ने कही लबीद की बात है कि सुन लो अल्लाह अज़्व-व-जल्ल के सिवा हर चीज़ अपनी ज़ात में महज़ बे-हक़ीक़त है।

बहुत सी तफ़सीली किताबों, 'अल-इसाबा' और 'अल-मुसनद' में भी है कि सवाद बिन क़ारिब (रज़ियल्लाहु अन्हु) ने हुज़ूर अक़दस (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) की बारगाह में अर्ज़ किया:

[अरबी] मैं गवाही देता हूँ कि अल्लाह के सिवा कोई रब नहीं, और आप हर ग़ैब पर अमीन (अमानतदार) हैं।[2]

(मैं गवाही देता हूँ कि अल्लाह तआला के सिवा कोई रब नहीं और हुज़ूर अकरम सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम तमाम ग़ैब की बातों पर अमीन हैं)। हुज़ूर अक़दस सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम ने इसका इनकार नहीं फ़रमाया।

अक़ूल (मैं कहता हूँ): यहाँ तीन फ़िर्क़े हैं: पहला: शुष्क अहल-ए-ज़ाहिर जो हक़ और हक़ीक़त से महज़ बे-नसीब हैं, ये वजूद को अल्लाह और मख़्लूक़ में मुश्तरक (साझा) समझते हैं। दूसरा: अहल-ए-हक़ और हक़ीक़त जो मज़कूरा (उपरोक्त) मानी में 'वहदत-उल-वजूद' के क़ायल हैं। तीसरा: अहल-ए-ज़िन्दक़ा और गुमराही जो ईश्वर और मख़्लूक़ के बीच अंतर के मुनकिर (इनकारी) हैं और हर व्यक्ति और वस्तु को ईश्वर मानते हैं। उनके विचार और कथन इस मिसाल से स्पष्ट होंगे: एक महान सम्राट एक आइना-ख़ाने (शीशमहल) में शोभायमान है, जिसमें विभिन्न प्रकार और गुणों के आइने लगे हैं। आइनों का अनुभव रखने वाला जानता है कि उनमें एक ही चीज़ का अक्स (प्रतिबिंब) कितनी अलग-अलग तरह से दिखाई देता है: किसी में साफ़, किसी में धुंधला, किसी में सीधा, किसी में उल्टा, एक में बड़ा, एक में छोटा, किसी में पतला, किसी में चौड़ा, किसी में सुंदर और किसी में बदसूरत। यह अंतर उन आइनों की योग्यता के कारण होता है, अन्यथा वह स्वरूप जिसका अक्स उनमें है, स्वयं एक ही है। उनमें जो भी अवस्थाएँ पैदा हुईं, जो प्रकट हो रहा है वह उनसे पवित्र है; उनके उल्टे, बदसूरत या धुंधले होने से उसमें कोई कमी नहीं आती। 'व लिल्लाहिल मसलुल आला'[3] (और अल्लाह की शान सबसे बुलंद है।)

[1] अल-जामि' अस-सहीह लिल-बुख़ारी, किताबुल अदब, बाब: कविता और रजज़ में जो जायज़ है, क़दीमी कुतुब ख़ाना कराची, 4/908 [2] अल-मुस्तदरक लिल-हाकिम, किताब मारिफ़त अस-सहाबा, सवाद बिन क़ारिब के इस्लाम का क़िस्सा, दारुल फ़िक्र बेरूत, 3/609 [3] अल-क़ुरआन अल-करीम, 16:60

صحیح بخاری و صحیح مسلم و سنن ابن ماجہ میں ابوہریرہ رضی اللہ تعالٰی عنہ سے ہے، حضور اکرم فرماتے ہیں: الصدق کلمۃ الشاعر کلمۃ لبید الاکل شیئ ماخلا اللہ باطل سب میں سچی زیادہ بات جو کسی شاعر نے کہی لبید کی بات ہے کہ سن لو اللہ عزوجل کے سوا ہر چیز اپنی ذات میں محض بے حقیقت ہے۔

کتب کثیرہ مفصلہ، اصابہ نیز مسند میں ہے سواد بن قارب رضی اللہ تعالٰی عنہ نے حضور اقدس صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم سے عرض کی: فاشہد ان اللہ لارب غیرہ وانك مأمون علی کل غائب 2 (میں گواہی دیتا ہوں کہ اللہ تعالٰی کے سوا کوئی رب نہیں اور حضور اکرم صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم جمیع غیوب پر امین ہیں) حضور اقدس صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم نے انکار نہ فرمایا۔ اقول: یہاں فرقے تین ہیں: اول: خشک اہل ظاہر کہ حق و حقیقت سے بے نصیب محض ہیں یہ وجود کو اللہ و مخلوق میں مشترک سمجھے ہیں۔ دوم: اہل حق و حقیقت کہ بمعنی مذکور قائل وحدت وجود ہیں۔ سوم: اہل زندقہ وضلالت کہ الہ و مخلوق میں فرق کے منکر اور ہر شخص و شے کی الوہیت کے مقرر ہیں ان کے خیال و اقوال اس تقریبی مثال سے روشن ہوں گے، ایک بادشاہ اعلٰی جاہ آئینہ خانہ میں جلوہ فرما ہے جس میں تمام مختلف اقسام و اوصاف کے آئینے نصب ہیں، آئینے کا تجربہ کرنے والا جانتا ہے کہ ان میں ایک ہی شئی کا عکس کس قدر مختلف طوروں پر متجلی ہوتا ہے، بعض میں صورت صاف نظر آتی ہے بعض میں دھندلی، کسی میں سیدھی کسی میں الٹی، ایک میں بڑی ایک میں چھوٹی، بعض میں پتلی بعض میں چوڑی، کسی میں خوشنما کسی میں بھونڈی، یہ اختلاف ان کی قابلیت کا ہوتا ہے ورنہ وہ صورت جس کا اس میں عکس ہے خود واحد ہے، ان میں

جو حالتیں پیدا ہوئیں متجلی ان سے منزہ ہے، ان کے الٹے، بھونڈے، دھندلے ہونے سے اس میں کوئی قصور نہیں ہوتا۔ "وَ لِلّٰهِ الْمَثَلُ الْاَعْلٰی" 3 (اور اللہ کی شان سب سے بلند ہے۔ت)

1 الجامع الصحیح للبخاری کتاب الادب باب مایجوز من الشعر والرجز قدیمی کتب خانہ کراچی ۴/ ۹۰۸ 2 المستدرك للحاکم کتاب معرفۃ الصحابۃ قصہ اسلام سواد بن قارب دارالفکر بیروت ۳/ ۶۰۹ 3 القرآن الکریم ۱۶/ ۶۰

Fatawa-e-Razvia (Volume 14)

Now, there are three types of people who look into this mirror-house:

First: Unintelligent children, they assumed that just as the king exists, all these reflections also exist because they appear to us just like him. Yes, it is true that these are subordinate to him; when he stands up, they all stand up, he walks, they all start walking, he sits, they all sit down, so essentially these and he are one. However, he is the ruler and these are the ruled. Due to their ignorance, they did not understand that there is only the king there; all these are his reflections. If a veil were to come between them, they would all completely vanish from the page of existence. Not just vanish, even now they have no share of real existence; in reality, only the king exists, the rest is just the manifestation of his radiance.

Second: People of insight and perfect intellect, they reached this truth and formed the belief that surely existence belongs to one king; only one exists. All these are shadows and reflections that have no existence in their own essence at all. Look apart from this manifestation and see if anything remains in them; far from it, there is nothing but absolute non-existence. And when these are non-existent and perishable in their essence, and the king exists, they are dependent on him in this appearance, and he is the most self-sufficient of all. These are deficient, he is perfect. These do not own even a single atom, and he is the master of the kingdom. These possess no perfection; they are devoid of life, knowledge, hearing, sight, power, will, and speech, while he encompasses all. Then how can they be exactly him? Necessarily, it's not that all these are him, but rather he is the one, and this is merely the manifestation of his radiance. This is the truth and reality, and this is Wahdat-al-Wujud (Unity of Existence).

Third: Those blind of intellect and reverse in understanding, who went beyond even those unintelligent children. They saw that whatever image the king has, they also have; whatever movement he makes, they all do as well; exactly the crown that is on his head is on their heads too. Turning their backs on intellect and wisdom, they began to blabber that all these are kings. Due to their folly, they attributed all those flaws, defects, and shortcomings which were in them due to their baseness, to the king himself. If these are him, then the one who is essentially deficient, helpless, dependent, inverted, ugly, unsightly, and blurred is certainly characterized by these vices. "Exalted be Allah far above what the wrongdoers say, a great exaltation." (Trans: Humans need a mirror to cast a reflection, while the True Being is free from

need. There, what you call a mirror is itself a shadow, and in the mirror, only the reflection of the human's front surface is cast, in which the human...)

फतावा-ए-रज़विया (खण्ड चौदह (14))

अब इस आईना-खाने को देखने वाले तीन प्रकार के लोग हुए:

प्रथम: नासमझ बच्चे, उन्होंने यह अनुमान लगाया कि जिस तरह राजा मौजूद है, ये सब अक्स (प्रतिबिंब) भी मौजूद हैं, क्योंकि ये भी तो हमें वैसे ही नज़र आते हैं जैसे वह। हाँ, यह अवश्य है कि ये उसके अधीन हैं; जब वह खड़ा होता है, ये सब खड़े हो जाते हैं, वह चलता है, ये सब चलने लगते हैं, वह बैठता है, ये सब बैठ जाते हैं, तो वास्तव में ये भी वही हैं और वह भी। लेकिन वह शासक है और ये शासित। अपनी नादानी से वे यह नहीं समझ पाए कि वहाँ तो केवल राजा ही राजा है; ये सब उसी के अक्स हैं। यदि उससे परदा हो जाए, तो ये सब अस्तित्व के पटल से पूरी तरह मिट जाएँगे। मिट क्या जाएँगे, अब भी तो वास्तविक अस्तित्व से इनका कोई हिस्सा नहीं है; वास्तव में केवल राजा ही मौजूद है, शेष सब तो उसके प्रकाश की चमक है।

द्वितीय: दृष्टि और पूर्ण बुद्धि वाले लोग, वे इस सच्चाई तक पहुँचे और यह विश्वास बनाया कि निस्संदेह अस्तित्व केवल एक राजा के लिए है; मौजूद केवल एक ही है। ये सब साये और अक्स हैं जिनका अपने अस्तित्व में मूलतः कोई वजूद नहीं है। इस प्रकाश के बिना देखो कि फिर उनमें कुछ बचता है; कदापि नहीं, पूर्ण अभाव के सिवा कुछ नहीं। और जब ये अपने आप में अभाव और नश्वर हैं और राजा मौजूद है, तो ये इस प्रकटीकरण में उसी के मोहताज हैं और वह सबसे बेनयाज़ (आत्मनिर्भर) है। ये अपूर्ण हैं, वह पूर्ण है। ये एक कण के भी स्वामी नहीं हैं, और वह साम्राज्य का स्वामी है। ये कोई पूर्णता (कमाल) नहीं रखते; जीवन, ज्ञान, श्रवण, दृष्टि, शक्ति, इच्छा, वाणी, सब से खाली हैं और वह सब का संग्रहकर्ता (जामे) है। तो फिर ये उसके समान कैसे हो सकते हैं? अनिवार्य रूप से यह नहीं है कि ये सब वही हैं, बल्कि वही वह है और यह केवल उस प्रकाश का प्रकटीकरण है। यही सत्य और वास्तविकता है और यही 'वहदत-अल-वजूद' (अस्तित्व की एकता) है।

तृतीय: बुद्धि के अंधे और समझ के औंधे, जो उन नासमझ बच्चों से भी आगे निकल गए। उन्होंने देखा कि जो रूप राजा का है, वही इनका भी है; जो हलचल वह करता है, ये सब भी वही करते हैं; जैसा ताज उसके सिर पर है, हुबहू वैसा ही उनके सिरों पर भी है। उन्होंने बुद्धि और विवेक को त्याग कर यह बकना शुरू कर दिया कि ये सब राजा हैं। अपनी मूर्खता से, उन्होंने वे सभी दोष, कमियाँ और अभाव जो उनकी नीचता के कारण उनमें थे, स्वयं राजा के लिए मान लिए। जब ये वही हैं, तो जो अपूर्ण, लाचार, मोहताज, उलटे, भद्दे, बदसूरत और धुंधले का स्वरूप है, वह निश्चित रूप से इन

बुराइयों से युक्त है। "अल्लाह उन बातों से बहुत ऊँचा और महान है जो ज़ालिम कहते हैं।" (अनु: मनुष्य प्रतिबिंब डालने में आईने का मोहताज है और वास्तविक अस्तित्व (ईश्वर) मोहताजी से मुक्त है। वहाँ जिसे आईना कहें, वह स्वयं भी एक साया है, फिर आईने में मनुष्य की केवल सामने की सतह का अक्स पड़ता है जिसमें मनुष्य...)

اب اس آئینہ خانے کو دیکھنے والے تین قسم ہوئے:

اول: ناسمجھ بچے، انھوں نے گمان کیا کہ جس طرح بادشاہ موجود ہے یہ سب عکس بھی موجود ہیں کہ یہ بھی تو ہمیں ایسے ہی نظر آتا ہے جیسے وہ ، ہاں یہ ضرور ہے کہ یہ اس کے تابع ہیں جب وہ اٹھتا ہے یہ سب کھڑے ہو جاتے ہیں، وہ چلتا ہے یہ سب چلنے لگتے ہیں، وہ بیٹھتا ہے یہ سب بیٹھ جاتے ہیں تو عین یہ بھی اور وہ بھی، مگر وہ حاکم ہے یہ محکوم، اور اپنی نادانی سے نہ سمجھا کہ وہاں تو بادشاہ ہی بادشاہ ہے، یہ سب اسی کے عکس ہیں اگر اس سے حجاب ہو جائے تو یہ سب صفحۂ ہستی سے معدوم محض ہو جائیں گے، ہو کیا جائیں گے اب بھی تو حقیقی وجود سے کوئی حصہ ان میں نہیں حقیقۃً بادشاہ ہی موجود ہے باقی سب پر تو کی نمود ہے،

دوم: اہل نظر و عقلِ کامل، وہ اس حقیقت کو پہنچے اور اعتقاد بنائے کہ بیشک وجود ایک بادشاہ کے لئے ہے موجود ایک ہی ہے یہ سب ظل و عکس ہیں کہ اپنی حدِ ذات میں اصلا وجود نہیں رکھتے اس تجلی سے قطع نظر کر کے دیکھو کہ پھر ان میں کچھ رہتا ہے حاشا عدم محض کے سوا کچھ نہیں، اور جب یہ اپنی ذات میں معدوم و فانی ہیں اور بادشاہ موجود ، یہ اس نمود میں اسی کے محتاج ہیں اور وہ سب سے غنی یہ ناقص ہیں وہ تام، یہ ایک ذرہ کے بھی مالک نہیں، اور وہ سلطنت کا مالک یہ کوئی کمال نہیں رکھتے، حیاۃ، علم، سمع، بصر، قدرت، ارادہ، کلام، سب سے خالی ہیں اور وہ سب کا جامع، تو یہ اس کا عین کیونکر ہو سکتے ہیں، لاجرم یہ نہیں کہ یہ سب وہی ہیں بلکہ وہی وہ ہے اور یہ صرف اس تجلی کی نمود، یہی حق و حقیقت ہے اور یہی وحدۃ الوجود۔

سوم: عقل کے اندھے سمجھ کے اوندھے ان ناسمجھ بچوں سے بھی گزر گئے، انھوں نے دیکھا کہ جو صورت بادشاہ کی ہے وہی ان کی جو حرکت وہ کرتا ہے یہ سب بھی ، تاج جیسا کہ اس کے سر پر ہے بعینہ ان کے سروں پر بھی، انھوں نے عقل و دانش کو پیٹھ دے کر بکنا شروع کیا، کہ یہ سب بادشاہ ہیں اور اپنی سفاہت سے وہ تمام عیوب و نقائص نقصان تو ابل کے باعث ان میں تھی خود بادشاہ کو ان کا مورد کر دیا، جب یہ وہی ہیں تو ناقص عاجز محتاج، الٹے، بھونڈے، بد نما، دھندلے کا جو عین ہے قطعاً انھیں ذمائم سے متصف ہے تعالٰی اللہ عما یقول الظالمون علوا کبیرا (ظالم جو کچھ کہتے ہیں اللہ تعالٰی اس سے بہت بلند و بالا ہے۔ ت) انسان عکس ڈالنے میں آئینے کا محتاج ہے اور وجودِ حقیقی احتیاج سے پاک وہاں جسے آئینہ کہئے وہ خود بھی ایک ظل پھر آئینے میں انسان کی صرف سطح مقابل کا عکس پڑتا ہے جس میں انسان

Fatawa Ridawiyya Volume 14

...of attributes like speech, hearing, sight, knowledge, will, and life, it doesn't possess even a trace of their essence. However, the manifestation (Tajalli) of the Real Existence (Al-Haqq), majestic and glorious, has cast the reflection of these attributes, besides the essence of being itself, upon many of its shadows. This existence became a cause for the misunderstanding of those children and the misguidance of those blind ones. And those who received divine guidance understood that: One lamp is in this house, from whose radiance, Wherever you look, assemblies have been formed. (In this house, there is a lamp whose light makes every place vibrant. - T) They categorized these attributes and existence itself into two types: Real and Essential, which is exclusive to the Manifestor (Mutajalli); and Shadowy and Bestowed, which is for the shadows. Far be it from being a division based on shared meaning; rather, it is merely agreement in word. This is the truth of reality and the essence of gnosis (Ma'rifat), and praise be to Allah.

Arabic Text	**English Translation**
الحمد لله الذي هدانا لهذا وما كنا لنهتدي لولا ان هدانا الله لقد جاءت رسل ربنا بالحق، صلى الله تعالى عليهم وعلى سيدهم ومولاهم وبارك وسلم۔	All praise is for Allah Almighty who guided us to this, while we were not ones to find the way ourselves if Allah Almighty had not guided us. Certainly, all the messengers of our Lord brought the truth. May Allah Almighty send mercies, blessings, and peace upon all of them and upon the master and protector of them all. (T)

Mere audition (Sama'), devoid of all religiously forbidden elements (munkarat), is undoubtedly permissible, even recommended, for the qualified (Ahl). Denying it is like denying seventy truthful ones (Siddiqin). And God forbid, whoever declares the truthful ones to be disbelievers deserves the foulest disbelief. Its detail is in the Fatwas of this humble servant, especially in the treatise "Ajla al-Tahbeer." Yes, musical instruments (mazameer) are prohibited according to Sharia. The Sultan of Saints, Beloved of God, Nizam-ul-Haq wa-ud-Din (may Allah be pleased with him) says in Fawa'id-ul-Fu'ad: "Musical instruments are forbidden" (Mazameer are haraam. - T), and the men of God are not people of any disobedience to Allah. And Allah Almighty knows best.

Problem 269: From Khandal, District Akyab, country of Burma, sent by Muhammad Badi-ur-Rahman, 22 Rabi-ul-Awwal 1346 AH. During a conversation, a person insulted a religious scholar (Aalim) in this manner: "What mention of knowledge have you

acquired and what mention of a scholar are you?" Thus, he [abused] all knowledge and scholars... with fairness and justice... A person during a conversation insulted a religious scholar like this: "You have acquired the mention of knowledge, you are the mention of a scholar..." He equated knowledge and the scholar with "zikr" (mention) and male genitals.

1 Fawa'id-ul-Fu'ad Nizam-ud-Din.

...वाक-शक्ति, श्रवण, दृष्टि, ज्ञान, इच्छा और जीवन जैसे गुणों का अंशमात्र भी इसमें नहीं है, लेकिन सत्य अस्तित्व (हक ताला) की महिमा के प्रकाश ने अपने कई प्रतिबिम्बों (परछाइयों) पर स्वयं अस्तित्व के अलावा इन गुणों की झलक भी डाली। यह अस्तित्व उन नासमझों की गलतफहमी और उन अंधों की गुमराही का कारण बना। और जिन्हें ईश्वरीय मार्गदर्शन प्राप्त हुआ, वे समझ गए कि: एक चिराग है इस घर में, जिसके प्रकाश से, जहाँ भी देखो, महफ़िलें सजी हुई हैं। (इस घर में एक चिराग है जिसकी रोशनी से हर जगह रौनक है। - त) उन्होंने इन गुणों और स्वयं अस्तित्व को दो श्रेणियों में विभाजित किया: वास्तविक और मौलिक, जो केवल प्रकाशमान (मुतजल्ली) के लिए विशिष्ट है; और प्रतिबिम्बित एवं प्रदान किया हुआ, जो परछाइयों के लिए है। यह अर्थ की समानता का विभाजन नहीं है, बल्कि केवल शब्दों की समानता है। यही सत्य की वास्तविकता और ज्ञान का सार है, और सारी प्रशंसा अल्लाह के लिए है।

अरबी पाठ	**हिंदी अनुवाद**
الحمد لله الذي هدانا لهذا وما كنا لنهتدي لولا ان هدانا الله لقد جاءت رسل ربنا بالحق، صلى الله تعالى عليهم وعلى سيدهم ومولاهم وبارك وسلم۔	सारी प्रशंसा अल्लाह तआला के लिए है जिसने हमें इसके लिए मार्गदर्शन दिया, जबकि हम स्वयं रास्ता पाने वाले नहीं थे यदि अल्लाह तआला हमारा मार्गदर्शन न फरमाता। निश्चित रूप से हमारे रब के सभी रसूल सत्य लाए। अल्लाह तआला उन सब पर और उन सब के आका और मौला पर रहमतें और बरकतें और सलामती नाज़िल फरमाए। (त)

केवल समा (सूफी संगीत), जो सभी धार्मिक रूप से वर्जित चीजों से मुक्त हो, निसंदेह योग्य लोगों के लिए जायज़ ही नहीं बल्कि मुस्तहब (सराहनीय) है। इसका इनकार सत्तर सिद्दीकों (सच्चों) का इनकार करने के समान है। और ईश्वर न करे, सिद्दीकों को काफिर कहने वाला सबसे गंदे कुफ्र (नास्तिकता) का पात्र है। इसका विवरण इस फकीर के फतवों में, विशेष रूप से "अजला अल-तहबीर" लेख में है। हाँ, वाद्ययंत्र (मज़ामीर) शरीयत के अनुसार नाजायज़ हैं। सुल्तान-उल-औलिया, महबूब-ए-इलाही निज़ाम-उल-हक़ वद-दीन (रज़ियल्लाहु अन्हु) फ़वाइद-उल-फ़ुआद शरीफ़ में फ़रमाते हैं: "मज़ामीर हराम हैं" (मज़ामीर हराम हैं। - त) और अल्लाह वाले अल्लाह की किसी नाफरमानी के काबिल नहीं होते। और अल्लाह तआला ही बेहतर जानता है।

मसला 269: खंडल, जिला अकयाब, बर्मा देश से, मोहम्मद बदी-उर-रहमान द्वारा प्रेषित, 22 रबी-उल-अव्वल 1346 हिजरी। बातचीत के दौरान एक व्यक्ति ने एक आलिम-ए-दीन को इस तरह गाली दी कि: "तूने क्या इल्म का ज़िक्र हासिल किया है और क्या आलिम होने का ज़िक्र करता है..." इस प्रकार उसने समस्त इल्म और आलिम को... निष्पक्षता और न्याय के साथ... एक व्यक्ति ने बातचीत के दौरान एक आलिम-ए-दीन को इस तरह गाली दी: "तूने इल्म का ज़िक्र हासिल किया है, तू आलिम का ज़िक्र है..." उसने इल्म और आलिम को "ज़िक्र" और जननांग से जोड़ दिया।

1 फ़वाइद-उल-फ़ुआद निज़ाम-उद-दीन।

کے صفات مثل کلام و سمع و بصر و علم واراده و حیات سے اصلا نام کو بھی کچھ نہیں آتا لیکن وجود حقیقی عزجلالہ کے تجلی نے اپنے بہت ظلال پر نفس ہستی کے سوا ان صفات کا بھی پرتو ڈالا یہ وجود اور بھی ان بچوں کی نافہمی اور ان اندھوں کی گمراہی کی باعث ہوئیں اور جن کو ہدایت حق ہوئی وہ سمجھ لئے کہ یک چراغ است دریں خانہ کہ از پر تو آں ہر کجامی نگری انجمنئے ساختہ اند (اس گھر میں ایک چراغ ہے اس کی روشنی سے ہر جا بارونق ہے۔ت) انہوں نے ان صفات اور خود وجود کی دو قسمیں کیں: حقیقی، ذاتی، کہ متجلی کے لئے خاص ہے، اور ظلی عطائی کہ ظلال کے لئے ہے اور حاشایہ تقسیم اشتراک معنی بلکہ محض موافقت فی اللفظ، یہ ہے وہ حق حقیقت و عین معرفت وللہ الحمد۔

عربی عبارت	اردو ترجمہ
الحمد لله الذي هدانا لهذا وما كنا لنهتدي لولا ان هدانا الله لقد جاءت رسل ربنا بالحق، صلى الله تعالى عليهم وعلى سيدهم ومولاهم وبارك وسلم۔	سب حمد اللہ تعالیٰ کے لئے جس نے ہمیں اس کے لئے ہدایت دی جبکہ ہم خود راستہ پانے والے نہ تھے اگر اللہ تعالیٰ ہماری رہنمائی نہ فرماتا یقیناً ہمارے رب کے تمام رسول حق لائے اللہ تعالیٰ ان سب پر اور ان سب کے آقا و مولیٰ پر رحمتیں اور برکتیں اور سلامتی نازل فرمائے۔(ت)

سماع مجرد کہ جملہ منکرات شرعیہ سے خالی ہو بلاشبہ اہل کو مباح بلکہ مستحب ہے اس پر انکار ستر صدیقوں پر انکار ہے اور معاذ اللہ صدیقین کی تکفیر کرنے والا کفر اخبث کا سزاوار ہے، اس کی تفصیل فتاوٰی فقیر خصوصاً رسالہ "اجلی التحبیر" میں ہے، ہاں مزامیر شرعاً ناجائز ہیں، حضرت سلطان الاولیاء محبوب الہی نظام الحق والدین رضی اللہ تعالیٰ عنہ فوائد الفواد شریف میں

فرماتے ہیں: مزامیر حرام ست (مزامیر حرام ہیں۔ت) اور اہل اللہ کسی معصیت الہی کے اہل نہیں، واللہ تعالیٰ اعلم۔

مسئلہ ۲۶۹: از کھنڈل ضلع اکیاب ملک برہا مرسلہ محمد بدیع الرحمن ۲۲ ربیع الاول شریف ۱۳۴۶ھ اندریں کہ شخصے عالی رادرا ثنائے سخن بدیں گونہ دشنام داد کہ | ایک شخص نے دوران گفتگو عالم دین کو اس طرح گالی دی ہے چہ ذکر علم تحصیل نمودی و چہ ذکر عالم ہستی پس سب علم و عالم | تونے ذکر علم حاصل کیا ہے، تو ذکر عالم ہے، اس نے علم اور معاوانصاف آں | عالم کو ذکر اور آلہ تناسل سے

Fatawa Ridawiyya Volume 14

- (Question Box) Whether mentioning male genitals is an insult to the sciences of religion and a violation of the dignity of a steadfast scholar or not? If yes, what ruling of the Muhammadi Sharia applies to the person who insults? Please state with evidence. (T)
- (Answer Box) The Answer: The jurists (Fuqaha) have considered insulting a scholar to be infidelity (kufr). In Majma' al-Anhur it is stated: "Whoever calls a scholar 'uwaylim' (a lowly scholar) out of contempt, has committed kufr." If there is room for interpretation there, then insulting the knowledge of religion itself is pure kufr. And Allah Almighty knows best. (T)

Problem 270 to 272: From Kashmir, Mohalla Rangrezan, house of Munshi Chiragh Ibrahim, via Jhelum, sent by Muhammad Yusuf Sahib, 24 Rabi-ul-Awwal 1334 AH. (1) If someone rejects Fiqh (jurisprudence) saying "I have no faith in Fiqh," is he a Muslim or an infidel? (2) If someone says in a sermon that after God, the rank belongs only to a scholar, what is the ruling on this? (3) If someone says that Adam (peace be upon him) wove clothes, Dawud (peace be upon him) did the work of blacksmiths, and such-and-such a prophet did the work of a barber, does this involve disrespect to the prophets or not?

The Answer: (1) Rejecting Fiqh is rejecting the Holy Quran. Allah Almighty says: "So why should a party from every group of them not go forth that they may gain understanding in religion." (9:122) And rejecting the Holy Quran is kufr. (2) If by "scholar" he meant these customary scholars whom people call Maulvis, then this is a statement of kufr because it implies preference of scholars over the Prophets (peace and blessings be upon them). And if he meant an absolute scholar, such as Prophets...

1. Majma' al-Anhur Sharh Multaqa al-Abhur, Chapter on words of Kufr, Dar Ihya al-Turath al-Arabi, Beirut, 1/295.
2. The Holy Quran 9/122.

फतावा रज़विया जिल्द चौदह (14)

- (प्रश्न बॉक्स) क्या पुरुष जननांगों का उल्लेख करना दीनी उलूम (धर्म के ज्ञान) का अपमान और एक मज़बूत आलिम (विद्वान) की बेअदबी है या नहीं? यदि है, तो अपमान करने वाले पर मुहम्मदी शरीयत का क्या हुक्म लागू होता है, दलील के साथ बयान फरमाएं। (त)
- (उत्तर बॉक्स) उत्तर: फुकहा-ए-किराम (न्यायविदों) ने आलिम के अपमान को कुफ्र (ईश-निंदा) माना है। मजमा-उल-अनहुर में है: "जिसने हिकारत की नीयत से किसी आलिम को 'उवेल्लिम' (छोटा या तुच्छ आलिम) कहा, तो यह कुफ्र है।" अगर वहाँ तावील (व्याख्या) की गुंजाइश हो, तो दीनी इल्म का अपमान करना शुद्ध कुफ्र है। और अल्लाह तआला ही बेहतर जानता है। (त)

मसला 270 से 272: कश्मीर से, मोहल्ला रंगरेज़ान, मुंशी चिराग़ इब्राहिम के घर से, वाया झेलम, प्रेषक मुहम्मद यूसुफ़ साहब, 24 रबी-उल-अव्वल 1334 हिजरी। (1) यदि कोई व्यक्ति फिकह (इस्लामी न्यायशास्त्र) का खंडन करे कि "मेरा फिकह पर ईमान नहीं है", तो क्या वह मुसलमान है या काफ़िर? (2) यदि कोई उपदेश में कहे कि खुदा के बाद केवल आलिम का दर्जा है, तो इसके बारे में क्या हुक्म है? (3) यदि कोई कहे कि आदम (अलैहिस्सलाम) ने कपड़े बुने, और दाऊद (अलैहिस्सलाम) ने लोहार का काम किया, और फलां पैगंबर ने हजाम (नाई) का काम किया, तो क्या इसमें नबियों की बेइज्जती है या नहीं?

उत्तर: (1) फिकह का इनकार कुरान मजीद का इनकार है। अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "तो क्यों न हुआ कि उनके हर समूह में से एक जमात निकले ताकि वे दीन की समझ हासिल करें।" (9:122) और कुरान मजीद का इनकार कुफ्र है। (2) यदि आलिम से उसका अभिप्राय इन आम बोलचाल वाले उलेमा से है जिन्हें मौलवी कहा जाता है, तो यह कुफ्र का शब्द होगा क्योंकि इसमें अंबिया (अलैहिमुस्सलाम) पर उलेमा की श्रेष्ठता सिद्ध होती है। और यदि उसने निरपेक्ष आलिम (एब्सोल्यूट स्कॉलर) मुराद लिया, जैसे कि अंबिया...

1. मजमा-उल-अनहुर शरह मुल्तक़ल अबहुर, कुफ्र के शब्दों का अध्याय, दार इहया-उत-तुरास अल-अरबी, बेरुत, 1/295.
2. अल-कुरान अल-करीम 9/122.

पेज 646 का 712

فتاوی رضویہ جلد چہاردہم (۱۴)

بذکر وآلہ تناسل تو ہین علوم دین وہتک عالم متین ست یانہ ، بر شق اول بر شاتم موصوف چہاں حکم حسب شرع محمدی عائد شود بینوا بالدلیل ۔ متصف کیا، یہ علم دین و عالم متین کی تو ہین ہے یا نہیں؟ اگر ہے تو شاتم پر شرع محمدی کا کیا حکم جاری ہوتا ہے، دلیل کے ساتھ بیان فرمائیں (ت)

الجواب: فقہائے کرام تو ہین عالم را کفر داشتہ اند، در مجمع الانہر ست: من قال للعالم عویلم علی وجہ الاستخفاف کفر ۱ ۔ آنجا اگر تاویل را راہی بود تو ہین علم دین خود کفر خالص است واللہ تعالٰی اعلم ۔ فقہائے کرام نے عالم کی تو ہین کو کفر قرار دیا ہے، مجمع الانہر میں ہے ، اگر کسی نے توہین کی نیت سے عالم کو عویلم (گھٹیا عالم) کہا تو یہ کفر ہے، اگر یہاں تاویل کریں تو علم دین کی تو ہین خالصتاً کفر ہے ، واللہ تعالٰی اعلم ۔ (ت)

مسئلہ ۲۷۰ تا ۲۷۲ : از کشمیر خاص محلہ رنگریزاں بخانہ منشی چراغ ابراہیم براستہ جہلم مرسلہ محمد یوسف صاحب ۲۴ ربیع الاول ۱۳۳۴ھ (۱) کوئی شخص فقہ کا انکار کرے کہ میرا فقہ پر ایمان نہیں ہے تو کیا وہ مسلمان ہے یا کافر؟ (۲) اگر وعظ میں کوئی کہے کہ بعد خدا کے درجہ عالم کا ہے فقط، تو اس کا کیا حکم ہے ؟ (۳) اگر کوئی یوں کہے کہ آدم علیہ السلام نے کپڑا بنا ہے اور داؤد علیہ السلام نے آہن گروں کا کام کیا ہے اور فلاں پیغمبر نے حجام کا کام کیا، تو اس میں کیا بے عزتی نبیوں کی ہے یا نہیں ؟

الجواب: (۱) فقہ کا انکار قرآن مجید کا انکار ہے، قال اللہ تعالٰی " فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ " ۲ - اللہ تعالٰی نے فرمایا: تو کیوں نہ ہوا کہ ان کے گروہ میں سے ایک جماعت نکلے کہ دین کی سمجھ حاصل کریں۔ (ت) اور قرآن مجید کا انکار کفر ہے۔ (۲) اگر اس نے عالم

سے مراد یہی عرفی علمائے لئے جنہیں مولوی کہتے ہیں تو یہ کلمہ کفر ہوگا کہ اس میں انبیاء علیہم الصلوٰۃ والسلام پر علماء کی تفضیل لازم آتی ہے ، اور اگر مطلق عالم مراد لیا کہ انبیاء

1 مجمع الانہر شرح ملتقی الابحر فصل ان الفاظ الکفر انواع داراحیاء التراث العربی بیروت ۱ / ۲۹۵ 2 القرآن الکریم ۹ / ۱۲۲

Volume 14 (14) Fatawa Ridawiyya

...includes them (peace and blessings be upon them). They are indeed the highest and most knowledgeable of all worlds, so this is certainly the truth. When a statement is ambiguous, no ruling can be passed on the speaker until its intent is determined from the context of the speech. (3) Attributing the profession of a barber to the Prophets (peace and blessings be upon them) is a fabrication of that person. Adam (peace be upon him) was taught to weave cloth, and iron was softened for Dawud (peace be upon him) and he used to make coats of mail from it. If this statement was made with the intention of insult, then he is an infidel and an apostate. If it was done in a proper context with a correct intention, then there is no harm. And if there was neither a corrupt nor a correct intention, but just stated as meaningless tales, then he is disrespectful and liable for punishment. And Allah the Almighty knows best. Problem 737 & 738: From the Old City, Qazi Tola Mohalla, sent by Haji Saad-ud-Din Sahib, 30 Rabi-ul-Awwal 1336 AH. Tafazzul Hussain said in a public gathering while sitting on the pulpit: "Today I state something that the attendees of the gathering have never heard before, because no scholar or dervish has ever stated it until today. The thing is that the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) came to the house of Bibi Aisha (may Allah be pleased with her). Her needle had fallen, and it was dark there, and she was searching for it. Due to the darkness, she could not find it. The Prophet smiled, and by the light of his holy teeth, that needle was found. The Prophet thought that my teeth are so bright that no one has ever had such teeth until today. Because of this arrogance (God forbid), the Prophet's holy tooth was martyred in the Battle of Uhud." (2) The Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) used to stand all night in worship, which caused his noble feet to swell. Someone suggested that the Prophet should warm stones in fire and apply heat. When the Prophet put the stone in the fire, it cried out to Allah. The command came that We will give you revenge for this. Did these words constitute an insult or not? And if so, to what extent? Are these two narrations correct or false? What is the ruling for the one who narrates this, and is there a sin on the listeners? If so, how can they be free from this sin? The Answer: The first narration, that the needle was found due to his smiling, is correct up to that point. What the narrator added after that is clear lying and fabrication. And the word "arrogance" (takabbur) that he used in relation to the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him), God forbid, is clear infidelity (kufr). He has exited the fold of faith, and

his wife is out of the bond of marriage. Just as he said that impure, cursed word in a gathering, he is commanded that in the same way... Page 647 of 712

...उन (अ़लैहिमुस्सलातो वसल्लम) को भी शामिल है। वे तमाम आलम से आला और आ़लम तो वही हैं, तो ज़रूर ह़क़ है और जब बात मुहतमिल (संदेहास्पद) है तो क़ायल (कहने वाले) पर कोई ह़ुक्म नहीं हो सकता जब तक कि उसके क़राइन-ए-कलाम (संदर्भ) से मुतअय्यन न होता हो। (3) हज्जाम (नाई) का काम अंबिया अ़लैहिमुस्सलातो वसल्लम की तरफ़ निस्बत करना तो उस शख़्स का इफ़्तरा (झूठ) है, आदम अ़लैहिस्सलातो वसल्लम को कपड़ा बुनना सिखाया गया, दाऊद अ़लैहिस्सलातो वसल्लम के लिए लोहा नर्म किया गया वो उससे ज़िरहें बनाते, ये बयान अगर उसने महल-ए-तौहीन (अपमान की जगह) में किया तो काफ़िर मुर्तद है और अगर किसी महल-ए-सहीह में नीयत-ए-सहीह से किया तो ह़रज नहीं, और अगर न कोई नीयत-ए-फ़ासिदा थी न सह़ीह़ा वैसे ही बे-मानी ह़िकायात के तौर पर बयान किया तो बे-अदब है और क़ाबिल-ए-ता'ज़ीर (दंडनीय)। वल्लाहु तआ़ला आ़लम। मसला 737 व 738: अज़ शहर-ए-कुहना मोहल्ला क़ाज़ी टोला मुर्सला हाजी सा'द उद्दीन साहब 30 रबीउल अव्वल 1336 हि. तफ़ज़्ज़ुल हुसैन ने एक जलसा-ए-आ़म में मिम्बर पर बैठ कर ये कहा कि आज मैं एक ऐसी बात बयान करता हूँ जो आज तक हाज़िरीन-ए-जलसा ने न सुनी हो क्योंकि किसी आ़लिम और किसी फ़क़ीर ने आज तक बयान नहीं किया वो बात ये है कि हुज़ूर नबी-ए-अकरम सल्लल्लाहु तआ़ला अ़लैहि वसल्लम बीबी आइशा रज़ियल्लाहु तआ़ला अ़न्हा के दौलत खाने पर तशरीफ़ लाए आपकी सुई गिर गई थी वहाँ अंधेरा था उसको वो तलाश कर रही थीं तारीकी की वजह से न मिलती थी हुज़ूर ने तबस्सुम फ़रमाया दंदान-ए-अक़दस की रोशनी से वो सुई मिल गई, हुज़ूर ने ख़याल फ़रमाया कि मेरे दाँत ऐसे रोशन हैं कि आज तक किसी के ऐसे न हुए इस तकब्बुर की वजह से हुज़ूर का दंदान-ए-अक़दस जंग-ए-उहुद में, शहीद हो गया। (2) हुज़ूर नबी-ए-अकरम सल्लल्लाहु तआ़ला अ़लैहि वसल्लम रात रात भर खड़े होकर इबादत करते थे इस वजह से पाँव शरीफ़ पर वरम आ गया, किसी साहब ने ये अ़र्ज़ किया कि हुज़ूर पत्थर आग में गर्म करके सेंकें, हुज़ूर ने जिस वक़्त पत्थर आग में डाला उसने अल्लाह तआ़ला से फ़र्याद की ह़ुक्म हुआ कि हम इसका बदला तुझको देंगे इन अल्फ़ाज़ से तौहीन हुई या नहीं। और होती है तो किस ह़द तक, ये दोनों रिवायतें सह़ीह हैं या ग़लत? इसके बयान करने वाले के लिए क्या हुक्म है और सामईन (सुनने वालों) पर इसका गुनाह है या नहीं? अगर है तो वो किस तरह इस गुनाह से बरी हों? अल-जवाब: पहली रिवायत कि तबस्सुम फ़रमाने से सुई मिल गई, यहाँ तक ठीक है, इसके बाद जो इस बयान करने वाले ने बढ़ाया है वो सरीह कज़ब ओ इफ़्तरा (सरासर झूठ और बनावट) है, और इसके साथ जो उसने हुज़ूर-ए-अक़दस

सल्लल्लाहु तआ़ला अ़लैहि वसल्लम की निस्बत मआज़ल्लाह 'तकब्बुर' का लफ़्ज़ कहा वो सरीह कुफ़्र है वो ईमान से निकल गया और उसकी औरत निकाह से निकल गई, जैसे मज्मअ़ में उसने वो नापाक मल़ून लफ़्ज़ कहा उसे हुक्म है कि वैसे ही... पेज 647 का 712

علیھم الصلوٰۃ والسلام کو بھی شامل ہے تمام عالم سے اعلیٰ و اعلم تو وہ ہی ہیں، تو ضرور حق ہے اور جب بات محتمل ہے تو قائل پر کوئی حکم نہیں ہو سکتا جب تک کہ اس کے قرائن کلام سے متعین نہ ہوتا ہو۔ (۳) حجام کا کام انبیاء علیھم الصلوٰۃ والسلام کی طرف نسبت کرنا تو اس شخص کا افتراء ہے، آدم علیہ الصلوٰۃ والسلام کو کپڑا بننا سکھایا گیا، داؤد علیہ الصلوٰۃ والسلام کے لئے لوہا نرم کیا گیا وہ اس سے زر ہیں بناتے، یہ بیان اگر اس نے محل توہین میں کیا تو کافر مرتد ہے اور اگر کسی محل صحیح میں نیت صحیح سے کیا تو حرج نہیں، اور اگر نہ کوئی نیت فاسدہ تھی نہ صحیحہ ویسے ہی بے معنی حکایات کے طور پر بیان کیا تو بے ادب ہے اور قابل تعزیر۔ واللہ تعالیٰ اعلم مسئلہ ۷۳۷ و ۷۳۸: از شہر کہنہ محلہ قاضی ٹولہ مرسلہ حاجی سعد الدین صاحب ۳۰ ربیع الاول ۱۳۳۶ھ تفضل حسین نے ایک جلسہ عام میں منبر پر بیٹھ کر یہ کہا کہ آج میں ایک ایسی بات بیان کرتا ہوں جو آج تک حاضرین جلسہ نے نہ سنی ہو کیونکہ کسی عالم اور کسی فقیر نے آج تک بیان نہیں کیا وہ بات یہ ہے کہ حضور نبی اکرم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم بی بی عائشہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا کے دولت خانے پر تشریف لائے آپ کی سوئی گر گئی تھی وہاں اندھیرا تھا اس کو وہ تلاش کر رہی تھیں تاریکی کی وجہ سے نہ ملتی تھی حضور نے تبسم فرمایا دندان اقدس کی روشنی سے وہ سوئی مل گئی، حضور نے خیال فرمایا کہ میرے دانت ایسے روشن ہیں کہ آج تک کسی کے ایسے نہ ہوئے اس تکبر کی وجہ سے حضور کا دندان اقدس جنگ اُحد میں، شہید ہو گیا۔ (۲) حضور نبی اکرم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم رات رات بھر کھڑے ہو کر عبادت کرتے تھے اس وجہ سے پاؤں شریف پر ورم آگیا، کسی صاحب نے یہ عرض کیا کہ حضور پتھر آگ میں گرم کر کے سینکیں، حضور نے جس وقت پتھر آگ میں ڈالا اس نے اللہ تعالیٰ سے فریاد کی حکم ہوا کہ ہم

اس کا بدلہ تجھ کو دیں گے ان الفاظ سے توہین ہوئی یا نہیں ۔ اور ہوتی ہے تو کس حد تک، یہ دونوں روایتیں صحیح ہیں یا غلط؟ اس کے بیان کرنے والے کے لئے کیا حکم ہے اور سامعین پر اس کا گناہ ہے یا نہیں؟ اگر ہے تو وہ کس طرح اس گناہ سے بری ہوں؟ الجواب: پہلی روایت کہ تبسم فرمانے سے سوئی مل گئی، یہاں تک ٹھیک ہے، اس کے بعد جو اس بیان کرنے والے نے بڑھایا ہے وہ صریح کذب و افتراء ہے، اور اس کے ساتھ جو اس نے حضور اقدس صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کی نسبت معاذ اللہ تکبر کا لفظ کہا وہ صریح کفر ہے وہ ایمان سے نکل گیا اور اس کی عورت نکاح سے نکل گئی، جیسے مجمع میں اس نے وہ ناپاک ملعون لفظ کہا اسے حکم ہے کہ ویسے ہی

Fatawa Razawiyya Volume 14

Repent in a gathering and embrace Islam. If he does not become a Muslim anew, then greeting him, talking to him, sitting with him, participating in his joys and sorrows, visiting him if he falls ill, attending his funeral if he dies, giving him a ritual bath and shroud, performing his funeral prayer, burying him in Muslim cemeteries, and sending any reward to him after death is all forbidden (Haram). In fact, anyone who, being aware of his disbelief (kufr), treats him like a Muslim, considers him a Muslim, or even doubts his disbelief will himself become a disbeliever (kafir). This is mentioned in Shifa by Imam Qadi Iyad, Bazzaziyya, Dhakhirat al-Uqba, Majma' al-Anhur, and Durr al-Mukhtar.

[Arabic Box: Whoever doubts his punishment and his disbelief, has indeed disbelieved.] | [Urdu Box: He who doubts his punishment and disbelief is also a disbeliever. (T)]

(2) And that second narration of the stone he mentioned is also a complete lie and his fabrication. If he does not repent, that narration will cause stones from Hell to rain upon him. Those who seat such a person to narrate and those who listen to his narration are all severe sinners. And if they liked hearing that first narration, then all those who liked it became disbelievers like him, and their wives are out of their marriage (nikah). Repentance is obligatory for them, and guidance is in the hands of Allah. And Allah Almighty knows best.

Case 475: From Cuttack Bakhshi Bazar, sent by Dawar Ali Khan Sahawari, 8 Jumada al-Ula 1336 AH. I am sending an advertisement exactly as it is. What is written in number 6 of it has caused great confusion among the Muslims of Cuttack because the book referred to is a book of the non-conformists (Ghair-Muqallideen). Therefore, I request you to provide an answer so that the restlessness of the Muslims of Cuttack may be removed.

The Answer: Apparently, the cause of the Muslims' distress is that they took this statement to be from the author of the advertisement, whereas it has cited a saying of the Wahhabis. This saying is by the leader of the Wahhabis, Ismail Dehlvi, which he wrote in Taqwiyat al-Iman. The ultimate devilry he committed was attributing this word of disbelief (kufr) to the Noble Prophet (may Allah's peace and blessings be upon him) himself, claiming that the Prophet says: "I too, like you, will one day die and mingle with the dust." To utter words of insult against the Messenger of Allah

(may Allah's peace and blessings be upon him) and then attribute them to the Prophet himself deserves a double punishment of the Fire.

---

1. Durr al-Mukhtar, Book of the Apostate, Matba' Mujtabai, Delhi, 1/356.
2. Taqwiyat al-Iman, Chapter Five on Refuting Polytheism, Matba' Alimi, inside Lohari Gate, Lahore, p. 42.

सभा में तौबा करें और इस्लाम स्वीकार करें। यदि वह नए सिरे से मुसलमान नहीं होता है, तो मुसलमानों के लिए उसे सलाम करना और उससे बातचीत करना हराम है, उसके पास बैठना हराम है, उसकी खुशी और गमी में शामिल होना हराम है, यदि वह बीमार पड़े तो उसका हाल पूछने जाना हराम है, यदि वह मर जाए तो उसके जनाज़े में जाना हराम है, उसे ग़ुस्ल और कफ़न देना हराम है, उसके जनाज़े की नमाज़ हराम है, उसे मुसलमानों के कब्रिस्तानों में दफ़्न करना हराम है, मरने के बाद उसे कोई सवाब पहुँचाना हराम है। बल्कि उसके कुफ्र (अविश्वास) से अवगत होने के बाद जो कोई उसके साथ मुसलमानों जैसा व्यवहार करेगा, उसे मुसलमान समझेगा या उसके कुफ्र में शक करेगा, वह स्वयं काफ़िर हो जाएगा। यह इमाम काज़ी अयाज़ की 'शिफ़ा', 'बज़्ज़ाज़िया', 'ज़खीरतुल उ़कबा', 'मज्मअुल अन्हुर' और 'दुर्रे मुख़्तार' में वर्णित है।

[अरबी बॉक्स: जिसने उसकी सज़ा और उसके कुफ्र में शक किया, उसने वास्तव में कुफ्र किया।] | [उर्दू बॉक्स: जिसने उसके अज़ाब और कुफ्र में शक किया वह भी काफ़िर है। (त)]

(२) और वह जो पत्थर वाली दूसरी रिवायत (कथन) उसने बयान की, वह भी सरासर झूठ और उसका मनगढ़ंत है। यदि वह तौबा नहीं करता है, तो वह रिवायत उस पर जहन्नम के पत्थर बरसाएगी। वे लोग जो ऐसे व्यक्ति को बयान करने के लिए बिठाते हैं और जो उसका बयान सुनते हैं, वे सभी घोर पापी हैं। और यदि पहली रिवायत सुनकर उन्होंने उसे पसंद किया, तो वे सभी पसंद करने वाले उसकी तरह काफ़िर हो गए और उनकी पत्नियाँ उनके निकाह से बाहर हो गईं। उन पर तौबा फ़र्ज़ है, और हिदायत अल्लाह के हाथ में है। और अल्लाह तआ़ला बेहतर जानता है।

मसला ४७५: कटक बख्शी बाज़ार से प्रेषित, दावर अली ख़ान सहावरी द्वारा, ८ जमादी अल-उला १३३६ हिजरी। मैं एक विज्ञापन ज्यों का त्यों भेज रहा हूँ। इसके नंबर ६ में जो लिखा है, उससे कटक के मुसलमान बहुत उलझन में पड़ गए हैं क्योंकि जिस किताब का हवाला दिया गया है वह ग़ैर-मुक़ल्लिदीन (अहले हदीस) की किताब है। इसलिए निवेदन है कि इसका उत्तर दें ताकि कटक के मुसलमानों की बेचैनी दूर हो सके।

उत्तर: ज़ाहिर है मुसलमानों की परेशानी का कारण यह है कि उन्होंने इस कथन को विज्ञापन के लेखक का समझा, जबकि इसमें वहाबियों का कथन उद्धृत किया गया है। यह कथन वहाबियों के सरदार इस्माइल देहलवी का है, जो उसने 'तक़्वियतुल ईमान' में लिखा है। और शैतानी पर बड़ी

शैतानी यह की कि इस कुफ़्र भरे शब्दों को स्वयं हुज़ूर अकदस (सल्लल्लाहु तआ़ला अलैहि वसल्लम) की ओर मन्सूब (आरोपित) कर दिया कि हुज़ूर फरमाते हैं "मैं भी तुम्हारी तरह एक दिन मरकर मिट्टी में मिलने वाला हूँ।" अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु तआ़ला अलैहि वसल्लम) की शान में गुस्ताखी भरे शब्द कहना और फिर उन्हें स्वयं हुज़ूर की ओर मन्सूब करना, आग (नर्क) के दोहरे अज़ाब का हकदार बनाता है।

---

1. दुर्रे मुख़्तार, बाबुल मुर्तद, मतबा मुजतबाई, दिल्ली, १/३५६
2. तक़्वियतुल ईमान, अध्याय पाँच, शिर्क के खंडन में, मतबा अलीमी, लोहारी गेट के अंदर, लाहौर, पृष्ठ ४२।

पृष्ठ ६४८ / ७१२

مجمع میں توبہ کریں اور اسلام لائے اگر نئے سرے سے مسلمان نہ ہو تو مسلمانوں کو اس سے سلام و کلام حرام، اس کے پاس بیٹھنا حرام، اس کی شادی غمی میں شریک ہونا حرام بیمار پڑے تو اسے پوچھنے جانا حرام، مرجائے تو اس کے جنازے پر جانا حرام، اسے غسل و کفن دینا حرام، اس کے جنازہ کی نماز حرام، اسے مسلمانوں کے مقابر میں دفن کرنا حرام، مرنے کے بعد اسے کچھ ثواب پہنچانا حرام، بلکہ اس کے کفر پر مطلع ہو کر جو کوئی اس کے ساتھ مسلمانوں کا سا کوئی معاملہ کرے گا اور اسے مسلمان جانے گا بلکہ اس کے کفر میں شک کرے گا وہ خود کافر ہو جائے گا، شفائے امام قاضی عیاض و بزاز یہ و ذخیرۃ العقبٰی و مجمع الانہر و در مختار میں ہے۔

[من شك في عذابه وكفره فقد كفر ۔] | [جس نے اس کے عذاب و کفر میں شک کیا وہ بھی کافر ہے۔ (ت)]

(۲) اور وہ جو دوسری روایت پتھر کی اس نے بیان کی وہ بھی محض جھوٹ اور اس کا افتراء ہے اور اگر توبہ نہ کرے تو وہ روایت اس پر جہنم کے پتھر برسائے گی وہ لوگ جو ایسے کو بیان کرنے کے لیے بٹھاتے ہیں اور اس کا بیان سنتے ہیں سب سخت گنہگار ہیں اور اگر اس پہلی روایت کو سن کر پسند کیا تو وہ پسند کرنے والے سب اس کی مثل کافر ہو گئے اور ان کی عورتیں نکاح سے نکل گئیں، ان پر توبہ فرض ہے، اور ہدایت اللہ کے ہاتھ، واللہ تعالٰی اعلم۔

مسئلہ ۴۷۵: از کٹک بخشی بازار مرسلہ داور علی خان سہاور ی ۸ جمادی الاولی ۱۳۳۶ھ ایک اشتہار بجنسہ روانہ خدمت کرتا ہوں اس میں نمبر ۶ میں جو لکھا ہے اس سے مسلمانان کٹک بہت

الجھن میں پڑ گئے ہیں کیونکہ جس کتاب کے حوالے سے لکھا ہے وہ غیر مقلدین کی کتاب کا حوالہ ہے اس واسطے مکلف ہوں کہ اس کا جواب دیجئے تاکہ مسلمانان کٹک کی بے چینی دور ہو۔

الجواب: ظاہراً مسلمانوں کی پریشانی کا باعث یہ ہے کہ اس قول کو صاحب اشتہار کی طرف سے سمجھے حالانکہ اس میں وہابیہ کا قول نقل کیا ہے، یہ قول وہابیہ کے پیشوا اسمعیل دہلوی کا ہے کہ اس نے تقویۃ الایمان میں لکھا اور شیطنت پر سخت شیطنت یہ کی کہ اس کلمہ کفر کو خود حضور اقدس صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کی طرف نسبت کیا کہ حضور فرماتے ہیں "میں بھی تمھارے طرح ایک دن مر کر مٹی میں ملنے والا ہوں" ۲ رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کی توہین کا کلمہ اور پھر اسے خود حضور کی طرف منسوب کرنا دوہرا استحقاق عذاب نار ہے۔

---

1 در مختار باب المرتد مطبع مجتبائی دہلی ۱ / ۳۵۶ 2 تقویۃ الایمان الفصل الخامس فی رد الاشراک مطبع علیمی اندرون لوہاری دروازہ لاہور ص ۴۲

Fatawa Rizvia Volume 14

The Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) says: "Indeed, Allah has forbidden the earth from consuming the bodies of the Prophets. So, the Prophet of Allah is alive and provided for."[1] | Indeed, Allah Almighty has forbidden the earth to consume the bodies of the Prophets; the Prophets of Allah are alive and are provided with sustenance.

In another authentic Hadith, the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) says: "The Prophets are alive in their graves, praying."[2] | The Prophets are alive in their pure shrines and offer prayers, peace and blessings of Allah be upon him, and Allah Almighty knows best.

Problem 276 & 277: From Radhanpur, Gujarat, near Ahmedabad, sent by Hakim Muhammad Miyan Sahib, 7 Jumada al-Thani 1336 AH. (1) A Mawlawi during a sermon used to say: "Allah Almighty addresses His servants in His Holy Speech like this" and sometimes he would say: "He (Allah) says." Somewhere he says "Allah says (plural 'farmate hain' for respect)" and somewhere "Allah says (singular 'farmata hai')". By saying such words, does a person commit disbelief (Kufr) or polytheism (Shirk)? Does he become a sinner or not? And why haven't book authors written "Allah says (plural)" and instead written "Allah says (singular)"? What is the reason? (2) It was just a few days ago that fatwas came from a city with many seals. It was written in them that whoever denies "Behishti Zewar" is a disbeliever (Kafir), and his wife is also excluded from the marriage. Are those who accept or deny both Muslims? Is it permissible to call Muslims disbelievers? What should be done to those who called Muslims disbelievers?

The Answer: (1) It is appropriate to remember Allah Almighty with singular pronouns as He is One, Unique, Single, and Odd. However, for respect, there is no harm in using plural pronouns as well. An example of this is in the Great Quran, where first-person plural pronouns are used in hundreds of places: (For example) "Indeed, it is We who sent down the message [i.e., the Qur'an] and indeed, We will be its guardian." | Indeed, We have sent down this Quran and indeed We ourselves [will protect it].

---

[1] Sunan Ibn Majah, Chapter on the Mention of the Death and Burial of the Prophet (Peace and blessings of Allah be upon him), H.M. Saeed Company, Karachi, p. 119. [2] Majma' al-Zawa'id, Chapter on the Mention of the Prophets (Peace be upon them),

Dar al-Kitab, Beirut 8/211; Al-Matalib al-Aliyah, Hadith 3252, Distributed by Abbas Ahmad al-Baz, Makkah al-Mukarramah 3/269.

फतावा रिज़विया खंड 14

नबी (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) फ़रमाते हैं: "बेशक अल्लाह तआला ने ज़मीन पर अंबिया (पैगंबरों) का बदन खाना हराम कर दिया है, अल्लाह के नबी ज़िंदा हैं और उन्हें रोज़ी दी जाती है।"[1] | बेशक अल्लाह तआला ने हराम कर दिया है अंबिया का बदन खाना ज़मीन पर, अल्लाह के नबी ज़िंदा हैं रोज़ी दिए जाते हैं।

दूसरी सही हदीस में नबी (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) फ़रमाते हैं: "अंबिया अपनी क़ब्रों में ज़िंदा हैं और नमाज़ें पढ़ते हैं।"[2] | अंबिया अपने मज़ारत-ए-तय्यिबा में ज़िंदा हैं नमाज़ें पढ़ते हैं, सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम वल्लाहु तआला आलम।

मसला 276 और 277: राधनपुर, गुजरात, अहमदाबाद के पास से, हकीम मोहम्मद मियां साहब द्वारा भेजा गया, 7 जमादी-उल-थानी 1336 हिजरी। (1) एक मौलवी साहब प्रवचन (वाअज़) में इस तरह कहते थे: "अल्लाह तआला अपने बंदों को अपने कलाम-ए-पाक में यूँ इरशाद फ़रमाते हैं" और कभी इस तरह कहते थे: "इरशाद फ़रमाता है"। कहीं तो 'अल्लाह फ़रमाते हैं' (सम्मानजनक बहुवचन) और कहीं 'अल्लाह फ़रमाता है' (एकवचन) कहते हैं। ऐसे कलाम कहने से इंसान पर कुफ़्र या शिर्क तो लाज़िम नहीं आता? वह गुनहगार होता है या नहीं? और किताबों के लेखकों ने "अल्लाह फ़रमाते हैं" क्यों नहीं लिखा और "फ़रमाता है" लिखा, इसका क्या कारण है? (2) अभी कुछ ही दिन पहले एक शहर से फतवे आए हैं जिनमें कई मुहरें हैं। उनमें लिखा है कि "बहिश्ती ज़ेवर" से इनकार करने वाला काफ़िर है, उसकी पत्नी भी निकाह से बाहर हो गई। क्या इकरार और इनकार करने वाले दोनों मुसलमान ही हैं? मुसलमानों को काफ़िर कहना जायज़ है? जिन्होंने मुसलमानों को काफ़िर कहा, उसे क्या चाहिए?

अल-जवाब (उत्तर): (1) अल्लाह अज़्ज़-व-जल्ल को एकवचन सर्वनाम (ज़मीर) से याद करना उचित है क्योंकि वह वाहिद, अहद, फ़र्द और वित्र है। और सम्मान के लिए बहुवचन सर्वनाम का उपयोग करने में भी कोई हर्ज नहीं है। इसकी मिसाल क़ुरान-ए-अज़ीम में सैकड़ों जगह उत्तम पुरुष बहुवचन (ضمائر متکلم) में है: (मिसाल के तौर पर) "बेशक हमने ही उतारा है यह ज़िक्र (क़ुरान) और बेशक हम ही इसके निगेहबान हैं।" | बेशक हमने ही उतारा है यह क़ुरान और बेशक हम खुद [इसके रक्षक हैं]।

[1] सुनन इब्न माजह, नबी (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) की वफ़ात और दफ़न के उल्लेख का अध्याय, एच.एम. सईद कंपनी, कराची, पृ. 119. [2] मजमा अज़-ज़वाइद, अंबिया (अलैहिमुस्सलाम) के उल्लेख का अध्याय, दार अल-किताब, बेरूत 8/211; अल-मताल़िब अल-आलिया, हदीस 3252, वितरक अब्बास अहमद अल-बाज़, मक्का अल-मुकर्रमा 3/269.

فتاویٰ رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

نبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم فرماتے ہیں: ان اللہ حرم علی الارض ان تأکل اجساد الانبیاء فنبی اللہ حی یرزق ۱۔ | بیشک اللہ تعالیٰ نے حرام کردیا ہے انبیاء کا بدن کھانا زمین پر، اللہ کے نبی زندہ ہیں روزی دیئے جاتے ہیں۔

دوسری صحیح حدیث میں نبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم فرماتے ہیں: الانبیاء احیاء فی قبورھم یصلون ۲۔ | انبیاء اپنے مزارات طیبہ میں زندہ ہیں نمازیں پڑھتے ہیں صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم واللہ تعالیٰ اعلم۔

مسئلہ ۲۷۶ و ۲۷۷: از رادہن پور گجرات قریب احمدآباد مرسلہ حکیم محمد میاں صاحب ۷ جمادی الثانی ۱۳۳۶ھ (۱) ایک مولوی صاحب وعظ میں اس طرح کہتے تھے: "اللہ تعالیٰ اپنے بندوں کو اپنے کلام پاک میں یوں ارشاد فرماتے ہیں" اور کبھی اس طرح کہتے تھے: "ارشاد فرماتا ہے" کہیں تو اللہ فرماتے ہیں اور کہیں اللہ فرماتا ہے، ایسے کلام کے کہنے سے انسان پر کفر شرک تو لازم نہیں آتا یا آتا ہے، گناہ گار ہوتا ہے یا نہیں، اور کتابوں کے مصنف نے "اللہ فرماتے ہیں" کیوں نہیں لکھا؟ اور "فرماتا ہے" لکھا، کیا وجہ؟ (۲) ابھی چند روز کی بات ہے کہ ایک شہر سے فتوے آئے ہیں اس میں کئی مہریں ہیں اس میں لکھا ہے کہ " بہشتی زیور " سے انکار کرنے والا کافر ہے، اس کی عورت بھی نکاح سے خارج ہو گئی، اقرار وانکار کرنے والے مسلمان ہی ہیں، مسلمانوں کو کافر کہنا جائز ہے۔؟ جنھوں نے مسلمانوں کو کافر کہا اسے کیا چاہئے ؟

الجواب: (۱) اللہ عزوجل کو ضمائر مفرد سے یاد کرنا مناسب ہے کہ وہ واحد احد فرد وتر ہے اور تعظیماً ضمائر جمع میں بھی حرج نہیں، اس کی نظیر قرآن عظیم میں ضمائر متکلم ہیں تو صدہا

جگہ ہے: (مثلاً) " اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَ اِنَّا لَهٗ لَحٰفِظُوْنَ " بیشک ہم نے اتارا ہے یہ قرآن اور بیشک ہم خود

---

۱ سنن ابن ماجہ باب ذکر وفاتہ ودفنہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم ایچ ایم سعید کمپنی کراچی ص ۱۱۹

۲ مجمع الزوائد باب ذکر الانبیاء علیہم السلام دار الکتاب بیروت ۸ / ۲۱۱، المطالب العالیہ حدیث ۳۲۵۲ توزیع عباس احمد الباز مکۃ المکرمہ ۳ / ۲۶۹

Fatawa Rizvia Volume 14

...are its guardians. (Translator)

And in the pronouns of address, there is only one place, and that too is from the speech of a disbeliever who will submit: "Rabbi-rji'oon la'alli a'malu salihan" (O my Lord, send me back so that I may perform some good. [T]). In this, scholars have made an interpretation that this plural "Irji'oon" is for the sake of repetition, meaning "Irji', Irji', Irji'" (Send me back, send me back, send me back). Yes, in pronouns of absence, the plural form is widely used in Persian and Urdu without any objection.

The heavens could not bear the burden of the trust; the lot of fortune fell in the name of me, the madman. (T) O Saadi! Since the first day, war has been given to the Turks. (T) From your sacred face, glowing moons were created; from your radiant stature, the cypresses of the garden were created. (T)

In such places, people attribute it to the agents of destiny and fate. In any case, it is appropriate to say it this way, that Allah Almighty says so. However, an edict of disbelief (kufr) or polytheism (shirk) cannot be applied to this in any way, nor can it even be called a sin; rather, it is against the preferred way (khilaf-e-awla).

(2) To call a Muslim a disbeliever is disbelief itself. But what is the complaint about this? The author of Bahishti Zewar and its followers are the same ones about whom the scholars of the two holy sanctuaries (Haramain Shareefain) have already declared that whoever doubts their disbelief is a disbeliever himself. And Allah knows best.

Problem 278: From Ghorha, District Hoshiarpur, sent by Amjad Ali Khan, care of Maulvi Shafi Ahmad Sahab Belipuri, student at Madrasa Ahl-e-Sunnat-o-Jamaat, 12 Jamadi al-Akhira 1336 AH.

If a person, citing the Hadith "Ana min Noor-Allah" (I am from the light of Allah. [T]), considers the light of the Prophet (peace and blessings be upon him) as a part (component) of Divine Light, what is the ruling for him?

The Answer: This phrasing implies a corrupt meaning, and it is obligatory to avoid what implies corruption. It is stated in Radd al-Muhtar:

1 Tazkirat al-Maudu'at, Chapter on the Excellence of the Messenger ﷺ, Kutub Khana Majeedia Multan, p. 86.

फ़तावा रज़विया, जिल्द 14

...इसके निगहबान हैं। (अनुवादक)

और संबोधन के सर्वनामों में केवल एक जगह है, वह भी एक काफ़िर के कथन से है जो निवेदन करेगा: "रब्बि र्जिऊन लअल्ली आ'मलु सालिहन" (ऐ मेरे रब, मुझे वापस भेज दे शायद अब मैं कुछ भलाई कमा लूँ। [त]) इसमें विद्वानों ने यह व्याख्या की है कि यह "इर्जिऊ" का बहुवचन दोहराव के आधार पर है, यानी "इर्जिअ, इर्जिअ, इर्जिअ"। हाँ, परोक्ष सर्वनामों में बिना किसी आपत्ति के फारसी और उर्दू में बहुवचन रूप बहुत अधिक प्रचलित हैं।

आसमान अमानत का बोझ न उठा सका, भाग्य का फैसला मुझ दीवाने के नाम निकला। (त) ऐ सादी! पहले ही दिन से युद्ध तुर्कों को दे दिया गया है। (त) आपके पवित्र चेहरे से चमकते चाँद पैदा हुए, आपके नूरानी कद से बाग के सरो पैदा हुए। (त)

ऐसी जगहों पर लोग भाग्य और नियति के कार्यकर्ताओं की ओर संकेत करते हैं, बहरहाल ऐसा कहना ही उचित है कि अल्लाह तआला फरमाता है। लेकिन इसमें कुफ़्र और शिर्क का हुक्म किसी तरह नहीं हो सकता, न ही इसे गुनाह कहा जाएगा, बल्कि यह खिलाफ़-ए-औला (बेहतर के विपरीत) है।

(2) किसी मुसलमान को काफ़िर ठहराना कुफ़्र है, लेकिन इसकी क्या शिकायत? 'बहिश्ती ज़ेवर' के लेखक और उसके मानने वाले वही हैं जिनके बारे में हरमैन शरीफैन के विद्वान पहले ही फरमा चुके हैं कि जो उनके कुफ़्र में शक करे वह स्वयं काफ़िर है। वल्लाहु तआला आलम।

प्रश्न संख्या 278: घोड़ा, जिला होशियारपुर से, प्रेषक अमजद अली खान, द्वारा मौलवी शफी अहमद साहब बेलीपुरी, छात्र मदरसा अहले सुन्नत व जमात, 12 जमादि-उल-आखिरा 1336 हिजरी।

यदि कोई व्यक्ति हदीस "अना मिन नूरिल्लाह" (मैं अल्लाह के नूर से हूँ। [त]) के आधार पर हुज़ूर (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के नूर को ईश्वरीय प्रकाश (नूर-ए-इलाही) का हिस्सा माने, तो उसके लिए क्या हुक्म है?

जवाब: यह शब्द भ्रष्ट अर्थ का भ्रम पैदा करता है, और भ्रम पैदा करने वाली चीज़ों से बचना वाजिब है। 'रद्दुल मुहतार' में है:

1 तज़किरतुल मौज़ूआत, बाब फज़्लुल रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम), कुतुब खाना मजीदिया मुल्तान, पृष्ठ 86.

पृष्ठ 650/712

فتاوٰی رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

لَحٰفِظُوْنَ۔ اس کے نگہبان ہیں۔(ت)

اور ضمائر خطاب میں صرف ایک جگہ ہے وہ بھی کلام کافر سے کہ عرض کرے گا: رب ارجعون لعلّي اعمل صالحا (اے میرے رب مجھے واپس پھیر دیجئے شاید اب میں کچھ بھلائی کماؤں۔ت) اس میں علماء نے تاویل فرمادی کہ یہ "ارجع" کی جمع باعتبار تکرار ہے یعنی "ارجع ارجع ارجع" ہاں ضمائر غیبت میں بے ذکر مرجع صیغہ جمع فارسی، اور اردو میں بکثرت بلا نکیر رائج ہیں۔

آسماں بار امانت نتوانست کشید قرعہ فال بنام منِ دیوانہ زدند (آسمان امانت کا بوجھ نہ اٹھا سکا، قرعہ فال مجھ دیوانے کے نام نکلا۔ت) ع سعد یا روز اول جنگ بہ ترکان دادند (اے سعدی! روزِ اول سے جنگ ترکوں کو دے دی گئی ہے۔ت) ز رویت ماہِ تاباں آفریدند ز قدت سر بستان آفریدند (تیرے چہرہ اقدس سے روشن چاند پیدا ہوئے ہیں تیرے قد انور سے باغ کے سرو اگتے ہیں۔ت)

ایسی جگہ لوگ کارکنان قضاء وقدر کو مرجع بتاتے ہیں، بہرحال یو نہی کہنا مناسب ہے کہ اللہ تعالٰی فرماتا ہے، مگر اس میں کفر و شرک کا حکم کسی طرح نہیں ہو سکتا، نہ گناہ ہی کہا جائے گا بلکہ خلافِ اولٰی۔

(۲) مسلمان کو کافر ٹھہرانا کفر ہے مگر اس کی کیا شکایت کہ بہشتی زیور کا مصنف اور اس کے ماننے والے وہی ہیں جن کو علمائے حرمین شریفین فرما چکے کہ جو ان کے کفر میں شک کرے خود کافر ہے، واللہ تعالٰی اعلم۔

مسئلہ ۲۷۸: از گھوڑہ ضلع ہوشیار پور مرسلہ امجد علی خاں صاحب معرفت مولوی شفیع احمد صاحب بیلیپوری متعلم مدرسہ اہل سنت و جماعت ۱۲ جمادی الاخری ۱۳۳۶ھ

اگر کوئی شخص آنحضرت علیہ الصلوۃ والسلام کے نور کو بدلیل حدیث انا من نور اللہ ۱ (میں اللہ کے نور سے ہوں۔ ت) نورِ الٰہی کا جزو مانے اس کا کیا حکم ہے؟

الجواب: یہ لفظ معنی فاسد کا موہم، اور موہم سے بچنا واجب ، ردالمحتار میں ہے:

۱ تذکرۃ الموضوعات باب فضل الرسول صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کتب خانہ مجیدیہ ملتان ص ۸۶

Fatawa Razawiyya Volume 14

The mere implication of an impossible meaning is sufficient for prohibition.1 | The mere suspicion of an impossible meaning is enough for prohibition. (T) The term 'Noor' (Light) is also applicable to the Divine Essence itself, "Allah is the Light of the heavens and the earth."2 | Allah is the Light of the heavens and the earth. (T) In fact, He is the true Light, Because Light is manifest in itself and makes others manifest, as Imam Hujjat al-Islam al-Ghazali said. | Because Light is self-manifest and makes others manifest, as Imam Hujjat al-Islam al-Ghazali said. (T)

And in its literal and customary sense, light is called brightness, which is an accidental attribute and a creation. This was stated by Imam Nawawi in the commentary of Sahih Muslim (Imam Nawawi said this in the commentary of Sahih Muslim. T). In the first sense, being a part is impossible and believing it is disbelief (kufr), and in the second sense, being a part occurs and believing it is correct. Therefore, such usage of the word should be avoided. And Allah Almighty knows best.

Problem 769: From Koh Almora, Bans Gali, sent by Karim Bakhsh alias Bahua, 19 Jumada al-Akhira 1346 AH. On the occasion of Holi, in the open market, right in front of shops belonging to specific Muslims, Hindus repeatedly attacked with such shameful words, singing a song containing condemnation of the Holy Word (Quran) and insults towards God and the Messenger (peace and blessings of Allah be upon him). Those words are: (In the song) 'Muslim girls sit to read the Quran, may Allah strike... (Note 1), may the Messenger strike... (Note 2)'. If the Muslims of Almora hear these words and do not seek legal remedy through the courts, and are ready to forgive upon the Hindus seeking an apology, then what is the Sharia ruling? Will the Muslims be held accountable or not?

The Answer: "Behold! The curse of Allah is upon the wrongdoers (11:18)."3 (Listen, Allah's curse is upon the oppressors. T) Those dishonorable people perhaps... Note 1 & Note 2: There were obscene words here.

1 Radd al-Muhtar, Kitab al-Hazr wa al-Ibahah, Chapter on Trade, Dar Ihya al-Turath al-Arabi, Beirut, 5/253. 2 The Holy Quran, 24/35. 3 The Holy Quran, 11/18.

फ़तावा रज़विया जिल्द 14

असंभव अर्थ का मात्र भ्रम ही निषेध के लिए पर्याप्त है।1 | महज़ मुहाल (असंभव) मानी का वहम भी मुमानअत (निषेध) के लिए काफ़ी होता है। (त) नूर का प्रयोग स्वयं ज़ात (अस्तित्व) पर भी होता है, "अल्लाह आसमानों और ज़मीन का नूर है।"2 | अल्लाह आसमानों और ज़मीनों का नूर है। (त) बल्कि वास्तव में नूर वही है, क्योंकि नूर स्वयं प्रकट होता है और दूसरों को प्रकट करता है जैसा कि इमाम हुज्जतुल इस्लाम ग़ज़ाली ने कहा। | क्योंकि नूर बि-नफ़्सिहि ज़ाहिर और ग़ैर को ज़ाहिर करने वाला है जैसा कि इमाम हुज्जतुल इस्लाम ग़ज़ाली ने कहा। (त)

और शाब्दिक और प्रथागत वास्तविकता में रोशनी को कहते हैं, वह एक गुण (Aradh) और सृष्टि है। यह इमाम नववी ने 'शरह सहीह मुस्लिम' में कहा है (यह बात इमाम नववी ने शरह सहीह मुस्लिम में कही है। त)। पहले अर्थ पर आंशिकता (Parthood) असंभव है और उसे मानना कुफ़्र है, और दूसरे अर्थ पर आंशिकता घटित होती है और उसे मानना सही है, इसलिए शब्द के ऐसे प्रयोग से बचना चाहिए। और अल्लाह तआला ही बेहतर जानता है।

मसअला 769: कोह अल्मोड़ा, बाँस गली से प्रेषक करीम बख़्श उर्फ़ बहुआ, 19 जमादी-उल-आखिर 1346 हिजरी। होली के अवसर पर सरे-बाज़ार विशेष रूप से मुसलमानों की दुकानों के सामने रुक-रुक कर हिन्दुओं ने ऐसे शर्मनाक शब्दों में हमला किया, एक गीत गाया जिसमें कलाम-ए-पाक (क़ुरान) की निंदा और ईश्वर तथा रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) का अपमान था। वे शब्द ये हैं: गीत में, 'मुसलमानों की लड़कियाँ पढ़ने बैठें क़ुरान, अल्लाह मारे...' (नोट 1), 'रसूल मारे...' (नोट 2)। इन शब्दों को सुनकर यदि अल्मोड़ा के मुसलमान कचहरी के माध्यम से कानूनी कार्रवाई न करें और हिन्दुओं के माफ़ी माँगने पर उन्हें माफ़ करने को तैयार हो जाएँ तो शरीयत का क्या हुक्म है? क्या मुसलमान जवाबदेह होंगे या नहीं?

उत्तर: "सुनो, ज़ालिमों पर अल्लाह की लानत है (11:18)।"3 (सुनो, ज़ालिमों पर अल्लाह की लानत। त) वे बे-इज़्ज़त लोग शायद... नोट 1 और नोट 2: यहाँ अश्लील शब्द थे।

1 रद अल-मुहतार, किताब अल-हज़र व अल-इबाहत, अध्याय व्यापार, दार इह्या अल-तुराथ अल-अरबी, बेरुत, 5/253. 2 अल-क़ुरान अल-करीम, 24/35. 3 अल-क़ुरान अल-करीम, 11/18.

पृष्ठ 651/712

مجرد ایہام المعنی المحال کاف فی المنع 1۔ | محض محال معنی کا وہم بھی ممانعت کے لئے کافی ہوتا ہے۔ (ت) نور کا اطلاق نفسِ ذات پر بھی ہے، "اَللّٰہُ نُوْرُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ط" 2۔ | اللہ آسمانوں اور زمینوں کا نور ہے۔ (ت) بلکہ حقیقۃً نور وہی ہے، فان النور ھو الظاھر بنفسہ والمظھر لغیرہ کما قال | کیونکہ نور بنفسہ ظاہر اور غیر کو ظاہر کرنے والا ہے جیسا کہ امام الامام حجۃ الاسلام الغزالی۔ | حجۃ الاسلام غزالی نے کہا۔ (ت)

اور حقیقت لغویہ و عرفیہ میں روشنی کو کہتے ہیں وہ ایک عرض اور مخلوق ہے قالہ الامام النووی فی شرح صحیح مسلم (یہ بات امام نووی نے شرح صحیح مسلم میں کہی ہے۔ ت) معنی اول پر جزئیت محال اور اس کا ماننا کفر، اور معنی دوم پر جزئیت واقع، اور اس کا ماننا صحیح، لہٰذا ایسے لفظ کے یوں اطلاق سے احتراز چاہئے، واللہ تعالٰی اعلم۔

مسئلہ ۷۶۹: از کوہ الموڑہ بانس گلی مرسلہ کریم بخش عرف بہوا ۱۹ جمادی الاخرہ ۱۳۴۶ھ ہولی کے موقع پر پرسرِ بازار مخصوص مسلمانوں کی دکانوں کے روبرو ٹھہر ٹھہر کے ہنود نے ایسے شرمناک الفاظ میں حملہ کیا، ایک گیت گایا جس میں مذمتِ کلامِ پاک اور توہینِ خدا اور رسول صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم تھی، وہ الفاظ یہ ہیں، گیت، مسلمانوں کی لڑکیاں پڑھنے بیٹھیں قرآن، اللہ مارے----- عہ 1 رسول مارے----- عہ 2 ان الفاظ کو مسلمانانِ الموڑہ سن کر بذریعہ کچہری چارہ جوئی نہ کریں ہنود کے معافی چاہنے پر معافی دینے کو آمادہ ہو جائیں تو شرع کا کیا حکم ہے؟ آیا مسلمان مواخذہ دار ہوں گے یا نہیں؟

الجواب: "اَلَا لَعْنَةُ اللهِ عَلَى الظّٰلِمِيْنَ (18)" 3 (سنو، ظالموں پر اللہ کی لعنت۔ ت) وہ بے عزت لوگ شاید عہ ۱: و عہ ۲: یہاں فحش الفاظ تھے۔

1 رد المحتار کتاب الحظر والاباحة فصل فی البیع دار احیاء التراث العربي بیروت ۵ / ۲۵۳ 2 القرآن الکریم ۳۵/۲۴ 3 القرآن الکریم ۱۱/ ۱۸

Fatawa-e-Razvia Volume 14

They will not be Muslims who heard such impure and cursed words regarding the sublime glory of Allah, the One, the Omnipotent, and Muhammad the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) and did not care. There must be collusion between the cursed singing kuffar (disbelievers) and the wicked listeners. They must well know that these are internally kuffar and their religious brothers, and like them, they have burned away both religious zeal and human honor in the fire of Holi. That is why they openly insulted Allah and His Messenger before them in the marketplace and did various things with the daughters of those dishonorable people. "Behold! the curse of Allah is on the wrongdoers." [1] (Listen, the curse of Allah is upon the oppressors. - Translator) If these dishonorable people are not actually Muslims, then let them go to Hell. As for those who are Muslims there, it is mandatory for them to pursue legal recourse to the utmost extent; otherwise, the enemies of Allah will be emboldened, and Allah and His Messenger will be insulted even more, and the burden of this will fall upon all those who remain silent. "Behold! the curse of Allah is on the wrongdoers." [2] Allah and His Messenger (Exalted is He, and peace and blessings of Allah be upon Him) do not belong only to a few dishonorable individuals such that their forgiveness would suffice; every Muslim is a claimant in this. Imam Qadi Iyad, the great Imam, in 'Shifa Sharif'... (Note: The answer was found incomplete)

Problem 280 to 285: From Khairabad, Mohalla Sheikh Sarai, District Sitapur, sent by Imtiaz Ali Sahib, 24 Ramadan-ul-Mubarak 1337 AH. What do the scholars of religion say regarding this matter: Zaid and Hindah are husband and wife, both Hanafi Muslims. Hindah is ignorant, foolish, and ill-tempered. Zaid is educated enough for his basic needs and adheres to his religion. Zaid became somewhat unhappy with Hindah's foolishness, upon which Hindah became hot-tempered. During an argument, Zaid said to Hindah in anger, "I have advised you many times, it was of no use, and then I humiliated myself and you before people, you didn't care about that either. Now the stage of inflicting distress remains which I can give you, and this is the teaching of Shariat, although my nature does not want to inflict distress. After this, if you do not come to the right path, I will be forced to implement the final order. If you do not wish to stay with me, you can obtain freedom and I can free you, after which I will do as I please and you do as you please. This is not something extraordinary because it is a clear command of Shariat that when reconciliation is not possible in any way, there should be freedom." To this, Hindah said in anger, "Let

such Shariat go into the stove" or "Let death fall upon such Shariat." (1) By uttering this sentence, what crime or sin did the woman commit and what is its remedy?

[1] Al-Quran al-Karim 11/18 [2] Al-Quran al-Karim 11/18

फतावा-ए-रज़विया जिल्द चौदहवीं (14)

मुसलमान ही न होंगे, जिन्होंने अल्लाह वाहिद कहार और मुहम्मद रसूलुल्लाह सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम की शाने अक़दस में ऐसे नापाक मलऊन अलफ़ाज़ सुने और कुछ परवाह न की, मलऊन गाने वाले काफ़िरों और ख़बीस सुनने वालों की ज़रूर मिली भगत होगी, वो ख़ूब जानते होंगे कि ये बातिन में काफ़िर और उनके दीनी भाई और उन्हीं की तरह होली की आग में दीनी हमियत और इंसानी ग़ैरत दोनों फूँके बैठे हैं, जब तो उनके सामने बेदग़दग़ा अल्लाह व रसूल को बरसर-ए-बाज़ार गालियाँ दीं और उनके साथ बेग़ैरतों की बेटियों को क्या क्या बखा नहीं, "सुनो, ज़ालिमों पर अल्लाह की लानत है।" [1] ये बेइज़्ज़त अगर वाक़ई में मुसलमान नहीं हैं तो उन्हें जहन्नम में जाने दें, वहाँ और जो मुसलमान हैं उन पर लाज़िम है कि जाइज़ चाराजोई इंतहा को पहुँचाएं वरना आदा-ए-अल्लाह (अल्लाह के दुश्मनों) को और शह होगी और अल्लाह व रसूल को और ज़ियादा गालियाँ दी जाएँगी और इसका वबाल उन सब ख़ामोश रहने वालों पर पड़ेगा, "सुनो, ज़ालिमों पर अल्लाह की लानत है।" [2] अल्लाह व रसूल जल्ल व अला व सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम फ़क़त चंद बेग़ैरतों के नहीं (कि) उनके माफ़ी देने से माफ़ी हो जाए, इसमें हर मुसलमान मुद्दई (दावेदार) है, इमाम क़ाज़ी अयाज़ शिफ़ा शरीफ़ में इमाम-ए-अजल, (नोट: जवाब ना मुकम्मल दस्तयाब हुआ)

मसला 280 ता 285: अज़ खैर आबाद मोहल्ला शैख़ सराय ज़िला सीतापुर मुर्सला इम्तियाज़ अली साहब 24 रमज़ानुल मुबारक 1337 हि. क्या फ़रमाते हैं उलेमा-ए-दीन इस मसले में कि ज़ैद व हिन्दा दोनों मुसलमान हनफ़ी-उल-मज़हब ज़न व शौहर, हिन्दा जाहिल बेवक़ूफ़ और बदमिज़ाज है, ज़ैद अपनी मामूली ज़रूरत भर पढ़ा लिखा है और अपने मज़हब का पाबंद है। हिन्दा की बेवक़ूफ़ी से ज़ैद कुछ नाख़ुश हुआ इस पर हिन्दा तुंद मिज़ाज हो गई, हालत-ए-तकरार में ग़ुस्से से ज़ैद ने हिन्दा से ये कहा कि मैंने तुमको बारहा नसीहत की कुछ सूद मंद न हुआ और फिर फ़ज़ीहत अपनी और तुम्हारी लोगों में की, इसकी भी तुमने परवाह न की, अब दर्जा-ए-अज़ियत का बाक़ी है जो मैं तुमको दे सकता हूँ और ये शरीयत की तालीम है गो अज़ियत देने को तबियत नहीं चाहती और इसके बाद अगर राह पर न आओगी फिर मजबूरन मुझको अख़ीर दर्जा का जो हुक्म है उसकी तामील करनी होगी, अगर तुमको मेरे साथ रहना मंज़ूर नहीं है तो तुम आज़ादी हासिल कर सकती हो और मैं तुमको आज़ाद कर सकता हूँ इसके बाद जो मेरा जी चाहेगा मैं करूँगा, और जो तुम्हारा जी चाहे तुम करना, और ये कोई ऐसी बात नहीं क्योंकि शरीयत का ये साफ़ हुक्म है कि जब किसी तरह निबाह की शक्ल न हो तो आज़ादी होनी चाहिए, इस पर हिन्दा ने ग़ुस्से में ये कहा कि "चूल्हे में जाए ऐसी शरीयत" या "मरी

पड़े ऐसी शरीयत पर" (1) इस फ़िक़रे के जारी करने से औरत किस जुर्म या गुनाह की मुर्तकिब हुई और इसका दफ़िया (समाधान) क्या है?

[1] अल-क़ुरान अल-करीम 11/ 18 [2] अल-क़ुरान अल-करीम 11/ 18

مسلمان ہی نہ ہوں گے، جنہوں نے اللہ واحد قہار اور محمد رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کی شان اقدس میں ایسے ناپاک ملعون الفاظ سنے اور کچھ پروانہ کی، ملعون گانے والے کافروں اور خبیث سننے والوں کی ضرور ملی بھگت ہوگی، وہ خوب جانتے ہوں گے کہ یہ باطن میں کافر اور ان کے دینی بھائی اور انھیں کی طرح ہولی کی آگ میں دینی حمیت اور انسانی غیرت دونوں پھونکے بیٹھے ہیں، جب تو ان کے سامنے بے دغدغہ اللہ ورسول کو برسر بازار گالیاں دیں اور ان کے ساتھ بے غیرتوں کی بیٹیوں کو کیا کیا بکھا نہیں، "أَلَا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ" ۱ (سنو، ظالموں پر اللہ کی لعنت ہے۔ ت) یہ بے عزت اگر واقع میں مسلمان نہیں ہیں تو انھیں جہنم میں جانے دیں، وہاں اور جو مسلمان ہیں ان پر لازم ہے کہ جائز چارہ جوئی انتہا کو پہنچائیں، ورنہ اعداء اللہ کو اور شہ ہوگی اور اللہ ورسول کو اور زیادہ گالیاں دی جائیں گی اور اس کا وبال ان سب خاموش رہنے والوں پر پڑے گا، "أَلَا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ" ۲ اللہ ورسول جل وعلا وصلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم فقط چند بے غیرتوں کے نہیں ان کے معانی دینے سے معافی ہو جائے، اس میں ہر مسلمان مدعی ہے، امام قاضی عیاض شفا شریف میں امام اجل، (نوٹ: جواب نامکمل دستیاب ہوا)

مسئلہ ۲۸۰ تا ۲۸۵: از خیر آباد محلہ شیخ سرائے ضلع سیتا پور مرسلہ امتیاز علی صاحب ۲۴ رمضان المبارک ۱۳۳۷ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین اس مسئلہ میں کہ زید وہندہ دونوں مسلمان حنفی المذہب زن و شوہر، ہندہ جاہل بیوقوف اور بد مزاج ہے، زید اپنی معمولی ضرورت بھر پڑھا لکھا ہے اور اپنے مذہب کا پابند ہے۔ ہندہ کی بیوقوفی سے زید کچھ ناخوش ہوا اس پر ہندہ تند مزاج ہوگئی، حالت تکرار میں غصہ سے زید نے ہندہ سے یہ کہا کہ میں نے تم کو بارہا نصیحت کی کچھ سود مند نہ ہوا اور پھر فضیحت اپنی اور تمھاری لوگوں میں کی، اس کی بھی تم نے پرواہ نہ کی،

اب درجہ اذیت کا باقی ہے جو میں تم کو دے سکتا ہوں اور یہ شریعت کی تعلیم ہے گو اذیت دینے کو طبیعت نہیں چاہتی اور اس کے بعد اگر راہ پر نہ آؤ گی پھر مجبوراً مجھ کو اخیر درجہ کا جو حکم ہے اس کی تعمیل کرنا ہوگی، اگر تم کو میرے ساتھ رہنا منظور نہیں ہے تو تم آزادی حاصل کرسکتی ہو اور میں تم کو آزاد کرسکتا ہوں اس کے بعد جو میرا جی چاہے گامیں کروں گا، اور جو تمھارا جی چاہے تم کرنا، اور یہ کوئی ایسی بات نہیں کیونکہ شریعت کا یہ صاف حکم ہے کہ جب کسی طرح نباہ کی شکل نہ ہو تو آزادی ہونا چاہئے، اس پر ہندہ نے غصہ میں یہ کہا کہ "چولہے میں جائے ایسی شریعت" یا "مری پڑے ایسی شریعت پر" (۱) اس فقرہ کے جاری کرنے سے عورت کس جرم یا گناہ کی مرتکب ہوئی اور اس کا دفعیہ کیا ہے؟

۱ القرآن الکریم ۱۱/ ۱۸ ۲ القرآن الکریم ۱۱/ ۱۸

Fatawa Rizvia Volume 14

(2) Does the ruling of apostasy (irtidad) apply to a woman for saying such words? (3) If the ruling of apostasy applies, is there any damage to the marriage between Hindah and Zaid or not? (4) If there was damage to the marriage due to this act and the husband had intercourse, what would this act be considered? (5) In such a case, if intercourse took place and pregnancy occurred, what will the child be called? Legitimate or illegitimate? (6) And if there is some ruling against the woman due to the aforementioned words but it does not damage her marriage, then what is the remedy for it?

Answer: Hindah has become an apostate and an unbeliever (kafirah); she has become forbidden (haram) to her husband. Intercourse with her is forbidden until she repents and returns to Islam. The child born from such intercourse will be illegitimate (walad-ul-haram), although they will not be called children of adultery (walad-ul-zina). It is mandatory for Hindah to repent for that cursed and impure word, become a Muslim anew, and thereafter remarry Zaid in the presence of two witnesses. And Allah Almighty knows best.

Problem 286: From the old city, Sehwani Tola neighborhood, questioned by Muhammad Yameen Sahib, 6 Shawwal 1337 AH. Should a disbeliever (kaffir) be called a disbeliever or not? Zaid says that they should not be called so, because perhaps at the time of death, they might bring faith in the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him). If Zaid does not desist, is it permissible to offer him greetings (Salam Alaikum) or not?

Answer: A disbeliever must certainly be called a disbeliever. Zaid's notion is wrong and based on ignorance. He should be made to understand; if he does not agree, he is worthy of being abandoned, and then greetings (Salam Alaikum) should not be offered to him. And Allah Almighty knows best.

Problem 287: From the village of Mohanpur, Post Office Deurania, Bareilly District, sent by Noor Muhammad Noor Baf, 13 Shawwal 1337 AH. What do the scholars of religion say regarding this matter: A married woman was divorced by her husband on a particular day, and on that very same day, the Qazi Sahib performed her marriage with another person. The said Qazi was told that this marriage is impermissible because the waiting period (iddah) is required. He replied that there is no need for it. When asked how many such marriages he might have performed, he said that he has performed hundreds of such marriages, even though the woman

was an adult and used to live and visit her husband's home. In this situation, was that marriage valid or not? And what is the Sharia ruling on the person performing the marriage? Is it permissible for such a person to perform a marriage? And does the Qazi Sahib's own marriage remain intact or not?

फ़तावा रिज़विया जिल्द 14

(2) क्या ऐसे शब्द कहने से औरत पर इर्तदाद (धर्मत्याग) का हुक्म तो नहीं होता है? (3) अगर इर्तदाद का हुक्म लागू होता है तो हिंदा और ज़ैद के निकाह में कोई नुक़सान है या नहीं? (4) अगर इस काम से निकाह में कुछ नुक़सान हुआ और शौहर ने संभोग (जिमा) किया तो यह काम क्या कहलाएगा? (5) अगर ऐसी स्थिति में संभोग किया और गर्भ ठहर गया तो संतान क्या कहलाएगी? हलाली या हरामी? (6) और अगर उपरोक्त शब्दों के कारण औरत के ख़िलाफ़ कोई हुक्म है और निकाह में कोई नुक़सान नहीं तो उसका समाधान क्या है?

जवाब: हिंदा मुरतदा (धर्मत्यागी) काफ़िरा हो गई, शौहर पर हराम हो गई, जब तक तौबा करके इस्लाम न लाए उससे संभोग हराम है। इस संभोग से जो संतान होगी वह वलद-उल-हराम (अवैध) होगी, हालाँकि वलद-उज़-ज़िना (व्यभिचार की संतान) नहीं कहेंगे। हिंदा पर फ़र्ज़ है कि उस मलऊन (शापित) नापाक शब्द से तौबा करे और फिर से मुसलमान हो, उसके बाद ज़ैद दो गवाहों के सामने उससे दोबारा निकाह करे। और अल्लाह तआला बेहतर जानता है।

मसाला 286: शहर-ए-कोहना, मोहल्ला सहवानी टोला, मुस्तफ़ा मोहम्मद यामीन साहब, 6 शव्वाल 1337 हिजरी। काफ़िर को काफ़िर कहना चाहिए या नहीं? ज़ैद कहता है कि नहीं कहना चाहिए क्योंकि शायद मरते वक़्त हुज़ूर सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम पर ईमान ले आए। अगर ज़ैद बाज़ न आए तो उससे सलाम-अलैक जायज़ है या ना-जायज़?

जवाब: काफ़िर को ज़रूर काफ़िर कहा जाएगा, ज़ैद का विचार गलत और अज्ञानता पर आधारित है। उसे समझाया जाए, अगर न माने तो त्यागने योग्य है, फिर उससे सलाम-अलैक न की जाए। और अल्लाह तआला बेहतर जानता है।

मसाला 287: मौज़िअ मोहनपुर, डाकखाना देउरानियां, ज़िला बरेली, प्रेषक नूर मोहम्मद नूर बाफ़, 13 शव्वाल 1337 हिजरी। धर्म के विद्वान इस मामले में क्या कहते हैं कि एक शादीशुदा औरत को उसी दिन उसके शौहर ने तलाक़ दी और उसी दिन क़ाज़ी साहब ने उसका निकाह दूसरे व्यक्ति के साथ पढ़ा दिया। उक्त क़ाज़ी से कहा गया कि यह निकाह नाजायज़ है क्योंकि इसमें इद्दत (प्रतीक्षा अवधि) की ज़रूरत है। उन्होंने कहा कि कोई ज़रूरत नहीं है। उनसे पूछा गया कि आपने ऐसे कितने निकाह पढ़ाए होंगे? उन्होंने कहा कि सैकड़ों निकाह हमने ऐसे ही पढ़ाए हैं, जबकि वह औरत बालिग थी और अपने शौहर के यहाँ आती-जाती और रहती थी। इस स्थिति में वह निकाह जायज़ हुआ या

नहीं? और निकाह पढ़ाने वाले पर शरीयत का हुक्म क्या है? उस व्यक्ति का निकाह पढ़ाना जायज़ है या नहीं? और उन क़ाज़ी साहब का भी निकाह रहा या नहीं?

पेज 653 ऑफ़ 712

(۲) ایسے الفاظ کہنے سے عورت پر ارتداد کا حکم تو نہیں ہوتا ہے ؟ (۳) اگر ارتداد کا حکم عائد ہوتا ہے تو نکاح ہندہ اور زید میں کوئی نقصان ہے یا نہیں ؟ (۴) اگر اس فعل سے نکاح میں کچھ نقصان ہوا اور شوہر نے جماع کیا تو یہ فعل کیا ہوا ؟ (۵) اگر ایسی صورت میں جماع کیا اور حمل قرار پا گیا تو اولاد کیا کہلاوے گی ؟ حلالی یا حرامی ؟ (۶) اور اگر کوئی حکم الفاظ بالا کی وجہ سے عورت کے خلاف ہے اور اس کا نکاح میں کچھ نقصان نہیں تو اس کا دفعیہ کیا ہے؟

الجواب: ہندہ مرتدہ کافرہ ہو گئی، شوہر پر حرام ہو گئی، جب تک توبہ کرکے اسلام نہ لائے اس سے جماع حرام ہے، اس جماع سے جو اولاد ہو گی ولدالحرام ہو گی اگرچہ ولدالزنا نہ کہیں ، ہندہ پر فرض ہے کہ اس ملعون ناپاک لفظ سے توبہ کرے اور از سر نو مسلمان ہو ، اس کے بعد زید دو گواہوں کے سامنے اس سے دوبارہ نکاح کرے۔ واللہ تعالیٰ اعلم۔

مسئلہ ۲۸۶: از شہر کہنہ محلہ سہوانی ٹولہ مسئولہ محمد یامین صاحب ۶ شوال ۱۳۳۷ھ کافر کو کافر کہنا چاہئے یا نہیں ؟ زید کہتا ہے کہ نہیں کہنا چاہئے اس لئے کہ شاید مرتے وقت حضور صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم پر ایمان لائے ، زید اگر باز نہ آئے تو اس سے سلام علیک جائز ہے یا نا جائز ؟

الجواب: کافر کو ضرور کافر کہا جائے گا، زید کا خیال غلط ہے جہالت پر مبنی ہے اسے سمجھایا جائے اگر نہ مانے تو قابل ترک ہے پھر اس سے سلام علیک نہ کی جائے۔ واللہ تعالیٰ اعلم۔

مسئلہ ۲۸۷: از موضع موہن پور ڈاکخانہ دیورنیاں ضلع بریلی مرسلہ نور محمد نور باف ۱۳ شوال ۱۳۳۷ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین اس مسئلہ میں کہ ایک عورت منکوحہ کو اسی روز اس کے

خاوند نے طلاق دی اور اسی روز قاضی صاحب نے اس کا نکاح دوسرے شخص کے ساتھ پڑھا دیا قاضی مذکور سے کہا گیا کہ یہ نکاح نا جائز ہے کیونکہ اس میں عدت کی ضرورت ہے ، انھوں نے کہا کچھ ضرورت نہیں ہے ، ان سے دریافت کیا گیا کہ آپ نے کتنے نکاح ایسے پڑھائے ہوں گے، انھوں نے کہا کہ سیکڑوں نکاح ہم نے ایسے ہی پڑھائے ہیں ، حالانکہ وہ عورت بالغ تھی اور اپنے شوہر کے یہاں آتی جاتی اور رہتی تھی اس حالت میں وہ نکاح جائز ہوا یا نہیں ؟ اور نکاح پڑھانے والے پر شریعت کا حکم کیا ہے ؟ اس شخص کا نکاح پڑھانا جائز ہے یا نہیں ؟ اور ان قاضی صاحب کا بھی نکاح رہا یا نہیں ؟

Fatawa Razawiyya (Volume 14)

The Answer: That marriage became absolutely haram (forbidden), and physical intimacy in it is pure adultery. It is obligatory for that man and woman to separate immediately. It is obligatory for the woman to complete her iddah (waiting period), after which she can remarry. A Qazi (judge/officiant) who has been performing marriages for a long time cannot be a mere savage or ignoramus who is unaware of the issue of iddah. In such a state, his saying that "there is no need for iddah" is blasphemy (kufr). His wife has left the bond of marriage and he has exited the realm of faith (Iman). It is obligatory for him to repent and become a Muslim again. Thereafter, if his wife agrees, he should remarry her. A marriage should never be officiated by such a person. And Allah the Almighty knows best.

Problem 288: From the old city of Bareilly, Muhalla Gher Jaffar Sahib, submitted by Imtiaz Rasul Sahib, 13 Dhu al-Qi'dah 1337 AH.

Question: What do the scholars of religion say regarding this matter: Zaid once went to a place called Bismillah Sharif. When he returned from there, he happened to go to his friend Amr's house. Amr asked, "Where did you go?" Zaid clearly stated that he happened to go to Bismillah Sharif. The next day, Zaid went to the city to buy clothes etc. While returning, as he passed by Amr's house, Amr jokingly asked, "Did you go to Bismillah?" Since Zaid was tired and it was very hot, he was not in full control of his senses. By mistake and spontaneously, these words came out of his tongue: "Allah forbid! (Na’udhu Billah) 'Bismillah has gone to the genitals, you are always in a joking mood'." After saying this, Zaid felt very ashamed and repented. However, people still started calling him a kafir (disbeliever). They forced everyone to say that he is a kafir, even though he had repented from the bottom of his heart. Now, if there is any other way to repent, please write it down. And also write about those people who call a Muslim a kafir even after he has repented. Zaid's intention was not the word "Bismillah" itself, but rather that custom where people gather as if for a wedding, etc.

The Answer: In this, Zaid did wrong, very wrong. Repentance was obligatory for him, which he has done. After this, those who call him a kafir are severe, very severe sinners and deserve the punishment of fire. Let them fear, let them fear that they might fall into disbelief themselves, for the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) says:

Man 'ayyara akhaahu bi-dhanbin lam yamut hatta ya'malahu[1] | Meaning, whoever taunts a Muslim brother for that sin after he has repented.

[1] Jami' at-Tirmidhi, Chapters on the Description of the Day of Judgment, Amin Company Kutub Khana Rashidiyah Delhi 2/73.

उत्तर: वह निकाह पूरी तरह से हराम हो गया, और उसमें शारीरिक संबंध शुद्ध व्यभिचार (ज़िना) है। उस पुरुष और महिला पर अनिवार्य (फर्ज़) है कि वे तुरंत अलग हो जाएं। महिला पर अनिवार्य है कि वह इद्दत (प्रतीक्षा अवधि) पूरी करे, जिसके बाद वह दूसरा निकाह कर सकती है। एक क़ाज़ी जो लंबे समय से निकाह पढ़ा रहा है, वह इतना अज्ञानी नहीं हो सकता कि उसे इद्दत के मसले का पता न हो। ऐसी स्थिति में उसका यह कहना कि "इद्दत की कोई ज़रूरत नहीं है", कुफ़्र (ईश्वरद्रोह) है। उसकी पत्नी निकाह से बाहर हो गई और वह ईमान (इस्लाम) से बाहर हो गया। उस पर अनिवार्य है कि वह तौबा करे और मुसलमान बने। इसके बाद, यदि उसकी पत्नी सहमत हो, तो वह उससे दोबारा निकाह करे। ऐसे व्यक्ति से निकाह कभी नहीं पढ़वाया जाना चाहिए। और अल्लाह तआला बेहतर जानता है।

मसला 288: पुराने शहर बरेली, मोहल्ला घेर जाफ़र साहिब से, प्रेषक इम्तियाज़ रसूल साहिब, 13 ज़ुल-क़ादा 1337 हिजरी।

प्रश्न: विद्वान इस मामले में क्या कहते हैं कि ज़ैद एक बार बिस्मिल्लाह शरीफ़ नामक स्थान पर गया था। जब वह वहां से लौटा, तो वह अपने दोस्त अम्र के घर गया। अम्र ने पूछा कि कहाँ गए थे? ज़ैद ने साफ़ कह दिया कि मैं बिस्मिल्लाह शरीफ़ गया था। अगले दिन ज़ैद शहर में कपड़े आदि खरीदने गया। लौटते समय जब वह अम्र के घर के पास से गुज़रा, तो अम्र ने मज़ाक में पूछा, "क्या तुम बिस्मिल्लाह गए थे?" क्योंकि ज़ैद थका हुआ था और गर्मी बहुत ज़्यादा थी, वह अपने होशोहवाश में नहीं था। गलती से अचानक उसकी ज़बान से यह शब्द निकल गए: "अल्लाह की पनाह (नऊज़ु बिल्लाह)! 'बिस्मिल्लाह जननांगों पर गई, तुम्हें हर वक़्त मज़ाक ही सूझता है'।" इसके बाद ज़ैद बहुत शर्मिंदा हुआ और उसने तौबा कर ली। लेकिन फिर भी लोग उसे काफ़िर कहने लगे। उन्होंने सभी लोगों को मजबूर किया कि उसे काफ़िर कहें, जबकि उसने सच्चे दिल से तौबा कर ली थी। अब अगर तौबा करने का कोई और तरीका है, तो उसे लिख दें। और उन लोगों के बारे में भी लिखें जो एक मुसलमान को तौबा करने के बाद भी काफ़िर कहते हैं। ज़ैद का इरादा "बिस्मिल्लाह" शब्द से नहीं था, बल्कि उस रस्म से था जहाँ लोग शादी आदि की तरह इकट्ठा होते हैं।

उत्तर: इसमें ज़ैद ने गलत किया, बहुत गलत किया। उस पर तौबा करना अनिवार्य था, जो उसने कर ली। इसके बाद जो लोग उसे काफ़िर कहते हैं, वे बहुत बड़े गुनहगार हैं और नर्क की आग की सज़ा

के पात्र हैं। उन्हें डरना चाहिए, डरना चाहिए कि कहीं वे खुद कुफ़्र में न पड़ जाएँ क्योंकि अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) फ़रमाते हैं:

मन् अय्यरा अखाहु बि-ज़न्बिन् लम् यमुत् हत्ता यअमलहु[1] | यानी जो किसी मुसलमान भाई को तौबा के बाद उस गुनाह का ताना दे।

---

[1] जामिअ अत-तिर्मिज़ी, क़यामत के विवरण के अध्याय, अमीन कंपनी कुतुब ख़ाना रशीदिया दिल्ली 2/73।

الجواب: وہ نکاح حرام قطعی ہوا، اور اس میں قربت زنائے خالص ہے ان مرد و عورت پر فرض ہے کہ فوراً فوراً جدا ہو جائیں، اور عورت پر فرض ہے کہ عدت پوری کرے اس کے بعد نکاح کر سکتی ہے، قاضی جو مدت سے نکاح خوانی کر رہا ہے نرا وحشی جنگلی نہیں ہو سکتا، جو مسئلہ عدت سے آگاہ نہ ہو اس حالت میں اس کا کہنا کہ "عدت کی کچھ ضرورت نہیں۔" کفر ہے اس کی عورت نکاح سے نکل گئی اور وہ ایمان سے خارج ہو گیا، اس پر فرض ہے کہ توبہ کرے اور مسلمان ہو، اس کے بعد اس کی عورت راضی ہو تو اس سے دوبارہ نکاح کرے، ایسے شخص سے نکاح ہر گز نہ پڑھوایا جائے، واللہ تعالیٰ اعلم

مسئلہ ۲۸۸: از شہر بریلی کہنہ محلہ گھیر جعفر صاحب مسئولہ امتیاز رسول صاحب ۱۳ ذیقعدہ ۱۳۳۷ھ

کیا فرماتے ہیں علمائے دین اس مسئلہ میں کہ زید ایک مرتبہ کسی جگہ بسم اللہ شریف میں گیا اور وہاں سے جب واپس آیا تو اس کو اپنے دوست عمرو کے گھر جانے کا اتفاق ہوا، عمرو نے دریافت کیا کہ کہاں گئے تھے؟ زید نے صاف کہہ دیا کہ مجھ کو بسم اللہ شریف میں جانے کا اتفاق ہوا، دوسرے دن زید شہر کو کپڑا وغیرہ خریدنے گیا لوٹتے ہوئے جب عمرو کے مکان پر سے گزرا تو عمرو نے بطور مذاق کے دریافت کیا کہ بسم اللہ میں گئے تھے؟ چونکہ زید تھکا ہوا تھا گرمی زیادہ پڑرہی تھی کچھ ہوش و حواس بجانہ تھے غلطی سے بے ساختہ اس کی زبان سے یہ کلمہ نکل گیا کہ نعوذ باللہ "ستر پر گئی بسم اللہ ، تمھیں ہر وقت مذاق ہی رہتا ہے " بعدہ زید اتنا کہہ کر بہت شرمندہ ہوا اور اس نے توبہ کر لی، مگر پھر بھی وہ لوگ اس کو کافر کہنے لگے انھوں نے تمام لوگوں کو مجبور کر کے کہلوایا کہ یہ کافر ہے، حالانکہ اس نے صدق دل سے توبہ کر لی،

اب اگر اور کوئی طریقہ توبہ کرنے کا ہے وہ تحریر کر دیجئے اور ان لوگوں کی بابت تحریر کیجئے کہ وہ کس حالت میں ہیں جو کہ ایک مسلمان کو توبہ کرنے کے بعد بھی کافر کہیں، زید کی مراد لفظ بسم اللہ سے نہ تھی بلکہ اس رسم سے جس میں لوگ بطور شادی وغیرہ کے جمع ہو جاتے ہیں۔

الجواب: اس میں زید نے برا کیا بہت برا کیا اس پر توبہ فرض تھی، وہ اس نے کر لی، اس کے بعد لوگ اسے کافر کہتے ہیں سخت سخت اشد اشد گنہ گار و مستحق عذاب نار ہوتے ہیں، ڈریں ڈریں کہ کہیں خود کفر میں نہ پڑیں کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرماتے ہیں:

من عیر اخاہ بذنب لم یمت حتی یعملہ۔ ۱ | یعنی جو کسی مسلمان بھائی کو توبہ کے بعد اس گناہ کا طعنہ دے

---

۱ جامع الترمذی ابواب صفۃ القیامۃ امین کمپنی کتب خانہ رشیدیہ دہلی ۲/ ۷۳

Fatawa-e-Razawiya, Volume (14)

Narrated by al-Tirmidhi from Mu'adh (may Allah be pleased with him) and he graded it as Hasan: "He will not die until he himself commits that sin" (i.e., a sin from which one has repented, as mentioned in the narration cited in Al-Shari'ah and explained in Al-Hadiqa al-Nadiyya. - T)

Seeking refuge with Allah the Almighty! This is regarding a sin; so what about Takfir (accusing of disbelief) without proof? And what will be his fate? And Allah the Almighty knows best. (T)

Case 289: Question from Maulana Hashmatullah Sahib Sunni Hanafi Qadri Razwi of Lucknow, 24 Dhu al-Hijjah 1337 AH. What do the scholars of religion (may Allah increase their number, help them, and support them) say about this matter: A Qadiyani came and settled in a neighborhood of Sunnis. Zaid, a Sunni, forbade men and women from going to his house, mixing with him, and having social dealings. Hindah, whose sons etc. are initiated (Bay'at) in the exalted Qadri order, said: "You have become so-called religious scholars after offering big prayers. We will endure the punishment. You have been harassing this poor Qadiyani." So, what is the ruling regarding Hindah? Explain and be rewarded. (T)

Answer: Hindah has exited the fold of Islam due to her belittling of prayer, trivializing the punishment of Allah, considering the Qadiyani as oppressed because of the actions of the Muslims, and deeming the cessation of social ties with him as oppression and injustice. She has become forbidden (Haram) to her husband until she embraces Islam anew and repents from those words of hers. And Allah the Almighty knows best.

Case 290: From Raja, Tehsil Gujar Khan, District Rawalpindi, sent by Tajuddin, Imam of the Mosque, 16 Safar 1338 AH. What do the scholars of religion say about this matter: A person of deviant belief says that the Light (Nur) of the Prophet is uncreated (Ghayr Makhlooq).

Answer: The light of the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) is certainly a creation of Allah. It is narrated from Jabir bin Abdullah (may Allah be pleased with them both) in Musannaf Abdul Razzaq that the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) said:

1 Al-Hadiqa al-Nadiyya, type 12 of 60 types: Slander and Taunting, Maktaba Nooria Razvia, Faisalabad, 2/240. Page 655 of 712

फ़तावा-ए-रज़विया, जिल्द चौदह (14)

अल-तिर्मिज़ी ने मुआज़ (रज़ियल्लाहु तआला अन्हु) से रिवायत किया और इसे हसन कहा: "वह तब तक नहीं मरेगा जब तक वह खुद उस गुनाह का मुर्तकिब न हो जाए" (यानी वह गुनाह जिससे तौबा कर ली गई हो, जैसा कि 'शरीअत' में ज़िक्र की गई रिवायत में है, इसे 'अल-हदीक़ा अल-नदिय्या' में बयान किया गया है। - त)

अल्लाह तआला की पनाह! यह महज़ गुनाह के बारे में है, तो बगैर सबूत के किसी की तकफ़ीर (काफ़िर कहना) करने वाले का क्या होगा? और अल्लाह तआला ही बेहतर जानता है। (त)

मसला 289: सवालकर्ता: मौलवी हशमतुल्लाह साहब सुन्नी हनफ़ी क़ादरी रज़वी लखनवी, 24 ज़िलहिज्जा 1337 हिजरी। क्या फ़रमाते हैं उलमा-ए-दीन (अल्लाह उनकी तादाद बढ़ाए और उनकी मदद व हिमायत करे) इस मसले में: सुन्नियों के मुहल्ले में एक क़ादियानी आकर बस गया। ज़ैद सुन्नी ने मर्दों और औरतों को उसके घर जाने, उससे मेल-जोल और ताल्लुकात रखने से मना किया। हिन्दा, जिसके बेटे वगैरा सिलसिला-ए-आलिया क़ादरिया में बैअत हैं, उसने कहा: "बड़े नमाज़ी बन कर मुल्ला हो गए हो। हम अज़ाब ही भुगत लेंगे, इस बेचारे क़ादियानी को तंग कर रखा है।" तो अब हिन्दा का क्या हुक्म है? बयान करें और अज्र पाएं। (त)

जवाब: हिन्दा नमाज़ की तौहीन करने, अज़ाब-ए-इलाही को हल्का समझने, क़ादियानी को मुसलमानों के इस अमल की वजह से मज़लूम जानने और उससे मेल-जोल छोड़ने को ज़ुल्म व नाहक़ समझने के कारण इस्लाम से ख़ारिज हो गई। वह अपने शौहर पर हराम हो गई जब तक कि वह नए सिरे से मुसलमान होकर अपने इन अल्फ़ाज़ से तौबा न करे। अल्लाह तआला ही बेहतर जानता है।

मसला 290: राजा, तहसील गुज़र खान, ज़िला रावलपिंडी से, ताज उद्दीन इमाम मस्जिद द्वारा प्रेषित, 16 सफ़र 1338 हिजरी। क्या फ़रमाते हैं उलमा-ए-दीन इस मसले में कि एक बद-मज़हब कहता है कि हुज़ूर का नूर ग़ैर-मख़लूक़ (अनसृजित) है।

जवाब: रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम) का नूर यक़ीनन अल्लाह की मख़लूक़ (सृष्टि) है। मुसन्नफ़ अब्दुर रज्ज़ाक़ में जाबिर बिन अब्दुल्लाह (रज़ियल्लाहु तआला अन्हुमा) से है कि नबी (सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम) फ़रमाते हैं:

1 अल-हदीक़ा अल-नदिय्या, 60 प्रकारों में से प्रकार 12: ताना और तिरस्कार, मकतबा नूरिया रज़विया, फ़ैसलाबाद, 2/240। पेज 655 of 712

رواہ الترمذی عن معاذ رضی اللہ تعالٰی عنہ وحسنہ وہ نہ مرے گا جب تک خود اس گناہ کا مرتکب نہ ہو (اسے ترمذی نے حضرت معاذ رضی اللہ تعالٰی عنہ سے روایت کیا اور اسے حسن کہا_ یہاں وہ گناہ مراد ہے جس سے توبہ کرلی گئی ہو، جیسا کہ شرعۃ میں مذکورہ روایت میں ہے اسے حدیقۃ الندیۃ میں بیان فرمایا گیا ہے۔ت) ای ذنب قد تاب منہ کما فی روایتہ ذکرھا فی الشرعۃ قال فی الحدیقۃ الندیۃ۔ والعیاذ باللہ تعالٰی ہذا فی الذنب فکیف بالا کفر و مالہ من قرار، واللہ تعالٰی اعلم۔ العیاذ باللہ تعالٰی یہ محض گناہ کے بارے میں ہے جس نے کسی کو بغیر ثبوت کے تکفیر کر دی اس کا کیا بنے گا، واللہ تعالی اعلم۔(ت)

مسئلہ ۲۸۹: مسئولہ مولوی حشمت اللہ صاحب سنی حنفی قادری رضوی لکھنوی ۲۴ ذی الحجہ ۱۳۳۷ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین کثر ھم اللہ تعالٰی ونصرھم وایدھم اس مسئلہ میں کہ سنیوں کے محلہ میں ایک قادیانی آکر بسا، زید سنی نے مردوں عورتوں کو اس کے گھر میں جانے، اس سے خلا ملا، میل جول حصہ بخرہ رکھنے سے منع کیا، ہندہ جس کے بیٹے وغیرہ ہم سلسلہ عالیہ قادریہ میں بیعت ہیں اس نے کہا کہ بڑے نمازیئے پڑھ کے ملا ہو گئے ہم عذاب ہی بھگت لیں گے، اس بیچارے قادیانی کو دق کر رکھا ہے تو اب ہندہ کا کیا حکم ہے؟ بینوا توجروا(بیان فرما کر اجر پائے۔ت) الجواب: ہندہ نماز کی تحقیر کرنے، عذاب الہی کو ہلکا ٹھہرانے اور قادیانی کو اس فعل مسلمانان سے مظلوم جاننے اور اس سے میل جول چھوڑنے کو ظلم و ناحق سمجھنے کے سبب اسلام سے خارج ہو گئی اپنے شوہر پر حرام ہو گئی جب تک نئے سرے سے مسلمان ہو کر اپنے ان کلمات سے توبہ نہ کرے۔ واللہ تعالٰی اعلم۔

مسئلہ ۲۹۰: از راجہ تحصیل گوجر خاں ضلع راولپنڈی مرسلہ تاج الدین امام مسجد ۱۶ صفر ۱۳۳۸ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین اس مسئلہ میں کہ ایک بد مذہب کہتا ہے کہ نور حضرت کا غیر مخلوق ہے۔ الجواب: رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کا نور یقیناً مخلوق الہی ہے، مصنف عبدالرزاق میں جابر بن عبد اللہ رضی اللہ تعالیٰ عنہما سے ہے نبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم فرماتے ہیں :

---

1 الحدیقۃ الندیۃ ۶۰ انواع میں سے نوع ۱۲ الطعن والتعییر مکتبہ نوریہ رضویہ فیصل آباد ۲ / ۲۴۰

Fatawa-e-Razawiya Volume 14

"O Jabir! Verily, Allah Almighty created the light (Noor) of your Prophet from His own light before all things." (Hadith)[1]

One who says that the light of the Prophet is uncreated is a denier of the Great Quran.

Allah Almighty says: "He is the Creator of all things, so worship Him."[2] - And Allah knows best. (T)

Mas'ala 291: From Guna Central India, State of Gwalior, sent by Muhammad Siddiq, Secretary of Anjuman-e-Islamia, 7 Safar 1338 AH. What do the scholars of religion say regarding this matter: Zaid performs superstitious remedies (totka). He ties a goat as charity (Sadaqah) near the patient's head and makes the patient ride it (if they are young), then has that goat buried. He considers this necessary. A practitioner (aamil) is involved, making effigies, burying roosters, and applying vermilion etc., which are methods of sorcery. Is Zaid involved in polytheism (Shirk) or not? Is repentance and renewal of marriage mandatory for him or not? Should the people of Islam make such a person their leader in prayer (Imam) or not? And if Muslims are told that such a person should be rebuked and at least removed from the post of Imam, and some illiterate Muslims say, "We believe in Zaid," then what is the ruling? Furthermore, if Zaid's dealings are with an auctioneer of alcohol who is a Parsi, and he gives money from the income of alcohol, and Zaid accepts it very happily without any dislike, and food comes from that alcohol auctioneer which is from alcohol income, and Zaid eats it happily, is it commendable for Muslims to remove Zaid from the Imamate? And what is the ruling regarding those illiterate people who insist on him remaining Imam?

Al-Jawab (The Answer): Burying a goat, burying a rooster, and considering it charity, especially deeming it necessary, and making effigies—all these are the acts of devils and cursed sorcerers. If there is any disbelief (kufr) in word, deed, or belief associated with these, then it is certainly kufr; otherwise...

[1] Al-Mawahib al-Ladunniyyah citing Abd al-Razzaq, Al-Makhluqat-ul-Awwal, Al-Maktab al-Islami Beirut 1/47. [2] Al-Quran al-Karim 2/103.

फतावा-ए-रज़विया जिल्द 14

"हे जाबिर! बेशक अल्लाह तआला ने समस्त संसारों से पहले तुम्हारे नबी का नूर अपने नूर से पैदा फरमाया।" (अल-हदीस)[1]

जो हुज़ूर के नूर को गैर-मख़लूक़ (अनसृजित) कहे, वह महान कुरान का मुनकिर (इनकारी) है।

अल्लाह तआला का फरमान है: "वही हर चीज़ का खालिक (स्रष्टा) है, तो उसी की इबादत करो।"[2] - और अल्लाह बेहतर जानता है। (त)

मसअला 291: गुना सेंट्रल इंडिया, रियासत ग्वालियर से प्रेषित मुहम्मद सिद्दीक, सचिव अंजुमन इस्लामिया, 7 सफ़र 1338 हिजरी। धर्म के विद्वान इस मसले में क्या फरमाते हैं कि ज़ैद टोटके कराता है, सदके के तौर पर मरीज़ के सिरहाने बकरा बंधवाता है और मरीज़ को उस पर सवार कराता है (यदि वह कमसिन हो), फिर उस बकरे को दफन कराता है और वह इसे ज़रूरी समझता है। उस पर आमिल (तन्त्र-मन्त्र करने वाला) प्रभावी हुआ और पुतला बनवाया, मुर्गा गड़वाया और सिंदूर आदि लगवाया जो कि जादू का तरीका है। क्या ज़ैद शिर्क(बहुदेववाद) में लिप्त है या नहीं? और क्या उस पर तौबा और निकाह का नवीनीकरण अनिवार्य है या नहीं? और क्या ऐसे व्यक्ति को इस्लाम के मानने वालों को अपना इमाम बनाना चाहिए या नहीं? और अगर मुसलमानों से कहा जाए कि ऐसे व्यक्ति को फटकारना चाहिए और कम से कम इमामत से हटा देना चाहिए, इस पर कुछ अनपढ़ मुसलमान कहें कि "हम तो ज़ैद पर ईमान लाए हैं," तो यह कैसा है? यदि ज़ैद के संबंध शराब की नीलामी करने वाले एक पारसी से हों और वह शराब की आमदनी से पैसा देता हो और ज़ैद उसे बिना किसी घृणा के बहुत खुशी से खर्च में लाता हो, और उस शराब नीलामी करने वाले के यहाँ से खाना आता हो जो शराब की आमदनी से है और ज़ैद खुशी-खुशी उसे खाता हो, तो क्या ज़ैद को इमामत से हटा देना मुसलमानों के लिए एक अच्छा कार्य है या नहीं? और जो अनपढ़ लोग उसके इमाम बने रहने पर अड़े हुए हैं, उनके बारे में क्या हुक्म है?

अल-जवाब: बकरा दफन करना, मुर्गा गाड़ना और इसे सदका समझना, और विशेष रूप से इसे ज़रूरी मानना और पुतला बनवाना—ये सब शैतानों और लानती जादूगरों के कृत्य हैं। इनके साथ यदि कोई कुफ्र (अविश्वास) वाला शब्द, कार्य या विश्वास जुड़ा हो, तो वह निश्चित रूप से कुफ्र है; अन्यथा...

[1] अल-मवाहिब अल-लदुन्निय्याह, अब्दुल रज़्ज़ाक के हवाले से, अल-मख्लूकातुल अव्वल, अल-मकतब अल-इस्लामी बेरुत 1/47। [2] अल-कुरान अल-करीम 2/103।

पृष्ठ 656/712

فتاوٰی رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

یا جابر ان اللہ خلق قبل الاشیاء نور نبیك من نورہ | اے جابر! بیشک اللہ تعالٰی نے تمام جہانوں سے پہلے تیرے نبی کا نور اپنے نور سے پیدا فرمایا۔ (الحدیث)[1]

جو حضور کے نور کو غیر مخلوق کہے منکر قرآن عظیم ہے،

قال اللہ تعالٰی "خالق کل شئی فاعبدوہ"[2] - واللہ تعالٰی اعلم۔ | اللہ تعالٰی کا فرمان مبارک ہے: وہ ہر شیئ کا خالق ہے تو اسی کی عبادت کرو، واللہ تعالٰی اعلم۔ (ت)

مسئلہ ۲۹۱: از گونا سنٹرل انڈیا ریاست گوالیار مرسلہ محمد صدیق سیکرٹری انجمن اسلامیہ ۷ صفر ۱۳۳۸ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین اس مسئلہ میں کہ زید ٹوٹکے کراتا ہے بحر بطور صدقہ مریض کے سرہانے بندھاتا ہے اور مریض کو سوار کراتا ہے (اگر وہ کمسن ہو) پھر اس بکرے کو دفن کراتا ہے اور وہ اس کو ضروری خیال کرتا ہے اور اس پر عامل ہوا اور پتلا بنوائے اور مرغا گڑوائے اور سیندر وغیرہ لگوائے جو طریقہ سحر سے ہے، آیا زید مبتلائے شرک ہے یا نہیں؟ اور اس پر توبہ اور تجدید نکاح لازم ہے یا نہیں؟ اور ایسے شخص کو اہل اسلام کو امام اپنا بنانا چاہئے یا نہیں؟ اور اگر مسلمانوں سے کہا جاوے کہ ایسے شخص پر زجر کرنا چاہئے اس کو کم از کم امامت سے معزول کردو اس پر چند ان پڑھ مسلمان یہ کہیں کہ ہم تو زید پر ایمان لائے ہیں؟ تو یہ کیسا ہے؟ اگر زید کے مراسم نیلام کنندہ شراب سے ہوں جو پارسی ہے اور آمدنی شراب سے وہ روپے دیتا ہو اور زید اسے بلا کراہت نہایت خوشی سے خرچ میں لاتا ہو اور اس نیلام کار شراب کے یہاں سے کھانا آتا ہو جو آمدنی شراب سے ہے اور زید بخوشی اسے کھاتا ہو تو زید کو امامت

سے معزول کردینا، مسلمانوں کے لئے امر مستحسن ہے یا نہیں؟ اور جو ان پڑھ لوگ اس کے امام رہنے پر اصرار کریں ان کی بابت کیا حکم ہے؟

الجواب: بکرا دفن کرنا اور مرغا گڑنا اور اسے صدقہ سمجھنا اور خصوصاً ضروری جاننا اور پتلا بنوانا یہ سب افعال شیاطین و ساحران ملعونین ہیں ان کے ساتھ اگر کوئی قول یا فعل یا اعتقاد کفری ہو تو ضرور کفر ہے ورنہ

[1] المواہب اللدنیہ بحوالہ عبدالرزاق اول المخلوقات المکتب الاسلامی بیروت ۱ / ۴۷ [2] القرآن الکریم ۲ / ۱۰۳

Fatawa-e-Razvia, Volume 14

...a major sin and an extreme major sin, and the perpetrator is a transgressor (fasiq) and deserving of hellfire and completely unfit for leadership (imamat). It is obligatory to dismiss him, and praying behind him is forbidden and a sin, and repeating such prayers is necessary. And those who support him are subject to punishment and deserving of retribution, especially those who say "we believe in Zaid". They should renew their Islam and marriage, and Zaid himself as well, as long as no explicit disbelief (kufr) is proven from him by word or deed; otherwise, his marriage itself is void and his Islam is gone, and God forbid, keeping friendship with a disbeliever does not befit Muslims.

Allah Almighty said: "O you who have believed, do not take My enemies and your enemies as allies, extending to them affection while they have disbelieved in what came to you of the truth." 1	**Allah Almighty said: O you who believe, do not make friends with my enemies and your enemies; you convey news to them out of friendship, even though they deny the truth that has come to you. (T)**

The income from alcohol while in the possession of a disbeliever does not have the same ruling as it would if it were with a Muslim. If a disbeliever willingly gives from his wealth to a Muslim, there is no harm in the Muslim taking it. And there is more leeway regarding food bought with such income, because for a Muslim, unless both the contract and the money are strictly forbidden, the impurity does not transfer to the purchased item, as is the position of Imam al-Karkhi, upon which the fatwa is based. (As is the school of Imam al-Karkhi and the authoritative view. T) And Allah Almighty knows best.

Problem 292: From Kanpur, Mohalla Feel Khana Qadeem, sent by Maulana Maulvi Syed Muhammad Asif Sahab, 28 Safar 1338 AH. Qibla of the two worlds and Kaaba of the two abodes, may his blessings last. After humble salutations, the request is that in the book "Irshad-e-Rahmani" authored by Maulvi Muhammad Ali, former administrator of Nadwa, regarding whom one of his spiritual brothers told me that he has now repented for his past actions and efforts related to Nadwa, and Allah Almighty knows best. In the account of the life of Maulana Fazlur Rahman Sahab (may Allah Almighty have mercy on him), it is written that during a lesson on Sahih Bukhari, at the mention of Prophet Solomon (peace and blessings be upon him and our Prophet), Ahmad Miyan said that Krishna had sixteen thousand gopis. Upon this,

the late Maulana said that these people were Muslims. And the author wrote after that that Mirza Mazhar Jan-e-Janan (may Allah have mercy on him) had written that one should not pass a verdict of disbelief (kufr) on any dead person until there is legal Islamic proof. And Allah Almighty has said: "And for every people is a guide" 2 (13:7). On this basis, it is possible that...

---

1. The Holy Quran 60/1
2. The Holy Quran 13/7 **Page 657 of 712**

फ़तावा-ए-रज़विया, जिल्द 14

...एक बड़ा पाप और अत्यंत बड़ा पाप है, और कर्ता फासिक (अवज्ञाकारी) है और नरक की आग का हकदार है और नेतृत्व (इमामत) के लिए बिल्कुल अयोग्य है। उसे पद से हटाना अनिवार्य है और उसके पीछे नमाज़ पढ़ना वर्जित और पाप है, और ऐसी नमाज़ों को दोहराना आवश्यक है। और जो लोग उसका समर्थन करते हैं, वे दंड के पात्र और प्रतिशोध के योग्य हैं, विशेष रूप से वे जो कहते हैं कि "हम ज़ैद पर विश्वास लाए हैं"। उन्हें अपने इस्लाम और निकाह का नवीनीकरण करना चाहिए, और ज़ैद को भी, बशर्ते कि उसके द्वारा शब्द या कर्म से कोई स्पष्ट कुफ्र (अविश्वास) सिद्ध न हो; अन्यथा, उसका निकाह स्वयं शून्य है और उसका इस्लाम समाप्त हो गया है, और अल्लाह की पनाह, एक काफ़िर के साथ दोस्ती रखना मुसलमानों के लिए शोभा नहीं देता।

अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "या अय्युहल्लज़ीना आमनू ला तत्तखिज़ू अदुव्वी व अदुव्वकुम औलिया-आ तुल्कूना इलैहिम बिल-मवद्दति व क़द कफ़रू बिमा जा-अकुम मिनल हक़्क़ि" 1	**अल्लाह तआला ने फ़रमाया: हे ईमान वालो! मेरे और अपने दुश्मनों को दोस्त न बनाओ, तुम उनसे दोस्ती का इज़हार करते हो जबकि वे उस सत्य के मुनकिर (इनकारी) हैं जो तुम्हारे पास आया है। (त)**

शराब से होने वाली आय जब किसी काफ़िर के पास हो, तो उसका वह हुक्म नहीं है जो मुसलमान के पास होने पर होता है। यदि कोई काफ़िर स्वेच्छा से अपने धन में से किसी मुसलमान को देता है, तो मुसलमान को इसे लेने में कोई हर्ज नहीं है। और ऐसी आय से खरीदे गए भोजन के संबंध में और भी गुंजाइश है, क्योंकि एक मुसलमान के लिए, जब तक अनुबंध (अक्द) और नकद दोनों हराम न हों, तब तक उसकी खबासत (गंदगी) खरीदी गई वस्तु में स्थानांतरित नहीं होती, जैसा कि इमाम अल-करखी का मज़हब है जिस पर फ़तवा आधारित है। (जैसा कि इमाम अल-करखी का मज़हब और मुफ़्ती-बेह (प्रामाणिक) मत है। त) और अल्लाह तआला सबसे बेहतर जानता है।

मसला 292: कानपुर, मोहल्ला फ़ील खाना क़दीम से, मौलाना मौलवी सैयद मोहम्मद आसिफ साहब द्वारा प्रेषित, 28 सफ़र 1338 हिजरी। क़िबला-ए-कौनैन और काबा-ए-दारैन (दोनों जहानों के केंद्र), उनकी बरकतें बनी रहें। विनम्र अभिवादन के बाद निवेदन यह है कि मौलवी मोहम्मद अली, नदवा के पूर्व प्रशासक, द्वारा लिखित पुस्तक "इरशाद-ए-रहमानी" के बारे में उनके एक पीर भाई ने मुझसे कहा कि वे अब नदवा से संबंधित पिछले कार्यों और प्रयासों से तौबा (प्रायश्चित) कर चुके हैं, और

अल्लाह तआला ही बेहतर जानता है। मौलाना फ़ज़लुर रहमान साहब (अल्लाह उन पर रहमत करे) के जीवन वृत्तांत में लिखा है कि बुखारी शरीफ़ के सबक़ में हज़रत सुलेमान (उन पर और हमारे नबी पर दरूद और सलाम हो) के ज़िक्र पर अहमद मियां ने कहा कि कृष्ण की सोलह हज़ार गोपियां थीं। इस पर मरहूम मौलाना ने फ़रमाया कि ये लोग मुसलमान थे। और लेखक ने उसके बाद लिखा है कि मिर्ज़ा मज़हर जान-ए-जानां (अल्लाह उन पर रहमत करे) ने तहरीर फ़रमाया है कि किसी मृत व्यक्ति के कुफ़्र पर तब तक हुक्म नहीं लगाना चाहिए जब तक कि शरीयत का सबूत न हो। और अल्लाह तआला ने फ़रमाया है: "लुकुल्लि क़ौमिन हादिन" 2 (हर कौम के लिए एक मार्गदर्शक है। त)। इस आधार पर यह संभव हो सकता है कि...

---

1. अल-कुरान अल-करीम 60/1
2. अल-कुरान अल-करीम 13/7 **पेज 657 ऑफ 712**

کبیرہ اور سخت کبیرہ اور فاعل فاسق اور عذابِ نار کا مستحق اور امامت کا محض نالائق، اسے معزول کرنا واجب اور اس کے پیچھے نماز ممنوع و گناہ اور اس کا پھیرنا لازم، اور جو اس کی حمایت کرتے ہیں موردِ عذاب و مستحقِ عقاب ہوتے ہیں، خصوصاً وہ کہنے والے کہ ہم تو زید پر ایمان لائے ہیں انھیں تجدید اسلام و نکاح چاہئے اور زید کو بھی جبکہ قولاً یا فعلاً کوئی کفر صریح اس سے ثابت نہ ہو ورنہ خود ہی اس کا نکاح باطل اور اسلام زائل، والعیاذ باللہ، کافر سے دوستانہ رکھنا مسلمانوں کو شایان نہیں۔

قال اللہ تعالی " یٰٓاَیُّہَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا لَا تَتَّخِذُوْا عَدُوِّیْ وَ عَدُوَّکُمْ اَوْلِیَآءَ تُلْقُوْنَ اِلَیْہِمْ بِالْمَوَدَّۃِ وَ قَدْ کَفَرُوْا بِمَا جَآءَکُمْ مِّنَ الْحَقِّ " 1۔

اللہ تعالٰی نے فرمایا: اے ایمان والو میرے اور اپنے دشمنوں کو دوست نہ بناؤ تم انھیں خبریں پہنچاتے ہو دوستی سے حالانکہ وہ منکر ہیں اس حق کے جو تمھارے پاس آیا ہے۔ (ت)

شراب کی آمدنی کہ کافر کے پاس ہے اس کا وہ حکم نہیں جو مسلم کے پاس ہوتا ہے، کافر کہ بخوشی اپنے مال سے مسلمان کو دیتا ہے مسلمان کو اس کے لینے میں حرج نہیں اور آمدنی سے خریدے ہوئے کھانے میں تو اور توسیع ہے کہ مسلمان کے یہاں بھی جب تک عقد و نقد دونوں حرام زِپر جمع نہ ہوں اس کی خباثت شیئ مشتری کی طرف سرایت نہیں کرتی کما ھو مذہب الامام الکرخی المفتی بہ (جیسا کہ امام کرخی کا مذہب اور مفتی بہ قول ہے۔ ت) واللہ تعالٰی اعلم۔

مسئلہ ۲۹۲: از کانپور محلہ فیل خانہ قدیم مرسلہ مولانا مولوی سید محمد آصف صاحب ۲۸ صفر ۱۳۳۸ھ قبلہ کونین و کعبہ دارین دامت فیوضہم بعد تسلیمات فدویانہ التماس ایں کہ کتاب ارشادِ

رحمانی تصنیف مولوی محمد علی سابق ناظم ندوہ جن کے بابت ان کے ایک پیر بھائی نے مجھ سے کہا کہ وہ اب سابق افعال و کوشش متعلق ندوہ سے تائب ہو گئے ہیں واللہ تعالیٰ اعلم۔ حالات مولانا فضل الرحمن صاحب رحمۃ اللہ تعالیٰ علیہ میں لکھا کہ بخاری شریف کے سبق میں حضرت سلیمان علی نبینا وعلیہ الصلوۃ والسلام کے ذکر پر احمد میاں نے کہا کہ کرشن کے سولہ ہزار گوپیاں تھیں، اسی پر مولانا مرحوم نے فرمایا کہ یہ لوگ مسلمان تھے اور مصنف نے ان کے بعد لکھا ہے کہ مرزا مظہر جان جاناں رحمۃ اللہ علیہ نے تحریر فرمایا ہے کہ کسی مردے کے کفر پر تا وقتیکہ ثبوت شرعی نہ ہو حکم نہ لگانا چاہئے، اور اللہ تعالیٰ نے فرمایا ہے کہ لِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ 2 (ہر قوم کے لئے ہادی ہے۔ ت) اس تقدیر پر ہوسکتا ہے کہ

---

1 القرآن الکریم ۱/۶۰ 2 القرآن الکریم ۱۳/ ۷ **Page 657 of 712**

Fatawa Rizvia (Volume 14)

Ram Chandra and Krishna might be saints (Wali) or Prophets (Nabi), therefore, the humble servant is duty-bound in the service of the source of grace that Hazrat Mirza Mazhar Jan-e-Janan (may Allah have mercy on him) has written this in some letter etc., and your presence has observed it; the aforementioned statement regarding Ram Chandra and Krishna was made by Mirza Sahib in the interpretation of someone's dream, this is also recorded in that book, that's all.

Answer: Maulvi Muhammad Ali has neither repented from his previous thoughts nor is there any truth to this narration attributed to Maulana Fazlur Rahman. Nor did Mirza Sahib say this in the interpretation of any dream, but rather wrote a letter in response to some correspondence. In it, he has attempted to consider the religion of the Hindus as a divine religion merely based on conjecture and estimation; rather, he has acknowledged their profound mastery in mystical insights, spiritual unveilings, and rational and traditional sciences. He even considered their idol worship as free from polytheism (Shirk) and similar to the concept of 'Barzakh' (intermediary state) held by Sufis. According to the command "And for every nation there is a Messenger" [Quran 10:47], he wrote about the sending of Prophets to India and the high spiritual status of their elders, but he did not name Ram or Krishna. Nonetheless, he stated:

Regarding them, silence is better. We are not certain of their disbelief or the destruction of their followers, nor is certainty about their salvation necessary. However, a good opinion (Husn-e-Zann) is established.	**Regarding them, silence is better. It is not necessary for us to be certain of their disbelief or the destruction of their followers, nor is certainty about their salvation necessary. However, a good opinion (Husn-e-Zann) is established. (T)**

This is the summary of that entire letter. The condition of these sentences is evident before being expressed. If this letter belongs to Mirza Sahib and if his claim without evidence can be presented as proof, then there is a personality far more ancient and knowledgeable than him, Hazrat Zubdat-ul-Arifeen Sayyiduna Mir Abdul Wahid Bilgrami (may his secret be sanctified). In his noble work 'Sab' Sanabil', which was presented in the court of Prophethood and accepted by the Master, he says on page 70:

Makhdoom Sheikh Abul Fath Jaunpuri, in the month of Rabi-ul-Awwal, on the occasion of the Urs... [at the court of] the Messenger of Allah, peace and blessings be upon him.

Makhdoom Sheikh Abul Fath Jaunpuri, in the month of Rabi-ul-Awwal, by the Holy Prophet, peace and blessings of Allah be upon him.

1 Quran al-Karim 10/47 2 Maktubat Mirza Mazhar from Kalimat-e-Tayyibat, Letter 14, Mujtabai Press, Delhi, p. 27

फ़तावा रज़विया (खंड 14)

राम चंद्र और कृष्ण वली या नबी हो सकते हैं, इसलिए यह दीन सेवक उस कृपा के स्रोत की सेवा में है कि हज़रत मिर्ज़ा मज़हर जान-ए-जानां (अल्लाह उन पर रहम करे) ने किसी पत्र आदि में यह लिखा है और हुज़ूर ने इसे देखा है; राम चंद्र और कृष्ण के बारे में उक्त कथन मिर्ज़ा साहिब ने किसी व्यक्ति के स्वप्न की व्याख्या में कहा है, यह भी उस पुस्तक में दर्ज है, बस।

उत्तर: मौलवी मुहम्मद अली न तो अपने पिछले विचारों से तौबा की है और न ही मौलाना फ़ज़लुर रहमान की ओर इस कहानी के श्रेय में कोई सच्चाई है। न ही मिर्ज़ा साहिब ने किसी स्वप्न की व्याख्या में यह बात कही है, बल्कि किसी पत्र के उत्तर में एक खत लिखा है। उसमें उन्होंने हिंदुओं के धर्म को केवल अनुमान और अटकलों के आधार पर ईश्वरीय धर्म मानने की कोशिश की है; बल्कि आध्यात्मिक अंतर्दृष्टि, आध्यात्मिक रहस्यों और तर्कसंगत तथा पारंपरिक विज्ञानों में उनकी गहरी महारत को स्वीकार किया है। यहाँ तक कि उनकी मूर्ति पूजा को शिर्क(बहुदेववाद) से मुक्त और सूफ़ियों की 'बरज़ख' (मध्यवर्ती अवस्था) की अवधारणा के समान माना है। "और प्रत्येक समुदाय के लिए एक रसूल है" [क़ुरान 10:47] के आदेशानुसार, उन्होंने भारत में भी पैग़ंबरों के भेजे जाने और उनके बड़ों के पूर्णता के उच्च पद पर होने के बारे में लिखा है, लेकिन राम या कृष्ण का नाम नहीं लिया। फिर भी उन्होंने फ़रमाया:

उनके बारे में खामोश रहना ही बेहतर है। हमें उनके कुफ़्र और उनके अनुयायियों के विनाश का निश्चय करना आवश्यक नहीं है और न ही उनकी मुक्ति का निश्चय आवश्यक है। अलबत्ता, उनके प्रति अच्छा विचार (हुस्न-ए-ज़न्न) स्थापित है।

उनके बारे में खामोश रहना ही बेहतर है। हम पर उनके कुफ़्र और उनके अनुयायियों के विनाश को मानना आवश्यक नहीं है और न ही उनकी मुक्ति पर यकीन करना आवश्यक है। अलबत्ता, हुस्न-ए-ज़न्न स्थापित है। (त)

यह उस पूरे पत्र का सारांश है। इन वाक्यों की स्थिति प्रकट होने से पहले ही स्पष्ट है। यदि यह पत्र मिर्ज़ा साहिब का है और यदि उनका बिना प्रमाण का कहना प्रमाण के रूप में प्रस्तुत किया जा सकता है, तो उनसे कहीं अधिक प्राचीन और विद्वान हज़रत ज़ुब्दत-उल-आरिफ़ीन सैय्यदुना मीर अब्दुल वाहिद बिलग्रामी (अल्लाह उनके रहस्य को पवित्र करे) मौजूद हैं। अपनी प्रसिद्ध पुस्तक

'सबअ सनाबिल' में, जिसे पैग़म्बरी दरबार में प्रस्तुत किया गया था और सरकार (पैग़म्बर) द्वारा स्वीकार किया गया था, वह पृष्ठ 70 पर कहते हैं:

मखदूम शेख अबुल फ़तह जौनपुरी को रबी-उल-अव्वल के महीने में उर्स के उपलक्ष्य में... रसूल अल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के..	**मखदूम शेख अबुल फ़तह जौनपुरी को रबी-उल-अव्वल के महीने में हुज़ूर अकरम सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम के..**

1 अल-क़ुरान अल-करीम 10/47 2 मकतूबात मिर्ज़ा मज़हर, कलिमात-ए-तय्यिबात से, पत्र 14, मुज्तबाई प्रेस, दिल्ली, पृष्ठ 27

पृष्ठ 658 / 712

رام چندر اور کرشن ولی یا نبی ہوں لہذا فدوی مکلف خدمت فیض درجت ہے کہ حضرت مرزا مظہر جانجاناں صاحب رحمۃ اللہ تعالٰی علیہ نے کسی مکتوب وغیرہ میں یہ لکھا ہے اور حضور نے ملاحظہ فرمایا ہے، قول مذکور رام چندر و کرشن مرزا صاحب نے کسی شخص کے خواب کی تعبیر میں فرمایا ہے، یہ بھی اس کتاب میں مرقوم ہے فقط،

الجواب: مولوی محمد علی صاحب نہ خیالات سابقہ سے تائب ہوئے نہ اس حکایت کی کچھ اصل جو مولانا فضل الرحمن کی طرف منسوب ہوئی، نہ یہ بات جناب مرزا صاحب نے کسی خواب کی تعبیر میں کہی بلکہ کسی خط کے جواب میں ایک مکتوب لکھا ہے، اس میں ہندوؤں کے دین کو محض بر بنائے ظن و تخمین دین سماوی گمان کرنے کی ضرورت کوشش فرمائی ہے بلکہ معارف و مکاشفات و علوم عقلی و نقلی میں ان کا یدطولٰی مانا ہے، بلکہ ان کی بت پرستی کو شرک سے منزہ اور صوفیہ کرام کے تصورِ برزخ کے مثل مانا ہے اور بحکم "لِكُلِّ أُمَّةٍ رَّسُوْلٌ" (ہر امت کے لئے رسول ہے۔ت) ہندوستان میں بھی بعثتِ انبیاء ہونا اور ان کے بزرگوں کا مرتبہ کمال و تکمیل رکھنا لکھا ہے، مگر رام یا کرشن کا نام نہیں بائیں ہمہ فرمایا ہے :

| درشانِ آنہا سکوت اولٰی ست نہ مارا جزم بکفر و ہلاکِ اتباعِ آنہا | ان کے بارے میں سکوت اولٰی ہے ہم پر ان کے کفر اور ان کے | | لازم ست و نہ یقین بہ نجاتِ آنہا۔بر ما واجب وماده حسنِ ظن | اتباع کا ہلاک ہونا ماننا لازم نہیں اور نہ ان کی نجات پر یقین | | متحقّق ست۔ | لازم ہے البتہ حسنِ ظن متحقّق ہے۔(ت) |

یہ اس تمام مکتوب کا خلاصہ ہے، ان فقرات کا حال قبل اظہار خود آشکار ، اگر یہ مکتوب مرزا صاحب کا ہے اور اگر ان کا بے دلیل فرمانا سند میں پیش کیا جا سکتا ہے تو ان سے بدرجہا اقدم و اعلم حضرت زبدۃ العارفین سید نا میر عبدالواحد بلگرامی قدس سرہ السامی سبع سنابل شریف میں کہ بارگاہِ رسالت میں پیش اور سرکار کو مقبول ہو چکی، ص ۷۰ میں فرماتے ہیں :

| مخدوم شیخ ابوالفتح جونپوری را در ماہ ربیع الاول بجہتِ عرس | مخدوم شیخ ابوالفتح جونپوری کو ماہ ربیع الاول میں حضور اکرم | | رسول علیہ الصلوۃ والسلام | صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کے |

1 القرآن الکریم ۱۰ / ۴۷ 2 مکتوبات مرزا مظہر از کلمات طیبات مکتوب ۱۴ مطبع مجتبائی دہلی ص ۲۷

Fatawa Rizvia (Volume 14)

[Boxed Text in Persian/Urdu]: An invitation came from ten places to attend [an assembly] after the Dhuhr prayer. He accepted all ten invitations. Those present asked, "O our master! You have accepted invitations for after the Dhuhr prayer from every place; how will it be possible to be present everywhere after the Dhuhr prayer?" He replied, "Krishna, who was a disbeliever, used to be present in several hundred places; if Abul Fatah is present in ten places, what is so strange about it?" (1)

[Urdu translation of the above]: An invitation to participate was given from ten locations in the blessed Milad, requesting presence after the Dhuhr prayer. You accepted all their requests. Those present asked you, "O our master! You have accepted the invitation after Dhuhr at every place, so how will it be possible to go to every place after Dhuhr?" He said, "Krishna, who was a disbeliever, could be present in several hundred places; if Abul Fatah is present in ten places, what is so strange about it!" (T)

The point is that delusions and guesswork have no place in Prophethood and Messengerhood. "Allah knows best where to place His message" (2) (Allah knows better where to keep His Prophethood. T). We have brought detailed faith in those whom Allah and His Messenger have mentioned in detail, and summary faith in all other Prophets of Allah. "For every nation there is a Messenger" (3) (There is a Messenger for every community. T). This does not necessitate that we must know every Messenger or not. So why should one blindly grope around like a blind man's stick, thinking 'maybe this is one, maybe that is one'? Why grope and why the 'maybe'? "We believe in Allah and His Messengers" (We believe in Allah the Almighty and His Messengers. T). We do not even know the names and locations of thousands of nations. "And many generations between them" (4) (And there are many generations between them. T). There is not even a mention of Ram and Krishna in the Glorious Quran or the Blessed Hadith. For their very existence, we have no evidence except the mass-transmitted reports (Tawatur) of the Hindus, as to whether they were actually certain individuals or just fabricated delusions like the tusks of ghouls or the characters of 'Bustan-e-Khayal'. If the mass-transmission of Hindus is not an authority, then their existence itself is unproven; and if it is an authority, then their immorality, debauchery, and indulgence in amusement are also proven by the same mass-transmission. Then what is the sense in accepting the Hindu mass-transmission for their existence but rejecting it for their character, and considering them perfect

and complete, or rather—Allah forbid—thinking and accepting them as Prophets and Messengers? And Allah Almighty knows best.

Problem 293 & 294: From Raipur, Central Provinces, Gol Bazaar, sent by Mirza Muhammad Ismail Beg, 29 Safar 1338 AH: The following dialogue is sent to the holy presence of the scholars of religion for the purpose that, out of kindness...

1. Sab' Sanabil, Legend of Sheikh Abul Fatah Jaunpuri, Maktaba Qadriya Lahore, p. 17
2. The Holy Quran 6/124
3. The Holy Quran 10/47
4. The Holy Quran 25/38

फ़तावा रिज़विया (जिल्द 14)

[बक्से में फ़ारसी/उर्दू पाठ]: दस जगहों से निमंत्रण आया कि ज़ुहर की नमाज़ के बाद हाज़िर हों। उन्होंने दसों निमंत्रण स्वीकार कर लिए। उपस्थित लोगों ने पूछा, "ऐ हमारे मख़दूम! आपने हर जगह ज़ुहर की नमाज़ के बाद हाज़िर होने का निमंत्रण स्वीकार कर लिया है, तो हर जगह ज़ुहर की नमाज़ के बाद पहुँचना कैसे संभव होगा?" फ़रमाया: "कृष्ण जो काफ़िर था, वह कई सौ जगहों पर मौजूद हो सकता था; अगर अबुल फ़तह दस जगहों पर मौजूद होगा तो इसमें क्या आश्चर्य है!" (1)

[उपरोक्त का उर्दू अनुवाद]: मिलाद मुबारक में दस स्थानों से शिरकत का निमंत्रण दिया गया कि ज़ुहर की नमाज़ के बाद तशरीफ़ लाएँ। आपने सभी के निमंत्रण स्वीकार कर लिए। हाज़िरीन ने आपसे पूछा, "ऐ हमारे मख़दूम! आपने हर जगह ज़ुहर की नमाज़ के बाद निमंत्रण स्वीकार कर लिया है, तो हर जगह ज़ुहर की नमाज़ के बाद जाना कैसे होगा?" फ़रमाया: "कृष्ण जो काफ़िर था, वह कई सौ जगहों पर हाज़िर हो सकता है; अगर अबुल फ़तह दस जगहों पर हाज़िर होगा तो क्या आश्चर्य!" (T)

बात यह है कि नबूवत और रिसालत (पैग़म्बरी) में वहम और अंदाज़े का कोई दख़ल नहीं है। "अल्लाह बेहतर जानता है कि अपनी रिसालत कहाँ रखनी है" (2) (अल्लाह बेहतर जानता है कि अपनी रिसालत को कहाँ रखना है। T)। अल्लाह और उसके रसूल ने जिनके बारे में विस्तार से बताया, हम उन पर विस्तार से ईमान लाए, और बाकी सभी अल्लाह के नबियों पर संक्षेप में ईमान लाए। "हर उम्मत के लिए एक रसूल है" (3) (हर उम्मत के लिए रसूल है। T)। इसका यह मतलब नहीं है कि हम हर रसूल को जानें या न जानें। तो फिर क्यों बिना बात के अंधे की लाठी की तरह टटोलें कि शायद यह हों, शायद वो हों। क्यों टटोलना और क्यों शायद? "आमनना बिल्लाहि व रसुलिही" (हम अल्लाह तआला और उसके रसूलों पर ईमान लाए। T)। हज़ारों उम्मतों के हमें नाम और स्थान तक मालूम नहीं। "और उनके बीच बहुत सी नस्लें गुज़र चुकी हैं" (4) (और उनके बीच में बहुत सी संगतें/नस्लें हैं। T)। क़ुरआन-ए-अज़ीम या हदीस-ए-करीम में राम और कृष्ण का ज़िक्र तक नहीं है। उनके अस्तित्व पर हिंदुओं के तवातुर (निरंतर परंपरा) के अलावा हमारे पास कोई दलील नहीं है कि वे वास्तव में कोई व्यक्ति थे भी या केवल कल्पनाओं की उपज जैसे जंगलों के राक्षस या 'बुस्तान-ए-ख़याल' के पात्र। अगर हिंदुओं का तवातुर प्रमाण नहीं है, तो उनका अस्तित्व ही सिद्ध नहीं होता; और अगर प्रमाण है, तो उसी तवातुर से उनका दुराचार, व्यभिचार और खेल-कूद में डूबे रहना भी सिद्ध है। फिर यह क्या बात हुई कि उनके अस्तित्व के लिए तो हिंदुओं का तवातुर स्वीकार्य हो और उनके

चरित्र के लिए अस्वीकार्य, और उन्हें पूर्ण और मुकम्मल, बल्कि—अल्लाह की पनाह—नबी और रसूल माना जाए। और अल्लाह तआला सबसे बेहतर जानता है।

मसला 293 और 294: रायपुर, मध्य प्रांत, गोल बाज़ार से, मिर्ज़ा मोहम्मद इस्माइल बेग द्वारा भेजा गया, 29 सफ़र 1338 हिजरी: निम्नलिखित संवाद इस उद्देश्य से दीन के विद्वानों की सेवा में भेजा जा रहा है कि कृपापूर्वक...

1. सबअ सनाबिल, मख़दूम शेख अबुल फ़तह जौनपुरी की कहानी, मकतबा क़ादरिया लाहौर, पृ. 17
2. अल-क़ुरआन अल-करीम 6/124
3. अल-क़ुरआन अल-करीम 10/47
4. अल-क़ुरआन अल-करीम 25/38

पृष्ठ 659 का 712

فتاوٰی رضویہ (جلد چہاردہم ۱۴)

[Boxed Text]: از دہ جا استدعا آمد کہ بعد از نماز پیشیں حاضر شوند ہر دہ استدعا قبول کردند حاضر آں پر سیدند اے مخدوم ہر دہ استدعا قبول فرمودید ہر جا بعد از نماز پیشیں حاضر باید شد چگونہ میسر خواھد آمد، فرمود کشن کہ کافر بود چند صد جا حاضر می شد اگر ابوالفتح دہ جا حاضر شود چہ عجب۔ ۱

میلاد مبارک میں دس مقامات سے دعوت شرکت دی گئی کہ نماز ظہر کے بعد تشریف لائیں، آپ نے تمام کی استدعا قبول کرلی، حاضرین نے آپ سے پوچھا اے مخدوم ما! آپ نے ہر جگہ نماز ظہر کے بعد دعوت قبول فرمالی ہے تو ہر جگہ بعد از نماز ظہر جانا کیسے ہوگا؟ فرمایا: کشن جو کافر تھا وہ کئی سو جگہ حاضر ہوسکتا ہے اگر ابوالفتح دس جگہ حاضر ہوگا تو کیا عجب!(ت)

بات یہ ہے کہ نبوت و رسالت میں اوہام و تخمین کو دخل حاصل نہیں "اَللّٰہُ اَعْلَمُ حَیْثُ یَجْعَلُ رِسٰلَتَہٗ" ۲ (اللہ بہتر جانتا ہے کہ اپنی رسالت کو کہاں رکھنا ہے۔ ت) اللہ و رسول نے جن کو تفصیلاً بتایا ہم ان پر تفصیلاً ایمان لائے، اور باقی تمام انبیاء اللہ پر اجمالاً "لِکُلِّ اُمَّۃٍ رَّسُوْلٌ" ۳ (ہر امت کے لئے رسول ہے۔ ت) اسے مستلزم نہیں کہ ہر رسول کو ہم جانیں یا نہ جانیں تو خواہی نخواہی اندھے کی لاٹھی سے ٹولیں کہ شاید یہ ہو، شاید یہ ہو، کاہے کے لئے ٹولنا اور کاہے کے لئے شاید، اٰمنا باللہ ورسلہ (ہم اللہ تعالٰی اور اس کے رسولوں پر ایمان لائے۔ ت) ہزاروں امتوں کا ہمیں نام و مقام تک معلوم نہیں "وَ قُرُوْنًۢا بَیْنَ ذٰلِکَ کَثِیْرًا" ۴ (اور ان کے بیچ میں بہت سی سنگتیں ہیں۔ ت) قرآن عظیم یا حدیث کریم میں رام و کرشن کا ذکر تک نہیں۔ ان کے نفس وجود پر سوائے تواتر ہنود ہمارے پاس کوئی دلیل نہیں کہ یہ واقع میں کچھ اشخاص تھے بھی یا محض انیاب اغوال و رجال بوستان خیال کی طرح اوہام تراشیدہ ہیں، تواتر ہنود اگر حجت نہیں تو ان کا وجود ہی ناثابت اور اگر حجت ہے تو

اسی تواتر سے ان کا فسق و فجور و لہو و لعب ثابت، پھر کیا معنی کہ وجود کے لئے تواتر ہنود مقبول اور احوال کے لئے مردود مانا جائے اور انہیں کامل و مکمل بلکہ ظلنا معاذ اللہ انبیاء و رسل جانا مانا جائے۔ واللہ تعالیٰ اعلم

مسئلہ ۲۹۳ و ۲۹۴: از رائے پور ممالک متوسط گول بازار مرسلہ مرزا محمد اسمعیل بیگ ۲۹ صفر ۱۳۳۸ھ

مندرجہ ذیل مکالمہ اس غرض سے علمائے دین کی خدمت اقدس میں ارسال ہے کہ ازراہ کرم

۱ سبع سنابل حکایت مخدوم شیخ ابوالفتح جونپوری مکتبہ قادریہ لاہور ص ۱۷ ۲ القرآن الکریم ۱۲۴/۶ ۳ القرآن الکریم ۴۷/۱۰ ۴ القرآن الکریم ۳۸/۲۵

Fatawa-e-Razvia Volume 14

Give a prompt answer to this: whose statement is more correct, and what are its proofs? May Allah Almighty keep you as leaders of the Ahl-e-Sunnat wa Jama'at. Ameen, then Ameen. Explain and be rewarded.

(1) Zaid's statement is that the Radiant Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) was a human like us because it is stated in the Magnificent Quran: "Say, 'I am only a human like you'" (Translate: Say that in outward human form, I am like you. -T) and the characteristics of humanity were undoubtedly present in the Radiant Prophet (peace and blessings of Allah be upon him). Are eating, drinking, intercourse, being a son, being a father, having equals, sleeping, etc., not from the special matters of humanity which were undoubtedly present in the Radiant Prophet (peace and blessings of Allah be upon him)? Yes, if someone starts claiming equality with the Radiant Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) based on humanity, then it is an unworthy act, but who can be a claimant of this except for those Sufis who are overwhelmed [by spiritual states], who upon reaching certain stations, due to the dominance of spiritual intoxication (sukr), begin to proclaim their own loftiness, as is narrated from Arif Bastami that:

My banner is higher than the banner of Muhammad (peace and blessings of Allah be upon him)	**My banner will be higher than the banner of Prophet Muhammad (peace and blessings of Allah be upon him). (T)**

(2) 'Amr says that the humanity of the Radiant Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) was not like ours, rather it is proven from the sayings of the elders and leaders of the Ummah that the Presence of the Prophethood (peace and blessings of Allah be upon him) is primarily of two forms: one is human, as per the word of the Almighty: "I am only a human like you" (Divine command: I am a human like you. -T); second is angelic, as he (peace be upon him) said:

I am not like any of you. I spend the night with my Lord, and He feeds me and gives me drink.	**I am not like you. I spend the night with my Lord, and He feeds me and gives me drink. (T)**

Third is Divine truth (Haqqi), as he said (As the Noble Prophet peace be upon him said. -T):

1. Al-Quran al-Kareem 18/110

2. Tazkirat-ul-Auliya Chapter 4, Mention of Bayazid Bastami, Matba Islamia Steam Press Lahore p. 112
3. Al-Quran al-Kareem 18/110
4. Musnad Imam Ahmad bin Hanbal from Musnad Abu Huraira (may Allah be pleased with him), Dar al-Fikr Beirut 2/ 253-244

फ़तावा-ए-रज़विया जिल्द 14

जल्द इसका जवाब दें कि किसका कथन अधिक सही है, और उसके प्रमाण क्या हैं? अल्लाह तआला आप हज़रात को अहल-ए-सुन्नत व जमाअत का पेशवा बनाए रखे, आमीन सुम्मा आमीन। बयान फरमाएं और सवाब पाएं।

(1) ज़ैद का कहना यह है कि हुज़ूर अनवर (सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम) हमारी तरह एक बशर (मनुष्य) थे क्योंकि क़ुरान-ए-अज़ीम में इरशाद है: "कुल इन्नमा अना बशरुम मिस्लुकुम" (आप फरमा दीजिए कि ज़ाहिरी सूरत-ए-बशरी में तो मैं तुम जैसा ही हूँ। -त) और बशरियत की विशेषताएँ भी हुज़ूर अनवर (सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम) में निस्संदेह मौजूद थीं, क्या खाना-पीना, संभोग, बेटा होना, बाप होना, बराबरी, सोना आदि बशरियत के विशेष मामले नहीं हैं जो हुज़ूर अनवर (सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम) में निस्संदेह मौजूद थे? हाँ, अगर कोई बशरियत के आधार पर हुज़ूर अनवर (सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम) से समानता का दावा करने लगे तो यह अयोग्य हरकत है, लेकिन इसका कौन कायल हो सकता है सिवाय उन सूफियों के जो (हाल में) डूबे हुए हों, जो कुछ स्थानों पर पहुँच कर सुक्र (आध्यात्मिक नशा) की अधिकता के कारण अपनी ऊँचाई का दम भरने लगते हैं जैसा कि आरिफ़ बस्तमी से वर्णित है कि:

मेरा झंडा मोहम्मद (सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम) के झंडे से ऊँचा है	**मेरा झंडा हज़रत मोहम्मद (सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम) के झंडे से बुलंद होगा। (त)**

(2) अम्र कहता है कि हुज़ूर अनवर (सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम) की बशरियत हमारी तरह नहीं थी बल्कि बुज़ुर्गों और उम्मत के पेशवाओं के कथनों से साबित है कि हज़रत रिसालत पनाह (सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम) की सूरत मुख्य रूप से दो हैं: एक बशरी, अल्लाह का फरमान है: "इन्नमा अना बशरुम मिस्लुकुम" (ईश्वरीय आदेश है: मैं तुम जैसा बशर हूँ। -त); दूसरा मलकी (देवदूत जैसा), जैसा कि आपने फरमाया:

मैं तुम में से किसी की तरह नहीं हूँ। मैं अपने रब के पास रात गुज़ारता हूँ, वह मुझे खिलाता और पिलाता है।	**मैं तुम्हारी तरह नहीं हूँ। मैं अपने रब के यहाँ रात बसर करता हूँ, वह मुझे खिलाता और पिलाता है। (त)**

तीसरा हक़्क़ी (सत्य), जैसा कि हुज़ूर अकरम (सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम) ने फरमाया:

1. अल-क़ुरान अल-करीम 18/110
2. तज़किरातुल औलिया अध्याय 4, ज़िक्र बायज़ीद बस्तमी, मतबा इस्लामिया स्टीम प्रेस लाहौर पृ. 112
3. अल-क़ुरान अल-करीम 18/110
4. मुसनद इमाम अहमद बिन हंबल, मुसनद अबू हुरैरा रज़ियल्लाहु अन्हु से, दारुल फिक्र बेरुत 2/ 253-244

पृष्ठ 660 का 712

جلد تراس کا جواب دیں کہ قول اصح کس کا ہے، اور اس کے دلائل کیا ہیں؟ اللہ تعالٰی آپ حضرات کو اہل سنت و جماعت کا مقتدی بنائے رکھے آمین ثم آمین، بینوا توجروا۔

(۱) زید کا قول یہ ہے کہ حضور انور صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم ہمارے مثل ایک بشر تھے کیونکہ قرآن عظیم میں ارشاد ہے کہ "قُلْ اِنَّمَآ اَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ" (تم فرماؤ کہ ظاہر صورت بشری میں تو میں تم جیسا ہوں۔ت) اور خصائص بشریت بھی حضور انور صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم میں بلاشبہ موجود تھے، کیا کھانا پینا جماع کرنا بیٹا ہونا باپ ہونا کفو ہونا سونا وغیرہ امور خواص بشریت سے نہیں ہیں جو حضور انور صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم میں بلاشبہ موجود تھے، ہاں اگر کوئی بشریت کی بناء پر حضور انور صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم سے مساوات کا دعوٰی کرنے لگے تو یہ نالائق حرکت ہے لیکن اس کا کون قائل ہو سکتا ہے سوائے صوفیائے مغلوبین کے کہ وہ بعض مقام پر پہنچ کر غلبہ سکر کی وجہ سے اپنی رفعت کا دم بھرنے لگتے ہیں جیسا کہ عارف بسطامی سے منقول ہے کہ:

لوائی ارفع من لواء محمد (صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم) **میرا جھنڈا حضرت محمد (صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم) کے جھنڈے سے بلند ہوگا۔ (ت)**

(۲) عمرو کہتا ہے کہ حضور انور صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کی بشریت ہمارے مثل نہ تھی بلکہ اقوال بزرگان و پیشوایان امت سے ثابت ہے کہ حضرت رسالت پناہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم راسہ صورت است : یکے بشری، قولہ تعالٰی "اِنَّمَآ اَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ" (فرمان خداوندی ہے: میں تم جیسا بشر ہوں۔ت) دوم ملکی، چنانچہ فرمودہ است:

انی لست کاحد کم انی ابیت عند ربی یطعمنی ویسقینی۔

میں تمھاری طرح نہیں ہوں میں اپنے رب کے ہاں رات بسر کرتا ہوں وہ مجھے کھلاتا اور پلاتا ہے۔ (ت)

سوم حقی، کما قال (جیسا کہ حضور اکرم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم نے فرمایا۔ت) :

۱ القرآن الکریم ۱۸/ ۱۱۰ ۲ تذکرۃ الاولیاء باب ۱۴اذکر بایزید بسطامی مطبع اسلامیہ سٹیم پریس لاہور ص ۱۱۲ ۳ القرآن الکریم ۱۸/ ۱۱۰ ۴ مسند امام احمد حنبل از مسند ابوہریرہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ دارالفکر بیروت ۲/ ۲۵۳- ۲۴۴

Volume Fourteen (14) - Fatawa Rizvia

"I have a time with Allah in which neither an archangel nor a commissioned Prophet can find room." (1) For me, there is a time with Allah such that no close angel nor any sent prophet has room with me at that time. (T)

And eating, drinking, sleeping, and waking, which are human characteristics attributed to the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him), to consider him like oneself on this basis, as the disbelievers and polytheists used to say: "What is the matter with this Messenger that he eats food and walks in the marketplaces?" (2) What has happened to this messenger, he eats food and walks in the markets. (T)

It is utter disrespect and insolence, as Maulana Rumi (may Allah have mercy on him) says: They said, "Look, we are human and they are human; we and they are bound by sleep and food." They did not know, out of blindness, that there is an infinite difference between them. (3) (They said we are also human and they are also human, we sleep and eat, they also sleep and eat; due to being blind they do not know that there is an infinite difference between them and the Holy Prophet. - T)

This was the saying of the disbelievers and polytheists, and the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) was commanded to say, "I am only a human like you" (4) (I am a human like you. - T), which the word "Qul" (Say) indicates. Otherwise, when it was said "Who among you is like me?" (5) (Who among you is my like? - T), how would Zaid interpret its meaning? Therefore, considering the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) a human like oneself is bad etiquette and avoiding it is necessary, because: Do not measure the actions of the holy ones by your own, even if "shir" (lion) and "shir" (milk) are written the same. (6) (Do not compare the actions of holy people to your own, even though in writing 'shir' (lion) and 'shir' (milk) are the same. - T)

1. Al-Asrar al-Marfu'a fi al-Akhbar al-Mawdu'a, Hadith 267, Dar al-Kutub al-Ilmiyya, Beirut, p. 169.
2. Al-Quran al-Karim, 25/7.
3. Masnavi-e-Ma'navi, Story of the Grocer and the Parrot spilling oil, Volume 1, Noorani Kutub Khana, Peshawar, 1/11.
4. Al-Quran al-Karim, 18/110.

5. Sahih al-Bukhari, Chapter: On Reprimand and Discipline, Qadeemi Kutub Khana, Karachi, 2/1012.
6. Masnavi-e-Ma'navi, Story of the Grocer and the Parrot spilling oil, Volume 1, Noorani Kutub Khana, Peshawar, 1/11.

जिल्द चौदहवीं (14) - फ़तावा रज़विया

"ली मअल्लाहि वक्तुल ला यसउ फ़ीहि मलकूम मुकर्रबूं वला नबिय्युम मुरसल" (1) मेरे वास्ते अल्लाह के साथ एक वक़्त है कि नहीं गुंजाइश रखता है उस वक़्त मेरे साथ कोई मुक़र्रब फ़रिश्ता न कोई नबी भेजा हुआ। (त)

और खाना पीना सोना जागना जो ख़साइस-ए-बशरियत हुज़ूर अनवर सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम की तरफ़ मंसूब किए जाते हैं इस बिना पर अपने मिस्ल समझना जैसा कि कुफ़्फ़ार और मुशरिकीन कहा करते थे। "मा लिहाज़र रसूली याकुलुत तआमा व यमशी फ़िल असवाक़ (2)" इस रसूल को क्या हुआ खाना खाता है और बाज़ारों में चलता है। (त)

सरासर बे-अदबी व गुस्ताखी है, जैसा मौलाना रूम रहमतुल्लाह तआला अलैह फ़रमाते हैं: गुफ़्त ईनक मा बशर ईशां बशर - मा व ईशां बस्ता-ए-ख़्वाबो ख़ुर ईं न दानिस्तंद ईशां अज़ अ़मी - हस्त फ़रक़े दर मियाँ बे इन्तिहा (3) (उन्हों ने कहा हम भी बशर ये भी बशर हम सोते हैं खाते हैं ये भी सोते हैं खाते हैं ये अंधा होने की बिना पर नहीं जानते कि इन के और हुज़ूर के दरम्यान बे-इन्तिहा फ़र्क़ है। त)

ये तो कुफ़्फ़ार व मुशरिकीन का क़ौल था और हुज़ूर अकरम सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम इस "इन्नमा अना बशरुम मिस्लुकुम" (4) (मैं तुम्हारी मिस्ल बशर हूँ। त) के कहने पर मामूर थे जिस की दलालत लफ़्ज़ "क़ुल" करता है वरना "अय्युकुम मिस्ली" (5) (तुम में से कौन है मेरी मिस्ल। त) इरशाद हुआ है उसे ज़ैद किस मानी पर तावील करेगा, लिहाज़ा अपने मिस्ल बशर हुज़ूर अनवर सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम को समझना सू-ए-अदब है और इस से एहतराज़ लाज़िम, क्योंकि: कार-ए-पाकां रा क़ियास अज़ ख़ुद मगीर - गरचे बाशद दर नविश्तन शीर व शीर (6) (पाक लोगों के अफ़आल को अपने ऊपर क़ियास मत करो अगरचे लिखने में शेर और शीर (दूध) एक जैसे हों। त)

1. अल-असरार अल-मर्फ़ूआ फ़िल अख़बार अल-मौज़ूआ, हदीस 267, दारुल कुतुब अल-इल्मिया, बेरुत, पृ. 169।
2. अल-क़ुरआन अल-करीम, 25/7।
3. मसनवी-ए-मानवी, हिकायत मरद-ए-बक़्क़ाल और तोती, दफ़्तर अव्वल, नूरानी कुतुब ख़ाना, पेशावर, 1/11।

4. अल-क़ुरआन अल-करीम, 18/110।
5. सहीह अल-बुख़ारी, बाब: ताज़ीर और अदब, क़दीमी कुतुब ख़ाना, कराची, 2/1012।
6. मसनवी-ए-मानवी, हिकायत मरद-ए-बक़्क़ाल और तोती, दफ़्तर अव्वल, नूरानी कुतुब ख़ाना, पेशावर, 1/11।

पृष्ठ 661/712

لِی مَعَ اللہِ وَقْتٌ لَا یَسَعُ فِیْہِ مَلَکٌ مُّقَرَّبٌ وَلَا نَبِیٌّ مُّرْسَلٌ (1) میرے واسطے اللہ کے ساتھ ایک وقت ہے کہ نہیں گنجائش رکھتا ہے اس وقت میرے ساتھ کوئی مقرب فرشتہ نہ کوئی نبی بھیجا ہوا۔ (ت)

اور کھانا پینا سونا جاگنا جو خصائصِ بشریت حضور انور صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کی طرف منسوب کئے جاتے ہیں اس بناء پر اپنے مثل سمجھنا جیسا کہ کفار اور مشرکین کہا کرتے تھے۔ "مَالِ ھٰذَا الرَّسُوْلِ یَاْکُلُ الطَّعَامَ وَ یَمْشِیْ فِی الْاَسْوَاقِ (2) ط" اس رسول کو کیا ہوا کھانا کھاتا ہے اور بازاروں میں چلتا ہے۔ (ت)

سراسر بے ادبی و گستاخی ہے، جیسا مولانا روم رحمۃ اللہ تعالٰی علیہ فرماتے ہیں: گفت اینک ما بشر ایشان بشر - ما و ایشان بستہ خوابیم و خور این ندانستند ایشان از عمی - ہست فرقے در میاں بے انتہا (3) (انھوں نے کہا ہم بھی بشر یہ بھی بشر ہم سوتے ہیں کھاتے ہیں یہ بھی سوتے ہیں کھاتے ہیں یہ اندھا ہونے کی بنا پر نہیں جانتے کہ ان کے اور حضور کے درمیان بے انتہا فرق ہے۔ ت)

یہ تو کفار و مشرکین کا قول تھا اور حضور اکرم صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم اس "اِنَّمَآ اَنَا بَشَرٌ مِّثْلُکُمْ" (4) (میں تمھاری مثل بشر ہوں۔ ت) کے کہنے پر مامور تھے جس کی دلالت لفظ "قُلْ" کرتا ہے ورنہ "ایکم مثلی" (5) (تم میں سے کون ہے میری مثل۔ ت) ارشاد ہوا ہے اسے زید کس معنی پر تاویل کرے گا، لہذا اپنے مثل بشر حضور انور صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کو سمجھنا سوءِ ادب ہے اور اس سے احتراز لازم ، کیونکہ: کارِ پاکاں را قیاس از خود مگیر - گرچہ باشد در نوشتن شیر و شیر (6) (پاک لوگوں کے افعال کو اپنے اوپر قیاس مت کرو اگرچہ لکھنے میں شیر اور شیر (دودھ) ایک جیسے ہوں۔ ت)

1 الاسرار المرفوعة فی الاخبار الموضوعة حدیث ۲۶۷ دارالکتب العلمیہ بیروت ص ۱۶۹ 2 القرآن الکریم ۲۵/ ۷ 3 مثنوی مولوی معنوی حکایت مردبقال وروغن ریختن طوطی دفتر اول نورانی کتب خانہ پشاور ۱/ ۱۱ 4 القرآن الکریم ۱۸/ ۱۱۰ 5 صحیح البخاری باب کم التعزیر والادب قدیمی کتب خانہ کراچی ۲/ ۱۰۱۲ 6 مثنوی مولوی معنوی حکایت مردبقال وروغن ریختن طوطی دفتر اول نورانی کتب خانہ پشاور ۱/ ۱۱

Fatawa Razawiyya Volume 14

The truth is, as the saying goes (it is a proverb - T): "Like attracts like * To steal my heart, you have taken human form." (Every species inclines towards its own species; to take away my heart, You have adopted a human form. - T) As for the story that Sufi masters, for example, Hazrat Bayazid Bastami (may Allah be pleased with him), said: "My banner is higher than the banner of Muhammad[1] (the Messenger of Allah, peace and blessings of Allah be upon him)" | My banner will be higher than the banner of the Noble Prophet (peace and blessings of Allah be upon him). (T) Calling this an unworthy act of his (Zaid's) is a severe insolence and meanness towards the pure Sufis and the Gnostic Bastami (may Allah be pleased with him). Neither does it smell of equality, nor is any superiority found therein, God forbid! Rather, it is a whip for those superficial observers who consider the Noble Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) as just a human being. Their speech is according to the verse: "His speech was the speech of Allah" (What they say is what Allah says. - T) Otherwise: "What comparison is there between dust and the Holy World?" (How can there be a comparison between dust and the pure world? - T) Therefore, considering the Noble Prophet and other elders (peace and blessings be upon them) as human beings like oneself based on any of their words or actions is misguidance and irreligiousness because: "Every stage of existence has its own ruling; if you do not maintain the distinction of ranks, you are a heretic." (Every stage has a different ruling in terms of existence; if you do not keep the difference of ranks in mind, you will become astray and a heretic. - T) On this basis, the Researching Shaykh (Shaikh-ul-Muhaqqiq) states: "In short, speaking about the blessed state of the Master of all Creations (peace and blessings be upon him) based on intellect or rather on one's own perception..." | In short, [it is improper] to base one's perception of the blessed state of the Master of all Creations (peace and blessings be upon him) on intellect.

[1] Tazkirat al-Awliya, Chapter 41, Mention of Bayazid Bastami, Islamiya Steam Press, Lahore, p. 112. Page 662 of 712

फ़तावा रज़विया जिल्द 14

सच तो यह है, जैसा कि कहावत है (एक कहावत है - टी): "हर चीज़ अपनी ही तरह की चीज़ की तरफ झुकती है * मेरा दिल चुराने के लिए तूने इंसान का रूप लिया है।" (हर प्रजाति अपनी प्रजाति की ओर आकर्षित होती है; मेरा दिल ले जाने के लिए आपने मानव रूप धारण किया है। - टी) रहा यह किस्सा कि सूफी संतों, जैसे हज़रत बायजीद बस्तमी (रज़ियल्लाहु अन्हु) ने जो यह फ़रमाया कि: "मेरा झंडा मुहम्मद[1] (अल्लाह के रसूल, सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के झंडे से ऊंचा है।" | मेरा झंडा हुज़ूर अकरम (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के झंडे से ऊंचा होगा। (टी) इसे (ज़ैद की) नालायक हरकत कहना सूफ़िया-ए-साफ़ी और आरिफ़ बस्तमी (रज़ियल्लाहु अन्हु) की शान में सख्त गुस्ताख़ी और नीचता है। न तो इसमें बराबरी की बू आती है, और न ही फजीलत (श्रेष्ठता) ही पाई जाती है, अल्लाह माफ़ करे! बल्कि यह उन ज़ाहिरबीनों (सतही तौर पर देखने वालों) के लिए एक कोड़ा है जो हुज़ूर अनवर (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) को मात्र एक बशर (इंसान) समझते हैं। उनका यह कलाम इस शेर के मिसदाक है: "उनका कहना अल्लाह का कहना था" (उनका कहना अल्लाह तआला का कहना है। - टी) वरना: "खाक (मिट्टी) का पाक आलम (पवित्र दुनिया) से क्या संबंध?" (खाक की पाक आलम के साथ क्या निस्बत हो सकती है। - टी) अतः हुज़ूर अनवर और अन्य बुज़ुर्गों (अलैहिमुत तहिय्या वस्सना) के किसी कौल (बात) या फ़ेल (काम) पर उन्हें अपने जैसा इंसान समझना गुमराही और बददीनी है क्योंकि: "अस्तित्व के हर स्तर का अपना एक हुक्म (नियम) होता है; यदि आप श्रेणियों के अंतर को नहीं समझेंगे तो आप गुमराह और विधर्मी हो जाएंगे।" (हर मर्तबा वजूद के एतबार से अलग हुक्म रखता है; अगर मर्तबों के फ़र्क़ को सामने नहीं रखोगे तो गुमराह और ज़िद्दीक (नास्तिक) हो जाओगे। - टी) इसी आधार पर शेख मुहाक़्क़िक फ़रमाते हैं: "संक्षेप में, कायनात के सरदार (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) की महान स्थिति के बारे में अकल के आधार पर बल्कि अपनी समझ की बुनियाद पर बात करना..." | कायनात के सरदार (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के मुबारक हाल के बारे में अक्ल के साथ बल्कि अपनी दरयाफ़्त (खोज/समझ) की बुनियाद पर।

[1] तज़किरतुल औलिया, अध्याय 41, बायज़ीद बस्तमी का उल्लेख, इस्लामिया स्टीम प्रेस, लाहौर, पृष्ठ 112। पेज 662/712

حق تو یہ ہے، مثلِ ہست کہ (مثل ہے کہ ۔ت) الجنس الی الجنس یمیل * بہر دل من بردن صورت انساں داری (ہر جنس اپنی جنس کی طرف میلان کرتی ہے، میرا دل لے جانے کے لئے تو نے انسان کی صورت اختیار کی ہے۔ت) رہا یہ قصہ کہ صوفیائے کرام مثلاً حضرت بایزید بسطامی رضی اللہ تعالٰی عنہ نے جو یہ فرمایا کہ: لوائی ارفع من لواء محمد ۱ (رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم) | میرا جھنڈا حضور اکرم (صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم) کے جھنڈے سے بلند ہوگا۔ (ت) اسے اس کا یعنی زید کا نالائق حرکت کہنا صوفیاء صافی اور عارف بسطامی رضی اللہ تعالٰی عنہ کی شان میں سخت گستاخی اور سفلگی ہے۔ نہ اس سے مساوات کی بو آتی ہے، اور نہ فضیلت ہی استغفراللہ پائی جاتی ہے بلکہ ان ظاہر بینوں کے لئے جو حضور انور صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کو بشر سمجھے ہوئے ہیں ایک تازیانہ ہے، ان کا یہ کلام ع گفتہ او گفتہ اللہ بود (ان کا کہنا اللہ تعالٰی کا کہنا ہے۔ت) کے مصداق ہے ورنہ: ع چہ نسبت خاک را بہ عالم پاک (خاک کی عالم پاک کے ساتھ کیا نسبت ہوسکتی ہے۔ت) پس حضور انور اور دیگر بزرگوں علیہم التحیہ والثناء کے کسی قول و فعل پر انہیں اپنے مثل بشر سمجھنا ضلالت و بددینی ہے کیونکہ ہر مرتبہ از وجود حکمی دارد گر حفظ مراتب نہ کنی زندیق ست (ہر مرتبہ وجود کے اعتبار سے الگ حکم رکھتا ہے اگر مراتب کے فرق کو سامنے نہیں رکھو گے تو گمراہ و زندیق ہو جاؤ گے۔ت) اسی بناء پر شیخ محقق فرماتے ہیں: بالجملہ تکلم کردن درحال شریف سید الکائنات علیہ افضل الصلوٰۃ واکمل التحیات بقیاس بلکہ | سید کائنات علیہ افضل الصلوٰۃ واکمل التحیات کے حال مبارک میں عقل کے ساتھ بلکہ اپنی دریافت کی بنیاد

Fatawa Rizwia Volume 14 (14)

Talking about the reality of his gnosis is outside the realm of etiquette, and talking about similarities is within the ruling of speaking about ambiguities. Thus ends the speech of Amr. (T)

The petitioner requests that the answer be granted as soon as possible; if it is sent by return post, it would be a great favor and kindness. May Allah Almighty grant you a good reward. End.

The Answer:

The petitioner is in a hurry and this poor man (the author) has been ill for thirty-two days, and the matter is clear and evident, needing no proof. Therefore, it is limited to these concise words:

Amr's statement is the statement of Muslims, and Zaid has said what the disbelievers used to say:

"They said: You are nothing but humans like us" (2) | The disbelievers said: You are nothing but men like us.

In fact, the statement of Zaid, who claims to be a Muslim, is even further than the statement of those disbelievers. They considered the Prophets (peace and blessings be upon them) to be humans like themselves, which is why they rejected their Prophethood, saying:

"You are nothing but humans like us, and the Most Merciful has not sent down anything; you are only lying." (3) | You are nothing but a human like us, and the Merciful has sent down nothing; you are just telling lies. (T)

Truly, when the revelation of Prophethood was false in the eyes of those wicked ones, what else could they see except their own humanity? But even more blind of heart are those who acknowledge revelation and Prophethood and yet consider them humans like themselves. Zaid noticed "Say, 'I am only a man like you'" (4) but did not notice "it has been revealed to me", which reveals an infinite difference. Zaid only took the part that the disbelievers took. The humanity of the Prophets (peace and blessings be upon them) is higher than the angelic nature of Gabriel (peace be upon him). In their outward form, they possess humanity in the eyes of the superficial, the purpose of which is for the creation to attain intimacy with them and receive grace from them. Therefore, [Allah] says:

1 2 Al-Quran al-Kareem 36/15 3 Al-Quran al-Kareem 36/15 4 Al-Quran al-Kareem 18/110

फ़तावा रिज़विया जिल्द चौदहवीं (१४)

अपनी मारिफत की हकीकत पर चर्चा करना अदब के दायरे से बाहर है और मुशाबेहात (समानताओं) पर चर्चा करना मुतशाबिहात (संदिग्ध बातों) में बात करने के हुक्म में है। यहाँ अमर का कलाम खत्म हुआ। (त)

मुस्तफ़्ती (प्रश्नकर्ता) निवेदन करता है कि जल्द से जल्द इसका जवाब इनायत फरमाया जाए, अगर वापसी डाक से हो तो ऐन एहसान व करम होगा, अल्लाह तआला हुज़ूर को जज़ा-ए-खैर दे। फकत।

अल-जवाब:

मुस्तफ़्ती को जल्दी है और फकीर (लेखक) बत्तीस दिनों से बीमार है, और मसला साफ़ और ज़ाहिर है जिसके लिए दलील की ज़रूरत नहीं, इसलिए सिर्फ इन इजमाली (संक्षिप्त) कलमात पर इक्तिसार (बस) किया जाता है:

अमर का कौल (कथन) मुसलमानों का कौल है और जैद ने वही कहा जो काफिर कहा करते थे:

"क़ालू मा अन्तुम इल्ला बशरुम मिस्लुना" २ | काफिर बोले तुम तो नहीं मगर हम जैसे आदमी।

बल्कि जैद, जो इस्लाम का दावेदार है, का कौल उन काफिरों के कौल से भी ज्यादा बुरा है। वे जो अंबिया अलैहिमुस्सलाम को अपने जैसा बशर (इंसान) मानते थे, इसीलिए उनकी रिसालत (पैगम्बरी) के मुनकिर थे कि:

"मा अन्तुम इल्ला बशरुम मिस्लुना वमा अन्ज़लर्रहमानु मिन शैइन इन अन्तुम इल्ला तक़्ज़िबून" ३ | तुम तो नहीं मगर हमारी मिसल (तरह) बशर, और रहमान ने कुछ नहीं उतारा तुम निरा झूठ बोलते हो। (त)

वाकई जब उन ख़बीसों के नज़दीक वही-ए-नुबुव्वत बातिल थी तो उन्हें अपनी इसी बशरियत के सिवा क्या नज़र आता, लेकिन उनसे ज़्यादा दिल के अंधे वो हैं जो वही और नुबुव्वत का इकरार करें और फिर उन्हें अपना ही सा बशर जानें। जैद को "कुल इन्नमा अना बशरुम मिस्लुकुम" ४ तो सूझा और "यूहा इलय्या" न सूझा जो ला-इंतहा फर्क ज़ाहिर करता है। जैद ने उतना ही टुकड़ा लिया जो काफिर लेते थे। अंबिया अलैहिमुस्सलाम की बशरियत जिब्रील अलैहिस्सलाम की मल्कियत (फरिश्ता होने) से भी आला है। वे ज़ाहिरी सूरत में ज़ाहिरबीनों की आँखों में बशरियत रखते हैं जिसका मकसद मखलूक

का उनसे उन्स (लगाव) हासिल करना और उनसे फैज़ पाना है, इसलिए अल्लाह तआला इरशाद फरमाता है:

१ २ अल-कुरआनुल करीम ३६/ १५ ३ अल-कुरआनुल करीम ३६/ १५ ४ अल-कुरआनुल करीम १८/ ११०

पृष्ठ ६६३ / ७१२

فتاوٰی رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

بدریافتِ معرفت خود از دائرہ جنس ادب بیرون ست وحکم پر گفتگو کرنا جنسِ ادب سے باہر ہے اور مشابہات میں گفتگو تکلم در متشابہات دارد ۔ انتہی کلام عمرو۔ کے حکم میں ہے عمر و کا کلام ختم ہوا۔ (ت) مستفتی عرض کرتا ہے کہ جلد سے جلد اس کا جواب عنایت فرمایا جائے، اگر واپسی ڈاک ہو تو عین احسان و کرم ہے، اللہ تعالٰی حضور کو جزائے خیر دے۔ فقط

الجواب:

مستفتی کو تعجیل اور فقیر بتیس روز سے علیل، اور مسئلہ ظاہر وبین غیر محتاج دلیل، لہذا صرف ان اجمالی کلمات پر اقتصار ہوتا ہے، عمرو کا قول مسلمانوں کا قول ہے اور زید نے وہی کہا جو کافر کہا کرتے تھے: "قَالُوْا مَا اَنْتُمْ اِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا" 2 | کافر بولے تم تو نہیں مگر ہم جیسے آدمی۔ بلکہ زید مدعیِ اسلام کا قول ان کافروں کے قول سے بعید تر ہے وہ جو انبیاء علیہم الصلوٰۃ والسلام کو اپنا سا بشر مانتے تھے اس لئے ان کی رسالت سے منکر تھے کہ: "مَا اَنْتُمْ اِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا وَمَا اَنْزَلَ الرَّحْمٰنُ مِنْ شَیْءٍ اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا تَکْذِبُوْنَ" 3 | تم تو نہیں مگر ہماری مثل بشر، اور رحمان نے کچھ نہیں اتارا تم نرا جھوٹ کہتے ہو۔ (ت) واقعی جب ان خبیثاء کے نزدیک وحی نبوت باطل تھی تو انہیں اپنی اسی بشریت کے سوا کیا نظر آتا لیکن ان سے زیادہ دل کے اندھے وہ کہ وحی و نبوت کا اقرار کریں اور پھر انہیں اپنا ہی سا بشر جانیں، زید کو "قُلْ اِنَّمَا اَنَا بَشَرٌ مِّثْلُکُمْ" 4 سوجھا اور "یُوحٰی اِلَیَّ" نہ سوجھا جو غیر متناہی فرق ظاہر کرتا ہے، زید نے اتنا ہی ٹکڑا لیا جو کافر لیتے تھے، انبیاء علیہم الصلوٰۃ والسلام کی بشریت جبریل علیہ الصلوٰۃ والسلام کی ملکیت سے اعلٰی ہے وہ ظاہری صورت میں ظاہر بینوں کی آنکھوں میں بشریت رکھتے ہیں جس سے مقصود خلق کا ان سے انس حاصل کرنا اور ان سے فیض پانا، ولہذا ارشاد فرماتا ہے:

1 2 القرآن الكريم ٣٦/ ١٥ 3 القرآن الكريم ٣٦/ ١٥ 4 القرآن الكريم ١٨/ ١١٠

Fatawa-e-Razvia Volume 14

"And if We had made him an angel, We would have made him [in the form of] a man, and We would have covered them with what they cover themselves."[1] And if We had sent an angel as a messenger, We would certainly have sent him in the form of a man, and We would have kept them in the same doubt in which they are now. It has become clear that seeing the outward appearance of the Prophets (peace be upon them) and considering them like others, and thinking of their humanity as being like one's own, is the deception of those who see only the external and are blind of heart; they have fallen into Satan's trap.

They claimed equality with the saints, and imagined the Prophets to be like themselves. (Assuming equality with the saints is to imagine oneself like the Prophets. - Trans.)

Their eating, drinking, and sleeping—these human acts are not because they are in need of them, Heaven forbid! "I am not like any of you; I spend the night with my Lord, Who feeds me and gives me drink."[2] I am not like you; I spend the night with my Lord, and He feeds me and gives me drink. (Trans.)

These actions of theirs were also for the establishment of the Sunnah and the teaching of the Ummah, so that they could practically show the people the praiseworthy way in everything, just as their oversight and forgetfulness are mentioned in the Hadith: "I do not forget, but I am made to forget so that a Sunnah may be established."[3] I do not forget, I am made to forget so that in the state of oversight, the Ummah may know the method of the Sunnah. Imam Ajmal Muhammad Abdi ibn al-Hajj al-Makki (may his secret be sanctified) says in 'Al-Madkhal':

"He (peace and blessings of Allah be upon him) did not perform human actions for the sake of his own noble self, but rather it was from him (peace and blessings of Allah be upon him) by way of humanizing [the act] for the sake of following his example (peace and blessings of Allah be upon him). Do you not see the statement of Umar (may Allah be pleased with him): 'I marry women although I have no need for them,' and he said..."

That is, the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) did not perform human conditions like eating, drinking, sleeping, and sexual intercourse for the sake of his own noble self, but rather to give humans familiarity so that they

might follow the Prophet's example in these actions. Do you not see that Umar (may Allah be pleased with him) said: "I marry women although I have no need for them." And the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) said: "To me..."

[1] The Holy Quran 6/9 [2] Musnad Imam Ahmad bin Hanbal, from Musnad Abu Hurairah (may Allah be pleased with him), Dar al-Fikr Beirut 2/444 [3] Muwatta Imam Malik, Book of Action in Oversight, Mir Muhammad Kitab Khana Karachi, p. 84

फतावा-ए-रजविया जिल्द चौदह (14)

"और अगर हम फ़रिश्ते को रसूल बना कर भेजते, तो ज़रूर उसे मर्द की ही शक्ल में भेजते और ज़रूर उन्हें उसी शक में रखते जिसमें वे अब हैं।"[1] और अगर हम फ़रिश्ते को रसूल बना कर भेजते तो ज़रूर उसे मर्द ही की शक्ल में भेजते और ज़रूर उन्हें उसी मुगालते में रखते जिस धोखे में अब हैं। ज़ाहिर हुआ कि अम्बिया अलैहिमुस्सलाम की ज़ाहिरी सूरत देख कर उन्हें दूसरों की तरह समझना और उनकी बशरियत (मानवता) को अपने जैसा जानना, ज़ाहिरबीनों और दिल के अंधों का धोखा है; ये शैतान के धोखे में पड़े हैं।

"उन्होंने वलियों के साथ बराबरी का दावा किया और नबियों को अपने जैसा ही समझा।" (वलियों की बराबरी करना अपने आप को नबियों जैसा तसव्वुर करना है। - अनुवादक)

उनका खाना-पीना सोना ये बशरी अफ़आल (मानवीय कार्य) इसलिए नहीं कि वे उनके मोहताज हैं, कदापि नहीं (हाशा)! "मैं तुममें से किसी की तरह नहीं हूँ, मैं अपने रब के पास रात गुज़ारता हूँ, वह मुझे खिलाता भी है और पिलाता भी है।"[2] मैं तुम्हारी तरह नहीं हूँ, मैं अपने रब के पास रात बिताता हूँ, वह मुझे खिलाता भी है और पिलाता भी है। (अनुवादक)

उनके ये अफ़आल (कार्य) भी सुन्नत को क़ायम करने और उम्मत की तालीम के लिए थे ताकि हर बात में लोगों को पसंदीदा तरीक़ा अमली तौर पर दिखाएँ, जैसे उनका सहव-ओ-निस्यान (भूल-चूक) हदीस में है: "मैं भूलता नहीं हूँ बल्कि मुझे भुलाया जाता है ताकि सुन्नत का तरीक़ा क़ायम हो।"[3] मैं भूलता नहीं, मुझे भुलाया जाता है ताकि सहव (भूल) की हालत में उम्मत को सुन्नत का तरीक़ा मालूम हो। इमाम अजमल मुहम्मद अब्दी इब्नुल हाज मक्की (क़ुद्दिस सिर्रहु) 'मदख़ल' में फ़रमाते हैं:

"बेशक अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) बशरी अहवाल (मानवीय स्थितियाँ) अपनी मुक़द्दस ज़ात के लिए नहीं अपनाते थे, बल्कि वह उनकी जानिब से बशरी उलफ़त पैदा करने के लिए था ताकि लोग उनकी इत्तिबा (अनुसरण) करें। क्या तुम हज़रत उमर (रज़ियल्लाहु अन्हु) के इस कौल (कथन) को नहीं देखते: 'मैं औरतों से निकाह करता हूँ हालाँकि मुझे उनकी कोई हाजत (ज़रूरत) नहीं है,' और उन्होंने कहा..."

यानी रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) बशरी अहवाल जैसे खाना, पीना, सोना, जिमाअ (सहवास) अपनी नफ़्से करीम के लिए नहीं फ़रमाते थे, बल्कि बशर (इंसान) को उलफ़त दिलाने के लिए ताकि इन अफ़आल में हुज़ूर की पैरवी करें। क्या नहीं देखते कि हज़रत उमर (रज़ियल्लाहु अन्हु)

ने फ़रमाया: "मैं औरतों से निकाह करता हूँ और मुझे उनकी कुछ हाजत नहीं।" और रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) ने फ़रमाया: "मुझे..."

[1] अल-क़ुरआन अल-करीम 6/9 [2] मुसनद इमाम अहमद बिन हंबल, अज़ मुसनद अबू हुरैरा (रज़ियल्लाहु अन्हु), दारुल फ़िक्र बैरूत 2/444 [3] मुअत्ता इमाम मालिक, बाबुल अमल फ़ी सहव, मीर मुहम्मद कुतुब ख़ाना कराची, पृ. 84

"وَلَوْ جَعَلْنَهُ مَلَكًا لَّجَعَلْنَهُ رَجُلًا وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ مَّا يَلْبِسُونَ" ۱ اور اگر ہم فرشتے کو رسول کر کے بھیجتے تو ضرور اسے مرد ہی کی شکل میں بھیجتے اور ضرور انہیں اسی شبہ میں رکھتے جس دھوکے میں اب ہیں۔ ظاہر ہوا کہ انبیاء علیہم السلام کی ظاہری صورت دیکھ کر انھیں اوروں کی مثل سمجھنا ان کی بشریت کو اپنا سا جاننا ظاہر بینوں کور باطنوں کا دھوکا ہے یہ شیطان کے دھوکے میں پڑے ہیں۔

ہمسری با اولیاء برداشتند، انبیاء را ہمچوں خود پنداشتند (اولیاء کی برابری اختیار کرنا اپنے آپ کو انبیاء جیسا تصور کرنا ہے۔ت)

ان کا کھانا پینا سونا یہ افعال بشری اس لئے نہیں کہ وہ ان کے محتاج ہیں حاشا، لست کا حدکم انی ابیت عند ربی یطعمنی و یسقینی ۲ میں تمھاری طرح نہیں ہوں میں اپنے رب کے ہاں رات بسر کرتا ہوں وہ مجھے کھلاتا بھی ہے اور پلاتا بھی ہے۔ (ت)

ان کے یہ افعال بھی اقامت سنت و تعلیم امت کے لیے تھے کہ ہر بات میں طریقہ محمودہ لوگوں کو عملی طور سے دکھائیں جیسے ان کا سہو و نسیان حدیث میں ہے: انی لا انسی ولکن انسی لیستن بی ۳ میں بھولتا نہیں بھلایا جاتا ہوں تاکہ حالت سہو میں امت کو طریقہ سنت معلوم ہو۔ امام اجمل محمد عبدی ابن الحاج مکی قدس سرہ مدخل میں فرماتے ہیں:

انہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کان لایأتی الاحوال البشریۃ لاجل نفسہ المکرمۃ بل ذلك منہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم علی طریق التأنیس البشریۃ لاجل الاقتداء بہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم الاتری الی قول عمر رضی اللہ تعالٰی عنہ انی لاتزوج النساء و مالی علیھن حاجۃ وقد قال یعنی رسول اللہ صلی

اللہ تعالٰی علیہ وسلم احوال بشری کھانا پینا سونا جماع اپنے نفس کریم کے لئے نہ فرماتے تھے بلکہ بشر کو انس دلانے کے لئے کہ ان افعال میں حضور کی اقتدا کریں، کیا نہیں دیکھتا کہ عمر رضی اللہ تعالٰی عنہ نے فرمایا: میں عورتوں سے نکاح کرتا ہوں اور مجھے ان کی کچھ حاجت نہیں۔ اور رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم نے فرمایا: مجھے

۱ القرآن الکریم ۶/۹ ۲ مسند امام احمد بن حنبل از مسند ابوہریرہ رضی اللہ تعالٰی عنہ دارالفکر بیروت ۲ / ۴۴۴ ۳ مؤطا امام مالك باب العمل فی سہو میر محمد کتب خانہ کراچی ص ۸۴

Fatawa Razawiyya Volume 14

[Arabic Text Block]: Allah's blessings and peace be upon him. "Perfume and women have been made dear to me from your world, and the coolness of my eyes has been placed in prayer." So, look at the wisdom in the words of the Prophet ﷺ: he said "have been made dear" and did not say "I loved [them]". And he said "from your world", attributing it to them and not to his own noble self ﷺ. This indicates that the love of the Holy Prophet ﷺ was exclusive to his Lord Almighty. This is proven by his saying: "and the coolness of my eyes has been placed in prayer." Thus, the Holy Prophet ﷺ was human in outward appearance but angelic in inner reality. Therefore, he ﷺ did not engage in any human conditions except to provide comfort to his Ummah and to establish Shariah for them, not because he was in need of any of it, as explained before. Due to ignorance of these magnificent attributes and praiseworthy qualities, the wretched ignorant person said: "What is the matter with this Messenger that he eats food and walks in the markets?"

[Urdu Translation/Commentary Block]: From your world, fragrance, the love of women, and the coolness of my eyes in prayer have been placed. He did not say that I kept them as friends. And he said: "From your world," so he attributed it to others and not to his own noble self, Allah's blessings and peace be upon him. It is known that the love of the Holy Prophet ﷺ is special with his Lord Almighty, which is indicated by this noble saying that "the coolness of my eyes was placed in prayer." Thus, the Holy Prophet's ﷺ outward form is human and the inner is angelic. So, the Holy Prophet ﷺ performed these human actions merely to provide comfort to his Ummah and for the sake of establishing the Shariah for them, not because the Holy Prophet had any need for any of it. As stated above, due to ignorance of these magnificent attributes and praiseworthy virtues, the poor ignorant person, meaning the disbeliever, said: "What has happened to this Messenger that he eats food and walks in the markets?"

[Footer Paragraph]: Amr spoke the truth that the Holy Prophet ﷺ did not say this statement from his own side, but was commanded to say it. The wisdom behind it is teaching humility, comforting the Ummah, and blocking the path of Christian exaggeration. The first and second are obvious, and the third is that the Ummah of Christ (peace be upon him) called him God and the son of God based on those virtues. Then, who can estimate the greatness of the status of the Muhammadi virtues (upon its possessor be the best of blessings and salutations)? Here, to close

the door on such exaggeration, it was taught to say: "Say, I am a human like you," not God or the son of God.

[Footnote]: 1. Al-Madkhal, chapter on etiquette in meeting with family, Dar al-Kutub al-Ilmiyah Beirut 2/193 Page 665 of 712

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदह (14)

[अरबी पाठ ब्लॉक]: अल्लाह तआला उन पर दरूद और सलाम भेजे। "तुम्हारी दुनिया में से खुशबू और औरतें मुझे प्रिय बना दी गईं, और मेरी आँखों की ठंडक नमाज़ में रखी गई।" तो हुज़ूर ﷺ के शब्द की हिकमत देखें; आपने फरमाया "प्रिय बना दी गईं" और यह नहीं कहा कि "मैंने उन्हें प्रिय रखा"। और फरमाया "तुम्हारी दुनिया में से", तो इसे दूसरों की ओर निस्बत दी न कि अपनी ज़ात-ए-करीम की ओर। इससे पता चलता है कि हुज़ूर अकदस ﷺ की मुहब्बत अपने मौला अज़्ज़वजल के साथ खास थी। इस पर आपका यह फरमान दलालत करता है कि "मेरी आँखों की ठंडक नमाज़ में रखी गई।" अतः हुज़ूर अकदस ﷺ ज़ाहिरी तौर पर बशरी (मानव) और बातिनी (आंतरिक) तौर पर मलकी (फ़रिश्तानुमा) थे। इसलिए हुज़ूर ﷺ मानवीय स्थितियों में से किसी भी चीज़ की ओर रुजू नहीं फ़रमाते थे मगर अपनी उम्मत को मानस (परिचित) करने और उनके लिए शरीयत कायम करने के वास्ते, न कि इसलिए कि हुज़ूर को उनमें से किसी चीज़ की ज़रूरत थी, जैसा कि पहले बयान हो चुका है। इन्हीं महान गुणों और प्रशंसनीय विशेषताओं से अज्ञानता के कारण बेचारे जाहिल ने कहा: "इस रसूल को क्या हुआ कि यह खाना खाता है और बाज़ारों में चलता है?"

[उर्दू अनुवाद/टीका ब्लॉक]: तुम्हारी दुनिया में से खुशबू, औरतों की मुहब्बत और मेरी आँखों की ठंडक नमाज़ में रखी गई है, यह न फ़रमाया कि मैंने उन्हें दोस्त रखा, और फ़रमाया: तुम्हारी दुनिया में से, तो उसे औरों की तरफ निस्बत फ़रमाया न कि अपने नफ़्स-ए-करीम की तरफ, सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम। मालूम हुआ कि हुज़ूर अकदस सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम की मुहब्बत अपने मौला अज़्ज़वजल के साथ खास है जिस पर यह इरशाद-ए-करीम दलालत करता है कि मेरी आँखों की ठंडक नमाज़ में रखी गई। तो हुज़ूर अकदस सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम की ज़ाहिर सूरत बशरी और बातिन मलकी है, तो हुज़ूर अकदस सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम ये अफ़आल-ए-बशरी महज़ अपनी उम्मत को उनस दिलाने और उनके लिए शरीयत कायम फ़रमाने के वास्ते करते थे न कि हुज़ूर को उनमें से किसी शै की कुछ हाजत हो। जैसा कि ऊपर बयान हो चुका, उन्हीं औसाफ़-ए-जलीला व फ़ज़ायल-ए-हमीदा से जहल के बाइस बेचारे जाहिल यानी काफ़िर ने कहा कि इस रसूल को क्या हुआ खाना खाता है और बाज़ारों में चलता है।

[फुटर पैराग्राफ]: अम्र ने सच कहा कि यह कौल हुज़ूर अकदस सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम ने अपनी तरफ से न फ़रमाया बल्कि इसके फ़रमाने पर मामूर हुए, जिसकी हिकमत तालीम-ए-तवाज़ु व तानीस-ए-उम्मत व सद-ए-गुलू-ए-नसरानियत है। अव्वल दोम ज़ाहिर, और सोम यह कि मसीह

अलैहिस्सलाम को उनकी उम्मत ने उन फ़ज़ायल पर खुदा और खुदा का बेटा कहा, फिर फ़ज़ायल-ए-मुहम्मदिया अली साहिबिहा अफज़लुल सलात वत-तहिया की अज़मत-ए-शान का अंदाज़ा कौन कर सकता है? यहाँ इस गुलू के सद-ए-बाब के लिए तालीम फ़रमाई गई कि कहो मैं तुम जैसा बशर हूँ, खुदा या खुदा का बेटा नहीं।

[पाद-टिप्पणी]: 1. अल-मदख़ल, अहल-ओ-अयाल से मिलने के आदाब का अध्याय, दारुल कुतुब अल-इल्मिया बेरुत 2/193 पृष्ठ 665 / 712

[عربی متن]: صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم حبب الی من دنیاکم الطیب والنساء وجعلت قرۃ عینی في الصلوٰۃ فأنظر الی حکمۃ قولہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم حبب ولم یقل احببت وقال من دنیاکم فاضافھا الیھم دونہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم فدل علی انہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کان حبہ خاصاً بمولاہ عزوجل یدل علیہ قولہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم وجعلت قرۃ عینی فی الصلوٰۃ فکان صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم بشری الظاھر ملکی الباطن فکان صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم لایأتی الی شیئ من احوال البشریۃ الایتأنیسالامتہ تشریعا لھا لا انہ محتاج الی شیئ من ذلک کما تقدم وللجھل بھذہ الاوصاف الجلیلۃ والخصال الحمیدۃ قال الجاہل المسکین "مَالِ ھٰذَا الرَّسُوْلِ یَأْکُلُ الطَّعَامَ وَیَمْشِیْ فِي الْاَسْوَاقِ"۔

[اردو ترجمہ و تشریح]: تمھاری دنیا میں سے خوشبو، عورتوں کی محبت اور میری آنکھوں کی ٹھنڈک نماز میں رکھی گئی ہے، یہ نہ فرمایا کہ میں نے انھیں دوست رکھا، اور فرمایا: تمھاری دنیا میں سے تو اسے اوروں کی طرف اضافت فرمایا نہ کہ اپنے نفس کریم کی طرف، صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم، معلوم ہوا کہ حضور اقدس صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کی محبت اپنے مولٰی عزوجل کے ساتھ خاص ہے جس پر یہ ارشاد کریم دلالت کرتا ہے کہ میری آنکھوں کی ٹھنڈک نماز میں رکھی گئی، تو حضور اقدس صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کی ظاہر صورت بشری اور باطن ملکی ہے، تو حضور اقدس صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم یہ افعال بشری محض اپنی امت کو انس دلانے اور ان کے لئے شریعت قائم فرمانے کے واسطے کرتے تھے نہ کہ حضور کو ان میں سے کسی شے کی کچھ حاجت ہو، جیسا کہ اوپر بیان ہو چکا انھیں اوصاف جلیلہ و فضائل حمیدہ سے جہل کے باعث بیچارے جاہل یعنی کافر نے کہا اس رسول کو کیا ہوا کھانا کھاتا ہے اور بازاروں میں چلتا ہے۔

[نیچے کا پیراگراف]: عمر و نے سچ کہا کہ یہ قول حضور اقدس صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم نے اپنی طرف سے نہ فرمایا بلکہ اس کے فرمانے پر مامور ہوئے جس کی حکمت تعلیم تواضع و تانیس امت و سد غلو نصرانیت ہے، اول دوم ظاہر، اور سوم یہ کی مسیح علیہ الصلوٰۃ والسلام کو ان کی امت نے ان فضائل پر خدا اور خدا کا بیٹا کہا پھر فضائل محمدیہ علی صاحبہا افضل الصلوٰۃ والتحیۃ کی عظمت شان کا اندازہ کون کر سکتا ہے، یہاں اس غلو کے سد باب کے لئے تعلیم فرمائی گئی کہ کہو میں تم جیسا بشر ہوں خدا یا خدا کا بیٹا نہیں۔

[حاشیہ]: 1 المدخل فصل فی آدابه فی الاجتماع بأہلہ دارالکتب العلمیہ بیروت ۲/ ۱۹۳ Page 665 of 712

Fatawa Razawiyya, Volume 14

Yes, "Revelation is sent to me" means I am a Messenger; the first phrase was to repel the excess of Christianity (deifying humans), and the second phrase to repel the negligence of Satanism (disrespecting prophets) is similar to what was revealed elsewhere:

"Say: Glory be to my Lord! Am I anything but a human messenger?"[1] — Say, "Purity belongs to my Lord, I am not God, I am but a human messenger."

To repel both of these [deviations], both noble words were combined in the Kalimah of Shahadah (Testimony of Faith):-

Ashhadu anna Muhammadan 'abduhu wa rasuluh. | I bear witness that Muhammad (peace and blessings of Allah be upon him) is the servant and messenger of Allah. (T)

They are servants, not God; they are messengers, not separate from God. It is Satanism for someone to leave the second phrase of superior distinction and restrict themselves to the first phrase of humility. It is the effect of this misguidance that calling the claim of equality with the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) merely an "unworthy act" is inadequate. An unworthy act would be like someone slapping Zaid without cause—meaning that Zaid who does not utter disbelief and misguidance—so where is this compared to that claim of equality which is pure disbelief? And ascribing a claim of being higher (arfi'at) than the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) to the Saints (may Allah be pleased with them) is pure fabrication and misunderstanding. God forbid, no Saint, no matter how great their status, can step outside the circle of servitude to the Master. The great Prophets cannot claim equality; the Chief of Prophets, Ibrahim the Friend of the Almighty (peace and blessings be upon him), after hearing the sermon of virtues of the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) on the Night of Mi'raj, said to all the Prophets and Messengers (peace and blessings be upon them): "Because of these virtues, Muhammad (peace and blessings of Allah be upon him) [is superior to you all]"[2]. For these reasons, Muhammad (peace and blessings of Allah be upon him) became superior to all of you. With what face would a Saint claim superiority? And whoever does so, God forbid, would not be a Saint but a devil. Hazrat Sayyiduna Bayazid Bastami and those like him (may Allah be pleased with them), at the time of the descent of special manifestation, are like the tree of Moses. Sayyiduna Musa, the Interlocutor of Allah (peace and blessings be upon him), heard from the tree:

"O Moses! Indeed, I am Allah, the Lord of the worlds."[3] "O Moses! Verily, I am Allah, the Lord of all the worlds." Did every tree say this? God forbid! Rather, it was the One, the Subduer, who...

---

[1] Al-Quran Al-Karim 17/93 [2] Hadith Qudsi [3] Al-Quran Al-Karim 28/30

फ़तावा रज़विया, जिल्द 14

हाँ, "मेरी ओर वह्य (प्रकाशना) भेजी जाती है" मैं एक रसूल हूँ, ईसाइयत की अतिरंजना (इफ़रात) को दूर करने के लिए यह पहला शब्द था और शैतानियत की कमी (तफ़रीत) को दूर करने के लिए दूसरा शब्द इसी के समान है जो दूसरी जगह इर्शाद हुआ:

"कह दो: पवित्र है मेरा रब! क्या मैं एक इंसान रसूल के सिवा कुछ और हूँ?"[1] — तुम कह दो कि पाकी है मेरे रब को, मैं खुदा नहीं हूँ, मैं तो एक इंसान रसूल हूँ।

इन दोनों के निवारण के लिए कलमा-ए-शहादत में दोनों महान शब्दों को एक साथ रखा गया है:-

अशहदु अन्ना मुहम्मदन अब्दुहू व रसूलुहु। | मैं घोषणा करता हूँ कि हज़रत मुहम्मद (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) अल्लाह के बंदे और रसूल हैं। (त)

बंदे हैं खुदा नहीं, रसूल हैं खुदा से जुदा नहीं। यह शैतानियत है कि कोई दूसरे श्रेष्ठता वाले शब्द को छोड़कर केवल पहले विनम्रता वाले शब्द पर ही रुक जाए। इसी गुमराही का असर है कि हुज़ूर अकदस (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) से समानता (मसावात) के दावे को केवल एक "अनुचित कार्य" कहा गया। अनुचित कार्य तो यह भी है कि कोई बिना किसी कारण के ज़ैद को थप्पड़ मार दे—यानी उस ज़ैद को जो कुफ़्र और गुमराही की बातें न करता हो—तो कहाँ यह बात और कहाँ समानता का वह दावा जो शुद्ध कुफ़्र है? और औलिया (अल्लाह उनसे प्रसन्न हो) की ओर हुज़ूर अकदस (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) से उच्चता (अफ़्ज़ीयत) का दावा करना केवल झूठा आरोप और समझ की कमी है। खुदा न करे, कोई वली चाहे कितने ही महान पद पर क्यों न हो, सरकार की गुलामी के दायरे से बाहर कदम नहीं रख सकता। बड़े-बड़े नबी भी समानता का दावा नहीं कर सकते; नबियों के सरदार, खलील-ए-किबरिया (अलैहिस्सलातु वस्सलाम) ने शब-ए-मेराज में हुज़ूर अकदस (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के गुणों का उपदेश सुनकर तमाम नबियों और रसूलों (अलैहिमुस्सलातु वत्तस्लीम) से फरमाया: "इस श्रेष्ठता के कारण मुहम्मद (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) [तुम सब से अफजल हुए]"[2]। इन कारणों से मुहम्मद (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) तुम सब से श्रेष्ठ हुए। कोई वली किस मुँह से श्रेष्ठता का दावा करेगा? और जो करेगा, वह वली नहीं बल्कि शैतान होगा। हज़रत सय्यिदुना बायज़ीद बुस्तामी और उनके जैसे अन्य (अल्लाह उनसे प्रसन्न हो) विशेष ईश्वरीय प्रकाश (तजल्ली) के अवतरण के समय हज़रत मूसा के पेड़ के समान होते हैं। सय्यिदुना मूसा कलीम उल्लाह (अलैहिस्सलातु वत्तस्लीम) को पेड़ में से सुनाई दिया:

"हे मूसा! वास्तव में मैं ही अल्लाह हूँ, समस्त लोकों का रब।"[3] "ऐ मूसा! बेशक मैं अल्लाह हूँ, सारे जहानों का रब।" क्या यह हर पेड़ ने कहा था? खुदा न करे! बल्कि उस अकेले कहर ढाने वाले ने जिसने...

---

[1] अल-कुरान अल-करीम 17/93 [2] हदीस-ए-कुदसी [3] अल-कुरान अल-करीम 28/30

ہاں "یوحی الی" رسول ہوں، دفع افراط نصرانیت کے لئے پہلا کلمہ تھا اور دفع تفریط ابلیسیت کے لئے دوسرا کلمہ اسی کی نظیر ہے جو دوسری جگہ ارشاد ہوا:

"قُلْ سُبْحَانَ رَبِّي هَلْ كُنْتُ إِلَّا بَشَرًا رَسُولًا ﴿۹۳﴾" ۱۔ تم فرمادو پاکی ہے میرے رب کو میں خدا نہیں میں تو انسان رسول ہوں۔

انہیں دونوں کے دفع کو کلمہ شہادت میں دونوں لفظ کریم جمع فرمائے گئے:-

اشہد ان محمدا عبدہ ورسولہ۔ | میں اعلان کرتا ہوں کہ حضرت محمد صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم اللہ کے بندے اور رسول ہیں۔ (ت)

بندے ہیں خدا نہیں، رسول ہیں خدا سے جدا نہیں، شیطنت اس کی کہ دوسرا کلمہ امتیاز اعلٰی چھوڑ کر پہلے کلمہ تواضع پر اقتصار کرے، اسی ضلالت کا اثر ہے کہ حضور اقدس صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم سے دعوٰی مساوات کو صرف نالائق حرکت کہا، نالائق حرکت تو یہ بھی ہے کہ کوئی بلا وجہ زید کو طمانچہ مار دے یعنی اس زید کو جس نے کفر وضلال نہ بکتے ہوں، پھر کہاں یہ اور کہاں وہ دعوٰی مساوات کہ کفر خالص ہے، اور اس کا اولیاء رضی اللہ تعالٰی عنہم کی طرف معاذ اللہ حضور اقدس صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم سے ارفعیت کا ادعا نسبت کرنا محض افتراء اور کج فہمی ہے حاشا کوئی ولی کیسے ہی مرتبہ عظیمہ پر ہو سرکار کے دائرہ غلامی سے باہر قدم نہیں رکھ سکتا، اکابر انبیاء تو دعوٰی مساوات کر نہیں سکتے، شیخ الانبیاء خلیل کبریا علیہ الصلوۃ والثناء نے شب معراج حضور اقدس صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کا خطبہ فضائل سن کر تمام انبیاء ومرسلین علیہم الصلوۃ والتسلیم سے فرمایا: بھذا فضلکم محمد صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم ۲ ان وجوہ سے محمد

صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم تم سب سے افضل ہوئے۔ ولی کس منہ سے دعویٰ ارفعیت کرے گا، اور جو کرے گا حاشا ولی نہ ہوگا شیطان ہوگا، حضرت سیدنا بایزید بسطامی اور ان کے امثال ونظائر رضی اللہ تعالیٰ عنہم وقت ورود تجلی خاص شجرہ موسیٰ ہوتے ہیں سیدنا موسیٰ کلیم اللہ علیہ الصلوۃ والتسلیم کو درخت میں سے سنائی دیا:

"یٰمُوْسٰۤى اِنِّیْۤ اَنَا اللّٰهُ رَبُّ الْعٰلَمِیْنَۙ(۳۰)" ۳ "اے موسیٰ! بیشک میں اللہ ہوں رب سارے جہاں کا، کیا یہ ہر پیڑ نے کہا تھا حاشا للہ بلکہ واحد قہار نے جس نے

---

۱ القرآن الکریم ۱۸/ ۹۳ ۲ حدیث قدسی ۳ القرآن الکریم ۲۸/ ۳۰

Fatawa Razawiya (Volume 14)

[He] manifested on a tree and that speech was heard from the tree. Can the Lord of Honor manifest on a tree but not on His beloved Bayazid? No, no! It was certainly a divine manifestation; Bayazid's speech was heard from his tongue just as it was heard from the tree, and the Speaker was Allah Almighty. He said there: "O Moses! Indeed, I am Allah, the Lord of the worlds."[1] (O Moses! I am Allah, the Lord of all the worlds. - Trans). He also said here: "Glory be to Me, how great is My status"[2] (I am pure and my status is high. - Trans). And if it is proven, then also this: "My banner is higher than the banner of Muhammad (peace and blessings of Allah be upon him)."[3] (My banner is higher than the banner of Muhammad, peace and blessings of Allah be upon him. - Trans). Undoubtedly, the Divine Banner is higher and loftier than the Muhammadi banner. Hadrat Mawlawi [Rumi] (may his secret be sanctified) has explained this point beautifully in the Mathnawi, and clarified it with the example of jinn possession—that if a jinn can possess a human and speak through their tongue, is Allah Almighty not capable of manifesting upon His servant and speaking through their tongue such that it is heard? Certainly, Allah is capable, and the objector's objection is false. Its resolution had already occurred in the time of Hadrat Bayazid Bistami (may Allah be pleased with him). Superficial and unaware people complained to him, saying, "You often say 'Glory be to Me, how great is My status'." He replied, "God forbid, I do not say it." They said, "You definitely say it; we all hear it." He said, "Whoever says such a thing deserves to be killed. I happily give you permission: when you hear me saying this, strike me with daggers without hesitation." They all waited with daggers until a manifestation descended upon him, and the same was heard: "Glory be to Me, how great is My status, I am free from all defects, how great is My majesty." Those people rushed from four sides with daggers and struck the Hadrat. Wherever anyone struck a dagger, it hit them in the same spot on their own body, and not even a mark appeared on the Hadrat. When he regained consciousness, he saw the people lying wounded. He said, "Did I not tell you that I do not say it? He [Allah] says it, Whose saying is correct. And Allah knows best."

Problem 295 to 297: From the city of Bharuch, Lal Bazar, Chinarwad, sent by Mawlawi Abbas Miyan son of Mawlawi Ali Miyan Sahib, 1st Rabi-ul-Awwal 1338 AH. What do the scholars of religion say regarding these matters: (1) A Mawlawi named Ahmad Saeed from Delhi, of Madrasa Aminiya which is a branch of Deoband, recently ten days...

[1] Al-Quran Al-Karim 28/30 [2] Tazkirat-ul-Awliya, Chapter 14, Account of Bayazid Bistami, Islamiya Steam Press, Lahore, p. 112 [3] Tazkirat-ul-Awliya, Chapter 14, Account of Bayazid Bistami, Islamiya Steam Press, Lahore, p. 89, 112

[उसने] एक पेड़ पर प्रकाश डाला (तजल्ली फ़रमाई) और वह बात पेड़ से सुनने में आई। क्या रब्ब-उल-इज़्ज़त एक पेड़ पर तजल्ली फ़रमा सकता है और अपने महबूब बाएज़ीद पर नहीं? नहीं, नहीं! वह निश्चित रूप से रब्बानी तजल्ली थी; बाएज़ीद की ज़बान से कलाम सुना जाता था, जैसे पेड़ से सुना गया और बोलने वाला अल्लाह अज़्ज़-व-जल्ल था। उसने वहाँ फ़रमाया: "हे मूसा! वास्तव में मैं अल्लाह हूँ, सारे जहाँ का पालनहार।"[1] (हे मूसा! मैं अल्लाह हूँ, सारे जहाँ का पालनहार। - त)। उसने यहाँ भी फ़रमाया: "मेरी पाकी बयान की जाए, मेरी शान कितनी बुलंद है"[2] (मैं पाक हूँ और मेरी शान ऊँची है। - त)। और अगर यह साबित हो जाए तो यह भी कि "मेरा झंडा मुहम्मद (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के झंडे से बुलंद है।"[3] (मेरा झंडा मुहम्मद सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम के झंडे से बुलंद है। - त)। निस्संदेह अल्लाह का झंडा मुहम्मदी झंडे से बुलंद और आला है। हज़रत मौलवी [रूमी] (क़ुद्दिस सिर्रहु) ने मसनवी शरीफ़ में इस मुकाम की बहुत विस्तार से व्याख्या की है और जिन्नों के कब्ज़े के उदाहरण से इसे स्पष्ट किया है कि यदि एक जिन्न एक इंसान पर हावी होकर उसकी ज़बान से बोल सकता है, तो क्या रब्ब अज़्ज़-व-जल्ल इस पर सक्षम नहीं है कि वह अपने बंदे पर तजल्ली फ़रमाकर ऐसा कलाम फ़रमाए जो उसकी ज़बान से सुनाई दे? निस्संदेह अल्लाह सक्षम है और एतराज करने वाले का एतराज झूठा है। इसका फैसला स्वयं हज़रत बाएज़ीद बुस्तामी (रज़ियल्लाहु अन्हु) के समय में हो चुका है। ज़ाहिर को देखने वाले अनजान लोगों ने उनसे शिकायत की कि आप 'सुब्हानी मा आज़मा शानी' (मेरी पाकी है, मेरी शान कितनी बड़ी है) कहा करते हैं। उन्होंने फ़रमाया: 'तौबा! मैं नहीं कहता।' उन्होंने कहा, 'आप ज़रूर कहते हैं, हम सब सुनते हैं।' फ़रमाया: 'जो ऐसा कहे वह कत्ल के लायक है। मैं खुशी-खुशी तुम्हें इजाज़त देता हूँ, जब मुझे ऐसा कहते सुनो तो बिना झिझक खंजर मार दो।' वे सब खंजर लेकर समय का इंतज़ार करने लगे, यहाँ तक कि हज़रत पर तजल्ली नाज़िल हुई और वही सुनने में आया 'सुब्हानी मा आज़मा शानी', मैं सब ऐबों से पाक हूँ, मेरी शान कितनी ही बड़ी है। वे लोग चारों तरफ से खंजर लेकर दौड़े और हज़रत पर वार किया। जिस व्यक्ति ने जिस जगह खंजर मारा, वह खुद उसके उसी अंग पर लगा और हज़रत पर एक खरोंच भी नहीं आई। जब होश आया तो देखा लोग घायल पड़े हैं। फ़रमाया: 'क्या मैंने नहीं कहा था कि मैं नहीं कहता, वह फ़रमाता है जिसका फ़रमाना उचित है, वल्लाह-ओ-आलम (अल्लाह बेहतर जानता है)।'

मसला 295 से 297: शहर भरूच, लाल बाज़ार, चिनारवाड़ से प्रेषक मौलवी अब्बास मियां पुत्र मौलवी अली मियां साहब, 1 रबी-ुल-अव्वल 1338 हिजरी। क्या फ़रमाते हैं दीन के उलेमा इन

मसलों के बारे में: (1) एक मौलवी अहमद सईद नाम का दिल्ली मदरसा अमीनिय्या का जो देवबंद की एक शाखा से है, अभी दस दिन...

---

[1] अल-क़ुरान अल-करीम 28/30 [2] तज़किरात-उल-औलिया, अध्याय 14, बाएज़ीद बुस्तामी का ज़िक्र, मत्तबा इस्लामिया स्टीम प्रेस, लाहौर, पृष्ठ 112 [3] तज़किरात-उल-औलिया, अध्याय 14, बाएज़ीद बुस्तामी का ज़िक्र, मत्तबा इस्लामिया स्टीम प्रेस, लाहौर, पृष्ठ 89, 112

درخت پر تجلی فرمائی اور وہ بات درخت سے سننے میں آئی کیا رب العزت ایک درخت پر تجلی فرما سکتا ہے اور اپنے محبوب بایزید پر نہیں؟ نہیں نہیں وہ ضرور تجلی ربانی تھی کلام بایزید کی زبان سے سنا جاتا تھا، جیسے درخت سے سنا گیا اور متکلم اللہ عزوجل تھا اس نے وہاں فرمایا: "یٰمُوْسٰۤی اِنِّیْۤ اَنَا اللّٰهُ رَبُّ الْعٰلَمِیْنَۙ"[1] (اے موسیٰ ! میں اللہ ہوں رب سارے جہاں کا۔ت) اسی نے یہاں بھی فرمایا: "سبحانی ما اعظم شانی"[2] (میں پاک ہوں اور میری شان بلند ہے۔ت) اور ثابت ہو تو یہ بھی کہ "لوائی ارفع من لواء محمد صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم"[3] (میرا جھنڈا محمد صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کے جھنڈے سے بلند ہے۔ ت) بیشک لواء الہی لواء محمدی سے ارفع واعلیٰ ہے، حضرت مولوی قدس سرہ المعنوی نے مثنوی شریف میں اس مقام کی خوب تفصیل فرمائی ہے اور تسلط جن سے اس کی توضیح کی ہے کہ انسان پر ایک جن مسلط ہو کر اس کی زبان سے کلام کرے اور رب عزوجل اس پر قادر نہیں کہ اپنے بندے پر تجلی فرما کر کلام فرمائے جو اس کی زبان سے سننے میں آئے بلاشبہ اللہ قادر ہے اور معترض کا اعتراض باطل، اس کا فیصلہ خود حضرت بایزید بسطامی رضی اللہ تعالیٰ عنہ کے زمانہ میں ہو چکا ظاہر بینوں بے خبروں نے ان سے شکایت کی کہ آپ سبحانی ما اعظم شانی کہا کرتے ہیں، فرمایا: حاشا میں نہیں کہتا کہا آپ ضرور کہتے ہیں ہم سب سنتے ہیں فرمایا: جو ایسا کہے واجب القتل ہے میں بخوشی تمہیں اجازت دیتا ہوں جب مجھے ایسا کہتے سنو بے دریغ خنجر ماردو، وہ سب خنجر لے کر منتظر وقت رہے یہاں تک کہ حضرت پر تجلی وارد ہوئی اور وہی سننے میں آیا سبحانی ما اعظم شانی مجھے سب عیبوں سے پاکی ہے میری شان کیا ہی بڑی ہے، وہ لوگ چار طرف سے خنجر لے کر دوڑے اور حضرت پر وار کئے جس نے جس جگہ خنجر مارا تھا خود اس کے اسی جگہ لگا اور حضرت پر

خط بھی نہ آیا، جب افاقہ ہوا دیکھا لوگ زخمی پڑے ہیں، فرمایا: میں نہ کہتا تھا کہ میں نہیں کہتا وہ فرماتا ہے جسے فرمانا بجا، واللہ اعلم۔

مسئلہ ۲۹۵ تا ۲۹۷: از شہر بھڑوچ لال بازار چنار واڑ مرسلہ مولوی عباس میاں ولد مولوی علی میاں صاحب یکم ربیع الاول ۱۳۳۸ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین ان مسائل میں کہ: (۱) ایک مولوی احمد سعید نام کا دہلی مدرسہ امینیہ کا جو دیوبند کی شاخ سے ہے ابھی دس روز

---

[1] القرآن الکریم ۲۸ / ۳۰ [2] تذکرۃ الاولیاء باب ۱۴ ذکر بایزید بسطامی مطبع اسلامیہ اسٹیم پریس لاہور ص ۱۱۲ [3] تذکرۃ الاولیاء باب ۱۴ ذکر بایزید بسطامی مطبع اسلامیہ اسٹیم پریس لاہور ص ۸۹، ۱۱۲

Fatawa-e-Razvia Volume 14

...of Muharram Sharif, someone came to Bharuch for a sermon. He said during the sermon that for the buying and selling of Paradise, a broker (dalal) is needed, just as here a broker is used for transactions. He claimed that for the Prophet, the Messenger of Allah (peace be upon him), he doesn't know any word better than 'broker' at this moment, and that 'broker' is a fine word. Now, what does 'broker' mean? Does this praise or insult our Holy Prophet (peace be upon him)? Is there any other word more worthy of praise or not? Does saying such a word harm one's faith?

(2) There is great disrespect in reciting Mawlid Sharif. The arrival of our Holy Prophet (peace be upon him) and the souls of saints, and standing up for respect, is also considered bad. So, is reciting Mawlid now bad or good?

(3) Regarding Ahmed Saeed of Madrasa Aminia Delhi, Imam of Sunehri Masjid, is his belief according to Ahl-e-Sunnat wal Jama'at or not? What do his answers to the above questions indicate? Please clarify and be rewarded.

The Answer:

(1) The Messenger of Allah (peace be upon him) is the owner of Paradise by the grant of his Lord, and he is the giver of Paradise, granting it to whomever he wishes. Imam Hujjat al-Islam Ghazali, then Imam Ahmad Qastallani in 'Al-Mawahib al-Ladunniyyah', and then Allama Muhammad Zurqani in its commentary state:

"Indeed, Allah Almighty has made him the owner of all lands on Earth, and indeed, he (peace be upon him) used to grant whatever portion of the land of Paradise he wished to whomever he wished; thus the land of this world is even more so."

Allah Almighty has made the Prophet owner of all lands of this world and the hereafter. He may grant as much land in Paradise as he wishes as a fiefdom to whomever he wants, so what is there to say about the land of this world?

Brokerage is a lowly profession, viewed with contempt. In 'Fath al-Qadir', a broker is categorized alongside sweepers and barbers. The text is:

"As for the testimony of people of lowly professions like sweepers, scavengers, weavers, and barbers, the correct view is that it is accepted because a community has taken it up..."

Regarding the testimony of those in lowly businesses, for example, sweepers, water-carriers, weavers, and barbers; the most correct view is that it shall be accepted because this work is done by many people.

1 Al-Mawahib al-Ladunniyyah, Al-Maqsad al-Rabi', Al-Fasl al-Thani, Al-Maktab al-Islami Beirut 2/626, Sharh al-Zurqani 'ala al-Mawahib al-Ladunniyyah, Al-Maqsad al-Rabi', Al-Fasl al-Thani, Dar al-Ma'rifah Beirut 5/242

फ़तावा रिज़विया खंड १४

...मुहर्रम शरीफ़ के दौरान, कोई भरूच में उपदेश देने आया था। उसने अपने उपदेश में कहा कि स्वर्ग (जन्नत) की ख़रीद-फ़रोख़्त में एक दलाल (बिचौलिये) की ज़रूरत होती है, जैसे यहाँ किसी चीज़ की ख़रीद-फ़रोख़्त में दलाल की मध्यस्थता से काम होता है, वैसे ही वहां के लिए भी दलाल पैगंबर रसूल अल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) हैं। उसने कहा कि मुझे इसके अलावा कोई दूसरा शब्द इस अवसर पर इससे बेहतर नहीं मालूम होता, 'दलाल' यही शब्द उत्तम है। अब 'दलाल' किसे कहते हैं? इससे हमारे नबी करीम (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) की महिमा बढ़ी या अपमान हुआ? इसके अलावा और कोई शब्द अधिक प्रशंसा के योग्य है या नहीं? ऐसे शब्द कहने से ईमान को कोई नुक़सान है या नहीं?

(२) मौलूद शरीफ़ पढ़ने में बहुत अपमान होता है, हमारे नबी करीम (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) और हज़रत की रूहों (आत्माओं) का आना और सम्मान में खड़ा होना भी बुरा है। तो यह मौलूद पढ़ना अब बुरा है या अच्छा?

(३) मदरसा अमीनिया दिल्ली के सुनहरी मस्जिद के इमाम अहमद सईद का अक़ीदा (आस्था) अहल-ए-सुन्नत वल जमाअत का है या नहीं? उपरोक्त सवालों से क्या प्रतीत होता है? बय्यान फरमाएँ और पुण्य प्राप्त करें।

उत्तर:

(१) अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) अपने रब के दान से जन्नत के मालिक हैं, जन्नत देने वाले हैं, जिसे चाहें प्रदान करें। इमाम हुज्जत-उल-इस्लाम गज़ाली, फिर इमाम अहमद क़स्तलानी 'मवाहिब-ए-लदुनिया' में, और फिर अल्लामा मुहम्मद ज़रक़ानी इसकी व्याख्या में फरमाते हैं:

"निश्चय ही अल्लाह तआला ने उन्हें धरती की तमाम ज़मीनों का मालिक बना दिया है, और निश्चय ही आप (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) जन्नत की ज़मीन में से जितना चाहते थे जिसे चाहते थे जागीर के रूप में दे देते थे; तो दुनिया की ज़मीन का क्या कहना।"

अल्लाह तआला ने दुनिया और आखिरत की तमाम जमीनों का हुजूर को मालिक कर दिया है, हुजूर जन्नत की जमीन में से जितनी चाहें जिसे चाहें जागीर बख्शें तो दुनिया की जमीन का क्या जिक्र।

दलाली एक तुच्छ पेशा है, इसे हीन दृष्टि से देखा जाता है। 'फ़तहुल क़दीर' में दलाल को झाड़ू देने वाले और नाई के साथ गिना गया है। इबारत (पाठ) यह है:

"रही बात निम्न व्यवसायों वाले लोगों की गवाही की, जैसे झाड़ू लगाने वाले, कचरा ढोने वाले, जुलाहे और नाई, तो सही बात यह है कि उसे स्वीकार किया जाएगा क्योंकि इसे एक पूरी क़ौम ने अपनाया है..."

घटिया कारोबार करने वालों की गवाही, उदाहरण के लिए झाड़ू-कश (सफाईकर्मी), मशकी (पानी भरने वाला), जुलाहा, नाई की; तो सबसे सही बात यही है कि स्वीकार की जाएगी क्योंकि यह काम बहुत से लोग...

१ मवाहिब-ए-लदुनिया, अल-मक़सद-उर-राबी', अल-फ़स्ल-उस-सानी, अल-मक़तब-उल-इस्लामी बेरुत २/६२६, शरह अल-ज़रक़ानी अलल मवाहिब-ए-लदुनिया, अल-मक़सद-उर-राबी', अल-फ़स्ल-उस-सानी, दारुल-मा'रिफ़ा बेरुत ५/२४२

पृष्ठ ६६८ का ७१२

ہوئے محرم شریف کے، بھڑوچ وعظ کو آئے تھے، انھوں نے یہ کہا وعظ میں، کہ جنت کی خرید وفروخت میں ایک دلال کی ضرورت ہے جیسے یہاں کوئی چیز خرید وفروخت کرنے میں دلال کی معرفت خرید وفروخت کرتے ہیں تو وہاں کے لئے بھی دلال پیغمبر رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم ہیں، مجھے اس کے سوا دوسرا لفظ زیادہ اچھا اس موقع پر نہیں معلوم ہوتا، دلال یہی لفظ عمدہ ہے، اب دلال کسے کہتے ہیں، اس سے ہمارے نبی کریم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کی عزت و تعریف ہوئی یا تو ہین، اس کے سوا اور کوئی لفظ زیادہ تعریف کے لائق ہے یا نہیں۔ ایسے لفظ کہنے سے ایمان کا کچھ نقصان ہے یا نہیں؟

(۲) مولود شریف حضرت کی پڑھنے میں بڑی ہتک ہوتی ہے، ہمارے نبی کریم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم اور حضرت کی ارواح کا آنا اور تعظیم کو اٹھنا یہ بھی بُرا ہے، تو یہ مولود کا پڑھنا اب برا ہے یا اچھا ہے؟

(۳) احمد سعید مدرسہ امینیہ دہلی امام سنہری مسجد کے، ان کا عقیدہ اہل سنت والجماعت کا ہے یا نہیں؟ اوپر کے سوالوں سے کیسا معلوم ہوتا ہے؟ بینوا توجروا

الجواب:

(۱) رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم اپنے رب کی عطا سے مالکِ جنت ہیں، معطیِ جنت ہیں، جسے چاہے عطا فرمائیں، امام حجتہ الاسلام غزالی پھر امام احمد قسطلانی مواہب لدنیہ پھر علامہ محمد زرقانی اس کی شرح میں فرماتے ہیں :

ان اللہ تعالیٰ مملکہ الارض کلھا وانہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کان یقطع ارض الجنۃ ماشاء منھا لمن شاء فارض الدنیا اولٰی ۔ اللہ تعالیٰ نے دنیا اور آخرت کی تمام زمینوں کا حضور کو مالک کر دیا ہے، حضور جنت کی زمین میں سے جتنی چاہیں جسے چاہیں جاگیر بخشیں تو دنیا کی زمین کا کیا ذکر۔

دلالی ایک ذلیل پیشہ ہے ذلت کی نگاہ سے دیکھا جاتا ہے، فتح القدیر میں دلال کو خاکروب و حجام کے ساتھ شمار کیا ہے عبارت یہ ہے:

امّا شہادۃ اہل الصناعات الدنیّۃ کالکساح والزبّال والحائک والحجّام والاصحّ انھا تقبل لانھا قد تولاھا قوم گھٹیا کاروبار کرنے والوں کی شہادت مثلاً جاروب کش، ماشکی، جولاہا، حجام کی، تو اصح یہی ہے کہ قبول کی جائے گی کیونکہ یہ کام بہت سے قوم۔

1 المواہب اللدنیہ المقصد الرابع الفصل الثانی المکتب الاسلامی بیروت ۲/ ۶۲۶، شرح الزرقانی علی المواہب اللدنیہ المقصد الرابع الفصل الثانی دارالمعرفۃ بیروت ۵/ ۲۴۲

Fatawa Ridawiyya, Volume 14

[Top Box Text] Arabic: "The righteous [perform these trades], so as long as no impairing flaw is known, it is not based on the profession [itself]. The same applies to cattle-drivers and brokers[1]." Urdu: Pious and righteous people have also adopted these professions. Therefore, as long as there is no clear reason for criticism or disparagement, a mere business cannot be made the basis for the invalidity of testimony. The same ruling applies to cattle-drivers and brokers. (T)

Rather, it is mentioned in Durr al-Mukhtar: [Middle Box Text] Arabic: "In Sharh al-Wahbaniyya, the testimony of a seller of shrouds and embalming spices is not accepted, nor is that of a broker. Qadri Effendi relied on this in his Waqi'at. The author mentioned it in Ijarah Mu'ayyanah, attributing it to al-Bazzaziyyah. Its summary is that the testimony of brokers, letter-writers/scribes, and lawyers who frequent doors (touts), and their like, is not accepted, as in Fatawa Muayyad Zadah[2]." Urdu: It is stated in Sharh al-Wahbaniyya that the testimony of those who sell shrouds and embalming spices will not be accepted. The same ruling applies to the testimony of a broker. Qadri Effendi relied on this in his 'Waqi'at'. The author mentioned it in 'Ijarah Mu'ayyanah' attributing it to 'Bazzaziyyah'. Its summary is that the testimony of brokers, stamp sellers, and those lawyers who loiter around people's doors, etc., will not be accepted. The same ruling for such people is mentioned in Fatawa Muayyad Zadah. (T)

The work of a broker is to either increase the price for the buyer or decrease it for the seller, using manipulation and mixing lies with truth to strike a deal and earn his commission. Referring to the Holy Prophet (may peace and blessings of Allah be upon him) with this lowly term is an explicit insult. Insulting the Holy Prophet is disbelief (kufr). It is better to think of a word because there is no reverence in the heart for a word that is not great. (2) The assembly of the blessed Mawlid is the mention of the noble life of the Master of the Universe (may peace and blessings of Allah be upon him). Mentioning the Prophet is mentioning Allah Almighty. Preventing the mention of Allah without a valid Sharia reason is the work of Satan. To claim that the mention of his noble life, God forbid, is a violation of the Prophet's sanctity is pure lie and slander by the claimant. Yes, if there are some fabricated narrations or prohibited poems, then the noble assembly itself does not become blameworthy because of it, just as many people do not perform the pillars of prayer correctly, and that is forbidden.

[1]Fath al-Qadeer, Chapter on whose testimony is accepted, etc., Maktaba Nooria Razvia, Sukkur, 6/486. [2]Durr al-Mukhtar, Chapter on acceptance and its absence, Matba' Mujtabai, Delhi, 2/95.

फतावा रिज़विया, जिल्द 14

[ऊपरी बॉक्स पाठ] अरबी: "नेक लोग [इन पेशों को करते हैं], इसलिए जब तक कोई दोष ज्ञात न हो, यह पेशे पर आधारित नहीं है। यही नियम पशु हांकने वालों और दलालों के लिए भी है[1]।" उर्दू: नेक और बुजुर्ग लोग भी इन्हें अपनाते रहे हैं, इसलिए जब तक स्पष्ट रूप से आलोचना या आपत्ति का कोई कारण न हो, केवल किसी व्यवसाय को गवाही की अमान्यता का आधार नहीं बनाया जा सकता। और पशु हांकने वालों और दलालों का भी यही हुक्म है। (त)

बल्कि दुर्र-ए-मुख्तार में है: [मध्य बॉक्स पाठ] अरबी: "शरह अल-वहानिया में, कफ़न और सुगंधी बेचने वाले की गवाही स्वीकार नहीं की जाती है, और न ही दलाल की। कादरी आफ़ंदी ने अपनी वाकियात में इस पर भरोसा किया है। लेखक ने इजारह मुअ़य्यना में इसे बज़ाज़िया के हवाले से उल्लेख किया है। इसका सारांश यह है कि दलालों, मुहर बेचने वालों और उन वकीलों की गवाही जो लोगों के दरवाजों पर चक्कर लगाते हैं (दलाल), और उनके जैसे लोगों की गवाही स्वीकार नहीं की जाती है, जैसा कि फतावा मुअय्यद जादा[2] में है।" उर्दू: शरह अल-वहानिया में है कि कफ़न और हनूत (सुगंधी) बेचने वाले की गवाही स्वीकार नहीं की जाएगी, इसी तरह दलाल की गवाही का भी यही हुक्म है। कादरी आफ़ंदी ने अपनी 'वाकियात' में इस पर भरोसा किया है। लेखक ने 'बज़ाज़िया' की ओर श्रेय देते हुए 'इजारह मुअ़य्यना' में इसका उल्लेख किया है। इसका सारांश यह है कि दलालों, स्टांप विक्रेताओं और उन वकीलों की गवाही जो लोगों के दरवाजों पर चक्कर लगाते हैं आदि की गवाही स्वीकार नहीं की जाएगी। फतावा मुअय्यद जादा में ऐसे लोगों का यही हुक्म बयान हुआ है। (त)

दलाल का काम यह है कि खरीदार से कीमत बढ़वाए या विक्रेता से घटवाए, जोड़-तोड़ करके और झूठ-सच मिलाकर सौदा करा दे और अपनी कमीशन खरी कर ले। हुज़ूर अकदस (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के लिए इस अपमानजनक शब्द का प्रयोग करना स्पष्ट रूप से तौहीन (अपमान) है। और हुज़ूर अकदस की तौहीन कुफ़्र है। इससे बेहतर शब्द सोचें क्योंकि दिल में महानता का न होना ठीक नहीं है। (2) मजलिस-ए-मीलाद मुबारिक सैय्यद-ए-आलम (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) का ज़िक्र है और हुज़ूर का ज़िक्र अल्लाह अज़्ज़-ओ-जल्ल का ज़िक्र है। और बिना किसी शरई कारण के ज़िक्र-ए-इलाही से रोकना शैतान का काम है। और ज़िक्र-ए-शरीफ से, अल्लाह की पनाह, हुज़ूर की मानहानि होना कहने वाले का निरा झूठ और आरोप है। हाँ, अगर कुछ मनगढ़ंत कथाएँ या नाजायज़ कविताएँ हों, तो उससे पवित्र सभा कलंकित नहीं हो जाती, जैसे बहुत से लोग नमाज़ में अरकान (स्तंभों) को ठीक से अदा नहीं करते और यह हराम है।

[1]फतह अल-क़दीर, बाब मन तक़बल शहादा इलाख, मकतबा नूरिया रिज़विया, सुक्कुर, 6/486.
[2]दुर्र-ए-मुख्तार, बाब अल-क़बूल व अदमुहु, मतबा मुज्तबाई, दिल्ली, 2/95.

صَالِحون فمَالَم یعلم القَادح لایبنی علی الصناعة ومثله النخاسون والدلالون[1] ۔ صالح اور بزرگ لوگ بھی اپناتے رہے تو جب تک واضح طور پر مانع طعن و جرح نہ ہو محض کسی کاروبار کو عدم صحت شہادت کی بنیاد نہیں بنایا جا سکتا اور اسکی مثل حکم ہے جانور ہانکنے والوں اور دلالوں کا (ت)

بلکہ درمختار میں ہے: فی شرح الوھبانیة لاتقبل شھادة بائع الأکفان والحنوط وکذا الدلال واعتمده قدری افندی فی واقعاته وذکره المصنف فی اجارة معینة معزیاً للبزازیة وملخصه انھا لاتقبل شھادة الدلالین والصکاکین والوکلاء المفتعلة علی ابوابھم ونحوه فی فتاوی مؤید زاده[2] ۔ شرح الوہبانیۃ میں ہے کفن و حنوط بیچنے والے کی گواہی قبول نہیں کی جائے گی، اسی طرح دلال کی گواہی کا بھی حکم ہے، قدری آفندی نے اپنی واقعات میں اس پر اعتماد کیا، مصنف نے بزازیہ کی طرف منسوب کرتے ہوئے اجارہ معینہ میں اسے ذکر کیا ہے، اس کا خلاصہ یہ ہے کہ دلالوں، اشتمام فروشوں اور ان وکلاء جو لوگوں کے دروازوں پر چکر لگاتے ہیں وغیرہ کی گواہی قبول نہیں کی جائے گی، فتاوی مؤید زادہ میں ایسے لوگوں کا یہی حکم بیان ہوا ہے۔(ت)

دلال کا کام یہ ہے کہ مشتری سے بڑھوائے یا بائع سے گھٹوائے جوڑ توڑ لگا کر جھوٹ سچ ملا کر نرم گرم کرا کر سودا کرا دے اور اپنے ٹکے سیدھے کرے، حضور اقدس صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کو اس ذلیل لفظ سے تعبیر کرنا صریح توہین ہے، اور حضور اقدس کی توہین کفر، اس سے بہتر لفظ خیال کیو نکہ آتاج سب دل میں عظمت ہی نہیں۔ (۲) مجلس میلاد مبارک ذکر شریف سید عالم صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم ہے اور حضور کا ذکر اللہ عزوجل کا ذکر، اور ذکر الہی سے بلاوجہ شرعی منع کرنا شیطان کا کام ہے اور ذکر شریف سے معاذ اللہ حضور کا ہتک حرمت ہونا قائل کا

محض کذب و افتراء ہے، ہاں بعض روایات موضوعہ و اشعار نامشروعہ سے ایسا ہو تو اس سے مجلس شریف بری نہ ہو جائے گی، جیسے بہت لوگ نماز میں تعدیل ارکان نہیں کرتے اور یہ حرام ہے۔

[1]فتح القدیر باب من تقبل شھادۃ الخ مکتبہ نوریہ رضویہ سکھر ۶/ ۴۸۶ [2]درمختار باب القبول وعدمہ مطبع مجتبائی دہلی ۲/ ۹۵

Fatawa Rizvia Volume 14

...but the prayer-offerer will not be absolved of it himself; the arrival is at the discretion of the Holy Prophet (Peace be upon him), and the standing in respect (Qiyam-e-Tazimi) is for the mention of his blessed arrival. And Allah Almighty says:

"And whoever honors the symbols of Allah - indeed, it is from the piety of hearts." (32:32). And whoever respects the signs of Allah, then this is from the righteousness of hearts. (T)

(3) From the above answers, its ruling has become clear. Only Allah knows best.

Problem 298: From Malmein, Myanmar (Burma), sent by Ibrahim, 5th Rabi-ul-Awwal 1338 AH.

What do the scholars of religion say about this issue: A Muslim man, who is the head teacher in an Islamic school where Quran Sharif, Urdu, and necessary religious studies are taught, wrote a statement on a board in response to what another teacher had written in his classroom. The other teacher wrote: "Whoever gives advice and counsel should first act upon it himself." (T). In response, the head teacher had this statement written on that board: "In our religion, emphasis is placed on obeying the orders of a non-believer (Kafir) officer." The next day, someone asked the head teacher who wrote this and whose religion this is. He replied, "I had it written, although it's not from my pen. You can write to the scholars and ask them, and tell the manager (mutawalli), etc." Now the question is: Is this statement correct? Disregarding fear and apprehension, does Sharia mandate obedience to a non-believer officer? If there is no such command in the pure Sharia, what is the ruling for the person who calls this statement a mandatory religious command and, when questioned, says to ask the manager etc.? Until he desists from this corrupt belief and repents, is it better to initiate greetings and associate with him, or to avoid him? Furthermore, when the query was shown to the head teacher, he said to add this: "provided the order of the non-believer officer is not against the Sharia of Muhammad (Peace be upon him)." Therefore, the question now is, will adding this phrase change the ruling or not? What will be the answer in both these scenarios? Explain and be rewarded.

The Answer: O Allah! Grant us guidance towards truth and correctness. (T)

[1] Al-Quran al-Karim 22/32 Page 670 of 712

फ़तावा रिज़विया खंड 14

...लेकिन इससे नमाज़ी खुद दोषमुक्त नहीं होगा; हुज़ूर का आगमन उनके अधिकार में है और उनके पवित्र आगमन के ज़िक्र के लिए सम्मानपूर्वक खड़े होना (क़ियाम-ए-ताज़ीमी) है। और अल्लाह तआला फ़रमाता है:

"और जो अल्लाह के निशानों का सम्मान करे, तो यह दिलों की परहेज़गारी (धर्मनिष्ठा) से है।" (32:32)। और जो अल्लाह के प्रतीकों का सम्मान करता है, तो निश्चित रूप से यह दिलों की धर्मपरायणता है। (त)

(3) उपरोक्त उत्तरों से इसका हुक्म (आदेश) स्पष्ट हो गया है। और अल्लाह तआला सबसे बेहतर जानता है।

मसाला 298: मलमेइन, बर्मा (म्यांमार) से, इब्राहिम द्वारा प्रेषित, 5 रबी-उल-अव्वल 1338 हिजरी।

धर्म के विद्वान इस मामले में क्या कहते हैं: एक मुसलमान व्यक्ति, जो एक इस्लामी मदरसे में मुख्य शिक्षक है जहाँ कुरान शरीफ, उर्दू और आवश्यक धार्मिक शिक्षा दी जाती है, उसने एक बोर्ड पर दूसरे शिक्षक द्वारा लिखी गई बात के उत्तर में एक इबारत लिखी। दूसरे शिक्षक ने अपने दर्जे के बोर्ड पर लिखा था: "जो किसी को नसीहत करे, उसे पहले स्वयं उस पर अमल करना चाहिए।" (त)। इसके जवाब में मुख्य शिक्षक ने बोर्ड पर लिखवाया कि "हमारे मज़हब में काफ़िर (अविश्वासी) अधिकारी के हुक्म का पालन करने पर ज़ोर दिया गया है।" अगले दिन, एक व्यक्ति ने मुख्य शिक्षक से पूछा कि यह (उपरोक्त इबारत) किसने लिखी है और यह किसका मज़हब है। उसने जवाब दिया, "मैंने लिखवाया है, हालाँकि यह मेरी कलम से नहीं है। आप लिखकर विद्वानों से पूछ लें और मुतवल्ली साहब आदि से कहें।" अब सवाल यह है कि क्या यह इबारत सही है? डर और खौफ को दरकिनार करते हुए, क्या शरीयत में काफ़िर अफ़सर की हुक्मबरदारी (आज्ञापालन) की ताकीद (ज़ोर) आई है? यदि शरीयत-ए-मुतहरा में ऐसा कोई हुक्म नहीं है, तो जो व्यक्ति उक्त इबारत को अनिवार्य धार्मिक आदेश कहता हो और सवाल करने पर जवाब दे कि मुतवल्ली साहब आदि से पूछो, उसके लिए क्या हुक्म है? और जब तक वह अपने इस भ्रष्ट अकीदे (विश्वास) से बाज़ न आए और तौबा न करे, तो क्या उसे सलाम में पहल करना और उससे मेल-जोल रखना बेहतर है या उससे बचना? इसके अलावा, जब मुख्य शिक्षक को यह सवाल दिखाया गया, तो उसने कहा कि इसमें यह और जोड़ दें: "यदि काफ़िर अफ़सर का हुक्म शरीयत-ए-मुहम्मदी के खिलाफ न हो।" इसलिए, अब इस स्थिति में सवाल

यह है कि क्या इस इबारत को जोड़ने से भी हुक्म बदल जाएगा या नहीं? इन दोनों स्थितियों में हर स्थिति का क्या जवाब होगा? स्पष्ट करें और पुण्य प्राप्त करें।

जवाब: ऐ अल्लाह! हमें हक़ और सच्चाई का रास्ता दिखा। (त)

[1] अल-कुरान अल-करीम 22/32 पृष्ठ 670 का 712

فتاوٰی رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

مگر اس سے خود نمازی بری نہ ہوجائے گی، تشریف آوری حضور کے اختیار ہے اور قیام تعظیمی ذکر قدوم شریف کے لئے ہے اور اللہ عزوجل فرماتا ہے:

"وَمَنْ یُعَظِّمْ شَعَآئِرَ اللہِ فَاِنَّھَا مِنْ تَقْوَی الْقُلُوْبِ ﴿۳۲﴾" اور جو اللہ کے نشانوں کی تعظیم کرے تو یہ دلوں کی پرہیز گاری سے ہے۔ (ت)

(۳) اوپر کے جوابوں سے اس کا حکم ظاہر ہوگیا فقط، واللہ تعالٰی اعلم۔

مسئلہ ۲۹۸: از ملمہیں ملک برہما مرسلہ ابراہیم ۵ ربیع الاول شریف ۱۳۳۸ھ

کیا فرماتے ہیں علمائے دین اس مسئلہ میں کہ ایک مسلمان شخص جو ایک اسلامیہ مدرسہ میں جس میں قرآن شریف اور اردو اور ضروری دینیات کی تعلیم دی جاتی ہے، مدرس اعلیٰ ہے اس نے اپنے ماتحت مدرسین وطلبہ وغیرہ کی اطلاع کی غرض سے اس عبارت کے جواب میں جو دوسرے مدرس نے اپنے درجہ کی بورڈ پر لکھی تھی کہ: "ہر کہ پندو نصیحت گوئی نخست بر آں کارکن" (جو تو کسی کو نصیحت کرے اس پر پہلے خود عمل کرے۔ت) یہ عبارت لکھائی اس بورڈ پر کہ "کافر افسر کے حکم کی تعمیل کرنے کی ہمارے مذہب میں تاکید ہے" دوسرے روز ایک شخص نے مدرس اعلیٰ سے دریافت کیا کہ یہ (عبارت بالا) کس نے لکھی ہے اور یہ کس کا مذہب ہے جواب دیا میں نے لکھائی گو میرے قلم کی نہیں ہے آپ لکھ کر علماء سے دریافت کرلیں اور متولی صاحب وغیرہ سے کہیں، اب سوال یہ ہے کہ کیا یہ عبارت صحیح ہے قطع نظر اندیشہ وخوف، شریعت میں کافر افسر کی حکم برداری کی تاکید آئی ہے، اگر شریعت مطہرہ سے ایسا حکم نہیں ہے تو جو شخص اس مذکورہ عبارت کو مذہبی حکم تاکیدی کہتا ہو اور سوال کرنے پر

جواب دے کہ دریافت کرو متولی صاحب وغیرہ سے کہو اس کے لئے کیا حکم ہے، اور تاوقتیکہ وہ اپنے اس عقیدہ فاسدہ سے باز نہ آئے اور توبہ نہ کرے اس پر سبقت سلام اور اس سے اختلاط بہتر ہے یا اجتناب؟ مکرر التماس یہ ہے کہ استفتناء مدرس اعلیٰ کو دکھایا گیا تو فرمایا کہ اس کے ساتھ یہ اور بڑھادو کہ اگر کافر افسر کا حکم خلاف شرع محمدی نہ ہو، لہذا اب اس صورت میں یہ سوال ہے کہ کہ اس عبارت کے زائد کرنے سے بھی کچھ حکم بدل جاوے گا یا نہیں؟ ان دونوں صورتوں میں ہر صورت کا کیا جواب ہوگا؟ بینوا توجروا

الجواب: اللھم ھدایۃ الحق والصواب (اے اللہ! ہمیں حق وصواب کی رہنمائی عطا فرمات)

[1] القرآن الکریم ۲۲/ ۳۲ Page 670 of 712

Fatawa Razawiyya Volume (14)

Making someone an officer in the religious affairs of Muslims is of two types: First: Forcible (Qahri), when someone interferes in religious matters and becomes an officer by force, like how sinful and oppressive rulers used to lead the prayers. Second: Intentional (Irādi), when the Muslim community itself appoints someone as their leader in its religious matters. First: This is neither under discussion here, nor is it the intent of this discourse, nor are rules of necessity being chosen here. Inevitably, the second case is what is meant, and that is the understanding derived—i.e., voluntarily appointing a Hindu, or a Rafidhi, or a Wahhabi, or a Qadiani as an officer over an Islamic religious school. Regarding this, the teacher says that obeying his orders is emphasized in our religion. If by "our religion" he meant a specific invented religion separate from the religion of Islam, then:

| "And whoever follows a path other than that of the believers, We will turn him to what he has turned to and admit him to Hell; and what an evil destination it is!" [1] | And whoever follows a path separate from the path of Muslims, We will leave him to his own devices and enter him into Hell; and what an evil destination it is to return to. (T) |

...it applies to him. And if he meant the religion of Islam, then he has committed mere slander against the pure Sharia, and:

| "Indeed, those who invent lies about Allah will not succeed. (116) A brief enjoyment, and for them is a painful punishment. (117)" [2] | Verily, those who invent lies against Allah will not prosper; it is but a brief enjoyment, and for them is a painful punishment. (T) |

...he deserves this. When did the pure Sharia ever permit voluntarily appointing such people as officers over Islamic work, let alone approving their orders and emphasizing obedience to them? This is nothing but far-reaching misguidance. (T) Allah Almighty says:

| "O you who have believed, do not take as intimates those other than yourselves, for they will not spare you [any] ruin. They wish you would have hardship. Hatred has already appeared from their mouths, and what their breasts conceal is greater. We have certainly made clear to you the signs, if you will use reason. (118) Lo! you are the ones..." | O you who believe! Do not take outsiders as your confidants; they will not leave any stone unturned to harm you. They heartfully desire that you fall into

hardship. Malice has already become apparent from their mouths, and what their hearts conceal is even greater. We have clearly explained the signs to you | | | نشانیاں (Signs) |

1. Al-Quran al-Karim 4/115
2. Al-Quran al-Karim 16/116 & 117

फ़तावा रज़विया जिल्द (14)

मुसलमानों के धार्मिक कार्यों में किसी को अफ़सर बनाने के दो तरीके हैं: पहला: ज़बरदस्ती (कह्री), कि कोई व्यक्ति धार्मिक मामलों में हस्तक्षेप करके जबरन अफ़सर बन बैठे, जैसे कि पापी और अत्याचारी शासक नमाज़ की इमामत किया करते थे। दूसरा: इरादतन (इरादी), कि मुसलमानों की जमात खुद उसे अपने धार्मिक कार्यों में अपना पेशवा (नेता) बनाए। पहला मामला यहाँ विचाराधीन नहीं है, न ही इस चर्चा का उद्देश्य है, और न ही यहाँ मजबूरी (इज़तिरार) की स्थिति में नियमों का चयन किया जा रहा है। निश्चित रूप से दूसरा ही अर्थ अभिप्रेत है और वही निष्कर्ष निकाला गया है, यानी स्वेच्छा से किसी हिंदू, या राफ़ज़ी, या वहाबी, या कादियानी को इस्लामी धार्मिक मदरसे पर अफ़सर नियुक्त किया गया हो। इसके बारे में शिक्षक कहता है कि उसके आदेशों को मानना हमारे धर्म में अनिवार्य (ताकीद) है। यदि 'हमारे धर्म' से उसने इस्लाम से अलग कोई विशिष्ट आविष्कृत (इख़्तेराई) धर्म मुराद लिया है, तो:

| "और जो मोमिनों के रास्ते के अलावा किसी और रास्ते पर चलेगा, हम उसे उसी ओर मोड़ देंगे जिस ओर वह मुड़ा है और उसे जहन्नम में दाखिल करेंगे; और वह कितनी बुरी लौटने की जगह है।" [1] | और जो मुसलमानों की राह से जुदा राह चले, हम उसे उसके हाल पर छोड़ देंगे और उसे दोज़ख़ में दाख़िल करेंगे और क्या ही बुरी जगह है पलटने की। (त) |

...यह उस पर लागू होता है। और अगर उसने इस्लाम धर्म मुराद लिया, तो उसने शरीयत-ए-मुतहरा पर केवल झूठ (इफ़्तरा) गढ़ा है, और:

| "बेशक जो लोग अल्लाह पर झूठ गढ़ते हैं वे कभी सफल नहीं होंगे। (116) थोड़ा सा फायदा है और उनके लिए दर्दनाक अज़ाब है। (117)" [2] | बेशक जो अल्लाह पर झूठ बाँधते हैं उनका भला न होगा, थोड़ा बरतना है और उनके लिये दर्द नाक अज़ाब। (त) |

...वह इसके योग्य है। शरीयत-ए-मुतहरा ने इस्लामी कार्यों पर स्वेच्छा से ऐसों को अफ़सर नियुक्त करना ही कब जायज़ रखा है, न कि उनके आदेशों की पुष्टि (तस्वीब) और उनके मानने पर ज़ोर देना। यह स्पष्ट गुमराह के सिवा कुछ नहीं। (त) अल्लाह अज़्ज़-व-जल्ल फरमाता है:

| "ऐ ईमान वालो! अपनों के अलावा दूसरों को अपना राज़दार न बनाओ, वे तुम्हें नुकसान पहुँचाने में कोई कसर नहीं छोड़ेंगे। वे दिल से चाहते हैं कि तुम परेशानी में पड़ो। नफरत उनके मुँह से ज़ाहिर हो चुकी है और जो उनके सीनों में छिपा है वह और भी बड़ा है। हमने तुम्हारे सामने निशानियाँ बयान

कर दी हैं अगर तुम अक्ल रखते हो। (118) देखो, तुम वही हो..." | ऐ ईमान वालो! गैरों को अपना राज़दार न बनाओ वह तुम्हारे नुकसान पहुँचाने में कमी न करेंगे वह जी से चाहते हैं कि तुम मशक्कत में पड़ो, बैर उनके मुँह से ज़ाहिर हो चुका है और वह जो उनके सीनों में दबा है और भी बड़ा है हमने तुम्हारे सामने निशानियाँ | | | निशानियाँ |

1. अल-कुरआन अल-करीम 4/115
2. अल-कुरआन अल-करीम 16/116 व 117

पेज 671 का 712

مسلمانوں کے دینی مذہبی کام میں کسی کا افسر بنا دو طرح ہیں: اول: قہری کہ کوئی شخص مذہبی دست اندازی کر کے بالجبر افسر بن بیٹھے، جیسے فساق و ظلماء امراء امامت نماز کیا کرتے تھے، دوم: ارادی کہ مسلمانوں کی جماعت خود اسے اپنے مذہبی کام میں پیشوا بنائے۔ اول: نہ زیرِ بحث ہے نہ یہاں اس کلام و مکالمہ کا مفاد نہ محلِ اضطرار پر احکام اختیار، لاجرم دوم مراد اور وہی مفہوم و مستفاد یعنی باختیار خود کسی ہندو یا رافضی یا وہابی یا قادیانی کو مدرسہ دینیہ اسلامیہ پر افسر مقرر کیا گیا ہو اس کی نسبت مدرس کہتا ہے کہ اس کا حکم ماننے کی ہمارے مذہب میں تاکید ہے، ہمارے مذہب سے اس نے اپنا کوئی خاص اختراعی مذہب دین اسلام سے جدا مراد لیا ہو تو:

| "وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّىٰ وَنُصْلِهِ جَهَنَّمَ ۖ وَسَاءَتْ مَصِيرًا ﴿۱۱۵﴾" 1 | اور جو مسلمانوں کی راہ سے جدا راہ چلے، ہم اسے اس کے حال پر چھوڑ دیں گے اور اسے دوزخ میں داخل کریں گے اور کیا ہی بری جگہ ہے پلٹنے کی۔ (ت) |

کا مصداق ہے اور اگر دین اسلام مراد لیا تو شریعت مطہرہ پر محض افتراء کیا اور :

| "إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ ﴿۱۱۶﴾ مَتَاعٌ قَلِيلٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿۱۱۷﴾" 2 | بیشک جو اللہ پر جھوٹ باندھتے ہیں ان کا بھلا نہ ہوگا تھوڑا برتنا ہے اور ان کے لئے درد ناک عذاب۔ (ت) |

کا استحقاق ہے، شریعت مطہرہ نے اسلامی کام پر باختیار خود ایسوں کو افسر مقرر کرنا ہی کب جائز رکھا ہے نہ کہ ان کے احکام کی تصویب اور ان کے ماننے کی تاکید، ان ھو الا الضلال بعید (یہ واضح گمراہی کے علاوہ کچھ نہیں۔ت) اللہ عزوجل فرماتا ہے:

| "يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِّن دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا وَّدُّوا مَا عَنِتُّمْ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ ۚ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ إِن كُنتُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١١٨﴾ هَا أَنتُمْ أُولَاءِ" | اے ایمان والو! غیروں کو اپنا رازدار نہ بناؤ وہ تمہارے نقصان رسانی میں کمی نہ کریں گے وہ جی سے چاہتے ہیں کہ تم مشقت میں پڑو، بیر ان کے مونہوں سے ظاہر ہو چکا ہے اور وہ جو ان کے سینوں میں دبا ہے اور بھی بڑا ہے ہم نے تمہارے سامنے نشانیاں | | | نشانیاں |

1 القرآن الکریم ۴/ ۱۱۵ 2 القرآن الکریم ۱۶/ ۱۱۶ و ۱۱۷

Fatawa Rizvia Volume 14

تُّحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتٰبِ كُلِّهٖ ۚ وَإِذَا لَقُوكُمْ قَالُوْٓا اٰمَنَّا ۖ وَإِذَا خَلَوْا عَضُّوْا عَلَيْكُمُ الْاَنَامِلَ مِنَ الْغَيْظِ ۭ قُلْ مُوْتُوْا بِغَيْظِكُمْ ۭ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيْمٌۢ بِذَاتِ الصُّدُوْرِ ١١٩ (1)	**Behold! You are those who love them, but they love you not, though you believe in all the Books. When they meet you, they say, 'We believe.' But when they are alone, they bite their fingertips at you out of rage. Say, 'Die in your rage!' Indeed, Allah is All-Knowing of what is in the hearts.**

It is mentioned in the Hadith that the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) said:

من استعمل رجلا من عصابة وفيهم من هو ارضى لله منه فقد خان اللہ ورسولہ والمؤمنین 2 رواہ الحاکم وصححہ والطبرانی والعقیلی وابن عدی والخطیب عن عبداللہ بن عباس رضی اللہ تعالیٰ عنہما۔	**Whoever appoints a person over a group when there is someone among them who is more pleasing to Allah than him, has certainly betrayed Allah, His Messenger, and the believers. (Narrated by Al-Hakim who graded it as authentic, and by Al-Tabarani, Al-Uqayli, Ibn Adi, and Al-Khatib from Abdullah ibn Abbas, may Allah be pleased with them both).**

In *Ghayat al-Bayan* of Allama Atqani, *Jami' al-Rumuz*, and *Radd al-Muhtar*, etc., it is stated:

لا ینبغی ان یستعان بالکافر فی امور الدین 3 ۔	**It is not appropriate to seek help from a disbeliever in religious matters.**

This was said regarding a Muslim having their sacrificial animal slaughtered by a Jew; let alone giving them independent authority over religion and religious education. Allah Almighty has already declared that far from being your well-wishers, they will never miss an opportunity to harm you. Numerous current events bear witness; fellow Hindus these days talk much about unity and harmony, yet what mischief (Fitna) and riots they stir up regarding the specific religious ritual of Muslims, cow sacrifice! Whenever they get the chance, how many Muslims have been looted, slaughtered, and burnt! And the mentioned Wahhabis etc. are even worse than Hindus and Jews, for they act as daggers to the throat of Islam while pretending to be Muslims, as we have explained in several treatises...

---

1. Al-Quran al-Karim 3/118-119

2. Al-Mustadrak lil-Hakim, Kitab al-Ahkam, Dar al-Fikr Beirut, 4/92
3. Radd al-Muhtar, Kitab al-Udhiyya, Dar Ihya al-Turath al-Arabi Beirut, 5/208

تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتٰبِ كُلِّهٖ ۚ وَإِذَا لَقُوكُمْ قَالُوْا اٰمَنَّا ۖ وَإِذَا خَلَوْا عَضُّوْا عَلَيْكُمُ الْاَنَامِلَ مِنَ الْغَيْظِ ۚ قُلْ مُوْتُوْا بِغَيْظِكُمْ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيْمٌ بِذَاتِ الصُّدُوْرِ ۱۱۹ (1)	**देखो! तुम वे हो जो उनसे प्रेम करते हो, किन्तु वे तुमसे प्रेम नहीं करते, यद्यपि तुम सभी ईश्वरीय पुस्तकों पर विश्वास करते हो। जब वे तुमसे मिलते हैं, तो कहते हैं, 'हम विश्वास करते हैं।' लेकिन जब वे अकेले होते हैं, तो तुम्हारे प्रति क्रोध के कारण अपनी उँगलियों के पोरों को काटते हैं। कहो, 'अपने क्रोध में मर जाओ!' वास्तव में, अल्लाह सीनों के रहस्यों को भली-भांति जानने वाला है।**

हदीस में है कि नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने फरमाया:

من استعمل رجلا من عصابة وفيهم من هو ارضى لله منه فقد خان الله ورسوله والمؤمنين 2 رواه الحاكم وصححه والطبرانى والعقيلى وابن عدى والخطيب عن عبدالله بن عباس رضى الله تعالىٰ عنهما۔	**जिसने किसी समूह पर एक ऐसे व्यक्ति को नियुक्त किया जबकि उनमें उससे अधिक अल्लाह को प्रिय व्यक्ति मौजूद था, तो उसने निश्चित रूप से अल्लाह, उसके रसूल और मोमिनों के साथ विश्वासघात किया। (इसे हाकिम ने रिवायत किया और इसे सही बताया, और तबरानी, अक़ीली, इब्न अदी और खतीब ने भी इसे हज़रत अब्दुल्ला बिन अब्बास रज़ियल्लाहु अन्हुमा से रिवायत किया)।**

ग़ायत अल-बयान, अल्लामा अत़कानी, जामे अल-रुमूज़ और रद्दुल मुहतार आदि में है:

لا ينبغى ان يستعان بالكافر فى امور الدين 3 ۔	**धार्मिक मामलों में किसी काफ़िर से सहायता लेना उचित नहीं है।**

यह इस पर फ़रमाया गया कि एक मुसलमान अपनी कुर्बानी का जानवर किसी यहूदी से ज़बह कराए, न कि उसे धर्म और धार्मिक शिक्षा का स्वतंत्र अधिकार (अफ़सरी) दिया जाए। अल्लाह तआला फ़रमा चुका है कि तुम्हारी भलाई की बात तो दूर, वे तुम्हें नुकसान पहुँचाने में कभी कोई कमी नहीं करेंगे। वर्तमान की प्रचुर घटनाएँ गवाह हैं; हमवतन हिंदू आजकल एकता और सद्भाव की कितनी बातें करते हैं, फिर भी मुसलमानों की विशेष धार्मिक रस्म गौ-कुर्बानी पर कितने फ़ितने उठाते और दंगे मचाते हैं! जब भी उन्हें मौका मिला, कितने मुसलमान लूटे गए, ज़बह किए गए, जलाए गए! और ज़िक्र किए

गए वहाबी आदि तो हिंदुओं और यहूदियों से भी बदतर हैं, क्योंकि वे मुसलमान बनकर इस्लाम के गले पर खंजर हैं, जैसा कि हमने कई रिसालों (लेखों) में इसे स्पष्ट किया है...

---

1. अल-क़ुरान अल-करीम 3/118-119
2. अल-मुस्तदरक लिल-हाकिम, किताब अल-अहकाम, दारुल फिक्र बेरुत, 4/92
3. रद्दुल मुहतार, किताब अल-अज़हिया, दार इहया अत-तुराथ अल-अरबी बेरुत, 5/208

पृष्ठ 672/712

تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتٰبِ كُلِّهٖ ۚ وَإِذَا لَقُوكُمْ قَالُوْٓا اٰمَنَّا ۖ وَإِذَا خَلَوْا عَضُّوْا عَلَيْكُمُ الْاَنَامِلَ مِنَ الْغَيْظِ ۭ قُلْ مُوْتُوْا بِغَيْظِكُمْ ۭ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيْمٌۢ بِذَاتِ الصُّدُوْرِ ۱۱۹ (1)

کھول دیں اگر تم میں عقل ہے ارے یہ جو تم ہو تم تو ان سے محبت کرتے ہو وہ تم سے محبت نہیں کرتے اور تم پوری کتاب پر ایمان لائے ہو تم سے ملیں تو کہیں ہم مسلمان ہیں اور اکیلے ہوں تو تم پر جلن سے اپنی انگلیاں چبائیں، اے محبوب! تم ان سے فرما دو کہ اپنی جلن میں مرجاؤ، بیشک اللہ دلوں کی جانتا ہے۔

حدیث میں ہے نبی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم نے فرمایا:

من استعمل رجلا من عصابة وفيهم من هو ارضى لله منه فقد خان الله ورسوله والمؤمنين 2 رواه الحاكم وصححه والطبرانی والعقيلی وابن عدی والخطيب عن عبدالله بن عباس رضی الله تعالٰی عنهما۔

جس نے کسی جماعت پر ایک شخص کو مقرر کیا اور ان میں وہ موجود ہے جو اللہ کو اس سے زیادہ پسند ہے تو ضرور اس نے اللہ ورسول اور سب مسلمانوں سے خیانت کی، (اسے حاکم نے حضرت عبداللہ بن عباس رضی اللہ تعالٰی عنہما سے روایت کر کے صحیح کہا، طبرانی، عقیلی، ابن عدی اور خطیب نے بھی اسے عبداللہ بن عباس رضی اللہ تعالٰی عنہما سے روایت کیا۔ (ت)

غایۃ البیان، علامہ اتقانی و جامع الرموز و ردالمحتار وغیرہا میں ہے:

لا ينبغی ان يستعان بالكافر فی امور الدين 3 ۔ دینی کاموں میں کافر سے مدد نہ لینی چاہئے۔

یہ اس پر فرمایا کہ مسلمان اپنی قربانی کا جانور کسی یہودی سے ذبح کرائے نہ کہ دین و تعلیم دین کی افسری بالاختیار اسے دی جائے، اللہ تعالیٰ فرما چکا کہ تمھاری خیر خواہی درکنار کبھی اپنی چلتی نقصان رسانی میں کمی نہ کریں گے، حال کے بکثرت واقعات شاہد ہیں ہم وطن ہندو آج کل کتنا اتحاد و اتفاق بگھار رہے ہیں اور مسلمانوں کی خاص رسم مذہبی قربانی گاؤ پر کیا ہی فتنے اٹھاتے فساد مچاتے ہیں قابو چلے پر کیا کچھ مسلمان لوٹے گئے، ذبح کئے گئے، جلائے گئے، اور وہابیہ وغیرہ ہم مذکورین تو ہنود و یہود سے بھی بدرجہا بدتر ہیں کہ مسلمان بن کر اسلام کے گلے پر خنجر ہیں، کما بیناہ فی غیر ما رسالہ (جیسا کہ متعدد رسائل میں ہم نے اسے

---

1 القرآن الکریم ۳/ ۱۱۹- ۱۱۸ 2 المستدرک للحاکم کتاب الاحکام دارالفکر بیروت ۴/ ۹۲ 3 ردالمحتار کتاب الاضحیۃ دار احیاء التراث العربی بیروت ۵/ ۲۰۸

Fatawa Razawiyyah Volume Fourteen (14)

... narrated. (T: If a Hindu, Rafidhi, Wahhabi, etc., has been made an officer of a religious school there, and the teacher wrote this sentence to flatter him, then that was the situation. And if there is no such officer and this order was written and posted on the board for announcement merely by assuming the officer-ship of a non-Muslim over a religious school of Muslims, then it indicates even more of a spiritual disease. And the subsequent restriction that his order should not be against Sharia, is that beneficial? Is this condition not present for a Muslim? No matter how great a Muslim officer may be, even if it is one's own father, teacher, or spiritual guide, his order will only be obeyed if it is not against Sharia. 'There is no obedience to anyone in disobedience to Allah Almighty'[1] (There will be no obedience and compliance to anyone in the disobedience of Allah Almighty. T). From these statements we have written above and from the teacher's internal and external conditions, his religious state should be gauged. If in reality he has an inclination towards Hindus or Wahhabis etc. in religious matters, then avoiding him is necessary and mixing with him is forbidden. And if it's not so, but rather an empty idiocy that rarely occurred from him, then he should be made to understand. If he does not persist, there is no harm in his basic Islamic status, provided there is no other Sharia-based obstacle. And Allah Almighty knows best.)

Problem 299: From Allahabad, Dairah Ajmaliyah, asked by Maulvi Sayyid Nazir Ahmed Sahib, 16 Jamadi-ul-Awwal 1338 AH.

What do the scholars of Ahl-e-Sunnat wa Jama'at say in this case: that for the sake of stability in worldly affairs, general Muslims form a union with a polytheistic nation in such a way that Muslims participate in Dussehra, ring bells, offer flowers to Ram and Lakshman, chant 'Jai' slogans, or stop the sacrifice of cows during Qurbani? Is this permissible or impermissible? What punishment is the perpetrator of these acts deserving of? A reply with referenced citations is required.

The Answer: A Muslim's participation in Dussehra is forbidden; in fact, the jurists have called it disbelief (Kufr). Ringing bells in it with the intention of agreement with Hindus is undoubtedly Kufr. Offering flowers to the idols of disbelievers, as it is their method of worship, is the most severe and foulest form of Kufr. It is stated in reliable books like Al-Ashba wa'l-Naza'ir etc.:

Arabic Text	Urdu Translation
Idol worship is disbelief (Kufr), and whatever is in one's heart is not taken into account. Similarly is the ruling if someone made a picture of Prophet Jesus (peace be upon him) to prostrate to it. Likewise is the ruling for making an idol for prostration, and similarly if someone wore the belt/cross of the Jews.	Idol worship is disbelief, whatever is in the heart is not taken into account. Similarly is the ruling if a picture of Hazrat Isa (peace be upon him) was made to prostrate to it. Similarly is the ruling for making an idol for prostration. Similarly if someone...

[1] Al-Mustadrak lil-Hakim, Kitab Ma'rifat al-Sahaba, Dar al-Fikr Beirut, 3/123

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदहवीं (१४)

... बयान किया। त) अगर वहां दीनी मदरसा का किसी हिंदू या राफ़ज़ी वहाबी वग़ैरह को अफ़सर बना रखा है, उसकी ख़ुशामद में मुदर्रिस ने ये फ़िक़रा लिखा जब तो उसका हाल ये था और अगर कोई अफ़सर ऐसा नहीं महज़ बिलावजह मुसलमानों के मज़हबी मदरसा पर ग़ैर की अफ़सरी फ़र्ज़ करके ये हुक्म लिखा और एलान के लिये बोर्ड पर लगाया तो उसके और भी मर्ज़े क़ल्बी पर दाल है और बाद को ये तक़यीद कि उसका हुक्म ख़िलाफ़े शरअ' न हो, क्या मुफ़ीद? ये शर्त क्या मुसलमान में नहीं? कैसा ही जलीलुल क़द्र मुसलमान अफ़सर हो अगरचे ख़ुद अपना बाप या उस्ताद या पीर उसका हुक्म वही माना जाएगा जो ख़िलाफ़े शरअ' न हो। 'ला ताअता लि-अहदिन फ़ी मासियतिल्लाहि तआला'[1] (अल्लाह तआला की नाफ़रमानी में किसी की इताअत व फ़रमांबरदारी नहीं की जाएगी। त) ये बयानात कि हमने ऊपर लिखे उनसे और मुदर्रिस के अंदरूनी बैरूनी हालात से उसकी मज़हबी कैफ़ियत का अंदाज़ा किया जाए। अगर वाक़ेअ में हनूद या वहाबिया वग़ैरह की तरफ़ दीनी उमूर में उसका मिलान है तो उससे इजतिनाब लाज़िम और इख़्तिलात ममनूअ, और अगर ऐसा नहीं बल्कि एक बे-मानी हमाक़त थी कि नादिरा उससे सादिर हुई तो तफ़हीम कर दी जाए अगर इसरार न करे उससे इब्तिदा-ए-इस्लाम में हर्ज नहीं जबकि और कोई मानिअ शरई न हो, वल्लाहु तआला आलम।

मसअला २९९: अज़ इलाहाबाद दाएरा अजमलिया मस्ऊला मौलवी सैय्यद नज़ीर अहमद साहब १६ जमादी-उल-उला १३३८ हि.

क्या इरशाद फ़रमाते हैं उलमा-ए-अहले सुन्नत व जमाअत इस सूरत में कि आम अहले इस्लाम को ब-ग़रज़ इस्तक़ामत उमूर-ए-दुनियावी, इत्तिहाद किसी मुशरिक क़ौम से इस तौर पर करना कि दशहरा में आम अहले इस्लाम शरीक होकर नाक़ूस बजाएं फूल राम लछन पर चढ़ाएं जय की आवाज़ बुलंद करें या क़ुरबानी में गाय की क़ुरबानी बंद कर दें जाएज़ है या नाजायज़? मुर्तकिब उन उमूर का किस विज़्र का मुस्तौजिब है? मअ हवाला इबारात जवाब दरकार है।

अल-जवाब: मुसलमान को दशहरा की शिरकत हराम है, बल्कि फ़ुक़्हा ने इसे कुफ़्र कहा और इसमें बह-नियत मुवाफ़क़त हनूद नाक़ूस बजाना बेशक कुफ़्र है और माबूदान-ए-कुफ़्फ़ार पर फूल चढ़ाना कि उनका तरीक़ा-ए-इबादत है अशद व अख़बस कुफ़्र, अश्बाह वन-नज़ाइर वग़ैरहा मोतमिदात असफ़ार में है:

अरबी इबारत	उर्दू अनुवाद
मूर्ति पूजा कुफ़्र है, और दिल में जो कुछ है उसका एतबार नहीं। इसी तरह हुक्म है अगर ईसा अलैहिस्सलाम की तस्वीर बनाई कि उन्हें सज्दा किया जाए। इसी तरह उस मक़सद के लिए मूर्ति बनाना और इसी तरह अगर यहूदियों का ज़ुन्नार पहना।	बुत की इबादत कुफ़्र है, दिल में जो कुछ है उसका एतबार नहीं, इसी तरह उसका हुक्म है अगर हज़रत ईसा अलैहिस्सलाम की तस्वीर बना कर उसे सज्दा किया, इसी तरह सज्दा के लिये बुत बनाने का हुक्म है, इसी तरह अगर किसी ने...

1. अल-मुस्तदरक लिल-हाकिम किताब मारिफ़त अल-सहाबा दारुल फ़िक्र बैरूत ३/ १२३

पेज ६७३ का ७१२

بیان کیا۔ ت) اگر وہاں دینی مدرسہ کا کسی ہندو یا رافضی وہابی وغیرہ کو افسر بنا رکھا ہے، اس کی خوشامد میں مدرس نے یہ فقرہ لکھا جب تو اس کا حال یہ تھا اور اگر کوئی افسر ایسا نہیں محض بلاوجہ مسلمانوں کے مذہبی مدرسہ پر غیر کی افسری فرض کر کے یہ حکم لکھا اور اعلان کے لئے بورڈ پر لگایا تو اس کے اور بھی مرض قلبی پر دال ہے اور بعد کو یہ تقیید کہ اس کا حکم خلاف شرع نہ ہو ، کیا مفید یہ شرط کیا مسلمان میں نہیں، کیسا ہی جلیل القدر مسلمان افسر ہو اگرچہ خود اپنا باپ یا استاد یا پیر اس کا حکم وہی مانا جائے گا جو خلاف شرع نہ ہو لاطاعۃ لاحد فی معصیۃ اللہ تعالٰی[1] (اللہ تعالٰی کی نافرمانی میں کسی کی اطاعت و فرمانبرداری نہیں کی جائے گی۔ ت) یہ بیانات کہ ہم نے اوپر لکھے ان سے اور مدرس کے اندرونی بیرونی حالات سے اس کی مذہبی کیفیت کا اندازہ کیا جائے اگر واقع میں ہنود یا وہابیہ و غیر ہم کی طرف دینی امور میں اس کا میلان ہے تو اس سے اجتناب لازم اور اختلاط ممنوع، اور اگر ایسا نہیں بلکہ ایک بے معنی حماقت تھی کہ نادرا اس سے صادر ہوئی تو تفہیم کر دی جائے اگر اصرار نہ کرے اس سے ابتدا اسلام میں حرج نہیں جبکہ اور کوئی مانع شرعی نہ ہو، واللہ تعالٰی اعلم۔

مسئلہ ۲۹۹: از الہ آباد دائرہ اجملیہ مسئولہ مولوی سید نذیر احمد صاحب ۱۶ جمادی الاولی ۱۳۳۸ھ

کیا ارشاد فرماتے ہیں علمائے اہلسنت و جماعت اس صورت میں کہ عام اہل اسلام کو بغرض استقامت امور دنیاوی ، اتحاد کسی مشرک قوم سے اس طور پر کرنا کہ دسہرہ میں عام اہل اسلام شریک ہو کر ناقوس بجائیں، پھول رام لچھن پر چڑھائیں ، جے کی آواز بلند کریں یا قربانی میں گائے کی قربانی بند کر دیں جائز ہے یا ناجائز؟ مرتکب ان امور کا کس وزر کا مستوجب ہے ؟ مع حوالہ عبارات جواب درکار ہے۔

الجواب: مسلمان کو دسہرے کی شرکت حرام ہے، بلکہ فقہاء نے اسے کفر کہا اور اس میں بہ نیت موافقت ہنود ناقوس بجانا بیشک کفر ہے اور معبودانِ کفار پر پھول چڑھانا کہ ان کا طریقہ عبادت ہے اشد واخبث کفر، اشباہ والنظائر و غیر ہا معتمدات اسفار میں ہے:

عربی عبارت	اردو ترجمہ
عبادة الصنم كفرو لا اعتبار بما فی قلبہ وكذا لو صور عیسٰی علیہ الصلوة ليسجد لہ ، وكذا اتخاذ الصنم لذلک وكذلو تزنر بزنار اليهود	بت کی عبادت کفر ہے، دل میں جو کچھ ہے اس کا اعتبار نہیں، اسی طرح اس کا حکم ہے اگر حضرت عیسیٰ علیہ السلام کی تصویر بنا کر اسے سجدہ کیا، اسی طرح سجدہ کے لئے بت بنانے کا حکم ہے، اسی طرح اگر کسی نے

1. المستدرک للحاکم کتاب معرفة الصحابة دارالفکر بیروت ۳/ ۱۲۳

Fatawa Razawiyya Volume 14

And [whether] Christians entered their churches or did not enter [wearing the zunnar/religious girdle][1]. Jews and Christians wearing the zunnar whether they entered their churches or not. (T)

In Tanwir al-Absar and Durr al-Mukhtar it is stated: Giving gifts in the name of Nowruz and Mehregan (by saying 'this is a gift for this day') is not permissible; यानी giving/receiving gifts in the name of these two days is forbidden (haram). And if one intends to honor them as the polytheists do, it becomes disbelief (kufr)[2]. Giving gifts in the name of Nowruz and Mehregan (in such a way that it is said 'this is the gift of this day') is not permissible, meaning giving and taking gifts in the name of these two days is forbidden. And if one also honors them as the polytheists honor them, it will be disbelief. (T)

In Bahr al-Ra'iq, 'Alamgiri, Majma' al-Anhur, and Jami' al-Fusulayn it is stated: It is disbelief (kufr) to go out to the Nowruz of the Magians and to agree with them in what they do on that day, and by buying something on the day of Nowruz that he did not use to buy before that, out of veneration for Nowruz, not for eating and drinking, and by gifting that on that day to the polytheists, even if it is an egg, out of veneration for that day[3]. Going out with the Magians in Nowruz in such a way that whatever they do on that day, one follows them, then this is disbelief. Similarly, buying something to honor the day of Nowruz or to give a gift to the polytheists, and not for eating and drinking, while that thing was not bought before this, even if it is just an egg, it will be disbelief. (T)

In Jami' al-Fusulayn and Minah al-Rawd al-Azhar it is stated: Abu Bakr bin Tarkhan said: Whoever goes out to the Sadda (al-Qari said: meaning the assembly of the people of disbelief) becomes a disbeliever, for in it is a declaration of disbelief, and it is as if he assisted in it. By analogy with the Sadda is going out to Nowruz and agreeing with them in what they do. Sheikh Abu Bakr bin Tarkhan says: Whoever goes out towards the Sadda (Mulla Ali Qari has explained its meaning as a gathering of the people of disbelief) will become a disbeliever because there is a declaration of disbelief in it, as if he helped in disbelief. On this is the analogy, going out in Nowruz and being with them in their [acts on that day...]

[1] Ashbah wa al-Nazair, Kitab al-Siyar, Bab al-Ridda, Idara al-Quran wa al-'Ulum al-Islamiya, Karachi, 1/295 [2] Durr al-Mukhtar Sharh Tanwir al-Absar, Bab Masail Shatti, Matba' Mujtabai Delhi, 2/350; Radd al-Muhtar, Bab Masail Shatti, Dar Ihya al-Turath

al-Arabi, Beirut, 5/481 [3] Majma' al-Anhur Sharh Multaqa al-Abhur, Bab An al-Alfaz al-Kufr Anwa', Matba' Dar Ihya al-Turath al-Arabi, Beirut, 1/698

फ़तावा रज़विया खंड १४

और ईसाइयों ने उनके गिरजाघरों में प्रवेश किया या नहीं (जुन्नार/धार्मिक बेल्ट पहने हुए)[1]। यहूदियों और ईसाइयों का ज़ुन्नार बांधना चाहे वे उनके गिरजाघरों में दाखिल हुए हों या नहीं। (त)

तनवीर अल-अब्सार और दुर्र अल-मुख्तार में है: नौरोज़ और मेहरगन के नाम पर उपहार देना (यह कहते हुए कि 'यह इस दिन का उपहार है') जायज़ नहीं है; यानी इन दोनों दिनों के नाम पर उपहार देना या लेना हराम (वर्जित) है। और यदि कोई उन्हें वैसे ही सम्मानित करने का इरादा रखता है जैसे मुशरिक (बहुदेववादी) करते हैं, तो वह कुफ़्र (अविश्वास) हो जाता है[2]। नौरोज़ और मेहरगन के नाम पर उपहार देना (इस तरह कि कहा जाए कि यह इस दिन का उपहार है) जायज़ नहीं है, यानी इन दोनों दिनों के नाम पर उपहार देना और लेना हराम है। और अगर मुशरिकों की तरह उनकी ताज़ीम (सम्मान) भी करेगा तो कुफ़्र होगा। (त)

बहर अल-रायिक, आलमगीरी, मजमा अल-अन्हुर और जामे अल-फुसुलैन में है: मजूसी (अग्निपूजकों) के नौरोज़ के अवसर पर बाहर निकलना और उस दिन वे जो करते हैं उसमें उनका साथ देना कुफ़्र है, और नौरोज़ के दिन ऐसी चीज़ खरीदना जो वह उससे पहले नहीं खरीदता था, नौरोज़ के सम्मान में, न कि खाने-पीने के लिए, और उस दिन मुशरिकों को उपहार देना, चाहे वह एक अंडा ही क्यों न हो, उस दिन के सम्मान में, तो यह कुफ़्र होगा[3]। मजूसीयों के साथ नौरोज़ में इस तरह निकलना कि उस दिन वे जो करेंगे यह उनकी सहमति करे तो यह कुफ़्र है, इसी तरह नौरोज़ के दिन की ताज़ीम करते हुए या मुशरिकों को उपहार देने के लिए कोई चीज़ खरीदी न कि खाने पीने के लिए जबकि वह चीज़ इससे पहले नहीं खरीदी थी अगरचे वह अंडा ही क्यों न हो तो कुफ़्र होगा। (त)

जामे अल-फुसुलैन और मिनाह अल-रौज़ अल-अज़हर में है: अबू बक्र बिन तरखान ने कहा: जो कोई 'सद्दा' (अल-कारी ने कहा: यानी कुफ़्र के लोगों का जमावड़ा) की ओर जाता है, वह काफ़िर हो जाता है, क्योंकि इसमें कुफ़्र की घोषणा है, और ऐसा है जैसे उसने इसमें सहायता की हो। सद्दा के साथ सादृश्य (क़यास) नौरोज़ में निकलना और जो वे करते हैं उसमें उनका साथ देना है। शेख अबू बक्र बिन तरखान कहते हैं जो सद्दा की तरफ निकला (मुल्ला अली क़ारी ने इसका अर्थ अहल-ए-कुफ़्र का इज्तिमा/संग्रह बताया है) तो वह काफ़िर हो जाएगा क्योंकि इसमें कुफ़्र का ऐलान है गोया उसने कुफ़्र पर मदद की, इसी पर क़यास है, नौरोज़ में निकलना और उस दिन उनके[कार्यों में शामिल होना...]

[1] अश्बाह व अन-नज़ायर, किताब अल-सियर, बाब अल-रिद्दा, इदारा अल-कुरान व अल-उलूम अल-इस्लामिया, कराची, १/२९५ [2] दुर्र अल-मुख्तार शरह तनवीर अल-अब्सार, बाब मसाइल शत्ती, मतबा मुजतबाई दिल्ली, २/३५०; रद अल-मुह्तार, बाब मसाइल शत्ती, दार इह्या अल-तुराथ अल-अरबी, बेरुत, ५/४८१ [3] मजमा अल-अन्हुर शरह मुल्तका अल-अबहर, बाब अन अल-अल्फ़ाज़ अल-कुफ़्र अनवा, मतबा दार इह्या अल-तुराथ अल-अरबी, बेरुत, १/६९८

पृष्ठ ७१२ का ६७४

فتاوٰی رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

والنصاری دخل کنیستھم او لم یدخل[1]۔ یہود و نصاریٰ کا زنار باندھنا خواہ ان کے گرجاؤں میں داخل ہوا یا نہ ہوا۔ (ت)

تنویر الابصار ودر مختار میں ہے: الاعطاء باسم النیروز والمھرجان(بان یقال ھدیۃ ھذا الیوم ش) لا یجوز ای الھدایا باسم ھذین الیومین حرام وان قصد تعظیمہ کما یعظمہ المشرکون یکفر[2]۔ نیروز اور مہرجان کے نام پر عطیہ (بایں طور کہ کہا جائے یہ اس دن کا ہدیہ ہے ش) جائز نہیں یعنی ان دونوں ایام کے ناموں پر ہدایا دینا لینا حرام اور اگر مشرکین کی طرح ان کی تعظیم بھی کرے گا تو کفر ہو گا، (ت)

بحر الرائق وعالمگیری و مجمع الانہر وجامع الفصولین میں ہے: یکفر بخروجہ الی نیروز المجوس والموافقۃ معھم فیما یفعلون في ذلك الیوم وبشرائہ یوم النیروز شیئا لم یکن یشتریہ قبل ذلك تعظیما للنیروز لا للاکل والشرب وباھدائہ ذلك الیوم للمشرکین ولو بیضۃ تعظیما لذلك الیوم[3]۔ مجوسیوں کے ساتھ نیروز میں اس طرح نکلنا کہ اس دن وہ جو کریں گے یہ ان کی موافقت کرے تو یہ کفر ہے، اسی طرح نیروز کے دن کی تعظیم کرتے ہوئے یا مشرکین کو ہدیہ دینے کے لئے کوئی چیز خریدی نہ کہ کھانے پینے کے لئے جبکہ وہ چیز اس سے پہلے نہیں خریدی تھی اگرچہ وہ انڈہ ہی کیوں نہ ہو تو کفر ہوگا۔ (ت)

جامع الفصولین و منخ الروض الازہر میں ہے: قال ابو بکر بن طرخان من خرج الی السدۃ (قال القاری ای مجمع اھل الکفر کفر اذ فیہ اعلان الکفر وکانہ اعان علیہ وعلی قیاس السدۃ الخروج الی النیروز والموافقۃ معھم فیما یفعلونہ شیخ ابو بکر بن طرخان کہتے ہیں جو سدہ کی طرف نکلا (ملا

علی قاری نے اس کا معنی اہل کفر کا اجتماع کیا ہے) تو وہ کافر ہو جائے گا کیونکہ اس میں کفر کا اعلان ہے گویا اس نے کفر پر مدد کی اس پر قیاس ہے، نیروز میں نکلنا اور اس دن ان کے [کاموں میں ان کا ساتھ دینا...]

[1] اشباہ والنظائر کتاب السیر باب الردۃ ادارۃ القرآن والعلوم الاسلامیہ کراچی ۱/ ۲۹۵ 2 در مختار شرح تنویر الابصار باب مسائل شتی مطبع مجتبائی دہلی ۲/ ۳۵۰، رد المحتار باب مسائل شتی داراحیاء التراث العربی بیروت ۵/ ۴۸۱ 3 مجمع الانہر شرح ملتقی الابحر باب ان الالفاظ الکفر انواع مطبع دار احیاء التراث العربی بیروت ۱/ ۶۹۸

Fatawa-e-Razviya Volume 14

| Disbelief on that day. (1) | To act accordingly is also disbelief. (T) |

Saying "Jai" is the way of the disbelievers, and the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) says:

| Whoever imitates a people is one of them. (2) | Whoever adopts the resemblance of a nation is among them. (T) |

Furthermore, if the "Jai" is for the deities of the disbelievers, it is disbelief, and if it is for the disbelievers themselves, the jurists (Fuqaha) also declare it disbelief. It is stated in Fatawa-e-Zahiriyya, Al-Ashbah wal-Naza'ir, and Tanwir al-Absar:

| If one greets a Dhimmi (protected non-Muslim) out of respect, they commit disbelief, because respecting a disbeliever is disbelief. And if one addresses a Magian (Zoroastrian) as "O Teacher" out of respect, it is disbelief. (3) | If someone greets a Dhimmi with honor, they become a disbeliever because honoring a disbeliever is disbelief. If someone calls a Magian "O Teacher" as a mark of respect, it is disbelief. (T) |

Stopping the sacrifice of cows for the sake of Hindus is forbidden. (Details can be found in our book "Anfas al-Fikr fi Qurban al-Baqar". T). The ruling for the perpetrator is clear from these instructions: one who commits a forbidden act deserves the punishment of Hell. One who commits juridical (Fiqhi) disbelief, such as participating in Dussehra or saying "Jai" of the disbelievers, must renew their Islam and renew their marriage with their wife. And one who becomes an absolute disbeliever, like one who plays the conch shell with Hindus as mentioned in Dussehra or offers flowers to the deities of disbelievers, becomes an apostate (murtad). His wife is out of his marriage contract; if he repents and enters Islam, the woman still has the choice after the waiting period ('iddah) to marry whomever she wishes. And if he dies without repentance, it is forbidden to give him a bath (ghusl) and shroud (kafan) like Muslims, participation in his funeral is forbidden, burying him in Muslim graveyards is forbidden, and performing funeral prayer over him is forbidden, along with other rulings. (And other rulings as well. T). And Allah knows best.

Mas'ala 300 to 302: From Meerut, Lal Kurti Bazaar, asked by Maulvi Rahim Bakhsh Sahib, teacher at Madrasa Islamia, 20 Jumada al-Ula 1338 AH. What do the scholars of religion and muftis of the clear Sharia say about the event of Hindu-Muslim unity in Meerut...

1. Jami'ul-Fusulayn, Section on words of disbelief, Islami Kutub Khana, Karachi, 2/313; Minah al-Rawd al-Azhar, Section on disbelief explicitly and implicitly, Mustafa al-Babi, Egypt, p. 186.
2. Musnad Imam Ahmad bin Hanbal, Hadith from Ibn Umar (may Allah be pleased with him), Dar al-Fikr, Beirut, 50/2.
3. Al-Ashbah wal-Naza'ir, Kitab al-Siyar, Chapter on Apostasy, Idara al-Quran wal-Ulum al-Islamiya, Karachi, 1/288; Durre Mukhtar, Kitab al-Hazr, Section on Sale, Matba' Mujtabai, Delhi, 2/251.

फतवा-ए-रज़विया, खंड १४

| उस दिन कुफ़्र (अविश्वास) है। (१) | उसके अनुसार कार्य करना भी कुफ़्र है। (त) |

"जय" बोलना काफ़िरों का तरीका है, और अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) फ़रमाते हैं:

| जिसने किसी कौम की समानता अपनाई, वह उन्हीं में से है। (२) | जिसने किसी कौम के साथ समानता अपनाई, वह उन्हीं में से है। (त) |

फिर अगर काफ़िरों के पूज्यों के लिए "जय" है तो कुफ़्र है, और अगर काफ़िरों के लिए "जय" है तो फ़ुक़हा-ए-किराम (धर्मशास्त्री) इसे भी कुफ़्र कहते हैं। फतवा-ए-ज़हीरिया, अल-अशबाह वन-नज़ैर और तनवीरुल अब्सार में है:

| यदि कोई सम्मानपूर्वक किसी धिम्मी (संरक्षित गैर-मुस्लिम) को सलाम करता है, तो वह कुफ़्र करता है क्योंकि काफ़िर का सम्मान करना कुफ़्र है। और यदि कोई सम्मानपूर्वक किसी पारसी को "ओ शिक्षक" कहता है, तो वह कुफ़्र है। (३) | यदि किसी ने सम्मान करते हुए धिम्मी को सलाम किया तो वह काफ़िर हो जाएगा क्योंकि काफ़िर का सम्मान कुफ़्र है, यदि किसी ने पारसी को सम्मान के तौर पर "ए उस्ताद" कहा तो कुफ़्र है। (त) |

हिंदुओं की खातिर गाय की कुर्बानी बंद करना हराम है। (विवरण हमारी किताब "अनफ़सुल फ़िक्र फ़ी कुर्बानिल बक़र" में देखें। त)। अपराधी का हुक्म इन्हीं अहकाम (निर्देशों) से ज़ाहिर है जो हराम का अपराधी है वह जहन्नुम के अज़ाब का हक़दार है। और जो फ़िक़्ही कुफ़्र का अपराधी है जैसे दशहरा में शामिल होना या काफ़िरों की "जय" बोलना, उस पर इस्लाम का नवीनीकरण (तजदीद-ए-इस्लाम) आवश्यक है और अपनी पत्नी से निकाह का नवीनीकरण करे। और जो निश्चित रूप से काफ़िर हो गया, जैसे दशहरा में बताए गए तरीके से हिंदुओं के साथ शंख बजाने वाला या काफ़िरों के पूज्यों पर फूल चढ़ाने वाला, काफ़िर मुर्तद (धर्मत्यागी) हो गया। उसकी पत्नी निकाह से निकल गई; अगर उसने तौबा की और इस्लाम लाया, तब भी औरत को अधिकार है कि इद्दत के बाद जिससे चाहे निकाह कर ले। और यदि वह बिना तौबा किए मर जाए, तो उसे मुसलमानों की तरह गुस्ल और कफ़न देना हराम है, उसके जनाज़े में शामिल होना हराम है, उसे मुसलमानों के कब्रिस्तान में दफ़न करना हराम है, उस पर नमाज़ पढ़ना हराम है, इसके अलावा अन्य हुक्म भी हैं। (इसके अलावा अन्य अहकाम भी। त)। और अल्लाह सबसे बेहतर जानता है।

मसअला ३०० से ३०२ : मेरठ, लाल कुर्ती बाज़ार से, मौलवी रहीम बख्श साहब, शिक्षक मदरसा इस्लामिया, २० जमादी-उल-उला १३३८ हिजरी द्वारा पूछा गया। दीन के विद्वान और शरीयत के मुफ्ती क्या फ़रमाते हैं कि मेरठ में हिंदू-मुस्लिम एकता के अवसर पर...

---

1. जामि-उल-फ़ुसूलैन, कुफ़्र के शब्दों के मसलों पर खंड, इस्लामी कुतुब ख़ाना, कराची, २/३१३; मिनह अर-रौद अल-अज़हर, कुफ़्र पर स्पष्ट और सांकेतिक खंड, मुस्तफ़ा अल-बाबी, मिस्र, पृ. १८६।
2. मुसनद इमाम अहमद बिन हंबल, हदीस इब्न उमर रज़ियल्लाहु अन्हु, दार अल-फ़िक्र, बेरुत, ५०/२।
3. अल-अशबाह वन-नज़ैर, किताबुस सियर, बाबुल रिद्दाह, इदारा अल-कुरान वल-उलूम अल-इस्लामिया, कराची, १/२८८; दुर्रे मुख़्तार, किताबुल हज़र, फ़स्ल फ़िल बै, मतबा मुजतबाई, दिल्ली, २/२५१।

पेज ६७५ का ७१२

| فی ذلک الیوم کفر۸1۔ | موافق عمل کرنا کہ یہ بھی کفر ہے۔ (ت) |

جے بولنا طریقہ کفار ہے اور رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم فرماتے ہیں:

| من تشبہ بقوم فھو منھم۸2۔ | جس نے کسی قوم کی مشابہت اختیار کر لی وہ انہی میں سے ہے۔ (ت) |

پھر اگر معبودانِ کفار کی جے ہے تو کفر ہے اور اگر کافروں کی جے ہے تو فقہائے کرام اسے بھی کفر فرماتے ہیں، فتوائے ظہیریہ واشباہ والنظائر و تنویر الابصار میں ہے :

| لو سلم علی الذمی تبجیلا یکفر لان تبجیل الکافر کفر ولو قال لمجوسی یا استاذ تبجیلا کفر۸3۔ | اگر کسی نے تعظیم کرتے ہوئے ذمی کو سلام دیا تو کافر ہو جائے گا کیونکہ کافر کی تعظیم کفر ہے، اگر کسی نے مجوسی کو بطورِ تعظیم "اے استاذ" کہا تو کفر ہے۔ (ت) |

بخاطر ہنود گائے کی قربانی بند کرنا حرام ہے ، والتفصیل فی انفس الفکر فی قربان البقر (اس کی تفصیل ہماری کتاب "انفس الفکر فی قربان البقر" میں ملاحظہ کیجئے ۔ت) مر تکب کا حکم انہیں احکام سے ظاہر جو مر تکبِ حرام ہے مستحق عذابِ جہنم ہے ار جو مر تکب کفر فقہی ہے جیسے دسہرے کی شرکت یا کافروں کی جے بولنا اس پر تجدیدِ اسلام لازم ہے اور اپنی عورت سے تجدیدِ نکاح کرے اور جو قطعاً کافر ہو گیا، جیسے دسہرے میں بطور مذکور ہنود کے ساتھ ناقوس بجانے یا معبودانِ کفار پر پھول چڑھانے والا کافر مرتد ہو گیا اس کی عورت نکاح سے نکل گئی اگر تائب ہوا اور اسلام لائے جب بھی عورت کو اختیار ہے بعد عدت جس سے چاہے نکاح کرلے، اور بے توبہ مر جائے تو اسے مسلمانوں کی طرح غسل و کفن دینا حرام اس کے جنازے کی شرکت حرام

اسے مقابرِ مسلمین میں دفن کرنا حرام اس پر نماز پڑھنا حرام الی غیر ذلک من الاحکام (اس کے علاوہ دیگر احکام بھی۔ ت) واللہ تعالٰی اعلم۔

مسئلہ ۳۰۰ تا ۳۰۲ : از میر ٹھ لال کرتی بازار مسئولہ مولوی رحیم بخش صاحب مدرس مدرسہ اسلامیہ ۲۰ جمادی الاولی ۱۳۳۸ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین و مفتیانِ شرع متین کہ بتقریب اتفاق ہندو مسلمان میرٹھ میں

---

1 جامع الفصولین فصل فی مسائل کلمات الکفر اسلامی کتب خانہ کراچی ۲ / ۳۱۳، منح الروض الازہر فصل فی الکفر صریحا و کنایۃ مصطفی البابی مصر ص ۱۸۶ 2 مسند امام احمد بن حنبل حدیث ابن عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ دارالفکر بیروت ۲/۵۰ 3 الاشباہ والنظائر کتاب السیر باب الردۃ ادارۃ القرآن والعلوم الاسلامیہ کراچی ۱ / ۲۸۸، در مختار کتاب الحظر فصل فی البیع مطبع مجتبائی دہلی ۲ / ۲۵۱

Fatawa-e-Razvia Volume 14 (14)

A procession of Mahatma Gandhi ji was taken out in which both Hindus and Muslims participated. Among other incidents, one event involving the Muslims of Meerut was that Hindus applied 'qashqa' (sandalwood paste/tilak) on the foreheads of Muslims during the procession. It was learned from those who had it applied and those who applied it that there was no compulsion from the Hindus; hence, those Muslims who refused were not forced. Now, there were three types of Muslims participating in this procession, as listed in the following questions. It is hoped that the ruling of the Noble Sharia for each will be written by the learned scholars, keeping in mind the attribute "they do not fear the blame of any blamer" (Quran 5:54), so that they may be rewarded by Allah: (1) Those Muslims who participated in this gathering and refused to have sandalwood applied—how was their participation in this procession according to Sharia? (2) What is the ruling for those Muslims who did not stop Hindus from applying sandalwood but allowed it to be applied, and then immediately or shortly after in the gathering, wiped it off with their hands and handkerchiefs? (3) What is the ruling of Noble Sharia regarding those Muslims who had sandalwood applied and remained in the gathering with it on, even returning home with it or keeping it on until evening?

The Answer: It was haram, haram, strictly haram; rather, according to the jurists, the ruling is even more severe. The Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) says: "Whoever joins a polytheist and lives with him, he is like him." Narrated by Abu Dawood with a good (hasan) chain and mentioned as a 'taliq' by Tirmidhi from Samurah bin Jundab (may Allah be pleased with him). One who agreed with a polytheist and stayed with him will be like him. It was narrated by Abu Dawood from Hazrat Jundab (may Allah be pleased with him) with a good chain and reported as a 'taliq' by Tirmidhi. (T) In another Hadith, the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) says:

1. Al-Quran Al-Kareem 5/54
2. Sunan Abu Dawood, Book of Jihad, Chapter on staying in the land of polytheism, Aftab-e-Alam Press Lahore 2/29 Page 676 of 712

फ़तावा-ए-रज़विया जिल्द चौदह (14)

महात्मा गांधी जी का एक जुलूस निकाला गया जिसमें हिंदू और मुसलमान दोनों शामिल थे। अन्य घटनाओं के अलावा, मेरठ के मुसलमानों के साथ एक घटना यह हुई कि हिंदुओं ने जुलूस के दौरान मुसलमानों के माथे पर 'क़श्का' (चंदन का तिलक) लगाया। तिलक लगवाने वालों और लगाने वालों से पता चला है कि हिंदुओं की ओर से कोई ज़बरदस्ती नहीं थी; इसलिए, जिन मुसलमानों ने इनकार किया, उन पर तिलक नहीं लगाया गया। अब, इस जुलूस में शामिल होने वाले मुसलमानों की तीन श्रेणियां थीं, जिनका विवरण नीचे दिए गए प्रश्नों में है। आशा है कि प्रतिष्ठित विद्वान "वे किसी तिरस्कार करने वाले के तिरस्कार से नहीं डरते" (क़ुरआन 5:54) की शान को ध्यान में रखते हुए प्रत्येक के लिए शरीयत का हुक्म लिखेंगे, ताकि वे अल्लाह के पास प्रतिफल के पात्र हों: (1) जो मुसलमान इस सभा में शामिल हुए और चंदन लगवाने से इनकार किया, शरीयत के अनुसार इस जुलूस में उनकी भागीदारी कैसी थी? (2) उन मुसलमानों के लिए क्या हुक्म है जिन्होंने हिंदुओं को चंदन लगाने से नहीं रोका बल्कि लगवाया, और फिर तुरंत या कुछ देर बाद उसी सभा में अपने हाथों और रूमालों से उसे साफ़ कर लिया? (3) उन मुसलमानों के बारे में शरीयत का क्या हुक्म है जिन्होंने चंदन लगवाया और उसे लगाकर ही सभा में शामिल रहे, यहाँ तक कि उसे लगाकर ही अपने घर वापस आए या शाम तक लगाए रहे?

जवाब: यह हराम, हराम, सख्त हराम था; बल्कि फ़ुक़हा (विधिवेत्ताओं) के अनुसार हुक्म और भी कड़ा है। अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) फरमाते हैं: "जो किसी मुशरिक (बहुदेववादी) के साथ मिला और उसके साथ रहा, वह उसी के समान है।" इसे अबू दाऊद ने 'हसन' सनद के साथ रिवायत किया और तिर्मिज़ी ने समुरह बिन जुंदब (रज़ियल्लाहु अन्हु) से इसे 'ता'लीक़' के रूप में उल्लेख किया। जिसने किसी मुशरिक के साथ सहमति जताई और उसके साथ ठहरा, वह उसी के जैसा होगा। इसे अबू दाऊद ने हज़रत जुंदब (रज़ियल्लाहु अन्हु) से हसन सनद के साथ और तिर्मिज़ी ने ता'लीक़न बयान किया। (त) दूसरी हदीस में अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) फरमाते हैं:

1. अल-क़ुरआन अल-करीम 5/54
2. सुनन अबू दाऊद, किताब अल-जिहाद, बाब फ़ी अल-इक़ामह बि-अर्द अल-शिर्क़ आफ़ताब-ए-आलम प्रेस लाहौर 2/29 पृष्ठ 676 का 712

ایک جلوس مہاتما گاندھی جی کا نکالا گیا جس میں ہندو مسلمان سب شریک تھے، علاوہ دیگر واقعات کے ایک واقعہ مسلمانان میرٹھ کا یہ ہوا کہ ہندوؤں نے مسلمانوں کے عین جلوس میں قشقہ چندن وغیرہ مسلمانوں کے ماتھے پر لگایا ہے، چندن لگوانے اور لگوانے والے مسلمانوں سے معلوم ہوا ہے کہ اس چندن لگانے میں ہندوؤں کی طرف سے کوئی جبر نہ تھا چنانچہ جن مسلمانوں نے انکار کیا انہوں نے انکار کرنے والے مسلمانوں کے ماتھے پر نہیں لگایا، اب اس جلوس میں شریک ہونے والے مسلمانوں کی تین قسمیں تھیں جو بترتیب ذیل درج سوال ہیں، امید کہ ہر ایک کا حکم شرع شریف علمائے کرام "لَا یَخَافُونَ لَوْمَۃَ لَائِمٍ"۱ وہ کسی ملامت کرنے والے کا خوف نہیں رکھتے۔ت) کی شان پیش نظر فرماتے ہوئے تحریر فرما کر عند اللہ ماجور ہوں: (۱) جو مسلمان اس جلسہ میں شریک ہوئے اور چندن لگوانے سے انکار کیا ان کی شرکت اس جلوس میں از روئے شریعت کیسی تھی۔ (۲) جن مسلمانوں نے چندن لگوانے سے ہندوؤں کو روکا نہیں بلکہ لگوایا پھر بعد کو اسی وقت یا تھوڑی دیر بعد اس جلسہ میں اپنے ہاتھوں اور رومالوں سے صاف کرلیا ان کا کیا حکم ہے؟ (۳) جن مسلمانوں نے چندن لگوایا اور چندن لگائے ہوئے جلسہ میں شریک رہے بلکہ چندن لگائے ہوئے اپنے گھروں پر واپس آئے یا شام تک لگائے رہے، ان کی بابت حکم شرع شریف کیا ہے؟

الجواب: حرام حرام سخت حرام تھی بلکہ فقہائے کرام کے طور پر حکم سخت تر، رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم فرماتے ہیں: مَنْ جَامَعَ الْمُشْرِکَ وَسَکَنَ مَعَہٗ فَاِنَّہٗ مِثْلُہٗ۲، رواہ ابوداؤد بسند حسن وعلقہ الترمذی عن سمرۃ بن جندب رضی اللہ تعالیٰ عنہ۔ جس نے کسی مشرک کے ساتھ اتفاق کیا اور اسی کے ساتھ ٹھہرا وہ اسی کے مثل ہوگا، اسے ابوداؤد نے حضرت جندب رضی اللہ تعالیٰ عنہ

سے سند حسن سے اور ترمذی نے تعلیقاً بیان کیا۔ (ت) دوسری حدیث میں ہے رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم فرماتے ہیں:

۱ القرآن الکریم ۵/ ۵۴ ۲ سنن ابوداؤد کتاب الجہاد باب فی الاقامۃ بارض الشرک آفتاب عالم پریس لاہور ۲/ ۲۹ صفحہ 676 مندرجہ 712

Fatawa Rizvia, Volume 14

- "Whoever increases the number of a people is one of them."[1] - Narrated by al-Khatib from Anas bin Malik (may Allah be pleased with him). | "Whoever increases the number of a people is one of them." Al-Khatib narrated it from Anas bin Malik (may Allah be pleased with him). (T)

In the third hadith, the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) says: - "Whoever increases the crowd of a people is one of them."[2] - Abu Ya'la reported it in his Musnad, and Ali bin Ma'bad in 'Kitab al-Ta'at wa al-Ma'siyah' from Abdullah bin Mas'ud (may Allah be pleased with him) as a marfu' narration, and Ibn al-Mubarak in 'al-Zuhd' from Abu Dharr (may Allah be pleased with them) as his own saying. | "Whoever increases the group of a people, he will be among them." Abu Ya'la narrated it in Musnad and Ali bin Ma'bad in 'Kitab-ut-Ta'at wal-Ma'siyah' from Hazrat Abdullah bin Mas'ud (may Allah be pleased with him) as a Marfu narration, and Ibn-ul-Mubarak in 'Zuhd' quoted it as the saying of Hazrat Abu Dharr (may Allah be pleased with him). (T)

It is stated in Majma' al-Anhar (commentary on Multaqa al-Abhur), Fatawa Zahiriyyah, al-Ashbah wa al-Nazair, Tanwir al-Absar, Durr al-Mukhtar, etc.: - "To honor a disbeliever is disbelief (kufr), so much so that if one greets a Dhimmi (protected non-Muslim citizen) out of respect, it is kufr; and by saying to a Magian 'O Master' out of respect, it is also kufr."[3] | "Honoring a disbeliever is kufr, so much so that if someone greets a Dhimmi out of respect, it is kufr; and if someone calls a Magian 'O Master' out of respect, that too is kufr." (T)

(2) The Qashqah (tilak) that is applied to the forehead is not just a symbol of disbelievers, but a specific symbol of disbelief; rather, it is from the foulest specific ways of worshipping Mahadev and other idols. Being pleased with wearing it is being pleased with disbelief, and being pleased with the establishment of disbelief for oneself is disbelief by consensus (ijma'). It is stated in 'Minh al-Rawd al-Azhar': - "Whoever is pleased with the disbelief of his own self has disbelieved, i.e., by consensus; and as for being pleased with the disbelief of another, the scholars differ."[4] | "Whoever is pleased with the disbelief of his own person is a disbeliever by consensus, and there is a difference of opinion among scholars regarding being pleased with the disbelief of someone else." (T)

---

[1] Tarikh Baghdad, Hadith No. 5167, Abdullah bin 'Atab al-Shahid al-'Abdi, Dar al-Kitab al-Arabi, Beirut, 10/21 [2] Nasb al-Rayah li-Ahadith al-Hidayah, citing Musnad Abi Ya'la, Kitab al-Ta'at wa al-Ma'siyah, etc., al-Maktabat al-Islamiyyah, Riyadh, 4/346 [3] Al-Ashbah wa al-Nazair, Kitab al-Siyar wa al-Riddah, Idarat al-Qur'an, Karachi, 1/288 [4] Minh al-Rawd al-Azhar Sharh al-Fiqh al-Akbar, Chapter on Disbelief: Explicit and Implicit, Mustafa al-Babi, Egypt, pp. 79-80

फतावा रिज़विया, जिल्द 14

- "जिसने किसी कौम की तादाद बढ़ाई वह उन्हीं में से होगा।"[1] - इसे खतीब ने हज़रत अनस बिन मालिक (रज़ियल्लाहु अन्हु) से रिवायत किया। | "जिसने किसी कौम की कसरत बढ़ाई वह उन्हीं में से होगा, इसे खतीब ने हज़रत अनस बिन मालिक (रज़ियल्लाहु अन्हु) से रिवायत किया। (त)"

तीसरी हदीस में है, रसूल्लुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) फरमाते हैं: - "जिसने किसी कौम का जत्था बढ़ाया तो वह उन्हीं में से होगा।"[2] - इसे अबू यअली ने अपनी मुसनद में और अली बिन माबद ने 'किताबुत ताअत वल मासियत' में हज़रत अब्दुल्लाह बिन मसऊद (रज़ियल्लाहु अन्हु) से मरफूअ़न रिवायत किया, और इब्नुल मुबारक ने 'ज़ुहद' में हज़रत अबू ज़र (रज़ियल्लाहु अन्हुमा) के कौल के तौर पर नकल किया। | "जिसने किसी कौम का जत्था बढ़ाया तो वह उन्हीं में से होगा। इसे अबू यअली ने मुसनद में और अली बिन माबद ने 'किताबुत ताअत वल मासियत' में हज़रत अब्दुल्लाह बिन मसऊद (रज़ियल्लाहु अन्हु) से मरफूअ़न और इब्न-उल-मुबारक ने 'ज़ुहद' में हज़रत अबू ज़र (रज़ियल्लाहु अन्हु) के इरशाद के तौर पर नक्ल किया। (त)"

मजमा-उल-अनहुर, शरह मुल्तक़ल अ़ब़हुर और फतावा ज़हीरिया, अल-अशबाह वन-नज़ाइर, तनवीरुल अबसार और दुर्रे मुख़्तार वगैरह में है: - "काफ़िर की ताज़ीम करना कुफ्र है, यहाँ तक कि अगर किसी ने ज़िम्मी को ताज़ीमन सलाम किया तो यह कुफ्र है, और किसी ने मजूसी को बतौर ताज़ीम 'या उस्ताद' (ऐ उस्ताद) कहा तो यह भी कुफ्र है।"[3] | "काफिर की ताज़ीम कुफ्र है यहाँ तक कि अगर किसी ने ज़िम्मी को ताज़ीमन सलाम कहा तो यह कुफ्र है, किसी ने मजूसी को बतौर ताज़ीम 'या उस्ताद' कहा तो यह भी कुफ्र है। (त)"

(2) क़श्क़ह (तिलक) जो माथे पर लगाया जाता है, वह सिर्फ काफिरों की निशानी नहीं बल्कि खास कुफ्र की निशानी है, बल्कि उससे भी घृणित महादेव और अन्य मूर्तियों की पूजा का खास तरीका है। और इसे लगाने पर राज़ी होना कुफ्र पर राज़ी होना है, और अपने लिए कुफ्र साबित होने पर राज़ी होना इजमा (सर्वसम्मति) से कुफ्र है। 'मिन्ह-उर-रौज़-अल-अज़हर' में है: - "जो अपनी ज़ात के कुफ्र पर खुश हो वह ब-इत्तेफाक काफिर है, और जो किसी दूसरे के कुफ्र पर खुश हुआ तो इस बारे में उलेमा (मशाइख) का इख्तिलाफ (मतभेद) है।"[4] | "जो अपनी ज़ात के कुफ्र पर खुश हो और वह ब-

इत्तेफाक काफिर है और जो किसी के कुफ्र पर खुश हुआ उसके बारे में मशाइख का इख्तिलाफ है। (त)"

---

[1] तारीख बगदाद, हदीस नंबर 5167, अब्दुल्लाह बिन अ़ताब अल-शाहिद अल-अ़बदी, दार अल-किताब अल-अरबी, बेरुत, 10/21 [2] नसब अल-राया लि-अहादीस अल-हिदाया, ब-हवाला मुसनद अबी यअली, किताबुत ताअत वल मासियत वग़ैरह, अल-मकतबतुल इस्लामिया, रियाद, 4/346 [3] अल-अशबाह वन-नज़ाइर, किताबुस सियर वर-रद्दह, इदारतुल कुरआन, कराची, 1/288 [4] मिन्ह-उर-रौज़-अल-अज़हर शरह अल-फिक्ह अल-अकबर, कुफ्र के बयान में: स्पष्ट और सांकेतिक, मुस्तफा अल-बाबी, मिस्र, पृ. 79-80

من سود مع قوم فهو منهم[1]۔ رواه الخطيب عن انس بن مالک رضی الله تعالٰی عنہ۔ | جس نے کسی قوم کی کثرت بڑھائی وہ انہی میں سے ہوگا، اسے خطیب نے حضرت انس بن مالک رضی اللہ تعالٰی عنہ سے روایت کیا۔ (ت)

تیسری حدیث میں ہے، رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم فرماتے ہیں : من کثر سواد قوم فهو منهم[2]۔ رواه ابو یعلی فی مسنده و علی بن معبد فی کتاب الطاعة و المعصیة عن عبد الله بن مسعود و ابن المبارك فی الزهد عن ابی ذر من قوله رضی الله تعالٰی عنهما۔ | جس نے کسی قوم کا جتھا بڑھایا پس وہ انہی میں سے ہوگا اسے ابویعلی نے مسند میں اور علی بن معبد نے کتاب الطاعۃ و المعصیۃ میں حضرت عبد اللہ بن مسعود رضی اللہ تعالٰی عنہ سے مرفوعاً اور ابن مبارک نے زہد میں حضرت ابوذر رضی اللہ تعالٰی عنہ کے ارشاد کے طور پر نقل کیا۔ (ت)

مجمع الانہر، شرح ملتقی الابحر و فتاوٰی ظہیریہ واشباہ والنظائر و تنویر الابصار ودر مختار وغیر ہما میں ہے : یکفر بتبجیل الکافر حتی لو سلم علی الذمي تبجیلا کفر و بقوله للمجوسي یا استاذ تبجیلا[3]۔ | کافر کی تعظیم کفر ہے حتی کہ اگر کسی نے ذمی کو تعظیماً سلام کہا تو یہ کفر ہے، کسی نے مجوسی کو بطور تعظیماً "یا استاد" کہا تو یہ بھی کفر ہے۔ (ت)

(۲) قشقہ کہ ماتھے پر لگایا جاتا ہے صرف شعارِ کفار نہیں بلکہ خاص شعارِ کفر بلکہ اس سے بھی اخبث خاص طریقہ عبادتِ مہادیو وغیرہ اصنام سے ہے اور اس کے لگانے پر راضی ہونا کفر پر رضا ہے اور اپنے لئے ثبوتِ کفر پر رضا بالاجماع کفر ہے، منح الروض الازہر میں ہے : من رضی بکفر نفسه فقد کفر ای اجماعا و بکفر غیره اختلف المشائخ[4]۔ | جو اپنی ذات کے کفر پر خوش

ہو اور وہ بالاتفاق کافر ہے اور جو کسی کے کفر پر خوش ہوا اس کے بارے میں مشائخ کا اختلاف ہے۔ (ت)

---

[1] تاریخ بغداد حدیث نمبر ۵۱۶۷ عبد اللہ بن عتاب الشاہد العبدی دار الکتاب العربی بیروت ۱۰/ ۲۱ [2] نصب الرایہ لاحادیث الھدایہ بحوالہ مسند ابی یعلی کتاب الطاعۃ و المعصیۃ الخ المکتبۃ الاسلامیہ ریاض ۴/ ۳۴۶ [3] الاشباہ والنظائر کتاب السیر والردۃ ادارۃ القرآن کراچی ۱/ ۲۸۸ [4] منح الروض الازہر شرح الفقہ الاکبر فصل فی الکفر صریحاً و کنایۃ مصطفی البابی مصر ص ۸۰-۷۹

Fatawa-e-Razviya, Volume 14

And being content with disbelief (kufr) for a moment is just like being content with it for a hundred years; wiping it off will not erase the disbelief that has already occurred until one embraces Islam anew. Just as those who remain in prostration before Mahadev all day are disbelievers, so is the one who lifts their head after a single prostration; and refuge is sought in Allah Almighty.

(3) They were disbelievers, and these have become greater disbelievers; both parties have exited the fold of Islam and their wives are no longer in their marriage. It is obligatory for them to repent openly in a large gathering and become Muslims anew. The Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) said:

[Arabic Text Block]: "If you commit a bad deed, then perform repentance for it: secret for secret and public for public." 1 Reported by Imam Ahmad in 'Az-Zuhd' and Al-Tabarani in 'Al-Mu'jam al-Kabir' with a good chain from Mu'adh ibn Jabal (may Allah be pleased with him). And Allah Almighty knows best.

[Translation Block]: When someone commits a sin, repentance should be done in the same manner. For example, secret repentance for a secret sin and public repentance for an open sin is necessary. This was narrated by Imam Ahmad in 'Az-Zuhd' and Imam Al-Tabarani in 'Al-Mu'jam al-Kabir' with a good chain from Hazrat Mu'adh ibn Jabal (may Allah be pleased with him). And Allah Almighty knows best. (T)

Problem 303 to 305: From Meerut Cantonment, Sadar Bazaar, Madrasa Imdad-ul-Islam, via Molvi Abdul Momin Sahib, teacher. Questioner: Hafiz Sher Mohammad Khan, Imam of the Mosque and student of the Madrasa. 20 Jamadi al-Ula 1338 AH. What do the scholars of religion and muftis of the firm Sharia say regarding the following matters: (1) If there is a gathering of the Hindu community and many Muslims participate willingly, and the Hindus apply sandalwood (chandan) to their foreheads just as they do to their own, and the Muslims willingly let it be applied and keep it on their foreheads until the end of the gathering, then what is the ruling regarding the Islam or marriage of Muslims who have this qashqa (sandalwood mark) applied to their foreheads? (2) Is it permissible or impermissible for Muslims to chant 'Jai' (victory) for a Hindu leader at that same gathering? And what is the ruling on this? (3) And if sandalwood was applied to some Muslims without their consent and desire, and they wiped it off immediately, what is the ruling regarding them?

The Answer: (1) Allowing it to be applied willingly and applying it oneself carry the same ruling. Whether one drinks wine or urine oneself, or someone else feeds it and this mouth...

---

1 Kanz al-Ummal, referencing Ahmad ibn Hanbal in 'Az-Zuhd', Hadith 10180, Mu'assasah al-Risalah, Beirut, 3/209.

फ़तावा-ए-रज़विया, खंड 14

और कुफ़्र (अधर्म) पर रज़ामंदी जैसे सौ वर्षों के लिए है, वैसे ही एक पल के लिए भी है। इसे पोंछ देने से वह कुफ़्र नहीं मिटेगा जो घटित हो चुका है, जब तक कि नए सिरे से इस्लाम न अपनाया जाए। जैसे जो महादेव के आगे दिन भर सजदे में पड़े रहे वे भी काफ़िर हैं, और जो सजदा करके सिर उठाए वह भी काफ़िर है, और अल्लाह तआला की पनाह।

(३) वे काफ़िर थे, ये उनसे भी बड़े काफ़िर (अकफ़र) हुए। दोनों पक्ष इस्लाम से निकल गए और उनकी पत्नियाँ उनके निकाह से बाहर हो गईं। उन पर एक बड़ी सभा में खुलेआम तौबा करना और नए सिरे से मुसलमान होना फ़र्ज़ है। अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) फ़रमाते हैं:

[अरबी पाठ]: "जब तुम कोई बुरा काम करो, तो उसके लिए तौबा करो: गुप्त के लिए गुप्त और सार्वजनिक के लिए सार्वजनिक।" १ इमाम अहमद ने 'अज़-ज़ुहद' में और तबरानी ने 'अल-मुअजम अल-कबीर' में हज़रत मुअज़ बिन जबल (रज़ियल्लाहु अन्हु) से एक अच्छी सनद के साथ रिवायत किया है। और अल्लाह तआला बेहतर जानता है।

[अनुवाद]: जब कोई बुराई करे तो तौबा भी उसी तरह की जाए। मसलन, गुप्त गुनाह पर गुप्त तौबा और सार्वजनिक गुनाह पर सार्वजनिक तौबा ज़रूरी है। इसे इमाम अहमद ने 'ज़ुहद' में और इमाम तबरानी ने 'अल-मुअजम अल-कबीर' में हज़रत मुअज़ बिन जबल (रज़ियल्लाहु अन्हु) के हवाले से सनद-ए-हसन के साथ नक़ल किया है। और अल्लाह तआला बेहतर जानता है। (त)

मसला ३०३ से ३०५: छावनी मेरठ, सदर बाज़ार, मदरसा इमदादुल इस्लाम, मार्फ़त मौलवी अब्दुल मोमिन साहब, शिक्षक। पूछने वाले: हाफ़िज़ शेर मोहम्मद खां, मस्जिद के इमाम और मदरसा के छात्र। २० जमादि-उल-उला १३३८ हिजरी। दीन के विद्वान और शरीयत के मुफ़्ती निम्नलिखित मसलों में क्या फ़रमाते हैं: (१) अगर हिंदुओं की कोई सभा हो और उसमें बहुत से मुसलमान अपनी इच्छा से शामिल हों, और हिंदू अपने मुसलमानों की तरह उनकी पेशानियों पर भी चंदन लगाएं और मुसलमान ख़ुशी-ख़ुशी लगवाएं और सभा समाप्त होने तक उसे अपनी पेशानियों पर लगा रहने दें, तो मुसलमानों का अपनी पेशानी पर क़शक़ा यानी चंदन लगवाना उनके इस्लाम या निकाह के बारे में क्या हुक्म रखता है? (२) उसी सभा में हिंदू नेता के लिए मुसलमानों का 'जय' पुकारना जायज़ है या नाजायज़? और इसका क्या हुक्म है? (३) और अगर कुछ मुसलमानों को उनकी बिना मर्जी और इच्छा के चंदन लगा दिया गया हो और उन्होंने उसे तुरंत पोंछ दिया हो, तो उनके बारे में क्या हुक्म है?

उत्तर: (१) अपनी इच्छा से लगाने देना और ख़ुद लगाना, दोनों का एक ही हुक्म है। शराब या पेशाब इंसान ख़ुद पिए या दूसरा पिलाए और यह मुँह...

---

१ कंजुल उम्माल, अहमद बिन हंबल 'अज़-ज़ुहद' के हवाले से, हदीस १०१८०, मुअस्ससतुर् रिसाला, बेरूत, ३/२०९।

पृष्ठ ६७८/७१२

اور کفر پر رضا جیسی سو برس کے لئے ویسے ہی ایک لمحہ کے لئے، پونچھ ڈالنے سے کفر جو واقع ہولیا مٹ نہ جائیگا جب تک از سر نو اسلام نہ لائے، جیسے جو مہادیو کے آگے دن بھر سجدہ میں پڑے رہے وہ بھی کافر اور جو سجدہ کرکے سر اٹھائے وہ بھی کافر، والعیاذ باللہ تعالٰی۔

(۳) وہ کافر تھے یہ اکفر ہوئے، دونوں فریق اسلام سے نکل گئے اور ان کی عورتیں ان کے نکاح سے، ان پر ویسے ہی مجمع کثیر میں علی الاعلان توبہ کرنا از سر نو مسلمان ہونا فرض ہے، رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم فرماتے ہیں :

اذا عملت سیئۃ فأحدث عندھا توبۃ السر بالسر و العلانیۃ بالعلانیۃ ۱ رواہ الامام احمد في الزھد و الطبرانی فی الکبیر بسند حسن عن معاذ بن جبل رضی اللہ تعالٰی عنہ۔ واللہ تعالٰی اعلم۔

جب کوئی برائی کا ارتکاب کرے تو توبہ بھی اسی طرح کی جائے مثلاً خفیہ گناہ پر خفیہ توبہ اور اعلانیہ گناہ پر اعلانیہ توبہ ضروری ہے، اسے امام احمد نے زہد میں اور امام طبرانی نے المعجم الکبیر میں سند حسن کے ساتھ حضرت معاذ بن جبل رضی اللہ تعالٰی عنہ سے نقل کیا ہے۔ واللہ تعالٰی اعلم۔ (ت)

مسئلہ ۳۰۳ تا ۳۰۵: از چھاؤنی میرٹھ صدر بازار مدرسہ امداد الاسلام معرفت مولوی عبدالمومن صاحب مدرس مسئولہ حافظ شیر محمد خاں امام مسجد و طالب علم مدرسہ ۲۰ جمادی الاولٰی ۱۳۳۸ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین و مفتیان شرع متین مسائل ذیل میں : (۱) اگر قوم ہنود کا کوئی جلسہ ہو اور اس میں بہت سے مسلمان برضا و رغبت شامل ہوں اور ہندو مثل اپنے مسلمانوں کی پیشانیوں پر بھی چندن لگائیں اور مسلمان بخوشی لگوائیں اور تا اختتام جلسہ اس کو اپنی پیشانیوں

پر باقی رکھیں تو مسلمانوں کا اپنی پیشانیوں پر قشقہ یعنی چندن لگوانا ان کے اسلام یا نکاح کے متعلق کیا حکم رکھتا ہے؟ (۲) اسی جلسہ کے ہندو لیڈر کی مسلمانوں کو جے پکارنا جائز ہے یا نا جائز؟ اور اس کا کیا حکم ہے؟ (۳) اور اگر بعض مسلمانوں کے بلا ان کے رضا ورغبت کے چندن لگا دیا گیا ہو اور انھوں نے اس کو فوراً پونچھ دیا ہو تو ان کے متعلق کیا حکم ہے؟

الجواب: (۱) بخوشی لگانے دینا اور خود لگانا ایک ہی حکم ہے، شراب یا پیشاب خود پیئے یا دوسرا پلائے اور یہ منہ

---

۱ کنز العمال بحوالہ احمد بن حنبل فی الزھد حدیث ۱۰۱۸۰ موسسۃ الرسالہ بیروت ۳ / ۲۰۹

Fatawa Rizvia, Volume Fourteen (14)

Let both be revealed, they are the same; applying a religious mark (qashqa) is like wearing a sacred thread (zunnar), a symbol of disbelief (kufr), rather it is a worse symbol of idol worship. The sacred thread is also found among Jews and Christians in some countries, but the religious mark is a specific sign and symbol of the religion of polytheists and idol-worshipers. They have left Islam, and their wives are no longer in their marriage. It is stated in al-Ashbah wa al-Naza'ir:

[Arabic Box]: Worshiping an idol is disbelief, and what is in the heart is not taken into account. Likewise is the ruling if one wears the sacred thread of Jews and Christians, whether one enters their church or not[1]. [Urdu Translation]: Worshipping idols is disbelief, the belief in the heart is not considered. Similarly, the ruling is if someone wears the sacred thread (zunnar) of Jews and Christians, whether they enter their church or not. (T)

It is stated in Khulasa, Zahiriyyah, al-Muhit, Minh al-Rawd al-Azhar, and other reliable books:

[Arabic Box]: The wording for this in al-Khulasa is: Whoever wears the sacred thread of the Jews and Christians, even if he does not enter their church, has committed disbelief. And whoever ties a rope around his waist and says, "This is a sacred thread," has committed disbelief. In al-Zahiriyyah, it says his wife becomes forbidden. In al-Muhit, because this is an explicit expression of disbelief. In al-Zahiriyyah: Whoever puts a Magian (Zoroastrian) cap on his head, and when asked about it, says, "The heart should be sound," has committed disbelief[2]. [Urdu Translation]: In Khulasa, the words are: If someone wears the sacred thread like that of Jews and Christians, it is disbelief even if they do not enter their church. And whoever ties a rope around their waist and says, "This is a sacred thread," will become a disbeliever. In Zahiriyyah, it is stated that his wife will become forbidden for him. In al-Muhit, it is because this is an explicit statement of disbelief. In Zahiriyyah: One who put on a Magian cap, and when it was objected to, said, "The heart should be right," then this is disbelief. (T)

In Fatawa Imam Tahir Bukhari, al-Bahr al-Ra'iq, Tanwir al-Absar, al-Durr al-Mukhtar, Alamgiri, and others:

[Arabic Box]: The wording is from the first [source]: Whoever gifts an egg to a Magian on the day of Nowruz, commits disbelief[3]. [Urdu Translation]: These are the words of

the first book: Whoever gave even an egg as a gift to a Magian on the day of Nowruz, it is disbelief. (T)

In the commentary of Fiqh al-Akbar:

[Arabic Box]: Meaning, because it is aiding them in their disbelief and misguidance, or resembling them in giving gifts[4]. [Urdu Translation]: Because this is aid in disbelief and misguidance, or it is resemblance to them in gifts. (T)

[1] Al-Ashbah wa al-Naza'ir, Kitab al-Siyar wa al-Ridda, Idarat al-Qur'an Karachi, 1/295 [2] Minh al-Rawd al-Azhar Sharh al-Fiqh al-Akbar, Section on Explicit and Allusive Disbelief, Mustafa al-Babi Egypt, p. 185 [3] Khulasat al-Fatawa, Sixth Category on Resembling Disbelievers, Maktaba Habibiyya Quetta Pakistan, 2/387 [4] Minh al-Rawd al-Azhar Sharh al-Fiqh al-Akbar, Section on Explicit and Allusive Disbelief, Mustafa al-Babi Egypt, p. 186

फ़तावा रज़विया, खंड चौदह (१४)

दोनों को स्पष्ट कर दें, वे एक ही हैं; कशक़ा (धार्मिक तिलक) लगाना ज़ुन्नार (यज्ञोपवीत) की तरह कुफ़्र का प्रतीक है बल्कि यह मूर्तिपूजा का उससे भी बुरा प्रतीक है। ज़ुन्नार कुछ देशों के यहूदियों और ईसाइयों में भी पाया जाता है, लेकिन कशक़ा मुशरिकों और मूर्तिपूजकों के धर्म का एक विशिष्ट चिह्न और प्रतीक है। वे इस्लाम से बाहर हो गए हैं, और उनकी पत्नियाँ उनके निकाह से निकल गईं। अल-अशबाह व अन-नज़ाइर में है:

[अरबी बॉक्स]: मूर्ति की पूजा करना कुफ़्र है और दिल में जो है उसका विचार नहीं किया जाएगा। इसी तरह का हुक्म है यदि कोई यहूदियों और ईसाइयों का ज़ुन्नार बाँधता है, चाहे वह उनके गिरजाघर में प्रवेश करे या न करे[1]। [उर्दू अनुवाद]: बुत की इबादत कुफ़्र है जो दिल में था उसका एतबार नहीं, इसी तरह हुक्म है अगर यहूद व नसारी का ज़ुन्नार बाँधा ख़्वाह उनके गिरजा में दाख़िल हो या न हो (त)

ख़ुलासा, ज़हीरिया, अल-मुहीत, मिन्हाज अर-रौज़ अल-अज़हर और अन्य विश्वसनीय पुस्तकों में है:

[अरबी बॉक्स]: इसके लिए ख़ुलासा के शब्द हैं: जिसने यहूदियों और ईसाइयों की तरह ज़ुन्नार बाँधा, भले ही वह उनके गिरजाघर में प्रवेश न करे, उसने कुफ़्र किया। और जिसने अपनी कमर पर रस्सी बाँधी और कहा, "यह ज़ुन्नार है," उसने कुफ़्र किया। ज़हीरिया में है कि उसकी पत्नी उस पर हराम हो जाएगी। अल-मुहीत में है क्योंकि यह कुफ़्र की स्पष्ट अभिव्यक्ति है। ज़हीरिया में है: जिसने अपने सिर पर मजूसी की टोपी रखी और आपत्ति जताए जाने पर कहा, "दिल सही होना चाहिए," उसने कुफ़्र किया[2]। [उर्दू अनुवाद]: ख़ुलासा में अल्फ़ाज़ ये हैं अगर किसी ने यहूद व नसारी की तरह ज़ुन्नार बाँधा तो कुफ़्र है अगरचे उनके गिरजा में दाख़िल न हो और जिस ने कमर में रस्सी बाँधी और कहा ये ज़ुन्नार है वो काफ़िर हो जाएगा, ज़हीरिया में है इस पर बीवी हराम हो जाएगी, मुहीत में है क्योंकि ये सराहत कुफ़्र है, ज़हीरिया में है: जिस ने मजूसी की टोपी पहनी इस पर एतराज़ किया गया तो कहा दिल दुरुस्त होना चाहिए, तो ये कुफ़्र है। (त)

फ़तावा इमाम ताहिर बुख़ारी, बहर अल-राइक़, तन्वीर अल-अबसार, दुर्र-ए-मुख़्तार, आलमगीरी आदि में है:

[अरबी बॉक्स]: शब्द पहले [स्रोत] के हैं: जिसने नौरोज़ के दिन किसी मजूसी को अंडा उपहार में दिया, उसने कुफ़्र किया[3]। [उर्दू अनुवाद]: ये पहली किताब के अल्फ़ाज़ हैं जिस ने नौरोज़ के दिन किसी मजूसी को अंडा भी तोहफ़े में दिया तो ये कुफ़्र है।(त)

शर्ह फ़िक़्ह-ए-अकबर में है:

[अरबी बॉक्स]: यानी, क्योंकि यह उनके कुफ़्र और गुमराह करने में सहायता है, या उपहार देने में उनके साथ समानता है[4]। [उर्दू अनुवाद]: क्योंकि ये कुफ़्र व अ़वा पर मदद है या उन के साथ हदाया में मुशाबहत है। (त)

[1] अल-अशबाह व अन-नज़ाइर, किताबुस सियार वल रिद्दह, इदारतुल कुरान कराची, १/ २९५ [2] मिन्हाज अर-रौज़ अल-अज़हर शर्ह अल-फ़िक़्ह अल-अकबर, कुफ़्र के स्पष्ट और परोक्ष शब्दों का अध्याय, मुस्तफ़ा अल-बाबी मिस्र, पृ. १८५ [3] ख़ुलासतुल फ़तावा, काफ़िरों की समानता के बारे में छठी श्रेणी, मकतबा हबीबिया क्वेटा पाकिस्तान, २/ ३८७ [4] मिन्हाज अर-रौज़ अल-अज़हर शर्ह अल-फ़िक़्ह अल-अकबर, कुफ़्र के स्पष्ट और परोक्ष शब्दों का अध्याय, मुस्तफ़ा अल-बाबी मिस्र, पृ. १८६

فتاوٰی رضویہ ، جلد چہار دہم (۱۴)

کھول دے دونوں ایک ہی ہیں قشقہ زنار کی طرح شعار کفر بلکہ اس سے بدتر شعار بت پرستی ہے۔ زنار بعض ملکوں کے یہود و نصارٰی میں بھی ہے اور قشقہ خاص علامت و شعارِ مذہب مشرکین و عبدۃ الاصنام، وہ لوگ اسلام سے خارج ہو گئے، اور ان کی عورتیں ان کے نکاح سے، اشباہ والنظائر میں ہے:

[Arabic Box]: عبادۃ الصنم والاعتبار بما فی قلبہ وکذا التزنر بزنار الیھود والنصارٰی دخل کنیستھم او لم یدخل[1]۔ [Urdu Translation]: بت کی عبادت کفر ہے جو دل میں تھا اس کا اعتبار نہیں، اسی طرح حکم ہے اگر یہود و نصارٰی کا زنار باندھا خواہ ان کے گرجا میں داخل ہو یا نہ ہو(ت)

خلاصہ و ظہیر یہ و محیط و منح الروض الازہر و غیرہ کتب معتمدہ میں ہے:

[Arabic Box]: واللفظ لہذا فی الخلاصۃ من تزنر بزنار الیھود والنصاری وان لم یدخل کنیستھم کفر ومن شد علی وسطہ حبلا وقال ھذا زنار کفر وفی الظھیریۃ وحرم الزوج وفی المحیط لان ھذا تصریح بما ھو کفر وفي الظھیریۃ من وضع قلنسوۃ المجوس علی رأسہ فقیل لہ فقال ینبغی ان یکون القلب سویا کفر[2]۔ [Urdu Translation]: خلاصہ میں الفاظ یہ ہیں اگر کسی نے یہود و نصارٰی کی طرح زنار باندھا تو کفر ہے اگرچہ ان کے گرجا میں داخل نہ ہو اور جس نے کمر میں رسی باندھی اور کہا یہ زنار ہے وہ کافر ہو جائے گا، ظہیریہ میں ہے اس پر بیوی حرام ہو جائے گی، محیط میں ہے کیونکہ یہ صراحت کفر ہے، ظہیریہ میں ہے: جس نے مجوسی کی ٹوپی پہنی اس پر اعتراض کیا گیا تو کہا دل درست ہونا چاہئے، تو یہ کفر ہے۔ (ت)

فتاوٰی امام طاہر بخاری و بحر الرائق و تنویر الابصار و در مختار وعالمگیری و غیر ہا میں ہے:

[Arabic Box]: واللفظ للاول من اھدی بیضۃ الی المجوس یوم النوروز کفر[3]۔ [Urdu Translation]: یہ پہلی کتاب کے الفاظ ہیں جس نے نوروز کے دن کسی مجوسی کو انڈہ بھی تحفہ میں دیا تو یہ کفر ہے۔(ت)

شرح فقہ اکبر میں ہے:

[Arabic Box]: ای لانہ اعانہ علی کفرہ واغواثہ اوتشبہ بھم فی اھدائہ[4]۔ [Urdu Translation]: کیونکہ یہ کفر واغوا پر مدد ہے یا ان کے ساتھ ہدایا میں مشابہت ہے۔ (ت)

[1] الاشباہ والنظائر کتاب السیر والردۃ ادارۃ القرآن کراچی ۱/ ۲۹۵ [2] منح الروض الازہر شرح الفقہ الاکبر فصل فی الکفر صریحاً و کنایۃ مصطفی البابی مصر ص ۱۸۵ [3] خلاصۃ الفتاوٰی الجنس السادس فی تشبیہ الکفار مکتبہ حبیبیہ کوئٹہ پاکستان ۲/ ۳۸۷ [4] منح الروض الازہر شرح الفقہ الاکبر فصل فی الکفر صریحاً و کنایۃ مصطفی البابی مصر ص ۱۸۶

Fatawa Rizvia, Volume 14

It is stated in Shifa Sharif and I’lam bi-Qawati' al-Islam:

Similarly (he becomes an infidel) who performs an act that all Muslims agree is not committed except by an infidel, even if its perpetrator declares his Islam along with his act, such as walking to churches with their people in their dress of 'zananir' (belts/ girdles) and others. [1] | Similarly, he is also a disbeliever who has done such an act about which all Muslims agree that it can only be committed by disbelievers, even if that person keeps declaring his being a Muslim along with this act. For example, going into churches of the people of 'zananir' wearing a 'zunnar' (sacred thread/belt) with them. (T)

(2) Haram, haram, strictly haram. Saying 'Jai' is a ritual of Hindus and to shout 'Jai' for a Hindu leader is disbelief itself according to the verdict of the jurists. In the Hadith, the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) says:

When a wicked person is praised, the Lord's wrath is provoked, and the Throne trembles because of that. [2] Narrated by Ibn Abi al-Dunya in 'Dhamm al-Ghibah', Abu Ya'la in his 'Musnad', and al-Bayhaqi in 'Shu'ab al-Iman' from Anas bin Malik, and Ibn Adi from Abu Hurairah (may Allah be pleased with them both). | When a wicked person is praised, the Lord Almighty expresses wrath and the Divine Throne shakes (Imam Ibn Abi al-Dunya narrated it in 'Dhamm al-Ghibah', Abu Ya'la in his Musnad, Bayhaqi in 'Shu'ab al-Iman' from Anas bin Malik (may Allah be pleased with him), and Ibn Adi narrated it from Hazrat Abu Hurairah (may Allah be pleased with him). (T))

This is the state of a wicked person (fasiq), let alone a polytheist (mushrik). It is stated in Fatawa Imam Zahir al-Din, Ashbah by Allama Muhaqqiq Bahr, the text of Shaykh al-Islam Ghazzi al-Tumurtashi, the commentary of Mudaqqiq al-Ala'i al-Dimashqi, and Majma' al-Anhur by Allama Shaykhizadah al-Rumi and others:

Venerating a disbeliever is disbelief. So, if one greets a 'dhimmi' (protected non-Muslim) out of veneration, it is disbelief. And if one says to a Magian (fire-worshipper) 'O Master' out of veneration, it is disbelief. [3] | To honor and venerate a disbeliever is disbelief. If someone greets a 'dhimmi' as a sign of respect, then this is disbelief. If someone calls a Magian "O Master" out of respect, then this is also disbelief. (T)

(3) The disbelief (kufr) of 'qashqa' (sectarian mark) does not apply to them, but why did they go to such a place that it came to this? Participating in such a gathering was haram itself.

Footnotes: 1. I’lam bi-Qawati' al-Islam with Subul al-Najat, chapter at the end of mistakes, Al-Maktabah al-Haqiqiyyah, Istanbul, Turkey, p. 873. 2. Shu'ab al-Iman, Hadith 2886, Dar al-Kutub al-Ilmiyyah, Beirut, 4/230. 3. Al-Ashbah wa al-Naza'ir, Chapter of Travel and Apostasy, Idarat al-Qur'an Karachi, 1/288.

फ़तावा रज़विया, जिल्द चौदहवीं (14)

शिफ़ा शरीफ़ और एलाम बि-क़वाति' अल-इस्लाम में है:

इसी तरह वह भी (काफ़िर हो जाता है) जिसने ऐसा कार्य किया जिस पर सभी मुसलमानों की सहमति है कि यह केवल काफ़िरों से ही हो सकता है, चाहे उसका करने वाला अपने कार्य के साथ इस्लाम की घोषणा भी करता रहे, जैसे कि 'ज़नानीर' (विशेष बेल्ट) के पहनावे में उनके लोगों के साथ गिरजाघरों में जाना। [1] | इसी तरह वह भी काफ़िर है जिसने ऐसा काम किया जिसके बारे में सभी मुसलमानों की सहमति है कि यह केवल काफ़िरों से ही हो सकता है, चाहे वह व्यक्ति उस काम के साथ-साथ अपने मुसलमान होने का दावा भी करता रहे। उदाहरण के लिए, ज़नानीर वालों के साथ ज़ुनार पहनकर उनके गिरजाघरों में जाना। (त)

(2) हराम, हराम, सख़्त हराम। 'जय' बोलना हिन्दुओं का संस्कार है और हिन्दू नेता के लिए 'जय' पुकारना न्यायविदों (फ़ुक़हा) के फ़ैसले के अनुसार स्वयं कुफ़्र है। हदीस में है, अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) फ़रमाते हैं:

जब किसी पापी (फ़ासिक़) की प्रशंसा की जाती है, तो रब क्रोधित होता है और उसके कारण सिंहासन (अर्श) काँप उठता है। [2] इब्न अबी अल-दुनिया ने 'ज़म्म अल-गीबत' में, अबू या'ला ने अपनी मुसनद में, बैहक़ी ने 'शुअब अल-ईमान' में अनस बिन मालिक से और इब्न अदी ने अबू हुरैरा (रज़ियल्लाहु अन्हुमा) से इसे रिवायत किया है। | जब पापी की प्रशंसा की जाती है तो रब अज़-व-जल्ल क्रोध व्यक्त करता है और ईश्वरीय सिंहासन (अर्शे इलाही) हिल जाता है। (इसे इमाम इब्न अबी अल-दुनिया ने 'ज़म्म अल-गीबत' में, अबू या'ला ने अपनी मुसनद में, बैहक़ी ने 'शुअब अल-ईमान' में अनस बिन मालिक रज़ियल्लाहु अन्हु से और इब्न अदी ने हज़रत अबू हुरैरा रज़ियल्लाहु अन्हु से रिवायत किया है। त)

एक पापी का यह हाल है, मुशरिक (बहुदेववादी) की तो बात ही क्या। फ़तावा इमाम ज़हीर अल-दीन, अश्बाह अल्लामा मोहक़्क़िक़ बहर, शेखुल इस्लाम ग़ज़ी तुमुरताशी के मतन, मुदक़्क़िक़ अल-अलाई दमिश्क़ी की शरह और मजमा अल-अन्हुर अल्लामा शेख़ीज़ादा रूमी आदि में है:

काफ़िर का सम्मान करना कुफ़्र है, अतः यदि किसी ने ज़म्मी का सम्मानपूर्वक अभिवादन किया तो उसने कुफ़्र किया। और यदि किसी ने सम्मान के रूप में मजूसी को 'ऐ उस्ताद' कहा तो उसने कुफ़्र किया। [3] | काफ़िर का सम्मान और आदर करना कुफ़्र है। यदि किसी ने ज़म्मी को सम्मान के तौर पर सलाम किया, तो यह कुफ़्र है। यदि किसी ने मजूसी को आदरपूर्वक "ओ उस्ताद" कहा, तो यह भी कुफ़्र है। (त)

(3) क़शक़ा (तिलक) का कुफ़्र उन पर लागू नहीं होता, लेकिन वे ऐसी जगह क्यों गए कि नौबत यहाँ तक आ पहुँची? ऐसी सभा में शामिल होना ही हराम था।

पाद-टिप्पणियाँ: 1. एलाम बि-क़वाति' अल-इस्लाम म' सबुल नजात, फ़सल फ़ी आख़िर अल-ख़ता, अल-मक्तबा अल-हक़ीक़िया, इस्तांबुल तुर्की, पृ. 873. 2. शुअब अल-ईमान, हदीस 2886, दार अल-कुतुब अल-इल्मिया, बेरुत, 4/230. 3. अल-अश्बाह व अन-नज़ाइर, बाब अल-सैर व अल-रिद्दा, इदारा अल-क़ुरआन कराची, 1/288.

فتاوی رضویہ ، جلد چہاردہم (۱۴)

شفاشریف واعلام بقواطع الاسلام میں ہے:

کذا (ای یکفر) من فعل فعلا اجمع المسلمون علی انه لا یصدر الامن کافروان کان صاحبه مصرحاً بالإسلام مع فعله کالمشی الی الکنائس مع اهلها بزیهم من الزنانیر و غیرها ۔ ۱ | اسی طرح وہ بھی کافر ہے جس نے ایسا عمل کیا جس کے بارے میں تمام مسلمانوں کا اتفاق ہے کہ یہ صرف کافروں سے صادر ہو سکتا ہے اگر چہ وہ شخص اس فعل کے ساتھ اپنے مسلمان ہونے کا اعلان کرتا پھرے مثلاً اہل زنا نیر کے ساتھ زنار پہن کر ان کے گرجوں میں جانا (ت)

(۲) حرام حرام سخت حرام ، جے بولنا ہنود کا شعار ہے اور ہندو لیڈر کی جے پکارنا بحکم فقہائے کرام خود کفر ہے، حدیث میں ہے رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم فرماتے ہیں :

اذا مدح الفاسق غضب الرب واهتز لذلك العرش ۲۔ رواہ ابن ابی الدنیا فی ذم الغیبۃ وابو یعلی فی مسندہ والبیھقی فی شعب الایمان عن انس بن مالك وابن عدی عن ابی ھریرۃ رضی اللہ تعالٰی عنھما۔ | جب فاسق کی مدح کی جاتی ہے رب عزوجل غضب فرماتا ہے اور عرش الٰہی ہل جاتا ہے (اسے امام ابن ابی دنیا نے "ذم الغیبۃ" میں ابویعلی نے اپنی مسند میں ، بیہقی نے شعب الایمان میں انس بن مالک رضی اللہ تعالیٰ عنہ سے اور ابن عدی نے حضرت ابوہریرہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ سے روایت کیا ۔ ت)

فاسق کا یہ حال ہے نہ کہ مشرک ، فتاوٰی امام ظہیر الدین واشباہ علامہ محقق بحر و متن شیخ الاسلام غزی تمرتاشی و شرح مدقق علائی دمشقی و مجمع الانہر علامہ شیخی زادہ رومی و غیرہما میں ہے :

تبجیل الکافر کفر فلو سلم علی الذمی تبجیلا کفر ولو قال للمجوسی یا استاذہ تبجیلا کفر ۳۔ | کافر کی تعظیم و توقیر کفر ہے، اگر کسی نے ذمی کو بطور توقیر سلام کیا تو یہ کفر ہے، اگر کسی نے مجوسی کو تعظیماً "یا استاد" کہا تو یہ بھی کفر ہے۔ (ت)

(۳) قشقہ کا کفران پر عائد نہیں مگر ایسی جگہ کیوں گئے کہ یہ نوبت پہنچی ایسے جلسے کی شرکت ہی حرام تھی ۔

حواشی: ۱ اعلام بقواطع الاسلام مع سبل النجاۃ فصل فی آخر الخطاء مکتبہ الحقیقیہ استنبول ترکی ص ۸۷۳ ۲ شعب الایمان حدیث ۲۸۸۶ دارالکتب العلمیہ بیروت ۲۳۰/۴ ۳ الاشباہ والنظائر باب السیر والردۃ ادارۃ القرآن کراچی ۲۸۸/۱

Fatawa Razawiyya, Volume 14

...Yes, there is one more subtle point: if it was without consent and desire, and if there was extreme hatred and dislike for this heinous act, and if the person did not desire it and treated the person who applied it just as one would treat someone who slapped them in the face for no reason, then you would know that they truly considered this disbelief (kufr) as hateful and loathsome. But if they stayed quiet with a smile and wiped it off, or did not get angry at them as necessary, then know that there was no real hatred even if there was no desire. And there is no power nor might except with Allah, the Most High, the Supreme. And Allah Almighty knows best.

Problem 306: From Meerut Sadar Bazaar, Machhli Mohalla, Patam Darzi Mosque, sent by Hakim Abdul Rahman Sahib, 22 Jumada al-Ula 1338 AH. What do the scholars of religion and jurists of the firm Shariah say about this matter: Mahatma Gandhi came to the city of Meerut. There was a large crowd. Children of the Hindus applied 'chandan' (sandalwood paste) on many Muslims as a game or fun. Regarding this, Qari Muhammad Salih, the Imam of Jamia Masjid Sadar, gave a fatwa that those Muslims who had chandan applied to them should not go to their wives until they renew their faith and perform their marriage again. Please give your ruling and be rewarded.

Answer: O Muslims! Fear Allah, the One, the Subduer. Do not make Islam a plaything. The children of the Hindus did not apply it by force; this definitely happened with their consent or at least they accepted it. In any case, renewing faith is obligatory, and after renewing faith, they cannot touch their wives without renewing their marriage. And Allah Almighty knows best.

Problem 307: From Village Rajmat, District Gaya, sent by Syed Muhammad Habib Sahib, 22 Jumada al-Akhirah 1338 AH. Are Holi and Diwali festivals of the Hindus or not? If so, on what basis did they start? How did they begin? If Muslims participate in them, will they be considered infidels (kufr)?

Answer: Holi and Diwali are devilish festivals of the Hindus. When Persia was conquered during the Faruqi Caliphate, some fire-worshippers who fled came to India. They had two festivals: 'Nowruz' which is the vernal equinox (Aries) and 'Mehrgan' which is the autumnal equinox (Libra). Those festivals and the worship of fire in them were learned by the Hindus from them. Since they worship both the moon and the sun, they made modifications to the timings: Holi on the full moon of Mesh Sankranti and Diwali on the new moon of Tula Sankranti. All these are customs

of the disbelievers (kuffar). Participation in them is forbidden for Muslims, and if they like them, it is explicit disbelief (kufr). It is stated in 'Ghamz-ul-Uyun':

[Boxed Quote] It is agreed by our spiritual elders that whoever regards the affairs of the disbelievers... | Our spiritual elders agree that if someone considers the ways of the disbelievers...

Page 681 of 712

फ़तावा रज़विया, जिल्द १४

...हाँ, एक बारीक बात और है: यदि यह बिना सहमति और इच्छा के था, और इस घृणित कार्य के प्रति अत्यधिक घृणा और नापसंदगी थी, और यदि व्यक्ति की इसमें कोई रुचि नहीं थी और उसने लगाने वाले के साथ वैसा ही व्यवहार किया जैसा कोई बिना वजह मुँह पर जूता मारने वाले के साथ करता है, तो आप जान लीजिए कि उसने वास्तव में इस कुफ़्र (अधर्म) को घृणित और नापसंद समझा। लेकिन अगर वह मुस्कुराकर चुप रहा और उसे पोंछ लिया, या ज़रूरत के मुताबिक उन पर नाराज़ नहीं हुआ, तो समझ लीजिए कि भले ही इच्छा न रही हो, पर घृणा भी नहीं थी। और अल्लाह के अलावा कोई शक्ति या सामर्थ्य नहीं है, जो सबसे ऊँचा और महान है। और अल्लाह तआला ही बेहतर जानता है।

मसाला ३०६: मेरठ सदर बाज़ार, मछली मोहल्ला, पीतम दर्जी की मस्जिद से, हकीम अब्दुल रहमान साहब द्वारा प्रेषित, २२ जमादी उल-उला १३३८ हिजरी। दीन के विद्वान और शरीयत के मुफ़्ती इस मामले में क्या कहते हैं: महात्मा गांधी मेरठ शहर आए थे। भारी भीड़ थी। हिंदू बच्चों ने खेल-तमाशे के तौर पर कई मुसलमानों के माथे पर 'चंदन' लगाया। इस बारे में जामा मस्जिद सदर के इमाम कारी मोहम्मद सालेह ने फतवा दिया कि जिन मुसलमानों को चंदन लगाया गया है, वे तब तक अपनी पत्नियों के पास न जाएँ जब तक वे अपने ईमान का नवीनीकरण (तजदीद-ए-ईमान) न कर लें और दोबारा निकाह न कर लें। कृपया उत्तर दें और पुण्य प्राप्त करें।

अल-जवाब: ऐ मुसलमानों! अल्लाह, जो एक और सर्वशक्तिमान है, उससे डरो। इस्लाम को खेल-तमाशा न बनाओ। हिंदुओं के बच्चों ने इसे ज़बरदस्ती नहीं लगाया; यह निश्चित रूप से उनकी खुशी से हुआ या कम से कम उन्होंने इसे स्वीकार किया। बहरहाल, ईमान का नवीनीकरण अनिवार्य है, और ईमान के नवीनीकरण के बाद बिना निकाह के नवीनीकरण के वे अपनी पत्नियों को हाथ नहीं लगा सकते। और अल्लाह तआला ही बेहतर जानता है।

मसाला ३०७: गाँव रजमत, ज़िला गया से, सैयद मुहम्मद हबीब साहब द्वारा प्रेषित, २२ जमादी उल-आख़िरह १३३८ हिजरी। होली और दिवाली हिंदुओं के त्यौहार हैं या नहीं? अगर हैं, तो ये किस आधार पर शुरू हुए? इनकी शुरुआत कैसे हुई? अगर मुसलमान इन्हें मनाते हैं, तो क्या उन पर कुफ़्र (अधर्म) लागू होगा?

अल-जवाब: होली और दिवाली हिंदुओं के शैतानी त्यौहार हैं। जब फारूकी खिलाफत के दौरान ईरान (फारस) की विजय हुई, तो वहां से भागकर आए कुछ अग्नि-पूजक (पारसी) भारत आए। उनके यहाँ दो त्यौहार थे: 'नौरोज़' जो मेष संक्रांति (Vernal Equinox) पर होता है और 'मेहरगान' जो तुला संक्रांति (Autumnal Equinox) पर होता है। वे त्यौहार और उनमें आग की पूजा करना हिंदुओं ने उनसे सीखा। चूँकि वे चाँद और सूरज दोनों की पूजा करते हैं, इसलिए उन्होंने समय में कुछ संशोधन किया: मेष संक्रांति की पूर्णिमा को होली और तुला संक्रांति की अमावस्या को दिवाली। ये सब काफिरों (अविश्वासियों) की रस्में हैं। मुसलमानों के लिए इनमें शामिल होना हराम है और अगर वे इन्हें पसंद करते हैं, तो यह स्पष्ट कुफ़्र है। 'ग़म्ज़-उल-उयून' में लिखा है:

[बॉक्स उद्धरण] अतफ़्फ़क मशायिखुना अन्न मन रआ अमरल कुफ़्फ़ार... | हमारे बुजुर्गों (मशायख) का इस बात पर इत्तेफाक (सहमति) है कि यदि कोई काफिरों के तरीकों को...

ہاں ایک دقیقہ اور ہے اور بلا رضا و رغبت ہونا اور ، اور اس فعل شنیع کی انتہا درجے تک کراہت و ناگواری اور ، اگر اس کی رغبت نہ تھی اور جس نے لگایا اس کے ساتھ اس نے وہی برتاؤ کیا جو بلا وجہ منہ پر جوتا مارنے والے کے ساتھ کرتا، جب تو جانے کہ واقعی اس نے اس کفر کو مکروہ و ناگوار رکھا اور اگر ہنس کر چپ رہا اور پونچھ ڈالا یا بقدر ضرورت اس پر نہ بگڑا تو جانئے کہ کراہت بھی نہیں گورغبت نہ ہو، ولا حول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم۔ واللہ تعالیٰ اعلم۔

مسئلہ ۳۰۶: از میرٹھ صدر بازار مچھلی محلہ پیتم درزی کی مسجد مرسلہ حکیم عبدالرحمن صاحب ۲۲ جمادی الاولی ۱۳۳۸ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین و مفتیان شرع متین اس مسئلہ میں کہ شہر میرٹھ کے اندر مہاتما گاندھی تشریف لائے۔ مجمع کثیر تھا، اہل ہنود کے بچوں نے کھیل تماشے کے طور پر اکثر مسلمانوں کے چندن لگایا اس کی بابت قاری محمد صالح پیش امام جامع مسجد صدر نے فتوی دیا کہ جن مسلمانوں کے چندن لگایا ہے وہ اپنی عورتوں کے پاس نہ جائیں جب تک تجدید ایمان اور دوبارہ نکاح نہ کرلیں۔ بینوا توجروا

الجواب: مسلمانو! اللہ واحد قہار سے ڈرو، اسلام کو کھیل تماشہ نہ بناؤ، ہنود کے بچوں نے ان کے بالجبر نہ لگالیتے، یہ ضرور ان کی خوشی سے ہوا یا کم از کم اسے قبول کیا، بہر حال تجدید ایمان فرض ہے اور بعد تجدید ایمان بے تجدید نکاح عورتوں کو ہاتھ نہیں لگاسکتے۔ واللہ تعالیٰ اعلم۔

مسئلہ ۳۰۷: از موضع رجمت ضلع گیا مرسلہ سید محمد حبیب صاحب ۲۲ جمادی الآخرہ ۱۳۳۸ھ

ہولی دیوالی ہندوؤں کا پرب ہے یا نہیں؟ اگر ہے تو یہ کس بناء پر جاری ہوا ہے؟ اس کی ابتداء کیسے ہوئی؟ مسلمان اگر اس کو کریں تو کیا ان پر کفر عائد ہوگا؟

الجواب: ہولی دیوالی ہندوؤں کے شیطانی تہوار ہیں، جب ایران خلافت فاروقی میں فتح ہوا بھاگے ہوئے آتش پرست کچھ ہندوستان میں آئے ان کے یہاں دو عیدیں تھیں، 'نوروز' کہ تحویل حمل ہے اور 'مہرگان' کہ تحویل میزان، وہ عیدیں اور ان میں آگ کی پرستش ہندوؤں نے ان سے سیکھیں اور یہ چاند سورج دونوں کو پوجتے ہیں لہذا ان کے وقتوں میں یہ ترمیم کہ میکھ سنکھرانت کی پورنماشی میں ہولی اور تلاسنگھرانت کی اماؤس میں دیوالی یہ سب رسوم کفار ہیں، مسلمانوں کو ان میں شرکت حرام اور اگر پسند کریں تو صریح کفر ، غمز العیون میں ہے:

[حوالہ کا خانہ] اتفق مشایخنا ان من رأی امر الکفار | ہمارے مشایخ کا اتفاق ہے کہ اگر کسی نے کفار

Fatawa Razawiyya Volume 14

(Text in Arabic box): ...if he spoke well of any matter [of disbelief], he would become a disbeliever. Even to the extent that they [scholars] declared a person a disbeliever who says that the practice among Magians of remaining silent while eating is a very good act, or their practice of abstaining from intercourse during menstruation is a good act. And Allah Almighty knows best. (T)

Question 308: From Mauza Amriya, District Bareilly, 23 Jumada al-Ukhra 1338 AH. What do the scholars of the Hanafi school (may Allah have mercy on them) say regarding this matter: A wedding party came from Mauza Pachomi to Mauza Amriya. After the marriage (Nikah), a verbal dispute occurred between the bride's father and the groom's uncle, Husain Bakhsh, due to which Husain Bakhsh and his brothers refused to eat, contrary to the customs of the whole community. The next day, at the time of departure (Rukhsati), Rahim Bakhsh, the bride's father, handed over the dowry etc. and said, "This is present, take it; I will send the girl away only when Husain Bakhsh and Puwey eat." When the entire community pressured Husain Bakhsh and Puwey, both agreed to eat. Then the community elders told both of them, "Since you have agreed to eat, it is incumbent upon you to reconcile and forgive each other's faults." Upon hearing this, Rahim Bakhsh, the bride's father, addressed the whole community saying, "I am repentant of my fault and I seek their forgiveness for the sake of Allah and His Messenger." Hearing this, Haidar Bakhsh, in extreme rage and anger, left saying, "We do not know Allah and the Messenger, nor will we meet them." What is the Shariah ruling regarding a person who utters such words?

Answer: If he actually uttered these words that he does not know Allah and the Messenger, then the speaker has exited Islam and his wife has left his marriage contract (Nikah). It is obligatory upon Muslims that until he repents and becomes a Muslim anew, they should not participate in any matter of his life or death. And Allah Almighty knows best.

Question 309 to 310: From Pandoul Buzurg, Post Office Raipur, District Muzaffarpur, 12 Rabi' al-Awwal Sharif 1337 AH. What do the scholars of the firm religion say regarding these matters that:

1. Al-Ashbah wa an-Nazair, referencing Ghamz al-Uyun, Book of Travel and Apostasy, Idarat al-Qur'an Karachi, 1/295.

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदहवीं (14)

(बॉक्स में अरबी पाठ): ...यदि उसने [कुफ़्र के] किसी मामले के बारे में अच्छी बात कही तो वह काफ़िर हो जाएगा। यहाँ तक कि उन्होंने [विद्वानों ने] उस व्यक्ति को काफ़िर घोषित कर दिया जो यह कहता है कि भोजन के समय मजूसियों का बात न करना एक बहुत अच्छा कार्य है, या उनके यहाँ मासिक धर्म के दौरान संभोग न करना एक अच्छा कार्य है। और अल्लाह बेहतर जानता है। (त)

मसाला 308: मौज़ा अमरिया, जिला बरेली से, 23 जमादी अल-उखरा 1338 हिजरी। हनफ़ी दीन के विद्वान (अल्लाह उन पर रहम करे) इस मसले में क्या फ़रमाते हैं कि: एक बारात मौज़ा पचोमी से मौज़ा अमरिया आई। निकाह के बाद, लड़की के पिता और लड़के के चाचा हुसैन बख्श के बीच किसी बात पर मौखिक विवाद हुआ, जिसके कारण हुसैन बख्श और उनके भाइयों ने पूरी बिरादरी के खिलाफ खाना नहीं खाया। अगले दिन रुख़सती के समय, लड़की के पिता रहीम बख्श ने जहेज़ का सामान आदि देकर कहा कि "यह मौजूद है, इसे ले जाओ और लड़की को उस समय रुख़सत करूँगा जब हुसैन बख्श और पुवे खाना खाएंगे।" जब पूरी बिरादरी ने हुसैन बख्श और पुवे को मजबूर किया, तो दोनों व्यक्ति खाना खाने के लिए राजी हो गए। फिर बिरादरी वालों ने उन दोनों से कहा कि "जब तुम खाना खाने पर राजी हो गए हो, तो तुम्हें चाहिए कि आपस में मिलकर एक-दूसरे की गलती माफ़ कर दो।" यह सुनकर लड़की के पिता रहीम बख्श ने पूरी बिरादरी को संबोधित करते हुए कहा कि "मैं अपनी गलती पर शर्मिंदा हूँ और अल्लाह और रसूल के वास्ते उनसे माफ़ी चाहता हूँ।" यह सुनकर हैदर बख्श अत्यंत क्रोध और गुस्से में यह कहते हुए चला गया कि "हम खुदा और रसूल को नहीं जानते और न हम मिलेंगे।" ऐसे शब्द कहने वाले के बारे में शरीयत का क्या हुक्म है?

जवाब: अगर वास्तव में उसने ये शब्द कहे हैं कि वह खुदा और रसूल को नहीं जानता, तो कहने वाला इस्लाम से बाहर हो गया और उसकी पत्नी उसके निकाह से निकल गई। मुसलमानों पर फर्ज है कि जब तक वह तौबा करके नए सिरे से मुसलमान न हो जाए, वे उसके जीवन और मृत्यु के किसी भी मामले में शामिल न हों। और अल्लाह तआला बेहतर जानता है।

मसाला 309 से 310: पंडौल बुजुर्ग, डाकखाना रायपुर, जिला मुजफ्फरपुर से, 12 रबी-उल-अव्वल शरीफ 1337 हिजरी। दीन-ए-मतीन के विद्वान इन मसलों में क्या फ़रमाते हैं कि:

1. अल-अशबाह वन-नज़ैर, ब-हवाला ग़म्ज़ुल उयून, किताबुस सियर वल रिद्दह, इदारातुल कुरान कराची 1/295।

पृष्ठ 682 का 712

حسناً فقد کفر حتی قالوا في رجل قال ترك الکلام کے کسی معاملہ کو اچھا کہا تو وہ کافر ہوجائے گا حتی کہ انہوں نے عند اکل الطعام حسن من المجوسی او ترك المضاجعة اس شخص کو کافر قرار دیا جو یہ کہے کہ کھانے کے وقت مجوسی عندھم حال الحیض حسن فھو کافر - واللہ تعالٰی کے ہاں گفتگو نہ کرنا بہت اچھا عمل ہے یا ان کے ہاں حالت اعلم۔ حیض ہمبستری نہ کرنا اچھا عمل ہے۔ واللہ تعالٰی اعلم۔ (ت)

مسئلہ ۳۰۸: از موضوع امریا ضلع بریلی ۲۳ جمادی الآخرہ ۱۳۳۸ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین حنفی رحمہم اللہ تعالٰی اس مسئلہ میں کہ ایک بارات موضوع پچومی سے موضوع امریا میں آئی، بعد نکاح لڑکی کے باپ اور لڑکے کے چچا مسمٰی حسین بخش سے کسی بات پر نزاع لفظی واقع ہوئی جس کی وجہ سے تمام برادری کے خلاف حسین بخش اور ان کے برادروں نے کھانا نہیں کھایا، دوسرے روز رخصت کے وقت رحیم بخش لڑکی کے باپ نے سامانِ جہیز وغیرہ دے کر کہا کہ یہ موجود ہے اس کو لے جاؤ اور لڑکی اس وقت رخصت کروں گا جس وقت حسین بخش و پوے کھانا کھائیں گے، جب سب برادری نے حسین بخش و پوے کو مجبور کیا تو ہر دو شخص کھانا کھانے پر رضامند ہوگئے، پھر برادری والوں نے ان دونوں شخصوں سے کہا جب تم کھانے کھانے پر رضامند ہو تو تم کو لازم ہے کہ باہم مل کر ایک دوسرے کا قصور معاف کردو اس رائے کو سن کر رحیم بخش لڑکی کے باپ نے سب برادری کی طرف مخاطب ہو کر کہا کہ میں اپنے قصور پر نادم ہوں اور خدا و رسول کے واسطے ان سے معافی چاہتا ہوں یہ بات سن کر حیدر بخش نہایت غیظ و غضب میں یہ کہتا ہوا چلا گیا کہ ہم خدا اور رسول کو نہیں جانتے ہیں اور نہ ہم ملیں، ایسے الفاظ کہنے والے کی نسبت شرعاً کیا حکم ہے؟

الجواب: اگر واقع میں اس نے یہ لفظ کہے ہیں کہ وہ خدا اور رسول کو نہیں جانتا تو کہنے والا اسلام سے گیا اور اس کی عورت اس کے نکاح سے نکل گئی، مسلمانوں پر فرض ہے کہ جب تک وہ توبہ کرکے از سر نو مسلمان نہ ہو اس کی موت و حیات کسی بات میں شریک نہ ہوں۔ واللہ تعالٰی اعلم۔

مسئلہ ۳۰۹ تا ۳۱۰: از پنڈول بزرگ ڈاکخانہ رائے پور ضلع مظفر پور ۱۲ ربیع الاول شریف ۱۳۳۷ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین متین ان مسائل میں کہ :

1 الاشباہ والنظائر بحوالہ غمز العیون کتاب السیر والردۃ ادارۃ القرآن کراچی ۱/ ۲۹۵

Fatawa Ridawiyyah, Volume 14

(1) According to the commands of Allah and His Messenger (peace and blessings be upon him), will Yazid be forgiven or not? (2) Hazrat Mansoor, Shams Tabrizi, and Sarmad spoke words that implied divinity, for which they were executed or flayed, yet they are counted as saints (Wali Allah). However, when Pharaoh, Haman, Shaddad, and Nimrod claimed divinity, they were considered disbelievers in Hell. What is the reason for this?

Answer: (1) There are three opinions among the Imams of Ahl-us-Sunnah regarding the vile Yazid: 1. Imam Ahmad and other elders consider him a disbeliever, so he will never be forgiven. 2. Imam Ghazali and others consider him a Muslim, so no matter how much he is punished, he will eventually be forgiven. 3. Our Imam remains silent, saying we will neither call him a Muslim nor a disbeliever. Therefore, we also maintain silence. (2) Those disbelievers said it themselves and became cursed. These [saints] did not say it themselves; He [Allah] said it through them to whom it befits. The voice was heard from them just as Moses (peace be upon him) heard from the tree: "Indeed, I am Allah, the Lord of the worlds." (Al-Quran 28:30). Did the tree say it? Far from it, rather Allah did. Similarly, these personages at that time were like the tree of Moses.

Issue 311: From Burma, Akyab Mosque, sent by Maulvi Abdul Aziz Khan Qadri, 19 Rabi' al-Awwal 1337 AH. A person insulted a scholar. Will his wife be triple-divorced, or can he take her back after repentance?

Answer: Insulting a specific scholar for a worldly reason does not end a marriage. However, insulting scholars in general or a specific scholar because of their religious knowledge makes a person a disbeliever, and the wife immediately leaves the marriage. But this is an annulment (faskh) of marriage, not a divorce—neither one nor three. If the man returns to Islam and the woman agrees, he can remarry her. And Allah knows best.

Issue 312: From Bombay, Nishanpada, Kuwas Road, Tahir Topan Building, 3rd Floor, Post No. 9, sent by Syed Asadullah Hussain, 25 Rabi' al-Awwal 1337 AH. What do the scholars of religion say regarding this matter: A person who presents himself as a scholar states in his sermon that 'Zayn al-Majalis'—which records the miracles of the Ghaus al-Azam Hazrat Sheikh Mohiuddin Abdul Qadir Jilani (may Allah be pleased with him)—is entirely false and its author is rejected, and that reading or listening to the mentioned book is forbidden?

फ़तावा रज़विया, जिल्द चौदह (१४)

(१) अल्लाह और उसके रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के हुक्म के अनुसार क्या यज़ीद को माफ़ किया जाएगा या नहीं? (२) हज़रत मंसूर, शम्स तबरेज़ी और सरमद ने ऐसे शब्द कहे जिससे खुदाई (ईश्वरत्व) साबित होती है, तो वे सूली पर चढ़ाए गए और उनकी खाल खींची गई लेकिन वे वली अल्लाह गिने जाते हैं। और फ़िरऔन, हामान, शद्दाद और नमरूद ने खुदाई का दावा किया तो वे जहन्नमी काफ़िर हुए, इसकी क्या वजह है?

जवाब: (१) यज़ीद पलीद के बारे में अइम्मा-ए-अहले सुन्नत के तीन क़ौल (विचार) हैं: १. इमाम अहमद और अन्य बुजुर्ग उसे काफ़िर मानते हैं, तो उसकी कभी बख्शिश (क्षमा) नहीं होगी। २. इमाम ग़ज़ाली और अन्य उसे मुसलमान मानते हैं, तो उसे कितनी ही सज़ा हो, आख़िरकार उसकी बख्शिश ज़रूर होगी। ३. हमारे इमाम ख़ामोशी अख्तियार करते हैं कि न हम उसे मुसलमान कहेंगे न काफ़िर। लिहाज़ा हम भी ख़ामोश रहेंगे। (२) उन काफ़िरों ने ख़ुद कहा इसलिए वे मलऊन (अभिशप्त) हुए, और इन बुज़ुर्गों ने ख़ुद नहीं कहा बल्कि उसने (अल्लाह ने) कहा जो कहने का हक़दार है। आवाज़ उनसे सुनी गई जैसे मूसा अलैहिस्सलाम ने पेड़ से सुना: "बेशक मैं ही अल्लाह हूँ तमाम जहानों का रब।" (अल-क़ुरआन २८:३०)। क्या पेड़ ने कहा था? हरगिज़ नहीं, बल्कि अल्लाह ने। इसी तरह ये हज़रात उस वक़्त शजरा-ए-मूसा (मूसा का पेड़) होते हैं।

मसअला ३११: मुल्क बर्मा, मस्जिद अखीम पोस्ट, मुर्सला मौलवी अब्दुल अज़ीज़ खाँ क़ादरी, १९ रबीउल अव्वल १३३७ हिजरी। एक आलिम को एक शख़्स ने गाली दी, क्या उसकी बीवी को तलाक़-ए-सलासा (तीन तलाक़) हो जाएगी या तौबा के बाद रुजू (वापसी) कर सकता है?

जवाब: किसी ख़ास आलिम को किसी दुनियावी वजह से गाली देने से औरत निकाह से नहीं निकलती। हाँ, आम तौर पर उलेमा को या किसी ख़ास आलिम को दीनी इल्म की वजह से बुरा कहने से आदमी काफ़िर हो जाता है, औरत फ़ौरन निकाह से निकल जाती है, मगर ये फ़स्ख़-ए-निकाह (निकाह का टूट जाना) होता है तलाक़ नहीं, न एक न तीन। इस्लाम लाने के बाद अगर औरत राज़ी हो तो उससे निकाह कर सकता है। वल्लाह तआला आलम।

मसअला ३१२: बम्बई, निशान पाड़ा, क़ुवास रोड, ताहिर टोपेन बिल्डिंग, तीसरी मंज़िल, पोस्ट नंबर ९, मुर्सला सैयद असदुल्लाह हुसैन, २५ रबीउल अव्वल १३३७ हिजरी। क्या फ़रमाते हैं उलेमा-ए-दीन इस मसले में कि एक शख़्स जो ख़ुद को आलिम ज़ाहिर करता है अपने वाज़ (प्रवचन) में बयान करता है

कि 'ज़ैनुल मजालिस' जिसमें क़ुत्बुल अक़्ताब ग़ौसे आज़म हज़रत शेख़ मुहीउद्दीन अब्दुल क़ादिर जीलानी (रज़ियल्लाहु अन्हु) की करामात लिखी हैं, सरासर ग़लत है और उसका लेखक मरदूद (तिरस्कृत) है, इस किताब का पढ़ना-सुनना हराम है।

१ अल-क़ुरआन अल-करीम २८/३० पेज ६८३ ऑफ़ ७१२

(۱) از روئے فرمان اللہ ورسول عزوجل وصلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم یزید بخشا جائے گا یا نہیں؟ (۲) حضرت منصور شمس تبریز و سرمد نے ایسا لفظ کہا جس سے خدائی ثابت ہوتی ہے تو دار پر آئے اور کھال کھینچی گئی لیکن وہ ولی اللہ گنے جاتے ہیں، اور فرعون ، ہامان، شداد اور نمرود نے دعویٰ خدائی کیا تو کافر فی النار ہوئے اس کی کیا وجہ ہے؟ الجواب: (۱) یزید پلید کے بارے میں ائمہ اہلسنت کے تین قول ہیں، ۱ امام احمد وغیرہ اکابر اسے کافر جانتے ہیں تو ہر گز بخشش نہ ہوگی، اور ۲ امام غزالی وغیرہ مسلمان، تو اس پر کتنا ہی عذاب ہو بالآخر بخشش ضرور ہوگی، اور ۳ ہمارے امام سکوت فرماتے ہیں کہ نہ ہم مسلمان کہیں گے نہ کافر۔ لہذا ہم بھی سکوت کریں گے۔ (۲) ان کافروں نے خود کہا ملعون ہوئے اور انھوں نے خود نہ کہا اس نے کہا جس نے کہا جسے کہنا شایاں ہے آواز ان میں سے مسموع ہوئی جیسے موسیٰ علیہ الصلوۃ والسلام نے درخت سے سنا: "اِنِّیَ اَنَا اللہ رَبُّ الْعٰلَمِیْنَ" ۱ میں ہی ہوں اللہ سارے جہاں کا، کیا درخت نے کہا تھا، حاشا بلکہ اللہ نے، یونہی یہ حضرات اس وقت شجرہ موسیٰ ہوتے ہیں،

مسئلہ ۳۱۱: از ملک برہما مسجد اکھیم پوسٹ، مرسلہ مولوی عبدالعزیز خاں قادری ۱۹ ربیع الاول ۱۳۳۷ھ ایک عالم کو ایک شخص نے گالی دی اس کی بیوی کو طلاق ثلاثہ ہوں گے یا بعد توبہ رجعت کرسکتا ہے؟ الجواب: کسی خاص عالم کو کسی دنیوی وجہ سے گالی دینے سے عورت نکاح سے نہیں نکلتی۔ ہاں مطلقاً علماء کو یا خاص کسی عالم کو بوجہ علم دین برا کہنے سے آدمی کافر ہوجاتا ہے، عورت فوراً نکاح سے نکل جاتی ہے مگر یہ فسخ نکاح ہوتا ہے طلاق نہیں، نہ ایک نہ تین، اسلام لانے کے بعد اگر عورت راضی ہو تو اس سے نکاح کرسکتا ہے۔ واللہ تعالیٰ اعلم۔

مسئلہ ۳۱۲: از بمبئی نشان پاڑہ کواس روڈ طاہر ٹوپین بلڈنگ تیسرا مالا پوسٹ نمبر ۹ مرسلہ سید اسد اللہ حسین ۲۵ ربیع الاول ۱۳۳۷ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین اس مسئلہ میں کہ ایک شخص جو خود کو عالم ظاہر کرتا ہے اپنے وعظ میں بیان کرتا ہے کہ زین المجالس جس میں کرامات قطب الاقطاب غوث الاعظم حضرت شیخ محی الدین عبدالقادر جیلانی رضی اللہ تعالیٰ عنہ مرقوم ہیں سراسر غلط اور اس کا مؤلف مردود ہے، کتاب مذکور کا پڑھنا سننا حرام ہے،

Fatawa Ridawiyya Volume Fourteen (14)

[Question]: A person says that the sayings of Ghaus-e-Pak (Radi Allahu Anhu), such as "My foot is on the neck..." etc., are wrong. He says that saying "Ya Rasul Allah" and "Ya Ghaus" is haraam. He considers reciting odes and observing Milad Sharif as impermissible. He deems Fatiha for the friends of Allah, like Gyarween Sharif etc., as impermissible. He supports and confirms these statements by swearing an oath on the Holy Quran. In this situation, to which sect does this person belong? Is his belief in accordance with the Ahl-e-Sunnat wa-Jama'at or not? If not, is it permissible for us Sunnis to participate in his gatherings and sermons? And what is the ruling for one who, believing in his words, denies the miracles of the saints?

The Answer: Only a Wahhabi holds such views. It is not permissible for Muslims to attend his sermons. It is stated in a Sahih Hadith: "Beware of them, and keep them away from you, so that they do not mislead you nor put you in trial." (T) A denier of the miracles of saints is misguided. It is the belief of the Ahl-e-Sunnat that the miracles of saints are true. And Allah Almighty knows best.

Problem 313: From Manduh, District Fatehpur Haswa, Main Post Office, sent by Hafiz Muhiuddin Sahib, 25 Rabi al-Akhir 1337 AH. What do the scholars of religion say in this matter regarding Zaid, who openly abandons the fasts of the blessed month of Ramadan without a Shariah excuse? If someone tells him to pray, "Stand up and pray," he replies, "Who will do these sit-ups? All these people who pray, perform Hajj, or are Hafiz of the Quran are dishonest." Or if someone tells him to fast, he replies, "Who wants to starve? Let those who have no food in their house fast; I cannot stay hungry. You go to paradise by fasting." During the blessed month of Ramadan, he sits by the roadside at the doorway, drinking water and smoking a hookah himself and offering it to others. If someone forbids him, saying, "Do not eat or drink in front of those who are fasting," he replies, "If it is not hidden from God, then why hide from His servants?" So, how are all these words of Zaid? Is Zaid a Muslim based on these words or not? And what about those who sit with Zaid, agree with him, and are pleased with his words? Does Zaid's marriage to his wife become void due to this absurd talk and mockery?

---

1 Sahih Muslim, Prohibition of Narrating from the Weak, Qadeemi Kutub Khana Karachi 1/10 Page 684 of 712

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदहवीं (14)

[प्रश्न]: एक व्यक्ति कहता है कि गौसे पाक (रज़ियल्लाहु अन्हु) के कथन जैसे "मेरा यह क़दम..." आदि ग़लत हैं। वह कहता है कि "या रसूल अल्लाह" और "या गौस" कहना हराम है। वह क़सीदे पढ़ना और मीलाद शरीफ मनाना नाजायज़ मानता है। वह अल्लाह के वलियों के लिए फातिहा ख्वानी जैसे ग्यारवीं शरीफ आदि को नाजायज़ समझता है। वह इन बातों की पुष्टि क़ुरान शरीफ की क़सम खाकर करता है। ऐसी स्थिति में उक्त व्यक्ति किस फिरके का आदमी है? क्या उसका अक़ीदा (आस्था) अहले सुन्नत व जमाअत के अनुसार है या नहीं? यदि नहीं, तो हम सुन्नियों के लिए उसकी सभाओं और उपदेशों में शामिल होना कैसा है? और उस व्यक्ति के लिए क्या हुक्म है जो उसकी बातों पर विश्वास करके वलियों के करामात (चमत्कारों) का इंकारी हो जाए?

उत्तर: ऐसे कथनों का मानने वाला कोई वहाबी ही होता है। मुसलमानों के लिए उसके उपदेश में जाना जायज़ नहीं है। सही हदीस में इरशाद हुआ है: "तुम उनसे बचो और उन्हें अपने से दूर रखो, ताकि वे तुम्हें गुमराह न करें और न ही फ़ितने (परीक्षा) में डालें।" (त) वलियों के करामात का इंकारी गुमराह है। अहले सुन्नत का अक़ीदा है कि वलियों के करामात हक़ (सत्य) हैं। और अल्लाह तआला बेहतर जानता है।

मसला 313: मंडुआ, ज़िला फतेहपुर हसवा, मुख्य डाकघर से, प्रेषक हाफ़िज़ मुहीउद्दीन साहब, 25 रबीउल आखिर 1337 हिजरी। दीन के उलेमा इस मसले में क्या फ़रमाते हैं कि ज़ैद बिना किसी शरई उज़्र (बहाने) के खुलेआम रमज़ानुल मुबारक के रोज़े छोड़ता है? और अगर कोई उससे नमाज़ पढ़ने के लिए कहता है कि "उठो नमाज़ पढ़ो", तो जवाब देता है कि "कौन ये उठक-बैठक करे, भाई जितने नमाज़ी, हाजी और हाफ़िज़ हैं सब बेईमान हैं।" या किसी ने रोज़ा रखने को कहा तो जवाब दिया कि "कौन भूखा मरे? जिसके घर में खाना न हो वो रोज़ा रखे, हमसे तो भूखा नहीं मरा जाता। तुम रोज़ा रखकर जन्नत में चले जाना।" रमज़ान के महीने में वह रास्ते के किनारे दरवाज़े पर बैठकर खुद पानी और हुक्का पीता है और दूसरों को भी पिलाता है। अगर कोई मना करता है कि "रोज़ेदारों के सामने मत खाओ-पियो", तो जवाब देता है कि "जब ख़ुदा से चोरी नहीं है, तो बंदों से कैसी चोरी?" तो ज़ैद की ये सब बातें कैसी हैं? क्या ज़ैद इन बातों के कारण मुसलमान है या नहीं? और वे लोग कैसे हैं जो ज़ैद के साथ उठते-बैठते हैं और उसकी हाँ में हाँ मिलाते हैं और ज़ैद की इन बातों से खुश होते हैं? क्या इस बेहूदा बकवास और मज़ाक़ उड़ाने से ज़ैद का निकाह उसकी औरत से बातिल (अवैध) हो गया?

1 सहीह मुस्लिम, कमज़ोर रावीयों से रिवायत करने की मनाही, क़दीमी कुतुब ख़ाना कराची 1/10 पेज 684/712

جناب غوث پاک رضی اللہ تعالیٰ عنہ کے اقوال مثل "قدمی ھذہ" الخ وغیرہ کے غلط ہیں یا رسول اللہ اور یا غوث کہنا حرام ہے، قصائد خوانی میلا دشریف ناجائز ہے، اولیاء اللہ وغیرہ ہم پر فاتحہ خوانی مثل گیارھویں شریف وغیرہ کے ناجائز ہے، ان اقوال کی تائید و تصدیق قرآن شریف کی قسم سے کرتا ہے، بس اس صورت میں شخص مذکور کس فرقہ کا آدمی ہے اس کا عقیدہ مطابق اہل سنت و جماعت ہے یا نہیں؟ اگر نہیں تو ہم سنیوں کو اس کی مجلس و وعظ میں شریک ہونا کیسا اور اس کے اقوال پر یقین لا کر جو منکر کرامات اولیاء ہو جائے اس کا کیا حکم ہے؟

الجواب: ایسے اقوال کا قائل نہیں ہوتا مگر وہابی مسلمانوں کو اس کے وعظ میں جانا جائز نہیں، صحیح حدیث میں ارشاد ہوا: ایاکم وایاکم لایضلونکم ولایفتنونکم- ان سے بچو اور انھیں دور رکھو، وہ تمھیں گمراہ نہ کریں اور نہ فتنہ میں ڈالیں۔ (ت) کرامات اولیاء کا منکر گمراہ ہے، اہل سنت کا عقیدہ ہے کہ کرامات اولیاء حق ہے، واللہ تعالیٰ اعلم۔

مسئلہ ۳۱۳: از منڈوہ ضلع فتح پور ہسوہ ڈاکخانہ خاص مرسلہ حافظ محی الدین صاحب ۲۵ ربیع الآخر ۱۳۳۷ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین اس مسئلہ میں کہ زید بلا عذر شرعی علی الاعلان روزہ رمضان المبارک کے ترک کرے اور اگر کسی نے نماز پڑھنے کے لئے کہا کہ اٹھو نماز پڑھو، تو جواب دیا کہ کون اٹھک بیٹھک کرے، اجی جتنے نمازی حاجی و حافظ ہیں سب بے ایمان ہیں، یا کسی نے روزہ رکھنے کو کہا تو جواب دیا کہ کون بھوکا مرے جس کے گھر میں کھانا نہ ہو وہ روزہ رکھے، ہم سے تو بھوکا نہیں مرا جاتا، تمھیں روزہ رکھ کے بہشت میں چلے جانا اور ماہ رمضان المبارک میں سر راہ دروازہ پر بیٹھ کر آب نوشی و حقہ نوشی خود کرتا اور کراتا ہے اگر کوئی منع کرتا ہے کہ روزہ داروں کے سامنے مت کھاؤ پیو، تو جواب دیتا ہے کہ خدا سے چوری

نہیں ہے تو بندے سے کون سی چوری ہے، سو یہ سب باتیں زید کی کیسی ہیں؟ زید ان باتوں سے مسلمان ہے یا نہیں؟ اور وہ لوگ کیسے ہیں جو زید کے ساتھ اٹھتے بیٹھتے ہیں اور ہاں میں ہاں ملاتے ہیں اور زید کی ان باتوں سے خوش ہوتے ہیں۔ اس بیہودہ بکنے اور تمسخر کرنے سے زید کا نکاح اس کی عورت سے باطل (ہوگیا؟)

---

1 صحیح مسلم النهی عن الروایة والضعفاء قدیمی کتب خانہ کراچی ۱/ ۱۰ Page 684 of 712

Fatawa Razawiyya Volume 14

...happened or remained established? If it was voided, then what is the status of his children? Zaid and his companions sometimes perform Friday prayers; are their Friday and Eid prayers valid or not?

The Answer: In the queried situation, Zaid is under the ruling of disbelief (Kufr), and those people who are pleased with these things of his are also under the same ruling. Their Friday and Eid prayers are void, their wives have left their marriage (nikah), and it is forbidden (haram) for Muslims to socialize with them or even sit with them.

Allah Almighty said: "And if Satan causes you to forget, then after the remembrance do not sit with the wrongdoing people."[1] Allah Almighty knows best. (T)

Issues 312 to 317: From Kasauli Hill, Ambala District, Kothi Barrack Master Sahib, sent by Jan Muhammad Khansama, 3 Jumada al-Ula 1337 AH. What do the scholars of the firm religion say regarding these issues: Inside the town of Kasauli, there is a mosque where a prayer leader (Imam) has been appointed by the Muslims. In his sermon, he stated that the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) was a messenger (envoy/elchi), and there is no harm in remembering the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) by this name. (1) Seek refuge in Allah, if mentioning the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) as an "envoy" (elchi) implies deficiency/belittlement, then what is the ruling for such a speaker? He also stated that the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) is alive but does not pray, nor can he come out of the sacred mausoleum until the Day of Judgment. (2) Do the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) not pray, and can he not come out of the sacred mausoleum? In one place, during a celebration of the Milad (birth) of the Master of the Universe (on whom be peace and greetings), the Milad-reciter did not mention the birth but quickly recited the Salaam, and the Imam sat down to deliver a sermon. During the sermon, he stated that whoever does not pray but organizes Milad-Sharif is a dweller of Hell. (3) Is the one who abandons prayer (Tarık-us-Salat) an infidel (kafir)?

[1] The Holy Quran 6/68

फ़तावा रज़विया खंड 14

...हुआ या कायम रहा? अगर बातिल हुआ तो उसकी औलाद कैसी है? ज़ैद और उसके साथी कभी-कभी जुमे की नमाज़ पढ़ते हैं, उनकी जुमे और ईदैन की नमाज़ होती है या नहीं?

उत्तर (अल-जवाब): पूछी गई स्थिति में ज़ैद पर कुफ़्र (अविश्वास) का हुक्म है और जो लोग उसकी इन बातों से खुश होते हैं उन पर भी यही हुक्म है। उनकी जुमे और ईदैन की नमाज़ें बातिल (अमान्य) हैं, उनकी पत्नियाँ उनके निकाह से निकल गई हैं, मुसलमानों के लिए उनसे मेल-जोल हराम है, और न ही उनके पास बैठना जायज़ है।

अल्लाह तआला ने फ़रमाया: "और अगर शैतान तुम्हें भुला दे, तो याद आने के बाद ज़ालिम लोगों के पास मत बैठो।"[1] अल्लाह तआला बेहतर जानता है। (त)

मसला 312 से 317: कसौली हिल, ज़िला अंबाला, कोठी बैरक मास्टर साहब की ओर से, प्रेषक जान मुहम्मद खानसामा, 3 जुमादा अल-उला 1337 हिजरी। धर्म के विद्वान इन मसलों में क्या फ़रमाते हैं: कसौली कस्बे के अंदर एक मस्जिद है जिसमें मुसलमानों की ओर से एक इमाम नियुक्त किया गया है। उन्होंने अपने वाज़ (प्रवचन) में बयान किया कि हुज़ूर नबी-ए-करीम (सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम) एक 'एलची' (दूत) थे, और हुज़ूर रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम) को इस नाम से याद करने में कोई हर्ज नहीं है। (1) अल्लाह की पनाह, क्या हुज़ूर रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम) को 'एलची' नाम से पुकारने में कोई कमी या अपमान पाया जाता है? ऐसे कहने वाले के लिए क्या हुक्म है? और उन्होंने यह भी बयान किया कि रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम) जीवित तो हैं लेकिन नमाज़ नहीं पढ़ते और न ही कयामत तक रौज़ा-ए-पाक से बाहर आ सकते हैं। (2) क्या हुज़ूर (सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम) नमाज़ नहीं पढ़ते और क्या रौज़ा-ए-पाक से बाहर नहीं आ सकते? और एक जगह सरवर-ए-कायनात (अलैहिस्सलाम) की मीलाद की महफ़िल थी, वहाँ मीलाद पढ़ने वाले ने विलादत (जन्म) का ज़िक्र नहीं किया, जल्दी से सलाम पढ़ दिया और इमाम साहब वाज़ करने बैठ गए। वाज़ के दौरान उन्होंने बयान किया कि जो शख्स नमाज़ नहीं पढ़ता और मीलाद शरीफ करवाता है, वह जहन्नमी है। (3) क्या नमाज़ छोड़ने वाला (तारिक-उस-सलात) काफ़िर है?

[1] अल-कुरान अल-करीम 6/68

ہوا یا قائم رہا؟ اگر باطل ہوا تو اولاد اس کی کیسی ہے؟ زید اور اس کے ساتھی کبھی کبھی جمعہ کی نماز پڑھتے ہیں ان کی نماز جمعہ و عیدین ہوتی ہے یا نہیں؟

الجواب: صورتِ مستفسرہ میں زید پر حکمِ کفر ہے اور وہ لوگ جو اس کی ان باتوں سے خوش ہوتے ہیں ان پر بھی یہی حکم ہے، ان کے جمعہ و عیدین باطل ہیں، ان کی عورتیں ان کے نکاح سے نکل گئیں، مسلمانوں کو ان سے میل جول حرام ہے، نہ ان کے پاس بیٹھنا جائز۔

قال اللہ تعالٰی "وَ اِمَّا یُنْسِیَنَّکَ الشَّیْطٰنُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّکْرٰی مَعَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِیْنَ"[1] ۔ اللہ تعالیٰ نے فرمایا: اور جو کہیں تجھے شیطان بھلا دے تو یاد آئے پر ظالموں کے پاس نہ بیٹھ۔ واللہ تعالیٰ اعلم۔ (ت)

مسئلہ ۳۱۲ تا ۳۱۷: از کوہ کسولی ضلع انبالہ کوٹھی بارک ماسٹر صاحب مرسلہ جان محمد خانساماں ۳ جمادی الاولٰی ۱۳۳۷ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین متین ان مسائل میں: قصبہ کسولی کے اندر ایک مسجد ہے اس میں مسلمانوں کی طرف سے ایک پیش امام مقرر ہیں انھوں نے اپنے وعظ کے اندر بیان کیا کہ حضور نبی کریم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم ایک ایلچی تھے، اور حضور رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کو اس نام سے یاد کرنے میں کچھ حرج نہیں ہے۔ (۱) کیا نعوذ باللہ ایلچی کے نام سے حضور رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کو یاد کرنے سے منقصت پائی جاتی ہے تو ایسے قائل کے واسطے کیا حکم ہے؟ اور انھوں نے یہ بھی بیان کیا کہ رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم با حیات تو ہیں لیکن نماز نہیں پڑھتے اور نہ روضہ پاک سے باہر تشریف لا سکتے ہیں قیامت تک۔ (۲) کیا حضور صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم نماز نہیں پڑھتے اور کیا روضہ پاک سے باہر تشریف نہیں لا سکتے؟ اور ایک مقام پر میلاد سرورِ کائنات علیہ التسلیم والتحیۃ تھا

وہاں ولادت کا ذکر میلاد خواں نے نہیں کیا، جلدی سے سلام پڑھ دیا اور پیش امام صاحب وعظ فرمانے بیٹھ گئے، اثنائے وعظ میں بیان کیا کہ جو شخص نماز نہیں پڑھتا اور میلاد شریف پڑھواتا ہے وہ جہنمی ہے۔ (۳) کیا تارک الصلوٰۃ کافر ہے؟

[1] القرآن الکریم ۶/۶۸

Volume 14

Fatawa Ridawiyya

(4) Is the one who arranges a Mawlid Sharif gathering destined for Hell?

Answer:

(1) The Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) is the greatest Messenger of Allah Almighty, the supreme deputy, and the grand caliph. An 'envoy' (messenger boy) is one who has no leadership or authority other than delivering a message or a letter. Using this term for the noble status of the Holy Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) is undoubtedly a belittlement and insult, and its ruling is the same as that for one who insults the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him).

(2) The Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) and all the noble Prophets are alive with a real, worldly, spiritual, and physical life. They perform prayers in their pure shrines, are provided with sustenance, go wherever they wish, and exercise authority in the kingdom of the heavens and the earth. The Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) says:

The Prophets are alive in their graves, praying.[1]	**The Prophets (peace and blessings be upon them) are alive in their shrines and perform prayers. (T)**

The Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) says:

Verily, Allah has forbidden the earth to consume the bodies of the Prophets. So, a Prophet of Allah is alive and provided for.[2]	**Verily, Allah Almighty has forbidden the earth to consume the blessed bodies of the Prophets (peace be upon them). The Prophet of Allah is alive and is provided with sustenance. (T)**

Imam Jalaluddin al-Suyuti (may Allah have mercy on him) says:

Permission is granted to the Prophets to come out of their graves and exercise authority in the kingdom of the heavens and the earth.[3]	**Permission is granted to the noble Prophets (peace be upon them) to go out of their shrines and exercise authority in the heavens and the earth. (T)**

[1] Sharh al-Sudur, Chapter: States of the Dead in their Graves, Khilafat Academy, Mingora Swat, p. 87; Majma' al-Zawa'id, Chapter: Mention of the Prophets (peace be upon them), Dar al-Kutub al-'Arabi, Beirut, 8/211. [2] Sunan Ibn Majah, End of the Book of Funerals, H.M. Saeed Company, Karachi, p. 119. [3] Al-Hawi lil-Fatawi, Treatise: Tanwir al-Halak, Dar al-Fikr, Beirut, 2/263.

जिल्द चौदहवीं (14)

फ़तावा-ए-रिज़विया

(4) क्या मीलाद शरीफ पढ़ाने वाला जहन्नमी है?

अल-जवाब:

(1) हुज़ूर अकदस (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) अल्लाह अज़्ज़-व-जल्ल के रसूल-ए-आज़म और नायब-ए-अकबर ख़लीफ़ा-ए-आज़म हैं। 'एलची' (सन्देशवाहक) वह होता है जिसे सन्देश या पत्र पहुँचाने के अलावा कोई सरदारी और हुकूमत नहीं होती। हुज़ूर अकदस (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) की शान-ए-अकरम में इस शब्द का इस्तेमाल करना बेशक तन्क़ीस (कमी करना) और तौहीन (अपमान) है, और इसका वही हुक्म है जो नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) की तौहीन करने वाले का है।

(2) रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) और तमाम अंबिया-ए-किराम हयात-ए-हक़ीक़ी दुनियावी, रूहानी और जिस्मानी से ज़िंदा हैं, अपने मज़ारत-ए-तय्यिबा में नमाज़ें पढ़ते हैं, रोज़ी दिए जाते हैं, जहाँ चाहें तशरीफ़ ले जाते हैं, ज़मीन और आसमान की सल्तनत में तसर्रुफ़ फ़रमाते हैं। रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) फ़रमाते हैं:

अंबिया अपनी कब्रों में ज़िंदा हैं, नमाज़ पढ़ते हैं।[1]

अंबिया-ए-किराम (अलैहिमुस्सलातो वस्सलाम) अपने मज़ारत में ज़िंदा हैं और नमाज़ अदा फ़रमाते हैं। (त)

रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) फ़रमाते हैं:

बेशक अल्लाह ने ज़मीन पर अंबिया के जिस्मों को खाना हराम कर दिया है, तो अल्लाह का नबी ज़िंदा है और रिज़्क दिया जाता है।[2]

बेशक अल्लाह तआला ने अंबिया-ए-किराम (अलैहिमुस्सलाम) के अजसाद-ए-मुबारका का ज़मीन पर खाना हराम फ़रमा दिया है, अल्लाह के नबी ज़िंदा हैं और रिज़्क दिए जाते हैं। (त)

इमाम जलालुद्दीन सुयूती (रहमतुल्लाह अलैहि) फ़रमाते हैं:

अंबिया को इजाज़त है कि वे अपनी कब्रों से बाहर निकलें और आसमानों और ज़मीन के मलकूत में तसर्रुफ़ करें।[3]	**अंबिया-ए-किराम (अलैहिमुस्सलाम) के लिए मज़ारत से बाहर जाने और आसमानों और ज़मीन में तसर्रुफ़ की इजाज़त होती है। (त)**

---

[1] शरहुस सुदूर, बाब: अहवालुल मौता फ़ी क़ुबूरिहिम, ख़िलाफ़त अकादमी मिंगोरा स्वात, पेज 87; मज्मउज़ ज़वाइद, बाब: ज़िक्रुल अंबिया अलैहिमुस्सलाम, दारुल कुतुबुल अरबी बैरूत, 8/211 [2] सुनन इब्न माजा, आख़िरु किताबिल जनाइज़, एच.एम. सईद कम्पनी कराची, पेज 119 [3] अल-हावी लिल-फ़तावा, रिसाला: तनवीरुल हलक, दारुल फ़िक्र बैरूत, 2/263

جلد چہار دہم (۱۴)

فتاویٰ رضویہ

(۴) کیا میلاد شریف پڑھوانے والا جہنمی ہے؟

الجواب:

(۱) حضور اقدس صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم اللہ عزوجل کے رسول اعظم و نائب اکبر خلیفہ اعظم ہیں، ایلچی وہ ہوتا ہے جس کو پیام یا خط پہنچانے کے سوا کوئی سرداری اور حکومت نہیں، حضور اقدس صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کی شان اکرم میں اس لفظ کا استعمال کرنا بیشک تنقیص و توہین ہے اور اس کا وہی حکم ہے جو نبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کی توہین کرنے والے کا۔

(۲) رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم اور تمام انبیاء کرام حیات حقیقی دنیاوی روحانی جسمانی سے زندہ ہیں، اپنے مزارات طیبہ میں نمازیں پڑھتے ہیں، روزی دئے جاتے ہیں، جہاں چاہیں تشریف لے جاتے ہیں، زمین و آسمان کی سلطنت میں تصرف فرماتے ہیں۔ رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم فرماتے ہیں:

الانبیاء احیاء فی قبورھم یصلون [1]۔

حضرات انبیاء علیہم الصلوۃ والسلام اپنے مزارات میں زندہ ہیں اور نماز ادا فرماتے ہیں۔ (ت)

رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم فرماتے ہیں:

ان اللہ حرم علی الارض ان تاکل اجساد الانبیاء فنبی اللہ حی یرزق۔ [2]

بیشک اللہ تعالیٰ نے حضرات انبیاء علیہم السلام کے اجساد مبارکہ کا زمین پر کھانا حرام فرمادیا ہے اللہ کے نبی زندہ ہیں اور رزق دئے جاتے ہیں۔ (ت)

امام جلال الدین سیوطی رحمہ اللہ تعالیٰ فرماتے ہیں:

اذن للانبیاء ان یخرجوا من قبورھم ویتصرفوا فی ملکوت السموات والارض [3]۔

حضرات انبیاء کرام علیہم السلام کے لئے مزارات سے باہر جانے اور آسمانوں اور زمین میں تصرف کی اجازت ہوتی ہے۔ (ت)

---

[1] شرح الصدور باب احوال الموتٰی فی قبورھم خلافت اکیڈمی مینگورہ سوات ص ۸۷، مجمع الزوائد باب ذکر الانبیاء علیھم السلام دارالکتب العربی بیروت ۸/ ۲۱۱ [2] سنن ابن ماجہ آخر کتاب الجنائز ایچ ایم سعید کمپنی کراچی ص ۱۱۹ [3] الحاوی للفتاوی رسالہ تنویر الحلك دارالفکر بیروت ۲/ ۲۶۳

Fatawa Razawiya, Volume 14

(3) Not performing prayers is a severe major sin, but one cannot be certain of someone being hellbound because of it, as all sins except disbelief (kufr) are under the Will of God. (4) And if someone calls another hellbound for having a Milad (celebration of the Prophet's birth) organized, then that person himself deserves Hell.

Problem 318 to 319: From Sambhal, Chaman Sarai neighborhood, adjacent to the shrine of Janab Meeran Shah Sahib. Sent by Ahmed Khan on 9 Jumada al-Ula 1337 AH. What do the scholars of religion say regarding this matter: (1) If a person says that the Master of the Universe, the Pride of Existence, had such a deficiency that he was not God, is it correct to pray behind such a person or not? (2) If a Muslim says that if the thought of the Prophet comes during prayer, the prayer will be invalidated, but if the thought of a donkey or a mule comes, the prayer will be valid, is such a person a Muslim or not? And is saying this an insult to the Prophet or not? And is insulting the Prophet an act of disbelief (kufr) or not? Is someone who speaks ill of Allah Almighty a Muslim or not? Some say that if there are seventy reasons for disbelief and one reason for being a Muslim, the Holy Prophet has called him a Muslim. Why are thousands of Muslims being forcibly dragged into being declared kafirs (disbelievers) nowadays?

Answer (Al-Jawab): (1) He did not express it in good words, but what he said is true. Undoubtedly, apart from divinity and the attributes mandatory for divinity, all virtues and perfections are established for the Prophet. Imam Muhammad Busiri says in Al-Burda:

"Leave what the Christians claimed about their Prophet, and then say whatever you wish in his praise, and make it wise."[1]

(Meaning: Do not say what the Christians said about their Prophet (Jesus), besides that, you can describe every rank and station for him, peace be upon him. —T)

Sheikh Abdul Haq Muhaddith Dehlawi (may Allah have mercy on him) says:

"Do not call him God for the protection of Sharia and out of respect for religion; otherwise, you can include every other quality you wish in his praise."[2]

(Meaning: While observing Sharia and religion, do not call the Prophet (peace be upon him) God; besides that, you can praise him and write about him with every attribute. —T)

[1] Qasida Burda Sharif, Third Chapter, Taj Company Lahore, p. 10 [2] Diwan Abdul Haq Al-Muhaddith Al-Dahlawi

फ़तावा रज़विया, खंड 14

(3) नमाज़ न पढ़ना एक गंभीर महापाप (कबीरा गुनाह) है, लेकिन उसके आधार पर किसी के जहन्नमी (नरकवासी) होने का यकीन नहीं किया जा सकता, क्योंकि कुफ़्र के अलावा सभी गुनाह अल्लाह की इच्छा (मशियत) के अधीन हैं। (4) और यदि कोई मिलाद-ए-पाक करवाने पर किसी को जहन्नमी कहे, तो वह स्वयं जहन्नम का पात्र है।

मसाला 318 से 319: संभल, मोहल्ला चमन सराय, जनाब मीरन शाह साहब के मज़ार के पास से। प्रेषक: अहमद खान, 9 जमादी-उल-उला 1337 हिजरी। धर्म के विद्वान इस मामले में क्या कहते हैं: (1) जो व्यक्ति यह कहे कि कायनात के मालिक, अस्तित्व के गौरव (हुज़ूर स.अ.व.) में इतनी कमी थी कि वह खुदा नहीं थे, क्या ऐसे व्यक्ति के पीछे नमाज़ पढ़ना सही है या नहीं? (2) जो मुसलमान यह कहे कि अगर नमाज़ में हुज़ूर का ख्याल आ जाए तो नमाज़ नहीं होगी, और गधे या खच्चर का ख्याल आए तो नमाज़ हो जाएगी, ऐसा कहने वाला मुसलमान है या नहीं? और क्या यह कहना नबी की अवमानना है या नहीं? और क्या नबी की अवमानना कुफ़्र है या नहीं? अल्लाह तआला को बुरा कहने वाला मुसलमान है या नहीं? कुछ लोग कहते हैं कि यदि कुफ़्र की सत्तर दलीलें हों और मुसलमान होने की एक, तो हुज़ूर अकदस ने उसे मुसलमान कहा है। आज के दौर में हज़ारों मुसलमानों को ज़बरदस्ती खींच कर काफ़िर क्यों बनाया जा रहा है?

उत्तर (अल-जवाब): (1) उसने अच्छे शब्दों में इसे व्यक्त नहीं किया, लेकिन जो बात कही वह सत्य है। निस्संदेह, ईश्वरत्व और ईश्वरत्व की अनिवार्यताओं को छोड़कर, सभी गुण और पूर्णता हुज़ूर के लिए सिद्ध हैं। इमाम मुहम्मद बुसीरी बुर्दा शरीफ़ में फ़रमाते हैं:

"ईसाइयों ने अपने नबी के बारे में जो दावा किया उसे छोड़ दें, और फिर उनकी प्रशंसा में जो चाहें कहें और उसे बुद्धिमानीपूर्ण बनाएँ।"[1]

(अर्थात: जो कुछ ईसाइयों ने अपने नबी अलैहिस्सलाम के बारे में कहा तुम वह न कहो, उसके अलावा आप सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम के लिए हर मर्तबा और मकाम बयान कर सकते हैं। —त)

शेख अब्दुल हक मुहद्दिस देहलवी (रहमतुल्लाह अलैहि) फ़रमाते हैं:

"शरिया की रक्षा और धर्म के सम्मान के लिए उन्हें खुदा न कहें; इसके अलावा आप उनकी प्रशंसा में जो भी गुण चाहें शामिल कर सकते हैं।"[2]

(अर्थात: शरीयत और दीन का ध्यान रखते हुए आप सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम को खुदा न कहें, इसके अलावा आप सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम की हर गुण के साथ प्रशंसा कर सकते हैं और लिख सकते हैं।—त)

[1] कसीदा बुर्दा शरीफ, तीसरा अध्याय, ताज कंपनी लाहौर, पृष्ठ 10 [2] दीवान अब्दुल हक अल-मुहद्दिस अल-दहलवी

(۳) نماز نہ پڑھنا سخت کبیرہ ہے مگر اس کے جہنمی ہونے پر یقین نہیں ہو سکتا کہ کفر کے سوا سب گناہ زیر مشیت الٰہی ہیں۔ (۴) اور میلاد مبارک پڑھوانے پر اگر جہنمی کہے تو خود مستحق جہنم ہے۔

مسئلہ ۳۱۸ تا ۳۱۹: از سنبھل محلہ چمن سرائے متصل مزار جناب میرن شاہ صاحب مرسلہ احمد خاں ۹ جمادی الاولٰی ۱۳۳۷ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین اس مسئلہ میں کہ: (۱) جو شخص یہ کہے کہ جناب سرور کائنات فخر موجودات میں نقصان تھا تو اتنا تھا کہ حضور خدا نہ تھے ایسے شخص کے پیچھے نماز پڑھنی درست ہے یا نہیں؟ (۲) جو مسلمان یہ کہے کہ حضرت کا خیال نماز میں آجائے تو نماز نہ ہوگی اور گدھے خچر کا خیال آئے تو نماز ہو جائے گی، ایسا کہنے والا مسلمان ہے یا نہیں؟ اور یہ کہنا حقارتِ نبی ہے یا نہیں؟ اور حقارتِ نبی کفر ہے یا نہیں؟ خدا تعالٰی کو برا کہنے والا مسلمان ہے یا نہیں؟ بعض کہتے ہیں کہ حضور اقدس نے (ستر دلیل کفر ہوں اور ایک مسلمان ہونے کی) تو اس کو مسلمان فرمایا ہے اور آج کل ہزاروں مسلمانوں کو زبردستی کھینچ کر کافر بنایا جاتا ہے اس کی کیا وجہ ہے؟

الجواب: (۱) اس نے اچھے لفظوں میں ادا نہ کیا مگر جو بات کہی حق ہے بیشک سوا الوہیت و مستلزمات الوہیت کے سب فضائل و کمالات حضور کے لئے ثابت ہیں، امام محمد بوصیری بردہ شریف میں فرماتے ہیں: دع ماادعته النصاری في نبیهم واحکم بماشئت مدحافیه واحتکم 1 (جو کچھ نصاریٰ نے اپنے نبی علیہ السلام کے بارے میں کہا تم وہ نہ کہو ، اس کے علاوہ ہر مرتبہ و مقام آپ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کے لئے بیان کر سکتے ہو ۔ت)

شیخ عبد الحق محدث دہلوی رحمہ اللہ تعالیٰ فرماتے ہیں: مخواں اور خدا از بہر حفظ شرع و پاس دیں دگر ہر وصف کش می خواہی اندر مدحش ملاکن 2 (شریعت و دین کا پاس کرتے ہوئے آپ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کو خدا نہ کہو اس کے علاوہ ہر وصف کے ساتھ آپ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کی مدح کر اور لکھ سکتے ہو۔ ت)

1 قصیدہ بردہ شریف الفصل الثالث تاج کمپنی لاہور ص ۱۰ 2 دیوان عبد الحق المحدث الدہلوی

Fatawa Razawiyya Volume (14)

(2) This accursed statement is a cause of harm and a word of insult, and undoubtedly, infidelity (kufr) is mandatory upon its wicked speaker. Insulting the Holy Prophet (may Allah's peace and blessings be upon him), or any other Prophet or Angel, or speaking ill of the Almighty Allah (God forbid), is undeniably infidelity. The Holy Prophet (may Allah's peace and blessings be upon him) never said such a thing; this is a pure fabrication against him. Cautious scholars never forcefully label a Muslim as an infidel; this is a slander against them. The details of this are in the treatise 'Tamheed-ul-Iman'. And Allah Almighty knows best.

Problem 320: From Bahraich, Mohalla Qazi Pura, Masjid Kale Khan, sent by Nawab Ali Sahib, Moazzin of the Mosque, 20 Jumada al-Ula 1337 AH.

What do the scholars of religion say in this matter that a claimant of Sufism invited people from every class to a ceremony for a saint's Urs, even Hindus were invited. Despite being informed of his false beliefs, a lecturer was made to stand and speak in the gathering. This person, under the guise of monotheism (Tawhid), committed insolence against the Holy Prophet (may Allah's peace and blessings be upon him) and his close companions. He characterized the patience and forbearance of these holy and sacred personages as shameful weakness and cowardice. For example, [he said] when the leader of the worlds (Prophet Muhammad) was wounded in the Battle of Uhud, he could do nothing; Ali, the Lion of God, could not protect his life from Ibn Muljam, etc. A wise person, Hakeem, fluent in Arabic, confirmed and supported these statements. Those who called this insolent speaker "ill-believer" were threatened, and some verses were recited in praise of this claimant of Sufism. When a person wanted to respond to these insolences and bad-mouthing and describe the merits of these honorable and powerful figures, there was whispering between this supporter and the host of the gathering. The organizers distributed [provisions/tokens] such that the crowd was dispersed. Neither was the speaker of this poisonous statement stopped, nor was any displeasure shown. Instead, those who were ready to refute him were restrained by every possible means. So, how should common Muslims treat this host of the gathering, the supporter, and the speaker? And what should be the opinion regarding their religiosity?

The Answer: The words mentioned in the question, i.e., "shameful weakness and cowardice", if these exact words were uttered by the speaker, or other cursed words having the same meaning, then there is no doubt about him being an infidel (kafir)

and an apostate (murtad). Such that "whoever doubts his infidelity, indeed becomes an infidel himself" [Reference 1]. He who doubts his being an infidel is himself an infidel. And on this premise, all those who...

1. Durr-al-Mukhtar, Chapter on the Apostate, Mujtabai Press, Delhi, 1/356.

फ़तावा रज़विया जिल्द (14)

(2) यह लानती (शापित) बात नुकसानदेह और अपमानजनक शब्द है और इसके दुष्ट वक्ता पर निसंदेह कुफ़्र (अधर्म) अनिवार्य है। पवित्र नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) या किसी अन्य नबी या फ़रिश्ते का अपमान करना, या ईश्वर (अल्लाह) के बारे में बुरा कहना निस्संदेह कुफ़्र है। पवित्र नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) ने ऐसा कभी नहीं कहा; यह उन पर केवल एक आरोप (झूठ) है। सावधान उलेमा (विद्वान) कभी भी किसी मुसलमान को जबरदस्ती काफ़िर (अधर्मी) नहीं बनाते; यह उन पर एक आरोप है। इसका विवरण 'तम्हीद-उल-ईमान' पुस्तिका में है। और अल्लाह तआला ही बेहतर जानता है।

मसला 320: बहराइच, मोहल्ला काजी पुरा, मस्जिद काले खान से, प्रेषक नवाब अली साहब, मस्जिद के मोअज़्ज़िन, 20 जमादी अल-उला 1337 हिजरी।

धर्म के विद्वान इस मामले में क्या कहते हैं कि सूफीवाद का दावा करने वाले एक व्यक्ति ने एक बुज़ुर्ग के उर्स के अवसर पर हर वर्ग के लोगों को बुलाया, यहाँ तक कि हिंदुओं को भी बुलाया गया। गलत अकीदों (विश्वासों) की जानकारी होने के बावजूद, एक वक्ता को सभा में भाषण देने के लिए खड़ा किया गया। उस व्यक्ति ने उस बड़ी सभा के सामने एकेश्वरवाद (तौहीद) के पर्दे में रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) और उनके करीबियों की शान में गुस्ताखियाँ कीं। उसने उन पवित्र और दिव्य गुणों वाले महापुरुषों के धैर्य और सहनशीलता को अत्यंत शर्मनाक कमजोरी और कायरता बताया। उदाहरण के लिए, [उसने कहा] जब दुनिया के सरदार (नबी सल्ल.) को उहुद की जंग में घायल किया गया तो वह कुछ न कर सके; हज़रत अली (शेर-ए-खुदा) इब्ने मुल्जम से अपनी जान की रक्षा न कर सके; इत्यादि। एक हकीम और अरबी जानने वाले व्यक्ति ने इन बयानों की पुष्टि और समर्थन किया। जिन लोगों ने इस गुस्ताख वक्ता को 'बद-अकीदा' (गलत विश्वास वाला) कहा, उन्हें धमकाया गया और उस सूफीवाद के दावेदार की शान में कुछ शेर पढ़े गए। जब एक व्यक्ति ने इन गुस्ताखियों और बदजबानियों का जवाब देना चाहा और उन सम्मानित और शक्तिशाली हस्तियों के गुणों का वर्णन करना चाहा, तो इस समर्थक और सभा के आयोजक के बीच फुसफुसाहट हुई और प्रबंधकों ने हिस्सा इस तरह वितरित किया कि भीड़ तितर-बितर हो गई। न तो इस ज़हरीले बयान देने वाले को रोका गया और न ही किसी तरह की नाराजगी व्यक्त की गई, बल्कि जो लोग खंडन के लिए तैयार थे, उन्हें हर संभव तरीके से रोका गया। तो, इस महफ़िल के आयोजक, समर्थक और वक्ता के

साथ आम मुसलमानों को कैसा व्यवहार करना चाहिए और उनकी धर्मपरायणता के बारे में क्या राय रखनी चाहिए?

अल-जवाब: सवाल में जो शब्द हैं, यानी "शर्मनाक कमजोरी और कायरता", अगर ठीक यही शब्द वक्ता ने कहे या अन्य शापित शब्द जो उनके समान अर्थ वाले हों, तो उसके काफ़िर और मुर्तद (धर्मत्यागी) होने में कोई संदेह नहीं है। ऐसा कि "जो उसके कुफ़्र में संदेह करे, वह स्वयं काफ़िर हो जाता है" [संदर्भ 1]। जो उसके काफ़िर होने में संदेह करता है, वह स्वयं काफ़िर है। और इस आधार पर वे सभी जो...

1. दुर्रे मुख्तार, बाबुल मुर्तद, मुजतबाई प्रेस, दिल्ली, 1/356।

(۲) یہ ملعون بات ضر و کلمہ توہین ہے اور اس کے خبیث قائل پر بلاشبہ کفر لازم، حضور اقدس صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم یا کسی نبی یا فرشتہ کی توہین یا حضرت عزت جل جلالہ کو معاذ اللہ برا کہنا بلاشبہ کفر ہے، حضور اقدس صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم نے ایسا کہیں نہیں فرمایا، یہ حضور پر محض افتراء ہے، نہ ہرگز علماء محتاطین کسی مسلمان کو کھینچ کر کافر بنائیں، یہ ان پر افتراء ہے، اور اس کی تفصیل رسالہ تمہید الایمان میں ہے۔ واللہ تعالٰی اعلم۔

مسئلہ ۳۲۰: از بہرائچ محلہ قاضی پورہ مسجد کالے خان مرسلہ نواب علی صاحب موذن مسجد ۲۰ جمادی الاولیٰ ۱۳۳۷ھ

کیا فرماتے ہیں علمائے دین اس امر میں کہ ایک مدعی صوفیت نے ایک بزرگ کے عرس کی تقریب میں ہر طبقہ کے لوگوں کو بلایا یہاں تک کہ ہنود بھی بلائے گئے، اور باوجود اطلاع عقائد باطلہ ایک لکچرار کو جلسہ میں تقریر کے واسطے کھڑا کیا اس شخص نے اس بڑے مجمع کے سامنے توحید پرستی کے پردہ رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم اور آپ کے مقربوں کی شان اقدس میں گستاخیاں کیں اور ان مقدس اور قدسی صفات حضرات کے صبر و تحمل کو نہایت شرمناک کمزوری اور نامردی سے تعبیر کیا، مثلاً یہ کہ سرور عالم وعالمیان کو جب جنگ احد میں مجروح کیا گیا تو وہ کچھ بھی نہ کر سکے، حضرت علی شیر خدا ابن ملجم سے اپنی جان کی حفاظت نہ کر سکے وغیرہ وغیرہ، اور ایک حکیم حافظ عربی داں شخص ان بیانات کی تصدیق و تائید کی، جن لوگوں نے اس گستاخانہ مقرر کو بد عقیدہ کہا تھا ان کو تہدید کی اور اس مدعی تصوف کی شان میں چند اشعار پڑھے گئے ، جب ایک شخص نے چاہا کہ ان گستاخیوں اور بد

زبانیوں کا جواب دے اور ان معزز اور مقتدر حضرات کے مناقب بیان کرے تو اس مصدق و مؤید وبانی جلسہ میں سرگوشی ہوئی اور منتظموں نے حصہ تقسیم کیا کہ لوگوں کے مجمع کو برہم برہم کر دیا اور خود اس بیان زہر آلود پر نہ تقریر کرنے والے کو روکا نہ کسی طرح اظہار ناخوشی کیا بلکہ ان لوگوں کو جو تردید پر آمادہ تھے ہر امکانی طریقہ سے باز رکھنا چاہا تو اس بانی محفل و مؤید و مقرر سے عام مسلمانوں کو کس قسم کا برتاؤ کرنا چاہئے اور ان کی دین داری کے متعلق کیا خیال رکھنا چاہئے؟

الجواب: سوال میں جو وہ لفظ ہیں یعنی شرمناک کمزوری اور نامردی اگر بعینہ یہ الفاظ اس مقرر نے کہے یا اور الفاظ ملعونہ جو ان کے ہم معنی ہوں تو اس کے کافر مرتد ہونے میں کوئی شبہ نہیں ایسے کہ من شک فی کفرہ فقد کفر ۱ جو اس کے کافر ہونے میں شک کرے خود کافر ہے، اور اس تقدیر پر جتنے اس کے

۱ در مختار باب المرتد مطبع مجتبائی دہلی ۱/۳۵۶

Fatawa Razawiyya Volume 14

All those who supported it are apostates, and those who, out of support for it, prevented others from refuting it, have also exited Islam. In this case, Muslims must treat them the same way as apostates: interacting with them is forbidden, greeting and talking to them is forbidden, and dealing with them in any Islamic matter, whether in life or death, is forbidden. If preventing people from stopping it and dispersing the gathering was not done out of partisanship and support for it, nor because of not considering its cursed words as disbelief, then there are two possibilities: First, if this prevention is due to wretched modern/naturalist civilization, then it is hypocrisy and devilry, and those who commit it deserve severe punishment. Second, if even this is not the case, but rather the prevention was intended to protect the refuter from the danger of strife (fitna) during the refutation, then under the condition of a healthy fear and the dominance of mischief, there is no blame on those who prevent it.

"Actions are but by intentions and every man shall have but that which he intended" 1. Actions depend on intention, and every person's judgment is according to their intention. (T)

And if those cursed words were not exactly in the prescribed speech, nor were there words conveying those meanings, but rather the questioner understood its purpose as such and expressed it in those words, then if it is proven through evidence, context, and circumstances that this was indeed its purpose, then the same ruling of disbelief and apostasy applies to it. Similarly, the same rulings will apply back to the supporters when they also explained this very purpose, and this purpose was so clear that there was no ambiguity in understanding it. If the purpose is not proven even through evidence and context, then there is no doubt that it is contrary to the manner of respect. Expressing it in this way is the habit of only two groups: either faithless atheists or Wahhabis accustomed to insult, and both are rejected and astray. As for the rest of the context and details of the speech, the questioner did not provide them so that a specific branch could be determined. And Allah Almighty knows best.

Problem 321: From Cochin, Malabar district, Mattancherry locality, house of Seth Sulaiman Qasim Memon, sent by Haji Tahir Muhammad Maulana, 20 Jumada al-Ula 1337 AH. What do the scholars of religion say regarding this matter: How is it to consider God as 'Hadir and Nazir' (Omnipresent and All-Seeing), and who is He?

The Answer: Allah, the Mighty and Sublime, is Ash-Shahid (The Witness) and Al-Basir (The All-Seeing). He should not be called 'Hadir and Nazir', so much so that some scholars considered it as disbelief (takfir) and the elders felt the need to negate it. It is stated in the collection of Allama Ibn Wahban:

1 Sahih al-Bukhari, Chapter on How Revelation Began, Qadimi Kutub Khana Karachi, 1/2.

फतावा रजविया जिल्द चौदह (14)

सभी समर्थक मुर्तद (धर्मत्यागी) हैं, और जिन्होंने उसका समर्थन और पक्ष लेने के लिए उसे रद्द करने से रोका, वे भी इस्लाम से बाहर हो गए। ऐसी स्थिति में मुसलमानों के लिए उनके साथ वैसा ही व्यवहार करना अनिवार्य है जैसा मुर्तदों के साथ किया जाता है: उनसे मेल-जोल हराम है, सलाम और बातचीत हराम है, जीवन और मृत्यु के किसी भी इस्लामी मामले में उनके साथ व्यवहार करना हराम है। यदि लोगों को रोकने और भीड़ को तितर-बितर करने का उद्देश्य उसकी तरफदारी और समर्थन नहीं था, और न ही उसके शापित शब्दों को कुफ्र (अविश्वास) न समझने के कारण था, तो इसकी दो सूरतें (स्थितियाँ) हैं: पहली यह कि यदि यह रोक नीच आधुनिकतावादी सभ्यता (नेचरियाना तहज़ीब) के कारण है, तो यह चापलूसी और शैतानियत है, और ऐसा करने वाले कठोर दंड के पात्र हैं। और यदि यह भी नहीं है, बल्कि खंडन करने के दौरान होने वाले फितने (उपद्रव) के डर से खंडन करने वाले को बचाने के लिए यह पाबंदी लगाई गई थी, तो स्वस्थ भय और फसाद के प्रबल होने की स्थिति में, रोकने वालों पर कोई आरोप नहीं है।

"कर्मों का आधार नियत पर है और हर व्यक्ति को वही मिलता है जिसकी उसने नियत की" 1। कार्यों का दारोमदार नियत पर है और हर व्यक्ति का हुक्म उसकी नियत के अनुसार है। (त)

और अगर वे शापित शब्द हूबहू निर्धारित भाषण में नहीं थे, और न ही ऐसे शब्द थे जो उन अर्थों को व्यक्त करते हों, बल्कि प्रश्नकर्ता ने उसका उद्देश्य ऐसा समझकर उसे उन शब्दों में व्यक्त किया, तो यदि प्रमाणों, सुरागों और संदर्भों से यह सिद्ध हो जाए कि उसका यही उद्देश्य था, तो उस पर कुफ्र और इर्तदाद (धर्मत्याग) का वही हुक्म होगा। और समर्थकों के लिए भी वही हुक्म लागू होंगे जब उन्होंने भी यही उद्देश्य समझाया, और यह उद्देश्य इतना स्पष्ट था कि इसे समझने में कोई संदेह नहीं था। और यदि साक्ष्यों और संदर्भों से भी उद्देश्य सिद्ध न हो, तो भी इसमें कोई संदेह नहीं कि यह शिष्टाचार के विरुद्ध है। इस तरह का वर्णन केवल दो ही समूहों का तरीका है: या तो अधर्मी नास्तिक या अपमान करने के आदी वहाबी, और दोनों ही तिरस्कृत और गुमराह हैं। बाकी संदर्भ और भाषण के विवरण प्रश्नकर्ता ने नहीं दिए कि कोई विशेष शाखा निर्धारित की जा सके। और अल्लाह सबसे बेहतर जानता है।

मसला 321: कोचीन, जिला मलाबार, मोहल्ला मत्तांचेरी, सेठ सुलेमान कासिम मेमन का घर, प्रेषक हाजी ताहिर मोहम्मद मौलाना, 20 जमादी अल-उला 1337 हिजरी। धर्म के विद्वान इस विषय में क्या

कहते हैं कि ईश्वर को 'हाजिर व नाज़िर' (उपस्थित और देखने वाला) समझना कैसा है और वह कौन है?

उत्तर: अल्लाह अज़्ज़ व जल्ल 'शहीद' (साक्षी) और 'बसीर' (सब कुछ देखने वाला) है, उसे 'हाजिर व नाज़िर' नहीं कहना चाहिए, यहाँ तक कि कुछ विद्वानों ने इस पर तकफीर (काफिर करार देने) का विचार किया और बड़ों को इसकी मनाही करने की आवश्यकता पड़ी। अल्लामा इब्न वहबान के संग्रह में है:

1 सहीह अल-बुखारी, अध्याय: वह्य (प्रकाशना) का आरम्भ कैसे हुआ, कदीमी कुतुब खाना कराची, 1/2.

مؤید تھے سب مرتد ہیں اور جنہوں نے اس کی حمایت و طرفداری کے لئے اس کے رد سے روکا وہ سب بھی اسلام سے نکل گئے، اس تقدیر پر مسلمانوں کو ان کے ساتھ وہی برتاؤ لازم ہے جو مرتدین کے ساتھ ان سے میل جول حرام، سلام کلام حرام، موت وحیات میں کوئی معاملہ اسلامی ان سے برتنا حرام، اور گرد سے روکنا اور مجمع منتشر کردینا اس کی طرفداری اور حمایت کے لئے نہ ہو، نہ اس کے کلام ملعون کو کفر نہ جاننے کے باعث تو دو صورتیں ہیں: ایک یہ کہ یہ انسداد نیچریانہ تہذیب خبیث کے باعث ہے تو مداہنت و شیطنت ہے اور اس کے مرتکب عذاب شدید کے مستوجب، اور اگر یہ بھی نہیں بلکہ رد میں اندیشہ فتنہ تھارد کرنے والے کو اس سے بچانے کے لئے یہ بندش کی تو بحال صحت اندیشہ اور غلبہ مفسدہ ان روکنے والوں پر الزام نہیں۔

انما الاعمال بالنیات وانما لکل امرء مانوی ۱ اعمال کا مدار نیت پر ہے اور ہر آدمی کا حکم اس کی نیت کے مطابق ہے۔ (ت)

اور اگر وہ الفاظ ملعونہ کلام مقرر میں نہ بعینہا تھے نہ ایسے الفاظ جوان معنی کو مودی ہوں، بلکہ سائل نے اس کا مقصود ایسا سمجھ کر اسے ان الفاظ سے تعبیر کیا تو اگر دلائل و قرائن و سیاق و سباق سے ثابت ہو کہ اس کا یہی مقصود تھا تو اس پر وہی حکم کفر و ارتداد ہے اور طرفداروں کے لئے بھی وہی احکام عود کرینگے جبکہ انہوں نے بھی یہی مقصود سمجھایا، یہ مقصود ایسا واضح تھا جس کے سمجھنے میں کوئی اشتباہ نہ تھا، اور اگر دلائل و قرائن سے بھی مقصود ثابت نہ ہو تاہم اس میں شک نہیں کہ طرز ادب کے خلاف ہے، اس طور پر بیان دو ہی قوموں کا شیوہ

ہے یا تو ملحدان بے دین یا وہابیان خوگر توہین، اور دونوں مردود و گمراہ ہیں باقی سیاق و سباق کلام وغیرہ متعلقات کی سائل نے تفصیل نہ کی کہ کوئی شق متعین کی جاتی۔ واللہ تعالیٰ اعلم۔

مسئلہ ۳۲۱: از کو چین ضلع ملیبار محلہ متانچیری مکان سیٹھ سلیمان قاسم میمن مرسلہ حاجی طاہر محمد مولانا ۲۰ جمادی الاولی ۱۳۳۷ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین اس مسئلہ میں کہ خدا کو حاضر و ناظر سمجھنا کیسا ہے اور وہ کون ہے؟

الجواب: اللہ عزوجل شہید و بصیر ہے اسے حاضر و ناظر نہ کہنا چاہئے یہاں تک کہ بعض علماء نے اس پر تکفیر کا خیال فرمایا اور اکابر کو اس کی نفی کی حاجت ہوئی، مجموعہ علامہ ابن وہبان میں ہے:

۱ صحیح البخاری باب کیف کان بدء الوحی قدیمی کتب خانہ کراچی ۱/ ۲

Fatawa Rizwia Volume (14)

“O Present! O Watcher!” is not disbelief. 1 - Saying 'Ya Hadir Ya Nadir' is not disbelief. (T) One who says so [it is disbelief] commits an error, it should be avoided. And Allah Almighty knows best. Issue 322: 24 Shaban 1337 AH What do the scholars of religion say regarding this matter: A person named as a Muslim wrote a book "Zia Noor al-Haq al-Mubin" in the Arabic language, had it printed and distributed 5,000 copies among his followers, and ordered it to be read from the pulpit in public gatherings. On page 34 of it, this is written:

“The Muslims are those who bear witness to the Word of Sincerity (Kalima-e-Ikhlas), and they are all the people of the Jama'at and Sunnah. The Word of Sincerity is that about which the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) said: 'Whoever says it with sincerity will enter Paradise.' However, it will not be accepted from them and will be rejected because they only acknowledged the Messenger alone and denied the rank of the Successor (Wasi).” | Muslims are those who bear witness to the Kalima-e-Ikhlas, and they are all the people of the Jama'at and Sunnah. Regarding the Kalima-e-Ikhlas, the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) said that whoever recites it with sincerity will enter Paradise. But this Kalima will not be accepted from them and will be rejected because they only acknowledged the Messenger and denied the rank of the Successor. (T)

And on page 35 it is: “Indeed, the Imam of your time occupies the place in religion that the Messenger occupies.” | The status of the Imam of your time in religion is the same as the status of the Messenger. (T)

And on page 43 it is: “And indeed his successor Ali, the Prince of the Believers, is his peer (meaning peer of the Messenger) in his entirety and perfection.” | Ali (may Allah ennoble his face), the Prince of the Believers, is his peer in being the leader of the believers, i.e., he is the peer of the Messenger of Allah in all entirety and perfection. (T)

And on page 46 it is: “And those who were in his days (days of the Messenger) had no capacity to accept all wisdom [at once].” | As if those who were in his days (i.e., in the days of the Holy Prophet) did not have the capacity to accept all wisdom at once...

1. Majmu'ah Ibn Wahban Page 690 of 712

फ़तावा रिज़विया खंड (14)

“या हाज़िर! या नाज़िर!” कहना कुफ़्र (अधर्म) नहीं है। 1 - या हाज़िर या नाज़िर कहना कुफ़्र नहीं है। (त) जो ऐसा कहता है [कि यह कुफ़्र है] वह गलती करता है, इससे बचना चाहिए। और अल्लाह सर्वशक्तिमान सबसे बेहतर जानता है। मसला 322: 24 शाबान 1337 हिजरी धर्म के विद्वान इस मामले में क्या कहते हैं: एक नाम के मुसलमान ने अरबी भाषा में "ज़िया नूर अल-हक अल-मुबीन" नामक एक पुस्तक लिखी, उसकी 5,000 प्रतियाँ छपवाईं और अपने अनुयायियों के बीच बांटीं, और सार्वजनिक सभाओं में मिंबर से इसे पढ़ने का आदेश दिया। इसके पृष्ठ 34 पर यह लिखा है:

“मुसलमान वे हैं जो कलिमा-ए-इखलास (निष्ठा के वाक्य) की गवाही देते हैं, और वे सभी अहले सुन्नत व जमात हैं। कलिमा-ए-इखलास वह है जिसके बारे में अल्लाह के रसूल (उन पर अल्लाह की शांति और कृपा हो) ने कहा: 'जिसने इसे निष्ठा के साथ कहा वह जन्नत में प्रवेश करेगा।' हालाँकि, यह उनसे स्वीकार नहीं किया जाएगा और उन्हें वापस कर दिया जाएगा क्योंकि उन्होंने केवल रसूल को स्वीकार किया और वसी (उत्तराधिकारी) के पद को नकारा।” | मुसलमान वे हैं जो कलिमा-ए-इखलास की गवाही देते हैं, और वे सभी अहले सुन्नत व जमात हैं। कलिमा-ए-इखलास के बारे में अल्लाह के रसूल (उन पर अल्लाह की शांति और कृपा हो) का फरमान है कि जिसने इसे निष्ठा के साथ पढ़ लिया वह जन्नती है। लेकिन यह कलिमा उनसे स्वीकार नहीं किया जाएगा और उन पर वापस कर दिया जाएगा क्योंकि उन्होंने केवल रसूल को स्वीकार किया, वसी के पद का इनकार कर दिया। (त)

और पृष्ठ 35 पर है: “बेशक तुम्हारे समय के इमाम का धर्म में वही स्थान है जो रसूल का स्थान है।” | तुम्हारे ज़माने के इमाम का मुकाम दीन में वही है जो रसूल का मुकाम है। (त)

और पृष्ठ 43 पर है: “और बेशक उनके वसी अली, अमीरल मोमिनीन, अपनी संपूर्णता और पूर्णता में उनके समान (अर्थात रसूल के समान) हैं।” | हज़रत अली (करम अल्लाह वजहु) अमीरल मोमिनीन होने में उनकी नज़ीर (समान) हैं, यानी तमाम व कमाल में रसूल अल्लाह की नज़ीर हैं। (त)

और पृष्ठ 46 पर है: “और जो उनके दिनों में (रसूल के दिनों में) थे, उनके पास एक ही बार में सारी हिकमत (ज्ञान) स्वीकार करने की क्षमता नहीं थी।” | गोया जो उनके अय्याम (दिनों) में था (यानी हुज़ूर के अय्याम में) कि बैक वक्त (एक ही समय में) तमाम हिकमत का...

1. मजमुआ इब्न वहबान पेज 690 ऑफ 712

ویَا حَاضِرُ ویَا نَاظِرُ لَیسَ بِکُفرٍ ١- یا حاضر یا ناظر کہنا کفر نہیں۔ (ت) جو ایسا کہتا ہے خطا کرتا ہے، بچنا چاہئے ، واللہ تعالٰی اعلم۔ مسئلہ ۳۲۲: ۲۴ شعبان ۱۳۳۷ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین اس مسئلہ میں کہ ایک نام کے مسلمان نے ایک کتاب ضوء نور الحق المبین عربی زبان میں لکھی اور چھپوا کر اپنے ہم خیالوں میں بہ تعداد پانچ ہزار تقسیم کی اور اس کو مجالس عام میں بر سر منبر پڑھنے کا حکم دیا اور اس میں صفحہ ۳۴ پر یہ لکھا ہے:

فالمسلمون الذین یشھدون بکلمة الاخلاص وھم کافة اھل الجماعة والسنة وکلمة الاخلاص ھی التی قال رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیه وسلم انه من قالھا مخلصا دخل الجنة وھی لا تقبل منھم وترد علیھم لانھم لم یقروا الا بالرسول وحده وانکروا مرتبة الوصی۔ | مسلمان وہ ہیں جو کلمہ اخلاص کی گواہی دیں اور وہ تمام اہل جماعت و سنت ہیں اور کلمہ اخلاص کے بارے میں رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کا فرمان ہے جس نے اخلاص کے ساتھ پڑھ لیا وہ جنتی ہے اور یہ کلمہ ان سے قبول نہیں کیا جائے گا اور ان پر رد کردیا جائے گا کیونکہ انھوں نے صرف رسول کا اقرار کیا ، مرتبہ وصی کا انکار کر دیا۔ (ت)

اور صفحہ ۳۵ پر ہے: وان امام زمانکم محل من الدین محل الرسول۔ | تمھارے زمانے کے امام کا مقام دین میں وہی ہے جو رسول کا مقام ہے۔ (ت)

اور صفحہ ۴۳ پر ہے: وان وصیه علی امیر المومنین نظیرہ (ای نظیر الرسول) فی تمامه وکمالہ۔ | حضرت علی (کرم اللہ وجہہ) امیر المومنین ہونے میں ان کی نظیر ہیں یعنی تمام و کمال میں رسول اللہ کی نظیر ہیں۔ (ت)

اور صفحہ ۴۶ پر ہے: وكان من كان فى ايامه (ايام الرسول) لا استطاعة لهم فى قبول كل الحكمة |

گویا جو ان کے ایام میں تھا (یعنی حضور کے ایام میں) کہ بیک وقت تمام حکمت کا

- All at once - It was not within one's power to accept. (T) And on page 163, it is written regarding Hazrat Ja'far (may Allah have mercy on him), who had converted twelve lakh Shiites to Sunnis:

"Then from the whisperer who whispers into the hearts of men, he went astray and led many people astray, i.e., Ja'far of the canal, the companion of Iblis, in whom despair from the mercy of Allah Almighty has occurred. He is from the whispers of the 'Khannas'; he put whispers in people's hearts, went astray himself and misled many people, i.e., Ja'far of the canal. He is the horn of Iblis; because of him, despair from Divine mercy occurred." (T)

Then regarding the same Hazrat Ja'far, on page 164, the term 'Dhalika ash-Shaytan' (That is Satan. T) is used. So, what is the ruling of Sharia regarding such a book that contains these kinds of subjects? And what is the fatwa regarding writing, printing, distributing such a book, and having it read from pulpits as an order? And what is the instruction for Sunni Muslims; should they seek legal recourse from the state authorities for the seizure of this book and the reprimand of its author, or not?

The Answer: Does this matter even need a question? 'Ruyash hamin halash mapurs' (Look at his face, don't ask about his state. T). It is evident that such an impure book belongs to some extremist Rafidi (Shia), impure-hearted and foul-tongued. Its publication is the spreading of obscenity; its writing and reading are all strictly and definitively forbidden. It contains insults against all of the Ahl al-Sunnah, rather against the Noble Messenger (peace and blessings of Allah be upon him), and blasphemous words. Legal action in this regard, if beneficial, is not prohibited, but this is a time when books hundreds of thousands of times worse than this are being published, containing such definite disbelief that:

"Whoever doubts his disbelief and punishment has indeed disbelieved." He who doubted his disbelief and punishment is also a disbeliever. (T)

Like 'Hifz al-Iman', 'Barahin-e-Qati'ah' and the most wicked of all 'Falsafa-e-Ijtima' in which our Master Jesus, the Word of Allah...

---

1. Durr al-Mukhtar, Chapter of the Apostate, Mujtabai Press Delhi 1/356

फ़तावा रिज़विया जिल्द चौदह (14)

- एक साथ - स्वीकार करना वश में नहीं था। (त) और पृष्ठ 163 पर हज़रत जाफ़र (रहमतुल्लाह अलैह) के संबंध में लिखा है, जिन्होंने बारह लाख शियाओं को सुन्नी बना दिया था:

"फिर उस खन्नास के वस्वसों से जो लोगों के दिलों में वस्वसे डालता है, वह भटक गया और उसने बहुत से लोगों को गुमराह किया, यानी नहर वाले जाफ़र, इब्लिस का साथी, जिसके साथ अल्लाह तआला की रहमत से नाउमीदी हुई। वह खन्नास के वस्वसों में से है; उसने लोगों के दिलों में वस्वसे डाले, खुद भी गुमराह हुआ और बहुत से लोगों को भी गुमराह किया, यानी नहर वाला जाफ़र। वह इब्लिस का सींग है; उसकी वजह से ईश्वरीय कृपा से निराशा हुई।" (त)

फिर उसी हज़रत जाफ़र के बारे में पृष्ठ 164 पर 'ज़ालिका अश-शैतान' (वह शैतान है। त) शब्द प्रयुक्त है। तो ऐसी किताब के बारे में शरीयत का क्या हुक्म है जिसमें इस प्रकार की उपर्युक्त सामग्री हो? और ऐसी किताब लिखने, छपवाने, वितरित करने और आदेशानुसार मिम्बरों से पढ़वाने के बारे में क्या फ़तवा है? और सुन्नी मुसलमानों के लिए क्या निर्देश है कि वे इस किताब की ज़ब्ती और इसके लेखक की चेतावनी के लिए राज्य प्रशासन से कानूनी कार्रवाई करें या न करें?

उत्तर: क्या यह बात सवाल के लायक है? 'रुयश हमीं हालश मपुर्स' (उसका चेहरा ही देखो, हाल मत पूछो। त)। यह स्पष्ट है कि ऐसी नापाक किताब किसी अतिवादी राफ़िज़ी (शिया), नापाक दिल और गंदी ज़ुबान वाले की है। इसका प्रकाशन अश्लीलता का प्रसार है; इसका लिखना और पढ़ना सब अत्यंत और निश्चित रूप से हराम है। इसमें संपूर्ण अहले सुन्नत, बल्कि हुज़ूर अकदस (सल्लल्लाहु तआला अलैहि वसल्लम) का अपमान और कुफ़्रिया (ईशनिंदापूर्ण) शब्द हैं। इस बारे में कानूनी कार्रवाई, यदि लाभकारी हो, तो प्रतिबंधित नहीं है, लेकिन यह वह दौर है जब इससे लाखों गुना बदतर किताबें प्रकाशित हो रही हैं, जिनमें ऐसा निश्चित कुफ़्र है कि:

"जिसने उसके कुफ़्र और अज़ाब (दंड) में संदेह किया, उसने स्वयं कुफ़्र किया।" जिसने उसके कुफ़्र और अज़ाब में शक किया, वह भी काफ़िर है। (त)

जैसे 'हिफ़्ज़ुल ईमान', 'बराहीने कातिया' और सबसे ज़्यादा गंदी 'फ़लसफ़ा-ए-इज्तिमा' जिसमें हमारे आका हज़रत ईसा कलिमतुल्लाह...

1. दुर्रे मुख़्तार, बाबुल मुरतद, मतब-ए-मुज्तबाई दिल्ली 1/356

पृष्ठ 712 का 691

دفعةً واحدةً - قبول کرنا طاقت میں نہ تھا۔ (ت) اور صفحہ ۱۶۳ پر حضرت جعفر رحمتہ اللہ تعالٰی کی نسبت لکھا ہے جنھوں نے بارہ لاکھ شیعوں کو سنی بنالیا تھا:

فمن وسواس خناس وسوس فی صدور الناس، فضل واضل کثیرا من الناس یعنی جعفر النھر والی قرین ابلیس الواقع بہ عن رحمة اللہ تعالٰی الابلاس۔ وہ خناس کے وساوس میں سے ہے اس نے لوگوں کے دلوں میں وسوسے ڈالے خود بھی گمراہ اور بہت سے لوگوں کو بھی گمراہ کیا یعنی جعفر النہروالی، وہ ابلیس کا سینگ ہے اس کی وجہ سے رحمت الٰہی سے مایوسی ہوئی۔ (ت)

پھر انہیں حضرت جعفر کی نسبت صفحہ ۱۶۴ پر ذلك الشیطن (وہ شیطان ہے۔ ت) کا لفظ ہے، پس کیا حکم ہے شریعت کا ایسی کتاب کی نسبت جس میں اس قسم کے مذکورہ مضامین ہوں اور کیا فتوی ہے ایسی کتاب لکھنے اور چھپوا کر تقسیم کرنے اور منبروں پر حکما پڑھوانے کی نسبت؟ اور کیا ارشاد ہے سنی مسلمانوں کو کہ وہ اس کتاب کی ضبطی اور مصنف کتاب کی تنبیہ کے لئے حاکم ملک سے چارہ جوئی قانونی کریں یا نہ کریں؟

الجواب: یہ بات کیا سوال طلب ہے، رویش ہمیں حالش مپرس (اس کا چہرہ ہی دیکھ حال مت پوچھ۔ ت) ظاہر ہے کہ ایسی ناپاک کتاب کسی رافضی غالی نجس القلب خبیث اللسان کی ہے، اس کی اشاعت اشاعتِ فاحشہ، اس کا لکھنا پڑھنا سب اشد قطعی حرام، اس میں تمام اہلسنت بلکہ حضور اقدس صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کی توہین و کلماتِ کفریہ ہیں اس بارے میں قانونی چارہ جوئی اگر مفید ہو ممنوع نہیں مگر زمانہ وہ ہے کہ اس سے لاکھ لاکھ درجے بدتر کتابیں شائع ہورہی ہیں جن میں وہ قطعی کفر ہیں کہ:

من شك فی کفرہ و عذابہ فقد کفر ۱۔ جس نے اس کے کفر و عذاب میں شک کیا وہ بھی کافر ہے۔ (ت)

جیسے حفظ الایمان وبراہین قاطعہ اور سب سے خبیث تر "فلسفہ اجتماع" جس میں سیدنا عیسی کلمتہ اللہ

---

۱ در مختار باب المرتد مطبع مجتبائی دہلی ۱/۳۵۶

Fatawa Razawiyya Volume (14)

...[he, peace and blessings be upon him] was described as a child of unknown lineage, called believing in messengers mere absurdity, termed honoring the messenger as false, wrote about the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him) that he trampled the freedom of his followers, muzzled them to prevent criticism against himself, and added verses to the Quran honoring himself and his household to maintain his power. [He also claimed] the Quran is not true in its claim of monotheism, that honoring the Prophet is idol worship, etc. These are the most cursed forms of blasphemy (kufr). Yet, they become leaders of the nation, bear witness to the Islam of its author, and write that they have investigated thoroughly and found nothing of kufr in it, while some other offices are publishing it. To Allah is the complaint, and to Him we belong and to Him we shall return. Corruption has appeared throughout the land and sea by [reason of] what the hands of people have earned. Our Lord is the Most Merciful, the One whose help is sought against what you describe. And there is no power nor strength except with Allah, the High, the Magnificent. And Allah Almighty knows best.

Problem 322: From Khairpur Tami Station, Tami District, Bahawalpur State, sent by Abdul Rahim, Assistant Teacher, Madrasa Arabiya Khairpur Sharqiya, 28 Shaban al-Muazzam 1337 AH.

What do the scholars of religion say regarding this matter: Zaid and Khalid are real brothers. Zaid passed away by the decree of Allah, and his brother Khalid is alive. The deceased Zaid left behind two wives and two daughters. Zaid's son-in-law told Khalid that the inheritance should be divided according to the blessed Sharia because we, being Muslims, are bound by Sharia and decisions should be based on Muhammadi law. Khalid, who is forcefully in possession of Zaid's estate, plainly stated, "I do not accept Sharia; rather, I accept custom (rawaj)." Now please state, what is the ruling on Khalid according to Sharia? Does his marriage remain intact or is it annulled?

The Answer: If this statement is true, then the ruling of blasphemy (kufr) applies to Khalid, and his marriage has been annulled. Repentance is obligatory for him; he must embrace Islam anew. After that, if the woman agrees, he should marry her again. It is stated in Alamgiri:

[Arabic]: When a man says to another: "The ruling of Sharia in this incident is such-and-such," and that other person replies: "I act according to custom, not according to Sharia," then according to some Mashaikh (scholars), he becomes a disbeliever

(kafir). [Urdu translation follows in the text: When someone said to another person that the command of Sharia in this matter is this, and the other person says in response: I will act according to custom and not according to Sharia, then according to some scholars, he is a disbeliever.]

1. Fatawa Hindiyya, Chapter Nine on the Rulings of Apostates, Noorani Kutub Khana Peshawar, 2/272.

फतावा रज़विया जिल्द (14)

...[उन्हें, सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम को] अज्ञात वंश का बच्चा बताया, रसूलो को मानना मात्र निरर्थक बताया, रसूल के सम्मान को झूठा कहा, अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के बारे में लिखा कि उन्होंने अपने अनुयायियों की स्वतंत्रता को कुचल दिया, अपने ऊपर होने वाली आलोचना को रोकने के लिए उनका मुँह बंद कर दिया, अपना दबदबा बनाए रखने के लिए कुरान में अपनी और अपने अहले-बैत के सम्मान की आयतें बढ़ा दीं, कुरान अपने एकेश्वरवाद के दावे में सच्चा नहीं है, नबी का सम्मान करना मूर्तिपूजा है इत्यादि। यह सब अत्यंत अभिशप्त कुफ्र (अधर्म) है। फिर वे कौम के नेता बनते हैं, इसके लेखक के इस्लाम पर गवाही देते हैं और लिखते हैं कि हमने हर तरह से जाँच कर ली है, इसमें कुफ्र की कोई बात नहीं है, और कुछ अन्य कार्यालय इसे प्रकाशित कर रहे हैं। अल्लाह ही से शिकायत है, हम अल्लाह ही के हैं और उसी की ओर लौटकर जाने वाले हैं। जल और थल में लोगों के हाथों की कमाई के कारण फसाद (बिगाड़) फैल गया है। हमारा रब रहमान है जिससे तुम्हारे बयानों के खिलाफ मदद माँगी जाती है। अल्लाह के सिवा कोई शक्ति और सामर्थ्य नहीं है जो बुलंद और महान है। और अल्लाह तआला सबसे बेहतर जानता है।

मसला 322: खैरपुर तामी स्टेशन, तामी, रियासत बहावलपुर से, प्रेषक अब्दुल रहीम, सहायक शिक्षक, मदरसा अरबी खैरपुर शर्किया, 28 शाबान अल-मुअज्जम 1337 हिजरी।

विद्वान इस मसले में क्या कहते हैं: जैद और खालिद सगे भाई हैं। जैद का अल्लाह की इच्छा से देहांत हो गया है और उसका भाई खालिद जीवित है। दिवंगत जैद की दो पत्नियाँ और दो बेटियाँ हैं। जैद के दामाद ने खालिद से कहा कि शरीयत के अनुसार हिस्सा बांटा जाना चाहिए क्योंकि हम मुसलमान शरीयत के पाबंद हैं और फैसला मोहम्मदी शरीयत पर होना चाहिए। खालिद, जिसका जैद की संपत्ति पर कब्ज़ा है, ने साफ कह दिया कि हमें शरीयत मंजूर नहीं है बल्कि रिवाज मंजूर है। अब बताएं कि शरीयत के अनुसार खालिद के बारे में क्या हुक्म है? उसका निकाह बरकरार है या टूट गया?

उत्तर: अगर यह बयान सच है, तो खालिद पर कुफ्र का हुक्म है और उसका निकाह टूट गया है। उस पर तौबा (प्रायश्चित) करना अनिवार्य है, वह नए सिरे से इस्लाम स्वीकार करे। इसके बाद अगर महिला राजी हो, तो उससे दोबारा निकाह करे। आलमगीरी में है:

[अरबी]: "जब कोई आदमी दूसरे से कहे कि इस मामले में शरीयत का हुक्म यह है और दूसरा जवाब में कहे कि मैं तो रिवाज के मुताबिक काम करूँगा न कि शरीयत के मुताबिक, तो कुछ मशाईख

(विद्वानों) के अनुसार वह काफिर है।" [उर्दू अनुवाद पाठ में है: जब किसी ने दूसरे से कहा इस मामले में शरीयत का हुक्म यह है, वह दूसरा जवाब में कहता है मैं तो रस्म के मुताबिक करूँगा न कि शरीयत के मुताबिक, तो कुछ मशाईख के अनुसार वह काफिर है।]

1. फतावा हिन्दिया, धर्मत्यागियों के नियमों पर नौवां अध्याय, नूरानी कुतुब खाना पेशावर, 2/272.

علیہ الصلوۃ والسلام کو مجہول النسب بچہ لکھا ہے رسولوں کو ماننا محض لغو بتایا ہے، رسول کی تعظیم باطل کہی ہے، رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کو لکھا کہ انھوں نے اپنے مقلدوں کی آزادی پامال کردی اپنے اوپر اعتراض سے ان کی دہن دوزی کی، اپنی سطوت برقرار رکھنے کے لئے اپنی اور اپنے اہل بیت کی تعظیم کی آیتیں قرآن میں بڑھا دیں، قرآن اپنے دعوٰی توحید میں سچا نہیں، نبی کی تعظیم بت پرستی ہے وغیرہ وغیرہ اشد ملعون کفر، پھر وہ قوم کے لیڈر بنتے ہیں اس کے مصنف کے اسلام پر شہادت دیتے ہیں اور لکھتے ہیں کہ ہم نے ہر طرح تحقیق کر لیا اس میں کوئی بات کفر کی نہیں، اور بعض دوسرے دفتر اس کی اشاعت کر رہے ہیں فالٰی اللہ المشتکیٰ وانا للہ وانا الیہ راجعون ظھر الفساد فی البر والبحر بما کسبت ایدی الناس وربنا الرحمن المستعان علی ماتصفون ولا حول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم۔ واللہ تعالٰی اعلم

مسئلہ ۳۲۲: از خیر پور ٹامی اسٹیشن ٹامی والے ریاست بہاولپور برخانقاہ مبارک مرسلہ عبدالرحیم نائب معلم مدرسہ عربیہ خیر پور شرقیہ ۲۸ شعبان المعظم ۱۳۳۷ھ

کیا فرماتے ہیں علمائے دین اس مسئلہ میں کہ زید اور خالد دونوں بھائی حقیقی ہیں، مسمیٰ زید بقضائے الٰہی فوت ہو گیا ہے اور اس کا برادر خالد موجود ہے اور زید مرحوم کی دو بیویاں اور دو بیٹیاں موجود ہیں، زید مرحوم کے داماد نے مسمیٰ خالد کو کہا بموجب شریعت مبارکہ حصہ تقسیم ہونا چاہئے کیونکہ ہم تم اہل اسلام پابند شریعت کے ہیں شرع محمدی پر فیصلہ ہونا چاہئے خالد جو متروکہ زید پر قابض و جابر ہے صاف کہہ دیا کہ ہم کو شریعت نامنظور ہے بلکہ رواج منظور، اب فرمائیے کہ عندالشریعت خالد کا کیا حکم ہے نکاح رہا یا فسخ ہو گیا؟

الجواب: اگر یہ بیان واقعی ہے تو خالد پر حکم کفر ہے اور یہ کہ اس کا نکاح فسخ ہو گیا اس پر توبہ فرض ہے، نئے سرے سے اسلام لائے، اس کے بعد اگر عورت راضی ہو اس سے دوبارہ نکاح کرے، عالمگیری میں ہے:

اذ قال الرجل لغیرہ حکم الشرع ھذہ الحادثۃ کذا فقال ذلک الغیر من برسم کار می کنم نہ بشرع یکفر عند بعض المشائخ اھ جب کسی نے دوسرے سے کہا اس معاملہ میں شریعت کا حکم یہ ہے وہ دوسرا جواباً کہتا ہے میں تو رسم کے مطابق کروں گا نہ کہ شرع کے مطابق، تو بعض مشائخ کے نزدیک وہ کافر ہے

۱ فتاوٰی ہندیہ الباب التاسع فی احکام المرتدین نورانی کتب خانہ پشاور ۲ / ۲۷۲

I say: The case under discussion is much more severe than this, for this is a report of his action, and a man may commit a sin while not being pleased with it; thus, he would be a sinner, not a disbeliever, due to the lack of approval and deeming it lawful. This is contrary to his sin, for it is explicit in the rejection of Islamic Law and preferring custom over it. So, it was like the preceding question: preferring... he said to his opponent: 'Come with me to the Shariah'. He replied (in Persian): 'Bring me a message from the Shariah so that I may go, I will not go without compulsion.' He becomes a disbeliever because he has shown enmity towards the Shariah. Ah, and Allah the Almighty knows best. (T)

According to [them] he will become a disbeliever. I say: the case under discussion is much more severe than the aforementioned case because it is a report of action, and a person many times performs an act of disobedience but considers it a sin and is not pleased with it in his heart, so now he is counted as a sinner and not a disbeliever, because he did not consider it lawful. Contrary to the case in the question, here there is a rejection of accepting the Shariah and custom is being preferred over it. This is like the problem before it: someone said to an opponent, 'Come with me towards the Shariah,' and he started saying, 'Bring a message of Shariah so that I may walk, I will not go without compulsion,' then he will become a disbeliever because he maintained enmity against the Shariah. And Allah the Almighty knows best. (T)

Problem 324: From the town of Kaser Kalan, special post office, district Bulandshahr, sent by Mr. Abdul Shakoor, 5th Ramadan 1337 AH.

In the name of Allah, the Most Gracious, the Most Merciful. The follower of the path, the manifestation of reality, Mr. Maulana Maulvi Ahmed Raza Khan, may his shadow and grace endure. After conveying the Sunnah greetings of Islam, it is requested: What do the scholars of the religion say about the following questions? In the sixth part of 'Behishti Zewar', it is written: 'The souls of the dead do not come to their homes on blessed occasions like Friday nights etc. Even if you see it written in some ordinary book, do not hold such a belief.' Despite the fact that the coming of souls is proven by authentic hadiths and most narrations of the reliable books of the Ahlus Sunnah wal Jama'ah. Please write and clarify whether all these books are just 'ordinary'. If they are not 'ordinary', then what is the ruling of the noble Shariah regarding the person who calls the Qur'an 'ordinary'? The answers that the Maulvi Sahib has written on all the letters without his signature are worthy of your attention, therefore a copy of each letter with its answer is being written here.

[1] Fatawa Hindiyyah, Chapter Nine on the Rulings regarding Apostates, Noorani Kutub Khana Peshawar, 2/172

मैं कहता हूँ: विचाराधीन मामला इससे कहीं अधिक गंभीर है, क्योंकि यह उसके कार्य की सूचना है, और व्यक्ति कभी-कभी पाप करता है जबकि वह उससे संतुष्ट नहीं होता; इसलिए, वह पापी होगा, काफिर नहीं, क्योंकि उसने इसे अच्छा या वैध नहीं माना। इसके विपरीत, उसका पाप शरीयत को स्वीकार न करने और उसके ऊपर रीति-रिवाजों को वरीयता देने में स्पष्ट है। तो यह पिछली समस्या की तरह था: वरीयता... उसने अपने प्रतिद्वंद्वी से कहा: 'मेरे साथ शरीयत की ओर चलो।' उसने (फारसी में) जवाब दिया: 'शरीयत का संदेश लाओ ताकि मैं चलूँ, मैं बिना जबरदस्ती के नहीं जाऊँगा।' वह काफिर हो जाता है क्योंकि उसने शरीयत के प्रति शत्रुता दिखाई है। आह, और अल्लाह सर्वशक्तिमान बेहतर जानता है। (त)

उनके निकट यह काफिर हो जाएगा। मैं कहता हूँ कि विचाराधीन स्थिति उल्लेखित स्थिति से बहुत अधिक गंभीर है क्योंकि इस कार्य की सूचना है और आदमी बहुत बार पाप का कार्य करता है लेकिन उसे गुनाह मानता है और दिल से उस पर खुश नहीं होता तो अब वह पापी ठहरा न कि काफिर, क्योंकि उसने इसे हलाल नहीं समझा। इसके विपरीत, प्रश्न वाली स्थिति में यहाँ शरीयत को स्वीकार करने का इनकार है और रीति-रिवाजों को उस पर वरीयता दी जा रही है। यह पिछले मसले जैसा है: किसी ने विरोधी से कहा 'मेरे साथ शरीयत की ओर चल', तो वह कहने लगा 'शरीयत का संदेश ला दे ताकि मैं चलूँ, बिना जबरदस्ती के मैं नहीं जाऊँगा', तो वह काफिर हो जाएगा क्योंकि उसने शरीयत से शत्रुता रखी। और अल्लाह तआला बेहतर जानता है। (त)

मसाला ३२४: कस्बा कसीर कलां, विशेष डाकखाना, जिला बुलंदशहर से प्रेषक अब्दुल शकूर साहब, ५ रमजान १३३७ हिजरी।

बिस्मिल्लाहिर्रहमानिर्रहीम। तरीक़त के पथिक, हक़ीक़त के नमूने जनाब मौलाना मौलवी अहमद रज़ा ख़ाँ साहब, आपका साया और कृपा बनी रहे। सुन्नत के अनुसार सलाम पेश करने के बाद गुज़ारिश है: दीन के उलेमा निम्नलिखित प्रश्नों के बारे में क्या फ़रमाते हैं? 'बहिश्ती ज़ेवर' के छठे हिस्से में लिखा है कि 'मुर्दों की रूहें जुमा की रात आदि मुबारक मौकों पर अपने घरों को नहीं आतीं। अगर किसी ऐरी-गैरी किताब में लिखा देखो तब भी ऐसा अक़ीदा मत रखना।' इस तथ्य के बावजूद कि अहल-ए-सुन्नत वल जमाअत की विश्वसनीय किताबों की अधिकांश हदीसों और रिवायतों से रूहों का आना साबित है। कृपया लिखकर स्पष्ट करें कि क्या ये सब किताबें 'ऐसी-वैसी' (साधारण) हैं? अगर ऐसी-वैसी नहीं हैं, तो क़ुरआन को 'ऐसी-वैसी' कहने वाले के बारे में शरीअत का क्या हुक्म है? मौलवी

साहब ने बिना हस्ताक्षर के पत्रों पर जो उत्तर लिखे हैं, वे आपके ध्यान देने योग्य हैं, इसलिए प्रत्येक पत्र की प्रति उत्तर के साथ यहाँ लिखी जा रही है।

1. फ़तावा हिन्दिया, धर्मत्यागियों के नियमों पर नौवां अध्याय, नूरानी कुतुब खाना पेशावर, २/१७२।

اقول: وصورة النازلة اشد من هذا بكثير فان هذا اخبار عن عمله والرجل ربما يعمل بالمعصية وهو لا يرضاها فيكون عاصيا لا كافراً لعدم الاستحسان و الاستحلال بخلاف مآثمه فأنه صريح في عدم قبول الشرع وترجيح الرسم عليه فكان كالمسألة قبلها ترجيح قال لخصمه اذهب معی الی الشرع قال بپیادہ ببار تا بر دم بے جبر نروم یکفر لانه عاند الشرع اھ واللہ تعالی اعلم۔

کے نزدیک یہ کافر ہو جائے گا۔ میں کہتا ہوں صورتِ نازلہ مذکورہ صورت سے بہت زیادہ شدید ہے کیونکہ اس عمل کی اطلاع ہے اور آدمی بہت دفعہ معصیت کا عمل کرتا ہے مگر اسے گناہ تصور کرتا ہے اور دلی طور پر اس پر خوش نہیں ہوتا تو اب عاصی ٹھہرا نہ کہ کافر، کیونکہ اس نے اسے حلال تصور نہیں کیا بخلاف سوالیہ صورت کے یہاں قبولِ شرع کا انکار ہے اور رسم کو اس پر ترجیح دے رہا ہے یہ اس سے قبل والے مسئلہ جیسا ہے کسی نے مخالف سے کہا میرے ساتھ شریعت کی طرف چل، تو وہ کہنے لگا پیغام شریعت لادے تاکہ میں چلوں، بغیر جبر کے میں نہیں جاؤں گا، تو وہ کافر ہو جائے گا کیونکہ اس نے شریعت سے عناد کوروار کھا واللہ تعالی اعلم۔ (ت)

مسئلہ ۳۲۴: از قصبہ کسیر کلاں ڈاک خانہ خاص ضلع بلند شہر مرسلہ عبدالشکور صاحب ۵ رمضان ۱۳۳۷ھ

بسم اللہ الرحمن الرحیم طریقت شعار حقیقت آثار جناب مولانا مولوی احمد رضا خاں صاحب دام ظلکم و فضلکم ، بعد ابلاغِ سلامِ مسنون الاسلام کے گزارش ہے کیا فرماتے ہیں علمائے دین سوالات ذیل میں کہ بہشتی زیور کے چھٹے حصے میں لکھا ہے کہ "مُردوں کی روحیں اوقاتِ متبرکہ شب جمعہ وغیرہ میں اپنے گھروں کو نہیں آتیں اگر کسی ایسی ویسی کتاب میں لکھا دیکھو جبھی ایسا عقیدہ مت رکھنا" باوجود احادیثِ صحیحہ اور اکثر روایات کتب معتبرہ اہل سنت و

جماعت سے ارواح کا آنا ثابت ، لکھ کر دریافت کیا کہ کیا یہ سب کتابیں ایسی ویسی ہیں، اگر ایسی ویسی نہیں تو قرآن کو ایسی ویسی کہنے والے کی نسبت شرعِ شریف میں کیا حکم ہے؟ اس پر مولوی صاحب نے جو جوابات جملہ خطوں کے بغیر دستخط اپنے تحریر فرمائے ہیں وہ قابل ملاحظہ حضور ہیں لہذا ہر ایک خط کی نقل مع جواب اس کے تحریر کی جاتی ہے۔

[1] فتاویٰ ہندیہ الباب التاسع فی احکام المرتدین نورانی کتب خانہ پشاور ۲/ ۱۷۲

Fatawa Razawiyya Volume 14

(The first letter of dear Manzoor [may his life be long] to Maulana Ashraf Ali Thanwi) Dear Maulvi Sahab, after greetings of peace, it is requested that in some of your publications like "Bahishti Zewar" etc., all prevalent customs of the people of Islam, such as standing during Milad Sharif, the Urs of religious elders, the fixing of Gyarahwin Sharif, the method of offering Niyaz (conveying reward) to the deceased, raising hands for prayer at the time of Fatiha, and rituals like Teeja (third day), Daswan (tenth day), Beeswan (twentieth day), Chehlum (fortieth day), three-monthly, six-monthly, anniversary, performing seven Thursdays, seeking help from elders, offering sheets (chadars) on their shrines, and women visiting the graves of noble saints for the purpose of pilgrimage, etc., have been written as impermissible and innovations (bid'ah). In these days, a treatise titled "Mufeed-e-Akhirat" Parts I and II has been printed and published in our region. These are being sent herewith for your perusal. In both these parts, the aforementioned matters have been proven permissible and commendable with evidence from Hadiths, sayings of eminent sheikhs, great scholars, and narrations of jurisprudence. Furthermore, in the sixth part of "Bahishti Zewar," where you discuss customs practiced upon someone's death, you have written: "Some people believe that on these dates and on Thursdays, and on nights like Shab-e-Baraat, the souls of the dead come to their homes. This has no basis in the Shariah. What is the need for them to come? Because whatever reward is sent to the dead reaches them at their place. Why would they need to wander around? Moreover, if the deceased is righteous and destined for Paradise, why would they leave such a pleasant place to come here? And if they are evil and destined for Hell, why would the angels release them to wander around freely from their punishment? In short, this seems completely inconsistent. Even if you see this written in some ordinary book, do not hold such a belief. A book not endorsed by scholars is not reliable." Contrary to this, Maulana Shah Salamatullah Sahab Rampuri, in his book "Umdatul Fatiha," has proven the arrival of the souls of the deceased at their homes during blessed times through Hadiths, books of jurisprudence, and the sayings of eminent sheikhs and scholars. As a specimen, those narrations are also written here. Listen, in "Ash'at al-Lam'at," Maulana Hazrat Sheikh Abdul Haq Muhaddith Dehlavi (may Allah Almighty have mercy on him) writes:

[Persian Quote]: Dar ba'zi riwayat amadah ast ke arwah-e-mayyit mi ayad khana-e-khud ra shab-e-juma pas nazar mi kunad ke tasadduq mi kunand az vay ya na. -1 Translation: It is narrated in some traditions that on Friday night, the soul of the

deceased comes to its home and sees whether charity has been performed on its behalf or not. (T)

---

1 Ash'at al-Lam'at, Chapter on Visiting Graves, Maktaba Nooria Razawiyya Sukkur, 11/16-17

फ़तावा रज़विया, जिल्द 14

(अजीज़ी मंज़ूर मद'उम्रा का मौलवी अशरफ़ अली थानवी के नाम पहला पत्र) जनाब मौलवी साहब, अस्सलामु अलैकुम के बाद अर्ज़ है कि आपकी कुछ कृतियों जैसे "बहिश्ती ज़ेवर" आदि में अहले इस्लाम की प्रचलित रस्मों, जैसे मिलाद शरीफ़ के दौरान कयाम, बुज़ुर्गों के उर्स, ग्यारहवीं शरीफ़ का निर्धारण, मय्यत को सवाब पहुँचाने (नियाज़) का तरीका, फातिहा के समय दुआ के लिए हाथ उठाना, और मय्यत का तीजा, दसवां, बीसवां, चेहलुम, तिमाही, छमाही, बरसी, सात जुमेरात करना, और बुज़ुर्गों से मदद माँगना, उनके मज़ार पर चादरें चढ़ाना और औरतों का ज़ियारत के लिए औलिया-ए-कराम की कब्रों पर जाना आदि को नाज़ायज़ और बिदअत (नवाचार) लिखा गया है। इन दिनों हमारे यहाँ "मुफ़ीद-ए-आख़िरत" भाग 1 और 2 नामक एक रिसाला छपकर प्रकाशित हुआ है, जिसे आपके अवलोकन हेतु इस पत्र के साथ भेजा जा रहा है। इन दोनों भागों में उपरोक्त मामलों को हदीसों, बुज़ुर्गों के कथनों, महान विद्वानों और फ़िक़्ह (न्यायशास्त्र) की रिवायतों के प्रमाणों के साथ जायज़ और प्रशंसनीय सिद्ध किया गया है। साथ ही, आपने "बहिश्ती ज़ेवर" के छठे भाग में, जहाँ मृत्यु के समय निभाई जाने वाली रस्मों का वर्णन है, लिखा है: "कुछ लोग समझते हैं कि इन तारीखों और जुमेरात के दिन और शबे-बरात आदि के दिनों में मुर्दों की रूहें घरों में आती हैं। शरीअत में इस बात का कोई आधार नहीं है और उनके आने की ज़रूरत ही क्या है? क्योंकि मुर्दों को जो भी सवाब पहुँचाया जाता है, वह उन्हें उनके स्थान पर ही पहुँच जाता है। फिर उन्हें भटकने की क्या ज़रूरत है? इसके अलावा, यदि मृत व्यक्ति नेक और जन्नती है, तो वह ऐसी बहार वाली जगह छोड़कर यहाँ क्यों आएगा? और यदि वह बुरा और जहन्नमी है, तो फरिश्ते उसे सज़ा से छोड़कर सैर करने के लिए क्यों मुक्त करेंगे? संक्षेप में, यह बात बिल्कुल बेतुकी लगती है। यदि आप इसे किसी मामूली किताब में लिखा देखें, तब भी ऐसा अकीदा (विश्वास) न रखें। जिस किताब को विद्वान प्रमाण न मानें, वह भरोसे के योग्य नहीं है।" इसके विपरीत, जनाब मौलाना शाह सलामतुल्ला साहब रामपुरी ने अपनी किताब "उमदतुल फातिहा" में मुकद्दस (पवित्र) समयों में मृतकों की रूहों का अपने घरों में आना हदीसों, फ़िक़्ह की किताबों, बुज़ुर्गों और विद्वानों के कथनों से सिद्ध किया है। नमूने के तौर पर वे रिवायतें यहाँ भी लिखी जाती हैं। सुनिए, "अशअतुल लम्आत" में मौलाना हज़रत शेख अब्दुल हक मुहद्दिस देहलवी (रहमतुल्लाहि अलैहि) लिखते हैं:

[फ़ारसी उद्धरण]: कुछ रिवायतों में आया है कि जुमे की रात मय्यत की रूह अपने घर आती है और देखती है कि उसकी ओर से सदका (दान) किया गया है या नहीं। -1 अनुवाद: कुछ रिवायतों में ज़िक्र

है कि जुमे की रात मय्यत की रूह अपने घर आती है और देखती है कि उसकी तरफ से सदका किया गया है या नहीं। (त)

---

1 अशअतुल लम्आत, बाब ज़ियारतुल कुबूर, मकतबा नूरिया रज़विया सुक्कुर, 11/16-17

(عزیزی منظور مدعمرہ کا پہلا خط بنام مولوی اشرف علی تھانوی) جناب مولوی صاحب بعد السلام علیکم عرض ہے کہ جناب کی بعض تصنیفات مثل بہشتی زیور وغیرہ میں جملہ رسوم مروجہ اہل اسلام مثلا قیام میلاد شریف و اعراس بزرگان دین و تعیین گیارہویں شریف و طریق نیاز ایصال ثواب میت اور دعا کے لئے بر وقت فاتحہ ہاتھ اٹھانا اور میت کا تیجا، دسواں، بیسواں، چہلم، سہ ماہی، ششماہی، برسی، سات جمعراتیں کرنا، اور بزرگوں سے استمداد چاہنا اور ان کے مزاروں پر چادریں چڑھانا اور عورتوں کو قبور اولیائے کرام پر بغرض زیارت کے جانا وغیرہ وغیرہ ناجائز وبدعت لکھا ہے، اور ان ایام میں ہماری طرف ایک رسالہ موسومہ "مفید آخرت" حصہ اول و دوم چھپ کر شائع ہوئے ہیں بغرض ملاحظہ جناب ہمراہ تحریر ہذا ارسال ہیں ان دونوں حصوں میں امور متذکرہ بالا کو بدلائل احادیث واقوال مشائخ کرام علمائے عظام و روایات فقہ جائز و مستحسن ثابت کیا گیا ہے اور نیز جناب نے "بہشتی زیور" کے حصہ چھ کے اس بیان میں جس میں ان رسوموں کا بیان ہے جو کسی کے مرنے میں برتی جاتی ہیں، لکھا ہے: "بعض یہ سمجھتے ہیں کہ ان تاریخوں اور جمعرات کے دن اور شب برات وغیرہ کے دنوں میں مردوں کی روحیں گھروں میں آتی ہیں اس بات کی شرع شریف میں کچھ اصل نہیں اور ان کے آنے کی ضرورت ہی کیا ہے کیونکہ جو کچھ ثواب مُردوں کو پہنچایا جاتا ہے اس کو خود اس کے ٹھکانے پر پہنچ جاتا ہے پھر اس کو کون ضرورت ہے کہ مارا مارا پھرے، پھر یہ بھی ہے کہ اگر مُردہ نیک اور بہشتی ہے تو ایسی بہار کی جگہ چھوڑ کر کیوں آنے لگا اور اگر بد اور دوزخی تو اس کو فرشتے کیوں چھوڑیں گے کہ عتاب سے چھوٹ کر سیر کرتا پھرے، غرض یہ بات بالکل بے جوڑ معلوم ہوتی ہے، اگر کسی ایسی ویسی کتاب میں لکھا ہوا دیکھو تب بھی ایسا عقیدہ مت رکھنا جس کتاب کو عالم سند نہ

رکھیں وہ بھروسہ کی نہیں ہے"۔ برخلاف اس کے جناب مولانا شاہ سلامت اللہ صاحب رام پوری نے اپنی کتاب "عمدۃ الفاتحہ" میں ارواح موتیٰ کا اوقات متبرکہ میں اپنے گھروں کو آنا احادیث و کتب فقہ اقوال مشائخ کرام و علمائے عظام سے ثابت کیا ہے، مشت نمونہ وہ روایات بھی یہاں لکھی جاتی ہیں، سنئے، اشعۃ اللمعات میں مولانا حضرت شیخ عبدالحق محدث دہلوی رحمۃ اللہ تعالیٰ علیہ لکھتے ہیں:

در بعضی روایات آمدہ است کہ ارواح میت می آید خانہ خود را شب جمعہ پس نظر می کند کہ تصدق می کنند از وی یانہ -1 ترجمہ: بعض روایات میں منقول ہے کہ جمعہ کی رات میت کی روح اپنے گھر آتی ہے اور دیکھتی ہیں کہ اس کی طرف سے صدقہ کیا گیا ہے یا نہیں۔ (ت)

---

1 اشعۃ اللمعات باب زیارت القبور مکتبہ نوریہ رضویہ سکھر ۱۱/ ۱۶-۱۷۱

Fatawa Rizvia Volume 4 (14)

In 'Daqaiq al-Akhbar' by Imam Ghazali (may Allah have mercy on him), it is written: "It is narrated from Hazrat Ibn Abbas (may Allah be pleased with him) that on the days of Eid, Friday, Ashura, or the night of mid-Shaban, the souls of the deceased come and stand atop their houses. They say, 'Is there anyone who remembers me? Is there anyone who has mercy on us? Is there anyone who remembers our state of being strangers? O you who live in our houses! O people! You became happy with it [worldly life/wealth] while we became unfortunate through it. O people! You stand in our spacious palaces, while we are in narrow graves. O people! You humiliated our orphans, you married our wives. Is there anyone to remember us in our state of strangeness and poverty? Your scrolls of deeds are open, but our scrolls of deeds are folded up.'"[1] And a similar narration of the same subject is quoted by Imam Suyuti (may Allah have mercy on him) in the book 'Durar al-Hassan':

[Arabic]: And from Ibn Abbas (may Allah be pleased with them both): When it is the day of Eid, the tenth day [of Muharram], the first Friday of Rajab, the night of mid-Shaban, and Friday night, the deceased come out of their graves, stand at the doors of their houses, and say: "Have mercy on us tonight with charity, even if it is just a morsel of bread, for we are in need of it." If they receive no charity, they return with great sorrow.[2]

[Urdu translation provided in text]: It is narrated from Hazrat Ibn Abbas (may Allah be pleased with them both) that when the day of Eid, the tenth day, the first Friday of the month of Rajab, Shab-e-Barat (the mid of Shaban), and Friday night arrives, the deceased come out of their graves and stand at the doors of their houses and say, "Give charity on our behalf tonight, even if it is just a morsel of bread, because we are in need of it." If they do not receive any charity, they return with great regret. (T)

In 'Dastur al-Qudat' by Sadruddin Rashid Tabrizi, it is quoted from 'Fatawa Nasfiya': "Indeed, the souls of the believers come every Friday night and Friday day, and they stand in the courtyards of their houses..." Translation: The souls of the believers come to the courtyards of their houses every Friday night and day and call out in a sorrowful voice: O...

[1] Daqaiq al-Akhbar [2] Durar al-Hassan fi al-Ba'th wa Na'im al-Jinan by al-Suyuti

फतावा रज़विया खंड 4 (14)

इमाम गज़ाली (रहमतुल्लाह अलैह) की पुस्तक 'दक़ाइक़ुल अख़बार' में है: "हज़रत इब्ने अब्बास (रज़ियल्लाहु अन्हु) से वर्णित है कि जिस दिन ईद का दिन, या जुमे का दिन, या आशूरा का दिन, या शबे बरात (शाबान की पंद्रहवीं रात) होती है, मृतकों की रूहें आती हैं और अपने घरों के ऊपर खड़ी होती हैं, फिर कहती हैं: क्या कोई है जो मुझे याद करे? क्या कोई है जो हम पर रहम करे? क्या कोई है जो हमारी परदेसी हालत (परदेस) को याद करे? ऐ वो लोगो! जो हमारे घरों में रहते हो, ऐ लोगो! तुम उसके साथ खुश हुए और हम उसके साथ बदकिस्मत हुए। और ऐ लोगो! तुम हमारे विशाल महलों में खड़े हो, और हम तंग कब्रों के बीच हैं। ऐ लोगो! तुमने हमारे अनाथों को अपमानित किया, तुमने हमारी पत्नियों से निकाह कर लिया। क्या कोई है जो हमारी बेकसी और गरीबी में हमें याद करे? तुम्हारे कर्मपत्र खुले हैं और हमारे कर्मपत्र लपेट दिए गए हैं।"[1] इसी तरह का वर्णन इमाम सुयूती (रहमतुल्लाह अलैह) ने अपनी पुस्तक 'दुर्रुल हिसान' में उद्धृत किया है:

[अरबी]: हज़रत इब्ने अब्बास (रज़ियल्लाहु अन्हुमा) से वर्णित है कि जब ईद का दिन, दसवां दिन, रजब महीने का पहला जुमा, शबे बरात (शाबान की पंद्रहवीं रात) और जुमे की रात आती है, तो मृतक अपनी कब्रों से निकलकर अपने घरों के दरवाजों पर खड़े हो जाते हैं और कहते हैं: 'आज की रात हमारी ओर से सदक़ा (दान) करो चाहे वह रोटी का एक टुकड़ा ही क्यों न हो, क्योंकि हम उसके ज़रूरतमंद हैं।' यदि उन्हें कुछ नहीं मिलता तो वे बहुत अफ़सोस के साथ वापस लौट जाते हैं।[2]

[उर्दू अनुवाद]: हज़रत इब्ने अब्बास (रज़ियल्लाहु अन्हुमा) से है कि जब ईद का दिन, दसवां दिन, माह रजब का पहला जुमा, शबे बरात (शाबान की पंद्रहवीं रात) और जुमे की रात आती है तो मृतक अपनी कब्रों से निकल कर अपने घरों के दरवाज़ों पर खड़े हो जाते हैं और कहते हैं: हमारी तरफ से इस रात सदक़ा करो चाहे रोटी का एक टुकड़ा ही क्यों न हो क्योंकि हम उसके ज़रूरतमंद हैं, अगर वे कुछ सदक़ा न करें तो बड़े अफ़सोस से लौटते हैं। (त)

सदरुद्दीन रशीद तबरीज़ी की पुस्तक 'दस्तूरुल कुज़ात' में 'फ़तावा नस्फिया' से उद्धृत है: "निश्चय ही मोमिनों की रूहें हर जुमे की रात और जुमे के दिन आती हैं और अपने घरों के आंगन में खड़ी होती हैं..." अनुवाद: ईमान वालों की रूहें हर जुमे की रात और दिन को अपने घरों के आंगन में आकर गमगीन आवाज़ देती हैं: ऐ...

[1] दक़ाइक़ुल अख़बार [2] दुर्रुल हिसान फ़िल बा'सि व नईमिल जनान लिस-सुयूती

دقائق الاخبار مصنفہ حضرت امام غزالی رحمۃ اللہ تعالٰی علیہ میں ہے : " حضرت ابن عباس رضی اللہ تعالٰی عنہ سے منقول ہے کہ جس دن ہوتا ہے دن عید کا، یا دن جمعہ کا، یا روز عاشورہ کا، یا شب نصف شعبان، آتی ہیں روحیں مُردوں کی ، اور کھڑی ہوتی ہیں اوپر اپنے گھروں کے ، پس کہتی ہیں آیا ہے کوئی کہ یاد کرتا ہے مجھ کو ، آیا ہے کوئی کہ رحم کرے اوپر ہمارے ، آیا ہے کوئی کہ یاد کرے غربت ہماری کو، اے وہ لوگو! کہ رہتے ہو تم بیچ گھروں ہمارے کے ، اے لوگو! اچھے ہوئے تم ساتھ اس کے اور بدبخت ہم ساتھ اس کے ہوئے ، اور اے لوگو! کھڑے ہو تم بیچ کشادہ محلوں ہمارے کے ، اور ہم در میان قبروں تنگ کے ، اور آیا ہے اے لوگو! ذلیل کیا تم نے یتیموں ہمارے کو ، اے لوگو! نکاح کیا تم نے ساتھ عورتوں ہماری کے ، آیا ہے کہ یاد کرے کوئی بیچ غربت اور فقر ہمارے کے ، اعمال نامے تمہارے کشادہ ہیں اور اعمال نامے ہمارے لپٹے گئے۔"[1] اور قریب قریب روایت اسی مضمون کی کتاب درر الحسان میں امام سیوطی رحمۃ اللہ تعالٰی علیہ نقل فرماتے ہیں:

وعن ابن عباس رضی اللہ تعالٰی عنھما اذا کان یوم العید ویوم العشر ویوم الجمعۃ الاولی من شھر رجب ولیلۃ النصف من شعبان ولیلۃ الجمعۃ یخرج الاموات من قبورھم ویقفون علی ابواب بیوتھم ویقولون ترحموا علینا فی اللیلۃ بصدقۃ ولوبلقمۃ من خبز فانا محتاجون الیھا فان لم یجدواشیئا یرجعون بالحسرۃ۔[2] حضرت ابن عباس رضی اللہ تعالٰی عنہما سے ہے جب عید کا دن، دسواں دن، ماہ رجب کا پہلا جمعہ، شب برات (شعبان کی نصف) اور جمعہ کی رات آتی ہے تو اموات اپنی قبروں سے نکل کر اپنے گھروں کے دروازوں پر کھڑے ہوجاتے ہیں اور کہتے ہیں ہماری طرف سے اس

رات صدقہ کرواگرچہ روٹی کا ایک لقمہ ہی دو کیونکہ ہم اس کے ضرورت مند ہیں اگر وہ کچھ صدقہ نہ کریں تو بڑے افسوس سے لوٹتے ہیں (ت)

دستور القضاۃ مصنفہ صدرالدین رشید تبریزی میں فتاویٰ نسفیہ سے منقول ہے : ان ارواح المؤمنین یأتون فی کل لیلۃ الجمعۃ ویوم الجمعۃ فیقومون بفناء بیوتھم اہل ایمان کی ارواح ہر جمعہ کی رات اور دن کو اپنے گھروں کے صحن میں آکر غمناک آواز دیتی ہیں : اے

[1] دقائق الاخبار [2] درر الحسان فی البعث ونعیم الجنان للسیوطی

Fatawa Ridawiyya Volume 14

Then each of them calls out in a sorrowful voice: "O my family, O my children, O my relatives! Show us kindness by giving charity (sadaqah) on our behalf, remember us and do not forget us, and have mercy on our state of estrangement. This wealth that is in your hands was once in our hands." Then they return weeping and sorrowful. Then each of them calls out in a sorrowful voice: "O Allah! Deprive them of Your mercy as they have deprived us of prayers and charity."[1]

O people of my house, O my children, O my relatives, show kindness to us by giving charity, remember us, do not forget us, have mercy on our poverty. This wealth which is in your hands was once with us too. Then they go back weeping and sorrowful, then each one of them says in a sorrowful voice: "O Allah! Keep them away from Your mercy just as they have made us hopeless of prayers and charity." (T)

In Ashbah wa al-Naza'ir, under the rulings of Friday, it is written: "And in it (Friday) the souls gather."[2] Meaning, on the day of Friday, souls gather. In Raudat al-Riyahin, it is stated:

The creed of the Ahl al-Sunnah is that the souls of the deceased, at certain times from 'Illiyyin and Sijjin, come to their bodies in their graves when Allah Almighty wills, especially on the night and day of Friday, and they sit and talk to each other.[3]

The creed of the Ahl al-Sunnah is that when Allah Almighty wills, the souls of the dead come from 'Illiyyin and Sijjin towards their bodies, especially on Friday night and day, and they sit and talk amongst themselves. (T)

For fear of making it too long, I stop at these narrations, otherwise, from other reliable books like Khizanat al-Riwayat, Awarif al-Ma'arif, and Tadhkirat al-Mawta by Qazi Thana'ullah (may Allah's mercy be upon him), the arrival of the souls of the deceased to their homes during blessed times is proven. Thus, Maulana Shah Abdul Aziz Dehlvi (may Allah's mercy be upon him) states in Fatawa-e-Azizi (translated as Surur-e-Azizi): "The deceased pass by their relatives during blessed times, such as the night of Friday and Laylat al-Qadr."

[1] Dastur al-Qudah, Sadr al-Din Rashid Tabrizi [2] Al-Ashbah wa al-Naza'ir, Bab Ahkam al-Jumu'ah, Idarat al-Qur'an Karachi, 3/239 [3] Raudat al-Riyahin

फ़तावा रिज़विया जिल्द चौदहवीं (14)

फिर उनमें से हर एक दुख भरी आवाज़ में पुकारता है: "ऐ मेरे घर वालो, ऐ मेरी औलाद, ऐ मेरे रिश्तेदारों! हमारी ओर से सदक़ा (दान) करके हम पर मेहरबानी करो, हमें याद रखो और हमें भूलो मत, और हमारी परदेस की हालत पर रहम करो। यह माल जो तुम्हारे हाथों में है, कभी हमारे हाथों में था।" फिर वे रोते और दुखी होकर वापस लौटते हैं। फिर उनमें से हर एक दुख भरी आवाज़ में पुकारता है: "ऐ अल्लाह! इन्हें अपनी रहमत से उसी तरह वंचित कर दे जैसे इन्होंने हमें दुआ और सदक़े से निराश किया है।"[1]

मेरे घर वालो, ऐ मेरी औलाद, ऐ मेरे रिश्तेदारों, हम पर सदक़ा करके मेहरबानी करो, हमें याद रखो, हमें भूलो मत, हमारी ग़रीबी पर रहम करो, यह माल जो तुम्हारे हाथों में है यह कभी हमारे पास भी था फिर वो ग़मगीन रोते हुए वापस जाते हैं, फिर उनमें से हर कोई ग़मगीन आवाज़ से कहता है: "ऐ अल्लाह! इन को रहमत से इसी तरह दूर फ़रमा जिस तरह उन्होंने हमें दुआ व सदक़ा से मायूस किया है।" (त)

अशबाह व अन-नज़ायर में जुमा के अहकाम में लिखा है: "और इसमें (जुमा में) रूहें इकट्ठा होती हैं।"[2] यानी जुमा के दिन रूहें इकट्ठा होती हैं, रौज़तुल रियाहीन में है:

अहले सुन्नत का अक़ीदा यह है कि मुर्दों की रूहें कुछ समय पर इल्लीय्यीन और सिज्जीन से अपनी कब्रों में अपने शरीरों के पास आती हैं जब अल्लाह तआला चाहता है, विशेष रूप से जुमा की रात और दिन में, और वे बैठकर आपस में बातचीत करती हैं।[3]

अहले सुन्नत का मज़हब यह है कि अम्वात (मुर्दों) की अरवाह (रूहें) जब अल्लाह तआला चाहता है इल्लीय्यीन और सिज्जीन से अपने अज़्साम (शरीरों) की तरफ़ आती हैं खुसूसन (विशेषकर) जुमा की रात, दिन में आपस में बैठकर गुफ़्तगू करती हैं। (त)

लंबा होने के डर से बस इन्हीं रिवायतों पर इक्तिफ़ा (बस) करता हूँ, वरना और भी मोतबर (भरोसेमंद) किताबों जैसे खिज़ानतुल रिवायत, अवारिफ़ुल मआरिफ़ और तज़किरतुल मौता मुसन्निफ़ा क़ाज़ी सनाउल्लाह साहिब रहमतुल्लाह अलैहि से अरवाहे मौता (मुर्दों की रूहों) का मुतबर्रक औक़ात (पवित्र समयों) में अपने घरों को आना साबित है, चुनाँचे मौलाना शाह अब्दुल अज़ीज़ साहिब मुहद्दिस देहलवी रहमतुल्लाह अलैहि फ़तावा अज़ीज़ी (तरजुमा सुरूर-ए-अज़ीज़ी) में फ़रमाते हैं: "मुर्दे मुतबर्रक औक़ात में मसलन शबे जुमा اور شبے क़द्र में अपने उन अज़ीज़ों के पास गुज़रते हैं"

[1] दस्तूर अल-क़ुज़ाह, सद्रुद्दीन रशीद तबरेज़ी [2] अल-अशबाह व अन-नज़ायर, बाब अहकाम अल-जुमुआ, इदारतुल कुरआन कराची, 3/239 [3] रौज़तुल रियाहीन

ثم ینادی کل واحد منهم بصوت حزین یا اهلی ویا اولادی یا اقربائی اعطفوا علینا بالصدقة واذکرونا ولا تنسونا وارحمونا فی غربتنا قد کان هذا المال الذی فی ایدیکم فی ایدینا فیرجعون منهم باکیا حزینا ثم ینادی کل واحد منهم بصوت حزین اللهم قنطهم من الرحمة کما قنطونا من الدعاء والصدقة ۱ -

میرے گھر والو، اے میری اولاد، اے میری رشتہ دارو، ہم پر صدقہ کرکے مہربانی کرو، ہمیں یاد رکھو، ہمیں بھول نہ جاؤ، ہماری غربت پر رحم کرو، یہ مال جو تمہارے ہاتھوں میں ہے یہ کبھی ہمارے پاس بھی تھا پھر وہ غمگین روتے ہوئے واپس جاتے ہیں، پھر ان میں سے ہر کوئی غمگین آواز سے کہتا ہے اے اللہ! ان کو رحمت سے اسی طرح دور فرما جس طرح انہوں نے ہمیں دعا و صدقہ سے مایوس کیا ہے۔ (ت)

اشباہ والنظائر احکام جمعہ میں مسطور ہے : وفیہ یجتمع الارواح ۲ یعنی جمعہ کے دن روحیں اکٹھی ہوتی ہیں ، روضۃ الریاحین میں ہے :

مذهب اهل السنة ان ارواح الموتی في بعض الاوقات من علیین وسجین یأتون الی اجسادهم فی قبورهم عند مایرید الله تعالی خصوصا في لیلة الجمعة ویومها ویجلسون ویتحدثون ۳ -

اہل سنت کا مذہب یہ ہے کہ اموات کی ارواح جب اللہ تعالٰی چاہتا ہے علیین اور سجین سے اپنے اجسام کی طرف آتی ہیں خصوصاً جمعہ کی رات، دن میں آپس میں بیٹھ کر گفتگو کرتی ہیں (ت)

بخوف تطویل اس قدر ہی روایات پر بس، ورنہ اور بھی کتب معتبرہ خزانتہ الروایات اور عوارف المعارف اور تذکرۃ الموتٰی مصنفہ قاضی ثناء اللہ صاحب رحمہ اللہ تعالٰی سے ارواح موتی کا اوقاتِ متبرکہ میں اپنے گھروں کو آنا ثابت ہے، چنانچہ مولانا شاہ عبد العزیز صاحب محدث دہلوی رحمۃ

اللہ تعالٰی علیہ فتاوی عزیزی ترجمہ سرور عزیزی میں فرماتے ہیں : "مُردے اوقاتِ متبرکہ میں مثلاً شبِ جمعہ اور شبِ قدر میں اپنے ان عزیزوں کے پاس گزرتے"

۱ دستور القضاۃ صدر الدین رشید تبریزی ۲ الاشباہ والنظائر باب احکام الجمعہ ادارۃ القرآن کراچی ۳/ ۲۳۹ ۳ روضۃ الریاحین

Fatawa Rizvia Volume 14

...that they remember their deceased loved ones as much as necessary. [Footnote 1] Sir, look at your above statement, and upon considering all these narrations, the common people are greatly afflicted with delusions and doubts. Now the question is whether your sayings are acceptable, or how should these quoted narrations and the reference books of these quoted narrations be perceived? Are all these books of such a nature that they hold no scholarly weight? What is the investigation? Is it correct or not? Or is only that correct which is written in your book 'Zashti Zewar' etc.? For the sake of Allah, please provide an appropriate answer by return mail with a sense of justice so that hearts may be at ease. May Allah reward you for this. A stamp is sent for the reply. 5 Rabi-ul-Thani 1337 AH. (Reply to the first letter from Thanvi): Peace be upon you. If relying on Taqlid (imitation) is enough, then follow whoever you deem trustworthy. And if you have a desire for research, then come with this letter, provided you have some affinity with religious sciences. (Second letter to Thanvi): Respected Thanvi Sahib! Peace be upon you. What do the scholars of religion say on the matter of the souls of the deceased coming to their homes at specific times, like the night of Friday etc.? Is this proven from Sahih Hadiths? As it is in Ash'atul Lam'at:

[Persian Quote]: It is mentioned in some narrations that the souls of the deceased come to their homes on Friday night and look to see whether charity is being given on their behalf or not. [Urdu Translation]: It is narrated in some reports that on Friday night, the soul of the deceased comes to its home and sees whether charity has been offered on its behalf or not. (T)

And also, in most reliable books of the Ahl as-Sunnat wal-Jama'at, like Daqaiq al-Akhbar, Durar al-Hisan, Dustoor al-Qudah, Fatawa Nasafiyyah, Al-Ashbah wan-Nazair, Raudhat al-Riyahin, Khizanat al-Riwayat, Awarif al-Ma'arif, Tazkirat al-Mawta, Fatawa Azizi, and Tafsir Azizi, the coming of the souls is written. However, in part six of your book 'Zashti Zewar', it is mentioned with such emphasis that "the souls of the deceased do not come to their homes at specified times," stating that "if..."

---

1 Suroor-e-Azizi, translation of Fatawa Azizi. 2 Ash'atul Lam'at, Chapter of Visiting Graves, Maktaba Nooria Razvia, Sukkur, 11/71. Page 697 of 712

फतावा रजविया खंड 14

...कि वे अपने मृत प्रियजनों को आवश्यकतानुसार याद करते हैं। [पाद टिप्पणी 1] जनाब, आपकी उपरोक्त इबारत देखें और इन सभी रिवायतों पर गौर करने से आम जनता अत्यधिक भ्रम और संदेह में पड़ गई है। अब प्रश्न यह है कि क्या आपके कथन स्वीकार्य हैं या इन उद्धृत रिवायतों और उनके संदर्भ ग्रंथों को क्या समझा जाए? क्या ये सभी पुस्तकें ऐसी ही हैं जिनका विद्वानों के पास कोई प्रामाणिक आधार नहीं है? शोध क्या है? क्या वह सही है या नहीं? या केवल वही सही है जो आपकी पुस्तक 'ज़श्ती ज़ेवर' आदि में लिखा है? अल्लाह के वास्ते, न्याय की दृष्टि से उचित उत्तर वापसी डाक से प्रदान करें ताकि मन शांत हो सके। अल्लाह आपको इसका प्रतिफल देगा। उत्तर के लिए डाक टिकट भेजा गया है। 5 रबी-उल-थानी 1337 हिजरी। (थानवी की ओर से पहले पत्र का उत्तर): अस्सलामु अलैकुम। यदि तक़लीद पर ही संतोष है, तो उस व्यक्ति का अनुसरण करें जो आपके विचार में विश्वसनीय हो। और यदि शोध का शौक है, तो यह पत्र लेकर आएं, बशर्ते आपको धार्मिक विज्ञानों से कुछ जुड़ाव हो। (थानवी के नाम दूसरा पत्र): जनाब थानवी साहब! अस्सलामु अलैकुम। इस मसले पर दीन के विद्वान क्या कहते हैं कि मृतकों की रूहों का विशेष समय जैसे जुमे की रात आदि में अपने घरों को आना सही हदीसों से सिद्ध है? जैसा कि 'अशाअतुल लम्आत' में है:

[फारसी उद्धरण]: कुछ रिवायतों में आया है कि जुमे की रात मृत व्यक्ति की रूह अपने घर आती है और देखती है कि उसकी ओर से सदक़ा दिया जा रहा है या नहीं। [उर्दू अनुवाद]: कुछ रिवायतों में वर्णित है कि जुमे की रात मृत व्यक्ति की रूह अपने घर आती है और देखती है कि उसकी ओर से सदक़ा किया गया है या नहीं। (त)

और साथ ही, अहल-ए-सुन्नत वल-जमाअत की अधिकांश विश्वसनीय पुस्तकों जैसे दक़ाइकुल अख़बार, दुररुल हिसान, दस्तूरुल क़ुज़ात, फतावा नसफिया, अल-अशबाह वन-नज़ायर, रौज़तुर रियाहीन, ख़ज़ानतुर रिवायत, अवारिफुल मआरिफ, तज़किरातुल मौता, फतावा अज़ीज़ी और तफ़्सीर अज़ीज़ी में रूहों के आने का उल्लेख है। लेकिन आपकी पुस्तक 'ज़श्ती ज़ेवर' के छठे भाग में "मृतकों की रूहों का विशेष समय पर अपने घरों में न आना" इस ज़ोर-शोर के साथ वर्णित है कि "यदि..."

---

1 सुरूर-ए-अज़ीज़ी, फतावा अज़ीज़ी का अनुवाद। 2 अशाअतुल लम्आत, कब्रों की ज़ियारत का अध्याय, मकतबा नूरिया रज़विया, सुक्कुर, 11/71। पृष्ठ 697/712

ہیں کہ وہ عزیزانِ اموات کو یاد کرتے ہیں قدرِ ضرورت "1 جناب آپ کی عبارتِ بالا دیکھئے اور ان سب روایات کے غور کرنے سے عوام الناس نہایت مبتلائے اوہام اور مشکوک ہیں، اب سوال یہ ہے کہ آپ کے اقوال قابلِ تسلیم یا یہ جملہ روایاتِ منقولہ اور کتبِ حوالہ جات روایات منقولہ کو کیا تصور کیا جائے، آیا یہ سب کتابیں ایسی ویسی ہیں جن کی عالم سند نہیں رکھتے ، تحقیق کیا ہے وہ صحیح ہے یا نہیں، یا یہ کہ وہی درست ہے جو جناب کی کتاب زشتی زیور وغیرہ میں لکھا ہے عند اللہ بواپسی ڈاک جواب باصواب بنظر انصاف مستفید فرمائے تاکہ خاطر جمع ہوں اللہ آپ کو اس کی جزائے خیر دے گا، جواب کے واسطے ٹکٹ مرسل ہے، ۵ ربیع الثانی ۱۳۳۷ھ (پہلے خط کا جواب از طرف تھانوی): السلام علیکم اگر تقلید پر اکتفاء ہے تو جو شخص آپ کے نزدیک قابلِ اعتماد ہو اس کا اتباع کیجئے اور اگر تحقیق کا شوق ہے تو یہ خط لے کر تشریف لے آئے بشرطیکہ کچھ علومِ دینیہ سے مناسبت بھی ہو، (دوسرا خط بنام تھانوی): جناب تھانوی صاحب! السلام علیکم، کیا فرماتے ہیں علمائے دین اس مسئلہ میں کہ آنا اپنے گھروں کو ارواحِ موتیٰ کا اوقاتِ معتبرہ کہ مثل شبِ جمعہ وغیرہ میں اپنے احادیثِ صحیحہ سے ثابت ہے، جیسا کہ اشعۃ اللمعات میں ہے :

در بعضی روایات آوردہ است کہ ارواحِ میت می آید خانہ خود را شبِ جمعہ پس نظر می کند کہ تصدق مے کنند از وے یانہ2۔ | بعض روایات میں منقول ہے کہ جمعہ کی رات میت کی روح اپنے گھر آتی ہے، اور دیکھتی ہے کہ اس کی طرف سے صدقہ کیا گیا ہے یا نہ۔(ت)

اور نیز اکثر کتبِ معتبرہ اہل سنت و جماعت فقہ وحدیث و تفاسیر مثلاً دقائق الاخبار، درر الحسان، دستور القضاۃ، فتاوٰی نسفیہ، اشباہ والنظائر ، روضۃ الریاحین، خزانۃ الروایات، عوارف المعارف،

تذکرۃ الموتیٰ، فتاویٰ عزیزی و تفسیر عزیزی میں ارواح کا آنا مسطور، لیکن جناب کی زشتی زیور کے حصہ چھ میں "ارواحِ موتیٰ کا اوقاتِ معتبر کہ میں اپنے گھروں میں نہ آنا" اس شدومد کے ساتھ مذکور کہ "اگر

---

1 سرورِ عزیزی ترجمہ فتاویٰ عزیزی 2 اشعۃ اللمعات باب زیارۃ القبور مکتبہ نوریہ رضویہ سکھر

Fatawa Rizvia Volume 14

"Even if you see it written in some 'such and such' [insignificant] book, do not hold such a belief." The question is, in what sense should your writing be taken? Are all the aforementioned books, which prove the coming of souls, considered among such 'insignificant' books? And if not, what is the ruling in Shariah regarding the person who considers those books as 'insignificant'? For God's sake, reflect deeply and do not hesitate to provide a truthful answer along with your seal and signature. 4 Jumada al-Ula 1337 AH.

(Reply to the second letter from Thanwi): Walaikum Assalam. Since the style of the writing seems intended for objection, and it is inappropriate to inquire from someone you intend to object to, no answer has been given. This is because the purpose of a fatwa inquiry is different, namely, seeking a ruling for practice, and there is a known contradiction between these two purposes.

(Third letter to Thanwi): Sir, Assalam-o-Alaikum. Regrettably, the problem seeking resolution was written to you again, but the response remains the same. Although the humble writer [faqir] is neither fond of objection nor fond of debate, but rather seeks the manifestation of truth; since the reliable books of the Ahl al-Sunnah wa al-Jama'ah, whose pure names were explicitly mentioned in previous letters, are not 'insignificant', then what hesitation do you have in writing the Shariah ruling regarding someone who considers them 'insignificant'? Yes, of course, your use of the phrase 'such and such' [insignificant] is certainly involved, perhaps due to which there is some hesitation in manifesting the truth. If some oversight or error is hidden in your writing of the word 'such and such' due to human nature, then what is the excuse in retracting those words upon being informed? And if there is a specific interpretation, then for the sake of God, please inform the public clearly with your signature and seal by return mail, so that an opinion can be formed. If you do not give a clear and straightforward answer, then it will inevitably be assumed that you are deviating from the known books. Upon this, whatever the Shariah ruling may be, an inquiry will be taken from the scholars of the Ahl al-Sunnah wa al-Jama'ah and made public through an advertisement. 9th February 1919.

(Reply to the third letter from Thanwi): Assalam-o-Alaikum. I have stated whatever I had to say, that is all.

Sir! All three letters along with their replies are presented. After reviewing them, it will not remain hidden how much Maulana [Thanwi] has equivocated in giving the

actual answer, and the primary objective of the question is completely missing. Now the question is about this statement from 'Zishti Zewar' [referring to Bahishti Zewar disparagingly] where it is written: "Even if you see it written in some 'such and such' [insignificant] book that the souls of the deceased come to their homes during blessed times, do not hold such a belief."

फ़तावा रिज़विया जिल्द 14

"ऐसी वैसी किताब में लिखा हुआ देखो तब भी ऐसा एतकाद मत रखना।" तो सवाल यह है कि यह लिखना जनाब का किस सूरत पर महमूल किया जावे? आया सब किताबें मज़कूरा-उस-सदर जिनसे अरवाह का आना साबित है, ऐसी वैसी कुतुब में (शामिल हैं) और अगर नहीं तो इन किताबों को ऐसी वैसी समझने वाले के हक में शरअ शरीफ में क्या हुक्म है? इन्दल्लाह ग़ौर फ़रमा कर जवाब-ए-हक़ से मअ मोहर और दस्तख़त के दरेग न करियेगा। 4 जमादी अल-उला 1337 हिजरी।

(दूसरे खत का जवाब अज़ तरफ थानवी): वलैकुम अस्सलाम, चूंकि अंदाज़-ए-इबारत से मक्सूद एतराज़ मालूम होता है और जिस पर एतराज़ करना मक्सूद हो उससे इस्तफ़सार करना नामुनासिब है इसलिए जवाब नहीं दिया गया क्योंकि मक्सूद इस्तफ़ता से दूसरा होता है यानी तलब-ए-हुक्म अल-अमल, और इन दोनों ग़रज़ों से मुनाफ़ात मालूम।

(तीसरा खत बनाम थानवी): जनाब, अस्सलाम-ओ-अलैकुम, अफ़सोस मसअला हल तलब जनाब को दोबारा लिखा लेकिन जवाब जवाब बावजूदकि फ़क़ीर को न एतराज़ मरग़ूब, न कोई मुनाज़रा महबूब, बल्कि इज़हार-ए-हक़ मतलूब, कुतुब-ए-मोतबरह अहल-ए-सुन्नत व जमाअत जिनके अस्मा-ए-तैयबा पिछले खतों में ब-तसरीह मज़कूर, जब यह ऐसी वैसी नहीं तो उनको ऐसी वैसी समझने वाले की निसबत जो हुक्म-ए-शरअ हुआ उसके लिखने में आपको क्या ताम्मुल है? हाँ अलबत्ता आपके इस लफ़्ज़ 'ऐसी वैसी' के लिखने में शामिल ज़रूर होती हैं, शायद जिसकी वजह से इज़हार-ए-हक़ में कुछ दरेग़ है, अगर ब-तकाज़ा-ए-बशरियत जनाब से कोई सहव व ख़ता इस कलमा 'ऐसी वैसी' के लिखने में मुज़्मर है तो आगाहियत पर उन कलमात की वापसी में क्या उज़्र है और अगर खास कोई तावील है तो उससे इन्दल्लाह मअ दस्तख़त व मोहर के वापसी डाक साफ़ तौर से अवाम को मुत्तला फ़रमा दीजिएगा ब-लिहाज़ इसके ताकि ज़न कायम करें अगर आपने साफ़ साफ़ जवाब जवाब भी न दिया तो फिर मजबूरन यही मुसव्वर होगा कि आपको कुतुब-ए-मालूमा से इनहराफ़ है, इस पर फिर जो हुक्म-ए-शरई होगा उलमा-ए-अहल-ए-सुन्नत व जमाअत से इस्तफ़ता ले कर ब-ज़रिए इश्तिहार मुश्तहर कर दिया जाएगा। 9 फ़रवरी 1919 ईस्वी।

(तीसरे खत का जवाब अज़ तरफ थानवी): अस्सलाम-ओ-अलैकुम, मुझ को जो कुछ अर्ज़ करना था कर चुका, फ़क़त।

जनाब-ए-मन! तीनों खत मअ जवाब उनके पेश-ए-ख़िदमत बाद मुलाहिज़ा मख़फ़ी न रहेगा मोलवी साहब ने असल जवाब के देने में किस कदर ऐच पेच लगाए हैं, और जो मक्सूद-ए-सवाल था उससे वह कतई मफ़क़ूद। अब सवाल यह है कि इस इबारत 'ज़िश्ती ज़ेवर' से कि जिसमें जो लिखा है: "अरवाह-ए-मौता का औकात-ए-मुतबरका में अपने घरों को आना अगर किसी ऐसी वैसी किताब में लिखा हुआ देखो तब भी ऐसा एतकाद मत रखना।"

पेज 698 का 712

ایسی ویسی کتاب میں لکھا ہوا دیکھو تب بھی ایسا اعتقاد مت رکھنا" تو سوال یہ ہے کہ یہ لکھنا جناب کا کس صورت پر محمول کیا جاوے، آیا سب کتابیں مذکور الصدر جن سے ارواح کا آنا ثابت ہے، ایسی ویسی کتب میں اور اگر نہیں تو ان کتابوں کو ایسی ویسی سمجھنے والے کے حق میں شرع شریف میں کیا حکم ہے؟ عنداللہ غور فرما کر جواب حق سے مع مہر اور دستخط کے دریغ نہ کریئے گا۔ ۴ جمادی الاولٰی ١٣٣٧ھ

(دوسرے خط کا جواب از طرف تھانوی): وعلیکم السلام، چونکہ اندازِ عبارت سے مقصود اعتراض معلوم ہوتا ہے اور جس پر اعتراض کرنا مقصود ہو اس سے استفسار کرنا نامناسب ہے اس لئے جواب نہیں دیا گیا کیونکہ مقصود استفتاء سے دوسرا ہوتا ہے یعنی طلبِ حکم العمل، اور ان دونوں غرضوں سے منافات معلوم۔

(تیسرا خط بنام تھانوی) جناب، السلام علیکم، افسوس مسئلہ حل طلب جناب کو دوبارہ لکھا لیکن جواب جواب باوجودیکہ فقیر کو نہ اعتراض مرغوب، نہ کوئی مناظرہ محبوب، بلکہ اظہارِ حق مطلوب، کتب معتبرہ اہل سنت و جماعت جن کے اسمائے طیبہ پچھلے خطوں میں بالتصریح مذکور، جب یہ ایسی ویسی نہیں تو ان کو ایسی ویسی سمجھنے والے کی نسبت جو حکم شرع ہوا اس کے لکھنے میں آپ کو کیا تامل ہے، ہاں البتہ آپ کے اس لفظ ایسی ویسی کے لکھنے میں شامل ضرور ہوتی ہیں، شاید جس کی وجہ سے اظہارِ حق میں کچھ دریغ ہے، اگر بہ تقاضائے بشریت جناب سے کوئی سہو و خطا اس کلمہ ایسی ویسی کے لکھنے میں مضمر ہے تو آگاہیت پر ان کلمات کی واپسی میں کیا عذر ہے اور اگر خاص کوئی تاویل ہے تو اس سے عند اللہ مع دستخط و مہر کے بوالپسی ڈاک صاف طور سے عوام کو مطلع فرمادیجئے گا بلحاظ اس کے تاکہ ظن قائم کریں اگر آپ نے

صاف صاف جواب جواب بھی نہ دیا تو پھر مجبورا یہی متصور ہو گا کہ آپ کو کتب معلومہ سے انحراف ہے، اس پر پھر جو حکم شرعی ہو گا علمائے اہل سنت و جماعت سے استفتاء لے کر بذریعہ اشتہار مشتہر کر دیا جائے گا۔ ۹ فروری ۱۹۱۹ء

(تیسرے خط کا جواب از طرف تھانوی): السلام علیکم، مجھ کو جو کچھ عرض کرنا تھا کر چکا، فقط

جناب من! تینوں خط مع جواب ان کے پیشِ خدمت بعد ملاحظہ مخفی نہ رہے گا مولوی صاحب نے اصل جواب کے دینے میں کس قدر ایچ پیچ لگائے ہیں، اور جو مقصود سوال تھان سے وہ قطعی مفقود، اب سوال یہ ہے کہ اس عبارت زشتی زیور سے کہ جس میں جو لکھا ہے "ارواحِ موتیٰ کا اوقاتِ متبرکہ میں اپنے گھروں کو آنا اگر کسی ایسی ویسی کتاب میں لکھا ہوا دیکھو تب بھی ایسا اعتقاد مت رکھنا"۔

Fatawa Razawiyya - Volume 14

Is it proven from this, and from the answers to the aforementioned letters, whether the Maulana considers all hadiths and narrations, and the authentic books of the Ahl al-Sunnah wa al-Jama'ah in which the arrival of souls is proven, as trivial, and what is the ruling of the Shariah regarding someone who calls all those hadiths and narrations trivial?

The Answer: Thanvi has committed explicit insults and used severe abuse against the Holy Prophet (PBUH) in [his book] Hifz al-Iman, upon which the scholars of the Two Holy Harams [Mecca and Medina] unanimously issued a ruling of disbelief (kufr) against him and clearly stated that:

Arabic: مَنْ شَکَّ فِیْ کُفْرِہٖ وَعَذَابِہٖ فَقَدْ کَفَرَ - 1	**Urdu: One who, after being informed of his statements, even doubts his being a disbeliever, is also a disbeliever.**

After this, what attention to pay to his trivial matters, and what complaint about insulting religious books? *There is no like of it for me after the error.* (Trans: There is nothing like it for me after the mistake). And Allah Almighty knows best.

Issue 325: From O.R. Railway Telegraph Training School, sent by Syed Ijaz Ahmad Sahib, Station Master, 20 Ramadan 1337 AH.

My crowned master, may Allah Subhanu wa Ta'ala grant this lowly person refuge under your shadow of mercy. A gentleman says that the gist is that by performing righteous deeds, one will eventually enter paradise, even if one does not believe in any prophet or in the Holy Prophet (PBUH) himself. On this, he presents this verse from Para "La Yuhibbu-Allah", Surah Al-Ma'idah, Ruku 10:

Arabic: "اِنَّ الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَالَّذِیْنَ ھَادُوْا وَالصّٰبِـُٔوْنَ وَالنَّصٰرٰی مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰہِ وَالْیَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَیْھِمْ وَلَا ھُمْ یَحْزَنُوْنَ ﴿٦٩﴾" - 2	**Urdu: There is no doubt that those who are Muslims, and those who are Jews, and the Sabians and Christians—whoever among them believes in Allah and the Last Day and also performs righteous deeds, then on the Day of Resurrection, no kind of fear will overcome such people, nor will they be grieved.**

As if Christians, Jews, etc., if they believe in Allah and the Day of Judgment and perform righteous deeds, even if they [do not believe in] the Prophet (PBUH)...

1 Durr al-Mukhtar, Chapter on the Apostate, Mujtabai Press Delhi 1/356 2 The Holy Quran 5:69

फ़तावा रज़विया - जिल्द 14

इससे और साथ ही उपरोक्त पत्रों के उत्तरों से यह सिद्ध होता है या नहीं कि मौलवी साहब सभी हदीसों और रिवायतों, अहले सुन्नत व जमाअत की विश्वसनीय किताबों, जिनमें आत्माओं का आगमन सिद्ध है, को मामूली समझते हैं? और जो व्यक्ति इन सभी हदीसों और रिवायतों को मामूली कहे, उसके बारे में शरीयत का क्या हुक्म है?

जवाब: थानवी ने अपनी किताब 'हिफ़्ज़ुल ईमान' में हुज़ूर पाक सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम का प्रत्यक्ष अपमान किया और गंभीर अपशब्द कहे, जिस पर हरमैन शरीफ़ैन (मक्का और मदीना) के उलेमा ने सर्वसम्मति से उनके खिलाफ कुफ़्र का फ़तवा दिया और स्पष्ट रूप से कहा कि:

अरबी: مَنْ شَکَّ فِیْ کُفْرِہٖ وَعَذَابِہٖ فَقَدْ کَفَرَ - 1

उर्दू अनुवाद: जो उसके कथनों से अवगत होने के बाद उसके काफ़िर होने में संदेह भी करे, वह भी काफ़िर है।

इसके बाद उनकी ऐसी-वैसी बातों पर क्या ध्यान देना और धार्मिक पुस्तकों के अपमान की क्या शिकायत करना, मा अ़ला मिसलिही बाद अल-खता (गलती के बाद मेरे लिए उसके जैसा कुछ नहीं। त) और अल्लाह तआला बेहतर जानता है।

मसला 325: ओ.आर. रेलवे टेलीग्राफ ट्रेनिंग स्कूल से, प्रेषक सैय्यद एजाज़ अहमद साहब, स्टेशन मास्टर, 20 रमज़ान 1337 हिजरी।

मेरे ताजदार आक़ा, अल्लाह सुब्हानहू व तआला इस तुच्छ व्यक्ति को आपकी रहमत के साये में पनाह अता फ़रमाए। एक साहब कहते हैं कि सारांश यह है कि नेक काम करने से कभी न कभी जन्नत में जाएगा चाहे वह किसी नबी या स्वयं हुज़ूर सैय्यद ए आलम सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम पर ईमान न लाए। इस पर वह पारा 'ला युहिब्बुल्लाह', सूरह माएदा रुकू10 की यह आयत पेश करते हैं:

अरबी: "اِنَّ الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَالَّذِیْنَ هَادُوْا وَالصّٰبِـُٔوْنَ وَالنَّصٰرٰی مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْیَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَیْهِمْ وَلَا هُمْ یَحْزَنُوْنَ ﴿۶۹﴾" - 2

उर्दू अनुवाद: इसमें कोई शक नहीं कि जो कोई मुसलमान हैं और जो यहूदी हैं और साबी और ईसाई, उनमें से जो कोई अल्लाह और आख़िरत के दिन पर ईमान लाए और नेक काम भी करे, तो कयामत के दिन ऐसे लोगों पर न किसी किस्म का डर होगा और न वे दुखी होंगे।

मानो कि ईसाई, यहूदी आदि यदि अल्लाह और आख़िरत के दिन पर ईमान लाएं और नेक काम करें, चाहे हुज़ूर सल्लल्लाहु अलैहि... [अधूरा वाक्य]

---

1 दुर्रे मुख़्तार, बाबुल मुर्तद, मतबा मुजतबाई दिल्ली 1/356 2 अल-क़ुरान अल-करीम 5/69

पृष्ठ 699/712

اس سے اور نیز خطوطِ مذکورہ کے جوابات سے یہ امر ثابت ہے یا نہیں کہ مولوی صاحب کو جملہ احادیث و روایات، کتبِ معتبرہ اہل سنت و جماعت جن میں ارواح کا آنا ثابت ایسی ویسی اور جو شخص ان سب احادیث روایات کو ایسی ویسی کہے اس کی نسبت شرع شریف میں کیا حکم ہے؟

الجواب: تھانوی نے حفظ الایمان میں حضور اقدس سید عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کی صریح توہین کی اور شدید گالیاں دیں جس پر علمائے حرمین شریفین نے بالاتفاق اس پر حکمِ کفر دیا اور صاف فرمادیا کہ:

مَنْ شَکَّ فِیْ کُفْرِہٖ وَعَذَابِہٖ فَقَدْ کَفَرَ ۔ ۱

جو اس کے اقوال پر مطلع ہو کر اس کے کافر ہونے میں شک بھی کرے وہ بھی کافر ہے۔

اس کے بعد اس کی ایسی ویسی باتوں پر کیا التفات اور کتبِ دینیہ کی توہین کی کیا شکایت، مَا عَلٰی مِثْلِہٖ بَعْدَ الْخَطَاء (خطا کے بعد اس کی مثل مجھ پر نہیں۔ت) واللہ تعالٰی اعلم

مسئلہ ۳۲۵: از او، آر، ریلوے ٹیلیگراف ٹریننگ اسکول مرسلہ سید اعجاز احمد صاحب اسٹیشن ماسٹر ۲۰ رمضان ۱۳۳۷ھ

میرے تاجدار آقا، حضور کے سایہ رحمت میں حق سبحانہ و تعالٰی اس کمینہ کو امان عطا فرمائے، ایک صاحب کہتے ہیں کہ ماحصل یہ کہ اعمالِ صالحہ کرنے سے کبھی نہ کبھی جنت میں جائے گا اگرچہ کسی نبی یا خود حضور سید عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم پر ایمان نہ لائے، اس پر یہ آیت پیش کرتا ہے پارہ "لا یحب اللہ" سورہ مائدہ ع ۱۰:

"اِنَّ الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَالَّذِیْنَ هَادُوْا وَالصّٰبِئُوْنَ وَالنَّصٰرٰی مَنْ اٰمَنَ بِاللهِ وَالْیَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَیْهِمْ وَلَا هُمْ یَحْزَنُوْنَ ﴿٦٩﴾" ۔ ٢

اس میں کچھ شک نہیں جو کوئی مسلمان ہیں اور جو یہودی ہیں اور صابی اور نصاریٰ ان میں سے جو کوئی اللہ اور آخرت کے دن پر ایمان لاوے اور نیک عمل بھی کرے تو قیامت کے دن ایسے لوگوں پر نہ کسی قسم کا خوف طاری ہوگا اور نہ وہ آزردہ خاطر رہیں گے۔

گویا کہ نصاریٰ یہودی وغیرہ اگر اللہ وروزِ آخرت پر ایمان لاویں اور نیک عمل کریں اگر چہ حضور صلی اللہ

---

١ درمختار باب المرتد مطبع مجتبائی دہلی ١ / ٣٥٦ ٢ القرآن الکریم ٥ / ٦٩

Fatawa Razawiya, Volume 14

...even if they do not believe in [Prophet Muhammad] (peace and blessings of Allah be upon him), they are still deserving of Paradise. I explained to that person by reciting 'Believe in Allah and His Messenger' and also the subsequent verse, that faith in creed comes first, followed by righteous deeds. If the creed is not correct, and if there is no reverence for the beloved ones of Allah in the heart, then even a million righteous deeds will not make one deserving of Paradise. In response, he presents that verse. I request your presence to immediately refute it and explain the clear meaning of this verse; also, that without becoming a Muslim, one can in no way deserve Paradise even with a million righteous deeds, even if they don't believe in any Prophet, will their righteous deeds be of use to them? That is, is he deserving of Paradise? Otherwise, he demands proof from the text.

Answer: May Allah Almighty protect us from His wrath and grant refuge from the deceptions of the accursed Satan. The Great Quran, from beginning to end, commands belief in the Prophets generally and especially in the luminous Presence, the Master of the Prophets, upon whom and upon all of them be the best of blessings and praise. It sends curses and punishment upon those who deny them. And that the [only true] religion is Islam, and that no righteous deed of an infidel is [valid]; all are void and unsuccessful. He who cannot see the sun during the day should weep for his own eyes. We shall be honored by reciting some of the hundreds of noble verses, not so that the eyes of one who has deliberately made himself blind may open – for his eyes will remain shut even on the Day of Judgment.

"And We shall gather them on the Day of Resurrection [fallen] on their faces - blind, dumb and deaf." (1) And We will raise them on the Day of Resurrection on their faces, blind, dumb and deaf. (t)

Rather, it is so that no simple-minded Muslim falls into the trap of an accursed person.

Verse 1: The very first verse that this misinterpreting person presented in his proof is raining curses upon his own assumption. In it, believing in Allah is declared a condition for salvation. Even that person knows this much. But had he truly believed in Allah, he would have known the meaning of believing in Allah. Believing in Allah is not merely accepting the word 'Allah'; rather, faith is the name of confirmation. One who confirms every word of Allah Almighty with a sincere heart truly believes in Allah Almighty. And one who entertains even a doubt in any of His words, absolutely does

not believe in Allah, for he does not confirm all of His words. Now look at the Word of Allah, with clear declarations concerning the noble Prophets and the Master of Mankind...

1. Al-Quran al-Karim 17/97 Page 700 of 712

फ़तावा रज़विया, जिल्द 14

...भले ही वे [पैगंबर मुहम्मद] (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) पर विश्वास न करें, फिर भी वे स्वर्ग के पात्र हैं। मैंने उस व्यक्ति को 'अल्लाहु और उसके रसूल पर ईमान लाओ' (त) और उसके बाद की आयत पढ़कर समझाया कि पहले ईमान (आस्था) है, उसके बाद नेक अमल (सत्कर्म)। यदि आस्था सही नहीं है और दिल में अल्लाह के महबूबों की अज़मत (महिमा) नहीं है, तो लाखों नेक अमल भी स्वर्ग का पात्र नहीं बना सकते। इसके जवाब में वह उस आयत को पेश करता है। आपसे निवेदन है कि तुरंत इसका खंडन करें और इस आयत का स्पष्ट अर्थ बताएं साथ ही यह कि बिना मुसलमान हुए, लाखों नेक अमल करने के बावजूद कोई किसी भी तरह स्वर्ग का पात्र नहीं हो सकता, भले ही वह किसी नबी पर विश्वास न लाए, क्या उसके नेक अमल उसके काम आएंगे? यानी क्या वह स्वर्ग का पात्र है? अन्यथा, वह कलाम (पाठ) से प्रमाण मांगता है।

उत्तर: अल्लाह अज़्ज़-व-जल्ल अपने क्रोध से बचाए और लानती शैतान के धोखों से पनाह दे। महान क़ुरआन शुरू से अंत तक सामान्य रूप से नबियों पर और विशेष रूप से नूर के स्वामी, नबियों के सरदार [मुहम्मद] पर, जिन पर और उन सब पर श्रेष्ठ दरूद और प्रशंसा हो, ईमान लाने का आदेश दे रहा है। उन्हें झुठलाने वालों पर लानत और अज़ाब (दंड) उतार रहा है। और यह कि धर्म केवल इस्लाम धर्म है और यह कि काफ़िर (अविश्वासी) का कोई भी नेक अमल मान्य नहीं है; सब व्यर्थ और विफल है। जिसे दिन में सूरज न दिखाई दे, उसे अपनी आँखों पर रोना चाहिए। हम सैंकड़ों पवित्र आयतों में से कुछ के पाठ से सम्मानित होंगे, इसलिए नहीं कि उसकी आँखें खुल जाएँ जो जानबूझकर अंधा बना बैठा है - उसकी आँखें तो कयामत के दिन भी बंद ही रहेंगी।

"और हम उन्हें कयामत के दिन उनके मुँह के बल उठाएँगे - अंधे, गूंगे और बहरे।" (1) और हम उन्हें कयामत के दिन उनके मुँह के बल उठाएँगे अंधे और गूंगे और बहरे। (त)

बल्कि इसलिए कि कोई भोला-भाला मुसलमान किसी मलऊन (अभिशप्त) के धोखे में न आ जाए।

आयत 1: सबसे पहले जो उस कम-फ़हम (गलत समझने वाले) ने अपने प्रमाण में पेश की, वही उसके इस गुमान पर लानत बरसा रही है। इसमें अल्लाह पर ईमान लाने को निजात (मुक्ति) की शर्त बताया गया है। इतना तो वह व्यक्ति भी जानता है। लेकिन अगर अल्लाह पर ईमान होता तो अल्लाह पर ईमान लाने का अर्थ जानता। अल्लाह पर ईमान लाना केवल 'अल्लाह' शब्द को मान लेना नहीं है, बल्कि ईमान तस्दीक़ (पुष्टि) का नाम है। जो अल्लाह अज़्ज़-व-जल्ल के हर-हर कलाम की सच्चे दिल

से निश्चित पुष्टि करता है, वह अल्लाह अज़्ज़-व-जल्ल पर ईमान रखता है। और जो उसके किसी भी कलाम में संदेह लाता है, वह हरगिज़ अल्लाह पर ईमान नहीं रखता, क्योंकि वह उसकी सभी बातों की पुष्टि नहीं करता। अब अल्लाह के कलाम को देखिए, नबियों और मानव जाति के सरदार के बारे में स्पष्ट वर्णन के साथ...

1 अल-क़ुरआन अल-करीम 17/97 पृष्ठ 700 / 712

تعالٰی علیہ وسلم پر ایمان نہ لادیں تب بھی جنت کے مستحق ہیں، میں نے اس شخص کو امنوا باللہ ورسولہ (اللہ تعالٰی اور اس کے رسولوں پر ایمان لاؤ۔ ت) اور نیز بعد کی آیت پڑھ کر سمجھایا کہ اول ایمان عقیدہ ہے بعد کو اعمال صالحہ، اگر عقائد ٹھیک نہیں، اللہ تعالٰی کے محبوبوں کی عظمت دل میں نہیں لاکھ اعمال صالحہ کرے جنت کا مستحق نہیں، اس کے جواب میں وہ آیت پیش کرتا ہے حضور سے گزارش ہے کہ فوراً اس کا رد اور اس آیت کے واضح معنی نیز بغیر مسلمان ہوئے لاکھ اعمال صالحہ کرے کسی طرح جنت کا مستحق نہیں اگرچہ کسی نبی پر ایمان نہ لائے اس کو اعمال صالحہ اس کے کام آویں۔ گے یعنی وہ جنت کا مستحق ہے، ورنہ کلام سے ثبوت مانگتا ہے،

الجواب: اللہ عزوجل اپنے غضب سے بچائے اور شیطان لعین کے دھوکھوں سے پناہ دے، قرآن عظیم اول تا آخر انبیاء پر عموماً اور حضور پر نور سید الانبیاء علیہ وعلیہم افضل الصلوٰۃ والثناء پر خصوصاً ایمان لانے کا حکم دے رہا ہے، ان کی تکذیب کرنے والوں پر لعنت وعذاب اتار رہا ہے، اور یہ کہ دین صرف دین اسلام ہے اور یہ کہ کافر کا کوئی عمل صالح نہیں سب باطل و ناکام ہے جسے دن کو آفتاب نظر نہ آئے وہ اپنی آنکھوں کو روئے، ہم صدہا آیات کریمہ سے بعض کی تلاوت سے شرف لیں گے نہ اس لئے کہ جو دیدہ و دانستہ اندھا بنا ہو اس کی آنکھیں کھلیں اس کی تو قیامت کے دن بھی پٹ ہی ہوں گی۔

"وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عَلٰى وُجُوْهِهِمْ عُمْيًا وَّبُكْمًا وَّصُمًّا" 1 اور ہم انھیں قیامت کے دن ان کے منہ کے بل اٹھائیں گے اندھے اور گونگے اور بہرے۔ (ت)

بلکہ اس لئے کہ کوئی جاہل سا جاہل مسلمان کسی ملعون کے دھوکے میں نہ آجائے۔

آیت ۱: سب سے پہلے جو اس کج فہم نے اپنے ثبوت میں پیش کی یہی اس زعم پر لعنت برسا رہی ہے، اس میں اللہ پر ایمان لانا تو شرط نجات فرمایا ہے، اس قدر تو وہ شخص بھی جانتا ہے مگر اللہ پر ایمان ہوتا تو اللہ پر ایمان کے معنی جانتا، اللہ پر ایمان یہ نہیں کہ لفظ اللہ مان لیا بلکہ ایمان تصدیق کا نام ہے، جو اللہ عزوجل کے ہر ہر کلام کی تصدیق قطعی سچے دل سے کرتا ہو وہ اللہ عزوجل پر ایمان رکھتا ہے اور جو اس کے کسی کلام میں شبہ بھی لائے اسے ہر گز اللہ پر ایمان نہیں کہ اس کی سب باتوں کی تصدیق نہیں کرتا، اب کلام اللہ کو دیکھئے روشن تصریحوں سے انبیائے کرام و حضور سید الانام

Fatawa Rizwia Volume 14

There is an account of the prophethood and messengership of him and them (upon whom be the best of blessings and peace). Among them is the phrase: 'Muhammad is the Messenger of Allah.'[1] Muhammad is the Messenger of Allah.

'Ya-Sin. By the wise Qur'an. Indeed you, [O Muhammad], are from among the messengers.'[2] O leader! By the wise Quran, indeed you are from among the messengers.

'And Allah knows that you are His Messenger.'[3] Allah knows very well that you are His messenger. Similarly, concerning the prophethood and messengership of Noah, Abraham, Moses, Jesus, Aaron, Jacob, Idris, Elias, Lot, Jonah, Ishmael, Isaac, David, Solomon, Zechariah, Yahya, Hud, Shuaib, Salih, and other prophets (upon whom be blessings and praise), anyone who doubts the prophethood of any of them does not affirm Allah's truth. Therefore, such a person absolutely does not believe in Allah and can in no way fall under the command of this verse. The essence is that faith in Allah includes faith in all the essential tenets of religion; to deny any of them is to deny the Lord, and denying the Lord is disbelief (Kufr) in Him. Then where is the faith in the Lord? The Last Day is also included among these, which has been mentioned separately due to its great importance, as in the noble verse:

"And those who believe in what has been revealed to you, [O Muhammad], and what was revealed before you,	And those who believe in that which was revealed to you, O beloved,
and of the Hereafter they are certain [in faith]."[4]	and that which was revealed before you and have certainty in the Hereafter. (T)

In this, it is mentioned three times: those who believe in the great Quran, those who believe in the books before it, and those who have certainty in the Hereafter. Faith in the Hereafter is already encompassed by faith in the great Quran, then by faith in previous books because it is mentioned in all of them. For the third time, it was mentioned separately again. Similarly here and in various places, promises have been made regarding only faith in Allah and righteous deeds without mentioning the Last Day, for example in Surah At-Talaq:

"And whoever believes in Allah and does righteousness - He will admit him into	Whoever believes in Allah and does good deeds, Allah will admit them into

gardens beneath which rivers flow to abide therein forever. Allah has indeed perfected for him a provision."[5]	gardens beneath which rivers flow, remaining therein forever; surely Allah has decreed for them an excellent provision. (T)

[1] Al-Quran al-Kareem 48/29 [2] Al-Quran al-Kareem 36/1-3 [3] Al-Quran al-Kareem 63/1 [4] Al-Quran al-Kareem 2/4 [5] Al-Quran al-Kareem 65/11

फ़तावा रज़विया जिल्द चौदहवीं (14)

उनके और उन पर अफ़ज़ल अल-सलात व अल-सलाम की नुबुव्वत और रिसालत का बयान है, उनमें से एक है: 'मुहम्मद अल्लाह के रसूल हैं।'[1] मुहम्मद अल्लाह के रसूल हैं।

'या-सीन। हिकमत वाले क़ुरआन की क़सम। बेशक तुम रसूलों में से हो।'[2] ऐ सरदार! मुझे हिकमत वाले क़ुरआन की क़सम, बेशक तुम रसूलों में से हो।

'और अल्लाह जानता है कि तुम उसके रसूल हो।'[3] अल्लाह ख़ूब जानता है कि तुम उसके रसूल हो। इसी तरह नूह, इब्राहीम, मूसा, ईसा, हारून, याक़ूब, इदरीस, इलियास, लूत, यूनुस, इस्माईल, इसहाक़, दाऊद, सुलेमान, ज़करिया, यहया, हूद, शुऐब, सालेह वग़ैरह अंबिया (अलैहिमुस सलातो वस्सना) के बारे में है। जो इनमें से किसी की नुबुव्वत में शक करे, वह अल्लाह की तस्दीक़ नहीं करता, तो वह हरगिज़ अल्लाह पर ईमान नहीं रखता और किसी तरह इस आयत के हुक्म में नहीं आ सकता। असल यह है कि अल्लाह पर ईमान लाने में दीन की तमाम ज़रूरी चीज़ों पर ईमान लाना शामिल है, क्योंकि उनमें से किसी भी बात को झुठलाना रब को झुठलाना है, और रब को झुठलाना रब के साथ कुफ़्र है। फिर रब पर ईमान कहाँ? आख़िरत का दिन भी उन्हीं में शामिल है, जिसे उसकी अहमियत के कारण अलग से ज़िक्र किया गया, जैसा कि इस पाक आयत में है:

"और वे जो उस पर ईमान लाते हैं जो तुम्हारी तरफ उतारा गया (ऐ महबूब) और जो तुम से पहले उतारा गया,	और वे जो ईमान लाएँ उस पर जो ऐ महबूब तुम्हारी तरफ़ उतरा
और आख़िरत पर यक़ीन रखते हैं।"[4]	और जो तुम से पहले उतरा और आख़िरत पर यक़ीन रखें (त)

इसमें इसे तीन बार ज़िक्र फ़रमाया कि वे जो महान क़ुरआन पर ईमान लाते हैं और उससे पहले की किताबों पर भी और आख़िरत का यक़ीन रखते हैं। आख़िरत पर ईमान महान क़ुरआन पर ईमान लाने में आ गया, फिर पिछली किताबों पर ईमान लाने में आया क्योंकि सब में इसका ज़िक्र है, तीसरी बार इसे फिर अलग से ज़िक्र फ़रमाया। इसी तरह यहाँ और जगह-जगह सिर्फ़ अल्लाह पर ईमान और नेक अमल पर ऐसे वादे फ़रमाए हैं जहाँ आख़िरत का ज़िक्र नहीं किया, मिसाल के तौर पर सूरह तलाक़ में:

"और जो अल्लाह पर ईमान लाए और नेक काम करे, वह उसे ऐसी जन्नतों में दाख़िल करेगा जिनके नीचे नहरें बहती हैं, वे उनमें हमेशा रहेंगे। बेशक अल्लाह ने उसके लिए बेहतरीन रिज़्क़ तय कर रखा है।"[5]

जो अल्लाह पर ईमान लाए और नेक काम करे अल्लाह उन्हें जन्नतों में ले जाएगा जिसके नीचे नहरें जारी हैं हमेशा उनमें रहें, बेशक अल्लाह ने उनके लिए अच्छा रिज़्क़ लिखा है।(त)

[1] अल-क़ुरआन अल-करीम 48/29 [2] अल-क़ुरआन अल-करीम 36/1-3 [3] अल-क़ुरआन अल-करीम 63/1 [4] अल-क़ुरआन अल-करीम 2/4 [5] अल-क़ुरआन अल-करीम 65/11

فتاوٰی رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

علیہ وعلیہم افضل الصلوۃ والسلام کی نبوت و رسالت کا بیان ہے، ازاں جملہ 'مُحَمَّدٌ رَّسُولُ اللّٰہِ' ۱ محمد اللہ کے رسول ہیں،

'یٰسٓ ۚ وَالْقُرْاٰنِ الْحَکِیْمِ ۙ اِنَّکَ لَمِنَ الْمُرْسَلِیْنَ ۙ' ۲ اے سردار مجھے حکمت والے قرآن کی قسم بیشک تم رسولوں سے ہو،

'وَاللّٰہُ یَعْلَمُ اِنَّکَ لَرَسُوْلُہٗ' ۳ اللہ خوب جانتا ہے کہ تم اس کے رسول ہو۔ یو ہیں نوح وابراہیم وموسیٰ و عیسیٰ و ہارون و یعقوب و ادریس و الیاس ولوط ویونس واسمعیل واسحاق و داود وسلیمان و زکریا و یحییٰ و ہود و شعیب و صالح وغیرہ ہم انبیاء علیہم الصلوۃ والثناء کی نسبت، تو جوان میں کسی کی نبوت میں شک کرے اللہ تعالیٰ کی تصدیق نہیں کرتا تو ہر گز ہر گز اللہ ہی پر ایمان نہیں رکھتا کسی طرح اس آیت کے حکم میں نہیں آسکتا، اصل یہ ہے کہ ایمان باللہ میں جملہ ضروریات دین پر ایمان داخل ہے کہ ان میں سے کسی بات کی تکذیب رب کی تکذیب ہے اور رب کی تکذیب رب کے ساتھ کفر ہے، پھر رب پر ایمان کہاں، یوم آخر بھی انہیں میں داخل ہے جسے مہتم بالشان ہونے کے سبب جدا ذکر فرمایا، جس طرح آیہ کریمہ :

"وَالَّذِیْنَ یُؤْمِنُوْنَ بِمَآ اُنْزِلَ اِلَیْکَ وَمَآ اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِکَ ۚ وَبِالْاٰخِرَۃِ ھُمْ یُوْقِنُوْنَ ؕ" ۴

اور وہ کہ ایمان لائیں اس پر جو اے محبوب تمہاری طرف اترا اور جو تم سے پہلے اترا اور آخرت پر یقین رکھیں (ت)

میں اسے تین بار ذکر فرمایا کہ وہ جو قرآن عظیم پر ایمان لاتے ہیں اور اس سے پہلے کتابوں पर بھی اور آخرت کا یقین رکھتے ہیں، آخرت پر ایمان قرآن عظیم پر ایمان میں آگیا، پھر اگلی کتابوں پر ایمان میں آیا کہ سب میں اس کا ذکر ہے، تیسری بار اسے پھر جدا ذکر فرمایا یو ہیں یہاں و لہذا جا بجا صرف ایمان باللہ و عمل صالح پر ایسے وعدے فرمائے یوم آخرت کا ذکر نہ فرمایا مثلا سورہ طلاق میں :

"وَ مَنْ یُؤْمِنْ بِاللّٰهِ وَ یَعْمَلْ صَالِحًا یُدْخِلْهُ جو اللہ پر ایمان لائے اور نیک کام کرے اللہ انہیں جنتوں میں جَنّٰتٍ تَجْرِیْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِیْنَ لے جائے گا جس کے نیچے نہریں جاری ہیں ہمیشہ ان میں فِیْهَا اَبَدًاؕ قَدْ اَحْسَنَ اللّٰهُ لَهٗ رِزْقًاؕ " ۵ رہیں، بیشک اللہ نے ان کے لئے اچھا رزق لکھا ہے۔(ت)

۱ القرآن الکریم ۲۹/۴۸ ۲ القرآن الکریم ۳۶/۳-۱ ۳ القرآن الکریم ۱/۶۳ ۴ القرآن الکریم ۴/۲ ۵ القرآن الکریم ۱۱/۶۵

Similarly, in Surah At-Taghabun, faith in Allah includes belief in all essentials like books, messengers, angels, the Day of Judgment, etc. Thus, the essence of the blessed verse is that whether it be Jews, Christians, or Sabians, whoever embraces Islam with all its religious essentials (accepting the Great Quran as the Word of Allah, and Muhammad—may the blessings and peace of Allah Almighty be upon him—as the true Messenger of Allah and the Finality of Prophets, as all religious essentials are contained therein, as long as they do not perform any word or deed contrary to this affirmation) and does good deeds (meaning according to the pure Muhammadan Sharia because having accepted him as the Finality of Prophets, any action contrary to his Sharia is abrogated or rejected), they shall have no fear or grief. In summary, the blessing is not exclusive to those individuals already identified as Muslims; rather, anyone from any religion or nation who accepts Islamic beliefs and follows the Muhammadan Sharia shall have no fear or grief. So, this blessed verse is analogous to this other verse:

"So if they believe as you have believed, then they are rightly guided."[1] | O Muslims! If the Jews and Christians also believe in all the things that you believe in, they too will find the right path.

This is the meaning of this verse. Let the denier think where his false doubt has gone now. Let Muslims see how the very verse that refutes him is used by him as his proof. If this is not prejudice, then what a severe deception by the cursed Iblis it is! And refuge is sought with Allah, the Lord of the worlds.

Verse 2: It is a severe trickery, even akin to distortion of the Word of Allah, to show this verse while hiding the verse immediately preceding it, which clearly states the meaning. That blessed verse is this:

"Say, 'O People of the Scripture, you are [standing] on nothing until you uphold [the law of] the Torah, the Gospel, and what has been revealed to you from your Lord.' And that which has been revealed to you from your Lord will surely increase many of them in transgression and disbelief. So do not grieve over the disbelieving people."[2] | O Beloved! Say to those Jews and Christians: O People of the Book! You are on absolute falsehood until you uphold the Torah and the Gospel and what has been sent down to you from your Lord. And O Beloved! Indeed, that which has been sent down to you from your Lord will increase many of them in rebellion and disbelief. So do not grieve over the disbelieving people.

The Great Quran states that the Jews and Christians are on absolute falsehood as long as they do not uphold the Torah and the Gospel and...

[1] Al-Quran Al-Karim 2/137 [2] Al-Quran Al-Karim 5/68

फ़तावा रज़विया - जिल्द १४

इसी तरह सूरह तग़ाबुन में, संक्षेप में अल्लाह पर ईमान लाने में सभी आवश्यक बातें जैसे किताबों, रसूलों, फ़रिश्तों, क़यामत आदि पर ईमान लाना शामिल है। तो इस पवित्र आयत का सार यह है कि यहूदी, ईसाई, साबी कोई भी हो, जो इस्लाम की सभी आवश्यक बातों को अपनाए (महान क़ुरआन को अल्लाह का कलाम, मुहम्मद सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम को अल्लाह का सच्चा रसूल और खातमुन नबिय्यीन माने क्योंकि धर्म की सभी आवश्यक बातें इसमें आ गई हैं, जब तक कि वह कोई ऐसा वचन या कर्म न करे जो इस पुष्टि के विपरीत हो) और नेक काम करे (यानी शरीयत-ए-मुतहहरा-ए-मुहम्मदिया के अनुसार, क्योंकि जब उसने उन्हें खातमुन नबिय्यीन मान लिया, तो उनकी शरीयत के विरुद्ध जो काम भी है वह मंसूख़ या अस्वीकार्य है), उन पर कोई भय और दुःख नहीं होगा। संक्षेप में यह कि यह आशीर्वाद केवल उन व्यक्तियों के लिए विशेष नहीं है जो पहले से मुस्लिम हैं, बल्कि कोई भी हो, किसी भी धर्म और राष्ट्र का हो, जो इस्लामी अक़ीदे माने और शरीयत-ए-मुहम्मदी पर चले, उस पर कोई भय और दुःख नहीं होगा। तो यह पवित्र आयत इस आयत के समान है कि:

"फिर अगर वे उसी तरह ईमान लाएं जैसा तुम ईमान लाए हो, तो वे हिदायत पा गए।"[1] | हे मुसलमानो! अगर यहूदी और ईसाई भी उन तमाम बातों पर ईमान ले आएं जिन पर तुम्हारा ईमान है, तो वे भी राह पा जाएंगे।

यह इस आयत का अर्थ है। इनकार करने वाला सोचे कि अब उसका झूठा संदेह कहां गया। मुसलमान देखें कि जो आयत उसका खंडन करती है, उसी को उसने अपना प्रमाण बनाया। यदि यह पक्षपात नहीं है तो धिक्कार है इबलीस का कैसा गहरा धोखा है! और अल्लाह की शरण मांगते हैं जो तमाम जहानों का रब है।

आयत २: यह एक बड़ी चालाकी, बल्कि अल्लाह के कलाम में हेर-फेर (तहरीफ़) के समान है कि इस आयत को दिखाना और इसके ठीक ऊपर वाली आयत को छिपाना जो अर्थ को स्पष्ट कर रही है, वह पवित्र आयत यह है:

"कहो, 'ऐ अहले किताब! तुम किसी चीज़ पर नहीं हो जब तक तुम तौरात और इंजील को और जो कुछ तुम्हारे रब की ओर से तुम्हारी तरफ नाज़िल किया गया है, उसे कायम न करो।' और जो कुछ तुम्हारे रब की ओर से तुम्हारी तरफ नाज़िल किया गया है, वह उनमें से बहुतों की सरकशी और कुफ़्र को ही बढ़ाएगा। तो तुम उन काफिरों पर रंज न करो।"[2] | हे महबूब! उन यहूदियों और ईसाइयों से

फरमा दो कि हे किताब वालो! तुम कोरी गुमराही पर हो जब तक कि तुम तौरात और इंजील और जो कुछ तुम्हारे रब की ओर से तुम्हारी तरफ उतरा था, उसे कायम न करो। और हे महबूब! बेशक उनमें से बहुतों के लिए वह (कुरान) जो तुम्हारे रब की तरफ से तुम्हारी ओर उतरा है, उनकी सरकशी और कुफ्र को ही बढ़ाएगा। तो तुम इन काफिरों पर गम न खाओ।

महान क़ुरआन कहता है कि यहूदी और ईसाई जब तक तौरात और इंजील को कायम न करें, वे निरा बातिल (झूठ) पर हैं और...

[1] अल-कुरान अल-करीम २/१३७ [2] अल-कुरान अल-करीम ५/६८

اسی طرح سورہ تغابن میں بالجملہ ایمان باللہ میں سب ضروریات کتابوں، رسولوں، فرشتوں، قیامت وغیرہ پر ایمان لانا داخل ہے، تو آیت کریمہ کا حاصل یہ ہے کہ یہود نصاریٰ، صابی کوئی بھی ہو جو تمام ضروریات دین پر اسلام لائے، (قرآن عظیم کو کلام اللہ، محمد صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کو سچا رسول اللہ اور خاتم النبیین مانے کہ سب ضروریات دین اس میں آگئے، جب تک وہ کوئی قول یا فعل منافی تصدیق نہ کرے) اور نیک کام کرے (یعنی شریعت مطہرہ محمدیہ کے مطابق کیونکہ ان کو خاتم النبیین مان چکا تو جو کام ان کی شریعت کے خلاف ہے منسوخ یا مردود ہے) اس پر کچھ خوف و غم نہیں، خلاصہ یہ کہ نعمت کچھ انھیں اشخاص مسلمین کے لئے خاص نہیں بلکہ کوئی بھی ہو کسی بھی مذہب وملت کا ہو جو اسلامی عقیدے مانے اور شریعت محمدی پر چلے اس پر کچھ خوف و غم نہیں تو آیہ کریمہ اس آیت کی نظیر ہے کہ:

"فَاِنْ اٰمَنُوْا بِمِثْلِ مَآ اٰمَنْتُمْ بِهٖ فَقَدِ اهْتَدَوْا ۚ" 1 | اے مسلمانو! اگر یہود و نصاریٰ بھی ان تمام باتوں پر ایمان لے آئیں جن پر تمھارا ایمان ہے تو وہ بھی راہ پاجائیں،

یہ مطلب اس آیت کا ہے، منکر سوچے کہ اب اس کا باطل شبہ کدھر گیا، مسلمان دیکھیں کہ جو آیت اس کار دے اسی کو اپنی سند بنایا، یہ اگر تعصب نہیں تو ابلیس لعین کا کیسا سخت دھوکا ہے، والعیاذ باللہ رب العلمین۔ آیت ۲: ایک سخت چالاکی بلکہ کلام اللہ میں تحریف کے قبیل سے ہے اس آیت کو دکھانا اور اس سے متصل اوپر کی آیت کا چھپانا جو مطلب صاف فرمارہی ہے وہ آیہ کریمہ یہ ہے:

"قُلْ یٰۤاَهْلَ الْكِتٰبِ لَسْتُمْ عَلٰى شَیْءٍ حَتّٰى تُقِیْمُوا التَّوْرٰىةَ وَالْاِنْجِیْلَ وَمَاۤ اُنْزِلَ اِلَیْكُمْ مِّنْ رَّبِّكُمْؕ وَلَیَزِیْدَنَّ كَثِیْرًا مِّنْهُمْ مَّاۤ اُنْزِلَ اِلَیْكَ مِنْ رَّبِّكَ طُغْیَانًا وَّكُفْرًاۚ فَلَا تَاْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْكٰفِرِیْنَ ﴿۶۸﴾" 2 | اے محبوب! ان یہود و نصاریٰ سے فرمادو کہ اے کتاب والو! تم نرے باطل پر ہو جب تک توریت و انجیل اور جو کچھ تمہارے رب سے تمہاری طرف اترا تھا اسے قائم نہ کرو، اور اے محبوب! بیشک ان میں بہتوں کو اس قرآن سے سرکشی اور کفر بڑھے گا تو تم ان کافروں کا غم نہ کھاؤ،

قرآن عظیم فرماتا ہے کہ یہود و نصاریٰ جب تک توریت وانجیل کو قائم نہ کریں نرے باطل پر ہیں اور

1 القرآن الکریم ۲/ ۱۳۷ 2 القرآن الکریم ۵/ ۶۸

Fatawa Rizvia Volume 14 (14)

A person who rebels against the Quran and becomes a disbeliever by not believing in Muhammad, the Messenger of Allah (peace and blessings of Allah be upon him)—his rebellion against the Great Quran is obvious and clear. Furthermore, he has not upheld the Torah and the Gospel either, because they also contained glad tidings of the Noble Presence (peace and blessings of Allah be upon him). Allah Almighty says:

Arabic	Urdu Translation
"Those who follow the Messenger, the unlettered Prophet, whom they find written [i.e., mentioned] with them in the Torah and the Gospel..." [1]	"I shall write My mercy for those who follow the Messenger, the unlettered Prophet, whom they find written with them in the Torah and the Gospel."

And He says:

Arabic	Urdu Translation
"Muhammad is the Messenger of Allah; and those with him are forceful against the disbelievers, merciful among themselves..." [2]	"Muhammad is the Messenger of Allah, and those with him are stern against the disbelievers and soft-hearted among themselves (up to the saying of the Almighty) this description of theirs is in the Torah and their praise is in the Gospel." (T)

And He mentions the saying of 'Isa (Jesus), peace be upon him:

Arabic	Urdu Translation
"...giving glad tidings of a messenger to come after me whose name is Ahmad." [3]	"I have come giving glad tidings of that Messenger whose holy name is Ahmad."

So, whoever does not believe in Ahmad (peace and blessings of Allah be upon him) has not upheld the Torah and the Gospel but has thrown them away, and has rebelled against the Great Quran. And Allah Almighty says that he is a disbeliever, so how can he be included in faith? For a person of justice, the very verse that the denier recited and the corresponding verse that he left out are sufficient. From among hundreds, listen to a few more as a blessing.

Verse 3: In the noble verse "Those who follow the Messenger, the unlettered Prophet" [4], after mentioning the noble attributes of the Presence, He says:

[1] Al-Quran al-Karim 7/157 [2] Al-Quran al-Karim 48/29 [3] Al-Quran al-Karim 61/6 [4] Al-Quran al-Karim 7/157

फ़तावा रिज़विया जिल्द 14 (14)

कुरआन से सरकशी करके काफ़िर जो व्यक्ति मुहम्मद रसूलुल्लाह (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) को न माने, उसका कुरआन अज़ीम से सरकशी करना तो ज़ाहिर और वाज़ेह (स्पष्ट) है, और उसने तौरेत और इंजील को भी कायम नहीं किया क्योंकि उनमें भी हुज़ूर अकदस (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) की बशारतें (शुभ समाचार) थीं, अल्लाह तआला फ़रमाता है:

अरबी	**उर्दू अनुवाद**
"जो लोग रसूल, नबी-ए-उम्मी की पैरवी करते हैं, जिसे वे अपने पास तौरेत और इंजील में लिखा हुआ पाते हैं..." [1]	"मैं अपनी रहमत उनके लिए लिखूँगा, जो पैरवी करेंगे रसूल नबी-ए-उम्मी की जिसे अपने पास लिखा हुआ पाएँगे तौरेत व इंजील में।"

और फ़रमाता है:

अरबी	**उर्दू अनुवाद**
"मुहम्मद अल्लाह के रसूल हैं और उनके साथ वाले काफ़िरों पर सख्त हैं और आपस में नरम दिल..." [2]	"मुहम्मद अल्लाह के रसूल हैं और उनके साथ वाले काफ़िरों पर सख्त हैं और आपस में नरम दिल (अल्लाह के कौल तक) उनका यह वस्फ (गुण) तौरेत में है और उनकी सना (प्रशंसा) इंजील में है।" (त)

और ईसा अलैहिस्सलाम का कौल ज़िक्र फ़रमाता है:

अरबी	**उर्दू अनुवाद**
"...एक रसूल की बशारत देने वाला जो मेरे बाद आएगा जिसका नाम अहमद है।" [3]	"मैं बशारत (शुभ समाचार) देता आया हूँ उन रसूल की जिनका पाक नाम अहमद है।"

तो जिसने अहमद (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) को न माना उसने तौरेत व इंजील कायम न की बल्कि फेंक दी, और कुरआन अज़ीम से सरकश हुआ, और अल्लाह तआला फ़रमाता है कि वो काफ़िर है फिर ईमान में कैसे शामिल हो सकता है, इन्साफ़ वाले के लिए वही आयत जो मुन्किर (इनकार करने वाले) ने पढ़ी और बराबर की आयत जो उसने छोड़ दी, किफ़ायत करती हैं। सैंकड़ों में से तबर्रुक के तौर पर दो-चार और सुन लीजिये।

आयत 3: आयत-ए-करीमा "अल्लज़ीना यत्तबिऊनर रसूलोन नबिय्युल उम्मीया" [4] में हुज़ूर के औसाफ़-ए-करीमा (महान गुणों) के ज़िक्र के बाद फ़रमाता है:

[1] अल-कुरआन अल-करीम 7/157 [2] अल-कुरआन अल-करीम 48/29 [3] अल-कुरआन अल-करीम 61/6 [4] अल-कुरआन अल-करीम 7/157

पेज 703 का 712

قرآن سے سرکشی کرکے کافر جو شخص محمد رسول اللہ صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کو نہ مانے اس کا قرآن عظیم سے سرکشی کرنا تو ظاہر و واضح، اور اس نے توریت وانجیل بھی قائم نہ کی کہ ان میں بھی حضور اقدس صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کی بشارتیں تھیں، اللہ تعالٰی فرماتا ہے:

عربی	اردو ترجمہ
اَلَّذِیْنَ یَتَّبِعُوْنَ الرَّسُوْلَ النَّبِیَّ الْاُمِّیَّ الَّذِیْ یَجِدُوْنَہٗ مَکْتُوْبًا عِنْدَھُمْ فِی التَّوْرٰىۃِ وَالْاِنْجِیْلِ " 1	میں اپنی رحمت ان کے لئے لکھوں گا، جو پیروی کریں گے رسول نبی امی کی جسے اپنے پاس لکھا ہوا پائیں گے توریت وانجیل کی ۔

اور فرماتا ہے:

عربی	اردو ترجمہ
"مُحَمَّدٌ رَّسُوْلُ اللّٰہِ وَالَّذِیْنَ مَعَہٗٓ اَشِدَّآءُ عَلَی الْکُفَّارِ رُحَمَآءُ بَیْنَھُمْ " 2	محمد اللہ کے رسول ہیں اور ان کے ساتھ والے کافروں پر سخت ہیں اور آپس میں نرم دل (الی قولہ تعالٰی) ان کا یہ وصف توریت میں ہے اور ان کی ثناء ہے انجیل میں ۔ (ت)

اور عیسٰی علیہ الصلوٰۃ والسلام کا قول ذکر فرماتا ہے:

عربی	اردو ترجمہ
"مُبَشِّرًاۢ بِرَسُوْلٍ یَّاْتِیْ مِنْۢ بَعْدِی اسْمُہٗٓ اَحْمَدُ ؕ " 3	میں بشارت دیتا آیا ہوں ان رسول کی جن کا نام پاک احمد ہے۔

تو جس نے احمد صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کو نہ مانا اس نے توریت وانجیل قائم نہ کی بلکہ پھینک دی ، اور قرآن عظیم سے سرکش ہوا، اور اللہ تعالیٰ فرماتا ہے کہ وہ کافر ہے پھر ایمان میں کیونکر شامل ہو سکتا ہے، انصاف والے کے لئے خود وہی آیت کہ منکر نے پڑھی اور برابر کی آیت کہ اس نے چھوڑ دی ، کفایت کرتی ہیں صدہا میں سے تبرکاً دوچار اور سن لیجئے۔

آیت ۳: آیہ کریمہ " اَلَّذِیْنَ یَتَّبِعُوْنَ الرَّسُوْلَ النَّبِیَّ الْاُمِّیَّ " 4 میں حضور کے اوصاف کریمہ ذکر کے فرماتا ہے:

1 القرآن الکریم ۷/ ۱۵۷ 2 القرآن الکریم ۴۸/ ۲۹ 3 القرآن الکریم ۶۱/ ۶ 4 القرآن الکریم ۷/ ۱۵۷

Fatawa Razawiyya Volume (14)

"So those who believe in him, honor him, assist him and follow the light which has been sent down with him - those are the successful." So those who believed in this Ummi Prophet, honored him, helped him, and followed the light that was sent down with him, they are the ones who attain success.

It is proven that as long as one does not believe in Muhammad (peace and blessings of Allah be upon him) and does not honor him, he will never attain success, no matter what good deeds he may perform according to his own estimation. Verse 4: Contiguous to this, He says: "Say, [O Muhammad], 'O mankind, indeed I am the Messenger of Allah to you all, [from Him] to whom belongs the dominion of the heavens and the earth. There is no deity except Him; He gives life and causes death.' So believe in Allah and His Messenger, the unlettered prophet, who believes in Allah and His words, and follow him that you may be guided." O Beloved! You say: O people! I am the Messenger of Allah to all of you, He to whom belongs the kingdom of the heavens and the earth, there is no true god except Him, He gives life and causes death. So believe in Allah and His Messenger, the Ummi Prophet, who believes in Allah and His words, and follow him so that you may be guided.

It became evident that guidance is dependent on believing in the Ummi Prophet (peace and blessings of Allah be upon him). One who does not believe in him is not guided, and when there is no guidance, where is faith? Thus, how can such a person be included in [the category of] "Whoever believes in Allah and the Last Day" (meaning one who believes in Allah and the Day of Judgment with a true heart - Translator)? Verse 5: "Indeed, those who disbelieve in Allah and His messengers and wish to discriminate between Allah and His messengers and say, 'We believe in some and disbelieve in others,' and wish to adopt a way in between - Those are the disbelievers, truly. And We have prepared for the disbelievers a humiliating punishment. And those who believe in Allah..." Indeed, those who deny Allah and His Messengers and want to create division between Allah and His Messengers, and say that we will believe in some and deny others, and want to find a middle path between total faith and total disbelief - those are the true and absolute disbelievers. And We have prepared for the disbelievers...

1 Al-Quran Al-Kareem 7/157 2 Al-Quran Al-Kareem 7/158 3 Al-Quran Al-Kareem 5/69

फ़तावा रज़विया जिल्द (१४)

"अतः जो लोग उन (नबी) पर ईमान लाए, उनकी ताज़ीम (सम्मान) की, उनकी सहायता की और उस प्रकाश (नूर) का अनुसरण किया जो उनके साथ उतारा गया है, वही लोग सफल होने वाले हैं।" तो जो इस उम्मी नबी पर ईमान लाए और उनकी ताज़ीम व मदद की और उस नूर के पैरोकार हुए जो उनके साथ उतारा गया, वही लोग फ़लाह (सफलता) पाने वाले हैं।

साबित हुआ कि जब तक मुहम्मद (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) पर ईमान न लाए और उनकी ताज़ीम न करे, वह कभी भी फ़लाह नहीं पाएगा, चाहे वह अपने ज़ोम (अनुमान) में कितने ही नेक अमल क्यों न रखता हो। आयत ४: इसके साथ ही अल्लाह फ़रमाता है: "ऐ महबूब! तुम फ़रमा दो कि ऐ लोगो! मैं तुम सब की तरफ़ अल्लाह का रसूल हूँ, वह जिसकी ज़मीन और आसमानों में बादशाही है, उसके सिवा कोई सच्चा माबूद नहीं, वही जिलाता और मारता है, तो ईमान लाओ अल्लाह और उसके रसूल उम्मी नबी पर जो अल्लाह और उसके कलामों पर ईमान लाता है और उसकी पैरवी करो ताकि तुम्हें हिदायत हो।" ऐ महबूब! तुम फ़रमा दो कि ऐ लोगो! मैं तमाम आदमियों की तरफ़ अल्लाह का रसूल हूँ, वह कि ज़मीन और आसमान में उसी की बादशाही है, उसके सिवा कोई सच्चा माबूद नहीं, वही जिलाए और मारे, तो ईमान लाओ अल्लाह और उसके रसूल उम्मी नबी पर कि जो अल्लाह और उसके कलामों पर ईमान लाता है और उसकी पैरवी करो कि तुम्हें हिदायत (मार्गदर्शन) मिले।

मालूम हुआ कि हिदायत तो नबी-ए-उम्मी (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) के मानने पर मौकूफ़ (निर्भर) है। जो उनको न माने उसे हिदायत नहीं, और जब हिदायत नहीं तो ईमान कहाँ? तो वह "मन आमना बिल्लाहि वल यौमिल आख़िर" (जो कोई सच्चे दिल से अल्लाह और क़यामत पर ईमान लाए - अनुवादक) में कैसे आ सकता है। आयत ५: "बेशक जो अल्लाह और उसके रसूलों का इंकार करते हैं और चाहते हैं कि अल्लाह और उसके रसूलों में जुदाई डाल दें, और कहते हैं कि हम कुछ पर ईमान लाएंगे और कुछ का इंकार करेंगे, और चाहते हैं कि ईमान और कुफ़्र के बीच का कोई रास्ता निकालें - वही पूरे पक्के काफ़िर हैं। और हमने काफ़िरों के लिए अपमानजनक अज़ाब तैयार कर रखा है। और जो लोग अल्लाह पर ईमान लाए..." बेशक जो इंकार करते हैं अल्लाह और उसके रसूलों का और चाहते हैं कि अल्लाह और उसके रसूलों में जुदाई डाल दें, और कहते हैं कि हम किसी पर ईमान लाएंगे और किसी के मुनकिर (इनकारी) होंगे, और चाहते हैं कि सब पर ईमान और सब से कुफ़्र के बीच में कोई रास्ता निकालें वही पूरे पक्के काफ़िर हैं, और हमने काफ़िरों के लिए...

१ अल-क़ुरान अल-करीम ७/१५७ २ अल-क़ुरान अल-करीम ७/१५८ ३ अल-क़ुरान अल-करीम ५/६९

فتاویٰ رضویہ جلد چہار دہم (۱۴)

"فَالَّذِیْنَ اٰمَنُوْا بِهٖ وَعَزَّرُوْهُ وَنَصَرُوْهُ وَاتَّبَعُوا النُّوْرَ الَّذِیْۤ اُنْزِلَ مَعَهٗۤ ۙ اُولٰٓىٕكَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ ﴿۱۵۷﴾" تو جو اس نبی امی پر ایمان لائے اور اس کی تعظیم ومدد کی اور اس نور کے پیرو ہوئے جو اس کے ساتھ اتارا گیا وہی لوگ فلاح پانے والے ہیں۔

ثابت ہوا کہ جب تک محمد صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم پر ایمان نہ لائے اور ان کی تعظیم نہ کرے ہرگز فلاح نہ پائے گا اگرچہ اپنے زعم میں کیسے ہی نیک عمل رکھتا ہو۔ آیت ۴ : اس کے متصل فرماتا ہے: "قُلْ یٰۤاَیُّهَا النَّاسُ اِنِّیْ رَسُوْلُ اللّٰهِ اِلَیْكُمْ جَمِیْعَا ۨ الَّذِیْ لَهٗ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۚ لَاۤ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ یُحْیٖ وَیُمِیْتُ ۪ فَاٰمِنُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهِ النَّبِیِّ الْاُمِّیِّ الَّذِیْ یُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَكَلِمٰتِهٖ وَاتَّبِعُوْهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُوْنَ ﴿۱۵۸﴾" اے محبوب ! تم فرمادو کہ اے لوگو ! میں تمام آدمیوں کی طرف اللہ کا رسول ہوں وہ کہ زمین و آسمان میں اسی کی بادشاہی ہے اس کے سوا کوئی سچا معبود نہیں وہی جلائے اور مارے، تو ایمان لاؤ اللہ اور اس کے رسول نبی امی پر کہ اللہ اور اس کے کلاموں پر ایمان لاتا ہے اور اس کی پیروی کرو کہ تمھیں ہدایت ہو،

معلوم ہوا کہ ہدایت تو نبی امی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کے ماننے پر موقوف ہے جو ان کو نہ مانے اسے ہدایت نہیں، اور جب ہدایت نہیں ایمان کہاں، تو "مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْیَوْمِ الْاٰخِرِ" (جو کوئی سچے دل سے اللہ اور قیامت پر ایمان لائے۔ت) میں کیونکر آسکتا ہے۔ آیت ۵ : اِنَّ الَّذِیْنَ یَكْفُرُوْنَ بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖ وَ یُرِیْدُوْنَ اَنْ یُّفَرِّقُوْا بَیْنَ اللّٰهِ وَ رُسُلِهٖ وَ یَقُوْلُوْنَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَّ نَكْفُرُ بِبَعْضٍ ۙ وَّ یُرِیْدُوْنَ اَنْ یَّتَّخِذُوْا بَیْنَ ذٰلِكَ سَبِیْلًا ﴿۱۵۰﴾ اُولٰٓىٕكَ هُمُ الْكٰفِرُوْنَ حَقًّا ۚ وَاَعْتَدْنَا لِلْكٰفِرِیْنَ عَذَابًا مُّهِیْنًا ﴿۱۵۱﴾ وَ الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ بیشک جو انکار کرتے ہیں اللہ اور اس کے رسولوں کا اور چاہتے ہیں کہ اللہ اور اس کے رسولوں میں جدائی ڈال دیں، اور کہتے ہیں کہ ہم کسی پر ایمان لائیں گے اور کسی کے منکر ہوں گے، اور چاہتے ہیں

کہ سب پر ایمان اور سب سے کفر کے بیچ میں کوئی راستہ نکالیں وہی پورے پکے کافر ہیں، اور ہم نے کافروں

| ...and His Messengers and do not differentiate between any of them, it | ...He has prepared for them a humiliating punishment. And those who | | is they whom He will soon give their rewards; and Allah is Ever- | believed in Allah and all His Messengers and did not create a division | | Forgiving, Most Merciful. [1] | between them by rejecting some and believing in others, Allah will soon | | | give them their rewards; and Allah is All-Forgiving, Most Merciful. |

This noble verse has clearly stated that one who creates a division in faith between Allah and His Messengers is a confirmed disbeliever (kafir). And that whoever believes in all of them but rejects even one is a rejecter of Allah and all the Messengers, and is just as confirmed an open disbeliever. It is not that those who believe in all are Muslims and those who reject all are disbelievers, while those who believe in some and reject others are something else; no, no, they too are complete disbelievers like the rejectors of all. No middle path can ever be found.

Verse 6:

| "Indeed, the religion in the sight of Allah is Islam. And those who | Indeed, the religion in the sight of Allah is Islam. Those who were | | were given the Scripture did not differ except after knowledge had | given the Scripture (Jews and Christians) deliberately and out of | | come to them, out of mutual envy. And whoever disbelieves in the | rebelliousness opposed it. And whoever disbelieves in the signs of | | verses of Allah, then indeed, Allah is swift in account. So if they | Allah, then have no worry, Allah is swift in taking account. So if | | dispute with you, say, 'I have submitted my face to Allah, and those | they dispute with you, say, 'I and my followers have submitted to | | who follow me [have done so too].' And say to those who were given | Allah.' And say to those who were given the Scripture and to the | | the Scripture and to the unlettered, 'Have you submitted yourselves?' | unlettered, 'Have you submitted yourselves to Islam?' If they submit, | | If they submit, then they are rightly guided; but if they turn away, | then they have found the way; but if they turn away, then your duty | | then upon you is only the delivery [of the message]. And Allah is All- | is only to convey [the message]. And Allah is watching His servants. | | Seer of [His] servants." [2] | |

Verse 7: "And whoever desires a religion other than Islam, it will never be accepted from him, and in the Hereafter, he will be among the losers." [3] Whoever seeks a religion other than Islam, it will never be accepted from him, and in the Hereafter, he will be in loss.

[1] Al-Quran Al-Kareem 4/150 to 152 [2] Al-Quran Al-Kareem 3/19-20 [3] Al-Quran Al-Kareem 3/85

| ...और उसके रसूलों और उनमें से किसी के बीच फ़र्क नहीं करते, उन्हें वह | ...उनके लिए ज़िल्लत का अज़ाब तैयार कर रखा है। और वे जो अल्लाह और | | जल्द ही उनके सवाब देगा; और अल्लाह माफ़ करने वाला, मेहरबान है। [1] | उसके सब रसूलों पर ईमान लाए और उनमें से किसी के इनकार और बाकी पर ईमान | | | से उनमें जुदाई न डाली, अनक़रीब अल्लाह उनको उनके सवाब देगा और अल्लाह | | | बख्शने वाला मेहरबान है। |

इस आयते करीमा ने साफ़ फ़रमा दिया कि अल्लाह और उसके रसूलों पर ईमान में जुदाई डालने वाला पक्का काफ़िर है, और यह कि जो उन सबको माने और एक ही का मुनकिर (इनकार करने वाला) हो वह अल्लाह और सब रसूलों का मुनकिर और वैसा ही पक्का खुला काफ़िर है। यह नहीं कि जो सबको मानें वे मुसलमान और जो सबसे मुनकिर वे काफ़िर, और ये जो बाज़ को मानते हैं और बाज़ के मुनकिर हैं कुछ और हों, नहीं नहीं ये भी कुल के मुनकिर की तरह पूरे काफ़िर हैं, बीच में कोई राह निकल ही नहीं सकती।

आयत 6:

| "बेशक अल्लाह के नज़दीक दीन इस्लाम ही है। और जिन्हें किताब दी गई | बेशक अल्लाह के नज़दीक दीन यही इस्लाम है। यहूद और नसारा ने जान-बूझकर | | थी, उन्होंने इल्म आ जाने के बाद आपसी सरकशी की वजह से ही इख्तिलाफ़ | सरकशी की राह से इसका ख़िलाफ़ किया। और जो अल्लाह की आयतों से काफ़िर | | किया। और जो अल्लाह की आयतों का इनकार करे, तो बेशक अल्लाह जल्द | हुआ बे-ग़म न हो, अल्लाह जल्द हिसाब लेने वाला है। अगर वे तुम से झगड़ें | | हिसाब लेने वाला है। फिर अगर वे तुम से झगड़ें, तो कह दो, 'मैंने अपना | तो फ़रमा दो कि 'मैं और मेरे पैरोकार तो सब अल्लाह के लिए इस्लाम लाए। | | मुँह अल्लाह के लिए झुका दिया और मेरे पीछे चलने वालों ने भी।' और जिन्हें | और यहूद, नसारा और मुशरिकों सब से कहो, 'क्या तुम मुसलमान होते हो?' | | किताब दी गई उनसे और अनपढ़ों से कहो, 'क्या तुमने भी इस्लाम क़ुबूल | अगर इस्लाम लाएँ तो राह पा जाएँ और मुँह फेर लें तो तुम पर सिर्फ| | किया?' तो अगर वे इस्लाम ले आएँ तो यक़ीनन हिदायत पा गए, और अगर वे | पहुँचा देना है और अल्लाह बंदों को देख रहा

है।" | | मुँह मोड़ लें, तो तुम्हारी ज़िम्मेदारी तो सिर्फ पैग़ाम पहुँचा देना है। और | | | अल्लाह बंदों को खूब देखने वाला है।" [2] | |

आयत 7: "और जो कोई इस्लाम के सिवा किसी और दीन की तलाश करेगा, वह उससे कभी स्वीकार नहीं किया जाएगा और आख़िरत में वह नुक़सान उठाने वालों में से होगा।" [3] जो इस्लाम के सिवा कोई और दीन चाहे, वह हरगिज़ क़बूल न फ़रमाया जाएगा, और उसे आख़िरत में ख़सारा (नुक़सान) रहेगा।

[1] अल-क़ुरान अल-करीम 4/150 से 152 [2] अल-क़ुरान अल-करीम 3/19-20 [3] अल-क़ुरान अल-करीम 3/85

| وَرُسُلِهٖ وَلَمْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ أُولَـٰئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ | کے لئے ذلت کا عذاب تیار کر رکھا ہے اور وہ جو اللہ اور اس کے | | أُجُورَهُمْ ۗ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ۝ 1 | سب رسولوں پر ایمان لائے اور ان میں کسی کے انکار اور باقی | | | پر ایمان سے ان میں جدائی نہ ڈالی عنقریب اللہ ان کو ان کے | | | ثواب دے گا اور اللہ بخشنے والا مہربان ہے۔ |

اس آیت کریمہ نے صاف فرمادیا کہ اللہ اور اس کے رسولوں پر ایمان میں جدائی ڈالنے والا پکا کافر ہے، اور یہ کہ جو ان سب کو مانے اور ایک ہی کا منکر ہو وہ اللہ اور سب رسولوں کا منکر اور ویساہی پکا کھلا کافر ہے، یہ نہیں کہ جو سب کو مانیں وہ مسلمان اور جو سب سے منکر وہ کافر، اور یہ جو بعض کو مانتے ہیں اور بعض کے منکر ہیں کچھ اور ہوں، نہیں نہیں یہ بھی کل کے منکر کی طرح پورے کافر ہیں بیچ میں کوئی راہ نکل ہی نہیں سکتی۔

آیت ۶:

| "اِنَّ الدِّيْنَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُ ۗ وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا | بیشک اللہ کے نزدیک دین یہی اسلام ہے یہود و نصاری نے | | الْكِتٰبَ اِلَّا مِنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًاۢ بَيْنَهُمْ ؕ وَمَنْ يَّكْفُرْ بِاٰيٰتِ | دانستہ براہ سرکشی اس کا خلاف کیا اور جو اللہ کی آیتوں سے کافر | | اللّٰهِ فَاِنَّ اللّٰهَ سَرِيْعُ الْحِسَابِ ۝ فَاِنْ حَآجُّوْكَ فَقُلْ اَسْلَمْتُ | ہوا بے غم نہ ہو اللہ جلد حساب لینے والا ہے، اگر وہ تم سے | | وَجْهِيَ لِلّٰهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِ ؕ وَقُلْ لِّلَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ وَالْاُمِّيّٖنَ | جھگڑیں تو فرما دو کہ میں اور میرے پیرو تو سب اللہ کے لئے | | ءَاَسْلَمْتُمْ ؕ فَاِنْ اَسْلَمُوْا فَقَدِ اهْتَدَوْا ۚ وَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا عَلَيْكَ | اسلام لائے اور یہود و نصاری و مشرکین

سب سے کہو کیا تم | | الْبَلٰغُ ؕ وَاللّٰهُ بَصِيْرٌۢ بِالْعِبَادِ ۝ 2 | مسلمان ہوتے ہو، اگر اسلام لائیں تو راہ پا جائیں اور منہ پھیر | | | دیں تو تم پر صرف پہنچادینا ہے اور اللہ بندوں کو دیکھ رہا ہے۔ |

آیت ۷: "وَمَنْ يَّبْتَغِ غَيْرَ الْاِسْلَامِ دِيْنًا فَلَنْ يُّقْبَلَ مِنْهُ ۚ وَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ ۝" 3 جو اسلام کے سوا کوئی اور دین چاہے وہ ہرگز قبول نہ فرمایا جائے گا، اور اسے آخرت میں خسارہ رہے گا

1 القرآن الکریم ۴/۱۵۰ تا ۱۵۲ 2 القرآن الکریم ۳/۱۹-۲۰ 3 القرآن الکریم ۳/۸۵

Fatawa Razawiyyah, Volume 14

Verse 8: "Those to whom We gave the Scripture know him as they know their own sons. But indeed, a party of them conceal the truth while they know [it]." 1 Translation: The Jews and Christians used to recognize Muhammad (peace and blessings of Allah be upon him) just as they recognize their own sons, and a group among them knowingly hides the truth.

And in the seventh part, it is stated after this: "Those who have lost their souls, they will not believe." 2 Translation: Those who have put their souls in loss do not believe in that recognized Prophet.

And in the first part, it was clearly stated: "And they used to pray for victory over those who disbelieved, but when there came to them that which they recognized, they disbelieved in it; so the curse of Allah is upon the disbelievers." 3 Translation: Before this, they used to seek victory over the disbelievers through the mediation of this Prophet. When that recognized [Prophet] arrived, they became deniers of him, so Allah's curse is upon the disbelievers.

Verse 9: "And We shall turn to whatever deeds they did and make them as scattered floating dust." 4 Translation: And whatever deeds they had done, We intended and turned them into scattered particles of fine dust. (T)

And He says: "You exhausted your pleasures during your worldly life..." 5 Translation: It will be said to them that you have finished your share of pure things in your worldly life. (T)

And He says: "...for him there is no share in the Hereafter." 6 Translation: Whoever took this bargain has no share in the Hereafter. (T)

1. Al-Quran Al-Karim 2/146
2. Al-Quran Al-Karim 6/12
3. Al-Quran Al-Karim 2/89
4. Al-Quran Al-Karim 25/23
5. Al-Quran Al-Karim 46/20
6. Al-Quran Al-Karim 2/102

फ़तावा रज़विया, जिल्द 14

आयत 8: "अल्लज़ीना आतैनाहुमुल किताबा यअ'रिफ़ूनहू कमा यअ'रिफ़ूना अब्नाअहुम व इन्ना फ़रीक़म मिन्हुम ल-यक्तुमूनल ह़क़्क़ा व हुम यअ'लमून।" 1 यहूद और नसारा (ईसाई) मुहम्मद ﷺ को वैसे ही पहचानते थे जैसे अपने बेटों को पहचानते हैं और उनमें से एक गिरोह जानबूझकर ह़क़ (सत्य) को छुपाता है।

और सातवें पारे में इसके बाद इस प्रकार फ़रमाया: "अल्लज़ीना ख़सिरू अनफ़ुसहुम फ़हुम ला युअ'मिनून।" 2 वे जिन्होंने अपनी जान को नुक़सान में डाला, वे उन पहचाने हुए नबी पर ईमान नहीं लाते।

और पहले पारे में साफ़ तौर पर फ़रमाया गया है: "व कानू मिन क़ब्लु यस्तफ़्तिहूना अलल-लज़ीना कफ़रू, फ़लम्मा जाअहुम मा अ'रफ़ू कफ़रू बिह़ी फ़-लअ'नतुल्लाहि अलल काफ़िरीन।" 3 इससे पहले इस नबी के वसीले से काफ़िरों पर फ़तह (जीत) मांगते थे, जब वह जाना-पहचाना तशरीफ़ लाया तो उससे मुनकिर हो बैठे(इनकार कर दिया), तो अल्लाह की लानत काफ़िरों पर।

आयत 9: "व क़दिमना इला मा अमिलू मिन अमलिन फ़-जअ़लनाहु हबाअम मन्सूरा।" 4 और जो कुछ उन्होंने काम किए थे, हमने इरादा फ़रमाकर उन्हें बारीक-बारीक ग़ुबार के बिखरे हुए ज़र्रे कर दिया। (त)

और फ़रमाता है: "अज़हबतुम तैयिबातिकुम फ़ी ह़यातिकुमुद दुनिया।" 5 उनसे फ़रमाया जाएगा कि तुम अपने हिस्से की पाक चीज़ें अपनी दुनिया की ज़िंदगी में फ़ना कर चुके(त)

और फ़रमाता है: "मा लहू फ़िल आख़िरति मिन ख़लाक़।" 6 जिसने यह सौदा लिया आख़िरत में उसका कुछ हिस्सा नहीं। (त)

1. अल-क़ुरान अल-करीम 2/146
2. अल-क़ुरान अल-करीम 6/12
3. अल-क़ुरान अल-करीम 2/89
4. अल-क़ुरान अल-करीम 25/23
5. अल-क़ुरान अल-करीम 46/20
6. अल-क़ुरान अल-करीम 2/102

فتاوٰی رضویہ، جلد چہارم (۱۴)

آیت ۸: "اَلَّذِیْنَ اٰتَیْنٰهُمُ الْكِتٰبَ یَعْرِفُوْنَهٗ كَمَا یَعْرِفُوْنَ اَبْنَآءَهُمْ ؕ وَ اِنَّ فَرِیْقًا مِّنْهُمْ لَیَكْتُمُوْنَ الْحَقَّ وَ هُمْ یَعْلَمُوْنَ ؕ " ۱ یہود و نصاریٰ محمد صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کو ایسا پہچانتے تھے جیسا اپنے بیٹوں کو پہچانتے ہیں اور ان میں ایک گروہ دانستہ حق کو چھپاتا ہے۔

اور ساتویں پارہ میں اس کے بعد یوں فرمایا: "اَلَّذِیْنَ خَسِرُوْۤا اَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا یُؤْمِنُوْنَ ۘ " ۲ وہ جنھوں نے اپنی جان خسارہ میں ڈالی وہ ان پہچاننے ہوئے نبی پر ایمان نہیں لاتے۔

اور پہلے پارہ میں صاف تر ارشاد ہوا: "وَ كَانُوْا مِنْ قَبْلُ یَسْتَفْتِحُوْنَ عَلَى الَّذِیْنَ كَفَرُوْا ۚ فَلَمَّا جَآءَهُمْ مَّا عَرَفُوْا كَفَرُوْا بِهٖ ۛ فَلَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الْكٰفِرِیْنَ ۘ " ۳ اس سے پہلے اس نبی کے وسیلہ سے کافروں پر فتح مانگتے تھے جب وہ جانا پہچانا تشریف لایا اس سے منکر ہو بیٹھے تو اللہ کی لعنت کافروں پر۔

آیت ۹: "وَ قَدِمْنَاۤ اِلٰى مَا عَمِلُوْا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنٰهُ هَبَآءً مَّنْثُوْرًا ۘ " ۴ اور جو کچھ انھوں نے کام کئے تھے ہم نے قصد فرما کر انھیں باریک باریک غبار کے بکھرے ہوئے ذرے کر دیا۔ (ت)

اور فرماتا ہے: "اَذْهَبْتُمْ طَیِّبٰتِكُمْ فِیْ حَیَاتِكُمُ الدُّنْیَا " ۵ ان سے فرمایا جائے گا کہ تم اپنے حصہ کی پاک چیزیں اپنی دنیا کی زندگی میں فنا کر چکے (ت)

اور فرماتا ہے: "مَا لَهٗ فِی الْاٰخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ ؕ " ۶ جس نے یہ سودا لیا آخرت میں اس کا کچھ حصہ نہیں۔ (ت)

۱ القرآن الکریم ۲/ ۱۴۶ ۲ القرآن الکریم ۶/ ۱۲ ۳ القرآن الکریم ۲/ ۸۹ ۴ القرآن الکریم ۲۵/ ۲۳ ۵ القرآن الکریم ۴۶/ ۲۰ ۶ القرآن الکریم ۲/ ۱۰۲

Fatawa Razviya, Volume 14

And He (Allah) says: "They will not be able to profit from anything of what they have earned. And Allah does not guide the disbelieving people." [1] They will not gain control over anything of their earnings, and Allah does not guide the disbelievers. (T)

And He says: "Indeed, Allah has forbidden them both to the disbelievers." [2] Undoubtedly, Allah has forbidden these two for the disbelievers. (T)

And He says: "Say, 'Who has forbidden the adornment of Allah which He has produced for His servants and the good [lawful] things of provision?' Say, 'They are for those who believe during the worldly life [but] exclusively for them on the Day of Resurrection.'" [3] You (O Prophet) say: "Who has forbidden the adornment of Allah which He brought forth for His servants and the pure sustenance?" You say: "It is for the believers in the life of this world, and it will be exclusively for them on the Day of Resurrection." (T)

And He says: "The example of those who disbelieve in their Lord is [that] their deeds are like ashes which the wind blows forcefully on a stormy day; they shall not be able to profit from anything of what they have earned. That is the extreme error." [4] The state of those who deny their Lord is such that their deeds are like ash upon which a fierce wind blows on a stormy day; nothing from what they earned remains in their hands. This is the far-reaching straying. (T)

The summary of these seven verses is that if a disbeliever does an apparently good deed, such as charity etc., its reward is given to them in this world itself. There is no share for it in the Hereafter; they will get nothing there. Eating and drinking in Paradise is forbidden for disbelievers. Pure sustenance and the means of adornment in the Hereafter are specifically for Muslims. Allah Almighty ruins the deeds of disbelievers in such a way that it is like dust motes flying in a sunbeam coming through a hole; when one tries to catch it, there is nothing. This is the example of the deeds of disbelievers, like some ash lying somewhere on a day of severe storm which is blown away by the gusts.

[1] Al-Quran al-Kareem 2/264 [2] Al-Quran al-Kareem 7/50 [3] Al-Quran al-Kareem 7/32 [4] Al-Quran al-Kareem 14/18 Page 707 of 712

फ़तावा-ए-रज़विया, जिल्द 14

और अल्लाह फ़रमाता है: "वे अपनी कमाई में से किसी चीज़ पर नियंत्रण नहीं पा सकेंगे। और अल्लाह काफ़िर लोगों को मार्गदर्शन नहीं देता।" [1] वे अपनी कमाई से किसी चीज़ पर अधिकार नहीं पा सकेंगे और अल्लाह काफ़िरों को हिदायत नहीं देता। (त)

और फ़रमाता है: "बेशक अल्लाह ने इन दोनों को काफ़िरों पर हराम कर दिया है।" [2] बेशक अल्लाह ने इन दोनों चीज़ों को काफ़िरों पर हराम किया है। (त)

और फ़रमाता है: "कह दीजिए, 'किसने अल्लाह की उस ज़ीनत (सौंदर्य) को हराम किया है जिसे उसने अपने बंदों के लिए निकाला है और पाक रिज़्क़ को?' कह दीजिए, 'वह दुनिया की ज़िंदगी में ईमान वालों के लिए है और क़यामत के दिन तो ख़ास उन्हीं के लिए है।'" [3] आप फ़रमा दीजिए कि किसने अल्लाह की उस ज़ीनत को हराम किया जो उसने अपने बंदों के लिए निकाली और पाक रिज़्क़? आप फ़रमा दीजिए कि वह दुनिया में ईमान वालों के लिए है और क़यामत में तो ख़ास उन्हीं के लिए है। (त)

और फ़रमाता है: "जिन लोगों ने अपने रब का इंकार किया, उनकी मिसाल ऐसी है कि उनके कर्म उस राख के समान हैं जिस पर आंधी के दिन हवा का ज़ोरदार झोंका चले; वे अपनी कमाई में से किसी चीज़ पर नियंत्रण नहीं पा सकेंगे। यही तो दूर की गुमराही है।" [4] अपने रब से मुनकिरों का हाल ऐसा है कि उनके काम राख के समान हैं, जिस पर आंधी के दिन हवा का सख़्त झोंका आया, सारी कमाई में से कुछ हाथ न लगा। यही दूर की गुमराही है। (त)

इन सातों आयतों का सार यह है कि काफ़िर अगर कोई ज़ाहिरी तौर पर नेक काम जैसे दान (सदाक़ह) आदि करे भी, तो उसका बदला उसे दुनिया ही में दे दिया जाता है, आख़िरत (परलोक) में उसका कोई हिस्सा नहीं है, वहां उनके हाथ कुछ नहीं आएगा। जन्नत का खाना-पीना काफ़िरों के लिए हराम है। पवित्र रिज़्क़ और ज़ीनत का सामान आख़िरत में ख़ास मुसलमानों के लिए है। अल्लाह तआला काफ़िरों के कर्मों को इस तरह बर्बाद कर देता है जैसे किसी छेद में से धूप आए तो उसमें धूल के कण उड़ते हुए दिखाई देते हैं लेकिन हाथ में लेने पर कुछ नहीं आता। काफ़िरों के कर्मों की यही मिसाल है कि तेज़ आंधी के दिन कहीं राख पड़ी हो जिसे आंधी के झोंके उड़ा ले जाएं।

[1] अल-क़ुरान अल-करीम 2/264 [2] अल-क़ुरान अल-करीम 7/50 [3] अल-क़ुरान अल-करीम 7/32 [4] अल-क़ुरान अल-करीम 14/18 पृष्ठ 707/712

اور فرماتا ہے: "لَا يَقْدِرُونَ عَلَىٰ شَيْءٍ مِّمَّا كَسَبُوا ۗ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ۝" ۱ اپنی کمائی سے کسی چیز پر قابو نہ پائیں گے اور اللہ کافروں کو ہدایت نہیں دیتا۔ (ت)

اور فرماتا ہے: "إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَهُمَا عَلَى الْكَافِرِينَ ۝" ۲ بیشک اللہ نے ان دونوں کو کافروں پر حرام کیا ہے۔ (ت)

اور فرماتا ہے: "قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ ۚ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ" ۳ تم فرماؤ کس نے حرام کی اللہ کی وہ زینت جو اس نے اپنے بندوں کے لئے نکالی اور پاک رزق، تم فرماؤ کہ وہ ایمان والوں کے لئے ہے دنیا میں اور قیامت میں تو خاص انہیں کی ہے۔ (ت)

اور فرماتا ہے: "مَّثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ ۖ أَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ ۖ لَّا يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلَىٰ شَيْءٍ ۚ ذَٰلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ ۝" ٤ اپنے رب سے منکروں کا حال ایسا ہے کہ ان کے کام جیسے راکھ کہ اس پر ہوا کا سخت جھونکا آیا آندھی کے دن میں ساری کمائی سے کچھ ہاتھ نہ لگا، یہی ہے دور کی گمراہی۔ (ت)

ان ساتوں آیتوں کا حاصل ارشاد یہ ہے کہ کافر اگر کوئی بظاہر نیک کام مثل تصدق وغیرہ کرے بھی تو اس کا بدلہ اسے دنیا ہی میں دے دیا جاتا ہے، آخرت میں اس کا کچھ حصہ نہیں وہاں انہیں کچھ ہاتھ نہ آئے گا، جنت کا کھانا پینا کافروں کے لئے حرام ہے، پاکیزہ رزق اور زینت کے سامان آخرت میں خاص مسلمانوں کے لئے ہیں، کافروں کے اعمال کو اللہ تعالٰی برباد کر کے ایسا کر دیتا ہے کہ جیسے روزن میں سے دھوپ آئے تو اس کے اندر ریزے سے اڑتے ہیں اور ہاتھ میں لو تو

کچھ نہیں، کافروں کے اعمال کی یہ مثال ہے کہ شدید آندھی کے دن میں کہیں کچھ راکھ پڑی جسے آندھی کے جھونکے۔

١ القرآن الكريم ٢/ ٢٦٤ ٢ القرآن الكريم ٧/ ٥٠ ٣ القرآن الكريم ٧/ ٣٢ ٤ القرآن الكريم ١٤/ ١٨

Fatawa Razawiyya Volume 14 (XIV)

...blew it away so that now even those particles are not visible; getting something in hand is a far cry. We ask Allah for forgiveness and well-being. "Our Lord, let not our hearts deviate after You have guided us and grant us from Yourself mercy. Indeed, You are the Bestower." 1 And may Allah Almighty's blessings be upon the best of His creation, the master of His messengers, and upon his family and all his companions. Ameen. And Allah Almighty knows best.

[Translation of the Arabic text]: We ask Allah Almighty for forgiveness and well-being. O our Lord! Do not let our hearts go astray after You have blessed us with guidance, and bestow mercy upon us from Yourself. Indeed, You are the Most Generous Giver. May Allah's blessings descend upon the most superior of all creation, the leader of all messengers, and upon all his family and companions. And Allah Almighty knows best. (T)

Issue 326 to 331: 7 Rabi' al-Akhir Sharif 1338 AH What do the scholars of religion say regarding these matters: (1) In many villages where sacrifices (Qurbani) are performed, the heads of the sacrificial animals are given to the water carrier (Bahishti), and in some villages, it's a custom to give them to the barber (Hajjam). If these people are told that the religious scholars have nowhere commanded this, nor has it been heard from scholars that the head of the sacrifice should be given to the water carrier or barber, then those who perform the sacrifice say that if this wasn't the right of the water carrier, why did our forefathers give it? Weren't there scholars in their time? We will not abandon our forefathers' tradition, whether our sacrifice is accepted or not; God alone knows that. (2) This, that the water carrier says that this right of ours has been coming down from the time of the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him), and scholars themselves have been giving it until now. If the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him) had not given it, why would the scholars give the heads and trotters of the sacrifice? Rather, he says that whoever abolishes our right is not a scholar. God forbid! Now let the scholars of religion clarify whether this is the right of the water carrier etc. or not. Or has a slander been leveled against the scholars of religion and the Prophet (peace and blessings of Allah be upon him)? (3) This, that those who perform or have performed sacrifices and say that whether our sacrifice is accepted or not, we will not abandon our forefathers' tradition regardless of what the scholars say; what is their saying like? And...

फ़तावा रज़विया जिल्द 14 (XIV)

...उड़ा ले गए कि अब वो ज़र्रे भी नहीं दिखाई देते, कुछ हाथ आना तो बड़ी बात है। हम अल्लाह तआला से माफ़ी और आफियत का ही सवाल करते हैं। "ऐ हमारे रब! हमारे दिलों को टेढ़ा न होने दे इसके बाद कि तूने हमें हिदायत दी है और हमें अपने पास से रहमत अता कर। बेशक तू ही अता करने वाला है।" 1 और अल्लाह तआला की रहमतें नाज़िल हों तमाम मख़लूक़ में सबसे अफ़ज़ल तमाम रसूलों के सरदार पर और उनके तमाम आल और असहाब पर। आमीन। वल्लाहु तआला आलम।

[अरबी पाठ का अनुवाद]: हम अल्लाह तआला से माफ़ी और आफियत की ही दुआ करते हैं। ऐ हमारे पालनहार! हमारे दिलों को गुमराह न होने देना, इसके बाद कि तूने हमें राह दिखाई और हमें अपने पास से दया प्रदान कर, निःसंदेह तू ही देने वाला है। अल्लाह की कृपा तमाम सृष्टि में सबसे श्रेष्ठ, सभी संदेशवाहकों के अगुआ और उनके परिवार और साथियों पर हो। और अल्लाह सबसे बेहतर जानता है। (त)

मसला 326 से 331: 7 रबी-उल-आख़िर शरीफ़ 1338 हिजरी दीन के उलेमा इन मसाइल (समस्याओं) के बारे में क्या फ़रमाते हैं: (1) अक्सर देहातों में जो कुर्बानियाँ होती हैं, तो उन कुर्बानियों के सिर भिश्ती (बहश्ती) को देते हैं, और किसी गाँव में यह रस्म है कि हज्जाम को देते हैं। इन लोगों से कहा जाए कि दीन के उलेमा ने कहीं इस बात का हुक्म नहीं दिया और न उलेमा की ज़ुबान से सुना गया कि कुर्बानी का सिर भिश्ती को या हज्जाम को दिया जाए, तो वह कुर्बानी करने वाले कहने लगे कि अगर यह भिश्ती का हक़ न होता तो हमारे बाप-दादा क्यों देते? क्या उनके ज़माने में आलिम न थे? हम बाप-दादा की रस्म न छोड़ेंगे, चाहे हमारी कुर्बानी मक़बूल (स्वीकार्य) हो या न हो, इसे ख़ुदा ही जानता है। (2) यह कि भिश्ती कहता है कि यह हक़ हमारा नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) के ज़माने से चला आता है और आलिम ख़ुद अब तक देते चले आ रहे हैं। अगर नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) न देते तो उलेमा क्यों कुर्बानी के सिरी-पाये देते? बल्कि कहता है कि जो हमारे हक़ को मिटाए वह आलिम नहीं है। माज़ अल्लाह! अब दीन के उलेमा फ़रमा दें कि यह भिश्ती वग़ैरह का हक़ है या नहीं? या दीन के उलेमा और नबी (सल्लल्लाहु अलैहि वसल्लम) पर तोहमत (झूठा आरोप) लगाई गई है? (3) यह कि जो लोग कुर्बानी करते हैं या कर चुके हैं और वे लोग कहते हैं कि चाहे हमारी कुर्बानी मक़बूल हो या न हो, हम अपने बाप-दादा की रस्म नहीं छोड़ेंगे चाहे आलिम कुछ भी कहें, तो उनका यह कहना कैसा है? और...

1 अल-क़ुरान अल-करीम 3/8 पृष्ठ 708/712

اڑالے گئے کہ اب وہ ذرے بھی نہیں دکھائی دیتے کچھ ہاتھ آنا تو بڑی بات ہے، نسال اللہ العفو والعافیۃ "رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ" 1۔ وصلی اللہ تعالی علی خیر خلقہ وسید رسلہ والہ صحبہ اجمعین آمین، واللہ تعالی اعلم۔ ہم اللہ تعالٰی سے معافی اور عافیت کا ہی سوال کرتے ہیں، اے ہمارے پروردگار! نہ ٹیڑھا فرما ہمارے دلوں کو بعد اس کے کہ تونے ہمیں ہدایت سے نوازا اور ہمیں اپنی طرف سے رحمت عطا فرما بلا شبہ تو ہی عطا فرمانے والا ہے، اللہ تعالٰی کی رحمتوں کا نزول ہو تمام مخلوق سے افضل تمام رسولوں کے سربراہ اور ان کے آل و اصحاب سبھی پر، واللہ تعالٰی اعلم۔ (ت)

مسئلہ ۳۲۶ تا ۳۳۱: ۷ ربیع الآخر شریف ۱۳۳۸ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین ان مسائل میں: (۱) اکثر دیہات میں جو قربانیاں ہوتی ہیں تو ان قربانیوں کے سر بہشتی کو دیتے ہیں، اور کسی گاؤں میں یہ رسم ہے کہ حجام کو دیتے ہیں، ان لوگوں سے کہا جائے گا کہ علمائے دین نے کہیں حکم اس بات کا نہیں دیا اور نہ علماء کی زبان سے سنا گیا کہ قربانی کا سر بہشتی کو یا حجام کو دیا جائے، تو وہ لوگ قربانی کنندہ کہنے لگے کہ اگر یہ حق بہشتی کا نہ ہوتا تو ہمارے باپ دادا کیوں دیتے، کیا ان کے زمانے میں عالم نہ تھے، ہم باپ دادا کی رسم نہ چھوڑیں گے چاہے ہمارے قربانی مقبول ہو یا نہ ہو، اس کو خدا ہی جانتا ہے۔ (۲) یہ کہ بہشتی کہتا ہے کہ یہ حق ہمارا نبی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم کے زمانے سے چلا آتا ہے اور عالم خود اب تک دیتے چلے آرہے ہیں، اگر نبی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم نہ دیتے تو علماء کیوں قربانی کے سریائے دیتے، بلکہ کہتا ہے کہ جو ہمارے حق کو میٹے وہ عالم نہیں ہے، معاذ اللہ اب علمائے دین فرما دیں کہ یہ حق بہشتی وغیرہ کا ہے یا نہیں۔ یا علمائے دین اور نبی صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم پر بہتان باندھا گیا ہے؟ (۳)

یہ کہ جو لوگ قربانی کرتے ہیں یا کر چکے ہیں اور وہ لوگ کہتے ہیں کہ چاہے ہماری قربانی مقبول ہو یا نہ ہو ہم اپنے باپ دادا کا رسم نہیں چھوڑیں گے چاہے عالم کچھ بھی کہیں، تو ان کا یہ کہنا کیسا ہے؟ اور

Fatawa Rizvia, Volume 14

How are the sacrifices of these people? (4) Is it permissible or not to give the sacrificial meat to a non-believer (la-mazhab), i.e., a Bhangi [sweeper] etc.? (5) Should the stomach (ojhri) of the sacrifice be included in the sacrificial meat or what? (6) The family performing the sacrifice cooks the heart, kidneys, and liver, performs Fatiha over them, and eats them. Is this correct or not? Or should these organs also be included in the sacrificial meat? State the ruling and be rewarded.

Answer: (1) The person performing the sacrifice has the discretion to give the head or any part to a water-carrier (Bihishti), a barber, or whichever Muslim they wish. There is no prohibition for anyone against any part. However, specifically, no one's particular right to any part has been established in the noble Sharia. (2) That water-carrier made a false attribution to the Messenger of Allah, peace and blessings of Allah be upon him. Repentance is obligatory for him, otherwise he deserves a severe punishment in Hell. The noble scholars do not prohibit a permissible act; since it was permissible to give the head to the water-carrier, the scholars remained silent. This does not prove that they have any specific right in the noble Sharia. (3) These statements of theirs are reprehensible and severe. Their sacrifices are not acceptable. They took divine acceptance lightly and disregarded the guidance of the scholars. They should recite the Kalima anew and perform a fresh marriage with their wives. (4) It is not permissible to give sacrificial meat or any other charity to a Bhangi or any other non-believer. Never give it. (5) The stomach and intestines, the consumption of which is disliked (makruh) – the owner may either take these parts for himself or include them in the distribution. And Allah the Almighty knows best.

Problem 332: From the town of Kudarkot, District Etawah, asked by Mohiuddin Ahmed Sahib, 24 Shawwal 1338 AH. What do the scholars of religion say regarding this matter: In a certain place near a mosque, Hindus installed a new idol. Muslims filed a claim against them to have the idol removed. Thereupon, a Muslim conspired with the Hindus and gave false testimony that this idol is ancient. On this basis, the Muslims severed relations with the aforementioned person. The aim is to find out to what extent this person has erred according to Sharia, and has his wife gone out of the bond of marriage due to this false testimony? Now, if this person is to be included back into Islam and the community, what Islamic procedure should be followed for him, and until...

फ़तावा रिज़विया, खंड 14

इन लोगों की कुर्बानियां कैसी हैं? (४) क्या कुर्बानी का गोश्त ला-मज़हब यानी भंगी वगैरह को देना जायज़ है या नहीं? (५) कुर्बानी की ओझड़ी कुर्बानी के गोश्त में शामिल की जाए या क्या? (६) कुर्बानी का दिल, गुर्दा और कलेजी कुर्बानी करने वाले लोग पकवाकर उस पर फ़ातिहा दिलाकर खा लेते हैं, क्या यह सही है या नहीं? या इन अंगों को भी कुर्बानी के गोश्त में शामिल किया जाए? हुक्म बताएं और सवाब पाएं।

अल-जवाब (उत्तर): (१) कुर्बानी करने वाले को अधिकार है कि वह सिर या कोई भी चीज़ किसी भिश्ती (पानी ढोने वाला), नाई या जिस किसी मुसलमान को चाहे दे दे। किसी के लिए किसी चीज़ की मनाही नहीं है। हाँ, विशेष रूप से शरीयत में किसी का किसी चीज़ पर कोई हक़ नहीं बताया गया है। (२) उस भिश्ती ने अल्लाह के रसूल (सल्लल्लाहु अलैहि व सल्लम) पर झूठा आरोप लगाया, उस पर तौबा (पश्चाताप) करना फ़र्ज़ है, वरना वह नर्क की कड़ी सज़ा का हक़दार है। उलेमा-ए-किराम किसी जायज़ काम से नहीं रोकते; चूंकि भिश्ती को भी सिर देना जायज़ था, इसलिए विद्वान चुप रहे। इससे यह साबित नहीं होता कि शरीयत में उनका कोई विशेष हक़ है। (३) उनकी ये बातें निंदनीय और कठोर हैं। उनकी कुर्बानियां स्वीकार्य नहीं हैं। उन्होंने ईश्वरीय स्वीकृति को हल्का समझा और विद्वानों के आदेश की अनदेखी की। उन्हें नए सिरे से कलमा पढ़ना चाहिए और अपनी पत्नियों से नया निकाह करना चाहिए। (४) भंगी वगैरह किसी काफ़िर (अविश्वासी) को कुर्बानी या कोई अन्य सदक़ा (दान) देना जायज़ नहीं है, हरगिज़ न दें। (५) ओझड़ी और आंतें, जिनका खाना मकरूह (नापसंद) है, चाहे तो वह इन्हें अपने लिए रख ले या इन्हें भी वितरण में शामिल कर ले। और अल्लाह तआला सबसे बेहतर जानता है।

मसला ३३२: कस्बा कुदरकोट, ज़िला इटावा से, प्रेषक मुहीउद्दीन अहमद साहब, २४ शव्वाल १३३८ हिजरी। उलेमा-ए-दीन इस मसले में क्या फ़रमाते हैं कि एक स्थान पर मस्जिद के पास हिंदुओं ने एक नई मूर्ति स्थापित की। मुसलमानों ने मूर्ति हटवाने के लिए उनके ख़िलाफ़ दावा दायर किया। इस पर एक मुसलमान ने हिंदुओं से साठगांठ करके झूठी गवाही दी कि यह मूर्ति प्राचीन है। इस आधार पर मुसलमानों ने उक्त व्यक्ति से संबंध तोड़ लिए। यह जानना है कि शरीयत के अनुसार उस व्यक्ति से किस हद तक ग़लती हुई है और क्या इस झूठी गवाही के कारण उसकी पत्नी निकाह से बाहर नहीं हो

गई? अब अगर इस व्यक्ति को इस्लाम और बिरादरी में शामिल किया जाए, तो उसके लिए क्या इस्लामी तरीक़ा अपनाया जाए, और जब तक...

ان لوگوں کی قربانیاں کیسی ہیں؟ (۴) یہ کہ قربانی کا گوشت لامذہب یعنی بھنگی وغیرہ کو دینا جائز ہے یا نہیں؟ (۵) قربانی کی اوجھڑی قربانی کے گوشت میں شامل کی جاوے یا کیا؟ (۶) قربانی کا دل گردہ کلیجہ اہل قربانی کو پکوا کر اس پر فاتحہ دے کر کھا جاتے ہیں یہ درست ہے نہیں؟ یا ان دل گردہ کلیجی کو بھی گوشت قربانی میں شامل کیا جاوے یا کیا؟ بینوا توجروا۔

الجواب: (۱) قربانی کرنے والے کو اختیار ہے کہ سر یا جو چیز بہشتی، حجام یا جس کسی مسلمان کو چاہے دے کسی کے لئے کسی چیز کی ممانعت نہیں، ہاں بالخصوص کسی کا کسی چیز میں کوئی حق شرع شریف میں وارد نہیں ہوا، (۲) اس بہشتی نے رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم پر افتراء کیا، اس پر توبہ فرض ہے، ورنہ سخت جہنم کا سزاوار ہے، علمائے کرام جائز کام سے منع نہیں فرماتے جب کہ بہشتی کو بھی سردینا جائز تھا علماء نے سکوت فرمایا، اس سے یہ ثابت نہیں کہ شرع شریف میں ان کا کوئی حق مخصوص ہے، (۳) یہ اقوال ان کے مذموم وسخت ہیں، ان کی قربانیاں قابل قبول نہیں، انھوں نے قبول الہی کو ہلکا جانا اور عالموں کے ارشاد سے بے پروائی کی، از سر نو کلمہ پڑھیں اور اپنی عورتوں سے نکاح جدید کریں، (۴) بھنگی وغیرہ کسی کافر کو قربانی یا اور کوئی صدقہ دینا جائز نہیں ہر گز نہ دے۔ (۵) اوجھڑی آنتیں جن کا کھانا مکروہ ہے چاہے یہ چیز اپنے لئے نکال لے یا ان کو بھی تقسیم میں داخل کرلے، واللہ تعالیٰ اعلم۔

مسئلہ ۳۳۲: از قصبہ کودر کوٹ ضلع اٹاوہ مسئولہ محی الدین احمد صاحب ۲۴ شوال ۱۳۳۸ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین اس مسئلہ میں کہ ایک مقام پر مسجد کے قریب اہل ہنود نے ایک نئی مورت قائم کی، مسلمانوں نے ان کے خلاف مورت اٹھوانے کا دعویٰ دائر کیا، اس پر ایک مسلمان نے اہل ہنود سے ساز باز کرکے جھوٹی شہادت دی کہ یہ مورت قدیم ہے، اس بناء پر مسلمانوں نے

شخص مذکور الصدر سے تعلقات منقطع کرلئے، معلوم کرنا اس امر کا ہے کہ از روئے شریعت اس شخص سے خطا کس حد تک پہنچی ہے اور اس جھوٹی شہادت سے اس کی زوجہ تو نکاح سے باہر نہیں ہوئی؟ اب اگر اس شخص کو اسلام و برادری میں شامل کیا جائے تو اس کے واسطے کیا طریقہ اسلامی عمل میں لایا جاوے اور جب تک حسب

Fatawa Rizvia Volume 14

Should Sharia rulings be applied to him? In the meantime, if any other Muslim establishes ties with him, what is the Sharia ruling for that person?

The Answer: Since he strived for the promotion of idol worship, he is guilty of disbelief (Kufr), his wife is out of his marriage contract (Nikah). It is obligatory upon him to repent publicly before Muslims and recite the Kalimah anew to become a Muslim. After that, he needs to perform a new Nikah with his wife. Those who, knowing this state, maintain social interactions with him before his repentance and renewal of Islam, deserve punishment and torment. Allah Almighty knows best.

Problem 333: What do the scholars of religion and jurists of the firm Shariah say about this matter: There is a noble gentleman whose behavior is contrary to the commands of Allah and His Messenger, specifically that he shaves his beard. When people tell him that shaving the beard is inappropriate for him, he replies to them, "It is the choice of my nature and the command of my nature." What is the Shariah ruling for such a person who considers Halal as Haram and Haram as Halal? Please record the correct answer along with Hadith and Fiqh; may Allah grant you a great reward.

The Answer: Shaving the beard is Haram, and giving this reply that "it is the choice of my nature" is persistence in sin and warrants severe punishment. However, saying "it is the choice of my nature" is not considered as deeming Haram as Halal. There is a great difference between saying "it is the choice of my nature" and "my nature has the choice". Secondly, even the latter is not explicit in declaring Haram as Halal, let alone the former. Allah Almighty knows best.

Problem 334: From Fatehganj Maghribi, sent by Habib Shah Dabne Shah, 23rd Dhu al-Hijjah 1338 AH. What do the scholars of religion and jurists of the firm Shariah say about this matter: Today, on Tuesday, an Islamic panchayat (council) was established in the town of Ganj Maghribi. A matter was presented that social interaction and greetings should be terminated in the Islamic manner with anyone who does not pray, and their "Huqqa-Pani" (social inclusion) should be cut off in the Islamic manner. When this assembly took place and all Muslims gathered, the Pesh Imam (leader of prayers) for Friday, Eid, and the five daily prayers was called. He replied, "I have no connection with this. Today, I am with Amawas [Amavasya], which is a festival of the Hindus..."

क्या उस पर शरीयत के आदेश लागू किए जाने चाहिए? इस दौरान अगर कोई अन्य मुसलमान उससे संबंध बनाता है, तो उसके लिए शरीयत का क्या हुक्म है?

जवाब: चूंकि उसने मूर्ति पूजा को बढ़ावा देने का प्रयास किया, इसलिए उस पर कुफ़्र (अधर्म) अनिवार्य हो गया, उसकी पत्नी उसके निकाह से बाहर हो गई। उस पर अनिवार्य है कि वह मुसलमानों के सामने सार्वजनिक रूप से तौबा करे और नए सिरे से कलमा पढ़कर मुसलमान हो। उसके बाद उसे अपनी पत्नी के साथ नया निकाह करने की आवश्यकता है। जो लोग इस स्थिति से अवगत होकर उसकी तौबा और इस्लाम के नवीनीकरण से पहले उससे मेल-जोल रखते हैं, वे सजा और अज़ाब के पात्र हैं। अल्लाह तआला सबसे बेहतर जानता है।

मसला 333: धर्म के विद्वान और शरीयत के मुफ़्ती इस मसले में क्या फ़रमाते हैं: एक शरीफ़ साहब हैं जिनका व्यवहार अल्लाह और रसूल के हुक्म के ख़िलाफ़ है, यानी वे दाढ़ी मुंडवाते हैं। जब लोग उनसे कहते हैं कि आपका दाढ़ी मुंडवाना अनुचित है, तो वे लोगों को जवाब देते हैं कि "यह मेरी प्रकृति (तबीयत) का चुनाव है और मेरी प्रकृति का हुक्म है।" ऐसे व्यक्ति के लिए शरीयत का क्या हुक्म है जो हलाल को हराम और हराम को हलाल माने? कृपया हदीस और फ़िक़्ह के साथ सही उत्तर दर्ज करें, अल्लाह आपको महान प्रतिफल प्रदान करेगा।

जवाब: दाढ़ी मुंडवाना हराम है और इस पर यह जवाब देना कि "यह मेरी प्रकृति का चुनाव है", गुनाह पर अड़ना है और वह सख्त सजा का हकदार है। लेकिन, यह कहना कि "यह मेरी प्रकृति का चुनाव है", हराम को हलाल समझना नहीं माना जाता। "मेरी प्रकृति का चुनाव है" और "मेरी प्रकृति को अधिकार है" कहने में बहुत फ़र्क है। दूसरा भी हराम को हलाल कहने में स्पष्ट नहीं है, पहला तो बिल्कुल नहीं। अल्लाह तआला सबसे बेहतर जानता है।

मसला 334: फ़तेहगंज मग़रिबी से, प्रेषक हबीब शाह दबने शाह, 23 ज़िल हिज्जा 1338 हिजरी। धर्म के विद्वान और शरीयत के मुफ़्ती इस मसले में क्या फ़रमाते हैं: आज मंगलवार को कस्बा गंज मग़रिबी में एक इस्लामी पंचायत स्थापित की गई। इसमें यह बात पेश की गई कि जो व्यक्ति नमाज़ न पढ़े, उससे इस्लामी तरीके से मिलना-जुलना और सलाम-दुआ बंद कर दिया जाए और इस्लामी तरीके से उसका हुक्का-पानी बंद कर दिया जाए। जब यह सभा हुई और सभी मुसलमान जमा हो

गए, तो पेश इमाम को बुलाया गया, जो जुमा, ईदैन और पांचों वक्त की नमाज़ पढ़ाते हैं। उन्होंने जवाब दिया कि "मुझे इससे कोई सरोकार नहीं है, आज तो मैं अमावस (हिन्दुओं का त्योहार) में हूँ..."

पेज 710 ऑफ़ 712

احکام شرعی اس کو شامل کیا جائے اس دوران میں اور کوئی دوسرا مسلمان اس سے تعلقات پیدا کرے تو اس کے واسطے کیا حکم شرعی ہے

الجواب: جبکہ اس نے ترویج پرستش بت میں سعی کی اس پر لزوم کفر ہوا، اس کی عورت نکاح سے نکل گئی، اس پر فرض ہے کہ علانیہ مسلمانوں کے سامنے توبہ کرے اور نئے سرے سے کلمہ پڑھے ، مسلمان ہو اس کے بعد اپنی عورت سے نکاح جدید کی ضرورت ہے، توبہ و تجدید اسلام سے پہلے جو لوگ اس حال سے واقف ہو کر اس سے میل جول رکھیں مستحق سزا و عذاب ہیں، واللہ تعالیٰ اعلم۔

مسئلہ ۳۳۳ : کیا فرماتے ہیں علمائے دین و مفتیان شرع متین اس مسئلہ میں کہ ایک صاحب شریف ہیں اور ان کے برتاؤ بر خلاف حکم خدا اور رسول کے برتاؤ میں آتا ہے کہ داڑھی منڈواتے ہیں، اور لوگ اگر ان سے کچھ کہتے ہیں کہ آپ کو داڑھی منڈوانا غیر مناسب ہے، تو لوگوں کو جواب فرماتے ہیں کہ میری طبیعت کا اختیار ہے اور میری طبیعت کا حکم ہے ، ایسا شخص حلال کو حرام جانے اور حرام کو حلال جانے ان صاحب کے لئے شرع کا کیا حکم ہے؟ اس کا جواب باصواب مع حدیث وفقہ کے مرقوم فرمادیں اللہ آپ کو اجر عظیم عطا فرماوے گا۔

الجواب: داڑھی منڈوانا حرام ہے اور اس پر یہ جواب کہ میری طبیعت کا اختیار ہے گناہ پر اصرار اور سخت سزا کا سزاوار ہے، مگر اسے حرام کو حلال جاننا نہیں سمجھا جاتا ہے اس کہنے میں کہ میری طبیعت کا اختیار ہے اور میری طبیعت کو اختیار ہے بہت فرق ہے، دوم بھی تحلیل حرام میں صریح نہیں نہ کہ اول، واللہ تعالیٰ اعلم۔

مسئلہ ۳۳۴ : از فتح گنج مغربی مرسلہ حبیب شاہ دبنے شاہ ۲۳ ذی الحجہ ۱۳۳۸ھ کیا فرماتے ہیں علمائے دین و مفتیان شرع متین اس مسئلہ میں کہ قصبہ گنج مغربی میں آج واقع بروز سہ شنبہ کو ایک پنچایت اسلامی قائم کی گئی اور اس میں یہ بات پیش کی گئی کہ جو شخص نماز نہ پڑھے اس سے علیک سلیک اور میل اسلامی طریقہ پر ترک کر دیا جائے اور حقہ پانی اسلامی طریقہ پر بند کر دیا جائے، جب یہ مجمع ہوا اور مسلمان سب جمع ہوگئے تو پیش امام کہ جو نماز جمعہ و عیدین و پنجوقتہ کا ہے اس کو بلایا گیا تو اس کا اس نے جواب دیا کہ مجھ کو اس سے کچھ تعلق نہیں آج تو میں مماوس کو جو ہندوؤں کا تہوار ہے

Fatawa Razawiyya, Volume 14 (13)

...goes to the temple there and has cleaned and kept the conch shell. What is the meaning of an Islamic Panchayat? So, is it Sharia-compliant to pray behind a person who says such words and belongs to a group of Islam where there was no need for any arrangement except for the obligation of prayer? And what is the ruling of the noble Sharia on such a person? Friday is approaching; the answer should be received before or by Friday.

The Answer: Praying behind such a person is completely void. Kufr (disbelief) is mandatory upon him. His wife is out of his marriage contract until he becomes a Muslim anew. It is also forbidden to greet or talk to him. What is the meaning of praying behind him? And Allah Almighty knows best.

Problem 339 to 345: From the city of Lucknow, Mohalla Gadhya Kamal Jamal, requested by Abid Hussain Abbasi, 14 Muharram 1339 AH. (1) What do the scholars of religion say regarding this matter: Is it permissible to stop the sacrifice of a cow or the daily slaughter of a cow for the sake of pleasing Hindus and creating harmony? Keeping in view the situation in India, inform us of the command of Sharia. (2) Is it permissible according to Sharia to give up cow sacrifice as a reward for past and future sympathy with the Hindu community and for the purpose of maintaining mutual unity? (3) In reality, if Maulvi Abdul Bari Sahib and others have given a fatwa regarding this, should it be acted upon or not? (4) And should one participate in the committee of such instigators or not? And will its instigators and perpetrators be rewarded or sinful in the sight of Allah? (5) What is the meaning of being authorized by Sharia in respect of cows, sheep, goats or camels etc.? State it, you will be rewarded.

The Answer: It is mandatory to continue cow sacrifice in India and stopping it for the pleasure of Hindus is forbidden. Fatwas of Maulana Abdul Wahhab (late), father of Maulvi Abdul Bari, and teacher Maulvi Abdul Hayy Sahib Lakhnawi have already been issued in this regard, and there is a sufficient and complete explanation in our treatise "Anfus al-Fikr". And unity with Hindus is forbidden leading to disbelief (Kufr), the consequences of which are obvious. Those who celebrate this unity themselves...

फतावा रज़विया, खंड 14 (13)

...वहाँ मंदिर में जाता हूँ और शंख धोकर रख लिया है, इस्लामी पंचायत से क्या मतलब, तो जो व्यक्ति ऐसे शब्द कहे और इस्लाम के उस समूह में हो जहाँ नमाज़ की पाबंदी के अलावा और किसी इंतज़ाम की ज़रूरत नहीं थी, उसके पीछे नमाज़ पढ़ना शरीयत के अनुसार जायज़ है या नहीं? और शरीयत का ऐसे व्यक्ति पर क्या हुक्म है? जुमा करीब है, जुमा से पहले या जुमा तक जवाब मिल जाना चाहिए।

उत्तर (अल-जवाब): ऐसे व्यक्ति के पीछे नमाज़ पूरी तरह से बातिल (अमान्य) है। उस पर कुफ़्र लाज़िम है। उसकी पत्नी उसके निकाह से बाहर हो गई है जब तक कि वह नए सिरे से मुसलमान न हो जाए। उससे सलाम-दुआ करना भी हराम है। उसके पीछे नमाज़ पढ़ने का क्या मतलब? और अल्लाह तआला बेहतर जानता है।

मसला 339 से 345: शहर लखनऊ, मोहल्ला गढ़िया कमाल जमाल से, मुस्तफ़्ती (प्रश्नकर्ता) आबिद हुसैन अब्बासी, 14 मुहर्रम 1339 हिजरी। (1) इस मसले में दीन के उलेमा क्या फ़रमाते हैं कि हिंदुओं की खुशी के लिए और मेल-मिलाप पैदा करने के लिए गाय की कुर्बानी या रोज़ाना के लिए गाय का ज़बीहा (वध) बंद करना कैसा है? हिंदुस्तान की हालत को देखते हुए शरीयत के हुक्म से आगाह फ़रमाएं। (2) हिंदू समुदाय की पिछली और भविष्य की हमदर्दी के बदले में और आपसी एकता बनाए रखने के उद्देश्य से गाय की कुर्बानी छोड़ देना शरीयत की दृष्टि से जायज़ है या नहीं? (3) वास्तव में अगर मौलवी अब्दुल बारी साहब आदि ने इस बारे में फ़तवा दिया है, तो उस पर अमल करना चाहिए या नहीं? (4) और क्या ऐसे लोगों की कमेटी में शामिल होना चाहिए या नहीं? और इसके प्रेरक और कर्ता अल्लाह के यहाँ पुण्य के पात्र होंगे या गुनहगार? (5) गाय, भेड़, बकरी या ऊँट आदि के मामले में शरीयत की ओर से 'मुख्तार' (अधिकृत) होने का क्या अर्थ है? स्पष्ट करें, आपको पुण्य मिलेगा।

उत्तर (अल-जवाब): हिंदुस्तान में गाय की कुर्बानी जारी रखना वाजिब (आवश्यक) है और हिंदुओं की प्रसन्नता के लिए इसे बंद करना हराम है। मौलवी अब्दुल बारी के पिता मौलाना अब्दुल वहाब मरहूम और उस्ताद मौलवी अब्दुल हई साहब लखनवी के फ़तवे इस बारे में आ चुके हैं, और हमारे रिसाले (लेख) 'अनफ़स अल-फ़िक्र' में पर्याप्त और विस्तृत वर्णन है। और हिंदुओं से एकता हराम है जो कुफ़्र तक ले जाती है, जिसके परिणाम प्रत्यक्ष हैं। इस एकता को मानने वाले खुद...

पेज 711 का 712

وہاں پر مندر میں جاتا ہوں اور سنکھ دھو کر رکھ لیا ہے اسلامی پنچایت سے کیا مطلب ، تو جو شخص ایسے الفاظ کہے اور اس گروہ اسلام میں کہ جہاں پر سوائے نماز کی پابندی کے اور کوئی انتظام کی ضرورت نہ تھی اس کے پیچھے نماز پڑھنا شرعاً جائز ہے یا نا جائز ؟ اور شرع شریف کا ایسے شخص پر کیا حکم ہے ؟ جمعہ عنقریب ہے جمعہ سے پیشتر یا جمعہ تک جواب مل جانا چاہئے ۔

الجواب: اس شخص کے پیچھے نماز باطل محض ہے اس پر کفر لازم ہے، اس کی عورت نکاح سے نکل گئی جب تک نئے سرے سے مسلمان نہ ہو، اس سے سلام کلام بھی حرام ہے، اس کے پیچھے نماز پڑھنا کیا معنی، واللہ تعالیٰ اعلم۔

مسئلہ ۳۳۹ تا ۳۴۵: از شہر لکھنو محلہ گڈھیا کمال جمال مسئولہ عابد حسین عباسی ۱۴ محرم ۱۳۳۹ھ (۱) کیا فرماتے ہیں علمائے دین اس مسئلہ میں کہ ہنود کی خوشی کرنے کی خاطر اور اتفاق پیدا کرنے کی خاطر سے گائے کی قربانی یا روز مرہ کے لئے گائے کا ذبیحہ بند کرنا کیسا ہے، ہندوستان کی حالت ملاحظہ فرماتے ہوئے حکم شریعت سے مطلع فرمائے۔ (۲) قوم ہنود کی ہمدردی گزشتہ و آئندہ کے صلہ میں اور باہمی اتحاد رکھنے کی غرض سے گائے کی قربانی ترک کر دینا شرعاً جائز ہے یا نہ ؟ (۳) فی الواقع اگر مولوی عبدالباری صاحب وغیرہ اس کے متعلق فتوی دے چکے ہیں اس پر عمل کرنا چاہئے یا نہیں؟ (۴) اور ایسے محرکین کی کمیٹی میں شرکت کرنا چاہئے یا نہ ؟ اور اس کے محرک اور مرتکب عنداللہ ماجور و گنہگار ہوں گے یا نہ ؟ (۵) گائے، بھیڑ، بکری یا اونٹ وغیرہ میں منجانب شریعت مختار ہونا اس کے کیا معنی ہیں؟ بینوا توجروا

الجواب: ہندوستان میں گائے کی قربانی جاری رکھنا واجب ہے اور خوشنودی ہنود کے لئے اس کا بند کرنا حرام، مولوی عبدالباری کے باپ مولانا عبدالوھاب مرحوم اور استاد مولوی عبدالحی صاحب لکھنوی کے فتوے اس بارے میں ہو چکے ہیں اور ہمارے رسالہ انفس الفکر میں کافی و وافی بیان ہے، اور ہنود سے اتحاد حرام منجر بکفر ہے جس کے نتائج طشت از بام ہیں، اس اتحاد کے منانے والے خود۔

By their own admission, they sacrifice a lifetime of devotion to the Quran and Hadith for idol worship. "He lost this world and the religion; that is indeed a manifest loss. And refuge is sought with Allah, Lord of the Worlds." (He is at a loss in both this world and his faith, and this is a clear loss; and protection lies with Allah, Lord of the Worlds. -T). And Allah the Exalted knows best.

Note Volume 14 has concluded; the subject "Kitab-us-Siyar" (The Book of Life/ Campaigns) is ongoing. The fifteenth volume will also, God willing, consist of "Siyar".

फ़तावा-ए-रज़विया जिल्द चौदहवीं (१४)

अपने इक़रार से क़ुरआन व हदीस की तमाम उम्र बुत-परस्ती पर निसार कर देते हैं, "ख़सिरद दुनिया वद दीन ज़ालिका हुवल ख़ुसरानुल मुबीन वल इयाज़ु बिल्लाहि रब्बिल आलमीन" (वह दुनिया और दीन दोनों में घाटे में है और यही स्पष्ट घाटा है और पनाह अल्लाह रब्बिल आलमीन की है। -त) वल्लाहु तआला आलम।

नोट जिल्द चौदहवीं १४ समाप्त हुई, शीर्षक "किताबुस सियर" जारी है। पंद्रहवीं जिल्द भी इंशा अल्लाह "सियर" पर आधारित होगी।

www.dawateislami.net आई.टी. मज्लिस-ए-दावत-ए-इस्लामी

اپنے اقرار سے قرآن وحدیث کی تمام عمر بت پرستی پر نثار کردیتے ہیں، "خسر الدنیا والدین ذلک ھو الخسران المبین والعیاذ باللہ رب العالمین" (وہ دنیا و دین دونوں میں خسارے میں ہے اور یہی واضح گھاٹا ہے اور پناہ اللہ رب العالمین کی ہے۔ت) واللہ تعالٰی اعلم۔

نوٹ جلد چہار دہم ۱۴ ختم ہوئی، عنوان کتاب السیر جاری ہے پندرھویں جلد بھی ان شاء اللہ سیر پر مشتمل ہوگی۔